SI·DEUS PRO·NOBIS·QUIS·CONTRA NOS
B. g. y

Bib Heb cum Comm Rabb Var
cura Rabbi Jacob Ben Chajim
Bomberg Venice 1549

the best edition of Bomberg's Rabbinical Bible

שער בית יהוה הקדמוני

הקשיבו אלי עמי ולאומי

אלי האזינו כי תורה מאתי תצא

שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול:

יתברך המאיר מאישון · אשר הטיב חסדו האחרון מן הראשון: להעיר השר להדפיס ארבע ועשרים גדול פעם שנית בעודו בחיו · להראות העמים והשרים את יופיו: ואת יקר תפארת גדולתו · אבל טוב אחרית דבר מראשיתו: יען לא נחסר כל בו לא גדול ולא קטן · ואילו הן פרטן: ראשונה החומש עם תרגום ופירוש רש״י ואבן עזרא ופרפראות מבעל הטורים: והנביאים הראשונים עם פירוש רש״י וקמחי ור״לבג ורבי ישעיה: והנביאים האחרונים עם פי׳ רש״י וקמחי: והכתובים תלים עם פי׳ רש״י וא״ע · משלי עם פי׳ רש״י ור״לבג: איוב עם פי׳ אבן עזרא ור״לבג: דניאל עם פירוש א״ע ורבינו סעדיה גאון: עזרא עם פי׳ רש״י ועם פי׳ ר׳ משה קמחי: דברי הימים עם פי׳ רש״י ורד״ק: חמש מגלות עם פירוש רש״י וא״ע: והמקראות מתורגמים מנוקדים ומוטעמים ומנוגדים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה והסופרים הבאים אחריהם אשר על משעולם ומכלולם דרכנו בבנין אותיות תלויות וקטנות וגדולות ועקומות ונקוד שרבה על הכתב וכתב שרבה על הנקוד וסתומות ופתוחות ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות כל אלו מוגים עם רב העיון

כפי כח האפשר ונדפסו שנית במצות דניאל

יכו בן קרניאל בומבירגי ז״ל שנת

ושב יי׳ אלהיך את שבותך ·

פה ויניציאה

הבירה:

ומשפטי לאור עמים ארגיע:

אמר המעתיק

ישתבח הבור' הממציא ועין לא תשורנו הנעלם וכל דורשו ימצאהו · אשר חנן למין האנושי לשון למודי' למלאת עניני חמודי' · ביד השכל כמורי' · והיו לאחדי' · ללקוט רביביו ושביביו · וללמוד ניביו ונתיביו · וזרח לעמו בנו בכורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות · היורדת פלאות · לפקוח עיני' עורות · והיו למאורות · למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה בכחו' מליה ונועם משליה · והיא כעץ חיי' תרופה לבעליה · והחכמה תחיה בעליה · והאלהי' אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לבדם הביאה · ובכל ידו החביאה · והם ידעו סודיה · דקדוקיה ופרטיה · ומסלות ארחותיה : ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היה בתוכם אור הבזק · הנמרץ החזק · הזהב המזוקק · אשר בלבו כל חק מחוקק · הכינו כוכים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים · ושמו בריח ודלתים · לבצר מעוזה ולהשאירה בריה וטהורה · ויתנכנו כלם לערפל סביב לקחה · ותימרות רקחה · והתקדשו לאחות אם שיחה · אשר על מזבחה · למען לא ישלח בה יד ולא ירמסנה כף ושימנה מטרה לכל סכל · וקשרו קשרי רבי זהב מלותיה מטור אמרות יי' אמרות טהורות · ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו · ולשמוע מראות גבם נדיבי עמים נאספו · ואחריהם נסתם החזון ומוצאו · ונסתלק הכבוד ההוא ומוראו · ולא יסף עוד מלאך יי' להראה · כי לא קם אחריהם · מי יעשה כמעשיהם · והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שכחת שבליהם · ומזנבים נחשליהם · ויום ולילה נרוץ במעגליהם · וניגע ולא נגיע אליהם :

אמר המגיד

שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי שוקד על למודי בטונ"ס המדינה אשר קרוב לקצה גבול קרטגי"נא הקדומה וטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע וסב ורפא לו ודחני פה ווינצי"אה הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עשיתי מאומה כי ידי הזמן כשגבה ורמה ונדדותיו ושבותיו בעיר מאוני הכוני פגעני המנוני · ויהי כמשלם חדשים לאכותי וכאלתי מעט מכור התלאות ואני בארץ תלאובות · אמרתי ברעיוני הלבבות אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובו' · כראותי את העיר משתאה מחרים והנה לקראתי כי הקרה ה' לפני איש אחד מחסידי הנוצרים איש היחס והמעלה שמו דניאל בומבירג"י יצ"ו בהשתדלות איש עברי אשר הרבה טובותיו עמי שמו רבי חיים אלטו"ן בן המעלה ר' משה אלטון יצ"ו · ויביאני אל בית דפוסו ויראני כל בית נכותו ויאמר שורה שבה כי פה תמצא מרגוע לנפשך וצרי למכתך כי חפצתי שתגיה ספרי הדפסים להסיר מהם מוקשי הטעיות ותזככם ותצרפם בכור העיונות ותשקלם במאזני היושרות עד יבאו מלובנים ומצורפים כצרוף כסף ומבוחנים כבחון הזהב · ואע"פ שראיתי כספו' גדולה משטנתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול ואפילו הכי אמינא ליה דהכא לא ידענא כולי האי ולא קרוב מהאי כדגרסי' בירושלמי כ"פ אלו הנזקין בר נש דתני חדא מכילא והוא אזל לאתר דאיקרון מוקרין ליה בגין תרתי צריך למימר להו חדא מכילא אנא חכים כלומר בחדא מסכתא אני מכיר · ולפי דדעתי קליטא דמה אנא הפעוט השפל להכנס בגדולות כאלה דהא כפיק מניהו חרבא כהא דר' ישמעאל בפרק היה נוטל ובדוכתי אחריתי בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמי' שמא תחסיר או תותיר אות אחת נמצאת מחריב העולם כלו · וכ"ש בזמן הזה דאין לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שמא הוטעה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דחזינא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מכווני מוטב ואי לא ברירנא מנהון מה דחזי לן דלא קשה מידי ומתקנינן ליה עד דאתבריר לן דנהיר ונהיר וכבר הזהירו והרבינו אלה הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם לבלתי הגיה מסברא :

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש' רוח השר אשר עשיתי עמו ויתן לבבו להדפיס כ"ד ויאמר לי אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להדפיס כ"ד באופן זה שיהיה עם פי' ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרים וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו · ותקף כרוב שכול לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו · ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישרא' להראות העמים והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונת' וגדלה מעלתה בעיני הבוג"ס היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאכת כפו :

ובהיות כי ראיתי הרבה מההמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא חד מדרכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימשך להם ממנה וכמעט נשכחה ונאברה : לכן נערתי חצני משום עת לעשות ליי' להראות העמי' והשרי' מעלת המסרה וכי זולתה אי אפשר לכתוב הספרים ביושר ובתיקון וכל שכן כ"ת :

וגם נשיב ונשיג על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמנינו אשר הניחו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו הספרים והשיגם הטלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקו' שהשיגם הספק והבלבול כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצאו עכ"ל : ועצתם רחקה מני כאשר אבאר ואשיב עליהם מהגמ' :

וגם נעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת במה דוכתי ובכולהו נקיט בהון קהוותן ונייתי מנהון מה דגמירנא ·

וגם נשיב על המינים הדוברי' עלינו עתק כי שינו וחלפו בתורתינו הקדושה כמו בי"ח מלין תיקון סופרים ועטור סופרי' והקרי וכתי' וזולת מנהגם ·

גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה קטנה ובמסר' גדולה למען ירוץ קורא בה :

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתינו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספקות נסתפקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם :

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרים עזרא הכהן הסופר נער חכמו ושם כל מאמצי כחו לתקן המעוות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשאירה שלמים במנות הפרשיות והפסוקים והתיבות והאותיות והמלא והחסר והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עד כאן לשונו :

והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר משטים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים · וז"ל · ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ועל הבירור כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפני' וכן כתבו בדרך א' מבחוץ ובדרך אחר מבפנים ע"כ :

והשר דו"ן יצחק אברבנא"ל ז"ל השיג עליה' בהקדמתו לספר ירמיה וז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו החכמי' הא' ועצת רחק' מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת הא' וספרי נביאיו מסופקי' בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות וכו' :

עוד אמר וז"ל הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברה הנזכרת אם היה הקרי וכתב כפי מה שמצאו בספרים המחולפים ולא אפשיטא לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ושם שתי הנסחאות א' מבחוץ וא' מבפנים א"כ איפה למה בפי' הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי' ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכי' עם הקרי ולא עם הכתיב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הניקוד והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו :

שנית אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצד הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנשטשטש או נמצא ואתה תמצא בספר תורת האלהים בפ' לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבאים וכן כתוב פעם אחרת האם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתו' נער כ"ב פעמים במ"א מלא שהוא ונתנו לאבי הנערה · וכן בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה אלא שאין הדבר כאשר חשבו החכמים האלה ושרי להו מריהו :

ותירץ כי אמתת הענין אצלו כי עזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הניקוד והטעמי' וכפ עיין במקרא והדברי' אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לאחד מב' סבות אם שכיון הכות' בדברי' הזרי' ההם סוד מן הסודו' מכתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבו' נכתבו האותיו' החסרות והיתרות והלשונו' הזרים ולכן הניחם בכתב מבפני' כמו שנכתבו האמנם שם מבחוץ הקרי שהו' פירוש הכתו' הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשוטו' הענ' ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה · וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי' שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים · וכן וישגלנה לפי שהם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה · גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו' שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקדש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו פי' שפי' הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיה כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו' · והאריך בהקדמתו שם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתי' והקרי ולא כתי' כולו ענין הפי' וכן הוא הכתי' ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברים ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו בכמו הקרי וכתיב בכמו קל"ג וכו' עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכמות כתיבתה קרוב לד' פעמים ספר ירמיהו לא נמצאו בה מקרי וכתיב אלא מעט מזער כה וכו' ע"כל · וכן הולך ומונה כמה מהקרי וכתיב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים

הקדמה

היה יותר בקי בדקדוק הלשון, ותשובותיו רחוקי מני כאשר אבאר ואשיב עליו:

אמנם קושיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם, ובהשיגי והשיבי על תשובותיו יושגו ג"כ הם כי כל אלו התרוצים ודעת הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא הילך אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת:

ואומר כי מה שאמר השר האברבנאל ז"ל שעזרא הסופר ושיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שנכתבו אמת ויציב דבר:

ואמנם במה שאמר בתירוץ הא' אם שכיון הכותב כמו שנכתבו בדברים הזרים ההם וכו' עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסינן במסכת נדרים פ' אין בין המודר אמר רב איקא בר אבוי אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתי' ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ויקראו בספר תורת אלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקי' ויבינו במקרא זה פסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת א"ר יצחק מקרא סופרי' ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל"מ, מקרא סופרים ארץ שמים מצרים, עטור סופרים אחר תעבורו, אחר תלך, אחר תאסף, קדמו שרים אחר נוגנים, צדקתך כהררי אל, קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו, איש דכאשר ישא איש מדבר האלהים, באים דנכנתה, לה דפליטה, את דהגד הוגד לי, אלי דהגורן, אלי דהשעורים, הלין קריין ולא כתבן, וכתבן ולא קריין נא דיסלח, את דהמצוה, ידרוך דהדורך, חמש דפאת נגב, אם דכי גואל, הלין כתבן ולא קריין עכ"ל הגמרא: את דהמצוה אית דאמרי דבפרש' ואתחנן ולא היא דלא נמצא בספרי' שלנו וגם בספרי המסרה לא מני ליה ובמסר' חשיב כל הני וטפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיהו גבי צדקיהו חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת, ורש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתי' בירמי' ע"כ, ועטור סופרי' עיין לקמן בתשוב' השמיני':

הא נקיטינן דכולהו הל"מ ולא שם עזר' הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתו' הזר וגם לא היה זר בעיניו ולא השיגו לא ספק ולא בלבול כי כלהו הל"מ כדגרסינן לעיל:

ותו קשה בעיני מה שאמ' ז"ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי' שהו' לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהי' ההם הוצר' לפרש בקרי שהם טחורי' וכן ישגלנה לפי שהם שגל כאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה עכ"ל:

וליתא לדבריו דהא בהדי' גרסינ' כ"פ הקור' את המגלה עומד ת"ר כל המקראו' הכתובי' בתורה לגנאי קורי' אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולי' בטחורים חריונים דביונים לאכול את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם למחראות למוצאות ע"כ, ופרש"י ז"ל ישגלנה לשון שגל כדכתיב והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי' בערוך בערך דביון ישגלנה משמע בזנו' ככלבא כמו והשגל יושבת אצלו ישכבנה משמ' דרך אישות בקדושין ובחופה עכ"ל, א"כ אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם וגם שם שגל לא נאמר על המלכה ועיין בפ"ק דר"ה:

ולא אשיב על דברי השר האברבנאל בשבה הב' באומרו כי המלות נכתבו כן בזרותם לשבה מן השבות אם להיות האומ' אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת הלשון העברית ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תמהני עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז"ל היעלה על דעת כי הנביאי' קצרה ידם בכל אלה, א"כ הוא ז"ל היה גדול מהם בדקדוק הלשו' העברי' וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה, ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז"ל למה הנביא או המדבר ברוח הקדש לא תקנו האם השגגה נפלה בספר ירמיה פ"א פעמי' ובספר שמוא' שכתבו ירמיה כמו שהוכיח הוא ז"ל רשו בו הקרי והכתב בכמו ק"ל כמו שמנה הוא ז"ל היעלה על לב נביא שנאמ' עליו בטרם אצרך בבט' ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יכול בשגגות כאלה, סוף דבר נראה או כאלו השר ז"ל לא ראה הגמרא ואליבא דגמרא לא נהיר ולא צהיר מה דתירץ, ואולי כי השר ז"ל היתה רוח אחרת עמו ולא נעלם ממנו או הגמרא כי דרך ברוך סיב הגדול הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ,

ואם יקשה המקשה הא לא אשכח' בגמר' מקריי' וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו' ש"א מה דחשיב בגמר' ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו כמה וכמה ולעולם אימא לך דבשארא בעי לתרוצי כדתירץ השר האברבנאל ז"ל דכ"ד למימר הני דקחשיב בגמרא כולהו הל"מ ובשארא לא:

ואברא דבמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו וטפי ממה דמייתי' במסכת סופרי' אבל לא קשה מידי דגרסי' במסכת סופרים פרק ו' א"ר שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרא ספר מעון ספר זעטוטי ספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתו' מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתו' וישלח את זעטוטי בני ישר' לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב ואל אצילי בני ישר' לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ, ואם איתא להא דאמר השר האברבנאל שלכן לא מלאה ידו דעזרא לגעת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמ' נכתבו לא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שהם הל"מ ואם שהיו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי ואם תאמר שלא היה יודע שהם הל"מ למה לא מחק והלך אחר הרוב דהא חזינן דבג' ספרים שנמצאו בעזרא הלכו אחר הרוב ואת"ה כולם היו שוים ולכן נמנע מלגעת למחוק ועשה הקרי מבחוץ אם כן יורני כיצד נקרא בכ"ת שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזר' הסופר שהוא פי' הכתו' הזר לדעתו ז"ל ונניח הכת' שהוא כתו' באצבע אלהים אלא על כרחין אית לן למימ' שכלם הל"מ ובשאלה שאה זו להרשב"א ז"ל היאך נקרא שלא מן הכתב בעפולי' בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הרשב"א ז"ל וז"ל

וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך ש"צ קורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי:

תשובה זו הל"מ וכמ"ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרי' ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן הל"מ עכ"ל, מהתשובה איכא למידק דהשתא לא הוה ידע ראשון הל"מ מדקחזינ' דהרשב"א ז"ל השיב זו הל"מ וכו' ומאחר דראשון הל"מ תו ליכא לאקשויי מידי, ורואה שגם הרשב"א ז"ל נסתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואף על פי שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמרא כדפרשינן לעיל ואם היו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הנך דמסכת סופרים ומדקחזינן דלא מני ולא קחשיב אלא ג' א"כ שארא כולהו לא הוו ספיקי ואם איתא דהוו ספיקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהנך דמסכת סופרי' ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל:

ולא יקשה מידי מה שכתב השר ז"ל וז"ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ"ל, אשיב עליו ממה נפשך מה נפשך שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה הל"מ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך הל"מ, אם לא גילו לו שכך הל"מ א"כ היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים א"כ מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברי' ברוח הקדש, ותו קא קשה א"כ הוא שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו הל"מ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ' אין בין המודר:

ומה שאמ' בשבה הראשונ' אם שכיון הכותב בדברי' הזרי' ההם סוד מן הסודו' מסתרי התור' כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלא' ידו לגעת למחוק וכו' עכ"ל כך יש לנו להאמי' בודאי כמו שהניח הרב הגדול הרמב"ן ז"ל ראש המקובלי' האחרוני' בהקדמתו לביאורו לפירו' החומש ע"ש ותמהני על השר ז"ל כיצד הניח הדבר בספק שאח"כ בשבה הב' כת' על ירמי' בזרו' הלשו' כמו באות נפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשו' והדב' סוד מסודו' התור' בסוד היבו' והמשכיל יבין:

נקיטינן מכולהו הני פרכי וקושיין דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דרכי דמסרה כולהו הל"מ ודלא כאשר כתבו החכמים האלה דלעיל כדגרסי' מהגמ' דנדרי' דבפ' אין בין המודר דאייתינן לעיל:

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי' דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכת נדה פרק בנות כותים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנוגע אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חס' וי"ו:

והקשו התו' שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירם כתי' וז"ל הגמ' שם והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי' ע"כ:

ונתקשה לרש"י ז"ל וז"ל קשה בעיני שם החכם הגז' כאן כי אומ' אני שטעו' גדול הוא ולא גלה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא וגם במסורת הגדולה במקו' שמנויין שם כל התיבות שכתוב בהן יו"ד דלא קרינן לא נמנה זה והם מנויין על פי החשבו' וזו איכה קשיא דהאי מעבירי' לאו לשו' עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנ' והכי קאמ' להו עלי לא טובה השמוע' אשר אנכי שומע את עם יי' מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הו' ואעם יי' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברי' ולא היו מעבירי' את אחרי' עכ"ל:

וכתבו התוספות על זה וז"ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנ' אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה עכ"ל התוספות:

ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון דשמע כבדרש למה נאמר ב' פעמי' כי שפט את ישראל עשרים שנה א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו ועשרים אחר חייו והיינו ארבעים בתרי זימני דתלמודא לא אמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כבדרש והשתא אתי שפיר ודוק ע"כ:

ותמיהא לי על רש"י ז"ל דהא היה בקי במס' וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על רב הונא בריה דרב יהושע וכתב ואומר אני שטעות גדול הוא וכו' והא אשכחן בכמה דוכתי דסבירא ליה דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפירוש החומש פלגשם כתיב חס' יו"ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון בר"ר וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ע"כ, ובהדיא במסרה כתיב הפלגשים ב' מלא דמלאי' דין ועל יד הגאי שומר הפילגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא,

ותו אשכחן דפי' בפי' החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתך מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת, ותימה דבמסורת הוא כתוב מלא בוי"ו בין זיי"ן לתי"ו, ורש"י ז"ל סבר לה כר' מאיר במנחות פ' הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי' רב פפא איקלע לבי בר שמואל חזא ההו' פיתחא דלא הוה לי' פצימיה אלא משמאלא ועבידא לי' מזוזה א"ל כמאן כר' מאיר ומיילכן עלה מאי ר' מאיר דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר' מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ"ט דרבנן מזוזות כתיב מ"ט דר' מאיר דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזת בפרשה שניה שאין ת"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מעטו הכתוב למזוזה אחת דברי רבי ישמעאל וכו' עכ"ל הגמרא שם, והע"ג דהוה משמע קצת דכתיב מזוזות מלא

מלא

הקדמה

מלא בשני ווין ולא מזוזת חב' דהא ר' ישמע' אית ליה יש אם למסורת פי' לדרוש
על פי הכתב כדגרסינן בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכא
נמי אשכחן ר' עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פירוש לדרוש כפי הדבור הקרוי
כההיא דלטטפת ובפרק כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס' ע"כ ·

ותו בפרק הבונה הקשו התוס' על רש"י ז"ל גבי הא דתניא רבי יהודה בן
בתירה אומר נאמר בשני ונסכיה בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם
הרי מ"ם יוד מ"ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו' ורש"י ז"ל גרים במקום
בשביעי כמשפטם בשמיני כמשפטם וז"ל התוס' בשביעי כמשפטם גרסי' כדמוכח
בפ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש"י ז"ל דגרים בשמיני בכ"פ לולב
וערבה עכ"ל התו':

וגם בההיא דמנחות רש"י ז"ל לא הקשה לתלמודא
דפליג על הספרים המדוייקים כמו דהקשה גבי בני עלי וז"ל הגמ'
שם בפרק הקומץ את המנחה ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' דברי ר'
ישמעאל כו' עכ"ל הגמרא · ובספרים מדוייקי' ובספר תגי כך דינם שמע והיה אם
שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו ואני
ראיתי בספר' תגי קדמון שגם והיה אם שמוע כתוב לטוטפת ומיהו שמכין אמאי
דגרסי התוספות כדלקמן דאינהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במלא וחס' יתיר מינן ·
והקשו התוספות שם במנחות גבי ת"ר לטטפת וכו' דלעיל על לטוטפות דוהיה כי
יביאך דבגמרא מצריך שיהא מלא דמלא ובספרים מדוייקי' כך דינם שמע והיה
אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו ·
תימה היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא
אשכחן של"א בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ"ב דזבחי' גבי ולקח מדם הפר דדרשי'
דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לשארו דדרשינן בפ' יש נוחלין ונתתם
נחלת שארו לו ומפר"ת דוי"ו קמא דולטוטפת מוקמינן בסוף כאלו כתוב לטטפות
כדאשכחן בפרק הזהב אי שקלת ליה לוי"ו דויסף ושדית ליה על חמישיתו הוה
ליה חמישיתוו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתו ומוקמינן
ליה במקו' יו"ד באמצע תיבה · וקשה לפי' דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקד"ש נמי
דכתיב ויסף חמישית כו' ומשני דכי שקלת לוי"ו דויסף הוה ליה חמישיתו והשתא
לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמשיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא
מוקמינן של"א בסוף תיבה ככל הני שהבאתי עכ"ל התו' · וכך העלה רש"י ז"ל שם פ'
הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקא' קאי ע"ש ·
וליכא למיפרך בהז"ב שכינה חריפה מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא
משום דלא מיקריא הפסקה אלא דוקא בתיבו' להקדים תיבה זו לזו כדאמרינן
התם מעיקרא גבי הך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירוץ ואמר
ליה רבא שכינה חריפה מפסקינהו לקראי ע"כ:

יקשה בעיני דבגמרא בהדיא גרסי' בפרק הקורא את המגלה עומד ת"ר
כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון
ושגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא מני כי אם ו' דכתיב בעפולים
קרי' בטחורי' ומשמע ההוא דשמואל דפסוק וישימו את ארון יי' אל העגלה כתיב
וקרי טחורים וכן הוא בכל הספרים המדויקים שלנו · ולא ידענא מה לתרוצי
אלא כדתריצנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת:

ובב"ר מצאתי על פסוק לאסור שריו בנפשו אמר רב אידי סרו כתיב חס' י'
זה היה פוטיפר' · וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס' וגם
במסר' רבתא לא נמנה בחשבון הכ"ו חס' יו"ד במצעו' תיבו' וקריין ואין דרך לתרוצי
כי אם כמה דתריצנא דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת:

ואיבא לתמהויי טוב' במה דאשכחית לרש"י ז"ל ולרבינו סעדיה גאון שהביאו
קרי וכתיב מה שלא נמצא בשום ספר מספרי המסרה וז"ל רש"י בפי'
תלים בפסוק הרודד עמי תחתי כתב שבספרו היה קרי תחתיו וכתי' תחתי ובקשתי
ולא מצאתיו במסרה גדולה שיהיה נמנה בחשבון הי"ח מלין דחסרים בהון וי"ו
בסוף תיבותא · וז"ל רבינו סעדיה גאון בסוף דניאל בפסוק ויבא מלך הצפון
וישפוך סוללה ולכד קרי וכתיב זאת המלה מבחריו כתיב וקרי מבצריו ובקשתי
בספרי המסרה בכל חלופי האותיות ולא מצאתיו וקשה לי איך נעלם מהגאונים
האלה המסרה דאליבא דמסרה דאית לן הוא טעות ומיהו בקיאי הוו יתיר מנן
בכל מלי ואנן כסומים בארובה לגביהן:

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת
כדבריריגא לעיל במלא וחסר אליבא דמאן ניכתוב ס"ת דהא מה
שכשר לזה פסול לזה:

לפום ריהטא נראה למימר דכתלמודא דילן
ניכתוב ס"ת במלא וחס' מאחר דקבלנוהו עלינו ואינון הוו בקיאי
במסרה ובמלא וחס' יתיר מינן · ומיהו חזינן לרש"י ז"ל דהא הוא מקשה מהמסרה
לתלמודא דילן גבי בני עלי ואמר דטעות הוא מה דאמר בגמרא מעבירם כתיב
כדכתיבנא לעיל · וגם בעלי התוספות מקשי' מהמסרה לתלמודא דילן ועבדי
עיקר מהמסרה וכדלקמן ביבמות בפ' מצות חליצה אמר אביי כו' ואם המסרה
לא הוה עיקר לא הוו מקשי' מינה לתלמודא ומדקא חזינן דאינון בתראי והוו
עבדי עיקר מהמס' לאקשויי מינה לתלמוד' משמע דאליבא דמס' קא עבדינן ותו
דכולהו ספרי ותיקון ס"ת כולהו אליבא דמסר' ואנשי כנסת הגדולה גדולים הוו
ואיכא למיסמך עליהון · ואע"ג דקא חזינן דרש"י ז"ל גבי מזוזות דפרשת ואתחנן
סבירא ליה כרבי מאיר מזוזת כתי' כדפריכנא לעיל וכך בכמה דוכתי הא חזינן
דבדוכתא אחריתי מקשה מהמסרה לתלמודא כנ"ל:

ולא קשה מידי מה דמקשי' המיני דאנן שנינן וחלפינן בתורה מדקא
חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב וזולתם
דהא בעטור סופרים אנו לא סליקו להנהו ווי של"א כדפי' בערוך בערך עטר דאמר
וז"ל עטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרגום רק הבמות לא סרו לא עטרו · וכן
הא דגרסינן בפ' המגרש בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומסולק
ונראים הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו וסערו
לבבם ואחר תעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום
רבה והוו משתבשי באילין מילי בההוא זמן וסברי דהכי דקדוק משום דהכי מי
משתבר ואתו סופרים וסלקו להני וי"ו והוו קרי אחר תעבורו אחר נוגנים משפטיך
תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וי"ו והוו קרו להו להלין מלי עטור
סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה אינון הל"מ ועד דורות קרובים להשתא הוו
משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוי"ו עכ"ל:

הנך רואה כי לא שנו כלל ח"ו ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז"ל נשיב
עליהם מכח הסברה היעלה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף
דבר יאמר ראו מה החלפתי וכל שכן בדברי הנבואה והנה לשון המסרה ה' מלין
עטור סופרים כו' וכן י"ח מלין תקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים
מה ששינו ולומר י"ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא · ועוד דלא שינו או
הסופרים ולא תקנו אלא שכך היה לו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפני כבוד
השכינה ודוק ותשכח · וכן בקרי וכתיב הא מראים מה דשינו את"ל דח"ו שינו אבל
אנו כת המאמינים נאמין דכולהן הל"מ וכן בתיקון סופרים אפילו אם תמצא
לומר שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהמינים פוקרים וראה גם
ראה בעובדא דתלמי המלך ב"ג דבר ששינו שבפי' נאמר למה שינו ומה שינו במה
שכתבו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב:

ואלולי אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו
בספר תורת אלהים וכו' ודרשי' בנדרים פ' אין בין המודר וכו'
עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכמושי' בכותלי' ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה
מוגה ולא כ"ת שנוכל להסמך עליו · דמיון זה אם מלה אחת היא בוי"ו או בלא וי"ו
כגון ולא בוי"ו או לא בלא וי"ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא
דכתבי התוספות ביבמות בפ' מצות חליצה גבי אמר אביי האי מאן דמקרי גט
חליצה לא ליקרי לדידה לא לחודיה ואבה יבמי לחודיה דמשמע אבה יבמי כו'
עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי אמר ליה
לא סבר ליה מר להא דרבא אמ' ליה מודה רבא בלא אבה יבמי ע"כ:

וכתבו התוס' וז"ל לא אבה כתוב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת
לא אבה ג' דסמיכי לא אבה יי' השחיתך · לא אבה יבמי · וישרא'
לא אבה לי · ויש שנים ר"פ במסכת תורה ולא אבה סיחון · ולא אבה יי' לשמוע אל
בלעם ויש פסו' דלא שייכי' לאותו מסורת ולא אבה נושא כליו דשאול · וגם אל
מלך מואב שלח ולא אבה דיפתח עכ"ל התו' · הנך רואה בעיניך שאלולי המסורת
היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר
דאינון ג' לא אבה ומני דין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי' ולא אבה ודכוו'
טובא לאין מספר · ותו בתם מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר
אינון כך וכך בבירור ידעינן דשארא כתבין וקרי' ולא וכן המשל י"ד פסוקים אית
בהון לא לא ולא ולא או ההפך וכן כולם · וכן את את ואת כהא דאמרינן אך את
הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת' עליו בעל
המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי' כי כך דינו ואינון ב' פסו' דנסבין הלין וי"ן
תניינא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסו' ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע
החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי' דהבא אך את הזהב למלכיא
ויהי כשמוע כל המלכים · הנך רואה צחות לשון בעל המסורת וקוצר לשונו
ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת הוה הוינן ידעין
אם הוה מכינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכחא
אם אמת או שקר וכן במלאים וחסרים דיש לנו אם למקרא ואם למסורת ומיהו
פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ' כיצד צולין גבי בבי' אחד יאכל ודכוות'
בפרק קמא דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקושי טובא בהא ועיין בתוס'
פרק קמא דסוכה · והוא הדין בקריין ולא כתיבן וקמצין ופתחין והמקומות
שהם מתחנין בטעמא ודכוו' טובא לאין מספר · ותו נ"ב במכילתא דמני המסורת
באמרו ג' או ד' או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשות כהא דאמרי'
במסורת בראשית ג' וסי' ר"פ בראשית ברא · בראשית ממלכת יהויקים · בראשית
ממלכת צדקיהו היינו דאמרי' במסכ' ערכין בפ' יש בערכין בקש הקב"ה להחזי' את
העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקי' כיון שנסתכל בדורו נתיישבה דעתו בקש הקב"ה
להחזיר את העולם לתהו ובוהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו
נתיישבה דעתו ע"כ: ותו גרסי' במסורת ויבדל ג' ויבדל אהים בין האור · ויבדל בין
המים · ובני עמרם אהרן ומשה · ויבדל דויד ושרי הצבא בד"ה כ"ה · כדאמ' בערבי
פסחי' כל הפוחת לא יפחות מג' הבדלות ולא יוסיף על ז' בשלמ' אין מוסיפין על ז'
דהת' קא חשיב ז' הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג' אמאי משום דג' פעמי' כתי' ויבדל
והבדלה ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג' הבדלו' במוצאי שבת בין קדש
לחול בין אור לחושך בין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל
בין קדש לחול ואומרי' אותו כדי לסמוך לחתימה מעין חתימה: ותו גרסי' במסורת
פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח · שרשי פתוח אלי מים · קבר פתוח גרונם · אשפתו
כקבר פתוח · ואינון כנגד ד' מדות שהם בכלי חרס נקב בכונס משקה כפבל
מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו' ועדיין כלי הוא לזרעי' נקב בשורש
קטן טהור הוא לזרעי' אם היה בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה היינו שרשי פתוח
דאיוב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים נקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלין היינו
קבר פתוח גרונם דתלים דשתם אכילה כזית ועדיין כלי הוא לרמונים נקב
במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשהכלי במוציא רמון

הקדמה

נראה לאספה דטוב אין תורת כלי עליו : והרבה מסימנים או כדרשים בכה"ג לאין מספר ומהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר"ם כדפסק בהכוני שהם ב' ׳ הכוני פצעוני ׳ הכוני בל חליתי ע"ש ׳ ואין ספק כי מנין הסימני' להיותם ז' או ו' או ג' כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדוש' ולא לחנם נכתבו ׳ וכן כשהמסר' מביאה הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסר' שהיו לי כולם לקטתי' ושמתים בכ"ד זה במקומות שהיו שייכים וחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שבנקלה ימצאו ׳ ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן וראיותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר :

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול הנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר דניאל בומבירגי יצ"ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה ש שימצא מהמסרה ות"ל נתגלגלו לידינו מספרי המס' מה שאיפשר להתגלגל ׳ והשר הנז' לא נתעצל וידו לא קפץ וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרי' והשלוחי' אשר נשתדלו לחפשם בחורים ובסדקים ובכל מקו' שהיו :

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי מבולבלי' בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית אשר אין שם מת ׳ היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד ד דמיון זה אם היו ה' או ו' פסוקי' בעמוד הא' מתחיל ויאמ' והב' ויגד והג' וזה והד' וישלח והה' ותשב המסורת היה מתחיל וישלח כ"ב ואחר כך ויגד כ"ד ואח"כ ותשב ט"ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקצרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה ׳ וגם ברובם במשל היו בראש הדף כמו ד' שורות ולמטה כמו ה' לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירע אב' או לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו ׳ וכשראיתי כל זה הבלבול נערתי חצני בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים ואח"כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתו' סביב המקרא ובמקומו' שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד' למעלה וה' למטה אז הייתי מבקש בחבורי המסר' והייתי מתקנם על נכון ובמקומו' שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם וכן ימצא כתוב סביבו' המקרא הזאת שהדפסנו במסורת נקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת ׳ וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחרת באופן אחר ולא היה קשה ובמקומו' שהיה קשה מדידיה אדידיה או שהיה טעו' הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו' הנחתי הדבר בספק ׳ וכן כמה מיני קהוון כאשר ימצא כתו' סביבו' כ"ד זה שהדפסנו ׳ והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו : ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה אא"כ שהייתי יודע כל הכ"ד על פה וזה נעלם ממני ואולי ספר א' הנקרא שמו קונקורדנציא"ה חברו חכם א' קרוב לזמנינו זה בכמו מ' שנה שמו רבי יצחק נתן זצ"ל שכבר נדפס פה ויניציא"ה בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה ׳ והוא כלי יקר מקיף כל קטרי המכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחברו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראש כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי' כך וכך או תפרד לכך וכך ראשים ופי' כך וכך ובציונו אותם הציונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא בסימן פלוני בפסוק ד' או כ' או ל' שבסבת זה תכף בנקלה ימצא המבוקש ׳ ואם פסוק אחר יש לו ד' או ה' פעלים ושמות כגון ובכל ידי כסיתיך תמצא פסוק זה בשרש כל ובשרש יד ובשרש כסה עד שאם אינך מסיב או זכור לידע כי אם תיבה א' שהיא פועל או שם מהפסוק תכף תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא ׳ וגדלה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם כדי' שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שכרי' יעבור זמן רב כי יבאו פסוקי' שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידעו צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא במיריי ומי שהגיע ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כי יש בו השרשים מוסף עליו המורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר עד אחד ׳ סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי :

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א' פעם א' לא חששתי להביאו פעם אחרת דמיון זה ויצא הם כ"ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק ויצא את היונה כשהגעתי אח"כ בויצא אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר' כי כבר נכתב ואותם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח ׳ ובנביאים בהיות שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ"ה פעם שיש בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות' נמסר בנביא פלו' לבד היה יוצא שכרי בהפסדי שלא היה באפשרו' למצוא כי אם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניחו מלבקשו לכן הוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות שהביא בספרו רבי יצחק נתן ספר הקונקורדנציא"ה וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה ואח"כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישרא' ׳

ובדי שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר אח"כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמותה הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה ׳ וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הכ"ד דהיינו מהמסר' האמצעית לא הגדולה חזרתי וחברתי אותה עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חששתי להביא כי אם ראשי פרקים כגון ויסב ט"ו נמסר בנביא פלוני בסימ' פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לסבה ׳ המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו באותו העמוד יש י' או י"א פסוקים בכל פסוק לא ימנע שלא תהיה בו תיבה שסייך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה שסייך בה מסורת ואומרת ד' או ל' או ט"ו וזה לא היה באפשר לכתו' המסורת כולו שהיה שייך לאותו דף שאם היו שייכי' י' תיבות למסורת הבאתי מהם ד' או ה' על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקו' אחר כבר נדפסי' ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשוב בלבו שאין בכ"ד זה כל המסורת שסייך בו לכן הוצרכתי לציין בשרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בנביא פלוני בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימני' לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שיארע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו' העמוד נמסר במס' רבתא ׳ וכן בסימנים הגדולים מ"לט וכ"ה שהיו שייכי' לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיסם במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטן מהכיל כל הסימן וכן באלפא ביתות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן אב' פלוני ונמסר במסרה רבתא במערכת אות פלוני לבל יגיע שום טורח למעיין לבקשם ׳ ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב' או חלק ב' או א' וכן במלכים ב' וכן בד"ה ב' ובעזרא ג"כ בנחמיה וזה כי מנהג חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בקונקורדנציא"ה חלק שמואל לב' חלקים וכן מלכים וד"ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה מכאן ואילך קרא שמו נחמיה ׳ ולזה מאחר שנשתמשנו בחלוקות וסימני מחבר הקונקורדנציא"ה אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפסה נשמט אי זה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובכ"ד זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן שסייך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני ׳

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכחי לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להשאירה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא וזה לאוהבי תועלת אחינו בני ישרא' ותפארת תורתינו הקדושה והתמימה ולמלאת תאות ושאלת השר דניאל בומבירגי יצ"ו במה שאיפשר אע"פ שכספו היתה גדולה מהשגתי ׳ וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר ובמה שהשיגה בו עניות דעתי לשם שמים ולהועיל לבני עמינו ולא נסוגותי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשבוע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש ׳ ישתבח הבור' אשר זיכני להתחיל ולהשלים ׳ זכרה לי אלהי לטובה אמן :

וזה לך מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

בראשית פרשיותיו חמשים

א בראשית
ב ויכולו השמים
ג ויהיו שניהם ערומים
ד והאדם ידע
ה זה ספר תולדות
ו ויהי כי החל האדם
ז ויאמר יי׳ לנח בא אתה
ח ויזכור אלהים את נח
ט ויברך אלהים את נח
י ואלה תולדות בני נח
יא ויהי כל הארץ שפה אחת
יב ויאמר יי׳ אל אברם לך לך
יג ויעל אברם ממצרים
יד ויהי בימי אמרפל
טו אחר הדברים האלה
יו ושרי אשת אברם
יז ויהי אברם בן תשעים שנה
יח וירא אליו יי׳ באלוני ממרא
יט ויבואו שני המלאכים סדומה
ך ויסע משם אברם
כא ויי׳ פקד את שרה
כב ויהי אחר הדברים האלה
כג ויהיו חיי שרה
כד ואברהם זקן בא בימים
כה ויוסף אברהם ויקח אשה
כו ויהי רעב בארץ מלבד
כז ויהי כי זקן יצחק
כח ויקרא יצחק אל יעקב
כט וישא יעקב את רגליו
ל ותרא רחל כי לא ילדה
לא וישמע את דברי בני לבן
לב וישכם לבן בבקר
לג וישא יעקב עיניו
לד ותצא דינה
לה ויאמר אלהים אל יעקב
לו ואלה תולדות עשו
לז יוסף בן שבע עשרה שנה
לח ויהי בעת ההיא וירד יהודה
לט ויוסף הורד מצרימה
מ ויהי אחר הדברים האלה חטאו
מא ויהי מקץ שנתים
מב וירא יעקב כי יש שבר
מג והרעב כבד בארץ
מד ויצו את אשר על ביתו
מה ולא יכול יוסף להתאפק
מו ויסע ישראל וכל אשר לו
מז ויבא יוסף ויגד לפרעה
מח ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף
מט ויקרא יעקב לבניו
נ ויפול יוסף על פני אביו:

שמות פרשיותיו מ׳

א ואלה שמות בני ישראל
ב וילך איש מבית לוי
ג ומשה היה רועה
ד ויען משה ויאמר
ה ואחר באו משה ואהרן
ו ויאמר יי׳ אל משה עתה תראה
ז וידבר יי׳ אל משה לאמר
ח ויאמר יי׳ אל משה אמור אל אהרן
ט ויאמר יי׳ אל משה בא אל פרעה
י ויאמר יי׳ אל משה בא וגו׳ כי אני
יא ויאמר יי׳ אל משה עוד נגע
יב ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן החדש
יג קדש לי כל בכור
יד דבר אל בני ישראל וישבו
טו אשירה ליי׳ כי גאה גאה
יו ויסעו מאלים
יז ויסעו כל עדת בני ישראל
יח וישמע יתרו
יט בחדש השלישי
ך וידבר אלהים את כל הדברים
כא ואלה המשפטים
כב אם במחתרת ימצא
כג לא תשא שמע שוא
כד ואל משה אמר עלה
כה וידבר וגו׳ ויקחו לי תרומה
כו ואת המשכן תעשה
כז ועשית את המזבח
כח חוקת עולם לדורותיכם
כט חוקת עולם לו ולזרעו
ל ועשית מזבח מקטר קטרת
לא וידבר וגו׳ ראה קראתי בשם
לב וירא העם כי בושש משה
לג וידבר וגו׳ לך עלה מזה
לד ויאמר יי׳ וגו׳ פסל לך
לה ויקהל משה
לו ועשה בצלאל ואהליאב
לז ויעש בצלאל את הארון
לח ויעש את מזבח העולה
לט ומן התכלת והארגמן
מ וידבר וגו׳ ביום החדש הראשון

ויקרא פרשיותיו כ״ז

א ויקרא אל משה
ב ונפש כי תקריב קרבן
ג ואם זבח השלמים קרבנו
ד וידבר וגו׳ נפש כי תחטא
ה ונפש כי תחטא
ו וידבר וגו׳ צו את אהרן
ז וזאת תורת זבח השלמים
ח וידבר וגו׳ קח אהרן
ט ויהי ביום השמיני
י ויקחו בני אהרן
יא וידבר וגו׳ זאת החיה
יב וידבר וגו׳ אשה כי תזריע
יג וידבר וגו׳ אדם כי יהיה בעור
יד זאת תהיה תורת המצורע
טו וידבר וגו׳ איש איש כי יהיה זב
יו וידבר וגו׳ אחרי מות
יז וידבר וגו׳ דבר אל אהרן
יח וידבר וגו׳ כמעשה ארץ מצרים
יט וידבר וגו׳ קדושים תהיה
ך וידבר וגו׳ ואל בני ישר׳ תאמר
כא ויאמר וגו׳ אמור אל הכהנים
כב וידבר וגו׳ דבר אל אהרן וינזרו
כג וידבר וגו׳ מועדי יי׳
כד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
כה וידבר יי׳ אל משה בהר סיני
כו לא תעשו לכם אלילים
כז וידבר וגו׳ איש כי יפליא

מדבר סיני פרשיותיו ל״ו

א וידבר וגו׳ במדבר סיני
ב וידבר וגו׳ איש על דגלו
ג ואלה תולדות אהרן
ד וידבר וגו׳ נשא את ראש בני
ה וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
ו וידב׳ וגו׳ איש או אשה כי יפליא
ז ויהי ביום כלות
ח וידבר וגו׳ בהעלותך
ט וידבר וגו׳ ויעשו בני ישראל
י וידבר עשה לך חצוצרות
יא ויהי העם כמתאוננים
יב ותדבר מרים
יג ואחר נסעו העם
יד ותשא כל העדה
טו וידבר וגו׳ כי תבואו אל ארץ
יו ויקח קרח
יז וידבר וגו׳ אמור אל אלעזר
יח ויאמר יי׳ אל אהרן אתה ובניך
יט וידבר וגו׳ זאת חוקת התורה
ך ויבואו בני ישראל כל העדה
כא ויראו כל העדה
כב ויסעו בני ישראל ויחנו
כג ויאמר בלעם אל בלק בנה לי
כד וירא בלעם כי טוב בעיני
כה וישב ישראל בשטים
כו ויאמר יי׳ אל משה ואל אלעזר
כז ותקרבנה בנות צלפחד
כח וידבר וגו׳ את קרבני לחמי
כט ובחדש השביעי
ל ויאמר משה אל בני ישראל
לא וידבר וגו׳ נקום נקמת
לב ומקנה רב היה לבני גד
לג אלה מסעי
לד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
לה וידבר וגו׳ בערבות מואב
לו ויקרבו ראשי האבות

דברים פרשיותיו ל״ד

א אלה הדברים
ב ונפן ונסע המדברה
ג ונפן ונעל דרך הבשן
ד ועתה ישראל שמע
ה ויקרא משה אל כל ישראל
ו וזאת המצוה
ז כי יביאך יי׳ אלהיך
ח כל המצוה אשר אנכי מצוך
ט שמע ישראל אתה עובר היום
י בעת ההיא אמר יי׳ אלי
יא ואהבת את יי׳ אלהיך
יב אלה החקים והמשפטים
יג את כל הדבר אשר אנכי מצוה
יד בנים אתם ליי׳ אלהיכם
טו מקץ שבע שנים
יו שמור את חדש האביב
יז לא תזבח ליי׳ אלהיך
יח לא יהיה לכהנים הלוים
יט כי יכרית יי׳ אלהיך
ך כי תצא למלחמה
כא כי ימצא חלל
כב לא תראה את שור אחיך
כג לא יקח איש את אשת אביו
כד כי יקח איש אשה ובעלה
כה כי יהיה ריב בין אנשים
כו והיה כי תבא
כז ויצו משה וזקני ישראל
כח והיה אם שמוע תשמע
כט ויקרא משה אל כל ישראל
ל והיה כי יבאו עליך
לא וילך משה
לב האזינו השמים
לג וזאת הברכה
לד ויעל משה

יהושע פרשיותיו כ״ד

א ויהי אחרי מות משה
ב וישלח יהושע בן נון
ג וישכם יהושע בבקר
ד ויהי כאשר תמו כל הגוי
ה ויהי כשמוע כל מלכי האמורי
ו ויריחו סוגרת ומסוגרת
ז וימעלו בני ישראל מעל בחרם
ח ויאמר יי׳ אל יהושע אל תירא
ט ויהי כשמוע כל המלכים
י ויהי כשמוע אדני צדק
יא ויהי כשמוע מלך חצור
יב ואלה מלכי הארץ
יג ויהושע זקן
יד ואלה אשר נחלו בני ישראל
טו ויהי הגורל למטה יהודה
יו ויצא הגורל לבני יוסף
יז ויהי הגורל למטה מנשה
יח ויקהלו כל עדת בני ישראל
יט ויצא הגורל השני לשמעון
ך וידבר יי׳ אל יהושע
כא ויגשו ראשי
כב אז יקרא יהושע
כג ויהי מימים רבים
כד ויאסוף יהושע את כל שבטי

שופטים פרשיותיו כ״א

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל
ג ואלה הגוים אשר הניח יי׳
ד ויוסיפו בני ישראל וגו׳ ויחזק
ה ותשר דבורה
ו ויעשו בני ישראל הרע
ז וישכם ירובעל
ח ויאמרו אליו איש אפרים
ט וילך אבימלך בן ירובעל
י ויקם אחריו יאיר הגלעדי
יא ויפתח הגלעדי
יב ויצעק איש אפרים
יג ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע
יד וירד שמשון תמנתה
טו ויהי מימים בימי קציר
יו וילך שמשון עזתה
יז ויהי איש מהר אפרים
יח בימים ההם אין מלך
יט ויהי בימי ההם ומלך אין בישׂ׳
ך ויצאו בני ישראל
כא ואיש ישראל

שמואל א׳

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב ותתפלל חנה
ג והנער שמואל משרת
ד ויהי דבר שמואל
ה ופלשתים לקחו את ארון האלהים
ו ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים
ז ויבאו אנשי קרית יערים
ח ויהי כי זקן שמואל

מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

ט ויהי איש מבנימין
י אמור לנער ויעבור לפנינו
יא ויעל נחש העמוני
יב ויאמר שמואל אל כל ישראל
יג בן שנה שאול במלכו
יד ויצא מצב פלשתים
טו ויאמר שמואל אל שאול אותי שלח יי׳
יו ויאמר יי׳ אל שמואל עד מתי
יז ויאספו פלשתים את מחניהם
יח ויהי ככלותו לדבר אל שאול
יט וידבר שאול אל יונתן בנו
ך ויברח דוד מניות ברמה
כא ויבא דוד אל אחימלך
כב וילך דוד משם וימלט
כג ויגידו לדוד לאמ׳ הנה פלשתי׳
כד ויעל דוד משם וישב במצודות
כה וימת שמואל ויקבצו כל ישרא׳
כו ויבואו הזיפים אל שאול
כז וילך דוד לדרכו
כח ויהי בימי׳ ההם ויקבצו פלשתי׳
כט ויקבצו פלשתים אל כל מחניהם
ל ויהי בבא דוד ואנשיו
לא ופלשתים נלחמים בישראל

שמואל ב

א ויהי אחרי מות שאול
ב ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי׳
ג ותהי המלחמה ארוכה בין בית דוד
ד וישמע בן שאול כי מת אבנר
ה ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד
ו ויוסף עוד דוד את כל בחור
ז ויהי כי ישב המלך בביתו
ח ויהי אחרי כן ויך דוד את הפלשתי
ט ויאמר דוד הכי יש עוד אשר
י ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון
יא ויהי לתשובת השנה
יב וישלח יי׳ את נתן אל דוד
יג ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות
יד ואבשלום ברח וילך אל גשור
טו ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלו׳
יו ודוד עבר מעט מהראש
יז ויאמר אחיתופל אל אבשלום
יח ויפקוד דוד את העם אשר אתו
יט וירגז המלך ויעל על עלת השער
ך ושם נקרא איש בליעל
כא ויהי רעב בימי דוד
כב וידבר דוד ליי׳
כג נאם דוד בן ישי
כד ויוסף אף יי׳ לחרות בישראל

מלכים א

א והמלך דוד זקן
ב ויקרבו ימי דוד למות
ג והממלכה נכונה ביד שלמה
ד ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל
ה ושלמה היה מושל בכל הממלכות
ו ויהי בשמנים שנה
ז ואת ביתו בנה שלמה
ח אז יקהל שלמה
ט ויהי ככלות שלמה
י ומלכת שבא שומעת
יא והמלך שלמה אהב נשים
יב וילך רחבעם שכם
יג והנה איש אלהים בא מיהודה
יד בעת ההיא חלה אביה
טו ובשנת שמנה עשרה שנה
יו בשנת שלש לאסא
יז ויאמר אליהו התשבי
יח ויהי ימים רבים ודבר יי׳ היה
יט ויד יי׳ היתה אל אליהו
ך ומלך אדר מלך
כא ויהי אחרי הדברים האלה כרם היה לנבות
כב וישבו שלש שנים

מלכים ב

א ויפשע מואב בישראל
ב ויהי בהעלות יי׳ את אליהו
ג ויהורם בן אחאב מלך
ד ואשה אחת מנשי בני הנביאים
ה ונעמן שר צבא מלך ארם
ו ויאמרו בני הנביאי׳ אל אלישע
ז ויאמר אלישע שמעו דבר יי׳
ח ואלישע דבר אל האשה
ט ואלישע הנביא קרא לאחד
י ולאחאב שבעים בנים
יא ועתליה אם אחזיה
יב בן שבע שנים יהואש במלכו
יג בשנת עשרים ושלש שנה ליואש
יד בשנת שתים ליואש
טו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם
יו בשנת שבע עשרה שנה לפקח
יז בשנת שתים עשרה שנה לאחז
יח ויהי בשנת שלש להושע
יט ויהי כשמע המלך חזקיהו
ך בימים ההם חלה חזקיהו
כא וישכב חזקיהו עם אבותיו
כב בן שמנה שנה יאשיהו במלכו
כג וישיבו את המלך דבר
כד בימיו עלה נבוכד נאצר
כה ויהי בשנת התשיעית למלכו

ישעיה פרשיותיו סו

א חזון ישעיהו
ב הדבר אשר חזה ישעיהו
ג כי הנה האדון יי׳ צבאות
ד והחזיקו שבע נשים באיש אחד
ה אשירה נא לידידי
ו בשנת מות המלך עזיהו
ז ויהי בימי אחז בן יותם
ח ויאמר יי׳ אלי קח לך גליון
ט בעת הראשון הקל ארצה
י הוי החוקקים חקקי און
יא ויצא חוטר מגזע ישי
יב אודך יי׳ כי אנפת בי
יג משא בבל
יד וקרוב לבא עתה
טו בשנת מות המלך אחז
יו שלחו כר מושל ארץ
יז משא דמשק
יח הוי ארץ צלצל
יט משא מצרים
ך בשנת בא תרתן אשדודה
כא משא מדבר ים
כב משא גיא חזיון
כג משא צור
כד הנה יי׳ בוקק הארץ
כה יי׳ אלהי אתה ארוממך
כו ביום ההוא יושר השיר
כז ביום ההוא יפקוד יי׳ בחרבו
כח הוי עטרת גאות שכורי אפרים
כט הוי אריאל אריאל
ל הוי בנים סוררים
לא הוי היורדים מצרים לעזרה
לב הן לצדק ימלוך מלך
לג הוי שודד ואתה לא שדוד
לד קרבו גוים לשמוע
לה ישושום מדבר וציה
לו ויהי בארבע עשרה שנה
לז ויהי כשמוע המלך חזקיהו
לח בימים ההם חלה חזקיהו
לט בעת ההיא שלח
מ נחמו נחמו עמי
מא החרישו אלי איים
מב הן עבדי אתמוך בו
מג ועתה כה אמר יי׳ בוראך יעקב
מד ועתה שמע יעקב עבדי
מה ולאמר לירושלם תבנה
מו כרע בל
מז רדי ושבי על עפר
מח שמעו זאת בית יעקב הנקראי׳
מט שמעו איים אלי
נ כה אמר יי׳ אי זה ספר
נא שמעו אלי רודפי צדק
נב עורי עורי לבשי עוזך
נג מי האמין לשמועתינו
נד רני עקרה
נה הוי כל צמא
נו כה אמר יי׳ שמרו משפט
נז הצדיק אבד
נח קרא בגרון
נט הן לא קצרה יד יי׳
ס קומי אורי כי בא אורך
סא רוח יי׳ אלהים עלי
סב למען ציון לא אחשה
סג מי זה בא מאדום
סד לו קרעת שמים
סה נדרשתי ללא שאלו
סו כה אמר יי׳ השמים כסאי

ירמיה פרשיותיו נב

א דברי ירמיהו
ב ויהי דבר יי׳ וגו׳ הלוך וקראת
ג לאמר הן ישלח איש את אשתו
ד אם תשוב ישראל נאם יי׳
ה שוטטו בחוצות ירושלם
ו העיזו בני בנימין
ז הדבר אשר היה אל ירמיהו
ח בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו
ט מי יתנני במדבר מלון
י שמעו את הדבר אשר דבר יי׳
יא הדבר אשר היה אל ירמיהו
יב צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך
יג כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך
יד אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו
טו ויאמר יי׳ אלי אם יעמד משה
יו ויהי דבר יי׳ אלי לאמ׳ לא תקח לך אשה
יז חטאת יהודה כתובה
יח הדבר וגו׳ קום וירדת בית היוצר
יט כה אמר יי׳ הלוך וקנית
ך וישמע פשחור
כא הדבר בשלוח אליו המלך
כב כה אמר יי׳ רד בית מלך יהודה
כג הוי רועים מאבדים
כד הראני יי׳ ושני דודאי תאנים
כה הדבר וגו׳ על כל עדי יהודה
כו בראשית ממלכת יהויקים
כז כה אמר יי׳ אלי עשה לך
כח ויהי בשנה ההיא בראשית
כט ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה
ל הדבר וגו׳ כה אמר וגו׳ כתב לך
לא בעת ההיא נאם יי׳ אהיה
לב הדבר וגו׳ בשנה העשירית
לג ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו שנית
לד הדבר וגו׳ נבוכד ראצר מלך
לה הדבר וגו׳ בימי יהויקים בן
לו ויהי בשנה הרביעית ליהויקים
לז וימלוך מלך צדקיהו
לח וישמע שפטיה
לט בשנה התשיעית לצדקיהו
מ הדבר וגו׳ אחר שלח אותו נבוזראדן
מא ויהי בחדש השביעי בא
מב ויגשו כל שרי החיילים
מג ויהי ככלות ירמיהו לדבר
מד הדבר וגו׳ אל כל היהודים
מה הדבר אשר דבר ירמיהו
מו אשר היה דבר יי׳ על ירמיהו
מז אשר היה וגו׳ אל פלשתים
מח למואב כה אמר יי׳
מט לבני עמון כה אמר יי׳
נ הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל
נא כה אמר יי׳ הנני מעיר אל בבל
נב בן עשרים ואחד שנה צדקיהו

יחזקאל פרשיותיו מח

א ויהי בשלשים שנה
ב ויאמר אלי בן אדם עמד על
ג ויאמר אלי את אשר תמצא
ד ואתה בן אדם קח לך לבנה
ה ואתה בן אדם קח לך חרב
ו ויהי דבר יי׳ וגו׳ שים פניך אל הרי ישראל
ז ויהי דבר יי׳ וגו׳ אל אדמת
ח ויהי בשנה הששית
ט ויקרא באזני קול גדול
י ואראה והנה על הרקיע
יא ותשא אותי רוח
יב ויהי דבר יי׳ וגו׳ בתוך בית המרי
יג ויהי דבר יי׳ וגו׳ הנבא על
יד ויבא אלי אנשי׳ מבני ישראל
טו ויהי דבר יי׳ מה יהיה עץ הגפן
יו ויהי דבר יי׳ וגו׳ הודע את
יז ויהי דבר יי׳ וגו׳ חוד חידה ומשול משל
יח ויהי וגו׳ מה לכם אתם מושלים
יט ואתה שא קינה אל נשיאי
ך ויהי בשנה השביעית
כא ויהי וגו׳ שים פניך דרך
כב ויהי וגו׳ התשפוט התשפוט
כג שתים נשים בנות אם אחת
כד ויהי וגו׳ כתב לך את שם היום
כה ויהי וגו׳ שים פניך אל בני עמון
כו ויהי בעשתי עשרה שנה
כז ויהי וגו׳ שא על צור קינה
כח ויהי אמור לנגיד צור
כט בשנה העשירית
ל ויהי וגו׳ הלילו הה ליום
לא ויהי באחת עשרה שנה
לב ויהי בעשתי עשרה שנה

רמזי הקפיטולי

לג ויהי וגו׳ דבר אל בני עמך
לד ויהי וגו׳ הנבא על רועה ישראל
לה ויהי וגו׳ שים פניך אל הר שעיר
לו ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל
לז היתה עלי יד יי׳
לח ויהי וגו׳ שים פניך על גוג
לט ואתה בן אדם הנבא על גוג
מ בעשרים וחמש שנה לגלותנו
מא ויביאני אל ההיכל
מב ויוציאני אל החצר
מג ויוליכני אל השער
מד וישב אותי דרך שער המקדש
מה ובהפילכם את הארץ
מו כה אמר יי׳ יי׳ שער החצר
מז וישיבני אל פתח הבית
מח ואלה שמות השבטים

הושע פרשיותיו יד

א דבר יי׳ אשר היה אל הושע
ב אמרו לאחיכם עמי
ג ויאמר יי׳ אלי לך אהב אשה
ד שמעו דבר יי׳ בני יש׳ כי ריב ליי׳
ה שמעו זאת הכהנים
ו בצר להם ישחרונני
ז כרפאי לישראל
ח אל חכך שופר
ט אל תשמח ישראל
י גפן בוקק ישראל
יא נדמה נדמה מלך ישראל
יב אפרים רועה רוח
יג בדבר אפרים רתת נשא
יד תאשם שומרון

יואל פרשיותיו ד

א דבר יי׳ אשר היה אל יואל
ב תקעו שופר בציון
ג והיה אחרי כן אשפוך את רוחי
ד כי הנה בימי ההמה ובעת ההיא

עמוס פרשיותיו ט

א דברי עמוס
ב כה אמר יי׳ על שלשה פשעי
ג שמעו את הדבר הזה אשר דבר יי׳
ד שמעו את הדבר הזה פרות
ה שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא
ו והגלתי אתכם מהלאה לדמשק
ז כה הראני יי׳ יי׳ והנה יוצר
ח כה הראני יי׳ יי׳ והנה כלוב קיץ
ט ראיתי את יי׳ נצב על המזבח

עובדיה פרשה אחת

א חזון עובדיה

יונה פרשיותיו ארבעה

א ויהי דבר יי׳ אל יונה
ב וימן יי׳ דג גדול
ג ויהי דבר יי׳ אל יונה שנית
ד וירע אל יונה רעה גדולה

מיכה פרשיותיו ז

א דבר יי׳ אשר היה אל מיכה
ב הוי חושבי און
ג ואמר שמעו נא ראשי יעקב
ד והיה באחרית הימים יהיה הר
ה עתה תתגודדי בת גדוד
ו שמעו נא את יי׳ אומר
ז אללי לי כי היית כאספי קיץ

נחום פרשיותיו ג

א משא נינוה ספר חזון נחום
ב הנה אל ההרים רגלי מבשר
ג הוי עיר דמים כלה

חבקוק פרשיותיו ג

א המשא אשר חזה חבקוק
ב על משמרתי אעמודה
ג יי׳ שמעתי שמעך

צפניה פרשיותיו ג

א דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
ב התקוששו וקושו
ג הוי מראה ונגאלה

חגי פרשיותיו ב

א בשנת שתים לדריוש
ב בשביעי בעשרים ואחד לחדש

זכריה פרשיותיו יד

א בחדש השמיני בשנת שתים
ב ואשא את עיני וארא והנה
ג ויראני את יהושע
ד וישב המלאך הדובר בי
ה ואשוב ואשא עיני ואראה והנה
ו ואשוב וגו׳ והנה ארבע מרכבו׳
ז ויהי בשנת ארבע לדריוש
ח ויהי דבר יי׳ קנאתי לציון
ט משא דבר יי׳ בארץ חדרך
י שאלו מיי׳ מטר
יא פתח לבנון דלתיך
יב משא דבר יי׳ על ישראל
יג ביום ההוא יהיה מקור נפתח
יד הנה יום בא ליי׳ וחלק שללך

מלאכי פרשיותיו ג

א משא דבר יי׳ אל ישראל ביד
ב ועתה אליכם המצוה הזאת
ג הנני שולח מלאכי ופנה דרך

תהלים פרשיותיו קמ״ט

א אשרי האיש
ב למה רגשו גוים
ג מזמור לדוד בברחו
ד למנצח וגו׳ בקראי ענני
ה למנצח וגו׳ יי׳ אמרי האזינה
ו למנצח וגו׳ יי׳ אל באפך
ז שגיון לדוד
ח למנצח וגו׳ יי׳ אדונינו
ט למנצח אודה יי׳ בכל לבי
י למה יי׳ תעמוד ברחוק
יא למנצח לדוד ביי׳ חסיתי
יב למנצח וגו׳ הושיעה יי׳ כי גמר
יג למנצח וגו׳ עד אנה יי׳ תשכחני
יד למנצח לדוד אמר נבל בלבו
טו מזמור לדוד יי׳ מי יגור
טז מכתם לדוד שמרני אל
יז תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק
יח למנצח אשר דבר ליי׳
יט למנצח השמים מספרים
כ למנצח יענך יי׳ ביום צרה
כא למנצח יי׳ בעזך ישמח
כב למנצח אלי אלי למה עזבתני
כג מזמור לדוד יי׳ רועי
כד לדוד מזמור ליי׳ הארץ
כה לדוד אליך יי׳ נפשי אשא
כו שפטני יי׳ כי אני בתומי
כז לדוד יי׳ אורי וישעי
כח לדוד אליך יי׳ אקרא
כט מזמור לדוד הבו ליי׳
ל מזמור שיר חנכת הבית
לא למנצח וגו׳ בך יי׳ חסיתי
לב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע
לג רננו צדיקים ביי׳
לד לדוד בשנותו את טעמו
לה לדוד ריבה יי׳ את יריבי
לו למנצח וגו׳ נאם פשע לרשע
לז לדוד אל תתחר במרעים
לח מזמור וגו׳ יי׳ אל בקצפך
לט למנצח לידותון אמרתי
מ למנצח וגו׳ קוה קויתי יי׳
מא למנצח וגו׳ אשרי משכיל
מב למנצח וגו׳ כאיל תערוג
מג שפטני אלהים וריבה ריבי
מד למנצח וגו׳ אלהים באזנינו
מה למנצח רחש לבי
מו למנצח וגו׳ אלהים לנו
מז למנצח וגו׳ כל העמי׳ תקעו כף
מח שיר מזמור לבני קרח
מט למנצח וגו׳ שמעו זאת כל
נ מזמור לאסף אל אלהים יי׳
נא למנצח בבא אליו נתן
נב למנצח בבא דואג האדומי
נג למנצח אמר נבל בלבו
נד למנצח בבא הזיפים
נה למנצח האזינה אלהים
נו למנצח באחוז אותו פלשתים
נז למנצח אל תשחת לדוד מכתם
נח למנצח האמנם אלם צדק
נט למנצח בשלח שאול וישמרו
ס למנצח על שושן עדות
סא למנצח שמעה אלהים רנתי
סב למנצח אך אל אלהים דומיה
סג מזמור לדוד בהיותו במדבר
סד למנצח שמע אלהים קולי
סה למנצח לך דומיה תהלה
סו למנצח הריעו לאלהי׳ כל הארץ
סז למנצח אלהים יחננו
סח למנצח יקום אלהים
סט למנצח הושיעני אלהים
ע למנצח אלהים להצילני
עא בך יי׳ חסיתי
עב לשלמה אלהים משפטיך
עג מזמור לאסף אך טוב
עד משכיל לאסף למה אלהי׳ זנחת
עה למנצח הודינו לך אלהים
עו למנצח נודע ביהודה
עז למנצח קולי אל אלהים
א צעקה
עח משכיל לאסף האזינה עמי
עט מזמור לאסף אלהים באו גוים
פ למנצח רועה ישראל האזינה
פא למנצח הרנינו לאלהים
פב מזמור לאסף אלהים נצב
פג שיר מזמור לאסף אלהים אל
פד למנצח מה ידידות משכנותיך
פה למנצח רצית יי׳ ארצך
פו תפלה לדוד
פז מזמור שיר בהררי קדש
פח שיר מזמור וגו׳ יי׳ אלהי ישועתי
פט משכיל לאיתן האזרחי
צ תפלה למשה איש האלהים
צא יושב בסתר עליון
צב מזמור שיר ליום השבת
צג יי׳ מלך גאות לבש
צד אל נקמות יי׳
צה לכו נרננה ליי׳
צו שירו ליי׳ שיר חדש
צז יי׳ מלך תגל הארץ
צח מזמור שירו ליי׳ שיר חדש
צט יי׳ מלך ירגזו עמים
ק מזמור לתודה הריעו ליי׳
קא לדוד מזמור חסד ומשפט
קב תפלה לעני כי יעטוף
קג לדוד ברכי נפשי את יי׳
קד ברכי נפשי את יי׳ יי׳ אלהי
קה הודו ליי׳ קראו בשמו
קו הללויה הודו ליי׳ כי טוב
קז הודו וגו׳ יאמרו גאולי יי׳
קח שיר מזמור לדוד נכון לבי
קט למנצח וגו׳ אלהי תהלתי
קי לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני
קיא הללויה אודה יי׳ בכל לבב
קיב הללויה אשרי איש ירא יי׳
קיג הללויה הללו עבדי יי׳
קיד בצאת ישראל ממצרים
קטו לא לנו יי׳ לא לנו
קטז אהבתי כי ישמע יי׳
קיז הללו את יי׳ כל גוים
קיח הודו ליי׳ כי טוב
קיט אשרי תמימי דרך
קכ שיר המעלות אל יי׳ בצרתה
קכא שיר למעלות אשא עיני
קכב שיר המעלות לדוד שמחתי
קכג שיר המעלות אליך נשאתי
קכד שיר המעלות לדוד לולי יי׳
קכה שיר המעלות הבוטחים ביי׳
קכו שיר המעלות בשוב יי׳
קכז שיר המעלות לשלמה
קכח שיר המעלות אשרי כל ירא
קכט שיר המעלות רבת צררוני
קל שיר המעלות ממעמקים
קלא שיר המעלות לדוד יי׳ לא גבה
קלב שיר המעלות זכור יי׳
קלג שיר המעלו׳ לדוד הנה מה טוב
קלד שיר המעלות הנה ברכו את יי׳
קלה הללויה הללו את שם יי׳
קלו הודו לאלהי האלהים
קלז על נהרות בבל
קלח לדוד אודך בכל לבי
קלט למנצח וגו׳ יי׳ חקרתני ותדע
קמ למנצח וגו׳ חלצני יי׳ מאדם
קמא מזמור לדוד יי׳ קראתיך חושה
קמב משכיל לדוד בהיותו במערה
קמג מזמור לדוד יי׳ שמעה תפלתי
קמד לדוד ברוך יי׳ צורי
קמה תהלה לדוד ארוממך
קמו הללויה הללי נפשי את יי׳
קמז הללויה כי טוב זמרה
קמח הללויה הללו את יי׳ מן השמי׳
קמט הללויה שירו ליי׳ שיר חדש
קן הללויה הללו אל בקדשו

משלי פרשיותיו לא

א משלי שלמה

רמזי הקפיטולי

ב בני אם תקח אמרי
ג בני תורתי אל תשכח
ד שמע בני מוסר אב
ה בני לחכמתי הקשיבה
ו בני אם ערבת לרעך
ז בני שמור אמרי
ח הלא חכמה תקרא
ט חכמות בנתה ביתה
י משלי שלמה בן חכם ישמח
יא מאזני מרמה תועבת יי׳
יב אהב מוסר אהב דעת
יג בן חכם מוסר אב
יד חכמות נשים בנתה ביתה
טו מענה רך ישיב חמה
יו לאדם מערכי לב
יז טוב פת חרבה ושלוה בה
יח לתאוה יבקש נפרד
יט טוב רש הולך בתומו
ך לץ היין הומה שכר
כא תמריק ברע
כב נבחר שם מעושר רב
כג כי תשב ללחום את מושל
כד אל תקנא באנשי רעה
כה כבוד אלהים הסתר דבר
כו כשלג בקיץ
כז אל תתהלל ביום מחר
כח נסו ואין רודף רשע
כט איש תוכחות מקשה עורף
ל דברי אגור בן יקא
לא אל למלכים למואל

איוב פרשיותיו מב

א איש היה בארץ עוץ
ב ויהי היום ויבואו בני האלהים
ג אחרי כן פתח איוב
ד ויען אליפז
ה קרא נא היש עונך
ו ויען איוב לו שקול
ז הלא צבא לאנוש עלי ארץ
ח ויען בלדד
ט ויען איוב אמנם ידעתי כי כן
י נקטה נפשי בחיי
יא ויען צופר
יב ויען איוב אמנם כי אתם עם
יג הן כל ראתה עיני
יד אם חרוצים ימיו
טו ויען אליפז
יו ויען איוב שמעתי כאלה
יז רוחי חובלה
יח ויען בלדד
יט ויען איוב עד אנה תוגיון
ך ויען צופר
כא ויען איוב שמעו שמוע
כב ויען אליפז
כג ויען איוב גם היום מרי שיחי
כד מדוע משדי לא תצפנו עתים
כה ויען בלדד
כו ויען איוב מה עזרת ללא כח
כז ויוסף איוב שאת משלו
כח כי יש לכסף מוצא
כט ויוסף איוב שאת משלו מי יתנני כירחי קדם
ל ועתה צחקו עלי צעירים
לא ברית כרתי לעיני
לב וישבתו שלשת האנשים
לג ואולם שמע נא איוב מלי
לד ויען אליהו שמעו חכמים
לה ויען אליהו הזאת חשבת
לו ויוסף אליהו כתר לי זער
לז אף לזאת יחרד לבי
לח ויען יי׳ את איוב מן הסערה
לט הידעת עת לדת יעלה סלע
מ ויען יי׳ את איוב אזר נא
מא הן תוחלתו נכזבה
מב ויען איוב את יי

שיר השירים ח

א שיר השירים
ב אני חבצלת השרון
ג על משכבי בלילות
ד הנך יפה רעיתי
ה יבא דודי לגנו ויאכל פרי
ו אנה הלך דודך
ז מה תחזו בשולמית
ח מי יתנך כאח לי

רות פרשיותיו ד

א ויהי בימי שפוט
ב ולנעמי מודע
ג ותשב את חמותה
ד ובועז עלה השער וישב שם

איכה פרשיותיו ד

א איכה ישבה
ב איכה יעיב
ג אני הגבר
ד איכה יועם זהב

קהלת פרשיותיו יב

א דברי קהלת בן דוד
ב אמרתי אני בלבי לכה נא
ג לכל זמן ועת לכל חפץ
ד ושבתי אני ואראה את כל
ה אל תבהל על פיך ולבך
ו יש רעה ראיתי תחת השמש
ז מרבים הבל מה יותר לאדם
ח חכמת אדם תאיר פניו
ט אשר הצדיקים והחכמים
י זבובי מות יבאיש
יא שלח לחמך על פני המים
יב וזכור את בוראך

אסתר פרשיותיו עשר

א ויהי בימי אחשורוש
ב אחר הדברים כשוך חמת
ג אחר הדברים גדל המלך
ד ומרדכי ידע את כל אשר
ה ויהי ביום השלישי ותלבש
ו בלילה ההוא נדדה שנת המלך
ז ויבא המלך והמן
ח ביום ההוא נתן המלך
ט ובשנים עשר חדש
י וישם המלך אחשורוש מס

דניאל פרשיותיו יב

א בשנת שלש למלכות יהויקים
ב ובשנת שתים למלכות נבוכד
ג נבוכד נצר מלכא עבד צלם
ד לקצת ירחין תרי עשר
ה בלשצר מלכא עבד לחם רב
ו שפר קדם דריוש והקם
ז בשנת חדא לבלשצר
ח בשנת שלש למלכות בלשצר
ט בשנת אחת לדריוש בן
י בשנת שלש לכורש
יא ואני בשנת אחת לדריוש
יב ובעת ההיא יעמד מיכאל

עזרא פרשיותיו עשר

א ובשנת אחת לכורש
ב ואלה בני המדינה העולים
ג ויגע החדש השביעי
ד וישמעו צרי יהודה ובנימין
ה באדין דריוש מלכא
ו ואחר הדברים האלה
ז ארתחששתא מלך מלכיא
ח ואלה ראשי אבותיהם
ט ובכלות אלה נגשו אלי
י ובהתפלל עזרא

נחמיה פרשיותיו יג

א דברי נחמיה בן חכליה
ב ויהי בחדש ניסן
ג ויקם אלישיב הכהן הגדול
ד ויהי כאשר שמע סנבלט
ה ויש אשר אומרים לוינו כסף
ו ויהי כאשר שמע לסנבלט
ז ויהי כאשר נבנתה החומה
ח וישבו הכהנים והלויים
ט וביום עשרים וארבעה לחדש
י ועל החתומים נחמיה
יא וישבו שרי העם בירושלם
יב ואלה הכהנים והלויים
יג ביום ההוא יקרא בספר הזה

דברי הימים א

א אדם שת אנוש
ב אלה בני ישראל
ג ואלה היו בני דוד
ד בני יהודה פרץ
ה ובני ראובן בכור ישראל
ו בני לוי גרשום
ז ולבני יששכר
ח ובנימין הוליד את בלע
ט וכל ישראל התיחשו
י ופלשתים נלחמים בישראל
יא ויקבצו כל ישראל
יב ואלה הבאים אל דוד לצקלג
יג ויועץ דויד
יד וישלח חירם
טו ויעש לו בתים בעיר דוד
יו ויביאו את ארון האלהים
יז ויהי כאשר ישב דוד
יח ויהי אחרי כן ויך דוד
יט ויהי אחרי כן וימת
ך ויהי לעת תשובת השנה
כא ויעמוד שטן על ישראל
כב ויאמר דוד זה הוא
כג ודוד זקן ושבע ימים
כד ולבני אהרן מחלקותם
כה ויבדל דוד ושרי הצבא
כו למחלקות ולשוערים
כז ובני ישראל למספרם
כח ויקהל דוד את כל שרי ישראל
כט ויאמר דוד המלך לכל הקהל

דברי הימים ב

א ויתחזק שלמה
ב ויאמר שלמה לבנות בית
ג ויחל שלמה לבנות
ד ויעש מזבח הנחשת
ה אז יקהל שלמה
ו אז אמר שלמה
ז וככלות שלמה להתפלל
ח ויהי מקץ עשרים שנה
ט ומלכת שבא שמעה
י וילך רחבעם שכמה
יא ויבא רחבעם ירושלם
יב ויהי בהכין מלכות רחבעם
יג בשנת שמנה עשר למלך
יד וישכב דוד עם אבותיו
טו ועזריהו בן
יו בשנת שלשים ושש למלכות
יז וימלוך יהושפט
יח ויהי ליהושפט עושר וכבוד
יט ויסב יהושפט מלך יהודה
ך ויהי אחרי כן באו בני מואב
כא וישכב יהושפט עם אבותיו
כב וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו
כג ובשנה השביעית התחזק
כד בן שבע שנים יואש במלכו
כה וימלוך אמציהו בנו תחתיו
כו ויקחו כל עם יהודה את עזיהו
כז בן עשרים וחמש שנה יותם
כח בן עשרים שנה אחז במלכו
כט יחזקיהו מלך בן עשרים וחמש שנה
ל וישלח חזקיהו את כל ישראל
לא וככלות כל זאת
לב אחר הדברים האלה
לג בן שתים עשרה שנה במלכו
לד בן שמנה יאשיהו
לה ויעל יאשיהו בירושלם
לו ויקחו עם הארץ

סליק מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הפסוקים איש איש על דגלו באותות

אילין סדרי התורה על פי · המסרה

בראשית

סדריו מג

א בראשית
ב אלה תולדות השמים
ג ויאמר יי׳ אלהים הן
ד זה ספר תולדות
ה אלה תולדות נח
ו וידבר אלהים אל נח
ז ויהיו בני נח
ח לך לך מארצך
ט ויהי רעב בארץ
י ויהי בימי אמרפל
יא אחר הדברים האלה
יב ושרי אשת אברם
יג ויהי
יד וירא אליו יי׳
טו ויבאו שני המלאכים
יו ויסע משם אברם
יז ויי׳ פקד את שרה
יח ויהי אחר הדברים
יט ואברהם זקן
כ ואבא היום אל העין
כא ויוסף אברהם
כב ואלה תולדות יצחק
כג ויהי כי זקן יצחק
כד ויתן לך האלהים
כה ויצא יעקב מבאר
כו וירא יי׳ כי שנואה
כז ויזכר אלהים את רחל
כח ויאמר יי׳ אל יעקב שוב
כט וישלח יעקב מלאכים
ל ויבא יעקב שלם
לא ויֵרא אלהים אל יעקב
לב וישב יעקב
לג ויהי בעת ההיא
לד ויוסף הורד מצרימה
לה ויהי מקץ
לו ויאמר פרעה אל עבדיו
לז ויאמר אליהם יוסף
לח ואל שדי יתן לכם
לט ויגש אליו יהודה
מ ואת יהודה שלח
מא ויהי אחרי הדברים
מב ויקרא יעקב אל בניו

ספר שמות

סדריו כט

א ואלה שמות
ב ומשה היה רועה
ג וילך משה וישב אל יתר
ד וידבר ווארא
ה ויאמר דבי ידבר
ו ויאמר דהשכם קדמאה
ז ויאמר דבא אל פרעה
ח ויאמר דעוד נגע
ט ויהי בחצי הלילה
י ויאמר דקדש לי
יא ויאמר דמה תצעק
יב ויאמר דהנני ממטיר
יג ויאמר דעד אנה
יד וישמע יתרו
טו ואתם תהיו לי
יו ואלה המשפטים
יז אם כסף תלוה
יח וידבר דויקחו לי
יט ואת המשכן תעשה
כ ועשית פרכת
כא ואתה תצוה
כב וזה הדבר
כג ועשית מזבח
כד וידבר דראה קראתי
כה ויפן וירד משה
כו ויאמר דכתב לך
כז ויעש בצלאל
כח אלה פקודי
כט ויביאו את המשכן

ספר ויקרא

סדריו כג

א ויקרא
ב וידבר דנפש כי
ג וידבר דזה קרבן
ד וידבר דקח את אהרן
ה וידבר דיין ושכר
ו וידבר דזאת החיה
ז וידבר דאשה כי תזריע
ח ואיש או אשה קדמאה
ט וידבר דזאת תהיה
י וידבר דונתתה נגע
יא וידבר דאיש איש כי יהיה
יב ואשה כי יזוב
יג וידבר דאשר
יד וידבר דבמעשה ארץ
טו וידבר דקדשים תהיו
יו וכי תבאו אל הארץ ונטעתם
יז ויאמר דאמר אל הכהנים
יח וידבר דאשר יקריב
יט וספרתם לכם
כ וכי תמכרו ממכר
כא וכי ימוך אחיך תנינא
כב אם בחקתי תלכו
כג וידבר דאיש כי יפליא

במדבר

סדריו לב

א במדבר
ב איש על דגלו
ג אלה תולדות אהרן
ד אל תכריתו
ה כי תשטה אשתו
ו כה תברכו
ז ביום השביעי
ח וידבר דבהעלותך
ט וידבר דעשה לך
י אספה לי שבעים איש
יא היד יי׳ תקצר
יב שלח לך אנשים
יג עד אנה ינאצוני
יד כי תבאו אל הארץ
טו ויקח קרח
יו מטה מטה לבית אב
יז ואל הלוים תדבר
יח וישלח מלאכים
יט וירא בלק בן צפור
כ מי מנה עפר יעקב
כא וישב ישראל בשטים
כב פינחס בן אלעזר
כג לאלה תחלק הארץ
כד יפקוד יי׳ אלהי הרוחות
כה וביום הבכורים
כו אלה ראשי המטות
כז נקם נקמת בני ישראל
כח שא את ראש
כט ומקנה רב היה
ל אלה מסעי
לא וידבר דכי אתם באים
לב וידבר דכי אתם עברים

הדברים

סדריו כז

א ואלה הדברים
ב רב לכם סב
ג ראה החלותי
ד ואתחנן אל יי׳
ה אז יבדיל משה
ו שמע ישראל
ז והיה עקב תשמעון
ח שמע דאתה עובר
ט פסל לך
י כי הארץ אשר
יא כי ירחיב יי׳ אלהיך
יב בנים אתם ליי׳ אלהיכם
יג כי יהיה בך אביון
יד שפטים ושטרים
טו אשימה עלי מלך
יו כי תקרב אל עיר
יז כי יקרא קן צפור
יח כי תצא מחנה
יט כי תדר נדר ליי׳ אלהיך
כ כי תקצר קצירך
כא ולקחת מראשית
כב והיה אם שמע
כג אתם נצבים
כד כי המצוה
כה הן קרבו ימיך
כו האזינו השמים
כז וזאת הברכה

מספר הסדרים קנ״ד

נביאים ראשונים

ספר יהושע

סדריו יד

א ויהי אחרי מות משה
ב אחל גדלך
ג למען דעת
ד ויהי יי׳ את יהושע
ה וכל ישראל וזקניו
ו ויאמר יי׳ אל יהושע
ז ואת כל המלכים
ח ויהושע זקן בא
ט ושם חברון לפנים
י ותקרבנה בנות
יא וצלע האלף
יב אלה הנחלות
יג ויתן יי׳ לישראל
יד ויקראו בני ראובן

שפטים

סדריו יד

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעבדו העם את יי׳
ג ואחריו שמגר
ד כן יאבדו כל איביך
ה ויעש אלהים כן בלילה
ו בידכם נתן אלהים
ז ויגידו ליותם וילך
ח ויקם אחרי אבימלך
ט ויעבר יפתח אל בני
י ותלד האשה בן ותקרא
יא וישכב שמשון עד חצי
יב ויאמר להם הכהן לכו
יג ויאמר האיש הזקן
יד וישאלו בני ישראל

שמואל

סדריו לד

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב יי׳ יחתו מריביו
ג וידע כל ישראל כדן
ד והעגלה באה
ה ור״נ היה בן ושמו
ו ויאמר שמואל כל העם
ז כי לא יטוש יי׳
ח ויושע יי׳ ביום ההוא
ט ויאמר שמואל הלא
י ויען אחד מהנערים
יא ויאמר דוד יי׳ אשר
יב ויהי דוד לכל דרכיו
יג ויאמר יהונתן אל דוד
יד ויאמר יהונתן לדוד לך
טו ויוסף עוד דוד לשאל
יו ועתה הנה ידעתי
יז וברוך טעמך
יח ויאמר שאול אל דוד
יט ולאשה עגל מרבק
כ ויהי מהיום ההוא
כא ועתה תחזקנה ידיכם
כב ויאמר אבנר אל דוד
כג וילך דוד הלוך וגדל
כד ונאמן ביתך וממלכתך
כה חזק ונתחזק בעד
כו ויאמר דוד אל נתן
כז ויאמר המלך אל אבישי
כח ויאמר יואב אל המלך
כט ויאמר חושי רעה דוד
ל ויבאו עבדי אבשלום
לא ויאמר הצפה אני ראה
לב ויעבר כל העם את
לג ויחמל המלך על מפיבשת
לד מגדול ישועות מלכו

מלכים

סדריו לה

א והמלך דוד זקן בא
ב וגם ככה אמר המלך
ג והמלך שלמה
ד יהודה וישראל רבים
ה ושכנתי בתוך בני
ו ויקם את העמודים
ז ולא יכלו הכהנים
ח להטות לבבנו אליו
ט יהי יי׳ אלהיך ברוך
י והאיש ירבעם גבור

כהאמר

סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

יא כה אמר יי׳ לא תעלו
יב ויהי אחרי אכלו
יג וישכב אביה עם
יד בשנת עשרים ושבע
טו ותאמר האשה אל
יו וירא כל העם
יז והנה נביא אחד נגש
יח ויהי דבר יי׳ אל אליהו
יט וילך בכל דרך אסא
כ ויראהו בני הנביאים
כא עתה רוץ נא לקראתה
כב ויכרה לה כירה גדולה
כג ויצא העם ויבזו
כד וימהרו ויקח איש
כה וילך משם וימצא
כו ויעש יהואש הישר
כז ויחן יי׳ אותם וירחמם
כח וישכב עזריה עם אבותיו
כט וישכב אחז עם אבותיו
ל וידבק ביי׳ לא סר
לא ועתה יי׳ אלהינו הושיענו
לב ויאמר חזקיהו אל ישע הו
לג ויעש הישר בעיני יי׳
לד וכמהו לא היה לפניו מ׳ך
לה בן עשרים ואחת שנה

נביאים אהרונים

ישעיה

א חזון ישעיהו בן אבוץ
ב והיה הנשאר בציון
ג לםרבה המשרה
ד וקרא זה אל זה ואמר
ה ונחה עליו רוח יי׳
ו ולקוום עמים
ז והוכן בחסד כסא
ח אשר ברכו יי׳ צבאות
ט ותקעתיו יתד
י והפרה הלבנה
יא והיה ביום ההוא
יב כי בראותו ילדיו
יג וישב עמי בנוה
יד ופדויי יי׳ ישובון
טו ועתה יי׳ אלהינו הושיעה
יו נחמו נחמו עמי
יז ראשון לציון
יח כה אמר יי׳ מלך ישראל
יט ישראל נושע ביי׳
כ כי מעיר הקדש
כא והאכלתי את מוניך
כב מה נאוו על ההרים
כג תחת הנעצוץ
כד אז תתענג
כה ונודע בגוים
כו והוצאתי מיעקב זרע

ירמיה

א דברי ירמיהו
ב הלא מעתה
ג שוטטו בחוצות
ד הגוה והמעונגה
ה כי אם את הדבר הזה
ו כי אם בזאת יתה׳ל

ז ויהי אחרי נתשי
ח היש בהבלי הגוים
ט ברוך הגבר אשר יבטח
י הקשיבה יי׳ אלי
יא שירו ליי׳ הללו
יב בימיו תושע יהודה
יג ונתתי להם לב לדעת
יד בראשית ממלכת
טו אנכי עשיתי את
יו ודרשו ש׳לום העיר
יז ועבדו את יי׳ אלהיכם
יח כי זאת הברית
יט ותתן להם את הארץ
כ בימים ההם תושע
כא ונשב באהלים
כב ויצוה המלך את ירחמאל
כג ויצא עבד מלך
כד כי מלט אמלטך
כה ואתן להם רחמים
כו ויאמר ירמיהו אל כל
כז ואתה אל תירא
כח לכן הנה ימים בא ם
כט ציון ישאלו
ל הוציא יי׳ את צדקותינו
לא הדבר אשר צוה ירמיהו

יחזקאל

א ויהי בשלשים שנה
ב ותשאני רוח
ג ויהי דבר יי׳ דשים
ד ויהי בשנה הששית
ה ואראה והנה ארבעה
ו למען בחקתי ילכו
ז ויבוא אלי אנשים
ח ויצא לך שם בגוים
ט וזכרתי את בריתי
י בחקתי יהלך
יא ויהי בשנה השביעית
יב בריח ניחוח ארצה
יג ונחלת בך לעיני
יד והשבתי זמתך ממך
טו והיה יחזקאל לכם
יו והורדתיך את יורדי
יז בעדן גן אלהים
יח ביום ההוא אצמיח
יט ויהי בעשתי עשרה
כ כל חטאתו אשר חטא
כא ונתתי אותם וסביבות
כב וזרקתי עליכם מים
כג וידעו הגוים כי אני
כד וידעו בית ישראל
כה וידבר אלי זה הלשכה
כו ויאמר אלי לשכות
כז ויכלו את המים
כח ושה אחת מן הצאן
כט ועל הנחל יעלה

תרי עשר

א דבר יי׳ אשר היה
ב יחינו מיומים
ג זרעו לכם לצדקה
ד אהיה כטל לישראל
ה וידעתם כי בקרב

ו ואנכי העליתי אתכם
ז דרשו טוב ואל רע
ח ויקחני יי׳ מאחרי הצאן
ט ועלו מושיעים
י דבר יי׳ דמיכה
יא כי כל העמים ילכו
יב תתן אמת ליעקב
יג המשא אשר משא
יד דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
טו בעת ההיא אביא
יו ביום ההוא נאם יי׳
יז ויאמר אלי מה אתה
יח והעטרות תהיה
יט כה אמר יי׳ צבאות
כ משא דבר יי׳ דנינוה
כא והיה כל סיר בירושלם

דברי הימים

א אדם שת
ב ויקרא יעבץ
ג ואהרן ובניו
ד ויהיו בני אולם
ה וילך דוד וכל ישראל
ו וגם הקרובים
ז ברוך יי׳ אלהי ישראל
ח חזק ונתחזקה
ט עתה תנו לבבכם
י עמיאל הששי
יא ראה עתה כי יי׳
יב הנה אני בנה בית
יג ולא יכלו הכהנים
יד ויכל שלמה
טו והם מביאים איש
יו ובהכנעו שב ממנו
יז וישמחו כל יהודה
יח ויאמר לכן שמעו
יט ותשקט מלכות יהושפט
כ ויוציאו את בן המלך
כא הוא בנה את אילות
כב בני עתה אל תשלו
כג ויאמר אליו עזריהו
כד ויעש הישר בעיני יי׳
כה וישחטו הפסח

תהלות

אלכ״ף וחציו ויפתוהו בפיהם וסדרים י״ט

א אשרי האיש
ב כי צדיק יי׳
ג יי׳ הושיעה
ד יי׳ עוז לעמו
ה ולשוני תהגה צדקך
ו ברוך יי׳ אלהי ישראל
ז כי נפשו בחייו יברך
ח רומה על השמים יי׳
ט יברכנו אלהים
י כלו תפלות
יא והוא רחום
יב יי׳ צבאות אשרי
יג ויהי נועם
יד לדוד מזמור
טו בעבור ישמרו
יו ראשית חכמה
יז טוב לי תורת פיך

יח וראה בנים לבניך
יט אך צדיקים

איוב

אע״ וחציו אסר קימו וסדרים ח׳

א איש היה בארץ עוץ
ב הנה זאת חקרנוה
ג ורבצת ואין מחריד
ד ויאחז צדיק דרכו
ה ימלטאי נקי
ו צדק לבשתי וילבשני
ז אם אין אתה שמע לי
ח התשלח ברקים וילכו

משלי

סדריו ח׳

א משלי שלמה
ב יהי מקורך ברוך
ג כי בי ירבו ימיך
ד באין אלפים אבוס בר
ה מגדל עז שם יי׳
ו להודיעך קשט
ז כצנת שלג
ח נגיד חסר תבונות

רות

פ״ה וחציו ותאמר רות המואביה

שיר השירים

ק״ז וחציו כרד וכרכום

קהלת

רכ״ב וחציו ולא יוכל לתקון וסדרים ד׳

א דברי קהלת
ב וגם כל האדם
ג טוב שם משמן טוב
ד לך אכול בשמחה

קינות

קנ״ד וחציו לרפה תחת רגליו

אחשורוש

קס״ז וחציו ותען אסתר וסדרים ה׳

א ויהי בימי אחשורוש
ב איש יהודי היה
ג ויאמר המן המלך
ד ויקח המן את הלבוש
ה ליהודים היתה אורה

דניאל

ס״ז וחציו הרגיסו והסכחו וסדרים ז׳

א בשנת שלש
ב באדין דקו בחדא
ג באדין מלכא הצלח
ד כל קבל די רוח יתירא
ה ודניאל כדי ידע
ו ואתפללה ליי׳
ז אבל אגיד לך

עזרא

סדריו י׳

א ובשנת אחת
ב ואין העם מכירים
ג והקימו כהניא
ד הבאים מהשבי
ה אנא יי׳ תהי נא אזנך
ו ונבנה את החומה
ז ותשלם החומה
ח ויאמר להם לכו אכלו
ט ובכל זאת אנחנו
י ובחנכת חומת

נשלמו סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

חידה יפה זכה וצרופה להחכם אבן עזרא ובן מאיר נקרא

חברה במשקל השיר ׃ והנני את דרכה איישיר :

הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות׳ זהו הדלת׳ ותנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות זהו הסוגר :

ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות׳ וכן דרך כל השיר עד תמו ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא׳

אֶת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ נְבוֹנִים נִפְלָאוּ   אַךְ דְּעוּ כִּי כָל חַכְמֵי לֵב לָהּ גִּירָה לָאוּ
אָב בְּהָא- דָמָה הוֹלִיד אַ-   רְבָּעָה אַחִים :
לֹא כְבֵ- דִים לֹא קַלִּים לֹא   יְבֵ- שִׁים לֹא לַחִים :
בָּם יִרְוּ- צוּן אוֹפַנֵּיהֶם   וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים :
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ   כִּי פְּעַ- מִים יִסָּתְרוּ גַּם פְּעָמִים יֵרָאוּ :
רָ אַתָּה עֵינְכֶם עֵת נִרְאָה   דָּבָר רִי מַה נּוֹרָא :
כִּי בְכוֹ- רָם לָקַח חֵלֶק   וְשֵׁם רַב בַּבְּכוֹרָה :
גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי   וּבַ סֵ תֶרנִקְרָא :
הַשְּׁלִי- שִׁי בִּשְׁמוֹ כָּפוּל חֲכָמִים קָרָאוּ   הָרְבִי- עִי גַּם כֵּן כָּפוּל בְּמִשְׁקַל מָצָאוּ :
הָ בְּכוֹר זָכָר וּנְקֵבָה   וְאַח שֵׁנִי אַחֲרָיו :
בְּ נְקֵ- בָה הוּא וּשְׁלִישִׁי   יְדַעְתּוֹ בִּזְכוֹרָיו :
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר   נְקֵ- בָה בְּאַחוֹרָיו :
מְדַי- נִים עוֹשׂוּ בוֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ   שַׁאֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ :
מְ בְּכוֹר יִמְצָא שׁוֹכֵן   בְּגַלְ- גַּלִּים שִׁשָּׁה :
אַחֲרָיו יָבֹא הַשֵּׁנִי   וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה :
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם   וְדַ- בָּתָם קָשָׁה :
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סִפְרָהּ- אֱלֹהִים וְקָרָאוּ   יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַ- רְבָּעָה נִבְרָאוּ :
מִסְפַּר הָרוֹבֵעַ עַל אָחִיו   בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן :
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל רִאשׁוֹן   יְהִי לְזִכָּרוֹן :
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תִּיכוֹנִים   כְּרִא- שׁוֹן עִם אַחֲרוֹן :
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ   יִהְיוּ בָּהֶם וּכְמוֹ כָל נֹשְׂאִים יִשָּׂאוּ :
רֹאשׁ וְרֶ-גֶל וּזְרוֹעַ עִם   גְּוִ- יָּה לַקַּדְמוֹן :
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי   וְאַ- הָיוּ כְּאָמוֹן :
הָרְבִי- עִי כַּחֲצִי גַלְגַּל   וְהוּא בַּעַל הָמוֹן :
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם גָּאוּ   אַל תְּפַרְ-שׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ :

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם ׃ ויהי פתח דברך מאיר : ותשועת פניך תבא עזרה : עשה חסד עם עבדך אברהם : לעבדך בן עבדך מאיר : לבן אמתך הנקרא בן עזרא :

זה ספר הישר : לאברהם השר : ובעבותות הדקדוק נקשר : ובעיני הדעת יכשר : וכל תומכו מאושר :

נאם אברהם הספרדי הנזכר מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכי׳ :

הדרך האחת ארוכה ורחבה ומנפשות אנשי דורנו נשגבה ואם האמת כנקודה בתוך העגולה׳ זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה׳ ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים׳ כרב יצחק שחבר שני ספרים׳ מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים׳ ובפסוק יהי אור׳ אמונה בעלי האור׳ והחשך הזכיר׳ והוא הולך בחשך ולא הכיר׳ ובפי׳ תוצא הארץ מלבו הוצי׳ מלים׳ וידבר על העצים והצמחים קטני׳ וגדולים׳ ובפירוש נפשות החיות׳ הביא חכמות כבריות׳ ובמסלה הזאת עלה רב סעדיה גאון הגולה׳ ובפירוש יהי מאורות׳ הכניס דעות אחרות׳ לדעת המדות הנזכרות׳ על פי חכמי הספירות׳ גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו׳ בפירוש ויצא יעקב ברוב ענייניו׳ כי הזכיר כל נביא בשמו׳ וכמה פעמים גלה ממקומו׳ וכמה תועלות יש בהליכת הדרך׳ ואין תועלת לפירוש הזה כי אם אורך׳ ועם ויחלום כתב פתרון החלומות׳ ולמה יראו בתמונות׳ והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות׳ ילמדם מספרי אנשי תבונות׳ אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות׳ כי הגאונים בלי ראיות׳ בספריהם הביאום ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום :

הקדמה

הדרך הב׳ בחרוה פתלתולי׳ · ואם הם ישרא׳ · אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמ׳ · והם לא ידעו את מקומ׳ · וזאת דרך הצדוקי׳ כענן ובנימין · וכן משיח ויגוב וכל מין אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמי׳ · והו׳ נוט להשמא׳ או להימי׳ · וכל איש ברצונו יפרש הפסוקי׳ · גם במצות ובחקי׳ · והם מדעת תוכחו׳ לשון הקדש ריקים · על כן יתעו גם בדקדוקים · ואיך ישענו במצות על דעתם · וכל רגע יהפכו מגד אל צד כפי מחשבתם · בעבור שלא תמצא בתורה · מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה · ואחת מהנה אזכיר · והיא גדולה למכיר · כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים · וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים · ושביעית ימים שבעה · וקרבנות ושבת ותרועה · כי אין בתורה חקי השנה מפורשים · ואיך נחשוב החדשים · ועיני הדעת עורים · שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים · ולא ידעו כי והיו לשון רבים · ועל המאורות והכוכבים · והאומר כי וי״ו ולמועדים נוסף · כי לאות עם מועד נאסף · יבקש אדם שיהיה אוהבו · אולי יאמין בו · ואם מצאנו שנים שלשה וי״ו נוספין מי יודיענו כי זה הוא מהנוספים · אחר היות וי״ו הטעם לאלפים · ואין פי׳ עשה ירח למועדים · כדברי אלה שמתניהם מועדים · ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדי׳ בחדשי׳ · מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשי׳ · כי יש מועדים רבים · בתורה ובמקרא ובכתובים · ואלו היה למועדי השם מבואר · עוד הדבר הגדול נסתר · אם החדש עד שוב הלבנה בגלגל המזלות · שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות · ואם עד שוב גובה גלגל היוצא · אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא · או עד סוב גלגל התלי כדעת חכמי׳ · כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים · ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות · גם הנה ב׳ מחברות · מחברת בגלגליה׳ תיכונ׳ · ומחברת כנגד העליון באמונה · ומחברת שנוי מחזה · ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה · ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו · כי עינים להם ולא יראו · אולי יראוהו בתורה ובתעודה · המקום שמצאו שם זאת האבדה · ולא דברו בפירוש חדש בחדשו נכונה · כי אין בכתוב זכר ללבנה · רק פירושו לעשות כל דבר בעתו · יום ביומו שבת בשבתו · וידוע כי פעם יהי בין המולד לעת השקיעה שש שעות · ותראה הלבנה אך על חקות ידועות · ופעם ביניהם שלשים שעות · ולא תראה אפילו בגבעות · כי תהלוכו׳ הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות · וגם מפני ארך ורחב המדינות · ואם שכנה על הארץ ענכה · ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה · הנתענה ג׳ ימים בכפורים · ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש עד שלשים יום כפורי׳ · כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר · ובחשבון השמש השנה והחדשים סופר · גם לא נדע מהתור עדות החדש · ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדש · ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים · וגם אם היו כל אלה מפורשים · עוד דבר קשה · איננו מפורש בתורת משה · לדעת כמה חדשי השנה · ואם היא באביב נשמנה · ההוא מחטים או שעורים · ומתי יבוקש ואנה השעורים · ואם היתה שנת בצורת בארץ ישראל ומסביב · והנה אין זרע אף כי אביב · הנקבע השנה פשוטה או מעוברת · גם אין בפירוש כספרת · ואין חג שקראנוהו עצרת · וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת · והאומרים והנה אנשי המשנה · מעידי׳ על ראיית הלבנה · והנה התשובה נכונה · אם היא עדותם בעיניהם נאמנה · יקבלו עדות דרכי השנה · כי על פי קריאת ב״ד היא נתונה · כי יכוד העיבור · על אביב ותקופה ודרכי צבור · ולמה במצות נגע כדעת מבוארים המשפטים · שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקי׳ מעטים · ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן · ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן · רק מעט כה וכה רמיזות · ולמה בדברי תורה תמימה כזאת · וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה · שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא · כי אין הפרש בין שתי התורות · ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות · ופסח חזקיהו יחזיק ידי האמונה · כי נעשה על ידי בעלי עצה וזקנה · ולא הקריב הפסח במועדו · ולאכול חמץ בחדש הראשון שלא ידו ופסח שני בראשון שבעת ימים עשה · ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא · כי בית דין היה · ואין ברוחו רמיה :

הדרך הג׳ דרך חשך ואפלה · והיא מחוץ לקו העגולה · והם הבודאי׳ מלבם לכל הדברי׳ סודו׳ · ואמונת׳ כי התורות והמשפטי׳ חידו׳ · ולא אאריך להשיב עליה׳ · כי עם תועי לבב הם · כי הדברי׳ על צדק לא חלקו׳ · בלתי בדבר אחד צדקו׳ · אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה · בכף מאזני הלב תהיה שקולה · כי יש בלב דעת · תחכמת יושב קדם נטועה · ואם הדעת לא תסבול הדבר · או ישחית אשר בהרגשות יתבר · אז יבקש לו סוד · כי שקול הדעת הוא היסוד · כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו · והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו · וכל דבר שהדעת לא תכחישנו · כפשוטו ומשפטו נפרשנו · ונעמידנו על מתכונתו · ונאמין כי ככה אמתו · ולא נגשש קיר כעורים · ולפי צרכנו נמשוך הדברים · ולמה נהפוך הנראין לנסתרים · ואם יש מקומות שהם באמת נחברים · ושניהם נאמנים ברורים · שהם בגופות ושהם מחשבות · כמלת בשר וערלת לבבות · ובעץ הדעת סוד יגעם · גם הדברים אמת כמשמעם · ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו · אם הוא חכם יפקח את עיניו · כי ימצא בתולדות רבים נזכרים · כנחירי׳ והלשון והרגליים לשני דברים :

הדרך הד׳ קרובה אל הנקוד׳ · ורדפו אחריה אגוד׳ · וזאת דרך החכמי׳ בארצו׳ יונים וארומים · שלא יביטו אל משקל מאזנים · רק ישענו על דרך דרש בלקח טוב ואור עינים · ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים · למה יגיעון לכתבם שנית אלה האחרונים · ויש דרש ספך דרש · ויש לו סוד ואיננו מפורש · כדרש שהתורה קדמה אלפים שנה קודם העולם · וזה אמת רק על סוד דרך הנעלם · ורבים לא יבינוהו כן · ולהיות כמשמעו לא יתכן · ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת · ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת · ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים · או שנה או תמספר אלפים · והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתביים · למען אשר יבקש לאין יש · ומשיבין שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא · גם זו תשוב׳ בנויה על אבן בהו · וכן האומרי׳ שברא להראות גבורתו · לאדם שהוא שורש יצירתו · והנה שמו תשובתם האמולה · חלק קטן מהשאלה הגדולה · כי יש ראיות גמורות · לאשר עינים להם ולא לעורות · כי הישוב חצי שמית הארץ באמונה · וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה · ואף כי המסבה העליונה · ואם מדרך הישרה · אין דרש יוס מדרש כדרך המקרא · כי אלו היה הטעם לאלפים · היה כתוב יומים · כי פירוש יום יום · בכל יום ויום · וכן איש איש וברוך יי׳ יום יום · גם סוף הפסוק יוביח משחקת לפניו בכל עת · והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום · אם כן נשמור התורה הנאמנה · עד אלפים שנה · ועוד כי אלף שנים בעיניך איננו לנכח השם · וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם · וגם יש דרש להרויח נפש אנושה · בהלכה קשה · ויש דרש מסברא ידועה · ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה · גם יש דרש שהוא טוב לאחרים · וידריך בדרך תבונה את הנערים · כי יש עוף שאינו רואה ביום בנגוהות · ובלילה רואה מפני שעיניו כהות · כדרש שהעולם נברא בב״ית בעבור ברכה · ואם הדבר ככה · הנה בוקק הארץ ובולקה · ואמיתהו בתם ובטלו הטוחנות בל ידעום · משחת בלי בלו׳ שמלו ניכם בלע יי׳ בלל יי׳ · ובתקוץ · וברא אתהן בין בתריו · בזיון וקצף ילדו לבהלה בלהות אתנך · ואם הדיש רישיה די דהבא · הנה איש רע בליעל בעל פעור · כרע בל · כהמי במות ואשר מעט השכל בלבו · ואף כי אשר חכמת אלהי׳ בקרבו · יוכל להוציא מדרשים · וכלם כנגד אגוף הפסוס הם כמלבושים · וקדמונינו זכרם לברכה · אמרו על ככה · אין מקרא יוצא מידי פשוטו :

דרש בראשי׳ בתורה שנ׳ יי׳ קנני ראשי׳ דרכו · אחר העולם נברא על לויתן שנ׳ הוא ראשית דרכי אל · אחר העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת יי׳ · אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנ׳ ראשית בכורי אדמתך ולמה ב״ית בתחלה להורות כי יי׳ אחד והנבראים שנים שהם עצם וצורה או שני עולמות · ולמה ב״ית ואחריו ר״ש אל״ף שי״ן ואח״כ יו״ד ות״ו רמז שב״ית הראשון יעמוד ארבע מאות וי״ו שנים כי הוא קודם השמים והארץ ואחר כך ישוב הבית וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה ורוח אלהים שנחה רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים ובסוף יהי אור על ימות המשיח · אז יבדיל יי׳ בין המקוה לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם · דרש · בראשית שתי מלות שהכל היה מהאם והוא היסוד אחר · שית כמו אמין שית שהם שש הקצוות הנמצאות לכל גוף וחשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה ככבי לכת · והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת · ותחלת הספר ב״ית וסופו מ״ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים ובסיני נתן למשה וכן כתוב יי׳ בם סיני בקדש · ובתחלה בראשי׳ ולבסוף ישרא׳ כי הם עלו במחשבה בראשית העולם · וסוף דבר אין לדרש סוף :

הדרך החמישית · מוסד פירושי עליה אשית · והיא הישרה בעיני · נכח פני יי׳ · אשר ממנו לבדו אירא · ולא אשא פנים בתורה · ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי · ואחר כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי · וכל מלה שתבקשנה · בפירוש המלה הראשונה תמצאנה · כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון · ועל זה המשפט כל הלשון · ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת · למה זאת מלאה ולמה נחסרת · כי כל טעמיה׳ כדרך הדרש הם · כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבואר׳ · ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה · ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרי׳ · יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים · ומשה כתב בלא וי״ו יי׳ ימלך · ומעתיק משלי כתב בוי״ו תחת עבד כי ימלוך · ושנים רבות בין שניהם · רק לתינוקו׳ טעמיהם טובים הם · גם בפירושים הישרים · אין צורך לתיקון סופרים · ומתרגם התורה ארמית תרג׳ אמת · ובאר לנו כל נעלמת · ואם דלק במקומות אחרי מדרשים · ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים · רק חפץ להוסיף טעמים אחרים · כי פשוטו יבינוהו אפילו הבוערים · כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון · ותרגם במי יבנון ואתונו מעבר האיתון · ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה · כי שבעים פנים לתורה · רק בתורות ובמשפטים ובחקים · אם מצאנו שני טעמים לפסוקים · והטעם האחד כדברי המעתיקים · שהיו כלם צדיקים נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים · וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים · האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים · רק קדמונינו היו אמת וכל דבריה׳ אמת ויי׳ אלהים אמת · ינחה עבדו בדרך אמת :

הקדמה

הנה נא הואלתי לדבר · כי לא בינת אדם לי וחיילים לגבר · גם כי לא אלין לחבר · כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה · ואין כי דעת ומזמ׳ · ונא אני יודע עד מה · אם גם נמהה לה נפשי ובשרי לך כמה · אף אם נסתרי׳ ממני ונעלמה · כי היא אלא נחשמים · וכל דבריה על אבני׳ כדרש׳ היא לכל ש סולל בה על ודכים · ולכל אשר נשא לה אזנים · כי לא מעבר לים היא ולא בשמי׳ · אבן קרובה היא לכל אשר יקרב אליה בלב ובשפתי · אשר יעזבל יום היא יש בנו יומי׳ · אחד האחרנה ואחד הנמעיט ובלבד ש מכוין לבו לשמים · על כן נדבה רוחי לקרבה אל המלאכה בפעוטים ובגדלים · ולעשותה בלב שלם ובתעניה הירישי · והנה ראיתי את הים הגדול ורחב ידים · פירוש התורה לרב הגדול הרמבן ז״ל גדול הכור׳ ורב כנפי׳ ונכספי אותה לעבור בו אף במי מתנים ואירא כי גדול מאד וגאו המים · ואומר אנה לי על הספינו׳ · כי על סשתו עץ רב אחד מזה ומז׳ כתאור הוא להשכיל ותאוה לעינ׳ · ואקח מפריו מלא כפי ואוכל ותהי לי למתוק כמים ולפקות עינים · ולשמוע בלמודים העיר לי אזנים · ותהי רוח יעקב ותהי אליו פי שנים · כי יחיה כל אשר יצא שמה כתלי׳ :

לבן תהלת דברי

אני מבקש רשו׳ מאת הרב הנזכר ואחר כך אני מחלה פני כל קור׳ בחבורי זה לבל ירימני לכף חובה לאמר שעשיתיו ל להתגדל בו כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו שאינו אלא כמלקט אוכל מתוך א כל ולואי ולא הייתי מחזיר אוכל לפסולת ואין כונתי בזה רק כי יען כמלאו מאמרי דברי הרב והם ש שתומי׳ אחרי׳ לקטה ואם הדברי׳ הפסוקי׳ ואספים התכותי׳ כי בקודו לא כאה כפשו למען היו׳ נקל בעינים ללמוד ואם תנאתו פסנו או טעם בזקני׳ אחר חבריתיו עמו ואף כי הם מעטים · ועל כן לא הזכרתי שם הרב ברוב כי רובם דבריו ולא ה הזכרתי רק במקום הצריך כפי הענין · נראיתי עוד לכתוב בתחלת סדר וסדר

אעש

חעש סרפראות ת מגידוריאות וטעמי התכורות להמש ך הלב · ואשר כל מחשבות לו גלויות חוקר טוחות וכליות הו׳ יהדעכל מחשבתי ההוא יחזיק ידי ה הרפות ויאמץ ברכי הכושלות · להוציא מחשבתי יאת אל הפועל חטה לבבי ליראתו · ויקרבני לעבודתו · ויאיר עיני במאור תורתו ·

ב״ית רבתי מאות יות גדולות דמשתמשי בהו ואינון כ״ב אז״ם ע״ת, ב׳ בראשית ברא, ג׳ ותגלח, ד׳ יי׳ אחד, ה׳ הלי׳ תגמלו, ו׳ של ויזתא, ז׳ זכרו תורת

בראשית

בראשית ברא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃ ג׳ נ׳ ג׳ כ״פ

בקדמין ברא יי׳ ית שמיא וית ארעא׃

בראשית ה׳ ג׳ מנהון רפ׳ וב׳ במצעו׳ וסי׳ בראשית ברא: בראשית ממלכו׳ יהויקים, בראשית ממלכת יהויקים, בראשית ממלכת צדקיה, בראשית מלכות צדקיה: ברא אלהים ג׳ וסי׳ בראשית ברא אלהים, אשר ברא אלהים לעשות, למן היום אשר ברא, ואינון באוריי׳: הארץ ג׳ ספ׳ ובתריהון והארץ וסי׳ בראשית ברא, והארץ היתה תהו, אבלה נבלה הארץ, והארץ חנפה, והם יענו את הארץ, והארץ תענה:

אמר ר׳ יצחק לא היה צריך ל להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישרא׳ ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישרא׳ לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב״ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנ׳ להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא, אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רבותינו ז״ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו׳ שאין לך ראשית במקר׳ שאינו דבוק לתיבה של אחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו׳ כמו בראשית ברוא ודומה לו תחילת דבר יי׳ בהושע כלומר תחילת דבורו של הקב״ה בהושע ויאמר יי׳ אל הושע וגו׳ ואם תאמר להורות בא שאלו תחילה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני ולא פי׳ מי הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר אם כן תימה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי, הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש ומים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים, ולא נאמ׳ ברא יי׳ שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, והיינו דכתיב ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים: תוהו

חכמינו אמרו שהב״ית נוסף כב״ית בראשונה כי נמצא ראשונה יקשו ואו היה טעמו כן היה הב״ית קמוץ בקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו ויש אומרים שהב״ית נוסף בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר יי׳ קרית חנה דוד והטעם יתברר לך בפסוק השני: ברא, רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה׳ והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא ברא אתם לחם וזה השני אלף תחת ה״א כן כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היו בא״לף היה כמו להבריאכם ומלאנו מהבנין הכבד ובראת לך ואיננו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהן וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין: אלהים, אחר שמצא אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים קשה ולקח בעליו וכן מלת עליו אליו ועדיו על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו ומדרך התושיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאמר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר בארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה׳ והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה ודניאל ולמה אאריך וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים, וטעם אלהים כמו מלך ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב שהמלאכים הם אש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה ואחר היה היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו, וטעם את כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו בא הארי ואת הדוב והם מתי מספר ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים, בהא הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם לשון רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל אחד ואחד וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמים ולא יתפרדו כרחים ובהרים ואנשי המדות יבינו אלה הסודות ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובג׳ הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו ואת העדות איננה ברורה בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר איננם ואיך יקרא לתוהו רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני כטעם דברך נצב בשמים ואחר כן הזכיר הארץ ואמר אחר כן כי גם היום יעמדו לעשות משפט שתנים:

בעל הטורים

יש במדרש שלכך פתח בב״ית ולא בא״ף לפי שב״ית היא לשון ברכה ואלף לשון ארירה אמר הקב״ה אפתח בב״ית בלשון ברכה ולואי שיוכל להתקיים. ד״א על שם שני עולמות ש שברא העולם הזה והעולם הבא. ד״א על שם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ללמדך שבזכות התורה ו ולומדיה נברא העולם. בראשית אותיות בית ראש. כלומר בית המקדש ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. דבר אחר אותיות א׳ בתשרי נברא העולם. ד״א אותיות ברא שתי. שברא שתי תורות. ד״א אותיו׳ ירא שבת. לומר לך שבזכות שבת נברא העולם. דבר אחר אותיות ברית אש שבזכות הברית שהיא המילה ובזכות האש שהיא התורה ניצולי׳ מדינה של גיהנם. דבר אחר אותיות ברא יש. שברא יש עולמות לכל צדיק. בראשית ברא בגימטריא ב ברא״ש השנה נברא העולם. דבר אחר בראשית בגימטריא בתורה יצר. שבשביל התורה שנקראת ר ראשית נברא העולם. ד״א בגימטריא שם מדריס. דבר אחר בגימטריא ישר׳ בחר בעתים ובגימטריא תרי״ג יצר שב״א ה העולם בשביל ישרא׳ שיקיימו תרי״ג מ מצות. בראשית רקיע ארץ שמים ים תהומות. דבר אחר בראשית. בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית שני ראשי פסוקי׳ הכא בראשית ממלכת יהויקים ו והתם בראשית מ ממלכת צדקיהו וזהו בסוף כר׳ יש בערכין בקש הקב״ה להחזיר העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתיישבה ד דעתו. בראשית ברא אלהים כופי תיבות אמת אלמד שברא העולם באמת. כמו שנאמר ראש דברך אמת. ברא אלהים את סופי תיבו׳ אמת. וירא אלהים את סופי תיבות אמת. ויברא אלהים את ס״ת אמת וירא אלהים את ס״ת אמת

אמת׳ ברא אלהים לעשו׳ ס״ת אמת לכך תקנו ו׳ פעמים אמת באמת ויציב אמת מארץ תצמח ראשי תיבות אמת: אתי מלבנון תבואי ר״ת אמת. אבל כשהיה האמת נעדרת ויסלך אמת ארצה תשגרי׳ מראש אמנה ר״ת אמ אית ולכך מתעוררות אריות. ברא אלהים ב׳ דסמיכי הכ׳ ואידך למן היום אשר ברא אלה׳ אדם על הארץ כי ומתחלה נכה ה הקב״ה באברהם ש שנקרא אדם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא וברא העולם. אלהים בגימטריא הכסא. שהכסא ברא תחלה. בפסוק של בראשית יש ז תיבות כנגד ז׳ ימי השבוע. ז׳ שבים בשמים׳ ז׳ שמיטין יובל: ז׳ רקיעים ז׳ ארצות. ז׳ ימים ז׳ משרתים: ש״ב חכל׳. וכנגדם אמר דוד שבע ביום ה הללתיך. ולכך תקנו יהא שמי׳ רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא שהם ז׳ תיבו׳ ואותו׳ אותו ז׳ פעמים ביום ויש בפסוק כ״ח אותיו׳ וכן ביהא שמי׳ רבא כ״ח. וכנגדו אמ׳ שלמה ז׳ פסוקים מעת ללדת עד עת שלום שיש בהם כ״ח עתים. כי עתים ד׳ משתמשים בכל יום ולילה. מהבקר עד חצי היום עת א׳. ומחצי היום עד הלילה עת שני. ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת ג׳. ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי. וכן בפסוק וידבר אלהי׳ את כל הדברים לאמר יש בו ז׳ תיבות וכ״ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה ב בראשית. ו׳ אלפין יש בפסוק בראשית כנגד שם ו׳ אלפים שנה שהעולם הווה. וכן בפסוק אני יי׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא שש אלפין ובפסוק והארץ היתה תהו ובהו ב׳ אלפין כנגד ב׳ אלפים תהו ובפסוק יי׳ קנני ר ראשית דרכו קדם. מ. עכיו מאז יש שני אלפין כנגד ב׳ אלפי תורה. ובפסוק ויאמר אלהים יהי א״ר ויהי אור ד׳ אלפים כנגד ד׳ אלפי׳ ימי תורה וימי תשות שהם ימי תורה:

והארץ׳ המלה הזאת זרה בעבור קיבוץ האלף עם הה״א בכל מקום ואיננה כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: **תהו**׳ אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ״ם תהום שרש כמ״ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית וכן ובתהו ילל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש: **ובהו**׳ אחי תהו והוי״ו תחת הא כוי״ו וישתחו באחו. והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא חיה בארץ ייסוב כי היתה מכוסה וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהשמים׳ ולא תתמה על וי״ו והארץ כי פירושו כפא רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם ה המלאכי׳ כי אם על עולם ההויה והשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים מה יעשו באור׳ והנה ראיו גמורו׳ לאנשי שיקול הדעת שאי׳ שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה ובי׳ המקדם היה באמצע היישוב כי רחוק הו׳ מאמצע הארץ׳: **ורוח אלהי**׳ שאך הרוח לא השם בעבור היותו שליח בחפץ השם ליבש המים והמים לשון רבי׳ גם לא יתפרדו והם על בנין שני׳ כי הם זכרי׳ ונקבו׳ ומצאנו על לשון יחיד לא זורק עליו׳. וטעם מרחפת מסבבת למעלה במי׳ וכן על גוזליו ירחף: **ויאמר**׳ אמר הגאון כי פי׳ ויאמר כמו וירצה ולא היה כן היה ראוי להיו׳ אור רק הוא כמשמעו וכן בדבר יי׳ שמי׳ נעשו כי הוא צוה ונבראו והטעם כי על המעט שלא היה בינוצה ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: **וירא**׳ כמו וראיתי אני והיא במחשבה׳ וטעם ויבדל בקריאת השמו׳ ויקרא׳ ה״א לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: **ערב**׳ קרוב מטע׳ חשך ונקר׳ כן שנתערבו בו הצורו׳ ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות׳. וטעם יום אח׳ הוא על תנוע׳ הגלגל ויש סוד לדרש שתא אלפי ואחר שאמ׳ שהאור יקרא יום לא יתכן שיקר׳ הערב יום רק כי׳ היה ערב גם היה בקר של יום אחד ואילו היה הערב והבקר יום אח׳ מה טעם יום שני: **ויאמ**׳ אמ׳ הגאון על הרקיע דברי׳ שלא היו רק פירושו דבר נטוי כמו וירקעו ארקעם וכן וימתחם כאהל לשבת

תהו ובהו׳ תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: **תהו** אסטורדי״סון בלעז: **בהו**׳ לשון רקות וצדו: **על פני תהום**׳ על פני המים שעל הארץ: **ורוח אלהים מרחפת**׳ כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב״ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי״ר בלעז: **וירא אלהי׳ את האור כי טוב ויבדל**׳ אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי ל להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים ל לעתיד לבא ולפי פשוטו כך פרשהו ר ראהו כי טוב׳ ואי׳ נאה לו ולחשך שיהיו מ משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: **יום אחד**׳ לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהיה הקב״ה יחיד בעולמו׳ שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בבראשית רבה: **יהי רקיע**׳ יחזק הרקיע שאע״פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין ל לחי׳ היו וקרשו בשני מגערת הקב״ה באמרו יהי רקיע וזהו שכתוב עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מ מגער המאיים עליו: **בתוך המים**׳ באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לתחתוני׳ לרקיע׳ כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך: **ויעש אלהי׳ את הרקיע**׳ תקנו על עמדו והיא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה: **מעל לרקיע**׳ על הרקיע לא נאמר אלא מעל הרקיע לפי שהן תלויין באויר׳ ומפני מה לא נאמר כי טוב ביו׳ שני לפי שלא היה נגמר

והארץ ח׳ ראשי פסוקים וסי׳ והארץ היתה תהו ובהו׳ והארץ לא תמכר׳ והארץ תעזב מהם׳ והארץ אשר אתם עוברים׳ והארץ חנפה׳ והארץ הגבלי וכל הלבנון׳ והארץ הנשמה תעבד׳ והארץ תענה: תהו ובהו ב׳ דסמיכי וסימנ׳ והארץ היתה תהו ובהו׳ ראיתי את הארץ: וחשך ב׳ וסימני׳ וחשך על פני תהום׳

מסורה	מקרא	תרגום אונקלוס
ח׳ רפ׳ ב׳ דס׳ ב׳	ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃	וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא עַל־אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן־קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל־אַפֵּי מַיָּא׃
כ״ה	ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃	וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא׃
ט׳ בתורה / ג׳	ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃	וַחֲזָא יְיָ יָת־נְהוֹרָא אֲרֵי־טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃
ז׳ וכי׳ בוה סמיה וקבר לתיפק בכליה וקם בכפרה	ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ	וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד׃
ג׳ בטעם / כ״ב. ל׳ רפי	ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃	וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא׃
ז׳	ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃	וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן׃
ל׳ רפ׳	ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ	וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן׃
ג׳ / ט׳	ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃	וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְּשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן׃
ל׳ רפי / ל׳ ויתר ל׳ / ט״ו	י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃	וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃
ל׳ בתורה / כ׳ ב׳ / ד׳	יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃	וַאֲמַר יְיָ תַּרְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילַן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃
ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר / יד	יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי	וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילָן עָבֵיד פֵּירִין

וחשך איזהמקומו׃ פני תהו׳ ב׳ וסי׳ בחוקו חוג על פני תהו׳ ודין וא׳ ופני תהו׳ יתלכדו: ורוח אלהי׳ ח׳ בלי׳ וסי׳ כו׳ במסרה רבתא: ויבדל ג׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לאור ז׳ קמצים׳ וסי׳ ויקרא אלהים לאור יום׳ והולכתי עורים בדרך׳ יי׳ צדיק בקרבה׳ על כן רחק משפט׳ זעף יי׳ אשא׳ לאור יקום רוצח׳ מגלה עמוקות מני חשך: ויאמ׳ אלהים ג׳ בטע׳ זקף וסי׳ ויאמר אלהים יהי רקיע׳ ויאמר אלהים ישרצו המים׳ ויאמר אלהים נעשה אדם: ויהי ל״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ויעש אלהים ד׳ וסימן כו׳ במסר׳ רבתא: ויהי כן ח׳ בספר בראשית וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ויאמר אלהים כ״ה וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: אל מקום ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וירא אלהי׳ ט׳ כתו׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: עשה פרי ב׳ וסי׳ ויאמר אלהים תדשא הארץ׳ ותוצא הארץ: למינו ד׳ באורי׳ וסי׳ תדשא הארץ׳ ואת כל עורב למינו׳ וחבירו דמשנה תורה׳ את הארבה למינו: ותוצא ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ותוצא הארץ דשא׳ ותוצא את עמך ישראל׳ ותצא ותתן לה אשר הותירה משבעה אנד: למינהו י״ד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

ומה כבבר דבר האור שקנות השמש עם קנות מימי אוקינוס וזהו הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ כהפך הלהט ונעשה הרקיע וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבי׳ והרוח ויסד ארץ והיא גבוה׳ על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הים שיעלו והם העננים ואחר כן וישפכ׳: ויעש׳ יש הבדלה בבין׳ עם למ״ד כמו בין מים למי׳ בין קדש לחול ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתח׳ לרקיע ובין המים וגו׳ ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם׳. וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: ויקרא׳ יחמש׳ דברי׳ קראן השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימי׳ ואדם כן: ויאמ׳׳ כפי דעתי שזו הפרש׳ דבק עם אשר עליה כי הרקיע לא נעש׳ עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות יי׳ אלהי׳ ארץ ושמי׳ והנה ביום אחד נעשו והראות דבר נסתר והקוות מפוזר אינה בריאה וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרש׳ בראשי׳ אתן לך עדים שנים האחד וישם שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח יי׳ אלהי׳ וקוד׳ האד׳ הצמיחם והעד השני שנוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתוב וייצר יי׳ אלהים מן האדמ׳ רק פירושו וכבר יצר ועל זה הפי׳ יהי וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני ותדשא הארץ תחלת יום שלישי׳ ופי׳ יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה׳ ואמר ימים בעבור שאין בם ים שיקיף כל הארץ: ויאמר׳ אמר הכתוב תדשא הארץ יפרצו תוצא והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במצות השם וזו היא התולדת׳ טעם תדשא כמו תקמיש: אשר

לפי ש מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו׳ ובשלישי שנגמ׳ מלאכת המים והתחיל ונגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: **ויקרא אלהים לרקיע שמים**׳ שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמי׳: **יקוו המי׳**׳ היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימי׳: **קרא ימים**׳ והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לטעם דג העולה מן הים באספמיא: **תדשא הארץ דשא עשב**׳ לא דשא לשו׳ עשב ולא עשב לשו׳ דשא ולא היה לשו׳ המקרא לומ׳ תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני׳ ואין לשון למדבר לומ׳ דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאי׳: **תדשא הארץ**׳ תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ערב״ אזי כלן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: **מזריע זרע**׳ שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: **עץ פרי**׳ שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה: **אשר**

בעל הטורים

תהו ב׳ הכא והארץ היתה תהו ובהו׳ ראיתי את הארץ והנה תהו׳ מלמד שצפה הקב״ה בבריאת העולם בחרבן הבית שנחרב בשנת תהו׳ שנגמר תי״ שנה ונחרב בשנת תל״א ובית שני עומד כמנין היית׳ ואחר כך אחר ומנז לגליות וכן דורש בבראשית רבה׳: **ורוח אלהים מרחפת** בגימטריא זו היא רוחו של מלך המשיח׳ דבר אחר והארץ היתה תהו ובהו בגימטריא אלפים שנה בלי תורה׳ **וחשך על פני תהום** ב׳ במסור׳ הכא והארץ וחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו שאין לשאול מה בפני מה לאחור׳ וחשך אי זה מקומו פירוש שאין לשאול אי זה מקום תחשך תחלה׳ ורוח אלהי׳ סופי דסמיכי הסא׳ והארץ ורוח לבנה את עמשי׳ קרן ביה הכא כתי׳ ורוח אלהים לבשה׳ פי׳ שעל ידי לבושו אמר ויהי אור׳ ד׳ כתיב בבריה ויאמ׳ אלהים יהי אור וזהו שדרשו רז״ל שמעשה לבושו נבראת האור׳ את האור בגימטריא בתורה ועולה תרי״ג׳ את האור כי טוב את ברית כדכתיב כי על פי הדברים האלה וגו׳ ועל כי היינו התורה שבכל פה׳ וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל רמז למה שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו׳ וכמנין ויבדל מבדילי ביצה במוצאי שבתות׳ ויבדל ג׳ במסורת׳ רמז למה שאמרו בחונן לא נתנה

ותוצא הארץ׳ ויתר זה הוכיחו׳ ושפכת היבשה׳ ז׳ חד שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית שיסתנו ותראה היבשה תלבשו ישראל׳ ותוצא ג׳ במסורת והוצא הארץ׳ ותוצא את עמך ישראל מארץ מצרים׳ ותצא ותתן לה׳ וזהו שאמרו קוים הם מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף׳ וכל המוכר ביציאת מצרים כאלו כוכר במעשה בראשית׳ ותוצא הארץ בגווי נאמר תדשא ובעשייה נאמר תוציא לפי שבתחלה יצאו ירקרקות דקין ולבסוף הוציאה נאמר במהירות׳ בגווי לא נאמר למינהו ובעשייה נאמר למינהו׳ לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים מחמת קוטנן׳ בגווי נאמר עץ עשה פרי ובעשיה נאמר ועץ עשה פרי הוסיף וי״ו ועץ׳ לומר לך מיני מאכל הוציאה׳ בגווי כתי׳ למינה את תא דוקא הרומה לו ותוס׳ ובעשייה כתיב למינהו לומר אפילו הדומה לדומה לא הוציאה בערבוביא שורות לבנים לבד שורות שחורות לבד׳ מזריע זרע למינהו׳ את תא שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה׳ עץ פרי ב׳ דסמיכי הכא עץ פרי ואידך עץ פרי וכל ארזים אוכל מר נבר שהקב״ה צוה שאכלו אילנות סרק יעשו פרי

אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתַאי׃

וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין׃ וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא׃ וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא׃ וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי׃

וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָּא רְחֵישׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יְפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי רְקִיעָא שְׁמַיָּא׃ וּבְרָא יְיָ יָת תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיָת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחֲשָׁא דִי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת מַיָּא בְּיַמַּיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא׃ וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי׃

וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵישׁ וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן׃ וַעֲבַד יְיָ יָת חֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִיחֲשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ וַאֲמַר יְיָ

רש"י

אשר זרעו בו · הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו : ותוצא הארץ וגו' אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויתן שמעו שנצטוו האילנות על כן ונשאו קל וחומר בעצמן כמפורש באגדה בשחיטת חולין : יהי מאורות וגו' מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיה' ואת הארץ לרבות תולדותיה : יהי מארת · חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקו' הוא ששנינו ברביעי היו מתענ' על אסכרה שלא תפול בתינוקות : להבדיל בין היום ובין הלילה · משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים זה ביום וזה בלילה : והיו לאותות · כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמ' מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה אי אתם צריכי' לדאג מן הפורענות : ולמועדים · על שם העתיד שעתידי' ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה : ולימים · שמוש החמה חצי היו' ושמוש הלבנה חציו הריים שלם : ושנים · לסוף שלש מאות וששים וחמשה ימים יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה : והיו למאורות · עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם : המאורות הגדולי' · שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד : ואת הכוכבים · על ידי שמיעט את הלבנ' הרבה צבאיה להפיס דעתה : נפש חיה · שיה' בה חיות : שרץ · כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים וחיפושית ותולעי' ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים : התנינים · דגים גדולים שבים ובדברי אגדה הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם : נפש חיה · נפש שיש בה חיות : ויברך אותם · לפי שמחסרים אותם וצדין מהן ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש העתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל : פרו · לשון פרי כלומר עשו פירות ורבו : תוצא הארץ · הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם : נפש חיה · שיש בה חיות : ורמש · הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאילו נגררין שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלעז"ו קומוברי"ש : ויעש · תקן בצביונן בקומתן :

אבן עזרא

אשר זרעו בו · שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו : ויאמ' · מלת יהי יהיה בעבו' שידברו בה הרב' הוא ליחיד ולרבים גם לנקב' כי יהיה נער ב' בתולה : לאותו' · רגעי' : ולמועדי' · שעות ויתכן להיות לאותו' על קדרות הלבנ' והשמש ודלוג דמות הככבים כי הככבי' סבת דמות הכר' כטע' מאותות השמים והאומ' כי למד לאותו' נוסף לא אמ' כלו' : והיו · אמ' חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנ' חלקי' לז' הככבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות והנה הכתוב אומ' ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם וקדם במקום הזה אוכנו מזרח והגאון רב סעדיה ז"ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמ' והלבנ' וכל הככבים הם מאורו' ברקיע כי שם יראו : ויעש · נקראו השנים הגדולים כנגד הככבים וכן נקראו שלש' בני ישי הגדולים כנגד האחרים ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול מזה יש לו סוד ממשלת השמש ביום ולא בלילה כי אין לה אור גם ללבנ' וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי המספרו' שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב נוגה גדולי' מהלבנ' ואיך כתוב הגדולים התשובה אין פי' גדולים על מדתם בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן כתו' מאו' : ויתן · אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי : ולמשול · יום התור' משמ' צאת השמ' עד בואה והלילה מעת ראות הככבים ודקו האומרים על פי שלשה עדי' ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושלים שעה בירחה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך : ויאמר · ישרצו פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם הנבהה · והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על כי' רקיע ואמר הגאון כי על פני הוא עם כני אם כן פני השמים למטה הם ופ"א יעופף כפול כנ"ון עד יכונן : ויברא · הרומשת כטעם הולכ' ויש אומרי' שהשי"ן תחת סמ"ך : ויברך · טעם פרו ורבו תפרו ותרבו וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו : ויאמר נפש חיה · כלל לאשר הוליד האש והמי' והארץ גם האדם : בהמה · שהם עם בני אדם לצרכ' לרכוב ולאכול : ורמש · הם הקטנים ההולכי' על הארץ : וחיתו ארץ · שהם בשד' שאין שם ישוב והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעיינו מים כמו בעור : נעשה אדם · יש אומ' כי מלת נעש' עם התאר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום אחד : ואמרו

בעל הטורים

יהי מאורות · סמך מאורות כדשאים לפי שצריכין לו · כדכתיב וממגד ת תבואת שמש · מארת חסר · שלא נברא להאיר אלא השמש · וירח לא נברא א"א כדי שלא יעבדו לאחיה ולא תהיה יחידה מארת ב בגימטריא שמש · אלהים יהי מאורות ברקיע ס"ת עתים לחכדע שע"י ידי מאורו' מונים העתים · לאותות ב' במסורה לאותות ולמועדים · והילדים אשר נתן לי יי' לאותות ולמופתים והילדים הינו ת תלמידים הלומדים תורה דומי' למאורות כמו שאמרו ככי משה ככפי חמה ופני יהושע כפני לבנה · ולמועדים ב' במסור' והיו לאותו' ולמועד' ואידך יהיו לבית ישרא' לששון ולשמחה ולמועדים טובים · בכ"ר לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח · ור"ח נמי איקרי מועד ואמור בהכפר וב תענית · ולהבדיל ב' במסורה ולהבדיל בין האור ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין ב בין קדש לחול צריך לברך גם כן על האור · יעופף שנים במסורת הכא ועוף יעופף ואידך ובשתים יעופף והיא שאמ' גבריאל בשתים · את התנינם חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה ל לצדיקים · והעוף ירב בארץ ולא אמר ופרה וירבה ס שלא אמר בן אלא בארם ובדגים ש שמזונותיהם מצויין ומצוי' לפרות ולרבו' אבל העופות · וכן בהמה וחיה אין מזונותיהם מצויים להם ורמז לדבר ו וברך את לחמך ואת מימיך לא תהיה משכלה · והפרתי אתכם והרביתי א אתכם · וסמיך ליה ואכלתם ישן נושן · והעוף ג' והעוף ירב והעוף אוכל אותם מעל הסל · זאת תורת הבהמה והעוף רמז לאמ' שאמר שעופות טהורות מ מקריבין על המזבח זהו והעוף ירב כיון' שהן מקריבין אותה' והעוף אוכל אותם · פירוש אותם טהורין שהם אוכל · וכן זאת תורת הבהמה והעוף אוירי בטהורים ·

האדם

במסו' · ואת השמש לממשלת : ובלילה ה' וסי' כו' במסר' רבת' : יעופף ב' · וסי' ועוף יעופף על הארץ · ובשתים יעופף : התנינם ג' חס' יוד תניין · וסי' ויברא אלהים · וישליכו איש מטהו · חמת תנינ' : בימי' ה' דגושי' וסי' ומלאו את המים בימים והעוף · את זה תאכלו בכל אשר במים · כל אשר לו · וכל אשר אין לו · כל אשר חפץ יי' עשה בשמים : והעוף ג' באורי' וסי' ויברך אתם אלהים לאמר פרו · והעוף אוכל אתם מן הסל · זאת תורת הבהמה והעוף · אילין אינון כן : ירב ב' וסי' והעוף ירב בארץ · ירב המשא · וחד וירב העם ויעצמו :

להבדיל ב' בטע' · וסי' להבדיל בין היום ובין הלילה · להבדיל בין הטמא ובין הטהור : ולמועדים ב' חד חס' וחד מל' וסי' והיו לאתת ולמועדים · כה אמר יי' צבאות צום הרביעי · וא' עשה ירח למועדים : מארת ב' חס' דחס' וסי' ויאמר אלהים יהי מארת · ויעש שני המארת : לממשלת ג' · וסי' המארת הגדולים לממשלת ב'

אבן עזרא

ואמרו כי בצלמנו כדמותינו דברי משה ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי״ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האד׳ בצלם וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהי׳ יהי נעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי״ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה ומה טעם יש כי שופך דם האד׳ באד׳ ישפך דמו בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פי׳ בצלמנו כדמותנו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב הוא ובעבור כבוד האד׳ שמכנו אלהי׳ וכן ונאדרנו יכלו כי לוי׳ האד׳ ומלוא׳ ואמ׳ במלת נעשה ואם היא לשון רבי׳ שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנ׳ לך גם את זאת כאמ׳ קדם מלכא אולי אוכל נכה בו ואלה הערים עדי מקר הם כי ונתנה לך בניין נפעל וכמוהו והעיר מתנ׳ והוי״ו השיבו לעתיד כמשפ׳ כל פעל עבר והטעם ונתן לך ונכה בו הו׳ ומחנהו או יהיה שם הפעל כמו ונקה לא אנקך ואף כי שמצאנו לא כנו כי לא יבא בנין שלא נזכ׳ שם פועלו כי אם מהנכבד ור׳ משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכד נצר שהיה מלך מלכים ועתה אפרש דע כי כל מעש׳ בראשית לכבוד האדם נברא במנו׳ השם והשמים הוציאה אותם הארץ והיא והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אד׳ אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדב׳ איש דברי׳ בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם וכן אמר פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר ואל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאינה מתה נמשלת בחייתה לשם ושאיננה גוף והיא מלאה כלו וגוף האד׳ כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפר׳ ואר׳ נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים והנה בצלם אלהי׳ מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאו׳ המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז״ל וטעמו זה הפסוק זכר לדבר: ויאמר אלהי׳ הנה נתתי לכם, התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: וירא יום הששי, יש אומרי׳ שיום סמוך והטעם לגלגל הששי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ומנהג כן איש הישראלי ורבים כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: ויכלו, מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכבו כל ההרים וטעמו כשלמו והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: ויכל אלהים ביום השביעי, יש אומ׳ כי הימים נבראים ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי׳ תפל ויש אומרי׳ כי יש בי״ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו אך ביום הראשון תשביתו שאר ולמה זאת הנרה וכלוי מעשה איננו מעשה כאילו אמר לא עשה מעשה וכן פי׳ ויכל גם וישבת וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאו׳ שברא: ויברך אלהים, פי׳ ברכה תוספת טובה וביום הזה יתחדש בגופות דמות כח בתולדת ובנשמותכח הכר והשכל: ויקדש אותו, שלא נעשתה בו מלאכה כמו חביריו, ופי׳

מסורה

ה
ורדו ב׳ בתרי לישני וסי׳ ורדו בדגת הים׳ ורדו גת פלשתים: ולכל ד׳ רפ׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: חית הארץ י׳ בלישני׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: בכל י״ג יחידאין וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: בצלם ג׳ וסי׳ ויברא אלהים את האדם׳ כי בצלם אלהים׳ אך בצלם יתהלך איש: וכל צבאם ד׳ וסי׳ ויכלו השמים׳

תורה

כו נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ

ב

א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ

תרגום אונקלוס

נעביד אנשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחיש על ארעא: וברא יי ית אדם בצלמיה בצלמא דיי ברא יתיה דכר ונוקבא ברא יתהון: ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על ארעא: ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עסבא דבר זרעיה מזדרע דעל אפי כל ארעא וית כל אילנא דביה פירי אילנא דבר זרעיה מזדרע לכון יהי למיכל: ולכל חית ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא דביה נפשא חיתא ית כל ירוק עסבא למיכל והוה כן: וחזא יי ית כל דעבד והא תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי:

ואשתכללו שמיא וארעא וכל חיליהון: ושיצי יי ביומא שביעאה עבידתיה די עבד ונח ביומא שביעאה מכל עבידתיה די עבד: ובריך יי ית יומא שביעאה וקדיש יתיה ארי ביה נח מכל עבידתיה די

מסורה

והארץ׳ ונמקו כל צבא השמי׳ אנכי עשיתי ארץ׳ אתה יי׳ לבדך: צבאם ז׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וישב׳ ב׳ חס׳ וסי׳ ביום השביעי׳ וישבת המן: ויברך אלהים ג׳ וסי׳ ויברך אלהים׳ ויברך אלהים את נח׳ ויברך אלהים את יצחק:

רשי

נעשה אדם, ענותנותו של הקב״ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילי׳ לחובה וכן בגזר׳ עירי׳ פתגמ׳ ובמאמר קדישין ש׳ מאלה אף כאן בפמליא שלו נטל רשו׳ אמ׳ להם יש בעליונים בדמותי אם אין בדמותי ב בתחתונים הרי יש קנא׳ במעש׳ בראשית: נעשה אדם, אף על פי שלא סייעוהו ב ביצירתו ויש מקום למיני׳ לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשוב׳ המינים כתב בצדו ויברא את האד׳ ולא כת׳ ויבראו: בצלמנו, בדפוס שלנו: כדמותנו, להבי׳ ולהשכיל, וירדו בדג׳ הים, יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה ב בחיות ובבהמות לא זכה נעש׳ ירוד לפניה׳ והחיה מושלת בו: ויברא אלהי׳ את האדם בצלמו, בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע ה העשויה על ידי רושם שקורין קונ״יו וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהי׳ ברא אותו, פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם, ולהלן הוא או׳ ויקח אחת מצלעותיו וגו׳ ומדרש אגדה שבראו שני פרצופים בריה ראשונה ואחר כך חלקו ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקו׳ אחר: וכבשה, חסר וי״ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ, השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאד׳ ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמ׳ כל רמש אשר הוא חי וגו׳ כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: יום הששי, הוסיף הא בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה, דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו׳ בסיון המוכן למתן תורה: ויכל אלהים ביום השביעי, רבי שמעון או׳ בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש הקב״ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום, דבר אחר מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: ויברך, ויקדש, ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד: אשר

בעל הטורים

האדם • אותיות אדמה • שנבראו מן האדמה • אדם נוטריקון אפר דם מרה • וירדו בדגת הים שנים במסורת הכא וירדו גת פלשתי׳ אלו זכיתם וירדו אף בדגת הים ואם לאו וירדו גת • כלומר תשתעבדו לפלשתי׳ • פרי עץ שני׳ במסורת אשר בו פרי עץ • פרי עץ הדר רמז למ״ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה • זכר בגימטריא ברכה • ונקבה בגימטריא קללה • יום הששי ויכלו השמים • ל״ת שם בן ד׳ אותיות שתתה בו מעשה ב בראשי׳ • וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ל״ת שם בן ד׳ אותיות שתתה העולם בשם של ד׳ אותיות • ויכל אלהים תרגום ירושלמי ואתר זהו שאמרו תמרת ימים אני קראתי בשרש ת ויכלו שלשה פעמים מלאכתו • כנגד מלאכו׳ ששבת מהם שהם שמי׳ וארץ וים ואין כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי כמו ש שמוסיפין מחול על הקדש • וישבות ב׳ במסורת הכא ואידך וישבות המן והיכו דכתיב בפרשת המן הוא אשר דבר יי שבתון שבת קדש • ולא תמצאו שאמ׳ להם משה זה מקודם אלא כיוצא נסתה ימי ב בראשית • וישבות ביום השביעי • וישבות המן • דבר אחר תלמד שהמן פסק מלירד בשבת כדאוכח בקדושין • ר״א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו ב במן • ויברך אלהי׳ ג׳ דמתיכי הכא ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהים את יצחק • בשעה שברא העולם בירך השבת והעולם • ובימי נח שחזרו כל הראשונים והיה ה העולם חדש הוצרך נברך פעם שנית ו ובירך את יצחק כמו שים במדרש • עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי ת מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בירך שהבן אב

רש״י

אשר ברא אלהים לעשות · המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה: אלה · האמורים למעלה: תולדו׳ השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה׳ · למדך שכלם נבראו בראשון · דבר אחר בהבראם בה״י בראם שנ׳ ביה ה׳ צור עולמים בשתי אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה״ רמז שירדו למט׳ לראות שחת שה״א זאת סתומה מכל צדדים ופתוחה למטה לרדת דרך שם: טרם יהיה בארץ · כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קוד׳ ואינו כפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון עדין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמר בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדי׳ לא צמח ובשלישי שכתוב תוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ששי: כי לא המטיר · ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמ׳ ואין מכיר בטובת׳ של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האלנ׳ והדשאי׳: ה׳ אלהים · ה׳ הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה׳ שהוא אלהים: ואד יעלה · לענין בריית של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואחר כך לש את העסה אף כאן והשק׳ ואח׳ כך וייצר: וייצר · שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיי׳ המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודין: עפר מן האדמה · צבר עפרו מכל האדמ׳ מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה · דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו · עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים · בשלישי תראה היבשה לתחתונים · ברביעי ברא מאורות לעליונים · בחמשי ישרצו המים לתחתונים · הוזקק הששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה · אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוספה בו דעה ודבור: מקדם · במזרחו של עדן נטע את הגן ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו׳ ראיתי בברייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משלשים ושתים מדות התורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה׳ אלהים וגו׳ ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה׳ מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: ויצמח · לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן · באמצע: פישון · הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו · דבר אחר פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר בישעיה אבל מצרים ובושו עובדי פשתים: גיחון · שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו כי יגח שמנגח והולך והומה: חדקל

אבן עזרא

ופי׳ אשר ברא אלהים לעשות הפרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכי׳ קדושי׳: אלה תולדות · פי׳ אלה שהולידו: בהבראם · בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והער ויאהר לעשות אותו וכן בראתיו ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו: וכל שיח · עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שמאכל האדם אל עץ והנה שיח גיב וסעיף ובד ואמיר וסרעפה: ואיד · כמו ענן וכמוהו עם אידם שקיום הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמ׳ והצמיחה והגאון אמר כי פירו׳ ולא אד יעלה מן הארץ: וייצר · בכח המאורות וייצר מהפעלי׳ שהפה שלהם יו״ד מהבנ׳ הקל כמו ויקץ נח וטעם באפיו שבהם יחיה האד׳ כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כ התינוקים: ויטע · וכבר נטע גן במקו׳ שנקר׳ עדן מפאת מזרחו ועתה שם בו האדם ופי׳ גן בעדן גן אחד הבי״ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים וה״א האדם יש לו סוד גם כמכת שבט המנשה הארוכה וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נחצב מהאדמה והוא יהיה שם עצם ושם תאר: ויצמח · ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שנים עצי׳: ועץ הדע׳ · לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי אף יהיה כמוך והוא נודע בתחלת וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: ונהר · וטרם שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד ואח״כ מלת ראשים טרם ונראה כמלת מראשותיו וטעמו מכובד הראש: שם הנהר · אמ׳ הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרי גבול הארץ מפאת מזרח · ומפרשים

מסורה

אלה תולדות ד׳ וסי׳ השמים · נח נח · שם · יעקב יוסף : תולדות ב׳ מלאים דמלאים וסי׳ אלה תולדות השמים והארץ · אלה תולדות פרץ · ⁖ וחד חס׳ דחס׳ אלה תלדת ישמעאל וג׳ כת׳ תולדות · עשו אבי אדו׳ ושל אדריין · אלה תלדות יעקב · ושאר אוריתא תולדת כתיב וכל קריין · ובעלי׳ המסורה חלוקים בז״ה וזה״ מקובל ר״גן :

תורה

אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃

פ

אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה׃ וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃ שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי

תרגום

דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃

אִלֵּין תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת אַרְמְתָא׃ וַעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן אַרְעָא וְאַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַרְמְתָא׃ וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַרְמְתָא וּנְפַח בְּאַנְפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְתָּא בְעֵדֶן מִלְּקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא׃ וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטָב לְמֵיכַל וְאִילַן חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּנְתָּא וְאִילַן דְּאָכְלֵי פֵירוֹהִי חָכְמִין בֵּין טָב לְבִישׁ׃ וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת גִּנְתָּא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרַשׁ וַהֲוֵי לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי נַהֲרִין׃ שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא דְמַקִּיף יָת כָּל אֲרַע חֲוִילָה דִּי תַמָּן דַּהֲבָא׃ וְדַהֲבָא דְאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא׃ וְשׁוּם נַהֲרָא תִּנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא דְמַקִּיף יָת כָּל אֲרַע כּוּשׁ׃ וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה

מסורה

ארץ ושמים ב׳ וסי׳ ארץ ושמים · הודו על ארץ ושמים : ושמים ד׳ וסי׳ ביום עשות יי׳ אלהים · ושמים בזרת תכן · הודו על ארץ ושמים · ושמים לא זכו : וכל ה׳ ר״פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכוו׳ ר״פ וכל במ״ח כל וסי׳ וכל שיח השדה · וכל אנשי בית ויליד · וכל הבארות אשר · וכל הארץ באו · וכל בית יוסף ואחיו : ואדם ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : ואד ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ואד יעלה מן הארץ · ואיד נכון לצלעי כתיב מלא : והשקה ג׳ רפין וא׳ מפקא וסי׳ והשקה את כל פני האדמה · והשקה את האשה · והשקה את נחל השיטים · והשקת את המים כתיב מפקא : ונהר ד׳ וסי׳ ונהר יצא מעדן · ונהר יחרב ויבש · אזלו מים מני ים · ונהר יסבבני : ומשם ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : יפרד ב׳ וסי׳ ומשם יפרד · ודל מרעהו יפרד : ושם י״ג ר״פ וסי׳ ושם הנהר השני · ושם הנהר השלישי · ושם אחיו יובל ושם האחד אליעזר · ושם איש ישרא׳ המכה · ושם האשה המכה · ושם בת אשר כרח · ושם אשת עמרם יוכבד · ושם אשת שאול · ושם חברון לפנים קרית ארבע · ושם האיש נבל · ושם אשת אבישור · ושם האיש אלימלך : גיחון ג׳ חסרים וג׳ מלאים וסימניהון ושם הנהר השני גיחון · ויוליכו אותו · והורדתם אותו · ומשחו אותו · סתם את מוצא · מערבה לגיחון :

בעל הטורים

בהבראם · אותיות באברהם · בזכות אברהם נבראו שמים וארץ · ארץ ושמים ב׳ במס׳ הכא ואידך הודו על ארץ ושמי׳ · למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמי׳ · ואיד ב׳ במסורת הכא ואידך ואיד נכון לצלעי · רמז למה שאמרו חכמי׳ למה נקרא שמו איד שהבריות משברים לבם כדי שיתן להם הקב״ה מטר · וייצר שנים יוד אלא וחד חסר וייצר ה׳ אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים · יצר טוב ויצר רע · וייצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר׳ שאין להם אלא יצר אחד · ויפח באפיו נשמת חיים · כ״ח חותם · נשמת ד׳ ויפח באפיו נשמת כל אשר נשמת רוח חיים · נר ה׳ נשמת אדם ואם לאו בנשמ׳ ה׳ כנחל נפרית · האדם לנפש חיה ל׳ ית אלה שהיה אלפו של עולם · יפרד ב׳ במס׳ הכא ואידך ודל מ מרעהו יפרד כשנעש׳ אדם הראשון דל מן המצו׳ נפרד מן הגן · הבדולח ב׳ בת׳ הכא ואידך ועינו כעין הבדולח · מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן ·

וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה־זֹּאת׃ עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק

(טו) (כ)

דִּיגְלַת הוּא דִּמְהַלֵּיךְ לְמַדִּינְחָא דְּאָתוּר וְנַהְרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת׃ וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃ וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא מֵיכַל תֵּיכוּל׃ וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טָב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵיהּ סְמָךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמִחְזֵי מָה יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ׃ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכָל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמָךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁנְתָא עַל אָדָם וּדְמוֹךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלָא בִסְרָא תְּחוֹתַהּ׃ וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִּנְסֵיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם׃ וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָא׃ עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק

ל״ו׳ חדקל חב׳ מן חד חד חד פתח וחד קמץ דלוג׃ · ל״ה׳ חס׳ בליש׳ · ג׳ · ד׳ · ל״ה · ב׳ ט׳ מלאים בתורה · ד׳ · מ · ג׳ ב׳ · ל״ · ב׳ חס · ח · ב׳ רפי · ל · ב

רשי

חדקל, שמימיו חדין וקלין: פרת, שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם כוש ואשור עדיין לא היו וכתב המקרא על העתיד: קדמת אשור, למזרחה של אשור: הוא פרת, החשוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל: ויקח, לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס: לא טוב היות וגו׳, שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב״ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים אין לו זוג: עזר כנגדו, זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: ויצר מן האדמה, היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה: ויעש אלהים את חית הארץ וגו׳ אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעל׳ מן המי׳ נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו׳ סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: ולאדם לא מצא עזר ויפל ה׳ אלהי׳ תרדמה, כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: מצלעותיו, מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופין נבראו: ויסגור, מקום החתך: ויישן ויקח, שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: ויבן, כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה, להיות אשה כמו ויעש אותו גרעון לאפוד להיות אפוד: זאת הפעם, מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו׳, לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש: על כן יעזב איש, רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות:

כולם חס׳ בה״א לארחבי ארץ · קרי׳ בתלשא גדולה וחד פסק כי׳ ויחסם בגדול התל ובקטן כלה · ג׳ וסי׳ אדם חית במשריתיה: · בין דיוקא׳ קטן ופתח גדול בלע אדם בקמץ ושאר בפתח והטעם כי׳ ההר שאמון כי די לו שעלה מו מדרגת פתח קטן לקמץ קטן:

עזרא

ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגד״אד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם מזרחיים ויאור מצרים יוצא מהר הלבונה רחוק מקו השוה בכר נגב והראיה גדולו בקיץ ודעת כי גן עדן תחת הקו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה וריקי מוח תמהו איך יתכן זה והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם אם כן ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב דרך צפונית ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שם סתרג׳ החוילה כפי ברכו כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיות ובעופות ובאבנים אולי בחלום ראם וכבר טעה במקצתם כאשר אפרש במקומו אם כן לא נשען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן: וזהב, אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטני׳ עגולי׳ היוצאים מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו ואמ׳ כי השהם אבן יקרה לבנה והיא כחה ואנחנו לא נדע ופי׳ קדמת אשור התי״ו תחת ה״א קדמה והפרש בינו ובין קדם כי ה״א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן וכן וירד אברם מצרימה כמו אל מצרים והנה קדמת אשור אל מזרח אשור ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתוב אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז״ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ובפרש׳ ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם. ודע כי מקום האדמה שנבראת ממנה אדם קרוב אל גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם: הגן, לשון זכר ונקבה וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמ׳ איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה ובכר היה עובד האדמה רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל ואחר שחטא שב לאכל את עשב השדה והוא הלחם וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיו׳ שלא יכנסו שם ויטנפוהו ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד מצותיו והמצוה לא תעבד: ויצו, מלת צווי עם על מצו׳ לא תעש׳ וכן על העבים אצוה אף על פי שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדע׳ ואחר שאמ׳ מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר וכן ותפתח ותראהו את הילד או טעמו אפילו מעט ממנו ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת היה כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחד לבדו לא ידע הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה ולולי שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא בער גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן: ויאמר, טעם לא טוב לאדם: ועזר, בטעם טובים השנים מן האחד ולמ״ד אשר יקרא לו האדם מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת ביאור כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו ומלת לכל הבהמה גם היא מוספת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר וכן ולא למדתי חכמה ורבים כאלה וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא כי כן מנהג לשון הקדש כמו וישלח יי׳ את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם ופה אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעלה מהמים כי משניהם נוצר: ויפל, מהבנין הכבד הנוסף וכן ויפל אותם אברם: תרדמה, יותר משינה ושינה יותר מן תנומה והתי״ו נוסף: אחת מצלעותיו, שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית ומלת צלע לשון נקבה והטעם צד: תחתנה, מקומה והוא לשון יחיד הנו״ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי: ויבן, מהבנין הקל כמו ויפן ויקן: ויביאה, חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו וכן והאנשי׳ רדפו אחריה׳ או נבנתה חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר הסתכל ידע שנגזרה ממנו כי בלעו האחת עם בשרה איננה והרגיש הבשר אחר הובא בו: ויאמר, אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי שמוני כי ממני היה ודבר בלילית דרש: לזאת, בעבור זאת וכן אמרי לי אחי הוא ודגשות שי״ן אשה תמורת היו״ד הנח הנעלם שהוא באיש ויתכן שסבת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה״א ונשים מן אנוש ואנשים וטעם יקרא על שם ולא כדגש קו״ף לקחה זאת להקל על הלשון והוא מהבנין הכבד ואם לא נמצא וטעם

בעל הטורים

ולאדם לא מצא עזר ג׳ הכא ואידך ולאחר אשר כי שמעת לקול אשתך יולא״ם שלא עשל בו יתכנו עלילות׳ ולאדם לא היה לו עזר׳ וי׳ עשה עמו טובה וברא האשה לעזר ותטא על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת ותאכלת ע״ העזר על כן וכאדם שלא עמל בו יתכנו חלקו שנקנס׳ עליו מיתה׳ ויפל יי׳ אלהים ג׳ הכא ואידך ויפל עליו וימת׳ ויפל בקרב מחנהו זהו שדרגל באחד שהרג עוג ואחר אזיר שהקב״ה מיתה כסוכרין אחר ועולה בעולם וכו׳ וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב״ה מתוכן במחנהו׳ ויסגור ב׳ במסורת הכא ויסגור בשר תחתנה ואידך ויסגור יי׳ בעדו רמז לסגירת בשר שהיו אסורים בתאומים המטה בתיבה׳ כשסגר יי׳ בעדו אז ויסגור בשר׳ ויבאה כתיב חסר והוא עולה כ״ר שקשטה בכ״ד קשוטין והביא׳ לו׳ ויביאה ד׳ במס׳ ויביאה אל האדם ויביא יצחק האהלה ויביאה אל שלמה וישקוד יי׳ על הרעה ויבאה׳ וקודם שנשא בת פרעה אסל בעליונים וזהו דוגמ׳ אדם הראשון שנטרד מן העליוני׳ כים על ידי חוה ויצחק היה בהפך כי היא היתה במקום שרה כדאית׳ במדרש:

ויניחהו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ כו׳׃ שמות ט׳ מלאים בתורה וסי׳ ויקרא אדם שמות, ויקרא להן שמות כשמות, שאו את ראש, ואת כל העדה הקהילו, ויהיו בני ראובן בכור ישראל, לבני שמעון, לבני גד, לבני מנשה, לאלה תחלק הארץ, וכל אנך דכו׳ מל׳ ב״מג וסי׳ והאבנים תהיין, וחבירו והאבנים, מעשה חרש:

על האדם ג׳ וסי׳ כו׳׃ ויפל ג׳ וסי׳ ויפל יי׳ אלהי׳ תרדמה, ויפל עליו וימת, ויפל בקרב מחנהו, ויישן ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ תרדמה, ויישן ויחלם, תחת רתם דאליהו׃ ויסגר ב׳ חס׳ באורית׳ וסי׳ בשר תחתנ׳, ויסגר יי׳ בעדו׃ ויבאה ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסי׳ ויבאה אל האדם, ויבאה יצחק האהלה חס׳, מל׳ ויתחתן שלמה׃ וישקד ה׳ על הרעה׃ ובשר ח׳ וסי׳ כו׳׃ לזאת ב׳ רפי וסי׳ לזאת יקרא אשה, אף לזאת יחרד לבי׃ יקרא כ״א וסי׳ כו׳׃

רש״י

לבשר אחד: הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד: ולא יתבוששו, שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע: והנחש היה ערום, מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאי זו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל, לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי אמר וגו׳, שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו׳ ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: ולא תגעו בו, הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גירעון הוא שנ׳ אל תוסף על דבריו: לא מות תמותון, דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: כי יודע, כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים, יוצרי עולמות: ותרא האשה, ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ, להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים, כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל, כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה, שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם, לרבות בהמה וחיה: ותפקחנה וגו׳, לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי ערומים הם, אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי ערומים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה תאנה, הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצי׳ מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרס׳ העץ שאין הקב״ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: וישמעו, יש מדרשי אגדה רבי׳ וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו, שמעו את קול הקב״ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום, לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית: איכה, יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברי׳ וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן: מי

אבן עזרא

וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם אדם אחד כאשר היו ויש אומרים שיולדו אחד והוא רחוק: ערומים, שם תואר וכן ובגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ויסתר כמוהו וטעמו שהרוח ערום בלי מכסה כדמות העין: יתבוששו, מבנית והוא מהשניים שיש נח נעלם ביניהם והאות האחרון כפול כמו יתבונן ונקמץ השי״ן בעבור שהוא סוף פסוק: והנחש, יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמ׳ הנחש ברמיזו ואחרי׳ אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש ורבים התכבסו לחקור למה קולל הנחש ואם היה׳ לו דעת שלמה או כוונה שלא ישיא האשה ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור דעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומ׳ כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דב׳ בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם רבי שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והוא הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופירוש ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה הנחות בלשון כמו באלחי החמור חמור חמורתי׳ וכן על שלשים עיירים ושלשי׳ עיירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם והשואלים איך מצא הנחש את האשה איכה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצו׳ השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו: והייתם כאלהים, כמלאכי׳: ותרא האשה, בלבה: ונחמד העץ, בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם עמה שיחד אכלוהו וגלת׳ לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה ואילו היה כן היה הכתוב אומ׳ ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה היה והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקו׳ אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם ופי׳ ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחט מהבילי׳ כי בעץ דק יעשו כרכם וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיעה כמו למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים, שיוסיף חיים ויחי האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עולם ורבים אחרים ומפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבים ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שים לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב: וישמעו מתהלך בגן, קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך וקול השופר הולך וחזק מאד ויאמר ר׳ יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי׳ ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש ואחרים אמרו כי ביום שפי נברא וביום שפי מת ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת ואחרים אמרו כי מאז תחל שתמות והביאו ראיה מהתינוק, והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה תשובה כטעם רגע ארבר: ויקרא, טעם איכה פתחון הדברים וכן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים: לבלתי

מסורה

אמר אלהי׳ ו׳ וסי׳ והנחש היה ערום, ומפרי העץ אשר בתוך הגן, כי כל העשר, ויהי בשלח פרעה, וישם את פסל הסמל, ולרשע אמר אלהים: נאכל ג׳ וסי׳ מפרי עץ הגן נאכל, לחמינו נאכל, וארור נוכל ויש בעדרו: יודע אלהים ג׳ בלישניהו׳ בתורה וסי׳ כי יודע אלהים כי ביום, אחרי הודיע אלהים, וידע אלהים:

תורה

(ב, כה) ...בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃

ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ הַגָּן נֹאכֵל׃ וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן תְּמֻתוּן׃ וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃ וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֶת קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא

תרגום אונקלוס

בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חַד׃ וַהֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן עַרְטִלָּאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃ וְחִוְיָא הֲוָה עָרִים מִכֹּל חֵוַת בָּרָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן גִּנְּתָא נֵיכוּל׃ וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּי בִּמְצִיעוּת גִּנְּתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּילְמָא תְמוּתוּן׃ וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן׃ אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃ וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טָב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסּוּ הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּנְסֵיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל׃ וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִלָּאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ וּשְׁמַעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלֹהִים מְתַהֵלֵךְ בְּגִנְּתָא לִמְנַח יוֹמָא וְאִטַּמַּר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילַן גִּנְּתָא׃ וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ׃ וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִנְּתָא וּדְחֵילִית

מסורה

לעינים ד׳ ב׳ פתח וב׳ קמץ וסי׳ וכי תאוה הוא לעינים, כחמץ לשינים קמץ, כי האדם יראה לעינים, ומתוק האור לעינים פתחין: וידעו ו׳ וסי׳ וידעו כי ערמים, וידעו אתה ויתעללו בה, וידעו כי ארון יי׳ בא אל המחנה, וידעו כל העם וכל ישראל, וידעו כי מאת אלהינו נעשתה, וידעו כן עניי הצאן: כי עירמם הם ל׳ וכתוב כן:

בעל הטורים

והיו לבשר אחד: וסמיך ליה ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו הוא כבגדו והיא כבגדה יוציא ויתן כתובה: לזאת ב׳ במ׳ הכא לזאת יקרא אשה ואידך אף לזאת יחרד לבי ליתר שחוה לחדית אדם: לעינים ד׳ במס׳ הכא וכי תאוה הוא לעינים: כי האדם יראה לעינים ומתוק האור וטוב לעינים: כעשן לעינים: האדם יראה לעינים על כן לפי ראות מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל:

אבן עזרא

לבלתי׳ עם למ"ד כטעם בלא ובלא למ"ד כטעם ריק אך: אכל ממנו׳ שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו: אשר נתתה עמדי׳ הנה נתת הנותנת לי וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי אכן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואוכל׳ האלף סימן המדבר והנה הנעלם שים אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי ל לעולם הוא בשוא: השיאני׳ פתני: ארור׳ לנחש שהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר ב בהליכתו: על גחונך׳ החזה ולא נדע אם הגחון שרש כאדון או נוסף בזדון והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו זה דרך דרש וכן אמרו על גיחון גם פישון מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור ו ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: ואיבה הוא ישופך ראש׳ זרעה יכנה בראש וכן אשר בסערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחריו ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצא בית יי׳: עקב׳ הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבו מים: הרב' ארבה׳ שם הפועל: עצבונך׳ בעת העבור בבאת דם בתולים: והרונך׳ הנון נוסף כי ההריון כבר על האשה וכן הלידה: תשוקתך׳ משמעתך והטעם ש תשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: ולאדם ארורה האדמה׳ שלא תוציא תבואה רבה: בעצבון תאכלנה׳ תאכל תבואתה והיא דרך קצרה וכן והיו באוכלי שולחנך: וקוץ׳ גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר וטעם בעצבון לפתח ולגדר ולזרוע ועוד רעה אחרת שיצמח קוץ ב בתוך התבואה וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן עדן חייתו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כ כמאכל הבהמו' ופי' בזעת ידוע מדברי ז"ל והוא על משקל שיטה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ב ביזע עד שיבואו לידי זיעה ואחר שידענו שהאדם נברא מהד' שרשים מה טעם כי ממנה ל לקחת והתשובה כי העצמות תולדתם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תרא' ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור וכן והעליתם את עצמותי: ויקרא חוה׳ הוי"ו והי"וד מתחלפים וכן הנה יד יי׳ הויה ואתה הוה להם למלך ולא קרא' ביו"ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי׳ מבני אדם: כתנות

מסורה

עירם אנכי ב' כתיב כן בתו': אנכי ח' בטעם מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי׳ לא איש דברים אנכי׳ הלא בן ימיני אנכי׳ ויאמר אליו לוי אנכי׳ עבד מצרי אנכי׳ הראש כלב אנכי׳ כי בוקר אנכי׳ וגאלתיך אנכי׳ וכל איוב דכוו' וסֿפ' וזקף דכוות' במא מלרע׳ חף אנכי: לך י"ד זקפין בתו' וסי' מי הגיד לך׳ ולך לך אל ארץ׳

תורה

כי עירם אנכי ואחבא: ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת: ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל: ויאמר יהוה אלהים לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואכל: ויאמר יהוה אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך: ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב: ס

אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך: ס ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך: וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה: בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב: ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי: ויעש יהוה אלהים לאדם

תרגום אונקלוס

ארי ערטילאי אנא ואטמרית: ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא די פקידתך בדיל דלא למיכל מיניה אכלת: ואמר אדם איתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת איתתא חויא אטעיני ואכלית: ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך: ודבבו אשוי בינך ובין איתתא ובין בנך ובין בנהא הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהי נטר ליה לסופא:

לאתתא אמר אסגאה אסגי צערייכי ועידוייכי בצער תלידין בנין ולות בעליך תהי תאובתיך והוא ישלוט ביך: ולאדם אמר ארי קבילת למימר איתתך ואכלת מן אילנא די פקידתך למימר לא תיכול מיניה ליטא ארעא בדילך בעמל תיכלינה כל יומי חייך: וכובין ואטדין תצמח לך ותיכול ית עסבא דחקלא: בזעתא דאפך תיכול לחמא עד דתתוב לארעא דמנה אתבריתא ארי עפרא את ולעפרא תתוב: וקרא אדם שום איתתיה חוה ארי היא הות אמא דכל בני אנשא: ועבד יי אלהים לאדם

מסורה

וקרא לך ואכלת׳ וחג שבעות תעשה לך׳ מה עשיתי לך׳ והנה נתתי לך׳ בצר לך׳ ושמרת את חקיו׳ שמעת ישראל ושמרת׳ כי ירחק ממך המקום׳ ובאת אל הכהנים׳ ועשית על פי הדבר׳ ויד תהיה לך׳ והשיבך ה׳: הגיד לך ב' דס וסי' הגיד לך כי עירם את׳ הגיד לך אדם מה טוב׳ וא' והגיד לך: המן ג' וסי' המן העץ׳ המן הסלע: המן חגרן: אכל ב׳ א' בחטף קמץ וא' בחלם וסי' המן העץ׳ לבלתי אכל בתר' חולם: צויתיך ב' מלאי' בתורה ובענין וכל נביאי' וכתובי' דכוות' במא חסר: בתראה ואשר צויתך׳ ואת הנערי' יודעתי: לאשה ח' קמצים וסי' הנחש השיאני׳ והשביע הכהן את האשה׳ וירד וידבר לאשה׳ וישלח דוד וידרש׳ וישאל המלך לאשה׳ והחד ולאשה עגל מרבק: עשית ד' וסי' לאשה מה זאת׳ ראי דרכך בגיא׳ איפה לקטת היום׳ אשר עשית את ונכלמת׳ ומן חודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוות': אישך ו' בקריא' וסי' כו' במסר' רבת': וקוץ ג' וסי' וקוץ ודרדר׳ וקוץ מכאיב׳ וקוץ הוליד את ענב׳ בתראה שום אינש אנך: אפיך ב' מלאים וסי' בזיעת אפיך תאכל לחם׳ וברוח אפיך נערמו מים: אל האדמה ו' וסי' כו' במסר' רבת': ואל עפר ב' דס וסי' ואל עפר תשוב׳ ואל עפר תשיבנו: לאדם י"ב וסי' כו' במסר' רבת':

רש"י

מי הגיד לך׳ מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ׳ בתמיה׳ אשר נתת עמדי׳ כאן כפר בטובה: השיאני׳ הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו: כי עשית זאת׳ מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאלו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין: מכל הבהמה ומכל חית השדה׳ אם מבהמ' נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכ' בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך׳ רגלים היו לו ונקצצו: ואיבה אשית׳ אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם ש שיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשי' קלות להתפתות ו ויודעות לפתות בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך׳ יכתתך כמו ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב׳ לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם׳ כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין ש שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: עצבונך׳ זה צער גדול בנים: והרונך׳ זה צער העבור: בעצב תלדי בני׳ זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך׳ לתשמיש ואף ע"פ כן אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך׳ תאותך כמו נפש ש שוקקה: ארורה האדמה בעבורך׳ מעלה לך דברים א ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלי' משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללו' שדים שינק מהם: וקוץ ודרדר תצמיח לך׳ הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ו ועכביות והן נאכלין ע"י תיקון: ואכלת את עשב השדה׳ ומה קללה הי' זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנ' ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: בזעת אפיך׳ לאחר שתטרח בו הרבה: ויקרא האדם׳ חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפי' ויפל תרדמה ועל ידי שנת' ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה׳ נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הווה לאדם ב לשון היה: כתנות עור

בעל הטורים

המן ג' במסרה הכא המן העץ ואיד' המן הסלע הזה המן ה הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל ממנו אדם ה הראשון חטה היה וזהו המן הגורן וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם אתם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע: אשר צויתיך לבלתי אכול׳ סופי תיבותיו רכיל שהלכת נעשית רכיל ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו' זהו שאמר הכתוב משיב רעה תחת ט טובה לא תמוש רעה מביתו׳ סופי תיבות אשה שהיה כפוי ט טובה בא זה שנתן לו לעזר׳ היא נתנה לי מן העץ ואוכל לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה׳ עקב ג' ואתה תשופנו עקב׳ הגדיל עלי עקב׳ והוא יגוד עקב׳ זהו שדרשו רבותינו על נחש׳ הכל על שמם גדול שאבד מן הבית וזהו גם איש שלומי וכו' הגדיל עלי עקב ועוד א' ורו גבי ברכת השבטי' א"פ שרומה יהוד' כאריה וכפתלי לאילה חזר וכרכם כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כ כברכתו ברך אותם׳ לומר שהשוה לגבור' אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב אף על פי שראה דן לנחש כלל גם גד באותה׳ הרבה ארבה ב' במס' הכא הרבה ארבה עצבונך ואידך הרבה ארבה את זרעך׳ פירוש עצבונך הו' דם נדו' רמז כמה שאמרו כל אשה שדמיה מרובי' בניה מרובים׳ וקוץ ודרדר תצמיח לך׳ על ארצות ישראל מדבר באותו העולם שהן כקוץ ודרדר לישראל׳ ורמז בכאן קוץ ודרדר שהן האומ' תצמיח לך׳

ולאשתו כתנות עור וילבשם :

פ ויאמר יהוה אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם : וישלחהו יהוה אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם : ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים : ס

והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יהוה : ותסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה : ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליהוה : והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה אל הבל ואל מנחתו : ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו : ויאמר יהוה אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך : הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו : ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו : ויאמר יהוה אל קין

ולאתתיה לבושין דיקר על משך בשרהון ואלבישינון : ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מיניה למידע טב וביש וכען דילמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא וייכול ויחי לעלם : ושלחיה יי אלהים מגינתא דעדן למפלח ית אדמתא דאתברי מתמן : ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמתהפכא למיטר ית אורח אילן חייא :

ואדם ידע ית חוה אתתיה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא מן קדם יי : ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה גבר פלח בארעא : והוה מסוף יומין ואיתי קין מאיבא דארעא קורבנא קדם יי : והבל איתי אף הוא מבכירי עניה ומשמניהון והות רעוא קדם יי בהבל ובקורבניה : ובקין ובקורבניה לא הות רעוא ותקיף לקין לחדא ואיתכבישו אפוהי : ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא איתכבישו אפך : הלא אם תוטיב עובדך ישתבק לך ואם לא תוטיב עובדך ליום דינא חטאך נטיר דעתיד לאיתפרעא מינך אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק לך : ואמר קין להבל אחוהי והוה במהויהון בחקלא וקם קין בהבל אחוהי וקטליה : ואמר יי לקין

כאחד ל"ב פתחין וסי' כו' במסר' רבתא : לעלם ל"ח חסרים וסי' כו' במסר' רבת' : וישלחהו ד' וסי' מגן עדן · בא אבנר בן נר אל המלך · ויכרת לו ברית וישלחהו · ויתן לו רב טבחי' · לקח ה' ב' קמצי' וג' פתחים וסי' לעבד את האדמה · ויאמר לאבו אלף ומאה · ועתה מה לי פה נאם ה' · ויאמ' לו הקשית לשאול · מעצר וממשפט לקח · ב' בתראה קמצין וחד ולקח מהם קללה : קניתי ה' וסי' והאד' ידע' הן קניתי אתכ' · קניתי עבדי' · את כל אשר לאלימלך וגם את רות : ללדת ג' וסי' ותסף · וימלאו ימיה · כמו הרה · עת ללדת : אדמה י"א וסי' כו' במסר' רבת' : ויהי מקץ ימים ב' דס' וסי' ויבא קין · ויהי מקץ ימים וייבש הנחל · וחד מקץ ימי' רבי' : והבל ג' בלישני' וסי' והבל הביא' · אני אמרתי לריק יגעתי · שקר החן והבל היופי · אנ"ך : חרה לך ב' דס' וסי' למה חרה לך · ההיטב חרה לך על הקקיון : תשוקתו ב' תשוקתו ואתה תמשל בו · ועלי תשוקתו : הלוא י"ג מלאים בתו' וסי' כו' במסר' רבת' :

כתנות עור : יש דברי אגדה אומרי' חלקי' כצפורן היו מדובקי' על עורן · ויש אומרי' דבר הבא מן העור כגון צמר ארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו : היה כאחד ממנו · הרי הוא יחיד בתחתוני' כמו שאני יחיד בעליוני' ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה : ועתה פן ישלח ידו · ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעו' הבריו' אחריו ולומ' אף הוא אלוה ויש מדרשי אגד' אבל אין מיושבין על פשוטו : מקדם לגן עדן · במזרחו של גן עדן חוץ לגן : את הכרובי' · מלאכי חבלה · וחרב מתהפכת ולא להט לאיי' עליו מליכנס עוד לגן תרגום להט שנן כמו שלף שנאה בסנהדרי' ובלשון לעז למ"א ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו : והאדם ידע · כבר קודם ענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כת' וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים : קין · על שם קניתי : את ה' · כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו : ואת קין · את אחיו את הבל · שלש' אתים רבויי' הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף : רעה צאן · לפי שנתקללה האדמ' פירש לו מעבודתה : מפרי האדמה · מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה : וישע · ויפן וכן לא שעה לא פנה וכן אל ישעו אל יפנו וכן שעה מעליו פנה מעליו : וישע' ירדה אש וליחכ' מנחתו : הלוא אם תטיב · כתרגומו פירושו : לפתח חטאת רובץ · לפתח קברך חטאך שמור : ואליך תשוקתו · של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך : ואתה תמשול בו · אם תרצה תתגבר עליו : ויאמר קין · נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יישובו של מקרא :

כתנות עור · יש אומ' כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והשם כזה ונפשט עורה ואין לנו לבקש בזאת רק כאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו · ויאמ' כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם ושכנו מוכרת ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאח' שבטי ישר' על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיו' פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמי' ראוי להדביק ממנו עם לדעת ופי' ממנו לשון רבים כמו איש ממנו וכבר ביארתי בספ' היסוד למה נדגש נו"ן הרבים ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגש' יטעו וטעם הפסוק כמו והיית' כאלהים יודעי טוב ורע או פי' על מחשבתו ואל תתמה על ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכים : וישלחהו · כל שלוח ואחריו מן השם כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום שאם כן יהיה כבוד האדם גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובי' ומלת כרובים יש אומרי' כנערים תרגו' ארמי' כרביא ולפי דעתי בהיא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמ' בתחלה ופני שור לא התחלפ' הצורה שהעגל לא נעשה בימין ואח' כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיע' הצור' צורת שור כאלו אמ' הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובים והם המלאכים הידועי' ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פי' המתהפכ' והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר איננו אמת : מקדם · פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומהשני העולה למעלה כי תנועת החפץ לפנים היא גם עלה תאנה לאות וזכר השלישי בשם הבחינה כי בתחלה יש כח בלי מפעל והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן עדן וכתנות העור גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם : והאדם · כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' ואין שם זכר מלת אלהים כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמו' ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק : ויהי מקץ ימים · שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים : וישע · על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן ויתכן שירדה אש ודשנה מנחת הבל ולא מנח' קין ועל דעתי כי מקרא' השנה תמימה ימים וכן כתוב ימים תהיה גאולתו בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימים ימימה ופי' שנתים ימים שלמי' שנתי' ואם נכת' שנתי' יתכן שאינן שלימו' מיום ש' יום וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימי' אלף ומאתים וכ' שהם ימים ולא שני' בעבו' שהם במספ' : הלוא · ופי' שאת על דעת מפרשי' רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פני' כי כתו' בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום : חטאת רובץ · יש אומ' שחטאת תחת עון) גם יש מפרשי' לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ופירשו ו' תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרי' אמרו על היצר ואיננו כתוב ולא אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצות והיא הולכת עמך ויש אומ' לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שהטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו : ואליך תשוקתו · כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו : ויאמר קין · הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ושואלים נולדו ביום שנגדיר ישאלו איך הכהו ואין חרב וזאת שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואולי עץ ואבן מצאים : וטעם

בעל הטורים

[illegible]

טעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות שתים: צועקים אלי, אמנו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא אל דודי הוא שב בא לאשר פירשתי בשיר השירים והטע כי שמע בעבור דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר על בניו שהיו בכחו להולידם / ומלת ארור מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע / ר"א כי ונד מקוצן כמו לנוד לו ועל דעתי שמד אחי נע וכמוהו הנה ארחי' נדוד / ופי' גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים שהודה חטאו / ופי' נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב והשכר והעונש הרע הבא' בעבור העון חטאת וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון ויגדל עון בת עמי והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפירוש הפסוק הבא אחריו / ופי' פצתה פתחה וכן הבל יפצה פיהו / וטע' ומפניך אסתר שים מקום יקבל כח ותראה בו גבור השם ואם הכל מלא כבודו: שבעתים, עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ו ושנ' והעד ואור החמה יהיה ם שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דברו ואמר כאור שבע' הימים / וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם והטע' כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם בת שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביה' כמו ישרא' ויש אומ' כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין והכתו' לא גלה האות: בארץ נוד, קראו כן בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן, מזרח עדן והוא כנגן מתנן / ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר וכן מ מצרים ולמך ששי לקין ושביעי לאדם / וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי ה הגאון בשמות כי אלו היינו יודעי' כל לשון הקדם מאין נוכל לדעת כל הקורות כטע' משה ויששכר ופי' אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא יסמך כי אם ביו"ד / ואחיו אח: כנור ועוגב' מיני כלי נגינות והיא חכמה ג גדולה: לוטם

בעל הטורים

צועקי' ב' במסו' הכא צועקי' אי ואידך על כן הם צועקים וגו' ופרשי התם מלמד שנכנרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזה הוא קול דמי אחיך צועקים· מוכאי ב' במסורת הכא ואידך כי מוכאי מצא חיים וזה הוא שאמרו ח חכמינו ז"ל לאיימיני' בה כמאת דחיי· לאסמאילי' בה כמא דמותא וזהו והיה כל מוצאי יהרגני· הנה בשמוש ער"י בגמטריא חנוך· ופהדי בגימטריא מטטרון שלקחו הקב"ה אחד מאותן של קול' דור המבול ואחד של אחר דור המבול - דהיינו חנוך ופנחס והעלם לשמי' שיעידו עליו ובתר בחנוך שהיה דור ם שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיו'· וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה ע עלה אל האלהים - הכפלים

אי ה' וסי' אי הבל אחיך, ואמ' אי אלהימו, ועתה ראה אי חנית המלך, אי לזאת אסלוח לך, ולרוזנים אי שכר: צעקים ב' וחס' וסי' קול דמי, כי נרפים: תסף ג' חס' מלרע וסי' לא תסף תת, לא תסף עליו ולא תגרע, תסף רוחם יגועון: כחה ב' וסי' לא תסף תת כחה, אם כחה אכלתי: אסתר ב' וסי' הן גרשת אתי היום, אז מפניך לא אסתר, ואחור ואסתר ממנו: מצאי ב' חס' וסי' הן גרשת אותי, כי מצאי מצא חיים: שבעתים ו' וסי' לכן כל הורג קין, כי שבעתים יקם קין, ואור החמה, אמרות ה' אמרות, והשב לשכנינו שבעתים, ונמצא ישלם: יקם ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' קין קין, לא יקם כי כספו הוא, קדמאה ובתראה קמץ: כשם ד' וסי' כשם בנו חנוך, כשם דן אביהם דיהושע, כשם הגדולים, וחברו: ויולד ג' וסי' ויולד לחנוך את עירד, ויולד ליוסף, ויולד לאהרן: ומקנה ו' ג' פתחין וג' קמצין וסי' ותלד עדה, ומקנה רב, רכוש ומקנה, ויהי לו מקנה צאן, ותתם השנה, וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר, ב' קדמאי פתחין: תובל ו' פתחין וסי' וצלה גם היא ב' בפסוק, ושמת בחם אות, יון תובל, ראש משך ותובל, לרקמות תובל:

אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי: וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה: וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ: כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא: הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי: וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ: וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן: וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ: וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־לָמֶךְ: וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה: וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה: וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב: וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן	אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יָדַעְנָא הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא: וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא: וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּי פְתַחַת יָת פּוּמַהּ קַבִּילַת יָת דְּמֵי אֲחוּךְ מִן יְדָךְ: אֲרֵי תִפְלַח יָת אַרְעָא לָא תוֹסֵיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵי בְּאַרְעָא: וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק: הָא תָרֵיכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשַׁר לְאִטַּמָּרָא וָאֱהֵי מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁכְּחִנַּנִי יִקְטְלִנַּנִי: וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּכֵן כָּל דְּיִקְטוֹל קַיִן לְשִׁבְעָא דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ כָּל דְּיִשְׁכְּחִנֵּיהּ: וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ וִיתֵיב בְּאַרְעָא גָּלֵי וּמְטַלְטַל דַּהֲוָת עֲבִידָא עֲלוֹהִי מִלְּקַדְמִין בְּגִינְתָא דְעֵדֶן: וִידַע קַיִן יָת אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת חֲנוֹךְ וַהֲוָה בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵיהּ חֲנוֹךְ: וְאִתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ יָת עִירָד וְעִירָד אוֹלִיד יָת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל אוֹלִיד יָת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד יָת לָמֶךְ: וּנְסֵיב לֵיהּ לֶמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא עָדָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא צִלָּה: וִילֵידַת עָדָה יָת יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן כָּל דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר: וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן כָּל דְּמַמַּן עַל פּוּם נַבְלָא דְּיָדְעֵי זְמַר כִּנּוֹרָא וְאַבּוּבָא: וְצִלָּה אַף הִיא יְלֵידַת יָת תּוּבַל קַיִן

אי הבל אחיך, להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי, נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי, לשון תימה הוא וכן כל הה"א הנקודה בחטף פתח: דמי אחיך, דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה: מן האדמה, יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונו וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו', והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: נע ונד, אין לך רשות לדור במקום אחד: גדול עוני מנשוא, בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון: לכן כל הורג קין, זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו: לכן כל הורג קין, לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פי' עונשו: שבעתים יקם, איני רוצה להנקם מקין עכשו לסוף שבע דורו' אני נוקם נקמתי ממנו שיעמו' למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמ' שבעתי' יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקר' לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצ' בו ויאמ' דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנו' ויקרב אל השער ויכ בשמו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם יי' לקין אות, חקק לו אות משמו במצחו: ויצא קין, יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד, בארץ שכל הגולי' נדים שם: קדמ' עדן, שם גלה אביו כשנורש מגן עדן שנ' וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמיר' דרך מבוא הגן שים ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנ' אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש / דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: ויהי בונה עיר, ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: ועירד ילד, יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה כ"שטרא בלעז וזריעת תולדות האיש איכזינ"ראר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אכי"ררדיר: ויקח לו למך, לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים, כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרים כדי שתעקר ומקשטה ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה, היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסר' מאצלו / עדה תרגום של סורה: צלה, היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבה: אבי יושב אהל ומקנה, הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו כשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר / ומדרש אגדה בונה בתים לע"ז כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"ז: תובל קין, תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנותו של קין לעשות כלי זין לרוצחים: לוטם

ה' זוגין מן ב' ב' בתר ע' כיין קדמ' ג' תכיין ו'

לוטש כל חרש נחשת וברזל · מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי תורש אינו לשון פיעל אלא לשון פועל בצירי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל : נעמה · היא אשתו של נח בבראשית רבה : שמען קולי · שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ודמה לו כחיה ואמ' לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמען קולי להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר על ידי חבורתי בתמיהה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי : פצע · מכת חרב או חץ מאקאדור"ה בלשון לעז : כי שבעתים יקם קין · שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה : שבעים ושבעה · לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא · ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבע' דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומ' להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהוא איש בקומ' וילד בשנים שיה זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלו לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו : וידע אדם וגו' · בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בבראשית רבה : אז הוחל לקרא · את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות : זה ספר תולדות אדם · זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים : ביום ברוא וגו' · מגיד שביום שנברא הוליד : שלשים ומאת שנה · עד כאן פירש מן האשה : ויתהלך

שמען תר מן ג' דכל חד ותר דכות'

האזנה ב' וסי' נשי למך · בנות כוטחות : וילד ב' וסי' וילד לחברתי · וילד זקוני : ותקר' את שמו י' וסי' כו' במס' רבת' : שת ד' קמצין וסי' כו' במסר' רבת' : לי אלהים ז'א וסי' כו' במסר' רבת' : מאת ג' חסרי' וסי' אחרי הולידו את שת · אחרי הולידו את נח · ארץ ארבע מאת שקל : ויולד מלא כולהו כולהו בטעם בב"א וישא לו יהוידע נשים שתים : בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ"א · ויולד בנות ובנים · וישא לו יהוידע נשים שתים : ויהיו כל ימי ז' בענין וסי' ויהיו כל ימי אדם · ויהיו כל ימי שת · ויהיו כל ימי אנ"ש · ויהיו כל ימי קינן · ויהיו כל ימי מהללאל · ויהיו כל ימי ירד · ויהיו כל ימי מתושלח : ויחי שת ד' בטעם · וסי' שולנע · שת · ירד · למך · נח · עבר ·

לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה : ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי : כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה : וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין : ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יהוה : ס זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו : זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם : ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו בצלמו ויקרא את שמו שת : ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה ויולד בנים ובנות : ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימת : ס ויחי שת חמש שנים ומאת שנה ויולד את אנוש : ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות : ויהיו כל ימי שת שתים עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת : ס ויחי אנוש תשעים שנה ויולד את קינן : ויחי אנוש אחרי הולידו את קינן חמש עשרה שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות : ויהיו כל ימי אנוש חמש שנים ותשע מאות שנה וימת : ס ויחי קינן שבעים שנה ויולד את מהללאל : ויחי קינן אחרי הולידו את מהללאל ארבעים שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות : ויהיו כל ימי קינן עשר שנים ותשע מאות שנה וימת : ס ויחי מהללאל חמש שנים וששים שנה ויולד את ירד : ויחי מהללאל אחרי הולידו את ירד שלשים שנה ושמנה מאות שנה

רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה : ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמעא קלי נשי למך אציתו למימרי לא גברא קטלית דבדיליה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבלית דבדיליה ישתיצי זרעי : ארי שבעה דרין איתליאו לקין הלא ללמך בריה שבעין ושבעא : וידע אדם עוד ית אתתיה וילידת בר וקרת ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין : ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי : דין ספר תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתיה : דכר ונוקבא בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא דאתבריאו : וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותיה דדמי ליה וקרא ית שמיה שת : והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן : והוו כל יומי אדם דחי תשע מאה ותלתין שנין ומית : וחיא שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש : וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן : והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי שנין ומית : וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן : וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן : והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית : וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל : וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן : והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשרא שנין ומית : וחיא מהללאל שיתין וחמש שנין ואוליד ית ירד : וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין

אבן עזרא

לוטש · כמו מחדד וכמוהו ילטוש איש את מחרשתו · ודע כי ויאמ' למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי כמוהם שמם וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אומר אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטע' כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה כמבינו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמ' למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעש' לי חבור אז הרגתיו · ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמורי ורבי' כמוה' · ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשא' לקין שם מאחם אחיו · וטע' תחת הבל במקומו · ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה דגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואלו היה מחלול היה השם סמוך אל המלה : זה ספר תולדות אדם · שבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים נעשה · ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו בצלמו שנתן בו השם כח ת תולדת להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שמחה שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות כדרך השם ואם האריך אפו העניש בסוף כטעם ונקה לא ינקה : חנוך

ויתהלך חנוך · צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: כי לקח אותו · לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: ויולד בן · שממנו נבנה העולם: זה ינחמנו · ינח ממנו: את עצבון ידינו · עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו: ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: בן חמש מאות שנה · אמר ר' יודן מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעים הן יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם ואת חם ואת יפת · והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו' בבראשית רבה: בני האלהים · בני השרים והשופטים · דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים ראה נתתיך אלהים: כי טובות הנה · אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו · אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה: לא ידון רוחי באדם · לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם · לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם

אבן עזרא

חנוך בן ירד נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי יי' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח ויש מפרשי' התהלך כמו הרגיל: כי לקח אותו אלהי' · מת וכן קח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כן פירש מה היה ותמת אשתו וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא וימת והטע' אם כתו' בדברי אסף ואח' כבוד תקחני וכן בזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין וטעם זה ינחמנו ממעשינו שידע על יד אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמ' או ראה זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיי' העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמ' והצליח ונח הפך העצבון והטע' זה ינחמנו ונוח מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב כי העברים ישמרו הטעמי' ולא המלות והעד ירבשת וירבעל והשואלי' מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באחד' ויולד בנים ובנו' וכן כלם: ומלת החל מתחלה והוא מבנין הפעיל: לרוב · שם הפועל: בני האלהי' · בני השופטי' שהיו עושים בארץ משפט אלהים ויש אומרי' כי האלהים במקום הזה קדש והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בנים אתם ויש אומרי' כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהי' היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת מעלת לכל אחד והתולדת כתולד' על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשי' גם בחזק' · לא ידון רוחי יש אומ' שהו' כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן והעד איתפרית רוחי רק יואה ידון שורש אח' כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העין וכמהו נשא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם

ויתהלך ג' וסי' ויתהלך חנוך את האלהים · וחברו ויתהלך בתוך אריות: ואיננו י"ב וסי' כו' במסר' רבת': ויהי כל ימי ג' בענין וסי' ויהי כל ימי חנוך · ויהי כל ימי למך · ויהי כל ימי נח: ושמונים ו' מלאים וסי' ויחי מתושלח · ותשקוט הארץ דאהוד · ויהי בשמוני' שנה וארבע מאות · ויך במחנה אשור דמלכים · ואם בגבורות · בהראותו

ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי מהללאל חמש ותשעים שנה ושמנה מאות שנה וימת: ס

ויחי ירד שתים וששים שנה ומאת שנה ויולד את חנוך: ויחי ירד אחרי הולידו את חנוך שמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי ירד שתים וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס

ויחי חנוך חמש וששים שנה ויולד את מתושלח: ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח שלש מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה: ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים: ס

ויחי מתושלח שבע ושמנים שנה ומאת שנה ויולד את למך: ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים שנה ושבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי מתושלח תשע וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס

ויחי למך שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן: ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה יהוה: ויחי למך אחרי הולידו את נח חמש ותשעים שנה וחמש מאת שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל ימי למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות שנה וימת: ס

ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם: ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: ויאמר יהוה לא ידון רוחי באדם לעלם

כל אורי' חס' · ה' בטע' · ו' מקפי' בענין · כ · נ' ר"פ · ג' · י"ב · ו' מל' · כח · ה' בטע' · ה' בב' טע' ב' · ו' מל' · ל' ומפיק הא · ל · ג' · ג' חס' · את י"ב פסו' דאית בהון את את ואת · א · ד' ל' חס' · ג' ל' ב'

ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: וחיא ירד מאה ושתין ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי ירד תשע מאה ושתין ותרתי שנין ומית: וחיא חנוך שיתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: והליך חנוך בדחלתא דיי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין וחמש שנין: והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי לא אמית יתיה יי: וחיא מתושלח מאה ותמנן ושבע שנין ואוליד ית למך: וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין ומית: וחיא למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר: וקרא ית שמיה נח למימר דין ינחמיננא מעובדנא ומלאות ידנא מן ארעא די לטיה יי: וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת: והוה כד שריאו בני אנשא למסגי על אפי ארעא ובנתא איתילידו להון: וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אינון ונסיבו להון נשין מכל די אתרעיאו: ואמר יי לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי לעלם

את עושר · וכל ד"ת דכוו' ב"מא ויעש שהם שבעים אלף שבל ושמנים: זה ה' מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי' זה קרבו' שובו' ולאלה' זאת · והקורא יטעים הגריש קוד' התלש' אף על פי שהתלשא גדולה עומדת בראש התיבה קדמא דגרישין בתרא דתלשא וסי' כי תכלה לעשר: ידינו ו' מלאים וסי' זה ינחמנו · ידינו לא שפכה · רפו ידינו · אשור לא יושיענו · ויהי נעם ב' בפסו': ילדו ה' וסי' כו' במסר' רבת' · בני האלהים ד' וסי' ויראו בני האלהים · הנפלים היו בארץ · ויהי היום ויבאו וחברו: בחרו ג' קמץ ויקחו להם נשים · ובאשר לא חפצתי בחרו · ויראת יי' לא בחרו · אנך:

ו

לרב · כלם קמ' בר"פ לרוב אחיו

בשגם הוא בשר ׳ כמו בשגם בשגל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואע״פ כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה ׳ כיוצא בו עד שקמתי דבורה כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם : והיו ימיו ׳ עד ק״כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול ואם תאמ׳ משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק׳ שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה ישוב פשוטו : הנפלים ׳ על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא : בימים ההם ׳ בימי דור אנוש ובני קין : וגם אחריכן ׳ אף על פי שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם : אשר יבואו ׳ היו יולדות ענקים כמותן : הגבורים ׳ למרוד במקום : אנשי השם ׳ אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו על שם אבדן שנמחו והותשו ׳ דבר אחר אנשי שממון שששממו את העולם : וינחם ה׳ כי עשה ׳ נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממריד בבריותיו : רבה : ויתעצב ׳ האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס ׳ דבר אחר וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון נחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשו׳ ובן אדם ויתנחם ועל עבדיו יתנחם וינחם ה׳ על הרעה נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם : ויתעצב אל לבו ׳ נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו ׳ וזו כתבתי לתשובת האפיקורסים גוי אחד שאל את ר׳ יהושע בן קרחה אמ׳ לו אין אתם מודי׳ שהקב״ה רואה את הנולד אמר לו הן ואמ׳ לו והכתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמ׳ לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמ׳ לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב״ה אע״פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם : ויאמר ה׳ אמחה את האדם ׳ הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי : מאדם ועד בהמה ׳ אף הן השחיתו דרכם ׳ ד״א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו : כי נחמתי כי עשיתים ׳ חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים :

בשגם ׳ השי״ן כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החמס ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כחו יכבה העשוי לעושה : והיו ימיו ׳ יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט רק על הרוב ידבר ואי׳ זה אמת כי הנה שם חיה שש מאות וכל הדורו׳ אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים והאמת מה שאמר המתרגם ארמי׳ שנתן קץ לאדם כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמ׳ ה׳ אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו ׳ ופי׳ נפילים שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם ׳ וטעם אחרי כן אחר המבול ׳ והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים : וינחם ה׳ ׳ ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשכי׳ מה שעם׳ ירא׳ שנהם ׳ וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה׳ במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו ועד ואמרו כי לבו הוא הנביא ואלו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב : ויאמ׳, אל לבו או אמיר׳ למלאכים וי״א לנח והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה : חן ׳ מגזרת רחמים ותמנו תחנה ומשקלו קן ושניה׳ מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו לא חסה עליך עין :

הנפלי׳ ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ הנפלי׳ היו בארץ ׳ ושם ראינו את ׳ ב׳ בפסוק קדמא׳ ופסוק מלא ׳ אחרי כן ג׳ במצעות פסוק וסי׳ וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים ׳ אחרי כן ישלח אתכם ׳ אחרי כן יאכלו הקראים : וירא ה׳ ד׳ דס׳ באור וסי׳ וירא ה׳ כי רבה ׳ וירא ה׳ כי שנואה ׳ וירא ה׳ כי סר לראות ׳ וירא ה׳ וינאץ ׳ וכל יצר ב׳ דס׳ וסי׳ וכל יצר

בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה : הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם : פ

וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם : וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם : וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה : פ

קמ״ו ׳ אמציה ׳ יחזקיהו

בְּדִיל דְּאִנּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן : גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי יְעָלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנָת אֱנָשָׁא וְיָלְדָן מִנְּהוֹן אִנּוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא : וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבָת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא : וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפְהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ : וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי תָּבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן : וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ :

פרשה

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ : וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת : וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס : וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ : ס

פרשה

אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַייָ הַלִּיךְ נֹחַ : וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת : וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין : וַחֲזָא יְיָ יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבַּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנָשׁ יָת אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא :

מחשבות לבו ׳ דע את אלהי אביך : אל לבו ב׳ בתורה וסי׳ ויתעצב אל לבו ׳ וירח ה׳ את ריח הניחח ׳ וכל שאר אוריתא על לבו ׳ וכל נביאים וכתובים אל לבו במ״ב עז׳ לבו וסי׳ אות זכר ה׳ ׳ וישם דניאל את הדברי׳ : מאדם עד בהמה כל בראשית ודבר ותילים מאדם עד בהמה וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה : ונח ג׳ ר״פ וסי׳ ונח מצא חן ׳ ונח בן שש מאות שנה ׳ ונח דניאל ואיוב : לפני האלהים ו׳ וסי׳ ותשחת הארץ ׳ ויקח יתרו חתן משה ׳ ויאסף יהושע ׳ ויבא העם ביתאל ׳ ודוד וכל ישראל ׳ ויקרבו עולות ושלמים דד״ה ׳ וכל קהלת דכות :

אלה תולדות נח איש צדיק ׳ הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה ׳ ד״א ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים : בדורותיו ׳ יש מרבותי׳ דורשים אותו לשבח כל שכן אילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשי׳ אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום : את האלהי׳ התהלך נח ׳ ובאברהם הוא אומ׳ אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברה׳ היה מתחזק בצדקו מאליו : התהלך ׳ לשון עבר וזהו שמוש של למ״ד בלשון כבד משמש להבא ולשעב׳ בלשון אחד קום התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך להבא ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי״ו שבראשו הופכו להבא : ותשחת ׳ לשון ערוה וע״ז כמו פן תשחיתון השחית כל בשר : ותמלא הארץ חמס ׳ גזל : כי השחית כל בשר׳ אפי׳ בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן

אלה תולדו׳ כמו הקורו׳ כטעם מה ילד יום וכמוהו אלה תולדות יעקב : איש צדיק ׳ במעשיו : תמים ׳ בלבו ותמים תאר השם מפעלי הכפל והוא תמים ׳ וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורו׳ שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ״ח שנה והסימן היה ואברהם אבינו בן נ״ח כאשר מת נח : ותשח׳ הארץ ׳ הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי וכל הארץ באו ׳ ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו והאומרי׳ כי האלהים במקום הזה אינו קדש לא אמרו מאומה : חמס ׳ בגזל ועשק ולקחת גם הנשים בחזקה ׳ ומה שאמרו קדמונינו ז״ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הכתיב הכטוע הידוע נכון הוא ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם : ויאמר

בעל הטורים

הנפלים ג׳ ... היו בארץ ... ראינו את הנפלים ... דור המבול ... כאן הנפלים היו ב בארץ חסר ׳

אלה תולדות נח ד׳ רבמיכי ׳ אלה תולדות השמים ׳ אלה תולדות נח ׳ אלה תולדות שם ׳ אלה תולדו׳ יעקב ׳ ... ותמלא הארץ ... חמס ׳ בגימטריא ... להם ...

ויאמר קץ כל בשר. הוא הנוק׳ וטעם בא הגיע קץ אידם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו. והנכון בעיני שמלת משחיתם מוסבת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים צבאות כמלך אלהים והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ: גפר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקר׳: קנים. להיו כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו. ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטי׳: וכפרת אותה. יש אומרי׳ שהיא מגזרת כפרת והטעם מכסה מסיכה ויש אומ׳ שהכופר כדמות זפת. ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכף בקוף והנכון שמלת וכפר׳ מגזר׳ בכוף: מבית. כמו לפני׳: וזה אשר תעשה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה כפה על פני המים ולא יהפכנה רוח: צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב שעית אמה והנה התיבה כדמות משלש וראש אחד וכן מקצועותיו על כן לא ת תתהפך והפתח בצד האח׳ והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה גדולה מאד גם יתכן ל להיו׳ קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר א אמות ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה: תחתיים. תאר השם וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עינים להם ולא יראו הלא יראו שלא קשת גגב תאר השם ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד או יתכן שיו״ד שניים משמשת עצמה ומלת שלישים עמה אולי תנוח דעת השואלים. ואני. מלת מבול יש אומרים שתרגם תחת כ״ן מובלע כמו מבוע והוא מגזרת אבלה שבלה הארץ ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיו׳ על משקל מכלול וכמוהו המשור והחולם והשורק מתחלפי׳. וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום הוסדה:

והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברי׳ רמז לקשת. וטעם ברית הככמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש והמלה בכמוך ובמוכרת סוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים שברית גבול כרות. ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחיות השדה וכל קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברות שנים וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו׳ אם את כל דגי הים וגו׳. ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם באיים ולצוד כל מיני העוף. ונוה שיתקן מיני מאכל לכל ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כימי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזניים. וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו שלו כוד ואיננו כמשמעו. והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוה השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור בריתת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים שבעה ונקבות:

כי

קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל: את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר חלה את רגליו מן רגליו. ד״א את הארץ. עם הארץ שאף שלש טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה מאה ועשרים שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב״ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכופר. זפת בלשון ארמי מצינו בתלמוד כופרא. בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא ירח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: צהר. יש אומרים חלון ויש אומרים אבן טובה המאירה להם: ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הנשמים בה: תחתים שנים ושלישים. שלש עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל: ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני כבר מה אנוש כי תזכרנו: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל ש שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אקלוס שתרג׳ טופנ׳ שהציף את הכל והביאה לבבל שהיא עמוקה ולכך נקרא׳ שנער שננערו שם כל מתי מבול: והקימותי את בריתי. ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה: מכל החי. אפי׳ שדים: שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים א׳ זכר וא׳ נקבה: מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהן באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: ויעש נח. זה בנין התיבה: ראיתי

ז

צהר — סימה מן לא קרי ה׳ וכל חד יתר ל׳ דכו

להחיות — ב׳ חסרים עמו

ויאמר אלהים לנח ד׳ דס׳ לל מד בליש׳ קדמאה ויאמר אלהים לנח׳ תניין ויאמר יי׳ לנח׳ ויאמר יי׳ לדג׳ ויאמר יי׳ לשלמה דד״ה: והנני ג׳ וסי׳ והנני משחיתם׳ והנני אמר לבנות בית׳ והנני מקשקשת עצים: ופתח ה׳ וסי׳ ופתח התבה׳ ופתח אהל מועד תשבו׳ וקדמא׳ ותליתא דהצלע׳ ופתח הבית דלתותיו הפנימיות: ושלשים ב׳ באו׳

יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ: יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר: טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ: טז צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ: יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל מַיִם עַל הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע: יח וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי בָנֶיךָ אִתָּךְ: יט וּמִכָּל הָחַי מִכָּל בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ: כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת: כא וְאַתָּה קַח לְךָ מִכָּל מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה: כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה: ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא אַתָּה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתֵּבָה כִּי אֹתְךָ

ואמר יי לנח קיצא דכל בשרא על לקדמי ארי איתמליאת ארעא חטופין מן קדם עובדיהון בישיא והא אנא מחבלהון עם ארעא: עביד לך תיבותא דאעין דקדרוס מדורין תעביד ית תיבותא ותחפי יתה בגו ומברא בכופרא: ודין דתעביד יתה תלת מאה אמין ארכא דתיבותא חמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומה: נהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללנה מלעילא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעאין תנינין ותליתאין תעבדינה: ואנא הא אנא מייתי ית טופנא מיא על ארעא לחבלא כל בשרא די ביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל די בארעא ימות: ואקים ית קימי עמך ותיעול לתיבותא את ובנך ואיתתך ונשי בנך עמך: ומכל דחי מכל בישרא תרין מכולא תעיל לתיבותא לקיימא עמך דכר ונוקבא יהון: מעופא לזנוהי ומן בעירא לזנה ומכל ריחשא דארעא לזנוהי תרין מכולא יעלון לותך לקיימא: ואת סב לך מכל מיכל דמתאכיל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל: ועבד נח ככל די פקיד יתה יי כן עבד: ואמר יי לנח עול את וכל אינש ביתך לתיבותא ארי יתך חזיתי

וסי׳ ושלשי׳ תעשה׳ ושלשי׳ יסעו: ה׳ מלין דכל חד וחד ל׳ דכו׳ דגש וסי׳ ויסגר בשר תחתנה׳ ואל אמה תכלנה׳ מרכבת תביאנה׳ חכמות שרותיה תעננה׳ עיני תראנה בה׳ תשכנה דבהר מרום ישרא׳ שמענה ותדע לך׳ קחנה בידך ולך: ובאת ז׳ בטעם מלרע וסימן אל התבה׳ ושמעו לקולך׳ ובאת אל הכהנים׳ ובאת אל הכהן׳ ושלשת תרד ובאת׳ וקראת במגלה׳ לקוח מאת חגולה׳ קדמאה דפסו׳: להחית ב׳ בספר׳ חס׳ וסי׳ אל התבה להחית׳ להחית עם רב: מהעוף חד מן כ״ב נסבין מה׳ דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ יאכל כ״ג וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ולהם ח׳ וסי׳ ואתה קח לך מכל מאכל׳ וישימו לו לבדו ולהם׳ וטפכם אשר אמרתם׳ כי הם ומקניהם יעלו׳ ויהי אחרי בא אמציהו׳ כי הטהרו הכהנים׳ מלבד עבדיהם ואמהתיהם׳ וחברו:

בעל הטורים

ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר רמז לו ל׳ ימי המבול שהם כמנין קץ׳ ארבעים יום של מטר וקץ של תגבורת׳ כי מלאה הארץ חמס מפניה׳ בגימטריא גלוי עריות׳ והנני ג׳ בימו׳ והנני משחית׳ והנני אומר לבנות בית בסולה׳ והנני מקוששת עצים שני׳ אמר הקב״ה אני אמרתי לבנות ם שיהיה עולם בנוי וקלקלו מעשיהם והנני משחיתם׳ והנני מקושש׳ לומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כלם נתלשו׳ משחיתם בגימטריא היא ג׳ טפחים׳ משחיתם את הארץ ראשי תיבות מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה׳ וזה אשר תעשה ב׳ דכוותי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח׳ לומר כשם שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא׳ צהר בגימטריא לאור האבן׳ ושלישים תעשה ב׳ ותו הכא׳ ואידך ושלישים י יסעו׳ רמז לאותן דאמר שהדגלים כ בשעו כתיבה מרובע׳ דבר אחר שבזכות הדגלים נצולו׳ תעשה ואני כמוך ואני לתעשה׳ לומר שאני מסייעך ב בעשייתה׳ שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה׳ להחיות אתך זכר ונקבה׳ מהעוף למינהו רמז לו ש שהעוף יסכן אכלו׳ וזה הוא שנאמר ויסלח את היונה אתו׳ מלמד שהיה׳ שכונה אכלו׳ ולהם שלשה במסור׳ הכא והיה לך ולהם ל לאכלה׳ וגבי יוסף׳ ולהם לבדם ולהם ולגמליה׳ אין מככר כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו׳ והמצרי׳ לבדם׳ כך נח ובניו והחיות והבהמות כל אחד לבדו׳ לכל אחד כפי מאכלו׳ וזה הוא ולהם ו ולגמליהם שהכניס זמורות לפילים׳ ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין׳ להחיות אתך בגימטריא לא טריפה ולא מחוסר אבר׳

ראיתי צדיק, ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: הטהורה, העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה, כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו. גם מעוף השמים וגו', בטהורים דבר הכתוב וילמד סתום מן המפורש: כי לימים עוד שבעה, אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת תר"ך שנה לחיי נח: כי לימים עוד, מהו עוד זמן אחר זמן זה משפט על מאה ועשרים שנה: ארבעים יום, כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: ויעש נח, זה ביאתו לתבה: נח ובניו, האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול, אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: באו אל נח, מאליהן: שנים שנים, כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: בחדש השני, רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר: נבקעו, להוציא מימיהן: תהום רבה, מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: ויהי הגשם על הארץ, ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו', אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתוב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסלו לר' אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: בעצם היום הזה, למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקדוש ברוך הוא אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: צפור כל כנף, דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים: ויסגר ה' בעדו, הגין עליו שלא שברוה הקיפו התבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם בעדך ובעד ביתך עור בעד עור מגן בעדי התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: ותרם

צוהו יי' ו' וסי' ויעש נח, ויגד משה לאהרן, ויבא משה ויקרא, ויקח משה את המטה, וישכם דוד בבקר, ויעש דוד כן, וחברו דד"ה, אשר עשה דוד את הישר, ויעש ברוך בן נריה, אלה פקדתם לעבדתם: מן הבהמה ג' ר"פ בתו' וי' בדניא' ועזר' ודה וסי' כו' במ' רבת': טהרה ה' וסי' אשר לא טהרה, אשר איננה טהרה,

רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה: מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ: גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ: כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה: וְנֹחַ בֶּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל הָאָרֶץ: וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ אֶל הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל: מִן הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר רֹמֵשׂ עַל הָאֲדָמָה: שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת נֹחַ: וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל הָאָרֶץ: בִּשְׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ: וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה: בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו אִתָּם אֶל הַתֵּבָה: הֵמָּה וְכָל הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל כָּנָף: וַיָּבֹאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל הַבָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים: וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ: וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת הַתֵּבָה

חזיתי זכאי קדמי בדרא הדין: מכל בעירא דכיא תיסב לך שבעא שבעא דכר ונוקבא ומן בעירא די ליתוהי דכי תרין דכר ונוקבא: אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר ונוקבא לקיימא זרעא על אפי כל ארעא: ארי לזמן יומין עוד שבעא אנא מחית מיטרא על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון ואמחי ית כל יקומא די עבדית מעל אפי ארעא: ועבד נח ככל די פקדיה יי: ונח בר שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על ארעא: ועאל נח ובנוהי ואתתיה ונשי בנוהי עימיה לתיבותא מן קדם מי טופנא: מן בעירא דכיא ומן בעירא דליתוהי דכיא ומן עופא וכל די רחיש על ארעא: תרין תרין עלו עם נח לתיבותא דכר ונוקבא כמא דפקיד יי ית נח: והוה לזמן שבעא יומין ומי טופנא הוו על ארעא: בשנת שית מאה שנין לחיי נח בירחא תנינא בשבעה עשרא יומא לירחא ביומא הדין איתבזעו כל מבועי תהומא רבא וכוי שמיא איתפתחא: והוה מיטרא נחית על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון: בכרן יומא הדין על נח ושם וחם ויפת בני נח ואתת נח ותלת נשי בנוהי עמהון לתיבותא: אנון וכל חיותא לזנה וכל בעירא לזנה וכל ריחשא דרחיש על ארעא לזנוהי וכל עופא לזנוהי כל ציפר כל דפרח: ועלו עם נח לתיבותא תרין תרין מכל בשרא די ביה רוחא דחיי: ועלויא דכר ונוקבא מכל בשרא עלו כמא דפקיד יתיה יי ואגין יי במימריה עלוהי: והוה טופנא ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא

ואתרמת

לשמי מנחה טהרה, כל צפור טהורה, יראת יי' טהורה תרי' בתר' מלאי' וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה: ומן העוף יד' זוגי' יחידי' וסי' כו' במס' רבת': שבע' חימי' ח' בלישנ' וסי' כו' במס' רבת': לחיי ג' וסי' לחיי נח אלה לחיי עולם, ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ביום הזה ו' וסי' ביום הזה נבקעו, באו מדבר סיני, כאשר עשה ביום הזה, כי ביום הזה יכפר, מה עכרתנו, ויאמר שאול לא יומת איש, וחד וביום הזה לא אמיתך: ואשת ו' וסי' כו' במסר' רבת': והבאים ב' וסי' והבאים זכר ונקבה, והיהודים והסגנים:

ומחיתי ב' את ירושלם ואחר; מחיתי בעב.

מן ג' ל"פ מן ג' מלין קדמה לאנפי וכו'.

אבן עזרא

כי לימים עוד שבעה, כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשר לחדש השני ובסוף המ' יום מהתחלת ישוב האמצעי אל הנח והוא סוד, ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת וטעמו מן המפעלים שהפא שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי העי"ן והוא הפוך כמו ריבה יי' את יריבי, ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: ויעש נח, כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה: מפני מי המבול, מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימי' באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרי' וכל רומש זכר ונקב' באו: ויהי ביום השביעי נבקעו כל מעינות תהום רבה, מעינות כמוך באין מעינות מוכרת: תהום, לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר החלונים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המי' ונפתחו חלונות הארובות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים לא ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד: ארבות, כמו הנה יי' עושה ארבות והאורב והחלון כלשון בני אדם ומשפטם ויש אומ' שהאלף שורש כמו כבודות ויש אומ' שהא"לף נוסף כמו אלף אגודות והם מפעלי הכפל וביו' שבעה עשר שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף, ומלת צפור שם כלל לאשר יש לו כנף, והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים, והבאים זכר ונקבה טעמו ה הבאים בתיבה, וטעם ויסגור יי' בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נכנס בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעי' לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה:

בעל הטורים

היקום אשר עשיתי, בגימטריא לא תחיים לתחיית המתים. היקום שלשה במסורת ומחיתי את כל היקום. וימח את כל היקום. אשר ברגליהם. לומר כשם שחטאו דור המבול. מפני רוב טובה ועושר שהיה להם כך קרה מרוב עושר שהיה לו הסתרד וחטא. בשבעה עשר יום לחדש. וזה הוא יבלו בטוב ימיהם. במנין טוב לחדש ירד המבול. וארובות השמים בגימטריא שלקח שני כוכבים מכימה. לשבעת הימים. בגימטריא לימי אבל מתושלח. והבאים שנים במסורת הכא והבאים זכר ונקבה ואידך והבאים עם זרובבל. לומר כמו בכאן באו מאליהם אף התם מי שעלו מאליהם. וזה הוא כמאן דאמר עלו מאליהם. ודלא כמאן דאמר שעזרא העלם. ויסאר

פעמים שאין לרוב ממנו ואכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמרו ויכסו ההרים וכן פירושו כל הר גבוה כשה במים וחמש עשרה אמה ... ההרים ... כאשר ... בדברי אלהינו ... הבבלי ... אחד גבוה שהוא במלכות יון ופי׳ ויגוע וכבר גוע ורבים ...

ותרם מעל הארץ · משוקעת היתה במים י״א אמה כספינה ... מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו : ויגברו · ... אמה מלמעלה · למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים : נשמת רוח חיים · נשמה של רוח חיים : אשר בחרבה · ...

מאד מאד ו׳ וסי׳ והמים גברו · ויפרץ האיש · טובה הארץ · חיל גדול · וייראו מאד מאד · מרב מאד מאד : נשמת ד׳ וסי׳ ויפח באפיו · כל אשר נשמת · נר יי׳ נשמת : נשמת יי׳ בנחל גפרית : היקום ג׳ וסי׳ כי לימים עוד שבעה · וימח את כל היקום · ואת כל היקום אשר · ויזכור אלהים ד׳ דס׳ כתו׳ וסי׳ ויזכר אלהי׳

וַתֵּ֥רֶם מֵעַ֖ל הָאָֽרֶץ׃ וַיִּגְבְּר֥וּ הַמַּ֛יִם וַיִּרְבּ֥וּ מְאֹ֖ד עַל־הָאָ֑רֶץ וַתֵּ֥לֶךְ הַתֵּבָ֖ה עַל־פְּנֵ֥י הַמָּֽיִם׃ וְהַמַּ֗יִם גָּ֥בְר֛וּ מְאֹ֥ד מְאֹ֖ד עַל־הָאָ֑רֶץ וַיְכֻסּ֗וּ כָּל־הֶֽהָרִים֙ הַגְּבֹהִ֔ים אֲשֶׁר־תַּ֖חַת כָּל־הַשָּׁמָֽיִם׃ חֲמֵ֨שׁ עֶשְׂרֵ֤ה אַמָּה֙ מִלְמַ֔עְלָה גָּבְר֖וּ הַמָּ֑יִם וַיְכֻסּ֖וּ הֶהָרִֽים׃ וַיִּגְוַ֞ע כָּל־בָּשָׂ֣ר ׀ הָרֹמֵ֣שׂ עַל־הָאָ֗רֶץ בָּע֤וֹף וּבַבְּהֵמָה֙ וּבַ֣חַיָּ֔ה וּבְכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הַשֹּׁרֵ֣ץ עַל־הָאָ֑רֶץ וְכֹ֖ל הָאָדָֽם׃ כֹּ֡ל אֲשֶׁר֩ נִשְׁמַת־ר֨וּחַ חַיִּ֜ים בְּאַפָּ֗יו מִכֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר בֶּחָרָבָ֖ה מֵֽתוּ׃ וַיִּמַח֩ אֶת־כָּל־הַיְק֨וּם ׀ אֲשֶׁ֣ר ׀ עַל־פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֗ה מֵאָדָ֤ם עַד־בְּהֵמָה֙ עַד־רֶ֙מֶשׂ֙ וְעַד־ע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וַיִּמָּח֖וּ מִן־הָאָ֑רֶץ וַיִּשָּׁ֧אֶר אַךְ־נֹ֛חַ וַאֲשֶׁ֥ר אִתּ֖וֹ בַּתֵּבָֽה׃ וַיִּגְבְּר֥וּ הַמַּ֖יִם עַל־הָאָ֑רֶץ חֲמִשִּׁ֥ים וּמְאַ֖ת יֽוֹם׃

ח וַיִּזְכֹּ֤ר אֱלֹהִים֙ אֶת־נֹ֔חַ וְאֵ֤ת כָּל־הַֽחַיָּה֙ וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר אִתּ֖וֹ בַּתֵּבָ֑ה וַיַּעֲבֵ֨ר אֱלֹהִ֥ים ר֙וּחַ֙ עַל־הָאָ֔רֶץ וַיָּשֹׁ֖כּוּ הַמָּֽיִם׃ וַיִּסָּֽכְרוּ֙ מַעְיְנֹ֣ת תְּה֔וֹם וַאֲרֻבֹּ֖ת הַשָּׁמָ֑יִם וַיִּכָּלֵ֥א הַגֶּ֖שֶׁם מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ וַיָּשֻׁ֧בוּ הַמַּ֛יִם מֵעַ֥ל הָאָ֖רֶץ הָל֣וֹךְ וָשׁ֑וֹב וַיַּחְסְר֣וּ הַמַּ֔יִם מִקְצֵ֕ה חֲמִשִּׁ֥ים וּמְאַ֖ת יֽוֹם׃ וַתָּ֤נַח הַתֵּבָה֙ בַּחֹ֣דֶשׁ הַשְּׁבִיעִ֔י בְּשִׁבְעָֽה־עָשָׂ֥ר י֖וֹם לַחֹ֑דֶשׁ עַ֖ל הָרֵ֥י אֲרָרָֽט׃ וְהַמַּ֗יִם הָיוּ֙ הָל֣וֹךְ וְחָס֔וֹר עַ֖ד הַחֹ֣דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֑י בָּעֲשִׂירִי֙ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃

ג׳ ומל · ג׳ פסו׳ דאית בהון עד עד ועד · ד׳ רפ׳ כתו׳ · ב׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ העם · ל׳ מל׳ ג׳ · ב׳ כתו׳ עליהם הרות

וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא׃ וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵּיבוּתָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְּעֵילָא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא׃ וּמִית כָּל בִּשְׂרָא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ כֹּל דִּי נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ וּמְחָא יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם נֹחַ וְדִי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא׃ וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ וּדְכִיר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא דִּי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעְבַּר יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃ וְאִסְתְּכַרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִּשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלִי מִטְרָא מִן שְׁמַיָּא׃ וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתָיְבִין וַחֲסַרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדוּ׃ וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתַּחְזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא׃

והוות

את נח · ויהי בשחת אלהים · ויזכר אלהים את רחל · וישמע אלהים את נאקתם : ויעבר ט׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח · ויקחם ויעבירם · ויעבר ישי שבעת בניו · ויעבר ישי שמה · ויעבר הקדשים · וכשמוע אסא את הדברים · ויגע הדבר אל מלך נינוה : ובשנת אחת לכורש · וחברו דעזר׳ : ויסכרו כל לשני׳ סמך כתי׳ במ״א · כתיב בש״ן כי יסכר פי דברי שקר · וכל אגרא כתיב ש״ן במ״א וסכרו עליהם יעצים : הלוך ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ ושוב · וחסור · ונסוע · וגדל · ושוב ג׳ וסי׳ וישובו · ויצא יצוא · והחיות : אררט ד׳ ג׳ קמץ וחד פתח וסי׳ התכח · והמה נמלטו · וחברו · ממלכות :

מקץ ארבעים יום ׳ משנראו ראשי ההרי׳: את חלון התיבה אשר עשה ׳ לצהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה וביאה: יצוא ושוב ׳ הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו שמצינו באגדת חלק: עד יבושת המים ׳ פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר: וישלח את היונה ׳ לסוף ז׳ ימים שהרי כתיב ויחל עוד שבעת ימים אחרי׳ מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז׳ ימי׳: וישלח ׳ אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שילחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל ׳ לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: טרף בפיה ׳ אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות כיוני הגאיות כלם הומות וכמו כיונה פותה: טרף ׳ חטף ומדרש אגד׳ לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: וייחל ׳ הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ופעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן ׳ וייחל ויתמתן: בראשון ׳ לרבי אליעזר הוא תשרי ולר׳ יהושע הוא ניסן: חרבו ׳ נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: יבשה ׳ נעשית גריד כהלכתה: בשבעה ועשרים ׳ וירידתן בחדש השני בי״ז אלו אחד עשר ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: אתה ואשתך וגו׳ איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: הוצא ׳ הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אין רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ ׳ ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: למשפחותיהם ׳ קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: מכל הבהמה הטהורה ׳ אמר לא צוה לי הקב״ה להכניס מאלו שבעה שבעה אלא כדי להקריב קרבן מהם: מנעוריו ׳ מנעריו כתי׳ משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא

וישלח כ״ב וישלח את הערב ׳ וישלח את היונה ׳ וישלח את לוט ׳ וישלח את אחיו וילכו ׳ וישלח משה את חתנו ׳ וישלח את לוט מתוך ׳ וישלח לבלע ולשרים ׳ וישלח יהושע את העם ׳ וחביריו ׳ ויהי כאשר כלה להקריב ׳ ויבער אש בלפידים ׳ וידבר שמואל אל העם ׳ ויקח צמד בקר וינתחהו ׳ ויבא דוד אל צקלג ׳

וַיְהִ֗י מִקֵּ֖ץ אַרְבָּעִ֣ים י֑וֹם וַיִּפְתַּ֣ח נֹ֔חַ אֶת־חַלּ֥וֹן הַתֵּבָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ וַיְשַׁלַּ֖ח אֶת־הָעֹרֵ֑ב וַיֵּצֵ֤א יָצוֹא֙ וָשׁ֔וֹב עַד־יְבֹ֥שֶׁת הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃ וַיְשַׁלַּ֥ח אֶת־הַיּוֹנָ֖ה מֵאִתּ֑וֹ לִרְאוֹת֙ הֲקַ֣לּוּ הַמַּ֔יִם מֵעַ֖ל פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ וְלֹֽא־מָצְאָה֩ הַיּוֹנָ֨ה מָנ֜וֹחַ לְכַף־רַגְלָ֗הּ וַתָּ֤שָׁב אֵלָיו֙ אֶל־הַתֵּבָ֔ה כִּי־מַ֖יִם עַל־פְּנֵ֣י כָל־הָאָ֑רֶץ וַיִּשְׁלַ֤ח יָדוֹ֙ וַיִּקָּחֶ֔הָ וַיָּבֵ֥א אֹתָ֛הּ אֵלָ֖יו אֶל־הַתֵּבָֽה׃ וַיָּ֣חֶל ע֔וֹד שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים אֲחֵרִ֑ים וַיֹּ֛סֶף שַׁלַּ֥ח אֶת־הַיּוֹנָ֖ה מִן־הַתֵּבָֽה׃ וַתָּבֹ֨א אֵלָ֤יו הַיּוֹנָה֙ לְעֵ֣ת עֶ֔רֶב וְהִנֵּ֥ה עֲלֵה־זַ֖יִת טָרָ֣ף בְּפִ֑יהָ וַיֵּ֣דַע נֹ֔חַ כִּי־קַ֥לּוּ הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃ וַיִּיָּ֣חֶל ע֔וֹד שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים אֲחֵרִ֑ים וַיְשַׁלַּח֙ אֶת־הַיּוֹנָ֔ה וְלֹא־יָסְפָ֥ה שׁוּב־אֵלָ֖יו עֽוֹד׃ וַיְהִ֗י בְּאַחַ֨ת וְשֵׁשׁ־מֵא֜וֹת שָׁנָ֗ה בָּֽרִאשׁוֹן֙ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ חָֽרְב֥וּ הַמַּ֖יִם מֵעַ֣ל הָאָ֑רֶץ וַיָּ֤סַר נֹ֙חַ֙ אֶת־מִכְסֵ֣ה הַתֵּבָ֔ה וַיַּ֕רְא וְהִנֵּ֥ה חָֽרְב֖וּ פְּנֵ֥י הָֽאֲדָמָֽה׃ וּבַחֹ֙דֶשׁ֙ הַשֵּׁנִ֔י בְּשִׁבְעָ֧ה וְעֶשְׂרִ֛ים י֖וֹם לַחֹ֑דֶשׁ יָבְשָׁ֖ה הָאָֽרֶץ׃ ס

וַיְדַבֵּ֥ר אֱלֹהִ֖ים אֶל־נֹ֥חַ לֵאמֹֽר׃ צֵ֖א מִן־הַתֵּבָ֑ה אַתָּ֕ה וְאִשְׁתְּךָ֛ וּבָנֶ֥יךָ וּנְשֵֽׁי־בָנֶ֖יךָ אִתָּֽךְ׃ כָּל־הַחַיָּ֨ה אֲשֶׁר־אִתְּךָ֜ מִכָּל־בָּשָׂ֗ר בָּע֧וֹף וּבַבְּהֵמָ֛ה וּבְכָל־הָרֶ֛מֶשׂ הָרֹמֵ֥שׂ עַל־הָאָ֖רֶץ הוֹצֵ֣א אִתָּ֑ךְ וְשָֽׁרְצ֣וּ בָאָ֔רֶץ וּפָר֥וּ וְרָב֖וּ עַל־הָאָֽרֶץ׃ וַיֵּ֖צֵא־נֹ֑חַ וּבָנָ֛יו וְאִשְׁתּ֥וֹ וּנְשֵֽׁי־בָנָ֖יו אִתּֽוֹ׃ כָּל־הַֽחַיָּ֗ה כָּל־הָרֶ֙מֶשׂ֙ וְכָל־הָע֔וֹף כֹּ֖ל רוֹמֵ֣שׂ עַל־הָאָ֑רֶץ לְמִשְׁפְּחֹ֣תֵיהֶ֔ם יָֽצְא֖וּ מִן־הַתֵּבָֽה׃ וַיִּ֥בֶן נֹ֛חַ מִזְבֵּ֖חַ לַֽיהוָ֑ה וַיִּקַּ֞ח מִכֹּ֣ל ׀ הַבְּהֵמָ֣ה הַטְּהֹרָ֗ה וּמִכֹּל֙ הָע֣וֹף הַטָּהֹ֔ר וַיַּ֥עַל עֹלֹ֖ת בַּמִּזְבֵּֽחַ׃ וַיָּ֣רַח יְהוָה֮ אֶת־רֵ֣יחַ הַנִּיחֹחַ֒ וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־לִבּ֗וֹ

והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית כות תיבותא די עבד׃ ושלח ית עורבא ונפק מיפק ותאיב עד דיבישו מיא מעל ארעא׃ ושלח ית יונה מלותיה למחזי אם קלו מיא מעל אפי ארעא׃ ולא אשכחת יונה מנח לפרסת ריגלה ותבת לותיה לתיבותא ארי מיא על אפי כל ארעא ואושיט ידיה ונסבה ואעיל יתה לותיה לתיבותא׃ ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ואוסיף שלח ית יונה מן תיבותא׃ ואתת לותיה יונה לעידן רמשא והא טרף זיתא תביר מחית בפומהא וידע נח ארי קלו מיא מעל ארעא׃ ואוריך עוד שבעא יומין אוחרנין ושלח ית יונה ולא אוסיפת למתב לותיה עוד׃ והוה בשית מאה וחדא שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית חופאה דתיבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא׃ ובירחא תנינא בעסרין ושבעא יומא לירחא יבישת ארעא׃ ומליל יי עם נח למימר׃ פוק מן תיבותא את ואיתתך ובנך ונשי בנך עמך׃ כל חיתא דעימך מכל בסרא בעופא ובבעירא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא אפיק עימך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על ארעא׃ ונפק נח ובנוהי ואיתתיה ונשי בנוהי עמיה׃ כל חיתא כל ריחשא וכל עופא כל דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא׃ ובנא נח מדבחא קדם יי ונסיב מכל בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון על מדבחא׃ וקביל יי ברעוא ית קרבניה ואמר יי במימריה

ויאמר אבנר אל דוד ׳ וישלח דוד את העם ׳ ויבא אל העופל ויקח ׳ ויהי בתחלת שבתם ׳ ויאמרו ולמלך אשור ׳ וישלח יי׳ בזאת גדודי ׳ ויתן להם שאלתם ׃ ז׳פסו׳ דאית בהון אל על אל וסי׳ ולא מצאה היונה מנוח ׳ וירד הגבול ׳ ויאמר האיש אל יואב ׳ ויאמר אוריה אל דוד ׳ פתח הצלע התיכונה ׳ וינוסו הנותרים אפקה ׳ ויאמר אלי המים האלה ׃ יצוא ז׳ ג׳ מלאין וד׳ חסרים וסי׳ העורב ׳ יעקב הרצח ׳ שמעי ׳ נעמן ׳ יואב ׳ ירמיהו ׳ סי׳ דמלאי׳ עשן ׃ ויחל ט׳ וסי׳ ויחל עוד שבעה קדמא׳ ׳ ויחל נח ׳ ויחל הע׳ לזנו׳ ׳ ויחל שער ראשו ׳ ויחל מאד מהמורי׳ ׳ מן המרי׳ ׳ ויחל יונה לבא ׳ ויחל שלמה לבנות את בית יי׳ ׳ ויחל לבנות בחדש השני בשני ׳ ואחד וייחל עוד שבעת ימים ׃ טרף ב׳ קמצי׳ וסי׳ עלה זית טרף ׳ כי הוא טרף ׳ וחד פתח אפו טרף ׃ קלו ד׳ וסי׳ המי׳ ׳ מנשרי׳ קלו ׳ ימי קלו מני ארג ׳ וימי קלו מני רץ ׃ וידבר אלהי׳ ג׳ דסמי׳ בתור וסי׳ אל נח ׳ אל משה דוארא ׳ את כל הדברי׳ ׃ כל החיה ד׳ פסוקי׳ כל כל וכל כל וסי׳ כל החיה כל הרמש וכל ׳ ועת כל נביאי הבעל ׳ וראשית כל בכורי כל ׳ כל קבל דנא ביה זמנא ׃

אבן עזרא

ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו ויסב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק׃ ויוסף שלח את היונה מן התיבה ׳ בארבעה ועשרים בשבט׃ טרף בפיה ׳ י״א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ופירושו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה והראיה שים האחת הרי״ש קמץ גדול כמו זהב ועשן והנכון בעיני שיהיה הבי״ת מוסף כבי״ת ברוחו שמים שפרה והוא באחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול׃ וייחל ׳ מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם ויצמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקו׳ דוד ובא יו״ד וייחל בפרשו הפלס כיו״ד או ירה יירה ׳ ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו עוד לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ׃ חרבו המים ׳ לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרי׳ על שנת הלבנה כטען בעבור עשר ימים שהם נוספי׳ בעבור שנת החמה צריכים להיות שתים שלימה ועוד מי מלל להם שנח עמד כחת בתיבה רק עמד שנת החמה ועוד י׳ ימים׃ היצא ׳ כמו הפלס וכן הישר לפני דרכך׃ ושרצו ׳ יולידו׃ למשפחותיהם ׳ כמו למינם ויש אומרי׳ שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק׃ הבהמה הטהור׳ ׳ עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא׳ ׳ והנה המזבח בנהו באח׳ הרי אררט׃ וירח ׳ על משקל וינח בכל גבול מצרים וכפתח הרי״ש בעבור האח״ת שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיו׳ השם מריח ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה ושמח לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב׃ הניחוח ׳ מלשון מנוחה והחי״ת כפול כהכפל פ״א ואתפופיה והטעם שהניח הריח מהזעף או שיניח כח עליון׃ אל לבו ׳ שמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה ׳ וטעם

בעל הטורים

יבשת המים בגימטריא כחל כרית ׳ אמ׳ לו הקב״ה אתה מזומן לשליחות אחרת בימי אליהו ׳ יבשת אותיו׳ תשבי ׳ טרף שנים במסורת הכא והכא עלה זית טרף בפיה ׳ ואידך כי הוא טרף וירפאנו וזה התם לשון שביר אף הכא כמו שהיא שברתו מן האילן ׳ ולא מצאה אותו נקף על הזי׳ ובזה הכיר כי קלו המים ׳ וירח שנים במסורת ׳ וירח יי׳ את ריח הניחוח ׳ ואידך וירח את ריח בגדיו ׳ וזה הוא שדרשו רז״ל אפילו פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו ׳ אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו ׳ וירח יי׳ את ריח הניחות שעתידין ליתן ריח ניחות ׳ דבר אחר ריח שנכנס עמו ריח גן עדן כשהריח ריח בגדיו אז וירח יי׳ ׳ מנעוריו

לא אוסיף ולא אוסיף · כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במס' שבועות : עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו · ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף כו' בבבא מציעא : קור · קשה מחורף : חורף · עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן : קיץ · הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים : חום · הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קיטא קשי מקיטא : ויום ולילה לא ישבותו · מכלל ששבתו כל ימו' המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ולילה : לא ישבתו · לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן : וחתכם · ואימתכם כמו תראו חתת · ולעתיד לבוא (?) חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנ' ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיו' כל זמן שאתם חיי' : לכם יהיה לאכלה · שלא הרשיתי לאד' הראשון אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : בנפשו דמו · אסר להם אבר מן החי כלו' כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר : בנפשו דמו · בעוד נפשו בו : בשר בנפשו לא תאכלו · הרי אבר מן החי : ואף דמו לא תאכלו · הרי דם מן החי : ואך את דמכם · אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמ' בבהמ' את דמכם אדרוש השופך דם עצמו : לנפשותיכם · אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם : מיד כל חיה · לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעו' לשלוט בהן שנ' נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהי' עליהן את החיות : מיד האדם · מיד ההורג במזיד ואין עדי' אני אדרוש : ומיד איש אחיו · שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהי' אנה לידו במכב' מכו' הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו' : באדם דמו ישפך · אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים עשה את האדם וזה מקרא חסר עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא : ואתם פרו ורבו · לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמי' : ואני הנני · מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורבי' עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות : חית הארץ אתכם · הם המתהלכים עם הבריות : מכל יוצאי התיבה · להביא שקצים ורמשי' : חית הארץ · להביא המזיקין שאין בכלל החיה : אשר אתכם · שאין הלוכן עם הבריות : והקימותי

אסף ג' כתי' כן בתורה וסי' וירח יי' את ריח · ב' בו · ויאמר משה כן דברת : מנעריו ג' בק' ב' חס' וא' מל' וסי' כי יצר לב האדם · וההא איש מלחמה · שאנן מואב מנעוריו · בתרא מלא : עד י"ד חסרין וסי' עד כל ימי הארץ · עד מי לך פה חתן · טוב לי עד אני שם · לכו עד שלשת ימים · דמלכים · לכן עד אריב אתכם ·

ט

לֹא־אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי : עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ : וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ : וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ : כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל : אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ : וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם : שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם : וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ : ס וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר : וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם : וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ :

ג' כתי' כן בתו' · ג' · ג' ב' חס' · ג' · יד חס' · ב' בס' · ל' · ל' רפ' · ג' · ב' · ב' · ל' · ל' · ל' בס' ריש וסוף · ב' ר"פ · ל' דס' · ל' · ב' ר"פ · ל' · ב"ח · ל"ג · ל' וחד את · ל' · ו' דגשי'

לָא אוֹסִיף לְמִלַּט עוֹד יָת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְּעֵירֵיהּ וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית : עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקֵיטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילֵי לָא יִבְטְלוּן : וּבָרֵיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא : וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין : כָּל רִיחֲשָׁא דְהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיָרוֹק עִסְבָּא יְהָבִית לְכוֹן יָת כּוֹלָא : בְּרַם בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן : וּבְרַם יָת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתְכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חַיְתָא אֶתְבְּעִנֵּיהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵשׁוֹד יָת דְּמָא דַאֲחוּהִי אֶתְבַּע יָת נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא : דְּיֵשׁוֹד דְּמָא דֶאֱנָשָׁא בְּסָהֲדִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַיְיָ עֲבַד יָת אֱנָשָׁא : וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיַלִּידוּ בְאַרְעָא וּסְגוּ בַהּ : וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְמֵימָר : וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵּים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן : וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא עִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא :

אחרי מתי עד · עד תעברנה הצאן על ידי מונה · ויהודה עד רד עם אל · עד אושיבך באהלים · עד היורש אביא לך · עד אשר יביאו עמים · עד ישבו זקנים · אמללה יולדת השבעה · אשמרה לפי מחסום · וב' בעד : וקציר ב' וסי' זרע וקציר · אשר אין חריש וקציר : וחרף ב' וסי' וקיץ וחרף · אתה יצרתם : ומוראכם ב' וסי' ומוראכם וחתכם יהיה · פחדכם ומוראכם : ואך ב' ר"פ וסי' ואך את דמכם לנפשתיכם · ואך אם טמאה ארץ : איש אחיו ב' וסי' מיד איש אחיו · ודעת איש אחיו · והד ואיש אחיו לא : אילין פסו' דאית בהון ג' מילין דמלה קדמאה ובתר' לא נסב וי"ו בריש תיבותא ומציעתא נסיב וי"ו וסי' ואך את דמכם : ולקחו מן חדם · אז ישוב הרוצח כל אשר יגע בשדה · הנני ענו בי · עד יי' בכם ועד · עלי עשור ועלי נבל עלי · לו חפץ יי' להמיתנו · ואמרת בלבבך מי ילד · אלהי אברהם ואלהי נחור · כי יצומו אינני · כה אמר יי' אל יתהלל חכם : נפש החיה ד' דסמיכי וסי' כו' במס' רבת' : בבהמה ו' דגשים וסי' ואת כל נפש החיה אשר אתכם · מעלת גרה בבהמה · וחבירו דמשנה תורה · ולא תשקצו את נפשתיכ' · ואם בבהמה הטמאה · ליש גבור בבהמה : וד' רפי וסי' ונפש כי תגע · אשר יתן שכבתו · לא יחליפנו · אך בכור אשר יבוכר :

אבן עזרא

וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה על ידי אדם כי כן כתו' ארורה האדמה : יצר · היא התולדות אשר נוצרה לו : ולא אוסיף עוד · על המבול · ומלת עוד לעולם או פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד : עוד כל ימי הארץ · לאות כי יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש שביב שמנה עשרה אלף רק לא ידעתו אחר מני אף : זרע וקציר · חלק השנה לשנים ואחר כן לארבע' : קור · כנגד החום : וקיץ · כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב השורף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם במוה : וחתכם · מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת כמו פתכם : בכל אשר תרמש האדמה · הטעם על האדמה או תהיה האדמה פועלת : בידכם נתנו · כי בידכם ויש אומרי' כי בי"ת בכל ובכל מקום וא"ן והקרוב שהוא דבק עם מוראכם : כל רמש · שם כלל לחית השדה ולבהמת הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה : כירק · על שני משקלי' וכן תמר עשן כעשן הכבשן : אך בשר בנפשו דמו · כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא גוף : ואך את דמכם · פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שאכזה לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והוסיף לבאר או היא מצוה לבני נח והוא היסר להרוג ההורג · וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם משפך דמו וכמוהו רבים : ויאמר אלהים אל נח ואל בניו · על ידי אביהם ויש אומרים שארבעתם נביאים : ואת זרעכם · עם ואתכם השלישי מהיו אתכם או ככפל לתוספת ביאור והברית שאקי' היא שלא יכרת כל בשר · ומלת

בעל הטורים

מנעוריו · ג' במסורת כי יצר לב האדם רע מנעוריו · אשם תלחמה מנעוריו · שאנן מואב מנעוריו שמנעוריו צריך אדם להלחם עם יצר הרע ואם נוצר עליו הוא ינכתו · שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו · וקציר ש"ס במסורת הכא ואידך בפרשת וינש' ואך ג' במס' הכא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה ואידך ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם · ואך את הדבר לומר כמו ש שאם נר להרע עצמו כך אסור לקלל עצמו · והוא אך את דמכם לנפשותיכם · ואך את הדבר שאפי' הדבור אדרוש ואך אם טמאה · לומר שאכל חיה אדרשנו בין טמאה בין טהורה · מקים את בריתי א' נס סופי תיבות מתים · רמז לתחיית המתים שהשם מקים כהם בריתו בהחיותם · ויטע

והקימותי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי: בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין נפש חיה אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכ׳ אני רואה את האות ונזכר: זאת אות הברית. הראהו הקש׳ ואמר לו הרי האות שאמרתי: וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומ׳ כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: ויחל. עשה עצמו חולין שהיה לו לעסו׳ תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים: אהלו. אהלה כתיב רמז לעשר׳ שבטי׳ שנקראו על שם שומרו׳ שנקרא׳ אהלה שגלו על עסקי יין שנאמר השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומ׳ סרסו ויש אומרים רבעו: ויקח שם ויפת. אין כתו׳ ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנא׳ אתן לגוג מקום שם קבר וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו׳: ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה ללמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו הנה קטון נתתיך בגוי׳ בזוי: ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולי׳ שהוטל עליהם טורח עבודתי מעת׳. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בני׳ היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועדיין מבקש בן רביעי:

והקמתי ג׳ בטע׳ מ״ם וסי׳ זאת אות הברית׳ וגם הקמתי את בריתי׳ הקמתי את דבר יי׳: ולא יכרת ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ממי ב׳ וסי׳ ממי המבול ממי המים המאררי׳ וחד וממי׳ וממי יהודה יצאו׳ ומאלה ג׳ וסי׳ ומאלה נפצה כל הארץ׳ אלה משפחות בני נח׳ וארא ואין איש ומאלה אין: ויטע ג׳ וסי׳ גן בעדן מקדם׳

והקמתי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ: ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדרת עולם: את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ: טו והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן: וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל נפש חיה בכל בשר ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר: והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ: ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקמתי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ: פ

ויהיו בני נח היצאים מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען: כ שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה: וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו: כה וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן: ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו:

ואקים ית קימי עמכון ולא ישתיצי כל בשרא עוד ממי טופנא ולא יהי עוד טופנא לחבלא ארעא: ואמר יי׳ דא את קים די אנא יהב בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא: ית קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא: ויהי בעננותי עננא על ארעא ותתחזי קשתא בעננא: ודכירנא ית קימי די בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא בכל בסרא ולא יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל בשרא: ותהי קשתא בעננא ואחזינה למדכר קים עלם בין מימרא דיי׳ ובין כל נפשא חיתא בכל בשרא די על ארעא: ואמר יי׳ לנח דא את קים די אקימית בין מימרי ובין כל בשרא די על ארעא: והוו בני נח די נפקו מן תיבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוהי דכנען: תלתא אילין בני נח ומאילין איתבדרו כל ארעא: ושרי נח גבר פלח בארעא ונציב כרמא: ושתי מן חמרא ורוי ואתגלי בגו משכניה: וחזא חם אבוהי דכנען ית עריתא דאבוהי וחוי לתרין אחוהי בשוקא: ונסיב שם ויפת ית כסותא ושויאו על כתף תרויהון ואזלו מחזרין וכסיאו ית עריתא דאבוהון ואפיהון מחזרין ועריתא דאבוהון לא חזו: ואתער נח מחמריה וידע ית די עבד ליה בריה זעירא: ואמר ליט כנען עבד פלח יהי לאחוהי:

ואמר

ומלת בשר גוף כי ה״א תרגם כי העצם לא ירגיש והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטם אם יבא מבול הכנים בברית שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית כאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח: אות. זכר ונקבה: את קשתי. הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה: בעננו ענן. קל הנו״ן הראשון והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתך: ונראתה הקשת. אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין. מלת יהיה עם המי״ם אחרונה ראויה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים. וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בבתר והשם רואה אותה: ויאמר אלהי׳ אל נח. זאת הברי׳ שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי: וחם הוא אבי כנען. ללמד שמעשיהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שקלל כנען ונכתב׳ זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטא בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: ויחל. מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים יש: איש האדמה. יודע עבוד׳ האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: ויתגל. מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל. וה״א אהלה מקום וי״ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה אהרן: על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על שכמו ומלת שכם לא תתחבר: אחורנית. הפך הילוך האדם כי כל תנועתו לפניו: וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא מדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי״ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קולל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו וזה דרש: עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדש קדשים בקדש הקדשים. וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומ׳ כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל:

ויחל נח׳ ויטע אשל: אהלה ד׳ כתיב ה׳ וסי׳ ויתגל בתוך אהלה׳ ויעתק משם ההרה׳ וילך למסעיו׳ ויט אהלה מהלאה: אחרנית ז׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ופניהם ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וערות ג׳ וסי׳ וערות אביהם׳ ערות אביך וערות׳ ערות אחות אמך׳ וחד וערות מלכא:

בעל הטורים

ויטע שלש׳ במסורת׳ ויטע כרם׳ ויטע יי׳ אלהים גן בעדן׳ ויטע אשל׳ ודרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מגן עדן וכן אברהם לקח האשל מגן עדן׳ ויתגל אותיות גליות שגלו בראש גולי׳ על ידי היין׳ היין בגימטריא יללה׳ עבד עבדים יו״ יה׳ והיה עולה שלשים׳ ראוי לרוחו שקלי׳ שן עבד׳

יאמר

ברוך

ברוך יי׳ אלהי שם · חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולבניו והטעם שיבריחנו לעבוד את שם כי מלת למו כמו להם והוא״ו מוסף כוי״ו תבואתו לכן בחסרון הא׳ ובלא וי״ו לא יוכל והזכי׳ עם שם השם הנכבד והזכירו בעבור כבוד שם ואין יפת כמותו ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען ו אחר כי כמוהו: לפני חגמאל דודי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשני והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב וכן אשת אחי אבי קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען אינו כן · ופי׳ יפת מן יפה ולא כירים יפה ריק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מ מהבנין הכבד הנוסף כמו ו ואלפים ירד ובפסוק הזה ברך פת גם שם כי פי׳ וישכן באהלי שם שישכון אלהי׳ באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם:
ויהי כנען עבד למו · לשם ולישבנם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי תחלה נשבה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: כתים · שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי׳ ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא: נמרוד · אל תבקש טעם לכל השמות אם לא כתו׳ והוא החל להראות גבורו׳ בני אדם על החיו׳ כי היה גבור ציד · וטעם לפני יי׳ שהיה בונה מזבחו ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט והדרש דרך אחרת: על כן יאמר · משל היה גם בימי משה · ונטע׳ מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אח׳ הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל כרך ע״לם פי׳ כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבטים: היא העיר הגדולה · הקרוב אלי שהוא רסן עם ויכן את מיוה ולחיותו דבק עם רסן או עם כ כלח איננו רחוק: ומצרי ילד את לודים · על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה מ ומשפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראי׳ הנמודה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרי ובעבור שהבן תאון האב ונכחו בצלמו ברמותו יאמר לו ילד: באכה

ברוך יי׳ אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי׳ להם כנען למס עובד · יפת אלהים ליפת · מתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם · ישרה שכינתו בישר׳ ומדרש חכמים אע״פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהי׳ מבני שם: ויהי כנען עבד · אף משנגלו בני שם ימכרו להם עבדי׳ מבני כנען: תירס · זו פרס: להיו׳ גבור · להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה: גבור ציד · צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני יי׳ · מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר · על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמ׳ זה כנמרוד גבור ציד: מן הארץ · כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: העיר הגדולה · היא נינוה שכ׳ ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: להבים · שפניהם דומי׳ ללהב: פתרוסי׳ וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים · משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: ואחר נפוצו · מאלה נפוצו משפחות הרבה גבול

אלהי ג׳ מלעיל וסי׳ ברוך יי׳ אלהי שם · לא תעשון אתי אלהי כסף · מעונה אלהי קדם: אלישה ג׳ וסי׳ ובני יון אלישה · מאיי אלישה · אלישה ותרשישה: ורעמ׳ ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ובני כוש סבא ב׳ בפסו׳ · התלביש צואר: וב׳ כתיב א׳ ובני כוש דה״ב בפסוק: גבר ג׳ וסרי׳ בליש׳ הוא החל להיות · הוא היה גבר · האל הגדול

ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו: יפת אלהים ליפת וישכן באהלי־שם ויהי כנען עבד למו: ויחי־נח אחר המבול שלש מאות שנה וחמשים שנה: ויהי כל־ימי־נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת: פ

ואלה תולדת בני־נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול: בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס: ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה: ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם: ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: וכוש ילד את־נמרד הוא החל להיות גבר בארץ: הוא־היה גבר־ציד לפני יהוה על־כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני יהוה: ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער: מן־הארץ ההוא יצא אשור ויבן את־נינוה ואת־רחבת עיר ואת־כלח: ואת־רסן בין נינוה ובין כלח הוא העיר הגדלה: ומצרים ילד את־לודים ואת־ענמים ואת־להבים ואת־נפתחים: ואת־פתרסים ואת־כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת־כפתרים: ס וכנען ילד את־צידן בכרו ואת־חת: ואת־היבוסי ואת־האמרי ואת הגרגשי: ואת־החוי ואת־הערקי ואת־הסיני: ואת־הארודי ואת־הצמרי ואת־החמתי ואחר נפצו משפחות הכנעני:

ואמר בריך יי אלהיה דשם ויהי כנען עבדא להון: יפתי יי ליפת וישרי שכינתיה במשכניה דשם ויהי כנען עבדא להון: וחיא נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: והוו כל־יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית:

ואילין תולדת בני נח שם חם ויפת ואיתילידו להון בנין בתר טופנא: בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה: ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים: מאילין איתפרשו נגוות עממיא בארעתהון גבר ללישניה לזרעיתהון בעממיהון: ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכה ובני רעמה שבא ודדן: וכוש אוליד ית נמרוד הוא שרי למהוי גבר תקיף בארעא: הוא הוה גבר תקיף קדם יי על כן יתאמר כנמרוד גיבר תקיף קדם יי: והוה ריש מלכותיה בבל וארך ואכד וכלנה בארעא דבבל: מן ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית נינוה וית רחובי קרתא וית כלח: וית רסן בין נינוה ובין כלח היא קרתא רבתא: ומצרים אוליד ית לודאי וית ענמאי וית להבאי וית נפתוחאי: וית פתרוסאי וית כסלוחאי די נפקו מתמן פלשתאי וית קפוטקאי: וכנען אוליד ית צידון בוכריה וית חת: וית יבוסאי וית אימוראי וית גרגשאי: וית חיואי וית ערקאי וית אנתוסאי: וית ארודאי וית צמראי וית חמתאי ובתר כן איתבדרו זרעית כנענאי: והוה

ל׳ מלעי׳ · ב׳ · ל׳ ולח׳ וכל ספר וישכון · ויהי ע״ד המקרה · ג׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ ר״ס · ב׳ חד כתיב ה׳ וחד א׳ · ב׳ חד א׳ וחד ה׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ ל׳ מל׳ ביתורה · כ״ח · ל׳ ופתח דסמ׳ · ג׳ ר״פ בתורה · ח׳ ל׳ חס׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ ר״פ כ״ל · ג׳ א״ך ב׳ ה״ה · ב׳ · ב׳ · ה׳ · ז׳ · ב׳ מלא׳ · ל׳ מלא ביתורה

ותגרמה ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ בה״ה · ורעמה ת״ה ג׳ כתי׳ ה״א בסו׳ · ד׳ פסו׳ את ואת ואת ואת

בעל הטורים

ולך ה׳ בגימטריא הכא תנה את צר קח ולך׳ הנה רבקה לפניך קח ולך · כהג ולך באביפג השוכמית · תלמוד ש ז״ינ׳ נריקת כמו האתגות · קח מאצבעי׳ בידך ולך׳ המגלה אשר קרואת בה קחנ׳ בידך ולך׳ תלמוד שאף על פי שאינו יכולים בכחן שנתן לו אתנות כמו באביגלך ודאי כתן לו ותהו תקנה בידך ולך שנתן לו דבר הביתן מיד ליד · ולא נשא שנים בתכ׳ הכא ולא נשא אותם הארץ ואידך ולא נשא רוך ומספרם שהיה להם רכוש הרבה אין מספר · רעי שנים בנמ׳ בין רועי ואידך ולא דרשו רעי את נאוני תלמוד שהוכיחום על שלא היו רועים ה הנאן כראוי ועל זה היה תריב וזהו ולא דרשו רועי את נאוני: וישדו

הגבר: יאמר ג׳ וסי׳ הוא היה גבור ציד: על כן יאמר בספר · ולציון יאמר איש ואיש · חד ויאמר למלך יריחו · להבים ג׳ וסי׳ ומצרים ילד את לודים · וחברו דד״ה · ופני להבים פניהם · אנ״ך: משפחות ל׳ מלא כתו׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ מל׳ במו׳ חס׳ וסי׳ ויצא הגור׳ · ולבני קהת הנותרי׳ · ולבני גרשון · דיהושע · ומשפחת אחרהל: ויהי ה׳ בטעם גריש בס׳ וסי׳ ויהי גבול הכנעני · ויהי כאשר התעו · בצאת נפשה · ויהי כי באנו אל המלון · ויהי ברכת יי׳ בכל אשר יש לו:

רשי

גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר ולי נראה כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: ללשונותם בארצותם. אע"פי שנחלקו ללשונות וארצות כולם בני חם הם: אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם שם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן ק' שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות. על שם מקומו דברי אגדה: שפה אחת. לשון הקדש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות בראשית רבה: בנסעם מקד'. שהיו יושבים שם כדכתי' למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא הבה הזמינו אפרליי"ר בלע"ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. עושין הלבני' שקורין טוול"ש שורפים אותן בכבשן: לחמר

באכה ו' כתי' ה' וסי' ויהי גבול הכנעני מצידן. ב' בו. ויהי מושבם ממשא. כגן יי' כארץ מצרים. וישכנו מחוילה. ויד יי' היתה אל אליהו. וה' בואך. וסי' ויחנו עליהם וישחיתו. ויקומו אנשי ישראל. ויך שאול את עמלק. ויפשטו על הגזרי והגשורי. ושבתך וצאתך ובואך. דישעיה. בואך כתי': ולשם

יט ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד־עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד־לשע: כ אלה בני־חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם: ס כא ולשם ילד גם־הוא אבי כל־בני־עבר אחי יפת הגדול: כב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: כד וארפכשד ילד את־שלח ושלח ילד את־עבר: כה ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן: כו ויקטן ילד את־אלמודד ואת־שלף ואת־חצרמות ואת־ירח: כז ואת־הדורם ואת־אוזל ואת־דקלה: כח ואת־עובל ואת־אבימאל ואת־שבא: כט ואת־אופר ואת־חוילה ואת־יובב כל־אלה בני יקטן: ל ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם: לא אלה בני־שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם: לב אלה משפחת בני־נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול: פ

יא

א ויהי כל־הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ב ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם: ג ויאמרו איש אל־רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם

והוה תחום כנענאה מצידון מטי לגרר עד־עזה מטי לסדום ועמורה ואדמה וצבוים עד־לשע: אילין בני־חם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון בעממיהון: ולשם איתיליד אף־הוא אבוהון דכל־בני־עבר אחוהי דיפת רבא: בני־שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם: ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: וארפכשד אוליד־ית־שלח ושלח אוליד־ית־עבר: ולעבר איתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי ביומוהי איתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן: ויקטן אוליד־ית־אלמודד וית־שלף וית־חצרמות וית־ירח: וית־הדורם וית־אוזל וית־דקלה: וית־עובל וית־אבימאל וית־שבא: וית־אופיר וית־חוילה וית־יובב כל־אילין בני יקטן: והוה מותבהון ממשא מטי לכפר טור מדינחא: אילין בני־שם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון בעממיהון: אילין זרעית בני־נח לתולדתהון בעממיהון ומאילין אתפרשו עממיא בארעא בתר טופנא: והוה כל־ארעא לישן חד וממלל חד: והוה במיטלהון בקדמיתא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן: ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין ונוקדינון בנורא והות להון לבינתא לאבנא וחימרא הוה להון

ו' כתי' הא · ג' וחס' וכבוים · ק' ל · ד' ד' · ח' ח"ל בתור' · ל' פתח וחד קמ' וחס' חבי ההר' · כ' · ב' ח"ל · ג' מ"ל · ל' ומ"ל · ל' חס' יוד · ל' ל' ומלעי' · ל' ומל' בגויה · ד' יב' ועק יו' · ו' ר"פ בטע' יב' · ג' ג' · לאבן ב'

אבן עזרא

באכה גררה. אל גרר: אלה בני חם ללשונותם. וכן אמר על בני יפת ועל בני שם. וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברי כי אין למעלה ממנו והם שהיו וכן כתוב כה אמר יי' אלהי העברים וכמו אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול. וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת תר' שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטי' כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ"ט שנים וימים והנה אין לשם צ"ט שנה שלמות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאת שנה ואחדי': ופי' שנתי' שנכנסה השנ' השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרי' כי אחר חמשה חדשים מיו' המבול שחסרו המי' הרתה אשת שם והנה היה שם בן מאת שנה ובחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומו': שפה אחת. בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק בארתי למה חסר דל"ת אחת והפלגה היתה נראת משקול הדע' כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית חצי וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק וכן אני סבור גם עמנואל שהוא בן הנבי' גם דברי סדר עולם כמוני ועליו נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ול תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר. וטעם שפה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעד'. וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברי' לא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח. וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי' בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: נלבנה. מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם שם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשי' והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין התקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנ' לאבן. תחת אבן: והחמר. תחת טיט ופי' כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם היו סרים אל משמעתם כי בימיהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם. ומלת

בעל הטורים

שפה אחת ודברים אחדים והבלים ג ודברי' הרבה שהרבו לדבר הבלים הרבה: שפה אחת בגימטר' לשון הקדש. בנסע' ב' במס' הכא ב' בנסעם מקדם ואך דך בנוסע' מן המחנה. זה הוא שדרשו רבותינו ז"ל אותו היום כרתו מאחריו וי' משל לתינוק שבורח מן הכפר. פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם. איש אל רעהו הבה סופי תיבות שלוה. מפני שלוה יתירה שהיה להם תעו. לאבן שנים במסר. ותהי להם הלבנה לאבן. וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן. גבי נבל. מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל:

ד' וסי' ולשם ילד גם הוא. ולתתך עליון. כי כאשר ידבק. הנני עושה את כל: הגדול ח' מלאים בתורה וסי' אחי יפת הגדול. והכהן הגדול. הים הגדול וגבול. המדבר הגדול והנורא. הנהיה כדבר הגדול. הגוי הגדול הזה. מה חרי האף הגדול. ולכל מורא הגדול: ודברים ב' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת. כי ברב חלמות והבלים: אחדים ד' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת. ויהיו בעיניו כימים אחדים. וישבת עמו ימים אחדים: ובימים אחדים ישבר. וחד והיו לאחדים בידך: בנסעם ב' וסי' ויהי בנסעם מקדם. בנסעם מן המחנה: ויאמרו ו' ר"פ בטעם גריש וסי' כו' במסר' רבת': לבנים ג' וסי' הבה נלבנה. ותכן לבנים. לבנים נפלו וגזית נבנה. וחד ולבנים אמרים לנו עשו: לאבן ב' וסי' להם לאבן. היה לאבן:

ואלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד המלך על יי יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא אבא אליך · ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ כן והם לא ידעו · ומלת וירד יי בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח ה העליונים ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים וכדרך לשון בני אדם אמר ה הכתוב וירד: ויאמר יי הן עם אחד · זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן: עם אחד · שים להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון על כן צוה מלך מדי ופרס ומדב' כלשון עמו · ונפתח הא החלם בפתח גדול בעבור החית שהו' אחריו וכן החלותי · ומלת יבצ' כמו יתכנ' וכמוהו ערי' בצורות וזה הטעם אם יעזבם יחשבו שיוכלו לעשו' כל חפצם · ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: הבה נרדה · דבור השם עם המלאכי' · ומלת ונבלה שם ספתם כל המדקדקים אומ' שהוא מבנין נפעל וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלה נבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ונתבלבל לשונם ולמוגם לא נבלה בעבור הירידה רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל יי וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה ובבילוע הכפל ונבלה על משקל ונסבה את ארון יי ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנון ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חדש לשון ויש אומרי' כי התלמד לאדם דעת שכחה דעת לשונם והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימי' רבים במות הדור הראשון נשכח הלשון הראשו' והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמ' ומלאו את הארץ · וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה: כי כבר בנוקצת העיר וקצת המגדל · כי כן כתוב אשר בנו בני האדם או יהיה פי' אשר בנו בני האדם במחשבתם וכן וילחם בישר' על בלק והראשון נכון בעיני: בבל · שתי מלות והאלף חסר · וכן בגד וכמה · ופי' שנתים בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף כי שם חיה תק שנה אחר המבול וארפכשד תלח שנה ושלח בנו תלג ועבר בנו תקד והנה כל ימי פלג רלט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם · וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רלט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות ושאלתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה איננו נכון כי פי' כפתורים ופתרוסים איננו שני אנשים ועוד שלא הביא במספר נח ובניו ועל דעת כדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל · ואבריהם

לחמר · לטוח הקיר: פן נפוץ · שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: וירד ה' לראות · לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדייני' שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו מדרש רבי תנחומא: בני האדם · אלא בני מי שמא בני חזירים וגמלי' אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: הן עם אחד · כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשו': החלם · כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר · בתמיה יבצר לשון מניעה כתרגו' ודומה לו יבצור רוח נגידי': הבה נרדה · בבית דינו נמלך מענותנותו יתיר' הבה מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה · ונבלבל נון משמש בלשון רבים וההא אחרונה יתירה כהא של נרדה: לא ישמעו · זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: ויפץ יי' אותם משם · בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם · למד שאי' להם חלק לעולם הבא וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניה' ולכך נאבדו ואלו היו נוהגי' אהבה וריעות ביניהם שנאמ' שפה אחת ודברים אחדי' למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: שם בן מאת שנה · כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול:

על

לחמר ב' וסי' להם לחמר · הורני לחמר: ומגדל ז' וסי' כו' במסר רבת': וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים · וראשו מגיע השמימה · וראשו יהיה פרוע · וראשו לעב יגיע · נפוץ ב' וסי' פן נפוץ · העצב נפוץ: בני האדם ו' בקמץ וסי' כו' במס' רבת': החלם · ל' אראלם · ל' טלם · ל' · בוראם · ל' · גיבורם

לחמר: ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ: וירד יהוה לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: ויפץ יהוה אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר: על כן קרא שמה בבל כי שם בלל יהוה שפת כל הארץ ומשם הפיצם יהוה על פני כל הארץ: פ

אלה תולדת שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול: ויחי שם אחרי הולידו את ארפכשד חמש מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס

וארפכשד חי חמש ושלשים שנה ויולד את שלח: ויחי ארפכשד אחרי הולידו את שלח שלש שנים וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס ושלח חי שלשים שנה ויולד את עבר: ויחי שלח אחרי הולידו את עבר שלש שנים וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס ויחי עבר ארבע ושלשים שנה ויולד את פלג: ויחי עבר אחרי הולידו את פלג שלשים שנה וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס

לשיע: ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא שום דילמא ניתבדר על אפי כל ארעא: ואתגלי יי לאתפרעא על עובדי קרתא ומגדלא די בנו בני אנשא: ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכולהון ודין דשריאו למעבד וכען לא יתמנע מנהון כל דחשיבו למעבד: הבו נתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא ישמעון אנש לישן חבריה: ובדר יי יתהון מתמן על אפי כל ארעא ואתמנעו מלמבני קרתא: על כן קרא שמה בבל ארי תמן בלבל יי לישן כל ארעא ומתמן בדרינון יי על אפי כל ארעא: אלין תולדת שם שם בר מאה שנין ואוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טופנא: וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית שלח: וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית עבר: וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג: וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן:

וחיא

ל: נרדה ג' וסי' הבה נרדה · נרדה ונשברה · נרדה אחרי פלשתי': ויפץ ג' וסי' ויפץ יי' אתם · ויפץ העם בכל ארץ מצרים · ויפץ את העם מעלינו · וחד יפץ קדים עלי ארץ: ויחדלו ב' וסי' ויחדלו לבנות העיר · ויחדלו הקולות והברד: שם שם ב' דסמיכי וסי' אלה תולדת שם שם: אשר נקרא שם: אחרי הולידו את ארפכשד ל' קמץ ומשמש אלף בית · וסי' אחרי הולידו את ארפכשד · אדע · ל' קמץ · והיה אני אלך מאתך · אקח · ל' קמ' · תגל' ערותך גם תראה חרפתך · אזעק · ל' קמ' · כי מדי אדבר אזעק · אשמע · ל' קמץ · והיה כאשר קרא ולא שמעו · אקרע · ל' קמץ · רק את הממלכ' לא אקרע · אין · ל' קמ' · כי מקרה בני האדם מן הבהמה אין · אלף · ל' קמץ · ואלה מספרם אגרטלי זהב אלף · אמרתי · ל' קמץ · צדקתך לא כסתי:

בעל הטורים

ויפץ שלשה במסורת ויפץ אתם משם · ויפץ העם בכל א מצרים ויפץ העם מעלינו גבי שאול · וזהו שאמרו חכמינו ז"ל הווין אנשי א מגדל ואנשי מצרים לפורענות אחת · ואלו נפוצו מן המגדל ואלו ממצרים · וזהו ויפץ העם מעליו · ויחדלו שנים במסורת הכא ויחדלו לבנות העיר · ויחדלו הקולות והברד א מה אתה שאף אלו נדונו בקולות וברד · שנתים אחר שנים דסמיכי שנתים אחר המבול · שנתים אחר הרעש שגם במבול היה רעש גדול · שרה

על פני תרח אביו. בחיי אביו. ומדרש אגדה אומרי' שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם מנצח אני משלו ואם נמרוד מנצח אני משלו וכשניצל אברהם אמרו לו להרן משל מי את' אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פי' אור בקעה וכן באורים כבדו יי' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכין ביופיה ולשון נסיכות כמו שרה לשון שררה: ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען יותר מס' שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע' שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה. ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אבר' שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת שהרשעי' אף בחייהם קרוים מתי' והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת נח

לך לך להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם: ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעט' את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם: ואברכך. בממון בראשי' רבה. והיה ברכה. הברכו' נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ בראשית רבה. דבר אח' ואעשך לגוי גדול זה שאומרי' אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרי' אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרי' אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכ' בך חותמי' ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמ' לו התרחק עוד וצא מבית אביך: אשר

יב בפסו' דאית בהון את את ואת את וסי' ויגרש את האדם. ואלה תולדות תרח תרח. וישא את עיניו וירא את הנשים. אלה תולדות יעקב יוסף. והוצאתם את שניהם. ויראו אותו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר. ויבנו את במות הבעל. וישב ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכי יעשה הנשיא: יב

וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ: וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס

וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג: וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס

וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר: וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס

וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח: וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס

וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן: וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט: וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים: וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה: וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד: וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן:

קנ"ג בצלאל סימ' אבי' יסכ"ה לוט

וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־רְעוּ: וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־שְׂרוּג: וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־נָחוֹר: וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: וַחֲיָא נָחוֹר עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־תָּרַח: וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: וַחֲיָא תֶרַח שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־אַבְרָם יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן: וְאִלֵּין תּוֹלְדָת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת־אַבְרָם יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יַת־לוֹט: וּמִית הָרָן עַל־אַפֵּי תֶרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאֵי: וּנְסֵיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת־אַבְרָם שָׂרַי וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה: וַהֲוָת שָׂרַי עֲקַרָא לֵית לַהּ וְלַד: וּדְבַר תֶּרַח יַת־אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיַת לוֹט בַּר־הָרָן בַּר־בְּרֵיהּ וְיַת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד־חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן: וַהֲווֹ יוֹמֵי־תֶרַח מָאתַן וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן:

פרשה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ

פרשה

וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵיל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמְבֵית אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִּי

אבן עזרא

ואברהם נולד במקו' נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו יי' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברהם רק משה כתב השם המודע בימיו והעד כי שם נולד אברהם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עמו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם. והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברה' היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה והאומרי' כי שרה היתה אחות אברהם אינני ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו גם כן אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברהם קוד' זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתור באחד לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השני' והעד שאמר הכתו' ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקו' בעיניו וישב שם ומית ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

פרשת לך לך

השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד אחרי ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתו' לא פי' שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר

בעל הטורים

פרה. באת"ב ב"ש בנו. שהוא בגימטריא. יסכה. זה הוא רמז למה שאמרו חכמים אברם לבריה. וכמת זו שרה.

לך לך

פתח באלף בלשון שנבראו בו העולם שבעשרה מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתיב עליו ואמר לך לך. רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. דבר אחר רמז לו שלאחר שתלך מארבעה כמנין לך לך שהרי בן חמשה ושבעים שנים היה כשיצא וכל שנותיו מאה וחמשה ושבעים. דבר אחר רמז לו הגלויות הסבים שמפי בעמים ילכו ישראל בגולה. דבר אחר רמז לו שאחר התשעה דורו' כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ובזכותך שרבותי נותך בן חמשה ושבעים שנה בבריתך בין הבתרים ישובו לאחר שבעים. ולכך כתוב לך לך לבד שהרוג אינו של הקב"ה בלא גלו. ואעשך לגוי גדול כל ברכו כאן שבעה וברכות והיה אלו. ואעשך לגוי גדול והיה הגדול שבכלם שיעשהו לגוי שעם זאת ככלל השעבוד והטהור והטינה שבהיות אברם טרם הכמנו בברית יברכהו ברכ' הממון כמו שנאמר ואברם כבד מאד והשלישי שנגדל שמו ואברם לאברהם. והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה. והחמישי שיברך השם מברכיו. והששי שיאור כל מבקשי רעתו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה: אשר

ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כ:ען או יהי טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה: מברכיך / רבים: ומקללך / יחיד: רכושם / מקנה וכן כי היה רכושם רב: ואת הנפש / עבדים ילדי בית או עשו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנפשו שהורום האמת לעבוד את השם / וטעם ויצאו ללכת אל המקו' אשר אמ' השם גם זה המקום שכם.משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברה' : אלון / כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה / יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברם ויתכן שהוא אח' ויהי אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ / יתכן שארץ כנען תפשה כ:ען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: וירא ה' / בדרך נבוא' והמלה תבנין נפעל והנוח נעלם בין ה"ו והרי"ש ונחת הדגש הראוי להיות בר"יש להתבלע נ"ון נפעל: הנראה אליו / שם התאר מהבני' הנזכר ובמוהו ואשר היה נעשה: ויעתק / מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול ויט / וטעם ויעתק ויסע והנוח נעלם אחר יוד ויט תחת נון שהוא פ"א הפעל וכן ויז נכחם ושניהם פעלים יוצאים / וטעם מים ממערב כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר ממנו והנה נסע ממזרח בית אל אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו / וטעם ויקרא בשם י' תפלה או קריאת בני אדם לעבוד השם: הנגבה / פאת דרום ונקרא כן בלשון א ארמית כ:יבו מיא כי כל דרום חם ומרוב החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: ויהי רעב בארץ / בארץ כנען: כאשר הקריב / מחנהו או הוא מהפעלי' העומדי' כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו / ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו ושיא הפוכה בלשון ישמעאל / וטעם הנה נא ידעתי שהיה כופי שרה בארבה רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה כי הכורו' משתנו' בעבור האויר / וטעם ואותך יחיו שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבו' היו / ובאה מלת אחותי את מלעיל בעבור היו' הטעם במלה שאחריה באו' הראשון וכן קרא לילה וזה משפט הלשון ודגשות תי"ו את להתבלע הנ"ון כי אתה מגזרת אני: בגללך ובעבורך לא יבאו כי אם בבי"ת והטר ה המסיר הבי"ת הוא סר טעם / וטעם ייטב לי רורון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה:

אשר אראך / לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת כיוצא בו על אחד ההרים כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: ונברכו בך / יש אגדו' רבות וזהו פשוטו אדם אומ' לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישר' לאמר ישימך אלהי' כאפרים וכמנשה: אשר עשו בחרן / שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשי' ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום ופשוטו של מקרא ע עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: ויעבור אברם בארץ / נכנס לתוכה: עד מקום שכם / להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלח' לשכם: אלון מורה / הוא שכם הראהו הר גריזי' והר עיבל ששם קבלו ישר' שבועת התורה: והכנעני אז בארץ / היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנ' ומלכי צדק מלך שלם לפי' ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני ל להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: ויבן שם מזבח / על בשורת הזרע ועל בשור' ארץ ישראל: ויעתק משם / אהלו: מקדם לבית אל / במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו / אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו ב"ו: ויבן שם מזבח / נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם: הלוך ונסוע / לפרקים יושב כאן חדש או יות' ונוסע משם ונוטה א אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומ' של ארץ ישראל והיא לצד י ירושלם שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה: רעב בארץ / באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: הנה נא ידעתי / מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעו' שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה / דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה ואת עמדה ביופיה ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא ארוני סורו נא: למען ייטב לי בעבורך / יתנו לי מתנות: ויהי כבוא אברם מצרימה / היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: ויהללו

אמאך ב' וסי' ויאמר אל אברם · ואמר כה אלה אדני · וא' וארא והנה ברק רודף את סיסרא: והיה ו' וסי' והיה ברכה: והיה תמים: עלה אלי ההרה והיה שם · והיה נכון לבקר · ויאמר לו מיכה · ויאמר לו החרש: מברכך ב' וסי' ואברכה מברכיך: מברכיך ברוך · וא' ומברכיך · ומברכך ברוך ל' ומלא: ההרה

ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: וילך אברם כאשר דבר אליו יהוה וילך אתו לוט ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן: ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען: ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ: וירא יהוה אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו: ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה: פ

ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: ויראו אתה שרי פרעה

די אחזינך: ואעבדינך לעם סגי ואברכינך וארבי שמך ותהי מברך: ואברך מברכך ומלטטך איל וט ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא: ואזל אברם כמא דמליל עמיה יי ואזל עמיה לוט ואברם בר שבעין וחמש שנין במפקיה מחרן: ודבר אברם ית שרי איתתיה וית לוט בר אחוהי וית כל קנינהון די קנו וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען: ועבר אברם בארעא עד אתר שכם עד מישר מורה וכנענאה בכן בארעא: ואיתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן ית ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם יי דאיתגלי ליה: ואיסתלק מתמן לטורא ממדנח לבית אל ופרסיה למשכניה בית אל ממערבא ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי: ונטל אברם אזיל ונטיל לדרומא: והות כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאיתותבא תמן ארי תקיף כפנא בארעא: והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי אתתיה הא כען ידענא ארי אתתא שפירת חזו את: ויהי ארי יחזון יתך מצראי וימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקיימון: אמרי כען אחתי את בדיל דיוטב לי בדילך ותתקיים נפשי בפתגמיכי: והוה כד עאל אברם למצרים וחזו מצראי ית אתתא ארי שפירא היא לחדא: וחזו יתה רברבי פרעה

יג וסי' כו' במס' רבת': הנגבה ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה · ויעל לוט ממצרי': המצרים ה' וסי' והיה כי יראו אותך · ויהי כבוא אברם · כי לא יוכלון המצרים · וירעו אותנו המצרי' · וישם מאפל ביניכם ובין: אמרי נא ב' וסי' אמרי נא אחתי את · אמרי נא לשלמה: יחיו ב' וסי' ואתך יחיו · יחיו דגן ויפרחו כגפן: וחיתה ב' וסי' וחיתה נפשי בגללך · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: כבוא ב' מ"ל באו' ויהי כבוא אברם · כבוא השמש מועד צאתך ממצרים · וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט:

בעל הטורים

אשר אראך סמיך ... [illegible]

אבן עזרא

ויהללו אתה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה: ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתנת וגמלים: וינגע יהוה את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם: ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא: למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו: ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב: וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשנה ויקרא שם אברם בשם יהוה: וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים: ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו: ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט והכנעני והפרזי אז ישב בארץ: ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו: הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה: וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת יהוה את סדם ואת עמרה כגן יהוה

ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה: ולאברם אוטיב בדילה והוו ליה ען ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: ואיתי יי על פרעה מכתשין רברבין ועל אנש ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: וקרא פרעה לאברם ואמר מה דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא: למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאנתו וכען הא אתתך דבר ואזיל: ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתיה וית אתתיה וית כל דיליה: וסליק אברם ממצרים הוא ואתתיה וכל דיליה ולוט עמיה לדרומא: ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא ובדהבא: ואזל למטלנוהי מדרומא ועד בית אל עד אתרא דפרסיה תמן משכניה בקדמיתא בין בית אל ובין עי: לאתר מדבחא דעבד תמן בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי: ואף ללוט דאזיל עם אברם הוה ען ותורין ומשכנין: ולא סוברת יתהון ארעא למתב כחדא ארי הוה קנינהון סגי ולא יכילו למתב כחדא: והות מצותא בין רעי בעירא דאברם ובין רעי בעירא דלוט וכנענאה ופריזאה בכן יתיב בארעא: ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעותי ובין רעותך ארי גברין אחין אנחנא: הלא כל ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לצפונא: וזקף לוט ית עינוהי וחזא ית כל מישר ירדנא ארי כוליה בית שקיא קדם חבל יי ית סדום וית עמורה כגינתא דיי בארעא

כארץ מצרים · לזרעים: בואכה צער עד צער · ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות: ככר · מישור כתרגומו: מקדם נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אבר נמצא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי איפשי לא באברם ולא באלוהו: ויאהל · נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: ואנשי סדום רעים · ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב: רעים בגופם וחטאים בממונם: ליי' מאד · יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: אחרי הפרד לוט · כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: אשר אם יוכל איש · כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: ממרא · שם אדם: אמרפל · הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש: מלך גוים · מקום יש ששמו גוים על שם שנקבצו שמה מכמה אומות ומקומו' והמליכו איש עליהם ושמו תדעל בראשית רבה: שנאב · שונא אביו שבשמים: שמאבר · שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקדו' ברוך הוא: בלע · שם העיר: עמק השדי' · כן שמו על שם שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח · לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח · ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים שסביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: שתים עשרה שנה עבדו · חמשה מלכים הללו את כדר לעומר: ובי"ד שנה למרדן בא כדר לעומ' לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: והמלכים אשר אתו · אלה ג' מלכים: זוזים · הם זמזומי': בהררם · בהר שלה': איל פארן · כתרגומו מישר · ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלן מתורגמי' מישר וכל אחד שמו עליו: על המדבר · אצל המדב' כמו ועליו מטה מנשה: עין משפט היא קדש · על שם העתיד שעתידי' משה ואהרן להשפט' שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה ואנקלום תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה

אבן עזרא

ויסע לוט מקד' · כי סדום מערב בית אל: ויאהל · נטה אהליו: רעים · לבני אדם ויחזקאל פי' זה ויד עני ואביון לא החזיק': לך אתננה · בדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון היא: מלך גוי' · שם מדינ' כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרי' מהשנערי' ואחריהם: חברו · מהבנין הקל: השדים · כמו ושדת אותם בשיד ותשם בסד רגלי כמו פת פתים: ועמק · מושך עצמו ואחר' עמו כמו ג' באפך תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח · וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה יי' ובעל סדר עולם חבר' ודעתו רחב' מדעתנו · רפאים · שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאי' שהם מתים: האימים · שים מהם אימה: בהררם · מהבנין הדגוש כמו ברברם ופי' בעלות' אל הר שעיר: את

כארץ ה' וסי' כגן יי' כארץ מצרים · לא כארץ מצרים היא · כארץ יסדה לעלם · ושתיה כארץ ציה · נפשי כארץ ציה: ואנשי ד' ר"פ וסי' ואנשי סדם · ואנשי קדש תהיון לי · ואנשי בבל עשו · ואנשי תמיד יבדילו יחזקאל: וחטאים ד' וסי' ואנשי סדם רעים · ושבר פושעים וחטאים · וחטאים בעדת · וחטאים אליך

כארץ מצרים באכה צער: ויבחר־לו לוט את כל־ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו: אברם ישב בארץ־כנען ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד־סדם: ואנשי סדם רעים וחטאים ליהוה מאד: ויהוה אמר אל־אברם אחרי הפרד־לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן־המקום אשר־אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה: כי את־כל־הארץ אשר־אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד־עולם: ושמתי את־זרעך כעפר הארץ אשר אם־יוכל איש למנות את־עפר הארץ גם־זרעך ימנה: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן־שם מזבח ליהוה: פ

ויהי בימי אמרפל מלך־שנער אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים: עשו מלחמה את־ברע מלך סדם ואת־ברשע מלך עמרה שנאב מלך אדמה ושמאבר מלך צביים ומלך בלע היא־צער: כל־אלה חברו אל־עמק השדים הוא ים המלח: שתים עשרה שנה עבדו את־כדרלעמר ושלש־עשרה שנה מרדו: ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו ויכו את־רפאים בעשתרת קרנים ואת־הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים: ואת־החרי בהררם שעיר עד איל פארן אשר על־המדבר: וישבו ויבאו אל־עין משפט הוא קדש ויכו

ו' ב"ב: · ב' ר"פ · ד' ר"פ: · ג' ב"ת · ג' · ג' ר"פ · י"ד · ה' · ט' ר"פ: · ל' ל' · ל' · ה' ל' · ל' · ג' ר"פ · ל' · ל' · ל' נביים ח' · ג' · בלים' כתי' תיבה חדא לתרין סווי' לא לפסקיל ב' ר"פ · י"ד בו' את ואת ואת: ל' ומל' ל' · ל' מל' בלי': ל' · ל' · ל' רפ': · ל'

כארעא דמצרים מטי לצוער: ובחר־ליה לוט ית כל־מישר ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואתפרשו גבר מלות אחוהי: אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא ופרס עד־סדום: ואנשין דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם יי' לחדא: ויי' אמר לאברם בתר דאתפרש־לוט מניה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: ארי כל־ארעא דיאת חזי לך אתנינה ולבנך עד־עלמא: ואשוי ית־בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא דלית־איפשר לגבר למימני ית־עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: קום הליך בארעא לאורכה ולפותיה ארי לך אתנינה: ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי':

והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדר־לעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין: עבדו קרבא עם־ברע מלכא דסדום ועם ברשע מלכא דעמורה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער: כל־אילין איתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: תרתא עשרי שנין פלחו ית־כדר־לעומר ותלת־עשרי שנין מרדו: ובארבע עשרי שנין אתא כדר־לעומר ומלכיא דעמיה ומחו ית־גיבריא די בעשתרת קרנים וית־תקיפיא דבהמתא וית־אמתני די בשוה קריתים: וית־חוראי די בטורא דשעיר עד מישר פארן דסמיך על־מדברא: ותבו ואתו למישר פילוג־דינא הוא רקם ומחו

ית

בעל הטורים

ויפרדו איש מעל אחיו אברם סופי תיבות שלום לומר לך כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבינו · וזהו שנאמר אל תגר את מואב: אברהם ב' ריש פסוק הכא ואידך אברהם הוא אברהם וזהו שדרשו רבותינו ז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף · וזהו אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם ישב ליפרד ולוט הרשע · ואנשי סדום ג' ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ · פירוש ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי זה הוא ואנשי תמיד יבדילו שהיו מזהירים להיותם קדושי' שלא להטמא' · וגם הקברים ילכו אברי הארונים · ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם שעכבים העוברים בארץ שלא יכנס להם אורחים · וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברי' בארץ הם כדוחיים הבדלין והמעכבין העוברים בארץ · וחטאים ארבעה במסור' הכא רעים וחטאים ואידך ושבר פושעים וחטאים ועוזבי יי' יכלו · וחטאים אליך ישובו · וחטאים בעדת צדיקים · פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאי' ותרו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאי' אליך ישובו יהיו בעדת צדיקים כדכתי' וחטאים בעדת צדיקים · צפונה ונגבה וקדמה וימה · וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה · לאברהם התחיל להראות זכות וקרבנות שנשחטים בצפון · וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים · והיינו דכתי' וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ישראל כנא · ויבן שם מזבח · וסמיך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' · עשו מלחמה · רמז שצריכים להביא קרבן קודם שיבאו למלחמה · והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול · ויהי בימי חמשה דסמיכי הכא ויהי בימי אמרפל ואידך · ויהי בימי שפוט השופטים · ויהי בימי אחז · ויהי בימי יהויקים · ויהי בימי אחשורוש כדאיתא במדרש שכולן היתה בימיהן וי' · ובארבע עשרה · שנים ריש פסוק · ובארבע עשרה שנה בא כדר לעמר · ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב · לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברה' ונפלו בידו: ויצא

ישובו: וימה ג' וסי' ויי' אמר אל אברם אחרי · מעקרון וימה כל אשר · ונבקע הר הזתים: את כל הארץ י"ד וסי' כו' במסר' רבת': למנות ה' וסי' ושמתי את זרעך · ויסת את דוד למנות את ישראל · יואב בן צרויה החל למנות: למנות ימינו כן הודע · הלא אני אמרתי למנות בעם: קום ט' ר"פ וסי' כו' במס' רבת': ויהי בימי ה' וסי' ויהי בימי אמרפל · אחז · יהויקים · שפוט השופטים · אחשורוש: היא דכתי' יו"ד י"א וסי' כו' במסר' רבת': אמרפל ח' פסוקים זוגין קדמא לית ביה ו' בתרא אית ביה ו' וסי' אמרפל ל' · שמן ל' · חסר לב ל' · עשר ל' · יואב ל' · ששים ל' · כל מפרסת פרסה ל' · כרוב אדן אימר ל' · ואמרפל ל' · ושמן למאור ל' · וחסר לב ל' · ועשר ל' · ויואב ל' · וששים ל' · וכל מפרסת פרסה ל': כרוב אד ואימר ל': האימים ב' מל' וסי' ואת האימים בשוה · ובאמי' יתהללו: את כל שדה ב' וסי' ויכו העמלקי · תאן כל שדה שאול אביך · השדים ג' וסי' כל אלה חברו · ויערכו אתם מלחמה · ועמק השדים בארות:

יד

שדה העמלקי, עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר, הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט: ארבעה מלכים, ואעפ"כ נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: בארות בארות חמר, בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין, ומדרש אגדה שהיה הטיט בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקטנין שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו, להר נסו, הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ויש חלוק בין ה"א להה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד

בחצצן ב' מלא וא' חסר וסי' בחצצן תמר, והנם בחצצון תמר: את ג' רפ' וסי' את כדר לעומר, את מי נועץ, את פני: נפילת שמה ב' באו וסי' והנשארים הרה נסו, ונפל שמה שור או: הרה נסו ל' דס': ויבא הפליט ל' דס': אשכול ה' חס' וסי' ויבא הפליט, בלעדי רק, ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ, ויפנו

אבן עזרא

את כדר לעומר: כמו עם באר בכל המקרא מוכרת והיא מסוכה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה, ברצונו להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו, אל ההר נסו והיא מלה זרה, והוא יושב, והוא היה ביום ההוא יושב בסדום: ופי' הפליט שברח ונמלט משבי סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם יום דרך דרש: וירק, שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטע' על הארץ יריקו מריקים שקיהם גם יש לחנית כן: חניכיו, שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר וחשבון אותיו אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר ב בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: ומלכי צדק, נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקו' צדק וי"א כי הוא שם, ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן, כדברי המתרגם ארמית וכן כל כהן והעד וכהנו לי ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי כ כהוגן דבר ויפה עשה שבירך אברה' בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמ' וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו: מגן כמו נתן וכן עטרת תפארת תמגנך והשם שורש ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק: הרמותי

ויעלו ההרה, אשכל הכפר דודי לי: נשבה ג' וכי' וישמע אברם כי נשבה, או נשבה או נשבר, כי נשבה עדר יי'. וישב ג' כמש' וסי' וישב את כל הרכוש, וישב לו את שרה, וישב את שר המשקים וא' וישב וישב אותם אברם: ואת העם י"ב וסי' כו' במסר' רבת': ויין ז' וסי' כו' במס' רבת': ויאמר צ"א וסי' כו' במסר' רבת': וברוך ז' ג' רפ' וסי' וברוך אל עליון, וברוך טעמך, וברוך שם כבודו לעולם. אנ"ך וד' באמצע פסוק וסי' ברוך אתה בעיר, ברוך אתה בבואך, חי יי' וברוך צורי, דשמואל וחבירו דתהלים: מעשר ג' רפים וסי' ויתן לו מעשר, ולבני לוי הנה, ואל הלוים תדבר וכל המעשרו דכו':

ז אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר: ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים: ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה: י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ: יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ: יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם: יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם: יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן: טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק: טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם: יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ: יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן: יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל: כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ: כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם

יָת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי: וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא: עִם כְּדָרְלָעֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא: וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן חֵמָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ: וּשְׁבוֹ יָת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיָת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ: וּשְׁבוֹ יָת לוֹט וְיָת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם: וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִנּוּן אֱנָשֵׁי קְיָמֵיהּ דְאַבְרָם: וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת עוּלֵימוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלָת מְאָה וּתְמָנֵי עֲסַר וּרְדַף עַד דָּן: וְאִתְפְּלֵיג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחָנוּן וּרְדָפִנּוּן עַד חוֹבָה דְּמִצִּפּוּנָא לְדַמֶּשֶׂק: וַאֲתֵיב יָת כָּל קִנְיָנָא וְאַף יָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב וְאַף יָת נְשַׁיָּא וְיָת עַמָּא: וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יָת כְּדָרְלָעֹמֶר וְיָת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מַפְנָא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא: וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לְחֵים וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם אֵל עִלָּאָה: וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם קֳדָם אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּי מְסַר סָנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב לֵיהּ חַד מִן עַסְרָא מִכּוֹלָּא: וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא דְּבַר לָךְ: וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם

מבראשה אבל איכה עומדת במקום למ"ד ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ולא נתפרש לאי זה הר ...

...

כדרך המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה, כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם, ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובחצות ראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה, אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם: עמק שוה, כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך, בית ריסא דמלכא הוא קנים שהיה מיוחד למלך לשחק שם, ומדרש אגדה עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: ומלכי צדק מדרש אגדה הוא שם בן נח: לחם ויין, כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו, ומדרש אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: קונה שמים וארץ, כמו עושה שמים וארץ על ידי עשייתו קנאן להיות שלו: אשר מגן, אשר הסגיר וכן אמגנך ישראל: ויתן לו, אברהם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: תן לי הנפש, מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: הרמותי

הרימותי ידי · לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: אם מחוט ועד שרוך נעל · אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך · ולא תתן לי שכר מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו׳ · שהקב״ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו׳: הנערים · עבדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכל וממרא ואע״פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר וירדוף עד דן וענר וחבריו ישבו על הכלים לשמור: הם יקחו חלקם · וממנו למד דוד שאמר כי כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה · לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם: אחר הדברים האלה · כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג בראשית רבה אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא: אנכי מגן לך · מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך הרבה מאד: הולך ערירי · מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע״ז ד׳ ביינבה פיליולי · ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער וערירי לשון חרבן וכן ערו ערו וכן ערות יסוד וכן ערער תתערער וכן כי ארזה ערה: ובן משק ביתי · כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק · לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק ובתלמוד שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: הן לי לא נתת זרע · ומה תועלת בכל אשר תתן לי: ויוצא אותו החוצה · לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים · ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן · אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר ויתשנה המזל ד״א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: והאמין ביי׳ · לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה · הקב״ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו · ד״א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה ואמר לו הקב״ה בזכות הקרבנות: עגלה משולשת · שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משולשת · רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד: ואיל משולש · אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל · תורים ובני יונה: ויבתר אותם · חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להורישו לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר וגו׳ ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר · לפי שהאומות נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים וגו׳ ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס ואומר הצפיר השעיר מלך יון וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלין והולכין ולא בתר הצפור רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: העיט · הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עליו אוכל וכמו ותעט אל השלל: על

אבן עזרא

הרימותי ידי · שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי · וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן: אם מחוט · שממנו תופרין כל בגד · שרוך · השעור הקושר הנעל: אך בלעדי · אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: במחזה · במראות הנבואה · וטעם אנכי מגן לך אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שהרבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי · והד׳ ערירי כ״ור אכזרי וכר ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם: משק ביתי · על משקל מכש והוא משעלי הכפל מגזרת שוקק בו כטעם רבק בשגו׳ וכן מושך עמו ואתו עמו וכן הוא וכן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר: ממעיך · כנוי לאבר בעבור היותו קרוב: צדקה · כמו וצדקה תהיה לנו וצדק ומשפט אחים רק בדברי קדמונינו ז״ל דרך צדקה אחרת: אשר הוצאתיך מאור כשדים · לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כ כאשר פירשתי ולא נאמ׳ בחרן ואברהם האמין בשם כי בנו יירשנו ועל ירוש הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי כי כלל כל נבואות השם על תנאי והנה לא חטא אברהם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: עז משולשת · יש אומרים ג׳ עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל · הוא הכבש הגדול: וגוזל · בן יונה כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולה וכל קרבן: ויבתר · חתכם והפרידם ודומהו על הרי בתר בין בתריו: ויתן איש בתרו · דע כי מלת איש כמו בעל וכן איש מלחמה והאיש גבריאל ופי׳ בעל כמו עצם הדבר וכן איש בליעל שמוך גם כן בחיות ובריעות אשה אל אחותה נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה: הצפור לא בתר · התור והגוזל כי צפור שם כלל: העיט · העוף וכן העיט צבוע נחלתי: על

בעל הטורים

הרימותי ב׳ במסורת הכא ואידך כאשר הרימותי קולי ואקרא וזה שאמרו חכמים זכרים לברכה שאסור שיוציא ברכה לבטלה כמו שנתכוון אברהם לשם שמים · ערירי ב׳ במסורת הכא ואידך כי כתבו את האיש הזה ערירי שהשוין שהגידו לו גלות ויהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו ל לכשדים שהוא בכל · וזהו אותו החוכה בני אאצטגנינותו · כה יהיה זרעך סימן כשיהיה כו עוד עשרים וחמשה שנים כתבים כה יהיה לו זרע ש שרי · בברית בין הבתרים היה אברהם בן חמשה ושבעים שנה יהיה כנימטריא עולה לחשבון שלשים לומר לך שאין דור שאין בו שלשים צדיקים · וכן נאמר כאתבן יהיה צדיקים יהיו כזרעך שנאמר ויאמר לו כה יהיה זרעך · ויחשבה שלשה במסורת הכא ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר · ויחשבה עלי לשכורה גבי חנה · היינו דאמ׳ יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו שהרי תמר בשביל שחשדה יהודה זנתה ויצאו ממנה פרץ וזרח שהיו מהם מלכים ונביאים · חנה בשביל שחשדה עלי זכתה ויצא ממנה שמואל וזרח · בשביל שנחשדו לזונה ונשכורה נחשב להן לצדקה · ארוני אבי הרב רבינו אשר · במה אדע כי אירשנה במה באת כמו ש״ץ נעונה לחשבון ארבע מאות לכך נגזר על בניו גלות ארבע מאות · חשבון במה ארבע שנים שהם חומשים ושנים לא עבר איש ביהודה ושבעים שנה היו בגלות ·

אחר הדברים האלה ג׳ דס׳ וסי׳ היה דבר יי׳ · כשך חמת · גדל המלך אחשורוש: אדני יהוה ד׳ בתורה וסי׳ מה תתן לי · במה אדע · אתה החלות · אל תשחת עמך ונחלתך · ושאר אורייתא כת׳ יי׳ אלהים: יצא כל בראשי׳ יצא במ״א יצא בצרי וסי׳ והנה דבר יי׳ אליו לאמ׳ וכל שאר אוריי׳ יצא במ״ב יצא וסי׳ ויאמ׳ משה אל

הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם: בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם: ס

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד: וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר: וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ: וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ: וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה: וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל: וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר: וַיֵּרֶד הָעַיִט

ארימית ידי בצלו קדם יי׳ אל עלאה דקנייניה שמיא וארעא: אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם אסב מכל די לך ולא תימר אנא עתרית ית אברם: בר מדאכלו עולמיא וחולק גובריא די אזלו עמי ענר אשכול וממרא אינון יקבלון חולקהון: בתר פתגמיא האילין הוה פתגמא דיי׳ עם אברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרך סגי לחדא: ואמר אברם יי׳ אלהים מה תתן לי ואנא אזיל בלא ולד ובר פרנסא הדין די בביתי הוא דמשקאה אליעזר: ואמר אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר ביתי ירית יתי: והא פתגמא דיי׳ עמיה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך: ואפיק יתיה לברא ואמר אסתכי כען לשמיא ומני כוכביא אם תיכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בנך: והימין במימרא דיי׳ וחשבה ליה לזכו: ואמר ליה אנא יי׳ די אפקתך מאורא דכשדאי למיתן לך ית ארעא הדא למירתה: ואמר יי׳ אלהים במה אידע ארי ארתינה: ואמר ליה קריב קדמי עגלין תלתא ועזין תלתא ודכרין תלתא ושפנינא ובר יונה: וקריב קדמוהי ית כל אילין ופליג יתהון בשוי ויהב פלגיא לקביל חבריה וית עופא לא פליג: ונחת עופא

אהרן קח את המחתה · הנה עם יצא ממצרים · ויוצא י״ב מלא׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: החוצה י״ו וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: השמימה י״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויחשבה ג׳ וסי׳ והאמין ביי׳ · ויחשבה לזונה · ויחשבה עלי: במה ט׳ קמץ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: בתוך ה׳ וסי׳ ויבתר אותם · ומדותם מחוץ לעיר · והיו לישראל בתוך · וישם לפיד אחד · המתקדשים והמטהרים: ואת הצפור ג׳ דס׳ וסי׳ ואת הצפור לא בתר · ואת הצפור החיה יקח אותה · ולקח את עץ הארז: העיט ד׳ ב׳ קמץ וב׳ פתח וסי׳ וירד העיט על הפגרים · וקץ עליו העיט · העיט צבוע נחלתי ב׳ בפסוק אילין ב׳ פתחין:

רש״י

על הפגרים ׳ על הבתרים : וישב ׳ לשון נשיבה ופריחה כמו ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח : והנה אימה וגו׳ רמז לצרות וחושך של גליות : כי גר יהיה זרעך ׳ משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב [illegible]

אבן עזרא

על הפגרים ׳ על הגופות : וישב ׳ מגזרת הפעל תחת הנון המבולע כמו ויגרש וישלח מהפגרים וכן ישב רוחו או השיב הפגרים לקברית העוף : ויהי השמש לבא ׳ זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר פסקין ממחזה הנבואה : כי גר יהיה זרעך ׳ נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כמעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן ׳ וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת מן הענף ויש חסרי לב שזה הטעם [illegible]

מסורה

דן ג׳ לשון משפט וסי׳ דן אנכי ׳ אין דן דיניך למזור ׳ דן דין עני ואביון : יצאו י״ד וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ : ואתה ועתה י״ח בטעם תברי׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ : ודור ב׳ דסמי׳ וסי׳ ודור רביעי ישובו ׳ דור הולך ודור בא : ישובו ל׳ מ׳ל בתו׳ וכל נבי׳ וכתובי׳ דכו׳ במ״ז חס׳ וסי׳ והיה בשות השופ׳ ׳ והע׳ ישבו אחריו אך לפשט ׳ ישבו המה אליך

מקרא

עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס

וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃

תרגום אונקלוס

עַל פַּלְגַיָּא וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃ וַהֲוָה שִׁמְשָׁא לְמֵעַל וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל אַבְרָם וְהָא אֵימָה קְבַל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְּלָא דִּילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין׃ וְאַף יָת עַמָּא דְּיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי׃ וְאַתְּ תִּתְכְּנֵישׁ לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא׃ וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה עַד כְּעַן׃ וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עָלַת וְקַבְלָה הֲוָה וְהָא תַנּוּר דְּתָנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁא דִּי עֲבַר בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃ בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהַבִית יָת אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת׃ יָת שַׁלְמָאֵי וְיָת קְנִזָּאֵי וְיָת קַדְמוֹנָאֵי׃ וְיָת חִתָּאֵי וְיָת פְּרִזָּאֵי וְיָת גִּבָּרָאֵי׃ וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת יְבוּסָאֵי׃

וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵיהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ הָגָר׃ וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְּמֵילַד עוֹל כְּעַן לְוָת אַמְתִי מָאִים אֶתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי׃

מסורה

ואתה לא תשוב ׳ כי ישבו ג׳ בכל לכם דירמי׳ ׳ אחר ישבו בני ישרא׳ ובקשו ׳ ישבו ישבי בצלו ׳ ישבו יבשו רגע ׳ ואת האמרי ד׳ וסי׳ ואת היבוסי ואת האמרי דבראשי׳ ׳ ואת האמרי ואת הכנעני ׳ וחברו דדה׳ ויגרש יי׳ את כל העמי׳ מנהר ב׳ וסי׳ מנהר מצרי׳ ׳ ונסע מנהר אהוא ׳ הקדמוני ג׳ חסרי׳ וסי׳ את הקני ואת הקנזי ׳ כאשר יאמ׳ משל הקדמני פניו אל הי׳ הקדמני ׳ ילדה ד׳ קמצי׳ וחד פת׳ וכו׳ ולה שפחה מצרי׳ ילדה אם עלי לשלו׳ ׳ ולה שתי פיות דאהוד ׳ ולה נפי׳ ארבע פתח : ויש׳ אבר׳ לקול יז וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ :

אבן עזרא (המשך)

[illegible] ויקדמוני מבני כנען ויש להם שני שמות ׳ והרפאים זה שפר [illegible] ארץ רפאים תחשב ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו רע [illegible] השבעה גוים כנענים הם כלם ושתי עשר בנים היו לכנען ואח׳ שהזכיר השם [illegible] יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר [illegible] בכלל וכן יהודה וישראל רבים אף על פי שיהודה מישראל הוא : אולי אבנה ׳ מגזרת בן ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בניין והאב כמו היסוד וכן חסר ה[illegible] וכן כל אי תאר או פעל עבר : וישמע אברם ׳ אמר לה כן : מקץ

רש״י (המשך)

ורביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתי׳ לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב גלה למצרי׳ צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה : כי לא שלם עון האמורי׳ להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב״ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה ש׳ בשלחה תריבנה : ויהי השמש באה ׳ כמו ויהי הם מריקים שקיהם ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה : השמש באה ׳ שקעה ׳ ועלטה היה ׳ חשך היום : והנה תנור עשן וגו׳ ׳ רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם ׳ באה ׳ טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באלף היה מבואר כשהיא מוקצת ולא אפשר כן שהרי כבר כת׳ ויהי השמש לבא והעברת [illegible] היתה כמו׳ שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסוד׳ שתי אותיו׳ כשהטע׳ למעלה לשון שעבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה קמה שומתי [illegible] כשהטעם למטה הוא לשון הווה שעושה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן בת קמה באמה ובבקר היא שבה : לזרעך נתתי ׳ אמירתו של הקב״ה [illegible] הנהר הגדול ׳ לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קראהו גדול אף על פי שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנא׳ והנהר הרביעי הוא [illegible] מלך הדבק לשחור וישתחוו לך : את הקני ׳ עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוי׳ והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קנזי [illegible] ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם : ואת הרפאים ׳ ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים : שפחה [illegible] בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר : אולי אבנה ממנה ׳ לימד על מי שאין לו בנים [illegible] שאינו בנוי אלא הרוס : אבנה ממנה ׳ בזכות שאכניס צרתי לביתי : לקול שרי ׳ לרוח הקדש שבה : ותקח

[illegible]

ותקח שרי׳ לקחתה בדברי׳ אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים׳ מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת: לשבת אברם׳ מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: ויבא אל הגר ותהר׳ מביאה ראשונה: ותקל גברתה בעיניה׳ אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה: חמסי עליך׳ חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב״ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך׳ ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: אנכי נתתי שפחתי וגו׳ ביני וביניך׳ כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך...

לשבת ב׳ ואינון באורי׳ וסי׳ לשבת אברם׳ לשבת עד: גברתה ד׳ וסי׳ ותקל גברתה בעיניה׳ ותאמר אל גברתה אחלי אדני׳ כעיני שפחה אל יד גברתה׳ והד כשפחה כגברתה: חמסי ב׳ וסי׳ ותאמר שרי אל אברם חמסי׳ חמסי ושארי: אנכי נתתי ג׳ וסי׳ אנכי נתתי שפחתי׳ ועתה אנכי נתתי את כל הארצו׳ הא׳׳

אבן עזרא

מקץ עשר שנים׳ העתיקו קדמונינו ז״ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: ותקל׳ ...

ג וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת׃ ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע יְהוָה אֶל עָנְיֵךְ׃ יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל פְּנֵי כָל אֶחָיו יִשְׁכֹּן׃ יג וַתִּקְרָא שֵׁם יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי׃ יד עַל כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃ טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם בְּנוֹ אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ טז וְאַבְרָם בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת הָגָר אֶת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס

יז א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו

וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַּהּ מִסּוֹף עֲסַר שְׁנִין לְמִתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהַבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ וְעַל לְוָת הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלַּת רִבּוֹנְתַּהּ בְּעֵינַהָא׃ וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִּי לָךְ וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלֵּית בְּעֵינַהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא אַמְתִּךְ בִּידִיךְ עִיבִידִי לַהּ כִּדְתַקִּין בְּעֵינָיְכִי וְעַנִּיתַהּ שָׂרַי וְעַרְקַת מִן קֳדָמַהָא׃ וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאֲכָא דַּייָ עַל עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא עַל עֵינָא בְּאוֹרַח חַגְרָא׃ וַאֲמַר הָגָר אַמְתָּא דְשָׂרַי מְנָן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ אָזְלָא וַאֲמַרַת מִן קֳדָם שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עָרְקָת׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַּייָ תּוּבִי לְוָת רִבּוֹנְתִּיךְ וְאִשְׁתַּעְבַּדִי תְּחוֹת יְדַהָא׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַּייָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַּייָ הָא אַתְּ מְעַדְּיָא וּתְלִדִין בַּר וְתִקְרַן שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ׃ וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בְּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ לְכוֹלָא וְאַף כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְעַל אַפֵּי כָל אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי׃ וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא דַּייָ דְּאִתְמַלַּל עִמַּהּ אֲמַרַת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי כוֹלָא אֲרֵי אֲמַרַת אַף אֲנָא שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְּאִתְגְּלִי לִי׃ עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזִי עֲלַהּ הָא בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא׃ וִילִידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּילִידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ וְאַבְרָם בַּר תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלִידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ

והיא לא ידעה: וביניך נקוד על י׳ בתר חד מן י׳ נקודות בתורה וד׳ בנביאי׳ וא׳ בכתובי׳ וסי׳ כל במסר רבת׳: על העין ב׳ וסי׳ וימצאה מלאך יי׳ ויחי כראת את הנזם: באת ב׳ בקמץ וסי׳ אי מזה באת׳ אשר באת לחסו׳: ברחת חד פתח וחד קמץ וסי׳ אנכי ברחת׳ ברחת כל העיר׳ בתר קמץ: ויאמר לה מלאך יי ג׳ דסמיכי וסי׳ שובי אל גברתך׳ הנך הרה׳ הרבה ארבה׳ וילדת ג׳ וסי׳ ויאמר לה מלאך יי׳ כי הנך הרה וילדת בן ומורה׳ ויאמר לי הנך הרה וילדת בן׳ וקראת ד׳ ורפין וסי׳ כל במס׳ רבת׳: והוא לג׳ רפ׳ וסי׳ כל במסר רבת׳: פרא ו׳ וסי׳ והוא יהיה פרא אדם׳ פרא למוד מדבר׳ פרא בודד לו׳ מי שלח פרא חפשי׳ הינהק פרא׳ ועיר פרא: בכל ז׳ דגשים וסי׳ כל במסר רבת׳: הלם יב׳ חסרים וסי׳ כל במס׳ רבת׳: ראי ו׳ בחולם וסי׳ הגם הלם׳ על כן קרא לבאר׳ ויצחק בא מבא׳ וישב יצחק עם באר לחי׳ והוא אדמוני וטוב ראי׳ לא תשורני עין ראי׳ וחד אל ראי בחטף קמץ: ויקרא אברם שם כל שם קמ׳ בזה פתח׳ וסי׳ ויקרא אברם שם בנו׳ ויקרא אברהם שם בנו: על שם שמר אדני ההר שמרון׳ וגם שם עיר המונה׳ מה שמו ומה שם בנו׳ ויהי שם בנו הבכור יואל:

זה ולא חרדה: באר לחי ראי׳ כתרגומו׳ דמלאך קיימא איתחזי עלה׳ ויקרא אברם שם וגו׳ אע״פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל׳ ואברם בן שמונים וגו׳ לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י״ג שנה כשנמול ולא עכב: אני

אני אל שדי · אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו לפי הענין : התהלך לפני · כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי : והיה תמים · אף זה ציווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי · ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני · דבר אחר והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' אברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה שאוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותך רמ"ח כמנין איבריך : ואתנה בריתי · ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו : ויפול אברם על פניו · מתוראת השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דרבי אליעזר מצאתי כן : כי אב המון גוים · לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע : ונתתיך לגוים · ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא הוא מבשרו עליו : והקימותי את בריתי · ומה היא הברית להיות לך לאלהים לאחזת עולם ושם אהיה לכם לאלהים אבל הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה : ואתה · וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך · ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו' : ביני וביניכם · אותם של עכשיו : ובין זרעך · העתידין להולד אחריך : המול · כמו להמול כמו עשותה אות עשות כמו לעשות : ונמלתם · כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נו"ן של נושך ונו"ן של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל : יליד בית · שילדתו השפחה בבית : מקנת כסף · שקנאו משנולד : המול ימול יליד ביתך · כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לשמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת : וערל זכר · כאן למד שהמילה בזכר : בזכר · באותו מקום שהוא מבדיל בין זכר לנקבה : אשר לא ימול · משיגיע לכלל עונשין ונכרתה · אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה : ונכרתה הנפש · הולך ערירי ומת קודם זמנו : לא תקרא את שמה שרי · דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה שתהא שמה שתהא שרה על כל : וברכתי אותה · ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה : וברכתיה · בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה יצחק שהיו מרננין עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאו כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה בראשית רבה רמזו במקצת : ויפול

ואתנה כל אוריי ונביאי ואתנה בשבא במ"א ואתנה קמ' · ואתנה את הלוים · וכל כתו' דכו' ואתנה קמ' במ"א ואתנה בשבא · שאל ממני ואתנה גוים : אותך י"ז מלאים בתו' בלשן זכר וסי' כו' במסר' רבת' : ולא יקרא ב' דס' וסי' את שמך אברם · ולא יקרא למקום חזה : יצאו ד' וסי' ומלכי' ממך יצאו · ומלכים

אני־אל שדי התהלך לפני והיה תמים : ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד : ויפל אברם על־פניו וידבר אתו אלהים לאמר : אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים : ולא־יקרא עוד את־שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב־המון גוים נתתיך : והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו : והקמתי את־בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך : ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל־ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים : ויאמר אלהים אל־אברהם ואתה את־בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדרתם : זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל־זכר : ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם : ובן־שמנת ימים ימול לכם כל־זכר לדרתיכם יליד בית ומקנת־כסף מכל בן־נכר אשר לא מזרעך הוא : המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם : וערל זכר אשר לא־ימול את־בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את־בריתי הפר : ס ויאמר אלהים אל־אברהם שרי אשתך לא־תקרא את־שמה שרי כי שרה שמה : וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו :

אנא אל שדי פלח קדמי והוי שלים : ואתן קימי בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא : ונפל אברם על אפוהי ומליל עמיה יי למימר : אנא הא גזר קימי עמך ותהי לאב סגי עממין : ולא יתקרי עוד ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארי לאב סגי עממין יהבתך : ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנינך לכנישן ומלכין דשלטין בעממיא מינך יפקון : ואקים ית קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך : ואתן לך ולבנך בתרך ית ארע תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא : ואמר יי לאברהם ואת ית קימי תטר את ובנך בתרך לדריהון : דין קימי די תיטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך למגזר לכון כל דכורא : ותגזרון ית בסרא דערלתכון ותהי לאת קיים בין מימרי וביניכון : ובר תמניא יומין יגזר לכון כל דכורא לדריכון יליד ביתא וזבין כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא : מגזר יגזר יליד ביתך וזבין כספך ותהי קימי בבסריכון לקים עלם : וערל דכורא דלא יגזר ית בסרא דערלתיה וישתצי אנשא ההוא מעמיה ית קימי אשני : ואמר יי לאברהם שרי אתתך לא תקרי ית שמה שרי ארי שרה שמה : ואברך יתה ואף אתן מינה לך בר ואברכינה ותהי לכנישן מלכין דשלטין בעממיא מינה יהון : ונפל

כל או' קמ' · ל' י"ז מל' בתו' בלש' זכר · ב"א · ג' ב' מל' ויתר חס' ב וכנענין · כל כ"כ במ"א · ל' ב' · ב"ה · ל' · ל' ל"פ · ד' · מצותו · ב' · ח · ט ו · טז

אבן עזרא

אל שדי · שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם ושית על עפר בצר ושדי על משקל לבי דוי ורבים פירשוהו מגזר שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרש' הזאת לירא אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על שם שני השמות והמבין סוד השם יאמין : והיה תמים · שלא תשאל למה המילה : אברה' · עם תוספ' הה"א אביר המון גוים ולא בא השם לחבר משמו אות כי אם להוסיף : ושרה · שם תאר כלל לא כשרי וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים וצוה את אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש · ומלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניים הנראי' כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון : ונמלתם · כמו ושמרתם והנו"ן כרם וכן לא ידון רוחי עם מדנה : ימול לכם · מבנין נפעל וכן המול ימול ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים : וערל זכר אשר לא ימול · פי' ימול יפעל כמו כי ידור נדר והוא מן ו ומלתם את בשר ערלתכ' וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת כי מצו' הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועי' יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא היא ואין פיר' הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי"א כי כרת המית קוד' נ"ב שנה וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כימי שיש לו בני כאלו הוא חי ושמו לא נכרת : וגם נתתי · כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד : הלבן

בעל הטורים

שני מעתי' אב המון בפרשה והוא עולה בחשבון יצחק · וכן ארבה בגימטריא יצחק · הפר שנים במסורת הכא את בריתי · ואידך ואת מצותו הפר שרורש אותו בתורש על החושך ערלתו · כתו הכא דהכא בברית מילה · אף מצותו הפר בברית מילה · ואת בריתי אקים את יצחק :

מחלציך · מהרסיך ומחרביך · והנשיא בתוכם · וחד מבית שכם ויצאו : ויאמר אלהים כ"ה וסי' כו' במס' רבת' : ואתה ו' פסו' ואתה אתה וסי' ואתה את בריתי תשמור · ואתה תשמע השמים · ואתה פשחור · ואתה בן אדם אל תירא · ואתה קח לך חטין · ואתה תשמע מן השמים · דה"ה : הפר ב באו' פתח חד בס"פ וחד באתנחתא וסי' את בריתי הפר · כי דבר יי' בזה : אשתך ז' וסי' ויקרא פרעה לאברם · למה אמרת אחתי · שרי אשתך לא תקרא · אבל שרה אשתך · ויקרא אבימלך ליצחק · וכמו השחר עלה · אשתך בעיר תזנה · והא אשתך כגפן פוריה :

ויפול אברהם על פניו ויצחק, זה תרגם אנקלוס לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה אף זו היא קיימא וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שעשה הקב״ה טובה לי ואם שרה הבת תשעים שנה היתה כדאי לילד ואף על כי שדורות הראשונים היו מולידין בני חמש מאות שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני שלשים ובני ע׳: לו ישמעאל יחיה, הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך: יחיה ביראתך כמו התהלך לפני ומלך קדמי: אבל, לשון אמתת דברי׳ וכן אבל אשמי׳ אנחנו אבל בן אין לה: וקראת שמו יצחק, על שם הצחוק ועל שם הי׳ נסיונות וצ׳ שנה של שרה וח׳ ימים שנמול וק׳ שנה של אברהם: ואת בריתי, ברית המילה תהא מסורה לזרעו: שנים עשר נשיאים, כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח: מעל אברהם, לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום: בעצם היום, בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל, לשון ויפעל: בהמולו, בהפעלו כמו בהבראם: בהמולו את בשר ערלתו, באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את בראשית רבה: בעצם היום הזה, שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

וירא אליו, לבקר את החולה אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בו: באלוני ממרא, הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו: יושב, ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבים: פתח האהל, לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחום היום, הוציא הקב״ה חמה מנרתקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: וה.ה

ויצחק תר יוני׳ כו׳ פת׳ בא׳ קמ׳ רפ׳ בית ד׳ קמ׳ בליש׳ וכל אתנח׳ וס״פ רבו׳ וישא ה׳ חסרי׳ את

ויאמר בלבו אמירה בלבו׳ וסי׳ ויאמר יי אל לבו׳ אברהם׳ עשו׳ ירבעם׳ נבל׳ המן׳ אמר בלבו בל אמוט׳ ויאמר דוד אל לבו׳ אמר בלבו שכח אל׳ אמר בלבו לא תדרוש׳ הלבן ז׳ בליש׳ בניגון ופתחין וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לו כ״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וסי׳ בלשון ארמי׳ ישמעאל׳ ביתא׳ לבן׳

ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד: ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך: ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו: ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול: ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת: ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים: ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו: וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו: בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו: וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו:

קכו׳ גמלו׳ סימן מגבג׳ סימן

פרשה וירא

וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום: וישא עיניו וירא

ז׳ בת׳ בטע׳ ל׳ · ל׳ רפי · כ״כ · תר תין יח יחידים · ל׳ וא׳ וילדת · כן תוה לזרעו אחריו · ג׳ · ג׳ · ד׳ רת׳ ב׳ חד׳ בתו׳ · י׳ · ג׳ בליש׳ · יח בכתיב׳ את ואת ואת · ג׳ · ג׳ · ג׳ זמנין חד׳ לא כתב את תנין כתב את · ל׳ מ׳ · ה׳ דס׳ כ״כ · ל׳ · ל׳ ותא · ד׳ ותמ׳ ב׳ דס׳

ונפל אברהם על אפוהי וחדי ואמר בלביה הלבר מאה שנין יהי ולד ואם שרה הברת תשעין שנין תליד: ואמר אברהם קדם יי לוי ישמעאל יתקים קדמך: ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קימי עמיה לקים עלם לבנוהי בתרוהי: ועל ישמעאל קבילית צלותך הא ברכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרי עסר רברבין יוליד ואתניניה לעם סגי: וית קימי אקים עם יצחק דתליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא: ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באנשי בית אברהם וגזר ית בסרא דערלתהון בכרן יומא הדין כמא דמליל עמיה יי: ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בסרא דעורלתיה: וישמעאל בריה בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בסרא דעורלתיה: בכרן יומא הדין גזר אברהם וישמעאל בריה: וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני עממיא גזרו עמיה:

פרשה

ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא כמיחם יומא: וזקף עינוהי וחזא

אבן עזרא

הלבן מאה שנה יולד, תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה והבן מהרס יבנה ויכונן ובאשר ת תסתכל ותראה כי דבר שרה כאלה מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבות של אחר הוליד בן והוא גדול יותר מתשעי׳ שנה וחיי הדורו׳ בימי אבר׳ ארוכים מחיי דור ודור ובאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנ׳ כספו: בעצם היום הזה, ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש ת מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברה׳ גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא ה הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאת רצון השם: נמולו אתו, מבנין נפעל מן נמל ובן ונשלוח ספרים:

פרשת וירא אליו

הנה קצת אמרו כי השם ג׳ אנשים הוא אחד והוא ג׳ ולא יתפרדו. והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה ו ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות כבודה ואחר כן נשא עיניו וראה ג׳ מלאכי׳ האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי׳ ויאכלו כי נאכל הלחם כטעם אשר תאכל האש, ופי׳

בעל הטורים

אקים פוטריקו׳ אשר חרם ירד״ך מכתן: חשלת פרשת לך לך

וירא אליו

סמך נימולו אצל וירא · לומר שבשביל המילה נראה לו · הבא לבקרו · דבר אחר נימולו אתו · וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחם היום · וזה הוא שאמרו חז״ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם חוץ ממי שבא על הגויה · ש שכמשך ערלתו ואינו מכירו · כחם · ארבעה בתורה · פתח האהל כחם היום · כחם השמש · כחם צה עלי אור · ויבאו אל בית איש בושת כחם היו׳ · שאברהם היה יושב פתח האהל ואינו מ מניח למי שנימול ליכנס כחם היו׳ אלא כ׳ זום צה עלי אור · דהיינו בגן עדן · כדכתיב והיה לך יי׳ לאור עולם · אבל איש בושת · פירוש שבא על הגויה שאין לך בושת גדול ממי שבא על הגויה · כחום השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא בוער כתנור · כחום היו׳ בגימטרי׳ זהו בגיהנם · ובגימטרי׳ דם מילה וירא אליו יי׳ · כופי׳ תיבות היה · מלמד שאוה השכן באהלו של אברהם · יושב בפתח האהל בגימ׳ להכניס את האורחי׳ · וירא אליו בגימטרי׳ זה בשביל מילה נגלה אליו · וירא אליו יי׳ באלני בגימ׳ לבקר בחולה ·

שטימא׳ יסופן בארעא ובמדברא׳ בלעם׳ חכימא יהושע׳ קטליה אתתיה׳ בזוגיה׳ אתקיל אבשלום׳ בזכותיה׳ לא שלטא ביה׳ חיתא בישתא׳ גברא׳ דשמע׳ לא מתעכסא׳ נפשיה׳ ומנהון ג׳ ולו וסי׳ ולו גוענו בגוע׳ ויאמר יהושע אהא יי׳ אלהים׳ ויאמר האיש אל יואב: יחיה י״ח יחידאין וסי׳ כו׳ במסרא רבתא: והפרתי ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ והפרתי אתך במאד מאד׳ ולישמעאל שמעתיך׳ ופניתי אליכם׳ קדמאה חסר: במאד מאד ו׳ וסי׳ וארבה אתך במאד׳ והפרתי אתך במאד׳ ולישמעאל שמעתיך׳ ובני ישראל פרו׳ עון בית ישראל ויהודה גדול׳ ותיפי במאד: נשיאם כל אוריי׳ נשאים כתיב במ״ד נשיאם וסי׳ ולישמעאל שמעתיך׳ שנים עשר נשיאם לאמתם׳ ויקריבו הנשיאם׳ תני׳ דפסוק׳ ותעמדנה לפני משה׳ וחד חסר דחסר והנשאם הביאו׳ וחד מלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ נשיאם כתיב במ״ד נשאים וסי׳ ועשרת נשאים עמו׳ ויעל נשאים מקצה׳ ויעלה נשאים׳ מעלה נשאים: ויעל אלהים עליית אלהים ג׳ וסי׳ מעל אברהם׳ ויעל מעליו אלהים׳ עלה אלהים בתרועה: בשר ערלתו ב׳ חס׳ את וסי׳ ואברהם בן תשעים׳ וביום השמיני ימול: בית ד׳ קמצים בליש׳ וסי׳ יליד בית ומקנת׳ אנשי בית ויליד בית׳ ויעש לבית חלוני׳ ליסד את הבית: כחם ד׳ וחס׳ וסי׳ כחם היום׳ ויבאו כחם היום אל בית איש בשת׳ תהיה לכם תשועה כחם השמש׳ כחם צח עלי אור׳ וחד כחם קציר ב׳ בפסוק: וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסי׳ וישא עיניו וירא׳ והנה גמלי׳ באי׳ וירא את בנימן׳ וירא את עשו׳ והנה איש עומד לנגדו׳ וישא את עיניו: וירא ג׳ אברהם ב׳ בו׳ לוט:

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר

והא תלתא גברין קיימין עילווהי וחזא ורהט לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד על ארעא׃ ואמר יי אם כען אשכחית רחמין בעינך לא כען תעיבר מעל עבדך׃ יסבון כען זעיר מיא ואסחו רגליכון ואסתמיכו תחות אילנא׃ ואסב פתא דלחמא וסעודו לבכון בתר כן תעברון ארי על כן עברתון על עבדכון ואמרו כן תעביד כמא דמללתא׃ ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחי תלת סאין קמחא דסולתא לושי ועבידי גריצן׃ ולות תורי רהט אברהם ונסיב בר תורי רכיך וטב ויהב לעולימא ואוחי למעבד יתיה׃ ונסיב שמן וחלב ובר תורי די עבד ויהב קדמיהון והוא משמש עליהון תחות אילנא ואכלו׃ ואמרו ליה אן שרה אתתך ואמר הא במשכנא׃ ואמר מיתב איתוב לותך כעידן דאתון קיימין והא בר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא אחורוהי׃ ואברהם ושרה סבין עלו ביומין פסק מלמהוי לשרה אורח כנשיא׃ וחייכת שרה במעהא למימר בתר דסיבית תהי לי עולימו וריבוני סיב׃ ואמר יי לאברהם למא דנן חייכת שרה למימר

הברם

יקח ג׳ ב׳ קמ׳ וא׳ פתח וסי׳ יקח נא מעט מים, ברזל מעפר יקח. גם שבי גבור. קדמ׳ פתח, אנ״ד, ורחצו ג׳ ב׳ פת׳ וחד קמ׳ וסי׳ יקח נא מעט, סורו נא אל בית עבדכ׳, רחצו הזכו. בתר קמ׳: לבכם ג׳ וסי׳ ואקחה פת׳, וראיתם ושש, שיתו לבכם לחילה. אנ״ד: וטוב ה׳ קמ׳ וסי׳ והנער שמואל, ולו היה בן ושמו שאול. ואל הבקר רץ, וימצאו מרעה שמן וטוב. הוספת חכמה וטוב: וחלב ג׳ וסי׳ ויקח חמאה, ובלא מחיר יין, דבש וחלב תחת לשונך. אנ״ד: אליו נקוד על אי״ו חד מן י׳ נקודי בתור׳ וסי׳ כו׳ במסר רבת׳. והנה ז״ג יחידאין וסי׳ כו׳ במסר רבת׳: שמעת, ו׳ ה׳ פתחי׳ וחד קמץ וסי׳ ושרה שמעת, ורבקה שמעת בדבר, ומלכת שבא, אזן שמעת תוכחת חיים, אזן שמעת ועין ראה, מוכיח חכם על אזן שמעת, בתר קמץ: ואברהם ושרה ל׳ וחד אברהם ושרה אשתו:

רש״י

והנה שלשה אנשים, אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים: ויאכלו ויאמרו אליו, ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי. ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנא׳ ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך, למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו, לפניו אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא, מהו וירא וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואף על פי שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם, בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: ויאמר אדני אם נא, לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חבריו עמו ובלשון זה הוא חול, דבר אחר קודש הוא והיה אומ׳ להקב״ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח ואי אפשר לומר אלא אם כן קודם גזירת ק״כ שנה ושתי הלשונות בב״ר: יוקח נא, על ידי שליח והקב״ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמ׳ וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם, כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע״ז לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ, תחת האילן: וסעדו לבכם, בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפיתא סעדתא דלבא, בתורה וסעדו לבכם, בנביאים סעד לבך פת לחם, בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד, אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים: אחר תעבורו, אחר כן תלכו: כי על כן עברתם, כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי, כי על כן, כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן ראיתי פניך, כי על כן לא נתתיה, כי על כן ידעת חנותינו: קמח סלת, סולת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא: בן בקר רך וטוב, שלשה פרים היו כדי להאכילן ג׳ לשונות בחרדל: אל הנער, זה ישמעאל לחנכו במצות: ויקח חמאה וגו׳, ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה: חמאה, שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה, אשר תיקן קמא קמא שתיקן אמטו ואייתי קמיהו: ויאכלו, נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג: ויאמרו אליו, נקוד על איו, ותני׳ רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש, בבבא מציעא אומ׳ יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה אמר ר׳ יוסף בר׳ חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל, צנועה היא: כעת חיה, כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת, כעת הזאת שתהא חיה כעת חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב, לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמ׳ לו כמו ויאמר לה מלאך יי׳ הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף לו כן בר״: והוא אחריו, הפתח היה אחר המלאך: חדל להיות, פסק ממנה דרך נשים נדות: בקרבה, מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרביים הללו טוענין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תמיהה: עדנה, צחצוח בשר ולשון משנה מסיר את השער ומעדן את הבשר, דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות:

רץ

יש מנקדים בפתח והשואל שהוא בעל של כפולים וכן נראה אבל אינו אמת שהוא על משקל קם כמו כנס כרץ תמהא אנף כעלות כמו נקם רביתי שלו רץ ותתנ׳ רביתי וראכתי אתכם.

אבן עזרא

ופי׳ כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז״ל הואיל ועברתם כמו כי על כן באו, כן תעשה, דרך מוסר שפת לאם די: לושי, כמו ותלש: כעת חיה, כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי: והוא אחריו, זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומ׳ פתח האהל שלא היה אחרי אהל אברהם: באים בימים, הגיעו לימים רבים: היתה לי, כמו תהיה לי: ועדנה, כמו עדון ועונג וכן ויתעדנו והטעם אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הנוער ועוד כי אדוני זקן, וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך: ואני זקנתי, פי׳ אחרי בלותי והמלאך אמר אמת ומ״ס אמנם נוסף כמ״ס שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג׳ אנשים נביאים היו ואם טען טוען והלא אברה׳ נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים והשם עשאם ושמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם, והנה יהיה פי׳ ויאכלו כמשמעו, ופי׳ ויאמר אדני אם נא מצאתי חן אינינו קדש רק הוא כמו רבותי על כן פתוח הנו״ן ולא נקמץ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ והיה פירושו כנביא השם, וטעם בעיניך שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומצאנו שנקרא הנביא מלאך בחגי ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה ויש אומרי׳ שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם גם זעקת סדום ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני יי׳ ועל כל פנים ויי׳ אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו רק ויאמר יי׳ זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמ׳ האף תספה, ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום, וכן אמור לנער ויעבר לפנינו ויעבור ואתה עמוד כיום ואין לנו צורך לתקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני יי׳ והנכון בעיני תמצאנו רמוז בפרשת ואלה שמות, ומלת

בעל הטורים

והנה שלשה בגימטריא אלו מיכאל גבריאל ורפאל: יקח ג׳ במסורת: יוקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח. גם שבי גבור יוקח פי׳ גם השבי צדיק גבור יוקח בזכות יוקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח פי׳ ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשל לעפר בזכות אברהם שאמ׳ יוקח נא מעט מים בגימטריא מכאן זכו לבאר: ורחצו רגליכם ב׳ במסורת הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט. מהכא ילפינן שאסור לעז׳ מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברה׳ הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו עבודה זרה לתוך ביתו: ואקחה פת לחם ל׳ לומר קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע: לבכם ג׳ במסורת הכא וסעדו לבכם ואידך שיתו לבכם לחילה. וראיתם ושש לבכם. וזה הוא שאמרו שהיה מצטער עד שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכל שהיה מצטער בלבו. כיון שראה אלו ושש לבכם. ואל הבקר שלשה תגי׳ על הקוף לומר ששלשה היו ובזכות זה ניתן לו בן למאה שנה. ואל הבקר רץ אותיות וא׳ הבקר רץ. פרץ אחריו למערה. ואל הבקר רץ בגימטריא רץ למערה. ויאכלו והדר ויאמרו אליו ליתא לתא שאמרו אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט. ויאמרו אליו בגימטרי׳ אמרו אליו איו. אורח כנשים ראשי תיבות וסופי תיבות בגימטריא נידה: ואדני זקן טוחן ולא פולט:

האף

האף אמנם · הגם אני אלד: ואני זקנתי · שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: היפלא · כתרגומו היתכסי כי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד · לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: כי יראה כי כחשה · הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא: וישקיפו · כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם · ללותם כסבור אורחים הם: המכסה אני · בתמיהה מה שאני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: אברהם היו יהיה · מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: כי ידעתיו · לשון חבה כמו מודע לאישה ומודעתנו וידעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה · לשון הווה כמו ככה יעשה איוב: למען הביא · כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת: ויאמר ה' · אל אברהם: זעקת סדום וגו' כי רבה · כל רבה שבמקרא הטעם בבי"ת לפי שהן מתורגמים גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה בר"ים לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך: ארדה נא · למד לדיינין שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה · ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה · של מדינה: הבאה אלי עשו · וכן עומדין במרדם כלה אני עושה בהן ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותם וכיוצא בו מכינו במקום אחר ועתה הורד עדייך מעליך ואדעה מה אעשה לך ולפיכך יש הפסק נקודת פסק בין עשו לכלה כדי להפרידם תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: ויפנו משם · ממקום שאברהם ליוום שם: ועודנו עומד וגו' · והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה וגו' והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה: ויגש אברהם · מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה · הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: חמשים צדיקים · עשרה צדיקים לכל כרך וכרך חמשה מקומות יש: ואת לא יכילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: חלילה לך · חולין הוא לך יאמרו כך היא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה · לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך · לעולם הבא: השופט

זקנתי ד' וסי' ויאמר יי' אל אברהם · ויאמר הנה נא זקנתי · ואני זקנתי ושבתי · נער הייתי גם זקנתי: לשלחם ג' וסי' ואברהם הלך עמם · ולא אבה לשלחם · למהר לשלחם מן הארץ: אמר ג' קמצי' וסי' ויי' אמר המכסה · ויי' פקד · וישמע משה לקול חתנו: ואברהם ה' ר"פ וסי' ואברהם בן תשעים ותשע · ואברהם

אבן עזרא

ומלת היפלא היעלם וכן עשה פלא וי"א אינו דבר פלא בעיני השם לעשו' כן ואילו היה כן לא היה מ"ס דבק עם השם: ונברכו בו · מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו · ופי' זעקת סדום שדברו דברי' כנגד השם או זעקת החמס: וחטאתם כי כבדה · ולא תכילנה הארץ · וי"א הכצעקתה הבאה אלי אם כן עשו אעשה בהם כלה: ואם לא אדעה · ארחם אותם ופן יפרשו וידע אלהי' ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת כי האמת שהכל ידע כל חלק על דרך כל ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמ' אברה' האף תספה ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימ' בעבור האל"ף שהוא מהגרון שמשפט לשו' הקד' להרחיב אשר לפניו: תספה · פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות ואם הם שני בנינים: ולא תשא למקום · כטעם תכלח כמו נושא עון ולמקום הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: חלילה · דבר שלא יתכן וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע · כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצר והטע' והיה הצדיק כרשע והרשע כצדיק וכן כי כמוך כפרעה כעמי כעמך כסוסי כסוסיך ·

ולך

הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי: הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן: וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחָקְתְּ: וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם: וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה: וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו: וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד: אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם לֹא אֵדָעָה: וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה: וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע: אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ	הברם בקושטא איליד ואנא סבית: היתכסא מן קדם יי פתגמא לזמן אתוב לותך כעידן דאתון קימין ולשרה בר: וכדיבת שרה למימר לא חייכית ארי דחילת ואמר לא ברם חייכת: וקמו מתמן גובריא ואסתכיאו על אפי סדם ואברהם אזיל עמהון לאלוואיהון: ויי אמר המכסי אנא מאברהם די אנא עביד: ואברהם כמהוה יהוי לעם סגי ותקיף ויתברכון בדיליה כל עממי ארעא: ארי גלי קדמי בדיל דיפקיד ית בנוהי וית אנש ביתיה בתרוהי ויטרון אורחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל דייתי יי על אברהם ית די מליל עלוהי: ואמר יי קבלת סדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא: אתגלי כען ואחזי הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעביד עמהון גמירא אם לא תייבין ואם תייבין לא אתפרע: ואתפניאו מתמן גובריא ואזלו לסדום ואברהם עד כען משמש בצלו קדם יי: וקריב אברהם ואמר הברגז תשיצי זכאה עם חייבא: מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז תשיצי ולא תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה: קושטא אינון דינך מלמעבד כפתגמא הדין לשיצאה זכאה עם חייבא ויהי זכאה כחייבא קושטא אינון דינך

שרה זקנים · ואברהם חיו יהיה · ואברהם בן מאה שנה בהולד · ואברהם זקן: ו' פסו' למען למען וסי' כי ידעתיו · כי מאת יי' היתה · למען דעת כל עמי הארץ · ואטמא אתם במתנותם · למען תינקו · למען טבח טבח: צדקה ומשפט ג' דסמי' וסי' כי ידעתיו למען · אהב צדקה ומשפט · עשה צדקה ומשפט: זעקת ג' וסי' זעקת סדו' · לקול זעקת חבליך · זעקת שבר: ואראה ה' וסי' ארדה נא ואראה · ואראה את אחי · אעבר נא ואראה · וחברו אעברה · אמלטה נא ואראה: הבאה ג' מלעיל וסי' הכצעקתה · ובני יוסף אשר ילד לו · וישמעו שלשת רעי איוב: האף ג' פתחין וסי' האף תספה · וחברו · האף אמנם אלד: תספה ג' וסי' ויגש אברהם · אולי יש חמשים · וגם את הזקן: ולא תשא ג' דס' וסי' אולי יש חמשים · הוכח תוכיח · ונשאו אתך ממשא העם ולא: הצדיקם ו' וסי' אולי יש חמשים · אולי יחסרון · כי לא ינוח שבט · ב' בו · אשר יש צדיקם · אשר הצדיקם והחכמים · כל אורי' צדיקם כתיב חס במ"א מלא ויסלף דברי דואלה שמות וכל נבי' וכתו' מל בג"ד חס וסי' במסר' רבת': ואלהה ג' הכרי' וכי' חללה לך ב' בפסוק · לכן אנשי לבב: לך י"ד פסוקים לך לך וסי' כו במסר רבת': מעשת ה' חס' בליש' מסר בביום השמיני ·

זקנתי · עד מן י"א פתחי' ג"ס דבראשית:

ותכחש · כל הנקרי' מבודים בג"ת וה"ר משה מלוקדש אמר שהוא בקמץ לפי שלא היתה רגילה לכחש:

היו · פליגי' בית א' כן הוא ברנא והוא מן' ספו' דמסכה א' ברנא וא' במרכא ·

בעל הטורים

על פני סדום · סופי תיבות מילה · ששיעור מיל הלך עמם ל לשלחם רש' שיעור לויה מיל · הולך עמם לשלחם ויי' אמר שהשכינה אתו ה לנדיקי' · ואנכי עפר ואפר · מכאן זכה לאפר פרה · ועפר סוטה · עפר בגימט' לסוטה · ואפר בג"מ' בפרה · עפר ואפר כ' בתקורת הכא ואירך באיוב · ובתחתי על עפר ואפר · וזהו את שאמרו גדול את ש שנאמר בדוד יותר שנאמר באברהם · ואברה' ג' ראש פסוק ואברה' ושרה זקני' · ואברהם היו יהיה ואברהם זקן · כי אף על פי שאברה' ושרה זקנים אברהם היו יהיה לגוי גדול היו יהיה לגוי · כי בשיהיה כן היו יהיה לגוי זה יהיה לגוי וזהו שנאמר כי כן יבורך גבר · אשר יבוה ? ? בניו סופי תיבות גורה · אשר יבוה בג' ומטרי' תורה ובגימטריא ברית · כי רבה בגימטריא בחטא ריבה · צדיקים הצדיקים כנגד ד' דייני שהיו בסדום וכלם חסרים דלא הוו דבהתא הוו ·

השופט כל הארץ, נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תימה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: אם אמצא בסדום וגו', לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: התשחית בחמשה, והלא הן תשעה לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי ימצאון שם ארבעים, ויצלו ארבעה הכרכים וכן שלשים יצילו שלשה מהם או עשרים יצילו שנים מהם או עשרה יציל אחד מהם: הואלתי, רציתי כמו ויואל משה: אולי ימצאון שם עשרה, על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו שמנה נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל תשעה על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: וילך ה' וגו', כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו, נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג לפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית: ויבאו שני, והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: המלאכים, ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהן קראם אנשים, דבר אחר אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב, וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום, ישב כתיב אותו היום מנוהו שופט עליהם: וירא לוט וגו', מבית אברהם למד לחזר על האורחים: הנה נא אדוני, הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי, דבר אחר צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה: סורו נא, עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו, בראשית רבה: ויאמרו לא, לאברהם אמרו כן תשב מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: כי ברחוב נלין, הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: ויסורו אליו, עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה, פסח היה: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום, כך נדרש בבראשית רבה טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי העיר וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים, כל

ג' ההי"ן בתורה דנראי' תמוהות ואינן תמוהות וסי' השופט כל הארץ, האחד בא לגור, האיש אחד יחטא, וכל הא תמוהה פתח כשהתימה בה"א כמו האלהים אני אבל אלו התימה אינו בה"א אכן בא אחריו כן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב' וסי' ואנכי עפר ואפר, נמשלתי על עפר ואפר: ג' פסו':

הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃

א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן

הדיין כל ארעא ברם יעביד דינא: ואמר יי אם אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא ואשבוק לכל אתרא בדילהון: ואתיב אברהם ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם: מאים יחסרון חמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית כל קרתא ואמר לא אחביל אם אשכח תמן ארבעין וחמשא: ואוסיף עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן ארבעין ואמר לא אעביד גמירא בדיל ארבעין: ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל מאים ישתכחון תמן תלתין ואמר לא אעביד גמירא אם אשכח תמן תלתין: ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי מאים ישתכחון תמן עסרין ואמר לא אחביל בדיל עסרין: ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עסרא ואמר לא אחביל בדיל עסרא: ואסתלק יקרא דיי כד שצי למללא עם אברהם ואברהם תב לאתריה: ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרע דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על אפוהי על ארעא: ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לאורחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ותקיף בהון לחדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להון משתיא ופטיר אפה להון ואכלו: עד לא שכיבו ואנשי קרתא אינשין סדום אקיפו על ביתא מעולים ועד סבא כל

אבן עזרא

ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ, וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם, ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירושה רציתי וכן הואיל משה, וכ"ף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד, וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמו: אולי יחסרון חמשה, והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר, וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את הכל ואח' כן אמר אולי יחסרון התשיעי' מהמספר אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם, וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יצריך חבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר הרביעית גם השליש' גם החצי וי"א למה לא הפחי' מעשר' בעבו' היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו וזה אינו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: ואברהם שב למקומו, אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכי' ומשם ישקיף על פני סדום ואף על פי שהוא כתו' וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדם אחר בואו המשם היה כי לא נהפכה סדו' בלילה כי כן העיר הכתוב, ופי' בערב בפסח מצרי': אפים, עד שם אפיו בארץ והם ה האחורי' שהם גבוהים על הפני': הנה נא אדני, רבותי לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטון טעמה שיסור ממקומו ו וילך אל הקורא ואו אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא, אם לא תפצר וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים וכן ואון ותרפים הפצר: נסבו מבנין נפעל: כל

בעל הטורים

ומצות, ב' במסורת ומצות אפה ויאכלו, ואידך בלי אש ומצות מלמד שבפסח היה דילפינן ומנו' דהכא ממצות דהתם, ישכבו שנים במסורת טרם ישכבו, ערלים ישכבו, ויחדו על עפר ישכבו, ביחזקאל פי' ערלים ישכבו האומות שהם כאנשי סדום, כי על כרותי' וכיוצא בהם נאמר זונה פנות:

איתבהו ויאמר ויאמר וסי' ויוסף עוד לדבר אליו, ויען השליש, וחברו: הארבעים ג' וסי' לא אעשה בעבור הארבעים, בשנת הארבעים לצאת בני ישראל, בשנת הארבעים למלכות דוד: העשרים ג' וסי' לא אעשה בעבור העשרים, נגד העשרים אשר לחצר, ליחזקאל העשרים: לאדני, ז' כתיב כן מסר בתלים סימן כ"ב: ואדברה ד' וסי' אל נא יחר, האזינו, אגידה, שמעה עמי, וחד אדברה גם אנכי ככם: סדמה ג' וסי' באכה סדמה ועמרה, ויפנו משם האנשים, ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג' וסי' והשכמתם והלכתם, והשכמתם מחר, דפלגש בגבעה, ועבדי אדניך אשר באו: לא ב' דגושי' וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין, ויאמרו לא כי מלך ימלך עלינו, וב' לו וסי' ויאמרו לו חכמיו, ויאמרו לו חחרש: ברחוב ד' וסי' כי ברחוב נלין, רק ברחוב אל תלן, כי כשלה ברחוב אמת, ברחוב אכין מושבי: ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד, קח נא את ברכתי, ויקם האיש ללכת, ויאמר חי יי אשר עמדתי, וכל ויפצרו דכו' במ"א ויפרצו בו עבדיו: ומצות ב' וסי' ומצות אפה, צלי אש ומצות: ישכבו ג' וסי' סרם ישכבו, ערלים ישכבו, יחד על עפר ישכבו, אנך: נסבו ב' וסי' סדם נסבו על הבית, גבעה נסבו: על הבית ד' וסי' סדם נסבו, ושלח את הצפור החיה, וכל ישראל ראים ברדת, כי שמך נקרא על הבית, דר"ה:

כל העם מקצה, מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: ונדעה אותם, במשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש: האל, כמו האלה: כי על כן באו, כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא: גש הלאה, קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה הנה הרחקי ממך והלאה גש הלאה המסך להלן בלשון לעז טריטי דוס לדבר מיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגע בי וכן גשה לי ואשבה המסך לצדדין בעבורי ואשב אצלך אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך על שאמר להם על הבנות אמרו לו גשה הלאה לשון נחת ועל שהיה מליץ על האורחים: האחד בא לגור, אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ועכשיו מוכיח אותנו: דלת, הסובבת לנעול ולפתוח: פתח, הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים, מכת עורון: מקטן ועד גדול, הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: עוד מי לך פה, פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך, אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך, בני בנותיך הנשואות, ומדרש אגדה עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: חתניו, שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו, שאותן שבבית ארוסות להם: ויאיכו, כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות, המזומנות לך בבית להצילם ומדרש אגדה יש וזה ישובו של מקרא: תספה, תהיה כלה עד תם כל הדור מתורגם עד דסף, ויתמהמה, כדי להציל את ממונו: ויחזיקו, אחד מהם היה שליח להצילו וחברו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: המלט על נפשך, דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל

ונרעה ה' וסי' מסר ביונה סי' ז': תרעו ה' וסי' אל נא אחי, אל אחי אל תרעו נא, ואם הרע תרעו, אל תגעו במשיחי, דתהלים, וחברו דד"ה: באיש ח' וסי' מסר בפרשת נצבי': הביתה יח וסי' כו' במס' רבת': להן יד וסי' כו' במסר' רבת': הלאה ב' וסי' גש, זרה: בסנורים ג' וסי' ואת האנשים אשר פתח, הך נא את הגוי הזה,

אבן עזרא

כל העם מקצה, שלא היו שמוכים אל הבית: ונדעה אותם, כמו לשכיבה: הפתח', אל הפתח תי"ו דלת כימן זקנה ושמלה חסר: ידעו איש, לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה: האלה, כמו האלה, ויאמר הגאון כי בעבור השליטי שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמית: בסנורים, מלה רביעית וחברתה במעט אלישע ופירושו מחסך העין והלב: עוד מי לך פה, אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טענה על האומ' כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתי אנחנו גם הא' מדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: לוקחי בנותיו, ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד הנמצאות, ויאמ' ר' יונ' הספרדי המדקד' כי לא יתכן לאמ' וכמו עלה השחר ושכח ורבו כמו רבו, ויאיצו, כמו ויציקו כמו אצים לאמר ויתמה מהפו' שחבר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה והנה שכח כי שני ההי"ן מ מפיקין רק הוא לשון עכוב ושרשו משולש והפ"א כפול: ויחזיקו, יבאר מפחד ואין בו כח לברוח, ומלת כהוציאם שם הפועל כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם כינוי הפועלי' והם המלאכים ואותם פעולים: אל

כל העם מקצה: ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם: ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו: ויאמר אל נא אחי תרעו: הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קרתי: ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפט שפוט עתה נרע לך מהם ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת: וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצא הפתח: ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום: כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פני יהוה וישלחנו יהוה לשחתה: ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יהוה את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו: וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון העיר: ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יהוה עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר: ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך

כל עמא מסופיה: וקרו ללוט ואמרו ליה אן גובריא דאתו לותך בליליא אפקינון לותנא ונדע יתהון: ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי: ואמר בבעו כען אחי לא תבאישון: הא כען לי תרתין בנן דלא ידעו גבר אפק כען יתהון לותכון ועבידו להן כדתקין בעיניכון לחוד לגבריא האילין לא תעבדון מדעם ארי על כן עלו בטלל שריתי: ואמרו קריב להלאה ואמרו חד אתא לאיתותבא והא דאין דינא כען נבאיש לך מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למיתבר דשא: ואושיטו גבריא ית ידיהון ואעילו ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו: וית גבריא דבתרע ביתא מחו בשברירא מזעירא ועד רבא ולאיאו לאשכחא תרעא: ואמרו גבריא ללוט עוד כאן לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא אפיק מן אתרא: ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבלתהון קדם יי ושלחנא יי לחבלותה: ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי בנתיה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרתא והוה כמחייך בעיני חתנוהי: וכמיסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחא מהימנן עמך דילמא תלקי בחובי קרתא: ואתעכב ואתקיפו גבריא בידיה ובידא דאתתיה ובידא תרתין בנתיה כדחס יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא: והוה כד אפיק יתהון לברא ואמר חוס על נפשך

את המקום וכסבר אתפמיא אסר נכמך עליו כיתנא אל המקום

ויתמהמה ל' רפ' מ מרעיתי' ויש שנוהגי' כאן פס' וטעות כי לא כמנה פום כפק את המלטא ומכני שים בג' קס' אזא המלפלת לפעמי' מלך ולפעמים משר' נשיאת מולכת או בת הכבן להבדיל בין המלך אל בלא פסיק לעולם הוא מולכת וכת הם טעים:

בעל הטורים

מקצה ב' במסורת כל העם מקצה. כי כלכרה עירו מקצה: גבי כבור נאבד לומר לך שראויין הוי למפולת כאלו. ועוד כי בימכו באין כלכרה גם עורם מקצה. מי לך פה בגימטריא בועז רות לבועת סיגה. קומו צאו מן המקום. ב' במסורת הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי לאמר שכיתהלקו ישראל לבתות ומהם שכא היו רוכים לנאת ומתו בשלשת ימי אפילה:

ויכם בסנורים: עד יד חס' וסי' כו' במסר' רבת': הוצא ח' וסי' וכל אשר לך בעיר הוצא, המקלל, והוצא את האיש אשר בא אל ביתיך, הוצא את בנך וימת, הוצא לבוש לכל עבדי, וא' והוצא את עמי בני ישראל. משחתים ה' וכי' כי משחתים אנחנו, משחתים אותו בתוכו, משחיתם להפיל החומה ל' כתי' כן, ועוד העם משחתים, כלם משחיתים המה, וקדשתי עליך משחתים, בנים משחתים. וחד המשחיתם את הארץ וכ"כ: גדלה ג' וסי' כי גדלה צעקתם את פני יי', והנה כאשר גדלה נפשך היום, ואשמתינו גדלה, אנך: ויחזיקו ד' מל' וב' חס' וסי' ויתמהמה, ויחזיקו ביד שמאלם, איש ביד רעהו, חס' באלהים אחרים, דמלכים, חס' וחברו דד"ה, ויחזיקו בשביה: וביד אשתו וביד כ"ה פסו' דמי' וסי' כו' במסר' רבת': ויצאהו ג' ב' חס' דחס' וא' מלא וסי' ויתמהמה: ויצאהו דגבעות, ויצאהו לחרש העץ, בתרא מלא ל': ויביאהו ז' חסרים בליש' וסי' במסר' רבת':

אל תביט אחריך, אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר, ככר הירדן: ההרה המלט, אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה ועכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו׳ אשלים הרבה היו לו ונתישבו עד חברון: המלט, לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אישמוציר בלע״ז וכן והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם ככפור נמלטה ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: אל נא אדני, רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען יי׳: אל נא, אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא, לשון בקשה: פן תדבקני הרעה, כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל וכשאבוא אצל צדיק אני כרשע וכן אמרה הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשי עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: העיר הזאת קרובה, קרוב ישיבתה נתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ״ב שנים שפלג מת בשנת מ״ח לאברהם כיצד פלג חי אחר הולידו את רעו ר״ט שנה מהם כלו ל״ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור שלשים הרי ס״ב ומנחור עד שנולד תרח כ״ט הרי צ״א ומשם עד שנולד אברהם ע׳ הרי קס״א תן להם מ״ח הרי ר״ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן תשעים ותשע שנה הרי מדור הפלגה ה׳ עד כאן חמשים ותשע שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנ׳ אמלטה נא, נא בגימטריא חמשים ואחת: הלא מצער היא, עונותיה מועטין ויכול אתה להמתין בה: גם לדבר הזה, לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי, הופך אני כמו עד בואי אחרי ראותי מדי דברי בו: כי לא אוכל לעשות, זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפי׳ לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל, לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער, על שם והיא מצער: ויי׳ המטיר, כל מקום שנ׳ וי״י הוא ובית דינו: המטיר על סדום, בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב״ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אילו היתה לבנה מושלת לא היינו חרבין כולנו ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבים לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש, בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש: מאת יי׳ דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי וכן אמר דוד קחו עמכם מעבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי אף כאן מאת יי׳ ולא אמר מאתו: מן השמים, והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו׳ כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ויהפוך את הערים וגו׳, ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו׳: ותבט אשתו מאחריו, מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח, במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: קיטור, תימור של עשן טורקא בלעז״: כבשן, חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: ויזכור

תביט ה׳ וסי׳ אל תביט אחריך, למה תראוני און: טהור עיני׳ מראו׳ רע, עמל וכעס תבי׳, רק בעיניך תבי׳: כל ר״פ דספר׳ ותנה במ״ז הנה וסי׳ במס׳ רבת׳: ותגדל ל׳, ותגדל חסדך, תגדל ל׳ ב׳ תרא ביו׳ אחיך ותפל ל׳, ותגד׳ עד צבא השמי׳, וחד תפל ויאמ׳ חמלך להם׳ ותשמע ל׳ ויזבחו ביו׳ ההו׳, וחד תשמע זעקה מבתיהם׳

אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט פן תספה: ויאמר לוט אלהם אל נא אדני: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי: הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי: ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת: מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה על כן קרא שם העיר צוער: השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה: ויהוה המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יהוה מן השמים: ויהפך את הערים האל ואת כל הככר ואת כל ישבי הערים וצמח האדמה: ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני יהוה: וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן: ויהי בשחת אלהים את ערי הככר

לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתיזב דילמא תלקי: ואמר לוט להון בבעו יי: הא כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טובך די עברת עמי לקימא ית נפשי ואנא לית אנא יכיל לאשתזבא לטורא דילמא תערעינני בישא ואימות: הא כען קרתא הדא קריבא למערק לתמן והיא זעירא אשתיזיב כען לתמן הלא זעירא היא ותתקיים נפשי: ואמר ליה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא למהפך ית קרתא דמליתא עלה: אוחי אשתיזיב לתמן ארי לא איכול למעבד פתגמא עד מיתך לתמן על כן קרא שמא דקרתא צוער: שמשא נפק על ארעא ולוט על לצוער: ויי אמטר על סדום ועל עמורה גפריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: והפך ית קרויא האילין וית כל מישרא וית כל יתבי קרויא וצמחא דארעא: ואסתכיאת אתתיה מבתרוהי והות קמא דמלחא: ואקדים אברהם בצפרא לאתרא דמשמיש תמן בצלו קדם יי: ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא מישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא: והוה כד חבל יי ית קרוי מישרא

אבן עזרא

אל תביט אחריך, אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: אל נא אדני, חול וקמץ בעבור שהוא סוף פסוק. ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז״ל כי אל נא מגזרת הואל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי, ואמ׳ לאחד מהם עבדך מחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים, ותי״ו מות מובלע בתי״ו ומתי כי התי״ו והיו״ד כימן היחיד בפעלי והיה כן בעבור התחברות שני תוי״ן וכן אותו תשחית וכרת: מצער, קטנה מגזר׳ צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו סגל: מאת יי׳, לשון נחות והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחד ה׳ פעמים בני ישראל: וצמח האדמה, נשרפו האילנות: מאחריו, מאחרי לוט: נציב, כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והיה עם מלח כי כן כתו׳ גפרית ומלח כמהפכת סדו׳, גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמ׳ המלאך: כקיטור, כעשן מגזרת קטור׳: הכבשן, מקום אש דולקת תמיד:

אשר

בעל הטורים

ותבט אשתו נב״ נוטרי׳ היא עידית, השמש יצא וכו׳, הפסוק הזה מתחלתו עד סופו ואין בו אלא מלא״ר טנ״ה ה׳ מילין קודם סינה השמש:

ותהלך ל׳, ויט משה את מטהו, וחד תהלך לשונם, ותרץ ל׳, ותשלך אשה, וא׳ תשלך: אמלטה חד מן י״ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ רוחא מלרע וכו׳ במסר׳ רבת׳: ה׳ פסו׳ אית בהון שמה שמה וסי׳ מהר המלט, ויסר ב׳ העליה וישכב׳, מקום המשפט׳ מתרפקת על דודה: מצער ד׳ וסי׳ הנה נא העיר הזאת קרבה׳, ב׳ בו׳, והיה ראשיתך מצער׳, וחרמנים מהר מצער: ותחי ג׳ וסי׳ ותחי נפשי׳, ויאמר ירמיהו לא יתנו׳, הטו אזנכם ולכו אלי: נשאתי י״ט וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: יצא ג׳ סבירין יצאה וקרי׳ יצא וסי׳ השמש יצא׳, בצל חשבון עמדו׳, ומן אחת מהן יצא קרן אחת: וי״י ז׳ בטע׳ ר״פ וסי׳ המטיר על סדם׳, נתן חכמה לשלמה׳, נתן קולו לפני חילו׳, הטיל רוח גדולה׳, שב את שבות איוב׳, ברך את אחרית׳, וי״י השמיע אל מחנה: האל ח׳ סבירין ב׳ מסר בפרשת תולדת: וישקף ד׳ וסי׳ וישקף על פני סדם׳, וישקף אבימלך וישקף יי׳ אל מחנה׳, וישקף ארונה: קיטר ד׳ וסי׳ עלה קיטר הארץ׳, ב׳ בו׳, כנאד בקיטר׳, אש וברד:

ויזכור אלהים את אברהם · מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה יודע שרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקדוש ברוך הוא עליו: כי ירא לשבת בצוער · לפי שהיתה קרובה לסדום: אבינו זקן · ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד ואיש אין בארץ · סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה: ותשקין וגו׳ · יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה · ובצעירה כתי׳ ותשכב עמו בצעירה לפי שלא פתחה בזנות ואחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפירש · ובקומה · של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואף על פי כן לא נשמ׳ ליל שני מלשתו׳: ותהרין · אף על כי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן לחוץ ועברו מביאה ראשונה: מואב · זו שלא היתה צנועה פירש׳ שמאביה הוא · אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: ויסע משם אברהם · כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם · דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: ויאמר אברה׳ · כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבי׳ פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו · על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו׳ ואל מות חמיה שניהם בלשון על: לא קרב אליה · המלאך מנעו כמה שנ׳ לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדי׳ תהרג · אף אם הוא כדי׳ תהרגנו שמא כך דרכך לאבד אומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומ׳ שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומ׳ להרגני: גם היא · לרבו׳ עבדי׳ וגמלים וחמורים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי · שלא דמיתי לא טא:

ובנקיון

ויזכר אלהים ד׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח · ויזכר אלהים את אברם · ויזכר אלהים את רחל · ויזכר אלהים את בריתו: וישלח כ״ב וסי׳ מסר בפר׳ נח · ישב ט״ו פתחין וה׳ קמצין וסי׳ במס׳ רבת׳: בהן י״ח ט״ו קמץ וג׳ פתח ן וסי׳ במסר׳ רבת׳: ונחיה ג׳ וסי׳ מאבינו זרע · וחבירו · ונחיה סוס ופרד · אביהן ז׳ וסי׳ ותשקין

ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט: ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער וישב במערה הוא ושתי בנתיו: ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע: ותשקין את אביהן יין בלילה הוא ותבא הבכירה ותשכב את אביה ולא ידע בשכבה ובקומה: ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה מאבינו זרע: ותשקין גם בלילה ההוא את אביהן יין ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא ידע בשכבה ובקמה: ותהרין שתי בנות לוט מאביהן: ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום: והצעירה גם הוא ילדה בן ותקרא שמו בן עמי הוא אבי בני עמון עד היום: ס ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר: ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה: ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל: ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם היא אמרה אחי הוא בתם לבבי

ר״פ כ״ב · ל׳ כל ל״ס · חס׳ כת׳ב מ׳ל · י״ח ט״ו קמ׳ וג׳ פתחי׳ · ג׳ מ׳ל בליש׳ · ל׳ מ׳ל · ל׳ · ג׳ · ב׳ · ב׳ חס׳ בתו׳ · י״א · נקוד על ו׳ · ג׳ חס׳ בטע׳ ויתר מ׳ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ט · ט׳ מיחדין · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ · יס מדנ׳ יפו׳ הלמד וטוע׳ מ׳ כתו׳ · ל׳ ורפי · ל׳ כת׳ י׳ כתו׳

ל · מ · ל ה · א · ח

ודכיר יי׳ ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה יתיב בהן לוט: וסליק לוט מצוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארי דחיל למיתב בצוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה: ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא כאורח כל ארעא: איתא נשקי ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקיים מאבונא בנין: ואשקיאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובמקימה: והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא נשקיניה חמרא אף בליליא ועולי שכובי עמיה ונקיים מאבונא בנין: ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמרא וקמת זעירתא ושכיבת עמיה ולא ידע במשכבה ובמקימה: ועדיאה תרתין בנת לוט מאבוהן: וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב הוא אבוהון דמואבאי עד יומא דין: וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמיה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין: ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר: ואמר אברהם על שרה אתתיה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה: ואתא מימר מן קדם יי׳ לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מאית על עיסק איתתא די דברתא והיא אתת גבר: ואבימלך לא קריב לותה ואמר יי׳ העם אף זכאי תקטול: הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי

אבן עזרא

אשר ישב בהן · באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד בן אתונו באש ישרפו אותו ואתהן: ותאמר הבכירה · יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנו׳ חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים: בשכבה · שם הפועל ואם הוא בחירק וכן בשברי לכם: מואב · כמו מאב · וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: אל שרה אשתו: כמו על וכן אל הנער הזה · ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעי׳ גדולים ועל ביתו הנגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק היה מפרעה · וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעד נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב וגו׳ תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפיר׳ הגוי איש ובמלת לעם נכרי אאריך מעט:

לנגוע

בעל הטורים

כדרך שנים במסורת כדרך כל הארץ · כדרך יום כה גבי שליו מה כאן תשמיש המטה אף כאן ורהו מה שאז״ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו · ונחיה ג׳ במס׳ ב׳ נכאן ואיד׳ ונחיה סוס ופרד ולא נכרית תהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה· ובקומה נקוד על הוא״ו לומ׳ ששכבה עמו קודם ו׳ שעו׳ וקוד׳ חצות בעוד ששכתו חזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעו׳ והיינו דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בוי״ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על בן ידע בקומה· הצעירה הן שכבתי אמש סופי תיבות לאפרש שיכה לומר לך שיסן היה ולא הרגיש בה · הגוי גם צדיק תהרוג · פי׳ אם תהרוג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת ·

בלילה הוא ד׳ וכו׳ פתח וריק וקס ועדק

את אביהן · וחברו · ולכהן מדין שבע · ותבאן אל רעואל אביהן · כן בנות צלפחד תנייגא דפסוק · על מטה משפחת אביהן · ותקרבנה לפני אלעזר: ולא ידע י״א וסי׳ במסר׳ רבת׳: בלילה הוא ד׳ וסי׳ ותשקין את אביהן · ויבא יעקב מן השדה · ויקם בלילה הוא · ויבקש שאול להכות: ובאי ד׳ ג׳ חס׳ וחד מלא וסי׳ ובאי שכבי עמו · לכי ובאי אל המלך · שבי דומם ובאי בחשך · עורי צפון ובואי · בתרא׳ מ׳ל ושאר׳ חס׳: עד היום ט׳ מיחדין מסר במלכי׳ ב׳ סימן י׳: היא י״א כתיב יו״ד בתו׳ מסר פ׳ וישב: בעולת בעל ב׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ בעולת בעל · אשה בעולת בעל: אמר לי ה׳ דס׳ וסי׳ אמר לי אחתי היא · אמ׳ לי חיה תחיה · יען אמר לי יארי · והאלהים אמר לי לא · ואף דבריו אשר אמר · וב׳ ואמר לי וסי׳ ענה דודי · מה אדבר ואמר לי:

כ

ובנקין כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: ידעתי כי בתם לבבך וגו׳. אמת שלא דמית מתחלה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן שלא נגעת בה אלא חשבתי אני אותך מחטא: לא נתתיך. לא נתתי לך כח וכן לא נתנו אלהים וכן לא נתנה אביה לבא: השב אשת האיש. ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו או ישנאך ולא יתפלל עליך: כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך: מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא: אחותי בת אבי. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי וכדי לאמת דבריו השיבם כן ואם תאמר והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: ויהי כאשר התעו אותי וגו׳. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישבו עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקדוש ברוך הוא מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים אשר הלכו אלהים אלהים חיים אלהים קדושים וכל לשון אלהים לשון רבים וכן ויקח אדוני יוסף אדוני האדונים אדוני הארץ וכן בעליו עמו והועד בבעליו ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה כמו ותלך ותתע תעיתי כשה אובד יתעו לבלי אוכל יתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו וכן ואמר פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו: ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: ולשרה אמר. אבימלך הנה נתתי לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאילו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייס יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי עולם: ונכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלעז אשפרובי״ר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על תרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגם וחזית יתיך וית כל דעמך ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: וילדו. כתרגומו ואיתרוחו נפתחו נקביהם והולידו והיא לידה שלהם:

אנכי ידעתי ג׳ וסי׳ גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך. כי אנכי ידעתי את מריך. כי אנכי ידעתי את המחשבת. מחטו לי חד בתורה חד בנבי׳ חד בכתובים וסי׳ ואחשך גם אנכי אותך מחטו. חלילה לי מחטא. אשמרה דרכי מחטוא. דאו׳ כתיב טו דנבי׳ כתיב טא. דכתובים כתוב טוא: לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ על כן לא

ובנקין כפי עשיתי זאת: ויאמר אליו האלהים בחלם גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי על כן לא נתתיך לנגע אליה: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים מאד: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי: ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה: ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה: ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא: ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם וישב לו את שרה אשתו: ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב: ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת: ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו: כי עצר עצר יהוה

ובזכאות ידי עבדית דא: ואמר ליה יי בחלמא אף קדמי גלי ארי בקשיטות לבך עבדת דא ומנעית אף אנא יתך מלמחטי קדמי על כן לא שבקתך למקרב לותה: וכען אתיב אתת גברא ארי נביא הוא ויצלי עלך ותיחי ואם ליתך מתיב דע ארי ממת תמות את וכל דילך: ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוהי ומליל ית כל פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו גבריא לחדא: וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה עבדת לנא ומה חבית לך ארי איתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: ואמר אבימלך לאברהם מה חזיתא ארי עבדת ית פתגמא הדין: ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אתתי: וברם בקושטא אחתי בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו: והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דין טיבותיך די תעבדין עמי לכל אתרא דנהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: ודבר אבימלך ען ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא הוא ליך כסות דיקר חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית כל דעמך ועל כל מה דאמרית אתוכחת: וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: ארי מיחד אחד יי

נתתיך. ויאמרו כל הנשיאים. מאנה לנגוע נפשי בתרא מלא. אנך: ויתפלל ג׳ רפים וסי׳ ויתפלל בעדך. וישתחו ויתפלל אליו. ויתפלל בעדו תמיד. אנך: באזניהם ח׳ וסי׳ מסר פרש׳ כי תשא: יראת אלהי׳ ג׳ וסי׳ רק אין יראת אלהים. צדיק מושל יראת אלהים. ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים. אנך: והרגוני ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר. וסי׳ והרגוני על דבר אשתי. והרגני ושבו אל רחבעם. בתרא חס׳. חסדך ב׳ וסי׳ זה חסדך. היטבת חסדך האחרון: בטוב ט׳ דגושי׳ מסר בישעיה סימן ז׳: אלף כסף ג׳ וסי׳ נתתי אלף כסף לאחיך. ולא אנכי שוקל על כפי. איש יביא בפריו אלף כסף. אנך: כסות ג׳ וסי׳ עינים. לאבדון. בקרה: וירפא ב׳ וסי׳ אלהים את אבימלך. וישמע אלהים אל חזקיהו:

אבן עזרא

לנגוע. ולנגעת כמו לנטוע ולנטעת וכלם הם שמות פועל: מה עשית לנו. בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט: אחותי בת אבי. י״א שהוא כמו אלהים אבי אברהם והנכון בעיני שרחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה והפסוק אנכי עשו בצורך אביא חברים: התעו אותי אלהים. לשון קדם והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה בלב גם כן כתוב למה תתענו יי: אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישראל: הנה הוא לך כסות עינים. י״א כי הוא רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהיה כסות עינים מוסף עצמו ואחר עמו כמו אל בקפך תוכיחני ורבים אחרי׳ והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא אים את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו ויהיה וי״ו ונוכחת כפ״א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפי׳ כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברה׳ אחי הוא והנה פי׳ ואת כל ועם כל זה נתוכח שרה. וי״א כי הנה הו׳ לך על הכסף לקנות מלבוש. ואלף נתתי מוסבת עצמ׳ ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעיני׳ ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר כ נתתי לאברה׳ צאן ובקר ועבדים ושפחות ויותר נכון להיות פירוש כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני. ואת כל ועם כל בני אדם הוא לך כסות עיני׳ ונוכחת דברי משה ויעמוד טעם הו״ו ב במקומו והגאון אמ׳ שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחי׳: וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך וכן ויגם דמי מלחמה בשלום בעמוד ענן ידב׳ איהם לא בני עדה אשר עברתי אותך כהן אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו הלא תראה שהוא מפור׳ בפסוק השני כי עצר עצר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרי׳ שהיה עצור לצאת לחוץ.

בעל הטורים

ויתפלל ג׳ במסורת ויתפלל בעדך ואידך וישתחו ויתפלל. ויתפלל בעדו תמיד. תלמד שהיה אבימלך צריך לפייס לאברהם שיתפלל בעדו וזהו וישתחו לו ויתפלל ולא כתיב פעם לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתי׳ ויתפלל בעדו תמיד. והרגוני ב׳ במסורת והרגוני על דבר אשתי והרגוני ושבו אל רחבעם שאמר ירבעם שתשוב ישראל שאותם היו נאים לאומות העולם. ויזיהו הנא כתי׳ ת׳ ויתם אמר שאינם רשעים כל כך כמו אומות העולם. ולשרה ב׳ במסורת ולשרה אמר. ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה: הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה ויהיה לו כהות עיני׳ דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות:

וגם כל״ד פ רא׳ נגע במגנם. לאחיך ל׳ וכל שמות׳ דכו׳ במ״א יואב אחיך. אמהתיו כל ליש׳ חס׳ במ״ב מלא׳

בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: וי"י פקד את שרה. סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו׳ וסמיך ליה וי"י פקד שפקד כבר קוד׳ שרפא את אבימלך: פקד את שרה. בהריון: כאשר דבר. בלידה ומה היא אמירה והיכן הוא דבור אמירה ויאמר אלהי׳ אבל שרה אשתך דבור היה דבר י"י אל אברהם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה והביא היורש משרה: ויעש י"י לשרה כאשר דבר. לאברה׳: אשר דבר אתו. דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב איך שרט לו שריטה בכותל אמ׳ לו כשתגיע חמה לשריט׳ זו בשנה האחר׳ תלד: יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומ׳ אבטח׳ ומבטיח ועושה: מלל. שינה הכתו׳ ולא אמר דבר גימטריא שלו ק׳ כלומר לסוף ק׳ לאברה׳: היניקה בנים שרה. ומהו בני׳ לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והניקה אותם: ויגמל. לסוף כ"ד חדש: משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך: מצחק. לשון ע"ז כמו שנאמר ויקומו לצחק. ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימ׳ לצחק בי. ד"א לשון רציח יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו׳. היה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א כמתלהלה היור׳ זקים וגו׳ ואמר הלא מצחק אני: עם בני עם יצחק. מכיון שהו׳ בני אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי׳ אינו בני זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהם בו: על אודו׳ בנו. ששמע שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: שמע בקולה. למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהי׳ שונאו על שיצא לתרבו׳ רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניס׳ בו שרה עין רעה ואחזתו חמ׳ ולא יכול לילך ברגליו. ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה: ויכלו המים. לפי שדרך חולי׳ לשתות הרב׳: מנגד. מרחוק: כמטחוי

אבן עזרא

ומלת כל רחם טעמה עליהם. ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו הצאן: למועד אשר דבר אתו המלאך ששאל איה שרה אשתך גם שב אליו כי כן אמ׳ לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן: מצחק. כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה: אודות. כמו דבר: וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו משפח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה מדבת לבו והתימ׳ מזה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו י"י ואילו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרונ׳ אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן ש׳ הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך וישלח׳ ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי׳ הכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בנגב היה אברה׳ והנה היא הלכה ולא ידעה ה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה בצמא השליכתו: תחת אחד השיחים. האילנים: כמטחוי

דבר אותו אלהים. כל דבור אותו אתם אתך במ"ט אותו אותם אותך. וסי׳ ותהר ותלד שרה. וידבר משה ואלעזר. ויגש צדקיה בן כנענה. וחברו. ודברתי משפטי אותם. רוח מלא מאלה יבא לי. אלכה לי אל הגדולים. צדיק אתה י"י כי אריב. הלוך אל בית הרכבים. וכל דבור דיחזקאל דכו׳: שם ו׳ פתח מסר

בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם: ס

כא

א ויהוה פקד את שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר: ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים: ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק: וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: ה ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו: ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי: ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקניו: ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק: ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק: י ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק: וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע: וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא: וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע: טו ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד השיחים: ותלך ותשב לה מנגד הרחק

באפי כל פתח וולדא לבית אבימלך על עיסק שרה אתת אברהם: ויי דכיר ית שרה כמא דאמר ועבד יי לשרה כמא דמליל: ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסבתוהי לזמנא דמליל יתיה יי: וקרא אברהם ית שום בריה דאתיליד ליה דילידת ליה שרה יצחק: וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא יומין כמא דפקיד יתיה יי: ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד ליה ית יצחק בריה: ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל דשמע יחדי לי: ואמרת מהימן דאמר לאברהם וקיים דתוניק בנין שרה ארי ילידית בר לסבתוהי: ורבא רביא ואיתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית יצחק: וחזת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם מחאיך: ואמרת לאברהם תריך ית אמתא הדא וית ברה ארי לא ירת בר אמתא הדא עם ברי עם יצחק: ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק בריה: ואמר יי לאברהם לא יבאיש בעינך על עולימא ועל אמתך כל דתימר לך שרה קביל מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנין: ואף ית בר אמתא לעמא אשויניה ארי ברך הוא: ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורוקבא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה ואזלת וטעת במדבר בארא דשבע: ושליMו מיא מן רוקבא ורמת ית רביא תחות חד מן אילניא: ואזלת ויתיבת לה מקביל ארחיק

בפרשת לך לך. השמע ד׳ וסי׳ כל השמע יצחק לי. כנפל בהם בתחלה ושמע השמע. ושמע השמע׳ ובדברי אתך: מלל ב׳ בתרי לישני וסי׳ מי מלל לאברהם. שמר מה מליל בתרא מל׳: הניקה ה׳ מל׳ בליש׳ היניקה וסי׳ בנים שרה. גמלים מיניקות. להיניק את בני. ושרותיהם מיניקותיך. היניקו גוריהן: משתה גדול ב׳ וסי׳ ויעש אברהם משתה גדול. ויעש המלך משתה גדול: גרש ג׳ וסי׳ גרש האמה הזאת. כשלחו כל"ה גרש. גרש לץ: ואת בנה ב׳ דסמיכי וסי׳ גרש האמה. ואת בנה המת השכיבה: אודת ד׳ כתיב כן וסי׳ על אודת בנו. על אודת הבאר. ויספר משה לחתנו. אל אודת הרעה: יקרא כ"א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וישלחה ב׳ וחס׳ וסי׳ וישלחה ותלך ותתע. ותלך בכל גבול ישראל: ויכלו ג׳ וסי׳ המים מן החמת. בבשת ימי. באפס תקוה. אנך: ותשלך ג׳ וסי׳ ותשלך את הילד. ותשלך אשה אחת פלח. ותשלך דברי אחריך. אנך: אחד כ"ה פתחין וסי׳ כו׳ במסרה רבת׳:

בעל הטורים

וי"י פקד כל מקום שנאמר וי"י הוא ובית דינו שנתנו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן תאמר את הקץ שנגזרת ועכו אית׳ ארבע מאו׳ שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה. ד"א שאמרו בנות לוט שנתעברו בביאת איסור מאביהן. ושרה לא נתעבר מאברהם. ד"א שאמרו כשקדה עם אבימלך ונתנבת ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אחר עקירת פרעה לפי שכאן היה משמוש ידים ולא היה תכר כי אם ביאה. פקד את שרה בגימטריא אף כל העקרות פקד. מלל שנים במסר׳ בתרי לישני מי מלל לאברהם ואידך שומר מה מלילה שומר מה מליל מרכז במכלת אדום. לומר שבזכו׳ אברהם יהיה מפלת אדום. מלל בגימטריא ק׳. לומר כשהיה אברהם בן ק׳ היניקה בנים שרה. מצחק. בגימטריא להרג. זהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להורגו. גרש ג׳ במסורת גרש את האמה. גרש לץ. בלה גרש יגרש. גרש את האמה הזאת ואת בנה ואז יגרש הלץ ובשביל שגרשה שרה להגר מביתה נענשה ונשתעבדו בניה והוצרכו להתגרש משם. ויכלו ג׳ במסור׳ הכא ויכלו המים ואידך ויכלו באפס תקוה. ויכלו בבושת ימי. כיון שכלו המים ימי קלו ויכלו בבושת שמיתת צמא מגונה מאד.

כמטחוי קשת׳ כשני טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת המשפט הוא ליכתב לכאן כמו בחגוי הסלע מגזרת וחית אדמת יהוד׳ למצרים לחגא ומגזרת יחוגו וינועו כשכור וכן קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד׳ כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: את קול הנער׳ מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל: באשר הוא שם׳ לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישר׳ בצמא כשהגלם נבוכד נצר שנא׳ משא בערב וגו׳ לקראת צמא התיו מים וגו׳ כשהיו מוליכין אותן אצל ערביים היו ישר׳ אומ׳ לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר מליח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת: רבה קשת׳ יורה חצים בקשת: קשת׳ על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי״ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטים את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו׳: מארץ מצרים׳ ממקום גדוליה שנ׳ ולה שפחה מצרית וגו׳ היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: אלהים עמך׳ לפי שראו שיצא מסכנת סדום שלום ושם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקד אשתו לזקוניו: ולניני ולנכדי׳ עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך׳ שאמרתי לך הנה ארצי לפניך: והוכיח׳ נתווכח עמו על כך: בעבור תהיה לי׳ זאת: לעדה׳ לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר׳ מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם: אשל׳ רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירו׳ ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ׳ ויטע אהלי אפדנו:

ויקרא

שמע אלהים ג׳ דס׳ וסי׳ כי שמע אלהים׳ שמע אלהים ויתעבר׳ אכן שמע אלהים הקשיב: באשר ט״ו וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויהי בעת ההיא ג׳ וסי׳ ויאמר אבימלך ופיכל׳ וירד יהודה׳ וירבעם יצא: והוכח ג׳ חס׳ ׳ב ליש׳ וסי׳ והוכח אברהם׳ ומשובתך תוכחך׳ אשרי הגבר יוכחנו אלוה׳ עמך ׳ב באורי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳

כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע

כמיגד בקשתא ארי אמרת לא אחזי במותא דרביא ויתיבת מקביל וארימת ית קלה ובכת׃ ושמיע קדם יי ית קליה דרביא וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה לך הגר לא תדחלי ארי שמיע קדם יי לקליה דרביא באתר דהוא תמן׃ קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידיך ביה ארי לעם סגי אשויניה׃ וגלא יי ית עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת ומלת ית רוקבא מיא ואשקיאת ית רביא׃ והוה מימרא דיי בסעדיה דרביא ורבא ויתיב במדברא והוה רבי קשתא׃ ויתיב במדברא דפארן ונסיבת ליה אמיה אתתא מארעא דמצרים׃

והוה בעדנא ההוא ואמר אבימלך ופיכל רב חיליה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל דאת עביד׃ וכען קיים לי במימרא דיי הכא דלא תשקר בי ובברי ובבר ברי כטיבותא די עבדית עמך תעבד עמי ועם ארעא דאיתותבתא בה׃ ואמר אברהם אנא אקיים׃ ואוכח אברהם ית אבימלך על עיסק בירא דמיא די אנסו עבדי אבימלך׃ ואמר אבימלך לא ידעית מאן עבד ית פתגמא הדין ואף את לא חויתא לי ואף אנא לא שמעית אלהין יומא דין׃ ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קיים׃ ואקים אברהם ית שבע חורפן דען בלחודיהן׃ ואמר אבימלך לאברהם מה אינון שבע חורפן אלין דאקימתא בלחודיהן׃ ואמר ארי ית שבע חורפן תקביל מן ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי חפרית ית בירא הדא׃ על כן קרא לאתרא ההוא באר שבע ארי תמן קיימו תרויהון׃ וגזרו קיים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חיליה ותבו לארעא דפלשתאי׃ ונציב אילנא בבאר שבע

אבן עזרא

כמטחוי קשת׳ כדרך ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ: רבה קשת׳ כמהו השמיטו א׳ כבל רבי׳ ואם הם שני שרשים כמו שרר ושרה גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת׳ שם התאר כמו גנב: הגם הלום׳ שעם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה: אם תשקור לי׳ מהבנין הקל ואין לו אח: לנכדי׳ בן בני: מה הנה׳ לשון נקבו׳: לבדנה׳ עם ה״א והיא לבדה: לעדה׳ כמו לעדות׳ ודע כי מלת שבועה עקרה שבע׳ ובמלת או השבע שבועה אפרשנה: אשל׳ אילן גם ויטע לאות׳ והאלהים

בעל הטורים

לנכדי בגימטריא בן בני. הנבת ב׳ במסו׳ הנבת לברכה. אתה הנבת כל גבולות ארץ. בזכות אברהם כרתו כל גבולות ארץ׃

ויקרא שם וגו' על ידי אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם משלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם: ימים רבים, מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם שבכל מקומו שיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנ' ויעבור אבר' ויעתק משם ויהי רעב וירד אבר' מצרים ובמצרי' לא עשה אלא ג' חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים וכן כ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתו' ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובי' עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם על כרחך אינם יתרי' יות' משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים כך בסדר עולם: אחר הדברים האלה, יש מרבותינו אומ' אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעש' אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמ' לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומ' לו זבח אותו לפני לא היה מעכב, וי"א אח' דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן שלש עשרה שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני, כך היא ענייתם של חסידי' לשון ענוה הוא ולשון זימון: קח נא, אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: את בנך, אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמ' לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ולמ' לא גלה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה, ירושלם וכן בדברי הימי' לבנו' בית ליי' בהר המוריה ורבותי' פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישר': ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו, לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים, הקב"ה מתהא הצדיקי' ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן אל הארץ אשר אראך וכן בוונה וקרא עליה את הקריאה: וישכם, נזדרז למצוה: ויחבש, הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים שאם יצטרך האח' לנקביו ויתרחק יהי השני עמו: ויבקע, תרגו' וצלח כמו וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלעז: ביום השלישי, למה איחר מלהראות מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום, ראה ענן קשור על ההר: עד כה, כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה, נתנבא ששובו שניהם: המאכלת, סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא וחרבי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה, ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדיו, אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: יראה לו השה, כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: ויעקד

והאלהים ז' וסי' והאלהים נסה, והאלהים יעננו, והאלדים אנה, והאלהים אמר לי לא תבנה, והאלהים נגף, והאלהים עשה שיראו, והאלהים יבקש: נסה ו' ב' כתיב סה וד' כתיב שא וסי' והאלהים נסה, ויואל ללב' כי לא נסה, אם נשאת נשא, ועל כל נשא ושפל, חירם מלך צר נשא, נשא לבבינו אל, ב' קדמאי

כב

וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם: וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים: פ

א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים

וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְעָלְמָא: וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין: וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַיְיָ נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא: וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחֵימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזֵיל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ: וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ: בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק: וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגּוּד וְנִתוּב לְוָתְכוֹן: וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת אֶשָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָא: וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא: וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי לֵיהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָא: וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא

וַעֲקַד

לך — חד מן יו"ד זקפין בטע'

ויאמר — ב' פסו' דאית בהון ד' ויאמר ויאמ' אחאב במי:

כתיב סה: ולך י"א וסי' כו' במסר' רבת': המריה ב' חד חסר וחד מלא וסי' ולך לך אל ארץ המריה, בהר המוריה קדמאה חסר: עצי עלה א"ב דע' א' נסיב ה' וא' לא נסיב ה' וסי' עצי עלה, וישכם אברהם בבקר, עצי העלה ויקח אברהם את עצי העלה, עיר אלהים, נהר פלגיו ישמחו, עיר האלהים, נכבדות מדבר עיר האלהים, עד חרמה, ויצא האמרי, עד החרמה, ויכום ויכתום, עם קדש, ואשמע את האיש, עם הקדש, וקראו להם, עם אלהים, ותאמר האשה, עם האלהים, ויתיצבו כל פנות: ביום השלשי ב' רפ' באו' וסי' וישא אברהם את עיניו, ביום השלשי נשיא: שבו ה' בתו' וסי' עם החמור, שבו וסחרוה, שבו איש תחתיו, שבו נא בזה, שבו נא בזה גם אתם: ונשובה ז' מסר בירמיה סימן מ"ו: המאכלת ג' וסי' ויקח בידו את האש, וישלח אברהם את ידו, ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת, דפלגש בגבעה: ב' פסו' דאית בהון ד' ויאמר וסו' ויאמר יצחק אל אברהם אביו, ויאמר אחאב במי:

אבן עזרא

והאלהי' נסה את אברהם יש אומ' כי הכ"מך תחת ס"ין והה"א תחת האלף וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעו' הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצ' וזה פי' נסה גם כי עתה ידעתי והגאון את' שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטעם הודעתי והלא ידע זה הגאון כי בשע' שנעקד בנו לא היו שם אפי' נעריו ואחרי' את' כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר וזאת תחשב לו לעולה ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרי' את' הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין והוכרנו אלה הגאוני' לפי' האלה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים את' שנה ואחר שהכתו' את' בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע הנסתרות: אחד ההרים, שם נבנה הבית וכן מפורש ויבן שלמ' את הבית בהר המוריה ואיננו הר גבוה וגו היה גורן ארונה: ויבקע עצי עולה, ושמם על החמור: בין השלישי, שיצא מבאר שבע, יש אומרי' איך את' אברהם ונשובה ואחרי' עמו כי היה בדעתו להביא עצמותיו ואברהם דחס כדי שלא יסורו עד שובו ושלא ירגיש יצחק ויברח ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים ואם דברי קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי"ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמ' אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח ואברהם

בעל הטורים

את המקום בגימט' זה ירושלם ואראך חסר כתי' ואראה ביה ארא ית שהשטן היה מראית המקום מלפניהם. אל ארץ המוריה בגימטריא בירושלם. ונשובה ב' במסורת ונפתחה ונשובה. כתנה ראש ונשובה. לכו ונשובה אל עירו'. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה. השיבנו יי' אליך ונשובה. לכו ונשובה עד יי' בזכו' אבר' שאמ' נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה והיכו לכו ונשובה. נחפשה דרכינו השיבנו יי אליך ונשובה ובזכות הגליות מתקבצו' לכו ונשובה אל עיר יי' ואם לא זכו אומר כתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם.

ויעקד. ידיו ורגליו מאחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדים אותן בו היה ניכר: אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: אל תשלח. לשחוט אמר לו א״כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב״ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אילין: בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומ' יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: ה׳ יראה. פשוטו כתרגומו ה׳ יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב״ה לעמו: היום. הימים העתידים כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על יום שעומדין בו. ומדרש אגדה ה׳ יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר ה׳ יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב שתים עשרה שנה לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע

אברהם אברהם פעמים כמו בחפזון: אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא ח״ת נאחז קמוץ או תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו ויש מפר׳ כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשון בכל מוכרת. וטעם בהר ה׳ יראה כאלה הדברים: כי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען. מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד: שער אויביו: מדינו בעלי שערים: עקב. שכר באחרית: וישב אברהם. ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו והלוא שמחנו ועזבו ואחר כן חיה אמר הפך הכתוב: ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה:

לשחט ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ לשחוט את בנו׳ לשחוט אליה׳ את העולה בתר׳ מל׳: ואל תעש ב׳ וסי׳ ואל תשלח ידך. ואל תעש לו רע: ירא אלהים ד׳ וסי׳ אל תשלח ידך אל הנער. יצא את כלם. השמת לבך אל. וחברו׳ אתה יד׳ כטע׳ לעיל וסי׳ במסר׳ רבת׳: בהר יי׳ דס׳ וסי׳ בהר יי׳ ג׳ יראה׳ לבא בהר יי׳ מי יעלה בהר יי׳:

וַיַּעֲקֹד֙ אֶת־יִצְחָ֣ק בְּנ֔וֹ וַיָּ֤שֶׂם אֹתוֹ֙ עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ מִמַּ֖עַל לָעֵצִֽים׃ וַיִּשְׁלַ֤ח אַבְרָהָם֙ אֶת־יָד֔וֹ וַיִּקַּ֖ח אֶת־הַֽמַּאֲכֶ֑לֶת לִשְׁחֹ֖ט אֶת־בְּנֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֨א אֵלָ֜יו מַלְאַ֤ךְ יְהוָה֙ מִן־הַשָּׁמַ֔יִם וַיֹּ֖אמֶר אַבְרָהָ֣ם ׀ אַבְרָהָ֑ם וַיֹּ֖אמֶר הִנֵּֽנִי׃ וַיֹּ֗אמֶר אַל־תִּשְׁלַ֤ח יָֽדְךָ֙ אֶל־הַנַּ֔עַר וְאַל־תַּ֥עַשׂ ל֖וֹ מְא֑וּמָה כִּ֣י ׀ עַתָּ֣ה יָדַ֗עְתִּי כִּֽי־יְרֵ֤א אֱלֹהִים֙ אַ֔תָּה וְלֹ֥א חָשַׂ֛כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידְךָ֖ מִמֶּֽנִּי׃ וַיִּשָּׂ֨א אַבְרָהָ֜ם אֶת־עֵינָ֗יו וַיַּרְא֙ וְהִנֵּה־אַ֔יִל אַחַ֕ר נֶאֱחַ֥ז בַּסְּבַ֖ךְ בְּקַרְנָ֑יו וַיֵּ֤לֶךְ אַבְרָהָם֙ וַיִּקַּ֣ח אֶת־הָאַ֔יִל וַיַּעֲלֵ֥הוּ לְעֹלָ֖ה תַּ֥חַת בְּנֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֧א אַבְרָהָ֛ם שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא יְהוָ֣ה ׀ יִרְאֶ֑ה אֲשֶׁר֙ יֵאָמֵ֣ר הַיּ֔וֹם בְּהַ֥ר יְהוָ֖ה יֵרָאֶֽה׃ וַיִּקְרָ֛א מַלְאַ֥ךְ יְהוָ֖ה אֶל־אַבְרָהָ֑ם שֵׁנִ֖ית מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ וַיֹּ֕אמֶר בִּ֥י נִשְׁבַּ֖עְתִּי נְאֻם־יְהוָ֑ה כִּ֗י יַ֚עַן אֲשֶׁ֤ר עָשִׂ֙יתָ֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה וְלֹ֥א חָשַׂ֖כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידֶֽךָ׃ כִּֽי־בָרֵ֣ךְ אֲבָרֶכְךָ֗ וְהַרְבָּ֨ה אַרְבֶּ֤ה אֶֽת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְכַח֕וֹל אֲשֶׁ֖ר עַל־שְׂפַ֣ת הַיָּ֑ם וְיִרַ֣שׁ זַרְעֲךָ֔ אֵ֖ת שַׁ֥עַר אֹיְבָֽיו׃ וְהִתְבָּרְכ֣וּ בְזַרְעֲךָ֔ כֹּ֖ל גּוֹיֵ֣י הָאָ֑רֶץ עֵ֕קֶב אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖עְתָּ בְּקֹלִֽי׃ וַיָּ֤שָׁב אַבְרָהָם֙ אֶל־נְעָרָ֔יו וַיָּקֻ֛מוּ וַיֵּלְכ֥וּ יַחְדָּ֖ו אֶל־בְּאֵ֣ר שָׁ֑בַע וַיֵּ֥שֶׁב אַבְרָהָ֖ם בִּבְאֵ֥ר שָֽׁבַע׃ פ

וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַיֻּגַּ֥ד לְאַבְרָהָ֖ם לֵאמֹ֑ר הִ֠נֵּה יָלְדָ֨ה מִלְכָּ֥ה גַם־הִ֛וא בָּנִ֖ים לְנָח֥וֹר אָחִֽיךָ׃ אֶת־ע֥וּץ בְּכֹר֖וֹ וְאֶת־בּ֣וּז אָחִ֑יו וְאֶת־קְמוּאֵ֖ל אֲבִ֥י אֲרָֽם׃ וְאֶת־כֶּ֣שֶׂד וְאֶת־חֲז֔וֹ וְאֶת־פִּלְדָּ֖שׁ וְאֶת־יִדְלָ֑ף וְאֵ֖ת בְּתוּאֵֽל׃ וּבְתוּאֵ֖ל יָלַ֣ד אֶת־רִבְקָ֑ה שְׁמֹנָ֥ה אֵ֙לֶּה֙ יָלְדָ֣ה מִלְכָּ֔ה לְנָח֖וֹר אֲחִ֥י אַבְרָהָֽם׃ וּפִֽילַגְשׁ֖וֹ וּשְׁמָ֣הּ רְאוּמָ֑ה וַתֵּ֤לֶד גַּם־הִוא֙ אֶת־טֶ֣בַח וְאֶת־גַּ֔חַם וְאֶת־תַּ֖חַשׁ וְאֶֽת־מַעֲכָֽה׃

קמ״ז אמצ״ן סימן

וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא׃ וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִכַּס יָת בְּרֵיהּ׃ וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַעֲבֵיד לֵיהּ מִדְּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעִית אֲרֵי דָחֵלָא דַיְיָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתָּא יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי׃ וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא חַד אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלָף בְּרֵיהּ׃ וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא אֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח׃ וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא׃ וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלָף דִּי עֲבַדְתָּא יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ׃ אֲרֵי בָרָכָא אֲבָרְכִנָּךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דִּי עַל כֵּיף יַמָּא וְיֵרְתוּן בְּנָךְ יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלָף דְּקַבֵּילְתָּא בְּמֵימְרִי׃ וְתָב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחֲדָא לִבְאֵר שֶׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְחַוָּא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ׃ יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל׃ וּבְתוּאֵל אוֹלֵיד יָת רִבְקָה תְּמָנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם׃ וּלְחֵינְתֵּיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה׃

מסרה

אנך: יראה י״ג וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וכחול ב׳ בתרי לישני וסי׳ וכחול אשר על שפת הים. וכחול ארבה ימים: וירש ז׳ חס׳ י׳ מסר ביהושע סימן יט׳ קדם׳ שער איביו׳ תני׳ שער שנאיו. אפס על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך: ויהי אחרי הדברי׳ האלה ג׳ וסי׳ ילדה מלכה. הנה אביך חלה. חמת יהושע: ויגד כ״ד וסי׳ במס׳ רבת׳: קמואל ג׳ וסי׳ ואת קמואל אבי ארם. קמואל בן שפטן׳ ללוי חשביה: ידלף ב׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ ואת פלדש ואת ידלף. מלר׳. ובשפלות ידים ידלף. מלעיל: ופילגשו ב׳ ר״פ וסי׳ ופלגשו ושמה ראומ׳. ופילגשו אשר בשכם:

בעל הטורים

לשחוט ג׳ במסורת׳ לשחוט את בנו׳ לשחוט את העולה בספר יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים עני׳ הקרבנו׳ מאברה׳ כדאמרינן כופתין היו התמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם׳ ה׳ יראה׳ בגמט׳ לומר לך שקרא שם המקו׳ יר׳ וזהו שאמר חז״ל אפילו שם הרם שעתיד הקב״ה לקרא לירושלים ירא׳ וזהו שנאמר ושם העיר מיום ה׳ שמה׳ בהר ה׳ ג׳ במסורת בתורה בנביאים בכתובים׳ בתור׳ בהר ה׳ יראה׳ לבא בהר ה׳ בישעי׳ מי יעלה בהר ה׳ בכתובים כנגד ג׳ רגלים שעולין להר הבית לרגל׳ עקב חסר שהוא בקולי כנגד תיבות ברית׳ ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים ס״ת ב׳ בגימטרי׳ מיכאל היה׳ והרבה ארבה את זרעך׳ ג׳ פעמים כתיב זרעך בפרשה כנגד ג׳ פעמים זרע שנקראו ישראל׳ כי הם זרע ברך ה׳ ׳כי בגימט׳ זרע אברהם׳ וכתיב ויו׳ ברך את אברהם בכל׳ זרע קדש מצבתה כנגד יצחק שנקרא שמו של הקב״ה׳ אות כנג׳ יעקב שהיה מטתו שלימה והוא דכתיב תתן אמת ליעקב׳ וכחול ב׳ במסורת וכחול אשר על שפת הים וכחול ארבה ימים וזה הוא שנאמר כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו גם כן באריכות ימים׳

רש״י

בבעובא לו לחברון כמו שאמ׳ ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם עשרים ושש שנים כמו שפרשנו למעלה: אחרי הדברי׳ האלה ויגד וגו׳. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומ׳ אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכל וממרא בשרו הקב״ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברי׳ האלה הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה: גם היא. אף היא השוות משפחותיה למשפחות אברהם יב׳ מה אברהם שבטים שיצאו מיעקב ח׳ בני הגבירות וד׳ בני שפחות אף אלו ח׳ בני גבירות וד׳ בני פלגש: ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה: חסלת וירא אליו

פרשה פרשה

רש"י

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כולן שוין לטובה: בקרית ארבע. על שם ארבעה ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. דבר אחר על שם ד' זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ: אחזת קבר. אחוזת קרקע לבית הקברות: לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם: נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעי בי: המכפלה. בית ועליה על גביו. דבר אחר שכפולה בזוגות: בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא: ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח חנם אני אי איפשי בכך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דונא"ש בלע"ז מוכן הוא אצלי הלואי נתתיו לך כבר: ביני ובינך. בין שני אוהבים כמותנו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: וישקול.

ויקם אברהם מעל קדמאה ויקם בטעמא מלעיל. תניי' ויקם אברהם וישתחו מלרע. מעל סי'. וישתחוו מלרע: גר ג' ר"פ וסי' גר ותושב אנכי עמכ'. גר בארץ ההיא. גר יתום ואלמנה. אנ"ך: ואקברה מתי. ג' זוגי' מן כ"ב בעינ' קדמא' חס' את תני' נסב את וסי' בהמלו בשר דאברה'. בהמלו את בשר דישמעאל. ואקברת

כג

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה: ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה: ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר: גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני: ויענו בני חת את אברהם לאמר לו: שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבור את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך: ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת: וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר: ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קבר: ועפרון ישב בתוך בני חת ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו לאמר: לא אדני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבר מתך: וישתחו אברהם לפני עם הארץ: וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה: ויען עפרון את אברהם לאמר לו: אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל כסף ביני ובינך מה הוא ואת מתך קבר: וישמע אברהם אל עפרון

תרגום אונקלוס

והוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חיי שרה: ומיתת שרה בקרית ארבע היא חברון בארעא דכנען ואתא אברהם למספד לשרה ולמבכה: וקם אברהם מעל אפי מיתיה ומליל עם בני חתאה למימר: דייר ותותב אנא עמכון הבו לי אחסנת קבורא עמכון ואקבר מיתי מן קדמי: ואתיבו בני חתאה ית אברהם למימר ליה: קביל מיננא ריבוננא רב קדם יי את ביננא בשפר קברנא קבר ית מיתך אנש מיננא ית קבריה לא יכלי מינך מלמקבר מיתך: וקם אברהם וסגיד לעמא דארעא לבני חתאה: ומליל עמהון למימר אם רעוא בנפשכון למקבר ית מיתי מן קדמי קבילו מיני ובעו לי מן עפרון בר צחר: ויתן לי ית מערת כפלתא די ליה די בסטר חקליה בכספא שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורא: ועפרון יתיב בגו בני חתאה ואתיב עפרון חתאה ית אברהם קדם בני חתאה לכל עלי תרע קרתיה למימר: לא רבוני קביל מיני חקלא יהבית לך ומערתא די ביה לך יהביתה לעיני בני עמי יהביתה לך קבר מיתך: וסגיד אברהם קדם עמא דארעא: ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עביד לי טיבו קביל מיני אתן כספא דמי חקלא סב מיני ואקבר ית מיתי תמן: ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: ריבוני קביל מיני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: וקביל אברהם מן עפרון

אבן עזרא

חיי לשון רבים ולא יתפרדו ומנהג הלשון להקדי' המספר הרב על המעט והפך הדבר כמו שני יעקב: ארבע. שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים. וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכותה. לבכות עליה. וכן ובכה זה את אביה: פני מתו. רמז לגוף ועוד תמצא פי' לאמר: גר. לבדו הוא הלן: ותושב. הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחזה כמו נחלה או מקום שאוחז אותו בכסף להיו' קבר למתי: אדני. ולא אדונינו לשון המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרים שותפי' עמו: נשיא אלהי'. דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: כלה. ימנע כי ימצא בה"א גם בא"לף באחרונה. ודקדוק וישתחו בספר היסוד והאומרי' כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת' וההשתחוי' שיוח ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם עשה השתחוה לאותו: מערת המכפלה. מערה בתוך מערה: בכסף מלא. והפך חסר. לא כן אדני אך שמעני וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: אך אם אתה לו שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעש' כן לו נתתי כסף השדה: עובר

בעל הטורים

חיי שרה כתיב לעיל מביה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה: שרה מאה שנה. ר"ת שמש וזהו וזרח השמש ובא השמש. ושני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שאמרה לימי נערות. וכשהזקינה עוד פסקו אמנה ימי הנערות לפי אחר שני. דבר אחר מכאן ואילך היה עקר שנותיה. משנולד יצחק דכת תשעים היתה כשנולד וכל ימיה קל"ז ולבכותה. כף קטנה שלא בכה לא מעט לפי שזקנה היתה. אי נמי שהיתה כמו גורמת מיתתה שאמרה דין ועל כן נענשה היא תחלה. והמאכר עצמו לדעת אין מספידין אותו. ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת מלמ' שאסור לספר לפני המת. י' פעמים בני חת בפרשה לפי שהמכר' מקחו של תלמי' חכם כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם י' פעמים ת'. מתיך. ד' בת' הכא ג' וחד יחיו מתיך וכו' וג' דהכ' חסרי' רכתיב את אוירי. והחיא דהת' מלא דאוירי ברבים. ויש כאן רמז לומר שאמרו שמתי ארץ ישראל חיים תחלת' דהכא כתיב מתיך. והתם כתיב יחיו מתיך. פי' מתיך דהכא יחיו מתיך דהתם. לא יכלה ב' לא יכלה מתך מקבור מתיך. ושבט עברתו לא יכלה על כן לא יכלה מתך מקבו' מתיך כי צריך כל אדם לירא מן המות. ואם לא יתן לו מקום קבורה גם לא יהיה לו מקום קבורה. עפרן חסר כתיב בגימטריא עין רע ועולה ת' כנגד ד' מאות שקלים שלקח במערה:

מתי גר ותושב. ואקברה את מתי. וידבר אל עפרון. ובנו במות התפת. ובנו את במות הבעל: מלפני י"ב וסי' כו' במסר' רבת': ויענו ט"ו ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': נשיא ז' רפים וסי' אתה בתוכנו. שכם בן חמור. הקרב נתנגו. זמרי בן סלוא בת נשיא מדין. ורם הוליד את עמינדב. ועמינדב הוליד. וכל יחזקאל דכו' נשיא במ"ה נשיא וסי' המלך יתאבל. את הנשיא נשיא הוא. דוד נשיא להם. דוד נשיא בתוכם. ונשיא מארץ מצרים לא: קברו ג' וסי' איש ממנו את קברו. חצבי מרום קברו. ויתן את רשעים קברו: יכלה ב' וסי' לא יכלה ממך. ושבט עברתו יכלה: מתך ד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' שמענו אדני. ב' בו. לא אדני. יחיו מתיך מ"ל: וידבר אתם כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם בט"ט אותו אותך. אותם מסר בפרשת וירא: שמעוני נ' ב' חס' וא' מ"ל וסי' שמעוני ופגעו לי. ועתה שמעני. שמעני אחי: ויתן י"ג ר"פ וסי' כו' במס' רבת': בכסף ט"ו רפי' וסי' כו' במסר' רבת':

ושקול אברהם לעפרן: חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין כבשט"ארס בלע"ז: ויקם שדה עפרון, תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': בכל באי שער עירו, בקרב כולם ובמעמד כולם הקנהו לו: ברך את אברהם בכל, בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: זקן ביתו, לפי שהוא דבוק שקוד זקן: תחת ירכי, לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפלין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו', אמר לו עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירין בו: ושמו לא היה רגיל בארץ מבית אבי, מחרן: ומארץ מולדתי, מאור כשדים: ואשר דבר לי, לצרכי כמו אשר דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשי' בלשון על ותרגום שלהם עלי עלוהי עליהון שכאן נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי, בין הבתרים: ונקית

לכל באי קדמ' לכל באי שער עירו. תני' בכל באי שער עירו ואפס לכל כלי המשב' בכל: לא אדני ד' זוגין מן כ"ב בחד עניי קדמא' נסיב לא תני' לא נסיב לא' וסי' כו' במס' רבת': שמה י"ח כוף פסו' וסי' כו' במס' רבת': כל כפר שמות ותורת כהני' ומשנה תורה שמה בב"ז שם וסי' כו' במס' רבת': מה היא ד' וסי' ביני ובינך מה

וישקל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר: ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב: לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען: ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: ס

כד

ואברהם זקן בא בימים ויהוה ברך את אברהם בכל: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי: ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם: ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה: יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וממארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך

ותקל אברהם לעפרון ית כספא די מליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף דמתקבל סחורתא בכל מדינתא: וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די ביה וכל אילנא די בחקלא די בכל תחומיה סחור סחור: לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עלי תרע קרתיה: ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתיה במערת חקל כפלתא דעל אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען: וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה: ואברהם סיב עאל ביומין ויי בריך ית אברהם בכולא: ואמר אברהם לעבדיה סבא דביתיה דשליט בכל די ליה שוי כען ידך תחות ירכי: ואקיים עלך במימרא דיי אלהא דשמיא ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב ביניהון: אלהן לארעי ולילדותי תיזיל ותיסב איתתא לברי ליצחק: ואמר ליה עבדא מאים לא תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: ואמר ליה אברהם אסתמר לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: יי אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי למימר לברך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותיסב אתתא לברי מתמן: ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך

אבן עזרא

עובר לסוחר, שלא יקח כי אם כסף נבחר: ויקם, נתקיים ועמד השדה למקנה והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים, וטעם לעיני בני חת את אנשי המקום, וטעם לכל באי שער עירו כל עובר ושב: ואחרי כן קבר אברהם את שרה, ואז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה:

ברך את אברהם בכל, באורך ימים ועושר וכבוד ובנים וזה כל חמדת האדם ודרש שבתו היתה שמה בכל צריך להוסיף בית מסרת: שים נא ידך תחת ירכי, יש אומ' רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה לא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו, וטעם אלהי השמי' ואלהי הארץ במקו' הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים והוא סוד: הכנעני, כלל לעשתי עשר גוי': כי אל ארצי, זאת ארץ שרר שם: מולדתי, אור כשדים: אולי, ימצא על ענינים רבים וכן אולי יעשה זרים, נכתח ה"א ההשב בפתח קטן בעבור שים ה"א הבנין קמוץ ואילו כ נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון, כל השמר מלעיל מלשון שמיר ואשר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו: הוא ישלח מלאכו, תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: לא

בעל הטורים

ויקם שדה עפרון ר"ת כהפך עשו רמז לעשו שיקים לערער על המערה. ואברהם זקן וסמיך ליה ויי' ברך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא כיסא וליתן אז הוצרך לברכה ויי' ברכו. בא בימים כשבא כמנין ימים שנים ברכו בבן שנולד יצחק. נא ידך. בגימטריא מילה שהשביעו במילה. המושל שנים במסורת הכא המושל בכל אשר לו. ואידך אם רוח המושל יעלה עליך. שאמר לו אברהם אפילו אם רוח המושל או שום אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לארצי. ישלח מלאכו המיוחד לו דכתיב כי ילך מלאכי לפניך. אבל לא תוציא שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניו מלאך. ושני פעמים כתיב מלאכו בפרשה שבקש על שנים אחד בהליכה ואחד בחזרת.

היא, ומדת ימי מה היא, וראיתם את הארץ, ואמ' מה היא ויאמר זאת האיפה: מאת ג' חס' בתו' וסי' שמנה מאת דאדם, ודלמך, ארבע מאת שקל: עפרן ד' חסרי' וסי' וישקל אברהם לעפרן, ויקברו אותו יצחק וישמעאל, אשר בשדה, וישאו אתו בניו: גבלו בגבלו ה' חס' וסי' ויקם שדה עפרון, וימאן אדום, ולא נתן סיחון, ולא האמין סיחון, דשפטים, זאת תורת הבית: כל בראשית מקנה בסגול בר"א לאברהם למקנה בקמ"ץ וכל ירמיה מקנה בקמץ בר"א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו': זקן בא בימים ד' וסי' ואברהם זקן בא, ויהושע זקן בא' ויהי מימים רבים, והמלך דוד זקן בא, וחד זקן בא באנשים: ברך י"ב וסי' כו' במסר' רבת': בכל ז' דגשי' וסי' כו' במסר' רבת': זקן ב' בתרי לישני וסי' עבדו זקן ביתו, זקן אהרן: אנכי יושב ה' דסמיכי וסי' אנכי יושב בקרבו, וישביעני אדני, בבית הארזים, דד"ה, בית ארזים, דשמואל, כי נדמיתי: ה' פסו' לית בהון אם ומטעי בהו' וסימ' כי אל ארצי, אין חפץ למלך במהר, כי ביי' נשבעתי כי אינך, כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות, דירמיה, לא תבנה הבית כי בנך, דד"ה: כל אולי מלאים בר"א חס' ואמר אל אדני: ביי' אלהי השמים ו' בליש' וסי' ואשביעך ביי' אלהי השמים, יי' אלהי השמים אשר לקחני, ויאמר אליהם עברי אנכי, כה אמר כרש, דר"ש עזרא, וחבירו דסוף ד"ה, ואמר אנא יי' אלהי השמים, דנחמיה: כל ר"פ דבראשית ודנזיקין אם בב' ואם וסי' כו' במסר' רבת':

רשי

ונקית משבועתי · ויקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא: רק את בני וגו' · רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: מגמלי אדניו · ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו · שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים · בין שתי נהרות יושבת: ויברך הגמלים · הרביצם: אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובי"שט בלעז: ובה אדע · לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד · אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: בתולה · ממקום בתולים: ואיש לא ידעה · שלא כדרכה לפי שבנות הגוים משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: וירץ העבד לקראתה · לפי שראה שעלו המים לקראתה: הגמיאיני · לשון גמיעה הומי"ר בלעז: ותורד כדה · מעל שכמה: עד אם כלו · הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו · די ספקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספקן: ותער · לשון נפיצה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה כי תער נפשי אשר הערה למות נפשו: שוקת · אבן חלולה ששותים בה הגמלים: משתאה · לשון שאיה כמו שאו ערים תשאה שממה: משתאה · משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלתה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין התי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזר' שממה וישתמר חקות עמרי מגזרת ושמ' אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ובאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים שומו שמים אשתומם כשעה חדא כך תפר' לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות · ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח השם דרכו ואין לתרג' שתי' שהרי אינו לשון שתי' שאין אלף נופלת בלשון שתי': משתאה לה · משתומם עליה כמו אמרי לי אחי הוא אנשי המקום לאשתו: בקע · רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני

טוב / יש כלים

תשב ד' קמ' ומלרע וסי' רק את בני · תשב אנו' עד דכא · אל תשב פני משיחך · דתלי' · ב' תשב פני משיחך · דד"ה · וא' פתח ומלעי' ב' תשב פני · דבת שבע: טוב בטוב מטוב יט כלי' וסי' כו במס' רבת': וכל טוב ב' דס' וסי' וכל טוב אדניו בידו · וכל טוב דמשק: הנה כל ר"פ דבראשי' והנה בה"ז הנה מסר פר' וישב · יצאת ל' וחס'

ונקית משבעתי זאת רק את בני לא תשב שמה: וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע לו על הדבר הזה: ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור: ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת: ויאמר יהוה אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם: הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים: והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני: ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על שכמה: והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל: וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך: ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו: ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת: ותמהר ותער כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו: והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יהוה דרכו אם לא: ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו

ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין: ודבר עבדא עסרא גמלין מגמלי ריבוניה ואזל וכל טוב ריבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת לקרתא דנחור: ואשרי גמליא מברא לקרתא לבירא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליתא: ואמר יי אלהיה דריבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועביד טיבו עם רבוני אברהם: הא אנא קאים על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקן למימלי מיא: ותהא עולימתא דאימר לה ארכיני כען קולתיך ואשתי ותימר אשתי ואף לגמלך אשקי יתה זמינתא לעבדך ליצחק ובה אדע ארי עבדת טיבו עם רבוני: והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה על כתפה: ועולימתא שפירא למחזי לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת: ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעמיני כען זעיר מיא מקולתיך: ואמרת אשתי ריבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתיה: ושיציאת לאשקיותיה ואמרת אף לגמלך אמלי עד דיספקון למשתי: ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא למימלי ומלת לכל גמלוהי: וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי אורחיה אם לא: והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקליה מתקליה

אבן עזרא

לא תשב שמה · שישמור בארץ ישראל · וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר: ויברך הגמלי' · הבריכם על ברכיהם: הקרה נא לפני · כטעם הכן חפצי לפני וכן כי הקרה יי' אלהיך: אותה הוכחת · נסמך העבד על תפלת הנביא שהשם עשהו והוכיח בחלום על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו ורבים יתמהו ואמרו שלא שאל כהוגן ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ו ותשקה לגמליו ונכאה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אות' ולא הפסיד כלום כי ויאמר בת מי את פירושו ובבר אמר לה קודם שיתן לה כלום וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם ובכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו והוכחת שתעשה דרך מוסר כמו בת נדיב והשם שמע תפלתו ודרך יהוכחן אחרת: ואיש לא ידעה · רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פי' שיתכן שתהיה הנערה בתולה ושכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה: והאיש משתאה · כמו משתומם מגזרת שאו ערים ת תשאה שממה · וטעם לה כמו בשבילה וכן אשתומם כשעה חדא והתי"ו מבנין התפעל כמו כתרא' פנים ולא יתכן היותו מן שתה: נזם · יש נזם שהוא באף גם באזן ושעל האף ירד מעל פתיל קשור במצח: בקע · חצי שקל מגזרת נבקע: וכמידים

בעל הטורים

עם אדוני אברהם · סופי תיבות מים · לומר בשכר יוקח נא מעט מים עכהו על החיים · וכל טוב שנים במסורת הכא ואידך וכל טוב דמשק אליעזר לקח גם מטוב דמשק · וכדתוסף ד' לית של חסד יהיה סופי תיבות דמי' שאת בזכות דמו שנשפך בפחד העקידה עכני וכה שלשה במסורת הכא וכה אדע כי עשית חסד ואידך וכה ייחסו עניי עמו · וכה אבן · פירוש וכה אדע כי עשית חסד · אם תהיה ברקת גומלת חסדים וכה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה והכי איתא בב"ר רבי הונא בשם רבי יוסי אומר אבן יקרה היתה משקלה בקע · לא ידעה ב' במסורת הכא בתולה ואיש לא ידעה · והמלך לא ידעה · מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה אף הכא נמי איש לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה · ותכל שנים במסורת הכא ותכל להשקותו ואידך ותכל דוד לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת ותכל דוד לצאת · למה ותכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון · בקע שנים במסורת הכא בקע משקלו ואידך בקע לגולגלת · שרמז לה זכות השקלים:

דחס וב' מל' דמ"ל וסי' והנה שתי' נשי' · יוצאות מות' יצב על' · ושאר יצאות כתיב: וסים דעני' אשקה אשאב · אשאב אשק' יסי' מן משאבי' · סי' רע' גמליך אשק' · סי' היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך גם מוקף · סי' מ"מ גם זריז ב' גם: ובה ג' וסי' אתה הכחת לעבדך · ובה' יחסו עניי עמו · ובה אבן יקרה · דד"ה · אנך: ידעה ב' וסי' ואיש לא ידעה · והמלך לא ידעה: העינה ב' וסי' ותרד העינה · וחברו: ותרד ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' כדה כדה · מיכל · אמצ' מ"ל: וסי' ותכל להשקותו · ותכל דוד · וחד ותכל תלונתם: עד אם כלו ב' וסי' עד אם כלו לשתת · עד אם כלו את כל הקציר אשר לי: לשתת ד' חס' וסי' עד אם כלו לשתת · כי לא יכלו לשתת דויחפרו תניא' דפסוק · ולא יכלו לשתת מים ממרה · ויחנו ברפידים ואין: אם לא ז' ס"פ וסי' האיש משתאה · האתה זה בני עשו · הכתנת בנך היא · הילך בתורתי · היקרך דברי · התשמור מצותיו · השמרים הם את דרך יי':

ושני צמידים · רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם · רמז לעשרת הדברות שבהן: ויאמר בת מי את · לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין · לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: בת בתואל · השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: מספוא · כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: ברוך · דרך המזומן דרך הישר ... לבית אמה · דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן

אבן עזרא

וצמידים · מגזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים וכורתו ידועה: ללין · מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל: מספוא · שם מאכל בהמות והוא שם כלל ... והכנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויוצב את מטה ... והטעם כי יש מ... והכנין מדבריו במשמעם: אז תנקה מאלתי · ולא אמר משבועתי והטעם כי אכחד מאלתי ומאלתו:

ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם: ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין: ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור: ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון: ויקד האיש וישתחו ליהוה: ויאמר ברוך יהוה אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית אחי אדני: ותרץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה: ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין: ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין: ויאמר בוא ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים: ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: ויושם לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם דברתי דברי ויאמר דבר: ויאמר עבד אברהם אנכי: ויהוה ברך את אדני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ושפחת וגמלים וחמרים: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה ויתן לו את כל אשר לו: וישבעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב בארצו: אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני: ואמר אל אדני אלי לא תלך האשה אחרי: ויאמר אלי יהוה אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי: אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מאלתי:

ותרין שירין על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא מתקלהון: ואמר בת מן את חוי כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכא דילידת לנחור: ואמרת ליה אף תבנא אף כסתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת: וכרע גברא וסגיד קדם יי: ואמר בריך יי אלהא דריבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקושטיה מן ריבוני אנא באורח תקנא דברני יי בית אחוהי דריבוני: ורהטת עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין: ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא: והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עילוי גמליא על עינא: ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: ועאל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכסתא לגמליא ומיא לאסחאה ריגלוהי ורגלי גובריא דעימיה: ושויאו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל: ואמר עבדא דאברהם אנא: ויי בריך ית ריבוני לחדא ורבא ויהב ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין: וילידת שרה אתת ריבוני בר לריבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה: וקיים עלי ריבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב בארעיה: אלהין לבית אבא תיזיל ולזרעיתי ותיסב אתתא לברי: ואמרית לריבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי: ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח אורחך ותיסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: בכן תהי זכי ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכי ממומתי:

בעל הטורים

מסרה

ויהי כראת הנזם · ותרין ... ולרבקה אח ושמו לבן ... ואבא היום אל העין ... ויפתח ב' ... האיש הביתה ... אם לא אל בית אבי תלך ... אם לא ימצא הגנב ... אם לא תשמעו ... אם לא תדעי לך היפה ... אם לא ישמעו ...

ואבא היום, היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ, אמר ר' אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה: גם אתה, גם לרבות האנשים שעמו: הוכיח, בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: טרם אכלה, טרם שאני מכלה, וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד, ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך: ואשאל ואשים, שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: על ימין, מבנות ישמעאל: על שמאל, מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברה' בראשי' רבה: ויען לבן ובתואל, רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך, למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: וישתחו ארצה, מכאן שמודים על בשורה טובה: ומגדנות, לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל: וילינו, כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: ויאמר אחיה ואמה, ובתואל היכן היה הוא רוצה היה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים, שנה כמו ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן יב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים: או עשור, י' חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: ונשאלה את פיה, מכאן שאין משיאין האשה אלא מדעתה: ותאמר

אב"ז ואבא ה' חס' וסי' ואבא היום אל העין, אתנהלה לאטי, אם תתן לי את חצי ביתיך, אבא בם אודה יה, אם אבא באהל ביתי: העלמה ג' וסי' והיה העלמה, ותלך העלמה ותקרא, העלמה הרה: השקיני נא מעט מים ב' דס' וסי' השקיני נא מעט מים מכדך. כי צמאתי: גם אתה ט' פסו' גם וגם וסי' כו' במסר'

[חס]ר, דבר שאינו חיוב, ואמת לקיי' דבר החסר והמלה מגזרת אל נוה והתי"ו לשון נקבה: דבר יי', גזר וכן בדבר יי' שמים נעשו או הוכיח בחלו': ומגדנו', מגזרת מגדים או פי' מלבושים נכבדים ויהיה הנו"ן שרש כמו מטפחות: ויאמר אחיה ואמה, הם שקבלו המתנו' והאב מחרים ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל: מניקתה,

ואבא היום אל העין ואמר יהוה אלהי אדני אברהם אם ישך נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה: הנה אנכי נצב על עין המים והיה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה השקיני נא מעט מים מכדך: ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה אשר הכיח יהוה לבן אדני: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה ותשאב ואמר אליה השקיני נא: ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה: ואשאל אתה ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה: ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו: ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל: ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב: הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יהוה: ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליהוה: ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה: ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני: ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך: ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני: ויאמרו נקרא לנער ונשאלה את פיה: ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה

ואתיתי יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא אורחי די אנא אזיל עלה: הא אנא קאים על עינא דמיא ותהי עולימתא דתפוק למימלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך: ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא איתתא דזמין יי לבר רבוני: אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען: ואוחיאת ואחיתת קולתה מנה ואמרת אשתי ואף לגמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: ושאלית יתה ואמרית בת מן את ואמרת ברת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי קדשא על אפהא ושירא על ידהא: וכרעית וסגדית קדם יי ובריכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם די דברני באורח קשוט למסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי איתתא לבר רבונך כמא דמליל יי: והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: ואפיק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: ואכלו ושתיאו הוא וגבריא דעמיה וביתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: ואמר אחוהא ואמה תיתיב עולימתא עמנא עדן בעדן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח אורחי שלחוני ואיהך לריבוני: ואמרו נקרי לעולימתא ונשמע מה דהיא אמרה: וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין

בעל הטורים

ואשם הנזם חסר יוד לומ' שלא נגע בבשרה מחמת צניעות. על ימין או על שמאל ר"ת בגימטריא ישמעאל או בגימטריא בעמון ומואב. אל תאחרו אותי ויי' סופי תיבות לויה שילווהו. עם האיש הזה ס"ת משה הלך שית משה וישראל:

מסורה

רבת': ואשם ה' חס' וסי' ואשם הנזם על אפה, ואשם את הלחות בארון, ואשם שם מקום לארון, ואשם דברי בפיך: ואשם השק על מתני: ז' פסו' באורי' דאית בהון אם ואם במצעו' פסו' וסי' כו' במסר' רבת': ויען ויאמרו ד' פסו' ויען ויאמרו וסי' ויען לבן ובתואל ויאמרו, ויען כל איש רע ובלי על', ויען כל העם ויאמרו טוב, ויבא משה ויספר לעם את כל דברי: רע י"א פתחי' וסי' במסר' רבת': ותהי י"ד רפי' וסי' כו' במסר' רבת': ומגדנת ב' א' מל' וא' חס' וסי' ומגדנת נתן לאחיה ולאמה חס', ומגדנות ליחזקיהו מל': ויקומו ט' מלאי' וסי' בשופטים סימן ב': שלחני ב' א' מלא וא' חס' שלחני לאדני חס', שלחוני ואלכה לאדני מל': ויאמרו אליה ב' דסמיכי וסי' ויאמרו אליה התלכי עם האיש, ויאמרו אליה והאנשי' נקיים אנחנו משבועת',

והצמידים כלם מלאים
ואם
יצא

ותאמר אלך · מעצמי ואף אם אינכם רוצים : את היי לאלפי רבבה · את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת : מבא באר לחי רואי · שהלך להביא הגר לאברהם אבינו שישאנה : יושב בארץ הנגב · קרוב לאותו באר שנאמר וארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד : לשוח · לשון תפלה כמו ישפוך שיחו : ותרא את יצחק · ראתה אותו הדור ותוהה מפניו : ותפול · השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטת עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל כלו' אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע : ותתכס · לשון ותפעל כמו ותקבר ותשבר :
ויספר העבד · גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו : האהלה שרה אמו · ויביאה האהל ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו : אחרי אמו · דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו : קטורה · זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאו מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם : אשורים ולטושים · שם ראשי אומות ותרגום של אנקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא : ויתן אברהם וגו' · אמר רבי נחמיה ברכה דייתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק : הפלגשים · חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה כדאמרינן בסנהדרין בנשים ופלגשי דדוד : נתן אברהם מתנות · פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם :

מנקתה · בימים הקדמונים : ותרכבנה על הגמלים · שהביא העבד : וילך · פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא קמץ כי בתחלה היה בפתח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגו' וכן כל ויאמ' · וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק : בא מבוא · שם מקום יקרא בב' שמות וי"א בא מבא מבפנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי : והוא יושב · כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל : לשוח · ללכת בין השיחים : לפנות ערב · קרוב מביאת השמש והפך לפנות בקר ובפרשת כי תצא אבארנו באר היטב · וטעם ותפל מעל הגמל ברצונה כמו ויפל על פניו והפסוק הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמר אל העבד : ותתכס · מבנין התפעל הת"ו הראשון לנקבה שאיננה כנכחה והשני להתפעל : האהלה שרה אמו · דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הגבוהה עודד הנביא כמלך אלהים : קטורה · איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים : אשורים · יש אומרי' כי אשורים שהיו יודעים הדרכים · ולטושים כושי' מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר שם : מתנות · ממון נתן להם : קדמה

את היי · היו בגימ' כה כלומ' תזכי לאותה שנאמ' כה יהיה זרעך · רבבה ד' במסורת היו לאלפי רבבה · ושנים יניסו רבבה · ומאה מכם רבבה ירדפו · רבבה כצמח השדה נתתיך שאמר לה שתהיו ואותם שבני יניסו רבבה ורבבה כצמח השדה · לשוח בשדה הינו שיצחק תיקן תפלת המנחה · ואז נזדמנה לו רבקה · והינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב · לפנו' ערב · ב' במסורת לשוח בשדה לפנות ערב · והיה לפנות ערב ירחץ במים · רמז למה שאמרו חז"ל טובלים אף התנ' ולמעלה דמה הכא תנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה · ויבאה ד' במסו' בספר בראשית · וכתוב חם ועולה כ"ר מלמד שקשטה בכ"ר קשוטי' · האהלה · ה' במס' · רמז שבשמונה מקומו' שרתה שכינה · משכן · גלגל · שילה · נוב · גבעו' · בית ראשון בית שני · לעתי' לבא · והוא יושב בארץ הנגב · וכתיב ליה ויצא יצחק לשוח בשדה · רמז למה שאמ' הרוב' שיתכוי' ידריס · ויאהבה שנים ותהי לו לאשה ויאהבה · ויאהבה אמנו · התם היתה אהבה התלויה בדבר על כן בטלה אבל הכא איכה תלויה בדבר לא בטלה · וינחם ב' · וינחם יצחק וינחם כרב חסדיו · וינח' למה טוב חסדיו · פי' שהיתה צדקת הכירה · ותהי לו לאשה ויוסף אברה' דרך ארץ שאין שתה אם נו והניחה לו בנים ישיא קודם שישא אחרת · ר"א זהו שאמר שתין תכלא תטו לככא דיקל חבריא שיתע והיהו לא אכיכ · על פני כל אחיו · וכתיב ליה אלה תולדות יצחק · לומר בסיפור ישמעאל ב באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא תולדות יצחק ·

וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃

כה

פ וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃ וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃ וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי

וַאֲמַרַת אֵיזִיל׃ וְשַׁלַּחוּ יָת רִבְקָה אֲחָתְהוֹן וְיָת מֵינִקְתַּהּ וְיָת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת גֻּבְרוֹהִי׃ וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ אֲחָתַנָא אַתְּ הֲוַאי לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיֵרְתוּן בְּנַיְכִי יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵמָתַהָא וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזַלָא בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יָת רִבְקָה וַאֲזַל׃ וְיִצְחָק עַל בְּמֵיתוֹהִי מִבֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזִי עֲלַהּ וְהוּא יָתֵיב בְּאַרְעָא דָרוֹמָא׃ וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַמְלַיָּא אָתַן׃ וּזְקַפַת רִבְקָה יָת עֵינַהָא וַחֲזַת יָת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא׃ וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מַן גַּבְרָא דֵיכִי דִּמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא לְקַדָּמוּתַנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת עֵיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת׃ וְאִשְׁתָּעִי עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי עֲבַד׃ וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוּבָדַהָא כְּעוּבָדֵי שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יָת רִבְקָה וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וּרְחִמַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר אִמֵּיהּ׃ וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה׃ וִילֵידַת לֵיהּ יָת זִמְרָן וְיָת יָקְשָׁן וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן וְיָת יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ׃ וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יָת שְׁבָא וְיָת דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירִין וְלִשְׁכוּנִין וְלִנְגָוָן׃ וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל אִלֵּין בְּנֵי קְטוּרָה׃ וִיהַב אַבְרָהָם יָת כָּל דִּילֵיהּ לְיִצְחָק׃ וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִנּוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ עַד דְּהוּא קַיָּם ק

אחתנו ג' בספר ב' חס' וא' מל' וסי' אחתנו את חיי לאלפי · לתת את אחתנו · הכזונה יעשה את אחותנו מ"ל : רבבה ד' וסי' ויברכו את רבקה · איכה ירדף אחד אלף · ורדפו מכם חמשה מאה · רבבה כצמח השדה · וחד ורבבה מימינך : ויצחק ח' וסי' ויצחק בא מבוא · ויצחק בן ששים · אשר גר שם אברהם ויצחק · אשר

התהלכו · המלאך הגואל : מבוא ו' ה' מל' וא' חס' וסי' ויצחק בא מב א · אשר מנעך יי' מבוא בדמים · כלתני היום הזה מבוא בדמים · וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה · דמלכי' חס' · סגר כל בית מבוא · משא צר הלילו אניות תרשיש · דישעיה : וילך ז' ופתח וסי' ותקם רבקה ונערותיה · ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד · ויחר אף יי' בם וילך · ויקם וילך ויהונתן בא · ויקצף נעמן וילך · בשנתו את טעמו · כלה ענן וילך · וא' ויולך : יושב ז' מלאי' בתו' מסר פרש' ויחי : הלזה ב' וסי' מי האיש הלזה · הנה בעל החלומו' הלזה : את כל הדברי' י"ג חס' האלה וסי' כו' במס' רבת' : ויבאה ב' חס' בכפ' וסי' ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו : האהלה ח' וסי' בשופטים סימן ד' : ויאהבה ב' וחס' וסי' ותהי לו לאשה ויאהבה · ויאהבה אמנון : וינחם ב' בטעמ' מלרע וסי' וינחם יצחק · וינחם כרב חסדיו : ו' פסו' דאית בהון את ואת ואת ואת ואת וסי' כו' במס' רבת' : אשורים ג' בג' ליש' וכל חד וחד לית דכוו' וסי' ויקשן ילד את שבא ואת דדן · ואהי לכם כמו שחל · עתה סבבוני : חנך ג' חס' בליש' וסי' ובני מדין עיפה · חנך משפחת החנכי · חנך לנער על פי דרכו : הפילגשים ב' מלאי' דמלאי' וסי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם · שומר הפילגשי' · דאסתר : מתנת ב' חס' וסי' ולבני הפילגשי' · ושנא מתנות יחיה : וישלח ח' וסי' ביהושע סימן כ"ב :

מבוא ה' מל' וחד חס' · יושב חד מן ז' מל' בתו' · לפנות ל' וחד לפנות ערב ירחץ במים · וינחם ב' מלרע : את ו' פסו' דאית בהון את ואת ואת ואת ואת · ולאמים לית מרווקי' בתו' ולאמים ·

ק' שנה וע' שנה וה' שנים׳ בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: יצחק וישמעאל׳ מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'׳ נחמו תנחומי אבלים׳ דבר אחר אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל העולם ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: בשמותם לתולדותם׳ סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם׳ כרכים שאין להם חומה תרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו: ואלה שני חיי ישמעאל וגו'׳ אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב מ משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת: ויגוע׳ לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים: נפל׳ שכן כמו מדין ועמלק ובני קדם כ נופלים בעמק כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

חסלת ויהיו חיי שרה

ואלה תולדת יצחק׳ יעקב ועשו האמורי' בפרשה ועל ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם ה הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור א אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שני' שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה ה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברה' והעידו הכל אברהם הוליד את י יצחק וזהו שכתו' כאן יצחק בן אברהם ש שהרי עדות יש ש שאברהם הוליד את יצחק: בן ארבעים שנה׳ שהרי כשבא אברהם מהר ה המוריה נתבשר ש שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד שמתה שרה ל"ז היו ובת צ' היתה כשנולד יצח' ובת קכ"ז כשמתה שנ' ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבק' המתין לה עד שתהא ראויה לביאה שלש שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן׳ וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומ' אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: פדן ארם׳ על שם ששני ארם היו ארם נהרי' וארם צובה קור' אותו פדן לשו' צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם שבלשו' ישמע' קורין לשדה פדן:

ויעתר

ואלה׳ ז ר"פ בתורה וסי' במס' רבת': ושבע ב' וסי' זקן ושבע׳ ושבע ילין בל יפקד רע: ויאסף ה' מלעיל וסי' אברהם׳ ישמעאל׳ יצחק׳ יעקב׳ אהרן: ושרה ג' וסי' ושרה שמעת׳ ואברהם ושרה זקנים׳ שמה קבר אברהם: ויהי אחרי מות ד' אברהם׳ משה׳ יהושע׳ שאול: בכר ז' חסרי' בתו' מסר פרש'

קדמה אל־ארץ קדם: ואלה ימי שני־חיי אברהם אשר־חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים: ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל־עמיו: ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל־מערת המכפלה אל־שדה עפרן בן־צחר החתי אשר על־פני ממרא: השדה אשר־קנה אברהם מאת בני־חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את־יצחק בנו וישב יצחק עם־באר לחי ראי: פ

ואלה תלדת ישמעאל בן־אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם: ואלה שמות בני ישמעאל בשמתם לתלדתם בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם שנים־עשר נשיאם לאמתם: ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל־עמיו: וישכנו מחוילה עד־שור אשר על־פני מצרים באכה אשורה על־פני כל־אחיו נפל:

קה יהוידע סימן

פרשה

ואלה תולדת יצחק בן־אברהם אברהם הוליד את־יצחק: ויהי יצחק בן־ארבעים שנה בקחתו את־רבקה בת־בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה:

קידומא לארע מדינחא: ואילין יומי שני חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין: ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע ואתכניש לעמיה: וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפלתא בחקל עפרון בר צוחר חתאה די על אפי ממרא: חקלא דיזבן אברהם מן בני חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתיה: והוה בתר דמית אברהם ובריך יי ית יצחק בריה ויתיב יצחק עם בירא דמלאך קימא אתחזי עלה: ואילין תולדת ישמעאל בר אברהם די ילידת הגר מצריתא אמתא דשרה לאברהם: ואילין שמהת בני ישמעאל בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נביות וקדר וארבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: אילין אינון בני ישמעאל ואילין שמהתהון בפצחיהון ובכרכיהון תרין עשר רברבין לאומהון: ואילין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואתכניש לעמיה: ושרו מחוילה עד חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על אפי כל אחוהי שרא:

פרשה

ואילין תולדת יצחק בר אברהם אברהם אוליד ית יצחק: והוה יצחק בר ארבעין שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו:

ה' חלעי' ה' חלרע · ל' חס' · ל' ל' ויתר ואברהם ושרה זקנים · ג' · ו' בחולם · ל' חב' דחס' · ז' חס' בתו' · ל' חס' · ג' · ל' ויתר ומשמע ודומה והוא חדר חן י"ד פסו' כתו' מן ג' מלין · ל' · ר' ב"כ בתו' ל' ויתר לאמתם ואחרו · ה' מלעי' · ל' · ו' בת' ה' · ו · טו · כ · ל'

אבן עזרא

קדמה׳ פי' א ארץ קדם וכן אשר לא יעבדו אתו את נבוכד נצר וקדם מזרח ארץ ישרא' וי"א אל מקו' בן ישמעאל והראשו' נכון: מלת ויגוע צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי עכוב ועכוב הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע והנה כל גויעה מיתה ואי' כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע׳ ופי' וימת אברהם שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו: יש אומרים כי על כבוד: הנפש אמר כי בהיותו מ מתעסק עם הגוף הוא כאלו נפרד ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומ' כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ובטירותם׳ ארמונים כמו טירת כסף: לאמותם׳ בשורק מגזרת אמות ואומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לנוייהם ואיננו כלמ"ד בלחמ' כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ והטעם שהוא בלמ"ד ובאחרונו שוה והם שני שרשים: על פני כל אחיו׳ הם זמרן ויקשן: נפל׳ חלקו או גורלו או שרוב בני ישמעאל נוסעי' ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל וזה מעט רחוק בעבור שאחיו ב במזרח ומצרים ואשור מערב לארץ ישראל ויתכן שהכתוב דבר על ישמע' שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו שנת מותו:

תולדת

אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב ל להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו ויש אומרים כי טעם הוליד גדל ורבה כמו י יולדו על ברכי יוסף והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: מפדן׳ שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן׳ הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון:

ויעתר

בעל הטורים

תולדות יצחק

הוליד בגימט' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין ל לאברהם: בקחתו ב' במסורת בקחתו את רבקה ובקחתו והוא אסור בזיקים גבי ירמיה מה קחתו ד דהתם אסור אף הכא אסו' ללמ'ס שאף יצחק עקור היה וילפינן מתכות ביצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר תכות · לבן הארמי · אותיות הרמאי · כי עקרה היא הוא כתי' לומר לך שאף הוא היה עקור ואית ד דרדים התקרא לומר היא ולא הוא דהא כתי' כי ביצחק יקרא לך זרע · אלמא לאו עקור הוה ·

ויהי אחרי מות ד' וסי' אבא רציה שמשה ומלכה ·

ודומה וכשבר אכשמיה אשר כתוך עליו דומה בה"א וכן אומר בעל המכור' וברוב כפרי' כתבה דומה באלף ·

ואלה י"ו ר"פ בתו' ·

וינש: וקדר ג' וסי' וקדר ואדבאל ומבשם׳ וחברו דד"ה׳ וקדר שלחו והתבננו: ותימא ח' בליש' ד' מלאים וחד חס' וסי' חדד ותימא יטור׳ וחברו דד"ה׳ יושבי ארץ תימא׳ ואעברך׳ הביטו ארחות תמא׳ בתר' חס': באכה ו' מסר בפרשת נח: אשורה ו' בקמץ וסי' וישכנו מחוילה עד שור׳ בימי פקח מלך ישרא'׳ בת תגלת פלאסר׳ ויגל מלך אשור את ישראל׳ עד אשר הסיר יי' את ישראל׳ בשנה התשיעית׳ להושע לכד מלך׳ מסילה ממצרים אשורה: אברהם אברהם ב' וסי' ויקרא׳ הוליד: בקחתו ב' וסי' את רבקה׳ אתו והוא אסור:

ויעתר, הרבה והפציר בתפלה: ויעתר, נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטר' מרבית עלית העשן וכן העתרת' עלי דבריכ' וכן נעתרות נשיקות שונא דומו' למרובות והגם למשא אנקריישרא בלעז: לנכח אשתו, זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו, ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה: ויתרוצצו, על כרחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכת' אם כן למה זה אנכי רבותי' דרשוהו לשון ריצה כשהית' עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"ז ועשו מפרכס לצאת, דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש, לבית מדרשו של שם: לדרוש את יי', להגיד לה מה תהא בסופה: ויאמר יי' לה, על ידי שליח לשם אמ' ברוח הקדש והוא אמ' לה: שני גוים בבטנך, גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, ושני לאמים, אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו: מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאם יאמץ, לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנ' של ירושלם: וימלאו ימיה, אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומים, חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע: אדמוני, סימן הוא שיהא שופך דמים: כלו כאדרת שער, מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוק"רא בלע"ז: ויקראו שמו עשו, הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמ' בשערו כבן שנים הרבה: ואחרי כן יצא אחיו, שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצר תן לה שני אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשו' ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון: בעקב עשו, סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול הבכורה מן הדין: ויקרא שמו יעקב, הקב"ה, דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה, עשר שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: ויגדלו, ויהי עשו, כל זמן שהיו קטני' לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ז: יודע ציד, לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואל אבא היאך מעשרין את המלח והיאך מעשרין את התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות: איש שדה, כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם, אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים, אהלו של שם ואהלו של עבר: בפיו, כתרגומו בפיו של יצחק ומדרש בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: ויזד, לשון בישול כתרגומו: והוא עיף, בצמאה כמה דתימר כי עיפה נפשי להורגים: הלעיטני, אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום, עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי קפ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל שחוזר בעולם: כיום, כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך, לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: הנה

ויעתר ד' וסי' ויעתר יצחק ליי', ויצא משה מעם פרעה, דערוב, ויצא מעם פרעה, דארב', מנוח: ויעתר ה' וסי' ויעתר לו יי', ויעתר אלהים לארץ, דגבעונים, ויבן דוד מזבח, ויתפלל אליו, דמנשה, ונצומה ונבקשה: גיים חד מן ה' זוגין מן כ"ב דכתיב יו"ד במצע תיבותא וקרי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא: ללדת ד'

ויעתר יצחק ליהוה לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו יהוה ותהר רבקה אשתו: ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרש את יהוה: ויאמר יהוה לה שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר: וימלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו: ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם: ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים: ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב: ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי על כן קרא שמו אדום: ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי: ויאמר עשו

וצלי יצחק קדם יי' לקביל איתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי' ועדיאת רבקה אתתיה: ודחקין בניא במעהא ואמרת אם כן למה דנן אנא ואזלת למתבע אולפן מן קדם יי': ואמר יי' לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעביד לזעירא: ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא: ונפק קדמאה סמוק כוליה כגלן דשער וקרו שמיה עשו: ובתר כן נפק אחוהי וידיה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהון: ורביאו עולימיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפיק חקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא: ורחים יצחק ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל ורבקה רחמת ית יעקב: ובשיל יעקב תבשילא ועל עשו מן חקלא והוא משלהי: ואמר עשו ליעקב אטעימני כען מן סימוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על כן קרא שמיה אדום: ואמר יעקב זבין כיום דיל הן ית בכרותך לי: ואמר עשו הא

וסי' וימלאו ימיה ללדת, ותסף ללדת את אחיו את הבל, כמו הרה תקרב ללדת, עת ללדת: תומים ד' זוגין מתחלפים מן ב' קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק א' וסי' תומם, וימלאו ימיה, תאומים, ויהי בעת לדתה, ופוה, ובני יששכר תולע, ופואה, ולבני יששכר, ותזרני, ותאזרני, להשות, להשאות, דישעיה: אדמוני ב' ומלאי' וסי' אדמוני כאדרת, והוא אדמוני וטוב, וחד ואדמני, כי היה נער ואדמני: וידו ג' וסי' וידו אחזת בעקב, כי יי' יעץ ומי יפר, וידו חלקת' להם בקו: ויקרא שמו ו' פסו' חסרי' את מסר בפרשת וישלח: עיף ועיף ח' בקריאה וסי' ויבא מן השדה והוא עיף כי עיף אנכי על כן קרא שמו, ואתה עיף ויגע, והקיץ וריק' נפשו אין עיף ואין כושל, העם רעב ועיף וצמא, בארץ ציה ועיף, לא מים עיף תשקה: מכרה י"א זוגין מן חד חד חד לא מפיק ה"א וחד מפיק ה"א וסי' במס' רבת'

ויעתר, מבנין הקל כי העתירו אל יי מהכבד וטעמו הרבה השם בדבריהם: ויעתר, ויתרצה מבנין נפעל: ויתרוצצו, מלשון מרוצה והמדק' כפול ואחי' כברקים ירוצצו ונקראו במים על שם קופם וכן ובגדי ערומים תפשיט והיא שאלה לנשי' שילדו אם ארע להם ככה ותאמר' לא, ויעם ותאמר אם כן הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה: ויאמר יי' לה, על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני טו שנה: ורב, היא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסו': תומים, בחסרו' אלף השורש כמו אם לא מריתיך לטוב שפירושו מתני שאיריתיך לטוב, יו"ד ארמוני נוסף כיו"ד אכזרי, ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו, רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשליא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות כפתחו רגע אחד: ויקרא שמו, הקורא או יצחק אביו: יודע ציד, לעולם מלא מרמו' כי רוב החיות בדרך מרמ' יתפשו: ויעק' הפך עשו כי הוא איש תם גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: כי ציד בפיו, היה מביא ציד בפיו: והוא עיף, כטעם בארץ עיפה רעב וצמא: הלעיטני, אין לו חבר והטעם האכילני, וטעם נזיד תבשיל רק ויזד מהשניים הנחים והם שני שרשי' והפירוש אחד וכן לא ידון רוחי עם נדנ': מכרה, בחירק כמו שלחה הנער שכבה עמי והבכור שיקח פי שנים בממון אביו ויש או שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב, וטעם הנה אנכי הולך למות שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות ויתכן שימות קודם אביו: ויבז

בעל הטורים

ותהר רבקה אשתו, אשתו בגימטרי' קם ואם, והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש. ויתרוצצו זה הולך אחר כו את בני ישראל וזה הולך אחר עבודה זרה. דכתיב הואיל הולך אחרי צו זה מתיר בוזיו של זה וזה מתיר בוזיו של זה. גוים גיים כתי' רמז לעשרה אומות שבאו להחרי' בית המקדש אהלי אדו' וישמעאלי' וכו' והם עשרה. ד"א גיים עולה ס"ג זה בגנרך בן כג וזה בא בכגג אומות ב בחרבן בית שני ר"ז אומות נעקרו והיינו דכתיב הכל סג יחדו נאלחו. שני גוים בגימטריא ר' יהודה ואנטונינוס. ולאום מלאום יאמץ. יגבר על חבירו ויתריבו. והיינו דכתי' אמלאה החרבה. תומם חסר יוד וזו שתכרה "ומ" כנגד י"ב שבטים ם שהיתה ראוי' להולי' בראיתא במדרש. אדמוני ב' במסורת ויצא הראשון אדמוני, והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו ועל כן נאמר עם יפה עינים עם רע ש בסנהדרין הוא עושה שנקראו עיני' שנא' ואם מעיני העדה. אדמוני נאמר ם שהשחית רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מלשון אדם שיצ' בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהית מלא ם שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער אוכב אדומה, עשו שהיה עשוי ונגמר. עשו בגימ' שלום שאלמלא שמו שהוא שלו' הוה מחריב העולם. דבר אחר עשו ע"שו שוא זה השלום כע' אמו' שוא שבראתי בעולם. ואחרי כן יצא אחיו. כן עולה ע' שע' אומות הן חוץ מיעקב. וידו ג' במ' וידו אוחזת בעקב עשו. וידו חלקתה להם בקו במפלת האומות שבשעת ל לידתן רמז שיפלו בידי האומות. איש תם. ל"ת שם שישב באהלו של שם ללמו' ת"ם שנים וישב משנכנסו לארץ עד שנבנה ה הבית רמז לאמר ת"ם שנים. וישב אהלים של שכינה. וישב אהלים עולה ת"ל שכך שרתה שכינה באהלי. ויעקב בגימ' אלהי האלהים בגי' הגן עדן ובגימטריא ו' רחוק לא יאסף. לדרוש בגימ' את שם בן נח. נזיד בגימ' אבי אכלו. הלעיטני לא יתן ר"ת המן לומר כשם שיעקב קנה את מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם.

אבן עזרא

ויבז עשו. גם זאת הבכור' בעבור שראה שאין לאביו עושר ורבי' יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיה' עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמי' מה טעם אמ' הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה כאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרו: וישמור משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור מצות וחוקים ותורות ויתכן המצוה לך לך גם קח נא את בנך: והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז ואלה החוקות נטועות בלב והתורו' של עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התור' והמצוה אבאר היטב: וישב יצחק בגרר. עשה כאש' צוהו השם: לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ארכו. פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהים: מלה

רשי

הנה אנכי הולך למות. אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרו' ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום: אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרי' כמו שירד אביו בימי הרעב. אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימ' ואין חוצה לארץ כדאי לך: האל. כמו האלה. והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישרא' לאמר ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמר משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריו' ושבות לשבת: מצותי. דברי' שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזר המלך חקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני: לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא: כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך. ראהו משמש מטתו: אחד העם. המיוחד בעם זה המלך:

והבאת

מסורה

הולך ט' מלאים וסי' ואנכי הולך ערירי, ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות, ושמרני בדרך הזה, הולך וחזק, על כפיו, כל הולך על גחון, ב' בו, ויחר אף אלהים, ואתה הנני הולך לעמי, וחד והולך מהרה: וילך ז' ופתח מס' בפרשת חיי: ולמה זה ג' דסמיכי וסי' ולמה זה לי בכורה, ולמה זה הורה לך על הדבר

כו

הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה: ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה:

פ

ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה: וירא אליו יהוה ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך: והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצת האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ: עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי: וישב יצחק בגרר: וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה הוא: ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו: ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה: ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך

תרגום

הא אנא אזיל לממת ולמה דנן לי בכרותא: ואמר יעקב קיים לי כיום דלהין וקיים ליה וזבין ית בכרותיה ליעקב: ויעקב יהב לעשו לחים ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכרותא:

והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: ואתגלי ליה יי ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא די אימר לך: דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואבריכנך ארי לך ולבנך אתן ית כל ארעת האילין ואקיים ית קימא דקיימית לאברהם אבוך: ואסגי ית בנך ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האילין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: חלף די קביל אברהם למימרי ונטר מטרת מימרי פיקודי קימי ואוריתי: ויתיב יצחק בגרר: ושאילו אנשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דילמא יקטלונני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה אתתיה: וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דילמא אתקטיל עלה: ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב דמיחד בעמא עם אתתך

מסורה

הזה, ומדוע הקילתני, ולמה זה הבל תהבלו, אנך: ויעקב י"ד וסי' במסר' רבת': ויבז ב' וסי' ויבז עשו, ויבז בעיניו לשלח: גור ב' ר"פ בסיפר' בתרי לישני וסי' גור בארץ הזאת, גור אריה יהודה: הארצת כל אוריתא חסרי' במ"א מל' וסי' ויהי רעב בכל הארצות, וכל נביאי' וכתובי' דכוו' במ"א חס' וסי' ותתנם ביד עמי הארצת: האל ח' סבירי' בלשון אלה וסי' רק לאנשים האל, ויהפך את הערים האל, גור בארץ הזאת, והרבתי את זרעך, כי את כל התועבות, לנוס שמה רוצח, ונשל יי' אלהיך, וארב לו וקם עליו: השבעה ג' חס' וסי' והקמתי את השבעה, כי ירא העם את השבעה, ותתך עלינו את האלה: חקותי ל' מל' בתו' וכל נביאים וכתו' דכו' במ"ט חס' וסי' הבית הזה אשר אתה בונה, אם שוב תשובון אתם ובניכם, קרע אקרע את הממלכ', וישתחוו לעשתרת, ולא אקח את כל הממלכה, למען בחקתי ילכו, ועל ריב המה יעמדו, לא דכאו עד היום הזה, אם חקתי יחללו: מצותי חקותי ג' ד"ס וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי, אם שוב תשובון, דמלכים, ויעד יי' בישראל: ותורתי ב' כ"כ וסי' מצותי חקתי, עד אנה מאנתם לשמר: וישקף ד' מס' בפרשת חיי: באיש ח' וסי' בפרש' קדשי': אחד כ"ה פתחין וסי' במס' רבת': אחד העם ב' דסמיכי וסי' כמעט שכב, כי בא אחד העם להשחית: אשתך ז' וסי' מסר פרשת לך לך:

בעל הטורים

ולמה זה · ב' במסורת ולמה זה לי בכורה ולמה זה הבל תהבלו מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל · ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בוזה בן בוזה זה המן שיצא ממנו · ויהי רעב סמך לויבז עשו וזהו שנא' בבא רשע בא גם בוז · · · לאחר ג' דורו' והם יצחק יעקב לוי תחת מצרים · עקב אשר שמע וכו' · יש בפסוק י' תיבות כנגד עשרת הדברו' שבהם עקב תיבות וכנגדם נתנסה עשר נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרו' עקב שנים שמע בקולי דבן ג' שנים הכיר בוראו · ושנותיו קע"ה · עקב אשר שמע אברהם בגימטריא קיים אף עירובי תבשילין ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורותי · מצחק ב' והנה יצחק מצחק · אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל עובד כוכבים תחת עליהן ומנה עמהן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש · אחד העם ב' כי בא אחד העם להתם אוירי בדוד המלך · · · של שאול מה התם אוירי במלך אף הכא אחד' בשביל עצמו שהוא המלך: ויגדל

והבאת עלינו, אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: בארץ ההוא, אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים: בשנה ההיא, אף על פי שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון, בארץ ההיא, בשנה ההיא, לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים, שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשת על אחת שאמדוה מאה ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: כי גדל מאד, שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך: ועבדה רבה פעולה רבה בלשון לעז אובריינא עבודה משמע עבדה אחת עבדה משמע פעולה רבה, סתמום פלשתים: מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו טמונין פלשתאי לשון סתימה ובלשון משנה מטמטם את הלב: בנחל גרר, רחוק מן העיר: וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו, ופלשתים סתמו קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: עשק, ערער: כי התעשקו עמו, נתעסקו עליה במריב: ערע: שטנה, נומ"מנש: ופרינו בארץ, כתרגומו ונפוש בארעא: ואחזת מרעהו, כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאין תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מכר ושכורת ולא מיין: אחזת, לשון קבוצה ואגוד שנאחזין יחד: ראה ראינו, ראה באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו, תהי נא האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: לא

וגדל ג' וסי' יצחק, שמואל, יהושפט, וחילופיהן ג וגדול, משה, דוד, מרדכי: גדל ג' וסי' עד כי גדל מאד, כי ראתה כי גדל שלה, ראו כי גדל מכאוב: וימלאום ב' וסי' סתמום פלשתים, וימלאום למלך: להן י"ד וסי' במגלת רות סי' א': שמות ט' מלאים מסר בפרשת בראשית: שטנה ב' בתרי לישני וסי'

והבאת עלינו אשם: ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת: ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו יהוה: ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים: וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר: ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד: וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם: וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו: ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו: ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה: ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ: ויעל משם באר שבע: וירא אליו יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי: ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר: ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר צבאו: ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: ויאמרו ראו ראינו כי היה יהוה עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך: אם תעשה עמנו רעה כאשר

ואיתיתא עלנא חובא: ופקיד אבימלך ית כל עמא למימר דיניזק לגברא הדין ולאתתיה אתקטלא יתקטיל: וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח בשתא ההיא על חד מאה בדשערוהי ובריכיה יי: ורבא גברא ואזל סגי ורבי עד די רבא לחדא: והוו ליה גיתי ענא וגיתי תורי ועבודא סגי וקניאו ביה פלשתאי: וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונין פלשתאי ומלונין עפרא: ואמר אבימלך ליצחק איזיל מעמנא ארי תקיפתא מיננא לחדא: ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתיב תמן: ותב יצחק וחפר ית בירא דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונין פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו תמן בירא דמיין נבעין: ונצו רעותא דגרר עם רעותא דיצחק למימר דילנא מיא וקרא שמא דבירא עסק ארי אתעסקו עמיה: וחפרו בירא אוחרי ונצו אף עלה וקרא שמה שטנה: ואסתלק מתמן וחפר בירא אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ויפשיננא בארעא: וסליק מתמן לבאר שבע: ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואבריכנך ואסגי ית בנך בדיל אברהם עבדי: ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרסיה תמן למשכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: ואבימלך אזל ליתיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה: ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקיים כען מומתא דהוות בין אבהתנא בינגא ובינך ונגזר קיים עמך: אם תעביד עמנא בישא כמא

אבן עזרא

מאה שערים, בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מבא מאה משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: וגדל, פועל עבר: ועבדה, עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה, בא במיכות בארות על שני דרכים: מים חיים, שהם נובעים תמיד: עשק, ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: ויכרו, חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה כורה שחת: בינותינו, ריבוי אחר ריבוי: באר

בעל הטורים

ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל שלשה גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך· ועבודה רבה שנים במסרה ואידך באיוב מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל אף מאבימלך שהיה מלך· וימלאום ב' וימלאום למ ך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שמתכין הערלה בעפר· ר"א לפי שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבורות עפר· מלא דוד לשאול ק' ערלות פלשתי' בכפלים ונתן לו ר' במקום ק'· עשק כנגד בבל שעשקו את בית יהודה ומיד עשקיה כת· שטנה כנגד המן שכת' שטנה על ירושלם· ולכן שטנה ב' דהכא· והיא דהתם רחובו' כנגד יון שגזרו שלא יטבלו למוכעם מפריה ורביה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה כל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ· שבעה כנגד אדום על כן בבלה כתי' שמה או שם· וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטון נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ· ראו ד' במסרת כתיבי בוו שנים ובה"א ב' ראו ראינו וראו ראו· ראה ראיתי אם ראה תראה בעני אמתך· וחד שבתי וראה תחת השמש הכך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בואו· והכך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א. ד"ש אם למקרא יקרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: אתה

מסרה

ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה, כתבו שטנה: ויעתק ב' וסי' ויעתק משם ההרה, ויעתק משם ויחפר: וירא כ' וסי' כו' במסר' רבת': ראו ב' וסי' ראו ראינו כי היה יי', וראו ראו ואל תדעו, אילין כתיבין ו"ו ואילין כתיבין ה"א ראה ר ראיתי את עני עמי, אם ראה תראה בעני אמתך, וחד וראה וסי' שבתי וראה תחת השמש: בינותינו ג' ב' מל' וא' חס' וסימני' בשפטים סימן י"א: תעשה ד' קמץ וסי' אם תעשה עמנו רעה, ויאמר גדליהו בן אחיקם, וישמעו הכנעני, ותאמר לו אל אחי אל תענני:

רחבות

אהלה

לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה: ל ויעש להם משתה ויאכלו וישתו: וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום: ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים: ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה: ס ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי: לה ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה: ס

א ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני: ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות: ה ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו וילך עשו השדה לצוד ציד להביא: ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר: הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך: לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב: י והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו: ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק: אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה: ב ותאמר לו אמו

ולא אנזיקינך וכמא דעבדנא עמך לחוד טב ושלחינך בשלם את כען בריכא דיי: ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוהי ושלחנון יצחק ואזלו מלותיה בשלם: והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו ליה על עיסק בירא די חפרו ואמרו ליה אשכחנא מיא: וקרא יתה שבעה על כן שמא דקרתא באר שבע עד יומא הדין: והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב אתתא ית יהודית ברת בארי חתאה וית בשמת בת אילון חתאה: והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: והוה כד סיב יצחק וכהיאה עינוהי מלמחזי וקרא ית עשו בריה רבא ואמר ליה ברי ואמר ליה הא אנא: ואמר הא כען סיבית לית אנא ידע יומא דאמות: וכען סב כען זינך סיפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: ועביד לי תבשילין כמא דרחימית ותעיל לי ואכול בדיל דיתברכינך נפשי עד לא אימות: ורבקה שמעת כד מליל יצחק עם עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתאה: ורבקה אמרת ליעקב ברה למימר הא שמעית ית אבוך ממליל עם עשו אחוך למימר: איתא לי צידא ועביד לי תבשילין ואיכול ואבריכינך קדם יי קדם מותי: וכען ברי קביל מיני למא דאנא מפקדא יתך: איזיל כען לענא וסב לי מתמן תרין גדיין עזין טבין ואעבד יתהון תבשילין לאבוך כמא דרחים: ותעיל לאבוך וייכול בדיל דיברכינך קדם מותיה: ואמר יעקב לרבקה אמיה הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: מאים ימושנני אבא ואהי בעינוהי כמתלעב ואיתי עלי לוטין ולא ברכן: ואמרת ליה אמיה

אבן עזרא

באר שבע. נקרא כן על ב' דברים או היא עיר אחרת: יהודית. שם ולא הוליד ממנה. ובשמת היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא נמצאין למאות כן: מרת רוח. כל אחת מהן ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזירת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען ונכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: הנה נא. כמו עתה: כליך. יתכן היותו שם כלל והפרט תליך וקשתך: ותליך האשפה התלויה שמם החצי' או תליך כמו חרב ויחסרו ו"ו מן תליך כאדם שת אנוש: ורבקה שומעת. היתה שומעת: לפני מותי. כמו בטרם אמות: שעיר. בעל שער והפך חלק ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: ימושני. כמו ימוששני מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר: עלי.

רשי

לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם אתה עשה לנו כן: שבעה. על שם הברית: בן ארבעים שנה. עשו נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים. כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: מרת רוח. לשון ממרים הייתם. כל מעשיהן היו לעצבון ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות ע"ז: ותכהין. בעשנן של אלו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בחמש שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כמותה ששנינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: לפני יי'. ברשותו שיסכים על ידי: לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום בראשית רבה: שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא האחד הקריב פסח בו ביום והאחד עשה מטעמים בפרקי דר' אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: איש שעיר. בעל שער: ימושני. כמו ממשש בצהרים:

החמודות

עמך י"ב בתו' וסי' כו' במסר' רבתא: אתה עתה ג' וסי' ברוך יי' אביך הקשה את עולינו' דמלכים' ותאמ' לו איזבל: ברוך יי' ב' דס' בוא ברוך יי' אתה עתה ברוך יי': ויהי ביום ההוא ב' וסי' ויבאו עבדי יצחק' ויהי ביום ההוא ועלי שכב: ויגדו ד' חס' וסי' ויבאו עבדי יצחק' עוד יוסף חי' וישובו המלאכים' ויגדו לו

מסרה

דברי רב שקה' דמלכים' וכל שפטים ושמואל דכו' במ"ב מלאי' וסי' ויגידו לאנשי יבש' ויגידו לשאול לאמר הנה העם: יהודית ז' וסי' בישעיה סימן לו': ולרבקה ב' א' ר"פ וא' ס"פ וסי' ולרבקה אח ושמו לבן' ותהיין מרת רוח: וצא ב' וסי' וצא השדה' וצא הלחם: צידה חד מן כ"א תיבין כתי' ה' בסוף תיבו' ולא קרי' וסי' כו' במסר' רבתא: ועשה חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ראשי פסו' נסבין ו' בריש תיבות' וסי' כו' במסר' רבתא: שמעת ו' ה' פתח וא' קמץ וסי' בפרש' וירא: בדבר ג' וסי' בדב' יצחק אל עשו' בדבר שפתך מישרים' וכלי כליו רעים: מטעמים ה' וסי' ועשה לי מטעמים' הביאה לי ציד' לך נא אל הצאן' וילך ויקח ויבא לאמו' ויעש גם הוא: הביאה ג' וסי' הביאה לי ציד' הביאה ונשתה' הביאה למוסר לבך' וחד והביאה לי ואוכלה: גדיי עזים ל' וחד גדיי העזים' ואת עורות גדיי העזי' הלבישה: טבים הטבים ה' חס' וסי' שני גדיי עזים טבים' ובתים טבים תבנה' והאנשים טבים לנו' אשר פגע בשני' ומחמדי הטבי': אהב חד מן ט' וסי' בשמואל סי' א': לפני מותו ד' וסי' והבאת לאביך ואכל' אביך צוה' וזאת הברכה' ויכן דוד לרוב לפני' חלק ג' קמצי' וסי' ואנכי איש חלק' חזון שוא ומקסם חלק' ופה חלק יעשה מדחה' אנ"ך' וחד וחלק משמן חכה: ימשני ה' חס' בליש' וסי' אולי ימשני אבי' גשה נא ואמשך' ויגש יעקב אל יצחק' אל נא תמש מזה' אם ימשו החקים' בני מררי מחלי ומשי' ואלה' דד"ה' וצ"ע כי לא הביא המסורת יותר:

בעל הטורים

אתה עתה ג' במסרה הכא אתה עתה ברוך יי' ואידך אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה הקל מן העול מה שהמליכו לי? ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך. ברוך יי' ב' במסרה הכא אתה עתה ברוך יי'. בא ברוך יי' לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר בדמרוסית ויושם לפניו לאכול כך היה כונת אבימלך להרוג את יצחק והכי מוכ' תרגו' דכתיב וכאשר לא נגענוך כלומר לא עשינו עמך רעת כמו שהיה ברעתינו ועשינו עמך רק טוב אבל אבי אברהם אביך ולא כתב יי' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר ביסורין בלי מדת רחמים. בארי ב' במסורת הכא בת בארי החתי ואידך הושע בן בארי. אמר הושע לפני הקב"ה החכימם באומה א' אבר בזרעו של עשו. ותכהין עיניו מראות משום דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו. ותכהין עיניו מראות בגימטריא בעשן הכהנו. שא נא כליך כלומר חדד סכינך כמו תשיאה על גבי חברתה. ציד. צודה כתיב הא' יתירה שאמרו חמש הלכות שחיטה ואמש מיתה? טהרה בעוף. אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבנו נקלף. אינו חולק את רגליו וכחיה מפרכת פרסה מעלת גרה ואין לה שנים למעלה קרנים וגברה הולך שתי וערב תחת העוקץ. בדבר ב' ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו. ואידך ותעלוזנה כי בלשוני בדבר שפתי' מיסרי' כאמר' ליעקב תעלוזנה אם תדבר מיסרים ליצחק כדי שיברכך. לצוד בגימטריא מן גזל. להביא בג' מט' בגלוי. הביאה ג' הנא הביאה לי ציד. הביאה למוסר לבך האומרת לאדוניהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרו ושמע בקולי והביאה כי לאביך שיאכל ושתה. לך נא אל הצאן ר"ת נאה פירוש נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה ולקח ב' א' לפסח וא' לחגיגה. וקח לי חסם שני ר"ת ושלוי מסם בגימט' משלי שכך כתב לה בכתובתה: בניך

בשמת לא כתיב יסוד לאות הוא בקמץ ובתת גם אסנת אסנה יש לו סוד:

כז

ותהיין כן נמצא בספרי אשכמיא ובשם הלל שמפון וכן דינו:

צידה ה' יתיר אבל בלונת דרב כתנן והוא חד מן כ"א תיבין כתי' א' בסוף תיבות' ולא קרי': בדבר כ' ספתיך

ואברככה ל' מלכה' וחד חס' ואברכך ואגדלה שמך:

עלי קללתך · אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הכמים והגאון פי' עלי להסיר קללתך ויש אומ' חלילה לכזב הנביא רק הוא כן : אנכי · מי שאנכי ועשו בכורך ואחרים אמרו כי באמת אמר אנכי וגם קול במלת עשו בכורך ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב' חלקי' החלק הא' שליח במצות והחלק השני נביאי העתיד ואם יבטרכו לאמר דבר שאינו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים ואמר רוח יי' דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לבורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה והראני השם כי יהרג וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והכלא דרך מוסר וכן אמר דמיאל מרי חלמ' לשנאך ולהיותו כנגד השם דרך דרש וכן אמר אברהם וגם אמנה ונשתחוה ונשובה : ואכלה מצידי · כמו זכרה לי אלהי לטובה והאלף שורש : והמוסף · קל השי"ן להקל על הלשון : ואכלה מציד בני · האלף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השורש וכן אומרה לאל סלעי · דנפשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן המוסף כמו יסובבנהו וכן י ישחרונני · נשיקה עם למ"ד ביד או בכנף או בשוחד ובלי למ"ד בפה : וירח · בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן וינע לבבו וינח בכל גבול מצרים וכלם מהשמים הנראי' : ראה · דבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו ו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון · מ"ם מטל מוסף עצמו ואחר עמו וכן האתן בשורי פשפי : לאחיך

רשי

ויבא חד מן כ"א וסי' במס' רבת' · החמדת לאור חס' דחס' · כי חמודו' אתה מל' דמל' · חמודות בזהב דעזרא כ"ב ושאר חמדת כתיב : עשתה ה' קמץ וסי' ותתן את המטעמים · ותקח תמר את הלביבות · ואת כל אלה ידי עשתה · זכר את ושתי · אף לא הביאה אסתר : הנני ב' דגשי' וסי' הנני, בני · מי אתה בני : גשה ג' וסי' גשה נא

החמדת · הנקיות דכייתא כתרגומו · דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד : אשר אתה בבית · והלא כמה נשים היו לו והוא מפקי' אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן : אנכי עשו · האמביא לך ועשו הוא בכורך · עשיתי כמה דברים אשר דברת אלי : שבה · לשון מסב על השולחן לכך מתורגם אסתחר : גשה נא ואמשך · אמ' בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים ש שגור בפיו וזה אומר כי הקרה יי' אלהיך : קול יעקב · שמדבר בלשון תחנוני' : קום נא · אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי : אני · לא אמר אני עשו אלא אני : וירח · והלא אין ריח רע יותר משטף ה העזים אלא מלמד ש שנכנסה עמו ריח גן עדן : כריח שדה אשר ברכו יי' שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחי' כך דרשו רז"ל : ויתן לך · יתן ויחזור ויתן בראשית רבה ולפי פשוטו מוסף לענין ראשון ראה ריח בני שנתן לו הקדוש ברוך הוא כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו' כמשמעו ומדרשי אגדה יש ה הרבה לכמה פנים : בני

החמדת ל' חס' דחסר

ואת הלחם כל קריי' ואת הלחם במ"א את הלחם

ואכלה ל' חטף קמץ וא' אחרי אכלה בשילה

ויברכהו ב' בטע' כאו סי' דסמיך לא נכתתא.

ויבא יש מכירין הרגלא תחת היו"ד אבל טעות כי לא תמצא מארית לתרי חוטרין כי אם נאות אחרין של התיבה ואת משום קרוב הנגינות גם ויקר' לה נבת היה לך ליתן הנגינה לעיל

(13) עלי קללתך בני אך שמע בקלי ולך קח לי : (14) וילך ויקח ויבא לאמו ותעש אמו מטעמים כאשר אהב אביו : (15) ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן : (16) ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו : (17) ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה : (18) ויבא אל אביו ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני : (19) ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך עשיתי כאשר דברת אלי קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך : (20) ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יהוה אלהיך לפני : (21) ויאמר יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו אם לא : (22) ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי עשו : (23) ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת ויברכהו : (24) ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני : (25) ויאמר הגשה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וישת : (26) ויאמר אליו יצחק אביו גשה נא ושקה לי בני : (27) ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהוה : (28) ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש : (29) יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים הוה גביר לאחיך

עלי איתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מני ואיזיל סב לי : ואזל ונסיב ואייתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין כמא דרחים אבוהי : ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכייתא די עמה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא : וית משכי גדיי בני עיזי אלבישת על ידוהי ועל שעיעות צואריה : ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה : ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי : ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא דמללתא עמי קום כען אסתחר ואיכול מצידי בדיל די תברכינני נפשך : ואמר יצחק לבריה מא דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי : ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמושינך ברי האת דין ברי עשו אם לא : וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשיה ואמר קלא קליה דיעקב וידיא ידי דעשו : ולא אשתמודעיה ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי שערנין ובריכיה : ואמר את דין ברי עשו ואמר אנא : ואמר קריב קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל די תברכינך נפשי וקריב ליה ואכל ואעיל ליה חמר ושתי : ואמר ליה יצחק אבוהי קריב כען ושק לי ברי : וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא דלבושוהי ובריכיה ואמר חזי ריחא דברי כריחא דחקלא די בריכיה יי : ויתן לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיות עיבור וחמר : יפלחונך עממין וישתעבדון לך מלכון הוי רב לאחוך

בעל הטורים

בכורך ב' עשו בכורך · אנכי הורג את בנך בכורך שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישרא' אבל עשו בנך בכורך נאמ' עליו הנני הורג את בנך בכורך · ויאמר מי איפוא · ר"ת אמו מי נעשה קרסור בדבר רבקה · איפוא בגימטריא גיהנם שנפשה גיהנם עמו · ואת ב' במסרת ואת השדה ואת הלחם כדאיתא בב"ר · כליך זה בגל שבאו שם כלי בית המקדש תליך זה מדי ע"ש המן שהיה ממדי · קשתך זה יון · השדה זה אדום ורמז לו כל ארבעה גליות שעתידין ליפול ביד ישרא' שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב ואת הלחם בעמלק · וירח ל' במסרה וירח את ריח בגדיו וירח יי' את ריח הניחוח מלמד שנכנס עמו ריח גן עדן · וירח בגימטריא ליל פסח · כריח ב' כריח שדה · כריח לבנון שזכות ריח ניחוח העולה מן לבנון · פירוש בית המקדש עומד לו · ויתן לך · עשרה תיבות בפסוק וי"ב ברכות נתברך כנגד עשרת הדברות שעתידין בניו לקבל · וישתחוו לך חסר וו' כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעברו אדום את ישר' ומכאן ואילך פשעו בו ויש בזו הברכה כ"ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו · הוה ב' במסול הוה גביר לאחיך · כי לשלג יאמר הוה ארץ · בזכות יעקב יורד גשם ושלג : ותברכא

ואמשך · גשה נא ושקה לי · גשה לי ואשבה : האתה זה ד' דסמיכי וסי' האתה זה בני עשו · האתה זה עשהאל אחי · האתה זה אדני אליהו · האתה זה עכר ישראל · וחד אתה זה בני עשו ויאמר אני : הקל ו' חס' בליש' וסי' הקל קול יעקב והידי' · והקל נשמע בית פרעה · והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האות ב' בו' וקל שופר חזק מאד ויחרד · ויהי מקל זנותה · ושארא מלאים : שערות ד' חס' בלישני' וסי' הן עשו אחי איש שער · כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת · ולקח מדם הפר ומדם השעיר · על ראש השער החי : ויגש ה' פתחין וסי' ויאמר הגישה לי · ועיני ישראל כבדו מזקן · ויקח יוסף את שניהם ויגש את פר החטאת · ויאמר דוד אל אביתר הגישה · חד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזי' : ויבא חד מן כ"א וסי' במס' רבת' : וירח ב' וסי' וירח את ריח בגדיו ויברכהו · וירח יי' את ריח הניחח : כריח ב' וסי' ראה ריח בני · וריח שלמותיך כריח : ברכו ד' וסי' ויגש וישקלו וירח · וישטם עשו · אשר ברכו יי' צבאות · עמיאל הששי יששכר : נתינת ואלהים ז' וסי' בדניאל סימן א' :

בני אמך׳ ויעקב אמ׳ ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בני׳ מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך׳ : אורריך ארור ומברכיך ברוך׳ ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמי׳ למברכיהם לפיכך יצחק הקדי׳ קללת אוררי׳ לברכת מברכים והרשעים תחלתם שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכ׳ לקללה : יצא יצא׳ זה יוצא וזה בא : ויחרד׳ כמשמעו לשון תמיה ומדרשו׳ ראה גיהנם פתוחה מתחתיו : מי איפא׳ לשון לעצמו משמש עם כמה דברי׳ איפא איה פה מי הו׳ ואיפה הוא הצד ציד : ואוכל מכל׳ מכל טעמים שבקשתי לטעו׳ טעמתי בו : גם ברוך יהיה׳ שלא תאמר אילולי ש רימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מ מדעתו : במרמה׳ בחכמה : הכי קרא שמו׳ לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה ש שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו ש שהוא עתיד לעקבני תנחומא למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדו׳ ושניתי כדר היחס התחיל עשו מצעק ו ויעקבני זה פעמים אמר לו אביו מה עשה לך אמ׳ לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא ע עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה : ויעקבני׳ כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי : אצלת׳ לשון הפרשה כמו ויאצל : הן גביר׳ ברכה זו שביעית ה היא והוא עושה אותה ראשונה אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו : ולך איפה מה אעשה׳ איה איפה אבקש מה לעשות לך : הברכה אחת׳ הא זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחני׳ הסמכה היא המות נבל : משמני הארץ וגו׳ זו

פניס : בני אמך׳ עשו ובניו : אורריך ארור׳ כל אחד מאורריך יבטח ורבים כמה וכן ומברכיך : מי איפה׳ מי זה ואנה הוא ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ולו היה בפתח גדול היה שלא דבר אמת : הכי׳ כמו אמת וכן הכי אחי אתה : קרא׳ הקורא שמו יעקב : ויעקבני׳ כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזר עקוב הלב והעקוב הפך המישור : אצלת לי׳ עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח : הן גביר שמתיו לך׳ בברכתי גם כן נתתי לו בדבור׳ יש אומרים כי איפא עם אלף בסוף מלה אחת כמו עתה : והיה כאשר תריד׳ כמו תרדה והם ב׳ שרשים וי״א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך : ופרקת׳ מגזרת מפרק הרים ומהם מפרקתו ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשות בעבור שבכה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא ה׳ אליו גם את דוד ובנביאי׳ תרעו ואחרי׳ אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהי׳ זה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אצלו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם ויש אומ׳ איך אמר השם ורב יעבד צעיר גם כן אמ׳ יצחק ואת אחיך תעבד׳ והנאון רחה זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שכח ושפתחו ארכה שבע פעמי׳ והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי עיקר זאת הברכה על זרעם ויתכים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה ויותר היה קשה על ישראל החרב שהיה אדום מחרף אותם מרעתם וכן טעם שישי ושמחי בת אדום ג״כ אל תשמח לבני יהודה גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלם ו והכניסם בברית מילה גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל והיו

יצא ז׳ ג׳ מל׳ וד׳ חס׳ מס׳ בפרשת נח׳ מאת פני ה׳ וסי׳ ויהי כאשר כלה יצחק׳ לכו נא הגברים׳ שאו את אחיכם מאת פני׳ ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח׳ דמלכי׳ ויצא השטן מאת פני׳ תנינא: ויאכל ה׳ רפין וסי׳ יקם אבי ויאכל׳ נטה את ידך בארב׳ ז׳ על׳ קראן לו ויאכל לחם׳ ויאמ׳ לו גם אני נביא כמוך׳ יבא דודי לגנו׳ ויחרד

לאחוך ויסגדון לך בני אמך ליטך יהון ליטין ובריכך יהון בריכין : והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מיפק נפק יעקב מן קדם יצחק אבוהי ועשו אחוהי על מצידיה : ועבד אף הוא תבשילין ואעיל לאבוהי ואמר לאבוהי יקום אבא וייכול מצידא דבריה בדיל די תברכינני נפשך : ואמר ליה יצחק אבוהי מן את ואמר אנא ברך בוכרך עשו : ותוה יצחק תיוהא רבא עד לחדא ואמר מן הוא דיכי דצד צידא ואעיל לי ואכלית מכולא עד לא תיעול ובריכתיה אף בריך יהי : כד שמע עשו ית פתגמי אבוהי וצוח צוחתא רבא ומרירא עד לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף לי אבא : ואמר על אחוך בחוכמא וקביל ברכתך : ואמר יאות קרא שמיה יעקב ותכמני דנן תרתין זימנין ית בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא : ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה עילוך וית כל אחוהי יהבית ליה לעבדין ובעיבור וחמר סעדתיה ולך כען מה אעביד ברי : ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברכני אף לי אבא וארים עשו קליה ובכא : ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה הא מטובא דארעא יהי מותבך ומטלא דשמיא מלעילא : ועל חרבך תחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא ותעדי ניריה מעל צוארך :

לאחיך וישתחוו לך בני אמך א׳ אררך ארור ומברכך ברוך : ויהי ל׳ כאשר כלה יצחק לברך את־יעקב ט׳ ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני ז׳ ח׳ יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו : ב׳ ויעש גם־הוא מטעמים ויבא לאביו ל׳ ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד ל׳ חס׳ בנו בעבר תברכני נפשך : ב׳ חס׳ ויאמר לו יצחק אביו מי־אתה ויאמר אני בנך בכרך עשו : ב׳ ויחרד יצחק חרדה גדלה עד־מאד ויאמר מי־אפוא כל אור׳ חס׳ כמ״ד מל׳ הוא הצד־ציד ויבא לי ואכל מכל ל׳ ל׳ מלרע בטרם תבוא ואברכהו גם־ברוך ל׳ קמ׳ וא׳ פת׳ יהיה : כשמע עשו את־דברי אביו ל׳ לפ ותר בסתע אתנח ויצעק צעקה גדלה ומרה עד־מאד ויאמר לאביו ברכני גם־אני אבי : ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ב׳ לה ברכתך : ויאמר הכי קרא שמו י׳ ל׳ יעקב ויעקבני זה פעמים את־בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ב׳ קמ׳ זק׳ ג׳ ויאמר הלא־אצלת לי ברכה : ויען ל׳ יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו ל׳ לך ואת־כל־אחיו נתתי לו לעבדים ל׳ ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא ל׳ מה אעשה בני : ויאמר עשו אל־אבי הברכה אחת הוא־לך אבי ל׳ ברכני גם־אני אבי וישא עשו קלו כל אור׳ חס׳ בט״א ויבך : ויען יצחק אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ג׳ ומטל השמים מעל : ועל־חרבך ג׳ קמ׳ תחיה ואת־אחיך תעבד והיה כאשר ל׳ תריד ופרקת עלו מעל צוארך : ל׳

ג׳ וסי׳ יצחק׳ אחימלך׳ ויחרד האיש וילפת: ואוכל ל׳ ואכל מכל׳ וחד ואוכל פתי׳ לבדי: ואברכהו ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בטר׳ תבא ואברכהו׳ ואברכהו ואכרהו׳ דאו׳ קמץ: במרמ׳ ב׳ באו׳ וסי׳ בא אחיך במרמ׳ ואת חמו׳ אביו במרמה: ויאמ׳ ז׳ פסו׳ אית בהון ויאמ׳ ויאמ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ הכי ה׳ וסי׳ הכי קרא שמו׳ הכי אחי אתה׳ הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול׳ מן השלשה הכי נכבד׳ הכי אמרתי הבו לי: לקח ב׳ זקף קמ׳ וסי׳ את בכרתי לקח׳ מעני השיב ידו : ולכה ד׳ כתיב הא בסוף תיבות׳ וסי׳ ולכה איפא מה אעשה בני׳ ולכה אין בשורה מוצאת׳ שמלה לכה קצין׳ ולכה לישועתה לנו׳ וכל לשון הליכה כת׳ הא במ״ג וסי׳ לך נא אתי אל מקום׳ ויאמר לנערו לך וקרבה׳ לך נתראה פנים׳ דד״ה׳ קלו כל אוריי׳ חס׳ במ״א מלא ונשמע קולו בבאו׳ : מושבך ג׳ וסי׳ הנה משמני הארץ׳ איתן מושבך׳ כי יפקד מושבך׳ : מעל ג׳ ומטל השמים׳ ברכות שמי׳ יקרא אל השמי׳ :

איטליא של יון : והיה כאשר תריד׳ לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל : ופרקת עלו וגו׳ יקרבו ימי אבל אבי כמשמעו שלא אצער את אבא ומדרש אגדה לכמה פנים יש : ויגד

אנשים מתי מספר שהאמינו באיש שממוהו אלוה וכאשר האמינה רומי בימי קוסטנטין שחדש כל הדת ושם על דגלו צורת האיש ההוא׳ ולא היו בעולם שישמרו התורה החדש חוץ מאדומיי׳ מעטים על כן נקראה רומי מלכו׳ אדום ג״כ יקראו היום אנשי מצרי׳ ושבא והארץ עילם ישמעאלי׳ ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט׳ ונשטוס

בעל הטורים

[illegible]

ויגד לרבקה׳ ברוח הקדש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם׳ ניחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך׳ ומדרש אגדה׳ כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס תנחומי׳ ופשוטו לשון תנחומי׳ מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: אחדים׳ מועטים: למה אשכל׳ אהיה שכולה משניכם הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם׳ אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאת שביום אחד ימותו כמו שמפורש בהמקנא לאחתו: קצתי בחיי׳ מאסתי בחיי: פדנה׳ כמו לפדן: ביתה בתואל׳ לבית בתואל כל תיבה שצריכה למד בתחלתה הטל לה הא בסופה: ואל שדי׳ מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: את ברכת אברהם׳ שאמר לו ואעשך לגוי גדול׳ והתברכו בזרעך׳ יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך: ממך יצא׳ אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: אם יעקב ועשו׳ איני יודע מה מלמדנו: וישמע יעקב׳ מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו׳ וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: אחות נביות׳ ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעד לעשו קודם נשואיה והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס״ג שנים שהרי ישמעאל בן פ״ז שני היה כשנולד יצחק וי״ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ששים שנה בלדת אותן הרי שבעים וד׳ ושנותיו היו קל״ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳ נמצא יצחק כשמת ישמעאל בן קכ״ג היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י״ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י״ד שנה שנאמר עבדתיך י״ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ וכתוב ויוסף בן ל׳ שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט׳ שנים ז׳ של שובע וב׳ של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה צא וחשוב י״ד שלפני לידת יוסף ול׳ של יוסף וט׳ משמלך עד שבא יעקב הרי ס״ג וכשפירש מאביו היה בן ס״ג הרי קי״ז והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י״ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י״ד שנה: על נשיו הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות: חסלת אלה תולדות:

אמירם בלבו׳ וסי׳ בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד׳ וסי׳ ויקרבו ימי אבל אבי ואהרג׳ ויקרבו ימי ישראל למות׳ הן קרבו ימיך למות׳ ויקרבו ימי דוד למות: קטן הקטן ה׳ קמצין וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן׳ עוד שאר הקטן׳ ולמפיבשת בן קטן׳ אחד למאה קטן׳ למגדל ועד קטן׳ וכל אתנח וס״פ דכוותי׳: להרגך ג׳

וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי: וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ: וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה: וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ: עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד: וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים: וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ: וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים: וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו: וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם: וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו: וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה:

ס ס ס

וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל־בִּרְכְתָא דִּי בָּרְכֵיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא דְּאַבָּא וְאֶקְטוֹל יָת־יַעֲקֹב אָחִי: וְאִתְחַוָּא לְרִבְקָה יָת־פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת וּקְרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אָחוּךְ כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ: וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אִיזֵיל לָךְ לְוָת לָבָן אָחִי לְחָרָן: וְתִתֵּיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעִירִין עַד דְּיְתוּב רוּגְזָא דְאָחוּךְ: עַד דִּיתוּב רוּגְזָא דְאָחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יָת דִּי עֲבַדְתְּ לֵיהּ וְאֶשְׁלַח וְאֶדְבְּרִינָךְ מִתַּמָּן לְמָה אֶתְכֵּל אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חַד: וַאֲמָרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקַת בְּחַיַּי מִן קֳדָם בְּנַת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנַת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין: וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִיסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן: קוּם אִיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ: וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין: וְיִתֵּן לָךְ יָת בִּרְכְתָא דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם: וּשְׁלַח יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמֵּיהּ דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו: וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בָרֵיךְ יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא כַּד בָּרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא תִיסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן: וְקַבֵּיל יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם: וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנַת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי: וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת יִשְׁמָעֵאל וּנְסַב יָת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת עַל נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִתּוּ:

ס ס ס

אבן עזרא

וישטום׳ נטר איבה וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו׳ יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ויש אומרי׳ על דרך נבואה היה והראשון קרוב: מתנחם׳ מגזרת נחמה והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת וועד בלשון ערבי: ימים אחדים׳ כמו ימים תהיה גאלתו שנים מועטות והאחדים פחותים מעשר: למה אשכל׳ פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: קצתי בחיי׳ כמו הפוך וכן בעלה ביהודה ומקיצנה וכן אמר הכתוב אמר אתה קץ׳ וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנו׳ כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב: אחות נביות׳ כבכור היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

וסי׳ מתנחם לך להרגך׳ ולילה באים להרגך ב׳ בו: יום אחד ב ס״פ ויהי ערב ויהי ערב ויהי בקר למה אשכל: יום אחד׳ וסי׳ ויהי ערב ויהי בקר׳ למה אשכל גם שניכם׳ ודפקום יום אחד׳ לא יום אחד תאכלון׳ ויי׳ גלה את אזן שמואל׳ עתה אספה יום אחד׳ ראש וזנב כפה ואגמון׳ ויחל יגוה לבא בעיר׳ והיה יום אחד הוא יודע׳ ויכלו בכל אנשים׳ דעזרא׳ וחד עד יום האחד ועשרים: לקח ח׳ והס׳ וסי׳ ביחזקאל סי׳ כ״ד: קום ט׳ ר״פ וסי׳ כו׳ בבמס׳ רבת׳: פדנה ארם ד׳ וסי׳ קום לך פדנה׳ ושלח אתו׳ וישלח יצחק את יעקב׳ וישמע יעקב: ויתן חד מן י״ג ר״פ וסי׳ כו׳ במסר רבת׳: לקחת ד׳ וסי׳ את בת אחי אדני׳ לקחת לו משם אשה׳ ותלך לקחת׳ ויפצר בו לקחת: ויצו עליו ב׳ דס׳ וסי׳ ויצו עליו לאמר לא תקח אשה׳ ויצו עליו פרעה: מחלת ד׳ וסי׳ וילך עשו אל ישמעאל׳ ויקח לו רחבעם אשה את מחלת׳ למנצח על מחלת משכיל לדוד׳ למנצח על מחלת לענות משכיל: מחלת י״א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסי׳ את מחלת בת ישמעאל׳ אי כבוד בן פנחס בן עלי׳ ויען יונדב בן שמעה אחי דוד׳ בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדו׳ את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירוש׳ וגם כל היהודי׳ אש׳ במואב׳ באים מדרך שער העליון׳ מעי מעי אוחילה׳ ויקח עבד מלך האנשי׳ הן ישא איש בשר קדש׳ ויעש בירושלם חשבונו׳ דו״ה:

בעל הטורים

קצתי בחיי קו״ף קטנ׳ שראתה שעתיד ליחרב הבית שגובהו ק׳ אמה׳ וקו״ף של ורד ורקן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגובהו ק׳ אמה שלא יחרב:

ויצא יעקב

יש אומרים שפרשה זו סתומה והטעם לפי שיצא בכך ונסגרה בהתבה לעיל מוכנה כתי׳ לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא לישא אשה׳ ויצא יעקב מבאר שבע בגימ׳ שנה זוזה שנה הדדה׳ יעקב מבאר שבע: שוכי תיבו׳ עבר׳ שנטמן בבית עבר׳ ויצא יעק׳ מבאר שבע בית ארבע׳ מבאר שבע וס״ן של שבע׳ עשר׳ ס״ך שנים נטמן בבית עבר׳ מבאר שבע ר״ת שם שנים נטמן בבית שם׳ וילך׳ בגימטריא בו בוס: ויפגע במקום ג״פ כתיב תקוע בפסוק רמז לג׳ רגלי׳ שעולי׳ בהן למקום ההוא: כי בא השמש ראשי תיבות כנה שבבה אחור השמש שלא בעונתו׳ סלם בגימטרי׳ זהו בכבודות׳ סלם בגימטריא זה בכא הכבוד׳ סלם בגימטרי׳ קול שקול תפלת הצדיקי׳ הוא סלם למלאכי׳ לעלות בו וכן עלה המלאך בלה הקרבן והתפלה היא העבור לכך כל אי שמתכוו׳ בתפלת ו הסולם שלם ב בשלובותיו וכוליו לעלות בו׳ סלם בגימטריא ממון ו ובגימטריא עוני כי זה ושפיל וזה ירום׳ סלם אותיות כמל שהראהו היאך בניו

רשי

ויצא יעקב, על ידי שבשביל מרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתוב וירא עשו כי ברך וגו' ומשנגמר חזר לענין הראשון: ויצא, לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקו' עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה, יצא ללכת לחרן: ויפגע במקו', לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנ' בו וירא את המקו' מרחוק: ויפגע, כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתו' ולא כת' ויתפלל ללמד' שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה: כי בא השמש, היה לו לכתו' ויבא השמש וילן שם, כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו, עשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות התחילו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומר' עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אח' וזהו שנ' ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא, לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שני' ששמש בבי' עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: עולי' ויורדים, עולים תחלה ואח"כ יורדי' מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאין חוצה לאר' ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללותו: נצב עליו, לשמרו: ואלהי יצחק, אף על פי שלא מצינו במקר' שיחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנ' הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו תנחומ': שוכב עליה, קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו: ופרצת, וחזקת כמו וכן יפרוץ: אנכי עמך, לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי, אם משמ' בלשון כי: דברתי לך, לברכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכי' אצל דבור משמשי' לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: ואנכי לא ידעתי, שאם ידעתי לא ישנתי במקו' קדוש כזה: כי אם בית אלהי', אר"א בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע כנגד בית המקד' שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלם וכלפי שאמ' רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינ' ועוד אמרו יעקב קראו לירוש' בית אל וזו לוז היא ולא ירושלם ומהיכן למדו לומר כן אני אומ' שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וכשעבר יעקב על ב"ה מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב ליביה להתפלל על מקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרי' בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ עכ: מה נורא, תרגו' מה דחילו אתרא הדין דחילו שם דבר הוא כמו סובלתנו וכבו למלבש: וזה שער השמים, מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה, ומדרשו שבית המקדש שלמעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה: אס

מסורה

מראשתיו ח' ה' מלאים וג' חס' וסי' ויפגע במקום, וישכם יעקב בבקר, ותקח מיכל את התרפים, ויבאו המלאכים, ותניתו מעוכה, חס', חלילה לי מיי' חס', ועתה ראה, חס', ויבט והנה מראשתיו, וחברו: מצב ג' וסי' ויחלם והנה סלם, עם אלון מצב אשר בשכם, וצרתי עליך מצב: וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים, וראשו מגיע השמימה, וראשו יהיה פרוע, וראשו לעב יגיע: מלאכי אלהי' ב' בעני' וסי' ויפגעו בו מלאכי אלהי', והנה מלאכי אלהי' עולים ויורדי': והנה יי' ד' וסי' והנה יי' נצב, ויאמר צא ועמדת בהר, ויען השליש, תניי' דספר', כה הראני יי': צפנ' וצפנה ח' בתור' דחסרי' וסי' אחרי הפרד לוט מעמו, והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת, ושחט אתו על ירך המזבח, דגל מחנה דן, צוריאל בן אביחיל, רב לכם סב, עלה ראש הפסגה, ויתן את השלחן באהל מועד: והנה אנכי ה' וסי' והנה אנכי עמך, והנה אנכי הולך בדרך כל, והנה אנכי בא, דגדעון, והנה אנכי ממציא את האדם, זכריה, וירדת לפני הגלגל והנה אנכי: בכל אשר תלך ג' וסי' ושמרתיך, הלא צויתיך חזק רק חזק ואמץ מאד: והשבתיך ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' והנה אנכי עמך, והשבותיך בדרך אשר באת דמלכים, והשיבותיך בדרך אשר באת דישעיה, דאורי' חס': אל האדמה חד מן ו' וסי' במסר' רבת': ראשה ז' וסי' וישכם יעקב, וגלחה את, ותקח תמר אפר, ב' בפסו', ותשם בפוך עיניה: וגלה על ראשה, ב' בפסוק: לוז חד מן ג' זוגין קדמא' ז' ותני' ש' וחילופיהון ג' זוגין קדמ' ש' ותני' ז' מסור במס' רבת': וידר ג' פתח וסי' וידר יעקב, וידר ישראל, וידר יפתח:

תורה

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו: והנה יהוה נצב עליו ויאמר אני יהוה אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך: וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש יהוה במקום הזה ואנכי לא ידעתי: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים: וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשנה: וידר יעקב נדר לאמר

תרגום

ונפק יעקב מבארא דשבע ואזל לחרן: וערע באתרא ובת תמן ארי על שמשא ונסיב מאבני אתרא ושוי איסדוהי ושכיב באתרא ההוא: וחלם והא סולמא נעיץ בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דיי סלקין ונחתין ביה: והא יקרא דיי מעתד עילוהי ואמר אנא יי אלהיה דאברהם אבוך ואלהיה דיצחק ארעא די את שכיב עלה לך אתנינה ולבנך: ויהון בנך סגיאין כעפרא דארעא ותתקף למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא ובדיל בנך: והא מימרי בסעדך ואטרינך בכל אתר די תהך ואתיבינך לארעא הדא ארי לא אשבקינך עד די אעביד ית דמליית לך: ואיתער יעקב משנתיה ואמר בקושטא יקרא דיי שרי באתרא הדין ואנא לא הויתי ידע: ודחיל ואמר מה דחילו אתרא הדין לית דין אתר הדיוט אלהין אתר דרעוא ביה מן קדם יי ודין תרע קביל שמיא: ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא די שוי איסדוהי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: וקרא ית שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מלקדמין: וקיים יעקב קיים למימר

אבן עזרא

אמר הגאון כי וילך חרנה ללכת ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן, וטעם פתחות ב"ית במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס וכספר עמוס מבואר, ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל תפגע בי כי לא מצאנו במקרא שיקר' השם מקום ואל תשי' לבך לדרש ממקום אחר כי איננו כלל על השם ומלת אחר לעד: מאבני המקום, טעמו אחת מאבני המקו' מראשותיו: לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה, ודרך סלם להיות משל או על מספר שני דרש הוא והר' שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהי' מחשבות החכמה ואמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשי' לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יאחר מן השם ודברי מטה תלויי' בעליוני' וכאילו סלם ביניהן שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אחר שיתהלכו בארץ גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחו' השם כדרך מלך עם משרתיו: ופרצת, כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: אכן יש יי', הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם כשי' ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: כי אם בית אלהי', שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקו' נבחר, ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמ' לא תקי' לך מצבה אשר שנא ובגעתי אל מקומו אפרשנו: ויצק שמן על ראשה, להכירה בשובו, וטעם

בעל הטורים

עובדי' ע"ז והנה סלם בגימט' ממון שהראהו קיצי הגליות. סלם בגימט' זהו סיני. שהראהו מעמד הר סיני. סלם מוצב בגימטריא מרכבו. מוצב ג' הכא ואידך אלון מוצב אשר בשכם. וצרתי עליך מוצב שהראהו בית הארץ הינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלו [illegible] וצרתי עליך מוצב. סלם אותיות למס שרמז לו הגלו' ורמז לו הקרבנות. והנה סלם מוצב בגימטרי' הכבש ארצה. רמז למזבח אדמה. וראשו מגיע השמימ'. רמז לריח הקרבנות ש שעולה השמים. ד"א והנה סלם בגימט' זהו מזבח העולה. והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש. מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. רמז למי שמוסלך לארץ לפי שעה ועלה השמימ'. מלאכי אלהים שב' ס דסמיכי הכא ויפגעו בו מלאכי אלהים זהו שאמר במדרש מלאכים שליווהו ב בארץ לא ליווהו חוצה לארץ זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליווהו בארץ. ויפגעו בו מלאכי אלהים. היינו מלאכי אלהים שעכשו אז פגעו בו עתה כשחזר לארץ. עולים ויורדים בגימטריא בכל מרו [illegible]. ואלהי יצחק. תימה כמה לא אמר יצחק אביך כמו ב באברהם. ד"א לפי שאמר באברהם אני יי' אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שנא' אחר אני יי' לא אמר אלהי אביך. ופרצת ימה בגימט' קריעת ים. וזהו וירא ישראל ישראל כנא'. והשבותי' ג' האדמה בגימטרי' זה מארבע מלכיות. וייקץ יעקב משנתו ואומר ב"ת צבור לומר שאין תפלתו של אדם נ נשמעת אלא בצבור: משנתו. קרי ביה ממשנתו. מתוך שהוא הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב כבו מנהגו' בו בחלומו. וזה שער השמים ושכם גומר שבעניות השחר פ פותחין שער השמים והוא זמן טוב ל לתפלה. וידר שלשה במקרא וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח כנגד שהצדיקי' היו נודרים והראשון שנדר היה יעק' וזהו אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה. והנה יי' ד' במכרה והנה יי' נצב עליו והנה יי' נצב על המזבח והנה יי' עושה ארובות בשמי' הכא כמי כתיב וזה שער השמים. וכן והנה יי' עוב' דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב ארצה במעשה מרכבה [illegible] ללבוש

מצב ג' קרין [illegible]

והשבתיך ג' ב' מלאין חס'

לראשונה ב' [illegible]

אם יהיה אלהים עמדי · אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי הנה אנכי עמך : ושמרני · כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך : ונתן לי לחם לאכל · כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם : ושבתי · כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה : בשלום · שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן : והיה יי' לי לאלהים · שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך : והאבן הזאת · כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת · והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' · כתרגומו אהא פלח עלה קדם יי' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך : וישא יעקב רגליו · משנתבשר בשורה טובה והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כך מפורש בבראשית רבה : ישקו העדרי' · משקים הרועים את העדרי' והמקרא דבר בלשון קצרה : ונאספו · רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה : וגללו · ונוללין ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות : והשיבו · ומתיבין : באה עם הצאן · הטע' באל"ף ותרגומו אתיא : ורחל באה · הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה : הן עוד היום גדול · לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצי' לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול אם שכירי' אתם לא השלמתם פעולות היום ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' בראשית רבה : לא נוכל · להשקות לפי שהאבן גדולה : וגללו · זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד : ויגש יעקב ויגל · כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול : ויבך · שצפה ברוח הקדש שאינה נכנסת עמו לקבורה · דבר אחר לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו אמר ליה מה אעשה לצוויו של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת :

הולך ט' מלאים מסור בפרשת תולדת : ללבש ב' וחס' וסי' בגד' את הבגדים : ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום · אך טוב וחסד ירדפוני · וכל שבות דכוו : והיה יי' ו' מסור בזכריה סי' יד' · בית אלהי' ה' בתו' ונביאי' וכתו' בס"מ ד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים · והאבן הזאת · והאיש מיכה לו בית אלהים · ויבאו אל חלקיהו · עד

כח אם־יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן־לי לחם לאכל ובגד ללבש : ושבתי בשלום אל־בית אבי והיה יהוה לי לאלהים : והאבן הזאת אשר־שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן־לי עשר אעשרנו לך :

כט וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני־קדם : וירא והנה באר בשדה והנה־שם שלשה עדרי־צאן רבצים עליה כי מן־הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן גדלה על־פי הבאר : ונאספו־שמה כל־העדרים וגללו את־האבן מעל פי הבאר והשקו את־הצאן והשיבו את־האבן על־פי הבאר למקמה : ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו : ויאמר להם הידעתם את־לבן בן־נחור ויאמרו ידענו : ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם־הצאן : ויאמר הן עוד היום גדול לא־עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו : ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל־העדרים וגללו את־האבן מעל פי הבאר והשקינו הצאן : עודנו מדבר עמם ורחל באה עם־הצאן אשר לאביה כי רעה הוא : ויהי כאשר ראה יעקב את־רחל בת־לבן אחי אמו ואת־צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את־האבן מעל פי הבאר וישק את־צאן לבן אחי אמו : וישק יעקב לרחל וישא את־קלו ויבך : ויגד יעקב לרחל

(מסורה קטנה: ט' מל' בתו' · ב' את הבגדי' · ב' · ג' · ג' וגבנין · ה' · ב' עשר תעשר · ג' · ד' · י"ל כ' מל' חדה ומלה תנייני' · סימ' · ל' וחס · כ"ב · ג' בקרי' · י"א בטעם מלרע · ל' וכל סוס בר כס דכו' · ג' ל"כ בטעם זרקא · ל' ומל' · ה' · ג' בג' ל"ס · ו' כסו' את ואת את את · ב' בתרי ל"ס · כל אוריי' חס' בת"א)

תרגום: אם יהי מימרא דיי בסעדי ויטרינני באורחא הדא די אנא אזיל ויתן לי לחים למיכל וכסו למלבש : ואתוב בשלם לבית אבא ויהי מימרא דיי לי לאלהא : ואבנא הדא די שויתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם יי וכל די תתן לי חד מן עסרא אפרשיניה קדמך : ונטל יעקב ריגלוהי ואזל לארעא בני מדינחא : וחזא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה ארי מן בירא ההוא משקן עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא : ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה : ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא : ואמר להון הידעיתון ית לבן בר נחור ואמרו ידעין : ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא : ואמר הא עוד יומא סגי לא עידן למיכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו : ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא : עד דהוא ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא : והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאימיה וית ענא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה : ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא : וחוי יעקב לרחל

אבן עזרא

וטעם והיה יי' לי לאלהים זה הטעם הנכבד כי כן כתוב והנה יי' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות ת תמצאנו · וטעם יהיה בית אלהים מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיו' לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר במזרק ת מעשר בקר וצאן ותבואה : וירא · מלה זרה בעבור שופתח היו"ד והמלה מהבנין הקל ואין אחר היו"ד אחת מאותיות הגרון שהיא משפטו להרחיב את אשר לפניהם ואין ראוי לאדם לאחר הוי"ו או שיאמר כן עם חברי היו"ד שהם סימני המדברים ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר הה"א ראה גם לא יתכן שיהיה האל"ף נראה בסוף המלה והנה ישאר בחירק תחת היו"ד והנה יהיה משקלו וקו בגדלו ויתערב עם לשון ירה על כן פתחו היו"ד : וגללו · הרועים את האבן : מאין · שאלה על מקום ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין גם מנא כן עם מ"ם הן אתם מאין : והנה רחל בתו באה · מלרע שהוא תאר השם כמו פועל : ורחל באה · מלעיל והוא פועל עבר : ויגד יעקב לרחל · מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו :

ללבוש שמים במסורת הכא ואידך ללבוש את הבגדים אלמד שיעקב היה כהן גדול כדאית בבר' · אמר הקב"ה לאוכלא אתה עשית יעקב כהן גדול שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו חייך שאתה צריך להיות כהן גדול למעלה במקומו זהו שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים כי הכהונה שקניתי ועשו שהעבודה היתה בבכורות · עשר אעשרנו בגימטריא זה כל המתנות אל יכנו יותר מחומש · וירא והנה באר בשדה אמרה לו אתו כמו שאבכי יפת תואר ונזרמנתי על הבאר כן יהיה לך מכנות אחי אם תראה שהוא כתארי היא בת ותלך · והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה ליסראל במדבר · שלשה עדרי בגימטריא זה אהרן ומשה ומרים · כי מן הבאר ההיא בגימטריא משה · והאבן ב' במס' על שם שני לוחות אבנים · ונ"ל באר בב' ככנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז' שקורין בתורה בשבת וה' מהם הבאר כנגד ה' שקורין בי"ט · וג' מהם על פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול · כי רעה היא שנים במסורת שן רעה ורגל מועדת אותו שפוק נדרש בגבעות אף כי רעה היא · רומה כבר בגלות · ויגל ב' במסורת הכא ואידך ויגל כבודי · שכיון שראה אותה שרתה עליו רוח הקדש וזהו ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי · ד"א אימתי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל את האבן כשיסיר יצר הרע שרומה לאבן · ויאמרו שלום · ולא אמר שלום כי אין שלום אמר ה' לרשעים · ויחבק לו וינשק לו תחלה חבקו לראות אם היה הגור מעות בית זכיו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו · ויחבק לו וינשק לו בגוט' חבקו לגאל את שעליו ·

בית אלהים אדדם · וד"ה ועזר' אית בהון מ"ח בית אלהים וסי' מסור במסר' רבת' : וישקו ג' בקריי' וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו · ולא ישקו אתם כוס תנחומים · ישקו כל חיתו שדי · אנך : והאבן ב' וסי' והאבן הזאת · והאבן גדלה על פי : י' רפ מלה חדא ומלה תנייני' שמה וסי' ונאספו שמה כל · ונעדתי שמה לבני ישראל · לנוס שמה רוצח · דאז יבדיל · וחברו דיהושע · והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם · ויסרו שמה ויבאו אל בית · וישלח שמה סוסים ורכב · ובאת שמה וראה שם יהוא · ובאו שמה והסירו את · כי שמה ישבו כסאות : ויאמר להם כ"ב וכל קריא מסור במס' רבת' : הידעתם ג' וסי' הידעתם את לבן בן נחור · ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו · ויענו חמשת האנשים : באה י"א בטעם מלרע מסור במסר' רבת' : ויאמרו ג' רפ בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו · ויאמרו אל משה המבלי · ויאמרו לי הנשארי' · דעזרא : יאספו ד' וסי' ויאמרו לא נוכל · לא יאספו ולא יקברו · והיו חללי יי' ביום ההוא · וצ' יאספו כל חרד' בעזרא : ורחל ה' וסי' ורחל באה עם הצאן · ורחל היתה יפת תאר · ויפתח את רחמה ורחל · ורחל לקחה את התרפי' · ואחר נגש יוסף ורחל : רעה ג' בתלת ליש' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' עודנו מדבר עמם · רעה התרועעה הארץ · שן רעה ורגל מועדת : ויגל ב' בתרי לישני ומלעיל וסי' ויגל את האבן · לכן שמח לבי ויגל כבודי :

כי אחי אביה הוא ׳ קרוב לאביה כמו כי אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו כשרה׃ ותגד לאביה ׳ אמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו׃ וירץ לקראתו ׳ כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונין׃ ויחבק ׳ כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו׃ וינשק לו ׳ אמר שמא מרגליות הביא והנם בפיו׃ ויספר ללבן ׳ שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו׃ אך עצמי ובשרי ׳ מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו׃ הכי אחי אתה ׳ לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם׃ ועבדתני ׳ כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסף ו״ו בראש׳ והיא הופכת התיב׳ להבא׃ רכות ׳ שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנ׳ לקטן׃ תואר ׳ הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד קונטר״ס בלע״ז׃ מראה ׳ הוא זיו קלסתר׃ אעבדך שבע שני׳ הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדי׳׃ ברחל בתך הקטנה ׳ כל הסימנין הללו למה לפי שיודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל תלמוד לומ׳ הקטנה ואע״פיכן לא הועיל׃ מלאו ימי ׳ שאמרה לי אמי ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ״ד שנה ואימתי אעמיד שנים עשר שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומ׳ כן אלא להוליד תולדות אמר כן׃ ויהי בבקר והנה היא לאה ׳ אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימני׳ לרחל וכשראת׳ רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים׃ מלא שבוע זאת ׳ דבוק הו׳ שהרי נקוד בחטף שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בתלמוד ירושלמי במועד קטן׃ ונתנה לך ׳ לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון ונתן׃ גם את זאת ׳ מיד לאחר ז׳ ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה׃ שבע שני׳ אחרות ׳ אחרות הקישן לראשונות מה ראשונו׳ באמונה אף האחרונות באמונה אע״פ שברמאות בא עליו׃ הפעם

וכי בן ל׳ זוגין יחידאין מסור במסר׳ רבת׳׃ שמע ה׳ וסי׳ את שמע יעקב לא תשא שמע ׳ ומלכת שבא שמעה ׳ וחברו ׳ כאשר שמע למצרים׃ ויביאהו ה׳ וסי׳ ויהי כשמע לבן ׳ ויבל לחמורים ׳ ויביאהו אל אמו ׳ וישלח ויביאהו והוא אדמוני ׳ ויביאהו ל ארץ כנען ׳ וכלהון מל׳ וכל ד״ה דכו׳ מל׳ במ״א חסר ׳ ולתשובת השנה ׳ הכי

אבן עזרא

את כל הדברים האלה ׳ דברי הברכה׃ חדש ימים ׳ כבר פירשתיו׃ משכרתך ׳ על משקל מתבונת הלבני׳׃ רכות ׳ כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות צורתן להיות שוות וכן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אלף׃ יפת תאר ׳ כמו ותאר לכם הגבול כל אבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על עין הפנים הנראה׃ ויעבד יעקב ברחל ׳ בעבור רחל׃ מלא שבוע זאת ׳ ז׳ ימי המשתה וזאת על לאה׃ יאהבני ׳ בפתחות הבי״ת כמו פן תדבקני הרעה׃ ילוה

בעל הטורים

את שמע ב׳ במסורת שמע יעקב כאשר שמע למצרי יחילו לשמע צור ׳ אתי יהיה זה מקויים ׳ בשמעה שמועת ג׳ גאולת יעקב ׳ ועיני לאה רכות ג׳ פסוקי׳ הכא ועיני ישראל כבדו מזוקן ועיני רשעים תכלינה ׳ למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יריאה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישר׳ כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם ואחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכו׳ ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעי׳ רכות ב׳ ועיני לאה רכות ׳ כי ירבך אליך רכות ׳ אף על פי כן לא היה אוהב אותה ׳ וירא יי׳ כי שנואה לאה היה לפי שאחשבה יעקב כמו שהשקירה עשתה לו כך השקירה עשתה לאחר ׳ כך העיר הקב״ה שמו עליה ׳ ותקרא שמו ראובן ואחר כך כתיב כי אחריה ובאחרי׳ אינו כן אלא תחלה הוא אפרש טעם השם ואחר כך השם ׳ הנה אמתי בלהה ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן כפלגש ׳

אֲרֵי בַר אֲחָת אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַר רִבְקָה הוּא וּרְהַטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יַת שְׁמַע יַעֲקֹב בַּר אַחְתֵיהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וְאַעְלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי וּבִסְרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּיהּ יְרַח יוֹמִין׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הַמְדַאֲחִי אַתְּ וְתִפְלְחִינַנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה אַגְרָךְ׃ וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֵירְתָא רָחֵל׃ וְעֵינֵי לֵאָה יָאָיָן וְרָחֵל הֲוַת שַׁפִּירָא בְּרֵיוָא וְיָאְיָא בְּחֵיזוּא׃ וּרְחֵים יַעֲקֹב יַת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִנָּךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֵירְתָא׃ וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן תִּיב עִמִּי׃ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין בִּדְרָחֵים יָתַהּ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יַת אִתְּתִי אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי פוּלְחָנִי וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ׃ וּכְנַשׁ לָבָן יַת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יַת לֵאָה בְרַתֵּיהּ וְאַעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ וְעָל לְוָתַהּ׃ וִיהַב לָבָן לַהּ יַת זִלְפָּה אַמְתֵיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מַה דָּא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ וַאֲמַר לָבָן לָא אִתְעֲבֵיד כֵּן בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֵירְתָא קֳדָם רַבְּתָא׃ אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דָא וְנִתֵּין לָךְ אַף יַת דָּא בְּפוּלְחָנָא דְּתִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃ וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דָא וִיהַב לֵיהּ יַת רָחֵל בְּרַתֵּיהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יַת בִּלְהָה אַמְתֵיהּ לַהּ לְאַמְהוּ׃ וְעָל אַף לְוָת רָחֵל וּרְחֵים אַף יַת רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃ וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנוּאֲתָא לֵאָה וִיהַב לַהּ עִדּוּי וְרָחֵל עַקְרָא׃ וְעַדִּיאַת לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרָת שְׁמֵיהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ עוּלְבָּנִי אֲרֵי כְעַן יְרַחֲמִנַּנִי בַּעְלִי׃

כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃

מסרה

ה׳ רפין מסר בפרש׳ תולד׳׃ אתה י״ד זקפין מסר במס׳ רבת׳׃ ועיני ג׳ ר״פ וסי׳ ועיני לאה ׳ ועיני ישר׳ ׳ ועיני רשעי׳ תכלנה׳ והוא חד מן י״ב זוגין מן ג׳ ג׳ ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריי׳ לא נסבין ו׳ מסור במס׳ רבת׳׃ מתתי ג׳ וסי׳ טוב תתי אתה ׳ מתתי את מדין בידם פן׳ מתתי את נחלת אבותי׃ ואבואה ד׳ וסי׳ ויאמר יעקב אל לבן ׳ ביד מלאכיך חרפת ׳ דמלכים ׳ עתה חכמה ומדע ׳ ואבוא׳ אל מזבח אלהי׳ וחד אבואה ויהי מימי׳ בימי קציר חטים׃ יעשה חד מן ל״ו מסור במ׳ רבת׳׃ מלא ה׳ דגש וסי׳ מלא שבוע זאת ׳ מלא את אמתחת ׳ מלא קרנך שמן ׳ מבחר עצמים מלא ׳ מלא פניהם קלון ׳ וחד ומלא חפניך׃ ונתנה ג׳ וסי׳ מלא שבוע׳ ונתנה לעבדי׳ המתהלכי׳ ונתנה העיר הזאת׃ וימלא ט׳ דגש וסי׳ פ׳ שלח לך׃ וירא יי׳ חד מן ד׳ ד״ס בתו׳ מסר בפרשת בראשית׃ אישי ח׳ וסי׳ יאהבני אישי ׳ ילוה אישי ׳ המעט קחתך ׳ יזבלני ׳ וימת אישי ׳ עבדך אישי מת ׳ צלכה ואשובה אל ׳ תקראי אישי ולא תקראי׃

הפעם ילוה אישי ׳ לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וארבע נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים : על כן ׳ כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שאהרן היה מכלה בהם : קרא שמו לוי ׳ תמהתי שבכולן כתיב ותקרא וזה כת' בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה בגבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי : הפעם אודה ׳ שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות : ותקנא רחל ׳ קנאה במעשיה אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים : הבה לי ׳ וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה :

מתה אנכי ׳ מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת : התחת ׳ וכי במקומו אני : ממך ׳ את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני : על ברכי ׳ כתרגומו ואנא ארבי : ואבנה גם אנכי ׳ מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמר לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי : ואבנה גם אנכי מתנה ׳ כשרה : דנני אלהים ׳ דנני וחייבני וזכני : נפתולי אלהי׳ ׳ מנחם בן סרוק פרשו במחברת צמיד פתיל חבורים ׳ מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול ׳ נתעקשתי והפצרתי פצירות הרבה ונפתולי למקום להיות שוה לאחותי : גם יכולתי ׳ הסכים על ידי ׳ ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי ׳ נפתלתי נתקבלה תפילתי ומדרשו אגדה יש רבו' בלשון נוטריקון : ותלד זלפה ׳ בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחור' מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה : בא גד ׳ בא מזל טוב כמו גד גדי וסינוק לא ודומה לו העורכים לגד שלחן ואגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת ׳ בימי קציר חטים ׳ להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשטו ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו : דודאים ׳ סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמין : ולקחת גם את דודאי בני ׳ בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב : לכן ישכב עמך הלילה ׳ שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו :

ותהר עוד ז' וסי' שמעון ׳ לוי ׳ יהודה ׳ נפתלי ׳ זבולון ׳ אונן ׳ רחמה : קראה ג' וסי' על כן קראה שמו יהודה ׳ ותאמר רחל דנני ׳ קראה שמו יעבץ ׳ יד"י סימן : התחת ג' בקריא וסי' ויחר אף יעקב ׳ ויאמר אליהם יוסף ׳ התחת זאת לא יומת שמעי : ואבנה ל' ואבנה גם אנכי ממנה ׳ וחד אבנה אולי אבנה ממנה :

וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן : וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי : וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת : וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי : וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן : וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה : וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב : וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן : וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן : וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב : וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי : וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה : וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן : וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד : וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב : וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר : וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ : וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ :

ל' ׳ ל' בטעת ׳ ג' רן יהודה יעבץ ׳ ל' חלרת ׳ ל' רס' וחי' שרי הבטן לרשי ׳ ל' ׳ ל' רפס ׳ נ' ׳ כל בן זוקף פת במ"ר ׳ ל' ׳ ל' ג' חס ׳ ד' וחד ועמדה לפני המלך ׳ בא גד ק' ׳ ל' ׳ ל' י' רס ׳ ל' ג' א ׳ ל' ׳ ד' וסי' יברוחי דיוסף לבוסין ררעוה

וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֲרֵי סְנִיאֲתָא אֲנָא וִיהַב לִי אַף יָת דֵּין וּקְרַת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן : וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר לִי בַּעְלִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ תְּלָתָא בְנִין עַל־כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ לֵוִי : וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת הָדָא זִמְנָא אוֹדֵי קֳדָם יְיָ עַל־כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ יְהוּדָה וְקָמַת מִלְּמֵילַד : וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמַרַת לְיַעֲקֹב הַב לִי בְנִין וְאִם לָא מִיתָא אֲנָא : וּתְקֵיף רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר הֲמִנִּי אַתְּ בָּעְיָא הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ תִּבְעַיִן דִּמְנַע מִנִּיךְ וַלְדָא דִמְעִין : וַאֲמַרַת הָא אַמְתִי בִלְהָה עוֹל לְוָתַהּ וּתְלִיד וַאֲנָא אֲרַבִּי וְאִתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ : וִיהַבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ יַעֲקֹב : וְעַדִּיאַת בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר : וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִּי יְיָ וְאַף קַבֵּיל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַּר עַל־כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן : וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיָין לְיַעֲקֹב : וַאֲמַרַת רָחֵל קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חַמֵּידִית דִּיהֵי לִי וְלַד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהֵיב לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי : וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהַבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ : וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר : וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ גָּד : וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָין לְיַעֲקֹב : וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבַּחְתָּא הֲוָת לִי אֲרֵי בְּכֵן יְשַׁבְּחֻנַּנִי נְשַׁיָּא וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר : וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ : וַאֲמַרַת לַהּ הַזְּעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת בַּעְלִי וּלְמִסַּב אַף יָת יַבְרוּחֵי דִּבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוּב עִמִּיךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף יַבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ :

אבן עזרא

ילוה אישי ׳ כמו ונלוו עליך : הפעם אודה את יי' ׳ כטעם הפע' הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת : הבה לי בנים ׳ שתתפלל לשם כאש' עשה אביך : התחת אלהים אנכי ׳ כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו : ואבנה ׳ מפורש בדברי שרה : דנני ׳ דגשו הנו"ן לחסרון הנו"ן הנוסף : נפתולי ׳ שם מבנין נפעל וטעמו כאד' שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל ׳ וטע' זכר אלהי' כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי : בגד ׳ שתי מלות וה"א אלף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפורש ביחזקאל וטעם גד גדוד כי יש לה גדוד בני' ויש אומרי' שפי' גד מזל טוב כאש' הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא ככב צדק והנכון להיותו כמו גדודי השמי' : באשרי ׳ בעבור אשרי : דודאי' ׳ אמ' המתרג' יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידי' ואנכי לא ידעתי למה יועילו ב להריון בעבור שתולדתם קרה : תחת דודאי בנך ׳ חלף ושכר : זברני

מסרה

יכלתי ג' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי ׳ ומה יכלתי עשות ׳ בכם השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות ׳ אנך : עמדה ד' וסי' ותרא לאה כי ׳ וגם האשרה עמדה בשמרון ׳ רגלי עמדה במישור ׳ אף חכמתי עמדה ׳ וחד ועמדה לפני המלך : בגד ט"ו מילין כתבי' מלה חדא וקריי' תרין וסי' במסר רבת' : באשרי א"ב מן חד חד ב"א וסי' במסר רבת' : ולקחת ד' וסי' ותאמ' לאה המעט' וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף' ויאמר אליו לא לבי הלך ׳ וזאת שנית תעשו :

בעל הטורים

לכן ישכב עמך הלילה וע"כ לא נקברה עמו במערה ׳ לכן בגימטריא ת"ת בתורה בלוי כתיב :

בכר שכרתיך, נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא, הקב״ה סייעו שיצא משם יששכר: וישמע אלהים אל לאה, שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: זבד טוב, כתרגומו: יזבלני, לשון בית זבול הירבורג״ה בלעז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: דינה, פרשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות ונתפללה עליו ונהפכה לנקבה: ויזכור אלהים את רחל, זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים הוא שייסד הפייט האדמון. כבש שלא תלה זבה לקחתה לו ובהלה: אסף, הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה אספו שנהם וירחך לא יאסף לא יטמן: חרפתי, שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע, ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שיבר כלי זה בנך מי אכל תאני אלו בנך: יוסף יי׳ לי בן אחר, יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: כאשר ילדה רחל את יוסף, משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב״ה ורצה לשוב: תנה את נשי, איני רוצה לצאת כי אם ברשות: נחשתי, מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן: נקבה, כתרגומו פרש אגרך: ואת אשר היה מקנך אתי, את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו, לרגלי, עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו העם אשר ברגליך לעם אשר ברגלי הבאים עמי: גם אנכי לביתי, לצורך ביתי עכשו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם וזהו גם: נקוד

ויבא יעקב מן השדה ז״ח מאילין מאריכי׳ בין אזלא לזרק׳ באוריי׳ וסי׳ ויקר׳ פרעה שם יוסף, מן הדם אשר על המזבח, ויעבירו קול במחנה, כאשר יוסר חלב הכבש אזלא וב׳ מונחים, והעמיד הכהן את האש׳, והשביע הכהן את האשה, וביום שמחתכם ומועדיכם. ויאמרו אליו בני ישראל במסילה, כל תרומת הקודש׳ אשר ירימו בני ישראל, ולא נתן סיחון את ישר׳, ואם החרש יחריש לה אישה, והיו לאח׳ מבני שבטי בני ישר׳, ובאו הר האמרי וא׳ כל שכניו, כי ירחיב יי׳ אלהיך, ואשר יבא את רעהו ביער, וסקלתם באבנים, ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך, כל אלו במאיילא וכל פסקת׳ דכו׳ מאריכין במארכ׳ אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה במ״ב ועלוי׳ וסי׳ ויאמ׳ אליהם ראובן, הנה חרדת אלינו, ובג׳ מקומות משרת׳ אזלא ומירכ׳ בתיבה אחת לזרקא וסי׳ איתמר בניו, יצאו בנות שילו, לאוצרו׳ ולתרומות: זבלו׳ ט׳ כ״כ וסי׳ פרשת ויגש: בן כל בן המוקף פתח במ״ד וסי׳ בן ששי ליעקב וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב, ולמפיבוש׳ בן קטן, והול׳ בן פריץ, ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופי׳ בן שהו׳ חכם במ״ו ושחט את בן הבקר׳ בן הישראלית, בן יברכיהו, בן משלמיה, בן יאיר, בן משל׳, בן ברכיה, וכל מבן ומבן הלבן פתח: יוסף י״א בלשון אוסופי ג׳ מלאי׳ וח׳ חסרי׳ וסי׳ יסף יי׳ לי בן אחר, פרעה התל, וחמשתו יסף עליו, ממעשרו, וחמישתו, והתודו את, ואדעה מה יסף יי׳ ככם אלף פעמי׳, עליכם ועל בניכם, ואת אשר חטא, ואחריו לא יוסף, יוסף יי׳ על עמו, דד״ה הלין ג׳ בתראי מלאי׳ וכל שום בר נש דכו׳ מלאי׳: בהן ט׳ קמצי׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ואלכה ב׳ וסי׳ תנה את נשי ואת ילדי, ויאמר אבנר אל דוד, וחד אלכה אני אמרתי בדמי: כי אתה כל אורי׳ ואיוב כי עתה במ״ט כי אתה וכל שאר קריי׳ דכו׳ כי אתה במ״ב כי עתה וסי׳ במסר׳ רבת׳: רגלי לרגלי ח׳ וסי׳ בתהל׳ סי׳ כ״ז: אם תעשה לי הדבר הזה, עשיית הדבר י״א חס׳ את וסי׳ במסר׳ רבת׳:

וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃ וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם

ועל יעקב מן חקלא ברמשא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תיעול ארי מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא הוא: וקביל יי׳ צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאי: ואמרת לאה יהב יי׳ אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר: ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: ואמרת לאה יהב יי׳ יתיה לי חולק טב הדא זימנא יהי מדוריה דבעלי לותי ארי ילידית ליה שיתא בנין וקרת ית שמיה זבולן: ובתר כן ילידת ברתא וקרת ית שמה דינה: ועל דוכרנא דרחל קדם יי׳ וקביל צלותה יי׳ ויהב לה עידוי: ועדיאת וילידת בר ואמרת כנש יי׳ ית חיסודי: וקרת ית שמיה יוסף למימר יוסף יי׳ לי בר אוחרן: והוה כד ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ללבן שלחני ואהך לאתרי ולארעי: הב ית נשי וית בני די פלחית יתך בהון ואזיל ארי את ידעת ית פולחני די פלחתך: ואמר ליה לבן אם כען אשכחית רחמין בעינך נסיתי וברכני יי׳ בדילך: ואמר פריש אגרך עלי ואיתין: ואמר ליה את ידעת ית די פלחתך וית די הוה בעירך עמי: ארי זעיר די הוה לך קדמי ותקיף למסגי ובריך יי׳ יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף אנא לביתי: ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אם תעביד לי פתגמא הדין אתוב ארעי ענך אטר: אעיבר בכל ענך יומא דין אעדי מתמן

אבן עזרא

זבדני אלהים, כטעם כי לי חלק ואין לו את במקרא: יזבלני, יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בז׳ יבאוני יבאו ממני ויבואוני כלם הם פעלי׳ עומדי׳: ואחר ילדה בת, יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת: אסף אלהים את חרפתי, כטעם כרת וכן ואסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אל השם והכ׳ נולדו ליעקב יב בנים בז׳ שנים וכאשר שפרוש הקדמוני׳ מכאום בני שמה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולון וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: אשר עבדתי אותך בהן, שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום: נחשתי, כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשים ושם לו תרפי׳: נקבה, לשון צווי במשקל זכר׳ לי אלהי לטובה ופי׳ פרש וכן אשר פי יי׳ יקבנו ודגשות הק״וף להתבלע הנ״ון בו כמו אשר ידבנו לבו: לרגלי, בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומ׳ רגל טובה יש לפלוני והטעם כי התברכתי משעה שבאתה לביתי, ה״א מאומה נוסף ונמצא חסר: עקדים

בעל הטורים

כי ילדתי ג׳ ובמסור׳ כתיב כי ילדתי ו׳ כשילדה ג׳ אמר הרי ילדתי ג שהם חלקי׳ וכשילדה עוד ג׳ אמר׳ הרי ילדתי ב׳ חלקי׳. דודאים בגי׳ שדים. בכל שמות השבטים אין סמך אלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו, ובכלם אין עין אלא בשמעון עם שם ועין נותף שמרה כ נשף משום מעשה דזמרי:

נקוד · מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פונטור"א בלע"ז: טלוא · לשון טלאי חברבורות רחבות: חום · שחום דומה לאדום רוש"ו בלע"ז לשון משנה שחמתית ומצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי · אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכבשים יהו שלי ואותן שישנן עכשו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר על ידי הזכרי' שהן נקודי' וטלואי' תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: וענתה בי · אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודי' וטלואי' וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: הן · לשון קבלת דברים: לו יהי כדברך · הלואי שתחפוץ בכך: ויסר לבן ביום ההוא וגו' · תישים · עזים זכרים: כל אשר לבן בו · כל אשר היתה בו חברבורת לבנה: ויתן לבן ביד בניו: הנותרות · הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שירים אותן מסר לו: מקל לבנה · עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימר תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימבל"א שהוא לבן: לח · כשהוא רטוב: לוז · ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז: וערמון · קשטני"ר בלע"ז: פצלות · קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן · גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: ויצג · תרגום ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בתלמוד דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים · במרוצות המים בבריכות העשויו' בארץ להשקו' שם הצאן: אשר תבאן וגו' · ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלו' לנכח הצאן: ויחמנה · הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו · ר' הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר: ויחמנה · אל המקלו' · אל מראית המקלות: עקודים · משונים במקום עקידת' הם קרסולי ידיהן ורגליהם: והכשבים הפריד יעקב · הנולדים עקודי' נקודים הבדיל והפריש לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד ושיהו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים · כמו שפירשתי: המקושרים · כתרגומו הבכירות ואין לי עד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: ובהעטיף · לשון איחור כתרגומו בלקישות ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם על ידי הזכרים: כאן

וענתה ד' וסי' בי צדקתי · וענתה ואמרה · וענתה השירה · שמה בימי נעוריה: ביום מחר ב' וענת' בי צדקת' · אל תתהלל ביום מחר: לו כ"ב מסר בפרשת לך לך: כדברך ג' חס' · בתו' וסי' הן לו יהי · ושכבתי עם · ויאמ' יי' סלחתי · ואינון מן ז"ג חס' · במס' רבת' ותילופיהון ח' כתיבן דבריך וקריין דברך וסי' במס' רבת': ויעקב י"ד

כל־שה נקד וטלוא וכל־שה־חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים והיה שכרי: וענתה־בי צדקתי ביום מחר כי־תבוא על־שכרי לפניך כל אשר־איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי: ויאמר לבן הן לו יהי כדברך: ויסר ביום ההוא את־התישים העקדים והטלאים ואת כל־העזים הנקדות והטלאת כל אשר־לבן בו וכל־חום בכשבים ויתן ביד־בניו: וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ויעקב רעה את־צאן לבן הנותרת: ויקח־לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף הלבן אשר על־המקלות: ויצג את־המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות: ויחמו הצאן אל־המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים: והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל־עקד וכל־חום בצאן לבן וישת־לו עדרים לבדו ולא שתם על־צאן לבן: והיה בכל־יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את־המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות: ובהעטיף הצאן לא ישים

כל אימר נמור ורקוע וכל אימר שחום באמריא ורקוע ונמור בעיזיא ויהי אגרי: ותסהיד בי זכותי ביומא דמחר ארי תיעול על אגרי קדמך כל דליתוהי נמור ורקוע בעיזיא ושחום באמריא גנובא הוא עמי: ואמר לבן ברם לווי יהי כפתגמך: ואעדי ביומא ההוא ית תישיא רגוליא ורקועיא וית כל עיזיא נמורתא ורקועתא כל די חיור ביה וכל דשחום באמריא ויהב ביד בנוהי: ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן דאשתארא: ונסיב ליה יעקב חוטרין דלבן רטיבין ודלוז ודדלוב וקליף בהן קלפין חיורין קילוף חיורא די על חוטריא: ודעיץ ית חוטריא די קליף ברהטיא אתר בית שקיא דמיא אתר דאתין ענא למשתי לקבליהן דענא ומתיחמן במיתיהן למשתי: ואתיחמא ענא בחוטריא וילידא ענא רגולין נמורין ורקועין: ואמריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל דרגול וכל דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוהי ולא עריבינון עם ענא דלבן: והוי בכל עידן דמתיחמן ענא מבכיריא ושוי יעקב ית חוטריא לעיני ענא ברהטיא ליחמותהן בחוטריא: ובלקשות ענא לא משוי

וסי' במסר' רבת: הנותרת ג' ב' חס' וחד מלא וסי' צאן לבן · על פי השנים · וחיל מלך בבל בתרא מלא: לח ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ויקח לו יעקב מקל · ואכלה בך כל עץ לח · הובשתי עץ לח בתר' קמץ: לבנות ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' ויפצל בהם פצלות · בהרות · בהרות כהות לבנות · ונתתי אתהן לך לבנות · קדמ' ובתר' מל': ויצג ב' וסי' ויצג את המקלות · ויצג את בעירו: בבאן ב' א' מל' וא' חס' וסי' ויחמנה בבאן לשתות · בבואן דרך הקדים · בתר' מל': וישת ז' וסי' וישת לו עדרים לבדו · וישת על ראש אפרים · וישת אל המדבר פניו · וישת עליהם תבל · וישת חשך סביבתיו · ועתה השמרי · וימד שש שערים: ושם ח' וסי' ושם יעקב · ושם לה עלילות · ושם בסתר · ושם לו במרכבתו · ושם חטה שורה · ושם בשר זרועו · ושם אתם ככוס הודו · ושם דרך אראנו:

הנקודות ב' חל' עם נקודות הכסף: לח ב' פתח וא' קמץ:

אבן עזרא

עקודים · ברגל והטעם שומה שעקידה הרגל: ונקודים · שיש בו נקודות נקודות: וברודים · מגזרת ברד שיש לו שומו' לבנו' · ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת טלאות ומטולאות והטעם כמו שומות · וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבי' ושה עזים ואחר שאמ' טלוא כלל הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד: וכל שה חום · הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים · עקוד וברוד ונקוד: אשר איננו נקוד וטלוא · נקוד וברוד ועקוד: בעזים · זכרים ונקבות: ויסר ביום ההוא את התישים העקודים והטלואים · שפי' ונקודים וברודים: הנקודו' והטלואות · פירוש העקודות והברודו' וזה טעם כל אשר לבן בו וכל שה חום כבש שחור והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב · ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שכ הפועל להסיר משם ואלה שכרי · ופי' ויתן ביד בניו של יעקב · רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי · וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: וענתה בי צדקתי · לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לבדי אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודי' וברודים והכבשי' שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים: ויאמר לבן הן · כמו הנה כי הה"א נוסף כמו האלה האל: ויסר ביום ההוא · לבן הסיר: וישם · גם הוא לבן · מקל · בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון · עצים הם רק לח שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שתקר' כן בלשון ישמעאל מחשוף הלבן · שחשף הקלף כי הב' לשונות והארמית ממשפחה אחת הין: כמו חשף יי': פצל · הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים · מקום חבור המים שישתו הצאן שם: ויחמנה · התחברו פה לשון זכרים ונקבות כמו ותרחנה הפרו: ויחמו · נתעברו ובאה זאת המלה תמונה בניקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו ויסבו לאכל לחם ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו: אל המקלות · מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדות וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בצלם המלאכים: וטלואים · הם הברודים כי שם כלל הוא: והכשבים הפריד יעקב · ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן · וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: הצאן המקושרות · בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים: ובהעטיף הצאן · הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות:

העטופים

בעל הטורים

ביום מחר ב' במסורת הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר · אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה בו · אל תתהלל ביום אמר למחר בתר דנה · וגמא ז' · תמך · מאהל ד' נח ע' · וגם מאהל לאה · מאהל מועד לאמר · ואהיה מתהלך מאה' לאהל · יתנך לנכח ושכך מאהל פירוש בשעה שהוא המשכן כאשרו הבמות והיכן ויקרא אליו מאהל מועד דווקא לאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבא לשילה והיינו ובא מאהל לאה דהיינו המשכן שעשו שעשאו בגלגל שבא משבט יהודה שהוא מלאה · ובא באהל רחל זה שילה שבחלקו יוסף ואז ואהיה מתהלך מאהל כאהל · משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית העולמי' ואז נאסרו הבמות והיינו יתנך לנכח ושכך מאהל שלא היה שום היתר · אדוני אבי הרא"ש ז"ל ·

באן רבות׳ פרות ורבות משאר באן : ועבדים ושפחות׳ מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח כל אלה : עשה׳ כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק : שוב אל ארץ אבותיך׳ ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך : ויקרא לרחל וללאה׳ לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרין כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו׳ הקדימו רחל ללאה : עשרת מונים׳ אין מונים פחות מעשרה : מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק׳ פעמים : והנה העתודים׳ אע״פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב : וברודים׳ כתרגומו ופציחין פי׳ טיד בלע״ז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקרא : האל בית אל׳ כמו אל בית אל הה״א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען : משחת שם׳ לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח : אשר נדרת לי׳ וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות : העוד לנו׳ למה נתעכב על ידך כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים : הלא נכריות נחשבנו לו׳ אפי׳ בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך בשכר הפעולה : את כספנו׳ שעכב דמי שכר פעולתך : כי כל העושר׳ כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב״ה מאבינו שלנו הוא : הציל׳ לשון הפרישו וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב : את

העטפי׳ ב׳ בתרי לישני א׳ מל וא׳ חס וסי׳ והיה העט׳ ללבן׳ העטופי׳ ברעב׳ קדמ׳ חס׳ : הכבד ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ עשת את כל׳ בזו כסף בזו זהב : והנ׳ איננו ג׳ וסי׳ וירא יעק׳ את פני לבן׳ ויקחו את המפתח ויפתחו׳ בשפטי׳ ויעבר והנה איננו׳ אנך : כתמל ז׳ חס וסי׳ ויאמר להן ראה את פני׳ לא תאכפון לתת׳ ויכו שטרי בני ישר׳

והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב : ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים : וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבד הזה : וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום : ויאמר יהוה אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך : וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו : ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם ואלהי אבי היה עמדי : ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן : ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עשרת מנים ולא נתנו אלהים להרע עמדי : אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים : ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי : ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים : ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני : ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך : אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך : ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו : הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו : כי כל העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר

והון לקשיא ללבן ובכיריא ליעקב : ותקיף גברא לחדא לחדא והוו ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין : ושמע ית פתגמי בני לבן למימר נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית כל נכסיא האלין : וחזא יעקב ית סבר אפי לבן והא ליתנין עמיה כמאתמלי ומדקדמוהי : ואמר יי ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך : ושלח יעקב וקרא לרחל וללאה חקלא לות ענה : ואמר להן חזי אנא ית סבר אפי אבוכן ארי ליתנון עמי כמאתמלי ומדקמוהי ואלהיה דאבא הוה בסעדי : ואתין ידעתין ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן : ואבוכן שקר בי ואשני ית אגרי עשר זמנין ולא שבקיה יי לאבאשא עמי : אם כדין הוה אמר נמורין יהי אגרך וילדן כל ענא נמורין ואם כדין הוה אמר רגולין יהי אגרך וילדן כל ענא רגולין : ואפריש יי מן בעירא דאבוכן ויהב לי : והוה בעידן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחזית בחלמא והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין : ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא אנא : ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל דלבן עביד לך : אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחתא תמן קמא ודי קיימתא קדמי תמן קיים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך : ואתיבת רחל ולאה ואמרא ליה העוד לנא חולק ואחסנא בבית אבונא : הלא נוכראין איתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא : ארי כל עותרא דאפריש יי מאבונא דילנא הוא ולבננא וכען כל די

אבן עזרא

העטופים׳ שאין כח בהם כמו בפשם בהם תתעטף : דברי בני לבן׳ בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו : ולבן הלך לגזוז את צאנו׳ שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי : את פני אביכן׳ ראיתי בבניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני ה׳ חלקם : התל בי׳ מלה זרה בעבור היות התי״ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג : עשרת מונים׳ מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון׳ וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים : ויצל אלהים׳ כטעם וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מענין רחוק׳ וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא ראית שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות : אנכי האל בית אל׳ טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע : כי מכרנו׳ כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור צאני וקח בנותי במשכרתך׳ רכש

בעל הטורים

מסרה

כתמל שלשום על כל גדותיו׳ אך רחוק יהיה ביניכם׳ אשה עצורה לנו׳ וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום : שלשום ב׳ מלאים בתורה וסי׳ והנה איננו עמו כתמול שלשום׳ פן ירדף גאל הדם׳ וכל נביאים וכתובי׳ דכוו׳ במ״ד חס׳ וסי׳ כי לא היתה כזאת׳ ויהי כל יודעו מאתמול׳ כי אם אשה עצורה לנו׳ ודבר אבנר היה : אבותיך ג׳ מלאים וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך׳ ובמשרפות אבותיך׳ אל תשג גבול עולם : ואתנה ג׳ וסי׳ ואתנה ידעתן׳ אמור אל שהי תפל׳ ואתנה צאני׳ וחד אתנה׳ הנני אל כסתותיכנה : נתנו ה׳ וסי׳ ולא נתנו אלהי׳ להרע׳ ויפקד שמשון את אשתו בגדי : וילחצו האמרי את בני דן׳ ויקחהו שאול ביום ההוא׳ וישב דוד במדבר במצדות׳ וחד ונתנו דכי תצא למלחמה : להרע ז׳ וסי׳ כו׳ מס׳ בספר ויקרא : מלאך האלהים ח׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבתא : ותאמרנה ל׳ כב ותען רחל ולאה ותאמרנה׳ וכל נבי׳ וכתו׳ דכוו׳ במ״א ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן : נחשבנו ג׳ וסי׳ הלא נכריות נחשבנו׳ כצאן טבחה׳ מדוע נחשבנו כבהמה :

את בניו ואת נשיו · הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו׳ : מקנה קנינו · מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים : לגזוז את צאנו · שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב : ותגנב רחל את התרפים · להפריש את אביה מע״ז נתכוונה : ביום השלישי · שהרי דרך שלש׳ ימים היה ביניהם : את אחיו · קרוביו : דרך שבעת ימים · כל אותן ג׳ ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ו׳ ימים ובז׳ השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימי׳ הלך לבן ביום אחד : מטוב ועד רע · כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים : כשבויות חרב · כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב : ותגנוב אותי · גנבת את דעתי : יש לאל ידי · יש כח בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא : נכספת · חמדת · והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי · למעשה ידיך תכסוף : כי יראתי וגו׳ · השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו׳ : לא

אבן עזרא: רכש · מנזרת רכוש : התרפי׳ · י״א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעו׳ ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי׳ הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמ׳ אין אפוד ותרפים יש לו ב׳ פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את יי׳ אלהיכם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע״ז ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמו׳ אפוד משה על כן אמ׳ אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד ואפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי׳ הב׳ שלא יעבדו השם ולא ע״ז והנה התרפים קראם לבן אלוהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע״ז מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו · לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר שם הדעת בלב : ויבא אלהים אל לבן הארמי · קודם וידבק אותו ופי׳ וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהן ובא השם לכבוד יעקב : מטוב עד רע · שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו : ולבן תקע את אחיו · עם אחיו : אהל יעקב · מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד : הסכלת עשו · שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן : יש לאל · כח כמו כגבר אין איל : נכסוף · שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם · ומלת נכספת כמו התאוית וכן יכסוף לטרוף : לא

אמר אלהים ו׳ מסר פרשת בראשית : וינהג ה׳ וסי׳ וינהג את כל מקנהו · וינהג את הצאן אחר המדבר · וינהג את מקניהם ויך בהם · וינהג את עמו וילך גיא מלח · וינהג יואב את חיל הצבא : רכש ה׳ פסו׳ דמי׳ בן ב׳ מלי׳ קדם קמ׳ תני׳ פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי · רכשו אשר רכש מקנהו וקנינו אשר

אֲמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ

אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבִיד׃ וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יָת בְּנוֹהִי וְיָת נְשׁוֹהִי עַל־גַּמְלַיָּא׃ וּדְבַר יָת כָּל־גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל־קִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא גֵּיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא בְּפַדַּן אֲרָם לְמֵיתֵי לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ וְלָבָן אֲזַל לְמִיגַז יָת עָנֵיהּ וּנְסֵיבַת רָחֵל יָת צַלְמָנַיָּא דִּי לַאֲבוּהָא׃ וְכַסִּי יַעֲקֹב מִן לָבָן אֲרַמָּאָה עַל־דְּלָא חַוִּי לֵיהּ אֲרֵי אָזֵל הוּא׃ וַאֲזַל הוּא וְכָל־דִּי לֵיהּ וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת וְשַׁוִּי יָת־אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד׃ וְאִתְחֲוָה לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ וּדְבַר יָת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תְמַלֵּיל עִם־יַעֲקֹב מִטַּב עַד־בִּישׁ׃ וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת־מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יָת־אֲחוֹהִי בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וְכַסִּיתָא מִנִּי וּדְבַרְתָּא יָת־בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת חַרְבָּא׃ לְמָה אִטַּמַּרְתָּא לְמֵיזַל וְכַסִּיתָא מִנִּי וְלָא־חַוִּיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָא וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְכִנָּרִין׃ וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ אִית חֵילָא בִידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֶאֱלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם־יַעֲקֹב מִטַּב עַד־בִּישׁ׃ וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתְּ אֲרֵי־חַמָּדָא חַמֵּדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָה נְסֵיבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי׃ וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא תָנוֹס יָת־בְּנָתָךְ מִנִּי׃ אֲתַר דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לא

כי ברח שנים בתמ׳ כי ברח יעקב כי ברח העם אותה במדר׳ שעמלק הגיד ללבן על ברוח׳ יעקב׳ וגם לפרע׳ על בריחת ישראל · כי ברח בגימטריא עמלק · עשה שנים במסורת׳ הסכלת עשה למען עשה כיום הזה · עשה שטים שנאתי · עשה צדקה · הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף חסרוהו אחיו מרמאו׳ כדכתו׳ ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה שטים שנאתי אותן שעושין רמאות בכבוד וכוונה בו · עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה : לוא

רכש׳ ב׳ה פקודי המשכן משכן · והמכתב מכתב׳ · והמנהג כמנהג יהוא · ולבן ג׳ באורית׳ וסי׳ ולבן הלך לגזוז את צאנו · ולבן תקע את אחיו · ולבן וחצרו׳ : ויגד כ״ד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : ובשרים ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ למה נחבאת לברח · וכל ישראל משחקים · ברח ׳קדמ׳ חס׳ וד׳ה מל׳ : עשה ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב ו׳ וסי׳ הסכלת עשו · למען עשה כיום הזה · עשה שטים שנאתי · עשה צדקה ומשפט · קדמה כתוב ו׳ : מדבר ה׳ דגש׳ וסי׳ יש לאל ידי לעשת · ובבא משה אל אהל · ויכל משה מדבר אתם · ועתה דעי וראי מה תעשי · ותבא בי רוח · ואשמע מדבר אלי · אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע : הלך ד׳ חס׳ וסי׳ ועתה הלך הלכת כי נכסף · הלך אלך עמך · וישרנה הפרות · ויעש כן הלך ערום ויחף · וכל ירמיה דכוו׳ במו מל׳ וסי׳ וקנית לך אזור פשתים · ואמרת אל חנניה · הלוך להרגיעו ישראל · לעבד מלך הכושי · הלוך אל בית הרכבי · הלוך בכו ילכו ואת : בנותיך ג׳ מלא׳ וסי׳ פן תגזל את בנותיך מעמי · ואכל קצירך ׳עד זה מדבר :

לא יחיה, ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי, משלך: באהל יעקב, הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב. ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל, כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: בכר הגמל, לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשטו בלעז: דלקת, רדפת כמו פל ההרים דלקונו וכמו מדלוק אחרי פלשתים: ויוכיחו, ויבררו עם מי הדין אפרוביר בלעז: לא שכלו, לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי באנך, מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה [illegible] שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: טרפה, על ידי ארי וזאב, אנכי אחטנה, לשון אל השער ולא יחטיא אני ובני שלמה חטאים חסרים אנכי אחסרנ' אם חסרה חסרה לי מידי תבקשנה: אנכי אחטנ', תרגומו דהות שגיא מנינא שהיתה נפרדת [illegible] ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש [illegible] תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה, גנובת יום או גנובת לילה הכל [illegible] שלמתי: גנובתי, כמו רבתי בגוי' שרתי במדינו' מלאתי משפט אוהבתי לרוס: אכלני חרב, לשון אש אוכלה: קרח, כמו משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי, לשון שינה: ותחלף את משכורתי, היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומנקודי' לברודים: ופחד יצחק, לא רצה לומר אלהי יצחק שאין ה הקב"ה מייחד שמו על הצדיקי' בחייהם ואף על פי שאמ' לו בצאתו מבאר שבע אני יי' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: מה אעשה לאלה, איך תעלה על לבי להרע להן: והיה לעד, הקב"ה: לאחיו

אבן עזרא

לא יחיה, רק אהרגנו ויש אומרי' שהיא דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות, שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואחר כן באהל לאה ואחר כך באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו ה התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמתם בכר הגמל, וי"מ בכר כרמות מרדעת, והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכן בכרכרו' ומנהג הכר או ה' וכב עליו יקרא הכרי והנה רחל לקחה התרפי' ושמה אותם במקום ששם כר הגמל ותשב עליהם ולא היתה באהל: כי דלקת, רדפת וכן ידלוק עני: אנכי אחטנה, אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כ[illegible]ות: גנבתי יום, היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: ופחד יצחק, יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן, מס ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן מס אמנם גם חכם: ולבנותי מה אעשה, הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: מצבה,

מה ה' קמץ דסמיכי לאע וסי' הכר מה לך עמדי וקח לך, כי מה עבדך הכלב, ואמרתם על מה על כי העיר, ומה חשחן אנחנא, ויאמר לא מה עבדת: ולא ידע יא וסי' כו' במסר' רבת': באהל ובאהל אב מן בב וב' בריש תיבות וסי' כו' במסר רבת': האמהת ב' חד חס' וחד מל' וסי' ויבא לבן, ועם האמהות אשר אמרת,

לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא: ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את התרפים: ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני: זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך:

לא יתקיים קדם אחנא אשתמודע לך מה דעמי וסב לך ולא ידע יעקב ארי רחל נסיבתנון: ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתא ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: ורחל נסיבת ית צלמניא ושויתנון בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון ומשש לבן ית כל משכנא ולא אשכח: ואמרת לאבוהא לא יתקוף בעיני רבוני ארי לא איכול למיקם מן קדמך ארי אורח נשין לי ובלש ולא אשכח ית צלמניא: ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: ארי משישתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוננא: דנן עסרין שנין אנא עמך רחלך ועזך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: דתבירא לא איתיתי לך דהות שגיא ממנינא מני את בעי לה נטירית ביממא ונטרית בליליא: הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא נחית עלי בליליא ונדת שנתי מעיני: דנן לי עסרין שנין בביתך פלחתך ארבע עסרי שנין בתרתין בנתך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עסר זמנין: אלולפון אלהא דאבא אלהא דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית לאות ידי גלי קדם יי ואוכח ברמשא: ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני וענא עני וכל דאת חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאלין יומא דין או לבניהן די ילידא: וכען איתא ניגזר קים אנא ואת ויהי לסהיד בינא ובינך:

בעל הטורים

לוא שנים במסורת מנשים. לוא אוכל לקום מפני' אם לוא יג ד ונשא עונו לויהר לוא אוכל לקו' מפניך מפני התרפים אבל מפני אחר אקום כי הוכו דדרשינן התם אם לא יגיד פירוש לדיינים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו: מחנים

בתרא מל', וחד אמהות עבדיו: ותשב יב מסר פרשת וישב: ה פסו' אית בהון מה מה וסי' במסר' רבת': מה ב' פתחים סמיכי' לח' וסי' מה פשעי מה חטאתי, מה חפצו בביתו אחריו: חרב יז חסרי' בליש' וסי' כו' במסר' רבתא: מעיני ד' וסי ותדד שנתי מעיני, כי נשכחו הצרות, נוחם יסתר מעיני, ויסתר עמל מעיני: לולי ז' רפ וסי' לולי אלהי אבי. לולי כעס אויב אגור, לולי יי' צבאות הותיר לנו, לולי האמנתי לראות בטוב יי', לולי יי' עזרתה, לולי תורתך, לולי יי' עזרתה לי: ופחד ב' וסי' יצחק היה לי, ופחד למידעי: אב מן חד חד חד א' וחד לא' דילוג ולית דכו' וסי' כו' במסר' רבתא: והבנים ג' וסי' הבנו' בנתי והבנים, והאבות והבנים יחדו והבנים קשה פנים: לאלה ה' וסי' ויען לבן ויאמר ליעקב, לאלה תחלק הארץ, ויאמר ראיתי את ישראל נפוצים, וחברו, אל תטיפו יטיפון: ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה. והדבר אשר דברנו אני ואתה, אני ואתה רכבים צמדים, בתרא פתח:

לאחיו · הם בניו שהיו לו אחים נגשי' לצרה ולמלחמה עליו : יגר סהדותא · תרגומו של גל עד : גלעד · גל עד : והמצפה אשר אמר וגו' · והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף יי' ביני ובינך אם תעבור את הברית : כי נסתר · ולא נראה איש את רעהו : בנותי · בנותי שני פעמי' אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש : אם תענה את בנותי · למנוע מהן עונת תשמיש : יריתי · כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ : אם אני · הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי : לרעה · לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא : אלהי אברהם · קדש : אלהי נחור · חול : אלהי אביהם · חול : ויזבח יעקב זבח · שחט בהמות למשתה : לאחיו · לאוהביו שעם לבן : לאכול לחם · כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב נשחית עץ בלחמו : ויפגעו בו מלאכי אלהים · מלאכים של ארץ ישראל באו ל לקראתו ללותו לארץ : מחנים · שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישר' שבאו לקראתו :

אם
י' פסו' אם ואם תנינ' בתורה ·

חסלת ויצא יעקב

וישלח

לב

יעקב מלאכי' · מלאכי' ממש : ארצה שעיר · לארץ שעיר כל תיבה שצריכ' למ"ד בתחילת' הטיל לה ה"א בסופה : גרתי

מצבה · שהקים אותה : גל · שיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה · וטעם יצף יי' כמו יי' יראה וכן צופה נתתיך : כי נסתר · אכחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו · וטעם אשר אמר שב אל לבן · ויעקב קראה מצפה בעבור שאמ' לו יצף יי' : אם תענה בנותי · אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעש' להם רע ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו · ותרגום גלעד יגר שהדותא : אשר יריתי · הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים וירום אל מקום אחד : לא אעבור · ברית זה הגל כמו עברו חק · וטעם לרעה לעשות רע ויש אומ' לא תעבר אי אתה להרע ליכנס אני כן · כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ז וכן העיד יהושע : וישבע יעקב בפחד אביו · במי שהיה אביו מפחד ממנו ויש אומ' זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק : לבניו · הם בני בנותיו : ויפגעו בו מלאכי אלהי' · לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו : על כן קרא שם המקום מחנים · על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים :

וישלח

הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישרא' וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכי' הם מעבדין : כה

בעל הטורים

מחנים נוטרי' מאות' חיילים נטל יעקב מלאכים : וישלח

תענה ב' קמצין וסי' אם תענה את בנתי ואם · אם ענה תענה אתו · טו' מלין מיחדין קמצין בליש' וסי' במסר' רבת' : ה' פסו' הנה והנה וסי' הנה הגל הזה והנה המצבה · ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה · ועתה הנה המלך אשר בחרתם · הנה אדניהו ירא את המלך · הנה אלה מרחוק יבאו והנה : אם אני · י' פסו' באורייתא

מה ויקח יעקב אבן וירימה מצבה : ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל ויאכלו שם על הגל : ויקרא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד : ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך היום על כן קרא שמו גלעד : והמצפה אשר אמר יצף יהוה ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו : אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין איש עמנו ראה אלהים עד ביני ובינך : ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך : עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה : אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק : ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר : וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקמו : א ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים : ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים :

ל' ות"ל · ל' · ל' · ל' · ב' וכעינין · ל' · ל' · ב' קמץ אכלים תלות בו · ג · ה' פסו' הנה והנה · ל' ותד ויריתי להם גורל · כ"ל תכ' בה"ג · ג' ר"פ חן ג' מלין דמיין קדמ' ותליתא קרחי ואמצעי' כתיב ו' · ג' מ"ל · ה' · ג' חס' · ב' · ב' צדקיהו · ל' · ו' חס' את

ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא : ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו אבנין ועבדו דגורא ואכלו תמן על דגורא : וקרא ליה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא ליה גלעד : ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא דין על כן קרא שמיה גלעד : וסכותא די אמר יסך מימרא דיי בינא ובינך ארי ניתכסי גבר מחבריה : אם תעני ית בנתי ואם תיסב נשין על בנתי לית אינש עמנא חזי מימרא דיי סהיד בינא ובינך : ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדין והא קמתא די אקימית בינא ובינך : סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא אם אנא לא אעיבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעיבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו : אלהיה דאברהם ואלהי דנחור ידינון בינא אלהא דאבוהון וקיים יעקב בדדחיל ליה אבוהי יצחק : ונכיס יעקב ניכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא ובתו בטורא : ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה : ויעקב אזל לאורחיה וערעו ביה מלאכיא דיי : ואמר יעקב כד חזינון משריתא מן קדם יי הא וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים :

קמח · חלקי · מחנים · סימן :

פרשה

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום :

ל'

פרשה

ושלח יעקב אזגדין קדמוהי לות עשו אחוהי לארעא דשעיר לחקלי אדום : ופקיד

וירמיה אם ואם במצ' פסו' וסי' כו' במס' רבת' : ג' ראשי פסו' מן ג' ג' מלי' דמי' קדמ' ותלי' קרחי ומציע' נסי' וא"ו וסי' אלהי אברהם ואלהי נחור · כי יצומו אינני שמע · עלי עשור ועלי · אנ"ך · והילופי' ה' פסו' מן ג' מילין קדמ' ותלית' נסי' וא"ו ומצ' קרחי וסי' וכ"ה יצאו מן העיר · ואם רע בעיניכם לעבד את יי' · כי אם את יי' · וגם תבן גם מספא · והיו בני ישראל · ופתח הצלע למנה · דיחזקאל · ראיתי והנה מנורת זהב כלה יש אחד ואין שני · אדין סרכיא : בנותיו ולבנותיו ג' מל' וסי' וינשק לבניו ולבנותיו · ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב · הוא ובנותיו · דעזרא : אתהם ה' וסי' וישכם לבן בבקר · והזהרת אתהם · וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני · כבקרת רועה עדרו · ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בד"ה : כאשר ראם ב' וסי' ויאמר יעק' · כאשר ראם צדקיהו : ראם א"ב מן ב' ב' מן ג' אתין וסי' כו' במסר' רבת' : ויקרא שם המקום ה' חס' את וסי' שם המקום ההוא מחנים · שם המקום ההוא מסה ומריבה · שם המקום חרמה · שם המקום ההוא תבערה · שם המקום ההוא גלגל : מלאכי אלהים ב' וסי' והנה מלאכי אלהים · ויפגעו בו מלאכי אלהים :

גרתי, לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי׳ ד״א גרתי בגימטריא תרי״ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי״ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: ויהי לי שור וחמור, אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור, דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני, להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך, שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: באנו אל אחיך אל עשו, שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו עודנו בשנאתו: וירא ויצר,

וירא שמא יהרג ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: המחנה האחת והכהו, מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה המחנה הזה לשון זכר וכן יש שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ נקבה השמים מוצאו הרי זכר השמש זרחה על המים הרי לשון נקבה וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי נקבה ויגע בארבע פנות הבית הרי זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרי הרי זכר ונקבה וכן אש ואש יצאה מלפני יי׳ לשון נקבה אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה, על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים, לדורון למלחמה ולתפלה לדורון ותעבור המנח׳ על פניו, לתפלה אלהי אבי אברהם, למלחמ׳ והיה המחנ׳ הנשאר לפליטה:
ואלהי אבי יצחק, ולהלן הוא אומ׳ ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתו׳ האומר אלי שוב לארצך וגו׳ אלא כך אמר יעקב לפני הקב״ה הוא שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי שאמרת לי אני יי׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצח׳ ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבי׳ לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמ׳ ויאמ׳ יי׳ אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו׳ בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך:

אבן עזרא

כה תאמרון לאדני, אמר כן להם עד שיתברר אם הוא שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה, האל״ף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אל״ף הפרט וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא ב׳ שפ״ן והו׳ מהבנ׳ הקל: שור וחמור, שם המין: ואשלחה להגיד כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן: וגם הולך לקראתך, שהוגד לו שאתה בא: ויצר לו, זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך: ויחץ, נפתח הי״וד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: מחנה, זכר ונקבה כבית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה, אולי יהיה שיברחו או תסוף חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה ומה שאמ׳ רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש ואם השם אמ׳ לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם ואלישע אמר ויי׳ העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אומרו ואהיה עמך גם זה פי׳ ואיטיבה עמך שיתכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרי׳ ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: קטנתי, כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת: והכני, משרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בנים: עזים מאתים, בצאן שם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד׳ ולעיירים שנים כי ידע יולדתם: וריוח

תאמרון חד מן ט׳ וסי׳ ויצו אתם לאמר, ויאמרו למלאכים הבאים, וכי תאמרון אלי, דמלכים, כה תאמר לאדניכם, אל אדניכם, כה תאמרון אל חזקיהו, לא תאמרון קשר, ויאמר אליהם ירמיהו, כה תאמרון אל חזקיהו דה״ה: עד עתה ד׳ וסי׳ ואחר עד עתה, כי לא באתם עד עתה אל, ועתה קום צא ודבר,

תרגום אונקלוס	מקרא
ופקיד יתהון למימר כדין תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואוחרית עד כען:	ה ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה:
והוו לי תורין וחמרין ען ועבדין ואמהן ושלחית לחואה לרבוני לאשכחא רחמין בעינך:	ו ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך:
ותבו איזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לות עשו ואף אתי לקדמותך וארבע מאה גברין עמיה:	ז וישבו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו:
ודחיל יעקב לחדא ועקת ליה ופליג ית עמא די עימיה וית ענא וית תורי וגמליא לתרתין משרין:	ח ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות:
ואמר אם ייתי עשו למשריתא חדא וימחינה ותהי משריתא דאשתאר לשיזבא:	ט ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה:
ואמר יעקב אלהיה דאבא אברהם ואלהיה דאבא יצחק יי׳ דאמר לי תוב לארעך ולילדותך ואוטיב עמך:	י ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יהוה האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך:
זעירן זכוותי מכל חסדין ומכל טבון די עבדת עם עבדך ארי יחידי עברית ית ירדנא הדין וכען הויתי לתרתין משרין:	יא קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות:
שיזבני כען מידא דאחי מידא דעשו ארי דחיל אנא מיניה דילמא ייתי וימחינני אימא על בניא:	יב הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בנים:
ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מסגי:	יג ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב:
ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן דאיתי בידיה תקרובתא לעשו אחוהי:	יד וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו:
עיזי מאתן ותישיא עסרין רחלי מאתן ודיכרי עסרין:	טו עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים:

ויחן יי׳ אתם וירחמם: ויירא י״ב ו׳ בקריאה ו׳ בשמואל וסי׳ מה נורא, ויירא יעקב מאד, ויאמר מי שמך לאיש, וישמע המלך יהויקי׳, ויירא דוד את יי׳ ביום ההוא, ויירא מאד מפני אכיש מלך גת, ויירא כל העם מאד את יי׳, ויירא שאול מלפני דוד, ויירא ויחרד לבו, ויירא מאד מדברי שמואל, ויירא דוד את האלהים, ד״ה, ויירא ויתן יהושפט את פניו, ד״ה: ויצר ג׳ וסי׳ ויירא יעקב, בכל אשר יצאו יד יי׳, שופטי׳, ויצר לאמנון להתחלות: ויחץ ג׳ וסי׳ ויחץ את העם, ויחץ את הילדים, ויחץ את שלש מאות האיש: יבוא ז׳ מלאי׳ בתו׳ מסר פרשת אחרי מות: ויאמ׳ ד׳ ר״פ בטעם זרקא וסי׳ ויאמ׳ יעקב, יתרו ברוך יי׳, משה שש מאת אלף׳, משה בזאת תדעון: והכני ב׳ חד פתח וחד קמץ וסי׳ פן יבא והכני, אם יוכל להלחם, אוריי׳ פתח, דשמואל קמץ, ודא הוא חד מן א״ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי׳ במסרא רבתא: אם על בנים ב׳ וסי׳ פן יבא והכני, אם על בנים רטשה: ואלים ז׳ וסי׳ עזים מאתים, וזה הדבר, והקרבתם על הלחם, חמאת בקר וחלב צאן, ערב וכל נשיאי קדר, הלא הדחתם את כהני יי׳, ויביאו פרים שבעה: אילים ד׳ מלאי׳ בתורה וסי׳ רחלים מאתים, קח את אהרן, בנה לי בזה קדמ׳, חמאת בקר:

קטנתי מכל החסדים, נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: מכל האמת, אמיתת דבריך שמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי, לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו, ומדרש אגד׳ נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: מיד אחי מיד עשו, מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: היטב איטיב, היטב בזכותך איטיב בזכו׳ אבותיך: ושמתי את זרעך כחול הים, והיכן אמר לו כן והלא לא אמ׳ לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמ׳ לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמי׳ וכחול אשר על שפת הים: הבא בידו, ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו, ומדרש אגדה מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו, ד״א מן הבא בידו, מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: עזים מאתים ותישים עשרים, מאתים עזים צריכות עשרים תיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחד בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויין ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: גמלים

וישלח יעקב

עם לבן גרתי כלומר אף על פי שהייתי בבית לבן קייתי תרי״ג מצות ואיזור עד עתה ואם תאמר אם כן שקיימת המצות בא והלחם עמי ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאח׳ עד שיעברו עתה ע׳ שלקבל ית׳ של תגרים ותמשה אלפים ויבא אלף השפי שהם ומות המשית ואחר כך ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ד״א גרתי אותיו׳ תגרו שהיה עם לבן שהיה לו עמו תגרי ואני איש רע ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו גרתי שנים במסורת הבא יאורך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב גרה תעשו וקראו אדוני והקב״ה הבטיחו כבר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות ויהי לי שור וחמו׳ ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו ולימשכר שעוסקין בתורה לקיים הקול יעקב בבתי מדרשו׳ לי שור וחמור בגימ׳ שנולד יוסף שור בגימטריא קרן יוסף ויהי לו שור ויי׳ לו שנתחברו עתה השור והחמור הטמא והטהור יחדו ויירא יעקב אף על פי שנ׳ לו והיה זרעך כעפר הארץ אומר שמתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן והכני שנים בחמור והכני אם על בנים אם יוכל להלחם בי והכני נבי גולית לומר מה יעקב כתירא אף דוד כתירא מה יעקב נרדף אף דוד נרדף וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצול מגולית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שנגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג׳ דברים אם על בנים שנים במסרה והודך אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר לה להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על בנים רמז לגליות קטנתי טר בפוסה אף על פי שנתברכתי בעשר ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא במקלי בגימטריא יעקב פורים בגופי לבדו ד״א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן ואטיבה אלא יור התפלל שועמדו לו עברה נבינות של אברהם הכולכי נא תוד ד״ת המן רוצה להמן שיבא להכות אם על בנים מדכתיב טף ונשים

גמלים מניקות שלשים · ובניהם עמהם ומדרש אגדה ובניהם בנאיה זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב: עירים · חמורים זכרים: עדר עדר לבדו · כל מין ומין לעצמו: עברו לפני · דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו · עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: למי אתה · של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך · ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא לה' הארץ ומלואה של ה': ואמרת לעבדך ליעקב · על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגו' דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא · יעקב: אכפרה פניו · אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בתלמוד וכפר ידיה בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא נקראו המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: על פניו · כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן המכעיסים אותי על פני ומדר' אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה: ואת אחד עשר ילדיו · ודינה היכן היתה נתנה בתבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעק' שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק · שם הנהר: את אשר לו · הבהמ' והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן: ויותר יעק' · שכח פכים קטנים וחזר עליהם: ויאבק איש · מנחם פירש ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליה' על ידי נענועם ולי נר' שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניב' שכן דרך שנים שמתעצמין להפיל את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופי' רבותינו שהו' שרו של עשו: ותקע · נתקעקע ממקו' חברתה ודומה לו כן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: כי עלה השחר · וצריך אני לומר שירה: ברכתני · הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: לא יעקב · לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה ובגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה והודה לך עליהם וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה ויתחנן לו המלאך ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים · עשו ולבן: ותוכל · להם: למה זה תשאל · אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: ויזרח לו · לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימר שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו והוא היה צולע כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש · לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו

ורוח ט' זוגין חד ו' וחד ו' וסי' כו' במס' רבת': ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך · ולמי כל חמדת ישר' · ולמי אני עמל: שלוחה ג' ב' חס' וא' מל' וסי' ואמרת לעבדך ליעק' נפתלי אילה שלחה · ואראה והנה יד שלח' קדמ' מל' · ויש ספרי' במסרי' ב' מל' וא' חס' נפתלי חס': ויצו גם י"ג פסו' דאית בהו גם גם גם וסי' כו' במ' רבת': ההלכת ג'

טו גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ וַיִּתֵּן בְּיַד עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ וַיְצַו אֶת הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם הוּא אַחֲרֵינוּ׃ וַיְצַו גַּם אֶת הַשֵּׁנִי גַּם אֶת הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת כָּל הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ וַיָּקָם בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ׃ וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק כה אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃ וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃ וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ ל וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ׃

גמלי מינקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורין עסרא אתנן עסרין ועילי עסרא׃ ויהב ביד עבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא׃ ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערענך עשו אחי וישאלינך למימר דמן את ולאן אזיל ודמן אלין דקדמך׃ ותימר דעבדך דיעקב תקרובתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא׃ ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה׃ ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אניחיניה לרוגזיה בתקרובתא דאזלא קדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי׃ ועברת תקרובתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא׃ וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתיה וית חד עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא׃ ודברינון ואעברינון ית נחלא ועבר ית דיליה׃ ואשתאר יעקב בלחודוהי ואשתדל גברא עמיה עד דסליק צפרא׃ וחזא ארי לא יכיל ליה וקריב בפתי ירכיה וזע פתי ירכא דיעקב באשתדלותיה עמיה׃ ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחינך אלהן ברכתני׃ ואמר ליה מן שמך ואמר יעקב׃ ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי רב את קדם יי ועם גבריא ויכילתא׃ ושאיל יעקב ואמר חוי כען שמך ואמר למא דנן את שאיל לשמי ובריך יתיה תמן׃ וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכא דיי אפין באפין ואשתיזבת נפשי׃ ודנח ליה שמשא כד עבר ית פנואל והוא מטלע על ירכיה׃

אבן עזרא

ורוח תשימו · הפרש וקרו' ממנו כי היתה הרוחה הפרשה בין מכה למכה כמו ורוח לשאול: ושאלך לאמר · כמו כי אשאלך: גם את כל ההולכי' · כי חמש היו שם: במוצאכם · נפתח הצדי בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: כי אמר · יעקב בלבו ואלה דברי משה · ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר · ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה: ויעבר את מעבר יבק · הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירו' ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: ויאבק · מגזרת אבק עד שעלה אבק ביניהם: עד עלות השחר · עד סור שחרות הלילה וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר: כי לא יכול לו · המלאך: ויגע בכף ירכו · של יעקב: ותקע · כמו פן תקע נפשי ממך סרה כף הירך ממקומה: בגיד

מסרה

ב' חס' וא' מל' וסי' במנח' ההלכת · ההלכת על ארבע · ההולכת למואל · בתר' מל': בלילה הוא ד' מסר בפרשת לך לך: ילדיו ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ואת אחד עשר · כי בראותו · כי ילדו אל · בתרא' חס' · אנ"ך: ויעברם ח' חס' בליש' וסי' ביהושע בסי' ד': ויעבר ט' מסר פרשת נח: עלות ו' ה' מלאים וא' חס' וסי' ויותר יעקב · והגבלת את ההר · והיה כל הראה · והנה יוצר גבי · עד עלות חמת יי' · מנגד עלת הנשק · בתרא' חס': לא יכול לו ד' וסי' וירא כי לא יכול לו · ידעת את דוד אביך · ותעש כן אשת ירבעם · ויקדש שלמה את תוך החצר: עם אלהים ג' וסי' כי שרית עם אלהי' · היהונתן ימות · ברצותו עם אלהים · אנ"ך: ותוכל ג' וסי' כי שרית עם אלהים · הנה דברת ותעש · פתיתני יי' ואפת: פניאל שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכו' וסי' במס' רבת': פני אל פני ה' וסי' ויקר' יעקב שם המקו' פניאל · ודבר יי' אל משה פנים · ולא קם נביא עוד בישראל · ויאמר גדעון אהה אדני יי' · ונשפטתי אתכם שם · דיחזקא': פנואל ח' בשופטים סי' ח':

בעל הטורים

מן הבא בידו מנחה לעשו ששלח לו א' אבנים טובות שאדם זוכרן בידו · מנחה בגימטריא אבנים · עזים מאתים כל הכמות מקיים בא"ש וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשבול הבהמו' ששלח לעשו והם תקן קרבנות בשנה כדאמר' בפרש' פנחס והם א' מאין וכנגדם מלכו שמונה מלכים בארום לפני מלוך מלך בישראל · ד"א לכך מקיים הכל במ"ש לפו שכל ה' הבהמות ששלח לו היו בעלי מומי' שלא יקריב מהם קרבן · ורבו את הראשון ד"פ כנגד ד' מלכיות · ורוח ב' הבא ואידך רוח והצלה יעמוד ליהודי · רמז לדורו' הבאים שיתנו שותף לצרותיהם · שלוחה ג' במסורה מנחה ה היא שלוחה · נפתלי אילה שלוחה · והנה י' שלוחה נבידכו' · פירו' מה התם ספר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי ספר · וכבדו ואמר לו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו · כה תאמר עבדך יעקב וכמו התם יד שלוחה אף כאן שהיא על פי שלא רצה בפיו לקבל' · הנה ידו שלוחה לקבלה · ילדיו ג' במסרה אחד עשר ילדיו · כי בראותו ילדיו ילדיו אל אל ישועו · זהו שיש במדרש שראה יעקב ל' רבואו' אבני בניו כמו שראה ז"א ילדיו · כך ראה רבואות מילדיו וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לא' שיצילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהניח כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפני עצמו · ויעבירם ב' במסרה הבא ואידך ויעבירם ביבשה מ' מלמד שנבקע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה ואבק בגימ' ככא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד · איש עמו בגימטריא עשו אדומי · ויאבק איש עמו שת קשו ע' שם בין עשו לקם ויגע בכף ירכו לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפצים שהמלאכי' אין להם קפצים · א' כמי לפוסלו מן העבודה לפי שקנה משסו הבכור' שבהן העבוד' · בכף ירכו בגימט' לפוסלו מכהונה · ברכתני · בגימטרי' הורה לו ברכתי משרו של עשו היה · ויפתחו

גיד הנשה׳ ולמה נקרא שמו גיד הנשה׳ לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם וכן כי נשני אלהים את כל עמלי: ואת לאה וילדיה אחרונים׳ אחרון אחרון חביב: עבר לפניהם׳ אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: ויחבקהו׳ נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו: וישקהו׳ נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברית׳ דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמ׳ רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו: מי אלה לך׳ מי אלה להיות שלך: נגש יוסף ורחל׳ בכלן האמהות נגשות לפני הבני׳ אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמ׳ אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: מי לך כל המחנ׳׳ מי כל המחנה אשר פגשתי שהו׳ שלך כלומ׳ למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנח׳ ומדרשו כתות של מלאכי׳ פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומר להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם או׳ הכו הכו ואלו אומרים בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחין עליו בן בנו של אברהם ולא היו משגיחי׳ אחיו של יעק׳ הוא אומרים להם א״כ משלנו אתם: יהי לך אשר לך׳ כאן הודה לו על הברכו׳: אל נא׳ אל נא תאמ׳ לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳׳ כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על ש שנתרצית לי למחול סורחני ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים ונצול איני יכול לו מעתה: ותרצני׳ נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקר׳ לשון פיום אפייש״מינט בלעז׳ כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפיים ולרצות שפתי צדיק ידעון ר רצון יודעים לפיים ולרצו׳: ברכתי׳ מנח׳ זו הבאה על ראיית פ פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכ׳ שהיא לראיית פנים כגון ו ויברך יעק׳ את פרעה עמו אתי ברכה דמתרגמינן שאילת שלם׳ וכן לשאול לו לשלו׳ ולברכו דתועי מלך חמת כלם לשון ברכת שלו׳ הן שקורין בלעז׳ שלודא״ר אף זו ברכתי מו״ן שלוד: אשר הובאת לך׳ לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך: חנני׳ נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני״ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני״ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל׳ כל ספקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: נסעה׳ כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו״ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך׳ בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: עלות עלי׳ הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות׳ מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים ושתי פרות עלות ובלעז אנפנטויי״ס: ודפקום יום אחד׳ ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן׳ ודפקום׳ כמו קול דודי דופק נוקש בדלת: יעבר

אבן עזרא

בגיד הנשה׳ ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז״ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדת שמפרשי׳ שהוא האבר ויפרשו הנשה מ מנזרת נשים לדעת זה המלאך שנראה ליעק׳ שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו׳ ושם רחל ויוסף באחרונ׳ אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם׳ הדרש על נקודו׳ וישקהו טוב הוא לעתיקי׳ משרים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: מי אלה לך׳ מי אלה עמך או מי אלה שלך הם: חנן׳ כמו נתן וכמוהו חננו אותם גם חנם כמו הם: מי לך׳ מי לעולם ימצא על אד׳ ופי׳ מי הוא זה שנגרת לו כל המחנ׳ הזה או מי במחשבתך: אל נא׳ אל יאמר אדוני כן ובבר הודעתיך דקדוק הנגיד: כראות פני אלהים׳ מלאך ורבי המפרשי׳ אומרי׳ כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שרית עם אלהים כמו ויסר א אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על רק פירושו שר תחשב עם המלאכי׳ ועם אנשי׳ שרים׳ ומואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד ז זורחת בכל העולם ושאלתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ומקום שתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי׳ ושמה לוק״א שעה ושלים שעה וברחב י״ב מעלות וזה ה הדבר ברור בלא ספק׳ ופי׳ והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת׳ וטעם על כן זכר לדבר: נסעה׳ יש אומרים שהוא לשון צווי כמו שלחה הנער וכן כפלו עלינו: ונלכה׳ כולנו ואני הלך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מנהר אהוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך: כי הילדים רכים׳ כי הגדול שבהם י״ב שנה יש לו וימים מ מספר: עלות׳ כמו עלות ינהל והנה ההרות שעלו עליהם ה העתודים על כן נקראו עלות׳ וטעם עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום׳ ואם דפקום המנהיגי׳ אז ימותו כל הצאן: אתנהלה

על כן ט׳ בטעם פזר גדול וסי׳ גיד הנשה׳ מחנה דן עד היום הזה׳ שם המקום ההוא עמק ברכה ד״ה׳ על כן חרה אף יי׳ בעמו׳ על כן לא ידרכו כהני דגון׳ על כן אבכה בבכי יעזר׳ כי על כן הוא מרפא את ידו׳ על כן מלא לב בני האדם׳ על כן קראו לימים האלה פורים: ועמו ח׳ בטעם זקף גדול וסי׳ וישא יעקב את

עַל־כֵּן֩ לֹא־יֹאכְל֨וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֜ל אֶת־גִּ֣יד הַנָּשֶׁ֗ה אֲשֶׁר֙ עַל־כַּ֣ף הַיָּרֵ֔ךְ עַ֖ד הַיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה כִּ֤י נָגַע֙ בְּכַף־יֶ֣רֶךְ יַעֲקֹ֔ב בְּגִ֖יד הַנָּשֶֽׁה׃ וַיִּשָּׂ֨א יַעֲקֹ֜ב עֵינָ֗יו וַיַּרְא֙ וְהִנֵּ֣ה עֵשָׂ֣ו בָּ֔א וְעִמּ֕וֹ אַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת אִ֑ישׁ וַיַּ֣חַץ אֶת־הַיְלָדִ֗ים עַל־לֵאָה֙ וְעַל־רָחֵ֔ל וְעַ֖ל שְׁתֵּ֥י הַשְּׁפָחֽוֹת׃ וַיָּ֧שֶׂם אֶת־הַשְּׁפָח֛וֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶ֖ן רִֽאשֹׁנָ֑ה וְאֶת־לֵאָ֤ה וִילָדֶ֙יהָ֙ אַחֲרֹנִ֔ים וְאֶת־רָחֵ֥ל וְאֶת־יוֹסֵ֖ף אַחֲרֹנִֽים׃ וְה֖וּא עָבַ֣ר לִפְנֵיהֶ֑ם וַיִּשְׁתַּ֤חוּ אַ֙רְצָה֙ שֶׁ֣בַע פְּעָמִ֔ים עַד־גִּשְׁתּ֖וֹ עַד־אָחִֽיו׃ וַיָּ֨רָץ עֵשָׂ֤ו לִקְרָאתוֹ֙ וַֽיְחַבְּקֵ֔הוּ וַיִּפֹּ֥ל עַל־צַוָּארָ֖ו וַׄיִּׄשָּׁׄקֵ֑ׄהׄוּׄ וַיִּבְכּֽוּ׃ וַיִּשָּׂ֣א אֶת־עֵינָ֗יו וַיַּ֤רְא אֶת־הַנָּשִׁים֙ וְאֶת־הַיְלָדִ֔ים וַיֹּ֖אמֶר מִי־אֵ֣לֶּה לָּ֑ךְ וַיֹּאמַ֕ר הַיְלָדִ֕ים אֲשֶׁר־חָנַ֥ן אֱלֹהִ֖ים אֶת־עַבְדֶּֽךָ׃ וַתִּגַּ֧שְׁןָ הַשְּׁפָח֛וֹת הֵ֥נָּה וְיַלְדֵיהֶ֖ן וַתִּֽשְׁתַּחֲוֶֽיןָ׃ וַתִּגַּ֧שׁ גַּם־לֵאָ֛ה וִילָדֶ֖יהָ וַיִּֽשְׁתַּחֲו֑וּ וְאַחַ֗ר נִגַּ֥שׁ יוֹסֵ֛ף וְרָחֵ֖ל וַיִּֽשְׁתַּחֲוֽוּ׃ וַיֹּ֕אמֶר מִ֥י לְךָ֛ כָּל־הַמַּחֲנֶ֥ה הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֣ר פָּגָ֑שְׁתִּי וַיֹּ֕אמֶר לִמְצֹא־חֵ֖ן בְּעֵינֵ֥י אֲדֹנִֽי׃ וַיֹּ֥אמֶר עֵשָׂ֖ו יֶשׁ־לִ֣י רָ֑ב אָחִ֕י יְהִ֥י לְךָ֖ אֲשֶׁר־לָֽךְ׃ וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֗ב אַל־נָא֙ אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ וְלָקַחְתָּ֥ מִנְחָתִ֖י מִיָּדִ֑י כִּ֣י עַל־כֵּ֞ן רָאִ֣יתִי פָנֶ֗יךָ כִּרְאֹ֛ת פְּנֵ֥י אֱלֹהִ֖ים וַתִּרְצֵֽנִי׃ קַח־נָ֤א אֶת־בִּרְכָתִי֙ אֲשֶׁ֣ר הֻבָ֣את לָ֔ךְ כִּֽי־חַנַּ֥נִי אֱלֹהִ֖ים וְכִ֣י יֶשׁ־לִי־כֹ֑ל וַיִּפְצַר־בּ֖וֹ וַיִּקָּֽח׃ וַיֹּ֖אמֶר נִסְעָ֣ה וְנֵלֵ֑כָה וְאֵלְכָ֖ה לְנֶגְדֶּֽךָ׃ וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֗יו אֲדֹנִ֤י יֹדֵ֙עַ֙ כִּֽי־הַיְלָדִ֣ים רַכִּ֔ים וְהַצֹּ֥אן וְהַבָּקָ֖ר עָל֣וֹת עָלָ֑י וּדְפָקוּם֙ י֣וֹם אֶחָ֔ד וָמֵ֖תוּ כָּל־הַצֹּֽאן׃

עַל־כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת גִּידָא דְנָשְׁיָא דִּי עַל פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנָשְׁיָא׃ וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרִין וּפַלֵּיג יָת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ וְשַׁוִּי יָת לְחֵינָתָא וְיָת בְּנֵיהוֹן קַדְמָאָה וְיָת לֵאָה וּבְנַהָא בַּתְרָאִין וְיָת רָחֵל וְיָת יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוָת אֲחוּהִי׃ וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּרֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ וּזְקַף יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת נְשַׁיָּא וְיָת בְּנַיָּא וַאֲמַר מַן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי חַן יְיָ לְעַבְדָּךְ׃ וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא אִנּוּן וּבְנֵיהוֹן וּסְגִידָא׃ וּקְרִיבַת אַף לֵאָה וּבְנַהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן קְרִיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ וַאֲמַר מָא לָךְ כָּל מַשִׁרְיָתָא הָדָא דִּי עֲרָעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אָחִי יְהֵא לָךְ דִּילָךְ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּיל תִּקְרֻבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִנוּן לְאַפָּךְ כְּמֶחֱזֵי אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִיתָא לִי׃ קַבֵּיל כְּעַן יָת תִּקְרֻבְתִּי דְּאִיתֵיתַאת לָךְ אֲרֵי רַחֵם עֲלַי יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כֹּלָּא וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל׃ וַאֲמַר נִטּוֹל וּנְהָךְ וְאֵהָךְ לְקִבְלָךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי רַכִּיכִין עוּלֵימַיָּא וְעָנָא וְתוֹרֵי מֵינְקָתָא עֲלָי וְאִם אֶדְחוֹקִנּוּן יוֹמָא חַד וִימוּתוּן כָּל עָנָא׃

עיניו וירא והנה׳ יהוידע׳ יוחנן׳ יחיאל׳ יואב׳ שלומית׳ זכריה׳ עובד: י״ח פסוק׳ דאית בהו את ואת ואת ואת ואת וסי׳ במס׳ רבת׳: ראשונה׳ במלכים א׳ סי׳ י״ח: צוארו חד מן נ״ו חסרי׳׳ באמצע תיבותא וקריין ולית דכוו׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: י״ב פסוקים דאית בהו את את ואת את וסי׳ במס׳ רבת׳: מי לך ג׳ וסי׳ עד מי לך פה׳ כי מי לך כל המחנה הזה׳ כי חצבת לך פה: יהי לך אשר לך י״ג פסוקים דאית בהון לך לך במסר׳ רבתא: ברכתי ג׳ וסי׳ הכי קרא שמו יעקב׳ קח נא את ברכתי׳ וצויתי את ברכתי לכם׳ וחד וברכתי על יצאיך: ברכתי אלף׳ בית׳ ב׳ ג׳ ב׳ וא׳ וב׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ויפצר ד׳ וסי׳ ויפצר בם מאד׳ קח נא את ברכתי׳ ויקם האיש ללכת׳ דפלגש׳ ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי׳ וכל ויפצרו דכות׳ במ״א ויפרצו וסי׳ ויפרצו בו עבדיו: לנגדך ב׳ וסי׳ נסעה ונלכה׳ שתה עונותינו לנגדך: עלות ה׳ וסי׳ ודפקום יום אחד׳ ושתי פרות עלות׳ וחברו׳ דארון׳ עלות ינהל׳ מאחר עלות הביאו: יום אחד׳ מסר פרשת תולדת: ומתו ח׳ בקמץ וסי׳ ודפקום יום אחד׳ וירד עליהם הברד׳ ולא ישאו עון ומתו׳ ולא יגעו אל הקדש׳ כבלע את הקדש׳ וסקלתם אתם באבנים׳ וסקלתם באבנים׳ והיה אם יותרו׳ עמוס:

את ־ ז׳ת פסוקי׳ דאית בהון את ואת ואת׳ ואת ואת׳

וישקהו ־ ט״ו מלין נקודי׳ בתור׳

את ־ י״ב פסוקי׳ דאית בהון את ואת ואת ואת ואת:

פני אלהים ־ ב׳ חד אלהי׳ ואחרת:

חנני ־ יש מקשה אבל טעות כי יודע היה כפעל גזר יודעי שהוא פתוח:

בעל הטורים

ויפתחו ארצה ז״פ על שם כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר שבעה תועבות בלבו וישקהו נקוד למעלה שמון לנושכו׳ וישקהו בגימטריא לנושכו׳ דור הרבות שכ״לו בגוא עשו׳ ולמי ג׳ במסר ולמי אלה לפניך ולמי כל חמדת ישר׳ ולמי אני עמל׳ לומר כל חמדת ישראל ועמל נטלו בני עשו וזהו ולמי אלה כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך׳ ל״א כך אמר יעקב לאיו אני עמל לתת כל חמד׳ ישר׳ למי אלה לפניך׳ מי לך ג׳ במסרה מי לך כל המחנה מי לך פה כי חצבת לך קבר עוד מי לך פה חתן ובניך זה אשים ב במדרש שהיו כתות של מלאכי השרת מונעין בעשו ו ובא׳ שיו ומכים שהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו ח חוצבים להם קברים לקבור המתים ו וכששבע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות׳ לא כך אמרת כ כשהיינו בבטן אמנו מריבי׳ על ב׳ עולמות שאתה היית בוחר בעולם הבא שאין בו פריה ורביה׳ אם כן מי לך לו הבנים׳ כראות פני אלהים בגימטריא כשר שלך מרמז לו שראה שרו ונוצל ממנו׳ אחי יהי לך אשר לך בגימ׳ זה הברכות׳ לנגדך ב׳ בנו׳ ואלכה לנגדך שתה ע עונותינו לנגדך ם שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה תלך עמי ו ותזכיר עונותי ם ופשעתי נגד׳ ונשלא אהיה עמך שאת תשכח׳ עולות ה׳ במס׳ ואידך בשמוא׳ פרו׳ עלות ב״פ ובדור מאחר עלות הביאו ואידך ובתלים ינהל עלות ינהל׳ אז״ל דוד המלך ויעקב היו מרעתין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך ותהו שכתו׳ כאן עלות ובדור מאחר עלות הביאו׳ ומה הוו עושים כרועה עדרו ירעה: שעירה

יעבר נא אדני · אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה · אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי · לאט שלי לשון נחת ההולכים לאט לאט לי לנער: לאטי · הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה · לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת לפני להוליך ולרגל הילדים, לפי רגליהם שהן יכולין לילך: עד אשר אבוא אל אדני שעירה · הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנ' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים: ויאמר למה זה · תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני אדני ולא תשלם לי עתה שום גמול: וישב ביום ההוא עשו לדרכו · עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלים: ויבן לו בית · שהה שם שמנה עשר חדש קיץ וחורף קיץ: סכות קיץ · בית חורף · סכות קיץ: שלם · שלם בגופו שנתרפא מצלעתו · שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון · שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם · כמו לעיר כמוהו עד בואנה בית לחם: בבאו מפדן ארם · כאדם האומר לחברו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: קשיטה · מעה אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: ויקרא לו אל אלהי ישראל · לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקדוש ב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקדוש ב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי' לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: בת לאה · ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית שנאמר ותצא לאה לקראתו: וישכב אותה · כדרכה: ויענה · שלא כדרכה: על לב הנערה · דברים המתישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקני העיר וכל שדותיה: וכן לא יעשה · לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול: חשקה · חפצה:

אבן עזרא

אתנהלה · כמו אתנהל עמם: לאטי · היו"ד מסף או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה · בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו. גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשו' השולח · ויהיה לרגל כמו ויברך יי' אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם · וטעם למה זה אין לי צורך: ויבא יעקב שלם · שם התאר והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה: חלקת השדה · חלק במדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל · ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא, ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן הוא שם המזבח וכן מזבח משה קרא שמו יי' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בסוף הספינה אל ירושלם תהי נקראת יי' שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבר שם השם אל אלהי ישראל והטע' שהוא חזק ותקיף · אלהי ישראל שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות · ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שני' רבות כי דינה לא היתה בת שבע שני' גם שמעון ולוי קטני' היו: ותצא דינה · מעצמה: ויענה · כדרכה בעבור היותה בתולה: וידב' על לבה · מדבר לה דברי' רכים וניחומי': כי טמא · שכם:

בעל הטורים

שעירה ג' במסר' אל אדוני שעירה וישב עשו לדרכו שעירה מן ההר החל' העולה שעירה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה · אבא אל אדוני שעירה כוכי תיבות אליה · אבא עולה ד' רמז לאתר ד' גליות יבא אליה לפני בא יום יי' הגדול והנורא ואז יעלו מושיעי' לשפוט את הר עשו · בבנות שני במסרה בבנות הארץ בבנות אחיך אשה גבי שמשון לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחת מבנותיו כראיתיו בתורים שהטמינה בתיבה משכיו כענש שיצאה לראו' בבנות הארץ ובעלה שכם: טמאה

אבא ואבא ה' חס' מסר בפרשת חיי: שעירה ג' וסי' יעבר נא אדני · וישב ביום ההוא עשו · החלק העלה שעירה: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה · ויסעו בני ישראל מרעמסס: סכות ב' מל' בתורה וסי' שם המקום סכות · כי בסכו' השבתי וכל נביאי' וכתו' דכוו' מלאי' במ"א חס' וסי' לעשות סכת ככתו' · וכל הסכות

יעבר־נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר־לפני ולרגל הילדים עד אשר־אבא אל־אדני שעירה: ויאמר עשו אציגה־נא עמך מן־העם אשר אתי ויאמר למה זה אמצא־חן בעיני אדני: וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על־כן קרא שם־המקום סכות: ס

ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את־פני העיר: ויקן את־חלקת השדה אשר נטה־שם אהלו מיד בני־חמור אבי שכם במאה קשיטה: ויצב־שם מזבח ויקרא־לו אל אלהי ישראל: ס

ותצא דינה בת־לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ: וירא אתה שכם בן־חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה: ותדבק נפשו בדינה בת־יעקב ויאהב את־הנער וידבר על־לב הנער: ויאמר שכם אל־חמור אביו לאמר קח־לי את־הילדה הזאת לאשה: ויעקב שמע כי טמא את־דינה בתו ובניו היו את־מקנהו בשדה והחרש יעקב עד־באם: ויצא חמור אבי־שכם אל־יעקב לדבר אתו: ובני יעקב באו מן־השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי־נבלה עשה בישראל לשכב את־בת־יעקב וכן לא יעשה: וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה: והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו־לנו ואת־בנתינו תקחו לכם: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם

ויעבר כען רבוני קדם עבדיה ואנא אדבר בניח לרגל עובדתא דיקדמי ולרגל ינקיא עד דאיתי לות רבוני לשעיר: ואמר עשו אשבוק כען עמך מן עמא די עמי ואמר למא דנן אשכח רחמין בעיני ריבוני: ותב ביומא ההוא עשו לאורחיה לשעיר: ויעקב נטל לסכות ובנא ליה ביתא ולבעיריה עבד מטלן על כן קרא שמא דאתרא סכות: ואתא יעקב שלים לקרתא דשכם די בארעא דכנען במיתוהי מפדן ארם ושרא לקביל אפי קרתא: וזבן ית אחסנת חקלא די פרסיה תמן למשכניה מידא דבני חמור אבוהי דשכם במאה חורפן: ואקים תמן מדבחא ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל: ונפקת דינה בת לאה די ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא: וחזא יתה שכם בר חמור חוואה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה: ואתרעיאת נפשיה בדינא בת יעקב ורחים ית עולימתא ומליל על לבא דעולימתא: ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב לי ית עולימתא הדא לאתו: ויעקב שמע ארי סאיב ית דינה ברתיה ובנוהי הוו עם גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד מיתיהון: ונפק חמור אבוהי דשכם לות יעקב למללא עמיה: ובני יעקב עלו מן חקלא כד שמעו ואיתנסיסו גובריא ותקיף להון לחדא ארי קלנא עבד בישראל למשכב ית בת יעקב וכן לא כשר לאתעבדא: ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעית נפשיה בברתיכון הבו כען ית ליה לאתו: ותתחתנון בנא בנתיכון תתנון לנא וית בנתנא תסבון לכון: ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון

מסרה

דאורי' מל' במ"א · חג הסכות תעשה לך: ויקן ב' בטפ' וסי' ויקן את חלקת השדה · ויקן יוסף את כל אדמת מצרים · ועוד ב' מהם וסי' ויקן דוד את מקום הגרן · ויקן את הר שמרון: במאה ה' בקריי' וסי' במאה קשיטה · אשר אירשתי · אין חפץ למלך במהר · וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל · במאה קשיטה · דיהושע: קשיטה ג' וסי' ויקן את חלקת · במאה קשיטה דיהושע · ויבאו

אליו כל אחיו וכל אחיותיו · אנכי: בבנות ב' ומלאים וסי' לראות בבנות הארץ · האין בבנות אחיך: ויענה ב' וסי' וישכב אותה ויענה · ויחזק ממנה ויענה: טמא ט' וסי' ויעק' שמע · ויענו בני יעק' את · מקדש יי' · משכן יי' · ואת הבית אשר על פני ירושלם · ואיש את אשת רעהו · וחברו · ואיש את כלתו: הילדה י"ח זוגין חד נסיב ה' וחד נסיב וה' ולית להון זוגא וסי' במס' רבת: והחרש ז' חס' בליש' וסי' והחרש יעק' עד באם · יי' ילחם לכם · ושמע איש' והחרש לה לא הגיא · כי החרש לה ביו' שמעו · למה את מחרשי' להביא · הומ' לי לבי לא אחרש ירמי' · ויחרשו ממנו כי לא נשמ' הדב' · דירמי':

הנער ב' ר' חס' בתו' וענין נערה:

אבן עזרא

חרפה · לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל · וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מצאנו דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא : אשר לו ערלה · ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם בעבור הנוסף והאומרים שהטעם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר הדבר הפוך והנה ה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר בראו השם גם הטבור יוכיח : את בתנו · בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם : ולא אחר · איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נבות : שלמים הם · בשלום : רחבת ידים · מקומות כמו ויד תהיה לך : יאותו · מגזרת כי לך יאתה והנוח הנעלם אחר האות המשרת תחת פא הפועל : להמול · משורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מ מקניהם וקנינם : ביום השלישי · שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו שמעון ולוי במרמה ובני יעקב הם כלם וחרה אף יעקב על ש שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את

רש"י

מהר · כתובה : במרמה בחכמה : אשר טמא · הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם : חרפה היא · שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל חרפה בכל מקום גדוף : נאות · נתרצה להם לשון ויאותו : להמול · להיות נמול איננו לשון לפעול אלא לשון להפעל : ונתנו · נו"ן שניה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן ונתננו : ואת בנותיכם נקח לנו · אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו ה החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את ב בנותינו לפי דעתנו ו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול : שלמים · בשלום ובלב שלם : והארץ הנה רחבת ידים · כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפחדו כלום פרקמטיא הרבה ב באה לכאן ואין לה ק קונים : בהמול · בהיות נמול : אך נאותה להם · לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו : שני בני יעקב בניו היו ואף על פי כן נהגו ע עצמן שמעון ולוי כ כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו : אחי דינה · לפי שמסרו עצמן ע עליה נקראו אחיה : בטח · שהיו כואבים ואגדה בטוחים היו על כחו של זקן : על החללים · לפשט החללים : חילם

מסורה

שבו ה בתו וסי׳ שבו לכם פה עם החמור · שבו וסחרוה והאחזו בה · שבו איש תחתיו · ואל הזקנים אמר שבו · שבו נא בזה גם אתם : הרבו ב׳ וסי׳ הרבו עלי מאד · והגלגל הרבו לפשע : במרמה ב׳ מסר בפרשת תולדת : ויאמרו אליה ז׳ וסי׳ לא נוכל לעשות הדבר הזה · ירא יי׳ עליכם וישפט · מי יתן מותינו ביד יי׳ · רב

תורה

שבו וסחרוה והאחזו בה : ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן : הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה : ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם : ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתינו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו : אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר : ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד : ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו : וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור : ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו : ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר : האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם : אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמלים : מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו : וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו : ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר : ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו : בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר

תרגום אונקלוס

תיבו ועיבידו בה סחורתא ואחסינו בה : ואמר שכם לאבוהא ולאחהא אשכח רחמין בעיניכון ודי תימרון לי אתן : אסגו עלי לחדא מהרין ומתנן ואתן כמא דתימרון לי והבו לי ית עולימתא לאתו : ואתיבו בני יעקב ית שכם וית חמור אבוהי בחוכמתא ומלילו די סאיב ית דינה אחתהון : ואמרו להון לא ניכול למעבד פתגמא הדין למיתן ית אחתנא לגבר דליה עורלא ארי חסודא היא לנא : ברם בדא נטפס לכון אם תהון כותנא למגזר לכון כל דכורא : ונתן ית בנתנא לכון וית בנתיכון ניסב לנא וניתיב עמכון ונהי לעמא חד : ואם לא תקבלון מיננא למיגזר ונדבר ית ברתנא וניזיל : ושפרו פיתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור : ולא איחר עולימא למעבד פתגמא ארי איתרעי בברת יעקב והוא יקיר מכל בית אבוהי : ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתהון ומלילו עם אינשי קרתהון למימר : גובריא האילין שלמין אינון עימנא ויתבון בארעא ויעבדון בה סחורתא וארעא הא פתיות ידין קדמיהון ית בנתהון נסב לנא לנשין וית בנתנא נתן להון : ברם בדא יתפסון לנא גבריא למיתב עימנא למהוי לעמא חד במיגזר לנא כל דכורא כמא דאינון גזרין : גיתיהון וקניניהון וכל בעירהון הלא דילנא אינון ברם נטפס להון ויתבון עמנא : וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה : והוה ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כיביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועלו על קרתא דיתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא : וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו : בני יעקב עלו לחלצא קטיליא ובזו קרתא

מסרה

לכם כי כל העדה · לו מתנו בארץ מצרים · הנשיאם יחיו · ביהושע · בני דן : אליהם ז׳ מל בתורה וסי׳ במסר רבת׳ : לעשות הדבר הזה · עשיית הדבר יא חס את וסי׳ במסר רבת׳ : אחתינו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא מסר פרשת תולדת : כמנו ג׳ חס וסי׳ אך בזא נאות · כי מי כל בשר אשר · גם אתה חלית · וא׳ מלא כי עתה כמונו עשרה אלפים : נתנו ונתנו ד׳ רגש וסי׳ ונתנו את ב בנתינו לכם · בעזבוניך נתנו · ומידך נתנו לך · מצרים נתנו יד אשור : ואם לא תשמעו כל רפ דבראשית ודנזיקין אם במ׳ ואם וסי׳ במסר׳ רבתא : בבת ב׳ בתרי לישני וסי׳ כי חפץ בבת יעקב · וירב בבת יהודה : וישבו ד׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים · אך נאותה להם · ויבאו אליך כמבוא עם · ויצו מלך אשור לאמר הוליכו : לנשים יד רפין בשופטים סי׳ כא : נתן ו׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים · ויבאו אל אנשי סכות · ויבאו שרי סכות · ויאמרו נתן נתן ויפרשו את השמלה · ויען כל איש רע ובליעל · אשר לא נתן מבנותינו : מקנהם ד׳ חס וסי׳ מקנה וקנינם · וינהלם בלחם ויקחו את מקנה · תניינא דפסוק · רק נשיכם טפכם · וישבו בני ישראל את נשי מדין : אל חמור חד מן ב׳ זוגין תרין ל׳ ותרין על וסי׳ במס רבתא : על העיר יז בירמיה סי׳ לב׳ :

חילם ׳ ממונם וכן עשה לי את החיל הזה ויש׳ עושה חיל ועזבו לאחרי׳ חילם : שבו ׳ לשון שביה לפיכך טעמו מלרע : עכרתם ׳ לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרי׳ עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין : מתי מספר ׳ אנשים מועטים : הכזונה ׳ הפקר : את אחותינו : ית אחתנא : קום עלה ׳ לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך : הנכר ׳ שיש בידכם משלל של שכם : והטהרו ׳ מעבודה זרה : והחליפו שמלותיכם ׳ שמא יש בידכם כסות של עבוד׳ זרה : האלה ׳ מין אילן סרק : עם שכם ׳ אצל שכם : חתת ׳ פחד : אל בית אל ׳ הקדוש ב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו הנה בית מנחם בן עמיאל כמו בבית מנחם בית אביך כמו בבי׳ אביך : נגלו אליו האלהים ׳ במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות ב לשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא ב בלשון רבים : ותמת דבורה ׳ מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי רבי משה הדרשן למדתיה : מתחת לבית אל ׳ העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר : תחת האלון ׳ בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה ב בשפוע ההר ונקבור׳ מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון ׳ ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ואלון בלשון יוני אחר ולפי׳ העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתו׳ לא פרסמה : עוד ׳ פעם שני במקום הזה אחד ב בלכתו ואחד בשובו : ויברך אותו ׳ ברכת אבלי׳ : לא יקרא שמך עוד יעקב ׳ לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד : אני אל שדי ׳ שאני כדאי לברך שהברכות שלי : פרה ורבה ׳ על שם שעדיי׳ לא נולד בנימן ואע"פ שכבר נתעברה ממנו : גוי ׳ בנימן : גוים ׳ מנשה ואפרים שעתידי׳ לצאת מיוסף והם במנין השבטים : ומלכים

טמאו ג׳ וסי׳ בני יעקב באו על החללי׳ ׳ עוד זאת עשו לי׳ ׳ מזמור לאסף אלהים באו גוי׳ ׳ אנך יי׳ וא׳ וטמאו בהתם כפם את כפי : שבו ד׳ בטעמא מלרע בליש׳ וסי׳ ואת נשיהם שבו ׳ ושבו אליך בכל לבם ׳ וחברו ׳ והשיבו אל לבכם ׳ ועשרת אלפים חיים שבו : מתי מספר ה׳ וסי׳ ויאמר יעקב אל שמעון ׳ והפיץ יי׳ אתכם ׳

טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ

דְסָאִיבוּ אֲחָתְהוֹן׃ יָת עָנְהוֹן וְיָת תּוֹרֵיהוֹן וְיָת חֲמָרֵיהוֹן וְיָת דִּי בְקַרְתָּא וְיָת דִּי בְחַקְלָא דְּבַרוּ׃ וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיָת כָּל טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבַזּוּ וְיָת כָּל דִּי בְבֵיתָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִיזָאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוּנַנִי וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ וַאֲמַרוּ הַכְנַפְקַת בָּרָא יַעֲבֵיד יָת אֲחָתַנָא׃

וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּאִתְגְּלִי לָךְ בְּמֶעְרְקָךְ מִן קֳדָם עֵשָׂו אֲחוּךְ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּלְכָל דְּעִמֵּיהּ אַעְדּוֹ יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוֹ וְשַׁנּוֹ כְסוּתְכוֹן׃ וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית אֵל וְאַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְּעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי בְּאוֹרְחָא דַּהֲלֵיכִית׃ וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב יָת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיָת קְדָשַׁיָּא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וּטְמַר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִּי עִם שְׁכֶם׃ וּנְטַלוּ וַהֲוָת דַּחְלָא מִן קֳדָם יְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוַיָּא דִּי בְסַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְאַרְעָא דִּכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ׃ וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִיאוּ לֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ בְּמֶעְרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי׃ וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא דְרִבְקָה וְאִתְקְבַרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוֹלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בְּכִיתָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵן יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגִי עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִנָּךְ וּמַלְכִין

אבן עזרא

את כל אשר בבית ׳ פי׳ בבית חמור או בבית שכם : מתי מספר ׳ מתי כמו אנשים ודבר שיכוף הוא מעט על כן טעה ר׳ אהרן הכהן ראש הישיבה שפי׳ ויהי מתיו מספר כמשמעו : להבאישני ׳ שיטנאו אותי כאשר יטנא איש דבר שיבאש : ויאמרו ׳ שמעון ולוי : הכזונה יעשה ׳ שכם את אחותנו : הסירו את אלהי הנכר ׳ חלילה חלילה שישכב הנביא עם עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה : והטהרו ׳ שירחצו הגוף : והחליפו שמלותיכם מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישר׳ כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיי׳ רגשות תי"ו אחת להתבלע התי"ו ׳ וטעם כי שם נגלו אליו האלהים המלאכים כמו והנה מלאכי אלהים : לא יקרא שמך עוד יעקב ׳ לבדו כי גם ישראל : פרה ורבה ׳ ברכה כמשמעה בראשית : ויתכן

מסרה

ופליטי חרב ישובון ׳ בהיותכם מתי׳ וחברו׳ לז׳ יא באיוב סי׳ יג׳ : הנראה ב׳ וסי׳ לאל הנראה אליך׳ וירא יי׳ אל אברם : והטהרו א"ב א׳ ה׳ וא׳ וה׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ : ויסעו כ׳ זוגין חד ראשי פסו׳ וחד סוף פסו׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ : אלהים חד מן ט׳ זוגין מן חד חד לא נסיב ה׳ בריש תיבותא וסי׳ במס׳ רבת׳ : סביבותיה׳ ב׳ מל׳ וסי׳ ויהי חתת׳ ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם ׳ שופטים : לוזה ד׳ וסי׳ ויבא יעקב לוזה ׳ ויצא מביתאל לוזה ׳ ויעב׳ משם הגבול לוזה אל כתף ב׳ בפסו׳ : אשר עמו יא׳ בשמואל א׳ סי׳ ט׳ : דברה ג׳ חס׳ וסי׳ ותמת דברה מניקת רבקה ׳ ושרי בישׂשכר עם דברה ׳ ותאמר דברה אל ברק : ויקרא שמו ו׳ פסו׳ חס׳ את וסי׳ ואחרי כן יצא אחיו׳ ותמת דברת מניק רבקה ׳ ויהי כמשיב ידו ׳ ואחר יצא אחיו׳ ויקרא שמו יי׳ נסי ׳ כי ילד ילד לנו : וירא כ׳ וסי׳ במסרה רבתא :

בעל הטורים

טמאו ג׳ במס׳ טמאו אחותם טמאו את מקדשי טמאו את היכל קדשך כנס למדרש מזה טמאו מקדשי לעשו׳ מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים כנון ענו ׳ טמאו אחותם ומזיך את בתם נומר לך שעשו מעשה בהמה ׳ הרבו ב׳ במסור׳ הרבו עלי מאד מהר ה הנגלג׳ הרבו לבשוע אף על פי שהרבה במוהר כמה שהרבו בנגלגל דהוינו ב"עז הרבו גם אלו לפשוע שהתנו עמם שלא לעבוד ב"ע ׳ ונקומה ג׳ במסרה ונקומה ונעלה בית אל ׳ שלחה הנער אתי ונקומה ׳ ונקומה עליה למלחמה שאמ׳ יהודה בזכו׳ ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה ׳ והחליפו שמלותיכ׳ ׳ ונקומה ונעלה בית אל רמז להא דאיתה בפר"ק דשבת דתני כאתי ומנלי׳ ויסעו ב׳ במסרה חד ריש פסוק וחד סוף פסוק ׳ ויסעו ויהי חתת אלהים ׳ אלה מסעי ישראל ויסעו ׳ מגמר שהיו הולכי׳ נוסעין כעין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערים אף להלן היו כל האומות יראים מהם אני אל שדי פרה ורבה הוא שם של פריה ורביה כי נעלם שלו ש"ן דכ"ית י"וד עולה ת"ת כמנין אברי׳ שבאדם ושבאשה ׳ גוי וקהל גוים בגימט׳ ורבעם ויהוא : זכן

ומלכים · שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד: במקום אשר דבר אתו · איני יודע מה מלמדנו: כברת ארץ · מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה כברת ארץ: כי גם זה · נוסף לך על יוסף ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: בן אוני · בן צערי: בנימין · נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין · בן ימין לשון דרום ויומין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: בשכן ישר׳ בארץ ההיא · עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב · מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב י״ב · מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה וראויים למנות ורבותי׳ דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: בכור יעקב · אפי׳ בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעק׳ · בכו׳ לנחלה בכו׳ לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכור׳ ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטי׳: ממרא · שם המישור: קרית ארב׳ · שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקר׳ בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בי׳ לחם אביעזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה״א נותנה בראש תיבה השניה בית הלחמי בעפרת אבי העזרי בנה חיאל בית האלי: ויגוע יצחק · אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י״ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ס׳ שנה ויצחק מת בשנת ק״כ ליעקב שנא׳ ויצחק בן ששים אם תוציא ששי׳ מק״פ שנה נשארו ק״כ ויוסף נמכר בן י״ז שנה ואותו שנה שנת ק״ח ליעקב כיצד בן ס״ג נתברך י״ד שנה נטמן בבית עבר הרי ע״ז וי״ד עבד באשה ובסוף י״ד נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ הרי צ״א וי״ז עד שלא נמכר יוסף הרי ק״ח: עדה

ויצאו ד׳ וסי׳ והפרתי · גוי׳ מהריסיך׳ והנשיא: ואת הארץ ה׳ דסמי׳ וסי׳ ואת הארץ תסחרו׳ ואת הארץ אשר נתתי לאברהם׳ ואת הארץ כי נעמה׳ ואת הארץ הזאת ירשנה בעת ההיא ואת הארץ הזאת לא יראה עוד׳ וכל את השמים דכו׳: ויסך ג׳ דגש וסי׳ עליה נסך ויצק · ויסך את נסכו · ויכך אתם ליי׳: מביתאל ג׳ בטעם

וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ: וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ: וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ: וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן: וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל: וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ: וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן: וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין: וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם: וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם: וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר: וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר: בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן: בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי: וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם: וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק: וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה: וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו: פ

וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־

ומלכין דשלטין בעממיא מינך יפקון: וית ארעא דיהבית לאברהם וליצחק לך אתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: ואיסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא דמליל עמיה: ואקים יעקב קמתא באתרא דמליל עמיה קמת אבנא ונסך עלה נסכין ואריק עלה משחא: וקרא יעקב ית שמא דאתרא דמליל עימיה תמן יי בית אל: ונטלו מבית אל והוה עוד כרוב ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חייתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר: והוה במיפק נפשה ארי מיתא וקרת שמיה בר דווי ואבוהי קרא ליה בנימן: ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם: ואקים יעקב קמתא על קבורתה היא קמת קבורתא דרחל עד יומא דין: ונטל ישראל ופרסיה למשכניה מהלאה למגדלא דעדר: והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב ית בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עסר: בני לאה בוכריה דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבולן: בני רחל יוסף ובנימן: ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אילין בני יעקב דאיתילידו ליה בפדן ארם: ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון דדר תמן אברהם ויצחק: והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: ואתנגיד יצחק ומית ואתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי: ואילין תולדת עשו הוא אדום: עשו נסיב ית נשוהי מבנת כנען ית עדה

אבן עזרא

ויתכן להיו׳ פי׳ ויצב וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי: ויסך עליה נסך · מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה ברור ראוי לקחתו: כברת ארץ · יתכן להיות הכ״ף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך ואין ריע לו במקר׳: בהקשות · מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הו׳ מהבנין הכבד הדגוש וכמו ותכל לא להשקותו: בן אוני · בן אבלי וכן לחם אונים לא אכלתי באוני: קבורתה וקברה שוים: וילך ראובן · יפה פירשו רבותינו ז״ל וכוכה קלון ערום: אשר יולד לו בפדן ארם · עשתי עש׳ נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך עוד כמוהו: ויגוע יצחק · וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמ׳ יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: הוא אדום · הוא אבי אדום ואל תתמה על עדה ובשמת שים לה ב׳ שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה ב׳ בד״ה אוכנו כמו בספר מלכי׳ כי שני שמות היו לה גם לאביה · וטעם

בעל הטורים

זקן ושבע ימים ב׳ באסו׳ ביצחק ובאיוב שבשניהם היו צדיקי׳ · וכן באברהם זקן ושבע · ובצדיקים נאמר כן לשבח · וברשעים לגנאי · אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז · ותלד עדה · בבני יעקב כשמייחסם א׳ אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניהם של עול״ · ולכך נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא בנות כמו ולד א׳ בהמה:

מבית ג׳ בטע׳ ושאר בגעי׳

עד היום ט׳ יחידאי׳

מסרה

בשופר מונח וסי׳ ותקש בלדתה׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל׳ והעמיד בבית אל את כהני הבמות׳ ושארא בגעיא: ואביו ט׳ וסי׳ ואביו קרא לו בנימן׳ ואביו שמר את הדבר׳ ואביו אחבו׳ איש אמו ואביו תיראו׳ ואביו ואמו לא ידעו כי מיי׳ הוא׳ וירד שמשון ואביו ואמו תמנת׳ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי׳ בן אשה מבנות דן דד״ה׳ ואיש ואביו ילכו אל הנערה: בנימין י״ז מלאים וסי׳ ואביו קרא לו בנימין׳ והנה עיניכם ראות׳ ואל שדי יתן לכם רחמים׳ את בנימין אחיו בן אמו׳ וירא יוסף אתם׳ ואת בנימין אחי יוסף לא שלח׳ בנימין זאב יטרף: וממטה בנימין את גבעון׳ מני אפרים שרשם׳ ויעברו בני עמון את הירדן׳ ויהי איש מבן מין כתיב׳ ויבחר לו שאול וידבר גם אבנר קדמ׳ דפסוק׳ אמר אל רחבעם דמלכי׳ ויבא אלי חנמאל׳ תקעו שופר בגבע׳ ומן הלוי מחלקו: קבורתה ג׳ חס וסי׳ ויצב יעקב מצבה אשר נתנו קברותיה בירכתי בור׳ שם עילם וכל המונה: קברת ג׳ ב׳ חס וא׳ מל וסי׳ היא מצבת קברת רחל׳ עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח׳ קבורת חמור יקבר מל׳ פילגש כולם מל במ״ב וסי׳ ולשאול פלגש׳ ויגד לדוד את אשר עשתה: גר שם ד׳ בקריא׳ וסי׳ אשר גר שם אברה׳ וכי יבא הלוי מאחד שעריך׳ ויהי נער מבית לחם יהודה׳ וכל הנשאר מכל המקומ׳ אשר גר שם: ויאסף ה׳ מלעיל מסר פרשת חיי: ושבע ג׳ וסי׳ ויגוע יצחק׳ ושבע רגז׳ וימת איוב זקן:

עדה בת אילון · היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה · היא יהודית והוא רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון · אם בת ענה לא בת צבעון · ענה בנו של צבעון כשאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: בשמת בת ישמעאל · ולהלן קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות · על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא על שמו:

ואהליבמה ילדה וגו' · קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: וילך אל ארץ · לגור באשר ימצא: ולא יכלה ארץ מגוריהם · להספיק מרעה לבהמות שלהם · ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמ' אלך לי מכאן אין לי חלק במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר ב בכורתו: ואלה · התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: ותמנע היתה פילגש · להודיע גדולתו של אברהם כמה היו ת תאבי' לידבק בזרעו · תמנע זו בת אלופי' היתה שנ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך ה הלואי ואהיה פילגש ובדברי הימים מונה אות' בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחו' לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: אלה אלופי בני עשו · ראשי משפחות:

ואהליבמה י"ד פסוקי' בספר' אית בהון את ואת ואת וסי' במ' רבת' ז' פסוקי' אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי' ויקח עשו את נשיו' קח את אהרן' ויקח את החלב ואת חליה' אשר לא הוריש' וזה דבר המס' בא תגלת פלאסר' ופלשתים פשטו בערי השפלה' דד"ה: יעיש חד מן ב' זוגין מן ג"ג דכתיב יו"ד במצעות

אבן עזרא

וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: בת ענה בת צבעון · והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה על כן יאמר כי האב והבן או שני ם האחי' שכבו אשה אחת והנולדי' לא נודעו בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה ויש אומרי' כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן א אהליבמה והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתו' עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור ם שהוא בן שפחת בעלה · ופי' אלוף נשיא וגדול ואינו כן כבש אלוף רק הכף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כבש כאלוף כי משפט לשון הקדש לדבר כן כמו כריע כאה לו: שעיר ·

עדה בת אילון החתי ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי: ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות: ותלד עדה לעשו את אליפז ובשמת ילדה את רעואל: ואהליבמה ילדה את יעיש ואת יעלם ואת קרח אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען: ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו: כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם: וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: אלה שמות בני עשו אליפז בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו: ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו: ואלה בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו: ואלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד לעשו את יעיש ואת יעלם ואת קרח: אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז: אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ אדום אלה בני עדה: ואלה בני רעואל בן עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף שמה אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת עשו: ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו:

עדה בת אילון חתאה וית אהליבמה ברת ענה ברת צבעון חואה: וית בשמת בת ישמעאל אחתיה דנביות: וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל: ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אילין בני עשו דאתילידו ליה בארעא דכנען: ודבר עשו ית נשוהי וית בנוהי וית בנתיה וית כל נפשת ביתיה וית גיתוהי וית כל בעיריה וית כל קנינה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אוחרי מן קדם יעקב אחוהי: ארי הוה קנינהון סגי מלמיתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ואילין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: אילין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו: והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אילין בני עדה אתת עשו: ואילין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אילין הוו בני בשמת אתת עשו: ואילין הוו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח: אילין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אילין רברבי אליפז בארעא דאדום אילין בני עדה: ואילין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אילין רברבי רעואל בארעא דאדום אילין בני בשמת אתת עשו: ואילין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אילין רברבי אהליבמה בת ענה אתת עשו:

ולא יכלה ב' ולא יכלה ארץ מגוריהם ולא יכלה עוף השמים · לפי שיעקב שרתה עליו שכינה ומגרים עשו ע"ז ולא היה יכול לסבול · יעוש יעיש כתיב שקבץ ו' אומות לבא על ושו' בחרבן הבית והם אהלי אדום וכו' ו' גליות גלו ישראל על ידו: ושבו

מסרה

תיבותא וקרי' ו' וסי' יעוש' · חורם יעיש · ואהליבמה ילדה את יעיש' ואלה בני אהליבמה ובני ידיעאל כלהן · חירם וישלח חירם מלך צר · וגם עבדי חירם דויכל חירם לעשו' · דד"ה תנינא דפסוק · ויעש חירם את הסירו' · תנינא דפסוק: נפשות ל' מלא בתו' וכל נפשותם מל' במ"ב את מחתות החטאים · יצפנו לנפשתם י"ג רב ורב לו' קמץ וסי' במס' רבת': ואלה בני י"ג וסי' במס' רבת': כל רישי פסו'

דאורי' אלה במ"ז ואלה מסורין ברישׁ ואלה שמות: ה' ראשי פסו' דמיין אית בהון ג' מלין קדמא ר"פ ונסיב ו' ושאר' לא נסיב ו' וסי' ואלה בני רעואל בן עשו · אלה אלה · ואשר עשה לדתן · אשר אשר ושתים דלתות · שתים שתים · וכי מי אני כי · ור"ך טרדין לך לך:

אבן עזרא

שעיר, לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יבוו על בני עשו: החורי, כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום ומשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעיניהם כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים: ואיה וענה, פי׳ הוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו: הימים, אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים. כי ימצא האל״ף שיתחלף ביו״ד כמו יתימרו ויאמרו. הגאון שהם פרדים, ופי׳ מצא הרכיב ויתכן להיו׳ מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי׳ שאמר הכתוב ברעותו את החמורי׳ ואילו היו הימים במחים כאשר פירשו ר׳ רבים מה טעם להזכי׳ החמורי׳: ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה, אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מהצורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון, ואלה המלכים, יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה ופי׳ הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדר הוא הדד האדומי ואמ׳ כי מהיטבאל אחות תחפנחס וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל גם מלכי יהודה רבו׳ הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי׳ לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתו׳ ויהי בישורון מלך: בלע בן בעור, איננו בלעם גם בלעם איננו בן לבן הארמי ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מכחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו ז״ל א ארכה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי, גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: מהיטבאל בת מטרד, כטע׳ בת ענה בת צבעו׳ או הזכי׳ הכתוב שם אביה ושם אמה: מי

רש״י

יושבי הארץ, שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו: ואיה וענה, וי״ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא כמו וקדם ושבא מרמס כרמים ורכב וסוס. הוא ענה האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים, פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה, ולא הוזקק לכתוב לנו מ משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: ואלה המלכים וגו׳, שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואישבשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו ע עליהם מלך ובימי שאול כתוב אין מלך באדום נצב מלך: יובב בן זרח מבצרה, בצרה מערי מואב היא שנאמ׳ ועל קריות ועל בצרה וגו׳, ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמ׳ כי זבח ליי׳ בבצרה: המכה את מדין בשדה מואב, שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים ש שהיו מדין ומואב מ מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו ש שלום להתקשר על ישראל: בת

אונקלוס	מקרא
אילין בני עשו ואילין רברבניהון הוא אדום:	אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם: ס
אילין בני שעיר חוראי יתבי ארעא לוטן ושובל וצבעון וענה:	אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה:
ודשון ואצר ודישן אילין רברבי חוראי בני שעיר בארעא דאדום:	וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם:
והוו בני לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע:	וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע:
ואילין בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם:	וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם:
ואילין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה דאשכח ית גבריא במדברא כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוהי:	וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו:
ואילין בני ענה דשון ואהליבמה בת ענה:	וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה:
ואילין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן:	וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן:
אילין בני אצר בלהן וזעון ועקן:	אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן:
אילין בני דישן עוץ וארן:	אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן:
אילין רברבי חוראי רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה:	אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה:
רבא דשן רבא אצר רבא דישן אילין רברבי חוראי לרברבניהון בארעא דשעיר:	אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר: פ
ואילין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם דימלוך מלכא לבני ישראל:	וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:
ומלך באדום בלע בר בעור ושום קרתיה דנהבא:	וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה:
ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר זרח מבצרה:	וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה:
ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארע דרומא:	וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי:
ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית:	וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית:
ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה:	וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה:
ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת:	וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר:
ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור:	וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר:
ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד	וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד

ודשון כל דישון דאורי׳ דשן כתיב וכל ודישון דאוריתא ודשון כתיב בס״א ואקו ודישן וכל ד״ה דישון ודישון כתי׳ בס״א ודישן ובני שעיר לוטן: סימן דהדין ענייני קדמאה דישון דישון דישון, דישן דישן דישן וסי׳ כל יומא דספר קורין דישון ומתחיל בשבת וסי׳ מעלין בקדש אבל לא מורידין ולפי סדר התולדות אבי חמדן

דישן וכך הוא כל יומא דספר תורה דישן ומתחיל באחד בשבת ס״א אג״ו דישן, בד״הז דישן: סימן כל דמתר אצר דישן כל דסמיך לענה דישן: הימם ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ הוא ענה אשר מצא את הימם עד מלא הימם אשר יזיר: לאלפיהם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ לאלפיהם בארץ שעיר, ואת למדת אתם עליך אלפי׳ לראש, ואמרו אלפי יהודה בלבם, ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש, והיה כאלף ביהודה, וחד אל תבטחו באלוף, ל׳ ומל׳: מבצרה ג׳ וסי׳ יובב. יובב, חמוץ בגדים: הדר א״ב מן חד חד ד׳ וחד ר׳ וסי׳ במס רכת: ושם ז׳ פסו׳ ושם ושם וסי׳ וימת בעל חנן, וחברו דד״ה. ושם הקטנה מיכל. ושם אשת שאול אחינעם, ובין המעברות אשר בקש יהונתן, ושם האיש נבל ושם, ושם אחתו מעכה ושם, דד״ה, וחד ושם ושם ושם האיש אלימלך ושם ושם מהיטבאל ג׳ וסי׳ וימת בעל חנן. וחברו דד״ה ואני באתי בית שמעיה בן דליה:

ודישן כיון כל דכתר אצר דישן וכל דסמיך לענה דישון

דישן כל יוחל דס״ת דישון ומתחיל בשבת

הדר ל׳ סוס נגד יהודה הדרן אב׳ מן חד וחד ד׳ וחד ר׳

ויושבי הארץ בניתש׳ היו מריחים הארץ. ואלה המלכים ב בשביל שאמר יעקב לעשו אס׳ אדוני אלכו ח׳ מלכי קודם ישראל. וכנגדו מלכו ח׳ מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום. מבצרה ב׳ יובב בן זרח מבצרה חמוץ בגדי׳ מבצרה לעתיד לבא תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה כהן מלך שהמליכה מלך וזהו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שאמר יובב בן זרח מבצר׳ בכנס תוכיר שמות מקומותיהן אבל בעל חנן בן עכבור לפי שלא זיה לו מקום ידוע שהיו כלם רבים והיה מתחבא הוא כאן וכמת׳ כאן ולא היה יושב במקום ידוע. ושם אשתו תזכיר שם אשתו תלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים אינה כאן שמונה מלכים וי״ו אלופי׳ וכנגדן כאשרו בישראל את שמות מיהושע עד שמואל ושמונה מלכים עד יורם. וזהו ואלה לנגדך: ושב

בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר מות הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים ויהי הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': מגדיאל. היא רומי:

חסלת וישלח

מי זהב. בן שמו והגאון אמר צורף זהב ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח. וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם שיש להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה זכר כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה או יהיה הפירוש להיות אלוף מבני ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם האלופים. עלוה גם יתת והנה אלה כמו מלך ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אבותי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

עלוה ג' וסי' אלוף. אלוף. תשינם: מגורי כ' בתרי לישנ' וסי' וישב יעקב בארץ מגורי. מגורי אל חרב היו את עמי: כל קריאה ואלה תולדת במד אלה תולדת וסי' אלה תולדות השמים. אלה תולדת נח' אלה תולדת שם. אלה תולדת יעקב יוסף וכלם כספר: ואת בני זלפה. עלו אלי ועזרוני. ואת בני הנכר:

בַּת מֵי זָהָב: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת: אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן: אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר: אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם:

קנד קלוטה סימן

בַּת מְצָרַף דַּהֲבָא: וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעִיָּתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהַתְהוֹן רַבָּא תִמְנָע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִינֹן: רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר: רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי:

פרשה וישב

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם: וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים: וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם: וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי:

פרשה ויתיב

וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן: אִלֵּין תּוֹלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רַבֵּי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת דִּבְהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן: וְיִשְׂרָאֵל רָחֵים יָת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי: וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם: וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ: וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית:

לא המית. ואת בני צדקיהו שחטו. דמלכי. התערבות. וחברו דה"ה. לכן עד אריב אתכם. את אדום ואת מואב ואת בני עמון. ונתתי את רבה אל נוה. ויחי איוב אחרי: ויבא נא מסור בספר רבת: וישראל לב' מסור בספר רבת: אהב ב' פתחין וסי' וישראל אהב את יוסף. כי אתו אהב אביהם. ותחת כי אהב. והמלך שלמה אהב נשים נכריות: זקנים ב' וחס' וסי' כי בן זקנים. וילד זקנים קטן: לשלם ח' חס' בליש' וסי' ולא יכלו דברו לשלם. ויעש שמואל את אשר דבר יי'. וישם דמי מלחמה בשלם. ולא תורד שיבתו. ויהי שלם בין חירם ובין. ומי יסור לשאל לשלם לך. נביאי ישראל הנבאים. כ' בו: ויספו ג' וסי' ויחלם יוסף. המלך תמלך עלינו. ויספו בני ישראל. ויתנם איש ישראל ואהוד. בני ישראל. אסורות. פלשתים לעלות. למרו. דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב. ויספו בני ישראל דוימת יאיר. ודעבדון בן הלל ויספו עוד פלשתים. דד"ה. הלין דכתיב. ויוספו עוד לחטא. כי בי ירבו ימיך ויוספו כתיב ל' ושאר דיכתבו חס'. דחס' אליהם ו' מלאים מסור בספר רבת:

וישב יעקב. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם וכשהגיע אצל אברהם האריך בו. משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית: אלה תולדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישובותיהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבור על אופניו. ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להורגו וזה אחיו מבקשים להורגו וכן הרבה בבראשית רבה ועוד מדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהא נראה יפה: את בני בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודין על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם. כל לשון דבה פרלריץ בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר דבה לשון דובב שפתי ישנים: בן זקונים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו:

וישב

הזכיר כי אלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת. והטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזירת מה ילד יום: והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היתה דבתם רעה. וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות: כי בן זקונים הוא. שמשמשו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים. כתונת מרוקמת פסים פסים כמו פס ידה בלשון ארמית: דברו. כמו לדבר לו לשלום אפי' לשלום:

בעל הטורים

וישב יעקב

והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי: ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו: ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה: ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר: וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם: ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה תבקש: ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים: ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו: ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתיו: וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור

והא אנחנא מאסרין איסרן בגו חקלא והא קמת איסרתי ואף איזדקפת והא מסתחרן איסרתכון וסגדן לאיסרתי: ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי למלך עלנא או שולטא את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתיה על חלמוהי ועל פתגמוהי: וחלם עוד חילמא אוחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסיהרא וחד עשר כוכביא סגדין לי: ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חילמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למסגד לך לארעא: וקניאו ביה אחוהי ואבוהי נטר ית פתגמא: ואזלו אחוהי למרעי ית ענא דאבוהון בשכם: ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם איתא ואשלחינך לותהון ואמר ליה הא אנא: ואמר ליה איזיל כען חזי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיב לי פיתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם: ואשכחיה גברא והא תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה את בעי: ואמר ית אחי אנא בעי חוי כען לי איכא אינון רען: ואמר גברא נטלו מיכא ארי שמעית דאמרין ניזיל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחינון בדתן: וחזו יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתא: וכען איתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן גוביא ונימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה יהי בסוף חלמוהי: ושמע ראובן ושיזביה מידיהון ואמר לא ניקטליניה נפש: ואמר להון ראובן לא תישדון דמא רמו יתיה לגובא

והנה כל ר״פ דספר׳ והנה בס״ז הנה וסי׳ הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל׳ הנה נא העיר הזאת קרובה׳ הנה נא לי שתי בנות׳ הנה אנכי נצב על עין׳ וחברו׳ הנה רבקה לפניך׳ הנה שבע שנים באו׳ וכל שאר אורי׳ דכו׳ ר״פ הנה בס״ג והנה והנה איש מבני ישראל׳ והנה קמתם תחת אבתיכם׳ והנה הוא שם עלילות:

אבן עזרא

מאלמים, מגזרת אלומים ונמצא בלשון נקבה נושא אלומותיו: תסובינה, משפעלי הכפל ודגשות הב״ת לבלוע הב״ת: המלוך תמלוך או משול תמשול, אחתנו כטימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה, גערה עם ב״ת דרך קלון ובלא ב״ת לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך, על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: שמר את הדבר, בלבו וכן שמרו עדותיו על הפי׳ הנכון: ויאמ׳ לו, הנני אעשה כדבריך: וימצאהו איש, דרך הפשט אחד מעוברי דרך: איפה הם רועי׳, אם תדע: דותינה, בו״ו גם בלא יו״ד והמקום אחד: ויתנכלו, חשבו מחשבה רעה וכן בנכליהם וכן וארור נוכל, לא נכנו נפש, כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו: ויפשיטו

רשי

מאלמים אלומים, כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי, נזקפה: וגם נצבה, לעמוד על עומדה בזקיפה: ועל דבריו, על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: ויספר אל אביו ואל אחיו, לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו, לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא, והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברי׳ מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלו׳ בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמ׳ לו הבוא נבוא וגו׳ כשם שאי אפשר באמך כך השאר בטל: שמ׳ את הדבר היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן שומר אמונים וכן לא תשמור על חטאתי לא תמתין: לרעות את צאן, נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמם: הנני, לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע״פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: מעמק חברון, והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה, מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנ׳ וילך רחבעם שכמה: וימצאהו איש, זה גבריאל: נסעו מזה, הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דותינה, לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקו׳ הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ויתנכלו, נתמלאו נכלי׳ וערמומיו׳: אותו, כמו אתו עמו כלומר אליו: ונראה מה יהיו חלומותיו, אמר רבי יצחק מקרא זה אומ׳ דרשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרי׳ נהרגהו והכתו׳ מסיי׳ ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: לא נכנו נפש, מכת נפש זו היא מיתה: למען

והנה אנחנו ג׳ ר״פ ורוא חד מן י״א ר״פ מיין:

ונשלכהו ל׳ והוא חד מן י״ב חס׳ בליש׳:

מסרה

והנ׳ אנחנו ג׳ דסמיכי וסי׳ מאלמי׳, בקדש, כובשים, דעזרא: נצבה ב׳ וסי׳ והנה קמה אלומתי׳, בית נתיבות נצבה: ותשתחוין ב׳ וסי׳ הנה וילדיהן, לאלומתי: ה׳ פסו׳ אית בהון הנה והנה מסר פרשת ויצא: ויגער ב׳ וסי׳ ויגער בו אביו׳ ויגער בים סוף: נבוא ונבוא כולם מלאים במ״ג וסי׳ ונבא עד קדש ברנע׳ ואת הערים אשר נבא אליהם׳ ואל העיר נבא: ויקנאו ב׳ בספר וסי׳ ויקנאו אותו פלשתים׳ ויקנאו בו אחיו: הלוא י״ג מל׳ בתו׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: שלום חד מן י׳ רפין וסי׳ לך נא ראה ב׳ בו׳ אלהים יענה׳ וכל בניך למודי יי׳׳ לדעת את שלום אסתר׳ כי שלום אמת אתן לכם׳ ודרשו את שלום העיר׳ החפץ שלום עבדו׳ תהלים׳ כי קנאתי בהוללים׳ שאלו את שלום ירושלם: תעה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ והנה תעה בשדה׳ או חמרו תעה׳ אדם תועה מדרך השכל׳ בתרא מלא: והשבני ג׳ חס׳ בלישנ׳ וסי׳ וישלחהו׳ והשבני והראני אתו׳ ואל תשבני בית יהונתן: שכמה ו׳ וסי׳ וישלחהו׳ ויאסוף יהושע׳ הנה נעל׳ וילך רחבעם׳ וילך אבימלך בן ירובעל׳ ויבא רחבעם: איפה י׳ כתובי׳ כן וסי׳ איפה הם רעים׳ איפה האנשים אשר הרגתם׳ ויאמר לו המלך איפה הוא׳ איפה שמואל ודוד׳ איפה לא שגלת ואיש אל ידע איפה׳ אלה איפה הם׳ איפה לקטת היום׳ איפה היית ביסדי ארץ׳ ואיפה ישרים נכחדו׳ וד׳ כתובים אפו וסי׳ ואיה אפו׳ דעו אפו כי אלוה׳ מי יתן אפו ויכתבון מילי׳ אם לא אפו מי יכזיבני: ובטרם ג׳ וסי׳ ויתנכלו בטרם אצרך׳ יתנגפו רגליכם: ונשלכהו י״ב חס׳ בליש׳ וסי׳ פר׳ כי תשא: בורות הבורת ה׳ בליש׳ וסי׳ ונשלכהו באחד הברו׳ ובתים מלאים כל טוב׳ ובצריחי׳ ובברו׳ וילכדו ערים בצורו׳ ויחצב ברות רבים תגיי׳ ברת כתי׳ חסר דחס׳ ושארהון ברות כתי׳ וב׳ כתי׳ בארת׳ בארת בארת נשברים ובספר אספמיי תרויהון חס׳ כך כתו׳ במסר׳ אחת ומסר׳ אחריתי כתיב וה״ל ברת ה׳ כתו׳ כן וכותב אלו הנז׳ חס׳ דחס׳ כולם ואומ׳ קדמ׳ דנשברים בארות כתי׳ ותניי׳ בראת כתי׳ ושאר ברות כתי׳ ובכל הספרים ראיתי ברות בוי״ו בתר׳ בר מן ובתי׳ מלאי׳ כל טוב שהוא חסר דחסר בלשון המסור׳ הא׳ וגם בתיקון ס״ת נמצא ונשליכהו באחת הברו׳ בוי״ו בתר׳ וקצת ספרי׳ ישנים כמצאתיו חס׳ דחס׳ ומסור עליו ב׳ חס׳ דחס׳ ויש גימגום בדב׳: חלמתיו ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ על חלמתיו ועל דבריו׳ ונראה מה יהיו חלמתיו׳ להגיד למלך חלומותיו כתי׳ מל׳: ויצלהו ז׳ חס׳ בלי׳ וסי׳ וישמע ראובן ויצלהו׳ ויצלני מחרב פרע׳ אשר מצאתם בדר׳ ויצלם יי׳׳ אשר הצלני מיד הארי׳ ויצלני מכל צרה׳ כי אתך אני להצלך׳ משזיב ומצל:

בעל הטורים

נצבה שבים במסורת הכא ואידך בית נתיבות נצבה לומר שעל ידי זה החלום הביא בית של ישראל שבלכל בשנת רעבון לך נא ראה לומר שלא יבא אלא בכי טוב בשעה שיוכל לראו׳ והשיבני דבר׳ נכנסה בו רוח הקדש ששוכו לאחור אליו׳ עמק בגימטריא ר״דו שעל ידי זה נשתעבדו ר״דו שנים לויהו עד חברון׳ אמר לו אבא חזור בך׳ אמר ליה כתי׳ ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה ובזה נכשר מתנו׳ ומתיך כך זוכרי והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף׳ וזהו שאמר אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו׳ ותשתחוין ב׳ במסר׳ הכא ואידך לעיל ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף על פי שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחוית אחיו׳ אף על פי כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן וגו׳׳ ויגער ב׳ הכא ואידך ויגער בים סוף ודרש לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהת׳ איירי ביעקב׳ שבזכותו חרב וזהו שדרשו וירא ישראל ישראל כבא׳ תועה׳ ג׳ במסו׳ הכא ואידך חמורו תועה ואידך אדם תועה מדרך השכל׳ לומ׳ לך שטעה ויצא מאם הדרך ונכנס בשדות לבקש׳ או חמורו תועה ואמרינן כל שכן דאבדת גופו שאם ראהו חבירו שטעה בדרך שצרי׳ להשיבו׳ ואחיו לא חשו לאבידת גופו על כן טעו מדרך השכל׳ וישאלהו האיש בגי׳ מלאך גבריאל שאלו׳ איפה הם רעי׳ כתיב הכר׳ רמז כה התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם׳ ומנשה בדותן ושם ליחד והודה עליו זכות׳ ועל כן זכה שמלכו מזרעו שנ׳ כתי׳ דתן מדוד ועד צדקיהו׳ ובטרם יגש ג׳ במסו׳ הכא ואידך ובטרם יתנגפו רגליכם ובטרם תצא מרחם׳ שבעון זה נתגלגלו הגליות ונתנגפו רגליהם׳ ובטרם תצא מרחם כדאית׳ במדרש שנולד יוסף מהול: כתנתו

למען הציל אותו ׳ רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הכרחון אלא בו : את כתנתו ׳ זה חלוק : את כתנת הפסים ׳ היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו : והבור רק אין בו מים ׳ ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת״ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו : ארחת ׳ כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח : וגמליהם נשאים וגו׳ למה פרסם הכתוב את משאם להודיעך מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביי׳ לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע : נכאת ׳ כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכותה מרקחת בשמיו ואנקלוס תרגם לשון שעוה : צרי ׳ שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סממני הקטרת : ולוט ׳ לוטיא שמו בלשון משנ׳ ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אסטורוזי״א במסכת נדה : מה בצע ׳ מה ממון כתרגומו : וכסינו את דמו ׳ ונעלים את מיתתו : וישמעו ׳ וקבילו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרג׳ נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתורג׳ ושמע׳ ושמעת ושמע שמיע קדמי : ויעברו אנשי מדינים ׳ זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתו׳ שנמכר פעמים הרבה : וימשכו בני יעק׳ את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדנים והמדנים מכרו אותו למצרי׳ : וישב ראובן ׳ ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו ׳ ד״א עסוק היה בשקו ותעניתו על בלבול יצועי אביו : אנה אני בא ׳ אנה אברח מצערו של אבא : שעיר עזי׳ ׳ דמו דומה לשל אדם : הכתנת ׳ זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנ׳ פסים כתנת בד נקוד כתנת : ויאמר כתנת בני ׳ היא זו : חיה רעה אכלתהו ׳ נזנבה בו רוח הקדש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב״ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב״ה עמהם אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב״ה אינו רוצה לגלות לו : ימים רבים ׳ עשרים ושתי׳ שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנ׳ יוסף בן שבע עשרה שנה וגו׳ ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי עשרים ושתים שנה כנגד עשרים ושתים שלא קיים יעקב כבוד אב ואם עשרים שנה שהיה בבית לבן ושתי שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסוכות וששה חדשי׳ בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי כ׳ שנה בביתך ׳ לי הן עלי וסופי ללקו׳ כנגדן : וכל בנותיו ׳ רבי יהודה אומ׳ אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניו׳ היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו : וימאן להתנחם ׳ אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי : ארד אל בני ׳ כמו על בני והרבה אל שמשמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה : אבל שאלה ׳ כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ובמדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם ׳

וי״ד ג׳ קמ׳ וסי׳ ויד אל תשלחו בו ׳ ויד תהיה לך׳ ויד ברא בראש דרך : ויפשיטו ב׳ ומלאים וסי׳ ויפשיטו את יוסף . ויפשיטו את כליו : כתנתו ב׳ וסי׳ ויפשיטו ׳ והוא קרוע כתנתו והבור ב׳ וסי׳ : והבור רק ׳ והבור אשר השליך שם ישמעאל : רק ב׳ באו׳ וסי׳ והבור רק ׳ כי לא דבר רק : ארחת א״ב מן חד וחד משמשין את בש

הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו : וַיְהִי כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת כֻּתָּנְתּוֹ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו : וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם : וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה : וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל אֶחָיו מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ : לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל תְּהִי בוֹ כִּי אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו : וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרָיְמָה : וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו : וַיָּשָׁב אֶל אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי בָא : וַיִּקְחוּ אֶת כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם : וַיְשַׁלְּחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם לֹא : וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף : וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ יָמִים רַבִּים : וַיָּקֻמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה

דְּהָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידְהוֹן לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוָת אֲבוּהִי : וַהֲוָה כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוָת אֲחוֹהִי וְאַשְׁלַחוּ יָת יוֹסֵף יָת כִּתּוּנֵיהּ יָת כִּיתּוּנָא דְפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי : וְנַסְבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָא וְגוּבָא רֵיקָן לֵית בֵּיהּ מַיָּא : וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקַפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שַׁיָּרַת עַרְבָאֵי אָתְיָא מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף וּלְטוֹם אָזְלִין לְאַחָתָא לְמִצְרָיִם : וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מָה מָמוֹן נִתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי יָת דְּמֵי : אִיתוֹ וּנְזַבְּנִינֵיהּ לְעַרְבָאֵי וִידָנָא לָא תְהֵי בֵיהּ אֲרֵי אֲחוּנָא בִּסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי : וַעֲבַרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת יוֹסֵף מִן גּוּבָא וְזַבִּינוּ יָת יוֹסֵף לְעַרְבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף וְאַיְתִיאוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם : וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָא וְהָא לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי : וְתָב לְוָת אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי : וּנְסִיבוּ יָת כִּיתּוּנָא דְיוֹסֵף וּנְכִיסוּ צְפִיר בַּר עִזֵּי וּטְבַלוּ יָת כִּיתּוּנָא בִּדְמָא : וְשַׁלַּחוּ יָת כִּיתּוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיאוּ לְוָת אֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ דָּא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן הֲכִיתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם לָא : וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר כִּיתּוּנָא דִבְרִי חֵיוְתָא בִישְׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל יוֹסֵף : וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין : וְקָמוּ כָּל בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ לְנַחֲמוּתֵיהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַּנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵחוֹת עַל בְּרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל

אבן עזרא

ויפשיטו ׳ פועל יוצא לשני פעולי׳ שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו ׳ והכתנת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה העירימוהו והשליכוהו ערום אל הבור : וישבו לאכל לחם ׳ התפעה אחים : ארחת ישמעאלי׳ ׳ כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות : נכאת ׳ אמר ר׳ משה הכהן ז״ל הספרדי שפי׳ נכאות דבר נחמד וכן ויראם את בית נכותה כי הוי״ו והאל״ף יתחלפו שהם מאותיות הנח : וצרי ׳ מנהגו במקרא בשוא נח תחת הצדי ובקמץ חטף הצרי אין בגלעד גם בחולם שמן ודבש וצרי והגאון פי׳ אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרי׳ ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרי׳ על דעת יוסף בן גוריון ורבי ישמעאל אמ׳ שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו : ולוט ׳ אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי״ת ואולי כן הוא : מה בצע ׳ מה תועלת וקרוב מטעם חפץ וכן מה בצע בדמי : כי אחינו בשרנו הוא ׳ כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו : ויעברו ׳ וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם : ואני אנה אני בא ׳ הזכיר אני פעמי׳ והאחד רב רק דרך הלשון כך : טרף טרף ׳ פועל שלא נזכר שם פועלו ובא כן בעבור הרי״ש שלא ידגש וכן ומורק ושוטף :

ויבך

מסרה

ולית דכוותהון מסור במסרה רבת׳ : וצרי ב׳ זוגין בתרי לישני וב׳ תיבי׳ קדמ׳ וצ׳ וסי׳ וצרי ׳ והנה ארחת ישמעאלי׳ ׳ וצרי לידותון בני ידותון גדליהו וצרי׳ וצרתי׳ כי אם שמוע תשמעו בקולי׳ ׳ וצרתי עליך מצב ׳ וחד וצרי בחולם ושמן וצרי נתנו מערבך :

מה בצע ב׳ דס׳ וסי׳ כי נהרג ׳ בדמי : וימשכו ב׳ וסי׳ את יוסף׳ את ירמיהו בחבלי׳ : ואני אנה ב׳ דסמי׳ וסי׳ ואני אנה אני בא ׳ ואני אנה אוליך את חרפתי : ז׳ פסו׳ ואני אני בירמיה סי׳ כ״ג : ויביאו לו״ וסי׳ במסר רבת׳ : אכלתהו ד׳ וסי׳ ואמרנו חיה רעה ׳ ויכירה ויאמר׳ אף כי אש אכלתהו ׳ מטה עזה אש אכלתהו : ויתאבל ד׳ וסי׳ ויקרע יעקב׳ על בנו כל הימים ׳ הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום׳ ויתאבל אפרי׳ אביהם׳ דד״ה : שאלה ט׳ ח׳ חסרים וא׳ מ״ל וסי׳ כי ארד אל בני ׳ לא ירד בני עמכם ׳ והורדתם את שיבתי ׳ והיה כראתו ׳ וירדו חיים ׳ וירדו הם וכל אשר להם ׳ גם הם אתו ירדו בהורידי אותו שאלה ׳ ביום רדתו שאלה ׳ וחד ישובו רשעים לשאולה מ״ל ׳ בינון שאולה דמקץ מ״ל :

בעל הטורים

כתנתו שנים במסור׳ ויפשיטו את יוסף את כתנתו ׳ קרוע את כתנתו גבי שאול לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למהר הדבר ׳ ויקחהו כתוב חסר וו׳ שלא לקחו אלא אח׳ והוא שמעון ועל כן ויקח מאתם את שמעון ׳ מה בצע ׳ שנים במסורת ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי ירק׳ שנים במסורת והבור רק ואידך כי לא דבר רק הוא לומ׳ לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים ועוד גמריכן אין מי׳ דהכא מיים דכתיב כחם שרף ועקרב ׳ וצמאון אשר אין בו מים ׳ וימשכו שנים במסורת הכא ואידך וימשכו ויעלו את ירמיה שכשרע מירמי׳ מה שעשו ליוסף ׳ בעשרי׳ כסף שהוסיף לו אביו משקל שני סלעי׳ מילת ומכרוהו בכ׳ סלעים שהגיע לכל אחד שני סלעים ׳ ד״א דמי עבד הם ל׳ סלעים והם שמכרוהו בסתר הוזכרו לגלגל בו שלוש ׳ ד״א שכן ערך מבן ה׳ עד בן כ׳ עשרים סלעים ׳ כי גדל ג׳ במסרה הכא ואידך עד כי גדל מאד ׳ כי גדל הכאב מאד בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאד וביכות זה יצא מאב׳ מלכו׳ בית דוד שהיה הולך וגד׳ עד כי גדל מאד ׳ הכר נא שנים במסרה הכא ואידך הכר נא למי החותמ׳ והפת׳ לו בלשו׳ שריח׳ יהוד׳ את אביו באותו לשון נפרע ממנו ׳ ואני אנה אני בא שאמר לא יתלה הכרחון אלא בי יאמ׳ קנאתי נבכרה שנתנה לו ׳

והבור

באה

ולוט

הולכים

רשי: ויבך אותו אביו · כלפי יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי : הטבחים · שוחטי בהמות המלך : ויהי בעת ההיא · למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך : ויט · מאת אחיו : עד איש עדולמי · נשתתף עמו : כנעני · תגרא : והיה בכזיב · שם המקום ואומ' אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה כמו אכזב אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא ל להודיענו · ובבראשית רבה ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת : רע בעיני יי' · כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמ' באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה : והקם זרע · הבן יקרא על שם המת : ושחת ארצה · דש מבפנים וזורה מבחוץ : כי אמר וגו' · כלומ' דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו : כי אמר פן ימות · מוחזקת היא זו שימותו אנשיה : ויעל על גוזזי צאנו · ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו : עולה תמנתה · ובשמשון הוא אומ' וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מ מכאן : ותתעלף · כסתה פניה שלא יכיר בה : ותשב בפתח עינים · בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנת' ורבותינו דרשו בפתחו של א אברהם אבינו שכל עינים מצפו' לראותו : כי ראתה כי גדל שלה וגו' · לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה ש שהיתה מתאוה ל להעמיד ממנו בנים : ויחשבה

אבן עזרא: ויבך אותו אביו · קדמונינו דרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ״ט שנה ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה משמהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע : וכל בנותיו בתו ובת בנו · ומלת שאולה כמו מטה והטעם הקבר ופה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם והנה כי לא שאול תורך ואשפה שאול הכך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נערו ורבי' אחרים : שר הטבחים · תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי' נכונים : ויהי בעת ההיא · אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכמוהו משם נסעו ה הגדדה בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו א אפרשנו · ולמה הזכיר הכתו' זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדני' מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפרים בין מעשה יוסף בדבר אשת אדניו למעשה אחיו ו והוכרכתי לפי' הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ״ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מי״ב שנה ועוד וירבו הימי' גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרי' ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר בצלאל כי בגעתי אל מקומו אפרשנו : איש כנעני · יש אומרי' סוחר כמו כנען בידו מאזני מ מרמה ועם תוספת יו״ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיו' כמשמעו · וחכמינו ז״ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כי ארץ מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת : בכזיב · שם מקום : ויבם אותה · טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אאריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיעי שם : כי לא לו יהיה הזרע · לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד : ושחת ארצה · היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבן תמים ה המזרחי שפי' ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי' שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף : נתן זרע · כמו השלם : שבי אלמנה בית אביך · בחסרון בי״ת קודם בי״ת כמו הנמצא בית יי' : וינחם יהוד' · פי' אחר שקבל תנחומין עלה על גוזזי צאנו · על תחת אל : ותכס · פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה : ותתעלף · טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים : בפתח עינים · שם מקום ויש אומרי' כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו : כי

מסורה: והמדנים ג' בליש' וסי' מכרו אותו אל מצרים · מדנים בן אחים · שנאה תעורר מדני' : אל מצרים ב' דסמיכי וסי' והמדנים מכרו · את אלנתן בן עכבור : ויהי בעת ההיא ג' מסר בפרשת וירא : ותסף ה' רפ' ג' מל' וב' חס' וסי' ללדת את אחיו · ותסף עוד ותלד בן ותקרא את · ותוסף המלחמה · ותוסף את תזנותיה · ותוסף

תורה:

וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו : וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים : פ

לח וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה : וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ : וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר : וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן : וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ : וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר : וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה : וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ : וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו : וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ : וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ : וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה : וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ : וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה : וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה

תרגום:

ובכא יתיה אבוהי : ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא :

והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסטא עד גברא עדלמאה ושמיה חירה : וחזא תמן יהודה בת גבר תגרא ושמיה שוע ונסבה ועל לותה : ועדיאת וילידת בר וקרא ית שמיה ער : ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה אונן : ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה שלה והוה בכזיב כד ילדת יתיה : ונסיב יהודה אתתא לער בוכריה ושמה תמר : והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתיה יי : ואמר יהודה לאונן עול לות אתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך : וידע אונן ארי לא על שמיה מתקרי זרעא והוה כד עליל לות אתת אחוהי ומחבל אורחיה על ארעא בדיל דלא לקיימא זרעא לאחוהי : ובאיש קדם יי די עבד ואמית אף יתיה : ואמר יהודה לתמר כלתיה תבי ארמלא בית אבוך עד דירבי שלה ברי ארי אמר דילמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא : וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע אתת יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גזזי ענה הוא וחירה רחמיה עדולמאה לתמנת : ואתחוא לתמר למימר הא חמוך סליק לתמנת למיגז עניה : ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על אורח תמנת ארי חזת ארי רבא שלה והיא לא איתיהיבת ליה לאיתו : וחזה יהודה

בעל הטורים: בפתח עינים · אחר כ״ת רמ״ח כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזקק לזרע אברהם · ויחשבה ג' במס' הכא ואידך בפרש' לך לך ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה' לזונה שנים במסרה ויחשבה ל לזונה' איכה היתה לזונה · זה תמר בבזיון ולבסו' בכבוד · אף ירושלים סופה בכבוד כדכתי' ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר · ומטך שנים במסרה ומטך אשר בידך · ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן יהודה תוא ה המטה שהוכה בו היאור ונעשו בו כל הנסים · ופתילך תפילך · הפתילין התפילין · מנאה ב' במסרה הכא ואידך ואם בשרה מנאה לומר בשביל שבעה

מסורה: אכתר ב' קדמאי חס' : בכורו ג' מל' וסי' אשה לער בכורו · ויאמר ליתר בכורו · ויחי בכורו אמנון אחינועם : וימתהו כלם חס' בם״ח וסי' וימצאהו האריה · ויבא זמרי · שלום בן יבש · ב' בו · ויקשר קשר · וימיתהו במגדו ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי' · דד״ה · ולא דרש ביי' וימיתהו · לא לו ה' וסי' וידע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו · עבר מתעבר על ריב לא לו · ולא לו תהיה בראשנה : וימת ה' וסי' גם אתו · ויסב דואג האדמי · ויכו האחד את האחר · ויכו את גדליהו · וימת את דגתם : כאחיו א״ב מן חד חד כ' בריש תיבותא וסי' במסר רבת' : וישיבת בית ז' וסי' שבי אלמנה בית אביך ב' בו · וישב ארון יי' · דשמואל · ותשב תמר ושוממה · וישב בבית החפשית · דמלכים · וחברו · דד״ה · והמלך ישב בית החרף · ותשב י״ב וסי' לה מנגד · ב' בו · ורחל לקחה את התרפים · ותלך תמר · בפתח עינים · באיתן קשתו · ואת רחב הזונה · ותשב האשה ותינק · תמר ושוממה · וישם כסא לאם המלך · מצד הקוצרים · את חמותה :

רשי

ויחשבה לזונה · לפי שיושבת בפרשת דרכים : כי כסתה פניה · ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה : ויט אליה אל הדרך · מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע״ז דשטורני״ר : הבה נא · הכיני עצמך ודעתך לכך כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם : ערבון · משכון : חותמך ופתילך · עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה וטליתך שאתה מתכסה בה : ותהר לו · גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו : הקדשה · מקודשת ומזומנת לזנות : תקח לה · יהיה שלה מה שבידה : פן נהיה לבוז · אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה בזוי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי : הנה שלחתי את הגדי הזה · ולפי שרמה יהוד׳ את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו ר רמוהו גם הוא בגדי עזים : כמשלש חדשי׳ : רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם · ולשון כמשלש חדשים כהשלש ה החדשים כמו ומשלוח מנות משלוח ידים וכן תרגם אנקלוס כ כתלתות ירחיא : הרה לזנונים · שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה : ותשרף · אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה ב בשריפה : היא מוצאת · להשרף : והיא שלחה אל חמיה · לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם יודה יודה מעצמו ואם לאו י ישרפוני · ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים : הכר נא · אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות : צדקה · בדבריה : ממני היא מעוברת ורז״ל דרשו שיצתה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל : כי על כן לא נתתיה · כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני : ולא יסף עוד · יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק : בעת לדתה · וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים : והנה תאומים · מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים : ויתן יד · הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה :

אבן עזרא

ויחשבה ג׳ וסי׳ והאמין ביי׳ · ויחשבה לזונה · ויחשבה עלי לשכור : לזונה ב׳ וסי׳ ויחשבה לזונה · איכה היתה לזונה : היא והיא ז׳ בטעם זקף גדול וסי׳ והיא לא נתנה לו לאשה · והיא הפכה שער · והיא גלתה · היא בתרומת הקדשים · היא מתהלכת בין החיות · היא ראש לכל הממלכו׳ · והיא בעמק אשר לבית רחוב : אל

כי כסתה פניה · פי׳ ותתעלף והמפרש כי כסתה פניה במיני בשמים והביא ראיה מבתו הבל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו רז״ל שהיתה צנועה בבית חמיה : חותמך · מרב תאותו נתן ג׳ דברים ערבון על דבר קל · ופי׳ קדשה בפסוק לא יהיה קדש אפרשנו : תקח לה · עזוב אותה ותקח הערבון : פן נהיה לבוז · ללעג שנתתי אותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון : כמשלש חדשים · ב תוספת מ״ם קודם שלש ובימים בתוספת מ״ם אחר שלש : היא מוצאת · היה ראוי להיו׳ כמו מודעת זאת לולי העלם האל״ף כמשפטה : כי על כן לא נתתיה · כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו ה הואיל ולא נתתיה או טעמו עשת׳ כן כי לא נתתיה : לדעתה · לשכב עמה : ויתן יד · שאחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו : מה

התורה

ויחשבה יהודה לזונה כי כסתה פניה : ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך כי לא ידע כי כלתו הוא ותאמר מה תתן לי כי תבוא אלי : ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך : ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה ויבא אליה ותהר לו : ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה : וישלח יהודה את גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה ולא מצאה : וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא היתה בזה קדשה : וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדשה : ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה : ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף : הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה : ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני ולא יסף עוד לדעתה : ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה : ויהי בלדתה ויתן יד ותקח המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה : ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר

(בגליון: ג׳ · ב׳ · ה׳ · ו׳ וחד ופניה לא היו · לית כטעם פס · ל׳ · כל מל׳ · ל׳ וחס׳ · ב · ל׳ · א · כ · כל מל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ פתין · ג׳ · ז׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ דמטעי׳ דכתיב א׳ · ל׳ וא׳ ומצאתה לא תוכל · ל׳ ומל׳ · ג׳ · ומל׳ · ל׳ · ג׳ ל״פ · יא · כתי׳ י׳ בתורה · כ ה · ב׳ ובעינין · ל׳ ומל׳ · ב׳ · ל׳ וחד ברקה · ו׳ · ל׳ · ד׳ זוגין דמיין חד מל׳ וחד חס׳ · ו׳ · ל׳)

תרגום אונקלוס

וַחֲשַׁבַהּ כְּנַפְּקַת בְּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפַּהָא : וּסְטָא לְוָתַהּ לְאוֹרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלְּתֵיהּ הִיא וַאֲמַרַת מַה תִּתֵּן לִי אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי : וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַּר עִזֵּי מִן עָנָא וַאֲמַרַת אִם תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח : וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דְּאֶתֵּן לָךְ וַאֲמַרַת עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעָל לְוָתַהּ וְעַדִיאַת לֵיהּ : וְקָמַת וַאֲזַלַת וְאַעְדִּיאַת עֲיִפְהּ מִנַּהּ וּלְבֵישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ : וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת גַּדְיָא בַּר עִזֵּי בְּיַד רַחְמֵיהּ עֲדוּלָמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ : וּשְׁאֵיל יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא הִיא בְּעֵינַיִן עַל אוֹרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא : וְתָב לְוָת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא : וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ : וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּה לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלָּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתָא וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָא וְתִתּוֹקַד : הִיא מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוָת חֲמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דְּאִלֵּין דִּילֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמַן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין : וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא אוֹסֵף עוֹד לְמִידְעַהּ : וַהֲוָה בְּעִדָּן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא : וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חָיְתָא וּקְטַרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה : וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת

מסרה

הדרך כל לשון דרך על בט״ז אל וסי׳ ויט אליה · אל דרך המדבר · אל דרך עפר : אל דרך הגוי׳ אל תלמדו · אל דרך עמדי וצפי · אל ישט אל דרכיה לבך · ואתה תשמע השמים · דד״ה : גדל ג׳ מסר פרשת תולדת : אשלח ט׳ וסי׳ כפרש׳ בא אל פרעה : עד י״א פסוקים מאריך עד ומלה חדא בס״פ וסי׳ עד שלחך · עד עברך · עד רדת׳ · עד שובך · ואשמתינו גדלה עד לשמים · עד חיותם · ועד קדקדך · עד קדקדו · עד שתחפץ · עד שתחפץ · עד שתחפץ : ומטך ב׳ וסי׳ ופתילך · ומטך אשר הכית בו : ל יהודה ו׳ וסי׳ וישב אל יהודה ויאמר · לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנגי׳ ויהי לתקופת השנה אשר תשלחני אל יהודה · עד אשר אבא אל יהודה · וחד ואל יהודה · אשר דבר יי׳ אל ישר׳ : לבוז ב׳ ומלאים וסי׳ תקח לה פן נהיה לבוז ונעוה לב יהיה לבוז : ויגד כ״ד מסו׳ במס׳ רבת׳ הוציאוה ג׳ ומל׳ וסי׳ ויאמר יהודה הוציאוה · הוציאוה אל מבית לשדרות · דד״ה · הוציאוה עד קצה הארץ : היא מוצאת והיא חד מן ב׳ ד׳ ב׳ דמיין בן ב׳ מלין דמיין מסורתא

מכא ומכא ומלה ביניהון קדמא לא נסיב ו׳ תני׳ נסיב ו׳ וסי׳ במסרא רבתי : הו׳ ג׳ רפ׳ וסי׳ הוא מוצאת · הוא החיה אשר ראיתי · הוא לא תהיה לכם לסיר : היא והיא י״א כתי׳ יו״ד בתורה וסי׳ היא צוער קדמ׳ תנני׳ דהלא הוא אמ׳ לי והיא שלחה אל חמיה · וכי ימות מן הבהמ׳ · והיא הפכה שער לבן והיא יראנה הכהן קדמא׳ שבת שבתון היא · דאחרי מות · ואיש כי יקח את אחותו בת אביו · היא מחללת קדמ׳ · ושכב איש אותה · קדם׳ דפסוק · ועבר עליו רוח קנא׳ · תניי׳ דפסו׳ : הכר נא ב׳ דסמי׳ בעני׳ וסי׳ הכר נא הכתנת · הכר נא למי : ולא יסף ב׳ וסי׳ עוד לדעת׳ · קול גדול ולא יסף · להראה אל מנוח · ולא יסף שמואל לראות את שאול · עוד לבקשו · עוד מלך מצרים · ראשנה׳ מסר במס׳ רבתא :

בעל הטורים

[illegible]

מה פרצת · כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ · ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרוץ לרב : ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם · יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סריס היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם · כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי : ויהי יוסף יפה תאר · כאמו : לשכב אצלה · אפי׳ לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמו לדבר מיאות : ויהי כהיום הזה · כמשפט אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנת תמימה והוא הנכון בעיני : לעשות מלאכתו · מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל · ודרש ואין איש דברי יחיד : הביא לנו · בעלי · ויתר

פרצת · חזקת עליך חוזק : אשר על ידו השני · ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו · וי״א כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי מאתים שקלים כסף ולשון זהב בראשית רבה : ויקרא שמו זרח · על שם זריחת מראית השני : ויוסף הורד · חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה : כי יי׳ אתו · שם שמים שגור בפיו : וכל יש לו · הרי לשון קצר חסר אשר : ולא ידע אתו מאומה · לא היה נותן לבו לכלום : כי אם הלחם · היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה : ויהי יוסף יפה תואר · כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב״ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו וגו׳ כל מקום שנאמר אחר סמוך · וחטאתי לאלהים · בני נח נצטוו על העריות : לשכב אצלה · אפילו בלא תשמיש : להיות עמה · לעולם הבא : ויהי כהיום הזה · כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כולם לבית ע״ז אמרה אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך : לעשות מלאכתו · רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאיתא במסכת סוטה : ראו הביא לנו · הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן : עברי · מעבר הנהר מבני עבר : אדונו

ויקרא שמו ו׳ פסו׳ מסר פרשת וישלח : ויוסף ג׳ ר״פ וסי׳ ויוסף הורד מצרימה · ויוסף בן שלשי׳ שנה בעמדו · ויוסף הוא השליט : הורד ב׳ וסי׳ מצרים · גאונה : הורדהו ב׳ כ״כ וסי׳ הורדהו שמה · ותאמר לך עבדיך : על ביתו ח׳ מסר בפר׳ מקץ : ויהי ה׳ בטעם גריש בספרא מסר בפרש׳ נח : אוכל ד׳ מ״ל וסי׳ כי אם הלחם · כאשר יחלם

מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ : ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח : ס

מה תקוף סגי עלך למיתקף וקרא שמיה פרץ : ובתר כן נפק אחוהי די על ידיה זהוריתא וקרא שמיה זרח :

לט ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים איש מצרי מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה : ויהי יהוה את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדניו המצרי : וירא אדניו כי יהוה אתו וכל אשר הוא עשה יהוה מצליח בידו : וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו : ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך יהוה את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת יהוה בכל אשר יש לו בבית ובשדה : ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה : פ

ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי : וימאן ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי : איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים : ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה : ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית : ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה : ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה : ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול : ויהי כשמעו

ויוסף איתחת למצרים וזבניה פוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא גברא מצראה מיד ערבאי די אחתוהי תמן : והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבוניה מצראה : וחזא רבוניה ארי מימרא דיי בסעדיה וכל דהוא עבד יי מצלח בידיה : ואשכח יוסף רחמין בעינוהי ושמיש יתיה ומניה על ביתיה וכל דאית ליה מסר בידיה : והוה מעידן דמני יתיה בביתיה ועל כל דאית ליה ובריך יי ית בית מצראה בדיל יוסף והות ברכתא דיי בכל דאית ליה בביתא ובחקלא : ושבקכל דיליה בידא דיוסף ולא ידע עמיה מדעם אילהן לחמא די הוא אכיל והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא :

והוה בתר פתגמיא האילין וזקפת אתת רבוניה ית עינהא לות יוסף ואמרת שכוב עמי : וסריב ואמר לאתת רבוניה הא רבוני לא ידע עמי מה בביתא וכל דאית ליה מסר בידי : ליתוהי רב בביתא הדין מני ולא מנע מני מדעם אלהן יתיך בדיל דאת אתתיה ואיכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואחוב קדם יי : והוה כד מלילת עם יוסף יום יום ולא קביל מנה למשכב לותה למהוי עמה : והוה כיומא הדין ועל לביתא למבדק בכתבי חושבניה ולית אנש מאנשי ביתא תמן בביתא : ואחדתיה בלבושיה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבושיה בידה ועריק ונפק לשוקא : והוה כד חזת ארי שבקיה ללבושיה בידה ועריק לשוקא : וקרת לאנשי ביתה ואמרת להון למימר חזו איתי לנא גברא עבראה לחיכא בנא על לותי למשכב עמי וקרית בקלא רמא : והוה כד שמע

ו׳ חס׳ א׳ · ג׳ ר״פ ט׳ סופ׳ בר נש · ב׳ ל׳ · ה׳ גבי קנין ב׳ כ״כ · י״ח ק״פ · ל׳ וחס׳ · ח׳ ל׳ · ה׳ בטעם גריש · י״ח · ד׳ ח״ל · י״ד · ג׳ מרעימ׳ ופסק · ב״ג · ג׳ לשון חכיע׳ · ט״ו · י׳ · ג׳ ופסק · ד׳ וכלעמ׳ רכו׳ · י״ח · י׳ · ל׳ · ג׳ בב׳ ליש׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ דסמ׳

בעל הטורים

מה פרצת עליך פרץ · גדר לעשות לו דרך ואין מחיצה כדי׳ · פרץ ב׳ את בס עולה יד יהוה בגימטרי׳ דוד · הורד ב׳ במס׳ ויוסף הורד · הורד מלכו · לומר שסקול הגלות כנגד גירה׳ הורידוהו שכוס במקרה אלא הורידוהו מתה · הורידוהו אל כמי בגימט בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו מתה ל למצרים הוגרך גם הוא להוריד בגימט׳ מתה · כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגי׳ היא אשתו · להיות עמה בגימטרי׳ לתוך גיהנם · וכל יש לו נתן בידו בית לשונו תמצא שבה נבראת וכאשר לו שבעל כסף אלכך הבליות בידו · כבכבוד ב׳ במ׳ כבדכת מסכתים · הרימותי

מסרה

הרעב׳ · אם ינוער ונפלו על פי אוכל · אשר בטחתי בו אוכל לחמי : ותשא י״ד וסי׳ במלכים ב׳ סימן ד׳ : חשך לישן מגיע ז׳ וסי׳ ולא חשך ממני מאומה · ואת עבדו חשך מרעה · הנה חשך יואב את העם · הנה חשך אדני את נעמן · לא חשך ממות נפשם · מרדף בלי חשך · ישעיה · ובהתפנחם חשך היום אותך י׳ מלאים בליש׳ נקבה מסר במס׳ רבתא : באשר ט״ו מסר בשופטים סי׳ ה׳ הרעה הגדלה הזאת ו׳ וסי׳ איננו גדול בבית הזה · אם דרך גבולו יעלה בית שמש · אל אודות הרעה · והיה כי תגיד לעם הזה · כאשר הבאתי אל העם הזה · ולכם תשמעו לעשות : יום ויום ז׳ ופסק וסי׳ ויהי כדברה אל יוסף · על אשר ילקטו יום ויום · ואתי יום יום ידרשון · ברוך יי׳ יום יום · לשלמי נדרי · ואהיה שעשועים יום יום · לשקד על דלתותי יום יום · וב׳ יום יום דלא פסקי וסי׳ יום יום לשנה וחברו דיחזקאל : כהיום ד׳ וסי׳ ויבא הביתה לעשות · לחיותנו כהיום הזה · כי אותו כהיום תמצאון אתו · ולא יוכל יי׳ עוד לשאת · וכל עזרא דכו׳ והביתה י״ח וסי׳ במסר׳ רבתא : ואין איש ו׳ וסי׳ מאנשי הבית · מאסף · דפלגש · מבני ישראל · טוב ממנו · הצדיק אבד · מדוע באתי ואין איש : בבגדו ב׳ בתרי לישו׳ וסי׳ ותתפשהו בבגדו בה : בגדה סימן דהדין ענינא בידה בידה אצלו אצלה אצלי : ותאמר להם ג׳ דסמי׳ וסי׳ ותקרא לאנשי ביתה · כה אמר יי׳ אלהי ישראל · אמרו לאיש · דדה׳ ולחם משמים נתת להם · וכל נביאים דכו׳ בבא ותאמר אליהם כה אמר יי׳ אלהי ישראל · אמרו · דמלכים ·

לצחק ג׳ פתחין וג׳ קמצין בטע׳ מ״ל · אותך י״ח מ״ל בלשון נקבה

לט

כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה: ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו: ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי: ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה: ויהי כשמע אדניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו: ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר: ויהי יהוה את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר: ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירם אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שם הוא היה עשה: אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר הוא עשה יהוה מצליח: פ

ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים: ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים: ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם: ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר: ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר: ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים: וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום: ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף

ארי ארימית קלי וקרית: ושבקיה ללבשיה לותי וערק ונפק לשוקא: ואחתתיה ללבשיה לותה עד דעל רבוניה לביתיה: ומלילת עימיה כפתגמיא האילין למימר על לותי עבדא עיבראה די איתיתא לנא לחייכא בי: והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבשיה לותי וערק לשוקא: והוה כד שמע רבוניה ית פתגמי אתתיה די מלילת עימיה למימר כפתגמיא האילין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה: ודבר ריבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא די אסירי דמלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי: והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חיסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי: ויהב רב בית אסירי בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל דעבדין תמן ממימריה הוה מתעביד: ליתי רב בית אסירי חזי ית כל כורחן בידיה בדמימרא דיי בסעדיה ודי הוא עביד יי מצלח:

והוה בתר פתגמיא האילין סרחו שקיא מלכא דמצרים ונחתומא לרבוניהון למלכא דמצרים: ורגז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי: ויהב יתהון במטרת בית רב קטוליא בבית אסירי אתרא די יוסף אסיר תמן: ומני רב קטוליא ית יוסף עמהון ושמיש יתהון והוו יומין במטרא: וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפשרן חלמיה שקיא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי: ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אינון נסיסין: ושאיל ית רברבי פרעה די עמיה במטרא בית רבוניה למימר מה דין אפיכון בישין יומא דין: ואמרו ליה חילמא חלמנא ופשר דית ליה ואמר להון יוסף

ארניו. של יוסף: בא אלי. לצחק בי: העבד העברי אשר הבאת לנו: ויהי כשמוע ארניו. בשעת תשמיש אמרה לו וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה: ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו. לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: הוא היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד: באשר יי אתו. בשביל שיי אתו: אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבא הרוחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: אופה. את פת המלך ואין לשון אפיה אלא בפת ובלעז פישטו"ר: ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיו' אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו וזהו שנאמר וירא שר האופי' כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: זועפים. עצבים כמו סר וזעף זעף יי' אשא:

ויחר אפו. ואע"פ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו: בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכי': ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורי' והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד: חטאו. חטא מוסר המלוכה בעבור שלא ימתנה סמך סריסיו הוא לאות כי היה הריע ראוי להרגם וקמץ הסמך בקמץ גדול לחסרון הדגש: במשמר בית שר הטבחים. מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר וזאת דעת המדקדק הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף והעד מקום אשר יוסף אסור שם וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרי' היו: ויחלמו. כטע' איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: זועפים. מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו: ויבא אליהם. יתכן שבלילה היה לן בבור. וטעם

הרימתי ג' בג' כת' וסי' הרמתי ידי אל יי' דחם'. כי הרימתי קולי כ"כ. הרימותי בחור מעם כ"ב: בוא י"ג מלאים וסי' בישעיה סימן ב': אחנו א"ב מן חד וחד וי"ו בסוף תיבותא וסי' במסרא רבתא: אחנו חד מן כ"ב זוגין קר' ח' וכל חד וחד לית דכו' מסור במסר' רבת': משקה ד' קמץ וסי' חטאו משקה מלך. וכל כלי משקה המלך. וחברו

מסרה

דד"ה. הוי משקה רעהו מספח. וחד ומשקה צמא יחסיר: לאדניהם ז' מפקין א' בליש' וסי' לאדניהם למלך מצרים. ואדני האדנים. ואדנינו דוד לא ידע. האמרות לאדניהם. כי אני ידעתי כי גדול יי' מכל. הודו לאדני האדנים. כי קדוש היום לאד ונינו: ועל שר ב' וסי' ויקצף פרעה על שני. ועל שר שרים יעמד: במשמר ג' פתחין וסי' ויתן אתם. וישאל. ויתן אתי. וכל אתנחתא וסוף קמץ: בלילה ג' וסי' ויחלמו. ונחלמה. את עמוד האש. דעזרא: זעפים ב' וסי' ויבא אליהם יוסף. את פניכם זעפים. דדניאל:

בעל הטורים

הרימותי ב' במסרה בפרשת לך לך. אשר אסורי המלך אסורים. אסירי כתי' ואסורי קרי מלמד שעשר שנים היה אסו' על שהוצי' דבה על אחיו. ועוד ב' שנים על שאחז לשר המשקים כי אם זכרתני. אסורים ג' במסור' שנים גבי יוסף ואחד יי' מתיר אסורי'. וזהו שאמרו חכמי' ז"ל כשאמרה לו אשתו של פוטיפר אני חובשך בבית האסורים אמר לה יי' מתיר אסורי' וכל אשר הוא עושה יי' מצליח ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא היה לו עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ונתעסק בשל אדוניו. לאדוניהם ב' במס' לאדוניהם למלך מצרים. האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה. מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו. זועפים ב' במסר הכא ואידך למה יראה פניכם זועפים. מה התם על עסקי אכילה בשבי' שלא רצו לאכול יהיו פניהם זועפי' אף הכא וזעפו פניה' על עסקי אכילה נמצא זבוב: ספרו

לאדניהם ז' מ' קין א' בליש' וסי' מלכא רבוכא דדוך אמר ל לכולא אורו לקודשא

סריגים

אבן עזרא

וטעם הלא לאלהי׳ פתרוני׳ כי פתרון החלומו׳ לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה ואם אמי׳ אפתור אותו׳ לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי ׳ וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם : עלתה נצה ׳ כמו ונצו הרמונים : הבשילו אשכלותיה ׳ הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בנינים : ואשחט אותם ׳ כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי׳ הגאון : פתרונו ׳ פירושו לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום ׳ יש שואלי׳ מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים ׳ יתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו מ משת׳ ביו׳ תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי : ישא פרעה את ראשך ׳ ירים הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופי׳ בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה : כנך ׳ משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו : מארץ העברי׳ אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי ׳ ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה כאילו : סלי חורי ׳ אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהוד׳ : בעוד ׳ בטרם עוד וטעמו לא יעבו׳ עוד כך זמן עד שיהיה זה : ישא פרעה את ראשך מעליך ׳ ישלנו ממקומו וטעמו ישירנו או ירימנו על עץ : הלדת ׳ שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו : על משקהו ׳ שם כי אשר היית משקהו פועל : ולא זכר שר המשקים ׳ לא הזכירו בפה אל פרעה כן ומשה יו׳ לא תזכרו עוד זכר את ושתי : וישכחהו ׳ בלב :

רשי

שריגים ׳ זמורות ארוכו׳ שקורין וידי״ץ : והיא כפורחת ׳ דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו כמדר׳ אשפנ״ר בלע״ז ואחר כך הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגו׳ של פורחת נץ גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ויוצא פרח ויצץ ציץ : ואשחט ׳ כתרגומו ועברית ו והרבה יש בלשון מ משנה : שלשת ימים הם ׳ סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה : ישא פרע׳ את ראשך ׳ לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם : כנך ׳ בסיס שלך ומושבך : אם זכרתני אתך ׳ אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך : ועשית נא עמדי חסד ׳ אין נא אלא לשון ב בקשה : סלי חורי ׳ סלים של נצרים ק קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורי׳ אובל״ש לתתם באותם סלים : יום הולדת את פרע׳ ׳ יום לידתו וקורין לה יום גנוסיא ולשון ה הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרי׳ שהחיה מילדת את האשה ועל כן היא נקראה מילדת וכן ו ומולדותיך ביו׳ הולדת אותך וכן אחרי הוכבס את הנגע ש שכיבוסו על ידי אחר׳ : וישא את ראש וגו׳ ׳ מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתי׳ שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש ל לשון מנין : ולא זכר שר המשקים ׳ בו ביום : וישכחהו ׳ לאחר מכאן מפני ש שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנ׳ אשרי הגבר אשר שם יי׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויי רהב :

חסלת וישב יעקב

הלוא י״ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי׳ במס׳רבת׳ : ספרו ג׳ וסי׳ ספרו נא לי ׳ ספרו בגוים כבודו ׳ וחבירו : ליוסף ח׳ וסי׳ ביחזקאל סימן ל״ז : הם י״ב סופי פסוק וסי׳ בפרשת וישמע יתרו : נצה י״א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה׳ וחד לא מפיק ה׳ מסר במסרא רבתא : אתך י״ו בתורה מסר במסרא רבתא : והנה שלשה ב

תרגום אונקלוס

הלא מן קדם יי פשרן חלמיא אשתעו כען לי : ואשתעי רב שקי ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי : ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ואניצת נץ בשילו אתכליא הוו ענבין : וכסא דפרעה בידי ונסבית ית ענביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה : ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אינון : בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבנך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי ליה : אלהן תדכרנני עמך כד ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקינני מן בית אסירי הדין : ארי מגנב גניבנא מארעא עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי מניאו יתי בבית אסירי : וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין חורין על רישי : ובסלא עלאה מכל מיכלא דפרעה עובד נחתום ועופא אכיל יתהון מן סלא מעלוי רישי : ואתיב יוסף ואמר דין פושרניה תלתא סלין תלתא יומין אינון : בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מינך ויצלוב יתך על צליבא ויכול עופא ית בשרך מינך : והוה ביומא תליתאה יום בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ואדכר ית ריש רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו עבדוהי : ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב כסא על ידא דפרעה : וית רב נחתומי צלב כמא דפשר להון יוסף : ולא אדכר רב שקי ית יוסף ואנשיה :

מקרא

הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי : ויספר שר המשקים את חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה גפן לפני : ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים : וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה : ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם : בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו : כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה : כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור : וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי : ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הסל מעל ראשי : ויען יוסף ויאמר זה פתרנו שלשת הסלים שלשת ימים הם : בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך : ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו : וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה : ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף : ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו :

קי״ב ׳ יב״ק ׳ סימן ׳

פרשה פרשה

מסרה

דסמיכי וסי׳ והנה שלשה סלי ׳ אנשים : מאכל ומאכל ד׳ פתחין וסי׳ ובסל העליון ׳ ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ׳ וחברו ׳ ונפשו מאכל תאוה ׳ וסי׳ בלשון ארמית סלא בנפשיה פתורא דחבריה : והעוף ג׳ באורייתא וסי׳ והעוף ירב בארץ ׳ והעוף אוכל אותם מן הסל ׳ זאת תורת הבהמה והעוף : ראשך ד׳ וסי׳ ותלה אותך ׳ והיו שמיך ׳ היום הזה יסגרך ׳ ושמן על ראשך אל יחסר : אותך י״ז מלאים מסר במסר׳ רבתא : הלדת ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ הולדת את פרעה ׳ ומולדותיך ביום הולדת אותך ׳ מל׳ ׳ ותשלכי אל פני השדה ׳ קדמ׳ ובתר׳ חס׳ : ואת ראש ב׳ וסי׳ שר האופים ׳ איש בשת : וישב כ״ה וסי׳ במסר׳ רבתא : ולא זכר ג׳ דסמי׳ וסי׳ ולא זכר שר המשקים ׳ ולא זכר יואש המלך׳ ד״ה ׳ ולא זכר הדום רגליו :

בעל הטורים

ספרו ג׳ ׳ ספרו נא לי ואידך ספרו בגוים את כבודו ואד בתלים ואחד בדברי׳ הימים שעל הקפיר שספרו ספרו בגוי׳ כבוד יוסף שספחוהו לפני פרעה ׳ שריגם כתיב חסר כנימט׳ אבות העולם דאיכא תאן דאמ׳ שו האבות ׳ ולא זכר שר המשקים ג׳ במס׳ הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את ה החסד ׳ ולא זכר הדום רגליו ׳ שפר המשקים היה כפוי טוב׳ ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי ט טובה ולא זכר הטוב׳ שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה רבבות תיפרש שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו : ניהו

זיכפר חד מן י״ו זוגין מתחלפין בטע׳ וסי׳ בב׳ האסור׳ כספר ובבאתו כזקף ׳

נצה חד מן י״א זוגין מן חד ותד מפיק הא וחד לא מפי׳ הא :

ואתן ל׳ תביר׳ ויתן הכוס והא׳ חד מן ז׳ זוגין דמיין קרמאה נכב׳ את תביראה לו נכב את ׳

והשיבך ל׳ וחד ו והשיבך יי מצרים ואלפם נוי העמוקי׳ ׳

פתר ד׳ ב׳ קמין וב׳ פתח׳

מאכל ד׳ פתחין וסי׳ כלא בנפשיה פתורא דחבריה

ויהי מקץ, כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור, כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: יפות מראה, סימן הוא לימי שובע שהבריות נראו' יפו' זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו, באגם מריש"ק כמו ישגא אחו: ודקות בשר, טינב"ש בלע"ז לשון דק: ותאכלנה, סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: בקנה אחד, טודי"ל בלע"ז: בריאות, באמ"ש בלע"ז: שדופות, הלייא"ש בלע"ז שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים, רוח מזרחית שקורין בי"שא: הבריאות, פיי"נש בלע"ז: והנה חלום, והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: ותפעם רוחו, ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכד נצר או' ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלו' והעלמות פתרונו: חרטומי, הנחרים בטימי מתי' שמשאלין בעצמות, טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה, פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר: איש כפתרון חלומו, חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: נער עברי עבד, ארורים הרשעי' שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון נער שוטה ואין ראוי לגדולה, עברי אפילו לשוננו אינו מכיר עבד וכתו' בנימוסי מצרי' שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים: איש כחלומו, לפי החלום וקרוב לענינו: השיב על כני, פרעה הנזכר למעלה כמו שאמרו פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקרא קצר על מי שעליו לעשות הם סותמין את הדבר:

ופרעה ג' וסי' ופרעה חלם, ופרעה הקריב, ולמה תכבדו את לבבכם: יאר היאר כל אורית' חס' וכל נביא' וכתובים דכו' חס' במ"ו מלאים, ערות ג' בו, ודבתרי קציר יאור תבואתה, נשקעה כיאור מצרים: עלות ג' כ"כ בתורה וסי' והנה שבע פרות, ויישן ויחלם שנית, והנה שבע פרות אחרו', ושאר אורית' עלת כתי' במ"א

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר: והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן היאר רעות מראה ודקות בשר ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר: ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת וייקץ פרעה: ויישן ויחלם שנית והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וטבות: והנה שבע שבלים דקות ושדופת קדים צמחות אחריהן: ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות וייקץ פרעה והנה חלום: ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה: וידבר שר המשקים את פרעה לאמר את חטאי אני מזכיר היום: פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים: ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש כפתרון חלמו חלמנו: ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו איש כחלמו פתר: ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כני ואתו תלה: וישלח פרעה ויקרא את יוסף

והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בסר ורעין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סלקן בתריהן מן נהרא בישן למחזי וחסירן בסר וקמא לקבליהן דתורתא על כיף נהרא: ואכלא תורתא דבישן למחזי וחסירן בסר ית שבע תורתא דשפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה: ודמוך וחלם תנינות והא שבע שובלין סלקן בקניא חד פטימן וטבן: והא שבע שובלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתריהן: ובלעא שובליא לקיתא ית שבע שובליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: ומליל רב שקי עם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: פרעה רגז על עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: וחלימנא חילמא בליליא חד אנא והוא גבר כפושרן חלמיה חלמנא: ותמן עמנא עולים עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר כחלמיה פשר: והוה כמא די פשר לנא כן הוה יתי אתיב על שימושי ויתיה צלב: ושלח פרעה וקרא ית יוסף וארהוטי

ויהי מקץ, לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד שש' וחמש שנה וכן ויהי בשלשי' שנה ויתכן להיו' שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם, וטעם ימים כבר בארתיו: ופרעה חלם, היה חולם וכן ורבקה שומעת: באחו, י"א עמק שבו צמחים וי"א שהוא שם צמח והבי"ת נוסף כבי"ת השביעי במרורים ועל שני הפירושי' כי הוא בין אחים יפריא הוא אחיו בן אמו: שבלים, לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ס כמו נסים ופלגשים: שדופות, שארע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור באת השמש בתחלה, וטעם המלאות כמו הבריאות: ותפעם רוחו, מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי, מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולד': ואת כל חכמיה: במזלות ופתרון חלומות: את חטאי, אע"פ שאזכיר חטאי: פרע' קצף על עבדיו, לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ואת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיהו ואם תראה הכתו' יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהי' יענה את שלו' פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר שם המלכים שם העצם: אותי ואת שר האופים, אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואני הנה אני בא: איש כפתרון חלומו, כבר פירשתיו: אותי השיב, פרעה וי"א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון:

וירוצהו

ויהי מקץ

נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר · ועוד שנתים · ויהי מקץ שנתים ימים · בגימטריא מקץ עשר שנתים · שבע פרות על שם שבעה יפיפיות מצרים · ולמה שבעה על שם מצרים כנגד[illegible] · בקנה אחד · ג' במסורה · [illegible] · כבתה · [illegible] · ויפתר · בגימטריא שהחלומות הולכים אחר הפה : ויפתר

עולת, אבנים שלמות תבנה, וכל נביאים עלות כתיב במ"ב עולות כתיב מלא דמ"ל וסי' ועל הנשיא יהיה' האקדמנו בעולות, ובכתובים עולת, אף כלב עולת תפעלון, יחפשו עולת טמנו חפש, אבא ביתך בעולות, ל' מלא דמ"ל בכתו' ושארא עלות כתיב: ויישן ג' וסי' דאדם, דפרעה, דאליהו, כתר פתח: בריאות ג' מלאים וסי' ויישן ויחלם שנית, ותבלענה השבלי' הדקות, והנה שבע פרות בתראה: ואין פותר הלין מלין מ"ל דלית דכו' וסי' ואין פותר אותם, את עדי' מהר חורב, והנושא אותם, או חולם החלום ההוא, ויהי טוחן בבית, שם האחד בוצץ, נטעתיך שורק, הנני פוקד על אמון מנוא, שוכב על צדך, ביד הורג, יחזקאל, חולש על גוים, בקונה כמוכר, אשרי כל חוכי לו, שוחט השור מכה איש זובח השה עורף ג' בו, לא אוסף אהבתם, כי בוקר אנכי, ונגש חורש בקוצר, גוער בים ויבשהו, וארור נוכל, המון חוגג, חובר חברים מחכם, כבוצר על סלסלות, הנני קולע, את הולם פעם, שלש אנכי נוטל עליך: אותם ט"ל מ"ל בתורה וסי' במס' רבתא: ושם ה' ר"פ וסי' ושם אתנו נער עברי, ושם ראינו את הנפילי', ושם איש מעבדי שאול, ושם נקרא איש בליעל, ושם היה נביא ליי' עודד שמו, וא' בלשון שימה ר"פ בתו' ושם לה עלילות דברים:

וירוצהו / שלוחי פרעה: ויגלח / המגלח: בלעדי / מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו / אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהי' את שלום פרעה וי"א כי טעמו בעבור שאמ' לו כי אתה פותר חלום אמ' בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך / וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו / הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה: ומראיהן / ומראה כל אחת מהן רע / ופה הוסיף לפר' חלומו שראה שבאו הפרות ה הטובו' בקרב הרעו' והיה כאשר היו בראשונה: צנומות / אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות וי"א שפירושו צלמים כי כן בלשון ישמעאל: שבע גדול / שם כמו רעב על כן יטעה האומר בתפלת שבת ושובע כלכלתנו בוי"ו כי שובע שם ה הפועל הוא והנכון ושבע כלכלתנו בלא וי"ו: וטעם

מן הבור / מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלעז: ויגלח / מפני כבוד המלכות: תשמע חלום לפתור אותו / תאזין ותבין חלום לפתור אותו / תשמע לשון הבנה והאזנ' כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אינטינדר"א בלעז: בלעדי / אין החכמ' משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה: דלות / כחושות כמו מדוע אתה ככה דל ... ראמנון: ורקות בשר / כל לשון רקות שבמקרא חסרין בשר ובלעז בלוש"ש: צנומות / צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח ויבשו כסלע ותרגומו נצן לקיין נצן אין בהם אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע: שבע שנים ושבע שני' כלן אינן אלא שבע: ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו': ונשכח כל השבע / הוא פתרון הבליעה: ולא

רעות ג' וסי' דלות כרפאי ליש' / אשר הראיתנו צרות: לא ראיתי ב' וסי' בכל ארץ מצרים לרע / ואני אמתך לא ראיתי / וחד ולא ראיתי צדיק נעזב: והרעות ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ושבע הפרות הרקות והרעת / ותאכלנה הפרות / והרעות רעות מאד / קדמ' חס: הראשונות ד' וסי' ותאכלנה הפרות / הראשנות הנה באו

ויריצהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה: ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו: ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה: וידבר פרעה אל יוסף בחלמי הנני עמד על שפת היאר: והנה מן היאר עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע: ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת: ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ: וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות: והנה שבע שבלים צנמות דקות שדפות קדים צמחות אחריהם: ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים הטבות ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי: ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה: שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הנה חלום אחד הוא: ושבע הפרות הרקות והרעת העלת אחריהן שבע שנים הנה ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב: הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה: הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ:

וארהטוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא ומפשר יתיה: ואתיב יוסף ית פרעה למימר לא מן חוכמתי אלהין מן קדם יי יתותב ית שלמא דפרעה: ומליל פרעה עם יוסף בחלמי הא אנא קאים על כיף נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן פטימן בסר ושפירן למחזי ורעין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סלקא בתריהן חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בסר לא חזיתי דכותהון בכל ארעא דמצרים לבישו: ואכלא תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: ועלא למעיהן ולא איתידע ארי עלא למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית: וחזית בחלמי והא שבע שבלין סלקן בקניא חד מליין וטבן: והא שבע שבלין נצן לקיין שקיפן קידום צמחן בתריהן: ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמחוי לי: ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית דיי עתיד למעבד חוי לפרעה: שבע תורתא טבתא שבע שניא אינון ושבע שבליא טבתא שבע שניא אינון חלמא חד הוא: ושבע תורתא חסיכתא ובישתא דסליקא בתריהן שבע שנין אינון ושבע שבליא לקיתא ושקיפן קידום יהויין שבע שני כפנא: הוא פתגמא די מלילית עם פרעה דיי עתיד למעבד אחזי לפרעה: הא שבע שניא אתיין שבעא רבא בכל ארעא דמצרים: ויקומון שבע שני כפנא בתריהן ויתנשי כל שבעא בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית עמא דארעא:

מסרה

כי נשכחו הצרות הראשנו' / ולא תזכרנה הראשונות: ומראיהן ד' וסי' רע כאשר בתחלה / שפל מן הקיר / דמות אדם להנה / מראיהן כלפידים: רע הרע י"א פתח' וסי' בתהלים סימן נ"ד: הפס' מן ד' מלין דמין תלית' משני' וסימ' שבע פרות הטבת שבע' / ובמדבר אשר ראית / ויעבר בהר אפרים / עד מתי אתה מתאבל / ותאמרו לא כי על סוס ננוס / ואלה מדותיה פאת צפון / ואת חילן / ואשלחה לאיוב: טבת הטבת ד' חס' דחס' וסי' ויראו בני האלהי' / שבע פרו' הטבת / ב' בו / ערים גדלת / וב' מלאיב דמל' וסי' תאמן בם כי ידברו אליך / יבקשו למלך / ושארא טבות כתי': שדפות חד מן י"ט זוגין קדמ' נסיב ו' בעניינא ותני' לא נסיב ו' וסי' במס' רבת': הרא' קדמ' הגיד לפרעה תני' הרא' ואפס ושמואל ירא מהגיד את המראה והנה ז' ר"פ בספ' בראשית מס' פרשת וישב: הנה ז' יחידאין מסר בשפטי' סימן ז' ושבע ב' קמ' ומלרע וסי' שבע גדול בכל / אסמי ך שבע: וכלה ו' וסי' וכלה הרעב / וכלה מכפר / וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש / ושב והרע לכם וכלה אתכם: ושם ירבץ וכלה סעיפיה / וכלה את מדות הבית / וסי' בלשון ארמית כפנא מכפר ומכסי ו ומבאש ומשח ורביץ:

ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד: ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו: ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים: יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו: והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב: וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו: ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו: ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך: אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך: ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רבד הזהב על צוארו: וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל ארץ מצרים: ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו

ולא יתידע שבעא בארעא מן קדם כפנא ההוא דיהי בתר כן ארי תקיף הוא לחדא: ועל דאיתני חלמא לפרעה תרתין זמנין ארי תקין פתגמא מן קדם יי ומוחי יי למעבדיה: וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: יעביד פרעה וימני מהימנין על ארעא ויזרזון ית ארעא דמצרים בשבע שני שבעא: ויכנשון ית כל עבור שניא טבתא דאתיין האילין ויצברון עבורא תחות יד מהימני פרעה עבורא בקרויא ויטרון: ויהי עיבורא גניז לעמא דארעא לשבע שני כפנא דיהויין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: ואמר פרעה לעבדוהי הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: ואמר פרעה ליוסף בתר דהודע יי יתך ית כל דין לית סוכלתן וחכים כותך: את תהי ממנא על ביתי ועל מימרך יתזן כל עמי לחוד כורסי מלכותא הדין איהי יקיר מנך: ואמר פרעה ליוסף חזי דמניתי יתך על כל ארעא דמצרים: ואעדי פרעה ית עיזקתיה מעל ידיה ויהב יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על צואריה: וארכיב יתיה ברתיכא תנינא די ליה ואכריזו קדמוהי דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים: ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה ובר ממימרך לא ירים גבר ית ידיה למיחד זין וית רגליה

רשי

ולא יודע השבע׳ הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: נכון׳ מזומן בשבע שני הטובו׳ נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך ובשבע שני רעב נאמר הראה אל פרעה לפי שהיה הדבר׳ מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: וחמש׳ כתרגו׳ ויזרזון וכן וחמושי׳: את כל אכל׳ שם דבר הוא לפי׳ טעמו ב״אלף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למט׳ בכ״ף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה׳ ברשותו ובאוצרותיו: והיה האוכל׳ הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: הנמצא כזה׳ הנשכח כרי״אס נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו: הנמצא׳ לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: אין נבון וחכם כמו׳ לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: ישק׳ יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשי׳ על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר ג״רניסון בלעז: רק הכסא׳ שיהו קורין לו מלך: כסא׳ לשון שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסאך: נתתי אותך׳ מניתי יתך ואף ע״פ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים: ויסר את טבעתו׳ נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש׳ דבר חשוב הוא במצרי׳: רביד׳ ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד וכן רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרבדים ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והי׳ רצפה: במרכבת המשנה׳ השנייה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך׳ כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכ׳. ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמ׳ ורך בשנים אמ׳ לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל יהו נכנסי׳ ויוצאין תח׳ ידו כענין שנא׳ ונתון אותו וגו׳: אני פרעה שיש יכולת בידי לגזור גזרות על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך׳ שלא ברשותך׳ ד״א אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳: וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו

אבן עזרא

וטעם ולא יודע השבע ממראיהן רע כאשר בתחלה: ועל השנות׳ בני׳ נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא׳ ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: יעשה פרעה׳ זו העצה או יקנה כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש׳ שיקנה החומש: ויצברו בר׳ הפקידים וי״א כי טעם בר להיותו עם שבליו והנכון בעיני שמקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר והאומ׳ כי אויר מצרי׳ לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז׳ שני׳ יוכל לערבו עם דברי׳ שיעמידוהו: הנמצא כזה׳ בנין נפעל והוא פועל עבר כאומ׳ הנמצא בעולם כזה ויתכן להיות הה״א סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו: אתה תהיה׳ שר על ביתי: ישק׳ דגשו׳ הש״ין לחסרון נו״ן נשק והוא נגיד החיל וי״א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך׳ ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא ואין כי ונכעורי גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נובלת עליה ותאבד דרך: ראה נתתי אותך׳ שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: בגדי שש׳ מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב׳ כמו מרבדים רבדתי ערשי: המשנה׳ מגזרת שנים כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השלים כמו שלישי: מרכבת׳ עץ נתונה על ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדה: אברך׳ כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה וזו המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמ׳ רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל וה״אלף תחת ה״א כמו אשכם ושלוח ולפי דעתי ש״אלף אשכם לשון המדבר: אני פרעה׳ אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך:

וטעם

בעל הטורים

ויפקד שנים במסרה יעשה פרעה ויפקד פקידים ואידך ויפקד המלך פקידים. אחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע״כ נתרעם כמו שדרשו חז״ל. וישם המלך אחשורוש מס שנעשה רש. והיינו דכתי׳ אל תתן לנשים חילך. אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן העשיר וילקט כל הכסף. ויקבצו ב׳ במסרה ויקבצו את כל אוכל. ויקבצו את כל נערה זהו שאמר הכתוב דגן ונתירוש ינובב נתולות. ישק ב׳ על פיך ישק כל עמי. שפתי׳ ישק משיב דברי נכוחי׳ בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה על פיך ישק כל עמי: בפנת

מסורה

לעשתו׳ ה׳ וחס׳ וסי׳ וממהר האלהים׳ וכי יגור אתך גר ועשה כי קרוב אליך הדבר׳ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא׳ דדה׳ כי שוקד אני על דברי: וממהר אב חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: פקדי׳ ד׳ ב׳ חס׳ ׳קדמ׳ וב׳ מלאים וסי׳ יעשה פרעה ויפקד פקדי׳׳ להיות פקדי׳ בבית יי׳׳ הלין חס׳׳ פקידי׳ מיד כונינהו׳ ויפקד המלך

פקידים׳ ב׳ בתראי מלאים דמלאים: הודיע אלהי׳ ג׳ בליש׳ וסי׳ כי ביום אכלכם׳ אחרי הודיע אלהי׳׳ וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהי׳׳ וחד נודע ביהודה אלהים: וחכם ד׳ וסי׳ ועתה ירא פרעה׳ אין נבון וחכם׳ וחכם באחור ישבחנ׳׳ טוב ילד מסכן וחכם: כזה ה׳ וסי׳ הנמצא כזה איש׳ והיה כזה יום מחר׳ אם בגוי אשר כזה׳ ותרין חברוהי: ובעיני י׳ וסי׳ בפרשת בהעלתך: רוח אלהים ח׳ בלי׳ מרחפת וסי׳ במס׳ רבת׳: ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ועל פיך ישק׳ שפתי׳ ישק׳ בתרא קמץ: ד׳ זוגין דריש תיבותן׳ ׳בתרי ליש׳ וסי׳ ישק׳ אתה תהיה על ביתי׳ ישק׳ שפתי׳ ישק׳ ישך׳ לא תשיך לאחיך נשך כסף׳ ישך׳ אחריתו כנחש ישך׳ ישעו׳ תכבד העבודה׳ ישעו׳ ישעו ואין מושיע׳ דשמואל׳ יורישנה׳ ועבדי כלב עקבי׳ יורישנ׳׳ הנה יי׳ יורישנ׳: על כל ארץ מצרי׳ ד׳ וסי׳ ראה נתתי אתך על׳׳ ונתון אתו על׳ והיה לאבק על׳ והיה על האד׳ ועל הבהמה לשחין׳ צוארו ה׳ וסי׳ וישם׳ רבד הזהב׳ והיה הגוי והממלכה׳ והגוי אשר יביא צוארו׳ התלביש צוארו׳ בצוארו ילין עז: ונתון ז׳ וסי׳ ונתון אותו על כל ארץ׳ ונתן אתה לזועה ולבז׳ יחזקאל׳ ונתן את אלהיה׳ באש׳ דישעי׳: ונתן לו ככר לחם׳ את כל זה ראיתי ונתון׳ ונתון תמרוקיהן׳ ונתון הלבוש והסוס׳ קדמא׳ וג׳ בתראין מל׳:

בר ברויי דיוסף קמץ וכל דאחרי׳ פת׳ לבר מתלי׳ ותכע בר יקבהו לאם

ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ

אבן עזרא

וטעם רגלו שאין לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: צפנת פענח, אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און, עובד השם או עובד ע״ז כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף, יצא שמו כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: את כל אוכל, אין פי׳ כל כי היו מתים ברעב וכן וכל הארץ באו רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: כי נשני אלהי׳, טעמו כי אמ׳ ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: ותחילנה, מבנין הקל פעל הכפל: בכל הארצו׳, סביבות מלכות מצרי׳: ויפתח יוסף את כל, האוצרות שהיו עמם: וישבר למצרי׳, פי׳ כאשר שבר למצרים וטעמו קנין: לשבור אל יוסף, הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: וירא יעקב, בעבור היות ההרגשות מחוברות במקו׳ א׳ יתחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני ומתוק האור וכן וירא יעקב כי אחריו כתו׳ הנה שמעתי: למה תתראו, אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים: ושברו

רשי

את ידו ואת רגלו, כתרגומו: צפנת פענח, מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע, הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאיליו לפי שלקח את יוסף למשכב זכור: ותעש הארץ, כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים, קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרין: אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה, שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב: עד כי חדל לספור, עד אשר חדל לו הסופר לספור, והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר, לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: בטרם תבא שנת הרעב, מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון: ותרעב כל ארץ מצרים, שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו, לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: על כל פני הארץ, מי הם פני הארץ אלו העשירים: את כל אשר בהם, כתרגומו די בהון עיבורא: וישבור למצרים, שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר: שברו לנו מעט אוכל, לשון קנין ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף וגו׳: וירא יעקב כי יש שבר במצרים, ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו׳, מהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: וכל הארץ באו מצרימה, אל יוסף לשבור ואם תרדשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה: רדו שמה, ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד״ו: וירדו

בעל הטורים

צפנת פענח׳ בגימט׳ מגלה נסתרים צפנת פענח נוטרי׳ צדיק פטפט נפש תאות פוטיפר עני׳ כפיו חנם ר״א נופת פורה כבי׳ תומך פות ענו כמו חוזה׳ וליוסף ב׳ במסורת וליוסף יולד ב׳ בנים׳ וליוסף אמ׳ מבורכת יי׳ אינו כדאמרינן כל המשתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור: לכם תעשו בגימט׳ המילה תעשו שבוה אותם למול: ויש זקנו

מסרה

יוסף ג׳ ר״פ מסר פרשת וישב: ויצבר ב׳ וסי׳ ויצבר יוסף בר׳ ויצבר עפר וילכדה: וליוסף ב׳ ר״פ וסי׳ ילד שני בני׳ וליוסף אמ׳ מבורכת יי׳ און כלם חס׳ במ״ג וסי׳ וליוסף ילד שני בני׳ ואון בן פלת׳ עשרתי מצאתי און: הבכור ד׳ מלאים בתו׳ וסי׳ ויקרא יוסף את שם הבכור׳ שכל את ידיו׳ כל הבכור אשר יולד׳ והיה הבכור

אשר תלד׳ וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ מ׳ל במ״א חס׳ ובני שמואל הבכר: היו ג׳ זוגין מן כ״ב בעני׳ דמט׳ קדמ׳ היו תנין היה וסי׳ ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו׳ ותכלינה שבע שני השבע אשר היה׳ וימת אלעזר ולא היו לו בנים׳ למחלי אלעזר ולא היה לו בנים׳ קניתי עבדים ושפחו׳ וגדלתי והוספתי חכמה׳ ואפ״ס היו היה דבר יי׳: הארצות ל׳ מ׳ל בתור׳ וכל נבי׳ וכתובי׳ דכוי׳ במ״א חס׳ ותתנ׳ ביד עמי הארצת: ללחם ד׳ דגשים וסי׳ ותרעב כל ארץ מצרים׳ והיתה ללחם לאזכרה׳ לא רעב ללחם ולא׳ נודד הוא ללח׳ איה׳ נחד וללחם לא נרעב: על כל פני ועל כל פני ד׳ בלישנ׳ וסי׳ ועל כל פני ארץ הככר׳ והרעב היה׳ ישגו צאני בכל הרים׳ ובימי שאול עשו מלחמה׳ דד״ה: וכל הארץ ח׳ וסי׳ באו מצרימה׳ הזאת אשר אמרתי׳ באו ביער ויהי דבש׳ בוכי׳ קול גדול׳ מבקשי׳ את פני שלמה: לשבר כלם חס׳ במ״ד מ׳ל וסי׳ אחרי שבור חנניה׳ קנה רצוץ לא ישבור׳ וקשת וחרב ומלחמת אשבור׳ ואוכלי פת בנו ישברוהו: חזק ה׳ פתחין וסי׳ וכל הארץ באו מ מצרימ׳ ויקן יוסף את כל אדמ׳ ויהי כי חזק ישראל׳ דשפטים׳ וירא מלך מואב כי חזק׳ ודבר המ׳לך חזק: רדו שמה ירידה שמה ג׳ וסי׳ הורידוהו שמה׳ רדו שמה ושברו לנו׳ וירדו אליו שמה:

מקרא

ואת רגלו בכל ארץ מצרים: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת בת פוטי פרע כהן אן לאשה ויצא יוסף על ארץ מצרים: ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר בכל ארץ מצרים: ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים: ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה: ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר: וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און: ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי: ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים: ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים: וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ:

מב

וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו: ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה

תרגום אונקלוס

וית ריגליה למרכב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: וקרא פרעה שום יוסף גברא דטמירן גלין ליה ויהב ליה ית אסנת בת פוטי פרע רבא דאון לאתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה ועבר בכל ארעא דמצרים: וכנשו דיירי ארעא בשבע שני שבעא עיבורא לאוצרין: וכנש ית כל עיבור שבע שניא די הואה בארעא דמצרים ויהב עיבורא בקירויא עיבור חקל קרתא די בסחרנהא יהב בגוה: וכנש יוסף עיבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק לממני ארי לית מנין: וליוסף איתיליד תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא די ילידת ליה אסנת בת פוטי פרע רבא דאון: וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי: ושלימא שבע שני שובעא די הואה בארעא דמצרים: ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: וכפנת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם פרעה על לחמא ואמר פרעה לכל מצראי איזילו לות יוסף די יימר לכון תעבדון: וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון עיבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא בארעא דמצרים: וכל דיירי ארעא אתו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא: וחזא יעקב ארי אית עיבור מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ואמר הא שמעית ארי אית עיבורא מזדבן במצרים חותו לתמן

חבונו

וירדו אחי יוסף, ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה, מה ת״ל והלא כתיב ואת בנימן אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם בר״: פן יקראנו אסון, ובבית לא יקראנו א״ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: בתוך הבאים, מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כלם בפתח אחד מפני עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: וישתחוו לו אפים, נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא: ויתנכר אליהם, נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות:

ויוסף, ט׳ שום בר נש וחד לשון תוספת וסי׳ הורד, בן שלשים, הוא השליט, אם הרחיקו מן העיר, אנכי ארד עמך, ויחי כל נפש יוצאי ירך, ואלה יעמדו לברך, לבני אסף זכור ויוסף, גאלת בזרוע עמך, ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳, בתר׳ לשון תוספת: וידבר אתם ז׳ בליש׳ וסי׳ וידבר אתם קשות, וידבר חמור

וּשְׁבָרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃ וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ

וּזְבוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת׃ וּנְחַתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַסְרָא לְמִזְבַּן עִיבוּרָא מִמִּצְרָיִם׃ וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוֹהִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְעַרְעִינֵיהּ מוֹתָא׃ וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִזְבַּן עִיבוּרָא בְּגוֹ עַלַּיָּא אֲרֵי הֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ וְיוֹסֵף הוּא דְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא הוּא מְזַבֵּין עִיבוּרָא לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וַאֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃ וַחֲזָא יוֹסֵף יָת אֲחוֹהִי וְאִשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וְחַשִּׁיב מָה דִּמְמַלֵּל עִמְּהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן קַשְׁיָן וַאֲמַר לְהוֹן מְנָן אֲתֵיתוּן וַאֲמַרוּ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן לְמִזְבַּן עִיבוּרָא׃ וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יָת אֲחוֹהִי וְאִנּוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי׃ וּדְכַר יוֹסֵף יָת חֶלְמַיָּא דַּחֲזָא לְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמִחְזֵי יָת בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָּךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עִיבוּרָא׃ כֻּלָּנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא כֵּוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָּךְ אַלִּילֵי׃ וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵין בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן לְמִחְזֵי׃ וַאֲמַרוּ תְּרֵי עֲסַר עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי׃ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דְּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן׃ בְּדָא תִתְבַּחֲרוּן חֵי פַרְעֹה אִם תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא׃ שְׁלַחוּ מִנְּכוֹן חַד וִידַבַּר יָת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן וְיִתְבַּחֲרוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקֻשְׁטָא אַתּוּן אַמְרִין וְאִם לָא חֵי פַרְעֹה אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן׃ וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְבֵית מַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין׃ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה דָּא עֲבִידוּ וְאִתְקַיַּמוּ מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחֵיל׃ אִם כֵּוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרַתְכוֹן וְאַתּוּן אִיזִילוּ אוֹבִילוּ עִיבוּרָא דַחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן׃ וְיָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוֹן לְוָתִי וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן

אבן עזרא

ושברו לנו, וקנו לנו שבר: אסון, מות: המשביר, מגזרת שבר ...

מסרה

ז׳ וסי׳ ואתם לכו הביאו׳ אביאו את צואריכם׳ את כל המעשר׳ תמותו ז׳ מלאי׳ ג׳ בתורה וד׳ בשאר קריי׳ וסי׳ ויאמנו דבריכם׳ לא תחללו ולא תמותו׳ ופתח אהל מועד תשבו׳ והשלתי אתך ואת אמך׳ למה תמותו אתה ועמך׳ ועתה ידוע תדעו׳ שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו׃

יחיה פרעה כשהיה נשבע שקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה, מן המקום הזה: האמת אתכם, אם אמת אתכם לפיכך ה״א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה: ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: משמר, בית האסורים: בבית משמרכם, שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו, לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם, מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם אבל כתרגומו בקושטא וראיתי בב״ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: ויאמנו דבריכם, יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך: בלא

באה אלינו ׳ טעמו בב״ית לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא : וגם דמו ׳ אתין ונמין רבוין דמו וגם דם הזקן : והם לא ידעו כי שומע יוסף ׳ מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן : כי המליץ בינותם ׳ כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית : המליץ ׳ זה מנשה : ויסוב מעליהם ׳ נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה : ויבך ׳ לפי ששמע שהיו מתחרטין : את שמעון ׳ הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא ׳ דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו : ויאסור אותו לעיניהם ׳ לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו : ויפתח האחד ׳ הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו : במלון ׳ במקום שלנו בלילה : אמתחת ׳ שק : וגם הנה באמתחתי ׳ גם הכסף בו עם התבואה : מה זאת עשה אלהים לנו ׳ להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו : ואת הארץ תסחרו ׳ תסובבו וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרי וסובבים אחר הפרקמטיא : צרור כספו ׳ קשר כספו : אותי שכלתם ׳ מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף : שכלתם ׳ כל מי שבניו אבודים קרוי שכול : לא

ויאסר לרפי לפי שאסרו בקל וכל כפיתין דשמשון רכו׳ שנם אלו האסורות רכות כי לא היו קשות והחזקות לאסוריהם :

אבן עזרא

המליץ ה׳ זוגין חד מ׳ וחד המ׳ וסי׳ במס׳ רבתא : ויסב ב׳ וסי׳ מעליהם ויבך ׳ ויבך דוד ׳ וכל שמואל דכו׳ במא ויסב את עמשא מן המסלה : ויאסר ג׳ א׳ רפי׳ וב׳ דג׳ וסי׳ ויאסר אתו ׳ ויאסר יוסף מרכבתו ׳ ויאסר את רכבו : בר ו׳ תיבין באו׳ קמץ בסגול וסי׳ ומפרי העץ אשר בתוך הגן ׳ ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ׳ מן

אבל כמו אבל שרה אשתך כמו אכן : המליץ ׳ מבאר מגזרת מליצה ׳ ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבי׳ הגדול שבהם בשנים יענש יותר ועזב ראובן כי הוא הצילו ויאמר ר׳ משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים והנה שכח כספיהם ׳ וישאו את שברם ׳ אשר קנו : ויפתח האח׳ ׳ האחד מהן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון : ואת רעבון בתיכם ׳ צורך : סולנה

ויעשו כן : ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת : ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש : והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם : ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם : ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן : וישאו את שברם על חמריהם וילכו משם : ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו : ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו : ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל הקרת אתם לאמר : דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ : ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים : שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את אבינו בארץ כנען : ויאמר אלינו האיש אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו : והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את אחיכם אתן לכם ואת הארץ תסחרו : ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו : ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו

ועבדו כן : ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חייבין אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשיה כד הוה מתחנן לנא ולא קבילנא מיניה על כן אתת לנא עקתא הדא : ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לכון למימר לא תחטאון בעולימא ולא קבילתון ואף דמיה הא מתבעי : ואינון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה ביניהון : ואסתחר מלותהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה לעיניהון : ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקיה ולמתן להון זוודין לאורחא ועבד להון כן : ונטלו ית עיבורהון על חמריהון ואזלו מתמן : ופתח חד ית סקיה למיתן כסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית כספיה והא הוא בפום טועניה : ואמר לאחוהי איתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע לבהון ותוהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי לנא : ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען וחויאו ליה ית כל דערעא יתהון למימר : מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאללי ית ארעא : ואמרנא ליה כיוני אנחנא לא הוינא אלילי : תרי עסר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען : ואמר לנא גברא ריבונא דארעא בדא אידע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עיבורא דחסיר בבתיכון סבו ואיזילו : ואיתו ית אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא אלילי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תעבדון בה סחורתא : והוה אינון מריקין סקיהון והא גברא צרר כספיה בסקיה וחזו ית צררי כספיהון אינון ואבוהון ודחילו : ואמר להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי

ות

מסרה

הדם אשר בסף ׳ וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ׳ חמשים לולאות תעשה ביריעה האחת ׳ וחברו : ולתת ה׳ מסור פרשת כי תשא ׳ והנה הוא ד׳ וסי׳ והנה הוא כפי אמתחתו ׳ והנה הוא שם עלילות דברים ׳ ויהי בבקר בזרח וארד בית היוצר ׳ ויפן אליו עזריהו ׳ עשה אלהים ב׳ דסמי׳ באוריית׳ וסי׳ מה זאת עשה אלהי׳ לנו׳ את אשר עשה אלהי׳ למשה ולישראל עמו : ארצה כנען ח׳ במס׳ רבת׳ : הקרת ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ את כל הקרת אתם ׳ הקרות והספים ׳ קדמ׳ חס׳ רחס׳ : דבר ב׳ רפ׳ וסי׳ דבר האיש אדני הארץ ׳ דבר יי׳ עליכם : אדני ד׳ וסי׳ ויקח אדני יוסף ׳ דבר האיש ׳ ויאמר אלינו האיש ׳ ויקן את ההר שמרון ׳ וחד ואדני ׳ כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני : ולכו ג׳ וסי׳ ואת רעבון בתיכם קחו ׳ גם צאנכם גם בקרכם ׳ והשכמתם בבקר ואור לכם : והביאו ו׳ וסי׳ והביאו את אחיכם הקטן ׳ פרקו נזמי הזהב ׳ באו בית אל ופשעו ׳ ויאמר דוד אל יואב ספרו ׳ ויען חזקיהו ויאמר ׳ ואשר ישמעו ויעבירו : ואדעה נ׳ וסי׳ ואדעה כי לא מרגלים ׳ ועתה הורד עדיך ׳ ואדעה מה יוסף יי׳ דבר׳ ואדעה מספרם ׳ עבדך אני הבינני ׳ ואדעה מה חדל אני : ואדעה כי זולתך לגאול ׳ בתר׳ ואדע כתיב ואדעה קרי : ואת הארץ ה׳ מסר פרשת וישלח : ושמעון ד׳ וסי׳ יוסף איננו ׳ בני לאה ׳ בראובן ׳ ובערי מנשה ואפרים :

הקרת ל׳ חס׳ רחס׳ ויתר מ״ל הקורות והספ׳ רו״ה

בעל הטורים

עשה אלהים ב׳ במסרה אשר עשה אלהים לנו ׳ ואידך אשר עשה אלהים לברעה ולמצרי׳ ׳ ולכו ׳ ג׳ במסורת ואת רעבון בתיכם קחו ולכו ׳ גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו ׳ ואור לכם ולכו ׳ תלמד שהרשה אותם להוליך צאן ובקר אף על פי שאין ווצאה תמכרים וזהו גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו ואמר להם שלא יבאו אלא בכי טוב ׳ וזהו ואור לכם ולכו : בולנה

לא ירד בני עמכם, לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: כאשר כלו לאכל, יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית: כאשר כלו, כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו: העד העיד, לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים וכן העדותי באבותיכם רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם, לא תראוני בלא אחיכם אתכם ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: לנו ולמולדתנו, למשפחותנו, ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו: ונגד לו, שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה, על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר, אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש אח' מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: ונחיה, נצנצה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות, ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: והצגתיו לפניך, שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים, לעולם הבא: לולא התמהמהנו, על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: איפא לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומ' אני זאת עשו: מזמרת הארץ, מתרגם מדמשבח בארע' שהכל מזמרין עליו כשהוא בא לעולם: נכאת, שעוה: בטנים, לא ידעתי מה הם ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פיסטקי"אש ודומה לי שהן אפרסקים: וכסף משנה, פי שנים כראשון: קחו בידכם, לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא, שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: ואל שדי, מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם, אל שדי שדי במתנת רחמיו ושדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו, ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי, צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימן: ושלח

כלנה ב' וסי' עלי היו, ואת עלית: ואת בנימן ד' וסי' אחי יוסף לא שלח, ואל שדי יתן, ואת בנימן תקחו, משנה כסף לקחו: תמית ב' וסי' את שני בני, ופתה תמית קנאה: וקראהו ד' זוגין מן ב"ב קדמא' מפיק א' ותניי' לא מפיקא' וסי' וקראהו, לא ירד בני עמכם, וקראהו, ולקחתם גם את זה, משל, וממטהו אשר, דיהושע,

ואת־בנימן תקחו עלי היו כלנה: ויאמר ראובן אל־אביו לאמר את־שני בני תמית אם־לא אביאנו אליך תנה אתו על־ידי ואני אשיבנו אליך: ויאמר לא־ירד בני עמכם כי־אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו־בה והורדתם את־שיבתי ביגון שאולה: והרעב כבד בארץ: ויהי כאשר כלו לאכל את־השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם אביהם שבו שברו־לנו מעט־אכל: ויאמר אליו יהודה לאמר העד העד בנו האיש לאמר לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם: אם־ישך משלח את־אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל: ואם־אינך משלח לא נרד כי־האיש אמר אלינו לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח: ויאמרו שאול שאל־האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח ונגד־לו על־פי הדברים האלה הידוע נדע כי יאמר הורידו את־אחיכם: ויאמר יהודה אל־ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם־אנחנו גם־אתה גם־טפנו: אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם־לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל־הימים: כי לולא התמהמהנו כי־עתה שבנו זה פעמים: ויאמר אלהם ישראל אביהם אם־כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים: וכסף משנה קחו בידכם ואת־הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם אולי משגה הוא: ואת־אחיכם קחו וקומו שובו אל־האיש: ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש

ויות־בנימן תדברון עלי הואת כולהן: ואמר ראובן לאבוהי למימר ית־תרין בני תמית אם לא איתניה לך הב יתיה על־ידי ואנא אתיביניה לך: ואמר לא יחות ברי עמכון ארי־אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדונא לשאול: וכפנא תקיף בארעא: והוה כד שציאו למיכל ית־עיבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו־לנא זעיר־עיבורא: ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא־תחזון אפי אילהין כד־אחוכון עמכון: אם איתך משלח ית־אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עיבורא: ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא־תחזון אפי אלהן כד־אחוכון עמכון: ואמר ישראל למא אבאשתון לי לחואה לגברא העד לכון אחא: ואמרו שאלא שאיל־גברא לנא ולילדותנא למימר העד־כען אבוכון קיים האית לכון אחא וחוינא ליה על־מימר פתגמיא האילין המידע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית־אחוכון: ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל וניחי ולא נמות אף־אנחנא אף־את אף־טפלנא: אנא מערבנא־ביה מן־ידי תבעיניה אם לא איתיניה לך ואקימיניה קדמך ואיהי חטי לך כל־יומיא: ארי אלולא־פון ברא איתעכבנא ארי־כען תבנא דנן תרתין זמנין: ואמר להון ישראל אבוהון אם־כן הוא דא עיבידו סבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרובתא זער קטף וזעיר דבש שעף ולטום בוטנין ושגדין: וכספא על־חד־תרין סבו בידכון וית־כספא דאיתותב בפום טועניכון תתיבו בידכון דילמא שלו הוא: וית־אחוכון דברו וקומו תובו לות־גברא: ואל שדי יתן לכון רחמין קדם גברא

אבן עזרא

כלנה, כל הצרות האלה: וי"א כי פי' תמית תענים ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם וכלל הדברי אילו היה מדבר כנוכה לא היה יעקב מאחרים: גם אנחנו, דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה: זאת עשו, זאת העצה: מזמרת הארץ, כל דבר משובח מגזרת זמירות: צרי ונכאת, כבר פירשתים: בטנים, אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים. משנה, שני: משנה, משמות בעלי הה"א, וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה: כאשר

מסרה

משל, וממטה אשר, דד"ה, הבארתי, צלק העמוני בארי, דשמואל, הברתי, חברו דד"ה, וירפא את שבר בת עמי על, קדמא', וירפו את שבר, תניי' ותרויהון בירמיה: העד ד' חס' בליש וסי' העד העד בנו האיש, ואעד בך לאמר, ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך, ויעדהו אנשי בליעל את נבות: נרדה ג' וסי' הבה נרדה ונבלה, נרדה ונשברה, ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה: ויאמרו ב' בטעם פזר וסי' שאל שאל האיש, הנה חג יי' בשלה, וא' ואמרתם זבח, וא' ואמרנו, והיה כי יאמרו אלינו, וא' ואומר ראיתי והנה מנורת, וא' ואומרה, גם חצני נערתי ואמרה ככרה ינער האלהים: שאול ב' בקרי' וסי' שאול שאל האיש לנו, שאול ישאלו באבל וכן התמו, וא' ושאול לו באלהים: לאיש לב' מסר במס' רבתא: הידוע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הידע נדע, חס' כי כל נבל ימלא יין מלא, ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלים מלך, חס' ויש חילוק במסרה כי י"א הידוע דאור' מלא ושאר' חס' וי"א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי"א כי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהון מלאים וכך ראיתי בספר קדמון מדויק ובתיקון ס"ת ראיתי הידוע דאוריתא מל' ובתיקון ס"ת אחר חסר, וי"א כי שלשתן מלאים: אל ישראל ז' מסר פרשת ויחי: שלחה ו' מסר בשמואל א' סימן י"ו: הביאתיו והביאתיו ד' ב' מל' וב' חס' וסי' אם לא אביאנו, ועבדי כלב, והביאותיו ונראה שם, הביאותיו והצליח דרכו, ב' בתרא' מלאים: לולא ד' כתי' א' וסי' כי לולא התמהמהנו, לולא חרשתם, לולא דברתי כי אז, לולא האמנתי לראו': ואת הכסף ד' וסי' המושב בפי אמתחיכם, אך את האהב, ויקח יהושע את עכן בן זרח, ותשלם כל המלאכה, דד"ה:

בעל הטורים

כולנה, שמים בתחל' הכא ואיד' ואת עלית על כולנה לומר שאלו על בניה עלה של כל הצע' שנצטער יותר משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג' פעמים ואחריכן תיכות אעב"י שאין כתם ים כיון: ד"א כלנה, כתיב חסר שעלי מטל תיזק כסותיה שהם כלותי: תמית ב' במסור' את ב' בני תמית ופותה תמית קנאה, דורש אותו במדרש: בערת קרח רכתיב בהון קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם שסביל שאת שני בני תמית שנתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם את שני בניותשני דתן ואבירם: נרדה שנים במסרה נרדה ונשברה לך אוכל נרדה ונבלה שם שפתם: נרדה אחרי פלשתים לילה שאמר אם ישך משלח נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למהר הדבר כמו התם מרד לילה וגם רמז למה שדרשו שידדו להרוג ארץ מצרים כדכתיב נרדה ונבלה שם שפתם. על פי שנים נחם על פי הדברים: על פי שנים עדים שהוצרכנו להגיד לו: על פי הדברים האלה כי אלו היו עדים ברבר: לך כל בניה העולם הזה ולבא: כי עתה שבנו זה: ב"ת שם בן ארבע לומר שהשם אלוה לגדיקים: מעט צרי ומעט דבש ו' מינים הביאו לו תנא' כנגד ו' בני הגבירות כל אחד מין א': ומטה

ושלח לכם ׳ ויפטר לכון כתרגו׳ יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם ׳ זה שמעון: אחר ׳ רוח הקדש נזרקה בו לרבות יוסף: ואני ׳ עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי ׳ מיוסף ומשמעון: שכלתי ׳ מבנימין: ואת בנימין ׳ מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר המקח בהנהג׳ הדברים מתרגמינן ודבר: וטבח טבח והכן ׳ כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין וטבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים ׳ זה מתורג׳ בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע״ז די״זנר ויש הרבה בתלמוד שריא לכלבא שירותיה בבצע אבולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: ויראו האנשים ׳ כתוב הוא בשני יוד״ין ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף ׳ ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: ויראו ׳ שאין זה אלא לאספם אל משמ׳: אנחנו מובאים ׳ אל תוך הבית הזה: להתגולל ׳ להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואנקלוס מתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמי׳ עלילו׳ דברי׳ תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקר׳ ולהתגולל שתרגום לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב והצב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: בי ארני ׳ לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו ׳ ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: אלהיכם ׳ בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: ויבא האיש ׳ הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפין אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: ויכינו ׳ הזמינו עטרוה בכלים נאים: הביתה ׳ מפרוזדור לטרקלין: ויקדו וישתחוו ׳ על שאלת שלום׳ קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ: אלהים

ירידה מצרים ד׳ בליש׳ וסי׳ ויעמדו לפני יוסף׳ ויעק׳ ובניו ירדו מצרי׳ הוי הירדים מצרי׳ לעזרה׳ ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו׳ ושארא מצרימה: על ביתו ח׳ וסי׳ וימצא יוסף חן׳ וירא יוסף אתם׳ ויצו את אשר על׳ הם יצאו את העיר׳ וילך אלקנה הרמתה׳ הראית כי נכנע אחאב׳ וילך מלך ישראל על ביתו סר׳

ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי: ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימין ויקמו וירדו מצרים ויעמדו לפני יוסף: וירא יוסף אתם את בנימין ויאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים: ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף: וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו: ויגשו אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית: ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל: ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו: וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו: ויאמר שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיכם כספכם בא אלי ויוצא אלהם את שמעון: ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמריהם: ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם: ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו ארצה: וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי: ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו: וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו ויאמר

ויפטר לכון ית אחוכון אוחרנא וית בנימן ואנא כמא דאתכלית תכולית: ונסיבו גבריא ית תקרובתא הדא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון וית בנימן וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: וחזא יוסף עמהון ית בנימן ואמר לדממנא על ביתיה אעיל ית גבריא לביתא וכוס נכסתא ואתקן ארי עמי יכלון גבריא בשירותא: ועבד גברא כמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף: ודחילו גבריא ארי איתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאיתותב בטוענא בקדמיתא אנחנא מיתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין וית חמרנא: וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתא: ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עבורא: והוה כד אתינא לבית מבתא ופתחנא ית טוענא והא כסף גבר בפום טוניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: וכספא אוחרנא אחתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטוענא: ואמר שלם לכון לא תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימן בטועניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו ריגליהון ויהב כיסתא לחמריהון: ואתקינו ית תקרובתא עד דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן אכלין לחמא: ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית תקרובתא די בידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד כען קיים: ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קיים וכרעו וסגידו: וזקף עינוהי וחזא ית בנימן אחוהי בר אמיה ואמר

אבן עזרא

כאשר שכלתי ׳ במות יוסף אחשב כי שכלתי מהכל: להתגולל ׳ מגזר׳ בגלל הדבר: ולהתנפל כאדם שיתנפל מעצמו על אחר ויאמ׳ לו אתה הפלתני: בי ׳ לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קצרה כמו בי אדני העון וטעם עון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה כי מה שתרצה ותשמעני: נתן לכם מטמון ׳ יתכן שהיה לאדם מטמון בבירו ושכחו כאש׳ שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי: ביתה יוסף ׳ כמשפט הלשון אל בית יוסף: השלום אביכם הזקן ׳ שם תחת שם התואר והיא דרך קצרה כאילו אמ׳ השלום לאביכם וכן אתה שלום: ויקדו׳ שמו הקדקד בארץ ובבר השתחוו: אלהים

בעל הטורים

משנה ב׳ במסורת ויקחו משנה כסף ׳ ומשנה שברון ׳ לומר לך קל וחומר מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כ״ש שעתידין האומות לשלם כל הכסף שלוקחים מישראל כפלי כפלים: יחנך

מסרה

ישען על ביתו: הבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ הבא את האנשים ׳ הבא נא ידך בחיקך ׳ לך הביא העיר ׳ בתרא מלא: וטבח א״ב א׳ ט׳ וא׳ וט׳ וסי׳ במסר׳ רבתא: בצהרים י״ב מסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״ח: ולקחת ד׳ רפי׳ מסר פרש׳ ויצא: ויוצא י״ב מלאי׳ מסר במס׳ רבת׳: ויביאו ב׳ דגשי׳ וסי׳ ויביאו לו את המנחה ׳ ויביאו לנו כיד אלהינו ׳ ואפס לו לנו ׳ ויביאו לו׳ מסר במס׳ רבת׳: וישא עיניו ה׳ חס׳ את וסי׳ מסר פרשת וירא:

וישא עיניו ה׳ חס׳ את

אלהים יחנך בני · בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימן עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה : כי נכמרו רחמיו · שאלו יש לך אח מאם אמר לו אחד היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו׳ אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו · בלע שנבלע בין האומות · בכר שהיה בכור לאמי · אשבאל ששבאו אל · גרא שנתגייר באכסניא · ונעמן שהיה נעים ביותר · אחי וראש אחי היה וראשי היה · מופים מפי אבי למד · וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו · וארד שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו : נכמרו נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ : ויתאפק · נתאמץ והוא לשון אפיקי מגיני חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה : כי תועבה הוא · דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר : הבכור כבכורתו · מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולן בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם כיון שהגיע לבנימן אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי : משאות · מנות : חמש ידות · חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים : וישכרו עמו · ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו : גביעי · כוס ארוך וקורין לו מדירש : חלילה לעבדיך · חולין הוא לנו לשון גנאי ותרגום חס לעבדך חס מאת הקב״ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בתלמוד חס ושלום : הן כסף אשר מצאנו · זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה וכלן מנויין בבראשית רבה : גם עתה · אף זו מן הדין כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפשים אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד : בגדול

חזה ד׳ רפי׳ וסי׳ הזה אחיכם הקטן · הזה יבא אל ביתי · הזה האיש מרגיז הארץ · אי זה יכשר הזה או זה : יחנך ב׳ וסי׳ אלהים יחנך בני · חנון יחנך לקול זעקך : נכמרו ג׳ וסי׳ וימהר יוסף כי נכמרו · כי נכמרו רחמיה · יחד נכמרו ניחומי : ויתאפק ב׳ וסי׳ שימו לחם · ויתאפק המן : שימו כולם מלאי׳ במ״א חס׳ וסי׳ ושמו בכליכם :

הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני : וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה : וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם : וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים : וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כצעירתו ויתמהו האנשים איש אל רעהו : וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו : ויצו את אשר על ביתו לאמר מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף איש בפי אמתחתו : ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר : הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם : הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה : הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם : וישגם וידבר אלהם את הדברים האלה : ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה : הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב : אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים : ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים : וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו :

הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי : ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועל לאדרון בית משכבא ובכא תמן : ואסחי אפוהי ונפק ואתחסין ואמר שוו לחמא : ושויאו ליה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עבראי לחמא ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין : ואסחרו קדמוהי רבא כרבותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גבריא גבר לחבריה : ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיאו ורויאו עמיה : ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמא די יכלין למטען ושו כסף גבר בפום טועניה : וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל : צפרא נהר וגבריא אתפטרו אינון וחמריהון : אינון נפקו ית קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדוף בתר גבריא ותדביקינון ותימר להון למא אשלמתון בישתא חלף טבתא : הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאישתון די עבדתון : ואדביקינון ומליל עמהון ית פתגמיא האלין : ואמרו ליה למא ימליל רבוני כפתגמיא האלין חס לעבדך מלמעבד כפתגמא הדין : הא כספא די אשכחנא בפום טוענא אתיבנהי לך מארעא דכנען ואיכדין ניגנוב מבית רבונך מנין דכסף או מנין דדהב : די ישתכח עימיה מעבדך יתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין : ואמר אף כען כפתגמיכון כן הוא די ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין : ואוחיאו ואחיתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה : ובלש

ד׳ רפי׳ · ג׳ כמו׳ חס · ג׳ · יח׳ פס׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ ב׳ חס׳ ב׳ מלא׳ · ב׳ · ל׳ פתחי׳ · ב׳ · ח׳ · ל׳ ונמ׳ ב׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · יח׳ גל׳ ביתו · ה׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ זקף קמ׳ ובתריו ב׳ חס׳ ל׳

מד משאת ב׳ וחד ליש׳ · יחנך ב׳ לקול זעקך

אבן עזרא

אלהים יחנך · אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון : כי נכמרו · בערו ויקדו וכן עורנו כתנור נכמרו : וישא משאות · דורון : ידות · חלקים : ממשאות כלם · מדורון כל א׳ מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק : גביעי · כוס : והוא נחש ינחש בו · הוא נכה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים · כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו · ויאמר ר׳ יונה כי פי׳ בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו ·

נס

מסרה

וישימו כולם מלאים במ״ד חסרי׳ אבנים גדלות · את ארון יי׳ אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים · דמלכים : ולהם ח׳ מסר פרשת נח : והצעיר ב׳ וסי׳ והצעיר כצערתו · הקטן יהיה לאלף : כצערתו ב׳ חסרים בליש׳ וסי׳ וישבו לפניו הבכור · ומשפחת הצערה : משאת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וישא משאת מאת פניו ב׳ בו וחסרי׳ · למשאו אתה משרשיה · משאות שוא ומדוחים · ב׳ בתר׳ מלאים : ותרב ב׳ וסי׳ ותרב משאת בנימן · ותרב חכמת שלמה : משאת ו׳ פתחין וסי׳ ותרב משאת בנימן · להעלותם משאת העשן מן העיר · ותצא אחריו משאות המלך · ויקרא המלך ליהוידע · ויתנו קול ביהודה · תכון תפלתי קטרת לפניך · וחד ומשאת בר תקחו ממנו : מלא ח׳ דגש מסר פרשת ויצא : ושים ט׳ מסר פרש׳ בשלח : שברו ד׳ זוגין בתרי ליש׳ וראשון ש׳ וסי׳ שברו · ואת גביעי גביע הכסף · ויהי כשמוע גדעון · שירו · וידב׳ שלש אלפי׳ · יומם יצוה יי׳ חסדו · שונים · ירא את יי׳ בני ומלך · והשקות בכלי זהב · שפרה · אשר שם האחת שפרה · ברוחו שמים : וישגם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וישגם וידבר אליהם · ארדף אחרי הגדוד הזה · פן ימהר · והשגנו׳ וישגו את צדקיהו · דמלכים · וקדמא׳ דירמיה : כדבריכם ג׳ וסי׳ ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא · ותאמר כדבריכם כן הוא · הנני מתפלל אל יי׳ אלהיכם כדבריכם ·

בעל הטורים

יחנך ב׳ במסור׳ הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך זהו שיש במדרש ששאל במה בני יש לך ומה שמם ואמר לו שכלם קרא שמות על שם הצרות שאירעו לאחיו נזהר לקול זעקך שאמר לו שהיה מנטער אחיו נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני · ויתאפק שנים במסו׳ הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו · זה הכא תחלה בצער וסופו שמחה כ בשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה בצער וסופו שמחה וששון ליהודים · והצעיר שנים במסו׳ והצעיר כצעירתו · והצעיר לגוי עצום · בנימן שהיה בצער עשאו גדול מכלם כדכתיב ותרב משאת בנימן ממשאת כלם ומשאת שנים במסו׳ · ישא משאות משאו׳ · שוא ומדוחים · כדאית׳ במדרש שהיה מכה בגביע · ואומר פלוני ופלוני אחים אחד יושב ביחד ואני אין לי אח ואחי ובנימן אין לו אח ואחיו נשב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים : פרשת

בגדול החל · שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: ויעמס איש על חמורו · בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה · מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהיא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: עודנו שם · שהיה ממתין להם: הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו׳ · הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: האלהים מצא · יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק · לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד״י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי״ת במקום תי״ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר · אמונים הצטיידנו אותו מגזרת צידה לדרך ותיבה שתחלת׳ סמ״ך כשהי׳ מתפעלת הת״יו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב · מסתכל הוית בקרניא ויסתמר חקות עמרי מגזיר שמר וסר מרע משתולל מגזר׳ מוליך יועצים שולל משתולל בעמי מגזרת דרך לא סלולה:

חסלת ויהי מקץ:

ויגש אליו · דבר באזני אדוני · יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך · מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה · דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עיניך עליו · דבר אחר כי כמוך כפרע׳ אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך · אדוני שאל את עבדיו · מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה · בתך היינו מבקשי׳ או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר: ואחיו מת · מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו · מאותה האם אין לו עוד אח: ועזב את אביו ומת · אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: וקרהו

אבן עזרא

גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים ור״א כי הגביע היה מצוייר ובו היה משתכל לפני א זיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו · טי״ת נצטדק תחת תי״ו התפעל בעבור הצד״י: האלהי׳ מצא · על דרך משל כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו ו והיום נמצא · או יהיה פי׳ עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

ויגש

כי כמוך כפרעה אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפי״ן ש שהן זה אחר זה כמו כעמי כעמך והיא דרך קצרה: אב זקן · כי הגדול שבכולם הוא בן מ״ה שנים ויתכן להיות א אביהם בחור: ואשימה עיני עליו · שאראה אותו: ועזב את אביו ומת · ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם ש הכרע כמו וישלוף נעלו ונת עמהם: אך

ויחפש ב׳ בטעם זקף גדול וסי׳ ולא מצא׳ ב גדל החל׳ וימצא ז׳ וסי׳ הגביע · ויבקש הדבר · וימצא כתו׳ וימצא צובני הכהנים · עזרא · וימצא בהם גבורי חיל · ד״ה · ויבקשוהו וימצא להם: העירה ט״ח לשון קריה וא׳ לשון עורה מסר ביהושע גבי יריחו: ויאמ׳ להם חד מן כ״ב מסור במס׳ רבת׳: הננו ג׳ דגשי׳ בתור׳ וסי׳ הננו

וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן: וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה: וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה: וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי: וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֺן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ: וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם:

קמ״ו · יחזקי״הו · אמצי״ה · יהיה לי עב״ד · סימן · ותיבות אלפים כ״ה:

וּבְלַשׁ בְּרַבָּא שָׁרִי וּבִזְעֵירָא שֵׁיצִי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בְּטוֹעֲנָא דְבִנְיָמִן: וּבְזַעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל חֲמָרֵיהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא: וְעַל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי עַל אַרְעָא: וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה עוֹבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי בַדָּקָא מְבַדֵּק גַּבְרָא דִּי כְוָתִי: וַאֲמַר יְהוּדָה מַה נֵּימַר לְרִבּוֹנִי מַה נְּמַלֵּיל וּמַה נִּזְכֵּי מִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּכַח יָת חוֹבָא בְּעַבְדָּךְ הָא אֲנַחְנָא עַבְדִּין לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא אַף דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ: וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא גַּבְרָא דִּי אִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן סַקוּ לִשְׁלָם לְוָת אֲבוּכוֹן:

פרשה

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה: אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח: וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ: וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו: וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת: וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי: וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי:

פרשה

וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּיל כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי כְפַרְעֹה כֵּן אַתְּ: רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת עַבְדּוֹהִי לְמֵימַר הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אֲחָא: וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לַנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סֵיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים לֵיהּ: וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי וְאֶשַׁוֵּי עֵינִי עֲלוֹהִי: וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא יִכּוֹל עוּלֵימָא לְמִשְׁבַּק יָת אֲבוּהִי וְאִם יִשְׁבּוֹק יָת אֲבוּהִי יְמוּת: וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם לָא יֵחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִחְזֵי אַפָּי: וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוֵּינָא לֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי רִבּוֹנִי:

עבדים לאדני · הננו לך לעבדים · הננו ועלינו: עבד ב׳ קמץ בזקף וסי׳ אשר ימצא אתו · האיש אשר נמצא הגביע בידו: בי אדני ז׳ וסי׳ ירד ירדנו · ויגש אליו · אל נא תשת עלינו חטאת · ויש יי׳ עמנו · אני והאשה הנצבת · אני והאשה הזאת ישבת · תנו לה את הילוד החי: וילד ב׳ וסי׳ וילד לחבורתי · וילד זקונים: אמו דקדי׳ לאביו ג׳ וסי׳ ויותר הוא לבדו לאמו · איש אמו ואביו תיראו · כי אם לשארו: ויותר ב׳ וסי׳ יעקב לבדו · הוא לבדו: ואביו ט׳ מסר פרש׳ וישלח: אהבו ד׳ וסי׳ ואביו אהבו · כי אהבת נפשו אהבו · ותקרא את שמו שלמה: יי׳ אהבו יעשה חפצו: עיני כ״ט מסור במס׳ רבת׳: עלינו ב׳ וסי׳ ויהי כי עלינו · לאסר את שמשון:

בעל הטורים

פרשת ויגש

ויגש אליו · בגימטריא זהו להלחם עם יוסף · ובגימטריא גם לכנס לפייסו דלשלשה דברים נכנס · ואל יחר שנים במסורת ואל יחר אפך בעבדך ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם · ודרשינן מלמד שנפתנו פניהם בקדרה · כי על מי היה להם לחרות הכא נמי אמר לו יהודה אל יפתנו פניך בריך אני לדבר מעט · כמוך כפרעה · בגימטריא כך את אל · ויגש אליו יהודה סופי תיבות שוה שאמר לו אני · שוה לך · שכיון שאתה מלך גם אני מלך · ועל זה דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו · כי אדוני · בידו כי עשה את שתרבה והנער יעל עם אחיו · היש לכם אב או אח · ועל אחם לא שאל כי ידע שכבר מתה · וילד ב׳ במסורת הכא וילד זקונים קטן ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי שלא בניח לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב בפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי אי אפשר להם לחיות זה בלא זה · וילד זקונים חסר שומר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר · ויותר ב׳ במסור הכא ויותר הוא לבדו ואידך ויותר יעקב לבדו מה התם מלחמה דכתי׳ ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה · לא תוסיפון לראות פני שכל במסרה הכא ואידך לא תוסיפון לשוב בדרך עוד הזה שאמר להם וכאידי שלא תראו את עוד פני אלא בכל הדרך לא תוסיפו לשוב עוד · · קשורה בגימ׳ תורה · שלמד משום תורה: והורדתם

וקרהו אסון׳ שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו׳ עכשו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שכלפתם מתו
ביום אחד: והיה כראותו כי אין הנער ומת׳ אביו מצרתו: כי עבדך ערב את הנער׳ ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כלם מבחוץ ואני נתקשרתי
בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות: ישב נא עבדך וגו׳ לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: להתאפק לכל הנצבי׳ לא היה יכול לסבול שיהיו
מצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישין בהודעו להם: וישמע בית פרעה׳ ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל
בית יהודה מיסנדס בלעז: כי נבהלו׳ מפני הבושה: גשו נא אלי׳ ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול: למחיה׳ להיות לכם למחיה: כי זה שנתים הרעב׳ עברו משני הרעב: לאב׳

ראיתיו ב׳ וסי׳ ולא ראיתיו עד הנה׳ האומר לאביו ולאמו׳ וחד וראיתיו מגיע אל האיל: ולקחתם ו׳ וסי׳ גם את זה׳ ולקחתם אגדת אזוב׳ ולקחתם לכם ביום הראשון׳ והתחזקתם ולקחתם׳ ולקחתם את ארוני׳׳ ולקחתם מן החרם: שאלה ט׳ חס׳ מסור פרשת וישב: ונפשו ח׳ וסי׳ קשורה בנפשו׳ ונפשו לא חיה׳

כח וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃ וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃ א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ ה וְעַתָּה אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃
כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃
וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה

וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עִיבוּרָא׃ וַאֲמַרְנָא לָא נִיכּוֹל לְמֵיחַת אִם אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֵיחוֹת אֲרֵי לָא נִיכּוֹל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃ וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְּרֵין יְלֵידַת לִי אִתְּתִי׃ וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵיהּ עַד כְּעָן׃ וְתִדְבְּרוּן אַף יָת דֵּין מִן קֳדָמַי וִיעָרְעִינֵיהּ מוֹתָא וְתַחְתּוּן יָת שֵׂיבְתִי בְּבִישְׁתָא לִשְׁאוֹל׃ וּכְעַן כְּמֵיתַי לְוַת עַבְדָּךְ אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ׃ וִיהֵי כַּד יְחֱזֵי אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יָת שֵׂיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל׃ אֲרֵי עַבְדָּךְ מְעָרֵב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא לְמֵימַר אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וָאֱהֵי חָטֵי לְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא׃ וּכְעַן יְתִיב כְּעַן עַבְדָּךְ חֲלַף עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי׃ אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוַת אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמִּי דִּילְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתָא דְּתַשְׁכַּח יָת אַבָּא׃
וְלָא יְכֵיל יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא לְכֹל דְּקָיְמִין עִלּוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְלָא קָם אֱנָשׁ עִמֵּיהּ כַּד אִתְיְדַע יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי׃
וִיהַב יָת קָלֵיהּ בִּבְכִיתָא וּשְׁמַעוּ מִצְרָאֵי וּשְׁמַע אֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה׃ וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּם וְלָא יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא יָתֵיהּ פִּתְגָם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דְּזַבֵּינְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם׃ וּכְעַן לָא תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי זַבֵּינְתּוּן יָתִי הָלְכָא אֲרֵי לְקִיּוּמָא שַׁלְחַנִי יְיָ לִקְדָמֵיכוֹן׃ אֲרֵי דְנָן תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חָמֵשׁ שְׁנִין דְּלֵית זְרוֹעָא וַחֲצָדָא׃ וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁאָרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָּמָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבְּתָא׃ וּכְעַן לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי הָלְכָא

אבן עזרא

אך טרוף טורף׳ והפך כי לא ראיתיו עד הנה: להתאפק׳ לסבול: לכל הנצבים עליו׳
טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם: בבכי׳ במקום הפסקה וכמוהו ראה עני: כי

מסרה

ונפשו מאכל תאוה׳ ונפשו אותה ויעש׳ ונפשו משאול תציל׳ ונפשו עליו תאבל׳ ונפשו לא תשבע מן הטובה׳ ונפשו שוקקה: קשורה ב׳ וסימ׳ ונפשו קשורה׳ אולת קשורה בלב נער: כראתו ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ והיה כראותו כי אין הנער׳ כראותו וימיתהו במגדו בתרא מלא: ערב ה׳ פתחין וסי׳ כי עבדך ערב את הנער׳ כי מי הוא זה ערב את לבו׳ רע ירוע כי ערב זר׳ לקח בגדו כי ערב׳ וחברו׳ קח בגדו כי ערב זר: ברע ג׳ קמץ וסי׳ פן אראה׳ בטרם ידע הנער׳ וחברו: ולא עמד ג׳ וסי׳ בהתודע׳ ולא עמד איש בפניהם דיהושע׳ ויוצא מנחם את הכסף׳ בבכי ו׳ וסימ׳ ויתן את קלו בבכי׳ בבכי יעלה בו׳ בבכי יעזר׳ בבכי יעלה בכי׳ בבכי יבאו׳ ושקויי בבכי מסכתי: ועתה אל תעצבו ה׳ מלין בתרי טעמי וסי׳ ועת׳ אל תעצבו׳ אנא חטא העם הזה׳ ואסער על כל הגוים׳ ואי לו האחד שיפול וישם לדניאל בלטשאצר: ואל יחר ב׳ וסי׳ ויגש אליו יהודה׳ ועתה אל תעצבו: וקציר א״ב מן כ״ב ותרויהון בספרא וסי׳ במ׳ רבתא: ולהחיות ג׳ ומלאים וסי׳ לכם לפליטה גדולה׳ האלהים אני להמית ולהחיות׳ ולהחיות לב נדבאים: כי

בעל הטורים

והורדתם ב׳ במסר׳ והורדתם את שבתי׳ והורדתם את אבי הנה׳ משל לפרה שאינה רוצה ליכנס לפתיט׳ הכניסו את ולדה והיא נכנסת׳ כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד׳ קשורה ב׳ במס׳ הכא ואידך אולת קשורה בלב נער שהוא נער׳ ואף אם לקח הנביא מפני אולתו שקשורה בו אי נמי מפני שאולתו קשורה צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לתקנו׳ וקציר ב׳ במסרה הכא אשר אין חריש וקציר׳ ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקו׳ זרע וקציר כא ישבותו על כן אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבותו זרע וקציר וכשיזרעו יקצורו וכאן לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור על כן אמר חריש וקציר ולא אמר זרע וקציר: רדה

מה

ולא ראיתיו ל׳ וחד לא ראיתיו׳

תעצבו ה מלין בתרי טעמי

לאב · חבר ופטרון : ועלו אל אבי · ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות : פן תורש · דלמא תתמסכן לשון מורים ומעשיר : והנה עיניכם רואות · בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש : ועיני אחי בנימן · השוה את כלם יחד לומר כשם שאין לי שנאה על בנימן אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם : ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך · על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימן וסופן ליחרב : ובנימן בכה על צואריו · על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב : ואחרי כן · מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם : דברו אחיו אתו · שמתחלה היו בושים ממנו : והקול נשמע בית פרעה · כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש : טענו את בעירכם · תבואה : את טוב ארץ מצרים · ארץ גושן ניבא ואינו יודע מה ניבא שסופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים : חלב הארץ · כל חלב לשון מיטב הוא : ואתה צויתה · מפי לומר להם : זאת עשו · כך אמור להם שברשותי הוא : שלח כזאת · כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו׳ : מטוב מצרי׳ · מצינו בתלמוד ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו : ומדרש אגדה גריסין של פול : בר ולחם · כתרגומו : ומזון · ליפתן : אל תרגזו בדרך · אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך · דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר · ולפי פשוטו של מקרא יש לומ׳ לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו : וכי

ודקל ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ׳ל ודין חד מן ו׳ חסרים בלי׳ ·

פ׳ האלהים ו׳ מסר בקהלת סימן ה׳ : מהרו ד׳ וסי׳ ועלו אל אבי · מהרו עשו כמני · מהרו את המן לעשות · מהרו ללכת פן ימהר : רדה ב׳ וסי׳ רדה אלי אל תעמוד · רדה והשכבה את ערלים : פן תורש ב׳ וסי׳ פן תורש אתה וביתך · ל׳ תאהב שנה פן תורש : ועיני ל׳ מסר באיוב ס״א : המדבר ד׳ וסי׳ כי פי המדב׳ אליכם :

כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃ וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃ וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃ וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃ וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃ וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃ לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ

אלהן מן קדם יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל אנש ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים׃ אוחו וסקו לות אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל מצראי חות לותי לא תתעכב׃ ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך וענך ותורך וכל די לך׃ ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא דילמא תתמסכן את ואנש ביתך וכל די לך׃ והא עיניכון חזין ועיני אחי בנימין ארי כלישנכון אנא ממלל עמכון׃ ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הלכא׃ ונפל על צוארי בנימין אחוהי ובכא ובנימין בכא על צואריה׃ ונשיק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה׃ וקלא אשתמע בית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי׃ ואמר פרעה ליוסף אמר לאחך דא עבידו טעינו ית בעירכון ואיזילו אובילו לארעא דכנען׃ ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואיתו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא׃ ואת מפקד דא עבידו סבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפלכון ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון׃ ועיניכון לא תחוס על מניכון ארי טוב כל ארעא דמצרים דילכון הוא׃ ועבדו כן בני ישראל ויהב להון יוסף עגלן על מימרא דפרעה ויהב להון זוודין לאורחא׃ לכלהון יהב לגבר איצטלן דלבושין ולבנימין יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמשא איצטלן דלבושין׃ ולאבוהי שלח כדין עסרא חמרין טעינין מטוב מצרים ועסר אתנן טעינן עיבור ולחם וזוודין לאבוהי לאורחא׃ ושלח ית אחוהי ואזלו ואמר להון לא תתנצון באורחא׃ וסליקו ממצרים ואתו

אבן עזרא

כי האלהים · שלחני : לאב · טעמו למורה וכן אבי כל תופש : פן תורש · כמו תכרת וכן להוריש גוים : כי פי · ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה״א הנעלם ליו״ד נעלם כמו כי פי צדיק גם כן לשון רבים ופי רשעים ובהתחבר זה הי״ור עם יו״ר סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם בלא מליץ : צואר · ימצ׳ לשון רבים ויחיד ועם תוספת נו״ן אכן האל״ף לא נעדר : טענו · שימו משא ומטועני חרב קרוב ממנו : בעירכם · בהמתכם וכן אנחנו ובעירנו : חלב הארץ · כמו שומן : חליפות שמלות · מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים · וטעם כזאת מאליכות שמלות מהטובות שהיו במצרים : בר · דגן : ולחם · כמשמעו : ומזון · אגוזים ופול ועדשים ודוחן וכסמין ותאנים וצמוקי׳ ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורה · וטעם אל תרגזו שישעו איש על אחיו בעבור מכירתו : ויפג

מסרה

המדבר אליך והבאתו אלי · כי אני הוא המדבר · ויאמר אחד קדוש : והקל ו׳ חס׳ בליש׳ מסר פרשת תולדת : עלהם חד מן י״ג חסרי׳ בתו׳ וסי׳ וינשק לכל אחיו׳ ויחן יוסף · ויכו שטרי בני ישר׳ · שלח העז׳ · כי בא סוס פרעה · וירם תולעים · ואתה תחזה · וביום פקדי ופקדתי · ועשה לפר כאשר עשה · על פי אהרן ובניו תהיה · ולבני קהת לא נתן · וישארו שני אנשים · וענק עמד עליהם : והקל נשמע ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסי׳ והקל נשמע בית פרע׳ · והקול נשמע עד למרחק׳ קדמ׳ חס׳ : ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסי׳ במסר׳ רבת׳ : תחס ב׳ חסרים וסי׳ ועינכם אל תחס על׳ · ולא לה אמ׳ באזני : צדה כל א׳ חס׳ וכל קריי׳ מ׳ל בם׳ב צדה חס׳ וסי׳ ויקחו את צדה העם בידם׳ לקחת צדה לעם : לכלם כל ליש׳ חס׳ במ׳א כי כולם ידעו אתי : חלפות ג׳ כ׳כ וסי׳ לכלם נתן לאיש קדמא׳ דפסוק · שלום אדני שלחני לאמר · ויצר ככרים כסף בשני חריטים · וב׳ כתי׳ חלפת וחמש חלפ׳ שמלו׳ יתבינ׳ דפסו׳ ושלשי׳ חלפת שמלות · קדמ׳ דשכשון · ושאר׳ מלאי׳ דמלאי׳ : ולאביו ג׳ וסי׳ שלח כזא׳ · לאמו ולאביו ו ולבנו · ולאביו לא הגיד : נשאת ב׳ חד חס׳ וחד מ׳ל וסי׳ ועשר אתנת נשאת · אבנ׳ תרשיש · בתר׳ מל׳ : ומזון ג׳ וסי׳ ומזון לאביו לדרך · ומזון לכולא ביה · וחברו :

בעל הטורים

רדה שנים במסורת הכא רדה אלי אל תעמוד ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי כוכב נבר שירד לגיהנם כלומר לך שסקול הגלות כנגד גיהנם : פן תורש ב׳ במסו׳ הכא ואידך אל תאהב שינה פן תורש · זה הוא שאמ׳ ודעי׳ תלבים כומה ללמדך כל הישן בבית המדר׳ תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שינה בבית המדרש פן תורש מתלמודך · וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא כאן אף לבית חובה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכלו ללמוד שם מפני הרעב · כי פי המדבר אליכם בגימ׳ בעגלה ערופה שסימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה · ומזון שני במסו׳ הכא בר ולחם ומזון לאביו ואידך ומזון לכולא ביה אף על פי שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שלא ומזון לכולם כלם : אל תרגזו ···

וכי הוא מושל׳ ואשר הוא מושל: ויפג לבו׳ נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה, וכמו אין הפוגות ורוחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: את כל דברי יוסף׳ סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב׳ שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: רב, לי׳ רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: בארה שבע׳ כמו לבאר שבע ה׳ בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק׳ חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: יעקב יעקב׳ לשון חבה: אל תירא מרדה מצרימה׳ לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: ואנכי אעלך׳ הבטיחו להיות נקבר בארץ: אשר רכשו בארץ כנען׳ אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי והוא אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: ובנות בניו׳ סרח בת אשר ויוכבד בת לוי: הבאים מצרימה׳ על שם השעה קורא להם הכתוב באים ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: בן הכנענית׳ בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה: בראשית רבה׳ אלה בני לאה׳ ואת דינה בתו׳ הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש׳ ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: בני

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסי׳ ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען׳ נחנו נעבור׳ ותרא אביגיל את דוד ותמהר׳ ותקד בת שבע אפים ארץ׳ ולא יפול צרור ארץ: ויגדו ד׳ חס מסר פרשת תולדת: העגלות ב׳ מלאים בתורה וסי׳ וירא את העגלות׳ את שתי העגלות: בארה ד׳ ג׳ מלעיל וא׳ מלרע וסי׳ ויבא בארה שבע׳ ומשם

ארץ כנען אל יעקב אביהם: ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם: וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם: ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות: ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק: ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני: ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם: אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך: ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו: ויקחו את מקניהם ואת רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו: בניו ובני בניו אתו בנתיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה: ס

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו בכר יעקב ראובן: ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרן וכרמי: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית: ובני לוי גרשון קהת ומררי: ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני פרץ חצרן וחמול: ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן: ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל: אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש: ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבן ערי וארודי ואראלי:

לארעא דכנען לות יעקב אבוהון: וחויאו ליה למימר עוד יוסף קים וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים והוה מליא פיגן על ליביה ארי לא הימין להון: ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף די מליל עמהון וחזא ית עגלתא דשלח יוסף למיטל יתיה ושרת רוח קודשא על יעקב אבוהון: ואמר ישראל סגי לי חדוא עד כען יוסף ברי קים איזיל ואחזיניה עד לא אמות: ונטל ישראל וכל דיליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוהי יצחק: ואמר יי לישראל בחזווא דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא: ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן: אנא אחות עימך למצרים ואנא אסקינך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך: וקם יעקב מבאר שבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למיטל יתיה: ודברו ית גיתיהון וית קנינהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמיה: בנוהי ובני בנוהי עמיה בנתיה ובנת בנוהי וכל זרעיה איתי עמיה למצרים: ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן: ובני ראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא: ובני לוי גרשון קהת ומררי: ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול: ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון: ובני זבולן סרד ואלון ויחלאל: אלין בני לאה די ילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתיה כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת: ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: ובני

אבן עזרא

ויפג לבו׳ מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי: רב עוד יוסף׳ רב לי זאת השמחה: מרדה׳ מקור והוא חסר הפ״א כמו אמר תנה הודך׳ וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל: ויוסף ישית ידו על עיניך׳ במותך כי כן מנהג החיים עם המתים: בנותיו׳ היא דינה לבדה׳ ויתכן שהיו לדינה שפחות קטנות גדלו עמה ובעבור בתו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנות בניו כי אחת היא: בן הכנענית׳ לעד כי כל השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם בני כנענית:

נעמן

בעל הטורים

ויגדו לו׳ חסר יו״ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו בעשרה ארבע פעמים כתוב עגלות בפרשה וד׳ פעמים כתוב עגלה ערופה שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופ׳ וירא את העגלות בגימטריא ראה כי בהלכת עגלה ערופ׳ ישר׳ במראות הלילה׳ ז׳ תגין בשין על שם כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו שבעה צרות ונוצל והם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון ובנימין׳ גם עלה כתי׳ בה״א רמז לאחר ה׳ דורות׳ יעקב׳ לוי׳ קהת׳ עמרם׳ משה׳ ויוסף ישית ידו על עיניך יעצים עיניך כשתמות הבטיחו שלא ימות בחייו:

ורחם

מסרה

בארה׳ ויגס יותם ויברח׳ בארה בנו אשר הגלה׳ בתרא שום בר נש ומלרע׳ וחד ויתרן ובארא׳ לחוד כתי א׳: במראת ב׳ חס וסי׳ ויאמ׳ אלהי׳ לישר׳ במרא׳ הצבא׳ ותרין מלאי׳ וסי׳ וישלח ת בנית יד׳ במראות אלהי׳ הביאני׳ עלה ג׳ וכתיב ה׳ וסי׳ ואנכי אעלך גם עלה׳ עלה נעלה וירשנו אתה׳ ודוד עלה במעלה: ישית ז׳ וסי׳ ויוסף ישית ידו׳ וירא יוסף כי ישית׳ כאשר ישית עליו בעל׳ ישית חומות וחיל׳ ישית ארצה לשמ׳ ופא ישית בגאון׳ ובקרבו ישית מרמה: בכר ז׳ חסרים בתורה וסי׳ בכר ישמעאל נבית׳ יעקב ובניו בכר יעקב ראובן׳ אלה ראשי בית אבתם׳ ויהי בני ראובן בכר׳ פקד כל בכר זכר׳ ולקחת את הלוים לי׳ קדמא׳ דפסו׳ וא׳ ולא תעבד בבכר צאנך: חצרן כל אורייתא חסר במ״א חצרוני קדמ׳ דוידבר׳ זבלון ט׳ כתי׳ כן וסי׳ זבדני אלהי׳ בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון׳ ובני זבלון סרד ואלון׳ ופגע בזבלון לנגב ובאשר׳ ושב מזרח השמש בית דגן׳ ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם׳ ומלאכים שלח בכל מנשה׳ זבלון עם חרף נפשו׳ כי לא מועף לאשר מוצק לו׳ וכל כתו׳ דכוות׳ זבלון במ״א זבולן לזבולן שמעיהו׳ בדה: תולע ב׳ בתרי לישני וסי׳ תולע ופוה׳ האמוני׳ עלי תולע׳ קדמ׳ שום בר נש:

אבן עזרא

בנימן, הוא בן בנימן כי יש נעמן שהוא בן בנו: ובני דן חשים, יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כן דרך הלשון, יש אומ' כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכתו' הפלא שנעש' עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר סרח שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הבער עד שעשו פייטני' פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והיא בת ר"כ שנה וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתו' ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימן שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים אחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב משבני ישראל כי לא הלך הכתו' כי אם אח' הרוב והעד השני כל הנפש לבית יעק' הבאה מצרימ' שבעים ומנשה ואפרי' לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתו' לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: ויאסר יוסף, על ידי כנויי כמו ויבן שלמה את הבית:

כי

רש"י

בני רחל אשת יעקב, ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: כל הנפש הבאה ליעקב, שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכ' טעמו למעלה בבי"ת לפי שכשבאו שם היו שבעי' שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומו' ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרי' שהרי לא נמנו כאן, מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה, יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד: להורות לפניו, כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו, קודם שיגיע לשם ומדרש אגדה להורו' לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: ויאסר יוסף מרכבתו, הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבו' אביו: וירא אליו, יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו, עוד לשון הרבו' בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא איננו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: אמותה הפעם, פשוטו כתרגו' ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתו' בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה את מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: ואומרה אליו אחי וגו', ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': בעבור תשבו בארץ גושן, והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם:

כי

תרגום

ישמע עהו פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח, הלין כל כתיב תרין מלין וקריין ואינון חד שמא, תובל קין למדינחאי מילת' חדא כתי' וקריין' למערבאי תרין מלין כתיב וקריין: ו' סבירין ובני וק' ובן וסי' ובן חנניה פלטיה וישעיה, ובן נעריה אליועיני וחזקיה, ובן עזרא יתר ומרד, ובן זרבבל משלם, ובן הלם אחיו

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתהון ובני בריעה חבר ומלכיאל: אלין בני זלפה דיהב לבן ללאה ברתיה וילידת ית אלין ליעקב שיתא עשר נפשן: בני רחל איתת יעקב יוסף ובנימן: ואתילידו ליוסף בארעא דמצרים דילידת ליה אסנת בת פוטיפרע רבא דאון ית מנשה וית אפרים: ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: אלין בני רחל דאיתילידו ליעקב כל נפשתא ארבעת עשר: ובני דן חשים: ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: אלין בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתיה וילידת ית אלין ליעקב כל נפשתא שבע: כל נפשתא דעלא ליעקב למצרים נפקי ירכיה בר מנשי בני יעקב כל נפשתא שתין ושית: ובני יוסף די איתילידו ליה במצרים נפשתא תרתין כל נפשתא לבית יעקב דעלא למצרים שבעין:

וית יהודה שלח קדמוהי לות יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא דגשן: וטקים יוסף רתיכוהי וסליק לקדמות ישראל אבוהי לגשן ואתחזי ליה ונפל על צורוהי ובכא על צורוהי עוד: ואמר ישראל ליוסף אילו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא בתר דחזיתינון לאפך ארי עד כען קים את: ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי איסק ואחוי לפרעה ואימר ליה אחי ובית אבא די בארעא דכנען אתו לותי: וגבריא רעץ ענא ארי גברי מרי גיתי הוו וענהון ותוריהון וכל דילהון אתיאו: ויהי ארי יקרי לכון פרעה ויימר מה עובדיכון: ותימרון גברי מרי גיתי הוו עבדך מזעירנא ועד כען אף אנחנא אף אבהתנא בדיל דתיתבון בארעא דגשן

תורה

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם ובני בריעה חבר ומלכיאל: אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו ותלד את אלה ליעקב שש עשרה נפש: בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימן: ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און את מנשה ואת אפרים: ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר: ובני דן חשים: ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרחל בתו ותלד את אלה ליעקב כל נפש שבעה: כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש: ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים: ס

ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן: ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד: ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי: ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי: והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו: והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם: ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן

בעל הטורים

וראש שנים במסורת הכא אחי וראש · ואידך זכור עניי ומרודי לענה וראש · כדאית' במ"ר שקרא בנימן לכל בניו על שם הצרות שארעו ליוסף, וזהו על שם וראש אזכור עניי ומרודי לענה וראש · חשים ב' במסו' חד' ליושבי ובני דן חשי' · ואנחנו נחלץ חשים · דאמרינן בפרק מי שמת שהיו בני דן כחשים של קנה · פירוש תלמטה הוא אחד ולמעלה הוא מתפצל לכמה קנים שמבן אחד שהיה לו יצאו רבים · וכן כתי' נחלץ חשים שדרך המלחמים לא להרבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים: ותנה

מסרה

צופה, ובן יהונתן מריב בעל, וד' סבירין ובן וקרי' ובני וסי' ובני דן חשים, ובני פלוא אליאב, ובני איתן עזריה, ובני אולם בדן: חשים ב' בתרי לישני וסי' ובני דן חשים, ואנחנו נחלץ חשים: הבאה ג' בטעם מלרע וסי' כל נפש הבאה, ובני ישרא' למכפר', ויאמרו כל העם אשר בשער, וג' מלעיל מסר פרשת וירא: ואת יהודה ג' וסי' שלח, לך מנה, ואת יהודה וירושלם: גשנה ב' וחס' וסי' ואת יהו' שלח, ויאסר יוסף מרכבתו: ויאסר ג' מסר פרשת מקץ: והאנשים ח' ר"פ וסי' והאנשים רעי צאן, והאנשים אשר עלו עמו, אשר שלח משה, טבים לנו מאד, רדפו אחריהם, ינחשו וימהרו, עשים באמונה, אשר לא מתו, וא' האנשים האלה שלמים: מנעורינו ג' ומלאים וסי' ואמרתם אנשי מקנה היו, והבשת אכלה את יגיע, נשכבה בבשתינו: אבותינו ח' מלאים וסי' גם אנחנו גם אבותינו, תניי' דפסוק, והבשת אכלה, נשכב ב' בבשתינו, ידענו יי' רשענו, יי' עזי ומעזי, ירא אלהי אבותינו, והנה נפלו אבותינו, על אשר לא שמרו אבותינו, וכל יהושע ושפטים ותהלים דכוו' מלאים במ"א חס' בך בטחו אבתינו:

כי תועבת מצרים כל רועה צאן, לפי שהם להם אלוהות: ומקצה אחיו, מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו, ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל וזאת ליהודה שמע יי' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולון וכן לאשר זהו לשון ברייתא רבה שהיא אגדת ארץ ישראל אבל בתלמוד בבלי שלנו מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בבבא קמא ובברייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו תלמוד שלנו: אנשי חיל, בקיאין באומנותם לרעות צאן: על אשר לי, על צאן שלי: ויברך יעקב, היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז: שני מגורי, ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: ויברך יעקב, כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: רעמסס, מארץ גושן היא: לפי הטף, לפי הצריך לכל בני ביתם: ולחם אין בכל הארץ, חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה, כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים: בשבר אשר הם שוברים, נותנין לו את הכסף: אפס

רעה ד' קמץ כתיב ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן, כי תעבת מצרי' כל, רעה צאן עבדיך, רעה ישר' האזינה: ה' פסוקי' מתחלפים ומטעים וסי' ויהי רעב בארץ, וכל הארץ באו מצרימה, ויבאו בני ישרא' לשבור בתוך, ויאמרו אל פרעה לגור, ולחם אין בכל, קדמ' כי כבד הרעב בארץ, תנ' כי חזק הרעב בכל הארץ, תליתא כי

כי תועבת מצרים כל רעה צאן: ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן: ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה: ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן: ויאמר פרעה אל יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי: ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך יעקב את פרעה: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך: ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם: ויברך יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף: ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב: וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שברים ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך

ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא: ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי וענהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימינון קדם פרעה: ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רען ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא: ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן: ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני גיתא על די לי: ואיתי יוסף ית יעקב אבוהי ואקימיניה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה: ואמר פרעה ליעקב כמא יומי שני חייך: ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארע רעמסס כמא דפקיד פרעה: וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא: ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא: ולקט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא דאינון זבנין ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקבלך

אבן עזרא

כי תועבת מצרי' כל רועה צאן, לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלי' בשר ולא יעזב אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי עד מרגים עד היום הזה: ארץ גושן, כלל בארץ רעמסס פרט והעי"ן נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העין איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: שרי מקנה, כשום כפרד: ותלה: על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: ויתום, מפעלי הכפל כמו וידום השמש: הבו

בעל הטורים

ומקצה אחיו לקח בגימטרי' החלשים. במיטב הארץ בגימ' גשן. ושמתם שנים במסרה ושמתם שרי מקנה על אשר לי. ואידך ושמת' בארון. מלמד שהיו תמוכים ושרים על ראשי ה החיילים והיו שמם כתובים ומונחים ב בארנו המלך וזה הוא ושמתם בארון. ויעמדהו ב' במסרת ויעמידהו לפני פ פרעה. ואידך ויעמידהו לפני א אלעזר הכהן. וסמיך חסרים לפי שיעקב היה זקן והיו צריכ' לסומכו כדי שיוכל לעמוד. גם יהושע היה מתבייש שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה מפני יעמידהו והיו צריכים לכומכו ולכך חסרים שלא היתה עמידתן שלימה. ביתה פרעה ב' במס' את כל הכסף ביתה פרעה. ערוב כבד ביתה פרעה. בשביל שלא זכר הטובות שעש' לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב תחלה ביתה פרעה. דבר אחר לומר כמו ש שמכניסין הכסף א אדר באדר. ביתה תרגום מלגיו כך בא הערוב באדר פרעה שהיה לפנים חדר בחדר: הא

מסרה

היה הרעב בארץ כנען, רביע' כי כבד הרעב בארץ כנען, חמיש' כי כבד הרעב מאד: ישבו כ' וסי' במסרא רבתא: ארץ י"ג ר"פ מסר בתהלים סימן ס"ז: ואת אחיך ב' וסי' הושב את אביך, תפקד לשלום: ושמתם ב' וסי' שרי מקנה, בארון: ויעמדהו ב' וחס' וסי' ויעמדהו לפני פרעה, ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעז': ימי שני ה' וסי' ימי שני חיי אברה', יעקב, יעקב, ישמעאל, ויאמ' ברזלי: חייך כולם מלאים במ"א חיך וסי' חיך וחי נפשך אם אעזבך: ויושב ו' ד' מלאים וב' חסרים וא' מלרע וסי' ויושב יוסף את אביו, שם את בני ישראל, שם רעבים, אותם בחלח וחבור, דין חס', בערי שמרון, והערים אשר נתן חירם, קדמא מלרע: ואת אחיו ה' וסי' ויכלכל יוסף, ויושב יוסף את אביו, האומר לאביו ולאמו, וישב אבימלך בארומה, ואקח את יאזניה בן ירמיהו: ואת כל בית ט' מסר במלכים ב' סימן ס"ח: ולחם ד' ר"פ וסי' ולחם אין בכל הארץ, ולחם מצות וחלות, ולחם קלי וכרמל, ולחם משמים נתת להם: ובארץ ה' וסי' וילקט יוסף, ובארץ שלום אתה בוטח, בערי ההר ובערי השפלה, בנוף ובארץ פתרום, ובארץ הרחבה והשמנה:

רשי

אפס׳ כתרגומו שלים׃ וינהלם׳ כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה על מי מנוחות ינהלני׃ בשנה השנית׳ לשני הרעב׃ כי אם תם הכסף׳ כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדני בלתי גויתינו׃ ותן זרע׳ לזרוע האדמה׳ ואע״פי שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה׃ לא תשם׳ לא תהא שוממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש׃ ותהי הארץ לפרעה׳ קנויה לו׃ ואת העם העביר יוסף׳ מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותם גולים׃ מקצה גבול מצרים וגו׳ כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה׃ הכהנים׃ הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כגון כהן מדי׳ כהן און׃ חק לכהני׳ חק כך וכך לחם ליום׃ הא׳ כמו הנה׃ לזרע השדה׳ שבכל שנה׃ ולאשר בבתיכם׳ ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם׃ טפכם׳ בנים קטנים׃ נמצא חן׳ לעשות לנו זאת כמו שאמרת והיינו עבדים לפרע׳ להעלות לו המס הזה בכל שנ׳ לחק שלא יעבור׃ וישב ישראל בארץ מצרים׳ והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים׃

חסלת ויגש

מקנהם ד׳ חס׳ והוא חד מן ט׳ פסו׳ דמיין ... | נמות קר׳ ... נמות לעינך ...

אפס ד׳ וסי׳ כי אפס כסף׳ אם אפס כסף׳ אפס חמץ כלה שד׳ כי אפס עריץ וכלה לץ׳ וחד האפס לנצח חסדו׃ וינהלם ב׳ וסי׳ בלחם׳ וינהלם מסביב׳ ר״ה׃ בלחם ו׳ דגש מסר פרשת חוקת התורה׃ מקנהם ד׳ חס׳ מסר בוישלח׃ ותתם ב׳ וסי׳ ותתם השנה ההיא׳ ותתם מלאכת העמדי׳׃ ומקנה ג׳ קמצין מסר בבראשי׳׃

תורה

כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃ וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃ ס

קו׳ יהלאל׳ סימן

תרגום

ארי שלים כספא׃ ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא׃ ואיתיאו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרי וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא׃ ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תניתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אלהין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם ריבוני אלהין גויתנא וארענא׃ למה נמות לעינך אף אנחנא אף ארענא קני יתנא וית ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא עבדין לפרעה והב בר זרעא ונחי ולא נמות וארעא לא תבור׃ וקנא יוסף ית כל ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצראי גבר חקליה ארי תקיף עליהון כפנא והות ארעא לפרעה׃ וית עמא אעבר יתיה מקרי לקרי מסוף תחום מצרים ועד סופיה׃ לחוד ארעא דכומריא לא קנא ארי חולקא לכומריא מן קדם פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה על כן לא זבינו ית ארעהון׃ ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרעא ותזרעון ית ארעא׃ ויהי באעולי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חולקין יהון לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש בתיכון ולמיכל לטפלכון׃ ואמרו קיימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה׃ ושוי יתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה לחוד ארע דכומריא בלחודיהון לא הות לפרעה׃ ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא׃

אבן עזרא

הבו׳ היה הה״א ראוי להיותו נע בפתח וחטף׃ אפס כסף׳ פועל עבר כמו כי ירא לשבת בגוער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את כלם׃ תשם׳ מגזרת והבמות תישמנה ומשקלו תדע מבאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היו כמו הב׳ שעברו׃ ואת העם העביר׳ העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערי׳ כדי לעבוד את האדמה׃ הכהנים׳ הם כדברי המתרגם ארמית׃ ויאחזו בה׳ שקנו שם אחזה׃

חסלת ויגש

מסרה

והאדם׳ ג׳ וסי׳ לא תשם׳ לא תתן׳ תשאה׃ תשם ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ והאדמה לא תשם׳ למען תשם ארצה ממלא׳ בתר׳ פתח׃ ויקן ד׳ מסר בוישלח׃ חזק ה׳ פתחין מסר במקץ׃ עלהם חד מן י״ג חסרים מסר בריש סידרא׃ ואת העם י״ב מסר בשלח לך׃ הא ג׳ וסי׳ הא לכם זרע׳ הא דרכך בראש נתתי׳ הא כדי פרזלא לא מתערב׳ אנך׃ תבואת בתבואת ז׳ וסי׳ והיה בתבואת׳ כי מספר׳ במספ׳ שני׳ אחר היובל׳ וממגד תבואת שמש׳ טוב מעט בצדקה׳ וישאל המלך לאשה׳ באין אלפים אבוס בר׳ תבואות כתיב ושארא תבואת כתי׳ ושאר קריי׳ תבואות כתיב׃ חמישית ג׳ מלאים וסי׳ והיה בתבואת׳ ואם המקדיש יגאל׳ וישלח אלי סנבלט כדבר הזה׃ החיתנו ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויאמרו החיתנו נמצא חן׳ והחיתם את אבי ואת אמי׳ לו החיתם אתם׃

בעל הטורים

הא ג׳ במסו׳ הא לכם זרע על שם ונתתם חמישית לפרעה׳ ואידך ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי על שם תחמלו על׳ זקן׳ ובחור׳ ובתול׳ וטף׳ ונשים׳ הרי חמש׳ ואידך בדניאל הא כדי׳ פרזלא׳ דהבא׳ כסף׳ חרס׳ ונחשא׳ הרי חמשה דברים׳ ...

ויחי יעקב׳ למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם׳ דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו ברלאשית רבה: ויקרבו ימי ישראל למות׳ כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו: ויקרא לבנו ליוסף׳ למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך׳ והשבע: חסד ואמת: חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים׳ סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי חוצה לארץ חיין אלא בצער גלגול מחלות ושלא יעשוני מצרים עז״: ושכבתי עם אבותי׳ וי״ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: וישתחו ישראל׳ תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה׳ הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה׳ דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: ויאמר ליוסף׳ אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו׳ כדי שיברכם יעקב לפני מותו: ויגד׳ המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל׳ אמר אע״פי שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו׳: ונתתיך לקהל עמים׳ בשרני שעתידין לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע״פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימן קהל גוים הרי שנים לבד מבנימן ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: הנולדים לך עד באי אליך׳ לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם׳ בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: ומולדתך׳ אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע״פי שנחלקה הארץ למנין גלגולתם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו: ואני בבאי מפדן׳ וגו׳ ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ׳ מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה

וזהי ימי ו׳ דמטעין בהון וסי׳ אדם׳ נח׳ אברהם׳ יעקב׳ דניאל׳ ישעיה: כדברך חד מן י״ג חס׳ וסי׳ במס׳ רבתא ותלת מנהון באורית׳ וסי׳ בפרשת ויצא: קריבת ימי למיתה ג׳ וסים׳ ישראל׳ הן קרבו ימיך׳ ויקרבו ימי דוד: ויהי אחרי הדברים ג׳ מסר פרשת וירא: חלה ח׳ ז׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ ויאמר ליוסף׳ ותאמר חלה הוא׳

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה: פ

ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה: ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם: ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה

וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעבד כפתגמך: ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: והוה בתר פתגמיא האלין ואמר ליוסף הא אבוך מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתי לותך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ואמר יעקב ליוסף אל שדי איתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: ואמר לי הא אנא מפיש לך ומסגי לך ואתנינך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך אחסנת עלם: וכען תרין בנך די איתילידו לך בארעא דמצרים עד מיתי לותך למצרים דילי אינון אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהון קדמי: ובנין די תוליד בתריהון דילך יהון על שום אחיהון יתקרון באחסנתהון: ואנא במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען באורחא בעוד כרוב ארעא למיעל לאפרת וקברתה

ואין חלה מכם עלי ובן הדד מלך מואב׳ הנה אשת ירבעם׳ ביזרעאל כי חלה הוא׳ וחברו דד״ה׳ ואתה אינך חולה׳ בתרא מלא וקדמא חס׳: בניו עמו ד׳ וסי׳ ויאמר ליוסף׳ ו׳ צא מעמך הוא ובניו׳ ואם לא יגאל באלה׳ וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו: ואת אפרים ב׳ דס׳ באו׳ וסי׳ ויאמר ליוסף הנה אביך חלה׳ ויולד ליוסף בארץ מצרים: ויתחזק ח׳ מסר בשפטים סי׳ כ׳: הנולדי׳ ב׳ מלאים וסי׳ ועתה שני בניך הנולדי׳ והרגום אנשי גת׳ בד״ה: ושמעון ד׳ מסר במקץ: יקראו ב׳ וסי׳ על שם אחיהם׳ ומשה איש האלהי׳ בניו: לבא ט׳ חס׳ וסי׳ ואני בבא׳ ולא יתן המשחית׳ ממדבר צן עד רחב׳ מהר ההר תתאו לבא חמת׳ שמע ישראל אתה עובר׳ כי אתם עברים את הירדן׳ כי האדם עץ השדה׳ אל תעצלו ללכת׳ אם אתם שום תשימון פניכם: כברת ג׳ וסי׳ ויהי עוד כברת ארץ׳ ואני בבאי מפדן׳ וילך מאתו כברת: אפרתה ח׳ וסי׳ בעוד כברת ארץ׳ בעוד כברת ארץ׳ ותקבר בדרך אפרתה׳ ואתה בית לחם אפרתה צעיר׳ ואחר מות חצרון׳ אלה היו בני כלב׳ ופנואל אבי גדור׳ יעזר אבי חושה:

אבן עזרא

ויחי

שים נא ידך׳ מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת: ושכבתי עם אבותי׳ כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני בקבורתם: וישתחו ישראל׳ שחלק כבוד למלכות והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם מפורש לבני חת: ויאמ׳׳ האומ׳ ליוסף וכן אשר ילדה אותה נלוי במצרים: ויגד׳ המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב׳ וטעם הנני מפרך על דעת הגאון שאמ׳ לי השם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה רחל ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימן נולד לו אחר זו הנבואה והנכון בעיני שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו כי מה טעם על שם אחיהם ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו אינה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתו׳ ורבי׳ כאלה׳ וטעם ואני בבואי מפדן שמתה רחל פתאום ולא יכלתי להוליכה לקבורה במער׳ כאשר קברתי לאה ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך שלא עשיתי לכבוד אמך׳ ואחר

בעל הטורים

ויחי יעקב

וירבו מאד ויחי יעקב בג׳ ראה ששה רבוא׳ וזהו שאמר בראותו ילדיו׳ בראותו אותיות רבואות׳ ילדיו עולה ששים לומר שראה ששים רבוא מילדיו׳ ד״א וירבו מאד ויחי ל׳ יעקב שאמר שראה ל׳ רבוא׳ דלקמן קאמ׳ במאד מאד והוא ס׳ רבוא׳ והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו החצי׳ וכן כתיבי לקמן ו׳ לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא תלתא׳ ויפרו וירבו מאד׳ ולהאי לתשנא דרוש הכי׳ כי בראותו ילדיו כי עולה ל׳ שראה שלשים רבואות מילדיו׳ ד״א ויחי יעקב בארץ שלא חיה ימי׳ טובים אלא נער אלא כמנין ויחי י״ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי״ז שנה במצרים׳ ד״א ויחי יעקב בארץ מצרים י״ז שנה שהראשונים לא חיו חיים שהרי אמר כי אירד אל בני אבל שאולה׳ שבע עשרה שנה כנגד י״ז שנים שגדל הוא ליוסף׳ כלכלו י״ז שנה׳ ויהי ימי יעקב בכל מקום שנאמר ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו׳ ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריבה׳ שבע שנים וארבעי׳ ומאת שנה׳ מנה המקרא [illegible] מה שלא עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המעט תחלה ואי לג״ סכים כחות אחיו׳ משום דכתיב קללת חנם לא תבא׳ על שקלל רחל ואמר את אשר תמצ׳ את אלהיך לא יחיה׳ חסרו לג׳ תכין ימיה שהוא לג״ תשכותיו׳ נא ידך׳ בגימ׳ מילה׳ ויקרבו ימי ב׳ במסורת הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הקב״ה אתה עשית קמ״ז מזמורי׳ כמנין שנות יעקב תזכה כאותו מה הוא וכו׳ מלכו ביחד אף אתה ומכוך שנמה בנך בחייך׳ ד״א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וכו׳ חסד ואמת׳ פי׳ חסד שעושין עם המתי׳ וזהו אמת׳ אמ״ת׳ נוטרי׳ ארון מטה תכריכין: וישתחו׳ בגימטרי׳ מודים על בשורה טובה׳ על המטה ב׳ בה׳ וישב על המטה והמן נופל על המטה שהצדיקי׳ אפי׳ כשהן חלשים מתחזקי׳ שנ׳ ויתחזק ישרא׳ וישב על המטה והרשעים אפילו בתוקפן הן נופלין שנא׳ זר והמן נופל על המטה׳ אפרים ומנשה כנגד ראובן ושמעון: יקראו

ואקברה שם ׳ ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבר קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזר אדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגו׳ והקב״ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם יי׳ ושבו בנים לגבולם ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום ואו׳ אני שהיה להם קבע שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קור״אדא בלעז כדאמרי׳ כרוב ותני כמה דמקין תגלא מבי כרבא: וירא ישראל את בני יוסף׳ בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה׳ מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: בזה׳ הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמי׳ על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם׳ זהו שאמר הכתו׳ ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו: לא פללתי׳ לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי׳ לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פ׳לה: ויוצא יוסף אותם׳ לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו׳ כשחזר לאחוריו מלפני אביו: את אפרים בימינו׳ משמאל ישראל׳ הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שיהא הבכור מיומן לברכה: שכל את ידיו׳ כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמ׳ השכיל את ידיו לכך ומדעת כיודע היה כי מנשה הבכור ואע״פ כן לא שת ימינו עליו: המלאך הגואל אותי׳ מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו׳ אנכי האל בית אל: יברך את הנערים מנשה ואפרים: וידגו׳ כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: ויתמוך יד אביו׳ הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: ידעתי בני ידעתי׳ שהוא הבכור׳ וגם הוא יהיה לעם ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב״ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים׳ כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: בך יברך ישראל׳ הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרי׳ בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנכת הנשיאי׳:

ואני

אפרת ב׳ זקף קמץ ומב׳ ליש׳ וסי׳ בדרך אפרת׳ ואת אפרת׳ דד״ה: לי אלהים י״א מסר במלכי׳ א׳ סי׳ ב׳: ועיני י׳ מסר באיוב סימן י״א׳ והו׳ חד מן ג׳ ר״פ דרישהון ועיני מסר בויצא׳ והוא חד מן י״ב זוגין מן ג׳ ג׳ ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קרי׳ לא נסבין ו׳ וסי׳ בס״ר: ויגש ה׳ מסר בתולדת: ויוצא י״ב מלאים וסי׳ בס״ר: וישת ז׳

ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם: וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה: ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם: ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך: ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה: ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו: וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור: ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה: המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה: ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו: וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים: ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה: ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבתיכם:

וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם: וחזא ישראל ית בני יוסף ואמר מן אלין: ואמר יוסף לאבוהי בני אינון די יהב לי יי הכא ואמר קריבנון כען לותי ואבריכינון: ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכיל למחזי וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפיף להון: ואמר ישראל ליוסף למחזי אפך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית בנך: ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא: ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימיניה מסמאלא דישראל וית מנשה בסמליה מימינא דישראל וקריב לותיה: ואושיט ישראל ית ימיניה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית סמליה על רישא דמנשה אחכמינון לידוהי ארי מנשה בוכרא: ובריך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי מדאיתני עד יומא הדין: מלאכא די פרק יתי מכל בישא יבריך ית עולימיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעדה ליד אבוהי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה: ואמר יוסף לאבוהי לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך על רישיה: וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מניה ובנוהי יהון שליטין בעממיא: ובריכנון ביומא ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית אפרים קדם מנשה: ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון:

ואנא

אבן עזרא

ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות רק טעמו לראות היטב שיכירם: ויוצא יוסף מעם ברכיו׳ מאחר כריך להיו׳ וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה׳ וטעם לא פללתי לא דנתי בלבי מגזרת פלילים: ויקח יוסף׳ וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה: שכל את ידיו׳ כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור׳ אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף ורבי׳ כן׳ וטעם המלאך הגואל אותי בפרשת ואלה שמות: ויקרא בהם שמי׳ כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות׳ והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף: מלא הגוים׳ גוים רבים יצאו ממנו: בך יברך ישרא׳ כל בני ישראל׳ וישם את אפרי׳ בדבור הברכ׳: שכם

ב על הטורים

יקראו ב׳ במסורה על שם אחיהם יקראו בנחלתם׳ בניו יקראו על שבט הלוי׳ כמו שבכאן נקראו בנחלתם על שם אחיהם שהיו להם ערי המגרש מכל שבטי ישראל׳ קחם נא אלי ואברכם קחם לית וחד קחם ואנכי תרגלתי לאפרי׳ קחם׳ פי׳ תרגלתי לאפרי׳ הסרתי שכינתי עמו בשביל אפרים׳ אימתי כשע׳ שנתברך מפי יעקב ונתנם על זרועו שנא׳ קחם נא אלי ואברכם׳ ועיני ב׳ הכא ואידך בפרש׳ ויצא׳ מזקן כתיב חסר על שם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשו לו בניו׳ בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים׳ והוא הצעיר בגימט׳ הוא הקטן עצמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה׳ וזרעו יהיה מלא בגימט׳ יהושע׳ ויקרא שבים במסורת ויקרא בהם שמי׳ ויקרא שמו בישרא׳ נות שכל שבטי ישרא׳ יקראו על שם יוסף ברכתו׳ גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה׳ ידעתי בגימט׳ חמשה מלכים׳ שה׳ מלכים יצאו ממנש׳ אפרים לפני בגימט׳ דגלים בנשיאים׳ ביום ההוא לאחר ישימך אלהי׳ כאפרים וכמנש׳ ילאו׳ ו׳ אלא׳ שבו׳ מקומו׳ הקדים אפרים למנשה כנגד ששה גדולי׳ שופטים שיעמדו ממנו׳ ועל כן אם משול תמשול בנו אלא וזו אבל אם מלוך תמלוך עלינו הם וזו שכל המלכי׳ שעמדו ממנו היו רשעים: שכם

מסרה

מסר בפרשת ויצא: וישתחו ג׳ חס׳ וסי׳ ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו׳ ויקד וישתחו׳ דבלעם׳ ואחימעץ ותרי הש׳׳ ואת מנשה ב׳ וסי׳ משמאלו׳ ותהי על יפתח רוח: המלאך ט״ו ר״פ משמשין ה״א ולית דכוותהון וסימניהון המלאך הגואל׳ הכהן המחטא׳ הקרב את קרבנו׳ הנגע במת׳ הארץ אשר הכה יי׳׳ האנשים ואלה שלמים׳ האיש הרך בך׳ הנער בא׳ השיב יי׳ עליך׳ הנפש החטאת׳ הבית אשר אתה בונה׳ הסיר יי׳ משפטיך׳ המלך יתאבל׳ היה יי׳ כאויב׳ הביא בכליותי: גאל הגאל כולם חס׳ במ״ב מלאי׳ וסי׳ ובא לציון גואל׳ הגואל משחת חייכי: ויקרא ב׳ וסי׳ בהם שמי׳ שמו בישראל: לא כן י״ט מסר במסר׳ רבת׳: וגם הוא ז׳ מסר בוירא בלק: וזרעו ז׳ מסר בוירא בלק׳ לאמור ג׳ מלאי׳ וסי׳ ויברכם ביום ההוא קדמ׳ דפסוק׳ הביוצר הזה לא אוכל׳ אם תפרו את בריתי: ישמך ב׳ וחס׳ וסי׳ אלהים כאפרים׳ כצדקיהו וכאחאב: אנכי מת ד׳ וסי׳ ויאמ׳ ישר׳ אל יוסף׳ אבי השביעני לאמר׳ ויאמר יוסף אל אחיו׳ כי אנכי מת בארץ:

כה ה וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי: פ

א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם: רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז: פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ

ו ח שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם: בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר:

כ' כ"ה ל' · ל' · ו' · ל' · ר' י"ג · ז' · כ' מלעי' י' · ל' · ל' וח' ותותר · כו' פתח · ל' ו' חס' בליש' · כ' · ח' חס' בליש'

וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלָק חַד יַתִּיר עַל־אַחָךְ דִּי נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי: וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת דִּי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא: אִתְכַּנַּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפַן מִן־יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוֹקְפִי לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא: עַל־דַּאֲזַלְתָּ לְקֳבֵיל־אַפָּךְ הָא כְּמַיָּא בְּרַם לָא־אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִיסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית־מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵין אַחֵילְתָּא לְשִׁוּוּיֵ־בְּרִי סְלֵיקְתָּא: שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא: בְּרָזֵיהוֹן לָא־הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן לִמְהַךְ לָא נַחְתֵּית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזְהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תַּרְעוּ שׁוּר סַנְאָה:

ליט

האספו ו' וסי' ואגידה / הגידו ביהודה / אמר לצפן תני / על מה אנחנו ישבים / השמיעו על ארמנות / אמר לצפור כל כנף: ב ישר' ז' וסי' ויאמר יהוד' אל ישרא' אביו / הקבצו ושמעו / והנה קמתם תחת / ויאמ' שמוא' אל שאול / וישמעו פלשתים כי התקבצו / ואלה הדברים אשר דבר יי' / משא דבר יי' אל ישר' ביד מלאכי /

וכל משחתיך למלך דכוו' ב ישראל במ"א על ישרא' וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש: בכרי ב' בטעם לעיל וסי' ראובן בכרי אתה / ואפרים בכרי הוא: אתה ז' בטעם לעיל מסור במסרא רבתא: וראשית חד מן ו' מסר ביחזקאל סימן מ"ד: בסדם ו' חס' בליש' וסי' בסדם אל תבא נפשי / ונגלה יסדו / לנטע שמי' / ויסדיה אגלה / הוא יסד המעלה מבבל / ותאכל יסדתיה: תבא ז' חסרים מסר באיוב סימן א': תחד ב' וסי' בקהלם / אתם בקבורה: וברצנם ד' חס' בליש' וסי' עקרו שור / אם עלה קרבנו מן / ראיתי את האיל מנגח / ועשה כרצנו והגדיל / וכל לרצנכם דכות:

רשי

ואני נתתי לך / אתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נותן לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך / שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי / כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן / ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם כי תשיתמו שכם תשית שונאי לפני חלקים דרך ירצחו שכמה / איש חלקו לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמורי / מיד עשו שעשה מעשה אמורי / דבר אחר שהי' צד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי / היא חכמתו ותפלתו: ואגידה לכם / בקש לגלות את הקץ ונסתלק ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: ראשית אוני / היא טיפה ראשונה לו שלא ראה קרי מימיו: אוני / כחי: כמו מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים: יתר שאת / ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז / במלכות כמו ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה:

פחז כמים / הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי שם שכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי: פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואילו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי / לשון משכב על שם שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי אם זכרתיך על יצועי: שמעון ולוי אחי' / בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמ' שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס / אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרותיהם / לשון כלי זיין הסיף בלשון יוני מכי"ר תנחומא / דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגום של אנקלוס: בסודם אל תבוא נפשי / זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: ובקהלם / כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן אל תחד כבודי שם אל יתיחד עמהם שמי שנאמר קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימי' כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי / כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמם כמו לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש / אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובים כלם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד וכן במצרים סוס ורכבו רמה בים זהו מדרשו ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור / רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו / עקרו אשר"יטיר בלע"ז לשון ואת סוסיהם תעקר: ארור

אבן עורא

שכם אחד: יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף / וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד והוא ממשפחת על שכמו ולעבדו שכם אחד: על אחיך / נוסף על אחיך / וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה את' שהרגו שני מלכי האמורי הגדולי' אמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה ל לאברהם הם יחשבו שהיא ש שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: את אשר יקרא אתכם / דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אות' ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: ראובן בכורי אתה כחי / כך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און וכמוהו ראשית אונים: יתר שאת / ראוי היית ליתרון על הכל שתהי' נשא: ויתר עז / כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: פחז / בעבור שפחזת כמים: אל תותר / לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיות ש תותר בשורק הוי"ו ואחרי' אמרו רק את פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כ כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי ואע"פ שנמצא ודרך נתיבה אל מ ת ואיננו צווי ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמי' ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר רק כמי' לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים רקים ופחזים ואין פוחזים הפוך: אז חללת מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי ש תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימי' ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"מ ולא להתייחס לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: שמעון ולוי אחים / בעבור מעשה שכם: מכרותיהם / י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קמיהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות והנכו' בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי' אשר כויתי מעון והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: בסודם אל תבא נפשי / אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם והנה פירושו הפך הדבר כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל וכן פירו' ארור אפם וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז ואלה פירושים קרים / בסודם אל תבא נפשי אר' משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי ורבים בספר תהלות כמוהו ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם ותבא כמו תחד ונפשי כמו כבודי ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי שטעה רבי משה כי כבוד הנפש הוא הגוף כמו עדי בבואר כטעם המשביע בטוב עדיך ורא"יתו וכבודי לעפר ישכן סלה ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי שהוא הגוף וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה ממנו והנה אין לו עד נאמן והוא רבקה לעפר נפשי: תחד / מלשון יחד ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהמת הנעלם תחת אלף אחד וכן אמר על לא תאשם / וטעם בסודם כמו בהוכדם יחד עלי אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש / שם המין כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור / חומה וכן צעדה עלי שור וכבר בארתי בספר מאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה / ועקרו כמו סוסיהם תעקר וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: ארור

בעל הטורים

שכם אחד בגימטרי' בחלק בכורה: ויקרא יעקב לבניו · שרצה לגלות להם הקץ ונכתם ממנו · אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תדקדק בשמותינו ולא ת תמצא בהם חטא · ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ · ושמעו אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות · ושמעו בני יעקב ושמעו בגימט' הוא בקש לגלות הקץ · ושמעו אל ישראל בגימטריא זהו קבץ של מלך המשיח · ראובן בגימטריא לא בכור · יוסף בגימטריא בכורה · תותר שני במס' הכא אל תותר כבודי ואידך לא תחד אתם ב בקבור' שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותי במעשה קרח והו בקהלם שנ' שם ויקהל עליהם קרח · אבל כשמתיחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל · כי באפם הרגו איש בגימט' זה שכם בן חמור · שמעון ולוי אחים בגימטרי' אין להם בארץ · יהודה ביה שמו כריך להו' בראש הרף · ב"ב בראשית · יור יהודה אתה יודוך · ה"א הבאים אחריה' בוש' ש"ן שחור לך · מ"ם חה טבו אהליך · וי"ו ותעידה בם את השמים · על שם כי ביה יי' צור עולמים · אחיך ירך בעורף אויבך ר"ת נגימט' דוד · דכתיב ביה ואויבי תתה לי ע עורף: ומשנאי

ארור אפם כי עז · דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת · ועברתם כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם והטעם שהם לא ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבקים זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעי' עיר והן מפוזרות בינות השבטים: יהודה אתה · כשמך וכן יודוך אחיך וכאשר יראו כי ידיך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא בינוני ואריה כאשר יגדל ואין בו כח הדמות כמו ועיר פרא: מטרף בני עלית · דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד והנה הפסו' הבא אחריו לעד והלא תראה ותעל אחד מגוריה · וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה א אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח: לא יסור שבט מיהודה · לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה · ופי' מחוקק סופר שיחוק על הספר · וטעם מבין רגליו שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצי': שילה · יש אומרים בדרך המתרגם ארמית כטעם שלו ויש אומרים שהוא מגזרת ובשליתה ויש מי שהוציאו מלשון קדמוננו ז״ל שליל ויש מי שפירש אותו על עיר שילה ויפרש יבוא כמו ובא השמש או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתוב ויטוש משכן שילה ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק או יהיה שילה כמו בנו והה״א תחת וי״ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד · ומלת יקהת כמו ליהקת אם והיו״ד משרת לעתיד וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ: אסרי · היו״ד נוסף כמו היושבי לשמים: עירה · כמו על שלשים עירים · ויו״ד בני אתונו נוסף או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשרקה · כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג״כ וברם ענבי' סותה וי״א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ״ף · והנכון בעיני שהוא מגזר' מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיאסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים ותחת מים יכבס ביין לבושו · ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרי' עסיס עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין ממשכרות היין ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: ולבן שנים · שם התאר ונקראו שנים על שם ומערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות יאמר הגאון ז״ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש מטובם: והזכיר

עז ב׳ זקפין קמצין וסימ׳ ארור אפם כי עז · כי עז גבול בני עמון: ואפיצם ב׳ וסי׳ אחלקם ביעקב · ואפיצם כקש עובר: יודוך כולם מלאים בתרין ווין במ״א חס׳ ו׳ תניין · ויודך כי תטיב לך: לא כל ר״פ דבראשי׳ ולא במ״ב לא וסי׳ לא אדני שמעני · לא יסור שבט מיהודה · שילה ל׳ כתי׳ כן וח׳ כתי׳ שלו וסי׳ הנה חג יי׳ בשלו׳

ארור אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל: פ יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ: גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ: לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים: אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתֹה: חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ

ב׳ זקף קמץ · ל׳ · ב׳ · כו״ל מ״ל כמ״א · ל׳ ותר כערף · ב׳ · ב׳ ל״פ בכפ׳ ומב׳ ל״ים · ג׳ · ב׳ ל״פ בכפ׳ · ל׳ ל״כ ותר סילו כתיב · ל׳ וח׳ ליקהת · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ וכ״כ · ל׳ · ג׳ ב׳ בליש׳ פת׳ וח׳ קמץ

לֵיט רוּגְזְהוֹן אֲרֵי תַקִּיף וְחֶמְתְּהוֹן אֲרֵי קְשְׁיָא אֲפַלְּגִינוּן בְּיַעֲקֹב וְאֵיבַדְּרִינוּן בְּיִשְׂרָאֵל: יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָא וְלָא בְהֵיתְתָּא בָּךְ יוֹדוּן אַחָךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ: שׁוּלְטָן יְהֵי בְּשֵׁירוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵיקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא לֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּיהּ: לָא יֶעְדֵּי עָבֵיד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא: יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוּן הֵיכְלֵיהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּיהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טָב לְבוּשֵׁיהּ כְּסוּתֵיהּ מִילָא מִילָא צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין: יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחִוְּרָן בִּקְעָתֵיהּ בַּעֲבוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: זבלון

תביאהו בית יי׳ שלו · כי נגלה שלו · ואחיה בן אחיטוב׳ כאשר עשיתי לשלו · מדוע נבית בשם יי׳ · ויבאו אנשים משכם · ויטש משכן שלו · ושאר שלה כתיב: כבס ב׳ וסי׳ כבס ביין לבשו · ואת בגדיו לא כבס: לבשו ג׳ חס׳ וסי׳ כבס ביין לבשו · ויואב חגור מדו לבשו · בשומי ענן לבשו׳ וסי׳ בלשון ארמי חמרא דיואב ערפלא: ולבן ג׳ בליש׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ולבן שנים · ולבן אדם צדקתך · וא׳ קמץ ולבן ולבת ולאח:

ארור אפם · אפי׳ בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמ׳ בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב · אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים · דבר אחר אין לך עניי׳ סופרי׳ ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצי׳ ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרו׳ נתן לו תפוצתו דרך כבוד: יהוד׳ אתה יודוך אחיך · לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם: ידך בעורף אויביך · בימי דוד ואויבי תתה ליעורף: בני אביך · על שם שהיו נשים הרבה לא אמ׳ כדרך שאמר יצחק: גור אריה · על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם וזהו שתרגם אנקלוס שלטון יהא בשרויה בתחלתו: מטרף · ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית · סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו׳ וכן מהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו׳ בימי שלמה איש תחת גפנו וגו׳: לא יסור שבט מיהודה · מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות: ומחקק מבין רגליו · תלמידי׳ אלו נשיאי ארץ ישרא׳: עד כי יבא שילה · מלך המשיח שהמלוכה שלו וכן תרגמו אנקלוס ומדרש אגדה שי לו שנאמר יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים · אסיפת העמים שהיו״ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והן נקראים עיקר נופל כנון נו״ן של נוגף ושל נושך ואלף שבאחותי באזניכם ושבאבחת חרב ואסוך שמן אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דיתבי׳ ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים: אסרי לגפן עירה · נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה · זמורה ארוכה קורייר״א בלעז: כבס ביין · כל זה לשון רבוי יין: סותה · לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אוסרי · כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה ואנקלוס תרגם במלך המשיח גפן הם ישראל עירה זו ירושלם שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורק: בני אתנו · יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפנים אחרים גפן אלו צדיקים בני אתונו עברי אוריתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות: כבס ביין · יהא ארגון שציבועו דומה ליין ובצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה ואף רבותינו פירשו בתלמוד לשון הסתת שכרות במסכת כתובות ועל היין שמא תאמר אינו מרוה תלמוד לומר סותה: חכלילי · לשון אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב · מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים מעוהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת עבודה זרה כעוא ארתחו יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: לחוף

בעל הטורים

ישתחוו לך ב׳ במסו׳ הכא חד · ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך · וכן ואריכנו ב׳ במסורת ואריכנו מכל אשי׳ ואריכני דוד על שם כסאו כשמש נגדי רבוא רבבן קדמוה · אחד לי ואחד לדוד: גור אריה יהודה בגימ׳ דוד ושלמה · גור אריה יהודה ר״ת בגימ׳ דוד · גור אריה יהודה בגימטריא זה בחשבון · עלית שני׳ בגמ׳ מטרף בני עלית · כי עלית משכבו אביך · עלית למרומי׳ לראובן אחר עלית והיית ראוי ליקח מתנו׳ כהנה ומלוכה דכתיב בה ויתן עוז למלכו ומי גרם לך שהספקת אותו כי עלית משכבי אביך · וליהודה אחר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנו׳ מלוכה ומחוקק מבין רגליו בגימ׳ תלמידי חכמי׳ ובגימ׳ מחוקק עולה ר״מ שר״מ איברים באדם על שם ערוכה בכל ושמורה · יבא שילה בגימט׳ משיח · שילה בגימט׳ דכתיב ביה ותהא ראשו עם שלא היתה לקרשו · דכתיב שרי יהודה רגמתם: ורכתו

קשתה ל׳ ה בסוקים בתור׳ פלין להם הכרע

לבשו ג׳ חסרי׳ וסי׳ חת ה דיואב ערפלא.

מסורה: על צידון ל״א סבירין עד וק׳ על וסי׳ וירכתו על צידן׳ על המעברות׳ על מידבא׳ על טבת׳ על גבעת גרב׳ ועל כנף שקוצים׳ ועל מלכות דריוש׳ ועל שער הישנה׳ ועל שער הדגים׃ וממגדל חננאל׳ ב׳ בו׃ חמר ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ יששכר חמר גרם׳ וירכיבם על׳ החמר׳ וכל פטר חמר׳ לא תחרש בשור ובחמ׳׳ בלחי

זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ

יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃ (טו) וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃ ס

דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס

(כ) מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס

נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס

בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן

אונקלוס: זבולן על ספר ימא ישרי והוא יכבש מחוזין בספינן וטוב ימא יכול ותחומיה יהי מטי על צידון׃ יששכר עתיר בנכסין ואחסנתיה בין תחומיא׃ וחזא חולקא ארי טב וית ארעא ארי מעבדא פירין ויכבש מחוזי עממיא וישיצי ית דיריהון ודאשתארון בהון יהון ליה פלחין ומסקי מסין׃ מדבית דן יתבחר ויקום גברא ביומוהי יתפריק עמיה ובשנוהי ינוחון כחדא שבטיא דישראל׃ יהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן אימתיה תתרמי על עממיא ומחתיה תתקיף בפלשתאי כחיוי חורמן ישרי על אורחא וכפיתנא יכמון על שבילא יקטיל גברי משרית פלשתאי פרשין עם רגלאין יעקר סוסון ורתיכין וימגר רוכביהון לאחורא׃ לפורקנך סברית יי׃ מדבית גד משרית מזיינין כד יעברון ית ירדנא קדם אחיהון לקרבא ובניכסין סגיאין יתובון לארעהון׃ דאשר טבא ארעיה והוא מרביא בתפנוקי מלכין׃ נפתלי בארע טבא יתרמי עדביה ואחסנתיה תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון׃ ברי דיסגי יוסף ברי דיתברך כגופן דנציב על עינא דמיא

מסורה: וחמר חכתי׃ מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וירא מנחה כי טוב׳ והיתה מנחתו כבוד׳ יהיה נא דבר אדני המלך למנח׳׳ בארץ הדודו ודמשק מנחתו׳ וכל המנחו׳ דכו׳׃ למס עבד ג׳ וסי׳ וירא מנח׳ כי טוב׳ ולא הורישו הכנעני היושב׳ ויעלם שלמה למס עובד׃ כאחד חד מן י״ב וסי׳ במס רבת׃ עקבי סוס ב׳ וסי׳ הנושך עקבי סוס אז הלמו עקבי סוס׃ יגודנו ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ וסי׳ גד גדוד יגודנו׳ לעלו׳ לעם יגדנו׳ בתר׳ חסר׃ עקב ג׳ וסי׳ והוא יגוד׳ תשופנו׳ הגדיל עלי עקב׳ וחד ויאחז בעקב פח׃ ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מכא וג׳ מכא והוא במצעה וסי׳ מאשר שמנה לחמו׳ ונדיב נדיבות יעץ׳ אלהים הבין דרכה׳ אנך׃ שלחה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא מסר בוישלח׃ הנותן ה׳ מלאים וסי׳ הנותן אמרי שפר׳ הנותן רוזנים לאין׳ הנותן בים דרך׳ הנותן נקמות לי׳ דמלכים׳ הנותן תשועה למלכים׃ שפר ג׳ באורית׳ וסי׳ הנותן אמרי שפר׳ ויחנו בהר שפר׳ ויסעו מהר שפר׃

רשי: לחוף ימים׳ על חוף ימים תהיה ארצו׳ חוף כתרגומו ספר מרק״א בלעז והוא יהיה מצוי תדיר על חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבלון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים׃ וירכתו על צידון׳ סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן׃ יששכר חמור גרם חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו למשאוי כבד׃ רובץ בין המשפתים׳ כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא׃ וירא מנוחה כי טוב׳ ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות׃ ויט שכמו לסבול׳ עול תורה׳ ויהי לכל אחיו ישר׳ למס עובד׳ לספק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישרא׳ ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם׃ ויט שכמו׳ השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזנכם ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים׳ ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד׃ דן ידין עמו׳ ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין יי׳ עמו׃ כאחד שבטי ישרא׳ כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבוא׳ זו ועוד יש לפר׳ כאחד שבטי ישר׳ כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה׃ שפיפון׳ הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף ואתה תשופנו עקב׃ הנושך עקבי סוס׳ כך דרכו של נחש ודמהו לנחש המושך עקבי סוס׃ ויפל רוכבו אחור׳ שלא נגע בו ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו׳ ושעל הגג מתו ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב׃ לישועתך קויתי יי׳׳ נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו׳׃ גד גדוד יגודנו׳ כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי״ן יש לומר גדוד שם דבר צריך שני דלתי״ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר ככפור לגור מגזרת שבעתי נדודים שם כפל מדוד מגזרת ימוד נהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כגון יגוד ימוד ירוס ימוד יסוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד לסובב יעקב אלין מסובב מתיבות יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד היימנו כמו גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ׳ והוא יגוד עקב׳ כל גדודיו ישובו על עקבם הירדן ולא יפקד מהם איש׃ עקב׳ ברכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו עקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי״אש׃ מאשר שמנה לחמו׳ מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובין בחלקו והוא מושך שמן כמעין וכן בירכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו׳׃ אילה שלוחה׳ זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ׃ הנותן אמרי שפר׳ כתרגומו׳ דבר אחר על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפי איש מבני נפתלי וגו׳ והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו ונתנו אמרי שפר על ידם שרו דבורה וברק שירה ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה ותרגמו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא לשון אמרים ושבח׃ בן פרת׳ בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא׃ בן פורת עלי עין׳ חנו נטוי על העין הרואה אותו׳

אבן עזרא: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו בין זבולן ובין דן׃ לחוף ימים׳ גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי׳ לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח׃ וירכתו על צידון׳ שיגיע ירכו על צידון׃ חמור גרם׳ דמהו לחמור שיש לו עצם כבד והנה חמור סמוך על כן רובץ׃ בין המשפתים׳ בין המערכות ויתכן היותו מגזרת אשפות שלום לנו׃ וירא מנוח׳ כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימה נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור וסבל בעבור נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורי׳ ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו או לגוים שלא יבאו להלחם עליהם׃ דן ידין עמו׳ רמז שיהיה בעל רגל כאחד בני הגבירות והנה היה נקמן על כל עם מהמשפחות׳ ודמהו ברוב גבורתו לנחש׳ גם יתכן להיות פי׳ שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול׳ וטעם לישועתך קויתי יי׳ בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי יי׳ והכ״ף לנכח דן ופי׳ קויתי השם להיות ישועתך או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך וכן כרנה בישועתך אם הכ״ף לנכח דוד או המשיח בנו ויאמר הנגיד כי תחת מלת ויאמ׳ וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי יי׳ ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא כמו דן בדמות נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם׃ גד׳ התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה׃ יגודנו׳ כמו לעם יגודנו גם יגוד מפעלי הכפל והשורש תחת חולם כמו ירון ושמח ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו׃ מאשר׳ יש אומרים כי המ״ם נוסף והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחם ושמן ופה לחם לשון נקבה וכן בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם׳ וטע׳ מעדני מלך ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו׃ נפתלי אילה שלוח׳ על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי שפר וי״א שאילה רמז לדבורה הנותן אמרי שפר רמז לשיר׳ ברק עמה ואח׳ נפתלי בעבור נחלתו׃ בן פורת יוסף׳ בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל בן אתנת לך ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכי׳ ימצא הפועל כמו אויבה גם אויבת וכן פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותפלא פארות׳ והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי׳ השני יהיה הת״ו תחת הא׳ כתי״ו ושבת לגשיא׳ וטעם

בנות

בעל הטורים: וירכתו עד צידן כתיב חס׳ צידן לשון צידה שהיה משפיע מזון ליששכר׃ יששכר חמור גרם קרי ביה חמור גרם׳ ששמעה לאה קול נעירת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה׃ בין המשפתים שכים במסו׳ הכא׳ ואידך למה ישבת בין המשפתים׳ כמו שהחמור נושא כל המשוי כך היה יששכר נושא משוא׳ של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובץ בין המשפתי׳ וכתי׳ התם למה ישבת בין המשפתים׳ רובץ שהיו מרביצין תורה בישראל׳ תלמכת הנביאה שהיתה תבואה בקרם ותביא בחול׃ וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים׳ בין ים לינפה׳ כדמתרגמי׳ אחסנתיה בין תחומיא׃ למס עובד שלשה במסורת הכא ואידך דיהושע אשר לא הורישו ויתנ׳ למס עובד׳ ויעלם שלמה למס עובד לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס מתוכו׃ שהיה מספיק לכל מי שיבא ללמוד׃ כאחד שבטי ישראל׳ פירוש כדוד׳ ולכך אותיות של ראשי פסוקים׃ דן לישועתך בגימ׳ כדוד׃ יגודנו ב׳ במ׳ הכא ואידך לעלות לעם יגודנו פירו׳ שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן׳ והיו באין עליו גדודים מהגוים שסביבו וזהו פירושו גדוד יגודנו׃ יגוד אותו׳ והוא יגוד עקב׳ שהוא גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירי׳ אותם על עקבם ולא די שמחזירי׳ אותם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל עם אשר יגודנו אותו׃ נפתלי אילה שלוחה כנגד על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח עשרת אלפים מנפתלי ואיל׳ לשון נקבה אילה שלוחה על שם דבור׳׃ הנותן אמרי שפר עם ותשר דבורה׃ אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימ׳ שיר ושבחה׃ אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימ׳ ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא׃ בן פורת יוסף לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שהולך לו בכור בשביל המלכות והתחיל בשם בניו׃ בן פרת בגימ׳ מנשה ואפרי׳׃ ד״א בן פורת בן מיתר עם פתרון חלומות׃ בנות

הגהות בגליון: על — ל״א ט׳ סבירי׳ עד וקריב׳ על

והוא — חד מן ג׳ כסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מכא וג׳ מ׳ א׳ והוא באמצ׳

הנתן — חד מן ה׳ מלי׳ ובס״א נחסר עליו ד׳ חסר וכן הוא בתיקון ס״ת חסר וברוב הספרים׃

אבן עזרא

וטעם בנות צעדה עלי שור שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה והטעם שנבהו מאד על החומות הבצורות · בנות צעדה על דרך יזובו מות: וימררוהו · אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו בסוף ישפוך לארץ מררתו:

וישטמוהו · מוקדם קדם וימררוהו כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: ותשב באיתן · במקום איתן קשתו: ויפוזו · ויתחזקו זה קרוב אל מפוז ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים. מידי אביר יעק' משם רמז אביר יעק' שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישר' וכן היה ויכלכל יוסף · וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף · וטעם אבן כענין הדבר וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לאחיו במאכל וזאת דרך רחוקה: מאל אביך · על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך הייה והוא יעזרך ומ"ם מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו באל שדי וש"ני ית' והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אשא מאל אביך ויתכן היות ברכ' שמים דבק עם מאל אביך והטע' יתברר במלת תהיין ברכו' תהום כאשר את' משה וממגד ארץ גם תהו' לשו' נקב' וכן תהו' רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעיינות והנחלי' מהתהו' שהיא רובצת מתח' לאר':

ברכו' שדי' ורחם, דמה השדי' לשמי' והרחם לתהו' והטע' שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדים צומקי': ברכו' אביך · לא הברכו' שברכתיך עצומי' הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכומ' והורי כמו יולדי וכן ותהר את מרים הורה גבר: תאות · מגזר' והתאויתם והטע' שתגבהנה הברכו': נזיר אחיו · מגזר' נזר והוא סמוך כמו כריב: בנימין · דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה: עד · תרגו' שלל וכן אז חלק עד שלל ליום קומי לעד בגד עדים · ולערב יחלק הטרף שלל לבניו ויסועה אמר כי זה רמז לשאול שנכח את עמלק · וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלות על דבר מרדכי וזה דרך דרש ודעת המתרג' ארמית ידוע: איש אשר כברכתו · כאשר באה לכל אח' מהברכ' כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו:

ברכת ו' ה' חסרי' וא' מלא וסי' ברכת אביך · ב' בו · מאל אביך ויעזרך · ג' בו · כי תקדמנו ברכות טוב · בתרי מל ושארא חסר : רבצת ג' וחס' בתורה וסי' מאל אביך ויעזרך · והאם רבצ' על האפרחי' · וליוסף אמ' מברכת: גבעת עולם ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' עד תאות גבעת עולם · וממגד גבעו' · שחו גבעות עולם · קדמ' חס': ה

ל' - ל' וחס' · ל' - ל' - ל' · ל' חס' - ל' · ל' · ו' ה חס' וא' מ"ל · ג' וחס' - פתח · ל' ומ"ל · ג' דין וחס' · ל' זקף קמץ · כ"ל פתחין וכ' באתנחתא · ט"ל מ"ל כתו' · ט"ל מ"ל כתו'

בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ וַיְמָרֲרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ

בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי

תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא׃ וְאִתְמָרְרוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ לֵיהּ גֻּבְרִין גַּבְרִין בַּעֲלֵי פַּלְגוּתֵיהּ׃ וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל דְּקַיֵּים אוֹרָיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי תּוּקְפָא רוּחְצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דְּרָעוֹהִי וְאַחְסִין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵיהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מֵימַר אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי בְסַעְדָּךְ וְיָת שַׁדַּי וִיבָרְכִנָּךְ בִּרְכָן דְּנַחְתָּן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא בִּרְכָן דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ׃ בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל בִּרְכָתָא דִּי בָרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהֵן רַבְרְבַיָּא דְּמִן עָלְמָא יֶהֶוְיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי׃ בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קֻרְבָּנַיָּא וּבְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָּא׃ כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְּמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר דִּי כְבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן׃ וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא

זוגין מן בב מיחדין חד על וחד עד וסי' עד תאו' · כי הלל רשע על תאו' · על מדבא: על חבית · עד מדבא · ונירם אבד · על מעל הפתח · עד מעל הפתח · מהארץ עד · עד יואב והשמועה · על יואב · ודבר המלחמה · עד צידון · על צידון · זבולון לחוף : עד ב' בסמיכה וסי' בבקר יאכל עד · עדי עד :

עד ה' זוגין מן בב מיחדין חד על וחד עד

רשי

בנות צעדה עלי שור · בנות היו צועדו' להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם : עלי שור · על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב ומדרש אגדה יש רבים וזה נוטה ליישוב המקרא פרת ת"ו שבו הוא תיקון הלשון כמו על דברת בני האדם : שור · כמו לשור · עלי שור · בשביל לשור ותרגום של אונקלוס בנו' צעדה עלי שור תרין שבטין וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות. כלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן ברי דיסני יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מדרשי אגדה המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקרא' יעק' בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניה' להשתחוות וברחל כתי' נגש יוסף ורחל וישתחוו אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסות' והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה : בנות צעדה עלי שור · להסתכל בך בצאתך על מצרים ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין רעה ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם : וימררוהו ורבו · וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם : ורבו · נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריב' אשר רבו וגו' ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו לינקד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמי' שהוא השמו וכן רמו מעט שהו' לשון הורמו אלא שלשו' הורמו והושמו ע"י אחרי' ולשון שמו רמו רבו מ"יה' הוא משוממי' את עצמ' כתרוממו מעצמ' נעשו אנשי ריב וכן דומו יושבי אי · כמו נדמו וכן תרג' אונק' ונקמוהי : בעלי חצים · שלשונם כחץ ותרגו' לשון ותהי המחנה אותן שהיו ראויין לחלק עמו נחלה : ותשב באיתן קשתו · נתישבה בחוזק : קשתו · חוזקו : ויפוזו זרועי ידיו · זו היא נתינ' טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת הית' לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישרא' עיקרן של ישרא' לשון האבן הראשה לשו' מלכות ואונקלו' אף הוא כך תרגמו : ותשב · ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקים אוריתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגומו של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב לכך ויפוזו זרועי ידיו : אבן ישראל · לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו : מאל אביך · היתה לך זאת והוא יעזרך : ואת שדי · ועם הקדוש ברוך הוא היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך : ברכות שדים ורחם · ברכתא דאבא ודאמא כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזורעי' מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבו' לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן · שדים ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ייסתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ : ברכות אביך גברו וגו' · הברכות שברכני הקב"ה גברו על הברכות שברך את הורי : עד תאות גבעות עולם · לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלא מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם : תאות · אשמולץ כך חברו מנחם בן סרוק : הורי · לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר : עד תאות · עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה תתאו לבא חמת : תהיין · כלם לראש יוסף : נזיר אחיו · פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל נזורו אחור ורבותינו דרשו ותשב באיתן קשתו על כבוש יצרו באשת אדוניו וקורהו קשת על שם שהזרע יורה כחץ : ויפוזו זרעי ידיו · כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו : מידי אביר יעקב · שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו כו' כדאיתא בסוטה ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מצוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם : בנימין זאב יטרף · זאב הוא אשר יטרף נבא על שהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר ושאול לכד המלוכה וילחם באדום ובמואב וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע : בבקר יאכל עד · לשון בזה ושלל המתורגם עדאה ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומ' שעמד בתחלת פריחתן וזריחתן של ישראל : ולערב יחלק שלל · אף משתשקע שמשן של ישראל עלידי נבוכד נצר שיגלם לבבל : יחלק שלל · מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר ואונקלוס תרגמו על שלל הכהנים בקדשי המקדש : וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם · והלא יש מהם שלא ברכם אלא קינטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע : אשר כברכתו · ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהוד' גבור' ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכו' ת"ל ברך אות':

בעל הטורים

בנות צעדה עלי שור גבא על מלחמ' יהושע בירחו שירו לו בחצים מן החומה · ותשב באיתן קשתו שנתחזק כנגדן · מעל ג' במסר' ברכות שמים מעל · מטל השמים מעל · יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמים · פירוש לדין עמים · כי לדין עמו יקרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע לתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים · ברכות שדי' · הם השמים שיריקו מט' ורחם היא הארץ שמולדת פירות · רובצת שלשה במסו' ברכות תהום רובצת תחת · ואידך כמי ביוסף ומתהו' רובצת תחת · והאם רובצת והיינו דאמרין בפר' ג' דתעניות · אין לך טפה שיורד' מלמעלה שאין טפחיים עולה מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצ' תחת והאם רובצת יליף רובצת רובצת ומתהום רובצת לאשמעינן שהמוצא קן בים שחייב בשילוח · ולערב יחלק שלל בגימטריא אלו הקרבנות · התחלת התיב' שאחרי שמותן כגון בכורי · אחים · אתה · לחוף · חמור · ידין · גדוד · שמנה · אילה · בני · זאב · עולה לחשבון ספה כמנין ימות החמה · ואותיות האחרונות של הברכות כגון · עלה · בושר' מחלבי · בירך · עובר · ידוה · עקב · מלך · ספר · אחיו · שלל · עולה שכ"ר כמנין ימות הלבנה · וזהו שנאמ' בה אחרי יי' נותן שמש לאור ויום חוקות ירח וככבים לאור לילה וגו' · אם ימושו החקים האלה מלפני נאם יי גם זרע ישר' ישבותו מהיות לפני גוי כל הימים · יעקב הקדים דן לגד וכסדר תולדותם · משה הקדי' גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו · וזאת אשר דבר להם אביהם מיים בזאת וכו בלשון פתח משה וברכה וזאת הברכה וזהו חזקני' אתבונן:

כאבף

נאסף אל עמי על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפות בלשון עברי שהוא בלשון הכנסה. כגון ואין איש מאסף אותי הביתה ואספתו אל תוך ביתך באספכם את תבואות הארץ הכנסתה לבית מפני הגשמים באספכם את מעשיכם וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי, עם אבותי: ויאסף רגליו, הכניס רגליו: ויגוע ויאסף, ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותי' יעקב אבינו לא מת: לחנוט את אביו, ענין מרקחת בשמים הוא: וימלאו לו, השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום. ויבכו אותו מצרי' שבעים יום, ארבעים לחניטה ושלשים לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין:

אשר כריתי לי, כפשוטו כמו כי יכרה איש ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה, ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במער': כאשר השביעך, ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקד' שאני מכיר עודף על שבעים לשון ואתה אינך מכיר בו כדאית' במסכת סוטה: גרן האטד, מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעק' עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרי' כגרן המוקף סייג של קוצים: כאשר צום, מהו אשר צום וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום שלשה למזרח וכן לארבע רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים קבענו כאן לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות שמסר להם אביהם לישא מטתו:

הוא

נאסף ג'ב' פתחין וא' קמץ וסי' אני נאסף אל עמי, כאשר נאסף אהרן, כי מפני הרעה נאסף הצדיק, קדמ' קמץ: ל עמי ד' וסי' אני נאסף, ותחללנה אתי אל עמי, ויקחני יי' מאחרי הצאן, בא הקץ אל עמי ישר' לא' וחד ואל עמי ידו גורל: עפרן ד' חסרים מסר ריש פרשת חיי: שמה ה' ר"פ וסי' קברו את אברהם, שמה קנה

נאסף אל עמי קברו אתי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי׃ במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרן החתי לאחזת קבר׃ שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה׃ מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת׃ ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו׃

נ

ויפל יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו׃ ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לחנט את אביו ויחנטו הרפאים את ישראל׃ וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום׃ ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם נא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר׃ אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה׃ ויאמר פרעה עלה וקבר את אביך כאשר השביעך׃ ויעל יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים׃ וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו רק טפם וצאנם ובקרם עזבו בארץ גשן׃ ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד׃ ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים׃ וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן׃ ויעשו בניו לו כן כאשר צום׃ וישאו אתו

מתכנש לעמי קברו יתי לות אבהתי במערתא די בחקל עפרון חתאה׃ במערתא די בחקל כפילתא די על אפי ממרא בארעא דכנען די זבן אברהם ית חקלא מן עפרון חתאה לאחסנת קבורא׃ תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה׃ זבני חקלא ומערתא דביה מן בני חתאה׃ ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש ריגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמיה׃ ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה׃ ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל׃ ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלמין יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין׃ ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר׃ אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקינית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וכען איסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב׃ ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך׃ וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים׃ וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון וענהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן׃ וסליקו עמיה אף רתיכין אף פרשין והות משריתא סגיאת לחדא׃ ואתו עד בית אידרי דאטד די בעיברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין׃ וחזא יתיב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אידרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן קרא שמה אבל מצרים די בעיברא דירדנא׃ ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקידינון׃ ונטלו יתיה

בנוהי

אבן עזרא

ויבו אותם, שילכו כולם עם יוסף לקברו: ויאסף רגליו אל המטה, כי בתחלה ישב על המט' ורגליו תלויו' כמנהג ארץ אדום היום ולא כן מטות הישמעאלים: ויעלו אותו כל עבדי פרעה, כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: ויחנטו, כדמות אבק ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התאנה חנטה פגיה: אשר כריתי, חפרתי כמו כי יכרה איש: רכב, כמו מרכבת: פרשים, ידועים: ויעש לאביו אבל, אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: ויעשו בניו, פירו' ואנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו וקברוהו במקו' שצוה:

לו

בעל הטורים

וימלאו שנים במסו' וימלאו לו ארבעים יום - והמלאו ימיה ללדת - רמז לכוף מ' יום הולד נוצר - אנכי מת ג' במסורת הדא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף - אף על פי שאמר יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת שאמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף - וכל זקני - שלשה במסו' וכל זקני פרעה - ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם - וכל זקני העי' ההיא גבי עגלה ערופה - וזהו שדרשו לא שפכ' שלא פטרנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני פרעה שליוו לארונו של יעקב - כוס ג' במסור' ויעשו בניו לו כן כאשר צום - הקי' את דברו יונדב אשר צום - כן תאמר עננו עשה ושכל ונכבי צום לאמר - אזה זה מדבר בע"ז ונכבי ושכלו צום אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו עבודה זרה - וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי עבודה זרה אמרו לו שמע ישראל וגו':

לו

מסרה

קפוד, שמה אדום מלכיה, שמה נסיכי צפון, שמה שבר רשפי קשת: י' פסו' אית בהון ג' מלין דמיין ב' קדמאי לא נסי' וי"ו ותליתא נסיב וי"ו וסי' בם' רבת', את בניו ד' וסי' כי ידעתיו למען, ויכל יעקב לצוות, ויקם יעקב וישא את, והיה ביו' הנחילו את, וכל נביאים וכתו' את בניו במ', ואת בניו, וסי' ביהושע סימן ז': ויאסף ה' מלעיל וסי' בסוף פרשי' חיי: השביעני חד מן ב' זוגין א' ש' וא' ס' וסי' במסרא רבתא:

ואשובה ז' וסי' אבי השביעני לאמר, ואשובה אל אחי אשר במצרים, ואשובה אל מקומי, אלכה ואשובה אל אישי, שובני אלי ואשובה, וארוצה עד איש האלהים, השיבני ואשובה כי אתה: וכל זקני ג' וסי' ויעל יוסף לקבר, ויבא אהרן וכל זקני, הקרבים אל החלל: וכל בית י"ב מסר בשפטים סימן ט': יושב י"ז מלאי' בתורה וסי' ואשביעך ביי', ויצחק בא מבוא, וירא יושב הארץ הכנעני, וירא חותן משה, השמר לך פן תכרת, ושלאחריו, ומה הערים אשר הוא, עמלק יושב ג' בו, ואמרו אל יושב הארץ, אל משה אל תירא אתו, אחרי הכתו את סיחן, ב' בו, ראה החלתי תת לפניך, בעבר הירדן בגיא:

הוא ואחיו וכל העולים אתו · בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואחר כך כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד : ויראו אחי יוסף כי מת אביהם · מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן : לו ישטמנו · לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון שמא לו ישטמנו, ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה יי' בעניי אולי ייטיב יי' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים צדיקי' : ויצוו אל יוסף · כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחי' אל בני ישראל אף זה ויצוו את שלוחם להיות שליח אל יוסף ולומר לו כן · ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה : אביך צוה · שנו בדבר השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו : שא נא לפשע עבדי אלהי אביך · אם אביך מת אלוהו קיים ועם עבדיו : וילכו גם אחיו · מוסף על השליחות : כי התחת אלהים אני · שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלו' אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם : וידבר על לבם · דברי' המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרגם יש לך אח שהורג את אחיו · דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו' : על ברכי יוסף · כתרגומו גדלן בין ברכיו :

צום ג' וסי' ויעשו בניו לו כן כאשר צום : ופסלי ונסכי צום · כי הקימו בני יהונדב : והשב ד' וסי' לו ישטמנו יוסף · שוב והשב את אחיך · והשב חרפתם אל · והשב לשכנינו שבעתים : ישיב כ"ד וסי' במס' רבת' : ויצוו ד' וסי' ויצוו אל יוסף · ויצוו את העם לאמר כראותכם · והכיתם את יושבי יבש · ויצו את בני בנימן לאמ' כתי'

בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את־השדה לאחזת־קבר מאת עפרן החתי על־פני ממרא : וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל־העלים אתו לקבר את־אביו אחרי קברו את־אביו : (טו) ויראו אחי־יוסף כי־מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל־הרעה אשר גמלנו אתו : ויצוו אל־יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר : כה־תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי־רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו : וילכו גם־אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים : ויאמר אלהם יוסף אל־תיראו כי התחת אלהים אני : (כ) ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם־רב : ועתה אל־תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת־טפכם וינחם אותם וידבר על־לבם : וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים : וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן־מנשה ילדו על־ברכי יוסף : ויאמר יוסף אל־אחיו אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן־הארץ הזאת אל־הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב : (כה) וישבע יוסף את־בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את־עצמתי מזה : וימת יוסף בן־מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בארון במצרים :

חזק

בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה במערת חקל כפלתא דזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורא מן עפרן חיתאה על אפי ממרא : ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבר ית אבוהי בתר דקבר ית אבוהי : וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דילמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא דגמלנא יתיה : ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר : כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה : ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך לעבדין : ואמר להון יוסף לא תדחלון ארי דחלא דיי אנא : ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם יי אתחשבת לטבא בדיל למעבד כיומא הדין לקיימא עם סגי : וכען לא תדחלון אנא אזון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון : ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועשר שנין : וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין אף בני מכיר בר מנשה אתילידו ורבי יוסף : ואמר יוסף לאחוהי אנא מאית ויי מדכר דכיר יתכון ויסק יתכון מן ארעא הדא לארעא דקיים לאברהם ליצחק וליעקב : ואומי יוסף ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא : ומית יוסף בר מאה ועשר שנין וחנטו יתיה ושמוהי בארונא במצרים :

אבן עזרא

לו ישטמנו · שמא יטור לנו איבה כמו וישטום עשו. ויש לו במקרא על דרכים רבים : אנא · לשון פיוס · ואמר הגאון כי התחת אלהים אני כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך : למען עשה · שם הפועל : בני שלשים · בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים : ילדו · גדלו : ויחנטו אותו · הרופאים : ויישם בארון · שם אותו אחר והנה הסרש ושם על משקל וייבר ואמ' ר' יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני · וטעם בארון בקמצו הבי"ת הוא שהכין לנפשו :

בעל הטורים

לו ישטמנו יוסף · כשחזרו מלקבור את אביה' עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה · אמרו עדין הוא זוכ' מה שעשינו לו · ית לו ישטמנו יוסף הלואי ישטמנו יוסף בלב ולא יעשה לנו מעשה · ואם חכן לעשות ושיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מתחת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרי' כן יעשה לנו · התחת אלהים אני בלשון שהטיב יעקב לרחל כשבקש' ממנו שובקש עליה רחמים ונער בה · בו בלשון הטיב לאחיו · על כן הוא · שלשה בת' והשלישי התחת זאת לא ימות שמעי · שבאותו לשון שאמ' לאחיו כפרע משמעי שאחיו למרו ממנו לדבר בלשונו · וישבע יוסף את בני ישראל ולא השביע לבניו · לא אמר להם בשכם לקחתם אותו ושם תחזירוהו · ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ · כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו · אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם · פירוש אנכי בשר ודם היום כאן ומחר בקבר' אבל מלך אל חי וקיים הוא יפקוד אתכם · ורמז שני מעתי' כ"א כא · פירוש בשם שאלכתי פ' שנים כך יבוא לכם גואל בן שמונ' שנים אני כמי יפקוד לשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש · רמז שמבין פקוד יחסר את' שנה ומאר לרדו · ויחנטו שנים בהאי פרשה ויחנטו את ישראל · ויחנטו את יוסף · כדאיתא בבכורות דיוסף יכפרוהו ה דרלה ידלוני בשביל שחנט את אביו ח חנטוהו נ"כ · ויישם בארון כדי שיהא מכוי להם כשאתם תמם :

מסרה

חסר : לפני מותו ד' מסר בפרשת תולד' : אנא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וסי' פרשת ויגש : הננו ג' דגשים וסי' פרשת מקץ : התחת ג' בקריי' וסי' פרשת ויצא : לטבה ה' חס' בליש' וסי' ואתם חשבתם עלי רעה · ועשית הישר והטב · ואכלת ושבעת וברכת · ואבדתם מהרה מעל · ובפרי אדמתך לטבה : עשה ד' חד כתי' ו' וג' כתי' ה"א וסי' בפרשת ויצא : ילדו וסי' ובנו ילדו להם · ואהליבמה ילדה · ילדו על ברכי יוסף · והששי יתרעם לעגלה · אלה ילדו להרפה : ואלהים ה' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו · ואלהים סר מעל · ואלהים אמר לבהלני · ואלהים זולתי לא תדע · ואלהי' מלכי מקדם : פקד ה' וחס' וסי' ואלהים פקד יפקד אתכם · וישבע יוסף את בני · פקד פקד פקדתי אתכם · ויקח משה את עצמו' · אם פקד יפקדני : וישבע ד' וסי' וישבע יוסף · ובשנה השביעית שלח יהוידע · וישבע יהושע · ויקם עזרא וישבע : והעלת' ג' חס' בליש' וסי' והעלתם את עצמתי · קדמה · והעלתי עליכם בשר · כי העלתיך מארץ מצרים : עצמתי ו' חס' בליש' וסי' והעליתם את עצמתי · וחברו דויהי בשלח · ושפו עצמותיו לא ראו · ממרום שלח אש · עצור בעצמותי · כל עצמתי תאמרנה · ובס"א מצאתי מסור עצמתי ה' חס' והשמיט ושפו עצמותיו לא ראו · כל עצמתי תאמרנה · וזהו המסורת שהיה לפני השמיט אצל עצמתיו הניחו עצמתי · וכל עצמות מלאים :

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבע' וסימן אך לך : וחציו ועל חרבך תחיה : ופרשיותיו י"ב · אחאב סימן · וסדריו מ"ג ידידיה סימן · ואותיותיו ד' אלפים ושלש מאות ותשעים וחמשה :

חסלת ספר בראשית

ואלה י״ז ר״פ בתורה וסי׳ ואלה בני רעואל נחת׳ ואלה בני רעואל בן עשו׳ ואלה בני אהליבמה אשת׳ ואלה בני שובל׳ ואלה בני צבעון ואיה׳ ואלה שמות דכות׳ בס״ד אלה שמות וסי׳ אלה שמות בני עשו אליפז׳ אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחי׳ אלה שמות האנשי׳ אשר שלח משה׳ אלה שמות האנשים אביחיל בן׳ אלה ראשי אבו׳ ואלה ראשי האבו׳ אלה עשה בניהו׳ ואלה מבני גד ראשי׳ ואלה הם אשר עברו׳ ומן ודוד זקן עד סוף הספ׳ ר״פ דכו׳ אלה בס״ד

סדר המקרא תורת

אלפא בית׳ מן חד וחד חד א׳ וחד וא׳ ולית דכו׳ וסי׳ אכלה׳ ואכלה׳ אמרה׳ ואמרה׳ אהבם׳ ואהבם׳ אוצם׳ ואוצם׳ אשתן׳ ואשתן׳ אפלל׳ ואפלל׳ אצבון׳ ואצבון׳

ואלה

מורה נבוכים

האשמורת הראשונה

נפשות קדושים ליה מודות בזכרם ימות
ואם כבר אל בלי לשון ופה כאומות

ברוך השם אלהי תעצומות
והוא המתן תבונות לנשמות
ובספר הזה מהומות ואימות
ואלה התחדשו אחרי מות
ונולד אבי הנבואות והחכמות
ויוציא את אבותינו ודיהם רמות
ויעש לעיניהם בבריאם נקמות
והן בכתב אמת רשומות
ודבר משכן מעשה מתרומות

עולם ותורת אמת הוגות ומתחכמות:
ושמו מפורש בראש ספר ואלה שמות:

אשר בימינו לנצח נעימות׳
להוציא לאור כל תעלומות׳
שמכאו הורינו ברוב כלמות׳
כזיר אחים בעל החלומות׳
וקנא השם בעל חמות׳
ברב כסף וזהב ושלמות׳
ויאר לבותם בתורת תמימות:
ובם צורות ופליאות סתומות׳
בסוף ספר ואלה שמות׳

אבן עזרא

ואלה טעם הוי״ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה״א שוה לזכרים ולנקבו׳ וכתי׳ כי את כל התועבות האל ואחריו מכל התועבות האלה לאנשים האל לא יולדו להרפה מה אעשה לאלה וככה מלת לז המוכחית הלז הנער הלז ובעבור היות מלת לא מלעיל היה הה״א נוסף כה״א לילה נחלה מצרים וגם לשון זכר ורבים שמות כי התי״ו כולל סימן רבים ורבות כמו מקומות ואבות גם המ״ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים ויש שמות שימצאו במ״ם גם בתי״ו כמו נפשים נפשות לבבות גם לבבים

בעל הטורים

ואלה שמות בני ישראל ת הנא׳ ר״ת שליה שאף כשהיו בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ב׳ דברי׳ נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו לא׳ שמות׳ וכו׳ וג״כ ואלה ואו תוסף על עניין ויחי יוסף׳ ואלה שמות שנוה להם שלא ישנו שמותם׳ ואמ׳ להם אף על פי שסינו שמו בכנת פענח אל תשנו שמותיכם׳ ישראל הבאים ר״ת ומספר תיבות מילה׳ את יעקב א״ס׳ סופי תיבות שב״ת לומר לך בשביל שבת ומילה ששמרו במצרים כ נגאלו׳ הסכות מ זחיל בואו ותמנים בואו כנגד שנים עשר שבטים׳ משל לבינה שלשון כעיזור אחד ובכל ואחר ובנה בשנים עמודי׳ ובכל בשלשה עמודי׳ ובכל זה עשה בנאו בשנים עשר עמודים ועמד׳ כך אברהם ובחתן יצא מהם כסולת עד שנים עשר שבטים שלא היה בהם פ כסולת׳ וזהו וו העמודי׳ שהם עמודי העולם: פרו

רשי

ואלה שמות בני ישראל אע״פ שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנ׳ המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא:

ואלה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר:

ואילין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ: רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: והוה

מצרימה כ״ח מסר במס׳ רבת׳: וביתו ו׳ וסי׳ ואלה שמות ריש ספרא׳ וישב דוד עם אכיש׳ ואנשיו אשר עמו׳ אשר ישב שם׳ ועשקו גבר וביתו ועם האלהים וביתו: ובנימין ט׳ מיחדין וסי׳ בשופטים סימן כ׳:

על לבבהן: הה״א מצרימה תחת מלת אל כמו נלכה דותינ׳ ותבא אותי ירושלימה: את יעקב׳ עם יעקב כמו כרת וי״את אברם: איש וביתו׳ יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטי׳ במספר השבעים ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אביו כי שלמה וידויין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: ראובן׳ כל מלא כע כ״וין זבולן בהכנם עליו אחת מאותיות בוכ״ל וראוי להיות האות

בלשון לקרוא שני שואין נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת יאמרו שורק תחת חירק כאלו הוי״ו בקריאת אל״ף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת אל״ף או זבולן ואם היה האות הראשון יו״ד כמו יהודה שהיו״ד מאותיות הנעלמים יעלימוהו כמו נעלה ביהודה כיהודה ליהודה נחשון כי עתה היו״ד הוא נעלם ואיננו נזכר ונרגש בשפה גם ככה עם וי״ו ויהודה והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם: יששכר׳ בעבור התחברות שני שי״נין חסרו האחד מהמבטא כדרך מתחברים שיקרא מחברים ואין שי״ן כמוה במקרא ומנהג העברים בהתחבר וי״ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ״ף חבירי הוי״ו יניעו אל״ף נוסף בקריאה ויקרו הוי״ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי׳ וככה ובנימין ובעבור היות בנימין בן הגבירה הזכירו לפני בני השפחות: דן׳ בהתחבר השמות הם על משה דרכי׳ וכולם כבוים׳ האחד כמו עילם ואשור וארפכשד׳ והשני בנפך ארגמן ברקמה ובוץ׳ השלישי אודם פטדה וברקת׳ הרביעי דן ונפתלי גד ואשר׳ החמישי מר ואהלות קציעות׳ הששי אדם שת אנוש: ויהי

אבן עזרא

ויהי · מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו ובעבור היות הה״א מן הגרון פתחו במלת יהי היו״ד הראשונה בקמץ קטן יהי והיה ראוי להיות היו״ד האחרון בשוא נח נראה כמו הב״ית במלת ירב והיה ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון על כן העלימוהו ונקד הה״א בחרק על כן לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו״ד בשוא יהי כן יי׳ על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשוא רק זאת הגזרה ונזרת ויחי יעקב והיה זה כי השתי׳ האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות ויחי ויהי השתי האותיות הם מאותיות הנוח והם יו״ד ה״א היה חיה ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמי׳ שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו״ד עליהם ב בשוא ולא כן בכל הגזרו׳ בבנין הקל: יוצא ירך · רמז לקרוב אלין אבר המוליד כמו להסך את רגליו כי שמים ותשע היו אך יעק׳ יחשב בראשונ׳ על כן כתוב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי נפש היתה ליעקב ויוסף שהיה במצרי׳ במספר הוא ושני בניו: ומת · אב ובנו שתי דורו׳ והעד שהיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד׳ דורות וקדמונינו ז״ל אמרו עשר׳ דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשר׳ ואין מספר שנות אלה כאלה · וטעם וימת יוסף כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה · וטעם וכל הדור ההוא על המצרי׳ כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: ובני ישראל פרו · הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו · כמו ישרצו המים רק הראשו׳ מהפעלי׳ העומדי׳ בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב והשני מהיוצאי׳ תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שכר אכל את הלחם שמר את הדבר שכר את החמור אלו נקראים פועל יוצא והנה ישרצו המי׳ מהפעלי׳ היוצאי׳ וזה השני וישרצו מהפעלים העומדי׳ והנה זו הגזר׳ כגזר׳ שב פעם עומד כמו ושב וקבצך ופעם יוצא כמו ושב יי׳ אלהיך את שבותך אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד׳ בני׳ שילדה אשה אחת והרופאים אמרו שיש כמוהם ... עד שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו · שלא היו מתים כדרך עם רב: ויעצמו · שהיו בעלי עצם תקיפין · ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר וב״ית במאד כמו ב״ית ויסעו בראשונ׳ כי כתוב ראשונה יסעו: ותמלא הארץ · ארץ גושן היא: רעמסס · בשוא נח תחת העי״ן כי הראשון שתחת העי״ן שהוא דבק עם הרי״ש יקרא נח והשני תחת מ״ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: ויקם מלך חדש · פירושו כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה על כן כתי׳ ויקם כמו כי הקים בני את עבדי: ויאמר אל עמו · המצריים: הנה עם · מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק: ממנו · כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו״ן רפה כמשפט להפרים בינו ובין ממנו פנה שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שמיהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך המנהג כי מלת אני רפה וכן מלת נחני יי׳ והנה מלת מן כפולה ודגש הנו״ן ממני לחסרון הנו״ן האחר כאילו היה ממנני כי הנו״ן הראשון תבא עם אות המ״ם כאילו הוא מן ונו״ן כי לסימן המדבר אם כן יהיה איש ממנו שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו · וטעם נו״ן ממנו דגוש להתבלע הה״א בחסרון כי יאמר מן ישמור ישמרו אשר יקראו אויב ירדפו והוא המעט כי ארב ישמרהו רק ישמרהו דרך קצר כמו והנהו. עושה מלאכה שהוא כמו והנה הוא והנו נצב ופעמים יוסיפו הנו״ן יסחרונני ולא ימצאונני תברכני נפשך כמו תברכנני זובח תודה יכבדנני יסובבנהו יבוננהו יצרנהו ופעמים יבלעו הה״א בנ״ון ולא ישמרנהו בעליו: הבה · הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת לכי ובאי ובעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה ולנקבה הבה נא אבוא אליך כמו לכה נשקה את אבינו יין: נתחכמה · נבקש דרך חכמה שלא ירבה: לו · בעבורו כמו אמרי לי ודע כי כל הפעלים עוברים או עתידים עם הפועל בכחם פי׳ עם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך וברך לא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברב יועצים תקום והשלם יועצים עיצה תקום וככה כי תקראנה קורות מלחמה · אר״ מרימם כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו ולפי דעתי אין צרך: מסים · רבים והאחד מס כמו פתים פת והם מפעלי הכפל · וטעם ענותו ליבש זרע הזכרים: מסכנות · אוצרו׳ וכמוהו אל הסוכן ותהי למלך סוכנת שומרת האוצר ולא יודע לכל ושכבה בחיקך: רעמסס · בפתחות העי״ן ואיננו מקום ישר׳: וכאשר יענו אותו · אע״פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ · שעבר החוק בפריה ורביה כמו ופורץ גדר: ויעבידו · רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים וזהו בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית ולומר בפיוט פרוכים איננו נכון כלל וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרג כל הזכרים הילודים: וימררו · ידוע הוא כי הת״יו סימן לנקבות על הרוב והמ״ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומי׳ וממקומות מקומה אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים למכה מצרים בבכוריהם והנה ובכורות בקרך אם כן יהיה היחיד בכורה וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה · וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה ואחר כן כלל את כל עבודתם לצרכיהם: אשר עבדו בהם · ישרתו בעבור שמי עבדו בהם בפרך וגזרת עבד בלא ב״ית אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך ואם אחריה ב״ית הוא על ב׳ דברים האחד בעבור כמו ויעבד ישראל באשה והשני לא תעבד בו בפרך כדרך אשר לא עובד בה וככה אשר לא יעבד בו כי כתוב והארץ השממה תעבד ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו: ויאמר

רש״י

ויוסף היה במצרי׳ · והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרי׳ אלא להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף כשהיה במצרים ונעש׳ מלך ועומד בצדקו: וישרצו · שהיו יולדו׳ ששה בכרס אחד: ויקם מלך חדש · רב ושמוא׳ חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו · אשר לא ידע · עשה עצמו כאלו לא ידעו: הבה · כל הבה לשון הזמנה הוא כלומר הכינו עצמכם לכך: נתחכמה לו · לעם נתחכם מה לעשות לו ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל נידונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם: ועלה מן הארץ · על ברחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו בחברו והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם ירשוה: עליו · על העם: מסים · לשון מס שרים שגובין מהם המס · ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם · של מצרים: ערי מסכנו׳ · כתרגומו וכן לך בא אל הסוכן גזבר הממונה על האוצרו׳: את פיתום ואת רעמסס · שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקו׳ ובצורות לאוצר: וכאשר יענו אותו · בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב״ה להרבות ולהפריץ: כן ירב׳ · כן רבה וכן פורץ ומדרשו רוח ה הקדש אומרת כן אתם אומרי׳ פן ירבה ואני אומ׳ כן ירבה: ויקוצו · קצו בחייהם ורבו׳ דרשו כקוצים היו בעיניהם: בפרך · בעבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף:

מסורה

במאד מאד ו׳ וסי׳ סוף פרשת לך לך: ירבה ה׳ וסי׳ הבה נתחכמה · וכאשר יענו אתו · ובקרך וצאנך ירבין׳ ב׳ בו׳ ברבות רשעים · וכל כי וכי דכו׳ במ״א ירבה וסי׳ כי ירבה לסלוח: ונוסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ונוסף גם הוא · ונוסף על נחלת המטה · יש מפזר ונוסף עוד · בתרא׳ קמץ׳ וא׳ ועוד נוסף עליהם: ונלחם ה׳ פתחין

וסי׳ חבה נתחכמה לו׳ והיינו גם אנחנו ככל הגוים · ויצא יי׳ ונלחם בגוים · ויאמ׳ דוד אל שאול · ויתמרמר מלך הנגב ·

תורה ותרגום

ה וַיְהִ֗י כָּל־נֶ֛פֶשׁ יֹצְאֵ֥י יֶֽרֶךְ־יַעֲקֹ֖ב שִׁבְעִ֣ים נָ֑פֶשׁ וְיוֹסֵ֖ף הָיָ֥ה בְמִצְרָֽיִם׃ וַיָּ֤מָת יוֹסֵף֙ וְכָל־אֶחָ֔יו וְכֹ֖ל הַדּ֥וֹר הַהֽוּא׃ וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל פָּר֧וּ וַֽיִּשְׁרְצ֛וּ וַיִּרְבּ֥וּ וַיַּֽעַצְמ֖וּ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֑ד וַתִּמָּלֵ֥א הָאָ֖רֶץ אֹתָֽם׃ פ

וַיָּ֥קָם מֶֽלֶךְ־חָדָ֖שׁ עַל־מִצְרָ֑יִם אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יָדַ֖ע אֶת־יוֹסֵֽף׃ וַיֹּ֖אמֶר אֶל־עַמּ֑וֹ הִנֵּ֗ה עַ֚ם בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל רַ֥ב וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃ י הָ֥בָה נִֽתְחַכְּמָ֖ה ל֑וֹ פֶּן־יִרְבֶּ֗ה וְהָיָ֞ה כִּֽי־תִקְרֶ֤אנָה מִלְחָמָה֙ וְנוֹסַ֤ף גַּם־הוּא֙ עַל־שֹׂ֣נְאֵ֔ינוּ וְנִלְחַם־בָּ֖נוּ וְעָלָ֥ה מִן־הָאָֽרֶץ׃ וַיָּשִׂ֤ימוּ עָלָיו֙ שָׂרֵ֣י מִסִּ֔ים לְמַ֥עַן עַנֹּת֖וֹ בְּסִבְלֹתָ֑ם וַיִּ֜בֶן עָרֵ֤י מִסְכְּנוֹת֙ לְפַרְעֹ֔ה אֶת־פִּתֹ֖ם וְאֶת־רַעַמְסֵֽס׃ וְכַאֲשֶׁר֙ יְעַנּ֣וּ אֹת֔וֹ כֵּ֥ן יִרְבֶּ֖ה וְכֵ֣ן יִפְרֹ֑ץ וַיָּקֻ֕צוּ מִפְּנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיַּעֲבִ֧דוּ מִצְרַ֛יִם אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל בְּפָֽרֶךְ׃ וַיְמָרְר֨וּ אֶת־חַיֵּיהֶ֜ם בַּעֲבֹדָ֣ה קָשָׁ֗ה בְּחֹ֙מֶר֙ וּבִלְבֵנִ֔ים וּבְכָל־עֲבֹדָ֖ה בַּשָּׂדֶ֑ה אֵ֚ת כָּל־עֲבֹ֣דָתָ֔ם אֲשֶׁר־עָבְד֥וּ בָהֶ֖ם בְּפָֽרֶךְ׃

וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַהֲוָה בְמִצְרָיִם׃ וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלְדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן׃ וְקָם מַלְכָּא חֲדַתָּא עַל מִצְרָיִם דְּלָא מְקַיֵּם גְּזֵירַת יוֹסֵף׃ וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַּן וְתַקִּיפִין מִנַּנָא׃ הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּילְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנַּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנּוּן עַל סָנְאַנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְּקוּן מִן אַרְעָא׃ וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחָנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵית אוֹצְרַיָּא לְפַרְעֹה יָת פִּיתוֹם וְיָת רַעַמְסֵס׃ וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סַגַּן וְכֵן תַּקְפִין וְעָקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַפְלְחוּ מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ וְאַמְרַרוּ יָת חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבְלִבְנִין וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּחַקְלָא יָת כָּל פּוּלְחָנְהוֹן דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃

בעל הטורים

כת׳ וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ששה לשונו׳ הן כ כנגד ששה שהיו יולדות בכרס אחד · ותמלא ב׳ במס׳ הכא ואידך בפרשת נח ותמלא הארץ חמס · אל עמו עי׳ן עקומה · אחר בשבעים נפש ירדו כאן וכבר כ כתרבו ממנו · הבה נתחכמ׳ · הבה עולה שנים עשר כלומר שנתחכם על שנים עשר שבטים · והיה כי תקראנה מלחמה שהיה ירא אולי י יבאו עליו מלכי כ כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם · ונוסף שלשה במסרה הכא ונוסף גם הוא ואיד ונוסף על נחלת המטה ההיא · יש מפזר ונוסף עוד · שאמרו מצרים ש שנגרשו אותנו מן הארץ · ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ · והקב״ה אומ׳ יש מפזר אתם רוצו׳ לפזרם ולמעטם · ונוסף עוד שיוסיפו עליהם ככם אלף פעמים · ענותו ב׳ במסורת הכא למען ענותו בסבלותם · ואידך גבי אמנון ותמר · לומר לך מה אתם בענין תשמיש · אף כאן היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלם מ מפרי׳ ורבי׳ · רעמסס ראשון · · · בפרך בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת · באחר חסר והוא אותיות בר״מח בר״מח איברים · וארבע׳ מיני עינויין בכפוין · וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבני׳ ובכל עבודה בשדה · את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך · לכן היתה כל מכה ומכה של ד׳ מכות ולמ״ד של ה׳ מכות חשיב כמו׳ ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך

טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃ וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה׃ וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃

פ

א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃

וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא יְהוּדָיָתָא דְשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה׃ וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יָת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תִּקְטְלָן יָתֵיהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא וּתְקַיְּמִינַהּ׃ וּדְחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבַדָא כְּמָא דִי מַלֵּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיִּמָא יָת בְּנַיָּא׃ וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵין עֲבַדְתִּין יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַיֵּמְתִּין יָת בְּנַיָּא׃ וַאֲמַרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִנִּין עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חָיְתָא וִילִידָן׃ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחָיָתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃ וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין׃ וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְאִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן׃

וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יָת בַּת לֵוִי׃

שפרה ב' ומב' ליש' וסי' שם האחת שפרה · ברוחו שמים שפרה: העבריות ד' ג' חס' וא' מלא וסי' ויאמר מלך מצרים · ותאמרן המילדת אל פרעה · ויאמר בילדכן את · דין מל' · ותאמר אחתו אל בת פרעה: על האבנים ב' וסי' בילדכן את העבריות · וארד בית היוצר: ולא עשו ה' וסי' ותיראן המילדת · ולא עשו חסד עם בית ירבעל · על אשר לא שמעו · במלכים · ולא שמעו ולא חטו את אזנם · ירמיה · ויהי לימים מימים ובעת צאת הקץ: אליהן ה' ד' מלאים וא' חס' וסי' ותיראן המילדת · ותאמרן המילדת · דין חס' · ותקרבון אלי כולכם · ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל · ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי: יראת את האלהים ז' מסר פרשת מקץ: להן חד מן י"ד נמסר במגלת רות סימן א': הילוד ב' ומלאים וסי' כל הבן הילוד · גם הבן הילוד לך מות ימות: הבת ד' ודגש וסי' תחיון · תתחמקין · זב עמקך הבת השובבה · מהאעידך: וילך איש מבית ב' דסמי' וסי' וילך איש מבית לוי · מבית לחם יהודה:

ב

רש"י

המילדות · הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כך מוליד ומילד: בילדכן · כמו בהולידכן: שפרה · יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה · מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה · פועה · לשון צעקה כמו כיולדה אפעה: על האבנים · מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר וכמוהו עושה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנו יוצר חרס: אם בן הוא וגו' · לא היה מקפיד אלא על הזכרי' שאמרו לו איצטגניניו שעתיד לולד בן המושיע אותם: וחיה · ותחיה: ותחיין את הילדים · מספקות להם מזון תרגו' הראשון וקיימא והשני וקיימתין לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים וכן ותחללנ' אותי אל עמי לשון עבר חללתם כמו ותחללו לזכרים: כי חיות הנה · בקיאו' כמילדו' תרגו' מילדות חייתא ורבותינו דרשו משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדת והיכן משולו' לחיו' גור אריה זאב יטרף בכור שורו אילה שלוחה ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן מה אמך לביאה: וייטב · הטיב להם וזה חלוק בתיבה שיסודה שתי אותיות ונתן להוי"ו יו"ד בראש' כשהיא באה לדבר לשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בצרי שהיא קמץ קטן וייטב אלהים למילדות וירב בבת יהודה הרבה תאניה וכן ויגל את השארית דנבוזר אדן הגלה את השארית ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחירק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם נתרבה העם ויגל יהודה הגלה יהודה ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות · מהו הטובה · ויעש להם בתים · בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים ויבן את בית יי' ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה: לכל עמו · אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו איצטגניניו היום נולד ואין אנו יודעים אם ממצרי' אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצריים שנ' כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעבריים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: ויקח את בת לוי · פרוש היה ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה ועשה בה לקוחי' שניים ואף היא נהפכה להיות נערה ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות ומאתים ועשר נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלשים וקורא אותה בת לוי: כי

אבן עזרא

ויאמר מלך מצרים למילדות · שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו על הן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומו' רבו' והאם והבת היו בדרך קבלה שי נכון הוא: ויאמ' בילדכן את העבריות · כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר שבא מעבר הנהר עבר נהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מי אפסים והנכון שהוא כמו באבנים והאל"ף שורש: והמתן אותו · בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה · ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה כי הה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכי' ולכל חית הארץ והיה כן בעבור שהה"א והתי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה"א אבל לא במבטא כי הבדלים ביניהן בשמות כי תחלה תקרא הה"א וכשתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי והכלל כי מלת חי גם חיים בספק כי הסכימו חכמי הדקדו' כי וארפכשד חי מפעלי הכפל וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם וחיי כמו רבי' חיים ולפי דעתי כי זו הגזר' זרה ואם איננה כן יראנו ממנה פעל עתיד כמו אחוג יחוג לחוג היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי או כמו סוב סובו כיון סבי עיר והנה לאות כי הכל מהפעלים בעלי הה"א באחרונה אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרו' שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כי מצאנו שיאמ' אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה ואם כן הוא מגזרת חית כמו היה ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה אע"פ שידמ' שהוא מפעלי הכפל והזכרתי לומ' ככה בעבור שראיתי כן אין וי"ו בכל המקר' שהוא שרש בסוף המלה ואין טעם עלי' ממלת שלו כי הוי"ו תחת הה"א כי אותיו' אהוי מתחלפו' זו בזו והשר שלו כל בוגדי בגד והוא מן שלה והנה אפרש לך למה לא תבא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עברו ואמתו וסימן לשון רבי' פרו ורבו וגם יש וי"ו נוסף כמו בנו בעור ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף ולא תדע המלה גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תבא שורש באחרונ' כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי וסימן רבים בסמוך ידי נשים רחמניות וסימן נקבה דעי וראי ויו"ד היחס העברי או העבריה גם נוסף בפעלי המגביהי להושיבי גם בשמות בני אתונו גם במלות הטעם זולתי מני אפרי' ובעבור כל זה איננו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלי' בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי: ותיראן · העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין · בככ כאן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: ויקרא · הנכון בעות מות כי הפכתן מצותי ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרו ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הוי"ו הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחיין: ותאמרנה · לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריו' כי כח חיים הרבה יש להם · ובא היו"ד רפה מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות עלות עלי ודגש יו"ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפשם חיים כיו"ד אלהי העבריים גם כן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים וכמו ופטורי ציצים: וילדו · נקבות פועל עבר כי שוא הוא לזכרים טוו כבאו · וייטב · בעלי היו"ד בראשונה פעם יעמד היו"ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויוטב שם רעבים שהוא מן יטב כמו וייטב מן יטב וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים כמו כי בית יעשה לך יי': ויהי כי יראו · בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת יי' הוא הנכון ואחזו דרך קצרה לומר ירא את יי' על כן מלת מורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר ונדכא והמשכיל יבין: ויצו · כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה ככה שמו בלשון עמו וכן פרעה חפרע: הילוד · שם תאר כמו גבור סבור: וילך · בעברים רבות היו ישראל עשבים כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי · בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה האומר כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי כי עקר אסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: ותהר

בעל הטורים

ספרה פעים במסור' מתרי' ליספר ברוחו שמים ספרה · אם שם האחת ספרה · כי דרך המילדת ספעמי' שמולד נוגד את לוקחת המילדת שפוסרת סל קנה ומסימה תוך תעוי סל הולד ומכרת בו ומסכה ריח לולד · וזהו ספרה · לשון שפופרת · פועה לא נקראת שמה ספרה שמספרת את הולד · אף ברוחו שמים ספרה כספרה שמקנה ספר השמים · על האבנים ב' במסו' ותלוין על האבנים · ואחד אל בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאיתא בפ"ק דסוטה סימן גדול מסר להם שפע שהאשה כורע' לילד וירכותיה מצטננות כאבנים · ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן ובין באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע · יר"א מה ענין ליגוד למי שנאמר כי הנה כתוב ביד היוצר · המילד' ג' בגי' ויוכבד בת לוי · כאשר דבר אליהן · בג' יוכבד בת לוי · עשיתן שכנ' במסור' מדוע עשיתן הדבר הזה · מדוע עשיתן את התעוב כוותכן · כי חיות · בגי' כ' דסוטה שפרעה תבע למיילדות שיהיו לו בשמעות לו · ומכיבן גבי ערוית כדכתיב כי את כל התעובות האל · ויחיין בכים במסו' בגלוי סוטה כדאיתא בכבוק דסוטה לא דיין שלא התיתנם א"א שהי' מספקות להם מים ומזון · הילוד שכים במסור' הבן הילוד גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד לומ' לך כשם שבמכם דוד שהקים עליו רעה [illegible] שאבשלום בנו רצה להורגו · גם כשעת משה שכנגדו כביתו קם עליו והבן לו כל תחבולות · וילך איש ב' במסו' הנה וילך וילך איש מבית לחם יהוד' על ידי הכלכ' זו באה גאולה וחרבן על ידי אותו הכלכה יצא הגאולה · אחרון שהוא תופסה בן דוד · כי

וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃ וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃ וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃ וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה

וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא יַרְחִין׃ וְלָא יְכֵילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ תֵּיבוּתָא דְּגוֹמָא וַחֲפָתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעְרָא עַל כֵּיף נַהְרָא׃ וְאִתְעַתַּדַת אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק לְמִדַּע מַה יִתְעֲבֵד לֵיהּ׃ וּנְחָתַת בַּת פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהְרָא וְעוּלֵימָתַהָא מְהַלְּכָן עַל כֵּיף נַהְרָא וַחֲזָת יָת תֵּיבוּתָא בְּגוֹ יַעְרָא וְאוֹשֵׁיטַת יָת אַמְּתַהּ וּנְסֵיבְתַהּ׃ וּפְתַחַת וַחֲזָת יָת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וְחָסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃ וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזֵיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יָת רַבְיָא׃ וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אִיזִילִי וַאֲזַלַת עוּלֵימְתָא וּקְרַת יָת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא׃ וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה

ל׳ · כי ל׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ ולא מפיק · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ו׳ בליש׳ · ג׳ חס׳ וחס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ל׳ ובכ׳ · ג׳ · ה׳ · ל׳ ותד׳ ואת אם ·

ירחים ד׳ וסי׳ ותצפנהו שלש׳ ירחים · וממגד גרש · במספר ירחים · תספר ירחים תמלאנה׃ גמא ג׳ חס׳ וסי׳ ותקח לו תיבת גמא · ובכלי גמא על פני מים · הינאה גמא · וחד וגמא · חציר לקנה וגמא׃ ותחמרה חד מן י״ח מלין דלא מפקי ה׳ בסוף תיבותא ומטע׳ נמסר במס׳ רבת׃ על היאר ה׳ בליש׳ וסי׳ ופרעה חלם · ותרד בת פרעה · ערות · על יאור · על הנהרו׳ על היארי׳ · על יאריהם ועל אגמיהם׃ הלכת חס׳ דחס׳ וסי׳ ונערתיה הלכת · וחד ההלכת · ההלכת לרגלה · הולכו על טוביה כן כתיב · הלכות תרשיש כן כתיב · ובמסר׳ אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ונערתיה הלכת · הלכת תרשיש · ותהלכת לימין · ההלכת למואל · ואגרתיהם הולכו על טוביה · מלאים · ובכפרים המדויקי׳ ישנים שראוי לסמוך עליה כך דינם · ונערתיה הלכ׳ חס׳ דחס׳ · ההלכת לרגלה חס׳ דחס׳ · הולכות על טוביה מלא דמלא · ותהלכת לימין חס׳ דחס׳ · וההולכת למואל מלא · הלכות תרשיש כן כתיב׃ בכה ובכה ז׳ וסי׳ והנה נער · וישמע משה את העם · ודוד עלה במעלה הזיתים · הנה המלך בכה · מדוע אדני בכה · ויצא ישמעאל בן נתניה · ובהתפלל עזרא׃ האלך ג׳ וסי׳ לך אשה מנקת · והכתי בפלשתים · רמות גלעד׃ לכי ג׳ וסי׳ ותלך העלמה ותקרא את אם · ויאמר לכי וישלח אותה שני חדשים · ויאמר לה אמנון קומי לכי׃

אבן עזרא

ותהר · אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשני ממשה וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלת קץ ד׳ מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים ואחת והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו קצ״ב והנה נשארו ר״י נוציא מהם ע׳ שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק״מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ״ג והנה חיה כ״ב שנה אחרי יוסף והנה נשארו קי״ח כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים ובן זיטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה והנה זה המוכח בשנוירים שכח שם חם ויפת וכתיב ויולד כח ויפת הוא הגדול ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה במערה קודם אברהם לח׳ שנה ודע כי הנו״ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות ב בתחלת המפעל כנו״ן נגש האלה ויגש אליו ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל או ויחר אף והנה הנו״ן מובלעת באמצע על כן כדגש פ״א ויחר אפו ישוב אפך וככה כ״ן נתן במלת יתתי כי הוא כמו נתתי כי תי״ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שבתי לבתי לדתי גם בסוף תית פחדך טוב תתי אותה לך וככה בשמו כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה כמו מן בן בנה והיא תתערב עם אשר בנה בית והנה החליפו הה״א בתי״ו כמו גבירה גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנו״ן להקל על הלשון ויאתרו בת ומלת רחל בתו במלת אמת חסדו ואמתו והנה התי״ו לשון נקבה והנה הנו״ן מובלעת ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתי׳ כמו בנות ולא בתות ולא בתים׃ ותהר · לא הזכיר הכתו׳ לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם · ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת יתכן היותו בבשמה כמו טוב עם יי׳ · וטוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים׃ שלשה ירחים · יש אומרי׳ כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים ונכבדים הם המולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים והיודעת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר מנוסה הוא לקדמונים וחמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד והנה המעגל הקוצב הם רס״ט ימים ושלשים יום והאמצעי רע״ג והגדול שהוא הארוך רפ״ז וחכמי המולדות יודו כן ואין טענה מהשבטי׳ כי להיותם על הסדר איננה ראיה כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולן על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא זכר ותהר לכל אחד גם לתקופת הימים שלם היו · ולא נדגש כ״ף הצפינו בדגשות קוף אם יקרך עון לדבר בם נחות ובעבור היות הכ״ף במוא נע נראה הפ״א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל משבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא כפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתב ושאלה אשה משכנתה · ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא׃ ותחמרה · נחה הה״א כה״א ויקרא לה נובח בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל וכמוהו בארו׳ בארו׳ חמר ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד אולי אחותו נתנבאה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על המדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו ועוד דבר אחר כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם׃ בסוף · כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאור׃ ותתצב · מלה זרה כי שמו כח כעלם בין מתי התי״ו תחת היו״ד אז׳ ר׳ משה הכהן כי תי״ו לדדת ולגנות נוסף בעבור חסרון הפ״א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח · ועתה החליפו התי״ו לה״א במלת לדעה כמו אשר תנה הודך׃ ותרד · מארמונה׃ לרחוץ · מנהג המצריו׳ היה · והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור ששלחה אמתה והיא אחת מהנערות לקחת התיבה כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הוטמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי המ״ם רפה ואם אמה ארכו רגום ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע׃ ותפתח ותראהו · אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר כמו ובית דוד כאלהים כמלאך יי׳׃ והנה נער בוכה · היו איבריו גדולים כאלו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא׃ ותאמר ותיניק · בעלי הה״א בראשונה יש מתחלף הו״ר כמו מן ידע תודיע ... ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותיניק לך את הילד׃ ותאמר לכי · כמו שבי ולך ושב׃ הילכי׃

רש"י

כי טוב הוא · כשנולד נתמלא הבית כלו אורה׃ ולא יכלה עוד הצפינו · שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף תשעה׃ גמא · גמי בלשון משנה ובלע״ז יונ״קו רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה׃ בחמר ובזפת · זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת׃ ותשם בסוף · הוא לשון אגם · רוזי״ל בלע״ז ודומה לו קנה וסוף קמלו׃ לרחוץ על היאור · סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרע׳ על היאור לרחוץ בו׃ על יד היאור · אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו הולכות לשון מיתה הולכו׳ למו׳ לפי שמיחו בה והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות׃ את אמתה · את שפחתה · ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מ״ם רגושה והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה׃ ותפתח ותראהו · את מי ראתה את הילד זהו פשוטו ומדרשו שראתה עמו שכינה׃ והנה נער בוכה · קולו כנער׃ מן העברים · שהחזירתו על מצריו׳ הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה׃ ותלך העלמה · הלכה בזריז׳ ועלמו׳ כעלם׃ הילכי׃

בעל הטורים

כי טוב הוא · ה׳ תגין ב׳ כתיב וחד ... ועשר ... מעיד לקבל התורה ... טוב כתיב לכם ... ירחים ב׳ במס׳ ... ואידך ... במספר ירחים ... תספור ירחים ... תמלאנה · ... לה המצרים ... תשעה ...

ידעה מה נתנבאה הי שליכי · משיתיהו · שאלתיה הוא לשון
כמשחל ביכית מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסיר ותיו
כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא
נבאה הוא וכן ימשני אמי ר בים שאלו היה ממחברת מש לא
יתכן לומר משיתיהו
א המישותיהו כאשר
יאמ' מן קם הקימותי
ומן שב השיבותי ומן
בא הביאותי או מ
משתיהו כמו ומשתי
את עון הארץ אבל
משיתי אינו אא מגזרת
תיבה שפעל שלה מ
מיוסד בה"א בסוף
התיבה כגון משה בנה
עשה צוה פנה כשיבוא
לומ' בהם פעלתי תבא
היו"ד במקום ה"א כמו
עשיתי בניתי פניתי
צויתי: ויגדל משה ·
והלא כבר כתב ויגדל
הילד אמר רבי יהודה
ברבי אלעזר הראשון
לקומה והשני לגדולה
שמינהו פרע' על ביתו
· וירא בסבלותם ·
נתן עיניו ולבו להיות
מצר עליהם: איש
מצרי · נוגש היה
ממונה על שוטרי ישר'
והיה מעמידם מקרות
הגבר למלאכתם: טו
מכה איש עברי ·
מלקהו ורודהו ובעלה
של שלומית בת דברי
היה ונתן עיניו בה
ובליל' העמידו והוציאו
מביתו והוא חזר ו
ונכנס לבית ובא על
אשתו כסבורה שהוא
בעלה וחזר האיש ל
לביתו והרגיש בדבר
וכשראה אותו מצרי
שהרגיש בדבר היה
מכהו ורודהו כל היום
: ויפן כה וכה · ראה
מה עשה לו בבית ומה
עשה לו בשדה ולפי
פשוטו כמשמעו: וירא
כי אין איש עתיד לצאת ב
ממנו שיתגייר: שני
אנשים עברים · דתן
ואבירם הם שהותירו
מן המן: נצי' · מריבי':
למה תכה · אע"פ שלא
הכהו נקרא רשע ב
בהרמת יד: רעך ·
רשע כמותך: מי שמך
לאיש · והרי עודך
נער: הלהרגני אתה
אומר · מכאן אנו
למדים שהרגו בשם
המפורש: ויירא משה
· כפשוטו ומדרשו
דאג לו על שראה ביש' רשעי' דלטורין אמ' מעתה שמא אינם ראויין ליגאל:
אכן נודע הדבר · כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה
חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם
ראויים לכך: וישמע פרעה · הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה · מסרו
לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה:
וישב על הבאר · למד מיעקב שנזדווג לו זוגו מן הבאר: ולכהן מדין · רב שבהן
ופירש לו מעז"ו ונדוהו מאצלם: את הרעים · את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: ויגרשום · מפני הנדוי: למה זה עזבתן · הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים
עולים לקראתו: ויאכל

הילכי · כמו הקיקי שנים שרשים הם ילך גם הלך והטעם אחד כי אין הה"א
מאותיות המשך על כן הה"א אחרת כמוה ועוד כי האלף גם היוד והוו ימצאו בתוך
המלה פעם נכתבים ופעם נחים מנאים במבטא לא במכתב ופעם נעדרים
והה"א לעולם באמצע היא נראת ומלת בלטיהם אינה כמו בלהטיהם כאשר
אפרש: ותאמר · אמ' הגאון כי
הילכי הם שתי מלות ולא דבר
נכונה רק היא מלה אחת על
משקל והניקיהו לי כמו שאמרתי
והוא מהבנין הכבד הנוסף גם
אמ' שהוא כמו האלך והנה הא
כמו וגם אני הא ואלחמה לא מ
מצאנו בכל המקרא לקב' ליכי כא
לך רק היא מלה אחת: ותניקהו
· מעלומי העין מן הפעלי' השני'
הנראי' והנה בפסוק אחר שנים
שרשי' והטעם אחד וככה הטיבו
נגן בוי כמו הליכי והניקי אך
הטיבו כל אשר דברו כמו והם
הביאו אליו מעלומי העין: ויהי
לה לבן · כמו ואלה בני מיכל
זרובבל בן שאלתיאל והוא בן
רפיה אחי שאלתיאל ובעבור
שגדלו נקרא בנו · שם משה
מתורגם מלשון מצרים בלשון
הקדש ושמו בלשון מצרים היה
מוניום וכך כתו' בספר עבודת
האדמה הנעתק מלשון מצרים
אל לשון קדרים גם ככה בספרי
חכמי יון אולי למדה בת פרעה
לשונינו או שאלה ואל תתמה
בעבור שאיננו משוי כי השמות
אינם נשמרים כמו הפעלים:
ויצא אל אחיו · המצרים כי
בארמון המלך היה · וטעם
מאחיו אחר הזכיר עברי מ
ממשפחתו כמו אנשים אחים:
נצים · שם התאר מבנין נפעל
והשלם ננצים כמו נראים:
לרשע · העושה חמס: הלהרגני
אתה אומר · בלבך: אכן ·
כמו אם כן: וישמע · ארץ מדין
סריכ היו אל משמעת פרעה על
כן הוצרך להיו' רועה כאן שלא
יעמוד ביטוב אולי יכירוהו וכאש'
אמ' לו השם שמת פרעה ועבדיו
שברח מפניהם ונולד לו בימים
ההם בנו הקטן אז אמ' ויצילני
מחרב פרעה כי כל ימי חייו
היה ירא ממנו ואחר שהזכיר
וישב בארץ מדין שב לפר' למה
ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר
הידועה כדרך ויצא יעקב וילך
ושב למ' ויפגע במקום: ולכהן ·
הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן
שבמקרא משרת הוא לשם או
לעז"ז והעד וכהנו לי וכהני יי'
ויתרו היה כהן לשם כאשר
אפרש עוד: ויבאו · ש"ם
ויגרשום כמו נו"ן שלא תתערב
המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד
וככה באשם במ"ם שלא להתחבר
שני נוני"ן: ותבאנה אל רעואל ·
אבי אביהן היה כי יתרו היה
חותנו והוא חובב וכתוב ומבני
חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני: ותאמרנה · הן הוסיפו או
לא הספיקו המים שדלו הם לבאן: ויאמר אל בנותיו · אבי האב יקרא אב
כמו אלהי אבי אברהם גם נבוכד נצר אבוך ובן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי
והבנים בני ואנת ברי בלשצר: ויאמר · הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא
הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסברא: קראן

הילכי ב' מלאי' בליש' וסי' הילכי את הילד · אילכה שולל וערום: ותבאהו ג' ב' חסרים וא' מלא וסי'
ויגדל הילד ותבאהו · ותביאהו בית אביה · דשפטים · בית יי' שילה · קדמא' ובתרא חס': מכה ה' פתחין
וסי' מכה איש עברי · מכה במטה אשר בידי · האשר שבית בחרבך ובקשתך · מכה עמ' בעברה · ולא תחוס

הילכי את הילד הזה והיניקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו: ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו: ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו: ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול: ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך: ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר: וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר: ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן: ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם: ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן: ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש

אובילי ית רביא הדין ואוניקיהי לי ואנא אתן ית אגריך ונסיבת אתתא ית רביא ואוניקתיה: ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחלתיה: והוה ביומיא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפולחנהון וחזא גבר מצראי מחי לגבר יהודאי מאחוהי: ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית גברא וקטל ית מצראה וטמריה בחלא: ונפק ביומא תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחייבא למה את מחי לחברך: ואמר מן שוייך לגבר רב ודין עלנא הלמקטלי את אמר כמא די קטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא איתידע פתגמא: ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה וערק משה מן קדם פרעה ויתב בארעא דמדין ויתיב על בירא: ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה ענא דאבוהן: ואתו רעיא וטרדונין וקם משה ופרקינון ואשקי ית ענהן: ואתאה לות רעואל אבוהן ואמר מה דין אוחיתין למיתי יומא דין: ואמרת גברא מצראה שיזבנא מידא דרעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא: ואמר לבנתיה ואן הוא למא דנן שבקתין ית גברא

עיני · וגם אני לא אחמול: נצים ג' וסי' שני אנשים עברים · להשות גלים נצים ערים בצורות · מלכים ·
להשאות גלים נצים · ישעיהו: רעך כל אורייתא חס' ונבי' חסר בט"ב מלאי' וסי' ונתת לרעיך ושכב עם נשיך ·
אתה וריעך היושבים · וכל כתו' דכוו' מלאים במ' משלי דכולהון חס' במ"א מלא · לך התרפס ורהב רעיך:
ויירא י"ב נמסר פרשת ויצא · אכן י"ט נמסר בישעיה סימן מ': ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע · ויאמר מיכה
שבה עמדי · ויאמרו לו החרש שים · ותבאנה ה' כתיב כן וסי' ותבאנה אל קרבנה · ותבאנה ותדלנה ·
ותבאנה אל רעואל אביהן · פתאם עשיתי ותבאנה · נערות אסתר וסריסיה · ותבואינה כתיב · אשר תבאן
הצאן · ל' כתיב כן · התבננו וקראו ותבואינה · לחוד כ"כ · תבאינה האותת · ל' כ"כ · ואל החכמות שלחו ·
תבואנה אניות תרשיש · תבואנה כתיב ושארהון תבאנה כתי': איו ואיו ה' וסי' ויאמר אל בנותיו · איו מלך
חמת ומלך · כגללו לנצח · איו יי' אלהיך · עיני תראינה · במיכה · ויגוע אדם ואיו · וסי' בלשון תרגום
בנתהון דמלכיא מתגלגלין ובדהין ומייתין:

בעל הטורים

סמך ב' נמסו' סמך לאיש · ועתה סמך יי' אלהיך ככבי השמים כרוב · נצים ג' עבדיה נצים · וגבי סנחריב להשאות ג גלים נצים ערים בצורות חד במלכים וחד בישעיה נאמר שהרשעים ישאו ש שממה ודרוב וחרבנו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · ודתן ואבירם שהיו נרדפים ואבירם סידו תכבישם ו וחרבו בתיה' · ולכהן ג' במסו' ולכהן מדין וסבי פעיו' גבי פסל מיכה לאב ולכהן · ויתרו היה כומר לע"ז וכשנשא בתו משה הוכרך משה לידור לו שבן הראשון ש שיולד לו שיהי' כומר לע"ז זה כוונתו כי ידע שיתזו' את חמיו לאוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מכל מקום נענש שבן בנו נעשה כומר לע"ז שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה · ודרשו חכמים ז"ל בן משה היה אלא ש שתולין הקללה ב במקולקל: ויפתר

קראן לו · מלה זרה בעבור שאין על משק'ה : ויואל · אולי לא היה שם יתרו בן רעואל על כן לא הזכירו הכתוב : ותלד · כי אמר משה וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמין וכלל אומ' לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה וכמה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם : וימת מלך מצרים עתה יוכל משה לשוב אל מצרים וישראל עשו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים על כן ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים : וישמע · טעם ויזכור שהגיע הקץ : וירא · האמת שהיו המצריים עושים בגלוי : וידע · העשוי בסתר :

הר האלהים חורבה · ככה כתב משה · וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור מהאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות : וירא · יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך ור' אדנים אמ' אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז והמה שכח וכנגה זרועיה ת תצמית : הסנה · אמר הגאון כי זה מין קוץ ורמז שוכני כנה שמים והטעם על השם הנכבד ור' ישועה אמר הכבוד שסכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ כי השם הוא עושם תמיד ומעמיד כהנה היוצא מפי אדם ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר ב באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי' ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהוא ד דורש ומבקש תמיד שיעשה ה השם רצונו ולאלה ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה עד שיהא בה הרווי והיתה כגן רוה מלואלאת והודיע מתוך הסנה בה"א הדעת כי הם דברי משה בכתבו התורה · ובוער מהפועלים היוצאים כי אש בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש ש שהיה בסנה בוער כל אשר ס סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך וככה ההר בוער באש · ומלת אוכל שם התאר כמו פעול וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם יוקשים בני האדם ואלה הפעלים כאשר הם יוכאי' על כן ורגל מועד איננה כמוהם רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת : ויאמ' משה אסורה נא · גזרת סר אם בא אחריה מ"ם הי' למרחוק כמו סורו ממני הוא אומר להם רחקו ממני ואם אחריה אל בשלש נקודות י תהפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיבור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה : את המראה הגדול · זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב משל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער : וירא יי' · גם אלה דברי משה בסוף ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו וגם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון וגם כתוב ויאמר לו יי' או השם ראה כי סר לראות וזה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר : ויאמר אל תקרב הלום · הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה שם האש וככה הבא עוד הלום איש · ומלת של חסר נ"ון כמו גע כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים : ויאמר אנכי אלהי · אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב והחל מאברהם כי הוא החל לקרוא בשם יי' לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ז והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר השלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכנאמר למשה אנכי אלהי אביך כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם :

קראן חד מן אב מן חד חד משמש' אב גר וסימניהון במסרא רבתא : ויאכל ה' רפי' נמסר פרשת תולדות : ויואל ז' בטעמא מלעיל ח'מ'ל וב' חס וסי' ויואל משה לשבת · ויואל הכנעני לשבת בארץ · דיהושע · ויואל הכנעני לשבת בארץ · דשפטים · ויואל האמורי לשבת בהר חרס · ויואל הלוי לשבת את האיש · ויו שאול

קראן לו ויאכל לחם : ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה : ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה : ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה : וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב : וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים : ס

ג

ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה : וירא מלאך יהוה אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל : ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער הסנה : וירא יהוה כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני : ויאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא : ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב

קרן ליה ויכול לחמא : וצבי משה למתב עם גברא ויהב ית צפורה ברתיה למשה : וילידת בר וקרא ית שמיה גרשם ארי אמר דייר הויתי בארעא נוכראה : והוה ביומיא סגיאיא האינון ומית מלכא דמצרים ואיתאנחו בני ישראל מן פולחנא דהוה קשי עליהון וזעיקו וסליקת קבילתהון לקדם יי מן פולחנא : ושמיע קדם יי ית קבילתהון ודכיר יי ית קיימיה דעם אברהם דעם יצחק ודעם יעקב : וגלי קדם יי שעבודא דבני ישראל ואמר במימריה למפרקהון יי :

ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי רבא דמדין ודבר ית ענא בתר שפר רעייא דמדברא ואתא לטורא דאיתגלי עלוהי יקרא דיי לחורב : ואיתגלי מלאכא דיי ליה בשלהובית אישתא מגו אסנא וחזא והא אסנא בער באישתא ואסנא ליתוהי מיתאכיל : ואמר משה איתפני כען ואחזי ית חיזונא רבא הדין מה דין לא מתוקד אסנא : וחזא יי ארי איתפני למחזי וקרא ליה יי מגו אסנא ואמר משה משה ואמר הא אנא : ואמר לא תקרב הלכא שרי סינך מעל ריגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי אתר קדיש הוא : ואמר אנא אלהא דאבוך אלהא דאברהם אלהא דיצחק ואלהא דיעקב

רש"י

ויאכל לחם · שמא ישא אחת מכם : כמה דאת אמ' כי אם הלחם אשר הוא אוכל : ויואל · כתרגומו ודומה לו הואל נא ולין ולו הואלנו הואלתי לדבר ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו : וימת מלך מצרים · נצטרע והיה שוחט תינוקי ישראל ורוחץ בדמם : נאקתם · צעקתם · וכן מעיר מתים ינאקו : את בריתו את אברהם · עם אברהם : וידע אלהים · נתן עליהם לב ולא העלים עיניו : אחר המדבר · להתרחק מן הגזל ש שלא ירעו בשדות א אחרים · אל הר האלהים על שם העתיד : בלבת אש · בשלבת אש לבו של אש כמו לב השמים לב האלה ואל תתמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך : מתוך הסנה · ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה : אוכל · נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם : אסורה נא · מכאן להתקרב שם : של · שלוף והוצא כמו ונשל הברזל כי ישל זיתך : אדמת קדש הוא · המקום : ועתה

משה נמכילת' דר' שמע' כו' שאהן סכן טעמא גם בוי' יי' ב"ת תנא נגין דקדמא' ובתרא' שלא והאתנח יבין ויותם ·

את העם · ויאל ללכת כי לא נסה · ב' בתראי חס' וחד מלרע · ויאל אלוה וידכאני חס' : גרשם ד' חס' וסי' כי גר חייתי בארץ · ואת שני בניה אשר · ויקימו להם בני דן את הפסל · מבני פנחס גרשם · וכל ד"ה דכו' גרשם במ"ב גרשון וסי' גרשון וקהת · קדמא' דספר · ויחלק דוד מחלקות לבני לוי לגרשון : ויזכר אלהי' ד' נמסר פרש' נח : ידיעת אלהים ג' בליש' נמסר פרשת מקץ · ומשה ו' ר"פ וסי' ומשה היה רועה את · ומשה ואהרן עשו · ומשה בן שמנים שנה · ומשה עלה אל האלהים · ומשה יקח את האהל · ומשה בן מאה ועשרים · ומשה איש האלהים בניו יקראו : וינהג ה' וסי' וינהג את הצאן אחר המדבר · וינהג את כל מקנהו · וינהג את מקניהם ויך בהם · וינהג יואב את חיל הצבא · ואמציהו התחזק וינהג את עמו · וחד וינהג בעוזו תימן : אל הר ז' וסי' בישעיה סימן נ"ו : ואראה ה' וסי' הכצעקתה · אסורה נא ואראה · העודם חיים · אעברה נא ואראה · אמלטה נא ואראה : הלם י"ב וחסרים וסי' הגם הלם ראיתי · אל תקרב · מי הביאך · הבו לכם דבר ועצה · הבא עוד הלם איש · והנה ההמון נמוג · ויאמר הכהן נקרבה הלם אל · ויאמר שאול גשו הלם כל פנות · כי הביאתני עד הלום · דשמואל · וחברו דד"ה · לכן ישוב עמו הלם · ויאמר לה בועז לעת : משה ויחזקאל נעליך · יהושע וישעיה נעלך : עומד ו' מלאים וסי' אל תקרב הלם · על שנים עשר הבקר · וכל קהל ישראל · ותרא והנה המלך · דיואש · תלתיהון דד"ה · הנה זה עומד אחר כתלינו · ויעש הבא אליו כרצונו :

ויסתר

ויסתר משה פניו · כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ושער העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד ובעבור ירא"ו הסתיר פניו: ויאמר · השליח ידבר בלשון שולחו · וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני ראיתיו: ואת צעקתם ששומעים הכל אני שמעתי והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי: וארד · בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים על כן מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו · כ"נר וארד כי כאשר אירד במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ והנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה · ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה שאלה ראויה אחר ששבעה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין · והפריזי הוא כידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני: ועתה הנה · טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה · וטעם וגם ראיתי את הלחץ שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם: ואתה לך · בשליחותי אל פרעה: ויאמר מי אנכי · אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי ככה מצאנו דרך הלשון גם אני גם אתה ואתם · בהתבלע הנו"ן מגזרת אין הלכתם כי המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אכך על דרך מחשתך ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול ובעבור שאמ' והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל: ויאמר אני אהיה עמך ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך · וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראיתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתו' אומ' המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהי' וכן אמ' משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה ליי' אלהינו כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישרא' בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמ' משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהי' ויאמר · עתה בקש משה מה שם יאמר לישרא' שמשותיו כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד ואר' ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישר' יגלה שם חדש לא נשמע וכאשר ראה אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים פי' בו כי הם דברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות ומשם והלאה כתוב יי' אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל יי' ורב מהיות קולות אלהים אז אמר משה תפני יי' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: ויאמר אהיה · פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהים כמלאך יי' לפניהם והוא פירוש כאלהים: ויאמר עוד · שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר וזה לשון יחיד שאינו מדבר ומגזרת יה ואלה השלשה שמות הם שמות העצם ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו:

אמר אברהם המחבר

הנה כאשר הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם המקרא ובארבע דברי' יבדל שם העצם משם התאר האחד כי שם התאר יגזר מתפעל כמו חכם כי אם חכם בני אם חכם, לבך פועל עבר למען תחכם באחריתך פועל עתיד ולא

רש"י

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה · ואם תאמר מה תועיל · והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציא': מי אנכי: מה אני חשוב לדבר עם המלכי' · וכי אוציא את בני ישראל · ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרי': ויאמ' כי אהיה עמך · השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרתי מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך · וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואינו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק · ששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו · שהרי עתידי' לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים · דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצלי' בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך כשתוציאם ממצרי' תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' שמפלת סנחרי' תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: אהיה אשר אהיה · אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת: כה תאמ' וגו': זה שמי לעלם · חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו: וזה זכרי · למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומ' יי' שמך לעולם יי' זכרך לדור ודור: את

וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו: וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִוא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם: וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם: וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר:

וּכְבַשִּׁינוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דָחֵיל מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיְיָ: וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יָת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּי בְמִצְרַיִם וְיָת קְבִילַתְהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן: וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתַיָּא לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְאַתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: וּכְעַן הָא קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת קֳדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי דּוּחֲקָא דִּי מִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן: וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מַן אֲנָא אֲרֵי אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ אָתָא דִּי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין: וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְּׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחַנִי לְוָתְכוֹן: וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דָּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר:

ויסתר ב' וסי' משה פניו · ויסתר עמל מעיני: ראה ד' ב' כתיב ה' וב' ו' · וסי' פרשת תולדות: צעקתם ב' וסי' שמעתי · שמעת: מי אנכי ג' וסי' מי אנכי כי אלך אל פרעה · מי אנכי ומי חיי · הבאתני עד הלם · דשמואל: בהוציאך ב' ומלאים וסי' בהוציאך את העם · בהוציאך את אבותינו: על ההר ד' וסי' תעבדון את האלהי' · יהי קולות וברקים · ועבר משם הגבול · ויעל כבוד יי' מעל תוך העיר: ואמרתי להם אלהי אבותיכם ל' מלא דמל' בתורה · אלהי אבותיכם יוסף עליכם לחוד מל' בוי"ו חד בעלמא: מה שמו ח' פסו' אית בהון מה מה וסי' מה פשעי מה חטאתי · מה נאמר לאדני מה · מה שמו מה אומר אליהם · מה תריבון עמדי · מה עוני מה חטאתי · מה אעידך מה אדמה · אם חטאתי מה תפעל בו · מה אעשה לך אפרים מה: מה אומר ב' וסי' ואמרו לי מה שמו · אחרי אשר הפך ישראל עורף · יהושע: אמירה לבני ישראל ה' וסי' אהיה אשר אהיה · לכן אמור לבני ישראל · ואמר פרעה · על כן אמרתי לבני ישראל · כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא: לעלם י"ח חסרים נמסר בתהלים סימן ע"ה:

בעל הטורים

ויסתר משה פניו ב' במסו' הכא ואידך ויסתר עמל מעיני שאז היה מביט בזאת הסניכה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא שאין עמו אנכי בצרה וזהו ויסתר משה ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני · ראה ראיתי כתיב בה"א כנגד ה' שעבודים במצ' · מררו לחץ · ענוי · עבודת קשה · וכנגדם ה' מעשים סנ"ה בפרש' · צעקתם ב' ואת צעקתם שמעתי · כי גדלה צעקתם גבי סדום · לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום · מי אנכי ב' במ' מי אנכי כי אלך אל פרעה · מי אנכי כי הביאותני על הלום גבי דוד · שאמר שבקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו שנא' אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואיכן לבני · שלח נא ביד תשלח ואמרו לי מה שמו מה · ב"ת שם בן אר"ב אותיו' שמסר לו שם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישר' שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדורו · שלש פעמים אהיה כנגד שלשה אבות והם אברהם יצחק ויעקב · אברהם והיה ברכה · יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך · יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך · אהיה עולה עשרים ואחד · וכן התחלת שלשת שמות של שלש עשר מדות יו"ד ה' אל · וכן ראשי תיבות אברהם יצחק יעקב · וכן התחל' חמש' חומשי תורה ב' ו' ו' וא' · שני פעמים אהיה עולה בחשבו' ארבעים ושנים שמסר לו שם של מ"ב אותיות · שלשה פעמים עולה ס"ג והם שנים עשר אותיות כנגד שנים עשר שבטים והם החמשים אותיו' · ברוך עמהם שלשה עשר אותיות של שמות האבות ויהיה חשבון ס"ג · זה שמו לעלם · זה עולה כמנין י"ב · שלמד שמסר לו שם של י"ב אותיות:

כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד אע״פ שיש שם עצם שנגזר
מפעל כמו יצחק לא יאמ׳ יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו כמקר׳ והדבר הב׳
שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמי׳ ולא יתכן לומ׳ אברה׳ שהוא שם העצם לא
יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם אם כן היה שם שני אנשי׳
לא יאמר ישראלים רק יאמר ככה כשנתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין
והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה״א הדעת כאשר יבואר שם התאר
כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר
הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו והאדם הוא שם
תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המנשה בעבור היחס והדבר הרביעי שם
העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי
העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד׳ אותיו׳ כי שניהם
שמות העצם והנה מצאנו יי׳ צבאות והזכרנו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא
או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה אהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם
עם אהים או עם השם הנכבד יי׳ אלהים ואל יקשה בעיניך יי׳ אהים צבאות כי הוא
כדרך והנבואה עודד הנביא ובעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו ובו הכל עומד
על כן פעם הוא זה השם כמו תאר על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו והטע׳ שהוא
המעמיד על כן יי׳ אלהים דבקים עמו המלאכי׳ הקדושי׳ וככה יי׳ צבאות הם צבאות
השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישר׳ נקרא כן והביא
ראיה מן והוצאתי את צבאותי הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו והנה
אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד כמו הלא אלוה גובה שמים ועוד
שיסמך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף וככה שדי כקול מים רבים
כקול שדי והיה שדי בצריך:

ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות
ושלשה תחלת מספר הנפרדים והנה כל המספרי׳ הם תשעה
מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה
בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחרים שמאלים והעשרות הרומות
לאחדים לפאת ימין ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי אז יתהפכו המספרי׳ להיות
העשרות אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי לא
תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל
האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון
ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרי׳ אז הם שני עשרו׳ כנגד
שני אחדים ושלשי׳ כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות
כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד ובהגיעך לתשע
מאות גם הם כנגד תשעה אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא האלף
דומה לאחד עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים
אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי
כל ראשי המספרים הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרי׳
הם חלק מעשרה או התאחדם מכפלו או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכים
נחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וככה הגלגלי׳
תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדם נקרא כן בעבור שכחו
בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות מקיף והנה יהיו האמצעיים במספר
עשרה הם שני׳ והם חמשה וששה ואלה ארבעתם אה״וי הם הנכבדים וכל מספר
מרובע שיש אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע
חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד׳ מספרי׳ לעולם שומרי׳ עצמם במרובעם
וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח
והוא בכל מספר במעשה והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי
פאות והנה כח האחד ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו
חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב
חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון
בערך החשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך וחשבון ששה הוא
חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע
האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה ואם תשים אלכסון
עגול במספרו ותוציא יתר בשלישיתו יהיה המשלש שהוא שוה השוקים כמספר
הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש
אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אלה הארבע׳ המספרים
הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים
כי הם בעצמם רק מה שהיה ברחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון
שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדש ראה כי
חמשה מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם חכים שרשים לעולם וחכים פעם
שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה החצי נכבד
מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה וראוי להיו׳ האות
הראשון גם החמישי גם השני גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו
נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם
נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים
אלה באלה והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי״ן ואחר חי״ת ואל תזכור
האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות כי אינם מאותיות הגרון
רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח ואלה שניהם עי״ן חי״ת כבדים מאד ומי שלא
נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערלים על כן נבחרו האלף
והה״א גם בחר מאותיות החיך גי״כק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו״ד כ״ף על כן
היו ג״ק מהשרשים ואותיות הלשון דטלנ״ת שם השנים שרשים והם ד״ט והאחרים
בחר ואותיות השניים זסשר״ץ כולם כבדים והקל שבהן השי״ן על כן בחרו והניח
האחרים על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ״ף שלשה והניח האחד
שהוא השפ״ה וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון
במתכונת האדם מלמטה למעלה והאלף לפני הה״א כי הוא הקל מאותיות הגרון
על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה״א האות החמישי
כנגד חמשה במספר שהוא נכבד ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר
מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות מסוף החמשה
מקומו׳ שהוא השפה על כן היה בי״ת אחר אלף גם וי״ו אחר ה״א ופ״א אחר עי״ן והנה
היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה״א ושם האחד מהחיך והוא
גימ״ל והשני מהלשון והוא דל״ת על כן הוצרך לשום זי״ן שהוא מהשנים אחר וי״ו
והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות
וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא
הוי״ו ואין במוצאם הנשרשי׳ קל מאותיות החיך והנבחרי׳ היו היו״ד גם הכ״ף והיו״ד
יותר קל והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך ובעבור כי האלף
כמו האחד על כן נמצא נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול
ראשים ועם חירק ראשון ועם קמץ קטן ראשית ועם שורק מספא פארה ועם פתח
גדול לחטאת ולמדה ועם פתח קטן עושה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן
המדבר זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן רק
פעם יתחלף בה״א קראן לי מרא גבהא קומתו וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא
ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזניחו
נהרות ויכת׳ בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהיה חסר כמו על כס יה ויתחלף
בה״א האמון ההמון גם ביו״ד יתימרו יתאמרו גם בוי״ו במבטא ולעמשא תמרו
והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא
היו״ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים
שמרתי אמרתי ובשמו׳ כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא
כמו שמספ׳ עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי
ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומ׳ לאחד היה ליחס ובעבו׳ היו׳ העשר כולל
כל חשבון על כן היו״ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים ובסמוך אל
המדבר ידי נטו שמים והיו״ד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ קטן רגלי
חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו״ד תחת ה״א הנה יד יי׳ הויה ואתה
הוה להם למלך ותחת ה״א יחסיון מן חסה ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי וימצא
נוסף יזהר היושבי רבתי והה״א שמוהו סימן הים הדבר כי כן טעם הא לכם זרע
פעם לתיה הבמתני׳ הנהיה ופעמים לדעת המבואר האיש העבר העברי האנשים
ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן
אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה ישמרנה
כשמרנה תשמרנה ישמרוה שמרנוה שמרוה וסימן בשמות נערה בתולה והה״א
נוסף בבנין הכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה בידיך כמו יו״ד בטרם
אכרך ואלף ואברך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה
והוא נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בונה ירושלם ועם פתח קטן אמר אני בונה
ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקרחה קרח׳ ובעבור היות הוי״ו
מוצאו מהתחברות השפתים על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם
ויצחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר וסימן
בעתידים לזכרים ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו והוי״ו ימצא נעלם
עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה״א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיות
הוי״ו סימן לזכר שמרו גם בשמות ידו גם בעתידי׳ אויב ירדפו ובתוספת ה״א או נו״ן
בדגש או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבי׳ מדברי׳ בפעל עבר ובעתידי׳
והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך על כן היו השמות נכבדים
שהם שמות העצם מאלה האותיות והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום
הזה וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק בכנויו ולא היה מזכירו בכינוי
כי הוא היה קדוש על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו ופי׳ וזה זכרי כמו זה שמי כי
הטעם כפול והעד שאנחנו קוראין אותו אלהי׳ בהתחברו עם אלף דל״ת שהטעם
שהוא אדון ובאה המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהי על כן האומר
לשם כמו לאדם אדוני שאל טועה הוא:

ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל
והוא על מעלות רבות רק שלם כוללם והאחד המתכונת
והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם המחים
והם על מעלות רבות ולמעלה מהם החיי׳ ומעלותם רבות והאדם לבדו הוא במעלה
העליונה בעולם השפל והשכוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם
בעניניו וכל עסקיו וחכמי לב דמו המיני׳ שהם הכללים שמורין בי הפרטים
אובדים דמו אותם המינים הכללים העומדי׳ לבלען על מים רבים תמיד והעולם
האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתי׳ מעלתם גדולה כי הם
עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועתם ולא תוסיף ולא תגרע ולא
יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינויים רבים כי פעם הוא הכוכב בקו
המזלות ופעם שמא׳ ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו
הגדול שהוא מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה גלגלו או יורד ירוץ ופעם
יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחרונית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם
יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבורו וגם אל צבא השמים מלמעלה
גם אל הלבנ׳ מלמט׳ לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה
המבטים והנה המחברו׳ לבדם במעלה אחת משלם מאו ושנים הם מאה ועשרים
ובעבור אלו השינויים ישתנו כל הנבראי׳ בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם
והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרוה
ויותר כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ ועוד כי תנועתה כגלגל
הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש
והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום

ואם

לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם יהוה אלהי אבתיכם נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים: ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אל ארץ זבת חלב ודבש: ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו: ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה: ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו ואחרי כן ישלח אתכם: ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנתיכם ונצלתם את מצרים: ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך יהוה:

אזיל ותיכנוש ית סבי ישראל ותימר להון יי אלהא דאבהתכון איתגלי לי אלהיה דאברהם יצחק ויעקב למימר מדכר דכירנא יתכון וית דאיתעבד לכון במצרים: ואמרית אסיק יתכון משיעבוד מצרים לארעא כנענאי וחיתאי ואמוראי ופריזאי וחיואי ויבוסאי לארעא עבדא חלב ודבש: ויקבלון למימרך ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון ליה יי אלהא דיהודאי איתקרי עלנא וכען ניזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא: וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצרים למיזל ולא מן קדם דחיליה תקיף: ואשלח פון ית מחת גבורתי ואמחי ית מצראי בכל פרשותי די אעביד ביניהון ובתר כן ישלח יתכון: ואתן ית עמא הדין לרחמין בעיני מצראי ויהי ארי תהכון לא תהכון ריקנין: ותשאל אתתא משבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותשוון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית מצרים: ואתיב משה ואמר והא לא יהמנון לי ולא יקבלון מיני ארי יימרון לא איתגלי לך יי: ואמר

פקד ה' וחס' נמסר סוף ויחי: פקד יפקד פקד בפקד אפקד כלם חסרים בט"ה מלאים וסי' ועל ישבי פקוד' פקוד ושוע' לא אפקוד על בנתיכם' יפקוד חטאתם' דהושע' ועל העתודים אפקוד: אעלה ח' פשטין וסי' ואמר אעלה אתכם מעני' ויעל מלאך יי' את מי אעלה לך' ויאמר המלך אל ארונה' כי אעלה ארוכה לך'

מצרים כיאו' יעלה' עלו מחים אעלה' תדבק לשוני לחכי אם לא' וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם: ליי' אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך' אלהי העברים' דרך שלשת ימים' ויאמר משה גם אתה' הנסתרות ליי' נשכבה בבשתינו' הן ליי' אלהינו' ומה חטאתינו אשר ליי' אלהינו' ירמיה' ליי' אלהינו הרחמים והסליחות: להלך ד' וחס' וסי' ואני ידעתי כי לא יתן' לתתי להלך עמכם' להלך נגד החיים' להלך אל אל במשפט: שליחות את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו' ושלחתי את ידי והכתי את מצרים כי עתה שלחתי את ידי: ישלח י"ב נמסר בתהלים סימן ע"ח: נפלאתי ז' חס' וי"ו בליש' וסי' בכל נפלאתי אשר' אעשה נפלאת אשר לא נבראו' ועזוזו ונפלאתיו' דתהלי' נפלאתיך ומחשבתיך אלינו' ודברי נפלאתיך אשיחה' וימאנו לשמוע ולא זכרו' זכרו נפלאתיו אשר' דד"ה: ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חס' וכל למ"ד קדים למ"ם מל' במ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר' וארבעים שנה בלכתם במדבר' דעזרא' וריח שלמתיך כר"ח: והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי' והן אצוה על חגב' והן חלמא ופשרא' והן לא תסגדון' והן לא ידיע להוי לך:

אעלה תר מן ח' כ"כ וסי' אחר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם.

ובאת ו' בטעם כת"ו

נקרה ל' כתו' הא'

ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חס' ללמ"ד קדים למ"ם מל' במ"ג.

ד

לא ל' כה ולא לא תצעות פסוק.

רשי

את זקני ישראל, מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא: ושמעו לקולך, מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים, יעקב אמר להם ואלהי' פקד יפקד אתכם יוסף אמ' להם פקד יפקד אלהי' אתכם: נקרה עלינו, לשון מקרה וכן ויקר אלהים ואנכי אקר' כה ואתה נקרה מאתו הלום: לא יתן אתכם מלך מצרי' להלוך, אם אין אני מראה לו ידי ה החזקה כלומ' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן, לא ישבוק כמו על כן לא נתתיך לא נתנו אלהי' להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם ו"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה, כי מאז אשלח את ידי והכתי את מצרים וגו' ו ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף משמו של רבי יעקב ב"ר מנחם נאמר לי: ומגרת ביתה, מאותה שהיא גרה אתה בבי': ונצלתם, כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרי' ויתנצלו בני ישרא' את עדים והנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדי עם ונצל אלהים את מקנה א אביכם אשר הציל א אלהים מאבינו ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירק לא תהא משמשת ב בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ו ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ו ואמרתם נצלנו לשון נפעלנו וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנ' כגו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשבא בחטף כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד ונמלתם את בשר ע ערלתכם לכך אני אומר שזאת הנקודה בחירק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדי' כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחירק כמו ודברתם אל הסלע וכפרתם את הבית ולמדתם אותם את בניכם:

אבן עזרא

ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרי' יהיה אור הלבנה כעדר והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא תנועתי' כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם ע' האור טוה ושימי הרחות כפי מקומו האור ותנועת השמים והגלגל העליון הוא עול' המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא ב בגופו כנשמת האדם ומעלותם כשגבו מדעו השכלו' כנגדם וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשמי בערך רק מעמדו אינו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האדם ממינו ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתי' וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו ואם תחכם הנשמ' תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון ש שקבל על ידי אור המלאכים אז והיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב והיה יי' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן אמ' הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו, על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים וחכם גדול היה והעד ויסאלו איש לרעהו ועוד ויפתחו ואין לו פתר מתנו ובעבור שרא' אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את יי' ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו, והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים וכאשר נאמ' לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המעשי' אשר עליה' אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה: לך ואספת, כטעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען, וטעם פקוד באה עת פקודתם: ואומר, וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה א אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ב ברכוש גדול וגם אנכי אעלך גם עלה או גזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר: ושמעו, כל שמע אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול, ודגשות יו"ד העבריי' דרך נחות להראות יו"ד היחס כי יו"ד העברי' בחירק תחת הרי"ש סימן רבי' כמשפט: נקרה עלינו, בה"א גם באל"ף הטעם אחד כמו נקר' נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו: ואני, לא יתן רשות או כמו יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שיש לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: ושלחתי את ידי, כנגד ידו: ונתתי, גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי ה העולם, ודע כי מ"ם ריקם מוסף והמלה נמצאה על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם וכמוהו חנם: ושאלה, הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות ענינה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרי' כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אבעדה וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים ובנה הזכיר משפחה כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה, כי אחוזה היתה להם ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם, כמו ודברתם כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם: ויען, הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה כי ושמעו לקולך אולי לא יאמינו בלב: ויאמר

בעל הטורים

פקד פקדתי אתכם, במנין פקוד מסורתי לכם. תאמין ולא נפקד ממנו איש: העשוי שנים במסור' ואת העשוי לכם במצרים, ואידך כל הזהב העשוי ל למלאכה. שכל זהב הבא להם במצרים היו מיוחדים אותו למלאכת המשכן. ושמעו לקולך רוצה לומר כאינך צריך להרבות בקול. כי מיד ישמעו לך: ושמעו, שנים במסו' ושמעו לקולך. ושמעו מצרים כי העלית בכחך כשרא' משה עם פרעה ש שמעוהו כל מצרים. ושמעו ועל כן ל לקולך שנים במסור' ושמעו לקולך. אף על פי שקולו היה כמוך היה נשמע בכל מצרים. ולפי שקול בני אדם כמוך לכן הוא חסר. ואני ידעתי. כ"ן עקומות רמז לחמשים מכות: להלוך. שני במסו' בתור' ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. כי מאן יי' לתתי להלוך עמכם. שלשת היו באותה עצה. יתרו איוב בלעם. אמר הקב"ה ידע אני בו לא יתן אתכם להלוך בעצת בלעם. ועל כן אני צריך להראות ידי לבטל עצתו ואמר בלעם מאן יי' לתתי להלוך שתכנס לקלל העם: לא תלכו שני במסו' לא תלכו ריקם. לא תלכו אחרי אלהים אחרים. כשיצאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך ע"ז שבידם לפני שהיו עובדים בין הגוים כדכתיב ביחזקאל ביום ההוא נשאתי ידי להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ו ובגלולי מצרים אל תטמאו: תלכון שני' במסורת הכא ואידך ובמשובה לא תלכון. להקים גאולה א אחרונה כגאולה ר ראשונה. ושמלת שנים במסו' כלי כסף וכלי זהב ושמלות וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ו ושמלות. לומר לך שכל כלי הכסף ו והזהב לקחו. אבל שמלות לא לקחו אלא בכל אחד שתים ש שמלות אחד לכבוד בו הכבוד דכתיב משארותם צרורות בשמלותם. ואחד כמלבוש. והיא הספיק להם כל ימי היותם במדבר דכתי' שמלתך לא בלתה מעליך. ונצלתם בגוי' כמצולה שאין בה דגה: מזה

אבן עזרא

ויאמר · זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה שכה לבני ישראל · על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם והוא נתן לו במקלו עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר · דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוכרחו לומר להסיר היבושת וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: ויאמר · אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתו' התנין הגדול ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: ויאמר · האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו כשנצטרעה ידיו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון · ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונטמאו השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: ויאמר · הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וכנה ובחיקו ישא שהוא בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: והיה · ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות ראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמ' לקול האו' ואין לו קול רק דברים תורים כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: והיה · ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האו' השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: ויאמר כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא ת תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה ש שתרצה והניחני לדבר: איש דברים · יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מ מגמגם או שיכבדו על פיו אותיו' ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברי' או שלשה יוסיפו מלת גם בתחילה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך · וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלשום יהיה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ס כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין הש"ן קמוצה כמשפט או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשי': גם מאז דברך · מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה והאומר ששכח לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון ועוד כלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאיננו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזהו טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: ויאמר · הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה ועוד כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: ויאמר · כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה וככה דבר נא באזני העם שמע נא יהושע יומת נא את האיש הזה אוי נא לנו כי חטאנו: ביד

תורה

ויאמר אליו יהוה מזה בידך ויאמר מטה: ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו: ויאמר יהוה אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: למען יאמינו כי נראה אליך יהוה אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב: ויאמר יהוה לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג: ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון: והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת: ויאמר משה אל יהוה בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי: ויאמר יהוה אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יהוה: ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר: ויאמר בי אדני

תרגום אונקלוס

ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ואמר רמיהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא ועָרק משה מן קדמוהי: ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנביה ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה: בדיל דיהמנון ארי איתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: ואמר יי ליה עוד אעיל כען ידך בעיטפך ואעיל ידיה בעיטפיה ואפקה והא ידיה חורא כתלגא: ואמר אתיב ידך בעיטפך ואתיב ידיה לעיטפיה ואפקה מעיטפיה והא תבת הות כבישריה: ויהי אם לא יהמנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא בתראה: ויהי אם לא יהימנון אף לתרין אתיא האילין ולא יקבלון מינך ותיסב ממיא די בנהרא ותשוד ליבשתא ויהון מיא די תיסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר מלול אנא אף מאיתמלי אף מדקמוהי אף מעידן דמלילתא עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: ואמר יי ליה מן שוי פומא לאינשא או מן שוי אלמא או חרשא או פתיחא או עוירא הלא אנא יי: וכען איזיל ומימרי יהא עם פומך ואלפינך די תמליל: ואמר בבעו יי

מסורה

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרין וסי' במס' רבת': השליכהו ד' ב' חס' וב' מלאים וסי' ארצה · אל בית היוצר · בחלקת שדה נבות · בחלקה כדבר יי' · דאורי' מל' · אל בית היוצר מל': וישלכהו חד מן י"ב חס' בליש' נמס' פרשת כי תשא: וישליכהו ג' ב' חס' וחד מל' וסי' ארצ' · וישלכהו באח' האחרי' · וישליכהו ארצה · דדניאל מלא: ואחז ב' וסי' בזנבו · ואחז לך אחד מהנערים: כל אורית' האתת כתיב במ"ג כתיב אתות וסי' והיה אם לא יאמינו גם בכל האתות אשר עשיתי · ובאתות ובמפתים · וא' כתיב אותת · ויתן יי' אותת ומפתים: שמיעה לקול י"ז נמסר במסרא רבתא: ולא ישמעו ד' וסי' והן לא יאמינו לי · והיה אם לא יאמינו לך · אם יחטא איש לאיש · ודברת אליהם ולא: ויאמר משה אל יי' ה' וסי' בי אדני לא איש דברים · לא יוכל העם לעלות · ראה אתה אמר אלי · למה הרעת לעבדך · ושמעו מצרים כי עלית: בי אדני ה' וסי' לא איש דברי' · שלח נא ביד תשלח · בי אדני מה אומ' · בי אדני במה אושיע · ויעתר מנוח · תנ"יינא דפסוק:

הערות הגליון

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקריין תרין · ישמעון קרחה ולא ישמעון לקל תמין ולא ישמעון לקלך · אנכי ה' בטעם לעיל וכל אתנחתא וס"פ דכל באה קף אנכי · והוריתיך ל' ומלא ובא"ח והוריתך ונמסר עליו ל' וכב':

רשי

מזה בידך · לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים ופשוטו כאדם שאומר לחברו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומ' לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: ויהי לנחש · רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנותו של נחש: ויחזק בו · לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא ויחזיקו האנשי' בידו והחזיקה במבושיו והחזקתי בזקנו כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: מצורעת כשלג · דרך צרעת להיו' לבנה אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקת' מרים על לשון הרע: מחיקו שבה כבשרו · מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו: והאמינו לקול האות האחרון · משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגי' להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: והיו המים וגו' · והיו והיו שני פעמים כו' בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשה שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשיהיו לארץ יהיו בהויתן אבל עכשו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ב ביבשת: גם מתמול וגו' · למדנו ששבעת ימים היה הקב"ה מ מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו: מתמול שלשום · מאז דברך · הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביום השביעי כשאמר לו זאת עוד שלא נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן וכן ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר להם איש גלולי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה · בכבידות אני מדבר ובלשון לעז בלבו: מי שם פה וגו' · מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם · מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת הלא אנכי ששמי יי' עשיתי כל זאת: ביד

בעל הטורים

מזה בידך ת' זה שטרך שארבעי' כאה משקלו · ר"ת ת' שנה יהיו זה פירוש י"ב שבטים בידך · אמר לו הקב"ה למשה לא תזוח דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה עושה שליחותי · הבא ג' במסו' הבא ואירך הבאה האנשי' הביתה · לך הבא העיר גבי יהונתן ביוסף כתוב הבא האנשי' הביתה שעל ידו באו למכרו · ובמשה נאמ' הבא ידך שעל ידו יגאלו משם · הבא העיר רמז שעל ידו יתקבצו ויבאו לעיר שהיא ירושל' כדכתי' בעיר שחוברה לה יחדו · בחיקך · ג' במס' הבא חד ותרתי גבי דוד ואתנה נשי אדוניך בחיקך · ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך · ד לקה בצרעת כמו. רדפו רבותינו ז"ל בגבורע ו' הדפו' אשי' אעשה בקרבו · אז' בגי' דב"ך ע"ש כי ו"ב שבקרבו היו רשומות המכות · היבשה ב' במ' בפרש' בראשית · מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · שה לא נאמר אנא ישום לעתיד · תאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא י יתנצלו מענה · והוריתיך ה' תגין על ה"א כנג' והוריתיך על פי חמשה חומשי תורה שאתן לך: ידבר

ביד תשלח · חסר אשר כאשר כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבבם שלם והטע' שישלח זה המלאך ביד אהרן אחיו כהוא איש דברי' כי אינו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישר' וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בוא משה אדוננו וכתיב ויאמר יי' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן אמר השם והנה ראך ושמח בלבו והנה משה אדוננו ממאן ללכת רק בתחלה אמ' לא איש דברי אנכי כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו השם והוריתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה :

שלח נא ביד תשלח : ויחר אף יהוה במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו : ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון : ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים : ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת : פ וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום : ויאמר יהוה אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך : ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו : ויאמר יהוה אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם :

שלח כען ביד מן דכשר למשלח : ותקיף רוגזא דיי במשה ואמר הלא אהרן אחוך ליואה גלי קדמי ארי מללא ימליל הוא ואף הא הוא נפיק לקדמותך ויחזינך ויחדי בלביה : ותמליל עמיה ותשוי ית פתגמיא בפומיה ומימרי יהי עם פומך ועם פומיה ואליף יתכון ית די תעבדון : וימליל הוא לך עם עמא ויהי הוא יהי לך למתורגמן ואת תהי ליה לרב : וית חוטרא הדין תיסב בידך דתעביד ביה ית אתיא : ואזל משה ותב לות יתר חמוהי ואמר ליה איזיל כען ואיתוב לות אחי די במצרים ואחזי העד כען אינון קימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלם : ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל גבריא דבעו למקטלך : ודבר משה ית אתתיה וית בנוהי וארכיבינון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא דאיתעבידו ביה ניסין מן קדם יי בידיה : ואמר יי למשה במהכך למתב למצרים חזי ית כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדינון קדם פרעה ואנא אתקיף ית ליביה ולא ישלח ית עמא : ותימר

רש"י

ביד תשלח · ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן · ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה : ויחר אף · רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמ' בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון אמ' לו ר' יוסי אף בזו נאמ' בו רושם : הלא אהרן אחיך הלוי · שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת מתוך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנא' ומשה איש האלהי' בניו יקראו על שבט הלוי : הנה הוא יוצא לקראתך · כשתלך למצרי' וראך ושמח בלבו לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב : ודבר הוא לך · בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולילו ולכם ולהם הסמוכי' לדבור שכולם לשון עליהם : יהיה לך לפה · למליץ לפי שאתה כבד פה : לאלהים · לרב ולשר · וישב אל יתר חותנו · ליטול רשו' שהרי נשבע לו · ושבע שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו' : כי מתו כל האנשי' · מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיה' והעני חשוב כמת : על החמור · חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברה' לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור : וישב ארצ' מצרי' ויקח משה את מטה · אין מוקדם ומאוחר במקרא : בלכתך לשוב מצרימ' וגו' · דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו : אשר שמתי בידך · לא על שלש אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישר' שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאתה עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' · ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך ואמרת

ויאמר יי' יב בספ' בטעם קדמא אזלא וסי' מי שם פה · על נהרתם · ברד · ארבה · חשך · עוד נגע אחד כתב זאת זכרון בספר · הנה אנכי בא אליך · עלה אלי ההרה · אתם עם קשה עורף : לאד' ה' מלעיל וסי' מי שם פה · ידעתי כי לא לאדם · והצרתי לאדם · דצפניה · ויאמר לאדם הן יראת יי' · כמים הפנים לפנים ·

וכל קהלת דכוו' מלעיל במ"א מלרע' כי לאד' שטוב לפניו : גם כתמול גם משלש' גם חד מן יב פסוקי' דאית בהון גם גם וסי' במ' רבת' : אנכי ח' בטע' לעיל גמס' בפרש' בראשי' : לקראתך ד' וסי' וראך ושמח בלבו · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל מרכבתו · על כן יצאתי לקראתך : ודברת אליו ג' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברי' · אלהי העברים דהנה יד יי' הויה · הרצחת וגם ירשת · ב' בו : פיהו ופיהו כל לישנית ב' וסי' נמס' בריש שיר השירים : והוריתי ב' ומלאים וסי' והוריתי אתכם את אשר תעשון · וחברו דשמואל · והוריתי אתכם : תעשון יד וסי' בשפטים סימן ז' : בו דסבי' בה ו' וסי' ואת המטה הזה · והיתה עמו וקרא בו · והתעמר בו ומכרו · והגה בו מגלת ספר · זה הדרך לכו בו · ויקח חרש להתגרד בו : אל יתר ב' וסי' וישב אל יתר חתנו · זקני הגולה : שב ב' חס' וסי' לך שב מצרי' · שבע פעמים דנעמן : מצרים ו' סבירין מצרימה וסי' והמדנים מכרו · ויקומו וירדו מצרים · לך שב מצרים כי · והשיבך יי' מצרי' באניות · ויעק' ובניו ירדו · כאשר בא יעק' : החמר ד' חסרי' מס' פ' ויחי : ויאמר יי' אל משה ד' בטעמא בספ' וסי' בלכתך לשוב מצרימה · והעל את הצפרדעים · והיה לכנים · קחו לכם מלא חפניכם :

ויחר · חלילה להיות פירוש זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעק' איננו כן ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק הראינו לו ויחר אף יי' בם וילך ולא בא נזק לאהרן · וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי א אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינה נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כ כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קרושי מטה השופטים משפטי אלהים בארץ וכל אלהים שהוא ע"ז דבר הכתוב כנה לפי מחשבת העובדים כמו אל חנניה הנביא : ואת · טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים ולהוריד הברד ולהביא הארבה ולהיות החשך : וילך יתר · הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד : ויאמר · אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר וככה ויצמח יי' אלהים מן האדמה ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו כאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה : ויקח · לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין או בזקנתו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל ה הכתוב בו ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים שיהיו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישר' והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא היש ישר לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי' עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והזכירו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעין שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכברי' מהפרדים ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר בחיק כי עוד לא נמול · וטע' וישב ארצה מצרים כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נימול אליעזר והתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרי' · ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות · ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהי' מה שאמ' השם למשה כל המופתי' שהוא עתיד לעשות במצרי' והזכיר לו אות שיפלו בעבורו מצרי' היא מכת בכורו' · והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם ואם אין לו שיהיו דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור · ואמ' · זה אמר לו מדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלח בעבור כל המופתים שיראם עד המופת האחרון :

בעל הטורים

ודבר הוא וגם הנה ר"ת שם של ארבע אותיות לומר לך שאמר גם לאהרן השם וכל כנויו יצא שניהם באיסו' חבר וכא לקראתך יצא המית אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כשהקנה אמר למשה לך שוב תבריותא כחלק הדבור לשנים · ונשמע למשה לך סוב · ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיר ולכך הוא חבר לומר שבבר יצא · וכן וכן יצא התיומת חבר שעשה עצמו אלות ואחר שאינו צריך לנקביו ומשכו' כנקר ויוצא התי"מ' לנרכיא והוי שאמר לו כבר יצא · והנה הוא שם ג והוריתי שנים במסל' והוריתי אתכם את אשר תעשון · והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה מלמד ש שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו ב באותו דרך · המטה חמש' תגין על הה"א לומר שהוא בדיק תשיעי שהיה המטה בידו · אדם תמוך כח שם אברהם יצחק יעקב יוסף · את המטה בגי' ספריכון היה · אל יתר שנים בית זו אל יתר חותנו · אל יתר זקני הגולה · יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים ש שבסנהדרין ישבו ת ת"ח : שב ב' אחרים לך שוב תבריותא ·

ואמרת׳ טעם בני בכורי זה הגוי שעברו׳ אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך׃ ואמר׳ הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אעניסך וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה שגעון ועוד כי אליעזר איננו בכור משה׃ ויהי בדרך׳ היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם ראה בעצתו שלא ימול כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עצתו וימול הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא׳ והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד ול׳ תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי׳ כי מלאך יי׳ הוא וכמוהו ויי׳ הולך לפניהם יומם וגם כתוב ויסע מלאך האלהים ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך ב בשליחותו להוציא עמו רק בקש להמית אליעזר והוא סימן ו ויפגשהו גם המיתו ואחרי כן כי׳ שהוא אליעזר על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כי עוד לא נקר׳ שמו וכמוהו ויהי בלדתה ויתן יד׃ ותקח צפורה צור׳ דבר חד כמו חרבות צורי׳ שהם חדים וכמוהו אף תשיב צור חרבו וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם על המשקוף ולא יתן המשחי׳ על כן וירף ממנו משם סר האף לי והרעדה ורב שמוא׳ אמר כי לרגליו לרגלי א׳יעזר גם כן וירף ממנו אם כן יש להשיב עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאו׳ על מכאובו ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר ימול חתן׳ וטע׳ דמי׳ כי איש דמי׳ אתה לי כי בעבורך ימות בעלי׃ וירף׳ דמים בלשון הקדש על ב׳ ענייני׳ האח׳ שפיכות דמים כמו איש דמים אתה לי והמפרש שהוא חיים איננו לשון הקדש לשון רבי׳ מדם ממש כמו בדמיך חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה׳ ומלו׳ שם דבר והיה על לשון רבים בעבור דמי׃ ויאמר׳ לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך כי משה הוא השליח ל׳ פרע׳ ואהרן היה שלוח לפני זה ל׳ ישרא׳ ומרים לנשים על כן אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים׃ הר האלהים׳ הוא חורב׃ ויגד׳ שלחו גם לישראל תחלה׳ ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישר׳ תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה׃ וילך׳ הזקנים הם היועצים בכל דור ודור כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש רק הזקני׳ ידברו להם׃ וידבר׳ כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו׃ ויאמן׳ אחר ששמעו כי פקד יי׳ עמו כי הגיע הקץ האמור לאברה׳׃ ע׳ים׃ מגזרת עינוי׃ ויקדו׳ מבעלי הכפל כמו קדקד על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה ידמו כאבן והאומרים כי הם מבעלי׳ הנון מי יתן וידמו כאבן כי יוסיפו שרשים אחים בלשון הקדש בעבור המשקל והלא יראו כי רדו על משקל בנו לכם בתי׳ והם שרשים כי כל מה שמכל שלא נעשה שרשי׳ רבים בעבור המשקל הוא הנכון׃ ואחר׳ אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה ואמרו לו שניה׳ כי השם הבטיחם ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו׃ ויאמרו כה אמר יי׳׳ וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל והטעם עם ישרא׳ ולא יעקב לבדו׃ ויחגו לי במדבר׳ לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים חגים ינקופו׃ ויאמר מי יי׳ אשר אשמע בקולו׳ שזה הוא מי יי׳ שהוא האלהים ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן כלמוד זה׃ ויאמרו׳ זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי ויצחק בנו ויעקב ובניו כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי׃ ויאמרו׳ מלת נקרא כמו נקרה נקראתי בהר הגלבוע והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב׃

ואמרת אל פרעה׃ כששמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן בני בכורי לשון גדולה כמו גם אני בכור אתנהו זהו פשוטו ומדרשו כאן חתם הקב״ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו׃ ואומר אליך׳ בשליחותו של מקום שלח את בני׃ הנה אנכי הורג וגו׳ היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה וזה הוא שנאמ׳ באיוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה בשר ודם המבקש להנקם מחברו מעלים את ד דבריו שלא יבקש הצלה אבל הק׳ בה י ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מוריהו ומתרה בו לשוב׃ ויהי משה׳ בדרך במלון ויבקש המיתו׳ לפי שלא מל את א אליעז׳ בנו ועל שנתרשל נענש מיתה תניא אמ׳ רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנ׳ היא לתינוק עד שלשה ימים אמול ואשהה שלשה ימים הקב״ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה במסכת נדרים והיה המלאך נעש׳ כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו ו וחוזר ובולעו מראשו ועד אותו מקום ה הבינ׳ צפורה שבשביל המילה הוא׃ ותגע לרגליו׳ השליכתו לפני רגליו של משה׃ ותאמ׳ על בנה׃ כי חתן דמים אתה לי׳ אתה היית גורם להיו׳ החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי׃ וירף׳ המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להרגו׃ אמרה חתן דמים למולות׳ חתני היה נרצח על דבר המילה׃ למולת׳ על דבר המולות שם דבר הוא והלמ״ד מ משמש׳ בלשון על כמו ואמ׳ פרעה לבני ישרא׳ ואנקלוס תרגם דמים על דם המילה׃ ואחר באו משה ואהרן וגו׳׳ אבל הזקנים נשמטו אח׳ אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ל ללכ׳ ובסיני נפר׳ להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם ל לאחוריהם׃ פן

המיתו ג׳ וסי׳ ויפגשהו יי׳׳ וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו׳ ואל המיתו אל תשא נפשך׳ אנ״ך׃ צר ב׳ חס בטינרא וסי׳ ותקח צפרה׳ כשמיר חזק מצר׃ לרגליו ד׳ וסי׳ צפרה צר׳ כרעים ממעל לרגליו׳ ויצא רשף לרגליו׳ והפציהו לרגליו׃ חתן ד׳ וסי׳ דמים אתה לי׳ למולת׳ שמשון חתן התימני׳ כי חתן בית אחאב

וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃ וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃

ה וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ

ל׳ ל׳ · ב׳ חס׳ עשו ודין · ב׳ כתר האלהי׳ · ג׳ ב׳ חס׳ בטינרא · ל׳ ר׳ · ד׳ וחד וחתן התלך · ל׳ · ל׳ וחס׳ ויו׳ תניין · ג׳ · י״ב · ל׳ · י״ג חס׳ הא׳ה · ד׳ · ב׳ ר׳ · א · כ״ד · ל׳ וחס׳ · ג׳ בטעמה · ל׳ · ט׳ בתורה · ה׳ · ט׳

וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יָת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יָת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ וַהֲוָה בְּאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַּייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃ וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינָרָא וּגְזַרַת יָת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִּמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵיב חַתְנָא לָנָא׃ וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִלּוּלֵי דְּמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּיב חַתְנָא קְטוֹל׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֵיזֵיל לִקְדָמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעָרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ וּנְשַׁק לֵיהּ׃ וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ דִּי שַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ׃ וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנָשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא׃ וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְּלֵי קֳדָמוֹהִי שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרָעוּ וּסְגִידוּ׃ וּבָתַר כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיֵחָגוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַייָ לָא אִתְגְּלֵי לִי דִּי אֲקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלֵי לִי שְׁמָא דַייָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח׃ וַאֲמָרוּ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי אִתְגְּלֵי עֲלָנָא נֵיזֵיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא

הוא׳ וחד וחתן המלאך וסראל׳ ומשמש אלפא ביתא׃ ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ לך לקראת משה׳ אתה ובניך ובית׳ בארצם לא תנחל׃ המדברה י״ב נמסר בפרש׳ אחרי מות׃ ויאספו י׳ פתחין וסי׳ את כל זקני׳ את השלו׳ את כל סרני פלשתים׳ וחברו׳ שלחו את ארון יי׳׳ פלשתים את מחניהם׳ ויעל משם את עצמות שאול׳ וישלח המלך ויאכפו׳ ויאספו את אחיהם׳ ויאספו כסף לרב׳ ד״ה׳ ויאספו יין וקיץ הרבה מאד׃ ויאמן ב׳ וסי׳ העם׳ אכיש׃ כי פקד יי׳ ד׳ וסי׳ ויאמן העם וישמעו׳ כי פקד יי׳ את חנה׳ כי פקד יי׳ את עמו׳ כי פקד יי׳ את עדרו׳ דזכריה׃ כה אמ׳ יי׳ אלהי ישר׳ כ״ד נמסר בירמיה סי׳ ז׳ג׃ ויאמ׳ פרעה ג׳ בטע׳ זקף רפ׳ וסי׳ אביך ואחיך׳ מי יי׳ אשר׳ הן רבי׳ עתה׃ אלהי העברי׳ ה׳ וסי׳ נלכה נא דרך שלשת ימים׳ תנינא׳ והנה לא שמעת עד כה׳ מכת ברד׳ מכת דבר׳ מכת ארבה׳ וחד אלהי העבריי׳ מל דלך ואספתי׳

בעל הטורים

ויפגשהו ב׳ במסורת ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ויפגשהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחמה לבולעו ולא היה יכול להם עד שבא אהרן ופייסו שנ׳ ויפגשהו בהר האלהי׳ ובזכותו ניצל׳ ואותן שנים במסר׳ ואתן העם׳ ויאמן אלים ברוך׳ שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד׳ משה אמר אתני כה׳ ודוד אמר תהי נא ידך בי ולא הכהן מה עשו פני פרנסים נאמני׳ היו ולכך האמינו בהם׳ נקרא בגימט׳ שנה רמז כי עשר מכות יהיו בו שנה אחת׃ הלכנים

פן יפגענו׳ פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: תפריעו את העם ממעשיו׳ תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם שומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה וכן פרעהו אל תעבור בו רחקהו וכן ותפרעו כל עצתי כי פרוע הוא פרוץ ונתעב: לכו לסבלותיכם׳ לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות. ב בבתיכם׳ אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים: הן רבים עתה עם הארץ׳ שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם ה הפסד גדול הוא זה: הנוגשים׳ מצריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים ו והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: תבן׳ אשטובלא היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים׳ טיוולש שעושין מטיט ומיבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום׳ כאשר הייתם עושים עד הנה: וקוששו׳ ולקטו: ואת מתכונת הלבנים׳ סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן י נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים׳ מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה ונו׳: מתכונת׳ ותוכן לבנים׳ ולו נתכנו עלילות ואת הכסף המתוכן כלם לשון חשבון הם: נרפים׳ המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטרייש בלעז: ואל ישעו בדברי שקר׳ ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד לאשל ולשניו ולשועין וישפר ואשתעי ואי אפשר לומר וישעו לשון וישע ה׳ אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפי׳ אל ישעו אל יפנו שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם ישעה האדם אל עושהו לא שעה אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך ותדבר מרים ואהרן במשה המלאך הדובר בי לדבר בם ואדברה בעדותיך אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו מדברים בדברי שוא והבאי: אתם לכו קחו לכם תבן׳ וזריזים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: לקשש קש לתבן׳ לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש׳ לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: אצים׳ דוחקים: דבר יום ביומו׳ חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: ויכו שוטרי בני ישראל׳ השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימים הלבני׳ לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה לפי׳ זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל׳ אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו׳ למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: ולבנים

מלת פן יפגענו כוללת אנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצריי׳ ובראות פרע׳ שבא הערוב ואכל מצריים רבי׳ כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם אז אמר לכו זבחו לאלהיכ׳ בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחיקו וזה הדרך רחוק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהי׳ על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידי׳ ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם ובראותם שבא הדבר והכה הבכורי׳ אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתי׳ וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם ה השאילום: ויאמ׳׳ מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם׳ וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישר׳ כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם: ויאמר׳ אמר יפת כי פי׳ הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבוא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: ויצו׳ הנוגשים הם המצריים ושוטרי העם הם מ מישראל: לא תאסיפו׳ כתוב באלף והמנהג להיותו בוו ו ושניהם מתחלפין ביוד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון׳ מגזרת לבנה ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המי׳ ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר: ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם כ באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פת׳ קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמם לא נודע רק ככה כ כמנהגו: וקששו׳ מגזרת קש מבעלי הכפל: ואת מתכונת׳ כמו תוכן דבר ידוע: תכבד׳ אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו והנ"ון חסר כחסרונו ממלת יתן פחדך ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם האות׳ כי שרשו יתן בעבור שמצאנו יתנה לי עפרון חטב כמו שתה עונותינו לנגדך והנה לא יוכל לכחש כי התי"ו השני במלת תתנה לנכח והתי"ו של עיקר מובלע בדגש אף על פי שהתי"ו ראוי להדגש כתי"ו והשבתי חיה רעה אם כן יותר טוב שיהיה הנ"ון מובלע כהתבלע הנ"ון בתי"ו ואמתו כי היה ראוי להיות אמנתו ובת בנת ואת תנת וחסרה נ"ון הראשון ממלת תתה לי כחסרון יו"ד והיום רד מאד וחסרו נ"ון בגע בהרי׳ ויעשנו׳ ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאש׳ אמ׳ נרפים וכמו השע ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העינים תכהינה וכמוהו ולא תשענה עיני רואים׳ וטעם בדברי שקר בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: ויצאו׳ מאדמון המלך אל העם העובדים: אתם מאשר תמצאו׳ קרוב או רחוק: כי אין נגרע׳ תאר על כן הוא קמוץ כמשפטו: ויפץ׳ פועל יוצא והפוע׳ פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן׳ תחת תבן כמו והחמר היה לחמר: והנוגשים אצים׳ פועל יוצא כמלת סב וכמלת מם שימצא פעם יוצא ופעם עומד׳ וטעם לאמר לאמר להם: דבר יום ביומו׳ כמו מדי חדש בחדשו: ויכו׳ עליהם על בני ישראל׳ וטעם להוסיף גם פירשתיו׳

כתמול ז׳ חס׳ נמסר פרשת ויצא: תאספון חד מן מ"ח מלין נסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין וסי׳ במסר׳ רבתא: הלבנים ג׳ וסי׳ ב׳ מקטרי׳ על הלבנים׳ לא תספון לתת תבן׳ ואת מתכנת הלבנים תתנו: תמול שלשום ד׳ בליש׳ וסי׳ ואת מתכנת הלבנים׳ ודבר אבנר היה׳ ותלכי אל עם׳ גם תמול גם שלשום דד"ה:

פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם: וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר: לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן: וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ: תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר: וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן: אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר: וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן: וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ

דִּילְמָא יְעָרְעִנָּנָא בְּמוֹתָא אוֹ בִקְטוֹל: וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת עַמָּא מֵעוֹבָדֵיהוֹן אִיזִילוּ לְפוּלְחַנְכוֹן: וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן: וּפַקִּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיָת סַרְכוֹהִי לְמֵימַר: לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי אִנּוּן יֵיזְלוּן וְיִגְבְּבוּן לְהוֹן תִּבְנָא: וְיָת סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי אִנּוּן עָבְדִין מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי בַטָּלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן צָווֹחִין לְמֵימַר נֵיזִיל נִדְבַּח קֳדָם אֱלָהַנָא: תִּתְקַף פּוּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְּקוּן בַּהּ וְלָא יִתְעַסְּקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטִילִין: וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא: אַתּוּן אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דִּי תַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא אִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדְּעַם: וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִּילֵי לְתִבְנָא: וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עוֹבָדֵיכוֹן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוֹן עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא: וּלְקוֹ סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מַנִּיאוּ

צעקים ב וחס׳ בתורה וסי׳ קול דמי אחיך׳ כי נרפים הם: על האנשים ה׳ וסי׳ תכבד העבדה׳ ויאמר רב שקה׳ דמלכים׳ וחכרו דישעיה׳ אחפש את ירושלם בנרות׳ וילכו ויגידו לדוד׳ ושאר קריי׳ על האנשי׳: ויעשו ג׳ רפין וסי׳ תכבד העבדה׳ וכל חכם לב בכם׳ ויעשו בני ישראל את הפסח: ישעו ב׳ בתרי לישני וסי׳ בדברי שקר׳ ואין מושיע: אתם ד׳ רפ׳ וסי׳ אתם קחו לכם׳ אתם ראיתם׳ אתם נצבים׳ אתם עדי נאם יי׳: לתבן ב׳ וסי׳ לקשש קש׳ מה לתבן את הבר: ויפץ ג׳ נמסר פרשת נח:

תאספון חד מן מ"ח מלין נסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין

נזבחה ...

בעל הטורים

הלבנים שלשה שתים ללבון הלבנים׳ ואת מתכנת הלבנים׳ מקטרים על הלבנים׳ פירוש אותו סיבה מעל הלבנים דהיינו מיכה היה מקטר לע"ז כדאיתא במדרש סוגה מיכה. מתחת הלבני׳ תמול שלשום שנים במסו׳ אשר הם עושים תמול שלשום ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול ש׳ שום רות באה אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום וקרבוה לכך זכתה מתנה גדו׳ שגאלם׳ וישרא׳ באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ורחקום ועבדו בהם וכשלכו לאחו׳ בניה לכך זכו מהם מיכה שזכה אותם בעשרה מ׳ ולקח ממונם וז׳ בועם׳ צועקים אלו ש״נ במסו׳ כפרש׳ בראשית׳ דא שאמר להם פרע׳ מה שאמר לכם מקבום הלבנים תקבעו עכשו׳ בבנין וזהו צועקים אלי מן האדמה׳ תכבד שנ׳ במסו׳ תכבד העבודה כי יומם ולילה תכבד עלי ידיך מלמד ש שהכביד עליהם ביום ובלילה׳ ויעשו בה ג׳ במס׳ יכו׳ ויעשו׳ ויעשו בני ישרא׳ את הפסח בשכר זאת העבודה זכו לעשות משכן ולהקרי׳ קרבן׳ ישעו׳ שני במסו׳ ואל ישעו בדברי שקר׳ ישעו ואין מושיע אותם שאין מכוונים בתפלת׳ וישעו בדברי שקר שאינם מכוונין בלבם מה שהם מ מוכיחין מפיה׳ עליה׳ כאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלב׳ במה שמוכיחין מפיהם עליהם נאמ׳ אז תקרא וי׳ יענה תשוע ויאמר הנני וזהו שאמר דוד ה האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה׳ האזינה תפלתי כ כשהיא בלא שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דבר שאינו מכוון בלבו׳ ויפץ שלש במס׳ ויפץ העם מעליו גבי שאול אל נמנו ללבון לבנים ואכפי המלבנה כבש על עון הלבנים ש שאמרו הבה נלבנה לבנים וכמו שבאותה כפיפה נתבטלה כ מוכתם ומלכותם כך הכפיפה שכפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב ה העולה קודם שבא שם ואז היתה סבת ראשו וכה לביטול ת תלכות שאול: גם

והנה תמול הוא היום שעבר מטה האותו׳ לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתו׳ ויכו פרעה ביום ההוא: למה תעשה כה לעבדיך׳ שלא היה מנהג לעשו׳ כן׳ ומלת וחטאת פועל עבר וה״וו הסיבו לעתיד כמשפ׳ כי היה כמו וחטאה וכאשר העלימו האלף כאשר היה במלת חטא ולא יוכלו לשום מעלם אחר אלף על כן החליפו הה׳ בתי״ו ואין צורך לשו׳ רגם בנו וכמוהו וקראת אתכם הרע׳ והעם במקו׳ הזה לשו׳ נקב׳ כמו העם אשר בקרב׳ יושב׳ לבטח מדוע שובבה העם הזה והטעם כי החטא יהיה עליך וכן דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאי׳ ואויבינו ילעגו למו ויעירו את כבודם: ויאמר׳ לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו: ועתה לכו עבדו׳ אמר לשוטרי׳ גם הם חייבים לעבוד: ויראו׳ זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמ׳ להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם׳ ומלת אותם כמו נפשם ועצמם וכמוהו וירעו הרועי׳ אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יבוה להביאו: ויפגעו׳ תחם׳ מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה עומד על היאור ורבים ככה: ויאמרו ירא יי׳׳ חמסנו שהוא עליכם ודע כי החמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה תהמכח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק האור ורבי מריכוש אמ׳ שבנו כמאסים ונבאשי׳ בעיניו כריח רע: וישב משה׳ הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמ׳ לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות אשר בזהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת התשובה חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם והנה הוא הכביד העבודה עליהם׳ וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: ומאז׳ מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם׳ ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: ויאמ׳ עתה תראה׳ כאשר אביא המכות על מצרי׳ אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד:

שם שדי סוד התורה: עתה אפרש בתחלת זאת:

גם הוא השם הוא הנורא: הפרשה היא וארא:

וידבר הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן אמר ויאמר אליו אני יי׳ לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם המוציא אתכם: וארא׳ כבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא׳ מלת

ולבנים אומרים לנו׳ הנוגשים עשו כמנין הראשון: וחטאת עמך׳ אילו היה מקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הו׳ עכשו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פי׳ ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתו׳ וחטאת לעמך כמו כבא׳ בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: ותכן לבנים׳ חשבון הלבני׳ וכן את הכסף המתוכן אמנו׳ כמו שאמור בענין ויצורו וימנו את הכסף: ויראו שוטרי בני ישר׳ את חבריהם הנרדים על ידם: ברע׳ ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליה׳ לאמ׳ לא תגרעו וגו׳: ויפגעו׳ אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו׳ ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואביר׳ היו שנאמר בהם יצאו נצבי׳: למה הרעותה לעם הזה׳ ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני: הרע׳ לשון הפעיל הו׳ הרבה רעה עליהם ותרגומו אבאיש: עתה תראה וגו׳ הרהרת על מדותי לא כאברה׳ שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי לפיכך עתה תראה העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביא׳ לארץ: כי ביד חזקה ישלחם׳ מפני ידי חזקה שתחזק עליו ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו׳ על כרחם של ישרא׳ יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו׳:

חסלת שמות

וידבר אלהי׳ אל משה׳ דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה: ויאמ׳ אליו אני יי׳׳ נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות׳ אני יי׳ נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני יי׳ וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרת׳ מצותי ועשיתם אותם אני יי׳ נאמן ליתן שכר: וארא׳ אל האבות: באל

עלהם ׳ג חס׳ בתור׳ נמס׳ פרשת ויגש׳ גם תמול גם היום ב׳ וסי׳ כליתם חקכם׳ מדוע לא בא בן ישי: נתן ד׳ קמצין וסי׳ נתן לעבדיך׳ מלך ישראל נתן׳ ד״ה׳ נתן מימיו נאמנים׳ חללים נתנו משכב׳ תני׳ דפסו׳ וסי׳ בלשון ארמית עבדיא דישרא׳ היסנין קטילין: נזבחה ליי׳ חד מן ה׳ זוגין מתחלפין׳ קדמא׳ אלהים תני׳ יי׳ וסי׳

עלהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום: ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך: תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וחטאת עמך: ויאמר נרפים אתם נרפים על כן אתם אמרים נלכה נזבחה ליהוה: ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו: ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו: וישב משה אל יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני: ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך: ויאמר יהוה אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו:

עליהון שלטוני פרעה למימר מא דין לא אשלימתון גזרתכון למרמי ליבנין כמאיתמלי ומדקמוהי אף תמלי אף יומא דין: ואתו סרכי בני ישראל וצוחו קדם פרעה למימר למא תעביד כדין לעבדך: תבנא לא מתיהב לעבדך ולבניא אמרין לנא עבידו והא עבדך לקן וחטאן עליהון עמך: ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין ניזיל נדבח קדם יי׳: וכען איזילו פלחו ותיבנא לא מתיהיב לכון וסכום לבניא תתנון: וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומיה: וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון במיפקהון מן קדם פרעה: ואמרו להון איתגלי יי׳ עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למיתן חרבא בידיהון למקטלנא: ותב משה קדם יי׳ ואמר יי׳ למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: ומעידן דעלית לות פרעה למללא בשמך אתבאש לעמא הדין ושזבא לא שזבתא ית עמך: ואמר יי׳ לות משה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחינון ובידא תקיפא יתרכינון מארעיה:

קכ״ד׳ ויקח׳ סימן׳ מעדי׳ סימן

ס ס ס

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יהוה: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב

ס ס ס

ומליל יי׳ עם משה ואמר ליה אנא יי׳: ואיתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב

ויאמר אלהי׳ לנח׳ ויאמר יי׳ לנח׳ ואת מתכנת הלבני׳ אשר הם עושי׳׳ נזבחה לאלהינו׳ ויאמר נרפים׳ נזבחה ליי׳׳ ויקר אלהים׳ ויקר יי׳׳ יתן מציון ישועות בשוב אלהים׳ וחברו בשוב יי׳׳ ויאמרו תמיד יגדל יי׳ וחביריו יגדל אלהים: ותכן ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ ותכן לבני׳ תתנו׳ ותכן יעשן׳ לבני׳ ג׳ נמסר סוף פרשת נח: ירא ה׳ וסי׳ ירא פרעה׳ ירא יי׳ עליכם וישפט׳ ירא אלהי אבותינו ויוכח׳ ובמותו אמר ירא יי׳׳ אל ירא בפלגות: ומאז ז׳ זוגין מן כ״ב חלוף מיחד וסי׳ ומאז באתי׳ ומן אז חדלנו׳ ומקמי תרוממני׳ אף מן קמי׳ דתהלים׳ ומאיבי אושע׳ ומן איבי׳ דתהלים׳ רב פעלים מקבצאל׳ מן קבצאל׳ דד״ה׳ ועיניך מדמעה׳ ירמיה׳ את עיני מן דמעה׳ מקדמת׳ דעזרא׳ מן קדמת׳ דדניאל׳ כי לא ממוצא וממערב׳ ותדע ותשכל מן מוצא דבר: הרע ד׳ וסי׳ ומאז באתי אל פרעה׳ אשר עשה מנשה׳ הרימה פעמיך למשואות׳ ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי׳ וא׳ ושב והרע לכם: והצל ב׳ וסי׳ והצל לא הצלת׳ כי השג תשיג והצל׳ עתה תראה ב׳ דסמיכי וסי׳ אשר אעשה לפרעה׳ היקרך דברי אם לא: וידבר אלהים ג׳ וסי׳ אל נח׳ אל משה׳ את כל הדברים:

בעל הטורים

גם תמול גם היום ב׳ הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום שלא׳ כשבא כלו חלקים ללבון הלבני׳ נחבאו כדי שלא יוכו כדרך שנחבא דוד׳ נתן אדבעה במסר׳ הכא תבן אין נתן לעבדיך׳ ואידך לאחיו נתן תימיו נאמני׳ בתיך ערלים נתן׳ ועוד אחר בההיא פרשה פרעה שלא נתן תבן טבעים׳ ולא עוד אלא שורד לגיהנם דכתיב בתוך ערלים נתן אל יורדי בור׳ כדכתיב שמה פרעה וכל המונו׳ אבל לאחיו נתן׳ שנתן אליהו לכל׳ מימיו נאמני׳ כדכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וכו׳ וכתיב בתריה והיית כגן רוה וכמוצ׳ מים אשר לא יכזבו מימיו׳ לבנים ג׳ ותוכן לבנים תתנו׳ כלבנת לבני׳ לבני׳ נפלו זהו שדרשו שכל מה שהיו בונין ביום היה נופל בלילה וזהו לבנים נפלו׳ וכן באשי התגדל אמרו שלושי נפל ושלושו נשקע בארץ ושלושו עודנו קיים׳ הרעותה׳ שלשה למה הרעות לעבדך כמו׳ כן במשה ובשניהם פגע׳ וכן אתה תראה שנים גבי משה שכעסו בזה הלשון הכא שאמ׳ לו עתה תראה ורמז לו שלא יכנס לארץ׳ וכן לקמן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שאמרתי כך שלא תכנס לארץ׳ ואידך הרעות גבי אליהו הרעות להמית את בנה׳ רבמי גבי משה בא תנחך להרו׳ את בנו והצילו משה בתפילתו כך אליהו החיה בן האשה בתפלתו׳ וכמו גבי משה כתיב לאחרים שבית שבי׳ כן גבי אליהו ויעל אליהו בסער׳ השמימה׳ והצל ב׳ במס׳ הכא ואיד׳ גבי דוד והצל תציל דאיתקש דוד ומשה כדפרשינן גבי ויאמן:

פרשת וארא

לעיל מיני׳ כתי׳ יגרשם מארצו וסמיך ליה וידבר אלהים תלמד שלא היה הדבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך׳ וארא ו׳ ארא׳ ששה פעמים כתיב באבות וירא שלשה באברהם ב׳ ביצחק א׳ ביעקב׳ אלהים בגימט׳ הוא דיין׳ שדבר אתו משפט׳ וארא בגימט׳ וכתן כדאיתא בירדם שיצחק גרם לישר׳ שיצאו ממצרים׳ וארא אל אברה׳ כופי תיבות אלים׳ שעשו עצמם אלמים ולא הרהרו אחר מדותי:

נתן ד׳ וסי׳ עבדיא דישרא׳ היסנין קטילין

ומאז ל׳ והוא ח׳ מן ז׳ זוגין מן כ״ב חלוף

רשי

באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי יי' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי יי' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתי: וגם הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי ברית ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבוע' אשר נשבעתי לאברה' ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי נאמרה ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' את הארץ אשר וגו' הרי שאמרתי להם ולא קיימתי: וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים: אשר מצרים מעבידי' אותם ואזכור אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: לכן. על פי אותה השבועה: אמור לבני ישראל אני יי'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלות. טורח משא מצרים: נשאתי את ידי. הרימותיה לישבע בכסאי: ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקוצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מר' ברוך ברבי אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה כפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי יי' למדנו כשהקדוש ברוך הוא מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו יי' וכל שכן האמנה לטובה ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעות אמר לו הקדוש ברוך הוא חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקימותי וגו'. וכשבקש לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן יעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות. ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי יי' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני יי' אשר הוצאתיך

אבן עורא

מלת שדי קשה בפירוש והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאת' מדבר עמי והטעם שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די ריק להיותו תאר כמו טוב וסלח עלי לבי דוי והנגיד רב שמואל פי' בו בלשון ערבי אלקהאר ופירושו מנצח ותקיף והיו"ד תחת אות הכפל כיו"ד דליו שוקים מפסח והאלף אשר בזאן נהרים ומזהו פקול נדי והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפעל ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם ורבי מריכום אמר כי ושמי יי' שבועה כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך וכוי"ו הזה לא מצאנו בלשון הקדש וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם כן אותיות כמ"ם מאל אביך ויעזרך ואת שדי שהוא ומאת שדי וככה בית באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי' לא נודעתי להם אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו כאילו אמר ובשמי יי' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם יי' וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא השם הנכבד ואין ביניהם הפרש רק ששם שדי הוא תואר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תאר כאשר פירשתי והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים וביעקב אני יי' אהי אברהם אביך ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה ולא דבר רבי ישועה נכונה כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם רק זה השם הוא יתאר לא ידעו ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרטי' כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי ועל ידי האמצעי ונכחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד אם יש במערכת הככבי' בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע השם שדבק בו יסבב סבו' להצילו מרעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד על כן אמ' חז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכת תשחית רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע שהיה נכון לבא עליו וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתני והשני והצל לא הצלת את עמך והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרע' ועל הראשון ויאמר אליו אני יי' והטעם כי על יד האבות מודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והנה שלחתיך להודיע זה השם: וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: וגם. גם עוד שלחתיך בעבור שמעו ישראל תשובה וצעקו אלי: לכן. כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים על הארץ: ולקחתי. כאשר תקבלו את התורה על הר סיני. וטעם המוציא אתכם כי היתה במערכת המחברת הגדולה למחברת העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפרשת כי תשא: והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם. וטעם אשר נשאתי את ידי דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים. וטעם אני יי' שאקיים זה: וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם: וידבר

מקרא

באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם: וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה: וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי: לכן אמר לבני ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים: ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יהוה: וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה:

תרגום

באל שדי ושמי יי' לא אודעית להון: ואף אקימית ית קימי עמהון למתן להון ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאתותבו בה: ואף קדמי שמיע ית קבילת בני ישראל די מצראי מפלחין בהון ודכירנא ית קימי: בכן אימר לבני ישראל אנא יי' ואפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי ואשיזיב יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון בדרע מרמם ובדינין רברבין: ואקרב יתכון קדמי לעם ואהוי לכון לאלהא ותדעון ארי אנא יי' אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי: ואעיל יתכון לארעא די קיימית במימרי למתן יתה לאברהם ליצחק וליעקב ואתן יתה לכון ירותא אנא יי': ומליל משה כן עם בני ישראל ולא קבילו מן משה מעיק רוח ומפולחנא דהוה קשי עליהון: ומליל

מסורה

אורית' נודעתי להם. יחזקאל נודעתי אליהם: וגם כל רישי פסו' דאורי' ויהושע ושפטי' וגם במה גם וסי' גם מעוף השמים. גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף יי'. גם כל חלי וכל. גם אני לא אוסיף להוריש: הקמתי ג' מלעיל נמסר פרשת נח: לכן אמר לבני ישראל יא פסק בטעמא מארכה לזרקא וסי' לכן אמ' לבני ישראל. כי תשא את ראש בני ישראל. וחצי שבט מנשה. וכל אשר התהלכתי. וחברו. נספה מפני צריך. ויזבח שור ומרי וצאן. וחברו. ויעלו בבעל פרצים. וחברו. קנה נגד היושבים. וחצי שבט מנשה דד"ה: סבלת ב' בענין א' מלא וא' חסר וסי' לכן אמר לבני ישראל. המוציא אתכם. בתר' מלא: זרוע ג' מל' וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. או הנסה אלהים. וטרף זרוע אף. וכל נביאים וכתו' דכו' מל' ב"מג חסרים וסי' ונדעתי את זרועך ואת זרע. הכל היום יחרש החרש לזרע. ולא בזרע גדולה ובעם רב: מורשה ב' וסי' ונתתי אתה לכם. תור' צוה לנו משה: יו זוגין מתחלפין בחד עינה חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסי' והנער שמואל הלך וגדל. והנער שמואל משרת. ועשיתם ביום הניפכם את. ועשיתם שעיר עזים. והתורה. התורה. ויך דוד את פלשתים. דשמואל. ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים. דד"ה. ממנו פנה ממנו יתד. דזכריה. אים ונורא הוא ממנו. דחבקוק. אלה הם משפחת הלוי. אלה משפחת הגרשני. ואלה אשר נחלו בני. אלה אשר נחל משה. ומים במשורה תשתה. ומים במשורה ובשממון. דיחזקאל. ויכו את ששי. ויכו את הכנעני יושבי צפת. ויכהו שם החמש. ויכהו שם האלהים על השל. ואף בעונת אבתם. ואף אשר הלכו. אחרי מות משה. אחרי מות יהושע. ויספר שר המשקים. וידבר שר המשקים. קלעים חמש עשרה אמה. לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה. וידבר משה כן אל בני. וידבר משה לפני יי'. אשר הגלה. ואלה בני המדינה העולים. וחברו. אלה בני המדינה. וסי' בלשון תרגום שמואל עבד אוריתא דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משח ממלל בגלותא. ויש ספרי' מוסיפין והביא אתו דכהן משיח. יביא אתו דנזיר וסי' משיח למטה ונזיר למעלה. אלה בני זלפה. אלה בני בלהה. דויגש:

בעל הטורים

באל שדי. וזה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב. ולהם נראה בא' שדי. ופי' שלא ליצחק והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם א' אביך ונאמר בה באל שדי. ר"ת אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' פי' באלו שתי שמות נראתי להם. בשם יו"ד ה"א הבטחתים להושיב' בארץ לבטח. ובשם אל שדי הבטחתי אותם להפרות ולהרבו' כי זה השם הוא על פרי' ורבי' ב' דיעקב' ק' דיצחק' א' דאברהם והוא בקש והוא ב"א בש' שדי לכך נראה להם בזה השם. ובר"ת א' דאברהם י' דיצחק ו' דיעקב עולה כמנין אהיה. הרי השם בר"ת ובס"ת. והוא חונה מלאך יי' סביב ליראיו. לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה תר"ך רמז לספי' ומקדש' שעתיד תי' תך שנים. אשר גרו בה. תמן אשר גרו בה. עמדו עשרה שבטים בא"ל. כאלקת בא"ת ב"ש תהא בני האבות. לומר לך שעלתה בעקר האבות ותפלתם. לכן אמור ב' במסרה לכן אמור לבנו ישר' לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. שרורש בספרי כל מה שעשה משה עשה פנחס. משה נעשה שליח להוציא ישר' ממצרים. ופנחס יהיה שליח להוציא לישר' מגלות. וכן כל הדברים שעשה משה עשה גם כן פנחס. לכן עולה ק' שבזכות אברהם שהוליד בן למאה. ויצחק שמנה מאה שערים ויעקב הוליד תולדותיו מאה שנה ינאו. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ארבעה לשונות של גאולה. כנגד ארבע מלכויות. ובאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום ועל כן כתיב ביה ולקחתי כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכלם. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגי' זה עני בישראל. לא יפתח לו ארבע כוסו' של יין: מורשה ב' במסו' ונתתי אותה לכם מורשה. ואידך משה מורשה קהלת יעקב. שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ונכורו. וכתיב מורשה ולא אמר ירושה רמז שמורישי' ולא יורשים שלא זכו לארץ. מקוצר. חס' וי"ו ועולה כמנין ת"ל לומר שלסוף ת"ל שנה יגאו שנא' ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה: ויבום

וידבר׳ לאמר למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: בוא׳ אל ארמון המלך: וידבר׳ הן בני ישר׳ שהם עמך לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהוא מלך ואינו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו ואני ערל שפתים כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תבטל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ בינו ובין ישראל: וידבר׳ עתה כלל הצמין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרע׳ כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור: ויצום׳ ללכת אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין צורך: אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחד ראשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: ובני׳ משפחת אוהד נכרתה במצרי׳ או במדבר כי אוננה נזכרת בפרשת פנחס: וצוחר׳ הוא זרח: בני לוי׳ הזכיר אלה השני שבטי׳ בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש ע׳זה רק יחס מש׳ ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר מלדו הם יורדי מצרים: הוא אהרן ומשה׳ הקדים שם אהרן בעבור שנו׳ והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: בני גרשום׳ לא היו לו בנים כי אם שניהם: ובני׳ הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד ה׳ השלוחים: ובני מררי׳ שנים היו בניו ולא יותר על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: ובני יצהר׳ הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: ובני עוזיאל׳ הזכיר עוזיא׳ בעבו׳ כבוד מישאל ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון: ויקח׳ הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר׳ והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהנ׳ והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו ושמואל הנביא היה מבני קרח: ואלעזר׳ הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם על כן מדרך הסברא׳ פוטיא׳ היה מבני ישרא׳ ולא ידענו טע׳ פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן ולולי נכתב טעמ׳ משה לא היינו יודעין למה נקרא כן:

הוצאתיך מאור כשדים ועוד היאך הסמיכה נמסכת בדברי׳ שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳ לכן אמור לבני ישראל לכך אני אומ׳ יתישב המקרא על פשוטו דבור על אופניו והדרשה תדרש שנ׳ הלא כה דברי כאש נאם יי׳ וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: ערל שפתים׳ אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. ערלה אזנם אטומה משמוע ערלי לב אטומים מ מהבין שתה גם אתה והערל והאטם מ משכרות כוס הקללה ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה וערלתם ערלתו עמו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה׳ זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה: וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן׳ לפי שאמ׳ משה אני ערל שפתים צירף לו הקב״ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל׳ צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם ואל פרעה מלך מצרי׳ צוה עליו לחלוק לו כ כבוד בדבריהם זה מדרשו ופשוטו צוה על דבר ישראל. ועל שליחותו אל פרע׳ ודבר הצווי מהו מפורש ב בפרשה׳ שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי כ נתיחסו: אלה ראשי בית אבותם׳ מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד מש׳ ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן: ושני חיי לוי וגו׳ למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי ה השעבוד שכל זמן ש שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמ׳ וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: ושני חיי קהת ושני חיי ע עמרם וגו׳ מחשבון זה אנו למדי׳ על מושב בני ישר׳ ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: יוכבד דודתו׳ אחת אבוהי בת לוי אחות קהת: אחות נחשון׳ מכאן למדו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה: מבנות פוטיאל׳ מזרע יתרו שפטם עגלים לע״ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו: הוא

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר ריש פרשת חקת התורה: ויצום ד׳ וסי׳ אל בני ישר׳ ואל פרעה׳ ואחרי כן נגשו בני ישראל׳ ויצום לאמר זה הדבר׳ ויכרת יי׳ אתם ברית: בכר ז׳ חסרים בתורה מסר פרשת ויגש: כל אוריתא תולדתם כתיב במ״ב חס׳ דחס׳ וסי׳ ואלה שמות בני לוי לתלדתם׳ ובני מררי מחלי ומושי׳ וכל דח

פ וידבר יהוה אל משה לאמר: בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו: וידבר משה לפני יהוה לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים: פ וידבר יהוה אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים: ס אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה משפחת ראובן: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית אלה משפחת שמעון: ואלה שמות בני לוי לתלדתם גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי שבע ושלשים ומאת שנה: בני גרשון לבני ושמעי למשפחתם: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה: ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם: ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה: ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה ותלד לו את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר: ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלה משפחת הקרחי: ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פינחס אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם:

ומליל יי׳ עם משה למימר: עול מליל עם פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל מארעיה: ומליל משה קדם יי׳ למימר הא בני ישראל לא קבילו מני ואיכדין יקביל מני פרעה ואנא יקיר ממלל: ומליל יי׳ עם משה ועם אהרן ופקידינון לות בני ישראל ולות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכריה דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אילין זרעית ראובן: ובני שמעון ימואל וימין ואוהד ויכין וצוחר ושאול בר כנעניתא אילין זרעית שמעון: ואילין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין: בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין: ובני מררי מחלי ומושי אילין זרעית לוי לתולדתהון: ונסיב עמרם ית יוכבר אחת אבוהי ליה לאיתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין: ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: ונסב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאיתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אילין זרעית קרח: ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאיתו וילידת ליה ית פנחס אילין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון:

תלדותם כתיב במ״א ואחיהם לתולדתם: ואביאסף י״ז מלין מן חד וחד מפקין אל״ף וסי׳ במס׳ רבת׳: ה׳ פסו׳ דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וסי׳ ואלה שמות׳ ותני׳ דד״ה׳ עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל׳ קדמא דד״ה עמרם יצהר וחברון ועוזיאל׳ תלית׳ דד״ה בני קהת עמרם יצהר חברון ועוזיאל: פוטיאל ל׳ חניאל וחניאל ל׳ פדאל ל׳ עשיאל ל׳ פניאל ל׳ עבדאל ל׳ וההראל ל׳:

ל׳ | ד׳ | ל׳ וא׳ הן אני | יג׳ ד׳ | ל׳ | ז׳ חס בתור׳ | ט ו | ב׳ חס׳ דחס׳ | ל׳ | ל׳ ר״פ | כל אור׳ חס׳ ב׳ מ״א | כ | ב׳ | ל׳ . ל׳ | ל׳ | ל׳ ויתר סתרי ותני׳ | כ״ל מ״ל במ״א חסר שאלתיאל וכל רגש כמ״ב | כ ה | ל׳

בעל הטורים

ויצום ד׳ במס׳ ויצום אל פרעה ואחר עשו בני ישראל׳ ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי והודע כשהוציא בן המלך ויצום לאמ׳ לא תיראו אלהים אחרים גבי מלך אשור בכרס׳ השמרונים כשהרגו בהם האריות בזכות משה שנעשה שליח להקב״ה לצוות על בני ישרא׳ ועוה צווי דהתם איירי בע״ז ההיא דמלך אשור: ובענין שפיכות ד דמים ההיא דיהוידע שצוה להרג אם ה המלך׳ אף כאן צוה משה להתרחק מע״ז ומשפיכות דמים׳ אסיר ב׳ אסי׳ ואלקנה להוציא מחבר אסיר׳ זהו שאמר על בני קרח שמתום כשנגבר כהם בניהם וזהו להוציא מחבר אסיר: הן

הוא אהרן ומשה אשר אמר יהוה להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם: הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: ויהי ביום דבר יהוה אל משה בארץ מצרים: ס

וידבר יהוה אל משה לאמר אני יהוה דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דבר אליך: ויאמר משה לפני יהוה הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה: פ

ויאמר יהוה אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך: אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ושלח את בני ישראל מארצו: ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים: ולא ישמע אלכם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים: וידעו מצרים כי אני יהוה בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם: ויעש משה ואהרן כאשר צוה יהוה אתם כן עשו: ומשה בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה בדברם אל פרעה: פ

הוא אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: אינון דממללין עם פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: והוה ביומא דמליל יי עם משה בארעא דמצרים:

ומליל יי עם משה למימר אנא יי מליל עם פרעה מלכא דמצרים ית כל די אנא ממליל עמך: ואמר משה קדם יי הא אנא יקיר ממלל ואיכדין יקבל מני פרעה:

ואמר יי למשה חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתורגמנך: את תמליל ית כל די אפקדינך ואהרן אחוך ימליל עם פרעה וישלח ית בני ישראל מארעיה: ואנא אקשי ית ליבא דפרעה ואסגי ית אתותי וית מופתי בארעא דמצרים: ולא יקביל מנכון פרעה ואתן ית מחת גבורתי במצרים ואפיק ית חילי ית עמי בני ישראל מארעא דמצרים בדינין רברבין: וידעון מצראי ארי אנא יי כד ארים ית מחת גבורתי על מצרים ואפיק ית בני ישראל מביניהון: ועבד משה ואהרן כמא די פקיד יי יתהון כן עבדו: ומשה בר תמנן שנין ואהרן בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם פרעה: ואמר

אהרן ומשה ד' דקדים אהרן למשה וסי' הוא אהרן ומשה, ואלה תולדת אהרן, ובני עמרם אהרן, וחברו: אמר יי להם ד' וסי' הוא אהרן ומשה, מות ימתו במדבר ולא, ויעבדו את הגלולים, דמלכים ולא השמידו את העמי': צבאתם ד' חסרים בליש' וסי' מארץ מצרים על צבאתם, והוצאתי את צבאתי, במראת הצבאת, ולא תצא אלהים בצבאתינו, וכל לצבאתם דכו': וידבר יי ו' ר"פ בטעם דרגא תביר וסי' דבר אל פרעה מלך, זאת החיה אשר, בערבות מואב, וחברו, אליכם מתוך האש, אל מנשה ואל עמו: אמירה לפני ה' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך, ויאמר דוד אל מיכל לפני יי, ויאמר ממוכן לפני, ויאמר חרבונה אחד, ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון: הן אני ד' וסי' הן אני ערל שפתים, הן אני נשארתי לבדי, הן אני עץ יבש, הן אני כפיך לאל: ולא ישמע ד' וסי' אלכם פרעה, ויסרו אתו, כל איש אשר ימרה, ראות רבות ולא תשמר: אלכם ו' חסרי' נמסר פרשת מקץ: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות:

הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד: על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדתם על חרבכם: הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא שלאחריו: וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק עליו הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: דבר אל פרעה מלך מצרים: נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל ובלע"ז קורין לו פרידיקי"ר: אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם גבורותי וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: את ידי. יד ממש להכות בהם: מופת

הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה: הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתוב מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו שמעתים בי אדוני על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן וככה בנביאים וככה בכתובים ואין טענה מאלה ואלה תולדות אהרן ומשה גם ותלד לו את את אהרן ואת משה כי כאשר נולדו הזכירם והעד תולדו גם ותלד: ויהי. יש לתמוה על המסדיר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים וזה שדבר לו אני ה' דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה שם הסמוכ' אין אולי בעל המפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו: וידבר ה'. עתה פי' ענין וידבר ה' אל משה ואל אהרן והוא בא דבר אל פרעה מלך מצרים: ויאמר ה'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתי' השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר. טעם ראה ששמתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו והאומרי' כי נביא מגזרת ניב שפתים אינו נכון כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי הע"ין לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלם אותיות והעד נביאים ויתנבאו כי האל"ף שרש ועוד כי ניב שפתים כמו פרי כי הוא מגזרת תנוב' עוד ינובון בשיבה והעד הנאמן ושבו נבזה אוכלו ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שנגלה לו סודי דרכך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי על כן ויתפלל בעדך וחיה: אתה תדבר. אל אהרן את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ואף על פי שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר מרעתו וזה אפרש בפרשת כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכו' ולא דבר נכונה: ונתתי את ידי. מכתי כי ביד היא כדרך בני אדם. וטעם צבאותי כמו שהם המלאכים צבאות ה' בשמים כך הם ישראל בארץ: וידעו. כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שמעו והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט והקמוץ בקמץ קטן והיו"ד סימן לעתיד כמו וישמרו והנח הנעלם בין היו"ד והדל"ת תחת היו"ד שהוא שרש והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות ואחר כן יפרש כל אות ואות: ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ואם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם הבא וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות: ויאמר

בעל הטורים

הן אני ד' דמסורה הן אני ערל שפתי'. הן אני כפיך לאל. הן אני נשארתי לבדי. ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה אמר לו הן אני כפיך לא כלומר אל תחוש לערלת שפתיך אהיה עם פיך והוריתיך. וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבטח בשם שיש בידו לרפאתו כאשר אלה וילדה ציון. ואני אקשה ועליו נאמר עם עקש תתפתל. עקש בנתיבות' ילך חגרים: השכך

ויאמר יי׳ ׳ החל לשתפס שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי׳ ועתה יבקש מופת : קח את מטך ׳ הוא מטה משה שנתנו לו והעד תאור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתחות הבית שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור

: ויבא משה ׳ גם זה מופת שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שנעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפת את נחש הוא תנין : ויקרא פרעה לחכמי ׳ חכמי המזלות : ולמכשפים ׳ משנים דבר התולדות למראה העין : והחרטומי ׳ הם היודעים סוד התולדת והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדי׳ כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי שניהם והפריש ה הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין ובין מעשה החרטמים על כן כתוב בלטיהם והמלה שלישית מגזרת להט החרב שסבבה לוהטים ולהט אותם היום הבא והוא כמו בריקות ואש עוברת וזאת היא אחיזת עינים : וישליכו ׳ זה פלא שני שבלע מטה אהרן מ מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור׳ ישועה אמר כי אחר ששב מטה בלע מטותם וזה פ פלא גדול : ויחזק ׳ מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן : ויאמ׳ ׳ כבד ׳ פועל עבר כמו כי זקן יצחק לו חפץ יי׳ כאשר אהב ׳ והיה קמן קטן תחתמם מאן שהוא שורש שלא יראם האלף שהוא אחריו כמו חרף כפשו : לך אל פרעה בבוקר ׳ מנהג מלך מצרי׳ עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וכוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על יד משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי ברגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם : ואמרת ׳ אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מ מכה : כה ׳ השליח ידבר על פי השולח ואחז דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפי באות : והדגה ׳ שם מין כולל לכל שורץ במים : ונלאו ׳ מבנין נפעל מגזרת לאה כטעם לא יכלו : ויאמ׳ ׳ לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הראות בארץ מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים ׳ ומלת מימי מצרים כלל והפרט על נהרותם ואגם היאור רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי הדם היה בכל ארצם : ועל יאוריהם ׳ לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים : אגמיהם ׳ מים מחוברים מעצמם ממי המטר : ומקוה

מופת ׳ אות להודיעו שיש צורך במי ששולח אתכם : לתנין ׳ נחש : בלהטיהם ׳ בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש : ויבלע מטה אהרן ׳ מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן : כבד ׳ תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר : הנה יוצא המימ׳ ׳ לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומ׳ שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו : עד כה ׳ עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מ מכת בכורו שאפתח בה בכה אמ׳ יי׳ כחצות הלילה : ונהפכו לדם ׳ לפי שאין גשמים יורדים במצרי׳ ונילוס עולה ומשקה את ה הארץ ומצרים עובדי׳ לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם : ונלאו מצרי׳ ׳ לבקש רפואה למי היאור שיהיו ר ראויין לשתות : אמור אל אהרן ׳ לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן : נהרותם ׳ הם נהרות המושכי׳ כעין נהרות שלנו : יאוריהם ׳ הם בריכו׳ שנרי׳ העשויות בידי אדם משפת ה הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכי׳ ועולה דרך היאורים ומשקה השדות : אגמיהם ׳ קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורי׳ לו אשטנק׳ : בכל

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסימניהון כי ידבר אלכם ׳ ויאמר יי׳ דעלם כי ידבר אלכם ׳ פיח הכבשן ׳ ויאמר יי׳ דעלם קחו מלא חפניכם ׳ החדש הזה לכם ׳ ויאמר יי׳ דעלם דברו בעשור לחדש ׳ הפסח ׳ ויאמר יי׳ דעלם זאת חקת הפסח ׳ בהר ׳ ויאמר יי׳ דעלם בהר ההר : האמנתם ׳ ויאמר יי׳

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ אֲרֵי יְמַלֵּיל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימַר הָבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמִי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא׃ וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבַדוּ כֵּן כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃ וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבַדוּ אַף אִינוּן חָרָשֵׁי מִצְרָאֵי בִּלְחָשֵׁיהוֹן כֵּן׃ וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהוֹן׃ וְאִתְּקַף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה יַקִּיר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב לְשַׁלָּחָא עַמָּא׃ אִיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד לְקַדְמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְאִתְהֲפִיךְ לְחִוְיָא תִּיסַּב בִּידָךְ׃ וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִידַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי בְּחוּטְרָא דִי בִידִי עַל מַיָּא דִי בְנַהֲרָא וְיִתְהַפְכוּן לִדְמָא׃ וְנוּנֵי דִי בְנַהֲרָא יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוֹן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל אֲרִיתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל־

דעלם יען לא האמנתם : תנין חד מן ח׳ ליש׳ ז׳ בסוף תיבותא וסי׳ יהי לתנין ׳ ויהי לתנין ׳ הים אני אם תנין ׳ ביום ההוא יפקד ׳ ואצאה בשער הגיא ׳ מחוללת תנין ׳ תרמס כפיר ותנין ׳ אכלני הממני ׳ וכל כתו׳ דכו׳ במג דכיתני במקום תני׳ ׳ את הייתי לתני׳ ׳ גם תנים חלצו שד דאג סימן : ולמכשפים ב׳ וסי׳ ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפי׳ ׳ ויאמר המלך : וישליכו ד׳ מלאי׳ וסי׳ איש מטהו ׳ וישליכו שמה איש נזם זהבו ׳ ואת מלך העי תלה ׳ וישליכו את האיש בקבר אלישע ׳ וישליכו אתה ויפרשו את השמלה ׳ וכל ד״ה דכו׳ כבא חס׳ וישלכו את תורתך אח׳ גוס : לתנינם ג׳ כתו׳ כן וסי׳ את התנינם הגדלים ׳ ויהי לתנינ׳ ׳ חמת תנינם יינם ׳ מטותם ב׳ בתור׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסי׳ ויבלע מטה אהרן ׳ ומטה אהרן בתוך מטותם ׳ קדמ׳ חס׳ : המימה ב׳ וסי׳ לך אל פרעה בבקר ׳ השכם בבקר ׳ דערוב : אלהי העברי׳ ה׳ נמסר פרשת שמות : מכה ה׳ פת חין וסי׳ פרש׳ שמו׳ וסי׳ בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ה׳ ברוגזא מחי׳ וכל אי״תן דכו׳ : על המי׳ ד׳ וסי׳ אנכי מכה במטה׳ ויבאו אלימה ושם ׳ את הצפר החיה יקח ׳ וישכמו בבקר והשמש זרחה ׳ וכל תהלות דכו׳ במ״א יי׳ על מים רבים : ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פרשת שמות : מימי ו׳ וסי׳ קח מטך ונטה ׳ ויט אהרן את ידו על מצרים ׳ אשר נכרתו מימי הירדן ׳ נהרות דמשק ׳ סתם את מוצא ׳ יגזלו מימי שלג :

בעל הטורים

השלך לפני פרעה יהי לתנין ולא אמר ויהי ׳ אלא אחר שתשליך אותו תאמר למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור ל לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין ׳ ואחר להיות עץ יבש ׳ כך יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה ׳ והנה לא שמעת עד כה ׳ כה אמר יי׳ כחצות הלילה ׳ כה בגי׳ גם לך ׳ וב״פ לך עולה ר״מ וכל כך מכות לקו ׳ במצרים מ׳ ועל הים ר׳ וזהו שרמז לו לא תשמע עד שתלק׳ כמנין כה כה ותהו שנאמר לך תכה ופתי יערים ׳ כמנין לך לך : ויבאש

בכל ארץ מצרים , אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים : ובעצים ובאבנים , מים שבכלי עץ ובכלי אבן : בלטיהם , לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים : ויחזק לב פרעה , לומר על ידי מכשפות אתם עושין כן תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן אף אתם מביאין מכשפו' למצרים שכולה כשפים : גם לזאת , למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם : וימלא , מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהית' המכה משמשת רביע חדש ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם : ואם מאן אתה , ואם סרבן אתה : מאן , כמו ממאן מסרב לא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף : נוגף את כל גבולך , מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה וכן ונגפו אשה הרה אינו מיתה וכן בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך ולאבן נגף : ועלו , מן היאור : בביתך , ואח"כ בבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות : ובכה ובעמך , בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין : ותעל הצפרדע , צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעי' קורא לשון יחידו' וכן ותהי הכנם הרחישה פרולי"רא בלעז ואף ותעל הצפרדע גרינולי"רא בלעז : התפאר

ומקוה מימיהם , הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים והנה שכח מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימו ומימה ומכאן מי על לשון יחיד כי מיגדה לא זורך , וטעם ובעצים ובאבנים המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן : ויעשו , הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטות ידו על כל מימי מצרים : ויעשו כן , מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלה חסרת ה"א כי הה"א אוכנת מ מאותיות המשך באמצע המלה ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם אנה מצאו החרטומים מים והפכום והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ ו והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מ מעשיהם כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרי' שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי וזה היה רגע אחד עד שסב פרעה אל ביתו : ויפן , טעם גם לזאת כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות : ויחפרו , רבים אומרים כי המי' היו ביד המצרי אדומים כדם ונהפכו ביד הישראלי אם כן למה לא נכתב אות זה בתור' ולפי דעתי כי מכת הדם ו והצפרדעי' והכנים היתה כוללת המצרי' והעברי' כי אחר הכתוב כרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערוב שהיתה קשה השם הפרים בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארב' כי הם יובאו' ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריי' : וימלא , הזכי' זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות : ויאמר , ובא אל פרעה עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי : ואם , מלת מאן תאר יבא כמו ושבח אני את המתי' , וטעם נוגף כמו משחית וכן כתוב וצפרדע עלה ותשחיתם והמפרשי' נחלקו במלת צפרדעי' ורבי' אמרו שהוא מין דג נמצא במצרי' יקר' בלשון ערב אתמסח ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם ואחרי' אמרו כי הם המצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע : ושרץ היאור , פועל יוצא כמו ושרצו המי' , וטעם ועלו כי הנהר לעולם שפל מן העיר : ובכה ובעמך , את יפת בעבו' שהכתוב אף ובך ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישר' ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישר' : ויאמ' , נטה ידך על רוחות השמים והנה הצפרדעים יעלו מהיאורו' ומהנהרו' ומהאגמים ולא מכל מקוה מים : ויט , הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע כנטות ידו : ויעשו , במים מועטים על כן ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם על כן קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסרה :

וירם ח' נמסר בתהלי' סימן קמ"ח : נהרתם ד' חס' בליש' וסי' על נהרתם ועל יאריהם , על הנהרת על היארי' , את נהרתיה שלחה , ונהרתיך אוביש : ולעיני ד' וסי' לעיני פרעה ולעיני , את המדינית , ויאמ' ירמיה הנביא אל חנניה הנביא , לעיני חנמאל דודי : ויהיו י"א רפי' נמסר פרשת תרומה : בלטיהם ג' וסי' דם , צפרדעי' ,

מקוה מימיהם ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים : ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה יהוה וירם במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם : והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים : ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה : ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת : ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מים לשתות כי לא יכלו לשתת ממימי היאר : וימלא שבעת ימים אחרי הכות יהוה את היאר : פ

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני : ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים : ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך : ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים : ס

ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים : ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים : ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים :

בית כנישת מימיהון ויהון דמא ויהי דמא בכל ארעא דמצרים ובמני אעא ובמני אבנא : ועבדו כן משה ואהרן כמא די פקיד יי וארים בחוטרא ומחא ית מיא די בנהרא לעיני פרעה ולעיני עבדוהי ואיתהפכו כל מיא די בנהרא לדמא : ונוני די בנהרא מיתו וסרי נהרא ולא יכילו מצראי למשתי מיא מן נהרא והוה דמא בכל ארעא דמצרים : ועבדו כן חרשי מצרים בלחשיהון ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי : ואיתפני פרעה ועל לביתיה ולא שוי לביה אף לדא : וחפרו כל מצראי סחרנות נהרא מיא למשתי ארי לא יכילו למישתי ממיא דבנהרא : ושלימו שבעא יומין בתר דמחא יי ית נהרא :

ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי שלח ית עמי ויפלחון קדמי : ואם מסריב את לשלחא הא אנא מחי ית כל תחומך בעורדעניא : וירבי נהרא עורדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובאידרון בית משכבך ועל ערסתך ובבית עבדך ובעמך ובתנורך ובאצוותך : ובך ובעמך ובכל עבדך יסקון עורדעניא : ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהריא על ארותיא ועל אגמיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים : וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצראי וסליקו עורדעניא וחפו ית ארעא דמצרים : ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים :

כנים : ויחזק ט"ו נמס' בשמואל א' סימן י"ז בפסוק ויחזק דוד מן הפלשתי : שת ד' וסי' כי שת לי אלהים זרע , ולא שת לבו גם לזאת , גם יהודה שת קציר , מי שת בטוחות חכמה : לזאת ג' קמצין וסי' ולא שת לבו גם לזאת , אי לזאת אסלח לך , לכן קראתי לזאת רהב : לשתת כלם מלאים במ"ד נמסר פרשת חיי שרה : גבולך ג' מלאים בתור' וסי' הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעי' , והנה אנחנו בקדש' , זתים יהיו לך בכל : ובכה כ' מלין כתבין כה בסוף תיבות וסי' ובכה' על ידכה , מי כמכה באלים יי' , ב' בו , גם אתכה הרגתי , הנצבת עמכה בזה , כי בכה ארוץ גדוד , דשמואל , כי לא ימצאכה , ולא יעצרכה חגשם , הנכה ראה , ולא יענוכה , אתה שלחת בשמכה ספרי' , למען הראתכה , התרפית ביום צרה צר כחכה , בכה חסיתי אל תער , תבונה תנצרכה , לחלכה יצפנו , יעזב חלכה יתום , ותשת עלי כפכה , וחסידך יברכוכה : ויאמר יי' ד' בטעם זרקא בספרא וסי' בפרשת שמות :

בעל הטורים

ויבאש שלשה ויבאש היאור . וירם תולעים ויבאש תלמד שנא ביאור גדלו תולעים שנכאש מהם מטותם ב' ויבלע מטה אהרן את מטותם . משה אהרן בתוך מטותם אותה במדרש שנה בעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם ושהזכירו אז הזר ופלטם ולכך לא הוזכרו כרת וע"כ כתיב ויוכיחו את הזאת חסר לפי ש שבלעם . על המים . ה' בת' על המים אשר ביאורי ויתנו שם על המים . בדם הכפור השחוטה על המים . החיים והשתם זרחה על המים . ויראו את המים אדומים כדם . זהו שאמרו רבותינו ז"ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר בתוכו וזהו שאמרו רבותינו ז"ל ויראו המים אדומים כדם שיהא נראה במים אודם הדם וכן במכת היאור נראה הדם במים ובזמן התכוה שנעשה במים מצאו לב עינות מים . והעל ב' במ' והעל את הצפרדעים והעל א אותם הר ההר ב כראיתא פרק מקום שנהגו בפסחי' מה ראו חנניה מישאל ועזרי' שמסרו עצמן לשריפה נשאו קל וחומר לעצמן מ מצפרדעים ש שהצפרדעים מסרו עצמן למיתה על קדוש השם ועל כן נמלאו כדכתיב ו ויאותו הצפרדעים מן הבתים מן ה החצרות ומן השדות אבל לא מתנורים . א' למשה ואהרן שכ' בהם יען לא האמנת' בי להקדישני ולא נשאו קל וחומר מ מצפרדעים מתו ולא זכו ליכנס בארץ . ועלו ובאו בביתך ובבית עבדיך ובעמך הרי הקדים עבדים לעם . ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו טעמ' דכשלקו בגופן כדרדסין מובכה שהיו מקרקרין ב בגופן אז לקו הוא והעם תחלה שהיו בעצה כדכתי' ויאמר אל עמו ואחר כך בעבדיהם . אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואחר כך בעמו . ובכה ג' ובכה ובעמך . כי בכה ארוץ גדוד . בכה יי' חסיתי . מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים גדודים . ואני בכה יי' חסיתי שאף על פי שבו מספר שלא היו הצפרדעים ל לישראל . הקב"ה בבריתו מלטם : ובעבדיך

ויקרא, אמר העתירו דרך מוסר לשניהם וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתו' וכפרדע עלה ותשחיתם : ויאמר משה לפרעה התפאר עלי, אעשה לך תפלות שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש, וטעם ביאור תשארנה כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים : ויאמר למחר, אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעי' על כן כהו והאריך ואמ' למחר : וסרו באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי בבור : ויצא, טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם : ויעש יי' כדבר משה מעצמו : ויצברו כמו ויצבר יוסף בר : חמרים חמרים, כמו חמור חמורתים : וירא פרעה כי היתה הרוחה, כמו ורוח לשאול : והכבד את לבו, שם הפועל תחת פועל עבר : ויאמר, דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונו' והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה כי השתים היו במי' והשלישית בעפר הארץ והמכות שהיו על יד משה בעצמו היו בעליוני' כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין, טעם והיה לכנים כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויולד כני' בכל ארץ מצרים : ויעשו, טעם ויעשו על מטה בעצו' שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור : ותהי הכנם, שם המין והמ"ם נוסף או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים כי האחת תקרא הצפרדע והעד כנים ותהיה מלת הכנם זרה בעבור תוספת המ"ם כמו ריקם חנם ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים כי האחת כן מן כנים כמו פת תפתי' וזו המלה כדרך בתוך האהלי ואל תתמה בעבור שאמ' כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד כי כן היה דבר המים ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה : ויעשו כן, שהכו עפר הארץ : להוציא את הכני', טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו, וטעם להזכיר ותהי הכנם פעם אחרת כי גם הוא היתה בחרטומים : ויאמרו, בעבור שראו שעמו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת ה המכה בעבור ישר' לשלחם רק מכת אלהי' היא כפי מערכת הכוכבי' על מזל ארץ מצרי' כי כבר פירשתי כי פרע' לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו ימן השמים על כן חזק לב פרעה ואשר יחזק זה הפי' שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעי' העתירו אל יי' וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים : ויאמר, מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים : משליח

התפאר עלי, כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונט"ר בלע"ז וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומ' שלא אוכל לעשותו : למתי אעתיר לך, את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשנה דברי למועד שתקבע לי אילו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשו שנאמ' למתי אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע לי אמור לאי זה יום תרצה שיכרתו : אעתיר, העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבו' פלל הוא וכאשר יאמ' הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כן יאמר העתירו אעתיר אעתיר דברים ואב לכלם העתרתם עלי דבריכם הרביתם : ויאמר למחר, התפלל היום שיכרתו למחר : ויצא ויצעק, מיד שיכרתו למחר : חמרי חמרי', צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין : והכבד את לבו, לשון פעול הוא הלך הלוך וכן והכות את מואב ושאול לו באלהי' הכה ופצוע : כאשר דבר יי', והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה : אמו' אל אהרן, לא העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן : ותהי הכנם, הרחישה פרולייר"א בלע"ז : להוציא את הכנם, לבראותם ממקום אחר : ולא יכולו, שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה : אצבע אלהים היא, מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא : כאשר דבר יי', ולא ישמע אליכם פרעה :

וכן ישמע אליכם מסליק

ויסר ג' רפי' וסי' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי, ויס' מעלי רק את המות, ויסר מעלינו את הנחש : ולעבדיך ג' וסי' התפאר עלי, ולעבדיך מקנה' מה חטאתי לך ולעבדיך : כיי' ד' וסי' למען תדע כי אין כיי', כיי' אלהינו בכל קראינו' אין קדוש כיי' , מי כיי' אלהינו המגביהי : למחר ה' וסי' ויאמ' למח' ויאמ', ושמתי פדות בין עמי'

ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את העם ויזבחו ליהוה : ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארנה : ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כיהוה אלהינו : וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארנה : ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל יהוה על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה : ויעש יהוה כדבר משה וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת : ויצברו אתם חמרם חמרים ותבאש הארץ : וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה : ס ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים : ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים : ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו ותהי הכנם באדם ובבהמה : ויאמרו החרטמם אל פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה : ס ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח עמי ויעבדני : כי אם אינך משלח את עמי

וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי' ויעדי עורדעניא מיני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי' : ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא והב לך זמן לאימתי אצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מינך ומבתך לחוד דבנהרא ישתארון : ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל דתידע ארי לית כיי' אלהנא : ויעדון עורדעניא מינך ומבתך ומעבדך ומעמך לחוד דבנהרא ישתארון : ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי' על עסק עורדעניא די שוי לפרעה : ועבד יי' כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חקלתא : וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאו על ארעא : וחזא פרעה ארי הות רווחתא ויקר ית לביה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי' : ואמר יי' למשה אימר לאהרן ארים ית חוטרך ומחי ית עפרא דארעא ויהי לקלמתא בכל ארעא דמצרים : ועבדו כן וארים אהרן ית ידיה בחוטריה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הוה קלמתא בכל ארעא דמצרים : ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא : ואמרו חרשיא לפרעה מחא מן קדם יי' היא ואתקף ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי' : ואמר יי' למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה הא נפיק למיא ותימר ליה כדנן אמר יי' שלח עמי ויפלחון קדמי : ארי אם ליתך משלח ית עמי

ואל העם תאמר' קום קדש את העם' וגם למחר אני קרוא לה : משה ואהרן ב' וסי' ויצא משה ואהרן, משה ואהרן בכהניו : ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן' וסי' וימותו הצפרדעי' , אדם כי יקריב' ויקח משה ממחצית בני ישראל' ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו : חמרם ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' חמרם חמרם' ותילתאי מל' : והך ב' וסי' את עפר' כף ל' כף : ד' סבירין וכל ואינון כל וסי' כל עפר הארץ' כל בכור בניך תפדה' דכי תשא, כל תמונה דאלה הדברים' כל אנחתה השבתי : ולא יכלו ג' וסי' להוציא את הכנים' ויחתרו האנשים להבקיע אל מלך אדום : יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו' :

בעל הטורים

משליח · מלה זרה מהבנין הכבד המוסף · ומלת ערוב חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים · וטעם וגם האדמה מקום שאין בתים שם : והפליתי · יש אומרי' שהוא חסר אלף והנכון שהוא מבנין ההא וטעמו ואפרש ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל כאשר ראה שהפרים השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגעו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ · וטעם כי אני יי' בקרב הארץ דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותו להיות קרוב אל הקצוות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדות על כן כתו' מציון מכלל יופי אלהי' הופיע כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה ב בישוב : ושמתי פדות · כטעם הפרש וכל פדיון קרוב מזה הטעם : ויעש · לאחרתו כאשר דבר משה · וטעם ויבא ערוב כבד מעצמו או המכה היתה קשה מהראשונות : ויקרא · התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו · וטעם בארץ במלכותו ולא במקום אחר : ויאמ' · אמר ר' ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ז כי לא אמ' לפרעה רק אלהי מצרי' והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבי' על מזל טלה שהוא מושל בארצם ובעבור זה לא היו אוכלים בשר ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי ארץ הודו שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם וחלב ודג וביצים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה כמאסה בעיניהם לרעות הצאן וכן כתו' כי תועבת מצרים כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר ואליו טמאים בעיניהם וכן כתו' כי לא יוכלון המצרי' לאכול את העברים לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לגד"אה כי הסוסים והחמורי' והגמלי' למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לגזו' ועוד אדבר על זה בפסח מצרים · אמר יפת כי יחסר ה"א משלת ולא יסקלונו כי הטעם והלא יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן כזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו וכמוהו הן היתה כזאת : דרך · צריכים אנו לרחוק מהמצרים · וטעם כאשר יאמ' אלינו איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו : ויאמר · מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדי' כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכ' ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלשה ימים : ויאמר · התל · זה השורש מסוכה כי היה ראוי להיותו הת"ו בדגש כי הה"א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר וככה התל תהתלו בי והנכון ויהתל בהם אליהו ואמר לו משה כן בעבור שאמ' במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח : ויכא · יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בנינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל יי' והעתרתי אל יי' וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר : ויעש · מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלי' השמים לעולם האות הראשון קמוץ כמו ויטב ויקם ואם היה האות האחרון ח' או ע"ן או ר' שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו וינח ביום השביעי ויגע לבבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו ויסב את כל הרכוש והנה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו והנכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל כמו וסר הערוב : ויכבד פרע' · הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעי' שכתו' שם והכבד את לבו :

משליח · ל' · וישלחהו ל' · תשלחו ל' · תשלחום ל' · וישלחום ל' · שלחו ל' · שלחוני ל' · משלח ל' · ושלחתם ל' · ותשלח ל' · ואשלח ל' · ולשלח ל' : ובעמך ג' נסי' ובך ובעמך · הנני משליח בך ובעמך · ויאמר דויד אל האלהים : פדות ג' א' חס' וב' מל' וסי' ושמתי פדות · פדות שלח לעמו · והרבה עמו פדות · קדמ' חס' :

רשי

משליח בך · מגרה בך וכן ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי א אקטיי"ר בלעז : את הערוב · כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם ויש טעם בדבר באגד' בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצר על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואח"כ תוקע עליהם ומריעים בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעי' מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא : והפליתי · והפרשתי וכן והפלא יי' וכן לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך : למען תדע כי אני יי' בקרב ה הארץ · אע"פ ששכינתי בשמי' גזרתי מתקיימת בתחתונים : ושמתי פדות · שיבדיל בין עמי ובין עמך : תשחת הארץ · נשחתת הארץ מתחבלת ארעא : זבחו בארץ · במקומכם ולא תלכו במדבר : תועבת מצרי' · יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא ל למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים : ולא יסקלונו · בתמי' : התל · להתל : ויסר הערוב · ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה ב בעורות : ויעתר אל יי' · נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה וכשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל : מחזיק

הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה : והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ : ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה : ויעש יהוה כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב : ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ : ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו : דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר אלינו : ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי : ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יהוה וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל יסף פרעה התל לבלתי שלח את העם לזבח ליהוה : ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל יהוה : ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד : ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם : פ ויאמר יהוה אל משה

הא אנא משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית ערובא ויתמלון בתי מצראי ית ערובא ואף ארעא דאינון עלה : ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא יי שליט בגו ארעא : ואשוי פורקן לעמי ועל עמך איתי מחא למחר יהי אתא הדין : ועבד יי כן ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים איתחבלת ארעא מן קדם ערובא : וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו דבחו קדם אלהכון בארעא : ואמר משה לא תקין למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין ליה מיניה אנחנא נסבין לדבחא קדם יי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דחלין ליה ואינון יהון חזן הלא ימרון למרגמנא : מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא כמא דיימר לנא : ואמר פרעה אנא אשלח יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו אף עלי : ואמר משה הא אנא נפיק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה ומעבדוהי ומעמיה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי : ונפק משה מן קדם פרעה וצלי קדם יי : ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמיה לא אשתאר חד : ויקר פרעה ית ליביה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא : ואמר יי למשה

בית ובית ד' סבירין בבית ובבית וסי' ביתה פרעה ובית עבדיו' ולא נשאר איש בעי ובית אל · ויצאו בני הנביאי' · עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן: ל' ליי' אלהינו ט' נמסר פרשת שמות: אשלח ט' נמסר פרשת בא: ללכת כל ללכת שבמקרא ללכת בששה במ"א ללכת בקמץ וסי' שמה הם שבי' ללכת: ויעתר ד' וסי' יצחק · משה משה מנוח · ב' ר"פ וב' מצעו' פסו' : מפרעה מעבדיו ומעמו ב' דסמי' וסי' וסר הערב ויסר הערב :

בעל הטורים

פדות שלשה במסורה ושמתי פדות חסר יתירתי אלהים פדות שלח לעמו והרבה עמו פדות · כי זה לא היה פדות שלם · אלא מפני הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימ' · ויזבחו ב' במסר' ויזבחו ליי' ויזבחו זבחי תורה · ד' צריכים להודות וא' מהם יוצא מבית האסורים · והפלה ב' במסו' הכא והירך והפלה יי' את מכותך לומר מה התם מכת בגוף אף הכא מכה בגוף · דלהכי כתיב הכא כה"א דלאחר ה' מכות לקו בגופן בסתון שהיא מכה ששית והתם כתיב באלף מלאחר מ מחופלא סבריינן קורא · ולפינן התם מהכא דמי שלקה ומכה שאין מתרין בו דבכל מכה שליסור היתה בלא התראה : קפב

בא אל פרעה · אל הארמון שלו אמר ר׳ יהודה הלוי שתים מכות היו במים האחת שהתאדמו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים משם והארץ שתים אחת מהכנים והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתוב ותוצא הארץ נפש חיה ושתים באויר כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג וברגע אחד מתים אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר והשנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והמכה הטבעית מעורבת מגלגל הספירה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים והעשירית רדת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים׃ עודך מחזיק · חסר יד או הדומה לו כמו מחזיק באזני כלב׃ הנה יד יי׳ הויה · הנה מצאנו שיתחלף היו״ד בוי״ו ואתה הוה להם למלך והפך זה שו״א חסר לא יבושו קווי יתחלף ביו״ד וקויי יי׳ יחליפו כח · ומלת דבר שם כלל לא מצאנוהו בפעלים רק במקום אחת ותדבר את כל זרע הממלוכ׳ ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי׳ רחוק רק לא ידענו טוב ממנו׃ והפלה · דבר יאמר על ענין דברים מחוברי׳ כמו הדבר אשר דבר יי׳ גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חברת דבר׃ וישם · שם קצב וזמן לתחלת האות׃ ויעש יי׳ · ופי׳ וימת כל מקנה מצרי׳ רובו כי הנה כתו׳ שלח העז את מקנך וככה את תמצא בברד את כל עשב השדה והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפלטה׃ עד אחד · אפי׳ אחד כאשר אפרש בשיר׳ וטעם זה הפסו׳ ואפילו שלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש מהמקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה והיה זה מעשה כם שזה הפיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפרים ישראל׃ אבעבועות · האל״ף נוסף כי הוא מגזר׳ מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי׃ ויקחו את פיח הכבשן · מלא חפניה כאשר הזכיר ומשה זרק הכל יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט ועת כבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשו׳ עמדה ז׳ ימים לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתו׳ כרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג׳ ימים על כן אין לנו דרך לדעת באי זו חדש בא משה והחלו המכו׳ רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו׃ ויחזק יי׳ · על כן לא בקש להעתיר׃ ויאמר · לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה אולי היה לו דרך אחר׃ כי · הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר יי׳ הצדיק · וטעם כי אין כמוני בכל הארץ כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב׃ ואך

ודברת אליו ד׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברי׳ · ויאמר יי׳ אל משה · דמכת דבר · הרצח וגם ירשת · ב׳ בו׃ והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ בסוף וסי׳ והפלה יי׳ בין מקנה ישר׳ והפלא יי׳ את מכותך ואת · בתרא כתיב א׳׃ עשיית הדבר ז״א חס׳ את בליש׳ וסי׳ מהר המלט שמה · אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה ·

בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני׃ כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם׃ הנה יד יהוה הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד׃ והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר׃ וישם יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה הדבר הזה בארץ׃ ויעש יהוה את הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד׃ וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם׃ פ

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה׃ והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים׃ ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה׃ ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמם ובכל מצרים׃ ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה אל משה׃ ס

ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני׃ כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ׃ כי עתה שלחתי את ידי

עול לות פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר יי׳ אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי׃ ארי אם מסריב את לשלחא ועד כען את מתקיף בהון׃ הא מחא מן קדם יי׳ הויא בבעירך די בחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא סגי לחדא׃ ויפריש יי׳ בין בעירא דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכולא דבני ישראל מדעם׃ ושוי יי׳ זמנא למימר מחר יעביד יי׳ פתגמא הדין בארעא׃ ועבד יי׳ ית פתגמא הדין ביומא דבתרוהי ומית כל בעירא דמצרים ומבעירא דבני ישראל לא מית חד׃ ושלח פרעה והא לא מית מבעירא דבני ישראל עד חד ואתיקר ליבא דפרעה ולא שלח ית עמא׃

ואמר יי׳ למשה ולאהרן סבו לכון מלי חפניכון פיח דאתונא ויזרקיניה משה לצית שמיא קדם פרעה׃ ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים ויהי על אנשא ועל בעירא לשחין סגי אבעבועין בכל ארעא דמצרים׃ ונסיבו ית פיח דאתונא וקמו קדם פרעה וזרק יתיה משה לצית שמיא והוה שחין אבעבועין סגי באינשא ובבעירא׃ ולא יכילו חרשיא למיקם קדם משה מן קדם שחנא ארי הוה שחנא בחרשיא ובכל מצראי׃ ואתקיף יי׳ ית ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי׳ עם משה׃

ואמר יי׳ למשה אקדים בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי׳ אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי׃ ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי בליבך ובעבדך ובעמך בדיל דתידע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא׃ ארי כען קריב קדמי די שלחית פון ית מחת גבורתי

רש״י

מחזיק בם · אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו׃ הנה יד יי׳ הויה · לשון היה כי כן יאמ׳ בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה׃ והפלה · והבדיל׃ מלא חפניכם · ילוי״ש בלע״ז · פיח כבשן · דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע״ז אולב״ש פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן׃ וזרקו משה · וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים׃ פורח אבעבועות · כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועו׳׃ שחין · לשון חמימות והרב׳ יש בלשון משנה שנה שחונה׃ באדם ובבהמה · ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים · לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנא׳ במקנך אשר בשדה והירא את דבר יי׳ הכניס את מקנהו אל הבתים וכן שנויה במכילתא אבל ויקח שש מאות רכב בחור׃ את כל מגפותי · למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות׃ כי עתה שלחתי את ידי וגו׳ · כי אילו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתיה והכתי אותך ואת עמך עם הבהמות׃ נכחדת

ואף, חסר כ״ן כמו ואט אליו או זכ״ל מאיהם סוים וט״ש נטה נכה, ועצם בדבר הידוע שמו הרג זי המקבה סלכם כן הייתי הורג סלכם עיהם: ואולם בעבור זאת העמדתיך, פי׳ מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמהו ומתוכה כבין החסמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד, וטעם ולמען ספר שמי אינו שב אל פרעה רק מלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אברך ואין הטעם שפרע׳ ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה: עודך מסתולל, כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ״א מפעלי הכפל כמו סלו לרוכב בערבות ונלגלתיך כמו מתגולל גם גלו ורבי מרינוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית יי׳ ובמקו׳ אח׳ כתוב מסעד לבית יי׳: הנני ממטיר, ידוע כי לא ירד גם היו׳ על מצרי׳ ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומו׳ אחרים עד היום ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: שלח העז, הנס או אסוף ומזהו יושבי הגבים העיזו: הירא, השם באותו היו׳: ואשר לא שם, יש בלשון קדר טעם לוי״ו ויעזב רק אין יכולת בנו ל לתרגם הדבר בלשון אחרת וככה ביו׳ השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה: ויאמר, מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים: ותהלך אש, מהבנין הקל מלשון הליכה: ארצה, הפך תולדותה כי היא למעלה עולה: ואש מתלקחת בתוך הברד, פלא בתוך פלא: ויך, זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליהם ועל מ מקניהם, ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה שלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו: ויקרא, אמר חטאתי מרוב פחדו שיחד ב בדבר כאשר אמר לו: העתירו אל יי׳, הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהי׳ כי הוא מודה שים אלהי׳ כאשר הזכרתי ובעבו׳ שלא אמר קולות יי׳ חבר משה שם העצם והתאר ואמר מפני יי׳ אלהים, והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טענה ממלת יי׳ אהי׳ אתה החלות כי באלף ד״לת הוא כתוב:

ויאמר

רש״י

ותכחד מן הארץ אבל בעבור זאת ה העמדתיך וגו׳: עודך מסתולל בעמי, כתרגומו כבשת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלעז קלק״ר וכבר פרשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ״ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל מתן התי״ו של שמוש ב באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל כי תשתרר עלינו מגזרת שר וגגיד מסתכל הוית: כעת מחר, כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה, שנתיסדה וכל תיבה שתחלת י יסודה יו״ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי״ו במקו׳ היו״ד כמו הוסד הולדה וודע ויולד ליוסף בדברים לא יוסר עבד: שלח העז, כתרגומו שלח כנוש וכן יושבי הגבי׳ העיזו העיזו בני בנימן: ולא יאסף הביתה, לשון הכנסה הוא: הגיס, הבריח: על השמים, לצד השמי׳, ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעלה מן השמים: מתלקחת בתוך הברד, נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון ק קונם עשו שלו׳ ביניה׳: ורב, די לו במה שהוריד כבר:

כבאתי

ואף א״ב וי״ו בריש תיבותא וקמץ וסי׳ במס׳ רבתא: ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך, ואולם חי אני וימלא, ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע, ואולם הכסא אשר, ואולם אנכי מלאתי, וכל איוב דכוו׳ בט״ג אולם וסי׳ אולם שלח נא ידך, בתרא, אולם אני אדרש אל אל, אולם אני אל שדי

וְאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד מִן־הָאָרֶץ׃ וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃ הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה׃ וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃

פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃

ומחית יתך וית עמך במותא ואשתציתא מן ארעא׃ וברם בדיל דא קיימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא׃ עד כען את כבישת ליה לעמי בדיל דלא לשלחותהון׃ הא אנא מחית כעידנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא דילא הוה דכותיה במצרים למן יומא דאשתכללת ועד כען׃ וכען שלח כנוש ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל אנשא ובעירא דישתכח בחקלא ולא יתכניש לביתא ויחות עליהון ברדא וימותון׃ דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כנש ית עבדוהי וית בעירוהי לבתיא׃ ודי לא שוי ליביה לפתגמא דיי ושבק ית עבדוהי וית בעיריה בחקלא׃ ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אנשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים׃ וארים משה ית חוטריה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אשתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים׃ והוה ברדא ואשתא משתלהבא בגו ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה בכל ארעא דמצרים מעידן דהות לעם׃ ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל די בחקלא מאנשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילני חקלא תבר׃ לחוד בארעא דגשן דתמן בני ישראל לא הוה ברדא׃ ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זמנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חייבין׃ צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוחא דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא׃

בעל הטורים

כ״ר ב׳ במס׳ למען ספ׳ שמי בכל הארץ, הזכורני נשפטה יחד ספר אתה למען ת תצדק, כשהקב״ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה, וזהו נשפטה יחד, ספר שמי בכל הארץ, ששמו מתעלה בכך, עודך מסתולל בעמי לכנתי ד״ת בלע׳ שעל יד׳ו אינך משלחם, ד״ג היו בעבה, יאסף ב׳ במס׳ יאסף הביתה, עשיר ישכב ולא יאסף שזו שהיה ע עשיר והיה לו מקנה רב לפי שעה שכב ולא יאסף שהכהו הברד: הירא ב׳ במס׳ הירא את דבר יי׳, אום הירא ורך הלבב, מה התם הירא מעבירות שבידו אף הכא כמי הוו ירחיים מעבירות שבידם ת מכאן אמרו טוב שבגוים הרוג שהרי כתיב הירא את דבר יי׳, ובסוף ליה וירד עליהם הברד ומתו, ויתמטר שנים במסור׳ וימטר יי׳ ברד וימטר עליהם כעפר שאר גבי שליו תלמד ש שהשליו היה יורד בנחת ומכה לרשעים מדרך שהברד ת״ה במצרים.

תירחון

מסרה

אדבר: ולמען ט׳ יחידאין וסי׳ במסר פרש׳ ואתחנן: כפר ב׳ וסי׳ ולמען ספר, ספר אתה למען תצדק: למן היום ז׳ וסי׳ הוסדה, אשר ברא אלהים אד׳, אשר יצאת מארץ, לבת אדני המלך, אשר יצאו אבתיכם מארץ, אשר בנו אותה, אשר יסד היכל יי׳ וא׳ ולמן היום אשר צויתי, שופטי׳: ולא יאסף ב׳ וסי׳ הביתה, עשיר: יאסף ט׳ נמס פרשת חקת התורה: ומתו ח׳ קמץ בנמס׳ פרשת וישלח: ואשר לא ה׳ וסי׳ ואשר לא שם לבו, ואשר לא צדה, ואשר לא ראו את, ואשר לא טוב עשה, ואשר לא יתן על פיהם, ואשר לא בקשו את יי׳, ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ, ואשר לא שמענו התבוננו: ואשר י״ב ר״פ נמסר פרשת בהר סיני: מהיות ח׳ חס׳ בליש׳ מסר פרש׳ יתרו: קלת ד׳ חס׳ דחסרי׳ וסי׳ ויי׳ נתן קלת, ורב מהיות קלת, כי חדל המטר והקלת, ויהי קלת וברקים, וחד קולת כתיב, וכל העם רואים את הקולת: ואש ג׳ בטעם וסי׳ ואש מתלקחת, תהיה לילה בו, אכלה נאות מדבר: ועמי י״א מסר בהושע סימן י״א: ואני ועמי ג׳ בליש׳ וסי׳ הרשעי׳, איש רגב חיתי אני ועמי, כי נמכרנו אני ועמי אנך: ואשלחה ב׳ וסי׳ ואשלח׳ אתכ׳, ולא תכפון, ואשלח׳ את העם: לא תאכפון ג׳ וסי׳ לא תאכפון לתת תבן, לא תספון לראו׳ פני ולא תכפון לעמוד:

בעל הטורים

תיראון ב׳ במס׳ כי טרם תיראון · לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה י ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיהיה הרוחה לא תערצון ולא תיראון׳ ויחדלו ב׳ במסורת ויחדלו הקולות · ויחדלו לבנות העיר מלמד שגם ברור הפלגה המתים השם בקולות וערבבם עד שחדלו לבנות · וגם בכאן חדלו לבנו׳ ע׳ הקולו׳ שהיו תחת שבלות מצרים׳ כתך ג׳ לא נתך ארצה · עד נתך עלינו׳ ואם גבו שהוא המוקדי׳ כאשר נתך חמתי על ירושלם לומ׳ שתפלת הצדיקים מעכבת ה המטר כמו הכא גבי משה · שתפלת הצדיקי׳ מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל השם ו וכפר להם וכן יכפר יו׳ לירושלם על ידו תפלת הצדיקים ד דכתיב וכפר אדמתו עמו׳ ואם תתלקחנה ג׳ במס׳ ואם תלקחנה ומוגה לו כביכו גם בכאן בתוך הברד היה הלא׳ ומוגה מ ומתו נכונו׳ ומאורו׳ ומתו וכונה לו סבים הקולו׳ יחדלון ומטר לא יהיה עוד · אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו כי יהיו במתן תורה ·

פרשת בא

בא אל פרעה כשהיה א אומ׳ לו לבוא כביכו היה אומר לו בא וכשהיה אומ׳ לו לילך אליו המיומה תיה אומ׳ לו לך · בא עולה בגיח׳ נ׳ · רמז לו ג׳ מכו׳ יבוא עוד עליו · שיתי ג׳ במסור׳ הבא ולדרך שיתי כליל בכך : שיתי לבך למסלה אלמר שאף על פי שלא התר׳ בו בפי׳ על מכת חשך רמזה לו וזהו שיתי כליל בכך · ולישראל אמר שיתי לבך ל למסלה שיבכו ענת׳ לדרך וחפשו בבתי המצרים׳ בימי החשך לראו׳ כליה׳ שישאלו׳ ואם כליה׳ לכשילכו׳ · למען שיתי · כתיב חסר שתי קרי בית שתי רמז לב׳ מכות חוץ ממכת בכורות שב׳ רמזה לו בוהבת לא שמעת עד כה · באזני בנך ובן בנך שעד כאן רחמי האב על הבן אי כאי בכנגד ג׳ שהיו במצרים׳

עד

אבן עזרא

ויאמר אין משה כצאתי את העיר · אמרו המפרשי׳ כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרי׳ בעבור שמלאה אלילים׳ כי ליי׳ הארץ: ולא לך : ואתה · אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון וכמוהו טרם ישכבו וזו המלה איננה מנאחת כאשר חשב כי לעולם יבא אחריה העתיד כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והגאון רב סעדיה ז״ל דבק העניין וככה פי׳ אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחי׳ וטעם והפשתה והשעור׳ נכתה זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר יי׳ הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה הוי״ו כמו בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יריאים את השם אתה ו ועבדיך וזה דרך מוסר והטע׳ שבעבור המכה תמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר : והפשתה והשעורה׳ ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו כי שרש מכה נכה כמו ושפו עצמותיו לא ראו : אפילות׳ תאר וקרוב ממנו ואפל ואין כונה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו : נתך׳ כדרך שהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל :

וירא׳ הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם׳ וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו התברר מה שאמ׳ משה ואתה ועבדיך : ויחזק׳ אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות :

חסלת וארא

זרע אים תם אל הושיעו ·
וביד עברו חק הודיעו :
הנה מצות החדש היא ׳
סוד פרשת בא אל פרעה :

פרשה

בא אל פרעה · בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו׳ והזכיר לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארב׳ וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ואין דעת חכמי ספרד שוה כי יש אומרי׳ כי שיתו כמו בינו שימו והדומה להם וככה ישית ימים יבין והדומה להם בכל הסימני׳ ויש אומרי׳ שהוא מבנין הפעיל והוא הבנין חסר בעבור שמצאנו אני ימים אלה לשום עליך לטוב כאשר שם על אבותיך שהוא מבנין הקל ויש אומרים ישים כמו ישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל : ולמען תספר׳ למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני יי׳ שידעו כל ישראל זה ודברים תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדת להנקם מאחר : ויבא׳ ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהוסבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות : לענות׳ מבנין נפעל מגזרת עני : ארבה׳ שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגזם אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהי האלף נוסף : וכסה׳ דרך משל : ולא

רש״י

כצאתי את העיר · אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים : טרם תיראון · עדיין לא תיראון וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם טרם ישכבו עד לא שכיבו טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם : והפשתה והשעורה נכתה׳ נשברה׳ לשון פרעה נכה נכאים וכן לא נכו ולא יתכן לפרשם לשון הכאה שאין נו״ן במקום ה״א לפרש מוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו״ן שרש בתיב׳ והרי הוא מגזרת שפו עצמותיו : כי השעורה אביב׳ כבר ביכרה ועומדה בקשיה ו ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד ב בגבעוליה : השעורה אביב׳ עמדה באביה לשון באבי הנחל : כי אפילות הנה׳ מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה ואף על פי שנאמ׳ את כל עשב השדה הכה הברד יש ליישב פשוטו של מקר׳ בעשבים העומדים ב בקלחם הראוי׳ ללקות בברד ׳ ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ו ודרשו כי אפילו׳ פלאי׳ פלאו׳ נעשו להם שלא לקו : לא נתך ׳ לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה ו והשבועה דעזרא ותגיע עלינו ומנחם בן כרוק חברו בחלק כהתוך כסף לשון י יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כ כתרגומו ויבך ואתיך לציקת לאתכא אף זה לא נתך לא הוצק ל לארץ :

חסלת וארא

ויאמר יי׳ אל משה בא אל פרעה׳ והתרה בו : שיתי׳ כ׳ושי שאשית אני : התעללתי׳ שחקתי כמו כי התעללת בי הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים : ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי : לענות׳ כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאכת להיות עני ושפל מפני : את עין הארץ׳ את מראה הארץ : ולא יוכל הרואה לראות את הארץ : ולשון קצרה דבר : הטרס

קלות ו׳ כתיב כן מסר בתהילים סימן צ״ג : מפני יי׳ אלהים ב׳ באוריתא וסי׳ ויתחבא האדם ואשתו׳ ואתה ועבדיך : ויחדלו ב׳ וסי׳ לבנות העיר׳ הקלות והברד : דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסי׳ ויחזק לב פרעה׳ ולהורו׳ את בני ישראל׳ זכרון לבני ישראל׳ כי סמך את ידיו עליו ויצוהו: שתי ג׳ ב׳ חס וא׳ מל וסי׳ שתי אתתי׳ שיתי

ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליהוה הארץ : ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים : והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל : והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה : ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל יהוה ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נתך ארצה : וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו : ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד משה :

ואמר ליה משה כמפקי מן קרתא אפרוש ית ידי בצלו קדם יי קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד בדיל דתידע ארי דיי ארעא : ואת ועבדך ידענא ארי עד כען לא איתכנעתון מן קדם יי אלהים : וכתנא וסערי לקו ארי שעריא אבבין וכתנא גבעולין : וחטיא וכונתיא לא לקאה ארי אפלתא אינין : ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא : וחזא פרעה ארי איתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסיף למחטי ויקריה לליביה הוא ועבדוהי : ואיתקף ליבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא די מליל יי בידא דמשה :

קכ״א׳ גיבעו״ל ׳סימן׳ יע״אל׳ סימן :

פרשה

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו : ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני יהוה : ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני : כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך : וכסה את עין הארץ

ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית ליביה וית ליבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אילין ביניהון : ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית ניסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותידעון ארי אנא יי : ועל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי עד אימתי מסריב את לאיתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי : ארי אם מסריב את לשלחא ית עמי הא אנא מיתי מחר גובא בתחומך : ויחפי ית עין שמשא דארעא

כליל צלך׳ שתי לבך למסלה׳ מציעת׳ מל׳ וקדמ׳ טעמא מלרע וב׳ בתראי מלעיל : ולמען ב׳ ר״פ וסי׳ ולמען תספר׳ ולמען יאריך ימים : אלהי העברים ה׳ נמסר פרשת שמות : גבלך כלם חס׳ בם״ג נמסר פרשת וארא:

רשי

הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: ויושב. הושבו על ידי שליח שלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותו וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרי' לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה' כי אותה בקשתם עד הנה. נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פי' מי המגרש: בארבה. בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה: כל ירק. עלה ירוק וירדור"א בלעז: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהן: ורוח הקדים. רוח מזרחית: כסה את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: רוח

מסורה

ולא יוכל ד' וסי' וכסה את עין הארץ. ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לשאת. מה שהיה כבר נקרא: לראות ג' חס' וסי' ולא יוכל לראות. וירד יי' לראות. ויאמר לא תוכל לראות. ובמס' אחריתי נמס' פן יהרסו אל יי' לראות. ושומט לא תוכל לראו' וטעות כי ברזא דילן לא יתכן כי פן יהרסו אל יי' לראו' צריך למיהוי מלא

תורה ותרגום

ה וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ יא לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃

וְלָא יִכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא וְיֵיכוֹל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא דְּאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָּא וְיֵיכוֹל יָת כָּל אִילָנָא דְּאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃ וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל עַבְדָּךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי דִּי לָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהָת אֲבָהָתָךְ מִיּוֹם מִהְוֵיהוֹן עַל אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ עַד אֵמָתַי יְהֵי דֵין לַנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גּוּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי אֲבָדַת מִצְרָיִם׃ וְאִתּוֹתַב יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ פְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן אָזְלִין׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵמָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזֵיל בִּבְנַנָא וּבִבְנָתַנָא בְּעָנַנָא וּבְתוֹרַנָא נֵיזֵיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לַנָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לָקֳבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא׃ לָא כֵן אִיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּגוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִסְבָּא דְּאַרְעָא יָת כָּל דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וַייָ דַּבַּר רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדּוּמָא נְטַל יָת גּוֹבָא׃

ליק

מסורה

בו"ן דלא יסתכלון בההוא נהורא עילאה דאת וי"ו וק"בה אמ' למשה לא תוכל לראות כלו' בהנהו פני המאירי' דאריך אנפין במקומם אלא מהנהו נהורין דשכנת' תתא ובגין דא לא תוכל לראות חסר: הפלטה ג' חס בליש' וסי' ואכל את יתר הפלטה' את יתר הפלטה דעמלק. והנה נותר בה פלטה: מלאו ומלאו ג' בתו' בליש' וסי' הבה את אשתי. כי אם אינך משלח. ומלאו בתיך ובתי. וכל שאר קריין דכו' מלאו ומלאו כט"ב מלאו השלטים. ומלאו את ידיו: יי' אלהיהם ד' וסי' ויאמרו עבדי פרעה. ואף גם זאת בהיותם בארץ. וידעו ויהללו. כ"בו: חג יי' ד' וסי' בנערינו. אך בחמשה עשר יום בשילה. מה תעשו ליום מועד: אשלח ט' וסי' גדי עזים. יהי כן יי' עמכם. אשלח אתכם. את אימתי אשלח. ושן בהמות. והכרתי את ישראל. בשלחי את חצי הרעב. או דבר אשלח אל הארץ. הן אעצר השמי' דד"ה. וא' ואשלח את כל האד'. דזכרי': מאת פני ה' נמסר פרשת תולדת: נטיית יד ז' חס' את נמס' במשלי סימן א': ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אזלא בכפרא נמסר פרשת שמות: ויעל ז' רפין נמסר סוף שמות: ויאכל ה' רפין נמס' פרשת תולדות וסי' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב' וסי' נשא את הארבה. הוביש פריה:

אבן עזרא

ולא יוכל לראות. תחסר מלת איש אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן והנה מצאנו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד שהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך בבאתו והוא הולך אחורנית ויפת אמר כשהשלים דברו וככה ופנית בבקר והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא וירא והנ' משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו: ויאמרו. פי' הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים: ויושב. מלת את כמו עצם הדבר והאשר יאמר האדם אוהבי שהיו"ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי שהטעם עצמי הדבר שוה על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרוג אך באמור ראובן הרג שמעו' הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אשר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול בעבור שהוא מצא כן ברבים וימצ' עם הפועל ובא הארי ואת הדוב ואחרים ככה ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדבור: כי חג יי' לנו. לזבוח והיא מצוה על כולנו: ויאמר יהי כן יי'. שאתם אומרי' עמכם. וטעם ראו כי רעה נגד פניכם כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא ועם זה הטעם דבק כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיכזב רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו לא היה רודף אחריהם והשם צוה לעשו' כן עד שירדוף אחריהם ויטבע והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירו' ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעד' בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכו' במחנה פלשתים: לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשי' על הרעה הנזכרת למעלה: בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: קדים. שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. ממקומו והניחו בכל מלכות מצרים: ויעל

בעל הטורים

עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש. שלח את האנשים האמנ' בגימטרי' גדלים עם קטנים. מי ומי ההולכים. את' פרעה למשה מה אתם מבקשי' כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ. מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כלם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב. מי ומי ההולכים בגימ' כלב ובן נון והשיבו משה בנערינו ובזקננו נלך. כי לא נגזרה גזירה לא על פחות מבן עשרים. ולא על יתר מבן ששים. רעה נגד פניכם כ"ת הרס 'שראה ככב של דם עולה לקראתם. כי חג יי' ד' במס' חג יי' לנו. באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג יי' הנה חג יי' בשילה מה תעשו ליום מועד ליום חג יי' שאמרו לו כי חג יי' לנו. ובריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ. והכנים לחול במחולות ולא ישאר דבר הכל אתה צריך לשלות ואם אינך משלח תורתה מה תעשה ליום חג יי'. ויאכל ה' במס' ויאכל כל עשב. ויקח אבי ויאכל ויקראן לו ויאכל לחם ויאכל גבי נביא השקר שהחזי' לאיש האלהים אשר בא מיהודה. ויאכל פרי תנריו. מגיד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויתרי' היה באותה עצה. ובשבי' שברח והאכי' למשה כגזל הנונקה. וכן אותו נביא השקר בשבי' שהאכיל לאיש האלהים זכה שרנד עמו השם. וכן עשו בשבי' שבא להאכי' את אביו זכה ונתברך. בגין

ויעל · אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה : ויכס · טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא : וימהר פרעה לקרא · על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו : ועתה שא נא · מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא · וטעם אך הפעם כי לא אחטא עוד למרוד פי השם · ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר : ויהפך יי' רוח ים · נקרא מערבים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ידעו כל כך ונקרא יב' ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה : ויחזק · על דרך שאמרו חז"ל בא לטמא פותחין לו : ויאמר · מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב : וימש חשך · אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם ידוע ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אלף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמ"ש כי הש"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות כמו שמש כמ"ס והנה אין טעם לפירושם ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימששו ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון וימש כ"ל שב על מצרים כי ימצא לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות : ויט · ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם האור והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה ל לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות : לא קמו איש מתחתיו · מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור : ויקרא · אחר ג' ימים שראו אור : ויאמר רק צאנכם ובקרכם יצג · לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך : גם אתה תתן בידינו · גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך : וגם לא תשאר פרסה · מאי זה מין שיהיה ממקנינו שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבוד : ויחזק · כדרך כי הקשה יי' את רוחו ואמץ את לבבו : תמות · אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות :

רוח ים · רוח מערבי : ימה סוף · אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו וכן מצינו לענין תחומין שהולך פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתי' במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים : וימש חשך · ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד : וימש · כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרו' אלף לפי שאין הברת האלף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותזרני חיל כמו ותאזרני ואנקלוס תרגם לשו' הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגע כמוך לאור היום אבל אי הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך · ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש : שלשת ימים · שלוש של ימים טרצייינא בלע"ז וכן שבעת ימי' בכל מקום שטיינ"א של ימים : ויהי חשך אפלה שלשת ימים · חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימי' ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצריים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו ועוד שחפשו ישר' וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלים מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא : יוצג · יהא מוצג במקומו : גם אתה תתן · לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן : פרסה · פרסת רגל פלנט"א בלע"ז : לא נדע מה נעבוד · כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו :

תסף ב' בתורה מלעי' חד חס' וחד מל' רין חס'

ג'עץ ב' וסי' כל ירק בשלו: ד' פס' אית בהו פני ואחור וסי' לפניו לא היה כן ארב' · ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו · לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה · וכמהו לא היה לפניו מלך : וינח ז' רפין וסי' בכל גבול מצרי' · ביום השביעי · וינח יי' להם מסביב' דיהושע · ותחברו דדה' · ויאמר ליהודה נבנה · וישמחו כל יהודה

וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה

ז' רפי' · ל' כמו' אית · בתוקפי' ואחור · ד' · ב' · ה' · ח' · ג' · ג' · ג' רפי' · ג' בכ' · ג' · ל' · ל' · ל' · ב' · לב בט' בכפ' · ז' וחכ' אית בלש' · ל' · ג' מעיין · ל' · ל' · ג' · ט' · ל' · ג' · ל' חס' · ג' כתור' · ל' וחס'

וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵן גּוֹבָא דִכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן׃ וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְכָל־אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יָת כָּל־עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיָת כָּל־פֵּירֵי אִילָנָא דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל־יָרוֹק בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְאוֹחִי פַרְעֹה לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן׃ וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן חוֹבִי בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יָת מוֹתָא הָדֵין׃ וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ וַהֲפַךְ יְיָ רוּחַ מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יָת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא דְסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם׃ וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם בָּתַר דְּיֶעְדֵּי קְבַל לֵילְיָא׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבַל בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם תְּלָתָא יוֹמִין׃ לָא חֲזוֹ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן׃ וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִזִּילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְנַעְבֵּיד קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ וְאַף בְּעִירָנָא יֵיזִיל עִמָּנָא לָא נַשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדְּעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן׃ וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא אֲבָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אִיזֵל מֵעִלָּוַי אִסְתַּמַּר לָךְ לָא תוֹסֵף לְמֶחֱזֵי אַפַּי אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתִחְזֵי אַפַּי תְּמוּת׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה

ותשקט מלכות יהושפט: עשב הארץ ה' דסמיכי בליש' וסי' נטה ידך' דארבה · ויכס את עין כל הארץ' וחיה אם כלה לאכל · ויציצו מעיר · וצאצאיך כעשב הארץ: ולא נותר ה' נמסר פרשת פנחס: עתירה ליי' ב' וסי' והעתירו ליי' · ויעתר יצחק ליי': ויסר ג' וסי' פרשת וארא: ויעתר ד' נמסר ריש תולדת: זבחים ועלות ב' וסי' גם אתה תתן · ויבאו לעשות זבחים: לא נדע ג' וסי' ואנחנו לא נדע מה נעבד · כי כל נבל ימלא יין · לא נדע מה נעשה כי עליך · אנ"ך: לשלחם ד' נמסר פרשת וירא:

בעל הטורים

בעץ שנים בתמ' הכא ולא נותר כל ירק ב בעץ · ואידך ונערים בעץ כשלו · בשביל המצרים שלא רצה לשכח שאמ' וכי דרך הטף לזבוח · ככשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ · ויסר ג' בתמ' ויסר מעלי רק את המות הזה ויסר הצפרדעים ויסר ח מעליו הנחש מלמד שעם הצפרדעי' ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי המות · זבחים ועול' ב' בתמ' הכא ואידך ויבאו לעשות זבחים ועולות גבי יהוא כ כשהרג נביאי הבע' · מה התם עשה בהם שפטים ובאלהיהם שנתן מכות הבעל והרגם · אף הכא נמי עשה בהם ובאלהיה' שפטים · וכמהו שנים בתמ' וכמהו לא תוסיף וכמהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומ' שגם אחריו לא קם כמהו כדכתיב הכא ואחריו לא קם כמהו · וינח ב' בתמ' וינח בכל ג גבול מצרים וינח ביום השביעי · מלמד שנח הארבה בשבת · ד"א רמז לאחד ראיתא בתעניות מתריעין ומתענין על הארבה בחול אבל לא בשב' · וזהו וינח בכל גבול מצרים אפילו אם נח הארבה בכל הגבול אעפ"י כן ונח ביום השביעי · לך מעלי · מעלי בגימט' בככה רמז שבשבת יבאו · אל תוסף · ב' בתמ' · אל תוסף ראות פני · אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה · אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו הפס בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה · לא

כן

רשי

כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך: כלה. גמירה כלה כליל כולכם ישלח: דבר נא. אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמר לו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו כעלות בחרות אפס בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שמדבר של חצי ורבו' דרשוהו כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא: עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה: לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן אז תחרץ תשתנן למורג חרוץ שנון מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל: וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי סוף שירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה:

תורה

יא

כן דברת לא אסף עוד ראות פניך: פ

א ויאמר יהוה אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה: ב דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב: ג ויתן יהוה את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם: ס

ד ויאמר משה כה אמר יהוה כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים: ה ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים וכל בכור בהמה: ו והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף: ז ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלה יהוה בין מצרים ובין ישראל: ח וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא ויצא מעם פרעה בחרי אף: ס

ט ויאמר יהוה אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים: י ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו:

אונקלוס

יאות מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפך: ואמר יי למשה עוד מכתש חד אייתי על פרעה ועל מצרים בתר כן ישלח יתכון מכא כשלחותיה גמירא תרכא יתריך יתכון מכא: מליל כען קדם עמא וישאלון גבר מן חבריה ואתתא מן חברתה מנין דכסף ומנין דדהב: ויהב יי ית עמא לרחמין בעיני מצרים אף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני עמא: ואמר משה כדנן אמר יי כפלגות ליליא אנא מתגלי בגו מצרים: וימות כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על כורסי מלכותיה עד בוכרא דאמתא די בתר ריחיא וכל בוכרא דבעירא: ותהי צווחתא רבתא בכל ארעא דמצרים דיכותה לא הות ודיכותה לא תוסיף: ולכל בני ישראל לא ינזק כלבא בלישניה למנבח למאנשא ועד בעירא בדיל דתדעון די יפריש יי בין מצראי ובין ישראל: ויחתון כל עבדך אלין לותי ויבעון מני למימר פוק את וכל עמא די עמך ובתר כן אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף רגז: ואמר יי למשה לא יקביל מנכון פרעה בדיל לאסגאה מופתי בארעא דמצרים: ומשה ואהרן עבדו ית כל מופתיא האלין קדם פרעה ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל מארעיה:

ואמר

מסורה

דברת ג' פתח באתנחתא בספ' וסי' כן דברת, וירם תולעי' ויבאש' לא תהיה לו כנשה: תסף ב' בתו' מלעיל חד מלא וחד חס' וסי' אל תסף ראות פני, אל תוסף דבר אלי: אסף ג' חס' וסי' וירח יי' את ריח, ב' בו, ויאמר משה כן דברת: גרש ג' נמס' פרשת וירא: רעותה ה' וסי' ואשה מאת רעותה, אך שם נקבצו דיות, דרשו מעל

ספר יי', ולמדנה בנתיכם נהי, תאכלנה אשה בשר רעותה, וא' לרעותה הטובה ממנה: ויצא ט' מלא' נמסר ביהושע ריש סימן ו': מבכור ב' מלא' וסי' ומת כל בכור ואת פדויי השלש' והשבעי': תסף י"ג וסי' וכמהו לא תסף, ל' חס' דחס', והשיבך יי' מצרים, נוע תנוע ארץ, עד פה תבא, תסיף כתי', והולכתי עליכ' אדם, נפלה ולא תוסף, ימים על ימי' מלך, עין שזפתו ולא תוסף, יראת יי' ,גדל חמה בשא ענש, ובוגדי' באד' תוס', ולא תוסף עוד לשכלם, הלין תוסף כת' וב' מלא' דמלאי' וסי' הכינותי ועליה' תוסיף דד"ה, ולא תוסיף עוד להנבא דעמוס: למאיש ג' וסי' ולכל בני ישר' לא יחרץ, ויחלק לכל העם, וכל אשר לא ידרוש ליי': וירדו ז' רפין נמסר פרשת קרח: והשתחוו ז' וסי' וירדו כל עבדיך, וראה כל העם את עמוד, והיה ביום ההוא יתקע, והלכו אליך שחוח, והשתחוו עם הארץ, רוממו יי' אלהינו, וחבירו: וכל העם נ"א נמסר במסר' רבתא: ומשה ו' רפ' נמסר פרשת שמות:

אבן עזרא

כן דברת, שמוכן בנות צלפחד, לא אוסיף עוד ראות פניך, שאני אבוא אליך עוד לעולם: ויאמר יי', היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר יי' ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטעם להורות זה שאמר כה אמר יי' ומתי נאמ' לו וזה נאמר לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים כזה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי' ויאמ' יי' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה, ואמר גרש יגרש כאשר אמ' וביד חזקה יגרשם מארצו: דבר נא, כבר פירשתי נא כי הוא עתה: ויתן, ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם, וטעם גם האיש משה כי היו רבי' מהם משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם, עם מצרים: כחצות הלילה, יש מדקדקים שאמרו כחצו' שם הפועל והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בטוח כי רצו להיותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הלילה הנשאר והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת חצות לילה אקום להודות לך, וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם: היושב על כסאו, הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד, וטעם אשר אחר הריחים שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הנמיאני השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם ועוד ארב' על זה בתפלת משה, והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ואשר בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: והיתה, לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה, וטעם כמוהו שור או שבר או מות או הדומה להם: לא יחרץ כלב לשונו, שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: וירדו והשתחוו לי לאמר, על פיך וכל העם אשר ברגליך שהם ברשותך שהולכים אל המקום שתרצה כמו ועל ברגליו והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: ויאמר, כמנהג העברים כמשפט הלשון וכבר אמר השם ורבים כמוהו: ומשה, אף על פי שעשו כל המופתים המצרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך מלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: ויאמר

בעל הטורים

לא אוסיף ג' הכא ואידך לא אוסיף עוד להכות, שרמז לו שכבר כלו המכות ולא יוסיף להכותם אלא מכת בכורות שהיתה על ידי השם לבדו, גם הוא משה כ"ת השם בהפך ומשה רמז שנכפלת גדולתו: ומת כל בכור, ג' פעמים בכור בפסוק תוך ת' מבכור בהמה כנגד בכור לאיש, ובכור לבהמה וגדול הבית: אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר ימשיך ליה החדש לומר שראש בית אב אותו מ' קורש יד"ה ל' משה וג' אהרן חדשים לומר שערות החדשים כשירה בקרובים כמשה ואהרן: ראשון

ויאמר ׳ עתה הזכיר תחלת המכות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואיתו
ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסר שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והגאון אמ׳ כי קבלה היתה בידם
מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: החדש הזה ׳ אר״ יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים
וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננה שוה כי ימי האביב והקציר תלויים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום ולא דבר נכונה ׳

ויאמר יהוה א אל־משה ואל־אהרן בארץ מצרים לאמר: ס החדש הזה לכם

ואמר יי למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר: ירחא הדין לכון

ועתה אפרש לך ידענו כי מהלך
הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה
כנגד גלגל המזלות עד שובה אל
הנקודה בעצמה הם כ״ז יום ו
ושליש׳ יום בקרוב והנה נחשב
כי התחבר עם השמש כשהיתה
בנקודה הראשונה בתחלת מזל
טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש עם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ״ז מעלות כי מהלך שניהם בראיותם גמורות הוא
ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנה בחלקים כשהלך השמש בלכת
הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה׳ שעות התחברו שניהם לסוף כ״ט יום וחצי וב׳ ידות שעה וע״ג חלקים מחלקי ישראל והשנה באמת
היא לשמש לבדה כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד׳ תקופות השנה ואז נחשב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס״ה
ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש
דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש
על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש התלי או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש
בלילה במקומות הנזכרים ובעבור שנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי
השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת הסכמה מהם איננה בדרך התולדת גם הישמעאלים
בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י״ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה
כי אין בין שני המספרים רק י״א יום על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחרונית י״א יום עד שיהיו ל״ג שנות חמה
הם ל״ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח ליי׳
והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף
תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה שבו׳ והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים
ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י״ב חדש או י״ג רק אמר בחדש שנמצ׳ אביב בו נחל לספור והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מ״ב חדש או י״ג
וככה כתו׳ בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים על כן לא
תמצא במקרא כתוב אחד מהם ולא בכל המקרא רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפירוש בחדש הראשון
שיקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג׳ חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם רדפנו אחר הפשט
אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון חדשי ישראל ומלת למלוך שלמה איננה דבקה עם החדש רק עם
בשנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא כתו׳ בדברי הימים בחדש השני
בשני ויש לטעו׳ על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמי׳ או ימעטו וימעט או ירבה
החום או הקור בכל חדש שיש׳ מהם:הב הידוע על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז
אביב ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באי זה חדש שיהיה
נמצא כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה ועתה אתן לך כלל אע״פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל
האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב״ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב ככתו׳ במשנה והנה משה לא פירש לנו בתורה
איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדול איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא בא״דם אחד ולא
יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים והנה אם
סמך על המולד היה לו לפר׳ אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד
האמת פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי״ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל
לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת ששמה
לוקא יותר מב׳ שעות ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום הראיה כי תשתנ׳ קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב
הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו ואלה הדברי׳ צריכים פי׳ ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ראש
חדש שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב״ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב״ד שבע שנים בכל י״ט שנה שהם רל״ה
חדשים והם ו׳ אלפים יום גם תתק״לט גם שתי שלישיות יום גם תקצ״ה חלקים ואלה הם י״ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשעה
ותפ״ה לחשבון תקופת שמואל וידענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היו י״ט בין תקופת האמת ותקופתו קרוב
מט׳ ימים ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הבריתא הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ״ט יום
וחצי ושתי ידות שעה שהם תש״כ חלקים והנה חסר ע״ב חלקים והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום והנה יהיה המרחק בין
חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היותם קרוב מחצי שנה והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנת החמ׳ וחדשינו
תמיד חדשי הלבנה וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה והנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין דכתי׳ ויועץ המלך חזקיהו
לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותי׳ ז״ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש
השני והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב
הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה והשנית שאכל והאכיל כל ישרא׳ חמץ בחדש הראשון והשלישית שברא מלבו לעשות
חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצו׳ בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאים
אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות יי׳ ימין ושמאל גם
הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו מעץ עם כל הקהל בהכנס
החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנה עבר השנה והפסח שעשה פסח
ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו
ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם ואם טען הטוען הלא החכמי׳ ז״ל לא הודו לו שעבר ניסן בניסן התשובה
אמת אמרו כי מנהג בית דין להסתכל בכל סוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר שנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי שגג שגגה קטנה לעבר
השנה בראש חדש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון על כן יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש
השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון
ישראל וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וד׳ מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והמינים
אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וראש אם כן למה תחלו משפרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש
השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז״ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה
השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמיטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא
בתורה בחג המצות והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב וחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד נוכל
ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדת שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם שמנו תחלת
השמטה מניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה גם לא יזרע בשנת
השמטה והנה כי דברי חכמינו ז״ל הם נכונים: ראש

רשי יב

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ׳ שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור:
בארץ מצרים ׳ חוץ לכרך ׳ או אינו אלא בתוך הכרך ת״ל כצאתי את העיר וגו׳ ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דבור חמור לא כ״ש ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים:
החדש הזה ׳ הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהי׳ לך ראש חדש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהי׳ ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי:
הזה ׳ נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש וכיצד הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר יי׳ ביום צוותו מן היום אשר צוה יי׳ והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמר׳ לו פרשה זו והראהו עם חשכ׳:
דברו

בעל הטורים

ראשון הוא לכם ׳ וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בבית דין הגדול ׳
החדש הזה לכם הפסוק משולש יש בו ג׳ פעמים חדש ׳ וכן בין כל אחד ואחד ג׳ תיבות לומר כאחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים ׳ ו ולחדשי׳ וחשבון חדש בגימ׳ לתלים ׳ לכם אותיות מלך ׳ ניסן בגימט׳ למלכים ׳
מתחילי׳ עבור החדש בג׳ לכן שלש פעמים חדש בפסוק ונושאין ונותנין בה׳ ׳ שאו הג׳ פעמים חדש ׳ שנים מהם חדשי חדשים שהם חמשה ׳ וגומרי׳ בז׳ שארבעה פעמים כתיב עוד חדש ב בפרשה וכשתסיר ג׳ פעמי׳ חדש שבפסוק ישארו שבעה תיבות דשבעה עולי׳ לעיבור השנה ׳ לחדשי השנה ב׳ במסור׳ ראשון הוא לכם לחדשי השנה ׳ עולת חדש בחדשו לחדשי השנה ׳ מכאן דרשו חדש והבא ק קרבן מתרומה חדשה שנא׳ בניסן מתחילין להביא מתרומה ח חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה דהוא ניסן ׳
אם לפי אכלו בגימ׳ אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא׳ תכוסו על השה:
שה תמים שצריך ג׳ שיים אחד זכר לפסח ואחד לחגיגה ׳ שה פעמים שה בפרשה בשתכרף עמהם מן הכשבים רמז שאין פותחי׳ מסה שלא׳ מנוקרין ואכלו את הבשר הפסו׳ מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלהו רמז שצריך שתי אכילות׳ אכילת פסח ואכילת חגיגה ׳
יאכלהו

דברו אל כל עדת · וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקי' כבוד זה לזה ואומרי' זה לזה למדני' והדבור יוצא מבין שניה' כאלו שניה' מדברי' : דברו אל כל עדת בני ישראל בעשור לחדש · דברו היום בראש חדש שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרי' מקחו בעשור ולא פסח דורות : שה לבית אבות · למשפח' אחת הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן תלמוד לומ' שה לבי' : ואם ימעט הבית מהיו' משה · ואם יהיו מועטין מהיות משה אח' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד ש מאחר שנמנו עליו י יכולי' להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות מ משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו ב בחיים ולא משנשחט : מכסת · חשבון וכן מכסת הערכך : לפי אכלו · הראוי לאכילה פרט לחולה ולזקן שאינו יכו' לאכו' כזי' : תכסו · תתמנון : תמי' · בלא מום : בן שנה · כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו : מן הכבשי' ומן העזי' · או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים : והיה לכם למשמרת זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבע ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופין בעז"ה אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מעז"ה וקחו לכם צאן של מצוה : ושחטו אותו · וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו : קהל עדת ישראל · קהל ועדה וישראל מכאן אמרו פסחי צבור נשחטים בשלש כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה כו' כדאיתא בפסחים : בין הערבים · משש שעות ומעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היו' בתחלת שבעה שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה · ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה : ולקחו מן הדם · זו קבלת הדם יכול ביד תלמוד לומר אשר בסף : המזוזות · הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן : המשקוף · הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינטי"ל בלע"ז ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף דשקיף חבורה משקופי :

ראשון ח' וסי' ראשון הוא לכם · ולא היה דברי ראשון לי · באתי היום ראשון לבית יוסף ראשון לציון הנה הנם אני יי' ראשון ואת אחרוני' · אני ראשון אף אני אחרון · אני ראשון ואני אחרון · כי שאל נא לדור רישון · בתר' ל' כתי' כן : דברו ד' ג' מנהון ר"פ וסי' בעשור לחדש הזה ויקחו · זאת החיה · זב מבשרו · וא' מצעו' פסו'

ל' - ח' ב' · ל' · ד'ג' מנהון ר"פ · ג' חס' · ו' רפי' · ב' חס' · ב' · ל' מל' · ל' · ל' · ב' חס' כתי' · ל' · ג' דמטעי' · ה' · ל'

ח ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה : דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית : ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה : שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו : והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים : ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף

ריש ירחיא קדמאה הוא לכון לירחי שתא : מלילו עם כל כנישתא דישראל למימר בעשרא לירחא הדין ויסבון להון גבר אימרא לבית אבא אימרא לביתא : ואם זעיר ביתא מלאיתמנאה על אמרא ויסב הוא ושיבביה דקריב לביתיה במנין נפשתא גבר לפום מיכליה תתמנון על אימרא : אימר שלים דכר בר שתא יהי לכון מן אמריא ומן בני עזיא תסבון : ויהי לכון למטרא עד ארבעת עסרא יומא לירחא הדין ויכסון יתיה כל קהלא כנישתא דישראל בין שמשיא : ויסבון מן דמא ויתנון על תרין סיפיא ועל שקפא

ועל ל' וחד על המשקוף וחד אל המשקוף ·

דברו נא באזני פרעה : אל כל מן החדש הזה עד סופא דספרא אל כל ועל כל במ"ד על כל' עיין במס' רבת' : ויקחו ו' רפי' וסי' ויקחו להם איש שה · ויקחו לי תרומ' · ויקחו אליך שמן' פרה אדומה · ויקחו נא שני סוסי' : נפשת ב' חס' וסי' במכס נפש' · בערכך נפשת ליי' : מזוזת כתיב כל ואלה שמו' ומשלי' מזוזת כתיבן וב' כתיבן מזוז' · דשמע יש' · וישכב שמשון' · וב' מל דמ'ל · האיל מזזו' חמישית · והיכל מזוז' עצי שמן · ושארהן מזוזת כתבן :

ראש חדשים · אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות כי הוא תחלת השנה ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון לומר חדש או ראש חדש וכתוב עד חדש ימים שטעמו שימלאו ימי החדש שלו : דברו אל כל עדת בני ישראל · כי כל בני מצות חייבים : ויקחו להם · מי שיש להם ממקניה' כי מקנה רב היה להם או יקנו ויפת אמר כי מיו' העשור יחלו להכין השה עד יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים : שה לבית אבות · אם הם מעוטים : ושה לבית · אם הם רבים ואחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה ה הספר פירשתי בית : ואם ימעט הבית מהיות משה · מהיו' מעט מאכילת השה כי אנשי הבית יהיו מעטים יקח הוא ושכנו : במכסת · חלק וכן המכס ליי' חלק שיקח כל אחד וכמוהו יי' מנת חלקי וכוסי גם תכוסו והוא מפעלי הכפל והכפל חס' מאלת במכסת גם מן המכס והנה אמ' המכס על משקל ומאר ליולדתו שהוא מפעלי הכפל : שה תמי' · שיהיה בלא מום גם שה יקרא כל אחד משני המינים ששם ה הצאן כוללם וככה שה כשבים ושה עזים אמ"ר משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מ מצרים ובארץ ישראל שה או פר וראייתו וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות רק וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן חיוב ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך אתה חיוב ובנך ובתך רשות והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום ארבעה עשר כבשים ופרי' ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט · אמ"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה שעלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה : והיה לכם למשמרת · שישמרנו כל אחד בביתו : בין הערבים · מלה קשה ורבינו שלמה אמר כי זה רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב ולא נתן טעם למה ערבים שנים והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב כי כן כתוב בין הערבי' תאכלו בשר ושם כתוב בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ובהדלקת הנרות כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר וכתיב עולות ליי' לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים פי' כבוא השמש לצד מערב ואין זה משמע בולה כי הוא הפך יציאת השמש כדכתיב השמש יצא על הארץ שהחל להראות על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין כבוא השמש של פסח ובין כבוא השמש של מקרה לילה וככה ובא השמש וטהר ואמרו המינים כי שלשה ערבים הם וראייתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית והם לא הכירו האמת ולא הבינו כי כתוב מחר חדש ושלשת תרד מאד שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב הסדר שאתה נסתר שם ובעבור זה אמר עד הערב השלישי ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים כמו אבנים וכמוהו לוחותים וככה דרכים והעד יפול באחת וככה שמים כי הם שני סדרי הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל וככה לנטוע שמים וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמים מגזרת שם יתר ככה עמו רמז לשני מקומות והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבים והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה אז יבא בעל קרי אל המחנ' וידליק אהרן את הנרות אמ' הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרעו והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מעטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה ואף כי בהיות כל השבטים בארצם והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב והזכיר הכתוב בין הערבי' שרוב הפסחים אז היו נשחטי' שם והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש : על שתי המזוזות · של פתח הבית ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם · ומלת משקוף מגזר' חלון וישקף וזה המשקוף הוא על פתח הבית וככה מנהג כל ארץ ישמעאל כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצריים ואפי' במאכליהן כמו פתות אותה פתים וככה תכשיטי הנשים לפום נזם באף ובאזן וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית והחיצון שער החצר ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום ואילו היה כן היה זה בשער החצר והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שיראנו כדרך והתוית תיו : מלת

בעל הטורים

ואכלהו ד' פעמים בתרי שנים בענינו דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוה בענינא דמלואים מה התם בכטוו ומפתח אהל מועד לא תצאו הכא נמי ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו · ואידך כי מאכלו יאכלוהו · דאיתקש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה · מבושל שיה במסור' ובשל מבושל · ולא אקח ממך בשר מבושל גבי חפני ופנחס לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר · אף לבשל הפסח · כי אכלו אותם בכל אשר חפץ לבם · וככה שנים במסור' וככה תאכלו אותו וככה והיה בעיר גבי עזרא כשהשיאו לבני הגולה לעזוב המשה · דאיתקש ביאה שניה לביאה ראשונה כמו שדרשו ראוי היה ליעשו להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא ·

תורים

מלת בתים משונה בדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים אולי היה כן בעבור חסרון יוד בית שלא תתגרב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח לשון רבים מן האיפה והבת ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג:

על מרורים יאכלוהו׳ אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבו׳ שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי׳ לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז״ל שפירשו למו כי המרורי׳ זכר לוימררו את חייהם: נא׳ יש אומרי׳ כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזר׳ כי הניא אבית אותה והטעם שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והוא שנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקרא בלשון ערבי כ״י ואותיות אהוי מתחלפי׳ להם בלשונם כמו בלשוננו: ובשל׳ שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם בלי אש יקרא מבושל כדכתי׳ ובשלת ואכלת ויבשלו את ה הפסח באש כמשפטו ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל ה המלכים על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו אבנו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מי׳ קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מ מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב ל׳ האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כ כאשר שמעתי מפיו ובשל שם התואר על משקל כבר זקן וככה זה ובשל כי הבי״ת קמוץ והשי״ן רפה ואינו שם הפועל על דרך כי כבד אכבדך הכה תכה כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדם הקדמתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולמקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומ׳ שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש האחד להכנים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפר׳ יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פרש: ראשו על כרעיו ועל קרבו׳ כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והקרב והכרעים ירחץ במי׳ כמשפט: והנותר ממנו׳ אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אמר על העצמים ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על ההוה׳ וטעם וככה תאכלו אותו פסח מצרים לבדו והמינים אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים: ומקלכם בידכם׳ למנהג החמורים כמו ויך את האתון במקל׳ וטעם בחפזון שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדושים אינו נאכל אלא עד חצות אינו נאכל אלא צלי: ועברתי בארץ מצרים׳ כי כח השם וגבורתיו הם העוברים כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים׳ כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה יי׳ שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית: והיה היום הזה׳ יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו׳ הוא חג הפסח׳ ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש:

תרגום אונקלוס		מקרא
עַל בָּתַיָּא דְיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן:		עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם:
וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלֻנֵּיהּ:	ח	וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ:
לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בְּשִׁיל מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ:	ט	אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ:
וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן:	י	וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ:
וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ:	יא	וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה:
וְאִתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֲנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טָעֲוַת מִצְרָאֵי אַעְבֵּיד דִּינִין אֲנָא יְיָ:	יב	וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה:
וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַיָּא דְּאַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יָת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם:	יג	וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:
וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגֻּנֵּיהּ:	יד	וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ:

מסורה:

יאכלהו ד׳ וחס׳ וסי׳ ומצות על מרר׳ יאכלהו׳ בשלו את הבשר׳ בחדש השני בארבעה׳ כי מאספיו יאכלהו: מבושל ב׳ קמצין וסי׳ ובשל מבשל במי׳ ולא יקח בשר מבשל: צלי אש ב׳ וסי׳ אל תאכלו ממנו נא׳ ומצו׳ על מרורים: והנתר ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ והנתר ממנו עד בקר׳ דפרש׳ החדש׳ בניהם אשר נתרו׳ דמלכי׳ ותאכל ותשבע ותתר: וככה ב׳ וסי׳ וככה תאכלו אתו׳ יהיה נעור וריק: חגרים ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ מתניכם חגרים׳ ושש מאות איש חגורי׳ ומתניו חגרי׳ מצעית מל׳: בחפזון ג׳ ומלאי׳ וסי׳ ואכלתם אתו בחפזון׳ כי בחפזון יצאת׳ כי לא בחפזון תצאו: וראיתי ל״ב חסרים נמסר בדניאל סימן י׳: בהכתי ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ בהכתי בארץ מצרים׳ בהכותי את כל יושבי בה׳ קדמ׳ חס׳:

רשי:

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם׳ ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו: את הבשר׳ ולא גידי׳ ועצמו׳: על מצות ומרורי׳׳ כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: אל תאכלו ממנו נא׳ שאינו צלוי כל צרכו קוראהו נא בלשון ערבי: ובשל מבושל׳ כל זה באזהרת אל תאכלו: במים׳ מנין לשאר משקים תלמוד לומר ובשל מ מבושל מכל מקו׳: כי אם צלי אש׳ למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה׳ אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו׳ צוליהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו לאחר הדחתן׳ ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשו׳ על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמו שהוא כל בשרו משלם: והנותר ממנו עד בקר׳ מה תלמוד לו׳ עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר משעת הנץ החמ׳ ובא הכתוב להקדי׳ שאסו׳ באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי״ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשו׳ עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: מתניכם חגורים׳ מזומנים לדרך: בחפזון׳ לשון בהלה ומהירו׳ כמו ויהי דוד נחפז ללכת אשר ה השליכו ארם בחפזם: פסח הוא ליי׳׳ הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג שהקב״ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמי׳ דבר אחר דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסח״א לשון פסיעה: ועברתי׳ כמלך העובר ממקו׳ למקו׳ ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין: כל בכור בארץ מצרים׳ אף בכורות אחרים והם במצרים ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים תלמוד לומר למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה׳ מי שהתחיל בעבירה תחילה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים׳ של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני יי׳׳ אני בעצמי ולא על ידי שליח: והיה הדם לכם לאות׳ לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם׳ הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב״ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקי׳ במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי׳ וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה׳ ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה וכן פוסחים על שני הסעיפי׳ וכן כל הפסחי׳ הולכים כקופצים וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף׳ אבל הווה הוא במצרי׳ הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת״ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרים שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת״ל ולא יהיה בכם נגף: לזכרון׳ לדורות: וחגותם אותו׳ יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת״ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת״ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט״ו בניסן הוא של יום טוב שהרי ליל ט״ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדורותיכם׳ שומע אני מיעוט דורות שנים ת״ל חקת עולם תחגוהו:

בעל הטורים

חגורים שלשה במס׳ מתניכם חגורים ו ואידך בענין פסל מיכה ושש מאו׳ איש חגורים. והו שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כ כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם ואידך בדניאל והנה אנש לבוש בדים ומתניו חגורים כותר מלמדי שהיו בהם רשעים בדיקי׳ שבהם דומי׳ כמלאכי השר׳. בחפזון ב׳ במסורת ואכלת׳ אותו בחפזון ואידך כי בחפזון יצאת מתצרים. כי לא בחפזון תצאו ו והו שדרשו דגאו בחפזון בישראל הוה דכתי׳ כי לא בחפזון תצאו. ואכלהו ושמי׳ ליה אל תאכלו נות׳ שיאכלהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה:
בחפזון

סבעת ימים · סטיכה סל ימים סבעת ימים מכות תחכלו · ובמקום חחר הוח חומ' ססת ימים תחכל מכו' למד על סביעי סל פכח סחינו חובה לחכול מכה ובלבד סלח יחכל חמץ מנין חף ססה רסות ת"ל סבעת ימים זו מדה בתורה דבר סהיה בכלל ויכח מן הכלל ללמד לח ללמד על עכמו בלבד יכח חלח ללמד על הכלל כלו יכח מה סביעי רסות חף ססי רסו' יכול חף לילה הרחסון רסות ת"ל בערב תחכלו מכו' הכתוב קבעו חובה: חך ביום הרחסון תסביתו סחור · מערב יום טוב וקרוי רחסון סהוח לפני ה הסבע' ומכינו מוקדם קרוי רחסון הרחסון חדם תולד הלפני ח חדם כולדת חו חינו חלח רחסון סל סבעה ת"ל לח תסחט על ח חמץ לח תסחט הפסח ועדין חמץ קיים: הנפס ההיח · כסהיח בנפסה ובדעתה פרט לחנום מיסרחל סומע חני תכרת מיסרחל ותלך לה לעם חחר ת"ל ב במקום חחר מלפני בכל מקו' סהוח רסותי: מקרח קדס · מקרח סס דבר קרח חותו קדס לחכילה וסתייה וכסו': לח יעסה בהם · חפי' על ידי חחרים: הוח לבדו · הוח ולח מכסיריו סחפסר ל לעסותן מערב יום טוב: לכל נפס · חפי' לבהמה יכול חף לגוי' ת"ל חך: וסמרתם חת המכות · סלח יבחו לידי חמוץ מכחן חמרו תפח תלטום בצוגן ר' יחסיה חומר חל תהי קורח חת ה המכו' חלח חת המכוו' כדרך סחין מחמצין חת המכה כך חין מחמצין חת המכוה חלח חם בחה לידך עסה חותה מיד: וסמרתם חת היום הזה · ממלחכה: לדורותיכם חקת עולם · לפי סלח כחמר דורות וחקת עולם על המלחכה חלח על החגיגה לכך חזר וסנחו כחן סלח תחמר חזהרת כל המלחכה לח יעסה לח לדורו' כחמרה חלח לחותו הדור: עד יום החחד ועסרים · למה כחמר והלח כבר כחמ' סבעת ימים לפי סכחמר ימים לילות מנין ת"ל עד יום החחד וגו': לח ימכח בבתיכם · מנין לגבולין תלמוד לומר בכל גבולך מה תלמו' לומ' בבתיכם מה ביתך ברסותך חף גבולך סברסותך יכח חמכו סל נכרי סהוח חכל יסר' ולח קבל עליו חחריות: כי כל חוכל מחמצת · לענוס כרת על הסחור והלח כבר ענס על החמץ חח סלח תחמר חמץ סרחוי לחכילה ענס עליו סחור סחינו רחוי לחכילה לח יענס עליו וחם ענס על הסחור ולח ענס על החמץ הייתי חומר סחור סהוח מחמץ חחרים ענס עליו סחינו מחמץ חחרים לח יענס עליו לכך כחמרו סניהם: בגר ובחזרח החרץ · לפי סהנס נעסה ליסרחל הוכרך לרבות חת הגרים: מחמצת לח תחכלו · חזהר' על חכילת סחור: כל מחמצת · להביח חת תערובתו: בכל מוסבותיכם תחכלו מכות · זה בח ללמד סתהח רחויה ליחכל: בכל מוסבותיכם · פרט למעסר סני וחלות תודה: מסכו · מי סיס לו כחן ימסוך מסלו: וקחו · מי סחין לו יקח מן הסוק: למספחותיכם · סה לבית חבות: חזוב · מין ירק סיס לו גבעולין: חגודת חזוב · סלסה קלחין קרויין חגודה: חסר

השבעי ח' חס' וסי' מיום הראשון עד יום·וישבתו העם ביום·והעברת שופר תרוע'·אצם הששי·דויד השבעי· אליהו השבעי · להקוץ השבעי · השבעי ישראלה · ויקהלו דפלגא דספרא : הראשון ב' חס' בליש' וסי' מיום הראשון עד יום · וחד בראשון רפ' דהחדש הזה · וא' כי שאל נא לדור ראשון · וא' הראשון אדם תולד : לחדש

טו שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי: וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם: ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם: בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: פ ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח: ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם

ב' חס' בליש' וחד ראשון חס' ב' לש · ג' · ל · ל' מל' בתור · ר' חס' ל' · ל · ב' פתחי · ו' · ג' חל' כתו'

שבעה יומין פטירא תיכלון ברם ביומא קדמאה תבטלון חמירא מבתיכון ארי כל דייכול חמיע וישתיצי אנשא ההוא מישראל מיומא קדמאה עד יומא שביעאה: וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידא לא יתעביד בהון ברם מה דמתאכיל לכל נפש הוא בלחודוהי יתעביד לכון: ותטרון ית פטירא ארי בכרן יומא הדין אפיקית ית חיליכון מארעא דמצרים ותטרון ית יומא הדין לדריכון קים עלם: בניסן בארבעה עסרא יומא לירחא ברמשא תיכלון פטירא עד יומא עסרין וחד לירחא ברמשא: שבעא יומין חמירא לא ישתכח בבתיכון ארי כל דייכול מחמעא וישתיצי אנשא ההוא מכנישתא דישראל בגיורא וביציבא דארעא: כל מחמעא לא תיכלון בכל מותבניכון תיכלון פטירא: וקרא משה לכל סבי ישראל ואמר להון נגידו וסבו לכון מן בני ענא לזרעיתכון וכוסו פסחא: ותיסבון איסרת איזובא ותטבלון בדמא

בערב ד' וסי' בראשון בארבעה עשר יום · ב' בו · בתשעה לחדש בערב · מערב · ויחנו בני ישר' בגלגל: מצת ד' חס' וסי' בראשון בארבעה עשר יום · שבעת ימים תאכל מצת · דקדש לי כל בכור · וכי תקריב קרבן מנחת · קדמ' דפסוק · ולחם מצו' וחלות · תניינ' דפסוק : עדת ישר' י"א וסי' מצויין בויקרא : ושחטו ב' פתחין וסי' ויקרא משה לכל זקני ישר' · והתקדשו והכינו · והוא חד מן א"ב מן ב"ב פתחין וסי' מצויין במס' רבתא : ולקחתם ו' נמסר פרש' ויגש : אזוב ג' מלאים בתורה וסי' ולקחתם אגדת · ולקח הכהן עץ ארז · ולקח אזוב וטבל במי' :

סבעת ימים · טעם מכות תחכלו זכר לחכילתכם בכחתכם ממכרים כי לח כח סיחכלו מכות רק הנחכלים עם הפסח לפני חכות לילה רק סבעת ימי' כוה לחכול מכות להיות זכר לחסר קרה לכם בכחתכם ממכרים כי גם כתוב כי לח חמץ וחילו היו מניחים המכריים סיתמהמהו מעט היו מחמיכין עיסתם והסבעת ימים בכחתם מכות חכלו עד סטבע פרעה ביום הסביעי כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולח היו מתעכבים בחמותם עכוב רב וככה כתו' על הפסח סבעת ימים תחכל עליו מכות לחם עוני והנה הזכיר על הפסח סבעת ימים תחכל מכו' חיוב על דרך הפסט והעד למען תזכו' חת יום כחתך ובעבור זה כתו' כל מחמכת לח תחכלו בכל מוסבותיכ' תחכלו מכות חיוב בחרץ יסרל ובחוכה לחרץ וחחר סקבלה היתה ביד יסרחל סיחלו לסחוט חת הפסח בנטות הסמס לבר מערב וכתוב לח תסחט על חמץ דם זבחי ועל כן דרסו רז"ל חך חלק ודע כי כלוי מעסה חמו מעסה והנה פירו' ויכל חלהים ביום הסביעי כחסר נכנס היום הסביעי כבר כלתה מלחכתו וככה ביום ה הרחסון תסביתו סחור מבתיכם בהכנס היום הרחסון כבר כ נסבת כל הסחור מהבתים והנה תחלת יום רחסון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הרחסון עד יום הסביעי והנה פירו' זה כי סבעת ימים סלמים הם מיום י"ד לחדס בערב סהוח סוף יום י"ד עד יום הכ"ח לחדס בערב ועוד חדבר על זה: וביו' הרחסון · הוח יום יכיחת מכרים והיום הסביעי הוח יום טביעת פרעה כחסר חפרס: כל מלחכה · בכל המועדים חוץ מיום סבת ויום הכפורי' חין כתוב בהם כל מלחכה רק בפסח לבדו חמר והתנה להוכיח חוכל נפס ובכל מקו' בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה חוחז דרך קצרה לומ' כל מלחכה לח תעסו רק במקו' חחד בפסח כתו' לח תעסה כל מלחכה על דרך סהזכיר תחלה: וסמרתם · הנה כוה להיות המכו' סמורים מימות הקציר וכתוב והוכחתי חת צבחותיכם ועדיין לח יכחו כי בתחלת החדס היתה זו ה הנבוחה והטעם סתחמרו כן לדורותיכם: ברחסון · חחז דרך קצרה בעבור סהזכיר בתחלה רחסון הוח לכם והנה טעם בחדס הרחסון וכמוהו בעסירי בחחד לחדס: סחור · סהוח מחמיץ והוח הידוע וחחר כן חמר כל חוכל מחמכת כל דבר סיחמץ ודע כי מיום הרחסון עד יום הסביעי חינו דבק בקרוב רק סהוח ונכרתה רק עם כל חוכל מחמכת כמו למלוך סלמה על יסרחל · חמר יפת כי יס חות מוספת עצמה וחחרת עמה חחורנית כמו חדס פטרה וברקת סהטעם חדס ופטדה וברקת וככה מיום הרחסון עד יום הסביעי וכבר הזכיר כי כל חוכל ח זץ מיסרחל חייב כרת ובכחן הוסיף בגר סהוח גר צדק: כל · הזכיר העונס תחלה וחחר כך החזהרה וחין בכל מוסבותיכם תחכלו מכות רסות כמו ססת ימים תעסה מלחכה רק חיוב למען תזכור: ויקרח מסה לכל זקני יסרחל · והם יחמרו לקהל: וקחו לכם כחן · בעסור לחדס כחסר כוהו הסם · חמ' המדקדק כי וסחטו הפסח מהבנין הדגוס ולח דבר נכון כי וסחטו חותו כל קהל עדת יסר' הוח מהבנין הקל והסי"ן קמוץ כמספט בעבור הנח הנעלם רק וסחטו הפסח לסון כווי מהבנין הקל ולח מכינו מלחת הנזרה בכל המקרח מהבנין הדגוס והיה רחוי הסי"ן להיות חרק תחתיה כמו מסכו רק בעבור חות הגרון סהוח חחריו כפתח הסי"ן כמספטם לעסות כך כמו בחרו לכם ורבי' ככה על כן יהיה הסי"ן בפתח גדול בלסון כווי וסניהם מבנין חחד: ולקחתם · עתה פי' חיך יקחו מהדם ויתנו על המסקוף · ומלת חגדה כמו חבורה כמו ויהיו לחגדה חחת ור' מרינוס חמר כי החלף נוסף והוח מגזרת גדוד וחחרי' חמרו כי החלף סורס כמו וחסב חפודתו · והגחון פי' החזוב בלסון ערבי זעת"ר ובלסון לעז חוריגנו והוח עסב נכבד במיני מטעמים וזה לח יתכן כי הכתו' חומ' על החזוב חסר יכח בקיר ולח ידעתי מהו רק מדרך הסברה חינו עסב תקיף כי הוח הפך החרז סהזכיר בפסוק · ויס חומרי' כי הפסח היו סוחטין חותו בסף הסער ויטבלו החזוב בו ויגיעו חל המזוזות כמו ויעמד סף הסער חמות הספים וחחרים חמרו כי הוח כלי ועליו היו סוחטים כמו מסכב וספות ועוד חפרס עד בקר: ולח

בעל הטורים

בראשון חסר וי"ו · עד ששה שעות מותר להשהות חמץ · בערב תאכלו מצת חס' ולפי' ו' ימים רשות לאכול מצה · אך ביום הראשון תשביתו · אך בגימטרי' חוצה · שאין חוצה אלא ביום הראשון · לא תותירו ממנו עד בקר · עד בקר בגי' הוא השני · ליתן בקר שני ל לשריפתו והיה הדם לכם · לכם בגימט' תפילה שבאותו לילה מלוי' לאת כתיב חסר והו' לומר לך שמחלת ינחק עד מולת ת אפרים היו ארבע מאות ואחד ושלשים שנה · ולא יתן שלשת בחסר הבא ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ואידך וכא יתן עליה לבונה גבי מנחת שבזכות הקרבנות ניצולו · ואידך גבי סוטה לא יתן עליו שמן ס שבזכות הכנים ח הנרקבי' יצאת תשם · וזו שלא עשתה כ כמעשיה לא יתהדר קרבנה : בתבי

רשי

אשר בסף, בכלי כמו ספו׳ כסף: מן הדם אשר בסף, למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר שוב אשר בסף ושתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו׳, מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנ׳ בו תרמוש כל חיתו יער: ופסח, וחמל ויש לומר ודלג: ולא יתן המשחית, ולא יתן לו יכולת לבא כמו לא נתנו אלהים להרע עמדי, כאשר דבר, והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳: ויקד העם, על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: וילכו ויעשו בני ישר׳, וכי כבר עשו והלא מראש חדש נאמ׳ להם אלא מכיון שקבלו ע׳ עליהם מעלה עליהם כאילו עשו: וילכו ויעשו, אף ההליכה מנה הכתו׳ ליתן שכר להליכ׳ ושכר לעשייה: כאשר צוה יי׳ את משה ואת אהרן, להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן, ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: ויי׳, כל מקום שנאמר ויי׳ הוא ובית דינו שהוי״ו לשון תוספת הוא כמו פ׳ פלוני ופלו׳: הכה כל בכור, אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה, אף פרע׳ בכו׳ היה ונשתייר מן הבכורו׳ ועליו הוא אומ׳ בעבור הראותך את כחי בים סוף: עד בכו׳ השבי שהיו שמחי לאידם של ישר׳ ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחו׳, ובכו׳ השפחה חשוב מבכור השבי: ויקם פרע׳, ממטתו: לילה, ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא תחלה ואח״כ עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת, יש שם בכור מת אין שם בכור. ג

אבן עזרא

ולא יתן המשחית, לא ימית כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: ושמרתם, רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזו׳ חיוב לדורו׳ בעבור כי הדבר הזה סמוך ל׳ לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל וכדרך הסברא נכון היה לולי קבלת האמת הנגמר׳

והנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח, וטעם שאלת הבנים בראותם כל ה המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכ׳ לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: והיה, עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב ומצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: והיה, מה העבודה הזאת, השני שהזכרתי: ואמרתם זבח פסח, מגזרת פסוח והמליץ והטעם כמו חמלה ובעבור ש׳ שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמ׳ שהוא מגזרת פסח כי הפסח ישען על רגלו התמימ׳ והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: וילכו ויעשו בני ישראל, שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: ויהי בחצי הלילה השנית, אמר יפת כי השבוים הטוחנים בריחים ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור וזהו אשר אחר הרחים והנה הוא כמו בבית הסוהר: ויקם, הוא בעצמו כמו ועבר הלוי הוא בעצמו: כי אין בית, על הרוב ידבר הכתוב: ויקרא, מדרך הסברה כי משה ואהרן לא היו בליל ט״ו בארץ רעמסס עם ישרא׳ רק במצרי׳ שהיתה מקו׳ המלוכה שהיה שם פרעה והנה יצאו הם מפתח ביתם במצו׳ השם בחצי הלילה ונתן להם רשות פרעה שילכו ישרא׳ לעבודת השם והנה הלך משה עם עבדי פרעה ל׳ לרעמסס להוציא ישראל וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרו׳ יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ששה פרסאו׳ והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראו׳ אור השמש בעבים והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת

מסורה

המשקוף ג וסי׳ ונתנו על שתי המזוזת, ולקחתם אגדת אזוב, ועבר יי׳ לנגוף את: ל׳ המשקוף חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד אל וחד על וחד ועל נמס׳ במס׳ רבתא: ולא יתן ג׳ וסי׳ ולא יתן המשחית, ולא יתן עליה לבונה, ולא יתן עליו לבונה: לבא ט׳ חסרים נמסר פרשת ויחי: והיה ה׳ בטעם גריש ר״פ בתורה וסי׳ ושמרתם את

תורה

אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: ועבר יהוה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזת ופסח יהוה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא ליהוה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואהרן כן עשו: ס

ויהי בחצי הלילה ויהוה הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת: ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יהוה כדברכם: גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי:

תרגום אונקלוס

די במנא ותדון לשקפא ולתרתין סיפיא מן דמא די במנא ואתון לא תפקון אנש מתרע ביתיה עד צפרא: ויתגלי יי׳ למממחי ית מצראי ויחזי ית דמא על שקפא ועל תרתין סיפיא ויחוס יי׳ על תרעא ולא ישבוק מחבלא למיעל לות בתיכון למימחי: ותטרון ית פיתגמא הדין לקיים לך ולבנך עד עלמא:

ויהי ארי תיעלון לארעא דיתן יי׳ לכון כמא די מליל ותטרון ית פולחנא הדין: ויהי ארי יימרון לכון בניכון מא פולחנא הדין לכון: ותימרון דיבח חיס הוא קדם יי׳ דחס על בתי בני ישראל במצרים כד מחא ית מצראי וית בתנא שזיב וכרע עמא וסגידו: ואזלו ועבדו בני ישראל כמא דפקיד יי׳ ית משה ואהרן כן עבדו: והוה בפלגות ליליא ויי׳ קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למיתב על כורסיה מלכותיה עד בוכרא דשביא די בבית אסירי וכל בוכרא דבעירא: וקם פרעה ליליא הוא וכל עבדוהי וכל מצראי והות צוחתא רבתא במצרים ארי לית ביתא די לא הוה תמן מיתא: וקרא למשה ולאהרן ליליא ואמר קומו פוקו מגו עמי אף אתון אף בני ישראל ואיזילו פלחו קדם יי׳ כמא דהויתון אמרין: אף ענכון אף תוריכון דברו כמא די מלילתון ואיזילו וצלו אף עלי:

מסורה

העבדה, כי יביאך יי׳ אלהיך, כי ישאלך בנך, אם לא חפצת, אבנים גדולות: בחצי הלילה ג׳ וסי׳ ויי׳ הכה כל בכור, וישכב שמשון, ויחרד האיש וילפת, וסימ׳ בלשון ארמי שמשון קטל גברא, אנ״ך: מבכר ב׳ חס׳ וסי׳ ויהי בחצי הלילה ויי׳ הכה, ויהי כי הקשה: בבית הבור חד מן ח׳ זוגין חד בית וחד בבית נמ׳ בירמיה סימן ל״ז גבי פרשת ויצא ירמיהו מירושלם: וכל עבדיו ז׳ נמסר בשמואל סימן כ״ב: כי אין בית אשר אין י״ו פסו׳ אית כהון אין אין מצעו׳ פסו׳ נמסר בישעיה סימן מ׳ גבי פסוק ולבנון אין די בער: גם צאנכם גם י״ב פסוקי׳ אית בהון גם גם גם נמסר בשפטים סימן ח׳ גבי זבח וצלמונע, וגם נמסר במסרא רבתא:

אבן עזרא

זרוח השמש שעה ושליש שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר ושם כתו׳ בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מישרא׳ שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובי׳ אל מצרים והאחרי׳ שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב הוציאך יי׳ אלהיך ממצרי׳ לילה וכתו׳ אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרים מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם כדברכם, שתלכו דרך שלשת ימים גם כאשר דברתם וגם מקננו ילך עמנו, וטעם וברכתם גם אותי שיברכו אותו ויתפללו בעדו, וטעם גם שנתן להם זבחי׳ כאשר אמר לו משה: ותחזק

רשי

גדול שבבית קרוי בכור שנ׳ גם אני בכור אתנהו, דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדים מרווקי׳ פנויים והיו להם בכורות הרב׳ פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: ויקרא למשה ולאהרן לילה, מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר צועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם, הגברים: גם בני ישראל, הטף: ולכו עבדו כדברכם, הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל כאכם: גם צאנכם גם בקרכם קחו ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי, התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: כלנו

בעל הטורים

בחצי הלילה שלשה במ׳ הכא ויהי בחצי הלילה ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש לומר שנס בכאן חרדו חרדה גדולה: ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בעכיי״ל דעזה לומר לך שהקב״ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה: משכו וקחו לכם כאן רמז לבהמה דקה שקנינת במשיכה: משכו בגימט׳ מן עבירה: שלא יביאו מן הגזל: והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות: ובכתיבה כתיב וכתבו אל שתי המזוזות ול׳ המשקוף: הקדים מזוזות למשקוף לומ׳ שאם שינה הסדר יצא: מן הדם בגימ׳ דמי מילה: ויעשו כן: עשו שתי אשות אחת לפסח ואחת למילה: קומו צאו ב׳ במסורת קומו צאו מתוך עמי: קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט: מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם: אף כאן כתי׳: לזהר

ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים: וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם: ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת: ויהוה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים: פ

ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף: וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה: ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יהוה מארץ מצרים: ליל שמרים הוא ליהוה להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליהוה

ותקיפו מצראי על עמא לאוחאה לשלחותהון מן ארעא ארי אמרו כולנא מיתין: ונטל עמא ית לישיהון עד לא חמע מוצרה אצותהון צריר בלבשיהון על כתפיהון: ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושאילו ממצראי מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין: ויי יהב ית עמא לרחמין בעיני מצראי ואשאלינון ורוקינו ית מצראי: ונטלו בני ישראל מרעמסס לסכות כשית מאה אלפין גבריא רגלאה בר מטפלא: ואף נוכראין סגיאין סליקו עמהון ועאן ותורי בעירא סגי לחדא: ואפו ית לישא די אפיקו ממצרים גריצן פטירן ארי לא חמע ארי אתרכו ממצרים ולא יכילו לאתעכבא ואף זוודין לא עבדו להון: ומותב בני ישראל די יתיבו במצרים ארבע מאה ותלתין שנין: והוה מסוף ארבע מאה ותלתין שנין והוה בכרן יומא הדין נפקו כל חיליא דיי מארעא דמצרים: ליל נטיר הוא קדם יי לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נטיר

ת׳ וכל עזל רכו׳ ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ ב׳ כל ליש׳ וחד מ״ל · ח׳ ד״ס בטעמ׳ · ל׳ וכ״כ · ב׳ לאין מסה · ב׳ וחס׳ ב׳ · ל׳ ב׳ קמצין וכל סתי׳ וערב דכו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ רחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ ומ״ל · ב׳ וכבכות

צדה כל אור׳ חס׳ וכל קריי׳ מ״ל במ״ב חס׳ ·

על העם ח׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ד גבי ויאמ׳ ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית: למהר ג׳ וסי׳ לשלחם מן הארץ · למהר שלל חש בז · ובצבאים על ההרים למהר · אנ״ך: לשלחם ג׳ נמסר פרשת וירא: צררת ב׳ בתרי ליש׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסי׳ משארותם צררת · עד יום מותן · בתר׳ מ״לא: ויי׳ ז׳ בטעם גריש ר״פ נמסר פרשת וירא: סכתה ב׳ וסי׳ ויעקב נסע סכתה · ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה: ערב ב׳ קמצין וסי׳ וגם ערב רב עלה אתם · ויבדילו כל ערב מישר׳ · וכל שתי וערב דכו׳: צדה כל אורי׳ חס׳ וכל קריי׳ מ״ל במ״ב וסי׳ ויקחו את צדה העם בידם · לקחת צדה לעם: צבאות ג׳ ומלאים וסי׳ יצאו כל צבאו׳ יי׳ · אשר עשה לשני שרי צבאות · נחלת צבי צבאות גוים: שמרים ג׳ פסוקי׳ דאית בהון שוים שתי תיבן ואות ראשונה ש׳ וסימ׳ ליל שמרי׳ הוא ליי׳ וגו׳ שמרים · עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל · ובתו שארה ותבן וגו׳ ואת אזן שארה: ד״ה:

רש"י

כלנו מתים · אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמ׳ ומת כל בכור וכאן אף הפשוטי׳ מתים חמשה או עשרה בבית אחד: טרם יחמץ · המצרים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארותם · שירי מצה ומרור: על שכמם · אע״פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצוה: כדבר משה · שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו: ושמלות · אף הן היו חשובו׳ להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב: וישאלום · אף מה שלא היו שואלים הם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו · ורוקינו: מרעמסס סכתה · מאה ועשרים מיל היו ובאו שם לפי שעה שנ׳ ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים · מבן עשרים ומעלה: ערב רב · תערובת אומות של גרים: עוגות מצות · חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם · לדרך · מגיד שבחן של ישר׳ שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לי״י וגו׳: אשר ישבו במצרים · אחר שאר הישיבות שישבו גרי׳ בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה · בין הכל משנול׳ יצחק עד עכשו היו ארבע מאות משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשי׳ שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאי׳ עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרי׳ והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי׳ בחברון שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע ובשתמנה ת׳ שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר״י וזה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך: ויהי מקץ שלשים שנה · ויהי בעצם היום הזה · מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט״ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט״ו בניסן נולד יצחק בט״ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: ליל שמרים · שהיה הקב״ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרי׳: הוא הלילה הזה ליי׳ · הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורים

אבן עזרא

ותחזק · לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל · וטעם כלנו מתים פירשתיו במלת פן יפגענו: משארותם · כלי עץ כמו טנאך ומשארתך כי חמוריהם היו טעונים בגדים ששאלו ממצרים: ובני ישראל · כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבני׳ היקרות והבושם והשמן: וינצלו · לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול ולא כן בדגש: ויסעו · היה הסמ״ך ראוי להדגש בהתבלע הנו״ן כמו ויגשו ויתנו אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס · בפתח תחת הרי״ש ושוא תחת העי״ן והוא שם מחוז ולא עיר: סכותה · אל סכות · וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשי׳ כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף · שהוא פחות מכ׳ שנה: וגם ערב רב · מאנשי מצרים שהתערבו עמהם והם האספסוף שהתאוו תאוה: ויאפו · הנה הבצק שהוציאו ממצרים לא היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: ומושב בני ישר׳ · חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד ומפרשי׳ אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים וכתו׳ ויהי בשלשי׳ שנה יש אומרי׳ בן שלשי׳ שנה נתנבא ויש אומרי׳ ליובל ויש אומרי׳ למציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת וכתו׳ ובעוד ששים וחמש שנה וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש לחזקיה בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשי׳ לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואחרי אמ׳ משנת הרעש וכאשר חפשנו שנות שבת ישר׳ במצרים בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה היה בן שמונים שנה בצאת ישר׳ ממצרי׳ והנה הכל ג׳ מאות וחמשים שנה הנה חסרו לנו שמוני׳ והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצו׳ פי׳ ועבדום וענו אותם ת׳ שנה אינו דבק עם וענו רק עם גר יהיה זרעך וכמוהו רבי׳ ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ת׳ שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם והוצרך בעל סדר עולם לומ׳ כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומ׳ כי נבואת אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה כאמרת ואין צורך לכל זה רק חשבון ד׳ מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשי׳ שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדי׳ ובא עם אביו אל חרן כאשר כתו׳ ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי׳ ומושב בני ישרא׳ אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיהם היו גרים כתוב כמעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאו׳ שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו · וטעם ויהי מקץ שלשים שנה להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שנגזר עליהם: ליל שמורים הוא ליי׳ · על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי׳ ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף כוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו מטעם שומרי החומות שלא ישנו רק ידו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים וככה רמזו חכמינו ז״ל הגיע זמן קרית שמע של שחרית: ויאמר

בעל הטורים

למהר שלשה במסור׳ הכא למהר לשלחם מן הארץ וכצבאים על ההרים למהר · למהר שלל חש בז שהמצריים היו ממהרים לשלחם · אכנאים · וישרא׳ היו ממהרי׳ לשלול שלל ולבוז בז · וכצבאי את מצרים בגימטריא עשאוה כמצוד׳ שאין בה דגים · צרורות שנים במסו׳ צרורות בשמלותם צרורות כאלמנות חיות לאלמנות שוכבו שם כמהם בשמלה · סכתה שנים במסו׳ מרעמסס סכתה · ויעקב נסע סכתה · שבזכות יעקב יצאו ממצרים · שמורים ב׳ במס׳ ליל שמורים · שמורים לכל בני ישראל שאלך הקב״ה ליל ט״ו לשנים · אחד לגאולת מצרי׳ ואחד השני לגאולה לעתיד לבא: וכל

ויאמר · בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות · והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרי' והנה הטעם שיאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזות אינה מעכבין אכילת הפסח הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו ובן נכר אינו מזרע ישר' או אם היה מישראל והוא עובד ע' נכר ואמר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך ובמוהו הנותר בבשר ובלחם : וכל · ומלתה אותו · לרצונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפטו מקנת כסף או יליד בית שוה רק דבר הכתו' בהווה יותר : תושב · תושב ישר' או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יקום על הפסח כמשפט כל העדה : בבית אחד יאכל · בפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבשר חוצה וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון : כל עדת ישראל · כל בני מצוה חייבי' לעשו' הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשים ושמנים כריתות האמורי' בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצו' עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה אולי היה כן בעבו' כי יציאת מצרים להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברי' אנ' אשר הוצאתיך מארץ מצרי' : וכי יגור אתך · טעם אתך בארץ מצרי' · וטעם ועשה פסח והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה · וטעם וכל ערל לא יאכל בו על ישראל שלא נמולו כמו הילודי' במדבר בדרך : תורה · זה הגר הוא גר צדק לא גר שער · ויעשו · טעם ויעשו לכל בני ישר' וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדבר שיני שמלו הגרים ואל תתמה בעבור שהוא כתו' במקו' הזה כי בפרשת רדת המן כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחהו לפני העדות ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את כל צבאותיכם : ויהי בעצם · לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסו' הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים ובחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישר' ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם : וידבר · אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה הפך ו וטמא הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור שיאמ' בפה שהוא טמא : פטר · פתיחת כמו ופטורי ציצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון : ויאמר משה · ביום ט"ו יום אמר זכור כמו והיה היום הזה לכם לזכרון · וטעם מבית עבדים שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרי' חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזיקים : היום · הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל וזה האביב שעורה ופי' אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד או חכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים : והיה · לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכיר זה במקום אחר :

שמורים לכל בני ישראל לדורותם · משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו' : זאת חקת הפסח · בארבעה עשר בניסן נאמרה להם פרשה זו : כל בן נכר · שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד הגוי ואחד ישראל משומד במשמע : ומלתה אותו אז יאכל בו · מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח א"כ מה ת"ל אז יאכל בו העבד : תושב · זה גר תושב : ושכיר · זה הגוי ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמ' כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר : בבית אחד יאכל · בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמי' שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מ מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות : לא תוציא מן הבית · מן החבורה : ועצם לא תשברו בו · הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם : כל עדת ישראל יעשו אותו · למה נאמ' לפי שהוא אומ' בפסח מצרי' שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישר' יעשו אותו : ועשה פסח · יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר · וכל ערל לא יאכל בו · להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו משומד לערלו' ואינו למד מכן נכר לא יאכל בו : תורה אחת וגו' · להשוו' גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה : פטר רחם · שפתח את הרחם תחלה כמו פוטר מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה יפתחו שפתים : לי הוא · לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרי' : זכור את היום הזה · למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום : בחדש האביב · וכי לא היינו יודעין באי זה חדש אלא כך אמ' להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת : אל ארץ הכנעני וגו' · ואע"פ שלא מנה אלא חמשה עממים כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני :

וכל ח"ס בספר' וסי' וכל עבד איש · וכל פטר חמור · וכל העם ראים · וכל חכם לב בכם · וכל אשה חכמת לב · וכל הנשים אשר נשא · וכל איש אשר נמצא · וכל היתדות למשכן : בבית ו' רפין וסי' במלכי' א' סי' ג' גבי שתים נשי' זנות · חוצה ד' ג' מל וא' חס' וסי' לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה · כי מגרעות נתן לבית

שמרים לכל־בני ישראל לדרתם : פ ויאמר יהוה אל־משה ואהרן זאת חקת הפסח כל־בן־נכר לא־יאכל בו : וכל־עבד איש מקנת־כסף ומלתה אתו אז יאכל בו : תושב ושכיר לא־יאכל בו : בבית אחד יאכל לא־תוציא מן־הבית מן־הבשר חוצה ועצם לא־תשברו־בו : כל־עדת ישראל יעשו אתו : וכי־יגור אתך גר ועשה פסח ליהוה המול לו כל־זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל־ערל לא־יאכל בו : תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם : ויעשו כל־בני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה ואת־אהרן כן עשו : ס ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את־בני ישראל מארץ מצרים על־צבאתם : פ

יג

וידבר יהוה אל־משה לאמר : קדש־לי כל־בכור פטר כל־רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא : ויאמר משה אל־העם זכור את־היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ : היום אתם יצאים בחדש האביב : והיה כי־יביאך יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר

(מסורה: ל' וכספית · ל' ופתי' אל אהרן · ח"ס בכסל · ל' ומל' · ו' רפי' · ל' מלעי' · ה"ח · כ' י"ז כתו' · ד' ה' חס · ל' · ל' · ל' · ח' חס' בלים · ל' ר"ס · ל' · ב' וב' חצאתם · ג' · ל' · כת' תום סימן)

נטיר לכל בני ישראל לדריהון : ואמר יי למשה ולאהרן דא גזירת פסחא כל בר ישראל דאישתמד לא יכול ביה : וכל עבד גבר זביני כספא ותגזר יתיה בכן יכול ביה : תותבא ואגירא לא יכול ביה : בחבורה חדא יתאכל לא תפקון מן ביתא מן בסרא לברא וגרמא לא תתברון ביה : כל כנישתא דישראל יעבדון יתיה : וארי יתגייר עמך גיורא ויעבד פסחא קדם יי ותגזר ליה כל דכורא ובכן יקרב למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא יכול ביה : אוריתא חדא תהי ליציבא ולגיורא דאיתגייר בניכון : ועבדו כל בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה וית אהרן כן עבדו : והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון : ומליל יי עם משה למימר : אקדיש קדמי כל בוכרא פתח כל ולדא בבני ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא : ואמר משה לעמא הוו דכירין ית יומא הדין דנפקתון ממצרים מבית עבדותא ארי בתקוף יד אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע : יומא הדין אתון נפקין בירחא דאביבא : ויהי ארי יעלינך יי לארעא כנענאי וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי

חוצה · הן אראלם צעקו חצה · דין חסר · ויאמר המלך ויעשו ארון · ד"ה : עדת ישר' י"א נמסר בספ' ויקרא : אתך י"ז כתו' נמסר במסרא רבתא : ואז ד' קמץ וסי' ואז יקרב לעשתו · ואז ירצו את עונם · ואז תשכיל · ואז חיל מלך בבל צרים : לעשתו ה' חס' נמסר פרשת מקץ : את משה ואת אהרן דבעניג' מטעי' קדמא אל משה ואל אהרן · תנייג' את משה ואהרן · תליתאה ל' משה ואהרן · רביעאה את משה ואת אהרן · יצאתם ב' וסי' אשר יצאתם ממצרים · דפרש' בא · לא כארץ מצרים · וב' גיצאתם וסי' ויצאתם וחטפתם · ויצאתם ופשתם : כי בחזק יד חד מן י' זוגין תגינ' משניא וסי' נמסר ביהושע סימן ז' : ולא יאכל ב' וסי' חמץ · את בשרו :

בעל הטורים

וכל ערל לא יאכל בו · וסמיך ליה תורה אחת · רמז לקל' ואומר שנשא משה במעשה העגל וזה מכת שהוא ח מצוה אחת אחרה תורה וכל ערל לא יאכל בו · חוצה ג' במסו' מן הבשר חוצה הן אראלם צעקו חוצה · כי מגרעות נתן לבית סביב ח חוצה · פי' חוץ לבתי' היה הק"בה מגרעם והורג בכוריהם על כן צעקו חוצה · אבל בבית לא נתן ה המשחית לבא על כן לא הוציא מן הבשר חוצה שלא לבא' בחוץ · ואז ד' במסורה ואז יקרב לעשותו ואז תשכיל ואז ירצו את עונם ואז חיל מלך בבל צרים על י ירושלם · לומר ואז כשיקרב להקריב ח קרבן אז יצליח ו וישכיל וכן ואז כ כשחיל מלך בבל צר על ירושלם ואז ירצו את עונם : למועדה

נשבע לאבותיך · באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת יי׳ את אברם וגו׳ וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו׳ : זבת חלב ודבש · חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים : את העבודה הזאת · של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו׳ ולמה חזר ושנאה ב בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתו׳ מדבר שהוציא עצמו מן ה הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול והכתו׳ מלמדך שתפתח לו אתה ב בדברי אגד׳ המושכין את הלב : בעבור זה · בעבור שאקיי׳ מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו : עשה יי׳ לי · רמז תשובה לבן רשע לומר עשה יי׳ לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל : והיה לך לאות · יציאת מצרי׳ תהיה לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך שנכתו׳ פרשיו׳ הללו ותקשרם בראש ובזרוע : על ידך · שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה שהיא כהה : מימים ימימה · משנה לשנה : נשבע לך · והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו׳ : ונתנה לך · תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות : והעברת · אין והעברת אלא לשון הפרש וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו : שגר בהמה · נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם ואת אף בכור בהמה טמא׳ במשמע בא ופרט במקום אחר בבקרך ובצאנך · לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר : פטר חמור · ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרי׳ לחמורים ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים טעונים מכספם וזהבם של מצרים : תפדה בשה · נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן : וערפתו · עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו : וכל בכור אדם תפדה · חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר : כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא עכשו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן : מה זאת · זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו׳ הרי זאת שאלת בן חכם דברה תורה כנגד ארבעה בנים רשע ושאינו מבין לשאול והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה : ולטטפת

שבעת · זאת היא העבודה : מצות · הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפניך בשבת וככה ביום הכפורי׳ כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותך וזהו טעם בכל גבולך : בעבור זה · אמר רבי מרינוס כי פי׳ בעבור זה היה ראוי להיותו הפוך זה בעבור שעשה יי׳ לי והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון כי איך כ נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלי׳ מצו׳ בעבור זה רק פי׳ בעבו׳ זה בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתו׳ בהוציאך את העם ממצרי תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתו׳ אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרי׳ להיות לכם לאלהי׳ : והיה לך · יש חולקין על אבותינו הקדושי׳ שאמ׳ כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידיך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזות ביתך כמו כתבם על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי׳ ממצרי׳ ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי ב בהיותו כמשמעו אינו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת · ואו׳ משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנה ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין ח חזוק : מימים ימימה · כמו ימי׳ תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנ׳ על פי קריאת בד : והיה · הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם · וטעם נשבע לך כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל : והעברת · תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה אלה שתי מצות צוו ביום טו׳ : שגר · על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכ׳ רק כמכאו מלות זרות ואלה הם שגר אפיך ובחדר משכבך הבל הבלים מכפא חמתך ושנור דלתך ולא מצאתי יותר : וכל פטר חמור שהוא טמא תפדה בשה : וערפתו · יש אומרי׳ תכתב על ערפו קדם והאות׳ כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגלה בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי השם לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים וקדושים לעבודתו ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורי׳ לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר : והיה · אמר ר׳ יהודה הלוי ז״ל כי מחר חסר אלף והטעם מה שהוא אחר היום : ויהי · החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ומשה תפש דרך קצרה כי ידוע היה באמרו ויהרג יי׳ כל בכור והציל בכורינו ובכורי׳ בהמתינו וגם זה ידבק על כן אני זובח ולא עם הריגת בכורים : כל פטר רחם הזכרים · מהמין הראוי לזבח לפני השם :

יאכל כ״ג נמסר במסרא רבתא : מצת ד׳ חס׳ נמסר לעיל בהאי סידרא : מצות יאכל ג׳ וסי׳ מצות יאכל את שבעת · ובחמשה עשר יום לחדש · בראשון בארבעה · דיחזקאל : שבעת הימים ח׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרא רבתא : יראה י״ג וסי׳ בהר יי׳ יראה · מצות יאכל את · ב׳ בו · שלש

נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃ מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ פ

וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ׃ וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃ וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃

דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין׃ שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃ פַּטִּירָא יִתְאֲכִיל יָת שַׁבְעַת יוֹמִין וְלָא־יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא־יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דְּנָא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל־יְדָךְ וּלְדִכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרָיְתָא דַּיְיָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ וְתִיטַּר יָת קְיָמָא הָדֵין בְּזִמְנֵיהּ מִזְּמַן לִזְמַן׃

וִיהֵי אֲרֵי־יַעֲלִנָּךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִי־קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְנִנַּהּ לָךְ׃ וְתַעְבַּר כָּל־פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם־יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִּי יְהוֹן לָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃ וְכָל־פָּתַח בּוּכְרָא דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ וְכָל־בּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃ וִיהֵי אֲרֵי־יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מַא־דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ וַהֲוָה כַּד־אַקְשֵׁי פַּרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל־בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא וְעַד־בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל־כֵּן אֲנָא דָּבַח קֳדָם יְיָ כָּל־פָּתַח וְלַד דִּכְרַיָּא וְכָל־בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק׃

פעמים בשנה · דואלה המשפטים · וחברו דכי תשא · וחברו דמשנה תורה · ב׳ בו · ולא יראה לך שאור · מגן אם יראה ורמח · ויי׳ עליה יראה · כי הנה החשך יכסה ארץ ילכו מחיל אל חיל · יראה אל עבדיך פעליך : ולא יראה חד מן קכ״ג פסוקי׳ דאית בהון ולא ולא וסי׳ במס׳ רבתא : י״ד פסו׳ דאית בהון לך לך וסי׳ במ׳ רבת׳ · מימים ימימה ה׳ וסי׳ ושמרת את החקה הזאת · מימים ימימה · דבת יפתח · ויאמרו הנה חג ליי׳ בשלה · ועל האיש ההוא מעירו · ומעיל קטן תעשה לו אמו : חמר ד׳ חס׳ בתורה נמסר פרשת ויחי :

בעל הטורים

לאות · ג׳ תלא וי״ו לות׳ לך נ׳ שפה ימי׳ בשבוע חייב בתפילין · ויש ששה ימי׳ מועד שאין בהם תפילין · והם פסח עצרת ראש ה השנה ויום הכפורים סוכה שמיני עצרת · פלאך חבוש · בגימ׳ אלו תפולין · והיו לך לאות על ידך בגימ׳ זרוע שמאל · תורת יי׳ בפיך בגימ׳ זה הוא קרית שמע · הוצאך חסר יוד שנאמרה עשירית הוציאן ו ונתנה לך · ג׳ תגין על הה״א לומ׳ לך אם תשמו׳ ה׳ חומשי תורה ונתנה לך · מימים ימימה · ג׳ במסורת מועדה מימי׳ ימימה · מימי׳ ימימה תלכנה בנות גבי בת גלעד · חג יי׳ בשילה מימים ימימה ועלה האיש מעירו מימים ימימה גבי אלקנה והעלת לו מימי׳ ימימה גבי שמואל וזהו שדרשו מימים ואין כל ימים למעוטי שבתו׳ וימים טובים ז׳ והיינו דכתיב ימימה הנבי חג יי׳ · וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין ברגל וכן מימים ימימה דכתיב גבי בת גלעד רגשים כתו׳ פטורי׳ מן התפילין · וכל פטר שגים בתם׳ וכל פטר חמור תפדה בשה וכל פטר שגר בהמה כדאיתא ב בבכורות פרה שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס פטורין מן הבכורה שנאמ׳ פטר חמור · פטר שגר ב׳ פעמים עד שיהא הנוגד והנולד חמור׳ · הקשה ב׳ במס׳ ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ואידך ויי׳ הקשה אליו ויסלם גרוים נתרים את הסכות על פרעה · והיה

אבן עזרא

והיה, הזכיר על אלה שתי המצות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת ולטוטפות כמו זכרון ויש אומרים כי הט"ית כפול ופי' כמו דבור מגזרת והטף אל דרום והוא רחוק בעיני: חסלת בא אל פרעה:

רש"י

ולטוטפת, תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרויים טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים, ומנחם חברו עם הטף אל דרום אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו: חסלת בא אל פרעה

אויל מורד בעושהו היכלא׳ בשלותו כברו חן יפלא: ראה סובב ושים אל לבך כל׳ דבר פרעה בפרשת בשלח:

לטוטפת ולטוטפת ג' וסי' והיה לאות על ידכה, וקשרתם אתם, בתר', וקשרתם לאות לטטפת כתי', ושאר לטוטפת כתיב, ועיין פלוגתא דר"ת: אמר אלהים ו' וסי' והנחש היה ערום, ומפרי העץ אשר, כי כל העשר אשר הציל, ויהי בשלח פרעה, ולרשע אמר אלהים, וישם את פסל הסמל, וזה נמסר גם בבראשי':

והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים׃

ויהי לאת על ידך ולתפילין בין עינך ארי בתקוף יד אפקנא יי ממצרים:

קח ימנח סימן:

ס ס ס

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה׃ ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים׃ ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמתי מזה אתכם׃ ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר׃ ויהוה הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה׃ לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם׃ פ

והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארעא פלשתאי ארי קריבא היא ארי אמר יי דילמא יתועון עמא במחזיהון קרבא ויתובון למצרים: ואסחר יי ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: ונטלו מסכות ושרו באתם דבסטר מדברא: ויי מדבר קדמיהון ביממא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיהך ביממא ובליליא: לא יעדי עמודא דעננא ביממא ועמודא דאשתא בליליא קדם עמא: וכליל

ב כת' כן · ג · ל · ו · ג' נ"ב חס' וא' מל' אנ"ך · ד' חס' בליש' · ג · ה' חס' · ה' חס' בליש · ל' ופתח' חסר בקנה · ל' וא' להנחתם · ו · כ"ו

ס ס ס

ינחם ד' וסי' פן ינחם העם, כי ינחם יי' מנאקתם, וגם נצח ישר' לא ישקר נשבע יי' ולא ינחם, וחד וינחם, ועתה הטיבו דרככם: בראתם ג' ב' חס' וחד מל' וסי' בראתם מלחמה, בראתם כי יי' אלהינו עמו, וכל איש ישראל בראותם, בתרא מל', אנ"ך: וחמשים ד' בליש' וחס' וסי' וחמשים עלו בני ישראל, ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם, ויעברו בני גד ובני ראובן, וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו' נמסר בתלים סימן י"ט: ימיש ז' וסי' לא ימיש עמוד, ומשרתו יהושע, ממקומו לא ימיש, ולא ימיש מעשו' פרי, לא ימיש מרחובה תוך ומרמה, לא ימיש טרף, איך ימיש לי לשובב שדינו:

אבן עזרא

ויהי בשלח, וי"ו ולא נחם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך ארץ פלשתים אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו באים השבטי' בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאי' שבר לבתיהם: כי קרוב הוא, אמ' משה אע"פ שהוא קרוב וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו ולפי דעתי אין צורך כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתי' בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמ' ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו השומעי': ויסב, מבעלי הכפל סבב גם יבא על משקל אחר ויסך בדלתי' ים ויגל את האבן ואל תשמע אל דברי האומרים שפרשו נסב, ומלת המדבר מוסף עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנ' היין החמה וכמוהו רבו': וסוף, הוא שם מקום וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים וים ספרדי גדול ממנו: וחמשים, י"א מלאי' הון שים להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה רק פירושו חגורי חומש למלחמ' כמו חלוצי' תעברו שפירושו חגורי חלצי' והעד הנאמן ואתם תעברו חמושי' ובמקו' אחר קראם חלוצי' כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: ויקח, הזכיר למעלה עלו בני ישר' החיים בדור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה מתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו השוכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עמו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות העמים השם בני ישראל בעבור שהניח שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים, והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירוס תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: ויסעו' באיתם, הוא מדבר שור כאשר אפרש: ויי' הולך לפניהם יומם, ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם סלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו, וטעם בעמוד ענן שלא היה שדמות העבים רק כדמות עמוד כטוימן השמי' על הארץ ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו, וטעם ללכת יומם ולילה בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש: לא ימיש, פעל יוצא כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודי' לפני העם, ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאי' ובכתובים והוא לילה כי כתו' ביום הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך: וידבר

רש"י

ויהי בשלח פרעה, ולא נחם, נהגם כמו לך נחה את העם בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא, ונוח לשוב באותו הדרך למצרים, ומדרשי אגדה יש הרבה: בראותם מלחמה, כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' אם הלכו דרך ישר היו חוזרים מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה: פן ינחם, יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: ויסב, הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף, כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלי' בו קנים וכן ותשם בסוף קנה וסוף קמלו: וחמושים, אין חמושים אלא מזויינים וכן הוא אומ' ואתם תעברו חמושים וכן תרגמו אנקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו וזרית, דבר אחר חמושי' מחומשי' אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: השבע השביע, השביעם שישביעו לבניהם, ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו: והעליתם את עצמותי מזה אתכם, לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנא' אתכם: ויסעו מסכות, ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות: לנחותם הדרך, ניקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותכם הדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי על ידי עמוד הענן הם הולכי' עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: לא ימיש, הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן שעד שלא ישקע זה עולה זה: וישובו

ידכה ל' כתיב כן והוא חד מן ב' מלין כתי' כה בסוף תיבות

ויהוה ב' בטע' מן הפליך עליהם.

בעל הטורים

והיה לאות על ידכה, ה' תגין על הה"א כנגד ה' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפילין ולטוטפות בין עיניך בגימטרי' אלו ארבעה בתים.

פרשת בשלח

ויהי בשלח את העם בגי' גם עלה רב. ויסב אלהי' את העם דרך המדבר שערך להם שולחן והיכן לאכו' כמאמרו דוא את היוכל אל לערוך שולחן ב במדבר. וחמושים חמושים וחוצי' על שם חמש' כלי זיין המזכרים בפסוק מגן וצנה ורומח וחנים ומקל יד. השבע השביע ב' במס' הכא ואידך גבי שאול כי השבע השביע את העם כ כדדרשינ' הכא אומר שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף התם נמי השביע לעם שישביעו אף ל לאותם שלא היו שם כשהשביע ולכך כל כ' והונתן אע"פי שלא שמע את השבועה. ולילה בעמוד אש. ולילה ו' במסור' הכא ואידך ולילה אור ב בעדני ולילה כיום יאיר. ולילה ולא דומי' לי ולילה בא ס להרגך ולילה ללילה יחוה דעת. וזהו ולילה באים להרגך. שבליל ו' הפיוטים ו ובאים להרגם ולילה אור בעדנו וביו' יאיר לי בעמי' אם עד כאן ולילה ולא דומיה כי שאמרתי לבניו שיר' ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זה ח מחוה דעת ללילה שהיתה גם כן בלילה ש' הככבי' מתכיבות' נלחמו עם סיסרא. ואיתתי ככבי' מאוין בלילה. לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו'. שעמוד האש משלים לעמוד הענן וכתי' לפני העם ולא כתיב מלפני העם. משמע שלפעמי' היו שניהם לפני העם. לא ימיש ב' במס' הכא ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל. כמו שהענני' היו משלימי' זה לזה כך עשה י יהושע משכים בבקר עד עמוד האש לכנו' וערב הקדים ולמד עד עמו' הענן והיינו לא ימיש כמו ש שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל ועל כן זכה לילך לפני העם. נכתו

דבר אל בני ב' בטעם זרקא בתור' וסי' ויחנו לפני פי החירו' · כי יעשו מכל חטאת האדם · דבר אל בני ישר' ו' חס' לאמר וסי' וישובו ויחנו · מה תצעק אלי · ויקחו לי תרומה · איש או אשה · וקח מאתם מטה · ויקחו אליך פרה : וישובו ח' רפין נמסר ביונה סימן ג' : נכחו ב' וסי' נכחו תחנו · כי נכחו יצאו : אמירה לבני

יד

א וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים: ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יהוה ויעשו כן:

ה ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו: ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו: ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על כלו: ויחזק יהוה את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים ביד רמה: וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו על פי החירת לפני בעל צפן:

י ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יהוה: ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין ימא לקדם בעיל צפון לקבליה תשרון על ימא: ויימר פרעה על בני ישראל מערבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא: ואתקיף ית לבא דפרעה וירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו כן: ואיתחוה למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך לבא דפרעה ועבדוהי לעמא ואמרו מה דא עבדנא ארי שלחנא ית ישראל מלמיפלחנא: וטקיס ית רתיכוהי וית עמיה דבר עמיה: ודבר שית מאה רתיכין בחירן וכל רתיכי מצראי וגברין ממנן על כולהון: ואתקף יי ית לבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בריש גלי: ורדפו מצראי בתריהון וארביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשריתיה על פום חירתא לקדם בעיל צפון: ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: ואמרו למשה המדלית קברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדת לנא

ישראל ה' נמס' פרשת שמות : ויגד כ"ד וסי' מצויין בישעיה סימן ז' פסוק ב' : ויאסר ג' דגשים נמס' פרש' מקץ : ואת עמו ז' וסי' ויאסר את רכבו · ויחלש יהושע · אז עלה יהורם · ראה נתתי בידך את מלך העי · ואת מלך מעכה ואת עמו' דד"ה · ויראו את הערמות ויברכו · ויאמ' ללוים המביני' : ושלשם ל' חס' דחס' : ויצעקו ז' וסי' מצויין בשפטי' סימן ד' גבי סיסרא : ויאמרו ג' בטעם זרקא וסי' בפרשת ויצא : המבלי ד' וסי' אין קברי' · ומלאך יי' דבר אל אליה התשבי · ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו · יען אשר שלחת מלאכי' לדרוש בבעל זבוב :

רשי

ושובו · לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו' : ויחנו לפני פי החירות · הוא פיתום ועכשו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים : לפני בעל צפון · הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעות שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם : ואמר פרע' · כשישמע שהם שבי' לאחוריהם : לבני ישראל · על בני ישראל וכן ה' ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא אמרי עלי : נבוכים הם · כלואים ומשוקעים ובלע"ז שיר"יד כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרות · נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו : ואכבדה בפרעה · כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכן הוא אומ' ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואמר שמה שבר רשפי קשת ואח' כך נודע ביהודה אלהי' ואומ' נודע יי' משפט עשה : בפרעה ובכל חילו · הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות : ויעשו כן · להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם : ויגד למלך מצרים · איקטורי' שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי ובחמשי ובששי רדפו אחריהם וליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום ז' של פסח לכך אנו קורין השיר' ביום הז' : ויהפך · נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום : מעבדנו · מעבוד אותנו : ויאסור את רכבו · הוא בעצמו : ואת עמו לקח · משכם בדברים לקינו וכטלו ממונכו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג כשאר מלכים דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל : בחור · נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור : וכל רכב מצרים · ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו משל הירא את דבר יי' מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ מוחו : ושלישים על כלו · שרי צבאות כתרגומו : ויחזק יי' את לב פרעה · שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף : ביד רמה · בגבורה גבוהה ומפורסמת : ופרעה הקריב · היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם : נוסע אחריהם · בלב אחד כאיש אחד · דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומא : ויצעקו · תפשו אומנות אבותם באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם ביצחק לשוח בשדה ביעקב ויפגע במקום : המבלי אין קברים · וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם · שיפו"ר פלינצ"ה דנ"ן שו"ם :

אבן עזרא

וידבר · מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרש' שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיבא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות : פי החירות · הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום : לפני בעל צפון · אמר כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורות נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה ובעבור זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרע' שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי לא' דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך : נכחו · באה זו המלה בחירק כמו אחרי כפלו ורבים ככה : ואמר פרעה לבני ישראל · בעבור בני ישראל כמו אמרי לי : נבוכים · בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו כמו נכונו והעיר שושן נבוכה כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה וכן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה : סגר עליהם המדבר · שנסגרו עליהם דרכי מדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יבאו כמו הבורחים : וחזקתי · כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל : ואכבדה בפרעה · אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו : וידעו מצרים · הנשארים גם הנטבעים לפני מותם כי אני יי' : ויעשו כן · אחז הכתוב דרך קצרה לומר שסבו אחורנית : ויגד · כי אין הולכים כי אם לברוח : ויאסור · בצווי כמו ויבן שלמה את הבית : ויקח שש מאות רכב בחור · מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו : ושלישים · דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שנים ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שליש : ביד רמה · לא יבאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה : וירדפו · מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואים וירא העם וינועו והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים · והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד : ופרשיו · רכבי הסוסים : וחילו · רגליים : ופרעה הקריב · מחנהו כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא : ויאמרו · מנהגו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם מחברים והאחד יספיק והנה זאת המבלי אין קברי' כמו הרק אך במשה :

בעל הטורים

[illegible]

אשר

לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃ הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃ וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃ וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃ וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃ וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה אֶת־הַיָּם

לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם׃ הֲלָא דֵין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִינָּנָא וְנִפְלַח יַת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְּנִפְלַח יַת מִצְרָאֵי מִדִּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִּדְחֲלוּן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יַת פּוּרְקָנָא דַּיְיָ דְּיַעְבֵּד לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי כְּמָא דַּחֲזֵיתוֹן יַת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ יְיָ יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּילִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן׃ וְאַתְּ טוֹל יַת חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יַת יְדָךְ עַל יַמָּא וּבְזָעוֹהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ וַאֲנָא הָא אֲנָא מְתַקֵּף יַת לִבָּא דְּמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בָּתְרֵיהוֹן וְאִתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשְׁרִיתֵיהּ בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי׃ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי׃ וּנְטַל מַלְאֲכָא דַּיְיָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשְׁרִיתָא דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲתָא מִבָּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבָּתְרֵיהוֹן׃ וְעַל בֵּין מַשְׁרִיתָא דְּמִצְרַיִם וּבֵין מַשְׁרִיתָא דְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא וְלָא אִתְקְרִיבוּ דֵּין לְוָת דֵּין כָּל לֵילְיָא׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְדַבַּר יְיָ יַת יַמָּא

ל' חס' בליש' · ה' פתחין · ה' סבירין כאשר · ב' חס' וב' מל' · ל' חס' · ב' א' מל' וא' · חס' דין חס' · ל' · ו' חס' לאחר · ל' · ז' רפין · ח' בליש' · ל' · ב' מלעיל · אל יי' · ב' · ר' ג' חס' וא' מל' ·

ממתינו ו' חסרים בליש' וסי' ממתינו במדבר · ומת בחר · עד יום מתן אלמנו · ישב נא עבדך ואמת בעירי · ברך אלהים ומת · בוזה דרכיו יומת · כן כתיב : ישועת ה' פתחים וסי' התיצבו וראו · חשף יי' את זרוע · מי יתן מציון · קדמאה · זכר חסדו ואמונתו · לא לכם להלחם בזאת : תספו ב' חס' וב' מלאים וסי' לא תספו לראתם · לא תספו על הדבר · הלין חס' מלאים · לא תוסיפו הביא מנחת שוא · עוד תוסיפו סרה · ותרויהון בישעיה בחד ענינא : תחרשון ב' א' מל' וא' חס' וסי' יי' ילחם לכם · מי יתן החרש תחרישון · בתראה מלא : הרם ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' הרם את מטך · ויאמר הרם לך · כשופר הרם קולך · מציעת' מלעיל : ויבאו ז' רפין וסי' מצויין בישעיה סימן י"ג פסוק ב' : מלאך האלהי' ח' וסי' מצויין בשפטי' סימן י"ג גבי אשת מנוח : זה אל זה ב' דסמיכי וסי' ולא קרב זה אל זה · וקרא זה אל זה : ויולך ד' וסי' ויולך יי' את הים · ויולך אתם שמרונ' · ויולך אתם אל מלך בבל · דמלכים · וחברו דירמיה · ויולך אתם בחלח וחבור · וא' ויולך חשך ולא אור : ברוח קדים ב' דסמי' וסי' ברוח קדים עזה · תשבר אניות תרשיש :

רש"י

אשר דברנו אליך במצרים · והיכן דברו ירא' יי' עליכם וישפוט : ממותנו · מאשר נמות ואם היה נקוד מלא פום היה נבאר ממיתתנו עכשו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שנמות וכן מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו ליום קומי לעד עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב : כי אשר ראיתם את מצרים · מה שראיתם אותם אינו אלא היום היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד : ילחם לכם · בשבילכם וכן כי יי' נלחם להם וכן אם לו תריבון וכן אשר דבר לי וכן האתם תריבון לבעל : מה תצעק אלי · למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך שישראל נתונין בצרה · דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני : דבר אל בני ישראל ויסעו · אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו כדי לקרוע להם הים : וילך מאחריהם · להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים בכל מקום הוא אומר מלאך יי' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דיין מלמד שהיו ישר' נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים : ויבא בין מחנה מצרים · משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו בא לסטי' לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם כך אנכי תרגלתי לאפרי' קחם על זרועותיו : ויסע עמוד הענן · כשחשיכה והשלים ע' עמוד הענן את המחנ' לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים : ויהי הענן והחשך · למצרים ויאר עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים : ולא קרב זה אל זה · מחנה אל מחנה : ברוח

הרם ב' ג' מלרע וא' מלעיל

אבן עזרא

להוציאנו · בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו ואומר אין רואני : הלא זה הדבר · איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה ודבר הזה הוא בכלל ולא תשמעו אל משה : התיצבו וראו את ישועת יי' · כי אתם לא תצטרכו מלחמה רק תראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום · יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם התשובה כי המצרים היו אדוני' לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל רפי' ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילו' סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות : יי' ילחם לכם · בעבורכם וככה כל מלחמ' שאחריה למ"ד היא לעזר על כן פירש רבי' משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום בשבילי וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל היושבים : ואתם תחרישון · הפך ויצעקו בני ישראל : מה תצעק · יש אומ' כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל יי' : ויסעו · מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים : ואתה · אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במט' כדרך ויט משה את מטהו על השמים וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז יבקעו המים כי כן כתוב : ואני · ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל ואין צורך שיכנסו בים רק צוה יי' לעשות כך בעבור שיכנסו המצריים אחריהם ויטבעו וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש : וידעו מצרים · הנשארים : בהכבדי בפרעה · שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו : ויסע מלאך האלהים · זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו והנה פי' וכבר נסע וכבר הראיתיך רבים כזה ובעבור שאלה הג' פסוקים דבקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא על כן כתוב ככה ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב אותיות : מלאך האלהים · הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו ויי' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו והאות כי מלאך אלהי' הוא הענן ירא'ה לנו אזה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם ואם השיב לנו הטעם כפול אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול : ויבא · המלאך : ויהי הענן והחשך · בין מחנה למחנה : ויאר את הלילה · כמשפט כל הלילות לישראל לעבור הים כי בלילה עברו ואמר רבי מרינוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך וכמהו ולילה אור בעדני ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר והמפרש כזה ושם חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך נבות אלהים ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר ליסגא מעליא הוא והנה הוא כמו כה' ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל כבר עברו : ויט · כל הלילה · אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח :

ויבאו

בעל הטורים

תחרישון ב' הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון שאת להם ונסה מי יתן החרש תחרישון כי יי' נלחם לכם ואין לכם לבעו' אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה כי ית תבטחו ביי' · מה תצעק אלי רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי ארבעי' יום בהר להתפלל על ישראל · וה' תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה · כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת ל להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו · הרם ג' במס' הרם את מטך · כשופר הרם קולך · אלמ' שהמים וערבב אותם בקולו' ואידך ואתה הרם לך גבי יושע כספר הברזל · כמו הכא נעשה נס על ידי המים אף ה' התם נעשה נס על ידי המים · ובקעהו בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקע לגלגולת קרי ביה בקע וזהו שבזה ה' השם נבקע המים · ויאר ב' במסור' ויאר את הלילה · אל יי' ויאר לנו ותהי ויהי הענן והחשך למצרי' שלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילו' שלא היה הולך לאחוריה' כדי להחשיך למצרי' [illegible]

ברוח קדים עזה · ברוח קדים שהיא עזה שברוחו הוא הרוח שהקב״ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם יבא קדים רוח יי׳ רוח קדים שברך בלב ימים הגה ברוחו הקשה ביום קדים : ויבקעו המים · כל מי שבעולם : כל סוס פרעה וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד :

באשמורת הבקר · שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורה ואות׳ שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר ואומ׳ אני שהוא חלוק למשמרו׳ שיר מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמורה וזהו שתרג׳ אנקלו׳ מטרת : וישקף · ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה · כמו שדה צופי׳ חקל סכותא : בעמוד אש וענן · עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד האש מרתיחו וטלפי סוסיהם מ מתמוטטות : ויהם · לשון מהומה א אשדורדישון בלע״ז ערבבם נטל סגניות שלהם · ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתי׳ ויהומם : ויסר את אופן מרכבותיו · מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקים : וינהגהו בכבדות · בהנהג׳ שהיא כבדה וקשה להם · במדה שמדדו ויכבד לבו ה הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות : נלחם להם במצרים · במצריים · דבר אחר במצרים בארץ מצרי׳ · שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים א אות׳ שנשארו במצרי׳ : וישבו המי׳ · שזקופין ועומדין כחומ׳ ישובו למקומם ויכסו על מ מצרים : לפנו׳ בקר · לעת שהבקר פונה לבא : לאיתנו · לתקפו הראשו׳ : נסי׳ לקראתו · שהיו מהוממי׳ ומטורפי׳ ורצין לקראת המי׳ : וינער יי׳ · כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב״ה בהן חיות לקבל הייסורין ושניך הוא לשון טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה : ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה · כן דרך המקראות לכתוב למ״ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון : וירא ישראל את מצרים מת · שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולי׳ מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו : את היד הגדולה · את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב״ה והרבה לשונו׳ נופלין על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור : אז

ומשמאלם ג׳ וסי׳ מימינם ומשמאלם · וחברו · ויחזיקו ביד שמאלם · בתר׳ מל׳ : וישקף ד׳ נמסר פרשת חיי : ויהם ב׳ וסי׳ ויהם את מחנה מצרים · את סיסרא : ויאמר מצרים י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ מצויין בשפטי׳ סימן י״א גבי ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכי׳ : אנוסה חד מן א״ב מן חד חד לעיל וסים׳ מצויין במס׳ רבתא :

ברוח קדים עזה כל־הלילה וישם את־הים לחרבה ויבקעו המים : ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם : וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל־תוך הים : ויהי באשמרת הבקר וישקף יהוה אל־מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים : ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יהוה נלחם להם במצרים : פ

ויאמר יהוה אל־משה נטה את־ידך על־הים וישבו המים על־מצרים על־רכבו ועל־פרשיו : ויט משה את־ידו על־הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו וינער יהוה את־מצרים בתוך הים : וישבו המים ויכסו את־הרכב ואת־הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא־נשאר בהם עד־אחד : ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם : ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים : וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את־יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו : פ

ברוח קידומא תקיף כל־ליליא ושוי ית־ימא ליבשתא ואתבזעו מיא : ועלו בני־ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימיניהון ומסמליהון : ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא : והוה במטרת צפרא ואסתכי יי׳ למשריתא דמצראי בעמודא ד דאשתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי : ואעדי ית גלגלי רתיכהון ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי נערוק מן קדם ישראל ארי דא היא גבורתא דיי׳ דעבד להון קרבין במצרים :

ואמר יי׳ למשה ארים ית־ידך על־ימא ויתובון מיא על־מצראי על רתיכיהון ועל־פרשיהון : וארים משה ית ידיה על־ימא ותב ימא לעידן צפרא לתוקפיה ומצראי ערקין לקדמותיה ושניק יי׳ ית־מצראי בגו ימא : ותבו מיא וחפו ית־רתיכיא וית־פרשיא לכל משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא־אשתאר בהון עד חד : ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימינהון ומסמלהון : ופרק יי׳ ביומא ההוא ית־ישראל מידא דמצראי וחזא ישראל ית־מצראי מיתין על־כיף ימא : וחזא ישראל ית־גבורת ידא רבתא די עבד יי׳ במצרים ודחילו עמא מן־קדם יי׳ והימינו במימרא דיי׳ ובנביאות משה עבדיה : בכן

ל׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ל׳ · ד׳ · ב׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל״ב בקמ׳ כי לא כתנה בתסור׳ במספר ה״ב פתחו׳ · ת׳ רפין · ב׳ · ל׳ · ל׳ אורל בהם סוכטי׳ בם · ב׳ · כו׳ מ׳ל במ״ג חס׳ · ב׳ נתורה · ג׳ · ב׳ ויחנר העם

ויִשבו ה׳ רפין נמסר ביונה סימן ג׳ : לפנות בקר ב׳ וסי׳ וישב הים לפנות · יעזרה אלהים : לאיתנו ל׳ ומל׳ : חמה ג׳ חס וסי׳ בני שראל הלכו ביבשה · וקם הבית אשר בעיר · ובתי החצרים · וכל מלכים דכו׳ במ״ב מל׳ וסי׳ ותפל החומה על עשרי׳ · חומה ובריח נחשת : ויושע כולם מ״ל במ״ג וס׳ ויושע דוד את ישבי׳ · ויושע יי׳ את דוד בכל · קדמא׳ דשמוא׳ · ויושע מחרב מפיהם · וא׳ קוה יי׳ ויושע לך : ויאמינו ג׳ וסי׳ ביי׳ ובמשה עבדו · אנשי נגוה · ויאמינו כדבריו ישירו · אנך :

ויבאו בני ישראל בתוך הים · אל תחשוב בעבור שאמר הכתו׳ בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה : והמים להם חומה · שנקרשו המים וכתוב נצבו כמו נד נוזלים ואחר עבור רוב ישרא׳ המים שהיו להם חומה נמסו וזהו וישובו המים על מצרי׳ והם הבדילו בין המצרים ובין היבש׳ על כן כתוב ומצרים נסים ל לקראתו כי היו חושבים שיצאו אל היבשה וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים : ויהי באשמורת · האלף נוסף : וישקף · הטעם מלאך יי׳ הוא הנזכר וכמוהו בדבר גדעון כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עוש׳ : בעמוד אש וענן · בין שני העמודי׳ : ויהם · יתכן שבעבו׳ זה את׳ המשורר קול רעמך בגלגל וככה וברקים רב ויהם ובמקום אחר ויהמם : ויסר · מהבנין הכבד המוסף והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ״ך וכבר הזכרתי דקדוקו וי״א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ומהומת הגשם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו ל להנהג רק בכבדות ואחרים אמרו כי היא מגזרת סורר א סרבה ההולך לפניהם להפוך המרכבה : נלחם להם במצרים · בעבורם והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני יי׳ לפני מותם : וישובו המים · שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה : לפנות בקר · קרוב מבקר · לאיתנו · לתקפו והוא שם דבר כמו נ נהרות איתן : נסים לקראתו · פירשתיו שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו ישתחקו עצמות חוי הבלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים בירדתו ועת רבותם בעלותו בהמסכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרע׳ לא ידע מנהג הים על כן טבע ואלה דברי שגעון כי מנהג הים בירדתו לא ייבש מקום ו ויעמדו חומות מים מימינו ו ומשמאלו כי הכל ייבש ועוד כי לא יתברר סוף ירדת הים ותחלת עלותו רק אחר שעות ועוד לא השלימו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו : וינער יי׳ · מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם חצני נערתי כדרך רמה בים : וישובו המי׳ · שהיו חומות : ונלא עד אחד אפי׳ אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמשורר אמ׳ אחד מהם לא נותר : ובני ישרא׳ · טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרע׳ היה טובע׳ עוד נשארו אנשי׳ מישר׳ בים עוברים וזה היה פלא בתו׳ פלא כי במקו׳ שהיו ישר׳ עוברי׳ בים היה שם רוח קדי׳ מייבש ובמקו׳ פרע׳ וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המי׳ שנקרשו ונעשו חומו׳ והנה שתי רוחו׳ בים ושני המקומות קרובים והעד הנאמן על זה הפי׳ שכתוב בשירה וברוח אפך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישר׳ וכתו׳ נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבע׳ המצריי׳ על כן כתו׳ בסוף השיר׳ וישב יי׳ עליה׳ את מי הים ובני ישר׳ הלכו ביבש׳ בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שם מאו׳ אף רגלי לא היו רביעי׳ המחנ׳ אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי״ב קרעים כאשר אמ׳ חז״ל וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדב׳ שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש : ויושע · עתה היו ישר׳ נושעי׳ מיד מצרי׳ כי עד עתה היה עליה׳ פחד המלך וכתו׳ כי המצריי׳ טבעו בים והים לא השליכ׳ היבש׳ כי כן כתו׳ תבלעמו ארץ על כן פי׳ וירא ישר׳ את מצרי׳ מת על שפת הים שהיו ישר׳ על שפת הים וראו מצרי׳ מת כאשר טבע : וירא · כאשר ראו ישר׳ זו המכ׳ הגדול׳ יראו מהשם כמו ויירא דוד ביו׳ ההו׳ את יי׳ במו׳ עוזא אשר שלח ידו בארון : ויאמינו ביי׳ · שהו׳ אמת והאמינו במש׳ שהו׳ עבדו ולא יעש׳ רק מה שיצונו :

בעל הטורים

ברוח קדים עזה · ב׳ במס׳ הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש · מלמד שנשתברו כל אניות שבים כשנבקע · באשמורת הבקר · ב׳ הכא ואידך ויבא בתוך המחנה באשמורת הבקר גבי שאול ב בהלחמו עם אנשי יבש גלעד שהיא עת רצון שהקב״ה עושה בה נס לצדיקים · וישקף ב׳ הכא ואידך וישקף על פני סדום כמו שלשם בגפרית כך כאן וישקף אבימלך וישקף ארונה וירא את המלך כמו שהית׳ אבימלך מלך פלשתי׳ כך היה ארונה מלך כדכתיב את הכל נתן ארונה המלך למלך · ויהם ב׳ במסור ויהם את מחנה מצרים · ויהם יי׳ את סיסרא לומ׳ כמו שכאן היה עיזור הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועיזור האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן מ מתמוטטות כך היה בסיסרא וכמו שלשם נגרפם נחל קישון · כך בכאן פלטם הים ליבשה · וינהגהו בכבדות על שאמר תכבד העבודה · לפנות בקר · ב׳ הכא ואידך יעזרה אלהי׳ לפנות בקר · שעזרם אלהים לפנות בקר · לאיתנו אותו׳ לתנאו שהתנה הקב״ה על הים במעשה בראשי׳ שיבקע לפני ישראל · חמה מימינם ומשמאלם חמה כתיב חסר שהקב״ה נתמלא ע עליה׳ חימה על פסל מיכה שעבר בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה כת׳ רמ״ת שהוא׳ נגימטרי׳ פסל מיכה · אז

לחרבה ב׳ א׳ חרוין לחתה · כל סוס קרי׳ כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו · תמו׳ כל סוס פרע׳ רכבו ופרשיו · ויאמר י״ב סבירין ויאמרו · חמה ג׳ חס׳ וכל מלכי׳ דכו׳ במ״ג

השירה בראש השיטה׳ לאמר׳ ורכבו׳ לישועה׳ אבי׳ שמו׳ שלישיו׳ אבן׳ יי׳ תרעץ׳ קמיך׳ אפיך׳ נוזלים׳ אויב׳ נפשי׳ ברוחך׳ אדירים׳ כמכה תנייגא׳ פלא׳ בחסדך׳ קדשך׳ אחז׳ אדום׳ כל׳ ופחד׳ יעבר׳ קנית׳ לשבתך׳ ידיך: אז ישיר ב׳ וסי׳ משה׳ ישראל: ויאמרו לאמר

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל א
אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה
וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה
כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה
בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי
לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ
אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ:
יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה
שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ
יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו
טֻבְּעוּ בְיַם סוּף: תְּהֹמֹת ה
יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת
כְּמוֹ אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה

ב׳ ט״ו: בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵה קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא: תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי: יְיָ מָרֵי נִצְחַן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ: רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ שְׁדֵי בְיַמָּא וּמִבְחַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְּיַמָּא דְסוּף: תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא: יְמִינָךְ יְיָ

אדירא

ג׳ וסי׳ אז ישיר משה׳ ולו נוענו בגוע׳ הננו עצמך ובשרך: אשירה ג׳ וסי׳ אשירה ליי׳ כי גאה גאה׳ אשירה נא לידידי׳ אנכי ליי׳ אנכי אשירה אזמר׳ וכל כתובי׳ דכו׳: עזי וזמרת ג׳ וסי׳ לישועה׳ הנה אל ישועתי׳ עזי וזמרת יה׳ דתהלים: מרכבת ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ פרעה׳ מרכבות השמש׳ עמי נדיב׳ מרכבו׳ כבודך׳ קדמא חס׳: ומחבר ב׳ וסי׳ ומבחר שלישיו טובעו׳ שדד מואב ועריו: תהמת ג׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ קפאו תהמת בלב ים׳ תהמת יכסימו׳ עינות ותהמ׳ יצאי׳ בבקעה׳ וד׳ מלאי׳ דמלאי׳ וסי׳ כנס כנד מי הים׳ יעלו הרים׳ בדעתו תהומות׳ באין תהומות חוללתי׳ ובמסורת אחריתי׳ נמסר כל אוריתא תהמת חס׳ דחס׳ וב׳ מלאים יעלו הרים׳ בדעתו תהומות נבקעו׳ מל׳ דמלא ושאר׳ תהמות: במצולת ג׳ וסי׳ ירדו במצולת׳ ואת רדפיה׳ השלכת׳ במחשכי׳ במצול׳ כתיב׳ דעזרא במצול׳ כתיב׳ וסי׳ בלשון תרגו׳ נחתו רדופיא לחשוכא:

אז ישיר משה׳ משפטו לשון הקדש לומ׳ לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל׳ משה לבדו חבר השירה ולמדוה ישראל ושורר כל אחד ואמר השירה ליי׳ וכמוהו ויבו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר׳ כל אחד וא׳ ככה או בכל דור ודור:

כי גאה גאה׳ הראה גאותו כי המקום שיש לו גאוה וגבורה והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך חץ כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת: עזי׳ אמר רבינו שלמה ז״ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקיבוץ על כן אמר כי אור עזי וזמרת יה נוסף ולא ה הראה לנו אחר כמוהו ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו שתו׳ עז וזמרת יה היה לי לישוע׳ כי חשב כי כמוהו ויהי בין השלישי ויפא אברהם את עיניו ומי שיבין ב בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט ל לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר ה הטריפני לחם חקי נאמר ממנו כי חקך וחק בניך והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו יי׳ בעזך ישמח מלך והנ׳ היו״ד סימן המדבר אר״ משה הכהן בעבור ר״ים וזמרת קמוץ כי הוא וזמרתי יה ואם אתן שנת לעיני קמוץ כמו שנתי והנה כ נחלת שפרה עלי קמוץ כמו נחלתי יי׳ מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מכתי והנה מה יעש׳ במלת ומנת המלך שאיא קמוץ והוא סמוך וככה ים המלח ים כנרת ומי שהשיב לומר אלה זרות הן נאמר לו שיש עמהם עזי וזמרת יה ולפי דעתי שמלת עזי מוספת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה וזהו אחד משלשה שמו׳ העצם אשר פירשתי ושלשתם מגזרה אחת ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון הוצרך להחליף היו״ד בוי״ו בשם הנכבד ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו״ד והיו״ד הנעלם הכירוהו כי יש לו סוד: אחר מדרך המכפר ומצאנו השם מחובר עם השם הנכבד והו׳ כמו כי עזי וזמרת יה יי׳ וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם התאר: זה אלי׳ תקיפי: ואנוהו׳ אושיבהו בנוה׳ וזה ישרת בעבור אח׳ זה אהי אבי והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו שאספר גבורתו: יי׳ איש מלחמה׳ שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו והוא איש מלחמה לאויביהם ופי׳ איש כטעם הדבר והנה בכוכבי׳ איש לא נעדר ובחיות איש אל עבר פניו ילכו ובמלאכים והאיש גבריאל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה כמו איש אמונים איש שבו אמונים: יי׳ שמו׳ עתה יודע שמו כמו הקורא לבני הים יי׳ שמו לבדו העושה ככה: מרכבו׳ פרעה׳ שהיו כבדות ועמהם חילו כאילו ירה אות׳ כמו חץ שהוא קל׳ ובעבור שהזכי׳ חילו הזכי׳ שלישיו שהיו על כלו׳ ואמ׳ יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו ותפש בסוף כי ים סוף קנה וסוף סביביו ולא סביבת שאר הימי׳ ור׳ ישוע אמ׳ שם עיר כמו ים כנרת: תהומו׳ תהומו׳ הארץ כמו תבלעמו ארץ ושורק יכסימו תחת חולם כמו לא תעבורי מזה: במצולות׳ המים העמוקים וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים:

כאדרי

אז ישיר משה׳ אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן אז ידבר יהושע וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה: ויאמרו לאמ׳ אשירה ליי׳ וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמרו לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישרא׳ פירש אחריו עלי באר ענו לה אז יבנה שלמה במת פרשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו״ד על שם המחשב׳ נאמרה זהו ליישב פשוטו אבל מ מדרשו אמרו רז״ל מ מכאן רמז לתחיית ה המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו ב בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבי׳ בלשון עתיד והן מיד כגון ככה י יעשה איוב על פי יי׳ יחנו ויש אשר ישכון הענן לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה ש שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליישבו ב בלשון הזה׳ כי גאה גאה׳ כתרגומו׳ ד״א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש ש נוספו ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו׳ שניהם קשורי׳ זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה׳ השליך וכן ורמו לבו אתון נורא׳ ומדר׳ אגד׳ כתו׳ אחד אומר רמה וכתו׳ אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדי׳ לתהום כמו מי ירה אבן פנתה מלמעלה למט׳: עזי וזמרת יה׳ אנקלוס תרגם עזי כמו עזי וזמרתי כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק יי׳ עזי ומעזי עזי אליך אשמורה וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודים מלא פום כשהיא מארכת באות שלישית ואין השנית בשבא בחטף הראשונה נקודה בשורק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי על עלו יסור עלו כל כלו ושלישים על כלו ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תלים נקודים בחטף קמץ ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים שוכני בחגוי סלע שוכני סנה וזהו השבח עוז וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת יי׳ בעברת יי׳ על דברת בני האדם ולשון וזמרת לשון לא תזמר זמיר עריצים כיסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישוע׳ ׳ ול תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעו׳ סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם מבלתי יכולת יי׳ וישחטם היה לו לומר שחטם והאנשים אשר שלח משה וימותו מתו היה לו לומר ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב היה לו לומ׳ עזב: זה אלי׳ בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאי׳: ואנוהו׳ אנקלוס תרגם לשון נוה נוה שאנן לנוה צאן׳ דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אהי אבי׳ זה וארוממנהו׳ אהי אבי׳ לא אני תחלת הקדושה מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: יי׳ איש מלחמה׳ בעל מלחמות כמו איש נעמי וכל איש ואיסך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש לגבור: יי׳ שמו׳ מלחמותיו לא בכלי זין אלא בשמו הוא נלחם ואני בא אליך בשם יי׳ צבאו׳ ׳דבר אחר יי׳ שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על קרואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עסוק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: ירה בים׳ שדי בימא שדי לשון ירייה וכן הוא אומר או ירה יירה או אשתדאה אימרי והתי״ו משמשת באלו במקום יתפעל: ומבחר׳ שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו׳ אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: יכסיומו׳ כמו יכסום והיו״ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו ירביון ירוין מדשן ביתך והיו״ד ראשונה שמשמשה לשון עתיד כך פרשהו: טבעו בים סוף׳ כדי שיחזרו המים ויכסו אותן׳ יכסיומו אין דומה לו במקרא בנקודתו ור׳ כו להיות נקוד יכסימו מלא פום כמו אבן׳ ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקו׳ אחר יאכלמו כקש הרשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין בינונים והכשרים כעופרת שנחו מיד: ימינך ימינך׳ שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשת ימין: ימינך נאדרי בכח׳ להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב ולי נראה אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך האדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יעלזו נשאו נהרות יי׳ נשאו נהרות קולם לא לנו יי׳ לא לנו לעיבה כאם יי׳ אענה את השמים אנכי ליי׳ אנכי אשירה לולי יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם עוד עורי דבורה עורי עורי דברי שיר יתרשמה רגל תגלי עמי ופתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו:

כאדרי

בעל הטורים

אז ישיר ב׳ ואידך אז ישיר ישראל לומ׳ שעשי שלא הזכיר שם משה אבל מקום גם הוא את׳ שירה כמו בכאן אלא שלא ה הזכירו שלקה על ידי המים׳ אז ישיר את בלשו׳ שכרעיתי ומאז באתי אל פרע׳ באותו לשון אתחיל לשבח ולקלס׳ ושיר ור׳ שיר שיר שירות ישיר באר׳ האזינו׳ יהושע׳ דבורה׳ חנה׳ דוד׳ שלמה׳ חזקיה׳ ושירה לעתיד׳ אשירה ג׳ הכא ואיד׳ אנכי ליי׳ אנכי אשירה כתו בכא׳ טבעו בים סוף גם לחם נחל קישון גרפם ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו על שם גפן ממצרים תסיע׳ עזי ג׳ הכא ואידך בהלל׳ ואידך עזי ו וזמרת יה ויהי לי לישועה׳ ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה׳ זה שאמרו ז״ל שתים תינוקים היו נוחלים מקרקע הים ושאבו מים ב בששון׳ מרכבות ד׳ בחס׳ הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש גבי י׳ יאשיהו כשביע׳ עבוד זרה תאמר שפרעה ואילו היו מכירין עבודה זרה שלהם בנגדיהם׳ ואידך גבי שבנא מרכבות כבודך שהלך להשלי׳ עם סנחריב ולעבוד עבודה זרה׳ אבל אני לא ידעתי נכשו ב בטיב עבודה זרה אלא מרכבות עמי נדיב כדכתיב דוגג שמוס בעזרך׳ ומבחר ב׳ ומבחר שלישיו׳ ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח׳ שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח׳ אבריהם בסלעים שנים׳ במצולת ג׳ ירדו ב במצולות׳ ואת רודפיהם השלכת ב במצולות׳ במחשכים במצולות שהיו ב במחשכים במצולות כדכתיב ויהי הענן והחשך׳

בכח

טו

גאה ת׳ רגמו׳ כתו׳ יהוה גאה מגעל׳

וזמרת ג׳ ואחד מן ית׳ מאין דבותי׳ יתהן

במצולת ג׳ ותפשני כן ושי׳ נחת רדופיא לחשוכא׳

נאדרי / כמו רבתי עם שרתי במדינו' גנובתי יום: תרעץ / תמיד היא רועצ' ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים: תהרוס / תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו: וברוח אפיך / היוצא משני נחירים של אף דבר הכתו' כביכול בשכינ' דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אוזן ה הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כ כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה כ נשימתו ארוכה וכשהו' כועס נשימתו קצרה ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי א אשים חטם באפי ל לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו כאוכה בחטם ב במסכת שבת כך נר' בעיני וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ו ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממין וחרים בעת הקצף וחרון מגזר' חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימו' על כן הוא אומר בערה בו ובנוח החמה אומ' נתקררה דעתו: נערמו מים / אנקלוס תרגם לשון ערימות ולשון כאות המקרא כמו ערמת חטים ו ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו / מתוקד רוח שיצא מאפך יבשו המי' והם נעשו כמין גלי' וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד / כתרגומו כשור כחומה: נד / לשון צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתו' מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלא פום כמו שימה דמעתי בנאדך את נאד החלב: קפאו / כמו וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצרים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים / בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן עד לב השמים בלב האלה לשון עיקרו ותוקפו של דבר: אמר אויב / לעמו כשפיתן בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו / תמלא מהם: נפשי / רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים / תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה / כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי ולא יכלו דברו לשלו' כמו דבר עמו במו יכאו כמו יכאו ממנו מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי / אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הריקה כמו מריקים שקיהם וכליו יריקו וא תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולרחוק ולפר' אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן יורק לא הורק מכלי אל כלי לא הורק הכלי אין כתו' כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך דחירם: תורישמו / לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר: נשפת / לשון הפחה וכן וגם נשף בהם: צללו / שקעו עמקו לשון מצולה: כעופרת / אבר פלו"ס בלע"ז: באלים / בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלת: ירואי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו על כן לך דומיה תהלה: נטית ימינך / כשהקב"ה נוטה ידו הרשעי' כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר ויי' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ / מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו יי' הצדיק: נהלת / לשון מנהל ואנקלוס תרגם לשון נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: ירגזון / מתרגזין: יושבי פלשת / מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת: אלופי אדום אילי מואב / והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו / נמסו כמו ברביבים תמוגגנה אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצינו: תפול עליהם אימתה / על הרחוקים: ופחד

תשלח ה' וסי' בפרשת כי תצא: כקש ב' וסי' יאכלמו / תזרם ורוח תשאם: אפיך ב' מלאים נמסר בפרשת בראשית: בלב ים ד' וסי' קפאו תהמת / והיית כשכב בלב ים / ותכבד מאד בלב ים / דרך אניה בלב ים: ארדף ג' ב' חסרים וא' מל' וסי' אויב / אחרי הגדוד / ארדוף אויבי / בתר' מל': אריק ד' וסי' אמר אויב / וחרב

נְאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ
אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס
קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ
כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ
מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים
קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם:
אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק
שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק
חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ
בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ
כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־
כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי
כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא
תְהִלֹּת עֹשֵׂה־ פֶלֶא: נָטִיתָ
יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ
בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ
בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ
עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז
יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ
אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב
יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי
כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה

אַדִּירָא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה: וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ תְּבָרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל־עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצֵינוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא: וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימוּ מַיָּא קָמוּ כְּשׁוּר אֱזַלַיָּא קְפוֹ תְּהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא: דַּהֲוָה אֲמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַרְבֵּיק אֲפַלֵּיג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵינוּן יְדִי: אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקָעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִּין תַּקִּיפִין: לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית בַּר מִנָּךְ אֱלָהָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבִיד פְּרִישָׁן: אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלַעְתִּנּוּן אַרְעָא: דַּבַּרְתָּא בְטַבְוָתָךְ לְעַמָּא דְּנָן דִּי פְרַקְתָּא סוֹבַרְתָּא בְתוּקְפָךְ לְדֵירָא דְקוּדְשָׁךְ: שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דְחַלְתָּא אֲחַדְתִּנּוּן לְדַהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת: בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדְתִּנּוּן רְתִיתָא אִתְּבָרוּ כֹּל דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן: תִּפֵּיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא

נאדרי / היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי / ואמ' פעמי' ימינך יי' כטע' כי הנה אויביך יי' כנאו נהרות והטעם כי פעם אחרי פעם פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב והנה נאדרי בכח הוא השם הנכבד וי"א שהוא שב אל הימין: וברוב גאונך / שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש כי האחרון חוס דומה לאש: וברוח אפך / כמו מרוח אפו יכלו תגער במי' ויקרשו: נערמו מים / כמו ערמת חטי': כמו נד נוזלי' / והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים שבו כמו נד כמו קמו נד אחד כמו חומה: קפאו תהומות / נקרשו כמו וקפאון: בלב ים / באמצע הים כמו הלב שהוא באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף: אמר אויב / הוא פרעה / ומלת תמלאמו קשה / ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל מ ממונם כדרך בני יבאוני והטע' דבק עם אחלק שלל ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו בו ואח' כן אוריסם: תורישמו ידי / תשמידם וכן ואם לא תורישו: נשפת ברוחך / מגזרת נשף כי בנשף הבאת רוח שהטבי' אות': צללו / מגזרת מצולות כמו לקול צללו שפתי / ובמים אדירי' דבק עם צללו כאילו אמר צללו במים אדירי' כעופרת / ועופרת מגזרת עפר כי השטה מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות ולעולם העופרת תוסיף: באלים / הם מלאכי מעלה הקדושי' ובני אלים הם הכוכבים ועוד אפרש זה בפרש' כי תשא: נאדר בקד' / הוא כסא הכבוד / וטעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבי' להלל שמו כי הוא לבדו עוש' פלא: נטית ימינך / מהו הפלא כי שמך עליון בעליוני' ותשם נטית ימינך ובלע' הארץ שהיא למט' מכל השפלי' את האויב והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים / וטעם ימינך כחך: נחית בחסדך / אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות / וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת כמו אתנהלה לאטי: בעזך / ולא בעוזם: אל נוה קדשך / הוא הר סיני ששם שכן הכבוד וכן כתוב ואביא אתכם אלי: שמעו עמי' / שהם סביבותיהם גם יעברו עליה': חיל אחז יושבי ארץ פלשת / כי יושבי לאות על זה: אילי / ביו"ד כמו כבשי' כי השרי' כדמותם בצאן והנה פלשתי' ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען / בעבור השמועות כדרך ונשמע וימס לבבנו גם יושבי כנען ארץ כנען: תפול עליהם / שב אל אדום ואל מואב אע"פ שהזכיר למעלה כנען וכמוהו בעמוד ענן ידבר אליהם כאשר פרשתי ויתם דמי מלחמה בשלום שב אל אבנר לבדו את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו שב אל אשתו ואמהותיו וכל זה בעבור עד יעבור עמך יי' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען / ואמר עד יעבר פעמים כי סבבו את הר שעיר ימים רבים / וטעם

אריק אחריהם / שלישתך בדבר ימותו / וכל אשר סביבתיו אזרה וכל אגפיו / ותלתיהון ביחזקאל: צללו ג' וסי' כעפרת / לקול צללו שפתי / שערי ירושלם / וסי' בלשון תרגום אעיל תרעא באברא: עשה ח' קמצין וסי' מי כמכה / מלא אתם חכמת לב / והיו שתותיה מדכאי' / פגעת את שש / עשה ארץ בכחו' דריש ירמיה / וחברו דסוף ירמיה / תועבת יי' שפתי שקר / עשיר ורש נפגשו / וכל אמת ותקע פי אלה הדברים מלכים תרי עשר ד"ה תהלים קהלת עזרא דכו' קמצין בס"כב פתחין וסי' מצוין במלכי' ב' סי' ז' גבי וארבעה אנשים היו מצרעים: עם זו ג' וסי' עם זו גאלת / עם זו קנית / עם זו יצרת לי: בעזך ג' וחס' וסי' נהלת בעזך' אתה פוררת בעזך / יי' בעזך ישמח: שמעו ג' ר"פ וסי' שמעו עמים / שמעו גוים קלונך / שמעו כי נאנחה / אנ"ך: אחז ב' וסי' חיל אחז ישבי / והנה אחז בקרנות: נמגו ד' וחס' וסי' נמגו כל ישבי כנען / וכי נמגו כל ישבי הארץ / גם נמגו כל ישבי / נמגו בים דאגה / דירמיה:

צללו ג' וכו' אעיל תרעא כאבר'

כמכה [illegible]

בעל הטורים

בכח אדרעה במסור' נאדרי בכח· ואידך הרימו בכח ק' לך ד ראיתיהם גאוכה א אחרונה לראשונה - ואידך איש חיל בכח קול יי' בכח זה הוא שאמרו שמרמז' אותו לבריותיו· קמיך ב' תהרום קמיך· שאין קמיך עולה תמיד עכ תהרום קמיך - תשלח ה' תשלח ח חרונך· מכבריהם תשלח· אחד כמו שנקו הם על הים כך לקו במצרים והרם מכבריה' ואידך שלח תשלח את האם· תשלח רוחך יבראון· אבל ישראל עברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים· ומכל מקום לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך· שסלח האבות מעל פניו והאיתם במדב' ונקח הבנ' והכניסם לארץ· ומכל מקום יש להם חלק לעולם הבא כדכתיב תשלח רוחך יבראון וברוח ד' במס' וברוח אפך· וברוח שפתיו ימית רשע· וברוח בער שברוח ממו' הרשעים ואבערם· ואידך וברוח פיו כל צבאם· שאלו הוא מבער ב ברוח ואלו בורא ברומו· בלב ים ג' קפאו תהומות בלב ים· דרך אניה בלב ים· כי ישראל הלכו בים בדרך ישרה ו וסלולה כדרך האניה בלב ים· כדכתיב דרך לעבור גאולים אבל מצרים הלכו מטורפים כאנה דרך· והיו כשוכב בלב ים· צללו ב' הכא ואידך לקול צללו שפתי· ויהי כאשר צללו ש שערי ירושלם· לומר שהביא על מצרים קולות וחרב· קולות [illegible]

אבן עזרא

וטעם קנית׳ שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיותם לך לעבדי׳: תביאמו ותטעמו׳ תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישר׳ אשתלנו: בהר׳ כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת יי׳ ׳ וטעם פעלת יי׳ שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי המקו׳ הנזכר הוא כנגד המקו׳ הנכבד מהעליון כי מקומו הארץ משתמ׳ כנגד הכוכב ה העומד על ראשם וחכמי המזלו׳ יבינו זה ׳ ומלת מקדש כמו מקד׳ וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בטי״ת מסף כדגש קו״ף מקדש ובעבור שהיה בקו״ף שוא נע כ כרפה הד״לת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים וכבר הזכרתי דקדוקו: והנה כוננו ידיך׳ כמו פעלת כי הטעם כפול: יי׳ ימלוך׳ כאשר יבנה בית המקד׳ לשמו אז תראה מלכותו בארץ׳ וטעם לעולם ועד על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד קדוש שמו ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי״ו שפתחוהו כמו שור ושה וצ׳ ובעבור זה כפתח ועד והנה אמ׳ ואוכל מכל ובסוף הפסוק הנחם הפיאה: ואוכל על כן אמרו ל לעולם ועד: כי בא סוס פרעה׳ לפי דעתי כי גם זה הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי׳ ומלת עליהם שבה אל סוס פרעה ב ברכבו ובפרשיו גם פרע׳ עמהם כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב משרם ונער פרע׳ וחילו בים סוף: ויסע׳ לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניה׳ בצאתם ממצרים ועמוד האש ככה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך ס שבלילה נסעו והנ׳ הסיעם משה על פי השם ואינם רק ששת מסעו׳ עד הר סיני והם פחותים מארבעים יום והאויר טוב לא לח ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו ו ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עמי שטים ממצרי׳ כאשר אפרש ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות כי הכתוב אמר כי בסכו׳ הושבתי את בני ישר׳ ואיך ישבו בענני׳ כי הסכות אינם דומים לעננ׳ ועוד אפרש למה חג הסכו׳ בחדש השביעי׳ וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואם תהיה לילה בו ובנסע הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפים על המשכן ואם קבלה היא מז׳ ענני כבוד היו נניח סברתינו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור׳ הוא מדבר איתם בעצמו אולי שתי ערי׳ היו במדבר שנקראו כן או ים למדבר שתי שמות והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור על כן בהודעה כפתח בי״ת במדבר: ולא מצאו מים ויבאו מרתה וכתוב ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה: על כן קרא שמה׳ הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי: וילונו׳ משבין כפעל כמו ויכנו מן נכונו מהפעלי׳ השניים או מעלומי׳ הע״ן ואילו היה מבעלי הנ״ון היה על משקל ויגנו: ויצעק׳ זה העץ לא ידענו מה היה רק דבר פלא היה ואילו היו המים עומדי׳ היינו אומ׳ דרך רפואה היה וכזה הוא מה שאמ׳: שם שם לו׳ השם לישראל: חק ומשפט׳ ליסר אותם וללמדם׳ וטעם ושם נסהו על דרך כי מנסה יי׳ אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים ושכה ויענך וירעיבך למען נסותך להטיבך באחריתך להטיב המקבלים שלא הלינו על משה: ויאמר אם שמע תשמע׳ כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ״ד או בי״ת אין פי׳ לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הנושא הדבר והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשו׳: והישר בעיניו תעשה׳ אלו מצות עשה: והאזנת למצותיו׳ מצות לא תעשה להתבונן מה הם: ושמרת כל חקיו׳ שלא יעבור עליהם כמו ולא תלכו בחקות הגוי וחקות העמים שלא יעשו כמעשיהם: וטעם

מסורה

לשבתך ג׳ וסי׳ מכון לשבתך פעלת׳ בנה בניתי בית זבול׳ ואני בניתי בית זבול: ידיך חד מן י״א מלאי׳ וסי׳ באיוב סימן י״ד סוף מענה אמנם כי אתם עם: לעולם ועד ט׳ וסי׳ יי׳ ימלוך׳ כי כל העמי׳ ילכו׳ גערת גוים אבדת רשע׳ אזכירה שמך בכל דור׳ ואשמרה תורתך׳ תהלה לדוד ארוממך׳ בכל יום׳ תהלת יי׳ ידבר פי׳ והמשכילים יזהרו: לעלם י״ח חס׳ נמסר בתהלים סימן ע״ה׳ בתפים ובמחלת ב׳ וסי׳ ותקח מרים׳ ויבא יפתח: ויסע ג׳ וסי׳ ויסע משה את ישראל׳ ויסע בעץ תקותי׳ ויסע כצאן עמו׳ וחד יסע קדים בשמים: מרתה ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ויבאו מרתה׳ כי אתי מרתה נאם יי׳: לשתת ד׳ חס׳ נמסר פרשת חיי: מרים ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ כי מרים הם׳ די הוה צבי הוא מרים: חק ומשפט ג׳ וסי׳ משה׳ יהושע׳ עזרא׳ אנ״ך: מצותיו דקדים לחקיו ד׳ וסי׳ והאזנת למצותיו׳ ושמעת בקול יי׳ אלהיך׳ להטות לבבינו אליו׳ דמלכים׳ וחבירו דד״ה: ושמרת כל חקיו כל י״ו פסו׳ כל כל ומלה חדא ביניהון נמסר בשפטים סימן ב׳ פסו׳ ב׳:

מקרא

תרגום אונקלוס	מקרא
ודחלתא בסגי תוקפך ישתקון כאבנא עד דיעבר עמך יי׳ ית ארנונא עד דיעבר עמא דנן די פרקתא ית ירדנא:	תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ:
תעילינון ותשרינון בטורא דאחסנתך אתר מתקן לבית שכינתך אתקינתא יי׳ מקדשא יי׳ אתקנוהי ידך:	תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ:
יי׳ מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא:	יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
ארי עלו סוסות פרעה ברתיכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי׳ עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא:	כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: פ
ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידה ונפקא כל נשיא בתרהא בתפין ובחינגין:	וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת:
ומעניא להן מרים שבחו ואודו קדם יי׳ ארי איתגאי על גיותנא וגאותא דיליה היא סוסיא ורכביה שדי בימא:	וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: ס
ואטיל משה ית ישראל מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא:	וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא מָצְאוּ מָיִם:
ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירין אנון על כן קרא שמה מרה:	וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מָרָה:
ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי:	וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה נִּשְׁתֶּה:
וצלי קדם יי׳ ואלפיה יי׳ אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר ליה קים ודין ותמן נסיה:	וַיִּצְעַק אֶל יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ:
ואמר אם קבלא תקבל במימרא דיי׳ אלהך ודכשר בעינוהי תעביד ותצית לפקודוהי ותטר כל קימוהי	וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו

רשי

ופחד׳ על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו׳: עד יעבר עד יעבר׳ כתרגומו: קנית׳ חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: תביאמו׳ נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו: מכון לשבתך׳ מקדש שלמטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש׳ הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך יי׳ חביב בית המקדש שהעולם נ נברא ביד אחת שנאמ׳ אף ידי יסדה ארץ ו ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידי׳ בזמן שהשם ימלוך לעולם ועד לעתי׳ לבא שכל המלוכה שלו ולעולם ועד לשון עולמית הוא והוי״ו בו יסוד לפיכך היא פ פתוחה אבל אכוי היודע ועד שהוי״ו בו שמוש קמוצה היא: כי בא סוס פרעה׳ כאשר בא: ותקח מרים הנביאה׳ היכן נתנבאה כשהיא אחו׳ אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו׳ כדאית׳ בסוטה׳ דבר אחר אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כ כשנצטרע׳ נקראת על שמו: את התף׳ כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות׳ מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב״ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: ותען להם מרי׳׳ משה אמ׳ שירה לאנשים הוא אומ׳ והם עונין אחריו ומרים אמר׳ שירה לנשים: ויסע משה׳ הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיה׳ בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאים אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נ נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיעם בעל כרחם: ויבואו מרת׳׳ כמו למרה ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה והתי״ו היא במקום ה״א הנשרשת בתיבת מרה ו ובסמיכת כשהיא מדבקת להה״א שהוא מוסיף במקו׳ הלמ״ד תהפך לתי״ו בסמיכתה כמו חמה אין לי וחמתו בערה בו הרי ה״א של שרש נהפכה לתי״ו מפני שנסמכה על הוי״ו הנוספת וכן עבד ואמה הנה אמתי בלהה לנפש חיה וזהמתו חיתו לחם בין הרמה ותשובתו הרמת׳: וילנו׳ לשון נפעל הוא וכן התרגו׳ לשון נפעלו ואתרעמו וכן דרך לשון תלונ׳ להסב הדבור אל האד׳ מתלונן מתרועם ולא יאמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפל״ש״נט ש״י מסב הדבור אליו באמרו ש״י: שם שם לו׳ במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין: ושם נסהו׳ לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: אם שמוע תשמע׳ זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה׳ היא עשייה: והאזנת׳ תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו׳ דברי׳ שאינן אלא גזרת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם׳ לא

לא אשים עליך · ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני יי' רופאך · ולפי פשוטו כי אני יי' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומר רפאות תהי לשריך : שתים עשרה עינות מים · כנגד יב שבטים נזדמנו להם : ושבעים תמרים · כנגד ע' זקני' : בחמשה עשר יו' · נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרי' והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק ששים ואחת סעודות וירד להם מן בששה עשר באייר ויום אחד בשבת היה כדאיתא במסכת שבת : וילונו · לפי שכלה הלחם : מי יתן מותנו · שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו · לוי דמיתנא · לו מתנו הלואי והיינו מתים : דבר יום ביומו · צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר : למען אנסנו · אנסם הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט : והיה משנה · ליום ולמחרת : משנה · על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע · אומר אני אשר יביאו והיה משנ' לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה · לקיטתו היה כמו' לחם משנה וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה בבית למלאת העומר פעמים ללחם יומים : ערב · כמו לערב : וידעתם כי אני יי' המוציא אתכם ממצרים · לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא יי' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו : ובקר וראיתם · לא על הכבוד שנאמר והנה כבודו יי' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפני מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא : את תלונותיכם על יי' · כמו אשר על יי' : ונחנו מה · מה אנחנו חשובין : כי תלינו עלינו · שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה : בשר

על המי' ד' וסי' בפרש' וארא : לשבע ד' וחס' וסי' באכלנו לחם לשבע ואכלת' לשבע וישבתם · ואכלת' לחמיכ' לשבע · צדה שלח להם לשבע : אם לא ז' ס"פ וסי' נמסר פרש' חיי : יום יום ז' ופסק וסי' בפרשת וישב ביב שמעו

כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יהוה רפאך : ס ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים : ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים : וילינו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר : ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד יהוה בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב : ס ויאמר יהוה אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא : והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום : ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי יהוה הוציא אתכם מארץ מצרים : ובקר וראיתם את כבוד יהוה בשמעו את תלנתיכם על יהוה ונחנו מה כי תלונו עלינו : ויאמר משה בתת יהוה לכם בערב

כל מרעין דשויתי במצרים לא אשוי עלך ארי אנא יי אסך : ואתו לאילים ותמן תרתי עסרי מבועין דמין ושבעין דיקלין ושרו תמן על מיא : ונטלו מאילם ואתו כל כנשתא דבני ישראל למדברא דסין דבין אילם ובין סיני בחמשא עסרא יומא לירחא תנינא למפקהון מארעא דמצרים : ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל על משה ועל אהרן במדברא : ואמרו להון בני ישראל לוי דמיתנא קדם יי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודי ביסרא וכד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארי אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא : ואמר יי למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומיה בדיל דאנסינון היהכון באוריתי אם לא : ויהי ביומא שתיתאה ויתקנון ית דייתון ויהי על חד תרין על דילקטון יום יום : ואמר משה ואהרן לכל בני ישראל רמשא ותדעון ארי יי אפיק יתכון מארעא דמצרים : וצפרא ותחזון ית יקרא דיי בדשמיען ית תורעמתכון על יי ונחנא מה ארי מתרעמתון עלנא : ואמר משה בד יתן יי לכון ברמשא ביסרא

ג' וסי' ובקר וראית' את כבוד יי' · והיה בשמעו את דברי האלה והוירא בצר לחם בשמעו על יי' לא נטל בישעיה סימן נח גבי הפטר' ואמר סלו סלו : תלונו ג' וסי' ונחנו מה כי תלינו · ונחנו מה לא עלינו ונחנו עלין כאשר

וטעם כל המחלה יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרי' בעבור שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם ועוד כי אני יי' אהיה רופאך מכל מחלה בגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם · והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקים והנה השם עשה הדבר והפכו על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך : ויבאו · אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו ואחרי' הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמר לכל איש ואיש ואין צורך לדברים האלה כי העיינות שהיו יב ושבעי' תמרי' לא נבראו עתה בשביל ישרא' ואין זה זמן בשול תמרי' ולפי דעתי כי ישראל' לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באילים כמו כ' יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים על כן אמר בפסוק שבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאילים ואז"ל בטו' ימים חנו בד' מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידים כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני · והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מן מרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים : ויסעו · אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בטו' לחדש השני להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישרא' ממצרים והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי ואייר יום ששי ושבת והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם · ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן והנה ראוי להיותו יום ראשון בעבור שאמר והיה ביום הששי כי היה יום ששי והיה ששי לירידת המן · ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו נחל לספור כי כל האומות סומכים על ישראל במספר הזה והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים ויום שבת לא כן ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלגמעה על שם חבורם כי הוא להם היום הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו שבת כי השין והסמך מתחלפים בכתיבתם ואלה מישראל למדו כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם : וילונו · במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתוב וילונו העם · ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שסבר' אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היו להם מיום צאתם : הנני ממטיר · כדמות מטר היורד מהשמים · ומלת לחם מאכל תמצא על הלח' כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו · וטעם אנסנו שיצטרך אלי בכל יום · ופירוש משנה שני העומר לאחד כי כן כתוב : ויאמר · טעם כי יי' הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו · והנה שני אותות נעשה לכם כתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיא ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי' כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש : ובקר · פירשתיו : בשמעו את תלונותיכם · דבק עם וראיתם את כבוד יי' : ונחנו מה · מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו · ונחנו חסר אלף : ויאמר · עתה פירש להם שני האותות : קרבו

המולא לומר לך ש שמאותם ואורבע מרני חכמים תלויים בתורה ויתן בגולה ויקיתון של מים חבטלתן ולכך שוך לו עינות מים ·

בעל הטורים

רפאך רפואה · שרפואה שבידו שמ' באה בשוגג ושבקש' אדם באה בקושי · על כן ורפא רגם · סין בגי' הסנה ונקר' סיני על שם יוד דברות שנתנו בו · לשובע ד' במסורת באכלנו לחם לשובע · ואכלתם לחמכם לשובע · צדה שלח להם לשובע · אמר שנים במצרים שאין להם הקב"ה מפוקיה כמו שדרשו רז"ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם · וכי תעלה על דעתך שנתנו להם בחנם השתא אפילו תבן לא נתנו להם ומ"ל אלא שהקב"ה היה מזמין להם דגים בנהרות מה הוא נירה שלא להם לחם לשובע · אנסנו הולך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן · והיה משנה כל מעשה השבת כפול · שני כבשים שתי נסכים · שתי סדרי' יזכו ושמו' · בשמעו שלשה בתס' הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת · בשביל שכל להם שלא היה להם לחם לאכול · ונבראו התלונות שומע יי' תלונותם אבל מה שהוא בשלום · ובשמעו את דברי האלה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה כי לא יאבה יי' סלוח לו ·

ויהי

בשר לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע יהוה את תלנתיכם אשר אתם מלינם עליו ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כי על יהוה: ויאמר משה אל אהרן אמר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני יהוה כי שמע את תלנתיכם: ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל ויפנו אל המדבר והנה כבוד יהוה נראה בענן: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: שמעתי את תלונת בני ישראל דבר אלהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם וידעתם כי אני יהוה אלהיכם: ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ: ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן יהוה לכם לאכלה: זה הדבר אשר צוה יהוה לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט: וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו: ויאמר משה אלהם איש אל יותר ממנו עד בקר: ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עלהם משה: וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו

ביסר למיכל ולחם בצפר למסבע בדשמיען קדם יי ית תורעמתכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מה לא עלנא תורעמתכון אלהן על מימרא דיי: ואמר משה לאהרן אמר לכל כנשתא דבני ישראל קריבו קדם יי ארי שמיע קדם יי ית תורעמתכון: והוה כד מליל אהרן עם כל כנשתא דבני ישראל ואתפניאו למדברא והא יקרא דיי איתגלי בעננא: ומליל יי עם משה למימר: שמיע קדמי ית תורעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי אלהכון: והוה ברמשא וסליקת סלוי וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא: וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק כגלידא על ארעא: וחזו בני ישראל ואמרו גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעין מה הוא ואמר משה להון הוא לחמא דיהב יי לכון למיכל: דין פתגמא דפקיד יי לקוטו מניה גבר לפום מיכליה עומרא לגולגלתא מניין נפשתיכון גבר לדי במשכניה תסבון: ועברו כן בני ישראל ולקטו דאסגי ודאזער: וכלו בעומרא ולא אותר דאסגי ודאזער לא אחסר גבר לפום מיכליה לקטו: ואמר משה להון אנש לא ישאר מניה עד צפרא: ולא קבילו מן משה ואשארו גברין מניה עד צפרא ורחיש רחשא וסרי ורגיז עליהון משה: ולקטו יתיה בצפר בצפר גבר כפום מיכליה

אל כל עדת בני ישראל ג׳ וסי׳ קרבו לפני יי׳ כי שמע את תלנתיכם · ויהי כדבר אהרן · והארץ אשר עברנו: ובבקר ו׳ וסי׳ ובבקר תשבעו לחם · ובבקר היתה שכבת · ובבקר זרעך תפריחי · ובבקר תפלתי תקדמך · ובבקר אמר למלך · ובבקר היא שבה: ויאמר משה אלהם ג׳ וסי׳ הוא הלחם אשר · איש אל יותר · ואם יעברו בני גד: לגלגלת ג׳ חס׳ וסי׳ עמר לגלגלת · מחצית השקל לגלגלת · בקע לגלגלת · מחצית השקל דולקחת חמשת חמשת: יותר ג׳ בליש׳ וסי׳ איש אל יותר ממנו · ואת היותר החרמנו · ויותר ממנו מאה רכב · דשמואל · וחברו דד״ה · כי מה יותר לחכם · ויותר לראי השמש · לעשות יקר יותר ממני: ויותרו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויותרו אנשים ממנו · הנותרם לאמר · סוף פסו׳ והותרך יי׳ לטובה בפרי בטנך · את אשר הותרה משבעה · ויאכלו ויותרו כדבר יי׳ · בבקר בבקר י״ג וסי׳ בישעיה סימן ג׳ בהפטרת והיה עקב:

אבן עזרא

קרבו לפני יי׳ · אל המדבר: ויהי · התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: וידבר · וראו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי · אל תלונות זרה דגשות הנו״ן וזאת הנבואה שניה כי כבר הזכירה משה בתת יי׳ לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד · ואלת בין הערבי׳ כמו בערב כאשר פי׳ ומזה הפסוק התברר פי׳ ובקר וראיתם את כבוד יי׳ כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבק׳ תשבעו לחם: ויהי בערב׳ · בסוף היום בעצמו: ותעל השלו · אולי עלת׳ מפאת ים: שכב׳ הטל · כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקו׳ אחר כתוב וברדת הטל · ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון ערבי תר״נגבין ובלשו׳ ערבי מ״ן ובלשון לעז מנ״א כי קושיות רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלגביר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכ׳ שיעשה ממנו עוגו׳ ועוד כאשר יושם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפואו׳ ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשב׳ ועוד כי יורד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט: ותעל · הטעם שנפסקה כמו אז תחלת ימותי עלה כי הטע׳ מעת שחללת ימותי נסתלק מעלי ונפש׳ וכמוהו אומ׳ אלי אל תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ ובהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחוספ׳ · כמו עגול ואין לו חבר והאומ׳ שהוא כמו מחשוף שהוא בשי״ן איננו נכון כי משפט הלשו׳ שיכפלו הפ״א והעי״ן כמו יפיפית או העי״ן והלמ״ד כמו ירקרק או הלמ״ד לבד׳ כמו סגריר רק העי״ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה״א כמו הגיגי כי אחר שחסר הה״א נראה הנו״מל כלמ״ד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו העי״ן כפול: ויראו · אמר רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו ככה לא דבר נכון כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוי רק מן הוא תרגומו מי הוא כי איננו נופל מן בלשונ׳ כי אם על אדם כי פי׳ מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקד׳ ומאוחר בתורה כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם וכמוהו רבים ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש וכבר באש וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואיחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צרי׳ להאריך לומ׳ זה הדבר אשר צוה יי׳ זה בדרך הסבר׳ כי עומר לגולגולת לאיש שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: ויעשו · על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: וימדו בעומר · מצא כל אחד לפי מה ששער: ויאמר · הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו: ולא · מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי אנשים מעטים היו · אמר רבי מרינוס כי וירם מגזרת רמה ·

רשי

בשר לאכל · ולא לשובע למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שאי אפשר לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו · את האחרים השומעי׳ אתכ׳ מתלוננים: קרבו · למקום שהענן יורד · השלו · מין עוף ושמן מאד: היתה שכבת הטל · הטל שוכב על המן ובמקו׳ אחר הוא אומר וברדת הטל וגו׳ הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: ותעל שכבת הטל · כשהחמ׳ זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמ׳ כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באוי׳ ורבותינו דרשו שהטל עולה מן הארץ באויר כשעלו׳ שכב׳ הטל נתגל׳ המן וראו והנה על פני המדבר דק מחוספס מגולה ואין דומה לו במקרא וי״ל מחוספס לשון חפיס׳ ודלוסקמא שבלשו׳ משנ׳ כשנתגל׳ משכב׳ הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס ת׳ תוכו בין שתי שכבות הטל ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף ה׳ הלבן: ככפור · כפור גלי״דה בלעז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמ׳ גבי ככוי הדם הגיר והזרניך דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מ׳ מוגלד כקרח על האר׳ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד · דק טי״בנם בלע׳ שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר ם שתרג׳ אונק׳ תוספ׳ הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: מן הוא · הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא · שיקראוהו בשמו: עומר · שם מדה: מספר נפשותיכם כפי מנין נפשו׳ שיש לאיש באהלו תקחו עמר ל׳ לכל גולגולת: המרבה והממעיט · יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגלגלת וזהו נס גדול שנעשה בו: ויותירו אנשים · דתן ואבירם: וירם תולעי׳ לשון רמה: ויבאש · הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנ׳ ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: וחם

בעל הטורים

ויהי כדבר אהרן ולא משה כי בזכות אהרן היו הענגים · לכך מיד והנה כבוד יי׳ נראה בענן · השליו שנים במסורת הכא ותעל השליו · ויאספו את השליו · לומר שנים בכאן אספו ממנו הרבה אלא שפשטו ולכך חזרו והתאוו עליו · זה הדבר אשר צוה יי׳ בזה הפסוק יש לפא ביתא · לומר לך כל המקיים את התורה הקב״ה מזמין לו פ׳ פרנסתו בלא טורח כאוכלי המן · מחספס בגימ׳ עולה רמ״ח שהיה המן · נ׳ נבלע ברמ״ח אברים · ויותירו שנים במסו׳ הכא ואידך ויותירו כדבר יי׳ · ויותירו אנשים ממנו · אתם שהותירו כדבר יי׳ נשתלחה בו ברכה · והכא שעברו על דבר ה׳ והותירו משלח בו קללה · וירם תולעים וירם שמו כמן ואד וירם כבוד יי׳ אלהי ישראל שנעו · וירם לבם · וירם תולעים ויבאש · וירם לבם · זה גסות הרוח ובכך נסתלקה השכינה ש שנאמר וירם כבוד אלהי ישראל ואמרי׳ בפרק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו דוחק רגלי השכינה ואד וירם תולעים שאם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירום תולעים · וזהו שסמכו אחר הוי׳ שכל רוח שתקית אנוש רמה ·

ונחם

וילקטו

וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס: וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר: וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה: שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ: וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ: ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי וְתוֹרֹתָי: רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי: וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן

וּמָה דְּמִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַל־אַפֵּי חַקְלָא כַּד חֲם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר: וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין עוּמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל־רַבְרְבֵי כְנִישְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה: וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלִּיל יְיָ שְׁבָא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֵפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל־מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד־צַפְרָא: וְאַצְנַעוּ יָתֵיהּ עַד־צַפְרָא כְּמָא דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵּיהּ: וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא: שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא־בֵיהּ: וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן־עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכַּחוּ: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד־אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתִי: חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל־כֵּן הוּא יְהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ גְּבַר תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה: וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה: וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת־שְׁמֵיהּ מַנָּא

וחם ג' פתחין וסי' וחם השמש ונמס · וחם לאדני המלך · אם ישכבו שנים · וא' חם לבי בקרבי וסי' בלשון תרגום מלכא דדמוך בשמשא: תמצאהו ז' חס' בליש' וסי' היום לא תמצאהו · וימצאהו המורים · ומצאהו רעות · וימצאהו בחלקת נבות · ויבקשו שלשה ימים · כחלום יעוף ולא ימצאהו: על כן ב' בטעם תלישא גדולה וסי' על כן הוא נתן לכם ביום הששי · קרא שם המקום ההוא עמק עכור: יומים ה' בליש' ג' מלאים וב' חס' וסי' לחם יומים · אך אם יום או יומי' · לא יום אחד תאכלון · או ימים או חדש ימים · יחיינו מימי' · ב' בת' חס': שבו ה' בתו' נמס פרש' וירא: אל יצא ג' וסי' אל יצא איש ממקומו · אל יצא פליט מן העיר · באו הכום איש אל יצא: השבעי חד מן ח' חסרי' נמסר פרש' בא: וישבתו ב' וסי' ביום השבעי · וישבתו שלשת רעי איוב:

וחם השמש ונמס · המותר בשדה נעשה נחלי' ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמי' בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל · פשר לשון פושרין על ידי השמש מתחמם ומפשיר: ונמס · דישטנפריר ודוגמתו בסנהדרין בסוף ארבע מיתות: לקטו לחם משנה · כשמדדו את לקיטתן באהלים מצאו כפלים שני העומר לאחד ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו: ויגידו למשה · שאלוהו מה היום מימי' ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת · ש שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר יי' שנצטויתי לומ' לכם ולכך ענשו הכתו' שאמר לו עד אנה מ מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: את אשר תאפו אפו · מה שאתם רוצי' לאפות בתנור אפו ה היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במי' בשלו היו' לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול ב בתבשיל: למשמרת · לגניזה: ויאמר משה אכלוהו היום · שחרית שהיו רגילים לצאת ו וללקוט באו לשאו' אם נצא אם לאו אמ' להם את שבידכם אכלו ל לערב חזרו לפניו מהו לצאת אמר להם שבת היו' ראה אותם דואגי' שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היו' לא תמצאוהו מה תלמוד לומ' היום היום לא תמצאוהו אבל מ מחר תמצאוהו: וביום השביעי שבת · שבת הוא המן לא יהיה בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכיפורים וימים טובי': עד אנה מאנתם · משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקיא כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרים: ראו · בעיניכם כי יי' בכבודו מזהיר אתכ' על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו · מכאן סמכו חכמים ארבע אמות ליוצא חוץ לתחום: אל יצא איש ממקומו · אלו אלפים אמה ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר · והוא

וילקטו · טעם וחם השמש כאו היום כי השמש לא יחם: ונמס · שבנין נפעל מפעלי הכפל: ויהי · ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה יעשו כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו: ויאמר · כבר אמ' לי השם כי אתם חייבי' לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת ליי' כי זה היום שמך לשם בעבור ששבת מכל מ מלאכתו ביום השביעי וככה בשנת השמטה שבתה הארץ שבת ליי' · ומלת שבת בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה והעד שבת היא ליי' ומלת שבת שם דבר כמו שביתה וככה דקדוק המלה היתה ראויה ל להיות שבתת על משקל דלקת ובאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה וככה מלת אחת כאשר אפרש · ומלת אפו זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו והנה אמר משה לנשיאי' מה יעשו: את אשר תאפו · כמנהגכם אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והנה מהעומ' האחת יעשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף · הניחוהו עד הבקר שאומ' לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום ה השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד: ויאמר · רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה ה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמ' כי שבת היום ליי' ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופרשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישר' רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך כי מנהג ארצות ערלי' אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובניכם וענינ כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחרף ולא לעשות מלאכה רק ביום על כן אמר מחר ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשי' ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקר' מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום ושימו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלש' לילות כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראייה גמורה מחכמת הדבר שאם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום אל ארץ אחרת ביום הזה והיה ביום ההוא ורבים ככה והנה נמצא כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות שבתם ועוד שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב עד יום האחד ועשרים לחדש בערב וכתוב מערב עד ערב תשבתו בבקר כי הם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בלילה או ביום כי כן כתו' מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד בקר יום שני היה ראוי שירחץ דברי התולים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: ויאמר · עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כו לא ימצאוהו היום כי לא ירד: ששת · כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי לא יהיה · מן יורד והוסיף בן תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: ויהי ביום השביעי · לרדת המן: יצאו ללקוט · לראות היעמדו דברי משה: ויאמר יי' · משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה · וטעם מצותי על האנשים שהותירו ממנו עד בקר · וטעם ותורותי שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה וטעם לשון רבים מצותי ותורותי כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם ויש להם סודות בדברי הנשמה ולא יבינום רק המשכילים ועל כן כל מצותו היא שתים: ראו · הטעם ראו · זה המופת שיתן לכם השם שיתברר לכם כי הוא צוה לשבות שבת במעשה בראשי' על כן הוא נתן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו · באהלו ופי' אל יצא איש ממקומו ללקוט המן כאשר עשו האנשים שיצאו ללקוט: וישבתו ספר הכתו' כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: ויקראו · הנה הזכיר למעלה הנס' שטעמו כמן ושב עתה לספר שבח:

בעל הטורים
[illegible]

אבן עזרא

יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסברתא ונקרא בלשון ערבי כזבור ויש אומרים חרדל ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השני מטעמים הראנו הכתוב: ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן רק נכתבה במקום הזה לספר זה הנס שעמד המן לדורות והנה משה אמר כן לישראל על כן אמר אשר האכלתי אתכם: צנצנת. כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני יי׳ בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: כאשר. הנה פי׳ לפני יי׳ לפני העדות שהוא הארון ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית שהיו שם: ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסי׳ רבים היו במן ועמדו ארבעים שנה ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלים ה התבואה שמצאו על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן: והעומר. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לשובע: ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים. וטעם על פי יי׳ ביד משה כאשר הזכרתי: וירב. הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי שתים כתות היו האחד אין לה מים לשתות והיא העושה מריבה עם משה והשנית יש לה מים שהביאה מאלום והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים כאשר יפרש: תנו לנו מים. למשה ולאהרן מדברי׳ ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע״י אהרן והנה השיב למריבים עמו מה תריבו׳ עמדי ובעבור כלכם על השם ואמר למנסי׳ מה תנסון את יי׳. ויצמא. כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: ויצעק. דבר הכתוב דרך משל כי רבו מריבות עמו עמי ומתרעמים עלי ואלו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי: ויאמר. יש אומרי׳ בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל. ומטך אשר הכית בו. בגלוי: הנני. הטעם כי תתפלל והטעם כחי וגבורתי בחורב: והכית

אחת ו׳ פתחין בזקפא וסי׳ קח צנצנת אחת. ויסבו את העיר ביום. ויאמר אבישי אל דוד. ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. ותנו את החצי לאחת. והנה ככר עפרת. זכריה. וסי׳ בז ־ יז תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי. וכל חקה מדה שנה תור חמשת סימן דכו׳ אחת במ״א נקי יהי׳. לביתו שנה אחת:

וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם: כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן: וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא:

פ

וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה: וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא: וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ: הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב

וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּידָא חִוָּר וְטַעְמֵיהּ כְּאִיסְקְרִיטָוָן בִּדְבַשׁ: וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקִּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא מִנֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוּן יָת לַחְמָא דִּי אוֹכֵלִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן: כְּמָא דְּפַקִּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּעַלוּ לְאַרְעָא יָתֵיבְתָּא יָת מַנָּא אֲכַלוּ עַד דְּאָתוֹ לִסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן: וְעוּמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין הוּא:

וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא: וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ: וּצְחִא תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנָן אַסֵּיקְתַּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיָת בְּנַי וְיָת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא: וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעֲבֵיד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְירִגְמֻנַנִי: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבַר קֳדָם עַמָּא וְסַב עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ דִּי מְחֵיתָא בֵיהּ יָת נַהֲרָא סַב בִּידָךְ וְתֵיזִיל: הָא אֲנָא קָאֵים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טִנָּרָא בְּחוֹרֵב

רש"י

והוא כזרע גד עשב ששמו קוליאנדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחית. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגו׳ של אונקלוס: למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקין בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתור׳ מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר יי׳ שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני יי׳. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: ארבעים שנה. והלא חסר שלשים יום שהרי בחמשה עשר באייר ירד להם המן תחלה ובחמשה עשר בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת לאחר שעברו את הירדן: אל קצה ארץ כנען בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבו׳ מואב מצאו מכחיש׳ זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בשבעה באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ששת קבין והקב ארבעה לוגים והלוג ששה ביצי׳ נמצא עשירי׳ האיפה ארבעי׳ ושלש ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלוני: עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעיינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור והם אומרים עליו שהוא לפורענות יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: והכית

בעל הטורים

כמכסדים. סעיפים. לכבש. כן תעשו. עשרון אחד יתר להבלה. ללקוט. ויבאו מן העם ללקט. ויקחו ללקט. מהתיך ולפניך. כו׳ ללקט. ג׳ אמנו לקט. אף הכל סנים לקטו בהם ה הספרי. ומהאותיות הסכתי. ובאו ללקוט החליפים ולא תמצאו. יתרותי. סנים בתמורה בפרשת ויהי תולדות. למתן יראו את הלחם. הלחם תיבות אליה. לומר פירה מזו עד שיבא אליה. והנח

בעל הטורים

והנח שנים בתמורה הכא ואידך והנחתו הסלע דגדעון. מה התם נתעבל אליו גם המן נבלע בה. ב באחרים ובתעבל אליו. והעומר עשירי׳ האיפה. בתוך והעומר לפרשת המן רמז שיאכלו המן עד שהקריבו העומר. תריבון ג׳ מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. את לאל תריבון. ובאלו תריב בלשון עבודה זרה והוא את תריבון לבעל. למים ה׳ ויצמא שם העם למים. רפיתי למים הוי כל צמא לכו למים. לארצם שלחו צעיריהם למים. לא צמאו למים. פירוש אם יגיעו לא שתו מדידיא. שלחו צעיריהם ולא מצאו מים. לכו למים דהוינו תורה. וויתרעמו למים לא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים. העליתנו ב׳ במס׳ לחה העליתנו ממצרים. האמת כי העליתנו במתקותינו של קרח לומר שאותם עמהם הם מדברים כאן. ומטך שנים במסורת בפרשת ובסב. את

אחת ו׳ כתיבה ב׳ וחסר יוד כלוחות. ונקוד אתו חסירין צלוחית עגילי. וכל חקות דגי׳ בגלל.

צפיחית ל׳ וחסר יוד חגייגל

יז

העדות כלם חס כב״ה וסי׳ מצוין בפרשת אחרי מות: אל קצה ו׳ וסי׳ ובני ישראל אכלו את המן. וירד הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית חגלה. וירד הוא ופורח נערו. צא נא לקראת אחז. הנה יי׳ השמיע: והעמר עשירית האיפה ל׳ כתיב כן כן בתו׳. ועשירית האיפה סולת ל׳ מלא דמלא בתורה ושאר אוריתא עשירית כתיב וכל נביאים וכתו׳ עשרית כתיב במ״א ועשירית חמר האיפה. יחזקאל: ברפידים ב׳ מלאים בליש׳ וסי׳ ויחנו ברפידים ואין מים. ויסעו מרפידים ויבאו: תריבון ג׳ ומל׳ וסי׳ מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. המפניו תשאון אם לאל תריבון. אב״ד: מה תריבון עמדי מה ה׳ פסו׳ מה מה נמסר פרשת שמות: למים ה׳ דגשים וסי׳ ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. לא רעב ללחם ולא צמא למים. וחד בין מים למים: קח ו״ג וסימן מצוין במשלי סימן ל׳:

רשי

והכית בצור ׳ על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: ויבא עמלק ׳ סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש יי׳ בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו ובא הכלב ונשכו: בחר לנו ׳ לי ולך השווה לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך מניין ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו מורא רבך כמורא שמים שנאמר אדוני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כליה המורדים בך כאילו מרדו בהקב״ה: וצא הלחם ׳ צא מן הענן והלחם בו: מחר ׳ בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן ׳ דבר אחר בחר לנו אנשים ׳ שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: ומשה ואהרן וחור ׳ מכאן לתענית שצריכים ג׳ לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: כאשר ירים משה ידו ׳ וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה כו׳ כדאי׳ בראש השנ׳: וידי משה כבדים ׳ בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו ׳ ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו ׳ ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה ׳ ויהי משה ידיו באמונה פורשות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש ׳ שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא באי זו שעה הם נוצחי׳ והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: ויחלוש יהושע ׳ חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכינה: כתוב זאת זכרון ׳ שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות: ושים באזני יהושע ׳ המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה ׳ לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: ויקרא שמו של מזבח יי׳ נסי ׳ הקב״ה עשה לנו כאן נס לא שהמזבח קרוי יי׳ אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום יי׳ הוא נס שלנו ׳ ויאמר

מסורה

בצור ג׳ דגשים וסי׳ והכית בצור ויצאו ׳ בא בצור והטמן ׳ לעד בצור יחצבון: ויצאו ז׳ רפין וסי׳ הנני עומד לפניך שם על הצור ׳ כי ינצו אנשים יחדו ׳ ויצאו זקניך ושפטיך ׳ ויצאו אחרינו עד ׳ ויצאו וראו בפגרי ׳ ויאמר אליהם טמאו ׳ ויצאו ישבי עירי: נסתם ד׳ חס בליש וסי׳ ועל נסתם ׳ למען ענתך לנסתך ׳ למען נסתך

תורה

ו והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל: ז ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את יהוה לאמר היש יהוה בקרבנו אם אין: פ

ח ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים: ט ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי: י ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה: יא והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק: יב וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש: יג ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב: פ

יד ויאמר יהוה אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים: טו ויבן משה מזבח ויקרא שמו יהוה נסי:

(בגליון: ג׳ דגש ב׳ רפין · ל׳ · ל׳ ומ׳ · ד׳ · ל׳ · ב׳ הסרה · ל׳ · ל׳ בטע׳ מנח׳ · ב׳ · ג׳ בטע׳ רביע׳ בספ׳ · ל׳ · ב׳ בנקודין · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ בתור׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ בטעם בספר · ל׳ · ל׳ · ב׳ בתרי ליש׳)

(בגליון הימני: מסה ב׳ שום קרת׳ ומשתנין חד כתיב ס׳ וחד כתי׳ ש׳)

תרגום אונקלוס

ותמחי בטינרא ויפקון מיניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי ישראל: וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי׳ למימר האית שכינתא דיי׳ בינגא אם לא: ואתא עמלק ואגיח קרבא עם ישראל ברפידים: ואמר משה ליהושע בחר לנא גברין ופוק אגח קרבא בעמלק מחר אנא קאים על ריש רמתא וחוטרא דאתעבידו ביה ניסין מן קדם יי׳ בידי: ועבד יהושע כמא דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק ומשה אהרן וחור סליקו לריש רמתא: והוה כד מרים משה ידוהי ומתגברין דבית ישראל וכד מנח ידוהי ומתגברין דבית עמלק: וידי משה יקרא ונסיבו אבנא ושויאו תחותוהי ויתיב עלה ואהרן וחור סעידין בידוהי מכא חד ומכא חד והואה ידוהי פרישן בצלו עד דעל שמשא: ותבר יהושע ית עמלק וית עמיה לפתגם דחרב: ואמר יי׳ למשה כתב דא דוכרנא בספרא ושוי קדם יהושע ארי ממחא אמחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא: ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי׳ דעבד ליה ניסין: ואמר

מסורה

להטיבך ׳ ותבא לנסתו בחידו׳: מסה ב׳ שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס׳ וחד כתי׳ ש׳ וסי׳ ויקרא שם המקום מסה ומריבה ׳ ובתבערה ובמשא: אם אין ד׳ וסי׳ היש יי׳ בקרבנו ׳ היש בה עץ ׳ אם אין אתה דבר ׳ אם אין שמע לי: וילחם עם ישראל ב׳ וסי׳ ברפידים ׳ ולא האמין סיחון ׳ ושארא וילחם בישראל: וידי ד׳ וסי׳ וידי משה כבדי׳ ׳ וידי אדם מתחת כנפיהם ׳ וידי עם הארץ תבהלנה ׳ מעשה חרש וידי צורף: ואת עמו ז׳ נמס׳ לעיל בריש סידרא: ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות: ושים ט׳ בקריי׳ וסי׳ ושים כסף איש בפי: באזני יהושע ׳ קטרת ׳ בסלע קנך ׳ עשה לך שרף ׳ ושים עליה כרים ׳ דיחזקאל ׳ ראה בעיניך ובאזניך שמע ׳ קח נא מפיו תורה ׳ ושים פחות תחתיהם ׳ דמלכי׳: אמחה ב׳ וסי׳ את האדם ׳ את זכר עמלק: ויקרא שמו ו׳ חס׳ את נמסר פרש׳ וישלח: נסי ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ יי׳ נסי ׳ מרים נסי:

אבן עזרא

והכית בצור ׳ שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ואספת העדה ובעירם: ויקרא ׳ משה או הקורא: מסה ומריבה ׳ בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי׳ מסה על נסותם את יי׳ והנה פי׳ המסה היש יי׳ בקרבנו שיעשה כל צרכינו וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את יי׳ אלהיכם כאשר נסיתם במסה: ויבא ׳ גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב: ויאמר משה אל יהושע ׳ הוא כן כהשיא אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע כשם שקראו משה בדבר המרגלים: בחר לנו ׳ דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לנו בזה: אנשים ׳ ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים: וצא הלחם ׳ צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב על ראש ה הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני: ומטה האלהים בידי ׳ שארים בו ידי להתפלל: ויעש ׳ הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: והיה ׳ יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס ושו היה כן היה מרי׳ אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום ג גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמ׳ קדמונינו: וידי משה ׳ ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי׳ שעו׳ מועטות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדי׳ יות׳ מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד: וטעם וישימו ׳ שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו: ואהרן וחור ׳ עמדו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: ויהי ידיו אמונה ׳ כל אחד מידיו כמו בנות צעדה כמו וצדיקים ככפיר יבטח ׳ ואמונ׳ דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרי׳ מגזרת ויהי אומן את הדסה כאילו אומנים הם שנשאו ידיו: ויחלש אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח רק זאת הגזרה כמלת שב פעם יוצאת ופעם עומדת או יהיה וגבר ימות ויחלש וכבר חלש כדרך וירם תולעים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה: כתב זאת זכרון בספר ׳ זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בספר בפתחות הב״ית המודע והוא ספר התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי׳ ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה ׳ וטעם באזני יהושע כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען ׳ וטעם כי מחה אמחה בעבור שהכניע את השם כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהי׳ ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או עם אחר נתחבר עמו: ויבן מזבח ׳ בחורב ומלת מזבח מוסף עצמה ואחר עמו וכן הוא מזבח יי׳ נסי: כי

בעל הטורים

אם אין ד׳ במס׳ היש יי׳ בקרבנו אם אין ׳ אם אין אתה דבר גבי אבשלום כשיעץ לו לבאת למלחמה עם דוד ׳ אם אין אתה שמע לי ׳ היש בה עץ אם אין ׳ פירו׳ ה״ב׳ אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה ׳ אם אין את שמע לי וכל את מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין חיך שאתה צריך לי לם כההיא אם אין דאבשלום דאיירי במלחמה כמו שאמרו רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זין וכן בא בשביל שאמרו היש יי׳ בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק ׳ ברפידים ׳ ברף ידי׳ שרפו ידיהם מן המצות ׳ עם ישראל ברפידים בגימ׳ רפו ידיהם מן המצות ׳ וגא ב׳ הכא ואידך וגא הסרה ׳ שאמר לו לבאת חוץ לעננים ׳ אמונה עד בא השמש שהזכיר זכות אבות ׳ אמונה זה אברהם ׳ דכתיב והאמין ביי׳ ׳ עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויבאתן בא מבא ׳ השמש זה יעקב דכתיב ביה ולן שם כי בא השמש ׳ זכרון בספר ושים באזני ל״ת זכור פר׳ אחר דמן של ישראל כזכור ׳ מחה אמחה בגי׳ זה המן ׳ אמחה ב׳ במס׳ הכא ואידך בתוב׳ מה התם נמחו כל אשר בארץ ׳ אף עמלק צריכי׳ למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר ׳ נסי ב׳ במס׳ הכא ואידך ואל עמים ארים נסי ׳ מה התם נס חמש כמו וכנס על הגבעה אף כאן

כי יד ׳ לוד של כו ויד בנגינות לור ׳ מדר דר בגי׳ ליתות המשיח ׃

פרשת יתרו

וישמע יתרו ׳ אחרי דכותיבו׃ ששמע ק קריעת ים סוף ׳ ששמע קרע הים כהם כהיה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב ׳ וזהו שנאמר ויכהוס עליו כנחשת ים ונאמרו גם כן ששמע מלחמת עמלק ׃ וישמע יתרו כהן מדין חתן בגי׳ והנה קריעת הים ומלחמת עמלק ׳ יתרו בגי׳ כומר היה לעבודה זרה ׳ ובגי׳ התורה ׳ שהיה כומר לעבודה זרה ובא להתגייר ולקבל ה התורה ׳ לשון אדי׳ אבי הראש׳ ׳ שם האחד גרשם כי אמר גר וכו׳ ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו׳ ואין כתי׳ בא׳ כי אם׳ אית למות׳ אבי אמר דלעיל קאי על גרשם כתוב כי אחר כי יש דרש ב במדרש כשנתן יתרו בתו לאשה הוצרך להתנות שיהיה הבן הראשון לעבודה זרה ולכך לא כימול עד שפגעו המלא׳ בדרך ובקש להמיתו ׳ או אחרי בשורה ותחלה לו התנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אחר כלומר את׳ נגלה ככלתי אכוס היא על תנאי הזה כי גר היה והוצרך לעשות ׳ואמר יתרו ותכל מקום על ת התנאי יכא ממנו והוכתן שבשעה כומר לבסל מיכה לכן לא כתיב כי אחר על אליעזר כי לא היה לגלות שהרג את הנפש ורנה פרעה להרגו ׳ וזהו בגי׳ משעת שאליעזר בן משה לא כימול עד שפגעו המלאך שאת׳ משה אמול ואחא ל לדרך שבנה הוא לתינוק ׳ וזה היה אליעזר שמשכה ל למצרים לא משמו שהיה לו בן אחר כך ׳ את כל אשר עשה אלהים למשה ליתה תיבר אלהים ׳ פירוש אשר עשה הקב״ה לישה אלהים לפרע׳ או כמו ששמע שבא עליו במדת הדין להורגו על שבא אל בנו שנאמר ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ושמע שניצל משה ׳ עשה אלהים שנים בתמוני הכא ואורך לעיל מה זאת עשה אלהי׳ לנו שבאותו לשון שנכנסרי באותו ל לשון הרוות בעליית׳ משה ׳ יתרו קרו ביה יתר ו׳ ששה פמות הית לו יותר על שאר בני אדם ׳ ד״א שבא לקבל י׳ דברות וזכות יותר על ז׳ הראשוני׳ שנצטוו לבני נח ׳ אחת מכה אחר ס שלוחיה פירוש היא כאשתו שאין נושאין ברושתו ׳ חונה ב׳ במסור׳ המדבר אשר הוא חונה שם ׳ ואידך חונה מלאך יי׳ סביב ליראיו ׳ מלאך שלא הוצרך יתרו לשאל על אהל משה אלא דלא ענן קשור עליו ובזה הכירו וזה הוא חונה מלאך יי׳ סביב ליראיו ׳ אל המדבר אשר הוא חונה שם ׳ ויתר

כי יד ׳ כמו כי אשא אל שמים ידי והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה ור׳ ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב ברא שונה על כסא ישראל כאשר כאמר בשלמה על כסא ישראל גם על כסא יי׳ והטעם על שאול ׃ כאוס אברם אסיר תקוה ׃ אשר פתח עיני יתרו ׃ ש עדי הלך אחי לבו ׳ וענה הבדור יתרו ׃ וזה פירש בפרשה ׳ תחילתה דבר יתרו ׃

ויאמר ׳ משה ׃ כי יד על כס יה ׃ ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו ׳ נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עשו כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זה עשו שכתוב בו ועברתו שמרה נצח וערים נתשת אבד ז׳ זכרם המה מהו אומ׳ אחריו ויי׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם ׃ חסלת ויהי בשלח

כס׳ יה פליג׳ אם הוא חד מן מלין דלא מפק ה׳ וסי׳ ובזיותיה וחצר שועל ׳ מאפילה הדור אתם ראו ׳ הללוי׳ קדמא ׳ היהודית ואשתו היהודיה ׳ ידידיה ׳ במרכב יה ׳ שלהבת יה׳ בת יה בתי׳ וענתותיה וחנניה ועילם׳ ויערשיה ואליה וזכרי ׳ בעטיה הגידה לי שאהבה נפשי ׃ וישמע ב׳ בטעם שני גרישין וסי׳ וישמע יתרו כהן

וַיֹּאמֶר כִּי־יָד֙ עַל־כֵּ֣ס יָ֔הּ מִלְחָמָ֥ה לַיהוָ֖ה בַּעֲמָלֵ֑ק מִדֹּ֖ר דֹּֽר׃

וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתְגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי דָּרֵי עָלְמָא׃

קי״ו ׳ יד אמונה ׳ ס״מן ׳ סגא״ה ׳ ס״מן ׃

פרשת

וַיִּשְׁמַע

יִתְר֨וֹ כֹהֵ֤ן מִדְיָן֙ חֹתֵ֣ן מֹשֶׁ֔ה אֵת֩ כָּל־אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה אֱלֹהִים֙ לְמֹשֶׁ֔ה וּלְיִשְׂרָאֵ֖ל עַמּ֑וֹ כִּֽי־הוֹצִ֧יא יְהוָ֛ה אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מִמִּצְרָֽיִם׃ וַיִּקַּ֗ח יִתְרוֹ֙ חֹתֵ֣ן מֹשֶׁ֔ה אֶת־צִפֹּרָ֖ה אֵ֣שֶׁת מֹשֶׁ֑ה אַחַ֖ר שִׁלּוּחֶֽיהָ׃ וְאֵ֖ת שְׁנֵ֣י בָנֶ֑יהָ אֲשֶׁ֨ר שֵׁ֤ם הָֽאֶחָד֙ גֵּֽרְשֹׁ֔ם כִּ֣י אָמַ֔ר גֵּ֣ר הָיִ֔יתִי בְּאֶ֖רֶץ נָכְרִיָּֽה׃ וְשֵׁ֥ם הָאֶחָ֖ד אֱלִיעֶ֑זֶר כִּֽי־אֱלֹהֵ֤י אָבִי֙ בְּעֶזְרִ֔י וַיַּצִּלֵ֖נִי מֵחֶ֥רֶב פַּרְעֹֽה׃ וַיָּבֹ֞א יִתְר֨וֹ חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֛ה וּבָנָ֥יו וְאִשְׁתּ֖וֹ אֶל־מֹשֶׁ֑ה אֶל־הַמִּדְבָּ֕ר אֲשֶׁר־ה֛וּא חֹנֶ֥ה שָׁ֖ם הַ֥ר הָאֱלֹהִֽים׃

פרשת

וּשְׁמַע

יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְּשַׁלְחַהּ׃ וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא בְּסַעֲדִי וְשֵׁזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה׃ וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְמֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ׃

מדין׳ וישמע הכנעני מלך׳ ולישר׳ ז׳ וסי׳ וישמע יתרו׳ זכר לאברה׳ ליצחק ׳ כעת יאמ׳ ליעקב׳ ביום השמיני׃ שלח את ׳ להגיד ליעקב פשעו׳ וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את ׳ והנה דברי אסא הראשונים ׃ ואת שני ג׳ וסי׳ ואת שני בניה׳ קח את אהרן ׳ ונתת אתם על סל ׃ גרשם ד׳ חס׳ וסי׳ מצויין פרשת שמות ׃ ושם האחד ג׳ וסי׳ אליעזר ׳ ובין המעברות אשר ׳ ב׳ בו ׃ ויצלני ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מצויין בסדר וישב ׃ חנה ב׳ וחס׳ וסי׳ חנה שם הר האלהים ׳ חנה מלאך יי׳ סביב ׃

וישמע יתרו ׳ מה שמועה שמע ובא ׳ קריעת ים סוף ומלחמת עמלק ׃ יתרו ׳ שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל ׳ יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה ׳ יתרו לכשנתגייר וקיים המצו׳ הוסיפו לו אות ׳ חובב שחבב את התורה ׳ חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן ש שהתינוקות קורין ל לאבי אביהן אבא ב בספרי׃ חותן משה ׳ כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה ה הגדול׳ בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו ׃ למשה ולישראל ׳ שקול משה כנגד כל ישראל ׳ את כל אשר עשה ׳ להם בירידת המן ובבאר ובעמלק ׳ כי הוציא יי׳ וגו׳ ׳ זו גדולה על כולם ׃ אחר שלוחיה ׳ כשאמר לו הקב״ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו׳ ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו אשתי שנשאתי במדין ואלו בני אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמ׳ לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה ׃ ויצלני מחרב פרעה ׳ כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג משה נעשה צוארו כעמוד של שיש ׃ אל המדבר ׳ אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה ׃ ויאמר

וישמע יתרו ׳ הזכיר למעלה דבר עמלק כי ל לרפידי׳ בא והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם כתוב ו ויסעו מרפידי׳ ויבאו מדבר סיני אם כן למה נכנס דבר יתרו בין שתי הפרשיות והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים ׳ ולא הזכיר שבנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו ׳ והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ׳ ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חותן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותנו במדבר וידענו כי ישרא׳ עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים יי׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ׳ כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ׳ וטעם להזכיר זה להם כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך ׳ והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אז אתן לו את הארץ על כן אמר יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכלתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפירשנו נסעים אנחנו והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל ׳ וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים ׳ והטעם שהאיר עיניהם ושאול אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי׳ בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר ינוח השם להם הזכיר דבר יתרו כי אם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו ׳ והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלם ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת ׃ אשר עשה אלהים ׳ השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו ׃ ולישראל עמו ׳ עם יי׳ או עם משה ׳ ויתכן להיות הלמ״ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה ׃ כי הוציא יי׳ ׳ השם שנודע למשה כי על ידי האותות יכאו ׃ ויקח ׳ אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה נכבד מבית אביה ׃ אחר שלוחיה ׳ יא אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים ׳ ויש אומרים אחר שלחה דורונות אליו כמו שלוחים לבתו ׃ ואת ׳ דע כי אנשי לשון הקדם אומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים ואנס חוששים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשם בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ׳ וכעם יהפכו השם כמו חושים הוא שוחם ונקרא יעבץ בעבור שילדתיו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יוב הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והיסר בעיני כי השורק תחת חולם כמו תחו תוח וכוף וכופי וכון והכה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה יי׳ נסי וככה שם המשיח יי׳ צדקנו והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים שם טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקראו בשם יי׳ הכתוב באברהם שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקרא בשם יי׳ הכתוב בספר משה כאשר אפרש במקומו ׃ ושם האחד ׳ מנהג לשון הקדם לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה ׳ ונחסר מלת אמר אחר כי אלהי אבי בעזרי ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפריני אלהים ׳ וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר ׃ ויבא ׳ הזכיר הכתוב דרך מוסר בבאו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה ואחריהם האשה כמשפט ׃ אשר הוא חונה שם ׳ כי ימים רבים חנה שם ׃ ויאמר

האהלה ח׳ נמסר בשפטים סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא: אודת ג׳ כתיב כן נמסר בסדר וירא: התלאה ג׳ וסי׳ את כל התלאה אשר מצאתם, התלאה אשר מצאתנו, למעט לפניך את כל התלאה: מצאתם חד מן ח׳ מלין מיחדין מלעיל וסי׳ כי רחל גנבתם, אשר מצאתם בדרך, והיא העלתם הגנה, אש שרפתם, ובקשתם ולא

ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה: ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האהלה: ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יהוה לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יהוה: ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יהוה לישראל אשר הצילו מיד מצרים: ויאמר יתרו ברוך יהוה אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים: עתה ידעתי כי גדול יהוה מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם: ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים: ויהי ממחרת וישב משה לשפט את העם ויעמד העם על משה

ואמר למשה אנא חמוך יתרו אתית לותך ואתתך ותרין בנהא עמה: ונפק משה לקדמות חמוהי וסגיד ונשיק ליה ושאילו גבר לחבריה לשלם ועלו למשכנא: ואשתעי משה לחמוהי ית כל די עבד יי לפרעה ולמצרים על עיסק ישראל ית כל עקתא דאשכחתנון באורחא ושזבינון יי: וחדי יתרו על כל טבתא דעבד יי לישראל דשזבינון מידא דמצראי: ואמר יתרו בריך יי די שיזיב יתכון מידא דמצראי ומידא דפרעה די שיזיב ית עמא מתחות מרות מצראי: כען ידענא ארי רב יי ולית אלה בר מניה ארי בפתגמא די חשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון: וקריב יתרו חמוהי דמשה עלון ונכסת קודשין קדם יי ואתא אהרן וכל סבי ישראל למיכל לחמא עם חמוהי דמשה קדם יי: והוה ביומא דבתרוהי ויתיב משה למידן ית עמא וקם עמא עלוהי דמשה

תמצא, משם אצוה את החרב, על כן נצרתם נפשי: ויחד ל׳ וחד אל יחד בימי שנה: עתה כ״ה ר״פ בקרי׳ וג׳ מנהון באו׳ וסי׳ מצויין בישעיה סימן ל״ג גבי פרשתא דהן אראלם צעקו חוצה: וכל זקני ג׳ נמסר בסדר ויחי: לפני האלהים ז׳ נמסר ריש סידרא. דנח:

ויאמר אל משה, על ידי שליח: אני חותנך יתרו וגו׳, אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: ויצא משה, כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו, איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה: ויספר משה לחותנו, למשוך את לבו לקרבו לתור׳: את כל התלאה שעל הים ושל עמלק, התלאה, למ״ד אל״ף מן היסוד של תיבה והתי״ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: ויחד יתרו, וישמח יתרו זהו פשוטו ומדרשו נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשר׳ דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטוב׳, טובת המן והבאר והתורה ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהית׳ הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששי׳ רבוא: אשר הציל אתכם מיד מצרים, אומה קשה: מיד פרע׳, מלך קשה: מתחת יד מצרים, כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מ׳ מכבידים עליהם היא העבודה: עתה ידעתי, מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר: מכל האלהי׳, מלמד שהיה מכיר בכל ע״ז שבעולם שלא הניח ע״ז שלא עבדה: כי בדבר אשר זדו עליהם, כתרגו׳ במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו, אשר הרשיעו, ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה שבשלו בה נתבשלו: עולה, כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים, שלמים: ויבא אהרן וגו׳, ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים, מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו שכינה: ויהי ממחרת, מוצאי יום הכיפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורי׳ שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי וגו׳ ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה. אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו׳ אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר אם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה: וישב משה ויעמוד העם, יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישרא׳ והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן

ויאמר, וכבר אמרתי שמשה לפני בואו על ידי שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העקר ושני בניה הבאים עמה: ויצא לקראת חותנו, בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו ובנו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקרא׳ אשתו או בנו: וישתחו, דקדוק וישתחו קשה ידענו כי שרשו מבעלי הה״א באחרונה והנה הוי״ו במקום הה״א כוי״ו שלו הייתי שאת׳ ממנו לא שלותי והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי ה התי״ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השמים אם היה אחד מהם פא הפעל יהיה האות אשר לפניהם תי״ו התפעל והנה בעבו׳ שהחליפו הה״א בוי״ו במלת וישתחו הניחו הוי״ו הראשון שהוא סימן לשון רבים תחת הה״א השרש והעלימו הוי״ו ואמרו וישתחו ובעבור היות הוי״ו בסוף המלה סימן לשון רבי׳ כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי״ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבי׳ ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה וקראו הכתו׳ רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה, שהוא ידוע אהל משה: ויספר, זה הפסוק יורה על פי׳ משה ולישראל בעבורם: התלאה, מגזרת ונלאו מצרים והתי״ו נוסף והטע׳ צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם יי׳: ויחד, מגזרת חדוה והיה ראוי להיותו על משקל ויפת במקר לבי וישב ממנו שבי רק נפתח החי״ת בעבור שהוא מן אות הגרון ונשאר הדל״ת דגוש כאשר היה ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם היה בג״ד כפ״ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו וישב ממנו וישת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה: ויאמר יתרו, שים לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא בא״ת פעול ואם לא יהיה כן הוא תאר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזר׳ גם הוא תאר ואינו פועל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא עוסר שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומד יוצא וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומר ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד יצוא והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואינו פועל מצאנו עצום והוא יראה פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעצימהו מצריו והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר מענין עצמים רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר והוא ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והנה מלת ברוך תואר כמו עצום מהבנין הקל אר״ מריכוס ברוך הוא תואר מבנין הדגוש והיה הר״ם ראוי להדגש ככל הגזרה כמו ברך נבות והוא על משקל כרוב שכול ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לבור הדגש במשיכת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זבדי גבור אפרים הוי גבורים והנה עומד כנגדו בוא ברוך יי׳ ברוכים אתם ליי׳: אשר הציל אתכם, אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף, ופי׳ עתה ידעתי פירשתיו בפר׳ שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו, וטעם כי בדבר בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים יי׳ שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאדם שעושה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים: ויקח עולה וזבחים, הם השלמים, וטעם לאלהים כי עתה יחל להיותו לו השם הנכבד לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל, ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: לאכל לחם, שלמים וטעם לפני האלהים כי אהל משה היה לנגד מזרח אהל מועד: ויהי ממחרת, לביאת יתרו: וישב משה, כמנהגו: מן

בעל הטורים

ויחד יתרו סיחר לכו לא׳ אחר ונעשה יו גרי׳ ד״א מלאחר שנעשה בשרו חדודי׳ חדודים על אבדן מצרים. ויחד יתרו על בגימט׳ הן העלה בשרו חדודי׳ חדודי׳. ממחרת בגימ׳ למחר יום כפורים. מן

מן הבקר עד הערב ׳ דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתי׳ יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם ראוי להיות מערב האמת עד ערב האמת רק חכמינו ז״ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבי׳ והנה ראוי להכנים השבת מן התורה מהשקע השמש וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודי׳ כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום וזהו משעת צאתו עד בואו: וירא את כל אשר הוא עושה לעם ׳ שהו׳ מעמידם מערב עד בקר ורבינו שלמה אמ׳ בעבור שמשה יושב לבדו ויפר׳ כבוש ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעל׳ משה גדולה לומר ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישרא׳ והיה גדול בשנים ממשה הוא אמ׳ לו בי אדוני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמ׳ לו מדוע רק בעבו׳ שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו ואמר ר׳ מריניס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בידיך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: ויאמר׳ השיב משה אני עושה שני דברי׳ האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדורש: ויאמ׳ לא טוב הדבר אשר אתה עושה ׳ בעיני ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול כאלה נובלת עליה כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה דרך משל ׳ ומלת גם כמוה גם כי כבד ממך הדבר: עשוהו ׳ מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה״א כראית בגזרת עשה: עתה שמע בקולי איעצך׳ אתן לך עצה ׳ דע כי מלת אלהים הוא שם תאר כאשר פירשתי רק בעבור שדברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאלו הוא שם עצם אלהים ירא׳ בשוררי בראשית ברא אלהים ורבים ככה על כן שמוהו חכמינו ז״ל שם מן השמות שאינם ראויים להמחק ׳ וטעם ויהי אלהים עמך שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו ואמרו וצוך אלהים ואין ספק כי כן עשה ׳ וטעם היה אתה לעם בעבור העם: מול האלהים ׳ מפאת השם: והבאת אתה את הדברי׳ אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמ׳ משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אליו ופירש זה אחר כן את הדבר הקש׳ יביאו אליך: והזהרת ׳ הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות כי טורח גדול הו׳ להודיע כל המעש׳ אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי לא נזהר וטעמו כשמר: אתהם ׳ שתי מלו׳ והוא להזהירם על מצו׳ עשה ועל מצו׳ לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו ולירא מפניו וללכת אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמ׳ משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: ילכו בה ׳ כמו אשר ילכו בה: את המעשה אשר יעשון ׳ זה מצות עשה למעשה ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת והמועדי׳ ופדיון הבן והאבת הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: ואתה תחזה ׳ כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמי׳ על כן לא חפשם על חסר ומלא כאשר אפרש עוד ׳ והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמ׳ משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים ׳ ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם ׳ ואמ׳ יתרו אנשי אמת שאינם כזבני׳: שונאי בצע ׳ ממון והם נודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמ׳ משה וידועי׳: שרי אלפים ׳ יש לתמוה אם פי׳ אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע׳ אלף וג׳ אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרו׳ והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מ׳ שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן ומימיהם כאמנים והמן מפקח הפך המינים שהתאוו מה שהיו רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בשנת הארבעי׳ ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים הנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו: ושפטו

לבדך ג׳ זקף וסי׳ מדוע אתה יושב ׳ ויחרד אחימלך לקראת דוד ׳ אתה יי׳ לבדך אתה ׳ וכל אסף דכו׳: מן הבקר ט״ו מלין מן חד חד מן ולית דכו׳ וסי׳ מצויין בתהלי׳ סימן ל׳: לדרש האלהי׳ ד׳ וסי׳ כי יבא אלי העם לדרש אלהים ׳ לפני׳ בישראל כה אמר ׳ ולא יכול דוד ללכת ׳ ויהי לדרש אלהים בימי ׳ וכל אורי׳ חס׳ במ״ב:

מִן הַבֹּקֶר עַד הָעָרֶב: וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן בֹּקֶר עַד עָרֶב: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים: כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו: וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה: נָבֹל תִּבֹּל גַּם אַתָּה גַּם הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ: עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת הַדְּבָרִים אֶל הָאֱלֹהִים: וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת:

מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דְּהוּא עָבֵיד לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי אַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מָה דֵין אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קַיְמִין עִלָּוָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: וַאֲמַר מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ: כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵין אֲנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָּא דַיְיָ וְיָת אוֹרָיָתֵיהּ: וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין פִּתְגָמָא דְּאַתְּ עָבֵיד: מִלְאָה תִלְאֵי אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דְּעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָמָא לָא תִיכּוֹל לְמַעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ: כְּעַן קַבֵּיל מִנִּי אֲמַלְכִנָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ הֱוִי אַתְּ לְעַמָּא תָּבַע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָמַיָּא קֳדָם יְיָ: וְתַזְהַר יָתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיָתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִּיהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דְּיַעְבְּדוּן: וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַיְיָ גֻּבְרִין דְּקוּשְׁטְ דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשּׂוּרְיָתָא:

תורתיו ג׳ וסי׳ והודעתי את חקי ׳ ואם נכלמו מכל אשר ׳ בן אדם שים לבך ׳ וחד ותורתיו בעבור ישמרו חקיו: איעצך ג׳ וסי׳ עתה שמע בקלי ׳ לכה איעצך אשר יעשה ׳ וכי איעצך לא תשמע אלי: והזהרת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ אתהם את החקים ׳ צפה נתתיך לבני ׳ וחברו ׳ קדמ׳ מל׳: אתהם ה׳ נמסר בסדר ויצא: יעשון ה׳ וסי׳ והזהרת׳ אתהם ׳ ועלי זקן מאד ׳ כה יעשון לי אלהים ׳ דותשלח איזבל מלאך ׳ וישלח אליו בן הדד ׳ דמלכים ׳ שרשם יבש פרי בל יעשון: שרי אלפים ד׳ פסו׳ אית בהון ד׳ מלין דמיין קדמ׳ ותנייג׳ ותלית׳ קרחי ורביע׳ נסיב וי״ו וסי׳ ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי ׳ ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי ׳ ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי ׳ לא תסתר פניך ממני אל אל אל ואל ׳ דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך: ג׳ פסוקי׳ שרי שרי וסי׳ ואתה תחזה ׳ ויבחר משה ׳ שם בנימן צעיר:

רש״י

מן הבקר עד הערב אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו ה׳ הכתוב כאילו עוסק בתור׳ כל היום וכאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית שנ׳ בו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: כי יבא ׳ כי בא לשון הווה: לדרוש אלהים ׳ ותרגום למתבע אלפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: כי יהיה להם דבר בא׳ מי שיהיה לו הדבר בא אלי: ויאמר חותן משה ׳ דרך כבוד קורהו הכתוב חותנו של מלך: נבול תבול: כתרגומו ולשונו לשון כמישה פלייסטר׳ כמו והעלה נבל כנבול עלה מנבלת שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכוחו תש ונלאה: גם אתה׳ לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים: כי כבד ממך ׳ כובדו רב יותר מכחך: איעצך ויהי אלהי׳ עמך ׳ בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים ׳ שליח ומליץ ביניהם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים ׳ דברי ריבותם: ואתה תחזה׳ ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל ׳ עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פני׳: אנשי אמת ׳ אלו בעלי הבטחה שהן כדאי לסמוך על דבריהם שעל ידי כן יהיו דבריהם נשמעין: שונאי בצע ׳ ששונאים את ממונם בדין כההי׳ דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונ׳ מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים ׳ הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות ׳ ששת אלפים היו: שרי חמשי׳ ׳ שנים עשר אלף: שרי עשרות ׳ ששים אלף: ושפטו

בעל הטורים

מן הבקר עד הערב ולא אמר ועד רמז שנתן בית דין עד ו׳ שעות ׳ וכנגד ששה פעמי׳ שכתוב בפרשה לשפוט ושפטתי ו ושפטו וכתיב הבקר עד הער׳ ההא יתירה שלמשה אנו אומר אלא מן בקר עד ערב ל׳ית כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית שנברא בה׳ אותיות ׳ לדרוש אלהים ד׳ הכא ואידך בשמואל כאשר ילך איש לדרוש אלהים בענין שאול כשהלך לבקש האתונות ׳ ולא יכול דוד ללכת לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר׳ כשראה המלאך ה המכה בעם ׳ ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיהו מדרש אלהי׳ באלחות שאמר שכל ברכיהם הוו כאלו לדרוש אלהים ׳ כההוא דשאול שדרש אלהים על אבידתו ׳ וכההיא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו ׳ תורותיו ׳ ג׳ במס׳ הכא ואידך תרי ב ביחזקאל ׳ מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש ׳ איעצך שנים במסר׳ הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש בגלות דבלע׳ לגלות משה ואמרו אלו לא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומות העולם קם ׳ קבלתי שפירושו באומות ה העו׳ לא קם כמשה פי׳ לפי שעה כמו שהיתה מדברת לשעה ולא בתתרה ׳ ואידך וכי איעצך לא תשמעו לי בענין צדקיהו שיעץ לו ירמיהו לצאת אל שרי מלך בבל: משה ששמע לעצת יתרו כאמר בו על מקומו יבא בשלום ׳ אבל צדקיה שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו ׳ ועוך

ושפטו · וידונון לשון צווי: והקל מעליך · דבר זה להקל מעליך · והקל · כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: וצוך אלהים ויכלת עמוד · המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה: אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הנלוים עתה עמך: ושפטו · ודיינין ית עמא:

ושפטו את · הדבר · ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהי׳ · וי״ו ויכלת כפ״א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד · והנה מלת עמוד שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים ·

הקשה ה׳ פתחין בליש׳ נמסר פרשת וילך: ישפוטו הם כל ס״פ חמה במ״ב הם וסי׳ שלשת השרינ׳ · שלשת השלים · ישפוטו הם · אשר כפר בהם · כל הולך על גחון · אלפי ישראל הם · ויאמר אליהם גדעון · כה אמר בן הדד כספך · ואמרת בלבבך מי ילד לי · בן אדם בתוך בית המרי · ואלה העולים מתל מלח תל

וְשָׁפְט֣וּ אֶת־הָעָם֮ בְּכָל־עֵת֒ וְהָיָ֞ה כָּל־הַדָּבָ֤ר הַגָּדֹל֙ יָבִ֣יאוּ אֵלֶ֔יךָ וְכָל־הַדָּבָ֥ר הַקָּטֹ֖ן יִשְׁפְּטוּ־הֵ֑ם וְהָקֵל֙ מֵעָלֶ֔יךָ וְנָשְׂא֖וּ אִתָּֽךְ׃ אִ֣ם אֶת־הַדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ תַּעֲשֶׂ֔ה וְצִוְּךָ֣ אֱלֹהִ֔ים וְיָכָלְתָּ֖ עֲמֹ֑ד וְגַם֙ כָּל־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה עַל־מְקֹמ֖וֹ יָבֹ֥א בְשָׁלֽוֹם׃ וַיִּשְׁמַ֥ע מֹשֶׁ֖ה לְק֣וֹל חֹתְנ֑וֹ וַיַּ֕עַשׂ כֹּ֖ל אֲשֶׁ֥ר אָמָֽר׃ וַיִּבְחַ֨ר מֹשֶׁ֤ה אַנְשֵׁי־חַ֙יִל֙ מִכָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֛ם רָאשִׁ֖ים עַל־הָעָ֑ם שָׂרֵ֤י אֲלָפִים֙ שָׂרֵ֣י מֵא֔וֹת שָׂרֵ֥י חֲמִשִּׁ֖ים וְשָׂרֵ֥י עֲשָׂרֹֽת׃ וְשָׁפְט֥וּ אֶת־הָעָ֖ם בְּכָל־עֵ֑ת אֶת־הַדָּבָ֤ר הַקָּשֶׁה֙ יְבִיא֣וּן אֶל־מֹשֶׁ֔ה וְכָל־הַדָּבָ֥ר הַקָּטֹ֖ן יִשְׁפּוּט֥וּ הֵֽם׃ וַיְשַׁלַּ֥ח מֹשֶׁ֖ה אֶת־חֹתְנ֑וֹ וַיֵּ֥לֶךְ ל֖וֹ אֶל־אַרְצֽוֹ׃

פ

בַּחֹ֙דֶשׁ֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י לְצֵ֥את בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם בַּיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה בָּ֖אוּ מִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ וַיִּסְע֣וּ מֵרְפִידִ֗ים וַיָּבֹ֙אוּ֙ מִדְבַּ֣ר סִינַ֔י וַֽיַּחֲנ֖וּ בַּמִּדְבָּ֑ר וַיִּחַן־שָׁ֥ם יִשְׂרָאֵ֖ל נֶ֥גֶד הָהָֽר׃ וּמֹשֶׁ֥ה עָלָ֖ה אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים וַיִּקְרָ֨א אֵלָ֤יו יְהוָה֙ מִן־הָהָ֣ר לֵאמֹ֔ר כֹּ֤ה תֹאמַר֙ לְבֵ֣ית יַעֲקֹ֔ב וְתַגֵּ֖יד לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי לְמִצְרָ֑יִם וָאֶשָּׂ֤א אֶתְכֶם֙ עַל־כַּנְפֵ֣י נְשָׁרִ֔ים וָאָבִ֥א אֶתְכֶ֖ם אֵלָֽי׃

ט׳ · ב׳ לנגיד · ל׳ · ה׳ · ב׳ והתכלכתי · ב׳ ברעה · ה׳ · כ״ל חס׳ · ה׳ כליס׳ ופתחי׳ · ל׳ · ומ״ל · י״ב כ״פ · ז׳ ר״פ · ג׳ · ו׳ · ב׳ מ״ל ואין מיס · ז׳ ר״פ · ג׳ מ״ל כליס׳ · ד׳ ר״פ · ג׳ חס׳

וידונון ית עמא בכל עידן ויהי כל פיתגם רב ייתון לותך וכל פתגם זעיר ידונון אינון ויקלון מינך ויסוברון עמך: אם ית פתגמא הדין תעביד ויפקדינך יי ותיכול למיקם ואף כל עמא הדין על אתריה יהך בשלם: וקביל משה למימר חמוהי ועבד כל די אמר: ובחר משה גברין דחילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני מאותא רבני חמשין ורבני עישורייתא: ודיינין ית עמא בכל עדן ית פתגם קשי מיתן לות משה וכל פיתגם זעיר דיינין אינון: ושלח משה ית חמוהי ואזל ליה לארעיה: בירחא תליתאה למיפק בני ישראל מארעא דמצרים ביומא הדין אתו למדברא דסיני: ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל לקביל טורא: ומשה סליק קדם יי וקרא ליה יי מן טורא למימר כדנן תימר לבית יעקב ותחוי לבני ישראל: אתון חזיתון די עבדית למצראי ואטלית יתכון כרעל גרפי נשרין וקריבית יתכון לפולחני:

יביאון · מיתן: ישפוטו הם · כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דיינין אינון מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ויתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: וילך לו אל ארצו · לגייר בני משפחתו: ביום הזה · בראש חדש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנה: ויסעו מרפידים · מה ת״ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישר׳ · כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת: נגד ההר · למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: ומשה עלה · ביום השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר · בלשון הזה וכסדר הזה: לבית יעקב · אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל · עונשין ודקדוקין פרש לזכרים דברים הקשין כגידין: אתם ראיתם · לא מסורת הוא בידכם הדברים אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם · זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים · כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו׳ ויבא בין מחנה מצרים וגו׳ והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי · כתרגומו: ועתה

וטעם וגם כל העם הזה כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם. רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום · וטעם וישמע הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו והוא שם שוטרים על השפטי׳ לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: ויבחר משה אנשי חיל, שהיה דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש ומשה אמר כי בחר אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים · והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: ישפוטו הם · כמו ישפטו בטורק תחת חולם כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבי׳ שלמ׳ רצה להפרים ביניהם ולא עלתה בידו וגוכל לומ׳ דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו ברגשות הלמ״ד בעבו׳ שהוא באתנח הריש כזולו בסוף פסוק ואמר תהתלו בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תהתלו ותנועה אחת לבדה וככה ישפטו הם כמו ישפוטו בעבור שים להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק בו הנה עמים תחתיך יפלו יי׳ על ימינך טוב עשית עם עבדיך ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: וישלח · דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: בחדש השלישי · לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה פי׳ר מט׳ נכון שהוא ראש חדש כמו מחר חדש והזכיר הכתו׳ זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה אולי יום אחד עלה ג׳ השם וירד ודבר עם ישראל וביום ה השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם כאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה כסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבור יום ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר מרחק כל מסע: ויסעו · וכבר נסעו מרפידים כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר · הוא מדבר סיני הנזכר · וטעם ויחן שם ישראל אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקני׳ חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטי׳ היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמ׳ כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: ומשה עלה · הזכיר למעלה נגד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים · וטעם ויקרא אליו יי׳ וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה · והזכיר מן ההר כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם, ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד יי׳ על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש כי כן כתוב מתוך האש · וטעם לאמר כי קראו השם לומר כה תאמר לבית והטעם דבר כולל לבית יעקב אל הנמצאים היום ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל · יגידו לכל העם וכן כתו׳ ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתו׳ ויענו כל העם יחדו · ומלת בית פירשתיו: אתם ראיתם · הנקמות שעשיתי במצרים ... אתכם ממצרים כאלו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר ... גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי · שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקדש והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה והוא נוה קדשך: ועתה

בעל הטורים

וצוך ב׳ וצוך אלהים ואידך וצוך לנגיד · כי אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כו בענין אחר לא תוכל לעמוד · והזהרת אתהם ה״א יתירה אלו י׳ דברים שנין דיני ממונות לדיני נפשות · על מקומו ב׳ במסור׳ על מקומו יבא בשלום · והתבוננת על מקומו ואיננו · לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא׳ שלם ואם לא יעשו לו דין למעלה · וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו · הקשה ב׳ במס׳ הדבר הקשה · ערפך הקשה · שאמר שהיה משה דן דין האלהים שהוא קשה ערפך · בחדש השלישי · סמך למה שאמר הגיורת השבויה והמשוחרר׳ לא יכשאו עד שיהו להם ג׳ חדשים ליום מתן תורה שישראל כשתחררו ויצאו ממצרים מצרי׳ והתיין להם ג׳ חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב״ה · פתח דביום ב׳ אקלע ירח׳ · לבאת ב׳ הבא ואידך בני ישרא׳ על ענין הבית · וכן הבא בנו מסכן · ואידך על מיתת אהרן אלא חסעי בסכ׳ הארבעים לבאת בני ישראל ובמיתת הצדיקים מכפרת · אתם ד׳ ראשי פסוקים אתם לכו קחו לכם תבן · ואידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרי׳ · בשביל שלא רצו מצרים לתת לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים · אתם נצבים · אתם עדי לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני כנב · ביום הזה באו מדבר סיני על אותו יום שנאמר למשה תעבדון את האלהים על ההר הזה · ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · אלו זכו ישראל היו כלם כהנים גדולי׳ ולעתי׳ לבא תחזור להם שנאמר ואתם כהני יי׳ תקראו · ; ממלכת

וטעם אם שמוע תשמעו בקולי · לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכם והוא הברית שכרת משה עם ישר' אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו ברצון ה׳ · ומלת סגולה דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו · וטעם כי לי כל הארץ דבק עם ומכל העמים כמו כי ליכל עמי הארץ וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי ור'

ועתה אם · עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות: ושמרתם את בריתי · שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה · אוצר חביב כמו וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם לי סגלה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום:

וגוי ד׳ וסי׳ ואתם תהיו לי · וגוי לא ידעוך · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וחברו: צוהו יי׳ ל׳ נמסר בסדר נח: ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספר׳ נמסר פרשת שמות: לעולם ב׳ מלאים בתורה וסי׳ וגם בך יאמינו לעולם · לא תדרוש שלומם: ומחר ו׳ וסי׳ וקדשתם היום ומחר · ומחר אל כל עדת ישראל · ומחר אתה

וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי׃ וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל

וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חֲבִיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא׃ וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי תְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקְּדֵיהּ יְיָ׃ וַאֲתִיבוּ כָּל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לְוָת עַמָּא וּתְזַמְּנִנּוּן יוֹמָא דֵין וּמְחַר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי׃ וְתִתְחוּם יָת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא וּלְמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ לָא תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵים אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִיגַּד שׁוֹפָרָא

ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר · אל תאמר לרעך לך ושוב · ומחר אעשה כדבר המלך: ליום כ׳ דגשי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל׳ פסוק ב׳: השלשי ג׳ חס׳ וסי׳ כי ביום השלשי · והשלשי שמה · והשלשי אבשלום · וכל ד״ה דכוו׳ במ״ד וסי׳ ואחרח · יחזיאל · לחרם · יחזיאל · ולמשלמיהו · שר הצבא · ב׳ בו׳ עלות ו׳ א׳ חס׳ וסי׳ מצויין בסדר וישלח: במשך ב׳ וסי׳ היובל · בקרן היובל:

אתכם מכל העמים להיות לי ור' מרינוס אמר כי פי׳ כי לי כל הארץ אע״פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפא נפשי כי חטאתי לך: ויבא משה · אל מתי ישר' ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם · כמו וזאת התורה אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטעם תורה שבעל פה שהוא פי׳ התורה שבכתב: יחדו · היא מלה יחיד׳ במקר׳ בדקדו׳ בעבור תוספת הוי״ו ויפת אמר כאדם יחידי לבדו כי לא יהיה משנה שם · והזכיר וישב ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתו׳ אחז דרך קצרה: ויאמר · אחר שאמ׳ וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל יי׳ דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכן כמו וייצר יי׳ אלהים וכבר יצר ויצמח יי׳ אלהים וכבר הצמיח ויאמר בתמי את וכבר אמר וכן כתו׳ ואשאל אותה ואומר ואחר כך ואשים הנזם על אפה ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל ה העבד אז ותפל מעל הגמל ואין צורך להאריך והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והנה אינו דבק עם וישב משה ומתשובת השם שאמ׳ הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר א אפרש דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכים על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא הוסיפו מזה המנהג רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעא ושבו לדתו וחכמי הודו מודים ראיו׳ כפי מחשבותם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי וישרא׳ היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת והיתה נבואת משה בספק אצלם ואין טענה ממלת ויאמינו ביי׳ ובמשה עבדו כי כתו׳ ויירא ישר׳ ולא כל ישראל ואילו היה כתו׳ כל ישרא׳ ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלא העז את מקנך · והנ׳ טעם אנכי בא אליך תשובה על דברי משה שהגיד לו כן · וטעם בעב הענן ברדת השם על ההר · ובדברי עמך עשרת הדברי׳ אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי · וטעם וגם בך יאמינו שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם והנה כתו׳ מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתו׳ שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתו׳ קרב אתה ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם: ויאמ׳ וקדשתם היום ומחר · הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר · וטעם וקדשתם שירחצו במים ויורה על זה וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגע א׳ לא אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: והיו נכונים · אולי לא יישן אדם מהם בלילה שישמעו קול יי׳ בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים · והגבלת · שים גבול בהר על כן כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רבה משה לומר הגבל את העם ויצא מפיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר · בגופו: לא תגע בו · מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואי׳ מתקו׳ מעמדם מיד ואם רחוק יורוהו בחצי׳ · ומלת ירה משנה מרעותיה כי משפט בעלי היו״ד להתחלף בוי״ו בעתיד בבנין נפעל כמו ולא ידע השבע׳ יסתרני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורת כי האלף והה״א נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה · ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל · פי׳ כבש וזכר׳ היובל כן בעבור והעברת שופר תרוע׳ כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתו׳ במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתמה על האומרי׳ כי על קול השופר הולך וחזק אמר משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא שלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולו׳ וברקי׳ וענן כבד גם אם נראו׳ בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברי׳ והנה לא היה מקרן כבש אמ׳ הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשו׳ לעלו׳ וזה היה אחר רדת משה בין׳ הכפורי׳ וכוה לעשו המשכן: המה

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים · לא פחות ולא יותר: וישב משה את דברי העם וגו׳ · ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב שא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: בעב הענן · במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך · גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו׳ · ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו׳ · תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו ד דומה השומע מפי שליח לשומע מפי ה המלך רצוננו לראות את מלכנו: וקדשתם · וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: והיו נכונים · ומובדלים מאשה: ליום השלישי · שהוא ששה בחדש ובחמשי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור ב בספר ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם · מלמד שלא היה בהם סומא ש שנתרפאו כולם: והגבלת · קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר · הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלן ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו · אפילו בקצהו: ירה יירה · מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה · יושלך למטה לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל · כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינ׳ והפסקת הקול וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל · הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: מן

בעל הטורים

ממלכ׳ ר׳ כמ׳ ממלכ׳ כהנים · ממלכת יה׳ · ויתן להם משה את ממלכת סיחון מלך האמרי · ואת ממלכת עוג מלך הבשן · בשביל ממלכ׳ כהנים זכו למלוכה ולית להם ממלכ׳ האומו׳ · וגוי ג׳ · וגוי קדוש · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו · ושכים בירמיה על תרבן הבית · וגוי גדול יעור מירכ׳ ני׳ בשן · אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו · ואם לאו גוי גדול יעור · לעולם שנים מלאים וגם בך יאמינו ואיד׳ לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם · וכן יש במדרש ליעו׳ המשיח יבא משה ויוליך עמו דור המדבר · וכן בא ליזה׳ בעמונו ומואבי שלא תדרוש שלומם וטובתם לעולם · ותגיד לבני ישראל · אלא ויד שתגיד להם עשרת הדברות · ואביא אתכם אלי · זה אשה נקנית ב בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן · בכסף · זו ביזת מצרים · בשטר · זו התורה · שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה · בביאה זהו שאמר ואפרוש כנפי עליך ואבא בברית אתך · לכן אמר הושע שלשה פעמים וארשתיך לי · ואביא בגי׳ בביאה · והייתם לי סגולה מכל ה העמים סופי תיבות מילה · סקול יסקל ב׳ במס׳ הכא כי סקול יסקל · ואידך סקול יסקל השור דילפינן לדורות מכאן מה

המה יעלו בהר · אמר רב שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעי' מזקני ישראל ולסאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני על כן אמר המה ולא אחרים ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד יי' מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד : וירד ויקדש · כאשר פירשתי : היו נכונים לשלשת ימים טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרע' ושם כתו' ויהי ביום השלישי יום הלדת וכן זה היו נכונ' לשלשת ימים : וענן כבד על ההר · לבדו היה וכל הקולו' והברקי' · וטעם חזק מאד יותר מכל קול השופר · ש שמעו : ויחרד כל העם אשר במחנה · בעבור קול השופר : ויוצ' משה · טעם ויוצא מאהליה' : לקראת האלהי' · שיקבלו להיו' השם היורד על הר סיני להם לאלהי' : ויתיצבו בתחתית ההר · מחוץ לגבול שהגבילם משה והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהכינ משה בימיהם בשנת הארבעי' בכרתו ברית עמהם כי בתחלה היו הבכורי' הנגשים אל יי' ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הטף ואחריהם הנשי' ואחריהם הגרים ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובי' אל הכהני' אע"פ שלא דבר הכתו' זה מפורש כי הכתו' אחז דרך קצרה כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך ואמר משה אנכי עומד בין יי' וביניכם : והר סיני עשן כלו · שי"ן עשן בפתח גדול כי הוא פועל עבר ואל תתמה בעבור מלת עשן שלא אמ' כעשן הכבשן · והנ' הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שללו זהבו כי שמו משקלי השמות משתנ' אמ' שגר אפיך וכל פטר שגר ואמרו ואת הבשם וקנמון בשם ועוד אמר אריתי מורי עם בשמי ואלו היה מגזרת בשם היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת

בהית ח' חס' בליש' וסי' ורב מהית קלות · ביום השלישי בהית הבקר · להית עד חמס · לחבר להית אחר · להית על חשב האפד · להית להם משחתם · המעלה אתכם מארץ · מהית להם עבדים : קלת ד' חס' דחס' וסי' בסוף סדר וארא : קל ו' חס' וסי' בסדר תולדות : ויוצא י"ב מל' וסי' מצויין בשפטים סימן ו' גבי קרבן גדעון למלאך האלהים : ויתיצבו ה' וסי' בתחתית ההר · באהל מועד · ויאסף יהושע את · ויתיצבו פנות כל העם · בתוך החלקה ויצילו : שפר כל אורי' חס' במ"ב וסי' והעברת שופר תרועה · ב' בו : הולך ט' מלאים בתו' נמסר סדר תולדות : והאלהים ז' נמסר בסדר וירא : י"ד פסו' על אל אל וסי' וירד יי' על הר סיני · והיו הכרבים פרשי · ויהיו הכרבים פרשי · למען אשר יביאו · ויהי גבול מנשה · וילכו האנשים ויעברו · המה מטיבים את לבם · ויסער לב מלך ארם · השלח בים צירים · ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנתיו · ויביאני במבוא אשר על כתף · וירדו שלשה מן השלשים · ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון · דד"ה · ואמר למלך אם ייטב :

המה יעלו בהר : וירד משה מן־ההר אל־העם ויקדש את־העם ויכבסו שמלתם : טו ויאמר אל־העם היו נכנים לשלשת ימים אל־תגשו אל־אשה : ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על־ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל־העם אשר במחנה : ויוצא משה את־העם לקראת האלהים מן־המחנה ויתיצבו בתחתית ההר : והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יהוה באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל־ההר מאד : ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול : כ וירד יהוה על־הר סיני אל־ראש ההר ויקרא יהוה למשה אל־ראש ההר ויעל משה : ויאמר יהוה אל־משה רד העד בעם פן־יהרסו אל־יהוה לראות ונפל ממנו רב :

אינון מרשן למסק בטורא : ונחת משה מן־טורא לות עמא וזמין ית עמא וחוורו לבושיהון : ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לציד אתתא : והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא והוו קלין וברקין ועננא תקיף על־טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל־עמא די במשריתא : ואפיק משה ית־עמא לקדמות מימרא דיי מן־משריתא ואיתעתדו בשיפולי טורא : וטורא דסיני תנן כוליה מן־קדם דאיתגלי עלוהי יי באישתא וסליק תנניה כתננא דאתונא וזע כל־טורא לחדא : והוה קל שופרא אזיל ותקיף לחדא משה ממליל ומן־קדם יי מתעני ליה בקל : ואיתגלי יי על־טורא דסיני לריש טורא וקרא יי למשה לריש טורא וסליק משה : ואמר יי למשה חות אסהיד בעמא דילמא יפגרון קדם יי למיחזי ויפל מנהון סגי :

ב' לפני יי' ידין · ח' חס' בלים' ב' · ר' ו' חס' בלים' · י"ב מל' · ה' · ל' · ל' · ל' · ל' · ט' חס' · ט' מל' בתור' · ב' · ל' · ספר כל אורי' חס' במ"ג · על י"ד פסוקים אית בהון על אל אל ·

רש"י

מן ההר אל העם · מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם : היו נכונים לשלשת ימים · לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כ כדברי ר' יוסי ולדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ל ליום השלישי : אל תגשו אל אשה · כל שלשת ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ויהיו טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ש שלשה שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילת' ותחזור ותטמא אבל משהת' ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי ל להזריע וטהור מלטמ' את הפולטת : בהיות הבקר · מלמד שהקדי' על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה ואקו' ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יי' עומד : לקראת האהי' · מגיד שהשכינ' יוצא' לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנ' יי' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא : בתחתית ההר · לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית : עשן כולו · אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד הש"ין פתח אלא לשון פעל כמו אמ' שמר שמע לכך תרג' תנן כוליה ולא תרג' תננא וכל עשן שבמקר' מקודי' קמץ מפני שהם שם דבר : כבשן · של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמי' ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריו' סימן הנכר להם כיוצא בו כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי' אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע כיוצא בו וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן : הולך וחזק מאד · מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע : משה ידבר · כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישר' שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע : יעננו בקול · יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש על דבר האש להורידו : וירד יי' על הר סיני · יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמי' דברתי עמכם מלמד שהרכין שמים העליוני' והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם : העד בעם · התרה בהם שלא לעלות בהר : פן יהרסו וגו' · שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל יי' לראות ויקרבו לצד ההר : ונפל ממנו רב · כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב : פן יהרסו · כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב :

בעל הטורים

בהית הבקר חסר וי"ו שאז שלמו ו' עונות · בתחתית ההר והר סיני תלמוד שנתלש ההר ממקומו ונכפה כהר על גבי הר · הולך וחזק ב' במסו' ויהי קול השופ' הולך וחזק · ודוד הולך וחזק · כדאיתא בעירובין דוד גלי מסכתא הולך וחזק שאול לא גלי מסכת' דכתיב הולכי' ודכ' · וזהו דוד הולך וחזק בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאד · ויקדשתי

וקמון בשם היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן שמני וקטרתי או בחירק כמו מצדק צדקי והנה עם בשמי בלא תוספת יו"ד הוא בשם בשני קמצין כמו שלל זהב : ויחרד כל ההר מאד · הפך המנהג כי ההרים לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים · ויהי קול השופר · מנהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מהפחד : משה ידבר · לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול כדרך וישמע את הקול מדבר אליו ועל זה כתו בעבור ישמע העם בדברי עמך וכבר אמרתי לך כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר · וטעם משה ידבר דבק עם קול השופר כי נשמת משה היתה דביקה בשם כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו והכתו' לא גלה מה היה שואל והשם היה עונהו בקול ששיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול ובעבור זה כתוב אחריו ויקר' יי' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד השם : וירד יי' · עתה אומ' כלל שישען לבך עליו עד שתגיע בע"ה בספר כי תשא כי שם אבאר לך דברי' עמוקי' באר היטב : דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי והגוף מהעולם השפל ואין מדב' בעולם השפל רק אדם לבדו גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע המנה' וכל הלשונו' בנוי' על מתכונת דמו' אדם שהוא מורכב מהנשמ' שאינה גוף ומגוף שהו' מורכב מד' שרשי' והנ' כאשר ידב' האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהו' יודע יבין דבריו ודמותם במתכונת' ואם רצה לדבר על שפלי' מבני אדם יצטרך להגביה מעל' מס ולשומם כדמו' בני אד' עד שיבין השומע ע"כ שמו ראש לארץ וראש לעפרו' תבל ופה ותפתח הארץ את פיה גם ירך בירכתי הארץ ואמר יד הירדן בלב ים ורבים ככה והנה הכל בדברי משל כי אין לים לב ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד לשון ורבים ככה וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדי' ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע אמ' והאיש גבריאל וזרועותיו ומרגלותיו וקול דבריו כקול המון והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכוכב ישועה בראשו כי פי יי' דבר עיני יי' אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני יי' בעושי רע ותחת רגליו ועל זה הדרך וירד יי' ויעל אלהים כי הכל מלא כבודו ובספ' כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה · וטעם ויקרא שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם : רד העד בעם פן יהרסו · כל אחד מקום מעמדו והם חושבים כי לכבודי יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודי על כן אמר משה לראות · ומלת בעם מושכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב : וגם

וגם. הם הבכורים אע״פ שהם קדושים כמו כתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם. וטעם הנגשים אל יי׳ שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק. גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר אז יאמר לו ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל יי׳ לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי היו צריכין ישרא׳ שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך כלות השם לדבר עשרת הדברי׳ דבר אתה עמנו ונשמעה והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמ׳ לו שיזהירם שלא יראו אותו אך שלא יעברו הגבול כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר מיד דבר השם: וידבר אלהי׳. יש שאו׳ קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השני׳ הדברי׳ לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי׳ אלהיך ובשני כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא ובשלישי כתו׳ את שם יי׳ אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה יי׳ וגו׳ על כן ברך יי׳ ובחמישי אשר יי׳ אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יכפר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות מאלה והנה אכתוב מקרא זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנייה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שתי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום ברשונה זכור ובשנית שמור גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך יי׳ אלהיך ברשונה ובהמתך ובשניה תוספת ושורך וחמרך והקשה מכל אלה כי ברשונה כתו׳ טעם שבת כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ ואמ׳ עוד על כן ברך יי׳ את יום השבת ואלה הפסוקי׳ אינם כתובים בשנית רק טעם אחד וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות את יום השבת ברשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני רק הוסיף למען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך יי׳ אלהיך ברשונה כתוב לא תרצח ולא תנאף לא ותגנב לא תענה ובשנית כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה ברשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא ברשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך ברשונה אין כתוב שדהו ובשנית כתוב שדהו ברשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו וברשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם וכאשר חפשנו בדברי חז״ל מה אמרו על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס והנה מודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב ברשונה זכור ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז״ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו משתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך יי׳ אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם והנה אין כתוב ברשונה למען ייטב לך אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמר ולא תנאף בוי״ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקבלתו דמיון והמשכיל יבין והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם הנה איך הבינו ישראל דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע הזי״ן לפני הכ״ף והרי״ש לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזי״ן נכנס באוזן קודם כ״ף ורי״ש והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהגה לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמים ז״ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשנייה ולא ברשונה גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם ההפוכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחרים ולפני שאפרש אתקן דברי חז״ל:

אמר אברהם המחבר

משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלו׳ הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב יחשוב כי הטעם איננו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא והוא אמר ואומר אליה השקיני נא ואמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הריחים ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואיננה דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכד נצר ואחרים רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת וארגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם ואלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי״ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי״ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר והנה הוי״ו שהיא נראית במבטא השפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה על הנראה שיבוטא בו לא נבקש עליו בכתב טעם אם כן למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה נכתב חסר והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואילו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שהמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחרים והנה אתן לך משל אמר לי אדם אחד כתוב לרעי וזה כתוב אני פלני אוהבך לעולם וכתבתי פלני בלא וי״ו ואוהבך גם כן לעולם חסר ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב ולא ארבה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות׃

רע

ויאמר משה אל יי׳ ה׳ נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ד׳ חס׳ בתורה וסי׳ לא יוכל העם לעלת. ולא אביתם לעלת. אל יהרסו לעלת אל יי׳: אל הר יי׳ ז׳ וסי׳ מצויין בישעיה סי׳ נ״ו גבי פרשת שמרו משפט ועשו צדקה: וידבר אלהים ג׳ מסר פרשת נח:

כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס

כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ ס

וְאַף כַּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוֹל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵידְתְּ בָּנָא לְמֵימַר תְּחוּם יָת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִיסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפְגְּרוּן לְמִסַּק קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ וּנְחַת מֹשֶׁה לְוָת עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃ וּמַלִּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר׃ אנא

וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם: הנגשים אל יי׳ להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעשה בהם פרצה: לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשה ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: לך רד. והעד בהם שנייה שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהני׳ והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל יי׳: פן יפרץ בם. אע״פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: ויאמר אליהם. התראה זו: וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב״ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו: לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: אשר

בעל הטורים

וקדשתו שנים במסו׳ חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב. הגבל את ההר וקדשתו. וקדשתו גבי כהן ריש פסוקא לפי שקדושתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. ותלמיד חכם קדושתו בסוף כדכתי׳ לקדושי׳ אשר בארץ המה. כלומר לאחר מיתתן שיהוא בארץ נכרת קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין. וגם גדולת תלמיד חכם בסוף הקריאה שגדול שבכולם גולל. וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגי׳ בכל מה שכתב וגם כל מה שבעל פה. אנכי

אמר הוצאתיך מארץ מצרים· כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי· דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים·

דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו ר׳ רשות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא ב במעשה העגל וזה הוא שאמ׳ למה ה׳ יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים· מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת״ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: לא

אנכי י״ב וסי׳ מי שם פה לאדם· אשר הוצאתיך· וחברו· לא תשתחוה להם· וחברו· אנכי ה׳ עשה כל· אנכי אנכי ה׳· ואנכי ה׳ אלהיך רגע הים· עוד אושיבך באהלים· ואלהי׳ זולתי לא תדע· פי אנכי אדני ה׳

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃

אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃

ומ׳ביתי׳ דשמואל· הרחב פיך ואמלאהו· ד׳ מנהון ואנכי ה׳ אלהיך: הוצאתיך ג׳ מלאים וסי׳ מאור כשדים· אנכי ה׳ אלהיך· וחברו דמת׳:

דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת הם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם כל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם ולא הפסק ביניהם ועוד כאשר כתבם כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו ם שהכתו׳ בדבו׳ השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר ים להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמר לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה ה׳ ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה כתוב לא ילין חלב חגי ואחריו כתוב תביא בית ה׳ אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו יש אומרי׳ לא יהיה לך הוא הדבור הראשון והשני לא תעשה לך פסל וזה אינו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרי׳ אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים הא׳ יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה אי׳ רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרי׳ עמו והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה הנה השם אמ׳ לא תחמוד בית רעך ומשה אמ׳ לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתי שלא תחמוד השני הכתו׳ בפרש׳ הזאת הוא בלב והראשון גזלת הבית והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך ואמר עם ולא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך והנה נשחת טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר על זכור ושמור דע כי הטעמי׳ הם שמורי׳ לא המלו׳ והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני ה׳ לפני מותי והנה לפני מותי כמו בטרם אמות א״כ מה טעם להוסיף לפני ה׳ התשוב׳ היא ידעה כי יצחק נביא לה׳ והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן אמרה ליעקב לפני ה׳ והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת הם דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובי׳ בפרשת ואתחנן הם דברי משה והראיה הגמורה שם כתוב פעמים כאשר צוך ה׳ אלהיך ודע כי באחרית לוח הראשון הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאילו בבת אחת נאמרו ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה׳ כי בתחלה אמר כאשר צוך ה׳ אלהיך כאילו אומר הכתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה פרש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם ודע כי השמנה דברי׳ כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אחד להטיב למי שיטיב לו והנה הבן לא יבא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמ׳ על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף בזה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה׳ אלהיך כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבו׳ למען יאריכון ימיך וזה החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור מצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך ובעבור ששמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר מפור׳ בדברי רבקה וכבר אמרתי כי אבני שהם ואבני שהם שוה הוא ב״כ לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבנין אחד יבאו והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורי׳ בפרשה הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית וכשגר הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה דבור ראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הא׳ מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברי׳ רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע והם ששמר אברהם עם מצות האחרות נוספות והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמו׳ ואין מפורשו׳ למה צוו וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבי׳ לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו רק בספרי חכמינו ז״ל נבקש מה טעמה אם היא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי ודענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זהו כי כתוב במקצתם למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצות למען תזכור ואהבתם את הגר כי גרי׳ הייתם והכלאים פן תקדש ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתו׳ בהלכו׳ שמעון בן קירא וטעם וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה אם כן יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על ג׳ דברים האחת מצות הלב וחב׳ מצות הלשון והג׳ מצות המעשה ומצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה ואהבת את ה׳ אלהיך ולדבקה בו וליראה את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה ולא תשנא את אחיך בלבבך ולא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו קריאת שמע וברכת המזון וברכת כהנים גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה לא תענה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצו׳ עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם ומצות הלב הם העקרים הנכבדים על כלם ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי ע״ז ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות רק היא כנגד כלם והלא ירמו כתוב שם הנה שנא ה׳ ושם כתוב לב חורש מחשבות און וכתו׳ הטיבות כי היה עם לבבך הטיבה ה׳ לטובי׳ ולישרי׳ בלבותם והיה לבבם שלם ואני ה׳ חוקר לב וה׳ יראה ללבב והנה זה הדבור הראשון הוא עקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדיבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני ר׳ יהודה הלוי מ״נוחתו כבוד למה הזכיר אני ה׳ אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך וזאת היתה תשובתי אין דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד כי הרבים מאמינים להשמעת אזנים שיאמ׳ להם אדוניהם ככה ולמעלה מהם שראו זה כתו׳ בדברי התור׳ שנתן השם למשה ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת ולמה היה על זאת המתכונת ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי יתקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש ממנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא׳ אנכי ה׳ אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי בפרשת ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד ולא כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליו׳ בכחו והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים· שהם בעולם העליון וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליוני׳ והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי ה׳ כי עשית שמים וארץ היום קרוב מחמש אלפי שנה וישראל לבדם מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עושה שמים וארץ רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משה להיות להם לאלהים וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והו׳ מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה הית׳ במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים אמר משה אתה

בעל הטורים

אנכי בגי׳ כסא· לומ׳ שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד· ובגי׳ מלא ועיר עשר׳ וזהו הלא את השמי׳ ואת הארץ אני מלא. ויש לו ששה הויות ראשון ואחרון בשמי׳ ובאמ׳ ור׳ רותו ועוות ורוס· אשר הוצאתיך ג׳ במסורת ב׳ בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדי׳ שהוציאו מאור כשדים· ליתן לבניו תורה· לא

הראית לדעת שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים גם הוסיף עוד בדבר מענין הר סיני ששמעו קול השם על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמ' דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודאת הפה, והנה הזכיר למשכיל אנכי יי' והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו משכיל, ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיו' לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים ומשה פירש זה בפרשת כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלא בורא אחד לכולנו והנה הזכיר שלש תשובות הא' עבדי' היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת ה הטוב' הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעי' טעם מצוותיו והב' כי אלה המצוות הינם לצרכנו כי אם לטו' לנו כל הימי' לחיותנו והשלישית וצדקה תהיה לנו שנהיה צדיקים לנחול העה"ב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופו' שהם י' והם ראשי' כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עצם כל דבר והוא עומד והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון וכלוים אליו וממנו יצאו כי הוא כדמות האחד בחשבון עשרה כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הנגלאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא ידעו' למלך או יראוהו בני אד' ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתוב אם יוצר עין הלא יביט והנה השם רואה במסתרי' מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והנה פחד מהמלך שימו' אחר שלא יעשהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצו' באלה עשרת הדברי' ומצאנו השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים וכבר פרשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בנייני המצות ואחריו כתוב לא יהיה לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד עז' כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה כמו המקטירין למלאכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם כאשר אמרו מאז חדלנו לקטר למלאכת השמי' חסרנו כל וכתוב את יי היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רימון והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחו' מעו"ז רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם שבתת ביום השביעי והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחש מעשה בראשית וזה הפשע פחו' מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם והראשון הוא הקשה שהיא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו הוא בגוף ואשר אחריו לא תגנוב בממון ואחר כך בלשון ואחר כך לא תחמוד בלב: לא יהיה לך, דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדיהם כמו ויאמר חנניה הנביא והאנשים רדפו אחריהם וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו, וטעם על פני כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהיה נמצא אתו ורואה מותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והנה הטעם אחר שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רואה מה שתעש' אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים ואמר אחד מחכמי לב אל תבעים אדונך והוא רואה אותך והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו אם אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאוף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים זה הכתוב כי הרג תהרגנו ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים צורות וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה: ואשר בארץ מתחת, שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים, ואמר גם הכתוב מתחת לארץ ולא אמ' מתחת הארץ כי הים והארץ כדור אחד: לא תשתחוה להם, כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם, לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו, וטעם אל קנא כי דין הוא אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשוב' כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקידת העון היא קשורה על שונאי כמו שזכרתי, וטעם פקידה כמו זכירה כמו ויי' פקד את שרה שהוא כמו ויזכרה יי' כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכור מה מעשה האב ומה מעשה הבן ובן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבני' נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה, כתוב ועושה חסד לאלפים וכתו' לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד [illegible]

לא יהיה לך, למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מניין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך: אלהים אחרים, שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרי' זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקראותם אלוהו' אצלו, דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אות' ודומה כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני, כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"ז אלא אותו הדור: פסל, על שם שנפסל: כל תמונה, דבר אשר בשמים: אל קנא, מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע"ז כל לשון קנא אנפרימנט בלע"ז נותן לב ליפרע: לשנאי, כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: נוצר חסד, שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתרה על מדת פורענו' אחת על חמש מאו' שזו לארבע' דורות וזו לאלפים: לשוא, חנם להבל ואיזהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב: זכור

ועשה חסד ד' וסי' לאלפים לאהבי, וחברו דמ"ת לאלפים לאהביו, ועשה חסד למשיחו לדוד, דשמואל, וחברו דתהלו': את השמי' ואת הארץ י"ג נמסר בישעיה סי' ל"ז גבי תפלת חזקיהו: אבת ב' חס' וסי' שה לבית

לֹא־יִהְיֶה־לְךָ֛ אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים עַל־פָּנָֽי׃ לֹא־תַֽעֲשֶׂה־לְךָ֣ פֶ֣סֶל׀ וְכָל־תְּמוּנָ֡ה אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׁמַ֣יִם׀ מִמַּ֡עַל וַאֲשֶׁ֣ר בָּאָ֣רֶץ מִתַּ֡חַת וַאֲשֶׁ֣ר בַּמַּ֣יִם׀ מִתַּ֣חַת לָאָ֗רֶץ׃ ה לֹֽא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א תָעָבְדֵ֑ם כִּ֣י אָנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָבֹ֧ת עַל־בָּנִ֛ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָֽי׃ וְעֹ֥שֶׂה חֶ֖סֶד לַאֲלָפִ֑ים לְאֹהֲבַ֖י וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֺתָֽי׃ ס

לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵׁם־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לַשָּׁ֑וְא כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהוָ֔ה אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ לַשָּֽׁוְא׃ פ

לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אוֹחֳרָן בַּר מִנִּי׃ לָא תַעֲבֵיד לָךְ צְלֵם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְשָׂנְאָי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחְטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן׃ וְעָבֵיד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי׃ לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

ב' חס' ה'

אבת שה, פקד עון אבת על בני' דוישמע יתרו: וינח ז' רפי' נמסר בסדר בא אל פרע': ברוך י"ב נמס' בשמוא' ב' סי' ו' גבי פרש' דויוסף עוד דוד את כל בחור וגו':

בעל הטורים

לא תעשה לך פסל וכל תמונה · תמונה בגי' פרצוף אדם · ואשר בארץ בגי' אלו ההרים והגבעות · מתחת בגימטרי' זה סלסול קטן · ועושה חסד ארבעה כתובים שנים בדברות וב' גבי דוד · ועושה חסד למשיחו לומר אני שעושה חסד לאחרי' עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לגוים דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד · לשומרי מצותיו וסמיך ליה לא תשא · מלמד שהתורה שבוע' שוא ככל המצות · דבר אחר לומר כשתשמו' המצות הזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמם שלא עשה אותה לשמם · על שי"ן דלא תשא יש ז' תגין כנגד ז' פעמים כתב בירמיה · שבע תועבות בלבו · שבע חטאות בתוכחה · ז' עונותיכם מלאים · ז' שמות ליצר הרע · ז' מדרגות לגיהנם · זכור

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃

ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃

ס לֹא תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף׃ ס לֹא תִגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ

הֱוִי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּיד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃ אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃

יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ לָא תִיקְטוֹל נְפָשׁ׃ לָא תְגוּף׃ לָא תִיגְנוֹב׃ לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃

ג' זוגין מתחלפין קדמ' זי"ן תניי' שין · ז' רפין · י"ג · ג' כתיב ול' ככ' · ח' פסוקי' ראשי בהון לא לא לא · ל' ואחר שורו וחמורו ·

זכור חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה זי"ן תניי' שי"ן וסימניהון זכור את יום השבת · שמור את יום השבת · דמשנה תור' לוז · ויקרא שם המקו' · לוש · ויקר' שם העיר דן · תזבח · לא תזבח על חמץ תשחט · לא תשחט על חמץ : ואלה שמות פסל וכל תמונה · משנה תורה פסל כל תמונה · וא"ש על שלשים · מ"ת ועל שלשי' ·

וא"ש זכור עבדך ואמתך ובהמתך וגרך · מ"ת שמור · כאשר צוך ועבדך ואמתך ושרך וחמרך וכל בהמתך · וא"ש בשעריך כי ששת ימי' · וינח ביום השביעי מ"ת למען ינוח וזכרת כי עבד היית · וא"ש על כן ברך מ"ת על כן צוך יי' אלהיך · וא"ש לא תענה לא תחמד · מ"ת ולא תחמד ולא תענה · וא"ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך · ב"ש סימן · מ"ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך ש"ב סימן · וא"ש ועבדו ואמתו ושורו וחמרו · מ"ת שדהו ועבדו שורו וחמורו : ח' פסו' דאית בהון לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמ' דספרא :

זכור ושמור · בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו · זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתו הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת : ועשית כל מלאכתך · כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה : אתה ובנך ובתך · אילו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולי' על הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך : וינח ביום השביעי · כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל וביגיע שיהא נח בשב' : ברך ויקדשהו · ברכו במן לכפלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו : למען יאריכון ימיך · אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן : לא תנאף · אין ניאוף אלא באשת איש שנ' מות יומת הנואף והנואפת ואומ' האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים : לא תגנוב · בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנבו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר למד מענינו מה לא תרצח לא תנאף דבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין : וכל

תגנב כל לוש' חס' במ"א חל לא יבואו לגנב כי יגנוב ·

ולגאוף כי יפחד ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ואני אראה שנענש כי הרוצח אם רצח אויבו אולי תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מצא האות לצרכו ועד שקר להתרצות או להתנקם והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמי' בפרהסיא בלא הנאה שיש לו : זכור · טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד · וככה פי' ויקדשהו שהשם שבת בו מכל מלאכתו וטעם להיותו דבק עם ברך יי' כאשר הוא כתוב ב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנשמות ת תוספת חכמה יותר מכל הימים על כן כתו' ברך יי' וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים וצוה השם שיקראו ה התור' בתחלת השנ' נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ו ושמרו והנה השבת נתנה ל להבין מעשי השם ולהגות ב בתורתו וככה כתו' כי שמחתני יי' בפעלך כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת · וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית רק איננו מכחש השם הנכבד · והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים ה שביתתן עליך ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו · וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כאשר פירש משה אדוננו על הדרך שהזכרתי ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים על כן נכתב בשניהם הגר וככה בעריות ועל זה התנאי ידור שישמור העריות וככה באכילת הדם וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם ויעמדו בירושלם כסאות מלכות בית דוד : כבד את אביך · כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם יי' אלהיך · ומלת יאריכון פועל יוצא כי הן יהיו סבה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים בעבור המצוה שתעשה נמצאת אתה מאריך ימיך · ואמר על הארץ הטובה כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה וכתוב אב ואם הקלו בך והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפך שיהיה מקלל או מקלה וחייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן זה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר : לא תרצח · בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו ואם לא גלית אתה כמו רוצח : לא תנאף · רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש ואין פירושו כאשר חשבו והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו והטע' כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו להודיע כי תועבה גדולה עשה שניאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו · ומלת ניאוף כמו זנות והנה כתו' ותנאף את האבן ואת העץ ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות ואמר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה תהיה מותרת לו ולמעלה ממנה הנכריה שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה רק אם נתן לה זרע עובד הוא עבודה זרה בעצמה ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ ממינו כמו אם ישכב האדם עם הבהמה והגאון ידע איך החלוק כי על כל העריו' כרת בפרשת אחרי מות והניח מזה החלוק האם והאחו והבת : לא תגנוב · משמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או ללעג לשון והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל ואת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום : לא תענה · שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבי"ת כמו שקר ענה באחיו ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם והטעם יענה בם וכמוהו וכאשר לא נגעינוך לא נגענו בך ויש עד שקר שהוא בן מות והוא שכתוב עליו ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו : לא תחמוד · אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו ועתה אתן לך משל דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונ' והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן ואל תחשוב זה הכפרי שהו' כאחד מן המשוגעי' שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסור' לו ככה כל משכיל

בעל הטורים

זכור זה הפסוק י' ומתחיל בז' בשביל שהשב' הוא שביעית וז' מוזכרים בפסוק · אתה · ובנך · ובתך · עבדך · ואמתך · ובהמתך · וגרך אשר בשעריך · וכנגדם תקנו שבע מלאכות בתפלה אחד · וה' תיבות בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו קיי' חמשה חומשי תור' · כבד את אביך ואת אמך · סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו · למען יארכון · חסר וי"ו שאין אריכות ימים בעולם הזה · לא תרצח דבור שני ויש בו שמנה אותיות לומר לך שאדם נברא ביום השמי' · לא תגנוב בגימטר' גונב נפש · עשרת הדברות מתחילין באלף ומסיימין בכף · וזהו אך טוב לישר' · ויש בהם תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות · ושבע תיבות של בני נח וסימנם כת"ר תור"ה · לומר לך שאם לומד אדם תורה לשמה היא כתר לראשו · ואם לומד שלא לשמה יחזור כרת · ויש בהם תיבות מנין עקב · וזהו שרמז אליעזר בקע משקלו · ושני צמידים אלו ב' לוחות · עשרה זהב משקלם אלו עשרת הדברות · וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי · במדרש עקב ואכרכה עקב ועשת תורתך קבע מורשה קהלת יעקב עשרת הדברות שיש בהם קע"ב תיבות ·

ויהו

צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם ואמר קהלת לאשר יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו משבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו והנה נשלם פירוש עשרת הדברים:

אמר אחד מחכמי הדור, ידענו כי תשע גלגלי' הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר וכנגד אלה התשעה דברים, והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר ה התשע' שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר כאשר הוא ה האחד במספר העשרה, והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלי' הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרי' וארבע שעות ואמר כנגדו אלהי' אחרים להודיע כי בכח השם ירוצו ה הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף, והדבו' השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות ששם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבע' והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים ונראה כח השם לעין ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת ב באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת ה המתכונ', והדבו' הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הא' ביו' וכן מי שהוא בעל השע' הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלי' יבא לידי נזק על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו, והדבו' החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייו, והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדי' שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות ויש מחלוקת בין חכמי המזלו' אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורו' על כל משכב וזמת, והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל ממשלת שיתחבר עמה שלא יראה אורו בעבורה, והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון, והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והוא תורה על החמד'. וכל העם רואים את הקולות, וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברו' אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידי' כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו וסב אחורנית וכמוהו וינעו אמות הספים וטעם אמות שהספים סרו ממקומם אמות לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה והאומר כי פי' כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק: ויאמרו, הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שהשלימו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו, ויאמר' למ"ד לבעבור נוסף כלמ"ד לתבראשונה ולמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה, וטעם נסות אתכם כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך ובעבור תהיה יראתו על פניכם, ככתוב יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב: ויעמד, הזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: ויאמר יי', רבים השתבשו בעבור שמצאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד יי' על הר סיני על ראש ההר ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: לא תעשון, הטעם הנה אנכי יושב בשמי' ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר יי' עמכם ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם אחד הוא וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאלו יהיו אמצעים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב, והנה טעם אתי שאין לי צורך לאמצעיים עמי על כן אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם אני בכבודי אבא אליך: מזבח

וינעו ב' וחס' וסי' וירא העם וינעו, וינעו אמות הספים: לבעבור ג' וסי' נסות אתכם בא, לבעבור סבב את פני הדבר, לבעבור הביא יי' אל אבשלום: ובעבור ב' וסי' תהיה יראתו, ובעבור חושיבי: תחטאו ב' וסי' לבלתי, רגזו ואל תחטאו: תעשון י"ד נמסר בשפטים סי' ז' גבי גדעון בפסוק ממני תראו: אלהי ג' בטעם מלעיל אלהי שם, לא תעשון אתי אלהי כסף, מענה אלהי קדם, ונמסר גם בפרשת נח: עלתיך ג' כ"ב וסי' מזבח אדמה תעשה לי, לא הבאת לי שה, לא על זבחיך אוכיחך, אנ"ך, וכל משנה תורה דכו':

וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ: וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים: ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם: לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ:

ח' ר"פ בסס' · ל' · ט' חס' · ב' וחס' · כל אורי' חס' · ל' · ג' · ל' · ב' · ל' · ב' · יד · ג' בטעם' לעיל · זה · ג' כתו' כן וכל תשנה תורה דכו'

וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בְּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת טוּרָא תָּנֵין וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמָּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּיל עִמָּנָא מִן קֳדָם יְיָ דִּילְמָא נְמוּת: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִּדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַּיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַּחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן: וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵיב לְצֵית אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַּיְיָ: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן: לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן: מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָּבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָּךְ:

וכל העם רואים, מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומניין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש תלמוד לומר נעשה ונשמע: רואים את הקולות, רואים את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר: את הקולות, היוצאין מפי הגבורה: וינעו, אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחוק, היו נרתעין לאחוריהם ה שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון: לבעבור נסות אתכם, לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם, נסות לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס ארים נסי כנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו, על ידי שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: נגש אל הערפל, לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנ' וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: כה תאמר, בלשון הזה: אתם ראיתם, יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים משיחין לו שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי, וכתוב אחר אומר וירד יי' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ. דבר אחר הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר ויט שמים וירד: לא תעשון אתי, לא תעשון דמות שמשי המשמשין לפני במרום: אלהי כסף, בא להזהיר על הכרובי' שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות. ואלהי זהב, בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם, שלא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: מזבח אדמה, מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כפים, דבר אחר שהיה ממלא תלל מזבח אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי, שתהא תחילת עשייתו לשמי: וזבחת עליו, אצלו כמו ועליו מטה מנשה או אינו אלא עליו ממש תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך ואין שחיטה בראש מזבח: את עולותיך ואת שלמיך, אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך, פירוש לאת עולותיך ואת שלמיך: בכל מקום אשר אזכיר את שמי, אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי אבא אליך וברכתיך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים ולברך את העם: ואם

בעל הטורים

וירא העם וינעו · על כן מתנענעים בשעת לימוד התור' לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת בזיע. וינעו בג' זב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם · וינעו ב' במסורת הכא וירא העם וינעו · ואידך וינעו אמות הספים מקול הקורא · מה התם על ידי מלאך אף הכא על ידי מ מלאכים · דכתיב מלכי צבאות ידודו' ידודון · לבעבור שלשה בתו' לבעבור נסות הכא ואידך לבעבו' סבב את פני הדבר גבי דוד בענין האשה התקועית · לבעבו' הביא יי' הרעה על אבשלום · פי' לבעבו' נסות את כם · ואם תעמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שאמר בענין ואדוני חכם כמלאך האלהי' · ואם לאו לבעבור הביא יי' הרעה · תחטאו ב' במס' הכא ואידך רגזו ואל תחטאו · הבושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא · וזהו לבעבור תהיה יראתו על פ פניכ' לבלתי תחטאו · כל מי שיש לו בושת פני' לא במהרה הוא חוטא · וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא · ויראתו על פניכם בגו' בשת פנים, ומשה נגש בפרקי רבי אליעזר גם לא כאמר אלא נגש · מיכאל וגבריאל א אחזוהו בשתי ידיו והגישוהו שנא' ב ברזוני · אל הערפל בגי' אל השכינה ·

מה ענין ... עולה עשרה לומר שאם תגבה עשרה בבית הכנסת אבא אליך וברכתיך הגלה

הקולות ל' כתיב

ואם מזבח אבנים ׳ רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבני׳ לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר אבני׳ שלמות תבנה וכן אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר העבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן אם תקריב מנחת בכורי׳ זו מנחת העומ׳ שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית ׳ לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה ׳ הרי כי זה משמש בלשון פן שהו׳ דילמא פן תניף חרבך עליה ותחלליה הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אד׳ והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום אמר׳ תורה לא תניף עליה׳ ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: לא תעלה במעלות ׳ כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקליי״ש בלע״ז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך ׳ שעל ידי המעלות אתה צרי׳ להרחיב פסיעותיך ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים קל וחומר ומה אבני׳ הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהו׳ בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

חסלת וישמע יתרו

ואלה המשפטים ׳ כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני ולמה נסמכ׳ פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש: אשר תשים לפניהם ׳ אמר לו הקב״ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק והלכה שנים או שלשה פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האד׳: לפניהם ׳ ולא לפני גוים ׳ ואפי׳ ידעת בדין אחד שהגוים דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להחשיבה שנ׳ כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילי׳ זהו עדות לעלוי יראתם:

ואם מזבחי ה׳ וסי׳ לא תעלה במעלת ׳ וכי יזיד ובחור אתו מכל שבטי ישראל ׳ ואיש לא אכרית לך והביאתים אל הר קדשי ׳ כל צאן קדר ׳ ולא תאירו מזבחי חנם מגישים על מזבחי תגלה ג׳ וסי׳ אשר תגלה ערותך ׳ בטרם תגלה רעתך ׳ תגלה רעתו בקהל ׳ וחד ותגלה ערותך:

וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים֙ תַּעֲשֶׂה־לִּ֔י לֹא־תִבְנֶ֥ה אֶתְהֶ֖ן גָּזִ֑ית כִּ֧י חַרְבְּךָ֛ הֵנַ֥פְתָּ עָלֶ֖יהָ וַתְּחַֽלְלֶֽהָ׃ וְלֹא־תַעֲלֶ֥ה בְמַעֲלֹ֖ת עַֽל־מִזְבְּחִ֑י אֲשֶׁ֛ר לֹֽא־תִגָּלֶ֥ה עֶרְוָתְךָ֖ עָלָֽיו׃

וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּילְמָא תָרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וְתַחְלִינַהּ׃ וְלָא תִיסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃

פרשה

וְאֵ֨לֶּה֙ הַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר תָּשִׂ֖ים לִפְנֵיהֶֽם׃

פרשה

וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃

מזבח אבני׳ ׳ י״א כי הטע׳ שלא יעשה ציורים במזבח על כן צוה במזב׳ אבני׳ להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמורות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרים כי מזבח אדמה זה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון והעד שכתו׳ אחריו מזבח אבנים וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת ואמת אמרו שיכן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה כי הוא לא יקרא את מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמ׳ יהיה עמ׳ ואם מזבח אבנים שישימו בו אבני׳ ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני י״א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר יי׳ נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהי׳ לפני מתן תורה אתם ראית׳ אשר עשיתי למצרי׳ ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמ׳ לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצוה ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום והם השיבו ואמרו נעשה ושם כתוב וישב משה את דברי העם אל יי׳ אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיעם מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי׳ ואת כל המשפטי׳ ודברי יי׳ והם מצו׳ עשה ומצו׳ לא תעשה שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו השב תשיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהים לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והנזקים והגניבה והשבועה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירו׳ נעשה כשמור מצו׳ עשה ומצות לא תעשה ונשמע על המשפטי׳ על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמ׳ ונשמע ולא אמרו כן בתחלה ׳ והנה פי׳ מזבח אדמ׳ כמשמעו עשוי מאדמ׳ וזהו שכתו׳ ויבן שם מזב׳ תחת ההר וכתו׳ בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך ושם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחי שלמי׳ ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשו אתי בעבור דם הברי׳ שזורק על המזבח ועל העם שקבלו על נפש׳ שהשם לבדו יהיה להם לאלהי׳ ושישמרו מצותיו ומשפטיו ׳ והזכיר את צאנך ואת בקרך שמיהם מיני עולות ושלמים ראיתי מין אחד ישתחקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים לי״י פרים וככה בכל מקום והראתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריה׳ ׳ וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך ׳ וטעם אבוא כדרך בן אדם והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאני בכל עת ששם כבודי: ואם מזבח אבני׳ ׳ המזב׳ שבנ׳ משה לכרות ברית עם ישר׳ בדם הברי׳ וזה השם שיבנו מזב׳ אבני׳ בעבר הירד׳ טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבני׳ כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם ויהיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עשה עתה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן׳ הם האבנים: גזית׳ הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בנין גזית וגזית מגזרת על גזזי כאשו כי גז חיש וכן נגוזו ועבר והטעם כמו פריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות: כי חרבך׳ שם חרב נופל על כלי ברזל שמעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצו׳ ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יהלל קדם שהקדים אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה איננו כבוד וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: תעלה׳ אמר בן זוטא כי במעלות מגזרת מעל והלא פקח עיניו לראות כי מ״ם מעל שורש והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל נעל ולשון רבים שאינו סמוך נעלות בלות ומטולאות והנה ראוי להיות במעלות חרק תחת הבי״ת וקמץ תחת העי״ן רק פירושו כמו ומעלות שבע עולות והנה חשב בן זוטא לעלות בכלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו וככה יקרא לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה האבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי:

אשרי נותן לב לפשטים ׳ גם בכללים גם בפרטים:
אז יתבונן למה נכתב ׳ וי״ו עם אלה המשפטים:

ואלה המשפטי׳ ׳ אחר שאמרו ישר׳ למשה דבר אתה עמנו אמ׳ השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישר׳ והחל להזהיר על אלהי הזהב ושיכרו׳ ברית עמהם בדעתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאי׳ פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: כי תקנה

בעל הטורים

תגלה ג׳ לא תגלה ערותך עליו ׳ תגלה רעתו בקהל ׳ בטרם תגלה רעתך ׳ לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל ׳

פרש׳ משפטים

ואלה נוטריקון וחייב אדם לחקור הדין ׳ המשפטים נוטריקון הדיין מכוון שיעשה משרת טרם יעשה משפט ׳ אשר ׳ נוטריקון אם שוחד רוצה ׳ תשים ׳ נוטריקון תשמע שני הצדדים יחד מדבריהם ׳ לפניהם ׳ נוטריקון לא פני נדיב יהדר התנכר מהם ׳ סמך משפטים ללא תעלה במעלות לומר הוא מתונין בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו בתיקון ׳ מעלות בגי׳ מתונים ׳ וסמך משפטי׳ לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיי׳ בשביל ממון וכתיב לעיל מיניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאלו חרב מונחת לו על ירכו ׳ וסמך דינין לעבודה שהם מג׳ שהעולם עומד עליה׳ וכמו׳ אותם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח ׳ הסך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח ׳ ואלה המשפטי׳ אשר ׳ ב״ת מרה שנכנסו על ה׳ דינין במרה ׳ ואלה המשפטי׳ אשר תשים ס״ת ומרה ׳ שאם יבא דין הגונה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו ׳ המשפטים אשר ׳ אלו מגבל סופר רבועה ׳ אשר תשים לפניהם בגי׳ דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים ׳ ויש בפסוק ה׳ תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמתו כאלו קיים חמשה חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקב״ה ברוך הוא במעש׳ בראשי׳ ׳ וגו׳

כא

כי תקנה · אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתינו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו על כן החל משפט העבד · וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברה' וככה הבת וכל העבדים הנזכרי' אחר כן דרך אחד לכל וראיתם דבר האשה וילדיה כי אמרו כי המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמ' הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתוב אבי כל בני עבר והפך ואם הוא אבי כנען או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף על פי שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברי' שהם ישראל כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי' אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם אז השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל והנה אם ישראל נקראו עברי' בעבור שהם מיוחסי' אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעק' גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכיר אדומי וככה על רדפו בחרב אחיו הנה בכל המקר' לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב וכתוב ושם אתנו נער עברי לאכל את העברי' לאם מכה איש עברי שני אנשים עברים ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא וכתיב פן יעברון לעברים והעברי' היו לפלשתי' ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי והעבריה ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והחולקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישראל וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה או שסבו לתורת יהודה והיה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעבר על ריב לא לו והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם ועוד איך יעלה על לב אד' כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שני' והישראלי עד שנת היובל : שש שנים יעבוד · ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי או זה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שני' הכתו' בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה ובפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין אמר רבי מרינוס יו"ד לחפשי נוסף כי הוא כמו למשסי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אמ' כי הלמ"ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני והלמ"ד כלמ"ד והשליטי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האהלי והוא תואר השם · ומלת חנם מגזרת חננו אותם מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם : אם בגפו · יש בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול ומשקלי השמות משתני' ואחרים אמרו שהוא כמו כנף וכנף בלשון תרגום ובפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואינו מטעם הענין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הצריך הכתוב לומ' אם בגפו יבא בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד : אם אדניו יתן · מצאנו אדני לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדנים והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובכנויי' אמרו אדניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאל ואסור לאומרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל וככה מלת אלוה אמר רבי מרינוס זו כחו לאלוהו ולא לאלוהיו דרך בזיון : אם אדניו יתן לו אשה · זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה וככה כל עבד כנעני כי על ושבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי' הם לא יבאו בהם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על דבמות חתיות ולא מולדות עמוניות : ואם אמר · כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתך : והגישו · מלת אלהים כמו מקימי משפט שהיא בארץ והמנהג · להיותם בשער העיר יושבים שים לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שעמה זה לפני יושבי השער : ועבדו לעולם · ידעתו שמלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעולמים זמנים ויושב שם עד עולם עד זמן שיהיה גדול וכן ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו ויצאת חירות כאילו עולם מתחדש או יהיה פירושו סיבוב לזמנו הראשון שהיה חפשי : את

בגפו ג' ובעניינ' : אמר ו' ג' מלאים וג' חס' וסי' ואם אמר יאמר · אמר אמרתי כי שנאתני · אם אמר אמר לנער · אילין חס' · ואילין מלאים · כה תברכו · לכן נאם יי' אלהי ישראל · דעלי · אמרי' אמור למנאצי · דירמיה : י"ב פסוקי' אית בהון את את ואת ומלה ביניהון וסי' ויחי נח · ויולד נח · ויחי תרח · אם

אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שֵׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן : אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵיל אִתְּתָא הוּא וְתִיפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ : אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי : וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנָי לָא אִפּוֹק לְבַר חוֹרִין : וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקֳדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא דִּלְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם :

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם : [ב] אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ : אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ : [ה] וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי : וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם : ס

(ל' וחס' דחס' · ג' ובעניין · ו' ל"פ בעניין ל' · ל' ובפסוק · ל'. ל' · כל אורי' חס' במ"ב)

אמ' יאמ' העבד · וערכו בני אהרן · אתה החלות · השקיפה · את המארח · כי נסך יי' עליכם · אנכי עשיתי את ארץ · ושלחתי בכם את החרב · הנני משליח בם את החרב : אזנו ז' נמסר בתהלים סימן קי"ו : כצאת וסי' העבדים · כצאת משה אל האהל · כצאת השמש בגבורתו : ואם ז' ר"פ בסדרא העבד · לבנו יעדנה · שלש אלה · אסון · שן עבדו · שור נגח · נגב יגנב מעמו :

כי תקנה עבד עברי · עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד · ומה אני מקיים והתנחלתם אותם בלקוח מן הגוי אבל בלקוח מישראל יצא בשש תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך · כי תקנה · מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנ' ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיי' כי תקנה בנמכר בבית דין : לחפשי · לחירות : אם בגפו יבא · שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו : בגפו יצא · מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנעני' להוליד ממנה עבדי' : ואם בעל אשה הוא · ישראלית : ויצאה אשתו עמו · וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו : אם אדוניו יתן לו אשה · מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית תלמוד לומר האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנ' אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש : את אשתי · השפח' : אל האלהים · לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו : אל הדלת או אל המזוזה · יכול תהא המזוזה כשרה לרצוע עליה תלמוד לומר ונתת באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה תלמוד לומר או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד : ורצע אדוניו את אזנו · הימנית או אינו אלא של שמאל תלמוד לומר אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע רבי שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקדוש ברוך הוא דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם : ועבדו לעולם · עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו תלמוד לומר ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשי' שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג : וכי

בעל הטורים

וזכאה שנים במכור' ויצאה חנם אין כסף · ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לא' ס אחר דראיתם אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר · אל הדלת לומר שיסגור בית ארונו · במרצע עולה כמנין ת' · שהשם גאלנו אחר ת' שנה משעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אחר כך לפיכך ירצע במרצע · ועבדו בגי' לא הבן · ועברי · הוא כנ"ג בם שנו"ק בגי' לא הבן ולא הבת · בנאת

וכי ימכר איש את בתו לאמה · בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשין אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים · כיציאת עבדים כנענים שיוצאין בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובד' שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירות ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא כצאת עבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העברי' לא תצא בראשי אברי' כעבדי' כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים תלמוד לומ' העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים: אם רעה בעיני אדוניה · שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה · שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה · יתן לה מקום להפדו' ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשת' אצלו כאילו היא שכורה אצלו כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש שנים נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשת' אצלך שתי שנים הרי שליש' המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה · שאינו רשאי למוכרה לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה · אם בא לבגוד בה שלא קיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: ואם לבנו ייעדנה · האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדשה קדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות · שאר כסות ועונה: אם אחרת יקח לו · עליה: שארה כסות' ועונתה לא יגרע · מן האמה שייעד לו כבר: שארה · מזונות: כסותה · כמשמעו: עונתה · תשמיש: ואם שלש אלה לא יעשה לה · אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם · ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימני' ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא בשש' העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אלא בבגרות תלמוד לומר אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרו' לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: מכה איש ומת · כמה כתובי' נאמרו בפרש' רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת · למה נאמר לפי שנאמ' ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני הכאה בלא מיתה תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפי' קטן ואפי' אשה ועוד אילו נאמר ומכה איש שומע אני אפי' קטן שהרג ושהכה יהא חייב ת"ל ואיש יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: ואשר לא צדה · לא ארב לו ולא נתכון: צדה · לשון ארב וכן הוא אומ' ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפעל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו צדה אורה ומילי' לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מית' ואף זה יש להרהר עליו מ"מ לשון אורב הוא: והאלהי' אנה לידו · זמן לידו לשו' לא תאונה אליך רעה לא יאונה לצדיק כל און מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עלה: והאלהים אנה לידו · ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקדוש ברוך הוא שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו בהם עדים שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג שוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי

את בתו לאמה · קטנה היא שהיא ברשות האב כמו הבת שהוא מפר את נדרה · ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה כי על האב ידבר לעם נכרי: לא ימשול למכרה בבגדו בה · כמו מרוע כבגד איש באחיו ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל וזה ידענו מהקבלה וטעו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסו' כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרש אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · וטעם לא תצא כצאת העבדים שיציאתם לעולם אחר שש שנים כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים רק אם תגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: ואם רעה · שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה וזה הוא טעם אשר לא יעדה שהיא יעודה לו להיותה אשתו או יעדה להיותה אשת בנו ודע כי לא לו קרי וכתוב הוא בשנים באלף ובחוץ בוי"ו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחר כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו וככה כולם אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באלף ובין לו בוי"ו או בה"א כמו הלה היא ברבת בני עמון כל אלה הפסוקים אלף מבפנים ומבחוץ וי"ו כל אלה כדרך קריאת' הוא טעמם · ודע כי מלת והפדה מהפעלי' היוצאי' כמו והפדך אשר פדה את נפשי כי פדויים והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולי' כמו המצמיח הרים חציר או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחר מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית או עד הזמן שתהא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון: ולעם נכרי פירשנו ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובר השם והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקר' עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע אף על פי שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעקב ועשו וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: ואם לבנו יעדנה · על משקל וירשנה מועד כמו מוקד · וטעם כמשפט הבנות בנות ישר' הבתולות שלא נמכרו יעשה לה · הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת · בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: שארה · מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה · יש אומ' דירתה וכמוהו לפי דעתם ועונה איים ועונת' שמה ולפי דעתי כי ועונה איים כמשמעו כמו ועמית והמרת דרך משל כי שם כתו' ושעיר על רעהו יקרא גם ועונתה שמה תגנן כמו עמו ליי' בתודה · ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת בחסרון נו"ן כמו אמת על כן נדגש תי"ו והנה עתך או עתו כמו אמתו ג"כ עתה והנה ועונתה מגזרת עת ועתה הוא זאת העת: ואם · יאחז דרך קצרה כמו שלש שלים כי הנכון השלש האלה ורבי' חשבו כי השלש האלה הם שארה כסות' ועונתה וזה לא יתכן כי אחר שאמ' כמשפט הבנות יעשה לה וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה ועוד כי יפת תאר שהיא נכרי' כתו' עליה ומכור לא תמכרנה בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו יעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא פי' באחד מאלה וכמוהו רבי' ואמ' הגאון מה טעם לומ' אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור כדרך כי מת אתה ולא תחיה: מכה איש · טע' להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה כי צרי' לפרש משפ' מכה עבדו ואמתו וזה האיש הוא מישר': מות יומת · כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד כאשר תראה בסמו': ואשר לא צדה · כמו בצדיה ואתה צודה את נפשי והנה הוא כענין אורב ועוש' במזיד: אנה לידו · כמו כי מתאנה הוא לי מבקש סבו' ועלילו' והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילו' שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבתו והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו וכתיב לא יאונה לצדיק כל און:

יעדה ג' וסי' אם רעה בעיני אדניה · אשקלון ואל חוף הים · שמעו מטה ומי יעדה: כמשפט ז'ה' פתחין וב' קמצין וסי' כמשפט הבנות · כמשפט צדונים · את יי' היו יראים · ויעשו את חג הסכות · ויעמד כמשפט דויד אביו · פנה אלי וחנני · ולכל העלות עלות · ב' בתראי קמץ: שארה ב' פסו' מן ג' מלין מורדפי' ומפקין

וְכִֽי־יִמְכֹּ֥ר אִ֛ישׁ אֶת־בִּתּ֖וֹ לְאָמָ֑ה לֹ֥א תֵצֵ֖א כְּצֵ֥את הָעֲבָדִֽים׃ אִם־רָעָ֞ה בְּעֵינֵ֧י אֲדֹנֶ֛יהָ אֲשֶׁר־לֹ֥א (לוֹ) יְעָדָ֖הּ וְהֶפְדָּ֑הּ לְעַ֥ם נָכְרִ֛י לֹא־יִמְשֹׁ֥ל לְמָכְרָ֖הּ בְּבִגְדוֹ־בָֽהּ׃ וְאִם־לִבְנ֖וֹ יִֽיעָדֶ֑נָּה כְּמִשְׁפַּ֥ט הַבָּנ֖וֹת יַעֲשֶׂה־לָּֽהּ׃ אִם־אַחֶ֖רֶת יִֽקַּֽח־ל֑וֹ שְׁאֵרָ֛הּ כְּסוּתָ֥הּ וְעֹנָתָ֖הּ לֹ֥א יִגְרָֽע׃ וְאִ֨ם־שְׁלָשׁ־אֵ֔לֶּה לֹ֥א יַעֲשֶׂ֖ה לָ֑הּ וְיָצְאָ֥ה חִנָּ֖ם אֵ֥ין כָּֽסֶף׃ ס מַכֵּ֥ה אִ֛ישׁ וָמֵ֖ת מ֥וֹת יוּמָֽת׃ וַאֲשֶׁר֙ לֹ֣א צָדָ֔ה וְהָאֱלֹהִ֖ים אִנָּ֣ה לְיָד֑וֹ

וַאֲרֵי יְזַבִּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ לִגְבַר אוּחֲרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד לַהּ׃ אִם אוּחֲרָנְתָא יִסַּב לֵיהּ זִיוְנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃ וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּיד לַהּ וְתִיפּוֹק מַגָּן דְּלָא כְסַף׃ דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וּדְלָא כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ

ה' וסי' שארה כסותה ועונתה · אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה · וחד מן ד' מלין מפיק מורדפי' משושה חגה חדשה ושבתה: ועונתה ד' חס בליש' וסי' שארה כסותה · מענה אלהי קדם · היתן כפיר קולו ממעונתו · וימלא טרף חוריו ומעונתיו: ואשר לא א' נמסר פרשת וארא:

בעל הטורים

כצאת ג' במס' כצאת העבדים · כצאת משה האהלה · כצאת השמש בגבורתו · זהו שאמרו פני משה כפני חמה · וזה הוא כצאת השמש בגבורתו · וכן הא דאמרינן פועל ב ביציאתו · משל בעל הבית פירוש שאינו צרי' לצאת למלאכתו אלא משיצא השמש אע"פי שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש שהרי מתבטל משעת שיצא השמש שהוא יוצא מביתו עד ש שיגיע למלאכה · לא אמרינן שיאחר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת ה השמש וזהו כצאת העבדים שאינן ח חייבין לצאת אלא כצאת השמש · בבגדו ב' במסור' בבגדו בה ואחרך ויתפשהו ב בבגדו · והיינו דאמר ר' אליעזר כיון שפרש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה · דילפינן לה מבגד דהתם שהוא בגד ממש · ורבי עקיבא נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה · ודורש בבגדו לשון בגידה · ואיהו נמי ילפי' בגד דהתם מהכא שבגד לשם היתה בגידה שסובר כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו · ועונתה חסר וי"ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא בשאר שש' ימי החול · אין כסף בגימטרי' בזמנין שאין אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקם ליה בדרבה מיניה · לך

בבגדו ב' בתרי ליש'

שארה ב' פסו' מן ג' מלין מורדפין וחד מן ד' מלי' מורדפי' חגה

ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה : ס וכי־יזד איש על־רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות : ס טו ומכה אביו ואמו מות יומת : ס וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת : ס ומקלל אביו ואמו מות יומת : ס וכי־יריבן אנשים והכה־איש את־רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב : אם־יקום והתהלך בחוץ על־משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא : ס כ וכי־יכה איש את־עבדו או את־אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם : אך אם־יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא : ס וכי־ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה

ל' חס' וחד מל' · ב' · ה' · ל' וחס' · ל' · ל' וכב' · ב' כתו' · ב' רסע · ג' · ל' וחס' · ל' · ל' וחס' · ה' · ב' ב' כת' וא' קמ' · ב' · ל' · ז' רפין

ואשוי לך אתרא דיערוק לתמן : וארי ירשע גבר על־חבריה למקטליה בנכילו מן מדבחי תדבריניה למיקטל : ודימחי אבוהי ואימיה אתקטלא יתקטיל : ודיגנוב נפשא מבני ישראל ויזבניניה וישתכח בידיה איתקטלא יתקטיל : ודילוט אבוהי ואמיה אתקטלא יתקטיל : וארי ינצון גברין וימחי גבר ית חבריה באבנא או בכורמיזא ולא ימות ויפול לבוטלן : אם יקום ויתהליך בברא על בוריה ויהי זכאה מחיא לחוד בוטלניה יתן ואגר אסיא ישלם : וארי ימחי גבר ית עבדיה או ית אמתיה בשולטן וימות תחות ידיה אתדנא יתדן : ברם אם יומא או תרין יומין יתקיים לא יתדן ארי כספיה הוא : וארי ינצון גברין וימחון אתתא מעדיא ויפקון ולדהא

על רעהו ה' וסי' וכי יזיד איש · כי כאשר יקום איש · ושעיר על רעהו יקרא · כה תאמרו איש על רעהו · גבר מחליק על רעהו : בערמה ב' וסי' להרגו · ויעשו גם הם : ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעו' פסו' וסי' אביו ואמו · נפש בהמה · ומכה בהמה · ב' בו : באבן ב' בתורה וסי' או באגרוף · ואם באבן יד : ונקה ג' וסי' ונקה המכה · האיש מעון · במשיח יי' ונקה : יקם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' לכן כל הרג קין · כי שבעתים יקם · לא יקם כי כספו הוא · קדמא קמץ : והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ הלמ"ד קמץ ובטעם מלרע תחת הלמ"ד · בן נפתלי והתהל"ך בחוץ הלמ"ד פתחה והטעם מלעיל תחת הה"א קדם ומוקף : ויצאו ז' רפין נמסר בסדר ויהי בשלח :

ומכה ד' ג' ר"פ וחד מצעו' פסו' וקמצין · ומקלל ב' חד ר"פ וחד סוף פסו' ומקלל · והתהלך פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ

אבן עזרא

וכי יזיד · טעם להרגו כאילו כתוב והרגו בערמה וכמוהו כי תחל לזנות שפי' כי תחלל נפשה לזנות על כן אביה היא מחללת וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי תחל לזנות כי מלשון תחלה יאמר תחל כמו תחל לספור : מעם מזבחי · הנה זה הפך הפסוק הראשון שפם כתוב ושמתי לך מקו' והם ערי מקלט רק המזיד מינוס אפילו על מזבחי כאשר עשה יואב יומת וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת : למכה · בעבור שהזכיר מכה איש ומת הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות כמו מכה אביו ומכה ישרת בעבור אחר ובעבור כבוד האבות הוצרך לומר אפילו שלא יכם רק יקללם יומת : וגונב · אמר הגאון למה שכם זה הפסו' בין מכה אביו ובין מקלל אביו והשיב כי הכותב לא ידבר רק על ההוה כי הנגנבים היו קטנים ונגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב : ונמצא בידו · בשוק לפני המכרו יומת : ומקלל · מצאנו קללה בזכיר השם כמו ויקללם בשם יי' גם בלא זכרון השם וקדמונינו העתיקו עד שיקלל בהזכר השם : וכי יריבון · אמ' הגאון באגרוף כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה ור' מרינוס אמ' כי האלף נוסף כמו אלף" אזרוע מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו וככה בלשון ערבי : אם יקום · על הז"ל כמו' שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו : ונקה המכה · שיוציאוהו מבית הסהר · ופי' שבתו מגזרת שבית שבת מלאכתו ונכון הוא והוא על משקל שברו כי התי"ו שורש ויתכ' להיותו כמו זה שבת' הבית מעט שהוא מגזרת ישב והטעם זמן ישיבתו בבית שובת בלי מלאכ' והעד על זה הפי' שהוא הכך והתהלך בחוץ : ורפא ירפא · לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאנו וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש וכתו' באסא גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים והנה הכתו' הפריש כי לא אמ' ורפא ירפ' מן הבנין הקל רק ורפא ירפ' שהו' מהבנין הכבד ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שנאהם כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים ואינם כתובים : וכי יכה · אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה · ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו והנה כל החולקים על חכמים בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם כי הנקמה על דרכים רבים והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית : אך · הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל והמינים אמרו כי פירוש נקם ינקם נקמה גדולה ליסר אותו ואם יעמוד יום אחר תהיה הנקמה פחותה ואם יומים לא יוקם כלל וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה ואמרו כי חרב נוקמת איננה ראייה במורה שהוא הריגה ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד והנה אשיב עליהם למה לא פירש הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה והנה נרדוף אחרי הכתובים נקם נקמת בני ישראל ונהרגו המדינים כולם והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם ואחריו כתוב ויך אותם שוק ואו' נקמה נקם אחת ומתו בבית חרב פיפיות בידם ואחריו לעשות נקמה בגוים כי דם עבדיו יקום והנה דם יורה על ההריגה ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זו המיתה במלת נקמה כי האדון מתגולל בעבדו בעבור היותו ברשותו כי לא יוכל להכות ככה ישראל אחיו וזהו שאמר יום או יומים והנה כמהו על פי שני עדים והם אמרו שלא ידעו טעמו אם כן ישימו זו עמו וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהיינה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום ואשר הקשה לנו מצאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי כי ברשותו שנפשו יוצאה תחת השבט יכינו ואם לא ימיתנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו וכתוב בדוד ודם לרוב שפכת ולא היו מישראל : וכי ינצו · אלה האנשים הם עברים שהם נצים מכה זה את זה וכן כתוב למה תכה רעך : ונגפו · כולל שניהם גם פעם יהיה פי' זה או זה וכן באשר ינגפו אותו והתהן זאת או זאת ואם שניהם ישראלים דין אחד להם · וזאת האשה היא ישראלית : ולא

רשי

ושמתי לך מקום · אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה : וכי יזיד איש · למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהרג ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג : על רעהו · ולא על עבד : להרגו בערמה · ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין : מעם מזבחי · אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות : ומכה אביו ואמו · לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומ' על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה : אביו ואמו · או זה או זה : מות יומת · בחנק : וגונב איש ומכרו · למה נאמר לפי שנ' כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטו' או אנדרוגינוס שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו ולפי שנאמ' כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל וגונ' נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה : ונמצא בידו · שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה : מות יומת · בחנק כל מית' האמור' בתורה סתם חנק הו' · ומקלל אביו ואמו : למה נאמר לפי שהוא אומר כי איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש כי יקלל להוציא את הקטן : מות יומת · בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו נאמר דמיו בו : וכי יריבון אנשים · למה נאמר לפי שנ' עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו : ונפל למשכב · כתרגומו ויפל לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו : על משענתו · על בוריו וכחו : ונקה המכה · וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשין אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכ' : רק שבתו · בטול מלאכתו מחמת החולי ואם קטע ידו או רגלו רואין בטול ממלאכתו מחמת החולי כאילו שומר קשואי' שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל : ורפא ירפא · כתרגומו ישלם שכר הרופא : וכי יכה איש את עבדו או את אמתו · בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור : בשבט · בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפי' אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו והלא דברים קל וחומר מה ישראל חמור אין חייב עליו אלא אם כן הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל דבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כל שכן : נקום ינקם · מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית : אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם · אם על יום אחד הוא פטור על יומים לכ"ש אלא יום שהוא כיומים ואי זה זה מעת לעת : לא יוקם כי כספו הוא · הא אחר שהכהו אע"פ ששהה מעת לעת קודם שמת חייב : וכי ינצו אנשי' · זה עם זה ונתכוון להכו' את חבירו והכה את האשה : ונגפו · אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגליך בטרם יתנגפו רגליכ' ולאבן נגף :

בעל הטורים

לך מקו' בגי' לא לפים אחה · לומר שאף התאום קולטו · יזיד ב' במס' הכא וכי יזיד ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי · פירוש שאם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צותיו הרי הוא כהורג לחבירו כמו הנביא שבבית אל שהחזיר הנביא אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו נהרג · על רעהו ה' במס' וכי יזיד איש על רעהו · כאשר יקו' איש על רעהו · ושעיר על רעהו יקרא · ב בישעיה גבי מפלת אדום · כה תאמרו איש על רעהו בירמי' בענין בנו לו הספר · גבר מחליק על רעה' לומ' מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נביאות שקר להחליקו בדברי' כאלו מחריבו · וזהו ושעיר על רעהו יקרא · וכאלו הורגו וזהו ורבתו נפש · אשר ינוס שמה וסמיך ליה וכי יזיד איש · לומר שאף המזיד גולה שם ובית דין שולחין ולוקחין אותו משם · בערמה ב' במסו' הכא ואיד' ויעשו גם המה בערמה בגבעונים · זה שהזיד להרוג בערמה ודיתן עצמו מעדת ישראל על כן מעם מזבחי תקחנו למות · אבל בגבעוני' שבערמה קרבו עצמ' לעדת ישראל · זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח · זה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח · ארכי אבי הרא"ש ז"ל · ומקלל אביו ואמו בגי' זהו בסקילה · ומקלל ב' במסור' הכא ראש פסוק ואידך בסמוך והוא סוף פסוק · לומר שאותו המקלל היה ראש שהיה ראש לסנהדרי' ונעשה זקן ממרא ונהרג · באגרף ב' במס' באבן או באגרוף · ואידך להכות באגרוף רשע לפי שחובשין אותו שאם ימות המכה הורגין אותו לכך צרי' שיהא בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה בכח · אם יקום הפסוק הזה מתחיל באלף ומסיי' באלף ירפא לומר לך שהקדוש ב"ה סולח ומוחל על האדם ונותן עליהם שילכו לאותו יום ולאותו שעה · ונקה ג' במסו' ונקה המכה · ונקה האיש מעון · מי שלח ידו במשיח יי' ונקה · ג' מוחלין להם על כל עונותיה' · חולה שנתרפא · חתן · ומלך · אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה מעונותיו · ונקה האיש היינו על ידי פוסקנה והוא תמות והוא יקח אחרת · או ונקה האיש מעון · מי שלח ידו במשיח יי' ונקה היינו · אך רק שבתו יתן · למעוטי את עבר על דברי הרופא · אך אם יום · הפסוק הזה מתחיל באלף ומסיי' באלף

ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים : ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש : עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל : כויה תחת כויה פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה : ס וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו : ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שנו : וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי : ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת : אם כפר יושת עליו ונתן פדין נפשו ככל אשר יושת עליו :

ולא יהא מותא איתגבאה יתגבי כמא דישוי עלוהי בעלה דאיתתא ויתן מן מימר דייניא : ואם מותא יהי ותתן נפשא חלף נפשא : עינא חלף עינא שינא חלף שינא ידא חלף ידא ריגלא חלף ריגלא : כואה חלף כואה פידעא חלף פידעא משקופי חלף משקופי : וארי ימחי גבר ית עינא דעבדיה או ית עינא דאמתיה ויחבלינה לבר חורין יפטרניה חלף עיניה : ואם שנא דעבדיה או שינא דאמתיה יפיל לבר חורין יפטרניה חלף שיניה : וארי יגח תור ית גברא או ית אתתא וימות איתרגמא יתרגם תורא ולא יתאכיל ית בסריה ומריה דתורא יהי זכאה : ואם תור נגח הוא מאיתמלי ומדקמוהי ואיתסהד במריה ולא נטריה ויקטול גבר או אתתא תורא יתרגם ואף מריה יתקטיל : אם ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן נפשיה ככל דישוון עלוהי :

רשי

ולא יהיה אסון · באשה : ענוש יענש · לשלם דמי וולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה : ענוש יענש · יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף : כאשר ישית עליו וגו' · כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך : ונתן · המכה דמי וולדו' : בפלילי' · על פי הדיינין : ואם אסון יהיה · באשה : ונתת נפש תחת נפש · רבותינו חולקי' בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרי ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממית' ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק : עין תחת עין · סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפר' החובל : כויה תחת כויה · מכות אש ועד עכשו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפו' על צפרנו אומרים כמה אדם כיוצ' בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך : פצע · היא מכה המוציאה דם שפוצע את בשרו נפר"דור בלעז הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותי' לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכ' בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחותכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו : חבורה · היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלעז כמו ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטרו"א בלעז וכן שדופות קדים שקיפן קדום חבטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו : את עין עבדו · כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים : תחת עינו · וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים אצבעות הידים והרגלי' ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין : וכי יגח שור · אחד שור אחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה : ולא יאכל את בשרו · ממשמע שנאמר סקל יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל לא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו ופשוטו כמשמעו לפי שנ' במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי : מתמול שלשום · הרי שלש נגיחות : והועד בבעליו · לשון התראה בעדי' כמו העד העיד בנו האיש : והמית איש וגו' · לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מנין ת"ל והמית : וגם בעליו יומת · בידי שמים יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו : אם כפר יושת עליו · אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו בית דין כפר : ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר דמי מזיק : או

אבן עזרא

ולא יהיה אסון · באשה : ענוש יענש · בעבור הילדים שיצאו ומתו : כאשר ישית עליו · אבי הילדים אם יעשה כחפצו הנוגף ואם לאו יתן על פי ב"ד כמו ופללו אלהי' : ואם אסון יהיה · לאשה ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת וראייתם כי על הילדים כת' ענש יענש ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למו' האשה יותר מן הילדים ואם אמרנו שהם בני עונשי' למה שינה הכתו' לומר נפש תחת נפש ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושנה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי ענש הנפש יותר מהילדי' הרבה מאד וראייתם הכתו' הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כופר · ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתו' משפט עין העבד ושנו : עין · אמ' רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו כי אם אדם הכה עין חבירו ו וסרה שלישית אור עינו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחשיך אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה כי אם היו ב במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת אמר לו בן זיטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו והגאון השיב לו יש לנו בי"ת תחת על והנה טעמו כן ינתן עליו עונש וכן זיטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם וכן זיטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה ענשו והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו כי העני יתכן שיעשיר וישלם רק העור לא יוכל לשלם לעולם והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פיר' שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תור' שבעל פה אין הפרש ביניהם והנה יהיה פי' עין תחת עין ראוי להיותו' עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף · והזכיר היד כי תצא בעלת מלאכה · והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו אם יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שבה ילחם או יגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו : כויה · מכות אש כמשמעו · י"א כי פצע להוציא דם וחבור' מכה בלי דם והגאון אמ' כי פצע שבירת עצם וחבור' מכת דם : וכי יכה · כזה השם שיצ' העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יהא אדניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישחית עינו או אפי' שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו : ואם שן · דבר הכתו' על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברי' כפי הקבלה : וכי יגח · הזכיר זאת הפרש' בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאשה ישראלים · והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שינה המנהג. ובעבו' זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן · והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם : סקול יסקל השור · טעם ולא יאכל את בשרו כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה : ובעל השור נקי · מענש : ואם · אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת מיתתו בידי שמים הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתו' יומת ולא יומתו אם כופר · אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו לשיותו' קשור או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי או שלא נכנס הפתח סגור ויצא והזיק : יושת עליו · על פי הדיינין : או

ענוש כל ליש' מ"ל במ"ב חס' וסי' ויענש את הארץ · בענש לץ יחכם פתי : בפללים ג' ב' חס' יו"ד קדמ' וא' חס' דחס' וסי' ונתן בפללים · ואויבינו פלילים · והוא עון פללים · בתר' חס' דחס' : עינו ט' וסי' לחפשי ישלחנו · והנה לא הפך הנגע · תרע עינו באחיו · יצרנהו כאישון עינו · לא כהתה עינו · כנגע כבת עינו · גם עינו לא תשבע · כי יתן בכוס עינו · וכל יקר ראתה עינו · וחד ועינו כעין הבדלח : סקול יסקל ב' וסי' השור · לא תגע בו יד : וגם בעליו יומת י"ד פסו' אית בסופיהון וגם ותרין מיליא בסופא וסי' וגם בעליו יומת · וגם הגמלים השקתה · וגם לא שבעת · וגם אני אליך · וגם במכתב לאמר · דעזרא · ותברו דד"ה · וגם עמי ישר' · וגם בהמות שדי · וגם עם אנשים · וגם שמו בכליהם · וגם ילדתי בנים · וגם נגיר ברית · וגם זה הבל · וגם משרי ישראל · דד"ה : ככל אשר יושת ח' סבירין בכל ומטעי' וק' וסי' ככל אשר יושת · ועתה צוה ויכרתו · הנם ככל המון יש' · ב' בו · ויאמר יי' אל יהוא יען אשר הטיבות · דמלכים · ככל תורת משה · בחטאת מנשה · דמלכים · ויכעס עליו :

נאלף לומר שמריך שיהיה מעת לעת · יקם · ג' הכא ואידך יקם יקם' · כל הורג קין שבעתים יקם · זהו שאמר המוכר עבדו לשלשים יום · רבי מאיר אומר ר רא' אין ישנו בדין יום או יומים ולא שני דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי · וזהו לא יוקם כי כ כספו הוא · ואי זה כסף יקם קנין אותו שגופו קנוי לו כ כדכתיב קניתי איש את יי' · כספו · בג' כדין לבהמה · שאף בבהמה צריך מעת לעת לענין רסוק איברים · וכי יכה או ב' פסוקי' מתחילי' בוא"ו ומסיימין בוא"ו · וכי יכה תחת עינו · ואם שן עבדו תחת שנו · הרי כ"ד כנגד איברי' שיוצא בהם · ויש בהם כ"ו תיבות כשתצרף עמהם שן ועין יהיו כ"ו איברי' · וכן בויאמר · ארור כנען · ואמר ברוך יי' אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בוא"ו · וכי ינצו אנשים ב' הכא · ואידך וכי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו מה התם מתכוין דכתיב וקצותה את כפה · אף הכא נמי מתכוין דמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון · נגח ב' במס' הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא כ כדאיתא בפרק שור שנגח דילפינן נזקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים · פדיון שמים במסור' הכא ואידך ויקר פדיון נפשם · רמז לאתן דאמר כופרא כפרה בשביל שיקרה נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה · ונער

או בן יגח, בן שהוא קטן: או בת, שהיא קטנה לפי שנ' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים: אם עבד או אמה, כנענים: שלשים שקלים יתן, גזר' הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוניא: וכי יפתח איש בור, שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה, למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא א' חייב: ולא יכסנו, הא אם כסהו פטור ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב: שור או חמור, הוא הדין לכל בהמה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור ש'ר משבת שנ' למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר ב במקום אחר וכל ב בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים: בעל הבור, בעל התקלה אף על פי שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתו' בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו, ישיב לרבות שוה כסף ואפי' סובין, והמת יהיה לו, לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמי' ומשלם לו המזי' עליה תשלומי נזקו: וכי יגוף, ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשיניו כלן בכלל נגיפ' הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש, שור של איש: ומכרו את השור וגו', בשוי' הכתו' מדבר שור שוה ר' שהמי' שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי ה המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק ש שהזיקה המית' למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב יחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק מ משתכר הרבה כ כשהנבלה שוה לימכר לגוים הרב' יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמ' הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה וזה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העלייה: או נודע, או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי שלש נגיחות: שלם ישלם שור, נזק שלם: והמת יהיה לו, לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: חמשה בקר וגו', אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו. אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה: תחת השור תחת השה, שנאמר הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד: אם במחתרת: כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים, אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להורגך השכם להרגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: ואם זרחה השמש עליו, אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו, כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם, הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגנהו: דמים לו, חייב עליו אם הרגו שמאחר שים רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: אם המצא תמצא, ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה ועל שלמה ועל כל אבדה: ישלם שנים לרעהו, חיים שנים ישלם ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: כי יבער, את בעירה, ובער, כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער, יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותה באחת משתי אלו או בשלוח בערה או בבעור ופירשו רבותינו שילוח הוא נזקי מדרך כף רגל: ובער

אבן עזרא

או בן או בת, שניהם ישראלים כי כתוב אחריו אם עבד והשם שם עונש על בעל השור כי יקשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהי' על כן נסקל השו': וכי יפתח איש בור, שהיה כרוי והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה: בעל הבור, הפותח או הכורה אע"פ שהוא ברשות הרבי' כי לצרכו עשה ע"כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו, שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: וכי יגוף, אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור והלא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק: או, ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה וכל זה בעבו' העבד שהוא נמכר בגנבתו כי כן החל כי תקנה עבד עברי: כי יגנוב, אמר ר' ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: אם במחתרת ימצא הגנב, בלילה כי ביום לא יחתור והכתו' הבא אחריו לעד אם זרחה השמש, ופי' אין לו דמים אין על הורגו שפיכות דמים ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים אם כן מה הוא אין דמים דמיו בו: אם זרחה השמש שלם ישלם, שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וכו' כמו לעם נכרי ואף לאמתך תעשה כן כי הוא שב אל הפסוק העליון העניק תעניק לו: ונמכר בגנבתו, בעבור גנבתו: אם זה הפסוק כולל כל בהמה וחכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: כי, גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור, ואומ' כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו והוא מהבנין הדגוש וטעם ובער בשדה אחר אדם אחר וכמוהו ואתם בערתם הכרם:

לבעליו ג' וסי' בעל הבור ישלם, ואם גנב יגנב, עשר שמור לבעליו: וכי יגף שור איש י"ג זוגין מתחלפין בטעמא פירו' בי"ג מקומות המשרת דרגא אף על פי שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסי' ואברהם היו יהיה, וכי יגוף שור איש, לו תהיה שוק הימין, וכל אשר אין לו דמשנה תורה,

אֽוֹ־בֵ֥ן יִגָּ֖ח אוֹ־בַ֣ת יִגָּ֑ח כַּמִּשְׁפָּ֥ט הַזֶּ֖ה יֵעָ֥שֶׂה לּֽוֹ׃ אִם־עֶ֛בֶד יִגַּ֥ח הַשּׁ֖וֹר א֣וֹ אָמָ֑ה כֶּ֣סֶף ׀ שְׁלֹשִׁ֣ים שְׁקָלִ֗ים יִתֵּן֙ לַֽאדֹנָ֔יו וְהַשּׁ֖וֹר יִסָּקֵֽל׃ ס

וְכִֽי־יִפְתַּ֨ח אִ֜ישׁ בּ֗וֹר א֠וֹ כִּֽי־יִכְרֶ֥ה אִ֛ישׁ בֹּ֖ר וְלֹ֣א יְכַסֶּ֑נּוּ וְנָֽפַל־שָׁ֥מָּה שּׁ֖וֹר א֥וֹ חֲמֽוֹר׃ בַּ֤עַל הַבּוֹר֙ יְשַׁלֵּ֔ם כֶּ֖סֶף יָשִׁ֣יב לִבְעָלָ֑יו וְהַמֵּ֖ת יִֽהְיֶה־לּֽוֹ׃ ס

וְכִֽי־יִגֹּ֧ף שֽׁוֹר־אִ֛ישׁ אֶת־שׁ֥וֹר רֵעֵ֖הוּ וָמֵ֑ת וּמָ֨כְר֜וּ אֶת־הַשּׁ֤וֹר הַחַי֙ וְחָצ֣וּ אֶת־כַּסְפּ֔וֹ וְגַ֥ם אֶת־הַמֵּ֖ת יֶֽחֱצֽוּן׃ א֣וֹ נוֹדַ֗ע כִּ֠י שׁ֣וֹר נַגָּ֥ח הוּא֙ מִתְּמ֣וֹל שִׁלְשֹׁ֔ם וְלֹ֥א יִשְׁמְרֶ֖נּוּ בְּעָלָ֑יו שַׁלֵּ֨ם יְשַׁלֵּ֥ם שׁוֹר֙ תַּ֣חַת הַשּׁ֔וֹר וְהַמֵּ֖ת יִֽהְיֶה־לּֽוֹ׃

כִּ֤י יִגְנֹֽב־אִישׁ֙ שׁ֣וֹר אוֹ־שֶׂ֔ה וּטְבָח֖וֹ א֣וֹ מְכָר֑וֹ חֲמִשָּׁ֣ה בָקָ֗ר יְשַׁלֵּם֙ תַּ֣חַת הַשּׁ֔וֹר וְאַרְבַּע־צֹ֖אן תַּ֥חַת הַשֶּֽׂה׃ אִם־בַּמַּחְתֶּ֛רֶת יִמָּצֵ֥א הַגַּנָּ֖ב וְהֻכָּ֣ה וָמֵ֑ת אֵ֥ין ל֖וֹ דָּמִֽים׃ אִם־זָֽרְחָ֥ה הַשֶּׁ֛מֶשׁ עָלָ֖יו דָּמִ֣ים ל֑וֹ שַׁלֵּ֣ם יְשַׁלֵּ֔ם אִם־אֵ֣ין ל֔וֹ וְנִמְכַּ֖ר בִּגְנֵבָתֽוֹ׃ אִֽם־הִמָּצֵא֩ תִמָּצֵ֨א בְיָד֜וֹ הַגְּנֵבָ֗ה מִשּׁ֛וֹר עַד־חֲמ֥וֹר עַד־שֶׂ֖ה חַיִּ֑ים שְׁנַ֖יִם יְשַׁלֵּֽם׃ ס

כִּ֤י יַבְעֶר־אִישׁ֙ שָׂדֶ֣ה אוֹ־כֶ֔רֶם וְשִׁלַּח֙

לג / ל חס' / ב"ר ג' / י"ג זוגין מתחלפין בטעמ' / ל"ב / ונעיין / ל / ב' מלעיל / ל / ל ל / ל

או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעביד ליה׃ אם לעבדא יגח תורא או לאמתא כספא תלתין סלעין יתן לרבוניה ותורא יתרגם׃ וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא יכסיניה ויפל תמן תורא או חמרא׃ מריה דגובא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהא דיליה׃ וארי יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חיא ויפלגון ית כספיה ואף ית דמי מיתא יפלגון׃ או איתידע ארי תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חלף תורא ומיתא יהי דיליה׃ ארי יגנוב גבר תור או אימר ויכסיניה או יזבניניה חמשא תורין ישלם חלף תורא וארבע ענא חלף אימרא׃ אם במחתרתא ישתכח גנבא ויתמחי וימות לית ליה דמא׃ אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי דמא ליה שלמא ישלם אם לית ליה ויזדבן בגנובתיה׃ אם אשתכחא ישתכח בידיה גנובתא מתור עד חמר עד אימר אינון חיין על חד תרין ישלם׃ ארי יוכיל גבר חקל או כרם וישלח ית

בין בית אל דוישלחם יהושע, וחברו, וקאם שאון בעמך, עתה ירע לנו: כשד שלמן, ואיש משך בקשת, דדה, הפך ידך דמלכים, כי לא יכלו לעשות בעת ההיא, וכל אשר תמצא ידך, וכל פסק בדרגא דכוו' כגון המל' ימל ואפי' אין ביניהם אפי' הבר' אחת גם לא אפי' חטף כמו אחשורש מס ועיין בשער הנגינו': ואם שור נגח כל אם ואם דעגינא במקף במ"א ואם שור נגח הוא סימן שור פר מקרין, כי שור נגח הו' סימן כל עגינא עד את חג המצו' כל כי שהנגנון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל כי שהוא שלוש לטפחא ולפשט' אינו במקף וכל שאר במקף במ"ב וסי' כי שור נגח הו' כי תפגע וכל וכי דעגין במקף: יגנב ב' א' חס' וא' מל' וסי' כי יגנב איש שור, לא יבוזו לגנב כי יגנוב, בתר' מל': זרחה ד' וסי' אם זרחה השמש, והשמש זרחה על המים, שמש זרחה ונודד, דנחום, והצרעת זרחה, וא' וזרחה לכם יראי שמי:

בעל הטורים

ובער ב' ובער בשדה אחר ואידך ובער עליה הכהן. אע"פי שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרשה על הפירות והזקתן הוא הדין כל מיני היזק שאם היו לו שם עצים והפסידתן חייב עליהם. יקוצי' ד' הכא ואידך קוצי' כסוחים באש יוצתו. אל תזרעו אל קוצי'. דועכו כאש קוצים. זהו שאמר תכמינו על כי תצא אש אפי' מעצמה והיינו כאש יוצתו דמשמע מעצמ' ופרכין ליתבה בירו והיו כירו לכם כיר אל תזרעו אל קוצים והתם דורשו על ה הרשעים. והיינו דועכו כאש קוצים דאיירי ברשעים. על חמור ב' הכא ואידך עני ורוכב על חמור איירי במשיח. כי היכי דכתיב הכא אסר ורשיעין התם כמי איירי במחן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע. וכל בהמה ג' הכא ואידך החיה וכל ב בהמה. וכל בהמה אשר מפרסת פרסה לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה וכל בהמה ואפי' עובר דכתיב וכל בהמה מפרסת וגו' בבהמה אותה תאכלו לרבות את העובר. פרוין בכספו כגון הדמים של מזיק וכגון הדמים של נזק. ולא יתכל בגו' ולא הכאה. והמת יהיה לו בין הבעלים מטפלין ב בנבלה. לבעליו ג' הכא ואידך ישלם לבעליו בשומר שכר. עוסר שמור לבעליו לרעתו. שזה מחמת עשרו כרה בור ב ברשות הרבים והוא לרעתו שמחייבו ל לשלם בנזקו. וכו היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו סובין הכא נמי בשומ' שכר אדרשינן אפי' סובין. במחתרת ב' הכא ואידך לא במחתרת מצאתים שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם בנפשו' אביונים נקיי'. לא במחתרת מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף הכא כמו כן. זרחה ד' הכא ואידך והשמש זרחה על המים א אדומים כדמי שמש זרחה ונודד והצרעת זרחה במצחו. פירוש אם שמש זרחה ונודד כבר שבא והנך בעוד ל לילה. אם אין לו דמים אלא אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו שהתם זרחה על המים דמים לו. וכן בתיב נמי התם א אדומים כדם שהם מתיקין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם. וזרחה לכם יראי שמי פירוש לצדיקים שמתרפאין בה כ כדכתיב ומרפא ב בכנפיה. אבל הרשעים נלקין ונשרפין בה כמו שנאמר הבא יום

ובער׳ הוא נזקי השן והאוכלות ומבערת: בשדה אחר׳ בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם׳ שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעדית שיש לו למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעדית: כי תצא אש׳ אפילו מעצמה: ומצאה קוצים׳ קרדונש בלע"ז: ונאכל גדיש׳ שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה׳ שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה: שלם ישלם המבעיר׳ אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: וגונב מבית האיש׳ לפי דבריו: אם ימצא הגנב׳ ישלם הגנב שנים לבעלים ואם לא ימצא הגנב ובא השומר הזה שהוא בעל הבית ונקרב אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: על כל דבר פשע׳ שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו׳ למדך הכתו׳ שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים שכך דרשו רבותינו: ונקרב בעל הבית אל האלהי׳ קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו נאמ׳ כאן שליחות יד ונאמ׳ למטה שליחות יד שבועת יי׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה׳ לפי פשוטו אשר יאמ׳ העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרי׳ הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שני׳ לשומר ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומ׳ כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור׳ פרשה ראשונ׳ נאמר בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתו׳ וגונב מבית האיש: אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית׳ לשבועה לומר שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטו׳ אם נגנבה כמו שכתו׳ אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מתה מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר שבועת יי׳ תהיה ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסיה: ולקח בעליו׳ השבועה: ולא ישלם׳ לו השומר כלום: ואם טרוף יטרף׳ על ידי חיה רעה: יביאהו עד׳ יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם׳ אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת חתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: וכי ישאל׳ בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו׳ אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: ואם בעליו עמו׳ בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה: אם שכיר הוא׳ אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר: וכי יפתה׳ מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגם ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה׳ יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: כמהר הבתולות׳ שהוא קצוב חמשים כסף אבל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף:

ובער ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ בשדה אחר׳ ובער עליה הכהן: קצים ד׳ ב׳ חס וב׳ מל׳ וסי׳ כי תצא אש ומצאה׳ נירו לכם ניר׳ קוצים כסוחים׳ דעכו כאש קוצים׳ ב׳ בתרא מל׳: כל ר"פ דקריי׳ ואם לא בס"ה אם לא סימ׳ מצויין בס׳ חיי שרה: ג׳ פסו׳ דמיין אית בהון ו׳ מלין דמיי׳ לא נסבין וי"ו וקד׳ ר"פ וסי׳ על כל דבר פשע׳ או גבן או דק׳

את־בעירה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם׃ ס
כי־תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את־הבערה׃ ס
כי־יתן איש אל־רעהו כסף או־כלים לשמר וגנב מבית האיש אם־ימצא הגנב ישלם שנים׃ אם־לא ימצא הגנב ונקרב בעל־הבית אל־האלהים אם־לא שלח ידו במלאכת רעהו׃
על־כל־דבר־פשע על־שור על־חמור על־שה על־שלמה על־כל־אבדה אשר יאמר כי־הוא זה עד האלהים יבא דבר־שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו׃ ס
כי־יתן איש אל־רעהו חמור או־שור או־שה וכל־בהמה לשמר ומת או־נשבר או־נשבה אין ראה׃ שבעת יהוה תהיה בין שניהם אם־לא שלח ידו במלאכת רעהו ולקח בעליו ולא ישלם׃ ואם־גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו׃ אם־טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם׃ פ
וכי־ישאל איש מעם רעהו ונשבר או־מת בעליו אין־עמו שלם ישלם׃ אם־בעליו עמו לא ישלם אם־שכיר הוא בא בשכרו׃ ס
וכי־יפתה איש בתולה אשר לא־ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה׃ אם־מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולת׃ ס

ית־בעיריה וייכול בחקל אחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם׃ ארי־תתפק נור וישכח כבין ויתאכלון גדישין או קמתא או חקל שלמא ישלם דאדליק ית־דליקתא׃ ארי־יתן גבר לחבריה כסף או־מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם־ישתכח גנבא ישלם על־חד־תרין׃ אם־לא ישתכח גנבא ויתקריב מריה דביתא לקדם־דיינא אם־לא אושיט ידיה במא־דמסר־ליה חבריה׃ על־כל־פיתגם דחוב על־תור על־חמר על־אימר על־כסו על־כל־אבידתא די יימר ארי־הוא דין לקדם דיינא ייעול דין תרויהון די יחייבון דיינא ישלם על־חד־תרין לחבריה׃ ארי־יתן גבר לחבריה חמר או־תור או־אימר וכל־בעירא למטר וימות או איתבר או־אישתבי לית דחזי׃ מומתא דיי תהי בין תרויהון אם־לא אושיט ידיה במא דמסר־ליה חבריה ויקביל־מריה מיניה־מומתא ולא ישלם׃ ואם־אתגנבא יתגניב מעמיה ישלם למרוהי׃ אם־איתברא יתבר ייתי סהדין דתביר לא ישלם׃ וארי־ישאל גבר מן־חבריה ויתבר או־ימות מריה לית עמיה שלמא ישלם׃ אם־מריה עמיה לא ישלם אם־אגירא הוא על באגריה׃ וארי־ישדל גבר בתולתא דלא מארסא וישכוב עמה קיימא יקימינה ליה לאינתו׃ אם־מצבא לא־יצבי אבוהא למתנה ליה כספא יתקול כמוהרי בתולתא׃

למי אוי למי אבוי: על חמור חד מן כ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ במסרא רבתא: שלמה ד׳ בליש׳ וסי׳ על כל דבר פשע׳ אם חבל תחבל׳ ושכב בשלמתו׳ ואולך אתכם ארבעים שנה׳ וכל קריי׳ דכו׳ שלמת במ"ו שמלה וסי׳ ביהושע סי׳ ז׳: וכל בהמה ג׳ וסי׳ כי יתן איש׳ וכל בהמה מפרסת׳ דמשנה תורה׳ החיה וכל בהמה: נשבה ג׳ וסי׳ מצויין פרשת לך לך: שבעת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ שבעת יי׳ תהיה בין׳ וכל שבעת אסר לענת נפש׳ ויחמל דוד על מפיבשת׳ ומדוע לא שמרת את׳ אני פי מלך שמור׳ דין מל׳ וא׳ ושבועת שקר אל׳ יפתה ד׳ וסי׳ איש בתולה׳ מי יפתה את אחאב׳ וחברו דדה׳ איש חמס יפתה רעהו:

אבן עזרא

כי תצא אש׳ גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה׳ וטעם המבעיר אינו כמו כי יבער איש אע"פ ששם מבנין אחד כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך בחות בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמי׳ כמו בלחי החמור חמור חמורתים רוכבים על שלשים עיירים ושלשי׳ עיירי׳ להם וזאת השמית עירים והעד להם יקראו חוות יאיר: כי יתן׳ גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות: אם לא שלח ידו׳ יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע ור׳ ישועה אמ׳ כי פשע הוא שיבא מרמותו כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו וכל דבר שיבא מרמות הבעלי׳ בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה: אשר יאמ׳ העד׳ כי הוא זה׳ אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו או כחש האבדה שמצא ועשה גנב עליה: כי יתן׳ זה שומר שכר: במלאכת רעהו׳ כמו לרגל המלאכ׳ אשר לפני ולא יקח ממנו רק השבועה: אם׳ על זה קבל שכרו: יביאהו עד׳ יביא קצת הטרף להיות לו לעד על דרך שכתב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי׳ או בדל אזן: וכי ישאל׳ על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: אם׳ שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך אחר השלי׳ לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה כי ההוא לפתו׳ הנערו׳ שאין דעתם שלימה: אשר לא אורשה׳ כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו׳ מלת ימהרנה כמו מוהר בענין קשור שמו אחר מהרו כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הכבד בכל המקו׳: כסף ישקול׳ בעבור שפתה:

יוסבא בועד פתחו ולינהט אותם וגו׳ ועל בן זרחת לו השמש במכתו׳ אם לא ימצא הגנב ונקרב דינו אליהו רמז גנבים שהפקידו אכל אחד זה מכה וזה מאתים׳ זה אומר אתה גנבת שלי וזה אומ׳ מהרו׳ שלי כיו׳ שאינו נמצא הן רוצה לגנוב יהא מונח עד שיבא אליהו׳ ואם לא ימצא הגנב׳ בגי׳ הוא עצמו גנבו׳ ואמר בגי׳ זה אין הטענה׳ אשר יאמר כי הוא זה בגי׳ תודה במקצת טענה׳ מכשפה אותיות את המכשף אחד האיש ואחד האשה אלא שדבר הכתו׳ בהווה׳ וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה׳ רוב עריות על ידי כשפי׳ ר״א רמז לבלעם את הקוסם ששכב עם אתונו׳ כל שוכב עם אותיות בלעם׳ וכתי׳ ליה זובח לאלהים יחרם שרוב מכשפות על ידי זביחה לאלהים אחרים׳

תחיה

אבן עזרא

מכשפה, טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם והזכיר הנקבה כי היא המצאה בכשוף יותר מן הזכרים: כל, הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק: זובח, על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל כי כבר הזכיר על זה דבור שני רק בעבור הגר וכתו' אחריו כאמו' זה כי בעבורו כאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עע"ז נכרי והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמ' ושלא יזבח לעז', ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: לה' לבדו, רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו: וגר, כאשר יקבל הגר שלא לעבוד עז' לא תונהו בארצך ב בעבור שיש לך כח רב ממנו וזכור כי גרים הייתם כמוהו, וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח, ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמ' אם תענה כי כל רואה אדם ש שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: אם ענה, והנה העונש אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם, ואמ' כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמנ' רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: אם כסף תלוה, אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמנ', וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרמתי, וטעם עמך שהוא במקו' שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה, שישא לך פנים בעבור טובתך, ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: אם חבל תחבל, אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אמר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר, אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום ויטיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו כי הטעם יש לך לחמול עליו, וטעם כי חנון אני על דעת הגאון שהוא כמו חנני חנני והטעם כי אני אתן לו ממון ואכיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא, והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי בכם, ובמה יודע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו: אלהים לא תקלל, הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התור': ונשיא בעמך לא תאר, בסתר או בגלוי והגאונים הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקי' הבאי' זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו מצאנו רובם בדברי העניי' כאילו הם דבוקים עם פרש' אם כסף תלוה, אמר יפת טעם להזכיר אלהי' לא תקלל אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיוקח עבוטו: מלאתך, כנוי לתירוש: ודמעך, כנוי ליצהר והגאון רב סעדי' אמר כי מלת מלאתך כוללת המלאה הזרע והמלאה מן היקב ואמר כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע והנה פי' זה הכתוב במקו' אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבדו אמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב כן תעשה לתת הבכור לכהן: ואנשי

מסורה

תחיה ג' וסי' מכשפה, כל נשמה, והחכמה תחיה בעליה: יחרם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' זובח לאלהי', כל חרם אשר יחרם, יחרם כל רכושו, קדמ' קמץ: ויתום ה' וסי' כל אלמנה ויתום, וקרבתי אליכם למשפט, שפטו דל ויתום, גר ועני אל תעשקו, כי אמלט עני משוע: י"ב פסו' ראשיהון ומצעו' אם אם וסי' אם בגפו, אם זרחה השמש, אם לא ימצא הגנב, אם בעליו עמו, אם אתם תבאו אלי, אם גנבים באו לך, אם יתקע שופר בעיר, אם תחנה עלי מחנה, אם אבא באהל ביתי, אם תדברנה שפתי, אם כח אבני' כחי: ענה תענה כ"ה מלין מיחדין קמ' וסי' מצויין בישעיה סי' ט' גבי פסו' לסרבה המשרה: שמע ה' חס וסי' שמע אשמע צעקתו, שמע בין אחיכם, והיה אם שמע, שמע שמע עבדך כי, והיה אם שמע תשמעון, דירמיה, ובמסרא אחריתי נמסר דתריסר ההוא דזכריה והוסיף על ג' אחרים שמעו שמע אלי ואכלו, שמע שמעתי אפרים, שמעו שמע ואל תבינו: ג' סבירין ולא ואינון לא וסי' לא תשימון עליו נשך, לא ישמע על פיך, לא תכיר פנים: תשימון ג' וסי' עליו נשך, אם שום תשימון פניכם, קנצי למלין: אלהים לא' ו"פ נמסר בתהלים סימן ז': תאר ג' בתו' וסי' ונשיא בעמך, אשר תאר יואר, לא תאר את העם:

תורה

מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה: ס כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת: ס זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ: וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן: אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ: וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים: פ אִם־כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ: אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי: ס אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר: מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא

תרגום אונקלוס

חָרְשָׁא לָא תְחֵי: כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: דִּדְבַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטִיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי: וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כָּל אַרְמְלָא וְיִתַּם לָא תְעַנּוֹן: אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קְבָלְתֵיהּ אֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ: וְיִתְקוֹף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יַתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹוְיָן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: אִם כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי יָת עַנְיָא דְּעִמָּךְ לָא תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא: אִם מִשְׁכּוֹנָא תִּסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ: אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִילְתֵיהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא: דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט: בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא

רש"י

מכשפה לא תחיה, אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות בכשפים: לאלהים, לע"ז אילו היה נקוד לאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד וב"ית המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים לרגלים צריך לפרש לאי זה ואם אינו מפרש כל שלמים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קדש אבל כשהיא נקוד פתח כמו למלך למדבר לעיר נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאהים לאותן שהוזהרתם עליהם ממקום אחר, כיוצא בו אין כמוך באלהי' לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם, יומת למה נאמ' יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה ב במקום אחר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים מה זביחה עבודה הנעשית בפני' לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודה בפנים וחייבי' עליהם לכל עז' בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ ו והמגפף והמנשק אינו במיתה: וגר לא תונ', אונאת דברי' קונטר"ליאיר בל' כמו והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו, בגזילת ממון: כי גרי' הייתם, אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומ' לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינ' אלא בא ממדינ' אחרת לגור שם: כל אלמ' ויתום לא תענון, הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתו' בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: אם ענה תענ' אותו, הרי זה מקר' קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענ' אותו לשון גזום כלומ' סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': והיו נשיכם אלמנות, ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליה' ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: אם כסף תלוה את עמי, רבי ישמעא' אומ' כל אם ואם שבתור' רשות חוץ משלש' וזה אחד מהן: את עמי, עמי וגוי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לגוי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך: לא תהיה לו כנושה, לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומ' לא תכלימהו: נשך, רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבטבט ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: אם חבל תחבל, כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע: עד בא השמש תשיבנו לו, כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלנה עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתו' מדבר שאין צריך לה בלילה: כי הוא כסותה, זו טלית: שמלתו, זו חלוק: במה ישכב, לרבו' את המצע: אלהים לא תקלל, הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: מלאתך, חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך, התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא

בעל הטורים

תחיה ג' במס' מכשפה לא תחיה, כל תחיה כל נשמה, והחכמה תחיה בעליה. במדרש יש ש נאלקוי' מכשפים היו ועשו עצמם כרוחות כאמו' נמלט עצמם. לכך בוה הקב"ה והמתה מאיש ועד אשה מ מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור. וזהו נשכיל חכמה שהיה בהם ורמז לאיות עצמם בחכמתם בזה הכתוב לא תחיה כל נשמה ותחכמה לא תחיה. זובח ב' במסור' זובח לאלהים זובח תודה יכבדנני. זובח ומודה להקב"ה מכבדו. [illegible]

רשי

לא תאחר · לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי · לפדותו חמש סלעים מן הכהן והלא כבר כזה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר שלשים יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה הטפל בו שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן: שבעת ימים יהיה עם אמו · זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמ' לפי שהוא מחוסר זמן: וביום השמיני תתנו לי · יכול יהא חובה לבו ביום נאמ' כאן שמיני ונאמ' להלן ומיום השמיני והלאה ירצ' מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביו' השמיני אתה רשאי ליתנו לי: ואנשי קדש תהיון לי · אם אתם קדושי' ופרושי' משקוצי נבלו' וטרפו' הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפ' · אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה וכן אשר לא יהיה טהור מקר' לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה · ובשר דתלישׁ מן חיות חיתא בשר שנתלש על ידי טרפת זאב או ארי או מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחיה: לכלב תשליכון אותו · אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו תלמוד לומר בנבלה או מכור לנכרי קל וחומר לטריפה שמותרת בכל הנאות אם כן מה תלמוד לומר לכלב למדך שהכלב נכבד ממנו ולמדך הכתוב שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב״ה תנו לו שכרו: לא תשא שמע שוא · כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו: אל תשת ידך עם רשע · הטוען את חברו תביעת שקר שתבטיחהו להיות לו עד חמס: לא תהיה אחרי רבים לרעות · יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על רב שאין חולקין על מופלא שבבית דין לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלים תחלה שיאמרו את דעתם ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא · לא תהיה אחרי רבים לרעה לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין · ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו״ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות · ויש רבי' שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שני' המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנ' לא תהיה אחרי רבים לרעו' שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דמתבעי לך על דינא ולשון העברי לפי תרגומו כך הוא נדרש · לא תענה על ריב לנטו' · אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו · ואני אומ' ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו · לא תהיה אחרי רבי' לרעות · אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריה' · ולא תענה על ריב לנטו' וגו' · אם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמו' את המשפט כאשר הוא והקולר יהא תלוי בצואר הרבי': ודל לא תהדר · לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומ' דל הוא אזכנו ואכבדנו: כי תראה חמור שונאך וגו' · הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מארבע לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו · בתמיה: עזב תעזב עמו · עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב וכן ויעזבו את ירושלם עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרש כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת גוי ומשאו ישראל וחדלת עזב תעזב עמו לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: אביונך · לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: ונקי וצדיק אל תהרג · מניין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת״ל ונקי אל תהרג ואע״פ שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין מכל מקום נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו ומניין ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לבית דין ת״ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בבית דין: כי לא אצדיק רשע · אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: ושחד לא תקח · אפי' לשפוט אמת וכל שכן כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין כבר נאמר לא תטה משפט: יעור פקחים · אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו ויתשכח תלמודו ויכהה מאור עיניו · ויסלף

אבן עזרא

ולפני יקדים · בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרי' לאכילה הזהיר על הבשר שהוא כטרפה אולי העני יאכלנו בעבור עניו · והזכיר בשדה ההוה יותר וככה הדרך בטורף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה · וטעם לכלב כפתח הלמ״ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאוכלו כי אם הכלב ור' משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדת האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או תמכר לנכרי כמו הנבלה: לא תשא שמע שוא · שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה · וטעם אל תשת ידך עם רשע להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי אולי העני יעשה זה למלאת חסרונו: לא · אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות ואיננה כן רק היא מהבנין הדגוש הכבד כמו אחרו מטה משפט גם כמלאת בלא משפט ומטה גר וחז״ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב · מצוה על כל ישר' ואף כי הדיין שהוא הריב לפניו לעזור לרעהו: ודל · גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקו' אחר לא תהדר פני גדול: שור אויבך · בחירק תחת היו״ד והוא פועל כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאי' והטעם אע״פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך ונאמ' אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי באה זאת הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני: וחדלת · והטעם חדל שתעזוב הדבר לו כמו חדל לך מעשות הדבר וכן ושמרת לבדו רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור ויש אומ' כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה: לא תטה · עם הדיין ידבר וכמוהו לפני יי' אלהיך תאכלנו הראוי לאכל כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישר' שידבר עמהם והאומ' כי הוא בכור עדר הבל הוא: מדבר שקר · עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג · באותו הדבר אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואזכיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: ושחד · גם הזכיר כל זה כי העשיר יתן שחד לדיין להטו' מדין דלים:

מסורה

תאחר ד' וסי' מלאתך ודמעך · כי תדר נדר ליי' · כאשר תדר נדר לאלהים · צדקתי לא תרחק: ואנשי ד' ר״פ נמסר פרשת לך לך: תשלכון י״ג חס' בליש' נמסר בסדר כי תשא: שמע ה' קמצין נמסר בסדר ויצא: לרעת ד' חס' בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות · לא תהיה אחרי רבים לרעת ·

כב

לא תאחר בכור בניך תתן לי: כט כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי: ל ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו: ס

כג

א לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להית עד חמס: ב לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת: ג ודל לא תהדר בריבו: ס ד כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו: ס ה כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: ס ו לא תטה משפט אבינך בריבו: ז מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע: ח ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים

אונקלוס

לא תאחר בוכרא דברך תפריש קדמי: כן תעביד לתורך לענך שבעא יומין יהי עם אמיה ביומא תמינאה תפרשיניה קדמי: ואנשין קדישין תהון קדמי ובשר תליש מן חיוא חייא לא תיכלון לכלבא תירמון יתיה: לא תקביל שמע דשקר לא תשוי ידך עם חייבא למהוי ליה סהיד שקר: לא תהי בתר סגיאי לאבאשא ולא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא בתר סגיאי שלם דינא: ועל מסכינא לא תרחם בדיניה: ארי תערע תורא דסנאך או חמריה דטעי אתבא תתיביניה ליה: ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טועניה ותתמנע מלמשבק ליה משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפריק עמיה: לא תצלי דין מסכינך בדיניה: מפתגמא דשיקרא הוי רחיק ודזכי ודנפק זכי מן דינא לא תקטול ארי לא אזכי חייבא: ושוחדא לא תקביל ארי שוחדא מעור חכימין וכקלקל

מסורה

את רעתיכם ואת רעת נשיכם · ב' בנפשו: רב ו' חס' בליש' וסי' ולא תענה על רב · נצב לרב יי' · הנני קרא לרב · ורב לא ידעתי אחקרהו · אל תצא לרב מהר · ברבם עמדי: בריבו ד' וסי' לא תטה · ודל לא תהדר · צדיק הראשון · לעות אדם בריבו · כי ה' ר״פ בכ״ע מונח לפני גריש וסי' כי תפגע שור · כי תשא את ראש בני ישראל · כי רק עוג מלך · כי תכלה לעשר · ושארהון במקף: תעה ג' ב' חס' וא' מלא נמסר בסדר וישב: שנאך ב' וסי' חמור שנאך · אם רעב: ונקי ג' וסי' ונקי וצדיק אל תהרג · ונקי ילעג למו · ונקי על חנף יתעורר: וצדיק י' נמסר ביחזקאל סי' ל״ג גבי פרשת אם אחפץ במות הרשע ·

בעל הטורים

לא תאחר בכור בניך לא תתן מיד בתוך שלשים יום · ואנשי ד' ראשי פסוק · ואנשי קדש תהיון לי · ואנשי תמיד יבדילו · ואנשי כרוש · ואנשי בבל עשו את סוכות · כי אנשי סדום עובדי עבודה זרה כדכתיב עשו את סכות · אבל אתם אנשי קדש תהיון לי ותמיד תבדילו הטומאה מכניכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו: תשליכון אותו כ' יתירה ללמדך פתחיקין הכבילות מן העיר חמשי' אמה · לכלב תשליכון אותו · וסמיך ליה לא תשא שמע שוא · כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים · ודל סמוך במקור' הכא והירך ודל מרעהו יפרד · לומר אפי' הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בריבו · בריבו ארבע ודל לא תהדר בריבו · צדיק הראשון בריבו · לא תטה משפט אביונך בריבו · לעות אדם בריבו · לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו תחלה להצדיקו בריבו ולעות בעל דינו הבא אחריו · תועה ג' במס' תאירו תועה · והנה תועה בשדה · ארם תועה מדרך השכל · זה הוא שאמר מכאן פרה רועה אין זו אבידה · מצא חמור וכליו הפוכים הרי זו אבידה · וזהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויוצא מהדרך · שונאך שנים במסורת חמור שונאך · אם רעב שונאך האכילהו · כתבי' תאסור דהכא מיירי בשני שונאים גוי וישראל · דכשונא גוי דרשינן וחדלת מעזוב לו · ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו · רובץ ג' במסורת רובץ תחת משאו · לפתח חטאת רובץ · רובץ בין המשפתים · לפתח חטאת רובץ זה יצר הרע שאם הלך אחריו יפרו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת משאו · אשי תקנתיה יעסוק בתור' כיששכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרי' אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדר' · את תבואתה והשביעי' לאכור פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית : ויתרם

ויסלף דברי צדיקים · אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי ולא יתכן זה כי דברי סמוך · וטעם צדיקים בדין לא צדיקים במכות : ושם שמים · הזכיר גם זה בעבור הטביעית תשמטנה · היא מתקרא שמטה להשם ולא יגוס איש את רעהו האביון : ונטשתה · שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנה השביעית : ושבת · גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר בשעריך שהוא עני וטכיר לך : ובכל אשר · עתה הזכיר ע״ז והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהי אחרי׳ ולא לא תזכירו שלא תזכרו שמותם להשבע בהם גם שלא ישבעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשבעו בו אחרים שלא תאמר לגוי השבע לי באלהיך : שלש פעמים · אין לברי תהיה עבד שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את פני האדון ה׳ כמו לא לפני האדון ה׳ וכן ולא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי אלילים להבליהם על כן כתוב תחוג לי לבדי · ומלת תחוג תזכה כמו אסרו חג בעבותים : רגלים · מגזרת רגל כי רוכב רגלים הם : את חג המצות · החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ : חדש האביב · פירשתי · רבי׳ חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים והעד ונראה את פני ה׳ גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם · וחג הקציר · בכורי קציר חטים · והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי שעורים והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי׳ כמו שבעה שבועות תספר לך : וחג האסיף · בצאת השנה ותכנס שנה אחרת והחל ממרחשון לזרוע : שלש · ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות · ואנשים חולים שלא יוכלו לבא : דם זבחי · הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים : חלב חגי · הוא מה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בחצלות העולה והחלבים עד הבקר : ראשית · זהו אם תקריב מנחת בכורי כי עם יחיד מדבר כאשר אפרש במקומו · והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי כי משם יחלו הבכורים · אמרו חסרי הדעת כיגדי מגזרת מגד ולא יתכן כי אם מגד פרם והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואות שמש ומה טעם לומר בחלב ואנה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו ואנה נקרא העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבור שמצאו זאת המצות עם ראשית בכורי אדמתך והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה והוא היטר רק הזכירה עם הבכורים כי אז ירבו ויגדלו הגדיים וים אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים ואם

ויסלף · כתרגומו ומקלקל : דברי צדיקים · דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים · וגר לא תלחץ · בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע : את נפש הגר · כמה קשה לו כשלוחצין אותו : ואספת את תבואתה · לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך : תשמטנה · מעבודה : ונטשתה · מאכילה אחר זמן הביעור · דבר אחר תשמטנה מעבודה גמור׳ כגון חרישה וזריעה : ונטשתה · מלזבל ומלקשקש : ויתרם תאכל חית השדה · להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלין בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית : כן תעשה לכרמך · ותחלת המקרא בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך : וביום השביעי תשבות · אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית : למען ינוח שורך וחמורך · תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער : בן אמתך · בעבד ערל הכתוב מדבר : והגר · גר תושב : ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו : לא תזכירו · שלא יאמר לו שמור לי בצד ע״ז פלונית או תעמוד עמי ביום ע״ז פלונית · דבר אחר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך שקולה ע״ז כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן : לא ישמע · מן הגוי · על פיך · שלא תעשה שותפות עם הגוי וישבע לך בע״ז שלו נמצאת אתה גורם שיזכר על ידך : רגלים · פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים : חדש האביב · שהתבואה מתמלאת בו באביה · אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירו׳ : ולא יראו פני ריקם · כשתבאו לראות פני ברגלי׳ הביאו לי עולות : וחג הקציר · הוא חג שבועות : בכורי מעשיך · שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורי׳ למקדש שנא׳ וביום הבכורים וגו׳ : וחג האסיף · הוא חג הסוכות : באספך את מעשיך · שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים : שלש פעמים וגו׳ · לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך ללמד שלא יעקרו רגלים ממקומן : כל זכורך · הזכרים שבך : לא תזבח על חמץ וגו׳ · לא תשחט את הפסח בארבעה עשר כניסן עד שתבער החמץ : ולא ילין חלב חגי וגו׳ · חוץ למזבח : עד בקר · יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת״ל על מוקדה על המזבח כל הלילה : ולא ילין · אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו׳ הרבה למזבח : ראשית בכורי אדמתך · אף השביעית חייבת בביכורי׳ לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך סיפר מדמה ראה תחלה שבכרה כורך עליו גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעה המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו׳ : לא תבשל גדי · אף עגל וכבש בכלל גדי אלא גדי אלא לבון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים · את גדיי העזים · שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובשלשה מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול :

ושש ג׳ ר״פ וסי׳ ושש שנים תזרע · ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם · ושש מעלות לכסא · דה״ה : ובכל אשר ה׳ דסמי׳ וסי׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · ובכל אשר תרמש · ובכל אשר תשאלך נפשך · ובכל אשר יפנה ירשיע · ובכל אשר עגבה : ישמע י׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ גבי סוף פרשת קומי אורי כי בא

וַיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים: וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר: וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ: שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה: אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן יְהוָה: לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר: רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ: פ

וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת־נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי־דַיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת־אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת־עֲלַלְתַּהּ: וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתִרְטְשִׁנַּהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּךְ וְשָׁאָרְהוֹן תֵּיכוּל חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעֲבֵיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ: שִׁתָּא יוֹמִין תַּעֲבֵיד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר־אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא: וּבְכֹל דִּי־אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טַעֲוָת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל־פּוּמְכוֹן: תְּלָת זִמְנִין תֶּחֱגּוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא: יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי־בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַּחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת־עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל־דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ: לָא תִכּוֹס עַל־חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא־יְבִיתוּן בַּר־מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד־צַפְרָא: רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהָךְ לָא־תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב:

אורך : למועד ו׳ רפי׳ וסי׳ חדש האביב · וחברו · ואת לא באת למועד הימים · ויצא יהונתן השדה · ואמר הנני מודיעך · דניאל · כי למועד מועדים וחצי : יראה י״ג נמסר פרשת בא : אל פני ט׳ וסי׳ שלש פעמים בשנה · וזאת תורת המנחה · ויקחו את אשר צוה משה · ושלח את הצפור החיה · ואל יבא בכל עת · ויבא משה ואהרן · ויקהלו משה ואהרן · לא חסה עליך עין · ואצאה בשער הגיא · ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרה דכ׳ אל פני וג׳ פני כבד על פני וסי׳ ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכו׳ אשר לחצר · וחמשי׳ אלפי׳ הגותר · והנותר לנשיא מזה ומזה : תביא י״ג וסי׳ ומכל החי׳ · ובמלאת ימי טהרה · ראשית בכורי אדמתך · וחברו · לא תביא אתנן זונה · לא תביא תועבה · ולקחת מראשית · ויצו את יהושע · עשרת חריצי החלב · ועניים מרודים · תשמע זעקה מבתיהם · אף על זה פקחת עיניך · היתה כאניות סוחר

בעל הטורים

ויתרם תאכל חית השדה · ויתרם תאכלנה · לומ׳ ספירות שביעית אסורין בהנאה · ושם אלהים אחרים לא תזכירו · סמוך לשלש רגלים · לומר לך כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע״ז · חג המצות · בגימטריא בפסח · חג הקציר · בגימטריא בעצרת · וחג האסיף · בגימטריא בתקופת השנה · בתקופה ובתקופה

ג׳ בתו׳ · ל׳ · ב׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ · ל׳ חס׳ ויתר · ג׳ · ל׳ · ג׳

ויתרם · ב׳ · וינפש ל׳ · לא · והאדן ב׳ חס׳

ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראיתם בשל הקדיר ואינו רק בשול כי השרש מבשלת כמו האש וככה הבשילו אשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזים כי מה צורך לכתוב ואינו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עודנו צריך היותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזים והחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב ועתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בתהיינה למה שנה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא תכחש דע כי בשר היעב' יבש שעץ ואי' המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב והחלב איננו כן כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב בעבור שיש בטלה לחה רבה וככה בחלב והנה ה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה ה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופאים מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו ם שיאכלוהו וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ יש' ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזים טובים ונעשה לפניך גדי עזים והכהן אכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרי' כי אין בשול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך שור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבנים ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מהוסף מטיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדת שוה אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם : הנה אנכי׳ אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו ארון הברית ופרשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו אתך המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי׳ ומלאך פניו הושיעם ויבא מלאך יי׳ ויאמ׳ יי׳ למלאך המשחית בעם שהי שלח מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות וזה המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך׳ שלא יגע בך רע: אשר הכינותי׳ לך כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש: השמר׳ כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן איוב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד׳ ומלת אל תמר בו קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו כי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הזכירו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל על דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה סורר בביתו כי סרית עם אלהים וכמוהו אל תמר בו ומתמר ליולדתו על משקל תסב שהוא מגזרת תסובו על השה מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם׳ עם למ"ד כמו שא נא לפשע עבדי׳ ודע כי שמי בקרבו דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לא אתך תעשה כן וסבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימצא האחר השם כי הוא הכל ומאתו הכל: וטעם בקרבו משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה יי׳ בקרב העם הזה וכתוב ויוכר רוח אדם בקרבו ואל תתמה יש בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נוגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק מ תכסה הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות והנה פני הלבנה שהם לנגד השמש כלם אור ופניה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במחצית חדש הלבנה בהכנס כל הארץ בין השמש ובין הלבנ׳ לא יסחר ללבנה אור והנ׳ ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת בעבור שמכחו חכמי ספרד איבה בהעלם הי"וד וכתוב ואיבתי את אויבך גם כיד חיה אמר בידים ודין עני לא דנו וכתוב והיה יי׳ לדיין על כן אמרו אין פועל פחות מב׳ אותיות על כן איבה מעלומי העין: כי׳ כוס בעת בואם אל הארץ שיסירו כל עז׳ והזכיר ששה גוי׳ ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעבורו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי׳ והכחדתיו כל אחד ואחר כמו בנות צעדה עלי שור: לא׳ זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזהיר על עז׳ וסוף הספר להזהיר על עז׳ שהוא הסוף כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית צוה להכרית עז׳ הנמצאה בארץ כנען שעשוה יום זה כי העובד עז׳ כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: ועבדתם׳ הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות הנה שכרו אתו והם ד׳ דברים בעולם הזה הא׳ וברך את לחמך ואת מימיך והב׳ והסירותי מחלה מקרבך והג׳ לא תהיה משכלה ועקר׳ בארצך והד׳ את מספר ימיך אמלא והנה כל אלה בגוף האדם ועוד כי הפך זה הברכו׳ אעשה בכל אויביך והוא את אימתי וגם את הצרע׳:

אמר אברהם המחבר

יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות ולא התעסקו בחכמת התולדת על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמו׳ בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושבה במות הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול וככה כתוב כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שגברה שתהיינה לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כולן רפות או זו חזקה ולא רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ז מינין משונים והשם הנכבד מנן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשול הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שגברה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול גם מחשב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע׳ למען תסדיו בחר בישראל והורם תורתו וכאשר ישמרוה ימלאם חכמתם

מפניו כ"ג במסר בישעיה סימן ט"ו בריש פרשת׳ דמשא מצרים הנה יי׳ רוכב על עב קל׳ וברך ג׳ וסי׳ וברך את לחמך׳ ואהבך וברכך והרבך׳ וברך עלי׳ את אלקנה:

כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ השמר מפניו ושמע בקלו אל־תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו׃ כי אם־שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את־איביך וצרתי את־צרריך׃ כי־ילך מלאכי לפניך והביאך אל־האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו׃ לא־תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם׃ ועבדתם את יהוה אלהיכם וברך את־לחמך ואת־מימיך והסרתי מחלה מקרבך׃ ס

הא אנא שלח מלאכא קדמך למטרך באורחא ולאעלותך לאתרא דאתקינית׃ איסתמר מן קדמוהי וקביל במימריה לא תסריב לקבליה ארי לא ישבוק לחוביכון ארי בשמי מימריה׃ ארי אם קבלא תקביל במימריה ותעבד כל דאמליל ואסני ית סנאך ואעיק לדמעיקין לך׃ ארי יהך מלאכי קדמך ויעלינך לאמוראי וחתאי ופריזאי וכנענאי חואי ויבוסאי ואשיצינון׃ לא תסגוד לטעותהון ולא תפלחינון ולא תעביד כעובדיהון ארי פגרא תפגרינון ותברא תתבר קמתהון׃ ותפלחון קדם יי׳ אלהכון ויברך ית מיכלך וית משתיך ואעדי מרעין בישין מבינך׃

לא

רש״י

הנה אנכי שולח מלאך׳ כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי׳ אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי נכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: אל תמר בו׳ לשון המראה אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם׳ איננו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו׳ מחזר לראש המקרא: השמר מפניו׳ כי שמי משותף בו ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי: וצרתי׳ כתרגומו ואעיק׳ הרס תהרסם: לאותם אלוהות: מצבותיהם׳ אבנים שהם מציבין להשתחוות להם:

לא

וצרתי ג׳ בתרי לי׳ חוב ודין

ואלם לכתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס כנגד ולנטע׳ מתנכלום ביוון׳

בעל הטורים

וכרתי׳ ג׳ במסורת וכרתי את כורדיך׳ וכרתו עליך חוסב והקימותי עליך ת מכורות מלמד שגר הקב"ה על ז׳ אומות בכל כלי מלחמה׳ וברך ג׳ במסו׳ וברך את לחמך ואת ת מימיך׳ וברך פרי בטנך׳ וברך עלי את אלקנה ואת ביתו׳ כדאית׳ בברכות בכוס של ברכה משגרו לאשתו ביתו׳ כי היכי דתתברך בטנא וזהו בירך את לחמך ואת מימיך׳ שבירך ברכת המזון ומשגרו לאשתו וברך פרי בטנה׳ וכן בעלי שבירך את אלקנה ונתעבר׳ אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך׳ מימיך ג׳ את לחמך ואת ת מימיך׳ ואם מימיך נשתה וכתיב׳ תכרם׳ ותוטב עליך עד סולב מימיך: ואם מימיך נשתה וכתיב׳ תכרם לומר שעל פי שבירך מימיהן ולא הא צריכין למים אחרים קנו מהם׳ כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו מסלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעלי א אכסנאי כדי ל להנותו׳ והסירותי׳ שמם במסורת הכא והסירותי מחלה מ מקרבך ואידך ו והסירותי את כפי׳ בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסירותי׳ ת מחלה דכתיב׳ בית לא כהתה עינו ולא נס לחה׳ ועבדתם את יי׳ אלהיכם ואומר לשון רבו׳ רמז תפלת רבים שאינ׳ נמאסת׳ ואח׳ וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אח׳ ואחד מברך לפי ענינו׳ והסירותי מחלה מקרב׳ ומתרגמינן ליה לא תהי׳ משכלת׳ שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא: אמלא

אבן עזרא

וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה גופם שר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה שרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מאכל בא לחסר כח התולדת כדרך אשה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואי' באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שמי האויר כפי השתנות מערכת המשרתי' ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתוב גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואות ועתה אדבר על חכמת המזלות דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת ה המשרתים ברגע הולדו וערך אלה על אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהי' משכלה כי תולדת הרחם להשכיל הילודים או שתהיה ע עקרה ולא תלד והנה אם היא הדבק בשם במולדו וכפי ת תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכליו' ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך ל לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל אין מזל לישראל שלך ואם תכרו' ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד כי אכח התולדת ואין זה נכוח במערכת הכוכבי' כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לדרכם וכמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על י ידם והנה אם כשמור לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בני' ולא ימותו בחיי אביהם · ומלת עקרה כוללת אשת איש ובהמתו והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והלחה התולדית לא אש זרה וליחה נכרי' כי היא הפך התולדת והדבק בשם יחזק החום והלחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתוב יראת יי' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכתוב בחצי ימיו יעזבנ' וכתוב כי אם יי' יגפנו או יומו יבא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והלחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם ובתורה פן ימות במלחמה ואמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך על כן כתו' הנני יוסיף על ימיך ומה תוסיף עוד להאריך: את אימתי · הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויבך אליך עורף שיתנו לך את ערפם והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם: ושלחתי את הצרעה · מכה בגוף מגזרת ברעת שתחלש כח הגוף · והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בגזברים מהאחרים: לא · אמר הגאון זהו לבימן כאשר תראה כי פרית ורבית אז יכרתו כל השבעה עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אח' וזהו פן תהיה הארץ שממ' כי ארץ ישרא' תהיה ארוכה מאד ויבאו ממצרי' לא יוכלו לישבה כלה כמו פן תקדם: מעט · עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ ועת' יפרם אורך הארץ ורחבה: ושתי את גבולך · וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת ובין כך ובין כך לא תכרו' להם ברי' · וטעם לאלהיהם שתשחיתם: לא ישבו בארצך · כאשר תפרה תשחי' ותכחיד כל השבע' עממין עד כה ספר הברי': ואל משה אמר · כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאי' שיספרם לישרא' ואח' כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברי' תעלה אלי אתה ואהרן ובניו ושבעים מזקני ישרא' שהם הבכורי' הקרובי': ונגש · אל תתמה בעבור שאמר' בתחלה עלה אל יי' ואח' כך ונגש משה לבדו ולא אח' ובגשת שיכון מנהג הלשון ויי' המטיר על סדו' ועל עמורה גפרי' ואש מאת יי' מן השמים והטעם מאתו ושמואל אח' וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמוא' ולא אמ' ואותי ורבי' ככה: ויבא משה · לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך · וטעם ויבא משה בתוך מחנה ישרא' ויספר לעם את כל דברי יי' מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש:

ואת

מסורה

מימיך ג' וסי' וברך את לחמך ואת מימיך נשתה' מחטב עציך עד שאב' וא' ומימיך בן אדם לחמך ברעש: ועקרה ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה' עקר ועקרה: אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה אערכה לפניו משפט' להנחיל אהבי יש' וחד ואמלא אתו רוח אלהים: הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך' וגם את הצרעה' ואשלח לפניכם: מלפניך י' וסי' ושלחתי את הצרעה' תניי' דפסוק' אל תאמר בלבבך בהדף' שורך טבוח' הוא ישמיד את הגוים האלה' אשר הסירותי מלפניך' וחטאתם מלפניך אל תמחי' מלפניך אל תמחה' והעשר והכבד' מלפניך משפטי יצא' אל תשליכני מלפניך: ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית השדה' ורבה העזובה בקרב הארץ' ורבה משטמה' ורבה היא על האדם: ועד ים ד' יחידאין וסי' ושתי את גבלך' והערבה והירדן' והערבה עד ים כנרת' דיהושע' וכל הערבה עבר הירדן: ג' פסו' ועד עד וסי' בסדר לך לך: ישבו כ' וסי' ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן' ארץ מצרים לפניך' לא ישבו בארצך' בסכות תשבו' רק נשיכם וטפכם' וחברו דיהושע' כי ישבו אחים' בסעפתיו קננו כל' לכן ישבו ציים את' כי ימים רבים ישבו' לא ישבו בארץ יי'' עוד ישבו זקנים וזקנות' בני רביעים ישבו' וחבת' וישבו עריט נכחדות' כי ישחו במעונות' אך צדיקים יודו' אם ישמרו בניך' ישבו לארץ ידמו' וימצאו כתוב בתורה:

תורה

כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃ כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה

אונקלוס

לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ יָת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ עָיֵיל לְאַגָּחָא קְרָב בְּהוֹן וְאֶתֵּן יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל׃ וְאֶשְׁלַח יָת עַרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵיךְ יָת חִוָּאֵי יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ לָא אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִּילְמָא תְהֵי אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃ זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דְּתִסְגֵּי וְתַחְסִין יָת אַרְעָא׃ וְאֲשַׁוֵּי יָת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהֲרָא אֲרֵי אֶמְסַר בִּידֵיכוֹן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם׃ לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא׃ וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק׃ וְיִתְקְרַב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקְדָם יְיָ וְאִנּוּן לָא יִתְקָרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּיהּ׃ וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ

רשי

לא תהיה משכלה · אם תעשה רצוני: משכלה · מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: והמותי · כמו והממתי ותרגומו ואשגש וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומו' שכופל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלא פום כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו וסבותי מגזרת וסבב ביתאל דלותי מגזרת דללו וחרבו על כפים חקותיך מגזרת חקקי לב: את מי רצותי מגזרת רצץ עזב דלים והמתרגם והמותי ואקטיל טועה הוא שאילו מגזרת מיתה היה אין ה"א ש שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא כ נקודה מלא פום אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה והתי"ו מודגש לפי שתבא ב במקום שתי תוי"ן ה האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו והאחת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי וכן ונתתי התי"ו מ מודגשת שהיא באה במקו' שתים לפי שהיה צריך שלש תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תת יי' מתת אלהים הוא והשלישי לשמוש: עורף · שינוסו לפניך ויהפכו לך ערפם: הצרע' · מין שרץ העוף והיתה מכה אותם ב בעיניהם ומטילה בם ארס והם מתים ו והצרעה לא עברה את הירדן: והחתי וכנעניהם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבע' אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אף ע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על ש שפת הירדן עמדה ו וזרקה בהם מרה: שממה · ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך · ותרבה עליך: עד אשר תפרה · תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: ושתי · לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר · פרת: וגרשתמו · ותגרשם: כי תעבוד וגו' · הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: ואל משה אמר · פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמר לו עלה: ונגש משה לבדו · אל הערפל: ויבא משה ויספר לעם · בו ביו': את כל דברי יי' · מצות פרישה והגבלה:

בעל הטורים

[illegible]

וְאֶת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלַח אֶת נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃

ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים׃

וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ נַעֲבֵיד׃ וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּיְיָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִּסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגוּת דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃ וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלִּיל יְיָ נַעֲבֵיד וּנְקַבֵּיל׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא דֵין דַּם קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַחֲזוֹ יָת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לִבְרֵירוּ׃ וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַּיְיָ וַהֲווֹ חָדַן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְּרַעֲוָא כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתַן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ׃

ויען ד' פסוקי' אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר חיי שרה: ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' כל אשר דבר יי' נעשה, ונשמע קולו בבאו אל הקדש, ונשמע פתגם המלך, קדמא קמץ: אלהי ישר' כ"ח מיחדין וסי' ויצב שם מזבח דיעקב, ויראו את אלהי ישר', המעט מכם כי תבדיל, אנשי אשדוד, ויאספו את כל סרני פלשתים ג' בו, וישלחו ויאספו, ונתתם לאלהי ישר' כבוד, ויען עלי ויאמר, ויצעקו העקרונים, אם משלחים אתם, לי דבר צור, יאמן נא דבריך, בראתו ילדיו, אלהי יש' לא אעזבם, הקורא בשמך, אתה אל מסתתר, כי מעיר הקדש, ומאספכם, והנה שם כבוד, נעלה מעל הכרוב, וירומו מן הארץ, היא החיה אשר ראיתי, והאפנים אשר לעמתם, בא מדרך הקדים, את רוח פול מלך אשור, אל יבושו בי קויך, ויקם ישוע, ואלי יאספו כל חרד, ויתן את שלתך: לבנת ב' בתרי ליש' וסי' הכפיר' וכשיחור' קדמא פתח: ויחזו ב' וסי' אצילי בני ישראל, נביאיך חזו לך: ההרה י"ג נמסר בשפטים סוף סימן א': וחיה ו' נמסר בריש סדר לך לך:

רש״י

ואת כל המשפטים, שבע מצות שנצטוו בני נח ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: ויכתוב משה, מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר, בחמשה בסיון: את נערי, הבכורות: ויקח משה חצי הדם, מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות, שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמי' להזו' אותם על העם ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: ספר הברי', מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: ויזרוק, ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: ויראו את אלהי ישראל, נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התור' והמתי' לנדב ואביהוא עד יום חנכת המשכן ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים' ותבער בם אש יי' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר, היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדין במעשה לבנים: וכעצם השמי' לטוהר, משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם, כתרגומו לשון מראה: לטוהר, לשון ברור וצלול: ואל אצילי, הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו, מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהי', היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא, ואנקלוס לא תרגם כן' אצילי' לשון גדולי' כמו ומאציליה קראתיך ויאצל מן הרוח שם אמו' אצילה: ויאמר יי' אל משה, לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם, ארבעי' יום: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, כל שש מאות ושלש עשרה מצו' בכלל עשרת הדברו' הן ורבינו סעדיה פי' באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: ויקם משה ויהושע משרתו, לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהי' ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: ואל

אבן עזרא

ואת כל המשפטים, אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם, כאילו הוא איש אחד: ויכתוב משה, אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר, במקום שעמדו ישראל בעת מתן תורה ומלת ויבן תשרת בעבור אחרת כאילו כתוב ושתי' עשרה מצבה בנה: וישלח את נערי, הם הבחורי' בני הזקנים הבכורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות, וזהו וזבחת עליו, והזכיר עם השלמים פרים כי האוכלים רבים היו: ויקח חצי הדם, מהעולות והשלמים, ומלת באגנות כלים עגולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אג"אן: וחצי הדם, של עולה והשלמים זרק על המזבח לשם והנה באגנות ישים לשני' שנתן חציו באגנות וחציו אח' באגנות: ויקח, כאשר קרא באזני הזקני' וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם והם הזקנים כי הם כנגד כל ישראל כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העד' את ידיהם שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה כמו ויז על אהרן ועל בגדיו וקראה דם הברית: ויעל, ולא הזכיר ההר כי אין צורך. ויראו, במראה נבואה כמו ראיתי את יי' יושב על כסא, אמר הגאון כי ספיר לבן ראייתו לבנת הספיר ואיננו רק אדום והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב והנה הטעם כפול אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והנה ספיר כמו פנינים ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה היה ראוי לומר כמראה והנכון כי לבנת מגזרת לבנה כמו חשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנת הספיר כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא, וטעם וכעצם השמים לטוהר תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתו' היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד: ואל אצילי, כמו ומאציליה ולא הזכיר זקנים להבנים עמהם נדב ואביהוא. וטעם לא שלח ידו, כי ראו השם הנכבד ולא מתו כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי, וטעם ויאכלו וישתו שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה והזכיר זה בעבור משה שחיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: ויאמר, ושב שם עד שאתן לך אמר חכם אחר בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם מתוקנים כבראו כמדת הארון כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל רק משה התקנם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשמים והנה הראיתי לו בעלותו ההרה לקחת שני לוחות האבנים ושלש פעמים הזכיר כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ, אמר הגאון כי אשר כתבתי דבק עם לוחות האבן לא עם התור' והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים, ופי' התורה, תורה שבכתב: והמצוה, תורה שבעל פה כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והחמישי והמצוה השמנה דברים: ויקם משה, מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקטו ואכל יום יום: ואל

בעל הטורים

כל הדברי' אשר דבר יי' נעשה ונשמע' ל' תיבות וכן כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע ששה תיבות הרי ל"ב כנגד שנים עשר שבטים שאמרו ששה תיבות כנגד שמע ישראל וי"ו ויעקב השיבם ששה תיבות ברוך שם כבוד מלכותו וגו'. ישראל ותחת רגליו אלמוד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד. ודמות פניהם כפני אדם סופי תיבות תמים. וזהו שאמר יעקב התהלכתי לפני אלהים אנכי. אנכי. בגימ' ככאו. לבנת שני' במסו' הכא כמעש' לבנת הספיר. ובסיחור לבנת ב' ביהושע והיא שם עיר ונקרא' כן על שם שבנויה מלבנים. וזה הוא שדרשו שהיתה כעין לבנת לזכור שעבודן של ישראל. ויחזו ב' הכא ויחזו את האלהים. ואידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים. הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היא משאות שוא. דבר אחר ויחזו את האלהי' ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משאו' שוא על ידי אכילה ושתיה דכתיב ותחללנה אותי בשעלי שעורים. לחם בשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואות שקר:

ואל הזקנים אמר · הידועים שם פירשו השם הנכבד : והנה אהרן · גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא מהשבעים ושניהם ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית : ויעל ויכס · וכבר כסה הענן בששה לחדש : וישכון · וכבר שכן הכבוד כי כן כתוב וירד יי׳ אל הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים : ויכסהו הענן · את משה ואחרים לא ראהו :

ויקרא אל משה ביום השביעי · ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת ע עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות : ומראה · הנה ההר כולו מכוסה ענן ובראשו הכבוד שעם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת : ויבא ויעל אל ההר · הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד : ויהי משה בהר · שלא ירד וכתוב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו :

אשר נתן לבניו דת תמימה · אשר יוציא לאור כל תעלומה : יבינני דבר חכמה רשומה · בפרשת ויקחו לי תרומה :

וידבר בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטע׳ שטעמו מקדש לשם הנכבד ו וישכון בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר · מלת ויקחו לי כגזירת סורה אלי שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו וככה שיקח מאתו ויתן לי וככה קחי לי מעט מים : וזאת · אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי ה העדה אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה · והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים לפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד מ משלשה עשר דברי׳ כי החמשה עשר היו נדבה וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו · והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא והנה לא היה במעשה המשכן ברזל וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו : ותכלת · אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז״ל שאמרו שהוא ירוק והוא כמר : וארגמן · כדמות אדום ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי : ותולעת שני · וכתו׳ ושני התולעת כמו מבחר החלמים חלמיש צור והגאון אמר בו קרמז כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמ׳ רבים כי הוא משי : ושש · הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע שש ורקמה ממצרים והגאון תרגמו בלשון ערבי עוטר וידוע הוא עד היום : ועזים · שער העזים : ועורות אלים · שהם גדולים וזאת מאומנות בארץ אלגוודאמס ונקרא גודמסקי : תחשים · מין חיה היתה ידועה בימים ההם כי כן כתוב ואנעלך תחש והנה כבר היה נודע · ועצי שטים · יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאום ממצרים במצות משה והראיה וכל אשר נמצא אתו כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה כאמר אשר נמצא אתו לברכו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כן ישובו על כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים והם עברו על מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שהמצרים הוציאום גם אנחנו נסור אל משמעתם ואם סברה היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים ובאלה שם אמר להם משה שיתנדבו הרבה ואין עליהם ענין כאשר פירשתי אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חצרות כל אחד כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועשו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים וזה טעם וכל אשר נמצא אתו : שמן

ואל הזקנים אמר · בצאתו מן המחנה : שבו לנו בזה · והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו : חור · בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה : מי בעל דברים · מי שיש לו דין : ויכסהו הענן · רבותינו חולקי׳ בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמראש חדש : ויכסהו הענן · להר ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדי׳ שא שחלק הכתוב כבוד למשה · ויש אומרים ויכסהו הענן למשה : ששת ימי׳ לאחר עשרת הדברות והם היו ב בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל ל לוחות ולמדך שכל ה הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימי׳ : בתוך הענן · ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב״ה למשה שביל בתוכו : חסלת ואלה המשפטי׳

ויקחו לי ת תרומ׳ · לי · לשמי : תרומה · הפרשה יפרישו לי מ ממונם נדבה : ידבנו לבו · לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנ״ט בלע״ז : תקחו את תרומתי · אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע ל לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופו׳ לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד שלש עשרה דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת מ המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם : זהב וכסף ונחשת וגו׳ · כלם באו בנדב׳ איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא׳ וכסף פקודי העדה וגו׳ : בקע לגלגלת וגו׳ · ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת : תכלת · צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק : וארגמן · צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן : ושש · הוא פשתן : ועזים · נוצה של עזים לכך תרגם אנקלוס ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא : מאדמים · צבועות היו אדום לאחר עבודן : תחשים · מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתורגם ססגונא ששש ומתפאר בגונין שלו : ועצי שטים · ומאין היו להם במדבר פירש ר׳ תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים : ושמן

ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם : ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר : וישכן כבוד יהוה על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן : ומראה כבוד יהוה כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל : ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה :		ולסביא אמר אוריכו לנא הכא עד דנתוב לותכון והא אהרן וחור עמכון מן דאית ליה דינא יתקריב לקדמיהון : וסליק משה לטורא וחפא ענגא ית טורא : ושרא יקרא דיי על טורא דסיני וחפהי ענגא שיתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו ענגא : וחיזו יקרא דיי כאישתא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל : ועל משה בגו ענגא וסליק לטורא והוה משה בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון :	

ק״ח · עזיא״ל · סימן · חגני · סימן :

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי : וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת : ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים : וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים :

פרשה

ומליל יי עם משה למימר : מליל עם בני ישראל ויפרשון קדמי אפרשותא מן כל גבר דיתרעי ליביה תיסבון ית אפרשותי : ודא אפרשותא דתיסבון מנהון דהבא וכספא ונחשא : ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי : ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי דססגונא ואעי שיטין :

ואל הזקנים חד מן מ״ד · מן חד וחד ואל וסי׳ מצויין במ׳ רבת׳ : וישכן ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳ · ישר בטח בדד · וישכן הענן · וישכן בירושלם · וישכן ערים נכחדות · בתר׳ מל׳ : ויקרא אל משה ב׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳ · ויקרא אל משה דריש סיפרא : ומראה ז׳ קמץ וסי׳ ומראה כבוד יי׳ · ומראה הנגע עמק · ומראה הנתק · ומראה אש לילה · ומראה האפנים כעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא׳ פתח ומראה ולא בחידת : דבר אל בני ישראל ו׳ חסרים לאמר נמסר בסדר בשלח : ויקחו ו׳ רפין נמסר בסדר בא אל פרעה : וזאת י״ז רפ׳ וסי׳ וזאת התרומה אשר תקחו · וזאת תורת המנחה · וזאת תורת האשם · וזאת תורת זבח השלמים · וזאת תהיה טומאתו בזובו · וזאת עשו להם וחיו · וזאת משמרת משאם · וזאת תורת הנזיר · וזאת התורה החקים · וזאת התורה אשר שם · וזאת הברכה · וזאת ליהודה · וזאת התרומה אשר תרימו · וזאת לכם האות · דירמיה · וזאת תהיה המגפה · וזאת שנית תעשו · וזאת לפנים בישראל : זהב וכסף ג׳ וסי׳ וזאת התרומה · קחו מאתכם תרומה · וישלח את הדורם בנו :

בעל הטורים

וישכן תרתי במסור׳ וישכון כבוד יי׳ על הר סיני · וישכן הענן במדבר פארן · וישכן ישראל בטח בדד · וישכן ירושלם עד עולם · וישכן ערים נכחדות · לומר שכבוד יי׳ ששכן על הר סיני היה עמהם לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו ו וישכן ערים נכחדות ונחרב הבי׳ ונסתלקה השכינה :

תרומה

ויקחו לי תרומה · פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלם בשביל שיהיה בו תפדון פויםם ואיתא במדרש אמר ר׳ אבהו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל · אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס הרותקים את ישראל ונוטלין את ממונן מה תהא עליהן · תרומה אותיות מ״ם תורה שהתורה ניתנה למ׳ יום היא לאוכלי תרומה כההיא ד דאמרינן לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן · שנית לה לאוכלי תרומה וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב״ה בעולם אלא ארבע אמות של הלכה בלבד · ועל כן סמך פרש׳ ויקחו לי תרומה לפרש׳ של תורה · ויקחו לי תרומה · עשו לי מקום מקדש אחד שבהר הבית כמו תרומה שהיא אחד מחמשים שהרי הר הבית ת״ק על ת״ק ומקום המקדש היה ק׳ על כ׳ שהוא אחד מנ׳ של ת״ק ות״ק · סמך לילה לויקחו לי ת תרומה רמז זמן אכילת תרומ׳ בלילה כדתנן משעה ש שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ש שהוא צאת הכוכבי׳ · ויקחו לי · לי עולה מ׳ היינו עין יפה אח׳ מא׳ · ואות כל · כל עולה חמשים · היינו בינוני אחד מנ׳ · ואות כל ר״ת עולה ס׳ היינו עין רעה אחד מס׳ · אל בני ישראל ויקחו לי תרומה בגימ׳ אך בני ישראל והיו ת תורמין לא הגוים · תקחו את תרומתי ובא אחר יקח · שאין גובין צדקה בפחות משנים · תקחו בגימ׳ שני׳ תקחו · שמן כאמר תכר דלאו כאורה הוא צריך וי״ג דבריׄ נמני כאן וכן יש י״ג מיני מלבושים ביחזקאל · ואעדך עדי ואנעלך תחש וכו׳ וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י״ג מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים · ובזכות של י״ג מיני׳ שהתנדבו חזרו להם י״ג : ושכנתי

שמן למאור · שמן זית זך להעלות נר תמיד : בשמים לשמן המשחה · שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא : לקטורת הסמים · שהיו מקטירים בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן : אבני שהם · שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה : מלואים · על שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאות הגומא קרוים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת : לאפוד ולחשן · השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט : ועשו לי מקדש : ועשו לשמי בית קדושה : ככל אשר אני מראה אותך · כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך : וכן תעשו · לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו : ועשו ארון · כמין א ארונות שעושים בלא רגלים עשוי כמין ארגז שקורין איש״קרין יושב על שוליו : מבית ומחוץ תצפנו · שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ : זר זהב · כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהו והוא סימן לכתר תורה : ויצקת · לשון מתכת כתרגו׳ : פעמותיו · כתרגו׳ זוייתיה ובזוית העליונות כמוך לכפרת היו נתונים · שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונין בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפרק שתי הלחם : ושתי טבעות על צלעו האחת · הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי״ו זו יתרה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליישבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחד : צלעו · צדו : בדי · מוטות : לא יסורו ממנו · לעולם : ונתת אל הארון · כמו בארון : העדות · התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה : כפרת

ככל אשר ״ט בתורה וסי׳ ויעש נח · וחברו אני מראה אותך · ככל אשר צויתי אתכה · ואת שמן המשחה · ותכל כל עבודת · ככל אשר דויביאו · ויעש משה · ויעש בני ישראל · וחברו דחניית דגלים · ויעש משה דללוים · ויעשו את הפסח בראשון · ככל אשר דסוף פנחס · ויהי בארבעים שנה · ככל אשר עשה אתכם ·

שֶׁ֖מֶן לַמָּאֹ֑ר בְּשָׂמִים֙ לְשֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֔ה וְלִקְטֹ֖רֶת הַסַּמִּֽים׃ אַבְנֵי־שֹׁ֕הַם וְאַבְנֵ֖י מִלֻּאִ֑ים לָאֵפֹ֖ד וְלַחֹֽשֶׁן׃ וְעָ֥שׂוּ לִ֖י מִקְדָּ֑שׁ וְשָׁכַנְתִּ֖י בְּתוֹכָֽם׃ כְּכֹ֗ל אֲשֶׁ֤ר אֲנִי֙ מַרְאֶ֣ה אוֹתְךָ֔ אֵ֚ת תַּבְנִ֣ית הַמִּשְׁכָּ֔ן וְאֵ֖ת תַּבְנִ֣ית כָּל־כֵּלָ֑יו וְכֵ֖ן תַּעֲשֽׂוּ׃ ס

וְעָשׂ֥וּ אֲר֖וֹן עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים אַמָּתַ֨יִם וָחֵ֜צִי אָרְכּ֗וֹ וְאַמָּ֤ה וָחֵ֙צִי֙ רָחְבּ֔וֹ וְאַמָּ֥ה וָחֵ֖צִי קֹמָתֽוֹ׃ וְצִפִּיתָ֤ אֹתוֹ֙ זָהָ֣ב טָה֔וֹר מִבַּ֥יִת וּמִח֖וּץ תְּצַפֶּ֑נּוּ וְעָשִׂ֧יתָ עָלָ֛יו זֵ֥ר זָהָ֖ב סָבִֽיב׃ וְיָצַ֣קְתָּ לּ֗וֹ אַרְבַּע֙ טַבְּעֹ֣ת זָהָ֔ב וְנָ֣תַתָּ֔ה עַ֖ל אַרְבַּ֣ע פַּעֲמֹתָ֑יו וּשְׁתֵּ֣י טַבָּעֹ֗ת עַל־צַלְעוֹ֙ הָֽאֶחָ֔ת וּשְׁתֵּי֙ טַבָּעֹ֔ת עַל־צַלְע֖וֹ הַשֵּׁנִֽית׃ וְעָשִׂ֥יתָ בַדֵּ֖י עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים וְצִפִּיתָ֥ אֹתָ֖ם זָהָֽב׃ וְהֵבֵאתָ֤ אֶת־הַבַּדִּים֙ בַּטַּבָּעֹ֔ת עַ֖ל צַלְעֹ֣ת הָאָרֹ֑ן לָשֵׂ֥את אֶת־הָאָרֹ֖ן בָּהֶֽם׃ בְּטַבְּעֹת֙ הָֽאָרֹ֔ן יִהְי֖וּ הַבַּדִּ֑ים לֹ֥א יָסֻ֖רוּ מִמֶּֽנּוּ׃ וְנָתַתָּ֖ אֶל־הָאָרֹ֑ן אֵ֚ת הָעֵדֻ֔ת אֲשֶׁ֥ר אֶתֵּ֖ן אֵלֶֽיךָ׃

מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָא׃ אַבְנֵי בּוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃ כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחְזֵי יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃

וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָא אֻרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ׃ וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִּינֵיהּ וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי דִּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ וְתָעֵיל יָת אֲרִיחַיָא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ בְּעִזְקַת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָא לָא יְעִדּוּן מִנֵּיהּ׃ וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃

ח׳ זונין מתחלפין · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · י״ט בתורה · י״ז ת״ל בתו׳ בליש׳ זכל · ל׳ · ל׳ · כל אוריי׳ חס׳ · כ״ול חס׳ · כ״ל · ל׳ · ל׳ חס׳ · ב׳ ב חברים ·

עליו ל׳ ומלא׳ ועשית לו וסי׳ דארון כתר תורה על גביהן · צלעת כל צלעת דאורייתא חס׳ דנביאי׳ וכתובי׳ מ״ל · הארן כל הארן דאורייתא וכ׳ דנביאים וכתובים מ״לן

ותענו ותאמרו אלי · ככל אשר שאלת · לא אכלתי באני · ושבת עד י״י אלהיך : אותך י״ז מלאים נמסר ביחזקאל סימן כ״ט גבי פרשתא בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים : וכן תעשו ב׳ וסי׳ ואת תבנית כל כליו · ממני תראו : ממנו ט׳ דמטעי׳ וסי׳ בטבעת הארון יהיו · והרים ממנו בקמצו · ואם האכל יאכל · ואם בהמה אשר · תניי׳ דפסוק · אל תסור ממנו דיהושע · ורק היא יחידה · דבת יפתח · וילך בכל דרך אסא · דמלכים · וצדקת צדיקים יסירו :

שמן למאור · לצורך המאור כמשפט אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטורת הסמים הפוך וכן הוא הסמים בעבור קטרת אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד את הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים · והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשח׳ ובשמי׳ שהם מעורבי׳ עם הסמים לקטורת וככה קבלת האמת : ואבני שוהם · כוללת כל האפוד ואחד מהחשן : ומלואים · עוד אפרש : ועשו · נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש : מראה אותך · במראה העין כי מראות יחזקאל היו בחלום נבואה והוסיף הא הדעת ואמר המשכן אחר שהזכיר מקדש · תוספת וי״ו וכן תעשו לצורך הכלים כי בתחלה ועשו לי מקדש : ועשו · בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מצופה מבית ומחוץ מב׳ העברים חצי אמה עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת · וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברים וככה כתוב כי שלשה ארונות היו ויש לתמוה על הכברות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג׳ אלפים וארבע מאות מהזהב שהכין דוד והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כלו זהב והיה טוה לפי הסברא כי הכיפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בכיפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מכוסים ואין דבר שהיה זהב כלו רק ה המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הצפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב : זר זהב · מגזרת ארחי ורבעי זרית : פעמותיו · חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמי דלים ויסם לדרך פעמיו מה יפו פעמיך ורבים ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלי׳ היו לארון כי דרך בזיון הוא שיסב הארון בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי״ו ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורינו שהבין זה ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו · ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו ויאריכו הבדים והנה הד׳ הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים : בטבעות · שהם על צלעות הארון : ונתת הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם לוחות הברית והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שמו ו הכהנים מצד ארון ברית י״י מחוץ ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא מלא מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טענה ממלת אשר אתן אליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם י״י אלי ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון ויש שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל וכן הוא ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים ואין טעם לשאול הנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע״פי שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה מעשה בכתוב אחר כך ויהי שם כאשר צוני וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברי׳ והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואחר כן הכפורת עם הכרובי׳ והנה מכן הכבוד על הכרובי׳ וכתו׳ יושב הכרובי׳ אם כן איך ישי׳ משה ספר התור׳ בשנת הארבעי׳ בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובי׳ מעל הארון ואין צורך לכל זה :

בעל הטורים

ושכנתי רמז לבית ראשון ושכן ת״ל שני׳ וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל · קדוש עולה ת״ל ם שמ״ין קדוש היה תהלות בישראל ויש בו אותיות שני ת״כ רמז לת״כ שנים של בית שני · מראה בגי׳ גבריאל · שלמד שהיה כגון כמין פסיקות של עור ו ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו וכן תעשו כל כליו · וכן תעשו · וכן תעשו דגדעון שנזכרת אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כ גד עבודת המקדש ובליר נתן הכפירים בכרים להזכיר זכות אלו הכלים · ובראש האשמורה התיכונה להזכיר זכות עבודת המקדש שלא היו תורמין את המזבח והוא העבודה ר ראשונה שהוא עושי׳ בהשכמה · אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו · כל מדותיו היו שבורות בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צרי׳ לשבר ולהשפיל עצמו · ועשו ארון בכלם כתיב ועשית חוץ מבארון דכתיב ועשו שכל הכלים שעשה שלמה כיונא בהן חוץ מהארון · ארון אותיות אורן שיש בה אורן של ישראל ואותיות נורא כי הוא אש אוכלת · ארון בגימטריא נזר שכתר תור׳ עולה על כל הכתרים : לכן כתיב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על שאר הכתרים · ועשו

ועשית כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה: ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת: ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הכרבים על שני קצותיו: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני הכרבים: ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך: ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארן העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל: פ

ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו: וצפית אתו זהב טהור ועשית לו זר זהב סביב: ועשית לו מסגרת טפח סביב ועשית זר זהב למסגרתו סביב: ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו:

ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה: ותעביד תרין כרובין דדהב נגיד תעביד יתהון מתרין סיטרי כפורתא: ועיביד כרובא חד מסיטרה מכא וכרובא חד מסיטרה מכא מן כפורתא תעבדון ית כרוביא על תרין סיטרוהי: ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא יהון אפי כרוביא: ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובארונא תתן ית סהדותא די אתן לך: ואיזמן מימרי לך תמן ואמליל עמך מעילוי כפורתא מבין תרין כרוביא די על ארונא דסהדותא ית כל די אפקיד יתך לות בני ישראל:

ותעביד פתורא דאעי שיטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: ותחפי יתיה דהב דכי ותעביד ליה דיר דדהב סחור סחור: ותעביד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ותעביד דיר דדהב לגדנפיה סחור סחור: ותעביד ליה ארבע עזקן דדהב ותתן ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע ריגלוהי:

ג' מלא ב' · ד' ב' · יד פסוקים על אל אל · ט' · ב' · ל' · ה' · ל' מל · ויתר חס' · ונבתול · ג' בואה את כל אשר · כל אורייתא חס' · כו"ל חס' · ל' · כ"ט חס' ה' · כ' חס'

ועשה ג' רפ וסי' לי מטעמים · כרוב · מכנסי בד: הכרבים כל אורי' חס' ונבי' וכתו' מלאים במ"ג חס' וסי' וישלח העם שילה · מבעלי יהודה · ועשר באמה הכרוב השני · ויפרשו את כנפי הכרבים · ויסבו הכרבים על הארון על בדיו · ויתפלל חזקיהו · וחברו · ואראה והנה אל הרקיע · וישלח הכרוב את ידו ·

ומלא חפניך גחלי אש · והכרבים עמדים מימין לבית · וירא לכרבים תבנית יד · וישלח הכרוב את ידו מבינות · תניי' דפסוק: פרשי ב' חס' וסי' והיו הכרבים · וחברו: ופניהם ט' וסי' אחרנית · והיו הכרבי' · ויהיו הכרבים · וידי אדם · ופניהם וכנפיהם פרודות · ופניהם קדמה והמה · ומחוץ לשער הפנימי לשכות · כנפי הכרבים · דד"ה · ופניהם אל יחפרו: י"ד פסו' דאית בהון על אל אל וסי' מצויין בסדר וישמע יתרו: ונתת נתת כ"ט חס' ה' בקרייא' וסי' ונתת כוס פרעה · ונתת אל הארן · ונתת את הכפרת על הארן · ועשית לו ארבע טבעות · ונתת על השלחן לחם · ונתת את הכפרת על הארן · ועשית על החשן שרשרות · ונתת אל חשן המשפט · ונתת אתם על סל · ושמת את המצנפת · ואת האיל תנתח · ולקחת את כסף הכפורים · ועשית כיור נחשת · ב' בו · ונתת את הכיור · ב' בו · ושמת את החצר סביב · ונתת עליה שמן · ונתת על המערכת לבנה · ואתה תשמע מן השמי' · ואתה תשמע השמי' · ב' בו · דמלכים · אתה נתת ביד עבדך · נתת ירשת יראי · מן היום הראשון · ולחם משמים נתת · ורוחך הטובה נתת · והם במלכותם · ב' בו: ונועדתי ב' א' חס' וא' מל' וסי' ונועדתי לך שם · ונעדתי שמה לבני ישר' · קדמה מל': נתינה אליך ה' נמסר בסדר ראה אנכי: צואה את כל אשר ג' וסי' ונועדתי לך שם · נביא אקים להם מקרב · והיה המקום אשר יבחר יי'.

אבן עזרא

ועשית כפרת · כדמות מכסה ולא' יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש וכתו' איש כופר נפשו וגם כתוב לכפר על נפשותיכם ועובי הכפורת לא נזכר: ועשית · אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים ופרשו כרוביא בלשון ארמי' והכ"ף משרת ונכון דברו שהיו כצורת ילדי אם היא קבלה ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש והעד והיו הכרובי' כי הה"א ה"א הדע' ואינה לתימה כה"א הכמכת מכתו הכהו ואשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד' פני' לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב והטעם הנורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמ' באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כ כרובים המה וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה · כמו שוה וכמוהו תחת מעשה מקשה · ופי' מעשה כמו לא עשה את שמו · וטעם משני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת: כרוב · הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך וראייתו לצלע המשכן השנית ותשובתו בצדו וחמשה בריחים לקרשי צלע ה המשכן לירכתים ומהכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: והיו · אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת · ולפי דעתי כי לא היו פני ה הכרובים עומדים על זוית נכבה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: ואל הארון · כמשפט הלשון וכבר היית נותן העדות בארון ואחר תשים ה הכפורת: ונועדתי: לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידבר יי' אליו מאהל מועד לאמר כי אהל מועד שם כולל את ה המשכן ואת כל' אשר בו ואין צריך למכריע · וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה ככה הוא מלת ודברתי משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובי' ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם באדבר אתך להודיע סודי ו ולהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ויתן ליצחק את יעקב ואת עשו ויתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לאמר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש על כן הארון דמו' כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר ולא תעלה עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה: ועשית · אין ספק כי עובי השלחן עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת: ועשית: המסגרת למעלה כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב · עתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: ועשית · ארבע הפאות מזרח ומערב וצפון ודרום: לעמת

רש"י

כפרת · כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה · כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח: כרובים · דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה · שלא תעשה בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין סולדר"ץ אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובי' בבליטת קצותיו: מקש' · בטדי"ץ בלע"ז כמו דא לדא נקשן: קצו' הכפרת · ראשי הכפרת: ועשה כרוב אחד מקצה · שלא תאמר שנים כרובי' לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: פורשי כנפים · שלא תעש' כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה: ואל הארון תתן את העדות · לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח' כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקי' את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעלה: ונועדתי · כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת · ובמקום אחר הוא אומר וידבר יי' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובין מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל · הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוהו הרבה במקרא וכה תפתר את אשר אדבר עמך שם את אשר אדבר אותך אל בני ישראל הוא: קומתו · גובה רגליו עם עובי השלחן: זר זהב · סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרין שולחן מלכים: מסגרת · כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר יש אומ' למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב · הוא זר האמור ופירש לך כאן שעל המסגרת היה: לעמת

בעל הטורים

ועשו ארון י' פרשיות מתחילין בעשירי כ כנגד עשרה מאמרו' שבהן נברא העולם · זהב טהור מבית ומחוץ · ב' · דזהב עם טהור מבו' ומחוץ בגימטרי' הנה החכם יהיה תוכו כברו · שנים כרובי' ופניהם איש אל אחיו כמו שני חברים שנושאים ונותנים בדברי תורה · כרובים בגימטריא תראה כבור · כרבי' כרביא כי נער ישרא' ואוהבהו · שני כרובי' בגימט' אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות · ופני כרובים משה הרי ג' כנגד ג' אבות · מבין שני הכרובים דאשי תיבות משה · ועשית לו זר זהב · זהב בגימ' דוד שהוא זכה לזר של מלכו': ונועדתי שני' במסו' ונועדתי לך · ונועדתי שמה לבני ישראל · זהו שדרשו אשר דבר יי' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי · אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סבור שיתקדש בנו · ומהיכן ידע מכאן שאמ' כי ונועדתי לך · פירו' על ידך על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל:

לעמת המסגרת תהיין הטבעות ׳ ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת : לבתים לבדים ׳ אותן טבעו׳ יהיו בתים להכניס בהן הבדים ׳ לבתי׳ לצורך בתים ׳ לבדי׳ ׳ כתרגומו אתרא לאריחיא : ונשא בם ׳ לשון נפעל יהי נשא בם את השלחן : ועשית קערותיו וכפותיו ׳ קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואים לכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפות השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל של ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלח׳ ואותו דפוס קרוי קערה : כפותיו ׳ בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות ׳ שנאמר ונתת על ה המערכת לבונה זכה : וקשותיו ׳ הם כמין חצאי קנים חלולים הסדוקין לארכן ד דוגמתן עושה של זהב ומסדר שלשה על ראש כל לחם שיסב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי ש שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קנ״ה ׳ ומנקיותיו ׳ תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב ע עומדין בארץ וגבוהין עד למעלה מן ה השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלי׳ חמשה פצולי׳ זה למעלה מזה ו וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכי׳ על אותן פצולין כדי שלא י יכבד משא הלחם ה העליוני׳ על התחתוני׳ וישברו ולשון מכילתי׳ סובלותיו כמו נלאיתי הכיל אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישרא׳ אומרים קשותיו אלו סניפין ש שמקשין אותו ו ומחזיקים אותו שלא ישבר : ומנקיותיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם ו מכילתיה הוא סובר כדברי האומר מנקיו׳ הן סניפי׳ : אשר יוסך בהם ׳ אשר יכוסה בהן ׳ ועל קסותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם : לחם הפנים ׳ שהיו לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים : מקשה תעשה המנורה ׳ שלא יעשנה חליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפי׳ שקורין סולדרי״ן אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך : מקשה ׳ תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטרי״ן בלעז׳ כמו דא לדא נקשן : תעשה המנורה ׳ מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב״ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה : ירכה ׳ הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלי׳ יוצאין הימנה ולמטה : וקנה ׳ הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה : גביעיה ׳ הן כמין כוסו׳ שעושי׳ מזכוכית ארוכי׳ וקצרים וקורי׳ להם מדירנ״ש ואלו עשוי׳ של זהב ובולטי׳ ויוצאי׳ מכל קנה וקנה כמנין שנת׳ בהם הכתו׳ ולא היו בה אלא לנוי : כפתוריה ׳ כמין תפוחי׳ היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרי׳ וקורין לאם פומי״לש ומנין שלהם כתו׳ בפרשה כמה כפתורי׳ בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור : ופרחיה ׳ ציורין עשוין בה כמין פרחים : ממנה יהיו ׳ הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם ׳ יוצאים מצדיה ׳ לכאן ולכאן באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאים מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה : משוקדי׳ ׳ כתרגומו מצויירין היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורי׳ ניי״ליר : שלשה גביעים ׳ בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה : ובמנורה ארבעה גביעי׳ ׳ בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והשלשה למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה : משוקדים כפתוריה ופרחיה ׳ זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה : וכפתור תחת שני הקנים ׳ מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך כך שנינו במלאכת המשכן ׳ גובהה של מנורה י״ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים הוא הפרח האמור בירך שנ׳ עד ירכה עד פרחה וטפחים חלק וטפח שבו גביע מהארבע׳ גביעים וכפתור ופרח משני כפתורי׳ ושני פרחים האמורים

לשאת כ״ד בקריי׳ וסי׳ מצויין בדברי הימי׳ א׳ סימן ט״ו׳ ונשא ז״ב ו׳ בישעיהו׳ בקריי׳ וסי׳ בם את השלחן׳ ונשא כל אשר בביתך׳ דמלכים׳ וחברו׳ דישעיה ׳ונשא מגבעות׳ וחברו דמיכה׳ יושב על כסא רם ונשא׳ על הר גבוה ונשא׳ הנה ישכיל עבדי׳ רפאנו את בבל׳ ונשא אתכם בצנות׳ עמוס׳ ונשא המון׳ ורם

לעמת המסגרת תהיין הטבעת לבתים לבדים לשאת את־השלחן׃ ועשית את־הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב ונשא־בם את־השלחן׃ ועשית קערתיו וכפתיו וקשותיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם׃ ונתת על־השלחן לחם פנים לפני תמיד׃ פ

ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו׃ וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני׃ שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן־המנרה׃ ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה׃ וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת־שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים מן־המנרה׃ כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור׃

לקביל גדנפא תהוין עזקתא לאתרא לאריחיא למטל ית פתורא׃ ותעבד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון ית פתורא׃ ותעבד מגיסוהי ובזיכוהי וקשותיה ומכילתיה דיתנסך בהין דהב דכי תעביד יתהון׃ ותתן על פתורא לחם אפיא קדמי תדירא׃ ותעביד מנרתא דדהב דכי נגיד תתעביד מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה יהון׃ ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא׃ תלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא׃ ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא׃ וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מן מנרתא׃ חזוריהון וקניהון מנה יהון כלה נגידא חדא דדהב דכי׃ ותעביד

לבבו׳ כי כה אמר רם ונשא׃ בהן ט״ו קמצין וג׳ פתחין נמסר בסדר ויצא׃ לחם פנים הלין זוגין דלא נסבי ה׳ וסי׳ ויקר׳ מלאך אלהי׳ והאבן גדלה׳ לחם פני׳ לפני תמיד׳ בגדי שרד׳ נחש נחשת׳ מזרחה שמש׳ ואז יבדיל׳ איזה בית אשר תבנו לי׳ וגם שם עיר המונה׳ זה הים גדול׳ ותחדש פני האדמה׳ מזבח נחשת׳ חג מצות׳ דעזרא׃ מנרת כול מל׳ במ״ב וסי׳ ומקטירים ליי׳׳ ראיתי והנה מנרת׃ תעשה ז׳ וסי׳ תיעשה המנרה׳ ל׳ מל׳׳ ששת ימים תעשה מלאכה׳ דויקהל׳ וחבירו דויקרא׳ ואם מנחת מרחשת׳ על מחבת בשמן׳ כל מנחה אשר תקריבו׳ כי כלם מיראים אותנו׃ המנורה ג׳ מל׳ וסי׳ מקשה תעשה המנורה׳ ויעש כן אהרן אל׳ בהעלתך את הנרות׃ סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הב״ת דסמיך אחד בשוא תחת הב״ת׃ ג׳ פרשיות משתנות נחץ בקנה אחר בקנה אחד בשוא תחת הב״ת׳ תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח תחת הב״ת׳ ויקהל בקנה האחד בפתח תחת הב״ת בקנה אחד בשוא תחת הב״ת׳ קדמ׳ כן לששת הקנים היוצאים מן המנרה תניין לששת הקנים היוצאים מן המנרה׃

אבן עזרא

לעומת׳ הזכיר המקו׳ שתוסמכם שם הטבעות׃ ונשא בם את השלחן ימבנין נפעל כמו ונקח המכה כי הדגשות להתבלע פ״א הפועל׃ ועשית׳ מה שאמרו רז״ל ידוע הוא׳ ומלת אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעשה הזכיר הקשות אשר יוסך בהם ועוד את קשות הנסך ומלת נסך לטעמי׳ רבי׳ לא יסכו ליי׳ נסך הפסל נסך חרש ואני נסכתי מלכי אמ׳ רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי כלעג היה כי הקנים יקראו קצ״ב בצד״יגם בבי״ת ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות אמ׳ מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלים אחרים שצוה דוד לשומם בשלחנות ש שיעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד׃ ונתת׳ על דרך הפשט נקרא לחם הפני׳ בעבור הפי׳ שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס׃ ועשית׳ ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריא ונשבעו חמשה עשר מזקניהם שלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו״ד במלת תיעשה ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים והקדמונים דרשו כי תוספת הי״וד רמז ל לעשרה מנורות שיעשה שלמה והכלל אם יש שם יו״ד היא מלה זרה ובדרש כי נעשית מאליה והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יוכל אדם לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת כן עשה את המנורה והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה׳ והנה מקשה כמו הכתוב בכרובים ירכה וקנה הוא גוף המנורה׃ ושתה׳ טעם קני׳ עגולי׳ ארוכים חלולי׳׃ שלשה׳ אמר הגאון כי משקדים כדמות שקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי טהור

בעל הטורים

ועשית מנורה ז׳ בעה׳ פעמים כתיב מנורה כנגד שבעה רקיעי׳ ושבעה ארצות ואין בפרשת מנורה אות כ״מך׳ וכן במעשה ברא׳שית לומ׳ במקום נר אין שטן ואין מזיק ׳ ובזכות נר מצוה ותורה אור כותם פיו של שטן מלהסטין׃ וראה

גבעים מלא חס׳ יוד קד׳

לששת קד׳ כן לששת הקנ׳ היוצאים תני׳ לששת הקני׳

טהור, שהוא מזוקק שאין בו פסול: וראה, כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים, מלת מראה זרה ואיננה כדרך מוסלך כי הוא פעול למלת ראה כי אם כראה לבד והיה כן בעבור כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולדת יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים אתן לך עקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פנים ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאיננו גוף והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם וזה השנים דרכים השם בראם לבדו ואין יכולת בנברא לברא עצם שיהיה גוף אף כי שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש ולחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וסרים ונעדרי' וכזה יכול האדם לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר כי כל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחר קדרות הלבנה שנכנסת כל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי או בזנבו ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העינים והאזנים כי העצמות גם הכבד לא ירגישו והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן היו איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה סוף בריאתו באר' ושימן לדבר בגדול האחל ובקטון כלה והגאון הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: ואת המשכן, כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן: אורך, חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבנה והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב: מעשה חושב, אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים: ורוקם, פרצוף אחד ונכון הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבה ויציירנה בלוח ויש' שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק: חוברות, כדמות תאר או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת והטעם חבור עצבים אפרים הנח לו שהוא פעול: לולאות, יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הבי"ת משרת: הקיצונה, תאר כמו העליונה: חמשים, עתה הזכיר מספר הלולאות: ומלת

וראה ג' רפ' וסי' וראה ועשה כתבניתם, וראה אם דרך עצב בי, וראה בנים לבניך שלום: וכן תעשה ה' וסי' וכן תעשה בשפת היריעה, וכן תעשה לחמרו, ג' בו' וכן תעשה בשבעה בחדש: האחת ג' קמצין וסי' חמשי' ללאות רפ', וחבירו, חמשים ללאות דמשכן תניין, ויעש את העמודים, דמלכים, וכל אתנחתא וס"פ

וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

כו וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית

וְתַעְבֵּיד יָת בּוֹצִינַהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינַהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפַּהָא׃ וְצִבְתַהָא וּמַחְתְּיָתַהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ וַחֲזִי וְעִיבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי אַתְּ מִתַּחֲזֵי בְּטוּרָא׃ וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲסַר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָּן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃ חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דְּתִכְלָא עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסְּטַר בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בִּסְטַר בֵּית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּסְטַר דִּירִיעֲתָא דִּבְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא מכוונן

ל' ויתר ל' עבר · כולם כ' כ · ג' רפ' · ל' ומטעי' ביה · ב' חס' כלים כי תקבלנו · כול כ"כ ב"מ · כל חוריית חס' ו"ו · ד' · ב' · ו' · ב' מ"ל ויעש ללאת ויין · ג' קמצין וכל אתנחת וזקפי וס"פ דכו' במ"ב

וזקפים דכו' קמצין בב"ב וסי' ויעש עשרה כיורות, נחשת, מלכים, ובני ישראל למספרם, וכל אחת דכו' קמץ בר"ו פתחי' זקפים וסי' מצויין בסדר בשלח:

האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנור' טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתו' ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולי' כנגד גבהה של מנורה וטפחים חלק נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים שנים ועשרים שמנה עשרה לששה קנים שלשה לכל אחד ואחד וארבע' בגופה של מנורה ואחד עשר כפתורי' ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד נאמר במנורה שנ' משוקדי' כפתוריה ומיעוט כפתורים שני' האחד למטה אצל הירך והאחד בשלשה טפחים העליונים עם שלשה הגביעי' ותשעה פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו: את נרותיה, כמין בזיכין שנותנים בתוך השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה, עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מוסבים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: ומלקחיה, הם הצבתים העשויים ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרוים מלקחים וצבתא שתרגם אונקלוס לשון צבת טנלי"ש בלע"ז: ומחתותיה, הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר כשהוא מטיב את הנרו' מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשון מחתה פויישדי"א בלע"ז כמו לחתות אש מיקוד: ככר זהב טהו', שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול מאה וכ' מנה והמנ' היה ליטרא שסוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם מאה זהובי' כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: וראה ועשה, ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנור' של אש: אשר אתה מראה, כתרגומו דאת מתחזי בטורא אילו היה נקוד מראה בפת' היה פתרונו אתה מראה לאחרי' עכשו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראין לך: ואת המשכן תעשה עשר יריעות, להיות לו לגג ולמחיצו' מחוץ לקרשי' שהיריעות תלוים מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני, הרי ד' מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן ושלשה של צמר וכל חוט וחוט כפול ששה הרי ארבעה מיני' כשהן שזורין יחד עשרים וארבעה כפלים לחוט: כרובים מעשה חושב, כרובי' היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיי"שישא: תהיין חוברו', תופרן במחט זה בצד זה חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחות', כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו: לולאות, לצו"ש בלע"ז וכן תרגם אונקלוס ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת, באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית, באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: מקבילות

בעל הטורים

וראה שלשה ראשי פסוקי' וראה ועשה כתבניתם. וראה אם דרך עצב בי. וראה בנים לבניך. אם דרך עוצב בי וראה ועשה כתבנית אשר אתה מראה בהר שתבוא להר הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסידר שלמה בתפלתו אם יחטא איש לאיש וכו' ובא אל המקום הזה. ואם תעשה כן וראה בנים לבניך. משזר בגי' חוט כפול ששה. עשרה יריעות כנגד עשרת הדברו' וחמש חוברות כנגד ה' דברות על לוח אחד וכנגד ה' שעל לוח השני. חמשי' קרסי' כנגד חמשים שערי בינה. תחש בגימט' פס גנים: השסות

פניה · יעשה · כו · האחת

מקבילות הלולאות אשה אל אחותה · שמור שתעשה במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגומו של נגד לקבל היריעות ארכן עשרים ושמנה ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן עשרים וכן החוברת השנית והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו׳ ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרש למקראות הללו מתן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשי׳ שעוביין אמה נשתיירו שם עשרים אמה שמנה לצפון ושמנה לדרום מכסו׳ קומת הקרשי׳ שגבהן עשר נמצאו שתי אמו׳ התחתונות מגולות ר רחבן של יריעו׳ ארבעי׳ אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי ה הקרשי׳ שבמער׳ ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו ק קרשים במזרח אלא ארבע׳ עמודי׳ שהמסך פרוש ותלוי בוו׳ שבהן כמין וילון נשתיירו שמנה אמות התלויין על אחורי המשכן ש שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמש׳ מדות אבל במס׳ שבת אין היריעות מכסות את עמוד המזרח וט׳ אמות תלויות אחורי המשכ׳ והכתו׳ מסייענו ונתת את הפרוכ׳ תחת הקרסים ואם כדברי הברית׳ הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן ה הקרשי׳ ולמערב אמה ׃ קרסי זהב׳ פירמ״לש בלע״ז ומכניסין ראשן אחד בלולאו׳ שבחובר׳ זו וראשן אח׳ בלולאו׳ שבחוברת זו ומחברן בהן׃ יריעות עזים ׳ מנוצה של עזים׃ לאהל על המשכן ׳ לפרוש אותן על יריעו׳ התחתונות׃ שלשים באמה ׳ שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה ׃ וכפלת את היריעה הששית׳ שעודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות׃ אל מול פני האהל׳ חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה׳ וסרח העודף ביריעות האהל׳ על יריעות המשכן יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמור בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שאחצי של יריעה אחת עשרה היתרה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רחב חציה עודף על רוחב התחתונות׃ תסרח על אחורי המשכן׳ לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשי׳׃ והאמה מזה והאמה מזה׳ לצפון ולדרום׃ בעודף׳ בארך יריעו׳ האהל שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה׃ אחורי המשכן׳ הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן כניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל׃ מכסה לאהל׳ לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחר של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן שלשים ורחבן עשר אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים׃ ועשית את הקרשים׳ היה לומר ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה בניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן׃ עצי שטים עומדים׳ אישטנטי״ש בלע״ז שהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש׃ עשר

מקבילות ב׳ וכ״כ וסי׳ הללאות׳ וחברו׃ לאהל ה׳ מיחדין וסי׳ ועשית יריעות עזים׳ ויעש יריעות עזים׳ וביום תקים את המשכן׳ ויעש שלמה׳ ויקרא המלך ליהוידע׳ וכל לאהל למועד דכו׃ לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכל שאר קריי׳ פתח במ״א תציג אתו לבד׳ שפטים׃ והאמה מזה והאמה חד מן לה׳

מַקְבִּילֹת֙ הַלֻּ֣לָאֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָֽהּ׃ וְעָשִׂ֕יתָ חֲמִשִּׁ֖ים קַרְסֵ֣י זָהָ֑ב וְחִבַּרְתָּ֨ אֶת־הַיְרִיעֹ֜ת אִשָּׁ֤ה אֶל־אֲחֹתָהּ֙ בַּקְּרָסִ֔ים וְהָיָ֥ה הַמִּשְׁכָּ֖ן אֶחָֽד׃ וְעָשִׂ֙יתָ֙ יְרִיעֹ֣ת עִזִּ֔ים לְאֹ֖הֶל עַל־הַמִּשְׁכָּ֑ן עַשְׁתֵּֽי־עֶשְׂרֵ֥ה יְרִיעֹ֖ת תַּעֲשֶׂ֥ה אֹתָֽם׃ אֹ֣רֶךְ ׀ הַיְרִיעָ֣ה הָֽאַחַ֗ת שְׁלֹשִׁים֙ בָּֽאַמָּ֔ה וְרֹ֙חַב֙ אַרְבַּ֣ע בָּֽאַמָּ֔ה הַיְרִיעָ֖ה הָאֶחָ֑ת מִדָּ֣ה אַחַ֔ת לְעַשְׁתֵּ֥י עֶשְׂרֵ֖ה יְרִיעֹֽת׃ וְחִבַּרְתָּ֞ אֶת־חֲמֵ֤שׁ הַיְרִיעֹת֙ לְבָ֔ד וְאֶת־שֵׁ֥שׁ הַיְרִיעֹ֖ת לְבָ֑ד וְכָפַלְתָּ֙ אֶת־הַיְרִיעָ֣ה הַשִּׁשִּׁ֔ית אֶל־מ֖וּל פְּנֵ֥י הָאֹֽהֶל׃ וְעָשִׂ֜יתָ חֲמִשִּׁ֣ים לֻֽלָאֹ֗ת עַ֣ל שְׂפַ֤ת הַיְרִיעָה֙ הָֽאֶחָ֔ת הַקִּיצֹנָ֖ה בַּחֹבָ֑רֶת וַחֲמִשִּׁ֣ים לֻֽלָאֹ֗ת עַ֚ל שְׂפַ֣ת הַיְרִיעָ֔ה הַחֹבֶ֖רֶת הַשֵּׁנִֽית׃ וְעָשִׂ֛יתָ קַרְסֵ֥י נְחֹ֖שֶׁת חֲמִשִּׁ֑ים וְהֵבֵאתָ֤ אֶת־הַקְּרָסִים֙ בַּלֻּ֣לָאֹ֔ת וְחִבַּרְתָּ֥ אֶת־הָאֹ֖הֶל וְהָיָ֥ה אֶחָֽד׃ וְסֶ֙רַח֙ הָעֹדֵ֔ף בִּירִיעֹ֖ת הָאֹ֑הֶל חֲצִ֤י הַיְרִיעָה֙ הָעֹדֶ֔פֶת תִּסְרַ֕ח עַ֖ל אֲחֹרֵ֥י הַמִּשְׁכָּֽן׃ וְהָאַמָּ֨ה מִזֶּ֜ה וְהָאַמָּ֤ה מִזֶּה֙ בָּעֹדֵ֔ף בְּאֹ֖רֶךְ יְרִיעֹ֣ת הָאֹ֑הֶל יִהְיֶ֨ה סָר֜וּחַ עַל־צִדֵּ֧י הַמִּשְׁכָּ֛ן מִזֶּ֥ה וּמִזֶּ֖ה לְכַסֹּתֽוֹ׃ וְעָשִׂ֤יתָ מִכְסֶה֙ לָאֹ֔הֶל עֹרֹ֥ת אֵילִ֖ם מְאָדָּמִ֑ים וּמִכְסֵ֛ה עֹרֹ֥ת תְּחָשִׁ֖ים מִלְמָֽעְלָה׃ פ

טו וְעָשִׂ֥יתָ אֶת־הַקְּרָשִׁ֖ים לַמִּשְׁכָּ֑ן עֲצֵ֥י שִׁטִּ֖ים עֹמְדִֽים׃

מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא עִם חֲדָא׃ וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וּתְלָפֵּיף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד׃ וְתַעְבֵּיד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּיד יָתְהֵין׃ אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין בְּאַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע בְּאַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃ וּתְלָפֵּיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד וְתֵעוֹף יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ וְתַעְבֵּיד פּוּרְפִין דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵּיף יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד׃ וְסִרְחָא דְּיַתִּיר בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאוּרְכָּא יְרִיעַת דְּמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃ וְתַעְבֵּיד חוֹפָאָה לְמַשְׁכְּנָא מַשְׁכֵי דְּדִיכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי דְּסַסְגוֹנָא מִלְּעֵילָא׃ וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃

פסו׳ מסורת מכא ומסורתא מכא נסבין וי״ו ומלה ביניהון וסי׳ מצויין במסרא רבתא׃ לכסתו ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ על צידי המשכן מזה ומזה׳ וכלה אהרן ובניו׃ לאהל ג׳ וסי׳ ועשית מכסה לאהל׳ ויעש מכסה לאהל׳ שמרי הספים לאהל׃ ויהיו י״א רפין וסי׳ ויהיו דם׳ ויהיו תאמם מלמטה׳ את מחתת החטאים׳ ויהיו על מדין׳ ויהיו דברי אלה׳ דשלמה׳ ויהיו מוכשלים לפניך׳ ויהיו כל האנשים׳ ויהיו נדדים בגוים׳ הבאת יום קראת ויהיו׳ ויהיו חיים לנפשך׳ אמרתי אעלה בתמר׳ וא׳ דמטעי׳ ביה דסבי׳ ויהיו בשוא תחת הוי״ו והוא ויהיו בפתח תחת הוי״ו ויאמרו להם הנשיאי׳ יחיו ויהיו חטבי עצים בפתח תחת הוי״ו׳ וחד ויחיו בשוא תחת וי״ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח׳ וחד ויחיו בפתח תחת הוי״ו ונבאתי כאשר צוני׃

אבן עזרא

ומלת מקבילות זאת לקבל זאת ויש אומרים כי כמוהו ויכס קבלעם ומחי קבלו׳ ופירו׳ אשה עצם דבר וכן איש על כן והאיש גבריאל׃ ועשית קרסי׳ וכמוהו כרע בל קורס נבו׳ והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן ק׳ קראו אחד כולל הכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד וכן העולם הקטון והנגרו׳׃ ועשית׳ להיות אהל׳ ומלת אותם תוספת ביאור כי היא שבה אל יריעו׳ עזי׃ ארך׳ מלת אחת זרה כי היה׳ ראויה להיות אחדת כי הדל״ת אינה מאותיות המשרתי׳ רק בעבור שהתחברו שנים דל״ת ותי״ו שהם ממוצא אחד יכבד על הלשו׳ על דרך משרת את המלך וחסרו הדל״ת׃ חמש׳ בשוא ופתח דרך קמ״ה כמו שלש ס סאין והנה כאשר כפל את היריעה הששית נשאר חציה ב בסוף על כן כתוב חצי היריעה העודפת ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן על כן כתו׳ והאמה מזה לכסות המשכן׃ ועשית׳ מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן וכן ה הקרשים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות ה המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתי אמו׳׃ ועשית קרסי המשכן זהב׳ כי הוא נכבד והאהל׳ כמו מכסה על כן קרסיו נחשת ואיכם נראים כי ב׳ מכסי׳ על האהל׃ וסרח׳ יש אומרי׳ שהוא ברדך קירוב כמו וחצי שבט המנשי׳ ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש׃ והאמה בעודף׳ כמו אובד והוא תואר כי הוא מלרע הטעם׃ ועשית׳ מכסה על מכס׳ בעבור הגשם׃ ועשית׳ המשכן אינו רק היריעו׳ והקרשי׳ וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים׳ ומלת עומדי׳ כפי תולד׳ העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו או מלת עומדי׳ על זויות נכונות׃ עשר

בעל הטורים

הששית ב׳ בתורה׃ היריעה הששית׃ וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית׃ בזכות השלחן שהית במשכן נשלח ברכה בכל העולם׃ באורך ג׳ במסורת באורך יריעות האהל׃ ויף בגודלו באורך ד׳ דליותיו באורך אפים יפות קנין׃ פירוש באורך אפי׳ המשכן שנאמר בו באורך יריעו׳ האהל׃ יפותה קנין שנתפתה הב״ה ונתרצה לישרא׳ וכפר להם על עון העגל׃ וכתייפה ישראל׃ ויתגדל על כל ש שהשרה שכינתו בתוכו׃ ותהו ויף בגדלו באורך׃ שנתייפה ונתגדל בארץ כ׳ כמשכן שכתוב בו באורך׃ למשכן עצי שטים עומדים בגימ׳ לכפר על חטא שטים׃ כ״ד פעמים שטים בפרש׳ כנגד כ״ד אלף שנפלו בשטים׃ מ״ח קרשים כנגד מ״ח נביאים׃ ומ״ח מספרי׳ כהונה ולויה׃ והיו ז׳ בריחים כנגד שבעה דורו׳ מאברהם עד משה ושבע רועים׃ והבריח התיכון הוא דוד׃ שמכרית האומות המ קנה׃ וידנו

עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים

עֲשַׂר אַמִּין אֻרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חַד׃ תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חַד מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חַד כֵּן תַּעְבֵּיד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עֶסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא׃ וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּיד תְּחוֹת עֶסְרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לְתַרְתֵּין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לְתַרְתֵּין צִירוֹהִי׃ וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא עֶסְרִין דַּפִּין׃ וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ וּלְסוֹפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא תַּעְבֵּיד שִׁתָּא דַפִּין׃ וּתְרֵין דַּפִּין תַּעְבֵּיד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ וִיהוֹן מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחְדָא יְהוֹן מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן יְהוֹן׃ וִיהוֹן תְּמָנְיָא דַּפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ וְתַעְבֵּיד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין

רשי

עשר אמות אורך הקרש, למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב, למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה: שתי ידות לקרש האחד, היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע ואותן הידות מכניס באדני' שהיו חלולו', והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסי' בחלל האדנים חרוצו' משלשת צידהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת ב' האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידו' כדי שיתחברו הקרשי' זה אצל זה: משלבו', עשויות כמין שליבת סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתו' חלל האדן כשליב' הנכנס' בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה, מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציה' שוים זו כמד' זו כדי שלא יהיו ב' ידותן משוכ' לצד פנים וזו משוכ' לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגו' של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסי' בחורי המפתן: לפאת נגבה תימנה, אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: ולירכתי, לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פני' והמערב אחורים והו סוף שהפנים מן הראש: תעשה ששה קרשים, הרי תשע אמות רחב: ושני קרשים למקצעת, אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: ויהיו כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו וזהו שפירשתי שיהו צידי הידות חרוצין מצידהן שיהא רחב הקרש בולט לצדדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים: כמו תאומים: אל ראשו, של קרש: אל טבעת האחת, כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצים בשני צדדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם, הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: והיו שמנה קרשים, הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים למקוצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנת מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני אמיקין ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין כמין שתי שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה כך היא המשנה והפירוש שלה הבעתי למעלה בסדר המקראות: בריחים כתרגומו עברין ובלעז אשפרי"ש: חמשה

אבן עזרא

עשר אמות המשכן. לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה: שתי ידות, מגזרת יד: משולבות, אין לו אח כי אם בין השלבים: ועשית, הנה לא נכתב כמה עובי הקרש והראשונים אמרו שהיה אמה אם כן הוא כותל הדרומי היה שלשים אמות וכנגד הצפוני והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה כן היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונ' הם וככה כתו' מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל ואם דרך סברא יש תקון אחר כי השני' הבריחים הם העליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצ' אל הקצ' וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מצפים הבריחים התיכוני' זהב ואם נאמ' כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי' שהם למקצוע' המשכן שפירושו כמו זוית וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה כצורת מרובע ארוך והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשים הנזכרים על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים ובאלה השנים קרשים הם מקימין המשכן והיו השמנה קרשים באמצע והנה רוחב המשכן עשר אמו' ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו בגד ואח כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן ובחצי יריעו' פנים יהיה התיקון: והקמות

בעל הטורים

ויחדו ג' במסו' ויחדו יהיו תמים ותבירו ויחדו יכליון · לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס וזה יוצא · או כמי רמז לאותן דאמר שהיו כלים עד כאצבע וזהו ויחדו יכליון שהיו כלים ואוכלין: הראית

מלמטה ו' וסי' ויהיו תאמם מלמטה · והיו תאמים מלמטה · על כתפות האפד · וחברו' תחת · כרכב המזבח · תחת כרכבו מלמטה · חד מנהון קמץ תחת כרכב המזבח ושאר פתחים: ויחדו ג' וסי' ויהיו תאמם מלמטה · והיו תאמים מלמטה · ויחדו כלם יכליון: קדמאה תחת עשרים הקרש · תניי' תחת עשרים הקרשי' קדמה

שני ארנים תחת · תניי' שני אדני' שני אדני': בריחם כלם חס' יוד תניין במ"א מל' וסי' ונסב חמה ומגדלים דלתים ובריחים: קדמ' רצואה לקרשי צלע המשכן האחד דעשיה לקרשי צלע המשכן האחת · סימן ד"ת · ס"א באחד ההרים או באחת הגיאות: קדם' טבעתיהם · תניין טבעתם:

על ראשו ל' תניין אל ראשו

בריחם ב' ול' חס' יוד

חמשה לקרשי צלע המשכן, או חמשה ב' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל. זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבעה אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע ארך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות משוונין זה כנגד זה אבל לבריח התיכון אין טבעו' את הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונים זה מול זה וזהו שנא' בתוך הקרשים. הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום ארך כל א' וא' חמש עשרה אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמשה בריחי' שבמערב ארך העליונים והתחתונים שש אמות והתיכון ארכו שתים עשרה כנגד רחב שמנה קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן: בתים לבריחים, הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב, לא שהי' הזהב מרודד על הבריחי' שאי' עליה' שום כסוי אלא היה קובע כמין שתי פיפיות של זהב כמין שני כדיני קנה חלול וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן ומימנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופי' זהב כשהן תחובי' בקרשי' והבריחי' הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיו' לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: והקמות את המשכן, לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר, קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: פרכת, לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם. תכלת וארגמן, כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין: מעשה חושב, כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים, ציורין של בריות יעשה בה, ארבעה עמודים תקועים בתוך ארבעה אדנים ואונקליו' קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוין והפרכת ארכה עשר אמות לרחבו של משכן ורחבה עשר אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת עשרים אמה וכשפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: ושמת את השולחן, שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנור' משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב עשר אמות: ועשית מסך, וילון שהוא מסך כנגד הפתח כמו סכת בעדו לשון מגין: מעשה רוקם, הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם, שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד ציור ולא עובד צייר. מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות על עשר אמות: ועשית

צלע — כל צלע דמשכנא עמוד למעלה וכו' וכלע דגרתאית וריחזקאל ... ופתח גדול

התיכן — כלם כ"כ ובמסורת אתרי' במכבר ל' חס וא' מל' הבר התיכון

ואת — הנגיאה נקראת כמו האלף וכן כל נגיאה הבתובה לאחת מאותיות אהו"ע נקראת כמו את אהוע שלאחריו

מסך — [illegible]

מברח ג' חס' בליש' וסי' מברח מן הקצה אל הקצה, ועל לויתן נחש ברח, חוללה ידו נחש ברח: והקמת ב' וכ"כ וסי' והקמת את המשכן, והקמות לך אבני: הראית ב' חד חס' וחד מל' וסי' והקמת את המשכן כמשפטו, אתה הראת לדעת קדמ' מל': העדות ח' מל' נמסר בסדר אחרי מות: קדש הקדשי' ו' בתו' בליש' וסי' והבדילה הפרכת, ונתת את הכפרת על ארן העדת, זאת עבדת בני קהת באהל מועד, וזאת עשו להם וחיו, זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש, בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל, וכל נבי' וכתו' דכו' במ"ה קדש קדשי' וסי' זאת תורת הבית על ראש, ומן המדה הזאת תמד, והיה להם תרומיה, בני עמרם אהרן ומשה, ויבדל אהרן, ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשים:

חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס

וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃ וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס

תניין הא"ח — כ"ל כ"כ בא"א ביחזקאל בירכתים ל' — כ"ל חס' יו"ד בתר' — ב' חס' לך אבני' — ל' מ' וחד חס' לדעת — ב' כרובים תעשה ב"ף סימן ככל פרכת ל' — ז"ב — ח' מ"ל ול' ואלרע ומ"ל ל' ו' כתור' — כ"ט חס' ה' — ג' רפין — ל' — ל' — ב' ומשמרתם הארן — ל' דגש וחד כרם עכן למסך

חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד׃ וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן מַעַרְבָא׃ וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא מְעַבַּר מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃ וְיָת דַּפַּיָּא תַּחֲפֵי דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּיד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחֲפֵי יָת עַבְרַיָּא דַהֲבָא׃ וּתְקִים יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכְתֵיהּ דְּאִתְחֲזֵיתָא בְּטוּרָא׃ וְתַעְבֵּיד פָּרוּכְתָּא תְּכִלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן יַעְבֵּיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃ וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף׃ וְתִתֵּן יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגַּו לְפָרוּכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוּרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוּרָא עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוּרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא׃ וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תְּכִלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר׃ וְתַעְבֵּד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא׃

אבן עזרא

והקמות, שיאמר כן לחכמי הלב או בעבור שהוא יקימנו ב בראשונה ואחרים עמו כי יש צורך לרבים: ועשית פרכת, ככה מצאנו שיעשה שלמ' לפתח הדביר אולי הקיר היה עץ בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששי' ופירש ר"שי ז"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר ואדמ' כאשר בעבור כבוד הארון והמה הדביר היה כפל מקום קדש ה הקדשי' באורך וברוחב ובגובה ואל תתמהם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית והדביר שלישית הבית היה כי עליו היו על פני הכפורת שהוא הדביר וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב, ומלת והבדילה הפרוכת זרה בעבור היותה מלרעוכן והכית בכור: ועשית מעשה רוקם, פחות ממעשה חושב והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי: ועשית

בעל הטורים

הראית שלשה במסו' חסר הראית בהר, ואידך אתה הראית לדעת פי' בהר הראית לדעת כי יי' הוא האלהים ואין עוד שהרכין שתי שמים על ההר והר אך ס שהוא לבדו מושב בעליונים ובתחת כו'

ועשית את המזבח וגו׳ ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי ר׳ יהודה רבי יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כ ארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: ממנו תהיינה קרנותיו׳ שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת׳ לכפר על עזות מצח שנאמר ומצחך נחושה: סירותיו׳ כמין יורות: לדשנו׳ להסיר דשנו לתוכם והוא שתרגם אונקלוס למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלים בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה אויל משרים ואלופו וכל תבואתי תשרש וכמוהו בסעיפיה פוריה ואלופו מסעף פורה מפשח סעיפיה׳ וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו ויסקלוהו באבנים ו׳ ואלופו סקלו מאבן הסירו אבנים וכן ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר ד דשנו ובלע״ז א ארשנדריר: ויעיו׳ כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן ו והן כמין כסוי הקדר של מתכת דק ולו בית יד ובלע״ז יוד״ל: מזרקותיו׳ לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו׳ כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבין בו ו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ו בלע״ז קרוצ״נש ו ובלשון חכמי׳ צנוריו: ומחתותיו׳ בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח ל לשאתם על מזבח ה הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד לשון ש שאיבת אש ממקומה וכן היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו׳ כמו כל כליו: מכבר׳ לשון כברה שקורין קריבל כמין לבוש עשו לו למזבח עשוי חורין חורין כמין ר רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: כרכב המזבח׳ סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב כ כמו ששנינו בהכל ש שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד ל

אבן עזרא

ועשית׳ כל צורה שהיא ארכה ברחבה נקראת רבועה וזהו המרובע באמת כי על חמש צורות הם המרובעות הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו בעבור שהשלש א אמות קומה הנה מה יעשו ה המכחישי׳ במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות׳ וקומת האדם איננה רק ארבע אמות והפנות הם הזויות:

וטעם לדשנו להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה סלה יעשה ממנה דשן והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת והנה תדשן עצם מבנין אחר שהוא הכבד הדגוש והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו: ויעיו׳ כמו ויעה ברד׳ ולמ״ד לכל כליו׳ משפט כמו למן היום אשר יוסד בית יי׳ ומכבר כמו כברה׳ ונחשת דבק כאילו כתוב מכבר נחשת: כמעשה רשת׳ ומלת כרכוב אין ריע לו במקום אחר: ומלת נבוב לוחות כמתורגם ארמית וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרי׳ ראש בלי מוח׳ והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן ה הזכיר ועם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: ועשית׳ מכאן כתוב קדמה מזרחה וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף כנו׳ השמש בפאת דרום והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש ס טלה ומאזנים והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות ה השמש לצפו׳ וככה נגבה תימנה דרום: ותימנה׳ מגזרת ימין כפון וימין אתה בראתם: ומלת

בעל הטורים

כבוב לוחות תעשה אותו׳ נבוב עולה פסים ספר ס׳ אמות יכולין להוסיף על המזבח׳ אורך

חמש כ״ח קמ׳ וסי׳ ויהיו כל ימי מהללאל׳ ימי למך׳ כל ימי חנוך׳ ויחי למך אחרי׳ ויהיו ימי תרח׳ ואברם בן חמש שנים׳ ועוד חמש שנים׳ ועשית את המזבח׳ וקמה חמש אמות׳ וקמה ברחב חמש׳ היציע התחתונה חמש׳ ויבן את היציע על כל הבית׳ ושתי כתרות עשה לתת קדמ׳ דפסו׳ ויתן את

כז

א ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קמתו: ועשית קרנתיו על ארבע פנתיו ממנו תהיין קרנתיו וצפית אתו נחשת: ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו תעשה נחשת: ועשית לו מכבר מעשה רשת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעת נחשת על ארבע קצותיו: ה ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח: ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וצפית אתם נחשת: והובא את בדיו בטבעת והיו הבדים על שתי צלעת המזבח בשאת אתו: נבוב לחת תעשה אתו כאשר הראה אתך בהר כן יעשו: ס ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה קלעים לחצר שש משזר מאה באמה ארך לפאה האחת: י ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים

ותעביד ית מדבחא דאעי שטין חמש אמין אורכא וחמש אמין פותיא מרבע יהי מדבחא ותלת אמין רומיה: ותעביד קרנוהי על ארבע זויתיה מניה יהוין קרנוהי ותחפי יתיה נחשא: ותעביד פסכתרותיה למספי קטמיה ומגרופיתיה ומזרקוהי וצינוריתיה ומחתיתיה לכל מנוהי תעביד נחשא: ותעביד ליה סרדא עובד מצדתא דנחשא ותעביד על מצדתא ארבע עזקן דנחשא על ארבעה סטרוהי: ותתן יתה תחות סובבא דמדבחא מלרע ותהי מצדתא עד פלגות מדבחא: ותעביד אריחיא למדבחא אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון נחשא: ויעיל ית אריחוהי בעזקתא ויהון אריחיא על תרין סטרי מדבחא במיטל יתיה: חליל לוחין תעביד יתיה כמא די אחזי יתך בטורא כן יעבדון: ותעביד ית דרת משכנא לרוח עיבר דרומא סרדין לדרתא דבוץ שזיר מאה באמין אורכא לרוחא חדא: ועמודוהי עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא

כ״ה קמצין · כל אור׳ חס׳ · ג׳ חס׳ · כול׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ חס׳ חס׳ · ל׳ קמ׳ בזקפ׳ כתור׳ · ג׳ · כל חס׳ ל׳ · קמ׳ וה׳ פתח · ב׳ · כול׳ מ׳ל · ב׳ עסה · ל׳ וחד לפאה · י״ח חס׳ כלים׳

לכל ה׳ סבירין כל והוא חד וזן יד וזן מתהלכין

בשאת ל׳ ורד נסר חד בגלל והוא חד זונין חד מלרע וחד מלעיל

ועמדיו כולם חס׳ בג״ר מ״ל

המכונות חמש׳ ואת המנורות חמש מימין׳ וכנפי הכרבי׳ דד״ה ב׳ בו וכנף הכרוב ב׳ בו׳ ויעש את מנורות הזהב׳ דד״ה׳ וכתרות עשה עליו נחשת׳ דסוף ירמיה׳ ויביאני אל אולם הבית קדמ׳ דפסו׳ ואולמות סביב׳ ותאיו ואילו׳ תאיו אילו׳ וכתפות הפתח׳ רחב הקיר׳ והבנין אשר על בני הגזרה: קדמ׳ חמש אמות ארך וחמש אמות רחב׳ תניין ארכו רחבו׳ קדמ׳ ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו׳ תניי׳ ויעש את כל כלי המזבח את הסירו׳ ואת היעי׳ ואת המזרקו׳ את המזלגת ואת המחתת כל כליו: בשאת חד מן י״א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב׳ בריש תיבותא וסי׳ מצויין בישעיה ריש סימן ח׳: לפאה חד מן י״ח זוגין מן חד וחד חד מלרע וחד חד מלעיל למ״ד בריש תיבות׳ וסי׳ מצויין במשלי סוף סי׳ כ״ג גבי פרשת כי תשב ללחם את מושל בין תבין: קדמ׳ לפאת נגב תימנ׳ קלעי׳ לחצר׳ תנין קלעי החצר:

לסוף ולכרכב והוא שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו ברפנו לנוי והוא לסוף שלש אמות של גבהו כדברי האומ׳ הא מה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכובו מלמטה למדנו שהכרכוב ברפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שברפנו לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסיקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אף על פי שלא פרשו בענין זה כבר שמענו בפרשת מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא עשר אמות כך מצאתי במשנת ארבעים ותשע מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוה מן המקרא: בטבעות׳ בארבע טבעות שנעשו למכבר: נבוב לוחות׳ כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו חמש אמות על חמש אמות כמין סדן: קלעים׳ עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת׳ כל הרוח קרוי פאה: ועמודיו עשרים׳ חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם׳ של העמודים נחשת׳ האדנים יושבין על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פל״ש ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרי׳ כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין ו״ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתו׳ שקורי׳ גונז״ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודי׳ הן האונקלין: וחשוקיהם

וחשוקיהם · מוקפין היו העמודי' בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולם אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורי' חבושים תרגומו חשוקי': לפאת קדמה מזרחה · פני המזרח קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כמה דאת אמר הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה · אותן חמשים אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי ששם הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית נשאר רחב חלל הפתח בנתים עשרי' אמה וזהו שנא' ולשער החצר מסך עשרי' אמה וילון להסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך כרחב הפתח: עמודיהם שלשה · חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהו' מן השלשה שבמזרח חמש אמות וממנו לשני חמש אמו' ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודי' למסך הרי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה למערב: כל עמודי החצר סביב וגו' · לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: ארך החצר · הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשי' בחמשי' · חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשי' שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשי' החצוני' של אורך החצר נמצא כלו בחמשי' הפנימיים וכלה ארכו לסוף שלשים נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו: וקומה חמש אמות · גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת · להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאו: לכל כלי המשכן · שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודי': יתדות · כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצ' קשורים במיתרי' סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שסמך מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

חסלת ויקחו לי תרומה

ומלת חשוקיהם דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו: ורוחב · הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הוא במרחק חמשי' במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נכבות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשי' מגדי החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט: לכל · טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתרות החצר נחשת וכן העולמים:

לדעת אמת אם לבבך יאוה · ראה כל גויה לנכבד בנוה: ואורים ותומים וסודם אחוה · בסתר בסדר ואתה תצוה:

ואתה תצוה · אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרש כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש משרתי המשכן ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר ואלה המשרתי' ראויים להיות נכרי' ונבדלי' במשפחותם גם במלבושיהם והזכיר הכתוב זה אחר זה ואח' כן הזכיר שהם חייבי' ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה · וטעם ואתה תצוה שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חיוב הצבור ויש מנהג במקומות ששם זיתים שיבחרו הזית הזך והטעם ה הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא אכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור · לצורך האור בלילה: להעלות · להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כ כמשפט · וטעם תמיד כל לילה ולילה ויש מלת תמיד קשה מזאת והיה על מצחו תמיד כאשר הוא המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש:

חצר

כעל הטורים

אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים · פי' כחלק אחד מחמשים שבחצר הבית כדפרישית לעיל:

ואתה תצוה

לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש משמעה שנולד משה אין סדר שלא הוזכר בה' והטעם משום שאמר מחני נא מספרך אסר בתנאי וקללת חכם אפי' על תנאי באה ונתקיים בזה וכתב נואה במנורה וכן בתמיד בו את בני ישראל לפי ששניה' מנהגין בכל יום ויש בהם תמרוץ בים לפיכך צריך זריזות לכן אמר בהם לשון צואה · תצוה · בגימ' בשים זה · רמז להדלקת הנר לנשים חובה בשבת · ויקחו אליך אבל אבל איני צריך לאורה · כתית · רמז תל"ב שנים והא כוהג ב הדלקת המנורה · להעלות חסר וי"ו · לומר שוי"ו נרות מ מכוין אותם אבל נר מערבי דולק לעולם · למאור להעלות בגימ' חצי לוג שמן לנר · נר תמיד בגימ' בשבת הקרב

עמודיהם כל משכנא קדמאה חס' ובמשכנא תנינא ל' מל' וסי' עמודיהם עשרים · ולפאת צפון ולפאת ים · קלעים חמש עשרה · ולכ תף השנית חס' · וא' ועמדיהם ארבעה חס' · קדמא' ורחב החצר לפאת קדמ' מזרחה · תניין ולפאת קדמה מזרחה · קדמא חמש עשרה אמה קלעי' לכתף · תניין קלעים חמש עשר' אמה ל הכתף ·

וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃

וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאוֹרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוֹרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וּפוּתְיָא דְּדַרְתָּא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃ וּפוּתְיָא דְּדַרְתָּא לְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַסְרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא׃ כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ אוֹרְכָּא דְּדַרְתָּא מְאָה בְאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פָּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דַרְתָּא דִּנְחָשָׁא׃

צ״ו יע״ו סימן סל״ו סימן

פרשה

וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃

וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃

קדמא ולכתף השנית חמש עשרה קלעים · תניי' לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה: וקמה ב' א' חס' וא' מל וסי' וקמה חמש מאות · וקומה ברחב חמש מאות · בתר' מל': משכנא קדמ' ארון כפרת שלחן מנרה משכן יריעת קרשי' פרכ' מזבח העלה חצר המשכן · רכש"ז מעק פ"זח סימן · משכנ' בתר' משכן יריעת קרשי' פרכת ארון כפרת שלחן מנרה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר · מעקף רכ"שם קע"ח סימן: ה' סבירין כל וקרי' לכל וסי' לכל כליו תעשה · לכל כלי המשכן · לכל דבר נקי יהיה · לכל דרכיו משכיל · חירם מלך צר נשא וגו' לכל חפצו: ואתה תצוה ב' דסמי' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל · ואתה תצוה את הכהנים דיהושע: ויקחו ו' רפין וסי' בספר פרשת בא: להעלת ג' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל · צו את בני ישר' ויקחו · לבנו' לנו מזבח לשום · ב' דכתו' חס' ; ב' פסו' מטעי' בתו' וסי' קדם ח' מלין בב' צהי אחי ברישהון ואהי בסופהון בתר' תלת מלין ואהי · ותלת מלין ואהי וסי' באהל מועד מחוץ לפרוכת · תניין מחוץ לפרכת העדת:

ואתה תצוה · זך · בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית כו': כתית · הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנא' כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד · מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה: תמיד · כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חבתים תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: מערב

אבן עזרא

אמר על העדות · דרך קצרה על ארון העדות · אמר יפת כי יערוך כמו בערכך הכהן שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר וככה נרות המערכה ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגול ועוד אדבר על זה : ואתה · בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה על כן טעם הקרב אליך וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור ככור משפחת נחשון שיהיו הכהנים מכפרי׳ על בני ישראל ואין לדבר על משה אדונינו כי בורח היה ומי יתן לו עברית ועוד כי טורח כל ישר׳ על משה ללמדם המצות ולדון כל דבר קשה · וי״ו לכהנו לי נוסף כוי״ו חיתו שדי בנו בעור · ופי׳ שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות כתו׳ בספר יהושע : ועשית בגדי קדש · נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיה׳ ובגדי אהרן כלם הנזכרים : לכבוד ולתפארת · שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה : ואתה · וי״ו מלאתיו שב אל לב : ואלה · הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל ואחר כן הכתנת והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים והנה משה הלבישו הכתנת ואחר כן שם המצנפת על ראשו ושם על ה המצנפת ציץ נזר הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי אינו בגד וקדמונינו הזכירו בעבור הרבי׳ שמנה בגדי כהונה ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפי׳ ואחר כן חגר אותו באבנט ואחר כן ה הלבישו המעיל ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד ובעבור החשב נקר׳ אפוד והנה

רשי

מערב עד בקר · תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמי׳ חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום : ואתה הקרב אליך · לאחר שתגמר מלאכת המשכן : לקדשו לכהנו לי · לקדשו להכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בל׳ שנטריא״ה :

חקת עולם לדרתם ב׳ וסי׳ באהל מועד בחוץ · אשר צוה יי׳ לתת : ואתה ד׳ בטעם פזר וסי׳ ואתה הקרב אליך׳ ואתה הפקד את הלוים · אביך הקשה את · ואתה אל תירא דירמיה · וא׳ ובאת אתה וקראת במגלה : הקרב ד׳ וסי׳ ואתה הקרב אליך׳ הקרב את מטה לוי · וזאת תורת המנחה הקרב · וגם את אחיך מטה לוי · וא׳

אונקלוס	מקרא
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יי קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :	בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : ס
וְאַתְּ קָרֵיב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן :	כח (א) וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן :
וְתַעְבֵּיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא :	וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת :
וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְּאַשְׁלֵימִית עִמְּהוֹן רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי :	וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי :
וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִיתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהִמְיָנָא וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי :	וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי :
וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תַּכְלְתָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא :	(ח) וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ : פ
וְיַעְבְּדוּן יָת אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן :	וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב :

והקרב לפני יי׳ : ואפוד ט׳ מלאים בליש׳ וסי׳ ואלה הבגדי׳ אשר · על שתי כתפות האפוד · קדמ׳ ב׳ בו · וירכסו את החשן · ג׳ בו · ועשית את מעיל · ואבני שהם תניין · והנשאם הביאו · וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ מ׳ל : ואלה י״ז ר״פ בתו׳ וסי׳ נמסר בריש סיפרא : ו׳ משמשין ואלה ול׳ דכו׳ וסי׳ הבגדים אשר יעשו · ואלה משפחות הלוי · ואלה הדברים אשר דבר · ואלה הגוים אשר הניח יי׳ · שרי הנצבים אשר · ואלה העמדים ובניהם · ואלה משפחת בני מררי : והם ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר במשלי סימן א׳ : את הזהב ו׳ וסי׳ והם יקחו את הזהב · אך את הזהב : ויקח משה ואלעזר · וחברו דבתרי׳ · וירד על הכרבים ועל התמרות · ובחנתים כבחון את הכסף :

אבן עזרא

על הסדר שהוא בפסוק הזה ואל תשתומם שתמצא כתו׳ באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו : והם · חכמי לב העושים נאמנים הם · וטעם האפוד כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב : יש שאלות קשות בדברי האפוד והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי ירצה כי מקרה היה וגם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשי׳ רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתי׳ ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו שולים האורים והתומים וככה כתוב במשפט האורים לפני יי׳ ואין טענה מן הגישה האפוד כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן וכן כתו׳ עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמ׳ שאל באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה אינו אפוד משה וקשה שזה מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתו׳ ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים ובמעשה כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים

רשי

חשן · תכשיט כנגד הלב : אפוד · לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירו׳ תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי״נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנ׳ ודוד חגור אפוד בד למדנו שאפוד חגורה היא ואי אפשר לומר אין בו אלא החגור לבדה שהרי נאמ׳ ויתן עליו את האפו׳ ואח״כ ויחגו׳ אותו בחש׳ האפו׳ ות״א בהמיין אפודה למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו ואי אפשר ל לומר שעל שם שתי הכתפו׳ שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמ׳ שתי כתפות האפד למדנו שהאפוד שם לבד ו והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר שלמטה קרוי אפוד על שם שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמ׳ ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפו׳ קבועו׳ בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כמו כן מעילים כ כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים : מעיל · הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו · ומעיל קרוי חלוק העליון : תשבץ · עשוי משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע״ז קורין אותו קשטונ״ש : מצנפת · כמין כיפת כובע שקורין קופי״א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין : ואבנט · היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד : בגדי קדש · מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם : והם יקחו · אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים : ועשו את האפוד · אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפו׳ מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדו׳ לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשוי׳ ממין האפוד ארוכו׳ כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועו׳ בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובו׳ בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת

בעל הטורים

הקרב ד׳ הקרב אליך זאת תורת המנחה · הקרב אותה בני אהרן · הקרב את אחיך מטה לוי הקרב את מטה לוי · הקרב אליך ואחר כך המנחה שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדי׳ · ורמז לנשיקרב אליו בני לוי דכתיב כי נתונים נתונים המה לי · ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · ג׳ פעמים אהרן בפסוק רמז לשלשה כהנים שיסתלקו והם אהרן אלעזר ואיתמר וג׳ פעמים לכהנו לי בפרשה כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד · אלה הבגדי׳ ולא הזכיר מכנסים · לכבוד ולתפא׳ ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה אין בגד׳ חכמי לב אשר · בגימטרי׳ יראת · מי שמלא יראת השם והיינו שנאמ׳ ראשית חכמה יראת יי׳ · ושם משזר בגימ׳ שלשים ושנים חוטים כנגד התורה שמתחלת בב״ית ו ומסיים בלמ״ד : אל

אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרת השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבי' זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד וכבדל הולך וחוזר ׃ זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר · חמשת מיני' הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים וקוצצים פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי' של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטים של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול עשרים ושמנה וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשו' את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' · למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין ׃ מעשה חושב · כבר פרשתי שהיא אריגת שתי קירו' שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו ׃ שתי כתפות וגו' · הסינר מלמטה וחשב האפד היא החגורה ומודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעו' החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלו' כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועו' בהן אחת בכל אחת ׃ אל שני קצותיו · אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש שנאמר לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם ׃ וחובר · האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם ׃ וחשב אפודתו · וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו ׃ אשר עליו · למעלה בשפת הסינר היא החגורה ׃ כמעשהו · כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מיני' כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין ׃ ממנו יהיה · עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו ׃ כתולדותם · כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו עשרים וחמש אותיות בכל אחת ואחת ׃ מעשה חרש אבן · מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו לפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים ׃ פתוחי חותם · כתרגומו כתב מפר' כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב נכר ומפורש ׃ על שמות · כמו בשמות ׃ מוסבות משבצות · מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצת נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת באפוד ׃ לזכרון · שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם ׃ ועשית משבצות · מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החושן גומר לך פירושן ׃ שרשרות זהב · שלשלאות ׃ מגבלות · לסוף גבול החשן תעשה אותם ׃ מעשה עבות · מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדרסקאות שקורין אנשמיר"ש ׃ ונתת את שרשרות · של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצו' שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצו' הללו יזוקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו ׃ חשן משפט · שמכפר על קלקול הדין · דבר אחר משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריסנמנ"ט בלע"ז שהמשפט משמש שלש לשונות דברי טענו' הדיינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברי' שמפרש ומברר דבריו ׃ כמעשה אפוד · מעשה חשב ומחמשת מינין ׃ זרת

ופתחת ג' וסי' ופתחת עליהם שמות בני ישראל · פתוחי חותם · ופתחת השק מעל׃ חרש ג' פתחין וסי' מעשה חרש חרש עצים נטה קו · חרש ברזל מעצד · וסי' בלשון תרגום עובדא דקיסא פרזלא ׃ חותם כלם מלאים במ"ז חס בליש' וסי' מעשה חרש אבן · והאבנים תהיין על שמות בני · ועשית ציץ זהב טהור ופתחת ·

ז שתי כתפת חברת יהיה לו אל שני קצותיו וחבר ׃ ח וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ׃ ט ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל ׃ י ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם ׃ יא מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת בני ישראל מסבת משבצות זהב תעשה אתם ׃ יב ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד אבני זכרן לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יהוה על שתי כתפיו לזכרן ׃ ס יג ועשית משבצת זהב ׃ יד ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבת ונתתה את שרשרת העבתת על המשבצת ׃ ס טו ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו ׃ טז רבוע יהיה כפול

ל' · ל' · ז' חס' כלים' · ג' חס' בתו' · ג' מ"ל · ג' חס' · יו' · ב' מ"ל בתור' ואלה · כו"ל חס' במ"ג · ל' חס' · כו"ל חס' במ"א בעבותות אהבה · ל' וא' חסן המשפט · ל' · ב' בטעמ' ובענין

תרתין כתפין מלפפן יהון ליה על תרין סטרוהי ויתלפף ׃ והמיין תקוניה די עלוהי כעובדיה מיניה יהי דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ׃ ותסב ית תרתין אבני בורלא ותגלוף עליהן שמהת בני ישראל ׃ שיתא משמהתהון על אבנא חדא וית שמהת שתא דאשתארו על אבנא תנייתא כתולדתהון ׃ עובד אומן אבן טבא כתב מפרש כגלף דעזקא תגלוף ית תרתין אבניא על שמהת בני ישראל משקען מרמצן דדהב תעביד יתהן ׃ ותשוי ית תרתין אבניא על כתפי אפודא אבני דכרנא לבני ישראל ויטול אהרן ית שמהתהון קדם יי על תרין כתפוהי לדכרנא ׃ ותעביד מרמצן דדהב ׃ ותרתין תיכין דדהב דכי מתחמן תעביד יתהין עובד גדילו ותתן ית תיכיא גדילתא על מרמצתא ׃ ותעבד חושן דינא עובד אומן כעובד אפודא תעבדיניה דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעביד יתיה ׃ מרבע יהי עיף

חתמך ופתיליך · למי החתמת והפתילים · ותחתם דחתמו · ב' בפסוק ; שמת ג' חס' וסי' מעשה חרש · והאבנים תהיין · והאבנים על שמת ׃ משבצות ג' מלאים וסי' מעשה חרש אבן ; ואת שתי קצות שתי העבתת תתן · ממשבצות זהב לבושה · זכרן ג' חס' וסי' ושמת את שתי האבנים · ב' בו · ונשא אהרן שמות בני ישראל ׃ שמותם ב' מל' בתו' וסי' אבני זכרון לבני ישראל · ואלה שמותם למטה ׃ לזכרן ח' ו' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בזכריה סוף סימן ו' ׃ יד פסו' מן ג' ג' מלין וסי' ומשמע ודומה ומשא · וישב יצחק בגרר · והרעב כבד בארץ · ובני דן חשים · לישועתך קויתי יי' · יששכר זבולן ובנימן ; מכשפת לא תחיה · ועשית משבצות זהב ; ולצרעת הבגד ולבית · ולשאת ולספחת ולבהרת · יברכך יי' וישמרך · ובני פלוא אליאב · ברוך טנאך ומשארתך · ארור טנאך ומשארתך ׃

אבן עזרא

ותומים והנה לא ידענו מה הם והנה אין מועילו' אותיות שמות השבטי' גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומ' כי האורי' הם עצמם התומים כי כתוב לאורים ולתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורי' והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמר ככה וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון והפתח שיוכל לבא אל הסוד ׃ שתי העבותות הנתונות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא המישור על אמצעיתו על כן השמה על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבת על כן הם האבן אחת על מספר בני ישר' ועל שמותם כתולדותם וככה השמה השמי' רק המשפט אוכנו כפי החלוק בלב רק כפי החלוק למראה העין ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך אז יתכוס מחוץ אל החשן והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השוהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומלת אורי' מגזרת חמותי ראיתי אור ותומים שהם תמימים והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות גמורו' מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשוא מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ולו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעו' ׃ ואבן

בעל הטורים

אל שני שלשה ל' שני קצותיו · לך לאחות אשר ובוא אל שני בניך בעלי ונר שני ככרי כסף ויתן אל שני חריטין בנעמן · בני עלי היו חבזין הכהונה שנאמר בה אל שני לכך נענשו ונהרגו · אבל נעמן היה מכבדה שנקש אדמה לעשות מזבח נתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים · שתי אבני שהם · כנגד ב' לוחות · שהם במילוי שי"ן ה"א מ"ם כנגד הלוחות · ששה משמות' על ר"ת שמע שאחר שמע ישראל וכו' · שמותם שנים בחשן ונשא אהרן את שמותם · ב' שמותם במרגלים · שאמר שהיו מרגלים כלם כשרים ומשה בירכם על פיהם · חשן משפט שמכפר על עוות משפט ומה משפט בזוס אף ש שלש אורים ביום ׃ ב'

וחבר · ל' תקיף חבר יהוה חד מן לוט זוגין מתחלבין ·

חרש · וסי' עובדא דקיסא פרזלא ·

לזכרן · עבת

רשי

זרת ארכו וזרת רחבו · כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתיפו האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ומקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין : ומלאת בו · על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים : משובצים זהב · יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר : איש על שמו · כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן · פטדה לשמעון וכן כלם : על החשן · בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין : שרשות · לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרו' האמורו' למעלה בענין המשבצו' ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים ואמר שהלמ"ד יתרה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו שא' שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה : גבלות · הוא מגבלו' האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומי"ל בלעז : מעשה עבות · מעשה קליעה : על החשן · לצורך החשן כדי לקבעם בו ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומ' ונתת את שתי הטבעו' והלא כבר כתובים בו היה לו לכתו' בתחלת המקר' ועשית על קצות החשן שתי טבעו' זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן : ועל שני קצות החשן לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד : ונתת את שתי עבותות הזהב · והן הן שרשרות ה הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן ב בטבעו' ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הכפלו : ואת שתי קצות' של שתי עבותו' שני ראשיהם של כל אחת : תתן על שתי המשבצות · הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרת הימינית תוקע במשבצת של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרת השמאלית : ונתת · המשבצות על כתפו' האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך : אל מול פניו · של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים : על שני קצות החשן · הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל : על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה · הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי כמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ומקצת הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו על שתי כתפות האפוד מלמטה שהמשבצות ניתנו בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות בזה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנ' לעמת מחברתו כמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעמת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנ' ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן טבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה : ממול פניו · בעבר החיצון : וירכסו · לשון חבור וכן מרוכסי איש חבורי חבלי רשע' וכן והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך : להיות על חשב האפוד · להיות החשן דבוק אל חשב האפוד : ולא

ויהלם ג' וחס' וסי' נפך ספיר ויהלם · וחברו · בעדן גן אלהים : ושהם ב' ומב' ליש' וסי' והטור הרביעי תרשיש · בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי : במלואתם ב' חד חס' וחד מל' וסי' משבצים זהב יהיו · משבצות זהב במלאתם · קדמ' מל' : לשני עשר ו' וסי' והאבנים תהיין · ויביאו את קרבנם

זרת ארכו וזרת רחבו : ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד : והטור השני נפך ספיר ויהלם : והטור השלישי לשם שבו ואחלמה : והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם : והאבנים תהיין על־שמת בני־ישראל שתים עשרה על־שמתם פתוחי חותם איש על־שמו תהיין לשני עשר שבט : ועשית על־החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור : ועשית על־החשן שתי טבעות זהב ונתת את־שתי הטבעות על־שני קצות החשן : ונתתה את־שתי עבתת הזהב על־שתי הטבעת אל־קצות החשן : ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על־שתי המשבצות ונתתה על־כתפות האפד אל־מול פניו : ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על־שני קצות החשן על־שפתו אשר אל־עבר האפד ביתה : ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על־שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד : וירכסו את־החשן מטבעתו אל־טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על־חשב האפוד

זרתא אורכיה וזרתא פותיה : ותשלים ביה אשלמת אבנא ארבעה סדרין דאבן טבא סידרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סידרא חד : וסידרא תניינא איזמרגדין שבזיז וסבהלום : וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עיגלא : וסידרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנטירי מרמצן בדהב יהון באשלמותהון : ואבניא יהוין על־שמהת בני־ישראל תרתא עסרי על־שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעיזקא גבר על־שמיה יהוין לתרי עסר שבטין : ותעביד על־חושנא תיכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי : ותעביד על־חושנא תרתין עיזקן דדהב ותתן ית תרתין עיזקתא על־תרין סיטרי חושנא : ותתן ית תרתין גדילן דדהב על־תרתין עיזקתא בסיטרי חושנא : וית תרתין גדילן דעל תרין סיטרוהי תתן על־תרתין מרמצתא ותתן על־כתפי אפודא לקביל אפוהי : ותעביד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהין על־תרין סיטרי חושנא על־סיפתיה די לעברא דאפודא לגיו : ותעביד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהין על־תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית־לופי מעלוי להמין איפודא : וייחדון ית־חושנא מעיזקתיה לעיזקתא דאיפודא בחוטא דתכלתא למהוי על־המין איפודא ולא

אבן עזרא

ואבן השהם · לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין למדרך בבירו' לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כ כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה כי ידוע כי חמש הם גווני העיני' הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור והנה בעבור היות האדום ה האמצעי ימצא על מינים רבים ותרגם נופך כרמו' שחור בעבור ותשם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה כ"ן נופך שרש כי הוא על משקל אודם וחכם גדול ספרדי אמ' כי יהלום הוא הנקר' אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח מגזרת הולם פעם והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן ש שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלומו' ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברזל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והשבברת לעולם על משולם · ומלת שרשרות כפול העי"ן ואם לא יכפלוהו שוה הוא שרשות גבלות ולפרש בלשון הקדש מלת גבלו' ומלת רבות במעשה התשן גם מלת חשן קשה · ומלת וירכסו מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות : ונתת

בעל הטורים

ד' טורים · כנגד ד' דגלים וד' אמהות · בכל אבן היה שש אותיות · כי שמות שלש האבות ושבטי ישורון מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו' אותיו' כמו ראובן · וא' דאברהם · שמעון ב' · לוי ד"הש · יהודה י' דיצחק · יששכר כ' · זבולון ח' · דן ק' יעק · נפתלי ב' · גד שבטי חסר י' ש"ו · דן יוסף · ובנימין לא היה צריך צירוף · כי היה בו ששה אותיות · יוספה בניותרי' בן יעקב · שיספה היה לבנימי' · אורים ותומים נגי' אור ישראל : חשן

לפני יי' · ועתה קחו לכם · עמד על שני עשר · ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש · דעלם · שא קינה על פרעה · גבול אשר תתנחלו אותה : טבעות ז' מל' וסי' ועשית על החשן שתי טבעות זהב · ב' בו · ועשית שתי טבעות זהב ושמת · דזקפא · ועשית דבתריה דזרקא · הטבעות ונזמי האף · בני חשופא בני טבעות וחבירו : אשר אל ח' וסי' ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם · ויעשו שתי טבעת זהב · והשלך אל האש · ויבא אתי אל פתח שער בית יי' · ומחוצה לשער הפנימי · והבנין אשר אל פני הגזרה · ויאמר אלי לשכות הצפון · חמת כרותה סברים : וירכסו ל' בשוא תחת הו"ו · וא' וירכסו בפתח תחת הו"ו ומשמש אב :

ולא יזח׳ לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט : את האורים ואת התומים׳ הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו ובמקדש שני היה החשן שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדי׳ אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים : את משפט בני ישרא׳ דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט על שם סליחת המשפט : את מעיל האפוד׳ שהאפוד נתון עליו לחגורה : כליל תכלת׳ כלו תכלת שאין מין אחר מעורב בו : והיה פי ראשו׳ פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר : בתוכו׳ כתרגומו כפיל לגוה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט : כפי תחרא׳ למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול : לא יקרע׳ כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון : רמוני׳ עגולי׳ וחלולים היו כמין רמוני׳ העשויי׳ כביצת תרנגולת : ופעמוני זהב׳ זגין עם עינבלין שבתוכם : בתוכם סביב׳ ביניהם סביב בין ב׳ רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל : פעמון זהב ורמון׳ אצלו : ולא ימות׳ מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמי׳ : ציץ׳ כמין טס של זהב היה רוחב ב׳ אצבעו׳ מקיף על המצח מאוזן לאוזן : על פתיל תכלת׳ ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשי׳ שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו נקובין ותלויין בו בב׳ ראשי׳ ובאמצעו שסה בשלשה מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילין מאחורי העורף שלשתן ומצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי הפתילים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה : ונשא אהרן׳ לשון סליחה ולעולם כן אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים : את עון הקדשים׳ לרצות על הדם והחלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על הכהן שהקריבם טמאים שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים אינו מרצה אלא להכשיר קרבן : והיה על מצחו תמיד׳ אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה מדרש על מצחו תמיד מלמד שימשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו : וסכבת

ונתת׳ טעם משפט דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים : ועשית׳ הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא סרבל רק פי ראשו בתוך המעיל׳ קדמונינו ז״ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמוני׳ כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמוני׳ ושם ישמיעו קול : ועשית ציץ׳ תרגמה הגאון עטרה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעו׳ כדמות אלה שישימו הזכרי׳ באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים׳ והמצנפת היא בגד רק ארוך כגוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שים בראש הנשים באלה המקומו׳ כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובגדד המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה והשרי׳ הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישרא׳ ותכשיטיהם איננו כמנהג אלה המקומו׳ והוצרך רבי׳ שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמיד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח׳ וטעם ושמת אותו על פתיל תכלת עם פתיל תכלת שהיה הציץ קשור משני צדדין ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מקום המצח׳ ואל תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים על לחם הבכורי׳ תנופה לה׳ על שני כבשים את החלב על החזה ורבים ככה והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו והמגבעו׳ לבניו ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו וכן כתוב כגוף יצנפך צנפה ועוטך עטה והיודע דרך כגוף המצנפת ידע פי׳ זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל כי אומנות היא והנה כתו׳ ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקד׳ על המצנפת׳ והנה הציץ נקרא נזר וכמוהו ועליו יציץ נזרו אולי הכל מגזרת ציץ דבר נראה וככה מציץ מן החרכי׳ ודע כי בפנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחב׳ כח החושם הרגשות ושם כח הדמו׳ ושם תחל המחשב׳ ע״כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים אולי לא היה מחשבת המקדישים כהוגן׳ ואמר

רמני ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ועשית על שוליו רמני׳ קדמ׳׳ פעמן ורמן׳ ב׳ בו׳ דצ״ה פקודי׳ ויחנו ברמן פרץ׳ ויסעו מרמן פרץ׳ מעסים רמני׳ והשתחויתי בית רמן׳ בהשתחויתי בי׳ רמן׳ הדד רמן בן טברמן׳ דמלכי׳ וכל הרמני׳ דאורי׳ ומלכים דכו׳ חס׳ במ״א והרמוני׳ מאתים טורי׳׳ וכל שאר קריי׳ דכו׳ מל׳ במ״ב חס׳׳ ויהיו הרמני׳

וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃

וְלָא־יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא׃ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־שְׁמָהַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחוּשֶׁן דִּינָא עַל־לִבֵּיהּ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ וְתִתֵּן בְּחוּשַׁן דִּינָא יָת־אוּרַיָּא וְיָת־תּוּמַיָּא וִיהוֹן עַל־לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵיעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־דִּין בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבֵּיהּ קֳדָם־יְיָ תְּדִירָא׃ וְתַעְבֵּיד יָת־מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃ וִיהֵי פּוּמֵיהּ כָּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר־סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָין יְהֵי לֵיהּ לָא יִתְבְּזַע׃ וְתַעְבֵּיד עַל־שִׁפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל־שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר־סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר־סְחוֹר׃ זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל־שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר־סְחוֹר׃ וִיהֵי עַל־אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃ וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתָב מְפָרַשׁ קוֹדֶשׁ לַייָ׃ וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל־חוּטָא דְתִכְלְתָא וִיהֵי עַל־מַצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַצְנַפְתָּא יְהֵי׃ וִיהֵי עַל־בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל־בֵּית־עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃

ח׳ו׳ חל׳ וכ׳ חל׳ · כ׳ט חס׳ · ל׳ · ל׳ט בכתי׳ חל׳ על על · ל׳ · ט׳חל׳ · ג׳ · ב׳ כתי׳ א׳ · ט׳ חס׳ בל׳ס׳ · ה׳ · יג׳ ב׳ כת׳ וא׳ קמץ ב׳ · ב׳ והיו פס׳ המלך דר״ה ג׳ · ג׳ חס׳ · ב׳ · י׳ · ל׳ חס׳ · ל׳

קולו

תשעים׳ הנצו הרמנים: על אהרן ה׳ וסי׳ והיה על אהרן לשרת׳ והיו על אהרן ועל בניו׳ והזית על אהרן׳ ויקהל העם על אהרן׳ ויז על אהרן ועל בגדיו: ונשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ונשמע קולו כו׳ נמסר פרשת משפטים: קולו כל אוריי׳ חס׳ במ״א ונשמע קולו: קדמ׳ ועשית ציץ ופתחת עליו׳ תנייגא ויעשו את ציץ פתוחי: מצח ב׳ קמצין וסי׳ אהרן׳ אשה זונה:

בעל הטורים

חשן משפט בגימט׳ מכפ׳ על הרהור הלב׳ את האורים ואת התומים בגימט׳ שם של שבעים ושתים׳ אפוד בגימט׳ מלאך שהיה מלובש כמלאך׳ ישפה לפיו שהמעיל מכפר על לשון הרע׳ שאם תשא כלשון הרע ועשה ספת לכוו שימנע מלשון הרע ויעשה תשובה ויתכפר לו׳ ועשית על שולי המעיל רמוני תכל׳ ופעמוני זהב בתוכן׳ והיו ע״ב כנגד ע״ב אזהרות נגעי׳ שהמעיל מכפר על לשון הרע׳ ונרעת בא בעון לשון הרע׳ זהב ורמון פעמון זהב ורמון׳ בגימט׳ הם שבעים ושתים׳ ונשמע שלשה במסו׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע׳ ונשמע פתגם המלך׳ זיינו דאמרינן במגלה אמר רבא מקר׳ מגלה ותלמוד תורה׳ מקרא מגלה עדיף׳ מקרא מגלה ועבודה מקרא מגלה עדיף והיינו כל אשר דבר השם נעשה ונשמ׳ דהיינו תלמוד תורה ועבודה דכתיב בהו ונשמע קולו׳ ונשמע פתגם המלך והוכו קריאת מגלה׳ וסמיך כי רבה הוא׳ אלמא דעדיף טפי׳ וגז רבה תאמר לא׳ תכח סנים בתמורת והיה על מצח אהרן׳ ושרא׳ קשי עורף ותקי׳ מצח שנגרה כהונה מכפרים על קשיות ערפס ועזות מצחן של ישראל׳ ובנאו שכים במסו׳ ובבאו ולא ימוס׳ והיו את המלך בבואו ובבאו

אבן עזרא

ואמר הכתוב על כתונת אהרן בתחלה וכתונת תשבץ שהיא מסובבת לבדה ולא בן כתנת בניו והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה ויתן עליו הכתנת הידועה שהיא המסובבת ועל בניו וילבישם. כתנות כמו ולבני אהרן תעשה כתנו׳ ור׳ סעדיה תרגם ושבצת תעיין והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: והלבשת אותם את אהרן אחיך ׳ מלת אותם כוללת הכתנת המסובבת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן גם כוללת הכותנו׳ שאינם מסובבות והאבנטי׳ והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת ׳ בדבור כמו טמא יטמאנו ׳ ומכנסי הבד יהיו קצרים שלא יכשל בהם: בבואם ׳ להקטיר או להעלות הנרות: וזה אשר תעשה להם ׳ לאהרן ולבניו אין הפרש בין קח או לקח כמו צא לעם. ויאכלו וגם יצק בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר יורה כי איננו גדול וככה בני יונה שעיר עזים ׳ והאיל גדול מהכבש והעד הכסף שהוא שלישית ההין ולכבש ר רביעיתו: ולחם חלות ׳ עבות והעד רקיקי מצו׳ ׳ והזכיר בשמן הוא שמן זית כמשפט ׳ וסלת סולת בלשון ערבי הוא שמ״ד שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושי׳ כן ואין לחם נכבד ממנו ורבים פי׳ מגזרת סלית כל מוגים מחוקיך. סלה כל אבירי יי׳ ואמר כי כמוהו חטים מכולת לביתך ויש אומרים טחונות: והקרבת אותם ׳ והם בסל כמשפטן להיותם שם אל פתח אהל מועד וככה הפר והאילים: ולקחת ׳ נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: ושמת ׳ גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר ב בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבדת ממנו: על ראשו ׳ על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יצוק לבדו וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: ואתה הקרב ׳ אל פתח אהל מועד: וחגרת אותם אבנט ׳ כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואח׳ שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד ׳ ומלת וחבשת כמו לא אהיה חובש: ומלאת ׳ דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים ומלאים ורגילים והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו: והקרבת

בעל הטורים

ערוה סב׳ במסורת לכסות בשר ערוה ׳ ואידך לא תקרבו לגלות ערוה ׳ רמז שבגדי כהונה מכפרין על העריו׳ ׳ ממתנים ועד ירכים יהיו וסמיך לי׳ והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמים לכל ׳ וזה הדבר אשר תעשה להם כלומר קודם בדבור שתאמר להם אשרי תבחר ותקרב ׳ לקח שמם במסורת לקח פר בן בקר ׳ לקח בגדו כי ערב זר ׳ בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב״ה להסיר מעליו בגדים הנואים לפי שבגדי עבודה זרה מטמאין וזהו שאמר לקח בגדו פירוש מעליו ערב זר ׳ והלבשתם ב׳ במסורת הכא ואידך והלבשתם את לעזרי׳ היכא ׳ מאן דאמר כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה וזהו והלבשתם את לעזר שנתמנה להיו׳ כהן גדול צריך משיחה כמו שאמר שם כתנות הוו במשיחה שלא נמשח ׳ כך והלבשתם את לעזר במשיחה ׳

תשרף

ועל בניו ג׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו׳ והזית על אהרן׳ ויז על אהרן ועל בגדיו׳ וא׳ על בניו׳ כי מרה נפש כל העם: בבאם כול חס׳ במ״ג וסי׳ ארץ מצרים ׳ בבאם הכהנים ׳ בתוכם בבואם יבא: אל המזבח ט׳ נמסר בסדר ויקרא: ולא ישאו ד׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו בבאם ׳ ושמרו את משמרתי ׳ ולא ישאו עצים מן

וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ לִי׃ וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס

כט וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃

ל׳ נ׳ בנך · ל׳ · נ׳ · בל סימ׳ חס במ״ג · ג׳ לפ · ב׳ לגלות · ה׳ ב׳ · ג׳ חס׳ · ט · ד׳ ח׳ · ד׳ לפ · ב׳ בגדו · ד׳ לפ · ד׳ חל׳ בתול · כל חס׳ · כ״ט חס׳ · טל׳ חל׳ בתול · ג׳ · ב׳ פמו׳ אית בהו׳ ג׳ את וג׳ ואת · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ והפשט את אהרן · כל ליש׳ חב׳

ותרמץ כיתונא דבוצא ותעביד מצנפתא דבוצא והמין תעביד עובד ציור: ולבני אהרן תעביד כיתונין ותעביד להון המינין וכובעין תעביד להון ליקר ולתושבחן: ותלביש יתהון ית אהרן אחוך וית בנוהי עמיה ותרבי יתהון ותקריב ית קורבניהון ותקדש יתהון ויהון משמשין קדמי: ועיבד להון מכנסין דבוץ לכסאה בשר עיריא מחרצין ועד ירכן יהון: ויהון על אהרן ועל בנוהי במיעלהון למשכן זימנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא וימותון קים עלם ליה ולבנוהי בתרוהי: ודין פתגמא די תעביד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודיכרין תרין שלמין: ולחם פטיר וגריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סולתא דחטין תעביד יתהון: ותתן יתהון על סלא חד ותקריב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דיכרין: וית אהרן וית בנוהי תקריב לתרע משכן זימנא ותסחי יתהון במיא: ותיסב ית לבושיא ותלביש ית אהרן ית כיתונא וית מעילא דאיפודא וית איפודא וית חושנא ותתקין ליה בהמין איפודא: ותשוי מצנפתא על רישיה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: ותיסב ית משחא דרבותא ותריק על רישיה ותרבי יתיה: וית בנוהי תקריב ותלביש ינון כתונין: ותזריז יתהון המינין אהרן ובנוהי ותתקן להון כובעין ותהי להון כהונתא לקים עלם ותקריב קורבנא דאהרן וקורבנא דבנוהי:

השדה ׳ ולא ישאו עוד כלמת הגוים: וזה הדבר ד׳ ר״פ וסי׳ וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש ׳ אשר מל יהושע ׳ וזה הדבר אשר נעשה לגבעה ׳ אשר הרים יד במלך: ואילם ז׳ וסי׳ עזים מאתים ותישים ׳ וזה הדבר אשר תעשה להם ׳ והקרבתם על הלחם ׳ חמאת בקר וחלב ׳ ערב וכל נשיאי קדר ׳ הלא הדחתם את כהני יי׳ ׳ ויביאו פרים שבעה ׳ מי כמכה באלם ל׳ חס׳ דחס׳ ׳ וד׳ מל׳ דמל׳ בתו׳ וסי׳ עזים מאתים ׳ קח את אהרן ׳ בנה לי בזה קדמ׳ ׳ חמאת בקר ׳ ושאר אורי׳ אילם כתיב: ולחם ד׳ ר״פ נמסר בסדר ויגש: מצת ד׳ חס׳ וסי׳ וחלת מצת כו׳ נמסר בסדר בא: ואת הפר ג׳ וסי׳ ונתת אותם על סל אחד ׳ ואת הפר ואת עורו ׳ וישכימו אנשי העיר: ואת שני ג׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ולקחת את הבגדים ג׳ פסו׳ אית בהון את את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את הבגדים והלבשת ׳ ונר הוליד את קיש ׳ וחברו ׳ תרויהון בד״ה: והלבשתם ב׳ וסי׳ כתנת ׳ והפשט:

רשי

ושבצת ׳ עשה אותה משבצות משבצות וכולה של שש: ולבני אהרן תעשה כותנות ׳ ארבעה בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובים למטה בפרשה: והלבשת אותם את אהרן ׳ אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו ׳ אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם ׳ את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם ׳ כל מילוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיו׳ מוחזק בו מאותו יום והלאה הו׳ ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין ג גוואנ״טו ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותה מסירה ר ריוועשטי״ר והוא מילוי ידים: ועשה להם ׳ לאהרן ולבניו: מכנסי בד ׳ הרי שמנה בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט: והיו לאהרן ׳ כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ובניו ׳ האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד ׳ להיכל וכן למשכן: ומתו ׳ הא למדת שהמשמש מחוסר ב בגדים במיתה: חקת עולם לו ׳ כל מקום שנא׳ חקת עולם היא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: לקח ׳ כמו קח ושתי גזירות הן אחת של קיחה ואחת של לקיח׳ ולהן פתרון אחד: פר אחד ׳ לכפר על מעש׳ העגל שהוא פר: ולחם מצות ׳ וחלות ורקיקי מצות הרי אלו שלשה מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות ׳היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכן המיכין באים עשר עשר חלות: בלולות בשמן ׳ כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן: משוחים בשמן ׳ אחר אפייתן מושחן כמין כי כ״ף יונית שהיא עשויה כ כנו״ן שלנו כזה: והקרבת אותם ׳ אל חצר המשכן ביום ה הקמתו: ורחצת ׳ טבילת כל הגוף: ואפדת ׳ קשט ותקן החגורה והסינר ס סביבותיו: נזר הקדש ׳ זה הציץ: על המצנפת ׳ כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילי׳ שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: ומשחת אותו ׳ אף משיחה זו כמין כי נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: והיתה להם ׳ מלוי ידים זה לכהונת עולם ׳ ומלאת ׳ על ידי הדברים האלה יד אהרן ויד בניו ׳ במלוי ופקידת הכהנה: פתח

ומגבעות ב׳ מל׳ בתו׳ וחבש נהם ירין׳ · בד ל׳ קמץ וכל הבד דגו׳ קמץ · תמימם כל בעזרא חסר במ״א תמימים ועם

רשי

פתח אהל מועד, בחצר המשכן שלפני הפתח: על קרנות, למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם, שירי הדם: אל יסוד המזבח, כמין בליטות בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: החלב המכסה את הקרב, הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא: ואת היותרת, היא טרפשא דכבדא שקורין טיברי"ש: על הכבד, אף מן הכבד נוטל עמה: תשרף באש, לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו: וזרקת, בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואי קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד, אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק סביב כך מפרש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא שתי מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב: על נתחיו, עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: ריח ניחוח, נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה, לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: תנוך, הוא הסחוס האמצעי שבתוך האזן שקורין טנרו"ס: בהן ידם, הגודל ובפרק האמצעי:

החלב

לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר לפני אהל מועד / ואת הלוים / ואם מן הצאן / ואם עז קרבנו / ונודעה החטאת / ושמרו את משמרתו ואת משמרת / והחנים לפני המשכן קדמה: קדמא ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד / תניינא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת:

תורה

(י) והקרבת את הפר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר: (יא) ושחטת את הפר לפני יהוה פתח אהל מועד: (יב) ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנת המזבח באצבעך ואת כל הדם תשפך אל יסוד המזבח: (יג) ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן והקטרת המזבחה: (יד) ואת בשר הפר ואת ערו ואת פרשו תשרף באש מחוץ למחנה חטאת הוא: (טו) ואת האיל האחד תקח וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל: (טז) ושחטת את האיל ולקחת את דמו וזרקת על המזבח סביב: (יז) ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו ונתת על נתחיו ועל ראשו: (יח) והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא ליהוה ריח ניחוח אשה ליהוה הוא: (יט) ולקחת את האיל השני וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל: (כ) ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית וזרקת את הדם על המזבח סביב: (כא) ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה והזית על אהרן ועל בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו אתו וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו:

(הערות בגליון: ו' רפוי' / ב' ולקחת את החלב / הסמני ורין / כל אוריי' חס בתר / ל' וחסכן / ב' / ל' / ב' / ג' חס' / ד' בתור' / ל' מל / ל' ונתר / ל' / ג' מל בתור' / ב' וכעמיין / ל' ה' / ג' / ל' ג')

תרגום

ותקריב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא: ותכוס ית תורא קדם יי לתרע משכן זמנא: ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תשוד ליסודא דמדבחא: ותסב ית כל תרבא דחפי ית גווא וית חצרא דעל כבדא וית תרתין כליין וית תרבא די עליהן ותסיק למדבחא: וית בסר תורא וית משכיה וית אוכליה תוקיד בנורא מברא למשריתא חטאתא הוא: וית דיכרא חד תיסב ויסמכון אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: ותכוס ית דיכרא ותסב ית דמיה ותזרוק על מדבחא סחור סחור: וית דיכרא תפליג לאברוהי ותחליל גויה וכרעוהי ותתן על אברוהי ועל רישיה: ותסיק ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא קדם יי לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי הוא: ותסב ית דיכרא תנינא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: ותכוס ית דיכרא ותסב מדמיה ותתן על רום אודנא דאהרן ועל רום אודנא דבנוהי דימינא ועל אליון ידהון דימינא ועל אליון ריגלהון דימינא ותזרוק ית דמא על מדבחא סחור סחור: ותסב מן דמא די על מדבחא וממשחא דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמיה ויתקדש הוא ולבושוהי ובנוהי ולבושי בנוהי עמיה:

ותסב

אבן עזרא

והקרבת, כבר הזכיר זה והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו. ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו והנה הטעם כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: ושחטת את הפר, משה מחנו: וטעם לפני יי' כי הארון היה באמצע המערבי וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העולה: ישפוך, הכהן השופך: ולקחת, אין לפר ולשעיר אליה, ויש אומרים כי נקראו כליות מ מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה למשגל: ואת בשרו, כולל הראש והנתחים ופירשו דרך סברא ירחצוהו ואחר כך ישרפוהו: והקטיר, האמורים, ומלת חטאת בעבור שהיא קרבה ל לכפר החטאת נקראת כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח ישירו חטא מעליו ואת האחד מהשנים אי זה מהן שירצה: ושחטת, על המזבח לא על קרנו' המזבח והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: ואת, לא הזכיר על הפר שינתחנו על כן כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת, בגווי: והקטרת את כל האיל, על כן לא הזכיר האליה והחלבי' ולקחת, זה השני הוא איל המלואים: ושחטת, תנוך, אין לו ריע והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן, ורבים בהנות ואיננו על משקל הלשון והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות ודם השני יזרוק כדם הראשון רק הדם הנשאר: ולקחת, והזית על אהרן, תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: ולקחת

בעל הטורים

תשרף באש ג' ואת פרשו תשרף באש - ואת מרכבותיו תשרף באש ביהושע - ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיהו - שזכות הקרבנו' עמד ליהושע לנצח את האומות. אבל כשבטלו הקרבנות כשבאו על ירושלם נחרבה העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש - ובגדיו ד' וקדש הוא ובגדיו - ובגדיו קרועים - ובגדיו לא יפרם - ובגדיו לא תשרפנה - אף על פי שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים. שהתאבל על הריגת שאול - כהן גדול לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום - וקדש הוא ובגדיו ועל כן ובגדיו לא תשרפנה - שלא נשרפו בגדי בהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמאן דאמר שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין:

ומחשב

(בגליון: וסמכו קדמ' ותלית' וסמך אהרן ובניו מציע' וסמכו אהרן ובניו וסי' יחיד אחד רבים רבים בא ואזל יחידי: / אשה ליי' קדמה והקטרת אשה ליי' הוא ותניין ולקחת אתם אשה הוא ליי' תלית' ואות הכבש אשה ליי' וכל קריי' אשה הוא ליי': / אשר לא מחליפין ואחריכין בין אתנח לזרקא באורייתא')

ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן / ויקרא ואת חלבהן: תשרף באש ג' וחס' וסי' ואת בשר הפר ואת ערו / ואת מרכבתיהם / ואת העיר הזאת: ואלה שמות ואת בשר הפר ואת ערו ואת פרשו תשרף / ויקרא ואת הפר ואת ערו ואת בשרו ואת פרשו שרף: חטאת הוא ד' וסי' ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה / והוציא את הפר / וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא / והזה מדם החטאת: ואת האיל ה' וסי' ואת האיל האחד תקח / ואת האיל תנתח לנתחיו / נתח לנתחיו / יעשה זבח שלמים / וישחט את השור: ניחוח ג' מל' בתו' וסי' והקטרת את כל האיל / ולקחת אתם מידם / וקרבו וכרעיו ירחץ: וב' מלאים בליש' בריח ניחוחכם / דיהושע / דיהוון מקרבין ניחוחין: ובגדיו ד' וסי' וקדש הוא ובגדיו / את ראשו לא יפרע / ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו / ובגדיו לא תשרפנה: ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את / ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת החלב ה' וסי' ולקחת מן האיל / ואת כל חלבו יקריב / ואת החלב מבני אהרן / ואת החלב ואת הכליות / המקריב את דם השלמים / וכל שתי הכליות דכו': ואלה שמות וככר לחם אחת / ויקרא ומסל המצו' אשר לפני יי' לקח חלת מצה אחת:

החלב, זה חלב הדקים או הקיבה: והאליה, מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעומת העצה ישירנה מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין, לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא, שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים לכך אני מצריכו החזה להיות לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: וככר לחם, מן החלות: וחלת לחם שמן, ממין הרבוכה: ורקיק, מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה לו למשה למנה אלא חזה בלבד: על כפי אהרן והנפת, שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה, מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: על העולה, על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח, לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה, לאש נתן: ליי׳, לשמו של מקום: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳, קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם כחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכל: חק עולם מאת בני ישראל, שהשלמי׳ לבעלים ואת החזה ואת שוק יתנו לכהן: תנופה, לשון הולכה והבאה וינטליר בלע״ז: הורם, לשון מעלה ומוריד: כי תרומה היא, החזה ושוק הזה: לבניו אחריו, למי שבא בגדולה אחריו: למשחה, להתגדל בהם שיש משיחה לשון שררה כמו לך נתתי למשחה אל תגעו במשיחי: למלא בם את ידם, על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: שבעת ימים, רצופין: ילבשם הכהן, אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד, אותו כהן המוכן ליכנס לפני לפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו, מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו: הכהן תחתיו מבניו, מכאן ראיה כל לשון כהן לשון פועל עובד ממש ולפי׳ מנון תביר כמסך לפניו: במקום קדוש וגו׳, בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: פתח אהל מועד, כל החצר קרוי כן: ואכלו אותם אהרן ובניו, לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם, בם כל זרות ותעוב: למלא את ידם, באיל ולחם הללו: לקדש אותם, שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם, קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: ועשית

אבן עזרא

אשה הוא ליי׳ ג׳ וסי׳ ולקחת אתם מידם׳ ואת הקרב ואת הכרעי׳ רחץ׳ ויקח משה אתם מעל כפיהם: הורם ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח וסי׳ ואשר הורם׳ וממנו הורם התמיד קדמ׳ קמץ׳ הוא ה׳ דמטעין דסבירין היא וסי׳ כי תרומ׳ הוא ותרומ׳ יהיה׳ והיתה לאהרן ולבניו ואכלוה׳ כי אחוזת עולם הוא להם׳ ובכל בהמה לא תתן שכבתך׳

(22) ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הימין כי איל מלאים הוא: (23) וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד מסל המצות אשר לפני יהוה: (24) ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תנופה לפני יהוה: (25) ולקחת אתם מידם והקטרת המזבחה על העלה לריח ניחוח לפני יהוה אשה הוא ליהוה: (26) ולקחת את החזה מאיל המלאים אשר לאהרן והנפת אתו תנופה לפני יהוה והיה לך למנה: (27) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו: (28) והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ליהוה: (29) ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא בם את ידם: (30) שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד לשרת בקדש: (31) ואת איל המלאים תקח ובשלת את בשרו במקם קדש: (32) ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל פתח אהל מועד: (33) ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם וזר לא יאכל כי קדש הם: (34) ואם יותר מבשר המלאים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא:

ותסב מן דכרא תרבא ואליתא ויתי תרבא דחפי ית גווא וית חצר כבדא וית תרתין כלין וית תרבא די עליהון וית שקא דימינא ארי דכר קורבניא הוא: ופתא דלחם חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי: ותשוי כולא על ידי דאהרן ועל ידי בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם יי: ותסב ית חדיא מדכר קורבניא די לאהרן ותרים יתיה ארמא קדם יי ויהי לך לחולק: ותקדיש ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מניכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קורבנהון: שבעא יומין ילבשינון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: וית דכר קורבניא תסב ותבשל ית בסריה באתר קדיש: וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זמנא: וייכלון יתהון די אתכפר בהון לקרבא ית קורבנהון לקדשא יתהון וחילוני לא ייכול ארי קודשא אינון: ואם ישתאר מבסר קורבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכיל ארי קודשא הוא:

ולקחת, זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב כנתוב בפרשת ויקרא: שוק, הנזר הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים והשוק והחזה יהיו מהיו׳ נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל רק החזה מאיל המלואי׳ משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: וככר, זהו ולחם מצות: והנפת אותם, והם בידם: ולקחת, כתוב מידם ובמקו׳ אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח, כפול הח״ית והמבי׳ סוד נשמת האדם יבין זה: אשה, תואר מגזרת אש ובמקום אחר מן האש: ולקחת מאשר לאהרן, ולא הזכיר בניו כי הוא העקר, ומלת למנה לחלק: וקדשת, מהיום והלאה, ואין יוסף כמו יורם כי יורם למ״לה ולא יוסף ויהיה ת תרומתם שירימו מזבח השלמי׳ לכבוד השם: ובגדי, יהיו לבנו המשוח תחתיו, וטעם אחריו במותו: שבעת, מלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטון וכמוהו בשם יו׳כי אמילם: ובשלת, בנווי כמו והכית בנור ויבן שלמה את הבית: ואכל ואת הלחם, הנותר מהסל: ואכלו אותם, אשר כופר, דרך קצרה, ומלת אותם בעבור אחרת: וזר, שאינו מזרע אהרן: והם, נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם: ואותם

מסרה

מנחת קנאת הוא: סימן כל תרומה היא במ״א כי תרומה הוא׳ כל שבת היא במ״א הוא שבת שבתון הוא תנייג׳ כל קדש הוא במ״א היא כי קדש היא לכם׳ כל דסמיך לברית היא במ״א ברית מלח עולם הוא׳ וכל דסמיך לאחזה היא במ״א כי אחזת עולם הוא להם׳ וכל דסמיך למנחה היא במ״א מנחת קנאות הוא׳ קדמא׳: וכל בעת בפעם בשנה הבאר ההיא׳ וכל ביום בלילה השער המדב׳ הרעב ההוא: שבע׳ ימי׳ ילבש׳ הכהן חד מן ג׳ פסוקי׳ בתו׳ דרישהון ש׳ וסופיהון ש׳ וסי׳ שבעת ימים ילבשם הכהן׳ שבעת ימי׳ תכפר על המזבח׳ שלשי׳ ומאה הקערה: קדש ז״ג חס׳ וסי׳ ובשלת את בשרו׳ והנתרת ממנה יאכלו׳ הכהן המחטא אותה׳ כל אשר יגע בבשרה׳ וקדשתו כי את לחם׳ קדמ׳ דפסו׳׳ אשה זונה וחללה׳ ואכלהו במקום קדש׳ כל ימי נדר נזרו תער׳ כל ימי נזרו קדש׳ ולתתך עליון על כל׳ לשכת הצפון לשכת הדרום׳ ויאמר נחמיה הוא התרשתא׳ והלוים מחשים׳ וכל קדשים דכוו׳ חס׳ במ״ג ועם קדושי׳ נאמן׳ לקדושים אשר בארץ׳ ויאמר ללוים המבינים: ואת הלחם ב׳ וסי׳ ואת הלחם אשר עשתה׳ ואכל אהרן ובניו את בשר האיל:

בעל הטורים

ותאסר שנים בחטו׳ ותאיר לבניו ותאסר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו להיות בהנים: על

ושמת קדמ׳ ושמת הכל והנפת אתם תנופה תמין ולקחת את החזה והנפת אתו תנופה:

תרומה הוא ד׳ דחטעי׳ בית דסגרין היא

רשי

ועשית לאהרן ולבניו ככה · שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחר מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה · כמו אותך: שבעת ימים תמלא · בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: על הכפורים · בשביל הכפורים: לכפר על המזבח · מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחיטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה ומדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת · ותדכי · לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו · בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"ף: והיה המזבח קדש · ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקד' שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגו' הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטרפה וכיוצ' בהן ת"ל וזה אשר תעש' הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגו' הלן והיוצ' והטמא ושנשחט במחשב' חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן: ועשרון סלת · עשירית האיפה ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה: בשמן כתית · לא לחוב' נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית ל למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול ל לפסלו למנחות תלמוד לומר כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון ברחים כשר בהן: רבע ההין · שלשה לוגין: ונסך · לספלים כמו ששנינו במסכ' סוכה שני ספלי' של כסף היו בראש המזבח ומנוקבין כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמי' ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: לריח ניחוח · על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברי' בתחילה ואח"כ המנחה שנ' עולה ומנח' תמיד: מיום אל יום · לא יפסוק יום בנתי': אשר אועד לכם · כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפור' כמו שנ' ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: ונועדתי שמה · אתועד עמם בדבו' כמלך הקובע מקו' מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש · המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו · ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא בכבדי במכובדי שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר יי' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: לשכני בתוכם · ע"מ לשכון אני בתוכם:

מקטר

אבן עזרא

אותכה · באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת ה"א ומן כי אותך ראיתי: ופר תעשה ליום · בכל יום משבעת ימי המלואים · וטעם על הכפורים על שני האילים וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה יי' לעשו' לכפר עליכם: קדש קדשים קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש · כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים והטעם שלא יהיו טמאי': וזה · הטעם זה הקרבן וכן זה יתנו זה השיעור וכן וזה אשר תעש' אותה משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: את הכבש · את הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: ועשרון · עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: ואת · [illegible] הבקר: עולת תמיד לדורותיכם · יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום ב במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן הוקם בתחתית ההר בקצה ה המחנ' כי מערבי' היו השבט ס כי באחד לחדש השני החלו ל לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו ויום הכפורים בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן ויעש כאשר צוה יי' את משה וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר כי ישראל עמדו במדבר בתהו ילל ישימון כמו שמנה ו ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית גם כן יין ואיך יוליכו עמהם כמו ד' עשר אלף היו ומאין היה להם שני כבשים בשנה בכל יום ו ותוספת בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אתנו ובעירנו כי בקדש היו ושם ישבו כי כן כתו' והם ביושב וקנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי להם מקנה רב · והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: לכם · לישראל וככה קריאי העדה: לדבר אליך · לבדך שם · ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן ל לפעמים ורמז לדבר אליך למש' תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישר': ונקדש בכבודי · ולפי דעתי בעבו' היו' אהל מועד כולל הכל המשכן ואת כל כליו הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: וקדשתי · והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש · שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושי': ושכנתי · יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות ומחיצה בין מחנה לוים למחנה ישרא' כי גם הם היו לארבע הפאו' ואחר כן מחיצה ושם האהל בתוך בני ישראל והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום רק המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשי' ונשים וטף כי היוצאי' למלחמה הם זכרים ומעטים והנה בנסעם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יוכלו לעשות מחיצה למקום הארון: וידעו · הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה:

ועשית

וחטאת ג' וסי' על המזבח · וחטאת את המקדש · וחטאת אתו וכפרתהו: ועשרן ה' ב' מל' וג' חס' וסי' ועשרן סלת בלול בשמן · ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה · ועשרון עשרון דראש חדש · ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה · ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג · קדמ' וראש חדש חס': בלול ד'

לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתְכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם: וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ: שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ: ס וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם: וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי: וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי: מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: פ

וְתַעְבֵּיד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דִּי־פַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵיב קוּרְבַּנְהוֹן: וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא תַּעְבֵּיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל־מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ: שִׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפַּר עַל־מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל־דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדַּשׁ: וְדֵין דִּי תַעְבֵּיד עַל־מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא: יָת־אִמְּרָא חַד תַּעְבֵּיד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: וְעִסְרוֹנָא סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִמְּרָא חַד: וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעְבֵּיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דַּאֲזַמֵּין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן: וְאִזַּמֵּין מֵימְרִי תַּמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶתְקַדַּשׁ בִּיקָרִי: וְאֲקַדֵּשׁ יָת־מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן וְיָת־בְּנוֹהִי אֲקַדֵּישׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן:

וסי' ועשרון סלת בלול בשמן · ואם דל הוא · והקריב המקריב קרבנו · והקריב על בן הבקר: בשמן ו' רפין וסי' ועשרן סלת בלול · ועשירית האפה סלת · והצילו העדה את · מצאתי דוד עבדי · ותרם כראם קרני · ששה חדשים בשמן: עלת תמיד ד' וסי' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד · העשויה בהר סיני · ועשו את הכבש · ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי': אני יי' אלהיהם ח' וסי' וידעו כי אני יי' אלהיהם · ב' בו' ואף גם זאת בהיותם · וישבו עליה לבטח · והמה עמי בית ישראל · וידעו בית ישראל כי אני · בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים · וגברתי את בית יהודה:

יקדש ג' פסוקים בתורה [illegible]

ונסך ב' בעניין [illegible]

אועד [illegible]

בעל הטורים

[illegible]

ועשית מקטר, שם המפעל כיו ומשלוח מנות: אמה, המזבח גבוה על השלחן כי אמה אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשי כנפים למעלה: וצפית, הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת ובעבור היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב וכנה השלחן הטהור כמו המנורה הטהורה:

מקטר קטרת, להעלות עליו קטור עשן סמים: את גגו, זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב, סימן לכתר כהונה: צלעותיו, כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה, מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים, בית תהיה הטבעת לבד: לפני הפרכת, שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ: בהיטיבו, לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: נרות, לומ"ש בלע"ז וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: ובהעלות, כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה, בכל יום פעם מקטיר שחרית ופעם בין הערבים: לא תעלו עליו, על מזבח זה: קטורת זרה, שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה, ולא עולה ומנחה עולה של בהמ' ועוף: מנחה היא, של לחם: וכפר אהרן, מתן דמים אחת בשנ' ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני יי' וכפר עליו: חטאת הכפורי', הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשי', המזבח מקוד' לדברי' הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

ל

גגו לגגו ד' בליש' וסי' וצפית אתו זהב טהור, ויצף אתו זהב טהור, מגג התא לגגו רחב עשרי', ויעשו להם סכות איש על גגו: קירתיו ד' ב' מל' וב' חס' וסי' את גגו ואת קירתיו, וחברו דזיקהל' וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי', וקירותיו ודלתותיו, ב' בתראי מלאים: בהמה ג' וסי' לשאת אתו בהמה, חכמה

א ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו: ב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קרנתיו: ג וצפית אתו זהב טהור את גגו ואת קירתיו סביב ואת קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב: ד ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה: ה ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב: ו ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה: ז והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ח ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם: ט לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו: י וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא ליהוה:

ותעביד מדבחא לאקטרא עלוהי קטורת בוסמין דאעי שטין תעביד יתיה: אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהי ותרתין אמין רומיה מניה קרנוהי: ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ותעביד ליה דיר דדהב סחור סחור: ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לזיריה על תרין זויתיה תעביד על תרין סטרוהי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון: ותעביד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: ותתן יתיה לקדם פרוכתא די על ארונא דסהדותא לקדם כפורתא די על סהדותא די אזמין מימרי לך תמן: ויקטר עלוהי אהרן קטורת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה ית בוציניא יקטרינה: ובאדלקות אהרן ית בוציניא בין שמשיא יקטרינה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדריכון: לא תסקון עלוהי קטורת בוסמין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכין לא תנסכון עלוהי: ויכפר אהרן על קרנתיה חדא בשתא מדם חטאתא דכפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדריכון קודש קודשין הוא קדם יי:

קא מיכאל סימן

פרשה

וידבר

יהוה אל משה לאמר: יב כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליהוה

פרשה

ומליל

יי עם משה למימר: ארי תקביל ית חושבן בני ישראל למניניהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי

על שתי צדיו, תוספת לבאר, וה"א בהמ' נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי: ועשית, הבדי' מצופים זהב כבדי הארון: ונתת, לפני הפרוכת: מחוץ, לפני הכפורת שיהיה כנגדה כתוך: והקטיר, קטורת סמים עם בשמים אולי הסמים הם העיקר או להפרים בין שתי המרקחות כי האחד בשמים בלי סמים, ופי' בהטיבו לתקן הפתילה והשמן: ובהעלות, בעבור עלות להב הפתילה כ נקרא כן, והנה בהעלות פעל יוצא: קטורת תמיד, בעשותם עולות על כן הזכיר לדורותיכם: לא קטורת זרה, שאיננה כמתכונתה: וכפר אחת בשנה בעבור לאדם השביעי, וטעם כפורי על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או ה הצבור בחטאם כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים:

ברוך לעד שם אל נישא, עם ישראל כל טוב עשה: ולציר גלה פלא נכסה, תוך פרשת היא כי תשא:

בעל הטורים

בהמה ג' במס' לשאת אותו בהמה, אשר נתן יי' חכמה ותבונה בהמה, כי בהמת שתן תלקי, זהו שכתוב ותתכמ' תחיה בצלה חכמה ותבונה בהמה, כי בהמה שתן תלקי, ועוד שהיא תגרלתו ותרוממתו דכתיב לשאת אותו בהמה:

תשא

כי תשא, סמך קרנותיו לכי תשא רמז כמה ש שאמרו רמה קרנו של ישראל בכי תשא, וסמך יום הכפורים לכופר נפשו לומר שביום הכפורי' צריך ליתן כופר נפשו כי או כל העם נתנין ועוברין לפניו וככך נהגו לבכות צדקה ביום הכפורים. תשא את ראש בני ראשי תיבות עולה נתכין תרי"ג שכך היו השקלי' שש מאות אלף ושלש' אלפים. וכן בני ישראל עולה תרי"ג, וכתנו. אם תקראמו נתפרע יהיה גם כן ונתנו. לומ' לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום. שלשה

האל

לפרש כסף הכפורים

שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשו מנדבת הצבור רק ממראות הצובאות לבדם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת ה הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא ה הרוקח ואשר יעשה מעשהו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב והזכי' השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואח' כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר טעם משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרי' כי הכתוב יספר מה שהיה ואח' כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחו ויכתבם השם פעם שנית והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטי' ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם וראיתו משאת משה במדבר ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתנן ממנו לסנהדרין וזה רמז בבצלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרת הפרטים ובראש האגרות יכתבו הכלל המחובר מן הפרטים וא' כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היא תשובה על הגאון, וטעם

כי תשא, לשון קבלה כ כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את ה השקלים ותדע מנינם: ולא

תבונה בהמה, כי בהמה שמן חלקו: ארן ג' חס' וסי' ונתת אתו לפני הפרכת, ובא אהרן ובניו, ובבא משה אל אהל מועד, וכל הארון דאורי' חס' בר מן ב' וכתו' מלאי' וכל בארון מלא בכל הקריי' ועלה ב' חס' וסי' ועלה ומנחה ונסך, גם סגרו הדלתות: חטאת ז' פתחין וסי' וכפר אהרן על קרנתיו, והוציא את הפר אל מחוץ, מלבד חטאת הכפרי', כי חטאת קסם מרי, ותהי חטאת הנערי', חטאת יהודה כתובה, חטאת פימו דבר שפתימו, וכל תריסר דכו' במא קמץ וסי' ראשית חטאת היא לבית ישראל: קדש קדשים הוא ו' וסי' וכפר אהרן על קרנתיו, וזאת תורת האשם כל זכר בכהנים יאכלנו, ושחט את הכבש במקום, אשר ישחט, והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו, אך כל חרם אשר יחרם, כי ה' רפ בטעם מונח לפני גריש וסי' מצויין בסדר משפטים, בני ישראל חד מן י"א מקומות דמשרת המירכא לזרקא וסי' מצויין בריש סדר וארא:

ולא יהיה בהם נגף · שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד : זה יתנו · הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו : העובר על הפקודים · דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה : מחצית השקל בשקל הקדש · במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין וערה אחוזה : עשרים גרה השקל · עכשיו פירש לך כמה הוא : גרה · לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם : עשרים גרה השקל · הסלע שהשקל ארבעה זוזי והזוז מתחלתו חמש מעות של בלו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה ליי' : מבן עשרים שנה ומעלה · למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים : לכפר על נפשותיכם · שלא תנגפו על ידי מנין · דבר אחר לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן שלש תרומות שנכתב כאן תרומת יי' שלש פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנ' וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנא' ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקדים באחד לחדש השני בשנ' הב' ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנ' והושוו בהם עניי' ועשירי' ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנ' לכפרה הם באין והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנ' כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו : ונתת אותו על עבודת אהל מועד · למדת שנצטוה למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנפל בהם מגפה כמו שנ' ויגוף יי' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בה להודיעו שהיא חביבה עליו ואי אפשר לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמ' ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שניה באייר משהוקם המשכן ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שהרי בכסף פקודי העדה נאמ' כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני עשרים תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרי' מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שניהם המנינים בשנה אחת המנין האחד היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר : על עבודת אהל מועד · הן האדנים שנעשו בו : כיור · כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים : וכנו · כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור : לרחצה · מוסב על הכיור : ובין המזבח · מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמ' ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים : את ידיהם ואת רגליהם · בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קידוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש : בבאם אל אהל מועד · להקטיר שחרית ובין הערבי' קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי עז' : ולא ימותו · הא אם לא רחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן : אל המזבח · החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר : ולא ימותו · לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלי' שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל :

זה ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמי' וסי' זה יתנו כל העובר' זה לחמנו חם הצטיידנו' זה רע בכל אשר נעשה · אנ"ך והדל י"ב פתחין בליש' נמסר בשפטים סימן ו' פסוק וידל יש' מאד מפני מדין: את תרומת יי' ה' בנתינה וסי' העשיר לא ירבה' קחו מאתכם תרומה' וכל אשר נדבה רוחו' כל מרים תרומת כסף' ונתתם ממנו את

בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָֹה׃ כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָֹה׃ הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָֹה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָֹה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָֹה׃ וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

ב' ובפסוק · ל' · ל' ופת' וי"ב פת' בליש' · ה' · ל"ט חס · ח' ו' מל' וב' חס · ג' מל' · ה' · כל אוריית' חס בר"מ ג · ז"א בליש'

כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנָא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶשְׂרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנָא מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּת קֳדָם יְיָ׃ דְּעַתִּיר לָא יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ וְתִסַּב יָת כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רִגְלֵיהוֹן׃ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרִגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃

תרומה : לזכרון ה' ב' מנהון חס' וסי' מצויין בזכריה סימן ו' גבי פרש' לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה וגו': כיור ג' מלאים בתורה וסי' ועשית כיור נחשת וכנו נחשת · ואת הכיור ואת כנו · דראה קראתי בשם: ויעש את הכיור נחשת · דויקהל · וכל נבי' וכתו' דכו' מל' במ"ב חס' וסי' מתחת לכיור הכתפות יצקות · ויסר מעליהם את הכיר · תרויהון במלכי': לרחצ' ה' וסי' ועשית כיור נחשת · וישם את הכיור בין · ויעש כיורים עשרה · ב' בפסו' · והיה לכהנים לרחצה בו · דד"ה: בבאם כל חס' במ"ג נמסר פרש' תצוה : חק עולם י"א בליש' וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם · והיה לאהרן ולבניו · כל זכר בבני אהרן · והכהן המשיח תחתיו · כי את חזה התנופה · את משמרת תרומתי · ושלאחריו וזה לך תרומת מתנם · ושלאחריו כל תרומת הקדשי' · האותי לא תיראו נאם יי' · שוק התרומה וחזה התנופה · והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו :

אבן עזרא

וטעם בפקוד אותם כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף ויפת' אמ' אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויספרו ינגפו לפני האויב : זה · השיעור כמו וזה אשר תעש' אותו · וטעם כל העובר שעברו ממנותם ע עשרים והם כמו שלשה שבועות שני' אז הוא האד' תמים דעת גם גופו לא יגבה עוד בקומה ואלה הגרות גרגרות חרוב הם : כל הפקודים · הפעולים : העשיר · הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט כי כפר נפש הוא : ולקחת · זה מפורש בפרשת אלה פקודי כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורי' זכרון לבני ישר' : וידבר · תחלת פרשה הוא : ועשית כנו · כמו מכונתו והעד מכונות שלמה והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאו' כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטרת ו והיה הכיור בין האהל ובין ה המזבח נוטה לאחד הצדדי' ולא הזכירו הכתוב כי על דרך ה הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטר' שהוא לנכח מקום הכפרת : ורחצו · הזכיר כורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיה' ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה : בבאם ירחצו מי' · הטעם רחיצת מים כי ידיהם ורגליהם הם הפעולים וכמוהו רבים : ורחצו · פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות : וידבר · פרשה בפני עצמה · ואתה

בעל הטורים

שלש' פעמים פקודים בפסוק · וג' פעמים מחצית השקל בפרש' · וג"פ בוכר כפשו · וג"פ לכפר וג' פעמים בני ישראל לכפר על שלשה דברים · על המלחמה · ורעב · ודבר · וכן אחר גר החוזה לדוד כשמנה את ישרא' שלשה אני נוטל עליך · זה יתנו כל העובר על · בגי' זה היה כמין מטבע של אש · זה יתנו כמנין זה"ו פירוש י"ב שבטים יתנו · דאיכא למ"ד שבט לוי לא נתנו · עשרים בגימ' עשיר ודל · שהיו כלם שוים בזה · שקל בגימ' נפש שבא לכפר על הנפש · תכן עשרי' שנה · כופי תיבות החזן שבא להכריע שקלים של המקים · ת ומעלה בגימטריא לעונשי' · עשרים שנה ומעלה · ג"פ עמו · ואתן ארים תחתיך · והיה לבני ישראל לזכרון חסר וי"ו שלא היו לזכרון · על שני כתפיו ל לזכרון מלא וי"ו שלא היו לזכרון אלא ב בעודו על כתפיו · אבל כל שהיו קיימין ועומדין לא היו ל לזכרון · ועשית כיור · סמך כיור לפרשת כקלי' לומ' שהגשמים נעצרי' בשביל פוסקי צדקה ואין נותנין · לרחצה · · ארבעה במסורת שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ארבע כהנים כאחד אינו כיור · הכפורים ג' במסורת ולקחת את כסף הכפורים · ויהיו מטא' הכפורים · אחת בשנה יכפר · ונם זה רמז לפסוק צדקה בזמן הכפורי' קדים הוא קרם והית לכם בגימט' למלכות בית דוד : קא

זה
ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמיה

ורחצו
קדמא ורחצו אהרן ובניו תניינא ורחצו ידיהם ורגליהם ויקחו אהרן ובניו את

אבן עזרא

ואתה קח לך · כדרך לך לך ויקחו להם כאן ׃ ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פסל לך כי כן דרך הלשון · ומלת מר קשה והגאון תרגמה מוסק והנה איננו מעצים אע"פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט ואומרי' המביאי' אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מר אולי כן הוא בהיותו לח · וטעם בשמים ראש שיוקח הראש מכל בשם כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה ואח' שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה וככה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם החכמים לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל ואף כי בכל מעשה רוקח ׃ וקדה · מהקבלה ידענו שהיא קציעה ׃ ועשית רקח מרקחת · כמו מקטר קטרת · וטעם שמן משחת קדש הוא שיזכיר אח' זה ומשח' אהל מועד כולל המשכן · והזכיר הנכבד שהוא באהל ו והוא הארון ׃ ואת · הזכיר השולחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלי' רבי' ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים ׃ ואת מזבח העולה · יש לו כלים רבים ׃ וקדשת · בשמן המשחה · וטעם כל הנוגע בהם נלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים ׃ ואת בניו · לבדם לא אחרים ׃ שמן משחת קדש יהיה זה · כל הנעשה כמתכונת זה למשוח זרע אהרן ׃ לא יסך · אמר רבי מרינוס כי יסך כמו יוסך וכמוהו וייסם ב בארון כמו ויוסם והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתו' ושמן לא תסוך ולסוף מזה השמן אסו' לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח ׃ ובמתכונתו · הבשמים הנזכרים ובמשקלם ׃ איש · טעם אשר יתן ממנו על זר שאינו ממשפחת אהרן אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים · והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה · ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישרא' ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת ופירושו למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ואחרי' אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נרא' בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם · ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו שהוא כמהו על זר והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתו' ולפי דעתי כי כל המכו' אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקו' הנבחר והנה גדעון ושמואל גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה ׃ קח לך סמים · קדמונינו קבלו כי אחד עשר מיני סמני' הם והנה הכתוב לבשמי' שהם לקטרת הסמי' לא פרטם הכתו' · והזכיר הסמי' כי לא הזכיר משקלם · וטעם סמים טעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם ׃ בד

מסורה

מר המר ז' חס' וסי' בשמים ראש · קנה וקנמון · מקטרת מר ולבונה · מר ואהלות · צרור המור · נפתי משכבי · ששה חדשים בשמן המר ׃ ארון העדת י"ב וסי' ונועדתי לך שם והבדילה הפרכת לכם · ונתת את הכפרת · ונתת אתו לפני הפרכת · ומשחת בו את אהל מועד · את ארון העדת · ר"פ · ושמת שם את ארון העדות וסכת · ונתת את מזבח הזהב · ויבא את הארן · ובא אהרן ובניו בנסע · ובבא משה אל אהל · צוה את הכהנים ׃ קדמ' ואת השלחן ואת כל כליו · תניין ואת השלחן ואת כליו · תלית' דויביאו את המשכן את השלחן את כליו · העדת כול חס' במ"ח מ"ל וסי' מצויין בסדר אחרי מות ׃ ואת השלחן ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו · דואתה קח לך בשמי' · ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי · ויעש שלמה את כל הכלי' אשר בית יי' · דמלכים ׃ ואת הכיר ג' וסי' ואת מזבח העלה · דכי תשא · וחברו · ויז ממנו על המזבח ׃ ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסי' שמן משחת קדש יהיה · קחו שעיר עזים · איש איש כי יקלל אלהיו · איש כי ימות ובן אין לו ׃ איש י' ר"פ בתורה וב' באיוב וסי' נמסר ריש איוב ׃ זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה · ונתת על המערכת · ותפלתי זכה ׃

תורה

ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים ומאתים ׃ וקדה חמש מאות בשקל הקדש ושמן זית הין ׃ ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח שמן משחת קדש יהיה ׃ ומשחת בו את אהל מועד ואת ארון העדת ׃ ואת השלחן ואת כל כליו ואת המנרה ואת כליה ואת מזבח הקטרת ׃ ואת מזבח העלה ואת כל כליו ואת הכיר ואת כנו ׃ וקדשת אתם והיו קדש קדשים כל הנגע בהם יקדש ׃ ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אתם לכהן לי ׃ ואל בני ישראל תדבר לאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם ׃ על בשר אדם לא ייסך ובמתכנתו לא תעשו כמהו קדש הוא קדש יהיה לכם ׃ איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו ׃ ס

ויאמר יהוה אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה

תרגום אונקלוס

ואת סב לך בוסמין רישא מירא דכיא מתקל חמש מאה וקנמן בשם פלגותיה מתקל מאתן וחמשין וקנה בוסמא מתקל מאתן וחמשין ׃ וקציעתא מתקל חמש מאה בסלעי קודשא ומשח זיתא מלא הינא ׃ ותעביד יתיה משח רבות קודשא בוסם מבסם עובד בוסמנו משח רבות קודשא יהא ׃ ותרבי ביה ית משכן זמנא וית ארונא דסהדותא ׃ וית פתורא וית כל מנוהי וית מנרתא וית מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא ׃ וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה ׃ ותקדש יתהון ויהון קודש קודשין כל דיקרב בהון יתקדש ׃ וית אהרן וית בנוהי תרבי ותקדש יתהון לשמשא קדמי ׃ ועם בני ישראל תמליל למימר משח רבות קודשא יהי דין לי לדריכון ׃ על בסרא דאנשא לא יתסך ובדמותיה לא תעבדון כותיה קודשא הוא קודשא יהי לכון ׃ גבר דיבסם דכותיה ודי יתן מיניה על חילוני וישתצי מעמיה ׃ ואמר יי למשה סב לך בוסמין נטופא וטופרא וחלבנתא בוסמין ולבונתא דכיתא

רשי

בשמים ראש · חשובים ׃ וקנמון בשם · לפי שהקנמון קלפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומ' קנמן בשם מן הטוב ׃ מחציתו חמשים ומאתי' · מחצית הבאתו תהא חמשי' ומאתי' נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור אם כן למה נאמר בו חצאין גזרת הכתו' היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות ׃ וקנה בשם ׃ קנה של בשם לפי שיש קנים שאי' של בשם הוצרך לומר בשם ׃ חמשים ומאתים · סך משקל כולו ׃ וקדה · שם שרש עשב ובלשון חכמים קציעה ׃ הין · שנים עשר לוגין ונחלקו בו חכמי ישרא' רבי מאיר אומר בו שלקו את ה העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו כפק אלא שראום במים שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליה' השמן עד שקלט הריח ו וקפחו לשמן מעל ה העקרי' ׃ רקח מרקחת · רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח רגע ואינו כמו רוגע הים וכמו רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב ב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת ׃ רקח מרקחת · רקח העשוי ע"י אומנות ותערובת ׃ מעשה רוקח · שם האומן בדב' ׃ ומשחת בו · כל המשיחות כמי' כי חוץ משל מלכים שהן כמין נזר ׃ וקדשת אותם · משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה ו וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ומשנה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך שנ' כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויי' אף כל ראוי ׃ כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין כורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחי' ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית ׃ לדרותיכם · מכאן למדו רבותי' למ' שכולו קיים לעתיד לבא ׃ זה · בגימט' תריסר לוגין הוו ׃ לא ייסך · בשני יודין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך ׃ על בשר אדם לא ייסך · מן השמן הזה עצמו ׃ ובמתכנתו לא תעשו כמוהו · בסכום סמניו ׃ לא תעשו · אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו ׃ מתכנתו · לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטרת ׃ ואשר יתן ממנו מאותו של משה ׃ על זר · שאינו צורך כהונ' ומלכו' ׃ נטף · הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א והצרי קורין לו טריאק"א ׃ שחלת · שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא ׃ חלבנה · בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"ה ומנאה הכתו' בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישר' שיהו נמני' עמנו ׃ סמי' · אחרי' ׃ ולבונה זכה · מכאן למדו רבותי' י"א סמני' נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי' שני' ׃ נטף ושחלת וחלבנה · ג' הרי ה' ׃ סמי' · לרבות עוד כמו אלו הרי י' ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת נרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנה והקנמון הרי י"א בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה ׃

מסורה (בשוליים)

ועשית · קרח' ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח · תניין ועשית אותה קטרת רקח מעשה רקח ממלח ·

כמהו · קדש' לא תעשו כמהו · תניין לא תעשו לכם ·

בעל הטורים

קח לך סמים · סופי תיבות חכם חמרא וריחני · פיתחון · והקטרת אשר תעשה י"א תיבות בפסו' כנגד אחד עשר סמים ש שבקטרת · זכה · שנשה במסר' ולבונה זכה · ונתת על המערכת לבונה זכה · ותפלתי זכה · זה הוא שאומר הכתוב תכון תפלתי קטרת לפניך שהתפלה דומה לקטרת כשם שזה זכה כך התפלה צ צריכה שתהיה זכה ׃

בד בבד יהיה, אלו הארבעה הזכרים כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: ממלח, כתרגומו מערב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים

בד, בבד: כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב: ועשית ממולח טעם ממולח הוא מלח סדומית. ויש אומרים שחוק מאד או מגזרת ארץ מלחה: ממנה הדק, דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על מזבח הזהב, והקטורת אשר תעשה, רמז למשה: לא תעשו, עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך, לכהן או לכל

רוקח ב' מלאים וסי' רקח מעשה רוקח, יבאיש יביע שמן רוקח: כמוה ד' וסי' איש אשר יעשה כמוה להריח בה, ויאמ' דוד אין כמוה תננה לי, כל הגנב מזה כמוה, ב' בו' זכרים: ובדעת ה' וסי' ואמלא אתו רוח וימלא אתו, ובדעת צדיקים יחלצו, ובדעת חדרים ימלאו, כי יש אדם שעמלו בחכמה, כי תשא ובתבונה

בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה לך ליהוה: איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו: ס

וידבר יהוה אל משה לאמר: ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה: לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה: ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך: את אהל מועד ואת הארן לעדת ואת הכפרת אשר עליו ואת כל כלי האהל: ואת השלחן ואת כליו ואת המנרה הטהרה ואת כל כליה ואת מזבח הקטרת: ואת מזבח העלה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו: ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים לקדש ככל אשר צויתך יעשו: פ

ויאמר יהוה אל משה לאמר:

מתקל במתקל יהא: ותעביד יתה קטורת בוסמין בוסם עובד בוסמנו מערב דכי קודשא: ותשחוק מינה ותדיק ותתן מנה קדם סהדותא במשכן זמנא די איזמין מימרי לך תמן קודש קודשין תהי לכון: וקטורת בוסמין די תעביד בדמותה לא תעבדון לכון קודשא תהי לך קדם יי: גבר דיעבד דכותה לארחא בה וישתיצי מעמיה:

ומליל יי עם משה למימר: חזי דרביתי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: ואשלמית עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחוכמתא ובסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידא: לאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידא: ואנא הא יהבית עמיה ית אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן ובלב כל חכימי לבא יהבית חוכמתא ויעבדון ית כל די פקדתך: ית משכן זמנא וית ארונא לסהדותא וית כפורתא די עלוהי וית כל מני משכנא: וית פתורא וית מנוהי וית מנרתא דכיתא וית כל מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא: וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה: וית לבושי שימושא וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא ככל די פקידיתך יעבדון:

ואמר יי למשה למימר:

לו ויראו המלחים מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף בצים מקופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך: ממולח טהור קדש, ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: ונתת ממנה וגו', היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה, כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: במתכנתה, במנין סמניה: קדש תהיה לך לה', שלא תעשה אלא לשמי: להריח בה, אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למסרה לצבור: קראתי בשם, לעשות מלאכתי את בצלאל: חכמה, מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה, מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: דעת, רוח הקדש: לחשוב מחשבות, אריגת מעשה חשב: חרשת, לשון אומנות כמו חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושו אומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאות, להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: ובלב כל חכם לב וגו', ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: ואת הארון לעדות, לצורך לוחות העדות: הטהורה, על שם זהב טהור: ואת בגדי השרד, אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד, יש מפרשים לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לבדין בלע"ז: ואת קטרת הסמים לקדש, לצורך קטרת היכל שהוא קדש: ואתה

ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: אים, הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט: וידבר, אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב כי בצלאל משבט יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב משבט דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה כר באהוריו וככה היה הבית וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם: ראה, בעין כבוד והקורא הוא בצלאל והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן ועל דרך הפשט כלב בן יפנה אינו כלב בן חצרון בראיות גמורות והמשכילים יבינום: ואמלא אותו, כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח יי' ופירושו מה היא רוח יי' והוא רוח חכמ' ובינ', החכמה היא הצורות הצורו' באחרונית מוח הראש: ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב ה האמצעי במוח הראש כי החכמ' כנגד הנקב האחרון והדעת המתחברת בנקבי המוח על ה המצח מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אל תכייל והתבונה אלפכרה והחכמה חכמה והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדו' וערכים ומלאכת שמי' וחכמת התולדת וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מ מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפילו מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בו"ו: ואתו, כמוהו במלאכות לא בחכמת מלאכת חרש והנה פירש ובכל מלאכה לחשוב מחשבות: ובלב כל חכם לב, לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים ע עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמ' ועתה יזכיר כל אשר יעשו: את, החל מהאהל שהוא כולל, והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל, הפרכת והמסך והקרשים והבריחים, והזכיר השולחן על הדרך ש שהזכרתי: ואת בגדי השרד, בגדי השמש שיכסו בהם הארון והשולחן והמזבח והמנור' וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו כ ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואח' כן פירש אותם והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד: לקדש, לצורך הקדש הם: ויאמר, כל לאת' שם וידבר לאמר לו רק זה לאות' לישרא'

ובדעת, ויקהל בתבונה ובדעת, וסי' ובא אהרן: למלאת ו' ב' חס' וד' מל' וסי' ובחרשת אבן למלאת' וחברו' למלאות לחרבות ירושלם, למלאות דבר יי' בפי ירמיהו, דסוף ד"ה ב' בו, ומי מתנדב למלאות ידו היום ליי', דד"ה: ואת כליו ג' וסי' ואת השלחן, דראה קראתי, ויקח דוד את ראש הפלשתי, וישאו את ראשו ואת כליו, דד"ה, אנ"ך: ואת המנרה ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו' ואת השלחן ואת כליו' ואת המנרה נכח השלחן: ואת בגדי ז' וסי' ואת בגדי השרד קדמ' דכי תשא, ג' בו' תניינא דויקהל, תלית' וחבריה, את בגדי השרד דאלה פקודי ותלית' דפסוק' ויקח משה משמן המשחה, וירדו מעל כסאותם: ואת שמן ז' וסי' ואת שמן המשחה, ואת שמן המאור' ואת מזבח הקטרת' ואת נרת המערכה' קח את אהרן ואת, ואת מזבח הזהב, ויראם את כל בית נכתה: ככל אשר צויתך ד' וסי' ואת שמן המשחה, ואתה אם תלך לפני, דמלכים, וחברו, על הארץ מרתים, בירמיה:

בעל הטורים

רוקח שנים מלאים מעשה רוקח - זכובי מות יבאיש שמן רוקח - זהו שדרשו רבותינו שהיו מדכדכי' אתר הקטרת לומר בה מתני כדי ולעיהני בה מתני עדית קדית שאלת מות גבי רוקח דהיינו קטרת' ואמר להם משה ראו שאין הקטרת ממית אלא ארדבה מחיה שנא' ויתן הקטרת ויכפר על העם דכתי' טהור קדש אלא החטא ממית: לחשב מחשבת חסר וי"ו שבששת ימים יש לחשוב ולעשות ולא בשביעי ...

ואתה, טעם אך בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת, אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם אם כן מה טעם שבתותי והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת גם שנת השמטה שבת שבתו' רבות בכל שנה ודע כי לא מצאנו מפורש במועדי' שבת רק שבתו' ומחלוקת יש בפי' ממחרת השבת והאמת דברי הקבלה רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת רק לישראל לא לגם: כי אות היא, בסוף אפרש מה היא האות: מקדשכם, בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: ושמרתם, אולי יומת זה כמו וגם בעליו יומת והעד כל העושה בו מלאכה בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: ששת, ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה, וכא מלת יעשה עם מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו את"ם: ושמרו, שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פירוש לעשות השבת כמו וימהר לעשות אותו: ביני וגו', ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת והגאון אמר כאשר ימצא מְּוּל בפריעה ידעו המוכיחים אותו שהוא מ מישראל וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת אולא ישא ויתן בשבת, ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים, ואמר וינפש כי השם לא ייעף ולא ייגע כי הנה בריאותיו שהם הגויות ה הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד שובבים ביום ובלילה ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: ויתן, ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעי' לילה ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים לא יוכל לדעת חלק מאלף מ ממעשי השם ודרכיו יסוד כל המצות שבוהו כי יחשבו כי ה המעשה העיקר ואיננו רק הלבב והמעשה והלשון להרגיל וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו וקדמונינו אמרו רחמנ' לבא בעי ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי אז יתברר לו כי השם עושה חסד צדקה ומשפט בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן, פירשתיו, ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם וככה כי הוא צוה ונבראו ודברי השם כנבי' הם בשמים כנגד השפלים וכן כתוב לעולם יי' דברך נצב בשמים והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר

צריך אני להאריך על דבר העגל יש מהקדמוני' שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שהשם ימיתם כלם ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו

ואתה דבר אל בני ישראל, ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמורו, אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות היא ביני וביניכם, אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי ל למנוחה: לדעת, האומות בה כי אני יי' מקדשכם: מות יומת, אם יש עדים והתראה: ונכרתה, בלא התראה: מחלליה, הנוהג בה חול ב בקדושתה: שבת שבתון, מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש ליי', שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: וינפש, כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב כ נפשו ונשימתו ב בהרגיעו מטורח ה המלאכה ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר ה הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האזן מה שהי' יכולה לשמוע: ויתן אל משה וגו', אין מוקדם ומאוחר ב בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחו' וביום הכפורים נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ולמחרת התחילו בנדבת ה המשכן והוקם באחד בניסן: ככלותו, ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה ב במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה, דבר אחר מה כלה מתקשטת בעשרים וארבעה קשוטין הן האמורים בספר י ישעיה אף תלמיד ח חכם צריך להיו' בקי בעשרים וארבעה ספרים: לדבר אתו, החקים והמשפטים שבואלה המשפטי': לדבר אתו, מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות, לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: כי בושש משה, כתרגומו לשון אחור וכן בשש רכבו ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמ' להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך שש שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים ארבעי' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו בשבעה בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בששה עשר בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא כו' כדאיתא במסכת שבת ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו, אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש, כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו ממצרים, והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: באזני

אני יי' מקדשכם ד' וסי' אך את שבתתי תשמרו, ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל, וקדשתו כי את לחם, ולא תחללו את שם קדשי: את השבת ד' וסי' ושמרתם את השבת, ושמרו בני ישראל, ב' בו, לחלל את השבת, דעזרא: יומת ד' קמץ וסי' ושמרתם את השבת, והנביא ההוא או, ונקב שם יי', בכשף נתן ותרבית

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס

וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃

וְאַתְּ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִינַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּיד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ שִׁיתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלָם׃ בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלַם אֲרֵי שִׁיתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ וִיהַב לְמשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ׃ וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר משֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עִיבֵד לָנָא דַחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין משֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃

ואמר

לקח' דיחזקאל, וכל אסף דכוו': כי תשא יעשה מלאכה שבת שבתון קדש ליי', ויקהל תעשה מלאכ' יהיה לכם קדש שבת שבתון קדש' כי תשא כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת' ויקהל כל העשה מלאכה יומת: כתבים הכתבים ה' חס' וסי' כל אורית', שלמה, אמציה, ויעמד המלך על עמדו, וגם את האבת, הכתבי' על בבל: בשש ב' וסי' משה, סיסרא: מה ומה כ"ד ופתחין וסי' לא ידענו, וחבריו, התרועה הגדולה, קול ההמון, קול הצאן, עכרתני, ומה גם עתה, משפט האיש, הנה חרדת אלינו, מה לידידי בביתי, לעשות עוד לכרמי, והיה כי תגיד לעם הזה, וחכמת מה לכם, על מה תכו, פנה אל הרבה: בני איש עד מה כבודי, נאץ רשע, ומה בר נדרי, ומה לא תשא פשעי, זכור יי' מה היה לנו, כי מה הוה לאדם, כי מה האדם, אל תאמר מה היה, וכל דסמיך לא"ע דכו' בט"ז ה' מנהון קמצין וב' פתחין וסי' מצויין בסדר ויצא'

בעל הטורים

אך את שבתותי תשמורו, אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנות צבור ועיר נדחת אפילו בשבת שכל אלו דוחין שבת. סמך פרשת שבת למלאכת המשכן ד דילפינ' מלאכת שבת ממלאכת משכן: את השבת לעשות, ר"ת אהל דילפי' מלאכת שבת מאהל מועד. בני ישראל אות היא, ר"ת ביאה שביאתו של תלמי' חכם מערב שבת לערב שבת. אות היא לעולם כי ר"ת אהלך על שם וידעת כי שלום אהלך. דדרשינן מיניה הדלקת נר בליל שבת. את השבת ד' ב' בהאי ענינא ואחד בעזרא לחלל את השבת והיינו כדאית' בפר' קמא דסנהדרין דאלו היה שתנתן תורה על ידי עזרא. אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהתם מהכא. וביום השביעי שבת וינפש את שתים ששתים נפשות יש לאדם בשבת ועל כן לא דוינפש כנולה משום ב' נפשות. וינפש בגימ' אלו שבגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת. השביעי שבת וינפש' בגימט' דכוון שהוא שבת אבדה נפש. שבת וינפש. ויתן אל משה מלמד שנתנה תורה בשבת. וינפש ווי נפש. וסמיך ליה פר' העגל שנתחייבו מיתה ונאבד' נפשם. ככלתו כתיב חסר. מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטי' המנויין בישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים. ויתן אל משה נגימ' זה התלמוד. שני לוחות כנגד שמים וארץ. חתן וכלה ב' תורות ושתי עולמו'. לחת על שם שינעים בלחי. לחת בא"ת ב"ש כנא מלמד שנלקחו מכסא הכבוד. כי בשש משה חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות: בשש שנים וכי בשש משה. מדוע בשש רכבו לבא מה התם מת אף הכא הוו סבורים שמת, כמו שדרשו חכמים ז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה שהיה לו. בגימט' שהראה להם השטן מטתו של משה רבינו. אלה

באזני נשיכם, אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו, לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: ויתפרקו, לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דיש קר"ייר בלעז: את נזמי, כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר מן העיר: ויצר אותו בחרט, יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו המטפחות והחריטים ויצר ככרים כסף בשני חריטים, והשני ויצר לשון צורה: בחרט, כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שתרגם אנקלוס וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקודי' שקורין בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה, כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמכמך בו במצרי' והיה בידו שם וטס שכת' בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל: מסכה, לשון מתכת דבר אחר מאה ועשרי' וחמשה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך, ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: וירא אהרן, שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח, לדחותם: ויקרא חג ליי' מחר, ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו, ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא: חג ליי', בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקו': וישכימו, השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק, יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנ' לצחק בי ושפיכות דמי' כמו שנ' יקומו הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: וידבר, לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות: לך רד, מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין שלמעלה: שחת

באזניהם ח' וסי' וישכם אבימלך, ויתנו אל יעקב, ויתפרקו כל העם, בבוא כל ישראל, תקהילו אלי את, ויעל המלך בית יי', ויקרא באזניהם, דמלכי', ויקרא ברוך באזניהם: הביאו והביאו ט' נמסר בסדר טקץ: ויקרא ויאמר י"א פסו' וסי' בשפטי' סימן ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור: העלוך ג' וסי' ויקח מידם ויצר, סרו

וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶם֙ אַהֲרֹ֔ן פָּֽרְקוּ֙ נִזְמֵ֣י הַזָּהָ֔ב אֲשֶׁר֙ בְּאָזְנֵ֣י נְשֵׁיכֶ֔ם בְּנֵיכֶ֖ם וּבְנֹתֵיכֶ֑ם וְהָבִ֖יאוּ אֵלָֽי׃ וַיִּתְפָּֽרְקוּ֙ כָּל־הָעָ֔ם אֶת־נִזְמֵ֥י הַזָּהָ֖ב אֲשֶׁ֣ר בְּאָזְנֵיהֶ֑ם וַיָּבִ֖יאוּ אֶֽל־אַהֲרֹֽן׃ וַיִּקַּ֣ח מִיָּדָ֗ם וַיָּ֤צַר אֹתוֹ֙ בַּחֶ֔רֶט וַֽיַּעֲשֵׂ֖הוּ עֵ֣גֶל מַסֵּכָ֑ה וַיֹּ֣אמְר֔וּ אֵ֤לֶּה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֥ר הֶעֱל֖וּךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיַּ֣רְא אַהֲרֹ֔ן וַיִּ֥בֶן מִזְבֵּ֖חַ לְפָנָ֑יו וַיִּקְרָ֤א אַהֲרֹן֙ וַיֹּאמַ֔ר חַ֥ג לַיהוָ֖ה מָחָֽר׃ וַיַּשְׁכִּ֙ימוּ֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיַּעֲל֣וּ עֹלֹ֔ת וַיַּגִּ֖שׁוּ שְׁלָמִ֑ים וַיֵּ֤שֶׁב הָעָם֙ לֶֽאֱכֹ֣ל וְשָׁת֔וֹ וַיָּקֻ֖מוּ לְצַחֵֽק׃ פ

וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֑ה לֶךְ־רֵ֕ד

וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאֵיתוֹ לִי׃ וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְאֵיתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וְעַבְדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחְלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחַר׃ וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֵיזִיל חוּת

ל' ז' ל' ח' ל"ג ג' ל' יתר בחרט ג' י"א פסוקי' אית בהון ויקרא ויאמר: ל' ים וסתי' ל' בטעם

מחר, ויועץ המלך ויעש: ויגשו ג"ב חס' בליש' וא' מלא וסי' וישכמו ממחרת ויעלו עלת, ויאמר שאול פרצו בעם חס', ויגישו את שעירי החטאת, מל' ד"ה, וחד יגישו ויגידו לנו: קדמ' העלית בצירי, ותני' בחירק, וחד פסו' סימן וייטב אלהים למילדות וירב העם: ויצר ג' וסי' ויצר אתו בחרט, ויצר את שני העמודים, ויצר ככרים כסף:

ויגשו

מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על ייחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מההשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך על דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת כי איננו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז ואין כל נביא שליח והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידיך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר פרש במקומו, ויש אומרים כי יסוד רמז אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראייתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוא תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו גם אומרי' רבים כי פי' חג ליי' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנ' שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אסרו חג בעבותי' וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים והמפרש אנכי עשו בכורך אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשט ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בבק"ר את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דברי דניאל לנבוכד נצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על כן בנה מזבח והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו והוא השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג ליי' מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהי' שהוא לענינים רבים ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש ואין המענה דומה לשאלה ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת

הסוד חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה שהשיעם מים כוף כאשר פי' כי ראו שהמן איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המקרא הראשון אז תבין זה והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צום וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא לנגדי ואם אחריה אל היא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן עד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים כסו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחני המומים ויאמר פרקו, על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: ויתפרקו אשר באזניהם, באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: ויקח מידם ויצר, מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים, ומלת בחרט כמו דמות וכן בחרט אנוש בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים: מסכה, התוך כמו הפסל נסך חרש: וירא אהרן, בלב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר: וישכימו ממחרת, היום שבנה המזבח: ויאמר

בעל הטורים

אלה אלהיך לאלוהות הרבה. מזבח לפניו בגימטריא זה חור. דרשינן מזבח לפניו. ויעלו עולות בגימ' בכורות שהבכורות העלו עולות לפמון הכיתה

ויאמר · טעם קשה עורף שלא ישמע מה שהוא משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע״ז והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתו׳ ומשה ספר זה המעשה לבנ״יס לפני מותו והוא שומר הטעמים לא המלות כתוב לך רד כי שחת עמך וכתוב קום רד ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתוב ועתה הניחה לי ותתחיו הרף ממני וכתוב ויחר אפי מהם ואכלם ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל · ויחל משה · זאת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פני כמו יחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה על כן אסור לומר חליתיך או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה יי׳ גם יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת ב בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם יי׳ אחר שהתפלל והתנפל מ׳ יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב ל להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה ואחרי אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקו׳ הזה ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל וישק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל יי׳ ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רבה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתוב ויגוף יי׳ את העם: ויחל · הנה כתוב ואתנפל לפני יי׳ את ארבעי׳ היום ואת ארבעי׳ הלילה כי אמר יי׳ להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואשמידם כי אין ה הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל וע״ז ביניהם עד ש שהסיר אותה: והנה למה יי׳ יחרה אפך בעמך כמו ג תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת ב בכחך הגדול ובזרועך הנטויה וזה אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה וכתוב זכור לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי איננו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ״ד והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר · וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים והנה יאמרו אין יכלת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו וראיתו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם והנה התנפל ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך והנה לא ירשו הארץ ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלה בידו אל ההר אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על כן כתוב בעת ההיא אמר יי׳ אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל: וינחם · חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח יי׳ במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם וגם כתוב נחמתי ויש מפרשים אותו לשון ועבר ואין צורך: ויפן · הזכיר במקום הזה וההר בוער באש וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה כדרך ויפן כה וכה · וטעם בידו ברשותו כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם איננם אלה שני האבנים שהאבנים הנזכרים בחשן כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פי׳ כתובים נראים רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב ואין צריך מ״ם וס״מך שבלוחות שיאמרו בנס כי מחלוקת היא בפירוש מלת אסורית אם מאוסר בלאותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור ועוד אילו היו נראים יראו הפוסים ואין ראוי לטעון עליו אם היו אלה האבנים יקרות והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם כי היו צריכים להיות עבות והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי ואמה קומתה ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים · אחר שאמר כתובים משני עבריהם ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: והלוחות

ואכלם ב׳ חד פתח וחד קמץ וסי׳ אפי בהם · ואמחצם · קדם׳ פתח: ויחל ד׳ וסי׳ משה · איש האלהים את פני יי׳ · החמת המיתוהו · ויחל חזקיהו מלך יהוד׳ · ויחל יהואחז את פני יי׳ · דמלכים: אברהם ויצחק וישר ד׳ דסמי׳ וסי׳ זכר לאברהם · ויהי בעלות המנחה · יי׳ אלהי אברהם ר״פ · וילכו הרצים באגרות: ולישראל

כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה׃ לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃

ב׳ כמו׳ ריפתין סמ״ך כתו׳ שלא ידין · ב׳ פסוקין · ל״ת מ״ל · ל׳ · ב׳ על עבדיך · ל׳ · ל׳ ה׳ · ז״ח חס׳ · ט ו׳

אֲרֵי חַבִּילוּ עַמָּךְ דִּי אַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ סְטוֹ בִּפְרִיעַ מִן־אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן עֵגֶל מַתְּכָא וּסְגִידוּ־לֵיהּ וְדַבַּחוּ לֵיהּ וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחְלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי־קֳדָמַי יָת־עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם־קְשֵׁי־קְדָל הוּא׃ וּכְעַן אַנַּח בָּעוּתָךְ מִן־קֳדָמַי וְיִתְקֵף־רוּגְזִי בְּהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינּוּן וְאַעְבֵּד יָתָךְ לְעַם סַגִּי׃ וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא יְיָ יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב בִּידָא תַקִּיפָא׃ לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּיקִנּוּן לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וְאָתֵיב מִן־בִּישְׁתָּא דְמַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃ אִדְכַּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דִּי קַיֵּימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת־בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל־אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לַעֲלָם׃ וְתָב יְיָ מִן־בִּישְׁתָא דִּי מַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃ וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן־טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין׃

ז׳ נמסר ריש סדר וישמע יתרו: וכל הארץ ה׳ נמסר בסדר מקץ: לעלם י״ח חס׳ נמסר בתהלים סימן ע״ח: ושני לחת העדת ג׳ דסמי׳ וסי׳ ויתן אל משה ככלתו · ויפן וירד משה · ויהי ברדת משה ·

בעל הטורים

הניחה שנים במסו׳ הניחה לי · הניחה אותי והמישני אל העמודי׳ גבי שמשון לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו: וזה הוא הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכולם והמית כל שריהם · ואכלם ב׳ במס׳ ויחר אפי בהם ואכלם · ואירך ואכלם ואחתכם · זהו שדרשו שאין מורעבות שאין בה פרעון ממעם העגל · ויחל ארבעה במקרא הכא ויחל משה ו ואידך ויחל יהואחז · ויחל חזקיהו ויחל איש האלהים כענין ירבעם והיכי כרא׳ת׳ בברכות בסוף תפלת השחר · כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו ונפרש ליה מוית׳ · ומפרשינן בירושלמי שהוא ארבעה אמות כנגד ד׳ פעמי׳ ויחל׳ ואעשה אותך מלא ו״ו שיצאו ממך ששים אלף · זכור לאברהם ליצחק ו ולישראל עבדיך · כאן הקדים האבות לעבדיך · וכתיב התם זכור לעבדיך לאברהם וכו׳ והקדי׳ עבדיך לאבות לומר כי היו עבדיך מ תחלה ועד סוף כיוצא בו דוד עבדי ועבדי דוד: ברעה

רש״י

שחת עמך · שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: קשה עורף · מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: הניחה לי · עדיין לא שמענו ש שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם: למה יי׳ יחרה אפך · כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: והנחם · התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה · אשר חשבת להם: זכור לאברהם · אם עברו על עשרת הדברות אברה׳ אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל · אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים · אם להריגה זכור ל ליצחק שפשט צוארו לעקידה · אם בגלות זכור ליעקב שגלה ל לחרן · ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול · ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך ב בשעת כעסך קל ו וחומר לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך · לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרי׳ ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם יי׳ וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: משני עבריהם · היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא: מעשה

שחת עמך · שחת העם לא נאמר

העלית · קדמ׳ העלית ב׳ דרי תקין העלית בתוך ואשם ויאמר אלהים לאלדות וכו׳ · ואכלם ב׳ חד פתח וחד קמץ דין פתח

וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃

וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַייָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃ וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנָצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְּרִין קָל דִּמְחַיְּכִין אֲנָא שָׁמַע׃ וַהֲוָה כַּד קְרִיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת עֶגְלָא וְחִנְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁיפּוֹלֵי טוּרָא׃ וּנְסֵיב יָת עֶגְלָא דִּי עֲבָדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא וְשָׁף עַד דַּהֲוָה דַקִּיק וּדְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָא עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא׃ וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵף רוּגְזָא דְּרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא׃ וַאֲמַרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַּחֲלָן דִּי יְהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָא הֲוָה לֵיהּ׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמַאן דַּהֲבָא פְּרִיקוּ וִיהַבוּ לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין׃ וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת עַמָּא אֲרֵי בְטֵיל הוּא אֲרֵי בַטֵּילִנּוּן אַהֲרֹן לְאַסְבוּתְהוֹן שׁוּם בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן׃ וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מַאן דַּחֲלַיָּא דַייָ יֵיתוֹן לְוָתִי וְאִתְכְּנִשׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי׃ וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁווּ גְּבַר חַרְבֵּיהּ עַל יַרְכֵּיהּ עִבַרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וּגְבַר יָת חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יָת קָרִיבֵיהּ׃ וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃

רש"י: מעשה אלהים המה, כמשמעו הוא בכבודו עשאן. דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה: חרות, לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלע"ז: ברעה, בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: אין קול ענות גבורה, אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים הצועקים ווי או ניסה: קול ענות, קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: וישלך מידו וגו', אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם: תחת ההר, לרגלי ההר: ויזר, לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכן כי חנם מזורה הרשת שזורין בו דגן וקטנית: וישק את בני ישר', נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין, עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף יי' את העם, לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם: מה עשה לך העם הזה, כמה יסורין סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: כי ברע הוא, בדרך רע הם הולכי' תמיד ובנסיונות לפני המקום: ואומר להם, דבר אחד והם מהרו והתפרקו: ואשליכהו באש, ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: פרוע, מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם, להיו' להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: מי ליי' אלי, יבא אלי: כל בני לוי, מכאן שכל השבט כשר: כה אמר וגו', והיכן אמ' זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא: אחיו, מאמו והוא ישראל: מלאו

אבן עזרא: והלוחות, קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהי' שהיו ככה כמדה הראויה נבראו' והזכיר זה בעבור שהשניים פסלם משה, יש אומרי' כי חרות כמו חרוש ויש מהפסים אותו חתור והנכון שאין חבר לו אולי הוא כרמות פתוח: וישמע יהושע, שנשאר בתחתית ההר: ברעה, מגזרת תרועה כמו אשא רעי שהוא מן ידיעה ככה יאמר מן רעה ידע וכמוהו למה תריעי ריע: ויאמר, אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה, שם כמו גבורה: קול ענות, כמו נגינות וזהו ויקומו לצחק: וירא את העגל ומחולות, והוא העגל משרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות סביביו ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב: ויקח את העגל, יש כי וישרוף כמו ויתך באש ואין צורך כי יש דבר שיוסם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים, הם מי נחל יורד מן ההר ובוה שיתו כל ישראל מאלה המים וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים חרשו אות בעובדי העגל בפניה' או שנכתה בטעם כי לולי זה איך הבינו בני לוי עובדי העגל מי היו וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי שפירשתי: ויאמר, הנה משה שאל למה הוכרך אהרן לעשו' העגל: ויאמר אל יחר אף אדני, בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי כי ברע הוא וככה ויאמרו לי ואומר אליהם: וירא משה את העם כי פרוע הוא, כמו באין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי, ומלת לשמצה שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה: בקמיהם, כמו רבים קמים עלי אף מן קמי דרך קנרים ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם: ויעמוד משה, ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה: מי ליי', יגש אלי או יקרב או יבא או יתאסף: בני לוי, שהם ממשפחתו: ויאמ', טעם אלהי ישר' בעבור שחשבו עובדיו שהוא ע"ז: והרגו איש את אחיו, אפי' יהיה אחיו ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוכרנו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו: ויעשו בני לוי, ולא כל בני לוי: ויאמר

בעל הטורים: ברעה, כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו, אכלו ושתו, ויקומו לצחק, וישתחוו, ויזבחו: ומחולות, קול ענות אנכי שומע בני ישראל שהרג חור ועברו ע"ז, ענות ב', קול ענות, יום ענות אדם נפשו, שזה הענות לא נתכפר להם: וישלך מידו הם' לוי שכפרו בל"ו הדברות: ועשרה פעמים פסל בתורה, י"ו פעמים תועבת יי' במשלי, כי ברע אותיות ערב שערב רב גרמו להם לעשותו: פרוע ב' כי פרוע הוא וראשו יהיה פרוע, מה מצורע טמא אף ע"ז מטמא באהלה

מסורה (בשולי הכתוב): והלחת ל"א בכו' ריש' וסופ' חד בתור | ברעה ה' | ג' וחס' ב' וכו' בכ' ל"ס ל"ח כמפ' | ל' וחס' | ל' וחס' | ד' ב' | ל' ב' ג' | ב' ג' ל' ופתחין | ל' ל' ל' לכ' ורב' חס' כ"ל | ג' וחס' ל' ודין | ל' ל' קופין דבוקי' כתו' | י"ג ל"ב | ל' ול' ל' | ג' וחס' | ר' מטעי' סבירין אלפים | אין ל' פסוקי' אית בהון אין ואין תנינ' בכו'

והלחת י"א פסו' בתו' רישן וסופן חד וסי' ואברם, כל רמש, והלחת, והבשר, בסכות תשבו, למרדי, והלוים, ונפש, ומקנה רב, ויאיר הלך, יי' אלהיך הוא עבר לפניך: י' פסו' אין ואין מצעות פסו' וסי' אין קול ענות, כי אין לחם ואין מים, ויאמרו לו הגבעונים, ובביתי אין לחם, אסוף אסיפם, ויריחו סגרת, וכליתי את חמתי, יי' אין כמוך ואין אלהים, קדמ' דאיוב, אין שטן ואין פגע: עשה גדולות, דדה: ענות ב' בב' לישני וסי' קול ענות, יום ענות אדם נפשו: ידו מידו ה' כתי' כן וקרי' ידיו וקמצין וסי' וישלך מידו את הלחת, וישא אהרן את ידו, וסמך אהרן את שתי ידו, ומלאו ידו, ימחץ וידו תרפינה: פה כ"ד ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא: ברע ג' וקמץ וסי' ויראו שטרי בני ישראל, לא יחליפנו ולא ימיר, כי ברע הוא: פרוע ב' חד חס' וחד מל' וסי' וירא משה את העם, וראשו יהיה פרוע' בתר' מלא: בקמיהם ב' קופין דבוקים בתו' בקמיהם, הם העמדים על הפקדים: ויאספו י"ב וסי' כל בני לוי, חמשת מלכי האמורי, כל בעלי שכם, ויצעקו בני עמון, שבה אשר ליהודה, בני בנימן מן הערים וירא ארם כי נגף לפני ישראל, ויאספו פלשתים לחיה, ויגע החדש השביעי, ויאספו ירושלם עם רב לעשות, ויאספו כל העם כאיש אחד, ויאספו בני המשוררים: ויאמר להם כ"ב נמסר בשפטים סימן ט' גבי פרשת דאבימלך בן ירובעל עם בעלי שכם: כה אמר יי' אלהי ישר' כ"ד נמסר בירמיה סימן י"ג: קרבו ג' וחס' וסי' עברו ושובו משער, וחרפה לא נשא על קרבו, לבני ישר' עם קרבו: אלפי ד' סבירין אלפים וסי' ויפל מן העם ביום ההוא, ויזעק ברק את זבלון, ויהי מקנהו, ב' בו:

אבן עזרא

ויאמר משה, וכבר אמ' להם כמו ויאמר יי אלהים ורבי' כמה, ומלת מלאו דקדוקו זר כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל. וטעם כי איש בבנו אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו והשכר הוא שיתן עליכם ברכה וזהו בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר יי' את משה בהר סיני והנה כאשר נעש' המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות ו והשלמי' זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: ויהי ממחרת, יום רדתו: ועתה אעלה, לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות: וישב, אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ"ד כמו אל נא ופירוש אל מנזרת הואל וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה. וככה אנא יי' כי אני עבדך: ועתה, כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין כי כל הגזרו' על הכללים ועל הפרטי' הם במערכות שמים וככה הודו חכמי' בני חיי ומזולי רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: ויאמר, אמר הגאון זהו וינחם יי' כי אמר ל להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף יי' את העם בעבור שנעשה העגל ובא ספק לאנשים בסתר: ועתה, אל אשר דברתי לך, אל מקום הכנעני וזה כדרך כעס כי ב בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל ככה לך נחה אותם: וביום, תחלת כל שנה יום הפקידה: ויגוף, אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתו' מה שהיה אחרי כשעם מהר סיני: וידבר לך עלה מזה, כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא על כן יורד אברם מ מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: ושלחתי לפניך מלאך, לעזרך ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: כי לא אעלה בקרבך, לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני ישראל, וטעם פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם ובא פתח קטן תחת גדול ולא כדגש הלמ"ד כי המשפט ל להיותו כן כמו אחוך שמע לי: וישמע העם את הדבר הרע, ומהו הוא הכתוב אחריו ויאמר יי' אל משה אמור אל בני ישראל וכמוהו ויאמר יי' אל משה במדין וכבר פירשתי הגם לאם, יוכל תת כי כמוהו ויבו שחקים ממעל וכבר בזה שחקים וככה זה ואין צורך לתקון הגאונים שעמו ככה תמיד:

ויתנצלו

רשי

מלאו ידיכם, אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש, מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: לכפרה בעד חטאתכם, אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: אלהי זהב, אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו. משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: ועתה אם תשא חטאתם, הרי טוב איני אומר לך מחני: ואם אין מחני, וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך, מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדי לבקש עליהם רחמים: אל אשר דברתי לך, יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו אל אדניהו: הנה מלאכי, ולא אני: וביום פקדי וגו', עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: ויגף יי' את העם, מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: לך עלה מזה, ארץ ישראל גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה, דבר אחר כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה: אתה והעם, כאן לא נאמר ועמך: וגרשתי את הכנעני וגו', ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: אל ארץ זבת חלב ודבש, אני אומ' לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך, לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה עורף אתה, וכשהשכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך, לשון כליון: הדבר הרע, שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו, מהר חורב כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: רגע אחד אעל' בקרבך וכליתיך, אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמו שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה, פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך, בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך:

את

ולתת ח' וסי' ולתת להם צדה, עליכם היום ברכה, ולתת אויביך לפניך, ולתת לאיש כדרכיו, ולתת את העיר הזאת כתפת, ועתה כמעט רגע, ובעבדתו לא עזבנו, ומעת הוסר התמיד: אנא ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשרת מונח לתיבותו וסי' בפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו: אל אשר ה' וסי' ועתה לך נחה את העם,

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם: וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב: וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי: וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת הָעָם אֶל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם: וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן: פ

לג

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה: וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף אַתָּה פֶּן אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ: וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם קְשֵׁה עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ:

ואמר משה קריבו ידכון קורבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען איסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון: ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחיני כען מספרך די כתבתא: ואמר יי למשה מן די חב קדמי אמחיניה מספרי: וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון: ומחא יי ית עמא על דאשתעבדו לעגלא די עבד אהרן: ומליל יי עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים לארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה: ואשלח קדמך מלאכא ואתריך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופרזאי חואי ויבוסאי: לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסליק שכינתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצינך בארחא: ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו גבר תיקון זיניה עלוהי: ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסליק שכינתי מבינך ואשיצינך וכען אעדי תיקון זינך מינך גלי קדמי מה אעביד לך:

בעל הטורים

אכפרה ב' במסורת אכפרה בעד חטאתכם · אכפר' פניו במנחה · זהו שאמר לעולם יהא אדם זהיר ב בתפלת המנחה · אכפר' בעד חטאתכם להתפלל עליכם · מתי אכפרה פניו במנחה · העלית ג' אשר העלית מארץ מצרי' · ושמעו מצרי' כי העלית בכחך · העלית מן שאול כ כסאי · מגמר ששקול שעבוד מלכיו' כנגד גיהנם · וזהו העלית מארץ מצרים · העלית מן שאול כסאי · עדיו ג' במסו' ולא שתו איש עדיו · וצבי עדיו לגאון שמהו · במתג ורסן עדיו לבלום · בשביל שנתגאו בכבוד עדים כמו שדרשו רבותינו ז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתת להם עשו עגל זהב על כן לא שתו איש עדיו ונפתחה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן ם שבלם עדיו של פיהם · הורד ג' הורד עדיך · באף עמי' הורד אלהי' · הורד את ה' המים בגבעון · עם שאמר לו הורד עדיך ה היינו משה ירא מפני האף והחמה כדכתיב באף עמים הורד · וכמו דהמלאכה היה עם אתם כמו הורד א אותם אל המים ל להפריד עובדי ע"ז מכל הכורע על ב ברכיו לשתות סימן שעבד ע"ז והניגם לברם · הנה מלאכי ילך לפניך מלאכי עולה בגימטרי' מאה ואת' ילך עולה כמנין הלכה · רמז למה שאמרו איני דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד שעל ידי כן ילך ההלכה ל לפניו · גם הנה עולה כמנין הלכה · גם ישקני מנשיקות פיהו עולה מאה וא' · הנה מלאכי אותיות מיכאל שהוא המלאכי המיוחד לי: וידבר

אנא ה' מלין בטעמא דמשרת מונח לתיבותו ·

נחה ל' ותד כהה ·

הכנעני והאמ' והח' יעמדו וגו' ראובן גד ואשר חבולן דן ונפתלי ·

והתנחלתם את הארץ בגורל, ואיש אל עבר פניו ילכו, קדמא', בבאם הכהנים, ותאמר רות אל תפגעי בי: ד' סבירין והנה ואינון הנה וסי' הנה מלאכי ילך, הנה ערשו ערש ברזל, הנה כסה את עין הארץ, ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליי', וידבר יי' י' דילוג לאמר וסי' לך רד כי שחת, לך עלה מזה אתה, אחרי מות שני בני אהרן בהר סיני דושבתה, במדבר סיני דריש כיפרא, וחברו, במדבר סיני דפסח, בערבו' מואב דכי אתם עברי', וחברו, בערבו' דונתנו ללוי', בעצם היום הזה: העלית ג' וסי' לך עלה מזה, ושמעו מצרים כי, יי' העלית מן שאול: החוי והיבוסי ז' וסי' כי ילך מלאכי, ושלחתי לפניך מלאך, כי החרים תחרימם, ויהי כשמע כל מלכי, בהר ובשפלה, ותעברו את הירדן, דסוף יהושע, כל העם הנותר, דמלכים, ושאר והחוי והיבוסי: שתו ד' מלעיל וסי' ולא שתו איש עדיו, שות שתו השערה, אשר סביב שתו עלי, מוקשים שתו לי סלה: עדיו ג' וסי' ולא שתו איש עדיו, וצבי עדיו לגאון, עדיו לבלום, אנ"ך: הורד ג' וסי' עדיך מעליך, הורד אותם אל המים, באף עמי' הורד אלהים, אנ"ך: ואדעה ו' נמסר בסדר מקץ:

רשי

את עדים מהר חורב, את העדי שהיה בידם מהר חורב: ומשה, מאותו עון והלאה: יקח את האהל, לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק, אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו, והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש יי׳, מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד, כמו יוצא, דבר אחר והיה כל מבקש אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: והיה, לשון הווה: כצאת משה מן המחנה, ללכת אל האהל: יקומו כל העם, עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה, לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: ודבר יי׳ עם משה, כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאיליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: והשתחוו, לשכינה: ודבר יי׳ אל משה פני׳ אל פנים, ומתמלל עם משה, ושב אל המחנ׳, לאחר שמדבר עמו היה משה שב אל המחנ׳ ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחו׳ ובשמונה עשר שרף את העגל ודן את החוטאי׳ ובתשעה עשר עלה שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו׳ עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנ׳ ואתנפל לפני יי׳ וגו׳ ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם ארבעים יום שנ׳ בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשוני׳ וגו׳ מה הראשונים ברצון אף האחרוני׳ ברצון אמור מעתה אמצעיי׳ היו בכעס בעשרה בתשרי נתרצ׳ הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחו׳ אחרונו׳ וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא מדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנ׳, תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל העניין וראה כל העם וחזן וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין ומדרשו דבר יי׳ אל משה שישוב אל המחנ׳ אמ׳ לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקריבם: ראה אתה אומ׳ אלי, ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו׳ ואתה לא הודעתני וגו׳ ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך, הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו׳ וגם בך יאמינו לעולם: ועתה, אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך, למען אמצא חן בעיניך ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה, שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלציי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בזה הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: ויאמר פני ילכו, כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: ויאמר אליו, בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה: ובמה יודע איפה, יודע מציאת החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם: ונפלינו אני ועמך, ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה יי׳ בין מקנה מצרים וגו׳:   גם

כצאת ג׳ נמסר בסדר משפטי׳: יקומו ג׳ מ״ל בתורה וסי׳ יקומו כל העם ונצבו, בניכם אשר יקומו מאחריכם, יקומו ויעזרכם: האהלה נמסר בשפטים סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא: כבא ו׳ חס׳ בליש וסי׳ כבא משה האהלה, וכבא השמש יבא, ויעבר הרנה במחנה, ראו כבא מלאך סגור הדלת, כבא הספר הזה אליכם, ויהי כבא הספר אליהם: והשתחוו ז׳ נמסר בסדר בא: פנים אל פנים ה׳ נמס׳ בסדר וישלח: ימיש ז׳ נמסר בסדר בשלח: ויאמר משה אל יי ה׳ נמסר בסדר שמות: העל כולם מלעיל בכ״ב וסי׳ רב שקה, סנבלט: דרכך ג׳ חס וסי׳ הודיעני נא את דרכך, כי אז תצליח את דרכך, בדרכך חייני, אנ״ך: ויאמר צ״א, מ׳ מנהון כתו׳, י׳ מנהון רפ׳ וסי׳ מצויין במס רבת׳ יב׳ פסו׳ אית בהו׳ ועמך ועמך וסי׳ ובמה יודע אפוא ובעת ההיא יעמד מיכא׳:

ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש יהוה יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה: והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד באו האהלה: והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה: וראה כל העם את עמוד הענן עמד פתח האהל וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו: ודבר יהוה אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל: פ

ויאמר משה אל יהוה ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני: ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה: ויאמר פני ילכו והנחתי לך: טו ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה: ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה: פ

ואעדיאו בני ישראל ית תקון זיניהון מטורא דחורב: ומשה נסיב ית משכנא ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי ליה משכן בית אולפנא ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי׳ נפק למשכן בית אולפנא מברא למשריתא: והוה כד נפק משה למשכנא קיימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין אחורי משה עד דעליל למשכנא: והוה כד עליל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאים בתרע משכנא ומתמליל עם משה: וחזן כל עמא ית עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקיימין כל עמא וסגדין גבר בתרע משכניה: ומליל יי׳ עם משה ממלל עם ממלל כמא דממליל גבר עם חבריה ותאב למשריתא ומשומשניה יהושע בר נון עולימא לא עדי מגו משכנא: ואמר משה קדם יי׳ חזי דאת אמר לי אסיק ית עמא הדין ואת לא הודעתני ית די תשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחת רחמין קדמי: וכען אם כען אשכחית רחמין קדמך הודעני כען ית אורח טובך ואדע רחמך בדיל ואשכח רחמין קדמך וגלי קדמך ארי עמך עמא הדין: ואמר שכינתי תהך ואניח לך: ואמר קדמוהי אם לית שכינתך מהלכא ביננא לא תסקיננא מכא: ובמה יתידע הכא ארי אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך הלא במהך שכינתך עמנא ויתעבדן לנא פרישן לי ולעמך משני מכל עמא די על אפי ארעא: ואמר

ל׳ מ״ל בתור׳ י״ רפ׳ · ג׳ · ג מ״ל בתור · ב׳ את אשר דקרי׳ · ח׳ ו׳ חס׳ בליש׳ · ז׳ · ל׳ · ח׳ · ז׳ · ח׳ · ב׳ רי בעינא׳ ל׳ · חס׳ יוד · ג׳ חס׳ ל׳ · ב׳ א׳ ל׳ בתור׳ וחס׳ · י״ג מ״ל בתור׳ ל׳ · ב׳ פסוקי׳ אית בהון עמך ועמך · העל כולם מלעיל נמכ תב סקה סנבלט · ובמה ב׳ מיתרין וכל נחה ובמה דכו׳

אבן עזרא

ויתנצלו בני ישראל את עדים, מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעת על דרך ואעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל: ומשה יקח, עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב: האהל, אהל שלו כמו ויבאו האהלה והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים כתובי׳ והחלו ישר׳ לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וי״א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: והיה, גם זה היה אות שהין רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: וראה, וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומ׳ אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויבא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: ודבר יי׳ אל משה פנים אל פנים בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער, והוא היה מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשי׳ ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: ויאמר משה ראה, כאומר ראה הצרה שאני עומד בה ועתה אומר דקדוק הפרשה, אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני, אמר הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים ולפי דעתי כי פי׳ פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב: ונפלינו, מגזרת והפלה יי׳ מבעלי הה״א: כבודך

בעל הטורים

ידבר איש אל רעהו בגימט׳ שהוא מסתיר לו פנים׳ ואמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי׳ לפניך׳ בגימט׳ שהבא נתעטף כשליח צבור׳ והיה כל מבקש יי׳ יצא׳ מכאן שצריך אדם לגלות כדי שילמוד תורה׳ והזנו את בניך אחרי אלהיהן וסמיך ליה אלהי מסכה ראש שיעשו כמין זכרות מפסלת לע״ז וגם עשו כמין זכרות לגלחי ע״ז כדכתיב ותזני בם׳ סמך את חג המצות לאלהי מסכה׳ לומר שע״ז אסורה בהנאה כחמץ בפסח׳ ולא יראו פני ריקם׳ וסמיך ליה ששת ימים׳ לומר דאין נדרים ונדבות קרבים ביום טוב׳ כן

כבודך. כמו עצמך כי כן כתוב בעבור כבודי עד עברי באברהם כתוב ויקרא בשם ה' ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד ואין שנה ויקר' בשם ה' כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם ה' לפניך: לא יראני. קמוץ כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים. אם טוב ישיבני ה'. ופי' וחי כמו ויחיה כי מיד ימות כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד ויש אומרי' לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון. ואחרי' אומרי' כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים: ושכותי. בשי"ן או בסמך טוה הטעם. ומפרשי' אמרו כי כפי עב כמו על כפים כסה אור הן על כפים חקותיך ואינו רק כמשמעו: ופני לא יראו. הם הנראים ולא כן ולא יראו פני ריקם כי הזכרים הם הנראים: ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתו' ונצבת לי שם על ראש ההר ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור כי כן כתו' ושמתיך לא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקו' הזה אל תעלנו מזה והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה וראה כי עמך הגוי הזה אל תעלנו בלשון רבים והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך ה' בקרבנו הפך כי לא אעלה בקרבך ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי וזהו האמת כי שהרגשו' אנשים מרגישות רק המקרי' על כן ויראו את אלהי ישראל גם ואראה את ה' וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהי'. והנה אמר בכאן וראית את אחורי ובמקום אחר ותמונת ה' יביט ואלה דברים צריכים פי' ארוך והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורים הנשאר מהאור התדבק באויר ואין צורך לכל זאת ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי' והאלה ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו כי תחלת נבואתו על ידי המלאך הנראה בסנה וגם כתוב ויאמר ה' וככה וה' הולך לפניהם יומם כי השליח ידבר על לשון השולח וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו וחכמים אמרו שהראה לו קשר של תפילין ודברם נכון רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו כי סוד עמוק הוא:

ויאמר יהוה אל־משה גם את־הדבר הזה אשר דברת אעשה כי־מצאת חן בעיני ואדעך בשם: ויאמר הראני נא את־כבדך: ויאמר אני אעביר כל־טובי על־פניך וקראתי בשם יהוה לפניך וחנתי את־אשר אחן ורחמתי את־אשר ארחם: ויאמר לא תוכל לראת את־פני כי לא־יראני האדם וחי: ויאמר יהוה הנה מקום אתי ונצבת על־הצור: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד־עברי: והסרתי את־כפי וראית את־אחרי ופני לא יראו: פ

ואמר יי למשה אף ית פתגמא הדין די מללתא אעביד ארי אשכחתא רחמין קדמי ורביתך בשום: ואמר אחזיני כען ית יקרך: ואמר אנא אעבר כל טובי על אפך ואקרי בשמא דיי קדמך ואחון למן דאחון וארחם על מאן דארחם: ואמר לא תיכול למחזי ית אפי שכינתי ארי לא יחזינני אנשא ויתקיים: ואמר יי הא אתר מתקן קדמי ותתעתד על טנרא: ויהי במיעבר יקרי ואשוינך במערת טנרא ואגין במימרי עלך עד דאעבר: ואעדי ית דברת יקרי ותחזי ית דבתרי ודקדמי לא יתחזון:

אעביר ג' וסי' אני אעביר כל טובי. לו חיה רעה. ואת רוח הטומא': וחנתי ב' וסי' את אשר אחן. לבני בטני: כפי בכפי ט' וסי' והסרתי את כפי. ושכתי כפי עליך. ואשימה נפשי בכפי. דשפטים. ואשים נפשי בכפי. דשמוא'. ונפשי אשים בכפי. דאיוב. וגם אני אכה כפי אל כפי. ב' בו. הכתי כפי אל בצעך. נפשי בכפי תמיד: ופני ג' וסי' ופני לא יראו. יסב אל ביתו ופני לא יראה. ופני ארצה. אנך: יראו ה' וסי' את חג המצות תשמר. ופטר חמור תפדה בשה. ויאריכו הבדים. וחבירו. דד"ה. ופני לא יראו:

גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על אומות העולם אעשה ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח: ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישר' הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה: וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא שלש עשרה מדו' הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון כי רחמי לא כלים: וחנותי את אשר אחון. אותן פעמי' שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם: ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצורכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: בעבור כבודי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו העיני האנשים ההם תנקר יקרוה עורבי נחל אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכותי כפי. מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: והעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחורי. הראהו קשר של תפילין: פסל

אמר אברהם המחבר

כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם והעצם הוא הנכבד וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באמת יהיה כמספר השם גם כן מחברות החמשה כוכבי לכת גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם וכאשר תכפול חצי השם הראשון על החצי אז תמצא מרובעי הנפרדים ובחברך מרובע הראשון ממרבע השנים אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד ואין לו צורך לאחר לפניו ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל על סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי ועוד אשר בך אתפאר והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יבאו והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון אף כי לעליון העליונים והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכח והנקודה האחרת סוף הכח ותנועת האדם לפנים והגוף העליון אל העליון והצמח אל הימין והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בגבורה לדעת זה וזהו כי לא יראני האדם וחי בעבור היות נשמת האדם עם הגוף והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם והנה משה שב כללי על כן אמר השם ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם על כן צורת הכרובים והנכבד באדם ישראל על כן דבר קשר של תפילין ועל כן כתוב בשיעור קומה כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר ר' ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ודע כי כל הצמחי' והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל וזהו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפי' להאיר עיניהם מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים והעד הנאמן ולא חלק להם ודע כי המחברות הם מאה ועשרים מחברות השבעה והמחברת הגדולה במספר כלם היא אחת והמחברת השניה היא אחת ועשרים וכנגדה מחברת החמשה ככה וזה המספר יצא משבעה ומחברת השלשה חמשה ושלשים שנם זה המספר יוצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבעה והנה המחברות הששה שבעה והמחבר' שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום והנה המחברת השניים העליונים במזל שלה היא בכל תשע מאות ושמים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה ככה יתגלגלו שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה במזלו' העפר גם במזלות הרוח גם במזלות המים ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים ויש חום בשמש ויקור בלבנה ושבתי חלילה חלילה כי הבריות העליונות נכבדות

נכבדות

פסל לך, הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך, אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמ' לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כך המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא ישראל לכך נאמר פסל לך: נכון, מזומן: ואיש לא יעלה עמך, הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקולות היה שלטה בהם עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: ויקרא בשם ה', מתרגמינן וקרא בשמא דה': ה' ה', מדת רחמי' היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב: אל, אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר ל למדת הדין למה עזבתני כך מצאתיה במכילתא: ארך אפים, מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד, לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך: ואמת, לשלם שכר טוב לעושי רצונו: נוצר חסד, שהאדם עושה לפניו: לאלפים, לשני אלפים דורות: עונות

ואיש חד מן ו' זוגין דמיין מן כ"ב איש וסי' וילך איש מבית לוי, ואיש לא יעלה עמך, ויהי בימי שפוט השפטים, וילכו אל יהושע ל המחנה, ופקדתי עליו ועל זרעו, לא אעשה חרון אפי, ואנכי תולעת, וירא הצופה איש אחד רץ, ואמרת אליו לאמר, צמח שמו: כראשונים ד' וסי' פסל לך שני לחת, ויפסל שני לחת,

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל־לוּחַיָא יָת פִּתְגָמַיָא דִּי הֲווֹ עַל־לוּחַיָא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא׃ וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִיסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל־רֵישׁ טוּרָא׃ וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף־אֱנָשׁ לָא יִתַּחְזֵי בְּכָל־טוּרָא אַף־עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא׃ וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא בִשְׁמָא דַיְיָ׃ וְאַעְבַּר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל־אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְקֻשּׁוֹט׃ נָטַר טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבֵיק

בעת ההיא אמר יי', ואעש ארון עצי שטים: ל הר י"ז נמסר בישעיה סימן נ"ו: רחום וחנון ג' וסי' ויעבר יי על פניו, ואתה יי' אל רחום וחנון, רחון וחנון יי' ארך אפי': ורב חסד ואמת ב' וסי' ויעבר יי על פניו, ואתה יי' אל רחום וחנון:

נכבדות הן ועליהם כתיב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הככבי' שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרו' ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בגורם באיום רעתם ושבו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר והנה לא קרה גזירת השם והוא הצילם וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסי' עוברי' במסלה ולא ירוצו להרע או ל להיטיב רק ככה דרכם וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע קודם והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח יי' להיות לו לעם נחלה כיום הזה וככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו ונפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל ל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה הנה יבא רעה לשונאי ישר' והיודעים חכמת המזלות יודו כן והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשריו, והנה ידעתיך בשם כמו יודע יי' דרך צדיקים, והנה הראני נא אינו במראית העין, והנה על פניך על פניך הפנימיים והם פני הלב, וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל, וטעם ואמותי את אשר אחון על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש, והכף כדמו' סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו, והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונת' כל וזהו ותמונת יי' יביט: ויאמר פסל לך, כמו לך לך ואתה קח לך, וטעם כראשונים כמדתם, אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשברו ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה: והיה נכון לבקר ועלית, זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעי' יום וארבעים לילה: ואיש, בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה: בכל ההר, אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: ויפסול, מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו ויי' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת יי' ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחר בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות: וירד, יש כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר ודע כי המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם יי', הנה השם הוא הקורא והנה למדנו איך יקרא משה: ויעבור, ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת ויודע וזה דבר עמוק הוא מאד, אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואילו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים, והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד, ורב נסים אמ' כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעי' גם זה איננו נכון כי לא תוסיף המדה בעבור שמוי האדם ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י"ג מדות, ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוטמה מלת ונקה מנמספר המדות, ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים, ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהציץ כמו תשבוץ הכניסו במספר והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם כי אחר הרבי' הלך ולא חשש להוציא האחד וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי בפרשת ואלה שמות כי פעמי' הוא שם התאר ופעמי' מדה והשם שתים, ומלת ל שלישית, ורחום רביעית, וחנון חמישית, וארך אפי' ששית, ורב חסד שביעית, ומלת רב תשרת בעבור אחרת, ורב אמת שמינית, נוצר חסד לאלפים תשיעית, נושא עון עשירית, ונושא פשע אחת עשרה, ונושא חטאה שתים עשרה, ונקה שלש עשרה: והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים, ואל כמו תקיף שעשה הנכון בחכמה, ורחום כדרך כרחם אב על בנים שישמרם שלא יפלו, וחנון כדרך כי חנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום, ארך אפים שלא ימעוס מהרה על הרשע, ורב חסד לצדיק ולרשע, ורב אמת שימלא ויקיים דברו, נוצר חסד האב לבנים אם היו טובים, נושא עון שים לבך לדברי הנה כתוב ותחזקת והיית לאיש והלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיותי בעולה או אבה לאיש כי נקבה היתה והנה ואבואה אליה הוא המשבב כי נקבה היא, והנה אשר באו אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא ובזה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שיבא עליו על דרך ולכת לבדך תשא, ועתה שא נא חטאתי כי משה צדיק היה והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לנצחי לעולם ונשיאת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא הצון והדרך האחרת שיהיה נושא הצון אחר רשע והנה לנושא עון יהיה לנצחי ולנשוא העון לשבח כמו ונשא את עונה כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו: ונושא

אבן עזרא

ונושא פשע רע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה והנה עון פחות ממנו והוא בזדון ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר ואיננה כמו המתלבה החטאה כי היא תואר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה כי עון במעשה או בלשון והנה השתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים ויאמר ה' שהוא שם העצם והמדות תהיינה עליו כאמרות ולא הזכיר השם השני שהוא תאר כי השם רצה להשמיד ולא אל כי אין צורך להזכיר המדה הזאת ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים ולא חנון כי לא נעשה להם חמס שיצעקו אל השם לשוסעם והזכיר ארך אפים כי היו רשעים ורב חסד לכל ה הוא ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים והזכיר נושא עון ופשע ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים ומרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעוננו ולחטאתינו ולא הזכיר פשעינו בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: וימהר, ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר ה הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסיק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לשעתו רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לחמשי' ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה ה הוצרך לומר לשונאי, ומלת ויקד מבנין הכבד מגזרת כ קדקד שנשם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: ויאמר, טעם ילך נא ה' בקרבנו כאשר יכעו כמו והתהלכתי ב בתוככם: כי עם קשה עורף הוא, על דעת רבי מרינוס אע"פ שעם קשה עורף הוא וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך אף על פי שחטאתי לך ולפי דעתי רפאה כי אני מודה שחטאתי לך ו ובעבור חטאי החליתני וככה זה אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח: ויאמר הנה אנכי כורת ברית, וזהו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כספר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים, וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ לא נשמע זה בגוים והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם ובכל הגוים: שמר לך, לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה, ומלת גורש מהבנין הקל והוא פועל יוצא וככה אלמנה וגרושה: השמר לך, הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם: כי את מזבחותם, כמו כי הרס תהרסם, ופן תכרות כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו, והזכיר אל קנא כמו כתוב בעשרת הדברים, וטעם אלהי מסכה, ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה, והזכיר את חג המצות כאשר הזכיר בפרשה העליונה ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים כמו בפסוק ובקורבם שהזכירו עם חג הקציר וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי, ומלת

בעל הטורים

פן תכרות ברית ליושב הארץ ליוש' מנח ולוי דשטה הוו שמזהיר עליהם · שגרגשי עמד ופנה · כי על פי הדברים כרתי אתך ברית אלו דברים שבעל פה · על כן נקהלת · וכתוב יושר דברי אמת · סופי תיבות ברית וכמיך ליה דברי חכמים · כי הדברים האלה כרתי אתך ברית · ס"ת בגות התלמוד : ותן

מסורה

ויאמר י"ד בטעם פזר וסי' קח נא את בנך, הכי קרא שמו, אם נא מצאתי חן, וישמע דוד, ויאמר שלחני נא כי זבח, וישמע אליו דוד, את אלהי אשר, וישמע אליו דוד, ויאמר עד מתי יי', ויאמר חלילה לי מאלהי, ויאמר עבד מלך הכושי, ו אמר בוא אל בינות, ויאמר חזאל, ואני באתי בית שמעיה דעזרא:

תרגום אונקלוס

שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי: וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד: וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהַךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסְנִנָּנָא: וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעֲבֵיד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמַיָּא דְּאַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת עוֹבָדָא דַיְיָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ: טַר לָךְ יָת דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִּגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ: אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמַתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן: אֲרֵי לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא: דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִידַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן: וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעֲיָן בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֵין וְיַטְעֲיָן יָת בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהֵין: דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעֲבֵיד לָךְ: יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם:

תורה

נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים: וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: וַיֹּאמֶר אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ בְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ: שְׁמָר לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ: כִּי אֶת מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן: כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא: פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ: וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן: אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ: אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם:

מסורה

אדני ק"לד י"ד מנהון מיחדין בתו' וסי' מצויין במסרא רבתא: לך י"ד זקפין נמסר בסדר בראשית: וכל שמור השמר בין בזקף בין מצעות פסו' דכו': ליושב י"ז מלאים בתו' וסי' בסדר ויחי: אלהיהן ה' בליש' וסי' ולקחת מבנתיו לבניך, ב' בו, ותקראן לעם לזבחי אלהיהן, ב' בו, וכן עש' לכל נשיו, למועד ז' רפי' ן נמס' בסו' משפטי':

רש"י

עיכות, אלו הזדונות: פשעים, אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה, לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורבותינו דרשו ונקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: על רבעים, דור רביעי ונמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: וימהר משה, כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: ילך נא ה' בקרבנו, כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו', יש כי במקום אם: ונחלתנו, ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות: כורת ברית, על זאת: אעשה נפלאות, לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות שלא תשרה שכינתו עליהם: את האמורי וגו', שש אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: אשריו, הוא אילן שעובדים אותו: קנא שמו, מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: ואכלת מזבחו, כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: חדש האביב, חדש הבכיר שהתבואה מבכרת בבישולה: כל

כל פטר רחם לי, באדם: וכל מקנך תזכר וגו', וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה, אשר יפטור זכר את רחמה: פטר, לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון ותי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: ופטר חמור, ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה, נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו, עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יפסד ממונו: כל בכור בניך תפד', חמשה סלעים פדיונו קצוב ש: ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם לפי, פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולה ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על העניקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין: בחריש ובקציר תשבות, למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרי' על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעי' וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעי' ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ששת הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' ויש אומרים שאינו מדבר אלא בשב' וחריש וקציר שהוזכר בו לומ' לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: בכורי קציר חטים, שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטי': בכורי, שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף, בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה, שהיא בחזרת השנה בתחילת השנה הבאה: תקופת, לשון מסיבה והקפה: כל זכורך, כל הזכרים שבך הרבה מצות בתור נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי' וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: אורים, כתרגומו אתריך וכן החל רש וכן ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך: ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש הרגלים הללו: לא תשחט וגו', לא תשחט את הפסח ועדין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה: ולא ילין, כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח, אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: ראשית בכורי אדמתך, משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו': ודבש, הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי, אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בשול: גדי, כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונק במשמע: בחלב אמו, פרט לעוף שאין לו חלב שאין אסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: את הדברים האלה, ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: ויהי ברדת משה, כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי

שבעת ב' חס' וסי' וחג שבעת תעשה לך, שבעה שבעת תספר לך: האסיף ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' וחג האסף בצאת השנה, וחג האסיף תקופת השנה, בתר מ"ל: בעלתך ג' חס' בליש' וסי' בעלתך לראת את פני, מדי עלתה בית יי', מנגד עלת הנשק: לראות ג' ומ"ל וסי' כי אוריש גוים, בבוא כל ישראל, כי תבאו לראות

כל־פטר רחם לי וכל־מקנך תזכר פטר שור ושה: ופטר חמור תפדה בשה ואם־לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא־יראו פני ריקם: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה: שלש פעמים בשנה יראה כל־זכורך את־פני האדן יהוה אלהי ישראל: כי־אוריש גוים מפניך והרחבתי את־גבלך ולא־יחמד איש את־ארצך בעלתך לראות את־פני יהוה אלהיך שלש פעמים בשנה: לא־תשחט על־חמץ דם־זבחי ולא־ילין לבקר זבח חג הפסח: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב אמו: פ

ויאמר יהוה אל־משה כתב־לך את־הדברים האלה כי על־פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת־ישראל: ויהי־שם עם־יהוה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על־הלחת את דברי הברית עשרת הדברים: ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד־משה ברדתו מן־ההר

כל־פתח ולדא די־לי הוא וכל־בעירך דיכרין תקדיש בכור תור ואימר: ובוכרא דחמרא תיפרוק באימרא ואם־לא תיפרוק ותנקפיה כל־בוכרא דבנך תיפרוק ולא־יתחזון קדמי ריקנין: שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח בזרועא ובחצדא תנוח: וחגא דשבועיא תעביד לך בכורי חצד חטין וחגא דכנשא במיפקא דשתא: תלת זמנין בשתא יתחזון כל־דכורך קדם ריבון עלמא יי אלהא דישראל: ארי־אתריך עממין מן־קדמך ואפתי ית־תחומך ולא יחמיד אנש ית־ארעך במסקך לאיתחזאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא: לא־תכוס על־חמיע דם פסחי ולא־יביתון לצפר בר־ממדבחא תרבי ניכסת חגא דפסחא: ריש בכורי ארעך תיתי לבית מקדשא דיי אלהך לא־תיכלון בשר בחלב:

ואמר יי למשה כתב־לך ית־פתגמיא האילין ארי על־מימר פיתגמיא האילין גזרית עמך קים ועם ישראל: והוה תמן קדם יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא אשתי וכתב על־לוחיא ית פתגמי קיימא עשרא פתגמין: והוה כד־נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי דסהדותא בידא דמשה במיחתיה מן־טורא

פני: תשחט חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמ' זין תנוי' שין וסי' בסדר וישמע יתרו: תביא י"ג וסי' מצויין בסדר משפטים: על פי הדברים האלה ב' בתו' וסי' ונגד לו על פי, כי על פי הדברים האלה כרת:

ומלת מקנה בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר גם לשון נקבה: ששת ימים, ככה כתוב בראשונה, וטעם בחריש ובקציר שהם עיקר חיי האדם, אמר ענין ינוחה שמו כענין כי זה על משכב האדם והלא תשכחהו בושה, כי אם אמרנו כי ביד הגבר החרים הלא במלת קציר אחרים ולא הזכיר בפרש' הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע השלם הוא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה וחכמי המזלות יבינו זה: וחג, כתוב בשני מקומו' ושם כצאת השנה כי סוף השנ' הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור ולא יתאחר עד באת סוכות שלא תכנס השנה האחרת על כן כתוב תקופת השנה ואל תסמוך על תקופה שמואל רק על תקופת רב אדא אע"פי שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השני אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה: שלש פעמים, הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל בעבור דבר העגל: כי אורים, פירש בפר' הזאת למה שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישר' לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו וזה הטעם באר אותו היטב, וטעם ולא יחמוד איש את ארצך כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי' שלא יחמדו הארץ אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: לא גם ראשית, כמו בפרשה הראשונה ואלה הם התנאים ומתחלת ואלה המשפטים עד שם שני משפטי' הם והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבי' ללמדם ולדעתם ואיו הכבו' הם הנזכרי' אחר כן כמו אלה: ויאמר, ואע"פי שכבר היו כתובי' כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמי': ויהי שם, רבים חשבו שסמוכי' יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שככר זכרתי, כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים וכן כתו' ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני יי' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני וזה כתוב ויעבור יי' על פניו ואחר כך ויהי שם עם יי' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית: ויכתוב על הלוחות, השם כתבם כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת: ומשה

בעל הטורים

חמץ דם זבחי בגימ' מתני היום. כי על פי הדברים האלה וסמיך ויהי שם עם יי' ארבעי' יום. לומר שבשביל דברי' שבעל פה שהה שם ארבעי' יום. וגם איש שכיב וגם איש אל ירא. וגם איש היה מתנבא לומר אפילו אם יהיה נביא לא יסמוך על נביאותו לעבור על הצווי: כי

ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו · הטעם בדבר אתו השם בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע · ומלת קרן מגזרת וקרנים מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמרו אחריו וקרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט ישתחקו עצמות חוי הפוסע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם.

שבו פני משה יבשו כמו הקרן · וטעם ויראו מפני שהיו פניו מכוערות ואיך לא פקח זה [illegible] המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים: וירא אהרן · שהוא הראש: וכל בני ישראל · הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה: וישובו אליו · זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי באתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: ויכום · אלה התנאים הנזכרים: מסוה · כדמות כסו ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה ואל התמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית ולא כן וי"ו סותה כי הנה עולתה ועולתה עול ימים גם עוילים. אל תוך המחנה גם ויבתר אותם בתוך יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה עד שיסיר האור וישובו פניו כאשר היו וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבואו לדבר אל השם ישים ה המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל בראותם זה עם זה ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה: וראו · והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו בחמלת יי' עליו ברוך יי' אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

וכל בניו וסי' וירא אהרן וכל בני ישראל וגו' כי קרן · ולפני אלעזר הכהן יעמד · וישכם יהושע בבקר · ומדין ועמלק וכל בני קדם · וכל בני ישראל ראים ברדת האש · ויזבח שלמה את: ויצום ד' נמסר בסדר וארא: ויכל ה' בתו' וסי' ויכל אלהים ביום השביעי · ויכל מדבר אתו ויעל אלהים · ויכל יעקב לצות · ויכל מדב' אתם

כט ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו: ל וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו: לא ויקרא אלהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בעדה וידבר משה אלהם: לב ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר יהוה אתו בהר סיני: לג ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה: לד ובבא משה לפני יהוה לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה: לה וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו:

ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה: וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותיה: וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא בכנישתא ומליל משה עמהון: ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקדינון ית כל די מליל יי עמיה בטורא דסיני: ושיצי משה מלמללא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי: וכד עליל משה לקדם יי למללא עמיה מעדי ית בית אפוהי עד מפקיה ונפיק וממליל עם בני ישראל ית דמתפקד: וחזן בני ישראל ית אפי משה ארי סגי זיו יקרא דאפי משה ומתיב משה ית בית אפי על אפוהי עד דעליל למללא עמיה:

קל"ט · חננאל סימן ·

פ פ פ

ויקהל

לה א ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם אלה הדברים אשר צוה יהוה לעשת אתם:

פ פ פ

וכניש משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא די פקיד יי למעבד יתהון:

ויתן על פניו מסוה · ויכל משה את כל המלאכה: מדבר ח' דגש נמסר בסדר ויצא: ובבא ד' ב' מל' וב' חס' וסי' ובבא משה לפני יי' · ובבא משה אל אהל מועד · ובבוא הנשיא דרך · ובבוא עם הארץ לפני יי' · ב' בתראי מלאים: באו כול חס' בבא וסי' ומי מכלכל יום בואו: אלה הדברים ה' וסי' ואתם תהיו לי · ויקהל משה · אלה הדברים דריש סיפרא · עשיתם ולא עזבתי · אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת · וא' ואלה הדברים אשר דבר יי': לעשת ז"ג חס' וסי' ולחשב מחשבות · וחבירו · ויקהל משה את כל · ועשה בצלאל ואהליאב · ויקרא משה אל בצלאל · ויקחו מלפני משה · מרבים העם להביא · כאשר עשה ביום · אל בני ישר' לעשת הפסח · דוידבר משה · ויהי אנשים אשר · כי עזרא הכין לבבו · ואשר ישמיעו · ובחנכ' חומת ירוש' · בעזרא:

כי קרן · לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנ' ושכותי כפי: וייראו מגשת אליו · בא וראה כמה גדול כוחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעביר' מהו אומ' ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: הנשיאים בעדה · כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם · שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: ואחרי כן נגשו · אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ה ההלכה לישראל תנו רבנן כיצד סדר המשנ' משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקני' שנה להם משה פרקם נ נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקני' שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן א ארבעה וכו' כדאיתא בערובין: ויתן על פניו מסוה · כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בתלמוד שוי לבא ועוד בכתובו' הוה קא מסוה לאפה לשון ה הבט' היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה ש שהמקו' מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא ב בלא מסוה: ודבר אל בני ישראל · וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: והשיב את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

חסלת כי תשא

ויקהל

משה · למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: שבת

בעל הטורים

כי קרן אור פניו וזכה לקירון פנים משכותי כפי עליך וז"א תכתיבת הלוחות זכה לקירון וקרנים מידו לו ופס חביון עוזו · ר"ת אלוה:

ויקהל

כתיב לעיל כי קרן אור פניו · וסמך לו פרשת שבת לומר שאינו דומה קירון פני' של שבת לשאר ימים · ואמ' ויקהל לפי שבא לומ' פרשת שבת רמז שבתות וימים טובים כקהלים לשמוע ה הדרשה · אלה הדברי' · דרשו מכאן לשלשים ותשעה מלאכו' לשבת כמנין אלה · ודברים משמע · שנים וה' הדברים לרבות א' הרי לט"ו · ואפילו דבכמה מקומו' כתי' אלה הדברים · ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר · ושני הבא לכתוב אלה הדברים לדרשה · לעשות אותיו' לתשע [illegible] ותקר וי"ו לומר לט' מלאכות יעשו אותם בו' ימים ולא בשבת · וכן תשר ברא אלהים לעשות · הכתוב ויכלו תמנא עשיות בריאות ומלאכות הויות ותוצא ה ההבדלות · כלם לט' לומר לט' מלאכו' הן הן מתוכרות · וכן תמנא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת נט' תיבו' חוץ מתחלת השבת הזכיר לא תבערו לפי ש שצריך הבערת אש למלאכת המשכן · לבטל שמוכו' ולנבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב: שבת

וברוך אל עליון בעוז עמו נהל · ביד ציר מראהו כאור שמש יהל: לכוהו בהר להכין לו אהל · לשבתו ככתוב בסדר ויקהל:

טעם

ויקהל שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו · ופי' אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוה שתעשו מה שאומר לכם והוא הזהיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: לא

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליהוה כל העשה בו מלאכה יומת: לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת: פ

ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה לאמר: קחו מאתכם תרומה ליהוה כל נדיב לבו יביאה את תרומת יהוה זהב וכסף ונחשת: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים: ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים: ואבני שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן: וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יהוה: את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קרשיו את בריחו את עמדיו ואת אדניו: את הארן ואת בדיו את הכפרת ואת פרכת המסך: את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו ואת לחם הפנים: ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שמן המאור: ואת מזבח הקטרת ואת בדיו ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך הפתח לפתח המשכן: את מזבח העלה ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו: את קלעי החצר את עמדיו ואת אדניה ואת מסך שער החצר: את יתדת המשכן ואת יתדת החצר ואת מיתריהם: את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן:

שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעביד ביה עיבידתא יתקטיל: לא תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא דשבתא:

ואמר משה לכל כנישתא דבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי למימר: סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל דיתרעי לביה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא: ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי ססגונא ואעי שטין: ומשחא לאנהורותא ובוסמיא למשח רבותא ולקטורת בוסמיא: ואבני בורלא ואבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא: וכל חכימי לבא דבכון ייתון ויעבדון ית כל די פקיד יי: ית משכנא ית פרסיה וית חופאיה ית פורפוהי וית דפוהי ית עברוהי ית עמודוהי וית סמכוהי: ית ארונא וית אריחוהי ית כפורתא וית פרוכתא דפרסא: ית פתורא וית אריחוהי וית כל מנוהי וית לחים אפיא: וית מנרתא דאנהורי וית מנהא וית בוציניהא וית משחא דאנהורותא: וית מדבחא דקטורת בוסמיא וית אריחוהי וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרעא לתרע משכנא: ית מדבחא דעלתא וית סרדא דנחשא דליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: ית סרדי דרתא ית עמודוהי וית סמכהא וית פרסא דתרע דרתא: ית סכי משכנא וית סכי דדרתא וית אטוניהון: ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא:

תעשה ז׳ נמסר בסדר תרומה: משבתיכם ג׳ חס׳ ו׳ו וסי׳ לא תבערו אש · ולחם וקלי וכרמל · כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש · וב׳ מל׳ דמל׳ בכל מושבותיכ׳ הערי׳ תחרבנה · ממדבר דבלתה בכל מושבותיכ׳ · ותרויהון ביחזקאל · ושארא מושבותיכם כתבן: קחו ה׳ ר״פ וסי׳ קחו מאתכם תרומה · קחו לכם מן העם ·

ז׳ · ג׳ ב׳ כ חס׳ ו׳ו׳ · ח׳ ל׳פ · ה׳ · ג׳ · ט׳ · ל׳ וחד מה׳ זוגין ומתחלפין · ל׳ · ג׳ רפין · ג׳ ס״פ · חיו ת׳ · ל׳ · ל׳ · ס׳ · סימן לחתי ומויתי במדי ופסתי שתכי ופקויו · ט׳ פסוקין בספרה את את ואת ואת · י״א זוגין מן ב׳ ב׳ חד את וחד ואת

ששת ימים · הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינה דוחה את השבת: לא תבערו אש · יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: זה הדבר אשר צוה ה׳ · לי לאמר לכם. נדיב לב · על שם שלבו נודבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואתם: את המשכן · יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: ואת אהלו · הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו · מכסה עורות אלים והתחשים: ואת פרכת המסך · פרכת המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן שכת בעדו הנני סך את דרכך: לחם הפנים · כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: ואת כליה · מלקחים ומחתות: נרותיה · לוצ״יש בלעז בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור · אף הוא צריך חכמי לב שהוא מסוג׳ משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית וכו׳ כתית וכו׳: מסך הפתח · וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: את עמודיו ואת אדניה · הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצ׳ · וילו׳ פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעי׳ של רוחב החצר שהיה חמשים רחב וטו׳ מן הימנו לצד צפון טו״ אמה וכן לדרום שנא׳ ט״ו אמה קלעי׳ לכתף: יתדו׳ · לתקוע ולקשור בם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם · חבלים לקשור: בגדי השרד · לכסו׳ הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: על

לא תבערו · בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר ככבר תשובות על החולקי׳ על קדמונינו על נר שבת: ויאמר · עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: קחו · הפך תנו רק בהיות ט״ם אחר גזרת לקיחה תנה היא כמו נתינה קחי לי מעט מים פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה לי׳׳· ומלת כל נדיב לבו זרה כל אשר כ נדבו לבו כמו בגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב · ורבי ישועה אמר כי הוי״ו מוסף כמו חיתו ארץ בנו בעור · ואחר שהזכיר יביאה פירש והוסיף לבאר שהיא תרומת י״י וכמוהו רבים והוא צוה לי אחי · יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעיני׳ מגזר׳ נכספה גם נחשת כי הנביא מנחשות בנחשת: ותולעת שני · בלא מ״ם ויש במ״ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבים הם: ועורת · זכרים כמו לוחות ובכורות בקרך: שטים · במ״ם כמו נסים: ושמן · ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן למאור כמכתב · הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם ומי שהם חכמי לב שהם בקיאי׳ באומנות יבאו ויעשו והחל מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הוא עליו · והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: את קרסיו · קרסי המשכן והאהל וברחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך · ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני׳ מהפרכת: ואת לחם הפני׳ · כי בעבור זה נעשה: ואת מנרת · והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: ואת׳ הפנים להזכיר כלי הקד׳ ואחר כך את מסך הפתח והנה כלי שמן המאו׳ וכלי שמן המשח׳ וקטורת הסמים יהיו נכונים כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן: את הכיור · הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה · כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נופח: את בגדי השרד · לצורך הנסיעה: ויצאו

בעל הטורים

ששת בגימט׳ ארבעי׳ חסר אחת · לא תבערו אש · אמר הקב״ה אור כל פירו׳ של גיהנם שובת ב בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת · השבת ויאמר · ר״ת וס״ת תורה שעיקר התור׳ בשבת כשאדם פנוי מעסקיו: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו בגימ׳ אנשים והנשים באים יחד · יביאה את תרומת י״י · היה לו לומר יביאו אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן ש שמתנדבים תכשיטי׳ זהב וכסף כלי הכס׳ אמר יביאה פי׳ שלא יבוא משל תכשיטי׳ אשה אלא מרצונה · לבו יביאה בגימ׳ לב תוא והיא: וכל

לאפוד ג׳ ב׳ מ׳ל וחד חס׳ ומ׳ל בליש׳

את פת׳ כי קלעי ותנורתי אזה ולאען שחך תנחבי ותנהלני ·

קחו נשים והולידו בנים · קחו עמכם דברים · קחו מוסרי ואל כסף: לאפוד ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ אבני שהם קדמ׳ · וחברו דויקהל׳ · והנשאם הביאו בתר׳ חס׳: ויעשו ג׳ רפין נמסר בסדר שמות: אשר צוה יי׳ ג׳ ס״פ וסי׳ וכל חכם לב בכם · ויעש בצלאל׳ · וידבר משה אל ראשי המטות: ואת בדיו ד׳ וסי׳ את הארן ואת בדיו · את השלחן ואת בדיו · ואת מזבח הקטרת · את ארון העדות: ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא: י״א זוגין בחד פסו׳ קדמ׳ את תניין ואת וסי׳ את המאור הגדול · את יתדות המשכן ואת · את בכור האדם · את ממלכת עוג · את ארבעים היום · את החצי לאחת · את אלילי כספו · את ידי אנשי המלחמה · את מקום כסאי · את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון · וחלופיהון ב׳ פסו׳ ואת את וסי׳ ואת הבמה נתץ וישרף את הבמה · ואת גוזן את גוזן:

אבן עזרא

ויצאו · למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת : ויבאו כל איש אשר נשאו לבו · הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם · ומלת על הנשים כמו טעם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה : כל נדיב לב · או מריבה לב כדרך הספן שור שה כשבי : חח · באזן : ונזם · באף : וטבע · באצבעי וכומז · בזרוע : כל איש · או אשה · והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת ו והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמ' יותר : והנשיאי · כי בצאתם ממצרים ונצלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן ל למאור ביד הנשיאים אח' חדשים רבים שיצאו ממצרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות · והזכיר הראש שכלם יהיו קרי' ל משמעתו כי אין בהם חכם כ כמוהו : וימלא · הנה השם העיד כי הוא מלא חכמ' ותבונה ודעת ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה : ולחשוב · בלבו מחשבות שלא נראו כמותן כי יש אומן זהב ולא כסף ו וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם · ועוד ולהורות כי יש חכמים רבים שהם קשי' להורות אחרי' והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לא בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכ' וחושבי מחשבו' : ועשה

רשי

על הנשים · עם הנשים וסמוכין אליהן : חח · הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד : כומז · כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקו' לאשה ורבו' פי' שם כומז כאן מקום זמה : וכל איש אשר נמצא אתו · תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו : טוו את העזים · היא היתה אומנות יתיר' שמעל גבי העזים טווין אותם : והנשיאי' הביאו · אמר רבי נתן מה ראו נשיאים בהתנדב בחנוכת ה המזבח בתחילה ו ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמר נשיאי' יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו מ משלימין אותו כיון ש שהשלימו צבור את ה הכל שנא' והמלאכה היתה דים אמרו כ נשיאי' מה עלינו לעשו' הביאו את אבני ה השוהם וגו' לכך התנדבו בחנכת ה המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה כ נחסרה אות משמם והנשאם כתיב : חור · בנה של מרים היה : אהליאב

כלי וכלי

כלי וכלי · ז"ח בליש' וסי' ויבאו האנשים על הנשי' · וכל כלי פתוח אשר · לא יהיה כלי גבר · ויקח מקלו בידו · והבית בהבנותו · בשלם הבשר · אך לא יעשה בית יי' · ב' בו · ומוציא כלי למעשהו · והביאו את כל אחיכם · שאנן מואב מנעוריו · ונשחת הכלי אשר הוא עושה · אכלני הממני נבוכד נצר · ואתה קח לך חטין ·

תורה

ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יהוה למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב וכל איש אשר הניף תנופת זהב ליהוה: וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים וערת אילם מאדמים וערת תחשים הביאו: כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת יהוה וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבדה הביאו: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים: והנשאם הביאו את אבני השהם ואת אבני המלאים לאפוד ולחשן: ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים: כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יהוה לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה ליהוה: פ

ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא יהוה בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה: ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף ובנחשת: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכת מחשבת: ולהורת נתן בלבו הוא

תרגום

ונפקו כל כנישתא דבני ישראל מן קדם משה: ואתו כל גבר דאיתרעי לביה וכל די אשלמת רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא: ומיתן גבריא על נשיא כל דאיתרעי לביה איתיאו שירין ושבבין ועזקן ומחוך כל מן דדהב וכל גבר די ארים ארמות דדהבא קדם יי: וכל גבר דאישתכח עמיה תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי ומשכי דדכרי מסמקי ומשכי ססגונא איתיאו: כל דארים ארמות כסף ונחש איתיאו ית אפרשותא קדם יי וכל די אשתכח עמיה אעי שטין לכל עבידת פולחנא איתיאו: וכל אתתא חכימת לבא בידהא מעזלא ומיתן כד עזיל ית תכלא ית ארגונא ית צבע זהורי וית בוצא: וכל נשיא דאיתרעי לבהן עמהן בחוכמא עזלן ית מעזיא: ורברביא איתיאו ית אבני בורלא וית אבני אשלמותא לשקעא באיפודא ובחושנא: וית בוסמא וית משחא לאנהרותא ולמשחא דרבותא ולקטורת בוסמיא: כל גבר ואתתא דאיתרעי לבהון יתהון לאיתאה לכל עבידתא די פקיד יי למעבד בידא דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי: ואמר משה לבני ישראל חזו דרבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: ואשלים עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עבידא: ולאלפא אומנן למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עבידת אומנן: ולאלפא יהב בלביה הוא

בעל הטורים

וכל אשה ג' הב' ואיד' וכל אשה יודעת איש · וכל אשה יודעת איש משכב זכר תחריתו · התם מכוה להרע לעדי' אבל כאן שהיו חכמות החיום · והיינו שנאמר והחכמה תחיה בעליה · וכל הנשים ג' במסר' כל הנשים יתנו יקר · וכל והנשים העומדות שם בענין ירמיהו שאמר להם למרום מע"ז · אלו הנשים שנתעסקו במלאכת המשכן יתנו יקר · אבל אותם האחרות שקטרו לנבא השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה · אותנה ב' ואידך עד הסר הפיכותיה אותנה ביחזקאל בענין הרועי' שרועי' הצאן במרמס רגליהם אלו גרמו נסבינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים שמחטיאין ישראל גורמים לשכינה ש שנסתלקה מישראל · והנשיאם ב' הכא תכר · ונשב כוכתם והנשיאים מלא · לו שנתעצלו בנדבת המשכן · לכך חסר אבל אותם שנזדרזו כהסכים בין השבטים ובני ראובן וגד לכך היא מל' דמלא והנשיאי' הביאו · תרגום ירושלמי וענניה איתיאו אלשון מעלה נשיאים · ראו קרא יי' שאין מעמידין פרנס על הצבו' אלא מדעתם · ולהורות ב' ואידך ולהורות את בני ישראל · שהיה בצלאל יודע להורות לכמי ישרא' בכל מיני חכמה : ויעו

מסרה

זיקרא באזני קול גדול · והנה ששה אנשים · לא יערכנה זהב · יש זהב ורב פנינים · וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכו' בס"א כלי וסי' ויהי לחזקיהו עשר ו וכבוד הרבה · וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכות' כלי וכלי וכל תרים ותהלי' דכו' כלי וכלי בס"ב הפורשים על פי הנבל · ולו הכין כלי מות : מרים ג' וסי' כל מרים תרומת כסף · כבוד חכמי' ינחלו ארך אפים ורב תבונה · וחד ומרים ראשי · וסי' בלשון ארמי בספא אמטיאו חכימיא וראשיא : מלאכת העבדה ב' וסי' כל מרים תרומת כסף · ושלום בן קורא : בידיה ג' בקרייה וסי' וכל אשה חכמת לב · פרשה ציון בידיה · ואולת בידיה תהרסנו : וימלא ט' נמסר בסד' שלח לך : רוח אלהי' ח' בליש' וסי' והארץ היתה תהו · הנמצא כזה איש · ואמלא אתו רוח · וחברו וימלא · וישא בלעם את עיניו · במראה ברוח · ועזריהו בן עודד היתה · ורוח אלהים לבשה את · וכל שמואל דכו' במ"ח רוח יי' וסי' וצלח עליך רוח יי' · ויקח שמוא' · ותהי רוח יי' דותוסף המלחמה · רוח יי' דבר בי · ורוח יי' סרה : בתבונה חד מן זוגי' קדמ' נסיב וי"ו בעני' ותניין לא נסיב וי"ו ולית דכו' וסי' מצויין במסר רבתא · ובדעת ה' בקריי' וסי' ואמלא אתו רוח אלהי' · וחברו וימלא · ובדעת צדיקי' יחלצו · כי יש אדם שעמלו בחכמ' ובדע' ובדע' חדרי' ימלאון · מחשב' ג' חס' וסי' לחשב מחשב' · וחברו ולחשב' עשי' כל מלאכה וחשבי : לעשת י"ג חס' נמס' לע"ל בריש סידרא · למלאת ו' ד' מל' וב' חס' נמסר בסדר כי תשא : ולהורת ב' חס' ו"ו בתר' וסי' נתן בלבו הוא ואהליאב · את בני ישרא'

ובטה / הנה בבצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב : ויקרא / ה"א לקרבה מסף כמו ולדבקה בו וחטס גדול טעם מאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדת כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדת על כן הפי' לעמוד בה : ויקחו / את כל התרומה אשר הביאו / והם / ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר : ויבאו / אל אהל משה ויאמרו מרבים העם / מ"ם מריבותר כמ"ס מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו : ויעבירו קול / כמו ותעבור הרנה : והמלאכה / שהיתה עשויה / ומ"ס דים שב אל כל החכמים : לכל המלאכה / שהיו צריכים לעשות : והותר / שם הפועל וטעם והותר הותירה : ויעשו / החל מהמשכן : משזר / בלשון ישמעאל אורך רע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש גם ככה הוא בלשון כשדי' משונה גם בלשון ישמע' כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרי' וככה בחשבון ארבע גם שמונה גם עשרה ושם והלאה עד עשר והזכר בלא ה"א אחד עשר שני עשר תשעה עשר והנקבה בה"א רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון שמונה תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלשת האנשים האלה ושלשת נשי בניו והנה שמונה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לות' שמונה כדרך עשתי עשרה / אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה / תי"ו הלולאות סימן הנקבה ואחת לולא ובא תחת הא"לף ה"א ויש או' כי מזאת הגזרה הרה ללת : לאהל / להיות אהל / ומלת

רש"י

אהליאב / משבט דן מן הירודין שבשבטי' מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר ולא נכר שוע לפני דל : מדי העבודה / יותר מכדי צורך העבודה : ויכלא : לשון מניעה / והמלאכה היתה דים לכל המלאכה / ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר : והותר / כמו והכבד את לבו והכות את מואב : ויעש

ואהליאב בן־אחיסמך למטה־דן : מלא אתם חכמת־לב לעשות כל־מלאכת חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש וארג עשי כל־מלאכה וחשבי מחשבת : ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם־לב אשר נתן יהוה חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את־כל־מלאכת עבדת הקדש לכל אשר־צוה יהוה : ויקרא משה אל־בצלאל ואל־אהליאב ואל כל־איש חכם־לב אשר נתן יהוה חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל־המלאכה לעשת אתה : ויקחו מלפני משה את כל־התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת עבדת הקדש לעשת אתה והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר : ויבאו כל־החכמים העשים את כל־מלאכת הקדש איש־איש ממלאכתו אשר־המה עשים : ויאמרו אל־משה לאמר מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה אשר־צוה יהוה לעשת אתה : ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל־יעשו־עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא : והמלאכה היתה דים לכל־המלאכה לעשות אתה והותר :

ס ויעשו כל־חכם־לב בעשי המלאכה את־המשכן עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם : ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל־היריעת : ויחבר את־חמש היריעת אחת אל־אחת וחמש יריעת חבר אחת אל־אחת :

ואהליאב בר־אחיסמך לשבטא דדן : אשלים עמהון חכימות לבא למעבד כל־עיבידת נגר ואומן וצייר בתכלא ובארגונא בצבע זהורי ובבוצא ומחי עברי כל־עיבידא ומלפי אומנון : ועבד בצלאל ואהליאב וכל גבר חכים־לבא דיהב יי חוכמתא וסוכלתנותא בהון למידע למיעבד ית כל־עיביד פולחן קודשא לכל די־פקיד יי : וקרא משה לבצלאל ולאהליאב ולכל גבר חכים־לבא די יהב יי חוכמתא בלביה כל דאתרעי ליביה למקרב לעיבידתא למעבד יתה : ונסיבו מן קדם משה ית כל אפרשותא די איתיאו בני ישראל לעיבידת פולחן קודשא למעבד יתה ואינון מייתן ליה עוד נדבתא בצפר בצפר : ואתו כל־חכימיא דעבדין ית כל־עיבידת קודשא גבר גבר מעבידתיה דאינון עבדין : ואמרו למשה למימר מסגן עמא לאיתאה מיסת פולחנא לעיבידתא דפקיד יי למעבד יתה : ופקיד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר ואתתא לא־יעבדון עוד עיבידתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה : ועיבידתא הות מיסת לכל־עיבידתא למעבד יתה ויתרת :

ועבדו כל־חכימי לבא בעבדי עיבידתא ית־משכנא עסר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהין : אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל־יריעתא : ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא :

עשי יו"ד כתיב יו"ד בקרייה וסי' מלא אתם חכמת לב / והיו שתותיה מדוכאים / ועתה אנחנו מאשרים / ועמך לרוב עשי / ועל ידם חיל צבא / ויתנו על ידי עשי המלאכ' / תנייכא דפסוק דד"ה / ויתיכו את הכסף הנמצא / ויעשו עשי המלאכה ותעל / וכל עשי מלאכת השדה / ברכו יי' מלאכיו / ברכו יי' כל צבאיו / יורדי הים

ארך / כל ארך דבולה בטעם תוכה ורעסיה בטעם גרם וכי' דפקיד יתיבי ורעביר קאים והוא חד מן ה' זוגין מן ב' ב' בעכין מתחלפין בטעמא וכי' אונס במחתיתא כהנא בנגעא תלתין בירעית משח בידא רברבני בחוטרא •

בעל הטורים

ויצו משה ויעבירו קול במחנה • בשבת נתנה תורה • אל"ף יום הבכורים של אותה שנה היה יום שלישי וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש בגימטריא אל יוציאו זהו לא יוציאו משה מרשות היחיד לרשות הרבים • ויכלא שנים ואידך ויכלא הגשם זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן • ויכלא הגשם • פי' העננים שמביאים הגשם • כשכלא מלהביא האבנים הטובים אז כלו מלהביא • והמלאכה ג' והמלאכה היתה דים • והמלאכה לא ליום ולא ליומים בעזרא • והמלאכה היתה גדולה בדברי הימים בענין בנין הבית • אף על פי שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא ליומים • אף על פי כן היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם • דים ג' • היתה דים • הלא יגנבו דים • אם גנבים בלילה השחיתו דים בתפלת ארום • בארום נאמר המה יבנו ואני אהרום • אבל ביעקב והמלאכ' היתה דים • והותר ג' הכא ואידך כי כה אמר יי' אכול והותר • מהחל התרומה להביא בית יי' אכול ושבוע והותר בדברי הימים שבזכות התורה ובית המקדש בא שובע לעולם / כדכתי' מן היום אשר יוסד היכל יי' וכו' עד מן היום הזה אברך • בעושי ג' ב"וי"ו ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה • ואידך תקנא בעושי עולה • פני יי' בעושי רע • ובמי תקנא בעושי כל חכם לב : ויעש

מסרה

באניות תועבת יי שפתי שקר / ואדעה כי מניות הלוים / אשקל על ידי עשי / וכל שרי המדינות מנשאים / ומן ויהי בשנת עשרי' ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו עד סוף דספר' דכו' : בהמה ג' וסי' מסר סו' פרש' ואתה תצוה : אשר צוה יי' ג' ס"פ נמסר לעיל בהאי סידרא : בבקר בבקר י"ג נמסר בישעי' סימן נ' גבי הפטרת והיה עקב : המה עשים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עשים / כן המה עשים גם לך שמואל / האינך ראה מה המה עשים דירמיה / תועבו גדלו אשר המה עשים יחזקאל / כי עגבי' בפיהם חמה עשים יחזקאל : מרבים ג' וסי' העם להביא / כי יש דברים מרבים הבל / גם בימים ההם מרבים יחד ומרבים בנים ובני בנים : והמלאכ' ג' וסי' היתה דים / והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה : והמלאכ' לא ליום אחד :

דים ג' וסי' והמלאכה היתה דים / הלא יגנבו דים דעובדי' / השחיתו דים דירמיה : והותר ג' בקרייה וסי' והמלאכה היתה דים / כי כה אמ' יי' אכול והותר / והותר עד לרוב : בעשי ג' וסי' ויעשו כל חכם לב / לדוד אל תתחר במרעים / פני יי' בעשי רע : ותכלת וארגמן ה' דסמי' וסי' ואת האבנט / וחברו / ואת המשכן תעשה / ויעשו כל חכם לב בעשי / ותכלת וארגמן דריש פסו' דסדר תרומה / וחברו דויקהל : ה' זוגין מן ב"ב בענין מתחלפין בטעמ' וסי' וקחו איש מחתתו / ויקחו איש מחתתו / ואם יראה הכהן / ואם יראנה הכהן / ארך היריע' האחת שלשי' / ארך היריעה האחת שמנה / ויט משה את ידו / ויט משה / ויאמר יי' אל יהושע נטה ידך בכידון / ויאמר יי' אל יהושע / וסי' בלשון ארמי אינש במחתיתא / כהנא בנגעא / תלתין ביריעת' / משח בידא / רברבני בחוטרא : האחת ג' קמצין נמ"ס בסד' תרומ' : אחת אל אחת ב' וסי' ויחבר את חמש היריע' / והלכו ישבי אחת אל אחת :

לאהל ה׳ מיחדין נמס׳ בסדר תרומה׃ יריעת כולם חס׳ ו״ו בליש׳ במ״ה וסי׳ הרחיבי מקו׳ אהלך׳ ירנזון יריעות ארץ מדין׳ את עזובה אשה ואת יריעות׳ וארון ברית יי׳ בתוך׳ דד״ה׳ כיריעות שלמה׃ להית ה׳ חס׳ בליש נמס׳ בסדר וישמע יתרו׃ מכסה ב׳ פתחין וסי׳ ויעש מכסה׳ ועשית מכסה׃ לאהל ג׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ תרומ׳׃ ידת ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ וארבע הידת׳ ושתי ידת לקרש דמשכנא תניינא׳ וידת מזה ומזה׃ קדמא דצואה׃

ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית׃ חמשים ללאת עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הללאת אחת אל אחת׃ ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר את היריעת אחת אל אחת בקרסים ויהי המשכן אחד׃ פ

ויעש יריעת עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעת עשה אתם׃ (טו) ארך היריעה האחת שלשים באמה וארבע אמות רחב היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעת׃ ויחבר את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד׃ ויעש ללאת חמשים על שפת היריעה הקיצנה במחברת וחמשים ללאת עשה על שפת היריעה החברת השנית׃ ויעש קרסי נחשת חמשים לחבר את האהל להית אחד׃ ויעש מכסה לאהל ערת אילם מאדמים ומכסה ערת תחשים מלמעלה׃ ס

(כ) ויעש את הקרשים למשכן עצי שטים עמדים׃ עשר אמת ארך הקרש ואמה וחצי האמה רחב הקרש האחד׃ שתי ידת לקרש האחד משלבת אחת אל אחת כן עשה לכל קרשי המשכן׃ ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים לפאת נגב תימנה׃ וארבעים אדני כסף עשה תחת עשרים הקרשים שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו ושני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו׃ (כה) ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשה עשרים קרשים׃ וארבעים אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד׃ ולירכתי המשכן ימה עשה ששה קרשים׃

ג׳ מל׳ · ג׳ב״כ ל׳ · ה׳ מיחדין · כו״ל חס׳ · ל׳ · כו״ל חס׳ ו״ו במ״ה · ל׳ וסמיך · ה׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ קדמ״ה ל׳ · ג׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ וחד חס׳ · כו״ל חס׳ ו״ו · ל׳

ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא׃ חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא׃ ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד׃

ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען עבד יתהין׃ אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען׃ ולפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד׃ ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תנינא׃ ועבד פורפין דנחש חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד׃ ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי ססגונא מלעילא׃

ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין׃ עסר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד׃ תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן עבד לכל דפי משכנא׃ ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עיבר דרומא׃ וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי׃ ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עבד עסרין דפין׃ וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד׃ ולסיפי משכנא מערבא עבד שיתא דפין׃ ותרין

אבן עזרא

ומלת לברוח׳ מהבנין הקל וטעם כמו מבריח שהוא מהבני׳ הכבד כמו ירח ויור ורבי׳ ככה׃ ויעש

תחת עשרים הקרש׳ תניין קרשים׳ קדמא עשרים קרש לפאת נגבה׳ תניין עשרים קרשים קדמא ולצלע המשכן קרש׳ תנין עשה עשרים קרשים׃

קדמ׳ ויחדו יהיו תמים על ראשו׳ תניין אל׳ ויחדו ג׳ וסי׳ יהיו תמים׳ וחברו׳ ויחדו כלם יכליון׃ מלמטה ו׳ פתח וחד קמץ תחת כרכב קמץ׳ ושאר פתח׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה׃ קדמ׳ כן יהיה לשניהם לשני המקצעת׳ תניין כן עשה לשניהם׃ קדמ׳ לקרשי צלע המשכן האחד׳ תניין האחת׃ והיו ב׳ סבירין ויהיו וסי׳ והיו תואמים מלמטה׳ והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף׃ כולהון שני אדנים תחת הקרש האחד׳

ושני קרשים עשה למקצעת המשכן בירכתים׃ והיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים אל ראשו אל הטבעת האחת כן עשה לשניהם לשני המקצעת׃ והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד׃ ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן האחת׃ וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה׃ ויעש את הבריח התיכן לברח בתוך הקרשים מן הקצה אל הקצה׃ ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעתם עשה זהב בתים לבריחם ויצף את הבריחם זהב׃ ויעש את הפרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב עשה אתה כרבים׃ ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם זהב ויצק להם ארבעה אדני כסף׃ ויעש מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם׃ ואת עמודיו חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת׃ פ

ויעש בצלאל את הארן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו׃ ויצפהו זהב טהור מבית ומחוץ ויעש לו זר זהב סביב׃ ויצק לו ארבע טבעת זהב על ארבע פעמתיו ושתי טבעת על צלעו האחת ושתי טבעת על צלעו השנית׃ ויעש בדי עצי שטים ויצף אתם זהב׃ ויבא את הבדים בטבעת על צלעת הארן לשאת את הארן׃ ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה׃ ויעש שני כרבים זהב מקשה עשה אתם משני קצות הכפרת׃

ו׳ פתחין וחד קמץ׳ ג׳ · ב — ל׳ — ל״ה — נ׳ — ד׳ת׳ל — ל״ז א — ה׳ — ה — כל אוריי׳ חס׳

ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון׃ והוו מכוונין מלרע וכחדא הוו מכוונין ברישיהון בעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרתין זויין׃ והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד׃ ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד׃ וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא׃ ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי׃ וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא׃ ועבד ית פרוכתא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין׃ ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף׃ ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור׃ וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפא רישיהון וכיבושיהון דהב וסמכיהון חמשא דנחשא׃

ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור׃ ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סיטריה תנינא׃ ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ואעיל ית אריחיא בעזקתא על כסרי דארונא למיטל ית ארונא׃ ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה׃ ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא׃

רשי

ויעש בצלאל׳ לפי שנתן נפשו על המלאכ׳ יותר משאר חכמים נ׳ נקראת על שמו׃ כבוד

אבן עזרא

ויעש בצלאל׳ בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי ה הקדש׳ והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם׳ ואח׳ כך הזכיר כלי הקדש והזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמי׳ כי יש בשמי׳ בשמן המשחה גם בקטורת הסמים׃

בעל הטורים

ויעש בצלאל את ה הארון כלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומ׳ שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה ם שהארון הוא כנגד כסא הכבוד ׳ ושלטה

מסרה

במ״א בסדר ויקהל שני אדני׳ שני אדנים׃ בריחם כולם חס׳ יוד תניין במ״א מל׳ דמל׳ וסי׳ ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחי׳ ג׳ לברח ג׳ וחס׳ וסי׳ לבדה בתוך ח הקרשים׳ למה נחבאת לברח׳ על כן קדמתי לברח׃ כרבים כל אורית׳ חס׳ וי״ג חס׳ בנבי׳ וכתו׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה׃ עמודיו ד׳ מל׳ וסי׳ ואת עמודיו חמשה׳ ויקם משה את המשכן׳ וזאת משמרת משאם׳ עמודיו עשה כסף׃ ראשיהם י״ג וסי׳ וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב׳ וצפוי ראשיהם כסף׳ וצפוי ראשיהם וחשוקיהם׳ וצפה ראשיה׳ וחשקאות׳ וישימו את ראשיה׳ בדודי׳ נטוי על ראשיהם׳ ויעלו עפר על ראשיהם׳ וכל ראשיה קרחה׳ ויתנו את חרבותם תחת ראשיה׳ כסום יכסמו את ראשיהם׳ מת עצמו ראשיהם׳ ראשיהם מאתים׳ דד״ה׳ ויזרקו עפר על ראשיהם השמים׃ וחשקיהם כולהון חס׳ וי״ו במ״ב מל׳ וסי׳ ו והאדני׳ לעמדי׳ ולפא׳ ים קלעי׃

ויבא כ״א וסי׳ ויבא אל האדם׳ קין מפרי האדמה׳ ולא מצאה היונה׳ ויבא לאמו׳ הגישה לי׳ ויעש גם הוא׳ ויחרד יצחק׳ ויקח את לאה׳ וילך ראובן׳ את דבתם׳ ביתה יוסף׳ וחברו׳ את יעקב אביו׳ וילקט יוסף׳ ויבא ידו בחיקו׳ את הבדים בטבעות׳ וחברו׳ את הארון׳ את המשכן׳ ויצעקו אל יי׳ וישם מאפר׳ ויקם דוד וילך הוא ויבא׳ ויקרא יהונתן לדוד׳ ויקם יואב וילך גשורה׳ ויקם שמעי ויחבש את׳ ותשלם כל המלאכה ויבא את קדשי דוד אביו׳ ויהי המלך עובר׳ ויבא הספר אל מלך׳ ואיש בא מבעל שלישה׳ ובשנה השביעית שלח יהוידע׳ ויבא מלך אשור מבבל׳ דמלכי׳ ויבא את כל הכהנים׳ ויתר דברי יחזקיהו דמלכי׳ וגם הוא חכם ויבא רע׳ ויבא ויעש יי׳ כאשר׳ ויבא אתי ב׳ פתח החצר׳ ויבא אתי אל פתח שער׳ אתי אל חצר בית׳ ויקח מזרע המלוכה׳ אמר נא לבית המרי׳ אתי שמה והנה איש׳ בעשרים וחמש שנה לגלותינו׳ ויקרא יעבץ לאלהי ישראל׳ ותשלם כל המלאכה דד״ה׳ ויבא את קדשי אביו ויהי אחרי בא אמציהו׳ ויבא את הכהנים׳ ויבא יי׳ עליהם את שרי׳ ויבא שפן את הספר׳ שאל ויבא שלו׳ הלא כה עשו אבתיכם׳ ויתאפק המן תנייי׳ דפסוק׃

קצותו ל׳ג כתבן תרין וו׳ין וסי׳ נמסר בסדר פקודי׃ ויהיו הכרבי׳ פרשי וגו׳ חד מן י׳ד פסו׳ דאית בהון על אל אל נמסר בסדר וישמע יתרו׃ בתי׳ לבדים ב׳ ובענין וסי׳ לעומת המסגרת היו הטבעת ׳ ויצק ארבע טבעת בארבע הקצו׳׃ ויעש את כל הכלים י׳ד פסו׳ אית בהון את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את כל החלב׳ ויעש את כל הכלים׳ את אלה מהם׳ ונתנו עליו את כל כליו׳ ויאמר יי׳ אל יהושע אל תירא׳ ולפני אהרן

כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹוֹתָו׃ וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ

וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ

וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃ כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ

כרובא חד מסיטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי׃ והוו כרוביא פריסין גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא הוו אפי כרוביא׃

ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור׃ ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד זיר דדהב לגדנפיה סחור סחור׃ ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי׃ לקביל גדנפא הואה עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא׃ ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית פתורא׃ ועבד ית מניא דעל פתורא ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכילתיה וית קשותא די אתנסך בהין דהב דכי׃

ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מינה הוו׃ ושיתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא׃ תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן כן לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא׃ ובמנרתא ארבעא כלידין מציירין חזורהא ושושנהא׃ וחזור תחות תרין קנין דמינה וחזור תחות תרין קנין דמינה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מנה׃ חזוריהון וקניהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי׃ ועבד ית בוציניהא שבעא וציביתהא ומחתיתהא דדהב דכי׃ ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא׃

ואהליאב

קצותיו ת׳ · יד פסו׳ אית בהון על ג׳ · ב׳ · ב׳ ובענין · ב׳ · ל׳ ב׳ טו · ב׳ מל׳ · ד׳ כתי׳ יוד בתורה · ג׳ רפין ג׳ · ל׳

את ל׳ב בפסו׳ אית בהון את את ואת ואת ואת

הכהן׳ ויתן להם׳ ולבני גרשן׳ וממטה גד׳ ויעלו חמשת׳ וישמע בן הדד׳ וחברו דדברי הימים׳ ויתנו להם׳ ואחריה לקח׳ ויבאו פנימה׃ בהן י׳ח טו׳ קמץ וג׳ פתח וסי׳ בסדר והיה כי תבא׃ סימן בקנה בשוא תחת הב׳ית או בפתח נמסר פרשת תרומה׃

רשי

נבוב לוחות׳ נבוב הוא חלול וכן ועביו שלש אצבעות נבוב: נבוב לוחות ׳ הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: במראות הצובאות ׳ בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב״ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ו ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי ש שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו׳ ויעש בה וגו׳ וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחש׳ של כיור מנחשת ה התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלו׳ במחזית נשיא וכן תרגום של מראות מיריו בלעז וכן מצינו בישעי׳ והגליוני׳ מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו ׳ להביא נדבתן: לצומת

גביע הגביע כול מל׳ יוד גבעים כלם חס׳ יוד קדמ׳: חמש כ״ח קמצין נמסר בסדר תרומה: גגו לגגו ד׳ נמסר בסדר תצוה: קירתיו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה: לשאת כ״ד בקריי׳ וסי׳ בד״ה א׳ ריש סי׳ ט״ו: וסירת כל הסירת דאורי׳ חס׳ ו״ו כל הסירות דמלכים מלאים דמלאים ואת הסרת קדמ׳ דירמיהו חס׳ דחס׳ כתיב: נבוב

תורה

כח וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס

לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס

וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס

וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃ י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃

תרגום

וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ זֵר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְזֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנוּ׃ וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃ וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פִּסַּכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא וְיָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא׃ וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבְבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵּיהּ׃ וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִּנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא׃ וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ׃

וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחְזְיַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃

וַעֲבַד יָת דָּרְתָא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דָּרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין׃ עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף׃ וּלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃

אבן עזרא

וב״ת במראות תחת מ״ם כי כן הוא בלשון הקדם כמו והנותר בבשר ובלחם וככה בלשון ישמעאל ׳ וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשם יהם הם הנזכרים בספר ישעיהו כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות רק ב באות יום יום אל פתח אהל מ מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מעד כי היו רבות ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כ כאשר הזכיר׳ מדת הכיורים שעשה שלמה רק נעשה בכל המראות שהביאו והכן שהוא המכונ׳ לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים ירכים ׳ וקרא הקרובים אל הפתח כ כתפיים כתכתפות איש:

בעל הטורים

במראות ה׳ במסרה במראות הצובאות ׳ ויאמר אלהים לישראל בחלו׳ ׳ במראות אלהי׳ תרי ביחזקאל שאלו הנשים שסרו מתאות העולם ונתנו ת מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהן רוח אלהים׳ הצובאות ב׳ במראות הצובאו׳ ׳ אשר ישכבון הנשים הצובאות גבי בני עלי ׳ כמו התם ושכבון הנשים ת הצובאות גם בכאן על ידי מראות היו שוכבין הנשי׳ כדאמ׳ במדר׳ שהיו מקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ונזקקין להם: פרשת

מסרה

לחת ב׳ וסי׳ תעשה ׳ עשה: כיור הכיור ג׳ מל׳ נמס׳ בריש סדר׳ כי תשא: במראת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ נמסר בסדר ויגש: עמודיהם ד׳ מל׳ ובענין וסי׳ עמודיהם עשרי׳ דריש פסו׳ ׳ ולפאת צפון מאה ׳ ולפאת ים קלעים׳ קלעים חמש עשרה ר״פ: העמדים י״א חסרי׳ בל׳ וסי׳ ווי העמדי׳ קדמ׳ ׳ ותניי׳ ׳ ולפא׳ ים קלעי׳ ׳ והאדני׳ לעמדי׳ נחשת קדמ׳ דפסו׳ ׳ הניחה אתי והמשני העמדים ׳ ועמדים ועב על פניהם ׳ ויקם את העמדים דמלכים ׳ עמדים שנים ׳ אל העמדי׳ ועל הים דירמי׳ ׳ ועמדי׳ אל האלי׳ ׳ ויעש שרשרו׳ לרבי׳:

לח

הנה עת אב המון לשם והודה:
בהגיעך לראש אלה פקודי:

לעומת קלעי החצר · כמדת קלעי החצר: חכלת ויקהל ·

אלה פקודי · הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן כוללת הכל ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון שיש לוחות העדות והנה אחז דרך קצר׳ וזהו האמת בעבור מכתב אלהים · וטעם עבודת הלוים שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליה׳ איתמ׳ כי הגרשוני׳ והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם ׃ ובצלאל · הזכיר הכתוב כי בצלא׳ ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן ׃ כל הזהב · אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדי׳ והקרשי׳ והבריחים מצופים זהב הם כלם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף ה הכפורים והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישר׳ ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן ׃ וכסף

אלה פקודי · בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף לזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהן של ישראל ׃ משכן העדות · עדות לישר׳ שויתר להם הקדוש ברוך הוא על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם ׃ עבודת הלוים · פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוי׳ במדב׳ לשאת ולהוריד ולהקים איש איש ל למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפרשת נשוא ׃ ביד איתמר · הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו ׃ ובצלא׳ בן אורי עשה את כל אשר צוה יי׳ את משה · אשר צוה אין כתוב כאן אלא כל אשר צוה יי׳ את משה אפילו ד דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנ׳ למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר כך משכן אמר לו בצלא׳ מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר כך משים כלי׳ בתוכו אמר לו כך ש שמעתי מפי הקדוש ברוך הוא אמ׳ לו משה בצלאל היית כי בודאי כך צוה לי הקדוש ברוך הוא וכך עשה המשכן תחילה ואחר כך עשה כלי׳ ׃ הככר · ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים מנה והמנה כ״ה סלעי׳ הרי ככר של קדש ש שלשת אלפים שקלים לפיכ׳ מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפים שאין מגיעין לככר ׃ בקע

לעמדים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ והאדני׳ לעמדים נחשת׳ עשה ווים לעמדים · בתר׳ מל׳ ׃ צפוי וצפוי ה׳ וסי׳ וצפוי ראשיהם כסף · וחברו רקועי פחים צפוי · וירקעום צפוי למזבח · צפוי פסילי כספך ׃ עמדי ב׳ חס׳ וסי׳ והאדנים לעמדים · כל עמדי החצר סביב ׃ וקומה ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ וקומה חמש אמות ברחב · וחברו

וּלְרוּחַ מַעְרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף ׃ וּלְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין ׃ סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא ׃ וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דָּרְתָּא סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא ׃ כָּל סְרָדֵי דָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר ׃ וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן מְכַבְּשִׁין כְּסַף כֹּל עַמּוּדֵי דָרְתָּא ׃ וּפְרָסָא דִּתְרַע דָּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵיל סְרָדֵי דָרְתָּא ׃ וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא דִּנְחָשָׁא וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף ׃ וְכָל סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא ׃

וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף ׃ וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה ׃ קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה ׃ וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה ׃ כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר ׃ וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר ׃ וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר ׃ וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף ׃ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת ׃

קכב כנואה סימן ׃

ס ס ס

אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל־מֵימְרָא דְמֹשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְּאִיתָמָר בַּר־אַהֲרֹן כָּהֲנָא ׃ וּבְצַלְאֵל בַּר־אוּרִי בַר־חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יָת כָּל־דִּי פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה ׃ וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר־אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּר בְּתִכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא ׃ כָּל דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבִיד לְעִיבִידְתָּא בְּכֹל עִיבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אֲפָרָשׁוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא ׃

אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן ׃ וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה ׃ וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ ׃ כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ ׃

פרשת אלה פקודי

אלה פקודי · אלא ויו פקיד לכל ו׳ אותיות אלף שלא יחסרוהו שלקח יון הככף · התסל׳ משכן שנתמשכן ב״פ בשביל עונות ישרא׳ וזהו שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו · קך כמנין משכן שני היה עדות ששכינה שורה בישרא׳ שבית ראשון עמד ת״י שנה כמנין משכן · ובצלא׳ בן אורי בן חור ג״פ בתורה נתייחס כנגד שלש׳ מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת · ואתו אהליאב פירוש אלו השנים היו עדים למשה שהשלים כל החשבון שקבל׳ כל הזהב ה׳ מיני זהב׳ חח · וכומז׳ וטבעת · וכומז · וכל כלי זהב · כנגד העשוי להם ה׳ עינוין · פרך · חרר · ענוי · לחץ ׃ עבודה קשה ׃ בקע

מ׳ל ׃ סימן פרשת ויקהל קדמ׳ ואת מכסה · ואת קרשיו · ואת אדניו · ואת בדיו · ואת פרכת · ואת בדיו ואת כל כליו ואת · ואת מנרת · ואת כליה · ואת נרותיה · ואת שמן · ואת מזבח · ואת בדיו · ואת שמן · ואת קטרת · ואת מסך · ואת מכבר · ואת כל כלי · ואת כנו · ואת אדניה · ואת מסך · ואת יתדת · ואת מיתריה · ואת בגדי בניו ׃ ז׳ פסו׳ דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי · אשר רכש מקנ׳ קנינו אשר רכש · המשכן משכן העדו׳ אשר פקד · והמכתב מכתב אלהי׳ הוא חרות · טוב ברע או רע בטוב ואם המר · כל המרכב אשר ירכב עליו · והמנהג כמנהג יהוא · ונמסר גם בסדר ויצא ׃ זהב ד׳ חטפין פתחין בקרייה וסי׳ כל הזהב העשוי · כפות זהב שתים עשרה · ויהי כל זהב התרומה · ויצף את הבית אבן וא׳ וזהב הארץ ההיא טוב · ומשמש א״ב וסי׳ במסר׳ רבתא ׃

בקע׳ הוא שם משקל מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו׳ · כך היו ישר׳ וכן עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפי שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפי׳ וחמש מאות וחמשים חצאין עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלי׳: לצקת׳ לאתכא את אדני הקדש של קרשי המשכן שהם ארבעי׳ ושמנה קרשי׳ ולהן תשעים ושש אדנים ואדני הפרוכת ארבעה הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: וצפה ראשיהם׳ של עמודי׳ מהם שבכולן כתוב וציפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: ומן התכלת והארגמן וגו׳ · שם לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: וירקעו׳ כמו לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנדר״א בלע״ז טסין דקי׳ כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנ׳ בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: ואת

וכסף׳ הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג׳ אלפים שקלים והעד וכסף פקודי העדה: בקע׳ חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר׳ שעברו עליו עשרי׳ שנה שלשים וכבר הזכרתי טעם זה: לצקת׳ מבעלי היו״ד כמו לרדת: ואת׳ שלא השלים ככר: ונחשת׳ גם הזכיר כלי הנחשת: ובגדי השרד׳ הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני כי נוח השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו ועל הפרכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם ימירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש׳ ואח׳ שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהו׳ הכהן הגדול והחל לפרש אותם: ויעשו את האפוד׳ איך שמו הזהב בתוך התכלת׳ וטעם ויעשו את אבני השוהם שדרך התקון כמו וימהר לעשות אותו׳ ומלת

בקע ב׳ וסי׳ משקלו׳ לגלגלת: לגלגלת ג׳ נמסר פרשת בשלח: למאת הככר ב׳ וסי׳ למאת הככר ככר לאדן׳ ומה לעשות למאת הככר לאדן ל׳: האלף ג׳ וסי׳ ואת האלף ושבע המאות׳ וצלע האלף היבוסי היא ירושלם׳ כרמי שלי לפני האלף לך שלמה׳ וחד תביא לשר האלף: ואת מזבח ט׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו׳

לט

כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן: כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם: כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל: ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ: לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב:

לט א וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב: ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי

וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: תִּקְלָא לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דַּעֲבַר עַל־מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין: וַהֲוָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי קוּדְשָׁא וְיָת סַמְכֵי פָרוּכְתָּא מְאָה סַמְכִין לִמְאָה כִּכְּרִין כִּכְּרָא לְסַמְכָא: וְיָת אַלְפָא וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּשׁ יָתְהוֹן: וּנְחָשׁ אֲרָמוּתָא שַׁבְעִין כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע־מְאָה סִלְעִין: וַעֲבַד בַּהּ יָת סַמְכֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּילֵיהּ וְיָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא: וְיָת סַמְכֵי דָרְתָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת סַמְכֵי תְּרַע דָּרְתָא וְיָת כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל סִכֵּי דָרְתָא סְחוֹר סְחוֹר:

וּמִן־תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה: וַעֲבַד יָת־אֵיפוֹדָא דְהַבָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: וְרַדִּידוּ יָת טַסֵּי דְהַבָא וְקַצִּיצוּ חוּטִין לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תַכְלָא וּבְגוֹ אַרְגְּוָנָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי וּבְגוֹ בוּצָא עוֹבַד אוּמָן: כַּתְפִין עֲבַדוּ לֵיהּ מְלַפְּפִין עַל תְּרֵין סטרוהי

בעל הטורים

בקע ב׳ בקע לגלגלת בקע משקלו · פרמז לה שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלת אחת ואדנים כנגד מועדים על אדני פז וכנגדם תקנו ק׳ ברכו׳ בכל יום · וקנו ב׳ וקנו פתילים · וקנו חנית · ותר קנו אבות דשעים שבזכות המשכן היו מתי׳ כדי׳ על אויביהם מוקנו׳ חניתותיה׳ כפרה

מסרה

ודבתריה׳ ואת השלחן׳ ואת כל כליו׳ ודבתריה׳ ואת מזבח הקטרת דויקהל׳ ויעש בה את אדני׳ ואת מזבח הזהב דויביאו׳ ואת מזבח עלה שם פתח׳ ויעש שלמה את כל הכלים: וקצץ א׳ ב׳ מן ב׳ ב׳ וא׳ וחד א׳ וסי׳ ואלכה׳ תנה את נשי׳ ואלכה׳ ויאמר אבנר אל דוד אקומה׳ אלכה׳ אני אמרתי בדמי ימי ואדיריה׳ שלחו צעוריה׳ למים׳ ואדיריה׳ ועל ידם החזיקו התקועין׳ אדיריהם׳ מחזיקים על אחיהם׳ ובמלאת׳ ימי טהרה לבן או׳ ובמלאת׳ הימים האלה עשת המלך׳ במלאת כפקו יצר לו׳ וגדל׳ יי׳ ארך אפים וגדול כח ונקה לא׳ וגדל׳ חנון ורחום יי׳ ארך אפים׳ גדל חימה נשא ענש׳ ובהקבץ׳ ויהי בהשמע דבר המלך ודתו׳ ובהקבץ׳ בתולות שנית׳ בהקבץ׳ עמים יחדו וממלכות לעבד׳ והכין׳ ידעתי יי׳ כי לא לאדם׳ והכין׳ תקעו בתקוע והכין׳ הכין׳ וצוו אותם לאמר שאו לכם׳ ונבנה׳ כי תאמר אדום רששנו׳ ונבנה׳ ואמר אלהם אתה ראים׳ ונבנה׳ את החומה ותקשר כל בפתח תחת הו״ו׳ ויסלף׳ ושחד לא תקח׳ ויסלף׳ לא תטה משפט׳ ויסלף׳ עיני יי׳ נצרו דעת׳ בפתח תחת הו״ו׳ ותתנן׳ ולקץ שנים יתחברו ובת מלך׳ ותנתן: ויאמר המלך להעשות כן׳ בפתח תחת הו״ו: ויושב׳ וידעו העם כלו אפרים׳ ויושב׳ ישמע אל ויענם׳ ויושב יוסף את אביו׳ בפתח תחת הו״ו׳ וזבדיהו׳ והנה אמריהו כהן הראש׳ וזבדיהו׳ ועמהם הלוי׳ שמעיה׳ זבדיהו׳ ולמשלמיהו בנים זבדיהו׳ וחיו׳ וזאת עשו להם וחיו׳ וחיו׳ ואזרעם בעמים ובמרחקים׳ חיו׳ ויהושע בן נון וכלב בן יפונה׳ ויתר׳ האל מעוזי חיל ויתר׳ ויתר׳ עמד וימודד ארץ׳ יתר׳ ויואל אלוה וידכאני׳ וישכן ויגרש את האדם׳ וישכן׳ ויגרש מפניהם גוים׳ ישכן׳ ירדף אויב נפשי׳ וימות והושיבו שנים אנשים וימות׳ ויאמרו אנשי העיר אל יואש׳ ימות׳ יחי ראובן ואל ימות׳ וירח׳ יי׳ את ריח הניחח׳ וירח׳ ויגש וישק לו׳ ירח׳ ועתה ישמע׳ נא אדני המלך׳ ובעת׳ אותה ותדברנה׳ ובעת׳ ויהי לימים מימים׳ בעת׳ ועוד אני מדבר בתפילה׳ ולמה׳ ויאמר לה אלקנה אישה׳ ג׳ בפסו׳ ולמה ולמה למה׳ ולמועדים׳ יהי מארת׳ ולמועדים׳ כה אמר יי׳ צבאו׳ צום הרביעי׳ למועדים׳ עשה ירח׳ ומוראכם׳ ואתכם יהיה על׳ ומוראכם׳ לא יתיצב איש לפניכם׳ מוראכם׳ את יי׳ צבאות אתו תקדישו׳ ונבואה׳ יום בשורה הוא ואנחנו מחשים ונבואה׳ הגידו ביהודה ובירושלם׳ נבאה׳ למשכנותיו׳ וסגרו׳ ואספו אספת אסיר׳ בישעיה׳ וסגרו׳ וסגרו דלתים בשוק׳ סגרו׳ עד הנגב סגרו׳ וקיצץ׳ וירקעו את פחי הזהב׳ וקיצץ׳ משבית מלחמו׳ עד׳ קיצץ׳ יי׳ צדיק קיצץ׳ ורחצו׳ יוקח נא מעט מים׳ ורחצו׳ ויאמר הנה אדני׳ רחצו׳ הזכו הסידו רע׳ רחצו נקוד פתח׳ ותענגה׳ אותם ותאמרנה יש׳ ותענגה׳ הנשים המשחקות׳ תענגה׳ חכמת שרותיה: בתוך חד מן ב׳ פסו׳ דאית בכל חד וחד ד׳ מלין דמיין קדמ׳ לא נסיב וי״ו וג׳ בתראי נסבין וי״ו נמסר בריש יחזקאל גבי פסו׳ ודמות פניהם פני אדם: תולעת השני ו׳ וסי׳ והם יקחו את הזהב׳ וכל אשה חכמת לב בידיה׳ מלא אתם חכמת לב׳ ואתו אהליאב בן אחיסמך׳ ומן התכלת והארגמן ותולעת השני׳ וירקעו את פחי הזהב:

ג׳ ובעניין · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ט׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ומל׳ תקן

שרד כל שרד הסרך כתו׳ נסין וקמ״ז

ובתוך ב׳ פסו׳ דאית בהון מן ד׳ מלין דמיין קדמ׳ לא נסיב ויו וג׳ נסבין ויו.

קצותיו י״ג מלין כתיבן תרין וו״ן וסי׳ קצותו׳ כרוב אחד דכפרת משכן שני׳ קצותו דאפוד בתרא׳ עשוות׳ וחמש צאן עשוות׳ וקוו׳ שתו ושכרו וקוו׳ נטוות גרון׳ ומנוות ברמה׳ עוון׳ וחכינו עד אור הבקר׳ עוון׳ את עוון עבדך׳ דד״ה׳ בעוון׳ הן בעוון חוללתי׳ עוונותיו ילכדונו הרשע׳ ולצוות עליה דאסתר׳ ומצוות׳ דואת שבת קדשך׳ העשוום לבעל׳: חבר חד מן ט״ו זוגין קדמ׳ נסיב וי״ו ותניין לא נסיב וי״ו

קְצוֹתָיו חֻבָּר: וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס

וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ

וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל: וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד: וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם: וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה: וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם: וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט: וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר:

וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן: וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו: וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה: וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד: וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד

קצותיו חד מן י״ג מלין כתיבן תרין וו״ן. ב׳ והנפלאים הניאו׳ ל׳ וחס׳ ג׳ מ״ל בתור׳. בו״ל חס׳ כת״א מ״ל. ג׳ ומ״ל. ג׳ וחס׳. ל׳ ג׳. ל׳ חס׳ דחס׳. ג׳ חס׳. מוסבת ב׳ בכ׳ חס׳ וי״ו כתר׳ וכ׳ מ״ל דמ״ל כת׳ וסלרהו׳ חס׳ דחס׳ כתי׳. ל׳. ל׳. ג׳ חד מ״ל וכ׳ חס׳. ח׳ רפמ׳. ל׳. וירכסו ל׳ וחד וירכסו. תיו ח׳ ח׳ חס׳ בלים׳.

סטרוהי מלפף: והמין תיקוניה די עלוהי מיניה הוא כעובדיה דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא דפקיד יי ית משה: ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן דדהב גליפן כתב מפרש על שמהת בני ישראל: ושוי יתהון על כתפי איפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית משה: ועבד ית חושנא עובד אומן כעובד איפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: מרבע הוה עיף עבדו ית חושנא זרתא אורכיה וזרתא פותיה עיף: ואשלימו ביה ארבעא סדרין דאבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סדרא חד: וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וכדכדין: וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עיגלא: וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתירי משקען מרמצן דדהב באשלמותהון: ואבניא על שמהת בני ישראל אינין תרתא עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמיה לתרי עסר שבטין: ועבדו על חושנא תיכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי: ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא: ויהבו תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא: וית תרתין גדילן דעל תרין ס סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבינון על כתפי איפודא לקביל אפוהי: ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעיברא דאיפודא לגיו: ועבדו תרתין עזקן דדהב ויהבינון על תרין כתפי איפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי המיין איפוד: ואחדו ית חושנא מעיזקתיה לעיזקת איפודא בחוטא ר דתכלא למהוי על המין איפודא

אבן עזרא

ומלת כליל תכלת · כלו תכלת והוא סמוך : ולת

מסרה

זלית דכו׳ נמסר במס׳ רבת׳: טורי ג׳ מ״ל וסי׳ וימלאו בו ד׳ טורי׳ ויבן את בית יער הלבנון׳ ויבן את החצ׳ סביב: חותם כול מלא׳ בליש׳ במ״ז נמסר פרשת תצוה: ויהלם ג׳ נמסר בפרשת תצוה: וישפה ג׳ וסי׳ והטור הרבעי׳ וחברו׳ בעדן גן אלהים היית: מוסבת ב׳ חס׳ וי״ו בתר׳ וסי׳ והטור הרביעי׳ מוסבת שם: שמת ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש אבן׳ והאבנים תהיין על׳ והאבנים על שמת בני: ואת שתי ו׳ וסי׳ וכמו השחר עלה׳ ויקם בלילה הוא׳ ואת שתי קצות שתי׳ וחברו׳ ויצל דוד ביום ההוא דצקלג׳ יען אמרך את שני הגוים׳ וכל ואת שני הכליות דכו׳: אשר אל ח׳ נמסר בסדר תצוה: ויתנם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ ואת שתי קצות שתי העבתות׳ ויעשו שתי טבעת זהב׳ ויתנם לחק בישראל׳ דירמיה׳ בתר׳ מ״ל:

ואת פארי המגבעות · תפארת המגבעות · המגבעות המפוארין · לתת על המצנפת מלמעלה ועל ידי הפתילים היה מושיבן על המצנפת פתח כתר ואי אפשר לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר ונתת אותו על פתיל תכלת והוא אומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהיא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אות ממעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהן השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחושן ואפוד וירכסו את החשן וגו׳ ועל כרחך כחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו שתי טבעות החשן ובשתי כתפות האפוד היו שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ארבעה חוטין היו ומכל מקום פחות משני אי אפשר: ויעשו בני ישראל את המלאכה ככל אשר צוה יי׳ וגו׳: ויביאו את המשכן וגו׳ · שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקדוש ברוך הוא הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשי׳ שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמ׳ משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו על ידי אדם אמר לו עסוק אתה בידך כ נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש רבי תנחומא: ויברך

ולא יזח ב׳ וסי׳ החשן · החשן: להית ח׳ חס׳ בליש׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: רמוני חד מן ה׳ זוגין בסיפרא קדמ׳ חס׳ תניין מ״ל וסי׳ סבלת · לכן אמר לבני ישרא׳ · סבלות ולקחתי אתכם לי לעם · יצא׳ לך אל פרעה׳ יוצא · השכם בבקר · שמן למאר · ושמן למאור · לאפד · אבני שהם · לאפוד · ואבני שהם · ויהיו

ולא־יזח החשן מעל האפד כאשר צוה יהוה את־משה: פ

ויעש את־מעיל האפד מעשה ארג כליל תכלת: ופי־המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע: ויעשו על־שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר: ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו את־הפעמנים בתוך הרמנים על־שולי המעיל סביב בתוך הרמנים: פעמן ורמן פעמן ורמן על־שולי המעיל סביב לשרת כאשר צוה יהוה את־משה: ס

ויעשו את־הכתנת שש מעשה ארג לאהרן ולבניו: ואת המצנפת שש ואת־פארי המגבעת שש ואת־מכנסי הבד שש משזר: ואת־האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את־משה: ס

ויעשו את־ציץ נזר־הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש ליהוה: ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על־המצנפת מלמעלה כאשר צוה יהוה את־משה: ס

ותכל כל־עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את־משה כן עשו: פ

ויביאו את־המשכן אל־משה את־האהל ואת־כל־כליו קרסיו קרשיו בריחו ועמדיו ואדניו: ואת־מכסה עורת האילם המאדמים ואת־מכסה ערת התחשים ואת פרכת המסך: את־ארון העדת ואת־בדיו ואת הכפרת: את־השלחן את־כל־כליו ואת לחם הפנים: את־המנרה הטהרה את־נרתיה נרת המערכה ואת־כל־כליה ואת שמן המאור:

ולא יתפרק חושנא מעילוי איפודא כמא די פקיד יי׳ ית משה: ועבד ית מעיל איפודא עובד מחי גמיר תכלא: ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שריין תורא מקף לפומיה סחור סחור דלא יתבזע: ועבדו על שפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר: ועבדו זגין דדהב דכי ויהבו ית זגיא בגו רמוניא על שיפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא: זגא ורמונא זגא ורמונא על שיפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא די פקיד יי׳ ית משה: ועבדו ית כיתונין דבוץ עובד מחי לאהרן ולבנוהי: וית מצנפתא דבוצא וית שבח קובעיא דבוצא וית מכנסי בוצא דבוץ שזיר: וית הימינא דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי עובד צייר כמא די פקיד יי׳ ית משה: ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דדהב דכי וכתבו עלוהי כתב מפרש כגלוף דעזקא קודשא ליי׳: ויהבו עלוהי חוטא דתכלא למתן על מצנפתא מלעילא כמא די פקיד יי׳ ית משה: ושלימת כל עיבידת משכנא משכן זימנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי׳ ית משה כן עבדו: ואיתיאו ית משכנא לות משה ית משכנא וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי: וית חופאה דמשכי דכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרוכתא דפרסא: ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית כפורתא: ית פתורא ית כל מנוהי וית לחים אפיא: ית מנרתא דכיתא ית בוציניהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהרותא: וית

אבן עזרא

ואת המצנפת שש · שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעו׳ · לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעו׳: ותכל · כמשקל ותרב משאת בנימין: ויביאו את המשכן · והנה את מיתריו ויתדותיה כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה: ביום

בעל הטורים

ותכל כל מלאכת עבודת נגי׳ בעטרים והתם׳ בכסליו נגמר׳ ותכל לית לומר כי עתה כלה מלאכ׳ כל העולם · את הכתנת את הבגד כל הכך אתים לרבות שהיה לכל אחד ואחד אתית שלו · ויקם את המשכן · משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה דאית׳ בפסיק׳ שנוה הק״ה למלאכי׳ של מעלה להקים לו משכן למעלה: עתידיה

תאמם · והיו תואמם · רמני · ועשית על שוליו · רמוני · על שולי · האסף · וחג הקציר · האסיף · וחג שבועת · מטבעתו · וירכסו את החשן בשוא תחת הוי״ו · מטבעותיו · וירכסו בפתח תחת הוי״ו: כל אוריתא ומלכים רמנים הרמנים חס׳ במ״א מ״ל וסי׳ והרמונים מאתים · ושאר קריי׳ דכו׳ מ״ל במ״א חס׳ וסי׳ אל גנת אגוז ירדתי לראות: ורמן ט׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה: ותכלת וארגמן ו׳ דסמי׳ נמסר בסדר ויקהל: מכתב ד׳ וסי׳ והמכתב מכתב אלהים · ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם · ויבא אליו מכתב מאליהו · ד״ה · מכתב לחזקיהו: ארון העדה י״ב נמסר בסדר כי תשא: את כל כליו ב׳ ומטעי׳ בהון וסימ׳ את השלחן · ונתנו עליו את כל: ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא:

אבן עזרא

ביום / מחלוקת היא יא כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן והוצרכו לומר כי בשלשה ועשרי' יום לאדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונה להרגיל הכהנים ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש והנה בזה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסעו הארון והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש ויש כדמות ראיה על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו ואיכה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר כי כתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתוב ואל בני ישר' תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וזהו שדרש משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים וכאשר הזכיר מלבד עולת הבקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן

והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמשי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה אחרת פחו' משלשה ימים כי שנת חסרין שנ"ג ושנ"כ יצאו בשביעית ואם מעוברו' הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך הלחם משה על השלחן והנה ביום שני הוקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצוע והלוים שהם משפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרכת ומסך פתח האהל ואחר כן פרש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים · והנה יורה כי בבקר היה זה · ואמר ויעל הנרו' אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ונקהלה העדה אל פתח אהל מועד ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ומשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח והקטיר את האיל · ושחט

רש"י

ויברך אותם משה · אמר להם יהי רצון שתשרה שכינ' במעשה ידיכם ויהי נועם יי' אלהינו עלינו וגו' והוא מאחד עשר מזמורים שבתפלה למשה:

וסכות על הארון · לשון הגנה שהרי מחיצה היה:

וערכת את ערכו · שנים מערכות של לחם הפנים: ויפרש

ואת מזבח הזהב ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך פתח האהל: את מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו: את קלעי החצר את עמדיה ואת אדניה ואת המסך לשער החצר את מיתריו ויתדתיה ואת כל כלי עבדת המשכן לאהל מועד: את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל את כל העבדה: וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יהוה כן עשו ויברך אתם משה:

פ

א וידבר יהוה אל משה לאמר: ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד: ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הפרכת: והבאת את השלחן וערכת את ערכו והבאת את המנרה והעלית את נרתיה: ה ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת ושמת את מסך הפתח למשכן: ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד: ונתת את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים: ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר: ולקחת את שמן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אתו ואת כל כליו והיה קדש: ומשחת את מזבח העלה ואת כל כליו וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים: ומשחת את הכיר ואת כנו וקדשת אתו: והקרבת את אהרן ואת בניו אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים:

וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא: ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסיכהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זמנא: ית לבושי שימושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: וחזא משה ית כל עיבידתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה: ומליל יי עם משה למימר: ביומא דירחא קדמאה בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זמנא: ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטיל על ארונא ית פרוכתא: ותעיל ית פתורא ותסדר ית סידרוהי ותעיל ית מנרתא ותדלק ית בוציניהא: ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא לקדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: ותתן ית מדבחא דעלתא לקדם תרע משכנא משכן זמנא: ותתן ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ותשוי ית דרתא סחור סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל די ביה ותקדש יתיה וית כל מנוהי ויהי קודשא: ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדיש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשין: ותרבי ית כיורא וית בסיסיה ותקדיש יתיה: ותקריב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא:

ט' · סית' הפסו' כי זכתה אתם הוכיסת הורתם · ר"ג מל' וא' חס' ל' · ט' פסוקי' בסיפר' את את ואת · ית בתור' · ג' בקריי' · סב · יב' ח' מל' בתור' ל' ובכב · ג' · ל' ומלרע · כ"ט חס' · ז' בליש · כל אורייי' חס בנ"ג

ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל · ושלאחריו · ואת השלחן תניין ושלאחריו · ואת מזבח הקטרת דויקהל · ואת מזבח הזהב דויביאו · ואת מזבח העלה שם · ויעש שלמה · דה"ד: עמדיה ד' ג' מל' וחד חסר וסימ' את קלעי החצר ואת עמדיה · אנכי תכנתי עמודיה · המרגיז ארץ ממקומה · חצבה עמודיה שבעה:

קדמא חס': העדות ח' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואת בגדי ז' נמסר בסדר כי תשא: סכת וסכת ד' וסימ' וסכת על הארון · סכתה לראשי ביום נשק · סכתה באף · סכתה בענן · וא' וסכתה עליהם: ערכו ג' וסימ' והבאת את השלחן וערכת את ערכו · איש כסף נפשות ערכו · וחין ערכו · אנ"ד: נתינה שם ז' וסי' ונתת את הכיר · ובגוים ההם לא תרגיע · ודביר בתוך הבית מפנימה הכין · וידעתם כי אני יי' בהיות חלליהם · ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי · והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו · נשכימה לכרמים: ונתת כ"ט חס' נמסר בסדר תרומה · ולחם משמים פלונתא · ורוחך הטובה פלונתא:

בעל הטורים

עמודיה ד' במס' את עמודיה · אנכי תכנתי עמודיה · חצבה עמודיה · עמודיה יתפלצון · ועמודי המשכן הם עמודי עולם · שנאמר וצדיק יסוד עולם

את קלעי כיומ' דמכו' ואלת יעמדו וגו' ראוין גר ואשר וזבולן דן ונפתלי

מ

ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים לכל יום ומשחת המזבח לקדשו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה הנה הקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלם עולה אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהני׳ וכל זה היה אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עולת נחשון ו וחטאתו והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום. לחדש הראשון ואל תשים ﬥ לבך דברי הטוען אם כן מתי עשה קרבנות החג כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד ולא שמרו חג המצו׳ כי כן כתוב והיה כי יביאך יי׳ שבעת ימים תאכל מצות ופירוש והיה היום הזה לכם לזכרון לדור הבא אחרי כן לקבוע יום ﬥ באתכם מקרא קדש כי ה.ה ביום הראשון נשעו מגושן ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים אף ע״פ שהיו קרובי׳ מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימי׳ שחנכו המזבח ואחרי׳ אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין וראיתם כי הנה הנשיא שהוא המשוח יקריב ביום שבת שנה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה שמת ימים שהקיפו ירחו והאלוף הולך דלגו יום שבת והנה שבעת ימים שבבוה וכך אמרו על ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספר ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויבא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד השם מלא את המשכן: ולא

רשי

ויפרש את האהל הן יריעות העזים : את העדות הלוחות : על ירך המשכן צפונה בחצי הצפוני של רוחב הבית : ירך כתרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם : ויקטר עליו קטרת שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות ונומר :

הוקם. ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ הוקם המשכן ׳ הוקם את דברי יהונדב ׳ נאם הגבר הקם על ׳בתרא׳ חס׳ ומלעיל: ויקם משה את המשכן ד׳ פסו׳ מיחדין אית בהון ה׳ את וסי׳ ויקם משה את המשכן ׳ והוצאת את האיש ׳ ואם רע בעיניכם. ויקם את העמודים : את מכסה ב׳ וסימ׳ ויסר נח את מכסה ׳ וישם את מכסה : ויבא ג״א נמסר

והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי : ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת : ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם : ויעש משה ככל אשר צוה יהוה אתו כן עשה : ס ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן : ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וישם את קרשיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו : ויפרש את האהל על המשכן וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר צוה יהוה את משה : ס ויקח ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן ויתן את הכפרת על הארן מלמעלה : ויבא את הארן אל המשכן וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות כאשר צוה יהוה את משה : ס ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה מחוץ לפרכת : ויערך עליו ערך לחם לפני יהוה כאשר צוה יהוה את משה : ס וישם את המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה : ויעל הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את משה : ס וישם את מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת : ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה את משה : ס וישם את מסך הפתח למשכן:

ותלביש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי : וית בנוהי תקריב ותלביש יתהון כתונין : ותרבי יתהון כמא די רביתא ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון : ועבד משה ככל די פקיד יי יתיה כן עבד : והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא : ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי : ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוהי מלעילא כמא די פקיד יי ית משה : ונסיב ויהב ית סהדותא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא על ארונא מלעילא : ואעיל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא כמא די פקיד יי ית משה : ויהב ית פתורא במשכן זמנא על צדא דמשכנא צפונא מברא לפרוכתא : וסדר עלוהי סדרין דלחם קדם יי כמא די פקיד יי ית משה : ושוי ית מנרתא במשכן זמנא לקביל פתורא על שידא דמשכנא דרומא : ואדליק בוציניא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה : ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרוכתא : ואקטר עלוהי קטורת בוסמין כמא די פקיד יי ית משה : ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא :

ל׳ · ד׳ ית׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ בב׳ לישׁ׳ · ב״נ · ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ב׳ · ד׳ מ׳ל · ב׳ · ז״ת פסוקי׳ אל על על · נ״א · ל׳ ית׳ מ׳ל כתול · ל׳ ויתר ויערך נגבים · ב״ט · ל׳ לפני ל׳ · ה׳

בעל הטורים

משחתם שני והיתה להם משחתם · כי משחת׳ בהם מום כם · פירוש לזמן שהם תמימים והיה להם משחת׳ לכהונ׳ עולם׳ אבל כשיהיה בהם מום לא לרצון יהיו · הוקם שלשה הוקם המשכן · הוקם על גבי דוד · הוקם את דברי יונדב בן רכב · בזכות שהקים דוד הקדם כדכתיב הנה אנכי יושב בבית א׳ א׳ יני׳ וכו׳ · הוקם על בני יונדב בן רכב שהקימו דברי אביה׳ זכו לזה שנ׳ לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימי׳ · ויסך ד׳ ויסך על ארון העדות · ויסך אלוה בעדו · ויסך בדלתים · ויסך וירחן נגבי דוד : בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האהים שכל זמן שהיה ארון לא נכנס לחוקדם : ולמזבח

בסדר ויקהל : י״ח פסו׳ אית בהון אל על על וסי׳ ויאמרו איש ﬥ אחיו אבל׳ ויאמר יי׳ ﬥ משה נטה ידך דארב׳ דחשך׳ ונתת אל חשן המשפט ׳ ויאמר יי׳ אל משה פסל לך ׳ ויקח ויתן את העדות ׳ ועשו להם צצית ׳ ונתת את הברכה : והוצאתם את שניהם אל שער ׳ הרפה ממני שנים חדשים ׳ אתי שלח יי׳ למשחך ׳ אשר בחר בי מאביך ׳ ותבא בת שבע אל המלך ׳ ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף ׳ וישמע בן הדד ﬥ המלך ׳ כה אמר יי׳ צבאות לך בא אל הסכן ׳ ואקום ואצא ﬥ הבקעה ׳ תהי נא אזנך קשבת ׳ תהי נא עיניך פתוחות ׳ והנותר לנשיא מזה ומזה : ויסך ד׳ רפין וסימ׳ ויבא את הארן אל המשכן ׳ וירחץ ויסך ׳ לגבר אשר דרכו נסתרה ׳ ויסך בדלתים ים : משכנא קדמאה על צלע המשכן : משכנא תניינ׳ על ירך ׳ ואפ״ס והוא צלע על ירכו : ויקטר עליו ד׳ דסמי׳ וסי׳ ויקטר עליו קטרת סמים ׳ ויקטר עליו קטרת המזבח ׳ ויקטר עליו את עלתו : קטרת סמים ה׳ דסמי׳ בקריי׳ וסי׳ והקטיר עליו אהרן קטרת סמים ׳ ויקטר עליו קטרת סמים ׳ ומלא חפניו קטרת סמים דקה ׳ להקטיר קטרת ׳ ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר ׳ ד״ה :

ובהעלות הענן וגו׳ · אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגומר : את העולה · עולת התמיד : ואת המנחה · מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סלת בלול בשמן וגומר : ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו · יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם : ובקרבתם · כמו ובקרבם כשיקריבו כתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו : לעיני כל בית ישרא׳ : בכל מסעיהם : בכל מסע שהיו נוסעי׳ היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו וכן אלה מסעי לפי שממקום החניה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות :

ואת המנחה ח׳ וסי׳ ואת מזבח העלה · והעלה הכהן את · ויקח מנוח את גדי העזים · ביום ההוא קדש המלך · ב׳ בפסו׳ · ועל הנשיא יהיה · יעשו את הכבש · ויקדש המלך · דד״ה : לרחצה ה׳ נמסר בריש סדר כי תשא : ואהרן ובניו ג׳ דסמי׳ וסי׳ ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו והחני׳ לפני המשכן קדמה׳ ומקטירי׳ ליי׳ ובקרבת׳

ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד ויעל עליו את העלה ואת המנחה כאשר צוה יהוה את משה : ס וישם את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ויתן שמה מים לרחצה : ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם : בבאם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו כאשר צוה יהוה את משה : ס ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח ויתן את מסך שער החצר ויכל משה את המלאכה : פ ויכס הענן את אהל מועד וכבוד יהוה מלא את המשכן : ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד יהוה מלא את המשכן : ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם : ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו : כי ענן יהוה על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם : חזק

ויה מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא משכן זמנא ואסיק עלוהי ית עלתא וית מנחתא כמא די פקיד יי ית משה : ושוי ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ויהב תמן מיא לקידוש : ומקדשין מניה משה ואהרן ובנוהי ית ידיהון וית ריגליהון : במיעלהון למשכן זמנא ובמיקרבהון למדבחא מקדשין כמא די פקיד יי ית משה : ואקים ית דרתא סחור סחור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא דתרע דרתא ושיצי משה ית עיבידתא : וחפא ענגא ית משכן זמנא ויקרא דיי אתמלי ית משכנא : ולא יכיל משה למיעל למשכן זמנא ארי שרא עלוהי עננא ויקרא דיי אתמלי ית משכנא : ובאיסתלקות עננא מעילוי משכנא נטלין בני ישראל בכל מטלניהון : ואם לא מסתלק עננא ולא נטלין עד יומא אסתלקותיה : ארי ענן יקרא דיי על משכנא בימכא וחיזו אישתא הוי בליליא ביה לעיני כל בית ישראל בכל מטלניהון :

חזק

סכום פסוקי׳ דספרא ואלה שמות אלף ומאתים וט׳ וסימנו אר״ט וסדריו י״א ופרשיותיו כ״ט וחציו אלהים לא תקלל :

ל׳ וחד בקרבתם · ומשמש צפא ביתא : ולא ז׳ ראשי פסוקים בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו · ולא יכלו החרטמים · ולא יכל משה לבא אל אהל מועד · ולא ישמע אליכם פרעה · ולא שמעו אל משה · ולא תותירו ממנו עד בקר · ולא תעלה במעלת על מזבחי : ענן ד׳ רפין בקרי׳ וסי׳ כי ענן יי׳ על המשכן · וכסה ענן הקטרת את הכפרת · יפיץ ענן אורו׳ ועתר ענן הקטרת עלה · וחד וענן יי׳ עליהם : ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסי׳ ואש מתלקחת בתוך הברד · תהיה לילה בו לעיני · ואש אכלה את נאות המדבר · ונמסר גם בסדר וארא : סימן של סוף ואלה פקודי · ויביאו את המשכן · ואת כל כליו · ואת מכסה · ואת פרכת · ואת בדיו · ואת הכפרת · ואת לחם · ואת כל כליה · ואת שמן · ואת מזבח · ואת השמן · ואת קטרת · ואת מסך · ואת מכסה · ואת כל כליו · ואת כנו · ואת אדניה · ואת המסך · ואת כל כלי · ואת בגדי בניו :

אבן עזרא

ולא יכול משה · אז קראו השם שיכנס אל אהל מועד והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטרת כי משה בן בית הוא · והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת משם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך המקר׳ פרכת ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את הארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים ה הארון ואין פניהם לנכח הארון ובעבור שמצאנו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמ׳ לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוצרכתי לכל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה :

נשלם ספר ואלה שמות · תהלה לשוכן מרומות :

בעל הטורים

ולמזבח ב׳ לאתקדש ולמזבח׳ בין האולם ולמזבח · רמז למ״ד שמעל מזבח הנחשת היה הדבור בא למשה · פי׳ למשכן ולמזבח ששכינה שורה על המזבח · וכן כתיב בין האולם ובין ה המזבח וכו׳ · ויאמרו חוסה יי׳ על עמך · ששם היו עומדים ומתפללים כאשר צוה יי׳ את משה כת׳ על כל דבר ודבר כנגד מה שלא׳ משה ותכי כל · הרבה להזכירו והם י״ח פעמי׳ כאשר צוה יי׳ את משה · וכל אשר צוה יי׳ וכנגדם תקנו י״ח ברכות ואחר כאשר צוה יי׳ את משה כן עשו · ותקנו כנגד ברכת המינים · ויש בהם קי״ג תיבות · וכן בשופי הברכות במי׳ ברוך אתה יי׳ מגן אברהם ברוך אתה יי׳ מחיה ה המתים וכו קי״ג תיבות · וקי״ג פעמי׳ לב בחומש שצריכין כוונת הלב :

השלמת ספר ואלה שמות ויקרא

ועתה

אפרש מעשה האפוד לפי שפירשתי האפוד והחשן פרקים פרקים על פירושי המקראות ויש לטעות בצירופן אני כות׳ מעשיהן יחד · האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסי׳ וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאצילין רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר ב בראשו על שני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ו ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקו׳ זו מזו שיעור הבדלות כתפים מ מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדות לו על שתי כתפיו והן כ כמין שתי רצועות ע עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור ל לזוקפן אצל צוארו מ מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השוהם קבועות בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות כתוכו׳ בראשיהן לפני כתפיו של כהן וראשי שתי עבותות הזהב ת תחובות בשתי טבעות בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצות לימין וכן ראשי שרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשן וטבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבין זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ומובדל והולך וחוזר :

חסלת ספר ואלה שמות תהלה לשוכן מרומות

אֿב מן חד חד קמץ בזקפא וסי' אדע : והיה אני אלך מאתך ורוח, אקח תגל ערותך גם תראה חרפתך, אזעק כי מדי אדבר אזעק, אשמע ויהי כאשר קרא ולא שמע :
כן יבורך, גבר לחטות משפט גבר, גזר ויבן שלמה את גזר, גאל ואני אמרתי אגלה אזנך, געש מנחלי געש אביאל, דרש כי לאלהי אביו דרש, היין
אלי אחד מן השרפים, זע ויצא המן ביום ההוא, זמם עשה יי' אשר זמם, חי מה יתאונן אדם חי, חיי צמתו בבור חיי, חלוני האמר אבנה לי בית מדות,
יזעק, יפרע והכהן הגדול מאחיו, יצען חזה ציון קרית, ישחט איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב תניינ' דפסוק, ישמח בא העת
נבוכד נצר, מדרך הגידו בגוי' והשמיעו, מטל וליוסף אמ' מברכת, נזרע וכי תאמרו מה נאכל, נפל בין רגליה כרע נפל תניי' דפסוק,
פרץ, צמח ואם בעיניו עמד הנתק, צוני ויאמר המלך היד יואב אתך, קט ולא בדרכיהן הלכת, קץ כי בטרם ידע הנער מאוס,
יום ושלש' ימים, תשכב ולרש אין כל כי אם כבשה, תצלח ושניה המלכים לבבם, תצמח הנני עשה חדשה עתה תצמח :

אלף זעירא מאותיות קטנות דאינון א' ויקרא אל משה ריש סיפרא, ב' שתי בנות הב', ג' לבש
מ' על מוקדה, נ' נטע ארן וגשם יגדל, נ' ונרגן, נ' ונבוש ובן, ס' וספנני בסכה,

ויקרא

בשם המצוה להקריב לפניו אשם

אחל לפרש ספר ויקרא אל משה :

ויקרא

אל משה. לכל דברות ולכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשי' בו שנ' וקרא זה אל זה אבל לנביאי האומות נגלה עליהן בלשון עראי בלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם : ויקרא אל משה. הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה תלמוד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקו' משמשו' ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרש' ובין ענין לענין קל וחומר להדיוט הלמד מן ההדיוט : אליו. למעט את אהרן רבי יהודה אומ' שלש עשר' דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמר שלש עשרה מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן שלש עשרה מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים יכול ישמעו את קול הקריאה תלמוד לומ' קול לו קול אליו : משה שומע וכל ישראל לא שמעו : מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתלים קול יי' בכח קול יי' בהדר קול יי' שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק כיוצא בו וקול כנפי הכרובי' נשמע עד החצר החיצונ' יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק : מאהל מועד לאמר, יכול מכל הבית תלמוד לומר מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה תלמוד לומר מבין שני הכרובים : לאמר, צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל שמנה ושלשים שנה שהיו ישראל במדבר כמנודין מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר אלי לאמר אלי היה הדבור, דבר אחר צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר וישב משה את דברי העם וגו' : אדם כי יקריב מכם, כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין אדם למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל : הבהמה, יכול אף חיה בכלל תלמוד לומר בקר וצאן : מן הבהמה, ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע : מן הבקר, להוציא את הנעבד, מן

קרבן ה' קמצין וסי' בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא·

ויקרא אל משה ב' וסי' ויקרא ל משה דריש סיפרא, ביום השביעי : מאהל ד' וסי' ויצא מאהל לאה, ויקרא אל משה, ויחתך ויסחך מאהל, מתהלך מאהל אל אהל : דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י"ג בתורה וסי' אדם כי יקריב, כמעשה ארץ מצרים, מועדי יי' אשר, וקצרתם את קצירה, ושבתה הארץ, איש כי

ב' . ל אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר : דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל י"ג בתור' וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר ד' פסו' אית בהון מן מן מן

וקרא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִימְנָא לְמֵימָר : מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי

יפליא נדר, איש כי תשטה, לנדר נדר נזיר, כי תבאו אל ארץ משבתיכם, בבאכם אל הארץ, קח צנצנת אחת, ועשו להם ציצית, והורשתם את כל יושבי דעלם, והקריתם לכם ערים : קרבן ה' קמצין וסי' אדם כי יקריב מכם, והקריב ממנו אחד מכל, ואל פתח אהל מועד, אשר יקריבו, ואם כל בהמה טמאה, וסי' בלשון ארמי בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא : מן הבהמה ד' פסו' אית בהון מן מן ומן וסי' נמסר בסדר וארא :

ויקרא

מצאנו ברית יחיד בעבור שני דברים גם כן יתכן להיות מצוה אחת בעבור דברים רבים כמצות העולה והקרבן כי בעת כל חלק בעתו ימלט החלק שיש לו חלק לעולם הבא על כן פידוש לכפר לתת כופר והעד מתחלת כי תשא על כן כתוב פן יפגענו בדבר גם יש בעולות כודות לעתידות גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת ו והחטאות והמכות להחיות מורי התורה, וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה כנכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת יי' יביט, וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד : מכם : מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם מממונכם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה : מן הבהמה, יהיה הקרבן כלל ואח' כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם מלת קרבנכם כלל

בעל הטורים

ויקרא

ויקרא אל משה כתיב לעיל ואם תהיה כו' וסמיך ליה ויקרא אל משה לומר אתיך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערו' כאש לכל מסעיהם· ויקרא אל משה לומר שבכל מסעיהם קרא למשה לאחר שנסעו· כדכתיב על פי יי' ונסעו· אלף דויקרא זעירא שמשה לא רצה לכתוב אלא ויקר כדרך שנאמ' בבלעם כאלו לא נראה לו הקב"ה אלא במקרה ואמר לו הקב"ה לכתוב גם האלף וכתבה קטנה· ויקרא אל משה ראשי תיבות אמו· בעטרה שעטרה לו אמו· הקדים משה לשם כביכול כאדם שמדבר עם חבירו ומקדימו דרך מוסר· חמשה אלפי"ן בפסוק כנגד חמשה חומשי תורה· ותשעה תיבו' יש בו· וכן יש תשעה תיבות בפסוק אנכי יי' אלהיך· לומר שכל הלומד תורה כאלו הקריב כל הקרבנות· וכן תשעה תיבות בפסוק זאת תורת העולה :
בן

אבן עזרא

אם עולה קרבנו, פרט ועולה מפורשת: מן הבקר: גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה: תמים, בלא מום, ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני ה׳, דבק בטעם עם אל פתח אהל מועד יקריב אותו: לרצונו לפני ה׳, שיקריבנו ברצונו ולא באונס: וסמך ידו, היה נר׳ מהפס׳ שבידו האחת וסמוך כי דרך שעיר המשתלח אינו׳ כדרך כל קרבן על כן שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקי׳ שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידי׳ סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו, יפיק רצון מהשם: לכפר עליו, להיות כופר עונש שים עליו: לפני ה׳, כמו עולת הצאן: על ירך המזבח צפונה, כנגד השלחן, וטעם ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימציאו בני אהרן, וטעם אשר על פתח אהל להוציא מזבח הקטורת: והפשיט, כהן או לוי כלוה שיו: ונתנו בני אהרן, שלא יגשו הלוים וזאת מצוה על הכהנים ולא פחותים משנים: הפדר, רבי חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שפי׳ הפדר החלבי׳ וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחי׳ שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבים ויחסר אות וי״ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהי פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הנאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: וערכו, על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: ירחץ במים, כהן או לוי על כן הוצרך להוסיף עם והקטי׳ מלת הכהן: אשה: שם התאר וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל: ניחוח, מפורש: על ירך המזבח, מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלם: מן התורי׳, גדולים ולא קטנים, בני היונה, להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים: ומלק

רש״י

מן הבקר, להוציא את המוקצה: ומן הצאן, להוציא את הנוגח שהמית. כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטרפה: תקריבו, מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם, מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות: זכר, ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין תלמוד לומר זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס: תמים, בלא מום: אל פתח אהל מועד, מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר יקריבנו: יקריב אותו, מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני ה׳ וסמך, אין סמיכה בבמה: על ראש העולה, להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן: העולה, פרט לעולת העוף: ונרצה לו: על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה: ושחט והקריבו הכהנים, מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני ה׳, בעזרה: והקריבו, זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן: בני אהרן, יכול חללים תלמוד לומר הכהנים: את הדם וזרקו את הדם, מה תלמוד לומר דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולין או בחטאת הפנימיות או בחטאות החיצוניות שזו למעלה והיא למטה ת״ל במקום אחר דמו:

לרצנו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויחי: וסמך ידו ד׳ חס׳ את וסי׳ וסמך ידו על ראש העלה, וסמך ידו על ראש קרבנו, וסמך ידו על ראש השעיר, וסמך ידו ע׳ הקיר: בן הבק׳ כל בן המנוגן בקמץ במ״ז פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויצא, ירחץ ח׳ ד׳ פתחי׳ וחד קמץ וסי׳ והקרב והכרעי׳ ירחץ, וקרבו וכרעיו ירחץ, ואם לא יכבס

ומן הצאן תקריבו את קרבנכם: אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני יהוה: וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו: ושחט את בן הבקר לפני יהוה והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם וזרקו את הדם על המזבח סביב אשר פתח אהל מועד: והפשיט את העלה ונתח אתה לנתחיה: ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש: וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש אשר על המזבח: וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח ליהוה: ס

ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעלה זכר תמים יקריבנו: ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יהוה וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב: ונתח אתו לנתחיו ואת ראשו ואת פדרו וערך הכהן אתם על העצים אשר על האש אשר על המזבח: והקרב והכרעים ירחץ במים והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה עלה הוא אשה ריח ניחח ליהוה: פ

ואם מן העוף עלה קרבנו ליהוה והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו:

תרגום אונקלוס

ומן ענא תקרבון ית קורבנכון: אם עלתא קורבניה מן תורי דכר שלים יקרביניה לתרע משכן זמנא יקריב יתיה לרעוא ליה קדם יי: ויסמוך ידיה על ריש עלתא ויתרעי ליה לכפרא עלוהי: ויכוס ית בר תורי קדם יי ויקרבון בני אהרן כהניא ית דמא ויזרקון ית דמא על מדבחא סחור סחור די בתרע משכן זמנא: וישלח ית עלתא ויפליג יתה לאיברהא: ויתנון בני אהרן כהנא אשתא על מדבחא ויסדרון אעיא על אשתא: ויסדרון בני אהרן כהניא ית איבריא וית רישא וית תרבא על אעיא די על אשתא די על מדבחא: וגויה וכרעוהי יחליל במיא ויסיק כהנא ית כולא למדבחא עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי:

ואם מן ענא קורבניה מן אמריא או מן בני עזיא לעלתא דכר שלים יקרביניה: ויכוס יתיה על שידא דמדבחא ציפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמיה על מדבחא סחור סחור: ויפליג יתיה לאברוהי וית רישיה וית תרביה ויסדר כהנא יתהון על אעיא די על אשתא די על מדבחא: וגווא וכרעיא יחליל במיא ויקריב כהנא ית כולא ויסיק למדבחא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי:

ואם מן עופא עלתא קורבניה קדם יי ויקריב מן שפניניא או מן בני יונה ית קורבניה:

בעל הטורים

בן בקר עולה שב״ר שצריך להיות בן שנה׳ וזרקו את הדם׳ בבן הבקר כתיב את הדם ובצאן כתי׳ את דמו לפי שרמז של צאן דומה לדם האדם׳ לכך כתיב דמו שמעלה עליו כאלו הקריב דמו׳ בבן בקר כתי׳ וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעי׳ ואית בתנא דבי אליהו לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לגרדיה ולכך בהמה דקה משתנה מאכלה בבטנה ועל כן נאתה ג״כ משונה מבהמה גסה׳ בבן בקר לא כתיב אלא והקטיר׳ ובצאן כתי׳ והקריב והקטיר לפי שבצאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת׳ בבן בקר לא נאמר הוא׳ ובצאן ובעוף נאמר עולה הוא לפי שעולת העוף באה תחת הכבש בדלו׳ יכול אם עשאו בכבש יהא כשר ת״ל הוא׳ בבן בקר כתי׳ לרצונו ולא בצאן ובעוף לפי שמרבה להביא׳ צפונה׳ כדי להגין מה שנאמר מצפון תפתח הרעה׳ כתיב צפון בצאן כנגד עקדת יצחק שנאמרו צפון׳ וכן בעזים כתיב צ צפון כנגד יעקב שנ׳ בו ואת עורות גדיי העזים: ומלק

וזרקו, עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזוויות לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחות המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת״ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת״ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד׳: אשר פתח אהל מועד, ולא בזמן שהוא מפורק: והפשיט, מה ת״ל העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח: אותה לנתחיה, ולא נתחיה לנתחים: ונתנו אש, אע״פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן, כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: בני אהרן הכהני׳, כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנ׳ בגדי׳ עבודתו פסולה: את הנתחי׳ ואת הראש, לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר, למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח, שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: עולה, לשם עולה יקטירנו: אשה, כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוי״ר בלע״ז: ניחוח, נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: ואם מן הצאן, וי״ו מוסף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה מן הצאן מן הכשבים ומן העזים הרי אלו מיעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם: על ירך המזבח: על צד המזבח: צפונה לפני ה׳, ואין צפון בבמה: מן העוף, ולא כל העוף לפי שנאמ׳ תמים זכר בבקר בכשבים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת״ל מן העוף: תורים, גדולים ולא קטנים: בני יונה, קטנים לא גדולים: מן התורים או מן בני היונה, פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: והקריבו

ובשרו׳ דין קמץ׳ והיה לפנות ערב ירחץ׳ ישמח צדיק כי חזה נקם: אשה כל ויקרא אשה בטעם תביר תחת אשה במ״ב שהתביר תחת עלה וכל במדבר דכוו׳ במ״ב וסי׳ ואת חלבם תקטיר׳ הכבש: ניחוח ה׳ מ״ל בליש׳ נמסר בסדר תצוה: על ח׳ בטעם מאריכין בסיפרא וסי׳ על ירך המזבח צפונ׳ על כל קרבנך תקריב מלח׳ על חטאתו אשר חטא׳ וחברו׳ על שגגתו אשר שגג׳ על אשי׳ על המטהר׳ על לחם הבכורים׳ וערכו בני אהרן׳ ונתחאתו לנתחיו׳ על העצים אשר על האש אשר על המזבח צש״ז סימן׳ ושסע אתו בכנפיו׳ על העצים אשר על האש׳ צ״ש סימן׳ קדמא את הנתחים את הראש ואת הפדר׳ גר״ף סימן׳ תבי״נ את הראש ואת הנתחים ואת הפדר׳ רנ״ף סימן: עלה הוא אשה ריח נחח ליי׳ ב׳ וסי׳ והקרב והכרעים׳ ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל:

והקריבו, אפילו פרידה אחת יביא: הכהן ומלק, אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה דמו, לשון מיץ אפים כי אפס המץ כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד: ומלק והקטיר ונמצה, אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו׳ אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: מראתו, מקום הראי זה הזפק: בנוצתה, עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקורקבן עמה ורבותינו אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעי׳ ירחץ במים והקטיר בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל: אצל המזבח קדמה, במזרחו של כבש: אל מקום הדשן, מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשון מזבח הפנימי והמנור׳ וכולם נבלעים שם במקומן: ושסע, אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו, עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו בכנפיו כנוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל, אינו מפרקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים: נפש כי תקריב, לא נאמ׳ נפש בכל קרבנו׳ נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו, האומר הרי עלי מנחה סתם מבי׳ מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן חמש מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת, אין סלת אלא מן החיטים שנ׳ סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנ׳ ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן, על כולה: ונתן עליה לבונ׳, על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט, דבר אחר שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנ׳ מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה ומקטירה ויצק ונתן והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר: הכהנים וקמץ, מקמיצה ואילך מצות כהונה: וקמץ משם, ממקום שרגלי הזר עומדין ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקו׳ בעזרה אף באחת עשרה אמה של מקום דריסת רגלי ישראל: מלא קמצו, יכול מבורץ מבצבץ ויוצא לכל צד ת״ל במקום אחר והרים ממנו בקומצו, לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקומצו יכול חסר ת״ל מלא הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמ׳ לשון העברית: על כל לבונתה, לבד כל הלבונ׳ יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר, אף הלבונה בהקטרה: מלא קומצו מסלתה ומשמנה, הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה, הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: לאהרן ולבניו, כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת: קדש קדשים, הוא להם מאישי יי׳ אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האישי׳: וכי תקריב וגו׳, שאמר הרי עלי מנחת תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותי׳ במשיחתן יש אומרים מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן ויש אומרים מושחן כמין כי ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה תלמוד לומר בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנאמר בו זך ושנינו במנחות כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאומר בה רקיקין באה עשר רקיקין: ואם מנח׳ על המחבת, שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשי המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן וכולן טעונות יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן, מלמד שבוללן בעודן סלת: פתות אותה פתים, לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא, לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור תלמוד לומר עליה הוציא את החלות ולא הוציא את הרקיקין תלמוד לומר היא: מרחשת, כלי הוא שהיה במקדש עמוקה שמנה כבור ואין האור שורפו לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע:

טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃ וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ס

א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס

וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן׃ ס

ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה׃ פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס

וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה

וִיקָרְבִנֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתֶל מַדְבְּחָא׃ וְיַעְדֵּי יָת זָפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתֵהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִידוּמָא לַאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא׃ וִיפָרֵיק יָתֵיהּ בְּגַדְפּוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אִישָׁתָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃

וַאֲנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא יְהֵי קוּרְבָּנֵיהּ וִירִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוּנְתָּא׃ וְיַיְתִינַהּ לְוַת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסּוּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוּנְתַּהּ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ׃

וַאֲרֵי תְקָרֵיב קוּרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּרָא סוּלְתָּא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח׃ וְאִם מִנְחָתָא עַל מַסְרֵיתָא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח פַּטִּיר תְּהֵי׃ בְּצַע יָתַהּ בִּיצוּעִין וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא מִנְחָתָא הִיא׃ וְאִם מִנְחָתָא דְרָדְתָּא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד׃ וְתַיְתֵי יָת מִנְחָתָא

והקריבו ג׳ ומ״ל וסי׳ והקריבו הכהן אל המזבח ׳ ואם עז קרבנו ׳ וטהרה ממקור דמיה: אל המזבח ט׳ וסי׳ או בגשתם אל המזבח, ירחצו מים ולא ימותו ׳ ובקרבתם אל המזבח ירחצו ׳ והקריבו הכהן אל המזבח ומלק ׳ והבאת את המנחה ׳ ויקרב אהרן אל המזבח ׳ קרב אל המזבח ועשה ׳ ויצא אל המזבח אשר לפני יי׳ ׳

ולקח הכהן מיד האשה: ונפש ג׳ רפ׳ וסי׳ כי תקריב ׳ ושמעה קול אלה ׳ ונפש אדם מן הנשים: ומשמנה ג׳ וסי׳ מלא קמצו מסלתה ׳ מגרשה ומשמנה ׳ והקטיר ממנו בקמצו ׳ וא׳ כל כלי שמנה: תקרב י׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וכי תקרב קרבן מנחה ׳ ויקרבו בני אהרן את הדם ׳ בהקריבם אש זרה ׳ הקרב את קרבנו ׳ תקרבון אל׳ ושמעתיו ׳ ויקרבו אתו אל יהושע ׳ והעלה אשר יקרב הנשיא ׳ בה זימנא קרבו גברין כשדאין ׳ באדין קרבו ואמרו קדם מלכא ׳ והקרבו לחנכ׳ בית אלהא דנא: חלות ג׳ מ״ל וסי׳ וכי תקרב קרבן מנחה ׳ ואם על תורה ׳ קדמא דפסו׳ ׳ ואפית אותה: פתים ב׳ וסי׳ פתות אתה ׳ תופיני: תעשה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה:

אבן עזרא

ומלק, אין לו אח במקרא ומשפט המליק׳ מדברי הקבלה: ונמצה דמו, מבנין נפעל מגזר׳ מצית: מראתו, ידוע וכמוהו הוי מראה ונגאלה: בנוצתה, עם הנוצה שלו וכן מלא הנוצ׳: אצל המזבח, מחוץ: קדמה, כי הוא רחוק ממקום הכבוד: מקו׳ הדשן, גם שם ישימוהו: ושסע, מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע: ונפש כי תקריב, כפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת, קמח חטה נקיה והיא הנקראת בלשון קדר סמי״ד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה ה ממנו: וקמץ, מגזרת לקמצי׳ קדמונינו פירשו מלא קמצו ודבריה׳ אמת: מסלתה, מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונ׳ יקטיר: אזכרתה, האל״ף נוסף והטע׳ מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבים פירשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון: לאהרן ולבניו, ולכל הכהנים בשוה: חלות, עבות ויש אומרים עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו: מחבת, קערה מכוסה בקערה והת״ו תחת ה״א כת״ו ושבת לנטוח: מרחשת, מעשה מטוגן ויש מפרשי׳ מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול: לאהרן

בעל הטורים

ומלק את ראשו. מליקה אין הכותב לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת ה הטימנין על גבי הכותר. ועולת העוף למעלה על שם ונח יונת אל שהועל׳ למעלה על המזבח. ונפש כי תקריב מנחה. אמר נפש במנחה לפי שבנפש הוא בא שהעני טורח בנפשו עד ש שהשיג להביאה. בעוף ובמנחה לא נאמר לפני יי׳ כמו בבן בקר לפי שעניי׳ מביאים אותם ו ומתביישים להביא אותם לפני הכל לכך אמר לאהרן ו ולבניו שאין ב בפרהסיא. והזכיר לאהרן לומר שאף הכהן הגדול לא זה מנחת הבריל: לא

אשר יעשה מאלה · מאחד מן המינין הללו: והקריבה · בעליה אל הכהן: והגישה הכהן אל המזבח · מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח: את אזכרתה · היא הקומץ: וכל דבש · כל מתיקת פרי קרויה דבש: קרבן ראשית תקריבו · מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש · קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה · ובכורים מן הדבש כמו ביכורי תאנים ותמרים: מלח ברית · שהברית כרותה למלח משששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך · על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן: ואם תקריב · הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגו': מנחת בכורים · במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת ביצול התבואה ומן השעורי' היא באה נאמ' כאן אביב ונאמ' להלן כי השעור' אביב: קלוי באש · שמיבשי' אות' על האור באבוב של קלאים שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל · גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינ' גורסה בריחים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ וכן גרסה נפשי: כרמל · בעוד הכר מלא שהתבוא' לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראו' המלילו' כרמל וכן כרמל בצקלונו: שלמים · שמטילים שלום בעולם שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים: ואת כל החלב וגו' · להבי' חלב שעל הקבה דברי רבי ישמעאל רבי עקיבה אומר להביא חלב שעל הדקין: הכשלים

יעשה לו' וסי' ויאמ' לבן לא יעשה · ובני יעקב באו · ותתצב אחתו · וביום הראשון מקרא קדש · ב' בפסו' · או בן ינח · ששת ימים דושמרו · והבאת את המנחה · וחלב נבלה · וכל אשר יפל עליו · וראה את הנגע ביום · ואיש כי יתן מום · ואת קלעי החצר · כל ימי נזרו · ככה יעשה לשור · כי לא פרש · כאלה תעשו

אבן עזרא

לאהרן ולבניו: אחריו · והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות: שאור · הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפי' דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמו' ראיה בספר עזרא: קרבן ראשית תקריב אותם ליי' · כטעם שתים שני עשרונים המונפים לפני השם בחג השבועות וזה פירוש ליי' אף ע"פ שהם קדש ליי' הם למאכל הכהן: ברית אלהיך · שהכנסתיך בברית והשבעתיך מלח תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון: ואם תקריב מנחת בכורים · רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא: אביב · נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש · טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בסמ"ך: כרמל · כמו וכרמל בצקלונו: שלמים · מפורש: על

ח אשר יעשה מאלה ליהוה והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח:

ט והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה אשה ריח ניחח ליהוה:

י והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי יהוה:

יא כל המנחה אשר תקריבו ליהוה לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליהוה:

יב קרבן ראשית תקריבו אתם ליהוה ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח:

יג וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח: ס

יד ואם תקריב מנחת בכורים ליהוה אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך:

טו ונתת עליה שמן ושמת עליה לבנה מנחה היא:

טז והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה ליהוה: פ

ג

א ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו לפני יהוה:

ב וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד וזרקו בני אהרן הכהנים את הדם על המזבח סביב:

ג והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב:

ד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן

ג'ג' · ל' · לב · יט ר"פ בספ' · ז' · נ' · ג' · כל דסמיך ללמד כתיב · יו · ל' והוא חד מן כ"ב מלין קמצין אחר ארקא · ג' מ'ל · ל' · ל' ומ' · גרש ירחים · ל' ומ' · ל' · ג' · ו' בתור' · ל' · ר' חס' את · ל' · ג' חס' בסידרא

די יתעבד מאילין קדם יי׳ ויקרבינה לות כהנא ויקרבינה לות מדבחא: ויפריש כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסיק למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׳: ודישתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש קודשין מקורבניא דיי׳: כל מנחתא די תקרבון קדם יי׳ לא תתעבד חמיע ארי כל חמיר וכל דבש לא תסקון מיניה קורבנא קדם יי׳: קורבן קדמאי תקרבון יתהון קדם יי׳ ולמדבחא לא יתסקון לאתקבלא ברעוא: וכל קורבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטיל מלח קים אלהך מעל מנחתך על כל קורבנך תקריב מלחא: ואם תקריב מנחת בכורין קדם יי׳ אביב קלי בנור פירוכן רכיכן תקריב ית מנחת בכורך: ותתן עלה משחא ותשוי עלה לבונתא מנחתא היא: ויסיק כהנא ית אדכרתה מפירוכה וממשחה על כל לבונתה קורבנא קדם יי׳:

ואם ניכסת קודשיא קורבניה אם מן תורי הוא מקריב אם דכר אם נוקבא שלים יקרביניה קדם יי׳: ויסמוך ידיה על ריש קורבניה ויכסיניה בתרע משכן זמנא ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמא על מדבחא סחור סחור: ויקריב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי׳ ית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא: וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהן

בעל הטורים

לא תעשה חמץ לפי שיצר הרע דומה לשאור וטעם זה נ"כ הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש · וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וכו' ג' פעמים הזכיר מלח בפסוק חשוב דכפלשה מקומו' המלח נתון בלשכת המלח · ועל הכבש · ועל המזבח תקריב מלח בגימט' זה יביא מלח משל צבור · וסמך ידו כתיב בבקר · ובצאן ובעז כתיב את ידו · לפי שהבקר חזק ויכול לסבול הסמיכ' שצריך לסמוך עליו בכל כחו מה שאין כן בצאן ובעז · לכך כתיב את דמשמע ברפיון · בבקר כתיב אם זכר אם נקבה · ובצאן כתיב או זכר או נקבה לפי שהוצרך לכתוב או · לרבות הפלגש · ואם לא משמע ריבוי · ובעז לא הזכור כלל זכר ונקבה · לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה ביותר ומקנתא ישחוט את הזכר וישאיר הנקבה לפרנסת ביתו · בבן בקר כתיב והקטירו אותו בני אהרן לשון רבים · ובצאן כתיב והקטירו הכהן · לפי שבן בקר צריך הרבה כהנים · את החלב המכסה את הקרב · לפי שבא לכפר על החטא שעשה מחמת רוב שומנו כדכתיב שמנת עבית כשית · וכתיב וישמן ישורון ויבעט · לכך מביא החלב · וכלו תקריב חלבו: את

ליום · ושעיר עזים דח"ו · ונגשה יבמתו · ותאמר אל אביה יעשה · ויקח צמד בקר · ויאמר דוד אל האנשים · ויאמר לו העם בדבר · ותאמר לו אל אחי · אך לא יעשה בית יי' כפות · אוי לרשע רע כי גמול · והיה כי תרבו ופריתם · והנביאים יהיו לרוח · אמור אני מופתכם · הנה בהיותו תמים לא יעשה · ונתתי אתם שמרי · כי קרוב יום יי' על כל · ובכל יום ויום מרדכי · ונתון הלבוש והסוס · ויקח המן את הלבוש · ועתה נכרת ברית לאלהינו: תמלח חד מן כ"ב מלין קמצין אחר זרקא וסי' ומפרי העץ · במלח תמלח · את כליהם בר · וחמשים ללאות עשה · וחברו · ויקרא משה ליהושע · וישכימו בבקר ממחרת · עוד העם רב · ויאמר עלי לשמואל לך שכב · ויצו את יהושע · נתן תנו · ואת עצומים יחלק שלל · חרש עצים נטה קו · ותשכח את יי' עשך · וקבצתים מירכתי ארץ · שלמה בני נער ורך · וישלח לו · עלה עליו חיל ארם דח"ה · ויתנהו יי' אלהיו · הטה אלהי אזנך דדניאל · וירדת לפני הגלגל · פתות אתה פתים · ונתת עליה · והבואה אל הכהן · ואם לא תשיג · צו את תאפה · דבר אל אהרן · כל זכר בכהנים · קחו את המנחה · ואכלתם אתה · מדוע לא אכלתם · ואת הארנבת · ב' בו · לכל הבהמה · וכי ימות · הלין כולהון הוא וקרינן היא · ומן ריש סיפרא עד ואם בהרת הוא · ומן אם בהרת עד לא יסגרנו הוא וקרינן היא · ומן לא יסגרנו עד ובשר כי יהיה הוא · ומן ובשר עד ואיש או אשה הוא וקרינן היא · ומן ואיש עד וכי יהיה בקרחת הוא · ומן וכי יהיה עד סוף סיפרא הוא במ פרחת הוא · פחתת הוא · ממארת הוא · טמאתו · ישבת · תהיה טמאה · שבת שבתון קדמא · והלין כולהון קרינן היא: זבח שלמים ו' בתורה וסי' ואם זבח שלמים · ואם מן הצאן תנייגא · וכי תזבחו זבח שלמים · ואיש כי יקריב · ועשיתם שעיר עזים · יעשה זבח שלמים: וסמך ידו ד' חס' את וסי' נמסר לעיל בריש סידרא: וזרקו כל חיכא דאיכא הכהנים בתר וזרקו בני אהרן פזר וזרקו ודחכר הכהנים תלשא גדולה וזרקו: עלהן ג' חס' בסיפרא וסי' ואת שתי הכליות דואם זבח שלמים · ואת שתי הכליות דואם מן הצאן · כליות דואם עז קרבנו:

הכסלים, פלנקי"ן בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה היא בגובה הכסלים למטה והוא החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונבילו"ש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת, הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא: על הכבד, שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד: על הכבד ועל הכליות, לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: על העולה, מלבד העולה למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה: אם כשב, לפי שיש באמורי הכשב מה שאין באמורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: וזרקו, שתי מתנות שהן ארבע ועל ידי הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: חלבו, המובחר שבו ומהו זה האליה תמימה: לעומת העצה, למעלה מן הכליות היועצות: לחם אשה ליי', לחמו של אש לשם גבוה. לחם, לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו עבד לחם רב לשחוק עושין לחם: חקת עולם, יפה מפורש בתורת כהנים וכל הפסוק: מכל מצות יי', פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת: מאחת מהנה, ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: אם

על הכסלים, ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות, כמו ויבאו האנשים על הנשים וטעמו עם, ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: חלבו האליה תמימה, טעמו כאשר הא שהאליה תקרא חלב ותעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השמינית גם תעה הגאון שאמ' כי הוא חלבו והאיש כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה, ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא מגזר' עץ בדרך רחוקה: לחם אשה, כבר פירשתי לחם שהוא מאכל וימצא על הפרי ועל הבשר: ואם עז, ממין העז זכר או נקב' כמשפט הכבש ובבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי ה הכבשים שהם בארץ ישראל ים להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: כל חלב ליי', זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם א אסורים לכם ובפרשה השמינית אזכיר לבאר חוקת עולם: נפש כי תחטא, לעשות בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות, ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב, ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח: לאשמת

כשב ד' וסי' אם כשב הוא מקריב, איש איש מבית ישרא', שור או כשב או עז, אך בכור שור, וחד כל חלב שור וכשב, והוא משמש א"ב מן ד' א' וחד וא' כגון אדני אדני אדני אדני וחד ואדני וסי' מצויין במס' רבת': אם ז' ר"פ בספר וסי' אם עלה, אם כשב, אם הכהן המשיח, אם על תורה יקריבנו, אם בחקתי תלכו, אם

ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכלית יסירנה: והקטירו אתו בני אהרן המזבחה על העלה אשר על העצים אשר על האש אשה ריח ניחח ליהוה: פ ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים ליהוה זכר או נקבה תמים יקריבנו: אם כשב הוא מקריב את קרבנו והקריב אתו לפני יהוה: וסמך את ידו על ראש קרבנו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את דמו על המזבח סביב: והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכלית יסירנה: והקטירו הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה: פ ואם עז קרבנו והקריבו לפני יהוה: וסמך את ידו על ראשו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את דמו על המזבח סביב: והקריב ממנו קרבנו אשה ליהוה את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכלית יסירנה: והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לריח ניחח כל חלב ליהוה: חקת עולם לדרתיכם בכל מושבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו: פ וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה:

די על גיססיא וית חצרא ועל כבדא על כוליתא יעדינה: ויסקון יתיה בני אהרן למדבחא על עלתא די על אעיא די על אשתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ואם מן ענא קורבניה לנכסת קודשיא קדם יי דכר או נוקבא שלים יקרבניה: אם אימר הוא מקריב ית קורבניה ויקריב יתיה קדם יי: ויסמוך ית ידיה על ריש קורבניה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: ויקרב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי תרביה אליתא שלמתא לקביל שורתא יעדינה וית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא: וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהן די על גיססיא וית חצרא ועל כבדא על כוליתא יעדינה: ויסקיניה כהנא למדבחא לחים קורבנא קדם יי: ואם מן בני עזיא קורבניה ויקרביניה קדם יי: ויסמוך ית ידיה על רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: ויקריב מיניה קורבניה קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא: וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהן די על גיססיא וית חצרא ועל כבדא על כוליתא יעדינה: ויסיקינון כהנא למדבחא לחים קורבנא לאתקבלא ברעוא כל תרבא קדם יי: קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תרבא וכל דמא לא תיכלון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר אנש ארי יחוב בשלו מכל פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויעבר מן חד מנהון:

בעל הטורים

[illegible] כבש והוא יותר [illegible] כדכתיב [illegible]

מסרת

עוד רבות, אם משנת: ז' פסו' ואת את ואת וסי' והקריב מזבח השלמים אשה ליי' חלבו, ואת כל חלב פר, ואת האיל יעשה, ואת כל שללה תקבוץ, ואם נכלמו מכל אשר, ויאמר אליהם עברי, ואת עשו שנאתי: לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר, ושחט אתו דואם מן הצאן, וחברו דואם עז, ונודעה החטאת, ושמרו את משמרתי, והקרבת את הלוים, והחנים לפני המשכן, ונמסר גם בסדר תצוה: הכליות כל אורייתא חס' במ"ב וסי' על הכליות יסירנה דבתריה והקטירו אתו בני אהרן המזבחה, על הכליו' יסירנה דבתריה דאשר יורם משור זבח השלמים: והקטירם ב' וסי' לחם אשה לריח, כאשר יורם: לריח יו' וסי' ולקחת אתם מידם, והקטרת את כל האיל, ואת הכבש השני דואלה שמות, קרבן ראשית תקריבו, והקטירם הכהן המזבחה, ואת כל חלבה יסיר קדמ', ואת הקרב ואת הכרעים, ויקח משה אותם מעל כפיהם, וזרק הכהן את הדם, והיה אם מעיני העדה, אך בכור שור, עלת תמיד העשויה, והקרבתם עלת דבכורים, ועשיתם עלה לריח ניחח, מלבד עלת החדש, ולחמי אשר נתתי לך, לריח שמניך טובים, וכל דם ד' וסי' חקת עולם לדרתיכם, וכל דם לא תאכלו בכל משבתיכם, ויצותו המלך אחז, ב' בו: מהנה ז' וסי' ועשה מאחת מהנה, כל היוצא מהנה יטרף, ושמרון בחצי חטאתיך, והלשכות העליונות קצרו, אחת מהנה לא נשבר', אחת מהנה לא נעדרה, בחר לך אחת מהנה דדה':

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם, מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמו שנאמר לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל: פר, יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן שלש: אל אהל מועד, למשכן, ובבית עולמים להיכל: את פני פרכת הקדש, כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא היו נוגעין דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: ואת כל חלב פר, חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת, להביא שעירי עבודה זרה ל לכליות ולחלבי' ויותר': ידים ממנו, מן המחובר שלא יפתחנו קודם הסרת חלבו תורת כהנים: כאשר יורם, מאותן אמורים המפורשין בשור זבח השלמי' וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם ובמשנת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדי' למד מן הלמד בקדשי' בפ' איזהו מקומן: על הכבד ועל הכליות, על ראשו ועל כרעיו כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: אל מקום טהור, לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר במחוץ למחנה זה שם שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנ', חוץ לג' מחנות ובבית עולמי' חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותי' במסכת יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן, מקו' ששופכין בו דשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנ': על שפך הדשן ישרף, שאין תלמוד לומ' שא ללמד שאפילו אין שם דשן: עדת ישראל, אלו סנהדרין: ונעלם דבר, טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו, שעשו הצבור על פיהם: את

אבן עזרא

המשיח ד' מל' בתור' וסי' אם הכהן המשיח ולקח הכהן המשיח מדם הפר והבי' הכהן המשיח והכהן המשיח תחתיו: לפני יי' ב' סבי' אשר וסי' והביא את הפר דנפש קדמ' ועל שלמ': קרנו' ד' מלא' בתור' וסי' ונתן הכהן מן הדם, וישחט קדמאה משה את הדם ויקרבו בני אהרן את הדם אליו, ויצא אל המזבח: מקום טהור

לאשמת העם, שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם ונזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו נשמר וקדוש לשם: על חטאתו, בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: וטבל הכהן, הוא המשיח בעצמו, וטעם שבע פעמים תמצאנו בפרשת וירא בלק ובעבור גודל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פני פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבי' ישרף בחוץ כי איננה עולה: על שפך הדשן, באר שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח: ונודעה החטאת, וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת, ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא, והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו, וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: זקני העדה, הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: חטאת

בעל הטורים

מזבח קטרת הסמים, בפרשת כהן משיח כתיב קטרת הסמי' ובפרשה שאחריה כתיב מזבח קטרת לפי שכהן גדול מתעשר בקטרת הוסיף לומר סמים בכל הכפרות הוסיף כפרה וסליחה חוץ מכהן גדול, לפי ששגגת תלמוד עולה זדון: על שפך הדשן ישרף, צותה תורה לשרוף קרבנו של כהן משיח בפרהסיא בחוץ על שפך הדשן שלא יתביים אדם להתודו' על חטאו שהרי כהן גדול חטא והתודה והבי' קרבן על חטאו, ישגו, שגו' במסור' ואם כל עדת ישראל ישגו, ושגו באלו ביחזקאל על רועי ישראל המתעים את הכהן הכא נמי אוירי בצבור ששגגו על פי בית דין שטעו בהוראה, מעיני ד' ונעלם דבר מעיני הקהל, ואיד' בההיא עניינא אם מעיני העדה, ונעלם מעיני איסה, ונעלמה מעיני כל חי, אוירי בתורה דכתיב לעיל מינה והחכמה מאין תמצא, הכא נמי נעלמה החכמה מעיני בית דין שטעו בהוראה, ונעלם מעיני איסה, זה הוא שאמר אפילו שמע מעוף הפורח באויר שנטמאת סוטה אין המים בודקין אותה זה הוא ונעלמה מעיני כל חי מעוף השמים, שאפילו שמע מעוף השמי' ונעלים עיניו כאלו לא ידע טוב אין המים בודקין אותה, ונודעה ב' ונודע החטאת, ונודעה יד יי' את עבדיו וזעם את אויביו, שאפילו על השוגג שים לו להבי' חטאת ולא הבי' הבא כפרע ממנו, וזהו ונודעה יד יי' את עבדיו, מי שחטא ומביא קרבן, וזעם את מי שאינו מביא, והביאו אותו לפני אהל מועד, ד' במסו' והביאו אבנים אחרו' גבי מנורע, והביאו בניך בחוצן, והביאו את כל אחיכם, לומר מי שמחייב להביא קרב' ליי' ואינו מביאו לכהן סוב שצריך לכהן שיבא לראות נגעי ביתו ואם הוא מביאו זוכה למה שנ' והביאו בניך בחוצן, והביאו את כל אחיכם מכל וכו': חטאת

אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן בָּקָר תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת: וְהֵבִיא אֶת הַפָּר אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה: וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד: וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה מִן הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ: וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן הַדָּם עַל קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְאֶת כָּל חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב: וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל הַכְּסָלִים וְאֶת הַיֹּתֶרֶת עַל הַכָּבֵד עַל הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה: כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה: וְאֶת עוֹר הַפָּר וְאֶת כָּל בְּשָׂרוֹ עַל רֹאשׁוֹ וְעַל כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ וּפִרְשׁוֹ: וְהוֹצִיא אֶת כָּל הַפָּר אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל מָקוֹם טָהוֹר אֶל שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל עֵצִים בָּאֵשׁ עַל שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף:

פ וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ: וְנוֹדְעָה הַחַטָּאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד: וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה: וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל אֹהֶל מוֹעֵד:

אִם כַּהֲנָא רַבָּא יְחוּב לְחוֹבַת עַמָּא וִיקָרֵיב עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים קֳדָם יְיָ לְחַטָּאתָא: וְיַיְתֵי יָת תּוֹרָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לִקֳדָם יְיָ וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ תּוֹרָא וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ: וְיִסַּב כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיָעֵיל יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא: וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וְיַדֵּי מִן דְּמָא שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ קֳדָם פָּרֻכְתָּא דְקוּדְשָׁא: וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן דְּמָא עַל קַרְנַת מַדְבַּח קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא קֳדָם יְיָ דִּבְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא דְתוֹרָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: וְיָת כָּל תְּרַב תּוֹרָא דְחַטָּאתָא יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ יָת תַּרְבָּא דַחֲפֵי עַל גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא: וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חֲצַרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדֵּינַהּ: כְּמָא דִּי מִתַּפְרַשׁ מִתּוֹר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסְּקִינוּן כַּהֲנָא עַל מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא: וְיָת מְשַׁךְ תּוֹרָא וְיָת כָּל בִּסְרֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְעַל כְּרָעוֹהִי וְגַוֵּיהּ וְאוּכְלֵיהּ: וְיַפֵּיק יָת כָּל תּוֹרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי לַאֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ עַל אָעַיָּא בְּאֶשָּׁתָא עַל אֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא יִתּוֹקַד: וְאִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתָּלוּן וִיהֵי מְכַסָּא פִתְגָּמָא מֵעֵינֵי קְהָלָא וְיַעְבְּדוּן חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וִיחוּבוּן: וְתִתְיְדַע חוֹבְתָא דִּי חָבוּ עֲלַהּ וִיקָרְבוּן קְהָלָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וְיַיְתוּן יָתֵיהּ לִקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא: וְיִסְמְכוּן סָבֵי כְנִשְׁתָּא יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא קֳדָם יְיָ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ: וְיָעֵיל כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא:

והזה קדמא' והזה מן הדם וגו' את פני פרכ' הקדש, תני' והזה שבע פעמים את פני הפרכת

את כל קדמ' והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה תנין והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ומסתכין בטעמא

ועשו קדמאה ועשו אחת מכל מצות יי' בתלים' גרו ועשו מכו' יי ברנ' תניי' תניין ועשה אחת מכל מצות יי' אלהיו בנש' ועשה מצות יי' בתליתא תנ' ואזלא

ז' וסי' והוציא את כל הפר, ואת חזה התנופה, והוציא את הדשן, ואסף איש טהור: על שפך חד מן ב' בית מן חד וחד חד ב' וחד על וסי' מצויין במסר' רבתא: עדת ישראל יא בליש' וסי' דברו אל כל עדת ישראל, ושחטו אתו כל, ונכרתה הנפש ההיא, יעשו אתו, ואם כל עדת ישראל ישגו, המעט מכם כי, הארץ אשר הכה, ומחר על כל עדת ישראל, ועל כל עדת ישראל היה קצף דעכן, וכל עדת ישראל הנועדי' דמלכים, וחברו דד"ה, מעיני ד' וסי' ואם כל עדת ישראל ישגו, והיה אם מעיני העד', ונעלם מעיני אישה, ונעלמה מעיני כל חי: ונודעה ב' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה, ונודעה יד יי' את עבדיו: והביאו ד' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה, ולקחו אבנים אחרות, והביאו בניך בחצן, והביאו את כל אחיכם מכל הגוים: המשיח ד' מלא' בתורה נמסר לעיל בהאי סידרא:

רש״י

את פני הפרכת, ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש. משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם חס ושלום נסתלקה הקדושה: יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד, זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: ואת כל חלבו ירים, אף על פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו׳ ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי רבי ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: ועשה לפר זה כאשר עשה לפר החטאת, כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול לפי שמצינו בניתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת: אשר נשיא יחטא, לשון אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו: או הודע, כמו אם הודע הדבר הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו, כשחטא היה סבור שהוא התר ולאחר מיכן נודע לו שאיסור היה: במקום אשר ישחט את העולה, בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא, לשמו כשר שלא לשמו פסול: ואת דמו, שירי הדם: כחלב זבח השלמים, כאותן אמורין המפורשים בעז האמור אצל שלמים: כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים, כאימורי עז האמורים בשלמים: ושחט

ונסלח לו / כל ונסלח לו בגא מתוף

והביא / קרא׳ והביא קרבנו תניין והביא ג׳ ... ביה קדמא ... תניין בקדמ׳ אזלא

וכפר עליו

קדמא דואת כל חלבו וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו:

אבן עזרא

חטאת הקהל הוא, הפר: ואם ישגו, ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: אשר נשיא יחטא, הפוך וכן הוא אשר יחטא הנשיא והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט או נשיא בית אב: או הודע אליו, אחז הכתוב דרך קצרה כמו לכהן והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אחר שראהו, ודקדוק הודע אליו פעל עבר כמו והגד לך ויאמר המודיע כמו את אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מתבנין שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זרזיר מתנים או תיש כפי׳ הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמו לפנים מהקדש והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתו׳ ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: מעם הארץ, והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם, פעל עבר כמו כי זקן יצחק: שעירת עזים נקבה, כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא, וטעם ונסלח לו בכרשת שלא לך: ואם

עלהם י״ג חס׳ בתורה נמסר בסדר ויגש: חטאת ז׳ פתחין נמסר בסדר תצוה: מדמה ו׳ וסי׳ ולקח הכהן מדמה באצבעו, כל אשר יגע בבשרה, וכל חטאת אשר יובא, ולקח אלעזר הכהן, ב׳ בו, ויז מדמה אל הקיר:

תורה

וטבל הכהן אצבעו מן הדם והזה שבע פעמים לפני יהוה את פני הפרכת: ומן הדם יתן על קרנת המזבח אשר לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל הדם ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד: ואת כל חלבו ירים ממנו והקטיר המזבחה: ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו וכפר עלהם הכהן ונסלח להם: והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון חטאת הקהל הוא: פ

אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות יהוה אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם: או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את קרבנו שעיר עזים זכר תמים: וסמך ידו על ראש השעיר ושחט אתו במקום אשר ישחט את העלה לפני יהוה חטאת הוא: ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח העלה: ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו: פ

ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות יהוה אשר לא תעשינה ואשם: או הודע אליו חטאתו אשר חטא והביא קרבנו שעירת עזים תמימה נקבה על חטאתו אשר חטא: וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט את החטאת במקום העלה: ולקח הכהן מדמה באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים והקטיר הכהן המזבחה לריח ניחח ליהוה וכפר עליו הכהן ונסלח לו: פ

אונקלוס

ויטבול כהנא אצבעיה מן דמא וידי שבע זמנין קדם יי ית קדם פרוכתא: ומן דמא יתן על קרנת מדבחא די קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: וית כל תרביה יפריש מניה ויסיק למדבחא: ויעביד לתורא כמא דעבד לתורא דחטאתא כן יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק להון: ויפק ית תורא למברא למשריתא ויוקיד יתיה כמא די אוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא: אם רבא יחוב ויעביד חד מכל פיקודיא דיי אלהיה דלא כשרין לאתעבדא בשלו ויחוב: או איתידע ליה חובתיה די חב בה וייתי ית קורבניה צפיר בר עזי דכר שלים: ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה באתרא דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית דמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא: וית כל תרביה יסק למדבחא כתרב ניכסת קודשיא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה וישתביק ליה: ואם אנש חד יחוב בשלו מעמא דארעא במעבדה חד מפיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחוב: או אתידע ליה חובתיה די חב וייתי קורבניה צפירת עזין שלימתא נקובתא על חובתיה די חב: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא באתרא דעלתא: ויסב כהנא מדמה באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דאיתעדא תרב מעל ניכסת קודשיא ויסיק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוהי כהנא וישתביק ליה: ואם

בעל הטורים

חטאת הקהל הוא וסמי׳ ליה אשר נשיא יחטא׳ לומר לך כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו כאלו הוא חוטא׳ את קרבנו נא׳ בקרבן נשיא ריבוי׳ לומר שיביא קרבן שמן וגדול לפי שבכל יום אוכל פטומות׳ ולא יהא שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם׳ בעז כתיב שעיר עזי׳ זכר שעירת עזים נקבה לפי שאין ב׳ בשמו חילוק לזכר ולנקבה שהכל נקרא עז לכך צריך לפרש זכר או נקבה׳ אבל כבש יש חילוק בשמו כבש לזכר כבשה לנקבה׳ בעשתה בגימט׳ אם כולה ולא במקצתה׳ אושר ב׳ כאשר הוסר חלב׳ ומעת הוסר התמיד׳ לומר שמעת הוסר התמיד תם׳ כל חלב שבזכותו נמחלה ב׳ ברכה בבל׳: אם

תניין דהוסר וכפר עליו הכהן ונסלח לו׳ תליתאה דווסר וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו׳ רביעאה דוהביא וכפר עליו הכהן מחטאתו׳ חמישאה דואת הסני יכפר עליו הכהן׳ וחטאתו אשר חטא ונסלח לו׳ שתיתאה דר״פ וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה׳ שביעאה דאיל תמים וכפר עליו הכהן על שגגתו׳ תמינאה דרים בסוף בסוף סדרא וכפר עליו הכהן לפני יי׳ ונסלח לו׳

ואם כבש · ואם הביא מין הכבש לחטאת יביא נקב' כמו שעירת עזי' · וטע' כאשר יוסר חלב הכשב להביא האליה כי אין עם השעירה אליה: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה · הוא החרם וכן ואת אלית והכתוב אחז דרך קצרה והזהיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו ואם שכח ולא הגיד ואחר כן נזכר לו: או נפש כי תגע · בנבלת הארבעה הנזכרות והם חזיר וחביריו: או בנבלת בהמה טמאה · למאכל כסוס וחמור · ושרץ טמא מהשמנה הנזכרי: ונעלם ממנו · ואחר כך ידע או נגע בזב וטמאת מת וזבה ונדה: לבטא בשפתים · דבור שפה: להרע · למי שהוא חייב או לפי הענין להתענות · וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להודות ועל ה האחרות שהן מכות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחר: ואם לא תגיע ידו · כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו: ויאמר רב יצחק כי טעם אחר לעולה בעבור שלא תגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבת והקרוב אלי מהאחר כנגד האמורים והשני חטאת כמשפט: עשירית

ושחט אותה לחטאת · שתהא שחיטתה לשם חטאת: כאשר יוסר חלב הכשב · שנתרבו אמורין באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האמורין: על אשי יי' · על מדורות האש העשויות לשם פואיילי"ש בלע"ז: ושמעה קול אלה · בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: או נפש אשר תגע וגו' · ולא זכר הטומאה הזו יאכל קדשי' או יכנס למקד' שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו · הטומאה: ואשם · באכילת קדש או בביאת מקדש: בטומאת אדם · זו טומאת מת: לכל טומאתו · לרבות טומאת מגע זבין וזבו': אשר יטמא · לרבות הנוגע בבועל נדה: בה · לרבו' בולע נבלת עוף טהור: ולא ידע · ששכח הטומאה: ואשם · באכילת קדש או בביאת מקדש: בשפתים · ולא בלב: להרע · לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא · לרבו' לשעבר: ונעלם ממנו ועבר על שבועתו · כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפיר' ממון אינה בקרבן זו אלא באשם: והקריב את אשר לחטאת ראשונ' · חטאת קודמ' לעולה למה הדבר דומה לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל · אינו מולק אלא סימן אח': עורף · הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר: מול עורף · מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: והזה מדם החטאת · בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם נתז והולך למזבח: חטאת היא · לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: כמשפט

יוסר חד מן כ' זוגין מיחדין מתחלפין מן חד וחד חד ס' וחד ש' וסי' נמסר בריש שיר השירים: אשי ט' כתיב יוד נמסר בסדר צו: לוא לה' מל בק' וסי' כי לוא אוכל לקום · אם לוא יגיד · אל בני כי לוא טובה

ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה: וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת במקום אשר ישחט את העלה: ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו:

פ

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם: או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה: והביא את אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה: והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת ראשונה ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל: והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח חטאת הוא:

ואם אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שלימתא ייתנה: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אמר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קורבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתביק ליה:

ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם לא יחוי ויקביל חוביה: או אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבא או בנבלת בעירא מסאבא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מיניה והוא מסאב וחב: או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סאובתיה די יסתאב בה ויהי מכסא מיניה והוא ידע וחב: או אנש ארי יקיים לפרשא בספון לאבאשא או לאיטבא לכל די יפריש אנשא בקיום ויהי מכסא מיניה והוא ידע וחב לחדא מאלין: ויהי ארי יחוב לחדא מאלין ויודי די חב עלה: וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה די חב נוקבא מן ענא אימרתא או צפירת עזין לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה: ואם לא תימטי ידיה כמסת שיתא וייתי ית חובתיה די חב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: וייתי יתהון לכהנא ויקריב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה ולא יפריש: וידי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא:

בעל הטורים

אם לוא יגיד ונשא עונו · אם לוא יגיד מלא ולו קרי כיה אם לו יגיד בו"ן פירוש שהגיד לו כבר שם שנכ אינו חוז' ומגידו ב"ו

מסרה

השמועה' ולוא נכרית מהבהמה' כי לוא חטא לך' דשמואל' לא תשמע ולוא תאבה לו' כי לוא יתנבא עלי טוב' תנינין דמלכי' כי לוא יעשה עבדך' לוא אדני המלך כי' מעט מזער לוא כאביר' לוא כי אהבתי זרים' לוא נבא עיד אליך' וימנעו רביבים ומלקוש' לוא אפיל פני בכם' קדמא דפסוק' לוא לזרות ולא להבר' העל אלה לוא אפקד' קדמא דפסוק' עלו בשרותיה' וקדמא ובתרא דכחשו ביי' · ורעב לוא נראה' שוט שוטף כי יעבר לוא יבואנו' ולוא אמרו בלבבם' זה הגוי אשר לוא' קדמא דפסוק' הוסרי ירושלם פן' והקשבתי ואשמע לוא כן' עבר קציר כלה קיץ' ולוא יפיק' ואזרם במזרה' אם לוא הפגעתי בך' וינאפו' ואם לוא השחוק היה' אם לוא יסחבום קדמא' ולוא תבא דמעתך' לוא אליכם כל עוברי' סדם אחותך' ואם נדרשתי ללוא שאלוני: או בנבלת בהמה טמאה י"א בטעמא לאחור פי' בטעמא פשטא ולפניו יתיב וסי' או בנבלת בהמה טמאה' אחרי הכתו את סיחן' והיה כל מעבר מן' איש יושב על כסא דוד' איש יושב בתוך העם' איש אחרי שרירות לבו הרע' שקר הנבאים נבאים בשמי' די מלכות תחות כל שמיא' די כל מלך רב ושליט' די מרת עבר נהרא' על כל חרד בדבר אלהינו: להרע ו' פתחין וסי' ולא נתנו אלהים להרע עמדי' או נפש כי תשבע לבטא' חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו' אנכי מחל להרע' נשבע להרע ולא ימיר' כאשר זממתי: ראשונה ג' מל וסי' והקריב את אשר לחטאת ראשנה' ושלמתי ראשונה משנה עונם' ויד השרים והסגנים היתה במעל' אנ"ך: ומלק ב' וסי' את ראשו והקטיר' ממול ערפו ולא יבדיל: חטאת הוא ד' נמסר בסדר ואתה תצוה:

כמשפט · כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה : כי חטאת היא · ואין בדין שיהא קרבנו מהודר · חטאת היא · נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה : על חטאתו אשר חטא · כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפרים מעות לכשבה או שעירה והעני יביא מקצתן שתי תורים הפרים מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה הפרים מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו : מנחת מאלה · מנחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירו' או בדלות או בדלי דלות ומה תלמוד לומר שיכול החמורים שבהם יהיו בכשב' או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת״ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכבשה אם השיגה ידם ואת החמורים לקלין לעשירית האיפ' בדלי דלות : והיתה לכהן כמנחה · ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלי' זהו לפי פשוטו ורבותינו דרשו והית' לכהן ואם חוט' זה כהן הו' תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל : כי תמעול מעל · אין מעילה בכל מקו' אלא שנוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיה' ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוט' ומעלה בו מעל : וחטאה בשגג' מקדשי יי' · שנהנ' מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת״ל תמעול מעל ריבה : קדשי יי' · המיוחדים לשם יצאו קדשי' קלים : איל · לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים : בערכך כסף שקלי' : שיה' שוה שתי סלעי' : ואת אשר חטא מן הקדש · ישלם קרן וחומש להקדש : ולא ידע ואשם והביא · הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת : ולא ידע ואשם ונשא עונו · ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטווה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות ר' עקיבא אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדי' או שלשה וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה רבי אלעזר בן עזריה אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב״ה קובע לו ברכה : בערכך לאשם · בערך האמור למעלה : אשר שגג והוא לא ידע · הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג : אשם הוא אשם אשם · הראשון כלו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמוץ וחציו פתח שהוא לשון פעל ואם תאמר מקרא שלא לצורך הואכבר דרוש הוא בתורת כהנים : אשם אשם · להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי סלעים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת״ל מור לומר הוא :

האפה ב׳ חס׳ וסי׳ ואם לא תשיג יזה קרבן אהרן ׃ ולא יתן ג׳ נמסר בסדר בא ׃ מלאו ב׳ מ״ל וסי׳ מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו · מלוא הספל מים · וא׳ מלו הקנה חס׳ א׳ ושארא מלא כתיב ׃ והביאה ב׳ מפיק הא וסי׳ והביאה אל הכהן וקמץ הכהן · אל בני אהרן ׃ נפש ג׳ רפ׳ ובטעם וסי׳ נפש כי תמעל מעל · נפש כי תחטא

אבן עזרא

עשירית האיפה · מאכל לאיש אחד ביום אחד ׃ תמעל מעל · דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי חטאת הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים · וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישיתו וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע ׃ ואם נפש כי תחטא · ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי ׃ אשם אשם ליי׳ · הוא פירושו אשם הוא ׃

ומעלם

וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ ׃ ס

וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִיא ׃ וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא ׃ וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה ׃ ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר ׃ נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם ׃ וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ ׃ פ

וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ ׃ וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ ׃ אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה ׃ פ

וְיָת תִּנְיָנָא יַעֲבֵיד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי־חָב וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ ׃ וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי־יוֹנָה וְיַיְתֵי יָת־קוּרְבָּנֵיהּ דִּי חָב חַד מִן־עַסְרָא בִּתְלָת־סְאִין סֻלְתָּא לְחַטָּאתָא לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָּא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא ׃ וְיַיְתֵינַהּ לְוָת־כַּהֲנָא וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ מְלֵי קוּמְצֵיהּ יָת־אַדְכָּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ חַטָּאתָא הִיא ׃ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל־חוֹבְתֵיהּ דִּי־חָב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא ׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר ׃ אֱנָשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַיְיָ וְיַיְתֵי יָת־אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם־יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן־עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ כְּסַף־סִלְעִין בְּסִלְעֵי־קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא ׃ וְיָת דִּי חָב מִן־קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת־חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ ׃ וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יֵחוֹב וְיַעְבֵּיד חַד מִכָּל־פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ ׃ וְיַיְתֵי דְכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת־כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל־שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלִי וְהוּא לָא־יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ ׃ אֲשָׁמָא הוּא עַל־חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא־חָב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב קֳדָם־יְיָ ׃

ומליל

ל׳ וא׳ את הסני · כולהון לב׳ בת״ב · ל׳ חס׳ · ב׳ בענין · ב׳ · ל׳ א״ל · ט׳ כתי׳ יו״ד · ל׳ בתור׳ · ג׳ ר״פ בטע׳ · ג׳ חס׳ יו״ד תניינ׳ ג׳ מ״ל בלשון אוכופי · יא · יא · ה׳ בטע׳ מלרע׳ בכפל׳ · ל תר מ״ל · ב׳

לא רפויה לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו

ומעלה מעל · נפש אשר תגע בו ׃ חמישתו ג׳ חס׳ תניינא וסי׳ ואת אשר חטא מן הקדש · ואם גאל יגאלנה · והתודו את חטאתם ׃ יוסף ג׳ מ״ל בלשון אוכופי וכל שום בר נש דכו׳ נמסר בסדר ויצא ׃ ולא ידע י״א וסי׳ ולא ידע בשכבה · ושל אחריו · ולא ידע יעקב · ולא ידע אתו מאומה · ולא ידע ואשם · ולא ידע איש את קברתו · עד יפלח חץ כבדו · ותלהטהו מסביב ולא ידע קמ׳ · ולא ידע כי רפאים שם · ולא ידע בפש מאד · גם שמש לא ראה · ונשא י״ז נמסר בסדר אחרי מות ׃ אשם ב׳ חד מ״ל וסי׳ אשם · ויאשמו אשום בתרא מ״ל ׃

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃

ג׳לפ בטע׳ · ג׳ ב׳ מלעיל וא׳ מלרע · לח בסו׳ על על ומלה תריה · בוכיתון ג׳ · ב׳ קמץ בזקפא · ל׳ בתלי ליסני · ג׳ · ב׳ וחס׳ · קדמ׳ על אחת מכל אשר יעשה האדם תכוין על אחת מכל אשר יעשה לאשמה

ומַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחֱטֵי וִישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵּיב בְּחַבְרֵיהּ בְּפִקְדוֹנָא אוֹ בְשׁוּתָּפוּת יְדָא אוֹ בִגְזֵילָא אוֹ עֲשַׁק יָת חַבְרֵיהּ׃ אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵידְתָא וִיכַדֵּיב בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל דְּיַעְבֵּד אֱנָשָׁא לְמֶחֱטֵי בְהֵן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וְיֵחוֹב וְיָתֵיב יָת גְּזֵילָא דִּי גְזַל אוֹ יָת עוֹשְׁקָא דִּי עֲשַׁק אוֹ יָת פִּקְדוֹנָא דְּאִתְפְּקַד עִמֵּיהּ אוֹ יָת אֲבֵידְתָא דִּי אַשְׁכַּח׃ אוֹ מִכֹּל דִּי אִשְׁתְּבַע עֲלוֹהִי לְשִׁקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי לִדְּהוּא דִּילֵיהּ יִתְּנִנֵּיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבְתֵיהּ׃ וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא׃ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעְבֵּיד לְמֶיחַב בַּהּ׃

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וסי׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע · וכחש בעמתו בפקדון · וכחש בו לא ראיתיך׃ בהנה ג׳ וסי׳ או מצא אבדה · אשר הוא יושב בהנה · בטח בהנה׃ גזל ב׳ קמץ וסי׳ והשיב את הגזלה אשר גזל · מעני השיב ידו׃ ושלם ג׳ וסי׳ אתו בראשו · את הבית · את נות צדקך אנך׃ בראשו ט״ו וסי׳ ושלם אתו

צו סימן

פרשה

פרשת צו

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃ וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃

ל׳ ומל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ וב׳ סתו · ג׳ · ג׳ · ג׳

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ פַּקֵּיד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דַעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִתּוֹקְדָא עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאִשָּׁתָא דְמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵיהּ׃ וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבַּשׁ עַל בִּסְרֵיהּ וְיַפְרֵישׁ יָת קִיטְמָא דִּי תֵיכוּל אִשָּׁתָא יָת עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא וִישַׁוֵּינֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא׃ וְיִשְׁלַח יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיִלְבַּשׁ לְבוּשִׁין אוֹחֲרָנִין וְיַפֵּק יָת קִיטְמָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי׃ וְאִשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵיהּ לָא תִטְפֵּי וִיבָעַר עֲלַהּ כַּהֲנָא אָעִין בִּצְפַר בִּצְפַר וְיִסְדַּר עֲלַהּ עֲלָתָא וְיַסֵּק עֲלַהּ תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃

אשתא

רשי — נפש כי תחטא · אמר רבי עקיבה מה תלמוד לומ׳ ומעלה מעל ביי׳ לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם׃ בתשומת יד · ששם בידו ממון להתעסק או במלוה׃ או בגזל · שגזל מידו כלום׃ או עשק · הוא שכר שכיר׃ וכחש בה · שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון׃ כי יחטא ואשם · כשיכיר בעצמו לשוב בתשוב׳ ולדעת ולהורו׳ כי יחטא ואשם׃ בראשו · הוא הקרן ראש הממון׃ לאשר הוא לו · למי שהממון שלו׃

חסלת ויקרא

צו את אהרן · אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות אמר ר׳ שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז מקום שיש בו חסרון כיס׃ זאת תור׳ העולה · הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברי׳ שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו׃ היא העולה · מעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה׃ מדו בד · היא הכתונת ומה תלמוד לומר מדו שתהא כמדתו׃ על בשרו · שלא יהא דבר חוצץ בינתים׃ והרים את הדשן · היה חותה מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש׃ הדשן אשר תאכל האש את העול׳ · ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומ׳ ושמו אצל המזבח׃ ופשט את בגדיו · אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהם תמיד בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם׃ והוציא את הדשן · הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה לכל יום אבל התרומה חובה בכל יום׃ והאש על המזבח תוקד בו · רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם׃ וערך עליה העולה · עולת תמיד היא תקדום׃ חלבי השלמים · אם יביאו שם שלמים · ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים׃ אש

אבן עזרא — ומעלה מעל ביי׳ · שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם׃ או בתשומת יד · שותפות ששם ידו עמו׃ בגזל · בחזקה כמו ויגזול את החנית׃ עשק · בסתר · ועמיתו רעהו ויתכן שהוא בעמותו · וה״א בהנה נוסף׃ ונשבע על שקר · פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר׃ בראשו · בעצמו או מה שהוא שוה · וחמשיתיו · מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו׃ ביום אשמתו · טעמו ביום שובו מאשמתו יביא איל · בערכך · כראשון והוסיף חומש׳ בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי׃ לאשמה בה · שם מהבנין הקל תחת שם הפועל׃

היא העולה · נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה · וה״א מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם שני שמות׃ ואש המזבח תוקד בו · ולא חוץ ממנו׃ מדו · חלוק וחכמי׳ אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו׃ על בשרו · כנוי לערוה וכן זב מבשרו׃ אשר תאכל האש · הנשאר מאכילת האש׃ אצל המזבח · מחוץ לפאת מזרח׃ והאש על המזבח תוקד בו · פעם שנית להוסיף לא תכבה ביום · וטעם בבקר בבקר בכל בקר ובקר · ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים׃ אם

בראשו · בראשו נגעו · והשיב את אשמו · דמו בראשו ואנחנו נקיים · ואת רעת נבל · וכובע ישוע בראשו · ישם ויגיד בראשו · ובריתי אשר הפר · דיחזקאל · ותבא חרב ותחקהו · ואתה תשמע השמים · דמלכים קדמ׳ · וחברו דד״ה · ישוב עמלו בראשו · דמו בראשו יהיה · יחזקאל · החכ עיניו בראשו · ואשר נתן כתר׃ יתננו ב וסי׳ ביום אשמתו · ולאד׳ שלא עמל׃ תוקד ה׳ וסי׳ היא העולה על · והאש על המזבח · אש תמיד׃ באפי עליכם תוקד · עד עולם תוקד׃ מדו ב׳ וסי׳ מדו בד · ודוד חגור מדו׃ והאש ג׳ וסי׳ והאש על המזבח תוקד בו מהאש יצאו · והאש ירדה מן השמים׃ א׳ בתורה · א׳ בנביאי׳ · א׳ בכתובי׳׃ ובער ב׳ בתרי לישני וסימ׳ ובער בשדה אחר · ובער עליה הכהן עצים׃

ביי׳ וכחש בעמיתו הואיל וכחש בין ביי׳ ובין עמיתו שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הק״בה וחבירו · לאשר ב׳ במק׳ לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו · ואידך לאשר עמל בו יתננו חלקו והיינו כראית׳ בהגוזל · הגוזל מחבירו אפילו שוה פרוט׳ יוליכנו אחריו אפילו למדי׃

פרשת צו

צו את אהרן · מה כתיב לעיל מיניה לאשמה בה · צו את אהרן · לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות ששננת את תלמוד עולה זרון · משה לאמר צו את · ס״ת תורה · בות אותם שיעסקו בתור׳ · זאת תורת העולה היא העולה · לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה · הקרבנות נקראו אשה · ותורה נקראת אש שנאמר הלא כה דברי כאש · מימינו אש דת למו הואיות תלמוד ה הקרבנו׳ נקראו לחם את קרבני לחמי ותורה נקראת לחם לכו לחמו בלחמי שאי אפשר לעולם בלא לחם כך אי אפשר לעולם בלי תורה · מדו בד ב׳ ויואב חגור מדו לבושו שבגדי כהונ׳ היו כעין בגדי מלחמה · וכן המעיל כפי תחרא ובזכותם היו מתגברי במלחמ׳ · והאש ג׳ והאש על המזבח · והאש ירדה מן השמים · מהאש יצאו והאש תאכלם · רמז לאה״ר שמתו כרב ואביהוא על שהורו לפני רבם · ואמרו אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה ל להביא מן ההדיוט · וזהו והאש ירדה מן השמים אע״פי כן והאש על המזבח תוקד בו · שצריך להביא מן ההדיוט · על כן מן האש יצא שהורו באש · והאש תאכלם · והאש על המזבח תוקד בו · שהוא כמו סולם ל למלאכים לעלות · בענין שנאמר ויעל מלא׳ יי׳ בלהב המזבח · וכן ביחזקאל והנה ששה אנשים ויעמדו אצל המזבח · ועל כן היה נחשת על שם ונוגנים כעין נחשת קלל · אבל מזבח פנימי כנגד שכינה דכתיב ידיו גלילי זהב · ולכן כל דם אש נכנס בפנים לא תאכל אותה ה החטאת שאין אכילה למעלה · אחרים והוציא בגימ׳ כהנים בעלי מומין שבעל מום כשר להוציא הדשן · ושמו בגימ׳ וכבלע תמקומו · בחצר בגימטריא זו העזרה · תאפה חמץ חלקם · סופי תיבות חמה · שלא תאפה אלא חמה · זה קרבן אהרן ובניו בגימט׳ זהו מתנה לאהרן ומתנה לבניו׃

עשירית

אש תמיד, אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה, המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: וזאת תורת המנחה, תורה אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת: הקרב אותה, היא הגשה בקרן דרומית מערבית: לפני ה׳, הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח, הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: בקמצו, שלא יעשה מדה לקומץ: מסולת המנחה ובשמנה, מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר, שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוזקק לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: במקום קדוש, ואיזהו בחצר אהל מועד: לא תאפה חמץ חלקם, אף השירים אסורים בחמץ: כחטאת כאשם, מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה. מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: כל זכר, אפילו בעל מום, למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו׳ אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת: כל אשר יגע וגו׳, קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה, יקדש, להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: זה קרבן אהרן ובניו, אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחת תמיד והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו׳: מרבכת, חלוטה ברותחין כל צרכה: תופיני, אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים, מלמד שטעונה פתיתה: המשיח תחתיו מבניו, המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר, אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל, כולה שוה לגבוה: המחטא אותה, העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה, הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה:

והקטיר כל הקטרה המזבחה במזב

כל זכר ל׳ וסתר בכהנים

לא תכבה ו׳ וסימ׳ אש תמיד תוקד, והאש על המזבח, לילה ויומם לא תכבה, כי תולעתם לא תמות, ואמרת ליער הנגב, וראו כל בשר: הקרב ד׳ וסימן ואתה הקרב אליך, וזאת תורת המנחה, וגם את אחיך מטה לוי, הקרב את מטה לוי והעמדת, ונמ׳ גם בסדר תצוה: והרים ממנו ו׳ סבורין ממנ׳ וקרי׳ ממנו

ו אש תמיד תוקד על־המזבח לא תכבה: ס ז וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני־אהרן לפני יהוה אל־פני המזבח: ח והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל־הלבנה אשר על־המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליהוה: ט והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצות תאכל במקום קדש בחצר אהל־מועד יאכלוה: י לא תאפה חמץ חלקם נתתי אתה מאשי קדש קדשים הוא כחטאת וכאשם: יא כל־זכר בבני אהרן יאכלנה חק־עולם לדרתיכם מאשי יהוה כל אשר־יגע בהם יקדש: פ

יב וידבר יהוה אל־משה לאמר: יג זה קרבן אהרן ובניו אשר־יקריבו ליהוה ביום המשח אתו עשירת האפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב: יד על־מחבת בשמן תעשה מרבכת תביאנה תפיני מנחת פתים תקריב ריח־ניחח ליהוה: טו והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה חק־עולם ליהוה כליל תקטר: טז וכל־מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל: פ

יז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יח דבר אל־אהרן ואל־בניו לאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני יהוה קדש קדשים הוא: יט הכהן המחטא אתה יאכלנה במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד:

אשתא תדירא תהי יקדא על־מדבחא לא תטפי: ודא אוריתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא: ויפריש מניה בקומציה מסולתה דמנחתא וממשחה וית כל־לבונתא די על־מנחתא ויסיק למדבחא לאתקבלא ברעוא אדכרתה קדם יי: ודישתאר מניה ייכלון אהרן ובנוהי פטיר תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זימנא ייכלונה: לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקורבני קודש קודשין היא כחטאתא וכאשמא: כל דכורא בבני אהרן ייכלנה קים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש:

ומליל יי עם משה למימר: דין קורבנא דאהרן ובנוהי דיקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה חד מן עסרא בתלת סאין סולתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותה ברמשא: על־מסריתא במשח תתעביד רביכא תיתינה תופיני מנחת ביצועין תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: וכהנא דיתרבא תחותוהי מבנוהי יעביד יתה קים עלם קדם יי גמיר תתסק: וכל־מנחתא דכהנא גמיר תהי לא תתאכיל:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר דא אוריתא דחטאתא באתר די תתנכס עלתא תתנכיס חטאתא קדם יי קודש קודשין היא: כהנא דמכפר בדמה יכלינה באתר קדיש תתאכיל בדרת משכן זימנא:

אבן עזרא

אש תמיד תוקד, טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: הקרב אותה, שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן והטעם אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדוש, והנה שתים מצות וכל זכר שלישית, וטעם לא תאפה חמץ הוא העיקר במצות פסח: כחטאת כאשם, כן המנחה: כל אשר יגע, במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם: זה קרבן אהרן, או אחד מבניו תחתיו: ביום המשח אותו, אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבים אמרו כי זה בית תחת מ״ם והטעם כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד מנחתו: מרבכת, אין לו אח ויש מי שאומרים רכה ויש מי שאומרי׳ במהרה, ותי״ו תביאנה סימן לאהרן וכן תי״ו תקריב, ועל דעתי כי כן הוא תי״ו תופיני וטעמו תקון ואין ריע לו והקדמוני׳ אמרו שהיא שתי מלות תאפה נא, ויאמר רבי יונה המדקדק שהו׳ על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל: כליל, כמו כלה כליל תהיה לשם: לא תאכל, שכל המנחות כי איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו, מקו׳ שחיטת כל חטאת צפונה: קדש קדשים, כי הוא כאחד הקדשים: הכהן המחטא, טעמו הזורק דם כאילו אמר המסיר חטא החוטא ורבי המפרשי׳ אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן תחטאני באזוב ואטהר:

בעל הטורים

עשירית בגימ׳ עשרון שלם, שהיה מביא עשרון שלם, ומחציו ומביא מחצה בבקר ומחצה בערב. מחציתה בגימ׳ מחצה משלם. מורבכת תביאנה בגי׳ רתחין שחולטין אותה ברותחין כל צרכה:

וסימ׳ והרים ממנו בקמצו, ואם בחמה אשר יקריבו ממנה, תנינא דפסו׳, אל תסור ממנו ימין, דיהושע׳ אין לו ממנו בן או בת, ויצא אחד אל השדה וילקט, דמלכים, וילך בכל דרך אסא, וסימ׳ בלשון תרגום אפריש בעירא יהושע ויפתח לקט באורחא: ריח ניחח ח׳ יחידאין בתו׳ וסי׳ והקטרת את כל האיל, תפני מנחת פתים, והרים ממנו בקמצו, ומנחתו שני עשרנים, ועשיתם אשה ליי׳ עלה, ויין לנסך שלישית, ועשרון סלת דרפ׳, ובעשור לחדש, וכל אשה ריח דכוו׳: תאכל ט׳ וסימ׳ והנותרת ממנה, וכל מנחת כהן כליל תהיה, הכהן המחטא, וכל חטאת אשר יובא, ולהבדיל בין הטמא, לכן חכו לי נאם יי׳, הנה אדני יי׳ יורשנה, ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה, גם כספם גם זהבם: תעשה ז׳ נמסר בסדר תרומה: חק עולם י״א בליש׳ נמסר בסדר כי תשא: תביאנה ח׳ מלין דגשי׳ יחידאין וסימ׳ תחתנה, תביאנה, תכלנה, תעננה, תראנה, תשבנה, שמענה, קחנה בידך:

כל אשר יגע בבשרה / כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש / להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד / ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם הבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה / יהא כזה כמו לא יטה מכלם יהא נטוי: ישבר / לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשת נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומורק / לשון תמרוקי הנשים אשקורי"מנט בלע"ז: ומורק ושוטף / לפלוט את בליעתו אבל כלי חרש למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה / הא למדת שהמחטאת אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: וכל חטאת וגו' / שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה: קודש קדשים הוא / הוא קרב ואין תמורתו קרבה: ואת כל חלבו וגו' / עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה / לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: אשם הוא / עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אף על פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שניתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר: קדש קדשים הוא / בתורת כהנים הוא נדרש: תורה אחת להם / בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו / הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקין בעורו: לכהן המקריב אותה וגו' / יכול לו לבדו תלמוד לומר לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן תלמוד לומר לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה: בלולה

כל י"ט ר"פ בספ' וסי' כל המנחה אשר / כל זכר בבני אהרן יאכלנה / זכר בכהנים יאכלנו / זכר בכהנים יאכל / אשר יגע בבשרה / כל נפש אשר תאכל כל דם / מפרסת פרסה / אשר אין לו סנפיר / שרץ העוף ההולך / הולך על גחון / ימי אשר הנגע / המשכב אשר ישכב / וחברו / כל אשר בו מום / מלאכת

כל אשר־יגע בבשרה יקדש ואשר יזה מדמה על־הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדש: וכלי־חרש אשר תבשל־בו ישבר ואם־בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים: כל־זכר בכהנים יאכל אתה קדש קדשים הוא: וכל־חטאת אשר יובא מדמה אל־אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף: פ

וזאת תורת האשם קדש קדשים הוא: במקום אשר ישחטו את־העלה ישחטו את־האשם ואת־דמו יזרק על־המזבח סביב: ואת כל־חלבו יקריב ממנו את האליה ואת־החלב המכסה את־הקרב: ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית יסירנה: והקטיר אתם הכהן המזבחה אשה ליהוה אשם הוא: כל־זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא: כחטאת כאשם תורה אחת להם הכהן אשר יכפר־בו לו יהיה: והכהן המקריב את־עלת איש עור העלה אשר הקריב לכהן לו יהיה: וכל־מנחה אשר תאפה בתנור וכל־נעשה במרחשת ועל־מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה:

כל דיקרב בבסרה יתקדש ודי ידי מדמה על־לבושא די ידי עלה תחור באתר קדיש: ומן דתחסף די תתבשל־ביה יתבר ואם במנא דנחשא תתבשל ויתמריק וישתטיף במיא: כל־דכורא בכהניא ייכול יתה קודש קודשין היא: וכל־חטאתא די יתעל מדמה למשכן זימנא לכפרא בקודשא לא תתאכל בנורא תתוקד: ודא אוריתא דאשמא קודש קודשין היא: באתרא די יכסון ית עלתא יכסון ית־אשמא וית־דמיה יזרוק על־מדבחא סחור־סחור: וית כל־תרביה יקריב מניה ית אליתא וית־תרבא דחפי ית־גוא: וית תרתין כוליין וית־תרבא די עליהן די על־גיססיא וית־חצרא דעל־כבדא על־כוליתא יעדינה: ויסיק יתהון כהנא למדבחא קורבנא קדם יי אשמא הוא: כל־דכורא בכהניא ייכלינה באתר קדיש יתאכיל קודש קודשין הוא: כחטאתא כן־אשמא אוריתא חדא להון כהנא די מכפר־ביה דיליה יהי: וכהנא דמקריב ית־עלת גבר משך עלתא די יקריב לכהנא דיליה יהי: וכל־מנחתא די תתאפי בתנורא וכל־דיתעביד ברדתא ועל־מסריתא לכהנא דמקריב יתה דיליה תהי: וכל

אבן עזרא

כל אשר יגע / בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל אחיו: יזה / א"מ ר' משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין קל ובפתחות ה הי"וד מהכבד והאות המובלע נ"ון וכן וית מדמ' על הקיר בחרק עם וית בפתח רק במלת נטה הוא בכרי בבנין הקל וכן מכאנו וית נכחם מבנין הקל ויפה ד דקדק ובעבור שהחטאת קדש בזה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדוש הוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה / ויחסר מקום או והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא ה הבשר יכבס הבגד הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום א אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו ותי"ו תכבס לכהן: תבשל בו / גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פ פועלו וכא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש כי אם ב במקומות מועטים במשקל לא זורק עליו מגזרת תרקו הרמתי' כי המס שרש / וטעם קדש קדשים היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו האימורים ממנה והובא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו: וכל חטאת אשר יובא מדמה ל לכפר בקדש / והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי החצר ואם היא קדש כנגד אהל מועד חול והנה גם יקרא לפנים מהפרכת קדש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל: וזאת תורת האשם / כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם ח חטאת / וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת: עולת איש / מלעיל בעבור היות הטעם בראשית המלה האחרונה כמשפטו / וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן הע"ר לכהן אחר: וכל

בעל הטורים

וזאת תורת האשם · הכי פירושו כתיבי אשם בפרשה כנגד חמשה אשמות י לכל הראים:

עבודה לא תעשו דתרועה / מלאכה לא תעשו חקת / ימי השמה תשבת / כל חרם אשר יחרם מן האדם: יובא ה' ומל' וסימ' וכל חטאת אשר יובא / במים יובא / ויאמר יהואש אל הכהנים / כסף מרקע מתרשיש / כסף אשם וכסף חטאת: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: קדש קדשים ז' וסימ' וכפר הכהן / וזאת תורת האשם / כל זכר בכהנים תנ' / ושחט את הכבש / והיתה לאהרן ולבניו / אך כל חרם / ובני עמרם אהרן ומשה: ואת החלב ה' נמסר בסדר אתה תצוה: כחטאת ד' וסי' קדש קדשים הוא / כחטאת כאשם תורה אחת להם / כי כחטאת האשם הוא / כחטאת כעלה כמנחה: את עולת איש ב' וסימן והכהן המקריב את / ויצוה המלך: וכל מנחה י' פסו' ריש' וכל ומצע' וכל וסימ' וכל שיח השדה / וכל פטר חמור / וכל מנחה אשר תאפה / וכל אשר תשכב עליו / וכל בגד וכל עור / וכל ערי המישור וכל הגלעד / וכל ממלכת סיחן / וכל כלי משקה דמלכים וחברו / דד"ה / וכל עמק הפגרים / וכל אשר סביבתיו: בתנור חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבות' נמסר בישעי' סימ' י"ט גבי פרשת משא מצרי' הנה יי' רכב על עב קל פסו' וסכסכתי מצרים במצרים: נעשה ח' קמצין וסימ' וכל נעש' במרחש' / אם אסיר יאסרוני / ושני עשר אריים / דמלכים / וחברו / דד"ה / ושני עשר / ולא נעשה פסח כמהו / כי אם בשמנה עשרה / כי לא נעשה פסח / בשמנה עשרה / דד"ה / וכל חמש מג ילות דכוו' במ"ב וסימ' תורי זהב נעשה לך / אחות לנו קטנה וסי' בלשון ארמי תורתא דאחתי:

רשי

בלולה בשמן : זו מנחת נדבה : וחרבה / זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן : אם על תודה יקריבנו / אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורין וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם : ויזבחו זבחי תודה / אם על אחת מאלה נדר שלמים ה הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו ש שמפורש כאן : והקריב על זבח התודה / ארבעה מיני לחם חלות ורקיקין ורביכה שלשה מיני מצה וכתוב על חלות לחם חמץ וגו' וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ו ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות עשרו' עשרון : מרבכת / לחם חלוט ברותחין כל צורכו : יקריב קרבנו על זבח / מגיד שאין הלחם ק קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח : אחד מכל קרבן / לחם אחד מכל מין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למט' תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמי' : ביום קרבנו יאכל / וזמן בשרה זמן ל לחמה : ובשר זבח תודת שלמיו / יש כאן ריבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל כ נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה : לא יניח ממנו עד בקר / אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן ה העבירה : ואם נדר או נדב' / שלא הביאה על הודאה של נס א אינה טעונה לחם ו ונאכלת לשני ימי' כמו ש מפורש בענין : וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל / וי"ו זו יתיר' היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה תת וקדש וצבא מרמס : ואם האכל יאכל וגו' / במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת"ל המקריב לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשב' ואם חשב פגול יהיה : והנפש האוכלת ממנו / אפילו בתוך הזמן עונה תשא : והבשר / של קדש שלמי' אשר יגע בכל טמא לא יאכל / והבשר לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר : כל טהור יאכל בשר / מה תלמוד לומר לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר : וטומאתו עליו / בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא שאינו ענוש כרת אלא אזהרה : והבשר אשר יגע בכל טמא וגו' / ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו :

אבן עזרא

וכל נעשה / שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואמר הוא נעשה ליום אחד : וחרבה / כמנחת היורד ומנחת הקנאות : אם על תודה / טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה : חלות מצות / פירושו אך לא פחותים משנים וכן רקיקי מצות : מורבכת / הנבחר בפירושי בעיני שהיא מובחרת / וחלות מצות ורקיקים אפויי' וחלת המורבכת איננה כן : על חלות / כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם חלות : והקריב ממנו אחד מכל קרבן / הנה ארבע חלות בפחותי' והאמת שהם עשרה : ביום קרבנו יאכל / שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כינם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים : ואם נדר / שנשא בשפתיו נדר לו / ונדבה שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה : ביום הקריבו / שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף וממחרת אותו היום / וי"ו והנותר ממנו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תוהו ובהו : באש ישרף / כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח / וטעם המקריב אותו לא יחשב אחר שיהיו ה האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני ה המזבח שאחר שהם קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול על כן אבני' שלמות : פגול / כדברי המתרגם ארמית וכן ומרק פ פגולים כליהם / ויש שואלים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש ו והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא' שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד ה הראשון אם לא ישלם נדרו : עונה תשא / עונש ולא הזכירו הכתוב : וכרת על טמא שיאכל בשר קדש / וטעם וטומאתו להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתוב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר ב בטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינ' נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ / ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואען ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתוב חלבו האליה תמימה רק קדמונינו התירוה ואסרו כל חלב אז ענה הלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתוב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמורה כי הנה כתו' ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם ואם כן לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסו' דבק עם זבח השלמי' והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזהיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכי' הדם ובאה זאת הפרש' לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מות' והראיה הגמור' שאמ' בספ' אלה הדברי' בבשר תאוה שהו' חול שיאכלנו כלו ולא הוצי' רק את דמו לבדו בשלש' מקומו' ולא' זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופצו שפתיו שבוע' שלא ישען על דעתו בפירו' המצוו' רק ישען על העתק הפירושי' :

מסורה

מחבת ג' וסימ' על מחבת בשמן תעשה / וכל נעשה במרחשת / ואתה קח לך מחבת ברזל : חלות ג' מל' נמסר בסדר ויקרא : קרבן ה' קמצין נמסר בסדר ויקרא : וממחרת ג' וסי' ואם נדר או נדבה / ביום זבחכם יאכל / שב בזה גם היום ומחר : ונפש ג' ראשי פסו' וסי' ונפש כי תגע בכל טמא / ושמע קול אלה / אדם מן הנשי' / ונפש גם

תורה

וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו : ס

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב ליהוה : אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מרבכת חלת בלולת בשמן : על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמיו : והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ליהוה לכהן הזרק את דם השלמים לו יהיה :

טו ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר : ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל : והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף : ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה והנפש האכלת ממנו עונה תשא : והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף והבשר כל טהור יאכל בשר :

כ והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליהוה וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה :

תרגום אונקלוס

וכל מנחתא דפילא במשח ודלא פילא לכל בני אהרן תהי גבר כאחוהי : ודא אוריתא דנכסת קודשיא די יקריב קדם יי : אם על תודתא יקרבניה ויקריב על נכסת תודתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח וסולתא רביכא גריצן דפילן במשח : על גריצן דלחים חמיע יקריב קורבניה על נכסת תודת קודשוהי : ויקריב מניה חד מכל קורבנא אפרשותא קדם יי לכהנא דיזריק ית דם נכסת קודשיא דיליה יהי : ובסר נכסת תודת קודשוהי ביום קורבניה יתאכיל לא יצנע מניה עד צפרא : ואם נדרא או נדבתא נכסת קורבניה ביומא די יקריב נכסתיה יתאכיל וביומא דבתרוהי ודישתאר מניה יתאכיל : ודישתאר מבסר נכסתא ביומא תליתאה בנורא יתוקד : ואם אתאכלא יתאכיל מבסר נכסת קודשוהי ביומא תליתאה לא יהי לרעוא דמקריב יתיה לא יתחשב ליה מרחק יהי ואנש דייכול מניה חוביה יקביל : ובסר קודשא די יקרב בכל מסאב לא יתאכיל בנורא יתוקד ובסר קודשא כל דידכי לקודשא ייכול בסר קודשא : ואנש די ייכול בסרא מנכסת קודשיא די קדם יי וסובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה :

מסורה

בסדר ויקרא : והבשר / פסו' בתורה רישיהון וסופיהון חד וסי' כל רמש אשר הוא חי / והלוחות מעש' אלהים / והבשר אשר יגע / ונפש אדם מן הנשים / למררי משפחת המררי / יי' אלהיך הוא העובר לפניך / בסכות תשבו / ומקנה רב היה / והלוים יסמכו את / ויאיר בן מנשה :

בעל הטורים

לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו / וסמיך ליה וזאת תורת לומר ששנים שעוסקין בתורה נעשו' כאחי' / ואף אם מקטרגי' זה את זה כדדרשינן את והב בסופה / והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל / הפסוק מתחיל בבשר ומסיים בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו נטמא כולו :

להכיף

מקדש וקדשין : יעשה

יעשה לכל מלאכה: בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו, אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: לעוף ולבהמה, פרט לדם דגים וחגבי': בכל מושבותיכם, לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפרק ראשון מפרש למה הוצרך לומר: ידיו תביאינה וגו', שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי יי', ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו, כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אישי החלבים יביאו להניף וגומר ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבי' המזבחה למדנו שלשה כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות: את החלב על החזה יביאנו, ואת החזה למה מביאו להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האישים לפי שנ' את אישי יי' את החלב על החזות יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר ואת החזה להניף וגו': והקטיר הכהן החלב, ואחר כך והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד האמורים למטה מן המזבח: שוק, מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: המקריב את דם השלמים וגו', מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמי' או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופ' תרומ', מוליך ומביא מעלה ומוריד: ולמלואים, ליום חינוך הכהונה:

אבן עזרא

ושוק הימין לזורק הדם והחזה לכל הכהני': זאת משחת, זאת שכר משחת אהרן או משחת כמו נגידות: ביום משחו, מיום וכן בבשר ובלחם: ולמלואים, כתוב בפרשת ואתה תצוה, להקריב את קרבניהם ליי' במדבר סיני, כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על מלחמת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישר' שנה פחות עשרה ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולו' כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר בני ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע: זאת

בעל הטורים

להניף אותו כגימט' מוליך ומביא מעלה ומוריד · לכן בפרש' נ' · תשעה פעמים תנופה · ואחר מהם התנופה וה"א אתי לרבויי עוד אחד · ויהיו ארבע שמוליך ומביא לד' הרוחות · וכ"פ תרומה שמעלה ומוריד: תלתא

בבהמה ד' רפין וסי' ונפש כי תגע בכל טמא, ואיש אשר יתן שכבתו, ואם המר ימיר בהמה בבהמ' אך בכור אשר יבכר ליי' וחלופיהו' ו' דגש נמסר בסדר תולדו' נח: דבר ד' רפ' בטעמא תביר בסיפר' וסי' כל חלב שור וכשב, המקריב את זבח שלמיו, בחדש השביעי בחמשה עשר יום, וחלב נבלה וחלב חד מן ל"ד פסו' מסורת'

ונפש כי תגע בכל טמא בטמאת אדם או בבהמה טמאה או בכל שקץ טמא ואכל מבשר זבח השלמים אשר ליהוה ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו: וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו: כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה ליהוה ונכרתה הנפש האכלת מעמיה: וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה: כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו ליהוה יביא את קרבנו ליהוה מזבח שלמיו: ידיו תביאינה את אשי יהוה את החלב על החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני יהוה: והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו: ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם: המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה: כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל: זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי יהוה ביום הקריב אתם לכהן ליהוה: אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם: זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים: אשר צוה יהוה את משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ליהוה במדבר סיני: פ

ואנש ארי יקרב בכל מסאב בסואבת אנשא או בבעירא מסאבא או בכל רחש מסאב וייכול מבשר ניכסת קודשיא די קדם יי' וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ומליל יי' עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועז לא תיכלון: ותרב נבילא ותרב תבירא יתעביד לכל עיבידתא ומיכל לא תיכלוניה: ארי כל דייכול תרבא מן בעירא די יקרבון מינה קורבנא קדם יי' וישתיצי אנשא דייכול מעמיה: וכל דמא לא תיכלון בכל מותבניכון לעופא ולבעירא: כל אנש דייכול כל דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ומליל יי' עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר דמקריב ית ניכסת קודשוהי קדם יי' ייתי ית קורבניה קדם יי' מניכסת קודשוהי: ידוהי ייתיין ית קורבניא דיי' ית תרבא על חדיא ייתיניה ית חדיא לארמא יתיה ארמותא קדם יי': ויסיק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוהי: וית שקא דימינא תתנון אפרשותא לכהנא מניכסת קודשיכון: דמקריב ית דם ניכסת קודשיא וית תרבא מבני אהרן דיליה יהי שקא דימינא לחולק: ארי ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא נסיבית מן בני ישראל מניכסת קודשיהון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל: דא רבות אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי' ביומא דיקרבון יתהון לשמשא קדם יי': די פקיד יי' למתן להון ביומא דירבון יתהון מן בני ישראל קים עלם לדריהון: דא אוריתא לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקורבניא ולניכסת קודשיא: די פקיד יי' ית משה בטורא דסיני ביומא דפקדיה ית בני ישראל לקרבא ית קורבניהון קדם יי' במדברא דסיני:

מסרה

מכא ומכורת' מכא ומלה ביניהו' נמסר במסרא רבתא: ולבהמה ג' וסי' וכל דם לא תאכלו, ולא היה מים למנחה ולבהמה, היו עצביהם לחיה: יבא ט"ו ה' מנהון חס' וסי' ואם כבש, ואת אשמו, המקריב את זבח שתי תרים דנזיר חס', וזאת תורת הנזיר, כאשר בא עליכ' דיהושע, על עמך ועל בית אביך, והגוי אשר יביא, הארון, ותאותם יבא להם חס', יבא בפריו חס', המנחה, כי את כל המעשה, יבא במשפט חס', וגם מלכיהם עם נסיכהם חס', וחד ויביא דעזרא: אשר ה' סבירין באשר וקרינן אשר וסי' כי אשר ראיתם את מצרים היום, אשר צוה יי' לתת להם, אשר צוה יי' את משה בהר סיני ביום צותו, ופקדיו אשר צוה יי' את משה, השמרו לכם פן תשכחו: אשי ט' בתורה כתי' וסי' ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר, והביאה אל הכהן וקמץ, ידיו תביאנה את, שוק התרומה וחזה, קדשים יהיו לאלהיהם, להקריב את אשי יי', אשי יי' ונחלתו יאכלון, אלהי ישראל הוא נחלתו, ואתנה לבית אביך, וכל מאשי דכוו' כתיב יוד: לעלה ה' קמץ וסי' זאת התורה לעלה למנחה, כל הבקר לעלה, שנים עשר פרים, וגם עלה לרוב, בחלבי השלמים, ויאמר ארונה למלך: חקת עולם לדרתם ב' וסי' באהל מועד מחוץ לפרכת, אשר צוה יי' לתת להם, ושארא לדרתיכם: כל כפרא בהר סיני במא במדבר סיני וסימן להקריב את קרבניהם, וכל וידבר דכוו' במב בהר סיני וסי' ביום דבר יי' אל משה, עולת תמיד העשויה:

רש"י

קח את אהרן׳ פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן׳ קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו׳ אלו האמורים בענין צוואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: הקהל אל פתח אהל מועד׳ זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

זה הדבר׳ דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה כל הענין הזה פירשתי בואתה תצוה: את האורים׳ כתב של שם המפורש: וישם על המצנפת׳ פתילי תכלת הקבועים בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: ויז ממנו על המזבח׳ לא ידעתי היכן נצטווה בהזאות הללו: ויצק׳ וימשח׳ בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: ויחבש׳ לשון קשירה׳ ויחטא את המזבח׳ חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו׳ בעבודה זו: לכפר עליו׳ מעתה כל הכפרות: על הכבד׳ לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה: אל

מסורה

קח את אהרן ז׳ פסו׳ אית בהון ג׳ את ו׳ פעמים את וסי׳ נמסר דמלאי׳ בתו׳ וסי׳ נמס׳ בסדר תצוה: הקהל ג׳ וסימן ואת כל הקהל את העם האנשים׳ וא׳ והקהל׳ קח את המטה וגו׳: ותקהל העדה ב׳ וסימ׳ אל פתח אהל׳ והקהל וסי׳ נמסר בסדר וישלח: האילים ז׳ בליש׳ ד׳ מנהון מ״ל ואת כל העדה הקהל׳ הקהל לי את העם ואשמיעם׳

ח

א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות: ג ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד: ד ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ותקהל העדה אל פתח אהל מועד: ה ויאמר משה אל העדה זה הדבר אשר צוה יהוה לעשות: ו ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אתם במים: ז ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל ויתן עליו את האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו: ח וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים: ט וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה את משה: י ויקח משה את שמן המשחה וימשח את המשכן ואת כל אשר בו ויקדש אתם: יא ויז ממנו על המזבח שבע פעמים וימשח את המזבח ואת כל כליו ואת הכיר ואת כנו לקדשם: יב ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אתו לקדשו: יג ויקרב משה את בני אהרן וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מגבעות כאשר צוה יהוה את משה: יד ויגש את פר החטאת ויסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש פר החטאת: טו וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויקדשהו לכפר עליו: טז ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת חלבהן ויקטר משה המזבחה:

תרגום אונקלוס

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית אהרן וית בנוהי עמיה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דיכרין וית סלא דפטיריא: וית כל כנישתא כנוש לתרע משכן זמנא: ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה ואתכנישת כנישתא לתרע משכן זמנא: ואמר משה לכנישתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד: וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא: ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמיינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמיין אפודא ואתקין ליה ביה: ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא: ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקביל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא די פקיד יי ית משה: ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל דביה וקדיש יתהון: ואדי מניה על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה: וקריב משה ית בני אהרן ואלבישנון כתונין וזריז יתהון המיינין ואתקין להון כובעין כמא די פקיד יי ית משה: וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא: ונכס ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוהי: ונסיב ית כל תרבא די על גווא וית חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרבהן ואסיק משה למדבחא:

וית

אבן עזרא

ואת פר החטאת׳ בה״א כי כבר הזכירו וכן האילים וכן המצות: ואת כל העדה ראשי השבטים והזקנים: ויאפוד׳ כמו ויחגור וכאשר ציץ הזהב איננו המצנפת כן האורים והתומים אינם אבני החשן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: ויקרב משה את אהרן׳ אל הכיור: וירחץ אותם׳ בצווי: ויקח משה את שמן המשחה׳ טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן: ויקרב משה את בני אהרן׳ פעם שנית בעבור שארכו הדברים או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות׳ ואלת וילבישם יוכיח לשנים פעולים: ויחטא׳ כבר פירשתיו: ויקדשהו׳ לכפר עליו כל העונו: ויקח את כל החלב אשר על הקרב׳ וכתוב בתחלה המכסה את הקרב וכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכס׳ הוא על הקרב לכן הכתוב אחז דרך קצרה:

שרף

מסרה

העדה כאיש אחד: ויז ב׳ וסי׳ ויז ממנו על המזב׳ שבע פעמי׳׳ ויז על אהרן ועל בגדיו׳ וחד ויז מדמה אל הקיר׳ וחד ויז נצחם על בגדי: ואת הכיור ג׳ וסימ׳ ואת השלחן ואת כל כליו קדמא׳ ואת השלחן ואת כליו׳ ויז ממנו על המזבח׳ ונמסר גם בסדר כי תשא: וילבשם ב׳ וחס׳ וסימ׳ ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו׳ וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט: ויגש ה׳ קמצין וסימ׳ ויגש לו ויאכל׳ ועיני ישראל כבדו מזקן׳ ויקח יוסף את שניה׳ ויגש את פר החטאת׳ ויגש אביתר את׳ ונמסר גם בסדר תלדות: וישחט ג׳ קמצים ובענין וסימ׳ וישחט ויקח משה את הדם׳ ויזרק משה׳ ויקח משה׳ ומשתנין בטעמא קדמא רביע תניי׳ אתנחתא תליתא שלשלת׳ וסי׳ ישן יושב עומד והוא חד מן י״א זוגין מתחלפין מן ב׳ בענין קדמאה רביע ותני זקף וסימ׳ הוא הסובב דחוילה׳ הוא הסובב דכוש׳ וישחט ויקח משה את הדם׳ וישחט ויקח משה מדמו׳ ויהושע בן נון׳ ויהושע בן נון׳ ויהיו המתים׳ ויהיו המתים׳ ויען בלעם ויאמר׳ ויען בלעם׳ ואבדתם מהרה דאוריתא׳ ואבדתם מהרה דיהושע׳ אמר אל רחבעם׳ וחברו׳ ויאמר ישעיהו וחברו׳ בן אדם כל דברי׳ ותבא בי רוח׳ אמר אל זרובבל׳ וחברו׳: קרנות ד׳ מ״ל וסימ׳ וישחט ויקח משה כו׳ נמסר בסדר ויקרא׳

יב רפ׳ יופסו׳ את וסט׳ ואת ל׳ ו׳ — ד׳ מ״ל בתור׳ — חצי התורה בפסוקי׳ — ב׳ ומס׳ — ב׳ מ״ל — ב׳ בענין

את שמן קדמ׳ ויקח משה את שמן המשחה תניין ויקח משה את שמן המשחה: את ז׳ס במקו׳ אית בהון את ואת ואת׳ אתם קדמ׳ ויתן ויחגר אתו באבנט׳ תניין ויקרב ויחגר אתם אבנט׳ וישחט ג׳ קמץ ובענין ומשתנין בטעמ׳ קדמא׳ רביע׳ תניין׳ אתנחתא׳ תליתא׳ שלשלת׳ וסי׳ ישן יושב עומד׳ יהוא חד מן י״א זוגין מתחלפין מן ב׳ בענין קדמא׳ רביע תניין זקף׳

מרק באש, יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בכוי וראייתם כאשר צוה יי' את משה ואיננה ראיה כי כן דרך לשון הקדש: ויקרב את איל המלואים, ויסמכו אהרן ובניו, ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו כי מדקדק גדול תעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד: הימנית, כמו השמאלית, וטעם על תנוך ובהן בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו: חלת, מצה אחת היא ככר לחם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב: וישם על החלבים, ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו יתרון לאדם והכליות הם עם חלביהן כי לא יתכן שיקראו הכליות חלב רק האליה היא חלב: ויניף אותם, הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוים:

בשלו

ואת הפר ג' וסימ' ונתת אתם על סל אחד, ואת הפר ואת עורו, וישכימו אנשי העיר: ואת האיל ה' נמסר בסדר תצוה: לריח יו' נמסר בסדר ויקרא: אשה ה' פתחין וסי' ולקחת אתם, ואת הקרב, ויקח משה, והקרבת אשה וכל דסמיך ללמ"ד דכו': וישחט ויקח ז' מלין בטעמ' מרעימ' ומפסיק' וסי' ותתמהמה ויחזיקו'

וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין׃ וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃

וית תורא וית משכיה וית בסריה וית אוכליה אוקיד בנורא מברא למשריתא כמא די פקיד יי' ית משה: וקריב ית דיכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: ונכיס וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: וית דיכרא פליג לאברוהי ואסיק משה ית רישא וית איבריא וית תרבא: וית גווא וית כרעיא חליל במיא ואסיק משה ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי' כמא די פקיד יי' ית משה: וקריב ית דיכרא תנינא דכר קורבניא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: ונכס ונסיב משה מדמיה ויהב על רום אודנא דאהרן דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: וקריב ית בני אהרן ויהב משה מן דמא על רום אודנהון דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון ריגלהון דימינא וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: ונסיב ית תרבא וית אליתא וית כל תרבא די על גווא וית חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרבהן וית שקא דימינא: ומסלא דפטיריא די קדם יי' נסיב גריצתא פטירתא חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד ושוי על תרביא ועל שקא דימינא: ויהב ית כולא על ידי אהרן ועל ידי בנוהי וארים יתהון ארמא קדם יי': ונסיב משה יתהון מעל ידיהון ואסיק למדבחא על עלתא קורבניא אינון לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי': ונסיב משה ית חדיא וארימיה ארמא קדם יי' מדכר קורבניא למשה הוה לחולק כמא די פקיד יי' ית משה: ונסיב משה ממשחא דרבותא ומן דמא די על מדבחא ואדי על אהרן על לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמיה וקדיש ית אהרן ית לבושוהי וית בנוהי וית לבושי בנוהי עמיה:

ג' · ג' קמצ' בענ' וכו' יוסב · ה' ל' · ל' · לג · יו · ג' קמצין ובעניין וכו' עומד והוא חד חן ז' בטע' מרעימין · ח' · כו"ל חס' · ז' פסוקין דמיין דא' בהון את וסס ואת · ב' ובעניין · ל' ומסמם חס' · לם אחד · לג · כל דסמיך להלע פתחין · ב' וכסדר תבות ועל · כן הוא בכל קריי' בגת' ואת בגדיו לא בכם

רש"י

איל המלואים, איל השלמים שהמלואים לשון שלמי' שממלאין ומשלימין את הכהני' בכהונתם: חלות לחם שמן, היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: ויקטר המזבחה, משה שמש כל שבעת ימי המלואי' בחלוק לבן: על העולה, אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה:

צוה

ויקרב מן קח את אהרן עד סוף סידרא ויקרב' קדמ' ויקרב חסה במתנח ויקף תביין ויקרב חסה בקדמ' אזלא' תליתא ויקרב את איל העלה בזקף גדול' רביע' ויקרב את האיל השני בפסטא' התיספא ויקרב את בני אהרן בשני גריסין·

ויסמכו קדמ' ויסמך אהרן ובניו, בפסטא תביר' ותליא' ויסמכו אהרן ובניו בשני גריסין וכו' יתיר אחד רבים פנים·

תנוך אזן קדמ' וישחט תנוך אזן· בהן ידו· בהן רגלו· תביין ויקרב דויקרב תנוך אזנם· בהן ידם· בהן רגלם·

את ז"ט פסו' דמיין דאית בהון את ואת ואת ואת

בעל הטורים

מלאם חסר כתיב כי נהפך להם לתוגה: לעסת

ויאמ' יי' אלהי אדני, וימאן ויאמר אל אשת אדניו, וישחט ויקח משה, ונבהלו צרים וחבלים, ויאמר יי' מציון, ואמר לה אלה באניא שא אזל אחת המו:
את החלב ואת האליה ז' פסו' אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסימ' ויקח עשו את נשיו, קח את אהרן, ויקח את החלב, אשר לא הוריש, וזה דבר המס, בימי פקח מלך ישר', ופלשתים פשטו בערי השפלה, ונמסר גם בסד' וישלח: חלבה' ב' ובעניינא:
ומסל חד בן מלי' מן חד חד כתב במצעות תיבותא וריש תיבותא ווו וסי' מסל המצות אשר לפני יי', ויתן תבן ומספוא, ומסגרת דוזה מעשה המכונ', ומסגרותיה דובראש המכונה, ומסגרותיה דופיהו מבית לכתרת, ומשאת בר, ארחה ומשאת, ומשאכם וריבכם, ומסבי ירושלם, ונשאו דודו ומסרפו, דעמום, ומשביע לכל חי רצון:

בשלו את הבשר · הם בעצמם כי ובשלת את בשרו בכוי : והנותר בבשר ובלחם · עד בקר כי כן כתוב : כאשר עשה ביום הזה · פי' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה יי' לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי לכן כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירש צוה יי' לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את בני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום

ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שיתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורי' : ימלא את ידכם · תחסר מלת קץ כאילו אמר כי קץ שבעת ימים או זמן · יש אומרים לא קראו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר אהל מועד וזה רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק ה הכתוב דבר שוה : פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקו' אחר וכן ומן המקדש לא יצא כאשר אפרש : ופתח אהל מועד תשבו · להזכיר ולא תמותו : צויתי · פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ואם לא פורש שם לשבת פתח אהל מועד :

ויהי ביום השמיני : היה נר' לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ו ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום ו וסותרו כדי להרגיל בו וללמד : קרא משה לאהרן ולבניו · ויבאו מפתח אהל מועד או העד ככנסה אל החצר : עגל בן בקר · בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה : תמימים · על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וכבר פירשתי זאת המלה : שעיר עזים לחטאת · על הקהל ועגל שאין לו שנה תמימ' וכן כבש לעולה : ושור ואיל · גדולים : ומנח' · היא סלת לכל אחד ואחד · וטעם ויאמ' משה כאשר הראיתיך ואשאל אותה וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד יי' והטעם על האש שיצא :

וכפר

רש"י

צוה יי' לעשות · כל שבעת הימים ורבותינו דרשו לעשות זה מ מעשה פרה : לכפר · זה מעשה יום הכפורי' וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה : ולא תמותו · הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה : ויעש אהרן ובניו · להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל :

חסלת צו את אהרן

ויהי ביום ה השמיני · למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם ה המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם : ולזקני ישראל · להשמיעם שעל פי הדבר אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו פ מאליו נכנס : קח לך עגל : להודיע שמכפר לו הקדוש ברוך הוא על ידי עגל זה על ה מעשה העגל שעשה : כי היום יי' נראה אליכם · להשרות שכינתו ב במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה : קרב אל המזבח · שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמ' לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת : את חטאתך · עגל בן בקר : ואת

צויתי כיוצא בו צויתי צויתי · ויגונו כיוצא · שמיני צויתי · צויתי רבוני' · כיוצא וסי' לארבעתם בתתותוכי :

ופתח קרו' ומפתח אהל מועד לא תצאו · תביין ופתח אהל מועד תשבו ·

והקרב לנו' הקרב

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ : וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ : וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם : כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם : וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי : וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה :

ל' ורנס · ל' · ב דפ · בטע' בקפ' · ל' חס' · ז' · ל"ב חס' · ג' · ז' מ"ל · ה' מ"ל · צווי ביד משה ו'

וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת בִּסְרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיָת־לַחְמָא דִּי בְּסַל קוּרְבָּנַיָּא כְּמָא דִי־אִתְפַּקְּדִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵיהּ : וּדְאִשְׁתְּאַר בְּבִשְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן : וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן שִׁבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שִׁבְעָא יוֹמִין יִתְקָרֵיב יָת־קוּרְבָּנֵיכוֹן : כְּמָא דַעֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן : וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תֵּיתְבוּן יֵימָם וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יָת־מַטְּרַת מֵימְרָא־דַיְיָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי־כֵן אִתְפַּקְּדִית : וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל־פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה :

צו' · סימן :

ס ס ס

וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל : וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה : וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה : וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם : וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה : וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה : וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ

א · ה · ו · ט · ג · כל אורייתא כתובי' כן ר' · ה"ג מכהון ראשי פסו' · ל' ותר אל ירא

ס ס ס

וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל : וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין וְקָרֵיב קֳדָם יְיָ : וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סַבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִימַּר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא : וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְקָרָא דַיְיָ מִתְגְּלֵי לְכוֹן : וְנְסִיבוּ יָת דִּי פַקֵּיד מֹשֶׁה לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וּקְרִיבוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא וְקָמוּ קֳדָם יְיָ : וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵין פִּתְגָּמָא דִּי־פַקֵּיד יְיָ תַּעְבְּדוּן וְיִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ : וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵד יָת חַטָּאתָךְ

בעל הטורים

לעשת חסר וי"ו דלית' בכל"ק דיומא · לעשות זו מעש' פרה שהיו מזין עליו כל ששה הימים ולא היו מזין עליו בשבת :

שמיני

ויהי ביום השמיני קרא משה · בגימטריא היה ביום ראש חדש ניסן אמר משה לפי שכרבתי ז' ימים בסנה לא זכיתי לשמש אלא ז' · עגל בן בקר בגימט' לכפר חטא העגל · ועגל וכבש · כבש לכבוש מעשה העגל ואיל היה מרקד לפני יי' כאיל · והיינו דכתי' וירקידם כמו עגל · קרב אל המזבח · ב' תגין על ר' שהיה אהרן מתביים ואמר ליה משה אסרי תגאך ותקרב קרב כי בך בחר יי' · ועוד שנראה לו מזבח כקרני השור בשביל חטא העגל :

וכפר

צויתי ה' וסימ' בשלו את הבשר פתח · הן לא הובא את דמה · ואת יהושע צויתי · אני צויתי למקדשי · אנכי עשיתי ארץ : יאכלהו ד' וחס' וסימ' צלי אש ומצות · בשלו את הבשר · בחדש השני בארבעה עשר כי מאספיו יאכלהו והללו · ונמסר גם בסדר בא : ימלא ז' וסימ' כי שבעת ימים ימלא · ואשר ימלא את ידו · אשר לא ימלא את ימיו · החפץ ימלא את ידו · ימלא יי' כל משאלותיך · וכל עצתך ימלא · עד ימלה שחוק פיך בתראה כתיב ה' : לעשת י"ג חס' נמסר בריש ויקהל : צויתי ח' וסי' ופתח אהל מועד תשבו · ואכלתם אתה במקום · ואעש כן כאשר צויתי · ואדבר אל העם בבקר · ונבאתי כאשר צויתי : תמותו ז' מלאי' נמסר בסדר מקץ : אשר צוה יי' ביד משה צווי ביד משה · וסימן כל איש ואשה אשר · ויעש אהרן ובניו דסוף פרשת צו · והלאה לדרתיכם · אלה המצות דסוף ספר וידבר · בגורל נחלתם דיהושע · וידברו אליהם בשילה · ויתנו בני ישראל ללוים · לנסות בם את ישראל תביין · דשפטים · וימצאו כתוב בתורת · ואת שבת קדשך · ושארא צוה את משה כמ"א אל משה וסי' וינחהו אהרן לפני : ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' נמס' בסדר כי תשא : ושור ה' וסי' ושור ואיל לשלמי' · ושור ושה שרוע · ושור או שה · ושור לאחד דנשיאים · ושור · וחמור ושה · ג' קדמאי רפ' : אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא : חטאתך ב' וסימ' ועשה את חטאתך · גם יי' העביר · וחד וחטאתך תכפר :

וכפר בעדך ובעד העם · שהיא מכו׳ שתכפר על נפשך ועל כל הקהל ובכפר החטא׳ תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא׳ : אשר לו · משלו היה וכן פר יום הכפורים : ואת הדם · הנשאר יצק : ואת החלב · המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות : וימציאו · מגזרת מצא שמצאו בשע׳ הצורך : ויקרב את קרבן העם · על המזבח : וישחטהו ויחטאהו כראשון · הוא עגל החטאת · וטעם ויחטאהו כפר בו החטאת : וישימו את החלבי׳ · עם הכליות ויותרת הכבד כאשר הראיתיך : ואת החזות · חזה השור גם חזה האיל : ואת שוק הימין · מזה ומזה ושוק סמוך אל הכפא או הכר : וישא אהרן את ידיו אל העם · אל נכחם וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאות כפים : וירד · כאשר הראיתיך רבים וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם ושלמים · וטעם וירד בעבור המזבח שהיה שלש אמו׳ קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתצא ובצאתם ברכו שניהם את העם : את

ואת עולתך · האיל : קרבן העם · שעיר עזים ועגל וכבש · כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד : ואת הבשר ואת העור וגו׳ · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבר : וימציאו · לשון הושטה והזמנה : ויחטאהו · עשהו כמשפט חטאת : כראשון · כעגל שלו : ויעשה כמשפט · המפורש בעולת נדב׳ בויקרא : וימלא כפו · היא קמיצה : מלבד עולת הבקר · כל אלה עשה אחר עולת התמיד : והמכס׳ · חלב המכסה את הקרב : וישימו את החלבי׳ על החזו׳ · לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אח׳ להקטירם נמצאו ה העליונים למטה : ויברכם · ברכת כהני׳ יברכך יאר ישא : וירד · מעל המזבח : ויבא משה ואהרן · למה נכנסו מצאתי בפרשת מלואים ב בברייתא הנוספת על תורת כהני׳ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה ה הקטורת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונ׳ ברכה מה ירידה מעין עבוד׳ אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטורת · דבר אחר כיון שראה אהרן ש שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשי׳ ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקדו׳ ברוך הו׳ עלי ובשבילי לא ירדה שכינה ל לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל : ויצאו ויברכו את ה העם · אמרו ויהי נועם יי׳ אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה ש שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו מ משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ו ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח ש שטרחנו שתשרה ש שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון ה העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה יי׳ תעשו וירא אליכם כבוד יי׳ אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו : וירונו

עלתך ג׳ כתיב כן וסי׳ קרב אל המזבח · התיצב על עלתך · התיצב כה על : וכפר ד׳ וסי׳ קרב אל המזבח · ב׳ בו · והולך מהרה אל העדה · עזרינו אלהי ישענו : כאשר צוה יי ג׳ ס״פ נמסר לקמן בהאי סידרא : ויקרב ה׳ פתחין וסי׳ ויקרב אהרן אל המזבח · ותקרא אשה חכמה מן העיר׳ ויקרב אל הפלשתי · ויקרב המלך אל

ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה יהוה : ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל החטאת אשר לו : ויקרבו בני אהרן את הדם אליו ויטבל אצבעו בדם ויתן על קרנות המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח : ואת החלב ואת הכלית ואת היתרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יהוה את משה : ואת הבשר ואת העור שרף באש מחוץ למחנה : וישחט את העלה וימצאו בני אהרן אליו את הדם ויזרקהו על המזבח סביב : ואת העלה המציאו אליו לנתחיה ואת הראש ויקטר על המזבח : וירחץ את הקרב ואת הכרעים ויקטר על העלה המזבחה : ויקרב את קרבן העם ויקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון : ויקרב את העלה ויעשה כמשפט : ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עלת הבקר : וישחט את השור ואת האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את הדם אליו ויזרקהו על המזבח סביב : ואת החלבים מן השור ומן האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת הכבד : וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה : ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה : וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים : ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד יהוה אל כל העם :

ג׳ כ״ב ד׳ · ג׳ ס״פ ה׳ · ט · ב׳ חס׳ · ד׳ מל׳ בתור׳ · ה׳ · ל׳ · ל״ב · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ · ל״ב · ט׳ ו · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ וחס׳ · ט׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ ובעניין · ל׳ ר״פ · ל׳ · כ · ל״ב · ל׳ · ג׳ מל׳ וחדין · ידיו · ה׳ · כתיב ידו וקרין ידיו · ם · פ׳

וית עלתך וכפר עלך ועל עמא ועיבד ית קורבן עמא וכפר עליהון כמא די פקיד יי : וקרב אהרן למדבחא ונכס ית עגלא דחטאתא די ליה : וקריבו בני אהרן ית דמא ליה וטבל אצבעיה בדמא ויהב על קרנת מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא : וית תרבא וית כוליתא וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא כמא די פקיד יי ית משה : וית בשרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא : ונכיס ית עלתא ואמטיאו בני אהרן ליה ית דמא וזרקיה על מדבחא סחור סחור : וית עלתא אמטיאו ליה לאיברהא וית רישא ואסיק על מדבחא : וחליל ית גווא וית כרעיא ואסיק על עלתא למדבחא : וקריב ית קרבן עמא ונסיב ית צפיר חטאתא די לעמא ונכסיה וכפר בדמיה כקדמאה : וקריב ית עלתא ועבדה כדחזי : וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר מעלת צפרא : ונכס ית תורא וית דיכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיאו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על מדבחא סחור סחור : וית תרביא מן תורא ומן דיכרא אליתא וחפי גווא וכוליתא וחצר כבדא : ושויאו ית תרביא על חדותא ואסיק תרביא למדבחא : וית חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא די פקיד משה : וארים אהרן ית ידוהי לעמא וברכינון ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא : ועאל משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא :

בעל הטורים

וכפר ג׳ ואידך וכפר על העם גבי קטרת · וכפר על חטאתינו לומר כמו שקרבן מכפר על חטא כן קטר׳ מכפר על חטא׳ · ויעשה ב׳ ואיד׳ ויעשה לאיש הבא אלו גבי דוד בענין ולרש אין כל כי אם כבשה פי׳ ויעשה כמשפט שהוא בעצמו אין משכנו ואת הכבשה ישלם ארבעתים · תנופה וכמיך ליה וישא ידיו שהנושא כפיו צריך להניף בידיו · וישא אהרן את ידיו זכה בית מתנת כהונה · ויברכם ג׳ ברכו׳ כנגד ג׳ מיני קרבנות ברכה א׳ כנגד חטאת · וישמרך מן החטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור · יאר כנגד עולה שנאמר בעלות לראות · שלום כנגד שלמי׳ · אשר לא נוה אין לומר לא נוה להביא אם זרה וגם לא נוה שלא להביאו אלא פי׳ אשר נווי של לא נוה אותם · וכן לכל נבאה השתי׳ אשר לא נויתי : ותאכל

וימצאו קדמו׳ וימצאו בני אהרן את הדם · תנ״ן וימצאו בני אהרן אליו את הדם · וימצאו׳ אהרן את הדם אליו

ויקטר על קדמ׳ ראות העלה ויקטר על המזבח · תנ״ן וירחץ ויקטר על העולה המזבחה ·

השור כיון שור נגח כא מסך תורת ב״א שור פר ותרין

מעשת ב׳ חס׳ וה׳ בליש׳ חס׳

מסרה

המזבח · אליו רב החובל : ויקרבו קריבה · חס׳ בליש׳ נמסר בסדר ויקרא : ואת העולה ג׳ וסי׳ המציאו אליו · ושחט את הכבש במקו׳ · ועל הנשיא יהיה׳ ויקטר על המזבח · כל הקטרה המזבחה במ״ג המזבח וסי׳ והרים ממנו בקמצו · ואת העלה המציאו אליו׳ ויקרב את המנחה׳ וכל קריי׳ דכוו׳ המזבח במ״ח · וסי׳ והעלה הכהן את העלה · וישחטו הבקר ג׳ בפסו׳ · ד״ה · וישחטום הכהני׳ · ד״ה : וימלא ט׳ דגש נמסר בסדר שלח לך : ויעשה ב׳ וחס׳ וסי׳ כמשפט · ויבא הלך לאיש : ואת האיל ה׳ וסימ׳ האחד תקח · תנתח לנתחיו : יעשה זבח שלמים · וישחט את השור ואת · ונמסר גם בסדר תצוה : ידו מידו ה׳ חס׳ וקמצין וסימ׳ וישא אהרן את ידו · וסמך אהרן את שתי ידו · וישלך מידו את הלחות · ומלאו ידו · ימחץ וידו תרפינה : מעשת ה׳ חס׳ בלישה וסימן חלילה לך מעשת · וירד מעשת החטאת · ונכרתו הנפשות העשת · לעשתכם אתם בקרב · חלילה לי מיי׳ מעשת · דשמואל : וירא כ׳ וירא יי׳ אל אברם · ויהי אברם בן תשעי׳ · וירא אליו יי׳ באלני · ויאמר אל תרד · וירא אליו יי׳ בלילה· אלהי׳ אל יעקב · ויאסר יוסף מרכבתו · בלבת אש מתוך · ויהי בהקהל העדה · באהל בעמוד ענן · וירא אליו מלאך יי׳ · ויבא משה ואהרן אל אהל מועד׳ ויקהל עליהם קרח · ויבא משה ואהרן מפני הקהל · וירכב על כרוב ויעף · דשמואל : וירא יי׳ אל שלמה · אל שלמה שנית · ויראל כרובי׳ תבנית יד · ויהיו לה מטות · וירא מלאך יי׳ אל האשה :

וירא: כי תרגומו: ותצא אש / רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה: הוא אשר דבר וגו' / היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך: וידם אהרן / קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרובי / בבחירי: ועל פני כל העם אכבד / כשהקדוש ברוך הוא עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: דד אהרן / עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו': שאו את אחיכם וגו' / כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: בכתנתם / של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם: אל תפרעו / אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו / הא אם תעשו תמותו: ואחיכם כל בית ישראל / מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה: יין ושכר / יין דרך שכרותו: בבואכם אל אהל מועד / אין לי אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מניין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד: ולהבדיל / כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד פסול: ולהורות / למד שאסור בהוראה יכול יהא חייב מיתה תלמוד לומר אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: הנותרים / מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף יי' מאד להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו

בקרבי ג' חס' בליש' וסי' בקרבי אקדש / וקרבי מרחוק עמדו / חדלו קרבי ומידעי: וידם ב' וסי' וידם אהרן / וידם השמש והירח עמד / וא' ישב בדד וידם: דד ב' חס' וסימ' אהרן / מרדכי: קרבו ה' מלין בתרי טעמי וסי' זה ינחמנו / קרבו שאו / שובו מדרכיכם הרעים / דמלכים / ולאלה תהיה תרומת הקדש / זאת העיר העליזה /

ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם:

יוד

ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא צוה אתם: ותצא אש מלפני יהוה ותאכל אותם וימתו לפני יהוה: ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יהוה לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן: ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה: ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למחנה כאשר דבר משה: ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמתו ועל כל העדה יקצף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף יהוה: ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמתו כי שמן משחת יהוה עליכם ויעשו כדבר משה: ס

וידבר יהוה אל אהרן לאמר: יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד ולא תמתו חקת עולם לדרתיכם: ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור: ולהורת את בני ישראל את כל החקים אשר דבר יהוה אליהם ביד משה: פ

וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים

ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון: ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אשתא נוכריתא דלא פקיד יתהון: ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי: ואמר משה לאהרן הוא די מליל יי למימר בקריבי אתקדש ועל אפי כל עמא אתיקר ושתיק אהרן: וקרא משה למישאל ולאלצפן בני עזיאל אחבוהי דאהרן ואמר להון קריבו טולו ית אחיכון מן קדם אפי קודשא למברא למשריתא: וקריבו ונטלונון בכיתוניהון למברא למשריתא כמא די מליל משה: ואמר משה לאהרן ולאלעזר ולאיתמר בנוהי רישיכון לא תרבון פירוע ולבושיכון לא תבזעון ולא תמותון ועל כל כנשתא יהי רוגזא ואחיכון כל בית ישראל יבכון ית יוקדתא די אוקיד יי: ומתרע משכן זמנא לא תפקון דילמא תמותון ארי משח רבותא דיי עליכון ועבדו כפתגמא דמשה: ומליל יי לאהרן למימר: חמר ומרוי לא תשתי את ובנך עמך במיעלכון למשכן זמנא ולא תמותון קים עלם לדריכון: ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא: ולאלפא ית בני ישראל ית כל קימיא די מליל יי להון בידא דמשה: ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוהי דאשתארו

וחד פסו' סימן כי תכלה לעשר: מאת פני ה' וסי' מאת פני יצחק אביו / פרעה / הקדש / הבית / מאת פני יי' / ונמסר גם בסדר תולדות: וישאם ב' חד חס' וחד מלא וסימ' וישאם בכתנתם / וישאום בני קיש / בתראה מל': ראשיכ' ו' וסימ' ל' תפרעו / אתם נצבים / את הנביאים ואת ראשיכם החוזים / ופארכם על ראשיכם / שאו שערים / וחברו שאו שערים: תפרעו ב' וסימ' ראשיכם אל תפרעו / שמעו מוסר וחכמו: ולהבדיל ב' בטעמא בתורה וסי' בין האור / בין הקדש: החל ב' בתרי לישני חד חס' וחד מלא וסימ' בין הקדש ובין / כבד אבן ונטל החול / בתראה מלא: הטהור ב' מל' וסי' ומכל העוף הטהור / ולהבדיל בין הקדש: ולהורת ב' וחס' וי"ו תנינא וסי' ולהורת נתן בלבו / את בני ישראל: איתמר בניו ג' מלין בטעמא פי' בג' מקומו' משרתי' אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסי' ואל איתמר בניו / אם יצאו בנות שילה / לאוצרות לתרומות:

אבן עזרא

את העולה / עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר: ואת החלבים / מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל: וירנו / הרימו קול וכן ותעבור הרנה במחנה: איש מחתתו / כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד הן היום הקריבו חטאתם: ויתנו בהן אש / לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה / וטעם אשר לא צוה אותם שמדעת עצמו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה: וימתו לפני יי' / כי חשבו שיעשו דבר רצוי לפניו: הוא אשר דבר יי' / כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה גם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני: שאו את אחיכם מאת פני הקדש / יש אומרי' כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטור' ומשה הוציאם מאהל מועד: פני הקדש / היא החצר כנגד המחנה כאשר פירשתי: ראשיכם אל תפרעו / יש אומרי' לגדל פרע: תפרומו / תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמת דברי הקבלה: ולא תמותו / מלת ולא מוספת עצמה כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם / וטעם ואחיכם כל בית ישראל תמצאנו רמוז בפרשת ראה אנכי: וידבר יי' אל אהרן / כי נביא היה וי"א על ידי משה כמו דבר אל אחז והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: ושכר / העשוי ממין חטה או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קדש לחול: ובין הטמא ובין הטהור / בבהמה ובשרץ המים ובעוף על כן כתוב אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואחר כן טומאת היולדת וצרעת אדם ובגד ובבית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור: ולהורות את בני ישראל / שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים: קחו

בעל הטורים

ותאכל אותם בגימ' זה הכנס: אותם אלא גוף / שחטאו בשמונה דברים אש זרה / הורו בפני רבם / שתויי יין / בנים לא היו להם / נתנו עיניהם בשררות / לא נטלו עצה / וידם ב' במסו' וידם אהרן / וידם השמש / רמז למה שאמרו מאורות לוקין על אב בית דין שמת ובני אהרן היו אב בית דין / קרבנו יש בו שני טעמים תלמוד שלא קרבו אליהם להיכל שלא הטילו בהם תנית של ברזל וגררום / והוציאו אותם לחוץ / וישאום שנים במסו' / וישאום בכתנותם / וישאום בני קיש / אחיה / הכנוסת אשה חייב להלביש' כדכתי' וכסות לא יגרע ותוה וישאום בני קיש / וישאו בכתנות' שכיון שכשאום נתחייבו ב' בכתנתם ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר / הפך שינוי כנגד אהרן ודבר עמהם פה אל פה / ולכך כתיב אל אהרן אבל לא הפך שינוי כנגד אלעזר ואיתמר ולכך לא נאמר בהם אל / ולאיתמר בגימ' כפנך נומר שאף הם היו ראויים לא נספקה מהם הגזירה וזה הוא שנאמר במכירי וגם הכהנים / כהנים אלו אהרן וד' בניו לא שבזכות אהרן ניצולו / תפרעו ב' במסור' אל תפרעו / ואידך שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו / בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שהקריבו אש זרה גרמו למה אירע שנכנסו באל תפרעו / ועל כל העדה תקצוף לפי שהיו שלוחי צבור ושליח צבור שטעה סימן רע לשולחיו / ואחיכ' כל בית ישראל יבכו את השרפה / שתלמיד חכם שמת הכל נעשים קרוביו / אתה ובניך בגימ' אלו החללים ובעלי מומין / יין ושכר ואם שתה כדי רביעי' יין אסור להורות / אליהם בגימט' זה ההלכה / ביד משה בגימט' הוא המקרא / תפת נוטריקו' תלמוד סבור תוע"בה / יין ושכר / אין פסוק מתחיל ביין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ"ד שתויי יין היו ולכך מתו / החול ב' ואידך כובד האבן ונטל החול / כיון שמבדיל בין קדש לחול במוצאי שבת איכא כובד האבן ונטל החול שאדם כבד במוצאי שבת בשביל נשימה שאבדה / יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל שמבדילין על היין / ולהורות אותיות ולתורה: חסר

קחו את המנחה׳ אחר שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי אם מקודשים ועתה תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאישי יי׳ ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקום טהור ואם הוא חוץ הזכר והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה ששבה וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם החק לקחתו מכל זבחי השלמים: שורף׳ מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו ומורק ושוטף: במקום הקדש׳ פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את החטאת השם ישא את עון העדה או פירושו אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר:

הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה׳ כפר הבא על כל המכות שהוא לכהן ולקהל׳ ואם ישאל שואל הנה פר חטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובפר החטאת לכהן: אכול תאכלו׳ היה ראוי שתאכלו אותה׳ יש מדקדקים שאמרו שהה״א של התימ׳ לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז׳ מלכים כי אם עם השוא הנע ימצ׳ והה״א פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שואי״ן נעים ובעבור שמצאו יו״ד הייטב דגוש אמרו כי זה הה״א לידיעה כה״א השבה עם נעמי הנמצא פה העיר ההוללה ואלה הה״ין במקום אשר הנה כן פירו׳ הייטב ועוד אמרו כי ואכלתי פעל עבר ואילו היה עתיד היה מלרע כמו ודברתי על הנביאים ודברתי אתך והטעם כי בני ה המשרפים היום הקריבו את ח חטאתם ואת עולתם כי העגל והחיל בעד אהרן ובניו:

ותקראנה אותי כאלה׳ פירושו צרות או דאגות עלמות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה ש שייטב בעיני השם והטעם מה שיוכיחני לידי חובה ועל דעת המעתיקים שהה״א הייטב לתמה והיא מלה זרה גם על הפירוש שהזכרתי היא זרה כי לא מ מצאנו בכל המקרא הה״א הדעת עם פועל עתיד׳ ומלת ואכלתי חטאת כאילו אמר ואילו אכלתי חטא גם מצאנו מלות לעתיד והם מלעיל פן אורש ונגבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני:

וידבר

יביאו ט׳ וסימ׳ והיה ביום הששי׳ ושפטו את העם׳ שוק התרומה וחזה׳ למען אשר יביאו׳ בכורי כל אשר בארצם׳ והשעורים והתבן לסוסים׳ את המנחה בכלי טהור׳ יביאו לבוש מלכות׳ כי אל הלשכות אשר יביאו: אתך י״ו בתורה וסימ׳ כל החיה אשר אתך׳ וירא אליו יי׳ בלילה׳ כי אם זכרתני אתך׳ וכי יגור אתך גר דפסח׳ וקח אתך מזקני׳ פעלת שכיר׳ ודברתי אתך מעל׳ כרתי אתך ברית׳ גר בארצכם׳ שוק התרומה׳ תשמרו את כהנתכם׳ וזה לך תרומת׳ כל תרומת הקדשים׳ קדמא דפסוק׳ ונשאו׳ והוא תהלתך׳ יצו יי׳ אתך את הברכה: כאשר צוה יי׳ ג׳ ספ׳ וסי׳ קרב אל המזבח׳ שוק התרומה׳ ויעל דוד דשמואל: דרש ב׳ בק׳ משה׳ ולא דרש ביי׳: הנותרים׳ קדמאה הנותרים כתיב׳ תנינא הנותרם כתיב: ואתה ד׳ בקריא ג׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש׳ ואתה החייתי׳ ואתה הרגו בחרב׳ ואותה לא יראה׳ בתרא מלא: פנימה ה׳ בקרי׳ וסימ׳ הן לא הובא׳ כל כבודה בת מלך׳ וארז אל הבית פנימה׳ ויקרא השערים׳ ויבאו פנימה אל חזקיהו׳ דדה״: ואכול ׳ מלאי׳ בליש׳ וסי׳ הלא נבריות׳ הן לא הובא את דמה׳ האכול אכלנו מן המלך׳ אכול השנה ספיח׳ דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ ערוך השלחן צפה׳ אכול ושתו כי מחר׳ ואכלתם אכול ושבוע׳ אכול ואין לשבעה׳ אכול ושבוע והותר: ותקראנה ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וסי׳ ותקראנה אתי כאלה׳ ותקראנה לו השכנו׳ ב׳ בפסו׳ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן׳ בתרא חסר:

קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ

סַבוּ יָת מִנְחָתָא דְאִשְׁתְּאָרַת מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ וְאִכְלוּהָא פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ הִיא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקֵּדִית׃ וְיָת חֲדִיָא דַאֲרָמוּתָא וְיָת שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וַחֲדִיָא דַאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַרְבַּיָּא יַיְתוּן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ׃ וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא מִתְבַּע תְּבָעֵיהּ מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגֵיז עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאַרוּ לְמֵימָר׃ מָדֵין לָא אֲכַלְתּוּן יָת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃ הָא לָא אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דִי פַקֵּידִית׃ וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ יָת חַטָּוָתְהוֹן וְיָת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרַעָא יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין אִלּוּ פוֹן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי׃

ומליל

קחו את המנחה׳ אף על פי שאתם אוננין ואף על פי שהקדשים אסורין לאונן: את המנחה׳ זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות׳ מה תלמוד לומר לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: וחק בניך׳ אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי׳ באנינות יאכלוה: ואת חזה התנופה׳ של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור׳ וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי הקדשים הוזקקה אכילתם ב במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך ה הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך׳ אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן ל לאכל בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך כתנו חק לבנים ואין חק ל לבנות: על אשי החלבים׳ מכאן שהחלבים למטה ב בשעת תנופה ויש המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן:

שעיר החטאת׳ שעיר מוספי ראש חדש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש׳ שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו כך היא בתורת כהני׳: על אלעזר ועל איתמר׳ בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר׳ אמר להם השיבוני על דברי מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאת ונפסלה: כי קדש קדשים היא׳ ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגומר׳ שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים: לשאת את עון העדה׳ מכאן למדנו שטעיר ראש חדש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: הן לא הובא וגומר: שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו׳: אכל תאכלו אותה׳ היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים: כאשר צויתי׳ לכם במנחה: וידבר אהרן׳ אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם וגומר אפשר משה קצף על אלעזר על איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדת כבוד׳ אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב תלמוד לומר ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו׳ הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים מדבר בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו׳ מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן מעבר חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה׳ אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת׳ ואם אכלתי הייטב וגו׳: היום׳ אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני יי׳ אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: וייטב בעיניו׳ הודה ולא בוש לומר לא שמעתי:

אל

אל משה ואל אהרן · למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם · אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: דברו אל בני ישראל · את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי ששתקו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה · לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאית' במדרש רבי תנחומא: זאת החיה · מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו וגומר · אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין ומראה להם וכן בעוף: את אלה תשקצו מן העוף · וכן בשרצים. זה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה · מלמד שהבהמה בכלל חיה: מפרסת · כתרגומו סדיקא: פרסה · פלאנט"א בלע"ז: ושוסעת שסע · שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפרנים כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואין שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות: מעלת גרה · מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה · כך שמו ויתכן לתתו מגזרת מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פשרא שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה · תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו: אותה תאכלו · ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא לא לעבור עליה בעשה ולא תעשה: מבשרם לא תאכלו · אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מניין את אמרת קל וחומר ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות כו': מבשרם · על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידים וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו: יכול יהו ישראל מוזהרי' על מגע נבלה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו' כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן ומה תלמוד לומר לא תגעו ברגל: סנפיר · אלו ששט בהם: קשקשת · אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ · בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: ושקץ יהיו · לאסור את עירוביהם אם יש בו בנותן טעם: מבשרם · אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו · לרבות יבחושין שסיננן. יבחושין מושיי"לונש בלע"ז: וכל אשר אין לו וגו' · מה תלמוד לומר שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מניין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא אם היו לו במים אף על פי שהשירן בעלייתו מותר: לא יאכלו · לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה תלמוד לומר לא תאכלום באכילה אסורין בהנאה מותרין: כל

ומבפרסי' ב' חד חס' וחד מל' דין חסר · איננו · תמין ופרסה לא יפרים' תלית' ופרס לא הגריפה · תאכלו · סימן דקדימו זה את תאכלו ודקורתו ב' תאכלו · וכל · קרית' וכל אשר אין לו תניין כל אשר אין לו

וידבר יי' ז' בטעם דרגא תביר וסימ' אני יי' דבר ל פרעה · זאת החיה · ונתנו ללוים מנחלת · וחברו דערבו' צו את בני ישרא' · וידבר יי' אליכם מתוך האש וידבר יי' ביד עבדיו הנביאי' אל מנשה ואל עמו · ונמסר גם בסדר וארא: בבהמה ו' דגשי' וסימ' בעוף ובבהמה דנח · מעלה גרה בבהמה דתורת כהנים · וחברו דמשנה

יא

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם: דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ: כֹּל מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם: וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם: מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם: אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ: י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם: וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ: כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעׇזְנִיָּה:

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן: מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דִּי עַל אַרְעָא: כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְּפָן טִלְפִין פַּרְסָתַהּ מַסְּקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְּדִיקֵי פַּרְסָתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי מַסִּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתֵיהּ לֵיתוֹהִי סְדִיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן: וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסִּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתָא לָא סְדִיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן: וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְּקָא פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסָתָא לָא סְדִיקַת מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן: וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וּמְטַלַּף טִלְפִין פַּרְסָתֵהּ וְהוּא פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן: מִבְּסְרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִילַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחְלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן: וְכֹל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחְלַיָּא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי בְמַיָּא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן: וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נְבִילַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן: כֹּל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא:

ודיותא

אבן עזרא

וידבר יי' אל משה ואל אהרן · בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור: מפרסת · שם התואר וכן מקרין מפרים והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע · שם התאר והטעם שפרסותיה שסועות: והיא מעלת גרה · מגזרת גרון ומעלת פועל · והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימצא הזכר מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי: ובנבלתם לא תגעו · והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי קבלה ידענו זה והנה הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה ואם ר[...] רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים: וסנפיר וקשקשת כדברי המתרגם ארמית: שרץ המים · הם הקטנים שנבראו מן המים ובמים נפש חיה תזכר ונקבה · ואחר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ והוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו חז"ל בנדרים הוא על מנהג דברי אלה הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיו' כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: הנשר · ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהוא כן בעבור היות שתי הלשונות קרובות: העזניה · אף ע"פ שיש דברי יחיד שאיננו ביסוד טעה הגאון שתרגם אות אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נבראת אלא למשל וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסור השם הדבר שלא היה:

והדאה

בעל הטורים

אשר תאכלו · בגימ' שיה אכול שאינה חיה לא תאכל · אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ · לאוציאי מוי הים [...] תורה ריוחא אמיר מאעלי הגיר' מל' יו"ד י' מיכין מעלי גירת' סור כבש ועז וז' מיכי' חיות · טמאים הם לכם וסמיך ליה את זה תאכלו רמז חיות דיותא סרו · לא הזכיר בדגים שמות לפי שמכוסים מבני אדם אין להם שמות · את הנשר פתח בנשר שהוא מלך בעופות · נשר מוסר מכתי' ד' דכתי' תתחדש כנשר נעוריכי:

תתחתם

תורה · אל תשקצו את נפשותיכם · ופדה בערכך · ליש גבור בבהמה: ונמסר גם בסדר נח: מעלי ג' כתיב יוד וסימ' אך את זה לא תאכלו · אך את זה דמשנה תורה · ועד מעלי שמשא · וכל שארא מעלה המעלה למעלה ה' כתיב: בימים ה' דגשי' וסי' פרו ורבו ומלאו את המים · וכל אשר אין לו סנפיר · את זה תאכלו מכל אשר במים · ואתה כתנים במים · בימים וכל תהומות: כל אשר אין לו ו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסי' ואברהם היו יהיה · וכי יגוף שור · איש יהיה שלום · לא תהיה משכלה · לו תהיה שוק · וכל אשר אין לו דמשנה תורה · כל אשר לו דויקרא · כי לא יכלו להראו' · כי לא יכלו לעשותו · הפך ידך דמלכים · והפך ידך דד"ה · תהי נא ידך · כל אשר תמצא ידך: שקץ הם ג' וסימ' וכל אשר אין לו · ואת אלה תשקצו · כל הולך על גחון:

אבן עזרא

והדאה שם כלל לשני מיני׳ והם דאה ודיה כמו ואת הצפור לא בתר עם תור וגוזל והנה כדקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה וסרה טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מהאריה והלים׳ ויש אומרים שנשר מן אשורנו ופרס מן הלא פרס לרעב׳ ועזניה מן עוז והנון נוסף והוא הנקרא עק״בא ודאה מן כאשר ידאה הנשר ואיה שמנהגה לשבת באיים ידועים׳ ועורב מלשון ערב בעבור ש שחרותו: בת היענה׳ יש אומרי׳ שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת כיענים טענה כי אינם זכרים רק הם נקבות כמו יעלים ורחלים: ואת התחמס׳ מגזרת חמס: ואת השחף׳ מוליד השחפת: והנץ׳ יש לו נוצה רבה והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד ל לפאת דרום כי יבקש מקום חם: הכוס ככוס חרבות ויש אומרים שהוא ככבה מעין ארס על כן ישכון במקום שאין שם יישוב: השלך׳ יש אומרים עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף׳ עוף יעופף בנשף כי לא יראה ב ביום מפני להט אור השמש׳ והתנשמת׳ כל רואהו ישום גם זה השם נמצא בשרצי׳: והקאת׳ יש אומרי׳ שים עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו: הרחם׳ אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף חי״ת בכ״ף כי בכתבם אות אחד להם ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: החסידה׳ היא הנראית למועדים ידועים בשנה ויש אומרים שהוא מגזרת חסד בדרך רחוק: האנפה׳ שיתאנף מהרה: הדוכיפת׳ אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם: העטלף׳ עוף קטן יעוף בלילה והיא מלה מרובע׳ ודע כי מלת תשקצו מן העוף בדקדוק הטע׳ היא מעט רחוקה ממלת אל ת תשקצו את נפשותיכם כי השנים פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: אשר לא כרעים׳ העיקר להיות לו עם וי״ו: לנתר׳ אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ והטעם דולג ואמת תרג׳ נקר׳ ארבה מלשון ריבוי: הסלעם׳ מין יעלה בסלעים: החרגול׳ אם היא מרובעת אין לו אח ואם היא שתי מלות כמלת לפלמוני המדבר תהיה תולדתו הפך תולדת הסלעם: החגב׳ ידוע מלשון ישמעאל׳ וטעם אשר לו ארבע רגלים וכבר נכתב ה ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ יש לו ד׳ רגלים ולא ילך בהן רק יעוף לבדו: ולאלה תטמאו׳ לכל שרץ העוף בעל ד׳ רגלי׳ ואת אלה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי׳ זה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה: תטמאו׳ מבנין התפעל ודגשות הט״ית להתבלע הת״ו וכן ויסמע את הקול מדבר אליו וכבס המטהר: יטמא עד הערב׳ אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במים: והנושא׳ חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננה מעלה או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם׳ וטעם כל הנוגע בהם והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין ממין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אסר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו: וכל הולך על כפיו׳ בתחלה המשפט אחר וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק ייסר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם בפרשה אחת׳ וטעם טמאים המה לכם להכנים כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם:

בעל הטורים

התתחמס חומס ואוכל׳ הנץ בעל נוצה הרבה ונוכנת שאר עופות ותפסם׳ הכוס׳ ככוס חרבות׳ וככבה מן העין׳ השלך שמשולה דגים מן הים׳ הינשוף עף בנשף ואינו מ״א ביום מפני אור השמש׳ התנשמת כל הרואה אותה ישום׳ הקאת דרכו להקיא מאכלו׳ הרחם שמרחם על בניו׳ עורב לזינו׳ בכתי׳ זכור׳ בסרכ׳ לא התיר בהם כלום בשביל הבנות שהוא תהם׳ השוטן׳

מסורה

למינו ד׳ בתורה וסי׳ עץ פרי עשה פרי׳ ואת כל עורב׳ וחברו דמשנה תורה׳ את הארבה למינו: ואת בת ה׳ דסמי׳ בקריי׳ וסי׳ ואת בת היענה דתורת כהנים׳ וחברו דמשנה תורה׳ ערות אשה ובתה לא תגלה׳ ואת בת פרעה דמלכי׳ וחברו דד״ה: למינהו יד בתורה וסי׳ ותוצא הארץ דשא׳ ב׳ בו׳ ויברא אלהי׳ את התנינ׳״

תורה

ואת־הדאה ואת־האיה למינה: את כל־ערב למינו: ואת בת היענה ואת התחמס ואת־השחף ואת־הנץ למינהו: ואת־הכוס ואת־השלך ואת־הינשוף: ואת־התנשמת ואת־הקאת ואת־הרחם: ואת החסידה האנפה למינה ואת־הדוכיפת ואת־העטלף: כל שרץ העוף ההלך על־ארבע שקץ הוא לכם: אך את־זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על־ארבע אשר־לא כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על־הארץ: את־אלה מהם תאכלו את־הארבה למינו ואת־הסלעם למינהו ואת־החרגל למינהו ואת־החגב למינהו: וכל שרץ העוף אשר־לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם: ס

ולאלה תטמאו כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: וכל־הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב: לכל־הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם כל־הנגע בהם יטמא: וכל הולך על־כפיו בכל־החיה ההלכת על־ארבע טמאים הם לכם כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: והנשא את־נבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב טמאים המה לכם: ס

תרגום אונקלוס

ודיתא וטרפיתא לזנה: ית כל־עורבא לזניה: וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא וית נצא לזנוהי: וקדיא ושלינונא וקיפופא: וכותא וקתא וירקריקא: וית חוריתא ואיבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: כל ריחשא דעופא דמהליך על־ארבע שקצא הוא לכון: ברם ית דין תיכלון מכל ריחשא דעופא דמהליך על־ארבע די ליה קרסולין מעילוי ריגלוהי לקפצא בהון על־ארעא: ית־אילין מינהון תיכלון ית־גובא לזניה וית רשונא לזנוהי וית חרגולא לזנוהי וית חגבא לזנוהי: וכל ריחשא דעופא די ליה ארבע ריגלין שיקצא הוא לכון:

ולאילין תסתאבון כל־דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד־רמשא: וכל דיטול מנבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד־רמשא: לכל בעירא דיהיא סדיקא פרסתא וטילפין ליתהא מטלפא ופישרא ליתהא מתקא מסאבין אינון לכון כל דיקרב בהון יהי מסאב: וכל דמהליך על־ידוהי בכל חיתא דמהלכא על־ארבעא מסאבין אינון לכון כל־דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד־רמשא: ודיטול ית נבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד־רמשא מסאבין אינון לכון: ונפקת

מסורה

ויעש אלהים את חית הארץ׳ מהעוף למינהו ב׳ בפסו׳ המה וכל החיה למינה ב׳ בפסו׳ הנץ׳ הנץ׳ הסלעם׳ החרגל׳ החגב׳ הצב למינהו: לרגליו ד׳ וסי׳ ותגע לרגליו׳ כל אשר לא כרעים׳ ויצא רשף׳ ונמסר גם בסדר שמות: לו דכתיב לא טו׳ וסימן אשר לא יעדה׳ אשר לא כרעים׳ אשר לא חומה׳ ולא נתכנו עלילות׳ לא אהיה ואתו אשב׳ לא חיו תחיה׳ לא הגדלת השמחה׳ בכל צרתם לא צר׳ הוא עשנו ולא אנחנו׳ ימים יוצרו ולא אחד בהם׳ הן יקטלני לא איחל׳ לא אחריש בדיו׳ קללת חנם לא תבא׳ אמרים לא המה׳ ולא אנחנו זבחים: תורת כהנים כל אשר אין לו׳ משנה תורה וכל אשר אין לו׳ תורת כהנים את כל ערב׳ משנה תורה ואת כל ערב׳ ואפס ויכו׳ את עורב בצור עורב ואת זאב: ולאלה ג׳ רפ׳ בקרייה וסי׳ ולאלה תטמאו׳ ולאלה אמר באזני׳ דיחזקאל׳ ולאלה תהיה תרומת הקדש: הולך ט׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר תולדות: ההלכת ג׳ ב׳ חס׳ וחד מלא וסימ׳ במנחה ההלכת לפני׳ ההלכת על ארבע׳ השנית ההלכת למואל׳ בתראה מל׳׳ ונמסר גם בסדר וישלח:

רש״י

כל עוף שנאמר בו למינה׳ למינו׳ למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: הנץ אישפרוי״ר: שלך׳ פירשו רבותינו זה השולה דגים מן הים וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף׳ הם צואיטי״ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין ייב״ן: תנשמת׳ היא קלב״א סורי״ץ ודומה לעכבר הפורח בלילה ותנשמת ה האמורה בשרצי׳ היא דומה לה ואין לה ע עינים וקורין לה טלפ״א: החסידה׳ זו דיה לבנה ציגוני״א ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה׳ היא דיה רגזנית ונראה לי שהוא שקורין היירו״ן: הדוכיפת׳ תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלעז הרופ״א ולמה נקרא שמו דוכיפת ש שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו: שרץ העוף׳ הם הדקים הנמוכין הרוחשין על הארץ כ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים: על ארבע׳ ד׳ רגלי׳: ממעל לרגליו׳ סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד׳ רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כ כרעים ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגושט״א אבל אין אנו בקיאין בהם כארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וד׳ כנפים וקרסולין אלו הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל ס סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להן זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעי׳ להבדיל ביניהן: וכל שרץ העוף וגו׳׳ בא ולמד שאם יש לו חמש ט טהור: ולאלה׳ העתידין לאמר בענין למטה תטמאו כלומ׳ בנגיעת׳ יש טומאה: וכל הנושא מנבלתם׳ כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כיבוס בגדים: מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת׳ כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמ׳ טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה: על כפיו׳ כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם׳ למגע: וזה

וזה

וזה כ״ג ר״פ וסי׳ מצויין במס׳ רבתא ׃ והעכבר ב׳ וסי׳ החלד והעכבר׳ השקץ ׃ והאנקה ל׳ ׳ והכח ל׳ והלטאה ל׳ ׳ והחמט ל׳ ׳ והתנשמת ל׳ ׳ והצב ל׳ ׃ במתם כלם חסרים במ״ב וסי׳ ובמותם לא נפרדו ׳ כי אין חרצובות ׃ שק ד׳ קמצין וסימ׳ וכל אשר יפל ׳ ואני בחלתם לבושי שק ׳ בת עמי חגרי שק ׳ על כל מתנים שק ׳ וכל השק

וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא חוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי׃ וְיָלָא וְכוֹחָא וְחַלְטָתָא וְחוּמְטָא וְאַשּׁוּתָא׃ אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל־רִחֲשָׁא כָּל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃ וְכֹל דְּיִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵא מְסָאַב מִכָּל מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ־מְשַׁךְ אוֹ שַׂקָּא כָּל־מָאן דִּי־תִתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ וְכָל־מָאן דַּחֲסַף דְּיִפֵּיל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יִסְתָּאַב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן׃ מִכָּל־מֵיכַל דִּי מִתְאֲכִיל דִּי יֵעוֹל עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי מְסָאַב וְכָל־מַשְׁקֵי דִּי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל־מָאן יְהֵי מְסָאַב׃ וְכֹל דְּיִפֵּל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתָּרְעוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן׃ בְּרַם מַעְיַן וְגוֹב בֵּית־כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי וְדִיקְרַב בִּנְבִילַתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ וַאֲרֵי יִפֵּל מִנְּבִילַתְהוֹן עַל־כָּל־בַּר־זֶרַע זְרוּעַ דִּי יִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃ וַאֲרֵי יִתְיְהֵבוּן־מַיָּא עַל־בַּר־זַרְעָא וְיִפֵּיל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ וַאֲרֵי יְמוּת מִן־בְּעִירָא דִּי־הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִילְתַהּ יְהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃

ל״ג ר״פ ׃ ל׳ · ב׳ ׃ ל׳ · ל׳ · ל׳ והלמ״ד רבתא ׃ כו״ל חס׳ במ״ב ׃ ד׳ קמץ ׃ לו׳ ׃ כל כסילה על בר מ״ז אל ׃ ז׳ מ״ל ׃ כו״ל פתחין במ״ר ׃ ה׳ פסק בסיד׳ ׃ ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ ׃ ל׳ ומס׳ ׃ ל׳ ומ״ל ׃ ל׳ · ז׳ ׃ ב׳ וכאורייתא ׃ י״א כתיב יו״ד בתורה ׃ ל ׃ ל ח

רש״י

וזה לכם הטמא / כל טמאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ואסור לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש: החלד / מושטיל״ה: והצב / פוייט שדומה לצפרדע: אנקה / הריצו״ן: לטאה / לישרד״א: חומט / לימצ״ה: תנשמת / טלפ״א: במים יובא / ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואחר כך וטהר בהערב השמש: אל תוכו / אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו כל אשר בתוכו יטמא / הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו: ואותו תשברו / למד שאין לו טהרה במקוה: מכל האוכל אשר יאכל / מוסב על מקרא העליון: כל אשר בתוכו יטמא / מכל האוכל אשר יאכל אשר בא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל המקר׳ משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרו׳ המקר׳ אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבו׳ מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלי׳ שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס תלמוד לומר כל אשר בתוכו יטמ׳ מכל האוכל אוכל ומשקה מטמ׳ מאויר כלי חרס ואין כל הכלי׳ מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמ׳ כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנו׳ ראשון והפת שנייה ולא נאמר רואין את התנור כאילו מלא טומאה ותהא הפת תחילה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמי׳ אין בית הבליע׳ מחזיק יותר מביצת תרנגולת: תנור וכירים / כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה: יותץ / שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם / שלא תאמר מצוה אני לנותצם תלמוד לומר טמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: אך מעין ובור מקוה מים / המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא / אפילו הוא בתוך מעין ובור / ונוגע בטומאתם יטמא שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמ׳ ונוגע בנבלתם יטמא: זרע זרוע / זריעה של מיני זרעונין: זרוע / שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרועים: טהור הוא / למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים: וכי יותן מים על זרע / לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע / בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים: ונפל מנבלתם עליו / אף משנתנגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת טוב אינו נעקר הימנו: בנבלתה / ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור: והנושא את נבלת / חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמ׳ בו יכבס בגדיו: והאוכל

אבן עזרא

וזה לכם הטמא / במגע גם לא הטמנה לא נוכל לדעתם באמת גם העופות כי אם מדברי קבלה / וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם / וטעם יטמא עד הערב אחר שירחץ: במים יובא / הבגד או השק או הכלי שהוא מקבל טומאה וכריסין אנו למסור׳: אשר יפול מהם אל תוכו / מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד: וכל משקה / שם ואני הייתי משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל ה הבשר יותצו כי טמאי׳ הם וזאת גזרת מלך: באר בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן כהקיר בור מימיה ובור כרוי או חפור למטר השמי׳ אם כן תהיה הבאר כמו מעיין ואין צורך ל להזכיר המחל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי״ו כמו ראובן שמעון שמש ירח: ונוגע בנבלתם / המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאי׳: זרוע / שם התואר כמו פעול או הם ב׳ שמות והעד ומתן להם זרעונים: וכי יותן מים / שישקו את השד׳ ונפל מנבלתם על הזרע וי״א על המים ובא מלת יותן שהוא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבנין הכבד הנוסף: אשר היא לכם / מותר׳ לאכול: יטמא עד הערב / אחר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים / וטעם

בעל הטורים

השורץ ׳ בגימטריא כשעורה ששיעורו כ כשעור׳ ׳ הנוג׳ בנבלת׳ ויטמא בגימטרי׳ זהו הנוגע אפי׳ כערשה ׳ אשר יזרע טהור בגי׳ זרעים שזרען טהורי׳ להבדיל

יטמא ׃ קדמ׳ דילה׳ תטמאו ותני׳ דוכל הולך כל הנגע בנבלת׳ יטמ׳ עד הערב · תלי׳ דאלה׳ כל הנוגע בהם במתם יטמא עד הערב · דאך מעין ונגע בנבלת׳ יטמא · דכי ימות הנגע בנבלת׳ יטמא עד הערב ·

בשק ואתנחתא וסוף פסו׳ דכו׳ ׃ יובא ה׳ ומ״ל נמס׳ בסדר צו ׃ אשר יפול ל׳ כל לשון נפילה על במ״ז ל׳ וסי׳ וכל כלי חרש אשר ׳ אני שר צבא ׳ ויפל יואב אל פניו ׳ מפיל הקורה ׳ וינוסו הנותרים אפקה ׳ אם אמרנו נבא העיר ׳ והיה הנס׳ ב׳ בו ׳ ויהי הוא בשער בנימן ׳ ויאמ׳ המלך צדקיהו אל ירמיהו ׳ את יתר העם הנשארי׳ ׳ והיה הנס ׳ דירמיה ׳ הרבה כושל גם נפל איש ׳ וכמראה המראה ׳ וחברו ׳ ויביאני ל׳ שער הצפון ׳ וממנשה נפלו אל דוד ׃ וכל כלי ה׳ וסי׳ וכל כלי חרש אשר יפול ׳ וכלי חרש אשר יגע׳ וכל כלי פתוח ׳ וכל בגד וכל כלי עור ׳ ב׳ בו ׃ אשר יבוא י״ד סבירין יבואו וקרי׳ יבוא וסימ׳ מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא ׳ אוצר יי׳ יבוא ׳ עתה יבוא דברך ׳ אשר לא יבוא שם נדחי עלם ׳ מצפון יבוא לה השודדי׳ ׳ וברותי מכם המורדים ׳ ועל מת אדם לא יבוא ׳ והנשיא בתוכם בבאם ׳ עדיו יבוא ויבושו ׳ ערל לב וערל בשר ׳ יבא כל בשר להשתחוות ׳ יום הוא ועדיך יבוא ׳ יראה ורעד יבוא בם ׳ לכל יבא גבורתך ׃ משקה כולם פתחין במ״ד וסי׳ בסדר וישב ׃ מעין ה׳ קמצין בקריא וסי׳ אך מעין ובור מקוה מים ׳ אתה בקעת מעין ונחל ׳ עברי בעמק הבכא ׳ מעין נרפש ומקור משחת ׳ גן נעול מעין חתום ׳ וחד ומעין מבית יי׳ יצא ׳ וד׳ פתחין וסי׳ אל מעין מי נפתוח ׳ וחברו ׳ וכל מעין מים יסתמו ׳ מעין גנים באר מים ׃ יטמא כל נגיעה יטמא עד הערב במ״ב יטמא לבד וסי׳ לכל הבהמה אשר הוא ׳ אך מעין ובור ׃ יתן ז׳ בקרי׳ וסי׳ וכי יתן מים על זרע ׳ לרב תרבה נחלתו ׳ ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן ׳ יותן לנו שבעה אנשים ל׳ כתיב כן ׳ את אבישג השונמית ׳ ויאמר נעמן ולא יתן נא ׳ לא יתן סגור תחתיה ׃ היא י״א כתיב היא באורית׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב ׃

וטעם כל השרץ השורץ על הארץ כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו : גחון · כמו על גחנך תלך : וכל הולך על ארבע · בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים : מרבה רגלים · שם התאר והוא סמוך : אל תשקצו את נפשותיכם · להיותם מטונפות ומגואלות : ולא תטמאו בהם · כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל : ונטמתם בם · חסר אלף כמו מרשית השנה ויא שהם שני שרשים והצד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת : והייתם קדושים כי קדוש אני · על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו · וטעם כי אני יי׳ כילא העליתי אתכם מארץ מצרי׳ כי אם להיות לכם לאלהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים : להבדיל בין הטמא · בעוף ובשרץ המים : הנאכלת · המותר לאכיל׳ : אשר לא תאכל · על פי התורה :

חסלת שמיני

אשה כי תזריע · אחר שהשלים תורת הטהור והטמא במאכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכ׳ מקפיא וכל הבן מדם האשה והנה פי׳ תזריע תתן זרע כי הוא כמו הארץ · ויו וטמאה כפ״א רפה בלשון ישמעאל · וסבת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרבע וכן ימצא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז׳ : נדת · שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי הכפל : דותה · טעמו כמו חולי כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה : וביום השמיני · אמרו חז״ל ביו׳ ולא בלילה והנה הנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לשמנה ימים וחצי יום כי יום התורה אינו מעת לעת : ימול · מבנין נפעל כמו לא יכון ויהיה מגזרת מולים היו ויתכן להיותו חסר נו״ן מגזרת ונמלתם כמו איש כי ידור נדר ויאס׳ המל׳ כמו אביו או בית דין : ערלתו · ידועה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם ם מוכים · ה״א

סי׳ וזה לכם הטמא בשרץ השרץ׳ כל הולך על גחון וגו׳ לכל השרץ השרץ׳ אל תשקצו את נפשתיכם וגו׳ בכל השרץ השרץ · כי אני יי׳ אלהיכם בכל השרץ הרמש על הארץ׳ מרבה רגלים חד מן כ״ה מלין מיחדין בליש׳ וקמצי׳ וסימ׳ מצויין בישעיה סימן ט׳ גבי פסו׳ לסרבה המשרה׳ ונטמתם אילי׳ מלין דחס׳ א׳ באורי׳ וסי׳ מחשו

וְהָאֹכֵל֙ מִנִּבְלָתָ֔הּ יְכַבֵּ֖ס בְּגָדָ֑יו וְטָמֵ֖א עַד־הָעָֽרֶב׃ וְהַנֹּשֵׂא֙ אֶת־נִבְלָתָ֔הּ יְכַבֵּ֥ס בְּגָדָ֖יו וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ וְכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הַשֹּׁרֵ֣ץ עַל־הָאָ֑רֶץ שֶׁ֥קֶץ ה֖וּא לֹ֥א יֵאָכֵֽל׃ כֹּל֩ הוֹלֵ֨ךְ עַל־גָּח֜וֹן וְכֹ֣ל ׀ הוֹלֵ֣ךְ עַל־אַרְבַּ֗ע עַ֚ד כָּל־מַרְבֵּ֣ה רַגְלַ֔יִם לְכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הַשֹּׁרֵ֣ץ עַל־הָאָ֑רֶץ לֹ֥א תֹאכְל֖וּם כִּי־שֶׁ֥קֶץ הֵֽם׃ אַל־תְּשַׁקְּצוּ֙ אֶת־נַפְשֹׁ֣תֵיכֶ֔ם בְּכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הַשֹּׁרֵ֑ץ וְלֹ֤א תִֽטַּמְּאוּ֙ בָּהֶ֔ם וְנִטְמֵתֶ֖ם בָּֽם׃ כִּ֣י אֲנִ֣י יְהוָה֮ אֱלֹֽהֵיכֶם֒ וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם֙ וִהְיִיתֶ֣ם קְדֹשִׁ֔ים כִּ֥י קָד֖וֹשׁ אָ֑נִי וְלֹ֤א תְטַמְּאוּ֙ אֶת־נַפְשֹׁ֣תֵיכֶ֔ם בְּכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הָֽרֹמֵ֥שׂ עַל־הָאָֽרֶץ׃ כִּ֣י ׀ אֲנִ֣י יְהוָ֗ה הַֽמַּעֲלֶ֤ה אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְיֹ֥ת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים וִהְיִיתֶ֣ם קְדֹשִׁ֔ים כִּ֥י קָד֖וֹשׁ אָֽנִי׃ זֹ֣את תּוֹרַ֤ת הַבְּהֵמָה֙ וְהָע֔וֹף וְכֹל֙ נֶ֣פֶשׁ הַֽחַיָּ֔ה הָֽרֹמֶ֖שֶׂת בַּמָּ֑יִם וּלְכָל־נֶ֖פֶשׁ הַשֹּׁרֶ֥צֶת עַל־הָאָֽרֶץ׃ לְהַבְדִּ֕יל בֵּ֥ין הַטָּמֵ֖א וּבֵ֣ין הַטָּהֹ֑ר וּבֵ֤ין הַֽחַיָּה֙ הַנֶּֽאֱכֶ֔לֶת וּבֵין֙ הַֽחַיָּ֔ה אֲשֶׁ֖ר לֹ֥א תֵאָכֵֽל׃

וּדְיֵיכוּל מִנְבִילְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָת נְבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכִיל׃ כֹּל דִּמְהַלֵּיךְ עַל מְעוֹהִי וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל סַגִּיאוּת רִיגְלִין לְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלִינּוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִנּוּן׃ לָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ וְלָא תִסְתָּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתָּאֲבוּן בְּהוֹן׃ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסָאֲבוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא׃ דָּא אוֹרָיְתָא דִּבְעִירָא וְדְעוֹפָא וְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרַחֲשָׁא בְּמַיָּא וּדְכָל נַפְשָׁא דְּרַחֲשָׁא עַל אַרְעָא׃ לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דִּי לָא מִתְאַכְלָא׃

צ״א · עבדיה · סימן :

פרשה

וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃

דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ לֵאמֹ֔ר אִשָּׁה֙ כִּ֣י תַזְרִ֔יעַ וְיָלְדָ֖ה זָכָ֑ר וְטָֽמְאָה֙ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֔ים כִּימֵ֛י נִדַּ֥ת דְּוֺתָ֖הּ תִּטְמָֽא׃ וּבַיּ֖וֹם הַשְּׁמִינִ֑י יִמּ֖וֹל בְּשַׂ֥ר עָרְלָתֽוֹ׃

פרשה

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃

מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תַעְדֵּי וּתְלִיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִיחוּק סוֹבְתַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִגְּזַר בְּסַר עָרְלְתֵיהּ׃

לי · ונטמתם בם דהכא · מצתי חן דבהעלותך · ולחטת דאם מעיני העדה דשלח לך אנשים · מרשית השנה · ובשליתה היוצת מבין רגליה · ויקבר אתו בגי מול : להית ה׳ חס׳ בליש׳ נמסר בסדר וישמע יתרו : והעוף ג׳ וסימ׳ והעוף ירב בארץ · אכל אתם · והעוף והבהמה ונמסר גם בבראשית : הטהר ה׳ חס׳ בתור׳ וסי׳ להבדיל בין הטמא ובין הטהר · והבדלתם בין הבהמה הטמאה · והזה הטהר על הטמא · להורת ביום · על השלחן הטהר : ימול בשר ערלתו ב׳ חס׳ את בליש׳ וסי׳ בהמלו בשר ערלתו · וביו׳ השמיני ימול בשר ערלתו :

והאוכל מנבלתה · יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חברו בבית הבליעה א״כ מה תלמוד לומר האוכל ליתן שיעור למשא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית : וטמא עד הערב · אף על פי שטבל צריך הערב השמש : השורץ על הארץ · להוציא את היתושין שבכליבין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל את משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו : לא יאכל · לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלי׳ שאינו נראה אלא כרוחש ונד : הולך על גחון · זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו : כל הולך · להביא השלשולי׳ ואת הדומה לדומ׳ : הולך על ארבע · זה עקרב : כל · להביא את החפושית אשקרבוט בלע״ז ואת הדומה לדומ׳ : מרבה רגלי׳ · זה נדל · שרץ שיש לו רגלי׳ מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צינטפיד״ש : אל תשקצו · באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקו׳ נפש במגע וכן לא תטמאו באכילת׳ : ונטמתם בם · אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה : כי אני יי׳ אלהיכם · כשם שאני קדוש שאני יי׳ אלהיכ׳ כך והתקדשתם קדשו עצמכ׳ למטה : והייתם קדושים · לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא : ולא תטמאו וגומר · לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרנו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד׳ נמלה לוקה ה׳ צרעה לוקה שש : כי אני יי׳ המעלה אתכם · על מנת שתקבלו מצותי העלתי אתכ׳ : להבדיל · לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן : בין הטמא ובין הטהור · צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו : ובין החיה הנאכלת · צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשין הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה :

חסלת ויהי ביום השמיני

אשה כי תזריע · אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף : כי תזריע · לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה : כימי נדת דותה תטמא · כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם : דותה · לשון דבר הזב מגופה · לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואיבריה כבדין עליה :

בעל הטורים

להבדיל הפסוק מתחיל בל״ד ומסיים בל״ד רמז לרביע

תזריע

רשי

תשב, אין תשב אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש, וישב באלוני ממרא: בדמי טהרה, אף על פי שרואה טהורה: בדמי טהרה, לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה, מפיק ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע, אזהרה לאוכל כו' כמו ששנויה ביבמות: בכל קדש, לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף יום ארוך שטבלה לסוף שבע ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים של מחר תביא את כפרת טהרתה: והקריבו, למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא זה חטאת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהר' תלויה: וטהרה, מכלל שעד כאן קרוי' טמאה: אחד לעולה ואחד לחטאת, לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר: שאת או ספחת וגו', שמו' נגעי' הן ולבנות זו מזו: בהרת חברבורו' טו"א בלעז וכן בהיר הוא בשחקים: אל אהרן וגומר, גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן: הפך לבן, מתחילה שחור והפכו ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים: עמוק מעור בשרו, כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אותו, יאמר לו טמא אתה שסער לבן סימן טומאה הוא גזירת הכתוב: ועמוק אין מראהו, לא ידעתי פירושו: והסגיר, יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנין עליו: בעיניו, במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית, הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: כהה

אבן עזרא

ה"א טהרה נח נעלם והיה ראוי להראות כה"א ויקרא לה נבח, וטעם דמי טהרה שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה: בכל קדש לא תגע, כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים: ואל המקדש, אל חצר אהל מועד או העזר' בבית המקדש: בדמי טהרה, או על דמי טהרה אחד הוא, לולי הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספת וי"א שטעם הכבש לעולה שמא עלתה שום מחשבת על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער חטאת שמא דברה בפיה: והקריבו, זה או זה הכבש והתור או בן יונה והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: וכפר עליה, כאשר פירשתי: וטהרה ממקור דמיה, זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים: תמצא ידה, כטעם ואין ידו משגת: וכפר עליה הכהן וטהרה, זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי בארץ: וידבר יי' אל משה ואל אהרן, וטעם אהרן כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא: אדם, ולא אמר איש איש מבית ישראל להכניס הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנות כי כן כתוב והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים המדבקים מהחולה אל השלם: והובא, ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימני' אלו יכריחנו שיבא: או אל אחד מבניו הכהנים, טעם אהרן הוא הכהן המשיח אחיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימצאו חוץ למקדש ככהני ענתות, וטעם הכהנים שלא יהיו מהפסולים, ומלת שאת כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישאם דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהיא תולדתה להנשא למעלה: ספחת, מגזרת ספחני נא וכספחו על בית יעקב אלי שיתחבר אל מקום אחד: בהרת, מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שעשה כדמות אות וסימן: הפך לבן, טעמו נהפך ללבן: עמוק, יותר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל: וטמא אותו, בדבור שיאמר שהוא טמא: והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים, האדם יהיה נסגר והוא ייחל עד שבעת ימים כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי: עמד בעיניו, הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה: פשה, כענין נפוץ: שנית, פעם שנית: כהה

בעל הטורים

ושלשים בגימט' כלם כמוכים לא מבוזרי'. ובן יונה או תור. בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד. ואם ומצא יונה לא יקח תור לפי שכן זוגו מתאבל עליו ואינו מזדווג לאחר. ממקר חסר אותיות מרקם. וסמיך ליה וטהרה רמז כתמים הבאים מרקם טהורים. וטהרה ממקר דמיה בגימט' ה' מיני דמים טמאים בה. ממקר ב' ממקר דמיה. ואי' ממקור ישראל. דורש מכאן שברכת אתכי' בעשר' משום דכתיב וטהרה ממקר דמיה אי זו דמים טהורים הוי אומר דם בתולי' שמא דאיירי בחתן. דמיה ג' ממקר דמיה. והיא גלתה את מקור דמיה. וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגיה. דאיתקש גילוי עריות לשפיכות דמי' כדכתי' כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה:

באדם

תורה

ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה בכל־קדש לא־תגע ואל־המקדש לא תבא עד־מלאת ימי טהרה: ואם־נקבה תלד וטמאה שבעים כנדתה וששים יום וששת ימים תשב על־דמי טהרה: ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן־שנתו לעלה ובן־יונה או־תר לחטאת אל־פתח אהל־מועד אל־הכהן: והקריבו לפני יהוה וכפר עליה וטהרה ממקר דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה: ואם־לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי־תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה: פ

יג

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: אדם כי־יהיה בעור־בשרו שאת או־ספחת או בהרת והיה בעור־בשרו לנגע צרעת והובא אל־אהרן הכהן או אל־אחד מבניו הכהנים: וראה הכהן את־הנגע בעור־הבשר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו: ואם־בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין־מראה מן־העור ושערה לא־הפך לבן והסגיר הכהן את־הנגע שבעת ימים: וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בעיניו לא־פשה הנגע בעור והסגירו הכהן שבעת ימים שנית: וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית

תרגום

ותלתין ותלתא יומין תתיב בדם דכו בכל קודשא לא תקרב ולמקדשא לא תיעול עד משלם יומי דכותה: ואם נוקבתא תליד ותהי מסאבא ארבעה עסר כריחוקה ושיתין ושתא יומין תתיב על דם דכו: ובמשלם יומי דכותה לברא או לברתא תייתי אימר בר שתיה לעלתא ובר יונה או שפנינא לחטאתא לתרע משכן זמנא לות כהנא: ויקרבניה קדם יי ויכפר עלה ותדכי מסואבת דמהא דא אוריתא דילדתא לדכר או לנוקבא: ואם לא תשכח ידה כמיסת אימרא ותיסב תרין שפנינין או תרין בני יונה חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלה כהנא ותדכי: ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: אנש ארי יהי במשך בשריה עמקא או עדיא או בהרא ויהי במשך בסריה למכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבנוהי כהניא: ויחזי כהנא ית מכתשא במשך בישרא וסערא במכתשא אתהפיך למחוור ומחזי מכתשא עמיק ממשך ביסריה מכתש סגירותא הוא ויחזיניה כהנא ויסאיב יתיה: ואם בהרא חוורא היא במשך בסריה ועמיק לית מחזהא מן משכא ושערה לא אתהפיך למחוור ויסגר כהנא ית מכתשא שבעא יומין: ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה והא מכתשא קם כד הוה לא אוסיף מכתשא במשכא ויסגירניה כהנא שבעא יומין תנינות: ויחזי כהנא יתיה ביומא שביעאה תנינות

מסורה

סימן טהר' דסמיך לדמי רפי דסמיך לימי מפיק הא וסימ' דמים מכוסי' ימים מגולי': תבא י"ו חס' וסי' בסדם אל תבא, את אימתי, ואל המקדש, גם בי התאנף, אשימה עלי מלך, בקמת רעך, בכרם רעך, כי תשה ברעך, וכתבת עליהן, תבא נא תמר אחתי, קדמאה, חדר בחדר, דמלכים, קדש ישראל ליי', אל

השטן מאין תבא, אי מזה תבא ויען השטן, כי לפני לחמי, ברכת אבד, תבא כל רעתם, וכל משלי דכו' במ"ד מל': ובמלאת ב' חד חס' וחד מל', וסי' ימי טהרה לבן, ובמלאות הימים האלה, בתרא מל': תביא י"ג וסימ' נמסר בסדר משפטים: ממקור ב' חד חס' וחד מל' וסי' וטהרה ממקור דמיה, י' ממקור יש': דמיה ג' ומל' וסי' וטהרה ממקור דמיה, והיא גלתה את מקור דמיה, וגלת' הארץ את דמיה: די ז' בקריי' וסי' ואם לא תמצא ידה, די השיב לו, ואם לא תשיג ידו, די מחסורו אשר יחסר, אין די בער, ב' בו וא' ודי חלב עזי' ללחמך, אדם י' ראשי פסוקי' וסי' כי יהיה בעור בשרו, להבל דמה, ביקר לא יבין, אדם ילוד אשה, תועה מדרך השכל, אדם ערום, אדם בליעל, אדם עשוק בדם, אדם חסר לב, אדם שת אנוש: ומראה ז' קמצין וסי' נמסר בסדר משפטי': צרעת הוא ד' וסי' עמק מעור בשרו קדמ', וראה הכה' את הבשר החי, צרע' הראש או, והיה הנגע ירקרק: וראהו הכה' ה' וסי' נגע צרעת הוא וראהו הכה' וטמא אתו, וראהו הכה' ביום השביעי והנה הנגע עמד, והנה נהפך הנגע ללבן, ביו' השביעי אם פשה תפש', והנה פשה הנתק בעור לא יבקר: והסגירו ד' וסי' והסגירו הכהן שבעת ימים, והנה אין בה שער, והנה אין בבהרת שער, וכבסו את אשר בו,

אבן עזרא

בהה הנגע · רבי החכמי' אמרו כמו חשך ועדותם ותכהין עיניו מראות ואמרו כי כהות לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו שניהם ולפי דעתי שמלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שנים סימנים שכהה המקום הנגוע ולא פשה בשלם :

וטהרו · יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אחר כן הנו טמא : והובא · האדם כחברו : והיא הפכה · השער השחור ללבן : ומחית · פירוש בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש אינו כן : נושנת · קדמונית · מלת יסגירנו יוכחה לשנים פעולים והטעם שיוה שיסגר וטהר את הנגע כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר ממנו · וטעם וטהר את הנגע בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים : או כי ישוב · שיתכן שישוב : לבנה אדמדמת · מעורבת משני העינים או קצתה כן · מלת צרעת מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו : והנה מראה · לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האלף והה"א במפיק כמו ידה ורגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה"א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות כ"ן ירא"ה כמו ישגירנו לחסרון הה"א הנוכף וכן מלת ממנה וממנו : ואם

בעל הטורים

באדם ד' נגע צרעת כי תהיה באדם · או באדם אשר יטמא לו אף היא בחיקך תאדב · ובוגדים באדם תוסיף · אשר שלט האדם באדם ובוגד' באדם תוסיף איירי באשה זרה שמפתה האדם עד שמשמע לה · וזהו אשר שלט האדם באדם שהיא שולטת בו בוגד' ואם ישמע לה סוף שילקה בצרעת ויטמא כמת · סמך נגעים ליולדת לומר שכל מי שאינו שומר כריתת הולד מנורע · והכה אומר לולד אם תטיב מעשיך ראה מה ב בראתי למעלה ממך בהמה חיה לאכלך ואם הרעת מעשיך הרי נגעים כנגדך · עזה כגימטרי' לבן · והנה הנגע לשון והנה נופל על דבר שלא נודע קודם לכן כמו בכאן שהיה כגור עד עתה · וכן והנה היא לאה · פרוח תפרח ב' במסו' ואידך פרוח תפרח ותגל לומר שכפרות תפרח הצרעת בכולו יגיל כי אז יטהר : הזקן

מסרה

ושהרו ד' וסי' מספחת · צרבת · צרבת · צמח בו : ונראה ה' וסימ' ונראה שנית אל הכהן · ונראה אל הכהן דוהיה במקו' השחין · והביאותיו ונראה פני יי' · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונראה דשא : נגע צרעת י"א פסו' רישיהון נ"ון וסופיהון נ"ון וסימ' נגע צרעת · נחנו נעבר · נביא מקרבך · נודו מתוך בבל · נהר פלגיו ·

וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר : וְאִם פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל הַכֹּהֵן : וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא : פ

נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם וְהוּבָא אֶל הַכֹּהֵן : וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי בַּשְׂאֵת : צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא : וְאִם פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו לְכָל מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן : וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא : וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא : וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא : אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל הַכֹּהֵן : וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא : פ

וּבָשָׂר כִּי יִהְיֶה בוֹ בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא : וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל הַכֹּהֵן : וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה : וְאִם יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין בָּהּ שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים : וְאִם פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא :

תרגום אונקלוס

והא עמיא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי : ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דאתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי תנינות לכהנא : ויחזי כהנא והא אוספת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא :

מכתש סגירו ארי תהי באנשא ויתיתי לות כהנא : ויחזי כהנא והא עמקא חוורא במשכא והיא הפכת שערא לחיור ורושם בסרא חיא בעמיקתא : סגירות עתיקא היא במשך בסריה ויסאביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא : ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא : ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסריה וידכי ית מכתשא כוליה אתהפיך למחור דכי הוא : וביומא דיתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב : ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסרא חיא מסאב הוא סגירותא היא : או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך למחור ויתי לות כהנא : ויחזיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא :

ואנש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואתסי : ויהי באתר שחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא : ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשחנא סגיאת : ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חיור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין : ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתשא היא :

רשי

כהה · הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא : מספחת · שם נגע טהור : וכבס בגדיו וטהר · הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה : וטמאו הכהן · ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה : צרעת היא · המספחת הזאת : צרעת · לשון נקבה : נגע · לשון זכר · ומחית · שנימ"נט בלע"ז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה : צרעת נושנת היא · מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית בריאה מלמעלה ותחתיה מליאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנו : מראשו · של אדם ועד רגליו : לכל מראה עיני הכהן · פרט לכהן שחשך מאורו : וביום הראות בו בשר חי · אם צמחה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומאה אלא שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאים משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד שמשפעין אילך ואילך וחזר ראשו האבר ונתגלה שמנו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שתטמא : וביום · מה תלמוד לומר למד יש יום שאתה רואה ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן שנולד בו נגע נותנין לו כל שבעת ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל : צרעת הוא · הבשר ההוא : בשר · לשון זכר : שחין · לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור : ונרפא · השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר : או בהרת לבנה אדמדמת · שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם : מראה שפל · ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנונתו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל : נגע הוא · השאת הזאת או הבהרת : תחתיה

ב' בו · לחם חמודות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני : ונראה ה' נמסר לעיל בהאי סידרא : ואם יראנה הכהן ב' בטמא ובענין וסימ' והנה אין בה שער לבן · והנה אין בבהרת שער לבן : כהה ח' וסימ' וראהו הכהן ביום השביעי · ואם יראנה הכהן והנה אין בה · וחברו והנה אין בבהרת · ואם תחתיה תעמד הבהרת בתראה · ואם ראה הכהן · לשום לאבלי ציון · קנה רצוץ לא ישבר · אין כהה לשברך · וחד בחירק ולא כהה בם :

מסרה

נחית כצאן עמך · נגד אבותם עשה פלא · נפת תטפנה · נפתי משכבי · נר אלהים · נשקי קשת : באדם ד' חטפין וסי' נגע צרעת כי תהיה · או איש אשר יגע · ובוגדים באדם תוסיף · עת אשר שלט האדם באדם · וחד ובאדם מבין יודע · וכל לאדם דכו' חטפין במ"ה קמצין וסי' נמסר בסדר שמות · וכל חמש מגילות דכו' במ"ב וסי' כי לאדם שטוב לפניו נתן · עמל : בשאת חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסבין ב' בריש תיבותא וסי' נמסר בישעיה ריש סימן ח' : יסגרנו ה' חס' בליש' וסי' לא יסגרנו כי טמא הוא · ולא יסגרו את הרצח · היסגרוני בעלי קעילה · ואם תסגרני ביד אדני · היסגרו בעלי קעילה : הראות ד' מלאים בליש' וסימ' וביום הראות בו · כי לא יוכלו להראות · וילך אליהו להראות אל אחאב · בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכם : וראהו הכהן ח' נמסר לעיל בהאי סידרא : ובשר ח' וסימ' זאת הפעם עצם · ואנשי קדש · ובשר כי יהיה בו בערו · וראיתי והנה עליהם גידים · והעורבי' מביאי' לו לחם ובשר ·

ואם תחתי׳ ב׳ ובענין וסי׳ תעמד הבהר׳ תעמד הבהרת : כל אורי׳ הוא כתי׳ ו׳ בר מן י״א כתי׳ יוד וסי׳ ואם יראנ׳ הכהן שבשחי׳ וכו׳ נמסר בסדר וישב : הזקן ג׳ וסימן צרעת הראש או הזקן · וגם את הזקן תספה · כטל חרמון שיורד על הזקן · אנ״ך : שחר כל ליש׳ חס׳ במ״ב וסי׳ שחורה אני ונאוה · חשך משחור תארם : ומראה ז׳ קמצין

ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צרבת השחין הוא וטהרו הכהן : ס או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה אדמדמת או לבנה : וראה אתה הכהן והנה נהפך שער לבן בבהרת ומראה עמק מן העור צרעת הוא במכוה פרחה וטמא אתו הכהן נגע צרעת הוא : ואם יראנה הכהן והנה אין בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן העור והוא כהה והסגירו הכהן שבעת ימים : וראהו הכהן ביום השביעי אם פשה תפשה בעור וטמא הכהן אתו נגע צרעת הוא : ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה שאת המכוה הוא וטהרו הכהן כי צרבת המכוה היא : פ

ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן : וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אתו הכהן נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא : וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמק מן העור ושער שחר אין בו והסגיר הכהן את נגע הנתק שבעת ימים : וראה הכהן את הנגע ביום השביעי והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהב ומראה הנתק אין עמק מן העור : והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן את הנתק שבעת ימים שנית : וראה הכהן את הנתק ביום השביעי והנה לא פשה הנתק בעור ומראהו איננו עמק מן העור וטהר אתו הכהן וכבס בגדיו וטהר : ואם פשה יפשה הנתק בעור אחרי טהרתו : וראהו הכהן והנה פשה הנתק בעור לא יבקר הכהן לשער הצהב טמא הוא :

ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא : או אנש ארי יהי במשכיה כואת נור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או חורא : ויחזי יתה כהנא והא אתהפיך שערא למחוור בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא סגירותא היא בכואה סגיאת ויסאיב יתיה כהנא מכתש סגירותא היא : ואם יחזינה כהנא והא לית בבהרתא שער חיור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגרינה כהנא שבעא יומין : ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה אם אוספא תוסף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתש סגירותא היא : ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת במשכא והיא עמיא עומק כואה היא וידכיניה כהנא ארי רושם כואה היא : וגבר או אתתא ארי יהי ביה מכתשא בריש או בדקן : ויחזי כהנא ית מכתשא והא מחזוהי עמיק מן משכא וביה שער סומק דעדק ויסאב יתיה כהנא נתקא הוא סגירות רישא או דיקנא הוא : וארי יחזי כהנא ית מכתש נתקא והא לית מחזוהי עמיק מן משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית מכתש ניתקא שבעא יומין : ויחזי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא אוסיף ניתקא ולא הוה ביה שער סומק ומחזי ניתקא לית עמיק מן משכא : ויגלח סחרני נתקא ודעם ניתקא לא יגלח ויסגר כהנא ית נתקא שבעא יומין תנינות : ויחזי כהנא ית נתקא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא במשכא ומחזוהי ליתוהי עמיק מן משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע לבושוהי וידכי : ואם אוספא יוסיף נתקא במשכא בתר דכותיה : ויחזיניה כהנא והא אוסיף נתקא במשכא לא יבקר כהנא לשער סומק מסאב הוא :

תחתיה · במקומה : צרבת השחין · כתרגומו רשם שיחנא · אינו אלא רושם החימום הניכר בבשר · כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים דרי״טריר בלע״ז : צרבת רייטרי״מינט בלע״ז : מחית המכוה · משנתנה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס : בראש או בזקן · בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב : ובו שער צהוב · שנהפך שער שחור שבו לצהוב : נתק הוא · כך שמו של נגע שבמקום שער : ושער שחור אין בו · הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו׳ : והנה לא פשה וגו׳ · הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא : והתגלח · סביבות הנתק : ואת הנתק לא יגלח · מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגלוח : אחרי טהרתו · אין לי אלא פושה לאחר הפטור מניין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה : לשער

ואם תחתיה · אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום : צרבת · כמו ונצרבו בה כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת : או לבנה · לבדה : ואם תחתיה תעמוד הבהרת והיא כהה · כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתיה תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה · וטעם להזכיר ואיש או אשה בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרחת והגבחת איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה פי׳ ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש : צהוב · בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן : נתק הוא · מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם על השער : והתגלח · הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח : וכבס בגדיו · ואין צורך לאמר שירחץ במים : לא יבקר הכהן · הטעם יבקש וכן ובקרתים וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע : בהן

בעל הטורים

הזקן · שלשה ברעת הראש או הזקן · הזקן זקן אהרן · וגם את הזקן תספה במפלת סנחריב מלמד שלקו בצרעת · ובשביל שאהרן רואה את הנגעי׳ ומטהרם בלוג שמן זכה לשמן הטוב של שמן המשחה שיורד על זקנו · לא יבקר שנים לא יבקר לשער הצהוב טמא הוא · לא יבקר בין טוב לרע · בשביל לא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר הכהן ויטמאנו שעל ז׳ דברים נגעי׳ באו׳ · והתגלח ג׳ גמל גדולה שג׳ צריכין גילוח · גדול בכל מקום שיש שער · נזיר ומצורע ולוים : טמא

נמסר בסדר משפטים : וכבס ט׳ וסי׳ מספחת הוא · נגע הנתק · וכבס המטהר את · וכי ירוק הזב בטהור · וידיו לא שטף במים · וכי יטהר הזב מזובו · והנוגע בם יטמא וכל נפש אשר תאכל · וכל ספר וידבר דכו׳ במ״ב יכבס וסי׳ והשרף אתה יכבס : ומזה מי הנדה יכבס : לא יבקר ב׳ וסימ׳ הכהן לשער הצהב בין טוב לרע :

ושער שחור · מניין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אורב"לא בלע"ז: טהור הוא וטהרו הכהן · הא טמא שטהרו הכהן לא טהר: בהרות · חברבורות: כהות לבנות · שאין לובן שלהן עז אלא כוהה: בהק · כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רו"סו בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח: קרח הוא טהור הוא · מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר מחיה ופשיון: ואם מפאת פניו · משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כל כלפי אחריו קרוי קרחת: נגע לבן אדמדם ·

לבנת ד' בליש ב' חס' וב' מל' וסי' ויפצל בהן פצלות לבנות · בהרת בהרת לבנת · ושלאחריו בהרת כהות לבנת · ונתתי אתהן לך לבנות · קדמא ובתרא מל': כהות ב' ומל' וסי' והנה בעור בשרם בהרת כהות · ועיניו החלו כהות: וראשו ד' גמס' ריש סדר ויצא: פרוע ב' וסי' וראשו יהיה פרוע · כי פרוע

ואם־בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח־בו נרפא הנתק טהור הוא וטהרו הכהן: ס ואיש או־אשה כי־יהיה בעור־בשרם בהרת בהרת לבנת: וראה הכהן והנה בעור־בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא פרח בעור טהור הוא: ס ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא: ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא: וכי־יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו: וראה אתו הכהן והנה שאת־הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר: איש־צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו: והצרוע אשר־בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל־שפם יעטה וטמא טמא יקרא: כל־ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: ס והבגד כי־יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים: או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל־מלאכת עור: והיה הנגע ירקרק או אדמדם בבגד או בעור או־בשתי או־בערב או בכל־כלי־עור נגע צרעת הוא והראה את־הכהן: וראה הכהן את־הנגע והסגיר את־הנגע שבעת ימים: וראה את־הנגע ביום השביעי כי־פשה הנגע בבגד או־בשתי או־בערב או בעור לכל אשר־יעשה העור למלאכה צרעת ממארת הנגע טמא הוא: ושרף את־הבגד או את־השתי או את־הערב

ואם כד הוה קם נתקא ושער אוכם צמח ביה אתסי נתקא דכי הוא וידכיניה כהנא: וגבר או אתתא ארי יהי במשך בסרהון בהרן בהרן חורן: ויחזי כהנא והא במשך בסרהון בהרן עמין חורן בוהקא הוא סגי במשכא דכי הוא: וגבר ארי יתר שער רישיה קריח הוא דכי הוא: ואם מקביל אפוהי יתר שער רישיה גלוש הוא דכי הוא: וארי יהא בקרחותא או בגלושתא מכתש חיור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלושותיה: ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חיור סמוק בקרחותיה או בגלושותיה כמחזי סגירות משך בסרא: גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאביניה כהנא ברישיה מכתשיה: וסגירא די ביה מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי פריע ועל שפם כאבילא יתעטף ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי: כל יומין די מכתשא ביה יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותביה: ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כיתן: או בשתיא או בערבא לכיתנא ולעמרא או במשכא או בכל עיבידת משך: ויהי מכתשא ירוקא או סמוק בלבושא או במשכא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא: ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין: ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או במשכא לכל די יתעביד משכא לעיבידתא סגירות מחסרא מכתשא מסאב הוא: ויוקיד ית לבושא או ית שתיא או ית ערבא

אבן עזרא

בהק הוא · זאת המלה ידועה בלשון חז"ל ואין ריע לו במקרא: ימרט · כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא סביב הלחיים: קרח · מגזר' לא תשימו קרחה · וטעם ראשו כלו: גבח · אין לו חבר חוץ מהפרש' הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור האלה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב: כמראה צרעת עור בשר · שאר הגוף: בגדיו יהיו פרומים · כמו קרועים להכירו ללכת במנהג משוגע או טעמו כענין אבל על כן בגדיו יהיה פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם · למעלה מהשפה והמ"ם מהשרש והעד ולא עשה שפמו: יעטה · בבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו: וטמא · פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: כל ימי אשר הנגע בו יטמא · כי טמא הוא באמת מלת בדד מפורש במגלת איכה: או בשתי או בערב · ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזרת וחשופי שת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור · כאשר הוא: בכל מלאכת עור · כמו מכבר ונאד: ירקרק · מגזרת ירק כי העין כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שחרחרת וי"א הפך הדבר: ממארת: כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהיה ממאיר כמו מכאיב והמ"ם הב' במלת ממארת שורש ואינה מגזר' מארה · וטעם שלא הזכיר משי וכמר בפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה המנהג כטעם כי תראה חמור שונאך וכן משפט הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר פשתים: הכהנם

בעל הטורים

טמא ב' טמא יטמאנו הכהן · למען טמא את מקדשי · רמז לזר ששימש ש"ץ בצרעת · פי' למען טמא את מקדשי שזר שנכנס בו לעבוד טמא יטמאנו · והיינו דכתי' בעזיהו ונידו מקטרת להקטיר והצרע' זרחה במצחו · נגעו ב' בראשו נגעו · אשר ידע איש את נגעו בענין שלמה · שירום בראשו נגעו בתחלת הענין צריך שידע נגעו ויטהר אותו בתשובה קודם שיתפלל: וראשו ד' וראשו יהיה פרוע מגדל · וראשו בשמי' וראשו מגיע השמית' · וראשו לעב יגיע · בשביל שהגיע ראשו עד לשמים על כן נגעים באים עליו וראשו יהיה פרוע בדד ישב · לפי שהטיל מדנים בין אחים בלשון הרע וגרם ליפרד לזה לבד ולזה לבד · ושרף את הבגד הפסו' מתחיל ומסיי' בשריפה לומר שכל האסורי' בהנאה טעונין שריפה: וכנגו

פתוך מניין שאף המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר: אדם כי יהיה בעור בשרו: ומה אמור בו שמטמא ב בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כ כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראו' שאת ותולדתה בהרת ותולדתה: בראשו נגעו · אין לי אלא נתקין מניין לרבו' שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומ' בגדיו יהיו פרומי' וגו': פרומי · קרועי: פרוע · מגודל שער: ועל שפם יעטה · כאבל: שפם · שער השפתים גרנו"ן בלע"ז: וטמא טמא יקרא · משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו: בדד ישב · שלא יהיו טמאי' יושבין עמו ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים ליושב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו בין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות: לפשתים ולצמר · של פשתים או של צמר: או בעור · זה עור שלא נעשה בו מלאכ': או בכל מלאכת עור · עור שנעשה בו מלאכה: ירקרק · ירוק שבירוקין: אדמדם · אדום שבאדומים: צרעת ממארת · לשון סילון ממאיר פויי"נטש בלע"ז · ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: בצמר

הוא: יעטה ד' וסי' ועל שפם יעטה · וכאשר יעטה הרועה את בגדו · תהי לו כבגד יעטה · גם ברכות יעטה מורה: בדד ח' וסימ' מחוץ למחנה · יי' בדד ינחנו · וישכן ישראל בטח · כי עיר בצורה · קומו עלו אל גוי · לא ישבתי בסוד משחקים · איכה ישבה בדד · ישב בדד וידם: למלאכה שטה מן י"ז דכל חד וחד לית דכו' וסימ' למלאכה ל' וכל יחזקאל דכו' · בנשים · וכל הטף בנשים · וכל שיר השירים דכו' · ואת עשרת · ואת עשרת חריצי החלב · וכל מגלת אסתר דכו' · התפקדו · ובני ישראל התפקדו · וכל וידבר דכו' · הכלים · ובאחת יבערו ויכסלו · וכל קהלת דכו' · וצבא · תחדש עדיך נגדי · וכל דניאל דכו' · ורעה · ודוד עבדי מלך עליהם · וכל משלי דכו' · ירעם · כצאן לשאול שתו · וכל תרי עשר דכו' · ויאסרהו · ויבא עליהם את שרי · וכל שפטים דכו':

בצמר או בפשתים · של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן ויטרפם עמו תלמוד לומר היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה אם כן מה תלמוד לומר בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר · אומריות לשון שפה כמו אימרא : את אשר בו הנגע · יכול מקום הנגע בלבד תלמוד לומר את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון שרפה תלמוד לומר הנגע הא כיצד יקצץ מן הבגד עמו : אחרי הכבס · לשון העמות : לא הפך הנגע את עינו · לא כהה ממראיתו : והנגע לא פשה · שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו תלמוד לומר והסגיר את הנגע מכל מקו' דברי רבי יהודה וחכמים אומרים כו' כדאיתא בתורת כהני' ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אופניו : פחתת היא · לשון גומא כמו באחת הפחתים כלומ' שפלה היא נגע שמראיו שוקעין : בקרחתו או בגבחתו · כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה : קרחתו · שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדי' שהיא טהורה נאמר קרחת וגבחת באדם ונאמ' קרחת וגבחת בבגדי' מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורים והגבחת לשון פנים כמו שכתו' ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ו ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים : וקרע אותו · יקרע מקום הנגע מן הבגד ו וישרפנו : פורחת היא · דבר החוזר וצומח · באש תשרפנו · את כל הבגד : וסר מהם הנגע · אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי : וכבס שנית · לשון טבילה תרגום של כ כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע :

חסלת אשה כי תזריע

עינו ט' נמסר בסדר משפטים : ואם ב' בטעם זרקא ובענין וסי' ואם יראה הכהן · ואם ראה הכהן : וכבסו ב' וסי' את אשר בו הנגע · בגדיהם והטהרו : הכבס ב' וסי' אחרי הכבס את הנגע · ואם ראה הכהן תניין : כלי העור ב' וסי' ושרף את הבגד · והבגד או השתי : תראה · ב' וסי' ואם תראה עוד בבגד · תגל ערותך גם · וחד

בצמר או בפשתים או את כל כלי העור אשר יהיה בו הנגע כי צרעת ממארת הוא באש תשרף : ואם יראה הכהן והנה לא פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור : וצוה הכהן וכבסו את אשר בו הנגע והסגירו שבעת ימים שנית : וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו או בגבחתו : ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אתו וקרע אתו מן הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב : ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור פרחת הוא באש תשרפנו את אשר בו הנגע : והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר : זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר או הפשתים או השתי או הערב או כל כלי עור לטהרו או לטמאו :

סז בניה סימן :

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר : זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל הכהן : ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע : וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות

בעמרא או בכיתנא או ית כל מאן דמשך די יהי ביה מכתשא ארי סגירות מחסרא היא בנורא תתוקד : ואם יחזי כהנא והא לא אוסיף מכתשא בלבושא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן דמשך : ויפקיד כהנא ויחוורון ית די ביה מכתשא ויסגריניה שבעא יומין תנינות : ויחזי כהנא בתר דחוורו ית מכתשא והא לא שנא מכתשא מן כד הוה ומכתשא לא אוסיף מסאב הוא בנורא תוקדיניה תברא היא בשחיקותיה או בחדתותיה : ואם חזא כהנא והא עמא מכתשא בתר דחוורו יתיה ויבזע יתיה מן לבושא או מן משכא או מן שתיא או מן ערבא : ואם תתחזי עוד בלבושא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן דמשך סגיא היא בנורא תוקדיניה ית די ביה מכתשא : ולבושא או שתיא או ערבא או כל מאן דמשך די יתחוור ויעדי מנהון מכתשא ויצטבע תנינות וידכי : דא אוריתא דמכתש סגירו לבוש עמר או כיתנא או שתיא או ערבא או כל מאן דמשך לדכותיה או לסאבותיה :

פרשה

ומליל יי עם משה למימר : דא תהי אוריתא דסגירא ביומא דדכותיה ויתיתי לות כהנא : ויפוק כהנא למברא למשריתא ויחזי כהנא והא אתסי מכתש סגירותא מן סגירא : ויפקיד כהנא ויסב למדכי תרתין צפרין חיין דכיין

אבן עזרא

הכבס את הנגע · שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד המוסף : פחתת · אין לה אח במקרא והיא ידועה בלשון חז"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו : והגאון אמר שפי' בקרחת הפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד א"כ יהיה קרח מאחור הראש ויפה פי' : ואם תראה עוד · הפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו ישרף : וכבס שנית · מצוה לכבסו פעמים : וסר מהם הנגע · וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו : זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר · ארבע שמוכים יש ובמקרא ה' גבורי חיל מלאכת עבודת בית וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים :

אמר וידבר השם כי יחל תורת המטהר

ויאמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתוב כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע · וטעם והובא כמו חביריו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב : ויצא הכהן אל מחוץ למחנה · אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו ויש לו' כל אשר בוה : ויצא הכהן · איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים : ולקח למטהר · הכהן יקח משלו ויש אומ' המצורע יתנם ות"ו התפעל מובלע בדגשות הט"ת והוא על משקל אים מתהלל : שתי צפרי' · כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא : חיות · ולא מתות : טהורות · שלא יקח מהטמאות : ועץ

בעל הטורים

וכבסו · בגימט' כל אדם · הכווי בכהן והכיבוס בכל אדם · בקרחתו או הסתקי' שכשנפתח הבגד נופל השער ונעשה כמו קרח · בגבחתו' אלו התדשים שכשהן חדש שעורותיו בולטות · לפ כתוב נגע צרעת בכי תזריע ובפרשת זאת תהיה · שעל ידי י' דברים נגעים באים זאת תור' נגעי · תורת המצורע · תורת אשר בו · זאת התורה · תורת הצרעת · הפ כנגד חמשה חומשים לומר שהמספר לשון הרע כאלו עובר על חמשה חומשי תורה · עשרה פרשו' של נגעי' הם · בין נגעי אדם בין נגעי בגדים ונגעי בתים שאם יקיימו י' דברות יגלו מאו י' :

מצורע

זאת תהיה תורת המצורע · שתי צפרי' ע"ש כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו דכתיב בית בדד ישב · לכך טהרתו בצפרים : על

ותראה היבשה : וכבס ב' וסי' שנית · במים וטהר : מצרע כל ליש' חס' במ"א ויקברו אתו בשדה הקבורה אשר למלכים דד"ה : הצפור כל צפור לשון עוף חס' במ"ב מ"ל וסי' וצוה הכהן ושחט · וחטא את הבית · גברי כלם מלאים במ"ב חס' וסימ' בלק בן צפר מלך · האזינה עדי בנו צפר · וכל נבי' וכתובי' חס' בין גברי בין עופי :

זאת תהיה תורת וגו' · מלמד שאין מטהרין אותו בלילה : אל מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו : חיות · פרט לטריפות : טהורות · פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול : ועץ

ועץ ארז, לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב, מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת כאזוב: עץ ארז, מקל של ארז: שני תולעת, לשון של צמר צבועה זהורית: על מים חיים, נותן אותן תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: את הצפור החיה יקח אותה, מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפריסה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה תלמוד לומר וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: וישב מחוץ לאהלו, שאסור בתשמיש המטה: את כל שערו וגו׳, כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: וכבשה אחת, לחטאת: ושלשה עשרונים, לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים: ולוג אחד שמן, להזות שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: לפני ה׳, בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: והקריב אותו לאשם, יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף, שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם, את האשם ואת הלוג: במקום אשר ישחט וגו׳, על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו׳: כי כחטאת, כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו׳ בתורת כהנים: תנוך, גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרין קורין לו טינר״ום: בהן, גודל: לפני

עַל מים ז׳ וסי׳ וצוה הכהן, דמצורע, ושחט את הפרה, והיה כעץ שתול, דירמיה, שכנתי על מים, ויקח מזרע הארץ, אמך כגפן בדמך על מים שתולה, י״י על מים רבים: ואת הצפור ג׳ וסי׳ לא בתר, ולקח את עץ הארז, את הצפור החיה יקח, תבניא דפסו׳: על המים ד׳ נמסר בסדר וארא, וכל תהלות דכו׳:

וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃ וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים

ואעא דארזא וצבע זהורי ואזובא: ויפקיד כהנא ויכוס ית צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע: ית צפרא חיתא יסב יתה וית אעא דארזא וית צבע זהורי וית אזובא ויטבול יתהון וית צפרא חיתא בדמא דצפרא דנכיסתא על מי מבוע: וידי על דמדכי מן סגירותא שבע זמנין וידכיניה וישלח ית צפרא חיתא על אפי חקלא: ויצבע דמדכי ית לבושוהי ויגלח ית כל שעריה ויסחי במיא וידכי ובתר כן יעול למשריתא ויתיב מברא למשכניה שבעא יומין: ויהי ביומא שביעאה יגלח ית כל סעריה ית רישיה וית דקניה וית גביני עינוהי וית כל סעריה יגלח ויצבע ית לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא וידכי: וביומא תמינאה יסב תרין אמרין שלמין ואמרתא חדא בת שתה שלמתא ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח ולוגא חד דמשחא: ויקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ויסב כהנא ית אמרא חד ויקריב יתיה לאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: ויכוס ית אמרא באתר די יכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: ויסב כהנא מלוגא דמשחא ויריק על ידא דכהנא דסמלא: ויטבול כהנא ית אצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דסמלא וידי מן משחא באצבעיה שבע זמנין קדם

אבן עזרא

ועץ ארז ואזוב, הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה, והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמו׳ פסח מצרי׳: וצוה הכהן ושחט, כהן אחר או ישראל וי״א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש, כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים, לקוחים ממקום נובע: וטבל אותם, הארז השני והאזוב: על המים, שהדם מעורב עמם: והזה, מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרי׳: על פני השדה, מקום שאין שם יישוב שלא תדבק הצרעת וההזיה בשלשתן או כאזו׳ לברח כטומאת המת: וכבס וגלח את כל שערו, כלל: ורחץ במים וטהר, בערב כמשפטו ואחר כן שב לכרם כי זה והיה אחר ימים שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי וביאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וזאת המלה קרובה מגזרת גב: ואת כל שערו, שער הרגלים וי״א אף זרועיו ושוקיו והחזה: שני כבשים וכבשה אחת, בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוח ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקב׳ לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כ כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד, מדה ואין לו אח, וטעם ואותם הכבשי׳ והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: על תנוך, טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי יעון כמו הצרעת בנפש והבהן מקום חבור והוא עקר כל המעשים והימנית בעבור כח הצד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר צוה: על כף הכהן השמאלית, היא כף הכהן המטהר רק כן דרך בחות בלשון הקדש ולעד הפסוק הבא אחריו: לפני

בעל הטורים

על מים חיים, כמו שתכינו בנעמן ם שנתרפא מצרעתו במים חיים. ולכן זב צריך טבילה במי חיים מה שאין כן בשאר טמאים שצריך להתרפאות ע״י מים חיים. והזה על המטהר שבע פעמים כנגד ז׳ דברי׳ שנגעי׳ באים עליהם. חזה עליו ז׳ פעמים. על מים חיים בגימט׳ זה במים מלוחים ושלח את הצפור רמז ם שתפרח ותכו הצרעת. וצפור אחת שחוטה בן לא תבוא עוד הצרעת וא׳ משולחת לומר שאם יוסיף להרע תחזור הצרעת כמו הצפור השחוט: גרמה

השחטה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא קדמא חס׳ ותניין מלא: על המטהר על ה׳ בטעם מאריכי׳ בסיפרא וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: וכבס ט׳ נמסר בסדר תזריע: יבוא ז׳ מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואתם ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳, וסי׳ והעמיד הכהן המטהר, אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם, ויבאו, אליך כמבוא עם, קדמא חס׳: ואת העלה ג׳ וסי׳ המציאו אליו לנתחיה, ושחט את הכבש במקום, ועל הנשיא יהיה: קדש קדשים הוא ז׳ נמסר בסוף תצוה:

לפני יי׳ · כנגד בית קדשי הקדשי׳ : ואת המנחה · מנחת נסכי׳ של בהמה : ועשרון סלת אחד · לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו : ולוג שמן · לתת ממנו על הבוהנו׳ ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתו׳ לפרש : ביום השמיני לטהרתו · שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת : על מקום דם האשם · אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם : ונתתי

לפני יי׳ · אל פתח אהל מועד : על מקום דם האשם · שהוא בתנוך ובבהונות : ועשה הכהן את החטאת · היא הכבשה כתורת כל חטאת : והעלה את העולה · היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנחה יקריב לעולה ובתחלה האשם שהוא החמור : וטהר · אז יהיה טהור ככל הטהורים : דל · יש בגוף כמו דלות ורעות אמרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון : ודבר

תנוך ה׳ בתורה וסי׳ ושחטת את האיל · ב׳ בו · וישחט ויקח משה מדמו · ויקרב את בני אהרן · ולקח הכהן מדם האשם · ומיתר השמן אשר על כפו · ושחט את כבש האשם · ונתן הכהן מן השמן : ואת המנח׳ ח׳ נמסר בסדר פקודי : המזבחה ה׳ וסי׳ והעלה הכהן את העלה ואת המנחה · וישחטום הכהנים דדה׳ · וישחטו הבקר

לפני יהוה : ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על דם האשם : והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני יהוה : ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו ואחר ישחט את העלה : והעלה הכהן את העלה ואת המנחה המזבחה וכפר עליו הכהן וטהר : ס

ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה ולג שמן : ושתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה : והביא אתם ביום השמיני לטהרתו אל הכהן אל פתח אהל מועד לפני יהוה : ולקח הכהן את כבש האשם ואת לג השמן והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה : ושחט את כבש האשם ולקח הכהן מדם האשם ונתן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית : ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן השמאלית : והזה הכהן באצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית שבע פעמים לפני יהוה : ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על מקום דם האשם : והנותר מן השמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר עליו לפני יהוה : ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה מאשר תשיג ידו : את אשר תשיג ידו את האחד חטאת ואת האחד עלה על המנחה וכפר הכהן על המטהר לפני יהוה : זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו בטהרתו : פ

קדם יי׳ : ומשאר משחא די על ידיה יתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא על דמא דאשמא : ודישתאר במשחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי ויכפר עלוהי כהנא קדם יי׳ : ויעביד כהנא ית חטאתא ויכפר על דמדכי מסואבתיה ובתר כן יכוס ית עלתא : ויסק כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי כהנא וידכי : ואם מסכן הוא ולית ידיה מדבקא ויסב אימר חד אשמא לארמא לכפרא עלוהי ועסרונא סולתא חד דפיל במשח למנחתא ולוגא דמשחא : ותרתין שפנינין או תרין בני יונה די תדביק ידיה ויהי חד חטאתא וחד עלתא : וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא לתרע משכן זמנא קדם יי׳ : ויסב כהנא ית אמרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי׳ : ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא : ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא : וידי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי׳ : ויתן כהנא מן משחא די על ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא על אתר דמא דאשמא : ודישתאר מן משחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי׳ : ויעביד ית חד מן שפנינא או מן בני יונה מדתדביק ידיה : ית דתדביק ידיה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי׳ : דא אוריתא די ביה מכתש סגירו דלא תדבק ידיה בדכותיה :

ומלול

בשמן · כולם רגם במ״י רפין והוא ל׳ ושתא׳ מן השמן

ואם דל · ל׳ ותר אם דל ואם עשיר והוא חד מן י״ב פתחין וכל דל ואביון דכו׳

והניף אותם · קרמה׳ דולקח הכהן והניף אתם תנופה לפני יי׳ · תניין הכהן והניף אתם הכהן תנופה לפני יי׳ ומסתכין בטעמ׳

על המטהר · ל׳ בטע׳ ואיכון ג׳ דסמיכי

מסרה

ג׳ בפסו׳ דדה׳ · וכל הקטרה דכו׳ במ״ג המזבח וסימ׳ והרים ממנו בקמצו·ואת העל׳ המציאו אליו · ויקרב את המנחה ·דל ודל ידל · י״ב פתחין נמסר בשפטי׳ סימן ו׳ גבי פסו׳ וידל ישראל : ועשרן ג׳ חס׳ בקריי׳ וסימן ועשרן ד׳ דוזה אשר תעשה על המזבח כבשים : ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח · ועשרן דובראשי חדשיכ׳ תקריבו עלה ליי׳ : בלול ד׳ נמסר בסדר תצוה : והאחד ד׳ וסי׳ והנה הקטן את אבינו · ועשה אתם הכהן · ושתי תרים דואם דל הוא דמצורע · השן האחד מצוק : על מקום ג׳ וסי׳ על מקו׳ דם האשם · כי הכרבים פרשים כנפי׳ · ושש מעלו׳ לכסא דדה׳ · ומן בני ומן בני ד׳ וסי׳ ואם מן העוף · ועשה את האחד מן התרים · ויאמר יי׳ אל בני ישראל הלא ממצרי׳ · הגפן הובישה והתאנה · וכל דדה׳ כוו׳ מן בני ומן בני במ״ז מבני ומבני וסי׳ נמסר שם גבי פסו׳ ויהיו בני אלם אנשים : ואת האחד ד׳ וסי׳ את אשר תשיג ידו · ועשה הכהן את האחד · והלוים יסמכו את תניין · וישם את האחד בבית אל :

אבן עזרא

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן · החל לבאר צרעת הבית · וטעם כי תבאו אל ארץ כנען כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכ׳ והכבוד בתוך המקדש: ונתתי · הדבר תלוי בכונת יי׳: ובא אשר לו הבית · מצוה שיבא אל הכהן: ופנו את הבית · בעל הבית וכל אנשי ביתו · וטעם לשון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן · כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק וטרם בואו כפקו: שקערורות · אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפולה האות האחרון או מחמשת אותיות ופירושה לפי טעם המקום י״א כדמות סימנין או חוטין וי״א שהיא מלה מורכבת מטעם ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק: ומראיהן · ומראה כל א׳ מהם שפל: וחלצו את האבני׳ · יסירו וכן חלצני יי׳ מאדם רע: אל מקום טמא · שלא יקחם משם אדם שיהיו נכרים שהם טמאי׳: ואת הבית יקציע · מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו כפולות וי״א שיפגלו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית · וטעם מבית מבפנים: הקצו · מגזרת קצה כי קצתו ההוא למעלה הסירו לבדו: וטח · הפך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל: אחר חלץ · אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה · ומלת ולקחו והביאו רבים במהרה: ועפר אחר יקח · בעל הבית שירצה לדור בו · ואם הנגע ישוב יבא הכהן: ונתץ את הבית · בצווי וכן והוציא והקרוב שסגור יהיה שבעת ימים רק הכתב אחז דרך קצרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגי׳ אותו בראשו׳ ובשני׳: יטמא עד הערב · אחר שירחץ בשרו כמשפט: והשוכב · חמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית: ולקח

רשי

ונתתי נגע צרעת · בשורה היא להם שהנגעי׳ באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: כנגע נראה לי בבית · שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: בטרם יבא הכהן וגו׳ · שכל זמן שאין כהן מזקק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית · שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו ואם על אוכלי׳ ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: שקערורות · שוקעין מראיתו: וחלצו את האבנים · כתרגומו ויפלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא · מקום שאין טהרות משתמשו שם למדך הכתו׳ שהאבני׳ הללו מטמאות מקומן בעודן בו: יקציע · רדוני״ר בלע״ז ובלשון משנה יש הרבה: מבית · מבפנים: סביב · סביבות הנגע בתורת כהנים נדרש כן שיקליף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו · לשון קצה אשר קצעו בקצו׳ הנגע סביב: הקצות · לשון העשו׳ וכן הטוח אבל חלץ את האבני׳ מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו׳ · יכול חזר בו ביום יהא טמא תלמוד לומר ושב הכהן אם ישוב מה שיבה האמו׳ להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: ובא הכהן וראה והנה פשה · יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמ׳ צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אף על פי שאינו פוסה

תורה

לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ לד כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃ לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃ לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃ לז וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר׃ לח וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃ לט וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃ מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מא וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מב וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת׃ מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃ מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ מה וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מו וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מז וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃

אונקלוס

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן לְאַחְסָנָא וְאֶתֵּן מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בְּבֵית אֲרַע אַחְסָנַתְכוֹן׃ וְיֵיעוֹל דְּדִילֵיהּ בֵּיתָא וִיחַוֵּי לְכַהֲנָא לְמֵימַר כְּמַכְתָּשָׁא אִתַּחֲזִי לִי בְּבֵיתָא׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִיפַנּוֹן יָת בֵּיתָא עַד לָא יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמִחְזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְלָא יִסְתָּאַב כָּל דִּי בְּבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמִחְזֵי יָת בֵּיתָא׃ וְיִחְזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא פַּחְתָּן יָרְקָן אוֹ סָמְקָן וּמֶחֱזֵיהֶן מַכִּיךְ מִן כּוֹתְלָא׃ וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא לִתְרַע בֵּיתָא וְיַסְגַּר יָת בֵּיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃ וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְיִחְזֵי וְהָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִישַׁלְּפוּן יָת אַבְנַיָּא דִּי בְהֵן מַכְתָּשָׁא וְיִרְמוֹן יָתְהֵן לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃ וְיָת בֵּיתָא יְקַלְּפוּן מִגָּיו סְחוֹר סְחוֹר וְיִרְמוֹן יָת עַפְרָא דִּי קַלִּיפוּ לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃ וְיִסְּבוּן אַבְנִין אָחֳרָנְיָן וְיָעֵלוּן לַאֲתַר אַבְנַיָּא וַעֲפַר אָחֳרָן יִסַּב וְיִשּׁוּעַ יָת בֵּיתָא׃ וְאִם יְתוּב מַכְתָּשָׁא וְיִסְגֵּי בְּבֵיתָא בָּתַר דְּשַׁלִּיפוּ יָת אַבְנַיָּא וּבָתַר דְּקַלִּיפוּ יָת בֵּיתָא וּבָתַר דְּאִתָּשַׁע׃ וְיֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיִחְזֵי וְהָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּבֵיתָא מְסָאַב הוּא׃ וְיִתָּרַע יָת בֵּיתָא יָת אַבְנוֹהִי וְיָת אָעוֹהִי וְיָת כָּל עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּיק לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃ וּדְיֵיעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין דִּיסַגַּר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וּדְיִשְׁכּוֹב בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וּדְיֵיכוֹל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי׃ ואם

מסורה

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר בסדר חקת התור׳: ובא יו״ד ר״פ נמסר בישעיה דריש סימן נ״ט גבי פסו׳ ובא לציון גואל: ואחר כן ב׳ וסי׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית · ואחר כן תבא אליה ובעלתה · ומראיהן ד׳ נמסר בסדר מקץ: ואת הבית ה׳ וסי׳ יקציע · והכרתי את ישראל דמלכים · ונתשתים · ד״ה · ומאסתי את העיר הזאת ואת הבית הזה · ואת הבית הגדול חפה עץ ב ברושים · ד״ה: והביאו ד׳ נמסר בסדר ויקרא: יקצע מן מלין יחידאין דחסרין יו״ד · יקצע ל׳ · יקדש ל׳ · יחרם ל׳ · יקשב ל׳ · יחשך ל׳ · יקרב ל׳ · ינח ל׳ · ונמסרו באורך בסוף קדשים: הטוח ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ אחרי הקצות מל׳ · ואם בא יבא חס׳: אבנים דקדמין לעצים ד׳ וסי׳ ונתץ את הבית · ואבניך ועציך · ועמך לרוב עשי מלאכה · בן אשה מבנות דן:

בעל הטורים

נראה לי ב׳ במסורה כנגע נראה לי · מרחוק יי׳ נראה לי · זהו שאמרו חכמים ז״ל שאפילו ת״ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע אלא כנגע וזהו מרחוק נראה שיקח הדבר מרחוק ולא יפסוק לומר נגע · ואחר כן ב׳ ואחר כן יבא הכהן · ואחר כן תבא אליה ובעלתה כמו הבא שמפנה כלים נאים שלא יטמאו · אף התם נמי צריכה להסיר כלים הנאים מעליה כדי שתתגנה בעיניו ולא יטמא בה: דברו

אף כאן טמא את החוזר אע״פ שאינו פוסה אם כן מה ת״ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפסוק זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת״ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר טהור ומניין עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר ובא · ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי אמור הא אינו אומ׳ ובא ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה · זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן כו׳ כדאיתא בתורת כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון וסדר המקראות כך הוא · ואם ישוב ונתץ: והבא אל הבית · והאוכל בבית · ובא הכהן וראה והנה פשה ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלש שבועות: ואם

ואם בא יבא · לסוף שבוע שני : וראה והנה לא פשה · מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא מדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה : כל ימי הסגיר אותו · ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו תלמוד לומר כל ימי : יטמא עד הערב · מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' שהה כדי אכילת פרס ת תלמוד לומר והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין תלמוד לומר ו והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין תלמו' לומ' יכבס יכבס ריבה אם כן למה נאמר אוכל ושוכב ליתן ש שיעור לשוכב כדי א אכילת פרס : להורות ביום הטמא · איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו : כי יהיה זב · יכול זב מכל מקו' יהא טמא תלמוד לומר מ מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתו' בין בשר לבש' זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקו' שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקו' שמטמא טומאה קלה קרי מטמא ט טומאה חמורה זיבה : זובו טמא · לימד על ה הטפה שהיא מטמא' · זוב דומ' למי בצק של שעורין דחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכב' זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת : רר · לשון ריר שזב את בשרו : את זובו · כמו ריר שיוצא בלול : או החתים · שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו · ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים ו וקרא טמא שנא' זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיו' שלש וקרא טמא טומאתו בזובו רר ב בשרו את זובו או ה החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה ו והשלישית מזקיקתו לקרבן : כל המשכב · הראוי למשכב יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת תלמוד לומר אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו : אשר ישב · ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך : ואיש אשר יגע במשכבו · לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין : והיושב על הכלי · אפילו לא נגע אפילו עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב : וכי ירוק הזב בטהור · ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא : וכל המרכב · אף על פי שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצון טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלווש טמא טומאת מושב : וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו · של זב בא ולמד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכב מבמרכב : והנושא

בא יבא ה' דסמיכי בקריי' וסי' ואם בא יבא הכהן · והאיש נכבד דשמוא' · בא יבא מלך בבל · אם יתמהמה חכה לו · בא יבא ברנה : על מים ז' נמסר לעיל בריש סידרא : ואת הצפור ג' נמסר לעיל בריש סידרא : השחוטה ב' קדמאי חס' ובתרא מל' : ל פני השדה ב' וסי' ושלח את הצפר החיה תני' ותשלכי ל פני השדה :

ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטח את הבית וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנגע : ולקח לחטא את הבית שתי צפרים ועץ ארז ושני תולעת ואזב : ושחט את הצפר האחת אל כלי חרש על מים חיים : ולקח את עץ הארז ואת האזב ואת שני התולעת ואת הצפר החיה וטבל אתם בדם הצפר השחוטה ובמים החיים והזה אל הבית שבע פעמים : וחטא את הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר החיה ובעץ הארז ובאזב ובשני התולעת : ושלח את הצפר החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה וכפר על הבית וטהר : זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק : ולצרעת הבגד ולבית : ולשאת ולספחת ולבהרת : להורת ביום הטמא וביום הטהר זאת תורת הצרעת : פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר : דברו אל בני ישראל ואמרתם אלהם איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא : וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טמאתו הוא : כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא : ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב : והישב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב : והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב : וכי ירק הזב בטהור וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב : וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא : וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב

ואם מעל יעול כהנא ויחזי והא לא אוסיף מכתשא בביתא בתר דאיתשע ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא ארי אתסי מכתשא : ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין ואע דארזא וצבע זהורי ואזובא : ויכוס ית צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע : ויסב ית אעא דארזא וית אזובא וית צבע זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא דצפרא נכיסתא ובמי מבוע וידי לביתא שבע זמנין : וידכי ית ביתא בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא ובאזובא ובצבע זהורי : וישלח ית צפרא חיתא למברא לקרתא לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי : דא אוריתא לכל מכתש סגירותא ולנתקא : ולסגירות לבושא ולביתא : ולעמקא ולעדיא ולבהרא : לאלפא ביום מסאבא וביום דכיא דא אוריתא דסגירותא :

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר : מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר גבר ארי יהי דאיב מבשריה דוביה מסאב הוא : ודא תהי סובתיה בדוביה ריר בשריה ית דוביה או חתים בסריה מדוביה סאובתיה היא : כל משכבא די ישכוב עלוהי דובנא יהי מסאב וכל מנא דיתיב עלוהי יהי מסאב : וגבר די יקרב במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא : ודיתיב על מנא דיתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא : ודיקרב בבסר דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא : וארי ירוק דובנא בדכיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא : וכל מרכבא די ירכב עלוהי דובנא יהי מסאב : וכל דיקרב בכל די יהי תחותוהי יהי מסאב עד רמשא

אבן עזרא

ולקח · בחבירו : ביום הטמא · ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור : וידבר יי' אל משה ואל אהרן · כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע נגלוי : זב · כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות : מבשרו · כנוי לערות הזכר : זובו · שם : וזאת תהיה טומאתו · הטע' כי הזוב הוא על ב' דרכי' : רר בשרו · מגזרת ויורד רירו על זקנו : או החתים · כמו נסגר מגזרת כי חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה את למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפ' אחר לו : והנוגע בבשר הזב · באי זה אבר שיהיה : ירוק · ידוע משפטי הכפל והעד רגשות קוף רוקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מהחלאי' המדבקי' ואין מנהג האדם שירוק בפני חבירו רק אינו בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור : וכל המרכב · שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים : בכל אשר יהיה תחתיו · תחת המרכב יטמא טומאה קלה ו וטמאת הנושא אותם יותר חמור' : וידיו

בעל הטורים

דברו אל בני ישראל · ובפרשת נגעים לא אמר דברו לפי שעל ידי העגל שעשה אהרן באו נגעים על ישראל ובתוך פרשת זב למצורע לפי שעל ידי הבהם נתקלקלה האשה באיכה והכהם בצרעת : החתים בשרו מזובו בגימט' זה בחתימת פי האמה : ישכב עליו בגימטרי' זה מיוחד לשכיבה : סטף

מסרה

ל פני ט' נמסר בסדר משפטים · הטהר ה' חס' נמסר בסוף סדר שמיני : וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב דסמי' נמסר בסדר חקת התורה : דברו ד' נ' רפ וא' מצעו' פסו' נמס' בסד' בא : ואמרת' אלהם ב' וסי' דברו אל בני ישראל דזב · עברים אנחנו : וזאת י"ז רפ נמסר בריש סדר תרומה : רר א"ב מן חד חד מן ב' ב' אתין דלוג קמץ וסי' נמסר במסרא רבתא : על הכלי ב' וסי' והיוש' על הכלי דזב · ואם על המשכב : ירק ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' וכי ירק הזב בטהור · ואביה ירק ירק · ואחר כל ירוק ידרש · בתרא מל' :

אבן עזרא

וידיו לא שטף במים / היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו שטופו' אינו טמא בעבור שלא נגע במקו' הזוב רק כאשר ראינו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופו' יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו:

לטהרתו / מיו' טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסד על עון: כי תצא ממנו / שלא ברצונו: שכבת זרע / כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב / היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה / ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי בהווה דבר הכתוב והמשפט אחד: ואם שכוב ישכב איש אותה / בלא זדון רק הוא שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן משפט הזבה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא: כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: ימים רבים בלא עת נדתה / לכל אשה עתים ידועו' או יארע לה זוב על נדתה: בבשרה / ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד כל: והביאה

רשי

והנוש' אותם / כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: וידיו לא שטף במים / בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי' פסק מזובו וספר שבע' ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: וכלי חרש אשר יגע בו הזב / יכול אפילו נגע בו מאחוריו כו' כדאיתא בתורת כהנים עד מגעו שהוא בכולו הוי אומר זה הסטו: וכי יטהר / כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו / שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכ לן רצופין: ורחצו במים / גזר' מלך היא שתטמ' האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרי' הוא: כי תהיה זבה / יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומ' והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור: דם יהיה זובה בבשרה / אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה / כמו ומתבל ינידוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה / אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: ואם על המשכב הוא / השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמור' במקר' העליון שטעון כבוס בגדי': על הכלי / לרבו' את המרכב: בנגעו בו יטמא / ואינו טעון כבוס בגדי' שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: ותהי נדתה עליו / יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימי' כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימי' ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרש אף הוא מטמא אדם וכלי חרש: ימים רבים / שלשה ימים: בלא עת נדתה / אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב / את שלשת הימים הללו: על נדתה / מופלג מנדתה יום א' זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעה ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו אחד עשר יום שבין סוף נדה לתחילת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: והזרתם

וידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במים / וידיו תבצענה אתו / וידיו תשבנה אונו / ימחץ וידיו תרפינה: במים ז' רפין וסימ' נשפת ברוחך / וכי יטהר הזב / יזל מים מדליו / במים רבים הביאוך / בים דרכך ושבילך / יורדי הים באניות / והים בקעת לפניהם: ורחץ בשרו רחיצת בשרו ד' וסים' וכי יטהר הזב מזובו / נפש אשר תגע

תורה

י והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: יא וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: יב וכלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר וכל כלי עץ ישטף במים: יג וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת ימים לטהרתו וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר: יד וביום השמיני יקח לו שתי תרים או שני בני יונה ובא לפני יהוה אל פתח אהל מועד ונתנם אל הכהן: טו ועשה אתם הכהן אחד חטאת והאחד עלה וכפר עליו הכהן לפני יהוה מזובו: ס

טז ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב: יז וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב: יח ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב: פ

יט ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זבה בבשרה שבעת ימים תהיה בנדתה וכל הנגע בה יטמא עד הערב: כ וכל אשר תשכב עליו בנדתה יטמא וכל אשר תשב עליו יטמא: כא וכל הנגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: כב וכל הנגע בכל כלי אשר תשב עליו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: כג ואם על המשכב הוא או על הכלי אשר הוא ישבת עליו בנגעו בו יטמא עד הערב: כד ואם שכב ישכב איש אתה ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא: ס

כה ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תזוב על נדתה כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה טמאה הוא: כו כל המשכב אשר תשכב

תרגום אונקלוס

ודיטול יתהון יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וכל די יקרב ביה דובנא וידוהי לא שטף במיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ומאן דחסף די יקרב ביה דובנא יתבר וכל מאן דאע ישתטף במיא: וארי ידכי דובנא מדוביה וימני ליה שבעא יומין לדכותיה ויצבע לבושוהי ויסחי בסריה במי מבוע וידכי: וביומא תמינאה יסב ליה תרתין שפנינין או תרין בני יונה וייתי לקדם יי לתרע משכן זמנא ויתנינון לכהנא: ויעבד יתהון כהנא חד חטאתא וחד עלתא ויכפר עלוהי כהנא קדם יי מדוביה: ס

וגבר ארי תפוק מניה שכובת זרעא ויסחי במיא ית כל בשריה ויהי מסאב עד רמשא: וכל לבוש וכל משך די יהי עלוהי שכובת זרעא ויצטבע במיא ויהי מסאב עד רמשא: ואתתא די ישכוב גבר יתה שכובת זרעא ויסחון במיא ויהון מסאבין עד רמשא:

ואתתא ארי תהי דייבא דם יהי דובה בבשרה שבעא יומין תהי בריחוקה וכל דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: וכל די תשכוב עלוהי בריחוקה יהי מסאב וכל די תתיב עלוהי יהי מסאב: וכל דיקרב במשכבה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וכל דיקרב בכל מאן די תתיב עלוהי יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ואם על משכבא הוא או על מנא די היא יתבא עלוהי במקרביה ביה יהי מסאב עד רמשא: ואם משכב ישכב גבר יתה ותהי ריחוקה עלוהי ויהי מסאב שבעא יומין וכל משכבא די ישכוב עלוהי יהי מסאב:

ואתתא ארי ידוב דוב דמה יומין סגיאין בלא עדן ריחוקה או ארי תדוב על ריחוקה כל יומי דוב סאובתה כיומי ריחוקה תהי מסאבא היא: כל משכבא די תשכוב

בעל הטורים

שטף ב' וידיו לא שטף במים ואלף ביהודה שטף ועבר. שזב צריך מים חיים. ורחץ במים בגימט' ובארבעים סאה. דבר אחר במים בגי' מ' סאה מ' סאה. וכל הכלי בגימ' אבל לא האכן. יגע בגימט' הקיש אי זהו מגע במוקצתו שהוא ככלי זהו הכיש. ובא לפני יי' אל פתח בגימטרי' הנה מלמד שהזהב הוא טובל מבעור ויום. תצא ממנו בגימט' זה זרע יורה כחץ. כי תצא ממנו בגימט' זרע לא לא יבש. ורחץ במים את כל בשרו בגימט' ולא יהא בו חציצה בבשרו ושערו. דם יהיה זובה בבשרה בגימט' הן דם נדה תטמא לא ויבש. תהיה בנדתה בגימ' עד שתוא תבא במים: כטומאת

מסרה

בו דפרשת אמר / וכבס בגדיו הכהן / והשרף אתה יכבס / ושארא רחיצת את בשרו / והאחד ד' נמסר לעיל בהאי סידרא: רחיצה דקדים לבשרו ב' וסימניהו' איש אשר תצא ממנו דפרשת מצרע / כתנת בד קדש ילבש: וכבס ב' וסימ' במים / שנית: זבה ב' א' מל' וא' חס' וסי' דם יהיה זבה / כל ימי זובה בתרא מל': וכל אשר תשכב י"א פסו' רישיהון ומצעות וכל וכל וסימ' נמסר בסדר צו: ישבת ט' חס' וסימ' ואם על המשכב הוא / בתוך עמי אנכי ישבת / והיא ישבת בירושלם / הנני אליך ישבת העמק / רדי מכבוד / חמסי ושארי על בבל / הישבת על מבואות ים / והנה כל הארץ ישבת ושקטת / בהיות ירושלי' ישבת ושלו' וחד מנהון הישבת: ותהי י"ד רפין נמסר באיוב סימן י"ג במענ' אמנם כי אתם עם: עת ג' פתחי' וסי' בלא עת נדתה / לא עת בא עת בית יי' / ב' בו:

והזרתם · אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור וכן נזיר אחיו: ולא ימותו בטומאתם · הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: זאת תורת הזב · בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: והזבה את זובו · בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה:

והביאה אותם · מלרע והיא מלה זרה: והזרתם · יש מפרשי׳ בו והזהרתם בחסרון הה״א וזה לא יתכן כי הה״א איננו מאותיות המשך כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו ויכזרו מקדשי בני ישראל כענין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארץ כי הנו״ן מובלע ברגש: בטומאתם · בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני: לטמאה בה · שמ׳ זה היא שישב טמא ועוד אפרש זה · וטעם לזכר פירושו זאת תורת הזב · וטעם עם טמאה זבה או נדה:

הנוגע ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב זוב · הנוגע בארץ ותמוג׳ ואין נוגע בארץ׳ דניאל אנך: אותם ט׳ מלאים בתורה נמסר במס׳ רבתא: משכני ג׳ וסי׳ בטמאם את משכני · ונתתי משכני בתוככם · והיה משכני עליהם: ולאיש ג׳ וסימ׳ והדוה בנדתה · ולאיש בשת בן שאול · ולאיש שתים מכסות

עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה־לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃ וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃

עֲלוֹהִי כָּל־יוֹמֵי דוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל־מָנָא דִי תֵתֵב עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ׃ וְכָל־דְיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹב סָאוֹבְתַהּ׃ וְתַפְרְשׁוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסּוֹאֲבָתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבָתְהוֹן בְּסַאֲבֵיהוֹן יָת מַשְׁכְּנִי דִי בֵינֵיהוֹן׃ דָא אוֹרַיְתָא דְדוֹבָנָא וְדִי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכֹבַת זַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ וְלִדְסָאוֹבְתָא בְּרִיחוּקַהּ וְלִדְדָאֵיב יָת דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וּלְגְבַר דִי יִשְׁכּוּב עִם מְסָאַבְתָּא׃

פרשה

צ׳ עִדּוֹ סִימָן׃

פרשה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיָּמֻתוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃ כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃ וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃

פרשה

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בָּתַר דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ וּמִיתוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלָא יְהֵי עָלֵיל בְּכָל עִדָּן לְקוּדְשָׁא מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא לִקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דִי עַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא׃ בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא׃ כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל בִּסְרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵסַר וּמִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא אִנּוּן וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת בִּסְרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁינוּן׃ וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא׃

להנה: אחרי מות ג׳ בטעם וסי׳ שני בני אהרן · יהואש בן יהואחז · וחברו דר״ה ויחי אמציהו בן יואש: אראה על הכפרת כל לשון ראייה אל במ״ו על וסימ׳ ירא יי׳ עליכם וישפט · אראה על הכפר · ויי׳ עליהם יראה · וכבודו עליך יראה · ואקום ואצא אל הבקעה · המה הפנים אשר ראיתי: אל פני ט׳ נמסר בסדר משפטים: אראה ב׳ וסי׳ על הכפר · אל אחאב: בפר בן בקר ב׳ וסי׳ בזאת יבא אהרן אל הקדש · כל הבא למלא ידו: בד כולהון פתחין בר מן א׳ ועשה להם מכנסי בד ·

וידבר יי׳ אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגומר · מה תלמוד לומר היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמ׳ לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כ כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: ויאמר יי׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא · שלא ימו׳ כדרך שמתו בניו: ולא ימות · שאם בא הוא מת: כי בענן אראה · כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שנגלוי שם שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטורת ביו׳ הכפורים: בזאת · גמטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגומר · אף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרש׳ בחדש השביעי בעשור לחדש: כתנת בד וגו׳ · מגיד שאינו משמש לפנים בשמנה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא ב בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש · שיהיו משל הקדש: יצנף · כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו אצלה: ורחץ במי׳ · אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלי׳ מן הכיור:

את

אחרי

מות · אחרי שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת · ומלת בקרבתם שם הפעל והא׳ לקרבה אל המלאכה שבה תי״ו כמנהג הה״א הנקבה וטעה רבי ישועה שאמר שהוא שם במשקל חכמתם: אל הקדש · כנגד אהל מועד: כי בענן · הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת · שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי׳ כי בענן בעבור כי אמי דר בענן על הכפורת כטעם יי׳ אמ׳ לשכון בערפל: בפר בן בקר · אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו בתחלה פר חטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמשמאו ואת שם אהרן שכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל: כתנת בד קדש · ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתוב למדו חכמי בית שני ששמשו בלא אורים ותומים גם נביאים היו שם: והקריב

בעל הטורים

כטומאת ב׳ כטומאת נדתה יהיה לה · כטומאת נדתה היתה וגו׳ כדאיתא במדרש שמדמה אותו לטומאת נדה מה נדה יש לה טהרה בתוים אף ישראל יש להן טהרה שנאמר וזרקתי עליכם מים וגו׳ · אי מה נדה הכהן נכנס עמה · אף ישראל אף על פי שהן טמאים בזכיהן שנאמר השוכן אתם בתוך טומאותם ולא במת שאין הכהן נכנס עמו בבית · זא״ת פעמים כתיב במדר׳ זבה זובו ז ב׳ ...ג י״א יום שבין נדה לנדה · ולאיש ג׳ במ׳ · ולאיש אשר ישכב עם טמאה · ולאירך ולאיש שתי׳ מכסות להכה׳ · ולאיש בושת בן שאול כי הם שתי תיבות · ולאיש אשר ישכב יש לו להתביים כדכתיב ולאיש בושת וכיצד יעשו שמכונו ברבי אליעזר שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שדי וזהו ולאיש שתי׳ מכסות:

אחרי מות

ויחי אחרי מות כתיב לעיל ולאיש אשר ישכב עם טמאה וכתיב ליה אחרי מות רמז למה שאירו המשמש עם הטהורה ופירשה כ נדה תחתיו לא יפרו׳ באבר חי · אלא ימתין עד שימות האבר ויפרוש · ועוד כתיב לעיל זאת תורת וכתיב ליה אחרי מות תלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן · ועוד כתיב לעיל משכני אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות · רמז לזה שנאמר בקרובי אקדש · וסמך פרשת יום הכפורים לפרשת נדה · לומר מה נדה תשב שבעת ימים קודם שתטהר · אף ביו׳ הכפורי׳ מפרישין הכהן ז׳ ימים קודם שיכנס לפנים · ויאמר יי׳ אל משה · והנא כבר נאמ׳ וידבר אלא הדבור האחד לומר לו מעשה פרה שגם היא צריכה פרישה ז׳ ימים קוד׳ · אחרי מות שני ר״ת בגימ׳ פרה אדומה · בזאת · עולה ת״י רמז לבית ראשון שעמד ת״י שנה · ולבשם אותיות בבל״ו שם שטעונין גניזה: ונכפר

והקריב אהרן את פר החטאת, אל פתח אהל מועד כמשפטו, וטעם וכפר בעדו כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה: גורלות, ידועים מדברי קבלת אבותינו, אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל והגאון הלוי תפשו כי האל"ף במלת עזאזל היא בין זי"ן לזי"ן ויש או' שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם נוה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שישמט ואחר כן היו מוליכי' אותו בבית המקדש להר אחר והעד שאמר ויעש אהרן וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה ברצון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת וזה המפ' אמר כי השעיר ישולח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם צפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואנחנו השיבונו כי השעיר ישלחו ב במדבר כאשר הוא כתוב וירדוף אחריו עד שיברח ויעל אל הצור על כן אמרו חז"ל ודוחפו ויאמר רב שמואל אף על פי שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת ה הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו: ועשהו חטאת, שישחטנו: יעמד חי, מהבנין הכבד המוסף שלא כ נזכר שם פועלו והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף בשורק רק נרחב בעבור אות הגרון וכן יחרס כל רכושו: לכפר עליו, כי הכפור יהי' עליו ופירושו לשלח אותו: והקריב אהרן, בעבור שארכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקרי' הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו: המחתה, ידועה היא: חפניו, שניהם: קטרת סמים, היא הנזכרת, היה נראה לנו כי על פני הכפרת ולפני הכפרת כ כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפרת הוא על בין ה הבדים ולפני הכפרת ידוע מ מדבריהם והוא אמת: ושחט את שעיר החטאת אשר לעם, ועתה ישחטנו בבאתו כי י"א שהוא ישחוט קוד' הפר ואיננו אמת: וכפר על הקדש, הו' קדש הקדשים, וכן יעשה לאהל מועד, שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח ה הקטורת, וטעם וכפר על הקד' להיות הדם כוכר שלא ישחת בעבור טומאת הטמאים: וכל אדם, מהכהני': לכפר בקדש, בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו, בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל, בשעיר חטאתם:

ויצא

את פר החטאת אשר לו, האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו, מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: ונתן אהרן על שני השעירים גורלות, מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונתן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחבירו בשמאל ונותנן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתו' בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל, הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנא' ארץ גזרה חתוכה: ועשהו חטאת, כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומ' ליי' חטאת: יעמד חי, כמו יועמד חי על ידי אחרי' ותרגומו יתקם כד חי מה תלמוד לומ' לפי שנאמ' לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע ש שלוחו אם למיתה אם לחיי' לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד ש שישתלח מכאן ש שילוחו למיתה: לכפר עליו, שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו': וכפר בעדו וגו', ודוי שני עליו ועל אחיו הכהני' שהן כולן קרויין ביתו שנאמ' בית אהרן ברכו את יי' ונומר מכאן שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנ' וכפר על הקדש מטומאות וגו': מעל המזבח, החיצון: מלפני יי', מצד שלפני הפתח ו והוא צד מערבי: דקה, מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטרת דקה היא ש שנאמר ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורי' היה מחזירה למכתשת: על האש, שבתוך המחתה: ולא ימות, הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: והזה באצבעו, הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע, הרי א' למעלה וז' למטה: אשר לעם, מה שהפר מכפר על הכהני' מכפר השעיר על ישרא' והוא השעיר שעלה עליו הגורל ל לשם: כאש' עשה לדם הפר, א' למעלה וז' למטה: מטומאות בני ישראל, על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנא' לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיה', אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד, כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טומאתם, אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם: אל

השעירם כל ליש' כתיב כן בר מן ב' מלאים וסימ' ושעירים ירקדו שם, לבמות ולשעירים: גרלות ד' חס' ו' קדמא בליש' וסימ' ונתן אהרן על שני השעירי', ומגרל נחלתנו, עלה אתי בגרלי, ותנוח ותעמוד לגרלך: וגורל ב' ומל' וסימ' וגורל אחד לעזאזל, זה חלק שוסינו וגורל לבוזזינו: המדברה י"ב וסימ' ויאמר יי' אל

והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו: ולקח את שני השעירם והעמיד אתם לפני יהוה פתח אהל מועד: ונתן אהרן על שני השעירם גרלות גורל אחד ליהוה וגורל אחד לעזאזל: והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליהוה ועשהו חטאת: והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני יהוה לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה: והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את פר החטאת אשר לו: ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת: ונתן את הקטרת על האש לפני יהוה וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות: ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע פעמים מן הדם באצבעו: ושחט את שעיר החטאת אשר לעם והביא את דמו אל מבית לפרכת ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אתו על הכפרת ולפני הכפרת: וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם: וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל:

ויקריב אהרן ית תורא דחטאתא דיליה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה: ויסב ית תרין צפירין ויקים יתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ויתן אהרן על תרין צפירין עדבין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל: ויקריב אהרן ית צפירא די סליק עלוהי עדבא לשמא דיי ויעבדיניה חטאתא: וצפירא די סליק עלוהי עדבא לעזאזל יתקם כד חי קדם יי לכפרא עלוהי לשלחא יתיה לעזאזל למדברא: ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא דיליה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה ויכוס ית תורא דחטאתא דיליה: ויסב מלי מחתיתא גומרין דאשא מעלוי מדבחא מן קדם יי ומלי חופנוהי קטורת בוסמין דקיקין ויעיל מגיו לפרוכתא: ויתן ית קטורתא על אשתא קדם יי ויחפי ענן קטורתא ית כפורתא די על סהדותא ולא ימות: ויסב מדמא דתורא וידי באצבעיה על אפי כפורתא קדומא ולקדם כפורתא ידי שבע זמנין מן דמא באצבעיה: ויכוס ית צפירא דחטאתא די לעמא ויעיל ית דמיה למגיו לפרוכתא ויעביד לדמיה כמא די עבד לדמא דתורא וידי יתיה על כפורתא ולקדם כפורתא: ויכפר על קודשא מסואבת בני ישראל וממרדיהון לכל חטאיהון וכן יעביד למשכן זמנא דשרי עמהון בגו סואבתהון: וכל אנש לא יהי במשכן זמנא במעליה לכפרא בקודשא עד מפקיה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה ועל כל קהלא דישראל:

אהרן, והשעיר אשר עלה עליו הגורל, ביד איש עתי המדברה, ולא נתן סיחן את ישראל, ויסעו מפני החירות, ואתם פנו לכם וסעו המדברה, ונפן ונצא המדברה, ויפנו וינסו המדברה, דשפטים, וחברו והראש אחד יפנה, ויחן שאול, ונטשתיך המדברה, לעיני העם פלוגתא: ומלא ב' וסימן חפניו קטרת, ומלא החבל להחיות: קטרת סמים ד' דסמיכי נמסר בסדר פקודי: דקה ב' וסימ' קטרת סמים דקה, קול דממה דקה: ענן ד' חטפין פתחין וסימ' נמסר בסוף סדר פקודי: העדות ח' מלאים בתורה וסי' והבדילה הפרכת לכם, ושבת שם את ארון העדות, ויסך על ארון, וכסה ענן הקטרת, והלוים יחנו סביב, תנ"ינא דפסו', והנחתם באהל, ויהי ממחרת ויבא, השב את מטה אהרן: חטאתם ט' וסי' נמסר בישעיה גבי פרשתא ואמר סלו סלו פנו דרך: לאהל מועד ה' וסי' וכן יעשה לאהל מועד, איש על דגלו באותת, ואת כל כלי עבדת הקדש, זכריה בן משלמיה שוער, ויעל שלמה שם:

בעל הטורים

וכפר בגימטריא זה בוירוי, דברים שיתודה עליהם. וגורל ב' במסו' וגורל אחד לעזאזל, וגורל לבוזזינו דהיינו המן שנאמר בויבז בעיניו והפיל גורלות על ישראל ואמר הקב"ה אנכי שוה לך כבר הפלתי גורלות וכפל חבלי בישראל שכל שבעים אומות וזהו שכתו' גורל אחד ליי' וגורל אחד לעזאזל שמכפר עונותם של ישראל דכתיב ונשא עונותם עונות תם הוא מכפר. ג' פעמי' כתיב עזאזל כנגד כופר עון ופשע וחטאה שנזכרו שלשה אבות. סמים דקה בגימט' דקה מרקה. ומלא חפניו ב' הכא ואידך ומלא החבל להחיות גבי יואב על מלחמ' מואב שנזכרות עבודת יום כפור הגן נוצחים במלחמה. דקה ב' הכא ואידך ואחר קול דממה דקה ואיכו נראה כבוד השם. וזהו כי בענן אראה על הכפרת פי' בענן הקטרת שנאמר בה דקה יהיה קול דממה דקה ונראה כבוד יי'. יזה ב' הכא ואידך כן יזה גוים רבים בפרש הנה ישכיל עבדי שמדבר בענין משיח שעתיד הקב"ה להחזיר ב' המשכחו' שכשיבא מלך המשיח תחזור נ"כ משכחת כהונה לעבודתה. ולפני הכפרת יזה ז' פעמי'. למה מזה אחד למעלה ושבע למטה כי די לתחתונים שיהוא אחד משבעה בעליונים וכן אמר דוד ז' הללו את יי' מן השמים וז' הללו את יי' מן הארץ. וכן תמצא לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"ח תיבות את די שאהיה משבעה המלאכים שמזכירי' השם אחר ג' תיבות י"ו הזאות על הכבל כנגד י"ו בריתות שנכרתו בסיני. י"ו על הכפרת כנגד י"ו שבאהל מועד. י"ו על מזבח הזהב עם שירי הדם שעל מזבח החיצון כנגד י"ו שבערבות מואב והיינו דכתיב דם הברית וה' טבילות כנגד חמשה עבודות שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ. וכנגד ה' תפלות והן כנגד חמשה פעמים שלך הכבוד שבמזמור הבו ליי' בני אלים ובאות לכפר על הכהם שיש לה ה' שמות. ועשרה הדוסין כנגד עשרה פעמי' שמזכיר השם בו ביום. ובפרשה י' פעמים השם עד ת תטהרו. וכ"ב כפרות כתובים בענין יום הכפורי' כאותה תנוה. וכהר סיני וכאן והאמור אל הכהנים ובפנחם לכפר על כ"ב עבירות שביחזקאל ובפרשת הורע את ירושלם וכ"ב עריות הכתובי' בזה הסדר: והכתם

אל המזבח אשר לפני ה׳ · זה מזבח הזהב שהוא לפני ה׳ בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית: וכפר עליו · מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: והזה עליו מן הדם · אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו: וטהרו · ממה שעבר: וקדשו · לעתיד לבא: איש עתי · המוכן לכך מיום אתמול: ובא אהרן אל אהל מועד · אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אימורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד · להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד · אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד בין הערבים וזהו סדר העבודות תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטורת של מחתה בבגדי לבן ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו׳ ויצא ועשה את עולתו וגומר ואת חלב החטאת וגו׳ וכל הפרשה עד ואחר יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם · מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: ורחץ את בשרו וגו׳ · למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש · המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ארבע טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחול: ולבש את בגדיו · שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא · מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו · איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו׳: ואת עולת העם · איל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו׳: ואת חלב החטאת · אימורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה · על מזבח החיצון שהרי בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: אשר הובא את דמם · להיכל ולפני ולפנים: וכפר

אל המזבח ט׳ נמסר בויקרא: קרנות ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: וכלה ו׳ וסימ׳ וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו · ושב והרע לכם וכלה אתכם · שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה · וכלה את מדות הבית: ואת אהל ה׳ וסימ׳ וכלה מכפר את הקדש · ונשאו את ידיעות

וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃ וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר׃ וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם׃ וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃ וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם

ויפוק למדבחא די קדם יי ויכפר עלוהי ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור: וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה מסואבת בני ישראל: וישיצי מלכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ויקריב ית צפירא חיא: ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חיא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל וית כל מרדיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא: ויטול צפירא עלוהי ית כל עויתהון לארע לא יתבא וישלח ית צפירא במדברא: ויעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא די לבש במעליה לקודשא ויצנעינון תמן: ויסחי ית בשריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעביד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא: וית תרבא דחטאתא יסק למדבחא: ודמוביל ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא: וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא די אתעל מדמהון לכפרא בקודשא יפיק למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכיהון וית בשרהון וית אוכליהון: ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא: ותהא לכון לקים עלם בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתכון וכל

המשכן · וכפר את מקדש הקדש · ויעלו את ארון יי · ויעלו את הארון · דדה: ואת המזבח ד׳ וסימ׳ וקדשת את אהל מועד · וכלה מכפר · וכפר את מקדש · ויהי ביום כלת משה להקים: ידו ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: ונשא י״ו וסי׳ ונשא אהרן את שמותם · אהרן את שמות · ונתת אל חשן · והיה על מצח אהרן · ונפש כי תחטא ושמעה · כי תחטא ועשתה · ונשא השעיר עליו · ואם לא יכבס · ואם הפר יפר · ויאמר דוד · ויצו המלך את חלקיה · ונשא נס לגוים · בהר מדום ישראל · הנני נתן לנבוכד נצר · הנני גער לכם את: ובא י״ז ר״פ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל: ורחץ את בשרו במים ז׳ פסוקים אית בהון את את ואת וסימ׳ וישא לוט את עיניו · וישב את כל הרכוש · ושלחתי את הצרעת · ורחץ את בשרו במים ר״פ דאחרי מות · קח את המטה והקהל · הקהילו אלי · ויעשו בני ישראל את הרע: יבוא ז׳ מלאים בתורה וסימ׳ פן יבוא והכני · אם יבוא עשו אל המחנה · וכבס המטהר · והמשלח את השעיר · והשרף אתם יכבס · מכל האכל אשר יאכל · וזאת אשר ללוים: והיתה לכם ב׳ פסו׳ מטעי׳ וסימ׳ והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי · תניין והיתה להם לחקת עולם:

אבן עזרא

ויצא אל המזבח · הוא מזבח העולה: ונתן אותם · אחר שיסורו מישראל כאילו נתונים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: עתי · מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיו״ד להתיחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו חכם אינו נכון בעיני וחז״ל אמ׳ שהכונה הוא כהן ודבריהם אמת: במקום קדוש · בחצר אהל מועד וכדין היו פורסין לו: בגדיו · שישמש בהן בכל יום וי״א שהם הנזכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים: עולתו · הוא האיל ואיל העם ופר ואיל ושבע כבשים כי כן כתו׳: ואת חלב החטאת · חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפט ואינו נשרף וזה בפרשת פנחס: ורחץ את בשרו במים · ודילו כי לא יטמא עד הערב: יוציא אל מחוץ למחנה · בצווי: ושרפו · הכהני׳ וכל אחד מהשורפי׳ ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: והית׳ לכם לחקת עולם · זאת העבודה: בחדש השביעי · בעשור לחדש תענו את נפשותיכ׳ · אחר שהכתו׳ אומ׳ ותתענג בדשן נפשכם ידענו כי הענוי הפך התענוג והוא הצום וכמו ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך כי דרך דברי הנביאים להכפל ואחר שים למו קבלה אין צור׳ לחפש ואין ענוי בצום נפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל ענוי שימצא במקר׳ דבק עם נפש הוא הצום: האזרח

בעל הטורים

והניחם שם · אותיות ו״את מנה בבקר היה לבוש בגדים של יא מנה · השכן אתם בתוך · בגימ׳ אף על פי שהם היו טמאים השכינה ביניהם: ואחרית

האזרח והגר הגר בתוככם, לא נעזבנו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על הצום: יכפר עליכם, הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדיתו היא כפרה: מכל חטאתיכם, כאשר פירשתי שהם חטאת שם כלל על כן תמצא על השגגה ועל הזדון: שבת שבתון, ויש אומרים שביתה לנפש ולגוף ואחרי אמרו שהוא שבית השביתה שאין למעלה ממנה ושניהם שמות ופעם יבא זה קודם זה והם טובים ואינו רחוק: חקת עולם, לא תענות: וכפר הכהן, שב עתה לפרש על כל מה שיכפר: אשר ימשח אותו המושח בשמן המשחה אחר שמלא את ידו: ולבש, הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם: את מקדש הקדש, הוא מבית לפרכת: ועל הכהני ועל כל עם הקהל יכפר, עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהני רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן: והיתה זאת לכם, וכבר אמ׳ כן להוסיף אחת בשנ׳:

וידבר אל אהרן, דבר אל אהרן ואל בניו, כי הם השוחטים לישראל אילו היה כתיב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקד׳ רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלם והקרוב ידענו מדברי קבלה כי אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו, זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השד׳ ולא יזבחו עוד את זבחיהם: לשעירים, הם השדים ונקראו כן בעבור שיבעתר הגוף הרואה אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעי׳ כדמות שעירים ומלת עור תורה שכן היו ישראל עושין במצרי׳: אשר הם זונים, כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא:

ובזו

וכל מלאכה ג׳ וסימ׳ וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה דכפורי׳ והיתה לכם לחקת עולם׳ ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: ביום הזה ו׳ נמסר בסדר נח: חטאתיכ׳ כול׳ חס׳ בכ״ד מל וכימ׳ ב׳ קנוא הוא לא ישא ׳וחטאותיכם הסתירו ׳מנעו הטוב מכם׳ בהגלות פשעיכם לחראות: ימלא ז׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר

וכל עבידא לא תעבדון יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון: ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם יי תדכון: שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתיכון קים עלם: ויכפר כהנא דירבי יתיה ודי יקריב ית קורבניה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא: ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זימנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר: ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא די פקיד יי ית משה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא די פקיד יי למימר: גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אימר או עזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא: ולתרע משכן זימנא לא איתייה לקרבא קורבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב לגברא ההוא דמא אשד וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: בדיל די ייתון בני ישראל ית דיבחיהון די אינון דבחין על אפי חקלא וייתינון קדם יי לתרע משכן זמנא לות כהנא ויכסון נכסת קודשין קדם יי יתהון: ויזרוק כהנא ית דמא על מדבחא דיי בתרע משכן זמנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי: ולא ידבחון עוד ית דבחיהון לשידין די אינון טען בתריהון קיים עלם תהא דא להון לדריהון:

וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוככם: כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו: שבת שבתון היא לכם ועניתם את נפשתיכם חקת עולם: וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש: וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר: והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה יהוה את משה: פ

יז וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה יהוה לאמר: איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה: ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליהוה לפני משכן יהוה דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב עמו: למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם ליהוה אל פתח אהל מועד אל הכהן וזבחו זבחי שלמים ליהוה אותם: וזרק הכהן את הדם על מזבח יהוה פתח אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה: ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם חקת עולם תהיה זאת להם לדרתם:

צו: כפרה את ו׳ וסי׳ וכלה מכפר את הקדש׳ וכפר את מקדש הקדש׳ ג׳ בפסו׳ ׳שבע׳ ימים יכפרו את המזבח׳ וכפרת את הבית: ו׳ פסו׳ ועל ועל ומלה חדא ביניהו׳ נמס׳ בסוף מגלת אסת׳ גבי פסוק קיימו וקבלו היהודי׳: אליהם י״ז מלאים בתורה וסימ׳ במס׳ רבת׳: מבית ישראל ו׳ וסי׳ איש איש מבית ישראל אשר ישחט׳ אשר יעלה עלה׳ אשר יאכל כל דם ׳אשר יקריב את קרבנו׳ אשר יעלה את גלוליו׳ ושלאחריו ויגזר מאחרי דיחזקאל: קרבן ה׳ קמצין נמסר בויקרא: שפך ב׳ זקפין קמ׳ וסי׳ דם יחשב׳ וגם דם הנקי אשר: ונכרת ה׳ וסי׳ איש אשר ירקח׳ איש אשר יעשה כמוה׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו׳ וחברו ואל פתח אהל מועד לא יביאנו׳ ונכרת המשא: מקרב עמו ג׳ וסי׳ דם יחשב לאיש ההוא׳ ואני אתן את פני באיש ההוא׳ והנפש אשר תפנה אל האבת ואל: יביאו ט׳ נמסר בסדר שמיני: והביאום ג׳ ב׳ מל וא׳ חס׳ וסי׳ למען אשר יביאו בני ישראל׳ ולקחום עמים והביאום׳ ובזזום ולקחום קדמ׳ חס׳: לריח י״ו נמסר בויקרא:

רש״י

וכפר הכהן אשר ימשח וגו׳, כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצר׳ לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו: ואשר ימלא את ידו, אין לי אלא המשוח בשמן המשח׳ מרובה בגדי׳ מניין ת״ל ואשר ימלא את ידו וגומר והן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה: לכהן תחת אביו, ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: ויעש כאשר צוה וגו׳, כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשם לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך: אשר ישחט שור או כשב, במוקדשין הכתוב מדבר שנאמ׳ להקריב קרבן: במחנה, חוץ לעזרה: דם יחשב, כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך, לרבות את הזורק דמים בחוץ: אשר הם זובחים, אשר הם רגילי׳ לזבוח: לשעירי׳, לשדים כמו שעירים ירקדו שם:

אשר

בעל הטורים

ואמרת אליהם אלא יור לומר לך שצריך לפרש׳ הדבר בעשרה׳ אשר ישחט מחוץ למחנה׳ כמך פרשת שוחטי חוץ לשעיר המשתלח לומר אע״פ שהתרתי לך שעיר המשתלח בחוץ׳ שרחייתי לנוח׳ מפרשים נוח הם שלעים שום להם כמין שטם בולטין׳ זו היא שחיטתו׳ אע״כ השמר בשאר קרשי׳ לשוחטן בחוץ׳ והביאום ג׳ במס׳ אשר הם זובחים על פני השדה והביאם׳ והביאום בבלה ב בגבולת ירמיה על הגולה׳ ולקחום עמים רבים והביאום בשביל שהיו מביאים זבחי׳ לשעירי׳ שהיו עובדים עבודה זרה כלו׳ ומיד כשיעשו תשובה יחזרו כדכתיב ו והביאום אל מקומ׳:

ושכך

ג׳ · כב בתור׳ · ו׳ · כו״ל חס׳ בכ״ד · י״א כתיב יור בתורה · ד׳ · ה׳ · ל׳ · ו׳ פסו׳ ועל ועל ומלה חד׳ ביניהון · ז׳ · ט׳ · י״ז מ״ל בתורה · ו׳ · ב׳ כי יולד · ד׳ · ל׳ זקף קמץ · ב׳ מאחר עלות · ל״נ · ב׳ זקף קמץ · ה׳ · ג׳ · ט׳ · ג׳ ב׳ מ״ל וחד חסר · ט״ל מ״ל · י״ו · ת״ר״פ בספר

איש ג׳ בטע׳ בענין וכימ׳ אשר ישחט · אשר יגור · אל כל שאר׳

קרבן ה׳ קמצין וסי׳ בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא׳

לשעירם ל׳ ומס׳ יור וסי׳ . . . למות ולשעירי׳ אל דול וכל לוים חסרים דחם נחל ׳אל דגל׳

אשר יעלה עולה · לחייב על המקטיר אברים בחוץ כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין : ונכרת · זרעו נכרת וימיו נכרתים : כל דם · לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשין תלמוד לומר כל דם : ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו : כי נפש הבשר · של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש : כל נפש מכם · להזהיר גדולים על הקטנים : אשר יצוד · אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מניין ת"ל ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת : אשר יאכל · פרט לטמאים : דמו בנפשו הוא · דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו : כי נפש כל בשר דמו היא · ה"פ היא הדם · דם ובשר לשון זכר · נפש לשון נקב' : אשר תאכל נבלה וטרפה · בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלע' בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה וטרפה האמור כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת"ל טרפה ומי שיש במינו טרפ' יצא עוף טמא שאין במינו טרפה : ונשא עונו · אם יאכל קדש או יכנ' למקדש חייב על טומא' זו ככל שאר טומאות : ובשרו לא ירחץ ונשא עונו · על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות : אני יי' אלהיכם · אני הוא שאמרתי בסיני אנכי יי' אלהיך וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני יי' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר : כמעשה ארץ מצרים · מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנענים מקולקלי' מכל האומו' ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל : אשר אני מביא אתכם שמה · מגיד שאותן עממין שכבשו ישר' מקולקלי' מכולם : ובחוקותיה' לא תלכו · מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברי החקוקים להם כגון טרטיאות ואצטדיות רבי אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים :

ונתתי פני ד' וסימ' ונתתי פני בנפש האכלת · ונגפתם לפני איביכם · ונתתי פני באיש ההוא והשימותיהו לאות ולמשלים · וחד נתתי פני ארצה ונאלמתי : מקרב עמה ג' וסימ' ונתתי פני בנפש האכלת את הדם · ונתתי את פני בנפש ההיא · את יי' הוא מגדף : ב' פסוקי' בהדין עני' מטעין בהון וסימ' כי נפש כל בשר דמו

ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עלה או זבח : ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אתו ליהוה ונכרת האיש ההוא מעמיו : ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה : כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר : על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוככם לא יאכל דם : ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר : כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אכליו יכרת : וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר : ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו :

פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני יהוה אלהיכם : כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו :

ולהון תימר גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון די יסק עלתא או ניכסת קודשיא : ולתרע משכן זמנא לא ייתיניה למעבד יתיה קדם יי' וישתיצי אנשא ההוא מעמיה : וגבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון די ייכול כל דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשתיצי יתיה מגו עמיה : ארי נפש ביסרא בדמא היא ואנא יהביתיה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתיכון ארי דמא הוא על נפשא מכפר : על כן אמרית לבני ישראל כל אנש מנכון לא ייכול דמא וגיוריא דיתגיירון ביניכון לא ייכול דם : וגבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא די יתגיירון ביניכון די יצוד צידא חיתא או עופא די מתאכיל וישוד ית דמיה ויכסיניה בעפרא : ארי נפש כל בסרא דמיה בנפשיה הוא ואמרית לבני ישראל דם כל בסרא לא תיכלון ארי נפש כל בסרא דמיה היא כל דייכלניה ישתיצי : וכל אנש די ייכול נבילא ותבירא ביציביא ובגיוריא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא וידכי : ואם לא יצבע ובסריה לא יסחי ויקביל חוביה : ומליל יי' עם משה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא יי' אלהכון : כעובדי עמא דארעא דמצרים די יתיבתון בה לא תעבדון וכעובדי עמא דארעא דכנען די אנא מעיל יתכון לתמן לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון :

ג' בטעם מכין · ב' בטעם דין ואסר יגור · ד' חס' את · ג' · אמירה לבני ישראל ה' · ב' בטע' בענין · ל' בענין · ל' · ל' · כ"ג · ה' · ל' · סימן · ג' · ט' · ה' · ל' · כ"ג · ב' בטעלם · ר"חס' בלים

ואליהם ב' חד חסר וחד מל' · יגור · הוא · דבר

אבן עזרא

ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישר' בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לעז' בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הו' והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם היא בדם הלב : בנפש יכפר · בנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש ואין כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שהוא לכפר על נפשותיכם : אשר יצוד ציד חיה · כאיל וכצבי : או עוף אשר יאכל · גם מזה הכתוב נלמוד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח נזבח לעז' ובפרשת ראה אכבי אפרש עוד זה הפסוק : דמו בנפשו · הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידי' היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי לדם ולרוח כדמות שמן זית עם האור : ואומ' לבני ישראל · טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאינה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאינה קרבה גם היא הזכירה בעבור הכיד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם טמא טומן והלא הכתוב אמ' לגר אשר בשעריך תתננ' והנה התשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבא בשערינו נתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ : ונשא עונו · תמיד והו' ישא עונו בפנם שיביא השם עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושי' במצרים נסמכה זו הפרש' והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף · וטעם אני יי' אלהיכם על זה התנאי אהיה אלהיכם : ובחקותיהם לא תלכו · שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק : וכמעש' ארץ מצרי' על המשפטי' והראיה את משפטי תעשו הם הכתובי' על ספר הברית המפו' בפרשת אלה המשפטים : אני

בעל הטורים

ושפך את דמו וכסהו בעפר · דם חיה ועוף טעונין כסוי שאין מקריבין אותו על המזבח שלא תהא מדת הדין מקטרגת איך דם יאכל דם לכך צוה לכסותו · סמך לפר' דם ובחוקותיהם לא תלכו · רמז לאין שוחטין בתוך הגומא שלא יתקה את המינין כאולין : וחי

בנפשו הוא · ואמר לבני ישראל כי נפש הבשר בדם הוא : על כן אמרתי לבני ישראל · אמירה לבני ישראל ה' בתורה וסימ' נמסר בסדר שמות : וכל נפש ג' וסי' זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · וכל נפש דאבה מלאתי : ירחץ ה' ד' פתח וא' קמץ וסימ' נמסר בויקרא : אני יי' כ' סופי פסוקי' בסיפרא וסימ' ושמרתם את חקתי · אל כל שאר · ומזרעך · ולא תשבעו · לא תקלל חרש · לא תלך רכיל · לא תקם · וכתבת קעקע · את שבתתי תשמרו · מפני שיבה · ושמרתם את כל חקתי בתר' · וינזרו מקדשי · אמר אלהם לדרתיכם · נבלה וטרפה · ומן המקדש לא יצא · ביום ההוא יאכל · ושמרתם מצותי · המוציא אתכם · את שבתתי תשמרו · וזכרתי להם ברית ראשנים : מן ריש תורת כהנים עד לא תגנבו סופי פסוקי' אני יי' אלהיכם במ"ג אני יי' וסי' ושמרתם את כל חקתי · איש איש אל כל שאר בשרו · מזרעך לא תתן · ומן לא תגנבו עד וקראת' בעצם היום הזה אני יי' במ"ד אני יי' אלהיכם וסימ' בשנה החמשי' תאכלו · אל תפנו אל האלילים · כאזרח מכם · והתקדשתם והייתם קדושים · ומן וקראתם עד סופא דספרא דכו' במ"ב אני יי' וסי' את שבתתי תשמרו ומקדשי · וזכרתי להם ברית ראשנים :

אני יי׳ אלהיכם, אז אהיה אלהיכם, וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי לבאר שהם חיים לעושיה׳ בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחייו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני יי׳ אלהיכם כאשר פירשתיו: איש איש, כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישרא׳ לא נעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו, שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט, ורב אהרן הכהן אמ׳ שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו, כנוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה: ערוה, דבר מגונה מחשף צריך להתכסות, וטעם אני יי׳ שהשם הוהב הנבדל לעבדו ולשמוע דבריו והר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאו׳ עמו בכל עת ובפרט׳ כי תמצא מחנה אנלה לך סוד ש סתום וחתום והנה כל המתגאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני יי׳: ערות אביך, והחל מהאב שהוא קודם הבן ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם בראש ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות ש שהיא בת אביו או בת אם: מולדת בית, שנולדה על משפט בית ישר׳ אחר אירוסין וקדושין: מולדת חוץ, חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או היא במקו׳ אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך: ואחר כך הזכיר בת בנך: ערות בת אשת אביך, יש אומרי׳ שהוא האחות מאב ואם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנ׳ וכן יפרשו על תמר וראיית׳ כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותר׳ אין צורך להשיב על הצדוקי׳ מלבם ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוס׳ ומלת שאר ובשר קרובים בטעם: דודתך היא, חשובה היא כדודתך וכן הנה חכמאל דודי והנה מה יעשו הסומכים במכות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכי׳ לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה ב בפרשת קדושים גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב דבר על ההוה: ערות אשת אחיך, בפרשת כי ישבו אחים והאומ׳ למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בתו כי אחר ששכב עם האם נאסרה הבת: שארה הנה, הם שני שמות שאר עם שארה שארה היה האלף ראוי לנוח כלמ״ד שלמה לולי שהיא מהגרון: לצרור, מגזרת וכעשתה צרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעם המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות וראיתו כי את כל התועבות האל וזו איננה ראיה במורה והשואל איך יענים השם על דבר שלא הזהיר יש משיבים כי בני נח נצטוו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שהכתוב אמר את כל התועבות האל בשם כלל אין הפירוש על כולם כי אם על רובם ודעתי תרעינה בפרשת וילך משה, והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות:

את משפטי ג׳ וסי׳ את משפטי רֿפ ואם את משפטי תגעל נפשכם, ותמר את משפטי לרשעה: ואת חקתי ה׳ וסי׳ נמסר בסדר אם בחקתי: וערות ג׳ וסי׳ וערות אביהם לא ראו, ערות אביך וערות אמך, וערות אחות אמך ואחות אביך, וא׳ וערות מלכא לא אריך לנא: ואת בת ה׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני: בחייה חייה ויחייה

ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃ ס ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃

יַת־דִּינַי תַּעְבְּדוּן וְיַת־קְיָמַי תִּטְּרוּן לְהַלָּכָא בְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יַת־קְיָמַי וְיַת־דִּינַי דִּי יַעְבֵּד יַתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ׃ גְּבַר גְּבַר לְכָל־קָרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ׃ עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת־אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת־אֲבוּךְ אוֹ בַת־אִמָּךְ דִּילִידָא מִן־אֲבוּךְ מִן־אִתְּתָא אוֹחֲרִין אוֹ מִן־אִמָּךְ מִן־גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן׃ עֶרְיַת בַּת־בְּרָךְ אוֹ בַת־בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן אֲרֵי עֶרְיְתָךְ אִנִּין׃ עֶרְיַת בַּת־אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן־אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אֲחַת־אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אֲחַת־אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי־קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אַח־אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אַח־אֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת כַּלְּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת־אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲחוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יַת־בַּת־בְּרַהּ וְיַת־בַּת־בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבָן אִנִּין עֵיצַת חֶטְאִין הִיא׃ וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיַּהָא׃ וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃

ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה בחייה, ויחייה ותגדל עמו ועם בניו דבת שבע, גמלתו טוב ולא רע כל ימי חייה, מציע׳ חס׳, אנך:

בעל הטורים

וחי בהם וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אף על פי שנאמר וחי בהם לא תקרבו לגלות ערו׳ כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבר. אני יי׳ ערות אביך וערות אמך. כי שלשה שותפין יש באדם. ואל אשה בנדת טומאתה. ואל אשה ב׳ במסרה ואל אשה בנדת טומאתה. ואל אשת רעהו לא יקרב. וכן בנדת ב׳ הכא ואידך בעזרא בנדת עמי הארץ שאם לא יקרב אל אשת רעהו כתיב ביה צדיק הוא חיה יחיה: אבל אם יקרב ליה בנדת טומאתה הרי הוא כנדת עמי הארצות: עליה

רשי

את משפטי תעשו, אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמרו היו כדאי לאמרן: ואת חוקותי תשמרו, דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני יי׳ גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם, לא תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישרא׳ אך ואלמד חכמת האומות: ושמרתם את חוקותי, לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט ה הכתוב, דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקי׳ ושמיר׳ ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשיי׳ למשפטי׳ ושמירה לחוקים: וחי בהם, לעולם הבא ואם תאמ׳ לעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני יי׳, נאמן לשלם שכר: לא תקרבו, להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמ׳ לשון רבים: אני יי׳, נאמן לשלם שכר: ערות אביך, זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך, להביא אמו שאינ׳ אשת אביו: ערות אשת אביך, לרבות לאחר מיתה: בת אביך, אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ, בין שאומר לו לאביך קיים את אמה ובין שאומר לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: ערות בת בנך וגומר, בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדי׳ מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך וגו׳ קל וחומ׳ לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין ל למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות: ערות בת אשת אביך, לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין:

ערות אחי אביך לא תגלה: ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: אשת בנך היא, לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית: ערות אשה ובתה, לא אסר הכתוב אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נאמ׳ לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה, קרובות זו לזו: זמה, עצה כתרגומו עצת חטאי׳ שיצרך יועצך לחטוא: אל אחותה, שתיהן כאחת: לצרור, לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה, למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: למולך

רש״י

למולך׳ עבודה זרה היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן׳ זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למולך׳ זו העברת האש: תבל הוא׳ לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם׳ דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: ולא תקיא הארץ אתכם׳ משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקן לשון ריקון מריקה עצמה מהם: הנפשות העושות׳ הזכר והנקבה במשמע: ושמרתם את משמרתי׳ להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני ה׳ אלהיכם׳ הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כליה לכך נאמר אני ה׳ אלהיכם:

חסלת אחרי מות:

מסורה

משכבי ב׳ וסימ׳ כי עלית משכבי אביך׳ ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תעשו ג׳ וסימ׳ ושמרתם אתם את חקתי׳ וכי תשגו׳ ואם לא תשמעו: כי כל אשר יעשה ג׳ דסמי׳ בקרייא וסימ׳ כי כל אשר יעשה מכל התועבת׳ עמם׳ ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים: כל קריי׳ תועבת התועבת חס׳ ו״ו תניין במ״ט חסרי׳ ו״ו

תורה

כ ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה: ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך אני יהוה: את זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה הוא: ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה ואשה לא תעמד לפני בהמה לרבעה תבל הוא: אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם: כה ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה: ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוככם: כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ: ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: כי כל אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם: ל ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני יהוה אלהיכם:

(הערות גליון: ל׳ וא׳ ומזרעו · ל׳ וא׳ ואת · ב׳ · ב׳ חלעיל כיון הארץ מתחת · י׳ · ל׳ ותם · ג׳ · י״ב · ח׳ בלשון קול · ח׳ ל״ב בסיפ׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ב׳ בטע׳ · ל׳ ותס׳ וה׳ חס׳ בלוס׳ · ל׳ · ג׳ בספ׳ · ל״ב · ספ׳ בספל׳)

פ׳ כי כל סימן: עז״ו סימן:

פרשה

תרגום אונקלוס

ובאתת חברך לא תתן שכובתך לזרעא לאסתאבא בה: ומבנך לא תתן לאעברא למולך ולא תחיל ית שמא דאלהך אנא יי: וית דכורא לא תשכוב משכבי אתתא תועבתא היא: ובכל בעירא לא תתן שכובתך לאסתאבא בה ואתתא לא תקום קדם בעירא למשלט בה תבלא הוא: לא תסתאבון בכל אילין ארי בכל אילין איסתאבו עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון: ואיסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית יתבהא: ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא תעבדון מכל תועבתא האילין יציבא וגיוריא די יתגיירון ביניכון: ארי ית כל תועבתא האילין עבדו אינשי ארעא די קדמיכון ואיסתאבת ארעא: ולא תרוקין ארעא יתכון בסאוביכון יתה כמא די רוקינת ית עמא די קדמיכון: ארי כל די יעבד מכל תועבתא האילין וישתיצון נפשתא דיעבדן מגו עמהין: ותטרון ית מטרת מימרי בדיל דלא למעבד מנימוסי תועבתא דאתעבידא קדמיכון ולא תסתאבון בהון אנא יי אלהכון:

פרשה

מסורה

קדמא וסי׳ וילך בדרך מלכי ישראל דאחז׳ וילך בדרכי דאחז דד״ה׳ גם כל שרי הכהני׳ והעם׳ אשר עשה מנשה׳ ויסר יאשיהו את כל׳ הנשוב להפר מצותיך׳ ואשלח אליכם דירמיהו׳ ויתר דברי יהויקים ותעבותיו׳ כתעבותיהם לכנעני׳ וב׳ כתיבן תועבות מלאי׳ דמ״ל וסי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך׳ כתועבות הגוים דמנשה דד״ה׳ ושארהון תועבת כתיב: האל ח׳ בלשון חול וסימ׳ נמסר בסדר תולדות: העשת ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני:

אבן עזרא

ואל אשת עמיתך׳ להוציא השבויה ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואמר נבראת תאות יכרם על דעת לבם תעו בפי׳ לזרע וידענו כי המשגל נחלק לב׳ חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאו׳ הגוף והשליש׳ לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואחר שאמ׳ הכתו׳ לזרע שטעמו אפי׳ לזרע הנה היא אסורה אסור חמור ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד: והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפסוק הזה לא אמר הכרית כלל ואין טענה מהשבויה כי היא מתיהדת: למולך׳ שם כלם ודרשו חז״ל שהוא שם כלל כל מי שימליכנו עליו ויתכן שהוא תועבת בני עמון׳ ומלת להעביר כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי״א כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרים פי׳ בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר מתורת השם לדת המולך: וחללת׳ השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הגאוף על שמנה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחריה הזכר שכל המין אסור ואחריה ערות אשת אב וחביריה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות: ואת זכר׳ אחר שמכאן הן משכבי אשה את אבי הנה אזהרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז״ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדת ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הנער הזה ב בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המצוה כפשוטה גם אנשי התוספה חייבו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואחר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפך דברי השם ויש משכב להוציא הזרע על כן מלת משכבי ואין ראוי להאריך׳ והזכיר תועבה היא כי הוא דבר מתעב לנפש קדוש אפי׳ בתולדתו׳ ומלת שכבתך כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקר הקרי׳ וכמו שאמר באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה: ובכל בהמה׳ נקבה: ולפני בהמה׳ זכר: לרבעה׳ שב אל הבהמה כי האשה היא הנרבעת וזאת המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא׳ אנשי הדקדוק אמרו שלישית המלה מהכפל כמו תמם יהלוך והתי״ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל יי׳ שפת כל הארץ וזה הכלל אשר הכתוב כל מי שיוכל אדם להתייחד עמם אשת איש ונכריה ואשר לא יוליד כי מין לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: אל תטמאו׳ דגשות הטי״ת להתבלע תי״ו התפעל ולא כ״ן בנין נפעל והעד דגשו׳ המ״ם כמשפט והנה הזכיר על כלם שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם׳ טעמו מהארץ הטהורה מתים או מגורשים: ותקיא הארץ׳ כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב: ושמרתם את חקותי׳ אלה שאמרתי לכם אלה תהיינה אסורות: ואת משפטי׳ שטעמו המשפט שאנו על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכמים הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם׳ וטעם כי את כל התועבות האל שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם: האל׳ עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין זאת דעת הגאון: כאשר קאה׳ פועל עבר מגזרת שתו ושכרו וקיו כי אותיות אהו״י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר נעתם ארץ ולא נשא אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה עם הצאן: ונכרתו הנפשות העושות׳ בפרהסיא שהמיתום ואם בסתר אני אכריתם: ושמרתם את משמרתי׳ זאת המשמרת והיא לבלתי עשות׳ וטעם אשר נעשו לפניכם שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני׳ וטעם אני יי׳ אלהיכם דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני יי׳ אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם:

טעם

ויקרא יט

וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־כל־עדת בני־ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני יהוה אלהיכם: איש אמו ואביו תיראו ואת־שבתתי תשמרו אני יהוה אלהיכם: אל־תפנו אל־האלילם ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני יהוה אלהיכם: וכי תזבחו זבח שלמים ליהוה לרצנכם תזבחהו: ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד־יום השלישי באש ישרף: ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה: ואכליו עונו ישא כי־את־קדש יהוה חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: ובקצרכם את־קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט: וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יהוה אלהיכם:

תרגום

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם כל כנישתא דבני ישראל ותימר להון קדישין תהון ארי קדיש אנא יי אלהכון: גבר מן אמיה ומן אבוהי תהון דחלין וית יומי שביא דילי תטרון אנא יי אלהכון: לא תתפנון בתר טעון ודחלן דמתכא לא תעבדון לכון אנא יי אלהכון: וארי תיכסון ניכסת קודשין קדם יי לרעוא לכון תכסוניה: ביומא דיתנכס יתאכיל ומיומא דבתרוהי ודישתאר עד יומא תליתאה בנורא יתוקד: ואם מתאכלא יתאכיל ביומא תליתאה מרחק הוא לא יהי לרעוא: ודייכליניה חוביה יקביל ארי ית קודשא דיי אחיל וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך למחצד ולקטא דחצדך לא תלקט: וכרמך לא תעולל ונתרא דכרמך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי אלהכון:

מסורה

אמו דקדים לאביו ג׳ וסימ׳ איש אמו ואביו תיראו׳ ויותר הוא לבדו לאמו׳ לאמו ולאביו ולבנו ולבתו: ואביו ט׳ נמסר בסדר וישלח: זבח שלמים ו׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בויקרא: לרצנכם ד׳ וחס׳ וסימ׳ תמים זכר וכי תזבחו זבח שלמים׳ זבח תודה׳ ממחרת השבת: וממחרת ג׳ וסימ׳ ואם נדר או נדבה׳ ביום זבחכם׳ שב בזה גם היום ומחר׳ ונמסר גם בסדר צו: תעולל ב׳ וסימ׳ וכרמך לא תעולל׳ לא תעולל אחריך:

אבן עזרא

טעם אל כל עדת בני ישראל להביא את הגרים בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה הזהיר על עבודה זרה אחר שאמר כי קדוש אני יי׳ כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים: לא תשבעו בשמי׳ הוא דבור לא תשא׳ ואת שבתותי תשמורו׳ זכור את יום השבת׳ גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך׳ גם לא תעמוד על דם רעך׳ דבור לא תרצח׳ ודבר השפחה החרופה אזהרת לא תנאף עם מות חפשית׳ גם לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כרמות סמך להדביק הפסוקים׳ והנה פי׳ קדושים תהיו איש אמו ואביו תיראו והנה אמ׳ כי הראשון ימי המכבד אם כן יקראון ימי המקללה על כן אמר תיראו׳ וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה אחר המועדים ואחר כן יוכיר אלהיו מסבת ביום ה השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ומורה האבות ידוע מהקבלה׳ ואמר איש פעם אחת דרך קצרה׳ ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת׳ וטעם אני יי׳ שאם שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה: אל תפנו׳ ואפי׳ בלבב להסתכל: האלילים׳ הם הפסילים וקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כ כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאינם יש: ואלהי מסכה׳ לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כן כתוב אני יי׳ אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו׳ וכי תזבחו זבח שלמים׳ דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו׳ וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד׳ וטעם לרצונכם שיבואו הזבח ברצונכם ולא בהכרח: ואוכליו׳ כל אחר מאוכליו וכן ונדיקים כבפיר יבטח: כי את קדש יי׳ חלל׳ אחר שהקריבו האימורים לגבוה הנה הם כל הבשר קדש׳ וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת באר עונש העון ונכרתה הנפש ההיא׳ וטעם ובקוצרכם אחר זבח שלמים כאשר בתתם לשם האמורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר׳ ודקדוק בקוצרכם זר והוא שם הפעל מן הקל: פאת שדך׳ שיעזוב פאה בשדה׳ ולקט ידוע: תעולל׳ תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו יונקות וזאת המלה כמו ומרמך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פורה יכרות הסעיף: ופרט׳ ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל: לעני׳ ישראל: ולגר׳ הגר אתכם: וטעם

רשי

דבר אל כל עדת בני ישראל׳ מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדושים תהיו׳ הוו פרושין מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה: אשה זונה וחללה וגו׳ אני יי׳ מקדשכם׳ ולא יחלל זרעו אני יי׳ מקדשו׳ קדושים יהיו׳ אשה זונה וחללה: איש אמו ואביו תיראו׳ כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים אם כן למה נאמר איש שהאיש סיפק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה: אמו ואביו תיראו׳ כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתותי תשמורו׳ סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות: אני יי׳ אלהיכם׳ אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי אי זהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא: אל תפנו אל האלילים׳ לעבדם׳ אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה׳ תחלתן אלילים הם ואם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלהות: לא תעשו לכם׳ לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם ואם תאמר לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים: וכי תזבחו וגומר׳ לא נאמרה פרשה זו אלא לומר שלא תהא זביחתן אלא על מנת להכשר בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם על תודה זבח קרבנו וגומר: לרצונכם תזבחוהו׳ תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני לרצונכם׳ בוסטריה ולשונו זהו לפי פשוטו ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: ביום זבחכם יאכל׳ כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: ואם האכל יאכל וגו׳ אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגומר תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבים כרת על אכילתו תלמוד לומר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא המפגל במחשבת חוץ למקומו: ואוכליו עונו ישא׳ בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו עונש כרת על הפגול חוץ למקומו שכבר מיעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: פגול׳ מתועב כמו ומרק פגולים כליהם: לא תכלה פאת שדך׳ שיניח פאה בסוף שדהו: ולקט קצירך׳ שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט: לא תעולל׳ לא תטול עוללות שבה והן ניכרות אי זהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף: ופרט כרמך׳ גרגרי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני יי׳ אלהיכם׳ דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזול דל וגו׳ כי יי׳ יריב ריבם וגו׳:

בעל הטורים

קדושים

קדושים תהיו׳ לגעל כתיב ופריסתם את תשמרתי ומסמיך ליה קדושים תהיו פלם יפתל עצמו מן הפתמה ושם אין סוף לגלות ירדו ומדיפים אותו תלמעלה׳ אני יי׳ אלהיכם׳ וסמיך ליה דבר אל בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו יי׳ אחד׳ עדת בני ישראל וסמיך ליה קדושים׳ שבדבר שבקדושה צריך עשרה דהיינו עדה׳ וכן עשרה פעמים אני יי׳ אלהיכם בפרשה זו׳ אני יי׳ אלהיכם איש אמו ואביו תיראו׳ כמ״ש ספקול כבוד אב ואם ומורא׳ לכבוד השם ומוראו׳ וסמי׳ ליה שבתותי שאם אחר לו אביו לחלל שבת אל תשמע לו וסמיך לשבת על פסולים הם מדכך יין נסך ויוחל שבת כראשו׳ בלשון דרוזן׳ אלהיכם וסמיך ליה אל תפנו כלומר אל עסקיכם מרעיבים אל תפנו לו׳ יי׳ אלהיכם׳ וכי תזבחו׳ שצריך לכוין לשם זבחהו הפר לו׳ שלא יהיו שנים זבח אחד ובקוצרכם קר ביה ובקצרכם׳ שצריך להניח אחד מששים שהוא שיעור של פאה׳ וד׳ פעמים לשון קציר בפסוק למעטו קצרוהו לפטין וכרמכם גמל׳ סברתי הדרות שכלתו בהמה׳ פאת סדך בגימטריא הפאה אחר חמ׳׳ ובקוצרכם ביה ובקצרכם מי שגוזל את העניים ונקבע את קובעיהם נפש׳ לא תלקט׳ וסמי׳ ליה לא תגנבו להזהיר לבעל הבית שלא יגנוב מתנות עניים׳ וכן להזהיר עניים שלא יגנבו משל הבעל הבית יותר מהראוי כדתנן פתי׳ בקש שלם הוא נוקש׳ לא

יט

שבתותי לבבם לכי יחנן וכגת שם סכומ׳ ויחתמו הבנים

זבח ב׳ בלשון חמורות תורה של סימן׳ תזבחהו ב׳ זחלת זבח שלמים

א ב ג ד ה ו ז ח ט י

רשי

לא תגנבו · אזהרה לגונב ממון לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: לא תכחשו · לפי שנאמר וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין תלמוד לומר לא תכחשו: ולא תשקרו · לפי שנאמר ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין תלמוד לומר ולא תשקרו: לא תגנבו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו · אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: לא תשבעו בשמי · למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: לא תעשוק · זה הכובש שכר שכיר: לא תלין · לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר · בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתקעת חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעו': לא תקלל חרש · אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים: ולפני עור לא תתן מכשול · לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך · לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תעשו עול במשפט · מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנ' כי תועבת יי' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנ' ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל · שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול · שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפט עמיתך · כמשמעו · דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות: לא תלך רכיל · אני אומ' על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיי"מנט בלע"ז וראייה לדברי שלא מצינו רכילו' שאין כתו' בלשון הליכה לא תלך רכיל הולכי רכיל נחשת וברזל ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו לשון רמיה לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף בכ"ף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך רגל בתרמה לאמר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשי' על שם שמחזר תמיד בעיירו' נקרא רוכל לשון רוגל ותרגום לא תלך רכיל לא תיכול קרצין כמו ואכלו קרציהון דיהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריה' מוס הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימין ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם רעך · לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני יי' · נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: ולא תשא עליו חטא · לא תלבין את פניו ברבים: לא תקום · אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמ' לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואי זו היא נטירה אמר לו השאילני קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך · אמר רבי עקיבה זה כלל גדול בתורה: את חקותי תשמורו · ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים · למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מניין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלול ושזור זה עם זה לחבירו פי"שטיר בלע"ז כמו חזיין לגאזי דאית בהון שאנו מפרשין לשון כמם פלי"סטרא ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים: נחרפת לאיש · מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר:

והפדה

לא ד' רפות אית בהון לא ולא ולא ·

באלהיך · בכל הת"ס דגש כי דחוקה בין התיבה המסרת

ואיש · כל ר"פ דרתי' ואיש דרתו · בתג · נחרפת · דא · אשר יקחת אחתו ·

לא תגנבו חד מן ל"ד פסו' אית בהון לא ולא ולא מטעין ביה וסימ' מצוי' במסרא רבתא: חרש ג' בטעם מלרע וסי' מי שם פה לאדם · לא תקלל חרש · כמו פתן חרש · וחד וחרש כמלאכי: לא תעשו עול חד מן ו' ר"פ לא ולא וסי' לא תעשו עול במשפט: לא תאכלו על הדם · לא תטה משפט לא תכיר · לא יתיצב איש ·

טו

לֹא־תִגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ׃ וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר׃ לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ׃ לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃ לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה׃ אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ

לָא תִּגְנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ׃ וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וְתַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ וְלָא תֵינוֹס לָא תְבִית אַגְרָא דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא׃ לָא תְלוּט דְּלָא שָׁמַע וְקֳדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין לָא תִסַּב אַפֵּי מִסְכֵּינָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ׃ לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ׃ לָא תִשְׂנֵי יָת אָחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תוֹכַח יָת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עֲלוֹהִי חוֹבָא׃ לָא תִקּוֹם וְלָא תִיטַּר דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ וְתִרְחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ׃ יָת קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ לָא תַרְבֵּיב עֵירוּבִין חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנֵזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ׃ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוֹב יָת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא לִגְבַר

ל׳ · ח׳ לפ בפ׳ · ג׳ לפ לא ולא לא · יי׳ כתורה · ג׳ מלרע · ל׳ וחס׳ · ח׳ דגש׳ · כ״ה · 5 · ה׳ מל׳ בלים׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · כ״ספ · ר׳ · ח״ז בכו׳ אית בהון לא לא כח׳ · ג׳ · ל׳

לא תאמרון קשר לכל · לא תעבור בה רגל אדם: בעמיך ה' מלאים וסי' לא תלך רכיל · ונאספת אל עמיך נקם נקמת · ומת בהר אשר אתה · וקאם שאן בעמיך: הוכח ה' וסימ' לא תשנא את אחיך · מה נמרצו אמרי יושר · הוכח בדבר לא יסכן · הוכח יוכיח אתכם · לא יאהב לץ הוכח לו · וחד והוכח אל אל אחפץ: לא תרביע חד מן מ"ז פסו' אית בהון מן ג' ג' מלין לא לא וסימ' נמסר במסרא רבתא:

אבן עזרא

וטעם לא תגנובו אחר כך כי כן צויתיך שתתן מטלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרים · וטעם תגנובו כי הרואה ומחריש גם הוא גנב: תכחשו · בפקדון מופקד אצלך והיודע ואיננו מעיד גם הוא מכחש: תשקרו · שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום · וטעם ולא תשבעו בשמי אחר לא תגנובו כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע: וטעם תשבעו להכמים המשביע וטעם וחללת שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: לא תעשוק את רעך · בסתר: ולא תגזול · בגלוי בחזקה: פעלת · כמו שכירו' וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבא עליו השמש · וכן לא תקלל חרש בעבור שיש לך כח · וכן ולפני עור: ויראת מאלהיך · שהוא יכול להעניש לסומך חרש ועור: לא תעשו עול · על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול · בממון כברזילי: רכיל · כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה: ולא תעמד על דם רעך · שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד · וטעם אני יי' רואה מה שאתה עושה בסתר: לא תשנא את אחיך · הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם נטועות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני: הוכח תוכיח · שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו: לא תקום ולא תטור · מפורש בדברי חז"ל: ואהבת לרעך · על דעת רבים שהלמד נוסף כלמ"ד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו · וטעם אני יי' כי אני אלוה אחד בראתי אתכם · וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאי' להזהיר אחר היותך קדוש שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חוקותי תשמורו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין: כלאים · שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים · וטעם השדה והבגד להיות לזכרון כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסכות וציצית ושופר ומזוזה ותפלין ופה ארמוז לך סוד · דע כי השלם שלם מאד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי: שעטנז · המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות או מחוממת ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא: והיא שפחה · אמרו המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה ארוסה או לבנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חופשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות · ומלת נחרפת על דעת רבים יעודה ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואיננה מאורסה: והפדה

בעל הטורים

לא תגנבו וסמי' ליה לא תכחשו · שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו · לא תלין פעלת שכיר וסמיך ליה לא תקלל כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו אלא תתבעהו בב"ד · לא תתן מכשל חסר וי"ו לומר אפי' אינו נותן מכשול ממש אלא אפי' ליעצו לפי דרכו · ויראת מאלהיך וסמי' לא תעשו עול במשפט · כי לא לאדם תשפטו כי אם ליי' · בצדק תשפט עמיתך · רמז שב"ד יושבין בשני ובחמישי · בצדק פי' בגזל צדק · וצדק חמשים ביום ב' בתחלתו וביום ה' בתחלתו · בצדק תשפט עמיתך וסמי' ליה לא תלך רכיל אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה ולא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין · רכיל בעמיך מלא ביו"ד שהרכיל עובר בי' הדברו' · בירושלמי מות לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנ' לא תלך רכיל · אבל לא תעמוד על דם ריעך וכן מצינו בנביאים ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך · לא תשא עליו חטא וסמיך ליה לא תקום רמז לת"ח שאינו נושא חטא אם נוקם ונוטר · ואהבת לרעך כמוך וסמי' ליה לא תרביע כלאים · האוהב אשתו לא ישמש עמה ועיניו באשה אחרת · ולא יכוסכה נת"חיים לא תרביע כלאים וסמיך ליה ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין · וסמך לשפחה חרופה ערלתו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע · ועוד דאמרי' כטועה מקטע תאליהון דבועלי נדות כמו זה שלא היה יכול להמתין עד שנטהרה:

והפדה

אבן עזרא

והפדה׳ שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף והטעם שלא פדאה אביה או אחר ממשפחתה קודם היותה בוגרת : או חפשה׳ השורק מקום קמץ חטף כי האחד חופש והטעם שהיה המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קבוץ והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא האמת :

בקרת תהיה׳ יש אומרים שפירושו כמו פילגש ואמרו כי כן בנות מלכים ביקרותיך ולא פרשו נכון כי ביקרותיך טעמו השפחות היקרות ושלא היו״ד בעבור האות המשרת בחרק והיה בחרק בעבור התחברות שני שואין נעים האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלה ורבים מיושבי אדמת עפר יקיצו על ק קריאת בן נפתלי׳ ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטע׳ שיחפש הדבר והמעתיקי׳ אמרו כי יש עליו מלקות ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אשמכתא׳ וטעם להזכיר זאת הפרשה כי הוא עוסק אחרי השפחה על כן יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת הסכיב׳ כמו כלאים חפשי עם שפחה : ונסלח לו׳ אפרשנו עוד : וטעם להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע הפדה וזרע האשה שהיא בארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר ו וקשקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין׳ וטעם וערלתם ערלתו שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר׳ וטעם וערלתם שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית : יהיה לכם ערלים׳ פירוש וערלתם : קדש הלולים׳ להלל השם והכהן יאכלנו׳ וטעם להוסיף לכם תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם ישלם ואם אין לו דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמו הם׳ וטעם אני יי׳ אלהיכם שאוסיף ברכה בתבואה : לא תאכלו על הדם׳ דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכל מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקו׳ הקדש והעד הנאמן דברי שאול כי הארון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים שיכן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען׳ ומלת מנחש מנסה כמו נחשתי ויברכני יי׳ כי נחום בצורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות : תעוננו׳ יש אומרים מלשון ענ״ה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא אבה הדקדוק וי״א מעונה לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננ׳ ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבו כי מצאנו ועוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והעד ומעונן ומנחש׳ וטעם להזכיר לא תקיפו פאת ראשכם כמעשה הגוים להיות מובדלים מהם ואחר שספר הראש והזקן לתפארת נבראו אין ראוי להשחיתו וי״א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשם גם פאת זקן בעבור המת : ושרט׳ גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה׳ ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא הרגם הג״ון להקל על הלשון : וכתובת קעקע׳ יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עוד היום רושמים בערותם בפניהם להיותם ניכרים׳ ומלת קעקע כפולה כמו רוקע הארץ וכאצאיה והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרגם גם היא מלה זרה גם הוא הנכון׳ וטעם להזכיר אל תחלל את בתך בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל כי קול שבאשה ערוה ואף כי שרט : ולא תזנה הארץ׳ הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי : וטעם

מסורה

והפדה לא נפדתה חד מן ח׳ פסוקי׳ דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימ׳ י״ח נבי פסו׳ ט׳ ההרי׳ לא אכל קדמ׳ : נתן ונתן כ״א י׳ ופתחין וד׳ קמצין וסימ׳ מצויין במסר רבת׳ : החמשית ה׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסי׳ ובשנה החמשית תאכלו׳ בשנה החמשית ליהויקים׳ היא השנה החמשית לגלות׳ ויהי בשנה החמשית למלך רחבעם׳ וחברו׳ עלה ששק ׳דאוריתא החמישת כתיב חס׳ יוד בתרא׳ דירמיה החמשית חס׳ יוד קדמא׳ ושארא החמישית כתיב מל׳ דמל׳ :

מקרא

והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בקרת תהיה לא יומתו כי לא חפשה : והביא את אשמו ליהוה אל פתח אהל מועד איל אשם : וכפר עליו הכהן באיל האשם לפני יהוה על חטאתו אשר חטא ונסלח לו מחטאתו אשר חטא : פ

וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל : ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הלולים ליהוה : ובשנה החמשית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו אני יהוה אלהיכם : לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו : לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך : ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם אני יהוה : אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה :

(הערות מסורה בשוליים: ל׳ · ל׳ ; ל׳ וחס׳ · ח׳ פסו׳ לא לא ; לא לא · ל׳ ; ג׳ מלחמה · ג׳ בספר ; ל׳ · ל׳ ; ב׳ג ; ל׳ ומלאים ; ה׳ כתו׳ כן ; מ״ל מ״ל בת״א ; ו׳ לפ״לא לא לא ; ל׳ · ל׳ ; ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ ; ל׳ ; ל׳ נחס׳ · ל׳ ; י״ו · כ׳ קפ׳ בסיפר ; ל׳ ית״ל ; כ ; כ ח)

תרגום

ואתפרקא לא אתפרקת בכספא או חירותא לא אתיהבת לה בשטר בקורתא תהי בה לא ימותון ארי לא אתחררת : וייתי ית אשמיה קדם יי׳ לתרע משכן זמנא דיכרא לאשמא : ויכפר עלוהי כהנא בדיכרא דאשמא קדם יי׳ על חובתיה די חב וישתביק ליה מחובתיה די חב :

וארי תעלון לארעא ותיצבון כל אילן דמיכל ותרחקון רחקא ית אביה תלת שנין יהי לכון מרחק לאבדא לא יתאכיל : ובשתא רביעתא יהי כל אביה קודש תושבחן קדם יי׳ : ובשתא חמישתא תיכלון ית אביה לאוספא לכון עללתיה אנא יי׳ אלהכון : לא תיכלון על דמא לא תנחשון ולא תענון : לא תקפון פאתא דרישיכון ולא תחבל ית פאתא דדיקנך : וחבול על מית לא תתנון בבסרכון ורושמין חריתין לא תתנון בכון אנא יי׳ : לא תחיל ית ברתך לאטעיותה ולא תטעי ארעא ותתמלי ארעא עיצת חטאין :

רשי

והפדה לא נפדתה׳ פדוייה ואינה פדוייה ושתם פדיון בכסף : או חופשה׳ בשטר : בקרת תהיה׳ היא לוקה ולא הוא יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותי׳ למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה שהדיינין המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו׳ והפלא יי׳ את מכותך וגו׳ : כי לא חפשה׳ לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קידושיה קידושין וחייב מיתה : ונסלח לו מחטאתו אשר חטא׳ לרבות את המזיד כשוגג : וערלת׳ ערלתו׳ ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתר מליהנות ממנו : שלש שנים יהיה לכם ערלי׳ מאימתי מונה לו משעת נטיעתו יכול אם הכניסו לאחר ב׳ שנים יהא מותר ת״ל יהיה בהוייתו יהא : יהיה כל פריו קדש׳ כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו׳ : קדש ליי׳׳ מה מעשר אינו נאכל חוץ לחומת ירושלם אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים ליי׳ הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמי׳ : להוסיף לכם תבואתו׳ המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך אמר להוסיף לכם תבואתו : אני יי׳׳ אני יי׳ המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי : לא תאכלו על הדם׳ להרבה פני׳ נדרש בסנהדרין שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה : לא תנחשו׳ כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך : לא תעוננו׳ לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת : לא תקיפו פאת ראשכם׳ זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עיקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה : פאת זקנך׳ סוף הזקן ובוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד : ושרט לנפש׳ כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת : וכתובת קעקע׳ כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם : קעקע׳ לשון והוקע אותם והוקעם תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ומצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפוינ״ט בלע״ז : אל תחלל את בתך להזנותה׳ במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין : ולא תזנה הארץ׳ אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו׳ : ומקדשי

בעל הטורים

והפדה לא נפדתה · בגימט׳ יהיה בכסף ושוה כסף · ונסלח לו מחטאתו אשר חטא וסמיך ליה וכי תבאו אל הארץ לומר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון · כל עץ מאכל בגימט׳ זהו בפלפלין · סמוך לא תאכלו על הדם ל לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה · בערלה בלא חילול · לא תאכלו על הדם וסמו׳ ליה לא תנחשו שלא יכחשו באכילה כדרך שעושין ה הרוצחים שאוכלין לאם על ההרוג שלא יתקיימו גואלי ההרוג· לא תקיפו בגימ׳ אחד המקיף ואחד הניקף חייבין הם· פאת זקנך וסמיך ליה ושרט לנפש לומ׳ כשם שחייב על השחתה פאות חייב אף שרט ה׳ שריטו׳ בה׳ אצבעו׳ · ולא תשחית בגימט׳ זהו תער ולא מספרי׳ · קעקע בגימט׳ שם שכותב שם הטומאה׳ ומלאה הארץ זמה · וסמיך ליה את ש שבתותי · לומ׳ שקנא דשתא רינלא· שאוכלים ושותין ו וש׳ זוחין בשבתות · והיינו דכתיב זנות יין ותירוש יקח לב : סמך

האבת ו' חס' בליש' וסימ' בסדר אלה מסעי גבי פכו' ויחנו באבת: וכי יגור אתך ב' וסימ' ועשה פסח ליי' גר בארצכם: כאזרח ג' קמצין וסימ' כאזרח מכם, כאזרח בבני ישראל, ומתערה כאזרח רענן: במשפט ח' דגשים וסימ' לא תעשו עול במשפט, וחברו, ויגבה יי' צבאות, על כן לא יקומו רשעים, ודרך ענוים,

את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יהוה: אל תפנו אל האבת ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם אני יהוה אלהיכם: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני יהוה: ס וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו: כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם אני יהוה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: ואל בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ ירגמהו באבן: ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי: ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו: ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו

ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי: לא תתפנון בתר בידין וזכורו לא תתבעון לאסתאבא בהון אנא יי אלהכון: מן קדם דסבר באוריתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי: וארי יתגייר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה: כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגייר עמכון ותרחים ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון: לא תעבדון שקר בדין במשחתא במתקלא ובמכילתא: מאזנון דקשוט מתקלין דקשוט מכילן דקשוט והינן דקשוט יהון לכון אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים: ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון אנא יי:

ומליל יי עם משה למימר: ולבני ישראל תימר גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא דיתגיירון בישראל די יתן מזרעיה למולך אתקטלא יתקטיל עמא בית ישראל ירגמוניה באבנא: ואנא אתן ית רוגזי בגברא ההוא ואשצי יתיה מגו עמיה ארי מזרעיה יהב למולך בדיל לסאבא ית מקדשי ולאחלא ית שמא דקודשי: ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא בדיהב מזרעיה למולך בדיל דלא למקטל יתיה: ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואשצי יתיה

שאת פני רשע לא טוב, שמח בחור בילדותך, וכל איוב דכו' במ"א על זה פקחת עיניך: במדה ג' דגשים וסימ' לא תעשו עול במשפט, אך רחוק יהיה, במדה הראשונה אמות עשרים, דד"ה, אנך, וסי' בלשון תרגום תעברון רחיקין אריכין: במשקל ד' דגשים וסימ' לא תעשו עול במשפט והשבו לחמכם במשקל, לזהב במשקל מזקק, למזבח הנחשת: ואני אתן ב' וסימ' ואני אתן את שכרך, ואני אתן את פני באיש ההוא, באיש ח' קמצין וסימ' ויפצרו באיש בלוט, ויצו אבימלך, ואני אתן את פני, לא יאבה יי' סלח לו, ויחר אף דוד באיש מאד, והשמתיהו לאות ולמשלים, ושמתי אני את פני, מה לעשות לאיש: טמא ב' דגשים וסימ' טמא יטמאנו, למען טמא את:

רשי

ומקדשי תיראו, לא יכנס לו במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמרו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: אל תפנו אל האובות, אזהרה לבעל אוב וידעוני, בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו: וידעוני, המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו, להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם, דעו את מי אתם מחליפין במי: מפני שיבה תקום, יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן, איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתיר את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמ' ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תונו, אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שניתנה מפי הגבורה: כי גרים הייתם, מום שבך אל תאמר לחבירך: אני ה' אלהיכם, אלהיך ואלהיו אני: לא תעשו עול במשפט, אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברי' האמורי' בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה, זו מדת הארץ: במשקל, כמשמעו: ובמשורה, היא מדת הלח והיבש: אבני צדק, הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה, היא מדת היבש: הין, זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם, על מנת כן, דבר אחר אני הבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינ' של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: ואל בני ישראל תאמר, עונשין על האזהרות: מות יומת, בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ, שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו: אתן את פני, פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש, ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך, לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מנין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מנין תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי, את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי: אם העלם יעלימו, אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימה סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: ובמשפחתו, אר"ש וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו, למה נאמר לפי שנאמר במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין:

אבן עזרא

וטעם להזכיר את שבתותי תשמורו בעבור המת שאין אבל בשבת, וטעם ומקדשי תיראו על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלי' וכן אזהרה על כל אנשי המקדש, וטעם אני ה' שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם, וטעם להזכיר האובות וידעונים בעבור המת וכן כתוב בישעיה בעד החיים אל המתים: האובות, מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות: והידעוני', מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות וריקי מות אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והעד האלילים והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות, וטעם אל תפנו ליודעי האומנות, וטעם אל תבקשו לשאול בשואל, וטעם אני ה' אלהיכם שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמאה כי נפש המבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם, וטעם להזכיר מפני שיבה תקום בעבור המת כי הזקן קרוב למות כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה, וטעם ויראת מאלהיך שיעניש בימי הזקנה: וכי יגור אתך גר, הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכחך גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך: ואהבת לו, מפורש, וטעם לא תעשו עול בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי' כמשפט הידוע בארץ: מאזני צדק אבני צדק, פירוש במשקל: איפת צדק, ביבש: והין צדק, בלח פי' במשורה, וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם, וטעם אני ה' שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם כי כלם צדק, וטעם וידבר ה' אל משה לאמר בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישר' ואין גר עמם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישר' ועתה יחל להזכיר עונש הזמות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לשכב עם עובדת ע"ז וטעם עם הארץ ארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: ואני אתן את פני באיש ההוא, אם היה בסתר וי"א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי, שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי, שישמעו הגוים והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם אמת, ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי נ"ע כי פי' ובמשפחתו הדומה אליו ומי הביאנו בצרה הזאת רק פי' כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו: וטעם

בעל הטורים

סמך שבתותי תשמרו לאל תפנו אל האובות שהשואל אוב אינו מודה בשבת · אני ה' וסמיך ליה מפני שיבה תקום · אמר הקב"ה אני כבדתי זקנים שנאמר ונגד זקניו כבוד · זקן ויראת אזהרה לזקן שלא יטריח · מפני שיבה תקום וסמיך וכי יגור אתך גר · לומר אפי' מפני זקן ארמאי · אני ה' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר לומר כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של הקב"ה · במדה ג' לא תעשו עול במשפט במדה · אך לחוק יהיה בימו וביניכם אלפים אמה במדה הראשונה בארך · מה התם אוירי במדת קרקע אף הכא אוירי במדת קרקע · והין צדק והיה לך וסמיך ליה ושמרתם את כל חקותי לומ' שהמעוות המדות כאלו עובר על המצות כלם · ואני אתן ב' במסרה ואני אתן את פני באיש ההוא · ואני אתן את שכרך שאם חזר בתשובה ואני אתן שכרך שעונותיו נחשבין לו כזכיות: אני

לזנות

וטעם ואת כל הזונים אחריו שאם לא יומת יזנו אחרים : והנפש אשר תפנה אל האובות . טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומצאנו נפשים גם כל נפש ארבעה עשר וכן והכרתי אותו : והתקדשתם כי אני יי׳ אלהיכם . קדש ונתתי לכם חקת לשמרם כדי לקדשכם ז

וכבר הזכיר זה הכתוב והטעם להכניס את הגרים השוכבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה . והחל להזכיר עונש הכתובי׳ בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו . וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה : אשר יקלל את אביו . מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו . וטעם אביו ואמו קלל כאומ׳ תועבה גדולה עשה : דמיו בו . כמו דמו בראשו והמקבלים גם המחוקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכי׳ אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאם לאמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה . וטעם אשר ינאף את אשת רעהו כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע : והנואפת . אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה : ערות אביו גלה . דבר גדול עשה : כלתו . אשת בנו יתבל . פירשתיו : תועבה עשו . אם השוכב אנוס אנוס . איש אשר יקח את אשה זמה היא . כטעם זנות במחשבה : ואתהן . זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר : ואת הבהמה תהרוגו . שלא תחטיא אחר ויש אומרים להסתיר הקלון : לרבעה . שם הפעל ואם הוא בחירק כמו בשברי לבם כי משקלי שמות הפועלים הם משתנים : ואיש אשר יקח את אחותו . במקום שאינם יודעים בו ואח״כ נודע הדבר . וטעם וראה את ערותה או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה . וטעם והיא תראה את ערותו שהסכימו שניהם על זה : חסד הוא . מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו תוספת בזנות : ערות אחותו גלה . באונס : עונו ישא . לבדו . וטעם להזכיר אלה הדברי׳ באחות בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתו׳ עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירה בעבור חוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות : דוה . היא חולה בעבור הדם . וטעם מקורה הערה שעשה תועבה גדולה . וטעם והיא גלתה ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת : וערות

לזנות אחרי המולך . לרבות שאר ע״ז שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה : והתקדשתם . זו פרישות ע״ז : אביו ואמו קלל . לרבות לאחר מיתה : דמיו בו . זו סקילה וכן כל מקום שנאמ׳ דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג : ואיש . פרט לקטן : אשר ינאף את אשת . פרט לאשת קטן : למדנו שאין לקטן קדושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך : אשר ינאף את אשת רעהו . פרט לאשת גוי למדנו שאין קדושין לגוי : מות יומת הנואף והנואפת . כל מיתה האמורה בתורה כתם אינה אלא חנק : תבל עשו . גנאי . לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן : משכבי אשה . מכניס כמכחול בשפופרת : ישרפו אותו ואתהן . אי אתה יכול לומר את אשתו הראשו׳ ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שנשאן לאסור שנשא חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרי׳ אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת : ואת הבהמה תהרוגו . אם אדם חטא בהמ׳ מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחברו לעבור עבירה כיוצא בדבר אתה אומ׳ אבד תאבדון את כל המקומו׳ הרי דברים קל וחומר ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המט׳ את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה : חסד הוא . לשון ארמי חרפה חסודא ומדרשו אם תאמ׳ קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנו׳ עולמו ממנו שנ׳ עולם חסד יבנה : הערה . גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי״ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו צוה מגזרת לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והערה זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה : וערות

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : ואת אמו ג׳ וסי׳ על כן יעזב איש . כי איש איש אשר יקלל . ואת אמו לא יברך : מות יומתו ג׳ וסימ׳ ואיש אשר ישכב את זכר . ואשה אשר תקרב אל כל בהמה . ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב . וסימ׳ דסמיך שניהם יומתו בשוא תחת המ״ם ושארא יומתו בפתח תחת הב״ם :

ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם : והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו : והתקדשתם והייתם קדשים כי אני יהוה אלהיכם : ושמרתם את חקתי ועשיתם אתם אני יהוה מקדשכם : כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו : ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנאף והנאפת : ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה מות יומתו שניהם דמיהם בם : ואיש אשר ישכב את כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם : ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם : ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה הוא באש ישרפו אתו ואתהן ולא תהיה זמה בתוככם : ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו : ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם בם : ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא : ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם :

וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון : ואנש די יתפני בתר בדין וזכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה : ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון : ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון : ארי גבר גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטיל אבוהי ואמיה לט קטלא חייב : וגבר די יגוף ית אתת גבר די יגוף ית אתת חבריה אתקטלא יתקטיל גיורא וגיורתא : וגבר די ישכוב ית אתת אבוהי עריתא דאבוהי גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חייבין : וגבר די ישכוב ית כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חייבין : וגבר די ישכוב ית דכורא משכבי אתתא תועבתא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חייבין : וגבר די יסב ית אתתא וית אמה עיצת חטאין היא בנורא יוקדון יתיה ויתהן ולא תהי עיצת חטאין ביניכון : וגבר די יתן שכובתיה בבעירא אתקטלא יתקטיל וית בעירא תקטלון : ואתתא די תקרב לות כל בעירא למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא אתקטלא יתקטלון קטלא חייבין : וגבר די יסב ית אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון עריתא דאחתיה גלי חוביה יקבל : וגבר די ישכוב עם אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון :

ערות

משכבי ג׳ וסימ׳ כי עלית . ואיש אשר ישכב את זכר . ואת זכר לא תשכב משכבי אשה : ולא תהיה ח׳ וסימ׳ ולא תהיה זמה בתוככם . וכשלו איש באחיו . עדת יי׳ כצאן . והיית רק למעלה . ולא תהיה זאת לכם לפוקה . לא תקום ולא תהיה . ולא תהיה בראשנה ובאחרנה . ולא תהיה להם לאיש מוכיח : בתוככם בולהון מ״ל בב״ב וסימ׳ הסירו את אלהי הנכר . ונאחזו בתככם בארץ : בבהמה ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר נח וסדר צו : דוה ג׳ וסימ׳ ואיש אשר ישכב את אשה דוה . תזרם כמו דוה . נתנני שוממה . ודין הוא חד מן י״ו פסוקי׳ דאית בהו את את את . וסימ׳ במס׳ רבת׳ : מקורה ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסימ׳ את מקורה הערה . והובשתי את מקורה . קדמ׳ חס׳ ותניי׳ מ״ל : הערה ג׳ וסימן את מקורה הערה . כי את שארו הערה . תחת אשר הערה למות נפשו :

בעל הטורים

אני יי׳ מקדשכ׳ סמך אבל אביו ואמו כינ׳ שותפין באדם : סמך איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו לפי שהממזר אינו יודע מי אביו ומקללו : ואיש אשר יקח את אחותו סמך אחותו לבהמה . לפי ששכיח׳ מצויין עמו בבית : וסמיך לה נדה שגם היא מצויה עמו תמיד : דוה ג׳ את אשה דוה . תזרם במו דוה . כל היום דוה שע״ז מטמא כנדה . ועון שעברו ע״ז גרמו להיות כל היום דוה : מקור ב׳ את מקורה הערה : והובשתי את מקורה בשביל שהערה מקורה יבש מקורה . כדכתי׳ ערירי׳ יהיו ולא תוליד : הערה ג׳ את מקורה הערה : כי את שארו הערה : אשר הערה למות נפשו בשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה : והיא תראה את ערותו ונכרתו לעיני בני עמם : רמז למה שאמרו המסתכל באותו מקום הווין ליה בנים שאינן הגונ׳ וראה את ערותו שמסתכל באותו מקום ונכרתו לעיני בני שהבנים יכרתי׳ עיניה׳ : מקור דמיה . קרי ביה דמי ה׳ שה׳ דמים טמאים לאשה : בכלם לא נאמר ינאף אלא על אשת רעהו שהקב״ה אלא עליו אף שאסורה על בעלה : אשר

וערות אחות אמך · שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: אשר ישכב את דודתו · המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירים · כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי ים לו בנים ק קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ע ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כ כשימות לפי שקוברן בחייו ערירי׳ יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו ש שהוא עכשיו: נדה היא · השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה ורבותינו דרשו לאסור הערואה בה כנדה שהערואה מפורשת בה את מקור׳ הערה: ואקוץ · לשון מאוס כמו קצתי בחיי שהוא קץ במזונו: והבדלתם בין הבהמה טהורה לטמאה · אין צורך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא · לאסור: ואבדיל אתכם מן ה העמים להיות לי · אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכד נצר וחביריו רבי אלעזר בן עזריה אומר מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמ׳ אפשי ומה אעשה ואבי ש שבשמים גזר עלי ת״ל ואבדיל אתכם מן ה העמי׳ להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים: כי יהיה בהם אוב וגו׳ · כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנ׳ בהם כרת:

חסלת קדושים תהיו

ערירים קמ׳ ערירים ימותו תכ״ל ערירים יהיו ואמת והמת יהיה לו

בחקת ה׳ חס׳ בליש׳ וכל חקתיו דכו׳

בבהמה ל׳ וכל קרי׳ חלוף בעוף ובבהמה

ידעני ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ בליש׳ וכל ידעונים הידענים דכו׳ חס׳

ועריות אחות אמך · טעמו כבר הזהרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו · אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: את דודתו · היא אשת דודו: ערירים ימותו · אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומים ופי׳ ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי · ואמ׳ על אשת אח נדה והטעם ראוי ש שירחק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשת כי ישבו אחים יחדיו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי הערי׳ הזכרים הם המכריחים ואין מי יכריחם ואם בדרך שקול דעתם החסרה יראו לנו למה לא שקל ערות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים ל לקבלה: ושמרתם את כל חוקותי · שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי · משפטי העונש · וטעם ולא תקיא הארץ אפרש בפרשת ו וילך: ואקוץ בם · דרך משל כמו ותקצר נפשו · וטעם ארץ זבת חלב שאין כמוה: אשר הבדלתי אתכם מן העמים · באלה החקים ועוד שתבדילו בן הבהמה · וטעם הטהורה העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים · וטעם העוף הטמא הנזכר וכל האחרים טהורים · וטעם לטמא שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקצו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים כי חייבים א אתם ללכת אחרי כי קדוש אני · וטעם ואיש או אשה בעבור שאמר על האבו׳ לטמאה בהם אמר היו קדושים והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא · וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה:

אשר הבדלתי אתכ׳ · שבעי׳ אמות בפרשת קדושים כנגד שבעי׳ אומות שהבדלתי א אתכם מהם ואבדיל אתכם מן העמים · וסמיך ליה איש או אשה · כי יהיה בהם אוב או ידעוני · כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והסרתי מביניכם ואינכם צריכי׳ לאוב וידעוני כשאר האומות שאין עמהם נביא · ולא יודע עד מה · ולכך צריכי׳ לאוב וידעוני:

אמור

אמור אל הכהנים כת׳ אזהר׳ כהנים שלא יטמאו לאוב · שנים נאמ׳ בו אזהרה שלא לטמאות בו · אי נמי שלא יטמא הכהן למת כשירצה לשאול באוב שצריכין ליטמאות כ כששואלין בו · אי נמי להכי סמך אמור אל הכהנים לאוב וידעוני שאם תאמרו מתי כרע העתידות הרי לא כרש באוב וידעוני · לכך סמך לו אמור אל הכהנים · הרי לך כהן שישאל לך באורים ותומים · והכי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני: זה שאול ואשה בעלת אוב · וסמך לו אמור אל הכהנים · אמר ר׳ לוי יפה היה לו ל לשאול באורי׳ ותומי׳ האמורים למטה ולא באוב האמו׳ למעלה · לעיל חוכיה כתיב דמיהם בם · וסמיך ליה לא יטמא · שאם יטמא דמיו בו · והיינו דאמרינן כהן שמשמש בטומא׳ אחיו הכהנים מפצעי׳ את מוחו · אל הכהנים · בניא׳ זה לא חללים · בני אהרן · בניא׳ זהו גם בעלי מומין · ליתא אמר בני אהרן ולא בנות אהרן · לפי שהם גרמו מיתה לדורות: אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת · בניאמ׳ ואמרת · אזהרות · אחרות ואמרת · אמור ואמרת · אזהרה ראשונה פרש׳ שלא ליטמא בהן · ואמר׳ שניה לטמא לאת אחותו · לאת מנגע · לא

ישאו ו׳ קמצין וסימ׳ וערות אחות אמך ואחות אביך · אשר ישכב את דודתו ערות דודו · כי עבודת הקדש עליהם · זהב ולבנה ישאו · המה מלכותם ישאו · הלא אלה כלם עליו: ולא תקיא ב׳ וסימ׳ ולא תקיא אתכם הארץ · הארץ אתכם בטמאכם אתה: ולא תלכו ב׳ וסימ׳ ולא תלכו בחקת הגוי · ולא תלכו רומה:

וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ: כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ: וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ: וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ: וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם: וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים: כה וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא: וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי: וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם:

ס״ד ונ״נח מ׳ זה״ב סימן

וְעֶרְיַת אֲחָת אִמָּךְ וַאֲחָת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלֵּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן: וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוֹב עִם אִתַּת אַח אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲח אֲבוּהִי גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן דְּלָא וְלַד יְמוּתוּן: וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחַקָא הִיא עֶרְיְתָא דַּאֲחוּהִי גַּלִּי דְּלָא וְלַד יְהוֹן: וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מַעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִיתַּב בַּהּ: וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין עֲבָדוּ וְרַחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן: וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְּנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא: וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דָּכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדָכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא דִּי אַפְרֵשִׁית לְכוֹן לְסָאָבָא: וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָּלְחִין קֳדָמָי: וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ זְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין:

פרשה

פרשה

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו:

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ: אלהן

בחקת ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ולא תלכו בחקת הגוי · ואינם עשים בחקתם · ובחקתיהם לא תלכו · אם בחקתי תלכו · חקת שמים · וכל חקתיו דכו׳: בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח: ואבדל ב׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים · כי עונותיכם היו מבדלים · והוא חד מן מלין מיחדין חס׳ יוד וסימ׳ ואת הבית יקצע מבית סביב · ואיש כי יקדש את ביתו קדש · הקרב את קרבנו קערת כסף אחת · תנו לי״י אלהים כבוד בטרם יחשך ובטרם · מאחזתו ינחל את בניו · יקשוב וישבע לאחור · לא תירא כי יעשר איש · מריח מים יפרח · שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו · והוא ישקט ומי ירשע · ב׳ בו · בבלי דעת מלין יבכר · כצפעני יפרש: ידעני ה׳ חס׳ וסי׳ כי יהיה בהם אוב או ידעני · וחבר חבר · אשר הכרית את האבת ואת · ועשה אוב וידעונים · דמלכים · וחברו דד״ה ועשה אוב וידעני:

אמור

אמור אל הכהנים · אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי׳ אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם · טעמו המצות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש · הוא המת · מלת יטמא מבנין התפעל ודגשות הטי״ת להתבלע התי״ו וטעם בעמיו בכל ישראל שהם עמו: כי

אמור אל הכהנים · אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן · יכול חללים תלמוד לומר הכהנים · בני אהרן · אף בעלי מומין במשמע · בני אהרן · ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו · בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: כי

כי אם לשארו הקרוב אליו · היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו · וטעם בעל בעמיו שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו · ושמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואחרו כי פי׳ בעל גדול שהוא ברשותו כמו בעליו אין עמו בטל הפי׳ הראשון · וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר חי יותר מ מהנקבה ברוב: הקרובה אליו · להיותה אחותו מאב ואם והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים

כי אם לשארו · אין שארו אלא אשתו: הקרובה · לרבות את הארוסה: אשר לא היתה לאיש · למשכב: לה יטמא · מצוה: לא יטמא בעל בעמיו להחלו · לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעוד עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: לא יקרחה קרחה · על מת והלא אף ישראל הוזהרו על

להחלו ה׳ מלין בטעמ׳ פי׳ סוף פסו׳ לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכו׳ ובה׳ מקומו׳ ישרתוהו מאיילה בתיבתו וסימ׳ להחלו · לדרתיכם דראשית עריסותיכם · ממועצותיהם דהושע · והאשתאלי בריש ד״ה · וקוית לו · והמקף הוא מחברו בתיבה אחת וי״א בטעם לאתנחתא פי׳ האתנחת׳ לעולם לא ישרתג׳ כי אם מונח בר מן

כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו׃ וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃ לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃ לֹא־יִקְרְחֻה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת׃ קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃ אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו׃ וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס

וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם׃ וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא׃ וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל אֵת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃ וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃ אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה׃

אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וּלְאֲבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאֲחוּהִי׃ וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דִּי לָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃ לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחֲלוּתֵיהּ׃ לָא יְמָרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְּדִקְנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל׃ קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶּאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת־קוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ קוּרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין׃ אִתְּתָא מַטְעֲיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דִּמְתָרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ׃ וּתְקַדְּשִׁנֵּיהּ אֲרֵי יָת־קוּרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרִיב קַדִּישׁ יְהֵא־לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וּבַת גְּבַר כָּהֵין אֲרֵי תַתְחֵיל לְמִטְעֵי מִקְּדוּשַּׁת אֲבוּהָא הִיא מִתַּחְלָא בְּנוּרָא תִתּוֹקַד׃

וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוּהִי דְּיִתְּרַק עַל־רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְדִיקָרֵיב יָת־קוּרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת־לְבוּשַׁיָּא יָת־רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵּירוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא יְבַזַּע׃ וְעַל כָּל־נַפְשָׁת מִיתָא לָא יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאַב׃ וּמִן־מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יְחַיֵּל יָת מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא יְיָ׃ וְהוּא אִתְּתָא בִּבְתוּלַהָא יִסַּב׃ אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וַחֲלִילָא מַטְעֲיָא יָת־אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָּא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא׃

י״א מקומו׳ שישרתנה מאיילא על פי המסרה והיא דומה לטפחא שנוטה לצד ימין והסי׳ וימיני טפחה שמים וסימ׳ הי״א מקומו׳ נמסר בסדר פנחס · ועיין בשער הנגינות: יקרחה חד מן י״ד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרי׳ ו״ו נמסר במסרא רבתא: אשי ט׳ כתיב י׳ נמסר בסדר צו: זנה ג׳ חס׳ וסימ׳ אשה זנה וחללה · אלמנה וגרושה וחללה · את צעה זנה: יקחו י׳ בקרי׳ וקמצין וסימ׳ אשה זונה וחללה · ב׳ בו · ובליעל כקוץ מונד · אהליהם וצאנם יקחו · ונחלת עריצים משדי יקחו · קשר נביאיה בתוכה · והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו · ומבניך אשר יצאו דמלכים · וחברו דישעיה · בניך ובנותיך יקחו: קדש י״ג חס׳ נמסר בסדר תצוה: הגדול ח׳ מלאים נמסר בסדר נח: וקדשתו ב׳ א׳ ר״פ · וא׳ ס״פ וסימ׳ וקדשתו כי את לחם · הגבל את ההר וקדשתו: והכהן הגדול ב׳ דסמי׳ וסימ׳ וחכהן הגגדול מאחיו · ויעל סופר המלך: והכהן ג׳ ר״פ וסימ׳ המשיח · הגדול · המקריב · וא׳ הכהן המחטא אותה: יוצק ב׳ ומל׳ וסימ׳ והכהן הגדול מאחיו · נהר יוצק יסודם: ללבש ב׳ וחס׳ וסימ׳ ובגד ללבש · ומלא את ידו ללבש את הבגדים: יפרע חד מן א״ב מן חד חד זקף קמץ וסימ׳ נמסר בריש ויקרא: והוא לג׳ ר״פ נמסר במסרא רבתא:

ולא יחלל זרעו, הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: לחם אלהיו, מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב, אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך: חרום, שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע, שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: או גבן, שורצי"לש בלעז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק, שיש לו בעיניו דוק שקורין טי"לא כמו הנוטה כדוק: או תבלול, דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרונ"לא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חילין לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב: גרב וילפת, מיני שחין הם גרב זו היא החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת, היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המית' והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות: מרוח אשך, לפי התרגום מריס פחדין שפחדיו מרוססין שבנים שלו כתותין פחדיו כמו גידי פחדיו ישורגו: כל איש אשר בו מום, לרבות שאר מומין: מום בו, בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו, כל מאכל קרוי לחם: מקדשי הקדשי', אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל, אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשי' יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים: אך אל הפרכת, להזות שבע הזאות שעל הפרכת ואל המזבח, החיצון ושניה' הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי, שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: וידבר משה, המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל בני ישראל, להזהיר בית דין על הכהנים: וינזרו, אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן, דבר אחר וינזרו מקדשי בני ישר' אשר הם מקדישים לי: ולא יחללו את שם קדשי, סרס המקרא ודרשהו, אשר הם מקדישים לי, לרבות קדשי כהנים עצמן: כל איש אשר יקרב, אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה ואי אפשר לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן מדרש בתורת כהנים וכי יש נוגע חייו' אם כן מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר דרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו': וטומאתו עליו, וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתו' מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה, יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתיישב במקום אחר ת"ל אני יי' בכל מקום אני: בכל

יקרב נהרין על כ' דקדמו' תים נסמוך לא יקרב ואחר לא יגש.

לא יגש קדמ' לא יקרב להקריב לחם· תנינ' ותליתא לא יגש להקריב·

כב

וינזרו ל' וא' וינזרו והוא חד מן ג' זוגין מן ב' ב' חד מ.רע וחד מלעיל·

שרוע ב' ומל' וסימ' או חרם או שרוע, שור ושה שרוע: או גבן ג' פסוקים אית בהון ו' מלין דמין לא נסבין וי"ו וקדמ' ר"פ וסימ' נמסר בסדר משפטים: מקדשי הקדשים ד' בליש' וסי' לחם אלהיו מקדשי הקדשים, לשכות הצפון, לשכות הדרום, ב' בו, ולגשת על כל קדשי, ואל קדשי הקדשים:

טו ולא יחלל זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו: ס וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד: כ או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך: כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי יהוה מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב: לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל: אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני יהוה מקדשם: וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל: פ

א וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים לי אני יהוה: אמר אלהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליהוה וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יהוה:

ולא יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן למימר גבר מבנך לדריהון די יהא ביה מומא לא יקרב לקרבא קורבן אלהיה: ארי כל גבר די ביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או שריע: או גבר די יהי ביה תבר ריגלא או תבר ידא: או גבין או דוקא או חיליז בעיניה או גרבן או חזזן או מריס פחדין: כל גבר די ביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא ית קורבניא דיי מומא ביה ית קורבן אלהיה לא יקרב לקרבא: קורבן אלהיה מקודשי קודשיא ומן קודשיא ייכול: ברם לפרוכתא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי מומא ביה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון: ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי די אינון מקדישין קדמי אנא יי: אימר להון לדריכון כל גברא די יקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מן קדמי אנא יי:

גבר

ח'לפ'בספ' · ל' · ל' · כ"ל בלא חסף · ל' וחס' · ב' ומל' · ג' ל"פ רחין · ל' · ל' וחס' · ב' · כ' · ל' ומל' · ל' · ב' פסוק · ט' כתו' כן · ל' · ל' · י"ג · ג' · ל' · ל' וחד ומקדשים · ל' · י"ב

יאכל י"ג בקריי' וסימ' לחם אלהיו מקדשי, מחרצנים, מיין ושכר יזיר, מתת לאחד מהם, חמאה ודבש יאכל, והיה מרוב עשות תנייג' דפסוק, חציו שרף במו אש, לא יבנו ואחר ישב, אשר קצירו רעב יאכל, הנה נא בהמות אשר עשיתי, גם כל ימיו בחשך יאכל, מתוקה שנת העובד', אזרעה ואחר יאכל: מלפני י"ב וסימ' ואקברה מתי, לקבר את מתי, ונכרתה הנפש, לא יכרת לך איש דמלכים, וחברו דד"ה, כי נכנע אחאב קדמ' דפסו', ויהי כחול זרעך, כי רוח מלפני יעטף, כי עיני על דרכיהם, אם ימושו החקים, ולכהנים הלוים לא, ויצאו מלאכים מלפני:

אבן עזרא

ולא יחלל זרעו, פי' אלמנה וגרושה בסתר כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין: לחם אלהיו, והוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: חרום, הפך שרוע והנה חרום מגזרת חרם: שרוע, מגזרת משתרע: או גבן, קרוב מגזרת הרים גבנונים והנו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה: תבלול בעינו, יש אומרים מגזרת תבל עשו השחתה ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן והתי"ו על שני הפירושים נוסף גם גרב בעין על דעת רבי' כן: ילפת, כטעם דבק מגזרת וילפות שמשון ויש אומרים עוות מגזרת ויחרד האיש וילפת והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר: מרוח, שם התאר מגזרת רוח: אשך, הביצה ואחר שפרט אמר כלל כל איש אשר בו מום, וטעם מום בו כמו אביו ואמו קלל: לחם אלהיו, לחם הפני' והאשם והחטאת שהם קדשי הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים, המעשר והבכור: אך אל הפרכת לא יבא, להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב, וטעם אל כל בני ישראל שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה ובעבור שהזכי' כי בעל מום יאכל קדש הזהיר שיהיה האוכל טהור: וינזרו, כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו, מוסכת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי, וטעם אני יי', קדוש, וטעם מלפני אני יי' כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוד השם,

בעל הטורים

לחם אלהיו הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיי' בלמ"ד · רמז לששים מומין באדם · אך אל הפרכת לא יבא · אך מיעוטא הוא שפעמי' יבא · כההיא דאמר אם אין כהנים נכנסין לויים · אם אין טהורין נכנסין טמאין · אם אין טמאין נכנסין בעלי מומין: תוספ

אבן עזרא

עד אשר יטהר, ימי טהרתו: אשר יטמא לו, בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה הנזכרים יטמאו עד הערב: ובא השמש וטהר, ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז"ל העתיקו אפילו שיבא השמש לא יאכל עד סור האור ושנו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טהר יומא: כי לחמו, מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו ו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא יטמא: ושמרו את משמרתי, רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו: וכל זר, שאינו מזרע אהרן: הם יאכלו בלחמו, זכרי ונקבו: בתרומת הקדשי, השוק והחזה: מלחם אביה תאכל, כמו בראשונה: וכל זר לא יאכל בו, על כן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא: ונתן לכהן את הקדש, טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן ל לכהן מושכת עצמ' ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו: והשיאו אותם, פעל יוצא לשנים פעולי' והטעם שיזהירום ויורום עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין: וטעם ומן הגר כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב וחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר, וכל קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי ל להיותו בלא מום:

לפלא

רשי

בכל טמא נפש, במי שנטמא במת: בכל שרץ אשר יטמא לו, בשיעור הראוי לטמא בכעדשה: או באדם, במת אשר יטמא לו בשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טומאתו, לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת: נפש אשר תגע בו, באחד מן הטמאים הללו: ואחר יאכל מן הקדשי, נדרש ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש: מן הקדשים, ולא כל הקדשי: נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה, לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה ט טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפ' יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: ושמרו את משמרתי, מלאכול תרומ' בטומאת הגוף: ומתו בו, למדנו שהיא מיתה בידי שמים: לא יאכל קדש, בתרומה הכתו' מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר, תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהו' קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתו' ולמדך כאן שאי' גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: וכהן כי יקנה נפש, עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו, אלו בני השפחו' ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגומ' בספרי: לאיש זר, ללוי וישראל: אלמנה וגרושה, מן האיש הזר: וזרע אין לה, ממנו: ושבה, הא אם יש לה זרע ממנו א אסור' בתרומ' כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו, לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומ', זרות אמרתי לך ולא אנינו': כי יאכל קדש, תרומ': ונתן לכהן את הקד', דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: ולא יחללו וגומ', להאכילם לזרים: והשיאו אותם, את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ואסרו עליהן ואונקלוס תרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם, זה אחד מג' אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך מדרש בספרי: נדריהם, הרי נדרים, הרי עלי: נדבותם, הרי זו: לרצונכם, הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנט בלע"ז ואיזהו הראוי לרצון, תמים זכר: בבקר בכשבים ובעזים, אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר:

לפלא

מסורה

איש י"ר"פ בתור' וב' באיוב וסי' נמסר בריש איוב: טמא ד' וסי' והנגע בכל טמא נפש' כי איש טמא שפתי' ב' בו' אם יגע טמא נפש בכל: באדם ד' רפין נמסר בסדר תזריע: רחיצה בשרו ד' חס' את נמסר בסדר מצורע: ובא י"ז ר"פ נמסר בישעיה סימן נ"ט גבי פסוק ובא לציון גואל: בלחמו ג' וסימ' הם יאכלו בלחמו, קדמו נודד,

איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר והנגע בכל טמא נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע: או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו או באדם אשר יטמא לו לכל טמאתו: נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים: ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא: נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אני יהוה: ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו אני יהוה מקדשם: וכל זר לא יאכל קדש תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש: וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו: ובת כהן כי תהיה לאיש זר הוא בתרומת הקדשים לא תאכל: ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל וכל זר לא יאכל בו: ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את הקדש: ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליהוה: והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני יהוה מקדשם:

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו ליהוה לעלה: לרצנכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים: כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם: ואיש כי יקריב זבח שלמים ליהוה

גבר גבר מזרעא דאהרן והוא סגיר או דאיב בקודשיא לא ייכול עד די ידכי ודיקרב בכל טמא נפשא או גבר די תפוק מניה שכבת זרעא: או גבר די יקרב בכל ריחשא די יסתאב ליה או באנשא די יסתאב ליה לכל סאובתיה: אנש די יקרב ביה ויהי מסאב עד רמשא ולא ייכול מן קודשיא אלהן אסחי בשריה במיא: ובמיעל שמשא וידכי ובתר כן ייכול מן קודשיא ארי לחמיה הוא: נבילא ותבירא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי: ויטרון ית מטרת מימרי ולא יקבלון עלוהי חובא וימותון ביה ארי יחלונניה אנא יי מקדשהון: וכל חילוני לא ייכול קודשא תותב דכהנא ואגירא לא ייכול קודשא: וכהנא ארי יקני נפש קנין כספיה הוא ייכול ביה ויליד ביתיה אינון ייכלון בלחמיה: ובת כהנא ארי תהי לגבר חילוני היא באפרשות קודשיא לא תיכול: ובת כהנא ארי תהי ארמלא ומתרכא ובר לית לה ותתוב לבית אבוהא כרביותהא מלחמא דאבוהא תיכול וכל חילוני לא ייכול ביה: וגבר ארי ייכול קודשא בשלו ויוסף חומשיה עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא: ולא יחלון ית קודשיא דבני ישראל ית די יפרשון קדם יי: ויקבלון עליהון עוין וחובין במיכלהון בסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי מקדשהון:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא בישראל די יקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון די יקרבון קדם יי לעלתא: לרעוא לכון שלים דכורא בתוריא באימריא ובעזיא: כל די ביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי לכון: וגבר ארי יקריב ניכסת קודשיא קדם יי

בעל הטורים

תושב כהן ושכיר ב' בגימ' קנוי קנין עול' קנין שנים • וכהן ב' במס' • וכהן כי יקנה נפש קנין כספו • ויכהן בזעם אף מלך וכהן זהו שאמ' בספר מקום שנהגו • ד' זוחות גות עזרה' שאו שערים ראשיכם ויבכם ושמעאל בן פיאבי ושמש בכהונ' גדולה שהיה צדיק • ורבים אוכלי שולחנו ולא נמצא נות' בימיו וזהו וכהן כי יקנה שהיה כן הרב' קוני' נפשות • ולכך הוא ראש פסוק שהיה צדיק • אבל וינאץ בזעם אפו הוא ינאי המלך שהי' רשע לכן הוא סוף פסוק • ד"א לפי שהיו מהם כהני רשעים לקנות כהונ' ומאסר לא להם על כן וינאץ בזעם אפו מלך וכהן • בלחמו ג' במס' הכא ואידך נשחיתה עץ בלחמו • על כן נכתבו קדמו נודד שהלכו בגולה מפני חרב דרוכה ו וקשת נטוי' והשיאו ב' הכא ואידך והשיאו כל ישראל את העגל בעני' אבשלום בעצה שנתן לו חושי שיתן לו לרעתו • וזהו והשיאו אותם עון אשמה • באכלם שכיס הכא ואידך באכלם מעבור הארץ דאוכל תרומה בטומאת הגוף • כנעוריה מלא ו' לומר לך שאין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים כלבך • לא פעמים הזכיר קדשי' בזאת הפרשה כנגד ל"א עש' דברים שבין תרומה לקדש' ובארצכם

מסורה

נשחיתה עץ: חמשיתו ב' חס' יוד קדמ' וסימ' ויסף חמשיתו עליו, כי יגאל ממעשרו, וחד חמשתו וחמשתו יסף עליו: והשיאו ב' וסימ' והשיאו אות עון אשמה, והשיאו אתו כל ישראל: באכלם ב' וסימ' באכלם את קדשיהם, באכלם מעבור הארץ: אני יי' מקדשם ד' וסימ' אך אל הפרכת לא יבא, ושמרו את משמרתי, והשיאו אתם עון, וגם את שבתתי נתתי: לרצנכם ד' וחס' וסי' נמסר בסדר קדשים:

ושבה ב' בטע' א' לא תנוה והיא סנה · חמשיתו ב' חס' יוד קדמ' ·

לפלא נדר, להפריש בדיבורו: עורת, שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור, לא יהיה: חרוץ, ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת, ורוא"ה בלע"ז: גרב, מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפות שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו, שלשה פעמי' להזהיר על הקדשן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן: ואשה לא תתנו, אזהרת הקטרתן: שרוע, אבר גדול מחבירו: קלוט, פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו, לבדק הבית: ולנדר, למזבח: לא ירצה, אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: ומעוך וכתות ונתוק וכרות, בביצים או בגיד: מעוך, ביציו מעוכין ביד: כתות, כתושו' יותר ממעוך: נתוק, תלושין ביד עד שנפסקו חוטי' שתלויו' בהן אבל נתונין הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות, כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך, תרגום ודמריס זהו לשונו בארמית לשון כתישה, וכתות תרגומו ודריס כמו הבית הגדול רסיסים בקיעות דקו' וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו, דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: ומיד בן נכר, גוי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואף על פי שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבום אבל התמימה תקבלו מהם לכך נאמ' למעלה איש איש לרבות את הגוים שנודרים נדרי' ונדבות כישראל: משחתם, חבולהון: לא ירצו לכם, לכפר עליכם: כי יולד, פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו, נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרי' ומותר לשחוט האב והבן: אותו ואת בנו, אף בנו ואותו במשמע: לרצונכם תזבחו, תחלת זביחתכם הזהרו שתהיו לרצון לכם וזהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר כאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אח' לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשי' ואף על פי שפרט באוכלים לשני ימים חזר ופרט באוכלין ליום אח' שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: ביום ההוא יאכל, לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני ה', דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: ושמרתם, זו המשנה: ועשיתם, זה המעשה: ולא תחללו, לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה תלמוד לומר ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד תלמוד לומר בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': המוציא אתכם, על מנת כן: אני ה', נאמן לשלם שכר: דבר אל בני ישראל, מועדי ה', עשה מועדות שיהיו ישראל מלמדין בהם שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: ששת ימים, מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדו' מעלין עליו כאילו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאילו קיים את השבתות:

אלה

לפלא, לפרש: עורת, שם התאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטך אתה חרצת כמו גזור: יבלת, כמו תבלול וכללו של דבר יניחנו כשמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה לה', לפלא נדר ולא יקח מאלה האמורים: שרוע, כראשון, וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט: ומעוך, מגזרת מעכו שדיהן: וכתות, מגזרת ואכות אותו טחון ושניהם בביצים: ונתוק, מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת: ובארצכם לא תעשו, לשנות מעשה השם: ומיד בן נכר, שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם, המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה ומשם להיות להם מ' משחתם שרש והתי"ו נוסף: ירצו, מבנין נפעל ואחר שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה: שור או כשב או עז, נקראים על שם שנשם כמו ובגדי ערומי' תפשיט יומת המת כי יפול הנופל או הטעם זכר המין, וטעם ומיום השמיני כמו והגבול עד המרובע: והלאה, אחריו והבד חץ יהונתן: ושור או שה, פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה, וטעם וכי תזבחו זבח תודה שיאכל ביום אחד בעבור שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרשה הכתוב' בנו את אהרן מלת לרצונכם, וטעם אני ה' להיות התודה שלימה: ושמרתם מצותי, בלב: ועשיתם אותם אני ה' שאחקור מה שיש בלב ואראה כל העשוי, וטעם לא תחללו את שם קדשי עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה והם המצווים שלא ישחטו להם או לישראל אם וכן ביום אחד גם יתכן שנוטות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהחל בפרשה אחרי כן דבר אל בני ישראל ועד שני ונקדשתי בתוך בני ישראל: המוציא אתכם, ובסוף אני ה' שהוא הדבור הראשון והוא עיקר כל המצות ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והחל מהשבת, וטעם אלה הם מועדי בעבור היות שבתות רבות בשנה:

בכל

זבח שלמים ו' בתורה נמסר בויקרא: ושור ה' ג' מנהון רפ נמסר בריש סדר שמיני: ולנדר ה' קמצי' בליש' וסימ' ונדר אלמנה וגרושה, כי נדר נדר עבדך, ולנדר לא ירצה, ונדרו נדר לה' ושלמו, כל נדר וכל שבועת, וסימ' בלשון ארמי, נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא אתקבל: זבח ב' וסימ' וכי תזבחו זבח

לפלא־נדר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון כל־מום לא יהיה־בו: כב עורת או שבור או־חרוץ או־יבלת או גרב או ילפת לא־תקריבו אלה ליהוה ואשה לא־תתנו מהם על־המזבח ליהוה: כג ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולנדר לא ירצה: כד ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליהוה ובארצכם לא תעשו: כה ומיד בן־נכר לא תקריבו את־לחם אלהיכם מכל־אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם: ס

כו וידבר יהוה אל־משה לאמר: כז שור או־כשב או־עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליהוה: כח ושור או־שה אתו ואת־בנו לא תשחטו ביום אחד: כט וכי־תזבחו זבח־תודה ליהוה לרצנכם תזבחו: ל ביום ההוא יאכל לא־תותירו ממנו עד־בקר אני יהוה: לא ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני יהוה: לב ולא תחללו את־שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יהוה מקדשכם: לג המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה: פ

כג

א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם מועדי יהוה אשר־תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי: ג ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא־קדש כל־מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה

לפרשא נדרא או לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה: עויר או תביר או פסיק או יבלן או גרבן או חזזן לא תקרבון אלין קדם יי וקורבנא לא תתנון מנהון על מדבחא קדם יי: ותור ואימר יתיר וחסיר נדבתא תעביד יתיה ולנדרא לא יהי לרעוא: ודמריס ודריס ודשליף ודגזיר לא תקרבון קדם יי ובארעכון לא תעבדון: ומן בר עממיא לא תקרבון ית קורבן אלהכון מכל אלין ארי חבולהון בהון מומא בהון לא לרעוא יהון לכון:

ומליל יי עם משה למימר: תור או אימר או עזא ארי יתיליד ויהי שבעא יומין בתר אמיה ומיומא תמינאה ולהלא יתרעי לקרבא קורבנא קדם יי: ותורתא או שיתא לה ולברה לא תכסון ביומא חד: וארי תכסון נכסת תודתא קדם יי לרעוא לכון תכסון: ביומא ההוא יתאכיל לא תשארון מניה עד צפרא אנא יי: ותטרון פיקודי ותעבדון יתהון אנא יי: ולא תחלון ית שמא דקודשי ואתקדש בגו בני ישראל אנא יי מקדשכון: דאפיק יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא אנא יי:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון מועדיא דיי דיתערעון יתהון מערעי קדיש אילין אינון מועדי: שיתא יומין תתעביד עיבידתא וביומא שביעאה שבא שבתא מערע קדיש כל עיבידא לא תעבדון שבתא היא קדם יי

תודה, זבח שלמים: אני יי כ"ה בסיפרא וסימ' נמסר בסדר אחרי מות: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י"ג בתורה נמסר בסדר ויקרא: תעשה ז' וסימ' נמסר בסדר תרומה:

בעל הטורים

ובארצכם לא תעשו. וסמיך ליה ומיד בן נכר. כלומר שאסור לסרס אפילו על ידי גוי. שור או כשב או עז. סמך לבן נכר לומר שאין מקבלין קרבן חובה אלא מישראל. והיה שבעת ימים וגו' אמר הקב"ה אם ישחוט ביום ראשון יהא נראה כשוחט לשם שמים וארץ שנבראו ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאלו שוחט לרקיע שנעשה ביום ב'. וביום ג' לים ולדשאים. וביום ד' לשם מאורות. וביום ה' לשם שרצים. וביום ו' לשם אדם. אלא ימתין עד ז' ימים וידע שנבראו העולם בו' ימים ונחתי בז' וישחט לשמו. אותו ואת בנו ב' הכא ואידך ועקדו אותו ואת בניו גבי כהונה כדאמר בשביל שנאמר בו אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד והוא לא עשה כן. אלא שחט בניו בדקיהו לעיניו. ע"כ נאמר בו ועקרו אותו ואת בניו עד בא ארנו גם הוא ועוד כי גוים רבים שנהרג בנשבר וניטלה ממנו המלכות. סמך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שנוהג במוקדשין. וכי תזבחו. סמך לאותו ואת בנו. רמז למה שאמרו ד' פרקים בשנה צריך להודיעו אמו מכרתי היום לשחוט והם הפרקים ברגלי'. לכך סמך אותו לרגלים. לא תותירו ממנו עד בקר וסמיך ליה אני יי ושמרתם את מצותי לומר שאין מעבירין על המצות כלומר לא תותירו המצות. ונקדשתי בתוך בני ישראל וגו' זהו אין אומרים קדושה בפחות מעשרה. בתוך בני ישראל. וסמיך ליה מועד. כבמועדים מתקבצי' כדי להתפלל ולהלל להקב"ה שברוב עם הדרת מלך. מקראי קדש וסמיך ליה מועדי' היינו אדם נוטה את עצמו בגלגל מועדי יי את ... על ג' חדשי' שבועות וכהנים. מקרא קדש ביתעריה מצוה. מקרא קדש בניס' במא"ל בבכות סקיה:

בכל מושבותיכם · בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך · וטעם שבת היא לה' פירשתיו · ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמר במועדם והטעם באי זה יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אזר על פסח חזקיהו ויועץ המלך ואחר שקבע ראש חדש ניסן עבר השנה וכזה הפשוהו חכמי' ז"ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו נסמכים איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שיהיה פסח בבה"ו גם שני מעשיות שם ועבור השנים קרוב מתוספת שנת החמה על הלבנה ואיננו על דרך הקדמונים ותחלת החשבון וי"ד פי' שים עם לבהר"ד ד"ח תיקנו יבא המולד וי"ד כי ש"ה נוספה להחל מחשבון בהר"ד בעבור חמש הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בש' חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבור אחר שנה וחצי שנה והעבור כנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמי' שבא בארוכה ובקצרה ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנ' בירושלם או בקצה מזרח או במערב כלל והעד מקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלם ועוד ראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעות ה החדש היה ליל שלישי וכן א ארע לשלשה חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גטר"ד בעבור הדחיה גם פעמי' היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת ההחברות המאורות אפילו במהלך האמצעי כי הנה בטור"ד גם בטר"ד יוכיחו ולולי שלא הצריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה החמורה שהוא נולד קודם חצו' והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה ששמו שני ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר"ד אם על המולד היה ראוי שיתענו בשמיני לקביעותינו וסי' למה נעוות אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הראיה: בין הערבים · פירשתיו: אשה לה' · בפרשת פנחס · וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שיאמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן · וטעם דבר אל בני ישראל שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם: ממחרת השבת · אמרו חז"ל ממחרת יום טוב והמכחשים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משנת השמטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון נאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות כשבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פירושים בפסוק אחד והנה שלשים עיירים ורא'יתם תמימות וחכם ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום חמשה עשר וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר והגאון אמר בשני פסחים הם כנח יי' ופסח ישראל ופסח יי' בליל חמשה עשר והנה מחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי' ממחרת הפסח הכתוב בתורה ממחרת זבח הפסח ולא אמר כלום כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתי' וממחרתו הוא לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתי יקצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורים גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש לה שנה שעברה · וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואות ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באש טענה כי הוא תאר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלי ועוד יש להשיב שאין נדע כי הניף הכהן בעבר הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור שבשת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמר הגאון אם השבת כמשמעה מאי זה שבת נחל לספור ויסועה השיב כי שמנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שבת קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות לא הזכיר בפרשת פנחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להם ב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעות והעד מערך הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואח' כן אמר בשבועותיכם שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטעמה שבועים יוכיח והנה הרמזת לך כוד אחר שכל המועדי' תלוים ביום ידוע מהחדש ולא נאמר בחג השבועות מספר בעבור הספירה שהיא מצוה וחז"ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו נאמר כי חג יי' לנו · יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני יי' לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם והטעם שתתנו כבש בן שנתו כרי שתהיו נרצים והמכחשים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנה תמימה והנה לא קרבו בחנוכת המזבח כבש אחד בן שנתו לעולה ובפרשה האחרונה כבשים בני שנה שנים עשר: · ולחם

שבתותיב' כלם כתי' כן במ"ג וסימ' נמסר בריש סדר ויקהל: בחדש ז' ר"פ נמסר בסדר וישמע יתרו: ובחמשה עשר יום ג' רפ' דסמיכי בתורה וסימ' ובחמשה עשר דמצות וחברו · וחגתם אתו חג: ועשיתם דעומר בזקף ועשית' שעיר עזים בתביר וסי' בלשון ארמי עומרא סליק צפיר' נחית והוא חד מן י"ו זוגין מתחלפי' בטעמא

בכל מושבתיכם: פ

אלה מועדי יהוה מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם: בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליהוה: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות ליהוה שבעת ימים מצות תאכלו: ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה ליהוה שבעת ימים ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן: והניף את העמר לפני יהוה לרצנכם ממחרת השבת יניפנו הכהן: ועשיתם ביום הניפכם את העמר כבש תמים בן שנתו לעלה ליהוה: ומנחתו שני עשרנים סלת בלולה בשמן אשה ליהוה ריח ניחח ונסכה יין רביעת ההין:

בכל מותבניכון: אילין מועדיא דיי' מערעי קדיש די תערעון יתהון בזמניהון: בירחא קדמאה בארבעת עשרא לירחא בין שימשיא פסחא קדם יי': ובחמשת עשרא יומא לירחא הדין חגא דפטיריא קדם יי' שבעא יומין פטירא תיכלון: ביומא קדמאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון קורבנא קדם יי' שבעא יומין ביומא שביעאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון: ומליל יי' עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותחצדון ית חצדה ותיתון ית עומרא ריש חצדכון לות כהנא: וירים ית עומרא קדם יי' לרעוא לכון מבתר יומא טבא ירימיניה כהנא: ותעבדון ביום ארמותכון ית עומרא אימר שלים בר שתיה לעלתא קדם יי': ומנחתיה תרין עשרונין סולתא דפילא במשח קורבנא קדם יי' לאתקבלא ברעוא ונסכיה חמרא רבעות הינא: ולחם

בחד ענינא חד זקיף לרובא וחד נחית לתהומא וסימ' בלשו' ארמי שמואל עבד אורית' דוד מנהו' במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא · וביאור וסימנם בסדר וארא: ריח ניחח ח' מיהדין בתורה וסי' נמסר בסדר צו:

כ"ל כתובי' כן במ"ג חס' · ז' ר"פ · כ"ג בקרי' · ג' ר"פ · כ"ג נקריאה · כל תוריו' חס' · כל אורית' מ"ל במ"ח · ח' ר"פ בטעם בספר ג' בכיפר' · ג' · כ"ח · ד' וחס' · ל' ומ"ל · ח' מיחדין · כי ק

אלה מועדי ה' · למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: בין הערבים · משש שעות ולמעלה: פסח לה' · הקרבת קרבן ששמו פסח: והקרבתם אשה וגו' · הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה' · מכל מקום אם אין פרים הבא אילים אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים · כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיינ"א בלע"ז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה · אפי' מלאכו' החשובות לכם עבוד' וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגו' דבר האבד כך הבנתי מתורת כהני' דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו': ראשית קצירכם · שתהא ראשונה לקציר: עומר · עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימדו בעומר: והניף · כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים: לרצונכם · אם תקריבו כמשפט זה יהי לרצון לכם: ממחרת השבת · ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשי' אי אתה יודע איזהו: ועשיתם כבש · חובה לעומר הוא בא: ומנחתו · מנחת נסכיו: שני עשרונים · כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין · אף על פי שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים: וקלי

ועשיתם ב' בענין וזמתחלפין בטעמ' חד בזקף וחד בתביר וסי' עומרא סליק צפירא נחית והוא חד מן י"ו זוגין ומתחלפין בטעמא חד נחית לתהומא וחד סליק לרומא

בעל הטורים

קצירה שנים וקצרת את קצירה · כיבש קצירה · שאם תביאו העומר וקצרתם את קצירה · ואם לאו כיבש קצירה: על

סא
יום מועד

קלי, קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל, הן קליות שקורין גרנ"יליש: בכל מושבותיכם, נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: ממחרת השבת, ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה, מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: השבת השביעית, כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו, ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליי', ביום חמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה, היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש ולא תאמר הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: ממושבותיכם, ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה, לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים, ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה שעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: על הלחם, בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם, כמשפט מנח' ונסכי' המפורשי' בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרוני' לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנח' והנסכים חצי ההין לפר ושלישי' ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: ועשיתם שעיר עזים, יכול שבעת כבשים ושעיר האמורים כאן הם שבעת כבשים ושעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הן אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: והניף הכהן אותם תנופה, מלמד שטעוני' תנופה חיים יכול כולם תלמוד לומר על שני כבשים: קדש יהיו, לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדש קדשי': ובקצרכם, חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין, אמר רבי אבדימי בר' יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכח' ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב, הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע אחד מהם: אני יי' אלהיכם, נאמן לשלם שכר: זכרון תרועה, זכרון פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל: והקרבתם אשה, המוספין האמורים בחומש הפקודים: אך

ולחם ד' ר"פ וסימ' נמכר בכדר ויגש: עד עצם היום הזה ג' וסימ' ולחם וקלי וכרמל. וישימו אבנים גדולות, המה ואבותם פשעו בי: משבתיכ' ג' חס' וסי' נמסר בריש כדר ויקהל: כל קריי' לדרתיכ' בכל משבתיכ' בנ"א בכל משבתיכ' לדרתיכם וסימ' וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש: תביאו חד מן ד' אלפי"ן דגשין בקריי'

ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם: ס

טו וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה: עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליהוה: ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרנים סלת תהיינה חמץ תאפינה בכורים ליהוה: והקרבתם על הלחם שבעת כבשים תמימם בני שנה ופר בן בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחח ליהוה: ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים: כ והניף הכהן אתם על לחם הבכרים תנופה לפני יהוה על שני כבשים קדש יהיו ליהוה לכהן: וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל מושבתיכם לדרתיכם: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יהוה אלהיכם:

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש: כה כל מלאכת עבדה לא תעשו והקרבתם אשה ליהוה:

ולחים וקלי ופירוכן לא תיכלון עד בכרן יומא הדין עד אייתואיכון ית קורבנא דאלהכון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון: ותמנון לכון מבתר יומא טבא מיום איתואיכון ית עומרא דארמותא שבע שבוען שלמן יהוין: עד מבתר שבועתא שביעתא תמנון חמשין יומין ותקרבון מנחתא חדתא קדם יי': ממותבניכון תיתון לחם ארמותא תרתין גריצן תרין עשרונין סולתא יהוין חמיע יתאפין בכורין קדם יי': ותקרבון על לחמא שבעא אימרין שלמין בני שנא ותור בר תורי חד ודיכרין תרין יהון עלתא קדם יי' ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי': ותעבדון צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אמרין בני שנא לנכסת קודשיא: וירים כהנא יתהון על לחם בכוריא ארמא קדם יי' על תרין אימרין קודשא יהון קדם יי' לכהנא: ותערעון בכרן יומא הדין מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון קים עלם בכל מותבניכון לדריכון: ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך בחצדך ולקטא דחצדך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי' אלהכון: ומליל יי' עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר בירחא שביעאה בחד לירחא יהא לכון נייחא דוכרן יבבא מערע קדיש: כל עיבידת פולחן לא תעבדון ותקרבון קורבנא קדם יי': ומליל

אבן עזרא

ולחם, מחדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים בשנו' היובל והמכחשים אמרו כי טעם תמימות שלא תעלה במספר השבת הראשונה שיחל מאחרתה: תספרו חמשי' יום, כי כן מספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום, מלת תביאו זרה בעבור דגשות האלף כי לא נדע לו טעם: ממשבותיכם, כרבי' אנו לקבלה מאי זה מקום יוקח ומתי יבוקש: לחם תנופה, לכהן עם כבשי השלמי' ויתכן שפנה הכתו' בשנ' הראשונה בעבור שהיא תחלת ההתחלה ויש אומרי' כי יקרב פר ואילים שנים או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו מצו' כזאת ובפנחס אפרש האמת ואחר שמחיצת השלמים ביום חג שבועו' והוא יום מקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים: וטעם להזכיר. ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבועו' בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתך לעשות בימים ההם, וטעם להזכיר וידבר יי' עם יום התרוע' בעבור היותו מועד בשני עצמו כי חג שבועות הלוי תנופת העומר וכן הזכיר עם הכוס הגדול ועם חג הסכות: בחדש השביעי, כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו מ ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלויים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורי' ואני הנה ארמוז לך סודו ושים לבך אולי תבינם: אמרו

מסרה

וסי' ויביאו לו את המנחה תביאו לחם תנופה, ושפו עצמותיו לא ראו, ויביאו לנו ביד אלהינו הטובה דעזרא תהיינה, לתובי' כן בתרין יודי"ן והא כתר נ"ן וסי' וכפרת' לכם ממחר, ממשבתיכ' תביאו והקרית' לכם ערים, והערים אשר תתנו ללוים, את שלש הערים אשר, ולגר ולתושב, ונגרעה נחלתן מנחלת, ונוספה נחלתן על, לטוב בעיניה ב' בפסו' וחד ותהייני מחלת: על הלחם ב' וסימ' והקרבתם, כי לא על הלחם לבדו: ואלים ז' חס' יוד קדמא וד' מלאים דמל', וסי' נמסר בסדר תצוה: וקראתם ג' ר"פ וסימ' בעצם היום הזה, וקראתם בשם אלהיכם, וקראת' אותי והלכתם והתפללתם: משבתיכ' חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפח' לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בא מקומו וסימ' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר, ההרתיה, את כל ההרתיה בקע דסוף מלכים, מבליגיתי, ומכל גלוליכם, מעל תועבתיכם, כי למבראשונה, דד"ה, ונבז ביתך לאחרן הב, שהם הרהיבוני וס' מה"ם תגל"ש, ועיין בשער הנגינות: דבר ד' בטעם תביר ר"פ בספרא וסי' נמסר בסדר צו:

בעל הטורים

על הלחם ב' במסור' והקרבתם על הלחם שבעת כבשים. כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעה כבשים כי אכילת תזכה מעין אכילת אדם כדאיתא גבי נסכים. מה אכילת אדם אכילה מיזבה בשתיה וכו'. שבתון זכרון תרועה ישבשבת אין תוקעין שאין תקיעת שופר דוחה שבת. ואין בו אלא זכרון תרועה. אבל במקדש תוקעין. תקעו שופר בכיון ר"ת שבת. שבכיון תוקעין אפי' בשבת. זכרון ג' במסו' זכרון תרועה. ואידך אין זכרון לראשונים. ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל. כנגד שלשה ספרים שנפתחים בר"ה. על כן בשנים כתיב אין זכרון דהיינו צדיקי' ורשעים שאין צריכין להזכיר' יותר אלא נחתמין מיד לחיים ואלו למיתה והיינו אין זכרון לחכם. וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהוא כנגד הרשעי. אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהוא כנגד הבינוניים שתלויין ועומדין. וצריך להזכירם עוד ביום הכפורים: אך

ד' ר"פ י"ג. נ' חס'. כל הסמוך לה"ה פתח. ל' ל' וכ"כ. ל' ומ"ל קרי'. ו' ב"כ. ל' נ' מ"ל כלים. ב' מטעי'. ב'. ז'. כיתן. ח' כפת בקיפ'. ב'. נ' ר"פ. ח' מלין בתרי טעמי. ל' בטעם וחד ובקצרכם בפשט'.

תניאו חד מן ד' אלפי"ן דגשין

דבר סימן דעיין דנר דבתריה אל בני ישראל כאתר בתביר ודבתריה אל בני ישראל ואמרת בפשטא

וידבר יהוה אל משה לאמר: אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם והקרבתם אשה ליהוה: וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני יהוה אלהיכם: כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה: וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי את הנפש ההוא מקרב עמה: כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם: שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכות שבעת ימים ליהוה: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: שבעת ימים תקריבו אשה ליהוה ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ליהוה עצרת הוא כל מלאכת עבדה לא תעשו: אלה מועדי יהוה אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ליהוה עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו: מלבד שבתת יהוה ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו ליהוה: אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג יהוה שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון:

ומליל יי עם משה למימר: ברם בעשרא לירחא שביעאה הדין יומא דכפוריא הוא מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון ותקרבון קורבנא קדם יי: וכל עבידא לא תעבדון בכרן יומא הדין ארי יומא דכפוריא הוא לכפרא עליכון קדם יי אלהכון: ארי כל אנש די לא יתעני בכרן יומא הדין וישתיצי מעמיה: וכל אנש די יעביד כל עבידא בכרן יומא הדין ואוביד ית אנשא ההוא מגו עמיה: כל עבידא לא תעבדון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון: שבא שבתא הוא לכון ותענון ית נפשתכון בתשעה לירחא ברמשא מרמשא עד רמשא תנוחון נייחכון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר בחמשא עשרא יומא לירחא שביעאה הדין חגא דמטליא שבעא יומין קדם יי: ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון: שבעא יומין תקרבון קורבנא קדם יי ביומא תמינאה מערע קדיש יהי לכון ותקרבון קורבנא קדם יי כנישין תהון כל עבידת פולחן לא תעבדון: אלין מועדיא דיי די תערעון יתהון מערעי קדיש לקרבא קורבנא קדם יי עלתא ומנחתא נכסת קודשין ונסכין פתגם יום ביומיה: בר משביא דיי ובר ממתנתיכון ובר מכל נדריכון ובר מכל נדבתכון די תתנון קדם יי: ברם בחמשא עשרא יומא לירחא שביעאה במכנשכון ית עללתא דארעא תחגון ית חגא דיי שבעא יומין ביומא קדמאה ניחא וביומא תמינאה ניחא:

רשי

אך. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא לשבין ואינו מכפר על שאינם שבין: והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: וכל מלאכה וגו׳. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: מקרא קדש. קדשהו בכסות נקייה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה: עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה. אפי׳ מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה תלמוד לומר היא: עולה ומנחה. מנחת נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת תל׳ אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השני׳ שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה תל׳ וחגותם אותו יום אחד במשמ׳ ולא יותר ולמה נאמ׳ שבע׳ לתשלומין:

פרי

אמרו המעתיקים

ביום ראש השנה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר״ח היה ר״ח ניסן נכבד כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש וכן תמצא בשנה בעבור המרובע והנה וחמשה עשר לנכח ויום שביעי גם מרובע ופסח שני יתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע״פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והנה סכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתבאר לך הסוד וסוד השבת. וטעם אך בעשור בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמני׳ ושתו ממתקי׳: ועניתם. פירשתיו: לכפר עליכ׳. פירוש כי יום כפורים עליכם לנדכם: כי כל הנפש אשר לא תענה. זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי מי שנדע שאינו שומר זו המצוה כאשר נשמרנו נכריחנו להתענות. וטעם שלא יעשו מלאכה שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונו׳: והאבדתי. יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש. וטעם כל מלאכה לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם לדורותיכם: תשבתו שבתכם. זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת יי׳: שבעת ימים תקריבו אשה. ואם איננו שוה כאשה חג פסח: עצרת היא. יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עצרת בוגדים והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים ולא דברו נכונ׳ כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכתוב ופנית בבקר והלכת לאהליך והקרוב שהוא כמו נעצר לפני יי׳ שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתוב בעצרת מועד הפסח: אלה מועדי יי׳. שאתם חייבי׳ להקריב בהם אשה ופרש כי בכולם יש בהם עולה ומנחה זבח ונסכים כי עד עתה לא ה הזכיר רק אשה לבדו ויתכן להיותו עולה לבדה או מנחה לבדה: מתנותיכם. בשלש רגלים ונדרי הצבור והיחיד ונדבותיהם. וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהיא קודם זאת ענוי הנפש אסר להתענות בחג הסכו׳ כי בו כתוב ושמחת והיית אך שמח: באספכם את תבואת הארץ. שדות וכרמים: תחוגו. מפעלי הכפל והטעם על הזבחים: ביום הראשון שבתון. שם ויחסר יהיה לכם ואילו היה שם התאר היה הא תחת בי״ת: ולקחתם

בעל הטורים

אך בעשור לחדש. אך מיעוטא הוא שמכפר לשבי׳ ואינו מכפר לשאינן שבי׳. וחמשה עינוים הן. אכילה. ושתיה. ורחיצה. וסיכה. ונעילת הסנדל. ותשמיש המטה. כנגד חמשה פעמים נפש דכתיבי בפרשה. וכנגד חמשה שמות שיש לנפש. וחמשה טבילות לכהן גדול. וחמשה תפלות:

פרי

אך ה׳ ר״פ בקריין וסימ׳ אך בשר בנפשו דמו. אך בעשור לחדש. אך כל חרם אשר יחרם. אך בכור אשר יבוכר. אך בחמשה עשר יום. אך בכור שור או בכור כבש. אך את מטה לוי. אך יד אחיקם בן שפן: כל מלאכה ג׳ נמסר בסדר אחרי מות: הסכת כלם חס׳ במ״ב וסי׳ על כן קרא שם המקום סכות. כי בסכות הושבתי: מתנותיכם ד׳ בקריא׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים וסימ׳ מלבד שבתת יי׳ ומלבד. ואתם בית ישראל ענפכם. ובשאת מתנתיכם בהעביר. דיחזקאל. מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי׳. ב׳ קדמאי מלאים: חג יי׳ ד׳ בקריא׳ וסימ׳ בנערינו ובזקנינו נלך. באספכם את תבואת הארץ. ויאמרו הנה חג יי׳ בשילה. ומה תעשו ליום מועד. ונמסר גם בסדר בא:

וביו׳ השמיני ב׳ מנעו׳ כסו׳

רשי

פרי עץ הדר, עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר, הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפות תמרים, חסר וי"ו לימד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות, שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: האזרח, זה אזרח: בישראל, לרבות הגרים: כי בסוכות הושבתי, ענני כבוד: צו את בני ישראל, זו פרשה מצות הנרות ופרש' ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך, שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות ובתורת כהני': תמיד, מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינ' אלא מיום ליום: פרכת העדו', שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על נר מערבי שהו' עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחי' ובה היה מסיי': יערוך אותו אהרן מערב עד בקר, יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הליל' ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבע להם: המנורה הטהורה, שהיא זהב טהור, דבר אחר על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: שש המערכ', שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהו' של זהב טהור, דבר אחר על טהרו של שלחן שלא יהיו הסניפי' מגביהי' את הלח' מעל גבי השלחן: ונתת על המערכת, על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונ' מלא קומץ לכל אחד: והיתה, הלבונה הזאת ללחם לאזכר' שאין מן הלח' לגבוה כלו' אלא הלבונ' נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון: ללחם, שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והית', המנחה הזאת מכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא: ואכלוהו, מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: ויצא בן אשה ישראלית, מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיהה ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף: בן איש מצרי, הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל, מלמד שנתגייר: וינצו במחנה, על עסקי המחנה: ואיש

ולקחתם ו' נמסר בסדר ויגש: ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא: זך ב' קמצין וסימ' ואתה תצוה, צו את בני ישראל: להעלת ב' חס' בתורה וסימ' ואתה תצוה, צו את בני ישראל: הנרות ב' מל' בתורה וסימ' על המנרה הטהרה, יאירו שבעת הנרות, וכל נביאי' וכתובי' דכו' מלאים במ"א חס' וסימ' והפרח והנרת: חלות

תורה

מ ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ־עבת וערבי־נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת ימים: והגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו: בסכת תשבו שבעת ימים כל־האזרח בישראל ישבו בסכת: למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את־בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: וידבר משה את־מעדי יהוה אל־בני ישראל: פ

כד

א וידבר יהוה אל־משה לאמר: צו את־בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד: מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד־בקר לפני יהוה תמיד חקת עולם לדרתיכם: על המנרה הטהרה יערך את־הנרות לפני יהוה תמיד: פ

ה ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה: ונתת על־המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה: ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני־ישראל ברית עולם: והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק־עולם: ס

ויצא בן־אשה ישראלית והוא בן־איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית

תרגום

ותסבון לכון ביומא קדמאה פירי אילנא אתרוגין ולולבין והדסין וערבין דנחל ותחדון קדם יי אלהכון שבעא יומין: ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא יומין בשתא קים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: במטליא תתבון שבעא יומין כל־יציבא בישראל יתבון במטליא: בדיל דידעון דריכון ארי במטלת ענני אותיבית ית־בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: ומליל משה ית־סדר מועדיא דיי ואליפינון לבני ישראל:

ומליל יי עם־משה למימר: פקיד ית־בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא: מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא יסדר יתיה אהרן מרמשא עד צפרא קדם יי תדירא קים עלם לדריכון: על מנרתא דכיתא יסדר ית־בוציניא קדם יי תדירא:

ותיסב סולתא ותיפי יתה תרתא עשרי גריצן תרין עסרונין תהי גריצתא חדא: ותשוי יתהון תרתין סדרין שית סדרא על פתורא דכיא קדם יי: ותתן על־סידרא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרתה קרבנא קדם יי: ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרניה קדם יי תדירא מן בני־ישראל קים עלם: ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר קדיש ארי קודש קודשין הוא ליה מקורבניא דיי קים עלם:

ונפק בר־אתתא בת־ישראל והוא בר־גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת ישראל

אבן עזרא

ולקחתם לכם, אנחנו נאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אף על פי שמאלנו ויקחו להם איש שה לבית אבות, גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג, ובאמת כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו בדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה יעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגולה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת: כי בסכות, שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן יי' היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור: אל בני ישרא', ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה, וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה זהב כלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואשר עשוה מברזל בשעת הצורך על פי הנביאים עשוה: ולקחת סלת, בצווי וכן ואפיתה אותה ובאה זו המלה מלרע והיא זרה: שתים מערכו', במספר השבטי' כסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהור, כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד: לאהרן ולבניו, כל בני ביתו: ויצא בן אשה ישראלית: מאהלו כמו יצאו כבשים פתח אהליהם: בן איש מצרי, מתיהד: ואיש

בעל הטורים

פרי עץ הדר כפות תמרים· פרי עץ הדר בגימ' אתרוגים· עבת חסר וי"ו· בשביל ששה דברים שפוסלין בו· ולא הן יבש· גזול· אשרה· עיר הנדחת· נקטם ראשו· ושל ע"ז· כפות תמרים היינו לולב· לולב בגימט' חיים· לכך יבש פסול· עץ חיים היינו לולב שעולה כמנין חיים· וכן תודיעני אורח חיים· בסכות תשבו שבעת ימים· כנגד שבעה ענני כבוד· וכנגד שבעת הימים שיסרא' יושבין בסכות זוכין לשבעה חופות ואלו הן· ענן· ועשן· נוגה· אש· להבה· כבוד שכינה· ובלכת לויתן· וגוה לעשות סוכו' בתחלת החורף· שאם היו עושים אותם בקיץ לא היה ניכר· אלא היה נראה שעושין ל"רנן לצל· למען ידעו כי בסכות הושבתי· תגין על כף דבסכות דעד כ' אמה יודע שיוש בכל סוכה· ויקחו אליך שמן זית· סמך שמן זית לסוכה· לומר שגומרין ההלל כל שמונה ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי החג· להעלות נר ואחר כך כתיב נרות והיינו כב"ה· שבליל ראשון נר אחד ומוסיף והולך· מחוץ לפרכת העדות וכן בואתה תצוה· אשר על העדות· וזהו שאמרו ח"זל שנר מערבי הוא עדות ששכינ' בישר' יערך אותו אהרן ובואתה תצוה כתיב אהרן ובניו· לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא נהכנסם להיכל לא הכות א אהרן לבניו ליכנס לבדם· אלא היה נכנס עימהם ומכל מקו' היה פורש בשעת הקטרה· מחוץ לפרכת הכנו ומתחיל במ"ם ומסיים במ"ם שההיכל היה ערכו מ' אמה· ואכית אותה בגימט' כמין תיבה פרוצה· ובגימטריא ספינה רקדת· בלחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מזלות שחוזרין חלילה בכ"ד שעות שביום· והם שש שש מערכות כנגד ששה ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל· ויצא בן אשה ישראלית· סמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן אחד· ולומר שהמחלל שבת כעובד בעיקר· ויכנו ב' ויכנו במחנה ויכנו שקיהם בשדה· רמז למאן דאמר שיצא חייב מבית דינו של משה על שרצה ליטע אהלו במחנה דן וזהו ויכנו בשדה· על עסקי שדה: ויקב

ג' מלאי' בתורה וסימ' וכי תקריב קרבן מנחה מאפה, אם על תודה, ולקחת סלת, ונמסר גם בסדר ויקרא: ללחם ד' דגשי' נמסר בסדר מקץ: ונתת כ"ט חס' ה' וסי' נמסר בסדר תרומה: זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה, ונתת על המערכת לבנה, ותפלתי זכה: ואכלהו ג' וחס' וסימ' ואכלהו במקום קדוש, ואכלהו איבכם, כי אכלו את יעקב, דירמיה: בן הישראלית כל בן המנוגן בקמץ במ"ז פתחין וסימ' נמסר בסדר ויצא:

אבן עזרא

ואיש הישראלי, כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא נדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות: ויקב, יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי יי' יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב והראשון קרוב לפי דעתי: במשמר, מקום ידוע במחנה: וסמכו כל השומעים, בעבור כי על פי עדותם יסקל: כל העדה, הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרי' כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפר' השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת ב בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא נזכר, ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנכים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: ומכה בהמה ישלמנה, והנה נפש תחת נפש משמש לשנים הפסוקים: כן יעשה לו, ואמ' שמשון כן עשיתי להם והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי ה הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי שהכר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל על כן דברי הקבלה אמת כי פי' אלה שיש עליו שכר להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טענו עליו אם היה החובל עני

ותשובתינו כי על הרוב דבר הכתוב ושמא יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל העין עור: כן ינתן בו, יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה ורבי' כן או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה, וטעם ומכה בהמ' פעם אחרת להזכיר הגר כי נתינ' המום הוא בישרא' כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר שנים כפ"ן היא דרך קצר' גם הכתו' אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה ופי' אחר הזכי' בתחל' נפש והטע' שהכהו במקו' מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש, וטעם אלהיכם אלהי האזרח ואלהי הגר: ובני ישרא' עשו, מאותו היום כמשפט הזה בחובל:

חסלת אמור אל הכהנים

מסורה

ויקב ב' בתרי לישני וסי' ויקב בן האשה, ויקב חור, ועיין בהאי רזא בספר הזוהר: ויקלל ד' וסימ' ויקב בן האשה הישראלית, ויקלל הפלשתי את דוד, ושמעי ירד בצלע, ויקלל את יומו, וא' הניחו לו ויקלל: ויניחהו ז' חס' בליש' וסי' ויניחהו בגן עדן, ויצאהו ויניחהו מחוץ לעיר, ויניחהו במשמר, הניחו לו ויקלל,

מקרא

ואיש הישראלי: ויקב בן־האשה הישראלית את־השם ויקלל ויביאו אתו אל־משה ושם אמו שלמית בת־דברי למטה־דן: ויניחהו במשמר לפרש להם על־פי יהוה: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: הוצא את־המקלל אל־מחוץ למחנה וסמכו כל־השמעים את־ידיהם על־ראשו ורגמו אתו כל־העדה: טו ואל־בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי־יקלל אלהיו ונשא חטאו: ונקב שם־יהוה מות יומת רגום ירגמו־בו כל־העדה כגר כאזרח בנקבו שם יומת: ואיש כי יכה כל־נפש אדם מות יומת: ומכה נפש־בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: ואיש כי־יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: כ שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת: משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני יהוה אלהיכם: וידבר משה אל־בני ישראל ויוציאו את־המקלל אל־מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני־ישראל עשו כאשר צוה יהוה את־משה:

קכ"ד אלעוזי סימן:

פרשה

תרגום

וגברא בר ישראל: ופריש ית אתתא בת ישראל ית שמא וארגיז ואיתיאו יתיה לות משה ושום אמיה שלמית בת דברי לשבטא דדן: ואסרוהי בבית מטרא עד דיתפרש להון על גזרת מימרא דיי: ומליל יי עם משה למימר: אפיק ית דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעו ית ידיהון על רישיה וירגמון יתיה כל כנישתא: ועם בני ישראל תמליל למימר גבר גבר ארי ירגיז קדם אלהיה ויקביל חוביה: ודיפרש שמא דיי אתקטלא יתקטל מירגם ירגמון ביה כל כנישתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא יתקטיל: וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטל: ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעביד ליה: תברא חלף תברא עינא חלף עינא שינא חלף שינא כמא דיתן מומא באנשא כן יתיהב ביה: ודיקטול בעירא ישלמנה ודיקטול אנשא יתקטיל: דינא חד יהא לכון כגיורא כיציבא יהא ארי אנא יי אלהכון: ומליל משה עם בני ישראל ואפיקו ית דארגיז למברא למשריתא ורגמו יתיה אבנא ובני ישראל עבדו כמא די פקיד יי ית משה:

פרשה

מסורה

אשר הנח שם משה, ויניחהו אל החמור, ושמך עלינו נקרא: הוצא ה' וסימ' נמסר בסדר וירא: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: יומת ד' קמצין, וכל אס"ף דכוו' נמסר בסדר כי תשא: ומכה ד' קמצין ג' מנהון ר"פ נמסר בסדר משפטים: ישלמנה ג' וסי' ומכה בהמה ישלמנה' ומכה נפש בהמה' המעמך ישלמנה: ויוציאו י"ב ד' מנהון מלאים וסימ' ויוציאו את המקלל, ויוציאו דבה הארץ, ויוציאו אתו כל העדה, ויבאו הנערים המרגלים, ויוציאו אליו את חמשת' כאשר בא יעקב מצרי', ויוציאו את מצבות, ויוציאו את אוריהו ממצרים, וירא ארם כי נגפו, דד"ה, ויבאו הכהנים לפנימה, ויעלו ויוציאו מרכבה, ויוציאו את בן המלך' דד"ה: רגימה אבן ה' בקריא' וסי' ויוציאו את המקלל' יעכן בן זרח' את אדורם אשר על המס, וחברו, ויקשרו עליו וירגמהו אבן דזכריה, ושארא רגימה באבנים או רגימה בלחוד:

רשי

ואיש הישראלי, זה שבגנדו שמחה בו מטע אהלו: ויקב, כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלומית בת דברי, שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית, דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי למטה דן, מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: ויניחהו, לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעי' היו שהמקושש במית' אבל לא פורש להם באי זו מית' לכך נאמ' כי לא פורש מה יעש' לו אבל במקלל הוא אומ' לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: השומעים, אלו העדי': כל, להביא את הדיינ': את ידיה', אומ' לו דמך בראשך ואין אנו נענשים ב במיתתך שאתה גרמת לך: כל העד', במעמ' כל העדה מכאן ש שלוחו של אדם כ כמותו: ונשא חטאו, בכרת כשאין התרא': ונוקב שם, אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי: ונוקב, לשון קללה כמו מה אקב: ואיש כי יכה, לפי שנאמר ומכה איש וגו' אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: כן ינתן בו, פי' רבותינו שאינו נתינ' מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: ומכה בהמה ישלמנ', למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר ב בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת, אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמ' כאן נפש ובמכ' אביו ואמו דבר הכתו' ובא להקישו למכה ב בהמה מה מכה בהמ' מחיים אף מכה אביו מחיים פרט למכה ל לאח' מית' לפי שמכינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: אני יי' אלהיכם, אלהי כלכם כשם שאני מייחד שמי עליכם כך אני מייחדו על הגרים: ובני ישראל עשו, כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה:

חסלת אמור אל הכהנים

בעל הטורים

ויקב ב' במסר' תתרי לישני ויקב את השם · ויקב חור בדלתו · והיינו דאיתא ב בסנהדרין ואימא ד דכרזיה תרגו' · מלמד שם נים לעות עשה · ויקלל ד' במס' ויקב ויקלל · ושמעי הלך בצלע ההר ה הולך ויקלל · ויקלל הפלשתי את דוד · ויקלל את יומו · ב באיוב · דאיתקש קללת נשיא לקללת השם כדכתיב אלהים לא תקלל ונשיא ב בעמך לא תאור · על כן נהרג שמעי ו והפלשתי · אבל איוב ש"א רצה לקלל כדכתי' לאחת זכבלות תדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף יי' לאיוב למשנה · ויניחוהו ג' במס' הגא ויניחוהו במשמר · ויניחוהו מחוץ לעיר גבי לוט ויניחוהו מחוץ לעיר, למה ויניחוהו במשמר כדי לסומרו · בנקבו שם ו סמיך ליה ואיש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי · דבר אח בנקבו סמוך סם ואיש כי יכה לנו [illegible]

מסורה קטנה

ב' בתרי ליש' · ד' · לג' · ל' בתורה · כ' יר' חס' בליש' · ל' חס' · ה' · ד' · ז"ו · ל' חס' · ד' קמ' וכל אס"ף דכו' · כל מל' · ג' · ד' קמ' ג' מנהו' ר"פ · ג' · ד' קמצי' · ג' · לב בס"פ · י"ב ד' מנהון מל' · רגימה אבן ה' בקריאה · ט"ו

בהר

סיני · מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים · ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבו' מואב במשנה תור' למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן

בהר

סיני · אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבור תקיא הארץ אותם כן אמ' בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והזכיר בתחלה פי' השבתות: ושבתה הארץ שבת ליי' · מצוה על ישראלי שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותינו ·

וידבר יי' אל משה ט' חס' לאמר נמסר בסדר כי תשא : תזרע ב' קמצין וסימ' שדך לא תזרע וכרמך לא · פן תקדש המלאה והזרע אשר · והוא חד מן י"ב זוגין מן כ"ב קמצין וסימ' בלשון ארמי תעליא צחו · ולקח זרעא · נחליא יבשין · יהושע מצלי · שמשא יתיב · ורגז יהושע · מסי פומיהון · אדניה מטללין · מבכיה דשמעין ·

א **וידבר** יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר׃ ה אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ ו וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ס וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃ י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם

ומליל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתִשְׁמֵט אַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ׃ שֵׁית שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשֵׁית שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃ וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא נְיָח שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ חַקְלָךְ לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ לָא תִכְסַח׃ יָת כַּתָּא דַּחֲצָדָךְ לָא תַחֲצַד וְיָת עִנְּבֵי שִׁבְקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא׃ וּתְהֵי שְׁמִטַּת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָּךְ וְלַאֲגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדָיְרִין עִמָּךְ׃ וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּי בְאַרְעָךְ תְּהֵא כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכַל׃ וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וּתְשַׁע שְׁנִין׃ וְתַעְבַּר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא תַּעְבְּרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן׃ וּתְקַדְּשׁוּן יָת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵירוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל יָתְבַהָא יוֹבֵילָא הִיא תְּהֵא לְכוֹן

ותתובון

אבן עזרא

ושבתם איש אל אחוזתו׳ כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה: ואיש אל משפחתו׳ העבד הנמכר לישראל: יובל היא׳ אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו: קדש תהיה לכם׳ כי היא מפורשת בינות השנים: מן השדה תאכלו׳ מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה: בשנת היובל הזאת׳ טעמו בתחלת השנה: או קנה׳ שם הפעל ויחסר מקו׳ קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם: וטעם תמכרו לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו רק כ במספר שנים: תרבה מקנתו׳ הפך תמעיט׳ וטעם אל תונו איש את עמיתו אזהרה למוכר כי הראשון לקונה: כי אני יי׳ אלהיכם׳ ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה ע עמיתו ואם תעשו חקותי יתן הארץ פריה׳ וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הצדוקים כי תבואתינו ראיה כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי׳ תבואתינו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבואה כי אם ספיח הנה לגברם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ו ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירי׳ ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך כי בעבור התחברו׳ שנים תו״ן חסרו האחד להקל על הלשון: ישן׳ שב אל מן וטעמו כעצם וכן מן הכפרת תעשו את הכרובים: לצמיתות׳ כמו כריתות והתי״ו שרש מגזרת יצמיתם יי׳ אלהינו: כי לי כל הארץ׳ זה טעם נכבד וכן אמר משה בתפלתו יי׳ מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא: ארץ

מסורה

גזריה ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסימ׳ ולא תקצרו את ספיחיה׳ וזכו נזיריה משלג צחו מחלב׳ מלא: ממכר ב׳ קמץ וסימ׳ וכי תמכרו ממכר לעמיתיך או׳ וממכרי כל ממכר: קנה ג׳ וסימ׳ או קנה מיד עמיתך׳ לא כי קנה אקנה בכסף׳ קנו אקנה מאותך׳ בתרא כתיב וי״ו: יובל היובל ח׳ מלאים וסימ׳ יובל היא תהיה לכם׳ יובל היא

תרגום אונקלוס

ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון: יובילא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון ית שבקהא: ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתה: בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה: וארי תזבנון זבינין לחברך או תזבין מיד חברך לא תונון גבר ית אחוהי: במניין שניא בתר יובילא תזבן מן חברך במניין שני עללתא יזבין לך: לפום סגיאות שניא תסגי זבינוהי ולפום זעירות שניא תזעיר זבינוהי ארי מנין עללתא הוא מזבין לך: ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך ארי אנא יי׳ אלהכון: ותעבדון ית קיימי וית דיני תטרון ותעבדון יתהון ותיתבון על ארעא לרוחצן: ותתן ארעא אבה ותיכלון למשבע ותיתבון לרוחצן עלה: וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: ואפקיד ית ברכתי לכון בשתא שתיתאה ותעביד ית עללתא לתלת שנין: ותזרעון ית שתא תמינאה ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעיתא עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא: וארעא לא תזדבן לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דיירין ותותבין אתון קדמי:

תורה

ושבתם איש אל־אחזתו ואיש אל־משפחתו תשבו: יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את־ספיחיה ולא תבצרו את־נזריה: כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן־השדה תאכלו את־תבואתה: בשנת היובל הזאת תשבו איש אל־אחזתו: וכי־תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל־תונו איש את־אחיו: במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני־תבואת ימכר־לך: לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך: ולא תונו איש את־עמיתו ויראת מאלהיך כי אני יהוה אלהיכם: ועשיתם את־חקתי ואת־משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על־הארץ לבטח: ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה: וכי תאמרו מה־נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את־תבואתנו: וצויתי את־ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את־התבואה לשלש השנים: וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן־התבואה ישן עד השנה התשיעת עד־בוא תבואתה תאכלו ישן: והארץ לא תמכר לצמתת כי־לי הארץ כי־גרים ותושבים אתם עמדי:

ח׳ מל׳ · ב׳ וכית לא תבכו · ב׳ ומל׳ · ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ח׳ מל׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וח׳ כתי׳ ו׳ · ח׳ מל׳ בליש׳ · ט׳ ו׳ · ז׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · נ״ב ס״פ · ד׳ · כ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ח׳ · יולפלם תלסון ל׳ כ״כ · ל׳ כתי׳ כן · נ״ב מל׳ · ח׳ ר״פ · בל׳ לים׳ מל׳ כמ״ב

שנת החמשי׳ כי יובל היא קדש׳ בשנת היובל הזאת׳ במספר שנים אחר היובל׳ והיה ממכרו ביד הקנה׳ בשנת היובל ישוב השדה׳ והיה במשך בקרן היובל׳ לשבע ד׳ וסימ׳ בסדר בשלח׳ ברכתי׳ ג׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי׳ קח נא את ברכתי׳ הכי קרא שמו יעקב׳ וחד וברכתי על צאצאיך׳ הששי׳ ב׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי׳ וכפלת את היריעה הששית׳ והארץ ח׳ רפ וסימ׳ והארץ היתה תהו׳ והארץ לא תמכר׳ והארץ תעזב מהם׳ והארץ אשר אתם׳ והארץ הנגבלי׳ והארץ הנשמה תעבד׳ והארץ תענה׳ והארץ חנפה׃

רשי

ושבתם איש אל אחוזתו׳ שהשדות חוזרות לבעליהם׳ ואיש אל משפחתו תשובו׳ לרבות את הנרצע: יובל היא שנת החמשים שנה׳ מה ת״ל לפי שנאמר וקדשתם וגו׳ כו׳ כראי׳ בראש השנה ובתורת כהנים: את נזיריה׳ את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ״ט שמיטה ושנת החמשים יובל: קדש תהיה לכם׳ תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהויתה תהא: מן השדה תאכלו׳ על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנ׳ בשביעית כך נאמר ביובל: תשובו איש אל אחוזתו׳ והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה ם שחוזרת לאביו ביובל: וכי תמכרו וגו׳ לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרש׳ מניין כשאת׳ מוכר מכור לישראל חברך תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר ל לעמיתך מכור ומניין שאם באת לקנות ק קנה מישראל חברך תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך: אל תונו׳ זו אונאת ממון: במספר שנים אחר היובל תקנה׳ זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שני׳ יש עד היובל ולפי השנים ותבואת השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנ׳ מוכר לפי׳ צריך לקנותה לפי ה הזמן וזהו שנ׳ במספר שני תבואו׳ ימכור לך לפי מני׳ שני התבואו׳ שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותי׳ דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש שנים כגון שמכרה לו בקמותיה׳ ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים: תרבה מקנתו׳ תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו׳ תמעיט בדמיה: ולא תונו איש את עמיתו׳ כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: וישבתם על הארץ לבטח׳ שבעון שמטה ישראל גולים שנ׳ אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: ונתנה הארץ וגו׳ וישבתם לבטח עליה׳ שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלת׳ לשובע׳ אף בתוך המעים תהא בו ברכה: ולא כאסף׳ אל הבית: את תבואתינו׳ כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: לשלש השנים׳ לקצת הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: עד השנה התשיעית׳ עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמיני לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכ׳ לעשות לארבעה שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלים מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: והארץ לא תמכר׳ ליתן לאו על חזרת שדות לבעלי׳ ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמיתות׳ לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ׳ אל תרע עינך בה שאינ׳ שלך׃

וככל

הארץ קרו׳ ועשיתם וישבתם על הארץ לבטח׳ תמיד׳ ונתנה וישבתם לבטח עליה׳ · וזרעתם ל׳ ל״פ ותי׳ זרעתם הרנה · לצמיתות קרו׳ ל׳ חירף תנייון ל׳ סיוון חלילה

בעל הטורים

ספיחיה ב׳ לא תקצרו את ספיחיה · תסטף ספיחיה עפר ארץ והיינו דאית׳ בתוספת׳ · בשביעי פורץ אדם ברמו וקוצר גדרו · והיינו דכתיב אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ · שאפי׳ אם יש לה גדר אבנים ישחקנו ואף אם בא על סדהו סטף מים לא יגדור אותה · נזיריה ב׳ בתמו׳ לא תבצרו את נזיריה · ואידך זכו נזיריה משלג · רמז קחור שחור אומרים לנזירה לכרמא לא תקרב · זכו נזיריה שלא תבצרו את כ נזיריה · שבעים שמטו׳ ויובלות בטלו ישראל בארץ · וכנגדם גלו שבעים שנה וזה הוא ונאמר שבועים כנדתה · שבעים כתיב חסר וכתיב בתריה כנדתה · על כן היו כנדה · דכתיב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם׳ כמנין נדה · דיום אחר׳ של שנה ה האחרון חשוב שנה · איש אל אחוזתו · וסמי׳ ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך · לומר בנכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות · ועוד סמך אל תונו איש לאחוזתו · לומר שגם הקרקע יש בו אונאה עד כדי דמיו · קנה ג׳ או קנה מיד עמיתך · ואידך גבי דוד לא כי קנה אקנה במחיר כשקנה הגורן מארונה ראף על גב דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד גוי · אף על פי כן קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל · אל תונו איש את אחיו וסמיך ליה במספר לומ׳ לך דבר שבמדה ומשקל אין בו אונאה · איש את עמיתו ויראת ג׳ · בופי תיבות שתות · לומר לך שאונאה עד שתות · אני יי׳ אלהיכם וסמיך ליה ועשיתם את חקותי · יעשה המכוון לשם בעולם · וישבת׳ בטח · בטח ב׳ את ב״ש ש״כם שחשבון ש״כם עמד הבית וישבו בטח · כי גרים ותושבים אתם עמדי · וסמיך ליה ובכל ארץ א אחוזתכם · לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם :

תגלה

ובכל ארץ אחוזתכם ׳ לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: כי ימוך אחיך ומכר ׳ מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחוזתו ׳ ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו ׳ ואין הלוקח יכול לעכב: ואיש כי לא יהיה לו גואל ׳ וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: וחשב את שני ממכרו ׳ כמה שני׳ היו עד היובל כך וכך וכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזיר׳ ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו ׳ המוכר הזה שבא לגאלה: די השיב לו ׳ מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל ׳ שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו: בית מושב עיר חומה ׳ בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאולתו׳ לפי שנא׳ בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חילוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאולתו ׳ של בית: ימים ׳ ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנער׳ אתנו ימים: וקם הבית לצמיתות ׳ יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: לא יצא ביובל ׳ אמ׳ רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: ובתי החצרים ׳ כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב ׳ הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו ׳ מיד אם ירצה ובזה יפה כמו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא ׳ בחנם: וערי הלוים ׳ ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאולת עולם ׳ גואל מיד אפי׳ לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיה׳ הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: ואשר יגאל מן הלוים ׳ ואם יקנה בית או עיר מהם: ויצא ביובל ׳ אותו ממכר של בית או של עיר ויסוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה ׳ דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת״ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית׳ הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם ׳ לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקעו נחלתם מהם: ושדה מגרש עריהם לא ימכר ׳ מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: והחזקת בו ׳ אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב ׳ אף אם הוא גר או תושב ואי זהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז ואוכל נבלות: ויראת מאלהיך ׳ לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש ממנו ומורה לעצמו התר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בגוי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך:

ארץ אחוזתכם ׳ שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: ימוך ׳ מהפעלי׳ השניים הנראים ונח נעלם ביניהם וטעמו כמו דל ואביון׳ הקרוב אליו ׳ ממשפחתו: וחשב ׳ מהבנין הכבד הדגוש: ויצא הממכר ׳ והנה שם תחת תאר השם ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחוזתו שדה או כרם: עיר חומה: עיר מוקפת: ימים ׳ שנה עד סוף הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר היו כי שבתם סוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: על שדה הארץ יחשב ׳ כמו ויבואו האכשים על הנשים ופי׳ עם: גאלה תהיה לו ׳ לכל בית ובית כמו בנות צעדה עלי שור וכמו על במה כי אינכו: גאלת עולם ׳ נכחי ובעבור שאמ׳ גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפילו אם היה הגואל לוי ׳ וי״ו ויצא כפ״א רפה בלשון ישמעאל ׳ בית או עיר המשפט אחד: ומטה ידו ׳ מגזרת לא ימוט והמ״ם שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי: אחיך ׳ ישראל: עמך ׳ שאתה חייב למצא עמך שאתה רואה: גר ותושב ׳ ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי ׳ כמו יחיה: והחזקת בו ׳ הפך ומטה ידו שלא יפול: כסף ותרבית ׳ מפורש בדברי הקבלה תי״ו תרבי׳ נוסף כמו תרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שהלמ״ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שנאה ואחר כן פי׳ הנסך והתרבי׳ גם מ״ם מרבית נוסף כמו מ״ם ואבן משכית ׳

וטעם

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ ובכל ארץ מצרים היה לחם ׳ ובכל ארץ אחזתכם ׳ תשחת הארץ מפני הרעב ׳ ארץ ממשלתו דמלכים ׳ וחברו דד״ה: מצאה ג׳ וסימ׳ ולא מצאה היונה ׳ ואם לא מצאה ידו ׳ גם צפור מצאה בית: די ו׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תזריע: תם ה׳ וחס׳ וסי׳ עד תם שנת ממכרו׳ עד תם כל הדור׳ עד תם כל הגוי׳

וּבְכֹל֙ אֶ֣רֶץ אֲחֻזַּתְכֶ֑ם גְּאֻלָּ֖ה תִּתְּנ֥וּ לָאָֽרֶץ׃ ס כִּֽי־יָמ֣וּךְ אָחִ֔יךָ וּמָכַ֖ר מֵאֲחֻזָּת֑וֹ וּבָ֤א גֹֽאֲלוֹ֙ הַקָּרֹ֣ב אֵלָ֔יו וְגָאַ֕ל אֵ֖ת מִמְכַּ֥ר אָחִֽיו׃ וְאִ֕ישׁ כִּ֛י לֹ֥א יִהְיֶה־לּ֖וֹ גֹּאֵ֑ל וְהִשִּׂ֣יגָה יָד֔וֹ וּמָצָ֖א כְּדֵ֥י גְאֻלָּתֽוֹ׃ וְחִשַּׁב֙ אֶת־שְׁנֵ֣י מִמְכָּר֔וֹ וְהֵשִׁיב֙ אֶת־הָ֣עֹדֵ֔ף לָאִ֖ישׁ אֲשֶׁ֣ר מָֽכַר־ל֑וֹ וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃ וְאִ֨ם לֹא־מָצְאָ֜ה יָד֗וֹ דֵּי֮ הָשִׁ֣יב לוֹ֒ וְהָיָ֣ה מִמְכָּר֗וֹ בְּיַד֙ הַקֹּנֶ֣ה אֹת֔וֹ עַ֖ד שְׁנַ֣ת הַיּוֹבֵ֑ל וְיָצָא֙ בַּיֹּבֵ֔ל וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃ ס וְאִ֗ישׁ כִּֽי־יִמְכֹּ֤ר בֵּית־מוֹשַׁב֙ עִ֣יר חוֹמָ֔ה וְהָיְתָה֙ גְּאֻלָּת֔וֹ עַד־תֹּ֖ם שְׁנַ֣ת מִמְכָּר֑וֹ יָמִ֖ים תִּהְיֶ֥ה גְאֻלָּתֽוֹ׃ וְאִ֣ם לֹֽא־יִגָּאֵ֗ל עַד־מְלֹ֣את לוֹ֮ שָׁנָ֣ה תְמִימָה֒ וְ֠קָם הַבַּ֨יִת אֲשֶׁר־בָּעִ֜יר אֲשֶׁר־לֹ֣א חֹמָ֗ה לַצְּמִיתֻ֛ת לַקֹּנֶ֥ה אֹת֖וֹ לְדֹרֹתָ֑יו לֹ֥א יֵצֵ֖א בַּיֹּבֵֽל׃ וּבָתֵּ֣י הַחֲצֵרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר אֵין־לָהֶ֤ם חֹמָה֙ סָבִ֔יב עַל־שְׂדֵ֥ה הָאָ֖רֶץ יֵחָשֵׁ֑ב גְּאֻלָּה֙ תִּהְיֶה־לּ֔וֹ וּבַיֹּבֵ֖ל יֵצֵֽא׃ וְעָרֵי֙ הַלְוִיִּ֔ם בָּתֵּ֖י עָרֵ֣י אֲחֻזָּתָ֑ם גְּאֻלַּ֥ת עוֹלָ֖ם תִּהְיֶ֥ה לַלְוִיִּֽם׃ וַאֲשֶׁ֤ר יִגְאַל֙ מִן־הַלְוִיִּ֔ם וְיָצָ֧א מִמְכַּר־בַּ֛יִת וְעִ֥יר אֲחֻזָּת֖וֹ בַּיֹּבֵ֑ל כִּ֣י בָתֵּ֞י עָרֵ֣י הַלְוִיִּ֗ם הִ֚וא אֲחֻזָּתָ֔ם בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וּֽשְׂדֵ֛ה מִגְרַ֥שׁ עָרֵיהֶ֖ם לֹ֣א יִמָּכֵ֑ר כִּֽי־אֲחֻזַּ֥ת עוֹלָ֛ם ה֖וּא לָהֶֽם׃ ס וְכִֽי־יָמ֣וּךְ אָחִ֔יךָ וּמָ֥טָה יָד֖וֹ עִמָּ֑ךְ וְהֶחֱזַ֣קְתָּ בּ֔וֹ גֵּ֧ר וְתוֹשָׁ֛ב וָחַ֖י עִמָּֽךְ׃ אַל־תִּקַּ֤ח מֵֽאִתּוֹ֙ נֶ֣שֶׁךְ וְתַרְבִּ֔ית וְיָרֵ֖אתָ מֵֽאֱלֹהֶ֑יךָ וְחֵ֥י אָחִ֖יךָ עִמָּֽךְ׃ אֶ֨ת־כַּסְפְּךָ֔ לֹֽא־תִתֵּ֥ן ל֖וֹ בְּנֶ֑שֶׁךְ וּבְמַרְבִּ֖ית לֹא־תִתֵּ֥ן אָכְלֶֽךָ׃

וּבְכֹל אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן פֻּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא׃ אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וִיזַבֵּין מֵאַחְסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח כְּמִסַּת פֻּרְקָנֵיהּ׃ וִיחַשֵּׁיב יָת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתִיב יָת מוֹתָרָא לִגְבַר דִּי זַבֵּין לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וְאִם לָא אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת דִּיתִיב לֵיהּ וִיהֵי זְבִינוֹהִי בִּיד דִּזְבַן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּין בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְפָא שׁוּר וִיהֵי פֻּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דְּזַבְּנוֹהִי עִדָּן בְּעִדָּן יְהֵי פֻּרְקָנֵיהּ׃ וְאִם לָא יִתְפְּרִיק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּי בְקַרְתָּא דִּי לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבֵּין יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא׃ וּבָתֵּי פַצִּיחַיָּא דִּי לֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשְׁבוּן פֻּרְקָנָא יְהֵי לְהוֹן וּבְיוֹבֵלָא יִפְּקוּן׃ וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן פֻּרְקַן עָלַם תְּהֵא לְלֵיוָאֵי׃ וְדִי יִפְרוֹק מִן לֵיוָאֵי וְיִפּוֹק זְבִין בֵּיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָתֵּי קִרְוֵי לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן׃ וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵיף בֵּיהּ דַּיָּר וְתוֹתָב וִיחֵי עִמָּךְ׃ לָא תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וְיֵיחֵי אֲחוּךְ עִמָּךְ׃ יָת כַּסְפָּךְ לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃

בעל הטורים

מצאה ב׳ במסו׳ ואם לא מצאה ידו ׳ ואיד גם בכור מצאה ודרור קן לה ׳ פי׳ אם לא מצאה ידו שאינו יכול לגאול ישאר ביד הלוקח עד שנת הדרור ׳ וזה הוא מצאה בית ׳ ודרור שבשנת הדרור ימצא ביתו ׳ ושדה ב׳ במסו׳ ושדה מגרש עריהם לא ימכר ׳ ושדה תרומות לא ושכה היינו דאמרינן בערכין ושדה מגרש עריהם לא ימכר פי׳ לא ישונה ׳ וכמו כן שדה תרומות לא ישונה כדכתיב אל טל ואל מטר ׳ וחי אחיך עמך וסמיך ליה אל תקח מאתו נשך ותרבית ׳ רמז שכל המלוה ברבית אינו חי ׳ וכן הוא אומר בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה ׳ נשך בגי׳ זה כחש ׳ לעתיד לבא אין הכחש מתרפא כדכתיב והכחש עשר לאחו ׳ כן הלוקח רבית לא יחיה ברבית עולה ססקול כמו תרבית דבר אחר מרבית רבית לכתוב שנוסף בכתוב בסביב

מסרה

תם וישר יצרוני ׳ עד תם פגריכ׳ ׳ וחד ותם דרכיך ׳ וכל משלי דכוו׳ במ״א אנשי דמי׳ ישנאו איש ׃ ואשר י״ב ר״פ וסי׳ ואשר לא שם לבו ׳ ואשר לא צדה ׳ ואשר יגאל מן הלוים ׳ואשר יבא את רעהו ׳ ואשר עשה לדתן ׳ ואשר עשה לכם במדבר ׳ ואשר אכלו שאר עמי ׳ ואשר ישמיעו ׳ואשר נתנו שארית ׳ ואשר היה נעשה ליום ׳ ואשר לא נתן׳ ואשר עשה לחיל ׃ חמה ג׳ חס׳ וסימ׳ בסדר בשלח ׃ ושדה ב׳ א׳ כתי׳ הא וא׳ יוד וסימן ושדה מגרש ׳ הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליהם ושדי ׃

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ס

וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס

וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃ אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃ אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃ וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים

אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא׃ וארי יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה פולחן עבדין׃ כאגירא כתותבא יהא עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך׃ ויפוק מעמך הוא ובנוהי עמיה ויתוב לזרעיתה ולאחסנת אבהתוהי יתוב׃ ארי עבדי אנון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לא יזדבנון זבון עבדין׃ לא תפלח ביה בקשיו ותדחל מאלהך׃ ועבדך ואמתך די יהון לך מן עממיא די בסחרניכון מנהון תקנון עבדין ואמהן׃ ואף מבני תותביא ערליא דדיירין עמכון מנהון תקנון ומזרעיתהון דעמכון די אתילידו בארעכון ויהון לכון לאחסנא׃ ותחסנון יתהון לבניכון בתריכון לירותת אחסנא לעלם בהון תיפלחון ובאחיכון בני ישראל גבר באחוהי לא תפלח ביה בקשיו׃ וארי תדביק יד ערל ותותב עמך ויתמסכן אחוך עמיה ויזדבן לערל תותב עמך או לארמאי מזרעית גיורא׃ בתר דיזדבן פורקנא תהא ליה חד מאחוהי יפרקניה׃ או אח אבוהי או בר אח אבוהי יפרקניה או מקריב בשריה מזרעיתיה יפרקניה או דתדבק ידיה ויתפרק׃ ויחשב עם זבניה משתא דאזדבן ליה עד שתא דיובלא ויהי כסף זבינוהי במניין שניא כיומי אגירא יהי עמיה׃ אם עוד סגיאות בשניא

וכי ימוך חד מן ד' זוגין מן ג"ג בענין קדמא לא נסיב וי"ו ותני' ותלית' נסיב וי"ו וסימ' במסרא רבתא : כשכיר ב' וסימ' כשכיר כתושב יהיה עמך, עד ירצה כשכיר יומו : וגם י"ג רפ' וסימ' ללוט, וגם את הגוי, וגם אמנה אחתי, וגם את בן האמה, וגם ערב רב, וגם מקנינו, וגם הכהנים הנגשים, וגם מבני התושבים, וגם את אחיך, וגם הקמתי את בריתי, וחברו, וגם יד יי' היתה בם, וגם את הצרעה, והגרים ד' קמץ וסי' והיתה שבת, וגם מבני התשבים, והגרים עמהם מאפרים ומנשה, דדה, ולהגרים הגרים בתככם, דיחזקאל : הולידו כ' א' חס' וא' מלא וסימ' וגם מבני התושבי', ולהגרי' הגרים בתככם, דיחזקא' תניינא חס' : ובאחיכם ו' מלין בטעמא אזלא ומהפך וסי' ובאחיכם בני ישראל, כל העדה מדבר צן, וכל צורתיו וכל תורתיו, הקצותיהם על יאשיהו, גדבריא דתבריא, זמריא ותרעיא :

אבן עזרא

וטעם אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור גאלת הארץ, והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שיצא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה : ונמכר לך, הוא מעצמו או גנב ממך ומכרוהו בבית דין : הוא ובניו עמו, זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם, וטעם כי עבדי הם כי אני קניתים מבית עבדים : תרדה בו, כטעם ממשלה : בפרך, כדברי המתרגם ארמית : מאת הגוים אשר סביבותיכם, כעמון ומואב ואדום וארם : וגם מבני התושבים, הגרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם הגוים הנזכרים או מצרים וכל פס חוץ משבעת הגוים כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני בייחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמיתו כי דעתנו קלה כנגד דעתם : והתנחלתם, מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם : לעולם בהם תעבודו, מותרים רק כאשר מצאנו חז"ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה, וטעם ובאחיכם בני ישראל שתעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי : או לעקר, כמו שרש והטעם שסב לדת ישראל והוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך הפך וכן ואת סוסיהם תעקר : או השיגה ידו, שמצא אבדה או ירש ממון מת ממשפחתו, והזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב : קונהו, בה"א ובלא ה"א שוה : המכרו, שם הפעל מבני' כפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה, וי"ו ואם עוד רבות בשנים כפ"א רפה בלשון ישמעאל והטעם בין היות השנים הנשארו' רבות או מעטות : לפיהן

רשי

אשר הוצאתי וגו', והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של גוי הם, דבר אחר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפי' הם כבדות עליכם : לתת לכם את ארץ כנען, בשכר שתקבלו מצותי : להיות לכם לאלהים, שכל הדר בארץ ישר' אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"ז : עבודת עבד, עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעיל לו מנעלו : כשכיר כתוש', עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירי' התנהג בו : עד שנת היובל, אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו : ובניו עמו, אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו : אל אחוזת אבותיו, אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך : אחזת, חזקת : כי עבדי הם, שטרי קודם : לא ימכרו ממכרת עבד, בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח : לא תרדה בו בפרך, מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמ' ויראת : ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, אם תאמר אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל באומות איני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני : מאת הגוים, הם יהיו לך לעבדים : אשר סביבותיכם, ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה : וגם מבני התושבים, שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד : מהם תקנו, אותם תקנו : והתנחלתם אותם לבניכם, החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילו לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלת' אותם לבניכם והתנחלת' כמו והתחזקתם : איש באחיו, להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך : יד גר ותושב, גר והוא תושב כתרגום ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב : וכי תשיג יד גר ותושב עמך, מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך : ומך אחיך עמו מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו : משפחת גר, זה הגוי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ז עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים : גאולה תהיה לו, מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידך הכתו' מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשת מנים ויתן לו העבד חמשה עשר מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים : כימי שכיר יהיה עמו, חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאילו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו : ואם עוד רבות בשנים : עד היובל : לפיהן

בעל הטורים

בשכיר שנים במסור' כשכיר כתושב יהיה עמך · ואידך עד שירצה כשכיר יומו · רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפילו בחצי היום פירוש כשכיר יהיה עמך עד שירצה ואפי ביומו אם ירצה יחזור · הולידו שני' במסרה אשר הולידו בארצכם ואידך אשר הולידו בני' בתוככ' ביחזקאל בענין חלוקת הארץ שצוה ליתן לגרים חלק בארץ שאעפי שבביאת הארץ לא נטלו גרים בארץ לעתיד לבא יטלו חלק בארץ · והתנחלתם אותם לבניכם · והתנחלתם את הארץ זה הוא שאמרו חכמים דעבד אתקש לקרקעות לקנות בכסף בשטר ובחזקה · בן דדו חסר וי"ו אותיות בן דוד · אם עוד רבות בשני' · רבות בגימטרי' והוא בגרעון כסף : שני

לפיהן · הכל כמו שפירשתי : לא ירדנו בפרך לעיניך · כלומר ואתה רואה : ואם לא יגאל באלה · באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש : כי לי בני ישראל עבדי · שטרי קודם : אני יי׳ אלהיכם · כל המשעבדן מלמטה כאילו משעבדן מלמעלה : לא תעשו לכם אלילים · כנגד זה הנמכר לגוי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע״ז אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לגוי : ואבן משכית · לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים : להשתחוות עליה · אפילו לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלים היא ואסרה תורה לעשות כך חוץ מן המקדש : אני יי׳ · נאמן לשלם שכר ·

חסלת בהר סיני :

אם בחקתי תלכו · יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם הרי קיום המצו׳ אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה : ואת מצותי תשמרו · הוו עמלי׳ בתורה על מנת לשמור ולקיי׳ כמו שנא׳ ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם : בעתם · בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות : ועץ השדה · הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות : והשיג לכם דיש את בציר · שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע : ואכלתם לשובע · אוכל קמעא והוא מתברך במעיו : ונתתי שלום · שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלו׳ שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל : וחרב לא תעבור בארצכם · אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה : לפניכם לחרב · איש בחרב רעהו :

לפיהן ישיב גאלתו · על כסף מקנתו כן יחשב לו : כשכיר שנה · להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא כעזוב הגר לרדות בו בפרך : ואם לא יגאל באלה · בשנים הנשארות ליובל וי״א על ידי אלה הנזכרים : כי לי בני ישראל · טעם שתוריענו כן הגר הקונה העבד הישראלי : לא תעשו לכם אלילים · בעבור שנמכר לגוי הזהיר על ע״ז שלא ישמש אדניו בפסל ולא יעבוד אדניו בשבת ובזה יקנהו הנכרי : ומקדשי תיראו · שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרי׳ · ופסל ידוע · ומצבה לפסל : משכית · שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזר׳ עברו משכיות לבב שכיות החמדה : לא תתנו בארצכם · זה משפט ע״ז במרקולים : כי אני יי׳ אלהיכם · לי תשתחוו ובתרגום ירושלמי כן : את שבתותי תשמורו · שנות השמיטה : ומקדשי תיראו · שנת היובל כי כן כתוב קדש תהיה לכם ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר להשתחוות עליה והטעם שתבאו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי וגם הזכיר המקום הנבחר · וטעם אני יי׳ ששבתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו :

אם בחקותי · תשמרו ועשיתם · שכו׳ ללמוד וללמד ולעשות · וי״ו ונתתי כוי״ו והארץ היתה תהו ובהו ולעולם כאשר אמלה מלרע עם וי״ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי מעט : יבולה · מן כי בול הרים ישאו לו ולא ידע אם היו״ד שרש או אינו שרש כמלת יקום : דיש את בציר · והנה התבאר באספך את מעשיך מן השדה וכרם : לשובע · שם הפועל : לבטח · בלמ״ד ובחסרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר · וטעם וישבתם לבטח כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא תוסף תת כחה לך נע ונד : ונתתי שלום בארץ · ביניכם : ואין מחריד · לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבי׳ וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סך חשבון ומנהג המרבה לומר אחר לעשר כמו כי עתה כמונו עשרה אלפי׳ ופה הוסיף כי המאה ירדפו חמשה והנה כפל מנהג המרבה וכל אחת מהמאה ירדוף אחר ויש אומר כי בעבור התחברות האחדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך : ונפל

ורדפו

לפיהן חד מן אלפא ביתא מן חד חד חד ב״ן וחד כ״ם בסוף תיבותא וסי׳ אתהן׳ ורגמו עליהם אבן · אתהם׳ ואנשים צדיקי׳ · בנעוריהן׳ ותזנינה במצרי׳ · בנעוריה׳ · אשר בנינו כנטיעים · והמיתן׳ אם בן הוא׳ והמתם׳ ויצו אבשלום את נעריו׳ ובמשפטיהן׳ ודרך לפניהם · ובמשפטיהם׳ המלך יתאבל׳ ידעתין׳ עתה נבראו׳

לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֺת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃

נ״ז חזי״ל לאחוז״ה סימן׃

לְפוּם כְּפוּם שְׁנוֹהִי יְתִיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד־שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִחַשֵּׁיב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יְתִיב יַת פּוּרְקָנֵיהּ׃ כַּאֲגִיר שְׁתָּא בְּשַׁתָּא יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ וְאִם לָא יִתְפְּרֵק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ אֲרֵי דִּילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִּין עַבְדַּי אִנּוּן דְּאַפֵּיקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סִגְדָּא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃

פרשה

אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃

פרשה

אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוֹדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ וְיַעְרַע לְכוֹן דִּיָשָׁא לִקְטָפָא וְקִטְפָא יַעְרַע לְאַפּוֹקֵי בַּר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתִיתְּבוּן לִרְוָחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמַנִּיד וַאֲבַטֵּל חַיְתָא בִּישְׁתָא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִדּוּן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃

וירדפון

ידעתים · שלשה המה נפלאו ממני · לפיהן · אם עוד רבות · לפיהם · שרים עצרו במלים · מוצאיהן · ודרך לפניהם · מוצאיהם · ויכתוב משה את · מעזכן · הלילו אניות תרשיש · מעזכם · ויאמר להם לכו אכלו · פריהן · כי על כן שלח על כל · פריהם · ושבתי את שבות · שוממין · דרכי ציון אבלות · שוממים · על אלה אני בכיה · תאכלון · לא יום אחד · תאכלום · כל הולך על גחון · וכל חד וחד לית דכוו׳ : לא תעשו לכם אלילם חד מן ו׳ ר״פ אית בהון לא לא לא נמסר בסדר קדשי׳ : יבולה ה׳ וסי׳ ונתנה הארץ יבולה׳ ועץ השדה · ותם לריק כחכם · והאדמה לא תתן את יבולה׳ · ארץ נתנה יבולה יברכנו · גם יי׳ יתן הטוב · וארצנו תתן יבולה׳ · והארץ תתן יבולה׳ דיחזקאל׳ · כלאה יבולה׳ · והארץ תתן את יבולה · דזכריה׳ · וחד ויבולה ותאכל ארץ ויבולה׃ לשבע ד׳ וחס׳ נמסר בסדר בשלח : והשבתי י״ג נמסר בהושע סימן ב׳ גבי פרשת׳ והיה מספר בני ישראל :

בעל הטורים

שניו שלמה כפי שניו וישיב את גאולתו · ורב שהיה יותר שניו תספר שניו ולא כרע · פירוש כפי שניו בין אם הם רבים כדכתיב ורב שיהיו יותר שנים · או מועטים כדכתיב תספר דהיינו מעטים כמו מתי מספר · לעולם ישיב גאולתו · ארבעה עשר כענין כתיב יובל בפרשה כנגד ארבעה עשר יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה · ותשעה עשר פעמי׳ גאולה יגאלנו ונגאל כנגד תשעה עשר ברכות · לכן צריך לסמוך גאולה לתפלה · וכפל · הפא עקומה · לומר לך כל המודה בע״ז כאלו כופר בכל התורה כולה שניתנה מפיקו׳ פיהו של הקב״ה · את שבתותי תשמורו סמך לע״ז ששקול שבת כנגד ע״ז · וסמך לו את מקדשי תיראו · שאין בית המקדש דוחה שבת · את שבתותי תשמורו הרי שבתב שמירה אחר השבת · שמור את יום השבת הרי שמירה לפניו · שצריך שמירה בין מלפניו בין מלאחריו תוספת מחול על הקדש :

בחקותי

אם בחקותי בגי׳ עמלים דברי תורה · סמך אם בחקותי לשבת וע״ז · לומר ששקולים הם בכל המצות והחקי׳ · ועוד סמך שבתות לונתתי גשמיכם בעתם · דהיינו בלילי שבתות · אם בחקותי תלכו ראשי תיבות אבת שתלכו בדרכי אבות · בחקותי תלכו היא הירא׳ · וכתיב יראת יי׳ היא אוצרו · אם תמלאו אוצרותי אמלא אוצרותיכם · ופתח יי׳ לך את אוצרו · ועשיתם אותם · אותיות אמת · אי נמי שתעסקו בתור׳ דכתיב ביה עשי׳ה · שכל טוב לכל עושיהם · עשרה פסוקי׳ מאם בחקותי עד ואולך אתכם קוממיות · וכנגד עשרה ברכות שבויתן לך · וכנגד עשרת הדברות · לשובע ארבע׳ במסור׳ הכא ואכלת׳ לחמכם לשובע · ואידך בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע · ואידך בירת שלא לחם לשובע · בכולן אזכור שובע על הנחם · או על הפירות בשביל שהוא כתוב על תקון יישוב אכל כשהיו במדבר אומ׳ בירדה שלא להם כשובע · שהוצרך ליתן כל בוראם לשובעה · לשובע נגימט׳ אפילו אוכל קימעא · והשבתי חיה רעה בגימט׳ זו ד׳ מלכיות · בכל יתרי · יון ארס׳ · ורדפו

ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לחרב: ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם: ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו: ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם: והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות: פ

ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה: ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי: אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם: ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם

וירדפון מנכון חמשא מאה ומאה מנכון לרבותא יערקון ויפלון בעלי דבביכון קדמיכון לחרבא: ואתפני במימרי לאיטבא לכון ואפיש יתכון ואסגי יתכון ואקים ית קיימי עמכון: ותיכלון עתיקא דעתיק ועתיקא מן קדם חדתא תפנון: ואתן משכני ביניכון ולא ירחק מימרי יתכון: ואשרי שכינתי ביניכון ואהוי לכון לאלה ואתון תהון קדמי לעם: אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים מלמהוי להון עבדין ותברית ניר עממיא מנכון ודברית יתכון בחירותא: ואם לא תקבלון למימרי ולא תעבדון ית כל פיקודיא האילין: ואם בקיימי תקוצון ואם ית דיני תרחק נפשכון בדיל דלא למעבד ית כל פקודי לאשניותכון ית קיימי: אף אנא אעביד דא לכון ואסער עליכון בהולתא שחפתא וקדחתא מחשכן עיינין ומפחן נפש ותיזרעון לריקנו זרעכון וייכלוניה בעלי דבביכון: ואתן רוגזי בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון

רבבה ד' נמסר בסדר חיי שרה: והפריתי ב' מלאים בתורה וסימ' ולישמעאל שמעתיך הנה, ופניתי אליכם והפריתי: והקימתי ו' חס' ויו וסימ' והקימתי את בריתי אתכם, ויבא שמואל אל שאול, והקימתי את זרעך דשמואל, וחניתי כדור עליך, והקימתי אני את בריתי תנייג' דיחזקאל, והקימתי מלכותך, דד"ה, ושארא

הקמתי כתיב: ואולך ד' וסי' ואשבר מטות עלכם ואולך אתכם קוממיות, ואולך אתכם ארבעים, ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה, ואולך אותו בכל ארץ כנען: ואכלהו ג' חסרים נמסר בסדר אמר:

ונפלו אויביכם, פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה: ופניתי אליכם, להרבות עושריכם ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובנות והנכון בעיני להיות והפרתי הפך עוצר רחם: והקימותי את בריתי אתכם, להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ: ואכלתם ישן נושן, התימה שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין נפעל ויש מי שיוצא הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם ומפרש את כי טעם תוציאו אל השדה: ונתתי משכני, ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרי': מטות עולכם, משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו וישראל השתעבדו בבנין האדמה כי כן כתוב: קוממיות, בקומה זקופה וריקי מוח אמ' כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק נאמרו הברכות כלל ונאמרו בו ללות פרטים ליראה ולהפחיד השומעי' והמסתכל היטב יתברר לו דברי: את כל המצות, אלה הכתובי': להפרכם, מלה זרה בדקדו' כי משקלי שמות הפעלים משתנים: והפקדתי עליכם, כאדם פקיד על אחר יעשה חפצו בו: בהלה את השחפ' ואת הקדחת, חליים ידועים, וטעם את עם, וטעם בהלה שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי"א כי בהלה כפתאום ורבי' אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבאו להם חליים ואם באו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם, וטעם מכלות עינים שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש והאל"ף חסר ממלת ומדיבות נפש וכן ממלת סקר מזין וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך: ונתתי פני, קצפי ואפי כמו ופניה לא היו לה והטעם כי הנשארי' שאין להם חליים אם יבאו אל האויבים ינגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם מחנה אחד: ואם

ורדפו מכם, מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם: חמשה מאה ומאה רבבה, וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה: ונפלו אויביכם וגו', שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ: ופניתי אליכם, אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בתורת כהנים: והפריתי אתכ', בפריה ורביה: והרביתי אתכם, בקומה זקופה: והקימותי את בריתי אתכם, ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנ' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגומר: ואכלתם ישן נושן, הפירות יהיו משתמרין וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד: וישן מפני חדש תוציאו, שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: ונתתי משכני, זה בית המקדש: ולא תגעל נפשי, אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: והתהלכתי בתוככם, אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: אני ה' אלהיכם, כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות, כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות קבי"לייא בלע"ז: קוממיות, בקומה זקופה: ואם לא תשמעו לי, להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה ת"ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוין למרוד בו: ולא תעשו, משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות: אם בחוקותי תמאסו, מואס באחרי' העושי': משפטי תגעל נפשכם, שונא החכמי': לבלתי עשות, מונע את אחרי' מעשות: את כל מצותי, כופר שלא צויתי לכך נאמ' את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי, כופר בעקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושין שונא את חכמי' מונע את האחרי' כופר במצות כופר בעיקר: והפקדתי עליכם, וצויתי עליכם: שחפת, חולי שמשחף את הבשר אנפ"ולים בלע"ז דומה לנפוח שהוקלה כפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת, חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש, העיני' צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפ"שו' של משפחה במותו כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק, תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: ונתתי פני, פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם, כמשמעו ישלטו בכם: אגדת ת"כ מפרשה זו אף אני אעשה זאת, איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם, שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה, מכת המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן: את השחפת, יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם, זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד, דבר אחר וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם וכן הוא אומר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: ונתתי פני בכם, כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם, שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם שונאיכם, שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגומר ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו': כבתם

ואם

בעל הטורים

ורדפו מכם, חמשה בגי' חלשים שבכם: רבבה ד' אחותיה את היי לאלפי רבבה. רבבה כצמח השדה. ושנים יניסו רבבה. שהתפללו עליה שיהיה זרעה אותם שנאמר בהם רבבה בצמח ורבבה ירדופו. שלום אותיו' לשמו. ששמו שלום. ופניתי אליכם. פני ת"י שת"ל שנים שעמד הבו' הי"ן פני שם. כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים. אבל נאמר שגלה אנה פנה דודך. ונתתי משכני. מנין שני' של משכני עמד בית שני. יסמיך ליה ואכלתם ישן שבזכות בית המקדש בא ה' השובע. והתהלכתי שמים והתהלכתי ב' בתוככם: והתהלכתי באמתך בזכות ו והתהלכתי באמתך והתהלכתי בתוככ. מאם בחקותי עד קוממיות כל האלפא ביתא חוץ מ"מ ופ"א. וכן כויתן לך חסר ממך ופ"א כי אין פסו"ן ונא אף ותקף ונגף לאנף ב בברכות ט"ו קוממיות ב' תגין על הקו"ף שעתידין להיות ק קומה. ולמאן דאמר כ' אמה לכך יש בה שני תגין. ואם עד אלה. כופי תיבו' מרה. שאומר לכם מרה כנגד מרה. ואכלוהו שלשה. ואכלוהו אויביכם. ואכלוהו במקו' קדוש. ואכלוהו. ויכלוהו. פירוש אני אמרתי ואכלוהו במקו' קדוש שנסתרו מכותי. ונסתרו בארץ במקו' קדוש. ואתם לא

ונסתם ג' וסימ' ונסתם ואין רודף אתכם / ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא / ב' בו וא' נסתם / כאשר נסתם מפני : לשמע כלם חס' במ"ד וסי' בני נכר / דשמואל / העם הזה הרע / שבו על עונות אבותם / לשמוע אל הרנה /

וְנַסְתֶּם וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם׃ וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה׃ כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם׃ וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃ וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃ בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃ וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם

וְתַעַרְקוּן וְלֵית דְּרָדֵיף יָתְכוֹן׃ וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְמִרְדֵּי יָתְכוֹן שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ וְאֶתְבַּר יָת יְקָר תּוֹקְפְכוֹן וְאֶתֵּן יָת שְׁמַיָּא דְּעִילָוֵיכוֹן תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא דִּתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא כִּנְחָשָׁא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין׃ וְיִסּוֹף לְרֵיקָנוּ חֵילְכוֹן וְלָא תִתֵּן אַרְעֲכוֹן יָת עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן אַרְעָא לָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוֹן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְאֵיתָאָה עֲלֵיכוֹן מְחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן׃ וְאֲגָרֵי בְכוֹן יָת חֵיוַת בָּרָא וְתַתְכֵּיל יָתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יָת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יָתְכוֹן וְיִצְדְּיָן אוֹרְחָתְכוֹן׃ וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ וְאֶהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּכוֹן פּוּרְעֲנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וְאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סַנְאָה׃ בְּדְאֶתְבַּר לְכוֹן סְעֵיד מֵיכְלָא וְיֵיפְיָן עֲשַׂר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חַד וְיָתִיבָן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן׃ וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ וְאֵיהָךְ עִמְּכוֹן בִּתְקוֹף רְגַז וְאֶרְדֵּי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן וּבְשַׂר בְּנָתְכוֹן תֵּיכְלוּן׃ וְאֵשֵׁיצֵי יָת בָּמָתְכוֹן וְאֶקַצֵּץ יָת חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת פִּגְרֵיכוֹן עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן׃

דד"ה : והשלחתי ג' וסי' והשלחתי בכם את חית השדה / והשלחתי רעב בארץ לא / ארץ כי תחטא לי : במשקל ד' דגשים נמסר בסדר קדשים :

רשי

ונסתם / מפני אימה : ואין רודף אתכם / מבלי כח : ואם עד אלה / ואם בעוד אלה לא תשמעו : ויספתי / עוד ייסורין אחרי' : שבע על חטאתיכם / שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה : ושברתי את גאון עוזכם / זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם : ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה / זו קשה משל משה שהוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגומר שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה : ותם לריק כחכם / הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שניו של זה קהות : ולא תתן ארצכם את יבולה / אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע : ועץ הארץ / אפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה : לא יתן / משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי : לא יתן פריו / כשהוא מפריח משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות : ואם תלכו עמי קרי / רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אנקלוס לשון קושי שמקשים לבם ליִמנע מהתקרב אלי : שבע כחטאתיכם / שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם : והשלחתי / לשון גרוי : ושכלה אתכם / אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה מנין תלמוד לומר ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומניין שהא ממיתה בנשיכתה תלמוד לומר עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית : ושכלה אתכם / אלו הקטנים : והכריתה את בהמתכם / מבחוץ : והמעיטה אתכם / מבפנים : ונשמו דרכיכם / שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה שן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו : לא תוסרו לי / לשוב אלי : נקם ברית / ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו / דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם / כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים : ונאספתם / מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור : ושלחתי דבר בתוככם / על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב : מטה לחם / לשון משען כמו מטה עוז : בשברי לכם מטה לחם / אשבור לכם כל מסעד אוכל והם חלי רעב : ואפו עשר נשים בתנור אחד / מחוסר עצים : והשיבו לחמכם במשקל / שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם : ואכלתם ולא תשבעו / זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם / אינה מן המניין היא החרב : במותיכם / מגדלים ובירניות : חמניכם / מין ע"ז שמעמידין על הגגות ועל שם שמעמידין בחמה קרויין חמנים : ונתתי את פגריכם / תפוחי רעב היו ומוציאין יראתם מחיקם ומנשקים אותה וכרסו נבקעת ונופל עליה : וגעלה

אבן עזרא

ואם עד אלה / המכות : שבע / בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבים וכן כי שבע יפול צדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף / וטעם על חטאתיכם בעבור חטאתיכם וי"א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם נחשוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שנים וארץ כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה שש ומכת חית השדה הנה שבע : גאון עוזכם / השובע כטעם וישמן ישורון והגאה אם ישבר יפול ויפח : ותם לריק כחכם / שיגעתם בעבודת האדמה : קרי / אמרו רבים שפירושו גבורה וכוח כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא ינוצח ואין ריע לו וי"א שהוא מגזרת כל הקורות והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר ב"ית כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאשר הראיתיך רבים כאלה והנה כ"ף כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם והטעם בעבור חטאתיכם : והשלחתי בכם / מגזרת הנני משליח בך : ושכלה אתכם / בהריגת קטנים : והמעיטה אתכם / בהריגת הגדולים : ונשמו דרכיכם / כי אין דרך בטוח מפחד החיות שהיכם ברשות אדם כאשר פירשתי : תוסרו / עתיד מבנין נפעל : על חטאתיכם / דבק עם והכתי : נקם ברית / על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתובה בפרשת אלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת : ונאספתם אל עריכם / מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין נפעל : בשברי / שם הפעל ובא שבור כמו בשכבה ובקומה וטעם השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל וביאור משען לחם כי הלחם לבב אנוש יסעד : עשר נשים / כי הוא סך חשבון כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיח : והשיבו לחמכם במשקל / בעבור שהיה מעט : ואכלתם ולא תשבעו / יש רעב וישבע האוכל ממעט ועתה מאוכל הרבה לא ישבע : ואם בזאת / המכה הזאת וכן ואם באלה באלה המכות הנזכרות : על חטאתיכם / דבק עם ויסרתי : ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם / אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים : חמניכם / מגזרת חמה בתים העשויים להשתחוות לשמש והנון נוסף כנון נשי' רחמניות : פגריכם / גופותיכם כמו פגר מובס : גלוליכם / שם נגאי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל והטעם כי בהתחברכם לבתי ע"ז שם תהרגו ושחיתו אויביכם בורות גלוליכם ואני לא אושיעכם : וגעלה

בעל הטורים

את גאון בגימט' זה המקדש · את גאון עזכם · בגימטרי' זה ירושלם · כחטאתיכ' בגימ' בין בשוגג בין במזיד · נקם שנים במסו' נקם ברית · נקם אחת משתי עיני גבי שמשון כדאיתא בסוטה · שעברו פלשתים על שבועת' וזה הוא נקם ברית דהיינו שבועה · דבשביל השבועה שעברו אנקמה נקם אחת : ואתכם

שבע / קדמ' ותלית' ורבע' שבע על חטאתיכם תנינא דמנה שבע כחטאתיכם מיתן וילכו כך

גם אני / כל ע"ין אף אני במחגם אינוסי' תנה תחנה

אבן עזרא

וגעלה נפשי אתכם, שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ונשמו המקדשים שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי: ולא אריח בריח, והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח יי' את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם. ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל: ושממו עליה, כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה הפך משוש לכל הארץ: אזרה, מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב, וטעם אריק מגזרת: והיתה ארצכם, דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תשלים וכן עד ירצה כשכיר יומו כי נרצה עונה: שבתותיה, שמיטות ויובלים וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה ושם פירשתיו: השמה, שם ומשקלו השמות משתנים, וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה, וטעם כל ימי השמה תשבו' מספר השנים שתשבות וביחזקאל מפורש: והנשארים בכם, בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב: מרך, מפעלי הכפל וכן במועל ידיהם מגזרת ורך הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבניין כפעל ונו"ן השרש מובלע: איש באחיו, שהוא אוהבו: תקומה, מבנין נוסף כבר מנחי עי"ן ויו"ו בעבור התי"ו וכן תרומה: ואכלה אתכם, מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: והנשארים, מהנשארים ימקו בעונם על משקל יסבו ושניהם מפעלי הכפל מגזרת המק בשרו מק יהיה: ואף בעונות אבותם אתם ימקו, כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה פירשתיו: והתודו, מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי, אבותם: ואף אשר הלכו עמי, אלה במיהם בקרי: אף אני, כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו: והם

רשי

וגעלה נפשי אתכם, זה סילוק שכינה: ונתתי את עריכם חרבה, יכול מאדם כשהוא אומר והשימותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשימותי את מקדשיכם, יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשו' ונועדו' לבא שם הרי שבע פורעניו' אכילת בשר בנים ובנות השמדת במות הרי שתים כריתת חמני' אין כאן פורענו' אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגו' ויכרתו: ונתתי את פגריכם וגו', הרי שלש סלוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיו' ולא אריח קרבנות הרי שבע: והשימותי אני את הארץ, זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממ' מיושביה: ואתכם אזרה בגוים, זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמי' וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורי' בנפה ואין אחת מהם דבוק' בחברתה: והריקותי, כששולף החרב מתריקן הנדן ומדרשו חרב המשמטת אחריכ' אינ' חוזרת מהר כאדם שמריק את המי' ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה, שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אי' כרמו וביתו חרבי' כך שנויה בתורת כהני': אז תרצה, תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה: והרצת, למלך את שבתותיה: את אשר לא שבתה, שבעי' שנה של גלות בבל הן היו כנגד שנות השמטה ויובל שהיו בשנים ש שהכעיסו ישר' בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגומר וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושם ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמור באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות שנה שנים וארבע לשלשים ושש שנה חמש שמטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמטה המשלמת לשבעים ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה: והבאתי מרך, פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב, כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף, שהרוח הודפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפ' דשקיף וכן תרגומו של חבור' משקופי: וכשלו איש באחיו, כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב, כאילו בורחי' מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם, ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה בזה: ואבדתם בגוים, כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם, אלו המתים בגולה: בעון אבותם אתם, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו, לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן נמקו חבורותי: והבאתי

מסורה

והשמותי ג' וסימ' והשמותי את מקדשכם, והשמותי אני את, והשמותי עליך עמים רבים: ולא אריח ב' דסמיכי וסימ' ולא אריח בריח ניחחכם, ולא אריח בעצרתיכם: בריח ב' וסימ' ולא אריח בריח ניחחכם, בריח ניחח ארצה אתכם: אזרה ג' וסימ' ואתכם אזרה בגוים, והשלישית לכל רוח אזרה, וכל אגפיו אזרה:

מקרא (ויקרא כו, לא–מא)

וגעלה נפשי אתכם: ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם: והשמתי אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה: אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה: כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף: וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם: ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם: והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו: והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי: אף אני אלך עמם בקרי

(מסורה קטנה: כ' חס' ; ב' בעצרתיכם ל' ותס' ; כו ל' חס' וי"ו ; ג' ג' ותס' וי"ו ; ל' ; ד' ג' חס' וא' מל' ג' ; ב' למה תשבת המלאכה ; ל' ; ל' ל' ; ל' ; ב' חס' ובעינין ; ד' ה' חס' ; ל' ג' ותס' יו' ; ל' ומ' ; מטעי' ביה איביהם ; חד מן י"ו זוגי"ן חד סליק לרומא וחד נחית לתהומא)

תרגום אונקלוס

וירחיק מימרי יתכון: ואתן ית קרויכון חרבא ואצדי ית מקדשיכון ולא אקביל ברעוא קורבן כנישתכון: ואצדי אנא ית ארעא ויצדון עלה בעלי דבביכון דיתבין בה: ויתכון איבדר בני עממיא ואגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון צדיא וקרויכון יהוין חרבא: בכן תרעי ארעא ית שמיטהא כל יומין דצדיאת ואתון בארע בעלי דבביכון בכן תשמט ארעא ותרעי ית שמיטהא: כל יומין דצדיאת תשמט ית די לא שמטת בשמטכון כד הויתון יתבין עלה: ודישתארון בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דשנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כמיערוק מן קדם דקטלין בחרבא ויפלון וליה דרדיף: ויתקלון גבר באחוהי כמקדם דקטלין בחרבא ורדיף ליה ולא תהי לכון סיעדא קדם בעלי דבביכון: ותיבדון בני עממיא ותגמר יתכון ארע בעלי דבביכון: ודישתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון יתמסון: ויודון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשקרהון דשקרו קדמי ואף די הליכו קדמי בקשיו: אף אנא איהך עמהון בקשיו ואעיל

מסורה

והריקתי ב' וכתיב כן וסימ' והריקתי אחריכם חרב, והריקתי לכם ברכה עד: שבתתיה ד' ג' חס' וא' מלא וסי' אז תרצה הארץ, ב' בו, והארץ תעזב מהם, עד רצתה הארץ את שבתותיה, בתרא' מלא: סי' דהדין ענייג' קדמ' תלית' ורביעא שבע על חטאתיכם, תניינא שבע כחטאתיכם, קדמא תניינא וחמשא' קרי תליתא רביעא שתיתאה שביעאה בקרי וכך דינן אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי: בארצת ב' חסרים ובענין וסימ' ימקו בעונם, והנשארים בכם והבאתי מרך: עלה ז' בטרפי ד' כתיב יו"ד וג' כתיב ה' וסימ' ויתפרו עלה תאנה, והנה עלה זית טרף, צאו ההר והבאתם עלי ד' בפסו': נדף ה' קמצין וסימ' קול עלה נדף, כקש נדף קשתו, העלה נדף תרעץ, הבל נדף, וכל מזרע יאור: מנסת ה' חס' בליש' וסי' ונסו מנסת חרב, וינסו משנאיך, ויהי בנסם מפני ישראל, נכך לפני צריך, מפני גערת חמשה תנסו' וכל וינסו דכוו' במ"ד מלא': ורדף ג' וחס' וסי' וכשלו איש באחיו, שריך סוררים, אפרים רעה רוח: ואף אשר הלכו עמי בקרי חד מן י"ו זוגין חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ' נמסר בסדר וארא:

בעל הטורים

ואתכם אזרה הז"ן עקומה: לומר לך שנתתי לכם ארץ ז' עממין לקיי' התורה שנכתבה עמוריה שבעה ואתם שבע' תועבות בלבבכם לכן אתכם אזרה. והריקותי שני במסו' הכא והריקותי אחריכם חרב. ואידך והריקותי לכם ברכה עד בלי די. אני אמרתי והריקותי לכם ברכה עד בלי די אתם לא רציתם לקיים מצותי על כן והריקותי אחריכם חרב: ששה פעמים כתוב בפרשה עון ועונם. וכנגדם גלו ששה פעמים שלשה על ידי סנחרי' ושלשה על ידי נבוכד נצר. ורודף שלשה במסו' וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין ואידך כלו אוהב מוחד ורודף שלמוני' ואידך אפרים רועה רוח ורודף קדים. בשביל שהם רודף שלמונים ורודף קדים על כן וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין: ושברתי

והבאתי אותם · אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגומר חי אני אם לא ביד חזקה וגו' : או אז יכנע · כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע · לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו' : ואז ירצו את עונם · יכפרו על עונם ביסוריהם : וזכרתי את בריתי יעקוב · בה' מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו : וזכרתי את בריתי יעקוב · למה נמנו אחורנית כלומ' כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדי הרי אברה' שהוא כדי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח : יען וביען · גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו : ואף גם זאת · ואף אפי' אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא אמאסם לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם : ברית ראשונים · של שבטי' : והתורות · אחת בכתב ואחת על פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני : כי יפליא · יפריש בפיו : בערכך נפשות · ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי : והיה ערכך וגו' · אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יקר בין שהוא זול : כפי שניו · הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו : ערכך · כמו ערך וכפל הכפ"ין לא ידעתי מאיזה לשון הוא : ואם מבן חמש שנים · לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלו' אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי : ואם מבן ששים שנה וגו' · כשמגיע לימי הזקנה האשה קרוב' להחשב כאיש דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא : ואם

ירצו ד' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל · והארץ תעזב מהם · ואחריהם בפיהם ירצו סלה · אך משאתו יעצו להדיח : יעקוב ה' מלאים וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב · הנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקוב ודוד עבדי · ושב יעקוב ושקט ושאנן · לא כאלה חלק יעקוב תניינא דספרא : ראשנים ה' וסימ'

והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם : וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר : והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם : ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני יהוה אלהיהם : וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה : אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה : פ

כז

וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש כי יפלא נדר בערכך נפשת ליהוה : והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף בשקל הקדש : ואם נקבה הוא והיה ערכך שלשים שקל : ואם מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה והיה ערכך הזכר עשרים שקלים ולנקבה עשרת שקלים : ואם מבן חדש ועד בן חמש שנים והיה ערכך הזכר חמשה שקלים כסף ולנקבה ערכך שלשת שקלים כסף : ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה עשרה שקלים :

ואעיל יתהון בארע בעלי דבביהון או בכן יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון ית חוביהון : ודכירנא ית קיימי דעם יעקוב ואף ית קיימי דעם יצחק ואף ית קיימי דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא דכיר : וארעא תתרטיש מנהון ותרעי ית שמיטהא בדצדיאת מנהון ואינון ירעון ית חוביהון לוטין חלף בירכן אייתי עליהון דבדיני קצו וית קיימי רחקת נפשהון : ואף ברם בדא במהוייהון בארע בעלי דבביהון לא ארטישינון ולא ארחיקינון לשיצאותהון לאשנאה קיימי עמהון ארי אנא יי אלההון : ודכירנא להון קיים קדמאי די אפיקית יתהון מארעא דמצרים לעיני עממיא למהוי להון לאלהא אנא יי : אילין קיימיא ודיניא ואוריתא די יהב יי בין מימריה ובין בני ישראל בטורא דסיני בידא דמשה : ומליל יי עם משה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר ארי יפריש נדר בפורסן נפשתא קדם יי : ויהי פורסניה דדכרא מבר עשרין שנין ועד בר שיתין שנין ויהי פורסניה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא : ואם נקבתא היא ויהי פורסנה תלתין סלעין : ואם מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי פורסניה דדכרא עסרין סלעין ולנקבתא עסר סלעין : ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פורסניה דדכר חמש סלעין דכסף ולנקבתא פורסנה תלת סלעין דכסף : ואם מבר שיתין שנין ולעלא אם דכור ויהי פורסניה חמש עסרי סלעין ולנקבתא עשר סלעין : ואם

וזכרתי להם ברית ראשנים · כי שאל נא לימים ראשנים · אל תסג גבול עולם · ובנו ממך חרבות עולם · אל תזכור לנו עונות : יפלא ב' חסרים וסימ' איש כי יפלא נדר בערכך נפשות ליי' · איש כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר : נפשת ב' חס' וסימ' במכסת נפשת · בערכך נפשת ליי' :

והם ירצו את עונם · ישלימו ויפרעו : וזכרתי את בריתי · מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היו ז' שנותיו כלם בברית : והארץ תעזב מהם · טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם וגם אזכור שהם הרצו את עונם : יען וביען · האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחוקתי געלה נפשם והבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה : ואף גם זאת · לשון נחות והאחד יספיק וכל המקר' כך וכן הרק אך במשה המבלי אין קברי' : לא מאסתים לכלותם · רק ליסרם עד שיכנע לבם : געלתים · סרתי מהם או בחלה נפשי מהם : להפר בריתי · שנשבעתי להם ואף אם הם הפרו את בריתי כי כן כתוב אני לא אפר בריתי אתם כי אלהים אני : וזכרתי להם · לעולם : ברית ראשונים · זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם ויש אומרי על אבות העולם · וטעם אשר הוצאתי אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניה' מעבדות והראשון נכון בעיני : אלה החקי' והמשפטי' · הם הכתובים בפרשת וישמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני : אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל · רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הדבור באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכים בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר יי' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא : יפליא · יפריש ויבאר : בערכך נפשות · הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקי' נוסף והטעם בערך ויש אומרים כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערכך הכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כאו בתוך האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי וכן הערכך · וטעם נפשות כלל לאדם ולבהמה : מבן עשרים שנה · החל משהוא נכנס בפקודים : בן ששי' · זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אח' נוסף על חדש יתן ה' שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע חלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לשוב אל המקום שהחל ממנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד הד' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד וכל אלה שבושי' והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אולי היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי עשיריתו :

בעל הטורים

וזכרתי את בריתי יעקב · ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאמרו כצבור ומונח לפני הקב"ה · האבות תליין למזרעי' · אומר הקב"ה אני זוכר מאין באתם · ומונה ומתשמש והיחס עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם · בכלם כתיב אף חוץ מיעקב שהיתה מטתו שלימה ולא יצא ממנו כו' · וזכרתי הכס' מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה · לומר יזכור זכות אבות · אברהם נקרא עבדי ברכתי' זכור לעבדיך וסמיך ליה לאברהם · וכן ביעקב כתי' יעקב עבדי · מה שאין כן ביצחק · לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין בארץ בין בחוצה לארץ מה שאין כן ביצחק · אברהם ויעקב הוזכרו ראש לאבות ויצחק לא הוזכר בסוף מקום בראש לפי שרבה לוותר לעשו הוי גביר לאחיך לעשותו ראש ליעקב · והארץ תעז' מהם זין עקומה · ש"ז שנים נתקיים בארץ ישראל בברית ואלה מתחל' התוכח' עד געלה נפשם · ש"ז תיבות · כנגד ש"ז שנים שתטאו עשרת שבטים ובכלם לא הוזכר בהם השם · לפי שאמרו אין להם חלק באלהי ישראל ולכך כתיב בדברי הימי' ושבועתו ליצחק ובתהלי' כתיב ליש"חק שנשבע הב"ה כל זמן שלא חטאו בניו יותר מש"ז שנים שלא יגלם · בפרשת ערכים יש כ' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים וט"ו שקלי' וי' שקלים בין זכר לנקב' שהוא סך הכל קמ"ג שקלים לכפר על מ"ה קללות שבת"כ · ונ"ח שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג ולכך סמך ערכין לקללות : יתרים

ואם מך הוא, שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: על פי אשר תשיג, לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: כל אשר יתן ממנו, אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: טוב ברע, תם בבעל מום או רע בטוב וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: כל בהמה טמאה, בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הומתו: כערכך הכהן כן יהיה, לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: ואם גאל יגאלנה, בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: והיה ערכך לפי זרעו, לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקל' כך גזרת הכתו' והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שנ' היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדו' המכורו' וכשהי' יוצאה מידו חוזרת לכהני' של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשו אפרשנו על סדר המקראות: אם משנת היובל יקדיש וגומר, אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה: כערכך יקום, כערך הזה האמור יהיה: חמשים כסף יתן, ואם אחר היובל יקדיש וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהת ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השני' הנותרות, כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמנה פונדיונין הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך, מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון: ואם גאל יגאל, המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: ואם לא יגאל את השדה, המקדיש: ואם מכר, הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד, לשוב ביד המקדיש: והיה השדה בצאתו ביובל, מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה', לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתן לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכיפורים של יובל פוגע בו: ואם את שדה מקנתו וגו', חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה שדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפי' אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה: ואם לא יגאל, ומכרה גזבר לאחר או אם יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש: וכל

קרבן ה' קמצין נמסר בריש סדר ויקרא: ממנו ו' סבירי' ממנה נמסר בסדר צו: ימיר ד' וסימ' לא יחליפנו ולא ימיר ב' בפסו' חלק עמי ימיר נשבע להרע ולא ימר, בתרא חס': רע י"א פתחין בליש' וסי' נמסר בתהלים סימן נ"ד וכל אמיר' ועשיה ויצר ועין ולשון דכוו' במ"ט קמץ וסי' נמסר שם: בטוב ד' רפין וסי' לא יחליפנו,

ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן: ס ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה יהיה קדש: לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש: ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליהוה והעמיד את הבהמה לפני הכהן: והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע כערכך הכהן כן יהיה: ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך: ואיש כי יקדש את ביתו קדש ליהוה והעריכו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אתו הכהן כן יקום: ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו: ואם משדה אחזתו יקדיש איש ליהוה והיה ערכך לפי זרעו זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף: אם משנת היבל יקדיש שדהו כערכך יקום: ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל ונגרע מערכך: ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו: ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד: והיה השדה בצאתו ביבל קדש ליהוה כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו: ואם את שדה מקנתו אשר לא

ואם מסכן הוא מפורסניה ויקימיניה קדם כהנא ויפרוס יתיה כהנא על מימר די תדביק יד נדרא יפרסיניה כהנא: ואם בעירא די יקרבון מינה קורבנא קדם יי כל די יתן מינה קדם יי יהי קודשא: לא יחליפיניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא יחליף בעירא בבעירא ויהי הוא ותולופיה יהי קודשא: ואם כל בעירא מסאבא די לא יקרבון מינה קורבנא קדם יי ויקים ית בעירא קדם כהנא: ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפורסן כהנא כן יהי: ואם מפרק יפרקינה ויוסף חומשיה על פורסניה: וגבר ארי יקדיש ית ביתיה קודשא קדם יי ויפרסיניה כהנא בין טב ובין ביש כמא דיפרוס יתיה כהנא כן יקום: ואם דאקדיש יפרוק ית ביתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויהי ליה: ואם מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם יי ויהי פורסניה לפום זרעיה בית זרע כור סעורין בחמשין סלעין דכסף: אם משתא דיובלא יקדיש חקליה כפורסניה יקום: ואם בתר יובלא יקדיש חקליה ויחשיב ליה כהנא ית כספא על פום שניא דאשתארא עד שתא דיובלא ויתמנע מפורסניה: ואם מפרק יפרוק ית חקלא דאקדיש יתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויקום ליה: ואם לא יפרוק ית חקלא ואם זבין ית חקלא לגבר אוחרן לא יתפריק עוד: ויהי חקלא במיפקיה ביובלא קודשא קדם יי כחקל חרמא לכהנא תהי אחסנתיה: ואם ית חקל זבינוהי דלא מחקל

אבן עזרא

והעריך, שיושם הערך במערכה אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת העריך מהבנין הכבד השקל וכן יעריכנו הכהן להפרים בינו ובין יערכנו לפני י"י: והעמידו הכהן כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי ויצק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך נחות או יהיה והעמידו שיעמיד הנודר נפשו: כן יקום, כמו יעמוד: ואם משדה אחוזתו, שירש עם ישראל: חומר שעורים, וכתוב כי עשרת הבתים חומר ושם כתוב האיפה והבת והנה זרע איפת שעורים בחמשה שקלים וזו גזרת המלך ברמי העבד: ואם משנת היובל, בעצם השנה: ונגרע מערכך, מה שהלך אחר היובל, וי"ו ואם גאול יגאל כפ"א רפה בלשון ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל: ואם מכר, טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודם לוי': בצאתו ביובל, הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא: כשדה החרם, שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול: מכסת

מסרה

ביום טובה, אנסכה בשמחה, נפשו בטוב תלין: חמישית ג' מלאי' וסי' והיה בתבואו ונתתם, ואם המקדיש יגאל את ביתו, וישלח אלי סנבלט בדבר הזה פעם חמישית: גאל ג' חס' וסי' ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו, ואם גאל יגאל את השדה, איש ממעשרו: שערים כלם חס' במ"ב מלאים וסי' מלאה שעורים דדה', והוא נלחם: ואם לא יגאל את השדה ח' פסוקים אית בהון ואם ואם ריש ומצעות וסימ' ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי, ואם בבהמה הטמאה, ואם לא יגאל את השדה, ואם להעלות עליו ואם נביאי' הם ואם יחבאו בראש, ואם אב אני איה, ואם תדרשנו ימצ' את שדה ב' דסמיכי וסימ' ואם את שדה מקנתו אשר, וירשו הנגב את הר עשו והשפלה:

וכל ערכך יהיה בשקל הקדש / כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה / עשרים מעות כך היו מ׳ חולה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: לא יקדיש איש אותו / לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: ואם בבהמה הטמאה וגו׳ / אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר ח׳ מור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך / לפי מה שיעריכנה הכהן אם לא יגאל על ידי בעלים: ונמכר בערכך / לאחרים:

אך כל חרם וגו׳ / נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל / אלא ינתן לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמי׳ והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא / האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהני׳ מפר׳ כל חרם קדש קדשי׳ הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכ׳ ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדב׳ נותן את טובתה: מאדם / כגון שהחרי׳ עבדיו ושפחותיו הכנענים: כל חרם אשר יחרם / היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת / הרי הולך למו׳ לפיכך לא יפד׳ אין לו לא דמי׳ ולא ערך: וכל מעשר הארץ / במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ / דגן: מפרי העץ / תירוש ויצהר: ליי׳ הוא / קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלו׳ ולאכל בירושלם כמו שנאמר ואכלת לפני יי׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו׳:

היובל ח׳ מלאי׳ נמס׳ בסדר בהר סיני: בבהמ׳ ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר נח: בבהמ׳ ו׳ דגשי׳ נמס׳ בסדר נח: קדש קדשי׳ הוא ו׳ נמסר סוף סדר תצוה: יחרם ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בסדר משפטי׳: וצאן ד׳ קמץ וסי׳ וכל מעשר בקר וצאן / ויזבח בלק / ובני ישר׳ ויהוד׳ / קניתי עבדי׳ / לרע ז׳ ג׳ קמצי׳ וד׳ פתחי׳ וסי׳ לא יבקר בין טוב

משדה אחזתו יקדיש ליהוה: וחשב לו הכהן את מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את הערכך ביום ההוא קדש ליהוה: בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר לו אחזת הארץ: וכל ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל: אך בכור אשר יבכר ליהוה בבהמה לא יקדיש איש אתו אם שור אם שה ליהוה הוא: ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו ואם לא יגאל ונמכר בערכך: אך כל חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליהוה: כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת: וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליהוה הוא קדש ליהוה: ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמשיתו יסף עליו: וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליהוה: לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ואם המר ימירנו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא יגאל: אלה המצות אשר צוה יהוה את משה אל בני ישראל בהר סיני: חזק ונתחזק

סיכום הפסוקים של ספר זה שמנה מאות וחמשים ותשעה / וסימן נט״ף וחציו והנוגע בבשר הזב ע״ח עזה:

סימן: ב׳ וכבסוק׳ · ח׳ מ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ר׳ רפין · ו׳ רגשי׳ · ל׳ חס׳ ויחס׳ · ל׳ חס׳ · י׳ · יט ל׳ פבסיב׳ · ב׳ ח׳ קמ׳ וא׳ פתח · ל׳ · ג׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ · ב׳ · בכ׳ · ל׳ · ב׳ לטער · ז׳ ג׳ קמצי׳ וד׳ פתחין · ב׳ וכבסוק ותל׳

אחסנתיה יקדיש קדם יי׳: ויחשיב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד שתא דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם יי׳: בשתא דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מיניה לדיליה אחסנת ארעא: וכל פורסניה יהי בסלעי קודשא עשרין מעין יהא סלעא: ברם בוכרא די יתבכר קדם יי׳ בבעירא לא יקדיש גבר יתיה אם תור אם אמר דיי׳ הוא: ואם בבעירא מסאבא ויפרוק בפורסניה ויוסף חומשיה עלוהי ואם לא יתפריק ויזדבן בפורסניה: ברם כל חרמא די יחרים גבר קדם יי׳ מכל די ליה מאנשא ובעירא ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל חרמא קודש קודשין הוא קדם יי׳: כל חרמא די יתחרם מן אנשא לא יתפריק אתקטלא יתקטיל: וכל מעשר ארעא מזרעא דארעא מפירי אילנא דיי׳ הוא קודשא קדם יי׳: ואם מפרק יפרוק גבר ממעשריה חומשיה יוסף עלוהי: וכל מעשר תורין ועאן כל די יעיבר תחות חוטרא עשיראה יהי קודשא קדם יי׳: לא יבקר בין טב לביש ולא יחלפיניה ואם חלפא יחלפיניה ויהי הוא וחילופיה יהי קודשא לא יתפריק: אילין פקודיא די פקיד יי׳ ית משה לות בני ישראל בטורא דסיני: חזק

אבן עזרא

מכסת / כמו מכסת נפשות: לאשר קנהו מאתו / הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ: יבוכר ליי׳ / מודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועלו ופירושו האומר אתן הבכור לשם: ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך / הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו גם יתן שה כי כן כתוב אם לא יקדישנו ונמכר: ופטר חמור / בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן: מכל אשר לו / שהוא ברשותו: מאדם / כמו והחרמתי את עריה׳ יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו יעמד חי: תחת השבט / שבט הרועה והנה הנבחר הוא הא׳ והעשירי שוה כמו זה רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכור והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התבוא׳ הבכורי׳ והמעש׳: יבקר / כמו יבדיל וכבר פירשתי שהמלה מגזרת בקר: בהר סיני / פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן המעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני אחד ואין לו שני:

על הטורים

יחרם ג׳ · כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה · זובח לאלהים יחרם · יחרם כל רכושו · לומ׳ מה חייבי מיתות לא בסקול מיוחא ונפטריה · אף חייבי ממון אין לנו לפוטרו עד שישלם · והנ׳ יחרם כל רכושו ד׳ דאיירי בחייבי ממון · איתקש לזובח לאלהים יחרם דהוכ׳ חייבי מיתו׳ דבשניה׳ אכי אומר לא יפדה · אלה המצות · מצות באילנו׳ · מה כרי ג׳ ו׳ ת״ו עולה תל״ב והוא בגימ׳ תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות:

חסלת ספר ויקרא

לרע / הוי האמרים לרע טוב / כי רגליהם לרע / וחברו / אין פתחי׳ ואילי׳ קמצין / כל היום דברי יעצבו / כי לא תהיה אחרית / משכיל צדיק / וכל למרע פתחין בב״ב קמצין וסימ׳ ולא דבר אבשלום עם אמנון / ושניה׳ המלכי׳ לבבם למרע: ג׳ ר״פ לא ולא לא וסי׳ לא תעשק את רעך / לא יבקר בין טוב לרע / לא יסכו ליי׳ יין:

ממעשרו / ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלם כמו שנאמר ונתת בכסף וגו׳: תחת השבט / כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות נכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש / ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא נתן לכהנים: לא יבקר וגו׳ / לפי שנאמר כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד: חסלת אם בחקותי:

זו זוגין מן ב"ב קמצין וסי' בחרבות · כשועלים בחרבות · בחרבות · ולא צבאו בחרבות · קח · ויאמר הכהן חרב גלית · קח · ויקח מזרע הארץ ויתנהו · מים · ישמע · ובדברי אתך אפתח את · צעקו · הן אראלם צעקו חוצה · צעקו · וי' שמע · לקח · ויאמר הקשית לשאול · לקח · מעצר וממשפט כרמך תנייג' דפסוק · שפך · ואל פתח אהל מועד לא הביאו · שפך · וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי · וסי' בלשון

ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום

שכל ויבינו במקרא · והמשכילים

גל עיני

י"ח מלין תיקון סופרים וסי' ואברהם עודנו עומד לפני יי' · ואל אראה ברעתי · ויאכל חצי עינו · ועמי המיר כבודו · ואהיה עלי למשא · כבודם בקלון אמיר ·

וידבר

ויד

ויד

וידבר יי' אל משה ט' חסרים לאמר וסי' נמסר בסדר כי תשא : למשפחת כל אוריתא חס' במ"ח וסי' ופקודי בני גרשון · ויהי גבול בני ראובן · ויתן משה לחצי · וחצי הגלעד ועשתרות · שמעון קדמאה · זבולון בתראה · יששכר אשר קדמ' וכל כתובי' דכו' מל' : ואתכם ג' וסי' ואתכם יהיו איש · ואתכם בני אדניכם · ואתכ' הרכב

א יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר : שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם : מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן : וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא : ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר :

י' חס' לאמר · ג' · י"ב ר"פ · כל אוריית' חס במ"ח ט' מ"ל · ג' · ג' · ז' חס' כלים

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר : קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעִיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל־דְּכוּרָא לְגוּלְגְּלָתְהוֹן : מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל־נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יָתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן : וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית־אֲבָהָתוֹהִי הוּא : וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר־שְׁדֵיאוּר :

לשמעון

והסוסים ב' בפסו' : אבתיו לאבתיו ז' חס' בתורה וסימ' ואתכם יהיו איש איש · אלה הפקדים אשר פקד · ויעשו בני ישראל בכל אשר · שלח לך אנשים · האנכי הריתי את · ויצא מעמך הוא · ולא תסב נחלה ממטה · כי אביאנו אל האדמה : ואלה שמות י' בתורה וסימ' בני ישמעאל · אלופי עשו · בני ישראל דויגש · וחברו ריש ספרא · שמות האנשי' אשר יעמדו · בני לוי לתלדות' · בני אהרן הבכר נדב · בני גרשון למשפחותם · שמות בנותיו · האנשי' למטה יהודה : שמות ט' מלא' בתור' וסי' נמסר בסדר בראשי' גבי פסו' ויקרא האדם שמות :

רשי

במדבר

סיני באחד לחדש · מתוך חיבתן לפניו א מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מ מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם : למשפחותם · דע מניין כל שבט ושבט : לבית אבותם · אביו משבט אחד ואמו מ משבט אחר יחוס על שבט אביו : לגלגלותם · על ידי שקלים בקע לגלגולת : כל יוצא צבא · מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים : ואתכם יהיו · כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט : אלה

כל זכר ל' בטע' נגינ' וב' נתכפר סימ' דכוין לגלגלת' וסי' ראובן סימ' ר"ס סימן ושאר דעגין במספר שמו' מבן וכיוון ס' זוות דכוין מבן רביע' ·

אבן עזרא

בשם א-ל שפקודי רוס ותחת חבר · אחל לפר' על הפשט ספ' וידבר :

במדבר

סיני · להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד : באחד לחדש השני · לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור ה המקדש כי בעשרי' לחדש השני נסעו : שאו את ראש · כמו כי תשא ושם מפורש : לבית אבותם · כי משפחת האם איננה קרואה משפחה : לגולגלותם · פירשתיו : בישראל · להוציא ערב רב : איש ראש · דרך קצר' והראוי להיות איש איש : לראובן · החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה :

לבני

בעל הטורים

ספר במדבר

במדבר סיני · לעיל אזכ' כתיב אלה המצות · וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות · למעלה כתי' וכל מעשר בקר וצאן · וסמי' ליה שאו את ראש על שם מה שנאמר עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה · במספר שמות כתיב כאן ובפנחס לא כתי' באותו מנין במספר שמות אלא כתבו כאן להודיע שלא שינו שמותם במצרי' ולכך כתיב לבית אבותם · לומר לך שנקראו בשמות אבות' · אתה ואהרן ולמעלה בכי תשא לא סייע אהרן באותו מנין · לפי שעל ידו נעשה העגל · שבשבילו הוצרכו למנין · לכך לא נמנה הוא · הנשיאי' מתחיל באליצור ש ומסיים בעינן על שם יברכהו באיסוף עינו · ועל ידי הענן · אחיהי

לבני יוסף · אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והזכיר אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן מהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: קרואי עדה · הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: מטות אבותם · הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבטו: ראשי אלפי ישראל · כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף: ויקח משה ואהרן · עמם האנשים אשר נקבו · שהם מפורשים כמו אשר פי יי יקבנו · ויתילדו · בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ׳ שנה או נכתבו תולדותם: ויפקדם · משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כן דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא ה הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשני מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם זאת המעלה לבן שפחת לאה ו ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה המשל לגור אריה וכשבט דן המשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה · והזכיר לגולגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה: ופירוש

אבותם ב׳ מלאים בתורה וסי׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטות · ואת שם אהרן תכתוב · וכל נביאי וכתו׳ דכוו׳ מלאים במה חס׳ וסי׳ ואמרו על אשר עזבו דמלכים · דשלמה · ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכים · ויהיו הגוים האלה · ויעשו כן בני הגולה · ואלה העלים מתל מלח בתר׳ : הם י״ב סופי פסוקי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר וישמע

לשמעון שלמיאל בן צורישדי: ליהודה נחשון בן עמינדב: ליששכר נתנאל בן צוער: לזבולן אליאב בן חלן: לבני יוסף לאפרים אלישמע בן עמיהוד למנשה גמליאל בן פדהצור: לבנימן אבידן בן גדעני: לדן אחיעזר בן עמישדי: לאשר פגעיאל בן עכרן: לגד אליסף בן דעואל: לנפתלי אחירע בן עינן: אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם: ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות: ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני ויתילדו על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגלגלתם: כאשר צוה יהוה את משה ויפקדם במדבר סיני: ס ויהיו בני ראובן בכר ישראל תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות: פ לבני שמעון תולדתם למשפחתם לבית אבתם פקדיו במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה שמעון תשעה וחמשים אלף ושלש מאות: פ לבני גד תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה גד חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים:

כל שמות דשבטים יתי׳ תרינן · ל׳ ופתרא לבני יוסף לבני אפרים · קריאי ק׳ ב׳ מ״ל · ל׳ ומ״ל וחד הקהילו · ט׳ מ״ל בתורה · ר׳ · כל ספר במדב׳ במ״ב נהר סיני · ב׳ בטעם בענין ל״פ סיון · כל אוריי׳ ב״כ · כל מ״ל במ״ב הס׳ · ל׳ בענין לפי שחסר משבטו כ״ד אלפי ומתו במעשה זמרי · כו״ל בטעם בענין · ב׳ בטע׳ בענין גד דפקודים ודדגלים וסי׳ ג״ז גד זקף

לשמעון שלמיאל בר צורי שדי: ליהודה נחשון בר עמינדב: ליששכר נתנאל בר צוער: לזבולן אליאב בר חילן: לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדה צור: לבנימן אבידן בר גדעוני: לדן אחיעזר בר עמי שדי: לאשר פגעיאל בר עכרן: לגד אליסף בר דעואל: לנפתלי אחירע בר עינן: אילין מערעי כנשתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אינון: ודבר משה ואהרן ית גובריא האילין די אתפרשו בשמהן: וית כל כנשתא כנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא לגולגלתהון: כמא די פקיד יי ית משה ומנונון במדברא דסיני: והוו בני ראובן בוכרא דישראל תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דראובן ארבעין ושיתא אלפין וחמש מאה: לבני שמעון תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון מניינוהי במניין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דשמעון חמשין ותשעה אלפין ותלת מאה: לבני גד תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: לבני

רשי

אלה קריאי העדה · הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: האנשים האלה · את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו · לו כאן בשמות: ויתילדו על משפחותם · הביאו ספרי יחוסיהם ועידי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על ה השבט: אך

ליששכר ג׳ בטע׳ בעני׳ ליששכר לבנימן לנפתלי י״בן סיון

לגלגלתם הלמד השנית דגלגלתם דשמעו׳ עשויה כמגירה וזקופה ואין לה כובע בראשה לפי שהורה נשיא בית אב כשמעוני זנות בישר בגלוי הראש ובקומה זקופה

בעל הטורים

קריאי העדה ו״ו קטיעא וקרי קרואי · בשביל שלומיאל בן צורי שדי שהוא זמרי בן סלוא · וכן בעדת קרח קראי קרואי כתי׳ חסרי ולשם חס׳ הו״ו לגמרי לפי שהיו כלם רשעי׳ · אבל כאן היו האחרים צדיקים · לבני שמעון לגלגלתם · הלמ״ד עקומה למטה לפי שהלמ״ד שלו זמרי בן סלוא חטא ונפלו משבטו · והלמ״ד היא גבוהה מכל האותיות כך חסר משבטו שלא העמיד לא מלך ולא שופט: לבני

יתרו · וכל ריש פסוקי׳ דכוו׳ במ״ט והם וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ א׳ · ויפקד׳ ד׳ וסי׳ במדבר סיני · ויפקדם בבזק · ויפקדם בטלאי׳ ויפקדם למבן עשרי ד״ה: בכר ו׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: סי׳ שבטים ראובן שמעון גד יהודה זבולן יוסף מנשה דן אשר נפתלי וסימ׳ ר״שג הב״ו סמ״ן דא״ת: מאת כלם מלאי׳ במ״ג חס׳ וסי׳ ויהיו ימי אדם · ויחי למך · וישקל אברהם לעפרן: חלוף השבטים ראובן קדמאה ששה וארבעים אלף וחמש מאות · ראובן תניינא שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים · יהודה קדמאה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות · תניינא ששה ושבעים אלף וחמש מאות · אפרים קדמא׳ ארבעים אלף וחמש מאות · תניינא שנים ושלשים אלף וחמש מאות · דן קדמאה שנים וששים אלף ושבע מאות · דן תניינא ארבעה וששים אלף וארבע מאות · שמעון קדמאה תשעה וחמשים אלף ושלש מאות · תניינא שנים ועשרים אלף ומאתים:

ישׂשכר קדמאה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות׳ תנייא ארבעה וששים אלף ושלש מאות׳ זבולן קדמאה שבעה וחמשים אלף וארבע מאות׳ תניינא ששים אלף וחמש מאות׳ מנשה קדמאה שנים ושלשים אלף ומאתים׳ תניינא שנים וחמשים אלף ושבע מאות׳ אשר קדמאה אחד וארבעים אלף וחמש מאות׳ אשר תניינא שלשה וחמשים אלף וארבע מאות׳ גד קדמאה חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים׳

לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ

לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

כל אוריית׳ חס׳ · כל דספטים חסרים במ״ד ל״ס נ״ס סימן · כל דספטים חס׳ במ״ד ראובן שמעון גד מנשה ל״ס נ״ס סימן · כו״ל חס׳ במ״ב מ״ל · כו״ל חס׳ במ״ד ל״ס נ״ס סימן · ד׳ מ״ל בענין · כל אוריי׳ חס׳ במ״ג · כו״ל חס׳ במ״ה מ״ל · כן כו״ל במ״ב כל יבא בבא בישראל · כל אוריי׳ חס׳ במ״ב מ״ל · כן כולם במ״ג כל יבא בבא ב׳ פרחל · ל׳ בענין וסא״ר לבני דבני הוו ליה ובנתא לא הוו ליה וסאר׳ בכין ובכן הוו להון

לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעא אלפין ושית מאה׃

לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה׃

לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה׃

לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה׃

לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן׃

לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דבנימן תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה׃

לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דדן שיתין ותרין אלפין ושבע מאה׃

לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה׃

בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מניניהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה׃

בעל הטורים

לבני יוסף לבני אפרים ולא אמ׳ לבני יוסף לאפרים · לפי שיוסף לא נשא במטת אביו משום כבוד מלכו׳ · לא רצה לאמותו ברגלי׳ ונקראת הרגל על שם בניו · לכך אמר לבני אפרים כדרך שאומר בכלן · בני נפתלי בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שאומר בני · לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבני׳ · ולכך רמז בברכת נפתלי אשה · אילה שלוחה הנותן · ראשי תיבו׳ אש״ה · ולפיכך בפנחם כתיב בכולן בני · לפי שמתו האנשים ונתרבו הנשים ולכך לא אמר לבני · במדבר סיני · שנים דסמיכי בסוף פסוק · ויפקדם במדבר סיני · בווס צוות את בני ישראל להקריב את קרבניהם במדבר סיני · לפי שבשהיו נמנין היו מקריבים עליהם קרבנות כדי שלא ישלוט בהם דבר · כדכתיב כי תשא את ראש בני לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו ׃ הפקד

תניינא ארבעים אלף וחמש מאות׳ בנימן קדמא׳ חמשה ושלשי׳ אלף וארבע מאות׳ תניינא חמשה וארבעים אלף ושש מאות׳ נפתלי קדמא׳ שלש׳ וחמשי׳ אלף וארבע מאות׳ נפתלי תניינא חמשה וארבעים אלף וארבע מאות׃ יצא כל אורייתא חס׳ במ״ג וסימ׳ הנה יוצא המיימה ׳תניינא והעתרת כחצות׳ ושש בנביאי׳ וסימ׳ ביהושע ריש סימן ו׳ וכל כתובים דכוו׳ מ״ל בב״א וסימ׳ והוא כחתן יצא׃

רשי

אך את מטה לוי לא תפקוד ׳ כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו ׳ ד״א צפה הקב״ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל ׳ ואתה הפקד את הלוי׳ כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים : יורידו אותו ׳ כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקי׳ אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקו׳ אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימי׳ אותו : והזר הקרב ׳ לעבודתם זו : יומת׳ בידי שמים : איש על דגלו׳ כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל רגל : ולא יהיה קצף ׳ אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרי׳ בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו׳ : באותות ׳ כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחושן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו ׳ דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום : יהוד׳ ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעו׳ וגד מן הדרום כו׳ כדאיתא בתנחומא בפרשה זו : מנגד ׳ מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהי׳ ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו : קדמה ׳ לפנים הקרוים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור : ראשונה

אבן עזרא

ופי׳ ויהיו כל פקודי בני ישראל שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם : התפקדו ׳ משני בנינים כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו : אך את מטה לוי ׳ פי׳ לא התפקדו כי השם צוה כן ׳ ואת ראשם לא תשא ׳ כללם כאשר פירשתי : ואתה הפקד את הלוים ׳ באר למה לא התפקדו כי פקדת את המשכן עליהם על כן לא יבאו בצבא : משכן העדות ׳ הוא אהל מועד והמשכן לארון שעם הוא העדות : ועל כל כליו ׳ כמנורה והשלחן והמזבחות : ועל כל אשר לו ׳ הם כלי הכלים : המה ישאו ׳ הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו : ובנסוע המשכן יורידו אותו ׳ להסיר הבריחים והעמודים ובחנותו הם יקימוהו : והזר ׳ מבני לוי ואם הוא ישראל יומת ובית דין ימיתוהו ׳ וטעם יחנו בני ישראל כשיחנו בני ישראל : איש על מחנהו ׳ הטעם כל שבט ׳ וטעם איש על דגלו שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל : והלוים יחנו סביב ׳ פי׳ הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעוזא שנגע בארון ושם כתוב ויחר אף יי׳ בעוזא ׳ וטעם על עדת בני ישראל אחד מעדתם וכן ויקבר בערי גלעד עיר בן אתונו ורבי׳ כמו הם : ושמרו הלוי׳ ׳ מצוה עליהם לשמור המשכן : ויעשו בני ישראל ׳ שלא נגעו במשכן לעולם ׳ וטעם אל משה ואל אהרן בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף : באותות ׳ סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מפאת דרש דודאי׳ ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא : מנגד ׳ רחוק : קדמה ׳ מזרחה ׳ תחלת מזרח ׳ ופקודיהם או ופקודיו אין הפרש ביניהם : והחונים עליו ׳ כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי : ראשונה

התפקדו ד׳ וסימ׳ והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל ׳ והלוים למטה אבותם ׳ כי לא התפקדו בתוך בני ישראל ׳ ובני ישראל התפקדו וכלכלו : מטה לוי ג׳ וסימ׳ וגם את אחיך מטה לוי ׳ ואת שם אהרן תכתוב ׳ אך את מטה לוי לא תפקד : הפקד ב׳ וסימ׳ ואתה הפקד את הלוים ׳ הפקד עליו רשע : ראשם יד וסימ׳

אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ

ב

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

אונקלוס

אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שֵׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ וְלֵיוָאֵי לְשִׁבְטָא דַאֲבָהַתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ בְּרַם יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיָת חֻשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּיל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתְּ מַנִּי יָת לֵיוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסָהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִּי לֵיהּ אִנּוּן יִטְּלוּן יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשֻׁנֵּיהּ וּסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן׃ וּבְמִטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וּבְמִשְׁרֵי מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל מַשְׁרִיתֵיהּ וּגְבַר עַל טִקְסֵיהּ לְחֵילֵיהוֹן׃ וְלֵיוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסָהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא עַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵיוָאֵי יָת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסָהֲדוּתָא׃ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר׃ גְּבַר עַל טִקְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּקָבֵיל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃ וְדִישְׁרוֹן קִדּוּמָא מַדִּנְחָא טֵיקַס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁבְעִין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ וְדִישְׁרוֹן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילֹן׃ וְחֵילֵיהּ

בעל הטורים

הפקד שנים במסור׳ הפקד את הלוים ׳ ואידך הפקד עליו רשע ׳ וזה הוא שאמרו אין אדם בעו׳ס שוטר מלמטה א״א אם כן נעשה רשע מלמעלה וזה הוא הפקד את הלוים שנעשו שוטרי׳ הפקד עליו רשע ׳ איש על דגלו באותות שיעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל ׳ שכל מי שדבר עמו לנכח היה ראש דגל ׳ כמו ראובן בכורי אתה ׳ יהודה אתה יודוך ׳ יוסף מאל אביך ׳ ויעזרך דן לישועתך קויתי יי׳ ׳ מנגד סביב לאהל ׳ בגימט׳ לאלפים אמה ׳ סביב לאהל מועד יחנו ה והחונים ׳ לומר כשם שחניותו למעלה ארבעה דגלים סביב לכסא הכבוד ׳ כך הוה למטה ארבעה דגלים סביב למשכן וזה הוא אומה כ כמרגלות ׳ וזה ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן ת תורה הדגלים של מעלה ונתאוו לאות׳ הדגלים ׳ וזה הוא ונפשם יהיו כדגול ׳ מטה זבולן ולא אמ׳ ומטה כדרך שנאמר באשר לפי שזבולן היה מפרנס יששכר׳ אריתי בתנחומא הטעם שלא אמ׳ ומטה בזבולן כמו שאמר בכולן ללמדך שהיה זבולן עוסק ב בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכ׳ לא רבה הכתוב לעשותו טפילה לו ׳ לומר ששכרו גדול כמותו ׳ וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקי׳ בה ותומכי׳ מאושר ׳ וכתיב כי בצל החכמה בצל ה הכסף לכן חשו׳ הכל כמטה אחר וכן׳ אמ׳ יששכר מטה זבולן : דגל

מסרה

ואת ראשם לא תשא ׳ ופדויי יי׳ ישובון ׳ וחברו ׳ וחפו ראשם ׳ וחברו חפו ראשם ׳ ויכנע מדין לפני ישראל דגדעון ׳ ויקרע יהושע שמלתיו ׳ ויהי קול מעל לרקיע אשר ׳ וממעל לרקיע אשר על ׳ פארי פשתים יהיו על ראשם ׳ העלו עפר על ראשם קדמ׳ דפסו׳ ׳ שרקו ויניעו ראשם ׳ שמע אלהינו כי היינו בוזה ׳ יראני יניעון ראשם ׳ וחד הורידו לארץ ראשן : על כל ועל כל ו׳ בספר׳ וסי׳ ואתה הפקד את הלוים ב׳ בו ׳ והעבירו תער על כל בשרם ׳ וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ׳ האיש אחד יחטא ועל כל העד׳ תקצף ׳ והיה על האהל ועל : יורידו ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ וסימ׳ ובנסע המשכן מלא ׳ עבדי ירידו מן : הקרב ז׳ נמסר בסדר קרח גבי כל הקרב הקרב אל משכן יי׳ : העדות ח׳ מלאים נמסר בסדר אחרי מות : לאהל מועד ה׳ נמסר בסדר אחרי מות : מטה זבולן ונשיא חד מן יד זוגין מן כ״ב ראשי פסוקי׳ לא נסבין וי״ו בריש תיבותא וכל קריאה נסבי׳ וי״ו וסי׳ במסרא רבתא :

ראשונה י׳ וסימ׳ במלכי׳ א׳ סימן י״ח : והחונם ב׳ כתיב כן מלאים וי״ו וחס׳ יו״ד וסי׳ והחונם עליו מטה שמעון ; והחונם בגדרו׳ : כל הפקדי׳ ג׳ בטעמא וסימ׳ יר״א יהודה ראובן אפרים : ושנים ל׳ וחד שנים והוא חד מן ו׳ זוגין חד ש׳ וחד ש׳ וסימ׳ במסרא רבת׳ : המחנת ג׳ חס׳ וסימ׳ ונסע אהל מועד מחנה ׳כל פקדי המחנת׳ מאסף לכל המחנת : ועליו ז׳ וסי׳ מטה מנשה ׳ ועליו חגור חרב מצמדת ׳ ועליו כמבנה עיר ׳ תשתחוו ועליו

וצבאו ופקדיו שבעה וחמשים אלף וארבע מאות : כל הפקדים למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת אלפים וארבע מאות לצבאתם ראשנה יסעו : ס
דגל מחנה ראובן תימנה לצבאתם ונשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור : וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף וחמש מאות : והחונם עליו מטה שמעון ונשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורי שדי : וצבאו ופקדיהם תשעה וחמשים אלף ושלש מאות : ומטה גד ונשיא לבני גד אליסף בן רעואל : וצבאו ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים : כל הפקדים למחנה ראובן מאת אלף ואחד וחמשים אלף וארבע מאות וחמשים לצבאתם ושנים יסעו : ס
ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם : ס
דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד : וצבאו ופקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות : ועליו מטה מנשה ונשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור : וצבאו ופקדיהם שנים ושלשים אלף ומאתים : ומטה בנימן ונשיא לבני בנימן אבידן בן גדעני : וצבאו ופקדיהם חמשה ושלשים אלף וארבע מאות : כל הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת אלפים ומאה לצבאתם ושלשים יסעו : ס
דגל מחנה דן צפנה לצבאתם ונשיא לבני דן אחיעזר בן עמי שדי : וצבאו ופקדיהם שנים וששים אלף ושבע מאות : והחנים עליו מטה אשר ונשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן : וצבאו ופקדיהם אחד וארבעים אלף וחמש מאות : ומטה נפתלי ונשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן :

וחיליה ומניינוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה : כל מניינא למשרית יהודה מאה ותמנן ושיתא אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין :
טיקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור : וחיליה ומניינוהי ארבעין ושיתא אלפין וחמש מאה : ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר צורי שדי : וחיליה ומנייניהון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה : ושבטא דגד ורבא לבני גד אליסף בר רעואל : וחיליה ומנייניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין : כל מניינא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחיליהון בתנייתא נטלין :
ונטיל משכן זימנא משרית ליואי בגו משריתא כמא די שרן כן נטלין גבר על אתריה לטיקסיהון :
טיקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד : וחיליה ומנייניהון ארבעין אלפין וחמש מאה : ודסמיכין עלוהי שבטא דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור : וחיליה ומנייניהון תלתין ותרין אלפין ומאתן : ושבטא דבנימין ורבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני : וחיליה ומנייניהון תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה : כל מניינא למשרית אפרים מאה ותמני אלפין ומאה לחיליהון ותליתיתא נטלין :
טיקס משרית דן ציפונא לחיליהון ורבא לבני דן אחיעזר בר עמי שדי : וחיליה ומנייניהון שיתין ותרין אלפין ושבע מאה : ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן : וחיליה ומנייניהון ארבעין וחד אלפין וחמש מאה : ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר עינן :
וצבאו

ג׳ ר״פ בענין וסי׳ ס״ז יששכר זבולן ראובן ׳ ל׳ כב ׳ ל׳ כתי׳ ר״ש בשבטים קדמ׳ דפרש׳ רעואל ד״ר סימן ׳ ל׳ וח׳ ספרים ושלשים ׳ ג׳ חס׳ ׳ ל׳ ר״פ ואוכן ז׳ ׳ כול חס׳ בנה״ח ׳ ג׳ בטע׳ בענין ׳ סימן ׳ ב׳ תעשה ׳ ח׳ בתורה ׳ כול כ״ב בנה״ב ׳ כל מטה ותטה ׳ ור״פ דענין בטפחה

אבן עזרא

ראשונה יסעו ׳ הם יסעו בתחלה : תימנה ׳ מגזרת ימין : ושניים ׳ אחר הם : ונסע אהל מועד בתוך המחנות ׳ הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעי׳ ועמהם אהרן ובניו בין דגל ראובן ובין דגל אפרים : כאשר יחנו כן יסעו ׳ שב אל המחנות שהם ישרא׳ לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהוד׳ למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יחדיו יסעו : על ידו ׳ פאה ומקו׳ וכן יד הירדן ויד תהיה לך : אלה

רשי

ראשונה יסעו׳ כשרואי׳ הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכים כדרך חנייתן הלוי׳ והעגלו׳ באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרו׳ ושל אפרי׳ במערב ושל דן בצפון : ונסע אהל מועד ׳ לאחר ב׳ דגלי׳ הללו : כאשר יחנו כן יסעו ׳ כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו : על ידו ׳ על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח של כדו קרוי על ידו הסמוך לו לכל הושט ידו אייטנון א״מח בלע״ז : ועליו ׳ כתרגו׳ ודסמיכין עלוהי : ואלה

הפקודים ג׳ בטע׳ גריס בענין ירא סימן יהודה ראובן אפרי׳ וחד כל הפקודים למחנה דן בטע׳ פשטא

מאת אלף ב׳ בטע׳ בענין יהודה ראובן וחד מאת אלף דאפרי׳ מאת במארכה אלף בתביר ׳ וחד מאת אלף דדן מאת במונח אלף ברביע וסי׳ ר״ת יעלה רביע

בעל הטורים

דגל מחנה אפרים ׳ הפסוק מתחיל בדל״ת ומסיים בדל״ת לפי שיעקב הקדים כארבע מקומות אפרים לפני מנשה ׳ וכנגדו קדם בד׳ מקומות אפרים למנשה ׳ בדגלים ׳ ובנשיאים ׳ ובקרבנות ׳ ובשפטים : לאחרונה

תקטירו ׳ עדינא בן שיזא ראש לראובני ׳ ויראו צדיקי׳ ויראו ׳ועליו יציץ נזרו : ושלשים ב׳ וסימ׳ תחתים שנים ושלשים ׳ ושלשים יסעו : צפנה תצפנה ח׳ בתורה וחס׳ וסי׳ בריש סדר ויצא :

רשי

ואלה תולדות אהרן ומשה ׳ ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: ביום דבר יי׳ אל משה ׳ נעשו אלו תולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: ושרתו אותו ׳ ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי שמשירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנא׳ אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: ושמרו את משמרתו ׳ כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל ה׳ המקר׳ ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש והלא אין מ׳ משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרו׳ כהונ׳ ולויה: ואת משמרת בני ישראל ׳ שכלן היו זקוקי׳ לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם: נתונים המה לו ׳ לעזרה: מאת בני ישראל ׳ כמו מתוך בני ישראל כלומר מ׳ משאר כל העד׳ נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים כ׳ נתוני׳ וגו׳: ואת אהרן ואת בניו תפקוד ׳ לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם ׳ קבלת דמי׳ וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: ואני

מסורה

לאחרנה ב׳ וסי׳ לאחרנה יסעו ׳ עם שיהיו לאחרנה: התפקדו ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: למשפחתיו ד׳ וסי׳ איש למשפחתיו על בית אבתיו׳ את העם בכה למשפחתיו׳ ויקרב את שבט בנימן׳ ואחיו למשפחתיו: על בית ועל בית י״ג וסימ׳ אשר על בית יוסף ׳ איש למשפחתיו על בית ׳ קמתם על בית אבי ׳ ויספדו

תורה

ל וצבאו ופקדיהם שלשה וחמשים
אלף וארבע מאות: כל הפקדים
למחנה דן מאת אלף ושבעה
וחמשים אלף ושש מאות לאחרנה
יסעו לדגליהם: פ
אלה פקודי בני ישראל לבית אבתם
כל פקודי המחנת לצבאתם שש
מאות אלף ושלשת אלפים וחמש
מאות וחמשים: והלוים לא התפקדו
בתוך בני ישראל כאשר צוה יהוה
את משה: ויעשו בני ישראל ככל
אשר צוה יהוה את משה כן חנו
לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתיו
על בית אבתיו: פ
א ואלה תולדת אהרן ומשה ביום דבר
יהוה את משה בהר סיני: ואלה
שמות בני אהרן הבכר נדב
ואביהוא אלעזר ואיתמר: אלה
שמות בני אהרן הכהנים המשחים
אשר מלא ידם לכהן: וימת נדב
ואביהוא לפני יהוה בהקרבם אש
זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים
לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר
על פני אהרן אביהם: פ
ח וידבר יהוה אל משה לאמר: הקרב
את מטה לוי והעמדת אתו לפני
אהרן הכהן ושרתו אתו: ושמרו
את משמרתו ואת משמרת כל
העדה לפני אהל מועד לעבד את
עבדת המשכן: ושמרו את כל כלי
אהל מועד ואת משמרת בני ישראל
לעבד את עבדת המשכן: ונתתה את
הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם
המה לו מאת בני ישראל: ואת אהרן
ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם
והזר הקרב יומת: פ
וידבר יהוה אל משה לאמר:

תרגום

וחליה ומניניהון חמשין ותלתא
אלפין וארבע מאה: כל מניניא
למשרית דן מאה וחמשין ושבעא
אלפין ושית מאה בבתריתא
נטלין לטיקסיהון:
אילין מניני בני
ישראל לבית אבהתהון כל מניני
משריתא לחיליהון שית מאה
ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין
: וליואי לא אתמניאו בגו בני
ישראל כמא די פקיד יי ית משה:
ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי
ית משה כן שרן לטיקסיהון וכן
נטלין גבר לזרעיתהון על בית
אבהתוהי:
ואילין תולדת אהרן ומשה ביומא
דמליל יי עם משה בטורא דסיני:
ואילין שמהת בני אהרן בוכרא
נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר:
אילין שמהת בני אהרן כהניא
דאתרביאו די איתקרב קורבנהון
לשמשא: ומית נדב ואביהוא קדם
יי בקרוביהון אישתא נוכריתא
קדם יי במדברא דסיני ובנין לא
הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר
על אפי אהרן אבוהון:
ומליל יי
עם משה למימר: קריב ית שבטא
דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא
וישמשון יתיה: ויטרון ית מטרתיה
וית מטרת כל כנישתא קדם
משכן זמנא למפלח ית פולחן
משכנא: ויטרון ית כל מני משכן
זמנא וית מטרת בני ישראל
למפלח ית פולחן משכנא: ותתן
ית ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין
יהיבין אינון ליה מן בני ישראל:
וית אהרן וית בנוהי תמני ויטרון
ית כהונתהון וחילוני דיקרב
יתקטיל:
ומליל יי עם משה למימר:
ואנא

מסורה (שוליים)

ל׳ כטע׳ פסטא דף סיין · דן חס׳ לכנאותם · ג׳ חס׳ · ד׳ · ד׳ וחס׳ · י״ג · ז׳ חס׳ · ל׳ וחס׳ ו׳ו · י׳ חס׳ בליש׳ · ד׳ ותד׳ והקרב · ג׳ · ג׳ · ד׳ · ד׳ · כ׳ חסרי׳ · סיין · ג׳

אבן עזרא

אלה פקודי בני ישראל׳ וכן נסעו׳ כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: והלוים לא התפקדו׳ לבאר שלא כתוב אחד מהם עם הפקודים בנסעם: ויעשו כן בני ישראל׳ כל ימי המדבר: ואלה תולדות אהרן ומשה׳ הטעם שלא הולידו ביניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשר׳ חדשים כאשר דבר יי׳ עם משה בהר סיני בעלותו להתפל׳ על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי. ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי וכאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ויש אומרים כי לא פקד׳ משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבוא׳ והכתוב יכחישם והוא כי תמה: המשוחים׳ בשמן המשחה׳ שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלוי׳ כי הגדולים יתכן שיולידו: על פני׳ פירשתי: לפני אהרן הכהן׳ שהוא נגיד השבט׳ ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי יי׳ אשר עמדתי לפניו: ואת משמרת כל העדה׳ בקרבנות: ואת משמרת בני ישראל׳ שישמרו שלא יגע ישראל׳ אל המשכן: נתונים׳ לעולם הם ובניהם העומדים תחתם: לאהרן ולבניו׳ הנמצאים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל׳ להיותם מובדלים: ואת אהרן ואת בניו׳ ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקוד׳ לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פ׳ פסלות: והזר הקרב׳ לכהן להיות עם כהנתם ישראל׳ או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פ׳ פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמ׳ וכן ויהי ביום דבר יי׳ אל משה: לקחתי

בעל הטורים

לאחרונה שנים במס׳ לאחרונה יסעו׳ לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה׳ שעולת היה מסרם שבט דן בעון פסל מיכה שעמהם׳ יהיה להם זכרון סופי תיבות התן׳ שגם הוא נקש לאבד זכרם׳ לא התפקדו בתוך בני ישראל יש תגין על התא׳ לומר שבתמשה מקומות שנתנו ישראל לא התפקדו בתוכם׳ אהרן הבכור נדב פסק בין הבכור לנדב׳ לומר שאינו חוזר על נדב׳ כי נדב מת בלא בנים׳ ואין בפקודה בבכורה שלנו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה: ונתונים

מסורה

ויבכו ויצומו׳ ויבאו אנשי יהודה׳ ויהי מספר הימים׳ ותאמר האשה התקועית לא עליתם בפרצות׳ ולא אסתיר עוד פני׳ ותקטן עוד זאת בעיניך דד״ה׳ ויהי עזיהו המלך דד״ה׳ וישם יהוידע פקדות׳ ותשם אסתר את מרדכי׳ וכל מלכים וישעיה וירמיה ותרי עשר דכוו׳ במ״א אל בית ואל בית: בהקרבם ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסימ׳ וימת נדב ואביהוא׳ דין חסר׳ וחברו מלא׳ וי׳ חס׳ בלישניהון וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת משמרת ג׳ וסימ׳ ושמרו את משמרתו׳ ושמרו את כל כלי׳ וחברו ושמרו את משמרת דד״ה: הקרב ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: הקרב ז׳ נמסר בסדר קרח: נתונם ב׳ חס׳ יוד וסימ׳ נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל ב׳ בו׳ וא׳ מלא דמלא וסימ׳ ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת דד״ה׳ ושארא נתנים כתי׳:

אבן עזרא

לקחתי · מעלה גדולה ללוים · בכור דבק אל פטר : והיו לי הלוים · מקודשים לי : כי לי כל בכור · והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן וכן רבים : לי יהיו · טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יבדה וגם כל בכור הבהמה הטמאה : מבן חדש ומעלה · עד טוב המחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין : גרשון כי הוא הבכור ובדברי הימים נמצא עם מ"ם תחת נו"ן : לגרשון משפחת הלבני · פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך : אחרי המשכן · כמו אחורי וכן אחור וקדם : וימה · בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מערב : המשכן · הם עשר יריעות : והאהל · עשתי עשרה יריעות : מכסהו ומכסה · מכסהו בכלל : אשר על המשכן · שהוא בפנים החצר : ועל המזבח · שהוא חוץ למשכן · וטעם סביב שאין שם מקום חצר כארץ שאין שם מסך : לכל עבודתו · עוד אפרשנו : משמרת הקדש · הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי : על ירך המשכן תימנה · ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא משא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתי מצד דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד למשכן קרח דתן ואבירם ועוד אפרשנו : והמזבחות

רש"י

ואני הנה לקחתי · ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתן לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"ז נבחרו תחתיהם : מבן חדש ומעלה · משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש אמר רבי יהודה בר שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין : על פי ה' · אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם אמר לו הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הולך משה ועומד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומר' כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה' : לגרשון משפחת הלבני · כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך : המשכן · יריעות התחתונות : והאהל · יריעות עזים העשויות לגג : מכסהו · עורות אילים ותחשים : ומסך פתח · הוא הוילון : את מיתריו · של משכן והאהל ולא של חצר : משפחות בני קהת יחנו תימנה · והסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם : והמסך

הקדשתי לי וסי' כי לי כל בכור וחברו כי לי כל בכור · הקדשתי את הכסף · הקדשתי את הבי' הזה · וחברו ואת הבית אשר הקדשתי לשמי וחברו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דד"ה וחד בחרתי והקדשתי · דד"ה : מאדם עד בהמה ד' וסימ' ומחה את כל היקום אשר · אמחה את האדם · כי לי כל בכור · שהכה בכורי מצרי' :

מקרא

ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים : כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני יהוה : פ

וידבר יהוה אל משה במדבר סיני לאמר : פקד את בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם : ויפקד אתם משה על פי יהוה כאשר צוה : ויהיו אלה בני לוי בשמתם גרשון וקהת ומררי : ואלה שמות בני גרשון למשפחתם לבני ושמעי : ובני קהת למשפחתם עמרם ויצהר חברון ועזיאל : ובני מררי למשפחתם מחלי ומושי אלה הם משפחת הלוי לבית אבתם : לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי אלה הם משפחת הגרשני : פקדיהם במספר כל זכר מבן חדש ומעלה פקדיהם שבעת אלפים וחמש מאות : משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה : ונשיא בית אב לגרשני אליסף בן לאל : ומשמרת בני גרשון באהל מועד המשכן והאהל מכסהו ומסך פתח אהל מועד : וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריו לכל עבדתו : ולקהת משפחת העמרמי ומשפחת היצהרי ומשפחת החברני ומשפחת העזיאלי אלה הם משפחת הקהתי : במספר כל זכר מבן חדש ומעלה שמנת אלפים ושש מאות שמרי משמרת הקדש : משפחת בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה : ונשיא בית אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל : ומשמרתם הארן והשלחן והמנרה

תרגום

ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי : ארי דילי כל בוכרא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית קדמי כל בוכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי : ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר : מני ית בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמנינון : ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא די איתפקד : והוו אילין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי : ואילין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי : ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל : ובני מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אילין אינון זרעית לואי לבית אבהתהון : לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אילין אינון זרעית גרשון : מנייניהון במניין כל דכורא מבר ירחא ולעילא מנייניהון שבעא אלפין וחמש מאה : זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא : ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר לאל : ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאיה ופרסא דתרע משכן זמנא : וסרדי דרתא וית פרסא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטונוהי לכל פולחניה : ולקהת זרעית עמרם וזרעית יצהר זרעית חברון וזרעית עזיאל אילין אינון זרעית קהת : במניין כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא : זרעית בני קהת ישרון על ציד משכנא דרומא : ורב בית אבא לזרעית קהת אליצפן בר עזיאל : ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחא

מסרה

משפחת י"א בליש' וסי' ואח' נפצו ל' מל' בתורה · זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא' הגרשני דאחרי המשכן · ונשיא בית אב דקהתי · וחברו דמררי · אל תכריתו את שבט · ותקרבנה בנות צלפחד · והעולה על רוחכם · והיה אשר לא יעלה · הבו לי"י משפחת עמים · הבו לי"י דתהלות · וכל כל אלה וכל אלה בני ובני דכוו' משפחות בס"ב למשפחת וסי' ויקרבו ראשי האבות למשפחת · וילך אבימלך בן ירבעל · וכל סדרא תליתאה דדברי הימים מן ואהרן ובניו עד בני אולם דכוו' משפחת בס"ב משפחו' וסימ' ממשפחו' בני קהת · ואחיהם לכל משפחו' יששכר · וכל תורת כהנים ויהושע דכוו' משפחו' בס"ד משפחות וסים' וכי תשיג יד גר · ויקרב את משפחת יהודה ג' בפסו' : לאל י"א וסים' באיוב סים' י"ג :

והמסך, היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: ונשיא נשיאי הלוי, ממונה על כלם. ועל מה היה נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היה פקודת כלם: משה ואהרן ובניו, וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולון טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה וגו' מאתים ראשי סנהדראות ומזבולון מושכי בשבט סופר: אשר פקד משה ואהרן, נקוד על אהרן לומר שלא היה במנין הלוים: שנים ועשרים אלף, ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים. בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפי' ושש מאות בני מררי ששת אלפים ומאתים ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקין השלשה ושבעים ומאתים בכורו' העודפי' על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורו' היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה, משיצא מכלל ספק נפלים, ואת

והמזבחות, שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם, הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים שנכתבו בפ' והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: ונשיא נשיאי הלוי, שהם שלשה גם מלת נשיאי הלוי מוספת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבי' חכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלה שלש' פקידי' על השומרי' שהם הלוים ויתכן היות צפונה מגזרת צפנת לירחיק וצפון לצדיק כי אין בנגב שום דבר: קדמה מזרחה, הוא מזרחה ממש במקום התחברו' העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם: והזר הקרב, אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו שני' ועשרי' אלף בכלל ובפאתה מחבר את הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי"א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' הפסוק כל פקודי הלוי חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישרא' ואחר כן תקח במספר פקודי הלוים הבאים לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישר' נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשי' ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה: פקוד כל בכור זכר, הנה זכר שם התאר: ואת בהמת הלוים, שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה גם הוא לשם: קח

למררי משפחת המחלי חד מן י"א פסוקין בתורה רישיהו' וסופיהון חד וסימ' ואברהם בן תשעי' שנה ותשעי' כל רמש אשר הוא חי · והלוחות מעשה אלהים המה · והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל · בסכת תשבו שבעת ימים · למררי משפחת המחלי · והלוים יסמכו את ידיהם · ונפש אדם ששה עשר אלף · ומקנה רב

והמזבחת וכלי הקדש אשר ישרתו בהם והמסך וכל עבדתו: ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן־אהרן הכהן פקדת שמרי משמרת הקדש: למררי משפחת המחלי ומשפחת המושי אלה הם משפחת מררי: ופקדיהם במספר כל־זכר מבן־חדש ומעלה ששת אלפים ומאתים: ונשיא בית־אב למשפחת מררי צוריאל בן־אביחיל על ירך המשכן יחנו צפנה: ופקדת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל־כליו וכל עבדתו: ועמדי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם: והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל־מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב יומת: כל־פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה למשפחתם כל־זכר מבן־חדש ומעלה שנים ועשרים אלף: פ

ויאמר יהוה אל־משה פקד כל־בכר זכר לבני ישראל מבן־חדש ומעלה ושא את מספר שמתם: ולקחת את־הלוים לי אני יהוה תחת כל־בכר בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת כל־בכור בבהמת בני ישראל: ויפקד משה כאשר צוה יהוה אתו את־כל־בכור בבני ישראל: ויהי כל־בכור זכר במספר שמת מבן־חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים: פ

ומדבחיא ומני קודשא די ישמשון בהון ופרסא וכל פולחניה: ואמרכלא דממנא על רברבי ליואי אלעזר בר אהרן כהנא דמתחות ידוהי ממנן נטרי מטרת קודשא: למררי זרעית מחלי וזרעית מושי אילין אינון זרעית מררי: ומנייניהון במניין כל דכורא מבר ירחא ולעילא שיתא אלפין ומאתן: ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל על שידא דמשכנא ישרון ציפונא: ודמסיר למיטר בני מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל מנוהי וכל פולחניה: ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסיכיהון ואטוניהון: ודישרן קדם משכנא קידומא קדם משכן זמנא מדינחא משה ואהרן ובנוהי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל וחילוני דיקרב יתקטל: כל מניני ליואי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא עשרין ותרין אלפין: ואמר יי למשה מני כל בוכרא דכריא לבני ישראל מבר ירחא ולעילא וקביל ית מניין שמהתהון: ותקריב ית ליואי קדמי אנא יי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף כל בוכרא בבעירא דבני ישראל: ומנא משה כמא די פקיד יי יתיה ית כל בוכרא בבני ישראל: והוו כל בוכריא דוכריא במניין שמהן מבר ירחא ולעילא למנייניהון עשרין ותרין אלפין מאתן ושבעין ותלתא: ומליל

בעל הטורים

והחונים לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן · יש כנגד בין משה לאהרן לומר משה במקו' אחר לבד ואהרן ובניו במקום אחר לבד · ושא ג' ושא את מספר שמותם : ושא עיניך וזה וצפנה · וארך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי · שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל וזהו ושא את מספר שמותם · והתפלל ברוך שיתן עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא ירים עיניו למעלה · בארון

חיה · ויאיר בן מנשה הלך · יי' אלהיך הוא עבר לפניך · ובמסר גם בסדר צו : ואהרן י' נקודות בתור' וסי' וביניך · ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך · ובקומה · ותשקין את אביהן קדמא · אליו · איה שרה אשתך · וישקהו · וירץ עשו לקראתו · את וילכו אחיו לרעות · ואהרן · כל פקודי הלוים · רחקה או בדרך רחקת לכם · אשר · ונירם אבד חשבון · ועשרון · עשרון לכבש דתנא · לנו ולבנינו עד · הנסתרות ליי' בר מן ד' · וד' בנביאים · וסימ' יצא · ויאמר אל המלך אל יחשב · ההיכל · מהארץ עד מעל הפתח · הטה · יצרי פסל כלם תהו · מהקצעות · בארבע מקצעו' החצ' · וחד בכתובי' לולא האמנתי לראות בטוב הוי"ו נקודה מלרע : ויאמר יי' ט' בטעמא בספרא וסי' פקד כל בכר זכר · אספה לי שבעים איש · פתאם · ירק ירק בפניה · השב את מטה אהרן · בארצם לא תנחל · והוקע אותם · עשה לך · קח לך : בכר ו' חס' וסים' נמסר בסדר ויגש :

ואת בהמת הלוים וגו׳ · לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל׳ אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: ואת פדויי השלשה וגו׳ · ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתי׳ העודפים בהם יתרי׳ על הלוים מהם תקח חמשת שקלי׳ לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: העודפים על פדויי הלויים · על אותן שפדו הלוים בגופן: חמשה ושבעים ושלש מאות ואלף · כך סכום החשבון: חמשת שקלים לגלגלת׳ למאתים בכורות אלף שקל לשבעי׳ בכורות שלש מאות וחמשים שקל לשלש בכורות חמשה עשר שקל אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעי׳ ושלשה פתקין כתב עליהן חמשת שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם לפי הגורל: נשא את ראש · מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשי׳ שנה והפחו׳ משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: קדש הקדשים · המקודש שבכולן הארו׳ והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: ובא אהרן ובניו וגו׳ · יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יפשרכו הלוי׳ בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה · כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: קערות וכפות וקשות ומנקיות · כבר פירשתי׳ במלאכת המשכן: הנסך · הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם: מלקחיה · כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל נר שירצה: מחתותיה · כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא שגלגלים ואין לה מחיצה לפניה שלא מגרדים וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה · לוצי״ש בלע״ז שנותנים בהן השמן והפתילו׳: אל

אבן עזרא

קח את הלוים · פעם אחרת כאילו אמ׳ כאשר תקח את הלוי׳ יהיו העודפים פדויים ונסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחשים אמרו מזה ללמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלי׳ ואיננה ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: פדיום · במ״ם תחת נו״ן כמו גרשון: נשוא את ראש בני קהת · בתחלה בעבור משה ואהרן: מבן שלשי׳ שנה · קרוב מארבעה שבועי׳ בן חמשים שבעה שבועי׳ כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד · מלאכת המשא: קדש הקדשים · הוא הארון: פרכת המסך · שתסוך על הארון: ונתנו עליו · על המסך וי״א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו ותכפנו: ופרשו בגד כליל תכלת · כלו תכלת: מלמעלה · וי״א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו · הנה ישירום עד שיכסו הארון וי״א שמו בדיו על כתפות הנושאים ועל שולחן הפנים להורות כי שם שולחנ׳ אחרו׳ לצורך הבשר ולחם הפני׳ שים בו לא יוסר: בגד תולעת שני · והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה:

ונתנו

קח י״ב ראשי פסוקי׳ וסימ׳ קח נא את ברכתי אשר הובאת׳ קח את אהרן׳ קח את הלוים תחת כל בכור׳ קח מאתם והיו לעבד׳ קח את הלוים מתוך בני ישראל׳ קח את המטה׳ קח את אלעזר׳ קח את האזור בידך׳ קח בידך אבנים גדלות׳ קח לך מגלת ספר׳ קח נא מפיו תורה׳ קח בגדו כי ערב זר׳ בתרא דמשלי:

וידבר יהוה אל משה לאמר: קח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת בהמתם והיו לי הלוים אני יהוה: ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלוים מבכור בני ישראל: ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל: ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם: ויקח משה את כסף הפדיום מאת העדפים על פדויי הלוים: מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש: ויתן משה את כסף הפדים לאהרן ולבניו על פי יהוה כאשר צוה יהוה את משה: פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד: זאת עבדת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים: ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת: ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה ושמו בדיו: ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה: ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו: ולקחו בגד תכלת וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם:

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף בעירהון ויהון משמשין קדמי ליואי אנא יי: וית פורקן מאתן שבעין ותלתא דיתירין על ליואי מבוכריא דבני ישראל: ותסב חמש חמש סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תיסב עשרין מעין סלעא: ותתן כספא לאהרן ולבנוהי פורקן דיתירין בהון: ונסיב משה ית כסף פורקנהון מן דיתירין על פריקי ליואי: מן בוכריא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושיתין וחמש סלעין בסלעי קודשא: ויהב משה ית כסף פריקיא לאהרן ולבנוהי על מימרא דיי כמא די פקיד יי ית משה:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: קבילו ית חושבן בני קהת מגו בני לוי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא: דין פולחן בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא: ויעול אהרן ובנוהי במיטל משריתא ויפרקון ית פרוכתא דפרסא ויכסון בה ית ארונא דסהדותא: ויתנון עלוהי חופאה דמשך ססגונא ויפרסון לבוש גמיר תכלא מלעילא וישוון אריחוהי: ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסוות ניסוכא ולחם תדירא עלוהי יהי: ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוצינהא וית ציבתהא וית מחתיתהא וית כל מני שמושא די ישמשון לה בהון:

מסרה

תקח ב׳ זקפי׳ קמצי׳ וסימ׳ ולקחת חמשת׳ ומהם עוד תקח׳ ואינון חד מן י״ו זוגין מן כ״ב קמצי׳ וסימ׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני: ואלף ב׳ וסימ׳ ושלש מאות ואלף בשקל הקדש׳ זהב דרכמונים שש מאות ואלף: וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר בריש סדר חקת התורה: העדפים ג׳ וחס׳ וי״ו וסימ׳ ואת פדויי השלשה׳ ונתת הכסף לאהרן ושלאחריו ויקח משה את כסף הפדיום: קדש הקדשי׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ בקדש הקדשים תאכלנו׳ ונתת את הפרכת׳ ואת עבדת בני קהת׳ וזאת עשו קחו לכם׳ בקדש הקדשים ספ׳ וזה יהיה לך מקדש הקדשים: והורדו ב׳ כתיב כן וסימ׳ ובא אהרן ובניו׳ והורדו זקני העיר ההיא: ארן ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: יפרשו כל ליש׳ כתיב ש״ן במ״ב כתיב סמ״ך וסימ׳ הלא פרוס לרעב לחמך׳ הלא יפרסו להם על אבל: ועל שלחן ב׳ וסי׳ ועל שלחן הפנים׳ ועל שלחן אחד יאכלו וכזב׳ תולעת שני ב׳ וסימ׳ ופרשו עליהם בגד׳ ויעשו את האפוד זהב: ולקחו בגד תכלת חד מן י״ח פסוקין אית בהון את ואת ואת ואת וסימ׳ במס׳ רבת׳:

אל מכסה עור תחש ׳ כמין מרצוף : את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש ׳ בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתי׳ בהן במזבח הפנימי : ודשנו את המזבח ׳ מזבח הנחשת : דשנו ׳ יטלו את הדשן מעליו : ופרשו עליו ׳ בגד ארגמן ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו שורפו שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת : מחתות ׳ שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן עשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ולפנים שואבת את הגחלים : מזלגות ׳ צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר : יעים ׳ הם מגרפות ובלע״ז וד״ל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח : לכסות את הקדש ׳ הארון והמזבח : ואת כל כלי הקדש ׳ המנורה וכלי שרת : ומתו ׳ שאם יגעו חייבי׳ מיתה בידי שמים : ופקדת אלעזר ׳ שהוא ממונה עליהם לשאת אותם ׳ שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן : פקודת כל המשכן ׳ וצור היה ממונה על משא בני קהת לצוות אים על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הסדורין למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי של מקדם הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתו׳ בפרשת נשא : אל תכריתו ׳ אל תגרמו להם שימותו : ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ׳ לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו :

חסלת במדבר סיני :

ונתנו על המוט ׳ כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט : ועל מזבח הזהב ׳ בגד אחר ומכסה לכסות את הקדש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו ספינים וכפות וקערות : ודשנו ׳ הסרת הדשן מעל המזבח : משא בני קהת באהל מועד ׳ כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו : ופקודת ׳ מגזרת פקיד : שמן המאור ׳ וי״א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור והטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים ׳ וטעם ופקודת כל המשכן כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן והקטרת והמנחה לבדו ׳ וטעם אל משה ואל אהרן כי מצוה על אהרן ובניו להשמר כלא יבאו הקהתי׳ לידי כרת ׳ ומלת אל תכריתו למשה אהרן ובניו : וחיו ׳ יוסיפו חיים : ולא ימותו ׳ בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו : ושמו אותם ׳ הארון והשולחן והמנורה והמזבחות : על עבודתו ׳ בכלי הקדש : ואל משאו ׳ לשאת בכתף : ולא יבאו ׳ הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בעוד יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון וי״א כי כבלע כמו ככסו׳ והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש :

וכלה ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר אחרי מות : לשאת כ״ד וסימ׳ נמסר בדברי הימים א׳ ריש סימן ט״ו : ופקדת אלעזר פקדת י״ב פסוקי׳ דאית בהון ב׳ מלין קדמ׳ ריש פסוק נסיב ו׳ ותנייני׳ מצע פסוק ולא נסיב ו׳ וסימ׳ ואשר לא צדה והמלאכה היתה דים לכל המלאכ׳ ׳ ופקדת אלעזר פקדת ׳ ואיש את קדשיו ׳ וכן יעשה שנה בשנה ׳

ונתנו אתה ואת כל כליה אל מכסה עור תחש ונתנו על המוט : ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו : ולקחו את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש ונתנו אל בגד תכלת וכסו אותם במכסה עור תחש ונתנו על המוט : ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן : ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם את המחתת את המזלגת ואת היעים ואת המזרקת כל כלי המזבח ופרשו עליו כסוי עור תחש ושמו בדיו : וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסע המחנה ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקדש ומתו אלה משא בני קהת באהל מועד : ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו : פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר : אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים : וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על עבדתו ואל משאו : ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו :

ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריתא : ועל מדבחא דדהבא יפרשון לבוש תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי : ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריתא : ויספון ית קיטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון : ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צינוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי : וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במיטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למיטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אילין מטול בני קהת במשכן זמנא : ודימסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטורת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מסרת כל משכנא וכל די ביה בקודשא ובמנוהי :

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר : לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו ליואי : ודא עיבידו להון וייחון ולא ימותון במיקרבהון לקודש קודשיא אהרן ובנוהי ייעלון וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה : ולא ייעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון :

קנ״ט חלקיהו סימן

פרשה נשא

וידבר יהוה אל משה לאמר : נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבתם למשפחתם :

פרשה

ומליל יי עם משה למימר : קביל ית חושבן בני גרשון אף אינון לבית אבהתהון לזרעיתהון :

מבר

נשא את ראש בני גרשון גם הם ׳ כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה : את

נשא שם הפעל כמו זכור את יום השבת וטעם נשא גם : גם הם ׳ בעבור שנשא את ראש הקהתים : לעבור

ואולם הכסא ׳ והרצפה אל כתף השערים ׳ ואני יי׳ אהיה להם ׳ ומשא יי׳ לא תזכרו ׳ והערים המבדלות לבני אפרים ׳ והערבה עד ים כנרות מזרחה ׳ ודין רשע מלאת : וזאת י״ז רפ׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר תרומה : כבלע א״ב מן חד וחד חד כ׳ וחד ב׳ וסימ׳ במסרה רבת׳ : ומתו ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח : נשא כלם חסרי׳ במ״א וסימ׳ נשוא ינשאוני :

בעל הטורים

בארון ובמזבח הנחשת כתי׳ בדיו ׳ ובשלחן ובמזבח הזהב כתיב לבתים לבדים כתיב את לרבות הבתי׳ ׳ וחיו ב׳ וחיו ולא תמותו ׳ וחיו את בניהם ושבו בתרי עשר בענין הגאולה מלמד שמלאך המות בטל לעתיד לבא ׳ וזהו וחיו את בניהם ושבו וחיו ולא ימותו : פרשת

אבן עזרא

לעבוד, להקים המשכן ולעשות הלאה ולשחוט ולשמור: ולמשא, שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: ומכסה התחש אשר עליו, אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אלים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים: ואת כל כלי עבודתם, כשולחנות ויתדות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה להם, לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: בני מררי, לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה דבקה: עבודת

רשי

את יריעות המשכן, עשר התחתונות: ואת אהל מועד, יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו, עורות אילים מאדמים: מסך פתח, וילון המזרחי: אשר על המשכן, כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככי' ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה להם, כתרגו' ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: על פי אהרן ובניו, ואי זה מהבני' ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ויתדותם ומיתריהם, של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעי' במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעי' מלמטה שלא תגביהם הרוח, ויתדות ומיתרים היו לעמודי' סביב לתלות בהם הקלעי' לשפתם העליונה בכלונסות וקונטיסין כמו ש שמפורש במלאכת ה המשכן: עבודת

מבן שלשי' שנה ומעלה ב' בטע' תלישא קטנה בעני' וסימ' מבן שלשי' קדמא דבני גרשו' וחברו דבני מררי' בני קהת כל בא לעשות מלאכה, בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד, ושארא כל הבא לצבא לעבדה: משפחת ט' וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני: ואת אהל מועד ה' נמסר בסדר אחרי מות: ועל המזבח ב'

מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה תפקד אותם כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד: זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: (כה) ונשאו את יריעת המשכן ואת אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה ואת מסך פתח אהל מועד: ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריהם ואת כל כלי עבדתם ואת כל אשר יעשה להם ועבדו: על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל משאם ולכל עבדתם ופקדתם עלהם במשמרת את כל משאם: זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ס בני מררי למשפחתם לבית אבתם תפקד אתם: (ל) מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה תפקדם כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד: וזאת משמרת משאם לכל עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את כלי משמרת משאם: זאת עבדת משפחת בני מררי לכל עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן אהרן הכהן: ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: (לה) מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: אלה פקודי משפחת הקהתי כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה ביד משה: ס ופקודי בני גרשון למשפחותם ולבית

מבר תלתין שנין ולעילא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחילא חילא למיפלח פולחנא במשכן זמנא: דין פולחן זרעית גרשון למיפלח ולמטול: ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאיה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זמנא: וית סרדי דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פולחנהון וית כל דיתמסר להון ויפלחון: על מימר אהרן ובנוהי יהי כל פולחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: דין פולחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למיפלח ית פולחן משכן זמנא: ודא מטרת מטולהון לכל פולחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי ו וסמכוהי: ועמודי דרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ו ואטוניהון לכל מניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: דין פולחן זרעית בני מררי לכל פולחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: והוו מנייניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: אילין מניני זרעית קהת כל ד דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: ומנייני בני גרשון לזרעיתהון ולבית אבהתהון

ט' לית' כתור · ט' · ל' · ל' ה' · ל' · ב' · ג' · ב' הארן והסלתן · ב' בטעם בענין · יג דפ · ר'תל · ל' וחס' · קרמ' משפחת בטפחת תכיין משפחת כתביר תלית' בפסטא · ג' · סימן · ג' דמטע' דכבירין ושבע אלפין בראשו סימן · ה' · ח' תל'

מכרח

וסימ' ואת קלעי החצר ואת, וקלעי החצר ואת מסך: עלהם יג חס' נמסר בסדר ויגש: משאם ה' בתורה וסימ' על פי אהרן ובניו תהיה ב' בו, וזאת משמרת משאם, את כלי משמרת משאם: ועמודיו ד' מלאים נמסר בסדר ויקהל: על פי יי' ביד משה ו' וסימ' מ משפחת הקהתי, משפחת בני מררי, ויסעו בראשונה, את משמרת יי' שמרו, אשר נאחזו בה, על פי יי' נתנו לו את: ולבית י' וסי' ויפקד משה ואהרן, ופקודי בני גרשון, כל הפקדים אשר פקד, ולבית שאול עבד, ויעש המלך את עצי האלמגים, וחברו, ולבית מלך יהודה, ולבית הרכבים, והיה לאב ליושב ירושלם, קרא בגרון אל תחשך: למשפחת ולבית אבתם ג' וסימ' הקהתי, גרשון, הלוים, ושארא לבית: למשפחותם ח' מלאים וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני:

עבדת אין דאית בקריה בני עבדת גרשם וסי בנו רביעים וכן כל הפרשה הזאת

ועד ער ועד דאתר ומעלה תבור דאתר ומעלה שבחת

על פי יי' פקד אותם ט' זוגין חד ואל וחד ועל וסי' ואל אדם אל נא אשא פני איש ׳ ועל אדם והוא ישקיט ומי ׳ ואל המקדש ושלשים יום ושלשת ׳ ועל המקדש ויביאו פרים שבעה ׳ ואל איתמר וידבר משה אל אהרן ׳ ועל איתמר ואת שעיר החטאת דרש דרש ׳ ואל משאו וזאת עשו להם וחיו ׳ ועל משאו על פי יי' פקד אתם ׳ ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים ׳ ועל שדה ויהי הוא מספר ׳ ואל ישביה אך

אבתם : מבן שלשים שנה ומעלה
ועד בן חמשים שנה כל הבא
לצבא לעבדה באהל מועד : ויהיו
פקדיהם למשפחתם לבית אבתם
אלפים ושש מאות ושלשים :
אלה פקודי משפחת בני גרשון כל
העבד באהל מועד אשר פקד משה
ואהרן על פי יהוה : ופקודי
משפחת בני מררי למשפחתם לבית
אבתם : מבן שלשים שנה ומעלה
ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא
לעבדה באהל מועד : ויהיו
פקדיהם למשפחתם שלשת אלפים
ומאתים : אלה פקודי משפחת
בני מררי אשר פקד משה ואהרן על
פי יהוה ביד משה : כל הפקדים
אשר פקד משה ואהרן ונשיאי
ישראל את הלוים למשפחתם
ולבית אבתם : מבן שלשים שנה
ומעלה ועד בן חמשים שנה כל
הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת
משא באהל מועד : ויהיו פקדיהם
שמנת אלפים וחמש מאות ושמנים
: על פי יהוה פקד אתם ביד משה
איש איש על עבדתו ועל משאו
ופקדיו אשר צוה יהוה את משה :
פ וידבר יהוה אל
משה לאמר : צו את בני ישראל
וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל
זב וכל טמא לנפש : מזכר עד
נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה
תשלחום ולא יטמאו את מחניהם
אשר אני שכן בתוכם : ויעשו כן
בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ
למחנה כאשר דבר יהוה אל משה כן
עשו בני ישראל : פ

מ ׳ — כל חס' כת"א — כל אורייתא חס' ו"ו — סימן — מ ה — ל' — ל' וא' ואל משאו · ה' דתטעי' דסבירין כאסר · — ל' · ט' פסוקי' כל וכל וכל — ל' — ל' · ב' את מקום כפאי — ט' ל' מ"ל בתור' — ד'

אבהתהון : מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא : והוו מניניהון לזרעיתהון לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין : אילין מניני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי : ומניני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון : מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא : והוו מניניהון לזרעיתהון תלתא אלפין ומאתן : אילין מניני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה : כל מנינא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית ליואי לזרעיתהון ולבית אבהתהון : מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי למפלח פולחן פולחנא ופולחן מטול במשכן זמנא : והוו מניניהון תמניא אלפין וחמש מאה ותמנן : על מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על פולחניה ועל מטוליה ומנינוהי די פקיד יי ית משה : ומליל יי עם משה למימר : פקיד ית בני ישראל וישלחון מן משריתא כל דסגיר וכל דדאיב וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא : מדכר עד נוקבא תשלחון למברא למשריתא תשלחונון ולא יסאבון ית משריתהון די שכינתי שריא ביניהון : ועבדו כן בני ישראל ושלחו יתהון למברא למשריתא כמא די מליל יי עם משה כן עבדו בני ישראל : ומליל

ידע תדעו כי אם ׳ ועל ישביה הנני שלח ולקחתי ׳ ואל אלהיה ותאמר הנחשבה יבמתך ׳ ועל אלהיה הנני פקד על אמון מנו ׳ ואל ההרים אנשי רכיל היו בך ׳ ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ ׳ ואל עמים כה אמר יי' הנני אשא ׳ ועל עמים ונשפטתי אתו בדבר : כל צרוע וכל זב ט' פסוקי' אית בהון כל וכל וכל וסימ' כל צרוע וכל ׳ ויקם העם כל היום ׳ כל ערי המישור ׳ ויתקבצו אליו כל איש מצוק ׳ ויסקל באבנים את דוד ׳ ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו ׳ ויצוה המלך אחז ׳ לכן כל אכליך יאכלו ׳ ויענו את ירמיהו כל האנשים :

ופקודי — קרמ' ופקודי בני משפחת · ופקודי — תניינ' ופקודי משפחת — ופקודי בזקף סימן משפחת דם

פקודי — קדמ' אלה פקודי משפחת פקודי במשפטא · — תניין ברביע · תניינא בזקף כר"ז סימן

פקדיהם — קדמ' ויהיו פקדיהם למשפחתם פקדיהם בטפחא · — תניי' בזקף · תלית' בקדמא רביע' נא זנחתא

רשי

עבודת עבודה ׳ הוא השיר במצלתי' וכנורו' שהיא עבודה לעבודה אחרת : ועבדת משא ׳ כמשמעו : ופקודיו אשר צוה יי' את משה ׳ ואותן הפקודים היו במנוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים : צו את בני ישרא' וגו' ׳ פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיו' נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין : וישלחו מן המחנה ׳ שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה חנית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה ומשם ועד סוף מחנה הדגלי' לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל הצרוע נשתלח חוץ לכולם הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השני' וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים : טמא לנפש ׳ לטמי נפשא דאינשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה אדריינוס שחיק טמיא שחיק עצמות : למעול

אבן עזרא

עבודת עבודה ׳ כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה : איש איש ׳ על גרשון קהת ומררי : על עבודתו ועל משאו ׳ על כן ופקודיו ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם : כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש ׳ אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יבא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם ׳ ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם ואין סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו : נקבה ׳ זבה או נדה או מצורעת או טמאת מת : ויעשו כן ׳ מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש ׳ ונסמכה פרשת איש או אשה כי הצרעת והזוב יבואו בעבור מעל ׳ וטעם

בעל הטורים

פרשת נשא

ולא יטמאו ב' · ולא יטמאו את מחניהם ולא יטמאו את שם קדשי שאם יטמאו את מחניהם מטמאין את שם קדשי כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי · מכל חטאת האדם · סמך לסוטות הטמאה שע"י חטא האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ והנחש הטעה האשה והוציאה שם רע בארם והוכו הג' הנחש בצרע' ואשה בזובה ואדם במיתה וכסדר קללתן מונה אותן כאן · צרוע דהיינו נחש · וזב דהיינו האשה · וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במיתה · מזכר עד נקבה תשלחו · כשם שנתגרשו אדם וחוה ונחש מגן עדן · וסמך פרשת סוטה לפי שהנחש בא על חוה · ונפלו ירכיו דכתיב על גחונך תלך · וסמך פרשת נזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון שסחיטתו ענבי רוש : למעול

למעול מעל · הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתן לכהנים : את אשמו בראשו · הוא הקרן שנשבע עליו : לאשר אשם לו · למי שנתחייב לו : ואם אין לאיש גואל · שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים : להשיב האשם אליו · כשנמלך זה להתודות על עונו · ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או אח או בן או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים : האשם המושב · זה הקרן והחומש : ליי' לכהן · קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר : מלבד איל הכיפורים · האמור בויקרא שהוא צריך להביא : וכל תרומה וגו' · אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הביכורים שנא' בהם תביא בית יי' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם תלמוד לומר לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנים לכהן : ואיש את קדשיו לו יהיו · לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלו בזרוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה ממה שהיתה למודה לעשות : ואיש אשר יתן לכהן · מתנות הראויות לו : לו יהיה · ממון הרב : איש איש כי תשטה אשתו · מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה : איש איש · ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ובאישה מלמטה : כי תשטה אשתו · שנו רבותינו אין המנאפים נואפים עד שתכנס בהם רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו נואף אשה חסר לב · ופשוטו של מקרא כי תשטה · תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך : ומעלה בו · ומהו המעל ושכב איש אותה · איש פרט לקטן ומי שאינו איש : איש אותה שכב זרע · שכיבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחרת פוסלת אותה כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו : ונעלם מעיני אישה · פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם אין המים בודקין אותה : ונסתרה · שיעור שתראה לטומאת ביאה : ועד אין בה · הא אם יש בה אפי' עד אחד שאמ' נטמאת לא היתה שותה : ועד אין בה · בטומאה אבל יש עדים לסתירה : נתפשה · נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה : ועבר עליו · קודם לסתירה : רוח קנאה וקנא · פרשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני : והיא נטמאה או עבר עליו וגו' · כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו : קמח · שלא יהא מסלת : שעורים · ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה : לא יצוק עליו שמן · שלא יהא קרבנה מהודר ששמן קרוי אור והיא עשתה בחשך : ולא יתן עליו לבונה · שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן : כי מנחת קנאות הוא · הקמח הזה קמח לשון זכר : מנחת קנאות · מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל : מים

אבן עזרא

וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל : והתודו · אי זה מהם שיהיה איש או אשה : בראשו · כאשר הוא לא פחות ממנו : וחמישיתו יוסף עליו · אם הוא מתודה מעצמו ואם יש עדי' עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ו ודעתם רחבה מדעתנו : המושב ליי' · בעבור יראת השם השיבו : ואיש את קדשיו לו יהיו · טעמו ברשות המ' ידים הם שיתנם לאי זה כהן שירצה והזכיר זה ב בעבור מתנות כהונה · וטעם השוטה בעבור ומעלה בו מעל : תשטה · תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור · שכבת זרע · השכיבה הידועה כי עקרה לזרע : ונסתרה · שלא גלתה היא הדבר ואפילו עד אחד אין בה שתהיה חשוד' בעבורו : והיא לא נתפשה · בעדים אנשי' או על ידי נשים עד שתהיה א חשודה : ועבר עליו · לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד · וטעם עבר שעלה במחשבתו : והביא · בעל כרחה : עליה · עמה או בעבורה : קמח שעורי · אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ו ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מ מזכרת עון אם היה שם על כן היא גרועה להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה : והקריב אותה · המנחה : והעמיד לפני יי' · לפני המזבח : מים

בעל הטורים

למעול ביי' · לומר שכל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה · הנפש ההיא והתודו · רמז שכל המומתי' מתודי' בעת יציאת הנפש · ואיש את קדשיו לו יהיו וסמי' ליה פ' סוטה · לומר לך שמשהה קוני הנשים ואינו מקריבם כדרך שעשו בני לוי הוי כאלו שכבום · בקרקע המשכן · עי"ן תיר לי · שכני כי עין נואף שמרה נשף לאמ' לא תשורני עין · וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה · תוקי' לה בספרי בביכורים · יקריבו בגימט' הבכורים : בקרקע

חטאת ו' חסרים וסימ' איש או אשה כי יעשו · חטאת ירבעם · אך לא סרו מחטאת ירבעם דיהושפט · בחטאת מנשה דמלכים · יבקש את עון ישראל · והנה הוליד בן : את חטאתם אשר עשו חד מן ה' פסוקים דמיין אית בהון חטיה ועשייה וסימ' והתודו את חטאת אשר עשו · ואת חטאתכ' אשר עשיתם · על חטאתו

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו׃ וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל׃ וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְנֶעְלַם מֵעֵינֵי אִישָׁהּ וְנִסְתְּרָה וְהִיא נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה׃ וְעָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא נִטְמָאָה אוֹ־עָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא נִטְמָאָה׃ וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֺן׃ וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי יְהוָה׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַעַבְדוּן מִכָּל חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיחוֹב אֱנָשָׁא הַהוּא׃ וִיוַדּוּן יָת חוֹבֵיהוֹן דִּי עֲבַדוּ וְיָתֵיב יָת חוֹבְתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחָב לֵיהּ׃ וְאִם לֵית לִגְבַר פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא לֵיהּ חוֹבְתָא דְּאִיתוֹתַב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּי יְכַפַּר בֵּיהּ עֲלוֹהִי׃ וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ וּגְבַר יָת מַעֲשַׂר קוּדְשׁוֹהִי דִּילֵיהּ יְהוֹן גְּבַר דִּי יִתֵּן לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי תִסְטֵי אִתְּתֵיהּ וְתַשְׁקַר בֵּיהּ שְׁקָר׃ וְיִשְׁכּוֹב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וִיהֵי מְכַסָּא מֵעֵינֵי בַעֲלַהּ וּמִטַּמְרָא וְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתְּחֲדַת׃ וְיִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵיהּ וְהִיא אִסְתְּאֲבַת אוֹ עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא מְסָאֲבָא׃ וְיַיְתֵי גַּבְרָא יָת אִתְּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין קִמְחָא דִּשְׂעָרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבוֹנְתָא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאֲתָא הוּא מִנְחַת דָּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבִין׃ וִיקָרֵיב יָתַהּ כַּהֲנָא וִיקִימִינַהּ קֳדָם יְיָ׃

אשר חטא דזמרי · וילך בכל חטאת אביו אשר דאביה · וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם · והוליד בן פריץ · כי על אף יי' · והרשע כי ישוב מכל חטאתו : והתודו ב' וסי' והתודו את עונם · והתודו את חטאתם אשר עשו : אשם ב' קמצין וסימ' אשם אשם ליי' · לאשר אשם לו : המושב ב' חד קמץ וחד פתח וסימ' בפי אמתחתיכם · האשם המושב · בתרא קמץ : קדשיו ג' וסימ' ואיש את קדשיו לו יהיו · ויקח יואש דמלכים · ויבא את קדשיו דדה' : תשטה ב' וסי' כי תשטה אשתו · זאת תורת הקנאות : והיא ל"א כתי' יו"ד בתו' וסימ' נמסר בסדר וישב : ולא יתן ג' נמסר בסדר בא : והעמידה לפני יי' חד מן ז' זוגין מיחדין חד מיעוט חד ריבוי וסימ' והעמדה לפני יי' · והעמדה על גחליה · ושברה כשבר נבל · רפה שבריה כי מטה · הנני מפתח פתוחה · ועתה פתוחיה יחד · וכבד עליה פשעה · כי יי' הוגה על רב פשעיה · תסוב על צירה · כי נהפכו עליה ציריה · ויגידה על מה אבדה · ויגידה ויערכה לנו · וגדרתי את גדרה · למה פרצת גדריה :

מים קדושים, שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרס, היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרס: והעמיד הכהן וגו', והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא משיאין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע, סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם: לפני ה', בשער ניקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה, ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים, על שם סופן שהם מרים לה: המאררים, המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפר' מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא מיאות קללה בגופה של זו: והשביע אותה וגו', ומה היא השבוע' אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדימי כפשות תחלה לזכות: ואת כי שטית, כי משמש לשון אם: בשבועת האלה, שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו', יהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבועה, שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלוני' וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו' בך יברך ישראל לאמר: את ירכך, בקללה הקדים ירך לבטן לפי שהתחילה בעבירה תחילה: צבה, כתרגומו נפוחה: לצבות בטן, כמו להצבו' בטן זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבי' את הבטן ומפילים את הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך, בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן, קבלת שבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן על האלה אמן על השבועה: והשקה את האשה, אין זה סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים, להיות לה רעים ומרים: והניף, מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אותה, זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: אזכרתה, הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: והשקה את המים, לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני: ונבטה בטנה וגו', אף על פי שבקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה, כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה, הפרש בין אדם המתגנוול במקום שנכר לאדם המתגנוול במקום שאינו נכר: ואם

בקרקע ב' וסימ' בקרקע המשכן, בקרקע הים: לאשה ה' נמסר בסדר בראשית: עמך ה' וסי' והשביע הכהן את האשה, בפרכו' כוסיו ירמוס את כל חוצותיך, הנה עמך נשים בקרבך, שמעי בת וראי והטי, עבד עמי, וחד ועמך כולם: ולנפל ו' חסרים בליש' וסימ' ולנפל ירך, רק הפלה ליש' בנחלה, והיה תפלו אתה בנחלה, ויפלו גורלות, באש יפלם במהמרות, והפל פור הוא הגורל: ומחה ד' וסימ' ומחה אל מי המרים, ומחה אל כתף ים כנרת, ומחה יי' את שמו, ומחה יי' אלהים דמעה, וא' מחה והפך על פניה: והשקה ג' ורפין וא' מפיק וסימ' נמסר בסדר בראשית: אל המזבח ט' וסימ' נמסר בסדר ויקרא:

ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים: והעמיד הכהן את האשה לפני יהוה ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים: והשביע אתה הכהן ואמר אל האשה אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה: ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך: והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה יתן יהוה אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יהוה את ירכך נפלת ואת בטנך צבה: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך ואמרה האשה אמן אמן: וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים: והשקה את האשה את מי המרים המאררים ובאו בה המים המאררים למרים: ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאת והניף את המנחה לפני יהוה והקריב אתה אל המזבח: וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה ואחר ישקה את האשה את המים: והשקה את המים והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לאלה בקרב עמה:

ויסב כהנא מי כיור במן דחסף ומן עפרא די יהי ביסודי משכנא יסב כהנא ויתן למיא: ויקים כהנא ית אתתא קדם יי ויפרע ית רישא דאתתא ויתן על ידהא ית מנחת דכרנא מנחת קנאתא היא ובידא דכהנא יהון מי מריריא מלטטיא: ויומי יתה כהנא ויימר לאתתא אם לא שכיב גבר יתך ואם לא סטית לאסתאבא בר מבעליך הוי זכאה ממיא מריריא מלטטיא האלין: ואת ארי סטית בר מבעליך וארי איסתאבת ויהב גבר ביך ית שכובתיה בר מבעליך: ויומי כהנא ית אתתא במומתא דלווטא ויימר כהנא לאתתא יתן יי יתיך ללוט ולמומי בגו עמיך בדיתן יי ית ירכיך מסיא וית מעיכי נפיחין: ויעלון מיא מלטטיא האלין במעיכי לאפחא מעין ולאמסאה ירכין ותימר אתתא אמן אמן: ויכתוב ית לווטיא האלין כהנא בספרא וימחוק למיא מריריא: וישקי ית אתתא ית מיא מריריא מלטטיא ויעלון בה מיא מלטטיא למרר: ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחת קנאתא וירים ית מנחתא קדם יי ויקריב יתה למדבחא: ויקמוץ כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסיק למדבחא ובתר כן ישקי ית אתתא ית מיא: וישקינה ית מיא ותהי אם אסתאבת ושקרת שקר בבעלה ויעלון בה מיא מלטטיא למרר ויפחון מעהא ותתמסי ירכה ותהי אתתא ללוטא בגו עמה:

אבן עזרא

מים קדושים, מהכיור כי כבר נקדשו: בקרקע, ידוע תחת הקרק: ופרע את ראש האשה, יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה: מי המרים, לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן כורו ידוע גם יתכן שיקראו על שם סופה כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאררי' למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים, ומלת המאררים משבנין הכבד כמו אשר ארה יי', וטעם והשביע שתענה האשה אמן אמן: ואם לא שכב איש אותך הטעם איש אחר בחזקה: ואם לא שטית, ברצונך ודקדוק שטית שטית טומאה כמו לא תבנה אתהן גזית: הנקי, תהיי נקייה כמו ומות בהר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: ירך ובטן, שכנים: צבה, כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה הזאת: ולנפיל, כפתח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין וכן לשמיד: אמן, פעמים חזוק, וטעם בספר שהיה להם ספר ידוע באלות: אזכרתה, מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה: ותמעל מעל, כאשר פירשתי דבר מכוסה: ונזרעה

בעל הטורים

בקרקע שנים במסו' ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. ואך רק ואת יסתרו מנגד עיני בקרקע הים. כי"את יס"רו מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה. בקרקע הים יברוח אותה על ידי קרקע וים דהיינו מים ועפר. המאררים. עולה שני פעמים לאחד. לומר שבודקין לאחד אוברים של איש ושל אשה לכך כתו' מנחת קנאות הוא וקרינן היא. והעפר אשר יהיה בקרקע המשכן. בירושלמי למה מים ועפר. מים ממקום שבאת' עפר למקום שהולכת. כתב שהיא עתידה ליתן דין וחשבון. אמן אמן פסק בין שני אמנים. לומר אמן מאיש זה אמן מאיש אחר. ומחה ד' ומחה אל מי המרים. ומחה אל כתף ים כנרת. ומחה יי' אלהי' דמעה מעל כל פנים. ומחה יי' את שמו. ומחה את מי המרים היינו מים חיים שנ' מקרם לעין. ומחה כתף ים כנרת. מה התם מים חיים דכתי' מקרם לעין. אף הכא מים חיים. ואם נטמאת ומחה יי' את שמו. ואם נמצאת טהורה ומחה יי' אלהים דמעה. ואם היתה עקרה נפקדת. ואם היתה יולד' בצער יולדת בריוח. והשקה שלשה במסו' והשקה את האשה. והשקה את כל השטים. ואיד יעלה מן הארץ והשקה. והשקה הכהן נותן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואיד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשת' מעשה שטים שנכנסה וזהו והשקה את נחל השטים: ונזרעה

ונזרעה זרע׳ שיתן לה השם זרע בעבור הקלון שהרע לה: תשא את עונה׳ אם נטמאה׳ וטעם ונקה האיש מעון כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה שהיא הפך המועלת כי רובי העבירות סבתם היין והאשה שלא תתקן שער ראשה אינגה מבקשת להבעל: יפליא׳ יפריש או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכי׳ אחר תאותם: נדר נזיר׳ פי׳ נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם וינזרו מנזרתי שירחק מהתאוות ו ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד׳ וטעם מיין ושכר אם נדר להיותו נזיר וקדום מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים ששכר גדול מהתירוש ואחרים אמרו שכר משמש כל דבר ש שישתכר האדם ממנו׳ וטעם חומץ יין והמשרה והענבי׳ לשום גדר שירחק מן היין כלל ו ובאשת מנוח פי׳ כל טומאה כ כל אשר יצא מגפן היין: ומשרת׳ אין לו חבר והוא לשמיכת לשון מקוה וטעמו כל דבר שישים עם ענבים׳ ויש אומרים משקה מבושל: מחרצנים׳ אין לו ריע וכן זג והמפרשי׳ אמרו חרצנים חיצונים וזג פנימים ואחרים הפכו הפי׳ ויהיה פי׳ מחרצנים דבק עם מ מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם: גדל פרע׳ שם הפעל מהכבד והטעם גדל ו יגדל: הזירו׳ שם הפעל מהכבד: על נפש מת׳ תאר לנפש או יחסר גוף׳ לאביו ולאמו׳ ואף כי לאשתו ולבתו ולאחרים ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק ודע כי כל בני אדם עבדי תאות ה העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאוות: בפתע פתאום׳ שניהם קרובים בטעם וכן ארמית עפר: וטמא׳ המת יטמאנו: ביום טהרתו׳ במי נדה כי הוא טמא מת: אחד לחטאת ואחד לעולה׳ והסוד הוא שאחז״ל ושכר עברה עברה: על הנפש׳ הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה שחטא על נפשו לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו: והזיר ליי׳ את ימי נזרו׳ כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו׳ כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרית שום דבר ויפסיק ביניהם: מלאת

ואם לא נטמאה האשה׳ בסתירה זו: וטהורה היא׳ ממקום אחר: ונקתה׳ ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: או איש׳ כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: ונקה האיש מעון׳ אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש׳ דבר אחר משישקנה תהא אכלו בהיתר ו ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה: כי יפליא׳ יפריש׳ למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומ׳ לך שכל הרואה סוטה ב בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזי׳׳ אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר ליי׳׳ להבדיל עצמו מן היין לשם ש שמים: מיין ושכר׳ כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת׳ לשון בביעה במי׳ וכל משק׳ ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסמני׳ נזיר ששרה פתו ביין: חרצני׳׳ הם הגרעיני׳: זג׳ הם קלפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: קדוש יהיה׳ השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע׳ נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער׳ ופירוש של פרע גדול של שער וכן את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות משלשים יום: כל ימי נזרו קדוש הוא׳ זו קדושת הגוף מליטמא למתים: פתע׳ זה אונס: פתאום׳ זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום׳ דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו׳ באהל שהוא בו: ביום טהרתו׳ ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי תלמוד לומר ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה תלמוד לומר ביו׳ טהרתו: וביו׳ השמיני יביאו שתי תורים׳ להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבין וקבע זמן ל למקריבין מה קריבין הכשיר שמיני ותשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ותשמיני והלאה: מאשר חטא על הנפש׳ שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו׳ לחזור להתחיל מנין נזירותו: והזיר ליי׳ את ימי נזרו׳ יחזור וימנה נזירותו בתחילה: והימים הראשונים יפלו׳ לא יעלו מן המנין: יביא

ונקה ג׳ וסימ׳ בסדר משפטים: והאשה ה׳ וסימ׳ ונקה האיש מעון׳ השכב עם האשה׳ והאשה טובת שכל׳ והאשה טובת מראה׳ אני והאשה הזאת: יפלא ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ איש כי יפלא׳ איש או אשה כי יפלא׳ ומפלא לעשות׳ הפלא עצה: קדש י״ג חסרי׳ וסימ׳ ובשלת את׳ והנותרת ממנה יאכלו׳

ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה זרע: זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה: או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והעמיד את האשה לפני יהוה ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת: ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את עונה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר ליהוה: מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל: כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו: כל ימי הזירו ליהוה על נפש מת לא יבא: לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על ראשו: כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה אל הכהן אל פתח אהל מועד: ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא: והזיר ליהוה את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשנים יפלו כי טמא נזרו: וזאת תורת הנזיר

ואם לא אסתאבת אתתא ודכיא היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי: דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא בר מבעלה ותסתאב: או גבר די תעיבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה ויקים ית אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל אוריתא הדא: ויהי זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקבל ית חובהא: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארי יפריש למידר נדר נזירא למיזר קדם יי: מחמר חדת ועתיק יזיר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבישין לא ייכול: כל יומי נזריה מכל דיתעביד מגופנא דחמרא מפורצנין ועד עיצורין לא ייכול: כל יומי נדר נזריה מספר לא יעיבר על רישיה עד משלם יומיא דיזיר קדם יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישיה: כל יומין דיזיר קדם יי על נפשא דמיתא לא ייעול: לאבוהי ולאמיה לאחוהי ולאחתיה לא יסתאב להון במותהון ארי נזרא דאלהיה על רישיה: כל יומי נזריה קדיש הוא קדם יי: וארי ימות מיתא עלוהי בתכיף שלו ויסאיב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותיה ביומא שביעאה יגלחינה: וביומא תמינאה ייתי תרתין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב על מיתא ויקדיש ית רישיה ביומא ההוא: ויזיר קדם יי ית יומי נזריה וייתי אימר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: ודא אוריתא דנזירא

ביום

הכהן המחטא׳ כל אשר יגע בבשרה׳ וקדשתו כי קדמ׳ דפסו׳ אשה זנה׳ והיתה לאהרן׳ כל ימי נדר נזרו׳ כל ימי נזרו קדש׳ ולתתך עליון׳ לשכות הצפון׳ לשכות הדרום׳ ויאמר נחמיה׳ והלוים מחשים׳ ונמסר גם בסדר צו: וכי ימות ב׳ וסימ׳ וכי ימות מת עליו׳ וכי ימות מן הבהמה:
וזאת י״ז ראשי פסוקים וסימ׳ נמסר בריש סדר תרומה:

בעל הטורים

ונזרעה׳ וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא והיו לה בנים צדיקי׳ בעלי תורה׳ תשא את עונה שני׳ במכו׳ ואידך בנדרים ונשא את עונה׳ דאיתא בסוטה שלא ידאג הבעל לומר גרמתי לה מיתה׳ אלא היא תשא את עונה ודוקא הכא׳ אבל בנדרים שהיה יכול להפ׳ ולא הפר לה בעלה הוא ישא את עונה׳ ונקה האיש מעון׳ ונקה׳ שלשה ונגין על ה״א לומ׳ לך שנקה מחמ׳ עונות ואלו הן׳ עון אשת איש׳ עון שבויה׳ עון שלא כא עליה׳ עון בניו׳ עון בנותיו׳ יפלא שנים במסר׳ חסרים׳ הכא כי יפלא נדר נזיר ואיד׳ בערכי׳ דילפי׳ נדרים מערכין׳ מה התם בערכ׳ הכהן כן יהיה׳ אף בנדרים הכל תלוי בחכם אם נראה לו יתיר ואם לאו לא יתיר׳ על נפש מת לא יבא׳ לומר לך שאם תסרה עליו סכינה תחתית נזרו שלא יאמרו שהוא דורש אל המתים׳ שלשים פעמים כתיב נדר ונזירות בפרשה דסתם נזירות שלשי׳ יום׳ וכן ג״כ יהיה עולה שלשים: זאת

רשי

יביא אותו · את עצמו וזה אחד משלש' אתים שהיה ר' ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמ' את עצמם כיוצ' בו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו : ומנחתם ונסכיהם · של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש מטעינו לאחר החזירן לכללן שיטענו נסכים כדין עולה ושלמים : חלות מצות ורקיקי מצות · עשר מכל מין : זבח שלמים ליו' · על של המצות ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם : את מנחתו ואת נסכו · של איל : וגלח הנזיר פתח אהל מועד · יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד : אשר תחת זבח השלמים · תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל : הזרוע בשלה · לאחר שנתבשלה : קדש הוא לכהן · החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן : על חזה התנופה · מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמי' מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק : מלבד אשר תשיג ידו · שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור : כן יעשה מוסף על תורת נזרו · על תורת הנזיר מוסיף ולא יחסר שאם אמ' הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה : אמור להם · כמו זכור שמור בלעז דישנט : אמור להם · שיהו כלם שומעים · אמור · מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם : יברכך · שיתברכו נכסיך : וישמרך · שלא יבאו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה דרשים דרשו בו בספרי : יאר יי' פניו אליך · יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות : ויחנך · יתן לך חן : ישא יי' פניו אליך · יכבוש כעסו : ושמו את שמי · יברכום בשם המפורש · ואני אברכם · לישראל ואסכים עם הכהנים :

אבן עזרא

מלאת · שם הפועל מבעלי האל"ף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו : יביא אותו · יביא נפשו כמו וירעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בעוי בעל כרחו להקריב את קרבנו : כבש · זכר כמשפט כל עולה : וכבשה · נקבה כמשפט כל חטאת : ואיל לשלמים · שמחה שהשלים מה שנדר : את חטאתו · בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון : שער · על שני משקלים : בשלה · פי' והיא בשלה : התגלחו את נזרו · הנה אות כי הוא שב אל את : קדש הוא · שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על המוקף כלו · וטעם מלבד אשר תשיג ידו חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושים והמכחשי' אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מנחה ונכמס' בעבור על פי אשר תשיג יד המודר והאמת כמו שהעתיקו חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה זאת הפרשה בהשם כזה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם ושם כתוב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים : יברכך · תוספת חיים ועושר · וטעם וישמרך שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף : יאר יי' פניו אליך · כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשנו יאר פניו והטעם יקבל אותך וירצה למלאת שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך

גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן : ישא יי' פניו אליך · הפך אעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי בכל מקום שתפנה יהיו פניו כנוחות אליך : וישם לך שלום · כטעם לא יגע בך רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב : ושמו את שמי · כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא : ואני אברכם · ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים ואני אברך המברכים או יהיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכו אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם ולפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלל כהנים וישראל · וטעם

בעל הטורים

זאת תורת הנזיר · וסמיך ליה על תורת נזרו · לומר מי ששתה יין אל יורה · וסמך ברכת כהנים לפרשת נזיר לומר שתוי יין פסול לברכ' כהני' שנקראת עבודה · כה תברכו להזכיר זכות יצחק והנער נלכה עד כה · וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני יי' · וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל וכ"ה פעמים לשון ברכה בחומש · וכ"ה פעמי' שלום בחומש · ולכך מתחיל ברכת כהני' בברכה ומסיים בשלום · וזהו יי' יברך את עמו בשלום · אמור להם מלא כנגד ו' ברכו' · יברכך · וישמרך · יאר · ויחנך · ישא · וישם · שלום · כנגד ו' תורת יי' עדות יי' פקודי יי' מצות יי' יראת יי' משפטי יי' · יברכך יי' וישמרך · התחלת התיבות עולה ל"ו · כנגד השם של ארבע אותיו' · וסוף התיבות דהך · עולה מ"ה כנגד השם של מ"ה תיבות · וזהו יי' ישמר צאתך ובואך · וג' תיבות בפסוק כדי להזכיר זכות ג' אבות · ובהם ט"ו אותיות על שם האבות שראו זה את זה ט"ו שנים · וזכות השבטים עם האבות הם ט"ו שנים · יברכך בזכות אברה' דכתיב ביה ויי' ברך את אברהם בכל · ושלשה תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו · ואברכך · והיה ברכה · ואברכה מברכך · יברכך יי' בנית' בנכסים ובגוף · יאר כנגד יצחק שראה בעקידה ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאי' בפרקי' רבי אליעזר · יאר · להפך ראי שהיה עולה ראיה · ויש בו ה' תיבות · וב' אותיו' ביצחק שהיה אחר כ' דורות ושמר חמשה חומשי תורה · ישא כנגד יעקב דכתיב וישא יעקב רגליו וכתיב ביה ושבתי בשלום · ויש בו ג' תיבות כנגד השבטי' אשר מלבד בן שכרים וכה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב · וישם יש בו ז' תיבות · וישם לך שלום על שם בשבע דרכים ינוסו לפניך · שלום כנגד יעקב · אשר לא יכול לכל אדם · ואלו שלום ואברכם בנגיעת שכינה עליו · ויהי

(marginal Masorah)

יביא ט"ו ה' מנהון חס' וסימ' בסדר צו : ואת האיל ה' וסי' נמסר בסדר תצוה : זבח שלמי' ו' בליש' וסי' ואם זבח שלמים קרבנו · ואם מן הצאן קרבנו · וכי תזבחו זבח שלמי' · ואיש כי יקריב · ועשיתם שעיר עזים · ואת האיל יעשה זבח שלמים · ונמסר גם בסדר ויקרא : שער ד' וסי' גדל פרע שער · ולקח את שער ראשו ·

פרשת הנזיר (במדבר ו, יג–כז)

יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יד וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃ טו וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃ טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ

כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס

כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס

כה יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס

כו יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס

כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס

תרגום אונקלוס

בְּיוֹם מַשְׁלַם יוֹמֵי נְזִרֵיהּ יַיְתֵי יָתֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וִיקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וְסַל פַּטִּיר סוּלְתָּא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וּמִנְחָתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן׃ וִיקָרֵיב כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּיד יָת חַטָּאתֵיהּ וְיָת עֲלָתֵיהּ׃ וְיָת דִּכְרָא יַעְבֵּיד נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ עַל סַלָּא דְּפַטִּירַיָּא וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יָת מִנְחָתֵיהּ וְיָת נִסְכֵּיהּ׃ וִיגַלַּח נְזִירָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת רֵישׁ נְזִרֵיהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר רֵישׁ נְזִרֵיהּ וְיִתֵּין עַל אִשָּׁתָא דִּי תְחוֹת דּוּדָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת דְּרָעָא בְּשִׁילָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן סַלָּא וְאִסְפּוֹג פַּטִּיר חַד וְיִתֵּין עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח יָת נְזִרֵיהּ׃ וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃ דָּא אוֹרָיְתָא דִּנְזִירָא דִּי יִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל נְזִרֵיהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דִּי יִדַּר כֵּן יַעְבֵּיד עַל אוֹרָיְתָא דִּנְזִירֵיהּ׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן לְהוֹן׃ יְבָרְכִנָּךְ יְיָ וְיִטְּרִנָּךְ׃ יַנְהַר יְיָ שְׁכִנְתֵּיהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ׃ יִסַּב יְיָ אַפֵּיהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ וִישַׁוּוֹן יָת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִנּוּן׃

מסורה

וגלח הנזיר פתח אהל · ובגלחו שער ראשו : אמור ו' ג' מלאים וג' חסרים וסי' כה תברכו את בני ישראל · לכן נאם יי' אלהי ישרא' דעלי' · אמרי' אמור למנאצי · ואם אמר יאמר העבד · אמר אמרתי כי שנאתני · אם אמר אמר לנער · ג' בתראי חס' ונמסר גם בסדר משפטים : יברכך יי' ד' וסי' יברכך יי' וישמרך · אפס כי לא יהיה בך אביון · יברכך יי' נוה צדק · ויאמרו לו יברכך יי' · וכל תהלות דכוו' ושארא יברכך יי' אלהיך : יאר ב' וסי' יאר יי' פניו אליך · אלהים יחננו ויברכנו יאר : וישם ו' רפין וסימ' וישם לך שלום · ויט ידו על צפון וישם לדרך פעמיו · וישם לאל מלתי · וישם פניו לבא · וישם פניו לאיים · בתרא וישב כתיב וישם קרי · על בני ישראל ז' וסי' ושמו את שמי · והיתה זאת לכם לחקת · והיתה לו ולזרעו · ואתנה את הלוים · ושמרתם את משמרת הקדש · לכן יתנם עד עת יולדה · תהי נא אזנך קשבת :

הערות בשוליים

אתו — נזיר למעלה ומסות למטה

קדש — סימן רעכין כל דסמיך לכהן קדים כבגול דסמיך ליי' קדוש וסי' יי' הוא הקדוש

יברכך — ד' יחידאין וגבל תהלות דכו'

ויהי ביום כלות משה · כלת כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה · בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראוהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור יי' לדוד את כל ענותו אשר נשבע ליי וגומר לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד: כלות משה להקים · ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: הם נשיאי המטות · שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי ישראל: הם העומדים על הפקודים · שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגו': שש עגלות צב · אין צב אלא מחופין וכן בצבים ובפרדים עגלות מכוסין קרויים צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן · שלא קבל משה מידם עד שנאמ' לו מפי המקום · אמר רבי נתן מה ראו הנשיאי' להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה עלינו לעשות הביאו אבני השוהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: כפי עבודתם · שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: כי עבודת הקדש עליהם · משא דבר הקדושה הארון והשולחן וגו' לפיכך בכתף ישאו: ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח · לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח · כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח · ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו: ביום הראשון · אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשי בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאית' בסדר עולם: למטה יהודה · יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא תלמוד לומר זה קרבן נחשון משלו הביא: שניהם מלאים סלת · למנחת נדבה: עשרה זהב · כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת · לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה:

המטת ג' חסרי' בתורה וסי' הם נשיאי המטת העמדים · וינח משה · ויוצא משה : עגלת ג' חס' בליש' וסימ' שש עגלת צב · ויקח משה את העגלת · ואת ארבע העגלת · ופלוגתא עליה : הנשיאים ד' כתיב כן וסימ' ולישמעאל שמעתיך · אלה הם בני ישמעאל · ואלה שמותם · ויקריבו הנשיאים תניינא דפסו' · ותעמדנה לפני משה · ונמסר גם בסדר לך לך בסוף : ליום ב' דגשים וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ל' פסו' ב' : אילם כל אוריית' אילם האילם חס' יוד בתר' בר מן ד' האילים מ"ל דמ"ל וסימ' נמסר בסדר תצוה : עתודי' ב' מלאי' בתורה וסימ' עתודים חמשה דנחשון · חמאת בקר וחלב צאן · ושארא עתדים כתיב :

ז

א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ה קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ אֵת שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ וְאֵת אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃

וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יָת מַשְׁכְּנָא וְרַבִּי יָתֵיהּ וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְרַבִּינוּן וְקַדִּישׁ יָתְהוֹן׃ וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִנּוּן רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִנּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא׃ וְאַיְתִיאוּ יָת קֻרְבַּנְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹרָא לְחַד וְקָרִיבוּ יָתְהוֹן לִקְדָם מַשְׁכְּנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ סַב מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי גְּבַר כְּמֵיסַת פָּלְחָנֵיהּ׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת עֶגְלָתָא וְיָת תּוֹרֵי וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי׃ יָת תַּרְתֵּין עֶגְלָן וְיָת אַרְבְּעָא תּוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּמֵיסַת פָּלְחָנְהוֹן׃ וְיָת אַרְבַּע עֶגְלָן וְיָת תְּמָנְיָא תּוֹרִין יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמֵיסַת פָּלְחָנְהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כָּהֲנָא׃ וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פָּלְחַן קֻדְשָׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נָטְלִין׃ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְרַבִּיוּ יָתֵיהּ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת קֻרְבַּנְהוֹן לִקְדָם מַדְבְּחָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה רַבָּא חַד לְיוֹמָא רַבָּא חַד לְיוֹמָא יְקָרְבוּן יָת קֻרְבַּנְהוֹן לַחֲנֻכַּת מַדְבְּחָא׃ וַהֲוָה דִּמְקָרֵיב בְּיוֹמָא קַדְמָאָה יָת קֻרְבָּנֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ וְקֻרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוֵי מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קֻדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ בָּזִכָּא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃

אבן עזרא

וטעם ויהי ביום כלות משה אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקי' את המשכן לעד על דברי' הנעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המילואים להרגילם כטעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים : ואת המזבח ואת כל כליו · דבק עם ביום כלות משה להקי' את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו : ואת כל כליו וימשחם · בשמן המשחה : ויקדש אותם · בדם והזכיר המזבח בעבור החנכה : ויקריבו נשיאי ישרא' · שם כלל והטעם שעשו קרבן ליי' אל פתח אהל מועד : צב · כמו בצבים ובפרדים מין ממיני השוורים המושכים את העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יות' מדאי מגזר' ואת בטנך צבה בדרך רחוקה · כבר באר'תי בספר מאזנים שמ"ם שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ובאה מלת שני עשר בחסרון מ"ם דרך קצרה : על שני הנשיאים · כמו לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שאחרנו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאי' הקריב כי אחז דרך קצר' וכן לגולגלותם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים :

ביום

בעל הטורים

ויהי ביום כלת · סמך חנוכת המזבח לברכת כהנים רמז לחשמונאים שעשו חנוכה כדי שלא תשלוט עין הרע במלאכת' לכך ברכם תחלה · וכמו כן לאחר שנזכות המשכן יהיה שלום וכן דוד סמך יי' יברך את עמו בשלום וסמיך ליה מזמור שיר חנכת הבית · ושמו את שמי ואני אברכם וסמי' ליה ויהי ביום כלת זהו בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך · הם נשיאי המטו' הם · סופי תיבות להפך מתים · וכן הפקודי' ויביאו את קרבנ' סופי תיבות מותם על שם ותבער בם אש יי' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבהם · שש עגלות כנגד ששה מזלות אשר עולים בגלגל · ששה יורדי' · וכנגד ששה עתים קור וחום וקיץ וחורף וזרע וקציר · ושנים עשר בקר כנגד י"ב שבטים ושנים עשר מזלות · וקרבנו וי"ו יתירה על שם ששה בני' שיצאו ממנו כלם בו' ברכו' · ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן · דוד משיח דניאל חנני' מישאל ועזריה · דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבו' חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר ויי' עמו · יודע נגן שיודע לשאול · וגבור חיל יודע להשיב · איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמת' של תורה · ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר · ואיש תואר שמראה פנים בהלכה · ויי' עמו שהלכה כמותו בכל מקום · משיח דכתי' ביה ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' · דניאל חנניה מישאל ועזריה · דכתיב בהו ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילי' בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך · י"א למה וקרבנו עם וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו בו באותו היום בעולם · ראשון לשכינ' ששרתה בישראל · ראשון לנשיאים · ראשון לברכת כהנים · ראשון לאיסור במה · ראשון לאכיל' מחנה שכינ' · ראשון לירידת

פר אחד · מיוחד שבעדרו: שעיר עזים אחד לחטאת · לכפר על קבר התהום טומאת ספק: הקריב נתנאל בן צוער · הקריב את קרבנו · מה תלמוד לומר הקריב משבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקריב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ויסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר כ נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: קערת כסף · מנין אותיותיו בגימטריא תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה · על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים היה שנאמר ויחי אדם ש[לשים] ומאת שנה ויולד את וגו' · מזרק אחד כסף · בגימטריא חמש מאות ועשרים על שם נח שהעמיד תולדו' בן חמש מאות שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קוד' תולדותיו כמו שפירשתי אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכ' נא' מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל · כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: כף אחת · כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב · כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת · גימטריא של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: פר אחד · כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר: איל אחד · כנגד יצחק ויקח את האיל וגו': כבש אחד · כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב: שעיר עזים · לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים: ולזבח השלמי' בקר שנים · כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשי' ועתודי' · שלשה מינים כנגד כהנים ולוים וישראל וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמש הדברו' הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובים על השני ע"כ מיסודו של רבי משה הדרשן: ביום השלישי נשיא וגו' · ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: ביום

נשיא ו' רפין וכל יחזקאל דכוו' במ"ד נמסר בסד' חיי שרה: הקרב · י' חס' בליש' נמסר בסדר ויקר': למנח' כלהון רפין במ"ב דגשים וסי' זאת התורה לעלה למנחה · ויאמר ארנן אל דוד: כף אחת כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר פי' לא יוד ולא ו"ו וסי' בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיסר בתריסר ותלת

טו פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב: פ

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר: הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה:

כ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר: פ

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן

כה אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: פ

ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת:

ל' מל' בתורה · ל' ר"פ · ו' רפין · ל' ר"פ וחס' י' חס' בליש' · כלם רפין במ"ב דגשים · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר · י"ב ר"פ · כל' תל' במ"ח חס' · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר · י"ב ר"פ · כל' חס' במ"ב · ל' ר"פ · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר

אילם כולם כ"כ בתר מלאים דמלאים וא' חס' דחס'

תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבְּנָא דְּנַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא קָרִיב נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר רַבָּא שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר: קָרִיב יַת קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: בָּזִכָּא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מְלֵיָא קְטֹרֶת בּוּסְמִין: תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן: קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: בָּזִכָּא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מְלֵיָא קְטֹרֶת בּוּסְמִין: תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן: בְּיוֹמָא רְבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר: קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: בָּזִכָּא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מְלֵיָא קְטֹרֶת בּוּסְמִין: תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא:

בעל הטורים

לירידת האש · יבא בן נחשון בשם מדות ויבנה יתור בית המקדש · ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחלה לנחשול שבים · בכלן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלאחר הוא אותו השבט להקטין את עצמו · ישב נא עבדך תחת הנער · וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן · בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה · ובכל את' הוכפל שמו הרי כ"ד · כנגד כ"ד שעות שביום ובלילה · שלשים ומאה משקלה כנגד שנות אדם עד שנולד שת: שבעים שקל · כנגד שבעי' שהניח לבניו ולהבדיל משבעים אומות שבעים שקל בגימט' שבעים נפש · בשביל שבעים שירדו למצרים · כף אחת · כנגד התורה שניתנה מכף ידו של הקב"ה · עשרה זהב כנגד עשרת הדברות · מלאה קטרת · תחליף הק' בד' בא"ת ב"ש יעלה למנין תרי"ג · פר אחד כנגד אברהם · ואל הבקר רץ אברהם · איל כנגד יצחק · כבש כנגד יעקב · והכשבים הפריד יעקב · פר איל · כבש בגימט' אברהם ויצחק ויעקב: ולזבח השלמים בקר שנים · כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישרא' ובין אביהם שבשמים · אלים כבשים עתודים שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים · וכנגד תורה נביאים וכתובים: וכן עתודים מלא ו"ו שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות · ואין עתודים אלא לשון עתידה כמה דאת אמ' אשר התעתדו לגאלים · ואומר ועתדה בשדה לך · פי' יבוא בן נחשון בשש מדות ויבנה ויתור בית המקדש · ד"א וקרבנו למה מלא ו"ו יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון ועתידין לחזור בשובת בן נחשון הוא המשיח · ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדם הראשון · זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו · חייו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב · קומתו · דכתיב ויתחבא האדם · מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה · פירות

מסרה

מלכין בארעא דכנענא · וסי' לא תרצח לא תנאף דואלה שמות · לאמר לך אתן את ארץ כנען · וחבירו דד"ה · כף אחת דשנים עשר נשיאים · תתן להם מגנת לב · מלך דבר אחד וגו' מלך חרמה וגו' מלך לבנה אחד מלך עדלם · שם ארפכשד למך · גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב · לבלגה חמשה עשר: כל ראשון מל' בליש' בט"ב חס' וסימ' מיום הראשון עד יום השבעי · בראשן בארבעה עשר · וכל שני חס' וכל שלישי מל' במ"ג חס' וסי' והיו נכני' תנינא דפסו' · והשלשי שמה · והשלישי אבשלום · וכל ד"ה דכוו' במ"ז וסי' ואחרת · יחזיאל לחרם · יחזיאל · ולמשלמיהו · שר הצבא ב' בו · וכל רביעי מלא במ"ג חס' וסימ' לשערים הרבעי · חלקיהו השני תבליהו · ביום הרבעי נקהלו לעמק ·

אבן עזרא

ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליצור בן שדיאור: פ

ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורישדי: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן שלמיאל בן צורישדי: פ

ביום הששי נשיא לבני גד אליסף בן דעואל: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליסף בן דעואל: פ

ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אלישמע בן עמיהוד: פ

ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה:

ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קורבן אליצור בר שדיאור:

ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי:

קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא ודהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן שלמיאל בר צורישדי:

ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל:

קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא ודהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליסף בר דעואל:

ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד:

קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא ודהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורי תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אלישמע בר עמיהוד:

ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור:

קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא:

ביום השביעי, יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחשים אמרו כי לא היה תחלת החנוכ׳ יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום, והנכון בעיני כי הוא כפי׳ השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז׳ הימים בחנכת הבית בעבור יום ענוי נפש: פר אחד בן בקר, קטן כמו בן יונה: בקר שנים, גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח ה׳ השלמים עשרים וארבעה פרי׳: ביום

מסרה

וכל חמישי מלא במ״ג חס׳ וסי׳ ובאו אנשים, הנזיר כאשר עשיתי, ירמיה החמשי, כל ששי חס׳ ודגש, וכל שביעי מלא במ״ח חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בא: וכל שמיני מל׳ וכל תשיעי מלא במ״ג חס׳ וסימ׳ ויהי בשנה התשעית ליהויקים, בשנת ארבע לדריוש, לישוע התשעי ישלשי׳ ומאה כל שלשי׳ חסר וי״ו בר מן ד׳ וסי׳ וירדו שלשה מהשלושי׳, מן השלושי׳ דריש פסוק, ויחלא אסא בשנת שלושים דד״ה, ואני לא נקראתי: כל אורית׳ עלה לעלה חס׳ במ״א מלא עולה דבכורים: יהושע כלהון חס׳ במ״ג מלאים, ונאמר נעשה נא, והיה כי יאמרו אלינו, לבנות לנו מזבח, וא׳ מלא בשפטים וסימ׳ והעלית עולה, וג׳ מלאים בשמו״ וסי׳ טלה חלב, ויהי שאול מעלה העולה, וכל מהעלות העולה, וכל מלכים חס׳, וב׳ מלאים בישעיה וסי׳ אין די בער, שנא גזל בעולה, וא׳ חס׳ בירמיה וסי׳ כי יצמו, וכל תהלות ואיוב מלאים, וכל יחזקאל מלא במ״ו נמס׳ שם, וכל ד״ה חס׳ במ״ט מלאים נמסר שם: בשמן כלם דגשים בר מן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר תצוה: ביום השמיני ג׳ ר״פ וסימ׳ ביו׳ השמיני נשיא לבני מנשה, ביום השמיני עצרת, ביום השמיני שלחאת העם, וכל אמצעו׳ פסו׳ דכו׳ ביום השמיני במ״ב וביו׳ השמיני וסימ׳ אך בחמשה עשר יום, ויקרא בספר תורת אלהים:

בעל הטורים

פירות הארץ האוכ׳ דכתי׳ ארורה האדמה בעבורך בעצבון ת׳ תאכלנה. מאורות דכתי׳ וחפרה הלבנה ובושה החמה. ומכין שנגזז שנאמר וימנע מרשעי׳ אורם. ומנין שעתידין לחזור כימי התחלת שנא׳ ואוהביו כצא׳ השמש בגבורתו חייו דכתיב כי כימי העץ ימי עמי ת״ק שנה כדרך של שקמה ת״ק שנה. קומתו דכתיב ואולך אתכ׳ קוממיות בקומה זקופה. פירות הארץ והאילן דכתיב הגפן תתן פריה. והארץ תתן יבולה. מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים: ביום השני הקריב נתנאל כתן להם עצה: תכין

מלן סולתא דפילא במשח למנחתא:

העשירי׳ כלהון מלאי׳ במ״ד חס׳ וסי׳ בשנה התשיעית לצדקיהו׳ לשבניהו העשירי׳ בשנה העשירי׳ בעשרי דפרעה׳ בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט׳ וכל רבוי מניין מלאי׳ במ״א חס׳ וסי׳ והמה כשלשי׳ איש: ביום עשתי ב׳ רפין ר״פ ובענין וסימ׳ ביום עשתי עשר יום׳ ביום שנים עשר יום נשיא: זהב ד׳ וסימ׳

כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן פדהצור: פ

ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבידן בן גדעני: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אבידן בן גדעני: פ

ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמישדי: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן עמישדי: פ

ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: לזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן פגעיאל בן עכרן: פ

ג״ב פסו׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר · י״ב ל״פ · כ״ל ל״כ במ״ר ת״ל דת״ל ות׳ חס׳ דת״ם · כו״ל ת״ל במ״ג חס׳ · כו״ל תם׳ · ג״ב פסו׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר · י״ב ל״פ · כו״ל ת״ל במ״ר חס׳ · ג״ב פסו׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר · י״ב ל״פ · כו״ל כ״ב במ״ר ת״ל רמ״ל ות׳ חס׳ דחס׳ תי׳ בתכה כתלס · כל ענינא ביום במ״ב ביום · ג״ב פסוקי׳ לית בהון לא זעיר ולא רבו · י״ב ל״פ

בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן גמליאל בר פדהצור:

ביומא תשיעאה רבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אבידן בר גדעוני:

ביומא עשיראה רבא לבני דן אחיעזר בר עמישדי: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחיעזר בר עמישדי:

ביומא חד עשר יומין רבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חד מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן פגעיאל בר עכרן:

אבן עזרא

ביום עשתי עשר יום / כבר בארתי בספר מאזנים למה השתנה זה המספ׳ וטעם עשתי כמו עשתנותיו מה שיולדו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול ויאמר רבי יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר הפך דבורו והעד הנאמן מבן עשרים שנה ומעלה והטעות השנית כי אילו היה על שתי היה ראוי שיאמר עשתי עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון נקבה רק עשתי מלה אחת / וטעם

נמסר בסדר פקודי: לעלה ה׳ מלעיל וסימ׳ זאת התודה לעלה למנחה לחטאת ולאשם / כל הבקר לעלה שנים עשר פרים / וארבעה שלחנות לעלה / וגם עלה לרוב בחלבי השלמים / ויאמר ארונה אל המלך:

ביום המשח אותו · בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערות כסף שתי עשרה · הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: שלשים ומאה הקערה האחת וגו׳ · מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באי זו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו׳ · למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחד לא רבה ולא מעט: כפות זהב שתים עשרה · למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשר שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף תלמוד לומר כפות זהב של זהב היו: ובבא משה · ב׳ כתובי׳ המכחישי׳ זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר ה׳ אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא לאהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפר׳ מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר · כמו מתדב׳ כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו · למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול · יכול קול נמוך תלמוד לומר את הקול הו׳ הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

חסלת נשא

בהעלותך על שם שהלהב עולה כתיב בהדלקתן לשון עליה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותי׳ מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנור׳ · נר האמצעי שאינו בקני׳ אלא בגוף של מנור׳: יאירו שבע׳ הנרות · ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיי׳ פונים למול האמצעי הפתילות ש שבהן וכן ג׳ המערביי׳ ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאור׳ הוא צריך: ויעש

אבן עזרא

טעם ובבא משה יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקר׳ אל משה היה כאשר נשלמה החנוכה וכל ה המדקדקים אמרו כי מדבר אליו מבנין התפעל והתי״ו מבולע ולפי דעתי שהוא שם הפועל כמו הנה ו א ידע זי דבר והשם תחת מן כ למשפט הלשון · וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה כ נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל ה׳ את עיני בלעם: וידבר אליו · כן היה משפט הדבור תמיד:

חסלת נשא

דבר אל אהרן · כי הוא חייב במצו׳ הדלק׳ הנר: אל מול פני המנורה · פי׳ והאיר אל עבר פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר כרי ואין כן יאירו והארץ האיר׳ · ונסמכ׳ זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה ה הנר דלוק ולא יכבה · וזה

ובבא ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלא׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר כי תשא: מדבר ח׳ וסימ׳ נמסר בכוף סדר ויצא: ארן ג׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה: ארן העדות י״ב וסימ׳ ונועדתי לך · ונתת את הכפרת · ונתת את הפרכת: ונתת אתו ·

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אחירע בן עינן: פ

זאת חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש: כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל זהב הכפות עשרים ומאה: כל הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים עשר כבשים בני שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת: וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים ששים כבשים בני שנה ששים זאת חנכת המזבח אחרי המשח אתו: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו:

קעו׳ · עמוס · סימן · עמינדב

ביומא תרי עשר יומא רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא משקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחירע בר עינן:

דא חנוכת מדבחא ביומא דרביאו יתיה מן רברבי ישראל מגיסי כספא תרתא עסרי מזרקי כספא תרי עשר בזיכי דדהבא תרתא עשרי: מאה ותלתין סלעין הוו מתקלא דמגיסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה בסלעי קודשא: בזיכי דדהבא תרתא עשרי מליין קטורת בוסמיא מתקל עסר סלעין הוי מתקלא דבזיכא בסלעי קודשא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין: כל תורי לעלתא תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אמרין בני שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזי תרי עשר לחטאתא: וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דיכרין שיתין גדין שיתין אימרין בני שנא שיתין דא חנוכת מדבחא בתר דרביאו יתיה: וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קלא דמתמליל עמיה מעילוי כפורתא די על ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמליל עמיה:

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית בוציניא לקביל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא:

ומשחת בו את אהל מועד · את ארן העדות ואת ר״פ · ושמת שם את ארון · ונתת את מזבח · ויבא את הארון · ובא אהרן ובניו · ובבא משה אל אהל מועד לדבר · צוה את הכהנים נשיא דיהושע · ונמסר גם בסדר פקודי:

בעל הטורים

מבין שני הכרובים · ראשי תיבות משה לומר לך שהוא חשוב ככרוב של מעלה

פרשה בהעלותך

בהעלותך סמך נרות לחנוכה לפרסומי ניסא בנרו׳

· בהעלותך בגימט׳ עשה בה מעלות · אל מול פני המנורה יאירו · כו אני אינו צריך לאורה · פני המנורה יאירו בגימ׳ וכי אני אורך צריך · שבעת הנרות כנגד ז׳ המזלות אנכ״ל ש״נס · כתיב בהעלותך את הנרות · וכתיב להעלות נר תמיד · לבית הלל נר ואחר כך נרות · שמוסיפין והולכין והיינו להעלות נר שמעלין בקדש · ולב״ש תחלה נרות ואחר כך נר · שמורידין והולכין: העלות נר תמיד סופי תיבות תרד: וזה

ויעש כן אהרן, להגיד שבחו של אהרן שלא שינה: וזה מעשה המנורה, שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה, בטדי"ץ בלע"ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חיבור: עד ירכה עד פרחה, ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה, כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה, שהוא אבר גדול: ועד פרחה, שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו מגדים ועד קמה ועד כרם זית: כמראה אשר הראה וגו', כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה כתבניתם וגו': כן עשה את המנורה, מי שעשאה ומדרש אגדה על ידי הקב"ה נעשית מאיליה: קח את הלוים, קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום: הזה עליהם מי חטאת, של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו תער, מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים: ולקחו פר בן בקר, והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"ז: ופר שני, מה תלמוד לומר שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ובזו יש סמך לדבריו בתורת כהנים ואומר אני שהוראת שעה היתה שמעיר היה להם להביא לחטאת ע"ז שעם פר העולה: והקהלת את כל עדת, לפי שהלוים נתונים קרבן כפרה תחתיהם יבאו ויעמדו על קרבנם ויסמכו ידיהם עליהם: והניף אהרן את הלוי' תנופה, כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי שלש תנופו' נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר עם והיו לעבוד את עבודת יי' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו' השנייה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה ליי' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראות בבי' קדש הקדשים, והשלישי' לבני מררי: נתונ' נתונ', נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת, פתיחת: כי לי כל בכור, שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרי' ולקחתי אותם לי, עד שטעו בעגל ועכשו ולקח את הלוי': ולאתנה וגו' חמש פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בבראשית רבה:

המנורה ג' מלא' וסימ' מקשה תיעשה המנורה, ויעש כן אהרן, בהעלתך את הנרת, ונמסר גם בסדר כי תשא: כמראה ה' דגשין וסי' אשר הראה יי' את משה, אשר ראיתי בבאי ב' בפסו', והנה שם כבוד אלהי ישר', ופני הקדש' המראה כמראה: קח י"ב ר"פ וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: וכה תעשה להם ב' ר"פ וסי' וכה תעשה

ויעש כן אהרן אל־מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את־משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד־ירכה עד־פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יהוה את־משה כן עשה את־המנרה: פ
וידבר יהוה אל־משה לאמר: קח את־הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם: וכה־תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על־כל־בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו: ולקחו פר בן־בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר־שני בן־בקר תקח לחטאת: והקרבת את־הלוים לפני אהל מועד והקהלת את־כל־עדת בני ישראל: והקרבת את־הלוים לפני יהוה וסמכו בני־ישראל את־ידיהם על־הלוים: והניף אהרן את־הלוים תנופה לפני יהוה מאת בני ישראל והיו לעבד את־עבדת יהוה: והלוים יסמכו את־ידיהם על ראש הפרים ועשה את־האחד חטאת ואת־האחד עלה ליהוה לכפר על־הלוים: והעמדת את־הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהוה: והבדלת את־הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים: ואחרי־כן יבאו הלוים לעבד את־אהל מועד וטהרת אתם והנפת אתם תנופה: כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל־רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי: כי לי כל־בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכתי כל־בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי:

ג' מל' בתורה · כ"ג ר"פ · ל' · ה' דגשין · י"ב ר"פ · ל' חסין · ג' כפתין · ל' · ל' · ב' בליש' · כ"ג חס' כ' מל' · כ' ופל' תנופ' · ל' · ל' כפרת חס' · כ"ל ב' מת' ל' סיכין ל' וחד פטרת · כ' · סימן · ל' וחד והקדשתי

ועבד כן אהרן לקביל אפי מנרתא אדליק בוציניהא כמא די־פקיד יי ית־משה: ודין עובד מנרתא נגידא דדהב עד־שידה עד־שושנהא נגידא היא כחיזו די אחזי יי ית־משה כן עבד ית־מנרתא:
ומליל יי עם משה למימר: קריב ית־ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: וכדין תעביד להון לדכואיהון אדי עליהון מיא דחטאתא ויעברון מספר על־כל־בשרהון ויחורון לבושיהון וידכון: ויסבון תור בר־תורי ומנחתיה סולתא דפילא במשח ותור תנינא בר־תורי תסב לחטאתא: ותקריב ית־ליואי לקדם משכן זמנא ותכנוש ית־כל־כנישתא דבני ישראל: ותקריב ית־ליואי קדם יי ויסמכון בני־ישראל ית־ידיהון על־ליואי: וירים אהרן ית־ליואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית־פולחנא דיי: וליואי יסמכון ית־ידיהון על ריש תוריא ועביד ית־חד חטאתא וית־חד עלתא קדם יי לכפרא על־ליואי: ותקים ית־ליואי קדם אהרן וקדם בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותפריש ית־ליואי מגו בני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: ובתר־כן יעלון ליואי למפלח ית־משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא: ארי אפרשא מפרשין אינון לי מגו בני ישראל חלף פתח כל־ולדא בוכרא כולא מבני ישראל קריבית יתהון קדמי: ארי דילי כל־בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטליית כל־בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי:

וכה ב' ר"פ ואחר פתאי בקללו ודין

בן יבאו קדו' ואחרי כן יבאו הלוים · ונמ' ואחרי כן באו הלוים

לחם לטהרם, וכה אמר שמעי בלכתו: לטהרם ב' וסי' הזה עליהם מי חטאת, ויכפר עליהם אהרן: על כל ועל כל ו' וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: לפני אהל מועד ז' וסי' בסדר תצוה: עבדת יי' ג' וסי' והניף את הלוים, כי עד הוא בינינו וביניכם, ותכן כל מלאכת עבודת יי': ואת האחד ד' וסימ' נמסר בסדר מצורע: והעמדת כל' העמדת כת' כן במ"א העמדתה להררי עוז: נתנים כל אורייתא חס' וי"ו במ"ב וסי' נמסר בסדר במדבר סיני: המה לי חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמא וי"ו תניין יו"ד וסי' מחיאל ויולד לחנוך, ומחויאל ב' בו', נתונים המה לו, נתנים המה לי, מנחת קנאות הוא, מנחת קנאות היא, כי אתה תבוא, כי אתה תביא, אם לא תגידו את דברינו, ואם תגידי את דברינו, באש קנאתו, באש קנאתי, אל ילוזו מעיניך, אל יליזו מעיניך: הקדשתי ו' וסימ' בסדר מדבר סיני:

אבן עזרא

וזה מעשה המנור', הזכיר שלא נראה כמוהו: מקשה, פירשתיו: ירכה, הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרחה, ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה: כן עשה, שב אל משה והטעם בצווי וכן ועשית את מנורת זהב, וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום: קח את הלוים מתוך בני ישרא', כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני: מי חטאת, כמו תחטאני או טעמו כחטאת הקרבן: הזה עליהם, אמר ר' משה שפ"א הפועל כ"ן כמו הכה תכה וכון הוא: והעבירו תער על כל בשרם, וכבר העבירו תער אמרו המעתיקי' אפילו הזקן ולא הפאה: וכבסו בגדיהם, ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטא': והטהרו, מבנין התפעל והתי"ו מבולע וכן המתקדשים והמטהרים: פר בן בקר, קטן: סולת, שלשה עשרונים כמשפטו: תקח לחטאת, בצווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: לפני יי', והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן: ועשה, בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן, וטעם והעמדת את הלוי' אחר שיכפר אהרן עליהם תעמידם לפניו וינפם: והנפת, בצווי כמו יעשה להם: והיו לי הלוים, זו מעלה גדולה: ואחרי כן יבואו הלוים, אחרי שתטהר אותם: והנפתם, בצווי: כי נתונים נתוני', הם ובניהם ישרא' נתנום לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם ופטרת ופטר שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחר: ביום הכותי, זמן כמו אתם עובר היום, וטעם

בעל הטורים

וזה מעשה המנורה · וזה עולה ל"ח שגובהה של מנורה י"ח טפחין · כמראה' בגי' כגבריאל · שאמר שגבריאל הראה לו דמות המנורה · כן עשה · כן גרות עשה שלמה בי' המנורות · עשה בגימט' שלמה · ארבע' פעמים הזכיר מנורה שהוא כסדרה מר' מינין כראיתא במנחות · ורמז לד' מנורות בשמחת בית השואבה · נתנים נתנים המה לי בגימ' שאלה לא עשו עגל של זהב: ולתנה

וטעם ואקח את הלוים וכבר אמר לקחתי אותם כי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוי נתתים אני לאהרן ולבניו : ולכפר · להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי : ויעש משה ואהרן · משה בגוו ואהרן מהיעס וישראל שסמכו עליהם · וטעם ויתחטאו כי גם הם עשו : ויכפר עליהם · וכבר כפר עליהם ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואינו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלוים וכבר העמדתם בתחלה : כן עשו · להם תמיד בני אהרן לבניהם : זאת אשר ללוים · והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל · וטעם לצבוא להמנות עם צבא העובדים : במשמרותם · על הזקנים ונדבקה פרשת הפסח כי התמוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובאה זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך יי' בוה שהם חייבים גם במדבר : ויהי אנשים לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום : למה

ולא יהיה בבני ישראל נגף · שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף : ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו' · משה העמידן ואהרן הניף וישראל סמכו את ידיהם : כאשר צוה יי' כן עשו · להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהן לא עכב : מבן חמש ועשרים · ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן עשרים וחמש בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד · מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה : ולא יעבוד עוד · עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו : לשמור משמרת · לחנות סביב לאהל ולהקי' ולהוריד בשעת המסעות : בחדש הראשון · פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד : במועדו · אף בשבת אף בטומאה : ככל חקתיו · אלו מצות שבגופו שה תמיד זכר בן שנה : וככל משפטיו · אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ : וידבר משה וגו' · מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי יי' אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהיר בשעת מעשה : לפני משה ולפני אהרן · כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומ' זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מניין לו : למה

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה מלעיל בר מן חד מלרע ויאמר הפלשתי אל דוד · וכל שאר נביאים ואורית' דכוו' מלרע בר מן א' מלעיל וסי' ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו · וכל כתובי' דכוו' מלעיל בר מן חד מלרע · שאל ממני ואתנה גוים נחלתך : ולכפר ג' וסימ' ואתנה את הלוים · ואהרן ובניו

ואקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל : ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבדת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש : ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים ככל אשר צוה יהוה את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל : ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם וינף אהרן אתם תנופה לפני יהוה ויכפר עליהם אהרן לטהרם : ואחרי כן באו הלוים לעבד את עבדתם באהל מועד לפני אהרן ולפני בניו כאשר צוה יהוה את משה על הלוים כן עשו להם : ס וידבר יהוה אל משה לאמר : זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד : ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד : ושרת את אחיו באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים במשמרתם : פ

וידבר יהוה אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר : ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו : בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו : וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח : ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל : ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא :

וקריבית ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל : ויהבית ית ליואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכן זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במיקרב בני ישראל לקודשא : ועבד משה ואהרן וכל כנישתא דבני ישראל לליואי ככל די פקיד יי ית משה לליואי כן עבדו להון בני ישראל : ואדכיאו ליואי וחוורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון אהרן לדכואיהון : ובתר כן עלו ליואי למפלח ית פולחנהון במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא די פקיד יי ית משה על ליואי כן עבדו להון : ומליל יי עם משה למימר : דא די לליואי מבר חמש ועשרין שנין ולעילא ייתי לחיילא חילא בפולחן משכן זמנא : ומבר חמשין שנין יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח עוד : וישמש עם אחוהי במשכן זמנא למיטר מטרא ופולחנא לא יפלח כדין תעביד לליואי במטרתהון : ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למיפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר : ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמניה : בארבעת עסרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמניה ככל גזרתיה וככל דחזי ליה תעבדון יתיה : ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא : ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עסרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל : והוו גבריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא :

בעל הטורים

ואתנה את הלוים · ה' פ' בני ישרא' בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרי' ועבדי' משוחררים · וזהו קדש ישרא' ליי' ראשי' תבואתה · תבואת ה' · וידבר יי' ל' משה' סמך פרשת פסח לטהרת לוים · רמז שהלוים משפיטים · ולכפר שלשה · ולכפר על בני ישרא' ואהרן ובניו מקטירים וכו' ולכפר על בני ישרא' בדברי הימים · ושבועים שבע' נחתך על עמך ולהתם חטאת ולכפר עון בענין הקץ של דניא' מלמד שגלות מכפרת כמו קרבן · ומבן כ' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה · ומבן ארם תכיר יכתן · שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה וכתכיר יכתן : במועדו מלא וי"ו לאחר ששה טעות זמן שחיטה · במועדי באת ב"פ סיפוקף · במועדו סיפוקף · בגימטרי' בשבת · לעשות הפסח · לעשות חסר וי"ו · לומר לך שלא עשו במדבר אלא אותו פסח בלבד · אנשים אשר היו טמאי' בגימטרי' אלו נושאי ארונו של יוסף · אשר היו טמאים · בגימ' זה לאת מצוה:

מסרה

מקטירי' · שבועים שבע' נחתך: על בני ישר' ז' וסי' נמסר בסדר נשא : וכל עדת ה' וסימ' ויעש משה ואהרן · והמלך שלמה וכל דמלכים וחברו דדה : יבא כל אוריית' יבא חס' במ"ז מלאים וסי' נמסר בסדר אחרי מות · וב' מלאי' ביהושע ושפטים וסימ' אוצר יי' יבוא · יבוא נא אלינו ויורנו · וכל שאר נביאי' כוו' במ"ו חס' וסי' וזה לך האות אשר יבא · יבא בך עוד ערל וטמא · לא יראה כי יבא חום · פתאום יבא השודד · ואיה נביאכם · ואיש לא יבא בו · כי בא יבא ולא יאחר · וכל מלכים חס' וכל תהלות ומשלי ואיוב דכוו' חס' במ"ה מל' וסי' לכל יבוא גבורתך · ולא תירא משוד כי יבוא · כי לא לפניו חנף יבוא · המיראתך יוכיחך · בכפל רסנך מי יבוא · וכל שיר השירים דכוו' מל' במ"א חס' וסי' יבא דודי לגנו · וכל קהלת כוו' חס' במ"א שיבא אחרי המלך · וכל כתובי' דכוו' מלאים במ"ג חס' כי יבא צר ואויב · לעתים מזמני' · אל היכל יי' · ואית דאמרי פתאום יבא אידו ל' מלא במשלי : ושרת ב' וסי' את אחיו · בשם יי' : וככל ה' וסי' ככל חקתיו וככל משפטו · וככל החזיון הזה דדה · כי התעיתם בנפשתיכם · וככל החזון הזה · וככל כחי הכינתי לבית אלהי : לעשת י"ג חס' נמסר בריש סדר ויקהל :

ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יהוה במעדו בתוך בני ישראל: ויאמר אלהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה יהוה לכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליהוה: בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על מצות ומררים יאכלהו: לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אתו: והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי קרבן יהוה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ: ס

וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר: כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה: ולפי העלת הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל: על פי יהוה יסעו בני ישראל ועל פי יהוה יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו: ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת יהוה ולא יסעו: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו: ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו

ואמרו גבריא האנון ליה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למא נתמנע בדיל דלא לקרבא ית קורבנא דיי בזמניה בגו בני ישראל: ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דאתפקד מן קדם יי על דילכון:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר גבר גבר ארי יהי מסאב לטמי נפשא דאנשא או באורח רחיקא לכון או לדריכון ויעביד פסחא קדם יי: בירחא תנינא בארבעת עסרא יומא בין שמשיא יעבדון יתיה על פטיר ומררין יכלוניה: לא ישארון מניה עד צפרא וגרמא לא יתברון ביה ככל גזירת פסחא יעבדון יתיה: וגברא דהוא דכי ובאורח לא הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ארי קורבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקביל גברא ההוא: וארי יתגייר עמכון גיורא ויעביד פסחא קדם יי כגזירת פסחא וכדחזי ליה כן יעביד קימא חד יהא לכון ולגיורא ולציציבא דארעא:

וביומא דאתקם ית משכנא חפא עננא ית משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על משכנא כחיזו אשתא עד צפרא: כן הוי תדירא עננא חפי ליה וחיזו אשתא בליליא: ולפום אסתלקות עננא מעילוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרא דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל: על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי שרן כל יומין דשרי עננא על משכנא שרן: ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ויטרון בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: ואית דהוי עננא יומין דמנין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין: ואית דהוי עננא מרמשא ועד צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין

או

ההמה י"ב וסימ' האנשים ההמה אליו / הוא הסיר את הבמות / כי תרבו ופריתם בארץ / ילכו בית יהודה / וגם בימים ההמה / ובעת ההיא / על הנביאים / וגם על העבדי' / כי הנה בימים ההמה / וכן תהיה מגפת הסוס / דרכים גתות בשבת / אשר יחזיקו : במעדו ד' חסרים בליש' וסימ' תעשו אתו במעדו / והאיש אשר

רש"י

למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורין ויאכל הבשר לטמאים אמ' להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה וראויה היתה פרשה זו ליאמר ע"י משה ככל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומ' לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשו' פסח עם חבריו כחקה וכמשפט יעשה: המשכן לאהל העדו'. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא כמוח ועליה כמו עב קטנה ככף איש עולה מים: על פי יי' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה, תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה יי' זו בספרי: ונסע דגל מחנה יהודה. ועל פי יי' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה יי' רבבות אלפי ישראל הוי אומ' על פי יי' וביד משה: ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים:

אבן עזרא

למה נגרע. מבנין נפעל: עמדו. פתח אהל מועד: או בדרך רחוקה. אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם לטמא נפש. או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה: ובדרך לא היה. או בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא. הוא בעצמו: וכי יגור אתכם גר. גם הוא יעשה פסח שני כמשפטו ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון: וביום הקים את המשכן. החל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעם יסעו: לאהל העדות. על אהל ורבים כן: על פי יי' יסעו. הטעם ידוע כי הענן השם ויחנו ויסעו: ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי יי: או

בעל הטורים

או בדרך רחוקה. רחוקה בגימט' זהו מאסקופה. שעל ה"א נקוד כאילו לא נכת'. ועשה פסח ליי' בחדש השני. לפי כשמעבר' השנה. אז תאיר במקום שיכן. ולפי שנתוספה עשר בו יתר האון. לכך עושים בו פסח יום אחד. טמא לנפש. יום פסח בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאי'. אם נדחה ואין ציבור נדחה. ובדרך ארבעה במסו' הכא והאיש אשר הוא טהו' ובדרך לא היה. ואידך וילך בדרך אביו ובדרך אמו. ובדרך ירבעם בן נבט. ואידך ובדרך חטאים לא עמד. וזה הוא ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח. שעושה כדרך שעשה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנו' והחטיא את ישראל. גם זה שאינו בדרך ונמנע מלעשות הפסח. ונכרתה הנפש ההיא. בסופי תיבות אשה לומ' לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשו. וחדל ב' במסור' הכא וחדל לעשות הפסח. ואידך וחדל לעולם. דפסח בכר' וזה הוא וחדל לעולם. לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשי'. וביום הקים את המשכן ז' פעמים כתיב בפרשה כנגד ז' משכנות. ובערב ד' במס' ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר. ובערב תאמ' מי יתן בקר. מקטירים ליי' בבקר ובערב. ובערב חתרתי לי בקיר ביחזקאל. שהיה מתנבא על הגלות. וזהו ובערב חתרתי לי בקיר כשיצאו בגולה תאמר מי יתן בקר כהביא ערב שלא מקטירי' ליי' בבקר ובערב. וכמראה אש עד בקר. העלות ב' העלות הענן. ועד העלות הגולה. זהו שאמר רז"ל ראויין היו שיעשו להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגר' החטא. ובמקום שנים במסו' ובמקום אשר ישכן שם הענן. ובמקום גדולים אל תעמוד שלא היו נכנין לא לפניה ולא לנגדיהם אלא לאחוריהם: זהו במקום אשר ישכן שם הענן ראוינו לפניה או לנגדיהם אל תעמוד לעמו' עם גדולים: ביך

מסרה

הוא טהור ובדרך / במעד שנת השמטה / למה נגרע לבלתי : יאכלהו ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בא : ובדרך ד' וסימ' והאיש אשר הוא טהור / ובדרך לא היה / וילך בדרך אביו ובדר' דאחזיהו בן אחאב כ' בו / ובדרך חטאים לא עמד : חקה ב' בתורה וסימ' חקה אחת יהיה לכם / הקהל חקה אחת : לאהל ה' וסימ' נמסר בסדר תרומ' : העלו' ב' וסי' ולפי העלות הענן / העלו' הגולה מבבל : ויש ו' ר"פ וסי' ויש אשר יהי' ימים / ויש אשר יהיה הענן מערב / ויש תקוה לאחריתך / ויש אשר אמרים בנינו / ויש אשר אמרי' שדותינו / ויש אשר אמרים לוינו כסף : ובערב ד' וסימ' יהיה על המשכן כמראה אש / בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב / חתרתי לי בקיר / ומקטירים ליי' עולות : ומראה ז' קמצין נמס' בסוף סדר משפטי' :

או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו: או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו: על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו את משמרת יהוה שמרו על פי יהוה ביד משה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: עשה לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות: ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל: ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה: ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם: ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו: ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם לדרתיכם: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם: וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יהוה אלהיכם: פ

ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת: ויסעו בני ישראל

או יימם ולילי ומסתלק עננא ונטלין: או תרין יומין או ירחא או עידן בעידן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין: על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא דיי בידא דמשה: ומליל יי עם משה למימר: עביד לך תרתין חצוצרן דכסף נגיד תעביד יתהין ויהוין לך לארעא כנשתא ולאטלא ית משריתא: ויתקעון בהין ויזדמנון לותך כל כנשתא לתרע משכן זמנא: ואם בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל: ותתקעון יבבתא ויטלון משריתא דשרן קדומא: ותתקעון יבבתא תנינות ויטלון משריתא דשרן דרומא יבבא יתקעון למטלניהון: ובמכנש ית קהלא תתקעון ולא תיבבון: ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהוין לכון לקים עלם לדריכון: וארי תיעלון לאגחא קרבא בארעכון על מעיקין דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא ויעול דוכרניכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון: וביום חדותכון ובמועדיכון ובריש ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהוין לכון לדכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון: והוה בשתא תניתא בירחא תניינא בעסרין לירחא אסתלק עננא מעילוי משכנא דסהדותא: ונטלו בני ישראל

ומטלניהון

אבן עזרא

או יומם ולילה, הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרי׳ כי פירושו יומם ולילה כשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומם: או ימים, שנה תמימה: על פי יי׳ יחנו, באחרונ׳ כל ימי שבתם במדבר: חצצרות, שם הפועל בחסרון הנד״י בקריאה ואם הוא כתוב: למקרא, שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: ותקעו בהם, התוקעים כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: ואם באחת יתקעו, פי׳ בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אע״פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא המסע לפניהם: ונסעו המחנו׳, כי הם שלש: תרועה שנית, שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרי׳: תרועה יתקעו, הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים: והיו לכם לחקת עולם, כי המחנות נוסעי׳ להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פי׳ זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמ׳ עמו: ונזכרתם, כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק לשם: וביום שמחתכם ובמועדיכם, שסבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה שמחה רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת והתקיעה שישמעו ישרא׳ וידעו כי העולות יקריבו ויכונו לבם לשם: בעשרים בחדש, זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסיני קרוב משנה:

רשי

או ימים, שנה כמו ימים תהיה גאולתו: למקרא העדה, כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות, בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב״ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות: מקשה, מן העשת מעשה מן הקשת ה הקורנס: ותקעו בהן, בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך פתח א אהל מועד: ואם באחת יתקעו, הוא סימן למקרא הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן ; יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: ותקעתם תרועה, סימן מסע המחנות תקיעה ת תרועה ותקיעה כך הוא ודרש בספרי מן המקראות היתרים: ובהקהיל את הקהל וגו׳, לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקר׳ העדה תוקע בשני כהנים ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגו׳ אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מ מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מ מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חלוק בין מקרא העדה למסעאת ה המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו׳ לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהן תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: ובני אהרן, יתקעו במקראות ובמסעות הללו: על עולותיכם, בקרבן צבור הכתוב מדבר: אני יי׳ אלהיכם, מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם ל לזכרון אני יי׳ אלהיכם זו מלכות וכו׳: בחדש השני, נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי ב בר״ח חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד ע עשרים באייר לשנה הבאה: למסעיהם

בעל הטורים

ביד משה וסמי׳ עשה לך שתי חצוצרות כסף שלא היו אלא בידו שבחייו נגנזו · לך ש״ז אותיות שלך שמשלי עשאם · ש״ז חצוצר׳ כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמות באומות וכנחום · כסף ולא זהב שלא להזכיר קול העם ברעה · לדורותיכ׳ וכי תבאו מלחמ׳ רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות המשיח · ת״או מלחמה בגימטריא מלחמת גוג · תבאו אותיו׳ אבות · שזכות האבו׳ עומד במלחמה · והרעותם בחצצרות על שם רוע התרועעה הארץ · תרועם בשבט ברזל · שמתחל׳ בגימ׳ גם ביום השבת · ובמועדיכם מלא ו״ו כנגד · פסח · עצרת · ראש השנה · יום הכפורי׳ · סכות · שמיני עצרת : ויסע

ב״פ חנוכה

מסרה

יומים ה׳ ג׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ לחם יומים ׳אך אם יום או יומים׳ לא יום אחד תאכלו ולא ׳או ימים או חדש׳ יחינו מימים ב׳ בתראי חס׳: שמרו ה׳ קמצין וסימ׳ את משמרת יי׳ שמרו׳ על מאסם את תורת יי׳ ׳ואת תורתי לא שמרו ׳ ועדותיו לא שמרו ׳ ראיתי בוגדים ואתקוטטה ׳ וא׳ אכל בערים ושמרו: עשה לך ז׳ וסי׳ תבת עצי

גפר׳ חצוצרות כסף ׳ שרף ׳ חרבות צורים ׳ כלי גולה ׳אשר תמצא ידך: חצוצרת ג׳ חסרים דחס׳ וסי׳ וכי תבאו ׳ ודבתריה ׳ תקעו שופר ׳ עשה לך חצוצרת כתיב חס׳ ו׳ בתרא ׳ ושארא חצצרות כתיב חס׳ ו״ו קדמא: הצר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ וכי תבאו מלחמה ׳ אחרי שרוף המלך ולא יוצא ולבא אין שלום ׳ כי אין הצר שוה ׳ אנך ׳קדמא פתח: חלופי דכפר במדבר ׳כי נתונם נתונים המה לו ׳בהעלתך כי נתני נתני׳ המה לי ׳וסי׳ ו״ו לו״ו וו״ד ליו״ד ׳ דגל ראובן תימנה לצבאותם ׳ אפרים לצבאותם ימה׳ דן צפנה לצבאות׳ ׳וצבאו ופקדיו ׳ יששכר זבולן ראובן ׳הגרשני יחנו ימה׳ הקהתים יחנו תימנה׳ מררי יחנו צפנה׳ ונתנו עליו ר״פ ׳ ושמו בדיו ופרשו ׳ ועל מזבח הזהב ׳ושמו את בדיו ׳בני קהת כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד ׳בני מררי כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד ׳ בני גרשון כל הבא לצבוא צבא לעבד באהל מועד ׳ מבן שלשים בתר׳ ר״פ כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משה באהל מועד ׳ ושארא כל לצבא לעבדה באהל מועד ׳ ויפקד משה בני הקהתי אלפים שבע מאות וחמשים ׳ בני גרשון ג״פ׳ ושש מאות ושלשים ׳ בני מררי שלשת אלפים ומאתים ׳ ויפקד ׳ ופקודי בני גרשון ׳ כל הפקודים ׳ ולבית אבותם ׳ והעמיד הכהן את האשה ׳את מנחת הזכרון ׳ ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאו׳ ׳קדמא מנחת קנאו׳ הוא ׳ תנייג׳ מנחת קנאו׳ היא ׳ וסי׳ הלוא הוא אמ׳ לי אחתי היא ׳ ויביאו את קרבנ׳ לפני המשכ׳ ׳ ויקריבו הנשיאי׳ לפני המזבח ׳ וסי׳ אשר על המשכן ועל המזבח ׳ והעמדת את אהרן תנופה ליי׳ ׳ושאר׳ תנופה לפני יי׳ ׳ויעש משה ואהרן וכל ועדת בני ישר׳ ללוים ותניינא דפס׳ ללוים ׳ואחרי כן באו הלוים ׳לעבד ׳ על הלוים ׳וידבר ׳את הפסח בראשון בארבעה עשר ׳ יהושע ויעשו את הפסח בארבע עשר ׳ ונסע אהל מועד דגל מחנה ראובן ׳ושארא דגל מחנה בני פלוני ׳אספה לי שבעי׳ איש מזקני ישר׳ ׳ ויאסף שבעים איש מזקני העם ׳ ויהי כנוח עליה׳ הרוח ויתנבאו ולא יכפו ׳ ותנח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה ׳ ואביה ירק ירק בפניה ׳ ואחר תאסף ׳ נקם נקמת בני ׳ אחר תאסף אל עמך :

רשי

למסעיהם, כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון : במדבר פארן, קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה : והורד המשכן, כיון שנוסע דגל יהודה כבר נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנ׳ ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ותלוין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתי׳ : נושאי המקדש, נושאי דברים המקודשים : והקימו את המשכן, בני גרשון ובני מררי שהיו קודמי׳ להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החניה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאי׳ אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמע המקרא : והקימו, מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת : מאסף לכל המחנות : תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונ׳ וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמרי כקורה היו מהלכים ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות : אלה מסעי, זה סדר מסעיהם : ויסעו, ביום ההוא נסעו : חובב, הוא יתרו שנאמר מבני חובב חתן משה ומה ת״ל ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקו׳ קורין לאבי אביהן אבא ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתור׳ חובב על שחבב את התורה כו׳ : נוסעי׳ אנחנו אל המקום, מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהן שעדיין לא נגזרה גזרה עליו והסבור שהוא נכנס : אל ארצי ואל מולדתי, אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי : אל נא תעזוב, אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו : כי על כן ידעת חנותנו במדבר, כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו : כי על כן ידעת, כמו כי על אשר ידעת כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן באו כי על כן ראיתי פניך : והיית לנו לעינים, לשון עבר כתרגומו דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו, דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר : והיה

אבן עזרא

למסעיהם, שהלוי שיסעו : וישכון הענן במדבר פארן, עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונה : והורד, הלוים יורידוהו : נושאי המקדש, הוא הארון : והקימו, הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים ויכניסו הכהנים מיד האהרן אל מקומו : מאסף, לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה : אלה מסעי בני ישראל, הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר, מבאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חותנו במדבר ואמ׳ על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בתו כאשר אמר על בלשצר שהוא בן נבוכד נצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעי׳ פנים לתורה : אל ארצי, שאדור שם היום וגם נולדתי : אל נא, כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל : כי על כן ידעת, כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותינו מידעת המקום שחנינו שם : לכה אתנו, והיית לנו לעינים, להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים, וטעם ויאמר אל נא וכבר אמר לו כך לאו הואיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהאהרן והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי, וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומסעים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו, וטעם על פי יי׳ בהריע בחצוצרות : קומה

דבר טוב על ב׳ וסי׳ על ישרא׳ על המלך׳ לעינים א״ב מן חד חד מ״לרע לט״ד בריש תיבותא וסי׳ במס׳ רבת׳ :

למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן׃ ויסעו בראשנה על־פי יהוה ביד־משה׃ ויסע דגל מחנה בני־יהודה בראשנה לצבאתם ועל־צבאו נחשון בן־עמינדב׃ ועל־צבא מטה בני יששכר נתנאל בן־צוער׃ ועל־צבא מטה בני זבולן אליאב בן־חלן׃ והורד המשכן ונסעו בני־גרשון ובני מררי נשאי המשכן׃ ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם ועל־צבאו אליצור בן־שדיאור׃ ועל־צבא מטה בני שמעון שלמיאל בן־צורישדי׃ ועל־צבא מטה בני־גד אליסף בן־דעואל׃ ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את־המשכן עד־באם׃ ונסע דגל מחנה בני־אפרים לצבאתם ועל־צבאו אלישמע בן־עמיהוד׃ ועל־צבא מטה בני מנשה גמליאל בן־פדהצור׃ ועל־צבא מטה בני בנימן אבידן בן־גדעוני׃ ונסע דגל מחנה בני־דן מאסף לכל־המחנת לצבאתם ועל־צבאו אחיעזר בן־עמישדי׃ ועל־צבא מטה בני אשר פגעיאל בן־עכרן׃ ועל־צבא מטה בני נפתלי אחירע בן־עינן׃ אלה מסעי בני־ישראל לצבאתם ויסעו׃ ס ויאמר משה לחבב בן־רעואל המדיני חתן משה נסעים אנחנו אל־המקום אשר אמר יהוה אתו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי־יהוה דבר־טוב על־ישראל׃ ויאמר אליו לא אלך כי אם־אל־ארצי ואל־מולדתי אלך׃ ויאמר אל־נא תעזב אתנו כי על־כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים׃

למטלניהון ממדברא דסיני ושרא עננא במדברא דפארן׃ ונטלו בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה׃ ונטל טיקס משרית בני יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל חיליה נחשון בר עמינדב׃ ועל חילא שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער׃ ועל חילא שבטא דבני זבולן אליאב בר חילון׃ ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא׃ ונטל טיקס משרית ראובן לחיליהון ועל חיליה אליצור בר שדיאור׃ ועל חילא שבטא דבני שמעון שלמיאל בר צורי שדי׃ ועל חילא שבטא דבני גד אליסף בר דעואל׃ ונטלין בני קהת נטלי מקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון׃ ונטל טיקס משרית בני אפרים לחיליהון ועל חיליה אלישמע בר עמיהוד׃ ועל חילא שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדה צור׃ ועל חילא שבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני׃ ונטל טיקס משרית בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חיליה אחיעזר בר עמישדי׃ ועל חילא שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן׃ ועל חילא שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן׃ אילין מטלני בני ישראל לחיליהון ונטלו׃ ואמר משה לחובב בר רעואל מדינאה חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא די אמר יי יתיה אתן לכון איתא עמנא ונוטיב לך ארי יי מליל לאיתאה טבא על ישראל׃ ואמר ליה לא איזיל אלהין לארעי ולילדותי איזיל׃ ואמר לא כען תשבוק יתנא ארי על כן ידעת כד הויתא שרן במדברא וגבורן דאתעבידא לנא חזיתא בעינך׃

בעל הטורים

ויסע דגל מחנה יהודה, בכנס כתיב ונכע׳ וביהודה כתי׳ ויסע חסר א׳ שכל מ׳ שהיו במדבר היו ע׳ עצמותיו בארון כאן לא נסע : מאסף ד׳ במסרה מאסף לכל המחנות, ואין איש מאסף אותו הביתה בפלגש בגבעה ואיד׳ וכעמי׳ מאחרי הקוצר ואין מאסף, שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן אין מאסף שהענן היה פולט אותם ועמלק הרג בהם ונכלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף : ויסעו שנים במסור ויסעו ויהי חתת אלהים : כבאותם ויסעו לומר מה שם היא חתת אלהים על כל סביבותיהם אף כאן : ד״א ויסעו דהתם ראש פסוק ויסעו ד׳ דהכא סוף פסוק דהתם כפי שעיקב ביער ע״ז מתוכם לפיכ׳ נסעו ביד רמה ושכינה לפניהם אבל בני דן שהיה ביניהם ע״ז נסעו לאחור ולא לפנים שהיה הענן פולט אותם ועמלק היה הורג בהם : והיה הטוב ההוא ה׳ פעמים טובה כתיב כאן כנגד חמש אמה אמה דושב׳ של יריחו שנתנו לבנו : והטבנו טוב הטוב יטיב והטבנו בגימט׳ בירידתו : בנוסעם ב׳ במסורת בנוסעם את המחנה בנוסע׳ מקדם מה להלן מרדו אף כאן נמי מרדו : עשת כונין הסובין : סרכת להעביר שבטים ם שאותיותיהן חמשים את הירדן שהוא רחב חמשים אמה שהחטא גרם : טעם אחר לנוכין הפוכים כראש׳ בשבת פרק כל כתבי שאין זה מקומה וכתבה שאין כהפסיק בין פורענו ראשונה לפורענו׳ שניה ועשה נונין הפוכין לומר שמקומה לפני כ׳ פ פרשיות לפניה : ולא לא היו הנוני׳ המוכין לא הייתי יודע אם לאחר כ׳ פרשיות לפניה אם לפנו כ׳ לאחריה לכך עשאם הפוכים לומר לפני כ׳ לפניה והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפרש׳ במדבר סיני שהשם עד הכא כ׳ פרשיות : ויהי בנסוע וי׳ היא לאותיות בנסוע : ויהי עולה כ״ב שנלא עם כ״ב מלכים : בנסוע מלמד שהיה מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה יי׳ : בנסוע הארון : כשנוסע הארון מסיע עמו המרכב׳ וחיות הקדש : בנסע באת חשמל : בנסע ב״את ב״מ ש״מ שהוא בגימט׳ בכבוד המרכבה : בנסע בגימט׳ יעקב פרשיות יעקב אשר הוא חקוק בכסא ה הכבוד נוסע עמהם : ובנחה

יא

והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יהוה עמנו והטבנו לך: ויסעו מהר יהוה דרך שלשת ימים וארון ברית יהוה נסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וענן יהוה עליהם יומם בנסעם מן המחנה: ס ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יהוה ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: ובנחה יאמר שובה יהוה רבבות אלפי ישראל: פ

ויהי העם כמתאננים רע באזני יהוה וישמע יהוה ויחר אפו ותבער בם אש יהוה ותאכל בקצה המחנה: ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יהוה ותשקע האש: ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש יהוה: והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים: ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו: והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח:

ויהי ארי תיזיל עמנא ויהי טבא ההוא די יוטיב יי עמנא ונוטיב לך: ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי מהלך תלתא יומין וארון קימא דיי נטל קדמיהון מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית מישרי: וענן יקרא דיי עליהון ביממא במיטלהון מן משריתא: והוה במיטל ארונא ואמר משה אתגלי יי ויתבדרון שנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך: ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו ריבות אלפיא דישראל: והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רוגזיה ודליקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי משריתא: וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: וקרא שמא דאתרא ההוא דליקתא ארי דליקת בהון אשתא מן קדם יי: וערברבין די ביניהון שאילו שאילתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן ייכלננא בשרא: דכירין אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי: וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא: ומנא כבר זרע גידא הוא וחזויה כחזו בדולחא:

שווטין

וארן ברית יי׳ ב׳ וסי׳ נסע לפניהם, לא משו מקרב: ט׳ פסוקי׳ אית בהון הדין סימן נ״ון הפוכה וסימ׳ ויהי בנסע הארן, ויהי העם כמתאננים, יורדי הים באניות, המה ראו מעשי יי׳, ויאמר ויעמד רוח, יעלו שמים ירדו, יחגו וינעו כשכור, ויצעקו אל יי׳ בתר׳, שופך בוז על נדיבים, ומקרין אכין ורקין שבתורה: קומה ב׳

בטעם מלרע וסי׳ קומה יי׳ ויפוצו׳ קומה יי׳ אלהים לנוחך, וכל תהילו׳ דכוו׳ ב״מא מלעיל וסי׳ החזק מגן וצנה: שובה ה׳ בטעמ׳ מלרע וסימ׳ ובנחה יאמר שובה, מחיתי כעב פשעיך, שובה יי׳ חלצה נפשי, והנחם על עבדיך, כאפיקים בנגב: ואתה ועתה י״ח בטע׳ תברין וסימ׳ ואתה תבוא אל אבתיך בשלום, ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן, ועתה נפשנו יבשה אין כל, אם רע בעיניך אשובה לי, צודה את נפשי, ברח מן הארץ מעל אבשלום, אדוני המלך, יושב ירושלם, תבקש לך גדלות, את נבלותה, יאכלם חדש את חלקיהם, נאספו עליה עמים, ועתה חלו נא, ועתה מה נאמר אלהינו דעזרא, ועתה יש מקוה לישראל, בחליים רבים, ואתה תעלה אותם ירושלם, קח נא ברכה:

רש״י

והיה הטוב ההוא, מה טובה היטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב: דרך שלשת ימים, מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב״ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים, זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדי׳ לפניהם דרך שלשת ימי׳ לתקן להם חניה: וענן יי׳ עליהם יומם, שבעה ענניס כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם ממיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבי׳: ויהי בנסוע הארון, עשה לו סימניות מלפניו ומאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו׳ כדאית׳ בכל כתבי הקדש: קומה יי׳, לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך, המכונסין: וינוסו משנאיך, אלו הרודפי׳: משנאיך, אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישרא׳ שונא את מי שאמר והיה העולם שנא׳ ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד: שובה יי׳, מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל, מגיד שאין השכינה שורה בישרא׳ פחותים משני אלפים ושתי רבבות: ויהי העם כמתאוננ׳, אין העם אלא רשעים וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומר העם הרע הזה וכשהן כשרים קרואים עמי שנ׳ שלא עמי עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים, אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש: רע באזני יי׳, תואנה שהיא רעה באזני יי׳ שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה ליבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מעינוי הדרך: ויחר אפו, אני הייתי מתכוון לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה, במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהן ובגדולים: ויצעק העם אל משה, משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש, שקעה במקומה שאילו חזרה לאחת הרוחו׳ היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: והאספסף, אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו, גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכילנו בשר, וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגומר ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו׳ אלא שמבקשים עלילה: אשר נאכל במצרים חנם, אם תאמר שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן להם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות: את הקשואים, אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו׳ כדאיתא בספרי: הקשואים, הם קוקומבר״ש בלע״ז: אבטיחים, בוריק״ש: החציר, כרישין פורלי״ש ית בוציניא וכו׳: אל המן עינינו, מן בשחר מן בערב: והמן כזרע גד, מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב״ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו׳ כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד, עגול כגידא זרע קולייאנדר״ו: בדולח, שם אבן טובה קריסט״ל:

סטו

אבן עזרא

קומה יי׳, כדרך בני אדם לעמוד להלחם, וטעם ויפוצו כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך, מלת משנאיך מהבנין הכבד הנוסף והנ״ון קל להקל על הלשון: ויפוצו וינוסו, כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: ובנחה, בנוח הארון ונכתב בה״א כמו ה״א אהלה כי אותיות אהו״י מתחלפים: שובה יי׳ אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יבא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוה והשקט כמו בשוב׳ ונחת תושעון וכן שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויב, ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקיט השם כל ישראל ואם הם רבים: ויהי העם, נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה כפר מה שארע שם: כמתאוננים, מגזרת און וכן מחשבו׳ אונך, וטעם וישמע יי׳ שדברו דברי און: ותאכל, מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן מנהגו: ויצעק העם אל משה, בפיום: ותשקע האש, כטעם ותכבה ואין לו אחר: תבערה, עוד אפרשנו: והאספסף, שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו כחרחר חמרמרו: וישבו ויבכו, אחר התאוה: גם בני ישראל, עמם: הדגה, שם המין: חנם, בזול כאילו היא חנם: הקשואים, באל״ף תחת הה״א מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן: אבטיחי׳, ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא: חציר, הירקות שהם עשב השדה וכן המצמיח הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמית אמר שהוא שם פרט גם הוא נכון: והבצלים והשומים, ידועים והם קרובים בלשון קדר: נפשנו יבשה, היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד: אין כל, חסרנו כל דבר: עינינו, כי מן השמים ירד: והמן, ספר הכתו׳ חסרון דעת המתאוי׳ כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם נכבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד, סמוך כמו כטע מעשעיו, גד יש אומרים כסברתא ויש אומרים חרדל מגזרת גרין ואני לא ידעתי:

סטו

בעל הטורים

ובנחה כתוב בה״א • כמנר ארבעה דגלים ומחנה לויה • בפסוק ויהי בנסע שנים עשר תיבו׳ כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה ובפסוק ובנחה יש בו שבעה תיבות • כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחלת התורה לומר שהוא חשוב כספר תור׳ בפני עצמו • ומתחיל בנו״ן ומסיים בלמ״ד על שם הל כות עולם לו • כל פרש׳ שיש בה כדי ללקט פ״ה אותיו׳ כמו ויהי בנסוע מצילין אותו מפני הדליקה לכך סמוך לו ותבער בם אש יי׳ לומר לך שמצילין תפרש׳ שיש בה פ״ה אותיות מן האש • ועל כן המילה שעולה פ״ה מצלת מדינה של גיהנם׳ בקצה המחנה בגימ׳ הקצינים • מי יאכילנו בשר אף על פי שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להלחם בכנעני ולא נוכל להעביר מקננו עמנו ולכ׳ אמרו מי יאכילנו בשר • טעמו ד׳ והיה טעמו כטעם לשד השמן • שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו על כן עמד טעמו בו • וישנו את טעמו • בשנותו את טעמו גבי דוד • מואב שהיה שקט עומד טעמו • אבל דוד שגלה ממקום למקום בשנותו את טעמו • ודור המדבר ר׳ אעפי שגלו ממקום למקום לא שנו את טעמם בשביל המן

רש"י

שטו ׳ אין שייט אלא לשון טיול אישבנייר בלא עמל : וטחנו ברחים וגו׳ ׳ לא ירד ברחי׳ ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכי׳ ולמבושלי׳ : בפרור ׳ קדרה : לשד השמן ׳ לחלוח של שמן כך פרשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותי׳ פי׳ לשון שדים אך אין ענין שדי אצל שמן ואי אפשר לומ׳ לשד השמן לגו׳ ויסמ׳ ושורון שאס כן היה האס נקו׳ קמץ ונעמו למטה תחת האס עכשיו שהשם נקוד פתח קטן והטע׳ תחת השי"ן לשון שמן הוא והשין המקודה בקמץ גדול והאב נקוד בפתח קטן מפני שהו׳ סוף פסוק ׳ דבר אחר לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הגלוס׳ בשמן וקטופה בדבש ותרגום של א׳ אונקלוס דמתרג׳ דליש במשח ׳ נוטה לפתרונו של דונש שעיסה הגלוס׳ בשמן לחלוחית שמן יש בה : בוכה למשפחותיו ׳ משפחו׳ משפחו׳ נאספי׳ ובוכים לפרסם תרעומתן ב גלוי ורבותי׳ אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם : כי תאמר אלי ׳ שאתה אומ׳ לי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם ואומר ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלי׳ אתכם ומחרפי׳ אתכם : על האדמה אשר נשבעת לאבותיו ׳ אתה אומר לי לשאתם בחיקי : ואם ככה את עושה לי ׳ תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה : ואל אראה ברעתי ׳ ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתו׳ וזה אחד מתקוני סופרי׳ בתורה לכינוי ולתקון לשון : אספה לי ׳ הרי תשוב׳ לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי : והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמ׳ לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראוי׳ היו לכך מכימי דכתי׳ ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן : אשר ידעת כי הם וגו׳ ׳ אותם שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן : ולקחת אותם ׳ קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום : והתיצבו שם עמך ׳ כדי שיראו ישראל ויהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה : וירדתי ׳ זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה : ודברתי עמך ׳ ולא עמהם : ואצלתי ׳ כתרגו׳ וארבי כמו ואל אצילי בני ישראל : ושמתי עליהם ׳ למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום : ונשאו אתך ׳ התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנין : ולא תשא אתה לבדך ׳ הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי : התקדשו ׳ הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר הקדישם ליום הריגה :

אבן עזרא

שטו העם ׳ מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד : ברחים ׳ של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים : במדוכה ׳ עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו : עוגות ׳ כמו ועשי עוגות : לשד ׳ יש אומרים כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא תאר השם והנכון בעיני שלמ"ד לשד שורש כמו נהפך לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהי׳ השמן מלעיל כמשמעו : בוכה למשפחותיו ׳ שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת : איש לפתח אהלו ׳ בפרהסיא : ובעיני משה רע ׳ פעל עבר או תאר מלת היה : למה הרעות לעבדך ׳ הכתוב דבר על הבא במהרה : ולמה לא מצאתי חן בעיניך ׳ כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח ומלת מצתי חסרת אל"ף ורבים כמוהו כי אין תימה לחסרון המלך והוא : הריתי ׳ האנכי אמם : ילדתיהו ׳ או אנכי אביהם כמו ילד את שלח : שאהו ׳ עד בואו אל האדמה : מאין ׳ במ"ם מם מקום ובלא מ"ם כמו לא ונמצא מלת הן אתם מאין : כי כבד ׳ פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יחסר הוא : את ׳ לשון זכר ונקבה כמו לך גם בך ועמך ואתך ואתה לשון זכר לבדו : הרגני ׳ כמו המיתני זה עשה לי בצדקתך ובעבור פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך : ואל אראה ׳ עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון הסופרים : אספה לי ׳ מלה זרה ויתכן שהית׳ כן בעבור אות הגרון וכן ערבה לפני הקיבבה : ושוטריו ׳ כי יש זקנים שבאו בימים ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים : וירדתי ׳ הכבוד ירד באש בתוך הענן : ודברתי אתך שם ׳ וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם : ואצלתי ׳ כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן רק כנגרה כאשר היא והמשל בנר : התקדשו ׳ כמנהג לשבח ולנבאי׳ לשון התקדש וכן היוקדם שהוא לשון טומאה : ולא

בעל הטורים

ומנורע ומחזי׳ בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ׳ זב תחת הכה׳ שהזיבו׳ אתפס הכה׳ ומנורע תחת הנגוי ׳ כי הנרעת מגונה צ׳ הבריות ׳ ומחזיק בפלך בור שאין בו חכמה ׳ ונופל בחרב קבר יתוס ׳ וחסר לחם זה עוני תחת העוש׳ נמצא שהבריך זוכה לבניו בחמשה דברים ׳ והחייב תחייב לבניו בחמשה דברים חלופים ׳ אספה לי שבעי׳ איש כנגד שבעים נפש שירדו למצרי׳ וכנגד ע׳ אומות וכנגד ע׳ שמות שיש להקב"ה ׳ ואלו הן אל ׳ אלים ׳ יו׳ ׳ אחד ׳ אדון ׳ אדירי ׳ אהיה ׳ אמיץ ׳ אמת ׳ ארך אפים ׳ אחרון ׳ שאין מוסר מלכותו לאחר אמונה אשכול הכפר ברוך ב״ר גדול נאה גוא גבור דגול היודע ועד זוכר חי חכיך חנון חוקר חסין חכם טוב טהור עוני׳ ישר יוסף סתר כבוד אסתתר נורא תסגב נכחי נוכר חסד נושא עון נושא פשע נושא חטא נוקם נוטר סלה יושב קדם סלה סלא עליון עוזר עזוז פודה צור צבי צבאות קדוש קנא קרוב רחום רם ראשון שלא קבל מלכותו מאחר ׳ רב חסד שומר שופט ש שלטון שר שוכן עד תמים תקיף ׳ וע׳ שמות של ישראל ׳ ואלו הן׳ אפת כעורי׳ אלי הברק אלופים אחים אהובים אום אם אישי׳ אבירי׳ אדירי׳ אצילי׳ אגוז אי ומה אגודה בני׳ אל חי בני בכור בהירים בתי ברה בעולה גוי גדול גן נעול גל נעול גפן העמוסים ונשואים זרע קדש חכמים טובים ידידי יקירי׳ ישר׳ ישורון יעקב יוסף יהודים ילדי ידידים כלה כנה כרם כהני משרתי׳ מלכים מעין חתום כחלה נדיבים נאוה נער נטע סגולה עליונים עמוסים עדה עברים עבדי׳ עמי׳ פרזים פרוים צאן צדיקי׳ קדושי׳ קנוי׳ רבים רכי׳ שבטי יה תמימים עם׳ ׳ וע׳ שמות לירושלים ׳ תגין על הא׳ דאספה לומ׳ כך שיהיו ב״אין וזהירין בה׳ חומשי תורה ׳ עמך בגימט׳ והו רומין ׳ ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליה׳ כי אני לא אכחרם ולא אתן מרוחי עליהם ׳ כי אני אמרתי כי אתה לבדך תשא אותם ׳ ואתה אמר׳ לא אוכל לשאת משא כל העם הזה ׳ בתר לך מי שישא עמך ויתן מרוחך עליהם לכך כתיב

מסורה

בכה ובכה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות : למשפחותיו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר סיני ׳ ובעיני ׳ וסי׳ ובעיני שכם בן ׳ בעיני פרעה ובעיני ׳ והקול נשמע בית ׳ ירא יי׳ עליכם ׳ גם האיש משה ׳ ובעיני משה רע ׳ ובעיני הסרני׳ ׳ וידבר גם אבנר ׳ וישר הדבר בעיני דמלכי׳ ׳ וחברו דר"ה : עבדך לעבדך ז׳ קמצי׳ וסי׳ למה הרעת לעבדך ׳ הסגרוני בעלי קעילה ׳ ועשית חסד על עבדך ׳ ולי אני עבדך ולצדוק ׳ ויאמר המלך שלום דאבשלום ׳ כי אתה הבדלתם לך ׳ גם מזדים חשוך עבדך ׳ וכל אתנחתא וסוף פסוקים דכו׳ במ"א טוב עשית עם עבדך : האנכי ב׳ וסי׳ הריתי ׳ לאדם שחי ׳ לשאת כ"ד נמסר בדה א׳ ריש סי׳ ט"ו : את ג׳ בליש׳ זכר וסי׳ ואת תדבר אלינו ׳ ואם ככה את עשה לי ׳ ממשח הסוכך : הרג ג׳ וחס׳ וסי׳ ואם ככה את עשה לי ׳ כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו ׳ והנה ששון ושמחה הרג ׳ וחד והרג בשנאיה : ואל אראה ברעתי חד מן י"ח מלין תיקון סופרי׳ וסי׳ נמסר בריש סיפרא דמדבר סיני : ויאמ׳ יי׳ אל משה ט׳ בטעמ׳ נמסר בסדר במדב׳ סיני ׳ ולא תשא ג׳ וסי׳ ולא תשא למקו׳ בעבורם ׳ ולא תשא עליו חטא ׳ ולא תשא אתה לבדך ׳ ונמסר גם בסדר וארא :

מקרא

(ח) שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן: (ט) וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו: (י) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע: (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת מַשָּׂא כָּל הָעָם הַזֶּה עָלָי: (יב) הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו: (יג) מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה כִּי יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה: (יד) לֹא אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי: (טו) וְאִם כָּכָה אַתְּ עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל אֶרְאֶה בְּרָעָתִי: פ

(טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אֶסְפָה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ: (יז) וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ: (יח) וְאֶל הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם:

תרגום אונקלוס

שייטין עמא ולקטין ודצבי טחין בריחיא או דצבי דאיך במדוכתא ומבשלין ליה בקדירא ועבדין יתיה גריצן והוה טעמיה כטעם דליש במשחא: וכד נחית טלא על משריתא ליליא נחית מנא עלוהי: ושמע משה ית עמא בכן לזרעיתהון גבר בתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: ואמר משה קדם יי למה אבאישתא לעבדך ולמה לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: האב אנא לכל עמא הדין אם בני אינון דאמרת לי סוברהי בתוקפך כמא דמסובר תורבינא ית ינקא על ארעא דקיימתא לאבהתוהי: מנן לי בשרא למיתן לכל עמא הדין ארי בכן עלי למימר הב לנא בשרא וניכול: לית אנא יכיל בלחודי לסוברא ית כל עמא הדין ארי יקיר מיני: ואם כדין את עביד לי קטולני כען קטול אם אשכחית רחמין קדמך ולא אחזי בבישתי:

ואמר יי למשה כנוש קדמי שבעין גברא מסבי ישראל די ידעת ארי אינון סבי עמא וסרכוהי ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך: ואתגלי ואמליל עמך תמן ואירבי מן רוחא די עלך ואשוי עליהון ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את בלחודך: ולעמא תימר אזדמנו למחר ותיכלון בסרא ארי בכיתון קדם יי למימר מאן יוכלננא בסרא ארי טב לנא במצרים ויתן יי לכון בסרא ותיכלון:

ולא יומים / כפל: חמשה ימים / כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה / כפל בעתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: חדש ימים / פירשתיו שישוב ערך הלבנה בחורה כאשר היתה וכן שנתים ימים / וטעם מאפכם כי הריח באף ויצא הריח ממנו ולא ימצא: לזרא / באלף תחת ה"א כמו קראן לי מרא כי אותיות האוי מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו: שש מאות אלף רגלי / ואין צורך להזכיר הפחותים / ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: היד ה' תקצר / ולא ארע למה הכרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות ומופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: ומצא להם / כדברי המתרגם ארמית ומה נכבד דרש קדמונינו במלת ישחט על הבהמה ויאסף על הדג: היקרך / כמו ויקר מקרה: ויצא משה / מאהל מועד: ויאצל / על דעתי תהבנין הכבד הנוסף / ווי"ו ויתנבאו כפ"א רפה בלשון ישמעאל: ולא יספו / פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה ששים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים וזה נכון: והמה בכתובים / בתחלה: ולא יצאו / ממחנה ישראל אל אהל מועד: וירץ הנער / בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער: מבחוריו / יש אומרים שפירושו מבחרותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת סריס אולי הם שני משקלים: כלאם / כפתח הלמד בעבור אות הגרון הבא אחריו / והפתחה

בעל הטורים

כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש · אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח · פירו' הרוח מאת השם ולא משל משה · וכשאמר לו יהושע כלאם · אמר מי יתן כל עם ה' נביאים כאלו השנים בתת ה' את רוחו עליהם · ולא בשבעה הזקני' שאצל מרוחי ונתן עליהם: לזרא ב' · אלף שמאלו בו כל חוכי טעמים חוץ מאח' והוא טעמו של לויתן · לזרא בגי' לאולי מעים · אם את כל דגי הים יאסף להם. פי' ומית להם לשון וגוע וימת ויאסף · וזה הוא באסיפה בעלמא שני להו · כנוח ב' במסר' ויהי כנוח עליה' הרוח · והדרך כנוח כנות רגלי הכהנים · לומ' לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון · ותנח שנים במסו בפרש נח · מתנבאים קרי ביה מת נביאם · שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ · מתנבאים נוטריקון משה תנ"ח כנ"ס בנ"ן אלהים יהושע מכניס:

ויגז

תרגום אונקלוס

לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עסרא יומין ולא עסרין יומין: עד ירח יומין עד די תקוצון ביה ויהי לכון לתקלא חלף דקצתון ית מימרא דיי דשכינתיה שריא ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למא דנן נפקנא ממצרים: ואמר משה שית מאה אלפין גברא ריגלאה עמא דאנא ביניהון ואת אמרת בסרא אתן להון ויכלון ירח יומין: העאן ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון: ואמר יי למשה המימרא דיי יתעכב כען התחזי היערעינך פתגמי אם לא: ונפק משה ומליל עם עמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחרנות משכנא: ואתגלי יי בענגא ומליל עמיה ורבי מן רוחא דעלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאין ולא פסקין: ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואינון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ומתנבאין במשריתא: ורהט עולימא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא: ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה מעולימוהי ואמר רבוני משה אסרינון:

מסורה

לא יום אחד תאכלו' חד מן ג' פסו' דמיין אית בהון לא ולא ולא ולא ולא וסי' לא יום אחד תאכלון ולא / לא תאבה לו ולא תשמע אליו / והיה כי תרבו ופריתם: ויאמר משה ב' בטע' זרקא וסי' שש מאות אלף רגלי / בזאת תדעון כי יי' שלחני: להם ה' דסבירין לכם ומטעין בהו כפרי' וסים' בשר אתן להם / ומדתם מחוץ

מקרא

לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום: עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את יהוה אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם: פ ויאמר יהוה אל משה היד יהוה תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא: ויצא משה וידבר אל העם את דברי יהוה ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל: וירד יהוה בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו: וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה: וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה: ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם:

מסורה

לעיר / יניח יי' לאחיכם דאורית' וחברו דיהושע / ועתה הניח יי': היד ב' וסים חיד יי' תקצר / היד יואב היה: דברי י"ג וסימ' היד יי' תקצר / ומדוע הקילתני / ויען איש ישראל את איש / הבית הזה אשר אתה בונה / ויאמר אליהו התשבי / כן יהיה דברי אשר יצא מפי / ואת כל אלה ידי עשתה / ויאמר יי' אלי היטבת / הלא כה דברי כאש נאם יי' / הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר / ושל אחריו בפסוק שני / כי כה אמר יי' לפי מלאת לבבל / ויתפלל אל יי' ויאמר אנא יי' דיונה / אחרי דברי לא ישנו: אם לא ז' ספ' וסים' נמסר בסדר חיי שרה: כנוח ב' וסימ' כנוח עליהם הרוח / כפות רגלי הכהנים / עליהם י"ג חס' נמסר בסדר ויגש: האהלה ח' וסימ' נמסר בשפטי' סימן ד' גבי יעל וסיסרא:

רשי

עד חדש ימים / זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה וברשעי' הוא אומר הבשר עודנו בין שיניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שיניהם: עד אשר יצא מאפכם / כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא / שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם. ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה' אשר בקרבכם / אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: שש מאות אלף רגלי / לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: הצאן ובקר ישחט / זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: הצאן ובקר / הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו. ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמ' ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי ואומר ואת' אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו: הצאן ובקר ישחט להם / כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומר לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניך יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: עתה תראה היקרך דברי / רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומ' אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגומר הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתינו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעים איש וגו': ולא יספו / לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגמו ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: וישארו שני אנשים / מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו: והמה בכתובים / במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו לא המקום חפץ בך: וירץ הנער / יש אומרים גרשום בן משה היה: כלאם / הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם / דבר אחר תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ:

המקנא

המקנא אתה לי: הקנאתי את מקנא: לי, כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרנמנט בלע"ז אוחז בעובי המשא: ויאסף משה, מפתח אהל מועד: אל המחנה, נכנסו איש לאהלו: ויאסף, לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואב לכלם יכבור ולא ידע מי אוספם
מלמד שלא הביא עליהם פורענות עוד שנכנסו הצדיקי' איש לאהלו: ויגז, ויפריח וכן כי גז חיש וכן נגוזו ועבר: ויטוש, ויפשט כמו והנם נטושים על פני כל הארץ ונטשתיך המדברה: וכאמתי', פורחו' בגובה עד שהן כנגד לבו של אד' כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות: הממעי', מי שאוסף פחו' מכלם העצלים והחגרי' אסף עשרה חמרים: וישטחו, עשו אותן משטיחין משטיחין: טרם יכרת, כתרגומו עד לא פסק ד"א אינו מספיק לפוסקן בשניו עד שנשמתו יוצאה: ותדבר, אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות אין אמיר' בכל מקום אלא לשון תחנוני' וכן הוא אומר ויאמ' אל נא אחי תרעו ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן, היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימ' הכתוב תחלה ומניין שהיתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרי' היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכושית, מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודי' בשחרותו של כושי: כושית, בגימטריא יפת מראה: על אודות האשה, על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח, מה תלמוד לומר אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכושית, על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח, ועתה גרשה: הרק, אך עמו לבדו דבר יי': הלא גם בנו דבר, ולא פירשנו מדרך ארץ: עניו, שפל וסבלן: פתאם, נגלה עליהם פתאם והן טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבועה לדבור: צאו שלשתכם, מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לומ' ולאזן לשמוע: בעמוד ענן, יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר יי' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ויקרא אהרן ומרים, שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבר:

ונפתחה ה"א המקנא והיה ראוי להיותו בשוא ובפתח ובעבור היותו תחת הה"א שוא בא ושני שואים נעים לא יתחברו לעולם, ומלת מי יתן כשואל חפץ בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: ויאסף משה, הלך בלוי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: ורוח נסע, יום שני: ויגז, כרת כמו גזי נזרך ומגזרתו גז כאשך, וטעם ויגז שהיו בשפת ים רבים כחול והנה ניזז מהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחם בשר הילד: ויטוש, כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לסור וכן והנם נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה, בלבד גם הטעם שהיה כאמתי' בכל מקום גבוה או שפל: וישטחו, כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בנינים: מכה רבה, דבר היה: ויקרא, הקורא או משה: קברו, הקוברים כמו ויאמר ליוסף: נסעו העם חצרות, אל חצרות דרך קצרה, וטעם ויהיו בחצרות דבק עם ותדבר מרי' כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב: ותדבר מרים, היא דברה גם אהרן הסכי' או החרים על כן נענשה, וטעם ותדבר עם ב"ית דרך גנאי כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנחנו נקרא העור כני נהור והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרים כי כוש בן ימיני הוא מאול וכן הלא כבני כושיים וכבר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית, וטעם כי אשה כושית לקח זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה: ויאמרו הרק אך במשה, הביאה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך, והאחד וספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים: וישמע יי', ואם דברו בסתר: ענו מאד, במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו: פתאום, המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב: צאו שלשתכם ויצאו שלשתכם, כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד יי' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע: שתען

ויגז ב' במסרה ויגז שלוים · ואידך ויגז ראשו באיוב · וזה הוא שוש במדר' יותר ממה שהרג בהם · ת השלו על ידי אכילה הרג בהם על ידי ירידה ונפילה שנפל על ראשם · כשם שכ' באיוב ויגז ראשו והיה מתאבל על בניו שנפל עליהם הבית · כך בכאן היו ת מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השלו · כתיב שלוים וקרי שלוים שלוי' לצדיקים ושלוים לרשעי' שהית להם כקוצים · המתאוים ב' כי שם קברו את העם ה המתאוים · הוי המתאוים למה כי שם קברו את העם המתאוים · הכשית · בגימ' יפת מראה · וישמע יי' וסמיך ליה והאיש משה שדבר לו בינו לבינם · ולא שמע אותם אדם אחר · ענו ענו כתי' שהיה חסבון עגו ימי בהר · ויכסהו הענן ששת ימים ואחר כך שלשה פעמים · ענו · בגימ' בעדן · שנאמר גן עדן · בתורה ·

נביאי' ג' מלאי' וסי' המקנא אתה לי, בהכרית איזבל, וגם נביאי' העמדת דעזרא: ויאסף ב' מלרע וסי' ויאסף משה אל המחנ', ויאסף כל איש ישר' אל: ויגז ב' בתרי' לישני וסי' ויגז שלוי' מן הים ויטש על, ויגז את ראשו: על פני הארץ ה' חס' כל וסי' וכאמתי', אנכי עשיתי את השמים, ואנשי תמיד יבדילו, הבונה בשמים, עשה

ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל־עם יהוה נביאים כי־יתן יהוה את־רוחו עליהם׃ ויאסף משה אל־המחנה הוא וזקני ישראל׃ ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן־הים ויטש על־המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתים על־פני הארץ׃ ויקם העם כל־היום ההוא וכל־הלילה וכל ׀ יום המחרת ויאספו את־השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה׃ הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יהוה חרה בעם ויך יהוה בעם מכה רבה מאד׃ ויקרא את־שם המקום ההוא קברות התאוה כי־שם קברו את־העם המתאוים׃ מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות׃ פ

יב ותדבר מרים ואהרן במשה על־אדות האשה הכשית אשר לקח כי־אשה כשית לקח׃ ויאמרו הרק אך־במשה דבר יהוה הלא גם־בנו דבר וישמע יהוה׃ והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על־פני האדמה׃ ס ויאמר יהוה פתאם אל־משה ואל־אהרן ואל־מרים צאו שלשתכם אל־אהל מועד ויצאו שלשתם׃ וירד יהוה בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים

ואמר ליה משה הקנאתי את מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי' נביאין ארי יתן יי' ית רוח נבואתיה עליהון׃ ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל׃ ורוחא נטלא מן קדם יי' ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא׃ וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כנש עשרא דגורין ושטחו להון משטיחין סחור סחור למשריתא׃ בסרא עד כען בין שניהון עד לא פסק ורוגזא דיי' תקיף בעמא וקטל יי' בעמא קטול סגי לחדא׃ וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו׃ מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות׃ ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא דנסיב ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק׃ ואמרו הלחוד ברם עם משה מליל יי' הלא אף עמנא מליל ושמיע קדם יי'׃ וגברא משה עינותן לחדא מכל אנשא די על אפי ארעא׃ ואמר יי' בתכיף למשה ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון׃ ואתגלי יי' בעמודא דעננא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים

עש כסיל, ושארא על פני כל הארץ: ויאספו י' פתחי' וסימ' בלשון ארמי סביא סלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא ופירושא דילהון בלשון הקדש בסדר שמות, חמרים ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויצברו אתם חמרי' חמרי' ב' בו וחס' הממעיט אסף עשרה חמרי': סביבו' ב' מלאי' בתור' וסימ' ורוח נסע מאת יי', ויקם העם כל היום, ושארא סביבות כתיב וכל נביאי' וכתובי' מלאי' במ"א חסר וסימ' ורכב אש סביבת אלישע: ואף יי' ל' והוא חד מן מ' מלין מן א' א' קדמ' נסיב וי"ו ותנינ' יי' וסי' במס' רבת': רבה מאד ה' וסימ' הבש' עודנו בין שיניה', והיה כל נפש חיה, תהיה דגת' כדגת הים הגדול, נחשת רבה מאד דה"ה, ויהי מקנהו שבעת דאיוב: ויקרא את שם המקום ד' בליש' וסימ' לוז שם העיר, אשר דבר אתו שם המקום ההוא קברות התאוה, עמק ברכה כי שם ברכו את יי' דה"ה:

ומי יתן ב' בטע' ואשר יתן את חכמה ויאספו י' בקריי' פתחין וסי' ביה סלוית שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חמר וכספא

יב ויאמרו ל' בטעם בתורה

ישמעו נא · כמו עתה : נביאכם · מי שיהיה מכם נביא יי' : במראה · פירושו אם היה נביאכם שהוא נביא יי' כמו והנבואה עודד הנביא האהלה שרה אמו כסאך אלהים עולם : במראה · במראות הלילה : בחלום אדבר בו · כפול כדרך הנבואות : בכל ביתי נאמן הוא · טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר ברכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול : פה אל פה אדבר בו · הטעם בלא אמצעי : במראה ולא בחידות · הטעם שאראה לו הדבור כאשר הוא כצורת המשכן : ולא בחידות · כמו הכתר הגדול : ותמונת יי' יביט · כטעם הראני נא את כבודך או שהוא בהקיץ : וילך · הכבוד והעד והענן סר : מעל האהל · מעל פתח האהל : והנה מצורעת · התחבר מלת היא כמו כאשר קוה : בי אדני · כרשתיו : אל נא · אל עתה : נואלנו · מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם מאלו שרי צען ויש אומרי' שהוא הפוך מאולת קשור' וטעמו ידוע : אל נא תהי כמת · אל עתה תהיה אחותנו כנפל המת כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים : ויצעק משה · זה יורה שהיה בצער על אחותו : אל · אתה שים הגבורה בידך עתה רפא עתה לה על כן השיב השם ואביה ואילו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים : תסגר · כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים : ואחר תאסף · תחשב מהייטוב וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם מחצרות : ויחנו במדבר פארן · על דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמצאו ושכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפי' נכון :

ויצאו שניהם · ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני · דבר אחר שלא ישמע בנזיפתו של אהרן : שמעו נא דברי · אין נא אלא לשון בקשה : אם יהיה נביאכם · אם יהיו לכם נביאים : יי' במראה אליו אתודע · שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון : פה אל פה · אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי : ומראה ולא בחידות · ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגומר · יכול מראה שכינה תלמוד לומ' לא תוכל לראות את פני : ותמונת יי' יביט · זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את אחורי : בעבדי במשה · אינו אומ' בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפי' אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכי' במעשיו זו קשה מן הראשונה : ויחר אף יי' בם וילך · מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו : והענן סר · ואחר כך מרי' מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפידגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך שמלכך מרחמי עליו : נואלנו · כתרגומו לשון אויל : אל נא תהי · אחותנו זו : כמת · שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה : אשר בצאתו מרחם אמו · אמו היה לנו לומר אלא שכינה הכתוב אמר מאחר שיצאת מרחם אמנו היה לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנ' כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא כראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת · אשר בצאתו · מאחר שיצאה זה מרחם אמו של זה שים כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא · דבר אחר אל נא תהי כמת · אל · אינך רופאה בתפלה מי מסגירה או מי מטהרה אני אי אפשר לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעול' וזהו אשר בצאתו מרחם אמו : אל נא רפא נא לה · בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונ' ואחר כך יבקש שאלותיו : לאמר · מה תלמוד לומר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' ר' לעזר בן עזריה אומ' בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל וגו' מה ת"ל לאמור השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו' כיוצא בו ויאמ' משה לפני יי' לאמ' יפקוד יי' אלהי הרוחו' לכל בשר כיוצא בו ואתחנן אל יי' בעת ההיא לאמ' השיבו רב לך : רפא נא לה · מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהו ישר' אומרי' אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה : ואביה ירק ירק בפני' · ואם אביה הראה לה פנים זועפו' הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינ' ארבע' עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיו' כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים : ואחר תאסף · אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה : והעם לא נסע · זה כבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו' : שלח לך אנשים · למה נסמכה פרשת מרגלי' לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעי' הללו ראו ולא לקחו מוסר : שלח לך · לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגומר ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעוני מצרים וגו' חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא ירשוה : על

יראתם ג' וסימ' ומדוע לא יראתם · אנכי עמד בין יי' · חרב יראתם · וסי' בלשון ארמי חרבא דמשה אישתא · וא' יראתם · יראתם את יי' דיהושע : וילך ז' פתחין וסי' נמסר בסוף חיי שרה : ירק ג' ב' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר מצורע : אבתיו לאבתיו ז' חס' בסיפרא וסי' נמסר בסדר במדבר :

ויצאו שניהם : ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו : לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא : פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה : ויחר אף יהוה בם וילך : והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת : ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו : אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו : ויצעק משה אל יהוה לאמר אל נא רפא נא לה : פ ויאמר יהוה אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף : ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים : ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן :

ונפקו תרויהון : ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי' בחיזון אנא מתגלי ליה בחלמין אנא ממליל עמהון : לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא : ממלל עם ממלל מלילנא עמיה בחיזו ולא בחידן וברמות יקרא דיי' מסתכל ומא דין לא דחילתון למללא בעבדי במשה : ותקיף רוגזא דיי' בהון ואסתלק : ועננא אסתלק מעילוי משכנא והא מרים חורא כתלגא ואתפני אהרן למרים והא סגירא : ואמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען תשוי עלנא חובא דאיטפשנא ודיסרחנא : לא כען תתרחק דא מביננא ארי אחתנא היא צלי כען על בשרא מיתא הדין דבה ויתסי : וצלי משה קדם יי' למימר אלהא בבעו אסי כען יתה : ואמר יי' למשה ואילו אבוהא מנזף נזף בה הלא תתכלם שבעא יומין תסתגר שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכניש : ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים : ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן :

קלו' מהללאל' סימן :

פרשה שלח

פרשה וידבר

וידבר יהוה אל משה לאמר : שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם :

פרשה ומליל

ומליל יי' עם משה למימר : שלח לך גוברין ויאללון ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא בהון :

שלח לך · כתו' שהם' אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשי' אז אמר השם שלח לך אנשים · וטעם אנשים שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית לאיש כי איש היה : ויתורו · ויחפשו וכן ולא תתורו : כל נשיא בהם · כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו בן שאול ורבים כן · וטעם

בעל הטורים

במראה שני' במראה אליו אתודע · במראה נהפכו עליה בורי · לומר שאפילו במראה שאני נראה לנביאים נתהפך צירם עליהם · אבל משה ומשב כתלמיד לפני רבו ותרא' תנין על הה"א לומ' שתכינו בה' כונה שנאמר ביחזקאל ובה' אור שנאמ' בבראשית והענן סר שלא וראה במפלת · זהו כאמרו הזל אל תסתכל לראותו בשע' קלקלתו · רפא ב' במסר' רפא נא לה · רפא שבריה כי מטה שמשה התפלל לאל שירפא שבריה כי מטה · שאם לא כן אין אני מיטהרנ' · רפא תגין על הרי"ש אמר הכרת עטרת ראשה רפא שבריה כי מטה · והעם לא נסע בשבו' ותתצב אחותו יש ז' תיגו' · לכך המתינה לה שכינה שבע' ימי':

על פי יי׳ ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים: כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו: ויקרא משה להושע וגו׳ נתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלי׳: עלו זה בנגב הוא היה הפסולת של ארץ ישראל שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחילה ואחר כך מראים את השבח: את הארץ מה היא יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשי׳ יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקין הם שסומכין על גבורתם ואם בערי׳ בצורות הם יושבין חלשים הם: הבמחני׳ תרגו׳ הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא במעיינות ותהומו׳ טובים ובריאים: היש בה עץ אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים ימים שהענבים מתבשלים בבכור: ממדבר צין עד רחוב לבא חמת הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומי ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: ויבא עד חברו׳ כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיו׳ בעצתם וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון: שבע שנים נבנתה אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קוד׳ שיבנ׳ את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהית׳ מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישרא׳ יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנ׳ כגן יי׳ כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכי׳ שנאמר כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים:

זמורה

שמותם ב׳ מלא׳ נתור ונסא׳ אהרן

הושע כל מלאים במ״א

רפוא יכתי׳ אלף בסוף תיבות ולא קרין

נחבי לוחס׳ אלף והוא חד מן ג׳ דחס׳ אלף בלים׳

רחב כל שום קריתא חס׳ במ״ג מ״ל

אפרי׳ ד׳ קמצי׳ וסימ׳ למטה אפרי׳ הושע בן נון ויהי איש אחד מהר אפרים חבור עצבים אפרים הנח לו׳ צרור עון אפרי׳ צפונה חטאתו וסי׳ בלשון תרגו׳ חוטרא דגברא צריר ומתקן: רפוא חד מן ׳ב מלין כתיב אלף בסוף ולא קרינ׳ וסימ׳ רפוא למטה בנימן פלטי בן ההלכוא ויהי בהוציאם את המלכים הקליא׳

וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי יהוה כלם אנשים ראשי בני ישראל המה: ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן זכור: למטה שמעון שפט בן חורי: למטה יהודה כלב בן יפנה: למטה יששכר יגאל בן יוסף: למטה אפרים הושע בן נון: למטה בנימן פלטי בן רפוא: למטה זבולן גדיאל בן סודי: למטה יוסף למטה מנשה גדי בן סוסי: למטה דן עמיאל בן גמלי: למטה אשר סתור בן מיכאל: למטה נפתלי נחבי בן ופסי: למטה גד גאואל בן מכי: אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע: וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר: וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב: ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים: ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים: ויעלו ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לבא חמת: ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים: ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם

ושלח יתהון משה ממדברא דפארן על מימרא דיי כולהון גוברין רישי בני ישראל אינון: ואלין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר זכור: לשבטא דשמעון שפט בר חורי: לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: לשבטא דיששכר יגאל בר יוסף: לשבטא דאפרים הושע בר נון: לשבטא דבנימן פלטי בר רפוא: לשבטא דזבולן גדיאל בר סודי: לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה גדי בר סוסי: לשבטא דדן עמיאל בר גמלי: לשבטא דאשר סתור בר מיכאל: לשבטא דנפתלי נחבי בר ופסי: לשבטא דגד גאואל בר מכי: אילין שמהת גובריא די שלח משה לאללא ית ארעא וקרא משה להושע בר נון יהושע: ושלח יתהון משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון לטורא: ותחזון ית ארעא מה היא וית עמא דיתיב עלה התקיף הוא אם חלש הזעיר הוא אם סגי: ומה ארעא די הוא יתיב בה הטבא היא אם בישא ומה קרויא די הוא יתיב בהין הבפצחין אם בכרכין: ומה ארעא העתירא היא אם מסכינא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין: וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת: וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים: ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא

אבן עזרא

וטעם אלה שמות האנשים אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא השתנו כמו הושע: עלו זה בנגב יעלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישר׳ כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי׳ בנגב איננו נגב האמתה רק פירושו כנגב של ארץ כנען והעד בחברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב: וראיתם את הארץ מה היא ומה העם: החזק למלחמה ואחר כן פירש מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמי׳ שלה טובי׳: הבמחני׳ כמו הקדריי׳ שחונים באהלים: השמנה היא לתת חטה אמרו חז״ל כי טעם ויבא על כלב בן יפונה כי כל אחד הלך לבד אחד: צען מצרים שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מבית לחם יהודה ויש אומרי׳ שפירושו מגזרת אהל בל יצען בדרך רחוקה וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית: עד נחל אשכול דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר: קרא

בעל הטורים

וישלח אותם משה ב״ת חתה שאמר להם הכנעני חתה לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב יראשי בני ישר׳ המה המה עול׳ ב׳ מלמד שהיו שרי נון סודי ב׳ גרים בן סודי תעבוני כל מתי סודי המרגלים שהיו מתי סודי ששלחו אותם לתור הארץ ולגלות על סודותיה תעבוני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע לי בכיה גרורות אלה שמות האנשים בגימ׳ שמותיהם מכוערים את ההר בגימ׳ תורה שתעמוד להם זכות התורה השמנה ב׳ השמנה היא אם רזה את השמנה ואת החזקה אשמיד ביחזקאל בכפשת הכני על הרועים אלו לא הוציאו דבה היו זוכים לכל מה שאמור בענין במרעה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל ועכשיו שהוציאו דבה גרמו כמה שנאמר ובניכם היו רועים במדבר מ׳ שנה וגו׳ חמת ויעלו בנגב ויבא ס״ת כהפך אבות שנשתטח על קברי אבות למקום

ויאמר ישי לדוד בנו׳ אבוא זאת המנוחה׳ רצוא׳ והחיות רצוא ושוב׳ ואתיקיהא׳ ומדד ארך הבנין׳ נקיא׳ ולא תתן עלינו דיונה׳ נקיא׳ מצרי׳ לשמהתהיה׳ נגוא׳ ומני שים טעם די כל׳ ושיציא׳ בית דנא עד יום׳ יפוא׳ ויתנו כסף לחצבים׳ ארעא׳ ובתרך תקום מלכו: מה היא ד׳ וסי׳ נמסר בסדר חיי שרה: ואת העם ׳יב וסי׳ וישב את כל הרכוש׳ ואת העם העביר׳ וראיתם את הארץ׳ ואת העם צו לאמר׳ ואת העם צוה יהושע׳ ואבימלך נלחם בעיר׳ לבשר בית עצביהם ואת העם׳ וחברו דד״ה׳ ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׳ ואת העם אשר בה׳ וחברו דד״ה׳ ויתן אל חי אל לבי: השמנה ב׳ וסימ׳ ומה הארץ השמנה היא אם׳ האבדת אבקש׳ וא׳ והשמנה וסימ׳ והם במלכותם: בהנה ג׳ וסימ׳ לחטא׳ אשר הוא יושב׳ אשר אתה בוטח׳ אם אין ד׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בשלח: ויבא ה׳ סבירי׳ לשון רבי׳ וסי׳ ויעלו בנגב ויבא׳ ויבא ׳ אנשי׳ ויבא אלה כבא אל׳ ויבא אל הגוים אשר׳ והנה עבדי דוד ויואב בא׳ יבוא וברותי מכם המורדי׳ אך ביי׳ לי אמר׳ יבוא וירננו על בבל: אשכל כל ליש׳ מלאים במ״ה חס׳ וסימ׳ בלעדי רק אשר אכלו הנערים׳ ויבא הפליט ויגד לאברם העברי׳ ויבאו עד נחל אשכל׳ ויפנו ויעלו ההרה׳ אשכל הכופר דודי לי׳

זמורה, סוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה ממשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים מה תלמוד לומר בשנים בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצתן להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחד ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי במשאוי שמסייעין אותו להרים: וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום, והלא ד' מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני י' פרסאות ליום הרי מהלך מ' יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניה' את הדרך: וילכו ויבאו, מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר, את משה ואת אהרן: זבת חלב ודבש היא, כל דבר שקר שאין אומרין בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: בצורות, לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: עמלק יושב וגו', לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלי' כדי ליראם: על יד הירדן, יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: ויהס כלב, השתיק את כלם: אל משה, לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמ' וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמ' והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה, אפילו בשמים והוא אומ' עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס, לשון שתיקה: וכן הס כל בשר הס כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר שיט: חזק הוא ממנו, כביכול כלפי מעלה אמרו: אוכלת יושביה, בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות, גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת וכן איש מדון איש מדה: הנפילים, ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש: וכן היינו בעיניהם, שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים: ענק, שמעניקים חמה בקומתן: לו מתנו, הלואי ומתנו:

וישאהו ד' וסימ' במוט בשנים, מבית אבינדב אשר בגבעה, וחברו, וישאהו על הסוסים דד"ה דאמציה: וישיבו י"ז חס וג' מלאים וסימ' וישיבו אתם דבר, וירא כל ישראל כי לא שמע, הנה אוסיפך אל ד"דה, הלין קדמאי מלאים: ויקחו בידם מפרי, וישב פינחס בן אלעזר, ויקחו את דגון וישיבו, וישלח מלאכי' אחרי,

זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן התאנים: למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל: וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום: וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה וישיבו אתם דבר ואת כל העדה ויראום את פרי הארץ: ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה: אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד וגם ילדי הענק ראינו שם: עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן: ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה: והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו: ויציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות: ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם: ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא: וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו:

עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריתא בתרין ומן רימוניא ומן תאניא: לאתרא ההוא קרא נחלא אתכלא על עיסק אתכלא די קצו מתמן בני ישראל: ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא: ואשתעיאו ליה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: לחוד ארי תקיף עמא דיתיב בארעא וקרויא כריכן רברבן לחדא ואף בני גבריא חזינא תמן: עמלקאה יתיב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתיב בטורא וכנענאה יתיב על ימא ועל כיף ירדנא: ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק וניֵרת יתה ארי מיכל ניכול לה: וגבריא די סליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מיננא: ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלא יתבהא היא וכל עמא דחזינא בגוה אנשין דמשחן: ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון: וארימת כל כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא: ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי דמיתנא:

כי לא שמע המלך דד"ה, הנני אוסיפך אל דמלכים, וישיבו את העבדים: יושב י"ו מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר ויחי: עלה ג' וכתיב ה' וסימ' אעלך גם עלה, עלה נעלה וירשנו, עלה ובכה, ונמסר גם בויגש: יכול ה' מלאים בליש' וסימ' ויהם כלב, ועיניו קמה ולא יכול לראות דעלי, אתה ידעת את דוד אבי, היכול יכלו גויי הארצות דד"ה, ושל אחריו אשר יכול להציל את עמו מידי: והאנשים ח' ר"פ וסימ' בסדר ויגש, ויציאו י"ב וסימ' נמס' בסוף סדר אמ': ושם ה' ר"פ נמס' בריש סדר מקץ: הנפלי' ג' א' מלא וב' חס' וסימ' הנפילי' היו בארץ ושם ראינו את הנפלי' ב' בו, קדמ' מלא דמלא, וגם נמס' בבראשי': לו י"ט וסי' בלשו' ארמי ישמעאל מיתא לבן שטימא יסופון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזונה אתקלי אבשלום בזכותי' לא שלטא ביה חיותא בישתא גברא דשמע לא מתכעסא נפשיה וביאורם בלשו' קדש נמסר במסר רבת' ,וג' ולו וסי' וירב העם עם משה ויאמרו ולו, ויאמר יהושע אהה יי', ויאמ' האיש אל יואב בתרא ולא:

אבן עזרא

קרא, הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי, יש מקץ שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים: וילכו, להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אותם דבר, אל משה ואהרן: ויספרו לו, למשה שהוא העיקר: ויהס כלב, אמר ר' יונה המדקדק שטעמו שאמר הס: ויוציאו דבת הארץ, דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך ויוציאו: דבה, מבעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ובמקומו פ פירשתיו: אוכלת יושביה, שהאויר שלה רע: אנשי מדות, כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם: הנפילים, פרשתיו: מן הנפילי', טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו ושם מפורש: את קולם, פעול למלת ותשא גם ויתנו: וילונו, מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפעל שלם: סוב

בעל הטורים

למקום ההוא קרא נחל אשכול, הפסוק מתחיל בל' ומסיים בל' דפשט נזירות ל' יום, והיין אם זכה לשתותו כראוי לא חמרה ורתכי פקחין וזוכ' ללמוד וללמד: והאמורי יושב אלא וי"ו שסתול תוא נשמה עמחים שנאמר בו כגובה ארזים גובהו: עלה נעלה בה"א לומר שאפילו אם יאמ' לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ת"ק שנה נעלה, כי חזק הוא ממנו, אותה בגמר' אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם, יש מפרשים שלא ממנו לשון מנה פי' כליו, ולא נמי שכל אותיות של ממנו כפולים, כמו אם נון וי"ו לכך כולל ב' דברים פשטו והדרש שלו, ועלינו ב' הכנו ועלינו, ואם כה יאמרו לנו עלו ועלינו, זה שאומר כי אין ליי' מעצור להושיע ברב או במעט, אלו היו ס' רבוא נכפלו ויהושע לא היו אלא הוא ונערו ונכתו ונהי ב' במס' הכא ונהי בעינינו כחגבים, ונהי כטמא כלנו, וכן היינו בעיניה' בגימ' זהו כנמלים קוצין, וכן גם כן נוטריק' וכמו כנמלים, ובזה יתיישב מה שפרש"י שמענו אומרי' נמלים בכרם כי מאין דבר שמם של נמלים, והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן ה"ב, ומשמע כחגבים ולא כנמלים, אלא כמו שאמר נראה שמדקדק ר"שי ע"כ, ונהי כטמא כלנו, לפי שאז נגזר עליהם מרו טמא, כחגבים ב' במס' הכא ואידך ווזניה כחגבים כדאית במדרש שנכנס א' אל רמון ואכל הקליפה וכל י"ב מתגלי' נכנסו ליושב בתוכה משני הצל וזהו ויושביה כחגבים שישבו בה כחגבים: לנפול

נתנה ראש, כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ז: אל תמרודו, ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם, נאכלם כלחם: סר צלם, מגינם וחזקם כשרי שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם, דבר אחר צלו של המקום סר מעליהם: לרגום אותם, את יהושע וכלב: וכבוד ה', הענן ירד שם: עד אנה ינאצוני, ירגיזוני:

בכל האותות, בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שאני יכול בידי לקיים הבטחתי: ואורישנו, כתרגומו ותרוכין ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם: ושמעו מצרים, ושמעו את אשר הרגתם: כי העלית, כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגד יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא ואמרו אל יושבי הארץ הזאת כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין: מבלתי יכולת ה', בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרב ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: והמתה את העם הזה כאיש אחד, פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו', מבלתי יכולת וגו', לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה למלכים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכולת, שם דבר הוא: כאשר דברת לאמר, ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו משה להקדוש ברוך הוא שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקדוש ברוך הוא אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקדוש ברוך הוא והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: יגדל נא כח ה', לעשות דיבורך: ונקה, לשבים: לא ינקה, לשאינן שבים: מדברך

טוב מצרים, שם הפועל כמו לא אוכל קום ומלך יקום עמו: ויפל משה, ברכונו: ויהושע בן נון, הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: כי לחמנו הם, נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: סר צלם, כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: לרגום אותם, יהושע וכלב: ינאצוני, כמו ישעקום ורבים חביריו, וטעם בקרבו לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: ושמעו מצרים כי העלית, טעמו ואשר העלית ואחר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחרת שמעו כי אתה ה' כבודך בקרב העם הזה: אשר עין בעין, על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד ה' לעיני בני ישראל והוא הנכון: נראה, פעל עבר וטעמו נראית אתה ה' וכן ונשאר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמד בפתח גדול: עומד עליהם, בשבתם: ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך, מצרים גם כנענים גם אחרים: יכולת, שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר, הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו ה הצאן: יגדל נא, קרוב מאריכו' אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לכבוש כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים וזה המדות פירשתים בפרשת כי תשא: סלח

ולמה ה' רפ ג' רפין וה' דגש' וסי' ולמה ה' מביא אותנו, הבאתם, העליתנו ממצרים, אילין קדמאי רפין, תניין, ולמה תכבדו את לבבכם, ולמה לא שמעתם בקול ה', ולמה מרחם הוצאתני, ולמה תשגה בני בזרה: לנפל ד' וחס וסי' לנפל בחרב, גם בבל לנפל חללי ישראל, דחה דחיתני לנפל, אשר החילות

וְלָמָה֩ יְהוָ֨ה מֵבִ֜יא אֹתָ֜נוּ אֶל־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֗את לִנְפֹּ֣ל בַּחֶ֔רֶב נָשֵׁ֥ינוּ וְטַפֵּ֖נוּ יִהְי֣וּ לָבַ֑ז הֲל֧וֹא ט֛וֹב לָ֖נוּ שׁ֥וּב מִצְרָֽיְמָה׃ וַיֹּאמְר֖וּ אִ֣ישׁ אֶל־אָחִ֑יו נִתְּנָ֥ה רֹ֖אשׁ וְנָשׁ֥וּבָה מִצְרָֽיְמָה׃ וַיִּפֹּ֥ל מֹשֶׁ֛ה וְאַהֲרֹ֖ן עַל־פְּנֵיהֶ֑ם לִפְנֵ֕י כָּל־קְהַ֖ל עֲדַ֥ת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וִיהוֹשֻׁ֣עַ בִּן־נ֗וּן וְכָלֵב֙ בֶּן־יְפֻנֶּ֔ה מִן־הַתָּרִ֖ים אֶת־הָאָ֑רֶץ קָֽרְע֖וּ בִּגְדֵיהֶֽם׃ וַיֹּ֣אמְר֔וּ אֶל־כָּל־עֲדַ֥ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר עָבַ֤רְנוּ בָהּ֙ לָת֣וּר אֹתָ֔הּ טוֹבָ֥ה הָאָ֖רֶץ מְאֹ֥ד מְאֹֽד׃ אִם־חָפֵ֤ץ בָּ֙נוּ֙ יְהוָ֔ה וְהֵבִ֤יא אֹתָ֙נוּ֙ אֶל־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֔את וּנְתָנָ֖הּ לָ֑נוּ אֶ֕רֶץ אֲשֶׁר־הִ֛וא זָבַ֥ת חָלָ֖ב וּדְבָֽשׁ׃ אַ֣ךְ בַּֽיהוָה֮ אַל־תִּמְרֹ֒דוּ֒ וְאַתֶּ֗ם אַל־תִּֽירְאוּ֙ אֶת־עַ֣ם הָאָ֔רֶץ כִּ֥י לַחְמֵ֖נוּ הֵ֑ם סָ֣ר צִלָּ֧ם מֵעֲלֵיהֶ֛ם וַֽיהוָ֥ה אִתָּ֖נוּ אַל־תִּירָאֻֽם׃ וַיֹּֽאמְרוּ֙ כָּל־הָ֣עֵדָ֔ה לִרְגּ֥וֹם אֹתָ֖ם בָּאֲבָנִ֑ים וּכְב֣וֹד יְהוָ֗ה נִרְאָה֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֶֽל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃ פ

וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה עַד־אָ֥נָה יְנַאֲצֻ֖נִי הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה וְעַד־אָ֙נָה֙ לֹא־יַאֲמִ֣ינוּ בִ֔י בְּכֹל֙ הָֽאֹת֔וֹת אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי בְּקִרְבּֽוֹ׃ אַכֶּ֥נּוּ בַדֶּ֖בֶר וְאוֹרִשֶׁ֑נּוּ וְאֶֽעֱשֶׂה֙ אֹֽתְךָ֔ לְגוֹי־גָּד֥וֹל וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃ וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֶל־יְהוָ֑ה וְשָֽׁמְע֣וּ מִצְרַ֔יִם כִּֽי־הֶעֱלִ֧יתָ בְכֹחֲךָ֛ אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה מִקִּרְבּֽוֹ׃ וְאָמְר֗וּ אֶל־יוֹשֵׁב֮ הָאָ֣רֶץ הַזֹּאת֒ שָֽׁמְעוּ֙ כִּֽי־אַתָּ֣ה יְהוָ֔ה בְּקֶ֖רֶב הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה אֲשֶׁר־עַ֨יִן בְּעַ֜יִן נִרְאָ֣ה ׀ אַתָּ֣ה יְהוָ֗ה וַעֲנָֽנְךָ֙ עֹמֵ֣ד עֲלֵהֶ֔ם וּבְעַמֻּ֣ד עָנָ֗ן אַתָּ֨ה הֹלֵ֤ךְ לִפְנֵיהֶם֙ יוֹמָ֔ם וּבְעַמּ֥וּד אֵ֖שׁ לָֽיְלָה׃ וְהֵמַתָּ֛ה אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה כְּאִ֣ישׁ אֶחָ֑ד וְאָֽמְרוּ֙ הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁר־שָׁמְע֥וּ אֶֽת־שִׁמְעֲךָ֖ לֵאמֹֽר׃ מִבִּלְתִּ֞י יְכֹ֣לֶת יְהוָ֗ה לְהָבִיא֙ אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶל־הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֣ע לָהֶ֑ם וַיִּשְׁחָטֵ֖ם בַּמִּדְבָּֽר׃ וְעַתָּ֕ה יִגְדַּל־נָ֖א כֹּ֣חַ אֲדֹנָ֑י כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתָּ לֵאמֹֽר׃ יְהוָ֗ה אֶ֤רֶךְ אַפַּ֙יִם֙ וְרַב־חֶ֔סֶד נֹשֵׂ֥א עָוֺ֖ן וָפָ֑שַׁע וְנַקֵּה֙ לֹ֣א יְנַקֶּ֔ה פֹּקֵ֞ד עֲוֺ֣ן אָב֗וֹת עַל־בָּנִ֛ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֖ים וְעַל־רִבֵּעִֽים׃

וּלְמָא יְיָ מְעֵיל יָתַנָא לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל בְּחַרְבָּא נְשָׁנָא וְטַפְלַנָא יְהוֹן לְבִיזָא הֲלָא טַב לָנָא דְּנְתוּב לְמִצְרָיִם׃ וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב לְמִצְרָיִם׃ וּנְפַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם כָּל קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי יָת אַרְעָא בַּזַּעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וַאֲמַרוּ לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ טָבָא אַרְעָא לַחֲדָא לַחֲדָא׃ אִם רַעֲוָא בָּנָא קֳדָם יְיָ וְיָעֵיל יָתַנָא לְאַרְעָא הָדָא וְיִתְּנִנַּהּ לָנָא אַרְעָא דִּי הִיא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ בְּרַם בְּמֵימְרָא דַּיְיָ לָא תִמְרְדוּן וְאַתּוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן יָת עַמָּא דְאַרְעָא אֲרֵי בִּידַנָא מְסִירִין אִנּוּן עֲדָא תוּקְפְּהוֹן מִנְּהוֹן וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדַּנָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ וַאֲמַרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִרְגַּם יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְגְּלִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי יְהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְעַד אֵימָתַי לָא יְהֵימְנוּן בְּמֵימְרִי בְּכֹל אָתַיָּא דִּי עֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן׃ אֶמְחֵינוּן בְּמוֹתָא וְאֶשֵׁיצִינּוּן וְאַעֲבֵיד יָתָךְ לְעַם רַב וְתַקִּיף מִנְּהוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְיִשְׁמְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אַסֵּיקְתָּא בְּחֵילָךְ יָת עַמָּא הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן׃ וְיֵימְרוּן לְיָתֵיב אַרְעָא הָדָא וְשָׁמְעוּ אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִּי בְּעֵינֵיהוֹן חֲזַן שְׁכִינַת יְקָרָא דַּיְיָ וַעֲנָנָךְ מַטֵּיל עֲלֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃ וְתִקְטוֹל יָת עַמָּא הָדֵין כִּגְבַרָא חַד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָּא דִּי שְׁמַעוּ יָת שֵׁמַע גְּבוּרְתָּךְ לְמֵימָר׃ מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם יְיָ לְאַעָלָא יָת עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דְּקַיֵּים לְהוֹן וְקַטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא׃ וּכְעַן סַגִּי כְעַן חֵילָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֵימָר׃ יְיָ מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרָיְתֵיהּ וּדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתָאי וְעַל דָּר רְבִיעָאי׃

מסרה

לנפל לפניו: הלוא י"ג מלאים בתור' וסי' הלוא אם תטיב שאת, הלוא נכריות נחשבנו, אחיך רעים בשכם, מקניהם וקניניהם, אמרתי אליכם, הלוא זה אשר ישתה, הלוא ידעתם כי נחש, הלוא טוב לנו שוב, הלוא לאלהים פתרונים, הלוא בלכתך עמנו, הלוא אנכי אתנך אשר, הלוא הוא אביך קנך, וחד פלוגתא עלה הלוא הוא כמוס עמדי, וכל יהושע דכוו' מלאים במ"א חסר הלא היא כתובה על, וכל שפטים דכוו' חס' שמואל כולהון מלאים: ונשובה ז' נמסר בירמיה סימ' מ"ו גבי הפטרת בא: אם ה' רפ בספר' וסי' אם חפץ בנו ה', אם כמות כל האדם, אם אתם תבאו אל הארץ, אם יראו את הארץ, אם יתן לי בלק: לחמינו ד' וסי' כי לחמינו הם, זה לחמינו חם הצטיידנו, לחמינו נאכל ושמלתנו נלבש, בנפשינו נביא לחמינו: העלית ג' וסי' נמס בסדר כי תשא: עין בעין ג' וסי' לא תחוס עינך, אשר עין בעין נראה, כי עין בעין יראו: באיש כ' וסי' במסרא רבתא:

בעל הטורים

לנפול ד' במס' לנפול בחרב, דחה דחיתני לנפול, אשר החלות לנפול לפניו, גם בבל לנפול אל חללי ישראל, שבעון זאת הנפילה רחוני שנרמז לי עתה נפילה, דכתיב ופגריכם אתם יפלו במדבר, ודחיתני לנפול לדורו' שגרמו שחרב הבית ונפלו כיך בבל והיינו גם בבל לנפול אל חללי ישראל, וכן [illegible] המן שכתוב שנכנס על גבי הבית ולא הניחו לכבותו, נתנה ראש זהו ע"ז, וכן בעגל אשר ילכו לפנינו, אשר אותיות ראש, נתנה [illegible] ... לחמנו ל' במס' כי לחמנו הם, לחמנו נאכל, זה לחמנו חם הצטיידנו, בנפשנו נביא לחמנו, אם ביי' אל תמרודו [illegible]

כדברך, בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת יי׳: ואולם, כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני, לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו׳: אם יראו את הארץ, הרי זה מקרא מסורס: חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת יי׳ להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: וינסו, כמשמעו: זה עשר פעמים, שנים בים ושנים במן ושנים בשלו כו׳ כדאיתא במסכת ערכין: אם יראו, לא יראו: רוח אחרת, שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ולבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמ׳ ויהס כלב שהיו סבורי׳ שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא את לבו אחרי, וזה מקרא קצר: אשר בא שמה, חברו תנתן לו: יורשנה, כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקי׳ ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: והעמלקי וגו׳, אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם: מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגו׳: לעדה הרעה וגו׳, אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים, את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים, המרגלים מליני׳ אות׳ עלי שמעתי: חי אני, לשון שבועה, אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם, שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: וכל פקודיכם לכל מספרכם, כל הנמנה לכל מספ׳ שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלי׳ כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרי׳ שנה ונומר להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרי׳: ופגריכ׳ אתם, כתרגו׳ לפי שדבר על הבנים להכניס׳ לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: ארבעי׳ שנה, לא מת אחד מהם פחות מבן ס׳ לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אות׳ של בני עשרי׳ מגיעין לכלל ס׳ ושנה ראשונה היתה בכלל ואע״פ שקדמה לשלוח המרגלים לפי משעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתי׳ להם עד שתתמלא ס

סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם, כתרגומו ויקבלון את חטאתכם: את תנואתי

סלח ב׳ פכו׳ כתו׳ רושהון ס״ך כרו מהר ירין

תלונות ב׳ כתובי כן בתור׳ שמעתי את

אבן עזרא

סלח נא, אחר שמצאנו שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה: כגודל חסדך, בעבור חסדך הגדול: וכאשר נשאת, כטעם נושא עון: ועד הנה, עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקו׳ כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו: חי אני, טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא, וכאשר מלא כבודי את כל האר׳ והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: זה עשר פעמים, הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית: וכל מנאצי, מבניהם: ועבדי כלב, הזכירו לבדו בעבור ויהם והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אף על פי שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים: רוח אחר׳, כנגד התרים: וימלא אחרי, רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה: והעמלקי והכנעני, הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני עשו וכנען שהוא אבי האמורי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני והעד ויכו האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא העיקר: יושב בעמק, לארוב לכם ויש אומ׳ אף על פי שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישראל לא עשו התשובה על כן דבר השם: פגריכם, הגופות: הלינותם, מגזרת וילונו על משה: נשאתי את ידי, כלשון בני אדם כי השמים למעלה, הקדים כלב כי הוא הקדים ויהס: ופגריכם, שהם אתם: יהיו רועים, כי מנהג הרועה שלא יעמוד ונוח במקום והעד כאהל רעי: זנותיכם, שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש: אשר תרתם, בשווי: את

בעל הטורים

כגדל ב׳ במס׳ כגודל חסדך כגודל זרועך הותר בני תמותה · זהו שאמרו שבי פרנסי׳ טובים עמדו לישראל · משה ודוד שידעו להתפלל עליהם · יורישנה ב׳ וזרעו יורישנה · הנה יי׳ יורישנה · שלא היה יכול להורישם אלא ע״י הורישם מפניו · והבאתי ד׳ יתירה שאבוא אותם אל הארץ שנתקדשה בי׳ קדושו׳ · ופגריכם אתם · פי׳ כאשר אתם בבריאותכם כן תשכיבו עצמכם ותמותו:

ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר וארא: וימלא ט׳ דגשים וסי׳ ויעש יעקב כן, וימלא אותו רוח, ויקרב את המנחה את יד אחד מבניו, ועבדי כלב עקב, וימלא מיכה את יד הלוי, וימלא את ירושלם דם נקי, וימלא מקומם עצמות, וימלא טרף חוריו, וא׳ וימלא קדים בטנו: וזרעו ז׳ וסי׳ נמסר בוירא בלק: וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב דסמי׳ וסי׳ נמסר בריש סדר חקת התורה: באזני ח׳ קמצין וסי׳ מצוין במסרה רבתא: אם לא ח׳ בתורה ז׳ מנהון ס״פ וסימ׳ בסדר חיי שרה וגם במסרה רבתא ודין מצעות פסו׳, אם לא כאשר דברתם באזני, וטפכם אשר אמרתם והביאתי כתיב, והבאתיו אל הארץ והביאתיו כתיב ושארא והבאתי כתיב: תם ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני:

סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה: ויאמר יהוה סלחתי כדברך: ואולם חי אני וימלא כבוד יהוה את כל הארץ: כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה: והעמלקי והכנעני יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף: פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי: אמר אלהם חי אני נאם יהוה אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם: במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי: אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה: ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה: ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר: במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם

שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די שבקת לעמא הדין ממצרים ועד כען: ואמר יי שבקית כפתגמך: וברם קיים אנא ומליא יקרא דיי ית כל ארעא: ארי כל גובריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עסר זמנין ולא קבילו למימרי: אם יחזון ית ארעא די קיימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה: ועבדי כלב חלף דהות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעליניה לארעא די על לתמן ובנוהי יתרכונה: ועמלקאה וכנענאה יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: עד אמתי לכנישתא בישתא הדא די אינון מתרעמין עלי ית תורעמת בני ישראל די אינון מתרעמין עלי שמיע קדמי: אימר להון קיים אנא אמר יי אם לא כמא די מלילתון קדמי כן אעביד לכון: במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מניניכון לכל חושבנכון מבר עשרין שנין ולעילא די אתרעמתון עלי: אם אתון תיעלון לארעא די קיימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה: ופגריכון דילכון יפלון במדברא הדין: ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא: במנין יומיא די אלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון

את תנואתי / אמר דברי או מי ימלאני והטעם מיסבור את טבועתי כמו ואם הניא: הנועדים עלי / שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד השם: במדבר הזה / יתמו קץ כל אח׳ ושם ימותו: כלם קרוב מהקץ: וילינו עליו / פועל יוצא לשנים פעולים: וימותו / כמו מתו במגפ׳ כלם יחד:

את תנואתי: אני יהוה דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו: והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילונו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ: וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני יהוה: ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ: וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד: וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר יהוה כי חטאנו: ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יהוה והוא לא תצלח: אל תעלו כי אין יהוה בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם: כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי יהוה ולא יהיה יהוה עמכם: ויעפלו לעלות אל ראש ההר וארון ברית יהוה ומשה לא משו מקרב המחנה: וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה: פ

טו וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל ארץ מושבתיכם אשר אני נתן לכם: ועשיתם אשה ליהוה עלה או זבח לפלא נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח ליהוה מן הבקר או מן הצאן: והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה סלת עשרון בלול ברבעית ההין שמן: ויין לנסך רביעית ההין תעשה על העלה או לזבח לכבש האחד: או לאיל תעשה מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן

ית דאתרעמתון עלי: אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעביד לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנו עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי: ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקימו מן גבריא האנון דאזלו לאללא ית ארעא: ומליל משה ית פתגמיא האלין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא: ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא: ואמר משה למה דנן אתון עברין על גזרת מימרא דיי והיא לא תצלח: לא תסקון ארי לית שכינתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא ארי על כן תבתון מבתר פולחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון: וארשעו למיסק לריש טורא וארון קימא דיי ומשה לא עדו מגו משריתא: ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא ומחונון וטרדינון עד חרמה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארע מותבניכון די אנא יהיב לכון: ותעבדון קורבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או בנדבתא או במועדיכון למעבד לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא: ויקריב דמקריב קורבניה קדם יי מנחתא סולתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא: וחמרא לנסכא רבעות הינא תעביד על עלתא או לנכסת קודשיא לאמרא חד: או לדכרא תעביד מנחתא סולתא תרין עשרונין דפילא במשח

תלתות

בעל הטורים

מסרה

ומוצא דבה הוא כסיל: ויהושע בן נון חד מן י״א זוגין מתחלפין בטע׳ קדמ׳ רביע תביר זקף וסימ׳ נמסר בסדר צו: וישכמו ג׳ חסרים וסימ׳ וישכמו בבקר ויעלו / בעלות יהושע וחברו: הננו ג׳ דגשי׳ וסימ׳ הננו עבדים / לך לעבדים / הננו ועלינו / ונמסר גם בסדר מקץ: וארו׳ ברית יי׳ ב׳ וסי׳ בנסע לפניה׳ / וארון ברית יי׳ ומשה לא משו: ויכום י״א וסימ׳ וירד העמלקי והכנעני / ויכו מהם אנשי העי /

אבן עזרא

לפלא, לפרש וכן והפלה יי׳ ואם הוא בה״א כי אותיות אהוי מתחלפו׳: מנחה סלת, עשרון לאחד מן הצאן: שה כשבים, או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלי׳ כי הכבש הוא קטן, ולא הזכיר עם בן הבקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד, וטעם כמספרם על המנחה והשמן והיין: או אשר בתוככם, היום: הקהל, יש אומ׳ כי זה הה״א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחד מהם משה משה רק זה הה״א הוא ה״א הדעת וסימן ה הקריאה איננו: ככם כגר, כבר ביארתי משפט הכפ״ין בהתחברם, וטעם תורה אחת לבד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אמר השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכ׳ ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז״ל כי הם שתים חלה ותרומ׳ ושיעורן לפי שכל דבריה׳ אמת וזולתם הבל הנה שעיר נוסף בין שעשו בשגגה מה שצוו שלא לעשו׳ ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות: ותעאתם

רשי

אשה ריח, איננו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין איננו אשה שאינו ניתן על האש: או לשה, בין שהוא בכבשי׳ בין שהוא בעזי׳ כבש ושה קרויים בתוך שנתם: איל, בן שלשה עשר חדש ויום אחד: כמספר אשר תעשו, כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם, של בהמו׳ מספרם של נסכי׳: ככם כגר, כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן יי׳ כארץ מצרים כן ארץ מצרים כמוני כמוך כעמי כעמך: בבואכם אל הארץ, משונה ביאה זו מכל ביאות שבתור׳ שבכולן נאמ׳ כי תבא כי תבאו לפי׳ כלן למדות זו מזו וכיון שפרט לך באחד מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיב׳ אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכ׳ משנכנסו בה ואכלו מלחמ׳ נתחייבו בחלה: ראשית עריסותיכ׳, כשתלושו כדי עיסתכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא ויעדו ב בעומר עומר לגולגלת תרימו מראשית כלומ׳ קודם שתאכלו ממנה ראשית חלקו חלה א טו אח׳ תרימו תרומ׳ לשם יי׳: חלה, טורטיל בלע״ז: כתרומ׳ גורן, שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמ׳ בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור ל לבעל הבית אחד מכ״ד ולנחתום אחד ממ״ח: מראשית עריסותיכם, למה נאמ׳ לפי שנאמר ראשית עריסותיכם ש שומע אני ראשונה שבעיסות תלמו׳ לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו ליי׳ תרומה, לפי שלא שמענו שיעור חלה נ נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: וכי תשגו ולא תעשו, עבוד׳ זרה היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתו׳ מוציא׳ כאן מכללה לידון ב בפר לעולה ושעיר ל לחטאת: וכי תשגו וגו׳, בעז׳ הכתוב מדב׳ או אינו אלא באח׳ מכל המצות תלמוד לומר את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פ פני׳ אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואי זו זו

שלשי׳ כל אורית׳ כתי׳ כן חס׳ יוד קדמא בר מן ב׳ דכתי׳ שלישת וסי׳ ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר׳ כי תכלה לעשר ׳וט׳ מלאי׳ וסי׳ והיציע התחתונה׳ ויהי מימים רבי׳ ויהי בשנה השלישי׳ וזה לך האות אכול דמלכי׳ וחברו דישעיה׳ והשלישי׳ לכל רוח אזרה׳ ושמן שלישית לרס את הסלת׳ ושם השלישית קרן הפוך׳

שְׁלִשִׁית הַהִין: וְיַיִן לַנֶּסֶךְ שְׁלִשִׁית הַהִין תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־בָּקָר עֹלָה אוֹ־זָבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה: וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין: וְיַיִן תַּקְרִיב לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים: כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד כְּמִסְפָּרָם: כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה: הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה: תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם: פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה: וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה: רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ: מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם: ס

וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה: אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם: וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת: וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא

תרגום

תלתות הינא: וחמרא לנסכא תלתות הינא תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: וארי תעביד בר תורי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: ויקריב על בר תורי מנחתא סולתא תלתא עסרונין דפיל במשח פלגות הינא: וחמרא תקריב לנסכא פלגות הינא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: כדין יתעביד לתורא חד או לדיכרא חד או לאמר באמריא או בעזיא: כמנין די תעבדון כדין תעבדון לחד כמניניהון: כל יציבא יעביד כדין ית אילין לקרבא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: וארי יתגייר עמכון גיורא או די ביניכון לדריכון ויעביד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא די תעבדון כן יעביד: קהלא קימא חד לכון ולגיוריא דיתגיירון קים עלם לדריכון כוותכון כגיורא יהי קדם יי: אוריתא חדא ודינא חדא יהי לכון ולגיוריא דיתגיירון עמכון:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון במיעלכון לארעא די אנא מעיל יתכון לתמן: ויהי במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון אפרשותא קדם יי: ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא דמפרשין מן אדרא כן תפרשון יתה: מריש אצותכון תתנון קדם יי אפרשותא לדריכון: וארי תשתלון ולא תעבדון ית כל פיקודיא האילין די מליל יי עם משה: ית כל די פקיד יי לותכון בידא דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא לדריכון: ויהי אם מעיני כנשתא אתעבידת לשלו ויעבדון כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתיה ונסכיה כדחזי וצפיר בר עזי חד לחטאתא: ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל וישתבק להון ארי שלותא היא

מסרה

והעמדנו עלינו מצות ׳וג׳ כתיבן שלישת חס׳ יוד תגי׳ וסי׳ ונסכיה׳ חצי ההין׳ ויסף יי׳ קרא שמואל׳ ותכפל חרב שלישתה ׳וב׳ כתבן שלשת חס׳ דחס׳׳ והשלשת ביד אתי ׳שלשתך בדבר: ריח ניחח ח׳ מיחדי׳ בתורה וסי׳ נמסר בסד׳ צו: ויין ה׳ רפ׳ וסי׳ ויין לנסך רביעית׳ ויין לנסך שלשית׳ ויין תקריב לנסך׳ ויין לא ישתו כל כהן ׳ויין ישמח לבב: במספר א״ב מן חד חד כף בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרא רבתא ׳לאחד ב׳ וסי׳ שני העמר לאחד׳ ככה תעשו לאחד: בבאכם ג׳ וחסרים וסי׳ יין ושכר אל תשת׳ בבאכם אל הארץ דחלה ׳כן תתך חמתי עליכ׳ ׳מראשי׳ ה׳ וסי׳ ערסתיכ׳׳ מרשית השנה כן כתו׳ חס׳ אל״ף׳ מראשית כל פרי האדמה ׳מגיד מראשית אחרית׳ להבריאכם מראשית׳ וא׳ ומראשית כל תבואתך ׳ערסתכם ל׳ חס׳ דחס׳׳ מראשית ערסתיכם חס׳ ומל׳׳ וראשית עריסותיכם דיחזקאל מל׳ דמל׳: לחטת ל׳ חסר אל״ף׳ והוא חד מן נ״ח מלין חסרי׳ אל״ף וסי׳ במסרא רבתא:

בעל הטורים

חלה תגין על ה״א ה׳ דברי׳ חייבין בחלה׳ חמשה רבעים קמח חייבין׳ מראשית ערוסותיכם הפסוק מתחיל מ״ם ומסיים במ״ם׳ לומ׳ לך שעין יפה אחד מארבעים:

זו עז״: אשר דבר יי׳ אל משה, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבור׳ שמענום אחת דבר אלהי׳ שתי׳ זו שמענו: את כל אשר צוה וגו׳, מגיד שכל המודה בעז״ ככופר בכל התור׳ כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנ׳ למן היום אשר צוה יי׳ והלאה: אם מעיני העדה נעשת׳ לשגגה, אם מעיני העדה נעשת׳ עבירה זו על ידי שוגג שטגגו והורו על א׳ מן העבודו׳ שהיא מותרת לעבוד עז״ בכך: לחטת, חסר אל״ף שאינו כשאר חטאו׳ שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאו׳ קודמו׳ לעולות שנ׳ ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמ׳ לחטאת: הביאו

הביאו את קרבנם לפני יי׳ / זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה ליי׳ / וחטאתם / זה השעיר : תחטא בשגגה / בעז׳ : עז בת שנתה / שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה ובזו קבע לה שעירה : ביד רמה / במזיד : מגדף / מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם ש שהוא בכרת : דבר יי׳ / אזהרת עבו׳ זר׳ מפי הגבורה והשאר מפי משה : עונה בה / בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה : ויהיו במדבר ומצאו / בגנותן של ישר׳ דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונ׳ ובשנייה בא זה וחללה : המוצאי׳ אותו מקושש / שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו : כי לא פורש מה יעשה לו / באי זו מיתה ימות אבל יודעי׳ היו שהמחלל שבת במיתה : ויוציאו אותו / מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מבית דין : רגום / פשנ״ט בלעז וכן הלוך אלנ״ט וכן זכור ושמור : ועשו להם ציצית / על שם הפתילים התלויים בה כמו ויקחני בציצת ראשי / דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים : תכלת / צבע ירוק של חלזון : וזכרתם את כל מצות יי׳ / שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי״ג : ולא

בחטאה ל׳ ח׳ מלין כתי׳ הא׳ בסוף תיבות׳ וכל׳ מפקין

בזה ח׳ וחד וכזה אלה להפר ברית

לכפר עליו ה׳ וסי׳ ושחט את בן הבקר / ויקח משה מן הדם / ואם דל הוא ואין / והנותר מן השמן / והשעיר אשר עלה / וכפר אהרן על קרנותיו : ביד רמה ג׳ וסי׳ ובני ישראל יוצאים ביד רמה / והנפש אשר תעשה / יצאו בני ישראל ביד רמה / ונמסר גם בסדר בשלח : בזה ח׳ וסי׳ כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו הפר / בזה לך לענה לך דמלכים / וחברו דישעיה / אשר בזה את אלתי / אם לא אלתו אשר בזה / כי לא בזה ולא שקץ ענות עני / ואת אסיריו לא בזה / את תפלתם : ויציאו י״ב וסי׳ וידבר משה אל בני ישראל / ויציאו אתו כל העדה / ויבאו הנערים המרגלים / ויעשו כן ויציאו אליו / כאשר בא יעקב מצרים / ויצאו את מצבות / וירא ארם כי נגפו / דד״ה / ויבאו הכהני׳ לפנימה / ויעלו ויצאו מרכבה ממצרי׳ / ויצאו את בן המלך ד״ה / המקלל / אוריהו / וכתיביא ויוציאו כתיב / מצבות ויצאו כתיב / ושארא ויציאו כתיב / ונמסר גם בסוף אמור : ציצת ד׳ וכתיב כן חסר יוד תניין וסי׳ ועשו להם ציצת / ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת / והיו לכם לציצת / ויקחני בציצת ראשי : את כל מצות יי׳ ג׳ וסי׳ והיה לכם לציצת / ויעזבו את כל מצות יי׳ / ולשמור ולעשו׳ /

וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שִׁגְגָתָם: וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה: ס וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֵז בַּת־שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת: וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ: הָאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה: וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ: כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָה בָהּ: פ

וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־הָעֵדָה: וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ: ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם

ואינון איתיאו ית קורבנהון קורבנא קדם יי׳ וחובתהון קדם יי׳ על שלותהון : וישתבק לכל כנישתא דבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון ארי לכל עמא בשלותא : ואם אנש חד יחוב בשלו ויקריב עיזא בת שתה לחטאתא : ויכפר כהנא על אנש דאישתלי במחביה בשלו קדם יי׳ לכפרא עלוהי וישתבק ליה : יציבא בבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון אורייתא חדא תהי לכון לדיעביד בשלו : ואנש דיעביד ברישׁ גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי׳ הוא מרגיז וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה : ארי פתגמא דיי׳ בסר וית פיקודוהי אשני אשתיצאה ישתיצי אנשא ההוא חוביה ביה : והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מגבב אעין ביומא דשבתא : וקריבו יתיה דאשכחו יתיה כד מגביב אעין לות משה ולות אהרן ולות כל כנישתא : ואסרו יתיה בבית מטרא ארי לא אתפרש להון מה דיעבדון ליה : ואמר יהוה למשה אתקטלא יתקטיל גברא רגומו יתיה באבניא כל כנישתא מברא למשריתא : ואפיקו יתיה כל כנישתא למברא למשריתא ורגמו יתיה באבניא ומית כמא דפקיד יי׳ ית משה : ואמר יי׳ למשה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא : ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון ית כל פיקודיא דיי׳ ותעבדון יתהון ולא

וחטאתם / הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך : עז בת שנתה / פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג. והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות : תורה אחת / כזאת תורת החטאת : ביד רמה / להראות הכל שאיננו ירא מהשם : מגדף / כדרך לשון בני אדם : כי דבר יי׳ בזה / זה הוא ביד רמה : ואת מצותו הפר / שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר : הנפש ההיא / איננה המשכלת כדברי תועי רוח רק הוא חבור נפש עם ה הגוף : עונה בה / כמו דמו בראשו : במדבר / לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה ו והזהירוהו ולא הועיל / יא ויקריבו אותו ליל ראשון : במשמר / בפתחות הבית מקום היה ידוע : מה יעשה לו / אי זו מיתה ימות : כאשר צוה יי׳ / מיתת הרגימ׳ : ועשו להם ציצית / יתכן על שני פירושי׳ האח׳ שיעשו ציצית כמו בציצית ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים : על כנפי בגדיהם / על כל בגד חלוק או מכנסי׳ כי אם תחלקוהו הנה הוא כדמות כנף : פתיל תכלת / על הציצית / וטעם תכלת בעבור שהוא כעין השמים : והיה לכם לציצית / והנה ישוב הפתיל להיותו בקצה כמו ה הציצית / והפירוש השני כאשר העתיקו חז״ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדילים ועוד אפרשנו והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפי׳ שיתכסה בו ביום תמיד ולא י יכירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת ה התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת ה התפלה לא יעשה עבירה : וראיתם אותו / מצוה להיותו נראה : אחרי

בעל הטורים

הכרת תכרת בגימט׳ שדברה תורה כלשון בני אדם : סמך מקושש למגדף לומר לך שבזמן אחד היו כדאיתא בחולין פ״ק ימשכי׳ משכת תמור בע״ז סמך להם פ פרש׳ ציצית שסקולת נ״כ ככל המצות ד דכתיב וזכרתם את כל מצות יי׳ - כל מצות יי׳ עולה תרי״ג - ולא יהיה לך אחי הגבורה שמענום - ועשו להם ציצית - אמר הקב״ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כ כמלאכי׳ לבוש הבדי׳ - וכאשר ראית אותי מעוטף - לכן נוה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא הכבוד - ציצית בא״ת ב״ש בגוה עולה ככסא - ציצית בגימט׳ נרקות ובגומ׳ נשרים - לומר מי שהוא זהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה - דכתיב אני בצדק אחזה פ פניך - וזוכה למה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים - וראיתם בגימ׳ ציצית בוס - וזכרתם אותו כתיב זכירה בציצי׳ - לכן צוה לעשות ד׳ ציציות בארבע כנפות בגדיו שבכל מקום שיפנה יזכור - ובכל אחד ה׳ קשרים כדי שיזכור לחמש חומשי תורה - ויש בכל אחד שמנה חוטין שימנע מלעשות עבירה ב בשמנה איברים ה התרגלי׳ את האדם לעברה ואלו הן אזני׳ עינים - פה - חוטם - ידים - רגלים - הערוה - והלב - ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מח׳ רקיעים דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ואם עבר כהן עבירה נידון בשמונה דינין בחבוט הקבר - ובשבעה מדורות של גיהנם ציצית - עולה ת״ר - ות׳ חוטין וה׳ קשרים תרי״ג - לומר לך שמקולה מצות ציצית ככל התורה כולה - בכל עת יהיו בגדיך לבנים נגית׳ זה ציצית לגנדריכם :

ויקח

אחרי לבבכם · המחשבה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זונים · כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו · וטעם למען תזכרו וכבר אמר וזכרתם את כל מצות יי׳ שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטמאת הרוח המשכלת: אני יי׳ אלהיכם · אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני יי׳ אלהיכם:

ולא תתורו אחרי לבבכם · כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: אני יי׳ · נאמן לשלם שכר: אלהיכם · נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם · על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי: אני יי׳ אלהיכם · עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעבה ונטול שכר לא עושין ולא נוטלין שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם · דבר אחר למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא · ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע״ז לומר שהמחלל את השבת כעובד ע״ז שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תור׳ ומצו׳ ואת שבת קדשך הודעת להם ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנא׳ ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם · כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרי׳ על ארבע כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש כנגד ד׳ ארבעה לשונות של גאולה שנא׳ במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת · על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטין שבה כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים: חסלת שלח לך

אני יי׳ ב׳ בטעמ׳ ר״פ וסי׳ ואולך אתכם קוממיו׳ · אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים · ודתן ואבירם ג׳ וסי׳ ויקח קרח בן יצהר בן קהת · ויעלו מעל משכן קרח תנייינא דפסו׳ · ובני אליאב קדמ׳ דפסו׳ · ויקמו כלם ח״ג במ״ט וסי׳ ויאכלו וישתו · ויקומו שרי מואב קדמ׳ · וינוסו בנשף · ויקומו בני ישראל בבקר · ויקומו וילכו זיפה ·

וְלָא תִטְעוֹן בָּתַר הַרְהוֹר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִּי אַתּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן: בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן: אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

ל׳ ומ׳ **וְלֹא־תָת֜וּרוּ אַחֲרֵ֤י לְבַבְכֶם֙ וְאַחֲרֵ֣י עֵֽינֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־אַתֶּ֥ם זֹנִ֖ים אַחֲרֵיהֶֽם׃ לְמַ֣עַן תִּזְכְּר֔וּ וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֑י וִהְיִיתֶ֥ם קְדֹשִׁ֖ים לֵאלֹהֵיכֶֽם׃** ב׳ ר״פ בטע׳ בתור׳ **אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֤אתִי אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃** ב׳ בפ״ס

קי״ט פל״ט סימן ·

פרשה ואתפליג

קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן: וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתַן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֲנָשִׁין דִּשְׁמָא: וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כֻּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַייָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַייָ: וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי: וּמַלִּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר לֵיהּ

פרשה ויקח

וַיִּקַּ֣ח קֹ֔רַח בֶּן־יִצְהָ֥ר בֶּן־קְהָ֖ת בֶּן־לֵוִ֑י וְדָתָ֨ן וַאֲבִירָ֜ם בְּנֵ֧י אֱלִיאָ֛ב וְא֥וֹן בֶּן־פֶּ֖לֶת בְּנֵ֥י רְאוּבֵֽן׃ ב׳ ובני יונתן פלת ו׳ בקרי **וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י מוֹעֵ֖ד אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃** ב׳ ח׳ מ״ל וח׳ חס׳ דין חס׳ ל׳ **וַיִּֽקָּהֲל֞וּ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶם֮ רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם קְדֹשִׁ֔ים וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃ וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃ וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־קֹ֜רַח וְאֶֽל־כָּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ** ל׳ וחד וידע כהם

ויקומו כל איש חיל · וחברו דד״ה וישאו גופת · ויקומו ראשי האבות · ויקומו על עמדם : ומדוע י׳ וסימ׳ ומדוע לא יראתם לדבר · ומדוע תתנשאו על קהל יי׳ · ומדוע נעבדנו אנחנו · ומדוע באתם אלי עתה · ומדוע לא הצלתם · ומדוע לא הכיתו שם · ומדוע יסתיר אבי ממני · ומדוע הקילתני · ומדוע מלך אדוניהו · ומדוע לא שמרת את שבועת יי׳ · ושארא מדוע · וא׳ חס׳ מדע · לא נשא האב:

ויקח

קרח: זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוי׳ כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתו׳ ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתו׳ ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא יי׳ שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל יי׳ והם עיקר כל העדה: ויקח קרח · אנשים · דרך קצרה כמו חמור לחם ורבים ככה ויאמר ר׳ יונה כי פירוש לקח לקום על משה: לפני משה · שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני: קריאי מועד · שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם · קודם צאתם ממצרים ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: רב לכם · כמו די לכם והטעם שתפשתם החלק הרב: כי כל העדה כלם קדושים · כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם יי׳ · כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: תתנשאו · להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: ויפול על פניו · ברצונו ויש אומרים כדרך הנבואות: את אשר לו · השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת

ויקח

קרח · פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח · לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם · ד״א ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי · ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנא׳ בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: ודתן ואבירם · בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו׳ עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השנייה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס מאתי׳ וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן · דתן ואבירם ואון בן פלת: רב לכם · הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים · כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו · אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי יי׳ אלהיך כל העדה שמעו: ויפל על פניו · מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה במתאוננים ויתפלל משה במרגלים ויאמר ושמעו מצרים במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: בקר וידע וגו׳ · עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוון לדחות שמא יחזרו בהן: בקר וידע יי׳ את אשר לו · לעבודת לויה: ואת

בעל הטורים

ויקח קרח

ויקח קרח סופך מחלוקת קרח לפרשת ציצית שעל ענין ציצי׳ חלק על משה · ויקח קרח בגימ׳ זה נתקח רע · עושר שמור לבעליו לרעתו בגימ׳ לעשרו של קרח לרעתו היה · ויקומו בגימ׳ לחלק · חמשים ומאתים · כ״ר רשעים ידעך · קריאי חסר יו״ד שעברו על י׳ הדברות · אנשי שם בחכמה ובעושר · ונתחייבו כרוך ה׳ המבול אשר מעולם אנשי השם · וישמע משה בגימטרי׳ מכאן שחשדוהו כאשה: ובקשתם

ואת הקדוש, לכהונה: והקריב, אותם שאין תנחות' והתרגו' מוכיח ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה, ומדר' בקר אמ' להם משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו': זאת עשו קחו לכם מחתות, מה ראה לומר להם כך אמ' להם בדרכי הגוי' יש נימוסים הרבה וכומרי' הרבה וכולם מתקבצי' בבית אחד אנו אין לנו אלא יי' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם מאתים וחמשים איש מבקשי' כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביב' מכל הקרבנו' וסם המות נתן בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכ' התרה בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעי' שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין: רב לכם בני לוי, דבר גדול אמרתי לכם ולא שטים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנ' את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט ועשרי' וארבע משמרו' עומדו' לבני בניו כלם מתנבאי' ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט: אשר יבחר הוא הקדוש, טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: מחתות, כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: רב לכם, דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי, התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: ולעמוד לפני העדה, לשיר על הדוכן: ויקרב אותך, לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: לכן, בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדי' אתך על יי' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: וישלח משה וגו', מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה, פיהם הכשילם אין להם אלא ירידה: ותתן לנו, הדבר מוסב על לשון האמור למעלה כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה ובומר משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם תנקר וגו', אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם, כאדם התולה קללתו בחבירו: אל תפן אל מנחתם, לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי, לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי שחרית לשון ארמי כך נקראת אגבריא של מלך שחור:

והם עדתך:

ואת הקדוש, בשבטו להיותו כהן גדול: זאת, הבחינה: רב לכם בני לוי, וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים: המעט, הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם, בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם: ויקרב אותך, וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם כהונה: לכן, על כן קטרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו שעשו וועד להריב עם השם וכן בהצותם על יי' ויש אומרים כי הא' הנועדים מוסף: ואהרן מה הוא, מה פשעו מה הוא עושה: לא נעלה, יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו מסביב או מי שילך לעבודת השם או אל המקו' הנבחר יקרא עולה: המעט, הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישר' והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה: כי תשתרר עלינו, העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: גם השתרר, גם שררות רבות אתה ואחיך: אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש, והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה היינו סובלי' רק הסירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם, טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם, רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראנה כי זה שעשית לנו נראה הוא לעינים ודרך משל לומר בגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אמרי' התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומ' אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בנגלוי והנכון בעיני שמלת האנשי' ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישרא': ויחר, זה הדבו' כבר פירשתיו כי העולה והמנח' מארכת האף על הרשעי' ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופעם אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי' נשאתי שמשתי משא עליו: ולא הרעותי, בשום דבר: ויאמר משה אל קרח, וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני יי' לקחו איש מחתתו: מחר, והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר:

ומשה

והקרבתם

הקדוש ד' מלאים וסימ' וידבר אל קורח ואל כל, ותנו בהן אש ושימו, ויאמרו אנשי בית שמש דשמואל, ויגבה יי' צבאות: מחתות ג' מלאי' וסימ' קחו לכם מחתות, את מחתות החטאי', ויקח אלעזר הכהן: בהן י"ח ט"ו קמצין וג' פתחין וסימ' נמסר בסדר והיה כי תבא: ולעמד ג' וחס' וסימ' המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם, ולעמד בבקר בבקר, להקהל ולעמד על נפשם: ובקשתם ג' וסי' גם כהנה, את יי' אתי ומצאתם בי, וא' בקשתם וסימ' הנחלות לא חזקתם: על יי' לא' וסי' במסר' רבת: אל תפן ג' וסימ' אל תפן אל קשי העם, אל תפן אל מנחתם, אל תפן אל און:

ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו: זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו: ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני יהוה מחר והיה האיש אשר יבחר יהוה הוא הקדוש רב לכם בני לוי: ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי: המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יהוה ולעמד לפני העדה לשרתם: ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה: לכן אתה וכל עדתך הנעדים על יהוה ואהרן מה הוא כי תלונו עליו: וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה: המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר: אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה: ויחר למשה מאד ויאמר אל יהוה אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם: ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יהוה אתה והם ואהרן מחר:

וית דקדיש ויקריב לקדמוהי וית די יתרעי ביה יקריב לשמושיה: דא עבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתיה: והבו בהון אשתא ושוו עליהון קטרת בוסמין קדם יי' מחר ויהי גברא דיתרעי יי' הוא קדיש סגי לכון בני לוי: ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי: הזעיר לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון לקדמוהי למפלח ית פולחן משכנא דיי' ולמיקם קדם כנשתא לשמשותהון: וקריב יתך וית כל אחך בני לוי עמך ובען אתון בען אף כהונתא רבתא: בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי' ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון עלוהי: ושלח משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: הזעיר ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא: ברם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבתא לנא אחסנת חקלין וכרמין העיני גבריא האינון תשלח לעורא לא ניסק: ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי' לא תקביל ברעוא קורבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאישית ית חד מנהון: ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי' את ואינון ואהרן מחר:

בעל הטורים

[illegible]

אבן עזרא

ומשה ואהרן, עמם: הבדלו, כי היו עמם פתח אהל מועד: ויפלו על פניהם, להתפלל, וטעם אל מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם פי' אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא, הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי"א כי טעם אל אלהי הרוחות כי בידו כח לתפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם הם החטיא אחרים והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם יבאה ו ואכלתם וכלתם כרגע: למשכן קרח, הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוי' לבדם ומזה הכתו' כלמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים: זקני ישראל, הנכון בעיני שהם השבעים הזקנים הנבחרים: ואל תגעו בכל אשר להם, שאם באו להציל מתוכם ירדו חיים שאול כמו הם: בכל חטאתם, בעבור רב חטאתם: ובניהם, הגדולים: וטפם, קטני' וקטנות: לעשו' את כל המעשי', להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעיס לאמר איננו מאמין להסיר הבכורי' מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמי' הבכורי' העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתה בפרשת וילך משה: בריאה, יש אומרי' שהיא תורה על המכה מה שלא היה וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מרימו' רבות וירדו הרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: ופצתה האדמה את פיה, כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם ה העליונה תיכונה תדבר על ה הגבוהים ממנה כדרך הרמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים: ואת בתיהם, שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: ואת כל הרכוש, שהיה לכלם: וירדו הם, הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו: ותכם

רשי

והקרבתם איש מחתתו, החמשי' ומאתי' איש שבכם: ויקהל עליהם קרח, בדברי ליצנו' כל הלילה ההוא הלך אצל השבטי' ופתה אותן סבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד יי', בא בעמוד ענן: אל אלהי הרוחות, יודע מחשבו' אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהו' כועס נפרע מכלם אבל אתה לפניך גלויות כל מחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד, הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף, אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: העלו, הסתלקו מסביבות משכן קרח: ויקם משה, סבור שישאו לו פנים ולא עשו: יצאו נצבים, בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית: ונשיהם ובניהם וטפם, בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין עד שיביא שתי שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: לעשות את כל המעשים האלה, שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: לא יי' שלחני, אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: ואם בריאה, חדשה יברא יי', להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז ו וידעתם כי נאצו הם השם ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא יי': נכו'

וקחו ת"א וקחו איש בב' מוכחים ולגרמיות. תנינן ויקחו איש בשני גריסין על ויתנו ואיש בזונת והוא תר תנן ה' זוגין מתחלפין בטעם

ויעלו ב' וחיל פרעה ונה תמנרים

בריאה ב' א' מל וא' חס' ותאכלנו בריאה חס'

בעל הטורים

ויקהל עליהם קרח, כמו שכנסה לאהרן בשנמשת ואת כל העדה הקהל. כרגע ב' במסו' בהאי פרשה ואידך אך היו לשמה ברגע. רמז לאותן דאמר עדת קרח אין להם חלק לעול' הבא ותימו דכתיב היו לשמה כרגע ספו תמו. ספו בעולם הזה. תמו בעולם הבא. תספו ב' במ' פן תספו בכל חטאתם. ואם הרעו תרעו גם אתם גם מלככם תספו שאמר להם שאם לא יחזרו בהם סימותו הם וקרח גדולם. ימותון. ב' כמות כל האד' ימותון. והארץ כנגד תכלה ויוסביה כמו כן ימותון. פי' את שתכלה ויוסביה ימותון שיבלעו הם תחתם. ופקדת ב' במסרה ופקודת כל האדם. ופקודת תשמרת. ופקודת אלעזר בן אהרן. בשביל סרחה ליכנס בפקוד' עזר שבקשו כהונה על כן ופקודת כל האדם וגו'. ופקודת כל האדם ופקד. אמר משה אם הקב"ה יעשה לאו כמו שעוש' לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים אלא שעונשם מיד. בריאה ב' במסו' מתהו' ליושבי ואם בריאה. ותאכלנו בריאה. שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו. כדאיתא בפרק ד' מיתות בית דין: את

מקרא

וּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת כָּל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד יְהוָה אֶל כָּל הָעֵדָה׃ ס וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְדַבֵּר אֶל הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל תִּגְּעוּ בְּכָל אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן תִּסָּפוּ בְּכָל חַטֹּאתָם׃ וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי לֹא מִלִּבִּי׃ אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלָחָנִי׃ וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת יְהוָה׃ וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל הָרְכוּשׁ׃ וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה

תרגום

וְסַבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתַן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ׃ וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַּיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ אִתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יְחוּב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלַּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בָּתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְּעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּי לְהוֹן דִּילְמָא תִלְקוּן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ וְאִסְתַּלַּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְּחוֹר סְחוֹר וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ קָיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִי׃ אִם כְּמוֹתָא דְּכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וְסָעֲרָא דְּכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃ וְאִם בְּרִיָּה יִבְרֵי יְיָ וְתִפְתַּח אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי לְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִדְּעוּן אֲרֵי אַרְגִּיזוּ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזַעַת אַרְעָא דִּי תְחוֹתֵיהוֹן׃ וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּי לְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ וּנְחַתוּ אִנּוּן וְכָל דִּי לְהוֹן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל

מסרה

וישימו כלהון מלאים במד חס' וסי' נמסר בסדר מקץ: אל ב' בטעמ' זקף גדול וסי' ויפלו על פניהם ויאמרו, אל נא רפא נא לה: הרוחת ב' כתיב כן חס' וי"ו בתר וסי' ויפלו על פניהם, יפקד יי' אלהי הרוחות: תספו ב' וסי' פן תספו בכל חטאתם, גם אתם גם מלככם: חטאתם ג' זסי' וידבר אל העדה לאמר, קרא בגרון אל

מסרה

תחשך, ישוב ירחמנו יכבש עונותינו, וכל יזכר יפקד וכל פרש' אחרי מות דכוו' חטאתם: תדעון ד' וסי' ויאמר משה בזאת תדעון, ולכל בני ישראל לא יחרץ, ויאמר יהושע בזאת, גורו לכם מפני חרב: כמות ג' ומלאי' וסי' אם כמות כל האדם, כמות זה כן מות זה, והיה כמות אחאב: בריאה, ב' ומב' לישני וסי' ואם בריא' יברא יי' דין מלא', וא' חס' ומאכלו בראה: וירדו ז' וסי' כל עבדיך אלה אלי, ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה, וירדו ראמים עמם, וירדו מעל כסאותם, וירדו מאניותיהם, ויאמר אלי המים האלה, והפכתי כסא ממלכות: ותבקע ד' וסי' ותבקע האדמה אשר תחתיהם, ותבקע הארץ בקלם, ותבקע העיר דמלכים, והבקו דירמיה: שאלה ט' חס' וסימ' נמסר בסדר וישב:

רשי

נסו לקולם, בשביל קול היוצא על בליעתן: ואת האש, שבתוך המחתות: זרה הלאה, לארץ מעל המחתות: כי קדשו, המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: החטאים האלה בנפשותם, שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה: רקועי, רדודים: פחים, טסין מרודדין טינב"ים בלע"ז: צפוי למזבח, למזבח הנחשת: ויהיו לאות, לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: וירקעום, אשטנדירם בלע"ז: ולא יהיה כקרח, כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו, כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגומ' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכי' אצל דבור פתרונם כמו על ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנ' ויוציאה והנה מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיה בצרעת: וכפר עליהם, רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטרת עוצר המגפ' כדאיתא במסכ' שבת: ויעמוד

אבן עזרא

ותכס עליהם, הארץ בעצמה: ויאבדו, בעבור מות בניהם העומדים תחתם: לקולם, בעבור קולם הה"א החמשי' מושכ' עצמה ואחרת עמה י"א כי קרח מהנבלעי' היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העד' באכול האש וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע. ולפי דעתי שלא נבקע רק מקו' דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח אינ' דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכי' קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכי' הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל' וחומ' יודע הדב' וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו: זרה הלאה, מהמזבח: כי קדשו, כי אחר שהקריבום לשם הנם קדושים: את מחתות החטאים, פי' המחתות: ועשו אותם, האומני': רקועי פחי' כמו וירקעו את פחי הזהב, ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני יי': ויהיו לאות, לזכר ולסימן: וירקעום, המרקעים: כאשר דבר יי' ביד משה לו, לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני: ממחרת, זה היום כי לעולם הוא סמוך: אתם המיתם, הטעם מה ראיה היתה זאת שבטו לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמ' שידעתם שרפתם המקריבים: בהקהל העדה, כל קהלה ואחריה על היא למריבה: ויבא משה ואהרן, בעבור שראו שנראה הכבוד: הרומו, שישבו במקום המרומם במחנה הלוי' והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו: ויפלו על פניהם, להתפלל: את המחתה, הידועה: ושים קטורת, ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין: והולך, לשון צווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי, וטעמו הובילי כמו ילך עמך, וטעם

לקלם ג' וחס' וסי' וכל ישר' אשר סביבותיהם נסו, ויפצרו בו עבדיו, ואתה תמנה לך חיל: החמשי' ח' וסי' וקדשתם את שנת, ואש יצאה מאת יי', וממחצית בני ישראל, ויקח משה ממחצית, ויענה אליהו וידבר, וישלח וישב שר חמשים תנינא דפסו': וירם ב' וסימ' את המחתת מבין השרפה, וירם קרן משיחו: מחתות.

ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל: וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן תבלענו הארץ: ואש יצאה מאת יהוה ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת: ס

וחפת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא: וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקליהון ארי אמרו דילמא תבלעננא ארעא: ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גבריא מקרבי קטורת בוסמיא:

יז וידבר יהוה אל משה לאמר: אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה כי קדשו: את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי הקריבם לפני יהוה ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל: ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח: זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד משה לו: פ

ומליל יי עם משה למימר: אימר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפרש ית מחתיא מבין יקידיא וית אשתא ירחיק להלא ארי אתקדשו: ית מחתית חיביא האלין דאתחייבו בנפשתהון ויעבדון יתהין רדידין טסין חופאה למדבחא ארי קריבונין קדם יי ואתקדשא ויהוין לאת לבני ישראל: ונסיב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא די קריבו יוקדיא ורדידונין חופאה למדבחא: דכרנא לבני ישראל בדיל דלא יקרב גבר חילוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתיה כמא די מליל יי בידא דמשה ליה:

וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם יהוה: ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה: ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד: ס וידבר יהוה אל משה לאמר: הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על פניהם: ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני יהוה החל הנגף: ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם:

ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי: ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ומליל יי עם משה למימר: אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעא ונפלו על אפיהון: ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעילוי מדבחא ושוי קטורת בוסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי שרי מותנא: ונסיב אהרן כמא די מליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בוסמיא וכפר על עמא: וקם

בעל הטורים

את מחתות החטאי' האלה בנפשותם ש' שנתחייבו על עסקי נפשותם כדרים לקי' דאמ' ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי ש' שיניו בשביל חנופה שהחניפם קרח על עסקי לגיזה חרק עליהם שר של גיהנם שיניו. חרק אותיות קרח. ותב' ע' ארבע במס' ותבקע האדמה ואידך ותבקע הארץ בקולם. ותבקע העיר דיהוי' ודמלכי' על ירושלם. ותבקע הארץ בקולם והיינו דכתי' וכל ישרא' אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בעירובין ש' שפתחה של גיהנם בירושלם. ותבקע העיר פירו' בירושלם שם ותבקע האדמה וירדו שאולה. ויאבדו ב' במסר' הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה. כיון שנאבדו. נאבד כלי מלחמה. כי נאבדו האנשים האלה. ראשי תיבות הכהן. על שבקשו כהונה. האדם אשר לקרח. סופי תיבות חרם. מלמד שעשאן חרם על שנתחברו לקרח. החטאים האלה שנים במס' החטאים האלה בנפשותם. החטאים את עמלק. לומר לך כמו שאלו חטאו ב' בנפשותם כך חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשו לישרא' ונזדווג להם כדאית' במדרש. משל למי שראה אמבטי רותח וקפץ בתוכה. ויפלו על פניהם ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה סגורה בפיהם. ועל כן אמ' כי יצא הקצף כדאמר רבי חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי סגורה בפי אני יודע שהוא מטורף: וירץ ב"ת ב"ם אותיות מגפה שרץ להעביר המגפה:

ג' מלאים נמסר לעיל בסידרא: צפוי ה' וסימ' נמסר בסוף סדר ויקהל: ויהיו ז"א רפין וסי' בסדר תרומה: וירא כ' וסי' נמסר בסדר שמיני: ושים ט' וסי' נמסר בסדר בשלח: וכפר ד' וסימ' קרב אל המזבח ועשה ב' בו', כי יצא הקצף, עזרנו אלהי ישענו, ונמסר גם בסדר שמיני: על העם ח' וסימ' נמסר במלכים ריש סימן י"ד:

אבן עזרא

וטעם וישב אהרן דבק עם הפרש׳ הבאה ואם מפסקה וכבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם: מטה׳ יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני׳ וטעם לבית אב שבטי ישרא׳ כמו ראובן ושמעון׳ וטעם כי מטה אחד בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: אשר אועד לכם׳ תמיד: והשכותי׳ מפעלי הכפל כמו והתמותי מגזרת וחמת המלך שככ׳ וטע׳ והשכותי כדרך בני אדם למצוא מנוח׳ ומטה לוי בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד: לבית לוי׳ מטה משרת עצמו ואחר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול׳ מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואיננו ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: ויראו׳ מכתב יד כל אחד: ויאמרו בני ישראל׳ די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל משכן יי׳ ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל׳ וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא היה גם זאת הפרשה לאות כי במדב׳ סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפסלו הבכורים׳

את

רשי

ויעמד בין המתים וגו׳׳ אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו הנח לי לעשות שליחותי אמר לו משה צוני לעכב על ידך אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב״ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה׳ דבר אחר למה בקטר׳ לפי שהיו ישרא׳ מליזים ומרננים אחר הקטרת לומ׳ סם המו׳ הוא על ידו מתו נדב ואביהו על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב״ה תראו שעוצר מגפ׳ הו׳ והחט׳ הוא הממית: כי מטה אחד׳ אע״פ שחלקתים לשתי משפחו׳ משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: והשיכותי׳ כמו וישוכו המים וחמת המלך שככה: בתוך מטותם׳ הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: ויוצא פרח׳ כמשמעו: ציץ׳ הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים׳ כשהוכר הפרי הוא׳ שהן שקדי׳ לשו׳ ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוס׳ גומל יהיה נצה ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעור׳ על הכהו׳ פורענותו ממהר׳ לבא כמו שמצינו בעוזיה והצרע׳ זרחה במצחו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: ותכל תלונותם׳ כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי״ש בלע״ז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונות׳ שם דב׳ בלשון יחיד ואפי׳ הם תלונות הרבה: למשמרת לאות׳ לזכרון שבחרתי באהרן הכה׳ ולא ילונו עוד על הכהונה:

כל

וקח ז״ג וסי׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם׳ קום לך פדנה ארם ביתה בתואל׳ עם אשר תמצא את אלהיך׳ ויאמר יי׳ אל משה עבר׳ דבר אל בני ישראל וקח מאתם׳ ויאמר אלו האיש קטר׳ וקח אתו אלי כי בן מות׳ ויאמ׳ לו אבנר נטה לך׳ ויאמר לגחזי חגור מתניך׳ ואלישע הנביא קרא׳ ויהי מקץ ימים רבים׳ קחו עמכם

במדבר יז

ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה: ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח: וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה:

פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאהם לבית אבתם שנים עשר מטות איש את שמו תכתב על מטהו: ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי כי מטה אחד לראש בית אבותם: והנחתם באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה: והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מלינם עליכם: וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל נשיאיהם מטה לנשיא אחד מטה לנשיא אחד לבית אבתם שנים עשר מטות ומטה אהרן בתוך מטותם: וינח משה את המטת לפני יהוה באהל העדת: ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל העדות והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים: ויצא משה את כל המטת מלפני יהוה אל כל בני ישראל ויראו ויקחו איש מטהו:

ויאמר יהוה אל משה השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו: ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו כן עשה:

פ

ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו:

תרגום אונקלוס

וקם בין מיתיא ובין חייא ואתכלי מותנא: והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלגותא דקרח: ותב אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכלי: ומליל יי׳ עם משה למימר: מליל עם בני ישראל וסב מנהון חוטרא חוטרא לבית אבא מן כל רברבנהון לבית אבהתהון תרי עסר חוטרין גבר ית שמיה תכתוב על חוטריה: וית שמא דאהרן תכתוב על חוטרא דלוי ארי חוטרא חד לריש בית אבהתהון: ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא דאזמין מימרי לכון תמן: ויהי גברא דאתרעי ביה חוטריה ינעי ואניח מן קדמי ית תורעמת בני ישראל דאינון מתרעמין עליכון: ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל רברבניהון חוטרא לרבא חד חוטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עסר חוטרין וחוטרא דאהרן בגו חוטריהון: ואצנע משה ית חוטריא קדם יי׳ במשכנא דסהדותא: והוה ביומא דבתרוהי ועאל משה למשכנא דסהדותא והא נעא חוטרא דאהרן לבית לוי ואפיק לבלבין ואניץ נץ וכפית שיגדין: ואפיק משה ית כל חוטריא מן קדם יי׳ לות כל בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חוטריה: ואמר יי׳ למשה אתיב ית חוטרא דאהרן לקדם סהדותא למטרא לאת לעמא סרבנא ויסופן תורעמתהון מן קדמי ולא ימותון: ועבד משה כמא די פקיד יי׳ יתיה כן עבד: ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מיננא קטלת חרבא הא מיננא בלעת ארעא והא מיננא מיתו במותנא:

בעל הטורים

יפרח ד׳ במס׳ והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח׳ ואידך צדיק כתמר יפרח׳ יפרח כשושנה יפרח בימיו צדיק׳ מטהו יפרח זהו צדיק כתמר יפרח שכיון שמטהו יפרח יצא צדוק צדיקו׳ וזהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן׳ וכן יפרח בימיו צדיק שנאמר על המלך החשית שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן׳ פרח ציץ שקדים׳ כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח ודתן ואבירם ועוזיהו׳ שקדים בגימטריא חשמונים רמז לחשמונים שהם מזרע אהרן ותתקיי׳ הכהונה בידם׳ ויצא משה כל המטות חסר ו׳ שהיו יבשים כמו שהכניסם׳ לבני מרי מכאן למד משה שקראם מורים:

ונלנו

מסרה

דברים׳ שמע בני וקח אמרי׳ ונמסר גם במשלי סימן ד׳: נשיאה׳ ב׳ ובעיניא קדמ׳ חס׳ יוד תניינ׳ מל׳ דמל׳: ואת שם ד׳ וסימ׳ ואת שם השני קרא׳ ואת שם אהרן תכתב׳ ואת שם קדשי לא תחללו עוד׳ העדות ח׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר אחרי מות: יפרח ד׳ וסי׳ והיה האיש אשר אבחר בו׳ יפרח כשושנה׳ יפרח בימיו צדיק׳ צדיק כתמר יפרח: מטותם ב׳ מל׳ וסי׳ ויבלע מטה אהרן את מטותם׳ ומטה אהרן בתוך: וינח ז׳ דגש וסי׳ משה את המטת׳ וינח יי׳ את הגוים׳ וכתב בספר וינח׳ וינח שלמה את כל הכלים׳ וינח את נבלתו׳ וינח את נערו שם׳ ויעש שלחנות: ויצא י״ג חס׳ וסי׳ ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל מועד׳ ויצא משה את כל המטת׳ ולא אבו האנשים דפלגש בגבעה׳ וישלח הדר עזר דשמואל׳ ועליה כתנת פסים׳ ויצא למרחב אתי׳ ויצא מנחם את הכסף׳ ויצא את האשרה׳ ויאמר לאשר על המלתחה׳ ויהי ממחרת ויצא פשחור׳ אויל מרדך ויהי בשלשים ושבע׳ ויצא אסא כסף דדברי הימים׳ מגלה עמקות מני חשך׳ וחד וירמיהו בא ויצא: המטת ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: מרי ד׳ וסי׳ השב את מטה אהרן לפני העדות׳ כי חטאת קסם מרי׳ אל תהי מרי בבית המרי׳ ואמרת אל מרי אל בית ישראל:

כל הקרב הקרב וגו׳ · אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחביריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות : האם תמנו לגוע · שמא הופקרנו למיתה : ויאמר יי׳ אל אהרן · למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש : אתה ובניך ובית אביך · הם בני קהת אבי עמרם : תשאו את עון המקדש · עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע : ואתה ובניך הכהנים תשאו את עון כהונתכם · שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם : וגם את אחיך · בני גרשון ובני מררי : וילוו · ויתחברו עליכם להזהיר גם את ה הזרי׳ מליקרב אליהם : וישרתוך · בשמירת השערים ולמנות מהם גזברים ואמרכלין : וזר לא יקרב אליכם · אתכם אני מזהיר על כך : ולא יהיה עוד קצף · כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף : לכם מתנה נתונים · יכול לעבודתכם של הדיוט תלמוד לומ׳ ליי׳ כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת · גזברין ואמרכלין : עבודת מתנה · במתנה נתתיה לכם : ואני הנה נתתי לך · בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו · משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערע׳ כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו עשרים וארבע מתנות כהונה בברי׳ מלח עולם ולכך נסמכה פרש׳ זו לכאן : משמרת תרומותי · שאתה צריך לשמרן בטהרה : למשחה · לגדולה : מן האש · לאח׳ הקטרת האישים : לכל קרבנם · כגון זבחי שלמי צבור : מנחת׳ חטאת׳ ואשמם כמשמעו : אשר ישיבו לי · זה גזל הגר : בקדש הקדשי׳ תאכלנו וגו׳ · למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה : תרומת מתנם · המור׳ מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר : לכל תנופת · שהרי אלו טעונין תנופה : כל טהור · ולא טמאים · ד״א כל טהור לרבות אשתו : ראשיתם :

הקרב ז׳ וסי׳ כל הקרב הקרב ב׳ בו׳ ובנסוע המשכן יורידו · ואת אהר׳ ואת בניו תפקד · והחני׳ לפני המשכן · אתן את כהנתכם · וכלכלו הנצבים האלה : האם ב׳ וסי׳ האם תמנו לגוע · האם אין עזרתי בי : ואתה ובניך אתך ג׳ דסמיכי וסי׳ תשמרו את כהנתכם · תשאו את עון כהנתכם · לפני אהל העדות : ונלוו ד׳ וסי׳ עליך

הקרב ל׳ פסק

יח

כל הקרב הקרב אל משכן יהוה ימות האם תמנו לגוע : ס

א ויאמר יהוה אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם : וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת : ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם : ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם : ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל : ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה נתנים ליהוה לעבד את עבדת אהל מועד : ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת : פ

ה וידבר יהוה אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק עולם : זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך : י בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אתו קדש יהיה לך : וזה לך תרומת מתנם לכל תנופת בני ישראל לך נתתים ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם כל טהור בביתך יאכל אתו :

כל דקריב מקרב למשכנא דיי מאית הא אנחנא סייפין לממת : ואמר יי לאהרן את ובנך ובית אבוך עמך תקבלון על חובי מקדשא ואת ובנך עמך תקבלון על חובי כהונתכון : ואף ית אחך שבטא דלוי שיבטא דאבוך קריב לותך ויתוספון עלך וישמשונך ואת ובנך עמך קדם משכנא דסהדותא : ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אינון אף אתון : ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן זמנא לכל פולחן משכנא וחילוני לא יקרב לותכון : ויטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רוגזא על בני ישראל : ואנא הא קריבית ית אחיכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנן יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא : ואת ובנך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנא אתן ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטיל : ומליל יי לאהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקים עלם : דין יהי לך מקודש קודשיא מותר מן אשתא כל קורבנהון לכל מנחתהון ולכל חטוותהון ולכל אשמיהון די יתיבון קדמי קודש קודשין דילך הוא ולבנך : בקודש קודשין תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה קודשא יהי לך : ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתינון ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתיה :

אבן עזרא

את עון המקדש · שהיא מבית לפרכת והטע׳ אם לא תשמרוהו העון עליכם · וטעם ובית אביך כי הם נושאי המקדש : את עון כהונתכם · אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם : שבט אביך · הוא לוי וחז״ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך : וילוו · כמו ונספחו וכן ילוה אישי והנ׳ הלוים כלוים בשמם : ואתה ובניך אתך תשבו לפני אהל מועד · לברכם ולא הלוים : גם הם גם אתם · דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה · וטעם ונלוו עליך שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל : עבודת מתנה · והזר מהכהנים אפילו לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדעון : למשחה · פירשתיו : מקדש הקדשים · כי יש קדשים קלים : מן האש · כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש והה״א נוסף : לכל מנחתם · אחר אשר יקדים האזכרה מתנה ואמורי החטאת והאשם : אשר ישיבו לי · פי׳ כי תמעול מעל והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים : בקדש הקדשים תאכלנה · אפי׳ בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן : מתנם · בחסרון תי״ו כמו הולך בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים :

חלב

בעל הטורים

ונלוו ארבעה במס׳ ונלוו עליך וישרתוך · ואידך ונלוו עליהם רבים בחלקלקות · ונלוו גוים רבים אל יי׳ ביום ההוא והיו לי לעם · ציון ישאלו דרך פניהם ונלוו וגו׳ פירוש ונלוו עליהם רבי׳ בחלקלקות להכר ליסרא׳ כדכתיב ומן המשכילים יכשלו עד עת קץ · אבל כשיבא הקץ ונלוו גוים אל יי׳ וגו׳ והיינו ונלוו עליך וישרתוך כדכתיב והיו בני נכר אכריכם וכורמיכם · האם ב׳ במס׳ האם תמנו לגוע · ואידך באיוב האם אין עזרתי בי · שמי שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו · וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני · חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע · ואני הנה נתתי · כדרך שנותנין בשטר מתנה בדעת שלימה ובנפש חפצה · מקדש הקדשים מן : שופי תיבות שמן · כמו שדרשו ר״זל לרבות לוג שמן שלמצורע וזה לך תרומת מתנם וכן במעגה זה יהיה לך · שני פעמים זה עולה כ״ד · רמז לכ״ד מתנות כהונה · סדה ·

ושמרו את משמרת · באו ונלוו אל יי׳ · ונלוו גוים רבים · ונלוו עליהם רבים בחלקלקות : לך י״ד זקפין וסי׳ נמסר בסדר בראשית : וידבר יי׳ אל אהרן ב׳ בטעמ׳ זרקא וסי׳ וידבר יי׳ דעל יין ושכר אל תשת אתה · ודעלם ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי : לך נתתים ג׳ וסי׳ למשחה · וזה לך תרומת מתנם · כל חלב יצהר כל חלב : סימ׳ קדמ׳ כל זכר יאכל אתו · תניין כל טהור בביתך יאכל אתו · תלית׳ כל טהור בביתך יאכלנו : בקדש ג׳ רפין וסי׳ ונתת את הכפרת על · ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן · בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר :

אבן עזרא

חלב יצהר ׳ הנכבד והמוטב שהוא כקצף כי יצהר מענין כהור ופרשו צהר והוא חלב שמן זית: בכורי כל אשר בארצם: בכורי כל פרי האדמה ׳ וטעם כל טהור בביתך יאכלנו להזהיר על אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו על חזה התנופה ועל שוק התרומה. ומה שיתרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: אך פדה תפדה ׳ פי' תקח פריונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו ׳ שב אל בכור האדם לבדו: לא תפדה כי קדש הם ׳ לא תקח פריונם ורבים פירשו שפדה לישראל והפך זה כל הבכור שאמר ת תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: ברית מלח ׳ ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: חלף ׳ כמו תמורה: ולא יקרבו עוד ׳ בעבור עדת קרח: ועבד הלוי הוא ׳ בעצמו ויש אומרים כי הוא פעול ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו את עונם ׳ אם לא ישמרו והנה המעשר כחלקם על כן אמרתי: וידבר יי' אל משה ׳ ולא אל אהרן בעבור יתנו מעשר מן המעשר לאהרן: וכמלאה

רשי

ראשיתם ׳ היא תרומה גדולה: כחזה התנופה וכשוק הימין ׳ של שלמי' שנאכלין לכהני' ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה ׳ בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: כל תרומת הקדשים ׳ מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם ׳ כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים ׳ ברית מלח כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: וחלק לא יהיה לך בתוכם ׳ אף בביזה: והם ׳ הלוים ישאו עונם של ישר' שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: אשר ירימו ליי' תרומה ׳ הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר: ונאמר

מסורה (עליונה)

תירוש ג' מלאים וסי' כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ׳ ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך ׳ אל ארץ דגן ותירוש: יביאו ט' וסי' נמסר בסדר שמיני: לכל בשר ז' וסי' אל אלהי הרוחות ׳ כל פטר רחם ׳ יפקד יי' ׳ והיו דראון ׳ נותן לחם ׳ אין שלום לכל בשר ׳ בא שאון עד קצה: כשב ד' בתורה וסי' בסדר ויקרא: לריח

תורה

(יב) כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליהוה לך נתתים: (יג) בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליהוה לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו: (יד) כל חרם בישראל לך יהיה: (טו) כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם ובבהמה יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טז) ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא: (יז) אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחח ליהוה: (יח) ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה: (יט) כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליהוה נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יהוה לך ולזרעך אתך: (כ) ויאמר יהוה אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל: ס

(כא) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד: (כב) ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות: (כג) ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד והם ישאו עונם חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: (כד) כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו ליהוה תרומה נתתי ללוים לנחלה על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: פ

(כה) וידבר יהוה אל משה לאמר: (כו) ואל הלוים תדבר ואמרת אלהם כי תקחו מאת בני ישראל את

תרגום

כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהבתינון: בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי דילך יהי כל דדכי בביתך ייכלוניה: כל חרמא בישראל דילך יהי: כל פתח ולדא לכל בסרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק: ופרקניה מבר ירחא תפרוק בפורסניה כסף חמשא סלעין בסלעי קודשא עסרין מעין הוא: ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאימרא או בוכרא דעזא לא תפרוק קודשא אינון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ובשרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשקא דימינא דילך יהי: כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם קים מלח עלם היא קדם יי לך ולבנך עמך: ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין וחולק לא יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אינון חולקך ואחסנתך בגו בני ישראל: ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פולחנהון די אינון פלחין ית פולחן משכן זמנא: ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: ויפלחון ליואי אינון ית פולחן משכן זמנא ואינון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ומליל יי עם משה למימר: ולליואי תמליל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית

בעל הטורים

פדה ׳ ב' במסורה ׳ אך פדה יפדה ואידך את לא פדה יפדה. היינו דאמר ר' יהושע רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים שניהם לכהן ׳ אין האח' פוטר את חבירו והיינו את לא פדה יפדה ׳ תרומות ג' כל תרומות הקדשים ׳ הרי בגלבוע אל טל ואל מטר ושדה תרומות ׳ ואיש תרומות יהרסנה ׳ זהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ ׳ והיינו ושדה תרומות שנאמר גבי שאול ׳ ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות ׳ והיינו כל תרומות הקדשי' יהרסנה וארמותם

אשה ב' בטע' כפ' ואת הכבש השני

מסרה

יו וסי' נמסר בסדר ויקרא: תרומת ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' כל תרומת הקדשים ׳ הרי בגלבע אל ׳ מלך במשפט יעמיד קדמ' חס' וחד לאוצרות לתרומת: אתך ט"ו בתורה וסי' נמסר בסדר שמיני: ויאמר יי' אל אהרן ג' בטעמא וסי' דעלם לך לקראת משה המדברה ׳ ודעלם אתה ובניך ובית אביך אתך ׳ ודעלם בארצם לא תנחל ׳ ונמסר גם בסדר שמות: מעשר ג' רפין וסי' ויתן לו מעשר מכל ׳ מעשר מן המעשר ׳ ולבני לוי הנה נתתי ׳ וכל המעשר דכוו': לנחלה ט"ו וסי' ולבני לוי הנה נתתי כל מעש' בישראל לנחלה ׳ אשר ירימו בני ישר' ׳ ונקח את ארצם ונתנה לנחל' ׳ וישבע משה ביו' ההוא ׳ על כן היתה חברו' לכלב' ׳ ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב ׳ ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישר' ׳ ויקח יהושע את כל הארץ ׳ כי תורם את הדרך הטובה דמלכים ׳ וחברו דדה כי תורם ל' הדרך הטובה ׳ כי אתה הבדלתם לך ׳ והולכתי עליכם אדם ׳ והיתה להם לנחלה ׳ אשרי הגוי שיי' אלהיו ׳ ונתן ארצם לנחלה:

ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן / תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית: כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב / תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה / לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב / הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירות קרקע הוא וכן יקבי המלך הוא ים אוקיינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: כן תרימו גם אתם / כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת יי׳ / בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את כהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומ׳ גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחילה אחר מחמשי׳ לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: בהרימכם את חלבו ממנו / לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב / המותר ללוי׳ חולין גמורין: כתבואת גרן / לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישרא׳ אשר ירימו ליי׳ תרומה יכול יהא כולו אסור תלמוד לומר ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: בכל מקו׳ / אפי׳ בבית הקברות: ולא תשאו עליו חטא וגו׳ / הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו / הא אם תחללו תמותו:

חסלת ויקח קרח

זאת חקת התור׳ / לפי שהשטן ואומות העו״ס מונין את ישר׳ לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזיר׳ היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך / לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדומה תמימה / שתהא תמימה באדמות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: אלעזר / מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה / חוץ לשלש מחנות / ושחט אותה לפניו / זר שוחט ואלעזר רואה: אל נכח פני אהל מועד / עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם: אל המחנה / למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא

מתנתיכ׳ ד׳ חס׳ וב׳ מלא׳ וסי׳ נמסר בסדר אמור יקדמא תרומ׳ יי׳ תנינא את תרומת יי׳ תליתא את כל תרופת יי׳: מקדשו ל׳ ומשמש א״ב מן א״א כתובין וי״ו בסוף תיבותא׳ וסי׳ במסרא רבתא: ו׳ פסוקים ולא לא ולא וסי׳ ולא תשאו עליו חטא דסוף סדר קרח / והיה כעץ שתול על מים / ולא תסורו כי אחרי התהו / ולא אמרו

המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת יהוה מעשר מן המעשר: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב: כן תרימו גם אתם תרומת יהוה מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת יהוה לאהרן הכהן: מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יהוה מכל חלבו את מקדשו ממנו: ואמרת אלהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב: ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד: ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו:

מעשרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מניה אפרשותא קדם יי׳ מעשרא מן מעשרא: ותתחשיב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמליאתא מן מעצרתא: כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי׳ מכל מעסרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מניה ית אפרשותא קדם יי׳ לאהרן כהנא: מכל מתנתיכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי׳ מכל שופריה ית מקדשיה מניה: ותימר להון באפרשותכון ית שופריה מניה ויתחשיב לליואי כעללת אדרא וכעללת מעצרתא: ותיכלון יתיה בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון חלף פולחנכון במשכן זמנא: ולא תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון ית שופריה מניה וית קודשיא דבני ישראל לא תחלון ולא תמותון:

אבן עזרא

וכמלאה / פירשתיו: מכל חלבו / מהטוב שבו וכן ואכלו את כל חלב הארץ: את מקדשו / כי המעשר הוא הקדש / וטעם בהרימכם את חלבו וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואח׳ שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: ולא תשאו עליו חטא / טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובאתכם מקדשו מ״מנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם אתם מקדשו:

חסלת ויקח קרח

זאת חקת / גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר צוה השם וישלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי מת ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: פרה אדומה תמימה / שלא תהיה קטנה / אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך: והוציא אותה / המוציא או בצוי׳ וכן ושחט כי הוא לא ישחט׳ והעד לפניו: ושרף את הפרה / השורף והעד לעיניו: עץ ארז / כמו למצורע ושם רמזתי סוד: וכבס בגדיו / הכהן השורף: טמא

צ״ה / דניאל / ותיבות אלף תס״ב:

פרשה

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: ונתתם אתה אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו: ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים: ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה

פרשה

ומליל יי׳ עם משה ולאהרן למימר: דא גזירת אורייתא די פקיד יי׳ למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך תורתא סמוקתא שלמתא די לית בה מומא די לא סליק עלה נירא: ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפיק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי: ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעיה וידי לקביל אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ויוקיד ית תורתא לעינוהי ית משכה וית בסרה וית דמה על אוכלה יוקיד: ויסב כהנא אעא דארזא ואיזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בסריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא

ויהי

בעל הטורים

והרמותם ממנו / קרי ביה ממינו / אין תורמין ממין על שאינו מינו / וגם תורם על הישן:

פרשת זאת חקת

זאת חקת התורה / סמך חקת התורה לבהרימכ׳ את חלבו ממנו / רמז לא ניתנה אלא לאוכלי המן / שניה לה לאוכלי תרומה / ועוד רמז התחזיקים בתור׳ יו׳ יש להם מכת שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ: לא תחללו וסמיך ליה חקת התורה שתלמיד חכם שחוטא הוא חילול השם / ולא תמותו וסמיך ליה חקת התורה דכתיב עץ חיים היא למחזיקי׳ בה / פרה אדומה בגימט׳ זה על עון עגל / לא עלה עליה עול / על כתיב חסר / שאפי׳ לא חסב בעול את עלה עליה לבד פסולה / ושרף את הפרה לעיניו הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שמרבים עצים בשריפתה:

ותכף

איה יי׳ / ולא יהיו כאבותם דור / ואיש שכב ולא יקום: תמותו ז׳ מלאי וסי׳ נמסר בסדר מקץ: וידבר יי׳ ל משה ול אהרן יב וסי׳ ויצום אל בני ישראל / דברו אל כל ישראל / דברו אל כל עדת בני ישראל / אדם כי יהיה בעור / כי תבאו אל ארץ / איש איש כי יהיה זב / איש על דגלו באתת / נשא את ראש דקהת / אל תכריתו את / עד מתי לעדה הרעה / הבדלו מתוך העדה / זאת חקת התורה: דבר אל בני ישר׳ ו׳ חס׳ לאמר וסי׳ נמסר בסדר בשלח: מדמה ז׳ נסי׳ נמסר בסדר ויקרא: לעיניו ה׳ וסי׳ ושרף את הפרה לעיניו / ותלך תמר בית אמנון / ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים / וישחט מלך בבל בתרא דירמיה:

וטמא הכהן עד הערב, שרפהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: והניח מחוץ למחנה, לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרו' אחרו' מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה, למי הזייה כמו וידו אבן בי לידות את קרנות הגויי' לשון זריקה: חטאת היא, לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: הוא יתחטא בו, באפר הזה: במת בנפש, ואי זה מת של נפש האדם לא להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה, ד"א בנפש זו רביעית דם: את משכן יי' טמא, אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו, אף על פי שטבל: כל הבא אל האהל, בעוד שהמת בתוכו: וכל כלי פתוח, בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור, פתיל לשון מחובר בלשון עברי וכן כפתולי אלהי' נפתלתי נתחברתי עם אחותי: על פני השדה, רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: וחטאו ביום השביעי, הוא גמר טהרתו: ואיש אשר יטמא וגו', אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא בשבועות: ומזה מי הנדה, רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע יטמא, ואינו טעון כבוס בגדים: וכל

ורחץ בשרו ד' חס' את בליש' וכי' נמסר בסדר מצורע: ואסף ג' וסי' ואסף איש טהור, ואסף דמצרע, ואסף נדחי ישראל: באהל ח' חטפי' וסי' ויבא לבן באהל ב' בו, אדם כי ימות באהל, ואהיה מתהלך באהל, והוכן בחסד כסא, וימאס באהל יוסף, אם אבא באהל ביתי, באהל בת ציון: באהל ו' קמצין וסי' ויאמרו אליו

וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ויהי מסאב כהנא עד רמשא: ודמוקיד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בסריה במיא ויהי מסאב עד רמשא: ויכנוש גבר דכי ית קטמא דתורתא ויצנע מברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנשתא דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא: ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי לבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון לקים עלם: דיקרב במיתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין: הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידכי: כל דיקרב במיתא בנפשא דאנשא דימות ולא ידי עלוהי ית משכנא דיי סאיב וישתיצי אנשא ההוא מישראל ארי מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב יהי עוד סאובתיה ביה: דא אוריתא אנש ארי ימות במשכנא כל דעליל למשכנא וכל די במשכנא יהי מסאב שבעא יומין: וכל מן דחסף פתיח דלית מגופת שיע מקף עלוהי מסאב הוא: וכל די יקרב על אפי חקלא בקטיל חרבא או במיתא או בגרמא דאנשא או בקברא יהי מסאב שבעא יומין: ויסבון לדמסאב מעפר יקידת חטאתא ויתן עלוהי מי מבוע למן: ויסב אזובא ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא די הוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: וידי דכיא על מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: וגבר דיסתאב ולא ידי עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: ותהי להון לקים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא: וכל

אבן עזרא

וטמא הכהן, וכבר ישב טמא ויום אומ' שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: איש טהור, אינו הכהן השורף: למי נדה, פירושו רחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב, ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במי': ולגר הגר בתוכם, בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: לכל נפש אדם, יהודי או גוי: אדם, ולא בהמה: וטמא, יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: יתחטא בו, יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד החשבון השלישי כמו השביעי: כי מי נדה, יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא: לא זורק עליו, על המים: עוד, יתמיד כמו עוד כל ימי הארץ: באהל, והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל במדבר באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב ועז במחנה: וכל אשר באהל, מחובר: צמיד פתיל, שנים פתילים: או בקבר, של אדם: ולקחו לטמא, הנה פירוש איך יתחטא: איש טהור, והקרוב להיותו כהן: ואיש אשר יטמא, וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרת ועתה הזכיר על העצם ועל הקבר: יטמא עד הערב, ולא יטהר עד אשר ירחץ: וכל

מסרה

איה שרה אשתך, כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, וירא יי' באהל בעמוד ענן, תבורך מנשי' יעל, ויעלו את ארון יי', ויעלו את הארון דד"ה: פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח אשר אי' צמיד פתיל, שרשי פתוח אלי מים, אשפתו כקבר פתוח, קבר פתוח גרונם, וסי' בלשו' ארמי מתי' בקבריהון משתעין: אזוב ג' מל' בתורה וסי' ולקח הכהן עץ ארז ואזוב, ולקח אזוב וטבל במי' איש טהו' ולקחתם אגדת אזוב, ונמסר גם בסדר בא: אל כלי ג' וסימ' מים חיים, לא הורק: בקבר ג' דגשי' וסי' ולקח אזוב וטבל במי', בקבר אשר איש האלהי' ויסופ' בקבר חסדך, קדמ' קמץ: מקדש יי' ג' וסי' מקדש יי' טמא, והיה מקדש יי' בתוכו, ועתה תנו לבבכם, וב' במקדש וסי' במקדש יי' כהן ונביא, אשר במקדש יי': הטהר ה' חס' בתורה וסימ' נמסר בסוף שמיני: וכבס ט' וסי' נמסר בסדר תזריע: במי ה' וסי' והנגע במי הנדה, כל דבר אשר יבא באש, במי מריבת קדש, נטבלו במי הירדן, אם התרחצתי במו שלג, במו כתיב,

בעל הטורים

ואסף ג' הכא ואידך ואסף המצורע ואסף נדחי ישראל המצורע איתקש למת וכשם שאפר הפרה מטהר כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת. ואסף נדחי ישראל לעתיד או ואסף ה המצורע דכתיב או ידלג כאיל פסח וכן לא יטהרכו לאפר פרה דכתיב בלע ה המות לנצח. במי ה במ' ובמי הנדה. אך במי הנדה יתחטא. במי מריבת קדש. במי הירדן. אם התרחצתי במי שלג...

הנגע ל' רפי

וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ

כ

(א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ (ה) וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים

וכל די יקרב ביה מסאבא יהי מסאב ואנש דיקרב יהי מסאב עד רמשא׃ ואתו בני ישראל כל כנישתא למדברא דצן בירחא קדמאה ויתיב עמא ברקם ומיתת תמן מרים ואתקברת תמן׃ ולא הוה מיא לכנישתא ואתכנשו על משה ועל אהרן׃ ונצא עמא עם משה ואמרו למימר ולוי דמיתנא במותא דאחנא קדם יי׃ ולמה אעילתון ית קהלא דיי למדברא הדין לממת תמן אנחנא ובעירנא׃ ולמא אסקתונא ממצרים לאיתאה יתנא לאתרא בישא הדין לא אתר כשר לבית זרע ואף לא תאינין וגופנין ורמונין ומיא לית למשתי׃ ועל משה ואהרן מן קדם קהלא לתרע משכן זמנא ונפלו על אפיהון ואתגלי יקרא דיי להון׃ ומליל יי עם משה למימר׃ טול ית חוטרא ואכניש ית כנשתא את ואהרן אחוך ותמללון עם כיפא לעיניהון ויתן מוהי ותפיק להון מיא מן כיפא ותשקי ית כנשתא וית בעירהון׃ ונסיב משה ית חוטרא מן קדם יי כמא די פקדיה׃ ואכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם כיפא ואמר להון שמעו כען סרבניא

העדה ו׳ מלין בטע׳ אזלא ומהפך וסי׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני׃ ותקבר ג׳ וסי׳ אלון בכות · ותקבר בדרך אפרתה · ותמת שם מרים ותקבר שם׃ ולמה ג׳ רפ׳ רפין וסימ׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ · ולמה העליתנו ממצרים · ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת׃ הבאתם ג׳ וסי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ חסר משג עים

אנכי · ומחמדי הטובים׃ קח י״ב רפ׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני׃ לעיניה׳ כ״ד וסי׳ במסרא רבתא׃ ל׳ פני ט׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים׃ המרים ד׳ וסי׳ שמעו נא המרים · וימצאו המורים דשמואל · וחברו דד״ה · יורו המורים אל עבדיך המוראים כתיב · ודאוריתא המרים חס׳ ושארא המורים מלא׃

ט׳ ל״פ נסב׳ · ל׳ וחכ׳ וג׳ בלים׳ · י׳ מלין בטעמ׳ אזלא ומהפך · ל׳ · ב״ב · ג׳ · ב״ב · ג׳ ר״פ רפין · כ׳ ובספ׳ וידבר העם באלהים · כ׳ ארץ חטה · כ׳ · י״ז מ״ל בתורה · י״ב ר״פ · ל׳ · ג׳ · י׳ · ל׳ וחס׳ · ט׳ · ל״ב · ל׳

רשי

וכל אשר יגע בו · הטמא הזה שנטמא במת יטמא׃ והנפש הנוגעת בו · בטמא מת׃ תטמא עד הערב · כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זהו פירושה לפי משמעה והלכותיה ומדרש אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו׃ ויקחו אליך · משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל כך יביאו זו לכפרה מ משלהם׃ פרה אדומה · משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל׃ אדומה · על שם אם יאדימו כ כתולע שהחטא קרוי אדום׃ תמימה · על שם ישר׳ שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם׃ לא עלה עליה עול · כשם שפרקו מעליהן עול שמים׃ אל אלעזר · כשם שנקהלו על א אהרן שהוא כהן ל לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את ה העגל לא נעשה לו ע עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעש׳ סניגור׃ ושרף את הפרה · כשם שנשרף העגל׃ עץ ארז ואזוב ושני תולעת · שלשה מינין הללו כנגד שלשת א׳ אלפים שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ו ותולעת ויתכפר לו׃ למשמרת · כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פ פקודה שאין בה מ מפקודת העגל שנאמ׳ וביום פקדי ופקדתי וגו׳ · וכשם שהעגל טמא כל העוסקין בו כך פרה תטמא כל ה העוסקין בה · וכשם שנטהרו באפרו שנאמ׳ ויזר על פני המים וגו׳ · כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו׳׃ כל העדה · עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים׃ ותמת שם מרים · למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקי׳ מכפרת׃ ותמת שם מרי׳ · אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמ׳ בה על פי יי׳ שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר על פי יי׳ באלה מסעי׃ ולא היה מים לעדה · מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים׃ ולו גוענו · הלואי גוענו׃ בגוע אחינו · במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה · בגוע · שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגוע׃ ואת בעירם · מכאן שחס הקב״ה על ממונם של ישר׳׃ ויקהילו וגו׳ זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה׃ המן

אבן עזרא

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא · שהוא טמא מת או עצם או קבר׃ תטמא עד הערב · ותרחץ׃ בחדש הראשון · בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים · וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען׃ וישב העם בקדש · בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב׃ ולא היה מים לעדה · ספר הכתוב שנים מאורעי׳ האחד מות מרים והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו ל לארץ והחל לספר הסבה׃ וירב · מבנין הפעיל׃ בגוע אחינו · שם הפעל כמו כשכב אדני המלך׃ אחינו · הם דור המדבר שמתו והם עברי השם׃ ולמה הבאתם · ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן · וטעם וירב העם עם משה שהמריבה היתה עם משה חזקה׃ העליתונו · מלה זרה׃ ויבא משה ואהרן מפני הקהל · כדמות בורחים׃ ויפלו על פניהם · להתפלל ויש אומרים לדרוש את השם ב בנבואה׃ קח את המטה · יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישר׳ שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם ובמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי׳ ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פי׳ ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפי׳ למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז״ל הספרדי יש א אותות נעשו בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלאך אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנה לא פירש דבורו היטב ו וחשבו אנשים בלבם כי דבור שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטוא לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי׳ כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל על יי׳ וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ונגזר על משה שלא יכנס לארץ ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם ונאמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה · כי אילו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאינו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל · וכן אמר גם בי התאנף יי׳ בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע אחר וראייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי והנה לא מרו והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתי׳ ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המדבר לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז״ל כי החטא היה בעבור באמר שמעו נא המורי׳ ורמזו זה הסוד׃ אל הסלע · שהודעתיך או הנמצא סמוך למחנה׃ ונתן מימיו · בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה ע״ד לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו׃ את המטה מלפני יי׳ · הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות׃ המן

בעל הטורים

בחדש הראשון · סמך זה לפרשת פרה · ש שבראשון נשרפה ה הפרה · וגם כמו דרשו חז״ל שמיתת צדיקי׳ מכפרת כמו פרה · פרה אדומה בגימ׳ מכפר׃ ותמת שם מרים ותקבר שם · שם בגימ׳ מכפר · שם בגימ׳ אבור בהגלה הוא · וירב ב׳ במסורת וירב העם ואידך וירב בנחל לומר שעמו מריבה על עסקי נחל שבשם מהם דהיינו הבאר שהיה מושך בנחל · העליתנו חסר וי״ו שעיקר התרעומות היה על משה · ותאנה וגפן ורמון ולהלן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון אלא בכל מקו׳ מקדים גפן כדכתיב איש תחת גפנו ותחת ת תאנתו וכאן הקדים תאנה משום דסליק מפרה · רמז למה שאמרו ברוך משם עני תאנה · קחו את העדה · אלו הסנהדרים הגדולים שבעדה ו והוא לא עשה כן · אלא ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל גדולים וקטנים · פני הסלע · פני בגימט׳ כפולה · מלמד שהיו כל ישראל פני הסלע · כנים של פנים · והיה המועט מחזיק את המרובה · המן

המן הסלע הזה נוציא, לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעי' כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרין מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם: המורי', כרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם: המן הסלע הזה, שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: פעמים, לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והם דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: יען לא האמנתם בי, גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם בעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן והלא הכא ובקר [illegible] יספוק קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתו' וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתו' מפני קדוש השם: להקדישני, שאלו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו, בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי, נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפלה כל כך: המה מי מריבה, הם הנזכרים במקו' אחר את אלו ראו אצטגנני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במי' לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם, שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא ירוא ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר בקרובי אקדש: אחיך ישרא', מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלא', לפיכך פירש אביכם מעל אבינו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: וירעו לנו, סבלנו צרות רבות: ולאבותינו, מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענו' באה על ישראל: וישמע קולינו, בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקי' ונענים: מלאך, זה משה מכאן שהנביאי' קרואין מלאכי' ואומ' ויהיו מלעיבי' במלאכי אלהים: נעברה נא בארצך, יהא לך לעורר על הירושה של ארץ ישר' כשם שלא פרענו החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר, מי בורות היה צריך לומר אלא כך אמר משה אף על פי שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו: דרך המלך נלך, אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: פן בחרב אצא לקראתך, אתם מתגאי' בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי על חרבך תחיה: רק אין דבר, אין שום דבר מזיקך: וביד חזקה, בהבטחת זקנו והידי' ידי עשו: כל העדה, כלם שלמים ועומדי' ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותן שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום:

הר

המן ג' וסי' המן העץ, המן הסלע הזה, המן הגרן או מן היקב: וירם ח' וסי' ויעש כן משה ואהרן, וירם משה את ידו ויך את הסלע, וירם הטבח את השוק, וירבעם בן נבט אפרתי, וירם את אדרת אליהו, וירם קרן לעמו תהלה, וירם ימינו ושמאלו, וירם יאשיהו, ונמסר גם בתהלים סי' קמ"ח: המה ט' ראשי פסו' וסי' נמסר בתהלים סימן מ"ח: התלאה ג' נמסר בסדר וישמע יתרו: ויצאני ג' ומשניין בכתבהון וסי' וישלח מלאך ויצאנו חס' דחס', ואמרת דבנך עבדים ויציאנו כתיב חסר וי"ו, ארמי אבד אבי ויוציאני כתיב מל' וי"ו וחס' יו"ד: קולנו בקולנו ד' ג' מלא' וא' חס' וסי' ונצעק אל יי' וישמע קלנו, בננו זה סורר, וירא את עניינו, דברנו אליו ולא שמע בקולנו דשמוא', קדמ' חס': בשדה ה' רפין וסי' נעבר נא בארצך, אעברה בארצך, והוי מגיעי בית בבית, ותאמר נעמי אל רות, ויאמר בועז אל רות: לקראתך ד' וסי' וגם הנה הוא יוצא לקראתך, פן בחרב אצא לקראתך, באשר הפך איש, על כן יצאתי, ונמסר גם בסדר שמות: מימיך ג' ומלא' וסי' ועבדת את יי' אלהיכ' וברך את לחמך ואת מימיך, ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה, טפכם נשיכם וגרך אשר בשעריך, וחד ומימיך, בן אדם לחמך ברעש, ונמסר גם בסדר משפטי': מכרם ג' וסי' ונתתי מכרם, על מכרם בכסף צדיק, ביום מכרם ציד, אנ"ך:

אבן עזרא

המן הסלע הזה, יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו: יען לא האמנתם בי, הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם: ויקדש בם, במש' ואהרן כטעם בקרובי אקדש: מקדש, שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל יי' מדבר קדש: התלאה, פרשתיו: לנו מצרים ולאבותינו, שמתו והטע' שארך זמן רעתם: וישלח מלאך, כמשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו על משה כי מצאו ויאמר חגי מלאך יי' ואין זאת דעתי: בשד' וכרם, שלא יפחיתו ואפילו מי הבארות שלכם לא נשתה: דרך המלך נלך, אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיצוה המלך ש פהוא מלך אדום נלך: במסלה נעלה, מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים התמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם, וטעם בני ישראל כל העדה בעבור שיצא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר:

יאסף

המן הסלע הזה נוציא לכם מים: וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם: ס ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יהוה ויקדש בם: ס וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו: וירדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבתינו: ונצעק אל יהוה וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נעבר גבלך: ויאמר אליו אדום לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך: ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעברה: ויאמר לא תעבר ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה: וימאן אדום נתן את ישראל עבר בגבלו ויט ישראל מעליו: פ ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל כל העדה הר ההר:

המן כיפא הדין נפיק לכון מיא: וארים משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחוטריה תרין זמנין ונפקו מיא סגיאי ושתיאת כנשתא ובעירהון: ואמר יי' למשה ולאהרן חלף דלא הימנתון במימרי לקדשותי לעיני בני ישראל בכן לא תעלון ית קהלא הדין לארעא די יהבית להון: אינון מי מצותא דינצו בני ישראל קדם יי' ואתקדש בהון: ושלח משה איזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר אחוך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתנא: ונחתו אבהתנא למצרים ויתיבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: וצלינא קדם יי' וקביל צלותנא ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דבסטר תחומך: נעיבר כען בארעך לא נעיבר בחקל ובכרם ולא נשתי מי גוב אורח מלכא ניזיל לא נסטי לימינא ולסמאלא עד דנעיבר תחומך: ואמר ליה אדומאה לא תעיבר בתחומי דילמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: ואמרו ליה בני ישראל באורח כבישא ניסק ואם מיך נשתי אנא ובעירי ואתן דמיהון לחוד לית פתגם דביש ברגלי אעיבר: ואמר לא תעיבר ונפק אדומאה לקדמותיה בחיל רב ובידא תקיפא: וסריב אדומאה שבק ית ישראל למעבר בתחומיה וסטא ישראל מלותיה: ונטלו מרקם ואתו בני ישראל כל כנשתא לחור טורא:

בעל הטורים

המן ג' במס' המן הסלע המן העץ. כמו שלשם הכר הגווי גם כאן כמו הכר הגווי ואידך המן הגורן או מן היקב כמו שהיה שם רעב גם כאן ארץ ציה בלא מים וסמך לכאן דלאמר עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה. זהו היינו העץ המן הגורן ולמ"ד אשכול היה דכתיב או מן היקב. ויך הסלע הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורים שבמדבר שנ' יבקע צורי' במדברי לכן בגי' מדה במדה. נעברה נא בארצך ובפיתון אמר אעברה נא. לא אמר זכור מה שאמר עשו נסעה ונלכה. ולכך אמר אחיך ישראל. ויכאו מכר יוד על ידי י' מכות הוכיאנו משם. פן בחרב אצא לקראתך. והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. מכרם שלשה ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם. ואעיר ביום מכרם ציד. על מכרם בכסף צדיק. בשביל שמכרו בכסף צדיק וכרו את אביהם ביום מכרם בכיהם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו על כן ונתתי מכר' והוכרכו לפתות מיתיהם בכסף: והעל

הר ההר, הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: על גבול ארץ אדום, מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך לרשע פרץ יי' את מעשיך: קח את אהרן, בדברים של ניחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך: את בגדיו, את בגדי כהונה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה: ויעש משה, אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב: ויראו כל העדה, כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמי' והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל, האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע, אומ' אני שמתרגם דהא מית טועה הוא אלא אם כן מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמ' ר' אבהו דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשו' דהא לפי שהיה כתיב טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כ כנשת' אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמצינו אם משמש בלשון אשר כמו אם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשי' מזה אם חרוצי ימיו: וישמ' הכנעני, שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כראיתא ב בראש השנה ועמלק מעולם רצועת מרדות לישר' מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב, זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישר' מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנענים בידם והם אינם כנעני' ראו ישר' לבושיהם כלבושי עמלקי' ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים, דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב, דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי, אינה אלא שפחה אחת: והחרמתי, אקדיש שללם לגבוה: ויחרם אתהם, בהריגה: ואת עריהם, חרמי גבוה: דרך ים סוף, כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר וסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום, שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך, בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו לח' שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך ובלשון לע"ז אנקרוטלור ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהוית' בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום כתמצא קצור נפש במקרא' מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחב' לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופ' לשון גודל כגון וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי ויגאה כשחל תגודני כללו של פי' כל לשון קיצור נפש בדבר לשון שאין יכול לקבלו הוא שאין הדעת סובלתו:

אבן עזרא

יאסף אהרן, כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר: מריתם, פירשתיו: למי מריבה, כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה: והפשט, והלבשתם, יוכיח לשנים פעולים, וטעם ואהרן יאסף כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו, פירשתיו: ויראו כל העדה, כאשר ראו זה המאורע שארע בנו שלשים יום, מלת גויעה פירשתיו: וישמע הכנעני מלך ערד, אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה והראיה מלך ערד אחר ונצחו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת וזה מלך ערד והאמת שמי מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שארע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מ מפורש: כי בא ישראל דרך האתרים, האתרים יש אומ' כי האלף נוסף והטעם התרים את הארץ וכן אלף אזרועך: לסבוב את ארץ אדום, בלמונה ופונון כי כן כתוב: הקלוקל

בעל הטורים

והעל ב' במסו' הכא ובברשית ואורה. והלבשת ב' במסורת והלבשת אותם את אלעזר. והלבשת אותם כתנות דהיכא מאן דאל כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה. כשם דוהלבשת אותם כ כתנות דאתם היתה במשיח' אף והלבשת דהכא הוה במשיחה. ויחת שם אהרן בנב' תנכה כי מת בכשיקה. ויראו כנו' בעננים. ויתקצר נפש העם. תלמוד שראו כל ה הברו' שיבואו עליהם בגלות אדום. ואיך ימשך גלות אדום. ויתקצר ארבע ויתקצר נפש העם ויתקצר נפשו בעמל ישראל ויתקצר נפשו למות ויתקצר נפשי בהם. כיון שבאו לגבול אדום ויתקצר נפש העם ודברו בו' ובמנה וקצרה נפשם בעמל ישר' שחטאו ויתקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום. וכן ויתקצר נפשי בהם דריגות דקרא ואכחיד ג' הרועים בירח אחד ודרשו אותו על א אהרן ומרים ומשה שמתו שלשתן בירח אחד: קלקל

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בהר ההר על גבול ארץ אדום לאמר: יאסף אהרן אל עמיו כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי למי מריבה: קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אתם הר ההר: והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם: ויעש משה כאשר צוה יהוה ויעלו אל הר ההר לעיני כל העדה: ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן ההר: ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל: ס

וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי: וידר ישראל נדר ליהוה ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם: וישמע יהוה בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה: פ ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך:

ואמר יי למשה ולאהרן בהור טורא על תחום ארעא דאדום למימר: יתכניש אהרן לעמיה ארי לא יעול לארעא די יהבית לבני ישראל על די סריבתון על מימרי למי מצותא: דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון להור טורא: ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבישינון ית אלעזר בריה ואהרן יתכניש וימות תמן: ועבד משה כמא די פקיד יי וסליקו להור טורא לעיני כל כנישתא: ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא: וחזו כל כנישתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין יומין כל בית ישראל:

ושמע כנענאה מלכא דערד דיתיב דרומא ארי אתא ישראל אורח מאלליא ואגיח קרבא בישראל ושבא מניה שביא: וקיים ישראל קיים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון: וקביל יי צלותיה דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קרויהון וקרא שמא דאתרא חרמה: ונטלו מהור טורא אורח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא באורחא:

ואתרעם

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן ו' בטעם דרגא תביר וסימ' בסדר וארא: על גבול ה' וסים' ויאמר יי' אל משה ואל אהרן, וישמע בלק כי בא בלעם, ושב משריד קדמה, בחרב תפלו על גבול ישראל, והנותר לנשיא תנינא דפסוק: והעל ב' וסים' ויאמר יי אל משה דצפרדעים, והעל אתם הר ההר: יאסף ט' וסים' שלח העז את מקנך, הצאן ובקר ישחט, יאסף אהרן אל עמיו, ואהרן יאסף ומת שם, האסף יאסף ואם אל עיר יאסף, וישראל לא יאסף, לא יבא עוד שמשך, עשיר ישכב ולא: בית ישראל כ' וסים' ויקראו, כי ענן יי' על, יבכו את השרפה, ויבכו את אהרן, לא נפל דבר מכל, ויהי מיום שבת ארון, ויאמר שמואל אל כל, משחקים, מעלים את הארן, ויספדו ויבכו, ואתנה לך, ויבא ירבעם דמלכים, נשימה נא שקים, כי כרם יי', העמסים, ולקחום עמים, יי' זכרנו, בית ישראל ברכו, יתן יי' את האשה, וכל ירמיה ויחזקאל דכוו' במ"ז בני ישר' וסי' שם: ויודר ג' וסי' יעקב ישר', יפתח: אתה ה' וסי' נמסר בסדר ויצא: ותקצר ד' וסי' נפש העם, ותקצר נפשו בעמל ישראל, ויהי כי הציקה לו ותחלצהו, וגם נפשם בחלה:

בלהים

הקלוקל, כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: וישלח השרפים, שם תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם: עשה לך, כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהיה גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים וחלילה
חלילה כי הדבר נעשה במצות ה׳ השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן יראנו היש עץ שימתיק המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: ויסעו בני ישראל, מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבולה פינון ומפינון נסעו אל אובות כי כן כתוב ויחנו בנחל זרד במקום אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: בספר מלחמות יי׳, ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות יי׳ בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: את והב בסופה, מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב אוכנו לשון הקדש וכן ופני ושני ויתא גם ופני אופני ושני הוא לחבור וכל זה למה שלא נמצא ואין שרש בראש המלה רק מלת ווי ה העמודים רק הנמצא תחת יו"ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ירוע: ואשד הנחלי׳, יש אומרים שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: אשר נטה, הטעם על ישראל כי על ער עברו: ונשען לגבול מואב, זהו והוא יושב מואלי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה"א בארה תחת אל כה"א מצרימה וזאת הבאר גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שצוה משה וחפרוהו שרי ישר׳ במשענות ומיד נבקעו מי׳: עלי

קלוקל בגימ׳ זה לאחד שנבלע באיברים אינו י׳ : הנחשים לפי שעשו מ׳ נשה נחש שהוציאו לשון הרע על המן· את הנחשים לרבות כלבים וחיות רעות· וישימהו על הנס· כהיך המויסר את כנו שמשים השוט שמכים בו במקום גבוה כדי שירא׳ אותו בכל פעם ויזכור· משם נסעו ונא אחר ויסעו מנחל זרד· כדרך הכתיב בכל המסעות· לפי שעל נחל זרד היו מקומות רבים· דיבון וגד ועלמון דבלתימה ו ונסעו הכל על הנחל ממקום למקום· את והב בסופה· כמו יהב וכן הוו גביר כמו גדול פירוש אשר ניתן לנו בסופה· כלומר בתהירות כמו בעני׳ סופה שממהרה לקחת הון רב· וזהו שכתוב בנ׳ חמות יי׳ דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו· בסופה ב׳ ואת והב בסופה· ובסופה ובסערה דרכו· זהו שנרג׳ אונקלוס בסופה כשיעברו נסים של ים סוף דכתיב יי׳ בסופה וגו· וסופיה דקרא נוער בים סוף ויבשהו· הכא נמי אוירי בינושת ים סוף· ואשר הנחלים ואשר הנחלים בג׳ דם שהדם היה יורד מן ההרוגים שנהרגו בנחל· לשבת ב׳ בת לשבת אברם· לשבת ער· שבזכו׳ אברהם זכה לזה· ר״א היינו דאמרי אינשי כשא אשה ושהה עמה עשר שני׳ ולא ילדה שהוא יכול להוציאה· ולפינן ליה מדכתיב מקץ עשר שנה לשבת אברם בארץ כנען שנקח הגר׳ והיינו לשב׳ ער שושב׳ עדירי יכול לישא אחר׳ וכמה מקץ עשר שנים· ונשען ב׳ בתם׳ ונשען לגבול מואב· ונשען על קדוש ישר׳ באמת כיון שבאו לגבול מ מואב· ראו הנסים שנעשו להם ונשען על קדוש ישר׳ באמ׳ : עלי

בלחם ו׳ דגשי׳ וסימ׳ קנה אותנו ואת, וינהלם בלחם, ונפשינו קצה בלחם, על דבר אשר לא קדמו, שבעים בלחם נשכרו, כי לא קדמו את בני: וישלח כ״ב נמסר בסדר נח: ויסר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר וארא: ארנון ג׳ מלאים ובעניינא וסימ׳ מעבר ארנון, כי ארנון גבול מואב בין מואב,

ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למה אסקתונא ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכליה קליל: וגרי יי בעמא ית חיון קלן ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל: ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית חויא וצלי משה על עמא: ואמר יי למשה עיביד לך קליא ושוי יתיה על את ויהי כל דיתנכית ויחזי יתיה ויתקיים: ועבד משה חויא דנחשא ושויה על את והוי כד נכית חויא ית גברא ומסתכל לחויא דנחשא ומתקיים: ונטלו בני ישראל ושרו באבות: ונטלו מאבות ושרו במגזת עבראי במדברא די על אפי מואב ממדנח שמשא: מתמן נטלו ושרו בנחלא דזרד: מתמן נטלו ושרו מעיברא דארנון די במדברא דנפיק מתחום אמוראה ארי ארנון תחום מואב בין מואב ובין אימוראה: על כן יתאמר בספר קרבין דעבד יי על ימא דסוף וגבורן דעבד על נחלי ארנון: ושפוך נחליא דמדברין לקבל לחית ומסתמיך לתחום מואב: ומתמן אתיהיבת להון בירא היא בירא די אמר יי למשה כנוש ית עמא ואתן להון מיא:

וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל: וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת הָעָם וַיָּמָת עַם רָב מִיִּשְׂרָאֵל: וַיָּבֹא הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל נֵס וְהָיָה כָּל הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי: וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל הַנֵּס וְהָיָה אִם נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת אִישׁ וְהִבִּיט אֶל נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי: וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד: מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי: עַל כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן: וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב: וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם: ס

ואת הנחלים ארנון: מגבל ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ היצא מגבל האמרי, מהר ההר תתאו לבא חמת, וירד הגבל משפם ב׳ בו, ויצא הגבל זפרנה וקדמא דול ראובני ולגדי, והערבה והירדן וגבל, ובעמק בית הרם, בשמדנו מהתיצב בכל גבל: יאמר ג׳ וסימ׳ כנמרד גבור ציד לפני יי׳, על כן יאמר בספר מלחמות יי׳, ולציון יאמר איש ואיש, וחד ויאמר למלך יריחו לאמר, ונמסר גם בסדר נח: לשבת ב׳ אברם בארץ, ודין: ומשם ט׳ וסימ׳ ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים: ומשם הפיצם יי׳, ומשם בארה היא הבאר, ומשם יקחך, ומשם עבר את בני עמון, ומשם עבר קדמה מזרחה, ומשם שב שמרון, ומשם לא תאכל, וחברו: בארה ג׳ מלעיל וסימ׳ ויסע ישראל בארה שבע, ומשם בארה הוא הבאר, וינס אתם וילך בארה, וב׳ מלרע בארה בנו אשר הגלה: ויתרן ובארא בתרא כתיב אלף, ונמסר גם בסדר ויגש:

באלהים ובמשה, השוו עבד לקונו: למה העליתנו, שניהם שוים: ונפשנו קצה, אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל, לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: את הנחשים השרפים, שמורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם, יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמי׳: ויתפלל משה, מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס, על כלונס שקורין פירק״א וכן כנס על הגבעה וארי׳ נסי שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קורהו נס: כל הנשוך, אפי׳ כלב או חמור נושכו היה ניזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמ׳ כאן וראה אותו ראייה בעלמ׳ ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש אל איש והביט וגו׳, שלא היה ממהר להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותי׳ וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאי׳ ואם לאו היו נמוקים: נחש נחשת, לא נאמ׳ לו לעשותו של נחשת אלא אמ׳ משה הקב״ה קורהו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: בעיי העברים, לא ידעתי למה נקר׳ שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאטא במטאטא והעי״ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים ויעה ברד: העברים, דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמוריים:

על פני מואב ממזרח השמש, במזרחה של ארץ מואב: גבול האמורי, תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב לשון קצה וסוף: מעבר ארנון, הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני וארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי, רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של האמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב כמו שאמר יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: על כן יאמר, על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות יי׳ כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו: את והב, כמו את יהב כמו שיאמ׳ מן יער ועד כך יאמר מן יהב והב והוי״ו יסוד הוא כלו׳ את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון, כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: ואשד הנחלים, תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם האמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצי׳ ואבני בלסטרא והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: ומשם בארה, משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב״ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלת משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: עלי

אין י׳ פסוקי׳ אית בהון אין ואין כתנו׳ בסוף

יאמר ג׳ וחד ויאמר למלך יריחו

רש״י

עלי באר, מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה. עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר. השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו זה. היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענותם, במטה: וממדבר מתנה להם: וממתנה נחליאל, כתרגומו: ומבמות הגיא אשר בשדה מואב כי שם מת משה ושם בטלה הבאר. דבר אחר כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק, על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב״ה משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמ׳ אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה, כתרגומו ריש רמתא: פסגה, לשון גובה וכן פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה, אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: וישלח ישר׳ מלאכים, ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנ׳ ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן וישלח משה מלאכים אל מלך אדום וביפתח הוא אומר וישלח ישרא׳ מלאכים אל מלך אדום וגו׳ הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישר׳ הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: אעברה בארצך, אע״פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו שלום: ולא נתן סיחון, לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרה מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל, אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אילו היה בחשבון. אמר הקב״ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמ׳ לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: כי עז, ומהו חוזק התראתו של הקב״ה שאמר להם אל תצורם וגו׳: בנותיה, כפרים הסמוכים לה: והוא נלחם, למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו, מרשותו: על כן, על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים, בלעם שנ׳ בו וישא משלו המושלי׳ בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו׳: תבנה ותכונן, חשבון בשם סיחון להיות עירו: כי אש יצאה מחשבון, משכבשה סיחון: ואכלה ער מואב, שם אותה המדינ׳ קרוי ער בלשון עברי ולחיינ׳ בלשון ארמי: ער מואב, ער של מואב: אוי לך מואב, שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש, שם אלהי מואב: נתן, הנותן את בניו של מואב: פליטי׳, נסים ופליטי׳ מחרב ואת בנותיו בשבית וגו׳:

מסורה

ולא נתן ד׳ וסי׳ סיחון את ישראל עבר בגבלו, ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת, ולא נתן למוט רגלינו, ולא נתן תפלה לאלהים: בגבלו ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה: סיחון ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ על כן יאמרו המשלים, אוי לך מואב אבדת, ממדבר קדמות, ועשה יי׳ להם כאשר עשה:

תורה

אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃ וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ

וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן׃ עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃

תרגום אונקלוס

בכן שבח ישראל ית תושבחתא הדא סקי בירא שבחו לה׃ בירא דחפרוה רברביא כרוהא רישי עמא ספריא בחוטריהון וממדברא איתיהיבת להון׃ ומדאתיהיבת להון נחתא עמהון לנחליא ומנחליא סלקא עמהון לרמתא׃ ומרמתא לחיליא די בחקלי מואב ריש רמתא ומסתכיא על אפי בית ישימון׃ ושלח ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר׃ איעבר בארעך לא נסטי בחקל ובכרם לא נשתי מי גוב באורח מלכא ניזיל עד דניעבר תחומך׃ ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגיח קרבא בישראל׃ ומחהי ישראל לפתגם דחרב ויריתו ית ארעיה מארנונא עד יובקא עד בני עמון ארי תקיף תחום דבני עמון׃ וכבש ישראל ית כל קרויא האלין ויתיב ישראל בכל קרוי אמוראה בחשבון ובכל כפרנהא׃ ארי חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל ארעיה מידיה עד ארנון׃ על כן יימרון מתליא עולו לחשבון תתבני ותשתכלל קרתא דסיחון׃ ארי קידום תקיף כאשא נפק מחשבון עבדי קרבא כשלהוביתא מקרתא דסיחון קטלו עמא דשרו בלחיית מואב כומריא דפלחין בית דחלתא רמתא דארנון׃ וי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש מסר בנוהי צירין ובנתיה בשביא למלכא דאמוראה סיחון׃

אבן עזרא

עלי באר, תחלת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה, לשון צווי והנה פי׳ איך עלתה: כרוה נדיבי העם, ככול במשפט: במחוקק, על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אלה הנחלים והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומו׳ עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמ׳ הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתו׳ כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד ונשב בגיא מול בית פעור עת שהתחננתי ובמקו׳ אחר עלה אל הר העברי׳ הר נבו גם ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר מותו: ונשקפה, לשון נקבה על הגיא: הישימון, מקום שממה והעד ובתהו יליל ישימון וכן תעו במדבר בישימון דרך: יהצה, אל יהץ: מארנון, בלקח ממואב: ועד בני עמון, כי כתוב כי חצי ארץ בני עמון היתה לישרא׳ כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא על כן הוצרך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישרא׳ כי כן כתוב וישב ישרא׳ בכל ערי האמורי בחשבון: ובכל בנותיה, חשבון כאם והכפרים כבנות: כי חשבון עיר סיחון, שבה כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: המושלים, הבוראים משלים מלבם, וטעם בואו חשבון לאמורים יאמרו: ותבנה, יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: כי אש יצאה מחשבון, רמז לאנשים שקמו בחשבון על מלכה: להבה, הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון, מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב, שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה: במות, מקומות גבוהים: כמוש, שם צלם אלהי מואב: פליטים, פליטי חרב בורחים:

בעל הטורים

עלי באר ענו לה. כשחזרו אתן ה המלחמ׳ חנו על הבאר ואמרו שירה במקום טהרה דכתיב כין משאבים שם יתנו צדקות יי׳ ענו שבים במס׳ עלי באר ענו לה ענו לו׳ בתורה שענ׳ הבאר ענו לו׳ בתורת ואמרו שיר׳. ומבמות הגיא. קרי בא מו׳ בגיא דכתיב ויקבור אותו בגיא. אעברה בארצך נלא אמר נא כדרך שאמר באדום שלא רצה לפייסו כ׳ כך. ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום ועל כן לא השיב לו תשובה כמו שעש׳ מלך אדום אלא יצא לקראתו: על כן יאמרו המושלים בגימט׳ זה המה המושלי׳ בלק׳ אמר

ונירם

ונירם אבד · מלכות שלהם : אבד חשבון עד דיבון · מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי : ונשים · ס״ת דנושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם : עד נפח · השימומים עד נפח : וישלח משה לרגל את יעזר · המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם : אל תירא אותו · שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדר לעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנאמר רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים : ויכו אותו · משה הרגו כדאית׳ בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו׳ ·

חסלת זאת חקת

אשר עד מדבא חד מן י׳ נקודו׳ בתורה וכי׳ נמסר בסדר מדבר סיני : בנתיה ה׳ חס ויו וסי׳ כל אורית׳ תענך׳ עקרון דיהושע׳ יבלעם דשפטים׳ באש תצתנה׳ וכל כתובים דכוו׳ מלאים במו וסי׳ מגדו · דאר · ביתאל · שוכו · תמנה : ואת ארצו ה׳ וסי׳ ויאמר יי׳ אל משה אל תירא · ויאמר יי׳ אלי אל · קומו וסעו ועברו ·

ונירם אבד חשבון עד דיבן ונשים עד נפח אשר עד מידבא : וישב ישראל בארץ האמרי : וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בנתיה ויירש את האמרי אשר שם : ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו למלחמה אדרעי : ויאמר יהוה אל משה אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון : ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד ויירשו את ארצו : ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו :

ל׳ · ל׳ ומס׳ ורגס : · כקורית בתורה · ויורש · ל׳ ק׳ · סימן וסמתי כהם אות · ד׳ · ה׳ · ל״ז מלאי׳ בתורה · ל׳ מ״ל בתור׳ וכל כתיו׳ וכתו׳ רכו׳ מ״ל במ״ח חס׳ ויסיגו את ברקיהו דירמיה

פ״ז׳ למידבא סימן · ימואל סימן · עזי סימן · ותיבות אלף תנ״ד :

ומלכו פסקת מחשבון עדא שולטן מדיבון וצדיאו עד נופח דסמיך עד מידבא : ויתיב ישראל בארע אמוראה : ושלח משה לאללא ית יעזר וכבשו כפרנהא ותריך ית אמוראה די תמן : ואתפניאו וסליקו לאורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי : ואמר יי׳ למשה לא תדחל מניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא די עבדת לסיחון מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון : ומחו יתיה וית בנוהי וית כל עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב ויריתו ית ארעיה : ונטלו בני ישראל ושרו במישרא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו :

ס ס ס

ס ס ס

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי : ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל : ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא : וישלח מלאכים אל בלעם בן בער פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי :

ב׳ בל״ש רחיל׳ · ב׳ בזיכרא׳ · ב׳ עבר. כנחם · כ״ל חס׳ ויו נמ״כ · ל׳ · ל״ט זוגין · ל׳ י״ר זוגין · ה׳ · ה׳ חס׳ · ל׳ ות״ל · ל׳ · ה׳ רמטעי׳ בתורה · ל׳ וחסר

וחזא בלק בר צפור ית כל די עבד ישראל לאמוראי : ודחיל מואבאה מן קדם עמא לחדא ארי סגי הוא ועקת למואבאי מן קדם בני ישראל : ואמר מואב לסבי מדין כען ישיצון קהלא ית כל סחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא דחקלא ובלק בר צפור מלכא למואב בעידנא ההיא : ושלח אזגדין לות בלעם בר בעור לפתור ארם דעל פרת ארע בני עמיה למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא והוא שרי מלקבלי :

וכען

ויאמר יי׳ אלי ראה · ויאמר יי׳ אל יהושע : ויגר ב׳ בל״ש דחילה וסי׳ מואב · ויגר מפניו ספ׳ : הנה ד׳ סבירין והנה וסי׳ נמסר בסדר כי תשא :

אבן עזרא

ונירם · דברי משה והמ״ש כימן מלך האמורי וגדודיו ולו שני · פ פירושי׳ האחד מגזרת ניר ותהיה מלת ונירם מוספת עצמ׳ ואחרת עמה כמו והגבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי הערכך וכן היא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אשר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון : ונשים · מפעלי השכל והחרק תחת קמץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר ר׳ משה הכהן כי הרגשות לחסרון האל״ף כאל״ף מלפנו · ת מבהמות ארץ מגזרת תאשם שומרון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל ח חשבון כי אם יצאה מחשבון משל למחנות סיחון וכאשר ירימו דברי המושלים על לשון המואבי׳ חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממ׳ כל הארץ עד נופח או הם דברי משה : ויפנו · פירשתיו : אדרעי · אל אדרעי דרך קצרה : השאיר לו · אחד מישראל :

לאמורי בקמצות האלמד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים גבהו : ויגר מואב · כמו ויירא וכן גורו לכם : ויקץ · כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה : אל זקני מדין · יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים : ילחכו כלחוך · שנים בנינים : פתורה · כמו מצרימה אל פתור : ארץ בני עמו · והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ובדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו הנה בן אחשורוש קודם א אחשורוש רק הם שנים : אשר על הנהר · פי׳ ארם נהרים : עין הארץ · פירשתיו : ארה

בעל הטורים

אשר עד מידבא ר״ש נקודה ומאחר אם כי שרפ׳ באש ונוטל ראש שנה · ויורש כתיב ויירש שלא הורכו לאוריסם אלא גרשו מענמם :

פרשת בלק

וירא בלק · בא ללוק דמן של ישראל · בן צפור · שעף עליהם כצפור לקללם ותהו כצפור נודדת מן קנה כן קללת חנם לא תבא · וירא שראה שעמדה לו חמה למשה · וירא שנתקררה חמה · מפנכו ראויה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף וכן לשון שמיעה כמו וכל העם רואי׳ · ויגר שנים במסרה ויגר שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו · אף כאן בשביל שראה שישר׳ מצליחים ומשכילים בכל ירא מפניהם · ילחכו ב׳ במס׳ ולחכו הקהל · ילחכו עפר כ׳ חס בתרי עשר ב בפרשת רעה עמך בשבטך שמדבר מ מעניין הגאולה והיינו דכתיב כשמע למצרים יחילו לשמע צור לומר כאשר נכל פתרם על כל האומות כן יהיה לעתיד · ויגר מואב · והיינו דכתיב אלי מואב יאחזמו רעד · יושב ממלי שיושב בנגדי ורואה אותי ואני איני וכול ל לראותו משני הענני׳ שמקיפים אותי · אל בלעם בן בעור פתור בגימטרי׳ זהו פותר חלומות · הנה עם יצא · הנה עולה ס׳ לומ׳ ס׳ רבואות יצא : ככה

רשי

וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי · אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחי׳ עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב · לשון מורא כמו גורו לכם : ויקץ מואב · קצו בחייהם : אל זקני מדין · והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניה׳ · מה ראו מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו : כלחוך השור · כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה : בעת ההיא · לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה : פתורה · כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצים לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום : ארץ בני עמו · של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומ׳ לו עתיד אתה למלוך ואם תאמ׳ מפני מה השרה הקב״ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומ׳ אילו היו לנו נביאי׳ חזרנו למוטב העמיד להם נביאי׳ והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורי׳ בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות : לקרא לו · הקריאה שלו היתה ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה : עם יצא ממצרים · ואם תאמר מה מזיקך : הנה כסה את עין הארץ · סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום : והוא יושב ממלי · חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם : ככה

נכה בו / אני ועמי נכה בהם / דבר אחר לשון משנה הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט : כי ידעתי וגו' / על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב : וקסמים בידם / כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי / דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנ' וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם : לינו פה הלילה / אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם שנאמר ויאמר יי' אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא : כאשר ידבר יי' אלי / אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים : וישבו / לשון עכבה : מי האנשים האלה עמך / להטעותו בא אמ' פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין : בלק בן צפור / אף על פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים : קבה לי / זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש : וגרשתיו / מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק : לא תלך עמהם / אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא / משל אומרים לצרעה לא מדבשיך ולא מעוקציך : להלוך עמכם / אלא עם שרי' גדולי' מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכ' ויוסף עוד בלק : כי כבד אכבדך מאד / יותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן לך : מלא ביתו כסף וזהב / למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילו' רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח : לא אוכל לעבור / על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה : גם

לכה ו' מלאי' בעני' וסימ' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה / כי כבד אכבדך מאד / מן ארם ינחני בלק מלך מואב ב' בו / לכה נא אקחך / לכה נא איעצך : מברך ג' וחס' וסימ' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה / יהי שם יי' מברך מעתה ועד עולם / ערום יצתי מבטן אמי : תאר ג' וחס' וסי' כי ידעתי את אשר תברך

ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר: וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק: ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר יהוה אלי וישבו שרי מואב עם בלעם: ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך: ויאמר בלעם אל האלהים בלק בן צפר מלך מואב שלח אלי: הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו: ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא: ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן יהוה לתתי להלך עמכם: ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו: ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה: ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלך אלי: כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה ולכה נא קבה לי את העם הזה: ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יהוה אלהי לעשות קטנה או גדולה:

וכען איתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה מן ארעא ארי ידענא ית די תברך מברך ודי תלוט ליט: ואזלו סבי מואב וסבי מדין וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק: ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די ימליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך: ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: הא עמא דנפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען איתא לוט לי יתיה מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה: ואמר יי לבלעם לא תיזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: וקם בלעם בצפרא ואמר לרברבי בלק איזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי למשבקי למיזל עמכון: וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סריב בלעם למיתי עמנא: ואוסיף עוד בלק למשלח רברבין סגיאין ויקירין מאלין: ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע מלמיתי לותי: ארי יקרא איקרינך לחדא וכל די תימר לי אעביד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין: ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזרת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא או רבתא: וכען

צפר ב' חס' בנגרי הלונה ערי

ברוך הוא ב' חסר לא עוב חקרו

אבן עזרא

ארה לי / לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה סוב על משקל שמור וקבה לי בחסרון הה"א על דרך משקל שכב רכב צלא : נכה בו / שם הפועל ואין טענה בעבור היותו בה"א כי הנה כמוהו לכלה הפשע : יואר / הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב ולא היה כ כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט : זקני מואב / חכמי' : וקסמים בידם / אמר ר' משה הכהן הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים וראיתו מבידם ולא אמ' כלום רק הוא כמשמעו וספר הכתוב שלא אל קוסם קוסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום כבחר ושעה כבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד ש שפירושו כאשר הוא שאמר ה הכתוב בימינו היה הקסם : והשיבותי אתכם דבר / אחר שתלינו : ויבא אלהים / לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה ה המגפה : מי האנשים האלה /

פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כחם והשם אמר לו קול דמי אחיך : כי ברוך הוא / הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו : שרי בלק / ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אלין אמ' ר' משה הכהן הספרדי ז"ל כי אע"פ שסימן הפעול ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנו"ן כמו להרגני לא יאמר להרגי והנה שכח לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ור' יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף ואיננו כנון : וטעם הלוך עמנו ממקומו : רבים / כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד : כי כבד אכבדך / בממון : וכל אשר תאמר / שים נורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב : מלא ביתו / ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם ליי' ה הארץ ומלואה : קטנה או גדולה / תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה : בזה

בעל הטורים

לכה נא בה"א כי ה' דגלים הם וערב רב ונבא אחריהם זנב - ארה לי - פיו הכסילו שלבסוף קלל אותו - מבורך ג' אשר תברך מבורך - יהי שם יי' מבורך ואורך באוב מלמד שהיה יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה - והיה תקלל ומבר' ביו' וזהו יהי שם יי' מבורך - תאור ג' ואשר תאר - לא תאור את העם - ונשיא בעמך לא תאור - ודרשינן מיני' בסנהדרין הוא הדין לכל אדם ע"כ - לא תאור שאסו' לקלל כל אדם : מאן ג' מאן יי' לתתי - מאן בלעם הלוך עמנו - אשר מאן לתתי לך בכסף - מלמד שכוונתו להרבות לו שכרו - וזהו מאן - כדי לתתו בכסף פדיום להרבות שכרו - ואשר תאמר יואר בגימטרי' שתקלל את מואב - לא תאור את העם - בלעם אמר קבה לי והקב"ה השיבו לא תאור אפילו תסרין כל רואה : ואך

מברך / לא תאר את העם / ונשיא בעמך לא תאר / ונמסר גם בסדר משפטים : ממני ו' בתורה וסימ' ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער / וידבר אל עפרון / ויאמר צדקה ממני / איננו גדול בבית הזה ממני ב' בפסו' / ויקרא פרעה למשה / לא אוכל אנכי לבדי / ועתה לכה נא ארה לי / הרף ממני ואשמידם / כי תאמר בלבבך רבים : להלך ד' חס' וסימ' נמסר בסדר שמות : ויקומו ט' מלאים וסימ' נמסר בריש קרח : אלהי ה' קמצין וסימ' ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק / ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך בחורב / לא אכלתי באני ממנו / ועתה יי' אלהי אתה המלכת / ויקרא אל יי' ויאמר יי' אלהי הגם / ויתמודד על הילד שלש פעמי' / הנה אני בנה בית לשם / שפטני כצדקך יי' אלהי / וכל אסף דכוו' במ"ב פתחי' וסימ' בחרתי הסתופף / שמרה נפשי כי : גדולה ד' מלאים בתורה וסימ' לעשות קטנה או גדולה / את אשו הגדולה / לא יהיה לך בכיסך / בביתך :

ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יסף יהוה דבר עמי: ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה: ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב: ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך יהוה בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו: ותרא האתון את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך: ויעמד מלאך יהוה במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה: ותרא האתון את מלאך יהוה ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה: ויוסף מלאך יהוה עבור ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול: ותרא האתון את מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל: ויפתח יהוה את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים: ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך: ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא: ויגל יהוה את עיני בלעם וירא את מלאך יהוה נצב בדרך

וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע מה יוסיף יי למללא עמי: ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום איזיל עמהון וברם ית פתגמא דאמליל עמך יתיה תעביד: וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי באורחא לסטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי עמיה: וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן אורחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לאורחא: וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדירא מכא וגדירא מכא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ודחיקת לכתלא ודחיקת ית ריגלא דבלעם לכתלא ואוסף לממחה: ואוסיף מלאכא דיי למיעבר וקם באתר עק די לית אורח למסטי לימינא ולסמלא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחוטרא: ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: ואמר בלעם לאתנא ארי חייכת בי אילו פון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך דרכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אלפנא למעבד לך כדין ואמר לא: וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד באורחא

רש"י

כי ירט הדרך לנגדי, רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד, לא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטי: אולי נטתה, כמו לולי פעמי׳ שאולי משמש בלשון לולא: גם אותכה הרגתי, הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומ׳ לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם הריג׳: ואותה החייתי, ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה וכן ואת הבהמה תהרוגו: כי לא ידעתי, גם זה גנותו ועל כרחו הודה הוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי, להתרים כנגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגומ׳ ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: לך עם האנשים, בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: ואפס, על כרחך את הדבר אשר אדבר וגומ׳: לך עם האנשים, כי חלקך עמהם וסופך לאבד מן העולם: עם שרי בלק, שמח לקללם כמותן: וישמע בלק, שלח שלוחים לבשרו: האמנ׳ לא אוכל כבדך, נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: אל עיר מואב, אל מטרופולין שלו, עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: קרית חוצות, עיר מלאה שוקי׳ אנשי׳ וטף בחוצותיה לומר ראה וחוס שלא יעקרו אלו: בקר וצאן, דבר מועט: במות בעל, כתרגו׳ לרמת דחלתי׳ שם ע״ז: אולי

אבן עזרא

ויפתחו לאפיו, פירשתיו: כי ירט, הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מגזרת רטה שאינו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוה מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעבני כמו עוטה אור: ותראני האתון, בקמץ גדול תחת קטן שהיה ראוי להיות ותראני ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ואולת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה: ואותה החייתי, דרך קצר׳ וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי, וטעם ואותה החייתי כי בן אדם ברואתו המלאך ימות והעד ותנכל כפשי ודבר מכות לעד ואף כי הבהמה שאין לה נוס שותפות עם רוח המלאך כבן אדם: עם האנשים האלה: ואפס, כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז העם: למה לא הלכת, כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר פירשתיו: קרית חוצות, שם מדינה: במות בעל, הוא בעלי במות ארנון: וירא משם קצה העם, כי הם חונים לארבע רוחות השמים: שבעה מזבחות, יש בודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר ושביעי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבע הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובתת שלם לשלם אז התחדש רוח בינה והמשכיל יבין: פר ואיל במזבח, בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: יקרם

מסורה

שלפה ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסימ׳ ותרא האתון, נטויה על ירושלם, מפני חרב שלופה: שלוש ה׳ מלאים בתורה וסימ׳ על מה הכית את אתנך, שלוש ערים תבדיל לך קדמ׳ דמשנה תורה, שלוש פעמים בשנה דראה, והצלעות צלע אל צלע, המזבח עץ שלוש אמות, וכל כתובי׳ דכוו׳ מלאים: ותט ג׳ וסי׳ האתון

וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו: ויאמר אליו מלאך יהוה על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי: ויאמר בלעם אל מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי: ויאמר מלאך יהוה אל בלעם לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם שרי בלק: וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו אל עיר מואב אשר על גבול ארנן אשר בקצה הגבול: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך: ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר: וילך בלעם עם בלק ויבאו קרית חצות: ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו: ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם: ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים: ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח: ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה

תרגום אונקלוס

וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי: ואמר ליה מלאכא דיי על מה מחיתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי: וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אילופון לא סטת מן קדמי ארי כען אף יתך קטלית ויתה קיימית: ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית ארי את מעתד לקדמותי באורחא וכען אם ביש בעינך איתוב לי: ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גבריא ולחוד ית פתגמא דאימליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק: ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב די על תחום ארנון די בסטר תחומא: ואמר בלק לבלעם הלא משלח שלחית לותך למקרי לך למה לא אתיתא לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך: ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא דישוי יי בפומי יתיה אמליל: ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית מחוזהי: ונכיס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא דעמיה: והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא: ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דיכרין: ועבד בלק כמא די מליל בלעם ואסיק בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא: ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך

בעל הטורים

יראני ב׳ ואורך אלהים יראני בשוררי מלמד שהיה בלעם סונא אותם ויחפץ לקללם יותר ממלך והיה מתפלל עליהם אלהים יראני בשוררי: ערכתי ב׳ הנה ואורך הנה לא ערכתי מ׳ משפט כלומר שערך המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל: וילך שפי בגימ׳ תגר ברגל: ד״א תלמוד סף תרוכתיה משום שנאמר ותלחץ תגל בלעם אל הקיר: שפי לא כפולה ם ששפסם וחפס באו זה שעה טוב לקלל את ישראל: בשי בגימט׳ מלאך: בגי׳ הגמס שמלאך כבן זמם לתוך פיו להחזירו אל בלק: ויסא משנו שהרים קולו ששמעוהו כל ע׳ אומו כדי שיקנאו בישראל ואמ׳ מבקר רעהו בקול גדול קללה תחשב לו: מן הרם כלומ׳ הואיל ואנו באים עליהם מהרם לקללם: ומהרם יבא אברהם אביהם טוען בברכותי שנאמר לך לך ואברכך וכתיב ואברכך וכו׳ וכן יעקב הכך מהרם טוען כל אורו הברכו׳ שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו׳: ד״א מן הרם שאלולי הם לא היינו בעולם שאנו מהרם וכשבעין יבחן נפקדה גם מלכה מהרם׳ הנה ילדה מלכה גם היא. ואתא ג״כ כמו טובה שאלולי אברהם לא באת לעולם ש׳ שבזכותו ניצל לוט מסדום וא״ו ג״כ כמו טובה שאלו לא בא יעקב אל לבן לא היו לו בנים: ואכובאים מהרם לקללם: מן ארם בגימ׳ אשל: פירוש באים בזכות אברהם שנטע אשל: ינחני ב׳ במס׳ ינחני בלק: ינחני במעגלי צדק: אותו רשע לא לבו הבחנו ב׳ במעגלי צדק שלא כעם: ינחני בגימט׳ לגיהנם: מהררי קדם מהר שהעמידו קדמונים זה גל וזה גל וכרתו עליו ברית ברכתיב אם אני את עבר׳ הגל הזה וגו׳ והוא שלח לי לעבור הברית לקללם: ד״א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים ההנו בהם בכור דכתיב ההרים דקרו באים לכבודם: ואני אקללם: מהררי קדם בגימט׳ מאבות העולם: ארה לי יעקב ולכה זועמה ישרא׳ הצבי׳ בשני שמותיהם: אמר באי זה שם אקללם: הקדוש ברוך הוא ברכו כ׳ בשתיה שמו יעקב: ושוב ברכו בשם י׳ ישראל: אם כן באי זה

מסורה

מן הדרך, ותראני האתון, אשורנו מני ארחך, ואותה ב׳ מלאים בל׳ וסי׳ ואותה החייתי. ביום שמע אישה יניא אותה, ויטבל אותה ביערת, ויצא אותה משרתו, נשים באות מאירות, יוצר אותה להכינה, הלא שמעת למרחוק, צרר רוח אותה, אחת שאלתי מאת יי׳, למן היום אשר בנו אותה, אשר יראת חרואה הארצה אותה מידכם, וכל יהושע ושופטים ויחזקאל דכוו׳ במ״ג חס׳ וסימ׳ להרג את כל ישבי העי׳, והתחלקו אותה, למורטה ולתפש בכף: ועתה ואתה י״ח בטעם תברין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך: האמנם ד׳ וחס׳ וסימ׳ לא אוכל כבדך, ישב אלהים את, וחברו דד״ה, האמנם אלם צדק, וא׳ אמנם האף אמנם: חצות ב׳ כתו׳ כן חס׳ וי״ו קדמ׳ וסימ׳ ויבאו קרית חצות, וחצות תשים לך בדמשק, וכל ירמיה דכוו׳ חצות, וא׳ בחוצת כתיב חסר וי״ו תניין וסימ׳ ואל תבשרו בחוצת, ושארהון חוצות מלאים דמלאים:
וישלח כ״ב וסימ׳ נמסר בסדר נח:

אבן עזרא

יקרה · מגזרת לקראתי : ודבר סמוך אל מה : וילך שפי · דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח ואחרים אמרו כי הוא כמו כאה לב מגזרת ושופו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיים וימצא ב״יוד גם באל״ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא ירושלם וכן כטעו הגם חברות ורבים כן והנה הוא מנחש בלבתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים והנה גם כה רמזתי לך סוד חנוש : ויעל פר ואיל במזבח · בכוון : וישא משלו ויאמ׳ · המשל הוא כי מראש צורים אראנו :

ומהררי קדם · מזרח : לכה ארה לי יעקב · תחסר מלת ואמר ובשיר השירי׳ כמוהו רבים והוא דרך קצרה : זועמה ישראל · הטעם ככול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות וישמהו לחזוק והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי רק כאשר נפתח העי״ן בעבור היותו מן הגרון היה בינו ובין הזי״ן חולם תחת קמץ חטף : מה אקוב לא קבה אל · כטעם קללה והה״א תחת וי״ו כה״א אהלה וכן ה״א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבבו ואם היא מלה זרה : ומה לא זעם לא זעם יי׳ · מגזרת זעם והטעם כפול : כי מראש צורים אראנו · כי על השפי היה והוא גבוה ו והעד על השפי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש צורי׳ משל לגזרו׳ היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו ש שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות : ובגוים לא יתחשב · אפרשנו בפסוק יצב גבולות ע עמים : מי מנה · והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט : עפר יעקב · הטעם שהוא רב כעפר הארץ : ומספר את רובע ישראל · דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה ·

ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שהתאוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב המת נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רבצי ויפרשו עפר יעקב על עת נכעו משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובכוונ הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברכת ברך ובא בא : אפס קצהו רק קצהו : וקבנו · מלה זרה ולפי הדקדוק כי הכוונ כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו וירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נ״ון ובחולם ולפי דעת רבי יהוד׳ המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה כווי כי לא ימצא כן מהבנין הקל אולי תהי שם הפועל על משקל ושמרו את השבועה : וישא

רשי

אולי יקרה יי׳ לקראתי · אינו רגיל לדבר עמי ביום : וילך שפי · כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה : ויקר · לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובזיון היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל : את שבעת המזבחות · שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח ליי׳ הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגומר ויאהל אברהם וגו׳ ואחד בהר המוריה · ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו׳ ויכרו שם עבדי יצחק באר ויעקב בנה שתי׳ אחד בשכם ואחד בביתאל : ואעל פר ואיל במזבח · ואברהם לא העלה אלא איל אחד : ארה לי יעקב ולכה זועמה ישר׳ · בשני שמותיהם אמר לו לקללם שמא אחד מהם מובהק : מה אקב לא קבה אל · כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנ׳ ארור אפם כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי ל להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה · במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר אלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר ע עליהם שם קללה : לא זעם יי׳ · אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב״ה כועס בה והוא לא כעס כל הימי׳ הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכור נא מה יעץ וגומר ומה ענה אותו בלעם וגו׳ למען דעת צדקות יי׳ : כי מראש צורים אראנו · אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדי׳ וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבו׳ ואמהות :

אוּלַי יִקָּרֵה יְהֹוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ וַיָּשֶׂם יְהֹוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהֹוָה׃ כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהֹוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם׃ וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־עֹלָתֶךָ

מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְקַדְמוּתִי וּפִתְגָמָא דִּיחַזֵּינַנִי וְאַחְוֵי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי׃ וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר לֵיהּ יָת שִׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדָּרִית וְאַסֵּיקִית תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ וְשַׁוִּי יְיָ פִּתְגָמָא בְּפוּמָא דְבִלְעָם וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וְכִדֵין תְּמַלֵּיל׃ וְתָב לְוָתֵיהּ וְהָא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ הוּא וְכָל רַבְרְבֵי מוֹאָב׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דַּבְּרַנִי בָלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב מִטּוּרֵי מַדִּינְחָא אִיתָא לוּט לִי יַעֲקֹב וְאִיתָא תָּרִיךְ לִי יִשְׂרָאֵל׃ מָה אֲלוּטֵיהּ דְּלָא לַטְיֵיהּ אֵל וּמָה אֲתָרְכֵיהּ דְּלָא תָרְכֵיהּ יְיָ׃ אֲרֵי מֵרֵישׁ טוּרַיָּא חֲזֵיתֵיהּ וּמֵרָמָתָא סְכֵיתֵיהּ הָא עַמָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין דְּיַחְסְנוּן עָלְמָא וּבְעַמְמַיָּא לָא יִתְדָּנוּן גְּמִירָא׃ מַן יִכּוֹל לְמִמְנֵי דַעְדְקַיָּא דְבֵית יַעֲקֹב דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוּן כְּעַפְרָא דְאַרְעָא אוֹ חֲדָא מֵאַרְבַּע מַשְׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמוּת נַפְשִׁי מוֹתָא דְקַשִּׁיטוֹהִי וּתְהֵי סוֹפִי כְּוָתְהוֹן׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ לִי לְמֵילַט סָנְאַי דְּבַרְתָּךְ וְהָא בָרְכָא מְבָרְכַת לְהוֹן׃ וַאֲתֵיב וַאֲמַר הֲלָא יָת דִּי שַׁוִּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֶטַּר לְמַלָּלָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק אִיתָא כְעַן עִמִּי לַאֲתַר אוֹחֲרָן דְּתִחְזֵינֵיהּ מִתַּמָּן לְחוֹד קְצָתֵיהּ תֶּחֱזֵי וְכוּלֵּיהּ לָא תֶחֱזֵי וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ וְדַבְרֵיהּ לַחֲקַל סְכוּתָא לְרֵישׁ רָמָתָא וּבְנָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ וַאֲמַר לְבָלָק אִתְעַתַּד הָכָא עַל עֲלָתָךְ וַאֲנָא

ל׳ כת׳ ה״א · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · כל סיף׳ קמץ בעניין · ל׳ · ב״א · ב׳ · ב׳ כפשו׳ וסובב · ג׳ · ד׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וכ׳ ל׳ חס׳ · ב׳ מל׳ והעם חסר׳ יד · ל׳ · ב׳ · ה׳ · ג׳ · ל׳ ור׳ · ב׳ חס׳ וחד ותמות בנפשו יד רפין · כל לוס׳ חס׳ · ב׳ מח מל · ב״א וכל ויען ויוסף דאיוב דכוו׳ · ג׳ ב׳ כ׳ בלוס׳ הליכה · ב׳ מחמדים · ב׳ יחידאין · ב׳ אחלב לחכול · טו

הן עם · הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו : ובגוי׳ לא יתחשב · כתרגו׳ לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנ׳ כי אעשה כלה בכל הגוי׳ וגומר אינן נמנין עם השאר · דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר יי׳ בדד ינחנו וכשהאומו׳ בטוב הן אוכלי׳ עם כל אחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב : מי מנה עפר יעקב · כתרגו׳ מארבע משרייתא ארבע דגלים · דבר אחר עפר יעקב אין חשבון במצות שהן מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם : ומספר את רובע ישראל : רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם : תמות נפשי מות ישרים · שבהם : וקבנו לי · לשון צווי קללהו לי : שדה צופים · מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר : ראש הפסגה · בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה : אקרה

בעל הטורים

זה שם אקללם · והב״ה לא רצה ליותר שמו על קללתם · שבקללות כתי׳ ובאו עליך כל הקללות · ובברכות כתיב יצו יי׳ אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך והיאך אקללם · כי מראש צורי׳ אראנו · אני רואה שבראו קודם שנברא העולם והצורים · כי מראש · בגימ׳ על הר המוריה · מראש צורים בגימ׳ מזכות האבות · ומגבעות בגימט׳ הן האמהות · לבדד ג׳ במסר׳ הן עם לבדד ישכון · שכני לבדד בתרי עשר בפרשת רעה עמך בשבטך בענין הגאולה ש שבלעם היה מתנבא על הגאולה · כי אתה יי׳ לבדד לבטח תושיבני · שלא כעם כל אותם הימים על כן לבטח תושיבני · לבדד ישכון · שבעה תגין על ש״ין דישכון לומ׳ לך שישכון בארץ שבעה עממי׳ · לבדד עולה לחשבון מ׳ לומר לך שישכו׳ בא״י שהיא מהלך מ׳ יום · לבדד ישכן עול׳ לחשבון ת״פ שרמז לימי בית שני · לבדד ישכן · בגימט׳ לימי משיח · מי מנה עפר יעקב · כמו · עופר האילים על שם כי נער ישרא׳ ואהבהו וגו׳ וכן תרגם אונק׳ : מי מנה עפר יעקב מן יכול למימני ד דעדקיא דבית יעקב · עפר בגי׳ ערלה בחול · רמז לאה שכותבין הערלה בחול · תמות · ג׳ במסר׳ תמות נפשי מות ישרים · ואידך תמות נפשי עם פלשתים · ואידך תמות בנוער נפשם · הוא בקש שתמות נפשו עם הישרי׳ ולא היה כן · אלא מדרבה אתה מות פלשתים · כלומר מות רשעים · וכנוער כדאית׳ אנשי דמי׳ ומרמה לא יחצו ימיה׳ · שבן ל״ג שנים היה כשהרגו · כנתם · ישרים בגימ׳ אבות העולם · כ״ת של שמות האבות בגימ׳ בלעם · וזהו ותהי אחריתי כמוהו · וכלו ב׳ ואידך וכלו מחמדים והיינו דאמ׳ בחס״ת נדה על דבר זה נכמות עינו של בלעם שאמר הקב״ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושי׳ יסתכל בדבר זה · והיינו וכלו לא תראה · בשביל שדבר כנגד הקב״ה שכלו מ׳ מחמדים נסמי׳ עינו וכלו לא תראה : לא

ויקר יי׳ ה׳ זוגין מן ב״ב בעניינא חד אלהים וחד יי׳ וסימ׳ נמס בסדר שמות : והנו ל׳ וב׳ חנו וסימ׳ מן השלשי׳ הנו נבכבד דדה׳ ויאמר יי׳ אל השטן הנו בידך : ושמע ה׳ קמצין וסימ׳ קום בלק ושמע · קרב אתה ושמע · הטה יי׳ אזנך פקח, וחברו דישעיה׳ הטה אלהי אזנך דדניאל : ובן אדם ה׳ וסימ׳ לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם,

וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה׃ וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־דִּבֶּר יְהוָה׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃ לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה׃ הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃ לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים

וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד כָּא׃ וַעֲרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וְשַׁוִּי פִּתְגָּמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל׃ וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהוּא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מָה מַלֵּיל יְיָ׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית לְמֵימְרִי בַּר צִפּוֹר׃ לָא כְּמִלֵּי בְּנֵי אֱנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְּעוֹבָדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דְּאִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְּכִין הוּא אָמַר וְעָבֵיד וְכָל מֵימְרֵיהּ מִתְקַיַּם׃ הָא בִּרְכָן קַבֵּילִית וַאֲבָרְכִנֵּיהּ לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב בִּרְכְּתִי מִנֵּיהּ׃ אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחֵי גִּלּוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא עָבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן׃ אֱלָהָא דְּאַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּילֵיהּ׃ אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא צָבַן דְּיֵיטַב לִדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קַסָּמַיָּא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא׃ הָא עַמָּא כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילַט לָא תְלוּטִנּוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִנּוּן׃ וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּילִית עִמָּךְ לְמֵימַר כֹּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעְבֵּיד׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִנָּךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן אִם יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵיהּ

רשי

אקרה כה, מאת הקב״ה. אקרה, לשון אתפעל : וישם יי׳ דבר בפיו, מה היא השימה הזאת מה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב״ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה אמר לו על כרחך תשוב אל בלק : ושרי מואב אתו, ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם : מה דבר יי׳, לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך : קום בלק, כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי ליסב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום : בנו צפור, לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער וחיתו ארץ למעינו מים : לא איש וגו׳, כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר : ההוא אמ׳ וגו׳, בלשון תימה ותרגום תיבין ומתמלכין חוזרין ונמלכין לחזור בהם : הנה ברך לקחתי, אתה שואלני מה דבר יי׳ קבלתי ממנו לברך אותם : וברך ולא אשיבנה, הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו : וברך, כמו וברך וכן היא גזרת ר״ם אויב חרף כמו חרף וכן ובוצע ברך המהלל ומברך את הגזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב״ה ואין לומ׳ ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה : לא הביט און ביעקב וגו׳, כתרגומו, דבר אחר אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה : לא הביט, הקב״ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו : עמל, לשון עביר כמו הרה עמל כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום : יי׳ אלהיו עמו, אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זז מתוכן : ותרועת מלך בו, לשון חבה וריעות כמו רעה דוד אוהב דוד ויתנה למרעהו וכן תרגם אנקלוס ושכינת מלכהון בינהון : אל מוציאם ממצרים, אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם : כתועפות ראם לו, כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות לשון מעוז המה ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה : ותועפות ראם, עפיפת גובה, דבר אחר תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים : כי לא נחש ביעקב, כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים : כעת יאמר ליעקב וגו׳, עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך, דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב״ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואנקלוס לא תרגם כן : הן עם כלביא יקום וגו׳, כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפלין : לא ישכב, בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגיים להזיקם הקב״ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים, דבר אחר הן עם כלביא יקום וגו׳ כתרגומו : ודם חללי׳ ישתה, נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנ׳ ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישר׳ בחרב על חלליהם : גם קב לא תקבנו, גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה וכן גם בחור גם בתולה :

אבן עזרא

וישא משלו. הוא כתועפות ראם כלביא יקום : האזינה עדי, מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול, וי״ו בנו בעור נוסף כמו למעינו מים, וטעם לא איש אל בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל : אמר ולא יעשה, אמרו ודבר, דבריה : הנה ברך לקחתי, שם הפועל כמו שם : וברך, פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה, לא הביט און, לפי דעתי כי מזאת המלה אמר בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישרא׳ והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומר רגע אדבר וזה טעם בדבר בלעם : ולא ראה עמל, הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו : ותרועת מלך בו, במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה : אל מוציאם ממצרים, וזה השם שהוא עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים : כתועפות, כמו קרני ראם ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרי׳ וכסף תועפות לך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם : כעת יאמר ליעקב, כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחום : מה פעל אל, מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישר׳ בדרך נבואה שהוא האמת : ליעקב ולישראל, דבר כפול בנבואות וכן מראש שניר וחרמון : הן עם כלביא יקום, רמז כי ישבח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרו׳ כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים וכמה אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושתים אלף : ודם חללים, המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמך : וקבותו

אשרי אנוש יעשה זאת, אף כי אנוש רמה, כי תזכרנו, ויוכח לגבר עם אלוה : מה פעל ב׳ וסי׳ ולישראל, צדיק מה פעל : אלהיו עמו ה׳ וסימ׳ ולא ראה עמל בישר׳ יי׳ אלהיו עמו, ויתחזק שלמה באלהיו, בראותם כי יי׳ אלהיו עמו, מי בכם מכל עמו, וחברו : ולישראל ז׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וישמע יתרו : הן ה׳ פתחין נמסר לעיל בהאי סידרא : לכה ד׳ מלאים בסידרא נמסר בריש סידרא : ויישר ג׳ מלאים וסי׳ אולי יישר בעיני האלהים, ויישר הדבר דאבשלום, ויישר הדבר בעיני כל דחזקיהו :

בעל הטורים

לא הביט און ביעקב · שאין אותיות חטופות כשמותיהן של שבטים · הן עם הפסוק מתחיל בה״א ומסיים בה״א · ש״א ימי׳ משה עד שיהרוג ה׳ מלכי מדין · נאם הגבר · במא רא״ת את קרא גבר שדומה בלעם לתרנגול · כמו שהתרנגול הוא כוכב אכל כן בלעם רבע אתונו · וכמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם ידע לכוין השעה שהקב״ה כועס · וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחד כן בלעם חגר באחת מרגליו · נופל בשכל הערלה שהיא מאוסה לבני הקב״ה · יחזה נופל וגלוי עינים · את חילה · מה טובו אהליך · לפי שיעקב הוא באהל של מטה · ובאהל של מעלה בבכא הכבוד · ששה תיבות בפסוק כנגד ששה אהלים · נוב ונבעון בגלגל שילה ובית העולמים שנים · כאהלים נטע יי׳ · עין של נטע עקומות · כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבוא יזל מים בנגיד׳ ירגל מלך · שאין מושחין המלכי׳ אלא על הכהר׳ [illegible]

אבן עזרא

וקבותו לי · מפעלי הכפל כמו וסבותי אני : ראש הפעור : ולא הלך לקראת נחשים · על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב : וישת אל המדבר פניו · ששם ישראל בערבות מואב : שוכן לשבטיו · ראה כל הדגלים · יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר הודע לך דעתי : וישא משלו · הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנחלים נטיו : נאום · דבור כמו וינאמו נאום יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחום והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כ כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע : שתום העין · אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש א אומרים כי עין אחד היה׳ לבלעם וזה דרך דרש : נופל · כמו תרדמה נפלה על אברם : וגלוי עינים · אע״פי שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער : מה טובו · פעל עבר כמו כי אורו עיני : נטיו · דגשות הט״ת להתבלע נ״ון נטה כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים : כאהלים · כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו : כארזים · כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה : יזל מים · הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו : מדליו · כמו מדליותיו : וזרעו במים רבים · כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל : וירום מאגג מלכו · נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מ מלכים : אל מוציאם · והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ״ם אל מוציאם ו ויחשוב כי מלת לו שימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגליך ישא מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן : יאכל גוים צריו · מלכי כנען : ועצמותיהם יגרם · ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה משעף פארה לא תפאר : וחציו ימחץ · כל חץ מחציו ימחץ וכן ובדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך : כרע שכב · הטעם שירש ישראל ארץ כנען ואחר כך תשקוט הארץ : יקימנו · פירשתיו : ויספק

רשי

וקבותו לי · אין זה לשון ציווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יאמר בפיו ותקבנו לי משם מלד״ים בלע״ז : ראש הפעור · קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן של החוזים בכוכבים רואים ואין יודעין מה רואים : וירא בלעם כי טוב וגו׳ · אמ׳ אינו צריך לבדוק בהקב״ה כי לא יחפוץ לקללם : ולא הלך כפעם בפעם · כאשר עשה שני פעמים : לקראת נחשים · לנחש : אולי יקרה י״י לקראתי · ברצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול : וישת אל המדבר פניו · כתרגומו : וישא את עיניו · בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה האמורים למעלה : שוכן לשבטיו · ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו : ותהי עליו רוח אלהים · עלה בלבו שלא יקללם : בנו בעור · כמו למעינו מים ומדרש אגדה שניהם גדולים מאבותיהם : בלק בנו צפור · אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה : שתום העין · עינו נקורה ומוצאת לחוץ ואור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב״ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה : נופל וגלוי עינים · פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו : מה טובו אהליך · על שראה פתחיהם שאינן מכוונים זה מול זה : משכנותיך · חניותיך כתרגומו · דבר אחר מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהם קרבנות לכפר עליהם : משכנותיך · אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה י״י את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון : כנחלים נטיו · שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדין מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללו׳ שבקש לומר כו׳ כדאיתא בחלק : כאהלים · כתרגומו לשון מור ואהלות : נטע י״י · בגן עדן · לשון אח׳ כאהלי׳ נטע י״י כשמים המתוחין כאהל : נטע י״י · נטיעה מכינו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו : מדליו · מבארותיו ופירושו כתרגומו : וזרעו במים רבים · לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני מים : וירם מאגג מלכו · מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק : ותנשא מלכותו · של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה : אל מוציאו ממצרים · מי גרם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו : ועצמותיהם · של צרים : יגרם · ממחה כתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר וכן את חרסיה תגרמי ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והגוף מעצם ומעמיד העצם על ערמימותו : וחציו ימחץ · אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלגותא : ימחץ · לשון ומחצה וחלפה רקתו שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצי׳ ממש חציו של הקב״ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע : כרע שכב כארי · כתרגומו יתיטבו בארצם בכח ובגבורה : ויספוק

לברך ט׳ וסי׳ ויהי כאש׳ כלה יצחק לברך את יעקב · וירא בלע׳ כי טוב בעיני י״י · ואלה יעמדו לברך את העם · וכל ישראל וזקניו · וישב דוד לברך את ביתו · ועתה הואלת לברך דו״ה · ולאביגיל אשת נבל הגיד · וגם באו עבדי המלך לברך · וילכו כל העם איש לביתו דו״ה : ולא הלך ג׳ וסי׳ וירא בלע׳ כי טוב בעיני י״י · יהושפט

כד

וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם׃ וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃

א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃

ה מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ׃ אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ׃ כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר׃

י וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם׃

ל׳ · ב׳ על גי הכבעים · כל סידר׳ כ״כ · ג׳ חס׳ · תר״ת כחסר דבר · ט׳ · ג׳ · ה׳ · ח׳ בליש׳ · ב״ח · ב׳ חס׳ · כ״ח · ל׳ · ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ רפין · ל׳ · ל׳ ודגש · ב׳ · חס׳ · ל׳ ומ״ל · ב׳ כ׳ כ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ר׳ ב׳ קמצין וב׳ פתחין · ל׳ וחד ארריך ארור

וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ וּדְבַר בָּלָק יָת־בִּלְעָם רֵישׁ רָמָתָא דִּמְסַתְּכָיָא עַל־אַפֵּי בֵית־יְשִׁימוֹן׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנִי־לִי הָכָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שִׁבְעָא תוֹרִין וְשִׁבְעָא דִּכְרִין׃ וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דִּי־אֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל־כָּל־מַדְבָּח׃ וַחֲזָא בִּלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יָת־יִשְׂרָאֵל וְלָא־הֲלִיךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אֱלָהִין לִקְדָמוּת נְחָשַׁיָּא וְשַׁוִּי לָקֳבֵיל־עִיגְלָא דַּעֲבָדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי׃ וּזְקַף בִּלְעָם יָת־עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת־יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטֵיהוֹן וּשְׁרָת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן־קֳדָם יְיָ׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דִּשְׁפִּיר חָזֵי׃ אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן־קֳדָם־אֵל וְחָזוּ מִן־קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שָׁכִיב וּמִתְגְּלֵי־לֵיהּ׃ מַה־טָּבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל׃ כְּנַחְלִין דְּמִדַּבְּרִין כְּגִינַּת שַׁקְיָא דְּעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל־מַיָּא׃ יִסְגֵּי מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגָג מַלְכֵּיהּ וְתִתְנַטַּל מַלְכוּתֵיהּ׃ אֱלָהָא דְּאַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּילֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סַנְאֵיהוֹן וּבְבִזַּת מַלְכֵּיהוֹן יִתְפַּנְקוּן וְאַרְעֲהוֹן יַחְסְנוּן׃ יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דִּיזַעְזְעִינֵּיהּ בָּרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק לְבִלְעָם וְשַׁקְפִינּוּן

עשה אניות · ויעזב את י״י דאמון : וישב ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא : רוח אלהים ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל : משכנתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מה טובו אהליך · ומשכנתיו מלחה · קרבם בתימו לעולם : משכנותיך ג׳ וסי׳ מה טובו אהליך יעקב · מה ידידות משכנותיך · שלח אורך ואמתך : וזרעו ז׳ וסימ׳ וזרעו יהיה מלא הגוים · וזרעו במים רבים · ועבדי כלב היתה רוח אחרת עמו · העצב נבזה נפוץ · כל היום חונן ומלוה · נפשו בטוב תלין · נער הייתי : במים ז׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע : מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ וירם מאגג מלכו · ותכן מלכותו מאד · בשנת מלכתו דירמיה : כארי ב׳ וסי׳ כרע שכב כארי · כארי ידי ורגלי כארו כתיב : קדמא לקראתיך תניין קראתיך · קדמ׳ אשר מחזה · תניין מחזה שדי יחזה :

בעל הטורים

אל מוציאו ממצרים · אחר זה ב׳ פעמים · לומר כשם שהוציאו ממצרים כן יוציאו לעתיד לבא

רשי

ויספוק, מכה זו על זו: לעבור את פי ה', כאן לא נאמר אלהי כמו שאמ' בראשונה לפי שידע שנתאש בהקב"ה ונטרד: הולך לעמי, מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך, מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאי' בחלק. תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך, מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואו' לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים: ומחץ פאתי מואב, התרגו' מפרש קוצר העברי ויקטול וכו': ויודע דעת עליון, לכוין שעה שכועס בה: אראנו, רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב, כתרגומו לשון דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובלע"ז דישטינ"ט, כלומר יקום מזל: וקם שבט, מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב, זה דוד שנאמ' בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלי' להמית וגו': וקרקר, לשון קורה כמו אני קרתי מקבת בור נוקרתם יקרוה עורבי נחל פורייר בלע"ז: כל בני שת, כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: והיה ירשה שעיר, לאויביו ישראל: וירד מיעקב, ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר, החשוב' של אדו' והיא רומי ועל מלך המשיח אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים ולא יהיה שריד לבית עשו: וירא את עמלק, נסתכל בפורענות של עמלק: ראשית גוים, הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרג' אנקלו' ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמח' את זכר עמלק: וירא את הקיני, לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני ונומר הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים: איתן מושבך, תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישרא': כי אם יהיה לבער קין וגו', אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקו' שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך, עד היכן מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: וישא

מסורה

ויספק ד' חס' בליש' וסימ' ויספק את כפיו, אם ישפק את עפר שמרון, יספק עלימו כפימו, אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו ישפק, וכל ליש' כתיב סמ"ך במ"ג כתיב שי"ן וסימ' אם ישפק עפר שמרון, ובילדי נכרי ישפיקו, בינינו ישפק, וכל איו' דכו' בשי"ן במ"ב בסמ"ך וסי' פן יסיתך בספק, תחת רשעי' ספקם: מנעך ב' וסימ' מכבוד, מבא בדמי': איעצך ג' וסי' איעצך ויהי אלהי' עמך, ועתה הנני הולך לעמי, וכי איעצך לא תשמע אלי: וגם נמסר בוישמע יתרו: וידע ג' חס' וסי' וידע דעת עליון, טוב יי' למעוז ביום צרה, ועתה שלח לי איש חכם וידע נגן: אשורנו ב' וסי' אשורנו ולא קרוב, ומגבעות אשורנו: איתן ג' וסי' איתן מושבך, אל נחל איתן, ורוב עצמיו אתן כן כתיב חס': מושבך ג' וסי' משמני הארץ יהיה מושבך, איתן מושבך, כי יפקד מושבך: עד מה ד' וסי' אשור תשבך, יי' תאנף לנצח, יי' תסתר פניך, ולא אתנו יודע עד מה:

תורה

ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים: ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יהוה מכבוד: ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר: אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יהוה לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר יהוה אתו אדבר: ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים: וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין: נאם שמע אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת: והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל: וירד מיעקב והאביד שריד מעיר: וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד: וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך: כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך:

תרגום אונקלוס

ושקפנון לידוהי ואמר בלק לבלעם למילט סנאי קריתך והא ברכא מברכת להון דנן תלת זמנין: וכען איזיל לך לאתרך אמרית יקרא איקרינך והא מנעך יי מן יקר: ואמר בלעם לבלק הלא אף לאזגדך די שלחת לותי מלילית למימר: אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי למעבד טבתא או בישתא מרעותי די ימליל יי יתיה אמליל: וכען הא אנא אזיל לעמי איתא אמלכינך מה דתעביד ואחוי לך מה דיעביד עמא הדין לעמך בסוף יומיא: ונטל מתליה ואמר אימר בלעם בריה בעור ואימר גברא דשפיר חזי: אימר דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עלאה חזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי ליה: חזיתיה ולא כען סכיתיה ולא איתוהי קריב כד יקום מלכא מיעקב ויתרבא משיחא מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט בכל בני אנשא: ויהי אדום ירתא ויהי ירתא שעיר לבעלי דבבוהי וישראל יצלח בנכסין: ויחות חד מדבית יעקב ויובד משיזיב מקרית עממיא: וחזא ית עמלק ונטל מתליה ואמר ריש קרביא דישראל הוה עמלק וסופיה לעלמא יובד: וחזא ית שלמאה ונטל מתליה ואמר תקיף בית מותבך ושוי בכרך תקיף מדורך: ארי אם יהי לשיצאה שלמאה עד מה אתוראה ישבינך: ונטל

אבן עזרא

ויספוק את כפיו, כמו ספקו עליך כפים: לכה איעצך, יש אומרי' הטעם על בנות מואב וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה תעש' כי זה העם כן יעשה לעמך: ויודע דעת עליון, בדרך נבואה לא בקסם: אראנו ולא עתה, הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה: אשורנו ולא קרוב, הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט: דרך ככב, יש דמות כוכבים דורכי' ברקיע שלא היו בתולדת ולא נודעו: וקם שבט, מלכות והנכון בעיני כי מלת דרך שירה בדרכו כטעם הכוכבים ממסילותם ורבים פירשוהו על המשיח והקדמוני' אמרו סנחריב בלבל הגוים והכה מואב ועמלק אשור ועור למה השלים ועוד עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו וחסירי דעת יחשבו כי המפרש דרך ככב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום החשמונים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב יי' אלהיך את שבותך: ומחץ פאתי מואב, כן עשה דוד: וקרקר, כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו מסעף: בני שת, כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמר היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת ושתופי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי ה' השתות והטעם כי יהרוס המדינות ואיננו רחוק: והיה אדום ירשה, מגזרת ואם לא תורישו והוא שם במשקל קח לך לבנה והוא תחת תאר השם כמו והיתה הארץ שממה וידוע כי נגברה יד דוד על אדום והר שעיר: וירד מיעקב, יקום רודה מיעקב: והאביד שריד מעיר, מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר באדום: וירא את עמלק, בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן ורבים פירשו ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן: וירא את הקיני, משפחת יתרו וכתוב המה הקינים וחבר הקיני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא יצילך: לבער קין, כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני וטעם עד מה אשור תשבך כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל: וישא

בעל הטורים

מנעך ב' במסר' והכה מנעך יי' מכבוד. אשר מנעך היום מבוא בדמים במכיל' שמנעך מבוא בדמי' שלא לקללם על כן מנעך מכבוד. בבני בעיר. בער כתי' חס' ולו כי כבער מדעת שאלו לא דברה עמו סכנה: וודע דעת עליון אחר כאן, ויודע דעת עליון לכוין שעה לגלות ימות המשיח: וירד מיעקב ב' במסו', וירד וירד מים עד ים דהיינו מלך המשי' שהתנבא על מלך המשיח. מושבך ג' במס' איתן מושב' ומשמני הארץ מושבך. ונפקדת כי יפקד מושבך. אע"פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקוד מושבך כי יבא אשור וישבך. עד מה הרבעה כת' עד מה יי' תשכחני נצח. עד מה יי' תסתיר פניך. ולא אתנו יודע עד מה על גלות אשור. עד מה יי' תשכחני נצח ותסתיר את פניך ממני. כי אין אתנו יודע עד מה שיאמר לי מה ישובו גלות אשור. כי אף כשחזרו גלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים. ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת. קרקר בא"ת ב"ש דג בגימ' דוד וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. ראשית גוים בגי' שנלחם בישרא': וישב

אבן עזרא

וישא משלו ויאמר · הוא וכים מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקמים היורדים עם ישראל ופי׳ המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר · יש מפרשים וצים לשון רבים מגזרת וצי אדיר ויש אומרים שפי׳ כמו ופגשו ציים את איים כי דמם לציים שישום אדם מראותם · וטעם אוי מי יחיה משומו אל הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה או טעמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור נכה את כל הגוים כי כן כתוב: וכתים · מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות יון הרשעה וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא והיא החיה השלישית ב בראיות: מיד כתים · ממקום כמו על יד הירדן ויד תהיה לך: וגם הוא · כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: ויקם · בלעם כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: בשטים · כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין ה הכבד הנוסף: וישתחוו · ישראל ובנות מואב: ויצמד ישראל · מגזרת צמד בקר והטעם הנשים והנה נצמדו עמם לדת פעור: והוקע אותם · הטעם על הנצמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם · כמו ויוקיעום בהר כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש: והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת: הרגו איש את אנשיו · הטע׳ מאי זה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: ויקרב אל אחיו · הנז׳ למשפחותיו: והמה בוכים · מתפללים לשם: וירא פנחס · כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שאלה ויתכן להשיב שסבר נצמד זמרי בעדים: אל הקבה · כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה: וידקור · כמו ודקרני בה: אל קבתה · בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרים כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו י׳ נסים לפנחס רק הכתוב לא הזכירם:

בעל הטורים

וישב למקומו ולא אמר הלך לדרכו [illegible] · בשטים · [illegible] · ויחל העם [illegible] · פעור [illegible] · השיב את חמתי [illegible]

מסורה

וגם הוא ז׳ וסימ׳ וגם הוא יגדל · וגם הוא עדי אבד · ילד להרפה · נולד להרפה · טוב תאר מאד · חכם ויבא רע · נדחף לצאת כי נגעו : ויחל ט׳ וסי׳ נמסר בסדר נח : ותקראנה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני · אלהיהן ה׳ וסי׳ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ב׳ בו · ולקחת מבנותיו לבניך ב׳ בו : וכן עשה לכל נשיו הנכריות ·

רשי

וישא משלו וגו׳ · כיון שהזכיר את שביית אשור אמר אוי מי יחיה משומו אל · מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יבאו צים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: וענו אשור · וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד · וכן פירש דניאל עד ד דקטילת חיותא והובד גשמה: ציים · ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר ובורני רבתא: בשטים · כך שמה: לזנות את בנות מואב · על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: וישתחוו לאלהיהן · כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמיעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: פעור · על שם שפוערין לפניו פי ה הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו: ויחר אף יי׳ בישראל · שלח בם מגפה: קח את כל ראשי העם · לשפוט את העובדים לפעור: והוקע אותם · את העובדים: והוקע · היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום ליי׳ ושם תלייה מפורשת עז׳ בסקילה וכל הנסקלי׳ נתלין: נגד השמש · לעין כל ומדרש אגדה השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: והנה איש מבני ישראל בא · כשנתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי ש שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונין במיתה ואתה יושב כו׳ כדאיתא באלו הן הנשרפין בסנהדרין: את המדינית · כזבי בת צור: לעיני משה · אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך כו׳ כדאיתא התם: והמה בוכים · נתעלמה ממנו הלכה געו כולם בבכיה בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנאמ׳ ויטחן עד אשר דק וגו׳ וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פנחס ויטול את ה הראוי לו: וירא פנחס · ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קרייניא דאגרתא ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו׳ : אל הקבה · אל האהל : אל קובתה · כמו הלחיים והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו וכו׳ כדאיתא התם :

תורה ותרגום

תרגום	תורה
וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵחוֹן כַּד יַעֲבֵיד אֱלָהָא יָת אִלֵּין :	וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל :
וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מֵרוֹמָאֵי וְיַעַנּוּן לְאָתוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לְעֵיבַר פְּרָת וְאַף אִינוּן לְעָלְמָא יֵיבְדוּן :	וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־הוּא עֲדֵי אֹבֵד :
וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ :	וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ : פ
וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנַת מוֹאָב :	וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב :
וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן :	וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן :
וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּיִשְׂרָאֵל :	וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל :
וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל דְּחַיָּיב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא דַּייָ מִיִּשְׂרָאֵל :	וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל :
וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְּבַר גֻּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבַּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר :	וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר :
וְהָא גַבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוָת אֲחוֹהִי יָת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן בָּכַן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא :	וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד :
וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רוּמְחָא בִּידֵיהּ :	וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ :
וְעַל בָּתַר גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל לְקוּבְּתָא וּבְזַע יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעַהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :	וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :
וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין :	וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף :

דק · מנוח סימן ותיבות אלף תנ :

פרשה

תרגום	תורה
וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר :	**וַיְדַבֵּר** יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר :
פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֲתִיב יָת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדַקְנֵי יָת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצִיתִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי :	פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי :

מסורה

ונמסר גם בסדר כי תשא : ויקרב יא וסי׳ ויקרב משה את אהרן · את האיל השני · את איל העלה · את בני אהרן · את המנחה · את קרבן העם · ל אחיו את המדינית · את יש׳ לשבטים · את משפחת יהודה ב׳ בו · ויקרב את ביתו לגברים · את המחנה לעגלון מלך מואב : וישב טו רפין וסי׳ והוקע אותם ליי׳ נגד השמש · ודברו השטרים אל העם · ומי האיש אשר נטע כרם · אשר ארש אשה · ויספו השטרים לדבר · שלחו את ארון · ויקצפו עליו שרי פלשתים · וישלח אליו אלישע מלאך · יעזב רשע דרכו · עתה עם לבבי לכרות ברית · עתה ל תקשו ערפכם · וילכו הרצי׳ באגרות · וישב העפר על הארץ · יתגדה ובניו יתגרו ואכפו · וישב ארצו ברכוש גדול : בכים כלם חס׳ במב מל וסימ׳ וכל הארץ בוכים קול גדול · כי בוכים כל העם : ויהיו המתים חד מן יא זוגין מן ב׳ בענין קדמ׳ רביע ותניין זקף וסימ׳ נמסר בסדר צו :

אבן עזרא

בקנאו קל הבנין להקל על הלשון

והטעם כי הוא קנא מקום ותה׳ על השם כי הוא ל קנא בעז׳ ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי : את

רשי

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן · לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״ז והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן: בקנאו את קנאתי · בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרימנ״ט בלע״ז : את

רש״י

את בריתי שלום · שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב״ה שלומותיו: והיתה לו · בריתי זאת ברית כהונת עולם שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו · בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי וקנאתי לציון בשביל ציון: ושם איש ישראל וגו׳ · במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני · לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון · ד״א להודיע שבחו של פינחס שאעפ״י שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: ושם האשה המוכה וגו׳ · להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות · אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו׳ · והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב · חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: צרור · כמו זכור שמור לשון הווה: עליכם · לאייב אותם: כי צוררים הם לכם · על דבר פעור שהפקירו בנותיהן לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה לו להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרי׳ בבבא קמא: ויהי אחרי המגפה וגו׳ · משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות · דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: לבית אבותם · על שבט האב יתייחסו ולא אחר האם: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם · דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר · אמרו להם צריכין אתם לימנות: מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו׳ · שיהא מניינם מבן עשרים שנה ומעלה שנ׳ כל העובר על הפקדי׳ וגו׳: משפחת החנכי · לפי שהיו האומות מבזין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיה׳ אם בגופם היו מושלי׳ קל וחומר בנשותיהם לפיכך הטיל הקב״ה שמו עליהם ה״א מצד זה ויו״ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהן בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליה׳ לשבטיהם לפיכך בכולם כתב ה׳ וי׳ הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו״ד בראש והא בסוף:

אבן עזרא

את בריתי שלום · טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב · ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וככה כי הכהנים הגדולים היו מבני פנחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר · ומלת אחריו לאות שמת ואינו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי כנגד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה: אשר קנא לאלהיו · מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו: אשר הכה את המדינית · עם ורבים כן: נשיא בית אב · אחד מחמשה אבות בני שמעון · וראש לבית אבותיו גדול ממנו: צור · אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין חמשה אבות: צרור · שם הפועל כמו זכור את יום השבת: כי צוררים הם לכם · כי הצרו לכם: בנכליהם · במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: ועל דבר כזבי · ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: ויהי אחרי המגפה · אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל · וטעם אחרי המגפה בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ: וידבר משה ואלעזר הכהן · מקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אותם · כמו דברו לשלו׳: מבן עשרים שנה · והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה י״י את משה · וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חיים והאל מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני: אשר

בעל הטורים

לכן בגי׳ מדה במדה · את בריתי שלום · שלום כתי׳ והוא וי״ו קטיעא · בברך ג׳ דקיימי אין כשהוא ש שלם · ד״א מתנת שלימה אני נותן לו · עשרה מתנו׳ במקדש עשרה במדינה · ד״א וי״ו קטיעא כי כנחס הוא אליהו · וכן איתא כתי׳ חבר וי״ו ויעקב מל׳ וי״ו שבטל וי״ו מאלי׳ למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל · ושמח אותיות משיח שישמח לימות המשיח ויחזיר הוי״ו והוא אליהו שלם · שלום בגימט׳ זהו משיח · שלומים בגי׳ זה זמרי בן סלוא · ויכפר לכפר לא נאמר אלא ויכפר שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות · הוכה ג׳ במסור׳ אשר הוכה את המדינית · הוכה כעשב ויבש לבי · הוכה אפרים על ידי המדינית · ושלשה שהיתה בהם המגפה וכיוצ׳ דקרא כי שכחתי מאכל לחמי · שעל ידי אכילת לחמי טעיתי ונצמדתי לבעל פעור כדאיתא במדרש שהושיבו להם כמו רקאות שהיו מוכרין להם מיני מאכל ומשקה · וכן הוכה אפרים על ידי בעור כדאית׳ בתחלת הפרש׳ · ואורך המה באו בעל פעו׳ וינזרו לבשת וכו׳ · צרור את המדינים לשון יחיד והכיתם לשון רבים · צרור כי על ידך היה שאמר לה אביה אל תבעלי אלא לגדול שבהם וזהו משה · והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגרה במדין · ויהי אחרי המגפה · פרשה זו פתוח · שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תשלוט המגפה בפקוד אותם · לבית אבותם ולא אמר לה למשפחותם כמו למעלה · לפי שאומר בכל אחת משפחת החנוכי משפחת הפלואי וכן בכלם · לכרמי שנים לכרמי משפחת הכרמי · ואורך ומה לעשות עוד לכרמי · מי הוא כרמי זה שאמר בו לכרמי ומשפחת הכרמי כדכתיב כי כרם י״י צבאות בית ישראל: החנוכי

תרגום אונקלוס

בכן אימר הא אנא גזר ליה ית קיימי שלם: ותהי ליה ולבנוהי בתרוהי קיים כהונת עלם חלף די קני קדם אלהיה וכפר על בני ישראל: ושום גברא בר ישראל קטילא די אתקטיל עם מדיניתא זמרי בר סלוא רב בית אבא לבית שמעון: ושום אתתא דאתקטילת מדיניתא כזבי בת צור ריש אומי בית אבא במדין הוא: ומליל יי עם משה למימר: אעיק ית מדינאי ותקטיל יתהון: ארי מעיקין אינון לכון בנכליהון די נכילו לכון על עיסק פעור ועל עיסק כזבי בת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור: והוה בתר מותנא

ואמר יי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר: קבילו ית חושבן כל כנישתא דבני ישראל מבר עסרין שנין ולעילא לבית אבהתהון כל נפיק חילא בישראל: ומליל משה ואלעזר כהנא אמרו לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: מבר עסרין שנין ולעילא כמא די פקיד יי ית משה ובני ישראל די נפקו מארעא דמצרים: ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: אילין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלתא אלפין ושבע מאה ותלתין:

כה

לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל: ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעני: ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אמות בית אב במדין הוא: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: צרור את המדינים והכיתם אותם: כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה על דבר פעור: ויהי אחרי המגפה פ

כו

ויאמר יהוה אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר: שאו את ראש כל עדת בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל יצא צבא בישראל: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים: ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי: לחצרן משפחת החצרוני לכרמי משפחת הכרמי: אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים:

מסורה

ושם י״ג ר״פ וסי׳ נמסר בסדר בראשית: הכה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ אשר הכה את המדינית · הכה אפרי׳ שרשם יבש · הוכה כעשב וייבש דין מלא וא׳ והוכה ומת: המכה ב׳ קמצי׳ ובטעם תביר ובעניינא וסי׳ ושם האשה המכה · כי צררים הם לכם: שאו י״ב ריש פסו׳ וסי׳ שאו את ראש כל עדת בני ישראל · וחברו שאו את ראש כל עדת · שאו מרום עיניכם · שאו לשמים עיניכם · שאו עיניכם וראו והתמהו · שאו נס ציונה · הבאים מצפון · שאו שערים ראשיכם · וחברו שאו שערים ראשיכם · שאו זמרה ותנו תף · שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳ · שאו נס בארץ: כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם דגש בכ״ט אותו אותך אותם רפי׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא: ובני ישראל ט״ו מצעות פסו׳ וסי׳ ויחזק יי׳ את לב פרעה · אז ישיר משה ובני ישר׳ כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תביינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום · ויאמרו בני ישראל נגפים הם · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל · ויגע החדש השביעי · וכל ר״פ דכוו׳: אלה ד׳ בטעם טפחא בעניין וסי׳ משפחות הראובני · אלה משפחות השמעוני · אלה משפחת מנשה · ואלה בני שותלח לעדן משפחת:

אלה משפחו׳ ג׳ בטע׳ בעני׳ הראובני השמעוני מנשה וחד ואלה בני שותלח׳

אשר הצו. את ישראל על משה: בהצותם. את העם אל ה': הצו. השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: ויהיו לנס. לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה: ובני קרח לא מתו. הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם: לזרח. הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש משבטו של בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן לגד חסר אחת שהרי אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בתלמוד ירושלמי שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא מנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ור' תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבטו של שמעון: לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של ר' משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בניו של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשני הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן מתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינות ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: ואלה

אבן עזרא

אשר הצו. כטעם כי ינצו אנשים. ואת קרח. פירשתיו: ויהיו לנס. כמו ויהיו לאות לבני ישראל: ובני קרח לא מתו. והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח: הימני. אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו"ד היחס או זה יו"ד היחס ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונה עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבות מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימן והם בכר וגרה ונעמן וראש וארד. אחרים

בעל הטורים

הצפוני ב' בה"א לצפון משפחת הצפוני. ואת הצפוני ארחיק מעליכם והוא כנגד שבט גד שהוא בצפון ... [illegible]

ובני פלוא אליאב חד מן י"ד פסוקי' מן ג' ג' מלין וסי' במס' בסדר תצוה: בני פלו' ג' בטעמ' זרקא וסי' בני שמעו' למשפחתם' בני גד למשפחתם' ויהיו בני יהודה' בני זבולן למשפחת' אפרים למשפחת' בנימן אשר' וסי' זא"ב ישא"ג זרו"ק: הצפוני ב' בתרי לישני מלאים וסי' לצפון משפחת הצפוני' ואת הצפוני ארחיק: בני

ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃ ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן וַאֲבִירָם קְרוּאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה׃ י וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ וַיִּהְיוּ לְנֵס׃ יא וּבְנֵי־קֹרַח לֹא־מֵתוּ׃ ס יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי׃ יג לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי׃ יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ ס טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי׃ טז לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי׃ יז לַאֲרוֹד מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי׃ יח אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי׃ כא וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת הֶחָמוּלִי׃ כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָּה מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי׃ כד לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיָּשֻׁבִי לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי׃ כה אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי׃

וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃ וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא דָתָן וַאֲבִירָם מְעָרְעֵי כְנִשְׁתָּא דְּאִתְכַּנַּשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן עַל יְיָ׃ וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת קֹרַח בְּמוֹתָא דִכְנִשְׁתָּא כַּד אֲכַלַת אֶשָּׁתָא יָת מָאתַן וְחַמְשִׁין גֻּבְרָא וַהֲווֹ לְאָת׃ וּבְנֵי קֹרַח לָא מִיתוּ׃ בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִנְמוּאֵל זַרְעִית נְמוּאֵל לְיָמִין זַרְעִית יָמִין לְיָכִין זַרְעִית יָכִין׃ לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל זַרְעִית שָׁאוּל׃ אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן עַסְרִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתַן׃ בְּנֵי גָד לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית צְפוֹן לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי׃ לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי זַרְעִית עֵרִי׃ לַאֲרוֹד זַרְעִית אֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי זַרְעִית אַרְאֵלִי׃ אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי גָד לְמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ וַהֲווֹ בְנֵי יְהוּדָה לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשֵׁלָה זַרְעִית שֵׁלָה לְפֶרֶץ זַרְעִית פֶּרֶץ לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח׃ וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְחָמוּל זַרְעִית חָמוּל׃ אִלֵּין זַרְעֲיַת יְהוּדָה לְמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן תּוֹלָע זַרְעִית תּוֹלָע לְפֻוָּה זַרְעִית פּוּנִי׃ לְיָשׁוּב זַרְעִית יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן זַרְעִית שִׁמְרוֹן׃ אִלֵּין זַרְעֲיַת יִשָּׂשכָר לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ בְּנֵי זְבוּלוּן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְסֶרֶד זַרְעִית סֶרֶד לְאֵלוֹן זַרְעִית אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל זַרְעִית יַחְלְאֵל׃

מסרה

יהודה ג' בטעמ' וסימ' ראוב' בכור ישרא' ובני יהודה למשפחתם' בני יוסף למשפחתם: אלה ו' רפ' בטעם תביר בענין וסי' גד יהודה יששכר זבולן אשר נפתלי' וחד מצעות פסו' אלה משפחת דן' וסי' כל היכא דאיכא בעניין אלה משפחת פלוני משפח' בני פלוני דסמיך לפקודיה' או למשפחתם אלה בתביר והם ו' וסימ' ישג"ג אזנ"י אפרים יוצא מן הכלל: ג' בטעם שופר ופשט בעינא וסי' יששכר נפתלי' שרן סי': ו' פסוקים דכל תיבותהון אית בהון שי"ן וסי' לישוב משפח' הישובי' לשמרון משפחת השמרני' ואשריאל משפחת האשריאלי' ושכם משפחת השכמי' שם ארפכשד שלח' שיר השירים אשר לשלמה:

שמעון ז' בטעם זרקא בענין וסי' זא"ב ישא"ג זרוק
גד ז' בטע' זרקא בענין זא"ב ישא"ג זרוק כיון
בני יהודה ב' בטע' רב' בענין יהודה יוסף
בני ג' בטע' בענין יששכר דן נפתלי סר' בוזן

ואלה בני שותלח ונומר, שאר בני שותלח נקראו תולדותיהן על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות כאו וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט ונומר ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו הכנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוכרתי לפחות ולהוסיף בדבריו: לאחירם, הוא אחי מירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: שפופם, הוא מופים על שם שהיה יוסף מסופף בין האומות: לחופם, הוא חופים: ושם

אחירם הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרים כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין: שוחם, הוא חושים: אלה משפחות דן למשפחותם, כי חושים נחלק למשפחות רבות: וחלק

ה ואפרים ה' וסי' ואפרי' לא הוריש את ישבי, בבכי יבאו ובתחנוני' כאשר ראיתי לצור תנייגא דפסוק, עגלה ה מלומדה, וענה גאון ישראל, וכל מנשה ואפרי' דכוו': ו' פסוקין דאית בהון מלין דדמיין בשמהן ומתחלפין ו באתיהון וסי' וצלפחד דפנחס מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה, מוחמו סי', וכן צלפחד דיהושע,

אֵ֤לֶּה מִשְׁפְּחֹ֣ת הַזְּבוּלֹנִ֔י לִפְקֻדֵיהֶ֑ם שִׁשִּׁ֥ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ ס בְּנֵ֥י יוֹסֵ֖ף לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם מְנַשֶּׁ֖ה וְאֶפְרָֽיִם׃ בְּנֵ֣י מְנַשֶּׁ֗ה לְמָכִיר֙ מִשְׁפַּ֣חַת הַמָּכִירִ֔י וּמָכִ֖יר הוֹלִ֣יד אֶת־גִּלְעָ֑ד לְגִלְעָ֕ד מִשְׁפַּ֖חַת הַגִּלְעָדִֽי׃ ל אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י גִלְעָ֔ד אִיעֶ֕זֶר מִשְׁפַּ֖חַת הָאִיעֶזְרִ֑י לְחֵ֕לֶק מִשְׁפַּ֖חַת הַֽחֶלְקִֽי׃ וְאַ֨שְׂרִיאֵ֔ל מִשְׁפַּ֖חַת הָֽאַשְׂרִֽאֵלִ֑י וְשֶׁ֕כֶם מִשְׁפַּ֖חַת הַשִּׁכְמִֽי׃ וּשְׁמִידָ֕ע מִשְׁפַּ֖חַת הַשְּׁמִידָעִ֑י וְחֵ֕פֶר מִשְׁפַּ֖חַת הַֽחֶפְרִֽי׃ וּצְלָפְחָ֣ד בֶּן־חֵ֗פֶר לֹא־הָ֥יוּ ל֛וֹ בָּנִ֖ים כִּ֣י אִם־בָּנ֑וֹת וְשֵׁם֙ בְּנ֣וֹת צְלָפְחָ֔ד מַחְלָ֣ה וְנֹעָ֔ה חָגְלָ֥ה מִלְכָּ֖ה וְתִרְצָֽה׃ אֵ֖לֶּה מִשְׁפְּחֹ֣ת מְנַשֶּׁ֑ה וּפְקֻדֵיהֶ֕ם שְׁנַ֛יִם וַחֲמִשִּׁ֥ים אֶ֖לֶף וּשְׁבַ֥ע מֵאֽוֹת׃ ס ל ה אֵ֣לֶּה בְנֵי־אֶפְרַ֘יִם֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְשׁוּתֶ֗לַח מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַשֻּׁ֣תַלְחִ֔י ל לְבֶ֕כֶר מִשְׁפַּ֖חַת הַבַּכְרִ֑י לְתַ֕חַן מִשְׁפַּ֖חַת הַתַּחֲנִֽי׃ וְאֵ֖לֶּה בְּנֵ֣י שׁוּתָ֑לַח לְעֵרָ֕ן מִשְׁפַּ֖חַת הָעֵרָנִֽי׃ אֵ֣לֶּה מִשְׁפְּחֹ֤ת בְּנֵֽי־אֶפְרַ֙יִם֙ לִפְקֻ֣דֵיהֶ֔ם שְׁנַ֧יִם וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֣שׁ מֵא֑וֹת אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־יוֹסֵ֖ף לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ ס בְּנֵ֣י בִנְיָמִן֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְבֶ֗לַע מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַבַּלְעִ֔י לְאַשְׁבֵּ֕ל מ מִשְׁפַּ֖חַת הָֽאַשְׁבֵּלִ֑י לַאֲחִירָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הָאֲחִירָמִֽי׃ לִשְׁפוּפָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הַשּֽׁוּפָמִ֑י לְחוּפָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הַחוּפָמִֽי׃ מ וַיִּהְי֥וּ בְנֵי־בֶ֖לַע אַ֣רְדְּ וְנַעֲמָ֑ן מִשְׁפַּ֙חַת֙ הָֽאַרְדִּ֔י לְנַֽעֲמָ֔ן מִשְׁפַּ֖חַת הַנַּעֲמִֽי׃ אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־בִנְיָמִ֖ן לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם וּפְקֻדֵיהֶ֕ם חֲמִשָּׁ֧ה וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף וְשֵׁ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ ס אֵ֤לֶּה בְנֵי־דָן֙ לְמִשְׁפְּחֹתָ֔ם לְשׁוּחָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת ה הַשּׁוּחָמִ֑י אֵ֛לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת דָּ֖ן ל לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ כָּל־מִשְׁפְּחֹ֥ת הַשּׁוּחָמִ֖י לִפְקֻדֵיהֶ֑ם אַרְבָּעָ֥ה וְשִׁשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ ס בְּנֵ֣י אָשֵׁר֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְיִמְנָ֗ה מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַיִּמְנָ֔ה לְיִשְׁוִ֕י מִשְׁפַּ֖חַת הַיִּשְׁוִ֑י לִבְרִיעָ֕ה מִשְׁפַּ֖חַת הַבְּרִיעִֽי׃

ז' בטע' בעכין ר"פ · כ' בטע' ר"פ בעכין יהודה יוסף ה' · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · תוחתי סימן · ג' ר"פ בטע' בעכין וחד ואלה בני שותלח · ל' · ל' ומ' · ל' · כו"ל חס' מ"ה ראשי האבות לפקודיהם · ל' סוס נגר · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · ל' · ל' סוס נגר · כל אורייתא וכביאו' חס' בנ"ח

אילין זרעית זבולן למניניהון שיתין אלפין וחמש מאה: בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד: אילין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם: ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר: וצלפחד בר חפר לא הוו ליה בנין אילהן בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה: אילין זרעית מנשה ומניניהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה: אילין בני אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעי שותלח לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן: ואילין בני שותלח לערן זרעית ערן: אילין זרעית בני אפרים למניניהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה אילין בני יוסף לזרעיתהון: בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל לאחירם זרעית אחירם: לשפופם זרעית שפופם לחופם זרעית חופם: והוו בני בלע ארד ונעמן זרעית הארדי לנעמן זרעית נעמן: אילין בני בנימן לזרעיתהון ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה: אילין בני דן לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אילין זרעית דן לזרעיתהון: כל זרעית שוחם למניניהון שיתין וארבע אלפין וארבע מאה: בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה:

האשריאלי ל' וכ"כ ירין כסו' הוא חד ...ין ו' פסו' בכל תיבותיהון סין·

אפרים ד' ה' בטעם בעכין ...

בנימן ז' בטע' בעכין ...

אלה בני כל ראשי פסוקין דעכין בני כלוני ואלה בני אפריסדן ...

בעל הטורים

אלה בני אפרים · בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל · שיכה ותמצא ירבעם שעשה שני עגלים · ולכן כתיב ג"כ אלה בבני דן על שם ויתן את האחד בדן · לשפופם משפחת השופמי היה לו לומר השפופמי רמז שמת בנימין בעונו של נחש שנאמר בו הוא ישופך ראש · ויש נ"א בכל תיבה ותיבה לומר שהיה לו נח ולא גבה על אחיו במכירת יוסף: מות

ותקרבנה בנות צלפחד מנ' וו סי' מחלה נעה וחגלה ומלכ' ותרצ', ותהיינה בנות צלפחד מתוו סי' מחלה תרצה, וכן הוא דפנחס ודיהושע מוחמו סי', ודותקרבנה מנ' וו סימן, דותהיינה מתוו סי': אלה בני אפרי' ד' סימן ראובן אפרים דן אלה בני ריש' פסוקי' ושארא בני: לשותלח ל': השותלחי ל':

ושם בת אשר סרח · לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן : לאלה תחלק הארץ · ולא לפחותים מבן עשרים אע״פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו ולא נטלו חלק בארץ אלא אלו שם מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו : לרב תרבה נחלתו · לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב · ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא : אלעזר הכהן · היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו · והשבטים כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים : לשמות מטות אבותם · אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד׳ אלא ב׳ חלקים עכשו נטלו ד׳ חלקים : על פי הגורל · הגורל היה מדבר מגיד שנתחלק ברוח הקדש וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון על פי יי׳ לכך נאמר על פי יי׳ · אף בגורל יהושע וכלב ואומר על פי יי׳ נתנו לו את העיר אשר שאל : מטות אבותם · יצאו גרים ועבדים : אלה משפחות הלוי · חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי : אשר ילדה אותה ללוי · אשתו ילדתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע : כי לא התפקדו בתוך בני ישראל · להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו : ובאלה

שבע מאות ראובן ושבע מאות ושלשים נפתלי שבע מאות ושלשים סימן שלח קודמו

ושם ג׳ ריש׳ פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית : לאלה ה׳ קמצין וסי׳ ויען לבן ויאמ׳ ﬠ יעקב הבנו׳ בנתי והבני׳ בני · לאלה תחלק הארץ בנחלה למספר שמות · ויאמר ראיתי את כל ישראל · וחברו ויאמר ראיתי את כל ישראל · אל תטיפו יטיפון מיכה : יתן ד׳ וסי׳ וכי יתן מים על זרע · לרב תרבה נחלתו ולמעט · ויאמרו

לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל : ושום בת אשר סרח : אילין זרעית בני אשר למניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה :

בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית גוני : ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם : אילין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה : אילין מניני בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין : ומליל יי עם משה למימר : לאילין תתפליג ארעא באחסנא במנין שמהן : לסגיאי תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון גבר לפום מנינוהי תתיהב אחסנתיה : ברם בעדבא תתפליג ית ארעא לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון : על פום עדבא תתפליג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי : ואילין מניני ליואי לזרעיתהון לגרשון זרעית גרשון לקהת זרעית קהת למררי זרעית מררי : אילין זרעית לוי זרעית לבני זרעית חברון זרעית מחלי זרעית מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית עמרם : ושום אתת עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה ללוי במצרים וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון : ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר : ומית נדב ואביהוא בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי : והוו מניניהון עסרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעילא ארי לא אתמניאו בגו בני ישראל ארי לא אתיהבת להון אחסנא בגו בני ישראל :

סימן כל אל כיתוף קטן ושאר כיתוף גדול בר״א לנעמן

ג׳ בטע׳ בענין

ל׳ ל׳ ל׳

ב׳ וחד פתח ותשע הנפוח

ט״ל בתורה

ל׳ וס׳

כל לוי ח׳ ל״ל חס׳ ל״ל יתר

ל״ל יתר חס׳

לבני בריעה לחבר משפחת החברי למלכיאל משפחת המלכיאלי : מה

ושם בת אשר שרח : אלה משפחת בני אשר לפקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות : ס

בני נפתלי למשפחתם ליחצאל משפחת היחצאלי לגוני משפחת הגוני : ליצר משפחת היצרי לשלם משפחת השלמי : אלה משפחת נפתלי למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף וארבע מאות : אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות : לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו : אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו : על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט : ס

ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת הגרשני לקהת משפחת הקהתי למררי משפחת המררי : אלה משפחת לוי משפחת הלבני משפחת החברני משפחת המחלי משפחת המושי משפחת הקרחי וקהת הולד את עמרם : ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה ללוי במצרים ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם : ויולד לאהרן את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר : ס וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני יהוה : ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל :

אבן עזרא

יחלק את הארץ · הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים : לגרשון · החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים · ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואיחר אותם בעבור שיבאר מה שארע לבני בן עמרם : הקרחי · הם בני קרח · והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצרה וכן אשר ילדה : ויהיו פקודיהם פקודי הלוים במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרי׳ שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונ׳ קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל והעד אלעזר הכהן : ובאלה

מסרה

אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת · ינתן לנו שבעת אנשים ל׳ כתיב כן · ויאמר יתן את אבישג · ויאמר נעמן ולא · לא יתן סגור תחתיה · ונמסר גם בסדר שמיני : וקהת הולד את עמרם ל׳ חס׳ יוד וו״א חס׳ וו״ו וסי׳ עתי הליד את נתן · ועובד הליד את יהוא ב׳ בו · ועזריה הליד את חלץ ב׳ בו · ואלעשה הליד את ססמי ב׳ בו · ויקמיה הליד את אלישמע · וחרן הליד את גזז · וראיה בן שובל ב׳ בו · פנחס הליד את אבישוע · ושארא הוליד כתיב : ללוי ג׳ וסי׳ אשר ילדה אתה ללוי · על כן לא היה ללוי · ללוי חשביה בן קמואל · וחד וללוי אמר תמיך : ויולד ג׳ רפ׳ וסי׳ לחנוך · ליוסף · לאהרן : נתן ונתן כ״א ד׳ מנהון קמצין וסי׳ בססרא רבתא :

ולא נותר ה׳ וסי׳ כל ירק בעץ ובכל עשב השדה · ולא נותר מהם איש · ולא נותר מהם אחד · ולא נותר בו ובכל האנשים · ולא נותר בה פרץ: למשפחת י״א בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני: נתן ה׳ ג׳ מלאי׳ וב׳ חסרים וסי׳ וידר ישראל נדר ליי׳ · נתון תתן לו ולא ירע · ויאמרו נתון תתן · וידר יפתח נדר · כן בנות צלפחד

אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס

כז וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר׃ אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃ וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃ וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃ וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵשְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ אֲרֵי־אֲמַר יְיָ לְהוֹן מֵימָת יְמוּתוּן בְּמַדְבְּרָא וְלָא־אִשְׁתְּאַר מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אִלָּהֵן כָּלֵב בַּר־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר־נוּן׃ וּקְרִיבָא בְּנָת צְלָפְחָד בַּר־חֵפֶר בַּר־גִּלְעָד בַּר־מָכִיר בַּר־מְנַשֶּׁה לְזַרְעִית מְנַשֶּׁה בַר־יוֹסֵף וְאִלֵּין שְׁמָהָת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה נוֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וְקָמָא קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא וְכָל־כְּנִשְׁתָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר׃ אֲבוּנָא מִית בְּמַדְבְּרָא וְהוּא לָא־הֲוָה בְּגוֹ כְנִשְׁתָּא דְּאִזְדַּמַּנוּ עַל־יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח אֲרֵי בְחוֹבֵיהּ מִית וּבְנִין לָא־הֲווֹ לֵיהּ׃ לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ בַּר הַב־לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּנָא׃ וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת־דִּינֵיהֶן קֳדָם יְיָ׃

וַאֲמַר יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יָאוּת בְּנָת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן מִתַּן תִּתֵּן לְהוֹן אֲחִידַת אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעְבַּר יָת־אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן׃ וְעִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר גְּבַר אֲרֵי־יְמוּת וּבַר לֵית לֵיהּ וְתַעְבְּרוּן יָת־אַחְסַנְתֵּיהּ לִבְרַתֵּיהּ׃ וְאִם־לֵית לֵיהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יָת־אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחוֹהִי׃ וְאִם־לֵית לֵיהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יָת־אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי׃ וְאִם־לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יָת־אַחְסַנְתֵּיהּ לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ וְיֵרַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵירַת דִּין כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין וַחֲזִי יָת־אַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

רשי

ובאלה לא היה איש · אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: למשפחות מנשה בן יוסף · למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו׳ ובנותיו חבבו את הארץ שנא׳ תנה לנו אחוזה · וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם ליחסו לגנאי כגון בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נועה וגו׳ · ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: לפני משה ולפני אלעזר · מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה · ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום ר׳ אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם: והוא לא היה · לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומ׳ לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב״ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ור״ש או׳ מן המעפילים היה: למה יגרע שם אבינו · אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם: כי אין לו בן · הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: ויקרב משה את משפטן · נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי · דבר אחר ראויה היתה פרש׳ זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: כן בנות צלפחד דוברות · כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות · יפה תבעו אשרי אדם שהקב״ה מודה לדבריו: נתן תתן · שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת · לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו דבר אחר על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נכתוב אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו · בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: לשארו הקרוב אליו ממשפחתו · ואין משפחה קרויה אלא משפחת האב: עלה אל הר העברים · למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב״ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב״ה גזרתי במקומה עומדת · דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס: כאשר

אבן עזרא

ובאלה לא היה איש · זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: כי אם כלב בן יפונה · קידם יהושע כאשר אמר השם: והוא לא היה · חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על ה׳: כי בחטאו מת · אמר ר׳ יהודה הלוי הספרדי כי פי׳ כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: כי אין לו בן · בעבור שאין לו בן: כן · אמת זה הדבר כן: והעברת · מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: ובן אין לו · הנה אות כי הבן יירש את אביו: לאחיו · מאב או מאם: לשארו הקרוב אליו · מכל המשפח׳: וירש אותה · הנחלה וכבר פירשתי דרך חז״ל בפסוק לעם נכרי · ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו לקבלה · אמ׳ חז״ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברי׳ לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל נחלתו: להקדישני

בעל הטורים

ווית ויתתו כתיב חסר קרי ביה יותתו ת מיתות הרבה מתלוננים ועדת קרח [illegible]

מסרה

דברות · יש׳ צלפחד חס׳ : אביה׳ ג׳ בליש׳ נקב׳ וסי׳ כן בנות צלפחד דברו׳ קדמ׳ דפסו׳ · לטוב בעיניה׳ תהיינה לנשי׳ · ויתן להם אביה׳ דאיוב · וחד ויצל אלהים את מקנה אביכם : אביהן ז׳ וסי׳ נמס׳ בסדר וירא : להן י״ד וסי׳ הנה נא לי שתי בנות · וישב יצחק ויחפר ב׳ בו : ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן · ויקרא מלך מצרים למילדת · כן בנות צלפחד תניינא דפסוק · חמה באו בקצה העיר והמה · והוא הפיל להן גורל וידו · ויאמר אלי בן אדם התשפט · והקמתי עליהם רעה אחד · כי משלשות הנה ואין · ויאמר ראיתי את ישראל דדברי הימים · אך לא בעי ישלח יד · יתן יי׳ לכם ומצאן מנוחה · ונמס׳ גם ברות גבי פסו׳ ומצאן מנוח׳ : אל הר י״ז וסי׳ נמסר בישעיה סימ׳ נ״ו גבי פסו׳ והביאותים אל הר קדשי ושמחתים :

אלה · אלה פקודי בני ישראל אלה בטעם רביע [illegible]

דברת · ג׳ בתרי ליש׳ [illegible]

כאשר נאסף אהרן אחיך · מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן · דבר אחר אין אתה טוב ממנו : על אשר לא קדשתם · הא אם קדשתם עדין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד : הם מי מריבת קדש · הם לבדם אין בהם עון אחר · דבר אחר הם שהמרו במרה הם הין שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין : וידבר משה אל יי' וגו' · להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור : לאמר · אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס או לאו : יפקוד יי' · כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיעה שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה : אלהי הרוחות · למה נאמר אמ' לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו : אשר יצא לפניהם · לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' וכן בדוד הוא אומ' כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש · ואשר יוציאם · בזכיותיו : ואשר יביאם · בזכיותיו · דבר אחר שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניס לארץ : קח לך · קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום : לך · את שבדוק לך את זה אתה מכיר : אשר רוח בו · כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואח' : וסמכת את ידך עליו · תן לו תורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה : וצויתה אותו על ישראל · דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך : ונתתה מהודך עליו · זה קירון עור פנים · מהודך ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה : למען ישמעו כל עדת בני ישראל · שיהו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך : ולפני אלעזר הכהן יעמד · הרי שאלתך שאלת מאין הכבוד הזה מוטל מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר : ושאל לו · כשיצטרך לצאת למלחמה : על פיו · של אלעזר : וכל העדה · סנהדרין : ויקח את יהושע · לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא : ויסמוך את ידיו · בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה : כאשר דבר יי' · אף לענין ההוד נתן מהודו עליו : צו את בני ישראל · מה אמור למעלה יפקוד יי' אמר לו הקב"ה עד שאתה מצוני על בני צוה את בניי עלי · משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיה מפקדת לבעלה על בניה כו' כדאית' בספרי : קרבני · זה הדם : לחמי · אלו אמורין וכן הוא אומ' והקטיר הכהן המזבחה לחם אשה : לאשי · הנתנין לאשי מזבחי : תשמרו · שיהיו כהני' ולוים וישראל עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות : במועדו · בכל יום מועד התמידי : ואמרת להם · אזהרה לב"ד : שנים ליום · כפשוטו ועקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבי' במזרחן של טבעות : את הכבש

וראיתה אתה ונאספת אל־עמיך גם־אתה כאשר נאסף אהרן אחיך : כאשר מריתם פי במדבר־צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי־מריבת קדש מדבר־צן : ס וידבר משה אל־יהוה לאמר : יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל־בשר איש על־העדה : אשר־יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין־להם רעה : ויאמר יהוה אל־משה קח־לך את־יהושע בן־נון איש אשר־רוח בו וסמכת את־ידך עליו : והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל־העדה וצויתה אתו לעיניהם : ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל־עדת בני ישראל : ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני יהוה על־פיו יצאו ועל־פיו יבאו הוא וכל־בני־ישראל אתו וכל־העדה : ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ויקח את־יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל־העדה : ויסמך את־ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר יהוה ביד־משה : פ

כח וידבר יהוה אל־משה לאמר : צו את־בני ישראל ואמרת אלהם את־קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו : ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני־שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד :

ותחזי יתה ותתכניש לעמך אף־את כמא דאתכניש אהרן אחוך : כמא דסרבתון על־מימרי במדברא דצין במצות כנישתא לקדשותי במיא לעיניהון אינון מי־מצות רקם מדברא דצן : ומליל משה קדם יי' למימר : ימני יי' אלה רוחיא לכל־בסרא גברא על־כנשתא : די־יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפיקנון ודי יעילינון ולא תהי כנשתא דיי' כענא די לית להין רעי : ואמר יי' למשה דבר לך ית־יהושע בר־נון גבר די־רוח נבואה ביה ותסמוך ית־ידך עלוהי : ותקים יתיה לקדם אלעזר כהנא ולקדם כל־כנשתא ותפקד יתיה לעיניהון : ותתן מזיוך עלוהי בדיל די יקבלון מיניה כל־כנשתא דבני ישראל : ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל ליה בדין אוריא קדם יי' על־מימריה יהון נפקין ועל־מימריה יהון עלין הוא וכל־בני־ישראל עמיה וכל־כנשתא : ועבד משה כמא די־פקיד יי' יתיה ודבר ית־יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל־כנשתא : וסמך ית־ידוהי עלוהי ופקדיה כמא די־מליל יי' בידא דמשה : ומליל יי' עם־משה למימר : פקיד ית־בני ישראל ותימר להון ית־קורבני לחם־סידור לקורבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמניה : ותימר להון דין קורבנא די תקרבון קדם יי' אמרי בני־שנא שלמין תרין ליומא עלת תדירא : ית־

אבן עזרא

להקדישני · דבק עם מריתם והטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר פיר' : אל אלהי הרוחות · שהוא יודע הרוחות אי זה רוח ראוי · וטעם יפקוד מגזר פקיד : אשר יצא לפניהם · במלחמה : ואשר יוציאם · על ידי אחר : אשר רוח בו · וכל איש חי יש רוח רק הטע' כמו וחזקת והיית לאיש : וסמכת את ידך · להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך : ונתת מהודך · לחלוק לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך : על פיו יצאו על פי אלעזר במשפט האורי' וי"א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני : הוא וכל בני ישראל · בדבר שהיה כלל לכל : וכל העד' · בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד · וטע' הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן שהנזכרת היא על הר סיני או שתהיה מערכת הקרבנו' סדור' : לחמי · פירשתיו : לאישי · פירש' והטע' לאם לאישי לריח ניחוחי : במועדו · שלא יקדימו קוד' הבקר ושלא יאחר אחר הערב : את

בעל הטורים

וראיתה כתיב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ המערות והמחילות והאוצרות כסף וזהב שבה · כאשר נאסף אהרן אחיך · בגימ' זהו בנשיקה · וידבר משה אל יי' לאמר אין נכתב אחר כזה בתורה · אמ' לו לא תזכו כמה וידבר שדברת אלי · יפקוד יי' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה · אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רועה · באלו הפסוקים יש עשרים ושמנה תיבות · ולכך פרנס יהושע את ישראל כ"ח שנים · זה הוא שכת' וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל · ואשר יבוא שנים במסורת הכא ואשר יבוא לפניהם · ואידך ואשר יבא אל רעהו ביער לחטוב עצים · לומר לך בין בישוב בין ביער בכל מעש צריך לבא לפניהם · וצויתה כתיב בה"א לומר לך שלמדו ה' חומשי תור' · מהודך · בגימ' הכוד · לומר לך שמסר לו סוד מרכבה ומעשה בראשית · ויצוהו כאשר דבר יי' ביד משה צוהו שלא לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה · ולכך סמך כאן כרב' תמידין · זה האשה · שלשה תגין על ה"א אחרונה של האשה · לומר לך חמשה מיני קרבנות כתוב' לכם והעולה חביב' מכלם · ועבדו בחמשה חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאלו הקרבתם חמש' מיני קרבנות · משה לאמר בו את · בומי תיבות תורה לומר שהעוסק בתור' כאלו הקריב קרבן · התמידין שנים ליום · ראשי תיבות תש"ל · לומר לך שתשבון תש"ל תמידין קרבין בשנה · ליום עולה תמיד קרי ביה עולה · לומר לך שמזיחין אותו במקום שהיום עולה : כל

וצויתה ד' מל' בליש' וסימ' וצויתה אותו לעיניהם · את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך · אשר צויתה לא יבאו · וא' ואתה צויתה : וצויתה ב' א' מל' וא' חס' וסימ' וצויתה אתו לעיניהם · אתם אל אדניהם · קדמ' מל' : עמיך ה' מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר קדשים : ולא תהיה ח' וסימ' נמסר בסדר קדשי' : ולפני ז' יחידאי' וסי' ולפני הכפרת יזה · והזה אתו על הכפר' · ולפני עור לא תתן מכשול · לפני אלעזר הכהן ולפני · ולפני הדביר עשרים אמה · ולפני יום ולא שמעתם · ולפני ירח דור דורים · ולפני כבוד ענוה · תפלה לעני כי יעטוף · ולפני התגלע הריב נטוש · ולפני גדולי' יבחנו · ולפני כל חציר יבש · ולפני הלשכות מהלך עשר · הראשון אדם תולד · אשר נתתי לפניכם ולפני · ולפני מזה · וכל לפני ולפני דכוו' : יצאו ט"ו וסי' במסרה רבתא : וכל בני ז' וסי' נמסר בסדר כי תשא :

רשי

את הכבש אחד · אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו׳ היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: סלת למנחה · מנחת נסכים: העשויה בהר סיני · כאותן שנעשו בימי המלואים · דבר אחר העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה ויפש באגנו׳ מלמד שטעונה כלי: ונסכו · יין: בקדש הסך · על המזבח יתנסכו: נסך שכר · יין המשכר פרט ליין מגתו: ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: עולת שבת בשבתו · ולא עולת שבת בשבת אחר׳ הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתי׳ לשבת הבאה תלמוד לומר בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד · אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמי׳ ומגיד שאין קרבן אלא בין שני התמידין וכן בכל מוספין נאמ׳ על עולת התמיד ללמוד זה: ושלשה עשרונים · כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים: זאת עולת חדש בחדשו · שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: ושעיר עזים וגו׳ · כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במס׳ שבועו׳ ונשתנה שעיר ראש חדש שנאמר בו ליי׳ תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ב״ה בלבד ושאר השעירים לתרין ממנו ומדרשו באגדה אמר הקדוש ברו׳ הוא הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד · יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו · אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: כל מלאכת עבודה · אפי׳ מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסור ביום טוב: פרים · כנגד אברהם · אילים · כנגד יצחק: כבשים · כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב ביסודו של רבי משה ראיתי זאת: כאלה

אבן עזרא

את הכבש אחד · אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצרה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה״א מוסף עצמו ואחר עמו וכבר הראיתיך רבים כן: העשויה בהר סיני · הטעם כאשר עשיתם בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר נסעם מסיני כאשר פירשתי בראיות נמורו׳: הסך נסך שכר · יין השורש מובלע בדגש ומן הפי׳ נסמוך על דברי הקדמונים ז״ל: בשבתו · שב אל יום השבת אף ע״פ שנמצא כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: על עולת התמיד · הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת: ובראשי חדשיכם · אמר רבי משה הכהן הספרדי כ״ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנ׳ ופירושו נכון הוא ולע״פ שיש לטעון על יו״ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמנהגנו הנה חדש מחר ישר ד דבורו: בחדשו · כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך ה הפשט פי׳ אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מצאנו זאת המלה כי אם מהבנין הכב׳ הדגוש והנה ה״ד לת רפה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי׳ · כמו אשר עלה עליו הגורל ליי׳ ועשהו חטאת ודע כי חטאת עם למ״ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא אלא תראה וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד: בארבעה עשר יום לחדש · ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקי׳ אע״פ שאין להם צורך: ושעיר

את הכבש אחד ל׳ וחד את הכבש האחד דוגמה שמות: עולת תמיד ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: לריח יי׳ ו וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת הכבש ד׳ וסי׳ ואת הכבש האחד תעשה ב׳ בפסוק את הכבש האחד תעשה בבקר׳ ואת הכבש השני תעש׳ בין הערבי׳: שבעת ד׳ פתחי׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בהר סיני: ובראשי ב׳ וסי׳ וביום שמחתכ׳

במדבר כח

ד את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים:
ה ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין:
ו עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה:
ז ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה:
ח ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: ס
ט וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו:
י עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: פ
יא ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם:
יב ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד:
יג ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה:
יד ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה:
טו ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו: ס
טז ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה:
יז ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל:
יח ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו:
יט והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם:
כ ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו:

אונקלוס

ית אימרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא: וחד מן עסרא בתלת סאין סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא: עלתא תדירא דאתעבידא בטור דסיני לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי׳: ונסכיה רבעות הינא לאימרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר עתיק קדם יי׳: וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׳: וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה: עלת שבתא דתתעביד בשבתא על עלתא תדירא ונסכה: ובריש ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי׳ תורין בני תורי תרין ודכר חד אימרין בני שנא שבעא שלמין: ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדיכרא חד: ועסרונא עסרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי׳: ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדיכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותיה כן לכל רישי ירחי שתא: וצפיר בר עיזי חד לחטאתא קדם יי׳ על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה: ובירחא קדמאה בארבעת עסרא יומא לירחא פסחא קדם יי׳: ובחמשת עסרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכיל: ביומא קדמאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון קורבנא עלתא קדם יי׳ תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדיכרא תעבדון:

עשרונא

בעל הטורים

כל עולת הכתוב במועדות כלם זכרו׳ חוץ מעולת העצרת שהוא תלא׳ · רמז שבשבת בסיוון ניתנה בה תורה · בכל המועדות כתוב חג חוץ משבועות · כי כעמי׳ כרית אם הוא בשבת · כבית שמאי יום טבוח לאחר אבל בסכות וכנות יבוא בחולו של מועד · אבל שבועות תשלומין שלו אינם בחג · בכולם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שנתנה בו תור׳ שמכפר על לומדיה · ב׳ יום הבכורים כתיב ושעיר עזים אחד חטאת ולא כתי׳ לכפר לפי שביום הבכורים מכפר · בראש השנה כתיב ועשיתם עולה לריח ניחוח ליי׳ וכו׳ לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכם כאלו הקרבתם כל הקרבנות · ובכפיקתא דורש כאלו נעש׳ בריה חדשה: תמות

מסורה

ובמעדיכם · ובראשי חדשיכם: שבת בשבתו ב׳ וסי׳ עולת שבת והיה מדי חדש: ושני עשרנים ג׳ וסי׳ החדש · פסח · הבכורים · ושארא שני עשרנים: ועשרון עשרון ב׳ סלת מנחה · לכבש האחד: ועשרון ה׳ ג׳ חס׳ וב׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה: ושלישת ההין ד׳ כתיב כן חס׳ יו״ד תנוי׳ וסי׳ ושלישת ההין לאיל · כי תכלה לעשר השלישת · ויסף יי׳ קרא שמואל בשלישת · ותכפל חרב שלישתה ו ט׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר שלח: חדש בחדשו ב׳ וסי׳ זאת עולת חדש בחדשו · והיה מדי חדש: ובחדש ה׳ ר״פ וסימ׳ יבשה הארץ · ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס · ובחדש החמישי דסוף מלכים · ודסוף ירמיה · ובחדש השביעי מקרא:

עשרון ל׳ בטע׳ רביע סימן החדש הרבעי

ונסכיהם ב׳ בטע׳ בעינין דלה ורסמיני׳ עפרין

בקר כל בקר דעני׳ בתנור במא דרת

שלש׳ עשרנים בפסח ובכנות סלת׳ עשרנים בטע׳ קדמא אזלא ושאר׳ סלת׳ עשרנים במהפ׳ ופשט׳ וחנהו׳ ג׳ בכור תרועה כפור בתנכיותן

ושעיר חטאת · כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולת בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד : בהקריבכם מנחה חדשה · לחם התנופה הוא העקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום ונעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העשור והקרבת אשה ליי׳ ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונ׳ : יום תרועה · מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר באחר המועדים ועוד כי על העולות צוה לתקוע ולא להריע :

פר בן בקר אחד · של צבור וכן איל אחד ואיכם פר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ו ואיל העם כאמ׳ ועשה את עולתו ואת עולת העם והעד שים תוספת שבעת כבשים גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו השעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורי׳ הנכתבת בפרשת אחרי מות : עברית

בשבעתיכ׳ ל״א מלין בטעמא פו׳ האתנחת׳ לא ישרתנ׳ כי אם מונח במ״א מקומו׳ שישרתנה מאיילא ותי׳ ויצא נח · בשבעתיכם דפנחס דוביום הבכורים · ובאת שמה · קפדה בא · אם ארץ מאפליה · ובאו שמה · ותאמרנה לה · וישבו בה ויבנו לה מקדש · ומזון לכלא בה · וחברו · לא פנים להם קרא הגלגל : החדש

עשרון עשרון תעשה לכבש האחד לשבעת הכבשים : ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם : מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את־אלה : כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח־ניחח ליהוה על־עולת התמיד יעשה ונסכו : וביום השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו : ס

וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליהוה בשבעתיכם מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו : והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה פרים בני־בקר שנים איל אחד שבעה כבשים בני שנה : ס ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד שני עשרנים לאיל האחד : עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים : שעיר עזים אחד לכפר עליכם : מלבד עלת התמיד ומנחתו תעשו תמימים יהיו־לכם ונסכיהם : פ

ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם : ועשיתם עלה לריח ניחח ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימים : ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל : ועשרון אחד לכבש האחד לשבעת הכבשים : ושעיר־עזים אחד חטאת לכפר עליכם : מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה ליהוה : ס

ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא־קדש יהיה לכם ועניתם את־נפשתיכם כל־מלאכה לא תעשו :

עשרונא עשרונא תעביד לאמרא חד כן לשבעא אמרין : וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון : בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא תעבדון ית אילין : כאילין תעבדון ליומא שבעא יומין לחים קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלת תדירא יתעביד ונסכיה : וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון :

וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון : ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני־תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא : ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד תרין עסרונין לדיכרא חד : עסרונא עסרונא לאמרא חד לשבעא אמרין : צפיר בר עיזין חד לכפרא עליכון : בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון :

ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהא לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהא לכון : ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין : ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדיכרא : ועסרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין : וצפיר בר עיזי חד חטאת לכפרא עליכון : בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי : ובעסרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עיבידתא לא תעבדון :

ותקרבון

רש״י

כאלה תעשו · שלא יהו פוחתין והולכין כפרי החג : וביום הבכורי׳ · חג השבועות קרוי׳ ב בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונו׳ למנחת חטים הבאה מן החדש : תמימים יהיו לכם ונסכיה׳ · אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים : מלבד עולת החדש · מוספי ראש חדש שהוא ביום ראש השנה : מלבד

בשבעתיכם ב׳ א׳ מקומות ושרת מאיילא כאתנחתא ודין הוא חד מנהון

ומנחתם סלת כל ומנחתם סלת דענין בטעמא דלא בר מתרועת וכפור וכ״ע ·

עשרון ג׳ בטעם פשטא ותקף ואינון בכור כפור סכות ב״ס סימן וסמיך להון לכבש וסימ׳ כבש כריך הפסקה

כל מלאכה ושארא כל מלאכת עבוד׳ דלא כל מלאכה אסורה אפילו אוכל נפש דהותר בספר יט

לחטאת ליי׳ ושארא חטאת · בכורי׳ וכפורי׳ שעיר וכלם ושעיר · הפסח ושעיר חטא׳ אחד׳ בכורי׳ שעיר עזים אחד · תרועה וכפורי׳ שעיר עזים אחד חטאת · תרועה וכפורי׳ ומנחתה ונסכיה׳ · פסח ובכורי׳ ותרועה לכפר וכלם מלבד׳ עולה ל׳ מלא בתורה והוא דין דבכורי׳ · יהושע כלם חס וסים׳ נמסר בסדר נשא ושם נמסר כל המלא׳ דעולו׳ דכל קריי׳ ב׳ מ יחזקאל ור״ה · פסח מלבד עלת הבקר׳ תרועה מלבד עולת החדש׳ כפורי׳ מלבד חטא׳ הכפורי׳ · וכלם מלבד עלת התמיד · החדש והפסח ואיל אחד ושני עשרני׳ וכלם איל אחד שני עשרני׳ · החדש ובכורי׳ ויום טוב הראשון של חג לפר האחד לאיל האחד · פסח לפר לאיל תעשו · כפורים לפר לאיל האחד · תרועה לפר לאיל · תרועה ועשיתם עלה וכלם והקרבת׳ עלה · פסח אשה עלה ליי׳ :

כט

מלבד חטאת הכפורים, שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד, ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם, מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא למנין כווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג מכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן למנין כווי שהרי נסכיהם של מוספים כתובין לעצמן בכל יום ויום: ומנחתם ונסכיהם לפרים: פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכים סימן כליה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים, כנגד ישראל שנקראו שה פזורה והם קבועי' ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעי' ושמונה קללות שבמשנה תורה בשני כאן ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לדרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיה בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג:

עצרת

חטאת ז' פתחין וסי' נמסר בסוף סדר תצוה, וכל תרי עשר דכוו' פתחין במא קמץ רתם המרכבה לרבש: ובחמשה עשר יום ג' רפ חג המצות, וחברו, וחגתם אתו: בכורים ותרועה עלה לריח ניחח ליי', בפרים עלה ליי' ריח ניחח, יום טוב ראשון של חג עלה אשה ריח ניחח ליי', החדש ופסח ובכורי פרי' בני בקר שני'.

והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל האחד: עשרון עשרון לכבש האחד ט לשבעת הכבשים: שעיר עזים אחד חטאת מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו וחגתם חג ליהוה שבעת ימים: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שלשה עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם יהיו: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד לשלשה עשר פרים שני עשרנים לאיל האחד לשני האילם: ועשרון עשרון לכבש האחד כ לארבעה עשר כבשים: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס וביום השני פרים בני בקר שנים עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס וביום השלישי פרים עשתי עשר אילם שנים כבשים בני שנה כ ח ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: ס וביום הרביעי פרים עשרה אלים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: מנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט:

ל' בטע' · ב' בטע' בענין · ג' בטע' בענין · ג' בטע' בענין · ב' בטע' סני גריסין בענין וסא' בפסט ומטעין בהון · ג רפ · ג' בטע' בענין · כן דימו רביע · כל אוריי' כ"כ במ"ר · ר' בענין · ל' רמז לנסוך המים וכל ב"א מים · כו"ל ת"ל בענין במ"א דסכיעי · כו"ל ת"ל במ"ג · ב"ר"פ בענין

ותקרבון עלתא קדם יי' לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדיכרא חד: עסרונא עסרונא לאמרא חד כן לשבעא אמרין: צפיר בר עזין חד חטאתא בר מחטאת דכפוריא ועלתא תדירא ומנחתה ונסכיהון: ובחמשת עסרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל ע עיבידת פולחן לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי' שבעא יומין: ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי' תורין בני תורי תלת עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עסר שלמין יהון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד ל לתלתא עסר תורין תרין עסרונין לדיכרא חד לתרין דכרין: ועסרונא עסרונא לאמרא חד לארבעה עסר אמרין: וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין ב במנייניהון כדחזי: וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: וביומא תליתאה תורין חד עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאימרין במנייניהון כד חזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: וביומא רביעאה תורין עסרא דיכרין תרין אמרין בני שנא א ארבעא עסר שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורין לדיכרין ולאמרין במנייניהון כד חזי: וצפיר

כבשים בני שנה כל עני' בתביר אס בסמוך בא אחריו שבעה או ארבעה בת"א כבשים בני שנה שבעה דכבור שהוא בפסטא

חד מן י' נקודות בתורה

מסרה

תרועה וכפורי' פר בן בקר אחד, יום טוב הראשון של חג פרים בני בקר שלשה עשר, ויום טוב האחרון של חג פר אחד, פסח ובכורים ושבעה כבשים, ולא דק, וכלם כבשים שבעה, פסח וכפורי' תמימם יהיו לכם, יום טוב הראשון של חג תמימם יהיו ס"פ, תרועה ויום טוב של חג האחרון תמימם, בכורים בני שנה, החדש ותרועה, ויום טוב הראשון של חג ועשרון וכלם עשרון, תרועה ועשרון אחד וכלם משני' פסח עשרון עשרון תעשה, יום טוב הראשון של חג לארבעה עשר וכלם לשבעת, ראשון רביעי ששי שביעי מנחה וסי' אדו"ז מנחתה, רביעי שמיני מנחתם וסי' ד"ח מנחתם, ראשון שני רביעי ושעיר עזים וסי' אב"ד עזים, שני ונסכיה, ששי ונסכיה, שביעי כמשפטם וסי' ב"וז מ"ים: מכאן סמכו חכמי' במסכ' תענית רמז לניסוך המים מן התורה:

עצרת תהיה לכם, עצורים בעשיית מלאכה, דבר אחר עצרת עצרו מלצאת מלמד שטעון לינה ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות ובאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: פר אחד איל אחד, אלו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרי' מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד. משל למלך שעשה סעוד' כו' כדאיתא במסכת סוכה ובמדרש ר' תנחום למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומו' למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטנית למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: אלה תעשו ליי' במועדיכם, דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם, אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלם ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר: ויאמר משה אל בני ישראל, להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרי' מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה לפרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פנחס בן אלעזר

ב' פסו' בתורה כל סוף מליהון מ"ם וסי' עזים מאתי' ותישי' עשרים, ומנחתם ונסכיהם של וביום השביעי: כל הדין עניב' וביום ריש פסוק בר מן שמיני לפי שהו' רגל בפני עצמו: במועדיכ' ג' בליש' ב' מלאי' וא' חס' וסימ' ועשיתם עלה אשה עלה ליי' לפלא נדד דין חס', את תעשו ליי' במעדיכ' וחד וביום שמחתכם ומועדיכם:

וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃
וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס
וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃ ס
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס
בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

קס"ח, לחלק, סימן ואליפלהו

פרשה

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃

וּצְפִיר בַּר־עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃
וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תִּשְׁעָה דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנַה אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּר חָזֵי׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃
וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲסַר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּר חָזֵי׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַא וְנִסְכַּהָא׃
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שִׁבְעָא דִּיכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי־שְׁנַה אַרְבְּעָה עֲסַר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִיכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּר חָזֵי לְהוֹן׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַא וְנִסְכַּהָא׃
בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהֵי לְכוֹן כָּל־עִיבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנַה שִׁבְעָא שַׁלְמִין׃ מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִיכְרָא וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּר חָזֵי׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ אִילֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבוֹתֵיכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחוֹתֵיכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃

פרשה

וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם־רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ׃ גבר

אבן עזרא

עצרת, פירשתיו: למנחותיכם ולנסכיכם, לכל עולה ועולה כמשפטה:

חסלת פנחס בן אלעזר

ראשי

המטות, לפי דעתי שזאת הפרש' היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרי' ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ונשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתו' ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן ו והיוצא מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות וגם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה: לבני ישראל, ביאמרו כן לבני ישראל: לא'

בעל הטורים

מטות

ראשי המטות סמך ראשי המטות לנדרי' ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבותיכם. לומר לך שראשי המטות כופין להביא הנדרי' והנדבות כדאמרינן אוהרה לבית דין ש שעושיך. וכן רגלים על פי ראשי המטות נקבעים. ועוד בשופרא' בנרה ר' ראשיהן נודרין כמו ביפתח. וכן שרי האלפים: ונקרב את קרבן יי' נדרו בגיזת דונה שהמודר תשוב ברונה אם אינו מ ושלם דבעין נדרים הכנוס אתים: והחרים

ראשי

המטות, חלק כבוד לנשיאי' ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישר' ומנין שאף שאר ה הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ו וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בית ישראל ומה ראה לאומרה כאן למד ש שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות או יכול שלא אמ' משה פרשה זו אלא לנשיאי' בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמ' בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמר' לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנא' דבר אל אהרן וגומר אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר, משה נתנבא בכה אמר יי' כחצות הלילה והנביאים כ נתנבאו בכה אמר יי' מוסף עליהם משה ש שנתנבא בלשון זה הדבר, דבר אחר זה הדבר מעוט הוא שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם תלכו אין מותר ואין מופר: נדר

נדר · האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפי׳ נשבע שיאכל נבלו׳ אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו · כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין: בית אביה · ברשות אביה ואפי׳ אינה בביתו: בנעוריה · ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת שתים עשרה שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: ואם הניא אביה אותה · אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומ׳ ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה ת תניאון וכן שמן ראש אל יניא ראשי וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי: וי״י יסלח לה · במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע״פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה קל וחומר לשאינן מופרי׳: ואם היו תהיה לאיש · זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה · שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: ושמע אישה וגו׳ · הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: ואם הפר יפר אותם · יכול אפילו לא הפר האב ת״ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה הוא: כל אסר אסרה על נפשה יקום עליה · לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואי׳ הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה רשות לאב: ואם בית אישה נדרה · בנשואה הכתוב מדבר: כל נדר וכל שבועת אסר וגו׳ · לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת״ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשי׳ במסכת נדרים: מיום אל יום · שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: אחרי שמעו · אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה · הוא נכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין:

מלת

יחל ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמצין וסי׳ לא יחל את דברו · יחל ישראל אל י״י · וחברו · מי האיש אשר יחל · והוא יחל להושיע ב׳ בתראי קמצין: בבית י״א מיחדין וסי׳ ואסרה אסר בבית · בבית שאן · ויאמרו בני יוסף · בבית שאול · ויהי בהיות המלך בבית ירבעם · וספרו לו כל · בבית ישראל ראיתי שערוריה · ויעש בבית קדש ·

איש כי ידר נדר ליהוה או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה: ואשה כי תדר נדר ליהוה ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום: ואם הניא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום ויהוה יסלח לה כי הניא אביה אתה: ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה: ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה יקמו: ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה ויהוה יסלח לה: ונדר אלמנה וגרושה כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה: ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה: ושמע אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום: ואם הפר יפר אתם אישה ביום שמעו כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח לה: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו: ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה הקים אתם כי החרש לה ביום שמעו: ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את עונה: אלה החקים אשר צוה יהוה את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו בנעריה בית אביה: פ

ז׳ נטע׳ · ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמצין · ב׳ חס׳ ובנעורין · ל׳ ומל׳ · ב׳ ב״ב בתור׳ · ז׳ סימן · ב׳ תר בתי׳ יכי · ה׳ קמצין וסי׳ נדרה ··· · ז׳ חס׳ בליש׳ סימן ··· · כו׳ ומל׳ · ה׳ בליש׳ · ז׳ חס׳ בליש׳ · ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳

גבר ארי ידר נדר קדם יי או יקיים קיים למיסר איסר על נפשיה לא יבטיל פתגמיה ככל דיפוק מפומיה יעביד: ואתתא ארי תדר נדר קדם יי ותיסר איסר בבית אבוהא ברביותהא: וישמע אבוהא ית נדרה ואסרה די אסרת על נפשה וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל איסרי די אסרת על נפשה יקומון: ואם אעדי אבוהא יתהון ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה לא יקומון ומן קדם יי ישתביק לה ארי אעדי אבוהא יתהון: ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלה או פירוש ספותהא די אסרת על נפשה: וישמע בעלה ביומא דישמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה יקומון: ואם ביומא די שמע בעלה אעדי יתהון ויבטל ית נידרהא די עלה וית פירוש ספותהא די אסרת על נפשה ומן קדם יי ישתבק לה: ונדר ארמלא ומתרכא כל די אסרת על נפשה יקום עלה: ואם בית בעלה נדרת או אסרת איסר על נפשה בקיום: וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתהון ויקומון כל נדרהא וכל איסר די אסרת על נפשה יקום: ואם בטלא יבטל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות סיפותהא לנדרהא ולאיסר נפשה לא יקומון בעלה בטילינון ומן קדם יי ישתביק לה: כל נדר וכל קיומת איסר לסגפא נפש בעלה יקיימינון ובעלה יבטלינון: ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית כל נדרהא או ית כל איסרהא די עלה קיים יתהון ארי ישתוק לה ביומא דשמע: ואם בטלא יבטיל יתהון בתר דשמע ויקביל ית חובה: אילין קימיא די פקיד יי ית משה בין גברא לאתתיה בין אבא לברתיה ברביותהא בית אבוהא:

ומליל

אבן עזרא

ליי׳ · שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה: השבע · שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: לא יחל דברו · כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פי׳ מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: ואסרה אסר · או אסרה אסר · ואסריה ממשקל אחר ואיננו כמו אסר: הניא · כמו שבר והפר כמו את תנואתי: ביום שמעו · לא ביום אחר: ונדריה עליה · בבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה יניא אותה: ביום שמוע · הדבר מפיה: מבטא מפתיה · השבועה: ואם בית אישה נדרה · האלמנה בימים הקדמוני׳ והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם געת הזמן · מלת סליחה מפורשת: לענות נפש · אפילו לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: והקים · כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחרים ביום שמעו: ונשא את עונה · כי היא ברשותו: בין איש לאשתו · והיא בוגרת: בין אב לבתו · אם איננה בוגרת על כן נאמר בנעוריה:

החלצו

בעל הטורים

והחריש לה. ב׳ במס׳ והחריש לה אביה · וקמו כל נדריה ואידך בפרשה עכשיו ושמע אישה ביום שמעו · והחריש לה וקמו כל נדריה. היינו דאיתא בנדרים: ושמע אישה פרט אם חרש שהוא מדבר ואינו שומע · שאינו מכיר ולפיכך אב מבעל · לענות ב׳ בחס׳ לענות נפש · על מחלת לענות והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדר שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שהוא כנדר ענוי נפש · כדאית׳ במועד קטן שאף הזקנות נהנות מכלי שיר · בת שתים כנגד שית לקל טבלא דיהטא · כך הוא הלשון לפס׳ בנעוריה · אותיות נערה י״ב · לומר לך בת י״ב שנה ויום אחד נדריה נבדקין:

בקש

מסרה

בבית יער · ושלש מאת מגנים דה״ה · בבית הארזים דה״ה · בבית מלך יהוד׳ · בבית גנזיא · עומד בבית המן · בבית אלוא ואת מאני בית: יקמו ז׳ חס׳ וסי׳ ושמע אישה ביום שמעו · ויאמר יואב יקמו הנערים · רפאים בל יקמו · בל יקמו וירשו ארץ · לא יקמו אשרים וחמנים · לא יקמו רשעים במשפט · יקמו ויספרו לבניהם: שמע י״א ד׳ מנהון מל׳ וסי׳ נמסר בסדר שפטים ושטרי׳: נדר ה׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר אמור · וסימ׳ בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל: שבעת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש · שבעת יי׳ תהיה בין שניהם · ויחמל המלך על מפיבשת · מדוע לא שמרת את שבעת יי׳ · ועל דברת שבועת אלהים · בתר׳ מל׳ וחד ושבועת שקר אל תאהבו · ונמסר גם בסדר משפטים: חרישה ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח: ואישה ד׳ וסי׳ אישה יקימנו ואישה · וכלתו אשת פנחס הרה · ויקרא לנער אי כבוד · אבל בן אינלה ואישה זקן:

לאסר ב׳ חס׳ באת׳ לאסור את שמזון עלינו

וקמו קרי׳ וקמו כל נדריה וכל אסר · תניי׳ וקמו נדריה ואסריה · תנית׳ וקמו כל נדריה וכל אסר סי׳ ··· כל

ואם כל ראשי ··· ואם ביום שמע אישה

לענת ל׳ חס׳ וחד מ׳ על מחלת לענות

מאת המדינים ׳ ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם ׳ דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית׳ וידבר משה וגו׳ אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר : החלצו ׳ כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים : אנשים ׳ צדיקים וכן בחר לנו אנשים וכן אנשים חכמים וידועים : נקמת יי׳ ׳ שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב״ה : לכל מטות ישראל ׳ לרבות שבט לוי : וימסרו ׳ להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן : אותם ואת פנחס ׳ מגיד שהיה פנחס שקול כנגד כולם ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר אמר הקב״ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור׳ דבר אחר שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו ומנין שהיתה אמו של פנחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע״ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו׳ דבר אחר שהיה משוח מלחמה : וכלי הקדש ׳ זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליה׳ בספר יהושע : בידו ׳ ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו : חמשת מלכי מדין ׳ וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כלם בפורענות בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשו בשנים עשר אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו : בחרב ׳ הוא בא על ישראל והחליף אומנתו באומנות׳ שאין נושעין אלא בפיהם ועל ידי תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה : טירותם ׳ מקום פלטרים שלהם שהם לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם ׳ דבר אחר לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי : ויקחו את כל השלל ׳ מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגו׳ ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו׳ אף אנשי המלחמה שביך כלם צדיקים : שלל ׳ הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין : בז ׳ הוא בזת מטלטלין שאינן תכשיט : מלקוח ׳ אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה : ויצאו משה ואלעזר הכהן ׳ לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה : ויקצף משה על פקודי החיל ׳ ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות :

אבן עזרא

החלצו ׳ חגרו חלוציכם : נקמת יי׳ ׳ היא נקמת בני ישרא׳ בעבור ע״ז : וימסרו ׳ כמו ויתנו וקרוב ממנו למכור מעל ביי׳ : וכלי הקדש ׳ הארון : ויהרגו כל זכר ׳ גדול בשנים : ואת צור ׳ אבי כזבי : ובלעם בן בעור ׳ יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישר׳ בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין : חילם ׳ שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים : ואת כל עריהם במושבותם ׳ כלל ופרט : טירות׳ ׳ ארמוני המלכים : ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח ׳ שם כלל לאדם ולבהמה : השבי ׳ פרט לאדם : השלל ׳ הם הבגדים : על פקודי החיל ׳ מגזרת יפקוד יי׳ כמו פקידי החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי : שרי האלפים ושרי המאו׳ ׳ הם מאה ושלשים ושני׳ : החייתם כל נקבה ׳ הטעם אפי׳ אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ארבים כן : טף

בעל הטורים

נקם נקמת בני ישרא׳ ׳ סמך זה לפרשת נדרי לומר לך שנידרין בעת צרה ומלחמה ׳ ועוד אחר התחרים לבתו ולאשתו ולא הפר להן הוא נכ״ם תחתיהן ׳ מדינים שהחטיאו את ישראל לא כל שכן שיענשו ׳ אחר תאסף כמו ם סרמה מעשה מדינית ולא קנה לפס לכך נתנו חיוו בנקמת מדינים ׳ אל עמיך ׳ [illegible] לומר לך שני תקיעות הוזכרה מיתתו בתורה ׳ אלף למטה אלף למטה ׳ לכל מטה שנים ׳ אלפים הרי עשרים וארבעה אלפים הלכו עליהם למלחמה ׳ כנגד עשרים וארבעה אלף שהפילו מישרא׳ ׳ הפסו׳ מתחיל באלף ומסיים באלף לומר לך שכולם היה להם לב אחד לאביה׳ שבשמים ׳ וימסרו מאלפי ישרא׳ שמסרו עצמם על קדושת השם ׳ להצלת ישרא׳ ׳ וישלח אותם משה אלף למטה לצבא ואת פנחס ׳ והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יתביים שבט שמעון שנהרג נשיא משבטו ׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב ׳ ביהושע אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם ׳ אלמד שהביאוהו לפני משה והוהי כדין מכשפה לא תחיה ׳ יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות ׳ יש דרך ישר ׳ ב״ת עולה כ״ד ׳ ושת שכר כ״ד אלף שהפיל מישראל בעצתו : יונעת

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן׃ ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃ ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ ח וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃ י וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יב וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס יג וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה׃ טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ׃ וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעָנוּת דִּין עַמָּא דַיְיָ בְּמִדְיָן׃ אַלְפָא לְשִׁבְטָא אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּן לְחֵילָא׃ וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא׃ וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא וַחֲצוֹצְרַת יַבָּבְתָּא בִּידֵיהּ׃ וְאִתְחַיָּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטִּילוּ כָּל דְּכוּרָא׃ וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קַטִּילוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קַטִּילוּ בְּחַרְבָּא׃ וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירֵיהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בַּזּוּ׃ וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ וּשְׁבוֹ יָת כָּל עֲדָאָה וְיָת כָּל דְּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ וְאַיְתִיאוּ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שִׁבְיָא וְיָת דְּבַרְתָּא וְיָת עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃ וּנְפַקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ וּרְגֵיז מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנַּן עַל חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֵּימְתּוּן כָּל נוּקְבָא׃

עמיך ה׳ מל בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשי׳ : ויהיו א׳ מלרע וסי׳ נמסר בסדר תרומה : וישבו ט׳ וסימ׳ את נשי מדין׳ וישבו מארץ ישרא׳ נערה קטנה ׳ וישבו את הנשים אשר בה דצקלג ׳ וישבו מקניהם גמליהם דה״י׳ וישבו צאן לרוב ׳ וישבו בני ישרא׳ מאחיהם ׳ את כל הרכוש לבית המלך׳ ועוד אדומים באו ויכו כל זכר ביהודה׳ וישבו ממנו שביה גדולה : ואת בלעם ב׳ וסי׳ בן בעור הרגו ׳ הקוסם : מקנה׳ ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח : המלקוח ד׳ ומלאי׳ וסי׳ ויקחו את כל השלל׳ את כל חשבי׳ ׳ וחצית את המלקוח ׳ ויהי המלקוח :

בדבר בלעם, אמר להם אפילו אתם מכניסים כל ההמונות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא מרובים אתם מן המצריים שהיו שש מאות רכב בחור באו ואשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וגו' כדאי' בחלק ובספרי: הן הנה, מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שנכשל פלו' בה: וכל אשה יודעת איש, ראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרוגו, למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו: מחוץ למחנה, שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש, רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו, במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומר קברי גוי' אין מטמאין באהל שנא' ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויים אד' מודה הוא שהגוים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלו' שנאמר אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם, לא שהגוי' מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: וכל מעשה עזים, להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: ויאמר אלעזר הכהן וגו', לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי גוים וכן אתה מוצא בשמיני למלואי' שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע על ידי הכעס טעה: אשר צוה יי' וגו', תלה ההוראה ברבו: אך את הזהב וגו', אע"פי שלא הזהי' להם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומ' ממועטין אתם מלהשתמש בכלי' אפי' לאח' טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: כל דבר אשר יבא באש, לבשל בו כלום: תעבירו באש, כדרך תשמישו הגעלתו, מי שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא, לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת אמר להם צריכין הכלים געול לטהרן מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויין לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש, כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים, מטבילן ודיו, ודוקא כלי מתכות: אל המחנה, למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: שא את ראש, קח את החשבון: וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו', חציו לאלו וחציו לאלו:

וכל אשה ג' וסי' נמסר בסדר ויקהל: ידעת ג' וחס' וסי' וכל אשה ידעת איש ׳ וזה הדב' אשר תעשו׳ ונפשי ידעת מאד: חנו ב' וסי' ואתם חנו מחוץ למחנ' ׳ חנו עליה סביב: וכל מעשה ג' וסי' וכל מעשה עזים׳ וישתמר חקות עמרי ׳ וכל מע ט' תקפו: את הזהב ו' וסי' בסד' תצוה: ואת הכסף ד' וסי' נמסר בסדר מקץ: העפרת ד' חס' בליש'

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה: ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו: וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם: ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם: וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו: ס

ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה יהוה את משה: אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת: כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים: וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה: ס

ויאמר יהוה אל משה לאמר: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה: והרמת מכס ליהוה מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן: ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת יהוה: וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן

הא אנין הואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והות מותנא בכנישתא דיי: וכען קטולו כל דכורא בטפלא וכל אתתא דידעת גבר למשכב דכורא קטולו: וכל טפלא בנשיא די לא ידעא משכבי דכורא קיימו לכון: ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל דיקטל נפשא וכל דיקרב בקטילא תדון עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון: וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דאע תדון עלוהי: ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת אוריתא די פקיד יי ית משה: ברם ית דהבא וית כספא ית נחשא ית ברזלא ית אבצא וית אברא: כל מדעם דמתעל בנורא תעברוניה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי וכל די לא מתעל בנורא תעברוניה במיא: ותחוורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תיעלון למשריתא: ואמר יי עם משה למימר: קביל ית חושבן דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנישתא: ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנישתא: ותפריש נסיבא קדם יי מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ומפלגות בני ישראל תיסב חד דאיתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא

אבן עזרא

טף, שם כלל לקטן זכר או נקבה: אתם ושביכם, בעבור הכבוד השוכן בתוכם: וכל מעשה עזים, כאשר פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ועמכם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעול: ויאמר אלעזר הכהן, כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: הבדיל, ידוע: אך במי נדה יתחטא, היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זרק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתינו: שא את ראש, פירשתיו: מלקוח, הבהמה: השבי, האדם ותחסר מלת ו"ו כמו שמש ירח: וראשי אבות העדה, הם הנשיאים: וחצית את המלקוח, שם כלל: אחד נפש, כמו נפש אחד: אחד אחוז, כמו והאחוז אחוז ושניהם דבקים כאשר פירשתי:

ומכל

מסרה

וסימ' צללו כעפרת במים, אך את הזהב ואת, נהר מפוח מאשתם עפרת, בעט ברזל ועפרת: במי ד' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה: ויאמר יי' אל משה לאמר ו' ר"פ וסי' אך את שבתתי תשמרו, מי שם פה לאדם, קח מאתם והיו לעבד, ועשו להם ציצת, כן בנות צלפחד, שא את ראש מלקוח: וממחצת ב' חס' וסי' תקח אחד, ויקח משה: החמשים ח' וסי' נמסר בסדר קרח:

בעל הטורים

ויהי

אבן עזרא

מכל הבהמה · כמו גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוי': יתר הבז · חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמענו שלל כמוהו גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפועלי הכפל על משקל וממר ליולדתו והוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק · ואמר מן האדם ומן הבהמה שם כלל: הפקודים · פירשתיו: אשר בידינו · בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשי': ונקרב · במחשבה או בפה: אצעדה · היא על הזרוע כי כן כתוב: וצמיד · ליד: טבעת · באצבע: עגיל · באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז · כאבירין:

כל

רשי

ויהי המלקוח יתר הבז · לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כת' את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגו': וממחצית בני ישראל אשר חצה משה · לעדה והוציאה להם מן האנשי' הצובאי': ותהי מחצת העדה · כך וכך: ויקח משה וגו' · הפקדים · הממונים: לא נפקד · לא נחסר · ותרגום לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה תרגומו דאית שגיא ממנינא וכן כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין יושב שם: עגיל · נזמי אזן: וכומז · דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין:

עטרת

מסורה

בצבא ד' דגשים וסימ' ותהי המחצה חלק היצאים בצבא · אשה חדשה לא יצא בצבא · והתיחשם בצבא · ויהיו שרים בצבא: ויהי כ"א רפ' בטעם תברין וסי' במס' רבתא: ונפש אדם ששה עשר אלף י' פסוקי' באוריתא דרישהו' וסופיהו' חד וסימ' נמס' בסדר צו ובסדר במדבר סיני: שלשי' כלם חס' בר מן ד' וסי' וירדו שלשה מן

תרגום

מכל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: והות דברתא שאר ביזתא די בזו עמא די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין: ותורי שבעין ותרין אלפין: וחמרי שתין וחד אלפין: ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעא משכבי דכורא כל נפשתא תלתין ותרין אלפין: והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: והות נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש: ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ותרין: וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שתין וחד: ונפשא דאנשא שתא עסר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשן: ויהב משה ית נסיב אפרשותא קדם יי לאלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו לחילא: והות פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: ותורי תלתין ושתא אלפין: וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה: ונפשא דאנשא שתא עסר אלפין: ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דמתחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה: וקריבו לות משה די ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: ואמרו למשה עבדך קבילו ית חושבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אנש: וקריבנא ית קורבנא קדם יי גבר די אשכח מאן דדהב שירין ושבכין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי:

מקרא

מכל הבהמה ונתתה אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה: ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה: ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים: ובקר שנים ושבעים אלף: וחמרים אחד וששים אלף: ונפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים ושלשים אלף: ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף ושבעת אלפים וחמש מאות: ויהי המכס ליהוה מן הצאן שש מאות חמש ושבעים: והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליהוה שנים ושבעים: וחמרים שלשים אלף וחמש מאות ומכסם ליהוה אחד וששים: ונפש אדם ששה עשר אלף ומכסם ליהוה שנים ושלשים נפש: ויתן משה את מכס תרומת יהוה לאלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה: וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הצבאים: ותהי מחצת העדה מן הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף שבעת אלפים וחמש מאות: ובקר ששה ושלשים אלף: וחמרים שלשים אלף וחמש מאות: ונפש אדם ששה עשר אלף: ויקח משה ממחצת בני ישראל את האחז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה כאשר צוה יהוה את משה: ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות: ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש: ונקרב את קרבן יהוה איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשתינו לפני יהוה:

מסורה (גליון)

ד' ומל' · ל' · ד' חס · בא"ל כטעם תברין · ל ה · מ · מה · כ' חס' וכעין · ד' כמ' מן ומן · י' · ב · ג'

סימן דבקר וחמרים ומכסם ליי' בטעמ' תלרע · תליתה דנכסם אדם ומכסם ליי' בטעמ' לעיל מן תיבות וכו' רוח בני אדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ

מסרה

השלושים · ויחלא אסא בשנת שלושים דד"ה · מן השלושים הנו נכבד · ואני לא נקראתי לבא אל המלך · ונמסר גם בסדר נשא: הצבאים ג' וחס' וסי' ממחצית בני ישראל · הצבאים על אריאל · הצבאים על הר ציון: ויקח משה ממחצית בני ישראל ד' פסוקים מן מן ומן וסי' ויעש יי' כדבר משה · אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' · ויקח משה ממחצית בני ישראל · ואחרי כן נאם יי' · ונמסר גם בסדר וארא: סימן אך את הזהב את ואת את את ואת ואפ"ס ויהי כשמע כל המלכים דיהושע וסי' בלשו' ארמי דהבא למלכיא סי': וסי' והרמו' מכם מן ומן ומן ומן: וממחצית בני ישראל מן מן מן ומן · ויקח משה ממחצית בני ישראל מן מן ומן: אחז ד' חס' וא' מל' וסי' תקח אחד מן החמשי': את האחז אחד מן החמשים: ויכתבם שמעיה בן נתנאל ב' בו דד"ה · אחוז בחבלי בוץ וארגמן · בתר' מלא וא' ואחז אח' לאיתמ': נשאו י' בקריאה וסימ' ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול · הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו · נשאו נהרות יי' ב' בו · ערום הלכו מבלי לבוש · נשאו את רדידי · נשאו מבנות יהם · נשאו נשים נכריות: כלי זהב ג' דסמי' וסימ' חח ונזם וטבעת וכומז · איש אשר מצא כלי זהב · אך לא יעשה בית יי' ספות:

ל' וא' ואצעדה · ל'

כל כלי מעשה, הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור: אנשי הצבא בזזו איש לו, הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד: לבני ראובן, כי הוא בן הבכירה: מקום מקנה, כי שם מרעה טוב: ויבאו בני גד, הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב: ויאמרו יותן, אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את הוא פעול יותן ולא ארע למה זה כי הנה כתוב נעתם ארץ יחלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו: תניאון, כמו תשברון: כי העולים, משפון הלכו לנגב: לא מלאו, קל הלמד והוא מהבנין הכבד מלא קרבך לא השלימו מה שהתחילו: כלב בן יפונה, בתחלה כאשר דבר השם ואלה מלאו כמו בקשו נפשי מלאו באם מ מקדשך: ויחר

כלי וכלי יח בליש וסימ נמסר בסדר ויקרא: מעשה י פתחין וסי ויקח משה ואלעזר: והיה תחת בשם, ולא יהיה למצרים, הפככם אם כחמר, ויקברהו בקברתיו דאסא דדה, להסיר אדם מעשה, את כל זה ראיתי ונתון, כל אשר תמצא ידך, ובכל מעשה אשר החל, כי את כל מעשה האלהים: ומקנה ו ג פתחין

וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה: וַיְהִי כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת: אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ: וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יְהוָה: פ

לב

א וּמִקְנֶה רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה: וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לֵאמֹר: עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן: הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא וְלַעֲבָדֶיךָ מִקְנֶה: ס

ה וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה: וְלָמָּה תְנִיאוּן אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה: כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ: וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה:

י וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר: אִם־יִרְאוּ הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ אַחֲרָי: בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ אַחֲרֵי יְהוָה:

(Masorah parva: י · יח בליש · ד וא · וזהב · ג רבכירין ושבע · ד · ג חס בתורה · ג · ג · ל רפ ות ל בתורה · ל ותס · ל רפ · ית · ג · ז · ל ותס · ל · ה רפ · תניאון · ית · ל · ל ות ל · ז רפ בסיר · ג · ל קפ)

ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא: והוה כל דהב אפרשותא די אפרישו קדם יי שיתת עסר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: גברי חילא בזו גבר לנפשיה: ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותן ואיתיאו יתיה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי:

ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר: ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: מכללתא ומלבשתא וכומרין דבית נמרין ובית חשבני ובעל דבון וסימא וקבורתא דמשה ובעון: ארעא די מחא יי קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדך אית בעיר: ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך תתיהיב ית ארעא הדא לעבדך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא: ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון ייעלון לאגחא קרבא ואתון תתבון הכא: ולמה תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא די יהב להון יי: כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא: וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניאו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למיעל לארעא דיהב להון יי: ותקיף רוגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: אם יחזון גובריא דסליקו ממצרים מבר עסרין שנין ולעילא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר דחלתי: אלהן כלב בר יפנה קניזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי:

רשי

עטרות ודיבון וגו', מארץ סיחון ועוג היו: האחיכם, לשון תמיהה הוא: ולמה תניאון, תסירו ותמנעו לבם מעבור שיהיו סבורין שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: מקדש ברנע, כך שמה ושתי קדש היו: הקנזי, חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את ע עתניאל: ויחר

ויקח קרית ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם כל כלי · תניין ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאת שרי ומשתכי בטעמ וסי כלי שבר והסרים למעלה

בעל הטורים

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד · הקדים ראובן ויאמרו בני גד ובני ראובן הקדים גד · אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואחר כך הקדים גד שהיו גבורים והרוגיהם ניכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד ח' פעמים הוזכרו בני גד ובני ראובן בפרש זו · וזהו נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך · מבוהלת כתי' בת"ת בשביל ח' פעמי' שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה אחריתה לא תבורך שגלו ח' שנים קודם לכל השבטים: חושים

מסורה

וג' קמצי' וסי' נמס' בסדר בראשי' עטרות ל' מלא בתורה: עדת ישר' יא וסי' נמסר בסדר ויקרא: ולעבדיך ג' וסימ' התפאר עלי למתי, ולעבדיך מקנה, מה חטאתי לך ולעבדיך ונמסר גם בסדר וארא: יתן ז' וסימ' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס: ולמה ה' רפ' דגשים וסימ' ולמה תניאון את לב בני ישרא', ולמה תכבדו את לבבכם, ולמה לא שמעת בקול יי', ולמה מרחם הוצאתני, ולמה תשנה בני בזרה: אם ז' רפ' בסי' וסימ' אם חפץ בנו יי' והביא אתנו, אם יראו את הארץ, אם אתם תבאו אל הארץ, אם כמות כל האדם, אם יתן לי בלק, אם יראו האנשים, אם יראה איש באנשים האלה:

אבן עזרא

ויניעם - מגזרת נע ונד בעבור שלא כהו: תרבות - מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול השמים: לספות - כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו בבעלי היו"ד מזה השרש בבנין הקל חסר יו"ד: וערים - בתחלה לטפנו: חושים - על משקל מולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה חושה אל תעמוד: והלאה - כמלה על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה: עד הורישו - השם: לפני יי' - כי שם הארון לפני יי' כאשר פירשתי כי לעולם הוא לשבח, אלף לצנאכם נוסף כמו והאזניחו נהרות: כל חלוץ צבא - כמו הארון הברית והטעם כל חלוץ חלוץ צבא: ונתתם

רשי

ויניעם - ויטלטלם מן נע ונד: לספות - כמו ספו שנה על שנה עולותיכם ספו וגו' לשון תוספת: נבנה למקננו פה - חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחילה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם, ואנחנו נחלץ חושים - נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז ימהר יחישה: לפני בני ישראל - בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההי' וגו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ובירחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו - בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר - שנבנה עכשיו: מעבר הירדן והלאה - בעבר המערבי: כי באה נחלתנו - כבר קבלנוה בעבר המזרחי: לצנאכם - תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מ מפסיק בין נו"ן לצדי ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא מיסודו של רבי משה הדרשן לא למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו - לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליה' עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: ויאמר בני גד - כלם כאיש אחד: ויצו להם - כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו יי' ילחם לכם: ואתנו

וינעם ג' חס' בליש' וסי' וינעם במדבר / והנעתי בכל הגוים / שרקו ויניעו ראשם: אל ישראל ז' וסי' נמסר בסדר ויחי: תשובן ג' בג' כת' וסי' כי תשובן מאחריו חס' ו' בתרא / ואם שוב תשבון חס' ו' קדמא / אם תשובון אתם מלא דמל': נבנה ז' וסי' הבה נבנה לנו עיר / ויאמרו גדרת צאן נבנה / וגז' נבנה / ויאמ' ליהודה ולירושלם /

ויחר אף יהוה בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הדור העשה הרע בעיני יהוה: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף יהוה אל ישראל: כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה: ס ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו: ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ: לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו: כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה: פ ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצו לפני יהוה למלחמה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני יהוה עד הורישו את איביו מפניו: ונכבשה הארץ לפני יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יהוה: ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם: בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו: ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה: טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד: ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יהוה למלחמה כאשר אדני דבר: ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל:

ותקיף רוגזא דיי בישראל ואחרינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם יי: והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רוגזא דיי לישראל: ארי תתובון מבתר דחלתיה ויוסיף עוד לאוחרותהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין: וקריבו לותיה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקרוין לטפלנא: ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעילינון לאתרהון ויתבון טפלנא בקרוין כריכן מן קדם יתבי ארעא: לא נתוב לבתנא עד דיתחסנון בני ישראל גבר אחסנתיה: ארי לא נחסין עמהון מעיברא לירדנא ולהלא ארי קבילנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא: ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזרזון קדם עמא דיי לקרבא: ויעבר לכון כל דמזרז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתריך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי: ותתכביש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי: ואם לא תעבדון כן הא חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון: בנו לכון קרוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון: ואמר שבטא דבני גד ובני ראובן למשה למימר עבדך יעבדון כמא דרבוני מפקיד: טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקירוי גלעד: ועבדך יעברון כל מזרזי חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא די רבוני ממליל: ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: ואמר

בעל הטורים

חושים שנים במסור' מתרי ליסני ואנחנו נחלץ חושים ואידך ובני דן חושים והיינו דאיתא בפרק מי שמת ודילמא כחשים של קנה. פי' הרבה קנים יוצאים משורש אחד ולמעלה נפרדים זה מזה · כך פירוש נחלץ כחשים כמו של קנה שנאחזו זה בזה · כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום ה האויבים · חלוץ שנים במסו' ועבר לכם כל חלוץ · חלוץ הנעל' והיינו דאמרי' כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות' כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ על היבם · ושמעינן מכאן שגם משה עשה כן ותמנו לאחר דוד · וזהו ועבר לכם כל חלוץ · חלוץ הנעל' לפני יי' · בפרשה ז' פעמי' כנגד ז' שנים של כבוש · ויאמר בני גד · הוה לו לומר ויאמרו א"א הגדול שבהם דבר בשביל כלם: כתנו

מסרה

אם חומה היא / כי אנחנו עמכם יחד נבנה ליי' / כי ככם נדרש לאלהיכם דעזרא / וא' ונבנה את החומה: לא ז' ר"פ בספ' וסי' לא ישאירו ממנו עד בקר / ולא יום אחד תאכלו / לא אוכל אני לבדי / לא כן עבדי משה / לא איש אל ויכזב / לא הביט און ביעקב / לא נשוב אל בתינו עד התנחל: תעשון ט"ו וסי' ודברת אלי ושמת את הדברים / ולא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב / ויאמר אליהם משה אם תעשון / ואם לא תעשון כן הנה חטאתם / לא תעשון כן ליי' אלהיכ' / ואצוה אתכם בעת ההיא / לא תעשון ככל אשר אנחנו / ושמרתם את דברי הברית / ויאמר אלהם ממני ב' בו / וא' תבינא / ויאמר להם שמשון / ויאמ' להם למה תעשון כדברים / ויצום לאמר זה הדב' דמלכים / וכל ריב אשר יבא ד"ה / ויצו עליהם לאמר ד"ה: הנה ז' סבירי' והנה וסימ' נמסר בסד' כי תשא: וגדרת ב' וחס' וסי' וגדרת לצנאכם / וגדרת בית דגון: ויאמר דסבירין ויאמרו י"ב וסימ' ויאמר מצרים אנוסה / ויאמר בני גד ובני ראובן בעבר קדמ' / ויאמר שדי סכות / ויאמר כה אמר יפתח / ויאמר הנה בנויות ברמה / כי לא מצאתם בידי מאומה / שלום בואך / כה אמר בן הדד / ויהוא יצא אל עבדי אדניו / ויאמר אפרי' אך עשרתי / והאמצים יצאו ויבקשו / ונמסר גם בשפטים סימן י"ג: ואת ז' בטע' טפחא וסימ' ויצו להם משה את אלעזר הכהן / ויהפכו נערי דוד / את רב שקה / תחזקנה ידיכם / המגלה הזאת / פצה פיך / ויחר לי מאד:

ואתנו אחזת נחלתנו · כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה : ערי מבצר וגדרות צאן · זה סוף פסוק מוסב על תחילת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן : ואת נבו ואת בעל מעון מוסבו שם · שמות עז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודה זרה שלהם ובני ראובן הסבו שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר ואת שבמה · בנו שבמ' והיא שבם האמורה למעלה : ויורש · כתרגומו ותריך שתיבת ריש משמשת שתי מחלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך : חוותיהם · כפרניהון : ויקרא אתהן חוות יאיר · לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון : ויקרא לה נבח · לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בועז לבנות לה בית :

חסלת ראשי המטות

ונתתם · ותנו להם והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון : ונאחזו בתוככם · חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכו עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי הי"וד כי אותיות אהו"י מתחלפים : ויענו בני גד · שנית חזוק : נחנו · הוא העיקר והאל"ף אמתנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט : ואת נבו · יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש : מוסבות · אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה : ויורש · יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה · וטעם למכיר בן מנשה לבני מכיר כמו ויאמר יהוד' לשמעון אחיו : ויאיר בן מנשה · הוא ממשפחת יהודה כי כן כתו' כי חצרון לקח בת מכיר בן מנש' והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אח' כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל שבעה גוים : חוותיהם · פירושו לפי מקומו כמו קריות :

ונכבשה הארץ ג' וסימ' לפני יי' ואחר תשבו · ונכבשה הארץ לפניכם · הלא יי' אלהיכם עמכם · וא' והארץ נכבשה : חלוצים כל ליש' מל במ"א חלצי צבא : נחנו ג' ב' פתחי' וא' קמץ וסימ' בני איש אחד נחנו · נעבר חלוצים · נחנו פשענו ומרינו · ונמסר גם בסדר מקץ : נחנו חד מן י"א פסו' רישהון נ"ון וסופיהון נ"ון

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן ׀ אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה׃ וְאִם־לֹא יַעַבְרוּ חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ נַחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ וַיִּתֵּן לָהֶם ׀ מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וְלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט ׀ מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב׃ וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֵת עֲרֹעֵר׃ וְאֶת־עַטְרֹת שׁוֹפָן וְאֶת־יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ וְאֶת־בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃ וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ וְאֶת־נְבוֹ וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃

וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אִם יַעְבְּרוּן בְּנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן עִמְּכוֹן יָת־יַרְדְּנָא כָּל־דִּמְזָרֵז לִקְרָבָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן לְהוֹן יָת־אַרְעָא דְגִלְעָד לְאַחְסָנָא׃ וְאִם־לָא יַעְבְּרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ וַאֲתִיבוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֵימַר יָת דִּי מַלֵּיל יְיָ לְעַבְדָּךְ כֵּן נַעְבֵּיד׃ נַחְנָא נִעִיבַּר מְזָרְזִין קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לְאַרְעָא דִּכְנָעַן וְעִמָּנָא אֲחִידַת אַחְסַנְתָּנָא מֵעִיבְרָא לְיַרְדְּנָא׃ וִיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וּלְפַלְגּוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה בַּר־יוֹסֵף יָת־מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה וְיָת־מַלְכוּת עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן אַרְעָא לְקִרְוָהָא בִּתְחוּמִין קִרְוֵי אַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וּבְנוֹ בְנֵי־גָד יָת־דִּיבֹן וְיָת־עֲטָרוֹת וְיָת עֲרוֹעֵר׃ וְיָת־עַטְרוֹת שׁוֹפָן וְיָת־יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ וְיָת־בֵּית נִמְרָה וְיָת־בֵּית הָרָן קִרְוִין כְּרִיכָן וְחוּטְרִין דְּעָן׃ וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוֹ יָת־חֶשְׁבּוֹן וְיָת־אֶלְעָלֵא וְיָת קִרְיָתָיִם׃ וְיָת־נְבוֹ וְיָת־בַּעַל מְעוֹן מַקְּפָן שְׁמָהָן וְיָת־שִׂבְמָה וּקְרוֹ בִשְׁמָהָן יָת־שְׁמָהָת קִרְוַיָּא דִּי־בְנוֹ׃ וַאֲזַלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר־מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרִיךְ יָת־אֱמוֹרָאָה דִּי־בַהּ׃ וִיהַב מֹשֶׁה יָת־גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר־מְנַשֶּׁה וִיתֵיב בַּהּ׃ וְיָאִיר בַּר־מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יָת־כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יָתְהֶין כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת־קְנָת וְיָת־כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לַהּ נֹבַח בִּשְׁמֵיהּ׃

ויענו קרא' ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר תמנא ויענו בני גד ובני ראובן לאמר ומשתנין בטעמ' פ"ת פסקא תביר וא"פ אין קול ענות גבורה

ב"ך אתיותיות יסרתו דרגא עם ב' מרכות לטפחא :

ק"ב · נק"י · יק"ב · ע"יבל סימן ·

פרשה פרשה

וסי' נמסר בסדר תזריע : את ממלכ' י"א פסוקי' מן ב' בחד פסוק דמין קדמא את ותנינ' ואת וסימ' נמס' בסדר ויקהל : לעריה בגבלת ערי הארץ · יצב גבלת עמים חס' דחס' · אתה הצבת כל גבולות מלא דמל' · וב' גבלת כתי' חסר וי"ו קדמא וסי' ואסיר גבלת עמי' · גבלות ישיגו עדר' · ושאר' גבולת כתיב חסר וי"ו תניין : עטרת ג' חס' בליש' וסימ' ויבנו בני גד את דיבון · ואת עטרת שופן · והעטרת תהיה לחלם דזכריה : מוסבת ב' כ"כ וסימ' משבצת זהב · שם : וילכדה ה' ג' מלאים וב' חסרים וסימ' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה · והאורב קם מהרה ממקומו · ויעבר יהושע וכל יש' עמו מלכיש · ויעל יהושע וכל יש' עמו מעגלונה חברונה · וילכדה מקצה שלש שנים · קדמ' ובתר' חס' : כל חותיה' חס' וכל הוות מל' במ"ג חס' וסי' הות לאביו בן כסיל · שקר מזין · אם חכי לא יבין הות · בתר' פליג' : ויקרא לה נבח י"ד פסו' בטעמ' תרין חוטרין · פי' הטפחא כך דינה לעולם לא ישרתנה כי אם מרכא אך בי"ד מקומות ישרתנה דרגא עם ב' מרכות הנקראו' תרין חוטרין וסי' ויבא לו יין וישת · למה תעשה כה · אשר לא צוה אותם · ויקרא לה נבח · הלא טוב לנו שוב מצרימה · נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים · וחברו דר"ה · ויחנו אלה נכח אלה · נעניתי לו בת · וינח לו אלהיו מסביב · הלא זה אוד מוצל מאש · ודי לא ידע תהודעו' · ויהי לב לעם לעשות · ויהי ריב ומדון ישא : לה ג' דלא מפקי ה"א וסי' ונבח הלך וילכד את קנת · ויאמר אלי לבנות לה בית · ויאמר לה בעז :

בעל הטורים

נחנו נעבור חלוצי' הפסוק מתחיל ומסיים בנון כלומ' נעבור הירדן שהוא רחב נ' אמה · ויש בו י"ב תיבות לומר שכל י"ב שבטי' יעברו · נחנו ג' נחנו נעבור · בני איש אחד נחנו · נחנו פשענו ומרינו · נחנו נעבר · למה כי כלנו בני איש אחד נחנו · ואם לא נחנו פשענו כדכתיב ידעו חטאתיכם אשר תמצא אתכם · ויקרא לה נובח · לה ג' לא מפיק הא ויקרא לה נובח בשמו שלא נתקיים לה זה השם · ויאמר לבנות לה בית בארץ שנער שבקש לבנות ולא בנה · ויאמר לה בועז שלא דבר עמה היא בעצמו אלא על ידי שליח לה · באו לא : בראשית

אבן עזרא

אלה מסעי. כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שבנו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי יי'. דבק עם למסעיהם: ממחרת הפסח. פירשתיו וכן ביד רמה: ובאלהיהם עשה יי' שפטי'. כמו ראש דגון כי כן אמר השם למשה: ויסב. רמז לענן או לישראל: פני החירות. ופי החירות מקום אחד הוא והפ"ה בפנים: דרך שלשת ימים. פירשתיו: קברות התאוה. הוא בקדם ברגע כאשר פירשתי: ויסעו

מסורה

ביד רמה ג' וסי' נמסר בסדר בשלח ושלח לך: מקברים ב' וסי' ומצרים מקברים את אשר הכה. מקברי' את העוברי': באתם כל ליש' חס' בר מן חד וסי' ימשלו בי אז איתם: צפון ל' מלא בתור: כפני החירות ג' סבירי' פי מפי וקרי' פני מפני וסי' ויסעו מפני החירו' ותפרש את המסך על פני הבאר כאשר ינוס איש מפני הארי:

רשי

אלה מסעי: למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות: צא מהן י"ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלי' שנא' ואחר נסעו העם מחצרות וגו' שלח לך אנשים וגו' וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם שמנה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שלשים ושמנה שנה לא נסעו אלא עשרים מסעו' זה מיסודו של רבי משה ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעו' אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו': ומצרים מקברים. טרודים באבלם: ויחנו ברתמה. על שם לשון הרע של מרגלים שנאמ' מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: על

תרגום אונקלוס

אילין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: וכתב משה ית מפקנהון למטלניהון על מימרא דיי ואילין מטלניהון למפקניהון: ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עסרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצרים: ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ונטלו מסכות ושרו באיתם די בסטר מדברא: ונטלו מאיתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם מגדול: ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה: ונטלו ממרה ואתו לאילים ובאילים תרי עסר מבועין דמיין ושבעין דיקלין ושרו תמן: ונטלו מאילים ושרו על ימא דסוף: ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: ונטלו מדפקה ושרו באלוש: ונטלו מאלוש ושרו ברפידים ולא הוו תמן מיא לעמא למשתי: ונטלו מרפידים ושרו במדברא דסיני: ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרות: ונטלו מחצרות ושרו ברתמה: ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ: ונטלו מרמון פרץ ושרו בלבנה: ונטלו מלבנה ושרו ברסה: ונטלו מרסה ושרו בקהלתא: ונטלו מקהלתא ושרו בהר שפר: ונטלו מהר שפר ושרו בחרדה: ונטלו מחרדה ושרו במקהלות: ונטלו ממקהלות ושרו בתחת: ונטלו מתחת ושרו בתרח: ונטלו מתרח ושרו במתקה: ונטלו ממתקה

תורה

לג א אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ב ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ג ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים: ד ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ה ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ו ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ז ויסעו מאתם וישב על פי החירת אשר על פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ח ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ט ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם: י ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף: יא ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין: יב ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה: יג ויסעו מדפקה ויחנו באלוש: יד ויסעו מאלוש ויחנו ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות: טו ויסעו מרפידם ויחנו במדבר סיני: טז ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברת התאוה: יז ויסעו מקברת התאוה ויחנו בחצרת: יח ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה: יט ויסעו מרתמה ויחנו ברמן פרץ: כ ויסעו מרמן פרץ ויחנו בלבנה: כא ויסעו מלבנה ויחנו ברסה: כב ויסעו מרסה ויחנו בקהלתה: כג ויסעו מקהלתה ויחנו בהר שפר: כד ויסעו מהר שפר ויחנו בחרדה: כה ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת: כו ויסעו ממקהלת ויחנו בתחת: כז ויסעו מתחת ויחנו בתרח: כח ויסעו מתרח ויחנו במתקה: כט ויסעו ממתקה

(הערות מסורה בגליון: ב נחות · ל' ת"ל · ל' · ס"ג · כל דכותי' ל' א"א פתח · ג' · ה' ל' פ"ב · כו"ל חס' ב' מ"א · ב' ב"כ · ל' ת"ל כתו' · ד' מט ע' · י"ג · ב' · ס"ב · כ' · ב' חס' ב' ליש · ט' חס' בליש · ל' · ג' · ל' חס' ו' א"ל ברכו)

בעל הטורים

פרשת ואלה מסעי

ואלה מסעי למוצאיהם. ובתר הכי הפך וכתב ואלה מ מסעיהם למוצאיהם. לומר שהכל היה על פי יי' בין מסע בין מוצא. ויסעו מרעמסס ובתר הכי כתי' ויסעו בני ישרא' מרעמסס. מתחלה נסעו בערבוביא' ערב רב ביניהם. ואחר כשמספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו ערב רב ביניהם. יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים לומר שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרי' · ומצרים ב' ראשי פסוקי' ומצרים מקברים ומצרים ילד את לודים. לומר שאפי' אותם שבכר מתו רובם נחשט. מקברים ב' ומצרים מקברים. מקברים את העוברים בפרשת גוג והיינו דכתיב כאשר יחילו למצרים יחולו לשמע צור. סכותה ששם נסתוככו בענני כבוד. וישב על פי החירות. ויחנו אומר וישובו מלמד שכלם היה להם לב אחד לעשות כן על פי צוויו של משה. על פי החירות ובפר' ויהי בשלח אומר לפני פי החירות מלמד שאמר להם משה על פי יי' אני אומר לכם שתהיו בני חורים. ויסעו מפני החירות היה לו לומר מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהבטיחן שיהיו בני חורין. ויבאו אלימה. ולא אמר ויחנו באלים מלמד שלא היה דעתם לחנות שם. עד שנעשה להם נס שיצאו י"ב עינות מים. ולא חנו שם. מדבר סין מתחלה נקר' מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שנתוסף לו יו"ד כנגד י' דברות. סין ומים היה משה בהר. ברפקה שם דפק לבם שלא היה להם לחם. באלוש נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות. ברתמה על שם המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. והיינו ברסה שנתרוססו שם. נקהלתה. ע"ש ויקהל עליהם קרח את כל העדה. במקהלות ע"ש ויקהלו על משה ועל אהרן. במקהלות ב' ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות. במקהלות ברכו אלהים דרשינן מיכיה שאפילו עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים. וזהו ויסעו מחרדה פי' מחרדת מצרים שהיה נוסע אחריהם. ויחנו במקהלות. מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה: ואברתם

מסרה

אילמ' ב' כתי' כן ביו"ד בתר אל"ף וסי' ויבאו אילמה. ויסעו ממרה: המדברה י"ג וסי' נמסר בסד' אחרי מות: חצרת ד' חס' בליש' וסימ' מן הבתים מן החצר' ומן השדת' ויחנו בחצרת. ויסעו מחצרת. ולבן וחצרת ודי זהב: ברמן ט' חס' בליש' וסי' נמסר בסד' תצוה: במקהלו' ב' ובתרי ליש' וסי' ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות. במקהלות ברכו אלהים:

רשי

על פי ה׳ · מלמד שמת בנשיקה : וישמע הכנעני · כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שניתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה : בעיי העברים · לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה שמו את ירושלם לעיים : מבית הישימות עד אבל השטים · כאן למדך שעור מחנה ישראל שנים עשר מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כו׳ : אבל השטים · מישור של שטים אבל שמו : כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ · והורשתם וגו׳ · והלא כמה פעמי׳ הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברי׳ בירדן ביבשה על מנת כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן : והורשתם · וגרשתם : משכיותם · כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבני׳ של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה : מסכותם · כתרגומו מתכתהון : והורשתם את הארץ · והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיי׳ בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה : אל

אבן עזרא

ויסעו מקדש · שם עיר · וטעם וישמע הכנעני כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר : צלמונה ופונון · פירשתים : ועלמון דבלתימה · שם כלל למסעים רבי׳ כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה : מבית הישימות · הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז צוה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבוד : משכיותם · כמו אבן משכית : במותם · מקומות גבוהים כמו במותי ארץ : והתנחלתם

הארבעים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור הארבעים · ויעל אהרן הכהן · בשנת הארבעים למלכות דוד · ונמסר גם בסדר וירא : לצאת ג׳ וסימ׳ בחדש · ויעל אהרן הכהן · ויהי בשמנים שנה · ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : במתו ג׳ חס׳ וסימ׳ ואהרן בן שלש ועשרים · ומשה בן מאה ועשרים · מצורע עד יום מתו דמלכים :

ל ויחנו בחשמנה : ויסעו מחשמנה ויחנו במסרות : ויסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן : ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדגד : ויסעו מחר הגדגד ויחנו ביטבתה : ויסעו מיטבתה ויחנו בעברנה : ויסעו מעברנה ויחנו בעציון גבר : ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צן הוא קדש : ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום : ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי יהוה וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש : ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במתו בהר ההר : ס

וישמע הכנעני מלך ערד והוא ישב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל : ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמנה : ויסעו מצלמנה ויחנו בפונן : ויסעו מפונן ויחנו באבת : ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים בגבול מואב : ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד : ויסעו מדיבן גד ויחנו בעלמן דבלתימה : ויסעו מעלמן דבלתימה ויחנו בהרי העברים לפני נבו : ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבת מואב על ירדן ירחו : ויחנו על הירדן מבית הישמת עד אבל השטים בערבת מואב : ס

וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען : והורשתם את כל ישבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו : והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה :

ל׳ וחס׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ חס׳ · כל בן חס׳ וכל מין · חס׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ חס׳ בתורה מסה ואהרן · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ בליש · כל׳ אוריי׳ כ״כ · כל אוריית׳ חס׳ במא׳ · ד׳ וחס׳ · ד׳ בטע׳ · ד׳ · ל׳ כ״כ חס׳

ושרו בחשמונה : ונטלו מחשמונה ושרו במוסרות : ונטלו ממוסרות ושרו בבני יעקן : ונטלו מבני יעקן ושרו בחור הגדגד : ונטלו מחור הגדגד ושרו ביטבתה : ונטלו מיטבתה ושרו בעברונה : ונטלו מעברונה ושרו בעציון גבר : ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא דצן היא רקם : ונטלו מרקם ושרו בהור טורא בסייפי ארעא דאדום : וסליק אהרן כהנא להור טורא על מימרא דיי ומית תמן בשנת ארבעין למיפק בני ישראל מארעא דמצרים בירחא חמישאה בחד לירחא : ואהרן בר מאה ועסרין ותלת שנין כד מית בהור טורא :

ושמע כנענאה מלכא דערד והוא יתיב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל : ונטלו מהור טורא ושרו בצלמונה : ונטלו מצלמונה ושרו בפונון : ונטלו מפונון ושרו באבות : ונטלו מאבות ושרו במגזת עבראי בתחום מואב : ונטלו ממגזתא ושרו בדיבון גד : ונטלו מדיבון גד ושרו בעלמון דבלתימה : ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי דעבראי דקדם נבו : ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דיריחו : ושרו על ירדנא מבית ישימות עד מישר שיטין במישריא דמואב :

ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען : ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותיבדון ית כל בית סגדתהון וית כל צלמי מתכתהון תיבדון וית כל במתהון תשיצון : ותתרכון ית יתבי ארעא ותיתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת יתה :

בעל הטורים

ואבדתם ב׳ ואבדתם את משכיות׳ ואבדתם את שמם · משכיותם היינו בית ע״ז שלהם · והאובד ע״ז צריך לשרש אחריה · דכתיב ואבדתם את שמם : והתנחלתם

אבת מאבת ז׳ חס׳ וסימ׳ ב׳ תפנו ב׳ האבת · והנפש אשר תפנה ב׳ האבת · ויחנו ויסעו דזא׳ חקת · ויחנו ויסעו דאלה מסעי : בעלמן ל׳ · מעלמן ל׳ : בערב׳ כל אורית׳ חס׳ בר מן חד דעלס וירא בלק : הישמת ג׳ חלוקי׳ אורית׳ הישמת ד׳ כתיב כן יהוש׳ הישמות כתיב · יחזקאל הישימות כתיב : וידבר יי׳ ו׳ בטעמ׳ תביר וסימ׳ אני יי׳ דבר אל פרעה · זאת החיה אשר תאכלו · וידבר יי׳ אליכם מתוך האש · צו את בני ישראל · כי אתם עברים · אל מנשה ואל עמו · ביד עבדיו הנביאי׳ · ונמסר גם בסדר וארא : והורשתם ב׳ ומלאים וסי׳ את כל יושבי הארץ את הארץ וישבתם בה :

אל אשר יצא לו שמה: מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם, לפי חשבון יוצאי מצרים, דבר אחר בשנים עשר גבולין כמנין השבטים: והיה אשר תותירו מהם, יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם, ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינם, פותרים בו הפותרי׳ לשון מסוכת קוצי׳ הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם, כתרגו׳: זאת הארץ אשר תפל לכם וגו׳, לפי שהרבה מצות נוהגו׳ בארץ ואין נוהגו׳ בחוצה לארץ הוצרך לכתו׳ מצרני גבולי רוחותיה סביב לומ׳ לך מן הגבולי׳ ולפנים המצות נוהגו׳: תפל לכם, על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה ומדרש אגדה אומ׳ על ידי שהפיל הקב״ה שריהם של שבעים אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: והיה לכם פאת נגב, רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין, אשר אצל אדו׳ מתחיל מקצוע דרומית מזרחית של ארץ כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדו׳ כולה וארץ מואב כולה. ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנא׳ בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרי׳ לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישרא׳ ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בגרו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצם ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם [לד]רומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו של דרומ׳ של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד ש[ס]בבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים, כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבי׳ לפנים מן המצר: ועבר צנה, אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו, קצותיו בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר, מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים ההוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: והיו תוצאותיו הימה, אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: וגבול ים, ומצר מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול, למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איזול״ש: גבול צפון, מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר, שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו, תשפעו לכם לנטות ממצר׳ לצפון אל הר ההר, תתאו, לשון סיבה כמו אל תא הרצי׳ ואתי השער היציע שקורין אפנדי״ץ שהוא מוסב ומשופע: מהר ההר, תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול, סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב יוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות שמשם כלה אותה מדה: והיו תוצאותיו חצר עינן, הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי:

והתאויתם

לד

והתנחלתם ב׳ אותם לבניכם, את הארץ בגורל: אל אשר ה׳ וסימ׳ ועתה לך נחה את העם, והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכ׳, ואיש ל׳ עבר פניו קדמ׳, בבאם הכהני׳ ותאמר רות ל׳ תפגעי בי, ונמסר גם בסדר כי תשא: את ישבי ב׳ בתורה וסימ׳ וגרשתמו, ואם לא תורישו: אבתיכם כל אוריתא כתיב כן

והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבתיכם תתנחלו: ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה: והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה: והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה: ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה: וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים: וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר: מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאת הגבל צדדה: ויצא הגבל זפרנה והיו תוצאתיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון:

נ׳ כן היתה · מטעי׳ ביה כפריס · כל אוריי׳ כ״כ · כל בן חס׳ וכל סין מנ״א · והיו ת׳ ו׳ כתי׳ ת״א בסוף תיבות ויקריי׳ ו״ו · נ׳ מלעיל · ח׳ מ״ל בתור׳ · בנ״פ · נ׳ ובענין · ג׳ כ״כ · ד׳ חס׳ בתור׳ וט׳ בנים

ותחסנון ית ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון ית אחסנתהון ולזעירי תזעירון ית אחסנתיה לדיפוק ליה תמן עדבא די ליה יהי לשבטי אבהתכון תתחסנון: ואם לא תתרכון ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי דתשארון מנהון לסיען נטלן זין לקיבליכון ולמשירין מקפנכון לכון ויעיקון לכון על ארעא די אתון יתבין בה: ויהי כמא די חשיבית למעבד להון אעביד לכון: ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עלין לארעא דכנען דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא: ויהי לכון רוח דרומא ממדברא דצן על תחומי אדום ויהי לכון תחום דרומא מסיפי ימא דמלחא קידומא: ויסחר לכון תחומא מדרומא למסקנא דעקרבים ויעיבר לצין ויהון מפקנוהי מדרומא לרקם גיאה ויפוק לחצר אדר ויעיבר לעצמון: ויסחר תחומא מעצמון לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי למערבא: ותחום מערבא ויהי לכון ימא רבא ותחומא דין יהי לכון תחום מערבא: ודין יהי לכון תחום צפונא מן ימא רבא תכוונון לכון הור טורא: מהור טורא תכוונון למטי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד: ויפוק תחומא לזפרון ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון תחום ציפונא:

ותכוונון

אבן עזרא

והתנחלתם, כמו והתאויתם והפעול הארץ, וטעם להזכיר לרב תרבו לרבק אחריו. ואם לא תורישו: לשכים, קוצי׳ חדים מגזרת הסר משוכתו הנני שך את דרכך בסירים: ולצנינים, פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פי׳ להם גבול נחלתם שהם חייבים להורים משם יושב הארץ: אל הארץ כנען, כמו והנבואה עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: על ידי אדום, מקום כמו על יד הירדן: נחלה מצרים, אל נחל מצרים ואיננו היאור: הים הגדול, הספרדי הטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו:

ואלה

בעל הטורים

והתנחלתם, שנים: והתנחלתם הארץ, ואידך גבי עבד ועבד איתקש לקרקעות: ולצנינים לשון צנה שיתלו עליהם מגן וצנה:

אלה

מסרה

במ״ב ואמרתי לה׳ אלהי אבותיכם כתיב מ״ל דמ״ל, יי׳ אלהי אבותכם יוסף עליכם כן כתיב ושארא אבתיכם כתיב: תפל כלם חס׳ בקרי׳ בח״ה מ״ל וסימ׳ במסר׳ רבת׳: לגבלתיה ד׳ וסי׳ זאת הארץ אשר תפל׳, וירד הגבול הירדנה׳ והירדן יגבל אתו, ויכלו לנחל את הארץ, אוריתא לגבלתיה כתיב חס׳ וי״ו קדמא ותניי׳ יהוש׳ לגבולתיה חס׳ וי״ו דבתר למ״ד: ז׳ כתיב והיה וקרינן והיו וסימ׳ עקרבים דוידבר, נחל מצרים דיהודה, דועבר עצמונה, בית און, בית חורון, בית חגלה: תצאתיו כל אוריתא תוצאתיו כתיב, אל גבול היפלט תצאתו כתי׳, ל׳ כתף בי׳ חגלה תצאותיו כתיב, ושארא תצאתיו כתיב ולעניין תוצאות כתיב תצאות: תוצא ג׳ כתיב כן וסימ׳ מהר ההר תתאו, ואלה תוצאת העיר, וירד הגבול תוצאות חיים ל׳ מ״ל דמ״ל, ושארא כלהון תצאות כתיב: הגבול ט׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה:

רשי

והתאויתם, לשון סיבה ונטיה כמו תתאו: שפמה, במצר המזרחי ומשם הרבלה: מקדם לעין, שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים מן המצר וארץ ישראל הוא: וירד הגבול, כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה, שהיה ים כנרת תוך לגבול במערבו והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוכאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: קדמה מזרחה, אל פני העולם שהם במזרח שרות מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל:

אשר ינחלו לכם, בשבילכם כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושים יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ומקומכם כמו ה' ילחם לכם:

לנחל את הארץ, שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם:

לנחל את בני ישראל, שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה:

ומגרש, ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל

אבן עזרא

ואל"ף והתאוית תחת וי"ו והתוית תיו ואם הם שני בנינים: והתאוית, כמו עד תאות גבעות עולם: ומחה, כאשר אמרו קדמונינו תבירתא מגזר ימחאו כף: שני המטות, פעם שנית לבאר מקום נחלתם: ינחלו, פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת המדקדקים: אלעזר, ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן, ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי החל מיהוד' כאשר יצא הגורל בתחילה רק יש טענה גדולה עליה אף על פי שהפירוש כנון יהיה נראה לפי דעתינו: פדהאל, אם נעלם הה"א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה"א איננה מהאותיות המשך: ומגרש, ידוע: ארבע

בעל הטורים

אלה שמות האנשים, ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשים, לומר שנאים בשמותם ונאים במעשיהם: אלידד בן כסלון הוא אלדד והוסיף לו יו"ד על שם הנבואה שנקראת בו' לשונות. והתנבאותם ד' פעמים נאלה בנבוך שכל אחד היה לו בד' מקומות, בהר, ובמישור, ובשפלה, ובחוף הים, והנבוך מתחיל ומנאים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל לפי ראות זה מזה אין לשנו' בפרש' מגרש כתיב ה' פעמי' למקלט, שיקלט ולא יהרג הנכש שיש לו חמשה שמות: ותרותם

מסורה

ומחה ד' וסי' נמסר בסדר נשא: על כתף ה' וסי' וירד הגבל משפם, ויתן את המכונות ב' בו, משא בהמות נגב, ויביאני במבוא אשר על צפונה: הירדנה ד' וסי' וירד הגבול, ויבא גדעון, ויאמר אליהו אל אלישע, וילך אתם ויבאו הירדנה: כי לקחו ה' ר"פ בטעמא מונח לפני גריש בתו' וסימ' נמסר בסדר משפטים:

י והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה: יא וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה: יב וירד הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים המלח זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סביב: יג ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יהוה לתת לתשעת המטות וחצי המטה: יד כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם: טו שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה: פ

טז וידבר יהוה אל משה לאמר: יז אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון: יח ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ: יט ואלה שמות האנשים למטה יהודה כלב בן יפנה: כ ולמטה בני שמעון שמואל בן עמיהוד: כא למטה בנימן אלידד בן כסלון: כב ולמטה בני דן נשיא בקי בן יגלי: כג לבני יוסף למטה בני מנשה נשיא חניאל בן אפד: כד ולמטה בני אפרים נשיא קמואל בן שפטן: כה ולמטה בני זבולן נשיא אליצפן בן פרנך: כו ולמטה בני יששכר נשיא פלטיאל בן עזן: כז ולמטה בני אשר נשיא אחיהוד בן שלמי: כח ולמטה בני נפתלי נשיא פדהאל בן עמיהוד: כט אלה אשר צוה יהוה לנחל את בני ישראל בארץ כנען: פ

לה

א וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: ב צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוים: ג והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם

תרגום

ותכוונון לכון לתחום קידומא מחצר עינן לשפם: ויחות תחומא משפם לריבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גינסר קידומא: ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי ימא דמילחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור סחור: ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דירחו קידומא מדינחא: ומליל יי עם משה למימר: אלין שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: ורבא חד רבא חד משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: ואילין שמהת גבריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ולשבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפוד: ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלומי: ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: אילין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: פקיד ית בני ישראל ויתנון לליואי מאחסנת אחודתהון קירוין למתב ורוח לקירויא סחרנהון תתנון לליואי: ויהון קירויא להון למיתב ורויחיהון יהון לבעירהון ולקנינהון ולכל

מסורה

למטה: כל עיניא ולמטה מ"ג למטה יהוד' בנימן מנשה

בנימן: ג' זקפין בענין וסי' סימן יהוד' בנימן יוסף ותד ולמט' בני שמעון

נשיא: כל עיניא נשיא במ"ג חסרים יהודה שמעון בנימן

ולמטה בני: כל עיניא למטה בני ולמטה בני במ"ב חסרים בני יהודה בנימן

צו את: קדמאה בו את בני ישראל ואחרינו בנשי גריסין ודין בזרקא, וסי' מתנה בזריקה

ומגרשיהם: כל אורייתא כתו' בן במ"א מגרשיהן כל הערים אשר תתנו, וכל יהושע דכוותהון במ"א ומגרשיהם בני יוסף שני מטות

לבית אבתם כל אורית' אבתם חס' במ"ב מל' וסימ' אלה קריאי העדה, ואת שם אהרן תכתב על מטה, וכל נביאים וכתובים דכוו' מל' במ"ה חס' וסימ' נמסר בסדר במדבר: אלה שמות ה' ר"פ וסימ' נמסר בריש סדר שמות בריש סיפרא: כל עניגא ולמטה במ"ג למטה וסימ' יהוד' בנימן מנשה יב"ם סימן: למטה יהודה ב' בעני' בטעמ' יהודה, בנימן: כל עניגא ולמטה בני במ"ב חס' בני וסימ' ב' יהודה, בנימן: וידבר יי' אל משה דלא נסיב לאמר ט' וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

לכל חייתם, לכל צרכיהם: אלף אמה סביב, ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: והקריתם, אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה יי' אלהיך לפני: מגואל, מפני גואל הדם קרוב לנרצח: שש ערי מקלט, מגיד שאף על פי שהבדיל משה בחיין שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען: את שלש הערים וגו', אף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד כפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: ואם בכלי ברזל הכהו, אין זה מדבר בהורג בשוגג אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו ואת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למדך על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתו' מדבר: באבן יד, שיש בה מלא יד: אשר ימות בה, שיש בה שיעור להמית כתרגומו לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: או בכלי עץ יד, לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: בפגעו בו, אפילו בתוך ערי מקלט: בגדיה

ומדתם י"ו פסוקי' בטעם פזר גדול וגלגל וסי' במס' רבתא: ומדת' ב' חס' בליש' וסי' ומדת' מחוץ לעיר ומדתי את פעלתם: בתוך ה' וסי' נמסר בסדר לך לך: ערי המקלט ד' וסי' ואת הערים אשר תתנו ללוים, דבר אל בני ישראל דיהושע, ויתנו להם את ערי המקלט דד"ה, ולבני אהרן נתנו את ערי דד"ה, ושאר אורית' ערי

ולכל חיתם: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב: ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך זה יהיה להם מגרשי הערים: ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר: כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן: והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן ארצה כנען: והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה: והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט: והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם: את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה: לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה: ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו הוא ימתנו: ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו

(מסורה בגליון: ל' · ל' ומ"ל · ב' חס' בליש' · י"ו פסו' בטעם פזר גדו' וגלגל · ה' י"ה מטעים · ב' חס' א' וכר"ל ודין · ל' כ"כ וכל יהושע דכוות' ב' מח' ומגרסיה בני וכף שני מטות · ג' · י"ג · ח' · ל' · ב' · ב' · ט"ו דגשים · ל' · ל' · ג' · כל עניינה ויומת · ד' ומ"ל · ה' חס' ה' בליש')

ולכל חיותהון: ורוחי קרויא די תתנון לליואי מכותל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קידומא תרין אלפין אמין וית רוח דרומא תרין אלפין אמין וית רוח מערבא תרין אלפין אמין וית רוח ציפונא תרין אלפין אמין וקרתא במציעא דין יהי להון רוחי קרויא: וית קירויא די תתנון לליואי ית שית קירוי שיזבותא די תתנון למיערק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קירוין: כל קירויא די תתנון לליואי ארבעין ותמני קירוין יתהן וית רוחיהן: וקירויא די תתנון מאחסנת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזערון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקירוהי לליואי:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: ותזמנון לכון קירוין קרוי שיזבותא יהוין לכון ויערוק תמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: ויהוין לכון קירויא לשיזבא מגאיל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: וקירויא די תתנון שית קירוי שיזבותא יהוין לכון: ית תלת קירויא תתנון מעיברא לירדנא וית תלת קירויא תתנון בארעא דכנען קרוי שיזבותא יהוין: לבני ישראל ולגיוריא ולתותביא ביניכון יהוין שית קירויא האילין לשיזבא למערוק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: ואם במנא דפרזלא מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: ואם באבנא דמיתנסבא בידא דהיא כמיסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: או במאן דאע דמתנסיב בידא דהיא כמיסת די ימות בו מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: גאיל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא הוא יקטלניה: ואם בדבבו דחהי או רמא עלוהי

אבן עזרא

ארצה כנען: ידוע גם זאת הפרשה דבקה: והקריתם, מגזרת קריה: לבני ישראל, איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט: בפגעו בו, בשבר הפ"א כמו בשברי לכם כי שמות הפועלים ושתנו: יהדפנו, ממקום גבוה: או השליך עליו, כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בצדיה

בעל הטורים

ומדותם מחוץ לעיר אלפי באמה. שאלפים אמה יהיו חוץ מה' אמה ומגרשים. וזהו ומדות' מחוץ לעיר ויכחלו ב' במ' ככי כחלתם אשר ויכחלו לאחו חמו' וינחלו כבוד חכמים ינחלו. אשר ינחלו לאחות מטות וינחלו לכל ונחלו חצרים כתחלקה הארץ. וכן לאחות מטות אבותם וינחלו חכמים. דבה דברים הלא זוכה לבנו וקונה בחכמה. באבן ג' ואם באבן יד אשר ימות בה. והכה איש את רעהו באבן. באבן המלך. והכה איש את רעהו אם הוא באבן יד. כ צריך אומר שיהא בו כדי להמית של אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן המלך אין צריך לומר מתוכלאים בו כדי להמית: הבגו

ואם
כל ואם דענין בתוקף במ"א ואם באבן יד.

ימות בו
קדמאה חסר ימות בה ודין חסר ימות בו וסי' חסר נא בו:

או
כל או דענין בלא מתוך במ"ב או השליך עליו ותבירו.

מסרה

מקלט, ושאר יהושע עיר מקלט: עמדו ד' וסי' עד עמדו לפני העדה למשפט, וישב בעיר ההיא, ערי המועדה, ויעמד המלך על עמדו: ארצה כנען ח' וסי' במסרה רבתא: למשפט ט"ו דגשי' וסי' במס' רבת': תהיינה י' כתובין כן ב תו' וסי' נמסר בסדר אמור: באבן ג' וסי' באבן או באגרוף, ואם באבן יד אשר ימות בה, ובגלחו את ראשו, וחד ובאבן וסי' ולאלוה מעוזים על כנו: ימית ח' וסי' במס' רבתא:

בצריה, כתרגומו בכמנא במארב: בפתע, באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: או בכל אבן אשר ימות בה, הכהו בלא ראות שלא ראהו: ויפל עליו, מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה, עד מות הכהן הגדול, שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול, דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל: אשר משח אותו בשמן הקדש, לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמוד שאם עד שלא נגמר דינו מת כ"ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו: אין לו דם, הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: בכל מושבותיכם, למד שתהא סנהדרי נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: כל מכה נפש, הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצחנו, שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ולא תקחו כפר, לא יפטר בממון: ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו, למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס, כמו לנס כמו שובי מלחמה נוגי ממועד שסבו מן המלחמה כי מולים היו כאשר תאמר שוב על שסב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס וקוראהו נס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס, לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: לא תחניפו, ולא תרשיעו לא תחייבון כתרגומו: אשר אני שוכן בתוכה, שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני שוכן בתוך בני ישראל, אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם: ונוסף

הדפו ב' וסי' ואם בפתע בלא איבה הדפו, לא עמד כי יי' הדפו: ויפל ג' וסי' ויפל יי' אלהים תרדמה על האדם ויישן, ויפל עליו וימת והוא לא, ויפל בקרב מחנהו, וסי' בלשו' תרגו' אדם מית במשריתיה: בשמן ו' רפין וסימ' נמסר בסדר תצוה: יצוא ז' ד' חס' וג' מ"ל וסימ' וישלח את הערב מ"ל, ויהי כאשר כלה יצחק לברך את

בצריה וימת: או באיבה הכהו בידו וימת מות־יומת המכה רצח הוא גאל הדם ימית את־הרצח בפגעו־בו: ואם־בפתע בלא־איבה הדפו או־השליך עליו כל־כלי בלא צדיה: או בכל־אבן אשר־ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא־אויב לו ולא מבקש רעתו: ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: כה והצילו העדה את־הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל־עיר מקלטו אשר־נס שמה וישב בה עד־מות הכהן הגדל אשר־משח אתו בשמן הקדש: ואם־יצא יצא הרצח את־גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה: ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את־הרצח אין לו דם: כי בעיר מקלטו ישב עד־מות הכהן הגדל ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל־ארץ אחזתו: והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם: כל־מכה־נפש לפי עדים ירצח את־הרצח ועד אחד לא־יענה בנפש למות: ולא־תקחו כפר לנפש רצח אשר־הוא רשע למות כי־מות יומת: ולא־תקחו כפר לנוס אל־עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד־מות הכהן: ולא־תחניפו את־הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את־הארץ ולארץ לא־יכפר לדם אשר שפך־בה כי־אם בדם שפכו: ולא תטמא את־הארץ אשר אתם ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יהוה שכן בתוך בני ישראל: פ

לו

א ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני־גלעד בן־מכיר בן־מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל:

בכמנא וקטליה: או בדבבו מחהי בידיה וקטליה אתקטלא יתקטיל מחיא קטולא הוא גאיל דמא יקטול ית־קטולא כד־אתחיב ליה מן־דינא: ואם בתכיף בלא־דבבו דחהי או־רמא עלוהי כל־מאן בלא־כמן ליה: או בכל־אבנא דהיא־כמיסת די־מות בה בלא חזי ורמא עלוהי וקטליה והוא לא־סני ליה ולא תבע בישתיה: וידונון כנשתא בין מחיא ובין גאיל דמא על־דיניא האילין: וישזבון כנשתא ית־קטולא מיד גאיל דמא ויתיבון יתיה כנשתא לקרית שיזבותיה די־ערק לתמן ויתיב בה עד־די־מות כהנא רבא די־רבי יתיה במשח קודשא: ואם־מפק יפוק קטולא ית־תחום קרית שיזבותיה די ערק לתמן: וישכח יתיה גאיל דמא מברא לתחום קרית שיזבותיה ויקטול גאיל דמא ית־קטולא לית ליה דם: ארי בקרית שיזבותיה יתיב עד־די מות כהנא רבא ובתר די־מות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה: ויהוין אילין לכון לגזירת דין לדריכון בכל מותבניכון: כל־דיקטול נפשא לפום סהדין יקטול ית־קטולא וסהיד חד לא־יסהיד באנשא למיקטל: ולא־תקבלון ממון על־אנש קטול די־הוא חייב למיקטל ארי אתקטלא יתקטיל: ולא־תקבלון ממון למיערוק לקרית שיזבותיה למתוב למיתב בארעא עד־די־מות כהנא: ולא־תחייבון ית־ארעא די אתון בה ארי דמא הוא מחייב ית־ארעא ולארעא לא־מתכפר על־דם זכאי דאיתשד בה אלהין בדם אשדיה: ולא תסאבון ית־ארעא די אתון יתבין בה די שכינתי שריא בגוה ארי אנא יי' שכינתי שריא בגו בני ישראל: וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני־גלעד בר־מכיר בר־מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל:

אבן עזרא

בצדיה, פירשתיו: בפתע, כמו פתאום: בלא ראות, שם הפועל: ולא אויב לו, ולא מתכוין לבקש רעתו: עד מות, יש אומ' עד מות עד חפוש וכמוהו קמות חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם' כן עד מות הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: את גבול, מן גבול כמו כצאתי את העיר: דם, פירשתיו: יחניף, עשות רע בסתר: שופכו, פועל כמו ובא גואלו: ולא תטמא, החנופה את הארץ או הוא כווי בעבור כי אני שוכן בתוכה ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל: ויקרבו, גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוי': ראשי אבות, הם הנשיאי': ואם

בעל הטורים

הדפו ב' במסור' בלא איבה הדפו · והיינו דאמרי והאלהים אנה לידו · משל לשני בני אדם א' הרג שוגג וא' הרג מזיד · הקב"ה מזמנן לפונדק זה שהרג עולה בסולם ונפל על זה שהרג מזיד · ונמצא הורגו בשוגג ונתחייב גלות וזהו בלא איבה הדפו ורוצה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי יי' הדפו · ויפל ג' ויפל עליו וימת ויפל בקרב מחנהו · ויפל יי' אלהים תרדמה כדאית' במדרש יותר ממה שהרג בהם שלו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירודה שירד ונפל על ראשם וזהו ויפל עליו וימת · ויפל יי' אלהים תרדמה כדאיתא בדיקים אוכלים ומתים מיד · רשעים יורדים לאטותן ומתכמכמים והולכים עד ל' יום וזהו ויפל יי' אלהים תרדמה שתרדמה נפלה עליהם וישנו שנת עולם עד מות הכהן הגדול · ג"פ כהן גדול בפרשת לומר א' כהן גדול שנמשח וא' מרובה בגדים ואחד כהן גדול שעבר כלם משיבים הרוצח במיתתן · יכופר ד' הכא ואידך אם יכופר העון · לכן יכופר עון יעקב · בחסד ואמת יכופר עון שתשובה וצ"ה תולין ומיתה ממרקת שנ' אם יכופר עד תמותון לכן יכופ' עון יעקב במה בחסד שנ' בחסד ואמת יכופ' עון כדאמ' רבה דעסיק בגמילות חסדים חיי שתין שנין ונוכו

מסרה

יעקב, ואם יצא יצא הרצח, ובא המלך דוד עד מ"ל, ויאמר המלך אל העם, ויקצף נעמן וילך מ"ל, ויאמר ירמיהו אל צדקיהו, דעורב ושמעי ונעמן מ"ל, ואפס והבית ימלא עשן, ונמס' גם בסד' נח: אש' ינוס שמה כל סופי פסוקי' דקר' שם במ"ח שמה וסי' במס' רבת: יכפר ד' וסי' ולארץ לא יכפר, אם יכפר העון הזה, בזאת יכפר עון יעקב, בחסד ואמת יכפר עון: כי אם כל קריא' כי אם הטעם תחת כי ואם במקף במ"ג אשר המקף בכי והטעם באם וסי' כי אם אשר יצא ממעיך, כי אם בדם שפכו, אין זה כי אם רע לבב, וסי' בלשון תרגום נפק דמא בישא:

ולא תקחו ב' פסוקים מתחלפים בטעמ' קדמא ולא תקחו כפר לנפש רצח · תכל' ולא תקחו כפר לנוס סי' דותקטיל דמי בארעא דערק מקמן דגלוהי · אשר אתם דולא תחניפו אשר אתם בה דולא תטמא אשר אתם יושבים בה ; ואכ"כ ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ·

אבן עזרא

ואם יהיה היובל: ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: כן מטה בני יוסף, כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה, וטעם תסוב שפעם תסוב מפה ומפה בין הם בין אחרים, וטעם ולא תסוב נחלה מהיום קודם נחלת הארץ: וכל בת יורשת נחלה, אחר נחול הארץ על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: מחלה תרצה, הזכירם הכתוב בתחילה כאשר נולדו ועתה הזכיר כאשר נשאו לאנשים בתחילה: ממשפחות, לאות כי בני דודיה' לא היו כולם אחים: אלה המצות, של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן יריחו מזרחה:

חסלת אלה מסעי

כ״א תסוב מכה ונכה

מסורה (עליונה)

שבטי יש׳ חד מן י״ח דסלקי ונחתי פ׳ חד מן י״ח מאיילי׳ מאריכי׳ בין אזלא לזרקא וסי׳ נמס׳ בסד׳ ויצא: ומגרל ד׳ חס׳ בליש׳ ופתחין וסי׳ ומגרל נחלתינו ׳בגרל נחלתם דיהושע בשבט לוי ׳ ועל גרל מטה בנימן ׳על גרל הצדיקים וד׳ חס׳ בליש׳ נמס׳ בסדר אחרי מות ׳נחלת׳ ד׳ וסי׳ והיו לאחד מבני ׳ואם יהיה היובל ב׳ בו׳ ממשפחת

תורה

ויאמרו את אדני צוה יהוה לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן: ויצו משה את בני ישראל על פי יהוה לאמר כן מטה בני יוסף דברים: זה הדבר אשר צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל: וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: כאשר צוה יהוה את משה כן עשו בנות צלפחד: ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים: ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן: אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: חזק

קל״ב מחל״ת חול״ה סימן

תרגום אונקלוס

ואמרו ית ריבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: ויהוין לחד מבני שבטיא בני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהין מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהין על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ופקיד משה ית בני ישראל על מימר דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: דין פתגמא די פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהן תהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין: ולא תסחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל: וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי: ולא תסחר אחסנא משבטא לשבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: כמא די פקיד יי ית משה כן עבדו בנת צלפחד: והואה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנת צלפחד לבני אחי אבוהן לנשין: מזרעית בני מנשה בר יוסף הואה לנשין והות אחסנתהן על שבטא זרעית אבוהן: אילין פיקודיא ודיניא די פקיד יי בידא דמשה לות בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דירחו:

רש״י

ונוסף על נחלת המטה, שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: ואם יהיה היובל, מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל, כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: וכל בת יורשת נחלה, שלא היה בן לאביה: מחלה תרצה, כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד שכולן שקולות זו כזו:

חסלת אלה מסעי

ולא תסוב

נ׳ דמטעי׳ קדמאה ולא תסב נחלה לבני ישרא׳ תסב בטעם מהפך נחלה בפשטא ׳ תני׳ ולא תסב נחלה ממטה תסב נחלה בטע׳ דרגא תביר סי׳ בשנדי לכם מטה לחם:

בעל הטורים

ונוסף. ג׳ במסור׳ וזה הדבר בגימט׳ כדור הזה שלא נהג אלא בימי הדור ׳ תסוב נחלה בגימט׳ זו היא בהסבת הבן לומר שהבן יורש את אביו ׳ ולא תסוב נחלה בגימט׳ זו היא הסבת בעל׳ לבני דדיהן בגי׳ לראין אליהם:

חסלת ספר במדבר

מסרה

בני מנשה: לטוב ב׳ דגשים וסי׳ זה הדב׳ אשר צוה יי׳ לבנו׳ צלפח׳ לאמר ׳ הכל כאשר לכל ׳ וחד ולטוב ׳ הוי האמרים לרע טוב: אביהם ג׳ בנקבות וסי׳ כן בנות צלפחד קדמ׳ דפסו׳ ׳לטו׳ בעיניה׳ ׳ויתן להם אביהם דאיוב׳ ונמסר גם בסדר פנחס: בעיניהם ׳י׳ וסי׳ במסרא רבתא ׳ לנשים י״ד וסי׳ נמסר בסוף שפטים: ו׳פסוקים אית בהון ה׳ מלין דמיין ומשניין בתיבתן וסי׳ וצלפחד דפנחס לא היו לו ולצלפחד דיהושע מחלה ונעה חגלה מלכ׳ ותרצה ׳מותבו סימן ׳ ותקרבנה בנות צלפחד מחלה נעה וחגלה ומלכ׳ ותרצה בנ״וו סי׳ ׳ ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכ׳ ונעה מתוו סימן׳ ונמסר גם בסדר פנחס: אביה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא: ערבת כל אורית׳ חס׳ בב״א דעלוי וירא בלק בן צפור:

סכום פסוקי דספר במדבר סיני אלף ומאתים ושמנים ושמנה
וסימן אר״פח וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו
יפרח ׳ וסדריו ל״ב ׳ כ״א וסדריו כ״ח ׳
ופרשיותיו עשרה:

חד מן י"ח פסוקי' חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימ' ויסעו ויהי חתת אלהים על' ויסעו אלה מסעי בני ישר' לצבאתם' וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא' וקדשתו ויאמר ליי' עלות בבקר בבקר' ומקטירי' בני עתה אל תשלו' ולרבקה אח ושמו לבן' ולרבקה ותהיי' מרת רוח' נדמה שמרון מלכ' בקצף' ונדמה למי תדמיוני ותשוו'

זכרו תורת משה

י' מלין דקריין ולא כתבן וסי' בני ועתה תנו את האנשי' תניג' דפסוק' פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל' איש

אלה

עבדי אשר צויתי

משה ט' וי' לא יוכל' השב אל תעודה

חקים ומשפטים

כל ישראל

רשי

בפס דובר לדק ומגיד מישרים

אלה הדברים' לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל' אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרי' אתם הייתם שומעי' מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבי' אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיבו: במדבר' לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגומר: בערבה' בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשיטי' בערבות מואב: מול סוף' על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי' אין קברים במצרים וכן בנוסעם מתוך הים שנ' וימרו על הים בים סוף כדאית' בערכין: בין פארן ובין תפל ולבן' אמ' ר' יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקו' ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברי' שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות' במחלוקתו של קרח' דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרי' בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקו': ודי זהב' הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנ' וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: אחד עשר יום מחורב' אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף מהלך אחד עשר יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי' בחדש וגו' ובעשרי' ותשע בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים שעשו שלשים יום בקברו' התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעת ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשביל למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה:

אלה הדברים ה' דסמיכי וסי' אלה הדברי' אשר צוה יי' אלה הדברי' אשר תדבר' אלה הדברים ריש סיפרא' אלה הדברים עשיתי' ולא עזבתים' אלה הדברים אשר תעשו' וחד ואלה הדברים אשר דבר' ונמסר גם בריש ויקהל: מול ב' בתרי ליש' חד חס' וחד מל' וסי' מול סוף' מל את בני ישר' שנית: ולבן נ' וסי' בסדר ויצא: וחצרות ד' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר מסעי: אחד עשר ב' בתורה וסי' ילדיו' יום מחרב:

אלה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב: אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ:

ה' וחד ואלה הדברים · ב"א מל' וא' חס' · ל' וחס' · נ' · ד' חס' בליש' · כ"ב

אילין פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם סוּף בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל בִּסְרָא וְעַל דַּעֲבָדוּ עֵיגַל דִּדְהָב: מַהֲלַךְ חַד עֲסַר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה:

סוף ג' יחידאין חסים לרחשי וכל ים סוף דכו'

אבן עזרא

אפרש ספר אלה הדברים

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברי' שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני: בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב' מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שניר יש לו ג' שמות ורבים כן: אחד עשר יום' הטעם שדבר אלה הדברים אותם י"א יום: מחורב' שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו בארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה יי' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד השנים עשר גם ויכתוב משה: והכנעני אז בארץ' בהר יי' יראה גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת' יש אומרים כי ב' אחד בחדר מת משה ואמ' כי התאבלו שלשים יום וישבו שם שתי שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא

ס"א בשבט

ויהי

ויהי בארבעי' שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש ׳ מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו : אחרי הכותו ׳ אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן : סיחון אשר יושב בחשבון ׳ אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה : אשר יושב בעשתרות ׳ המלך קשה והמדינה קשה : עשתרות ׳ הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמ' ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנ' ויבא הפליט ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים : באדרעי ׳ שם המלכות : הואיל ׳ התחיל כמו הנה נא הואלתי : באר את התורה ׳ בשבעים לשון פירשה להם : רב לכם שבת ׳ כפשוטו ויש מדרש אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מיניתם לכם סנהדרין שרי אלפי' ושרי מאות : פנו וסעו לכם ׳ זו דרך ערד וחרמה : ובאו הר האמורי ׳ כמשמעו : ואל כל שכניו ׳ עמון ומואב והר שעיר : בערבה ׳ זה מישור של יער : בהר ׳ זה הר המלך : ובשפלה ׳ זו שפלת דרום : ובנגב ובחוף הים ׳ אשקלון ועזה וקסרי' וכו' כדאיתא בספרי : עד הנהר הגדול ׳ מפני שנזכר עם ארץ ישראל קורהו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן : ראה נתתי ׳ בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה : באו ורשו ׳ אין מערער בדבר ואינכם צריכי' למלחמה אילו לא שלחו מרגלי' לא היו צריכי' לכלי זין : לאבותיכם ׳ למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדי לעצמו יצחק כדי לעצמו יעקב כדי לעצמו : ואומר אליכם בעת ההיא לאמר ׳ מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה : לא אוכל לבדי וגו' ׳ אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם יי' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש : והנכם היום ככוכבי השמים ׳ וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימי' לעולם כחמה ולבנה וככוכבים : יוסף יי' עליכם ככם אלף פעמים ׳ מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמ' להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם : איכה אשא לבדי ׳ אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה : טרחכם ׳ מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין : ומשאכם ׳ מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות : וריבכם ׳ מלמד שהיו רוגני' : הבו לכם ׳ הזמינו עצמכם לדבר : אנשים ׳ וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים : צדיקים ׳ חכמים ׳ כסופים : ונבונים ׳ מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשלחני עשיר כשמביאין לו דנרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא : נבון ׳ דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו : וידועים לשבטיכם ׳ שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירים בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם : בראשיכם ׳ ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ויראה : ואשמם ׳ חסר יוד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה : ותענו

אבן עזרא

זה הספר אל כל ישראל ובו מת וזאת אינה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה כתו' אתה עובר היום את הירדן : בעשתי ׳ פירשתיו בפרש' נשא : הואיל משה באר ׳ שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו וכן חמק עבר והנה משה החל לפרש לבני שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמ' להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן : בחורב ׳ הוא סיני כאשר אמרתי : פנו ׳ עזבו זה המקום : וסעו לכם ׳ דרך הלשון כמו לך לך : לא אוכל לבדי ׳ כטעם לא תוכל עשוהו לבדך : הרבה אתכם ׳ במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם ׳ וטעם ככוכבי השמים דרך משל פעמים עם אלף וכן מא"ז הפך לשון קדר : טרחכם ׳ מגזרת היו עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים המצות : ומשאכם ׳ שבקשו לחם ומים ובשר כמו לשום את משא כל העם הזה : וריבכם ׳ זה עם זה : הבו ׳ מלה זרה והיא הה"א ראוי להתנועע בשוא ופתח : וידועים ׳ שהם היו ידועים שיכירום הכל :

שרי

מסרה

י"א מנהון חס' וסי' ארץ הכנעני והלבנון ׳ אעברה נא ואראה ׳ כל המקום אשר תדרך כף רגליכם דמשנה תורה ׳ מהמדבר והלבנון ׳ והלבנון באדיר יפל ׳ תנינא חס' : לאבתיכם חס' וסי' במס' רבתא : יסף י"א בלשון אוסופי ג' מלאים וח' חס' נמסר בסדר ויצא :

בעשתי עשר ג' וסי' ויהי בארבעים שנה ׳ ויהי בעשתי עשרה שנה דצדקיה ׳ בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל : אחרי הכתו את סיחן י"א בטעמ' לאחור פי' אחר יתיב לא יבא פשטא לעולם רק ב"א מקומו' וסי' נמסר בסדר ויקרא : הואיל ג' ומל וסי' הואיל משה באר ׳ כי הואיל יי' לעשות ׳ כי הואיל הלך אחרי צו : והלבנון המ'ל

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם : אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי : בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר : יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה : פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת : ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם : ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם : יהוה אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב : יהוה אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם : איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם : הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשמם בראשיכם :

והוה בארבעין שנין בחד עשר ירחין בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד יי יתיה להון : בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג מלכא דמתנן דיתיב בעשתרות באדרעי : בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר : יי אלהנא מליל עמנא בחורב למימר סגי לכון דיתיבתון בטורא הדין : אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובספר ימא ארע כנענאה ולבנן עד נהרא רבא נהרא פרת : חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא די קיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון : ואמרית לכון בעידנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון : יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא לסגי : יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא די מליל לכון : איכדין איסובר בלחודי טרחכון ועסקכון ודינכון : הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומדען לשבטיכון ואימנינון רישין עליכון :

בעל הטורים

בארבעים ב' במסורה ויהי בארבעים ׳ בארבעים אף בוסרא ׳ לומר אם היה ת"ח אחד בין מ' אלף אין צריכין לא רומח ולא מגן כי ת"ח מגן עליהם ׳ מאויביהם דאוירי התם בת"ח שנאמר לבי לחוקקי ישראל ׳ והכא נמי כתיב בתריה ענין התורה שנאמ' הואיל משה באר את התורה ׳ הואיל ג' בתם הכא ואידך כי הואיל יי' כעשות הואיל הלך אחרי צו דהיינו דאמר בין כך ובין כך קרויין בניו שנאמ' בין עושין רצונו של מקום שמקיימין את התורה דהיינו הואיל משה וכין עוברי עבירה דהיינו הלך אחרי צו הואיל יי' לעשות אתכם לו לעם ׳ את התורה הזאת לאמר וסמיך ליה יי' אלהינו כלומר הזהירם על יחוד השם ׳ בחרב לאמר כתיב חסר שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב ׳ כנו פ"א בכולה ׳ יש לכם נשיאות מכל מצעים רעי' ׳ אי נמי בכל מקום שאתם פונים הענבים עמכם ׳ והנכם שנים הכא ואידך והנכם הולכי' איש אחרי שרירות לבו ׳ פי' אף על פי שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב ׳ ויברך ב' במס' ואידך ויברך כל בשר שם קדשו כיון שיברך את נכם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיי' הבטחתו :

תשמיען

ונבונים בגל חס' באלף כי לא בגוים המה

ותענו אותי וגו'. חלטתם את הדבר להנאתכם. היה לכם להשיב רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך, לא ממך שנצטערת עליה. אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: ואקח את ראשי שבטיכם. משכתי' בדברי' אשריכם על מי באתם להתמנו' על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעי' חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמ' יתרו למשה ולא מצא אלא שלש אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשי' במקח ראשים במשא ומתן כנס אחרון יוצא ראשון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: ואצוה את שופטיכם. אמרתי להם הוו מתונים בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים: בעת ההיא. משמניתי' אמרתי להם אין עכשיו כשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדי' לציבור: שמוע. לשון הווה אודנ"ט בלע"ז כמו זכור ושמור: ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחי' אפי' בין תנור לכירים: לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמינהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטון כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. דבר אחר כקטון כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. לא תיראו. דבר אחר לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהי' הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד יי' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות: ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. באי זה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש: וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחת משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן מתנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמ' הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום אמר לו טול מעותיך ואיני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים. איש אחד לשבט מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: עד נחל אשכל. מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב: ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישר' גבוהה מכל הארצות:

ויאמרו

שמע ה' חס' וסי' נמס' בסדר משפטי': במשפט ח' דגשי וסי' נמס' בסד' קדשי': כגדל ג' חסרי' בליש' וסי' לא תכירו פנים. ובמרא גדול ובאתות ובמופתים. כי גדל מעל שמים: תקרבון י' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר ויקרא: את כל הדברים י"ג חס' ה"א וסי' במס' רבתא: נבא ונבא ג' חסרים וסי' נמסר בסדר וישב: אלכם ו' חס' בתורה

וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃ וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃ וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃ לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃ וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר

ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מלילתא למעבד: ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומדען ומניתי יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עסורייתא וסרכין לשבטיכון: ופקידית ית דייניכון בעדנא ההיא למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיוריה: לא תשתמודעון אפין בדינא מילי זעירא כרבא תשמעון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה: ופקידית יתכון בעדנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: ונטלנא מחורב והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון אורח טורא דאמוראה כמא די פקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה: ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי אלהנא יהיב לנא: חזי דיהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסין כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא תתבר: וקריבתון לותי כולכון ואמרתון נשלח גוברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית אורחא די נסק בה וית קירויא די ניעול לותהון: ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עסר גוברין גברא חד לשבטא: ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה: ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא

אבן עזרא

שרי אלפים. פירשתיו: שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמעו שמוע: גרו. כבר פירשתיו: תכירו. להכריח הדין למי שיכיר: אשר תעשון. הם החוקים והמשפטי' שהורש: את כל המדבר. זהו אחד עשר יום. וטעם הר האמורי כי כן כתוב: בשעיר עד חרמה. והטעם שנגשו להר האמורי: רש. במשקל שב מגזרת ירושה: תחת. כמו ידל כבוד יעקב מפעלי הכפל: ויחפרו. כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפש מה שיש בסתר: אשר נבוא אליהן. בתחלה: וייטב בעיני הדבר. בעבור שכלכם הסכמתם על זה: ויורידו. בעבור גובה העץ והאמת בעבור היותם בנגב: ותרגמו

מסרה

וסי' נמס' בסד' מקץ: רש ג' ב' חס' וא' מלא וסי' עלה רש כאשר דבר יו'. קום רש את כרם נבות. ראש מלין אמר. בתר' מל' וכל לשון מסכנא דכוו': וישיבו ג' רפין חד חס' וב' מל' וסי' תקרבון אלי כלכ'. וארא ואין ראש מטה. כי בקשו אכל למו. קדמ' חס' וסי' בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל: אליהן ה' ד' מלאים וא' חס' וסימ' נמסר בסדר שמות: לשבט ג' קמצי' וסי' ואקח מכם שנים עשר אנשים. ועתה קחו לכם. הבו לכם שלשה אנשים לשבט: אשכל ה' חס' וסי' נמסר בסדר לך לך: וישיבו י' ז' חס' וג' מל' וסימ' נמסר בסדר לך לך:

בעל הטורים

תשמעון ב' במסורת כקטן כגדו' תשמעון. ככל אשר אקים לך וכו' אליו תשמעון לומר שאני תנוה כקטן כגדול תשמעון אם בא לפניך דין של נבוא ונשיא אליו תשמעון תחלה. ראה נתתי לפניכם הקב"ה אמר כך למשה לאמר לישראל אבל כמו ראה תוזר על כל אחד ואחד והוא אומר אלכם אכל ייור כי עשר פעמים הוכיח וי' פעמי' כתיב מיתת משה בתורה ואשימם בראשיכם ואשימם כתיב חסר יו"ד לומר לך כי עשרה פעמים הוזהרו על הדינין בתורה. ד"א ואשמם חסר לומ' לך כי האשם הוא בראשים בשביל שום בורם לא לחתות ואיכם מוחין: ואתן אותם ראשים אותם מלא וי"ו לומר לך שהיה בהם ששה מדות שמונה בפרק הכהנים אי זה הוא בן העולם הבא כל מי שהוא שפל ברך ענותן שייף ועייל שייף ונכיף גריס באורייתא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות ארבע פעמים שרי כנגד ד' רגלים. ושוטרים לשבטיכם ואצוה. רמז למקל רצועה שצוה אותם שיקבלו מן השוטרי' שירדו אותם במקל ורצועה. ואצוה את שופטיכם בעת ההיא כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו. וזה הוא את שופטיכם בעת ההיא שיהיה כן. והדבר שלש במסו' הכא והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו. ואידך והדבר הזה לא תוכל לעשות. והדבר אשר דברנו אני ואתה. בשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם בא לידי כן. שלא ידע מה שירעו בנות צלפחד. וזה הוא והדבר הזה לא תוכל לעשות. שלא יכול לעשותו. ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה. וסמיך ליה יו' והיה בינך ובינך וגו' כדכתיבנו ויקרב משה את משפטן לפני יי'. ואצוה את שופטיכם בעת. ראשי תיבות ואשב לומ' לך שצריך שישב הדיין: ואצוה

ויאמרו טובה הארץ׳ מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: ותמרו׳ לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: ותרגנו׳ לשון הרע וכן דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה׳ אותנו׳ והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: הוציאנו מארץ מצרים׳ הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונאו נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: ערים גדולות ובצורות בשמים׳ דברו הכתוב׳ לשון הבאי: לא תערצון׳ לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: ילחם לכם׳ בשבילכם: ובמדבר אשר ראית׳ מוסב על מקרא שלמעלה הימנו: ככל אשר עשה אתכם במצרים׳ ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו׳: כאשר ישא איש את בנו׳ כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו׳ משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו׳: ובדבר הזה׳ שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: לראותכם׳ כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך וכן לשמיע בקול תודה וכן ללכת לגיד ביזרעאל: אשר דרך בה׳ חברון שנאמר ויבא עד חברון: התאנף׳ נתמלא רוגז: פנו לכם׳ אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם׳ לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכי׳ בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: ותהינו׳ לשון הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הין כלומר נזדמנתם: לא

בעל הטורים

ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר׳ סופי תיבות בגימט׳ תתתין בכל דיניך ספרי שיהיו מתונין בדין׳ לא תכירו פנים במשפט תגין על פ״א לומר פתח פיך לאלם׳ כקטן כגדול תשמעון פירו׳ כקטן יהא בעיניך׳ בעוד שעומדין לפניך יהיו בעיניך שניהם רשעי׳ וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי׳ כצדיקים׳ כי המשפט תגין על ה״א׳ כאלו גיהנ׳ פתוח מתחתיו׳ כי המשפט לאלהים הוא ומניך לזה ז והדבר אשר יקשה מכם׳ לומר כל המקשה ערפו כנגד הדין כאלו מקשה כנגד השכינה׳ ומשעריו ואצו׳ אתכם אזהרה לצבור שיהא אימת הדיין עליהם׳ המדבר הגדול מלא וי״ו׳ כמש שרף עקרב צמאון כיה בלאות׳ ובצא חסר וי״ו לומר חסרתם ו׳ אלף רגלי׳ ואומר אליכם חס י״וד כחסרתם על ידי י׳ מרגלים׳ התכו ביהושע אומ׳ התכיו׳ על ידי י׳ מרגלים׳ לבבנו ד׳ המסו את לבבנו׳ ונשמע וימס לבבנו׳ להטות לבבנו׳ נשא לבבנו אל כפים׳ אחרים נמס לבבם מפניכם כדכתיב ונשמע וימס לבבנו ע״כ היה להם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן׳ אלא אמרתם המסו את לבבנו׳ ע״כ נשא לבבנו׳ אל כפים׳ וסמו׳ ליה שכות באה וירדפו כדכתיב ו וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים׳ ובמדבר אשר ראית לשון יחיד׳ בכל הדרך אשר הלכתם לשון רבים׳ שלא היה הדרך בכלם בשוה אלא לכל אחד לפי מה שה׳ צריך היה הענן נושא אותו יש בגבוה יש בנמוך׳ ואנכם ואתנים תמר ל״ור שו׳ פעמי׳ נסיתם אותו׳ באנשים ד׳ אם יראה איש באנשים׳ ויחלו באנשים הזקנים׳ זקן בא באנשי׳ מלמד שהיתה הגזירה אף על משה ואהרן׳ כתי׳ באנשים הזקני׳ וכתיב זקן בא בימים היינו משה ואהרן שהיו באים באוכלוסא ויוצאין באוכלוסא׳ ירשוה שנים במכורית ואם ירשוה עד עולם׳ ירשוה שניתנה להם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולי׳ מתנה אם לא ש שחטאו: ביתים

אבן עזרא

ותרגנו׳ כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תעצבו: לא תערצון׳ כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: ילחם לכם׳ בשבילכם: לחנותכם׳ אינם פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם׳ כפתח הלמד ללמד על האות שהוא ה״א ה״א הדעת הנעדרת: זולתי׳ היו״ד נוסף כי נמצא בלא יו״ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה׳ היא חברון׳ כבר ביארתי כי אפו הנו״ן מובלע כפא והיא בלשון ארמית נראת גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף יי׳ הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי ואחר כן יהושע: העומד לפניך׳ הוא משרתו: אשר לא ידעו היום׳ באותו היום: טוב ורע׳ על רובם דבר הכתוב: ותהינו׳ ותאמרו הן ונ׳ תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על גם פן שמצאנו אפונה כאשר פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא רחוק: ויצא

אנה ב׳ מלרע וסי׳ אנה אנחנו עלי׳ אנה אלך מרוחך: לבבנו ד׳ וחס׳ וסי׳ אחינו המסו את לבבנו ונשמע וימס לבבנו להטות לבבנו אליו נשא לבבנו אל כפים: בדבר הזה ב׳ וסי׳ בדבר הזה אינכם מאמיני׳ תאריכו ימים על: אם יראה ד׳ אם ראשי פסו׳ בספרא וסים׳ אם יראה איש באנשים הא׳ אם לא תשמר לעשות׳

ויאמרו טובה הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ולא אביתם לעלת ותמרו את פי יהוה אלהיכם: ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו: אנה אנחנו עלים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים וגם בני ענקים ראינו שם: ואמר אלכם לא תערצון ולא תיראון מהם: יהוה אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם: ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יהוה אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה: ובדבר הזה אינכם מאמינם ביהוה אלהיכם: ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם: וישמע יהוה את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר: אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם: זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי יהוה: גם בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה: ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף: ותענו ותאמרו אלי חטאנו ליהוה אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יהוה אלהינו ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה:

ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהיב לנא: ולא אביתון למיסק וסריבתון על מימרא דיי אלהכון: ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים לממסר יתנא בידא דאמוראה לשיצותנא: לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם רב ותקיף מיננא קירוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואף בני גיבריא חזינא תמן: ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון: ובמדברא די חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא די הליכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין: ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנאה לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון באורחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא: ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר: אם יחזי גבר בגבריא האילין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קיימית למתן לאבהתכון: אלהן כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן ית ארעא די דרך בה ולבנוהי חלף די אשלים בתר דחלתא דיי: אף עלי הוה רגז מן קדם יי בדילכון למימר אף את לא תיעול תמן: יהושע בר נון דקאים קדמך הוא יעול תמן יתיה תקף ארי הוא יחסנינה לישראל: וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ובניכון די לא ידעו יומא דין טב ובישׁ אינון יעלון לתמן ולהון אתנינה ואינון ירתונה: ואתון איתפנו לכון וטולו למדבר אורח ימא סוף: ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק ונגיח קרב ככל דפקדנא יי אלהנא וזריזתון גבר ית מני קרביה ושריתון למיסק לטורא:

מסרה

אם יהיה נדחך בקצה׳ אם שנתי ברק חרבי: באנשים ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ אם יראה איש באנשים האלה׳ ויחלו באנשי׳ הזקנים׳ זקן בא באנשי׳ בתרא פתח: יען ג׳ בטעמא זקף וסימ׳ זולתי כלב בן יפונה׳ יען אשר גבהת בקומה דיחזקא׳ יען אשר לא שמעתם דירמיה: כל ריש פסוקי׳ דאורי׳ ויהושע ושפטים וגם במ״ה גם וסימ׳ גם מעוף השמים׳ גם צאנכם גם בקרב׳ גם בי התאנף יי׳ גם כל חלי וכל׳ גם אני לא אוסיף להוריש: חזק ד׳ וסימ׳ אתו חזק כי הוא׳ לבלתי חזק את בדק׳ צפה דרך חזק מתנים׳ ועתה חזק את ידי: ולחם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח: צונו ה׳ וסימ׳ ותענו ותאמרו אלי׳ וצדקה תהי׳ לנו׳ ונשמע בקול יהונדב׳ ונשמע ונעש׳ ויאמר להם זרובבל: ההרה י״ג וסימ׳ במס׳ רבת׳:

לא תעלו · לא עליה תהא לכם אלא ירידה : כאשר תעשינה הדבורים · מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים : ולא שמע יי' בקולכם · כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי : ותשבו בקדש ימים רבים · תשע עשרה שנה שנאמר כימי' אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ארבעים ושמנה שנה תשע עשרה מהם עשו בקדש ותשע עשרה שנה הולכים ומטורפי' וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם : ונסע המדברה · אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך

כימים ד' וסימ' ותשבו בקדש ימים רבים · ואנכי עמדתי בהר · לא כימי' הראשנים · כימי' אשר נחו בהם : סב ו' חס' וסי' רב לכם סב · ויאמ' המלך לדויג · סב התיצב כה · וילך רכב הסוס לקראתו · מה לך לשלו' · סב דמה לך דודי · צפנה וצפנה ח' בתור' וחס' וסי' נמסר בריש סדר ויצא · ואת העם י"ב וסי' נמס' בסדר שלח לך :

ויאמר יהוה אלי אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם : ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי יהוה ותזדו ותעלו ההרה : ויצא האמרי הישב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה : ותשבו ותבכו לפני יהוה ולא שמע יהוה בקלכם ולא האזין אליכם : ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם :

ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר יהוה אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים : פ

ב ויאמר יהוה אלי לאמר : רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפנה : ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאד : אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר : אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם : כי יהוה אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר : ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב : ויאמר יהוה אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה : האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים : רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים :

ואמר יי' לי אימר להון לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי לית שכינתי ביניכון ולא תתברו קדם בעלי דבביכון : ומלילית עמכון ולא קבילתון וסריבתון על מימרא דיי' וארשעתון וסליקתון לטורא : ונפק אימוראה דיתיב בטורא ההוא לקדמותכון ורדפו יתכון כמא דנתזן דבריתא וטרדו יתכון בשעיר עד חרמה : ותבתון ובכיתון קדם יי' ולא קביל יי' צלותכון ולא אצית למיליכון : ויתיבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא די יתיבתון : ואתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף כמא די מליל יי' עמי ואקיפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין : ואמר יי' לי למימר : סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין אתפנו לכון ציפונא : וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחיכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מינכון ותשתמרון לחדא : לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגל ארי ירותא לעשו יהבית ית טורא דשעיר : עיבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנון מנהון בכספא ותישתון : ארי יי' אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספיק לך צורכך במהכך במדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי' אלהך בסעדך לא חסרת מדעם : ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב : ואמר יי' לי לא תצור למואבאי ולא תתגרי למיעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני לוט יהבית ית לחיית ירותא : אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגיבריא : גיברין מיתחשבין אף אינון כגיבריא ומואבאי קרן להון אימתני : ובשעיר

יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח : ונסב את הר שעיר · כל דרומו עד ארץ מואב : לכם צפונה · סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכי' את רוח מזרחית וזהו שנאמר ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב : ונשמרתם מאד · ומהו השמירה אל תתגרו בם : עד מדרך כף רגל · אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות ומדרש אגד' עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' : ירושה לעשו · מאברהם עשר עממים נתתי לו מבעה לכם קני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהן לעשו והשתי' לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרי' על אשתו אחותי היא עשאו כבנו : תכרו · לשון מקח וכן אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה : כי יי' אלהיך ברכך · לפיכך לא תכפו את טובתי להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים : ונפן ונעבור · לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית : ואל תתגר בם · לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב : ער · שם המדינה : האמים לפנים וגו' · אתה סבור שזו רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם : רפאים יחשבו וגו' · רפאי' היו נחשבין אותם אימי' כענקי' הנקראי' רפאי' על שם שכל הרואה אותם ידיו מרפות : אימים · על שם שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתי' לבני עמו : ויירשום

אבן עזרא

ויצא האמורי · הוא הכנעני כאשר פירשתי : כאשר תעשינה הדבורים · כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוהו ויכתו · פירשתיו מגזרת וכתותי : עד חרמה · מקום או שם הפעל : ותשבו בקדש · ברנע ימים רבים : כימים אשר ישבתם · ברגול הארץ ויש טען טוען והמרגלי' ישבו לבדם הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ : אל תתגרו בם · כמו יגרה מדון כענין תנוע' ושבום : אוכל תשברו מאתם · אם ירצו למכור ויש אומרים כי המלה בתימ' והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים שעברו והעד על כן כי יי' אלהיך ברכך : נתתי את ער · מואב יתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונה : האמים · פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים : רפאים · פירשתיו : החורים

בעל הטורים

כימים ד' כימים אשר ישבתם כימים הראשונים אשר עמדתי כימי' אשר נחו בהם היהודי' · ועתה כי לא כימים הראשונים בזכריה בנבואת בית שני · זהו שפלשתי שישבו בקדש י"ט שנה · כמו שישבו בשאר המסעות · כמו אתם כימים הראשונים שהיו ימים אחרונים כראשונים · גם בהאן היו ימים אלו כימים האחרים ואתם כי לא כימים הראשונים דכתיב בהו ליוצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נחו · דכתיב כי זרע השלום הגפן תתן פריו וכו' עד והייתם ברכה אל תראו · והוסף העומר לפניך · שגדול שמושה יותר מלמודה · איש באלשים האלה כוכי תיבות משה · שגם הוא בכלל השבועה · רב לכם סב תגין על הסמך · לפי שכבד את אביו שהיה בן ס' כלרתו אותם ולכך עתיד להחריב הבית שהוא ס' אמו' · ויראו מכם' כתוב בשני יודי"ן בשביל י' ברכו' שנתברך יעקב · עד מדרך כף רגל · עד דרך כוכב מיעקב · עד שיבא זמן שנאמ' כורה דרכתי לבדי · כף רגל · לעת תמוט רגלם · עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי עני וגו' · ירשה לעשו בגימטריא בשביל מכות כבוד · ראה

מסרה

ויראו ה' רפין ד' מלאי' וא' חסר וסי' ואת העם צו לאמר · ויראו ממערב את שמואל · ילחכו עפר כנחש חס' יברכנו אלהים וייראו אתו כל אפסי ארץ · ויראו גוים את שם יי' : ירשה כלם חס' ודגשים : האמים ב' דין חס' וא' מלא ואת האימי' בשוה קריתים : רפאים ל' ראש פסו' : והמאבים ה' חס' בליש' וסימ' והמאבי' יקראו להם אמים · מאדם וממאב דשמואל · וישאו להם נשים מאביות · וגם את רות המאביה · וככלות אלה נגשו :

אבן עזרא

החורים · הם בני שעיר החורי : להמם · מפעלי הכפל מבנין הקל : ויהי כאשר תמו · דבק עם וידבר ה' אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר ה' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם שנעבור את גבול ער : וקרבת מול בני עמון · פירוש ובקרבך אליהם : אל תצורם · מפעלי הכפל : ואל תתגר בם · מבנין התפעל מנחי האל"ף ה"א : זמזמים · מלה מתוקנת על משקל לשון הקדש כמו ה האח שדרפאים : וישמידם ה' · ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו · וטעם עד עזה כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה : החל רש · מירושה : ממדבר קדמות · לפי דעתי הוא הנקרא מדבר מתנה : בדרך · הידוע : אכל בכסף תשבירני ואכלתי · אם הזכרתי : כאשר

רש"י

יירשום · לשון הווה כלומר נותני בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים : היתה בם · למהר ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר ויהי כאשר תמו וגו' : וידבר ה' אלי וגו' · אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל כנזופים לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויישוב ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישר' : אנשי המלחמה · מבן עשרים שנה היוצאים בצבא : אתה עובר היום את גבול מואב אל מול בני עמון · מכאן שארץ עמון לצד צפון : ארץ רפאים תחשב · ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם : והעוים היושבים בחצרים וגו' · עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוי' ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם : והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם · ועכשו אתם מותרי' לקחתה מידם : תחת כל השמי' · למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמי' : ממדבר קדמות · אע"פ שלא צוני המקו' לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום · ד"א ממדבר קדמו' ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף את המצרי' אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון : כאשר

עתה כל ראשי פסו' דקריא' ועתה במכ"ה עתה וסימ' במס' רבת' : תם ה' וחס' וסימ' נמסר בסדר בהר סיני : אתה ד' רפ' בתורה וסי' אתה תהיה על ביתי · אתה תדבר ל כל · אתה עבר היום · אתה הראת לדעת : ואת ארצו ה' וסימ' נמסר בסדר זאת חקת התורה : החל ד' ג' קמ' וא' פתח וסימ' החל רש לרשת · החל רש והתגר בו · החל

וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת נַחַל זָרֶד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר עָבַרְנוּ אֶת נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד תֹּם כָּל הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃ וְגַם יַד יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ וַיְהִי כַאֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת גְּבוּל מוֹאָב אֶת עָר׃ וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל תְּצֻרֵם וְאַל תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃

וּבְשֵׂעִיר יְתִיבוּ חוֹרָאֵי מִלְקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו תָּרִיכוּנוּן וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דִי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לַאֲרַע יְרוּתְּתֵיהּ דִי יְהַב יְיָ לְהוֹן׃ כְּעַן קוּמוּ וְעִבַרוּ לְכוֹן יָת נַחְלָא דְזֶרֶד וַעֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְזֶרֶד׃ וְיוֹמַיָּא דִי הֲלֵיכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד דִי עֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְזֶרֶד תְּלָתִין וּתְמָנֵי שְׁנִין עַד דְּסָף כָּל דָּרָא גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי קַיֵּים יְיָ לְהוֹן׃ וְאַף מְחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא עַד דִשְׁלִימוּ׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא לִמְמָת מִגּוֹ עַמָּא׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיַת׃ וְתִתְקְרֵיב לָקֳבֵיל בְּנֵי עַמּוֹן לָא תְּצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן מֵאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרוּתָּא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהַבְתַּהּ יְרוּתָּא׃ אַרְעָא גִּבָּרָאֵי מִתְחַשְּׁבָא אַף הִיא גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ מִלְקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן חֻשְׁבָּנֵי׃ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִינוּן יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃ כְּמָא דִי עֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין בְּשֵׂעִיר דִי שֵׁיצִי יָת חוֹרָאֵי מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְעַוָּאֵי דְיָתְבִין בִּרְפִיחַ עַד עַזָּה קַפּוֹטְקָאֵי דִנְפַקוּ מִקַּפּוֹטְקִיָּא שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃ קוּמוּ טוּלוּ וְעִבַרוּ יָת נַחְלָא דְאַרְנוֹן חֲזִי דִמְסָרִית בִּידָךְ יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן אֱמוֹרָאָה וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרְכוּתֵיהּ וְאִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ קְרָב׃ יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְמִתַּן זִיעָךְ וְדַחַלְתָּךְ עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא דִי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא דִי יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ וִיזוּעוּן וְיִתַּבְרוּן מִן קֳדָמָךְ׃ וּשְׁלַחִית אִזְגַּדִּין מִמַּדְבְּרָא דִקְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁלָם לְמֵימָר׃ אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אֵיזֵיל לָא אֶסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָאלָא׃ עִיבוּרָא בְכַסְפָּא תְּזַבֵּין לִי וְאֵיכוּל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי׃

בעל הטורים

ראה נתתי בידך את סיחון · מלמד שהראהו שרו של סיחון וירד כפותה · החל ד' תרי בהאי ענינא החל וכלה · וגלות החל הזה · החל רש · החל וכלה · שהיו משבעה עממין שנאמר בהם · לא תחיה כל נשמה · וגלות החל · מלמד שרמז לגזרה הגלו' · הר כמו כי יהוכי דכתי' הכה החל רש · אף התם כמו כתיב וירש את ערי הנגב · וכראיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקדוש ברוך הוא במדבר עתידין להעשות לישראל בציון · היום הזה רמז שעמדה לו שמש שהשמש נקרא יום · הזה אחל בגימטריא בחמה · אחל ג' אחל גדלך · אחל תת פחדך · ולא אחל את שם קדשי · זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע · ומכאן לכן ראוי בעמידת חמה דכתי' ואת שם קדשי אודיע · ולא אחל שם קדשי עוד · ובעמידת החמה נודע שם קדשו בכל הארץ ·

מסרה

וכלה' · וגלות החל הזה בתרא פתח : אחל ג' קמצין וא' פתח וסימ' תת פחדך · אחל גדלך · ולא אחל את שם קדשי · בתרא פתח : ישמעון ה' וסימ' והיה אם לא יאמינו · היום הזה אחל תת פחדך · ושמרתם ועשיתם כי · ועבדתם שם אלהי' מעשה · כי ישמעון את שמעך דמלכים : סיחון ד' מל' בתורה וסימ' על כן יאמרו המשלים באו חשבון · אוי לך מואב אבדת עם כמוש · ואשלח מלאכים ממדבר · ועשה לו להם · ונמסר גם בסדר חקת :

כאשר עשו לי בני עשו · לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים : עד אשר אעבור את הירדן · מוסב על אעברה בארצך : החילותי תת לפניך · כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו : ויצא סיחון · לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה : ואת בנו · בנו כתי' שהיה לו בן גבור כמותו : מתים · אנשי' בכוות סיחון כאמר בזזנו לנו לשון בזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזי' איש לו ושבאו לבזות עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזוזה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים לכך נאמ' כי אם כסף וזהב בזזנו לנו לשון בזיון כך מדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים : כל יד נחל יבוק · כל אצל נחל יבוק : וכל אשר צוה ה' אלהינו · שלא לכבוש הניחנו : ונפן ונעל · כל דבר שפון הו' עלייה : אל תירא אותו · ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנ' ויבא הפליט והוא עוג : חבל ארגוב · מתרגמין בית פלך טרכונא וראיתי תרגו' ירושלמי במגילת אסתר קירה פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל מלך הרגו פקח למנחם למדתי שכך נקראת שם ההפרכיא : ערי הפרזות · פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלם : החרם · לשון הווה הלוך וכלות : תמיד

ולא אבה סיחון כל משנה תורה דאשי פסו' לא במ"ו ולא וסימ' במס' רבת' : החלתי ב' וסימ' ראה החלתי תת לפניך את סיחון · היום החלותי לשבו : החל ד' ג' קמצי' וא' פתח וסי' נמסר לעיל בהאי סידרא : בנו ד' כתי' בנו וקרי' בניו וסי' ונך אתו ואת בנו · ואת כנו · ואת בנו לא ידע · איש על בנו ועל בנתיו · ובנו יתגרו ואספו : מתם כל ליש'

כאשר עשו לי בני עשו הישבים בשעיר והמואבים הישבים בער עד אשר אעבר את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו : ל ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יהוה אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה : ס ויאמר יהוה אלי ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו : ויצא סיחן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה יהצה : ויתנהו יהוה אלהינו לפנינו ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו : ונלכד את כל עריו בעת ההוא ונחרם את כל עיר מתם והנשים לה והטף לא השארנו שריד : רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו : מערער אשר על שפת נחל ארנן והעיר אשר בנחל ועד הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו את הכל נתן יהוה אלהינו לפנינו : רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר צוה יהוה אלהינו : א ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה אדרעי : ויאמר יהוה אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון : ויתן יהוה אלהינו בידנו גם את עוג מלך הבשן ואת כל עמו ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד : ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן : ה כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד : ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל עיר מתם הנשים והטף :

כמא דעבדו לי בני עשו דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין בלחיית עד דאעיבר ית ירדנא לארעא דיי אלהנא יהיב לנא : ולא אבא סיחון מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומיה ארי אקשי יי אלהך ית רוחיה ואתקיף ית לביה בדיל למסריה בידך כיומא הדין : ואמר יי לי חזי דשריתי למסר קדמך ית סיחון וית ארעיה שרי לתרכותיה למירת ית ארעיה : ונפק סיחון לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא ליהץ : ומסריה יי אלהנא קדמנא ומחינא יתיה וית בנוהי וית כל עמיה : וכבשנא ית כל קרווהי בעידנא ההיא וגמרנא ית כל קרוי גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משיזיב : לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא : מערער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקיפת מיננא ית כולא מסר יי אלהנא קדמנא : לחוד לארעא בני עמון לא קריבתא כל כיף נחל יובקא וקרוי טורא וכל די פקיד יי אלהנא : ואתפנינא וסליקנא אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי : ואמר יי לי לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא דעבדתא לסיחון מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון : ומסר יי אלהנא בידנא אף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחנהי עד דלא אשתאר ליה משיזיב : וכבשנא ית כל קרווהי בעידנא ההיא לא הות קרתא די לא נסיבנא מנהון שיתין קירוין כל בית פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן : כל אלין קירוין כריכן מקפן שור די להן רשין ועברין בר מקרוי פצחיא דסגיאן לחדא : וגמרנא יתהון כמא דעבדנא לסיחון מלכא דחשבון גמרנא ית כל קרוי גבריא נשיא וטפלא : וכל

כאשר עשו לי בני עשו · יש מפרשי' כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והוצרכו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך אלך כאש' עשו לי בני עשו שסבבנו הר שעיר בדרך וכן כתו' אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם : החלותי · בפתחות הה"א הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו בצדק : ונך · חסר נו"ן השרש : מתים · כמו אדם : שגבה · מגזרת ונשגב יי' לבדו : אל ארץ בני עמון · שהיא היום בידם כאשר פירשתי : לא קרבת כל יד · מקום כמו יד הירדן : השאיר לו · כל אחד מישראל והוא פעל עבר : חבל ארגוב · דברי המתרגם ארמית ידועים ויש אומרי' שם אר' היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי האל"ף נוסף והוא מ' מגזרת ורגבים ידובקו בדרך רחוקה : באמת

בעל חטורים

רק הבהמה רק מיעוטא הוא · רק תכשיטים · אבל השמכיה ראשית החרם תקריבנו לוי · דרך הבשן על שם שן שגדל לו כראיתא בהרואה · גבהה דלתים ובריח · סופי תיבות חתה · דכתיב ערים בצורות בשמים · בזוזן

מסרה

חס' במ"ד וסימ' ממתים ידך יי' ב' בו · בדיך מתים יחרשו · מעיר מתים ינאקו : ונפן ג' וסימ' ונפן ונסע המדברה · ונפן ונעבר · ונפן ונעל דרך הבשן : ואת ארצו ה' וסימ' ויאמר יי' אל משה אל תירא אתו · ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו · קומו סעו ועברו את נחל ארנן · ויאמר יי' אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו · ויאמר יי' אל יהושע · ונמסר גם בסדר חקת : עוג בבשן ד' וסימ' ונלכד את כל עריו בעת ההיא · כל ערי המישור · כל ממלכת עוג בבשן · חצי הגלעד : בצרת ו' ומשנין וסימ' במסר' רבתא :

אבן עזרא

באמת איש · באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה בכלם אדם כלל: יאיר בן מנשה · פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי · שני גוים: ולמכיר · מפורש: תוך הנחל וגבול · שלו וכן והירדן וגבול: ואצו אתכם · עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך אנכי מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם:

רשי

מיד · מרשות: צידונים יקראו לחרמון וגו' · ובמקום אחר הוא אומר ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוזכרו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר · הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: מיתר הרפאים · שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנ' ויבא הפליט והוא עוג: באמת איש · באמת עוג: ההוא יקרא ארץ רפאים · היא אותה שנתתי לאברהם: ואת הארץ הזאת · האמור למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון · אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: תוך הנחל וגבול · כל הנחל ועוד מעבר לספתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: כנרת · מעבר הירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: ואצו אתכם · לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם · הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד:

חסלת ואלה הדברים

מסורה

מנחל ד' וסימ' ונקח בעת ההיא את הארץ · ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל · ולא הוסיף עוד מלך מצרי' מנחל בדרך ישתה: כל ערי המישור ט' פסוקי' כל וכל וכל וסימ' נמסר בסדר נשא: המישר כלם חס' ב"מ מ"ל וסימ' במסר' רבת': סלכה ג' וסימ' כל ערי המישור וכל הגלעד' והגלעד וגבול הגשורי' ובני גד

תרגום

וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ונסיבנא בעידנא ההיא ית ארעא מיד תרין מלכי אימוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון: צידונאי קרן לחרמון שריון ואמוראי קרן ליה טור תלגא: כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותיה דעוג במתנן: ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אישתאר משאר גיבריא הא ערסיה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין ארכה וארבע אמין פותיה באמת מלך: וית ארעא הדא יריתנא בעידנא ההיא מערער די על נחלא דארנון ופלגות טורא דגלעד וקרוהי יהבית לשיבט ראובן ולשיבט גד: ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית פלך טרכונא וכל מתנן ההוא יתקרי ארע גבריא: יאיר בר מנשה נסיב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהן על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: ולמכיר יהבית ית גלעד: ולשיבט ראובן ולשיבט גד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנון גו נחלא ותחומא ועד יובקא נחלא תחומא דבני עמון: ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד ימא דמישרא ימא דמילחא תחות משפך מרמתא מדינחא: ופקידית יתכון בעידנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: לחוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: עד די יניח יי לאחיכון כותכון ויירתון אף אינון ית ארעא די יי אלהכון יהיב להון בעיברא דירדנא ותתובון גבר לירותתיה די יהבית לכון: וית יהושע פקידית בעידנא ההיא למימר עינך חזאן

מקרא

וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו: ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון: צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו לו שניר: כל ערי המישר וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש: ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים: יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב עד גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה: ולמכיר נתתי את הגלעד: ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני עמון: והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה: ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל: רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם: עד אשר יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם: ואת יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת

בעל הטורים

בזונו לנו · תחלה אומר בזזנו לנו תחלה היתה הביזה חביבה בעיניהם · ולבסוף היתה כל כך עד שהיתה בזויה בעיניהם · וזהו בזונו לנו הלה היא בהא כתיב יבוא מי שמלך הלה שנים והוא דוד תמישי שלמון בועז עובד ישי דוד · ויקח הערים הללה · ר"ת משה שהיה הוא הא' אמה ורלב י' אמה · וכלי מלאכתו י' אמה והכהו בקרסולו שהוא י' אמה · כרבת

מסרה

לנגדם ישבו: הנה ד' סבי' והנה וסי' נמסר בסדר כי תשא: הלא היא ג' וסי' כי רק עוג · כתובה על ספר הישר' הדעת אתי נאם יי': ואת הארץ ח' וסי' נמסר בסדר וישלח: שבט המנשה כ' וסי' ממלכת עוג נתתי לחצי · שבט המנשה וכל יהושע דכוו' במ"ג וסימ' ויתן משה · וישלחו בני ישראל · ויבאו אל בני ראובן ואל: ועד נחל ארנון י"ד פסו' אית בהון ועד ועד וסימ' במס' רבת': וגבל ט' חס' וסי' נמסר בסר' חקת: ועד ים ד' יחידאין וסי' נמס' בסדר משפטי': אשר יי' אלהיכם ד' בטע' בספר בליש' וסי' עד אשר יניח יי' · ושמרת את חקיו ואת משפטי' ושטרים' ושמת בטנא: יהושע ב' מלאי' וסימ' ואת יהושע צויתי · אשר האריכו ימים: צויתי ח' וסי' נמסר בסוף סדר צו:

את כל אשר עשה יהוה אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה יהוה לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה: לא תיראום כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם:

קה מלכיה סימן

ס ס ס

ואתחנן אל יהוה בעת ההוא לאמר: אדני יהוה אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן: ויתעבר יהוה בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר יהוה אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה: וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה: ונשב בגיא מול בית פעור: פ ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר יהוה אלהי אבתיכם נתן לכם: לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם:

ית כל די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האילין כן יעביד יי לכל מלכותא די את עבר לתמן: לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימריה יגיח לכון:

ס ס ס

וצליתי קדם יי בעדנא ההוא למימר: יי אלהים את שריתא לאחזאה ית עבדך ית רבותך וית ידך תקיפתא די את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא ולית דיעביד כעובדך וכגיברתך: אעיבר כען ואחזי ית ארעא טבתא די בעברא דירדנא טורא טבא הדין ובית מקדשא: והוה רגז מן קדם יי עלי בדילכון ולא קביל מיני ואמר יי לי סגי לך לא תוסיף למללא קדמי עוד בפתגמא הדין: סק לריש רמתא וזקף עינך למערבא ולציפונא ולדרומא ולמדינחא וחזי בעינך ארי לא תעיבר ית ירדנא הדין: ופקיד ית יהושע ותקפהי ואלמהי ארי הוא יעיבר קדם עמא הדין והוא יחסין יתהון ית ארעא די תחזי: ויתיבנא בחילתא לקביל בית פעור: וכען ישראל שמע לקימיא ולדיניא די אנא מליף יתכון למעבד בדיל דתיחון ותיעלון ותירתון ית ארעא די יי אלהא דאבהתכון יהיב לכון: לא תוספון על פתגמא די אנא מפקיד יתכון ולא תמנעון מיניה למיטר ית פיקודיא דיי אלהכון די אנא מפקיד יתכון:

ל מל ול חסר · ל · ד כתי כן בתורה ב · נ מל · ל וג חס בליש · ה · ה ד מל ודין חס · ב מל בליש · ח · ג · ה ג מל וב חס · ל · ל · ב והרכה וחזקהו · ט ל מל בתי · ל · א · ב חס · ה · ה

תיראום ב דין מל וא חס ויי אתנו ל תיראם: הנלחם ג וסימ לא תיראום דמשנה תורה · אתם ראיתם · אחד מכם ירדף אלף: אדני יי כל אורית וכתיביא יי אלהים בר מן ח אדני יי וסי במסר רבת: להראות ג ומלאי וסימ אתה החלות · להראו העמים והשרים · להראות את אסתר: וכגבורותיך ל וכתי כן וג בליש וסי אשר יעש כמעשיך וכגבורתך · ואיה קנאתך וגבורותיך · וגבורותיך יגידו · ב קדמאי גבורתך כת: ואראה ח וסי נמס בשמות: והלבנון ה ד מלאי ודין חס נמס בסדר ואלה הדברי: תוסף ב מלאי בליש וסימ ל תוסף דבר אלי · את כל הדבר אשר: בדבר הזה ח וסימ במסר רבת: וצפונה ח ג מלאי וב חס וסימ והיה זרעך כעפר חס · עלה ראש הפסגה · וצפנה פנה אל הגלגל חס · נגבה לאפרים וצפונה · ראיתי את האיל מנגח:

רשי

ואתחנן אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם · אעפ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן · דבר אחר זה אחד מעשר לשונות שנקראת תפלה כדאית בספרי: בעת ההיא · לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: לאמר · זה אחד משלשה מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: יי אלהים · רחום בדין: אתה החילות להראות את עבדך · פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזרה אמ לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופש הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי לעשו עכשיו: את גדלך · זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח יי: ואת ידך · זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה · שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגו · אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת שלשים ואחד מלכי: אעברה נא · אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה · זו ירושלם: והלבנון · זה בית המקדש: ויתעבר יי · נתמלא חימה: למענכם · אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך · שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן מפציר · דבר אחר רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: וראה בעיניך · בקשת ממני והראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר ויראהו יי את כל הארץ: וצו את יהושע · על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו · בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור · אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: ונשב בגיא וגו · ונצמדתם לע"ז ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי: לא תוסיפו · כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו: ושמרתם

חזיו קרי דמדינח · למען תחיו ובאתם · תחיו · למען תחיון וטוב לכם ·

אבן עזרא

ואתחנן הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואשר צויתיו בעבור כי אנכי עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך · אמר חכם מהחכמים אתה החלות להראו גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בם: ואת ידך החזקה · באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמי שהם המלאכים והצבא ובארץ שהם החיות ובני אדם: כמעשיך · שהם כולם בחכמ: וכגבורותיך · ביכולת וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה: עלה ראש הפסגה · הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: ונשב בגיא · טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בעז: מלמד אתכם לעשות · כי עקר הלמוד לעשות המצות: למען תחיון · כי עובדי פעור נשמדו: וירשתם · בעבור שנח ונעלם היוד בשבר הוו נשבר עין הפעל ואפס על משקלו: לא תוסיפו · מדעתכם ותחשבו כי הוא עבודה לשם גם כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיו אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות: בבעל

בעל הטורים

ואתחנן לעיל כתי לא תראום חזקתי את ישראל אולי ירחם עלי · ואתחנן בגימטריא שירה · שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו כמו יי אהיל · לואתחנן כנו שויתי יי לנגדי תמיד · החלות שני במסורת · אתה החלות · אשר החלות לנפול לפניו · אתה החלות להראו · במה שכבשת לפני סיחון ועוג · וזהו החלות לנפול לפניו במה שהתחלת לנפול · תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות רמוז משה · ומתחיל הפסוק בתיו ומסיים בתיו לומר שלא זכה לוכנס בארץ שהוא ארבע מאות פרסה על ארבע מאו פרסה · להראו תג על הריש הראיתני אף את שלא בקשתיך · להראות שלשה בת להראות את עבדך · ואידך להראות העמים והשרים את יפיה · אסר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר · זהו שדרשו שהראה לו הקבה למשה כל מה שאירע לישראל הולך ושבו בגלות וכל המציקין שעתיד לתבוע להן · וזה הוא להראות העמים והשרים את וכוה הולך הם בבוכין ובגלותן · להשמידם נתן להם להראות שהראה המציקין להם · את עבדך שאמרת לא כן עבדי משה · הפסוק מתחיל באלף ומסיים בכף · ויש בו כא תיבות כנגד אך טוב לישראל וכנגד אהיה · אעברה נא · הירדן ב אתה לא תעבור אלא אתה אתה · הלבנן חסר וו על שם שש דברים שבזאת התור לעולה למנחה לחטאת לאשם למלואים ולזבח · הסלב · מן ואתחנן עד והלבנון ח תיבות · לומר זכור לי ח יום שעמדתי לפניך בהר · לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל · מכלן ממשה · את גדלך זה הגדול · ואת ידך החזקה זה אתה גבור · אשר מי אל בשמים כנגד אתה קדוש · אעברה נא · אל ישאל אדם צרכיו בשלשה ראשונות · רב לך · כירוש אתה התחלת לספר בשבחו · רב הוא אלך וגדול ממך מלספר בו · דבר אחר הרב שלך גדול ממך והוא אדם הראשון על ידו נקנסה מיתה לכל · ואי אפשר לך ליכנס מתנה · דבר אחר רב לך הרבה פעמי עשית כנגדי אמרת שלח נא ביד תשלח · ולמה הרעות · הכהן ובקר

בבעל פעור · בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי · וטעם למדתי אתכם אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני יי׳ כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו׃ כי מי גוי גדול · שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל · וטעם גוי גדול בעבור חכמי לב יראי השם׃ רק השמר לך · הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני׃ אשר ראו עיניך · זהו וכל העם רואים את הקולות · וטעם כל הימים אשר הם חיי׳ על האדמה כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם׃ לב השמים · באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים׃ זולתי קול · שמעתם כי הקול איננו נראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות · וטעם ואותי צוה יי׳ כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת בשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם האמת או דרכיכם׃

פסל

הראות ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסימ׳ ואת יהושע צויתי · כי עיניכם הראת · עיניכם הראות · וחשכו הראות · ב׳ קדמאי חס׳ דחס׳ וב׳ בתראי הראות כתי׳ ׃ ישמעו׳ ה׳ וסי׳ והיה אם לא יאמינו גם היום הזה אחל תת פחדך ויראתך · ושמרתם ועשיתם · ועבדתם שם אלהים · כי ישמעון את שמעך דמ׳ל · ונמסר גם בסדר

עיניכם הראות את אשר עשה יהוה בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך׃ ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום׃ ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה׃ ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה׃ כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל קראנו אליו׃ ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום׃ רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך׃ יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון׃ ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל׃ וידבר יהוה אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול׃ ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים׃ ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה׃ ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש׃ פן תשחתון ועשיתם לכם

עיניכון חזאה ית די עבד יי בפלחי בעלא פעור ארי כל גברא דהליך בתר בעלא פעור שיציה יי אלהך מבינך׃ ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קימין כולכון יומא דין׃ חזי דאליפית יתכון קימין ודינין כמא די פקדני יי אלהי למעבד כן בגו ארעא דאתון עלין לתמן למירתה׃ ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קימיא האילין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין׃ ארי מן עם רב דליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעידן עקתיה כיי אלהנא בכל עידן דאנחנא מצלן קדמוהי׃ ומן עם רב דליה קימין ודינין קשיטין ככל אוריתא הדא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין׃ לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דילמא תתנשי ית פתגמיא די חזאה עינך ודילמא יעידון מלבך כל יומי חייך ותהודעינון לבנך ולבני בנך׃ יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון׃ וקריבתון וקמתון בשפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא׃ ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתיכון חזן אלהין קלא׃ וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עסרא פתגמין וכתבינון על תרין לוחי אבניא׃ ויתי פקיד יי בעידנא ההיא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין תמן למירתה׃ ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא חזיתון כל דמות ביומא די מליל יי עמכון בחורב מגו אשתא׃ דילמא תחבלון ותעבדון לכון

צילמא

רשי

ושמרתם · זו משנה׃ ועשיתם · כמשמעו׃ כי היא חכמתכם ובינתכם וגו׳ · בזאת תחשבו חכמי׳ ונבונים לעיני העמים׃ חקים ומשפטים · צדיקים הגונים ומקובלים׃ רק השמר לך פן תשכח את הדברים · אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטי׳׃ יום אשר עמדת · מוסב על מקרא של מעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים׃ ילמדון · ילמדו לעצמם׃ ואותי צוה יי׳ ללמד אתכם · תורה שבעל פה׃ פסל

צדיקם כל אורייתא ב״כ חס׳ יו״ד בתר׳ במ״א ויסגף דנהי צדיקים דאנה שתות

בעל הטורים

ובת ד׳ · והסלע׳ אי אפשר לי לסבול לך יותר׳ · דבר אחר אפילו בדבר המועט שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך׳ · ד״א בזה יודע שרב לך כי אני רבך כי כמה פעמי׳ כבתתני ועתה לא תוכל לכבתני׳ · ד״א רב לך אתה יש לך רב׳ · אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תביאו׳ · ד״א הגיע השעה שיש לך רב כי כבר הגיע זמנו של יהושע׳ · ואין רבנותו כיכר בעורך חי׳ · ד״א אל תירא ומלאך המות כי הרב שלך יעכוב לך׳ · ד״א רב לך׳ · הרבה טובות מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך׳ · אלמוד אתכם לעשות · שהתלמוד מביא לידי מעשה׳ · וחזקהו ב׳ · וכן את יהושע ותזקהו׳ · החזק מלחמתך אל תעיר והרסה וחזקהו ב׳ בויאב׳ · מה שיואב היה שר הצבא׳ כך היה יהושע שר צבא אף בחיי משה׳ · כדי להחזיק כחו ש שמכורס בוללתות עמלק׳ · ולא תגרעו ממנו לאמור את כ״ה תרי״ג׳ · אשר אנכי מצוה אתכם וסמיך ליה עיניכם הרואות שאין לריך אלא מה שעיניו רואות׳ · ואתם הדבקי׳ תגין על התקוף׳ · רמז לק׳ ברכות שצריך לברך בכל יום׳ · כלכם היום וסמיך ליה ל למדתי אתכם׳ · דשמעתא בעי׳ כ בלותא כזמ״ז׳ · וזהו היום למדתי׳ · ועוד כלכם היום׳ · שזכות הרבים הוא מסייעת׳ למדתי אתכם בגם ט״ו פעמים למודות בתכות תורה׳ · רמז בקט״ו למצוה׳ · באים שמה לרשתה׳ · ושמרתם כדכתיב ויתן להם ארצו׳ גוים בעבור ישמרו חקיו׳ · יחלה ואחר רק עם כ״ת מקוה ר״ת ערוה לומר ערות אחות אסורה׳ · וערות בת אחיו מותרת׳ · ולומר מקוה מ׳ סאה מטהר ולא חסר קרטוב אינו מטהר׳ · רק חיונה הוא׳ · שאינם יודעים טעם שלאים׳ · פרה וכיוצא בהם׳ · ושמור פה נך׳ · כי אלהים כשמת ארם׳ · פרך בידו וכדי בידך׳ · אם תשמור כדי לשמור כרך׳ · והודעתם לבניך ולבני בניך ג׳ כוכין׳ · הכוכין׳ · לומר שכל מי שבנו ובן בנו ת״ח מוב אין התורה פוסקת מזרעו׳ · ויוכה׳

מסרה

דברים׃ הגדול ח׳ מלאי׳ בתורה וסי׳ בבם׳ רבת׳׃ כיי׳ אלהינו ד׳ וסי׳ ויאמר למחר למען תדע׳ כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אלו׃ ואין קדוש כיי׳ כי אין בלתך׳ מי כיי׳ אלהינו המגביה לשבת · ונמסר גם בסדר וארא׃ קראנו ב׳ וסימ׳ כי מי גוי גדול · יעננו ביום קראנו׃ יסורו ב׳ מלאי׳ וסימ׳ רק השמר לך ושמר · יתנגדו יסורו׃ ופן ה׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳׃ באמר ג׳ וחס׳ וסימ׳ יום אשר עמדת · ומארצו יצאו · באמר אלי כל היום איה · אנ״ך׃ וחד ויהי כאמר יהושע׃ אשר הם חיים ג׳ וסימ׳ יום אשר עמדת · למען ייראוך וחברו דד״ה · אנ״ך׃ ואת בניהם ד׳ וסי׳ יום אשר עמדת · ואת בניהם הקים · כלו בבית · ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר דד״ה׃ וההר ג׳ וסימ׳ ותקרבון ותעמדון תחת ההר · ויהי כשמעכם את הקול · ואפן וארד מן ההר׃ בער באש ב׳ הסנה · וההר בער באש׃ לחות ב׳ בתי׳ כן בתורה חס׳ וי״ו קדמא וסימ׳ במסר׳ רבת׳׃ ונשמרתם ח׳ וסי׳ ונשמרתם מאד לנפשתיכם · וחברו דיהושע · ויראו מכם · ונשמרת ברוחב׳ · וחברו תרויהון במלאכי׃ תשחתון ז׳ חסרי׳ בליש׳ השחתה וסי׳ במסר׳ רבת׳׃

השמימ׳ י״א וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : ועבדת׳ ד׳ קמצ׳ וסי׳ ופן תשא עיניך והיה אם שכח תשכח ואם יפנה לבבך׳ וידברו אליו דמלכ׳ גבי רחבעם : ויוצא ד׳ וחס׳ יו״ד וסימ׳ ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם ׳ ויוצא את בן המלך דמלכים ׳ ויוצא נוזלים מסלע ׳ ויוצא עמו בששון ׳ וסימ׳ בלשון תרגום נסב ברא דמלכא אבנא

פסל תמונת כל־סמל תבנית זכר או נקבה: תבנית כל־בהמה אשר בארץ תבנית כל־צפור כנף אשר תעוף בשמים: תבנית כל־רמש באדמה תבנית כל־דגה אשר־במים מתחת לארץ: ופן־תשא עיניך השמימה וראית את־השמש ואת־הירח ואת־הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יהוה אלהיך אתם לכל העמים תחת כל־השמים: (כ) ואתכם לקח יהוה ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה: ויהוה התאנף־בי על־דבריכם וישבע לבלתי עברי את־הירדן ולבלתי־בא אל־הארץ הטובה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את־הירדן ואתם עברים וירשתם את־הארץ הטובה הזאת: השמרו לכם פן־תשכחו את־ברית יהוה אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יהוה אלהיך: כי יהוה אלהיך אש אכלה הוא אל קנא: פ

(כה) כי־תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה אלהיך להכעיסו: העידתי בכם היום את־השמים ואת־הארץ כי־אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את־הירדן שמה לרשתה לא־תאריכן ימים עליה כי השמד תשמדון: והפיץ יהוה אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יהוה אתכם שמה: ועבדתם־שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא־יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן:

בנים ובני ג׳ פסוקי׳ אית בהון תרין מלין בתרי טעמי

צילמא דמות כל צורא דמות דכר או נוקבא: דמות כל בעירא די בארעא דמות כל ציפר גדפא די פרח באויר רקיע שמיא: דמות כל רחשא די בארעא דמות כל נוני די במיא מלרע לארעא: ודילמא תזקוף עינך לשמיא ותחזי ית שמשא וית סיהרא וית כוכביא כל חילי שמיא ותטעי ותסגוד להון ותפלחינון די זמין יי אלהך יתהון לכל עממיא די תחות כל שמיא: ויתכון קריב יי לדחלתיה ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי ליה לעם אחסנא כיומא הדין: ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעיבר ית ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא די יי אלהך יהיב לך אחסנא: ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: אסתמרו לכון דילמא תתנשון ית קיימא דיי אלהכון די גזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כולא די פקדך יי אלהך: ארי יי אלהך מימריה אשא אכלא הוא אל קנא: ארי תולדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כולא ותעבדון דביש קדם יי אלהך לארגזא קדמוהי: אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא ארי מיבד תיבדון בפריע מעל ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארי אשתיצאה תשתיצון: ויבדר יי יתכון ביני עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די ידבר יי יתכון לתמן: ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא דלא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין:

רשי

סמל ׳ צורה: ופן תשא עיניך ׳ להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם ׳ להאיר להם ׳ דבר אחר לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: כור ׳ הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: התאנף ׳ נתמלא רוגז: על דבריכם ׳ על אודותיכ׳ על עסקיכם: כי אנכי מת וגו׳ ׳ אינני עובר ׳ מאחר שמת מהיכן יעבר אלא אף עצמותי אינם עוברים: תמונת כל ׳ תמונת כל דבר: אשר צוך יי׳ ׳ אשר צוך שלא לעשות: אל קנא ׳ מקנא לנקום אנפרדמינט בלע״ז מתאר על רוגזו להפרע מעובדי ע״ז: ונושנתם ׳ רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמנה מאות וחמשים והקדי׳ שתי שני׳ לונושנת׳ כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנ׳ וישקוד יי׳ על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יי׳ אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: העידותי בכם ׳ הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: ועבדתם שם אלהים ׳ כתרגומו משאתם עבדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: לא

אבן עזרא

פסל ׳ דבר נקצב כמו ויפסלו: זכר או נקבה ׳ בגוים ידועים: גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך ויצורות הארבעים ושבעה הנשארות: השמש והירח ׳ שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים אמר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת ׳ כאדם שידחה ויפול: אשר חלק ׳ דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם ׳ וטעם ויי׳ התאנף בי בעבור שאמר ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם ׳ אתם סבבתם שלא אבוא לארץ כאשר פירשתי: השמרו לכם ועשיתם פסל ׳ וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן אנכי מצוך: תמונת כל ׳ כל דבר: אשר צוך ׳ כאשר צוך או מלת צוך שלא לעשות כמו ועל העבים אצוה ויש אומ׳ על צורת הככבים וזה רחוק בעיני: אש אוכלה הוא ׳ בלי כ״ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא ׳ לע״ז וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: כי תוליד בנים ׳ אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע ׳ בשאר המצות כמו לרצוח ולנאוף: העידותי בכם היום ׳ יש אומרים כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הגשם כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב יי׳ וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כטעם נמלאו וחביריו הטוען ער ולבו ישן: תאבדון ׳ כמו תלמדון בעבור שאיננו סמוך: מתי מספר ׳ פירשתיו: יראון וישמעון ׳ הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולנגד אחד או לאדם אחד: בכל

בעל הטורים

ויוצא ד׳ במ׳ ויוצא אותם מכור הברזל ויוצא עמו בששון ׳ ויוצא נוזלים מסלע ׳ ויוצא את בן המלך ׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ויוצא עמו בששון שהוציאם ובכי ופרע יוצאים ביד רמה ׳ והוציא להם נוזלים מסלע והעמידו מלך שנ׳ ויהי בישורון מלך ׳ כי יי׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא כי תוליד ׳ רמז לאחר כי שכח אחרי מותי יעבדו ע״ז ככל מוכה ׳ העידותי ... בעמים בגימטריא בין הבבליים ׳ בגוים בגי׳ ובמדי ׳ ינהג בגימטריא בוון ׳ שמה בגי׳ מרומיים ׳ הרי רמוזים כאן ד׳ גליות ׳ ועבדתם שם אלהים ואינו אומר אלהים אחרים כמו בכל מקום ׳ רמז ישראל שבחוצה לארץ עובדי ע״ז בטהרה הם ׳ אף

בחדוא : אנכי מת ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי : אכלה ה׳ וסימ׳ כי יי׳ אלהיך אש אכלה הוא ׳ יי׳ אלהיך הוא העבר לפניך ׳ ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך ׳ על כל שפאים במדבר ׳ בקול מרכבות ׳ וחד ואכלה מציד : בנים ובני בנים ג׳ פסוקים אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסימ׳ כי תוליד בנים ובני בנים ׳ עורי עורי דבורה ׳ כפרי זהב שלשים : את השמים ואת הארץ י״ג וסי׳ במסרה רבתא : תאבדון ד׳ וסי׳ העדתי בכם ׳ וחברו ׳ בגוים אשר אני מאביד ׳ הגדתי לכם היום :

אבן עזרא

בכל לבבך, עוד אפרשנו: ירפך, הפך יחזקך: כי שאל נא לימים, שאל עתה: למן היום, הלמד נוסף וכן רבים או היא דרך בחות: ולמקצה השמים, רמז לאויר כאשר פירשתי שים לו קצות: הנהיה, בימיו: או הנשמע כמוהו, ומה הוא משמע עם: או הנסה אלהים, יש אומרים שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קדושה: הנסה, כדרך בן אדם כדי שיבינו השומעים: במסות, עם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם: ובמופתים, עשר מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו: ובמלחמה, יתכן על הריגת הבכורים ושפטים בבאלהי מצרים: וביד חזקה, שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים, טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל: במצרים, באנשי מצרים: הראית, מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו, וטעם אין עוד כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כגמלת אין עוד ומלת אלהים פירשתיה בפרשת וישמע יתרו כהן וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק: ליסרך, על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה פחדת בעבור העינים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה: ויבחר בזרעו, רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמנה גוים: ויוציאך בפניו, בטעם שכעס על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכי' בקרב: כיום הזה, קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואינו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו ליי' כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראיה ממראה העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלקים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי' והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית המוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך: אז

רשי

לא ירפך, מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יכשיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא כנקד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה לא תתן לה רפיון הרף ממני התרפה ממני: לימים ראשונים, על ימים ראשונים: ולמקצה השמים, וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה, ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': הנסה אלהים, הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו' כל ההין הללו תמיהות הן לכך נקודו הן בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסות, על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגו' התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות, בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך: מופתים, הם כפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: במלחמה, בים שנאמר כי יי' נלחם להם: הראת, כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: ותחת כי אהב, וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו, כאדם המנהיג בנו לפניו שנ' ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם, דבר אחר ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנא' נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו: ממך מפניך, שרשהו ודרשהו: להוריש מפניך גוים גדולי' ועצומים ממך: כיום הזה, כאשר אתה רואה היום: אז

מסורה

ובקשתם ג' וסימניהון ובקשתם גם כהנה, ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת, ובקשתם אתי ומצאתם, ונמסר גם בסדר קרח: עד יי' ה' וסימניהון בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה, ונגף יי' את מצרים, שובה ישראל עד יי' אלהיך, נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה, ושבת עד יי': ראשנים ה' וסי' נמסר בסדר

תורה

ובִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ׃ מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ

תרגום

ותתבעון מתמן ית דחלתא דיי אלהך ותשכח ארי תתבעיניה מן קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך׃ כד יעוק לך וישכחונך כל פתגמיא האלין בסוף יומיא ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל למימריה׃ ארי אלהא רחמנא יי אלהך לא ישבקינך ולא יחבלינך ולא יתנשי ית קימא דאבהתך די קיים להון׃ ארי שאיל כען ליומיא קדמאי די הוו קדמך למן יומא די ברא יי אדם על ארעא ולמסיפי שמיא ועד סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע דכותיה׃ השמע עמא קל מימרא דיי ממליל מגו אשתא כמא די שמעת את ואתקיים׃ או ניסין עבד יי לאתגלאה למפרק ליה עם מגו עם בנסין באתין ובמופתין ובקרבא וביד תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ככל די עבד לכון יי אלהכון במצרים לעיניכון׃ את אתחזיתא למדע ארי יי הוא אלהים לית עוד בר מניה׃ מן שמיא אשמעך ית קל מימריה לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא׃ וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחילי רבא ממצרים׃ לתרכא עממין רברבין ותקיפין מינך מן קדמך לאעלותך למתן לך ית ארעהון אחסנא כיומא הדין׃ ותידע יומא דין ותתיב ללבך ארי יי הוא אלהים דשכינתיה בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע לית עוד בר מניה׃ ותיטר ית קימוהי וית פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין דייטב לך ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין על ארעא די יי אלהך יהיב לך כל יומיא׃

בכן

מסורה

בחקתי: למן היום ז' וסי' במס' רבת': ועד קצה ה' וסי' כי שאל נא לימי', והפיצך יי' בכל העמי' מקצה העמי', על כל שפאי' במדבר, והיו חללי יי' ביום ההוא: הנסה ב' וסי' או הנסה אלהי' הנסה דבר אליך תלאה: גדלה הגדלה כל אורי' חס במה מל' וסי' במס' רב': ודבריו ה' וסי' ודבריו שמע' מתו' האש, ודבריו הראשני' והאחרוני' דיאשיהו', ויתר דברי אביה ד"ה, איוב לא בדעת ידבר, חכמת המסכ' בזויה: ויוצאך ב' חד כתי' כן חס' יוד וא' חס' דחס' וסים' ותחת כי אהב, ויצאך יי' אלהיך משם, בתר' חס' דחס': ולמען ט' מיחדין וסים' במסר' רבתא:

בעל הטורים

או הנסה בזה ה' הפסוק יש האלפא ביתא שרצה הקב"ה ליתן להם התורה במצרים אלא שאמר מדת הדין כסה אותם תחלה, כך הנסה ב' במ' הנסה ואידך הנסה דבר אליך תלאה שאמר' מדת הדין נסה אותם ת' קודם שתשמיעם ד' דבריך, והפסוק מתחיל באלף ומסיים בכף אך טוב לישר' והוא עולה כשם אהיה אשר כנגלה בו למשה לך להוציאם ממצרי' ובו מכה לאומות, ולך אותך, ז' דברים מוזכרי' כאן במסות באותות במופתים במלחמה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים כנגד ז' ימים שמשנה כל מכה ומכה וכנגד ז' ימים של מכת' במצרים לעיניך וסמיך ליה אתה הראית כשעשית שפטים במצרים ובאלהיהם ידעתם כי אני יי' הראך את אשו הגדולה וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך לומר כל מה שהראה לך זה הראהו בזכו' האבו' ותח' ב' ותחת כי אהב את אבותיך, ותחת רגליו, וזהו שאמר' האבות הן הן המרכבה וזהו נ"ב מתוך האש, ותחת כי אהב, לומ' שהם תוך האש של שכינה: הראית ב' אתה הראית לדעת, באשר הראית בהר שהראה להם שמים ושמי השמים וראו שאין אלא רשות אחד, כתיב ושמרת את חקיו ואת מצותיו לא יבדיל, לומר שתורה ומצות הן קולטות, אין עוד, ולעיל כתיב ואין עוד וו יתירה, וכן ו' פעמים כתיב ואין עוד בקריאה, שמה פעמים אדון כל הארץ, כנגד ו' קצוות מעלה ומטה וד' הרוחות.

רוכח

רש״י

אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה ר״ים בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש: וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: אלה העדות אשר דבר. הם הם אשר דבר באו מצרים דבר להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהיא במזרח שהעבר השני היה במערב חזר ושנאה להם: לא את אבותינו בלבד כרת יי׳ וגו׳. כי אתנו: פנים בפנים. אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: לאמר. מוסב על דבר יי׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי עומד בין יי׳ וביניכם: על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. דבר אחר כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים:

שמור

את ו׳ דק בספר

אבן עזרא

אז יבדיל משה. הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית: בעבר הירדן בגיא. הוא הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אע״פ שהר העברים הוא בארץ מואב: ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את הבנים: בחורב. הוא סיני: לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכם: פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראהו: אנכי עומד בין יי׳ וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. ואם לא עליתם בהר. ומלת לאמר דבקה עם דבר יי׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין יי׳ אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ואותו היום הייתי אני עומד בין יי׳ וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם. בהר כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כרוחות והכורת במשל כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחד הוא: על כן

מסורה

רוצח ד׳ מל׳ וסי׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל, לנס שמה דתנו לכם ערים דיהושע, אז ישוב, לאור יקום רוצח: המישר כלם חס במ״י מלאים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים: ראמת ג׳ כתיב כן וסי׳ את בצר במדבר בארץ המישר, וחברו דיהושע, ארם סחרתך, וז׳ כתיב רמות ונמסרו במשלי גבי עיני רמות לשון

תורה

אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש: לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם ונס אל אחת מן הערים האל וחי: את בצר במדבר בארץ המישר לראובני ואת ראמת בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשי: וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל: אלה העדת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים: בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון אשר הכה משה ובני ישראל בצאתם ממצרים: ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מזרח שמש: מערער אשר על שפת נחל ארנן ועד הר שיאן הוא חרמון: וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה תחת אשדת הפסגה: פ

ה

ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם: יהוה אלהינו כרת עמנו ברית בחרב: לא את אבתינו כרת יהוה את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים: פנים בפנים דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש: אנכי עמד בין יהוה וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר יהוה כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר: ס

אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: לא תעשה לך פסל כל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ:

תרגום אונקלוס

בכן אפריש משה תלת קרוין בעברא דירדנא מדנח שמשא: למערוק לתמן קטולא די יקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי ויערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקיים: ית בצר במדברא בארע מישרא לשבט ראובן וית ראמת בגלעד לשבט גד וית גולן במתנן לשבטא דמנשה: ודא אוריתא די סדר משה קדם בני ישראל: אלין סהדותא וקימיא ודיניא די מליל משה עם בני ישראל במפקהון ממצרים: בעברא דירדנא בחילתא לקביל בית פעור בארע סיחון מלכא אמוראה די יתיב בחשבון די מחא משה ובני ישראל במפקהון ממצרים: ויריתו ית ארעיה וית ארע עוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מדנח שמשא: מערוער די על כיף נחלא דארנון ועד טורא דשיאון הוא חרמון: וכל מישרא עיברא דירדנא מדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפך מרמתא: וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמע ישראל ית קימיא וית דיניא די אנא ממליל קדמיכון יומא דין ותילפון יתהון ותטרון למעבדהון: יי אלהנא גזר עמנא קים בחורב: לא עם אבהתנא גזר יי ית קימא הדין אלהן עמנא אנחנא אלין הכא יומא דין כולנא קימין: ממלל עם ממלל מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא: אנא הויתי קאים בין מימרא דיי וביניכון בעדנא ההיא לחואה לכון ית פתגמא דיי ארי דחילתון מן קדם אשתא ולא סליקתון בטורא למימר: אנא יי אלהך די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא: לא יהי לך אלה אוחרן בר מני: לא תעביד לך צלם כל דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: לא

בעל הטורים

רוצח מלא ו׳ שרצח האדם שנברא בששי: ועבר על לא תרצח שהוא דבור ששי: ואת גולן בבשן ו׳ וסמיך ליה וזאת התורה רמז הוי גולה לתקום תורה: גולן חסר ו׳ ששם אינן גולין: כגון אב המכה לבנו והרב לתלמיד כדאיתא ב׳ במסכת מכות: אלה העדות בגימטריא תלמוד: פנים בפנים לא כפולה לומר ב׳ בפנים מאירות בפנים מסבירות: פסל כל תמונה: ובדברות הראשונות כתיב וכל תמונה וו יתירה כנגד ו׳ דברי תבנית זכר או נקבה: תבנית כל בהמה: תבנית כל כנור ת תבנית כל רמש: תבנית כל דגה: סוף

מסורה

שקר: ואת ראמת ג׳ וסי׳ את בצר במדבר רפ׳ ומעבר לירדן ואת ראמת ואת מגרשיה: ובני ישראל ט׳ מצעות פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס: ועד ים ד׳ יחידאין וסימ׳ נמסר בסדר משפטים: לעשותם ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ ולמדתם אתם ושמרת׳ לעשת׳, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו חס׳, ושמרת את המצוה ואת החקים, לשמרי בריתי ולזכרי פקדיו ב׳ בתראי מל׳: פנים בפנים ב׳ וסי׳ דבר יי׳ עמכם, נראת אתת: דבר יי׳ עמכם דבור בלשון עם ז׳ בתורה וסימ׳ בעבור ישמע העם בדברי עמך, דבר אתה עמנו ונשמעה ב׳ בו, מן השמים דברתי עמכם, וירדתי ודברתי עמך שם, פנים בפנים דבר יי׳ עמכם: יראתם ג׳ וסימ׳ חרבא דמשה אשתא סימן, וסי׳ חרב יראתם וחרב, לא יראתם לדבר בעבדי במשה, כי יראתם מפני האש ובסדר בהעלתך גם נמסר: אנכי יי׳ ל״ב וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: הוצאתיך ג׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו:

אבן עזרא

על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי זכור שהו' כמו שמור · והוסיף כאשר צוך יי' אלהיך והטעם במעמד הר סיני: ושורך וחמורך וכל בהמתך · פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה: למען ינוח · הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והכה עבדך על כן צוך יי' אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרי' כי העבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדו' וכוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובצווי כבד כאשר צוך כאשר פירשתי: ולמען ייטב לך · יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה: ימיך · באר שיהיו טובי' · דע כי דעת כל הקדמוני' כי הדבו' הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול למה הפסיק המפסי' לא יהיה לך וכב' פיר' עשרת הדברים כי סמכתי על דעתם רק היסר בעיני שמלת אנכי איננה מהעשרה כי דבור אנכי הוא המצוה ועקר המצות כאשר פירשתי כבר · ומלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ועושק ויקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה ה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תגיע לפועל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמ' לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הטיבות כי היה עם לבבך ולוסרים בלבותם ומשה אמר בסוף בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב ורובם זכר והמזיד והשגג יוכיחו: את הדברים האלה · הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים: קול גדול · שלא שמעו כמוהו: ולא יסף · כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם: את כבודו · מראה האש: ואת גדלו · קולות וברקים וקול שופר: ואת

רשי

שמור · ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו: אשר צוך · קודם מתן תורה במרה: וזכרת כי עבד היית וגו' · על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו: כאשר צוך · אף על כבוד אבות נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט: לא תנאף · אין לשון ניאוף אלא באשת איש: לא תתאוה · לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: ולא יסף · מתרגמינן ולא פסק כי קולו חזק וקיים לעולם · דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי: ואת

שמור ג' מלאים בתורה וסי' שמור את יום דמשנה תורה · שמור תשמרון ר"פ מצות · שמור את חדש האביב · וב' חס' וסימ' כי אם שמר תשמרון את · ויצו משה וזקני: ט' פסוקים לא ולא ולא ולא וסי' במסרה דרבתא: ולא יסף ו' וסי' נמסר בסדר וישב: כשמעכם ג' וסי' כשמעכ' את הקול · והיה במשך בקרן היובל · וישלח

מקרא

לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשנאי: ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו: ס

לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר ישא את שמו לשוא: ס

שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך יהוה אלהיך: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך יהוה אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך יהוה אלהיך לעשות את יום השבת: ס

כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך יהוה אלהיך למען יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך: ס

לא תרצח: ס

ולא תנאף: ס

ולא תגנב: ס

ולא תענה ברעך עד שוא: ס

ולא תחמד אשת רעך ס

ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו וכל אשר לרעך: ס

את הדברים האלה דבר יהוה אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי: ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם: ותאמרו הן הראנו יהוה אלהינו את כבדו ואת גדלו

תרגום

לא תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: ועביד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פיקודי:

לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית דיימי בשמיה לשקרא:

טר ית יומא דשבתא לקדשותיה כמא דפקדך יי אלהך: שתא יומין תיפלח ותעביד כל עיבידתך: ויומא שביעאה שבתא קדם יי אלהך לא תעביד כל עיבידא את וברך וברתך ועבדך ואמתך ותורך וחמרך וכל בעירך וגיורך די בקרוך בדיל דינוח עבדך ואמתך כותך: ותידכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך יי אלהך מתמן בידא תקיפא ובדרעא מרממא על כן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא דשבתא:

יקר ית אבוך וית אמך כמא דפקדך יי אלהך בדיל דיורכון יומך ובדיל דייטב לך על ארעא דיי אלהך יהיב לך:

לא תקטול נפש:

ולא תגוף:

ולא תגנוב:

ולא תסהיד בחברך סהדותא דשיקרא:

ולא תחמיד איתת חברך ולא תירוג בית חברך חקליה ועבדיה ואמתיה תוריה וחמריה וכל די לחברך: ית פתגמיא האלין מליל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אישתא עננא ואמיטתא קל רב ולא פסק וכתבינון על תרין לוחי אבניא ויהבינון לי: והוה כמשמעכון ית קלא מגו חשוכא וטורא בער באישתא וקריבתון לותי כל רישי שבטיכון וסביכון: ואמרתון הא אחזיננא יי אלהנא ית יקריה וית רבותיה וית

קדמ' דוסמרית חסר ייטב לך · תנינ' דכבד למען ייטב לך · תלית' דוסמעת חסר ייטב לך · רביעא' דוצפית למען ייטב לך · סימן דכתיך חסר ייטב לך בסוף תחת הלמ"ד · וכולהו מתחלפי' בטעמ'

בעל הטורים

סמך אל קנא ללא תשא שכל הנשבע לשקר כאלו עובד ע"ז · ולשומרי מצותי ללא תשא שאפי' בשמירת מצוה יש חשש לא תשא · שהעושה מצוה שלא לשם שמים · כאלו נשא שם שמים לבטלה · או כמו שנזהר שלא לעבור על לא תשא בענין שמיר' מצוה · שהרי נשבע' לקיים המצוה · כתיב שבת ללא תשא ש שבזכיה כאמר חלול · לא תשבעו בשמי לשקר וחללת · מחלליה מות יומת · שמור את יום השבת · ראשי תיבות שהיה וכוי' תיבות ריתס · לומר לך הנרוכין בשאיה ונחלי ריתס כותין בשבת · סמך כבד את אביך לשבת · שגם בשבת כתיב וכבדתו · וצריך לכבדו במאכל ו וכסות · ולמען ייטב לך תגין על הטית שעברותו אתו תשעה חד שם · ואביו ואמו בזהרו תשעה מדות האמורות בנדרים · וזה סימנם אכלת מנגעה · נוטריקון בני אנוסה בני ש שנואה בני נדה בני תמורה בני מריבה בני שכרו בני גרושת הלב בני ערבוביא בני תכוכה · פירוש בני אנוכה · אין צריך לומר שאם אנס אשה והוליד ממנה בן · אלא אפילו הוא אשתו ל לתשמיש · וכן שנינו במסכת כלה מפני מה הויין ליה לאדם בני בעלי מומי' מפני שתובעה ואשתו א אינה כתבעת לו · פירו' אינה מתרצה לו · ור' יהודה אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוכה אני · ואינה ביכויהו רוצה ואינה רוצה · וכן אותא בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מצוה נקרא חוטא שכאו' גם בלא דעת נפש לא טוב · כמצא כי האונס אפי' אף באשתו · אלא אם הוא צריך לאותו מעשה יפיים ואחר כך יבעול · בני שנואה · כמשמעה · והוא שנואה בשעת תשמיש אעפ"י שהוא שנואה סרי · בני נדוי בני נדה אעפ"י שאינו ממזר מן התורה · ויש מפרשי' שהוא אז בנדוי שאסורין ב בתשמיש המטה · והוא הדין כמי אם אחר מהם אבל · בני תמורה שהיה מכוין לערות ונזדמנה לו אשתו ויש מפרשים אפילו שתי נשיו ש שנתכוון לזו ונזדמנה לו האחרת · בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואף על פי כן הוא משמש עמה · והרי היא אבלו כזונה · ואפילו אם היה מרעתה · ולכונת אחריתא · בני מריבה שהם ת מתקוטט' ביחד בכל פעם דהויא ביאה זו כמו זנות כיון שאינו מתוך אהבה · בני שכורה שהוא או הוא שכורים · בני גרושת הלב שבלבו לגרשה · אפילו

ואת קולו׳ עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם ׃ קול אלהים חיים׳ לשון רבים כאשר פירשתי׳ וטעם חיים על דעתי להפריש בין אלהים ובין הצבא כי לא יתנועע הוא מעצמו ׃ ואת תדבר אלינו׳ כמו אם ככה את עושה לי וטעם מפורש ׃ הטיבו׳ פעל עבר מהשניים הנראים ׃ מי יתן׳ אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשי׳ למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקי׳ יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדת וזה טעם ויחזק יי׳ את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתענו יי׳ מדרכך ושם אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן ׃ לך אמור להם׳ הטעם שירד ׃ ואתה פה עמוד עמדי׳ הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה שניה נאמרה למשה רק משה אמר במדבר סיני ובאותם אחד עשר יום שנסענו משיני כפי דעתי ׃ ושמרתם לעשות׳ להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל ׃ בכל הדרך׳ פי׳ ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים עקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד ׃ יאריכון ימים עם הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא ׃ ושמרת לעשות׳ והנה אנוך שתשמור אשר ייטב לך ׃

ארץ

ומתנו ה׳ וסימ׳ אם יספי׳ אנחנו ואכלנהו ומתנו אם אמרנו נבא העיר והרעב ג׳ בפסו׳ ׃ ואת ג׳ בליש׳ זכר וסי׳ ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יי׳ אלהינו ׳ ואם ככה את עשה לי ׳ את כרוב ממשח ׳ ונמסר גם בסדר בהעלתך ׃ שובו ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ וקומו שובו אל האיש ׳ עברו ושובו משער לשער במחנה ׳ שובו לכם לאהליכם ׳ וכל נביאים וכתובים דכוותהון מלאים בר מן ה׳ חסרים וסימניהון אם תבעיון בעיו שבו אתיו ׳ ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך ׳ וגם עתה נאם יי׳ שבו עדי ׳ ויעד יי׳ בישראל וביהודה ׳ ושבי עוד צדקי בה כתי׳ ׃ וטוב י״ז וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז גבי והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי ׃ תחיון ב׳ וסי׳ כל המצוה ׳ למען תחיון וטוב לכם ׃

ואת קלו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי: ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם יספים אנחנו לשמע את קול יהוה אלהינו עוד ומתנו: כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי: קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יהוה אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יהוה אלהינו אליך ושמענו ועשינו: וישמע יהוה את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר יהוה אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם: לך אמר להם שובו לכם לאהליכם: ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה: ושמרתם לעשות כאשר צוה יהוה אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל: בכל הדרך אשר צוה יהוה אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון:

ו

וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: למען תירא את יהוה אלהיך לשמר את כל חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך: ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך

וית קל מימריה שמענא מגו אשתא יומא הדין חזינא ארי ימליל יי עם אנשא ומתקיים: וכען למה נמות ארי תיכלננא אשתא רבתא הדא אם מוספין אנחנא למשמע ית קל מימרא דיי אלהנא עוד מיתין אנחנא: ארי מן כל בשרא די שמע קל מימרא דיי קימא דממליל מגו אשתא כותנא ואתקיים: קרב את ושמע ית כל די יימר יי אלהנא ואת תמליל עמנא ית כל די ימליל יי אלהנא עמך ונקביל ונעביד: ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון במללותכון עמי ואמר יי לי שמיע קדמי ית קל פתגמי עמא הדין די מלילו עמך אתקינו כל די מלילו: לווי די יהי לבא הדין להון למדחל קדמי ולמטר ית כל פיקודי כל יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם: איזיל ותימר להון תובו לכון למשכניכון: ואת הכא קאים קדמי ואמליל עמך ית כל תפקידתא וקימיא ודיניא די תלפינון ויעבדון בארעא די אנא יהיב להון למירתה: ותטרון למעבד כמא דפקיד יי אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא: בכל אורחא די פקיד יי אלהכון יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון: ודא תפקידתא קימיא ודיניא די פקיד יי אלהכון לאלפא יתכון למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה: בדיל דתדחל קדם יי אלהך למטר ית כל קימוהי ופיקודוהי די אנא מפקיד לך את וברך ובר ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך: ותקביל ישראל ותטר למעבד די ייטב לך ודי

רשי

ואת תדבר אלינו׳ התשתם את כחי כנקבה שנתעצרתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אלי מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמד ממני ׃

בעל הטורים

אפילו אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוציא וגמר בלבו לגרשה ואחר כך בא עליה ׃ בני ערבוביא שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפילו שתיהן היו נשיו ׃ בני תמורה שתובעתו בפה והרי היא כזונה ׃ ואסור לקיימה אבל מי שאשתו מרצה אותו בדברים של רצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אמרו רז״ל שיוצאים ממנה בנים חכמים ונבונים כלאה שיצא ממנה יששכר ׃ וכל אלו התשעה מדות אינו אלא לבריה ורביה כגון כאומה מעוברת אפילו הכי בכל אלו המדות כונס הולד ונקרא פושע ׃ וצריך לכבדם בתשעה דברים ׃ מאכול ומלבוש ׃ וכו׳ כדאיתא בפרק קדושין ׃ י״ז תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות ׃ כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען וייטב לך שלא כן בראשונות ׃ כאשר צוך יי׳ אלהיך׳ בגימ׳ שזה מורה על האדמה אשר יי׳ אלהיך נותן לך ׃ וסמיך ליה לא תרצח ׃ משום דכתיב ולארץ לא יכופר לדם ׃ וסמך לא תנאף לרציחה כדכתיב רצוח ונאוף ׃ וכן המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו שופך דמים וכאן כתב ולא תנאף וו יתירה כנגד ו׳ כעוונים מאררים ׃ שפה כעוונים מרים דכתיבי בפרשת סוטה ׃ וסמך לו ולא תגנוב משום אים גנובים ימתקו ׃ וכתב בו עוד וו יתירה כנגד ו׳ דברים דכתיבי בריש משלי ׃ כארבה לדם כנמנה לכתי׳ חכם ׃ וסמך לו ולא תענה ברעך שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו שגורם לו ליתכר כעבד ׃ והוסיף בו וו שבעדותו לוקה העולם שנבראו בו׳ ימים ׃ וסמך לו לא תחמוד שלא יחמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה ׃ וסדרו הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ ׃ והיה להם שדות ׃ ואת ת דבר בקול כמוך כאשה בענין שנוכל לקבול ׃ ואת תדבר בגימטריא שמנה דברות ׃ ואתה פה תגין על פ״א ירמוז לה שיש מוד בכריש ות ובטהרה ׃ ר״א ואתה בן פ׳ שנים ותחיה כמכי׳ עמוד שנים ׃ עמדי יורד כגופה שתעמוד באומה לבני כמוך ׃ ר״א בשבילך ירדתי י׳ ירידות ונתתי לך עשר הדברות ׃

ארץ זבת חלב, דבק עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי׳: ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קרית שמע הוא האמת ואין צורך לחפש, דעכי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקר׳ שאינו כן ואם הוא נקרא מענם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העקר הוא אלהינו וככפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקרים כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה יי׳ אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים ספה ברורה והנה כל העולם ידברו ספה אחת על כן יהיה שם יי׳ אחד: ואהבת, ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך, הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך, היא הרוח שבגוף והיא המתאוה וכחה נראה בכבד: מאדך, מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכ׳ ותהיה אהבה גמור׳ בלב: והיו הדברים האלה, אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות: ושננתם, מגזרת חץ שנון וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו והמעתיקי׳ העתיקו שעת קריאת שמע וכלנו נסמוך עליהם: בשבתך, דבק עם ודברת בם: ובשכבך, לשון כי אין מצוה על הישן והנה ודברת בם בפה ובלב: וקשרתם לאות על ידיך, מפורש: לטוטפות, אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נו"ן וכפול הט"ת: וכתבתם, גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבלו אבותינו האמת נעזוב אלה הבודאים מלבם: כל טוב, בשורק תחת חולם כי יתחלפו כי איננו סמוך, וטעם מבית עבדים שלא היו לך ערים ובתים מלאים: תירא, שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד, במצות עשה: ובשמו תשבע, לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון רק באמת והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים ולא תנסו: במסה, שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ונפתח הבי"ת כמו וזבת ולמונע בקרקר ויפקדם בטלאים ושם פירשתיו והטעם שאמרו היש השם בקרבנו ואם הוא כעבדנו ריק אין לך צורך לבר שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך, ה"א

יי׳ אלהינו יי׳ אחד שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות הוא עתיד להיות יי׳ אחד שנ׳ כי אז אהפוך אל עמים ספה ברורה לקרוא כלם בשם יי׳ ונאמר ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד: ואהבת, עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך, בשני יצריך, דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך, אפי׳ הוא נוטל את נפשך: ובכל מאודך, בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאודך, ד"א בכל מאודך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו׳ צרה ויגון אמצא וגו׳: והיו הדברים, מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום, לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: ושננתם, לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך, אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם ואומר בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו׳: ודברת בם, שלא יהא עקר דבורך אלא בם עשם עקר ואל תעשם טפל: ובשכבך, יכול אפי׳ שכב בחצי היום ת״ל ובקומך, יכול אפי׳ בחצי הלילה תלמוד לומר ובלכתך בדרך, דרך ארץ דברה תור׳ זמן שכיבה וזמן קימה: וקשרתם לאות על ידך, אלו תפילין שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך, אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזת ביתך, מזוזות כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך, לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות: חצובים, לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: מבית עבדים, כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: ובשמו תשבע, אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: מאלהי העמים אשר סביבותיכם, הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את שכינותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: במסה, כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר היש יי׳ בקרבנו: הישר והטוב, זו פשרה לפנים משורת הדין: כאשר

וטבת ד׳ חס׳ דחס׳ בליש׳ וסימ׳ ויראו בני האלהים את בנות האדם, שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ב בו, ערים גדלת וטבת, ל תאמן כם כי ידברו אליך, יבקשו למלך טובות בת׳ מ׳ל דמ׳ל ושארא טבות כת׳, וגמסר גם בסדר מקץ: וברת ה׳ בליש׳ וסימ׳ ושנוייהון כתיבתהון נמסר בסדר וישב: את יי׳ אלהיך תיר׳

ודי תסגון לחדא כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך ארעא עבדא חלב ודבש: שמע ישראל יי אלהנא יי חד: ותרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך ובכל נכסך: ויהון פתגמיא האלין די אנא מפקיד לך יומא דין על לבך: ותתנינון לבנך ותמליל בהון במתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: ותקטרינון לאת על ידך ויהון לתפלין בין עינך: ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך: ויהי ארי יעלינך יי אלהך לארעא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן לך קרוין רברבן וטבן די לא בניתא: ובתין מלן כל טוב די לא מליתא וגובין פסילן די לא פסלתא כרמין וזיתין די לא נצבתא ותיכול ותשבע: איסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ובשמיה תקיים: לא תהכון בתר טעות עממיא מטעות עממיא די בסחרניכון: ארי אל קנא יי אלהך שכינתיה בינך דילמא יתקף רוגזא דיי אלהך בך וישיצינך מעל אפי ארעא: לא תנסון ית יי אלהכון כמא די נסיתון בנסיתא: מיטר תטרון ית פיקודיא דיי אלהכון וסהדותיה וקימוהי די פקדך: ותעביד דכשר ודתקין קדם יי בדיל דייטב לך ותיעול ותירת ית ארעא טבתא די קיים יי לאבהתך:

ואשר תרבון מאד כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך ארץ זבת חלב ודבש: פ

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך: ס

והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלת וטבת אשר לא בנית: ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת: השמר לך פן תשכח את יהוה אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: את יהוה אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע: לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם: כי אל קנא יהוה אלהיך בקרבך פן יחרה אף יהוה אלהיך בך והשמידך מעל פני האדמה: ס

לא תנסו את יהוה אלהיכם כאשר נסיתם במסה: שמור תשמרון את מצות יהוה אלהיכם ועדתיו וחקיו אשר צוך: ועשית הישר והטוב בעיני יהוה למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע יהוה לאבתיך:

חד מן ד׳ זוגין מן ב״ב בסיפרא קדמא נסיב אות וחס׳ מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ׳ במסר רבת׳: ועדותיו ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ שמור תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם, כל ארחות יי׳ חסד, וינסו וימרו, אשרי נצרי עדתיו, בעמוד ענן ידבר: והטוב ד׳ וסימ׳ ועשית הישר והטוב בעיני יי׳, מפי עליון לא תצא, אנא יי׳ זכר נא את אשר, וחברו אנא יי׳ זכר נא:

בעל הטורים

ו׳ פעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה כנגד לדודי תזאו חלב ודבש דכל ישראל והוי ו׳ כ ברכאות׳ כ׳ סר דבר יי׳ אהי אבותיך לך וכמיך ליה שמע ישראל׳ שהזכיר או השמו׳ כנגד האבות׳ יי׳ כנגד אברהם דכתיב ביה אנכי יי׳ אלהיך׳ אלהינו כנגד יצחק דכתיב ביה אנכי אלהי א׳ אברהם אביך׳ יי׳ אחד׳ כנגד יעקב שנאמר בו אני יי׳׳ עי״ן דשמע גדולה׳ שע׳ שמות יש לישראל׳ וכתן להם תורה שיש לה ע׳ שמות ונדרשת בע׳ פנים להבדיל בין ע׳ אומות׳ ויש כנגד בין יי׳ לאלהינו׳ לומר אף על פי שראיתם כמה דמיונות׳ ואף על פי שאני בא עם זה במדת הדין ועם זה במדת רחמים אף על פי כן הכל אחד׳ אחד ד׳לית גדולה לומר לך שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם׳ וגם שלא תטעה בר״ש׳ וכן ר״ש דלא תשתחוה לאל אחר׳ הד״ש גדולה שלא תטעה בד׳לית׳ ד״א עי״ן וד׳לית גדולה׳ הרי עד וזהו ואתם עדי נאם יי׳׳ וגם הקב״ה הוא עד לישראל כדכתיב והייתי עד ממהר׳ שמע בגי׳ ת״י ש״ת׳ שנה עמד בית ראשון׳ הפסוק מתחיל בשי״ן ומסיים בד׳לית הרי שד׳ שהשדים בורחים מהקורא שמע בכונה׳ ואהבת אותיות האבות׳ בכל לבבך באברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו׳ ובכל נפשך כיצחק׳ שמסר נפשו להקב״ה׳ ובכל מאדך׳ כיעקב׳ דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך׳ ובקומך תנין על התיו׳ לומר כ בשיעמוד בבקר׳ יתפלל ק׳ ברכות׳ ויבטל מ״ח קללות׳ ומיד שתים עם כל חולי וכל מכה׳ טוטפת ט׳ תגין כנגד ט׳ איברים שברא׳ ידך בגימטריא גובה היד׳ סמך והיה כי יביאך לפרשת שמע לומר לך שבזכות תורה תפלין ומזוזה יכנסו לארץ׳ וכפל

כאשר דבר, והיכן דבר והמותי את כל העם וגו': כי ישאלך בנך מחר, יש מחר שהוא אחר זמן: ונשל, לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל: לא תחנם, לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה גוי זה, דבר אחר לא תתן להם חניה בארץ: כי יסיר את בנך מאחרי, בנו של גוי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הגויה אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו': מזבחותיהם, של בנין: מצבותיהם, אבן אחת: ואשריהם, אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם, פסילים צלמים: לא מרובכם, כפשוטו ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט, הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר אדמה לעליון וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות וחירם שאמר אני מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט, הרי כי משמש בלשון דהא: כי מאהבת יי', הרי כי משמש בלשון אלא: לא מרובכם חשק יי' בכם, אלא מאהבת יי' אתכם: ומשמרו

ה"א להדוף שורש והעיר הדפו: מה העדות, הטעם למה זה העול עלינו בעבור בני אדם ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: וצדקה תהיה לנו, יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצוננו כי הוא אדננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב: ונשל, הנו"ן שורש והוא מגזרת כי ישל זיתיך: כי יסיר את בנך, שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת: כי אם, רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתם ולא תתגאל בדברי הגוים הנזכרות במצבות ואחרים: סגולה, פירושו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו וכן וסגולת מלכים: חשק בכם ויבחר בכם, ולא באחרים: ומשמרו

ויצאנו ג' ומשניי' באתיהו וסי' וישלח מלאך ויצאנו ממצרי' חס' דחס', ואמרת לבנך עבדי' היינו ויציאנו כתי' חסר ומל', ובמורא גדול ויוציאנו כתי' מל' דמל', ונמסר גם בסדר חקה: אותנו ואותנו ג' מל' וסימ' ואותנו הוציא משם קדמ' דפסו', אולי יעשה יי' אותנו, כי כולם מיראי' אותנו: כהיום ד' וסימ' נמסר בסדר וישב:

להדף את כל איביך מפניך כאשר דבר יהוה: ס

כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם: ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה: ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו: ויצונו יהוה לעשות את כל החקים האלה ליראה את יהוה אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה: וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו: פ

כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך: ונתנם יהוה אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם: ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך: כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף יהוה בכם והשמידך מהר: כי אם כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש: כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה: לא מרבכם מכל העמים חשק יהוה בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים: כי מאהבת יהוה אתכם

למיתבר ית כל בעלי דבבך מן קדמך כמא דמליל: ארי ישאלינך ברך מחר למימר מה סהידותא וקימיא ודיניא די פקיד יי אלהנא יתכון: ותימר לברך עבדין הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא: ויהב יי אתין ומופתין רברבין ובישין במצרים בפרעה ובכל אנש ביתיה לעיננא: ויתנא אפיק מתמן בדיל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא די קיים לאבהתנא: ופקדנא יי למעבד ית כל קימיא האלין למדחל קדם יי אלהנא דייטב לנא כל יומיא לקיימותנא כיומא הדין: וזכותא תהי לנא ארי ניטר למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא כמא די פקדנא: ארי יעלינך יי אלהך לארעא די את עליל לתמן למירתה ויתריך עממין סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופרזאי וחואי ויבוסאי שבעא עממין סגיאין ותקיפין מנך: וימסרינון יי אלהך קדמך ותמחינון גמרא תגמר יתהון לא תגזר להון קים ולא תרחם עליהון: ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תיסב לברך: ארי יטעין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקיף רוגזא דיי בכון וישיצינך בפריע: ארי אם כדין תעבדון להון איגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשיריהון תקוצצון וצלמיהון תוקדון בנורא: ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי בכון ואתרעי בכון ארי אתון זעירין מכל עממיא: ארי מדרחם יי יתכון

ומדנטר

ל' כ"כ בתורה · ג' · ג' מ"ל בליש' · כול חס' כמ"ג · ל' וחס' יד' וכל עזר' דכו' · ה' · ג' · ל' ומ"ל · י"א ל"כ בקיל' · ח' ומ"ל · ג' ב' מ"ל וא' חס' · ה' זוגין מתחלפין · ל' · ב'

ויציאנו ג' ומשניין ב' כתי' דין בן דיינו וחד חס' דחס' דוישלח מלאך וחד מ"ל דמ"ל דובמורא גדול

ועצומים ל' מ"ל בתו' וכל כתו' וכתו' דכל מ"ל במ"ג חב'

צונו ה' וסימ' נמסר בסדר דברים: ונשל ג' וסימ' ונשל יי' אלהיך את הגוים האל מפניך, ונשל הברזל מן העץ, ונשל גוים רבים מפניך את החתי: ועצומים כל אוריתא עצמי' חס' במ"א שבעה גוים רבים ועצומים, וכל נביאים וכתובים דכוו' מל' במ"א חס' וסימ' כי ידעתי רבים פשעכם, והוכיח לגוים עצמים, כי רבים חללים הפילה: מזבחתיהם ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' לא תכרתו ברית לישבי, כי אם כה תעשו להם, וידעתם כי אני יי' בהיות, קדמ' חס' וא' מזבחותיהם, חטאת יהודה כתובה: ואשירהם ג' מל' בליש' וסימ' ואשירהם תגדעון, ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא, ונתשתי אשיריך:

בעל הטורים

ונשל ג' ונשל גוים רבים · ונשל הגוים מפניך · ונשל הברזל מן העץ · אלמלא שחטאו ישראל לא היו צריכין לכלי זיין וזהו ונשל גוים ונשל הברזל · תירא בגימטריא ת"ח · להדף חסר וו כי נרגשו עמך ובכח המצוה הזאת לפני יי' אלהינו · מלמד שהמצות באות ומעידות לפני יי' · ופ"א רלפני כפולה לומר שנכנסות לפנים ולפנים · כאשר זכו כי יביאך בשכר המצות · לא מרבכם כתיב חסר לומר מרבכות שבכם שאתם ממעטים עצמכם · כי אתם המעט ה' מעט · כ"ז משכיות בפרשת נכתב וא' בלוים הרי כ"ח · וכשתצרף עמהם ה' בנות צלפחד והיו שבעים

והיה

ושמרו ׳ שם הפעל : הוא האלהים ׳ הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח לשלם שבועתו ויש בעל כח שאינו נאמן : שומר הברית והחסד לאוהביו ׳ אין למעלה מהם : ושומרי מצותיו ׳ אחריהם או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל : לאלף דור ׳ טעה האומר כי בשלשים אלף ושש אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצא המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ : ומשלם לשונאיו ׳ לכל אחד משונאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח : אל פניו ׳ הטעם לעצמו ויש אומרים כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור שסכלו האמת : להאבידו ולא יאחר לשונאיו ׳ יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם שומרי לאלף דור ושונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב ה שישמור בנו או בן בנו כטעם על שלשים ועל רבעים : ושמרת ׳ הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו :

ושמרו את השבועה ׳ מחמת שמרו את השבועה לאלף דור ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו הוא אומר לאלפים : לאוהביו ׳ אלו העושין מאהבה : שומרי מצותיו ׳ העושין מיראה : ומשלם לשונאיו אל פניו ׳ בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא : היום לעשותם ׳ ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם :

מצותו ג׳ חס׳ יוד וסימ׳ האל הנאמן ׳ כי תשמר מצותו ׳ ועשית את מצותו : לאלף דור ג׳ וסימ׳ שמר הברית והחסד לאהביו ׳ זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור ׳ זכרו לעולם בריתו : ומשלם ג׳ וסימ׳ לשנאיו ל׳ פניו להאבידו ׳ עון אבות אל חיק ׳ על יתר ׳ אנך : ל׳ פניו ו׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : לעשותם ד׳ ב׳ מלאי׳ וב׳ חס׳

חסלת ואתחנן

ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יהוה אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים : וידעת כי יהוה אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור : ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו : ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם :

ומתנטר ית קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים : ותדע ארי יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פיקודוהי לאלפי דרין : ומשלם לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון : ותיטר ית תפקידתא וית קימיא וית דיניא די אנא מפקיד לך יומא דין למעבדהון :

קי״ח עזיא״ל סימן ׳ ותיבות אלף תת״ע

פרשה

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יהוה אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך : ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבתיך לתת לך : ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך : והסיר יהוה ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך : ואכלת את כל העמים אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך : ס כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם : לא תירא מהם

פרשה

ויהי חלף דיתקבלון ית דיניא האילין ותטרון ותעבדון יתהון ויטר יי אלהך לך ית קימא וית חסדא די קיים לאבהתך : וירחמינך ויברכינך ויסגינך ויברך ולדא דמעך ואיבא דארעך עיבורך וחמרך ומשחך בקרי תורך ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך למיתן לך : בריך תהי מכל עממיא לא יהי בך עקר ועקרא ובבעירך : ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצראי בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך : ותגמר ית כל עממיא די יי אלהך יהיב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא יהון לך : ארי תימר בלבך סגיאין עממיא האילין מני אכדין איכול לתרכותהון : לא תידחל מנהון

ארכרא

עקב כמו לעולם עקב שכר באחרונ׳ וטעם הפסוק הראשון שומר הברית ששמר ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד : פרי בטנך ׳ הבנים ובטן רמז : ופרי אדמתך ׳ הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עקר : שגר ׳ פירשתיו : אלפיך ׳ כמו אופינו מסובלים : ועשתרות ׳ כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברי׳ הבקר בשם אלף והצאן בעשתרו׳ וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות בעל המזל הצומח והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג : ואכלת ׳ מצוה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך : כי מוקש הוא לך ׳ כל אחד מאלהיהם :

הכרעה

והיה עקב תשמעון ׳ אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון : ושמר יי׳ וגו׳ ׳ ישמור לך הבטחתו : שגר אלפיך ׳ ולדי בקרך שהנקבה משגרת מ ממעיה : ועשתרות צאנך ׳ מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים לשון חוזק ואנקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן : עקר ׳ שאינו מוליד : כי תאמר בלבבך ׳ על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם לא תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא מהם : המסות

ושמר חד מן ח׳ מלין יחידאין דכסבין ויו בריש תיבותא ואינון קרינן לשם

מדוי ב׳ חד כתיב יוד והוא חד מן ה׳ זוגין חד כתיב הא וחד כתיב יוד וקמצין

בעל הטורים

והיה עקב לעיל מיניה כתיב היום לעשות׳ וסמיך ליה עקב ׳ כלומר היום לעשותם יאכל שכרם בעקב ׳ פירוש בסוף ׳ עקב תיבות יש בעזרה דברות וזהו ב׳ אחרים עקב רב ׳ אם תשמר עקב תזכה למה רב טובך אשר צפנת ׳ עקב ענוה תורתך קבע ׳ עקב ענוה למוד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולכן אמרו כיגף כמו אצבעות הרגלים ׳ המזכטים כא כפוכה זים ל לפספס ולחקור א אחרי עומק הדין ׳ תשמעון ומוזדים ועשיתם ג׳ כנגד מקרא משנה תלמוד ׳ ושמר יי׳ אלהיך לך אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שכאמ׳ באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור ׳ ושמר בגימט׳ לעתיד לבא ׳ ואהבך בזכו׳ אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי ׳ וברכך בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק ׳ והרבך בזכות יעקב שנאמ׳ בו פרה ורבה ׳ וברך ג׳ הכא חד ואידך בכר משפטים ׳ הפסוק מתחיל בוו ומסיים בכף ׳ וכן ויתן לך האלהים מטל השמים ׳ הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוו ומסיימ׳ בכף שיהיו לך כל אותן הברכות ׳ ברוך תהיה מכל העמים ׳ הפסוק מתחיל בבית ומסיים בכף לומר בזכות התורה שיש בה ל״ב אותיות ׳ לא יהיה בך עקר ועקרה ב בגימטריא בדברי התורה ׳ כל חלי ׳ עולה נ״ח ׳ שוסף חוץ נ״ח קללות ׳ והאבנים בא והאם מהומה גדולה ׳ והאם גלגל עגלתו ונומר אלמד שעשה להם כמו למצרים ׳ דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו ׳ זכר

וסי׳ נמסר לעיל בהאי סידרא : תשמעון ו׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : ושמר יי׳ חד מן מ׳ מלין יחידאין דנסבין ויו׳ בריש תיבותא ואינון קריבין לשם ולית להון זוגא וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ : וברך ג׳ וסימ׳ וברך את לחמך ואת מימיך ׳ ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ׳ וברך עלי את אלקנ׳ : ועקרה ב׳ וסי׳ לא תהיה משכלה ועקרה בבהמתך ׳ ברוך תהיה מכל העמי׳ : מדוי ב׳ א׳ כתי׳ הא וא׳ כתיב יוד והוא חד מן ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ חד הא חד יוד וקמצין וסי׳ במסר׳ רבת׳ : נתן לך ג׳ וסימ׳ ואכלת את כל העמים ׳ אשימה עלי מלך ׳ ושמת בטנא׳ וסימ׳ בלשון ארמי אכל מלכא בסלא : לא תירא ח׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ :

זכר ב' חס' וסימ' זכר תזכר את אשר עשה יי' אלהיך' הבן יקיר לי אפרי'. וכל זכר דכוו' חס' במ"א מל' זכור יי' לדוד את כל ענותו: הצרעה ג' וסימ' ושלחתי את הצרעה לפניך' וגם את הצרעה ישלח' ואשלח לפניכ' את הצרעה ותגרש: תערץ כל לשון עריצה חס' במ"ג מלאי' וסימ' העלה נדף תערוץ' כי אערוץ המון רבה'

זכר תזכר את אשר עשה יהוה אלהיך לפרעה ולכל מצרים: המסת הגדלת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך יהוה אלהיך כן יעשה יהוה אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם: וגם את הצרעה ישלח יהוה אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך: לא תערץ מפניהם כי יהוה אלהיך בקרבך אל גדול ונורא: ונשל יהוה אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה: ונתנם יהוה אלהיך לפניך והמם מהומה גדלה עד השמדם: ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת יהוה אלהיך הוא: ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא: פ

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם: וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יהוה אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא: ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יהוה יחיה האדם: שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה: וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יהוה אלהיך מיסרך:

אדכרא תדכר ית די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצרים: ניסין רברבין די חזאה עינך ואתיא וסופתיא וידא תקיפא ודרעא מרממא דאפקך יי אלהך כן יעביד יי אלהך לכל עממיא די את דחיל מן קדמיהון: ואף ית ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד דיבדון דאשתארו ודאטמרו מן קדמך: לא תתבר מן קדמיהון ארי יי אלהך שכינתיה בינך אלהא רבא ודחילא: ויתריך יי אלהך ית עממיא האלין מן קדמך זעיר זעיר לא תיכול לשיציותהון בפריע דילמא תסגי עלך חית ברא: וימסרינון יי אלהך קדמך וישגשינון שגוש רב עד דישתיצון: וימסר מלכיהון בידך ותוביד ית שמהן מתחות שמיא לא יתעתד אנש קדמך עד דתשיצי יתהון: צלמי טעותהון תוקדון בנורא לא תחמיד כספא ודהבא עליהון ותיסב לך דילמא תתקל ביה ארי מרחק קדם יי אלהך הוא: ולא תעיל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותיה שקצא תשקצינה ורחקא תרחקיניה ארי חרמא הוא: כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון ותיסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא די קיים יי לאבהתכון: ותידכר ית כל אורחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למידע ית די בלבך התטר פיקודוהי אם לא: ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא די לא ידעתא ולא ידעו אבהתך בדיל להודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על כל אפקות מימרא מן קדם יי חיי אנשא: כסותך לא בליאת מינך ומסנך לא יחיפו דנן ארבעין שנין: ותידע עם לבך ארי כמא די מליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך:

ב' חס' · כול חס' בת"ת · ב' נב · ג' י"ב · ל' כל לשון עריכה חס' במ"ג מל' · ב"א קמ' וא' פתח · ה' חס' בלש · נ' · י"ג · ל' ל' · כל לוש' כתי' במ"ר · סימן כל מצוה תורה אנכי מצוך אנכי במ זרת מצוך במלך במ"א דושבת עד יי' אלהיך · וכל אנכי מצוה אנכי במלך מצוה בתפרת · מצותיו ק' · ז' ספ' ל' ל' · יו כבו' המיין לא ולא ל' ל' · י"ח · ל'

אולי תערוצי: ונורא ז' וסימ' במסר' רבת': ונשל ג' וסימ' נמסר לעיל בסידרא אחריתי: תשמדך ה' חס' בליש' השמדה וסימ' במסר' רבת': ותעב כל ליש' פתח בר מן ד' קמצין וסימ' למתעב גוי' ודבר תמי' יתעבו' איש דמים ומרמה יתעב יי' ויתעב את נחלתו' כל אכל תתעב נפשם' וא' מתאב אנכי:

רשי

המסות, נסיונות: האותות, כגון ויהי לנחש והיו לדם ביבשת: המופתים, המכות המופלאות: היד החזקה, זה הדבר: והזרוע הנטויה, זו החרב של מכת בכורות: הצרעה, מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם: פן תרבה עליך חית השדה, והלא אם עושין רצונו אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטא: והמם, נקוד קמץ כולו לפי שאין מם אחרונ' מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל והמם ב' גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכ' חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות: כל המצוה, כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר ה העלו בני ישר' ממצרי' קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק ל לגומרה וגמרוה ישר' נקראת על שמם: התשמר מצותיו, שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: שמלתך לא בלתה, ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצין ואף קטניהם כמו שהיו גדלי' היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה, לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחו': זית

גדול ונורא כתיב לא תערוץ גדול ונורא כי יי' אלהיכם ונקרא לאדוני האל הגדול הגבור והנורא דגלל כתיבה האל הגדול והנורא יהיאיהו האל הגדול הגבור

מוצא פי

כלל כל בג"ד כפ"ת שמוך ליהוא רפי ב"ת המשבלין והרבה כדגשין מהן להוגן הקריאה כי לא יתכן לומ' פי ברכה קרוב לשם וכ"ל שאין לחוש רק בשירת הים גבי יי' מי כמוך שאם תרפה הכ"ף כר' כאומר מיכה אבל בשאר אין לחוש ומצאנו כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך כלומ' דבן אשר וב"נ ובספ' ן עזרא במצא רגש: ואחרי' הרבה יוצאים מן הכלל ונדגשים:

אבן עזרא

הצרעה, חולי בגוף מגזרת צרעת: לא תערוץ מפניהם, רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא. אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שינצחו ואין צורך וכבר פירשתיו: השמידך, שם הפעל ואם הוא בחרק ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והטעם אותם שהוא הפעול כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעצבם: תוקש, הוי"ו תחת יו"ד יקושתי לך: כל המצוה, הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך: למען ענותך לנסותך לדעת, פירשתיו: ויענך, בדרך: וירעיבך, קודם בוא המן או במן בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות: ידעון, בנו"ן וכן נקון לחם גם ויתמן בעבור ארמון: הודיעך, שם הפעל: הלחם, שאדם הדיר בו: מוצא פי יי', כמו מה שגזר כמו הדבר יצא מפי המלך: והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח או עם הכח הבא מהעליונ' במצו' השם וזה פי' מוצא פי יי' והעד שלא אכלתם לחם וחייתם: שמלתך, יש אומרי' דרך אות ואחרי' אומרים כי הוציאו מלבושי' רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה: לא בצקה, מגזרת ויאשו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט: וידעת עם לבבך, שידע בתמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה המיסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ועינך בדרך בעבור שכרך שיביאך אל הארץ הטובה: ארץ

בעל הטורים

זכר תזכור, חסר וו לומר שתזכור מה שעשה לשם ואות רכב בחור: המסות הגדולות כל האלפא ביתא בזה הפסוק חוץ מבי"ת רמז כיעוד יעשה פעם שנית כבלא' כימי צאתך מארץ מצרים. את הצרעה, בגימטריא שתים היו: עד אבד תכר וו ועולה שבעה שיאבד שבעה אומו' ומכניך פא כפולה לומר מכניך ומכני שלותך. אל גדול ונורא ולא אמר גבור אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב ביה האדם הגדול. ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה. והזכיר אלו שמזכיר שכלחמו אברהם עם המלכי' ויעקב כנגד לבן ועשו. אבל לא מזכיר ביצחק שכלחם. פכולו אלהיהם תשרפון באש וכתיב כי חרם הוא. ולכן דין יהושע את עכן שעבר על החרם בשרפה. כי חרם הוא וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצו' וחרם אותיות רמ"ח שכפרעין מרמ"ח איבריו. ואם יחזור בתשובה יהיה רחם. וזהו ברוגז רחם תזכור לאבותינו כש וסמיך ליה וזכרת את כל הדרך לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך ותלך בו גם אתה. ויאכילך את המן למען הודיעך. מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה. וכן בעזרא הוא אומר. ומנך נתת להם להשכילם וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. על הלחם ב' לא על הלחם לבדו יחיה האדם. והקרבתם על הלחם. שבזכות הקרבנות העולם ניזון. יחיה האדם וסמיך ליה שמלתך לא בלתה רמז למה שאמרו שעומדין בלבושיהן ק"ו מחטה. וזהו כשיחיה האדם שמלתך לא בלתה. ארבעי' שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך רמז עד ארבעים שנה. לא קם אינש אדעתא דרביה. וכן בן ארבעים לבינה. ולבבו יבין לבבו עולה ארבעים. וכן גם כן הלב באמצע הגוף. כמו מ"ם שהוא באמצע. מיסרך תגין על מ"ם. לומ' שהנשמה נוצרת במ' יום. והתורה ניתנה למ' יום ואם לא תשמור התורה שניתנה במ' יום. מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנוצרה במ' יום.
ללכת

מים ב' זקפ' קמצין וסימ' נחלי מים׳ יבשו אפיקי מים וסימ' בלשון ארמי נחליא יבשין׳ וכל אתנחתא וס"פ דכוו' במ"ג פתחין וסימ' ישם מדבר לאגם מים׳ ארץ, לא שבעה מים׳ באנו באש ובמים׳ וסימ' בלשון ארמי מדברא ונורא גיהנ'׳ ארץ י"ג ריש' פסוק' וסימ' במסר' רבת'׳ תחסר ג' ב' קמצין וא' פתח וסימ' לא תחסר כל בה׳ וצפחת השמן לא תחסר דמלכי׳ ובטן רשעים תחסר׳ קדמא פתח׳ טבים הטבים ה' חס' וסימ' לך נא אל

ושמרת את מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו׃
כי יהוה אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר׃ ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש׃ ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת׃ ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך׃ השמר לך פן תשכח את יהוה אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום׃ פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת׃ ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה׃ ורם לבבך ושכחת את יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים׃ המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש׃ המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך׃ ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה׃
וזכרת את יהוה אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה׃ פ
והיה אם שכח תשכח את יהוה אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחוית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון׃ כגוים אשר יהוה מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה אלהיכם׃ פ
ט
שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלת ובצורת בשמים׃ עם גדול ורם בני ענקים

ותיטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה׃ ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא נחלין דמיין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען ובטורין׃ ארעא חיטין וסערין וגופנין ותאינין ורימונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש׃ ארעא די לא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא ברזלא ומטורהא תפסול נחשא׃ ותיכול ותסבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהיב לך׃ אסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למיטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין׃ דילמא תיכול ותשבע ובתין שפירין תבני ותתיב׃ ותורך וענך יסגון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך יסגי׃ וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא׃ דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקיפא׃ דאוכלך מנא במדברא דלא ידעו אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך׃ ותימר בלבך חילי ותקוף ידי קנו לי ית נכסיא האילין׃ ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהיב לך עיצה למקני ניכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך ביומא הדין׃ ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחינון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון׃ כעממיא די יי מוביד מן קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבילתון במימרא דיי אלהכון׃ שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא׃ עם רב ותקיף בני גבריא

הצאן׳ ובתי' טבים תבנה וישבת׳ אשר פגע בשני׳ והאנשי' טבים לנו׳ אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי׳ ונמסר גם בתולדת׃ נחש שרף ו' מלין בטעם טני שמות נטף ושחלת׳ נחש שרף׳ אריות בקר׳ חימר חדתה׳ ענן יומם׳ תורין דכרין׃ להיטבך ט' חס' בליש' הטבה וסימ' במסר' רבת'׃ ועבדתם ד' קמצין וסי' נמסר לעיל בסדרא אחריתי׃ העדתי ה' וחס' וסימ' העדתי בכם היום׳ והיה אם שכח תשכח׳ אל תבאו מצרים׳ ידע תדעו כי העדתי בכם׳ העד העדתי באבתיכם׃ תשמעון ו' וסי' נמסר בריש האי סידרא׃ לבא ט' חס' וסימ' נמסר בסדר ויחי׃

רשי

זית שמן׳ זתים העושים שמן׃ גדולים ועצומים ממך׳ אתה עצום והם עצומים ממך׃ אל

מים ב' זקפין קמצין וסי' נחליא יבשין וכל אתנ"ח דכו' במ"ג וסי' מדברא ונורא גהינם

אבן עזרא

ארץ חטה׳ הזכיר המולידים הדם׃ ודבש׳ פירשתיו׃ במסכנות׳ בדלות ועניות וכן ילד מסכן וחכם׃ ירבין׳ היו"ד תחת ה"א ואין זה דעת ר' משה הכהן הספרדי׃ ורם לבבך׳ ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח הענוי והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם כלכל אותך׃ במדבר׳ מוסך עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף׃ החלמיש׳ הצור התקיף׃ החיל הזה׳ הממון וכן ועזבו לאחרים חילם והטעם יגיעם וכחם׃ וזכרת׳ הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועצם ידי זכור הנותן לך כח׃ עקב׳ שכר באחרית לטוב או לרע׃ אתה עובר היום׳ בזמן הזה או טעמו חשוב כי אתה עובר היום׃ אם

בעל הטורים

ללכת בדרכיו בגימטריא ללמוד תורה׃ וליראה אותו למה כי יי אלהיך מביאך אל ארץ טובה ולא תהיה כפוי טובה׃ ארץ חטה ושעורה ז' מינים בפסוק׃ לכך צריך ליתן ז' אכבעות בפת בשעת ברכה׃ ועוד כנגד ז' מצות שנעשו בפת׃ לא תחרוש׃ לא תזרע כלאים׃ לקט שכחה פאה לא תחסום׃ תרומה׃ ומעשר ראשון׃ ושני׃ וחלה׃ ואכלת וברכת היינו ברכת מזון׃ וכן כמו צריך לברך לפניו׃ פירוש ואכלת ושבעת וברכת ככר׃ שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה שנאמר ליי' הארץ ומלואה׃ אבל לאחר שבירך הוא משלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם׃ וזהו אמרת ליי יי' אתה טובתי בל עליך׃ שכיון שהודיתי ליי' אין הטובה משלך׃ ואכלת בגימטר' זהו בכזית׃ תחסר ג' לא תחסר כל בה׃ וצפחת השמן לא תחסר׃ ובטן רשעים תחסר׃ אע"פי שזה כאמור בארץ הצדיקי' בכל מקום לא תחסר לחם׃ שהרי אליהו הלך לצרפית וגם אמר לה לא תחסר׃ אבל הרשעים בכל מקום תחסר להם׃ ובתים ארבעה במסו' ובתים טובים תבנה׃ ובתים מלאים כל טוב׃ וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו׃ ובתים חאין הרס׃ אם תזכור מצותיו תמצא בתים מלאים כל טוב׃ ובתים טובים תבנה׃ אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים׃ אז ובתי' חאין הרס׃ לא תחסר תג על ריש׃ לומר שהיא רחב עפרות תבל׃ ואכלת ושבעת ובמוך ליה לא תזכות׃ שצריך להזכיר יום המיתה בברכת המזון ולכן תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה׃ ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב׃ כמוך כסף וזהב לבאן׃ לומר לך הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה׃ ובכל מקום כתיב ירבין חסר וו לומר שאם מרעה בשדות אחרות ככסיו מתמוטטין׃ נחש שרף ועקרב וצמאון׃ בגימטריא בכ"ו דרים בכרם במקרין ובשעיר׃ כגוים ג' כגוים אשר יי' מאביד אם לא תהיה כגוים׃ ויקטירו שם כגוים מורה כנגד מדה בשביל ויקטירו שם כגוים ואמרו אם לא תהיה כגוים ע"כ כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן תאבדון׃ הביאכי

אכלה ה' וסימ' נמסר לעיל בסידרא אחריתי: מלפניך י' וסימ' נמס' בסדר משפטי: הביאני ד' וסי' בצדקתי הביאני יי' במראות אלהים הביאני, הביאני אל בית היין, הביאני המלך חדריו: ההרה י"ג וסימ' נמסר בסדר אלה הדברים וגם בספר שופטים סוף סימן א': לוחת האבנים ד' וסימ' בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים, ויתן יי' אלי את שני לוחת האבנים, ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה, אין בארון רק:

אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק: וידעת היום כי יהוה אלהיך הוא העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יהוה לך: אל תאמר בלבבך בהדף יהוה אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יהוה לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יהוה מורישם מפניך: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה יהוה אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב: וידעת כי לא בצדקתך יהוה אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה ערף אתה: זכר אל תשכח את אשר הקצפת את יהוה אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם יהוה: ובחרב הקצפתם את יהוה ויתאנף יהוה בכם להשמיד אתכם: בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר כרת יהוה עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי: ויתן יהוה אלי את שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יהוה אלי את שני לחת האבנים לחות הברית: ויאמר יהוה אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם מסכה: ויאמר יהוה אלי לאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי

די את ידעת ואת שמעת מן יכול למיקם קדם בני גבריא: ותידע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אישא אכלא הוא ישיצינון והוא יתברינון קדמך ותתריכינון ותובידינון בפריע כמא די מליל יי לך: לא תימר בלבך כד יתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האילין יי מתריכהון מן קדמך: לא בזכותך ובקשיטות לבך את עליל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האילין יי אלהך מתריכהון מן קדמך ובדיל לקימא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ותידע ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: הוי דכיר לא תנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ובחורב ארגזתון קדם יי ותקיף רוגזא דיי בכון לשיצאה יתכון: במסקי לטורא למיסב לוחי אבניא לוחי קימא דגזר יי עמכון ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא: ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפיקתא ממצרים סטו בפריע מן אורחא דפקידתינון עבדו להון מתכא: ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם

רשי

אל תאמר בלבבך, בצדקתי וברשעת הגוים גרמו: לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים, הרי כי משמש בלשון אלא: ואשב בהר, אין ישיבה אלא לשון עכבה: לוחות, לוחת כתיב שתיהן שוות: ואתנפל

אבן עזרא

אש אוכלה, במהירות על כן אמ' מהר, למ"ד למן היום נוסף וכן רבים: במדבר, אחר שנסעו מחורב: באצבע, מפורש: מקץ, סוף או תחלת הארבעים והנה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל: ואתנפל

בעל הטורים

הביאני ד' במס' הביאני יי' לרשת את הארץ במראות אלהים · הביאני יי' ארץ ישראל · הביאני אל בית היין · הביאני המלך חדריו זהו שדרשו חז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל · וזהו במראות אלהים הביאני · שכולם היו נביאים וזכו למראה · וכן במתן תורה הביאני אל בית היין כי לפני הר סיני · ונתן לי התורה שנדרשת בשבעים פנים · הביאני חדריו והראני השמים ושמי השמי' · את אשר הקצפת בה"א כפולה · לומ' קצף אחר קצף · ואשב בהר בגי' לתלמודו · ועליהם ככל הדברים בגימ' זה תלמוד · העלית ממצרים פירוש מהעיר צוען · ובכל מקום אומר מארץ מצרים פירוש מכל הארץ · ואשלכם

חלות ב' כתיב כן וסימ' ויהי מקץ ארבעים יום תנינא דפסו', ויכתבם על שני לוחת האבנים: סימן לוחת ח' כתיב כן וסי' נמסר בסדר ואתחנן וכל נביאים וכתו' לחות כתיב חס' וי"ו קדמ' במ"א חס' דחס' ויפתח על הלחת ידותיה: ואשב ה' וסימ' בעלתי ההרה, ויקם יי' את דברו, וחברו דדה', ואבא אל תגולת תל ב' בפסוק, קדמ' דפסו' כתיב ואשר: הרף ו' וסימ' במסר' רבת':

אבן עזרא

ואתנפל, זהו שאמר ועתה אעלה אל יי׳. וטעם ואתנפל נופל על פניו ארצה: גם בפעם ההיא, כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ: ואת חטאתכם, נקרא העגל חטאת על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת לעפר, דק כעפר הארץ: ובתבערה, יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירו באה מכעי והוא אחד משלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי. וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם וזנוב בעמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו מראש שניר וחרמון. והנכון מה שפירשתי: לא האמנתם, בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל: עמך

רשי

ואתנפל כראשונה ארבעים יום, שנאמר ועתה אעלה אל יי׳ אולי אכפרה באותה עלייה עכבתי ארבעים יום כמאלו כלים בעשרים ותשעה באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום כמאלו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב״ה לישראל בשמחה ואמ׳ לו למשה סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליח׳ ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: ובאהרן התאנף יי׳, לפי ששמע לכם: להשמידו, זה כלוי בנים וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן, והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: טחון, לשון הווה כמו הלוך וכלות מולא״ט בלע״ז: ואתנפל וגו׳, אלו הן עצמן האמורי׳ למעלה וכפלן כאן לפי שכתו׳ כאן סדר תפלתו שנא׳ יי׳ אלהים אל תשחית עמך וגו׳: בשית

ורב ה׳ קמצין וסימ׳ במסר׳ רבת׳: ידי וידי כ״ב וסימ׳ מצויין במס׳ רבת׳: יגרתי ד׳ וחס׳ וסימ׳ כי יגרתי מפני האף והחמה, העבר חרפתי אשר יגרתי, ואשר יגרתי יבא לי, יגרתי כל עצבתי: האף ג׳ קמץ וסימ׳ כי יגרתי מפני האף, כי גדול האף והחמה, מה חרי האף הגדול: לעפר ג׳ וסימ׳ עד אשר דק לעפר, וישרף

תורה

עצום ורב ממנו: ואפן וארד מן ההר (טו)
וההר בער באש ושני לוחת הברית
על שתי ידי: וארא והנה חטאתם
ליהוה אלהיכם עשיתם לכם עגל
מסכה סרתם מהר מן הדרך אשר
צוה יהוה אתכם: ואתפש בשני
הלחת ואשלכם מעל שתי ידי
ואשברם לעיניכם: ואתנפל לפני
יהוה כראשנה ארבעים יום
וארבעים לילה לחם לא אכלתי
ומים לא שתיתי על כל חטאתכם
אשר חטאתם לעשות הרע בעיני
יהוה להכעיסו: כי יגרתי מפני
האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם
להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי
גם בפעם ההוא: ובאהרן התאנף (כ)
יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם
בעד אהרן בעת ההוא: ואת
חטאתכם אשר עשיתם את העגל
לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו
טחון היטב עד אשר דק לעפר
ואשלך את עפרו אל הנחל הירד
מן ההר: ובתבערה ובמסה
ובקברת התאוה מקצפים הייתם
את יהוה: ובשלח יהוה אתכם
מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את
הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את
פי יהוה אלהיכם ולא האמנתם לו
ולא שמעתם בקלו: ממרים הייתם
עם יהוה מיום דעתי אתכם:
ואתנפל לפני יהוה את ארבעים (כה)
היום ואת ארבעים הלילה אשר
התנפלתי כי אמר יהוה להשמיד
אתכם: ואתפלל אל יהוה
ואמר אדני יהוה אל תשחת עמך
ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר
הוצאת ממצרים ביד חזקה:
זכר לעבדיך לאברהם ליצחק
וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה
ואל רשעו ואל חטאתו: פן יאמרו
הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי
יכלת יהוה להביאם אל הארץ
אשר דבר להם ומשנאתו
אותם הוציאם להמתם במדבר:

תרגום

תקיף וסגי מנהון: ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בער באשתא ותרין לוחי קימא על תרין ידי: וחזית והא חבתון קדם יי׳ אלהכון עבדתון לכון עיגל מתכא סטיתון בפריע מן אורחא די פקיד יי׳ יתכון: ואחדית בתרין לוחיא ורמיתינון מעל תרתין ידי ותברתינון לעיניכון: ואשתטחית קדם יי׳ כדבקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחם לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חובתכון די חבתון למעבד דביש קדם יי׳ לארגזא קדמוהי: ארי דחילית מן קדם רוגזא וחימתא די רגז יי׳ עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי׳ צלותי אף בזמנא ההיא: ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי׳ לחדא לשיצאותיה וצליתי אף על אהרן בעדנא ההוא: וית חובתכון די עבדתון ית עיגלא נסיבית ואוקידית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: ובדליקתא ובניסיתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי׳: וכד שלח יי׳ יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזירת מימרא דיי׳ אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבילתון למימריה: מסרבין הויתון קדם יי׳ מיומא דידעית יתכון: ואשתטחית קדם יי׳ ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי׳ לשיצאה יתכון: וצליתי קדם יי׳ ואמרית יי׳ אלהים לא תחביל עמך ואחסנתך די פרקתא בתוקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא: אידכר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין לחוביהון ולחטאיהון: דילמא יימרון דיירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם יי׳ לאעלותהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לקטלותהון במדברא:

מסורה קטנה

מקצפים ל׳ וכל כיון קדמ׳ ותלית׳ דפרש׳ תמרי׳ הייתם עם יי׳ מכיעי׳ מקצפים:

את ארבעים ל׳ והוא חד מן י״א זוגין מן ב׳ בפסו׳ חד את וחד ואת:

בעל הטורים

ואשלכם חסר יו״ד שבריאו י׳ הדברו׳ שהם. יגורתי ד׳ כי יגורתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגורתי. ואשר יגורתי יבא לי. יגורתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני. יגורתי מפני האף והחמה והתפללתי שתעביר חרפתי פן יאמרו הארץ וכו׳ ואשר יגורתי יבוא לי כי לי לבדי. כי אע״פ ששמעת תפלתי של ישראל לא תנקני ותמיתני במדבר ולא אכנס לארץ. לעפר ג׳ במסורת אשר דק לעפר וידק לעפר. הדק לעפר ביאשיהו כשביער הע״ז והיינו דאמרי׳ בע״ז מפרר וזורה לרוח. אדני יהוה אל תשחת. מאדני עד ובזרועך הנטויה שהוא סוף התפלה כ״ח תיבו׳ שמצא חן לפניו ושמע תפלתו. וזהו בורא ניב שפתים נוב כתיב. ממרים הייתם הפסוק מתחיל במ״ם ומסיים במ״ם נ״כ לומ׳ לך שכל מ׳ שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים. ובכו

מסרה

את הבמות, ויצא האשרה מבית יי׳ וא׳ ולעפר מות תשפתני: ממרי׳ מ״ם קדמ׳ קטנה והיא אחת מאלפא ביתא דאותיות קטנות וסימ׳ נמסר בריש ספר ויקרא: את ארבעים וגומר חד מן י״א זוגין מן ב׳ בפסוק חד את וחד ואת וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל: אדני יי׳ ח׳ כתובין כן וסימ׳ נמסר לעיל בריש סידרא אחריתי:

רשי

בעת ההוא · לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי בירדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח׳ כך ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמ׳ ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשב׳: ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארו׳ בני יעקן נסעו למוסר׳ והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנא׳ ויסעו ממוסרות וגו׳ ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרו׳ להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעי׳ שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכ׳ בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגד׳ הוא חור הגדגד: ומן הגדגד׳ וגו׳ · ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שם נגרמ׳ לכם זאת ודמ׳ לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב״ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקש׳ לו מה שנתנו ראש לפרוש ממנו כיו׳ שעשו בו את העגל: בעת ההיא הבדיל ה׳ וגו׳ · מוסב לענין הראשון: בעת ההיא · בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא תעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: ואנכי עמדתי בהר · לקבל לוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעלייה אחרונה זו חזר והתחיל בה: לשאת ארון · הלוים: לעמוד לשרתו ולברך בשמו · הכהנים והוא נשיאות כפים: על כן לא היה ללוי חלק · לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה׳ הוא נחלתו · נוטל פרס מזומן מבית המלך: כימים הראשונים · של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדוני שם להתפלל עליכם היו בכעס: ויאמר ה׳ אלי וגו׳ · אף על פי שסרתם מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגו׳:

אבן עזרא

עמך ונחלתך · בעבו׳ אבותם · וטעם הם עמך ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שהראית בעולם: בעת ההיא · בארבעים היום הנזכרי׳: ארון עץ · אמרו המעתיקים ז״ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואעש ארון ואחר כך אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה נר׳ לנו כי וישכון כבוד ה׳ דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתעכב כי אם שמונים יום כי פירוש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי והטעם כאשר עמדתי בהר אותם ה הארבעים יום שמע ה׳ אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בנווי והוא הארון שעשה בצלאל: ואעש ארון · בנווי ויהיה פי׳ ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל זה בעבור שאמ׳ ויהי שם כאשר צוני ה׳ וזהו ונתת אל הארון את העדו׳ גם יתכן להיו׳ פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תנצח: ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ה ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמ׳ בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה שעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם ורב יצחק אבן גיאת ז״ל הספרדי פי׳ שם כמו אז וכמוהו משם רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי מ מבארו׳ בני יעקן אינגו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדם יקרא בארות בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אחר מדבר איתם משם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל בלמונה גם פונון ואובו׳ ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו ה הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם אל צלמונה ופונון והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמש במקום הנקרא באר ב ביום הכפורים והנה הפי׳ כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי שמם הבדיל בעת עבוד׳ העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: לשרתו · בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו · כי אלעזר היה נושא את כפיו: ה׳ הוא נחלתו · כטעם ה׳ מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו: ואנכי עמדתי בהר · פירשתיו: למסע · שם הפועל: ויבחר

מסורה

והם ט׳ ר״פ נמסר בריש משלי נבי׳ פסו׳ והם לדמם יארבו: ובזרעך ה׳ חס׳ וסימ׳ והם עמך ונחלתך · וגדעה את זרעך · כי ישמעון את שמעך דמלכים · ואמרה אהה אדני ה׳ הנה · וזרעך חשופה: כראשנים ד׳ וסי׳ וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על · ויפסל שני לחת אבנים כראשני׳ · בעת ההיא אמר ה׳ · ואעש ארון · ונמסר גם בסדר כי תשא: שברת כל ליש׳ פתח: ושמתם ב׳ וסימ׳ ושמתם שרי מקנה על אשר לי · בארון: ואשם ה׳ חס׳ וסימ׳ ואשם הנזם על אפה והצמדים · ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי · ואשם שם מקום לארון דמלכים · ואשם השק על מתני · ואשם דברי בפיך · ונמסר גם בסדר חיי: ולברך ד׳ וסי׳ בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי · ונגשו הכהנים בני לוי · יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב · ובני עמרם אהרן ומשה: ואנכי ט׳ ר״פ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: לא אבה ג׳ וסימ׳ לא אבה ה׳ השחיתך · לא אבה יבמי · וישרא׳ לא אבה לי: כימים ד׳ דגשים וסי׳ נמסר בסדר דברים:

תורה

וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה: פ

בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ: וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן: וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי: וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי: וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו: מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם: בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ: וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם

תרגום

וְאִנּוּן עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי אַפֶּקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא: בְּעִדָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ לִי פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּיד לָךְ אֲרוֹנָא דְאָעָא: וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תְבַרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא: וַעֲבַדִית אֲרוֹנָא דְאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵיקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי: וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִּתְגָמִין דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהַבִנּוּן יְיָ לִי: וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחַתִּית מִן טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבַדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דְפַקְדַנִי יְיָ: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגוּדְגּוֹד וּמִן גּוּדְגּוֹד לְיָטְבָת אֲרַע נָגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִן: בְּעִדָּנָא הַהוּא אַפְרֵישׁ יְיָ יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ לְמֵיקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין: עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוָאֵי חֳלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ: וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא אֲבָא יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ: וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אִיזֵיל לְמִטּוּל קֳדָם עַמָּא

בעל הטורים

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן · סמך מיתת אהרן לשבירת ה הלוחות · לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות · וגם תלמיד חכם שמת הכל נעשין לו קרוביו · וצריכין לקרוע עליו כמו על ספר תורה שנשרף · ועוד סמך ואשים הלוחות בארון אצל מיתת אהרן לומר ספר תורה שבלה קוברין אותו אצל תלמיד חכם ועוד לומר קיים זה מה שכתוב בזה · ויקבר ויכהן מיתת צדיקים מכפרת כבגדי כ כהונה · משם נסעו הגדגדה · הנקוד מתחיל ומסיים באם · לומר שכל ארבעי׳ שנה הבאר עמהם · בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט לוי · סמך כאן לומ׳ שלוים חזרו את ישראל · סמך מים לשאת את ארון ולברך · לומר שטעון ליטול ידיו כדי לישא כפיו · לא אבה ג׳ לא אבה ה׳ השחיתך · לא אבה לי · לא אבה יבמי · קרי ביה לא אבה אלא יבמי · כדכתיב כי לא אלמן ישראל מאלהיו · קום לך למסע · שלשה תגין על קוף שאזכור להם זכות אברהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה · אשר

ויבחר בזרעם, והם אתם וזה טעם בכם: ומלתם את ערלת לבבכם, להתרחק מהתאוות הרבות והכבדו׳ כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת: וערפכם, פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי עם קשה עורף אתה: אלהי האלהים, פירשתיו: ואדוני האדונים, כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא מול לב: עושה משפט, אף על כי שהוא כשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשעמו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו: את יי׳ אלהיך תירא, שלא תעברון על מצות לא תעשה: ואותו תעבודו, במצות עשה: ובו תדבק, בלב: ובשמו תשבע, בפה כאשר הוא מפורש: הוא תהלתך, הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות: בשבעים נפש, פירשתיו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבי׳ אתם לאהוב אותו והוסיף כל הימים: כי לא את בניכם, התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה, להוציא אתכם ממצרי׳, והאותות והמופתים לפרעה שהוא עקר: אשר הציף, מגזרת צפו מים על ראשי: ויאבדם, הטעם כי לא קמו עוד בזמם תחתיהם להיות כמוהם: ואשר עשה לכם במדבר, דבר המן: ואת

ועתה ישראל, אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם: כי אם ליראה וגו׳, רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: לשמור את מצות יי׳, ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: הן ליי׳ אלהיך, הכל ואף על פיכן רק באבותיך חשק יי׳ מן הכל: בכם, כמו שאתם חשוקים מכל העמים היום הזה: ערלת לבבכם, אוטם לבבכם וכסויו: ואדוני האדונים, לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים, אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד, לפייסו בממון: עושה משפט יתום ואלמנה, הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו: ואוהב גר, לתת לחם ושמלה ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: כי גרים הייתם, מום שבך אל תאמר לחברך: את יי׳ אלהיך תירא, ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדו׳ הללו אז בשמו תשבע: וידעתם היום, תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם, אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה: בקרב

ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ במסר רבת׳: השמים ושמי השמים ג׳ וסימ׳ הן ליי׳ אלהיך השמים ושמי השמים, הנה השמים דמלכים, ומי יעצר דה: וערפכם ג׳ וסימ׳ לא תקשו עוד, ומלתם את ערלת לבבכם, וחברו: עשה כל עשה דאבת׳ דתקע כולם קמצים במ׳ כ״ב פתחין וסימ׳ במלכים ב׳ סימ׳ ז׳ גבי פרשת׳ וארבעה

ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם: פ

ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: לשמר את מצות יהוה ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך: הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה: רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים: את יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך: בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב:

יא

ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים: וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה: ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים לפרעה מלך מצרים ולכל ארצו: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם יהוה עד היום הזה: ואשר עשה לכם במדבר עד באכם עד המקום הזה:

ויעלון וירתון ית ארעא די קיימית לאבהתהון למתן להון: וכען ישראל מה יי׳ אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי׳ אלהך למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי׳ אלהך בכל לבך ובכל נפשך: למטר ית פקודיא דיי׳ וית קיימוהי דאנא מפקיד לך יומא דין דייטב לך: הא דיי׳ אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה: לחוד באבהתך צבי יי׳ למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד: ארי יי׳ אלהכון הוא אלה דיינין ומרי מלכין אלהא רבא גיברא ודחילא דלית קדמוהי למיסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא: עביד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון וכסו: ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: ית יי׳ אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תתקריב ובשמיה תקיים: הוא תושבחתך והוא אלהך די עבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזאה עינך: בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי׳ אלהך ככוכבי שמיא למסגי: ותרחם ית יי׳ אלהך ותיטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופיקודוהי כל יומיא: ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אולפנא דיי׳ אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא: וית אתוהי וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה: ודי עבד למשרית מצראי לסוסותהון ולרתיכיהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדינון יי׳ עד יומא הדין: ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין:

בעל הטורים

אשר נשבעתי לאבו׳ לתת להם וסמיך ליה ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה לומר לך שהאבות היו יראי יי׳. מה יי׳ אלהיך שואל מעמך. מה באת בא״ת ב״ש שואל ממך ק׳ ברכות בכל יום ויש בפסוק צ״ט אותיות. וכן ממך עולה ק׳. ועתה ישראל ב׳ דמסורה הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים. כנגד ב׳ תורו׳ תורה שבכתב ותורה שבעל פה. הן ליי׳ אלהיך. הפסוק מתחיל ומסיים בה״א לומר שבה״א נברא העולם. וכנגד ה׳ חומשי תורה. וי״ תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מעשרה. הארץ וכל אשר בה. וסמיך ליה רק באבותיך לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבו׳. רק באבותיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם בנה הרע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מיי׳. סמך לרק באבותיך ומלתם לומר שתמולו ערלת הלב כמו שעשו האבות. ואוהב ב׳ ואוהב גר. ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו. אוהב את הגר אבל האוהב חמס שנאה נפשו. את יי׳ אלהיך תירא בגימ׳ תורה. בשבעי׳ נפש הפסוק מתחיל ומסיים בבי״ת לומר היעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים ולכך נקראו בית יעקב. ויאבדם ב׳ ויאבדם מתוך הקהל. משגיא לגוים ויאבדם. זהו שיש בחדרים שנדמה לפרעה לסוסיא כתבה כדי לאשכו בים לאבדו זהו משגיא לגוי׳ ויאבדם.

מרשית

מסרה

אנשים היו מצורעים: ושמלה כל אוריתא כתיב כן במ״ד שלמה וסימ׳ על כל דבר פשע על שור על חמור, ואם חבל תחבל שלמת רעך, השב תשיב לו את העבוט כבא, ואולך אתכם ארבעים שנה, וכל שאר קריא דכוו׳ בר מן ו׳ שמלה וסימ׳ ויקרא יהושע ויפרשו את השמלה, הנה היא לוטה בשמלה, וירחץ ויסך, מי עלה שמים וירד, ורחצת וסכת דישעיהו, וסימ׳ כל למ״ד דקרי׳ למ״ם מל מ״ם דקרי׳ ללמד חס׳ במ״ג דאינון למ״ד דקרים למ״ם וחס׳ וסימ׳ ואולך אתכם ארבעים, וריח שלמתיך שלמתיהם לא בלו דעזרא: הוא תהלתך והוא י״ב פסוקים דמיין מן ב׳ מלין דמיין מסורת׳ מכא ומסורת׳ מכא קדמא לא נסיב וי״ו ותניין נסיב וי״ו וחד מלה ביניהו׳ וסימ׳ במסר׳ רבתא:

בקרב כל ישראל · כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה אמ' לו ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם · זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: כי עיניכם הרואות · מוסב על מקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם עיניכם אשר עיניכם הרואות וגו': לא כארץ מצרים היא · אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרי' היא אלא רעה הימנ' ת"ל וחברון שבע שנים נבנת' וגו' אדם אחר בנאן וחם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצו' שנאמר כגן יי' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתי' ואעפ כן היא יפה מצוען ובכתובו' דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטון ואחר כך לבנו הגדול אלא שמגונה על אחר משבעה בצוען: אשר יצאתם משם · אפי' ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' אף היא אינ' כארץ ישר': והשקית ברגלך · ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק · שאין די לו בגשמים ומשקים אותו ברגל ובכתף: ארץ הרים ובקעות · משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע משפועיו ואחד בראשו: ובקעות · הן מישור: אשר יי' אלהיך דורש אותה · והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני יי' אלהיך בה · לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה עתים לרעה כמ' כדאיתא בראש השנה: מראשית השנה · מראש השנה נידון מה יהא בסופה: והיה אם שמוע · והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו · אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה כתיב במגלה אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום · שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום: לאהבה את יי' · שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבוא: ולעבדו בכל לבבכם · עבודה שהיא בלב וזו היא תפילה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם · והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור: ונתתי מטר ארצכם · עשיתם מה שעליכם אני אעשה מה שעלי: בעתו · בלילות שלא יטריחו אתכם · דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה · היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש · רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לקישיא · ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך · אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנ' אם אתן דגניך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנ' והיה אם זרע ישראל וגו': ונתתי עשב בשדך · שלא תצטרך להוליכה למדברות · דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת · הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעיים: ואכלת ושבעת: השמרו לכם · כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אד' מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנ' פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון · מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת:

ואשר עשה ח' וסימ' במסר' רבת': ולמען ב' ראשי פסוקים וסי' ולמען תספר באזני בנך · ולמען תאריכון ימים על האדמה: כארץ ה' וסימ' נמסר בסדר לך לך: כגן ז' וסימ' במסר' רבת': מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכם · יתן יי' מטר ארצך · ולתת מטר ארצך בעתו · מטר זרעך:

וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס

כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃ וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם׃ אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ פ

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם

ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: ותטרון ית כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין בדיל דתתקפון ותעלון ותירתון ית ארעא די אתון עברין תמן למירתה: ובדיל דתורכון יומין על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא עבדא חלב ודבש:

ארי ארעא די את עליל לתמן למירתה לא כארעא דמצרים היא די נפקתון מתמן די תזרע ית זרעך ומשקה ליה ברגלך כגינת ירקא: וארעא די אתון עברין תמן למירתה ארע טורין ובקען למטר שמיא שתיא מיא: ארעא דיי אלהך תבע יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא:

ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקיד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבבכון ובכל נפשכון: ואתן מטר ארעכון בעדניה בכיר ולקיש ותכנוש עיבורך וחמרך ומשחך: ואתן עשבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: איסתמרו לכון דילמא יטעי לבכון

אבן עזרא

ואת בתיהם · הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום · שם כלל: אשר ברגליהם · בעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם: וירשתם · בעבור הר"ים בעבור שבר ה"וין כי הארץ הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ איננה כארץ מצרים רק יש לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה והטעם כדרך משל כאר' שיראה כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: מרשית · בלא אל"ף ורבים כן על כן כתוב והיה אם שמע תשמע ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני יי' אלהיך בה: יורה · גשם שיורה על שנה טובה והוא ב בתחלת השנה: ומלקוש · ידוע: ואכלת ושבעת · שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: יבולה

בעל הטורים

מרשית השנה אותיות מתשרי כמך עיני יי' אלהיך בה לומר לגמר אם שמוע תשמע · עיני יי' אלהיך בה · כי כמים הפכים לככים עד אחרית השנה והיה אם שמוע לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם · ובמקום שצריך להם ואם היו צדיקי' בתחלת השנה והק"בה גזר עליהם גשמי' וסרחו · מורידן במדברות ובימי' · בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר · לומר שאי" כענין על המטר אלא אם כן יכוונו להתפלל בכל לב · בעתו בגימ' בלילות · לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם ז' מחי"ן בכ"ת · וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי ז' יודי"ן בכ"ת לומר כל התורה בע"ז ככופר בו' הדברות שכתבו למ' יום וכן ז' מחי"ן כי ז' מומין כתיבי בע"ז כה להם ולא ידברו וכו' · וכתבתם

וסרתם, לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"ז וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים, שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: את יבולה, אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה, על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מכרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מכרכו והקיא וטנף את כל בני ה המסיב' נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחרי פלטרין:

בעל הטורים

וכתבתם על מזוזו' ביתך. וסמיך ליה למען ירבו. שעל ידי המזוזה לא יבאו המשחית אל בתיכם וסמיך ליה אם שמור תשמרון על שם יי' שומרך יי' צלך על יד ימינך. על הארץ ט' פעמי' על הארץ בזה הספר. כנגד ט' שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: כי אם שמר בגימ' תורה. כל המקום אשר תדרוך. ובי"הושע כל מקום אשר ה"א. שה"א שבטים לא הוריש יהושע. ומוראכם ב' פחדכם ומוראכם יתן יי' אלהיכם. ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. מלמד כשהכנסו ישראל היה מוראם אף על חית הארץ כדכתיב ו ושכלתי חיה רעה מן הארץ כענין של לימות המשיח ונער קטן נוהג בם.

ראה אנכי

אמר לשון יחיד. וכי ראה אמר לכל אחד ואח'. ר"ת ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן. ויש מפרשים לפי שקללות וברכות ש שבמשנה תורה כלם באמרו בלשון יחיד. ר"א ראה אנכי. ראה עשרת הדברות שפתח באנכי ותקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם. ר"א ראה אנכי כי' ממני תראו וכן תעשו. ר"א ראה לשון יחיד. לפניכם לשון רבים. והיינו דאמרינן כיצד סדר האשכה. משה סונה לאהרן פרקו. ואח"כ נכנסו בניו וכו'. כדאית' בעירובין. ר"א לעיל כתיב לכם. וסמיך ליה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה. כלומר לכם אני אומר שתבחרו ברכ'. ר"א ראה כי המפיל גורל עם חבירו מכסה הגורלות והחלקי' שלא יברור חבירו חלק היפה. אבל אתה ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים. וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומך בידי ליתנה על גורל טוב ולברור אותו. את הברכה. בברכות אמר את לשון רבים. כי לא כפל דבר אחד מכל דברו הטוב. ובקללה לא אמר את. אלא והקללה. ר"א את הברכה. מאל"ף ועד תי"ו. ואם בחקותי עד קוממיות. ובקללה מוו ועד הא'. מואם לא תשמעו עד ביד משה. בקללה אמר אם לא תשמעו. ובברכה אמר אשר תשמעון ולא אמר אם בלשון ספק ואת' אשר מלשון אשרי שנ' אשרי אדם שומע לי את הברכ' אשר תשמעו כ"ת תורה שבזכו' התור' יבואו הברכו' אלא

אבן עזרא

יבולה, פירשתיו: ואבדתם מהרה, שיגלו מתוך כאובדים ברעב אחר שהית' הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם: לטוטפו', מפורש, ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: כי אם שמור תשמרו, הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדו מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכבשו שם בתחלה ולא תנכחו אם לא תשמרו מצות יי': לאהבה, בלב: ללכת בכל דרכיו, שלא ישנה ולא יהפוך: ולדבקה בו, בסוף והוא סוד גדול:

ראה

לכל אחד ידבר: את הברכ' אשר תשמעו, כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה:

והאדמה ג' וסימ' והאדמה לא תשם, והאדמה לא תתן את יבולה, והאדמה תשאה שממה: הטבה ג' חס' וסימ' ואבדתם מהרה, וברכת את יי' אלהיך, ועשית הישר והטוב: כימי השמים ל' וחד כימי שמים, ואינון ז' זוגין דשמים וחדא מלה חד לא נסיב ה"א וחד נסיב ה"א ולית דכוו' וסימ' במסר' רבת': מצוה אתכם

וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ: ס

כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ: וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם: כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם: לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם:

קי"א אי"ק יע"לא סימן ותיבות אלף תשמ"ו

פרשה ראה

רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה: אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם:

ותסטון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: ויתקוף רוגזא דיי' בכון ויחוד ית שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיי' יהיב לכון: ותשוון ית פתגמי אילין על לבכון ועל נפשכון ותקטרון יתהון לאת על ידכון ויהון לתפילין בין עיניכון: ותלפון יתהון ית בניכון למללא בהון במיתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בספי ביתך ובתרעך: בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קיים יי' לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא: ארי אם מטר תטרון ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקיד יתכון למעבדה למרחם ית יי' אלהכון למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתיה: ויתריך יי' ית כל עממיא האילין מן קדמיכון ותרתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: כל אתרא די תדרוך פרסת ריגליכון ביה דילכון יהי מן מדברא וליבנן מן נהרא נהר פרת ועד ימא בתראה יהי תחומיכון: לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי' אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון:

פרשה

חזון די אנא יהיב קדמיכון יומא דין ברכן ולוטין: ית ברכן אם תקבלון לפיקודיא דיי' אלהכון די אנא מפקיד יתכון יומא דין: ולוטין

י"א וסימ' במסר' רבת': מלפניכם ג' וסימ' והוריש יי' את כל הגוים האלה, ויי' אלהיכם הוא הדפם, ידע תדעו כי לא יוסיף יי' מפניכם תנייבא דפסו': תדרך ה' וחס' וסי' כל המקו' אשר תדרך, ואתה על במותימו תדרך, כל מקום אשר תדרך, אתה תדרך זית, על שחל ופתן תדרך: פחדכם ג' וסי' לא יתיצב איש בפניכם, גם אני באידכם, בבא כשאה פחדכם: אנכי נתן ז' וסימ' במסר' רבת': מצות יי' אלהיכם ה' וסימ' נמס' בסו' פקודי:

מהר', איני נותן לכם ארכה ואם תאמרו והלא נתנ' ארכה לדור המבול שנא' והיו ימיו מאה ועשרים, דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: ושמתם את דברי, אף לאחר שתגלו היו מ מצויינים במצות הניחו תפלין עשו מזוזו' כדי שלא יהו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומ' הציבי לך ציוני': לדבר בם, משעה שהבן יודע לדבר ל למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דברו מכאן אמרו כ כשהתינוק מתחיל ל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תור' ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנא' ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו': למען ירבו ימיכם וימי בניכם, אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם, אין כתוב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן ה התורה: שמור תשמרון, אזהרת שמירות הרב' להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו, הוא רחום ואתה תהא רחו' הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו, אפשר לומר כן והלא אש א אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעל' אני עליך כאילו מדבקת בו: והוריש יי', עשיתם מה שעליכם אף אני אעש' מה שעלי: ועצומים מכם, אתם גבורים והם גבורי' מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח ההוא ש משבח את האמורי' לומר ועצומי' מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: לא יתיצב איש וגו', אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מניין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפי' כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם, והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד, לשון בעיתת פתאום: מורא לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם, והיכן דיבר את אימתי אשלח לפניך וגו':

ראה אנכי, ברכה וקללה, האמורות בהר גריזים ובהר עיבל: את הברכה, על מנת אשר תשמעו: מן

חסלת והיה עקב

מהרה סימן חלוף בטע' משה ואברתם מהרה בטע' רביע מהרה יהושע ואברתם מהרה כנזכר מהרה וס' ארון יוס: ומסרתא עומד.

כימי השמים ל' וא' כימי שמים ואינון ז' זוגין השמים וחדא מלא תר השמים ותר שמים.

מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו׳ ׳ הא למדת כל העובד ע״ז הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע״ז ככופר בכל התורה כולה: ונתת את הברכה ׳ כתרגו׳ ית מברכיא את המברכים: על הר גריזים ׳ כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגומ׳ כל הארורין שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: הלא המה ׳ נתן בהן סימן: אחרי ׳ אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבא השמש ׳ להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקרדו בשני טעמים ׳ אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במשפל והוא רביע ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת במופר הפוך ודרך רפה: מול הגלגל ׳ רחוק מן הגלגל: אלוני מורה ׳ שכם הוא שנ׳ עד מקום שכם עד אלון מורה: כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ ׳ נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ: אבד תאבדון ׳ אבד ואחר כך תאבדון מכאן לעוקר ע״ז שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו׳ ׳ ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרי׳: מזבח ׳ של אבני׳ הרבה: מצבה ׳ של אבן אחת והיא בימוס שנינו במשנה אבן שחצב׳ מתחלתה לבימוס: אשרה ׳ אילן הנעבד: ואבדתם את שמם ׳ לכנות להם שם לגנאי בית גלייא קורין לה בית כריא עין כל שן קוץ: לא תעשון כן ׳ להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ׳ דבר אחר ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם: לא תעשון כן ׳ אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמ׳ ר׳ ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיה׳ ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיתחרב: לשכנו תדרשו ׳ זה משכן שילה: זבחיכם ׳ שלמים של חובה: מעשרותיכם ׳ מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפני׳ מן החומ׳: תרומת ידכם ׳ אלו הבכורים שנא׳ בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם ׳ לתתם לכהן ויקריבום שם: אשר ברכך יי׳ ׳ לפי הברכה הבא: לא

כ׳ הארץ י״ח פסוקי׳ ל׳ על על וסי׳ נמסר בסדר פקודי: מרה ה׳ חס׳ וסי׳ מול הגלגל אצל ׳ בננו זה סורר ומרה ׳ ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד ׳ קורץ בעיניו מולל ׳ דור סורר ומרה: תעשון י״ד וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ז׳ גבי כדים רקים דגדעון: שמו שם ו׳ פסו׳ שם שמה וסימ׳ כי אם אל המקום אשר ׳ והיה המקום אשר

והקללה אם־לא תשמעו אל־מצות יהוה אלהיכם וסרתם מן־הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם: ס

והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל־הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה ונתתה את־הברכה על־הר גרזים ואת־הקללה על־הר עיבל: הלא־המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה: כי אתם עברים את־הירדן לבא לרשת את־הארץ אשר־יהוה אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם־בה: ושמרתם לעשות את כל־החקים ואת־המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום:

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן יהוה אלהי אבתיך לך לרשתה כל־הימים אשר־אתם חיים על־האדמה: אבד תאבדון את־כל־המקמות אשר עבדו־שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את־אלהיהם על־ההרים הרמים ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן: ונתצתם את־מזבחתם ושברתם את־מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את־שמם מן־המקום ההוא: לא־תעשון כן ליהוה אלהיכם: כי אם־אל־המקום אשר־יבחר יהוה אלהיכם מכל־שבטיכם לשום את־שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה: והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם: ואכלתם־שם לפני יהוה אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך:

וּלְוָטִין אִם לָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוּן מִן אוֹרְחָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתּוּן:

וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יַת מְבָרְכַיָּא עַל טוּרָא דִגְרִיזִין וְיַת מְלַטְטַיָּא עַל טוּרָא דְעֵיבָל: הֲלָא אִנּוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַעְלְנֵי שִׁמְשָׁא בְּאַרַע כְּנַעֲנָאָה דְּיָתִיב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל גִּלְגְּלָא בִּסְטַר מֵשְׁרֵי מוֹרֶה: אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת יַת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתִיתְּבוּן בַּהּ: וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יַת כָּל קְיָמַיָּא וְיַת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין:

אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָּא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא: אַבָּדָא תְאַבְּדוּן יַת כָּל אַתְרַיָּא דִּי פְלַחוּ תַמָּן עַמְמַיָּא דִּי אַתּוּן יָרְתִין יָתְהוֹן יַת טַעֲוָתְהוֹן עַל טוּרַיָּא רָמַיָּא וְעַל רָמָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲנָף: וְתִתְרְעוּן יַת אֵגוֹרֵיהוֹן וּתְתַבְּרוּן יַת קָמָתְהוֹן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְצִלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְתוֹבְדוּן יַת שׁוּמְהוֹן מִן אַתְרָא הַהוּא: לָא תַעְבְּדוּן כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִינְתֵיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן לְתַמָּן: וְתַיְתוּן לְתַמָּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיַת מַעַשְׂרָתֵיכוֹן וְיַת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן: וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדּוּן בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ:

לא

יבחר יי׳ אלהיכם ׳ ויהי היום ויעבר אלישע ׳ נעשה נא עליית קיר קטנה ׳ועל הארץ אשר אתם מנשאים ׳ על אשר והזה שם הרוח: והבאתם ׳ ר״פ מלה חדא ותגינא שמה וסימ׳ נמסר בסדר ויצא:

אבן עזרא

ונתת את הברכה ׳ בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר: בעבר הירדן ׳ כנגד המדבר: אחרי דרך מבא השמש ׳ והטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאו: בארץ הכנעני היושב בערבה ׳ כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל ׳ וההרים ארוכים והנה כוה באי זה מקום מההרי׳ ׳ מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך גבואה או שני שמות: מול ׳ כמו נכח: אלוני מורה ׳ הוא הנזכר בימי אברהם ׳ והברכה והקללה עוד יפרשם: כי אתם עוברים ׳ הטעם כן תחלו לעשו׳ ותהיה הארץ לעולם נחלה לכם: אבד תאבדון את כל המקומות ׳ אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי״ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמ׳ כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: רענן ואין לעולם בשני נו״ן והטעם כמו רטוב: ואשיריהם ׳ הם עצים: ואבדתם את שמים ׳ שלא יזכרו: לא תעשון כן הטעם שלא תזבחו על הגבעות ו ההרים רק אל המקום שישום שמו: לשום את שמו ׳ כמו אזכיר שמי: לשכנו תדרשו ׳ והוא הארץ והטעם מקום משכן כבודו: ואכלתם שם ׳ הכהנים והלוים ואתם

בעל הטורים

הלא המה בעבר הירדן כ״ת הארץ ׳ לפי שעד עתה היו עננים על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה כשפסקו העננים ׳ לכך צריך ליתן להם סימן לידע הדרך והככות מתחיל ומכיים בה״א שנוה להם לעשות ה׳ הברי׳: ונתצתם ושברתם תשרפון תגדעון ואבדתם ׳ וכן אמר להם ה׳ דברים לסימן ׳ מבא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה ׳ תשרפון ג׳ בת׳ בהאי עניינא ׳ והיכו דתכן ג׳ אסרות הן ואהו ואשיריה׳ תשרפון ג׳ ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק השם ׳ לא תעשון כן בגימ׳ אזהרה על כל מחק שם ׳ אל המקום ׳ בלא בש תך כירד״י בגי׳ זה ירושלם ׳ מקום בגימ׳ לציון ׳ ובאת שמה ג׳ במס׳ לשכנו תדרשו ובאת שמה ׳ ובאת שמה ורחה שם והוא בענין אלישע שבוה למשוח יהוא למלך ׳ מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנו׳ במשיחה ׳ הכלי׳ אינן מתקדשי׳ אלא במשיחה וכהן גדול במשיחה ׳ עולותיכם וזבחיכם ׳ ח׳ דברים מוזכרים כאן כנגד ח׳ מעמים כנו ח׳ דכתיבו ברגלי׳ הכתנו

אבן עזרא

ואתם לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה בעבור שהיו מסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור כאשר ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם יראי השם ובעבור שאמר אנחנו הנה עם מצות רבות בעולות תלויות בארץ ע"כ כתו' אל המנוחה שלא ישעו השם ובמיהם וזה טעם נחלה והאות שפירוש מנוחה והניח לכם והנחלה וישבתם בטח: מבחר נדריכם, מגו' הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך, וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה לראיה בשר תאוה בעבור שהשלמי' הם קדש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמ' על בשר תאוה הטמא והטהור: כצבי וכאיל, שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי רק סמכנו על קבלת אבותינו: לאכול בשעריך מעשר דגנך, עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך וצאנך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל כמו ואנו אתכם שידבר עם שני שבטים וחצי וכן אך פרה תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדו' וכן לאכול בשעריך לפני יי' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורו' האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתו' ואמ' כי תאוה לאכל בשר פי' אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכי' זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתו' על מקום שאיננו מארץ כנען ומשפטו כמשפט שעריך: כי

בעל הטורים

אנחנו עושי' פה היום ב"ן בגימ' הלוים כי עדה תלוים כושאים וכשתעברו הירדן לא נשאו אותו ·לשכן שמו שם שמה· רמז לשני מחנות אחת לקדשי הקדשים ואחת לקדשי' קלים· עולותיך בכל מקו' אשר תראה ב"ה הכרמל· בכל בגימ' אליהו· רמז לאליהו שעלה עולות בהר הכרמל· שבטיך בגימ' שבט יהודה· פס תגלה עולותיך ר"ת תשע· ט' דברים אתה עולה על המזבח עולה חטאת אשם שלמים מנחה שמן לבונה יין מים· כברכת ב' תזבח ואכלת בשר כברכת יי' כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך בני עולת ראייה· והיינו דתנן מי שיש לו אוכלין מרובין מביא עולות מרובין וזהו תזבח ואכלת בשר· תזבח דהיינו עולות ואכלת בשר דהיינו שלמים· הכל תרבה לפי ברכת יי' אלהיך אשר נתן לך· תרומות ידיך· וסמיך ליה לפני יי' כתרומת ידיך היינו בכורים· כן

רשי

לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים וגו', מוסב למעלה על כי אתם עוברי' את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כיבוש וחילוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבי' פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבו' שאתם מתנדבי' על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי חובה אותם תקריבו בבמה: כי לא באתם, כל אותן י"ד שנה: עד עתה, כמו עדיין: אל המנוחה, זו שילה: נחלה, זו ירושלם: ועברתם את הירדן וישבתם בארץ, שתחלקוה ויהא כל א' ואחד מכיר את חלקו ואת שבתו: והניח לכם, לאחר כבוש וחלוק ומנוח' מן הגוים אשר הניח ליי' לנסו' בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד אז והיה המקום וגו' בנו לכם בית הבחיר' בירושלם וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו ויי' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזי' וארון יי' יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו', למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלם ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלם: מבחר נדריכם, מלמד שיביא מן המובחר: השמר לך, ליתן לא תעשה על הדבר: בכל מקום אשר תראה, אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: באחד שבטיך, בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקו' הגורן בחלקו של בנימין היה: רק בכל אות נפשך, במה הכתוב מדבר אם ב

בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשי' שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק: תזבח ואכלת, אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה: הטמא והטהו', לפי שבאו מכח קדשי' שנ' בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלין בקערה אחת: כצבי וכאיל, שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל, לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: רק הדם לא תאכלו, אע"פ שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים, לומר לך שאין צריך כסוי, דבר אחר הרי הוא כמים להכשיר את הזרעי': לא תוכל, בא הכתו' ליתן לא תעשה על הדבר: לא תוכל, ר' יהושע בן קרחה אומ' יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שמה יבוס כך מפורש בפרקי דר' אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכורות בקרך, אזהרה לכהנים: ותרומת ידך, אלו הבכורים: והלוי לפניו, לפנים מן החומה:

ואל הנחלה כל לשון נחלה על ב"ג אל וסי' דין · ויסלק להם נסים לאספרם · למנחה אל הנחלות·

ושמחתם לפני שיתן חלוף בטעה דרבין קדיל ואכלת' שם לפני ואכלתם כפשטא פס ברביע לפני כפשט' · תגיל ושמחת' לפני ושמחתם ברביע לפני בזרקא וסל' דאכיל יתיב דחדי מרקד

תרגום

לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוהי: ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנתא דיי אלהך יהיב לך: ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דיי אלהכון מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון לרוחצן: ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכינתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקיד יתכון עלותכון ונכסת קודשיכון מעשריכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקרויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון: אסתמר לך דילמא תסיק עלותך בכל אתרא די תחזי: אלהין באתרא די יתרעי יי בחד משבטך תמן תסיק עלותך ותמן תעביד כל די אנא מפקיד לך: לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך דיהיב לך בכל קרויך מסאבא ודכיא ייכלוניה כבשר טביא ואילא: לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תישדיניה כמיא: לית לך רשו למיכל בקרויך מעשר עיבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועגך וכל נדרך די תדר ונדבתך ואפרשות ידך: אלהין קדם יי אלהך תיכליניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך

תורה

לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃ וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ

מסרה

עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה, כי לא באתם עד עתה, ועתה קום צא ודבר על לב, ויחן יי' אתם וירחמ', וכל שאר קריאה ועד עתה: אל הנחלה כל לשון נחלה על במ"ד אל וסימ' כי לא באתם עד עתה, וישבו אל נחלתם, למנצח אל הנחלות: נדריכם ד' וסימ' מלבד שבתת יי', והיה המקום אשר יבחר, הקם

תקימנה ב' בו: ושמחתם לפני יי' אלהיכם ב' פסוקי' מתחלפין בעבינא דין ואכלת' שם לפני יי' אלהיכ' וסימ' דאכיל יתיב דחדי מרקד: סימן והיה המקום, והביאותים אל הר קדשי, עולתיכ' כתיב ושארא עולותיכ' בתי' מל' דמל': בכל מקו' ד' וסימ' ואכלתם אתו, השמר לך פן תעלה, רב הפגר בכל מקום, בכל מקום עיני יי' צופות: במקום במקום כלם חס' במ"א ואת איל המלואי' תקח: מצוך ג' ב' דגשים וא' רפה וסימ' למען תירא את יי' אלהיך, כי אם אל המקום, שמור ושמעת את כל הדברים האלה: כברכת ב' וסי' רק בכל אות נפשך, איש כמתנת ידו: משנה תורה כל מקו' אשר תדרך לכם נתתיו, רק בכל אות נפשך, הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל, הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל, אך כאשר יאכל, הטמא והטהור יחדו יאכלנו סוף פסו', כי אם אל המקום אשר, לשום את שמו לשכנו תדרשו, כי ירחק, לשום שמו שם: מן ריש סיפרא עד עשר תעשר דגנך ותירשך, ומן עשר תעשר עד סוף סיפרא דגנך תירשך, וכל ליש' חס' ו"ו במ"א אם ישתו בני נכר תירושך: סימן רק הדם לא תאכלו יתיר ו"ו וחס' את, רק את דמוי לא תאכל יתיר את וחסר ו"ו: כל שינוי דאל הארץ וד על הארץ ט"כל כד ספרי תשכח במסרה רבתא דאסדרנא בסוף האי חיבורא באורח קשוט:

רשי

והלוי אשר בשעריך · אם אין לך ליתן לו חלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אם אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: השמר לך · ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך · אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: כי ירחיב וגו' · למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר: בכל אות נפשך וגו' · אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אא"כ מקדישה ומקריבה שלמים: כי ירחק ממך המקום · ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך · למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: אך כאשר יאכל את הצבי וגו' · אינך מוזהר לאכלן בטהרה · אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר תלמוד לומר אך: רק חזק לבלתי אכול הדם · ממה שנ' חזק אתה למד שהיו שטופין בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומ' חזק דברי רבי יהודה ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר · אזהרה לאבר מן החי: לא תאכלנו · אזהרה לדם התמצית: לא תאכלנו · אזהרה לדם האיברים: למען ייטב לך וגו' · צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומר לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: רק קדשיך · אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: ועשית עולותיך · אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל · עוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו: שמור · זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנ' כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שניתה אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברים · שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה: הטוב · בעיני השמים: והישר · בעיני אדם: פן תנקש · אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירים ומתנקשים אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך · אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו · לפי שלא ענש על עבודה זרה אלא זבוח וקטור וניסוך והשתחואה כמו שכתו' בלתי לה' לבדו ודברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודה זרה לעובדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב · אבל זבוח וקטור וניסוך והשתחואה אפי' שלא כדרכה חייב: כי גם את בניהם · גם לרבות את אבותם ואמותיהם · אמר רבי עקיבא אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו: את כל

ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני יהוה אלהיך בכל משלח ידיך: השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימיך על אדמתך: ס כי ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר: כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן יהוה לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך: אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו יאכלנו: רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר: לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים: לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יהוה: רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יהוה: ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יהוה אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח יהוה אלהיך והבשר תאכל: שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני יהוה אלהיך: ס

כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אתם וישבת בארצם: השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני: לא תעשה כן ליהוה אלהיך כי כל תועבת יהוה אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם:

ואמתך וליואה די בקירוך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך: אסתמר לך דילמא תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך: ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול בסרא: ארי יתרחק מינך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן ותכוס מתורך ומענך די יהיב יי לך כמא דפקדתך ותיכול בקירוך בכל רעות נפשך: ברם כמא דמתאכיל בסר טביא ואילא כן תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא יכלניה: לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא: לא תיכלניה על ארעא תשדיניה כמיא: לא תיכלניה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי תעביד דכשר קדם יי: לחוד מעשר קודשך דיהון לך ונדרך תיטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי: ותעביד עלותך בשרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם נכסת קודשך ישתפך על מדבחא דיי אלהך ובישרא תיכול: טר ותקביל ית כל פתגמיא האילין די אנא מפקיד לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלמא ארי תעביד דתקין ודכשר קדם יי אלהך: ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עליל לתמן למירת יתהון מן קדמך ותירת יתהון ותיתב בארעהון: אסתמר לך דילמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מן קדמך ודילמא תתבע לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האילין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא: לא תעביד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק קדם יי דסני עבדין לטעותהון ארי אף ית בניהון וית בנתהון מוקדין בנורא לטעותהון: ית

אבן עזרא

כי הדם הוא הנפש · פירשתיו: למען ייטב לך · שלא יאכל נפש בהמה שתשבש נפשו גם הנפש והבורא בדמות הלב על כן ל לבניך אחריך: רק קדשיך · עולות ושלמים ונדרים: תשא · והטעם תביאם אל המקום הנבחר: והבשר תאכל · עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם הישראלי · וטעם שמור ושמעת על הדם שישפך על גבי המזבח: כי יכרית · גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא יכרית את הגוים לא ירחיב גבולו · מלת ופן דרך קצרה שתעשה כמעשיהם: ואעשה כן גם אני · לעבודת השם ויחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם: את

מסרה

אכלה ה' וסי' נמסר בסד' ואתחנן: הטוב והישר ד' וסימ' כי תעשה הטוב והישר · וראיתם הטוב והישר מבני אדניכ' · ויעש אסא · ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהוד' ודה: ופן ח' וסי' נמסר בסדר ואתחנן: איכה י"ז וסי' נמסר בריש מגל' איכה: בנתיה' ה' הס' ז"ו וסי' כי גם את בניהם · ויהיו דוד ואנשיו ובנו במות התפת · והאכלתים את בשר · והעם אשר המה · וכל עזרא דכו':

בעל הטורים

פן תעזב הלוי · וסמיך ליה וכי ירחיב לומ' מתן אדם ירחיב לו · יאכל בשר וסמיך ליה כי ירחק לומר שיתרחק האדם לאכול בשר כדאית' בפר' כסוי הדם · כי ירחק הפסוק מתחיל ומסיים בכף לומר אף על פי ששוחט צריך להככים בו כף ידו ולבדוק הריאה · כאשר צויתיך בגימט' זה רוב האחד בעוף ורוב שנים בבהמה · כאשר בגימטרי' רובו של אחד ככולו · אך כאשר יאכל הצבי והאיל אך מיעוטא הוא שאינו חייב במתנות · עם הבשר · בג' במסור' בבשר מן החי · שסככו בגידי' כשור מלכסותו · ונדריך ב' במס' ונדריך תשא ובאת · ונדריך תשלם והיינו דתנן נדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא · ואתה חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן כיון דאמ' עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמיא · והבשר תאכל וסמיך ליה שמור ושמעת לומר עם הארץ אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים שמור ושמעת אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד · כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' וסמיך ליה כי יכרית · לומר שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים שעושים הטוב והישר · לרשת אותם ולא לבז אותם · ולא שאר אומות · ש כי

אבן עזרא

את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמרו : כי יקום בקרבך נביא, טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור ע״ז כי שרפת הבנים ע״ז, כנביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא מתנבא בדבר השם ופי׳ שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפי׳ בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שים. אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי׳ לאותות ולמופת ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ואותות בנין שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם עמנואל מהר שלל חש בז ושאר ישוב ובמכו׳ והיו לך לאות ולמופת וכן רבים, וטעם כי מנסה בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת ה המנוסה : אחרי יי׳ אלהיכם תלכו, שתעשו על פי ישלחכם במעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו : ואותו תיראו, מלשאול למה זה : ואת מצותיו תשמורו, שהם העיקר : ובקולו תשמעו, מה שהם זכר לעיקר : ואותו תעבודו, במעשה : ובו תדבקון, בלב בראש ובסוף : כי דבר סרה, תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם כוה לסור מע״ז או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הר״ים ראוי להרגם, המוציא אתכם והפודך כפול בטעם לחזוק : ובערת, פירשתיו : כי יסיתך אחיך, הטעם אפי׳ אחיך, וטעם בן אמך שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כצורה והצורה לא יבינה כי אם מתי מעט : לא תאבה לו, באמונת הלב : לא תשמע אליו, במעשה : ולא תחוס עינך, להרגו : ולא תכסה, שתגיחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו : ידך תהיה בו, הוה נראה כי הוא משנים עדים לולי הקבלה : וסקלתו, פירש מה תהיה מיתתו : ודרשת

רשי

את כל הדבר, קלה כחמורה : תשמרון לעשות, ליתן לא תעשה על עשה האמור בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה : לא תוסף עליו, חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים : ונתן אליך אות, בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגיזה וגו׳ : אות או מופת, בארץ אעפ״כ לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב״ה ממשלה לעשות אות : כי מנסה יי׳ אלהיכם אתכם, ואת מצותיו תשמורו, תורת משה : ובקולו תשמעו, בקול הנביאים : ואותו תעבודו, במקדשו : ובו תדבקון, הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקור חולים כמו שעשה הקב״ה : סרה, דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן ד״שטורנ״א בלע״ז : והפודך מבית עבדים, אפי׳ אין לו עליך אלא שפדאך דיו : כי יסיתך, אין הסתה אלא ברוי שנ׳ כי אם יי׳ הסיתך בי אמיטר״א בלע״ז שמסיאו לעשות כן : אחיך, מאב או בן אמך מאם : חיקך, השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקיי״רא בלע״ז וכן מחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ : אשר כנפשך, זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך קל וחומר לאחרי׳ : בסתר, דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה : אשר לא ידעת אתה ואבותיך, דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך : הקרובים אליך או הרחוקים, למה פרט קרובים ורחוקי׳ אלא כך אמר הכתו׳ מטבן של קרובים אתה למד טבן של רחוקי׳ כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקי׳ : מקצה הארץ, זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכים מסוף העולם ועד סופו : לא תאבה לו, לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב ולא תשמע אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב : ולא תחוס עינך עליו, לפי שנ׳ לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס : ולא תחמול, לא תהפוך בזכותו : ולא תכסה עליו, אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק : כי הרוג תהרגנו, אם יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות : ידך תהיה בו בראשונה, מצוה ביד הנסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו׳ : לסבת שם, פרט לירושלם שלא ניתנה לדירה : כי

מסורה

מצוה אתכם י״א וסי׳ נמסר בסדר והיה עקב : ונתן אליך נתינה אליך ה׳ וסי׳ ונתת ב׳ הארץ, וב׳ הארן תתן, ונתן אליך אות, פצה פיך ואכול, בטנך תאכל ומעיך תמלא : והנביא ג׳ ר״פ וסי׳ והנביא ההוא או חולם, והנביא והכהן והעם, והנביא כי יפתה : יומת ד׳ קמץ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא : מקצה הארץ ועד קצה

דברים יג

יג את כל־הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא־תסף עליו ולא תגרע ממנו : פ

כי־יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת : ובא האות והמופת אשר־דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם ונעבדם : לא תשמע אל־דברי הנביא ההוא או אל־חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את־יהוה אלהיכם בכל־לבבכם ובכל־נפשכם : אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת־מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון : והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר־סרה על־יהוה אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן־הדרך אשר צוך יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך : ס

כי יסיתך אחיך בן־אמך או־בנך או־בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך : מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד־קצה הארץ : לא־תאבה לו ולא תשמע אליו ולא־תחוס עינך עליו ולא־תחמל ולא־תכסה עליו : כי הרג תהרגנו ידך תהיה־בו בראשונה להמיתו ויד כל־העם באחרנה : וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים : וכל־ישראל ישמעו ויראון ולא־יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך : ס

תרגום אונקלוס

ית כל פתגמא די אנא מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא תוספון עלוהי ולא תמנעון מיניה :

ארי יקום בינך נביא או חלים חילמא ויתן לך את או מופתא : וייתי אתא ומופתא די מליל עמך למימר נהך בתר טעות עממיא די לא ידעתינין ונפלחינין : לא תקביל לפתגמי נביא ההוא או לחלים חילמא ההוא ארי מנסי יי אלהכון יתכון למידע האיתיכון רחמין ית יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון : בתר פולחנא דיי אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית פיקודוהי תיטרון ולמימריה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתיה תקרבון : ונביא ההוא או חלים חילמא ההוא יתקטיל ארי מליל סטיא על יי אלהכון די אפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית עבדותא לאטעיותך מן אורחא די פקדך יי אלהך למהך בה ותפלי עביד דביש מבינך :

ארי ימלכינך אחוך בר אמך או ברך או ברתך או איתת קיימך או חברך די כנפשך בסתר למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת את ואבהתך : מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מינך מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא : לא תיבי ליה ולא תקבל למימריה ולא תחוס עינך עלוהי ולא תרחים ולא תכסי עלוהי : ארי מיקטל תקטליניה ידך תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא : ותרגמיניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא : וכל ישראל ישמעו וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך :

ארי

מסורה

הארץ ג׳ וסי׳ מאלהי העמי׳ והפיצך יי׳ בכל העמים והיו חללי יי׳ ביום ההוא : ולא תשמע ד׳ דסמיכי וסי׳ לא תאבה לו ולא, הנני מביא עליכ׳ גוי, עד אנה יי׳ שועתי, ואם יפנה לבבך : יוספו ד׳ כ״כ וסי׳ במסר רבתא :

בעל הטורים

כי יקום בקרבך, בקרבך בגימ׳ זו האשה׳ ובערת הרע מקרבך וסמיך לי׳ כי יסיתך שאין טוענין למסית. והנרך כא כנולה כריה אחר כריה. כי יסיתך אחיך בן אמך וגו׳. כי יסיתך ר״ת בגימ׳ ביחוד רמז ליחוד מן התורה. כנפשך ב׳ במסור׳ אשר כנפשך. כנפשך שבעך. היינו דאיתא בחולין אין הסתה בדברים והא כתיב כי יסיתך ההוא כמי באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך שבעך דהיינו אכילה. אשר לא ידעת אתה ואבותיך. כתו׳ במסו׳ לפי שרעך כנפשך דהיינו אביו מסית אותו לומר לא תלמד לעשות מאבותיך שהוא אבי אביך ולא תלמד מאביך. ולא תחוס עינך עליו. בגי׳ אין טוענין למסית. ולא תכסה ב׳. ולא תכסה עליו ולא תכסה על הרוגי׳ וזהו שדרשו במסית שאם יצא מבית דין חייב אין מחזירין אותו לזכות. וזהו לא תכסה על הרוגיה. פי׳ על מי שיצא ליהרג :

ודרשת

כי תשמע לאמר · אומר כן יבאו וגו' : בני בליעל · בלי עול שפרקו עולו של מקום : אנשים · ולא נשים : יושבי עירם · ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה : ודרשת וחקרת ושאלת היטב · מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש שלש דרישה וחקירה והיטב ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לגזרה שוה ליתן האמור של זה בזה : הכה תכה · אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת : ליי' אלהיך · לשמו ובשבילו : למען ישוב יי' מחרון אפו · שכל זמן שעז"ב בעולם חרון אף בעולם : לא תתגודדו · לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים : בין עיניכם · אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים : כי עם קדוש אתה · קדושת עצמך מאבותיך · ועוד ובך בחר יי' : כל תועבה · כל שתעבתי לך · כגון פרס אזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך : כל מום לא יהיה בו · בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום · בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו : זאת הבהמה · איל וצבי ויחמור · למדנו שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקו' פורט את המועט : אקו · מתורגם יעלא יעלי סלע הוא : אשטנבוק : ותאו · תורבלא תור היער : בלא"ע בלמון : ארמי : מפרסת · סדוקה כתרגומו : פרסה · פלנ"טה : ושוסעת · חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה : בבהמה · משמע מה שנמצא בבהמה אכול · מכאן אמרו שהשליל מותר בשחיטת אמו : השסועה · בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראו' אמרו רבותינו למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופו' מפני הראה שלא נאמרו בתורת כהני' : ובנבלתם לא תגעו · רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר אמור אל הכהנים ובומר · ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן :

נעשתה ט' וסי' במסר' רבתא : כל משנה תורה רישי פסו' לא אב"ם ז' ולא וסי' במסר' רבתא : ובו בחר יי' ב' זוגין מתחלפי' קדמ' יתיר אות וחס' מלה תנינ' חסר אות ויתיר מלה וסי' בך בחר יי' אלהי' כי עם קדוש את' רואתחנ' · ובך בחר יי' כי עם קדוש אתה דראה : שה ושה ד' קמצין וסי' זאת הבהמה אשר תאכלו ב' בו · לא הבאת לי

כי תשמע באחת עריך אשר יהוה אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר : יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך : הכה תכה את ישבי העיר ההוא לפי חרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב : ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליהוה אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד : ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יהוה מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך : כי תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום לעשות הישר בעיני יהוה אלהיך : ס

בנים אתם ליהוה אלהיכם לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת : כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה : ס

לא תאכל כל תועבה : זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר : וכל בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו : אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם : ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו : ס

ארי תשמע בחדא מקירוך דיי' אלהך יהיב לך למתב תמן למימר : נפקו גברין בני רישעא מבינך ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעתון : ותתבע ותתבדוק ותשאל יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בינך : מימחא תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב : וית כל עדאה תכנוש לגו פתאה ותוקיד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי' אלהך ותהי תל חרוב לעלם לא תתבני עוד : ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי' מתקוף רוגזיה ויתן לך רחמין וירחם עלך ויסגינך כמא די קיים לאבהתך : ארי תקבל למימרא דיי' אלהך למיטר ית כל פיקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין למעבד דכשר קדם יי' אלהך : בנין אתון קדם יי' אלהכון לא תתהממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על מית : ארי עם קדיש את קדם יי' אלהך ובך אתרעי יי' למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא : לא תיכול כל דמרחק : דין בעירא דתיכלון תורין אמרין דרחלין וגדין דעזין : אילא וטביא ויחמורא ויעלא ורימא ותורבלא ודיצא : וכל בעירא דסדיקא פרסתא ומטלפן טלפין תרתין פרסתא מסקא פישרא בבעירא יתה תיכלון : ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פישרא אינון ופרסתהון לא סדיקא מסאבין אינון לכון : וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבסריהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון :

אבן עזרא

ודרשת וחקרת ושאלת · אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז"ל : כליל · כלה ליי' אלהיך בעבור כליל השם תשרפנה באש : תל · מגזרת הר גבוה ותלול : למען ישוב יי' מחרון אפו · ולא ישחיתך בעון העיר · וטעם כי תשמע כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו · וסמכה פרשת בנים אתם ליי' בעבור המסיתים אח או בן או אב או אשת עיר הנדחת ואסור להתאבל עליה אף כי להתגודד כי הנה אסר הוא על כל מת : תתגודדו · כטעם ושרט לנפש מגזרת על כל ידים גדודות : ולא תשימו קרחה · כמשפט הגוים עד היום הזה · וטעם בנים אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם · וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש : כל תועבה · כלל דבר שהוא מתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ : שור שה כשבים · חסר וי"ו שה מן כבש או עז : איל וצבי · ידועים והחמשה האחרים צריכים לקבלה : ולא גרה · תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת [...]

בעל הטורים

ודרשת וחקרת ה' היטב · לכך שכתוב כי תשמע באחת עריך · בשמו' ת' בעלמא · לכך מזהיר אותך שתדרוש ותחקור היטב · ורחמך והרבך · שלא תדאג לומר הרבתי עיר ושבתיה · לכך מברכך לומר שלא תדאג ויברך · ורבך · לעשו' הישר בעיני יי' וסמיך ליה בנים אתם [...]

שה עלתיך · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו בתרא כתיב אלף : וצבי ג' סי' איל וצבי · לבד מאיל וצבי · וצבי עדיו לגאון : ודישן ד' וסי' ואצר ואהלי במת · [...] אלף · ואקו · וכלהון חס' בתורה כמא מלא ודישון ואצר · וכל דברי הימים דכוו' מל' בר מן חד ואלוף אצר ואלוף דישן ועיין בסוף סדר וישלח : מעלי ג' כתיב יו"ד וסי' דמשנה תורה · דתורת כהני' · ועד מעלי שמשא · מעלה כלם קמצי' בר מן ח' פתחי' וסי' במסר' רבתא :

וכל אשר אין לו חד מן ו׳ זוגין מתחלפי׳ חד בדרגא וחד במאריך וסי׳ נמס׳ בסדר שמיני׃ טהרה ה׳ ב׳ מנהון מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח׃ וזה כ״ג ר״פ וסי׳ במס׳ רבתא׃ ובכל אשר ה׳ וסי׳ ובכל אשר תרמש האדמה ׳ובכל אשר אמרתי אליכם׳ ובכל אשר תשאלך נפשך׳ ובכל אשר ענבה׳ ובכל אשר יפנה ירשיע׳

את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו׃ וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו טמא הוא לכם׃ ס כל צפור טהרה תאכלו׃ וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה׃ והראה ואת האיה והדיה למינה׃ ואת כל ערב למינו׃ ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו׃ את הכוס ואת הינשוף והתנשמת׃ והקאת ואת הרחמה ואת השלך׃ והחסידה והאנפה למינה והדוכיפת והעטלף׃ וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו׃ כל עוף טהור תאכלו׃ לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו׃ פ עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה׃ ואכלת לפני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את יהוה אלהיך כל הימים׃ וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם כי יברכך יהוה אלהיך׃ ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו׃ ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך נפשך ואכלת שם לפני יהוה אלהיך ושמחת אתה וביתך׃ והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך׃ ס

ית דין תיכלון מכל דבמיא כל דליה ציצין וקלפין תיכלון׃ וכל די לית ליה ציצין וקלפין לא תיכלון מסאב הוא לכון׃ כל ציפר דכי תיכלון׃ ודין די לא תיכלון מנהון נשרא וער ועזיא׃ ובת כנפא וטרפיתא ודיתא לזנה׃ וית כל עורבא לזניה׃ וית בת נעמיתא וציצא וציפר שחפא ונצא לזנוהי׃ וקריא וקיפופא ובותא׃ וקתא וירקריקא ושלינונא׃ וחוריתא ואיבו לזנה ונגר טורא ועטלפא׃ וכל ריחשא דעופא מסאב הוא לכון לא יתאכלון׃ כל עופא דכי תיכלון׃ לא תיכלון כל נבילא לתותב ערל דבקרויך תתנינה וייכלינה או תזבנינה לבר עממין ארי עם קדיש את קדם יי אלהך לא תיכלון בשר בחלב׃ עשרא תעשר ית כל עללת זרעך דיפק חקלא שנא שנא׃ ותיכול קדם יי אלהך באתרא די יתרעי לאשראה שכינתיה תמן מעשר עבורך חמרך ומשחך ובוכרי תורך ועאנך בדיל דתילף למדחל קדם יי אלהך כל יומיא׃ וארי יסגי מינך אורחא ארי לא תיכול למטליה ארי יתרחק מינך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן ארי יברכינך יי אלהך׃ ותתן בכספא ותצור כספא בידך ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה׃ ותתן כספא בכל די יתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל די תשאלנך נפשך ותיכול תמן קדם יי אלהך ותחדי את ואנש ביתך׃ ולואה די בקרויך לא תשבקניה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך׃ מסוף

ונמסר גם בסדר משפטים׃

אבן עזרא

סנפיר וקשקשת׳ פירשתיו׃ כל צפור טהורה תאכלו׳ הנה צפור שם כלל ותור וגוזל על השני מינין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת דאה כי ערה הוסיף לבאר׃ כל עוף טהור׳ כארבה׃ לא תאכלו כל נבלה׳ מהעוף ומהבהמה׃ לגר אשר בשעריך׳ ואינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאיננו דר בארצך׳ וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו׃ עשר תעשר׳ ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר וברנן אסור לאכול ה ההקדש כי אם במקום הנבחר׃ היוצא השדה שנה שנה׳ אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ״ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם ה הזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראיה לו העיר היוצאת אלף והעיר תשאיר מאה וחז״ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון כמוך אליו מ מפניו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה וששה הם הנקראים עגולים על כן אותיות השם הם אלה הארבעה ומהם אותיות השם הנכבד והנורא׃ ובכורות בקרך׳ יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פ פירשתי׃ למען תלמד׳ הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה מ מלומדה והטעם רגילות והוא היושר בעיני׃ ונתת׳ בכסף׳ שב אל המעשר׃ בידך׳ שהוא מופקד בידך׃ ובשכר׳ העשוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורי׳׃ אשר תשאלך׳ פירות׃ אתה וביתך׳ אתה ובניך חיוב וביתך רשות כי מצות שלש פ פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי אלקנה להן שכר׃ והלוי אשר בשעריך׳ והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו׳ וטעם אשר בשעריך כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו׃

מקנה

בעל הטורים

טמא הוא לכם וסמיך ליה כל צפור לרבות צפור משולחת של מצורע׳ הנשר התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנאמר אם על פיך יגביה נשר׳ אם על פיך פ״ת מלך׳ ועניה שעונה בניה ואומרת מרחמת עליהם׳ וכן העורב אכזרי על בניו לכך כתבו לה׳ לא תבשל גדי׳ בג׳ אסור אכילה ובשול והנאה׳ עשר תעש׳׳ סמך היוצא השדה שנה שנה לבשר ב בחלב לומר כשם שתערוב׳ בשר וחלב אסור כן ב״כ אסור התערובת של כלאי׳ בשדה׳ ואם תשמור מן התערובת אז א אכשל פירותיך ב בזמן ותתעשר׳ וסמך בחלב אמו ל לשנה שנה׳ לומר שמינקת חבירו לא תנשא תוך ב׳ שנים ויהיה הולד בחלב אמו ב׳ שנים׳ וצרת ב׳ במס׳ וצרת הכסף בידך׳ וצרת אותם בכנפיך׳ והיינו דתנן המפקיד מעות אצל חבירו וצררן ו והפשילן לאחור ח חייב׳ ואמר טעמא אמר קרא וצרת הכסף בידך אף על פי שצרורין יהיו בידך׳ וזהו אף על פי שצרין אותם ב בכנפיך יהיו בידך׳ וברכך

רשי

כל צפור טהור תאכלו׳ להתיר משולחת שבמצורע׃ וזה אשר לא תאכלו׳ לאסור את השחוטה׃ הראה והאיה׳ היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב׃ ובעופות׳ פרט לך הטמאים ללמד ש שהעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכ׳ פרט את המועט׃ התנשמת׳ קלב״א סוריץ׃ שלך׳ השולה דגים מן הים׃ דוכיפת׳ הוא תרנגול הבר ובלע״ז הרופא וכרבלתו כפולה׃ שרץ העוף׳ הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבי׳ טמאים הם קרוים שרץ׃ כל עוף טהור תאכלו׳ ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא ת תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא ב בהמ׳ טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה ל לעבור עליהם בעשה ולא תעשה׃ לגר אשר בשעריך׳ גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז ואוכל נבלות׃ כי עם קדוש אתה לה׳׃ קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם׃ לא תבשל גדי׳ שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה ט טמאה׳ לא תבשל גדי׳ עשר תעשר׳ מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב״ה ל לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי א אמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרו׳ כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא ת משדפתן שנא׳ ושדפה לפני קמה וכן לענין הבכורים׃ שנה שנה׳ מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן׃ ואכלת וגו׳ זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר אחד ללוים שנ׳ כי תקחו מאת בני י ישראל וגו׳ ונתן להם רשות לאכלו בכל מ מקום שנא׳ ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא׃ כי יברכך׳ שתהא התבואה מרובה לשאת׃ בכל אשר תאוה נפשך׳ כלל׃ בבקר ובצאן וביין ובשכר׳ פרט׃ ובכל אשר תשאלך נפשך׳ חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו׳׃ והלוי׳ לא תעזבנו׳ מליתן לו מעשר ראשון׃ כי אין לו חלק ונחלה עמך׳ יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר׃

מקנה

מכר ל׳ וחס׳ ומי ומכור לא תמכרנה

וכי ח׳ ר״פ נסל והוא חד מן סטה מן יוד חד חסמס וכו׳ וכית דכו׳

רשי

מקצה שלש שנים · בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשמיטה שיבערם מן הבית בשלישית : ובא הלוי · ויטול מעשר ראשון : והגר והיתום · ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו : ולא תאכלנו · אתה בירושלם כדרך שזקוקת לאכול מעשר שני של שתי שנים : ואכלו ושבעו · תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו׳ ואתה הולך לירושלם במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר :

מקץ שבע שנים · יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת״ל קרבה שנת השבע ואם אתה אומר שבע שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קריבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטים : שמוט כל בעל משה ידו · שמוט את ידו של כל בעל משה : אפס כי לא יהיה בך אביון · ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם : אביון · דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר : רק אם שמוע תשמע · אז לא יהיה בך אביון · שמוע תשמע · שמע קמעא משמיעין אותו הרבה : כאשר דבר לך · והיכן דבר ברוך אתה בעיר : והעבטת · כל לשון הלואה כשמשל על המלוה מפל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומ׳ ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית : והעבטת גוים · יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת״ל ואתה לא תעבוט : ומשלת בגוים רבים · יכול גוים אחרים מושלים עליך תלמוד לומר ובך לא ימשולו : כי יהיה בך אביון · התאב תאב קודם : מאחד אחיך · אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך : שעריך · עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת : לא תאמץ · יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ : מאחיך האביון · אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון : פתוח תפתח · אפילו כמה פעמים : כי פתוח תפתח · הרי כי משמש בלשון אלא : והעבט תעביטנו · אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה : די מחסורו · ואי אתה מצוה לעשרו : אשר יחסר לו · אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו : לו · זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו : וקרא עליך · יכול מצוה תלמוד לומר ולא יקרא : והיה בך חטא · מכל מקום אפי׳ לא יקרא אם כן למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא : נתון תתן לו · אפילו מאה פעמים : לו · בינו ובינך : כי בגלל

מסורה

זבא י״ז ר״פ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן נ״ט גבי פסו׳ ובא לציון גואל : ישה ב׳ אשר ישה ברעהו · ודע כי ישה לך אלוה : יברכך י״ד יחידאין וסי׳ וישמרך · אפס כי לא יהיה בך אביון · יברכך יי׳ נוה צדק · ויאמרו לו יברכך יי׳ · וכל תהלות דכוו׳ ונמסר גם בסדר נשא : פתח ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ כי פתח תפתח את ידך לו · כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · פתוח נפתחו שערי ארצך · בתר׳ מ״ל : די ה׳ וסי׳ נמסר בסדר תזריע : ורעה ט׳ ל׳ בישין וג׳ טבין וסי׳ במסרה רבתא : נתון ה׳ ב׳ מנהון חס׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס :

מקרא

מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך : ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה : ס

טו

מקץ שבע שנים תעשה שמטה : וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה ליהוה : את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך : אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה : רק אם שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום : כי יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו : ס

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון : כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו : השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא : נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו

תרגום

מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרוך : וייתי ליואה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך וייכלון ויסבעון בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעביד : מסוף שבע שנין תעביד שמטתא : ודין פתגם שמטתא דישמט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמיטתא קדם יי : מן בר עממין תתבע ודי יהי לך את אחוך תשמיט ידך : לחוד ארי לא יהי בך מסכינא ארי ברכא יברכינך יי בארעא די יי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה : לחוד אם קבלא תקבל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקיד לך יומא דין : ארי יי אלהך ברכך כמא די מליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזיף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון : ארי יהי בך מסכינא מחד מאחך בחדא מקירויך בארעך די יי אלהך יהיב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקפוץ ית ידך מאחוך מסכינא : ארי מיפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיניה כמסת חסרוניה דיחסיר ליה : אסתמר לך דילמא יהי פתגמא עם לבך ברשע למימר קריבא שתא שביעתא שתא דשמיטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא : מתן תתן ליה ולא יבאש לבבך במתנך ליה ארי

אבן עזרא

מקצה שלש שנים · זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרי׳ כי יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון · וטעם וצרת הכסף בידך עם הלוי ידבר וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים : מקצה · תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו כסמוך על קבלת אבותינו · וטעם מקץ שבע שני׳ תעשה שמטה בתחלת השנה כאשר פירשתי והעד הקהל את העם ומדבקת זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמ׳ אמר וכן דבר השמיטה והטעם כמו שמטוה והניחוה ונטוש : משה · במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובצל כמו והחכמה תחיה בעליה את נפש בעליו יקח והטעם מי שהדבר ברשותו : ישה · פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו : יגוש · ילחץ כמו וכל עצביכם תנגושו והנה נראה הנ״ון בפעלי העתיד מבעלי הנ״ון : שמטה ליי׳ · לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא ליי׳ : את הנכרי תגוש · רשות : אפס · הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לשוור בו : ומשלת · ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי : ולא תאמץ את לבבך · לדבר על לבו דברים טובים : תקפוץ · תסגור וכן קפצה פיה קכן באף יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל : האביון יש אומרים שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון וחביון והנכון שהשרש עלה חבה הנה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו : פתח תפתח · שם הפעל וכל מקום שאינו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה : את ידך לו · לאשר אין לו כלום : והעבט תעביטנו · תתן לו משלך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו : בליעל · שם ויש אומרים שהיא מלה מורכבת כגון תפלת שלא יעל ולא יגדל ולא יחיה : ורעה עינך · כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראי׳ : בגלל

בעל הטורים

וברכך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידך · וסמיך ליה וזה דבר השמטה שמוט · שצריך לומר לו את תשמט אבי · ישה ב׳ · אשר ישה ברעהו · כי ישה לך אלוה מעונך · שאם תשמט ישה לך מעונך · תשמט ידך · אפס כי מיעוטא הוא שאם יש משכון בידך אינו תשמט · אביון כי ברך אברכך והיינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון · פתח פתח ב׳ כבול ב׳ לומ׳ פתח לו ידך וגם כיך לפרלו בדברים · דבר אחר הראוי לפתח תן לו פת · הראוי למעדנים תן לו מעדנים · ותפתח לו בכל מיני מתיקה · ד״א פתח תפתח · אם הוא מתבושש הביאו לו לפתוחו · ד״א פתח תפתח כמול הדבר · וכן פתח תתן לו · העני תעני תעניק לומר שאין מיעור להעניק · אלא תתן ותחזור ויתתן · פתח חסר ולא מצוה בוש ו׳ ליתן פת לעניים תקנת עזרא · פתח ב׳ כת׳ בהאי ענינא ואידך פתוח נפתחו לו ש שערי שמי׳ לומ׳ שאם תפתח לו ידך יפתח לך שערי שמים כדי שיקבלו תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנאמר אוטם אזנו מזעקת דל וגו׳ · בהתך לו ב׳ ואידך בהתך לו לחם וחרב גבי דוד לומ׳ שצריך ליתן לכל א׳ לפי מה שהוא צריך כמו ש שנתן לדוד לחם וגם חרב · די מחסורו אשר יחסר ר״ת ד רואי · שמאכילין העניים ראוי · נתון מלא ו׳ שזוכה לו׳ ברכות כדאית׳ בב״ב רבנא בתרא · העני

בגלל ׳ כמו סבה לבעבור ׳ סבב כי הכל הוא בחלקי בחלקי׳ הכל סהוא הגוף : נתן תתן ׳ הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך : כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ׳ כאשר פרשתי : לאחיך ׳ הקרוב אליך בתחלה : ולעניך ׳ לעני׳ משפחתך ואביון ארצך קור׳ לאביון מקו׳ אחר ׳ וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו : אחיך העברי ׳ פירשתיו : או העבריה ׳ והוא כי ימכור איש את בתו לאמה : ריקם ׳ פירשתיו : העניק תעניק לו ׳ הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקי׳ לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אח : באזנו ובדלת ׳ פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו : ואף לאמתך תעשה כן ׳ דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלש ישלם אם אין לו ואם שלם אלה ורבים כן כי אין אשה נרצעת : לא יקשה בעיניך ׳ תמצאנו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים ג״כ לשוכר אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנה למלך שם משנה למלך תאר השם גם הוא מגזרת שני׳ כאשר פירשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם ב בתחלת השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום השבת : וברכך ׳ פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום : כל הבכור ׳ הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך : תאכלנו ׳ מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום : אתה וביתך ׳ בית הכהן : כל מום רע ׳ המזכרים : בשעריך תאכלנו ׳ י״א הכהן יאכלנו חוץ למקדש יש אומרים אחרים שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני : הטמא והטהור ׳ שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור והטע׳ בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש פעמי׳ ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו : את חדש

כי בגלל הדבר ׳ אפי׳ אמרת לתת אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה : על כן ׳ מפני כן : לאמר ׳ עצה לטובתך אני משיאך : לאחיך לעניך ׳ לאי זה אח לעני : לעניך ׳ ביו״ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניך בשני יודין שני עניים : כי ימכר לך ׳ על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו ב״ד הכתו׳ מדבר אלא מפני ב׳ דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה ב״ד שאין האשה נמכרת בגנבתה שנ׳ בגנבתו ולא בגנבתה אלא ב בקטנה שמכרה אביה ואמר כאן שאם יצאו שש שני׳ קודם שתביא סימנין תצא ועוד חדש כאן העניק ת תעניק : העניק תעניק ׳ לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו : מצאנך מגרנך ומיקבך ׳ יכול אין לי אלא אלו בלבד ת״ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פ פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בגזר׳ שוה כמה נותן לו מכל מין ומין : וזכרת כי עבד היית ׳ והענקתי ושניתי לך מבזת מצרים ובזת הים אף אתה העניק ושנה לו : עבד עולם ׳ יכול כמשמעו ת״ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל : ואף לאמתך תעשה כן ׳ הענק לה יכול אף לרציעה השוה ה הכתוב אותה תלמוד לומר אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת : כי משנה שכר שכיר ׳ מכאן אמרו עבד ע עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלי׳ שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדו׳ לאדון : כל הבכור תקדיש ׳ ובמקום אחר הוא אומ׳ לא תקדיש שנ׳ אך בכור אשר יבוכר ליי׳ וגו׳ הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומ׳ הרי אתה קדוש לבכורה ר״א א״א לומ׳ הקדש שכבר נאמ׳ לא תקדיש וא״א לומ׳ לא תקדיש שהרי כבר נאמ׳ תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדשו עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו : לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו׳ ׳ אף החילוף אמרו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה : לפני יי׳ אלהיך תאכלנו ׳ לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנ׳ ובשרם יהיה לך וגו׳ : שנה בשנה ׳ מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול והא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנ׳ ואכלת לפני יי׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו : שנה בשנה ׳ אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד : מום ׳ כלל : פסח ועור ׳ פרט : כל מום רע ׳ חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר : רק

בעיניך ו׳ חס׳ בליש׳ יוד בתר וסימ׳ לא יקשה בעיניך ׳ ולא תחס עינך נפש בנפש ׳ וקצותה את כפה לא תחוס עינך ׳ להיות עינך פתוחות קדמ׳ דמלכים ׳ הטה יי׳ דישעיה ׳ אף על זה פקחת עינך : בארץ מצרי׳ ד׳ פסוקי׳ מטעי׳ ומתחלפי׳ מן בארץ מצרים במצרים וסימ׳ וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים דכל הבכור ׳

כי בגלל הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך: כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך: ס

כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תשלחנו חפשי מעמך: וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יהוה אלהיך תתן לו: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך יהוה אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום: והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן: לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך יהוה אלהיך בכל אשר תעשה: פ

כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליהוה אלהיך לא תעבד בבכר שורך ולא תגז בכור צאנך: לפני יהוה אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר יהוה אתה וביתך: וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליהוה אלהיך: בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל:

ארי בדיל פתגמא הדין יברכינך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך: ארי לא יפסוק מסכינא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לעניך ולמסכינך בארעך: ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחינך שית שנין ובשתא שביעיתא תפטרניה בר חורין מעמך: וארי תפטרניה בר חורין מעמך לא תפטרניה ריקן: אפרשא תפריש ליה מענך ומאדרך ומעצרתך די ברכך יי אלהך תתן ליה: ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקדך ית פתגמא הדין יומא דין: ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחימך וית אנש ביתך ארי טב ליה עמך: ותיסב ית מרצעא ותתן באודניה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעביד כן: לא יקשי בעינך במפטרך יתיה בר חורין מעמך ארי על חד תרין כאגר אגירא פלחך שית שנין ויברכינך יי אלהך בכל די תעביד: כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דכרין תקדיש קדם יי אלהך לא תיפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בוכרא דענך: קדם יי אלהך תיכליניה שנא בשנא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסיניה קדם יי אלהך: בקירוך תיכליניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא:

וזכרת דעלם חג הסכת במצרים ׳ וזכרת דעלם כי תקצר במצרים ׳ וזכרת דעלם כי יהיה ריב בארץ מצרי׳ : הבכור ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ כי מנשה הבכור ׳ את שם הבכור מנשה ׳ כל הבכור אשר יולד בבקרך ׳ והיה הבכור אשר תלד ׳ ונמסר גם בסדר מקץ : וכי יהיה ד׳ ר״פ וסימ׳ וכי יהיה בקרחת או בגבחת ׳ וכי יהיה בו מום פסח ׳ וכי יהיה איש שנא לרעהו ׳ וכי יהיה באיש חטא משפט מות :

בעל הטורים

העניק מלא יו״ד כי בי׳ מכות העניקתיך ג׳ דברים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לכן העניקהו מג׳ דברי׳ מצאנך מגרנך ומיקבך והיינו דכתי׳ וזכרת כי עבד היית ׳ תשלחנו ובו׳ תשלחנו לא תשלחנו ג׳ פעמים ליוצא בתוך שש ובסוף שש ויוצא ביובל ׳ היום הזה וסמיך ליה והיה כי יאמר אליך לומר שרציעה ביום ולא בלילה סמך כל הבכור לפרשת עבד ׳ לומר כשם שאני אוסר לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עבודת עבד ׳ וכשם שהמום פוסל בבכור כך המום פוסל ברציעה ׳ וזבחת פסח ׳ וסמיך

רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים: פ

א שמור את חדש האביב ועשית פסח ליהוה אלהיך כי בחדש האביב הוציאך יהוה אלהיך ממצרים לילה: ב וזבחת פסח ליהוה אלהיך צאן ובקר במקום אשר יבחר יהוה לשכן שמו שם: ג לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: ד ולא יראה לך שאר בכל גבלך שבעת ימים ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר: ה לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך: ו כי אם אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים: ז ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו ופנית בבקר והלכת לאהליך: ח ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת ליהוה אלהיך לא תעשה מלאכה: ס

ט שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בקמה תחל לספר שבעה שבעות: י ועשית חג שבעות ליהוה אלהיך מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך יהוה אלהיך: יא ושמחת לפני יהוה אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם: יב וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החקים האלה: פ

אונקלוס: לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדיניה כמיא: טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך נסין בליליא: ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא דיתרעי יי לאשראה שכינתיה תמן: לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחים עני ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים בדיל דתידכר ית יום מפקך מארעא דמצרים כל יומי חייך: ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך שבעא יומין ולא יבית מן בסרא די תכוס ברמשא ביומא קדמאה לצפרא: לית לך רשו למיכס ית פסחא בחדא מקרוך די יי אלהך יהיב לך: אלהן לאתרא דיתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן תכוס ית פסחא ברמשא כמיעל שמשא זמן מפקך ממצרים: ותבשל ותיכול באתרא דיתרעי יי אלהך ביה ותתפני בצפרא ותהך לקרוך: שיתא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה כניש קדם יי אלהך לא תעביד עיבידא: שבעא שבועין תמני לך משריות מגלא בחצד עומרא דארמותא תשרי למימני שבעא שבועין: ותעביד חגא דשבועיא קדם יי אלהך מיסת נדבת ידך די תתן כמא די יברכינך יי אלהך: ותחדי קדם יי אלהך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך וגיורא ויתמא וארמלתא די בינך באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן: ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעביד ית קימיא האילין: חגא

מסורה: תאכל י"ז וסימ' במסר' רבת': שמור ג' מלאי' וסי' נמס' בסדר ואתחנן: כחפזו' ג' ומל' וסימ' נמס' בסד' בא: יראה י"ג וסימ' נמסר בסדר בא: ולא יראה חד מן י"ד פסוקי' דאית בהון ולא ולא וסי' במסר' רבת': שבעת כולהון כתיב כן בבג"ג שבעית וסימ' תחל לספר שבעה שבעות, ועשית חג שבעות ליי' אלהיך, בחג המצות ובחג השבעות, כולהו בחד עינינא, סימן איש, שבעה, לא תטה, כי עבד היית במצרים, ושארא בארץ מצרי':

רש"י: רק את דמו לא תאכל, שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא טהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא תאכל: שמור את חדש האביב, מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה, והלא ביום יצאו שנאמר ממחר' הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן, שנ' מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר, תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאי' עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע: ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: לחם עוני, לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרי': כי בחפזון יצאת, ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון וחפזון לא שלך היה אלא של מצריים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו': למען תזכור, על ידי אכילת הפסח והמצה: יום צאתך, ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא ארבעה עשר בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכ' ולפי שנסתלק הכתו' מעניינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באי זו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומ' שלמי השוחטין כל שבעה בכל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון, דבר אחר בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמיר כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביום טוב הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא ב"ד ובטו וכך היא שמיה במסכת פסחים: בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים, הרי שלשה זמנים חלוקי' בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלוהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: ובשלת, זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר, לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב: ששת ימים תאכל מצות, ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש, דבר אחר למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה מכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות: עצרת ליי' אלהיך, עצור עצמך מן המלאכה, דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך: מהחל חרמש בקמה, משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: מסת נדבת ידך, די נדבת ידך הכל לפי הברכה הביא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול: לוי גר יתום ואלמנה, ד' שלי כנגד ד' שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: וזכרת כי עבד היית וגו', על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה:

אבן עזרא: את חדש האביב, נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על דבריהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן כיון גם כסליו גם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן רק מצאנו זיו ואיתני' ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה שעברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא נחוש על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברים אחרי' וכל דבריהם אמת: לילה, הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד אפרשנו: צאן, לחיוב הפסח: ובקר, לשלמי' והעד ובקר שלשת שפים אחר שאמר הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן נתנו ל לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה וביתך וי"א כי במצרי' אמר כבש או עז ועת' בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: לא תאכל עליו חמץ, שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח: לחם עוני, לזכרון: כל ימי חייך, בכל שנה: אשר תזבח בערב, שהוא בשר הפסח: בערב כבא השמש, פירשתיו: מועד צאתך ממצרים, שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרי' ואיננו דבק עם כבא השמש: ובשלת, פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי: ופנית בבקר, אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו וארצו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם יש אומרים כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת לאהליך סביב לירושלם ומשם ילך אל ארצו בחול: ששת ימים, אמרו הקדמונים מהחל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר החג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום הצום כי אין הצבור מתחבר במקדש: מסת, דגשות המ"ם לה תבלע הנו"ן והמלה מגזרת נס כטעם הרמת יד: נדבת ידך, לעולה ולשלמים: וזכרת כי עבד היית, דבק עם עבדך ואמתך: באספך

בעל הטורים: וסמיך ליה לא תאכל עליו חמץ לומר לך שאין שוחטין הפסח על החמץ: שבעה שבועות תספר לך, שתי ספירות בסכות לומר לך תמכוה לאותי יומי ותמנוה לאותי שבועי: מהחל, ב' מהחל חרמש ואידך מהחל ית התרומה, דהיינו העומר שהיא ראשי' למנחות כתרומה שהיא ראשית: בקמה תחל לספור, קרי ביה בקומה שצריך לברך העומר מעומד: ושמחת לא כאמר שמחה בפסח שתבואה עדין בשדה: ובעצרת שהתבואה כבר כנכרת ועדין היין בגפנים נאמר שמחה אחת: ובסכות שהכל בבית נאמר בו ב' שמחות: החקים האלה כתי' בעצר' כמו שניתנה בו תורה: הבכות

באספך מגרנך ומיקבך, על כן נקר' חג האסיף: תחוג, תזבח הזבח והטעם על הצבור או טעם תחוג ליחיד לעשו' עולות ושלמי' והעד כי יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואת' לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ: מעשה ידיך: בסחורה ואומנות: והיית אך שמח, מצוה לשמוח בחג הסוכות ויש אומרים כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח, וטעם אך כי לא תהיה כי אם כן: ולא יראה, זהו מצות נדבת ידך: את פני יי', פרשתיו:

באספך, בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ, דבר אחר באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסכה בפסולת גורן ויקב: והיית אך שמח, לפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה: ולא יראה את פני יי' ריקם, אלא הבא עולת ראייה ושלמי חגיגה: איש כמתנת ידו, מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמי' מרובים:

חג הסכת כל אוריתא סכת כתיב במ"ב על כן קרא שם המקום סכות, כי בסכות הושבתי, וכל הסכות דאוריתא דכוו' מ"ל במ"א חס' חג הסכת תעשה לך שבעת ימים: ידיך י"א מ"ל וסימ' נמסר באיוב סימן י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם: לא תכיר פנים ג' סבירין ולא ומטעי' בהון וסימ' לא ישמע על פיך, לא

חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ: וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ: שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם: אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

חַגָּא דִמְטַלַּיָּא תַּעֲבֵיד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעְצַרְתָּךְ: וְתֶחְדֵּי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ: שִׁבְעָא יוֹמִין תָּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי: תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל־דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין: גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ:

קכ"ו, פלאיה, סימן

ס ס ס

שֹׁפְטִים

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק: לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם: צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ס

לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ: וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ס

לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא: ס

פרשה

דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל־קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת־עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט: לָא־תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא־תְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הְוֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת־אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ:

לָא־תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁירַת כָּל־אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי תַעְבֵּיד־לָךְ: וְלָא־תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ: לָא־תִכּוֹס קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ הוּא:

אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות, וטעם שופטי' אף על פי שאדם חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלי' מגזרת שוטר ומושל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המעוות: בכל שעריך, וכן מצאנו שמשה יהושפט: לשבטיך, בכל שער שבט ושבט: ושפטו את העם, שב אל השופטים: לא תטה משפט, עם כל אחד מהשופטים ידבר: תכיר, פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט: צדק צדק, עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק: למען תחיה, עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשתה, עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודה זרה המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי כן משפט עבודה זרה אחר אחת בתוך: ולא תקים לך מצבה, לע"ז והעד אשר שנא רק מצבה שלא לע"ז איננה אסורה והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב, לא תזבח ליי' אלהיך, הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום: כל דבר רע, פירוש מום: כי תועבת, כטעם הקריבהו נא לפחתך ויש עושים לזובחו ואין עונש לאשר איננו זובח כלל חוץ מהחיוב:

כי ימצא

שופטים

ושוטרים, שופטים דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים, הרודין אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך, בכל עיר ועיר: לשבטיך, מוסב על תתן לך שופטים ושוטרי' תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר יי' אלהיך נותן לך: לשבטיך, מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו', מנה דיינין מומחי' וצדיקים לשפוט צדק: לא תטה משפט, כמשמעו: ולא תכיר פנים, אף בשעת הטענו' אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד: אפי' לשפוט צדק: כי השחד יעור, משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו: דברי צדיקים, דברים המצודקים משפטי אמת: צדק צדק תרדוף, הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת, כדי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן: לא תטע לך אשרה, לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח יי' אלהיך, אזהרה למטע אילן ולבונה בית בהר הבית: ולא תקים לך מצבה, מצבה אבן אחת להקריב עליה אפי' לשמים: אשר שנא, מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז: לא תזבח כל דבר רע, אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע: ועוד דרשו בו מאחר דריעות בשחיטת קדשים:

לעבור

תשימון עליו נשך, לא תכיר פנים: ונמסר גם בסדר משפטים: צדיקם כלם כתיב כן במ"א ויסלף קדמ': שנא ה' וסימ' כי כל תועבת יי' אשר, ולא תקים לך מצבה, כי שנא אבשלום את אמנון, כי שנא שלח, שש הנה שנא יי': ושה ה' קמץ וסימ' כל פטר רחם, ושור ושה שרוע, לא תזבח ליי' אלהיך שור ושה, ויחרימו את כל אשר בעיר, ואת נוב עיר הכהנים:

בעל הטורים

[illegible]

רשי

לעבור בריתו׳ אשר כרת אתכם שלא לעבוד עז: אשר לא צויתי׳ לעבוד: נכון׳ מכוון העדות: והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו׳ המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבר בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבר בו אף שעריך האמור למטה שער שעבר בה ותרגומו לקרויך: שנים או שלשה׳ אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שני עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשים זוממין עד שיזומו כולם: כי יפלא׳ כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם׳ בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין׳ בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע׳ בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות׳ שיהו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית׳ מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: הכהנים הלוים׳ הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם׳ ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: ימין ושמאל׳ אפי׳ אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: וכל העם ישמעו׳ מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: לא

אבן עזרא

כי ימצא בקרבך׳ ואחר שהזכיר האסורה אל המזבח שהיא בפרהסיא לכל טב להזהיר על היחיד על עבודה זרה: לעבור בריתו׳ הפך להעמידו׳ דקדוק וישתחו בספר היסוד: אלהים אחרים׳ פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים׳ שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי׳ לעבדם ואם הם מעשי: ודרשת היטב׳ אחר אחר וכן היטב חרה לי והוא מעט רחוק מגזרת טוב: וסקלתם באבנים׳ זה אין זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: או שלשה עדים׳ מקבלים עדות שנים על דעת הגאון והנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות האחד והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחשי׳ שנים עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אלה נכחו בריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה: יד העדים׳ יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם ורבים כן: ובערת׳ פירשתיו: כי יפלא ממך דבר׳ עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי׳ בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב׳ ומלת יפלא כמו היפלא מיי׳ דבר ושם מפורש: בין דין לדין׳ בממון: בין נגע לנגע׳ כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבו׳: וקמת ועלית׳ פירשתיו: הכהנים הלוים׳ כאשר פירשתי כי יש כהני׳ שאינם מייחוס לוי: ואל השופט׳ הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים: ואל השופט׳ במקום שיהיה: על פי התורה אשר יורוך׳ בדבר המופלא: ומת האיש ההוא׳ בית דין ימיתוהו והעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר המשפטים שהוא חיי׳ לשמרם:

סוס

מסורה

יעשה את הרע עשיה את הרע ז׳ בליש׳ וסי׳ במסר׳ רבתא: ומתו ח׳ וסי׳ במסרה רבתא: למשפט ט״ו דגשים וסי׳ נמסר בסדר מסעי: הכהנים הלוים י״ג וסי׳ במסרה רבתא: שמוע י״א ז׳ חס׳ וד׳ מלאים וסימ׳ במס׳ רבתא: וייראו ו׳ רפין וסי׳ במסרה רבתא: נתן לך ג׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב׳ ובלשון ארמי אכל מלכא בסלא: ככל

תורה

כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ: וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי: וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל: וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ: עַל־פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד: יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: פ

כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ: עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל: וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל: וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד: ס

כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי:

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ בַּחֲדָא מִן־קִרְוָיךְ דַּי־יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ גְּבַר אוֹ־אִתְּתָא דִּי יַעֲבֵיד יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵיהּ: וַאֲזַל וּפְלַח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ לְסִיהֲרָא אוֹ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא דִּי לָא פַקֵּידִית: וְיִתְחַוֵּי לָךְ וְתִשְׁמַע וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא כֵּיוַן פִּתְגָּמָא אִתְעֲבִידָא תּוֹעֵבְתָּא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל: וְתַפֵּיק יָת גַּבְרָא הַהוּא אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא דִּי עֲבַדוּ יָת פִּתְגָּמָא בִּישָׁא הָדֵין לִתְרַע בֵּית דִּינָךְ יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וְתִרְגְּמִנּוּן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן: עַל מֵימַר תְּרֵין סַהֲדִין אוֹ תְלָתָא סַהֲדִין יִתְקְטִיל דְּחַיָּב קְטוֹל לָא יִתְקְטִיל עַל מֵימַר סָהִיד חַד: יְדָא דְסַהֲדַיָּא תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבָתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ:

אֲרֵי יִתְפָּרַשׁ מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לְדִינָא בֵּין דַּם לִדְם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָּמֵי פְלֻגַּת דִּינָא בְּקִרְוָיךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ: וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא דְדִינָא: וְתַעְבֵּיד עַל מֵימַר פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפוּנָךְ: עַל מֵימַר אוֹרָיְתָא דִּי יַלְּפוּנָךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּיד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא: וְגַבְרָא דִּי יַעְבֵּיד בִּרְשַׁע בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא מִן כָּהֲנָא דְּקָאִים לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ לְוָת דַּיָּנָא וְיִתְקְטִיל גַּבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: וְכָל עַמָּא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יַרְשְׁעוּן עוֹד:

אֲרֵי תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתִתֵּב בַּהּ וְתֵימַר אֵימַנֵּי עֲלַי מַלְכָּא בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנָי:

בעל הטורים

וילך ויעבוד אלהים אחרי׳ לומר שהדיבור והמחשבה בעז מצטרפין למעשה: על פי שנים עדים כא בכולה׳ לומר דוקא מכיהם ולא מפי כתבם: יומת המת הרשעים בחייהם כקרואים מתים׳ כי יפלא כא בכולה עקומה לומר בתוכלא שבבית דין ואינו חייב כי אם בתורה שבעל פה: ב׳ פעמים השופט בפרשה שהם בגי׳ שבעי׳ כסנהדרין שצריך שיורה על בית דין הגדול: וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך׳ שכן כתיב במלך וכל איש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן (?) ... ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך׳ שכן אמר דוד להכרית מעיר ה׳ כל פעלי און׳ כי תבוא בגימ׳ בימי שמואל׳ וישבתה אלא לאחר ה׳ דורות שאלו מלך׳ ככל הגוים אשר סביבותי׳ ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היו לפלשתים מלך אלא סרנים׳ ואחר פרשת עז ואשרה כתיב פרשת מלך לומר שהמלך מצוה להסיר האלילות ולבער עז:

מקרב

ובערת הרע ב׳ דסמי׳ שיתן האלהים אשר יעשה בזדון כי יומת ואש שבב תרויהון ובערת הרע מישראל ובערת הרע מקרבך

הגוים ד׳ וסי׳ אשימה עלי מלך׳ מלך לשפטנו ככל הגוים׳ והיינו גם אנחנו ככל הגוים׳ יען אמר מואב ושעיר הנה: סביבתי ב׳ חס׳ וסי׳ אשימה עלי מלך׳ סביבתי נערי:

אבן עזרא

שום תשים, רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים. והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל, מדרך האמת לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אף על פי שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך שם: לא תוסיפון, מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם וזאת דרך אחרת: ולא יסור לבבו, כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו, שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולינו ויש אומרים בעבור הבניינים התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: והיה כשבתו, בתחלת מלכותו: משנה, נסחה שנית: והיתה עמו, התורה: וקרא בו, בספר: ליראה, הוא בעצמו: לשמור את כל דברי, כי הוא יתקן המעוותים בכחו: לבלתי רום לבבו, אם היה חפשי מהמצו׳: ולבלתי סור, כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה וסכרו למען יאריך ימים: לא יהיה לכהנים הלוים, כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא ה׳ השופט הזכיר גם משפט ה׳ הכהנים שהם מורי התור׳ ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מהראש והקיב׳ מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים: לבד

מסורה

ואת החקים ד׳ וסי׳ ושמרת את המצוה, והיתה עמו וקרא בו, ואת החקים ואת המשפטים והתורה והמצוה דמלכים, חבל חבלנו לך: וראשית ו׳ וסי׳ ראובן בכרי אתה, וראשית גז צאנך, וראשית כל בכורי כל כ׳ בפסו׳, השתים במזרקי יין, ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית, ונמסר גם ביחזקאל סימן מ״ד:

תורה

(טו) שום תשים עליך מלך אשר יבחר יהוה אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא־אחיך הוא: (טז) רק לא־ירבה־לו סוסים ולא־ישיב את־העם מצרימה למען הרבות סוס ויהוה אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד: (יז) ולא ירבה־לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה־לו מאד: (יח) והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את־משנה התורה הזאת על־ספר מלפני הכהנים הלוים: (יט) והיתה עמו וקרא בו כל־ימי חייו למען ילמד ליראה את־יהוה אלהיו לשמר את־כל־דברי התורה הזאת ואת־החקים האלה לעשתם: (כ) לבלתי רום־לבבו מאחיו ולבלתי סור מן־המצוה ימין ושמאול למען יאריך ימים על־ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל: ס

יח (א) לא־יהיה לכהנים הלוים כל־שבט לוי חלק ונחלה עם־ישראל אשי יהוה ונחלתו יאכלון: (ב) ונחלה לא־יהיה־לו בקרב אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר־לו: ס (ג) וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם־שור אם־שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה: (ד) ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן־לו: (ה) כי בו בחר יהוה אלהיך מכל־שבטיך לעמד לשרת בשם־יהוה הוא ובניו כל־הימים: ס (ו) וכי־יבא הלוי מאחד שעריך מכל־ישראל אשר־הוא

תרגום אונקלוס

מנאה תמני עלך מלכא די יתרעי יי אלהך ביה מגו אחך תמני עלך מלכא לית לך רשו למנאה עלך גבר נוכראה די לא אחוך הוא: לחוד לא יסגי ליה סוסון ולא יתיב ית עמא למצרים בדיל לאסגאה סוסון ויי אמר לכון לא תוספון למתוב באורחא הדין עוד: ולא יסגי ליה נשין ולא יטעי לביה וכספא ודהבא לא יסגי ליה לחדא: ויהי כמיתביה על כורסיה מלכותיה ויכתוב ליה ית פתשגן אוריתא הדא על ספרא מן קדם כהניא ליואי: ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל קדם יי אלהיה למטר ית כל פתגמי אוריתא הדא וית קימיא האלין למעבדהון: בדיל דלא ירים ליביה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקידתא ימינא ושמאלא בדיל דיוריך יומין על מלכותיה הוא ובנוהי בגו ישראל:

לא יהי לכהניא ליואי כל שבטא דלוי חולק ואחסנא עם ישראל קורבניא דיי ואחסנתיה ייכלון: ואחסנא לא יהי ליה בגו אחוהי מתנן די הב ליה יי אינון אחסנתיה כמא די מליל ליה: ודין יהא דחזי לכהניא מן עמא מן נכסי נכסתא אם תור אם אימר ויתן לכהנא דרעא ולועא וקבתא: ריש עבורך חמרך ומשחך וריש גיזת ענך תפריש ליה: ארי ביה אתרעי יי אלהך מכל שבטך למקם לשמשא בשמא דיי הוא ובנוהי כל יומיא: וארי ייתי ליואה מחד מקירוך מכל ישראל די הוא

רש״י

לא ירבה לו סוסים, אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנ׳ בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: ולא ירבה לו נשים, אלא שמונה עשרה שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, אלא כדי ליתן לאכסניא: והיה כשבתו, אם עשה כן כדי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה, שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאה עמו ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: דברי התורה, כמשמעו: לבלתי סור מן המצוה, אפי׳ מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים, מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתוב ויוחל שבעת ימים ולא שמר את הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלו׳ עולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמעת וגו׳ ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו, מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: כל שבט לוי, בין תמימין בין בעלי מומין: חלק, בביזה: ונחלה, בארץ: אשי ה׳, קדשי המקדש: ונחלתו, אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות: ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו, ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: בקרב אחיו, זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתמות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו׳ להזהיר על קני וקניזי וקדמוני טוב מצאה בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו, אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו, אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים כולן נטלו מאיליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו, בארצם לא תנחל אני חלקך: מאת העם, ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה, פרט לחיה: הזרוע, מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלדון: והלחיים, עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו: לחיים, תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל: והקיבה, תחת האשה אל קבתה: ראשית דגנך, זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד משמשים בינונית אחד מחמשים ומכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנ׳ וששיתם את האיפה ששית האיפה מחומר החטים חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי אחת מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך, כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות ר׳ עקיבא אומר ראשית הגז שתים גז צאנך ארבעה תתן לו הרי חמשה: לעמוד לשרת, מכאן שאין שירות אלא מעומד: וכי יבא הלוי, יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות: ובא

בעל הטורים

מקרב אחיך בגימט׳ משבט יהודה: שום תשים עליך בגימ׳ של י׳ מעלות: כותר שהמלכו׳ נקנית בכ׳ מעלות: לבלתי רום לבבו מאחיו הפסוק מתחיל ומסיי׳ באל״ף רמז שמלכות מיהודה ששמו עולה כ״י ול׳ מעלות ב במלכות: ירדו בן ל׳ שנה במלכו: ולכך אמר שירה שמתחלת בכ׳ והיה למנצח ל לעבד ה׳ לדוד: למען יאריך ימים מלך שמלך בן ל׳ יאריך ימים ולא ש שאול: ולכך כתיב לא יהיה לכהנים ו ואחריו פרשת אוב דאמרו מעשה דכוב עיר הכהנים ומשום שאל באוב כדרך מלכותו: לא יהיה לכהני כתיב לפרשת מלך כי על פי כהן גדול המלך הוא כ במשח: והקדי׳ מלך שגדול הוא מזכו: ועוד רמז שעל ה הכהנים יהיה העולה והמנחה והנסך: ועוד מה כהן ולוי נוטלין מעשר כך ה המלך וכהכל׳ יעשיר: ה׳ אשי ה׳ ונחלתו ו וכתיב בתריה וזה יהיה זה משפט הכהנים דכהני מאכלין גבוה קא׳ זכו: הלוים בגימט׳ הם יבחרי׳ יהיה וזהו ו׳ הוא באלוף ראשי׳ דגנך בגימ׳ תתחרת: גז ב׳ בתא גז צאנך: כתר על גז: והיכו דאמרי׳ סכריך ליתנו לו כשהוא מלובן ו וזהו כמתר על גז שהוא מלובן ולא ב בואי: אז ראשית גז צאנך תתן לו: וכי יבא הלוי בגימטריא וזהו הכהן: באלף

ובא בכל אות נפשו ושרת, לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: חלק כחלק יאכלו, מלמד שחולקין בעורות ובשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות תלמוד לומר לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: לא תלמד לעשות, אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין מעשיהן כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: מעביר בנו ובתו באש, היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם, אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן, רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים: מנחש, פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: וחובר חבר, שמכנס נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושואל אוב, זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני, מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם על ידי מכשפו: ודורש אל המתים, כגון מעלה בזכורו והנשאל בגלגלת: כל עושה אלה, עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: תמים תהיה עם ה' אלהיך, תתהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: לא כן נתן לך, הקב"ה לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: מקרבך מאחיך כמוני, כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: אשר לא צויתיו לדבר, אבל צויתי לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים, אפי' כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת, בחנק. שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: וכי תאמר בלבבך, עתידים אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: אשר ידבר הנביא, ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו. ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא

גר שם ד' וסימ' נמסר בסדר וישלח: ודרש ג' חס' וסימ' ודרשו ב' המתים, שפט ודרש משפט, שחר טוב יבקש רצון: י"א פסו' רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסימ' נמסר בסדר תזריע: מעם י"ט וסימ' במס' רבת': אסף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' בכל אשר שאלת מעם ה', ורעב אסף, לא אוסף אהבתם בתרא מלא:

גר שם ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר יהוה: ושרת בשם יהוה אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יהוה: חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות: ס

כי אתה בא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף: וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים: כי תועבת יהוה כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה יהוה אלהיך מוריש אותם מפניך: תמים תהיה עם יהוה אלהיך: כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יהוה אלהיך: נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון: ככל אשר שאלת מעם יהוה אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר לא אסף לשמע את קול יהוה אלהי ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר דברו: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו: והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא: וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יהוה: אשר ידבר הנביא בשם יהוה ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יהוה בזדון דברו הנביא

דדר תמן וייתי בכל רעות נפשיה לאתרא דיתרעי יי: וישמש בשמא דיי אלהיה ככל אחוהי ליואי דמשמשין תמן קדם יי: חולק כחולק ייכלון בר ממטרתא דייתי בשבתא דכן אתקינו אבהתא: ארי את עליל לארעא דיי אלהך יהיב לך לא תילף למעבד כתועבת עממיא האינון: לא ישתכח בך מעבר בריה וברתיה בנורא קוסם קסמין מעונן ומנחש וחרש: ורטין רטן ושאיל בבידין וזכורו ותבע מן מתיא: ארי מרחקא דיי כל דעבד אילין ובדיל תועבתא האילין יי אלהך מתריך יתהון מן קדמך: שלים תהי בדחלתיה דיי אלהך: ארי עממיא האילין דאת ירית יתהון מן מעננייא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהיב לך יי אלהך: נביא מבינך מאחך כוותי יקים לך יי אלהך מניה תקבלון: ככל די שאלתא מן קדם יי אלהך בחורב ביומא דקהלא למימר לא אוסיף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד ולא אמות: ואמר יי לי אתקינו די מלילו: נביא אקים להון מגו אחיהון כותך ואתן פתגמי נבואתי בפומיה וימליל עמהון ית כל די אפקדיניה: ויהי גברא די לא יקביל לפתגמי די ימליל בשמי מימרי יתבע מניה: ברם נביא די ירשע למללא פתגמא בשמי ית די לא פקידתיה למללא ודי ימליל בשום טעות עממיא ויתקטיל נביא ההוא: וארי תימר בלבך אכדין נדע ית פתגמא די לא מלליה יי: די ימליל נביא בשמא דיי ולא יהי פתגמא ולא יתקיים הוא פתגמא די לא מלליה יי ברשע מלליה נביא

אבן עזרא

לבד ממכריו, יש אומרים שהוא כמו מאת מכריה' בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתו' ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא: ומעביר בנו, עבודה זרה היתה כי יש גם היום בימינו גוים רבים עובדי האש: קוסם קסמים, יתכן היותו שם כלל ופירושו מוכחי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים וטעם קסמים שום ב במשפטי הככבים הנקראים ראשונים ושניים: מעונן ומנחש, פירשתים, ומכשף כן: וחבר חבר, אלה האומרים שיחברו השדים: אוב וידעוני, פירשתיו: ודורש אל המתים, כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ו ושגעונו תראה לו רמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה ת תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמי' עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא מסובב והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמ' אליו תשמעון וכתו' וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה: כמוני, שהוא נביא השם לא מנחש: אנכי אדרוש מעמו, והנה מיתתו בידי שמים והעד ה האיש אשר לא שמע אל ד דברי הנביא שאמר הכני נא וגם כתוב בדבר ה' וכבר היה הנביא נודע: אשר ידבר הנביא גם כן דברי ירמיהו בבא דבר הנביא בזמן שיאמר ואחר ם שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך עבודה זרה הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי: תכן

בעל הטורים

כחלק ב' במס' חלק כחלק יאכלו כחלק היושב על הכלים דאמרינן כהן בעל מום חולק בקדשים אע"פ שפסול בעבודה והיינו לכי שיושב על הכלים: כי אתה בא, סמך כאן שואל אוב לומר שהמלך שואל באורים ולא באוב: קוסם קסמים מעונן ומנחש וקסם בגימט' אוחז במקלו: מעונן בגי' אוחזי העינים: מנחש נוטריקון מכי כבלה חתיכה שלי ד"א מקלי כחש אלדה ם שועל: תמים תי"ו גדולה, שאם תלך בתמימות כאלו קיימת התורה מאלף ועד תי"ו: נביא מקרבך, הפסוק מתחיל ומסיי' בנו"ן לומר שירש נ' שערי בינה יותם בו ו' תיבו' לומר שתשמע לו כמו לעשרת הדברות: כמוני בגימ' עני: תשמעון ב' במס' אליו תשמעון, כקטן כגדול תשמעון: לומ' אחד קטון ואחד גדול שמע אליו: ככל אשר שאלת, ככל עולה ע' לומר שמעתי לשאלתך ונתתי עליהם ע' זקנים: וגם אשר כאשר שאלו ישראל ואתן להם נביאים: נביא אקים להם ב' בגימ' זהו ירמיהו: זה הוכיחן וזה א' אוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא: ושלמת

אבן עזרא

תכין לך הדרך, להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת, תחלק הארץ לשלש או תשים בשלישית הארץ: את רעהו, עם וכן רבים: ונדחה, מבנין נפעל והקל נדחי ישרא׳ יכנס: בגרזן, ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת כגזרתי: ונשל הברזל, כמו ונשע מגזרת כי ישל זיתיך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים רבים יוצא וכן קול גדול ולא יסף עם יסף וי׳ יגנו על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים: והכהו נפש, דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו: ואם ירחיב י״י אלהיך, אם ישמרו כל התורה על כן כתוב כי ת תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש ערי׳: וללכת בדרכיו כל הימים, בלי הפסק ביניהם: לא תסיג גבול רעך, תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשחית: ראשונים, שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול תביא לידי ריב ומכו׳ ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים: על

רשי

לא תגור ממנו, לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: תכין לך הדרך, מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך, שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השנייה וכן משנייה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: ונדחה ידו, כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מ מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ, יש מרבותינו אומרים כ נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרי׳ שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה: פן ירדף גואל הדם, לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: ואם ירחיב, כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקניזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש, הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: וכי יהיה איש שונא ל לרעהו, על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמור׳ לפי שעבר על לא ת תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו׳ שהיה לו לכתוב וכי יקו׳ איש וארב לרעהו והכהו נפש: לא תחוס עינך, שלא תאמר הראשון כבר נהרג מה אנו הורגי׳ את זה ונמצאו שני ישראל ה הרוגים: לא תסיג גבול, לשון נסוגו אחור כשמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חברו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו׳ בארץ ישראל עובר בשני ל לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: עד

שלשם כל אוריית׳ חס׳ ב״מ ב׳ חל

הוא קדמ׳ והוא לא שנא לו׳ תנינ׳ הוא וכוס אל אחת הערים. תלית׳ לא שנא הוא וסי׳ וה׳ ה׳ כל כוות׳ ותתחלפ׳ בטעמ׳

תסיג ד׳ כתי׳ סמך בלים׳ בסנה

שלוש ה׳ מל׳ בתורה ובנביאי׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק: ושלש׳ ב׳ וסי׳ את גבול ארצך ושלשת תרד מאד ובאת: שנא ד׳ חס׳ בקריא׳ וסי׳ וכי ירדף גאל הדם דיהושע, שנא גזל בעולה, ושנא תקעים בוטח. שנאי בצע יאריך ימים כתיב, וכל אוריית׳ דכוו׳ חס׳: ואשר י״ב ר״פ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני: את רעהו ביער חד מן

לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס

א כִּֽי־יַכְרִית יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּֽי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃ וְאִם־יַרְחִיב יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ כִּֽי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ

וְכִֽי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס

לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס

תרגום

לא תדחל מיניה: ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהיב לך ית ארעהון ותירתינון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: תלת קרוין תפריש לך בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך למירתה: תתקין לך אורחא ותתלת ית תחום ארעך די יחסינך יי אלהך ויהי למערוק תמן כל קטולא: ודין פתגם קטולא די יערוק לתמן ויתקיים די יקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי: ודי יעול עם חבריה בחורשא למקץ אעין ותתמריג ידיה בברזלא למקץ אעין וישתליף ברזלא מן אעא וישכח ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרויא האילין ויתקיים: דילמא ירדוף גאיל דמא בתר קטולא ארי יחם לביה וידבקיניה ארי תסגי אורחא ויקטליניה נפש וליה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוהי: על כן אנא מפקיד לך למימר תלת קרוין תפריש לך: ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך: ארי תטר ית כל תפקידתא הדא למעבדה די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסיף לך עוד תלת קרוין על תלת אילין: ולא ישתפיך דם זכאי בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול: וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמן ליה ויקום עלוהי ויקטליניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האילין: וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאיל דמא וימות: לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל ויטב לך: לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה: לא

ה׳ מ׳ל בתורה — כו׳ל חס׳ ב׳ח כ׳ג ר״פ — ד׳ חס׳ בלי׳ — ל׳ וחס׳ — ל׳ ג — ב׳ א׳ תקין כתח — כל אורי׳ חס׳ — כו׳ל חס׳ ב״ח ב׳ ת״ל בתורה — כל לוש׳ ח — ר״פ — ד׳ ר״פ ב — א׳ בלשון חול

בעל הטורים

ושלשת ב׳ במס׳ - ושלשת את גבול ארצך. ושלש׳ תרד מאד. רמז למה שאמרו דרך ירידה גולה. דרך עליה אינו גולה. וזהו תרד שהרגו דרך ירידה אז ושלשת שילך אל ערי מקלט. הערים לומר שחזקות היו. וערי מבצר שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל. כמוך לא תסיג גבול רעך לרוצח שלא תאמר הואל ומותר להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יהא נזהר יתור עליו אגוכו. מישראל וטוב לך לא תסיג רבעין מסיג גבול כתרב הבית יהוי מגיע בית בבית. לא תסיג גבול אזהרה לבית דין שלא יוליכו אחת מערי מקלט בעיר אחרת. לרשתה וכתיך ליה לא יקוש ער אחר באיש שאינו יכול להעיד עד כאן גבול תחומך והיינו ממון. לכל

מסרה

י״ח דסלקי׳ ונחתי׳ בטעמ׳ באורית׳ פי׳ י״ח מאיילין מאריכי׳ בין אזלא לזרקא באורית׳ וסימ׳ במס׳ רבת׳: כתמל מתמל ז׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא: שלשום ב׳ מלאים בתור׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכוו׳ מלאי׳ במ״ד וסי׳ נמסר בסדר ויצא: האל ח׳ בליש׳ חול וסימ׳ נמסר בסדר תולדת: דם הנקי ג׳ וסי׳ לא תחס עינך עליו, וגם דם הנקי שפך, ועל דם הנקי אשר שפך: לא תסיג ד׳ כתיב סמ״ך בלשון חשנה וסי׳ לא תשיג גבל רעך׳ היו שרי יהוד׳ כמסיגי גבל, ארור מסיג גבל, לא יסג כל מות, וכל נסיגה דכוו׳ בסמ״ך במ״א כתיב שי״ן ולא נשוג אחור לבבנו:

עד אחד · זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד : לכל עון ולכל חטאת · להיות חבירו עונש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה · אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב להשבע לו : על פי שני עדים · ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב״ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים : לענות בו סרה · דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני : ועמדו שני האנשים · בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד : אשר להם הריב · אלו בעלי הדין : לפני ה׳ · יהיו דומה להם כאלו עומדים לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט : אשר יהיו בימים ההם · יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד : והנה עד שקר · כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר : ודרשו השופטים היטב · על פי המזימים אותם ובודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה : כאשר זמם · ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין : לעשות לאחיו · מה ת״ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא במיתת הבועל שהיא בחנק שנאמר באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש זוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה במיתת הבועל : ישמעו ויראו · מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בב״ד : עין בעין · ממון וכן שן בשן וגו׳ : כי תצא למלחמה · סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה · דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי : על אויבך · יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך : סוס ורכב · בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה : עם רב ממך · בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב : כקרבכם אל המלחמה · סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם : ונגש הכהן · המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה : ודבר אל העם · בלשון הקדש : שמע ישראל · אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם : על אויביכם · אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיה הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה : אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו · ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדן ויבוסו ורומסין בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול : אל ירך לבבכם · מצהלת סוסים : אל תיראו · מהגפת תריסין : ואל תחפזו · מקול הקרנות : ואל תערצו · מקול הצווחה : כי ה׳ אלהיכם וגו׳ · הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו : ההולך עמכם · זה מחנה הארון : ולא חנכו · לא דר בו חנוך לשון התחלה : ואיש אחר יחנכנו · ודבר של עגמת נפש הוא זה : ולא חללו · לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים :

אבן עזרא

על כן לא יקום עד אחד בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי במקום אחר על פי שנים עדים : לענות בו סרה · כמו עזי עלה · כמו העיד גם כן במכות ובעונש והטעם לא תחוס עינך על עד שקר : כי תצא למלחמה · דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק צאת למלחמה יש לך לחוס על מארש ובונה ונוטע ורך הלבב : ונגש הכהן · משוח מלחמה : אל תיראו · בלב : אל תחפזו · לגוים : אל תערצו · במעשה : חנכו · כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה למדו רבותינו ז״ל מחנכין את הנערי׳ והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים : חללו · מגזרת חלילים כי מנהגם היה לחול בכרמים :

ארם

על פי שני עדי׳ חד מן ד׳ זוגי׳ מן ב׳ ב׳ מתחלפי׳ קדמ׳ יתר אות וחסר מלה ותני׳ חסר אות ויתר מלה וסי׳ נמסר בסדר ואתחנ׳ : שני האנשי׳ ד׳ וסי׳ ועמדו שני האנשי׳ אשר להם הריב ׳ותקח האשה את שני האנשי׳ · וישבו שני האנשי׳ וירדו מההר ׳ויעדהו אנשי הבליעל ׳השפטי׳ ד׳ וסי׳ ודרשו השפטי׳ היטב ׳כי לא נעשה כפסח ·

טו לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר : טז כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה : יז ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יהוה לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם : יח ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו : יט ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ובערת הרע מקרבך : כ והנשארים ישמעו ויראו ולא יספו לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך : כא ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל : ס

כ א כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי יהוה אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים : ב והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם : ג ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם : ד כי יהוה אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם : ה ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו : ו ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו :

לא יקום סהיד חד בגברא לכל עוין ולכל חובין בכל חט די יחטי על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקיים פתגמא : ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא : ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיינא די יהון ביומיא האינון : ויתבעון דיניא יאות והא סהיד שקרא סהדא שקרא אסהיד באחוהי : ותעבדון ליה כמא די חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד דביש מבינך : ודישתארון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד עוד כפתגמא בישא הדין בינך : ולא תחוס עינך נפשא חלף נפשא עינא חלף עינא שינא חלף שינא ידא חלף ידא ריגלא חלף ריגלא : ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך ותחזי סוסון ורתיכין עם סגי מינך לא תדחל מנהון ארי יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים : ויהי כמקרבכון לאגחא קרבא ויתקרב כהנא וימליל עם עמא : ויימר להון שמע ישראל אתון מתקרבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבכון לא תדחלון ולא תתבהתון ולא תתברון מן קדמיהון : ארי יי אלהכון דמדבר קדמיכון לאגחא להון קרב עם בעלי דבביכון למיפרק יתכון : וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא ביתא חדתא ולא חנכיה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יחנכיניה : ומן גברא די נצב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יחליניה :

על פי ל׳ זוגין מתחלפין קרי׳ יתיר אות וחסר מלה תנינ׳ חס׳ אות ויתיר מלה ·

בעל הטורים

לכל עון · היינו כפשוטו · לכל חטאת היינו קרבן · למעלה כתיב על פי שנים עדים דהכא איירי בממון · ואין מחייבין עליהם כל כך כמו בנפשות · הריב ב׳ · אשר להם הריב · לפני התגלע הריב נטוש · זהו שאמ׳ חשבה לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע והן שעמדו האנשים אשר להם הריב ׳ודרשו השופטי׳ וכו׳ שישפטו ביניהם אבל לפני התגלע הריב נטוש · הירא ב׳ במסו׳ הירא ורך הלבב · הירא את דבר ה׳ · זהו שאמר הירא מעבירות שבידו כדכתיב הירא את דבר ה׳ · יד ביד רגל ברגל · וסמיך ליה כי תצא למלחמה · לומר מחוסרי אבר אין יוצאין למלחמה · מלחמה

מסורה

ויאמר אל השפטים דיהושע ויהי בימי שפט השפטים : עין בעין ג׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ שלח לך : קרבי׳ ג׳ בליש׳ וסימ׳ אתם קרבים היום · הקרבים ליי׳ · הקרבי׳ ל׳ : ירך ג׳ וסימ׳ אל ירך לבבכם · ולבבך ל׳ ירך ·ופן ירך לבבכם : וישב ט״ו וסי׳ נמס׳ כסו׳ סדר בלק :

ויספו השוטרים׳ למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב׳ רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה׳ ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדי הוא שימות: שרי צבאות׳ שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור ה הרשות בידו לקפח את שוקיו זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם ב בדברים שובו אל ה המלחמה ולא תנוסו שתחילת נפילה ניסה: כי תקרב אל עיר׳ במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגומ׳: כל העם הנמצא בה׳ אפי׳ אתה מוצא בה משבעה אומות ש שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך׳ עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה׳ הכתו׳ מבשרך שאם לא ת תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנ׳ ותלך: וצרת עליה׳ אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת ת תחלואים: ונתנה יי׳ אלהיך בידיך׳ אם עשית כל האמו׳ בענין סוף שהשם נותנה בידיך: והטף׳ אף טף של זכרי׳ ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: כאשר צוך׳ לרבות את הגרגשי: למען לא ילמדו׳ הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים׳ שנים: רבים׳ שלשה׳ מכאן אמרו אין צרין על עיירות של גוים פחות משלש׳ ימים קודם לשבת ו ולמד שפותח שלום שנים או שלשה ימים. וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים ש שני׳ ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה׳ הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס ב בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר ל׳ למה תשחיתנו: עד רדתה׳ לשון רדוי שתהא כפופה לך: ויכאו

אבן עזרא

ארש אשה ולא לקחה׳ בנשואין והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו רק המת ב במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמ׳ ירד ונספה: הירא׳ להכות אחר: רך הלבב׳ לקבול מכת אחר: את לבבו׳ הנה את יראה נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כעצם הדבר: ופקדו׳ מגזרת פקיד: וקראת׳ קרא אליה מגזה ויתכן שהוא רשות: תשלים׳ תעשה שלום: הרחוקות ממך׳ שאינם משבעה גוים: לא תחיה׳ אסור שיאכילם או ישקם והכלל חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: כי האדם עץ השדה׳ כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור לחם רק מלת לא לא יתכן להיותה כ נחסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה״א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא ת תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה ו והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפי׳ שהוא נכון ש שאמר וכרת ובנית מצור: עד רדתה׳ כי לולי שהיתה נשגבה לא אמ׳ הכתו׳ ימים רבי׳: כי ימצא חלל׳ באשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחר ונמצא חלל בארץ ישרא׳ ולא נודע מי הכהו: זקניך

עמך י״ב בתו׳ וסי׳ במ׳ רבת׳: והכית ה׳ בטע׳ מלרע וסי׳ והכית את כל זכור׳ עתה לך והכית את עמלק׳ והכית את ארם באפק׳ והכית את מדין כאיש׳ והכית את בית אחאב אדניך: כל שללה כך דינו ומטעי׳ ביה דאמרי וכל שללה כי אינו מנוי עם י׳ פסו׳ וכל וכל: תחיה ג׳ וסי׳ כל נשמה׳ מכשפה׳ והחכמה תחיה בעליה׳ ונמסר

ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם: ס

כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום: והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה: ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב: רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן יהוה אלהיך לך: כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה: רק מערי העמים האלה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה: כי החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס

כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ

כי ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו:

ומן גברא די ארס אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יסבינה: ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחול ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית ליבא דאחוהי כלביה: ויהי כד ישצון סרכיא למללא עם עמא ויכנון רבני חילא בריש עמא:

ארי תתקרב לקרתא לאגחא קרבא עלה ותקרי לה מלין דשלם: ויהי אם שלם תעניך ותפתח לך ויהי כל עמא דישתכח בה יהון לך למסקי מסין ויפלחונך: ואם לא תשלים עמך ותעביד עמך קרב ותצור עלה: וימסרינה יי אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל די יהי בקרתא כל עדאה תיבוז לך ותיכול ית עדא דסנאך די יהב יי אלהך לך: כן תעביד לכל קרויא דרחיקין מינך לחדא די לא מקרוי עממיא האילין אינון: לחוד מקרוי עממיא האילין די יי אלהך יהיב לך אחסנא לא תקיים כל נשמא: ארי גמרא תגמרנון חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי אלהך: בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון:

ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא תחבל ית אילנה לארמא עלוהי ברזלא ארי מניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למיעל מן קדמך בצירא: לחוד אילן דתדע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחבל ותקוץ ותבני כרקומין על קרתא די היא עבדא עמך קרב עד דתכבשה:

ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן קטליה:

בעל הטורים

מלחמה עד רדתה׳ בגימט׳ אף בשבת׳ כי ימצא חלל׳ סמך לפרשת מלחמות׳ שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים׳ באדמה בגימט׳ בגלוי׳ ומדדו ב׳ ומדדו את הערים׳ ומדדו את תכנית׳ שמודדין מראשו שהוא עיקר תכונ׳ האדם׳ אשר אותיו׳ לא״ב שמודדי׳ מראשו׳ אשר

גם בסדר משפטים: על העיר י״ז וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ב: עשה ו׳ וסי׳ רק עץ אשר׳ אש וברד שלג וקיטור׳ ולשמחה מה זה עשה׳ אין אסתר מגדת׳ קול רנה וישועה׳ ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל:

ויצאו זקניך · מיוחדי׳ שבזקניך סנהדרי גדולה: ומדדו · ממקום שהחלל שוכב: אל הערים אשר סביבות · לכל צד לידע איזו קרובה: אל נחל איתן · קשה שלא נעבד: וערפו · קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקב״ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירו׳:

זקניך · זקני הערים הקרובו׳ והשופטי׳: עגלת בקר אשר לא עובד בה · לחרוש: ולא משכה בעול · להביא אבנים כמנהג העגלו׳: איתן · תקיף: וערפו שם · יכרתו עורף העגלה: הכהנים בני לוי · שהם בברור מבני לוי: ועל פיהם יהיה · עונש כל ריב וכל נגע: וכל זקני העיר · זהו ויצאו זקניך · ה״א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי ועל דרך דרש שישוב לאחת כי היד לשון נקבה ברוב: ועינינו לא ראו · ויתכן שהשם צוה לעשות כן: העיר הקרובה · כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אצלנו: וענו ואמרו · כמו ועניתם ואמרת ושם אפרשנו: כפר לעמך · ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים: ונכפר · חסר תי״ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שני בניינים בנין התפעל עם בנין נפעל · וטעם זכר אשר פדית כאשר פדיתם ממצרים למען תכפר כן פדם מזה הדם ועונשו: ואתה תבער הדם הנקי · פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרי׳ אתה חייב לבער שפיכות דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי ב בארצך אם תעשה הישר בעיני יי׳ כנגד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה:

ויצאו ז׳ רפין וסי׳ בסדר ויהי בשלח: ולברך ד׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב: ידינו ו׳ מלא׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בראשי׳ · ראשה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא: ירח ימים ב׳ וסי׳ ובכתה את אביה · וימלך ירח ימים בשמרון:

ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל: והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וערפו שם את העגלה בנחל: ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך בשם יהוה ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע: וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל: וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו: כפר לעמך ישראל אשר פדית יהוה ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם: ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני יהוה:

צ״ו · סלוא · סימן:

ס ס ס

כי תצא למלחמה על איביך ונתנו יהוה אלהיך בידך ושבית שביו: וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה: והבאתה אל תוך ביתך וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה: והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה: והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף ל

ויפקון סבך ודיינך וימשחון לקרויא די בסחרנות קטילא: ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא ההיא עגלת תורין די לא אתפלח בה די לא נגדת בניר: ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל בייר די לא יתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: ויתקרבון כהניא בני לואי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בנחלא: ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדא ית דמא הדין ועיננא לא חזאה: כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכאי בגו עמך ישראל ויתכפר להון על דמא: ואת תפלי חובת דם זכאי מבינך ארי תעביד דכשר קדם יי:

ס ס ס

ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרינון יי אלהך בידך ותשבי שביהון: ותחזי בשביא אתתא שפירת חזו ותתרעי בה ותסבה לך לאנתו: ותעלינה לגו ביתך ותגלח ית רישה ותרבי ית טופרהא: ותעדי ית כסות שביה מנה ותיתב בביתך ותבכי ית אבוהא וית אמה ירח יומין ובתר כן תיעול לותה ותבעלינה ותהי לך לאנתו: ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרינה לנפשה וזבנא לא תזבנינה בכספא
לא

ידינו לא שפכה · וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה: הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: ונכפר להם הדם · הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: ואתה תבער · מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיניו׳:

כי תצא למלחמ׳ · במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת א׳ ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו · לרבות כנענים שבתוכה ואע״פ שהן משבעה אומות: ולקחת לך לאשה · לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב״ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו׳ וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיו׳ הללו: אשת · אפילו אשת איש: ועשתה את צפרניה · תגדלם כדי שתתנוול: והסירה את שמלת שביה · לפי שהם נאי׳ שהגוים הארורים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישב׳ בביתך · בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה שתתגנה עליו: ובכתה את אביה · כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: והיה אם לא חפצת בה · מבשרך שסופה לשנאתה: לא

כי תצא · זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא ב בארץ ישראל: ולא כן חוצה לארץ ואף כי במלחמה: אשת · כבר דרשוהו חז״ל: יפת תאר · בעיניו: וחשקת בה · שתתחשקנה לקחתה לאשה כי אחרי כן יאמר ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה: והבאתה אל תוך ביתך וגלחה · יש אומרים שמא בעבור שערה חשק בה על כן תגלח: ועשתה · תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו: והסירה את שמלת שביה · שמא בעבור יופי מלבוש׳ חשק בה: ובכתה · כדי להסיר שמחתו בה: ירח ימים · אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע: ועשתה · תקון ותקונה לכרות העורף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה והתקון עיקר כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם: והסירה שמלת · כי היא מטונפת: וישבה בביתך ובכתה והטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות: את אביה ואת אמה · אם קרוב יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות · וטעם ובכתה שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרחץ כי הוא כריכה למי מדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז״ל אמרו עד שלשה חדשים ואף על פי שאין צורך לחזוק הנה העד ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיחל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שני חדשים כמנהג ... ירח ימים · כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקרא החדש ירח כי עקרו הירח: ושלחתה לנפשה · תעשה רצונה: ומכר לא תמכרנה בכסף · דבר הכתוב במנהג הרב והטעם בשום דבר:
לא

בעל הטורים

אשר סביבות החלל · בגימטריא בראשו של ההרוג · לא עבד בה · ולא משכה בעול · לא יעבד ולא יזרע הרי ד׳ מכות לכפר על ד׳ רוחות העולם · וכן ד׳ כתיים אלל וארבע כתיים עגלה בפרשה · לא שככה כתיב בה״א · שלא נגעכו בו בחמשה א׳ אצבעותינו ועוד כי הכפים יש לה חמש מ׳ פמות ולכן כתן דוד ליואב ה׳ קללות פ כשהרג לאבנר · ז׳ ומכורע וכו׳ כפר לעמך ישראל · מכאן שכל ישר׳ ערבין זה לזה כפר לעמך ישר׳ אשר פדית ר״ת בגל׳ זה הכהנים ·

כי תצא

למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין שתי מלחמות א׳ הקריים לה מלחמה · שלא יאמר השופך להרוג כי עת מלחמ׳ · ויאמרו האויבים הרגוהו במלחמה · וכתיב מלחמ׳ אחרית · לומר תבער דם הנקי להרוג הרוצח · והכ׳ תלך במלחמה ותכנה · ולא היו מכוחין לילך שונאים במלחמה ביחד · שמא יהרגו זה לזה במלחמה · כי תעבת היסר · וסמיך ליה כי תצא למלחמה · שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים · וסמיך ליה כי תצא למלחמה ילות׳ שהשם יוצא עמך כענין ס שנאמר ויצא וי׳ ונלחם בגוים · כי תצא · בא אליה ב׳ וי׳ תכותה לבא עליך · כן ישחיתו הארץ · על אויביך חסר יו״ד · שבמלחמות יחיד הכתוב מדב׳ · שבו בגימטר׳ ואם יהיו כנעניים · אשת · בגימ׳ בשר נבילה מאוסה כמו שדרשו חכמי׳ מוטב שיאכלו ישר׳ בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותו׳ נבילות · לך לאשה והבאתה אל תוך ביתך · לומר לאחר שתגייר אותה ותהיה לך לאשה ולא בגיותה · וגלחה את ראשה · לפי שהטיב׳ ראשה לפתותך · ועשתה את צפרניה · לפי שרמזה לך בהם לפתותך · ירח ימים · ולא אמר חדש · לומר לך מה ירח אורו כנגד אור השמש אין גוזה ת מאוסה היא כנגד בת ישראל · ושלחתה לנפשה · בגימ׳ לנפשה לא בבית ע״ז · אשר אנות׳ כי תהיין וגו׳ לך שלא יבכה אותה בהוויות של באה · שתי נשים האחת א׳ אהוב׳ והאחת שנואה · מרבה כפל׳ מרבה בזנים · לומר לך כיון שיש לו שתי נ׳ נשים האחת עושה בכשפים כדי שיוסף׳ השניה · והיה הבן הבכו׳ לשניאה ...

בעל הטורים

ילכך כמוך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה׳ לשבויה אותיות ה לבאהיה לות ששבויה בבשואיה שהם ב בבקולין׳ במדרש דורש לאיש׳ זה הקב״ה׳ אהובה אלו האומות שאראה להם פנים׳ שנואה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים׳ ביום הנחילו לעתיד לבא׳ לא יוכל כי אם בני ב בכורי ישראל׳ ביום הנחילו את בניו כ״ת מותו׳ רמז למאן דאמר רב יהודה ש של זה שכבכשו לבקר החולה׳ ביום רשו נותנין׳ רשו עושין דין בלילה נותנין ואין עושין דין וזה מה שמצוה בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו תורת דין את אשר יהיה לו׳ בגי׳ מלמד שהבן נוטל ב בראוי כבמוחזק׳ את אשר יהיה לו כ״ת תורה׳ שלא יכחיל לעבור על דברי ת תורה׳ אם כתן לאחר בלשון ירושה לא את׳ כלום משמי שהתנה על מה שכתו׳ בתורה׳ וכל המתנה על מה שכתוב בתורה אין בדבריו כלום׳ לתת לו פי שנים׳ בשביל שהוא נוטל פי שנ״ם׳ יש באותיות של בכור שנין כפולות׳ הב״ת כפולה על האות ש שלפניה׳ וכן הכף על היו״ד שלפניה וכן הרי״ש והוו כתבת כפולה שנותנין א אותה שני וו״ין׳ בכל אשר ימצא לו כי ה״ת ראוי׳ ולמ״ד דבכל ואלף דאשר הוא לא׳ זהיכו לא ראוי שאין הבכור נוטל כי שנ׳ בראוי׳ יכיר בגימ׳ לאחר׳ כדדרשינן יכירנו לאחרים׳ ראשית אונו׳ כל ראשית הוא מובחר׳ ראשית דגנך קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה׳ לו משפט הבכורה׳ כי יהיה לאיש לומר משפט בכורה לאיש ואין מ זכט בכורה לאשה׳ סורר בגימט׳ זה אבשלום בן דוד׳ בכנו חסר יוד׳ כאלו עבר על עשרת הדברות׳ ומרה חסר וו כי מרה יהיה לו באחרונה׳ ובערת הרע מקרבך וכל ישראל וסמיך ליה וכי יהיה באיש חטא לומר לך שכל ישראל ערבים זה לזה לבער ולהוכיח החוטאים לעיל כתיב ורגמוהו׳ וסמיך לו פרשת נתלין׳ לומר שכל הנסקלין נתלין׳ על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שגם העץ נקבר עמו׳ ועוד לקבור בארון׳ לא תראה את שור אחיך׳ סמך השבת אבדה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבית הקברות על זה נאמר והתעלמת נותן לך וסמיך ליה והתעלמת לומר כל שבשלו מ מחזיר אף בשל ח חבירו מחזיר׳ ... ואחפתי ב׳ במסורת ואכפתו מכרעתו׳ זהו

אבן עזרא

לא תתעמר בה כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: אהובה׳ בעיניו ולא לשם: לשניאה׳ תאר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה: ביום הנחילו את בניו׳ בבריאו גופו או ביום מותו והוא שכיב מרע או בד״ר ינחילו: לבכר׳ בדיבור ובמעלה׳ וטעם לא יוכל כחבריו: יכיר׳ יעשה לו הכרה או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקו׳ שלא יודעו או הוא חייב מבן נחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים׳ שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבע ויקח שני חלקי׳ ואם שנ׳ בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אונו׳ הנודע עם הישר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים: סורר ומורה׳ כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר׳ כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצות עשה: ומורה׳ כמשנו׳ לא תעשה: ויסרו אותו׳ בשמועדי׳ מצוה שהם יתפשוהו ויוציאוהו ודברי הקבלה אמת: זולל׳ מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש מ ממנו: וסובא׳ מרבה לשתו׳ והוא המשתכר והנ׳ זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ו ומשתה׳ ונסמכה זו הפרשה בעבו׳ אשת יפת תאר והער ושם אמנו והרמז שרמזתי בבני אהרן: ותלית אותו׳ כבר קבלנו מחז״ל ענין התלוים: כי קללת אלהים תלוי׳ בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנפש על כן ולא תטמא את א אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי מ משפט הערלים והישראלי איננו שוה: לא תראה את שור׳ אפילו אתה יוצא למלחמה וזה דרך דרש: ואספתו׳ אם היית שב או בשווי שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת׳ דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה וככר הזכיר החמור וכן משפט כל בהמה: לא תוכל׳ כחבירין: נופלי׳ כמו רובץ׳ ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו׳ ולא לברך כמו עזוב תעזוב עמו:

לא

והיה ביום ה׳ וסי׳ והיה כיום הנחילו׳ והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב׳ והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך׳ והיה ביום צאתך ועברת את נחל דשמעי׳ והיה ביום זבח יי׳ ופקדתי על השרים דצפניה: את בניו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: אונו ג׳ חס׳ וסי׳ כי הוא ראשית אנו׳ יהי רעב אנו׳ בני לך חדיד ואנו תבינא דעזרא: קללת

תרגום

לָא תְּחַגַּר בַּהּ חֲלָף דְּעַנֵּיתַהּ׃ אֲרֵי תְּהֶוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחִימְתָּא וַחֲדָא שְׂנִיאֲתָא וִילִידָן לֵיהּ בְּנִין רְחִימְתָּא וּשְׂנִיאֲתָא וִיהֵי בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנִיאֲתָא׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין לִבְנוֹהִי יָת דִּי יְהֵי לֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת בַּר רְחִימְתָּא עַל אַפֵּי בַּר שְׂנִיאֲתָא בּוּכְרָא׃ אֲרֵי יָת בּוּכְרָא בַּר שְׂנִיאֲתָא יַפְרֵישׁ לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין חוּלָקִין בְּכֹל דְּיִשְׁתְּכַח לֵיהּ אֲרֵי הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵיהּ לֵיהּ חֲזֵיָא בְּכֵרוּתָא׃ אֲרֵי יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּל מִנְּהוֹן׃ וְיֵחְדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ לִקְדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּינָא דְּאַתְרֵיהּ׃ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימְרַנָא זְלֵיל בְּסַר וְסָבֵי חֲמַר׃ וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן׃ וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטֵיל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא׃ לָא תְבִית נְבִלְתֵּיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלֵיב וְלָא תְסָאֵיב יָת אַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ לָא תֶחֱזֵי יָת תּוֹרָא דַּאֲחוּךְ אוֹ יָת אִימְרֵיהּ דְּטָעַן וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְּתִיבִנּוּן לַאֲחוּךְ׃ וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁנֵּיהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ וְכֵן תַּעְבֵּיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לְכָל אֲבֵידְתָא דַּאֲחוּךְ דְּתֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְכַסָּאָה׃ לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא דַּאֲחוּךְ אוֹ תוֹרֵיהּ רְמַן בְּאוֹרְחָא וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְּקִים עִמֵּיהּ׃ לא

מקרא

לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס

כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃ כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס

כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס

וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

כב

לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס

לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס

רש״י

לא תתעמר בה׳ לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות וסמוס עימראה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: פי שנים׳ כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו׳ מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: סורר׳ סר מן הדרך: ומורה׳ ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו׳ מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה׳ אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמ׳ זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: וכל ישראל ישמעו ויראו׳ מכאן שצריך הכרזה בבית דין פ׳ פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: וכי יהיה באיש חטא משפט מות׳ סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין: ותלית אותו על עץ׳ רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך ה׳ בסקילה: כי קללת אלהים תלוי׳ זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת: והתעלמת׳ כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת׳ לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו׳: עד דרוש אחיך׳ וכי תעלה בלבך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו׳ שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם׳ לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו: הקם תקים׳ זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו׳ עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו ה׳ איל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: לא

זולל כלה מ״ל כמ״א חס׳ בלים׳

ג׳ וסי׳ כי קללת אלהים תלוי׳ קללת יותם בן ירבעל׳ וכן קללת חנם לא תבא׳ תנ״ך: תלוי ג׳ וסי׳ כי קללת אלהי׳ את אבשלום תלוי באלה׳ אף המגן תלוי עליו׳ תנ״ך: עמך י״ב בתורה וסימ׳ נמסר בסדרא דלעיל׳

לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת יהוה אלהיך כל עשה אלה: פ

כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים: שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים: ס

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו: לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם: ס לא תחרש בשור ובחמר יחדו: לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו: ס

גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה: ס

כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה: ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים: ולקח אבי הנער ואמה והוציאו את בתולי הנער אל זקני העיר השערה: ואמר אבי הנער אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה: והנה הוא שם עלילת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה לפני זקני העיר: ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו: וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ולו תהיה לאשה

לא יהי תיקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין: ארי תערע קנא דצפרא קדמך באורחא בכל אילן או על ארעא אפרוחין או ביעין ואמא רביעא על אפרוחין או על ביעין לא תיסב אמא על בניא: שלחא תשלח ית אמא וית בניא תיסב לך בדיל דייטב לך ותוריך יומין: ארי תבני ביתא חדתא ותעביד תיקא לאגרך ולא תשוי חובת דין דקטול בביתך ארי יפל דנפיל מניה: לא תזרע כרמך עירובין דילמא תסתאב דמערת זרעא די תזרע ועללת כרמא: לא תרדי בתורא ובחמרא כחדא: לא תלבש שעטנזא עמר וכתן מחוברין כחדא: כרוספדין תעביד לך על ארבע כנפי כסותך דתתכסי בה: ארי יסב גבר אתתא וייעול לותה ויסנינה: וישוי לה תסקופי מלין ויפיק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית ועלית לותה ולא אשכחית לה בתולין: ויסב אבוהא דעולימתא ואמה ויפקון ית בתולי עולימתא לקדם סבי קרתא לתרע בית דינא אתרה: ויימר אבוהא דעולימתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו וסנהא: והא הוא שוי תסקופי מלין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואלין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא: וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולימתא ארי אפיק שום ביש על בתולת בת ישראל וליה תהי לאנתו

יקרא כ"א בקריאה וסימ' במסרה רבתא: תשלחה' וסי' חרונך יאכלמו · שלח תשלח את האם · ויאמר חזאל מדוע אדני בכה · תשלח קציריה עד ים · רוחך יבראון · וחד ותשלח פארות: לא תחרש ב' וסי' בשור ובחמור · על רעך רעה: צמר ופשתים ב' וסי' לא תלבש · דרשה צמר ופשתים: גדלים ב' חס' יוד קדמ'.

וסי' תעשה לך · מעשה שבכה: ושנאה ב' א' ראש פסוק וא' סוף פסוק וסי' ושנאה האיש האחרון · כי יקח איש אשה ושנאה: עלילת ד' ב' כתיב עלילת וב' כתי' עלילו וסי' ושם לה עלילת · והנה שם לה עלילת כתי' · להתעולל עללות · ולא נתכנו עללות כתיב: והוצא ו' חסרים יוד בליש' וסי' מוצאי דבת הארץ · והוצאך מבית עבדים דשוחט · והוצא עליה שם רע · ואוצא אש מתוכך · התוצא מזרות · ותעלומה יוצא אור: ולא מצאתי ה' וסי' בתולים · ואבקש מהם איש גזר · ולמנחמים ולא מצאתי · אשר עוד בקשה נפשי · ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג' וסי' ולקח אבי הנערה · ועלתה יבמתו · והפרשים שת שתו השערה:

רשי

לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ולישב בין הנשים. דבר אחר שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה: למען ייטב לך וגו'. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכר של מצות חמורות: כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שהמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג. ואונקלוס תרגם תיאקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידיך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב. כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור נופל בו לשון קדוש כמו אל תגש בי כי קדשתיך: לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינין שבעולם הוא הדין לכל להנהיגם יחד קשורין זוגין בהולכת שום משא: שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו דרשו שוע טווי ונוז: גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב: ובא אליה ושנאה. סופו ושם לה עלילות דברים עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: ויסרו אותו. מלקות: ואם

אבן עזרא

לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא כתמלא זקנו יתערב עם הנשים ויכאף הוא והן ואינו יודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שישנה מעשה השם: כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך. יקרא כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב משפט. אלף אפרוחי נוסף כמו אלף ובאזרועך והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה וכן שור או שה: ייטב לך. שהשם יחמול עליך וייטיב לך: והארכת ימים. כאשר לא תכרית כל הקן שעזבת העיקר: כי תבנה בית חדש. נדבקה זאת הפרש' אחר שכלחמו והם בארץ החל במצות הבית: מעקה. טעמו ידוע מהמקום ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עצמו בעקה: הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוננו הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא נדע אם כן דרך הלשון או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד נחל אשכול על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע: לא תזרע כלאים. פי' פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתערב זה עם זה: לא תחרוש בשור ובחמור. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרים: גדילים תעשה לך. אמרו המכחשים שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופי' גדילים כמו בבנייכה גדילי מעשה שרשרו' והמכחשי' הוציאוהו מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר: כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחשים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכ' בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: עלילות. כמו סבות: דברים. הן אמת או שקר: בתולי. לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחרות וזקונים וצלומים: אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או ממונה בית דין: וטעם

בעל הטורים

זהו שדרשו נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לי ולאחר נגעים באים על ביתו ונוה הכהן ופנו את הבית · ומוציאין הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שתאסף כליו אל ביתו ואינו אסיפתו מצרעתו שצרע' באה עליו · ר"א האוסף בכשרו' לוקה בגופו ומי שאבריה לו אבדה · אוסר בכל אף בכשרים ולוקה בגופו בצרע' ונמצא כשתאסף האבדה לביתך ותתגררנה לו · אז לא יחסר עוד באחרו' ותאסוף אותו מצרעתו · עד דרוש אחיך אותו כו' שידרוש האות שלא שיתן לו סימן בו · וזהו שדרז"ל דורשהו אם הוא רמאי אם לאו מאי לאו בסימנין כפלין · והתעלמת לומר שפעמי' אתה מתעלם כגון זקן ואינה לפי כבודו · כלי גבר על אשה בגימ' כלי תורה · רמז שלא ילמד אדם לבתו תור' · על אשה ב' כלי גבר על אשה · אם נשאה לבי על אשה זהו שאמר שתיירו באשה שלובש' כלי גבר כדי להתנכר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי · יקרא קן בגימ' פרט למזומן · אפרוחים או ביצים בגימטרי' בפריכים לאמן · כי תועבת ה' כי יקרא קן נכור לומר שלא יאכל בשוף ובעוכפת כשבזקתי' זה לזה · על הבנים ב' הכא ואידך כה אמר ה' על הבנים והבנות הילודי' במקום הזה ממותי תחלואים ימותו · אם תקיים המצוה יאריכו ימיך · ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו · והארכת ימי' בגימ' בעולם שכלו ארוך · והארכת ימי' וסמיך ליה כי תבנה בית חדש לומר אם בנית בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו · ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בני בית חדש שהוא בית המקדש · ועל כן בכבוד אב ואם הקדי' והארכת ימים למען ייטב לך כדי לתכוני והארכ' ימים לתבנה בית חדש לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו רמז לאמ' שדרשו הרי שעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת · היכן אריכות ימים של זה · כי יפול הנופל וסמיך ליה לא תזרע · רמז לדרך יאשיהו דאמ' עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד · המלאה ב' במס' כמו כן תקדש המלאה כאשר תעית העגלה המלא' לה עמיר · וזהו שאמ' שצריך להרחיק בכלאים כמלא כמו בקר · ושניה רבוון שצריך למרוד בר' אמות שותקית · והדר

וטעם כל ימיו כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו : וסקלוה · שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארס לא ארס אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי הדת בארו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קבוע וכפי תולדת הנערות ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה גם פירושו זה כמו זה והנה פירש זה עוד : כי יהיה · כאשר יארע זה הדבר : שער · מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת ה האריכות כי אם בדברי קבלה כי יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנס על כן משל הרוצח : צעקה · יתכן שצעקה · אשר לא אורשה · זאת אנוסה לא מפותה : לא יקח איש את אשת אביו · האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה : פצוע דכא · ביצים בלא אבר ואמרו המדקדקים כי הטעם בשרש שהוא דכא וזה רחוק : שפכה · זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע : בקהל יי' · הטעם שלא יחשב כאחד מקהל יי' שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבעת הגוים גם שכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב עם הזכרים ועם פירקתיו : ממזר · אחז"ל הבא מן העריות והשנים ממ"ן נוספין כמ"מין שהרכו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב ממזר באשדוד כי רחוק הוא שיקרא עם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם גנאי והמתרגם תפש דרך קבלה ודרש : ויהפוך

ואם אמת היה הדבר · בעדים והתראה שזינתה לאחר אירוסין : אל פתח בית אביה · ראו גדולים שגדלתם : לזנות בית אביה · כמו בבית אביה : כל אנשי עירה · במעמד כל אנשי עירה : ומצאה איש בעיר · לפי ששכב עמה פירצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה : ומתו גם שניהם · להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם : גם · לרבות הבאים מאחריהם · דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד : כי כאשר יקום וגו' · לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקת עמד עליה כהורג העומד על חברו להרגו · ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו' : לא יקח · אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה : ולא יגלה כנף אביו · שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביך אלא לעבור עליו בשני לאוין ולסמוך לה : לא יבא ממזר · ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתת בית דין שאין בעריות מיתת בית דין שאין בה כרת : פצוע דכא · שנפצעו או נדכאו ביציו : וכרות שפכה · שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד : לא יבא ממזר בקהל יי' · לא ישא ישראלית : לא יבא עמוני · לא ישא ישראלית : על

שלחה חד מן י"ד זוגי קדמא נסיב ל' ותנייניה לא נסיב ל' ולית דכות דסמיכי וסי' במס' רבתא ידכא ג' וסי' לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה · ואת דכא ושפל רוח · תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם · אנ"ך : ממזר ב' וסי' לא יבא ממזר בקהל יי' · וישב ממזר באשדוד : עמוני ה' מלאים בליש' וסי' לא יבא עמוני ·

לא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס
וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ׃ וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס
כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס
כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר הָעִיר הַהִוא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־הַנַּעֲרָ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס
וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ וְלַנַּעֲרָ לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃ כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעֲקָה הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס
כִּי־יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס

כג

לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס
לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּא וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס
לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס
לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃

לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי : ואם קושטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולימתא : ויפקון ית עולימתא לתרע בית אבוהא ויִרגמונה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עביד דביש מבינך : ארי ישתכח גבר שכיב עם אתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם אתתא ואתתא ותפלי עביד דביש מישראל : ארי תהי עולימתא בתולתא דמארסה לגבר וישכחינה גברא בקרתא וישכוב עימה : ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולימתא על עסק דלא צווחת בקרתא וית גברא על עיסק די עני ית אתת חבריה ותפלי עביד דביש מבינך : ואם בחקלא ישכח גבר ית עולימתא דמארסא ויתקף בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי : ולעולימתא לא תעביד מדעם לית לעולימתא חובת דין דקטול ארי כמא די יקום גבר על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין : ארי בחקלא אשכחה צווחת עולימתא דמארסה ולית דפריק לה : ארי ישכח גבר עולימתא בתולתא די לא מארסא ויחדינה וישכוב עמה וישתכחון : ויתן גברא דשכיב עמה לאבוהא דעולימתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די ענה לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי : לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי : לא ידכי דפסיק ודמחבל למיעל בקהלא דיי : לא ידכי ממזרא למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי ליה למיעל בקהלא דיי : לא ידכון עמונאי ומואבאי למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי להון למיעל בקהלא דיי עד עלמא : על

ויעל נחש העמוני · ויאמר להם נחש · צלק העמוני דו"ה · וטוביה העבד העמוני דו"לעגו לנו דעזרא :

בעל הטורים

ואחר יש דגו"ג כענינו' בבטן האכלא · לא תחרוש בשור ובחמור טמא וטהור · רמז שלא יתחתף צדיק עם רשע תחרוש ב' לא תחרוש בשור ובחמור · ואידך לא תחרוש על רעך רעה · זהו שאמרים טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה · והחמור אינו מעלה גרה וכשראה השור מעלה גרה יהיה סבור שהוא אוכל ומצטער וזהו לא תחרוש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה · לא תחרוש בגימ' אסור ליהנות שאילו בגבר ארוך ובו כלאים מכר אחר · אסור להתכסות בה מכר השני · גדילי' ב' גדילים תעשה לך גדילים תעשה פרשרות וזהו שאומר ב"ה גדיל שנים דתרי גדילי כתיב ופתילהו מתוכו כדכתיב מעשה פרשרות בדרך עבותי' פרשרות · אשר תכסה בגימ' להביא בכסות כותא שהוא חייב · אשר תכסה בה · כי יקח רמז לאה דאיתא במדרש רבי אליעזר מגלה טפח ומכסה טפח בעת ביאה · ד"א רמז אשר תכסה כי יקח רמז לתלמיד חכם שמאפיל בטליתו · ד"א רמז כי יקח אשר תכסה מלומר שמכסה לו על עונותיו · ובא אליה ב' ובא אליה ושנאה ובא אליה מלך גדול ודרשו אותו על יצר הרע · גם בכאן בשביל שהלך אחרי יצרו הרע כונו לשנאתה הוציא עליה שם רע · והוציא עליה שם רע חסר יו"ד · כאלו עבר על עשרת הדברות · וכן לא נחתם גזר דין על אבותינו עד שהוציאו י' המרגלים דבה · אבי הנער כת' ב' חסר ה"א שהלכה כנער · לכך הוציא עליה שם רע · את בתי נתתי · בגי' הפה שאסר הוא הפה שהתיר · אל פתח בית אביה וסקלוה בגימ' זהו ראו אלו הגדולין שגדלת · כי עשתה נבלה בישראל וכתיב לה כי ימצא איש שוכב רמז לאיש שהטיח באשתו וסקלוהו · אשר לא צעקה אלא אם ירצה תמדריכולה לוא מיתת כער בלי צעקה · ממזר ב' במסר' לא יבא ממזר · ואידך וישב ממזר באשדוד · זה הוא שאמרו חז"ל עתידין ממזרים ליטהר ויושבו בארץ · לא יבא ממזר בקהל יי' בגמ' ממזר לפצוע דכא · שממזר אינו מוליד כפצוע דכא · וסמך עמוני ומואבי לממזר שבנות לוט כבעלו לאביהן וילדו ממזרים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה ·

אשר

רשי

על דבר · על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם : בדרך · כשהייתם בטירוף : לא תדרוש שלומם · מכלל שנא׳ עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת״ל לא תדרוש שלומם : לא תתעב אדומי · לגמרי · ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך : לא תתעב מצרי · מכל וכל אע״פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא

אבן עזרא

ויהפוך · שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם : כי תצא מחנה · זהו המחנה שיצא על האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה הגדול כי שם מחיצות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובים כביבות הארון וברור כי טמא מקרה מפחית והסמיכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי כוררים הם בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין :

קדמו ה׳ וסי׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם · בלחמו קדמו נודד · קדמו עיני אשמורות · קדמו שרים אחר נוגנים · כי לא קדמו בני ישראל את : בלחם ו׳ דגשים וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה : ירחץ ה׳ וסים׳ וקרבו וכרעיו ירחץ במים · והקרב והכרעים ירחץ במים · ואם לא יכבס · והיה לפנות ערב ישמח צדיק כי חזה ·

ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס

י כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו׃ עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה

עַל־עֵיסַק דִּי לָא־עָרַעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת־בִּלְעָם בַּר־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם דִּי־עַל־פְּרָת לְלַטָּיוּתָךְ׃ וְלָא־אֲבִי יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן־בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת־לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחְמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ לָא־תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבַתְהוֹן כָּל־יוֹמָךְ לְעָלַם׃ לָא־תְרַחֵיק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא־תְרַחֵיק מִצְרָאָה אֲרֵי־דַיָּיר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵיהּ׃ בְּנִין דִּיתְיַלְדוּן לְהוֹן דָּרָא תְלִיתָאָה יִדְכּוֹן לְהוֹן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ׃ אֲרֵי־תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ׃ אֲרֵי־יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא־יְהֵי דְכֵי מִקְרֵי לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ וִיהֵי לְמִפְנֵי רַמְשָׁא יַסְחֵי בְמַיָּא וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ וַאֲתַר מְתַקַּן יְהֵי לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִיפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא׃ וְסִכְּתָא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִיתְּבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וְתָתוּב וּתְכַסֵּי יָת מַפַּקְתָּךְ׃ אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סָנְאָךְ קֳדָמָךְ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישָׁא וְלָא־יִתְחֲזֵי בָךְ עֲבֵירַת פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵיהּ מִלְּאֵיטָבָא לָךְ׃ לָא־תִמְסַר עֶבֶד עַמְמִין לְיַד־רִבּוֹנֵיהּ דִּישְׁתֵּיזַב לְוָתָךְ מִן־קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃ עִמָּךְ יְתֵיב בֵּינָךְ בְּאַתְרָא דִי־יִתְרְעֵי בַּחֲדָא מִן־קִרְוָךְ בִּדְיֵיטַב לֵיהּ לָא תוֹנֵינֵיהּ׃ לָא־תְהֵי אִתְּתָא מִבְּנַת־יִשְׂרָאֵל לִגְבַר עֶבֶד וְלָא־יִסַּב־גַּבְרָא מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתְּתָא אַמָּא׃ לָא־תָעֵיל אֲגַר זָנִיתָא

וחולפן

רשי

בשעת הדחק · לפיכך בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו׳ ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא · לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב ובן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו : כי תצא מחנה וגו׳ ונשמרת · שהשטן מקטרג בשעת הסכנ׳ : מקרה לילה · דבר הכתוב בהווה : ויצא אל מחוץ למחנה · זו מצות עשה : ולא יבא אל תוך המחנה · זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנ׳ שכינה : והיה לפנות ערב · סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש : ויד תהיה לך · כתרגומו כמו איש על ידו : מחוץ למחנה · חוץ לענן : על אזנך · לבד משאר כלי תשמישך : אזנך · כמו כלי זין : ולא יראה בך · הקב״ה ערות דבר : לא תסגיר עבד · כתרגומו · דבר אחר אפי׳ עבד כנעני של ישר׳ שברח מחוצה לארץ : לא תהיה קדשה · מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות : ולא יהיה קדש · מזומן למשכב זכור · ואנקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבד שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא שאחר שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור · ולא יסב גבר׳ מבני ישר׳ איתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה : אתנן זונה · נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה :

לקללך · ל׳ ר״פ וא׳ וקלך סי׳ כמוהם

לעולם · ג׳ מל כתוב וסי׳ וגם כך ויל וכו ורים וכל כביאין וכתו׳ דכו׳ מ״ל במ״ח חם

אבן עזרא

מכל דבר רע · לנפש ולגוף כמו הקרי : מקרה · הא״ם משרת ומשקלו משרה אחוזתו : לפנות ערב · כטעם כי פנה היום גם חזוק הוא זה לדברי חז״ל והמכחשים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי״א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש : ויד · מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת הצורך ואף כי התינוקות והעד שאמ׳ הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום · אל״ף אזניך נוסף מגזרת והזנות רחבו : וכסית · כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש : ערות דבר · במעשה או דבור : ושב מאחריך · הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב : לא תסגיר עבד · בלכתם למלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי : מעם אדוניו · גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישר׳ ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו · ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא ה׳ הנשכב והעד מבני ישראל ואמר אליהו וחיתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד מועד וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשי׳ אורגות שם ואני לא אבין טעם קדשה וכאשר אחפש היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנת לכל עובר ושב והעד איה הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המצרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכ׳ פרשת אתנן זונה · אתנן כמו מתן והאל״ף נוסף והנו״ן כפול כפ״א כאפופיה וכרי״ש כצריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אגור :

ומחיר

בעל הטורים

אשר לא קדמו בגימ׳ את הזכרים · אשר לא קדמו את · ר״ת בגימ׳ בלק שהוא כ׳ בוה לעשות כן · לשמוע אל בלעם · וסמיך ליה לא תדרוש שלומם · כדאיתא בהנזקין · וסמיך לא תתעב אדומי לומר אע״ג דכתיב ויטום עשו את יעקב · לא תתעב אדומי · כי עמונים לא קדמו אותך בלחם ובמים והוא קרובך שכן כאשר עשו לי בני עשו · ונשמרת בגימטריא מן שפיכות דמים ובגימטריא מן קללת השם · ובגימ׳ אין להסתכל האשה · מכל דבר רע · זהו נבול פה · ויתד תהיה לך על אזניך רמז שאם שמע נבול פה שיכוף אצבעו לתוך אזנו וזהו · ויצאת חוץ שלא לשמוע נבול הפה · בא חוץ מן הבית אז תכוף אצבעך לתוך אזנך ובחררם ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישראל · ויתד בגימ׳ והאבות · ויתד תהיה לך בגימ׳ מדותי יתהיים על אזניך · כלומ׳ יב׳ מדות יהיו כלי זיין שלך · וחפרת ב׳ במסר׳ וחפרת בה ושבת וכסית את כאתך וחפרת לבטח תשכב · זהו מה שאמ׳ לעולם יכרות אדם עצמו לצרכיו קודם שישן וחפרת וכסית כאתך ואז וחפרת לבטח תשכב · ערות דבר · וסמיך ליה לא תסגיר עבד · רמז נואף כנורים בעשפית אסור לקרות קרית שמע כנגדה · סמך לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד דאוריך בבת ישר׳ הנשואה לעבד · ועוד סמך עבד לבנו ישרא׳ לומר בגרה בתך שחרר עבדך ותניה לו :

ומחיר

ונמסר גם בסדר ויקרא : וכבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ וכבא השמש יבא אל תוך המחנה · וכבא השמש צות יהושע · וכבוא נשאי הארון · בתרא מלא : ויד ג׳ קמ׳ וסי׳ אל תשלחו בו · ויד תהיה לך · ויד ברא בראש דרך · וגם נמסר בוישב : מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כי יי׳ אלהיך מתהלך · טפכם נשיכם · והיה מחניך קדוש · קדמ׳ חס׳ : בטוב ט׳ דגשים וסי׳ בישעיה סי׳ ז׳ : אתנן ה׳ פתחין בליש׳ וסי׳ לא תביא אתנן זונה · כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ב׳ בפסו׳ · ויהי בך הפך מן הנשים תניגא דפסוק · ושרפו בתיך באש :

ומחיר

אבן עזרא

ומחיר כלב · כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת ה' : לא תשיך לאחיך · בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע״פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו : לא תשיך לאחיך · יש הפרש בין נשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך תרבית גם הוא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ב בינהם וכמו כן פעולים דבים במקרא : כי תדור נדר · בעבור שהזכיר אתנן זונה לכל נדר : כי דרוש ידרשנו · משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת : והיה בך חטא · עונש : מוצא שפתיך · בכל דבר שיש בו זכר לשם : נדבה · כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור : אשר דברת בפיך · אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו : כי תבא בכרם רעך · לבעבור מותר שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי מעלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך : כליך · כמו עדיך : בקמת רעך · לקצור : מלילות · ידועות מהמקום : וקטפת · כמו הקוטפים מלוח : חרמש · מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי דרכים : כי יקח איש אשה · גם היא חשובה כשרה : חן בעיניו · שהיא הפך תולדתו : מצא בה · ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו : ויצאה · שלא תשוב שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו : והיתה · בעולה לאיש : אחר גם אחרון · שמות התאר : כריתות · שמכרתה בעילתם לעולם : הוטמאה · כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הטי״ת בחסרון הת״ו התפעל וכן הכבס את הנגע : ולא תחטיא · כוויל לישראל : אשה חדשה · יש אומרי' בתולה ולדעת רבי' חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה : נקי יהיה לביתו · שלא יהיה עליו עול מלכות נקי כמו אי נקי · למ״ד לכל דבר מוסף כמו והשליכי לאבשלום : לא

רשי

ומחיר כלב · החליף שה בכלב : גם שניהם · לרבות שנויהם כגון חטים ועשאן סלת : לא תשיך · אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה את כספך לא תתן לו בנשך : לנכרי תשיך · ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה : לא תאחר לשלמו · שלשה רגלים ולמדוהו רבותי' מן המקרא' : מוצא שפתיך תשמור · ליתן עשה על לא תעשה : כי תבא בכרם רעך · בפועל הכתוב מדבר : ואל כליך לא תתן · מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל : כנפשך · כמה שתרצה : שבעך · ולא אכילה גסה : כי תבא בקמת רעך · אף זו בפועל הכתוב מדבר : כי מצא בה ערות דבר · מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו : לאיש אחר · אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה : ושנאה האיש האחרון · הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנ' או כי ימות : אחרי אשר הוטמאה · לרבות סוטה שנסתרה : אשה חדשה · שהיא חדשה לו ואפילו אלמ' פרט למחזיר גרושתו : ולא יעבור עליו · דבר הצבא : לכל דבר · שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל ה החוזרים מעורכי ה המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים : יהיה לביתו · אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמ' : לביתו · זה ביתו יהיה לרבות את כרמו : ושמח · ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח · רחים

בעל הטורים

ומחיר ב' במס' ומחיר כלב · ומחיר שדה עתודי' · זהו שאמרו נתן לה חטין ועשאן סלת והיינו ומחיר שדה עתודים כמו' דהיינו החליף שלה בכלב · כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם : וסמיך ליה לא תשיך לומר אחד המלוה והלוה והערב כ כתעבים · סמך לכל נדר לא תשיך שלא תאמ' אלוה ברבית כדי לשלם נדרי · סמך כי תבא בכרם רעך לנדר · רמז שחור שחור לכרמא לא תקרב שאם נדר בנזיר לא ישכיר עצמו למלאכת הכרם ולכך הקדים כרם לשדה · מה שאין כן דרך להקדימו · לא תתן וסמיך ליה כי תבא בקמת רעך ר רמז שכשמו' לא תתן אתו' לתוך כיך כגון עוסק במין זה שאוכל אוכל ממין אחר · ישך ב' כל דבר אשר ישך · כנחש ישך שהרבית דומה לנשי שכשכו נחש שעולה מעט מעט ואינו מ מרגיש בו עד שעולה למחין כמו נשיכת הנחש · כי תאחר ד' לא תאחר מלאתך וד וזעך לא תאחר כ כאשר תדור נדר אל תאחר לשלמו ו וישועתי לא תאחר שאם תשלים נדריך ישועתי לא תאחר אבל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה · בקמת רעך וסמיך ליה כי יקח איש אשה לומר מה שדה נקנה בכסף ו ושטר אף קדושין · כי יקח בגימט' לא שיקח · בה ערות דבר ר״ת בער שאין דבר שבערוה אלא שבערי' דבר · וכתב צריך דבור עם ה הכתב · וכתב לה ליצאת · ספר כריתו' ב' תרי בהאי ענינא ואידך ספר כריתות אמכם זהו שאמר ספר כורתה ואין ד דבר אחר כורתה · וכתב תלת זמני ו' ספר כריתות · אע״פ שאשה נקנית בג' ד דרכי' אין דבר אחר כורתה אלא ספר · מביתו ויצאה · לומר שהיא ושלה משכונתו כשהיא גרושה ולא הוא · או כי ימות האיש האחרון וכא אמ' השני לומר שהוא אחרון שאם נשאת לשנים ומתו לא תנשא עוד · דבתרי אזמני הוי חזקה אף אשה בתלת זימני הוי חזקה · ולא תחטיא וסמיך ליה כי יקח איש אשה שהיא מכלת את האדם מן החטא · כתלה וסמיך כי יקח לומר בית והון נחלת אבות וגו' אבל כי יקח איש אשה מיו' היא אשה משכלת ועוד אמר שכתובת אשה ומתרקעי · ועוד לומר והוקשה לכתלה ליקנות בשלשה דרכים · לכל דבר נקי · לומר שהיא נקי כדבגר כתהיא דאמריקן הכל יודעין כלה למה היא נכנסת לחופה וכו' · דבר אחר לכל דבר יהיה לביתו שהנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו · נקי יהיה לביתו שנה · שנוי תיבות שם של ארבע אותיות לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיתקן היתירה · ושמח מכין יתיים של ושמח ואויב בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיום הכפורים · הפרשה מתחלת בכי יקח ומכיימת בקיחה לומר כשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו · אשתו אשר לקח וסמיך ליה לא יחבול לומר לא יחבול אשתו בתשמיש המטה · ד״א על שם שהאשה היא משכונו של האדם דבעין כדריש אשתו של אדם מתה ·

ישך ב' כל דבר אשר ישך · והוא כנחש ישך : על הארץ כל בראשית על הארץ במ״ד אל הארץ וכל ויקרא דכוו' על הארץ במ״ג אל הארץ · וכל שאר אוריתא ויהושע ושפטים ושמוא' דכוו' ב כ״ם י״ב על וסי' דכ״ולהו בס״ס רבתא בע״ד ע' דאסדרגא בסוף הא' חיבורא באורח קשוט : תאחר ד' וסי' גמס' בסד' משפטי' : תבא ז'

יט וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס

כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ **כא** לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס

כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ **כג** וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ **כד** מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס

כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס

כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

כד א כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ **ב** וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ **ג** וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ **ד** לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃

וְחוּלְפַן כַּלְבָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ רִבִּית כְּסַף רִבִּית עִבּוּר רִבִּית כָּל מִדָּעַם דְּמִתְרַבֵּי׃ לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי וְלַאֲחוּךְ לָא תְרַבֵּי בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵיהּ אֲרֵי מִתְבַּע יִתְבְּעִנֵּיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְּמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא׃ אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעְבֵּיד כְּמָא דִּי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא דִּי מַלֵּילְתָּא בְּפוּמָךְ׃ אֲרֵי תִתְּגַר בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ וְתֵיכוֹל עִנְבִין כְּנַפְשָׁךְ שִׂבְעָךְ וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן׃ אֲרֵי תִתְּגַר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן בִּידָךְ וּמַגְּלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃

אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִנַּהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵיהּ׃ וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵיהּ וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן׃ וְיִשְׂנְיִנַּהּ גַּבְרָא בַּתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵיהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא בַּתְרָאָה דְּנַסְבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה דִּי פַטְרַהּ לְמִתַּב לְמִסְּבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דִּי אִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּיב יָת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חַדְתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יִעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל פִּתְגָם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵיהּ דִּי נְסֵיב׃ ולא נסיב

מרגא · תיקון סופרי' בית ס׳ דוברים הרך בכבר חוגה ויש גמגום ועיין בהגהה במיימוני בהלכות כתב

חס' וסי' נמסר באיוב סי' א' : כריתת נ' ב' חסרי' וי״ו וא' מלא דמ״ל וסי' כי יקח איש אשה ובעלה · ושנאה האיש האחרון · אי זה ספר כריתות אמכם · בתרא מ״ל דמ״ל : בצבא ד' דגשים וסי' ותהי המחצ' חלק היצאי' בצבא · כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא · והתיחשים בצבא · ויהי שרים בצבא · ונמסר גם בסדר מטות :

רשי

רחים · היא התחתונה: רכב · היא העליונה: לא יחבל · אם בא למשכנו על חובו בב"ד לא ימשכננו בדברים העשוים בהן אוכל נפש: כי ימצא · בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו · אינו חייב עד שישתמש בו: השמר בנגע הצרעת · שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם · אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: זכור את אשר עשה למרים · אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: כי תשה ברעך · תחוב בחבירך: משאת מאומה · חוב של כלום: לא תשכב בעבוטו · לא תשכב ועבוטו אצלך: כבא השמש · אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתב באלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך · ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: לא תעשוק שכיר · והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך: אביון · התאב לכל דבר: מגרך · זה גר צדק: בשעריך · זה גר תושב האוכל נבלו': אשר בארצך · לרבות שכר בהמה וכלים: ואליו הוא נושא את נפשו · אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא · מכל מקום שא שממהרין ליפרע על ידי הקורא: לא יומתו אבות על בנים · בעדות בני' וא"ת בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו · איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמי': לא תטה משפט גר יתום · ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטו' משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל · שלא בשעת הלואה: וזכרת · על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: ושכחת עומר · ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה · לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו · מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך · ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין קל וחומר לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה:

אבן עזרא

לא יחבול רחים ורכב · אמרו המכחישים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחים · שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים: ורכב · הוא ההוה במים ויש אומרים העץ שהוא על הרחים וי"א כי ריחים התחתונ' ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל · כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות אינה טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול ענבי' לתת אל כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר ויצא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא בצבא וחבילת הריחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטים תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטני' שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עושק כי יגע ולא יאכל והממאן ליבם כדמות עושק והמחזקת במבוש' עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עושק ממש גם עמלק עשק ליש' : מאחיו · והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח: והתעמר · כחברו: הכהנים הלוים · שהם מבני לוי: למרים · הנה ראיה על דרש אל תקרא מצורע אלא מוציא שם רע: תשה · מגזרת נשה · ה"א מאומה נוסף כה"א לילה: לעבוט · לקחת משכונו: תהיה צדקה · פי' שתשקול חבירך במאזני צדק עמך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקי' כי יש הפרש במקומו' בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטי' ושם פירשתיו במלתו : ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש ימצות לא תעשה לחזוק: ואליו · אל שכרו: הוא נושא את נפשו · להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו ותוצי רוח שאלו איך אמ' הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא השופט וכבר פירשתיו במקומו: וזכרת כי עבד היית · בעבור כן זכור הגר שלא תטה משפטו ויש אלה המשפטים שכבר הזכיר' לאבות גם יזכירם שנית לבנים: למען יברכך · כי נתת משלך במחשבה והשם יתן לך משלו באמת: כי תחבוט · כמו חובט חטים והוא פעל יחבט קמץ בנין נפעל וכן כל אותיות אחע"הר כאשר יבנה מהם בנין נפעל ואלה הם לא יאכר ולא יחסן ולא יהרג יעבר בו ירא' כל זכורך כי כן המשפט :

בעל הטורים

כי נפש הוא חובל כי ימצא איש גונב לומר שהגונב נוטל נפשו של אותו ש שגונב והוכו כעניין שנאמר ויקבע את ת קובעיהם נפש · כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל ר"ת בניה' זהו יוסף: כי תשה ברעך סמך לצרעת לומר שעל ידי זה בא הצרעת שאומר לו חבירו ת השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ולמחר באים נגעים על ביתו · וכוה הכהן וכנו את הבית והכל רואין שיש לו · לא תעשוק שכיר ס כמוך לכי תשה ל לומר אפי' אם הוא חייב אל תאמר א שעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו מיד ואחר כך גבה חובך · וי' אלהיך וסמיך ליה לא תעשוק · לומר אם עשק העני כאלו עשק לשם ר דכתיב מלוה וי' ח חונן דל · ולא תבא ב' ולא תבא עליו ה השמש ולא תבא ד רמעיך · ולא תבוא עליכו רעה · ולא תבוא עליו השמש כדי שלא תבוא ד רמעיך כי' שלא י יבכה עליך שאין לו מה לאכול · ולא תבוא עליכו רעה ם שאם לא כן יקרא ע עליך אל י' ויבוא עליך רעה · והיה בך חטא וסמיך ליה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא · יומתו על אבות · לומר שפעמים ב בחטאך ימותו בניך · בחטאו יומתו · לא תטה לומ' כל החטא דין חייב מיתה · גר יתום ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן ש שנולד דמי · ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים · הזכיר זה על לא תחבול לומר שתזכור שהיית עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים ושאלו לך כלי כסף וכלי זהב ש ושמלות · על כן אני מצוך לא תחבול · כמוך כי תקצור ק קצירך בשדך ללא תטה משפט' לומר לך שצריך שתדע מ משפט הקציר · כההיא דיקון שתים לקט שלש אינו לקט · כי יברכך וסמיך ליה כי תחבוט זיתך

תורה ותרגום

הכהנים הלוים י"ג וסימ' נמס' לעיל בסידרא אחריתי: בשלמתו ל' וד' בליש' באורית' וכל שאר קריאה דכוו' כמו"ן שמלה וסימ' נמכר בסדר והיה עקב · גם עיין בסדר משפטים: ירך י"א מלאים וסימ' נמס' באיוב סימן י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם:

לא יחבל רחים ורכב כי נפש הוא חבל: ס

לא יסב משכונא ריחיא ורכבא ארי בהון מתעביד מזון לכל נפש:

כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא ובערת הרע מקרבך: ס

ארי ישתכח גבר גניב נפשא מאחוהי מבני ישראל ויתגר ביה ויזבניניה ויתקטיל גנבא ההוא ותפלי עביד דביש מבינך:

השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתם תשמרו לעשות: זכור את אשר עשה יהוה אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים: ס

אסתמר במכתש סגירו למטר לחדא ולמעבד ככל די יאלפון יתכון כהניא ליואי כמא די פקידתינון תטרון למעבד: הוי דכיר ית דעבד יי אלהך למרים באורחא במפקכון ממצרים:

כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו: בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה: ואם איש עני הוא לא תשכב בעבטו: השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יהוה אלהיך: ס

ארי תרשי בחברך רשות מדעם לא תיעול לביתיה למסב משכוניה: בברא תקום וגברא די את רשי ביה יפק לך ית משכונא לברא: ואם גבר מסכן הוא לא תשכוב במשכוניה: אתבא תתיב ליה ית משכונא כמיעל שמשא וישכוב בכסותיה ויברכינך ולך תהי זכו קדם יי אלהך:

לא תעשק שכיר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך: ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו ולא יקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא: ס

לא תעשוק אגירא ענייא ומסכינא מאחך או מגיורך די בארעך בקרוך: ביומיה תתן אגריה ולא תיעול עלוהי שמשא ארי ענייא הוא וליה הוא מסר ית נפשיה ולא יקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא:

לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו: ס

לא ימותון אבהן על פום בנין ובנין לא ימותון על פום אבהן אנש בחוביה ימותון:

לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה: וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך יהוה אלהיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה: ס

לא תצלי דין גיור יתם ולא תסב משכונא לבוש ארמלא: ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין:

כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידיך: ס

ארי תחצוד חצדך בחקלך ותתנשי עומרא בחקלא לא תתוב למסביה לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך:

כי תחבט זיתך

ארי תחבוט זיתך

לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס

כה

כִּי יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הָרָשָׁע׃ וְהָיָה אִם בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃ אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס

כִּי יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְאִם לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃ וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו׃ וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ ס

כִּי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ

לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי׃ ארי תקטוף כרמך לא תעליל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי׃ ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין׃ ארי יהי דין בין גבריא ויתקרבון לדינא וידונון ויזכון ית זכאה ויחייבון ית חייבא׃ ויהי אם בר חייב לאלקאה חייבא וירמיניה דיינא וילקיניה קדמוהי כמיסת חובתיה במניין׃ ארבעין ילקיניה לא יוסיף דילמא יוסיף לאלקיותיה על אילין מחא רבא ויקל אחוך לעינך׃ לא תחוד פום תורא בדישיה׃ ארי יתבון אחין כחדא וימות חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתא לגבר אוחרן יבמה יעול עלה ויסבה ליה לאנתו ויבמינה׃ ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי שמיה מישראל׃ ואם לא יצבי גברא למיסב ית יבמתיה ותיסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי׃ ויקרון ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום ויימר לא רעיתי למסבה׃ ותתקריב יבמתיה לותיה לקדם סביא ותשרי סיניה מעל ריגליה ותרוק באנפוהי ותתיב ותימר כדין יתעבד לגברא די לא יבני ית ביתא דאחוהי׃ ויתקרי שמיה בישראל בית שרי סינא׃ ארי יצון גברין כחדא גבר ואחוהי ותתקרב אתת חד לשזבא ית בעלה מיד מחוהי ותושיט ידה

ותתקף

תעולל ב׳ וסי׳ וכרמך לא תעולל ופרט · כי תבצר כרמך לא תעולל׃ אל המשפט ט״ו זוגין מן ג׳ג׳ חד ל׳ וחד על וחד ועל וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׃ בן ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ במסר׳ רבת׃ ארבעי׳ ב׳ ר״פ וסי׳ ארבעי׳ יכנו ארבעי׳ שנה אקוט׃ יסיף י״ד כתיב כן וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ ב׳ סוף סי׳ ג׳ גבי פרשת׳ דקינת דוד על אבנר׃ ונקלה ב׳ וסי׳ ונקלה אחיך · ונקלה כבוד מואב׃ הבכור ד׳ מלא׳ וסי׳ נמסר כסדר מקץ׃ השערה ג׳ נמס׳ לעיל בריש האי סידרא׃ ככה יעשה ד׳ וסי׳ ככה יעשה לשור האחד · ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה · והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו · ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש׃ חלוץ ב׳ בב׳ ליש׳ וסי׳ ועבר לכם כל חלוץ · בית חלוץ הנעל׃

לא תפאר · לא תחפש הפארות והם הסעיפי׳ וכן ותעש בדים ותשלח פארות גם הוא כתוב באל״ף ואם נקרא בוי״ו וכן נודות יין׃ וזכרת · דבק עם לגר׃ ושפטום · השופטים כמו לא יחבול ריחים׃ בן הכות · בחרק כמו בן נון בן יקה והטעם כמו בן בליעל וכן שבן לילה היה והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו׃ והפילו השופט · בבזוי וכן והכהו והעד לפניו׃ כדי רשעתו במספר · התכות היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרי׳ ופחו׳ ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת ויש אומרים כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים · וטעם ונקלה אחיך שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא בחפץ השופט׃ בית בדישו אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך׃ כי ישבו אחים יחדיו · גם הם אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי אונכה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהוד׳ ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם מתן תורה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו כתוב שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני ה׳ על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש׃ ובן אין לו · כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה · ופירוש יחדיו כדברי המעתיקים׃ לאיש זר · פירוש החוצה אם ירצה היבם׃ הבכור אשר תלד יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו · על הנחלה ידבר וכבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי׃ יבמי · האמת כי היו״ד סימן הפעול׃ ועמד ואמר · עד שישמעוהו הזקנים׃ וחלצה · כמו חלצו שד והטעם תסיר׃ בפניו · מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפניו ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור׃ כי ינצו · הפך כי ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים׃

במבושיו

לא תפאר · לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה באילן׃ אחריך · זו שכחה׃ לא תעולל · מצאת בו עוללות לא תקחנה ואיזו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בתלמוד ירושלמי אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות׃ כי יהיה ריב · סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה׃ והרשיעו את הרשע · יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומ׳ והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין׃ לא תחסום שור בדישו · לאו שלא ניתק לעשה׃ והפילו השופט · מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה׃ לפניו כדי רשעתו · ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו׃ במספר · ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק לומ׳ במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת׃ לא יוסיף · מכאן אזהרה למכה את חבירו׃ ונקלה אחיך · כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך׃ לא תחסום שור · דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף ולכל מלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם׃ בדישו · יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמר מלאכתו וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמר מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר׃ כי ישבו אחים יחדו · שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו׃ יחדיו · המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם׃ ובן אין לו · עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן או בת הבת׃ והיה הבכור · גדול האחים הוא ייבם אותה׃ אשר תלד · פרט לאילונית שאינה יולדת׃ יקום על שם אחיו · זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו׃ ולא ימחה שמו · פרט לאשת סריס ששמו מחוי׃ השערה · כתרגומו לתרע בית דינא׃ ועמד · בעמידה׃ ואמר · בלשון הקדש ואף היא דבריה בלשון הקדש׃ וירקה בפניו · על גבי קרקע׃ אשר לא יבנה · מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה׃ ונקרא שמו וגו׳ · מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל׃ כי ינצו אנשים · סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות׃

וקצותה

בן ז׳ בליש׳ וכל יהושע בן נון דכו׳

בעל הטורים

לא תפאר אחריך · לומר לך שהאזהרה כיון ברכה · וסמך זית לשדה · לומר לך כשם שמניחין פאה בשדה כך צריך להניח פאה באילן · גבי כרם כתיב וזכרתי על שם זכרו כיין לבנון · כי יהיה ריב · סמך ריב ללקט שעל ידי לקט שכחה ופאה מריבות העניים את עם זה · המשפט ושפטום השופט לומ׳ שמכות בשלשה · והיה אם בן הכות הרשע · בן הוא לשון בזיון · לומר לך שצריך בזיון בענין האומר שאומדין אותו כמה מכו׳ ראוי לקבל ושוכו אותו מכות הראויות להתקלם · וכן דברי אגור בן יקה שאגר חכמה והקיאה · וכן ואומען כיון שהיה אלא חכמה ובינה · כדי ב׳ במס׳ הכא כדי רשעתו במספר · ואידך והשוגג ידו ומצא כדי גאולתו שנגאל וכשטר · ונקלה ב׳ במס׳ הכא ונקלה אחיך לעיניך ואידך ונקלה כבוד מואב · כיון שנקלה כבוד שלא לבזותו יותר · והפילו השופט · והפילו בגיטין כפולא · שצריך שתהיה הרצועה כפולה · אחיך בגימ׳ זבל · שאם נתקלקל ברעי בטור · ונקלה אחיך לעיניך וסמיך ליה לא תחסום · רמז שצריך ליתן לפני הבהמה מכל מין ומין · סמך לא תחסום למלקות שרצועה שמלקין בה היא של עגל משום ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפיכך יכרע ברצועה של עגל · כי ישבו אחים יחדו סמך ללא תחסום · לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה שחין אין חוסמין אותה · ובן אין לו סופי תיבות אוכן עם אלף האון · כלומר לא יעשה כאונן שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ ולכך סמך לו בדישו · לאשה ויבמה · בגי׳ ויבמה בעל כרחה · אל הזקנים · ה׳ זקנים · לומר לך שמכות יבום בחמשה · וירקה בפניו לפי שהרוק דומה לשכבת זרע כלומר שאינו חפץ להקים זרע · כי ינצו אנשים · סמך כי ינצו לחלוץ הנעל שעל ידי חליצה באה מריבה בארץ · בראורינן כיון שנכים לבניך שלום על ישראל דאכתרא חליצה ויבום · והחזיקה

רשי

וקצותה את כפה · ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: גדולה וקטנה · גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: לא יהיה לך · אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן · משקלות: אבן שלמה וצדק יהיה לך · אם עשית כן יהיה לך הרבה: זכור את אשר עשה לך · אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת יי׳ וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: אשר קרך בדרך · לשון מקרה · דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור · דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי כן שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך · חותך זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך · חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע · עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע · בדרך: ולא ירא · עמלק אלהים מלהרע לך: תמחה את זכר עמלק · מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפי׳ על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

חסלת כי תצא

והיה כי תבא וירשתה וישבת בה · מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: מראשית · ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעור׳ וגו׳ מה להלן משבעת המינ׳ שנשתבחה בהן ארץ ישרא׳ אף כאן שבח ארץ ישרא׳ שהן שבעת המינין: זית שמן · זית אגורי ששמנו אגור בתוכו: ודבש · הוא דבש תמרים: מראשית · אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו ביכורים: אשר יהיה בימים ההם · אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו · שאינך כפוי טובה: הגדתי היום · פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: ולקח הכהן הטנא מידך · להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלי׳ ומניף: ועניית

תורה

והחזיקה במבשיו: וקצתה את כפה לא תחוס עינך: ס

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה: לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה: אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימיך על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך: כי תועבת יהוה אלהיך כל עשה אלה כל עשה עול: פ

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

קי״ עלי סימן

פרשה

והיה כי תבוא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה: ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם: ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום ליהוה אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבתינו לתת לנו: ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח יהוה אלהיך:

תרגום

ותתקיף בבית בהתתיה: ותקוץ ית ידה לא תחוס עינך:

לא יהי לך בכיסך מתקל ומתקל רב וזעיר: לא יהי לך בביתך מכילא ומכילא רבתא וזעירתא: מתקלין שלמין דקשוט יהון לך מכילן שלמין דקשוט יהון לך בדיל דיורכון יומך על ארעא דיי אלהך יהיב לך: ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין כל עביד שקר:

הוי דכיר ית די עבד לך עמלק באורחא במיפקכון ממצרים: דארעך באורחא וקטיל בך כל דהוו מתאחרין בתרך ואת משלהי ולאי ולא דחיל מן קדם יי: ויהי כד יניח יי אלהך לך מכל בעלי דבבך מסחור סחור בארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה תמחי ית דכרנא דעמלק מתחות שמיא לא תתנשי:

פרשה

ויהי ארי תיעול לארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא ותירתה ותיתב בה: ותיסב מריש כל איבא דארעא די תעיל מארעך די יי אלהך יהיב לך ותשוי בסלא ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן: ותיתי לות כהנא די יהי ביומיא האנון ותימר ליה חויתי יומא דין קדם יי אלהך ארי עלית לארעא די קיים יי לאבהתנא למתן לנא: ויסב כהנא סלא מן ידך ויצנעיניה קדם מדבחא דיי אלהך:

ותתיב

מסורה

והחזיקה ב׳ והחזיקה במבשיו · והחזיקה בו ונשקה לו: עינך ו׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר ראה: גדולה ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר בלק: וצדק ד׳ וסימ׳ אבן שלמה וצדק יהיה לך ב׳ בו · אם עשק רש וגזל משפט וצדק · עשיתי משפט וצדק: יאריכן ל׳ בתורה · קרך ל׳ · ויזנב ל׳ · הנחשלים ל׳: מראשית ה׳ וסימ׳ ושינוי אתיהון נמסר בסדר שלח לך: נתן לך ג׳ בספרא וסימ׳ אכל מלכא בכלא סימן ואמרת אשימה עלי מלך · ואכלת את כל העמים אשר יי׳ אלהיך נתן לך · ושמת בטנא · ונמסר גם בסדר עקב: ובאת ז׳ בטעמא מלרע וסימ׳ נמסר בסדר נח:

אבן עזרא

במבושיו · בכיו תגזרת בושה והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא מקום מסוכן: וקצותה את כפה · כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקוץ: לא תחוס עינך · אם היתה עניה: בכיסך · מקום למאזנים או יוציא מן הכיס בדרך רמאות והראשון הוא נכון והעד כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחר ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך: שלימה · שלא יהיה מקום חסר · ואיפת צדק להיותה כמדת השוה: למען יאריכון ימיך · כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר: כל עושה אלה · איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי: אשר קרך · מגזרת כל הקורות אותם: ויזנב בך · כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף · כי ברפידים בא והעם צמא למים כיכן כתו׳: ויגע · מן הדרך: ולא ירא · שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבר ממך כי זקן יצחק כאשר אהב: בהניח יי׳ אלהיך · הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק · זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח · אחר זכור לחזוק וכן משפט מצות רבות בתורה:

והיה כי תבא · בעבור שכתוב בהניח יי׳ אמר השם כי יש מצות הן קודם בהניח יי׳ רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים: בטנא · כדמות סל וחברו טנאך וזאת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש · וטעם בימים ההם שזה חיוב כל זמן שיש כהן גדול: הגדתי · הטעם כדי שישמעו הקטנים או היא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי: ועניית

בעל הטורים

והחזיקה ב׳ במבו׳ והחזיקה במבושיו ואידך והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה דוקא אם החזיקה במזיד כדכתי׳ העזה פניה ויאמר לו · אבל אם שגגה פטור · כפה ב׳ וקצותה את כפה לא תחוס עינך ואידך כפה פירשה לעני · מה להלן ממון אף כאן ממון · עינך לא יהיה לך בכיסך · לומר לך שלא יסתכל בכיס חבירו ובערותו · דבר אחר עינך לא יהיה לך · למכות מה שבו · כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין · וקצותה את כפה וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך לומר דקצותה את כפה הוא ממון דבר המוטל בכיס · אשר קרך בדרך · קרך בגי׳ קרס · ויזנב בך בגימ׳ זה מילה · כל הנחשלים אחריך ב׳ בגימ׳ זה היה שבט של דן:

כי תבא

כתיב לעיל מיכות תמחה את זכר עמלק · וסמיך ליה והיה כי תבוא אל הארץ · שכשנוא למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ · ועל זה רצה לעכב ביאתן לארץ · שהוא הגיד למלך מצרים כי ברח העם · וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב · ועל כן סמך לו פרשת בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי · כי תבוא אל הארץ · כי עולת למכין ל׳ · תבוא אותיות אבות וזהו שדורש בגיד הנשה · שאין ביאות אל פ׳ פסוקים שכתובים באבות · ולקחת בגימט׳ בשבעה המינין · מראשית ולא כל ראשית · לשם ראשית דגנך · קדש ישראל ליי׳ ראשית תבואתה · ראשית ערוסותיכם · קטן היורש לדבר אביו מלמד תורה · טנא בגימט׳ ששים רמז לבכורים אחד מששים · ולכך נעלם ה״א בפרשת בכורים · ויבאנו

ועני, לשון הרמת קול : ארמי אובד אבי, מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשב' כמעשה : וירד מצרימה, ועוד אחרים באו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים : במתי מעט, בשבעים נפש : אל המקום הזה, זה בית המקדש : ויתן לנו את הארץ, כמשמעו : והנחתו, מגיד שנוטלו אחר הנפת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף : ושמחת בכל הטוב, מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא : אתה והלוי, אף הלוי חייב בבכור' אם נטעו בתוך עריהם : והגר אשר בקרבך, מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו : כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית, כשתגמור להפריש מעשר של שנה שלישית קבע זמן הביעור והודוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנ' מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמר כאן מקץ ונאמ' להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתו' לבערו מן הבית : שנת המעשר, שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה שהשנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעש' ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנאמ' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך הרי שתי מעשרו' ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון : לגר ליתום ולאלמנה, זה מעשר עני : ואכלו בשעריך ושבעו, תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פותחין לעני בגרן פחות מחצי קב חטים וכו' : ואמרת לפני ה' אלהיך, התודה שנתת מעשרותיך : בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רביעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלם שצריך להעלותן עכשו : וגם נתתיו ללוי, מעשר ראשון : וגם לרבות תרומות ובכורים : לגר ליתום ולאלמנה, זה מעשר עני : ככל מצותך, נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומ' ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר : לא עברתי ממצותיך, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן : ולא שכחתי, מלברכך על הפרשת מעשרות : לא אכלתי באוני ממנו, מכאן שאסור לאונן : ולא בערתי ממנו בטמא, בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמה שנאמר בפסולי המוקדשין בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך שאמור במקום אחר : ולא נתתי ממנו למת, לעשות לו ארון ותכריכין : שמעתי בקול ה' אלהי, הביאותיו לבית הבחירה : עשיתי ככל אשר צויתני, שמחתי ושמחתי בו : השקיפה ממעון קדשך, עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם : אשר

וענית ואמרת לפני יהוה אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב : וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה : ונצעק אל יהוה אלהי אבתינו וישמע יהוה את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו : ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים : ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש : ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה והנחתו לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני יהוה אלהיך : ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך יהוה אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך : ס

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישת שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו : ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי : לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי ככל אשר צויתני : השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה

ותתיב ותימר קדם יי אלהך לבן ארמאה בעא לאובדא ית אבא ונחת למצרים ודר תמן בעם זעיר והוה תמן לעם רב ותקיף וסגי : ואבאישו לנא מצראי ועניאנא ויהבו עלנא פולחנא קשיא : וצלינא קדם יי אלהא דאבהתנא וקביל יי צלותנא וגלי קדמוהי עמלנא וליאותנא ודוחקנא : ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונא רבא ובאתין ובמופתין : ואעלנא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארע עבדא חלב ודבש : וכען הא איתיתי ית ריש איבא דארעא דיהבת לי יי ותחתיניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך : ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך :

ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה שתא דמעשרא ותתן לליואה לגיורא ליתמא ולארמלתא ויכלון בקרוך וישבעון : ותימר קדם יי אלהך פליתי מעשר קודשא מן ביתא ואף יהביתיה לליואה ולגיורא ליתמא ולארמלתא ככל פקודך די פקדתני לא עברית מפקודך ולא אתנשיתי : לא אכלית באבלי מניה ולא חליפית מניה במסאב ולא יהבית מניה למית קבלית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני : אסתכי ממדור קודשך מן שמיא ובריך ית עמך ית ישראל וית ארעא

ויורד מצריכה כל ירידה מצרימה במ"ד מצרי' וסי' ויקמו וירדו מצרי' ויעקב ובניו ירדו מצרי' ההלכי' לרדת מצרים, הוי הירדים מצרי' לעזרה : ורב ה' קמצין וסי' הרף ממני ואשמידם, וענית ואמרת לפני יי' אלהיך, ויהי עד דבר שאול ב', וישלח אבשלו' את, והיה לאות ולעד ליי', ונמס' גם בסדר עקב : קלנו בקלנו ד'

ג' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר חקת התורה : גדל ג' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר דברים : ובאתת ג' כתיב כן בליש' וסי' בסד' שמות וא' כתיב אותת ויתן יי' אותת ומפתי' ושאר אורית' אתת כתיב ובמס' אחריתי מונה גם זה שלח אותת ומפתים וא' אתת ותתן אתת ומפתים : כי תכלה לעשר ז' בטעמ' מונח לפני גרש בתורה וסי' במס' רבת' : השלישת ד' כתיב כן וסימ' ושלישת ההין לאיל, כי תכלה לעשר, ויוסף יי' קרא שמואל, ותכפל חרב שלישתה, ונמסר גם בסדר שלח לך : אלהי ח' זקפין קמצין וסימ' במס' רבת' :

אבן עזרא

ועניתי, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן ועניית או כדרמות תחלה וכן ויען איוב הראשון : אובד אבי, מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימ' ולבן לא סבב לרדת אל מצרימה והקרוב שארמי הוא יעק' כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטע' כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה יי' הוצאתנו מעבדו' ותתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יקרא הישמעאל והוא ישראלי כי כן כתוב : במתי, סמוך כי לא נמצא לשון יחיד ומתים לשון רבים ור' יונה דקדק אותה כולה באר היטב בערך מתה : עניינו, בחסרון עושר : עמלינו, בבנין : לחצינו, כטעם אכים לאמר שלו מעשיכם, וטעם אתה והלוי והגר שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך : לעשר, מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו : שנת המעשר, זה מעשר עני : ללוי לגר ליתום ולאלמנה, לאשר תרצה מהם : בערתי הקדש, שהוא המעשר : וגם, שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו : לא עברתי, בזדון : ולא שכחתי, שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני המעשרים : לא אכלתי באוני, כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקדש וטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל לא אכלתי קודם המעשר : ולא בערתי ממנו, הטע' הסרתי מהקדש : בטמא, בדבר טמא : למת, לצרכי מת ויש אומרי' לעבודה זרה והטעם כאלה הדברים כי אבור הוא מוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון ואף כי אם נתן בטמא וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן שמור אלהינו ארצנו וזה טעם ואת האדמה, וטעם

בעל הטורים

ויבאנו אל המקום הזה ויבאנו חסר יו"ד שנכנסו אותו עשר בכיונות הבאנו ל לארץ : ושמחת בכל הטוב וסמיך ליה כי תכלה לעשר ש שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר ב בשביל שתתעשר : הטוב עולה ל"ב ב בשביל התור' שניתנה בל"ב אותיות : תכלה לעשר את כל מעשר ר"ת בגימט' כתג של פסח : לא עברתי ממצותיך בגימט' לא מן התלושים על ה המחוברים : ולא נתתי ב' ולא נתתי ממנו למת ולא נתתי לאשה אכי : זה הוא שדרשו בספרי לא שכחתי מלהזכיר ש שמך עליו ומלברכך פי' ברבורי לא הטלתי בו : למת ב' לא נתתי ממנו למת ואל תבכו למת ואל תנודו לו : כלומר לא נתתי ממנו לבורך מת לא לתכבות ולא לתקוכות : השקיפה עולה בג' את כלו' השקיפה ממהלך את שנה שמזוני לארץ ויתגין על התיוך לומר בזכות אברהם ש שהוליד למאה שנה : וברך ב' וברך את עמך את ישראל : וברך את נחלתך : הוא וברך את בית עבדך : זהו שדרש בספרי וברך את ע עמך את ישראל ב בבנים ובבנות והיינו הוא וברך את בית עבדך : ואת האדמה בטל ומטר והיינו וברך את נחלתך ז זבת חלב ודבש וכו'

רשי

אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש : היום הזה יי׳ אלהיך · בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם : ושמרת ועשית אותם · בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה : האמרת והאמירך · אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון המשכה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו כל פועלי און : כאשר דבר לך · והייתם לי סגולה : ולהיותך עם קדוש · כאשר דבר והייתם לי קדושים : שמור את כל המצוה · לשון הווה גרדנ״ט בלע״ז : והקמות לך · בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל כמצאת אתה אומר שלשה מיני אבני׳ היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאית׳ במסכת סוטה : באר היטב · בשבעים לשון : הסכת · כתרגומו : היום הזה נהיית לעם · בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית : לברך

אבן עזרא

וטעם ארץ זבת חלב ודבש להיותה כן תמיד : היום הזה · אלה דברי משה : ושמרת אותם · בלבך : ועשית אותם · בארץ : האמרת · מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ״ע כי המלה מגזרת. ויאמר והטעם כי עשית היושר עד שאמר שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולו׳ : ולתתך עליון · זה הוא שכר האמירה : ויצו משה · בצווי השם : וזקני ישראל · אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתים : שמור את כל המצוה · ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז״ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר · וטעם בשיד שיעמדו : למען · כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשו׳ לבואם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ : באר היטב · הכתיבה : וידבר משה והכהנים הלוים · כאשר כתוב וזקני ישראל והעקר משה : הסכת · פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו : היום הזה נהיית לעם · שכרות עמך ברית : ושמעת · היום בקולו : ועשית

על כל הגוים י׳ בקריא׳ וסי׳ במסו׳ רבתא : ולשם ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח : גדלות כל אורית׳ גדלת הגדלת כתיב חס׳ דחס׳ במ״א וסי׳ במסרה׳ רבתא : מצוה אתכם י״א בכפרא וסי׳ נמסר בסדר והיה עקב : והעלית ג׳ וסי׳ עליו עולת : ובנית שם מזבח · את ירמיהו הנביא : והכהנים הלוים ג׳ וסי׳ וידבר׳ משה והכהנים הלוים · ויצו את העם לאמר · והכהנים הלוים בני צדוק : הסכת ל׳ :

כז

אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבתינו ארץ זבת חלב ודבש : ס היום הזה יהוה אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך : את יהוה האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו : ויהוה האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו : ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם קדש ליהוה אלהיך כאשר דבר : פ

א ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום : והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד : וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך : והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד : ובנית שם מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל : אבנים שלמות תבנה את מזבח יהוה אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך : וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני יהוה אלהיך : וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב : ס וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ליהוה אלהיך : ושמעת בקול יהוה אלהיך

תרגום

די יהבת לנא כמא די קיימתא לאבהתנא ארע עבדא חלב ודבש : יומא הדין יי אלהך מפקדך למעבד ית קיימיא האילין וית דיניא ותיטר ותעביד יתהון בכל ליבך ובכל נפשך : ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלה ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמיטר קימוהי ופיקודוהי ודינוהי ולקבלא למימריה : ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא די מליל לך ולמיטר כל פקודוהי : ולמתנך עילאה על כל עממיא די עבד לתושבחא ולשום ולרבו ולמיהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל : ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טרו ית כל תפקידתא די אנא מפקד יתכון יומא דין : ויהי ביומא די תעברון ית ירדנא לארעא דיי אלהך יהיב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא : ותכתוב עליהון ית כל פתגמי אוריתא הדא במעברך בדיל די תיעול לארעא דיי אלהך יהיב לך ארע עבדא חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך : ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית אבניא האילין די אנא מפקיד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא : ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון ברזלא : אבנין שלמין תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסיק עלוהי עלון קדם יי אלהך : ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך : ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פריש יאות : ומליל משה וכהניא ליואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעם קדם יי אלהך : ותקביל למימרא דיי אלהך ותעביד

בעל הטורים

וסמי׳ ליה היום הזה יי׳ אלהיך מצוך לעשו׳ רמז למה שאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · בכל לבבך ובכל נפשך וסמיך ליה את יי׳ האמרת · דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק״ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרי׳ אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק״ש · את יי׳ האמרת היום בגי׳ זו בקריית שמע · את יי׳ האמרת · כאן רמז ו׳ סדרים · להיות לך לאלהים זה סד״ר זרעי׳ שמתחיל בק״ש · ועוד שיש בו תרומו׳ ומעשרות שהם יראת השם דברי׳ שביכינו לכין השם · ללכת בדרכיו זה סד״ר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגליך · ולשמור חקיו · זה סד״ר נשים שמדבר בעריות שנאמר בהם ושמרתם את חקתי · ומצותיו זה סד״ר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות · ומשפטיו זה סדר נזיקין · ולשמוע בקולו · זה סד״ר טהרות · דכתיב בהו אמרו׳ יי׳ אמרות טהורות · וכנגדם אמר ו׳ דברים · להיות לו לעם סגולה · ולתתך עליון · לתהלה ולשם ולתפארת · ולהיותך עם קדוש · ולתתך עליון · רמז לטוטפת דהקב״ה דכתי׳ ביה אדריך ישראל · לתהלה ולשם ולתפארת · כלומ׳ מה שיסדר משבחים ומהללים לשם הוא לו לתפארת · והיינו דאמרינן עתיד הקב״ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק · שאותה עטרה שמעטרו׳ להקב״ה בתפלתם מחזירה להם · אבל מוספת שיחת חולין בבית הכנסת מקיפים לו כל גופו בקוצים · לכך סיר הסירים לית · וכנגדו כקול הסירים · אשר עשה בגימ׳ שבעים אומות · ולהיותך חסר וו שאין הוית קדושתן ככרת כל כך בעולם הזה · קדש חסר וו לומ׳ קדש עצמך למטה ויקדשו אותך למעלה · וכן ו׳ פעמים קדוש ישראל בקריאה · ולהיותך עם קדוש וסמיך ליה ויצו משה אזהרה לבית דין שיעשיך לקדש עצמך · והקמות לך ב׳ במסו׳ והקמו׳ לך אבני׳ גדולות והקמו׳ את המשכן לומ׳ שמקום להם הקמת אלו האבני׳ כהקמת המשכן · תקימו ב׳ במס׳ תקימו את האבני׳ וכסל ומצבה לא תקימו כנגד מה שצויתי אתכם לא תקימו אבי מצוה אתכם תקימו את האבנים · התורה הזאת באר היטב בגימ׳ שבעים לשונות · בכרסה זו כעלם ס׳ לומר אע״פ שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן כתרגומו ס׳ מילין קודם שהקימו האבני׳ כדאית׳ בסוטה · גריזי׳ בגי׳ הברכה יהיה בו · קול רם וסמיך ליה ארור האיש אשר יעשה פסל · לומ׳ שבקולו של רם היכו בקול הב״ה שמעו דבור אנכי וו׳ ולא יהיה לך · בסתר ה׳ ושם בסתר · מכה

ועשית את מצותיו / לעתיד / וטעם והכהנים הלוים כי הם האומרי' ארור האיש / על הברכה בני הגבירו' ועל הקללה בני השפחו' ואם יחסרו שני' ובני לאה רבי' וכלקחו הגדול והקטן : וענו / כמו ועבית ואמרת וחז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכ' היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה והעד בספר יהושע / וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשם בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והחל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם : ומקלה / לשון קלון פועל יוצא : מסיג גבול רעהו / כי הוא דבר נסתר / ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו : ומטה משפט גר יתום / כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות וחותנת אינו נחשד להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירו' : עם כל בהמ' / זכר או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכור על כן לא הזכירו : לוקח שוחד / לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר : אשר לא יקים / יש אומ' על כל התור' ויש אומרי' על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתו' לעשות אותם והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם : עליון על כל גויי הארץ / זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם / וטעם ובאו שיבואו מעצמם : והשיגך / ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע : בעיר / ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה : בשדה / בזריעה ובנטיעה : פרי

לברך את העם / כדאי' במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזי' וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לויים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' / ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים : מקלה אביו / מזלזל לשון וקלה אחיך : מסיג גבול / מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע ל' לשון והוסג אחור : משגה עור / הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה : מכה רעהו בסתר / על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן אחד עשר א' ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד ש' שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כ' כשברך שאר השבטי' לכך לא רצה לקללו : אשר לא יקים / כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה : שגר

לברך ט' וסי' נמס' בסד' בלק : בעברכם ג' וסי' אלה יעמדו לברך את העם / והיה בעברכם את הירדן תקימו / בעברכם את הברית דיהושע : ארור ח' בטעמא זקף גדול וסי' במסר רבתא : משגה ב' וסי' משגה עור בדרך / משגה ישרי' בדרך רע / וא' אולי משגה הוא : ארור ה' בטעמ' רביע וסי' מטה משפט גר יתום ואלמנה / ארור

וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס

וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס

אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

כח

וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃

לשמר / כל הפרשה לשמור לעשות במ"א לשמור ולעשות ונתן יי' לראש ולא לזנב

ותעביד ית פקודוהי וית קימוהי די אנא מפקדך יומא דין : ופקיד משה ית עמא ביומא ההוא למימר : אילין יקומון לברכא ית עמא על טורא דגריזים במעברכון ית ירדנא שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן : ואילין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי : ויתיבון ליואי ויימרון לכל אנש ישראל קל רם : ליט גברא די יעביד צלם ומתכא מרחקא קדם יי עובד ידי אומנא וישוי בסתרא ויתיבון כל עמא ויימרון אמן : ליט דיקלי אבוהי ואמיה ויימר כל עמא אמן : ליט דישני תחומא דחבריה ויימר כל עמא אמן : ליט דיטעי עוירא באורחא ויימר כל עמא אמן : ליט דיצלי דין גיורא יתם וארמלא ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם איתת אבוהי ארי גלי כנפא דאבוהי ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם כל בעירא ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם חמותיה ויימר כל עמא אמן : ליט דימחי לחבריה בסתרא ויימר כל עמא אמן : ליט דיקביל שוחדא למקטל נפש דם זכאי ויימר כל עמא אמן : ליט די לא יקים ית פתגמי אוריתא הדא למעבד יתהון ויימר כל עמא אמן : ויהי אם קבלא תקביל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין ויתנינך יי אלהך עלאה על כל עממי ארעא : וייתון עלך כל ברכתא האילין וידבקנך ארי תקביל למימרא דיי אלהך : בריך את בקרתא ובריך את בחקלא : בריך

בקול יהוה אלהיך :

בעל הטורים

מכה רעהו בסתר / כי את עשית בסתר ברוך בעניין בת ש' שבע / כי תאכלם בחוסר כל בסתר לומר אם תעשה בסתר תאכלם בחוסר כל בסתר / התחיל בל"ג שהוא שקולה כנגד כל התור' כלה / וסמך לע"ז מקלה א' אביו ואמו / דג' מותפין יש באדם / וסמך למקלה אביו מסיג גבול רעהו ל' לומר שהבא על אשת איש שהוא מסיג ג' גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו / וסמך לו משגה עור לומ' לא תיתן לו לפי דרכך כדי להסיג גבולו / משגה ב' משגה עור / משגה ישרים בדרך רע / זהו שדרשו משגה עור שמיעצו לתשוח' זהו משגה ישרים בדרך רע שהוא יושב וכותב לו עצה לעקם דרכיו / וסמך לו מטה משפט שהיודע הדין ומטהו ב' בראיותיו או טוען שקר הוא משגה עור / כמוך שוכב עם ב' בהמה לאשת אביו לפי שהוא עמו בבית ובירוך אחריה כ' כבהמה / וכן אחותו וחותנתו שהם ת' תדירים עמו וכמוך לו מכה רעהו בסתר שהוא בצינעא כמו זנות חותנתו ו' ואחותו שהוא ב' בצינעא בביתו / בסתר בגימ' בלשון הרע / בסתר בגימ' מסר ממון חבירו / וסמך לוקח שוחד להכות נפש לומר הולך רכיל למען ש' שפוך דם / וסמך אשר לא יקים להכו' נפש לומר השופך דם כעובר על כל התורה / שמע תשמע בגימ' לדברי תורה ולדברי חכמים / אמן בגי' יהוה אדני / ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה שני שמות / וגומו

מסרה

שכב עם אשת אביו כי גלה / שכב עם אחתו / ארור אשר לא לא יקים / מלאכת יי' רמיה / וסי' בלשון תרגום דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא : בסתר ד' וסי' במסרה רבתא : לוקח ח' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד : וברוך ז' וסי' נמסר בסדר לך לך :

רש״י

(…)ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך, כתרגומו. ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: ברוך טנאך, פירותיך: דבר אחר טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך, דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם: ובשבעה דרכים ינוסו לפניך, כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד: המארה, חסרון כמו צרעת ממארת: מהומה, שגוש קול בהלות: שחפת, שבשרו נשחף ונפוח: קדחת, לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלוי״ בלעז שהיא חמה מאד: ודלקת, חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחור, חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלעז אייסטרדימנט לשון ועצמי חרה מני חרב כאשר מפוח מאש: ובחרב, יביא עליך גייסות: בשדפון ובירקון, מכת תבואה שבשדה: שדפון, רוח קדים אשלידה בלעז: ירקון, יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ״א בלעז: עד אבדך, תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך:

והיו

אבן עזרא

פרי בטנך, בבנים והבטן כנוי: שגר ועשתרות, פירשתים: טנאך, מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך או מקום שיושם שם הקמח: בבאתך, לחוב ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בהל אשר תעשה תצליח והפך כתוב ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמי׳ עליך: ובשבעה, לשון רבים בעבור טוב ימי השבוע כי הוא תלוי בעליונים: באסמיך, באוצרותיך מטעם המקום: לעם קדוש, והקדושה לשמור המצות, וטעם יקימך יעמידך: תשמור, בלב: והלכת, במעשה, וטעם והותירך אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה: אוצרו, שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות שלג. על כן אחר הותירך, אמר דבר הגשם כי העוצר סבת הרעב: והלוית גוי׳ רבים כי ירעבו ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: כי תשמע, בלב לשמור ולעשו׳ והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע״ז כי היא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשו׳ כי עיקר השמירה המעשה: המארה, מגערת, המהומה, שלא יוכל להשלים המעשה, המגערת שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו:

בשחפת

מסורה

יצאו ׳יד וסי׳ במסרה רבתא: הותרך ל׳ כתיב כן אלין חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ ויותרו אנשי׳ ממנו, ויאכלו ויותרו כדבר יי׳, על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרם והותרך יי׳ לטובה, את אשר הותרה משבעה: מטר ד׳ וסי׳ ונתתי מטר ארצכם בעתו, יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב, יתן יי׳ מטר ארצך, ונתן מטר זרעך אשר תזרע, ונמסר גם בסדר עקב: ולברך ד׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב: את המארה חד מן ׳יב פסוקים דאית בהון את את ואת ומ׳לת חדא ביניהון וסי׳ נמסר בריש סדר משפטים: עד השמדך ועד אבדך ׳יז פסוקים מן עד ועד וסימ׳ במסרת רבתא:

מקרא

ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: יתן יהוה את איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: יצו יהוה אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך: יקימך יהוה לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמר את מצות יהוה אלהיך והלכת בדרכיו: וראו כל עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך ויראו ממך: והותרך יהוה לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לתת לך: יפתח יהוה לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: ונתנך יהוה לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות יהוה אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות: ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם: פ

והיה אם לא תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך: ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה: ארור טנאך ומשארתך: ארור פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרת צאנך: ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך: ישלח יהוה בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עזבתני:

תרגום

בריך ולדא דמעך ואיבא דארעך וולדא דבעירך בקרי תורך ועדרי ענך: בריך סלך ואצותך: בריך את במיעלך ובריך את במפקך: יתן יי ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין קדמך באורחא חדא יפקון לותך ובשבעא אורחן יערקון מן קדמך: יפקיד יי עמך ית ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכנך בארעא דיי אלהך יהיב לך: יקימנך יי ליה לעם קדיש כמא די קיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי אלהך ותהך באורחן דתקנן קדמוהי: ויחזון כל עממי ארעא ארי שמא דיי אתקרי עלך וידחלון מנך: ויותרינך יי לטבא בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאיבא דארעך על ארעא די קיים יי לאבהתך למיתן לך: יפתח יי לך ית אוצריה טבא ית שמיא למתן מטר ארעך בעדניה ולברכא ית כל עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף: ויתנינך יי לתקיף ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא תהי לתחתא ארי תקביל לפיקודיא דיי אלהך די אנא מפקיד לך יומא דין למיטר ולמעבד: ולא תסטון מכל פתגמיא די אנא מפקיד יתכון יומא דין ימינא ושמאלא למהך בתר טעות עממיא למפלחהון:

ויהי אם לא תקביל למימרא דיי אלהך למיטר למעבד ית כל פקודוהי וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין וייתון עלך כל לוטיא האלין וידבקונך: ליט את בקרתא וליט את בחקלא: ליט סלך ואצותך: ליט ולדא דמעך ואיבא דארעך בקרי תורך ועדרי ענך: ליט את במיעלך וליט את במפקך: יגרי יי בך ית מארתא וית שגושיא וית מזופיתא בכל אושטות ידך די תעביד עד דתשתיצי ועד דתיבד בפריע מן קדם בישות עובדך דשבקתא דחלתי:

בעל הטורים

ינוסו לפניך וסמיך ליה יצו יי׳ אתך את הברכה באסמיך, שתמצא בתים מלאים כל טוב. באסמיך בגימט׳ זהו כמוי שאין הברכ׳ מצוי׳ אלא בדבר הסמוי מן העין. שם יי׳ נקרא ר״ת שי״ן פי׳ שין של תפילין. ויראו ממך וסמיך ליה והותירך יי׳ לומר בזכות התפילי׳ יותיר יתו׳ רכתי׳ וגו׳ עליהם ויתן וכו׳

אבן עזרא

בשחפת׳ יש אומרים שהם מיני חלאים: בקדחת׳ בכל יום מגזרת כי אש קדחה באפי והוא ומגערת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר׳ וטעם ודלקת שלישית או רביעית: ובחרחור׳ מגזרת וחרה נחושתה: ובחרב׳ מגזרת חורב: ובשדפון׳ כפיחות וכן שדופות קדים וי״א הפך והטע׳ דקוק: ובירקון׳ כמשמעו בלשון קדר ויש אומרים כי אלה חלאים בזרע ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכיתי אתכם בשדפון ובירקון על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: נחשת׳ כנחשת וכן ברזל: אבק ועפר׳ ברוב החורב וכח הרוחו: עד השמדך ׳מלה זרה כמו ביום הבראך: לזעוה׳ הפוך כמו כבש וכשב: ואין מחריד׳ לעוף ולבהמה: ובעפלים׳ יוכו בשחין מצרים ובטחורים׳ הם היוצאי׳ במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל: ובגרב׳ כן בלשון ישמעאל: ובחרס׳ יש אומרי׳ שיתברך אל חרם כאיוב ואם הוא בשמך ויש אומרים במכת השמש והנכון שהוא שם חולי כנזכרים ואין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב: והיית ממשש׳ כי׳ בעורון: תצליח׳ פעל יוצא: עשוק וגזול׳ מאויב ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה עשוק: ישגלנה׳ כנוי לשכיבה וכן שגל המוכנת למטה: תחללנו׳ מגזרת חלולים: וכלות׳ כמו נכספה וגם כלתה וכן ותכל דוד ואינו חסר נפש כאשר פירש חסר הדעת כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: ורצוץ׳ בחזקה ופי׳ בשגעון שירא׳ גופו מלא שחין: על הברכים ועל השוקים׳ כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא׳ בעבור היותם תחוץ לגוף: ועבדת שם׳ ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו: למשל׳ באוזן: ולשנינה׳ בפה מגזרת ושננתם: ינהגך יי׳ בעונך וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עורך בארצך:

יחסלנו

בעל הטורים

יככה יי׳ ד׳ פעמים כתי׳ בתוכחו׳ יככה יי׳ כנגד ד׳ גליות׳ ויש בזה הכתוב ז׳ ענינים׳ בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחור ובחרב ובשדפון ובירקון׳ כנגד ז׳ תועבות בלבו ׳קדקדך יוליך יי׳ אותך ואת מלכך׳ רמז לקדקד יהויקים שלא ניתן לקבורה׳ כגף ג׳ במ׳ יתכך יי׳ כגף ואידך אך כגוף כגף הוא לבכיכו וירא ארם כי כגף לבכי ישר׳ ׳ אם שמוע תשמעו יוכנו לבכיך כדכתי׳ וירא ארם וגומר׳ ואם לא תשמעו יתכך יי׳ כגף׳ בשגעון ב׳ ויככה יי׳ בשגעון׳ והוא בשגעון ינהג כלומ׳ לא די שיככה אלא שכל מנהגך יהיה בשגעון׳ יתים

תרגום אונקלוס

יַדְבֵּיק יְיָ בָּךְ יָת מוֹתָנָא עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ מֵעַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יִמְחִינָךְ יְיָ בְּשַׁחַפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא וּבְדַלַּקְתָּא וּבְחַרְחוֹרָא וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדְפוֹנָא וּבְיֵרָקוֹנָא וְיִרְדְּפוּנָךְ עַד דְּתֵיבַד׃ וִיהוֹן שְׁמַיָּא דִּי עֲלָוֵי רֵישָׁךְ חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא דִּי תְחוֹתָךְ תַּקִּיפָא כְּבַרְזְלָא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין׃ יִתֵּן יְיָ יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא וְעַפְרָא מִן שְׁמַיָּא יֵיחוֹת עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ יִתְּנִנָּךְ יְיָ תְּבִיר קֳדָם סַנְאָךְ בְּאוֹרְחָא חֲדָא תִּפּוֹק לְוָתֵיהּ וּבְשִׁבְעָא אוֹרְחָן תְּעֲרוֹק מִן קֳדָמוֹהִי וּתְהֵי לְזִיעַ לְכֹל מַלְכְוָת אַרְעָא׃ וּתְהֵא נְבִילְתָּךְ מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְלִבְעִירָא דְאַרְעָא וְלֵית דְּמָנִיד׃ יִמְחִינָךְ יְיָ בְּשִׁחְנָא דְמִצְרָאֵי וּבִטְחוֹרִין וּבִגְרָבָא וּבְחַרְסָא יַבִּישׁ דִּי לָא תִיכּוּל לְאִתַּסָּאָה׃ יִמְחִינָךְ יְיָ בְּטַפְשׁוּתָא וּבְסַמְיוּתָא וּבְשַׁעֲמָמוּת לִבָּא׃ וּתְהֵי מְמַשֵּׁשׁ בְּטִיהֲרָא כְּמָא דִי מְמַשֵּׁשׁ עֲוִירָא בְּקִבְלָא וְלָא תַצְלַח יָת אוֹרְחָךְ וּתְהֵי בְּרַם עֲשִׁיק וַאֲנִיס כָּל יוֹמַיָּא וְלֵית דְּפָרִיק׃ אִתְּתָא תֵירוֹס וּגְבַר אוּחֲרָן יִשְׁכְּבִנַּהּ בֵּיתָא תִבְנֵי וְלָא תִתֵּיב בֵּיהּ כַּרְמָא תִּצּוֹב וְלָא תַחֲלְלִנֵּיהּ׃ תּוֹרָךְ יְהוֹן נְכִיס לְעֵינָךְ וְלָא תֵיכוֹל מִנֵּיהּ חֲמָרָךְ יְהֵי אֲנִיס מִן קֳדָמָךְ וְלָא יְתוּב לָךְ עָנָךְ מְסִירִין לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ וְלֵית לָךְ פָּרִיק׃ בְּנָךְ וּבְנָתָךְ מְסִירִין לְעַמָּא אוּחֲרָן וְעֵינָךְ חָזְיָן וְסָפְּיָן בִּגְלָלְהוֹן כָּל יוֹמָא וְלֵית חֵילָא בִידָךְ׃ אִבָּא דְאַרְעָךְ וְכָל לֵיאוּתָךְ יֵיכוֹל עַם דְּלָא יְדַעְתָּ וּתְהֵי לְחוֹד עֲשִׁיק וְרַעִיעַ כָּל יוֹמַיָּא׃ וּתְהֵי מִשְׁתַּטֵּי מֵחֵיזוּ עֵינָךְ דְּתֶהֱוֵי חָזֵי׃ יִמְחִינָךְ יְיָ בְּשִׁחְנָא בִישָׁא עַל רְכוּבִין וְעַל שׁוֹקִין דִּי לָא תִיכוּל לְאִתַּסָּאָה מִפַּרְסַת רַגְלָךְ וְעַד מוֹחָךְ׃ יַגְלֵי יְיָ יָתָךְ וְיָת מַלְכָּךְ דִּי תְקֵים עֲלָךְ לְעַם דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא וְאַבְנָא׃ וּתְהֵי לְצַדּוּ לְמַתְלָא וּלְשׁוֹעֵי בְּכֹל עַמְמַיָּא דִּי יְדַבְּרִינָּךְ יְיָ לְתַמָּן׃ בַּר זְרַע סַגִּי תַּפֵּיק חַקְלָא וְזְעֵיר תִּכְנוֹשׁ

מקרא

יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃ יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ יִתֶּנְךָ יְהוָה נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבָעְפָלִים וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃ וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ׃ פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃ וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ יוֹלֵךְ יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף

מסורה

בצהרים ׳ב וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח גבי פסו׳ ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו בפרשת׳ דנביאי הבעל: עשוק ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ עשוק וגזול כל הימים׳ עשוק ורצוץ כל הימים׳ עשוק אפרים רצוץ׳ אדם עשק בדם נפש׳ בתרא חסר: מלפניך י׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים: ולא ישוב ו׳ וסי׳ בלשון ארמי תורא

אישתבע ונפל אריה בשרא ו והייך׳ ופי׳ שורך טבוח לעיניך ׳כי נשבעתי יצא מפי׳ היפלו ולא יקומו׳ ליש גבור בבהמה׳ ויזכור כי בשר המה׳ ישחק לפחד ולא יחת: ועיניך ז׳ וסי׳ במסר׳ רבתא: משגע ג׳ וסי׳ והיית משגע ממראה עיניך׳ איש משגע ומתנבא׳ משגע איש חרות׳ וא׳ המשגע מדוע בא: ועד קדקדך י״א בטעמא מאריך ס״פ וסי׳ במסרה רבתא: ולשנינה ד׳ וסי׳ והיית לשמה למשל׳ והכרתי את ישר׳ דמלכי׳ ונתשתי מעל האדמה דד״ה׳ ונתתים לזועה לרעה דירמיה: תאסף ב׳ וסי׳ ומעט תאסף׳ אל תאסף עם חטאים:

רשי

והיו שמיך אשר על ראשך נחשת׳ קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ובאחר כי׳ מפי הקב״ה אמרן כמשמען וכן נאמ׳ ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי קרי וכאן הוא אומר לקול יי׳ אלהיך: ידבק יי׳ בך׳ יככה יי׳ הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות אומר שמים כברזל וארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אף על פי שלא יריקו מטר מכל מקום לא יהיה חורב של אבדו׳ בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירו׳ מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירו׳ וכן השמי׳ לא יריקו מטר: מטר ארצך אבק ועפר׳ זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכס׳ את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ודבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבן: לזעוה׳ לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: בשחין מצרים׳ רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדא׳ בבכורו׳: גרב׳ שחין לח: חרס׳ שחין יבש כחרס: בתמהון לבב׳ אוטם הלב אשטורדי״מון בלע״ז: עשוק׳ בכל מעשיך יהי ערער: ישגלנה׳ לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנ׳ ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו׳ בשנה הרביעית לאכול פריו: וכלות אליהם׳ מצפות שיהם שישובו ואינם שבי׳ כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: לשמה׳ אמו אשטורדישון כל הרואה אותך ישום עליך: למשל׳ כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה׳ לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואישתעי:

יחסלנו

יחסלנו · יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל · ישיר פירותיו לשון וכשל הברזל: יירש הצלצל · יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש · יעני: צלצל · מין ארבה ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יורים: מרוב כל · בעוד היה לך כל טוב: כאשר ידאה הנשר · פתאום ודרך מבלחת ויקלו כוסיו: לא תשמע לשונו · לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו וכן כי שומע יוסף א״א אינטינדרי: עד רדת חומותיך · לשון רדוי וכבוש: ואכלת בשר בניך במצור · מחמת שיהיו כרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: הרך בך · הרחמני ורך לבב על בניו: תרע עינו · בהם להעלי׳ עינו מהם מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל: וביתר בניו אשר יותיר · מן השחוטי׳ שמחט למאכלו תהא עינו ר׳ רעה וכו׳ בהם מליתן להם מבשר השחוטי׳: תרע

יחסלנו · יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: תיגע · בנטיעה ובעבודה: ולא תאגור · בשעת הבציר: ולא תאגור · יקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר: לא תסוך · כמשפטו וכוך לא סכתי וזה הפך ושמן על ראשך: כי ישל · מבנין נפעל: יירש · מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים: צלצל · מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו: מעלה מעלה · פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד: הוא יהיה לראש · כטעם ועבד לוה לאיש מלוה: לאות · מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא בך לבדך כי גם בזרעך כטע׳ אבותינו חטאו ואינם וכבר פירשתיו: מרב כל · אם התאוה או כל צורך: ידאה · יעוף וכן וידא על כנפי רוח: ואכלת פרי בטנך · במצור: יציק לך · כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בסוף: אשר יותיר · האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור: בכל שעריך · בכל מקום: ובשליתה

ולא יהיו ג׳ וסי׳ בנים ובנות תוליד · לא תקח לך אשה · ולא יהיו כאבתם · וכל יחזקאל דכוו׳ במ״א לא יהיו · והיתה ידי: גבולך ג׳ מלאי׳ בתור׳ וסי׳ צפרדעי׳ והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך · ותי׳ יהיו לך בכל גבולך: והשיגוך ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ובאו עליך כל הברכו׳ האלה והשיגוך · והיה אם לא תשמע · ורדפוך והשיגוך ·

כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה: כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת: זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ: בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי: כָּל עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל: הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה: הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב: וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ: וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם: תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל: וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ: יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ: גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן: וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ: וְהֵצַר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהוֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ בְּכָל אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ: וְאָכַלְתָּ פְרִי בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ: הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר: מִתֵּת לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ: הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא נִסְּתָה כַף רַגְלָהּ הַצֵּג עַל הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ

והשיגוך ג׳ ב׳ מל׳ וח׳ חס׳ דברכה חס׳ וז״ן·

ארי יחסלניה גובא: כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכלניה תולעתא: זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך: בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: כל אילנך ואיבא דארעך יחסניניה סקאה: תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מינך לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: הוא יוזפינך ואת לא תוזפיניה הוא יהי תקיף ואת תהי חלש: וייתון עלך כל לוטיא האילין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבילתא למימר דיי אלהך למיטר פיקודוהי וקימוהי דפקדך: ויהון בך לאת ולמופתין ובבנך עד עלמא: חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך בחדוא ובשפירות לבא מסגי כולא: ותפלח ית בעלי דבבך די יגרינון יי בך בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחסירות כולא ויתן ניר דברזלא על צוארך עד דישיצי יתך: ייתי יי עלך עם מרחיק מסיפי ארעא כמא דמישתדי נשרא עמא די לא תשמע לישניה: עם תקיף אפין די לא נסיב אפין לסבא ועל יניקא לא מרחים: וייכול ולדא דבעירך ואיבא דארעך עד דתשתיצי די לא ישאר לך עיבורא חמרא ומשחא בקרי תורך ועדרי ענך עד דיוביד יתך: ויעוק לך בכל קירוך עד דיכבוש שורך רמיא וכריכיא די את רחיץ לאשתיזבא בהון בכל ארעך ויעוק לך בכל קירוך בכל ארעך דיהב יי אלהך לך: ותיכול ולדא דמעך בשר בנך ובנתך דיהב לך יי אלהך בצירא ובעקתא דיעיק לך סנאך: גברא דרכיך בך ודמפנק לחדא תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אשתאר ליה כולא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קירוך: דרכיכא בך ודמפנקא די לא נסיאת פרסת ריגלה לאחתא על ארעא מאתפנקא ומרכיכו

בעל הטורים

זתים יהיו לך בכל גבולך · זה הפסוק מתחיל ומסיים בזית: לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר וזהו בניך כשתילי זתים שלא יתערבו באחרים לכך סמך לו בנים ובנות תוליד · יירש הצלצל וסמיך ליה הגר אשר בקרבך · רמז כי ימוך אחיך ונמכר לגר · מטה מטה בגימט׳ גיהנם · ידאה הנשר בגימט׳ עשרה כדאיתא בסוטה דהיינו אלכסנדרוס ששיער לבא בעשרה ימי׳ ובא ביום אחד · כל

מסרת

קדמא חס׳ וו׳ו: ג׳ פסוקי׳ מטעין כי את כל הארץ אשר אתה ראה · ולזרעך עד עולם · והיו בך לאות ולמופ׳ · ובזרעך עד עול׳ · וצרע׳ נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם: ברעב ד׳ רפין וסי׳ ברעב ובצמא ובעירם · ברעב פדך ממות · העטופים ברעב · והלא חזקיהו מסית אתכם: בהן יח טו קמץ וג׳ פתחין וסי׳ בס׳ רבתא: לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ בס׳ רבתא:

איבך
רימן דעכין רסמיך שעריך בכל שעריך איבך וסלר היבך ·

ובשליתה׳ הוא מקום הולד שסבתו בבטן אמו: מבין רגליה׳ כמו כמו ולא
עשה את רגליו: מכותך׳ לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם׳
וטעם והפלא להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים׳ שלא
יסורו: יעלם יי׳ מגזרת העלה ואם הוא חטוף ויש אומרים כמו יביאם
לשון ארמי׳ וטעם כאם שם שלא
תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל
כטעם אם צדקת מה תתן לו:
ונסחתם׳ מבנין נפעל והוא
חסר נון מגזרת יסח יי׳:
תלואים׳ באלף תחת הא
השורש: והתמכרתם׳ אינו
כמו ונמכרתם רק פירושו אתם
תבקשו למכור עצמכם אנשים
ונשים ואין קונה והנה זאת
הברית במצות השם בערבות
מואב: ויקרא

היוצאת ל׳ כתיב כן וה׳ מל׳ ויו בליש׳ וסי׳ וסי׳ והיוצאת מאה תשא ׳ ואת האלה היוצאת ׳ מה היוצאת הזאת ׳
אין פרץ ואין יוצאת ׳ ובשליתה היוצאת חס׳ אלף ומלא ויו ושארא יצאת היוצאת: בכתר ד׳ וסי׳ נמסר
לעיל בהאי סידרא: מעט ז׳ זקפין קמץ וסי׳ במסרה רבתא: שש ה׳ וסי׳ והיה כאשר על אבתיך׳ פגעת

תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס

אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ

תַּבְאַשׁ עֵינַהּ בְּגַבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃ וּבְזְעֵיר בְּנָהָא דְיִפְקוּן מִינַהּ וּבִבְנָהָא דִי תְלִיד אֲרֵי תֵיכְלִינוּן בַּחֲסֵירוּת כּוֹלָא בְּסִיתְרָא בִּצְיָירָא וּבְעָקְתָא דִי יְעִיק לָךְ סַנְאָךְ בְּקִרְוָךְ׃ אִם לָא תִיטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא דִכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יָת יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְיַפְרֵישׁ יְיָ יָת מַחָתָךְ וְיָת מַחַת בְּנָךְ מַחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין׃ וְיָתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם דִי דְחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ אַף כָּל מְרַע וְכָל מְחָא דִי לָא כְתִיבִין בִּסְפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַיְתֵינוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְתִשְׁתֵּיצֵי׃ וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלָף דִי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָא לְסְגֵי אֲרֵי לָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ׃ וִיהֵי כְּמָא דַחֲדִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא לְכוֹן וּלְאַסְגָאָה יָתְכוֹן כֵּן יֶחְדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דִי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ וִיבַדְּרִינָךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דְלָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא׃ וּבְעַמְמַיָא הָאִינוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי מְנַח לְפַרְסַת רִיגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לְבָא דָחִיל וְחַשְׁכוּת עֵינִין וּכְפִיחוּת נְפַשׁ׃ וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקֳבֵיל וּתְהֵי פָּחֵיד בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ׃ בְּצַפְרָא תֵּימַר מַן יִתֵּן רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵּימַר מַן יִתֵּן צַפְרָא מִתַּוְהוּת לִבָּךְ דִי תְהֵי תָּוַהּ וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִי תְהֵי חָזֵי׃ וִיתִיבִנָּךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן בְּאוֹרְחָא דִי אֲמָרִית לָךְ לָא תוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ לְעַבְדִין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְקָנֵי׃

אִלֵּין פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב בַּר מִן קְיָמָא דִי גְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב׃ וקרא

תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה׳ הגדולים: ובשליתה׳ בניה הקטני׳ בבלן
תהא עינה צרה כשתאכל את האחר מליתן לאשר תאכל מן הבשר: והפלא יי׳ את
מכותך׳ מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות׳ ליסרך לקיים שליחותן:
אשר יגורת מפניהם מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות
על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם תדע שכן כ כתוב אם שמוע תשמע וגו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך׳ אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: יעלם׳ לשון עלייה: ונשארתם במתי מעט תחת וגו׳ מושטין חלוף מרובין: כן ישיש יי׳ את אויביכם עליכם להאביד וגו׳: ונסחתם׳ לשון עקירה וכן בית גאים יסח יי׳: ועבדת שם אלהים א אחרים: כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלי׳ מס וגולגלי׳ לכומרי ע״ז: לא תרגיע׳ לא תנוח כמו ואת המרגעה: לב רגז׳ לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך שמעו עמים ירגזון מוסדות השמי׳ ירגזון: וכליון עינים׳ מצפה לישועה ולא תבא: חייך תלואים לך׳ על הספק כל ספק תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו ו ורבותינו דרשו זה ה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך׳ זה הסומך על הפלטר: בבקר תאמר מי יתן׳ ויהיה הערב של אמש: ובערב תאמר מי יתן בקר׳ של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: באניות׳ בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאויביך׳ אתם מבקשים להיות כ נמכרים להם לעבדי׳: ואין קונה׳ כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם׳ בלע״ז איפור ודרי״ץ ווס ולא יתכן לפר׳ והתמכרת׳ בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: לכרות את בני ישראל׳ שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה: מלבד הברית׳ קללות שבתור׳ כהני׳ שנאמרו בסיני: אלה

והפלא ב׳ חד כתיב אלף וחד כתיב הא׳ וי׳ בין מקנה דין כתיב אלף

מדוה ב׳ א׳ כתיב יוד ודין כתיב הא והוא חד מן זוגין דחד כתיב יוד וחד כתיב הא

שש ד׳ כתיב שין וחד כתיב סם וחד ושם לבבם

והשיבך ל׳ וא׳ והשיבך על כנך ווי העמודים סימן

כט

בעל הטורים

כל חלי עולה כ״ח כנגד כ״ח קללות׳ תלואים ב׳ במס׳ והיו חייך תלואים ועמי תלואים למשובתי׳ והיינו דאמרי׳ בינוניים תלויים ועומדין בין ר״ה השנה ויום הכפורי׳ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה׳ וזהו ועמי תלואים שתלויים ועומדים עד שיעשו תשובה׳ ובערב ד׳ במס׳ ובערב יהיה על המשכן׳ ובערב תאמר מי יתן בקר׳ ואידך ובערב חתרתי לי׳ בקיר׳ מקטירים עליו עולות בבקר ובערב׳ חתרתי כשיבאו לגולה׳ תאמר מי יתן בקר׳ שכאמר בו מקטירים בו בבקר ובערב׳ ובאותו שכאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו׳ והשיבך יי׳ כגי׳ זה והיה ביומי ירמיהו׳ כו״ שמות בתוכחה כנגד כו״ שמות בתפלת כמנה עשרה יאן מברכ׳ האחרו׳ להגן מ״כו שמות שבתוכה׳ ולא

מסרה

את שש׳ שש אנכי על אמרתך׳ וכצמר יאכלם סס׳ בתרא כתיב סמ״ך׳ וחד ושש לבכם: ישיש ד׳ וסי׳ כן ישיש יי׳ עליכם׳ ומשוש חתן על כלה׳ ישיש עליך בשמחה׳ ישיש כגבור לרוץ ארח׳ וא׳ וישיש׳ וישיש בכח יצא לקראת נשק: ולהשמיד ד׳ וסי׳ והיה כאשר שש יי׳ עליכ׳׳ ויענו את יהושע׳ ויעמדו בני עמון ומואב׳ ויהי כדבר הזה לחטאת: ובגוים ד׳ לא יתחשב׳ ההם לא תרגיע׳ ובגוים הרבים לא היה מלך׳ ובגוי׳ זריתנו: לילה ויומם ג׳ וסי׳ ופחדת לילה׳ לילה ויומם אל תדמינה׳ לילה ויומם לא תכבה: באניות ד וסי׳ והשיבך יי׳ מצרים באניות׳ אז אמר אחזיהו׳ וכשדי׳ באניות רנתם׳ יורדי הים באניות׳ וחד ובאניות רבות ובא בארצות׃

ולא נתן יי' לכם לב לדעת · להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו : עד היום הזה · שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' : היום הזה · הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום : ותבאו אל המקום הזה · עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם · ושמרתם את דברי הברית הזאת · דבר אחר ולא נתן יי' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת ... מ משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד ע עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' :

חסלת והיה כי תבא

אתם נצבים · מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית : ראשיכם שבטיכם · ראשיכם לשבטיכם : זקניכם ושוטריכם · החשוב חשוב קודם ואחר כך כל איש ישר' : מחוטב עציך · מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך ש שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ו ושואבי מים : לעברך · להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשות גם אותם : לעברך בברית · דרך העבר כך היו כורתי' בריתות עושי' מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו : למען הקי' אותך היום לו לעם · כל כך הוא נכנס ל לטרוח למען קיי' אותך לפניו לעם : והוא יהיה לך לאלהים · לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא ל להחליף את זרעם ב באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם ב בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם ע"כ פירשתי לפי פשוטה של פרשה · ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתי' חוץ מארבעים ותשע ם שבתורת כהני' הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו : היום · כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי · דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס מפרנס משה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול : ואת

לעיניכם ח' וסי' במסרה רבתא : ועינים ג' וסי' ולא נתן יי' לכם לב לדעת · הוציא עם עור · ועינים רמות תשפיל · אנ"ך : ואולך ד' וסי' נמסר בסדר בחקתי : בלו ד' וסי' לא בלו שלמתיכם מעליכם · בלו מרב הדרך מאד · שלמתיהם לא בלו דעזרא · בלו עצמי בשאגתי כל היום : לנחלת ט"ו וסי' נמסר בסדר קרח : המנשי

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ : הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם : וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה : וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ : לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם : וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי : וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן :

וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל־דִּי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עַבְדוֹהִי וּלְכָל־אַרְעֵיהּ : נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא הָאִנּוּן : וְלָא־יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין : וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא־בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָנָךְ לָא־עֲדוֹ מֵעַל רִיגְלָךְ : לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר־חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתֵיתוּן בְּדִיל דְּתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתָנָא לַאֲגָחָא קְרָבָא וּמְחֵינְנוּן : וּנְסֵיבְנָא יָת־אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה : וְתִטְּרוּן יָת־פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת כָּל־דִּי תַעְבְּדוּן :

קכ"ב לעבדיו סימן

פרשה

אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל : טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ : לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם : לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב : וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת :

פרשה

אַתּוּן קַיְמִין יוֹמָא דֵין כּוּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל : טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט אָעָךְ עַד מְלֵי מַיָּךְ : לְאַעָלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין : בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי לָךְ לֶאֱלָהָא כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וּכְמָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב : וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת־קְיָמָא הָדֵין וְיָת־מוֹמָתָא הָדָא :

ד' בליש' וסי' את בצר במדבר · ונקח את ארצ' ונתנה לנחלה לראובני · ונקח את ארצם מן הירדן מזרח השמש דמלכים · ויפקידם דויד המלך על הראובני : אתם ד' ר"פ וסי' נמסר בסדר שמות : ראשיכם ו' וסי' נמסר בסדר שמיני : מימיך ג' וסי' ועבדתם את יי' אלהיכם · ויאמרו אליו בני ישר' · טפכם נשיכם וגרך אשר · וא' ומימיך בן אדם לחמך · ונמסר גם בסדר משפטים · בברית ג' רפין וסי' לעברך בברית יי' אלהיך · כי בברית יי' הבאת את · ואשבע לך ואבוא בברית אתך :

אבן עזרא

ויקרא משה אל כל ישראל · לכרות הברית על כן אחריו אתם נצבים היום · וטעם אתם ראיתם ואחר כן ואולך אתכם ואחר כן ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם ב במצרים והם והבאי' אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים · וטעם לב לדעת בעבור שנסו השם ע עשר פעמים ולא הזכירו האותו' שראו · וטעם נתן כי מאתו ה העלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין · וטעם לא בלו פירשתיו · ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית : למען תשכילו · כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב' פעולים והעד תשמו כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכילו :

אתם נצבים לפני יי' אלהיכם · שביבו' הארון : ראשיכם · כמו האהלה שרה אמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו ונירם והטעם כי הנשיאים סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים : לעברך · שם הפועל כטעם ויעברו בין בתריו והנה מלת עבר באחרון בי"ת להפך : ולא אתכם לבדכ' · רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם ·

כ"ון

בעל הטורים

ולא נתן יי' לכם לב לדעת · וסמיך ליה ואולך אתכ' ארבעי' שנה רמז שעד ארבעי' שנה אין אדם עומד על דעת רבו ·

פרשת אתם נצבים

כדרך שנאמר בסיני ויתיצבו בתחתית ההר · בו בלשון אמר כאן אתם נצבים · לפני יי' אלהיכם ראשיכם · הקים ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים · כל איש ישראל וסמיך ליה טפכם · לומר שיהו ישראל בעיני הראשים לגדלם ולהדריכם כטפם כשיכם · וסמיך ליה וגרך רמז שלא תזהרו בשרות לוכנא לפסולין · כרת

אבן עזרא

כ"ן ישנו נוסף: ואת אשר איננו. עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואיננו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם: כי אתם ידעתם. יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים: אשר עברתם. אליהם באדום ועמון ומואב ומדין. וטעם פורה ראש ולענה כי הראש מזיק השלמי' והוא מהאליים המדביקים. וטעם את האלה הזאת ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה:

והתברך בלבבו. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כ כמשמעו כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר שלום יהיה לי כאומר בשמעו החרם חוץ ממני: למען ספות. אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו האף תספה כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כמו במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה כמו כעץ שתול על מים והרשע בצמא' כמו כערער בערב' ויחשו' כי גם ברכתו בלבו תפסיק ה הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי את הצמא ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבו' שיראה שיכלה האיש עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת והטעם שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה כי הם רבים ואני יחיד חוטא על כן כתו' אחריו לא יאבה יי' סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת וכאלה לו והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: יעשן אף. ישרפנו אש האף עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורבצה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדילו יי' לרעה וכמוהו והיה ליי' והעליתיהו עולה כאשר פירשתיו: ואמר הדור האחרון. שהם בניכם גם הנכרי' הרואים את מכת הארץ: גפרית. תפלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפר' אומרים כי ואמרו כל הגוי' שני בעבור שארכו הדברי' כמשפט הלשון ואמרו הקדמוני'

וטעם אלהי אבותם שעזבו שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו: ולא

הזה למען זכר מוסב אל הספר ועל ידי פיסוק הטעמים הן נחלקים לשתי' לשונות בפרשת קללות הטפחה מתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה מתונה תחת התורה מגלה ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך למען זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: ולא

רשי

ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: כי אתם ידעתם וגו'. ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם האומות עובדי ע"ז ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. מוסרחים ומאוסין כגלל:

עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבני' ראיתם בגלוי לפי שאין הגוי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פורה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם:

והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדיר"א שו"י בלע"ז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומ' מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה. למען שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן תרגם אנקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא שאוסיף לו אני השגגו' על הזדונו': רוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: יעשן אף יי'. על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו ואף על פי שאין זו לפני המקום הכתו' משמיע את האוזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חמה אנפרמנ"ט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: הכתוב בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו' הזאת לשון נקבה מוסב על התורה

מסורה

ישנו ד' וסי' כי את אשר ישנו פה. כי אם ישנו ביהונתן. והיה אם ישנו בארץ. ישנו עם אחד מפוזר: פנה ג' וחס' וסי' אשר לבבו פנה היום. וצפנה פנה אל הגלגל. אשר פנה דרך הקדים: מעם יי' ט' וסי' נמס' בסדר שפטים: בלבבו ה' וסי' והתברך בלבבו. וישם דוד את הדברי'. לנסתו לדעת כל אשר בלבבו. כי להשמר בלבבו. ודובר אמת בלבבו. ואחד ובלבבו יגדיל: יעשן ב' וסי' כי אז יעשן אף יי' וקנאתו. יעשן אפך בצאן: באיש ח' קמצין וסי' נמסר בסדר קדשים: ומחה ד' וסי' נמסר בסדר נשא: האף ג' וסי' כי יגרתי מפני האף והחמה. האף הגדול הזה. כי גדול האף והחמה. ונמס' גם בסדר עקב: הגדול ח' ומלא' בתורה וסי' נמסר בסדר נח: אלהי אבותם ד' וסי' למען יאמינו כי נראה. ואמרו על אשר עזבו. ויעזבו את יי'. בעזבם את יי':

תרגום אונקלוס

ארי ית מן דאיתוהי הכא עמנא קאים יומא דין קדם יי' אלהנא וית מן דליתוהי הכא עמנא יומא דין: ארי אתון ידעתון ית דיתיבנא בארעא דמצרים וית די עברנא בגו עממיא די עברתון: וחזיתון ית שקוציהון וית טעותהון אעא ואבנא כספא ודהבא די עמהון: דילמא אית בכון גבר או אתתא או זרעית או שבטא די לביה פני יומא דין מדחלתא דיי' אלהנא למהך למפלח ית טעות עממיא האנון דילמא אית בכון גבר מהרהר חטאין או זדון: ויהי במשמעיה ית פתגמי מומתא הדא ויחשיב בלביה למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי אנא אזיל בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא: לא יהי רעוא קדם יי' למשבק ליה ארי בכן יתקף רוגזא דיי' וחמתיה בגברא ההוא וידבקון ביה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי' ית שמיה מתחות שמיא: ויפרשניה יי' לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספר אוריתא הדין: ויימר דרא בתראה בניכון די יקומון מבתריכון ובר עממין דייתי מארע רחיקא ויחזון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי' בה: גופריתא ומלחא יקדת כל ארעהא לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עסבא כמהפכתא דסדום ועמרה אדמה וצבוים די הפך יי' ברוגזיה ובחמתיה: ויימרון כל עממיא על מה עבד יי' כדין לארעא הדא מה תקוף רוגזא רבא הדין: ויימרון על דשבקו ית קימא דיי' אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: ואזלו ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעונין

מקרא

(יד) כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יהוה אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום: (טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם: (טז) ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם: (יז) פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יהוה אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה: (יח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה: (יט) לא יאבה יהוה סלח לו כי אז יעשן אף יהוה וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יהוה את שמו מתחת השמים: (כ) והבדילו יהוה לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה: (כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה אשר חלה יהוה בה: (כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך יהוה באפו ובחמתו: (כג) ואמרו כל הגוים על מה עשה יהוה ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה: (כד) ואמרו על אשר עזבו את ברית יהוה אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: (כה) וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום

בעל הטורים

פרה חסר וו וקרי ביה פרה. רמז כפרה סוררה סורר ישראל. והבדילו יי' לרעה בגימ' הנה זה ירבעם. אשר וקומו מאחריכם ל"ת אחאב ירבעם מנשה. שהם הרשיעו בע"ז יותר מכל. חלה ב' במ' חזרי עכוכי. אשר חלה יי' בה. ובהכר לו תלה את ככי וי' ויעתר לו. ודרשינן ויחתר לו מלמד ש שחתר הקב"ה תחת כסא הכבוד וקבלו בתשובה והיכו מה תלה דהכא לגון ש שבירה בארץ. אף תלה דגבי מנשה לשו' חתירה שנעשה לו חתירה ברקיע. ויפתיחו חסר וו' ה"ה שאר עבודה שהיא כעין פנים. באף

ולא חלק להם, לא נתנם לחלקם: לא ידעום: לא ידעו בהם גבורת אלהות, ואונקלוס תרגם לא אוטבא להון לא הטיבו להם שום טובה ולשון חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: ויתשם יי', כתרגומו וטלטלינון וכן הנמי נותשם מעל אדמתם: הנסתרות לה' אלהינו, ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מענים את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מענים אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים, נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: ושב יי' אלהיך את שבותך, היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון: לא נפלאת היא ממך, לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא ותרד פלאים ותרד בטמוניות מכוסה חבושה בטמון: לא בשמים היא, שאלו היתה בשמים הייתי צריך לעלות אחריה וללמדה: כי

ולא חלק להם, פירשתיו: ויתשם, בחסרון נון לנתוש רק הוא מבולע כמשפט, וטעם כיום הזה דברי המשיבים: הנסתרות, הטעם מי שיעבוד ע"ז בסתר לה' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם לה' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש ורגל ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל יי' אע"פ שאתה חוצה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון כי הוא ישית והטעם ישא מנוחה לשבים ויתן להם רחמים ואחר כך ישוב ויקבץ: בקצה השמים, כנגד ארץ ישראל: ומל יי' אלהיך, כי לו נתכנו העלילות הראשונות ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו, וטעם והותירך בעבור שיתן הקללות על השונאים: כאשר שש על אבותיך, שנחלו הארץ כי עם הגוים ממנה ידבר: הכתובה בספר התורה הזה, כי עיקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב: נפלאת, נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו: לא בשמים היא, פי' נפלאת: מעבר

לה' אלהינו ט' וסי' בסדר שמות: לנו ולבנינו עד ט"ו נקדות בקריאה וסי' נמס' בסד' במדבר סיני: והיטבך ט' דקדימי יוד לטית וסי' במסרה רבתא: האלות ג' ב' מלאים וסי' וכתב את האלת, ונתן יי' אלהיך את כל האלות, את כל האלות הכתובות על הספר אשר דדה, קדמ' חס': לטבה ב' חס' בתורה וסי' אלהים חשבה לטבה, כי

וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ ס

וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃

וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא רְחֹקָה הִוא׃ לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ

וְלָא אֵיטִיבָא לְהוֹן׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת־כָּל־לְוָטַיָּא דִכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ וְטַלְטְלִינוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז וּבְחֵימְתָא וּבִתְקוֹף רְגַז וְאַגְלִינוּן לַאֲרַע אוּחֲרִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ דְמִטַּמְרָן קֳדָם־יְיָ אֱלָהַנָא וּדְגַלְיָין לָנָא וְלִבְנָנָא עַד־עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת־כָּל־פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ וִיהֵי אֲרֵי־יֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל־פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּי יְהָבִית קֳדָמָךְ וְתָתֵיב לְלִבָּךְ בְּכָל־עַמְמַיָּא דִּי אַגְלָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דִּי־אֲנָא מְפַקֵּיד־לָךְ יוֹמָא־דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל־לִבָּךְ וּבְכָל־נַפְשָׁךְ׃ וִיתֵיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת־שְׁבִי גָלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב וִיכַנְשִׁינָךְ מִכָּל־עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ אִם־יְהֵא גָלוּתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִינָךְ׃ וְיָעֵילִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵיב־לָךְ וְיַסְגֵּינָךְ מֵאֲבָהָתָךְ׃ וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת־טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת־טַפְשׁוּת לִיבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם יָת־יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל־לִבָּךְ וּבְכָל־נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּךְ׃ וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת־כָּל־לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ וְעַל־סָנְאָךְ דִּרְדָפוּנָךְ׃ וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ וְתַעְבֵּיד יָת־כָּל־פִּיקּוֹדוֹהִי דִּי־אֲנָא מְפַקֵּיד־לָךְ יוֹמָא דֵין׃ וְיוֹתְרִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בְּוַלְדָּא דִמְעָךְ וּבְוַלְדָּא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמִחְדֵּי עֲלָךְ לְטָב כְּמָא דִי־חֲדִי עַל־אֲבָהָתָךְ׃ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּכְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרָיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל־לִבָּךְ וּבְכָל־נַפְשָׁךְ׃

אֲרֵי תַפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד־לָךְ יוֹמָא־דֵין לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא רְחִיקָא הִיא׃ לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק־לָנָא

ולתכה בו · ל למר רבתי · ל וחס · יכקודות בתורה · ב' חס' בתור' · ר"כ בכו' ר' · ל · ל · ל · ר"כ בכו' ל · ה · ט' דקדי' יוד לטית ל · ג מל · ל ומל וחד חסר · ב' חס' · ר' כתי' סת' וחד סב וחד נסש לבבם · ל · ל

בעל הטורים

באף ובחמה ובקצף בגימ' שבעים כנגד שבעים שנה של גלות בבל · וישלכם לאחר גדולה ותבר יוד · לומ' שאין השלכה כזאת לי' השבטי' · נקוד על ע"ין שבעדי · כדאית בפ' נגמר הדין · שע' יום היו מאחר בשבט שהתחיל לבאר התורה עד י' בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו ליענש · ד"א רמז לע' שנה של גלות בבל · את לבבך ואת לבב · ד"ת אל לכך כהנו להסכים להתפלל בליאות חד"ת אלול והילך וכן לולא האמנתי לראות בטוב יי' · לולא אותיות אלול · שמאלול והילך חרדתי כנגד יי' · את לבבך ואת · בגימ' זה לימות המשיח · וסמיך ליה והותירך שאם תשוב בתשובה שלימה מיד תהא כגאל · תשמע בקול בגי' זה בקול ק"ח · כי תשוב אל יי' אלהיך וסמיך ליה כי המצוה הזאת · לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כלן · מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה וס"ת יהוה לומ' אינו יכול לעלות אלא הים' אם לא שיהא נימול וכן התהלך לפני והיה תמים סמ' על המילה · בסיף

רשי

כי קרוב אליך · התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה : את החיים ואת הטוב · זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך : אשר אנכי מצוך היום לאהבה · הרי הטוב וכו תלוי : וחיית ורבית · הרי החיים : ואם יפנה לבבך · הרי הרע : כי אבוד תאבדון · הרי המות : העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם את השמים אמר להם הקב״ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענו׳ על אחת כמה וכמה : ובחרת בחיים · אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמ׳ יי׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך :

חסלת אתם נצבים ·

לא אוכל עוד לצאת ולבא · יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל אינני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע : ויי׳ אמר אלי · זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שיי׳ אמר אלי : אנכי היום · היום מלאו ימי ושנותי ביו׳ זה נולדתי וביום זה אמות · דבר אחר לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה :

השמימה ז״א וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן : לעשותו ה׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ : וחיית ו׳ פסוקי׳ מן ג׳ ג׳ תיבות מתחלפו׳ וסי׳ השמר פן תשכח מצותיו משפטיו וחקתיו צפ״ק סי׳ · את יי׳ האמרת קצ״ף · למען תשכיל דריש מלכים קצ״ף · וחיית · להטות לבבנו צק״ף · ואהבת את יי׳ אלהיך קפ״ץ סימן : ועבדתם ד׳ קמץ וסימ׳ נמסר

הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה : וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה : כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ : רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע : אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ : וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם : הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ : הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ : לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם :

בִּשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנַּנָּה יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ : וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מַן יְעִיבַר לָנָא לְעֵבֶר יַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנַּנָּה יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ : אֲרֵי קָרִיב לְוָתָךְ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּפוּמָּךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵיהּ : חֲזִי דִּי יְהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת חַיֵּי וְיָת טָבְתָא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּישְׁתָא : דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִיטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵחֵי וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ : וְאִם יִתְפְּנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּיל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינּוּן : חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ : אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא יְהָבִית קֳדָמָךְ בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָךְ : לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵיהּ וּלְקָרְבָא לְדַחְלְתֵיהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן :

מ׳ לבבו׳ סימן ·

פרשה וילך

מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל : וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה : יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה :

פרשה ואזל

מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל : וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין לֵית אֲנָא יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל וַייָ אֲמַר לִי לָא תְעִיבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין : יְיָ אֱלָהָךְ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִינּוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ :

אבן עזרא

מעבר לים · פי׳ רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו מפני חסכת המים : בפיך ובלבבך · שכל המצוות עקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב · ויש מעשה כדי שיזכור בפה : החיים · אורך ימים : הטוב · בעושר ובריאות הגוף וכבוד · והמות והרע הפך : לאהבה · העקר : ללכת בדרכיו · שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שנוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים · והנה וחיית פי׳ החיים : ורבית · פי׳ הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר : ואם יפנה לבבך · כי הלב הוא העקר : ונדחת · פירשתיו : כי אבוד תאבדון : פי׳ המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והוכם : לא תאריכון ימים · הפך וברכך יי׳ אלהיך בארץ : את השמים ואת הארץ · בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב יי׳ : החיים והמות · הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים : למען תחיה · בגוף או בזכר ופירש כי החיי׳ הם לאהבה : כי הוא חייך · על דעת המפרשי׳ שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר יי׳ ישעי ואלהי חסדי ומגני וחרבי :

וילך · הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתו׳ אחריו ואתה תנחילנ׳ אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מאוחרות במכתב : לצאת ולבא · במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזור אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג : ועשיתם

בעל הטורים

בפיך ובלבבך לעשותו · בפיך כי חוים הם למוציאים · ובלבבך אגרא דשמעתא סברא · ובחרת בחיים · בחיי׳ עולה שבעים לומר שב׳ שבעי׳ פנים התורה נדרשת בהם וכן סוד יי׳ ליר׳ אין ויחי האדם ע׳ שנה · את החיי׳ ואת הטוב בגימט׳ תוכחות · כי חמשו תוכחו׳ חוים · וברכך ב׳ במסר׳ וחיית ורבית וברכך בארץ · וגבי עבד עברי לא יקשה בעיניך וגו׳ וברכך יי׳ אלהיך וזהו שאמ״ז שאין עבד עברי נוהג בחוצה לארץ כהכא דכתיב וברכך בארץ · אמר אתה בא שמה התם כמי רוקא בארץ ·

ב״ג המלך פ״ת וילך

פירוש ב״ג המלך כשאל ר׳ ראש השנה יום ב׳ או ג׳ או כשבים וילך כפרדים · וילך משה לציל מוכיה כתוב לאברהם כיכחק ולייעקב וסמיך ליה וילך משה שהלך אל אליהם להגיד להם כי קיים הקדוש ברוך הוא את שבועתו והכנים ישרא׳ לארץ · ואיתא במדרש מכאן שהמתים מספרי׳ זה עם זה · ולבוא מלא ויו שלא אוכל עוד לצאת בשמה כדרי מזכה · יי׳ אלהיך הוא עובר לפניך · הפסוק מתחיל ומסיים ביי׳ · לומר שהקב״ה הולך לפני ישראל ולאחריה׳ וכן כתיב כי הולך לפניכם יי׳ ומאספכם אלהי ישראל ·

בבוא

בסדר ואתחנן : את השמים ואת הארץ י״ג דסמיכי וסי׳ נמס׳ בסדר ואתחנן גם בישעיה סי׳ ל״ז גבי פרשת׳ ויתפלל חזקיהו : לא אוכל ג׳ גבי משה וסי׳ לא אוכל אנכי · לא אוכל לבדי שאת · לא אוכל עוד לצאת ולבוא : ולבוא ד׳ מלאים וסי׳ ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה · עודני היום חזק לא אוכל לשוב אתך ולבוא · ואחרי כן בנה חומה חיצונה ד״ה : את הירדן הזה ו׳ וסי׳ כי במקלי עברתי · כי לא תעבור · ויי׳ אמר אלי · משה עבדי מת · עברו בקרב המחנה · והודעתם את בניכם : הוא עבר לפניך ג׳ פסוקי׳ רישא וסיפא אוכרה וסי׳ יי׳ אלהיך הוא עבר לפניך · ויי׳ ושוב לאיש · יי׳ להושיעני ונגנותי נגנן :

לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: כי אתה תבוא את העם הזה. תרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור: ויכתב משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברי' כדאי' במסכת סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו לתת שכר למביאיהם: ואצונו. ואזרזנו:

ככר

חזקו ואמצו ג' וסי' אל תיראו ואל תערצו מפניהם. ויאמר אלהם יהושע אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור: כי אתה תבא את העם כל אורייתא ואיוב כי עתה בכ"ט כי אתה וסי' במסרה רבתא: ויתיצבו ה' וסי' ויתיצבו בתחתית ההר. ויתיצבו באהל מועד. ויתיצבו לפני האלהים. לפנות כל העם. בתוך החלקה

ועשה יהוה להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי ולארצם אשר השמיד אתם: ה ונתנם יהוה לפניכם ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם: חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יהוה אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך: ס

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם: ויהוה הוא ההלך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת:

ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יהוה ואל כל זקני ישראל: י ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסכות: בבוא כל ישראל לראות את פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם: הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יהוה אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת: ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יהוה אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה: פ

ויאמר יהוה אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד: טו וירא יהוה באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על פתח האהל: ויאמר יהוה אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה

ויעביד יי להון כמא דעבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון: וימסרינון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקידתא די פקידית יתכון: תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מן קדמיהון ארי יי אלהך מימריה מדבר קדמך לא ישבקינך ולא ירחקינך: וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקף ועילם ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסנינה יתהון: ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקינך ולא ירחקינך לא תדחל ולא תתבר: וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל: ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמיטתא בחגא דמטליא: במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תיקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמעינון: כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקירוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: ובניהון די לא ידעין ישמעון וילפון למדחל קדם יי אלהכון כל יומיא די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרי ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי

ועשיתם להם. לשבור מצבותם: חזקו ואמצו. אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם: חזק ואמץ. גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה ענין את כמו עם: ויתנה אל הכהנים בני לוי. שהם מורי התורה: ואל כל זקני ישראל. הסנהדרין או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל: מקץ שבע שנים. תחלת השנה: למען ילמדו. כל השנה גם כן השבת: וגרך. אולי יתיהד וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי אלהינו חכם והבנים שהם קטנים: קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי זה: וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: וירא יי' באהל. הידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד. ודבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם ית' על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כך פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות משה לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת: וקם העם הזה. לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה. וטעם וזנה לבאת במחשבתו מתחת רשותו:

אחרי

תבוא קרי' דקריאה כי אתה תבוא תכייבא דנואה כי אתה תביא וסי' קונ"י:

וקם ה' פסו' שאין להם הכרע אי מהאי ניסא או מהאי ניסא וסי' אוטיבו שבטות ליהושע בכהונה רתשה

בעל הטורים

בבוא כל ישראל. מלא וו כי ששה היו באים. כהנים זקנים אנשים נשים וטף וגרך. העם האנשים בגימ' זה שהם באים ללמוד. הן קרבו ימיך למות אמר מרע"ה רבונו של עולם בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לה' אלהיך השמ' ובדרך זה אתה מבשרני למו' אמר לו הקב"ה וכי לא אמרת הן לא האמינו לי. וכן כתיב יען לא האמנתם בי. וקם העם תגין על הקוף לומר שימלכו בק' מרכות ובבנין של שלמה שהיה היכל ק' אמה. העם הזה וזנה אחרי בגימטריא זהו עכומ"ז.

והסתרתי

ד"ה' וחד ויתיצבו כמו לבוש. ונמסר גם בסדר וישמע יתרו: וירא כ' וסי' נמסר במסרה רבתא:

אחרי אלהי נכר הארץ · ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום ע״כ כן כתוב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריו שהם שאר והמשכיל יבין · וטעם בקרבו שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ כעתם הארץ : ועזבתים · כלם : והיה · כל אחד לאכול לאויב · וטעם הסתר אסתיר שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה וכן מנהג לשון לרב׳ בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה : כי פנה · היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין ל׳ למעלה ממנה : כתבו לכם · מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב : ולמדה · הטעמים הקשים שיבאר להם : שימה בפיהם · שידעוה בגרסא ומלת ולמדה גם שימה זרה כי המשפט להיות ה״א ולמדה קמוץ ותחת הדלת פתח קטן : לעד בבני ישראל · דבק בטעם עם כי אביאנו גם יתכן להיותו מ׳ מובדל בעבור וענתה כטעם לא תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת : לפניו · כמו נגדו והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד : כי ידעתי את יצרו · כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה : ביום ההוא · שלא איחר הדבר ויתכן שהיה יום מותו אחר מכת׳ דברי התורה כי השירה כתב משה שמה : עד תומם · דבק עם דברי : ויצו משה את הלוים · דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון · וטעם נושאי ארון ברית יי׳ בעוני וכן רבים : והיה שם בך לעד · עם כל ישר׳ ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר ל׳ לישראל וטעמו הראובני והגדי לבדם כאשר פירשתי : ואף

בעל הטורים

והסתרתי פני מהם והיה לאכול ס״ת ב׳ בגימ׳ המן · וזהו שדורש בחולין · ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר · ומצאוהו רעות רבות וצרות ס״ת ב׳ ומכאן שהם צרות · ומצאוהו תסר וו לומ׳ ששה פעמים גלו ג׳ על ידי סנחריב וג׳ על ידי נבוזראדן : הרעות האלה בגימ׳ גליות · ולמדה את בני ישראל בגימטר׳ הן תורה בכתב · שימה בפיהם בגימ׳ זה תלמוד · ואף כי אחרי מותי · כי שנים אחרי מותי · יהושע כרכה את ישראל כ״ח שנה · וב׳ שנים האריכו הזקנים · הרעה

מסרה

יי׳ אל משה הנך שוכב עם אבתיך וקם : אל האדמה ו׳ וסי׳ במסרה רבתא : ושבע ב׳ וסי׳ ואכל ושבע ודשן · ודוד זקן ושבע : עשה ח׳ קמצין וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח · וכל אתנח דתקע דכוו׳ בס״מ כ״ב פתחין · וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ז׳ גבי וארבע׳ אנשי׳ היו מצורעי׳ : קשה הקשה ה׳ פתחין וסי׳ ושפטו את העם · ואת ערפך הקשה · מדעתי כי קשה אתה · והאיש קשה ורע מעללים · וסכרתי את מצרים ביד אדני׳ קשה : באזניה׳ ח׳ ומלאי׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ כי תשא : ואעידה ה׳ וסי׳ בם את השמי׳ ואת הארץ · ואעידה לי עדי׳ נאמני׳ · על מי אדבר׳ ואעיד · שמעה עמי ואדברה · שמע עמי ואעידה בך :

כנכר הארץ · גויי הארץ : ועזבני · והכעיסוני וכן כל מאוץ לשון כעס : והסתרתי פני · כמו שאיני רואה בצרתם : את השירה הזאת · האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו : וענתה השירה הזאת · לפניו לעד שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו : כי לא תשכח מפי זרעו · הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מ׳ מזרעם לגמרי : ויצו את יהושע בן נון · מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם : לקוח · כמו זכור שמור הלוך : מצד ארון ברית יי׳ · נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש אומ׳ מצד הלוחות היה מ׳ מונח בתוך הארון : הקהילו אלי · ולא תקעו אותו היום ב׳ בחצוצרו׳ להקהיל את הקהל לפי שנאמ׳ עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נ׳ נגנזו קודם יום מותו לקיים מה שנאמ׳ אין שלטון ביום המות : ואעידה בם את השמי׳ ואת הארץ · ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגו׳ התם לישר׳ אמ׳ אבל לשמי׳ ולארץ לא אמ׳ ועכשו בא לומ׳ האזינו השמים וגו׳ :
אחרי

מצאוני כול אל בא׳ חס׳ תניין דספר השורים

וקם העם הזה וזנה חד מן ה׳ פסוקי׳ בתורה דאית בכל חד וחד מלה חדא דל״ת לה הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסי׳ בלשון תרגו׳ אוטיבו שכטיא ליהושע בנהורא דמשה ופי׳ הלא אם תטיב שאת · ובני יעקב באו מן השדה בשמעם · ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשי׳ · ובמנרה ארבעה גביעי׳ משוקדים · ויאמר

בָּתַר טַעֲוָת עַמְמֵי אַרְעָא דִּי הוּא עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וְיַשְׁנוּן יַת קְיָמִי דִּגְזָרִית עִמְּהוֹן : וְיִתְקוֹף רוּגְזִי בְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַרְחֵיקִנּוּן וַאֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמֵיכַל וִיעַרְעָן יַתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִנַת אֱלָהִי בֵּינִי עַרְעוּנִי בִּישָׁתָא הָאִלֵּין : וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישְׁתָא דִּי עֲבַדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר טַעֲוָת עַמְמַיָּא : וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְּיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי לִי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל : אֲרֵי אֲעֵילִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וְיַרְגְּזוּן קֳדָמַי וְיַשְׁנוּן יַת קְיָמִי : וִיהֵי אֲרֵי יְעַרְעָן יַתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְתָתֵיב תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יִצְרְהוֹן דִּי אִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין עַד לָא אֲעֵילִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית : וּכְתַב מֹשֶׁה יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל : וּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקִיף וֶאֱלַם אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדָּךְ : וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יַת פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ : וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יַת לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ לְמֵימָר : סַבוּ יַת סִפְרָא דְאוֹרָיְתָא הָדֵין וּתְשַׁוּוּן יָתֵיהּ מִסְּטַר אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד : אֲרֵי אֲנָא יְדַעְנָא יַת סָרְבָנוּתָךְ וְיַת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד אֲנָא קַיָּים עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ וְאַף אֲרֵי בָּתַר דְּאֵמוּת : כְּנוּשׁוּ לִוָתִי יַת כָּל סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן וַאֲמַלֵּיל קֳדָמֵיהוֹן יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאַסְהֵד בְּהוֹן יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא :
ארי

אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ : וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה : וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים : וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל : כִּי אֲבִיאֶנּוּ אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת בְּרִיתִי : וְהָיָה כִּי תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי : וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ : וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר עַד תֻּמָּם : וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה לֵאמֹר : לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד : כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת מֶרְיְךָ וְאֶת עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם יְהוָה וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹתִי : הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת כָּל זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ :

היתם ב׳ חד יהויע׳ גם אתם דשמואל

כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃

עֻ׳ אַרְגְּיָה סִימָן

פרשה

א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה
וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃
ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי
כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃
ג כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃
ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט
אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃
ה שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃
ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם

אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן־אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי תַעְבְּדוּן יָת־דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת־פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃

פרשה

אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי׃
יִבְסַם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְּנָשְׁבִין עַל־דִּתְאָה וּכְרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְּעַל־עִשְׂבָּא׃
אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם־אֱלָהַנָא׃
תַּקִּיפָא דִּשְׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל־אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן־קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפִיק מִן־קֳדָם זַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא׃
חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא דִּי פְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִי עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ׃
הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרָיְתָא וְלָא חַכִּימוּ

Masorah marginalia: וחס׳ בלישׁ׳ · ד׳ · ז׳ בליש׳ · ח׳ ל׳ · ב׳ ותוספ׳ · ב׳ ותס׳ · ל׳. ג׳ אחב׳ · ל׳ · ל׳ ול׳ כ׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · כדי רבתי · ל׳ בכפ׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ וה׳ לא לו · ל׳ ומל׳ · ל׳ וחס׳ · ה׳ גדולה · ל׳ · ל׳ וחד והוא בן לא

האזינו ח׳ ומלאים וסי׳ במס׳ רבת׳ : ואדברה ד׳ וסי׳ אל נא יחר לאדני ואדברה אולי · האזינו השמים · רבות עשית אתה יי׳ אלהי נפלאותיך · שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה · וחד אדברה · גם אנכי ככם אדברה לו : לקחי ג׳ וסי׳ יערף כמטר · ותאמר זך לקחי · לקחי לי פת לחם · וא׳ ולקחי

ואטעם · אנך : לו לא ז׳ וסי׳ ויאמרו לו לא נכחד · עמך ישב בקרבך · ויקרא יצחק אל יעקב · והיה פי ראשו בתוכו · והיה ביום הנחילו · שחת לו לא בניו מומם · ויעמדו על עזיהו דד״ה :

רשי

אחרי מותי כי השחת תשחיתון · והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את יי׳ כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי : חסלת וילך

האזינו השמים · שאני מתרה בהם בישר׳ ותהיו עדי׳ בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדי׳ וכן ותשמע הארץ ולמה העיד בהם שמים וארץ אמ׳ משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמי׳ וארץ עדים שהן קיימי׳ לעולם ועוד שאם יזכו יבאו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמי׳ יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואחר כך ואבדתם מהרה על ידי האומו׳ : יערף כמטר לקחי · זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישרא׳ שהיא חיי׳ לעולם כמטר הזה שהוא חיי׳ לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר : יערוף · לשון יטיף יערף לשון טיפה וכן יערפו רסס יערפו טל : תזל כטל · שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין : כשעירים · לשון רוח סער׳ כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזקין את העשבי׳ ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן : וכרביבים · טיפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמא דאת אמר רובה קשת : דשא · ארבר״ין עטיפת הארץ מכוסה בירק : עשב · קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב : כי שם יי׳ אקרא · הריני משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם יי׳ אתם הבו גדל לאלהינו וברכו שמו מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש : הצור תמים פעלו · אף על פי שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו : אל אמונה · לשלם לצדיקי׳ צדקתם לעולם הבא ואף על פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו : ואין עול · אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה : צדיק וישר הוא · הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו : שחת לו וגו׳ · כתרגומו חבילו להון ולא ליה : בניו מומם · בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם : בניו מומם · מומם של בניו היה ולא מומו : דור עקש · עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו ובלשון משנה חולדה שפיכים עקומות ועקושות : ופתלתול · אכטורטייליים כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל : פתלתול · מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל : הלי׳ תגמלו זאת · לשון תימה וכי לפניו אתם מקניטין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובו׳ : עם נבל · ששכחו את העשוי להם : ולא חכם · להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע : הלא

Rashi marginalia: ידיכם ל׳ אל בתור׳ וכל בכתובי׳ וכתו׳ דכוו׳ אל בא׳ חס׳ ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאו ידכם · הבו ב׳ אל בתורה אל מלבל הכי אמרתי · הליהוה ל׳ מורא׳ ה׳ לאור לי׳ לאור ל׳ בהדר׳ הל׳ לאור וי׳ לאור לשכר׳ אחרי תגה מלתא

אבן עזרא

ואף כי אחרי מותי · גם כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי · וטעם וקראת כמו וחטאת עמך ושם מפורש :

האזינו · כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמ׳ הטו אזן · וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים המלאכי׳ · וטעם הארץ אנשי הארץ או עדו׳ הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדי׳ לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע ושם כתו׳ כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא א אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמ׳ הכל על צורת היכלה ואף כי להבין גם היושבת ב בהיכל על כן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהים : יערף · מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד : לקחי · מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב : כשעירים · הנכון בעיני שהם דקים : וכרביבים · מגזרת רב ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא ויש אומרים כי שעירי׳ מגזרת שער ואחרים אמרו מגזרת סערת יי׳ ואם הוא בשי״ן וכן וישתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאי׳ לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה : הבו גודל · שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מ מספרי׳ כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ · והחל הצור תמים פעלו להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מ מעשיהם הרעים היה · וטעם הצור שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג כי לא יוכל המדבר לרמות מעשי השם כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה ויש אומרים מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול ועקרם שאין לו עצם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני : תמים פעלו · כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל שמים חוץ מיוצר הכל : כי כל דרכיו משפט · שלא יבחנו רק הם על משפט אחד וזו היא התהלה וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם לכבודו בגבורה כפי החכמה ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו : אל אמונה ואין עול · הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה : צדיק וישר הוא · בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם כפתל והנה הוא לבדו ישר ויוסר הישר לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה : לא בניו · אלה שאמרו באיכם בניו וכן בנים לא אמן בם והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם ולמ״ד לו משרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל · ופתלתל מתחזק ומתגבה בעקשותו וכן נפתולי אלהים · יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם והטעם השחית דרכי השם הנטועים והחקים שצוה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירושו הבא אחריו והוא הלי׳ תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם ה״א בספר מאזנים : נבל · במעשיו · ולא חכם בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה : אביך

בעל הטורים

הרעה באחרית ה הימים · ר״ת עולה בגימטרי׳ גוג · וקראת ב׳ ד׳ וקראת אתכם ה הרעה · וקראת שמו ישמעאל · וקראת שמו עמנואל · וקראת ישועה חומותיך כ כשתקרא אתכם ה הרעה וקראת · ישמעאל שיתקבל לא שישמע אליך ושיהיה עמנו · ותשוב אליו בתשובה אז וקראת ישועה חומותיך :

האזינו

לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תומם · וסמיך ליה האזינו כמו שהאזנתם ושמעתם לדברי ה תורה כן האזינו ל לדברי השירה הזאת · כפי משפט האזינו השמים · פירוש יושבי ערי׳ הגדולות ובצורות בשמים · ותשמע הארץ יושבי הארץ · פי׳ יושבי כפרים ועירים ה הקטנים · השמים ואדברה · עולה תלי״ג · כלומ׳ האזינו לתרי״ג מצות · הפסוק מתחיל בה״א ומכני׳ ברוך · שבכלל השם בראש השירה · ויש בו ז׳ תיבות והוכו חכבה עמודיה שבעה · כנגד ז׳ רקיעים ושבעה א ארצות וז׳ ימי ה המעשה · ותשמע ב׳ בא׳ ותשמע הארץ אחרי כי · ותשמע ותוסיף שאם ה תשמעו אחרי כי ה תהיו כושעים וזה הוא ותשמע ותוסיף · יערוף ב׳ בא׳ יערוף כמטר לקחי · יערוף מזבחותם ושורד ה מזבחותם זכה ולמד תורה כמו משה כ כעשית לו שם חיים · והוכו יערוף כמטר ותרגם אלק יערוף יבסם · לא זכה שלמד שלא לשמה כעשית לו סם המות · והוכו יערוף ה מזבחותם שאז לשון עריפה כמו ועריפה שם את העגלה · לקחי ב׳ במסור׳ יערוף כמטר לקחי לקחי לי פת לחם · הכא מצותנו בתור׳ שאין לקח אלא תורה · שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם והוא כ שאמר אם אין קמח אין תורה · יערוף כמטר לקחי · ואם לקחי קמח אם יש קמח יש תורה · לקחי בגימ׳ קמח ב׳ כטל ב׳ במסורה תזל כטל · וידי היה כטל ב׳ ליסור לומר שהשרול הוא כטל לישראל דוקא · אבל לאומות בכל כרכיה כשם ב׳ וגו׳ גוים מחשבותיה התורה ומוכן כמטר ככל השעירים כ כרביבים · כל אחרית ככנגד ארבע חדות בלווחים · וכן ביד כל אם חיכר״ל ב׳ עמודים בדווחא ב בעירובין בגי׳ כבוד כעד מנסה כרביבל על׳ עשב כי שם יי׳ אקרא ה מכאן שמתפללי׳ על עירית בשמו׳ ר״א

אביך

אבן עזרא

אביך, בעבור שאמר שיכם בניו: קנך, כטעם יי׳ קנני: הוא עשך, תקנך ויכוננך, לקבל התיקון: ימות, עם ימי שתי לשונות וכן שנות עם שני: עולם, זמן שעבר: שאל אביך, בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך, כמו ויגד לך וכן כי ארץ הנגב נתתני בני יבאוני: זקניך, הטעם כפול כי כן דרך צחות: בהנחל עליון גוים, אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפצה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ ז׳ גוים לישראל והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישר׳: יצב, יש אומרים שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר כמו יעשו עגל בחורב והנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק יי׳ אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה, וטעם למספר בני ישראל כאשר אחז״ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק יי׳ עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלוי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו בחולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן: חבל, כמו גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ: ימצאהו בארץ מדבר, פירו׳ אביך קנך, וטעם ימצאהו כי במדבר נכנס הכבוד עמם ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו: ילל, מקום יללת חיות התנים ובנו׳ יענה שישום הטומ׳ מקולם: יסובבנהו, על הענגים: יבוננהו, התורה: יצרנהו, מן האויבי׳: כאישון עינו, כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: כנשר יעיר קנו, פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו, הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל על שם בני האפרוחים כמו צפור: ירחף, כטעם מגזרת מרחפת וכן הענין עליהם בכטעם: יפרש כנפיו יקחהו, יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירוש׳רק פירוש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופינה: בדד ינחנו, השם לבדו כטעם על פי יי׳ יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר, עם ישראל והעד על זה הפירוש יקניאוהו בזרים: ירכיבהו על במותי ארץ, ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון צחות: במותי, בוי״ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת רשעים במותיו: תנובות, כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי, תאר השם על משקל חכם והיו״ד תחת ה״א כוי״ו שלו הייתי והעד יעלות שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע, דרך משל כמו יטפו ההרי׳ עסים והטעם רוב הדבש והשמן כי מארץ כנען יובלו כי כן כתוב: מחלמיש צור, רפה הלמ״ד כי הוא דבק והנה הוא הפך מגזר החלמיש וכן חרבות צורים עם צור חרבו: חמאת בקר, רוב הבשר: וחלב כאן, לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר: כי

בני אדם ט׳ וסי׳ במסרה רבתא: כנשר ד׳ רפין וסי׳ כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, כנשר חש לאכל, כנשר יטוש עלי אכל׳ כנשר יעוף השמים: יעיר ח׳ וסי׳ במסרה רבתא: ינחנו ב׳ וסי׳ יי׳ בדד, ולפני גדלים ינחנו:

תרגום אונקלוס

הלא הוא אבוך ואת דיליה
הוא עבדך ואתקנך:
אדכר יומין דמן עלמא אסתכל
בשני דר ודר שאל אבוך
ויחוי לך סבך ויימרון לך:
באחסנא עלאה עממיא
בפרשותיה בני אנשא קיים תחומי
עממיא למנין בני ישראל:
ארי חולקא דיי עמיה
יעקב עדב אחסנתיה:
ספק צורכיהון בארע מדברא
ובית צהונא אתר דלית מיא
אשרינון סחור סחור לשכינתיה
אליפינון פתגמי אוריתיה
נטרינון כבבת עיניהון:
כנשרא דמחיש לקניה על
בנוהי מתחופף מפרש גדפוהי
מקבילהון מנטילהון על
תקוף איברוהי:
יי בלחודיהון עתיד
לאשריותהון בעלמא דהוא
עתיד לאתחדתא ולא יתקיים
קדמוהי פולחן טעון:
אשרינון על תוקפי ארעא
ואוכלינון ביזת סנאיהון
ויהב להון ביזת שליטי קרוין
ונכסי יתבין כרכין תקיפין:
יהב להון ביזת מלכיהון ושליטיהון

מקרא

הלוא הוא אביך קנך הוא
עשך ויכננך:
זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר
שאל אביך ויגדך זקניך
ויאמרו לך:
בהנחל עליון גוים
בהפרידו בני אדם יצב גבלת
עמים למספר בני ישראל:
כי חלק יהוה עמו יעקב חבל
נחלתו:
ימצאהו בארץ מדבר ובתהו
ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו
יצרנהו כאישון עינו:
כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על
אברתו:
יהוה בדד ינחנו ואין
עמו אל נכר:
ירכבהו על במותי ארץ ויאכל
תנובת שדי וינקהו דבש
מסלע ושמן מחלמיש צור:
חמאת בקר וחלב צאן

יצב — ל׳ וחד יצב גבול עמים

וחלב — ל׳ וב׳ חלב וכו׳ ויניקת חלב וד׳ חלב עזים

רשי

הלא הוא אביך קניך, שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך, אומה באומות: ויכוננך, אחרי כן בכל מיני בסים וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: זכור ימות עולם, מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור, דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם, דבר אחר לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דור ודור, להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך, אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנ׳ באליהו אבי אבי רכב ישראל: זקניך, אלו החכמי׳: ויאמרו לך, הראשונו׳: בהנחל עליון גוים, כשהנחיל הקב״ה למכעיסיו את חלק נחלתן הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם, כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל, בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרי׳ הציב גבולות עמים, שבעים לשון: כי חלק יי׳ עמו, למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי שלשה כחבל הזה שהוא עשוי בשלשה גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: ימצאהו בארץ מדבר, אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמ׳ וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתוהו ילל ישימון, ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון בענין שנאמר לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו, שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו, שם בתורה ובינה: יצרנהו, מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו, הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו ואנקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו, אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד׳ רוחו׳: כנשר יעיר קנו, נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו, יעורר בניו: על גוזליו ירחף, אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב״ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר יי׳ מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו, כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב״ה ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו מזריקים בהם חצים ואבני בלסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו׳ ויבא בין מחנה מצרים וגו׳: יי׳ בדד, יי׳ בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר, לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תירגם אנקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הגולרות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: ירכיבהו על במותי ארץ, כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו, על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי, אלו פירו׳ ארץ ישראל שקלי׳ לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצו׳: ויניקהו דבש מסלע, מעשה באחד שאמר לב״ו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור, אלו זתים של גוש חלב: חמאת בקר וחלב צאן, זה היה בימי שלמה שנ׳ עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב

בעל הטורים

ד״א עלי עש״ב כי שם יי׳ אקרא תכאן ש שמברכי׳ על כל מין ומין כראוי׳ בברכו׳ כי שם יי׳ אקרא הבור תמים לומר שמברכין ברוך דיין האמת צדיק וישר הוא שאין לו לומר יפה וכתוב אלוי׳ א״א גדולה לומר וכי ליי׳ תגמלו זאת שנתן לכם ה׳ חומשי תורה הוא עשך ויכוננך וסמיך ליה זכור כלומר זכור האיך עשה אותך ויכוננך בבטן מטפה סרוחה שאל אביך ויגדך זקנך הרי ג׳ דורות והמיך ליה בהנחל לומר כל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמי הרי הוא לו כנחלה שאין לו הפסק גבלת חסר ו׳ לומר י״ב מזלות יצב למספר בני ישראל יבוננהו מלא ו׳ שבו״ו בסיון נתן להם ו׳ דברים ואלו הן תורה עדות פקודי מצות יראה משפטי ינחנו ב׳ במ׳ בדד ינחנו מתן ארם ירחיב לו ולפני גדולי׳ ינחנו לומר מי שנותן צדקה הקב״ה בדד ינחנו על במותי ארץ מלא ו׳ על ו׳ עממי׳ ויניקהו חסר יו״ד מיוד דברו׳ תכתו׳ כל התור׳ תשי

ישעתו ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויבבל צור ישעתו ׳ מי יתן מציון ישעת ישראל תנייבא ׳ ולכה לישעתה לנו ׳ אמר לנפשי ישעתך אני ׳ וכעב עברה ישעתי ׳ ותהי התשעה ביום ההוא לאכל׳ וירא יי׳ ד׳ בתור וסי׳ כי רבה רעת האדם ׳ כי שנואה לאה ׳ כי סר לראות ׳ ויגאץ מכעס ׳ ונמסר גם בבראשית ׳ אמן ז׳ חס׳ בליש וסי׳ במסר׳

עִם־חֶלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃

וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃

טו יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃

יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃

צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃

וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃

וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃

כ הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃

כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃

אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת

עִם עוֹתַר רַבְרְבָנֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן וְאַחְסַנְתְּהוֹן עִם בֵּיזַת חֵילֵיהוֹן וּמַשִּׁירְיַתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן אִתְּשַׁד כְּמַיָּא׃

וְעַתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין וְשָׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַעֲבָדֵיהּ וְאַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא דְפָרְקֵיהּ׃

אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן בְּתוֹעֵבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃

דַּבַּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ דַּחֲלָן דְּלָא יְדָעוּנִין חַדְתָּן דְּמִקָּרִיב אִתְעֲבִידָא לָא אִתְעַסָּקוּ בְהוֹן אֲבָהַתְכוֹן׃

דַּחֲלַת תַּקִּיפָא דִּי בְרָאָךְ אִתְנְשֵׁיתָא שְׁבַקְתָּא פּוּלְחַן אֱלָהָא דַעֲבְדָךְ׃

וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן׃

וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי מַה יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן אֲרֵי דָרָא דְאַשְׁנִיוּ אִנּוּן בְּנַיָּא דְלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ׃

אִנּוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בְּלָא דַחֲלָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי בְּטַעֲוָתְהוֹן וַאֲנָא אַקְנֵינוּן בְּלָא עַם בְּעַמָּא טַפְשָׁא אַרְגֵּיזִנּוּן׃

אֲרֵי קִידוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז שֵׁיצֵי עַד שְׁאוֹל אַרְעִיתָא אַסֵּף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ וְשֵׁיצֵי עַד סְיָפֵי טוּרַיָּא׃

אַסֵּיף עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן מכתשי

רבתא׃ בהבליהם ג׳ וסי׳ הם קנאוני בלא אל ׳ אל כל חטאת בעשא ׳ וילך בכל דרך ירבעם בן נבט׃

אבן עזרא

מזי רעב · כמו שרופי רעב מגזרת למזא לאתונא: ולחומי רשף · אכולי עוף כמו
ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים ואם רעב
וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר · ושן בהמות אשלח בם חיה ·
וחרב מחוץ תשכל חרב והנה יהיה פירוש רשף כמו רשפיה רשפי אש והטעם
שיתחמם האויר · וקטב כמו
הכריתה : מרירי · מרירות באויר
כמו כמרירי יום וכן כתו' מקטב
ישוד צהרים כמו הדבר · ולחומי
רשף כמו אכולי וכן רבים : עם
חמת זוחלי עפר · לנשוך והחמה
כנוי לנשיכה · וטעם עפר כמו
השרפים ומלת זוחלי מיראה כי
כל רואם ייראם כטעם האימים
כי יש תואר השם וחבירו באליהו
בן ברכאל : גם בחור · דבק עם
תשכל חרב וטעם גם כמשפט
הלשון כאשר פירשתי והנה
חבר הכל בחורים וגם בתולות
זקנים עם נערים : אפאיהם ·
יש אומרים שהם שלש מלות
והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו
אשחיתם בעבור שים אחריו א
אשביתה מאנוש זכרם והנה
כולם ימותו ואילו היה כדעת ה
המדקדקים שהטעם אפיכם
בכל פאה לא ידבק הטעם ויש
אומרים אחרי גם אפי והנה
טעמו אכריתם כמו אשביתם
ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי
אל"ף אפיהם שהיה ראוי להיות
אכפיהם והטעם אאנף בם
והראשון נכון וטעם אמרתי
כלשון בני אדם אמרתי בלבי:
אגור · אפחד מגזרת ויגר מואב
והמתרגם אמר מגזרת אגרה
בקציר והנכון שהוא מלשון
אגרה והכתוב דבר כדרך בני
אדם לאבין השומעים : ינכרו ·
הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם:
פעל כל זאת · על השבטים : כי
גוי אובד עצות · הנכון שזה הגוי
הם צרי ישראל ומלת אובד שם
התאר והיא סמוכה על כן נפתח
הבי"ת וידוע כי מלת אבד מ
מהפעלים העומדים רק פירוש
עצות שב אל אובד כמו נובלת
עליה וכן ותאבדו דרך שהוא
סמוך אל דרך והנה השכיל
המתרגם שאמר מאבדי עצה : לו
חכמו · אילו היו חכמים שישכילו
כי השם פעל כל זאת לישראל
בעבור עונם או יבינו לאחריתם
כי כן יעשה השם בעבור עונם:
איכה ירדוף · הטעם לו חכמו
ישראל שישכיל איך ירדוף אחד מהצרים אלף מישרא' אין זה כי אם בעבור שעזבם
צורם וי"א איך היו ישרא' בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה נחלשו : כי צורם
מכרם · כמו נתנם וכן ימכר יי' את סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם
והנה היא מכירה ממש : הסגירם · כטעם יסגור על איש או כמו ולמו הסגירו : כי
לא כצורנו צורם · דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורנו מכרנו
ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו פלילים כמו
ולא למדתי חכמה וגו' ויש אומרים שהוא כן ואויבינו ידו כן לכן אינו דבק עם
מגפן סדום : ומשדמות · כפול וכן אשכלות מרורות : חמת · והנה היין כסם
חמת התנינים בחמה : וראש פתנים · כמו על חור פתן ואם הוא באל"ף הוא
כחבריו בו"ו : אכזר · תקיף והאל"ף נוסף כאל"ף אצבע ואזרוע : הלא הוא כמוס
עמדי · דברי השם י"א על הגזרות והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתנים הוא
שמור עד שיפתוהו ומלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה : חתום

מסורה

רשף ג' וסי' ולחמי רשף · ובני רשף יגביהו עוף · ויצא רשף לרגליו : אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא : רמה
ג' בטעמא מלעיל וסי' פן יאמרו ידינו רמה · רמה קרני ביי' · רמה ידך בל יחזיון : איכה י"ז וסי' נמסר בריש
מגלת איכה : צורם ג' ומלאים וסי' כי לא כצורינו צורם · אם לא כי צורם מכרם · ויזכרו כי אלהים צורם ·

תרגום

מַכְתָּשֵׁי אַגְרֵי בְּהוֹן ׃
נְפִיחֵי כְפַן וַאֲכִילֵי עוֹף
וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין
וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אֵיגָרֵי בְהוֹן
עִם חֲמַת תַּנִינַיָא רָחֲלִין בְּעַפְרָא ׃
מִבָּרָא תְּתַכֵּיל חַרְבָּא
וּמִתַּוְנַיָא חַרְגַּת מוֹתָא
אַף עוּלֵימֵיהוֹן אַף עוּלֵימַתְהוֹן
יַנְקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן ׃
אֲמָרִית יֵחוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן
וְאֵשֵׁיצִינוּן אֲבַטֵּיל מִן בְּנֵי
אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן ׃
אִילוּלָפוֹן רוּגְזָא דְסַנְאָה כְּנִישׁ
דִּילְמָא יִתְרַבְרַב בְּעִיל דְּבָבָא
דִּילְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְקִיפַת לָנָא
וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת כָּל דָּא ׃
אֲרֵי עַם מְאַבְדֵי עֵיצָה אִנּוּן
וְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ ׃
אִילוּ חַכִּימוּ אִסְתַּכַּלוּ בְּדָא
סְבָרוּ מָה יְהֵי בְּסוֹפְהוֹן ׃
אֵכְדֵין יִרְדֹּף חַד לְאַלְפָּא
וּתְרֵין יַעֲרְקוּן לְרִבּוֹתָא
אֱלָהֵין אֲרֵי תַקִּיפֵיהוֹן מְסָרִינוּן
וַיְיָ אַשְׁלְמִינוּן ׃
אֲרֵי לָא כְתוּקְפַנָא תוּקְפְּהוֹן
וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא הֲווֹ דַיָּנָנָא ׃
אֲרֵי כְּפוּרְעָנוּת עַמָּא דִסְדוֹם
פּוּרְעָנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם עֲמוֹרָה
מַחַתְהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי חִיוָן
וְתוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן כִּמְרָרוּתְהוֹן ׃
הָא כְּמָרַת תַּנִינַיָא כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן
וּכְרֵישֵׁי פִּיתְנֵי חִוְיָן אַכְזְרָאִין ׃
הֲלָא כָל עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי

מקרא

חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם ׃ מְזֵי רָעָב
וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב
מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם
עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר ׃
מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים
אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה
יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה ׃
אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה
מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם ׃ לוּלֵי כַּעַס
אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־ יְנַכְּרוּ
צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה
וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת ׃
כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין
בָּהֶם תְּבוּנָה ׃ לוּ חָכְמוּ
יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ
לְאַחֲרִיתָם ׃ אֵיכָה
יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם
יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־
צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם ׃
כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם
וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים ׃ כִּי מִגֶּפֶן
סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת
עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי רוֹשׁ
אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ ׃
חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם
וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר ׃
הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי

(Masorah marginalia beside the verses: ג' ל · ל' וחס' ג' · ל' ומל' · ל' ל' · חס' ט' · כול' חס · ג' ל · ג' מל' מל · ל' ומל' · ל' ומל' · ל · ל' ומל' · כול' · חס' כמ"ו · ל' וחד כא יי' · מלחכי · ל' וחס · י' מל' · כ"ב בלוים · ה"ה · ל · ג' כ"ב בתור · ל' · ג' · כול' לכ' · ג' מל' בלוים · ל' וחס' · ל' וחס' · ב' · ל' וחס' · ג' · חס' · ל' וג' חס' י' · ה"ה · י"ג מל' בתורה ופלוגת על רין)

וא' וצורם לבלות שאול ׃

רשי

חצי אכלה בם · כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי
כלים והם אינם כלים : מזי רעב · אנקלוס תרגם נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח
עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל
שער על בשרו : מזי · לשון ארמי שער מזיא דהוה מהפך במזיא :
ולחומי רשף : השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף והם שדים : וקטב מרירי · וכריתות שד ששמו מרירי · קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול : ושן בהמות · מעשה היה והיו הרחלים נושכין ו[illegible] וממיתין : חמת זוחלי עפר · ארס נחשים המהלכים בגחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על [illegible] והולך : מחוץ תשכל חרב · מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות : ומחדרים אימה · כשבורח ונמלט מן החרב ח[illegible] חדרי לבו נקופי' עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה · דבר אחר ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו וכן תרגם אנקלוס · דבר אחר מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמ' ומספר חוצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת : ומחדרים אימה · על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישרא' עושים איש בחדרי משכיתו : אמרתי אפאיהם · אמרתי בלבי אפאה אותם · ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה
להפקר וכן חברו מנחם · ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא
יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך
אאמיצכם כמו פי והאל"ף התיכונה אינה ראויה בו כלל ואנקלוס תרגם אחר
לשון הבריתא השנויה בספרי החולקת תיבה זו לשלש תיבות אמרתי אף אי
הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם : לולי
כעס אויב אגור · אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם
וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלוהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו
צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתי בנכרי שאין הגדולה שלו : פן יאמרו ידינו
רמה וגו' · כי אותו גוי אובד עצות המה : ואין בהם תבונה · שאילו היו חכמים
ישכילו זאת : איכה ירדוף וגו' · יבינו לאחריתם · יתנו לב להתבונן לסוף
פורענותם של ישראל : איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל : אם לא כי צורם
מכרם וי' הסגירם · מכרם ומסרם בידינו דלע"ז : כי לא כצורנו צורם ·
כל זה היה לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד
הנה לא יוכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו · כי לא כסלענו סלעם · כל צור שבמקרא לשון סלע : ואויבינו פלילים · ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו
להם : כי מגפן סדום גפנם · מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה : שדמות · שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אכל
כשדמות קדרון : ענבי רוש · עשב מר : אשכלות מרורות למו · משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אנקלוס ותושלמת עובדיהון כמרדותהון : חמת תנינים
יינם · כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם : וראש פתנים · כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם : הלא
הוא כמוס עמדי · כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני : הלא הוא · פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי :

אגור ל' בתרי לוש' דברי אגור

בעל הטורים

מזי רעב הזכיר ה' דברים ולחומי רשף וקטב מרירי ושן ב בהמו' עם חמת זוחלי עפר · כנגד מה שעברו על ה' חומשי תור' ותחשה כאוכ' כהושע ותחשה ת תועבו ראה יחזקאל · וכנגד חמשה האקטירים לבעל ו ולשמש ולירח ו ולמזלות ולכל צבא השמים · אשביתה מאנוש זכרם · שופי תיבות לאברע משה · לולי משה בחירו עמד בפרץ · ואין בהם תבונה סופי תיבות המן שלא היה בהם תבונה שנהנו מסעודת אחשורוש · תבונה חסר יוד · לפי שעברו על ע עשרה דברים לא תלמד לעשות ועברו על עשר דברות · אלת

רשי

לי נקם ושלם · עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם · ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם · כשתתום זכות אבותם שהן סמוכין עליו: כי קרוב יום אידם · משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו · ומהר יבואו העתידות להם: וחש · כמו ימהר יחישה עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו': כי ידין ה' עמו · כשישפוט אותן ביסורין הללו האמורות עליהם כמו כי בם ידין עמים · כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטי הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם · לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד · כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזק עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור · נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב · על ידי עוזב: עצר · הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז איינטר"אש: עצור · הוא הנושע במעצור המושל: עזוב · מחוזק כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה איך לא עזבה עיר תהלת ואמר הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"ז שעבדו: צור חסיו בו · הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מן הרעה: אשר חלב זבחימו · היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותים יין נסיכם: יהי עליכם סתרה · אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: ראו עתה · הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא · אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי · עומד כנגדי למחות: עמדי · דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל · הפושעים בי: כי אשא אל שמים ידי · כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי · לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: אם שנותי ברק חרבי · אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק פלמד"ור: ותאחז במשפט ידי · להניח מדת רחמי באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה · ד"א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו' · למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבה כאילו אוחזן בידו שהרי ברק הו' חצו שנאמ' כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיצ"א: אשכיר חצי מדם · האויב: וחרבי תאכל · בשרם: מדם חלל ושביה · זאת תהיה להם מעון דם חללי ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב · משעת תחלת פרעות האויב. כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: הרנינו גוים עמו · לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום · שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם

אבן עזרא

חתום באוצרותי · שלא תגע בו יד רק הוא שמו' להם להנקם מהם: לי נקם ושלם · שם כמו' הלא את הקטר והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם · והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: כי קרוב · ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתידות למו · וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו בנות צערה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות הרעות העתידות לבא עליהם: כי ידין ה' עמו · יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם · פירשתיו: אזלת יד · אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת הה"א כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן ושבת לנמיא: ואפס עצור ועזוב · כאשר יהיו הנשבים רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: ואמר · האויב: צור חסיו בו · כאשר פירשתי: יאכלו · כדברי האויבי מחשבו כי העולות תאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתו' אני אני הוא לבדי אחר ואין אלהים עמדי: יין נסיכם · כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות יש אומרי' יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין ה העולה והראשון קרוב אלי: ויעזרכם · כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחר יסתירכם מהצרות הבאות: אני אני · פעמי' כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא נצלו ואין מציל א אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותי את המשפט בכם ורבים אמרו כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן ה' ממית ומחיה והעד ה' מוריד שאול ויעל ואחרי' אמרו מפשוק ואך את דמכם ל לנפשותיכם גם וצדקה תהיה לנו כי היא חייך בעולם הבא ואורך ימיך בעולם הזה למען ייטב לך ור' החיי ז"ל אמר כי לא הוצרך הכתו' לפרש דבר העולם הבא כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא ושכר העולם הבא תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתנו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנכח הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: כי אשא אל שמים ידי · שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי · כאשר אני חי כן אעשה זה: אם שנותי · מפעלי הכפל כמו וחנותי לבני בטני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי · החרב משפט גבור מלחמה · אשיב נקם · טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: מדם חלל · פי' אשכיר וטעם ושביה השבויים: מראש · פי' תאכל בשר וטעם מראש לאתין הראש: פרעות · כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע: הרנינו גוי' עמו · אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם ויש אומ' מגז' ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר

בעל הטורים

אזלת יד בגימטריא זו גלות · כי יראה כי אזלת יד בגימט' אין בם תורה · כי אני אני הוא אני א אמית ג' פעמים אני כנגד ג' גליות · ואני כנגד גלות רביעי · דכתיב ואני בתוך הגולה לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו להצילנו · ואין מידי מציל בגימ' דין שאין שיכול מיום הדין · ואמרתי חי אנכי ל לעולם · לעלם כתיב חסר וו לאחר ששה אלפים שנה שאז יהיה כשגב לבדו שנתחסר וו ששה ימי' נדונין הרשעים ואחרבו א אותיות חרב יו' · לומר לך שחרבו של הקדוש ברוך הוא יש לה י"ו כנוס כ כדאיתא במדרש ש שוחר טוב · נקם ברית לנקום על כל מכוה ומכו' שכרתו עליה י"ו בריתות · ולכך י"ו פעמי' חרב בפרשת יורדי בור · ד' פעמים נקם ב בפרשה וכנגדם את' דוד ד' פעמים עד אנה וד' פעמים פנה אלי · כ"ב פסוקים בהאזינו ולכן ש שעברו עליהם לכך לא עבר אחד ביהודה כ"ב שנה · כי

חָתֻ֖ם בְּאוֹצְרֹתָֽי׃	לִ֤י נָקָם֙	גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃
וְשִׁלֵּ֔ם לְעֵ֖ת תָּמ֣וּט	רַגְלָ֑ם כִּ֤י	קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם
קָרוֹב֙ י֣וֹם אֵידָ֔ם	וְחָ֖שׁ	בְּעִידָן דְּיִגְלוּן מֵאַרְעֲהוֹן
עֲתִדֹ֥ת לָֽמוֹ׃	כִּֽי־יָדִ֤ין	אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן
יְהוָה֙ עַמּ֔וֹ וְעַל־	עֲבָדָ֖יו	וּמַבַּע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃
יִתְנֶחָ֑ם כִּ֤י יִרְאֶה֙	כִּי־אָ֣זְלַת	אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ
יָ֔ד וְאֶ֖פֶס עָצ֥וּר	וְעָזֽוּב׃	וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע
וְאָמַ֖ר אֵ֣י אֱלֹהֵ֑ימוֹ	צ֖וּר חָסָ֥יוּ	אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן
בֽוֹ׃	אֲשֶׁ֨ר חֵ֤לֶב	דְּתִתְקֵף עֲלֵיהוֹן מַחַת סַנְאָה יְהוֹן
זְבָחֵ֙ימוֹ֙ יֹאכֵ֔לוּ	יִשְׁתּ֖וּ יֵ֣ין	מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃
נְסִיכָ֑ם יָק֙וּמוּ֙	וְיַעְזְרֻכֶ֔ם	וְיֵימַר אָן דַּחַלַתְהוֹן
יְהִ֥י עֲלֵיכֶ֖ם	סִתְרָֽה׃	תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃
רְא֣וּ ׀ עַתָּ֗ה כִּ֣י	אֲנִ֤י אֲנִי֙	דִּי תָרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין
ה֔וּא וְאֵ֥ין אֱלֹהִ֖ים	עִמָּדִ֑י אֲנִ֧י	שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן
אָמִ֣ית וַאֲחַיֶּ֗ה	מָחַ֙צְתִּי֙	יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן
וַאֲנִ֣י אֶרְפָּ֔א וְאֵ֥ין	מִיָּדִ֖י	יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מָגֵן׃
מַצִּֽיל׃	כִּֽי־אֶשָּׂ֥א	חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא
אֶל־שָׁמַ֖יִם יָדִ֑י	וְאָמַ֕רְתִּי חַ֥י	וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנִּי
אָנֹכִ֖י לְעֹלָֽם׃	אִם־שַׁנּוֹתִי֙	אֲנָא מְמִית וּמְחַיֵּה
בְּרַ֣ק חַרְבִּ֔י	וְתֹאחֵ֥ז	מְחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא
בְּמִשְׁפָּ֖ט יָדִ֑י	אָשִׁ֤יב נָקָם֙	וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁיזִיב׃
לְצָרָ֔י וְלִמְשַׂנְאַ֖י	אֲשַׁלֵּֽם׃	אֲרֵי אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי
אַשְׁכִּ֤יר חִצַּי֙	מִדָּ֔ם	וַאֲמָרִית קַיָּים אֲנָא לְעָלְמִין׃
וְחַרְבִּ֖י תֹּאכַ֣ל	בָּשָׂ֑ר מִדַּ֤ם	אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בִרְקָא
חָלָל֙ וְשִׁבְיָ֔ה	מֵרֹ֖אשׁ	מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי
פַּרְע֥וֹת אוֹיֵֽב׃	הַרְנִ֤ינוּ גוֹיִם֙	חַרְבִּי וְתִתְקֵף בְּדִינָא יְדִי
עַמּ֔וֹ כִּ֥י דַם־עֲבָדָ֖יו	יִקּ֑וֹם	אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי
		וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃
		אֲרַוֵּי גִּירַרי מִדְּמָא
		וְחַרְבִּי תְּקַטֵּיל בְּעַמְמַיָּא
		מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָין
		לְאַעֲדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ
		סַנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא׃
		שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

באצרתי ג' חס' וסי' הלא הוא כמוס · כל אשר באצרתי ראו דמלכים · וחברו דישעית: אי ח' וסי' נמסר בסדר בראשית: יין י' בלישניהון וסי' במסרא רבתא': ואין אלהים עמדי י"ג פסו' ואין ואין וסי' במסרא רבתא': מראש י"ד וסי' בסדר רבתא:

עתדת · ל' וכתיב כן וכלא נמסר ל' חס' רחס'

אי · ה' וכל אי זה איתה דכו'

יקומו · ב' חד בתור' כל העם

הרנינו · ב' וחד' לאלהים ותי' הרנינו

ונקם ישיב לצריו · על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר מחמס אחיך יעקב וגו׳ : וכפר אדמתו עמו : ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב : וכפר · לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו במנחה לרגזיה : וכפר אדמתו · ומה היא אדמתו : עמו · כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית יי ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב · בשנים אחרים היה נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא יי פעל כל זאת כי גוי אובד עצו׳ המה אברו תורתי שהיא להם עצה נכונה · ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדף אחד מן האומו׳ אלף מהם אם לא כי צורם מכרם · כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד והושבנו פלילים : כי מגפן סדום גפנם · של אומות : ומשדמות עמור וגו׳ · ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי : ענבמו ענבי רוש · הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרשילם ולהמרידם לפיכך אשכלו׳ מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני : חמת תנינים יינם · מוכן להשקותם על מה שעושין להם : כמוס עמדי · אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד יי וגו׳ : לעת תמוט רגלם · כענין שנאמר תרמסנ׳ רגל : כי ידין יי׳ עמו · בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון ייסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם : כי יראה כי אזלת יד וגו׳ · ואמר אי אלהימו והאויב יאמ׳ אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את ה הפרוכת כענין שנאמ׳ ותרא אויבתי ותכסה

אל משה · ג׳ פסוקי׳ ארוכים בלא אתנחת׳

ומת · ג׳ חס׳ בליש׳ והד בדרך אלהים ומת · ·

רק ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים · כי לא דבר רק הוא מכם · וא׳ בכא יהיה נעור ורק : ובדבר הזה ב׳ וסי׳ אינכם מאמינים · תאריכו ימים על האדמה : תאריכו ג׳ ומלאים וסי׳ למען תאריכו ימים · ובדבר הזה תאריכו · על מי תרחיבו פה תאריכו לשון : ויאסף ז׳ ה׳ מלעיל וסימ׳ נמסר בכוף סדר חיי · וב׳ מלרע וסימ׳

ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו :

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון : ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל : ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת : כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה : פ

וידבר יהוה אל משה בעצם היום הזה לאמר : עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה : ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו : על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל :

כ״ד · ל׳ בתיר׳ ואיכין ג׳ · מ ה · ל׳ בתיר׳ · כתיר׳ וחס׳ · ג׳ בתיר׳ · ב׳ אחיכם מאחיכיס ג׳ · י׳ חס׳ לאמר · י״ו וכל הכרמל דכו׳ · ל׳ ה׳ מ׳ · ה׳ ג׳ מלעיל וב׳ מלרע · ג · ה · לא׳ מ׳ ול׳ מ׳ בתורה

ופורענותא יתיב לסנאוהי ויכפר על ארעיה ועל עמיה :

ואתא משה ומליל ית כל פתגמי תושבחתא הדא קדם עמא הוא והושע בר נון : ושיצי משה למללא ית כל פתגמיא האילין עם כל ישראל : פ ואמר להון שוו לבכון לכל פתגמיא די אנא מסהיד בכון יומא דין די תפקדינון ית בניכון למיטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא : ארי לא פתגם ריקן הוא מנכון ארי הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה : ל

ומליל יי עם משה בכרן יומא הדין למימר : סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו די בארעא דמואב די על אפי ירחו וחזי ית ארעא דכנען די אנא יהיב לבני ישראל לאחסנא : ל ומות בטורא די את סליק לתמן ותתכניש לעמך כמא די מית אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש לעמיה : על די שקרתון במימרי בגו בני ישראל במי מ מצות רקם מדברא דצן על די לא קדישתון יתי בגו בני ישראל :

ויאסף משה אל המחנה · ויאסף כל איש ישראל :

אבן עזרא

וכפר אדמתו עמו · י״א שהוא חסר וי״ו והטעם וכפר אדמתו ועמו · ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטעם המקום ועוד כי האדמ׳ לשון נקבה והה״א הער הנאמן ונתתיו · הת״ו והנה איננו וכפרה ולפי דעתי שפי׳ שהעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבני׳ שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטאת אותו וכפרתהו והטעם כי ישרא׳ יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישר׳ בעבו׳ הדם שנשפך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר ב בטעם המקום או פי׳ וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות ו וטהרו את הארץ והנה ישראל יטהרוה : ויבא משה · להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ו ושבט וגם בבואו אל אהל מועד וגם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת : הוא והושע בן נון · כמו אז ישיר משה ובני ישרא׳ גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישר׳ יודעין אותו כי מי ידע שככה שמו משה יהושע כי אם קריאו מועד לבדם ודרך הדרש ידוע : כי הוא חייכם · כטעם יראת יי׳ תוסיף ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות : בעצם היום הזה · היום שאמר השירה : ומות · לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף : אסף

בעל הטורים

כי לא דבר רק הוא · תגין על התיו לומר שאילו על התגין של תורה תילי תילים של הלכו׳ · רק מכים במס׳ והבור רק כי לא דבר רק הוא · לומר כמו שהבור רק ואיכו מתמלא מ מה לייתו כן התורה לא יוכל אדם ל להתמלאת ממנה · וידבר יי׳ אל משה בעצ׳ עשרה דסמיכו בלא לאמר · כנגד י׳ דורות׳ כאשר מת אהרן בגימטריא הן בנשיקה מת אהרן · הברכה

בושה האומרה אלי איו יי׳ אלהיך : ראו עתה כי אני וגו׳ · אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה : ואין מידי מציל · שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם : כי אשא אל שמים ידי · כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלם למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמטה : ידי · מקום שכינתי כמו אים על ידו והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות תמהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואני נפרע בחייהם אפרע במותן : אם שנותי ברק חרבי · הרבה אם יש שאיכם תלוין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו׳ כמו שפירשתי למעלה : הוא והושע בן נון · שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שהיה דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש · ולמה קורהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע״פ שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו : שימו לבבכם · צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך והרי דברים קל וחומר ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין דברי תורה שהן כהררין תלוין בשערה על אחת כמה וכמה : כי לא דבר רק הוא מכם · לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם · דבר אחר אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו׳ לפי שאמרה איני כדי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו : וידבר יי׳ אל משה בעצם היום הזה · בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה · במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא יי׳ לפי שהיו מצריים אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב״ה הריני מוציאן בחצי היום וכל שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכו׳ : כאשר מת אהרן אחיך · באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו : על אשר מריתם פי · ברמתם למרות פי : על אשר לא קדשתם אותי · גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן : כי

כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא אל הארץ אשר אני נתן לבני ישראל:

ארי מקביל תחזי ית ארעא ולתמן לא תיעול לארעא דאנא יהיב לבני ישראל:

כי מנגד · מרחוק תראה וגו' כי אם לא תראה עכשיו לא תראה עוד בחייך: ושמה לא תבא · וידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה: חסלת האזינו

וזאת הברכה · לפני מותו · סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: ויאמר ה' מסיני בא · פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדי הם שן שתחול עליהם ברכה: מסיני בא · יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא לקבל פני כלה שנ' לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו · שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע להם מהר פארן · שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה · לישראל: מרבבות קדש · ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת · שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו · ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: אף חובב עמים · גם חבה יתירה חבב את השבטים...

וזאת י"ז ר"פ וסימ' נמסר בריש סדר תרומה: ברך י"ב וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ז' גבי ברך יי' את בית עובד: לפני מותו ד' וסימ' נמסר בסדר תולדות: הופיע ג' ומלאים וסימ' הופיע מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי':

פרשה וזאת

א וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו: ויאמר יהוה מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו: אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב: ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל: יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר: ס וזאת ליהודה

פרשה ודא

ודא ברכתא די ברך משה נביא דיי' ית בני ישראל קדם מותיה: ואמר יי' מסיני אתגלי וזיהור יקריה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן ועמיה רבבת קדישין כתב ימיניה מגו אשתא אוריתא יהב לנא: אף חביבינון לשבטיא כל קדישוהי בית ישראל בגבורא אפיקינון ממצרים ואינון דמדברין תחות ענניך נטלין על מימרך: אוריתא יהב לנא משה מסרה ירותא לכנשת יעקב: והוה בישראל מלכא באתכנשות רישי עמא כחדא שבטיא דישראל: יחי ראובן בחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במניינהון: ודא ליהודה ואמר

אבן עזרא

ואל עמו תביאנו ׳ אל המחנה אשר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו ׳ יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו וברקי׳ רב מגזרת ורבו: וללוי אמר ׳ בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי הוא: לאיש חסידך ׳ לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה ׳ שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שנגזר העונש עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו ׳ וטעם תומיך ואוריך שיהיו תמיד לו ולזרעו: האומר ׳ על השבט ידבר כמו שמואל שבא כאשר נגמל אל בית ה׳ להרגילו: ואת בניו לא ידע ׳ יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך ׳ כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו פר׳ שיורוש לישראל ויש אומרים על דבר מי לה׳ אלי: ישימו קטורה ׳ הכהנים מהם: וכליל ׳ היא העולה: ברך ה׳ חילו ׳ הבכורים והמעשר: ופעל ידיו ׳ הקרבנו׳: מחץ מתנים ׳ הטעם מחץ קמיו: מן יקומון ׳ מן אשר יקומון עליהם כמו לוס מכבים: לבנימן אמר ׳ בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימן לבטח על השם והשם שוכן בין כתפיו: חופף עליו ׳ על הכבוד שהיה דר בירושלם בחלק בנימן כי כן כתוב ׳ וטעם בין כתפיו באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיות דבק עם חופף: ממגד ׳ שיתנו השמים: תבואות שמש ׳ כי תבואת הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש ׳ מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה באויר בלאותו כי אין חומו ככח השמש ׳ ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבים בשנה אחת: ומראש ׳ הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם ׳ כפול: וממגד ארץ ׳ כפול ארץ המישור: ומלואה ׳ מאשר היא מלאה: ורצון שכני סנה ׳ הוא השמים: תבואתה ׳ הברכה הזאת ותחברו שנים כימין התיו ו ד״א כמו עזרתה ישועתה בברתה ובעבור שהזכי׳ התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: הדר לו ׳ גוף גדול והטעם מכפר רב: וקרני ראם ׳ בכח: רבבות אפרים ׳ כדברי יעקב: סמח

בעל הטורים

שמע ה׳ קול׳ ב׳ במס׳ יהושפט ש שהתפלל על יהושפט במלחמת רמות גלעד ׳ ידיו רב לו ב׳ במס׳ דוד ׳ ואת בנו חסר יו״ד שלא היה בו׳ כשיוכות׳ יורו משפטיך ליעקב שיהיו כל ישראל ללמוד תורה וכן א׳ אמר יעקב ואפיצם בישראל ישימו קטורה במס׳ כמו מעשר׳ וכליל ב׳ וכליל על מזבחך׳ אז תחפוץ זבחי צדק עולה ו וכליל׳ אלא מזר תקרב בבמה אינו זבחי צדק אלא אם תקרב בכהנים על יד כהן וזהו וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה ו וכליל׳ ופועל ידיו תרצה׳ במס׳ פירות׳ ישכן לבטח׳ לאחר שיעקר האומות׳ ישכן לבטח כדאמ׳ וכן ברכו יעקב ולערב יחלק שלל במנחות׳ ובין כתפיו במס׳ בנג׳ ובירושלם׳ בין כתפיו שכן ולויסף רמז כי ב בתחלה יהיה ב בחלקו של יוסף משכן שילה׳ סמח

מסורה

ראיתי ב׳ וסימ׳ ויצא האחד מאתי ׳האמ׳ לאביו ולאמו׳ וחד וראיתיו מגיע אצל האיל ׳יקומו׳ ז׳ וסימ׳ ומשנאיו מן יקומון ׳ואכלם ואמחצם ׳יחיו מתיך ׳יקומון עדי חמס ׳ נהר דינור נגיד ונפיק׳ ד׳ מלכין יקומון ׳ עשר מלכין׳ וחד כושל יקימון מליך׳: תבואת ז׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: שכני ד׳ וסימ׳ ורצון שכני סנה ׳ שכני בחגוי הסלע תפשי דירמיה ׳ וחברו בחגוי סלע מרום שבתו דתרי עשר ׳ שכני לבדד יער:

תורה

וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ ס

וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס

לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס

וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה׃ ס

וְלִזְבוּלֻן אָמַר

אונקלוס

וְדָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְעַמֵּיהּ תְּתֵיבִנֵּיהּ בִּשְׁלָם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵיהּ פּוּרְעָנוּתָא בְּסָנְאוֹהִי וְסָעִיד מִבְּעִיל דְּבָבוֹהִי תְּהֵי לֵיהּ׃ וּלְלֵוִי אֲמַר תֻּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּישְׁתָּא לִגְבַר דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ דִּנְסֵיתוֹהִי בְּנִסֵּיתָא וַהֲוָה שְׁלִים בַּחֲנֵיתוֹהִי עַל מֵי מַצּוּתָא וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן׃ דְּעַל אֲבוּהִי וְעַל אִמֵּיהּ לָא רַחֵים כַּד חַבוּ מִן דִּינָא וְאַפֵּי אֲחוֹהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסַב אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיאוּ׃ כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְּפוּן דִּינָךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרָיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ׃ בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקוּרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּיל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְּסָנְאוֹהִי וּבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן׃ לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַּייָ יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי מָגֵן עֲלוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וּבְאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא׃ וּלְיוֹסֵף אֲמַר מְבָרְכָא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ עָבְדָא מַגְדָּנִין מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וּמִמַּבּוּעֵי עִינָוָן וּתְהוֹמִין דְּנָגְדִין מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע׃ וְעָבְדָא מַגְדָּנִין וַעֲלַלְלַן מִיבוּל שִׁמְשָׁא וְעָבְדָא מַגְדָּנִין מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח׃ וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בְּכִירַיָּא וּמִטּוּב רָמָן דְּלָא פָסְקָן׃ וּמִטּוּב אַרְעָא וּמְלֵאַהּ רַעֲוֵי לֵיהּ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא וְעַל מֹשֶׁה אִתְגְּלִי בְּאַסְנָא יֵיתְיַן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְּיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַּאֲחוֹהִי׃ רַבָּא דִּבְנוֹהִי זִיוָא לֵיהּ וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לֵיהּ מִן קֳדָם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּילֵיהּ בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַמְמַיָּא יְקַטֵּיל כַּחֲדָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא וְאִנּוּן רִבְוָתָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָּא דְּבֵית מְנַשֶּׁה׃ וְלִזְבוּלֻן אֲמַר חֲדִי

רש״י

שמע ה׳ קול יהודה ׳ תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושי ויהושפט מפני העמוני וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו ׳ לשלום מפני המלחמה: ידיו רב לו ׳ יריבו ריבו ינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה ׳ על יהושפט נתפלל על מלחמת ראמות גלעד ויזעק יהושפט וה׳ עזרו ׳ ד״א שמע ה׳ קול יהודה כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון: וללוי אמר ׳ ועל לוי אמר: תמיך ואוריך ׳ כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה ׳ שלא נתלונן עם שאר המתלוננים: תריבהו וגו׳ כתרגומו ׳ ד״א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ׳ כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה׳ אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנ׳ כל בני לוי: כי שמרו אמרתך ׳ לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצורו ׳ ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם: יורו משפטיך ׳ ראויין אלו לכך: וכליל ׳ עולה: מחץ מתנים קמיו ׳ מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנא׳ ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן ׳ ד״א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטין שנים עשר בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה׳ חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון ׳ מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: לבנימן אמר ׳ לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו׳ ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו ׳ מכסה אותו ומגין עליו: כל היום ׳ לעולם ומשנבחרה ירושלם לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן ׳ בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאית׳ בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתי׳ ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: מבורכת ה׳ ארצו ׳ שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד ׳ לשון עדני ומתק: ומתהום ׳ שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטי׳ ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב׳ ד״א וממגד תבואות שמש שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים ׳ יש פירו׳ שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין: גרש ירחים ׳ שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: ומראש הררי קדם ׳ ומבורכת מראשית בישול הפירו׳ שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיה ׳ דבר אחר מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרי׳: גבעו׳ עולם ׳ גבעו׳ העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: ורצון שוכני סנה ׳ ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב״ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון ׳ נחת ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה ׳ ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו ׳ שהופרש מאחיו במכירתו: בכור שורו ׳ יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנ׳ אף אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל: בכור ׳ מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו ׳ שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר ׳ נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו: וקרני ראם קרניו ׳ שור קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ ׳ שלשים ואחד מלכים אפשר שכולם מארץ ישראל היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכלם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים ׳ אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה ׳ הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו׳: ולזבולון אמר ׳ אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולון גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: סמח

אמרתך

תבואתה

שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך׳ זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך׳ הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר׳ הצלח בישיבת אהליך לתורה ליושב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקין בכך ועל פי קביעתם עתיה ועבוריה: עמים של שבטי ישראל׳ הר יקראו׳ להר המוריה יאספו כל אסיפה על ידי קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו׳ יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפוני טמוני חול׳ כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמו שאמרו במסכת מגילה: זבולון עם חרף נפשו למות׳ משום דנפתלי על מרומי שדה הים מתרעם זבולון על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו׳ ושפוני׳ לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית ויספון בארז ותרגומו וטלל בכשורי ארזא׳ ד״א עמים הר יקראו על ידי פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והן אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלם ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והן אומרין אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו׳ זבולון ויששכר היה מתן להם ממון בשפע: ברוך מרחיב גד׳ מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן׳ לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד׳ הרוגיהן היו נכרין חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת: וירא ראשית לו׳ ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת׳ כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון׳ אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו: ויתא׳ גד: ראשי עם׳ הם היו הולכים לפני החלוץ בכיבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו׳: צדקת יי׳ עשה׳ שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו׳ דבר אחר ויתא משה ראשי עם: צדקת יי׳ עשה׳ על משה אמור: דן גור אריה׳ אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות: יזנק מן הבשן׳ כתרגומו שהיה הירדן יוצא ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן׳ דבר אחר מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויעלו וילחמו עם לשם וגו׳ יצא גבולם מכל אותה הרוח שהתחילו לנחול בה: שבע רצון׳ שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה׳ ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוס חרמים ומכמורות: ירשה׳ לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה בר״ש תוכיח כמו ירש ידע לקח שמע שהמוסיף בו ה״א יהיה הטעם למעלה כמו ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו בהלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: ברוך מבנים אשר׳ ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו׳ שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקטון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה׳ דבר אחר יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים הוא אבי ברזות שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן זית: וטובל בשמן רגלו׳ שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו׳ כדאיתא במנחות: ברזל ונחשת מנעליך׳ עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלין אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת׳ דבר אחר ברזל ונחשת מנעליך ארצכם נעולה בהרים שחוצבים בהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל: וכימיך דבאך׳ וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנתך שהם דוֹאבים זבים ומתמוטטים׳ דבר אחר וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין יתיר כל הימים שאתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דובאות כסף וזהב לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה ומשפיעות לה כספם וזהבם אשקורס׳ הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: אין כאל ישרון׳ דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים׳ הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים:

שמח ב׳ וסימ׳ ולזבולן אמר שמח זבולן׳ שמח בחור בילדותך׳ וחד ושמח׳ יהי מכירך ברוך: זרוע ג׳ מלאים בתור וסימ׳ לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ או הנסה אלהי׳ וטרף זרוע אף קדקד: צדקת ח׳ וסי׳ צדקת יי׳ עשה׳ צדקת הצדיק לא תצילנו׳ וחבירו׳ צדקת ישרים תצילם׳ צדקת תמים תיישר׳ וחד וצדקת מצדיקי רשע׳

ב שְׂמַ֥ח זְבוּלֻ֖ן בְּצֵאתֶ֑ךָ וְיִשָּׂשכָ֖ר בְּאֹהָלֶֽיךָ׃ עַמִּים֙ הַר־יִקְרָ֔אוּ שָׁ֖ם יִזְבְּח֣וּ זִבְחֵי־צֶ֑דֶק כִּ֣י שֶׁ֤פַע יַמִּים֙ יִינָ֔קוּ וּשְׂפֻנֵ֖י טְמ֥וּנֵי ח֖וֹל׃ ס

כ וּלְגָ֣ד אָמַ֔ר בָּר֖וּךְ מַרְחִ֣יב גָּ֑ד כְּלָבִ֣יא שָׁכֵ֔ן וְטָרַ֥ף זְר֖וֹעַ אַף־קָדְקֹֽד׃ וַיַּ֤רְא רֵאשִׁית֙ ל֔וֹ כִּי־שָׁ֛ם חֶלְקַ֥ת מְחֹקֵ֖ק סָפ֑וּן וַיֵּתֵא֙ רָ֣אשֵׁי עָ֔ם צִדְקַ֤ת יְהוָה֙ עָשָׂ֔ה וּמִשְׁפָּטָ֖יו עִם־יִשְׂרָאֵֽל׃ ס

וּלְדָ֣ן אָמַ֔ר דָּ֖ן גּ֣וּר אַרְיֵ֑ה יְזַנֵּ֖ק מִן־הַבָּשָֽׁן׃ ס

וּלְנַפְתָּלִ֣י אָמַ֔ר נַפְתָּלִי֙ שְׂבַ֣ע רָצ֔וֹן וּמָלֵ֖א בִּרְכַּ֣ת יְהוָ֑ה יָ֥ם וְדָר֖וֹם יְרָֽשָׁה׃ ס

וּלְאָשֵׁ֣ר אָמַ֔ר בָּר֥וּךְ מִבָּנִ֖ים אָשֵׁ֑ר יְהִ֤י רְצוּי֙ אֶחָ֔יו וְטֹבֵ֥ל בַּשֶּׁ֖מֶן רַגְלֽוֹ׃ כה בַּרְזֶ֥ל וּנְחֹ֖שֶׁת מִנְעָלֶ֑ךָ וּכְיָמֶ֖יךָ דָּבְאֶֽךָ׃ אֵ֥ין כָּאֵ֖ל יְשֻׁר֑וּן רֹכֵ֤ב שָׁמַ֙יִם֙ בְּעֶזְרֶ֔ךָ וּבְגַאֲוָת֖וֹ שְׁחָקִֽים׃

חֲדֵי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בְּמֵהָכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֵם׃ שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן תַּמָּן יִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימָן דִּטְמִירָא בְּחָלָא מִתְגַּלְיָן לְהוֹן׃ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתִּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין׃ וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא חוּלָקֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל׃ וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵיהּ שַׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן׃ וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַמָּא גִּינוֹסַר וְדָרוֹמָא יָרֵית׃ וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תּוּקְפָּךְ׃ לֵית אֱלָהָא כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעְדָּךְ וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא׃

ב׳ בחור · בגלות הל׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ וכסקין וחסר · ב׳ · ב׳ ג׳ מל׳ בתור · ב״ח · ל׳ ור׳ בליש״א · ל׳ · ל׳ · ל׳ בתרי · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ ב׳ בליש · ב׳ · ל׳ · סתום · סתום

שמח זבולן בצאתך׳ למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות: באהליך׳ כמו וירא מנוחה כי טוב: עמים הר יקראו׳ בעבור שזבולן דר לחוף אניות והיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת ספעת בחלב: ושפוני טמוני חול׳ אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן תרגום עפר והטעם שיהיה להם עושר רב עד שיטמנוהו בחול ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי תודה לשם: מרחיב גד׳ דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ולא מי יכר לו: וירא ראשית לו׳ הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת׳ כמו חלק ומחוקק הוא הגבול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וכפון בארץ בתיכם ספונים שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם כי ראה הרמונים ספוני שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא׳ חסר אלף והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת יי׳ עשה׳ משלה בידו אין אחר דבר בפיו ככרנו בני גד שילכו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצא כן בבני ראובן: יזנק׳ אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: שבע רצון׳ שם התאר וכן הוא יהיה שבע רצון: ים ודרום׳ שנחלתו יהיה מערבית דרומית: רצוי׳ כמו הרצוי׳ ועובל בשמן רגלו׳ מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אחר יעקב שמנה לחמו: ברזל ונחשת מנעליך׳ כי בחלקו יהיו הרי ברזל ונחשת: וכימיך דבאך׳ אין לו אח וטעמו כמו עושר רב

מי סם חלקת׳ הם רבים חלק גדולים וחזקים כמו רבי חיל וזה הטעם ... ׳ נמצא החרוש בים ... רוכב שמים׳ פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים׃

סדור · מעונה · מעונה

בעל הטורים

שמח ב׳ במ׳ שמח זבולן שמח בחור על שם שהיו יוצאים ברכבים לפרקמטיא היו בחורים וגבורים׳ באהליך ב׳ ויששכר באהליך׳ אל תשכן באהליך עולה׳ תלמידי חכמים תורתם יושבים באהלים כמו שדרשו זה הענין ... ויששכר היו יושבים באהלים ועוסקים בתורה ... כאריה ... ברוך מרחיב גד ... וטרף זרוע אף קדקד ... יזנק ... שבע רצון ... ים ודרום ירשה ... ברוך מבנים אשר ... וטובל בשמן רגלו ... ברזל ונחשת מנעליך ... וכימיך דבאך ...

אבן עזרא

מעונה אלהי קדם · דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך מעון אתה היית לנו ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והמקום למטה : ומתחת זרועות · שיקימו אותך · וטעם עולם שכן יהיו נצח ולא תחלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים והגאון אמר כי ומתחת פירוש ומתחת השם ולא פירש כלום :
עין יעקב · כל מי שיצא ממעין יעקב וכן וממימי יהודה יצאו : אל ארץ · כמו הארץ וכן והתפללו אל המקום הזה : אף שמיו · שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות : מי כמוך · בגוים : מגן עזרך · שלא יגע בך רע : ואשר חרב · ואשר הוא החרב שתתגאה בך על כל אויביך : תדרוך · כמו מדרך כף רגל כדברי גאון :
ויעל משה · לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו והעד ויראהו יי' גם ויאמר יי' אליו גם ויקבור : וימת שם משה עבד יי' · שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד : על פי יי' · כי הוא אמר לו עלה ומות וכן נכתב על אהרן על פי יי' וכן על פי יי' יחנו : ויקבור אותו · הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגאי וכן וירעו הרועים אותם ויראו שוטרי בני ישראל אותם ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא גלם כנגד הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסעו ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתוב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישב ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו : עד היום הזה · דברי יהושע · ויתכן שכתב זה באחרית ימיו : לחה · ההא תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לח כי היבשות תתגבר על הזקן · וטעם נס הפך מתח :

בעל הטורים

אשריך ב' במסרה אשריך ישראל אשר ך ושוב כך יהי אלהיך מלא יור' · כי י' פסוקים בתורה ש שכתוב בם אשר כ שנשבע להם · להביא לארץ · והראהו י' קרנות שבארץ י ישראל · ויקבור אותו בגי · בגי חסר אלף שלא ידע איש את קבורתו · ואפילו מרבינו משה ע"ה לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא ו וברוך שמו וברוך זכרו ·

מסורה

מענה ל' דלא מפיק ה"א וחד מפיק וסי' ולא יכרת מעונה · והוא חד מן שטה מן י"א חד מפיק וחד לא מפיק · וסי' נמסר בב"ס רבת דאכד"נא בסוף הא' חיבורא : אלהי ג' בטע' מלעיל וסי' ברוך יי' אלהי שם · מענה אלהי קדם · לא תעשון אתי אלהי כסף · וסי' בלשון ארמי שמא דככפ' מלקדמין : בדד ח' וסי' נמס' בסד' תזריע :

תרגום אונקלוס

מדור אלהא דמלקדמין ובמימריה אתעביד עלמא ותריך מן קדמך סנאה ואמר שיצי : ושרא ישראל לרוחצן בלחודיהון כעין ברכתא דבריכינון יעקב אבוהון לארעא עבדא עיבור וחמר אף שמיא דעילויהון ישמשון בטלא : טובך ישראל לית דכותך עמא דפורקניה מן קדם יי' תקוף בסעדך ומן קדמוהי נצחן גבריתך ויתכדבון סנאך לך ואת על פריקי צוארי מלכיהון תדרוך : וסליק משה ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי' ית כל ארעא ית גלעד עד דן : וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא בתראה : וית דרומא וית מישרא בקעתא דירחו קרתא דדקליא עד צוער : ואמר יי' ליה דא ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה אחזיתך בעינך ולתמן לא תעיבר : ומית תמן משה עבדא דיי' בארעא דמואב על מימרא דיי' : וקבר יתיה בחילתא בארעא דמואב לקביל בית פעור ולא ידע אנש ית קבורתיה עד יומא הדין : ומשה בר מאה ועסרין שנין כד מית לא כהת עיניה ולא שנא זיו יקרא דאפוהי : ובכו

תורה

מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד : וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל : אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך : ס

לד ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו ויראהו יהוה את כל הארץ את הגלעד עד דן : ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון : ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער : ויאמר יהוה אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר : וימת שם משה עבד יהוה בארץ מואב על פי יהוה : ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה : ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לחה :

מסורה

תדרך ה' וחס' וסי' נמסר בסדר עקב : את כל הארץ י"ד וסי' אשר אתה ראה לך אתננה · ואולם חי אני · ואם ירחיב יי' אלהיך · ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו · וישלח מלך ירחו · כי נתן יי' בידינו את · ויענו את יהושע תניין · ויכה יהושע את כל הארץ · ויקח יהושע את כל הארץ · וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה יי' · ויתן יי' לישראל · כי תאמר אליו כה · הנני אליך הר המשחית · וימלא כבודו את כל הארץ : ויקבר אתו ב' וסי' בגיא בארץ מואב · בגן עזא דאמון : בגי ג' חסרים אלף וסי' ויקבר אתו בגי · והגי בינו ובין העי · והגרתי לגי אבניה : ולא ידע י"א וסי' נמסר בויקרא : ומשה ו' ר"פ וסי' נמסר בסדר שמות : במתו ג' חס' וסים' נמסר בסדר מסעי : עינו ט' וסי' נמסר בסדר משפטים :

רש"י

מעונה אלהי קדם : למעון השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובחר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים : זרועות עולם · סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכ' על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך : ויגרש מפניך אויב · ואמר לך השמד אותם : מעונה · כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : בטח בדד · כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב : עין יעקב · כמו ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כברכ' שאמר ירמיה בדד ישבתי אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעק' והיה אלהי' עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם : יערפו · יטפו : אף שמיו יערפו טל · אף ברכתו של יצחק מוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהי' מטל השמים וגו' : אשריך ישראל · לאחר שפרט להם ברכות אמר להם מה לי לפרוט להם כלל דבר הכל שלכם : אשריך ומי כמוך · תשועתך ביי' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך : ויכחשו אויביך לך · כגון הגבעונים שאמרו מ מארץ רחוקה באו עבדיך וגו' : ואתה על במותימו תדרוך · כענין שנאמר' שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה :
מערבות מואב אל הר נבו · כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת : את כל הארץ · הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידין להיות מציקין לה : עד דן · הראהו בני דן עובדי ע"ז שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע : ואת כל נפתלי · הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו : ואת ארץ אפרים ומנשה · הראהו ארצם בחורבנה ובשלותה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרי' וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק : ואת כל ארץ יהוד' · בחורבנה ובשלותה והראהו מלכו' בית דוד ונצחו' : עד הים האחרון · ארץ המערב בחורבנ' ובשלותה · דבר אחר אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים : ואת הנגב · ארץ הדרום · דבר אחר מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון : ואת הככר · הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה : לאמר לזרעך אתננה הראיתיך · כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם : וימת שם · אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע רבי מאיר אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע : על פי יי' · בנשיקה : ויקבור אותו · הקב"ה בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזה הוא אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמ' וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם : מול בית פעור · קברו מוכן שם משש' ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת : לא כהתה עינו · אף משמת : ולא נס לחה · לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו :

מסורה בגליון

זרעת ל' וחס' מ"ל רפי ושאר זרעות כתיב :

בני ישראל׳ הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות: אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים׳ שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל יי׳ עמדו ואשמעה מה יצוה יי׳ לכם: ולכל היד החזקה׳ שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול׳ נסים וגבורות שבמדבר ה הגדול והנורא: לעיני כל ישראל׳ שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנ׳ ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב״ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא׳

בני ישראל׳ ובאהרון כל בית ישראל בעבור כבוד משה: ויתמו׳ ואחר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: ויעשו כאשר צוה יי׳ את משה׳ שישמעו אל יהושע: מלא רוח חכמה׳ היא רוח יי׳ והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימצא כמותו בישראל שיסמך עליו: פנים אל פנים׳ פירשתיו: היד החזקה׳ פליאות הים: המורא הגדול׳ מעמד הר סיני:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא׳

ולא קם ב׳ וסימ׳ נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳׳ ולא קם ולא זע ממנו: פנים אל פנים ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח: והמופתים ב׳ מל וסימ׳ או הנסה אלהים׳ לכל האתת והמופתים: שלחו ג׳ וסימ׳ לכל האתת והמופתים׳ אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף׳ וחבות הטה יי׳ וגומ׳ את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף ותרויהון בחד ענינא: ולכל ד׳ ר״פ וסי׳ חית הארץ׳ לא יחרץ כלב׳ היד החזקה׳ ולכל העלות עלות: הגדול ח׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר נח:

ויבכו בני ישראל את משה בערבת מואב שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה: ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה יהוה את משה: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יהוה פנים אל פנים: לכל האתת והמופתים אשר שלחו יהוה לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל:

חזק

מ״א גאו״אל סימן׳ אלי סימן:

ובכו בני ישראל ית משה במישרי דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכיתא אבלא דמשה: ויהושע בר נון אתמלי רוח חוכמא ארי סמך משה ית ידוהי עלוהי וקבילו מיניה בני ישראל ועבדו כמא די פקיד יי׳ ית משה: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די אתגלי ליה יי׳ אפין באפין: לכל אתיא ומופתיא די שלחיה יי׳ למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה: ולכל ידא תקיפתא ולכל חיזונא רבא די עבד משה לעיני כל ישראל:

חזק

ב׳ ולא זע׳ ל׳ — ל׳ יה׳ דסמו׳ — ב׳ מל׳ ג׳ — ד׳ ר״פ — ל׳ ל׳ א מל׳ בתור׳ — י׳ בקרי׳

סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה וסימן ה״נץ וחציו ועשית על פי הדבר ופרשיותיו עשר וסדריו כ״ז: סכום פסוקי של חומשי תורה חמשת אלפים ומאתי׳ וארבעים וחמשה:

על יד קורנילייו אדיל קיטר לבית הלוי

נביאים ראשונים

ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה

כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים

סדר הנביאים ראשונים

עם פי' רש"י וקמחי ורלב"ג מנוקדים ומסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו החוזים אשר האירו עינינו במחשך גלותינו הם הקדושים אנשי כנסת הגדולה ועל מעגלם ונתיבותם דרכנו בכיון אותיות תלויים וקטנים וגדולים ועקומים ונקוד מרבה על הכתב והכתב מרבה על הנקוד וסתומים ופתוחים ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיו' מנוזרות כל אלו מוגהים עם רב העיון והדעת נעשית במצות דניאל בומבירגי יצ"ו ותהי' ראשית ממלכתם היום יום ג' כ"ה לחדש כסלו שנת ש"ז לפ"ק פה העיר הגדולה:

ויניציאה

ראשית חכמה יראת יי' שכל טוב לכל עושיהם
תהלתו עומדת לעד

רדק

אמר דוד המלך עליו השלום מי שהכין את לבבו להתעסק בחכמה תחלה יתעסק ביראת יי' ויעשה ממנה שרש ועיקר וכל דרכיה יתנהג בחכמה שילמד על הדרך שאמרו רבותי' זכרונם לברכ' כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת ויראת יי' היא התורה והמצוה ודברי הנביאים וקבלת החכמים בתורה שבעל פה והחכמה היא חכמת הפילוסופיא ואם ילמד אדם חכמת הפילוסופיא תחלה יבהל ברוחו ויעוז מכחו להכחיש האותות והמופתים הגדולים הנמצאים בכתב הקדש כי הם דברים לא תכילם החכמה ההיא אמנם כאשר יקדים למוד התורה שהיא יראת יי' וישים בלבו להאמין כל הכתוב בה ובכל כתבי הקדש וכאשר יתבונן בהם ימצא בהם דרכי החכמה כמו שכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי אין צריך לומר התורה והמצוה שהם בנויות על דרך השכל כי גם החוקים אשר נאמר עליהם כי אין להם טעם כן הוא שאין להם טעם נראה לרוב בני אדם אבל החכם המתבונן בהם ימצא טעמם ברור ומבואר ואחרי התבונן החכם המבין בדרכי התורה ויסימה יסוד לחכמה ויתחזק בלבו לקרב את הדברים הרחוקים אל הדעת וילמד חכמת הפילוסופיא אחרי כן לא תשתבש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחלה כי כבר תקעה יתד במקום נאמן ויקרב דרכי החכמה אליה בכל כחו ויכולתו ותהא שלמה משכורתו' ואמר שכל טוב לכל עושיהם פירוש שכל טוב עיון טוב והצלחה טובה יש לכל המשתדל בשניהם ביראת יי' ובחכמה כי גם ביראת יי' לא יהיה שלם אם לא יתעסק בחכמה או יהיה פי' שכל טוב הצלחה טובה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל כלו' שיצליח המתעסק בשתיהן בעולם הזה ובעולם הבא ואמרו רבותי' ז"ל לעושיהם לא נאמר אלא עושיהם מלמד שהמעשה גדול ואף על פי שאמרו הם ג"כ התלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה לא הגדילו התלמוד אלא מפני שהוא מביא לידי מעשה ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד כמו שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד אלא בודאי המעשה גדול כמו שאמר הכתוב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם למדו בעבור שתעשו ואמרו רז"ל כל מי שישנו בעשייה ישנו בלמיד' וכל מי שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו עוד כל האו' אין לי אלא תורה אין לו תורה פי' שאו' אין לי עסק בעשיית המצות אלא בקריאת התורה בלבד אין לו אפי' שכר קריאת התורה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם כל שישנו בעשייה ישנו בלמיד' וכל שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר ללא אלהי אמת וללא תורה פי' שהלמוד מאין מעשה אינו דבר מועיל אבל הוא מריע ומזיק לעצמו ולזולתו' ודמו חכמינו ז"ל התלמוד מבלי מעשה למי שבונה ביתו ואינו מציב לו דלתות כי בודאי יהיה אותו הבית משולח ונעזב כמדבר ומקצתם דמו אותו למי שאין לו בית ובונה דלתות לבית כי טורח הדלתות ללא תועלת הוא ואמרו חכמינו ז"ל החכמ' מבלי מעש' היא טעו' הבור על ברואיו ואמרו מי שאין דבריו דומין למעשהו הוא מביים את עצמו ואחר שביארנו' כי המעשה הוא העיקר נאמר כי המעשה הוא על שני פנים וכל אחד מהם הוא עמוד גדול לשכר האדם בזה ובבא האחד הוא מעשה המצות ושמירתם ודרכי המוסר ימצא בהם שכל טוב בעיני אלהים ואדם והמעשה האחר הוא כתיבת החכמות וביאור התורה והמצות לחקקם על ספר למען יעמדו ימים רבים כי אם לא היו כותבים החכמים הקדמונים דבריהם על ספר כבר אבדו החכמות וספו המזמות ובטלו התורה והמצות אבל החכמים ובעלי התורה בכתיבת דבריהם וביאוריהם על ספר ישאירו ברכה אחריהם ובודאי לא מתו החכמים ההם ואמרו רבותינו ז"ל הצדיקים אפי' במיתתן קרואין חיים ואמרו משה רבינו ע"ה לא מת ואמר יתברך שמו בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם ועל כן חתם דוד עליו השלום הפסוק שהקדמנו תהלתו עומדת לעד ויתפרש על המעשה הראשון שהקדמנו כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצות והמתעסק בחכמה תהיה תהלתו בפי האנשים לכמה דורות' ונפשו גם כן עומדת לעד לעולם הבא עד עולם ויתפרש על המעשה השני כי כותב הספרי' תהלתו עומדת לעד לרואי הספרי' ההם וללומדיהם ועל כן נקראו החכמים בעלי אסופות לפי שאוספין דבריהם ודברי זולתם על ספר להיותם לעד למשמרת ולעולם למזכרת ויש להם שכר טוב בעמלם וצדקתם עומדת לעד ׳ ועל כן ראיתי אנכי הצעיר דוד ב"ר יוסף קמחי ז"ל לכתוב על ספר ביאור דברי המקרא כאשר למדתי וקבלתי וכאשר תשיג יד מחשבתי באשר יי' אתי אשר לו נאוה תהלות אשאל העזר להחל ולכלות כי הוא העוזר והסומך יתברך שמו ולכתוב הפסוקים אשר צריך לפרשם והמלים אשר צריך לדקדקם גם לכתוב טעם כתוב וקרי וכתוב ולא קרי וקרי ולא כתוב כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות ראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי התורה מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך אחד מבפני' ובדרך אחר מבחוץ ולכתוב בקצת המקומו' תרגום יונתן בן עוזיאל שיש בו פירושי' טובים ונאים גם אביא דברי רבותינו זכרונם לברכה במקומות שאנו צריכים לפירושם ולקבלתם על כל פנים גם כן אביא קצת הדרשות לאוהבי הדרש ׳ ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת:

רלבג

אמר לוי בן גרשום אחר התהלה לאל והתחלה [illegible] להישיר לפנינו דרכו ראינו לבאר דברי הנביאים כולם ולספר התועלות המגיעות מהם אם בעיון אם במדות אם בביאור קצת המצות התוריות כי קצתם נתבאר ענינם בדברי הנביאים כמו שנבאר בע"ה בהגיענו למקום מקום מהמקומות ההם ובמקומות שנראה בהם דברים סותרים [illegible] מצד העיון או מצד שאר דברי הנביאים נעיר עליהם ונשתדל בהתרת הספקות ההם כפי שכלנו כמו שהיה מנהגנו בביאורנו לדברי התורה ונתחיל מספר יהושע כי סדרו אחר דברי התורה:

סדר הנביאים האשמורת התיכונה שלום התורה במעמד התורה המורים מהם תורת משיבי נפשות צירי אמונה עמדים במגדל מעל לעם בחקת התורה וכל אחד ואחד דבר אמת בפיו ובעניניו:

ויהי

רשי

ויהי אחרי מות משה · מחובר על סדר התורה המסויימת בפטירת משה וזה מחובר לה:

ויהי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהֹוָה וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן

והוה בָּתַר דְּמִית מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן

ויהי אחרי מות ד' דסמיכי בקריאה וסימ' ויהי אחרי מות אברהם ויברך · ויהי אחרי מות משה עבד יי' · ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל · ויהי אחרי מות שאול · וסימ' בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא · ונמסר גם בסדר חיי:

רדק

ויהי אחרי מות משה עבד יי' · מנהג הלשון לכתוב במקומו וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום השלישי ויטא אברהם את עיניו ולה בני צבעון ואיה וענה ותשב תמר מדם ורכב וכוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרשם לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע · ויהי איש אחד מן הרמתים · ויהי בשלשים שנה · ויהי בימי שפוט השופטים · ויהי בימי אחשורוש · וכן וי"ו אחרים בראשי הספרים [illegible]

רלב"ג

ויהי אחרי מות משה · ראוי שנקדים כי הגעת הנבואה לנביא במה שיתיישר בו העם אם של טוב נפשיי אם אל טוב גופיי הוא לתועלת העם ההוא ומצד ההשגחה אל העם ההוא תגיע לנביא זאת הנבואה ואולם הנבואה שתגיע לנביא לענינו בעצמו הנה הוא מצד ההשגחה עליו וזה כלו מבואר למי שעיין בזה בטבעיות ובדברינו בספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר איוב ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו' רצה בזה שהם בלתי צריכים למנחשים ולקוסמים להודיעם הענינים העתידים כי השם ית' להשגחתו על העם הזה יודיעם אלו הענינים באופן שלם על פי נביא ולזה לא ילכו לקראת נחשים וקסמים אשר פיהם דבר שוא ולזאת הסבה אמר יפקוד יי' אלהי הרוחות וגו' אשר יוציאם ואשר יביאם ולזה בחר השם אז ביהושע להיות לנביא לישראל אחרי מות משה עם מה שהשפיע לו משה מהשלימיות להכינו אל זה כמו שהתבאר שם ולזה הוא מבואר כי בימי משה לא נצטרכו ישראל לנביאות יהושע ולזה ביאר הכתוב כי אחרי מות משה עבד יי' אז דבר השם אל יהושע אלו הדברים לא קודם זה והנה קרא יהושע בן נון משרת משה להעיר שהסבה היתה בהגעתו למדרגת הנבואה היותו משרת משה כי מפני זה היה תמיד עמו ולמד מחכמתו ומהנהגתו בכל פעולותיו מה שלא היה דרך לתלמיד שאינו משרת ללומדו ולזה אמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה ממה שיורה כי גדולה שמושה יותר מלמודה כמו שביארו רבותינו ז"ל:

[illegible]

רדק

משרת משה' והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקדוש ב"ה לעבור הירדן עם ישראל : לאמר' לפי שנסתמתמו במלת אמור עם הלמ"ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו ה"אלף עם הלמ"ד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמור להם עם יי' וגו' ויהי באמור יהושע בהגעת ה"אלף ופי' לאמר לאמר לישראל שהקדוש ב"ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקו' אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו' : קום עבור' קום ענין זירוז וכן קום משחהו' קומו ועברו' קום התהלך : להם וגו' לבני ישראל כמו יביאו את תרומת יי' ' ותראהו את הילד : כל מקום אשר תדרוך וגו' כיון שתעברו את הירדן כל מקו' אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומ' אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל ואחר זכר קצת הגבולים ' ובדרש כל מקום אשר תדרוך וגו' לרבות חוצה לארץ : מהמדבר' הו' מדבר צין שהוא גבול נגב : והלבנון הזה' הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אף על פי שהוא מעבר ה הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני' זה עני' לויתן זה : כל ארץ החתים' כי באותה הפאה היה יושבי החתי : מבוא השמש הים הגדול' הוא מערב ארץ ישרא' כמו שאמר בתורה עד הים ה האחרון ומה שאמ' הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת : אל תסור ממנו ' שב אל משה ופירושו מדרכו הטוב' או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר ה התורה ובמסרה סבירין ממנה : תשכיל' פירוש תצליח וכן ת"י בדיל דתצלח וכן תרגם אנקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח : לא ימוש' נחלקו רבותינו ז"ל בזה הפסוק י"א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה וים אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות :

ופי' והגית בו יומם ולילה אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך יי' ופי' יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו : תצליח את דרכך' חסר יו"ד רבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו יאמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף על פי שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות יי' ובשכרם תבוא לו ההצלחה הריהוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך : ואז תשכיל' זה תרגם יונתן תכשט לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה : הלא

רשי

משה עבדי מת' ואילו היה קיים בו הייתי חפץ ורבותינו דרשוהו על שלשת אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב"ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר בא וטורדן במלחמה : כל מקום אשר תדרך' תדרך כיוצא בו נאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מן המדבר מ והלבנון אם כן למה נאמר אשר תדרך אף חוצה לארץ מ משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קודש ויהיה שלכם : מן הלבנון והמדבר הוא מדבר קדש מדבר צין שעל ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מ מזרחית ודרך שם כ נכנסו לארץ שנאמר והנה אנחנו בקדש וגו' ומניין שהיה בדרומית מזרחית שנא' והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי א אדום וגו' : ועד הנהר הגדול נהר פרת' זה רחבה מדרום לצפון כל ארץ החתים בכלל הזה ורחבה מדרום לצפון: כל ארץ החתי' ועד הים הגדול מבא השמש' לארכה מן המזרח למערב : חזק ואמץ' בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל : רק חזק ואמץ מאד' בתורה כמה שהוא או' לשמור ולעשות בכל התורה : ספר התורה הזה' ספר משנה תורה היה לפניו : תשכיל' תצליח : הלא

משה ג' ר"פ

לכם אורייתא לכם יה ולא"ם והיה בת

ממנו ו' סבירין ממנה

משה ג' ר"פ בקריאה וסי' משה עבדי מת ועתה קום עבור' משה עבד יי' ובני ישראל הכום : משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : תדרך ה' וחס וסי' כל המקום אשר תדרך דמשנה תורה' וחברו כל מקום דיהושע' ואתה על במותימו תדרך' אתה תדרך זית ולא' על שחל ופתן תדרך' ונמסר גם בסדר עקב :

משרת משה לאמר : משה עבדי מת ועתה קום עבר את־הירדן הזה אתה וכל־העם הזה אל־הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל : כל־מקום אשר תדרך כף־רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל־משה : מהמדבר והלבנון הזה ועד־הנהר הגדול נהר־פרת כל ארץ החתים ועד־הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם : לא־יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך : חזק ואמץ כי אתה תנחיל את־העם הזה את־הארץ אשר־נשבעתי לאבותם לתת להם : רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל־התורה אשר צוך משה עבדי אל־תסור ממנו ימין ושמאול למען תשכיל בכל אשר תלך : לא־ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל־הכתוב בו כי־אז תצליח את־דרכך ואז תשכיל :

משמשניה דמשה למימר : משה עבדי מית וכען קום עיבר ית ירדנא הדין את וכל עמא הדין לארעא דאנא יהיב להון לבני ישראל : כל אתרא דתדרך פרסת רגלכון ביה לכון יהבתה כמא דמליlית עם משה : ממדברא ולבנונא הדין ועד נהרא רבא נהרא פרת כל ארע חתאי ועד ימא רבא מעלני שמשא יהא תחומכון : לא יתעתד אנש קדמך כל יומי חייך כמא דהוא מימרי בסעדיה דמשה כן אהוי עמך לא אשבקינך ולא ארחקינך : תקיף ועילם ארי את תחסין ית עמא הדין ית ארעא דקיימית לאבהתהון למתן להון : לחוד תקיף ועילם לחדא למטר למעבד ככל אוריתא ד דפקדך משה עבדי לא תסטי מינה לימינא ולשמאלא בדיל דתצלח בכל אתר דתהך : לא יעדי סיפרא דאוריתא הדין מפומך ותהי הגי ביה יימם ולילייא בדיל דתטר למעבד ככל דכתיב ביה ארי בכן תצלח ית דרכך ובכן תכשט :

ב' דסמי' מבחורין ו' דכות' · ו' דכות' ט' ר"פ · אורייתא כל המקום · ב' ה' ד' מ"ל וא' חס · ד' · ט"ל בכ"פ · אורית' בכ"ך · ב' פתח ויאמר דוד · ג' מת' זכרו · ט"ל בכ"פ · ג' חס' · ד'

וה' לבנון ה' ד' מלאים וא' חסר וסי' נמסר בסדר אלה הדברים : ממנו ו' סבירין ממנה וסי' נמסר בסדר צו : דרכך ג' חס' בקריאה וסי' הודיעני נא את דרכך ואדעך למען' כי אז תצליח את דרכך' העבר עיני מראות שוא בדרכך' ונמסר גם בסדר כי תשא : ואז ד' וסי' ואז יקרב לעשתו' ואז ירצו את עונם' ואז חיל מלך בבל צרים' ואז תשכיל' ונמסר גם בסדר בא :

רלב"ג

משה עבדי מת' ראוי שיובן מזה כי עבור ישראל את הירדן הזה לא הסכים השם ית' שיהיה בחיי משה כי הוא ית' גזר עליו שלא יעבור את הירדן לסבה התבארה בתורה ולזה נתאחר זה עד מות משה כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ואולי נתחברה לזה סבה אחרת וזה כי כבר נתבאר בספר שופטים כי עזב יהושע מהגוים ההם אומות למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא והנה אפשר כי ישראל לא היו ראויים שתגיע להם זאת ההצלחה על ידי משה כמו שכיון משה מתחלת הענין בצאתם מארץ מצרים וזה שאם היו אלו המלחמות נעשות על ידי משה היה משיג אל אלו האומות בכללן כליון חרוץ לעוצם מעלתו ותוקף הנפלאות הנעשות על ידו ולזה תמצא בסיחון ועוג שנלחם בהם משה שלא נשאר בהם שריד ופליט ולהיות ישראל בלתי ראויים לכמו זאת ההצלחה כמו שהתפרסם מדבר המרגלים לא זכו ש שתהיה זאת המלחמה על ידי משה והיתה על ידי יהושע ולא היה כחו כל כך גדול ולזה נתעצל באלו המלחמות כמו שהתבאר במה שיבוא עד שהפריד המות בינו ובין השלמת המלחמות ההם וממה שיעיד על שזה העונש השיג משה בענין ישראל מה שאמר במשנה תורה גם בי התאנף יי' בגללכם והנה הזהירו השם יתברך לבלתי נטות מדרכי התורה ימין ושמאל ר"ל שלא יוסיף לדבריה ולא יגרע מהן והנה נראה כי הנטיה לימין הוא כשיוסיף על דבריה והנטיה לשמאל כשיגרע מדבריה והזהירו גם כן שלא יתרשל מהעיון בה כי התלמוד מביא לידי מעשה בחלק המעשיי ממנה ולזה אין ראוי שיקצר האדם מלעיין בדברים המעשיים ממנה ויחשב כי די לו שיעשה המצות המעשיות ההם כי העיון בדברי תורה בזה יתיישר בשלמות אל המעשה עם שזה יעמידהו על סוד זאת המצוה והתכלית המכוון בה ואולם העיון בחלק העיוני מהתורה שלא ייטיב למעשה היא ממה שאין ספק בו שאין ראוי שיקצר האדם בו כי הוא בעצם שבפנים להיישיר המעיין בו אל השלמות האלהיות כמו שביארנו בביאורנו לדברי תורה ' כי ההולך

רשי

הלא צויתיך חזק ואמץ · במלחמה כדאמ' אל תערץ ואל תחת והיכן ציוהו בימי משה כמו שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגו' : ויצו את יהושע · ביום שתמו ימי בכי משה : בעוד שלשת ימים · בסוף שלשת ימים בעוד שתהא כלו שלשת ימים ואחר תעברו : הכינו לכם צידה · כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שלא אתה אומר במאכל ומשתה הרי היו מסתפקין במן שבכליהם עד אחד בניסן וכן הוא אומר וישבות המן ממחרת מ"ר : כל גבורי החיל · שבכם יעברו חלוצים : בעבר הירדן מזרח השמש · עבר מזרחי של ירדן : ימרה · יקניט את דבריך : וישלח יהושע · על כרחי צריך אני לומר שבתוך אבל משה שלחם שהרי לסוף שלשה ימים שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שממש אנו למדים ש שמת משה בשבעה באדר כשאתה מונה שלשים ושלש ולמפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ועל כרחי' משנשתלחו המרגלי' לא עברו את הירדן עד יום חמישי שנאמר וישבו שלשת ימים עד שבו הרודפי' בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבקר ויסעו מ מהשטים הרי יום ר' רביעי וילינו שם טרם יעברו נמצא שלא עברו עד יום חמישי :

חרש

חמשים ד' חס' בליש בקריא' וסימ' וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים : ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי · חמשים תעברו לפני · וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים · ונמסר גם בסדר בשלח : כל איש אשר ימרה כל ט' ראשי פסוקי' בספרא וסימ' כל מקום אשר תדרך כף רגלכם · כל איש אשר ימרה את

הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃

וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר׃ עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵדָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת׃ נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם׃ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃

וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה׃ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים

תרגום

הֲלָא פַקֵידְתָּךְ תְּקַף וְעִילָם לָא תִרְחַל וְלָא תִתְּבַר אֲרֵי בְסַעְדָךְ מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל אֲתַר דִתְהָךְ׃

וּפַקֵיד יְהוֹשֻׁעַ יַת סַרְכֵי עַמָּא לְמֵימַר׃ עִבָרוּ בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא וּפַקִידוּ יַת עַמָּא לְמֵימַר אַתְקִינוּ לְכוֹן זְוָדִין אֲרֵי בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא הָדֵין לְמֵיעַל לְמֵירַת יַת אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב לְכוֹן לְמֵירְתַהּ׃ וּלְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר׃ הֲווֹ דְכִירִין יַת פִּתְגָמָא דְפַקֵיד יַתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָא דַיְיָ לְמֵימַר יְיָ אֱלָהֲכוֹן מְנִיחַ לְכוֹן וִיהַב לְכוֹן יַת אַרְעָא הָדָא׃ נְשֵׁיכוֹן טַפְלֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן יִתְבוּן בְּאַרְעָא דִיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וְאַתּוּן תְּעִבְרוּן מְזָרְזִין קֳדָם אֲחוּכוֹן כֹּל גִּבָּרֵי חֵילָא וְתִסְעֲדוּן יַתְכוֹן׃ עַד דִּיְנִיחַ יְיָ לַאֲחוּכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן יַת אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְכוֹן וּתְתוּבוּן לַאֲרַע יְרוּתַּתְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ דִּיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָא דַיְיָ בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃

וַאֲתִיבוּ יַת יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר כֹּל דְּפַקֵידְתַּנָא נַעֲבֵד וּלְכָל אֲתַר דְּתִשְׁלְחִינָנָא נְהָךְ׃ כְּכֹל דְּקַבֵּלְנָא מִן מֹשֶׁה כֵּן נְקַבֵּל מִינָךְ לְחוֹד יְהֵי מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָךְ כְּמָא דַהֲוָא בְּסַעְדֵיהּ דְּמֹשֶׁה׃ כָּל גְּבַר דְּיִסְרַב עַל מֵימְרָךְ וְלָא יְקַבֵּל יַת פִּתְגָמָךְ לְכֹל דִּתְפַקְדִינֵיהּ יִתְקְטֵל לְחוֹד תְּקַף וְעִילָם׃

וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מִן שִׁטִּין

פיך · כל יושבי ההר מן הלבנון : כל ממלכת עוג : כל ערי בני אהרן הכהנים · כל ערים עשר ומגרשיהן : כל ערי הלוים בתוך · כל ערי הגרשני · כל הערים לבני מררי : ולא ישמע ד' וסי' נמסר בסדר וארא :

רדק

הלא צויתיך · מלת זרוז וכן הלא שמעת בתי הלא שלחתיך והדומים להם : כי עמך יי' אלהיך · כמו ואל משה אמר עלה אל יי' ואת יפתח ואת שמואל : הכינו לכם צדה · פירוש מיני מאכלו' זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז"ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם כן כי בז' באדר שמת משה לקטו מן שהסתפקו בו עד י"ו בניסן : בעוד שלשת ימים · כתרגומו בסוף תלתא יומין : זכור · מקור : נשיכם טפכם · חסר וי"ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : חמושים · כמו חלוצים : רק יהיה יי' אלהיך עמך · כלומ' שתלך בדרך משה שיהיה יי' עמך כאשר היה עם משה : רק חזק ואמץ · דרשו רבותינו ז"ל יומת יכול אפי' לדבר עבירה תלמוד לו' רק אכין ורקין מיעוטין הן :

שמס

רלבג

כי ההולך בדרכי ה התורה ומעיין בה לפי מה שאפשר הוא מ מושגח מאתו ית' ויחילו דרכיו בכל עת · וכוהו שלא יירא מהלחם ב בגוים ההם ואם היו חזקים מאד אבל יהיה לבו בטוח ביי' אשר יעדו שסבר יכה אות : ויצו יהושע את שוטרי וגו' · אחשוב שזה הענין היה אחר ששלח יהושע המרגלים והעד על זה שסבר כתחבאו המרגלים שלשה ימים ובאו לפי פשטי ה הכתובים כי ביום הד' ולמחרת היום הרביעי השכי' יהושע וכל ישר' ובאו עד הירדן ולנו שם טרם יעבורו ויתכן עוד כי ביום ההוא בעינו שצוה י יהושע שוטרי העם ה הזה שלח המרגלים והנה לא היה היום ההוא ממנין שלשת ימים שזכר כי הוא א אמר בעוד שלשת ימי' ר"ל אחר היום ההוא והנה בתחלת היום החמישי ליום ההוא כשלמו אלו השלשת ימים והנה בעצם היום ההוא באו המרגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומה שאמרה ונחבתם שמה שלשת ימים רוצה לומר עד היום השלישי לנסיעתן וכן מה שאמר ויבואו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים רוצה לומר עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד וכמוהו ימצאו רבים כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה באמרו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים : וכן מה שאמר ומושב בני ישראל וגו' שהרצון בו עד ארבע מאות ושלשים שנה וכן מה שאמר תספרו חמשים יום הרצון בו עד חמשי' יום : בעוד שלשת ימים וגו' : הרצון בו זולת היום שהוא בו ואחר שיעברו אחריו שלשה ימים שלמים יהיה להם כן ולזה אמר אחר זה ויהי מקצה שלשת ימים וגו' להורות כי הרצון בזה אחר עבור שלשה ימים והנה נתאחר הענין עד הבקר כדי שיתפרסם לישראל עוצם המופת הזה ויראו זה בעיניהם והנה צוה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שיקיימו התנאי שהתנה להם משה בתתו להם הארץ אשר מעבר הירדן לפאת מזרח וזכר שסבר הסכימו לשמוע אל דבריו באופן שהיו שומעין לדברי משה ושמי שיעבור על מצותו יומת כי כן יעדה התורה העובר על דברי נביא וכל שכן יהושע שהיה מלך ונביא : והתרו לו רק חזק ואמץ רוצה לומר שיתחזק להתנהג ככל דברי התורה כי אם יכוס לעבור על דבריה לא ישמעו אליו הלא אם היה זה לפי טעה וזה כי הוא והם מחוייבים לחזוק התורה · או ירצה באמרו חזק ואמץ מאד שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בזריזות ולא יעזוב ההנהגתם כי העם לא יתכן שיהיו זולת רועה כמו שאמר משה ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רועה · וראוי

שנים אנשים: פי' אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה: חרש לאמר. הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם. כמו ויתחרשו כל הלילה ות"י ברז למימר ר"ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיבאו בשליחותו וירחיבו לב ישראל בבשורות טובות. ובדרש חרש כמו חרש הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כדא"ת מעש' חרש אבן ומהם פי' כמשמעו. ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ועמדו על רזיהם: את הארץ ונו'. הארץ בכלל ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה: זונה. כמשמעה או מוכרת מזון כמו שתי' פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה מ ממש כי כן דרכו במקומו לתרג' זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתרגם מקצתן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל: וישכבו שמה. להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם: ויאמר. בפתח המ"ם כמו תשבר ותסבב ודומ' המגבה והדומים להם. לחפור כמו לתור כי התר מחפש דבר: ותקח האשה. כבר לקחה אותם וצפנת' טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגיש' שנודע הדבר למלך: ותצפנו. כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג. ובדרש אלו שני המרגלים היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו: ויהי השע' לסגור. עומד לסגור מחשך היום: והיא העלתם הגגה ותטמנם. כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנ' להודיע איך טמנה אותו:

חרש: ברז כך תירגם יהונתן אמר להם עשו עצמכם כחרשים שלא יסתירו דבריהם מפניכם. ד"א הטעינו עצמכם קדרות כדי שיהו נראים כקדרין: וראו את הארץ ואת יריחו. והלא יריחו בכלל ולמה יצאת שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר כוכא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשה' בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולן כיוצא בו והמלך שלמ' אהב נשי' נכריו' רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיה מחבבה כנגד כולנה. וכלפי חט' שהחטיאתו יותר מכולן כך שנויה בספרי: אשה זונה. תירגם יהונתן פונדקיתא מוכרת מיני מזונות: לחפור. לרגל כמו משם חפר אוכל: ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי ש ממיהרה בהטמנתם ובמקו' צר כאילו יחיד ומדרש אגדת תנחומא יש פנחס וכלב היו ו ופנחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. ד"א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מכינו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: בפשתי העץ. פשתים בגבעוליהן: על המעברות. מקום מעבר המים. שהיו סבורים שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק ביניהם: והשע' סגרו. השוערים: ולא

להפר ג' וחס' וסים' הנה אנשים באו הנה הלילה: כי לחפר את כל הארץ באו: לחפר פרות ולעטלפים:
שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסים' נמסר בסדר שופטים: יצאו ח' קמצין בקריאה וסים' ויהי השער לסגור בחשך. ויאמר שאול אל יי'. ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ב' בפסוק. שמעו זאת בית יעקב הנקראים:

א וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ... שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה: וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ: וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ: וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה: וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם: וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג: וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם: וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן

ב' מלעי' בתרי ליש' וגלל ל' · יח כ"פ · ל' · יט יחידאין · ל' בטע' מלעיל · ג' וחס' · יד · ד' · ל' · ח' · ג' מלעי' בלי' · ח' · ל' · ל' ומלעי' · ב' בעלות · ל' · ב' · ח' ר"פ · ל' דסמי' · ב' · יא ריטעי' · י' ר"פ ב' ועריח

תְּרֵין גוּבְרִין מְאַלְלִין בְּרָז לְמֵימַר אֱזִילוּ חֲזוֹ יָת אַרְעָא וְיָת יְרִיחוֹ וַאֲזַלוּ וְעָלוּ לְבֵית אִתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא וּשְׁמַהּ רָחָב וּשְׁכִיבוּ תַמָּן: וְאִתְאֲמַר לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ לְמֵימַר הָא גוּבְרַיָּא אֲתוֹ הָכָא בְּלֵילְיָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא: וּשְׁלַח מַלְכָּא דִירִיחוֹ לְוָת רָחָב לְמֵימַר אַפִּיקִי גוּבְרַיָּא דַאֲתוֹ לְוָתִיךְ דְעָלוּ לְבֵיתִיךְ אֲרֵי לְאַלָּלָא יָת כָּל אַרְעָא אֲתוֹ: וּדְבָרַת אִתְּתָא יָת תְּרֵין גוּבְרַיָּא וְאַטְמַרְתִּנּוּן וַאֲמָרַת בְּקוּשְׁטָא אֲתוֹ לְוָתִי גוּבְרַיָּא וְלָא יְדַעִית אִי מְנָן אִינוּן: וַהֲוָה עִדָּן לְמֵיחַד תַּרְעָא בְּקִבְלָא וְגוּבְרַיָּא נְפַקוּ לָא יְדַעִית לְאָן אֲזַלוּ גוּבְרַיָּא רְדוֹפוּ בִּפְרִיעַ בַּתְרֵיהוֹן אֲרֵי תַדְבְּקוּנּוּן: וְהִיא אַסְקַתִּנּוּן לְאִיגָּרָא וְאַטְמַרְתִּנּוּן בְּטָעוּנֵי כִיתָּנָא דִמְסַדְּרִין לַהּ עַל אִיגָּרָא: וְגוּבְרַיָּא רְדַפוּ בַּתְרֵיהוֹן אוֹרַח יַרְדְּנָא עַד מְגִיזָתָא וְתַרְעָא אֲחַדוּ בָּתַר דִּנְפַקוּ רַדְפַיָּא בַּתְרֵיהוֹן: וְאִינוּן עַד לָא שְׁכִיבוּ

וידרכו את לשונם קשתם שקר: מאש יצאו והאש תאכלם: באמר להם עם יי' אלה ומארצו: והאנשים ח' ר"פ
וסי' בלשון ארמי רעיא דסליקו למשלח לרדופיא שבין לנחשא מיתיא בהימנותא ופירושם נמסר בסדר ויגש:

בפשתי העץ. ר"ל שהיו עדין הפשתים בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עצי פשתים וכן שני תולעת תולעת שני: הערוכות. הפשתים לשון נקבות האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן: והאנשים רדפו אחריהם. לפי מחשבתם: על. כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן ינהגנו עלמות כמו עד מות שי הוא שתי מלות: המעברות. במוא הב"ית מגיזר' מעבר בברי ואם לא נמצא המעברות נתפשו בקמץ הב"ית מגזרת מעבר בקמץ: סגרו. המרגלי' או אנשי הבית והוא הנכון כי הם לא ירדו מהגג מפחדם להם וגם שכבו להם: אחרי וגו'. אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף צאתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישים הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר: והמה טרם ישכבון. טרם שישכנו: עלתה

רלב"ג

וראוי שנעיין בהתר ספק מה יקרה בענין הצואה שצוה יהושע שוטרי העם ושלחו המרגלי' מה ענין שו המרגלי' והנה איך שתהיה תשובתם בבאם לא ימנעו מלבוא בארץ לרשת אות' כי כבר יעד להם יהושע כי בעוד שלשת ימים יעברו הירדן לבא לרשת את הארץ ואם אמרנו שכבר שלח המרגלים קודם זה הנה יקשה גם כן למה לא סמך יהושע על דברי הש"י שהבטיחו שלא יתיצב איש בפניו כל ימי חייו ולמה הסכים לשלוח מרגלים עם מה שהתפרסם לו מה שהגיע מהתאחר במדבר ליסר' על דבר המרגלים אשר שלח משה. ואנחנו אומרי' בהתר זה הספק ששלוח המרגלים הוא על התר שני דרכים. הדרך הא' לחקור אם יתכן שיוכלו' להלחם בעם אשר הם שלוחים לרגל ארצם אם לא יתכן זה כאילו תאמר שיחקרו מהעם היושב בה המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה ומה הערי' הבמחני' אם במבצרים והנה פרי זה הרגיל הוא אם בהמשך אל המלחמה או התרחק ממנה לפי מה שיספרו המרגלים. ואולם הדרך הב' הוא לחזק לב העם הנלחמים לבד כמו שהתפרסם מענין גדעון בן יואש כי היה סומך בדברי הש"י אחר שעשה לו אות שהו' ימכור עמו והנה הגיע מדרגתו בכזו בש"י עד שכבר שלח החיל הבא אליו מישרא' להלחם עם מדין ולא השאיר מהם כי אם שלש מאות איש בדבר הש"י ועכ"ז לחזק לבו על דבר המלחמה צוהו הש"י שירד אל המחנה הוא ופורה נערו וישמע מה ידברו ואחר תחזקנה ידיו והנה שמע שם מה שחזק לבו לבוא בקשרי המלחמה. וכן היה בשלוח המרגלים בזה המקום כמו שנבאר ר"ל שלא היה שלחם רק לחזק לב יהושע והעם כשישמעו שנפלה אימת ישר' עליהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם. ואחר שהתיישב לנו זה הנה נבאר דברי זאת הפרשה לפי מנהגנו ונאמר כי מלת חרש תאמר בפנים רבים המכוון ממנה לפי מה שאראה הוא מענין אל תחרוש על רעך חורשי און שהוא מענין מחשבה הרצון בזה שכבר שלח יהושע שנים אנשי' מרגלי' מחשבת אנשי הארץ ר"ל שיחקרו אם נפלה אימת ישר' עליהם ואם נמוגו מפניהם כי בזה יתחזק מאד לב אנשי המלחמה ולזה תמצא שהם לא רגלו הארץ ואת יריחו כי אם בזה האופן לפי שכבר באו שם בלילה ובלילה בעצמה יצאו משם אחר שנתפרס' להם על פי רחב מחשבת הארץ ושכבר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וזאת היתה ג"כ תשובתם ליהושע אמרו כי נתן השם בידינו את כל הארץ וגו' ולו היתה כונת יהושע שירגלו הארץ באופן הראשון היה ראוי שיאמרו ליהושע שלא יכלו לרגל את הארץ כי בלילה באו ובלילה ההוא הוכרחו לצאת משם ולזה הוא מבואר שהכוונה ברגולם היתה לרגל מחשבות לבד כדי שיתחזק בזה לב אנשי המלחמה ואולם יתחזק בזה לב אנשי המלחמה כי זה המורך לב הוא הודעה מה יתבאר ממנה שזה מסודר להיות כן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר איוב ולזה תמצא בהרבה מן האנשים שסביב העת אשר יובלו עברות להם שישיגם פחד מה והנה אמר להם יהושע שירגלו מחשבת אנשי הארץ בכללות וביחוד מחשבת אנשי יריחו וזהו מה שהזהירם לראות את הארץ ואת יריחו רוצה לומ' שיראו מחשבותם באי זה אופן שיתכן להם זהבו והנה ספר שסופר זה למלך יריחו והסתירה אותם רחב בחכמתה למלט את נפשה ונפש בית אביה. והנה כבר אחר זה בזכרנו תועלותיה מה היה מאופן החכמה בדבריה: ותצפנו. ר"ל שצפנה כל אחד מהם במקו' מיוחד שאם ימ צא האח' יסכל השני והיה לה התנצלו' בזה לפי שכבר זכרה שהיה חשך בעת שיצאו ולזה איפש' שיצא האחד ונשאר השני והיא לא ידעה:

והיה

ולא קמה עוד רוח באיש: אפי' לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישר' ממצרי' וזנתה כל ארבעים שנתי' אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני: ותורידם בחבל בעד החלון: באותו חבל וחלון היו המנאפים עולין אליה אמרה רבונו של עולם בחלון חטאתי בחלון תמחול לי: עד שוב הרודפי': ראתה ברוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים: נקיים אנחנו, הרי אנו תולין הדבר בך לעשות ה האות הזה: את תקות' לשון קו וחבל: דמו'

עלתה עליהם, כמו איהם כמו ויהי על ביתו, כמו אל ביתו: ודברת על הנביאים כמו אל הנביאים ורבים כהם כמו שכתבנו בספר מכלול: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה: כי האדם המפחד כאילו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרגם ולא קמה ולא אשתארת: כי עשיתי עמכם חסד. החסד היא הטובה

הוא אלהים ד' וסי' ונשמע וימס לבבינו, ויי' אלהים אמת, דעו כי יי' הוא אלהים, ויאמר יי' אלהי אבותינו, והחיתם ג' חסרי' יוד בליש' חיות וסי' ויאמרו החיתנו נמצא חן, והחיתם את אבי ואת אמי, לו החיתם אתם, ונמסר גם בסדר ויגש, אחיותי ה' חס' יוד בליש' בקריאה וסימ' והחיתם את אבי ואת אמי, בצוקתך אחותך:

וְהֵ֕מָּה טֶ֖רֶם יִשְׁכָּב֑וּן וְהִ֛יא עָלְתָ֥ה עֲלֵיהֶ֖ם עַל־הַגָּֽג׃ וַתֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הָ֣אֲנָשִׁ֔ים יָדַ֕עְתִּי כִּֽי־נָתַ֧ן יְהוָ֛ה לָכֶ֖ם אֶת־הָאָ֑רֶץ וְכִֽי־נָפְלָ֤ה אֵֽימַתְכֶם֙ עָלֵ֔ינוּ וְכִ֥י נָמֹ֛גוּ כָּל־יֹשְׁבֵ֥י הָאָ֖רֶץ מִפְּנֵיכֶֽם׃ כִּ֣י שָׁמַ֗עְנוּ אֵ֠ת אֲשֶׁר־הוֹבִ֨ישׁ יְהוָ֜ה אֶת־מֵ֤י יַם־סוּף֙ מִפְּנֵיכֶ֔ם בְּצֵאתְכֶ֖ם מִמִּצְרָ֑יִם וַאֲשֶׁ֣ר עֲשִׂיתֶ֡ם לִשְׁנֵי֩ מַלְכֵ֨י הָאֱמֹרִ֜י אֲשֶׁ֨ר בְּעֵ֤בֶר הַיַּרְדֵּן֙ לְסִיחֹ֣ן וּלְע֔וֹג אֲשֶׁ֥ר הֶחֱרַמְתֶּ֖ם אוֹתָֽם׃ וַנִּשְׁמַע֙ וַיִּמַּ֣ס לְבָבֵ֔נוּ וְלֹא־קָ֨מָה ע֥וֹד ר֛וּחַ בְּאִ֖ישׁ מִפְּנֵיכֶ֑ם כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם ה֣וּא אֱלֹהִים֙ בַּשָּׁמַ֣יִם מִמַּ֔עַל וְעַל־הָאָ֖רֶץ מִתָּֽחַת׃ וְעַתָּ֗ה הִשָּֽׁבְעוּ־נָ֥א לִי֙ בַּֽיהוָ֔ה כִּֽי־עָשִׂ֥יתִי עִמָּכֶ֖ם חָ֑סֶד וַעֲשִׂיתֶ֨ם גַּם־אַתֶּ֜ם עִם־בֵּ֤ית אָבִי֙ חֶ֔סֶד וּנְתַתֶּ֥ם לִ֖י א֥וֹת אֱמֶֽת׃ וְהַחֲיִתֶ֞ם אֶת־אָבִ֣י וְאֶת־אִמִּ֗י וְאֶת־אַחַי֙ וְאֶת־אַחְוֹתַ֔י וְאֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר לָהֶ֑ם וְהִצַּלְתֶּ֥ם אֶת־נַפְשֹׁתֵ֖ינוּ מִמָּֽוֶת׃ וַיֹּ֧אמְרוּ לָ֣הּ הָאֲנָשִׁ֗ים נַפְשֵׁ֤נוּ תַחְתֵּיכֶם֙ לָמ֔וּת אִ֚ם לֹ֣א תַגִּ֔ידוּ אֶת־דְּבָרֵ֖נוּ זֶ֑ה וְהָיָ֗ה בְּתֵת־יְהוָ֥ה לָ֙נוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ וְעָשִׂ֥ינוּ עִמָּ֖ךְ חֶ֥סֶד וֶאֱמֶֽת׃ וַתּוֹרִדֵ֥ם בַּחֶ֖בֶל בְּעַ֣ד הַחַלּ֑וֹן כִּ֤י בֵיתָהּ֙ בְּקִ֣יר הַֽחוֹמָ֔ה וּבַחוֹמָ֖ה הִ֥יא יוֹשָֽׁבֶת׃ וַתֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ הָהָ֣רָה לֵּ֔כוּ פֶּֽן־יִפְגְּע֥וּ בָכֶ֖ם הָרֹֽדְפִ֑ים וְנַחְבֵּתֶ֨ם שָׁ֜מָּה שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֗ים עַ֚ד שׁ֣וֹב הָרֹֽדְפִ֔ים וְאַחַ֖ר תֵּלְכ֥וּ לְדַרְכְּכֶֽם׃ וַיֹּאמְר֥וּ אֵלֶ֖יהָ הָאֲנָשִׁ֑ים נְקִיִּ֣ם אֲנַ֔חְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵ֥ךְ הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֥ר הִשְׁבַּעְתָּֽנוּ׃ הִנֵּ֛ה אֲנַ֥חְנוּ בָאִ֖ים בָּאָ֑רֶץ אֶת־תִּקְוַ֡ת חוּט֩ הַשָּׁנִ֨י הַזֶּ֜ה תִּקְשְׁרִ֗י בַּֽחַלּוֹן֙ אֲשֶׁ֣ר הוֹרַדְתֵּ֣נוּ ב֔וֹ וְאֶת־אָבִ֨יךְ וְאֶת־אִמֵּ֜ךְ וְאֶת־אַחַ֗יִךְ וְאֵת֙ כָּל־בֵּ֣ית אָבִ֔יךְ תַּאַסְפִ֥י אֵלַ֖יִךְ הַבָּֽיְתָה׃

ל' | ר'ותס' | ג' ומ'ל | ל' | ל' | ג' דחס' | ד' דכתי' | ג' | ל' וג' חס' בליש' | אחיותי ק' | וה' בלס' | תנייכ' תגידי וכי' דגדי | ל' יתיר תורדם לב אר | ב' בתוך עירי | י"ג' ג' | ל' וחס' א' | ב' חס' אשוב אליך | ג' חס' בליש' ב' ותס | ג' | ל' | ל' ל' | א' | ל' יח

וְהִיא סְלֵיקַת לְוָתְהוֹן לְאִיגָרָא׃ וַאֲמַרַת לְגֻבְרַיָּא יְדַעְנָא אֲרֵי יְהַב יְיָ לְכוֹן יָת אַרְעָא וַאֲרֵי נְפַלַת אֵימַתְכוֹן עֲלָנָא וַאֲרֵי אִתְּבָרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן׃ אֲרֵי שְׁמַעְנָא יָת דְּיַבֵּשׁ יְיָ יָת מֵי יַמָּא דְסוּף מִן קֳדָמֵיכוֹן בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי עֲבַדְתּוּן לִתְרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא לְסִיחוֹן וּלְעוֹג דִּי גַמַּרְתּוּן יָתְהוֹן׃ וּשְׁמַעְנָא וְאִתְמְסִי לִבְּנָא וְלָא אִשְׁתְּאַרַת עוֹד רוּחָא בֶּאֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דִשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע׃ וּכְעַן קַיִּימוּ כְעַן לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲרֵי עֲבַדִית עִמְּכוֹן טֵיבוּ וְתַעְבְּדוּן אַף אַתּוּן עִם בֵּית אַבָּא טֵיבוּ וְתִתְּנוּן לִי אָת דִּקְשׁוֹט׃ וּתְקַיְּמוּן יָת אַבָּא וְיָת אִמָּא וְיָת אַחַי וְיָת אַחְוָתַי וְיָת כָּל דִּילְהוֹן וּתְשֵׁזְבוּן יָת נַפְשָׁתָנָא מִמּוֹתָא׃ וַאֲמַרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא נַפְשָׁתַנָא מְסִירָן חֲלַף נַפְשָׁתֵיכוֹן לִמְמָת אִם לָא תְחַוּוּן יָת פִּתְגָּמָנָא דֵּין וִיהֵי כַּד יִתֵּן יְיָ לָנָא יָת אַרְעָא וְנַעְבֵּד עִמִּךְ טֵיבוּ וּקְשׁוֹט׃ וְשַׁלְשַׁלְתִּנּוּן בְּאַטְוָנָא מִן חַרַכָּא אֲרֵי בֵיתַהּ בְּכוֹתַל שׁוּרָא וּבְשׁוּרָא הִיא יָתְבָה׃ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְטוּרָא אֱזִילוּ דִּלְמָא יַעְרְעוּן בְּכוֹן רָדְפַיָּא וְתִטַּמְּרוּן תַּמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דִּיתוּבוּן רָדְפַיָּא וּבָתַר כֵּן תְּהָכוּן לְאוֹרַחַתְכוֹן׃ וַאֲמַרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא זַכָּאִין אֲנַחְנָא מִמּוֹמָתִיךְ הָדָא דְּקַיֵּימְתְּ עֲלָנָא׃ הָא אֲנַחְנָא עָלִין בְּאַרְעָא יָת תּוּרָא דְחוּט זְהוֹרִיתָא הָדֵין תִּקְטְרִי בְּחַרַכָּא דְּשַׁלְשַׁלְתָּנָא בֵיהּ וְיָת אֲבוּךְ וְיָת אִמֵּךְ וְיָת אַחַיִךְ וְיָת כָּל בֵּית אֲבוּךְ תְּכַנְשִׁין לְוָתִיךְ לְבֵיתָא׃

רלב"ג

והיא עלתה עליה' ר"ל אצלם כמו ועליו מטה מנשה ויבואו האנשים על הנשים: כי יי' אלהיכם הוא אלהים, ולזה הוא שליט על כל כל אשר יחפוץ וינצח מי שהיה במערכתו שלא ינוצח בהלחמו עם ישראל או שינצחם: אם לא תגידו, הנה התנו בזה לפי שכבר שאלה מהם שיתנו לה אות אמת להחיות כל בית אביה והשביעה אותם על זה בי' והנה אם היתה מגדת ד דבריה זה היה אפשר שיתערבו עם בית אביה רבי' מבני יריחו ותבריחם שבועת' שלא להמית איש מהם כי לא יתברר להם אי זה מהם הוא מבית אביה עד שכבר היה אפשר שימלטו בזה האופן כל יושבי יריחו או י יתערבו עם כל יושבי הארץ וימלטו כלם ב בסבת זה: ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך, ר"ל אנחנו רוצים להיות נקיים מזאת השבועה שלא תהיה לנו למכשול ולזה אנחנו צריכין ל לסדר הענין באופן נוכל להשמר בו מ מהכשל בה והנה א אנחנו נותנים לך אות אמת יוכר בו הבי' הזה מזולתו והוא שתקשר בחלון את תקות וגו', והנה אין שבועתינו ש שימלט ממות בני אביך אם ימצא אי זה שיהיה מהם חוץ מהבית הזה שאם נקשר בזה האופן הנה יחוייב שימלט כל יושבי יריחו או כל יושבי הארץ אחר בלא יתברר לנו מי הם ממשפחתך וזה דבר לא נוכל להסכי' עליו כי הוא כנגד' למה שצותה התורה עלינו שלא תחיה כל נשמה מאלו הגוים מהמקומות הקרובים ולא מהרחוקים אשר לא יסכימו להיות לנו למס ולזה אנחנו מבארים שאין אנחנו נקשרים להחיות כי אם הנמצאים בזה הבית: ואם

רדק

שיעשה אדם עם אחר שאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך א אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיותם בית אביה היא חסד לפי' אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיותה וחסד להחיות בית אביה: אות אמת' האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בו: נפשנו תחתיכם למות, אנו נמכו' עצמינו תחתיכ' למות למי שירצ' להמית אתכם: תגידו, הראשון בוי"ו כנגדה וכנגד בי' אביה כי אי אפש' שלא היה שם עמה מבית אביה כי לא היתה יושב' יחיד' או אפש' שאמרו כנגד בית אביה ואעפ' שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכ' למות והשני תגידי ביו"ד כנגד' והסימ' דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היותם שם בביתה שלא חשדו אותה שתגלה אותם בצאתם מביתה שהרי כסתה ע עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישראל על ה העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד ד דבר האות שהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים שיהיה להם בית בחומ' להנצל והם יטעו בדבר זה: ותורדם בחבל, כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אות' בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה בשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט: ובחומה היא יושבת, אף על פי שהיה לה בית בחומה היה אפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמר ובחומה היא יושבת: ונחבתם שמה, חסר אל"ף נחבא או שרשו חבה בה"א כי נמצאו בשורש הזה בה"א: שלשת ימים, אמר"ל מגיד שסרתה רוח הקדש על רחב ש שישובו לסוף שלשת ימים שאילו לא שרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מ מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם וחפושם בכל הדרך יהיו שלשת ימים: שוב, בחולם: נקים אנחנו, פי' בתנאי זה: הנה אנחנו באים, כלו' הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקים אנחנו חסר יו"ד הרבים מהמכתב והיו"ד הכתו' למ"ר הפעל ודגש' כמו יו"ד עניים והם בשקל כתי' עצפים: משבועתך הזה' פי' מדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב שנשבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו כא לי ביי' היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה: השבעתנו, בקמץ התי"ו ונספתנו בחר"ק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושמו התנאי ונתנו לה אות: את תקות חוט השני, פי' קו שזור ועשוי מחוטי שני וי"ת תורא דחוט זהוריתא ותרגום שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי' תקות חוט השני שפת בגד ארוג ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל: הורדתנו, בא התי"ו בצרי מקו' חירק כי יבאו זה במקו' זה כמו ינפיל ויפצל:

ואחותיהם צרויה ואביגיל, וקראו לשלשת אחותיהם, ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו: ההרה י"ג וסי' נמסר בסדר דברים ובספר שופטי' סוף סי' א': שמה ו' בספרא וסי' ושמה רחב וישכבו שמה, ונחבתם שמה שלשת ימים, אל תיגע שמה את כל העם, ויעלו מן העם שמה, לנוס שמה רוצח אשר, וחברו לנוס שמה אל עיר:

רד"ק

דמו בראשו · הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו : ותשלחם · בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום : ותקשר · לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר : וישובו · שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפי' ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכ' : ויאמרו אל יהושע כי נתן יי' · זהו סוף דבריה' ממה שספרו לו כי מלת כי הוא טעם אל הקודם : מקצה שלשת ימים · הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעים ב בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע"ה את ישראל ובו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישר' את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעם מהשטי' · ואמרו רז"ל כי בשבעה באדר מת משה וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד חשוב אחרי ז' ימים באדר שלשים יום ימי אבל משה תמצא שנשלמו השלשים יום בשבעה בניסן ושלשה ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה נמצא סוף אותן שלש' ימים הוא עשרה בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמו שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשו' לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עבר' את הירדן שהרי בעודם בשטים בערבות מואב כלו ימי האבל כמו שכתוב ב בערבות מואב שלשים יום אבל לולי הקבלה יוכל לומר האומ' כי בשבט מת משה או באדר קודם שבעה בו וכן מצינו בדברי רז"ל כי יש מהם שאמרו בז' בשבט מת משה אף על פי שסוגית ה התלמוד היא כי בשבעה באדר מת משה וגו' כי הקבלה נכונה כן היא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלי' אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הק"בה את יהושע לעבור את הירדן והנה יהיה פי' ויהי אחרי מות משה אחר עבור ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שורה על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' ואמר ביעקב אביהם ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח ה הקדש והנה ביום שלשים שהוא ז' בניסן אמר הק"בה ליהושע קום עבור ובו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברי' את הירדן והוא עשר' בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהיה פי' מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג' ימים למה שצום הכינו לכם צידה אבל המרגלי' שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכים יהושע בבקר ונסעו מהשטי' בתשע' בניסן וילינו שם על שפת הירדן ובו ביום אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר"ל בעשרה בניסן יעשה יי' עמכ' נפלאו' : תוספת כתב הרב רבי יהודה ז"ל בענין צדקתך שאומרין בשבת במנחה יש אומרי' לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבי' עליו השלום במנחה בשבת ואין כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין מסח חשבון ע"י אבלו של משה שהיו שלשים יום ובעבור לחדש אחר כי נסעו ללכת על יריחו ויריחו נלכדה בשבת וכאשר נמלך החשבון למפרע נמצא שלא מת בשב' ויצוו את העם לאמ' כראותכ' וגו' ואתם תסעו ממקומכם וגו' והלכת' אחריו אמרו רז"ל תר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנ' הנה ארון הברית ארון כל האר' ן עובר לפניכם בירדן ופרשי ז"ל נשתנה המסע הזה משאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנאמ' ההולך לפניכ' בדרך לתור לכם מקום וגו' · ובענן יומם והארון אחר שני דגלים שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגו' ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית וגו' עובר לפניכם בירדן כלומר מקדים לפניכם ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ויסעו מהר יי' דרך שלשת ימים וארון ברית יי' נוסע לפניהם. ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר שלשון ויעבור את הכושי ליסנא דאקדומי הוא ע"כ : והכהנים הלוים · עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהני' להקדישו יותר מפני הנס שנעשה לפניו עתה ואמרו רז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וזה היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום ש' ויסב צדוק ואביתר הכהן את ארון האלהים ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועוד מצינו במקו' אחר בבניין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדשי הקדשים ואפשר כי לפי שנתנוהו במקומו היה שם לעולם לא מנו אלא שלש מקומות ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה הארון נוסע אחר שני דגלים ועתה נסע תחלה : וביננו · וביננו כתיב ובינו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבים ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינ' והיו מהלכין יחד : כאלפים

רש"י

דמו בראשו · עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו : דמו בראשנו · עון הריגתו תהא בראשנו : ויעברו · את הירדן : והלכתם אחריו · נשתנה מסע מכל המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך · והארון נוסע אחר שני דגלים עכשיו הארון נוסע תחלה : והכהנים הלוים · לפי שיצאו כלם מלוי אבי עמרם נקראו לוים כמו שפיר' רבותינו בבראשי' רבה במ"ה מקומות נקראו כהנים לוים וזהו ט טעמו של דבר מ"ר : אך רחוק יהיה · כבודו של מקום הוא : וביניו · כמו ובינו ודומה לו ישמח ישראל בעושיו : ד"א שתי ארונות היו של שכינה ושל יוסף מהלכין יחד · כאלפים

והיה י"ג בטעמ' פזר בקריאה וסימ' והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה · והיה כהביאך יי' אלהיך לך · והיה בשמעו את דברי האלה · והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך · והיה כנוח כפות רגלי הכהנים · ונקרבתם בבקר לשבטיכם · ויאמר יי' אל גדעון עוד · ואני הצעיר המאסף נראה לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי

וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ כ וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ׃ וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃

ג

א וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּסְעוּ מֵהַשִּׁטִּים וַיָּבֹאוּ עַד־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם טֶרֶם יַעֲבֹרוּ׃ וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיַּעַבְרוּ הַשֹּׁטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה׃ וַיְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֹתְכֶם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם א אַחֲרָיו׃ אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו

ויהי כל דיפוק בר מדשי ביתיך לברא חובת קטוליה ברישיה ואנחנא זכאין וכל די יהי עמך בביתא חובת קטוליה ברישנא אם יד אנש תהי ביה : ואם תחוין ית פתגמנא דין ונהי זכאין ממומתיך דקיימת עלנא : ואמרת כפתגמכון כן הוא ושלחתנון ואזלו וקטרת ית תורא דזהוריתא בחרכא : ואזלו ועלו לטורא ויתיבו תמן תלתא יומין עד דתבו רדפיא ובעו רדפיא בכל אורחא ולא אשכחו : ותבו תרין גבריא ונחתו מן טורא ועברו ואתו לות יהושע בר נון ואשתעיאו ליה ית כל דערעא יתהון : ואמרו ליהושע ארי מסר יי בידנא ית כל ארעא ואף איתברו כל יתבי ארעא מן קדמנא :

ואקדים יהושע בצפרא ונטלו משיטין ואתו עד ירדנא הוא וכל בני ישראל ובתו תמן קדם די יעברון : והוה מסוף תלתא יומין ועברו סרכיא בגו משריתא : ופקידו ית עמא למימר במחזיכון ית ארון קיימא דיי אלהכון וכהניא ולואי נטלין יתיה ואתון תטלון מאתריכון ותהכון בתרוהי : ברם רחיק יהי ביניכון וביניהי

לא נמנה אלא י"ג במסורת בטעם פזר ואח"כ ברוב ספרים ישנים בדקתי נ"כ והוא בפזר ויש נמנום ובמס' אחרת לא נמנה זה מן מנין הפזרים · והיה כאשר יחלם הרעב · והיה כי תרבו ופריתם · והיה אם למוד ילמדו · ויאמר אלהם ירמיהו · וחמשה ועשרים אלף · והיה כאשר הייתם קללה בגוים · וחד וליהונתן בן שאול : שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים : נמגו ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בשלח : וכל בני ו' וסימ' נמסר בסדר כי תשא :

רלב"ג

ואם תגידי את דברינו זה : באופן שימלטו אחר יושבי העיר בזה הבית כשתודיעי להם שכבר נשבענו להחיות הנמצאים בו לא ת תקשרנו שבועתינו ל להחיותם · והנה שבו שני האנשים ביום הג' לשלוחם שהוא היום השני מהשלשה ימים שזכר יהושע במה ש שאמר בעוד שלשת י ימים אתם עוברי' את הירדן והנה ביום השלישי מאלו השלשה ימים השכים יהושע בבקר להזדרז על זאת המלאכה כי המלאכה ליי' ובאו עד הירדן הו' וכל ישר' ולנו שם טרם יעברו את הירדן והנה לא עברו את הירדן בלילה ההוא אחר ל עבור השלשה ימים שזכר יהושע לסבות הא' כי הש"י רצה שיתפרסם זה המופת לישראל כדי שתהיה אמונת' בו ית' וביהושע נביאו יותר חזקה ולזה חויב להמתין עבור ה הירדן עד בקר יום הד' והשני הוא שהש"י רצה שיהיה המופת הזה כלי להפיל אימה ופחד על כל מלכי האמורי והכנעני ולזה היה ראוי שיהיה בעת שיראו האנשים זה המופת וזה ביום. והשלישי הוא שרצה הש"י שיתקדשו העם כדי שיהיו ראויים יותר אל שיעשה זה המופת בעבורם עם שזה הביאם לדקדק יותר בענין אלו הנפלאות כי זה ממה שיעירם להשיג מה שהיה בהם מהפלא והזרות ולזה הוכרח לומר שלנו שם טרם יעברו כי יחשב לפי שיעד יהושע להם שכאשר ישלמו ג' ימים יעברו את הירדן ויבא זה לחשב שיעברו

רש״י

כאלפים אמה, שתהיו יכולין לילך ולהתפלל בשבת לפניו כך מפרש במדרש תנחומ׳ לפי שידע שיהיו לפני ירחו בריש בשב׳: למען אשר תדעו, מוסב על והלכתם אחריו. כי לא עברת׳ בדרך ולא הלכת׳ בענין הזה עד הנה: ויאמ׳ יהושע ביום הב׳ ויום שלשים של אבל היה ראשון לשלשת הימים: התקדשו, הזדמנו: כי מחר, כעברכם את הירדן וגו׳: נפלאות. ת״י פרישן: ויאמר יהושע אל הכהנים. ביום המחר׳: שאו את ארון הברית, עד עכשיו נשאו לויים והיום כהנים: כבאכם עד קצה הירדן, כשתכנסו לפנים משפתו: בירדן תעמודו. עד אשר יעברו כל העם אל עבר השני: גשו הנה. כנסם את כולם בין שני בדי ארון וזה אחד מן המקומות שמחזיק המועט את המרובה: בזאת תדעון. במה שאתם רואין שכלכם מכומכמין כאן: הברי׳ ארון כל הארץ. ברית של הקב״ה שהוא ארון כל הארץ ואל ת תתמה על הה״א של ה הברית שהרבה ת מקראות מדברים כך כמו המסגרו׳ המכונו׳ העמק הפגרים: עובר לפניכם, מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן: קחו לכם שני עשר איש, הכינו אותם להיות נכונים למה שאצוה אתכם כשתעבור את הירדן: המים הירודי׳ מלמעלה למט׳. בדרך כל הנהרות המושכים: ויעמדו

רד״ק

כאלפים אמה במדה: הכף כף השיעור כמו כ״ף כשם מאות איש כעשרים איש כאיפה שעורים ויתכן שהוא כף האמתות לפי שאמר במדה וכמו זה הכ״ף כ״ף הדמיון כהיו׳ תמצאון אותו השב׳ לי כיום ורוחב המים היה אז שני׳ עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז״ל ואמר להם יהושע שמשעה שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון אלפים אמה והטעם שכוס שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומר הטעם למען תדעו את הדרך ויש בזה דרש כי מה שצוה להם רחוק יהיה ביניהם וביניו כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו צוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפי׳ אמה לכל רוח ולמה כדי שיהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת ומ״ש במדה בפתח הבי״ת שמור׳ על הידיע׳ ר״ל במדה הידוע אצלם במלאכת המשכן: תדעו את הדרך, כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון: כי לא עברתם בדרך, בדרך הזה כלו׳ שיבקעו לפניכם המים: התקדשו, תהיו מזומנים לעבור והכינו כליכ׳ וכל דבריכ׳: מחר בעברכם את הירדן, יעשה יי׳ בקרבכם נפלאות, והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים כד אחד והיאך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם ית׳ היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עבר׳ אלא כשאמ׳ לו ביום שלשים של אבל משה קום עבור אמר לו כי עד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאו׳ שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמר להם יהושע כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן ע עברם את הירדן אלא בנפלאות שיעשה עמהם: ויאמר יהושע אל הכהנים, ביום שעברו והוא בעשו׳ לחדש: כי כאשר הייתי עם משה, כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם מ משה כן אהיה עמך: עד קצה מי הירד׳, עד קצה העב השני שיצאו ממנו ושם עמדו נושאי הארון עד שעברו כל העם ומהמקום ההוא סביבות מצב רגלי הכהני׳ לקחו שתים עשרה אבנים. ש והעבירום עמם ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן: גשו הנה. הקריבם והקהילם לפני הארון במקום שהיה שם יהושע והשמיעם את דברי יי׳: בזאת תדעון. טעמו לפניו שהארו׳ יעבור לפניה׳ ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון כי האל ית׳ בקרבם ויוריש הגוים מלפניה׳ ובדרש כי טעמו לת״ם גשו הנה הכניס כלם בין שני בדי הארון וזה א׳ מן המקומו׳ שהחזיק המעט את המרובה, ואמ׳ להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואים שכולכם מצומצמין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכר בכתוב. הנה ארון הברית אדון כל הארץ, חסר וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון אדון כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירוש ברית אדון כל הארץ ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומר אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם יי׳ צבאות עליו וכן קראו שם הארון יי׳ כשהיו אומרין בנוסעו קומה יי׳ ובנוחה שובה יי׳ ובנוחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר אדון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל ית׳ שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד: ועתה קחו לכם, ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו: ויעמדו

התקדשו ג׳ קמצין וסימ׳ ויאמר יהושע אל העם התקדשו, כי כל הכהנים הנמצאים, כי רבת בקהל אשר לו התקדשו, אחל ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בסדר דברים: ידעון ד׳ וסימ׳ ויאמר יי׳ אל יהושע היום הזה אחל, כל תפלה כל תחנה דמלכים ודבתריה, שפתי צדיק ידעון רצון: ואתה תצוה ב׳ ראשי פסו׳

כַּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל־תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְעִבְרוּ לִפְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לִפְנֵי הָעָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן כִּי כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־הַבְּרִית לֵאמֹר כְּבֹאֲכֶם עַד־קְצֵה מֵי הַיַּרְדֵּן בַּיַּרְדֵּן תַּעֲמֹדוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֹּשׁוּ הֵנָּה וְשִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ י וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַיְבוּסִי׃ הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן׃ וְעַתָּה קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ וְהָיָה כְּנוֹחַ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן יִכָּרֵתוּן הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמָעְלָה

ז׳ רנ״א · ג׳ · ג׳ · ג׳ב׳ קמץ וא׳ פתח קנ״ט · ב׳ ר״פ את בני ישראל ג׳ חס · ג׳ · ד׳ רפוי · ה׳ · ב׳ לא הוריש · עתו״ב נ״ח כינן · ו׳ רפוי · י״ב בטעם מזרח ב׳ עליהם · ה׳ · ג׳

תרגום

כתרין אלפין אמין במשחתא לא תקרבון לותה בדיל דתידעון ית אורחא די תהכון בה ארי לא עברתון באורחא מאתמלי ומדקמוהי: ואמר יהושע לעמא אזדמנו ארי מחר יעביד יי׳ ביניכון פרישן: ואמר יהושע לכהניא למימר טולו ית ארון קימא ועברו קדם עמא ונטלו ית ארונא דקימא ואזלו קדם עמא: ואמר יי׳ ליהושע יומא הדין אשרי לרביותך בעיני כל ישראל דידעון ארי כמא דהוה מימרי בסעדיה דמשה כן יהי מימרי בסעדך: ואת תפקיד ית כהניא נטלי ארונא דקימא למימר כמימטיכון עד קצת מי ירדנא בירדנא תקומון: ואמר יהושע לבני ישראל אתקריבו הלכא ושמעו ית פתגמיא דיי׳ אלהכון: ואמר יהושע בדא תדעון ארי אלהא קים אתרעי לאשראה שכנתיה ביניכון ותרכא יתרך מן קדמיכון ית כנענאי וית חתאי וית חואי וית פריזאי וית גרגשאי ואמוראי ויבוסאי: הא ארון קימא דריבון כל ארעא עבר קדמיכון בירדנא: וכען דברו לכון תרי עשר גברין משבטיא דישראל גברא חד גברא חד לשבטא: ויהי כמנח פרסות רגלי כהניא נטלי ארונא דיי׳ ריבון כל ארעא במי ירדנא מי ירדנא יפסקון מיא דנחתין מלעילא

את בני ישראל, את הכהנים נשאי: גשו ג׳ וחס׳ וסימ׳ ואמר יהושע אל בני ישראל גשו, ויאמר שאול גשו, ויען יחזקיהו ויאמר:

רלב״ג

את הירדן בתחלת ה הלילה שאחריה ומפני זה הוכרח לבאר שלא עברו את הירדן כי אם ביום כדי שיתבאר יותר לדורו׳ הבאי׳ אמתת זה הספור ולזאת הסבה בעני׳ צוה יהושע לשני׳ העם׳ איש שירימו להם אבן אחת לאיש על ש׳ שכמו למען יהיו האבני׳ האלה לזכרון לבני ישר׳ על דבר זה המופת. והנה צוו השוטרי׳ את העם במצות יהושע שילכו אחר ארון ברית יי׳ שישאוהו הכהנים הלוים והנה הוצרכו לזאת הצואה כי בימי משה היה חנותם ונסעם על פי יי׳ מצד תנועת עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לנחותם הדרך ואולם עתה לא תהיה הליכתם בדרך בזה האופן אבל יהיו המנהיגים עתה הכהנים הלוים נושאי ארון ברית יי׳ על פי הנבואה וכדי שיראוהו כלם היה ראוי שירחקו ממנו ולזה צוו אותם שירחקו ממנו אלפים אמה: והנה זכר אחר זה שכבר צוה יהושע אל העם שיתקדשו בעבור אלו הנפלאות שיעשה בקרבם אחר הלילה ההוא ולכהנים צוה שישאו ארון הברית ויעברו לפני העם. וזכר שכבר אמר השם ית׳ ליהושע כי יחל לגדל אותו בעיני כל ישראל עד שהתבאר להם כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו וזה אמנם יהיה בזה האופן שהישירו השי״ת איך יעשה זה המופת, והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו וייעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן וזה אמנם יהיה בשיכרתון המים היורדים מלמעלה ויעמדו נד אחד ולא ירדו ולזה היה מחוייב שישוב מה שאחר המקום ההוא מהירדן חרבה כי המים אשר בו ירדו ולא יגר להם דבר מן המים היורדי׳ מלמעלה ולזה צוה שיעמדו רגלי הכהני׳ בירדן עד עבור כל העם והודיע׳ שתכף שיסירו הכהני׳ רגליה׳ משם ישובו מי הירדן למקומן ולפי

רדק

ויעמדו נד אחד. פי׳ שלא יתפשטו הנה והנה בהכרתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יבאו מגרות הירדן: הארון הברית, הברי׳ חסר ופי׳ הארון ארון הברית: על כל גדותיו: על כל שפתיו מפה ומפה כל ימי קציר כלומר אף על פי שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו ובניסן עברו בעשור לחדש שהם ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום יתפשט השלג אשר בהרי׳ וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים בשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא מלא על כל גדותיו: הרחק מאד מאדם העיר, העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד להודיע כי לא נתפשטו המי׳ היורדים אלא קמו זה על זה נד אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחילה: והיורדים, פי׳ והמים היורדים אשר מתחת מ מקום הכריתה ירדו אל הים כ כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו ב ביבשה בריוח כי לא היו מי׳ אלא למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתוב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו כ כנכנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאד׳ העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מ מהעיר: בתוך הירדן הכן, מקור ר״ל מוכנים ומתוקנים כ כתרגומו מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין ממקום ש שיהיו מוכנים ומתוקנים בו: ויאמר יי׳ אל יהושע, וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישרא׳ גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי ל לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישראל קחו לכם וצוו אותם: עברו לפני ארון יי׳, נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעבי׳ כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחי׳ יותר כשנשאר אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כלם קרא לאותם שנים עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם ש שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי העבר האח׳ אשר יבאו ממנו ואמ׳ להם שירימו איש אבנו על שכמו ויעבירום עמם: בעברו

רש״י

ויעמדו נד אחד. כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם ואינם יורדים משם ולמטה אלא הם מתקבצים ונגדשין ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין: נד. כמו כונס כנד מי קציר לשון גובה וכן חברם מנחם: גדותיו. לשון שפה גבוהה: כל ימי קציר. בימי ניסן ימי קציר הם: רחוק מאד, ממקום שעמדו שם נפסקו מאדם העיר, כך שמה: והיורדים, אותם שהיו יורדי׳ משם ולמטה תחלה תמו כ נכרתו עברו כדרך ה הליכתן ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו: ויעמדו הכהנים, אבל שפת הירדן, בתוך הירדן וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים בחרבה: הכן, מכוונים ונצבים זה כנגד זה: שני׳ עשר אנשי׳, הם שנזכרים למעלה להיות נכונים: עברו לפני ארון וגו׳, הכנסו עתה בירדן ו ועברו עד לפני הכהני׳: והעברתם אותם עמכ׳ כמצות משה לבנות מהם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליה׳ את דברי התורה ובו ביום באו אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו ע עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל והיו ה האבנים האלה בגלגל לזכרון זה ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע בתוך ה הירדן: עד

רלב״ג

ולפי שזה הזמ׳ הו׳ בלתי מוגבל כי אפש׳ שיהיה זמן עבור העם הירדן ארוך אם יעברו ב בנחת או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הנג׳ רגלי הכהנים בירדן הנה היה זה מגדיל ענין הפלא הזה ומסיר ה הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחר שיהושע היה יודע זמן הכר׳ הירדן וכמה מן הזמן עמד ואיך הנה אולי יביא זה ספק מ מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא נתן בזה זמן מוגבל כמו שזכרנו הנה לא אפשר לספק על זה המופת בזה האופן עם שהוא מבואר ממה שזכר מעמד המים

כי ישאלון תניין ישאלון ואלה כי אשר ראיתם תנכרים

יהושע ד

ויעמדו נד אחד: ויהי בנסע העם מאהליהם לעבר את הירדן והכהנים נשאי הארון הברית לפני העם: ובבוא נשאי הארון עד הירדן טו ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר: ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם העיר אשר מצד צרתן והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והעם עברו נגד יריחו: ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יהוה בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן: ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן ס ויאמר יהוה אל יהושע לאמר: קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים איש אחד איש אחד משבט: וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה: ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט: ויאמר להם יהושע עברו לפני ארון יהוה אלהיכם אל תוך הירדן והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל: למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם: ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יהוה

תרגום

ויקומון רוקבא חד: והוה כד נטלו עמא מקרויהון למעבר ית ירדנא וכהניא נטלי ארונא דקימא קדם עמא: וכמימטי נטלי ארונא עד ירדנא ורגלי כהניא נטלי ארונא טבילא בקצת מיא וירדנא מלי על כל כפוהי כל יומי חצדא: וקמו מיא דנחתין מלעילא קמו רוקבא חד רחיקין לחדא מאדם קרתא דבסטר צרתן ודנחתין לימא דמישרא לימא דמלחא שלימו פסקו ועמא עברו לקביל יריחו: וקמו כהניא נטלי ארון קימא דיי ביבשתא בגו ירדנא מתקניא וכל ישראל עברין ביבשתא עד דשלימו כל עמא למעבר ית ירדנא: והוה כד שלימו כל עמא למיעבר ית ירדנא ואמר יי ליהושע למימר: דברו לכון מן עמא תרי עשר גברין גברא חד גברא חד משבטא: ופקידו יתהון למימר טולו לכון מיכא מגו ירדנא מאתר מיקם רגלי כהניא מתקניא תרתי עסרי אבניא ותעברינון יתהון עמכון ותחתון יתהון בבית מבתא דתביתון ביה בליליא: וקרא יהושע לתרי עשר גברא דאתקין מבני ישראל גברא חד גברא חד משבטא: ואמר להון יהושע עברו קדם ארונא דיי אלהכון לגו ירדנא וארימו לכון גבר אבנא חדא על כתפיה למנין שבטיא דבני ישראל: בדיל דתהי דא את ביניכון ארי ישאלון בניכון מחר למימר מה אבניא האילין לכון: ותימרון להון די פסקו מי ירדנא מן קדם ארון קימא דיי

מסורה

ובבוא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא והוא דין וסימ׳ נמסר בסדר תצא: והיורדים על ים כל לשון ירידהה אל ב״מ י״ד על וסימ׳ במסר׳ רבת׳: לעבור ד׳ מלאים בקריאה וסימ׳ עד אשר תמו כל הגוי׳ ותניינא כל הגוי׳ ויהי כאשר תם כל העם לעבור בך בליעל, שבטי בני ישראל ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים׳ איש אבן אחת על שכמו למספר׳ ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע: סימן קדמ׳ כי ישאלון בניכם׳ תנינא אשר ישאלון בניכם׳ קדמ׳ מחר לאמור: תניינא מחר את אבותם לאמר׳ קדמ׳ מה האבנים האלה לכם׳ תנינא מה האבני׳ האלה׳ קדמא שני׳ עשר איש לשבט׳ תנינא שני׳ עשר אנשי׳:

היורדים נד אחד שזה בלתי אפשר בזולת מופת כמו שנבאר כשנאמר איך היה ענין זה המופת בזולת המופת׳ והנה ספר שכן היה הענין ר״ל שבבואת נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נטבלו בקצה המים תכף עמדו המים היורדים מלמעלה כמו נד אחד הרחק מאד מן העיר ששמה אדם אשר מצד צרתן והיורדים על ים הערבה תמו נכרתו בהפסק ירידת המים מלמעלה והעם עמדו נגד יריחו׳ ולפרסם זה המופת צוה לי״ב איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט שירימו להם איש אבן אחת על שכמו למען יהיה זה אות בקרבם להזכירם ענין זה המופת׳ וזכר

עד תום כל הדבר כמו שפירשנו במסכת סוטה : עומדים בירדן . אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ כו' : ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון וגו' . לא כדרך שעברו האחרי' אלא כמו שמפו' למטה בענין נתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה שנכנסו בה שהיו עומדין אצלה וחזרו המים לאחוריה' לילך כתמול שלשם נמצא ארון ונושאיו מצד זה וכל ישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר : לפני העם . לעיני העם : צוה את הכהנים : כאן פירש הכתוב את האמור למעלה היאך עבר ארון יי' והכהנים לפני העם וגו' . ויעלו מן הירדן . ויעברו אין כתיב כאן אלא ויעלו למדנו שעל השפה שהיו עומדין אצלה עלו ואי אפשר לומר שהיו עומדין אצל ספת הירדן שבמערב שהרי כאו' למעלה כטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים : נתקו כפות רגלי הכהני' . מן המי' אל החרבה שאצלם :

וישובו

רלב"ג

וזכר עוד ששתי' עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהני' ותפרסם להם שאצל מקומם ועמדו מי הירדן נד אחד . והנה זכר שכבר מהרו העם לעבור יותר מהחוק הנהוג ודמה שכבר עשו זה כדי שיתבאר להם מדרגת יהושע בענין זה המופת כי אילו היה מוגבל זמן עמידת מי הירדן עד הזמן שהיה ראוי שיעברו בו העם לפי החק הנהוג היה ראוי כשמהרו לעבו' שישאר מי הירדן כך זמן מה אחר עברם והנה ספר שתכף עבור העם עבר ארון יי' לפני העם ותכף שבו מי הירדן למקומם וזה גם כן היה במכות הש"י כדי שיתפרסם לישראל עוצם זה המופת ר"ל שכבר צוה הש"י את יהושע שיצוה הכהנים נושאי הארון שיעלו מהירדן תכף עבור העם : והנה

בעברו בירדן נכרתו מי הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם : ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן כאשר דבר יהוה אל יהושע למספר שבטי בני ישראל ויעברום עמם אל המלון וינחום שם : ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון הברית ויהיו שם עד היום הזה : והכהנים נשאי הארון עמדים בתוך הירדן עד תם כל הדבר אשר צוה יהוה את יהושע לדבר אל העם ככל אשר צוה משה את יהושע וימהרו העם ויעברו : ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון יהוה והכהנים לפני העם : ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חמשים לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה : כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני יהוה למלחמה אל ערבות יריחו : ביום ההוא גדל יהוה את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו : ויאמר יהוה אל יהושע לאמר : צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן : ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן : ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יהוה מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה

במיעבריה בירדנא פסקו מי ירדנא ויהוין אבניא האילין לדכרנא לבני ישראל עד עלמא : ועברו כן בני ישראל כמא די פקד יהושע ונטלו תרתא עשרי אבניא מגו ירדנא כמא דמליל יי עם יהושע למניין שבטיא דבני ישראל ואעברונון עמהון לבית מבתא ואצנעונון תמן : ותרתא עשרי אבניא אקים יהושע בגו ירדנא באתר מיקם רילגי כהניא נטלי ארונא דקימא והוו תמן עד יומא הדין : וכהניא נטלי ארונא קיימין בגו ירדנא עד דשלים כל פתגמא דפקיד יי ית יהושע למללא עם עמא ככל דפקיד משה ית יהושע ואוחיאו עמא ועברו : והוה כד שלים כל עמא למיעבר ועבר ארונא דיי וכהניא קדם עמא : ועברו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מזרזין קדם בני ישראל כמא דמליל עמהון משה : כארבעין אלפין מזרזי חילא עברו קדם עמא דיי לקרבא למישרי יריחו : ביומא ההוא רבי יי ית יהושע בעיני כל ישראל ודחילו מינה כמא דהוו דחלין מן משה כל יומי חיוהי : ואמר יי ליהושע למימר : פקיד ית כהניא נטלי ארונא דסהדותא ויסקון מן ירדנא : ופקיד יהושע ית כהניא למימר סקו מן ירדנא : והוה כד בעו למיסק כהניא נטלי ארון קיימא דיי מגו ירדנא אתנגיד פרסת רגלי כהניא ונחא על יבשתא

לזכרון ח' ב' חס' וסימ' נמסר בזכריה סימן ו' : ויעברום ח' חס' בליש' וסימ' ויקחם ויעברם : ויעברום עמם אל המלון . מעברים עם יי' . ויקרא ישי אל אבינדב ויעבירהו . והוא ירה החצי להעברו : ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח . וכל עם יהודה ויעברו את המלך כתיב . ויעברו את המלך ואת ביתו . וכל נבי נ"ן דכוו'

כמ"ג מ"ל וסי' והעבירני עליהם סביב . ויאמר המלך לעבדיו העבירוני . אשר יעבירוני עד אשר אבא אל יהודה : ויעברו ב' וחס' וסימ' וימהרו העם ויעברו . עלה הפרץ לפניהם . וא' יגעשו עם ויעברו : חמשים ד' וחס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא בסימ' א' ובסדר בשלח : צוה ג' בקריא' וסימ' צוה את הכהנים נשאי ארון . צוה ויכרתו לי ארזים מלבנון . צוה ישועות יעקב : ארון העדות י"ב דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בסדר כי תשא' ויעלו ג' רפין בקריא' וס' צוה את הכהנים נשאי . יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט . והשמיעו עליה בקולם :

בעברו בירדן . במקצת ספרים הע"ין בגעיא מקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים : הקים יהושע . אף על פי שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצו' האל ית' עשה : תחת מצב . מקו' מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתו' עד תם כל הדבר : עד תם כל הדבר . הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים האחרות אל המלון : אשר צוה יי' את יהושע . כמו שכתוב למעלה : ככל אשר צוה משה את יהושע . כמו שכתוב בתור' והיה ביום אשר תעברו את הירדן : וימהרו . הקמת האבני' והעברתם ואחר כן עברו : ויהי כאש' תם כל העם וגו' . לפני העם . פי' הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שתמו לעבור עברו אחרי עבור העם . או פי' כאשר תם כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו . או יהיה פי' לפני העם לעיני העם . ורז"ל פירשו בענין אחר כל זה הענין ופירשו עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו בקצ' אשר נכנסו ממנו ושם עמדו הכהנים והארון עד שעבר העם ופרשו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרב' ש החרב' אשר בצדם והיא השפ' אשר נכנסו ממנה וחזרו לאחוריהם אל החרב' וזה שאמ' ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפה כדי שיחזרו המים למקומם קודם שיעבור הארון כדי להראות להם נס אח' כשנשאו ארון והכה' מצד אחד ויש' מצד אחר והירדן מלא ביניהם נשא ארון את נושאיו ועבר שנ' ויעבור ארון יי' לפני העם ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לאלה הפסוקים כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פי' קצה מי הירדן בשפה אשר נכנסו ממנה כאש' תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה מצד השני שבו המים למקומם ואנה ראו שארון מצד זה ויש' מצד זה ומה צריך לנשא' ארון את נושאיו ולעבור ואם היה כן כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים ואפילו למי שמפרש דבריהם כמשמעו שמפרש עד קצה מי הירדן הקצה שיצאו ממנו כמו שאנו מפרשים ומפרש ארון מצד זה וישראל מצד זה כי כלם היו מהשפה אשר יצאו ממנה אלא פי' מצד זה שהארו' היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים וזהו כמצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם איך אמ' ויעבור לפני העם אלא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם אף על פי כן מי הצריכ' לזה הנס וכי קשה הוא לפרש שהמתינו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו או פירוש לפני העם לעיני העם כמו שפירשנו והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעתם רחבה מדעתנו : כארבעים אלף : הכ"ף כ"ף השיעור : גדל יי' . שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה : ויאמר יי' אל יהושע וגו' צוה את הכהנים , וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון יי' ועתה ספר היאך עבר כי הקב"ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן : ויהי בעלות הכהנים . בב"ית כתיב וקרי בכ"ף והענין אחד :

וישבו

רדק

וישבו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו. בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו כאחד כי היו שוטפים בירידתם ויצאתם חוץ מגדות הירדן אלא ירדו התחתונים עם קצת העליונים וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו: ויחנו בגלגל. והוא המלון אשר צוה יי' להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע ובו ביום שעברו באו הגלגל שהוא במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו רז"ל כי יותר מששים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל וע"י נס הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר מששים מיל באותו היום: אשר ישאלון בניכם. הנולדים הקטנים ואשר יולדו: אשר הוביש יי' את מי הירדן מפניכם. דברי יהושע לבני ישרא' ליוצאים ממצרים ולילודים במדבר אשר הוביש מפנינו אנחנו שיצאנו מ ממצרים: יראתם. לגזרת פעל כי יראתם לגזר' פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו: עד עברנו. עד עברם קרי והם דברי הכותב: בעת

רשי

וישובו המים למקומם. נמצא ארון מצד זה וישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר ועל דבר זה נענש עוזא כשאחז בארון נושאיו נשא עצמו לא כל שכן: הקים יהושע בגלגל. הוא המלון אשר לנו בו הלילה: אשר בעבר הירדן ימה. לאחר שעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועד עכשיו היו בעבר מזרחי: חרבות

גדותיו ד' וסימ' וילכו כתמל שלשום על כל גדותיו. והירדן מלא. ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו: אלהיהם אשר עברו את: הוביש ד' מל וסי' כי שמענו את אשר הוביש. אשר הוביש רפ. ויהי כשמוע כל מלכי. כל הובאיש על עם כן כתיב: למען ו' פסו' אית בהון למען למען וסימנ' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו:

וַיָּשֻׁבוּ מֵי־הַיַּרְדֵּן לִמְקוֹמָם וַיֵּלְכוּ כִתְמוֹל־שִׁלְשׁוֹם עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃ כ וְהָעָם עָלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְגָּל בִּקְצֵה מִזְרַח יְרִיחוֹ׃ וְאֵת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לָקְחוּ מִן־הַיַּרְדֵּן הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר אֶת־אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה׃ וְהוֹדַעְתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בַּיַּבָּשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵיכֶם עַד־עָבְרְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְיַם־סוּף אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ מִפָּנֵינוּ עַד־עָבְרֵנוּ׃ כה לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־יַד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא לְמַעַן יְרָאתֶם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים׃

ה וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל־מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל־הַיָּם אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַד־עָבְרָנוּ וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא־הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל׃

(עברם ק׳)

ותבו מי ירדנא לאתריהון ואזלו כמאתמלי ומדקדמוהי על כל כפוהי: ועמא סליקו מן ירדנא בעשרא לירחא קדמאה ושרו בגלגלא בסיפי מדנח יריחו: וית תרתא עשרי אבניא האילן דנסיבו מן ירדנא אקים יהושע בגלגלא: ואמר לבני ישראל למימר דישאלון בניכון מחר ית אבהתהון למימר מה אבניא האילן: ותהודעון ית בניכון למימר ביבשתא עבר ישראל ית ירדנא הדין: דיבש יי' אלהכון ית מי ירדנא מן קדמיכון עד דעברתון כמא דעבד יי' אלהכון לימא דסוף דיבש מן קדמנא עד דעברנא: בדיל דידעון כל עממי ארעא ית גבורתא דיי' ארי תקיפא היא בדיל דתדחלון ית יי' אלהכון כל יומיא:

והוה כד שמעו כל מלכי אמוראי די בעברא דירדנא מערבא וכל מלכי כנענאה די על ימא ית דיבש יי' ית מי ירדנא מן קדם בני ישראל עד דעברו ואתמסי לבהון ולא אשתארת בהון עוד רוח מן קדם בני ישראל:

כי מאת יי' היתה לחזק: למען דעת כל עמי הארץ' ואטמא אתם במתנותם. למען תינקו ושבעתם. למען טבח טבח. ונמסר גם בסדר וירא: וכל מלכי ו' וסימ' ויהי כשמוע כל מלכי האמרי. ויראו גוים את שם יי'. ולא נעשה פסח כמהו. וכל מלכי הארץ מבקשים דו"ה. לבד מאנשי התרים דמלכים. וחברו דו"ה:

רלב"ג

והנה זכר שהעם עלו מהירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל ושכבר הקים יהושע שם י"ב האבנים אשר הרימו השנים עשר ש שהכין מבני ישראל ל למען יהיה זה לזכרון לבני ישראל עד עולם וזה ממה שיורה כי במקום המקדש שמו אותו כמו הענין ב בצנצנת המן ובמטה אהרן שנתבאר בתור' שהושמו לפני משכן יי' למשמרת והנה נקבע המשכן בגלגל זמן מה כמו שיבא ש שכבר עשו בני ישראל שם הפסח בארבעה עשר יום לחדש ולא היה אפשר שיעשוהו שם שלא היה שם ה המשכן: והנה יראה שלא הושמו האבנים האלה לפני העדות כמו הענין בצנצנת המן ומטה אהרן לשתי ס סבות האחת שלא נזכר בזה המקום זה אבל זכר שכבר ה הקימם יהושע בגלגל: והשנית שהוא ראוי שיהא הבדל עצום בין מופתי משה ומופת זולתו כמו שנזכ' בסוף התורה ולזה אין ראוי שישתתפו אלו הדברי' שהיו לזכרון לאלו ה המופתי' במקום אחד עם שאלו האבנים י יצטרך להם מקום גדול ולא יכילם המקום ההוא ועוד שכבר היה הבדל עצום בין צנצנת המן ומטה אהרן ובין האבנים האלה וזה כי צנצנת המן היה בו המופת מתמיד עד שמה שהיה ממנו בחום השמש ישאר ויתקיים זה הזמן הארוך וכן היה הענין במטה אהרן עם השקדים שגמל ואלו הענינים גם כן מה שעושה בו המופת בעצמו ואולם האבנים לא היה בהם בעצמותם מן הזרות והפלא ולא היה מה שנעשה בו המופת אבל היו סבה באופן מה לזכר ענין זה המופת כמו שנזכר בזה המקום ולזה היה די שיהיו במקום שיהיה בו המשכן כי שם יבואו ישראל בכללם שלש פעמים בשנה ויזכירום אלו האבנים ענין זה המופת עד עולם ולזה לא אמר בזה המקום שהקים יהושע אלו האבנים לפני השם אבל אמר שהקימם בגלגל כי די להזכיר זה המופת בזה האופן ומזה המקום יראה שאלו האבנים היו תמיד במקום משותף לכל ישראל כדי שיהיו זכרון מתמיד לכולם כמו שנזכר פה והנה למדו רבותינו ז"ל ממה שנזכר פה שבשבעה באדר מת משה ודמה שהסכימו שאותו אדר היה משלשים יום כי אז היו מקדשין החדש על פי הראיה ובו ביום שמת משה התחיל מספר השלשים יום שבכו אותו והנה היום השני מניסן היה היום השלשים ולפי שמקצת היום ככלו הנה שלח אז יהושע המרגלים ביום ההוא ובו ביום אמר לשוטרי ישראל כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן והנה בסוף היום התשיעי לניסן לנו אצל הירדן וביום העשירי עברו את הירדן ויחנו בגלגל ואולם אם היה בשנה ההיא אדר מעשרים ותשעה יום הנה יחוייב שנאמר שבששה באדר מת משה ולפי שכבר אמר משה ביום מותו בן מאה ועשרי' שנה אנכי היום למדנו שבשבעה באדר נולד והנה זכר אחר זה שזה המופת הוסיף מורך לב לכל מלכי האמורי והכנעני וכבר נתפרסם זה המופת לכולם מצד מה שראו שנכרתו מי הירדן שהיו אצלם עת מה כי כבר נכרתו מימי הירדן ממקום רגלי הכהנים עד היום ואשר חקרו בזה מצאו שהסבה היתה שהשי' הוביש מימי הירדן מפני בני ישראל עד עברם והנה נזכר בזה המקום שמה שעשה יהושע מאלו הדברים לפרסם זה המופת היה לפי מה שצוהו משה את יהושע ולזה ידמה שמשה צוהו בביאור איך יעשה זה כשיכרתו מי הירדן על ידו כדי שיגיע מזה לכל ישרא' זה התועלת האפשרי שיגיע ממנו: והנה ראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק מה אינו מעט יקרה בזה המופת אשר נזכר פה וזה שכבר השרישו ז"ל כי לא יתחדש במופתים דבר חדש ולזה הוקשה לרבא מה שאמר ואם בריאה יברא יי' מפני מה שכתוב אין כל חדש תחת השמש והיתר הספק הזה כשאמר שזה המופת היה למהר זמן פתיחת הארץ פיה וביאור זה כי זה יקרה לארץ באורך הזמנים כשיעבר בבטנה איד מה עשני כמו שנתבאר בספר האותות והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשוהו הטבע בזמן ארוך וכן הענין בהתהפך המטה נחש אבל לא יחדש השי' דבר חדש אבל המצאות כולם ולזה לא יתכן שיעשה מהמטה נחש ויהיה מטה ונחש יחד וכן לא יתואר בעשית דבר מה שיהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשית מרובע הקטר שוה לצלעו או עשית משולש מקוים ישרים שיהיו זויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות או עשיית אש קר ומה שדומה לזה ממה שמציאותו סותר נפשו ובהיות הענין כן והיה מטבע המים כשהיו מים בפועל שיהו מבקשים המקום השפל הנה ידמה שיהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לשי' לעשות זה

המופת

המופת בכמו זה האופן ואם אמנו לומר שכבר נתבאר בענין כבשן האש שבאו בו חנניה מישאל ועזריה ולא ניזוקו שכבר היה בלתי חם והו' אם אמרנו לו שהמופת לא היה שהוסר החום מהאש והוא אם הלא תראה שהאנשי' שהשליכום שם מתו מחוזק החום אבל זה המופת היה אם בשהסיר הש"י במופ' הטבע האשיי מהמקום שבאו בו חנניה וחבריו כמו שיראה מקצת דברי רבותי' ז"ל אם בשהקנה להם טבע שלא יזוקו בו מהאש כי כבר זכרו חכמי הרפואה שיש שם קצת דברים כשימשח אדם אחד אבר מאבריו בהם לא יזיקהו האש והמופת היה לעשות זה בזולת סבותיו כמו הענין בפתיחת הארץ ובהיות הענין כן הנה איך היה הענין בזה מי יתן ואדע' ונאמר שכבר ידמה שנאמר שאין הנחת מים בלתי נגרים דבר חדש כי כבר יקרה בזה למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה ואיפשר שחדש הש"י במופת באויר בסמוך למים ההם גשם ספירי עב מונע המים מהירידה או היה זה בשחדש רוח חזק שם במופת ידחה המים למקו' ההוא ולא יניחם לרדת כמו הענין בקריעת ים סוף כמו שבארנו בביאורינו לדברי תורה. כי הש"י הרבה אל מה שיחובר אל המלאכת המופתים סבות מה ימעטו הזרות אשר בענין המופתים ההם ולזה תמצא שצוה ישעיהו שימרחו דבלת תאנים על שחין חזקיה כי יש לו מבוא בזה מבוא מה ואע"פ שאי איפשר בו שירפא השחין בכמו זה הזמן המעט וכן תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים בירדן כי הרחיצה במים הקרים יש לה מבוא מה בזה כמו שהוא מפורסם אלא שלא תשלם בה הרפואה בזה האופן מזולת שיחובר לזה מופת. והנה הענין הזה בטבע כמו הענין במצות התוריות כי הכל מסודר מהשם ית' ולזה כשיצטרך לשם ית' לשנות הטבע מסדר מה שזהו יותר טוב בעת ההיא ממה שיסודר מהטבע הנה יתרחק ממנו המעט שאיפשר כי השם ית' אינו שונה הסדור הטבעי כי הוא בראו וכן הענין בתורה ר"ל שכאשר יהיה יותר בעת ההיא הנטיה מדבריה הנה יהיה רשות לנביא אז לבד לנטות מקצת דבריה אז כמו מעשה אליהו בהר הכרמל וכשיהיה זה כן הנה ראוי שיטו אז מדברי התורה היותר מעט שאיפש' ולזה תמצא במי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו הקל תחלה ' ובכאן הותר זה הספק:

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם י"ב:

התועלת הראשון הוא בעיון והו' שכבר תהיה הנבואה לנביא להשגחה על העם אשר הוא שלוח להם ולזה יחוייב מזה שאם לא יצטרך העם שתגיע להם זאת ההודעה על יד איש אחר ראוי לנבואה מפני הגעתה להם על יד נביא יותר שלם ממנו שלא תגיע נבואה לאיש ההוא הראוי לנבואה בעניני העם ולזה ספר שלא נתנבא יהושע אלא אחר מות משה כי לא נצטרך ליש' ההודעה לזה על יד יהושע בשכבר נשלם להם זה באופן יותר שלם על יד משה:

השני הוא במדות והוא שראוי לתלמיד המבקש למוד השלמות האנושי מהמלמד הגאו לזה שיעמוד לפניו תמיד וישרתהו כי אז יתכן לו ללמוד ממנו בכללות כל הדברים שירצה הן מהפילוסופיא העיונית או המדינית או מהעניני' התוריים ולזה תמצ' שאחר יהושע בהגעת הנבואה לו בשהוא משרת משה כאילו יאמ' שמזה הצד הגיע לו מהשלמות מה שבעבורו היה ראוי לנבואה:

השלישי הוא להודיע שסבת בלתי עבור משה את הירדן היה חטא העם וזה למדנו בעבור ב' דברים מזה הספור האחד הוא שבזה המקום שהתבאר בו שלא הסכים הש"י שיעבור משה את הירדן ולזה נתן סבה במה שצוה יהושע שיעבור את הירדן אחר היות משה מת תמצא שקרא אותו הש"י עבדו וזה ממה שיורה כי לא היה זה לו בחטאו ולזה אמר במשנה תורה גם בי התאנף יי' בגללכם וגו' ואם יקשה בעיניך מה שביארה התורה שזה היה על אשר מרו את פי יי' לבלתי הקדישו בענין מי מריבה באמר לך שזה לא יסתור מ"מ גם בי התאנף יי' בגללכם וזה כי אולי היה נמשך לישראל מזאת ההקדשה מהתועלת באמונה בשם ית' מה שיהיו ראויים בו אל שתגיע להם ירושת הארץ בשלם שבפני' על יד משה והשנית שכבר התבאר במה שיבא שכבר נתעכל יהושע בירושת הארץ ושזה היה בסבה מאת השם למען נסות בם את ישראל הנשארים הם את דרך יי' והוא מבואר שאם היה זה עושה על ידי משה היה משה משתדל בזה בחריצות יותר הלא תראה מה עשה לסיחון ולעוג שלא השאיר להם שריד במעט מהזמן:

הרביעי הוא במדות והוא שהוא ראוי למי שהוא ביום טובה שישתדל בהצלחה בזריזות ולא יתעצל בזה ר"ל כי לא ידע אם הימים הבאים היו טובים כאלה או יפרידהו המות ולזה תמצא שאחר שיעד השם ליהושע וכבר היה עמו כאש' היה עם משה עד שלא יתיצב איש בפניו הזהירו שיעש' זה בזריזות כדי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי הש"י לא יקצר מלתת הטובות ביותר שלם שבפנים ואף על פי שכבר היה יהושע ידוע אצל חכמתו האלהית שכבר יתעצל יהושע בזה הנה עם כל זה הזהירו שישתדל בזה בחריצות כי זה הבחירה האנושית היא מוטלת על זה כמו שביארנו בששי' מספר מלחמות יי' ולזה אמר לו חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגו':

החמישי הוא להודיע כי ההתמדה בעיון בתורה התמימה וההמשך אחריה סבה אל שיצליחו דרכי האדם ושישלם בעיון שהוא סבה להצלחת דרכי האדם ולזה אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו' כי אז תצליח ואז תשכיל כאילו התחכם הש"י להטיב את ישרא' בענין זאת הירושה באופן שיהיו ראויים אל שתגיע להם באופן שלם והנה פירשנו אמרו ואז תשכיל מענין השכל וידוע אותי שאם היה מענין ההצלחה יהיה אמרו ואז תשכיל מותר אין צורך בו:

הששי הוא במדות והוא שמי שיצטרך לעשות פועל אחד לתועלת מה והוא איפשר שיגיעו מהפועל ההוא תועלות אחרים כשיעשו אותו באופן מה הנה ראוי שלא יקצר מהגיע הפועל ההוא כל התועלו' האפשריו' וזה יהיה בשיעשהו באופן אשר יגיע ממנו שאר התועלות וכ"ש שראוי לו זה כשתהיה נמשך משאר התועלות השמר התועלת המכוון בזה הפועל באופן היותר שלם שאפשר ולזה תמצא כי יהושע כאשר הצטרך להכרית את מי הירדן למען יעברו העם בו בקלות ובזולת סכנה לחבר לזה מה שימשכו ממנו תועלות רבות ולזה הודיעם תחלה שבעוד שלשת ימים יהיה זה הפועל למען יכינו להם באלו הג' ימים צידה לדרך אשר הם הולכים בה והוא ההלוך לבוא לרשת את הארץ שהוא מלאכה לא ליום אחד ולא לשנים אבל לזמן ארוך עם שזה יוסיף לישראל האמנה ביהושע כשיראו הגעת מה שיראה להם בעת שהגביל אותו והודיעם כי בנוח כפות רגלי הכהני' בירדן יכרתו מימיו ושאחר עבור העם תכף יעלו הכהני' נושאי הארון מהירדן וישובו מי הירדן למקומם כי זה ממה שיישיר העם להתקרב לעבודת הש"י אשר הוא שליט בכמו אלו הנפלאות העצומות ולשמוע למצות יהושע נביאו כי זה כלו ממה שיישיר העם אל שתבוא להם ירושת הארץ באופן שלם ולפרסם זה המופת הנפלא הקים יהושע האבנים תחת כפות רגלי הכהנים כדי שיראום כל ישראל כמו שזכרנו וצוה לשנים העשר איש אשר הכין להכין שתים עשר' האבנים להזכיר זה המופת בישראל עד עולם למען יראו תמיד אותם ויהיה זה סבה אל שיאריכו ימיהם על האדמה הטובה שהש"י נותן להם אשר הגיעם לירושתה עם שזה יהיה סבה להגיע להם ירושת הארץ באופן שלם כמו שביארנו ורצה עם זה שיהיה זה המופת ביום למען יתפרסם זה המופת לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולכל מלכי הכנעני אשר על הים וימס לבבם מפני בני ישר' כי זה כלו ממה שיעזור על כבושם והגעת ירושת הארץ על ישר' בשלמות ולזאת הסבה שלח יהושע מרגלים לחזק לב ישר' כשידעו שנפלה אימת' על כל הגוי' ההם שהם באו' להלחם עמם כמו שביארנו במה שקדם והנה זכר בזה הספור שיהושע עשה זה כאשר צוהו משה ע"ה כי משה היישירו אל שיעשה זה הענין בזה האופן השלם כמו שזכרנו במה שקדם:

השביעי והוא במדות הוא שהוא ראוי למי שירצה להציל איש מה מיד אחר שיראה עצמו בדבריו כאלו הוא חושק שיפול האיש ההוא ביד רודפו כי בזה ימצא לו המכוון בהצלתו וזה שכבר יסמך הרודף על דבריו ויתכן לו בתחבולות למלט הנרדף ולזה תמצא כי כששלח המלך יריחו אל רחב הפונדקית שתוציא האנשים אליו מבני ישראל אמרה אחר שהצפינה אותם שאמת הוא זה אך לא חטאת בזה כי אילו ידעה היותם מבני ישרא' היתה מגלה זה למלכות ולעם כדי לתפשם וספרה שכבר יצאו אחר שהגיע חשך הלילה ולא ידעה אנה הלכו ונתנה עצה שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום וזה ממה שהראתם שהיא חושקת שיפלו בידם ולזה האמינו יותר לדבריה ונשלמה בזה ההצלה למרגלים אשר כונה אליה:

השמיני והוא במדות הוא שראוי למי שירצה להציל איש מה בזה האופן הנזכר שישמר שלא יכזב בתחבולות דבריו במה שיתכן שתשיגהו התפיסה ולזה תמצא שרחב לא אמרה שלא באו אליה האנשים מבני ישראל כי זה ממה שישיגהו בו התפיסה בקלות ויהיה זה סבה אל שלא יגיע התכלית שכוונה ואשר אמרה שכבר יצאו משם זכרה לזה מאמר יהיה לה התנצלות בו אם ימצא מאמרה זה כוזב בכל או בקצת והוא שכבר אמרה שזה היה בעת שהיה השער לסגור בחשך ויתכן מפני החשך שנדמה לה שיצאו שניה' ולא יצא כי אם אחד או נשארו שניהם כי זה אפשר שיקרה מפני החשך:

התשיעי והוא במדו' הוא שבסיבת הבורח שתהיה סכנה מה לאנשים אשר ירצה האדם בהצלתם ראוי שיסדר היותם במקומות מתחלפין כדי שאם ימצא האחד אולי ינצל השני ולזה תמצא עם שדבריה יקבלו כי אולי לא יצא כי אם האחד ונדמה לה בחשך שיצאו שניהם והנה נשאר אחד מהם אצל הפתח והיא לא הרגישה ולזה יעזרוה דבריה להציל את השני ולזה תמצא ברחב שצפנה לכל אחד מאלו האנשים במקו' מיוחד שאם ימצא האחד אולי ינצל השני:

העשירי והוא במדות הוא שהוא ראוי שלא יקצר האדם על מה שאפשר לו הצלתו כשלא יהיה כל מה שיהיה בהצלתו אבל ראוי שישתדל להציל מה שאפשר להצילו אם רב אם מעט ולזה תמצא כי כשראתה רחב שאי אפשר לה הצלת עמה בכללם בפנים מהפנים השתדלה להציל בית אביה ואמנם ראתה שאי איפשר לה הצלת עמה בשום צד לפי שזה היה ממנה אם בתפישת המרגלים אם כשתשאל מהם זה ותשלחם בשלום ואולם בתפישת המרגלים לא ישלם לה זה כי כבר יוכלו ישר' להלחם עמה בזולת רגול הארץ לפי מה שנתפרס' לה מעוצם יכלת אלהי ישראל שישנה מנהג הטבע בעבור ישראל ואם תשאל מהם הצלת כל עמה הנה הוא מבואר שזה לא יאותו להם בשום פנים עם שיהיה עם גדול כזה בזולת הארץ ולזה השתדלה בהצלת המרגלים לפי מה שאפשר לה להחיות אותה ובית אביה והשביעה אותם בשם אלהי ישרא' על זה טרם הפרדם ממנה:

האחד עשר והוא במדות הוא שהוא ראוי לאדם שיעשה כל דבריו בחכמה גם בעת הפחד יתישב במה שיעשהו שלא תשיגהו החרטה עליו ולזה תמצא במרגלי' איך דקדקו באו התנאים עם רחב באופ' שלא יאשמו בזה מה שתשיגהו עליו החרטה אחר זה כמו שביארנו:

השנים עשר הוא במדות והוא שאין ראוי להטיל קנאה בין האנשי' לתת יתרון לאיש א' על האחר במה שהם ראויים בו על אופן אחד ולזה תמצא שבחר יהושע איש אחד למטה באופן שיהיו י"ב למספר שבטי בני ישר' להכין האבנים שהיו מוגבלים להיות לזכרון לבני ישראל:

תם

רדק

בעת ההיא, בעוד שהיו בגלגל צוה לו הא' למול כדי שיעשו פסח כי בי' לחדש עברו ובג' ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתי' היו בהם ושיהיו נמולי' כלם כדי שיקריבו הפסח בי"ד ואר"זל כי בי' לחדש ביום בואם הזו כלם הזאה ראשונ' שהיא הזאת ג' ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיא הזאת ז' שהרי צריך בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו בא' ד' ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר א ארז"ל כי מ' שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צ צפונית כי היכי דלא ליבדרו ע ענני כבוד לפי' לא מלו כי רוח צפונית רפואה למכת דם וזולתה סכנה ואמ' ביומא דעיבא וביומא דשות' לא מהלינן ולא מסוכרי' פי' אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה ל למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום שנזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שאז"ל ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אח' מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפי' מלין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומר מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות ימשכו העננ' לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואף על כי שרוח צפונית עמהם כמו שאמרנו היא טובה להם אבל בהיות' גוברת היא מפזרת העננ' ולפי שבמדב' לא נשבה בטלו המילה ורז"ל לא אמרו טעם למה אין נשמרים עתה מלימול ביומא דשות' אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבי' שומר פתאי' יי' ואם יאמר אדם יכול היה הקב"ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזימה יתברך ויתע' והוא יתן המצוה על המילה לשמנ' ימים הוא האחרים מהם ולא הזהירם למול הילודי' כל אותן שני' לפי שהמצוה אינה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיות אחר זמן ובעבור האריך זמן המצוה לא ישנה הקב"ה מנהג העולם כי אע"פ שמשנה מנהג העולם בקצת הנסי' בקריע' ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפי' בנצוח המלחמו' ועזרו לאוהביו היה עושה ע"י סבה כמנהג העולם במלחמו' כמו שצוה מלחמ' יריחו הקפת העיר בשופרות כמו שעושין הצרי' על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמ' העי שים לך אורב לעיר מאחריה כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמו' אחרו' ולא נוכל לומ' כי שלא ברצון הש"י נמנעו מלימול הילודי' במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרים לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפי' מקצת' מעכבת מעשות הפסח שנ' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדב' וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש ג"כ כי לפי' לא מלו כל אותן השנים לפי שנ' על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מרע"ה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמ' כי לא מלו אותם בדרך וא"ת הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו ועד חיותו כי ביום נמנו לא נסע על פי הגבורה כי אע"פ שאמר לו הקב"ה לך שוב מצרים לא אמ' לו שיסע בו ביום והיה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואח"כ ללכת מצרי' במצו' הגבורה ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנ' השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך וזהו טעם הנכון בעיני: עשה לך, יתקן והכן כמו וימהר לעשות אותו וכו', לך, לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורים ואילו היה הוא המל לבדו די היה לו בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול ואמר לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם ומה שאמ' וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומי' להם: חרבות צורים, כתרגומו אזמלון חריפין אזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו ונסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני פלמי' או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פי' חרבות שיהיו להם חדודים, ושוב מול את בני ישר' שנית, חזור פעם אח' פעם במחנה למול ולבדקם למול, ובאמרו ושוב מול אינו אומר פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית יי' באחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית אינו דוקא פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמי' וכן ועם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעותם פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן כסיל שונה באולתו אינו פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים ויש מרז"ל שאמרו כי אמר שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מילה לאברה' אבינו ונדחו דברי' אלו ואמרו כי שנית ר"ל על ציצין המעכבין את המילה שמזהירו שיחזור עליהם שנית ויראה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו: אל גבעת הערלות, כמו בגבעת וכן נפל אל המים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחר כי מן ערלה יאמר ערלות כמו מן חכמה יאמר חכמות: וזה הדבר אשר מל יהושע, וזה הדב' שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודי' במדבר לא מלו אותם לפי' נצטוה יהושע למולם: כל אנשי המלחמ' ר"ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים וזהו שאמר כי מולים היו והטע' להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצו' מילה במצרי' או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפי' לדברי בעל הדרש מאומ' שהתרשלו במילה במצרי' וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו וכן

תרגום

בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ עֲבֵיד לָךְ אִזְמְלָן חֲרִיפִין וְתוּב גְּזַר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּנְיָנוּת׃ וַעֲבַד לֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ אִזְמְלָן חֲרִיפִין וּגְזַר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִבְעֲתָא וּקְרָא לֵיהּ גִּבְעַת עָרְלָתָא׃ וְדֵין פִּתְגָּמָא דִּי גְזַר יְהוֹשֻׁעַ כָּל עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם דְּכוּרַיָּא כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִיתוּ בְמַדְבְּרָא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ אֲרֵי גְזִירִין הֲווֹ כָּל עַמָּא דִּי נְפַקוּ וְכָל עַמָּא דְּאִתְיְלִידוּ בְּמַדְבְּרָא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם לָא גְזָרוּ׃ אֲרֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין הֲלִיכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עַד דְּסָף כָּל עַמָּא גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ מִמִּצְרַיִם דְּלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ דְּקַיֵּים יְיָ לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאַחֲזָיוּתְהוֹן יַת אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לָנָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃

יהושע ה

בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית׃ וַיַּעַשׂ־לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֻרִים וַיָּמָל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת׃ וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל־הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ כִּי־מֻלִים הָיוּ כָּל־הָעָם הַיֹּצְאִים וְכָל־הָעָם הַיִּלֹּדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא־מָלוּ׃ כִּי אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־תֹּם כָּל־הַגּוֹי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃

ג' ב' ל' ובעניין · ל' ל' לג"פ · ל' וחס' · ג' בתנוע' כמו' ג' ב' חס' וא' מל' · ל' ומל'

וזה הדבר ד' רפ' וסי' אשר תעשה להם לקדש, אשר מל יהושע, וזה הדבר אשר הרים יד: הילודים ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם, במקום הזה, בירושלם דדה', בתראה מלא:

רשי

חרבות צורים: כתרגומו איזמלין חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפו ז כהסך לגרדין ואינו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך: שנית, שמלו כבר בלי יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנייה שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמו' ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה ל לאברהם אבינו: גבעת הערלות, על שם המאורע נקרא ש שנעשו כמין גבעה: וזה הדבר על ידי דיבור מל אותם אמר להם סבורי' אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמר וגו' ונתתי לך ולזרעך א אחריך את ארץ מ מגוריך: כל העם היוצא, לא היה אחד מהם כאן שכולם מתו והם היו מולים שנאמ' כי מולים היו: לא מלו, כמו שפירשתי לא נשבה רוח צפונית והם הם שמלו עכשיו: ואת

רלבג

בעת ההיא אמר יי' אל יהושע עד אז יבנה י יהושע, חרבות צורים הרצון בו חרבו' חדי' והם הנעשי' מהנחשת אכ"יר בלע"ז, ואמנם צוהו כדי שישנם י יהושע בזה המעט מהצער שאפשר בו כי יתכן בכמו אלו החרבות שיהיו בתכלית מהחדות ולזה תרגם יונתן אזמלון חריפין: ושוב מול את בני ישראל שנית, שב אל כלל העם וזה שכבר נמולו בצאת' ממצרים לתכלית שינחלו אז את הארץ וכאשר חטאו עונותיהם ונגזר עליהם המות ואיחור עד ארבעים שנה מירושת הארץ הוצרכו עתה שנית לכמו זה הפועל ואולם שזאת המצוה מבוא' בירושת הארץ הוא מבואר ממה שנאמר בתורה בפרשת לך לך כשנצטווה אברהם בזאת המצוה עם שכבר היה ראוי שיקיימו ישרא' דרכי התורה בכללם לפי מה שאיפשר ואז יתכן יותר שיעשה להם הש"י זאת ההטבה והחנינה ר"ל שירשו ארץ ז' גוים הנזכרים בתורה: גבעת הערלות, נקראת הגבעה בזה השם מפני הפועל שנעשה שם ר"ל מפני מילת כל העם הילודים במדבר והנה היו כלם ערלים לפי שלא היו יודעים העת אשר יצטרכו בו ליסע כי על פי יי' היו חונים כמו שהתבאר בתורה ואולי יצטרכו ליסע ביום הג' למילה והיא הסכנה לתינוק ולזה לא מל אחד מהילודים במדבר ולזאת הסבה לא עשו ישראל פסח במדבר כי אם אותו שנזכר בתורה לפי שכבר נולדו לרובם בנים אחר שתי שנים לצאתם ממצרים ומילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שהתבאר בפרשת בא והנה ספר שאחר שמלו ישבו במקומם עד שחיתה המכה וזה כלו ממה שיורה שאין ראוי לנמול שיעתק ממקומו עד חיות המכה: היום

רשי

ואת בניהם הקים תחתם · ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודי' במדבר אותם מל יהושע : וישבו תחתם · באתריהון לא כרו על עיר : עד חיותם · מן המכה · גלותי · הסירותי את חרפת מצרי' שהיו אומרי' ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדבר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם אומרים יודעים שהו' דם מילה ושמלו ב בימי יהושע ובא אותו הדם הוסרה אותה ה החרפה שעדיין ערב רב שעלה עמהם הו חוכים להם כך דרש ר' משה הדרשן : גלותי · הסירותי כמו גל מעלי חרפה · ויגל את האבן : ממחרת הפסח · יום הנפת העומ' שהקריבו עומר תחלה ומשבעה באדר שמת מש' שפסק המן היו מסתפקין עד עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא ארבעים שנה חסר ש שלשים יום שהרי תחלת ירידת המן בחמשה עשר באייר אמור מעתה בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן : ולא היה עוד לבני ישראל מן · לפיכך ויאכלו מעבור הארץ אם היה להם מן לא היו אוכלין מן התבואה שהמן היה נח להם משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמ' לא היה עוד וגו' : בהיות יהושע ביריחו · מכאן לעיבורה של עיר שהיא מן העיר שאי אפשר לומר בתוך יריחו : הלנו אתה · הלמסעדנא אתיתא : עתה

רדק

וכן מה שאמר ברמיך חיי פעמים ר"ל שתי דמי דם פסח ודם מילה אע"פ בצאתם מלו כלם קודם שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרי' שנה ומטה כשאמרו מולים ולא הוצרך יהושע למול את הילודי' במדבר שלא היו יכולי' למול בדרך כמו שפירשנו ופירו' לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא : הקים · אשר הקים וכן לעם עליה בעבור זה עשה יי' לי והדומים להם שיחסרו ש"ן או מלת אשר וטע' הקים כי הקב"ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתננה והם יירשוה : תחתם · במקומם כמו שבו איש תחתיו : חיותם · הרפאם כמו וימרחו על השחין ויחי : חרפת מצרים לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלים כמו המצריים ו והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו : גלגל · נכפלה בו הפ"א כי מן גלותי יאמרו גלל וכן דרך לשון הקדש בשמות הלקוחים מן הפעל ל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו נח מן ינחמנו שמואל כי מיי' שאלתיו וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב : ויאכלו מעבור הארץ : מהישן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת ה העומר בששה עשר בניסן ו ואפילו למצות מצה אסור מן ס החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן ה היתה כתובה בצדה ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי גוים מוכרי' להם ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמרו כי נקר' עבור הדגן שהוא משנ' שעברה ושנה הבאה נקרא תבואה : ממחרת הפסח · הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו כי ה הפסח קרב בארבעה עשר ומחרתו הוא יום חמשה עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל : וישבת המן ממחרת · מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן ולדברי רז"ל שאמרו כי עד י"ו בניסן אכלו המן יהיה פי' ממחרת ט"ו והוא י"ו כי אע"פ שאכלו בט"ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ ואותו היום אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י"ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר נהותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכל וזהו שאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא : ויהי בהיות יהושע ביריחו · בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נסעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערלי' ועשו

מסורה

ואת בניהם ד' דסמיכי בקריאה וסי' יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב · ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע · ויעשו האנשים · ואת בני המכים לא המית · ונמסר גם בסדר ואתחנן : אתם ו' חס' בספרא וסימ' אתם מל יהושע כי ערלים · עמק עכור · וישרפו אתם · ויסקלו אתם · ויצו אתם לאמר ראו אתם הרבים ·

יהושע ה

ח וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד חֲיוֹתָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת־חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִּלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃ וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ׃

(מסורה קטנה: ר' ו' חס' · ב' בטע"פ · י"א בטע' מאריך כ"פ · ל' ומ"ל · ה' דסמי' · דאורייתא בראשון · ב' וכנגין. ג' · ל' · ב' ביום השביעי ב' · נ"ה · ה' חס' את · ל')

תרגום

וְיָת בְּנֵיהוֹן דְּקָמוּ בַּתְרֵיהוֹן יָתְהוֹן גְּזַר יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי עַרְלִין הֲווֹ אֲרֵי לָא גְזָרוּ יָתְהוֹן בְּאוֹרְחָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא לְמִגְזַר וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא עַד דְּאִתְּסִיאוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא דֵּין אַעְדִּיתִי יָת חִיסוּדֵי מִצְרָאֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא גִּלְגְּלָא עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּשְׁרוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגְּלָא וַעֲבַדוּ יָת פִּסְחָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ וַאֲכַלוּ מֵעִיבּוּרָא דְּאַרְעָא מִבָּתַר פִּסְחָא פַּטִּיר וּקְלֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וּפְסַק מַנָּא סוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי בְּמֵיכַלְהוֹן מֵעִיבּוּרָא דְּאַרְעָא וְלָא הֲוָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מַנָּא וַאֲכַלוּ מֵעֲלַלַת אַרְעָא דִּכְנַעַן בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ וַהֲוָה כַּד הֲוָה יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַּבְרָא קָאֵים לָקֳבְלֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הֲלִמְסַעְדָנָא אַתֵּיתָא אִם לְבַעֲלֵי דְבָבָנָא׃

מסורה

והוריש יי' מלפניכם : עד חיותם י"א בטעם מאריך וסימ' נמסר בסדר תבא : לחדש בערב ד' וסים' נמסר בסדר בא : וישא ה' חס' את וסים' נמסר בריש סדר וירא :

רלב"ג

היום גלותי · הסירותי מעליכם חרפת מצרים ירצה לפי מה שאחשוב בחרפת מצרים אמונותיהם הנפסדות כי ענין הפסח היה מביא ישר' להעתק מהאמונות ההם כמו שביארנו בפרשת בא ואמנם אמר זה כי עד עתה סרה זאת המצוה מהם לסבה שזכרנו ולזה סמך לזה שכבר עשו שם את הפסח בי"ד יום לחדש ואפשר שיהיה הרצון בזה ההמשך לתאות המשגל כי המצרים היו פרוצי' בעריות כמו שאמר בתורה בפרשת העריות כמעשה ארץ מצרים וגו' ולפי שהמילה מכוונת להחליש כח זה האבר הוא מבואר שבענין המילה תסור מעליהם חרפת מצרים ויהיו יותר גדורים בענין המשגל ואיפשר שנאמר עוד שהרצון בזה שכבר הסיר מהם חרפת מצרים שהיו אומרים כי ברעה הוציאם להרוג אותם ולכלותם לא להנחילם הארץ והנה בהיותם מתאחרים במדבר ארבעים שנה היתה להם זאת החרפה ועתה ייעד אותם שכבר ירשו את הארץ אחר שכבר קיימו זאת המצוה ותסור מעליהם זאת החרפה והביאור הראשון הוא הנראה יותר ואם לא מצאנוהו לאחד מן הקודמים אשר הגיעו אלינו דבריהם : ויאכלו מעבור הארץ · הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד מחרת הפסח ובזה ראיה שמה שאמר בתורה ממחרת השבת יניפנו הכהן הרצון בו ממחרת הפסח והוא י"ו בניסן לא ממחרת שבת בראשית כמו שהיו אומרים הצדוקים שאם היה הענין כן הנה לא ימלט הענין מחלוקת אם שנאמר מקרה אז שהיה פסח ביום השבת או בזולת יום השבת ואם היה בזולת יום השבת הנה יצטרך לומר כי טעו יהושע וישראל בזה וזה דבר בלתי איפשר ואם היה בשבת הנה לא היה ראוי שייחסהו אל מה שהוא במקרה אבל ראוי שייחסהו אל מה שהוא בעצם ויאמר ממחרת השבת כי הם לא עשו זה לפי זה הדע' מפני היות היום ההוא מחרת אבל מפני היותו ממחרת השבת ולזה הוא מבואר שמה שאמ' בתורה ממחרת השבת אין הרצון בו שבת בראשית אבל הרצון בו ממחרת הפסח כי הפסח תקרא שבת ר"ל יום החמשה עשר : וישבת המן ממחרת · הנה מצאנו בזה דעת לרבו' ז"ל קצתם אמרו שלא ירד המן אחר שמת משה אלא שכבר לקטו ממנו מה שהספיק להם עד זה הזמן ואכלו ממנו חלות וקצת' אמרו שכבר ירד המן עד היום ההוא ואחשוב שאמר הביא האו' שלא ירד המן אח' שמת משה כי זה המאמ' קשה היותו מרחיק היות מסור' מהנביא מוכח מותו ולפי שזה המופת הנפלא אי איפשר שיהיה על יד נביא זולת משה חוייב ממנו שלא ירד המן אחר מותו לא הספי' שהיה נעשה אח' זה על יד יהושע ואמר כי' לנו לפי מה שפרשנו מענין המופתים בסוף המאמר הששי מספר מלחמות יי' הוא שזה המופת הנעשה על יד משה בענין המן נשאר עד היום הזה שאכלו מן החדש הלא תראה כי המן המתמיד היה נשאר תמיד כמו שביארנו במקומו וממה שיורה על זה הוא אמרו וישבת המן ולא אמר ויכלה המן וזה ממה שיורה שכבר היה יורד עד היום הזה ועוד כי בתורה כשנזכרת ירידת המן זכר המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת וזה ממה שיורה שכל זה הענין נעשה על יד משה וכבר ביארנו בספר מלחמו' יי' איך יתכן זה : ויהי בהיות יהושע ביריחו · ראוי שתדע שזה הענין היה במראה הנבואה ויורה על זה מה שאמר תכף ויאמר יי' אל יהושע כי הוא רחוק הראות המלאך בהקיץ ובהשתמש על מנהגיהם והנה הרצון באמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת שם איך יעשה לאחרים העם היושב בה ומפני זה מדמה לו דבר משעניני המלחמה מלאך כאילו חרבו שלופה בידו ולזאת הסבה ב"כ שאל לו במראה הנבואה הלנו אתה אם לצרינו כמנהג הנלחמים ועניהו כי אין הענין כמו שחשב אבל הוא שר צבא הוא הממונ': להשגיח בישר' הוא אשר באמצעותו יביא השם ית' הנבואה לנביא מאת השם' ואמ' לו שיחלוץ נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בענין המקום שהוא בו כי הוא קדש

ועניין

רדק

הפסח ובאו להם ליריחו לכבשה וחנו את פני העיר והקב"ה שלח מלאכו להראות ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו מורה על הגבורה ועל הנצוח כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו שדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה: ויאמר לא, כלומר אינני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך יי' וזהו שאמר שר צבא יי' שר צבאות מעלה ומטה כמו שנ' על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש ה המקום שנראה בו ליהושע לפי' אמר קדש הוא: עתה באתי, בעת שראיתני מה שלא כן בבשר ודם וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפחיד על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבים אמר לו יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלומר על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעומקה של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמה שעת תלמוד תורה ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת העי ועוד כי כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי שני פסוקים הם וילן יהושע סופו בתוך העם והפסוק האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שאמר הנה אנכי שולח מלאך וראה אותי ולא רצה שאלך עמו שאמר להקב"ה אימי חפץ אלא בך מיד ויפל יהושע אל פניו ארצה: אל פניו, כמו על וכן אל ההרים לא אכל: ויריחו סוגרת ומסוגרת, סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ו ומסוגרת לרב הסגירה כמו ש שאמר התרגום אחידא בדשין וכו': ויאמר יי' אל יהושע, ע"י המלאך הנראה לו והוא נקר' בשם יי' השולח אותו וכן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו יי' כי אהיה עמך ואמרו רז"ל כי שמי בקרבו אר"ש בן ל לקיש מלמד שהקב"ה משתף ש שמו על כל מלאך ומלאך: גבורי החיל, פי' אנשי יריחו ומלכם ואע"פ שהם גבורי החיל נתתים בידך: הקיף את העיר, נכתב בו"ו כמו אם היה בחירק ואף על פי שהוא בצרי וכן ותגד לבני ישראל, יגיד דבר: כה תעשה ששת ימים, אין לשאול טעם לסבות הבורא למה היתה ההקפה הזאת וטעם שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימים, וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ונפול החומה תחתי' למען ידעו כל עמי הארץ כי יי' נלחם לישר' לא בחרב ובחנית ומספר השבעה ידוע סודו אבל מביני מדע וכן שבעה מזבחות וז' פרים וז' אילים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשי' ובשני': היובלים, האילים ובדברי רז"ל אר' עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא: במשוך, בהאריך התקיעה: בשמעכם את קול השופר, כתיב בב"ית וקרי בכ"ף והענין אחד: ונפלה חומת העיר תחתיה, יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמר כי נפל ונבלה היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה כן כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האש' וכו' כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנר' בעיני כי לא נפלה כל חומות העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר כנגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היה בחומה מצד אחר שלא נפל ומה שאמ' תחתיה ר"ל שנבלעה במקומה תחת הארץ וכו' ממנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס: ויאמרו אל העם כתיב בוי"ו ופי' יהושע והכהנים וקרי בלא וי"ו ופי' יהושע: ויהי כאמר, בכ"ף:

רשי

עתה באתי, לעזרתך אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנאמ' אם אין פניך הולכי' וגו': שר צבא יי', ישראל שהוא צבא ליי' ומיכאל היה שנ' ומיכאל שרכם: סוגרת ומסוגר' כתרגומו, אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש: היובלים, אילים: במשוך, בתקיעה אחרונה בהאריך התוקע את הקול: תחתיה, במקומה: והחלוץ

מסורה

רגלך ה' חס' בליש' בקריא' וסי' של נעלך מעל רגלך דיהושע, והם תכו לרגליך ישא מדברותיך, ונעלך תחלץ מעל רגלך, אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך, יטבעו בבוץ רגלך, וכל כתיבי' דכוו' חסרי' בם"א מלא, עד אשית אויביך הדום: יוצא ט' מלאים בקריא' וסי' בם"ס רבתא: שופרות היובלים חד מן י' זוגין

יהושע

וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא יְהוָה עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ: טו וַיֹּאמֶר שַׂר צְבָא יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ שַׁל נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן:

ו

א וִירִיחוֹ סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת יְרִיחוֹ וְאֶת מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל: וְסַבֹּתֶם אֶת הָעִיר כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַקֵּיף אֶת הָעִיר פַּעַם אֶחָת כֹּה תַעֲשֶׂה שֵׁשֶׁת יָמִים: וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי הָאָרוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּסֹבּוּ אֶת הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת: ה וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל בְּשָׁמְעֲכֶם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר יָרִיעוּ כָל הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ: וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן אֶל הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׂאוּ אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה: וַיֹּאמְרוּ אֶל הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ אֶת הָעִיר וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה: וַיְהִי כֶּאֱמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָה עָבְרוּ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם:

תרגום

ואמר לא ארי אנא מלאך שליח מן קדם יי כען אתיתי ונפל יהושע על אפוהי על ארעא וסגיד ואמר ליה מה ריבוני ממליל עם עבדיה: ואמר מלאכא דשליח מן קדם יי ליהושע שרי סינך מעל רגלך ארי אתרא די את קאים עלוהי קדישא הוא ועבד יהושע כן: ויריחו אחידא הות בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש מן קדם בני ישראל לית דנפיק מינה למעבד קרבא ולית דעליל בגוה למשאל בשלמא: ואמר יי ליהושע חזי דמסרית בידך ית יריחו וית מלכה גיבורי חילא: ותסחרון ית קרתא כל גברי עבדי קרבא אקיף ית קרתא זמנא חדא כדין תעבד שיתא יומין: ושבעא כהניא יסבון שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא וביומא שביעאה תסחרון ית קרתא שבע זמנין וכהניא יתקעון בשופריא: ויהי במיגד בקרן דכריא במשמעכון ית קל שופרא ייבבון כל עמא יבבא רבא ויפול שורא דקרתא ויתבלע תחותה ויסקון עמא גבר לקבליה: וקרא יהושע בר נון לכהניא ואמר להון טולו ית ארון קיימא דיי ושבעא כהניא יטלון שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי: ואמר לעמא עיברו ואקיפו ית קרתא ומזרזי חילא יעברון קדם ארונא דיי: והוה כד אמר יהושע לעמא ושבעא כהניא נסבין שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי עברין ותקעין בשופריא וארון קיימא דיי אזיל בתריהון:

מסורה (שוליים)

ודסמי' · ויסתחו ב' תמן' אף יסמין וכל אתכתת וסי' דכו' · ה' חס' כלים' · ל' · ל' · ל' · ט' ל' מל' · ל' · יתיר יו"ד · ושבעה קדמ' ותני' ושבעה כהנים ומחר' ושבעה הכהנים · ב' היובל · קרי' כשמעכם והוא מן יח מלין דכתי' ב' וקרי' כ' · ב' חס' בכס' · ויאמר ת' · ל'

מן ד' תנינא משניא וסימ' נמסר במסרה רבתא דאסודרנא בר"ש ותאי' חיבורא בערך שין: בשמעכם י"א מלין כתיב ב' וקרי כ' וסי' במסרה רבתא:

רלב"ג

ועניין כבואיו אלהי לא פועל דמיוני ולא הרגי' יהוש' במראת ההשגה היא ההשגה כבואיו' וזכר הנבוא' שהגיע לו בזה המקום יקור' שיתחיל בזכרון הנבואה ההי' ספר שיריחו היתה ס סוגרת ומסוגרת מפני בני ישר' באופן שלא יוכל א' לצא' משם ולא ליכנס שם וזכר זה לפי שמנהג' הסבה נצטרכו בהחרמת' לזה המופת שהייתי' אותו אין השם יתעלה בזאת הנבוא' והנה הסכים הש"י ל לעשו' כל אלו המופתים עם ארון יי' להישיר ישראל לשמור ולעשות ככל הכתוב בו והיו אלו המופתים בזה האופן מהזרות כדי להפיל אימה על הגוים ל בשמעם אלו הנפלאות העצומות אשר עושה הש"י לישראל והיה זה המספר לשביעיות ר"ל שהקיפו העיר ז' ימים והיו שם ז' כהנים וז' שופרו' היובלי' וביו' הז' הקיפו ז' פעמי' שזכרנו כמספר הז' שזכרנו בתורה כמו השמטה וז' שמטו' וז' שבתו' שנ' וז' ימים ז' פעמים וז' ימי הפסח וז' ימי סוכה והנה הסכים הש"י ש שיעשה זה המופת ב בהמצעו' זאת התרועה הגדולה כדי שיתעוררו ישראל ויקיצו משנת תרדמתם ויתנו אל לבם ענין אלו הנפלאות העצומו' למען יראו את יי' עם שים לתרועה ה הגדולה רושם מעט בענין זה המופת כי הקול החזק יניע ה האויר תנועה חזק' אך שלא יתכן שיניע מזאת התנוע' כמו זה הפועל הנפלא שתפול החומ' החזקה תחתיה אם לא יחובר לזה המופת והנה צוה אותם יהושע שלא יריעו ולא ישמיעו את קולם עד היום הז' כדי שלא ירגישו בני העיר וישליכו אבנים מעל החומה ואף על פי שהיה אפשר לש"י לשמרם מזה על דרך המופ' הנה אין מדרך הש"י שיעש' המופתי' לבטלה ובמקומו' שאפשר בזולת מופת

הגהות (שוליים)

נעלך משה ויחזק יהושע ויטעיר נעלך

יובלים ל' והוא חד מן ד' תניא

לפני התרועה אבל הכש' הרבה בקנ' ובקנת א'

רשי

והחלוץ׳ בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורים ומחים בזרוע תזקה כמה שנאמר וטרף זרוע אף קדקד: והמאסף׳ שבט דן המוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרונים: ביום השביעי׳ שבת היה: והית׳ חרם׳ הקדש כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו: ועכרתם׳ לשון מים עכורים:

רדק

והחלוץ׳ פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם: תוקעו׳ כן כתו׳ בוי״ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומבואר הוא: והמאסף׳ הוא בו התרגום שבטא דדן לפי שהוא היה אחרון ברגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות: הלוך ותקוע׳ אינו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעי׳ בשופריא: עד יום אמרי אליכם׳ יום מפרשים כמו עת כמו יום צעקתי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: ויסב ארון יי׳ את העיר׳ פירו׳ יהושע הסב הארון את העיר: הקף׳ ארון יי׳ את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז״ל כי ביום ז׳ שנלכדה יריחו יום שבת היה ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השב׳ צוה לחלל שבת בכבוש׳ יריחו וכן באמר עיירות שהיו ישר׳ צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות ב בשב׳: הולך ותקוע׳ כתיב הולך ר״ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירו׳ אחר: וישכימו בעלות השחר׳ כתיב בבי״ת וקרי בכף: כמשפט הזה שבע פעמים׳ כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו׳ כי הקיפו העיר שבע פעמים: והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה הוא ש שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הקב״ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמוהו רבים ורז״ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מדעתו ולא אמר לו הקב״ה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישרא׳ מוציאנה תרומה כחטה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת ע עיסתה ועוד אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכ׳ כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש ליי׳ אוצר יי׳ יבא ואף ע״פ כן הקב״ה הסכים על ידו ומניין שהקב״ה הסכים על ידו שנאמ׳ חטא ישרא׳ וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג׳ שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב״ה עמהם: כי החבאתה׳ בשני כינוי נקבה כמו ישועתה עזרתה וכל כפל לחזק הענין כמו שפירש׳ בספר מכלל והכפ׳ הנה לפי שהחביאה אותם יפה: שמרו מן החרם׳ שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפ׳י זה אמ׳ חטא ישראל מפני שלא כתנו עי׳נה שלא יקח אדם מכלל העיר דבר: פן תחרימו׳ פירושו ולקחתם מן החרם: אוצר יי׳ יבא׳ באהל מועד שהיה שם הקדש משלל מ מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות: ויבאו

רלב״ג

והנה צוה שיחרימו כל אשר בעיר ולא י יהנו ממנו בדבר כדי שלא יטעו ישראל במה שיגיע להם מההצלח׳ אחר זה וייחסוה אל מה שקנו משלל העיר ההיא ואולי יהיה זה סבה שיחשבו ש שאמונתם היתה טובה עד שגם מקניהם ו ונכסיהם מביאים ה הצלחה למי שיקנם ולזאת הסבה בעינה קלל מי שיבנה יריחו עד שיגיע הבנין ב בהיות כל בניו חיים ולא ישאר לו בהשלמתו כי אם צעיר בניו וידמ׳ שפעולות יושבי יריחו ואמונתם היו יותר מ מגונות מפעולות שאר יושבי הארץ ואמונתם ולזה צוה שלא ישאר מהם רושם ולא מן ה העיר או היה זה לתת מורך לשאר הגוים עם שזאת הקללה לא היתה לפי הנבואה ולזה תמצא שסבר בתקיימה בימי אחאב אמר בימיו בנה חיאל בית האלי וצוה אותם שיצילו רחב הזונ׳ וכל אשר אתה בבי׳ כאשר נשבעו לה המרגלים׳ וספר

ויבאו

וירע ב׳ מה׳ לפי׳ מכל אשר לפניו

מסורה

אחת ו׳ זקפין פתחין בקריא וסי׳ קח צנצנת אחת ותן שמה מלא׳ ויסבו את העיר ביום השני׳ ויאמר אבישי אל דוד׳ ויחלק לכל העם לכל המון׳ ויאמר המלך גזרו את הילד הזה לשנים׳ והנה ככר עפרת זכריה׳ וסי׳ בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי׳ וכל חקה מרה שנה תורה דכו׳ חמשת

יהושע ו

(ט) והחלוץ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות והמאסף הלך אחרי הארון הלוך ותקוע בשופרות: (י) ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם: (יא) ויסב ארון יהוה את העיר הקף פעם אחת ויבאו המחנה וילינו במחנה:

(יב) וישכם יהושע בבקר וישאו הכהנים את ארון יהוה: (יג) ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות היבלים לפני ארון יהוה הלכים הלוך ותקעו בשופרות והחלוץ הלך לפניהם והמאסף הלך אחרי ארון יהוה הולך ותקוע בשופרות: (יד) ויסבו את העיר ביום השני פעם אחת וישבו המחנה כה עשו ששת ימים: (טו) ויהי ביום השביעי וישכמו כעלות השחר ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים: (טז) ויהי בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות ויאמר יהושע אל העם הריעו כי נתן יהוה לכם את העיר: (יז) והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה ליהוה רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו: (יח) ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו: (יט) וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא ליהוה אוצר יהוה יבוא: (כ) וירע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את העיר: (כא) ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה

תוקעי ק׳ · ב׳ · י״ב · ל׳ ומ״ל · ב׳ תסבחה · ב״ז · ל׳ חס׳ · הלוך ק׳ · ו׳ וכל חס׳ דכו׳ ב׳ מה׳ נקי · טו · ב׳ חס׳ · ל׳ כתי׳ ויקרי כ׳ · ל׳ · י׳ · כ״ר מ״ל · ל׳ מ״ל בספר · ד׳ מ״ל · א׳ חד לשון עזרה

תרגום

ומזרזי חילא אזלין קדם כהניא תקעי שופריא ושיבטא דבית דן אזיל בתר ארונא וכהניא אזלין ותקעין בשופריא: וית עמא פקיד יהושע למימר לא תיבבון ולא תשמעון ית קלכון ולא יפוק מפומכון פתגמא עד יומא דאימר לכון יביבו ותיבבון: ואסחר ארונא דיי ית קרתא אקיף זימנא חדא ועלו במשריתא ובתו במשריתא:

ואקדים יהושע בצפרא ונטלו כהניא ית ארונא דיי: ושבעא כהניא נסיבו שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי אזלין מיזל ותקעין בשופריא ומזרזי חילא אזלין קדמיהון ושיבטא דבית דן אזיל בתר ארונא דיי וכהניא אזלין ותקעין בשופריא: ואסחרו ית קרתא ביומא תנינא זימנא חדא ותבו למשריתא כדין עבדו שיתא יומין: והוה ביומא שביעאה ואקדימו כמיסק צפרא ואסחרו ית קרתא כהילכתא הדין שבע זמנין לחוד ביומא ההוא אקיפו ית קרתא שבע זמנין: והוה בזמנא שביעיתא תקעו כהניא בשופריא ואמר יהושע לעמא יביבו ארי יהב יי לכון ית קרתא: ותהי קרתא חרמא היא וכל דבה קדם יי לחוד רחב פונדקיתא תהי היא וכל דעימה בביתא ארי אטמרת ית אזגדיא די שלחנא: ולחוד אתון איסתמרו מן חרמא דילמא תחרמון ותסבון מן חרמא ותשוון ית משרית דישראל לחרמא ותעכרון יתיה: וכל כספא ודהבא ומני נחשא וברזלא קודשא אינון קדם יי לאוצר בית מקדשא דיי יתעלון: ויביבו עמא ותקעו בשופריא והוה כד שמע עמא ית קל שופר ויביבו עמא יבבא רבא ונפל שורא דקרתא ואתבלע תחותוהי וסליק עמא לקרתא גבר לקבליה וכבשו ית קרתא: וגמרו ית כל דבקרתא מגבר ועד איתא מעולימא ועד סבא ועד תור ואימר

מסורה

כי׳ כמ״א נקי יהיה לביתו שנה׳ ונמסר גם בסדר בשלח: ולקחתם ו׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש: העירה ט׳ בליש׳ וסי׳ ויקרעו שמלותם ויעמס׳ וירע העם ויתקעו בשופרות׳ ונס אל אחת׳ ויהונ זן ואחימעץ׳ ואת ג ומי לבי׳ וישלח מלאכים אל אחאב׳ ויבא את המים׳ ובני עמון ראו דד״ה׳ העירה והקיצה׳

רדק

יבואו הנערים, כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו יהושע בן נון נער ואו האנשים המרגלים היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישר': מחוץ למחנה ישר', הניחום מבחוץ למחנה עד שיתגיירו ויטבלו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל, כמו שאמר ותשב בקרב ישראל עד היום הזה: החיה יהושע, שצוה לשמור לה השבועה שנשבעו לה המלאכים כמו שאמ' רק רחב הזונה וגו', ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו וזהו שאמ' ותשב בקרב ישר' וזהו הפי' הנכון ויש בו דרש כי יהוש' לקח רחב לאשה וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאש' נדבקו בבית אביה מגדולי ישרא' ואף על כי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה גרים היו ב בארץ ולא היו משבעה גוים ויש מי שאומר כי כשנכנסו מרגלים ששלח יהושע ביריחו נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ וכל זה למי שאמר כי כתי' לא תתחתן בם בגויות כתיב: את העיר הזאת את יריחו, תוספת ביאור ורז"ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו ומה שאחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו הטעם בפסוק והיתה העיר חרם, והחכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל פיר' הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה שוקע' בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע ב במופת, ובצעירו, שימותו כל בניו מהבכור ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהיסוד העיר עד ה הצבת דלתיה: שמעו, והספור שומע בשקל הארץ: עם בית

רש"י

ויבאו הנערים המרגלים, שאן היו בריכין זירוז וגעמו כנערים זריזים וב"לה הראשון היו שמלאכים שמרו עצמן מן העבירה עם רחב הזונה לכך נקראו שם מלאכים ולכך נקראו אנשים מלאכים נערים: בבכורו ייסדנה ובצעירו, בתחלת יסוד שיבנה בה ימות בנו הבכור ויקברנו. וילך עד שימות הצעיר בגמר המלאכה היא הצבת הדלתות. עם בית

והוציאו ו' בקריא' וסי' והוציאו את בתולי הנער אל זקני, והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער, והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה, והוציאו את רחב הזונה, והוציאו אלי את חמשת, והוציאו את הנדה מן הקדש: ויוציאו י"ב בקריא' וסימ' נמסר בסוף סדר אמור: ותשב י"ב וסימ' נמסר בסדר וישב: וישבע ד' וסי' נמסר בסוף

וַחֲמוֹר לְפִי־חָרֶב׃ וְלִשְׁנַיִם הָאֲנָשִׁים הַמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ אָמַר יְהוֹשֻׁעַ בֹּאוּ בֵּית־הָאִשָּׁה הַזּוֹנָה וְהוֹצִיאוּ מִשָּׁם אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתֶּם לָהּ׃ וַיָּבֹאוּ הַנְּעָרִים הַמְרַגְּלִים וַיֹּצִיאוּ אֶת־רָחָב וְאֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ וְאֶת־אַחֶיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ וְאֵת כָּל־מִשְׁפְּחוֹתֶיהָ הוֹצִיאוּ וַיַּנִּיחוּם מִחוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל׃ וְהָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ רַק הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וּכְלֵי הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל נָתְנוּ אוֹצַר בֵּית־יְהוָה׃ וְאֶת־רָחָב הַזּוֹנָה וְאֶת־בֵּית אָבִיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ הֶחֱיָה יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁב בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי הֶחְבִּיאָה אֶת־הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר־שָׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְרַגֵּל אֶת־יְרִיחוֹ׃ וַיַּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֶת־יְרִיחוֹ בִּבְכֹרוֹ יְיַסְּדֶנָּה וּבִצְעִירוֹ יַצִּיב דְּלָתֶיהָ׃ וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

ז וַיִּמְעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מַעַל בַּחֵרֶם וַיִּקַּח עָכָן בֶּן־כַּרְמִי בֶן־זַבְדִּי בֶן־זֶרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה מִן־הַחֵרֶם וַיִּחַר־אַף יְהוָה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

וַחֲמָר לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃ וְלִתְרֵין גֻּבְרַיָא דְאַלִּילוּ יָת אַרְעָא אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ עוּלוּ לְבֵית אִתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא וְאַפִּיקוּ מִתַּמָּן יָת אִתְּתָא וְיָת כָּל דִּי לַהּ כְּמָא דְקַיֵּימְתּוּן לַהּ׃ וְעָלוּ עוּלֵימַיָא מְאַלְּלַיָא וְאַפִּיקוּ יָת רָחָב וְיָת אֲבוּהָא וְיָת אִמַּהּ וְיָת אַחוּהָ וְיָת כָּל דִּי לַהּ וְיָת כָּל זַרְעִיָתְהָא אַפִּיקוּ וְאַשְׁרִינוּן מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְקַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא וְכָל דִּיבַהּ לְחוֹד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וּמָאנֵי נְחָשָׁא וּבַרְזְלָא יְהָבוּ בְּאוֹצַר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ׃ וְיָת רָחָב פּוּנְדְּקִיתָא וְיָת בֵּית אֲבוּהָא וְיָת כָּל דִּילַהּ קַיֵּים יְהוֹשֻׁעַ וִיתֵיבַת בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַטְמַרַת יָת אִיזְגַּדַּיָא דִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא׃ וְאוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לִיט גַּבְרָא קֳדָם יְיָ דִּיקוּם וְיִבְנֵי יָת קַרְתָּא הָדָא יָת יְרִיחוֹ בְּבוּכְרֵיהּ יְשַׁכְלְלִינַּהּ וּבִזְעֵיר בְּנוֹהִי יְקִים דַּשָּׁהָא׃ וַהֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דִּיהוֹשֻׁעַ וַהֲוָה שְׁמַעֵיהּ סַגִּי בְּכָל אַרְעָא׃ וְשַׁקַּרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁקַר בְּחֶרְמָא וּנְסֵיב עָכָן בַּר כַּרְמִי בַּר זַבְדִּי בַּר זֶרַח לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה מִן חֶרְמָא וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

סדר ויחי: שמעו ט"ה בפרשת נדרי' וד' וסי' ויהי יי' את יהושע, מארץ רחוקה מאד באו עבדיך, שמענו את שמעו רפו, כי גדול מרדכי בבית:

רלב"ג

וספר שכבר מעלו בני ישרא' מעל בחרם וביאר שזה המעל ה היה שכבר לקח עכן מן החר' מזה החטא חרון אף על בני ישרא' עד שמתו מהם שלשי' וששה איש לפני יושבי העיר וכבר יספק מספק ויאמ' איך יתכן בזה בחק המשפט האלהי לענוש על חטא עכן בני ישראל וכבר צותה התורה שלא י יומתו האנשים כי אם איש על חטאו ימות וזה הספק בעינו יפול במה שזכרה התורה פוקד עון אבות על ב בני' ועוד שכבר זכרו ירמיה ויחזקאל שכבר יגיע עת שלא יאמ' עוד אבו' יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה וזה כותר למה שזכרה ה התורה מזה בחק ה השם יתבר' ולא יתכן שנאמר שעד העת ה ההיא יהיה נוהג השם יתב' לענוש הבנים על חטא אבותם ואח' כך ישנה מנהגו כי זה מ מבואר הביטול ובהיו' הענין כן יהיה העיון בזה מי יתן ואדע ונאמר שכבר יותר זה הספק בשנאמר ש שהשם בלתי פוקד ע עון אבות על בנים ב בעצם כי זה יהיה עול אבל אפשר מזולת עול שימשך במקרה עונש מה לבנים בחטא האבות כי כמו זה לא יהיה בו עול כלל והמשל אם חטא אדם למלכות וענשהו ברין לאבוד ממונו הנה יגיע מזה עונש לבניו שיהיו עניים ולא יירשו דבר מנכסי אביהם שהיו עתידין לירשם ובכמו זה אמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה שלולי חטאם היינו שרויים על אדמתינו אחרי הנקותינו מחטא ימשך ממנו שנגלה מעל אדמתינו אילו היינו שם ובזה האופן יקרה שהשם ית' פוקד עון אבות על בנים לא בעצמות וכבר יקרה באופן אחר שיגיע עונש מה לבנים על חטא אבותם וזה אמנם יהיה כשחטאו האבות והיו הבנים אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזה שאם היו הם המתחילים בזאת התכונה הפחותה היה מספיק במוסרם עונש יותר קטן ממה שיצטרך במוסרם כשהיו אבותיהם בזאת התכונה הפחותה כי אז שבה אליהן קנין חזק ולא יוסרו אלא בשיענש עונש גדול על זה ולזה יקרה שיענש יותר גדול מפני חטא האבות ולזאת הסבה תמצא גם כן שיעדה התורה כאשר יעברו ישראל על המצות ייסרם השם ית' שבע על חטאתיהם וצותה עם זה לשופטי' שלא יכו הרשע כי אם כדי רשעתו במספר לא בענין בן סורר ומורה שישפטו אותו למיתה בעבור כי שערש באחריתו יהיה נבל ויהיה סבת זה כי השם ית' לא יביא אלו הייסורין על צד העונש שאם היה הענין כן היה זה העונש עול בחק השם' ר"ל שיענש החוטא יותר מן הראוי לפי מריו אבל יביא אותם על צד התוכחה וההשגחה ואין זה עול אבל הוא חנינה והטבה המשל שאם רצה אדם לפרש בים עם שיירה מה והיה סוף השיירה ההיא לטבוע בים הנה אם יביא עליו הש"י ייסורים ימנעוהו מלכת בשיירה ההיא לא יהיה זה עונש אבל הטבה וחנינה וכן אם נתנבך אדם בעבירות שבוך מה והיה מפני זה מוכן להמשך אחריהן אם ישלח לו הש"י ייסורין יוסר בהם בהמשך אחר הרע שנשקע בו הנה הוא מבואר כי יהיה לו הטבה וחנינה ובכאן הותר זה הספק שיקרה במה שאמר' התורה שבע על חטאתיכם ומה שאמר השם יתברך פוקד עון אבות על בנים, ואמנם מה שנשאר מן הספק הוא מה שנזכר מענין עכן שחטא ונענשו על חטאו רבים זולתו והוא שחטא לא השיגהו עונש מהש' ית' בענין ההוא וכבר באו בתורה ספורים דומים לזה ונאמר בהיתר זה הספק שהחיל והקבוץ המתאחד יתכן שיקרה בו זה בזולת עול וזה שכאשר היה החיל בכללו באופן שיהיה מושגח מהשם ית' השגחה שלימה לא יתכן שתאונה אליו רעה וכאשר חטא אחד מבני החיל חשוב כחיל באופן שתסור ההשגחה האלהית ממנו מצד שהוא כלו מתאחד ולזה יהיה מגולה ונעזב למקרים ולזאת הסבה קרה שמתו אז השלשי' וששה איש עם היותם בלתי חוטאים בזה ולא מת עכן כי לא יקרה רע מצד העדר ההשגחה האלהית תכף למי שהוא ראוי שיבאהו רע ולפי שעכן לא שם עצמו במקום הסכנה לא מת מפני העדר ההשגחה ממנו ואותם האנשים ששמו עצמם במקום סכנה מתו מהם הראויים למות לפי מערכתם אולם שיזיק הקבוץ המתאחד בחטא האיש האחד הוא מבואר וזה כי הקבוץ ההוא הוא כמו איש אחד והאיש

רשי

עם בית און / אצל בית און: מקדם לבית אל / ממזרח לבית אל: עד השברים / עד דתברינון: ולו הואלנו / הלואי מלכנו לשבת בעבר הירדן מזרחה בארץ סיחון ועוג שכבשה כבר: ומה תעשה לשמך / המשותף בשמנו זהו מדרשו ופשוטו ומה תעשה לשם גבורתך שיצא כבר ועתה יאמרו תשש כחו: קום לך / קם לך כתיב עמד לך מה שהתפללת לפני והזכרת / דבר אחר עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהיה עמך כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם תלך אתה לפניהם יצליחו ואם לאו לא יצליחו / דבר אחר קום לך בשבילך זאת להם לא אמרתי לך לא להקדים שלל הציר לבזים:

רדק

עם בית און / סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך: מקדם / ממזרח לבית אל ובזכרו סימנין אלה נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידועה לפיכך נזכרת בכל מקום עם הא הידיעה ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאומר בירמיה שודדה עי: כשלשים וששה איש / ארז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש לא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנאמר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליי' וכף כשלשים כף השיעור / ויש מרז"ל שאמרו שהיא כף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול כשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמהם נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר: לפני השער עד השברים / חבר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם אותו מקום רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה וקרא המקום כן לפי שנשברו שם ויונתן תרג' עד דתברינון: ויכום במורד / נוקו היה לפני העי שהיה משופע ויורד ובאותו מקום הכום בנוסם: למה העברת / הא נקוד' בקרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג ההא בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחכה העלה: ומה תעשה / בקרי השי"ן שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל / ופירוש ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת יי' והרי שמך כאילו נתמעט אצלם: למה זה אתה נופל על פניך / על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחנה. ישמידו החרם ואכלא להם: חטא ישראל / ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית נכרת' ביני וביניהם בהר סיני לעשותם כל אשר צויתים ואכום וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם והם אמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע וכום משה רבינו מפי הגבורה נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמ' להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית שלקחו משלל העיר: וגם לקחו מן החרם / כל גם בא לרבות ופי' הנה בעבור החרם כאלו כוס הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו הברית כ"ש כי בידם החרם: וגם גנבו / כי אלו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא: וגם כחשו / או אולי הרגיש אדם בדבר וכיחש עכן או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד ליי': וגם שמו בכליהם / וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנם טמונים / ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על חומשי תורה:

שמלתיו ו' וסי' נמסר בסדר עקב: וכל יושבי ח' דסמיכי בקריא וסי' וישמעו הכנעני וכל ישבי / זקנינו וכל ישבי ארצנו / ויעל המלך בית יי' דמלכים / ואמרת אלהם שמעו דבר יי' מלכי יהודה / ואתה פשחור / כי המס לבנון / כי אתה שלות גוים / הרים רעשו ממנו דנחום: יוכלו יא בקריאה וסי' ולא יוכלו בני ישראל לקום / אמחצם ולא יוכלו קום / ויהונתן ואחימעץ עמדים / צפיו עורים כלם / ונלחמו אליך ולא יוכלו לך / ונתתיך לעם הזה / על מי אדברה ואעידה / לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה / זנח עגלך שמרון / נעו עורים בחוצות נגאלו בדם / מים רבים לא יוכלו לכבות:

וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל ויאמר אליהם לאמר עלו ורגלו את הארץ ויעלו האנשים וירגלו את העי: וישבו אל יהושע ויאמרו אליו אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה: ויעלו מן העם שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי: ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וירדפום לפני השער עד השברים ויכום במורד וימס לבב העם ויהי למים: ויקרע יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון יהוה עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם: ויאמר יהושע אהה אדני יהוה למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן: בי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול: ויאמר יהוה אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך: חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לחרם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם:

ושלח יהושע גוברין מיריחו לעי דעם בית און ממדנח לבית אל ואמר להון למימר סקו ואלילו ית ארעא וסליקו גבריא ואלילו ית עי: ותבו לות יהושע ואמרו ליה לא יסק כל עמא כתרין אלפין גברא או כתלתא אלפין גברא יסקון וימחון ית עי לא תרגיש לתמן ית כל עמא ארי זעירין אינון: וסליקו מן עמא לתמן כתלתא אלפין גברא ואפכו קדם אינשי עי: וקטלו מנהון אינשי עי כתלתין ושיתא גברא ורדפונון קדם תרעא עד דתברונון ומחונון במחתנא ואיתמסי ליבא דעמא והוה למיא: ובזע יהושע לבושוהי ונפל על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי עד רמשא הוא וסבי ישראל ואסיקו עפרא על רישיהון: ואמר יהושע קביל בעותי יי אלהים למה אעברת אעברא ית עמא הדין ית ירדנא למימסר יתנא בידא דאימוראה לאובדותנא ולוי פון דשרינא ויתיבנא בעברא דירדנא: בבעו אלני מה אימר בתר דאחזרו ישראל קדלהון למהפך קדם בעלי דבביהון: וישמעון כנענאי וכל יתבי ארעא ויסתחרון עלנא וישיצון ית שמנא מן ארעא ומה את עביד בדיל שמך רבא: ואמר יי ליהושע קום לך למה דנן את רמי על אפך: חטא ישראל ואף עברו על קיימי דפקידית יתהון ואף נסיבו מן חרמא ואף גנבו ואף כדיבו ואף שויאו במניהון: ולא יכלון בני ישראל למקם קדם בעלי דבביהון קדלהון יחזרון למיפך קדם בעלי דבביהון ארי הוו לחרמא לא אוסיף למהוי מימרי בסעדכון אם לא תשיצון חירמא מביניכון:

רלבג

והאיש ממנו הוא כמו אחד מאיברי האיש ההוא וכמו שכשיחלה אבר מה מאברי האדם יזוק בו האדם ההוא בכללו כן כשיחטא איש אחד מהקבוץ ההוא יזוק בו כלל הקבוץ ובכאן הותרו כל הספקות ולזה תמצא שכאשר צוה השם יתברך ליהושע שיביא העונש הראוי על החוטא לא הספיק שיענש על ידי יהושע זולת החוטא וכבר יחזק מה שאמרנו שלא הקיש על זה מהעונש כי אם סור ההשגחה האלהית מה שאמר ולא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם ויחס החטא לכל ישראל באמרו חטא ישראל מפני שזה הקבוץ היה מתאחד והנה צוה השם יתברך שיחקרו מי היה החוטא בגורל ויחס משפט הגורל לשם יתברך כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו / וידמה שהיתה הטלת זה הגורל לפני יי' כמו הענין בהטלת הגורל על חלוקת הארץ כמו שנזכר בזה הספר /

והנה הסכמנו שיהיה זה הענין על פי הגורל לפי שהוא דעת רז"ל ויראה שהוא האמת בעצמו שאם היה זה על פי נביא או שהיו נשאלין באורים ותמי' לא היו צריכין לזה אבל יתבאר להם האיש בעצמו שעשה זה / והנה יפול ספק מה בענין הגורל איך יתכן שנאמר בו כי מיי' כל משפטו והנה ענין משפטו הוא בקרי אלא שהיתר זה הספק לא יקשה עם מה שפרשנו וביארנו בספר מ"י כי בעניינים אשר בקרי כדור והגבלה ואולם בזה המקום לא יהיה זה הספק רוצה כי כבר היתה הטלתו על יד נביא לפני יי' כמו שזכרנו ועם כל זה הנה ראוי שנסתפק בהיתרו מצד שאר הגורלות:

להאבידנו

וישמעו

קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר כי כה אמר יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם: ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יהוה יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יהוה תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יהוה יקרב לגברים: והיה הנלכד בחרם ישרף באש אתו ואת כל אשר לו כי עבר את ברית יהוה וכי עשה נבלה בישראל: וישכם יהושע בבקר ויקרב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה: ויקרב את משפחת יהודה וילכד את משפחת הזרחי ויקרב את משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי: ויקרב את ביתו לגברים וילכד עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליהוה אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני: ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי ליהוה אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים

קום זמין ית עמא ותימר אזדמנו למחר ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל חרמא בינך ישראל לא תיכול למיקם קדם בעלי דבבך עד דתעדון חרמא מביניכון: ותתקרבון בצפרא לשבטיכון ויהי שבטא דיתאחד מן קדם יי יקרב לזרעין וזרעיתא דיתאחד מן קדם יי תקרב לבתין וביתא דיתאחד מן קדם יי יתקרב לגבריא: ויהי דיתאחד בחרמא יתוקד בנורא יתיה וכל דיליה ארי עבר על קימא דיי וארי עבד דלא כשר בישראל: ואקדים יהושע בצפרא וקריב ית ישראל לשבטוהי ואיתאחד שבטא דבית יהודה: וקריב ית זרעית יהודה ואחד ית זרעית זרח וקריב ית זרעית זרח לגבריא ואיתאחד זבדי: וקריב ית ביתיה לגבריא ואיתאחד עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשיבטא דיהודה: ואמר יהושע לעכן ברי שוי כען יקרא קדם יי אלהא דישראל והב קדמוהי הודאה וחוי כען לי מה עבדתא לא תכסי מני: ואתיב עכן ית יהושע ואמר בקושטא אנא חבית קדם יי אלהא דישראל וכדין וכדין עבדית: וחזית בביזתא אצטלי בבלי חד שפיר ומאתן סלעין דכסף ולישנא דדהבא חד חמשין סלעין

קם ט' ראשי פסו' בקריא' וסי' קום התהלך בארץ לארכה, קום לך פדנה ארם, קם קדש את העם, קום רד לקראת אחאב, קום לך צרפתה, קום וירדת בית היוצר, קום לך אל נינוה, וחברו קום כי עליך הדבר, קם קדש חס': למחר ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר וארא: ולשון ד' בקריאה וסי' ולשון זהב אחד חמשים שקלים, ולשון עלגים תמהר לדבר צחות, ולשון תהפוכות, ולשון חכמים מרפא, וללמדם ספר ולשון כשדים:

רשי

לבתים, יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות: לגברים לראשי גולגלות כל אנשי הבית יבאו לגורל: תוס' ישרף באש, האהל והמטלטלין: אותו ואת כל אשר לו, כדין המפורש למטה אותו והבהמה בסקילה והזיקף שהוא על באש מוכיח שהוא נפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן כמו אחרי דרך מבוא השמש באחרי מופלג מדרך על ידי הטעם וכן פתרונו הנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמפורש למטה: אותו ואת כל אשר לו, כדין האמור למטה וזה מקר' קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור לא פירש מה יהיה לו ובדברי הימים פירש והיה לראש אף כאן לא פי' מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פי': ויקרב את ישרא', לפני החשן מקום שהשבטים כתובים ומסר לו הקב"ה סימן שהשבט שחטא אבנו כהה וכהתה אבנו של יהודה: ויקרב את משפחת יהודה, לגורל אח' קרב ראשי המשפחות אדם אחד מכל המשפחה והטילו גורל על מי יפול ואחר כך על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם אחד מכל בית אב לגורל ואחר כך באו כל אנשי אותה הבית: שים נא כבוד, התחיל להוציא לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם אם הטל גורל על שניכם ויפול על האחד אמר לו שים נא כבוד בבקש' ממך אל תוציא לעז על הגורלות שבו עתידה הארץ ליחלק: ויען עכן, ראה ב"י יהודה נאספים למלחמ' אמר מוטב שאמות אני לבדי ואל יהרגו כמה אלפים מישראל:

כזאת וכזאת עשיתי, גם בחרמים אחרים בימי משה שנ' והחרמתי את עריהם: ואראה בשלל, התבוננתי במה שכתוב בתורה ואכלת את שלל אויבך: אדרת שנער, איצט' לא דמילת' בבלי תרגום שכל מלך שלא קנה לך פלטירין בארץ ישרא' לא נתקררה דעתו במלכותו שנא' ואתן לך את ארץ חמדת צבי צבאות גוים והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן לובש אותה: וירונו

רדק

קדש התקדשו, ענין זימון: אשר ילכדנו יי', אמרו כי העביר לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל: יקרב למשפחות, כי לגברים ראשי משפחות: תקרב לבתי', לראשי בתי המשפחה: יקרב לגברים, לאנשי הבית: ישרף באש אותו ואת כל אשר לו, לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אבל העונש ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו ועברו בחרם ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שמהרי הטמין אות' תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף הגנוב' על החרם וכל אשר לו שהוא חרם: ויקרב את משפחת יהודה, הקריב שבט יהודה לראשי משפחות וזכר משפחה במקום שבט וקצר לו למשפח' והכל לקצר כי כן דרך המקרא: וילכד את משפחת הזרחי, זה לבדו וילכד מן הקל בבנין זה ושאר וילכד מן נפעל ופי' וילכד הארון לבדו: לגברי', לאנשים ראשי בתי המשפחה: וילכד זבדי, שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן: שים נא כבוד ליי', בקש ממנו שיתודה על עונו לשני דברים האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כפר עונו מדכתי' יעכרך יי' ביום הזה ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שיודו בני ישראל בגורל או בקליטו' הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז"ל אמ' עכן ליהושע יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל: וכזאת וכזאת עשיתי, פירושו לפניו ואחרת בשלל ורז"ל דרשו כי מעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנא' כזאת וכזאת עשיתי והתודה עתה על שלשתן ויש אומ' בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של מדין, בכנעני שכתוב בו והחרמתי את עריהם, ובמדין שנתנו הזהב קדש ליי', בסיחון ועוג אף על פי שכתוב בו בזונו לנו אי אפשר שלא הקדישו מן השלל ליי' ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנאמר הנסתרות ליי' אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנאמר עד עולם ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בו בניו ובנותיו: אדרת שנער, בגד חשוב שנעשה בבבל הנקראת שנער ובבראשית רבה אדרת שנער רבי חנינא בר רבי יצחק אומר פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז"ל רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמ' אמר סרבלא דצריפא: האהלי

רלבג

והנה היתה מצות השם ית' שהנלכד בחרם ישרף באש כי הוא ברור אצל השם ית' שלא יפול הגורל כי אם על החוטא ועם כל זה מצאנו שהתחכם יהושע אל שיודה עכן זה קודם שפטו אותו בזה המשפט ואי אפשר שנאמר שסבר עשה זה יהושע כדי שיוכל לשפטו בדין ומפני שלא היו שם עדים רצה שתהיה שם הודאת פיו וזה לשתי סבות הא' שמה שהגיע ידיעתו בזה האופן מהשם ית' הוא ממה שלא אפשר שיפול בעניינו ספק ולא מחלוקת והשנית כי אין להודאת פיו מבא בזה המשפט כלל כמו שהתבאר בפרשת משפטים ולזה ידמה שסבר היה זה הענין באופן שזכרוהו רבותינו ז"ל רוצה לומר שסבר היה עכן ומשפחתו מוציאין לעז על הגורל בשהיו אומרים שאם יפילו הגורל על שני אנשים צדיקים הנה יפול בלי ספק על אחד מהם עם היותו בלתי חוטא בזה ולסלק זה התרעומת והמחלוקת שהיה אפשר שיתחדש מזה התחכם יהושע להשתדל שיספר עכן זה וכאשר הודה זה הענין ספר שסבר שלא יהושע מלאכים וירוצו האהלה ויורה מה שזכר שסבר שלחם שם במרוצה כי יהושע היה ירא שימהרו אנשי משפחתו להוציא משם זה לכסות קלון עכן: ויציקום

מִשְׁקָלוֹ וָאֶחְמְדֵם וָאֶקָּחֵם וְהִנָּם טְמֻנִים בָּאָרֶץ בְּתוֹךְ הָאׇהֳלִי וְהַכֶּסֶף תַּחְתֶּיהָ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ מַלְאָכִים וַיָּרֻצוּ הָאֹהֱלָה וְהִנֵּה טְמוּנָה בְּאׇהֳלוֹ וְהַכֶּסֶף תַּחְתֶּיהָ׃ וַיִּקָּחוּם מִתּוֹךְ הָאֹהֶל וַיְבִאוּם אֶל יְהוֹשֻׁעַ וְאֶל כׇּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּצִּקֻם לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת עָכָן בֶּן זֶרַח וְאֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הָאַדֶּרֶת וְאֶת לְשׁוֹן הַזָּהָב וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת שׁוֹרוֹ וְאֶת חֲמֹרוֹ וְאֶת צֹאנוֹ וְאֶת אׇהֳלוֹ וְאֶת כׇּל אֲשֶׁר לוֹ וְכׇל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ וַיַּעֲלוּ אֹתָם עֵמֶק עָכוֹר׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ מֶה עֲכַרְתָּנוּ יַעְכׇּרְךָ יְהוָה בַּיּוֹם הַזֶּה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ כׇל יִשְׂרָאֵל אֶבֶן וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם בָּאֵשׁ וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בָּאֲבָנִים׃ וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיָּשׇׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק עָכוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ח

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ אַל תִּירָא וְאַל תֵּחָת קַח עִמְּךָ אֵת כׇּל עַם הַמִּלְחָמָה וְקוּם עֲלֵה הָעָי רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת מֶלֶךְ הָעַי וְאֶת עַמּוֹ וְאֶת עִירוֹ וְאֶת אַרְצוֹ׃ וְעָשִׂיתָ לָעַי וּלְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לִירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ רַק שְׁלָלָהּ וּבְהֶמְתָּהּ תָּבֹזּוּ לָכֶם שִׂים לְךָ אֹרֵב לָעִיר מֵאַחֲרֶיהָ׃ וַיָּקׇם יְהוֹשֻׁעַ וְכׇל עַם הַמִּלְחָמָה לַעֲלוֹת הָעָי וַיִּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַיִּשְׁלָחֵם לָיְלָה׃ וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר רְאוּ אַתֶּם אֹרְבִים לָעִיר מֵאַחֲרֵי הָעִיר אַל תַּרְחִיקוּ מִן הָעִיר מְאֹד וִהְיִיתֶם כֻּלְּכֶם נְכֹנִים׃ וַאֲנִי וְכׇל הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי נִקְרַב אֶל הָעִיר וְהָיָה כִּי יֵצְאוּ לִקְרָאתֵנוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ לִפְנֵיהֶם׃ וְיָצְאוּ אַחֲרֵינוּ עַד הַתִּיקֵנוּ אוֹתָם מִן הָעִיר כִּי יֹאמְרוּ נָסִים לְפָנֵינוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ לִפְנֵיהֶם׃ וְאַתֶּם תָּקֻמוּ מֵהָאוֹרֵב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָעִיר וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם׃

מַתְקְלֵיהּ וְרַגְגְתִנּוּן וּנְסֵבְתִנּוּן וְהָא אִנּוּן טְמִירִין בְּאַרְעָא בְּגוֹ מַשְׁכְּנִי וְכַסְפָּא תְּחוֹתַהּ׃ וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אִיזְגַּדִּין וּרְהַטוּ לְמַשְׁכְּנָא וְהָא טְמִירִין בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וְכַסְפָּא תְּחוֹתַהּ׃ וּנְסִיבוּנּוּן מִגּוֹ מַשְׁרְיָא וְאַיְתִיאוּנּוּן לְוָת יְהוֹשֻׁעַ וּלְוָת כׇּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַתִּיכוּנּוּן קֳדָם יְיָ׃ וּדְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עָכָן בַּר זֶרַח וְיָת כַּסְפָּא וְיָת אִיצְטְלָא וְיָת לִישָּׁנָא דְדַהֲבָא וּדְבַר יָת בְּנוֹהִי וְיָת בְּנָתֵיהּ וְיָת תּוֹרֵיהּ וְיָת חֲמָרֵיהּ וְיָת עָנֵיהּ וְיָת מַשְׁכְּנֵיהּ וְיָת כׇּל דִּילֵיהּ וְכׇל יִשְׂרָאֵל עִימֵּיהּ וְאַסִּיקוּ יָתְהוֹן לְמֵישַׁר עָכוֹר׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ מָה עֲכַרְתָּנָא יַעְכְּרִנָּךְ יְיָ בְּיוֹמָא הָדֵין וּרְגַמוּ יָתֵיהּ כׇּל יִשְׂרָאֵל בְּאַבְנַיָּא וְאוֹקִידוּ יָתְהוֹן בְּנוּרָא בָּתַר דִּרְגִימוּ יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא׃ וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי דְּגוֹר אַבְנִין רַב עַד יוֹמָא הָדֵין וְתָב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר עָכוֹר עַד יוֹמָא הָדֵין׃

וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִּדְחַל וְלָא תִתְּבַר דְּבַר עִמָּךְ יָת כׇּל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא וְקוּם סַק לְעַי חֲזִי דִּמְסָרִית בִּידָךְ יָת מַלְכָּא דְעַי וְיָת עַמֵּיהּ וְיָת קַרְתֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ׃ וְתַעֲבֵיד לְעַי וּלְמַלְכַּהּ כְּמָא דַּעֲבַדְתָּ לִירִיחוֹ וּלְמַלְכַּהּ לְחוֹד עֲדָאַהּ וּבְעִירַהּ תִּבְזוּן לְכוֹן אַתְקֵן לָךְ כְּמָנָא לְקַרְתָּא מֵאֲחוֹרַהָא׃ וְקָם יְהוֹשֻׁעַ וְכׇל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא לְמִיסַּק לְעַי וּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא גִּבָּרֵי חֵילָא וְשַׁלְחִינּוּן בְּלֵילְיָא׃ וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ וְאַתּוּן כָּמְנִין לְקַרְתָּא מֵאֲחוֹרֵי קַרְתָּא לָא תַרְחִיקוּן מִן קַרְתָּא לַחֲדָא וּתְהוֹן כּוּלְכוֹן מִתְקַנִּין׃ וַאֲנָא וְכׇל עַמָּא דְּעִימִּי נִתְקְרַב לְקַרְתָּא וִיהֵי אֲרֵי יִפְקוּן לְקַדָּמוּתָנָא כִּדְבְקַדְמֵיתָא וְנִיפּוּךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ וְיִפְקוּן בַּתְרַנָא עַד דְּנִיגוּד יָתְהוֹן מִן קַרְתָּא אֲרֵי יֵימְרוּן תְּבִירִין קֳדָמָנָא כְּדִי בְקַדְמֵיתָא וְנִיפּוּךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ וְאַתּוּן תְּקוּמוּן מִכְּמָנָא וְתַתְרְכוּן יָת קַרְתָּא וְיִמְסְרִינַהּ יְיָ אֱלָהֲכוֹן בִּידְכוֹן׃

רשי

וירוצו האהלה · שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם להכחיש את הגורל: ויצקום · ואתיכונון ורבותינו אמרו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבונו של עולם על אלו יפלו רובה של סנהדרין: ואת בניו וכל ישראל לראות ברדויו ויוסרו מלעשות כמוהו: ואת שורו ואת חמורו · לאבדם כמה שנאמר והיה כל הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו: וירגמו אותו אבן · שחלל את השבת: וישרפו אותם · האהל והמטלטלין: ויסקלו אותם · השור והבהמ': תבזו לכם · ולא תחרימו השלל עוד: עד התיקנו אותם · לשון נתיק שנוציאם מ מתיק העיר דישפורי"ר בלע"ז ויש לפותרו לשון כתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה: והורשתם · ותתרכון:

מים

רדק

האהלי · בשתי ידיעות כמו והאחיו הערכך והדומים לו: תחתיה · תחת האדרת: וירוצו האהלה · טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורב' שלמה כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם כדי להכחיש הגורל: טמונה · האדרת: לשון הזהב · ר"ל שבט זהב שדומה ללשון: ויציקום לפני יי' · ויעמידום לפני יי' כדי שיראו אותם כל ישרא' וידעו כח החרם ויזהרו מן החמדה ומן החרם ורז"ל אמרו ויציקום בא יהושע וחבטן בקרקע לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפל רובה של סנהדרי': את עכן בן זרח · סמך אותו לאבי אביו לקצר כי זרח היה ראש מ משפח': ויעלו אותם עמק עכור · היה לו לומ' ויורידו אבל נראה כי היה הר בין המחנה ובין ה העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלע: וירגמו · ואחר כך אמר וישרפו ואחר ויסקלו וכתב אדני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופי' וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשרפה היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב ה כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואח' כן ויסקלו אותו באבנים כמום באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבני' גדול להיות לאות · ורז"ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתו' מדבר שכך נאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי שגנב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין שבשבת נלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו רז"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו: כאשר עשית ליריחו ולמלכה · כי הכל הרגו לפי חרב: תבזו לכם · כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבזו אותה לכם לכל צרככם שלא יבא ממנה אוצר יי': התיקנו · פרשו נתק ר"ל עד שנתק אותם מן העיר ברדפם אחרינו: ואתם תקומו מהאורב · שם כמו מהמארב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו · ויטעהו שורק: והורשתם את העיר · את יושבי העיר תגרשום ותכלום:

כתפשכם

מסרה

המלך עמד על העמוד כמשפט דמלכי' · וחברו דד"ה · שרי יהודה ושרי ירושלם · וסי' בלשון ארמי יהוש' סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא גברא: תקמו ב' וחס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשתם ונפלו ולא תקמו:

האהלה ח' וסי' נמסר בספר שפטים סי' ד': ביום הזה ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמס' בסד' נח: ואת עמו ז' דסמיכי בקרי' וסי' נמסר בסדר בשלח: ואת ארצו ה' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר חקת התורה: וכל עם ז' דסמיכי בקריא' וסי' ויקם יהושע · ויעל יהושע · ויבא יהושע וכל עם המלחמה · ויאמר המלך הגלגלה · ותרא והנה

רלבג

ויצקום לפני יי' · פירשו בו ויעמידום מענין מצוקי ארץ ו ואפשר עוד שיהיה מענין יציקה והרצון בזה שלשון הזהב היה טמון תוך האדרת ו והכסף היה תחתיה והיו בו מאתי' שקלים וכשהביאו זה אל יהוש' וישראל הנה פשטו א אותם שם כדי שיראה לעין שהיו שם אלה ה הדברי' שהודה עכן: ויקח את עכן · הנה יסתפק מספק למה כ שנכנסו בניו ובנותיו והם לא חטאו בזה ויראה אם כשנאמר שכבר היו קטנים והיו בזה במכשלת קנינו ש שכוה השם שיאבדו או שנאמ' שלא הובאו שם בניו ובנותיו ל להמיתם אבל לראות המשפט כדי שיוסרו שכמו זה הפועל ה המגונה לא יעשו וממה שיורה על זה שכבר אמר אחר זה וירגמו אותו בני ישראל אבן ויקימו עליו גל אבנים גדול להורו' שלא מת שם אדם זולתו ומ"ש וישרפו אותם באש ו ויסקלו אותם באבנים שב אל הבעלי חיים שהם שורו וחמורו ו וצאנו וספר ששרפום באש אחר שסקלו א אותם באבני' ולא כלל יחד סקילת הבעלי ה חיים עם סקילת עכן שהוא מבואר שלא י יכללו יחד בזה הענין האדם והבעלי חיים והנה זכר שאחר זה סבה ההשגחה האלהית על ישראל וכוה השם יתב' שיעשו מלחמה בתחבולות עם אנשי העיר לפי שכבר היה אפשר להחרימ' בזה האופן בזולת עשיית מופת אחר כי הם יסכימו לצאת מהעיר לרדוף אחרי בני ישראל לפי שבנגעם הראשונה נצחום והנה הש"י לא יעשה מופת ללא צורך

רדק

כתפשכם, מקור בכ"ף: כדבר יי' תעשו, שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ויריחו שרפה באש: ראו צויתי אתכם, כלומר שתהיו זריזים: וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם, באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרז כלם להשכים בבקר ולערוך המלחמה: ויפקד, השגיח בהם ונתן עיניו עליהם איך הם מוכני' למלחמה: וכל העם המלחמה, חסר הסמך ומשפטו העם עם ה המלחמה כמו הארון הברית: ויקח כחמשת אלפים איש, שיהיו גם כן אורב אולי שם אות סמוך לעי יותר מן הראשונים: וישימו, האורב והמחנה שמו עצמם וקרבו לעיר יותר ממה שהיו וכן אומ' במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר, ואת עקבו, כתרגומו וית כמניה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב היא ערמה: וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, כלומר הלך הוא ואחרים עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים או ישני' פן יבאו אנשי העי פתאום עליהם והכום: למועד, כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומ' שהכין המלך ואמ' בשעת פלונית נהיה מוכני' כלנו לצאת למלחמה: לפני הערבה, לפני המישור אשר היה את פני ה העיר: וינגעו, הראו עצמם נגועים ונכים לפניהם וגם הם היו נגועים כי אי אפשר שהיו נכים לפניהם שלא היו נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמם נגועים לכך היה אומר ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט: דרך המדבר, מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק מן העיר לפי' אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתו' הדברו והוא מתרג' וינהגו ודבר לפי שהרועה נוהג שם המקנה: ויזעקו, נתקבצו לרדוף אחריהם ולפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפי' נאמר בזה הלשון: אשר בעיר, כן כתיב וקרי בעי והכתוב מורה שנזעקו כל ה הנשארי' בעיר לרדוף אחריהם והקרי מורה אשר בעי ובגבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובביתאל: בכידון, כתרגומו ברומחא: ידים

רשי

מים לעי, שהעי מקדם לבית אל וביתאל מים לעי: וילן יהושע בתוך העם, להיות כנון בהשכמת הבקר: ויעל הוא, כמו שאמ' לו המקו' אם הוא עובר לפניהם עוברין ואם לאו אין עוברין: ויקח כחמשת אלפים איש, אורב אחר לאורב אחד קרוב לעיר מחברו: וישימו העם, שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להלחם כמו שנ' בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו: ואת עקבו, ואת ארבו כמו ויעקבני: וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אמרו רבותינו שלן בעומקה של הלכה: למועד, לזמן היו' שנועדו יחד מאתמול באותה שעה כנא שהיו מנחשים ומעוננים: וינגעו, לשון נגע ואתברו הראו עצמן כאילו הם נגפים לפניהם: נטה בכידון, הוא היה סימן לאורב לצאת מן המארב בראותו ה הכידון נטוי על העיר כידון שפידו בלע"ז: ידים

וישלחם ד' וסי' וישלחם יהושע וילכו, ויקם יהושע וכל עם, וישלחם לבנונה, ויקח אסא את כל: סימן קדם' וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם, תנינא וילך יהושע בלילה הוא בתוך העמק ואפ"ס אל עם עמקי: הוא וכל עמו ד' וסי' ויפנו ויעלו, ויצא סיחון לקראתנו, ונפן ונעל דרך הבשן, כראות מלך העי: לא

וְהָיָה כְּתָפְשְׂכֶם אֶת־הָעִיר תַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ כִּדְבַר יְהוָה תַּעֲשׂוּ רְאוּ צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ וַיִּשְׁלָחֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיֵּלְכוּ אֶל־הַמַּאְרָב וַיֵּשְׁבוּ בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעָי וַיָּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעָם׃ וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּפְקֹד אֶת־הָעָם וַיַּעַל הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הָעָם הָעָי׃ וְכָל־הָעָם הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ עָלוּ וַיִּגְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ נֶגֶד הָעִיר וַיַּחֲנוּ מִצְּפוֹן לָעַי וְהַגַּי בֵּינָו וּבֵין־הָעָי׃ וַיִּקַּח כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיָּשֶׂם אוֹתָם אֹרֵב בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעִיר׃ וַיָּשִׂימוּ הָעָם אֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר מִצְּפוֹן לָעִיר וְאֶת־עֲקֵבוֹ מִיָּם לָעִיר וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת מֶלֶךְ־הָעַי וַיְמַהֲרוּ וַיַּשְׁכִּימוּ וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי־הָעִיר לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמּוֹעֵד לִפְנֵי הָעֲרָבָה וְהוּא לֹא יָדַע כִּי־אֹרֵב לוֹ מֵאַחֲרֵי הָעִיר׃ וַיִּנָּגְעוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיהֶם וַיָּנֻסוּ דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר׃ וַיִּזָּעֲקוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בָּעִיר לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַיִּנָּתְקוּ מִן־הָעִיר׃ וְלֹא־נִשְׁאַר אִישׁ בָּעַי וּבֵית אֵל אֲשֶׁר לֹא־יָצְאוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַזְבוּ אֶת־הָעִיר פְּתוּחָה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ נְטֵה בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדְךָ אֶל־הָעַי כִּי בְיָדְךָ אֶתְּנֶנָּה וַיֵּט יְהוֹשֻׁעַ בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדוֹ אֶל־הָעִיר׃ וְהָאוֹרֵב קָם מְהֵרָה מִמְּקוֹמוֹ וַיָּרוּצוּ כִּנְטוֹת יָדוֹ וַיָּבֹאוּ הָעִיר וַיִּלְכְּדוּהָ וַיְמַהֲרוּ וַיַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ׃

וִיהֵי בְּמֵיחַדְכוֹן יַת קַרְתָּא תּוֹקְדוּן יַת קַרְתָּא בְּנוּרָא כְּפִתְגָמָא דַיְיָ תַּעְבְּדוּן חֲזוֹ דְפַקֵּידִית יָתְכוֹן׃ וְשַׁלְחִינוּן יְהוֹשֻׁעַ וַאֲזַלוּ לִכְמָנָא וִיתִיבוּ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עַי מַעְרַב לְעַי וּבָת יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּגוֹ עַמָּא׃ וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּמְנָא יַת עַמָּא וּסְלִיק הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַמָּא לְעָי׃ וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא דְעִימֵּיהּ סְלִיקוּ וְאִתְקָרַבוּ וַאֲתוֹ לָקֳבֵל קַרְתָּא וּשְׁרָא מִצִּיפּוּנָא לְעָי וְחֵילְתָא בֵּינוֹהִי וּבֵין עָי׃ וּדְבַר כַּחֲמֵשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא וְשַׁוִּי יָתְהוֹן כְּמָנָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי מִמַּעְרַב לְעָי׃ וְשַׁוִּיאוּ עַמָּא יַת כָּל מַשְׁרִיתָא דְמִיצִּיפּוּנָא לְקַרְתָּא וְיַת כְּמָנֵיהּ מִמַּעְרַב לְקַרְתָּא וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהִיא בְּגוֹ מֵישְׁרָא׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא מַלְכָּא דְעַי וְאוֹחִיאוּ וְאַקְדִּימוּ וּנְפָקוּ אֱינָשֵׁי קַרְתָּא לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל לַאֲגָחָא קְרָבָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לִזְמָנָא דִימְתַקַּן לֵיהּ לִקֳדָם מֵישְׁרָא וְאִינוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי כְּמָנָא לְהוֹן מֵאֲחוֹרֵי קַרְתָּא׃ וְאִתְּבָרוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל קֳדָמֵיהוֹן וַאֲפָכוּ לְאוֹרַח מַדְבְּרָא׃ וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל עַמָּא דִּי בְקַרְתָּא בְּעַי לְמִרְדַּף בַּתְרֵיהוֹן וּרְדָפוּ בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְנְגִידוּ מִן קַרְתָּא׃ וְלָא אִשְׁתְּאַר אֱנָשׁ בְּעַי וּבֵית אֵל דְּלָא נְפָקוּ בָּתַר יִשְׂרָאֵל וּשְׁבַקוּ יַת קַרְתָּא כַּד פְּתִיחָא וּרְדָפוּ בָּתַר יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵים בְּרוּמְחָא דִּי בִידָךְ עַל עַי אֲרֵי בִידָךְ אֶמְסְרִינַהּ וַאֲרֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּרוּמְחָא דְבִידֵיהּ עַל קַרְתָּא׃ וּכְמָנָא קָם בִּפְרִיעַ מֵאַתְרֵיהּ וּרְהָטוּ כְּדַאֲרֵים יְדֵיהּ וְעָלוּ לְקַרְתָּא וְכַבְשׁוּהָא וְאוֹחִיאוּ וְאוֹקִידוּ יַת קַרְתָּא בְּנוּרָא׃

רלב"ג

וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אחשוב זה שמחשבתו והשתדלותו לא היתה בלילה ההוא כי אם בהיסרת העם בדברי המלחמה הזאת וכדי שיבטח לבם יותר ולא ירך לבבם על מה ש שהיו נגפים בראשונה עלה יהושע וזקני ישר' לפני העם ולזה היה יהושע והזקני' במקום היותר מסוכן וזכר עם זה לזאת הסבה בעי' לפי מה שאחשוב שסבר לן יהוש' בלילה ההוא בתוך העמק כי העמק הוא המקום היותר שפל והוא היותר מסוכן שבמקומות ב בדבר המלחמה והנה לקח יהושע מהשלמי' אלף שבחר ה' אלפים איש היו אורב בין י ישראל ובין העי מים לעיר והנה הם היו במקום קרוב למקום יהושע עד שיתכן בהם שיראו כשיטה יהושע את ידו בכידון והוא הרומח אשר בו הכה והיו הנשארי' קרובים להם באופן שיתקבצו כולם בעת ההיא ויבואו אל העיר וילכדוה והנה זכר וכבר יצאו אנשי העיר לקראת ישר' למלחמה למועד לפני הערבה אמר למועד להורות שבכמו העת שהיום שיצאו לקראתם בפעם הראשונה יצאו עתה כי זה ממה שיחזק לב אנשי יושבי העי ויחשבו שכמו שנצחו אז ינצחו עתה ואמר לפני הערבה כי במקום ההוא לפי מה שאחשוב היו מנצחים בפעם הראשונה או אמר לפני הערבה כי מהמקום ההוא יתכן שלא היו יכולין לראות האורב אשר מאחרי העיר ובזאת התחבולה הנכונה נכחום בקלות כי בראותם עשן העיר עולה השמימה אשר עם טפם ונשיהם לא נשאר להם כח ולא רצון העומד והשיעור להלחם עם ישר' באופן ראוי וזה מבואר מאד׃ והנה

נשאר ד' דסמיכי בקריאה וסי' ולא נשאר איש בעי ובית אל, וישלח יהוא בכל ישר', ויעלו ביהודה ויבקעוה דד"ה, ואני נשארתי לבדי: והאורב ג' מלאים בליש' וסי' והאורב קם מהרה, ואתם תקומו מהאורב, ויצילנו מכף אויב דעזרא: וילכדוה ה' בקריא' וסי' וילכדו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה, והאורב קם מהרה ממקומו, ויעבר יהושע מלכיש עגלונה, ויעל יהושע מעגלונה, וילכדה מקצה שלשי' ב' מנהון חס' קדמא' ובתראה, ונמסר גם בסדר מטות:

והנה נתלה מלך העי ולא הלינו נבלתו על העץ כמו שהזהירה התורה גם בהרוגי בית דין שלא לעשות האויר והקימו עליו גל של אבנים בפתח שער העיר כדי שיתפרסם זה לשאר מלכי הגוים ויראו מהלחם עם ישראל: **ואולם** התועלות המשכות מזה הספור הם י"ד: **התועלת הראשון** הוא במצות והוא מה שזכר מענין המילה ומזה המקום למדנו שמי שאחר עשיית מצוה מה ראוי שיקיימנה תכף שימצא מקום שיוכל לקיימה ולזה תמצא שתכף שמצאו ישראל מקום אפשר שיחנו בה עד שתחיה מכתם כונו בעשיית המילה ואולם אחר עבור אבל משה נתברר להם כי תוך שלשה ימים ישבו לעבר הירדן כמו שנזכר במה שקדם ומזה המקום יתברר שמי שלא מל בשמיני לאי זה סבה שתהיה הנה אין ראוי לו ש שימתין עליה אחרי מצאו מקו' לעשייתה:

הב' הוא במדות והוא שראוי כשיביאו הענין לעשות פעולה מבערת הנה ראוי שיעשה אותה ב באופן אשר יגיע בו לו צער יותר מעט מצער ולזה באה המצוה ליהושע שיעשה חרבו' צורים ימול בהם בני ישראל: **הג'** הוא במצות והוא כשימשך מעשיית המילה סכנה לתינוק ראוי שתמנע מננו ולזה ספר שבנ' מתנו מלימול במדבר בנבת לבתם במדבר ארבעים שנה ועל פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו ולזה לא היו יודעים מתי יבא להם הצווי לנסע כי בהעלות הענן יצטרכו ללכת כי על פי יי' יסעו ולזה יתכן שאם היו מלים אולי יבא להם הצווי לנסע קודם חיות מכת ה המילה ותהיה בזה ש סכנה לתינוק ולמולו' ולזאת הסבה זכר גם בזה המקום שכבר ישבו בני ישרא' תחתם עד חיותם: **הד'** והוא בענין תועלת המצוה הוא ל ללמדנו שים למצות המילה רושם בהתמד' ההשגחה בישראל עד שהיו נכנעים לירושת הארץ ולזה זכר שהקדים מצו' המילה קודם שישתדלו בענין המלחמה ולזה גם כן אמר היום גלותי את חרפת מצרים לפי ה הביאור האחרון שזכרנו בו וכבר הארכנו המאמ' איך יגיע זה התועלת מזאת המצוה בביאורנו לדברי התורה: **הה'** והוא במצות הוא להוסיף ביאור על מה שאמר בתורה בהנפת העומר שהוא ממחרת השבת שלא רצה בו שבת בראשית כמו שהיו אומ' הצדוקים: **הו'** והוא בעיון הוא שהשם ית' לא יעשה מופת ללא צורך ולזה אמ' שתכף שיוכלו לאכול מעבור הארץ שבת המן **הז'** והוא בעיון הוא שהנביא ראוי שיכין עצמו לנבואה שיצטרך אליה הוא בעיוני מחשבתו עם ולזה זכר שכבר היה יהושע ביריחו כשהגיע לו הנבואה ההיא ר"ל שכבר שוטטה מחשבתו שם כי הוא לא היה עדין ביריחו: **הח'** והוא בעיון להודיע כי בהתערב ענין ההשגות הדמיוניות יקרה במקצת דברים המגיעים במראה הנבואה שיהיו לפי הדמיונות אשר שוטטה מחשבתו בהם וזה על הרבה מהדברים בא הספור בהם בעניני הנבואות ולזה זכר בזה המקום כי יהושע היה מדמה תחלה בזה האיש שיהיה מאנשי המלחמה אשר לו או אשר כנגדו: **הט'** הוא להיישיר ישראל בשלימות בשם ית' ויראו ממנו כי זה כלו מגיע אותם אל הצלחתם הנפשיית עם שבזה יתיישרו בזאת ההצלחה אשר השתדלותם בה עתה: **הי'** והוא במדות הוא שאין ראוי שיקפח שכר כל בריה אך ראוי שישולם גמול על כל מעשה טוב ולזה תמצא שצוה יהושע להחיות רחב וכל אשר אתה בבית ומתן הסבה בזה כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע ולא נתן הסבה בזה שבועת המרגלים לה כי לא נקשרו ישראל בזה מפני שבועתם לה כי לא היה להם רשות על זה מיושר' ולא היו ראשי העם שיקשרו העם בשבועתם וכן סיפר בסו' הענין כי רחב וכל אשר אתה בבית החיה יהושע ותשב בקרב ישר' כי החביאה המלאכים אשר שלח ואחר שכבר היתה הסכמתו להחיות רחב וכל אשר אתה בבית בעבור הטוב שגמלה למרגלים הנה הסכים יהושע שיעשה זה על ידי המרגלים כדי שיקיימו שבועתם לה: **הי"א** והוא במדות הוא שהוא ראוי לכל כלל מתאחד למנוע קצת האנשים לקצת מחטוא לשם ית' כי כבר יזיקו הכלל בחטא היחיד הלא תראה כי עכן מעל בחרם ועל כל העדה היה קצף ולזאת הסבה צותה התורה הוכח תוכיח את עמיתך: **הי"ב** והוא במדות והוא שאין ראוי למושל שיעשה בכחו מה שאיפשר שתפול בו טענה שלא יעשה בצדק ולא ש שנוה בזה מפני הגבורה אך ראוי שיתחכם להכיר הטענה ההיא באופן שלא תתחדש בזה מריבה וקטטה כי אולי יגיע מזה הפסד רב ובזה יקיים מה שבאתהו המצוה עליו מאת השם ולזה תמצא שכבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה והמחלוקת

השמימה ו"א בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן: בתוך ה' וסי' נמסר בסדר לך לך: ויקריבו י' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר ויקרא: ואת מלך ד' וסי' ואת מלך העי תפשו חי / ואת מלך העי תלה / ואת מלך מעכה

כ ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל-הרודף: ויהושע וכל-ישראל ראו כי-לכד הארב את-העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את-אנשי העי: ואלה יצאו מן-העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה ויכו אותם עד-בלתי השאיר-להם שריד ופליט: ואת-מלך העי תפשו חי ויקרבו אתו אל-יהושע: ויהי ככלות ישראל להרג את-כל-ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לפי-חרב עד-תמם

ס

וישבו כל-ישראל העי ויכו אתה לפי-חרב: ויהי כל-הנפלים ביום ההוא מאיש ועד-אשה שנים עשר אלף כל אנשי העי: ויהושע לא-השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל-ישבי העי: רק הבהמה ושלל העיר ההיא בזזו להם ישראל כדבר יהוה אשר צוה את-יהושע: וישרף יהושע את-העי וישימה תל-עולם שממה עד היום הזה: ואת-מלך העי תלה על-העץ עד-עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע וירידו את-נבלתו מן-העץ וישליכו אותה אל-פתח שער העיר ויקימו עליו גל-אבנים גדול עד היום הזה:

וחברו / וכבא ג' בקריא' וסי' והיה לפנות ערב ירחץ במים / וככוא נשאי הארון / וכבא השמש צוה יהושע / מציעתא מלא / ונמסר גם בסדר תצא:

וְאִתְפְּנִיאוּ אֱנָשֵׁי עַי לַאֲחוֹרֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא סָלֵיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָא וְלָא הֲוָה בְהוֹן חֵילָא לְמֵעֲרַק לְכָא וּלְכָא וְעַמָא דְאַפֵּיךְ לְמַדְבְּרָא אִיתְחֲזַר עַל רָדְפָא: וִיהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ אֲרֵי כְבַשׁ בַּמְנָא יַת קַרְתָּא וַאֲרֵי סְלֵיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא וְתָבוּ וּמְחוֹ יַת אֱנָשֵׁי עָי: וְאִילֵין נְפַקוּ מִן קַרְתָּא לְקַדָמוּתְהוֹן וַהֲווֹ לְיִשְׂרָאֵל בְּמִצִיעָא אִילֵין מִכָּא וְאִילֵין מִכָּא וּמְחוֹ יָתְהוֹן עַד דְלָא אִשְׁתָּאַר לְהוֹן שְׁאָר וּמְשֵׁיזֵיב: וְיַת מַלְכָּא דְעַי אֲחָדוּ כַּד חָי וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ: וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי יִשְׂרָאֵל לְקַטָלָא יַת כָּל יָתְבֵי עַי בְּחַקְלָא בְּמַדְבְּרָא דִי רְדָפוּנוּן בֵּיהּ וְאִתְקְטָלוּ כּוּלְהוֹן לְפִתְגַם דְחָרֶב עַד דְשַׁלִימוּ וְתָבוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְעַי וּמְחוֹ יָתַהּ לְפִתְגַם דְחָרֶב: וַהֲווֹ כָּל דְאִתְקְטָלוּ בְּיוֹמָא הַהוּא מִגְבַר וְעַד אִיתְּתָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין כָּל אֱנָשֵׁי עָי: וִיהוֹשֻׁעַ לָא אֲתֵיב יְדֵיהּ דַאֲרֵים בְּרוֹמְחָא עַד דְגָמַר יַת כָּל יָתְבֵי עָי: לְחוֹד בְּעִירָא וַעֲדִי קַרְתָּא הַהִיא בְּזוֹ לְהוֹן יִשְׂרָאֵל כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְפַקֵיד יַת יְהוֹשֻׁעַ: וְאוֹקִיד יְהוֹשֻׁעַ יַת עָי וְשַׁוְיַהּ תֵּל חֲרִיב לַעֲלַם לְצַדוּ עַד יוֹמָא הָדֵין: וְיַת מַלְכָּא דְעַי צְלַב עַל צְלִיבָא עַד עִידַן רַמְשָׁא וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא פַּקֵיד יְהוֹשֻׁעַ וַאֲחִיתוּ יַת נְבִלְתֵּיהּ מִן צְלִיבָא וּרְמוֹ יָתֵיהּ בְּמַעֲלָנָא תְרַע קַרְתָּא וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי דְגוֹר אַבְנִין רַב עַד יוֹמָא הָדֵין:

רדק

ידים, מקום, כמו רועו' על ידיהם או כח כתרגומו חילא אל הרודף, ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותם, בשדה במדבר, השדה כולל מקום זרע העבור ומקו' מרעה הבהמו' גם כן לכיכך פי' במדבר אשר רדפום בו: וכבא השמש, כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישראל מ מכות הכתוב: אז

רשי

ידים כח: והעם הנס המדבר, ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמור למעלה נהפך להלחם אל הרודף: ואלה יצאו מן העיר, האורב שהצית את העיר: את

רדק

אז יבנה · אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתוב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו׳ והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו׳ ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רבותינו ז״ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבני׳ ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה נתרת אלא על ידי כביא שנאמר אז יבנה יהושע ומלת יבנה עתיד במקום עבר ויבא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבא: אז יקהל שלמה : את משנה תורת משה · מן ושנותם לבניך אף על פי שאינו מפרשו ופירושו שנן התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז״ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות ובאזהרו׳ ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק הצורך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז״ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אות׳ בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שיראו אותם : חציו · ו׳ שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי והכהני׳ והלוי׳ והארון עומדים למטה הכהנים מקיפים את הארון והלוים מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונה וכך הוא מפורש בתור׳ את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תחלה ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעש׳ פסל ומסכה וגו׳ ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו׳ ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות כך סדרו רבותינו זכרם לברכ׳ והקשו ואמרו איך אנו אומרים כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה : והחציו · כמו האחלי׳ הערכך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות ורבותינו ז״ל דרשו בו כי בא הה״א למעט כי מעטו׳ היו במספר החצי של הר עיבל מהחצי של הר גריזים ואף על פי שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנאמר בהם ואני עם רב וגו׳ ומה שאמר אל מול הר גריזים אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת אבל שוני מורה ונאמ׳ להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר׳ אליעזר אומ׳ לא זה הוא הר גריזי׳ והר עיבל שבין הכותיים הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא חויה אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ובירוש׳ לדברי ר׳ אליעזר מהו הר גריזי׳ והר עיבל ב׳ גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזי׳ ולאחד קראו הר עיבל: ואחרי כן · הברכה הקללה · הוא שאמרו ברוך האיש ארור האיש או פי׳ והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע :

לא

בספר תורת משה ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ כאשר צוה משה עבד יי׳ דיהושע · וחזקתם מאד לשמר ולעשות את · ואת בני המכים לא המית דמלכים : עליהן ז׳ בקריאה וסימ׳ ותנו בהן אש ושימו עליהן · וכתבת עליהן כל דברי · כאשר צוה משה עבד יי׳ דיהושע · ורגמו עליהן אבן · המתנבאות מלבהן · אשר קוניהן

אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים׃ וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִים וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה׃ וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה׃

בְּכֵין בְּנָא יְהוֹשֻׁעַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְעֵיבָל׃ כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה מַדְבַּח אַבְנִין שַׁלְמִין דְּלָא אִיתְרַם עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא וְאַסִּיקוּ עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ וְנַכִּיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין׃ וּכְתַב תַּמָּן עַל אַבְנַיָּא יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה דִּכְתַב קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְכָל יִשְׂרָאֵל וְסָבוֹהִי וְסַרְכוֹהִי וְדַיָּינוֹהִי קַיְימִין מִכָּא וּמִכָּא לַאֲרוֹנָא קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי נַטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא דַייָ כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא פַּלְגֵיהוֹן לָקֳבֵל טוּרָא דִגְרִיזִין וּפַלְגֵיהוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא דְעֵיבָל כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ לְבָרָכָה יָת עַמָּא יִשְׂרָאֵל בְּקַדְמֵיתָא׃ וּבָתַר כֵּן קְרָא יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בִּרְכָן וּלְוָטִין כְּכָל דִּכְתִיב בְּסִפְרָא דְאוֹרַיְתָא׃

יהרגון · ותלכנה שתיהן עד באנה בית לחם · וכל ואת שתי הכליות וכל תכלית דכו׳ : משנה ד׳ קמצין וסימ׳ והיה כשבתו על כסא · ויכתב שם על האבנים את · ויהרג זכרי גבור ד״ה · ושלמתי ראשנה משנה עונם דירמיה: הכהנים הלוים י״ג וסימ׳ נמסר בסדר שפטים : לברך ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק :

רשי

אז יבנה וגו׳ · פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיו׳ שעברו את הירדן עשה כן: ויכת׳ שם על האבנ׳ · הן הן האבנים האמורי׳ למעלה לאח׳ מעשה זה קיפולו הסיד מעליה׳ והביאו׳ הגלגל : לברך את העם בראשונה · להקדים ברכו׳ לקללו׳ ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה : ועשו

רלבג

והמחלוקת ואף על פי שכבר היה אפשר לו להשלים מצות השם ית׳ בזולת הוראת פיו כי לא היה יכולת לאח׳ מבני ישראל למרו׳ את פי הנביא כמו שאמרו אין כל איש אשר ימרה את פיך וגו׳ ולזאת הסבה צוה יהושע גם כן למלאכיו שירוצו לאהל עכן כדי שימצאו מה שהודה ואז יתפרסם זה לישראל ולזאת הסבה הזיקוס ופזרוס לפני יי׳ כדי שיתפרסם לכלם שכבר היה מבואר במה שהביאו מלאכי יהושע אותם הדברים שהודה עכן : והוא במדות והוא שראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה שלא יקצר

ה״ג

מהמצאת הסבו׳ המביאות התכלית אשר יכוין ומלהשבית כל הסבות המונעות התכלית ההוא ולזאת הסבה תמצא שסודר ענין יהושע במלחמה עם יושבי העי בכל אלו התחבולות הנפלאות וזה שכבר היו ישראל הנראים למלך העי בעמק ולזה יבטחו יושבי העי לצאת עליהם במלחמה כי הם היו בחולשה בתכלית לפי המקו׳ ההוא שהיו בו ר״ל מפני היותם בעמק עם שכבר חזק לבם עוד מפני היות זה בכמו המועד והמקום שהיו ישראל נגפים לפני יושבי העי בפעם הראשונה וחזק לבם גם כן לרדוף כלם אחריהם באופן שהניחו העיר פתוחה כי הם ראו אות׳ כלם נסים דרך המדבר והם לא ידעו שיהיה קצת החיל מאחריהם ובזה נשלם להם בקלות הכנס האורב בעיר והצית העיר באש והוא הקל מאד בענין החרמתם כי בראותם עשן העיר נבהלו מפני מות טפם ונשיהם ואבוד קניניהם וסבר זה להם דלתי ההשתדלות בענין מלחמת׳ שיתנהגו בה באופן ראוי ולזה מתו כלם בקלות ולזאת הסבה בעינה תלו מלך העי והקימו עליו גל אבנים גדול ליראת המשאירים : והוא ברעות הוא שהשם ית׳ לא ישנה טבע

ה״ד

המציאו׳ ומנהגו לעשו׳ מופת אם לא יביאו לזה הכרח מה ולזה תמצא כי מפני שהיה אפשר החרמת יושבי העי בקלות בכמו אלו התחבולות מבד מה שקרה במלחמה הראשונה שהיו ישראל נגפים לפניהם הנה לא הסכים השם ית׳ שיעשה זה בדרך מופת: אז יבנה יהושע מזבח ליי׳ · עד והארץ שקטה ממלחמ׳ · זכר שכבר בנה יהושע מזבח ליי׳ אלהי ישר׳ בהר עיבל: כאשר צוה משה וגו׳ · אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל · כמו שצותה התורה וזה ממה שיורה שמה שאמר בתורה ואם מזבח אבנים תעשה לי היא מצוה לא רשות עם שכבר באה המצוה בבניית המזבח בהר עיבל וזכר שכתב שם על אבני המזבח פתשגן תורת משה אשר כתבה לפני בני ישראל והנה כבר התבאר בתורה שכבר שדו אותם בשיד כדי שיכתבו שם כתב מבואר ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ככתו׳ בתור׳ משה וזהו מ״ש שכבר קרא שם את כל דברי התורה הברכה והקללה וזה לאות שמה שכתב שם לא היה בו זולת זה ואם אי אפשר אלא שנודה שכתב שם כל התורה הנה אין זה זר מאד כל שכן אם היה המזבח גדול וגבוה ובכלל הנה אם היה בגודל מזבח בית שני לפי מה שספרו ממנו רבותינו ז״ל היה מכיל זה בכתיבה בינונית · והנה זה הוא הנראה בעיני ר״ל שמה שכתב שם כלל התורה ואי אפשר שנאמר שיהיה משנה תורת משה רמז לעשר הדברות עד שנאמר שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים וזה שהוא זכר שכבר כתבם משה לפני בני ישראל ומה שכתב שם משה לפני בני ישראל היה כלל התורה לא עשר הדברים לבד וקצת המפרשים אמרו שכבר כתב שם רמזים קצרים מתרי״ג מצות כמו הענין באזהרות אשר נהגו לקרא׳ בחג השבועות שיש בהם רמזים קצרי׳ מתרי״ג מצות וזה רחוק בעיני שכבר נזכר בתורה וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם · והנה זכר שעשו שם כמו שצוה משה מענין הברכה והקללה לא נפל דבר ממה שנזכר מזה בפרשת כי תבא · עוד זכר

לֹא־הָיָה דָבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא־קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ בְּקִרְבָּם׃

ט

א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל הַמְּלָכִים אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבְכֹל חוֹף הַיָּם הַגָּדוֹל אֶל־מוּל הַלְּבָנוֹן הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם־יְהוֹשֻׁעַ וְעִם־יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד׃ וְיֹשְׁבֵי גִבְעוֹן שָׁמְעוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵמָּה בְּעָרְמָה וַיֵּלְכוּ וַיִּצְטַיָּרוּ וַיִּקְחוּ שַׂקִּים בָּלִים לַחֲמוֹרֵיהֶם וְנֹאדוֹת יַיִן בָּלִים וּמְבֻקָּעִים וּמְצֹרָרִים׃ ה וּנְעָלוֹת בָּלוֹת וּמְטֻלָּאוֹת בְּרַגְלֵיהֶם וּשְׂלָמוֹת בָּלוֹת עֲלֵיהֶם וְכֹל לֶחֶם צֵידָם יָבֵשׁ הָיָה נִקֻּדִים׃ וַיֵּלְכוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו וְאֶל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאנוּ וְעַתָּה כִּרְתוּ־לָנוּ בְרִית׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַחִוִּי אוּלַי בְּקִרְבִּי אַתָּה יוֹשֵׁב וְאֵיךְ אֶכְרָות־לְךָ בְרִית׃

(מסורה בשוליים: ט"פ בסיפרא · כ' להרנו · ל' · ג' מ"ל בלים · ל' ל' · ד' בלים · ל' · וויאמר ק' יח · ל' מ"ל בספרי · ב' יתרין וי"ו)

לָא הֲוָה פִּתְגָמָא מִכֹּל דִּי פַּקִּיד מֹשֶׁה דְּלָא קְרָא יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם כָּל קְהָלָא דְּיִשְׂרָאֵל וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וְגִיּוֹרַיָּא דְּאָזְלִין בֵּינֵיהוֹן׃

וַהֲוָה כַּד שְׁמַעוּ כָּל מַלְכַיָּא דִּי בְּעִיבְרָא דְּיַרְדְּנָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָא וּבְכָל סְפַר יַמָּא רַבָּא דִּי לָקֳבֵיל לִבְנָן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי פְּרִיזָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ וְאִתְכַּנַּשׁוּ כַּחֲדָא לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל סִיעָא חֲדָא׃ וְיָתְבֵי גִבְעוֹן שְׁמַעוּ יָת דִּי עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ וַעֲבַדוּ אַף אִינוּן בְּחוּכְמָא וְאִזְדָּוָּדוּ וּנְסִיבוּ שַׂקִּין בָּלָן לַחֲמָרֵיהוֹן וְזִיקִין דַּחֲמַר בָּלָן וּמְבַזְּעִין וּמְצוֹרָרִין׃ וּמְסָנִין בָּלָן וּמְרַקְעִין בְּרִיגְלֵיהוֹן וּכְסוּתָא בָלְיָא עֲלֵיהוֹן וְכָל לְחֵם זְוָדֵיהוֹן יָבֵשׁ הֲוָה כִּסְנִין׃ וַאֲזָלוּ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגְּלָא וַאֲמַרוּ לֵיהּ וּלְאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֲרַע רְחִיקָא אֲתֵינָא וּכְעַן גְּזָרוּ לָנָא קְיָם׃ וַאֲמַרוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְחִוָּאָה דִּילְמָא בֵּינָנָא אַתּוּן יָתְבִין וְאֵיכְדֵין נִגְזַר לְכוֹן קְיָם׃

לחמוריהם ג' מ"ל בליש' וסי' ויקחו שקים בלים · וגם תבן וגם מספא · ואת חמוריהם יקח׃ ושלמות ד' מ"ל וסי' ושלמות בלות · ובשלמות הרבה מאד · והמה מביאים איש מנחתו · וחברו דד"ה׃ בקרבי י"א בקריא' וסימ' וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים · אולי בקרבי אתה יושב · אף רוחי בקרבי אשחרך · לנביאים נשבר לבי בקרבי · חם לבי בקרבי בהגיגי · ורוח נכון חדש בקרבי · ברב שרעפי בקרבי · לבי יחל בקרבי · ולבי חלל בקרבי · נהפך לבי בקרבי כי מרה מריתי · סלה כל אבירי אדני בקרבי׃

רשי

ויעשו גם המה בערמה · כמו שעשו בני יעקב במרמה בחמור אבי שכם שהיה חוי ויושבי גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין: ויצטירו · עשו עצמן כהולכי' בשליחות לשון וציר בגוים שולח וכל תיבה שתחלת יסודה צדי כשהיא מתפעלת בלשון מתפעל או נתפעל באה טי"ת בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאות נצטדק וכן ויצטבע מגזר' צבע: שקים בלים · שיהו נראים כבאים מארץ רחוקה: ומצוררים · לשון מבוקעים לשון ארמי בירית דחיטי דמצררי זיקי: נקודי' · ארש"ז בלע"ז לשון מוקד וכן תרגמו יונתן כסנין: אולי בקרבי אתה יושב · שמא מיושבי הארץ אתם: הבטיחנו

רדק

לא היה דבר · נראה מה שפי' כי אחר מקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצות מצות עשה ומצות לא תעשה: והגר ההולך בקרבם · כמו שכתוב בתורה בפרשת הקהל וגרך אשר בשעריך: ואמ' ההולך שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים: כפה אחד · בהסכמה אחת ועצה אחת ועל הדרך הזה ת"י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה: גם המה · דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומ' במרמה וידברו והם היו נחוי ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישראל להשמר מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגרת או לו. להם עמהם כמו עי והם עשו גם הם כן אבל בערמה באו אליהם ל להשלים עמהם · ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי שסלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על כי שהם בעצמם ידעו כי כשהם ל לגלו להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמה אחר כן: ויצטירו · עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התימה שתירגם אותו יונתן כמו בדלת איזדודו מן צדה שתרגמו זוודי · נקודי' · ת"י כסנין ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת שעושי' אותו כעכין יבשין וכוססין אותו בבית המשתה ועוד מפרשי' אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודי' כי יש בלחם המעופש אדום וירוק ושחור נקודי' נקודי': ויאמרו · כן כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל: אל החוי · מבני חוי היו גבעון והערים הסמוכות להם שהיו בזאת העצה · ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי' נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה: אולי בקרבי אתה יושב · שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורי' לכרות להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית ולא תחנם והברית הוא שיהיו בשלום עמם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מצותם וזה אסרה התורה ואף על פי שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישרא' בלתי החוי יושבי גבעון וגו' מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע"ז מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי תשמע כל זמן שהם בחטא ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיותם מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרי' ע"ז ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עובדים לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנ' רק מהעמים לא תחיה כל נשמה ולכל האומות קוראים להם שלום תחלה שנ' וקראת אליה לשלום ואפי' שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנ' לא תדרוש שלומם וטובתם א"כ אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגי' אותם בני ישר' לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אע"פ שהיתה השבועה בטעות אם לא יקיימוה היה בדבר חלול השם

רלב"ג

עוד זכר כי כאשר שמעו כל המלכי' אשר בעבר הירדן מה ש שעשה יהושע וישראל ליריחו ולעי התחכמו ולקחו עצה בזה ל להתחבר יחד כדי ש שיעזרו קצתם לקצתם ולא ינוצחו אחד אחד כמו שהגיע הניצוח ליריחו ולעי מפני ה היותם יחידים והנה זאת היתה העצה ש שלקחו בזה אלו המלכי' והתחכמו בה · וזכר עם זה שיושבי גבעון עשו גם המה בערמה לקחת עצה שלא יגיעם נזק מפני בני ישראל וזה אמרו גם הם כי הראשונים עשו מה שעשו לקחת על זה עצה שלא יחרימום ישראל ואילו לקחו עצה אחרת והערימו בזה האופן שזכר: ויצטירו · הוא מענין ציר נאמן לשולחיו והטעם שהם הראו עצמם כאילו הם שלוחים באים ממרחק: נקודים · הוא הפת היבש שמתפרר מכד יבשו לפירורין דקים: מארץ רחוקה באנו · יתכן שתפרשם להם מה שצותה התורה לישראל שלא יחיו כל נשמה מהערי' הקרובות אליהם אם לא ישימו להשלים עמהם וכבר שלח אליה' יהושע בכללות ר"ל לאלו המקומות הקרובים וקרא להם לשלום ולא השלימו ולזה היה מחויב שלא יחיה מהם כל נשמה כמו שנזכר בפרשת שופטים ואמנם אמר לו שכבר שלח יהושע לקרוא לשלום לכל מקומות הגוים האלה כי היה מחויב להם לקרוא לשלום אל כל עיר ועיר קודם שיבאו להלחם כמו שנזכר בפרשה וכבר זכר במקומות שכבר עשה יהושע ככל אשר צוה יי' את משה ולזה יתחייב שיודה שכבר שלח זה יהושע לאלו המקומות קודם שיסכים להלחם עמהם כמו שכתבו רבותינו ז"ל ולזה הערימו כשאמרו שהם באו מארץ רחוקה ועשו עצמם עבדים לישראל והיה מחויב לפי משפטי התורה שיקבלום בברית ויהיו להם למס ועבדום ויעש להם יהושע שלום ויכרות להם ברית לחיותם ונשבעו להם לחיותם ונשבעו להם נשיאי העדה והנה היתה סבת טעות ישראל ונפלם בזה הענין כי לא שאלו את פי יי' עם היות אלעזר יהושע שהיה

(בשוליים: [illegible] והא"ס אך [illegible] ות הזהב וגו' וסי' [illegible] הבא למלכות)

רדק

השם כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעות ובענת השבועה לא הזכירו תנאי בשבועה ולפי שהטעו אותה הקטו בעבודתם ולא הכיחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה · ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי כדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר ולמרו זה הדבר מדבר הגבעונים שלא הכום בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעוני׳ לא חלה השבועה עליהם כלל ש שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגו׳ מפני קדוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם ש שבועת יי׳ כי אפי׳ נעשית בטעות לא יעברו עליה והפסוקים מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבו׳ ברבי׳ אין לה היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבוע׳ ואם לא היה בדבר אלא מפני קדוש השם מה קצף היה בזה ואמרו רבותי׳ ז״ל כי שלש׳ כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ ש שלח להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מ מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצ׳ לפנות יפנה מי שהאמין בהקבה וחזר לדבריו הלך לו לאפריקי ולא׳ בדרש כי הכנעני הוא שפנ׳ מפני זה זכה להקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי ויש אומרים כי הפריזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים יקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכלם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח ליריחו ולעי ל להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקום הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוק׳ הם כדי שיכרתו להם ברית:

ויאמרו אל יהושע וגו׳ · מארץ רחוקה מאד · כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עש׳ לשני מלכי האמורי וגו׳ · זכרו מצרי׳ וסיחון ועוג ולא זכרו הירדן לפי שהיה דבר מ מצרי׳ וסיחון ועוג מימי׳ קדמונים ודבר הירדן היה מזמן קרוב כ כלומר קראו ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך היא רחוקה ארצם: זקינינו · ככתב בו״ו המשך בין הקוף והנ״ון שלא כ כמנהג ובדרש אר״ יוחנן זקינינו כתי׳ זקני אשמאי היו: הצטידנו אותו · לשון ספוק מזון מן צדה לדרך ופי׳ לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך: ויקחו · יש מפרשי׳ אותו כמו למדו מן לקח טוב כלומר למדו והבינו מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו: ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מ מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גבריא לפי פתגמיהון: החיה אותם · מקור: יחיו

רלבג

שהיה נביא ואלעזר הכהן שהיו אצלו אורים ותומים כמו שאמרה התורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והנה זאת השבועה אף ע״פ שהיתה בטעות לא הסכימו לעבור עליה כי יהיה בזה חלול השם אצל הגוים ויאמרו שאין יראת יי׳ בישראל והנה הנשיאים החיום באופן הראוי אולו היו משלימין עמהם תחלה כי התורה אמ׳ והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ו ועבדוך אלא שסבר הכבידו ענין עבדות הזה וזה שסבר היה אפשר לפי משפטי ה׳ התורה אלו היו החקי׳ שיעשו מס מה לישרא׳ ויפטרו מעבדות אחר אלא שיעמדו בניהם שפלים כעבדים אבל אם העמיסו עליהם ש שיעבדום בגופם באו העבודות הכבדות ר״ל שיהיו חוטבי עצים ו ושואבי מים לכל העד׳ וזה היה אפשר עם קיום תנאיהם כי הם עשו עצמם עבדים ל לישרא׳ וגם כל זה רצו להראות להם לכבוד השם שלא עשקו מהם חקם הראוי להם ל מפני בואם עמהם ב בברית כי כבר רמו אותם באמרם שהיו מאר׳ רחוק׳ והם מפ׳ זה בלתי משועבדים להם לעשו׳ חכד להם אחר זולתי מה ש שיוכרחו בו מצד ש שבועתם להם · ולפי שהשבו׳ והברית היה לחיותם ושיהיו הם ע עבדים לישראל הנה כבר קיימו תנאם ע עמהם בזה האופן · והנה הוכיח יהושע על עבודתם שהסכימו עליו הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי׳ ולזה היו חוטבי עצים ושואבי מי׳ לכל העדה ולמזבח ה׳: ארוני

ומאין ה׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר אליהם יהושע · ויבא ישעיה הנביא דמלכים · וחברו דישעיה · ויאמרו אליו הגידה נא לנו דיונה · וישא את עיניו וירא את האיש הארח: שמעו ט׳ קמצין ה׳ מנהון בפרשת נדרים וד׳ כי׳ נמסר לעיל בסיפרא כסי׳ ו׳: זה ג׳ ראשי פסוקי׳ בטעם׳ מונח לפני לגרביה וסי׳ זה יתנו כל העבר על הפקדים · זה

ט׳ ה׳ מהון בפרט׳ נדרי

יהושע ט

ויאמרו אל יהושע עבדיך אנחנו ויאמר אליהם יהושע מי אתם ומאין תבאו: ויאמרו אליו מארץ רחוקה מאד באו עבדיך לשם יהוה אלהיך כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים: ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג מלך הבשן אשר בעשתרות: ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם ואמרתם אליהם עבדיכם אנחנו ועתה כרתו לנו ברית: זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נקדים: ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך מאד: ויקחו האנשים מצידם ואת פי יהוה לא שאלו: ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם וישבעו להם נשיאי העדה: ויהי מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית וישמעו כי קרבים הם אליו ובקרבו הם ישבים: ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם ביום השלישי ועריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים: ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ביהוה אלהי ישראל וילנו כל העדה על הנשיאים: ויאמרו כל הנשיאים אל כל העדה אנחנו נשבענו להם ביהוה אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם: זאת נעשה להם והחיה אותם ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם: ויאמרו אליהם הנשיאים

תרגום

ואמרו ליהושע עבדך אנחנא ואמר להון יהושע מן אתון ומנן אתיתון: ואמרו ליה מארע רחיקא לחדא אתו עבדך לשמא דיי אלהך ארי שמענא ית שמע גבורתיה וית כל דעבד במצרים: וית כל דעבד לתרין מלכי אמוראי די בעיברא דירדנא לסיחון מלכא דחשבון ולעוג מלכא דמתנן דבעשתרות: ואמרו לנא סבנא וכל יתבי ארענא למימר סבו בידכון זוודין לאורחא ואזילו לקדמותהון ותימרון להון עבדיכון אנחנא וכען גזורו לנא קיים: דין לחמנא כד חמים אזדודנא יתיה מבתנא ביום מפקנא למיתי לותכון וכען הא יבש והוה כיכנין: ואילין זיקין דחמר די מלינא כד חדתין והא איתבזעו ואילין תותבנא ומסאננא בליאו מסגי אורחא לחדא: וקבילו גבריא לפתגמיהון ואולפן מן קדם יי לא תבעו: ועבד להון יהושע שלם וגזר להון קיים לקיימותהון וקיימו להון רברבי כנישתא: והוה מסוף תלתא יומין בתר דגזרו להון קיים ושמעו ארי קריבין אינון ליה וביניהון אינון יתבין: ונטלו בני ישראל ואתו לקרויהון ביומא תליתאה וקרויהון גבעון וכפירה ובארות וקרית יערים: ולא מחונון בני ישראל ארי קיימו להון רברבי כנישתא במימרא דיי אלהא דישראל ואתרעמו כל כנישתא על רברביא: ואמרו כל רברביא לכל כנישתא אנחנא קיימנא להון במימרא דיי אלהא דישראל וכען לא ניכול לאנזקא בהון: דא נעביד להון ונקיים יתהון ולא יהא עלנא רוגזא על קיומא די קיימנא להון: ואמרו להון רברביא

רשי

הצטידנו · לשון צידה כשהוצאנוהו לצדה ל לדרך: ויקחו האנשי׳ מצידם · קבלו דבריה׳ שנדרו בפיהם לשון ואשר לא צדה: את

זה ג׳ דס בטעם ... לפני לגרמיה ... חם ל׳ ...

לחמנו חם הצטידנו אתו · זה רע בכל אשר נעשה · אנ״ך · ונמסר גם בריש סדר כי תשא: שאלו ג׳ קמצין וסי׳ ויקחו האנשים מצידם · ההולכים לרדת מצרים · נדרשתי ללא שאלו: ובקרבו ג׳ בקריא׳ וסים׳ ובקרבו הם ישבים · ובקרבו ישים ארבו · ובקרבו ישית מרמה: לנגע ג׳ ב׳ חס וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר וירא:

אדני צדק מלך ירושלם מבאנו שמו בתורה מלכי צדק וידמה שכל מלכי ירושלם היה שמם מלכי צדק או אדני צדק כי הכל ענין אחד כמו שהיה שם מלכי מצרים פרעה והנה זכר כי ה' מלכי האמורי הם וכל מחניהם חנו על גבעון וילחמו עליה וכבר שלחו אנשי גבעון ליהוש' שיעזרם כי ראוי לאדון שיציל עבדיו מיד הנלחמים עליהם וידמה ששאל יהושע את פי יי' על זה ועלה מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל וכבר אמר השם יתברך אל יהושע קודם זה בשאו את פיו על דבר זאת המלחמה שלא יירא מהמלכים האלה וממחניהם כי בידו יתנם והוא מיסר לבא עליהם כל הלילה ויהומם יי' לפני ישראל ויכם ישר' מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון וגו' ויהי בנוסם מפני בני ישראל כלחם יי' בם מן השמים והמית מהם באבני הברד יותר מ מאשר הרגו בני ישראל בחרב: אז

ויהיו בנירין ויהיו

יחיו ז' וסימ' ויאמרו אלהם הנשיאים יחיו / מתים בל יחיו רפאים / יחיו מתיך נבלתי / יי' עליהם יחיו / וגם אני נתתי להם / אבותיכם איה הם / מדוע רשעים יחיו. רחוקים ז' מלאים בקריאה וסימ' רחוקים אנחנו מכם מאד / ורחוקים המה מצידונים / שמעו רחוקים אשר עשיתי / אבירי לב הרחוקים מצדקה / ורחוקים

יְחְיוּ וַיִּהְיוּ חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם לְכָל־הָעֵדָה כַּאֲשֶׁר דִּבְּרוּ לָהֶם הַנְּשִׂיאִים׃ וַיִּקְרָא לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר לָמָּה רִמִּיתֶם אֹתָנוּ לֵאמֹר רְחוֹקִים אֲנַחְנוּ מִכֶּם מְאֹד וְאַתֶּם בְּקִרְבֵּנוּ יֹשְׁבִים׃ וְעַתָּה אֲרוּרִים אַתֶּם וְלֹא־יִכָּרֵת מִכֶּם עֶבֶד וְחֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם לְבֵית אֱלֹהָי׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ כִּי הֻגֵּד הֻגַּד לַעֲבָדֶיךָ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדּוֹ לָתֵת לָכֶם אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וּלְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וַנִּירָא מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵינוּ מִפְּנֵיכֶם וַנַּעֲשֵׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ (כה) וְעַתָּה הִנְנוּ בְיָדֶךָ כַּטּוֹב וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לַעֲשׂוֹת לָנוּ עֲשֵׂה׃ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן וַיַּצֵּל אוֹתָם מִיַּד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא הֲרָגוּם׃ וַיִּתְּנֵם יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לָעֵדָה וּלְמִזְבַּח יְהוָה עַד־הַיּוֹם הַזֶּה אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר׃

(א) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנִי־צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ כִּי־לָכַד יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעַי וַיַּחֲרִימָהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ כֵּן־עָשָׂה לָעַי וּלְמַלְכָּהּ וְכִי הִשְׁלִימוּ יֹשְׁבֵי גִבְעוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְּקִרְבָּם׃ וַיִּירְאוּ מְאֹד כִּי עִיר גְּדוֹלָה גִּבְעוֹן כְּאַחַת עָרֵי הַמַּמְלָכָה וְכִי הִיא גְדוֹלָה מִן־הָעַי וְכָל־אֲנָשֶׁיהָ גִּבֹּרִים׃ וַיִּשְׁלַח אֲדֹנִי־צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ אֶל־הוֹהָם מֶלֶךְ־חֶבְרוֹן וְאֶל־פִּרְאָם מֶלֶךְ־יַרְמוּת וְאֶל־יָפִיעַ מֶלֶךְ־לָכִישׁ וְאֶל־דְּבִיר מֶלֶךְ־עֶגְלוֹן לֵאמֹר׃ עֲלוּ־אֵלַי וְעִזְרֻנִי וְנַכֶּה אֶת־גִּבְעוֹן כִּי־הִשְׁלִימָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וַיֵּאָסְפוּ וַיַּעֲלוּ חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ מֶלֶךְ־חֶבְרוֹן מֶלֶךְ־יַרְמוּת מֶלֶךְ־לָכִישׁ מֶלֶךְ־עֶגְלוֹן הֵם וְכָל־מַחֲנֵיהֶם וַיַּחֲנוּ עַל־גִּבְעוֹן וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ וַיִּשְׁלְחוּ אַנְשֵׁי גִבְעוֹן אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה

סה' יסן ומכלתיו חונה אלהם / ז' חס' / ג' / ד' / ב' לי דרית / ד' · ד' / ל' / ב' · ג' / כ"ד / ל' / ב' / ה' קמץ וכי' סבנזה"ס / ל' / ב' סמכתיך · ל' / ל' · ג' חס' / ל' / ל' / ל' ת' ל' בספר / ל' וחס' · ל' / ל"ב

ייהון ויהוֹ מלקטי אעי ומלן מי לכל כנישתא כמא דמלילו להון רברביא׃ וקרא להון יהושע ומליל עמהון למימר למא שקרתון בנא למימר רחיקין אנחנא מנכון לחדא ואתון בינַנא יתבין׃ וכען ליטין אתון ולא יפסקון מנכון עבדין ומלקטי אעין ומלן מיא לבית מקדשא דאלהי׃ ואתיבו ית יהושע ואמרו ארי חואה איתחוא לעבדך ית דפקיד יי אלהך ית משה עבדיה למתן לכון ית כל ארעא ולשיצאה ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ודחילנא לחדא לנפשתנא מן קדמיכון ועבדנא ית פתגמא הדין׃ וכען הא אנחנא מסירין בידך כמא דתקין וכמא דכשר בעינך למעבד לנא עיבד׃ ועבד להון כן ושזיב יתהון מיד בני ישראל ולא קטלונון׃ ומנינון יהושע ביומא ההיא לקטי אעין ומלן מיא לכנישתא ולמדבחא דיי עד יומא הדין לאתרא די יתרעי׃

והוה כד שמע אדוני צדק מלכא דירושלם ארי כבש יהושע ית עי וגמרה כמא דעבד ליריחו ולמלכה כן עבד לעי ולמלכה וארי אשלימו יתבי גבעון עם ישראל והוו ביניהון׃ ודחילו לחדא ארי קרתא רבתא גבעון כחדא מקרוי מלכותא וארי היא רבא מן עי וכל גברהא גיברין׃ ושלח אדוני צדק מלכא דירושלם לות הוהם מלכא דחברון ולות פראם מלכא דירמות ולות יפיע מלכא דלכיש ולות דביר מלכא דעגלון למימר׃ סקו לותי וסעדוני ונימחי ית יתבי גבעון ארי אשלימת עם יהושע ועם בני ישראל׃ ואיתכנישו וסליקו חמשא מלכי אמוראה מלכא דירושלם מלכא דחברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון אינון וכל משריתהון ושרו על גבעון ואגיחו קרבא עלה׃ ושלחו אינשי גבעון לות יהושע למשריתא לגילגלא

יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה / זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרו יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הו"ו לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאי' וזה מעיד כי כן אמרו להם הנשיאי' ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי הא כיצד כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישרא' בעירו ובנחלתו כשאמרו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמי' כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותי' ז"ל כי כיון שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישרא' בהם והלה אסורן בזמן שבי' המקדש קיים שהרי אמ' לבית אלהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצי' ושואבי מים לבית אלהי וזהו כל זמן שבית המקדש קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתוב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים׃ ונעשה את הדבר הזה / בכרי שלא במנהג וכבר כתבנו הדומים להם בספר מכלל׃ ועתה הננו בידך קל ובשוא הנו"ן הראשונ׳׃ אדני צדק / כל מלכי ירושלם היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק׃ אז

מסרה

יבא ובנו בהיכל / הקרובים והרחוקים דמגלה / רחוקי' איש מאחיו דעזרא. ארורים ג' בקרי' וסימ' ועתה ארורים אתם ולא יכרת / ואם בני אדם ארורים הם כי גרשונו / גער' זדי' ארורים׃ ולהשמיד ד' וסימ' נמסר בסדר תבא׃ את כל יושבי הארץ ד' דסמיכי בקריא' וסימ' והורשת' את יושבי הארץ דיהושע / ולהשמיד את כל יושבי הארץ / הנני ממלא את כל יושבי הארץ / כי כלה אך נבהלה יעשה דצפני'׃ ולמזבח ב' וסי' ויתנם יהושע ביום ההו' חטבי / ולמזבח הקטרת׃ יבחר ה' קמצין בקריא' וסימ' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך / בבוא כל ישראל לראות את פני / ולמזבח יי' עד היום דיהושע / המסכן תרומה עץ לא ירקב / מי זה האיש ירא / וסימ' שבזה"ס׃ גברים ז' חס' וסימ' וכל אנשיה גברים / קשת גברים חתים / איך נפלו גברים / אתה ידעת את אביך והיו כגברי' בוסים / עיר גברים עלה חכם / ששים גברים סביב׃ ויאספו י"ב בקריא' וסימ' נמסר בסדר כי תשא׃

רדק

אז ידבר יהושע: ת"י בכן שבח יהושע: ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן זוכר אתה בדרש זו השירה במנין עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד ליי' את דברי השירה · ויאמר בתפלתו לעיני ישר' שמש בגבעון דום · כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת א אמרה בקול לפני ישראל ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם כלומ' שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו: וירח בעמק אילון · ולירח אמר גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימן ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכום מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היו' כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמד עד שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היה כיום תמי' והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הדרום' בתחלת החדש או במליאתו והתפלל ע עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה ית' נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש א"א ז"ל כי שתי אותות אמר לו ב בפסוק ההוא קריעת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאו' ונתן לו אות קרוב להאמי' באות רחוק ובדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כיצד המלחמה היתה בערב שבת ונתיירא יהוש' שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למע' שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות:

עד

רשי

אז ידבר · אמר שירה תחת השמש לפי שאמ' לשמש דום דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם עומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה ופשוטו של מקרא דום לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום ליי' וירח בעמק אילון · אותה שעה היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימן ואילון בגבול דן:

הלא

לאמר אל-תרף ידיך מעבדיך עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל-מלכי האמרי ישבי ההר: ויעל יהושע מן-הגלגל הוא וכל-עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל: ויאמר יהוה אל-יהושע אל-תירא מהם כי בידך נתתים לא-יעמד איש מהם בפניך: ויבא אליהם יהושע פתאם כל-הלילה עלה מן-הגלגל: ויהמם יהוה לפני ישראל ויכם מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית-חורון ויכם עד-עזקה ועד-מקדה: ויהי בנסם מפני ישראל הם במורד בית-חורון ויהוה השליך עליהם אבנים גדלות מן-השמים עד-עזקה וימתו רבים אשר-מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב:

אז ידבר יהושע ליהוה ביום תת יהוה את-האמרי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון:

למימר לא תרשל ידך מעבדך סק לוותנא בפריע ופרוק לנא וסעותא ארי איתכנשו עלנא כל מלכי אמוראה יתבי טורא: וסליק יהושע מן גלגלא הוא וכל עם עבדי קרבא עימיה וכל גיבורי חילא: ואמר יי ליהושע לא תדחל מנהון ארי בידך מסרתינון לא יתעתד אנש מנהון קדמך: ואתא לותהון יהושע בתכיף כל ליליא סליק מן גלגלא: ותברינון יי קדם ישראל ומחנון מחתא רבא בגבעון ורדפינון באורח מסקנא דבית חורון ומחנון עד עזקה ועד מקדה: והוה במיפכהון מן קדם ישראל אינון במחתנא דבית חורון ומן קדם יי אתרמיאה עליהון אבנין רברבן מן שמיא עד דאתו לעזקה ומיתו סגיאין דמיתו באבני ברדא מדקטילו בני ישראל בחרבא:

בכן שבח יהושע קדם יי ביומא דמסר יי ית אמוראה קדם בני ישראל ואמר לעיני ישראל שמשא בגבעון אוריך וסיהרא במישר אילון:

רלב"ג

אז ידבר יהושע ליי' · בזאת הפר' יש ספקות רבות ראוי לעיין בהם האחד הוא שאם היה שהשמש עמד ובטל מהתנועה הנראית לו הנה היה זה המופת יותר נפלא לאין שיעו' מהמופתים שנעשו ע"י משה וזה כי המופתי' ההם היו בשנוי טבע הנמצאות של השפלות והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנו בו אלו הנמצאות ה הנכבדות לשנות את תפקידם מבלות על הנמצא' השפלות אלו לשמות ענין כדורם כי בהם בעצמם מחסרון הסדר והיוצר מה ם שלא יעלם ובכלל הנה זה ממה שאין צ צריך ביאור למי שעיין באלו העמוקות וכבר ביארנו זה באופן שלם בו' מספר מלחמות יי' ואם היה הענין כן הנה זה סותר מה שאמ' התורה שלא קם נביא עוד בישר' כמשה לכל האותו' והמופתי' אשר עשה משה לעיני כל ישר' ואם אמרנו שכבר נעשה כמו זה המופת ע"י משה ואם לא נזכר בתור' כמו שאמרו קצת רז"ל הנה נשאר זה הספק בעינו כי כבר היה שוה לו יהוש' בגדול שבמופתים הנעשים על יד משה רבינו ע"ה עם שאם היה הענין כן היה ראוי שלא תשתוק התור' מלספר זה המופת הנפלא כי אנחנו נראה מכונת התורה לפרסם ענין המופתים והנפלאות כי זה ממה שיביא להאמין בשם ית' כמו שנזכר בתורה בענין המופתים שנעשו לפרעה אמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני יי' ועוד כי כבר יראה מפשטי אלו הדברים שלא נתבטל השמש מהתנועה ולא הירח וזה יתבאר מפנים מהם מה שאמ' ולא אץ לבוא ר"ל שלא מהר לבוא וזה לא ישלול ממנו התנועה אבל ישלול ממנו מהירו' התנועה והמאמר שזה דרכו יחייב לו התנועה בכמו אלו המאמרים השלמים אשר ידובר בהם בדברים מדרך מה הוא ומהם מה שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ולא אמר שמש דום וירח אבל לקח להם מקום רחב היו נראים אז אל המקום ההוא והוא מבואר שמי שישלול התנועה מהמקום הרחב לא ישלול התנועה במוחלט כי כבר אפשר שיתנועע במקום רחב ההוא וכבר יחייב זה המאמ' בכמו המאמרי' השלמים לשמש ולירח התנועה והמשל שמי שיאמר שפלוני עמד בארצו כך וכך ימים הנה לא יתחייב מזה אלא שלא יצא מארצו אבל שכבר יתנועע בארצו או לא יהיה זה המאמר מדרך מה הוא כי יחוייב למי שישלול ממנו התנועה שיאמר שלא יתנועע לא שלא יצא מארצו וזה מבואר למי שעיין בסדרים ההגיונים אשר למלאכת המופתית ומהם מה שאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי' בקול איש כי יי' נלחם לישר' הורה בזה כי זה המופת הוא בענין המלחמה בעצמותה ואם היה זה המופת בעמידת מהתנוע' לא היה לו רושם בענין המלחמ' כלל ומהם כי יתבאר מדבריו כי השי' לא יעשה מופתי' כי אם לצורך או לקנות דעות אמיתיות ולא נזכר בכאן רושם בזה המופת באחד מאלו הצדדים ומהם שכבר התבאר בספר מלחמות יי' כי המופת לא יהיה על יד נביא באלו הנמצאות העליונים ר"ל הגרמים השמימיים ולזה הוא מבואר שלא היה זה המופת בזה הענין אשר יחשב בתחלת המחשבה שהיה בו המופת בזה הספור ואם יספק עלינו מספק על מה שהשרשנו בזה ויאמר שכבר נראה שיעשה המופת ע"י נביא בשנוי סדר תנועת הסדר וקיח מה שאמר ישעיה לחזקיה כשאמר מה אות כי ירפא יי' לי ועליתי ביום השלישי בית יי' ויענהו הלך הצל י' מעלו' אם ישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שתנועת הצל לא תהיה כי אם בתנועת השמש ולזה יחויב מזה שנוי סדר תנועת השמש באמ' לו כי כשיעיין היטב במאמרי' שבאו בזה המקום יתחייב שלא היה זה המופת בשהשתנה סדר תנועת השמש הנה איך יתכן שנאמ' שזה יהיה נקל הנה איך שישתנה זה הסדור הוא ענין נפלא מאד ולזה ראוי שנבאר הדברי' ההם ויתבאר מזה מה היה ענין המופת ההוא ונאמר כי ידמה לפי הנראה לנו שכבר שם ישעיה הבחיר' בזה המופת לחזקיה ואמר שזה האות יהיה באחד מב' דרכים האחד בשילך הצל י' מעלו' יותר על מה שהלך בזולת זמן או שישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שאם היה זה המופת היה בענין המלחמה כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר שזה המופת היה בזולת שנוי סדר תנועת השמש וזה יהיה לפי מה שאומ' והוא שכבר יתבאר בחוש שכאשר יהיו עננים תחת השמש באופן שירפם בהם ניכוחות וירוצו הנה הם יראו שיהיה השמש בזולת מקום שהוא עם שכבר יראה אז נטיית כל השמש שיעור רב במעט זמן למזרח או למערב לצפון או לדרום לפי מצב העננים ההם וכד תנועתם וזה ממה שאין בו ספק כי תמיד יראה זה מן החוש בזה האופן ולפי שכבר ראה חזקיה אז מהעננים ותכד תנועתם שיקל לצל לנטות עשר מעלות יותר על מה שהלך שאל שיהיה הענין בהפך מה שהיה נראה שהיה נכון אז מכד תנועת העננים ההם ולזה שאל שישוב אחורנית הצל עשר מעלות והנה בספר ישעיה אמ' ותשב השמש עשר מעלו' במעלות אשר ירדה ר"ל לפי החוש ענין מופתי היה בצל כמו שנזכר שם אמ' הנני משיב את צל המעלו' ובכאן הותר זה הספק ואם ירבה אחד על כל פנים שיהיו אלו המופתים בשנוי סדר תנועת השמש לא אקפיד עליו בזה ומי יתן וכל הטועים לא יטעו יותר מזה השעור כי זה מגדיל לפי מחשבתו עוצם השם יתבר' ויכלתו' ואחר שנתישב זה הנה נשוב לבאר דברי זאת הפרשה ונאמר שמאמר יהושע היה שטרם שיסור השמש מהיות על גבעון והירח מהיות על עמק אילון תשלם נקמת גוי אויביו אבל קצר הכתוב בזה ויורה על זה מה שאמ' אחריו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו והרצון בזה שכבר דמם השמש בגבעון וירח בעמק אילון עד שנשלמה זאת המלאכה מהנקמה וזה היה ענין נפלא כי לא די שיעד שינקמו ישראל מהנקמים עליהם אבל יעד עם זה שזאת הנקמה תשלם בזמן קצר כזה ולזה אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי' בקול איש כי יי' נלחם בישראל ולזה היו יכולים להשלים הנקמה בזה הזמן הקצר כי יד השם יתברך לא תקצר ואמר לשמוע יי' וגו' לפי שלא יעדו השם יתברך שתשלם זו הנקמה בזה הזמן קצר אבל השם יתברך שמע לקולו על דרך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים: והנה

הלא היא כתובה, דבר זה נכתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף וזרעו של אפרים יהיה מלא הגוים אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע שנתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים: גלו, גלגלו אבנים אל פי המערה: ולא חרץ לבני ישראל, הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו חרץ לשון דיבור הלשון וכן לא יחרץ כלב לשונו וכן אז תחרץ דירור תקרא את הצעק קול תשואות המלחמ': והאשדות

עד יקום גוי אויביו, כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר: ולא היה כיום ההוא, ואף על פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיהו האות ההוא היה לאות ולמופת ונתנו השם בעבור שיאמין חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו על ידי משה אבל דרך תפלה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה וזהו שאמר לשמוע בקול איש כי יי' נלחם לישר': נחבאים, בשוא הבי"ת: במערה במקדה, במערה שהיתה בגבול מקדה: וזנבתם, תכריתו זנבם והוא סוף המחנה: ויבאו, וי"ו ויבואו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וענין הפסוק כן והשרידי' אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר: מקדה בשלום, למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה וכאשר אמר ליהושע כי המלכי' נחבאים במערה במקדה בא לו למקדה עד קצה המחנה וזהו מה שאומר שבוה ואחר שזנבו אותם שבו מקדה וצוה להמית את המלכים: לאיש את לשונו, ת"י לא הוה מזיקא לבני ישראל למרחק גבר ית נפשיה וכן תרג' אונקלוס לא יחרץ כלב לשונו לא יזיק כלבא בלישניה אבל י"ת לשונו נפשיה, והמפרשי' פירשו כי למ"ד לאיש מוספ' ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ"ד זו כלמ"ד הרגו לאבנר, והשליטי לאבשלום והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואפשר לפרש למ"ד לאיש משמש ופי' לאיש מבני ישראל כלומ' אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוים האלה את לשונו כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוים את לשונו: ההלכוא, באל"ף נח נוסף עם הוי"ו וכן ולא אבוא שמוע וכן כל הוא שבמקר' וה"א ההלכוא במקום אשר כמו ה"א ההקדיש שמואל והדומים לו כי לא תבא ה"א הידיעה על העוברים: ויהי

ביום ל"א וסי' במסר' רבתא: ביום ההוא לפניו ולאחריו ד' פסוקי' אית בהון לפניו ולאחריו וסי' נמסר בסדר בא: הגלגלה ז' בקריא' וסי' וישלחו אנשי גבעון, וישב יהושע קדמאה וכתראה דיהודה, וישב המלך ויבא עד

וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד־יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא־הִיא כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא־אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים׃ וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לִשְׁמֹעַ יְהוָה בְּקוֹל אִישׁ כִּי יְהוָה נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל׃ וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה׃ וַיָּנֻסוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיֵּחָבְאוּ בַמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה׃ וַיֻּגַּד לִיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר נִמְצְאוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים נֶחְבְּאִים בַּמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ גֹּלּוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֶל־פִּי הַמְּעָרָה וְהַפְקִידוּ עָלֶיהָ אֲנָשִׁים לְשָׁמְרָם׃ וְאַתֶּם אַל־תַּעֲמֹדוּ רִדְפוּ אַחֲרֵי אֹיְבֵיכֶם וְזִנַּבְתֶּם אוֹתָם אַל־תִּתְּנוּם לָבוֹא אֶל־עָרֵיהֶם כִּי נְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם׃ וַיְהִי כְּכַלּוֹת יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכּוֹתָם מַכָּה גְדוֹלָה־מְאֹד עַד־תֻּמָּם וְהַשְּׂרִידִים שָׂרְדוּ מֵהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃ וַיָּשֻׁבוּ כָל־הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ מַקֵּדָה בְּשָׁלוֹם לֹא־חָרַץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת־לְשֹׁנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ פִּתְחוּ אֶת־פִּי הַמְּעָרָה וְהוֹצִיאוּ אֵלַי אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה׃ וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיֹּצִיאוּ אֵלָיו אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה אֶת־מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶת־מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶת־מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶת־מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶת־מֶלֶךְ עֶגְלוֹן׃ וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֶת־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֶל־קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הֶהָלְכוּא אִתּוֹ קִרְבוּ שִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיכֶם עַל־צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרְבוּ וַיָּשִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיהֶם עַל־צַוְּארֵיהֶם׃

ואוריך שמשא וסיהרא קם עד דאתפרע עמא ישראל מבעלי דבביהון הלא היא כתיבא על ספרא דאוריתא וקם שמשא בפלגות שמיא ולא דחק למיעל כיום שלים: ולא הוה כיומא ההוא קדמוהי ובתרוהי דאתקבלת קדם יי צלות אינש ארי במימריה יי מגיח קרבא לישראל: ותב יהושע וכל ישראל עימיה למשריתא לגלגלא: ואפכו חמשא מלכיא האילין ואטמרו במערתא במקדה: ואיתחוא ליהושע למימר אשתכחו חמשא מלכיא טמירין במערתא במקדה: ואמר יהושע קריבו אבנין רברבין קדם פומא דמערתא ומנו עלה גברין למטרהון: ואתון לא תקומון רדופו בתר בעלי דבביכון ותרבקון יתהון לא תשבקונון למיעל לקרויהון ארי מסרינון יי אלהכון בידיכון: והוה כד שיצי יהושע ובני ישראל לממחיהון מחתא רבתא לחדא עד דשלימו ומשיזבוא דאשתיזבו מנהון ועלו לקרוין כריכן: ותבו כל עמא למשריתא לות יהושע למקדה בשלם לא הוה נזקא לבני ישראל למרחק גבר ית נפשיה: ואמר יהושע פתחו ית פומא דמערתא ואפיקו לותי ית חמשא מלכיא האילין מן מערתא: ועבדו כן ואפיקו לותיה ית חמשא מלכיא האילין מן מערתא ית מלכא דירושלם ית מלכא דחברון ית מלכא דירמות ית מלכא דלכיש ית מלכא דעגלון: והוה כד אפיקו ית מלכיא האילין לות יהושע וקרא יהושע לכל אינש ישראל ואמר לשלטוני גברי מגיחי קרבא דאזלו עימיה קרבו שוו ית ריגליכון על צוארי מלכיא האילין וקריבו ושויאו ית ריגליהון על צואריהון:

הירדן, ויעבר המלך הגלגלה וכמהן, ואלישע שב: גלו ב' וסי' ויאמר יהושע גלו אבנים גדלת, גלו אל היום אבן גדולה: ויציאו י"ב ד' מנהון מלאים וסי' נמסר בסוף סדר אמור ולעיל בסיפרא סימן ו':

רלב"ג

והנה ספר הישר אחשוב שהיה נקרא כך ואבד עם הגלות וכבר רבו בו הפירושי' לרבותינו ז"ל וראוי שתדע כי השמ' יחדם היום ולזה אמר שהיום ירד מאד כשקרב השמש לערב כי אז יחלש אור השמ' ומה שיהיה בו אור השמש יותר חזק הוא בעת היותו בחצי השמים הנה זה מבואר בנפשו מן החוש וזה יתבאר גם כן ממה שאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ר"ל שאורו יוסף עד נכון היום כן ארח צדיקים מתיסר תמיד אל תוספת השלמות והוא מבואר שבעת היות השמש בחצי השמים לא תוכר בו ירידה כי אם בעת ארוך וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת התכונה עיון מעט וזה יתבאר גם כן מצד כלי המבט כמו האצטורלביו ורביע העיגול כי אז לא תוכר לשמש ירידה באלו הכלי' בכמו חצי שעה ולזה אמר שכבר עמד השמ' אז בחצי השמי' כי כן היה מחוייב כי הם היו אצל גבעו' והיו רואי' השמש על גבעון ולא מהר השמ' לרדת כמו שדרך היום התמים שלא ימהר השמש לרדת בו ואחשב שאורך עיר גבעון היה ממזרח למערב וזאת התנועה לא תוכר מאד לשמש אצל חצי היום למיעוט שיעור ירידתו הנה זכר שמצד הנטייה הנראית לו מצד הירידה לא יבא שלא יראה כאשר בגבעון אף על פי שהיתה רחבה כך כי לא מיהר לבוא כמשפטו ענין השמש אצל שתיכות היום, ובכאן נשלם ביאור דברי זאת הפרשה והותרו הספקות הנופלות בה, וזכר אחר זה זריזות יהושע בענין זאת המלחמה למהר להחרים אלו הגוים ושכבר הגיע לישראל מעוצם ההצלחה שכלם שבו בשלום לא הוכה אחד מהם ולא השתדלו האויבים להכות אחד מהם כי נפל פחדם עליהם וזהו אמר על דרך המשל לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו, וצוה יהושע לקציני אנשי המלחמה שהלכו אתו שישימו רגליהם על צוארי מלכים האלה למען יראו הנשארים מלהלחם בישראל ולזאת הסבה תלם על חמשה עצים והושיבם במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה עם שזה היה מזכיר לישראל ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה, עוד זכר

בוא י״ב מל׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימ׳ ב׳ : וישמו ד׳ חס׳ בקריא׳ וסי׳ וישמו אבני׳ גדולו׳ על פי המערה׳ את ארץ יי׳ על העגלה׳ אל האבן הגדלה׳ וישמו לה ידים דמלכים׳ ונמסר גם בסדר מקץ: עד עצם היום הזה ג׳ וסימ׳ ולחם וקלי וכרמל׳ ויהי לעת בא השמש דיהושע׳ המה ואבתם פשעו בי דיחזקאל: ויכה ג׳ וסימ׳ ואת מקדה לכד יהושע׳ ויתן יי׳ גם אתה׳ ויתן יי׳ את לכיש: וילכדוה ה׳ וסי׳ נמסר

ויאמר אליהם יהושע אל־תיראו ואל־תחתו חזקו ואמצו כי ככה יעשה יהוה לכל־איביכם אשר אתם נלחמים אותם: ויכם יהושע אחרי־כן וימיתם ויתלם על חמשה עצים ויהיו תלוים על־העצים עד־הערב: ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים וישלכם אל־המערה אשר נחבאו־שם וישמו אבנים גדלות על־פי המערה עד־עצם היום הזה:

ואת־מקדה לכד יהושע ביום ההוא ויכה לפי־חרב ואת־מלכה החרם אותם ואת־כל־הנפש אשר־בה לא השאיר שריד ויעש למלך מקדה כאשר עשה למלך יריחו:

ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם־לבנה: ויתן יהוה גם־אותה ביד ישראל ואת־מלכה ויכה לפי־חרב ואת־כל־הנפש אשר־בה לא־השאיר בה שריד ויעש למלכה כאשר עשה למלך יריחו:

ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו מלבנה לכישה ויחן עליה וילחם בה: ויתן יהוה את־לכיש ביד ישראל וילכדה ביום השני ויכה לפי־חרב ואת־כל־הנפש אשר־בה ככל אשר־עשה ללבנה:

אז עלה הרם מלך גזר לעזר את־לכיש ויכהו יהושע ואת־עמו עד־בלתי השאיר־לו שריד:

ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו מלכיש עגלנה ויחנו עליה וילחמו עליה: וילכדוה ביום ההוא ויכוה לפי־חרב ואת כל־הנפש אשר־בה ביום ההוא החרים ככל אשר־עשה ללכיש:

ויעל יהושע וכל־ישראל עמו מעגלונה חברונה וילחמו עליה: וילכדוה ויכוה לפי־חרב ואת־מלכה ואת־כל־עריה ואת־כל־הנפש אשר־בה לא־השאיר שריד ככל אשר־עשה לעגלון ויחרם אותה ואת־כל־הנפש אשר־בה:

וישב יהושע וכל־ישראל עמו דברה וילחם עליה: וילכדה ואת־מלכה

ואמר להון יהושע לא תדחלון ולא תתברון תקיפו ועלימו ארי כדין יעבד יי׳ לכל בעלי דבביכון דאתון מגיחין קרבא בהון: ומחנון יהושע בתר כן וקטלינון וצלבינון על חמשא צליבין והוו צליבין על צליביא עד רמשא: והוה לעידן מיעל שמשא פקיד יהושע ואחיתונון מעל צליביא ורמונון למערתא דאטמרו תמן ושויאו אבנין רברבן על פומא דמערתא עד כרן יומא הדין: וית מקדה כבש יהושע ביומא ההוא ומחה לפתגם דחרב וית מלכה גמיר יתהון וית כל נפשתא די בה לא אשאר משיזיב ועבד למלכא דמקדה כמא דעבד למלכא דיריחו: ועבר יהושע וכל ישראל עימיה ממקדה ללבנה ואגיח קרבא עם לבנה: ומסר יי׳ אף יתה בידא דישראל וית מלכה ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא די בה לא אשאר בה משיזיב ועבד למלכה כמא דעבד למלכא דיריחו: ועבר יהושע וכל ישראל עמיה מלבנה ללכיש ושרא עלה ואגיח קרבא בה: ומסר יי׳ ית לכיש בידא דישראל וכבשה ביומא תנינא ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ככל דעבד ללבנה: בכן סליק הורם מלכא דגזר למסעד ית לכיש ומחהי יהושע וית עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב: ועבר יהושע וכל ישראל עימיה מלכיש לעגלון ושרו עלה ואגיחו קרבא עלה: וכבשוה ביומא ההוא ומחוהא לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ביומא ההוא גמר ככל דעבד ללכיש: וסליק יהושע וכל ישראל עימיה מעגלון לחברון ואגיחו קרבא עלה: וכבשוהא ומחוהא לפתגם דחרב וית מלכה וית כל קרוהא וית כל נפשתא דבה לא אשאר משיזיב ככל דעבד לעגלון וגמר יתה וית כל נפשתא דבה: ותב יהושע וכל ישראל עימיה לדביר ואגיח קרבא עלה: וכבשה וית מלכה

ג׳ י״ב ל׳ ל׳ ל׳ ול״כ ד׳ חס׳ ד׳ חס׳ ל׳ ג׳ ג׳ חס׳ וחד בקמצא כ״ט יחידאין ל״ה בתיבות פסוקין ג׳ בעיניין ל׳ דקמ׳ ל״ה בתיבות פסוקין ל׳ וחס׳ ג׳ ל׳ וחסר ה׳ ג׳ מהון מל׳ ל׳ ט׳ כל עניינה בן ב״מח דלבנה ג׳ וחס׳

רדק

ויהי לעת בא השמש׳ מפני טומאת האל׳ הון התלוי׳ נקברו אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג מגוג אמר וקברום בית ישר׳ למען טהר את הארץ: כאשר עש׳ למלך יריחו׳ להודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו אח׳ כן כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגי׳ כמו שאמ׳ ויכהו לפי חרב ואת מלכה׳ ביום השני׳ ביום השני לחניית עליה: ואת מלכה׳ והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה שהמליכו אחר כן מלך בחברון: ואת כל עריה׳ ואת כל הערים ואשר הערים אשר על גבולה הקרובות על שמה: וישב יהושע׳ נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי ראה להלחם עליה בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה: והנגב

רלבג

עוד זכר שכבר לכד יהושע מקדה ולבנה ולכיש ועגלון וחברון ודביר באופן שהכה יהושע מקדש ברנע עד עזה ואת כל ארץ גשן עד גבעון בזמן קצר מדובק באין ה הפסק וזהו אמרו ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהוש׳ פעם אחת ואחר שב יהושע וכל ישר׳ אל המחנה הגלגל כי שם היה המשכן כמו שזכרנו׳ עוד

בוא י״ב מל׳ וכתו׳ רכו׳ מלא׳

לעיל בסיפרא בסי׳ ה׳: חברונה ט׳ ח׳ מלאים ואחד חס׳ וסימן ויעל יהושע דמעגלונה ויאמ׳ דוד אנה אעלה׳ ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד׳ ושל אחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דפסו׳ דמלכים׳ ויאמר לו המלך לך בשלום׳ ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה דד״ה׳ ושל אחריו ויבאו כל זקני ישר׳ אל המלך חברונה קדמא דפסו׳׳ כל אלה אנשי המלחמה דד״ה׳ ואלה מספרי ראשי החלוץ ל לצבא באו דד״ה:

רשי

והאשדות · מקום שני השבעות שופכים : מקדש ברנע ועד עזה · מצד דרומית של ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב ולא הספיק לכבוש כל המיכר ונשאר מעזה עד הים הוא שא׳ למטה זאת הארץ הנשארת העזתי והאשדודי וגו׳ : נגב כנרות · דרום גינוסר · ובנפות דור · פלכי דור קונטרדוש בלעז מים מערבית · משרפות מים · חריצי ימא תרג׳ יונתן חריצין · שעושין ומי הים יוצאין לתוכן ונשרפין מחום השמש ונעשין מלח : העומדות

רדק

והנגב · כתרגו׳ ודרומא · והאשדות · כמו אשדות הפסגה כתרגו׳ משפך מרמתא והוא מדרון ההר או הפסגה נקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר נשפכים מן ההר דרך מדרון : ארץ גושן · אין זה של מצרים : פעם אחת · כלומ׳ שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה אלא בפעם אחת לכדם כולם זאת אחרי זאת בלא הפסק : אשר מצפון · בסו״א ועיקרו בקמץ כי איננו סמוך ויתכן לפרשו סמוך לבית בהר ובערבה כאילו אמר מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו המוכי׳ בתהלים וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל : נגב כנרת · לדרו׳ כנרת וכנרות קבוץ כנרת והיא וזה תרגו׳ גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורבותינו ז״ל הכליגו בספור שבח פירותיהם והקבוץ ר״ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמני׳ : ובנפות דור · האחד ממנו נפה והסמוך לנפת דור ועניינם מחוז מחוזים וכתי׳ כלל׳ : והחוי תחת חרמון · פי׳ החוי שהיה יושב תחת חרמון ואמר תחת כי חרמון היה הר כמו שכתוב עד הר חרמון ופי׳ בארץ המצפה כי חרמון זה בארץ המצפ׳ או פירושו כי כל המלכים נועדו באר׳ המצפה להלחם עם יהושע ואפשר שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצים שם ישראל תמיד ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשת המלכים אף על פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים ואלו היו מלכי׳ רבים ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול וכן מצאנו ביפתח לפני יי׳ במצפ׳ וכן בדבר פלגש בגבעה אל יי׳ המצפה וכן אמר שמואל במלחמת פלשתים קבצו אלי כל ישרא׳ המצפתה וכן כשהמליך שאול ויזעק שמואל את העם אל יי׳ המצפה נראה מכל אלה הפסוקי׳ כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבוץ ישראל באותן הימים : צידון רבה · רבת עם ידמה שהיתה צידון אחרת קטנה ממנה : משרפות מים · תר׳ חריצי ימא והם המלחיות שעושין חריצין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח : את

דברה ג׳ חס׳ וסי׳ וישב יהושע וכל ישראל · ושל אחריו וילכדה · ועלה הגבל דברה : ואת ארצם ג׳ בקריאה וסי׳ ואת כל המלכים האלה ואת ארצם · אמנם יי׳ החריבו דמלכים · וחברו דישעיה : ויועדו ג׳ וסי׳ כל המלכים · לעבור אל בני עמון · לנוד לו ולנחמו : אל מי ג׳ בקריא׳ וסי׳ ומחה אל מי המרים · ויבאו ויחנו יחדו אל מי

יהושע

ואת כל עריה ויכום לפי חרב ויחרימו את כל נפש אשר בה לא השאיר שריד כאשר עשה לחברון כן עשה לדברה ולמלכה וכאשר עשה ללבנה ולמלכה : ויכה יהושע את כל הארץ ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל מלכיהם לא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים כאשר צוה יהוה אלהי ישראל : ויכם יהושע מקדש ברנע ועד עזה ואת כל ארץ גשן ועד גבעון : ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי יהוה אלהי ישראל נלחם לישראל : וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה :

יא ויהי כשמע יבין מלך חצור וישלח אל יובב מלך מדון ואל מלך שמרון ואל מלך אכשף : ואל המלכים אשר מצפון בהר ובערבה נגב כנרות ובשפלה ובנפות דור מים : הכנעני ממזרח ומים והאמרי והחתי והפרזי והיבוסי בהר והחוי תחת חרמון בארץ המצפה : ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב וסוס ורכב רב מאד : ויועדו כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל : ויאמר יהוה אל יהושע אל תירא מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל את סוסיהם תעקר ואת מרכבתיהם תשרף באש : ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום פתאם ויפלו בהם : ויתנם יהוה ביד ישראל ויכום וירדפום עד צידון רבה ועד משרפות מים ועד בקעת מצפה מזרחה ויכם עד בלתי השאיר להם שריד : ויעש להם יהושע כאשר אמר לו יהוה

(מסורה בגליון: יא · ו׳ · ז״ג · ב׳ · ג׳ · ל״ג בינכעו׳ כבו׳ · ו׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ר״פ · כי׳ כמ תספכו׳ · לג׳ קמץ · ג׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ וכל קרי׳ חלוף · ל׳ · ג׳ · ג׳ · יא · יא)

תרגום

וית כל קירוהא ומחונון לפתגם דחרב וגמירו ית כל נפשתא דיבה לא אשאר משיזיב כמא דעבד לחברון כן עבד לדביר ולמלכה וכמא דעבד ללבנה ולמלכה : ומחא יהושע ית כל ארעא טורא ודרומא ושפלתא ומשפך מרמתא וית כל מלכיהון לא אשאר משיזיב וית כל נשמא גמיר כמא דפקיד יי׳ אלהא דישראל : ומחונון יהושע מרקם גיאה ועד עזה וית כל ארע גושן ועד גבעון : וית כל מלכיא האילין וית ארעהון כבש יהושע בזמנא חדא ארי יי׳ אלהא דישראל במימריה אגיח קרבא לישראל : ותב יהושע וכל ישראל עימיה למשריתא לגלגלא :

והוה כד שמע יבין מלכא דחצור ושלח לות יובב מלכא דמדון ולות מלכא דשמרון ולות מלכא דאכשף : ולות מלכיא דמציפונא בטורא ובמישרא דרום גינוסר ובשפלתא ובפילכי דור מערבא : כנענאה מדינחא וממערבא ואמוראה וחיתאה ופריזאה ויבוסאה בטורא וחיואה בשיפולי חרמון בארע מצפיא : ונפקו אינון וכל משריתהון עמהון עם סגי כחלא דעל כיף ימא לסגי וסוסון ורתיכין סגי להדא : ואזדמנו כל מלכיא האילין ואתו ושרו כחדא על מי מרום לאגחא קרבא עם ישראל : ואמר יי׳ ליהושע לא תדחל מן קדמיהון ארי מחר כעידנא הדין אנא מסר ית כולהון קטילין קדם ישראל ית סוסותהון תעקר וית רתיכיהון תוקיד בנורא : ואתא יהושע וכל עמא עבדי קרבא עימיה עליהון ואינון שרן על מי מרום בתכיף ונפלו בהון : ומסרינון יי׳ בידא דישראל ומחונון ורדפונון עד צידון רבתא ועד חריצי ימא ועד בקעת מצפיא מדינחא ומחונון עד דלא אישתאר להון משיזיב : ועבד להון יהושע כמא דאמר ליה יי׳

רלבג

עוד זכר שכאשר שמע זה יבין מלך חצור שלח אל יובב מלך מדי׳ ואל מלך שומרון ולמלכים רבים זולתם להתקבץ יחד ולהלחם עם ישראל כדי שלא יפלו בידם אחר אחד כמו שעשו שאר המלכים ובאו עם רב כחול אשר על שפת הים להלחם עם ישרא׳ ויעד הש״י ליהוש׳ שלא יירא מהם ומהמוני כי כעת מחר יתנם הש״י חללי׳ לפני ישרא׳ · וצוה לעקור סוסיהם ולשרף מרכבותיהם שלא יקחום ישראל ויבטחו בם בענין המלחמות ושלא יאמרו שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל אבל יהיה מבטחם בש״י ויתבאר להם כי הוא מנצח הגוים האלה ולא הם · וזכר

המצפה · ל׳ בספ׳ וכל קרי׳ דכו׳ במ״ב אחריה ויהודה

עד צידון · ל׳ וחד ורכתו על צידון

מרום · אל מי עין שמש : תשרף באש ג׳ דסמיכי וסי׳ ואת בשר הפר · ואת מרכבותיהם תשרף באש · ואת העיר הזאת תשרף · ונמסר גם בסדר תצוה :

וכל שלל ג׳ פסוקי׳ את כהון וכל כל ב׳ במצע׳ פסו׳ וא׳ רפ׳ וסי׳ וכל שלל הערים האלה · והפכתי חגיכם לאבל ושיריכם · ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם : השמדם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב : העלה ג׳ בקריאה וסי׳ מן ההר החלק העלה שעירה · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · הראיתם את האיש

אֶת־סוּסֵיהֶם עִקֵּר וְאֶת־מַרְכְּבֹתֵיהֶם שָׂרַף בָּאֵשׁ: וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיִּלְכֹּד אֶת־חָצוֹר וְאֶת־מַלְכָּהּ הִכָּה בֶחָרֶב כִּי־חָצוֹר לְפָנִים הִיא רֹאשׁ כָּל־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה: וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לְפִי־חֶרֶב הַחֲרֵם לֹא נוֹתַר כָּל־נְשָׁמָה וְאֶת־חָצוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ: וְאֶת־כָּל־עָרֵי הַמְּלָכִים־הָאֵלֶּה וְאֶת־כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ וַיַּכֵּם לְפִי־חֶרֶב הֶחֱרִים אוֹתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה: רַק כָּל־הֶעָרִים הָעֹמְדוֹת עַל־תִּלָּם לֹא שְׂרָפָם יִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֶת־חָצוֹר לְבַדָּהּ שָׂרַף יְהוֹשֻׁעַ: וְכֹל שְׁלַל הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְהַבְּהֵמָה בָּזְזוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק אֶת־כָּל־הָאָדָם הִכּוּ לְפִי־חֶרֶב עַד־הִשְׁמִדָם אוֹתָם לֹא הִשְׁאִירוּ כָּל־נְשָׁמָה: כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַבְדּוֹ כֵּן־צִוָּה מֹשֶׁה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לֹא־הֵסִיר דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הָהָר וְאֶת־כָּל־הַנֶּגֶב וְאֵת כָּל־אֶרֶץ הַגֹּשֶׁן וְאֶת־הַשְּׁפֵלָה וְאֶת־הָעֲרָבָה וְאֶת־הַר יִשְׂרָאֵל וּשְׁפֵלָתֹה: מִן־הָהָר הֶחָלָק הָעוֹלֶה שֵׂעִיר וְעַד־בַּעַל גָּד בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן וְאֵת כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד וַיַּכֵּם וַיְמִיתֵם: יָמִים רַבִּים עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִלְחָמָה: לֹא־הָיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי הַחִוִּי יֹשְׁבֵי גִבְעוֹן אֶת־הַכֹּל לָקְחוּ בַמִּלְחָמָה:

יַת סוּסָוָתְהוֹן עֲקַר וְיַת רְתִיכֵיהוֹן אוֹקִיד בְּנוּרָא: וְתָב יְהוֹשֻׁעַ בְּעִידָנָא הַהִיא וּכְבַשׁ יַת חָצוֹר וְיַת מַלְכַּהּ קְטַל בְּחַרְבָּא אֲרֵי חָצוֹר מִלְּקַדְמִין הִיא רֵישׁ כָּל מַלְכְוָתָא הָאִילֵין: וּמְחוֹ יַת כָּל נַפְשָׁתָא דִּי בַהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב גְּמִירָא לָא אִשְׁתְּאַר כָּל נִשְׁמָא וְיַת חָצוֹר אוֹקִיד בְּנוּרָא: וְיַת כָּל קִירְוֵי מַלְכַיָּא הָאִילֵין וְיַת כָּל מַלְכֵיהוֹן כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ וּמְחָנוּן לְפִתְגַם דְּחָרֶב גְּמַר יַתְהוֹן כְּמָא דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַּייָ: לְחוֹד כָּל קִירְוַיָּא דְּקַיְימִין עַל תּוֹקְפֵיהוֹן לָא אוֹקְדִינוּן יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין יַת חָצוֹר בִּלְחוֹדַהּ אוֹקִיד יְהוֹשֻׁעַ: וְכָל עֲדֵי קִירְוַיָּא הָאִילֵין וּבְעִירָא בַּזּוֹ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד יַת כָּל אֱינָשָׁא מְחוֹ לְפִתְגַם דְּחָרֶב עַד דִּי שֵׁיצִיאוּ יַתְהוֹן לָא אַשְׁאָרוּ כָּל נִשְׁמָא: כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ כֵּן פַּקֵּיד מֹשֶׁה יַת יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ לָא בַטֵּיל פִּתְגָמָא מִכָּל דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: וְאַחְסֵין יְהוֹשֻׁעַ יַת כָּל אַרְעָא הָדָא טוּרָא וְיַת כָּל דָּרוֹמָא וְיַת כָּל אַרְעָא דְגֹשֶׁן וְיַת שְׁפֵילְתָּא וְיַת מֵישְׁרָא וְיַת טוּרָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁפֵילְתֵּיהּ: מִן טוּרָא פְּלִיגָא דְּסָלֵיק לְשֵׂעִיר וְעַד מֵישַׁר גָּד בְּבִקְעַת לִיבְנָן שִׁיפּוֹלֵי טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְיַת כָּל מַלְכֵיהוֹן כְּבַשׁ וּמְחָנוּן וְקַטְלִינוּן: יוֹמִין סַגִּיאִין עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ יַת כָּל מַלְכַיָּא הָאִילֵין קְרָבָא: לָא הֲוָת קַרְתָּא דְּאַשְׁלֵימַת עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵן חִוָּאָה יָתְבֵי גִבְעוֹן יַת כּוֹלָא נְסִיבוּ בִּקְרָבָא:

העלה הזה וגלית הפלשתי · מצעית מ״ל וסי׳ מלכים מלאים : למען ו׳ פסו׳ למען למען וסי׳ נמסר בסדר וירא גם לעיל בסיפרא סי׳ ד׳ : וירשו ד׳ חס׳ וסי׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל · ויצא גבול בני דן · ויבאו מלך אשור מבבל · ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה : ועד ים ד׳ יחידאין וסי׳ נמסר בסדר משפטים : הישמות ג׳ חלוקים באתיהון וסי׳ נמסר בסדר מסעי : משה ג׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בריש האי סיפרא : ובני ישראל ט״ו מצעות פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס : העולה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל נמסר לעיל בסימ׳ י״א :

רדק

את סוסיהם עקר · להודיע כי מה שאמר לו השם את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמר לו · ויש לשאול מה טעם אמר לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת ויש לפרש כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמות גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו ה המלחמה היתה מערכה שערכו מלחמה עם רב להלחם עם ישר׳ והיו צריכים לסוסים ולרכב והיו עמהם לרוב כמה שכתוב וראית סוס ורכב עם רב ממך ולא ת תמצא שאמר כן במלחמות א אחרות וצוה הב״ה לאבד הסוסי׳ והרכב שהיו הגוים נלחמי׳ בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא רכב וסוס נצחום והפילום חללים כי ליי׳ התשועה לפיכך לא רצה הא-ל ית׳ שיבוזו ישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם כי עם הסוסים יעשו ה המלחמות לפיכך צוה יהושע לעקר הסוסי׳ ולשרוף המרכבות ולא צוה להמית הסוסים כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמות שהיה בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור שלא שיקחום לרכבם אבל הסוסים שהוכנו לא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם ולא אמר להרגם דרך השחיטה כי אסור להשחית ה הבהמה אם לא לצורך או לאכו׳ בהמה והעיקור הוא לנסר פרסות הבהמה מן הארכובה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מי שיעשה במקומה תחיה : על תלם · על תקפיהון כלומר שהיו עומדות בחזקתם שלא ה הפילו חומותיהם כלכדם אותם ולא שרפם · זולתי חצור לפי שהית׳ ראש הממלכות ויפחדו השארי׳ ובדרש כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור וכן אמרו ר׳ אליעזר אומר במסורה שרפה הקדוש ב״ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב״ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה וזה אחד משלשה מקומו׳ שנתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחם הקב״ה : ארץ הגשן · אין זה גושן של מצרים ובדרש אומ׳ כי היה גשן של ארץ מצרי׳ והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו ג גושנה מלמד שהיא בעלייה כ כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה : ואת הר ישרא׳ ושפלתה · ה״א במקום וי״ו כה״א אהלה ופירושו הר יעקב אבינו שסכן שם והיא מקרא על שמו : מן ההר החלק · ת״י טורא פליגא כלומר שהיה נחלק חציו הנה וחציו הנה וי״מ כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות : בעל גד · כתרגומו מישר גד : ימים רבים · ולמעלה אמר לכד יהושע פעם אחת ר״ל כי כל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל המחנה הגלגלה ואח״כ עשה מלחמה ימים רבים עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל · ויש בודרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכים כמו שנ׳ ימים רבים שהרי אמר לו הקב״ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו עשר שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמות מיד אמות אמר הקב״ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי לו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך מיד וידבר משה אל העם החלצו ואתה עלה בלבך כך הנני מחסר משנותיך אמר דוד עליו השלום רבות מחשבות בלב איש ועצת יי׳ היא תקום : לחזק

רשי

העומדות על תלם · שלא נהרסה חומתם כמות יריחו שנפלה חומתה וכן העי שנאמר בה וישימה תל עולם שממה · זולתי חצור לבדה במסורת שרפה משה צוה לו ומסר כן בבראשית רבה בויצא יעקב : תוס׳ ימים רבים עשה יהושע · בגנותו ספר הכתוב שהיה מתכוין לרחות את כבוש הארץ כדי להאריך ימיו לפי שנאמר ואתה תנחילנה אותם במדרש תנחומא : בעל גד · מישר גד : ההר החלק · נגרא שעיע מחליק עד בעל גד במישר המזרחי ולא הספיק לכבוש ב בחיין את כל המצר עד הצפון · אשר הכו בני ישרא׳ בימי משה : ועד

רלב״ג

וזכר אחר זה שכבר לכד יהושע את חצור ושרפ׳ כי ממלך חצור היתה התחלת זאת ה המלחמ׳ והכה כל העם אשר בה לא השאיר כל נשמה ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם כלם לכד יהושע ויכה האדם א אשר בהם לפי חרב עד השמידם אותם לא השאירו כל נשמה · וזכר כי ימים רבים עשה יהושע מלחמה את כל המלכים האלה וזה להורות שכב׳ נתעצל יהושע בענין זאת ה המלחמה ובראשונה היה משתדל בזריזות ולזה אמרו רז״ל שכבר עשה זה כדי להאריך חייו כי כבר ייעדו ה השם שהוא ינחיל ל לישר׳ את הארץ · וזכר שלא היתה עיר לשר השלימה את בני ישרא׳ בלתי החוי יושבי ג גבעון שהשלימו עמהם בערמ׳ כמו שזכר וזה מורה כי אפילו שבעה עממי׳ אם השלימו עם ישר׳ היה מחוייב להם שלא יהרגום אבל י יקבלו על עצמם ל להיות להם למס ועבדים ולזה הוא מ מבואר כי מ״ש בפרש׳ שופטים כי תקרב אל עיר להלחם עליה ל לתפשה הוא כלל לכל עיר היה או שתהיה משבעה עממין או מ מזולת׳ ואולם ההבדל בזה בין שבעה עממין ובין זולתם הוא שאם לא ישלימו והיו משבע׳ עממין יתחייב להם ש שלא יחיו כל נשמ׳ ואם והיו מזולתם יחיו להם הנשים והטף · עוד

לחזק את לבם, זה היה לפתי סבות האחת שהיה זה הצונם עונש כמו בפרעה ויחזק יי׳ את לב פרעה והשנית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה יי׳ את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו׳ ואמר פן יחטיאו אותך לי: להם תחנה, כמו חנינה ורחמנות: ויכרת את הענקים, ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר ועוד ירלה בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישר׳ חברון והענקי׳ אשר בהר חברון הכל הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי יי׳ נקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי׳ וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון שנאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהוד׳ בירושלם פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא בחשבון ל״א מלכי׳ שהכה יהושע ובני ישראל: הר יהודה, נקרא כן על שם סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן: הר ישראל, כמו שפירשנו למעלה: רק בעזה, ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהושע עזה ואת גבולה וגו׳ אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה: והארץ שקטה ממלחמ׳ שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניהם בכל המלחמו׳ וגם ישרא׳ עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד ושזקן יהושע אמר לו האל ית׳ שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אות׳ בחייו והתחיל בשני השבטים שהם יהודה ויוסף כי נאמר לו ברוח הקדש שאלו ינחלו תחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולי׳ חשבו כי כל הארץ נכבשת כי המערב הים הגדול גבולו והמזרח הירדן וים כנרת לפיכך נתעצלו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו חוששין כיון שהיו הגבולי׳ בידם והכנענים הנשארים הין ביניהם וכל ישראל היו להם ערי׳ הרבה לשבת בארץ הנכבשת וכאשר באו לשילה אחר י״ד שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יטילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי יי׳ לשבעה השבטים, מלך

לנחלה ט״ו בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר קרח,

כִּי־מֵאֵת יְהוָה׀ הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת־לִבָּם לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת־יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַחֲרִימָם לְבִלְתִּי הֱיוֹת־לָהֶם תְּחִנָּה כִּי לְמַעַן הַשְׁמִידָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיַּכְרֵת אֶת־הָעֲנָקִים מִן־הָהָר מִן־חֶבְרוֹן מִן־דְּבִר מִן־עֲנָב וּמִכֹּל הַר יְהוּדָה וּמִכֹּל הַר יִשְׂרָאֵל עִם־עָרֵיהֶם הֶחֱרִימָם יְהוֹשֻׁעַ׃ לֹא־נוֹתַר עֲנָקִים בְּאֶרֶץ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד נִשְׁאָרוּ׃ וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְנַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם לְשִׁבְטֵיהֶם וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה׃

יב

א וְאֵלֶּה׀ מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־אַרְצָם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ מִנַּחַל אַרְנוֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן וְכָל־הָעֲרָבָה מִזְרָחָה׃ סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן מֹשֵׁל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְתוֹךְ הַנַּחַל וַחֲצִי הַגִּלְעָד וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְהָעֲרָבָה עַד־יָם כִּנְרוֹת מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח מִזְרָחָה

ב׳ אנג׳ ב׳ בסיפ׳ ל׳ · ב׳ ראש וח״ב · ב׳ ככו׳ ומכל ומכל · ה״ל כב׳ · ג׳ כמכ׳ ב׳ דקמי׳ · ר׳ חס׳ ו · ג׳ ל׳ ד׳ · ר׳ לפ

אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת לְתַקָּפָא יָת לִבְּהוֹן לְכַדָּרָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בְּדִיל לְגַמָּרוּתְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רַחֲמִין אֲרֵי בְּדִיל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וַאֲתָא יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָּנָא הַהִיא וְשֵׁיצֵי יָת גִּיבָּרַיָּא מִן טוּרָא מִן חֶבְרוֹן מִן דְּבִיר מִן עֲנָב וּמִכָּל טוּרָא דִּיהוּדָה וּמִכָּל טוּרָא דְּיִשְׂרָאֵל עִם קִרְוֵיהוֹן גַּמְּרִינוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ לָא אִשְׁתְּאַר גִּבָּרַיָּא בְּאַרַע בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד אִשְׁתְּאָרוּ׃ וּנְסִיב יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּל אַרְעָא כְּכָל דִּי מַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וִיהָבַהּ יְהוֹשֻׁעַ לְאַחְסָנָא לְיִשְׂרָאֵל בִּפְלֻגּוּתֵיהוֹן לְשִׁבְטֵיהוֹן וְאַרְעָא שַׁדּוֹכַת מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא׃

וְאִילֵין מַלְכֵי אַרְעָא דִּמְחוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יָת אַרְעֲהוֹן בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא מִדְּנַח שִׁמְשָׁא מִנַּחְלָא דְּאַרְנוֹן עַד טוּרָא דְּחֶרְמוֹן וְכָל מֵישְׁרָא מַדִּינְחָא׃ סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דְּיָתִיב בְּחֶשְׁבּוֹן שַׁלִּיט מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחְלָא דְּאַרְנוֹן וְגוֹ נַחְלָא וּפַלְגוּת אֲרַע גִּלְעָד וְעַד יוּבְקָא נַחְלָא תְּחוּמָא דִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וּמֵישְׁרָא עַד יַם גִּינּוֹסַר מַדִּינְחָא וְעַד יַמָּא דְּמֵישְׁרָא יַמָּא דְּמִלְחָא מַדִּינְחָא

רשי

ועד יבק, הנחל שהם גבול ארץ בני עמון סוף מכר ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלים וחצי הגלעד גבול סיחון שם היה מכר ממשלת סיחון כשאמרנו למעלה מחצי הגלעד היה שלו וזה וחצי השני של עוג: לנפת

רלבג

עוד זכר שכבר הכרית יהושע הענקים כו׳ והנה נזל במה שיבא כי כלב בן יפונ׳ הכרי׳ הענקי׳ מחברון ועתניאל בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שבאו כי הכל היה מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המנהיג אותם בזה והנה נזכר אחר זה כי כבר נשאר הרבה עדין מן הארץ לרשתה אלא שעכ״ז כבר חלקה להם יהושע בנחלה לישראל לשבטיהם כמו שנזכר אחר זה, וזכר עם זה שהארץ שקטה ממלחמה כי לא היו נלחמים עם ישראל ולא ישרא׳ עמהם ואף על פי שכבר נשאר הרבה מן הארץ לרשתה: ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם אלו:

התועלת הראשון במצות והוא מה שזכר מענין המזבח והר עיבל ומה שגלוה בזה ממה שנצטוו לעשות שם כמו שנזכר בפרשת כי תבא והנה התועלת בזו המצוה הוא להוסיף אזהרה לישראל בענין שמירת התורה ולזה כתבה שם ובאה שם הברכה למול הר גריזים למי שיקימה והקללה למול הר עיבל למי שיסור ממנה כי בזה היישרה אל שתדבק בשלמות ההשגחה האלהית בישרא׳ ויהיו מפני זה יותר ראוים לירושת הארץ: **השני** והוא במדות והוא שראוי לאדם להתישב בדברים שיעשה אותם שלא ימהר בעשייתם בזולת עצה ואף על פי שכבר יראה בתחלת המחשבה שהענין ההוא ראוי שיעשה הלא תראה מה שקרה לישראל עם יושבי גבעון מפני שמהרו לכרות להם ברית טרם שאלו את פי יי׳ כי כבר הסיגה להם החרטה אח׳ זה כי זה ממה שהביאם לעבור באופן מה ממה שצוה בתורה שלא לחיות כל נשמה מהערים הקרובות אם לא מהערים הרחוקות אשר לא מערי הגוים האלה ר״ל מז׳ עממין: **השלישי** והוא במצות והוא כי השבועה אשר לפי הדין אינה שבועה כגון זאת לפי שהיתה שבועה בטעו׳ עם שכבר היתה באופן מה לעבור על דברי תורה ראוי שתקויי׳ עם מי שאינו מאנשי אומתינו כדי שלא יהיה שם חלול השם ואולם הכבידו ענין עבודתם כמו שזכרנו לתת להם גמול מה על מרמתם: **הרביעי** והוא במדות והוא שראוי לאדון להשגיח על עבדיו ולהצילם מיד הקמי׳ עליהם הלא תראה איך התנהג יהושע עם אנשי גבעון ואף על פי שכב׳ רמו אותו לעזור להם כנגד ה׳ המלכים הקמים עליהם: **החמישי** הוא לפרסם ענין הנפלאות שעשה אז השם לישראל בזאת המלחמה עד שכבר המית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו ישראל בחרב ושתוך הזמן הקצר שהגביל יהושע נשלמה נקמת גוי אויביו להורות כי יי׳ נלחם לישראל ולפרסם זה המופת והאותות זכרו כזה שישבו ה׳ המלכים תוך המערה ולשום אבנים גדולות על פי המערה להעיר כי לנחץ ענין המלחמה הזאת לא רצו להמתין שיוציאו המלכים האלה משם אבל שמו אז על פי המערה אבנים גדולות ונשארו שם אנשים לשמרם בדרך שלא יאחרו ענין המלחמה הזאת וימהרו לרדוף אחר הנשארים קודם שיבאו אל עריהם בדרך שתשלם הנקמה תוך העת שהגביל יהושע: **הששי** והוא במדות שראוי לאדם בהיותו ביום טובה שישמח בו ר״ל שכאשר יראה היותו מצליח במה שעשה ראוי שימהר ויחיש מעשיו ולא ימתין לעשות מה שיוכל לעשות ביום אחד למחרת היום ההוא כי לא ידע מה ילד יום ולזה תמצא מספר איך עלה הענין ליהושע בהשתדלותו בזריזות בענין המלחמה עד שכבר זכר שבפעם אחת נכה יהושע מלכים רבים ואת ארצם והם עשרים מלכים שנזכרו בענין הלא׳ קודם מלך חצור ואחר זה שהשתדל בזה לא נכה בימים רבים כי אם י״א מלכים שתמצא ממלך חצור עד סוף זכר המלכים ההם ולו השתדל בזה יהושע בזריזות אולי היה מכלה כל הגוים האלה אשר הוא בסוף הענין לישראל לפח ולמוקש: תם: ואלה מלכי הארץ עד סוף הספר, זכר תחלה מה שעשה ע״י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שייחס זה למשה עמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף כי משה עבד יי׳ ובני ישראל עשו זה והנה לא הזכיר בזה תחילה שם משה להורות כי משה אע״פ שגדלה מעלתו מאד הנה היה נכוחו של המלכי׳ בזכות ישר׳ מצד ברית השם יתעלה ברית עם אבותיהם כמו שנזכר בתורה, ואחר

דֶּרֶךְ בֵּית הַיְשִׁמוֹת וּמִתֵּימָן תַּחַת אַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה׃ וּגְבוּל עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הַיּוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי׃ וּמֹשֵׁל בְּהַר חֶרְמוֹן וּבְסַלְכָה וּבְכָל־הַבָּשָׁן עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַחֲצִי הַגִּלְעָד גְּבוּל סִיחוֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן׃ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִכּוּם וַיִּתְּנָהּ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה יְרֻשָּׁה לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה׃

וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה מִבַּעַל גָּד בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן וְעַד־הָהָר הֶחָלָק הָעֹלֶה שֵׂעִירָה וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יְרֻשָּׁה כְּמַחְלְקֹתָם׃ בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבָעֲרָבָה וּבָאֲשֵׁדוֹת וּבַמִּדְבָּר וּבַנֶּגֶב הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃

מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד
מֶלֶךְ הָעַי אֲשֶׁר־מִצַּד בֵּית־אֵל אֶחָד׃
מֶלֶךְ יְרוּשָׁלִַם אֶחָד
מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶחָד׃
מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶחָד
מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶחָד׃
מֶלֶךְ עֶגְלוֹן אֶחָד
מֶלֶךְ גֶּזֶר אֶחָד׃
מֶלֶךְ דְּבִר אֶחָד
מֶלֶךְ גֶּדֶר אֶחָד׃
מֶלֶךְ חָרְמָה אֶחָד
מֶלֶךְ עֲרָד אֶחָד׃
מֶלֶךְ לִבְנָה אֶחָד
מֶלֶךְ עֲדֻלָּם אֶחָד׃
מֶלֶךְ מַקֵּדָה אֶחָד
מֶלֶךְ בֵּית־אֵל אֶחָד׃
מֶלֶךְ תַּפּוּחַ אֶחָד
מֶלֶךְ חֵפֶר אֶחָד׃
מֶלֶךְ אֲפֵק אֶחָד
מֶלֶךְ לַשָּׁרוֹן אֶחָד׃
מֶלֶךְ מָדוֹן אֶחָד
מֶלֶךְ חָצוֹר אֶחָד׃
מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן מְרֹאון אֶחָד
מֶלֶךְ אַכְשָׁף אֶחָד׃
מֶלֶךְ תַּעְנַךְ אֶחָד
מֶלֶךְ מְגִדּוֹ אֶחָד׃
מֶלֶךְ קֶדֶשׁ אֶחָד
מֶלֶךְ־יָקְנְעָם לַכַּרְמֶל אֶחָד׃
מֶלֶךְ דּוֹר לְנָפַת דּוֹר אֶחָד
מֶלֶךְ־גּוֹיִם לְגִלְגָּל אֶחָד׃
מֶלֶךְ תִּרְצָה אֶחָד
כָּל־מְלָכִים שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד׃

אורח בית ישימות ומדרומא תחות משפך מרמתא׃ ותחום עוג מלכא דמתנן משאר גבריא דיתיב בעשתרות ובאדרעי׃ ושליט בטורא דחרמון ובסלכא ובכל מתנן עד תחום גשוראה ואפקירוס ופלגות ארע דגלעד תחום סיחון מלכא דחשבון׃ משה עבדא דיי ובני ישראל מחונון ויהבה משה עבדא דיי ירותא לשיבטא דראובן ולשיבטא דגד ולפלגות שיבטא דמנשה׃

ואילין מלכי ארעא די מחא יהושע ובני ישראל בעברא דירדנא מערבא ממישר גד בבקעת ליבנן ועד טורא פליגא דסליק לשעיר ויהבה יהושע לשבטא ישראל ירותא בפלגותהון׃ בטורא ובשפלתא ובמישרא ובמשפך מרמתא ובמדברא ובדרומא חתאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי׃

מלכא דיריחו חד
מלכא דעי דבסטר בית אל חד׃
מלכא דירושלם חד
מלכא דחברון חד׃
מלכא דירמות חד
מלכא דלכיש חד׃
מלכא דעגלון חד
מלכא דגזר חד׃
מלכא דדביר חד
מלכא דגדר חד׃
מלכא דחרמה חד
מלכא דערד חד׃
מלכא דלבנא חד
מלכא דעדלם חד׃
מלכא דמקדה חד
מלכא דביתאל חד׃
מלכא דתפוח חד
מלכא דחפר חד׃
מלכא דאפק חד
מלכא דלשרון חד׃
מלכא דמדון חד
מלכא דחצור חד׃
מלכא דשמרון מראן חד
מלכא דאכשף חד׃
מלכא דתענך חד
מלכא דמגידו חד׃
מלכא דקדש חד
מלכא דיקנעם לכרמלא חד׃
מלכא דדור לפילכי דור חד
מלכא דעממין לגלגלא חד׃
מלכא דתרצה חד
כל מלכיא תלתין וחד׃

רשי

לנפות דור · לפלכי דור׃ והארץ

חצי הספר

רדק

מלך יריחו אחד · כל אלה שלשים ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא כל עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכתו והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים׃ גלילות

רלבג

ואחר זה זכר מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה ושכבר נתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה כמחלקות לפי האופן הנזכר בתורה׃ והנה

מסרה

שעירה ג׳ בקריאה וסי׳ וישב ביום ההוא עשו · יעבר נא אדני לפני עבדו · ועד ההר החלק העולה שעירה · ונמסר גם בסדר וישלח׃ ובמדבר ג׳ בקריאה וסי׳ ובמדבר אשר ראית אשר · אשר עשיתי במצרים ובמדבר · בהר ובשפלה ובערבה׃ החוי והיבוסי ו׳ דסמיכי וסימ׳ ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי · כי החרם תחרימם החתי · ויהי כשמע כל מלכי האמרי · בהר ובשפלה דיהושע · ותעברו את הירדן דסוף יהושע · כל העם הנותר דמלכים · ושארא והחוי והיבוסי · ונמסר גם בסדר כי תשא׃

רשי

והארץ נשארה הרבה מאד · ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשתה שלא נכבשה : גלילות מרק״אש בלע״ז : מן השיחור · הוא נילוס הוא נחל מצרים : הוא סמוך לתחום מקצוע דרומי מערבי של ארץ ישראל כמו שאמר באלה מסעי ולמדנו כאן שלא כיבש יהושע בחייו כל מצר הדרומי שלא ממדבר צין הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה : עד גבול עקרון צפונה · העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יותר מן האחרים : לכנעני תחשב · מארץ הכנעני שנתתי לאברהם היא : חמשת סרני פלשתים וגו׳ · הוא סוף גמר המצר עד הים הגדול שבמערב : העזתי והאשקלוני ששה סרנים היה מונה ומתחלה קראן חמשה אמר רבי יוחנן אידוגריקי שלהם חמש החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובים ועוד ים לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים : מתימן כל ארץ הכנעני פסוק ראשון מנה מצר הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון מתימן כל ארץ הכנעני מתימן זו מעזה לצידונים עד אפיק עד האמורי : והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש ובמצר מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המצר וברוחב מן המזרח למערב עד לבא חמת זהו כל מצר הצפוני שלבא חמת במקצוע צפונית מערבית באלה מסעי : אנכי אורישם · אחרי מותך : הפלה לישראל בנחלה · ויכבשום לאחר זמן כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו : עמו הראובני והגדי · עם חצי הראשון של מנשה והראובני והגדי לקחו נחלתם · מערוער אשר על שפת וגו׳ · מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ולא כך מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלוני ופלוני : מיתר הרפאים · שהרג כדר לעומר והמלכים אשר אתו כמה שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים :

בהר

מסורה

ועד גבול ד׳ בקריאה וסי׳ מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ויהי מושל בכל הממלכות · ממגדל סונה ועד גבל כוש : והארץ ח׳ ראשי פסו׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בראשית : הפלה ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא : אשי ט׳ כתיב יוד וסי׳ נמסר בסדר צו : וכל ערי י״א פסו׳ ריש ומצ׳ וכל וכל וסי׳ נמסר בסד׳ צו :

יג

א ויהושע זקן בא בימים ויאמר יהוה אליו אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה : זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי : מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים : מתימן כל ארץ הכנעני ומערה אשר לצידנים עד אפקה עד גבול האמרי :

ה והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש מבעל גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת : כל ישבי ההר מן הלבנון עד משרפת מים כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפלה לישראל בנחלה כאשר צויתיך : ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה : עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה כאשר נתן להם משה עבד יהוה : מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בתוך הנחל וכל המישר מידבא עד דיבון :

י וכל ערי סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון עד גבול בני עמון : והגלעד וגבול הגשורי והמעכתי וכל הר חרמון וכל הבשן עד סלכה : כל ממלכות עוג בבשן אשר מלך בעשתרות ובאדרעי הוא נשאר מיתר הרפאים ויכם משה וירשם : ולא הורישו בני ישראל את הגשורי ואת המעכתי וישב גשור ומעכת בקרב ישראל עד היום הזה : רק לשבט הלוי לא נתן נחלה אשי יהוה אלהי ישראל הוא נחלתו כאשר דבר לו :

טו ויתן משה למטה בני ראובן למשפחותם :

(הערות בגליון: ל׳ יתר חס׳ ויתר · מ״ל דיהושע · מ״ל דפתיחא · חס׳ · ד׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ח״ל · ל׳ · ט״ל בכפ׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ו׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ד״פ · יד בכו״ל · ג׳ מ״ל · יב בכתי׳ · כ׳ ונבע׳ יסכלו · ט״פ בכל׳ · ל׳ ותם׳ · ט׳ כתיב יוד · ח׳ מ״ל)

תרגום

ויהושע סיב על ביומין ואמר יי ליה את סבתא עלתא ביומין וארעא אשתארת סגיאה לחדא למירתה : דא ארעא דאשתארת כל תחומי פלשתאי וכל גשוראי : מן שיחור די על אפי מצרים ועד תחום עקרון ציפונא על ארעא כנענא תתחשב חמשא טורני פלשתאי עזתאי ואשדודאי אשקלונאי גיתאי ועקרונאי ועוואי : מדרומא כל ארעא כנענאי ומערתא די לצידונאה עד אפק עד תחום אמוראה : וארעא גיבלי וכל ליבנן מדנח שמשא ממישר גד שיפולי טורא דחרמון עד מעלנא דחמת : כל יתבי טורא מן ליבנן עד חרצי מיא כל צידונאי במימרי אתריכינון מן קדם בני ישראל לחוד פליגהא לישראל באחסנא כמא דפקידתך : וכען פליג ית ארעא הדא באחסנא לתשעא שיבטין ופלגות שיבטא דמנשה : עימיה שבטא ראובן ושיבטא גד קבילו אחסנתהון דיהב להון משה בעיברא דירדנא מדינחא כמא דיהב להון משה עבדא דיי : מערוער דעל כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישר מידבא עד דיבון : וכל קירוי סיחון מלכא דאמוראה די מלך בחשבון עד תחום בני עמון : וארעא גלעד ותחום גשוראה ואפיקירוס וכל טורא דחרמון וכל מתנן עד סלכה : כל מלכות עוג במתנן די מלך בעשתרות ובאדרעי והוא אשתאר משאר גיבריא ומחנון משה ותריכינון : ולא תריכו בני ישראל ית גשוראה וית אפיקרוס ויתיב גשוראה ואפיקרוס בגו ישראל עד יומא הדין : לחוד שבטא דלוי לא יהב אחסנא קורבניא דיי אלהא דישראל אינון אחסנתיה כמא דמליל ליה : ויהב משה לשבטא בני ראובן לזרעיתהון :

רדק

גלילות · כמו גבול או כמו מחוז וכן גליל הגוים : מן השיחור · הוא נילוס נחל מצרים והוא לקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין היא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה : חמשת סרני פלשתים · הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב וסרנים ענינם שרים : חמשת סרני · והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו ממנינם · ובדברי רבותינו ז״ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמר רבי יוחנן אידוכריקי שלהם חמשה פי׳ אידוגריקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרני׳ החשובים ועוד בדבריה׳ עוים. מתימן באו וסמכו ענינו לפסוק הבא אחריו מתימן ולפי פשט הפסו׳ מתימן פי׳ מדרום כלומר מצד דרום נשארה כל ארץ הכנעני : והארץ הגבלי · חסר הנסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית : עמו הראובני והגדי · עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו :

בהר

רלב״ג

והנה זכר כי יהושע היה זקן בא בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשת׳ ולא יתכן לו מצד זקנותו להשלי׳ המלחמה עם מלכים הנשארים וצוה אותו הש״י שיפילה לישראל בנחלה כאילו כבשוה כלה ר״ל לט׳ השבטים וחצי שבט מנשה כי הב׳ שבטים וחצי לקחו חלקם מעבר לירדן ואולם לשבט הלוי לא נתן נחלה כמו שנאמר בתורה ואולם נתנו ללוים בארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם וקנינם כמו שצוה הש״י את משה בתורה ·

והנה

ואת בלעם ג׳ דסמיכי וסימ׳ ואת בלעם כן בעור הרגו בחרב · ואת בלעם בן בעור הקוסם · ואת בלעם ואת מגרשה דד״ה · ונמסר גם בסדר מטות : שבט מנשה ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויתן משה לחצי שבט מנשה · וישלחו בני ישראל · ויבאו אל בני ראובן · וחד השבט המנשה · ועתה חלק את הארץ · וב׳ באורית שבט המנשה · וסימ׳ ממלכת עוג נתתי לראובני · שבט המנשה גלעדה : עוג בבשן ד׳ בקריאה וסימ׳ במסר בסדר דברים :

וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל וְכָל־הַמִּישֹׁר עַל־מֵידְבָא׃ חֶשְׁבּוֹן וְכָל־עָרֶיהָ אֲשֶׁר בַּמִּישׁוֹר דִּיבוֹן וּבָמוֹת בַּעַל וּבֵית בַּעַל מְעוֹן׃ וְיַהְצָה וּקְדֵמֹת וּמֵפָעַת׃ וְקִרְיָתַיִם וְשִׂבְמָה וְצֶרֶת הַשַּׁחַר בְּהַר הָעֵמֶק׃ וּבֵית פְּעוֹר וְאַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה וּבֵית הַיְשִׁמוֹת׃ וְכֹל עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה אֹתוֹ וְאֶת־נְשִׂיאֵי מִדְיָן אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע נְסִיכֵי סִיחוֹן יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ וְאֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָרְגוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב אֶל־חַלְלֵיהֶם׃ וַיְהִי גְּבוּל בְּנֵי רְאוּבֵן הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחוֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה־גָד לִבְנֵי־גָד לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃

וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל יַעְזֵר וְכָל־עָרֵי הַגִּלְעָד וַחֲצִי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן עַד־עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי רַבָּה׃ וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד־רָמַת הַמִּצְפֶּה וּבְטֹנִים וּמִמַּחֲנַיִם עַד־גְּבוּל לִדְבִר׃ וּבָעֵמֶק בֵּית הָרָם וּבֵית נִמְרָה וְסֻכּוֹת וְצָפוֹן יֶתֶר מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַיַּרְדֵּן וּגְבֻל עַד־קְצֵה יָם־כִּנֶּרֶת עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה׃ זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶם׃

וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְהִי לַחֲצִי מַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ וַיְהִי גְבוּלָם מִמַּחֲנַיִם כָּל־הַבָּשָׁן כָּל־מַמְלְכוּת עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְכָל־חַוֺּת יָאִיר אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עִיר׃ וַחֲצִי הַגִּלְעָד וְעַשְׁתָּרוֹת וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלְכוּת עוֹג בַּבָּשָׁן לִבְנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לַחֲצִי בְנֵי־מָכִיר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ אֵלֶּה אֲשֶׁר־נִחַל מֹשֶׁה בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה׃ וּלְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלָה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם׃

והוה להון תחומא מערוער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישרא עד מידבא : חשבון וכל קירוהא די במישרא דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון : ויהצה וקדמות ומיפעת : וקריתים ושבמה וצרת השחר בטורא דמישרא : ובית פעור ומשפך מרמתא ובית ישימות : וכל קרוי מישרא וכל מלכות סיחון מלכא דאמוראה דמלך בחשבון דמחא משה יתיה וית רברבי מדין ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע רורבי סיחון יתבי ארעא : וית בלעם בר בעור קסמא קטלו בני ישראל בחרבא על קטיליהון : והות תחום בני ראובן ירדנא ותחומיה דא אחסנת בני ראובן לזרעיתהון קירויא ופצחיהן :

ויהב משה לשבטא דגד לבני גד לזרעיתהון : והוה להון תחומא יעזר וכל קירוי גלעד ופלגות ארעא בני עמון עד ערוער די על אפי רבה : ומחשבון עד רמת מצפיא ובטונים וממחנים עד תחום לדביר : ובמישרא בית הרם ובית נמרה וסוכות וציפונא שאר מלכות סיחון מלכא חשבון ירדנא ותחומיה עד סיפי ים גינוסר עברא דירדנא מדינחא : דא אחסנת בני גד לזרעיתהון קירויא ופצחיהן :

ויהב משה לפלגות שבטא דמנשה והוה לפלגות שבטא דבני מנשה לזרעיתהון : והוה תחומיהון ממחנים כל מתנן כל מלכותיה דעוג מלכא דמתנן וכל כפרני יאיר דבמתנן שתין קירוין : ופלגות ארעא דגלעד ועשתרות ואדרעי קירויא מלכותיה דעוג במתנן לבני מכיר בר מנשה לפלגות בני מכיר לזרעיתהון : אילין די אחסין משה במישריא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו מדינחא :

ולשבטא דלוי לא יהב משה אחסנא מתנן דיהב להון יי אלהא דישראל אינון אחסנתהון כמא דמליל להון :

רדק

בהר העמק · כתרגומו בטורא דמישרא : נסיכי סיחון יושבי הארץ · אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם : הקוסם · להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך יי׳ לדבר הנבואה ההם · ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתוב וילך וישב למקומו לא מחזר שם לבקש שכרו על העצ׳ שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף יי׳ בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדברי בלעם וכשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדי׳ לבקש שכרו מהם : אל חלליהם · עם חלליהם וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ואחרים זולתו · ויש בו דרש שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ובורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות בית דין ועוד אמרו כי פנחס הרגו : הירדן וגבול · כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו : לחצי בני מכיר · כי החצי האחר והם בני גלעד ששה בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען : כי

רשי

בהר העמק · בטורא דמישרא : וחצי ארץ בני עמון · חצי מה שכבשו מאר׳ בני עמון ומסיחון : הירדן וגבול · ירדנא ותחומיה הערים שעל שפתו : הערים וחצריהם · הערים המוקפות חומה : וחצריהם · ערי הפרזי בלא חומה : אשר

רשי

אשר נחלו אותם ׳ אשר הנחילו אותם כי היו בני יוסף שני מטות תחת שבט לוי: כאשר עם לבבי ׳ ולא כאשר עם פי שהמרגלים היו בעצה אחת וירא כלב לומר להם שלא יאמר כמותם ונשבת הכחישם וזהו שנאמר עקב היתה רוח אחרת שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב: זה ארבעים וחמש שנה ׳ למדנו שהיו בכיבוש הארץ שבע שנים שהרי בשנה השנית שלח משה המרגלים כשאתה מלשים ושמונה שהלכו במדבר ושבע שכבשו הרי אלו ארבעים וחמש: הארם

רדק

כי היו בני יוסף ׳ אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעת המטות וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה יב ואם לוי אינו מנינה היאך היו יב לפי אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות ׳ למקניהם ולקנייניהם ׳ כתרגומו לבעיריהון ולגיתיהון ר״ל הבהמות הגסות והבהמות הדקות: כאשר עם לבבי ׳ כל כי כאשר היה עמהם עד שבאו אל המחנה היה מסכים עמהם בדבריו כדי שלא יהרגוהו וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר בדבריהם כמאמר ויהס כלב התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו ׳ המסיו ׳ כתב ביוד שהוא במקום למד הפועל והיה משפטו המסיו בשורק הוא״ו על דרך כסיו רגלי והדומה לו ובאה היוד כחזק והוא״ו נחה שלא כמנהג וי״ו הרבים בלשון הקדש אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אסתיו אמרא ורבי אחי רבי משה ז״ל כתבו בהקל הפעיל והוא״ו מקום למד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם: אשר דרכה רגלך בה ׳ זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרים היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו׳ כלו אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב לפי׳ אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמ׳ כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה: החיה יי׳ אותי כאשר דבר ׳ והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה: זה ארבעים וחמש׳ כי דבר המרגלי׳ היה בשנה השני׳ לצאת ממצרים והנה נשארו להם במדבר שלשי׳ ושמנה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש ומזה ראו רז״ל כי בז׳ שנים כבשו הארץ וז׳ נחלקו ראו מפסוק בי״ד שנה אחר אשר הוכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטו׳ עד אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה ב בעשור לחדש ואיזו היא שנה ש בראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל בא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצא ארבע עשר׳ שנה אח׳ חרבן תחלת יובל אם לא תוציא י״ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע ש שכבשו ושבע שחלקו: מאז דבר יי׳ ׳ כי במצות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה: אשר הלך ישראל במדבר׳ טעמו לזה מ׳ וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר יי׳ עד היום לפי שהלך ישראל במדבר לח׳ שנה בעון המרגלים וית׳ רא״ל עם ישראל במדברא פי׳ טעם אשר הלך עם משה: וככחי

נחלו ד׳ קמצין וסימ׳ אלה אשר נחלו בני ישראל ׳ כי בנות מנשה ׳ אך שקר נחלו אבותינו ׳ נחלו פתאים אולת ׳ וחד ונחלו לעולם: בגורל ח׳ רפין וסימ׳ בגורל נחלתם ר״פ דיהושע ׳ ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ ׳ אלה הנחלות ׳ זה הדבר אשר נעשה ׳ לא יהיה לך משליך חבל בגורל דמיכה: כל

יד

א וְאֵלֶּה אֲשֶׁר־נָחֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר נִחֲלוּ אוֹתָם אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: בְּגוֹרַל נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה: כִּי־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלַת שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְלַלְוִיִּם לֹא־נָתַן נַחֲלָה בְּתוֹכָם: כִּי־הָיוּ בְנֵי־יוֹסֵף שְׁנֵי מַטּוֹת מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם וְלֹא־נָתְנוּ חֵלֶק לַלְוִיִּם בָּאָרֶץ כִּי אִם־עָרִים לָשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם לְמִקְנֵיהֶם וּלְקִנְיָנָם: ה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחְלְקוּ אֶת־הָאָרֶץ: וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים עַל אֹדוֹתַי וְעַל אֹדוֹתֶיךָ בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ: בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בִּשְׁלֹחַ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהֹוָה אֹתִי מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר עִם־לְבָבִי: וְאַחַי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי הִמְסִיו אֶת־לֵב הָעָם וְאָנֹכִי מִלֵּאתִי אַחֲרֵי יְהֹוָה אֱלֹהָי: וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם־לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרְכָה רַגְלְךָ בָּהּ לְךָ תִהְיֶה לְנַחֲלָה וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי מִלֵּאתָ אַחֲרֵי יְהֹוָה אֱלֹהָי: וְעַתָּה הִנֵּה הֶחֱיָה יְהֹוָה אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר זֶה אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דִּבֶּר יְהֹוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־הָלַךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וְעַתָּה הִנֵּה אָנֹכִי הַיּוֹם בֶּן־חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה:

ל׳ ג׳ · ד׳ · יא׳ · ד׳ פתחין · ב׳ וכל למטות וללוים דכו׳ במ״א · כ״ל כל מגרשיהן ב״מ חרין · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ בכיל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ובענין · צ׳ · ט״ו · ב׳ בענין · ל׳ וכל א״ב דכו׳

וְאִילֵין דְאַחְסִינוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן דְאַחְסִינוּ יָתְהוֹן אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְרֵישֵׁי אֲבָהַת שִׁבְטַיָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: בְּעַדְבָא אִיתְפְּלֵגַת לְהוֹן אַחְסַנְתְּהוֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא: אֲרֵי יְהַב מֹשֶׁה אַחְסָנַת תְּרֵין שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְלֵיוָאֵי לָא יְהַב אַחְסָנָא בֵּינֵיהוֹן: אֲרֵי הֲווֹ בְנֵי יוֹסֵף תְּרֵין שִׁבְטִין מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם וְלָא יְהָבוּ חוּלָק לְלֵיוָאֵי בְּאַרְעָא אֱלָהֵן קִרְוִין לְמִיתַּב וְרָוְחֵיהוֹן לִבְעִירֵיהוֹן וּלְגֵיתֵיהוֹן: כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַלִּיגוּ יָת אַרְעָא: וּקְרִיבוּ בְנֵי יְהוּדָה לְוָת יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָּלָא וַאֲמַר לֵיהּ כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִיזָאָה אַתְּ יְדַעְתָּא יָת פִּתְגָמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ עַל עֵיסַק דִילִי וְעַל עֵיסַק דִילָךְ בְּרְקַם גֵיאָה: בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲנָא כַּד שְׁלַח מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ יָתִי מֵרְקַם גֵיאָה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וַאֲתֵיבִית יָתֵיהּ פִּתְגָמָא כְּמָא דַהֲוָה עִם לִבִּי: וְאַחַי דִסְלִיקוּ עִמִּי תְּבָרוּ יָת לִבָּא דְעַמָּא וַאֲנָא אַשְׁלֵימִית בָּתַר דַחַלְתָּא דַייָ אֱלָהִי: וְקַיֵּים מֹשֶׁה בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִם לָא אַרְעָא דִדְרַכַת פַּרְסַת רִיגְלָךְ בַּהּ דִילָךְ תְּהֵי לְאַחְסָנָא וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא אֲרֵי אַשְׁלֵימְתָּא בָּתַר דַחַלְתָּא דַייָ אֱלָהִי: וּכְעַן הָא קַיֵּים יְיָ יָתִי כְּמָא דְמַלֵּיל דְנַן אַרְבְּעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מֵעִידָן דְמַלֵּיל יְיָ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין עִם מֹשֶׁה דַאֲזַל יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וּכְעַן הָא אֲנָא יוֹמָא דֵין בַּר תְּמָנַן וְחָמֵשׁ שְׁנִין:

רלבג

והנה זכר שכבר נגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל כי היה המשכן שם אז ולזה היה שם יהושע והנה באו לשם עם כלב לכבודו כי כ כשאלה היה עליה׳ ויורה על זה כי הוא לבדו ד דבר עם יהושע ולמדנו ממאמרו זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי׳ את הדבר הזה אל משה כי שבעה שנים היה זמן כבוש׳ הארץ כמו שזכרו רבותי׳ ז״ל וזה כי בשנה השנית לצאת בני ישר׳ מארץ מצרים נמנו ישר׳ כמו שנזכר בפרש׳ במדבר סיני ואחר מנינם שלח משה המרגלים ולפי שמעת היות משה לפני פרעה עד יום מותו היו ארבעים שנה כי הוא היה בן פ׳ בעמדו לפני פרע׳ הנה כשאתה מעת בא המרגלים עד יום מותו לח׳ ויותר על זה מה שנשאר מהשנה השנית ולזה ראוי ש שיובן שמה שאמר ב בתור׳ שיעמדו מ׳ שנה על חטא המרגלי׳ יחסר מלת עד והוא לט׳ שנה ולזה הו׳ מבוא׳ שמעת מיתת משה רבינו ע״ה עד שאמר כלב זה המאמ׳ היו ה׳ שני׳ וחלק מהשנה השביעית ולפי שלא נשלם זה הכבוש עד את׳ זה וזה כי אחר שכבש כלב את חברון זכר שהארץ שקטה ממלחמה הנה זה מ מבואר שכבר יתכן שיהיו ימי הכבוש שבע שנים וכבר זכרו רבותינו ז״ל שימי החלוקה היו ג״כ שבע שנים ולא ידעתי לזה סמך פלא וידמה שכבר קבלו זה בקבלה: ועלה

סיפר׳ מגרשיהן במ״א מגרשיהם וסימ׳ כי היו בני יוסף שני מטות ׳ וכל קריאה דכוו׳ במ״א מגרשיהן וסימ׳ כל הערים אשר: משה איש האלהים ו׳ בליש׳ וסימ׳ וזאת הברכה אשר ברך משה ׳ ויגשו בני יהודה אל יהושע ׳ ומשה איש האלהים בניו יקראו ׳ ויקרא המלך יהואש ׳ ויעמדו על עמדם ׳ ויקם ישוע בן יוצדק דעזרא ׳ תפלה למשה איש האלהים: ושמונים ו׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר בראשית:

האדם הגדול בענקים הוא, אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע היה שמו, ד"א על שם אבי ושלשת הבנים שכן קורא ילדי הענק: והארץ שקטה ממלחמה, מושב לע"ז הראשון לאחר שבע שכיבשו שכיבותיהם נכנעו האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעים שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכבדו את הזקן בקריית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו: אל גבול אדום, סמוך למיצר אדום: נגבה, בתחום מצר דרומי של ארץ ישראל: מקצה תימן, בסוף כל המיצר: ויהי להם גבול, מיצר דרומי של יהודה מקצה ים המלח הוא מקצוע דרומי מזרחית כל ארץ ישראל באלה מסעי, מן הלשון, של ים: ויצא אל מנגב למעלה עקרבים, איני אומר ויצא ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים שאינו הולך מכוון ו וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב ל למעלה עקרבי' בדרום של מעלה עקרבים נמצא שמעלה עקרבי' לפנים מן החוט ועבר ובא לו אל המערב: נגבה, לכך וכל תיבה שצריך למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ועלה, כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלים הוא עולה ומירושלים והלאה ה הוא יורד כאן למדנו שירושלים גבוהה מכל ארץ ישראל וירושלים איננה נזכרת במיצר זה שבמיצר צפונית של יהודה היתה כמו שאמור בענין: ועלה מנגב לקדש ברנע, החוט הולך לדרומה של קדש ברנע נמצאת קדש לפנים מן החוט: ועבר חצרון, לצד המערב הוא מושך והולך עד והיו ת תוצאותיו הימה: תוצאו', סופו של מיצר אל הים הגדול שהוא מיצר מערבי לכל ארץ ישראל נמצא גבול יהודה מחזיק כל א ארכה של ארץ ישראל מן המזרח למערב ועומד בדרומה של ארץ ישראל: וגבול קדמה, חוט המתוח למיצר מזרחי של י יהודה: ים המלח, שהוא מקצוע דרומי מזרחי לארץ באלה מסעי: עד קצה הירדן, רחבו של גבול יהוד' אינו אלא כנגד ים המלח עד מקום ש שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הוא במיצר מזרח של ארץ כנען כמו שאמר באלה מסעי במיצר מזרחי ויורד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהוא במקצוע: וגבול לפאת צפונה, חוט מיצר המתוח למיצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו שעם כלה רוחב גבול המיצר המזרחי ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערבה בדרומה של ארץ ישראל בית הערבה נמצא בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט: ועלה הגבול אבן בהן, כל מה שהולך עד ירושלים הוא עולה: ועלה הגבול דבירה מעמק עכור, שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר: וצפונה פונה אל הגלגל, וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומי' אשר המעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה: מנגב לנחל, עמק ומדרון היה בלא מים: אל עין

ושם י"ג ר"פ וסימ' נמסר בסדר בראשית: והיה תוצאת הגבול ז' כתיבין והיה וקרינן והיו וסימ' למעלה עקרבים דוידבר, נחל מצרים דיהודה, בית און, בית חורון, בית חגלה דבנימן, צאן אבדות היו עמי, ולא יהיה עוד לשני גיים, ונמסר גם בסדר מסעי: לפאת צפונה ג' בקריאה וסימ' וגבול קדמה, ויהי להם

עוד כ"ח מסורת הגליון: ל' — ל' והוא חזן אג' לכתי' — ל' י' ר' — ל' וכל קרי' גדלות וכברות — ט"ו — י"ג ל"פ — ל' · ל' — ל' חס — י"א בספ' — ל' · ל' — והיו ת' — ג' — ג"חס — ה' חד מהון חס

עוֹדֶנִּי הַיּוֹם חָזָק כַּאֲשֶׁר בְּיוֹם שְׁלֹחַ אוֹתִי מֹשֶׁה כְּכֹחִי אָז וּכְכֹחִי עָתָּה לַמִּלְחָמָה וְלָצֵאת וְלָבוֹא׃ וְעַתָּה תְּנָה־לִּי אֶת־הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אַתָּה שָׁמַעְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־עֲנָקִים שָׁם וְעָרִים גְּדֹלוֹת בְּצֻרוֹת אוּלַי יְהוָה אוֹתִי וְהוֹרַשְׁתִּים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃

וַיְבָרְכֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֶת־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה לְנַחֲלָה׃ עַל־כֵּן הָיְתָה־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי לְנַחֲלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְשֵׁם חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים הוּא וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה׃

טו

וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם מִדְבַּר־צִן נֶגְבָּה מִקְצֵה תֵימָן׃ וַיְהִי לָהֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם הַמֶּלַח מִן־הַלָּשֹׁן הַפֹּנֶה נֶגְבָּה׃ וְיָצָא אֶל־מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְעָלָה מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְעָבַר חֶצְרוֹן וְעָלָה אַדָּרָה וְנָסַב הַקַּרְקָעָה׃ וְעָבַר עַצְמוֹנָה וְיָצָא נַחַל מִצְרַיִם וְהָיָה תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב׃ וּגְבוּל קֵדְמָה יָם הַמֶּלַח עַד־קְצֵה הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִלְּשׁוֹן הַיָּם מִקְצֵה הַיַּרְדֵּן׃ וְעָלָה הַגְּבוּל בֵּית חָגְלָה וְעָבַר מִצְּפוֹן לְבֵית הָעֲרָבָה וְעָלָה הַגְּבוּל אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן׃ וְעָלָה הַגְּבוּל דְּבִרָה מֵעֵמֶק עָכוֹר וְצָפוֹנָה פֹּנֶה אֶל־הַגִּלְגָּל אֲשֶׁר־נֹכַח לְמַעֲלֵה אֲדֻמִּים אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לַנָּחַל וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־מֵי־עֵין שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו א

עַד כְּאַן אֲנָא יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כִּדְבְיוֹמָא דִשְׁלַח יָתִי מֹשֶׁה כְּחֵילִי כִּבְכֵין וְכֵין חֵילִי דִכְעַן לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְמִיפַּק וּלְמֵיעַל׃ וּכְעַן הַב לִי יַת טוּרָא הָדֵין דְמַלֵּיל יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי אַתְּ שְׁמַעְתָּא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי גִּבָּרִין תַּמָּן וְקִירְוִין רַבְרְבָן כְּרִיכָן מָאִים יְהֵא מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדִי וְאֵרְתֵינוּן כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ׃ וּבָרְכֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ וִיהַב יַת חֶבְרוֹן לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה לְאַחְסָנָא׃ עַל כֵּן הֲוַת חֶבְרוֹן לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִיזָאָה לְאַחְסָנָא עַד יוֹמָא הָדֵין חֲלָף דְאַשְׁלִים בָּתַר דַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְשׁוּם חֶבְרוֹן מִלְקַדְמִין קִרְיַת אַרְבַּע אֱנָשׁ רַב בְּגִבָּרַיָא הוּא וְאַרְעָא שָׁרוֹכַת מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא׃

וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִבְנֵי יְהוּדָה לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַל תְּחוּם אֱדוֹם מַדְבְּרָא דְצִן דָרוֹמָא מִסְיָפֵי דָרוֹמָא׃ וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּם דָרוֹמָא מִסְיָפֵי יַמָּא דְמִילְחָא מִן כֵּיפָא דְמִתְפְּנֵי לְדָרוֹמָא׃ וְנָפֵיק לְמִדָּרוֹמָא לְמַסְקָנָא דְעַקְרַבִּין וְעָבַר לְצִן וּסְלֵיק מִדָּרוֹמָא לְרְקַם גֵּיאָה וְעָבַר לְחֶצְרוֹן וּסְלֵיק לְאַדַּר וּמִסְתְּחַר לְקַרְקָעָה׃ וְעָבַר לְעַצְמוֹן וְנָפֵק לְנַחֲלָא דְמִצְרַיִם וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי דִתְחוּמָא לְמַעְרְבָא דֵין יְהֵא לְכוֹן תְּחוּם דָרוֹמָא׃ וּתְחוּם קִדוּמָא יַמָּא דְמִלְחָא עַד סְיָפֵי יַרְדְּנָא וּתְחוּמָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא מִכֵּיף יַמָּא מִסְיָפֵי יַרְדְּנָא׃ וּסְלֵיק תְּחוּמָא לְבֵית חָגְלָה וְעָבַר מִצִּיפּוּנָא לְבֵית מֵישְׁרָא וּסְלֵיק תְּחוּמָא לְאֶבֶן בּוֹהַן בַּר רְאוּבֵן׃ וּסְלֵיק תְּחוּמָא לִדְבִיר מִמֵּישַׁר עָכוֹר וְצִפּוּנָא מִתְפְּנֵי לְגִלְגָּלָא דִי לָקֳבֵיל מַסְקָנָא דַאֲדוּמִּים דְמִדָּרוֹם לְנַחֲלָא וְעָבַר תְּחוּמָא לְמֵי עֵין שֶׁמֶשׁ וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי

רדק

וככחי עתה, באו שני כפי"ן הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן כעבד כאדניו כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל בשוה: אולי ה' אותי, כמו עמי וכן ואדברה אתך והדומים להם: ויתן את חברון לכלב, פי' שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר דברי הימים המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים: קרית ארבע, ארבע הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקי': שקטה ממלחמה, כי התעצלו בני ישראל להוריש הנשארים: נגבה, בקצה תימן מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו: מן הלשון, לשון הים ות' כיפא דמיתפני לדרומא ר"ל לשון סלע: אל מנגב, ש' המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים: זה יהיה לכם גבול נגב, היה לו לומר להם שהרי כל הפרשה ספור דברים הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שכ' בתור' הזה יהיה לכם גבול נגב: אבן בוהן בן ראובן, אדוני המקו' היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום: ש' הגלגל אשר נכח למעלה אדמים, נקרא המקום גלגל ונקרא גלילות לענין ידוע אצלם ואדומי' גם כן שם מקום נקרא כך לענין ידוע אצלם, ות"י למסקנא דאדמים: אל

הגבול, וזה גבול הארץ דיחזקאל: וצפונה ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ואתחנן: פנה ג' וחס' וסימן אשר לבבו פנה היום, וצפנה פנה אל הגלגל, אשר פנה דרך הקדים, ונמסר גם בריש סדר נצבים:

רשי

אל עין רוגל · מעיין הכובסים תירגם יונתן עין קצרא וקורא את הכובס רוגל על שם שבועט את בגדי הכתר ברגליו פולון בלעז : אל כתף היבוסי מנגב · כמצלות ירושלם חוץ מן החומה ואינה בגבול בנימן שהוא בצפונו של יהודה : ועלה גי בן הנם · עודנו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו בשחיטת קדשי' סבור למיבנייה בעין עיטם שהוא גבוה מירושלם מעט : ותאר · לשון ונסב בעוגל כמו ובמחוגה יתארהו ויונתן תירג' את כולם ויסחר : ויצא אל ערי הר עפרון · החוט יוצא לצד הצפון והגבול מרחיב עד ערי הר עפרון : ותאר הגבול בעלה · אין זה לצד המערב אלא בליטה לצד צפון : ונסב הגבול מבעלה ימה · עכשו חוזר למניינו הראשון מן המזרח למערב · אל כתף הר יערים מצפונ' · שהיה חוט בצפונו של הר יערים נמצא הר יערי' בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט : והיו תוצאות הגבול · סוף המיצר ימה אל ים הגדול שהוא מיצר מערבי : אל פיו' ליהושע · כמה שאמר הקב"ה ליהושע : ויורש משם כלב · לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה חברון כמה שנאמר בספר שפטים ולא נכתבה כאן אלא מפני החלוקה : קרית ספר · רבותינו אמרו אלו הלכו' שנשתכחו בימי אבלו של משה שהחזיר עתניאל בן קנז מפלפולו : אחי כלב · מאמו : ותצנח · ואיתרכינת השתה עצמה ליפול לרגליו : תנה לי ברכה · כרנכה : ארץ הנגב · חרבה כמו חרבו פני האדמ' ומתרג' נגובו שייקא בלעז בית מנוגב מכל טוב אדם שאין בו אלא תורה : נתתני · נתת לי · כמו דברו לשלום דבר אליו בני יאהוני יאחו ממני בשלם בשל להם : גלת · מעיינות :

ויהיו

רדק

אל עין רוגל · ת"י לעין קצרא וקצרא בדברי רז"ל הוא כובס הבגדים ות"י כדה כובס יחקל משטח קצריא ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדים ברגליו בעת שמכבסם : גי בן הנם · ת"י חילת בר הינם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם ארומי המקום יקדש בן הנום והנום · ומה שאמר ועלה הגבול והמקו' היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומ' ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות : עמק רפאים · ת"י מישר גבריא והוא שנאמר עליו כמלקט שבלי' בעמק רפאים והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורי' הענקי' : ותאר הגבול · כל ותאר ת"י יסחר כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סבוב : מעין מי נפתוח · הוא הנקרא בדברי רז"ל עין עיטם : הימה הגדול וגבול · וגבול יהודה למערב היה הים הגדול : וגבול הים · כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יהוד' לצד מערב ות"י ותחומיה : ושם דביר לפנים קרית ספר · ארז"ל כי בלשון פרסי קוראין דביר לספר : עתניאל בן קנז אחי כלב · אמרו רז"ל כי אחיו מאמו היה כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז · ומה שאמר על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה נמצאים שתי שמות לאדם אחד והנכון אצלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפח' אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו למשפח' האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמ' כן : ויהי בבוא' · באות בית השמש ופי' כבואה לבית בעלה : ותסיתהו · הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול ושראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה עצמה מעל החמור שהיתה רוכבת עליו · ות"י ואתרכינת וכן תרגו' ותפל מעל הגמל : ברכה · ת"י אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהוא תוספת טובה כלומר שיוסיף לו על מה שנתן לה כי ידמה שנתן לה ארץ צמאה ויבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני תרגום חרבו המים נגיבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים להשקו' ארץ הנגב שנתן לה ופי' נתתני נתת לי ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בריי ות"י ארי לארע דרומה יהבתני · ופי' גלות מים מעיינות כמו גל נעול או פי' בריכות מים המכונסין ות"י בית סקיה : ויהיו

מעין ד' פתחין וסי' מעין מי נפתוח · וחברו · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר : שלושה ד' מלאים בנביאים וסי' ויורש משם כלב את שלושה בני הענק · ויולדו לאבשלום · שערי' שלושה · ותאו שלושה מפו דיחזקאל · וכל מגלת אסתר דכוו' מלאים : ותצנח ג' וסים' ויהי בבאה ותסיתהו לשאול ·

אל־עין רגל : ועלה הגבול גי בן־הנם אל־כתף היבוסי מנגב היא ירושלם ועלה הגבול אל־ראש ההר אשר על־פני גי־הנם ימה אשר בקצה עמק־רפאים צפונה : ותאר הגבול מראש ההר אל־מעין מי נפתוח ויצא אל־ערי הר־עפרון ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים : ונסב הגבול מבעלה ימה אל־הר שעיר ועבר אל־כתף הר־יערים מצפונה היא כסלון וירד בית־שמש ועבר תמנה : ויצא הגבול אל־כתף עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה ועבר הר־הבעלה ויצא יבנאל והיו תצאות הגבול ימה : וגבול ים הימה הגדול וגבול זה גבול בני־יהודה סביב למשפחתם : ולכלב בן־יפנה נתן חלק בתוך בני־יהודה אל־פי יהוה ליהושע את־קרית ארבע אבי הענק היא חברון : וירש משם כלב את־שלושה בני הענק את־ששי ואת־אחימן ואת־תלמי ילידי הענק : ויעל משם אל־ישבי דבר ושם־דבר לפנים קרית־ספר : ויאמר כלב אשר־יכה את־קרית־ספר ולכדה ונתתי לו את־עכסה בתי לאשה : וילכדה עתניאל בן־קנז אחי כלב ויתן־לו את־עכסה בתו לאשה : ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת־אביה שדה ותצנח מעל החמור ויאמר־לה כלב מה־לך : ותאמר תנה־לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן־לה את גלת עליות ואת גלת תחתיות :

כל' כיפר' חס' ח' · ד' פתחין · יז וכל הר הכרמל דכו' · ל' · ל' · ל' ח' מל' · ל' · ה' · ב' חס' יד' מל' בכבי' · טו · כו"ל חס' במ"ח · ב' מל' ל' · ל' מל' בכפ' ל' · ג' · ב' קמץ · ז' חס' ז' חס' · ז'

לעין קצרא : וסליק תחומא לחילת בר הנם ולעיבר יבוס מדרומא היא ירושלם וסליק תחומא לריש טורא דעל אפי חילת הנום מערבא דבסיפי מישר גיבריא ציפונא : ויסחר תחומא מריש טורא למבוע מי נפתוח ונפיק לקירוי טורא דעפרון ויסחר תחומא לבעלה היא קרית יערים : ומסתחר תחומא מבעלה לימא לטורא דשעיר ועבר לעיבר טור יערים מציפונא היא כסלון ונחית לבית שמש ועבר לתימנא : ונפיק תחומא לעיבר עקרון לציפונא ויסחר תחומא לשכרון ועבר לטור בעלה ונפיק ליבנאל והוון מפקנוהי דתחומא לימא : ותחום מערבא ימא רבא ותחומא דין תחום בני יהודה סחור סחור לזרעיתהון : ולכלב בר יפנה יהב חולקא בגו בני יהודה על מימרא דיי ליהושע ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון : ותריך מתמן כלב ית תלתא בני גבריא ית ששי וית אחימן וית תלמי בני גבריא : וסליק מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי : ואמר כלב דמחי ית קרית ארכי ויכבשינה ואתן ליה ית עכסה ברתי לאיתו : וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב ויהב ליה ית עכסה ברתיה לאיתו : והוה במיעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא אחסנתא ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה ליך : ואמרת הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני ותתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה ית בית שקיא עילאה וית בית שקיא תחתאה :

וחברו דשפטים · ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל : גלת ז' חס' בקריאה וסים' ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג' בפסוק · וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו · עמדים שנים דמלכים קדמ' דפסוק חס' ו"ו : תחתיות ז' בקריאה וסים' ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע · שתני בבור תחתיות · והורדתיך את יורדי בור · רנו שמים כי עשה יי' · בן אדם נהה על המון מצרים · שם עילם וכל המונה · קראתי שמך יי' מבור :

רלב"ג

ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם · ידמה מזה המקום שירושלם לא נתחלקה לשבטים ואולם מה שאמר אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם יורה שירושלם היתה מנחלת בני יהודה כי לא אמ' לא יכלו בני ישראל להורישם אך אמר לא יכלו בני יהודה להורישם · וממה שאמר בנחלת בנימין במנין עריהם אשר נפלו להם בנחלה וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם ידמה כי ירושלם היתה מנחלת בני בנימן ולזה נפלה המחלקת אם נתחלקה ירושלם לשבטים אם לא ·

רד"ק

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה · פי' כמו הפוך ויהי מקצה הערי' למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקדו בצרי לפי שהוא כמוך ובאמרו מקצה הוא שאמרו רז"ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים : כל ערים עשרים ותשע · ובפרטם תמצא לח' והתשע היתרו' היו לבני שמעון וכפרס בנחלת בני יהודה בפרט לפי שהיו בנחלת בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה וגם כתיב אלה הערים היתרות לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואל תולד ובתול זהו וכסיל שכתו' הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם עשר בזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא נאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים ספורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורות בנחלת בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג שנזכר הנה לבני יהודה ונזכר אותה גם כן לבני שמעון ואנו רואי' כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהודה כאמר כי לקחוה בני ישרא' בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהוד' מהיום ההוא והלאה : שכה ועזקה · ועוד נזכר למטה שוכה וכן אשנה נזכר אותה בב' מקומות נקראו' בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב : ערים ארבע עשרה · ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת : והים הגדול וגבול · כתיב הגבול כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול :

מסורה

אשתאול ג' מלאים וסימ' בשפלה אשתאול וצרעה · וירדו אחיו וכל בית · ותחל רוח יי' לפעמו : ומגדל ז' בקריא' וסימ' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר · צנן וחדשה ומגדל גד · ויראון ומגדל אל חרם · ומגדל עז היה בתוך העיר · יסוב כל הארץ בערבה מגבע לרמון · ומעל לשער אפרים · ועל שער ב' בו דעורא :

רש"י

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע את עיירות העומדות על הגבולי' כל ערים עשרים ותשע ובפרטן אתה מוצא שלשים ושמנה את אלה היתרות כשלו בני שמעון מחבל בני יהודה והזכרות הם בנחלת שמעון באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם ואל תולד וחרמה וצקלג ועין ורמון הרי תשע היתרות המנויות כאן ערים ארבע עשרה ובפרטן חמש עשרה אומ' אני תפוח והעינם אח' וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח : והים הגדול וגבול, כמין שבים מקורין אילש"ם בלע"ז :

מקרא

זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ וַיִּהְיוּ הֶעָרִים מִקְצֵה לְמַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם בַּנֶּגְבָּה קַבְצְאֵל וְעֵדֶר וְיָגוּר׃ וְקִינָה וְדִימוֹנָה וְעַדְעָדָה׃ וְקֶדֶשׁ וְחָצוֹר וְיִתְנָן׃ זִיף וָטֶלֶם וּבְעָלוֹת׃ וְחָצוֹר חֲדַתָּה וּקְרִיּוֹת חֶצְרוֹן הִיא חָצוֹר׃ אֲמָם וּשְׁמַע וּמוֹלָדָה׃ וַחֲצַר גַּדָּה וְחֶשְׁמוֹן וּבֵית פָּלֶט׃ וַחֲצַר שׁוּעָל וּבְאֵר שֶׁבַע וּבִזְיוֹתְיָה׃ בַּעֲלָה וְעִיִּים וָעָצֶם׃ וְאֶלְתּוֹלַד וּכְסִיל וְחָרְמָה׃ וְצִקְלַג וּמַדְמַנָּה וְסַנְסַנָּה׃ וּלְבָאוֹת וְשִׁלְחִים וְעַיִן וְרִמּוֹן כָּל־עָרִים עֶשְׂרִים וָתֵשַׁע וְחַצְרֵיהֶן׃ בַּשְּׁפֵלָה אֶשְׁתָּאוֹל וְצָרְעָה וְאַשְׁנָה׃ וְזָנוֹחַ וְעֵין גַּנִּים תַּפּוּחַ וְהָעֵינָם׃ יַרְמוּת וַעֲדֻלָּם שׂוֹכֹה וַעֲזֵקָה׃ וְשַׁעֲרַיִם וַעֲדִיתַיִם וְהַגְּדֵרָה וּגְדֵרֹתָיִם עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ צְנָן וַחֲדָשָׁה וּמִגְדַּל־גָּד׃ וְדִלְעָן וְהַמִּצְפֶּה וְיָקְתְאֵל׃ לָכִישׁ וּבָצְקַת וְעֶגְלוֹן׃ וְכַבּוֹן וְלַחְמָס וְכִתְלִישׁ׃ וּגְדֵרוֹת בֵּית־דָּגוֹן וְנַעֲמָה וּמַקֵּדָה עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ לִבְנָה וָעֶתֶר וְעָשָׁן׃ וְיִפְתָּח וְאַשְׁנָה וּנְצִיב׃ וּקְעִילָה וְאַכְזִיב וּמָרֵאשָׁה עָרִים תֵּשַׁע וְחַצְרֵיהֶן׃ עֶקְרוֹן וּבְנֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ׃ מֵעֶקְרוֹן וָיָמָּה כֹּל אֲשֶׁר־עַל־יַד אַשְׁדּוֹד וְחַצְרֵיהֶן׃ אַשְׁדּוֹד בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ עַזָּה בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְהַיָּם הַגָּבוֹל וּגְבוּל׃ וּבָהָר שָׁמִיר וְיַתִּיר וְשׂוֹכֹה׃ וְדַנָּה וְקִרְיַת־סַנָּה הִיא דְבִר׃ וַעֲנָב וְאֶשְׁתְּמֹה וְעָנִים׃ וְגֹשֶׁן וְחֹלֹן וְגִלֹה עָרִים אַחַת־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ אֲרַב וְרוּמָה וְאֶשְׁעָן׃ וְיָנוּם וּבֵית־תַּפּוּחַ וַאֲפֵקָה׃ וְחֻמְטָה וְקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן וְצִיעֹר עָרִים תֵּשַׁע וְחַצְרֵיהֶן׃ מָעוֹן כַּרְמֶל וָזִיף וְיוּטָּה׃ וְיִזְרְעֶאל וְיָקְדְעָם וְזָנוֹחַ׃

תרגום

דא אחסנת שבטא דבני יהודה לזרעיתהון : והוה קירויא מסיפי לשבטא דבני יהודה על תחום אדום בדרומא קבצאל ועדר ויגור : וקינה ודימונה וערעדה : וקדש וחצור ויתנן : זיף וטלם ובעלות : וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור : אמם ושמע ומולדה : וחצר גדה וחשמון ובית פלט : וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה : בעלה ועיים ועצם : ואלתולד וכסיל וחרמה : וצקלג ומדמנה וסנסנה : ולבאות ושלחים ועין ורמון כל קירויא עשרין ותשע ופצחיהן : בשפלתא אשתאול וצרעה ואשנה : חנוח ועין גנים תפוח והעינם : ירמות ועדלם שוכה ועזקה : ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים קירוין ארבע עסרי ופצחיהן : צנן וחדשה ומגדל גד : ודלען והמצפה ויקתאל : לכיש ובצקת ועגלון : וכבון ולחמס וכתליש : וגדרות בית דגון ונעמה ומקדה קירוין שית עסרי ופצחיהן : לבנה ועתר ועשן : ויפתח ואשנה ונציב : וקעילה ואכזיב ומראשה קירוין תשע ופצחיהן : עקרון וכפרנהא ופצחהא : מעקרון ומערבא כל קירויא דעל תחום אשדוד ופצחיהן : אשדוד כפרנהא ופצחהא עזה כפרנהא ופצחהא עד נחלא דמצרים וימא רבא ותחומיה : ובטורא שמיר ויתיר ושוכה : ודנה וקרית סנה היא דביר : וענב ואשתמה וענים : וגושן וחולון וגילה קירוין חדא עסרי ופצחיהן : ארב ורומה ואשען : ינום ובית תפוח ואפקה : וחומטא וקרית ארבע היא חברון וציעור קירוין תשע ופצחיהן : מעון כרמל וזיף ויוטה : ויזרעאל ויקדעם וזנוח :

מסורה

ויפתח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' ויפתח ואשנה · ויפתח הגלעדי · ויפתח שפתיו עמך · חד שום קרתא חד שום גברא חד לישן פתיחה : וימה ג' וסימ' בסדר לך לך : ובהר ב' וסי' יוצאים בבקעה ובהר · ובהר שמיר ויתיר · בתרא ר"פ וקדמא ס"פ :

רשי

לא יכלו בני יהודה להורישם · שמצו בספרי ר' יהושע בן קרחה אומר יכולים היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבועה שנשבע אברה' לאבימלך · ויבוסי זה לא על שם האומה הוא אלא מגדל דוד שהיה בירושלם ושמו יבוס ובני אותו מחוז מפלשתי' היו וכשכבשו בני יהודה את ירושלם לא הורישו את בני אותו מחוז : ויצא הגורל לבני יוסף · במיבר כפוני של גמר כיבושו של יהושע נפל להם הגורל כמו שאמור למטן ובני י יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן ה הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף : מירדן יריחו · למי יריחו שנטלו שאר השבטים אחריהם כמו שמצינו בשבט בנימן ויהי ה הגבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף מירדן יריחו למי ירחו התחיל הגבול למזרח · המדב' עולה מיריחו · אל המדבר עולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לביתאל: מזרחה עטרות אדר · למזרח מתחיל בעטרות אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו : ויצא הגבול · משם ארכו הימה לצד מ מערב אל המכמתת מצפון של המכמתת הולך החוט : ונסב הגבול · מקפשט רוחב התחום לצד צפון והחוט יוצא בבליטתו במזרחה של תאנת שילה: ועבר אותו · ועב' הגבול את תאנת שילה ועבר החוט ממזרח של זוחה כל זה בליטת הרוחב עד ויצא ה הירדן ושם עיר ושמה תפוח ומשם ישוב ה החוט למדת ארך הגבול ימה לנחל קנה : והערים המבדלות · וגם זה עוד מנחלת אפרים ערים היו להם מובדלות מתחומו ו ומובלעות בתוך נחלת בני מנש' : למכיר בכור מנשה · לפיכך נטל תחלה בימי משה ב בעבר הירדן ויהי לו הגלעד והבשן : ויפלו

רדק

לא יכלו בני יהודה להורישם · פי' יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלם היה שמם יבוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקו' ההוא ומשכר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלם ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתו' בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישרא' במחכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנא' ויתן דוד לארונה במקום וגו' · ועוד אמרו כי השבוע' היתה לי ולניני ולנכדי וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עדיין הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהוד' להורישם אולי היתה סבה מאת יי' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישרא' כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כת' כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם : מבית אל לוזה · זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אביגו בית אל כי אותו שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימין היה לוז כמו שאומ' בנחלת בנימן ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל : המבדלות · בחירק המ"ם והוא תואר או החירק מקום שורק והוא פעול מבניין הפעיל ופי' הערי' המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרי' אמר ועוד היו להם ערים בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה : כי הוא בכור יוסף · כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכד הארץ וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו : ויפלו

לוזה ד' בקריאה וסים' ויבא יעקב לוזה אשר · ויצא מביתאל לוזה · ועבר משם הגבול לוזה ב' בפסוק :

טו

נט מערת ובית ענות ואלתקן ערים שש וחצריהן :

ס קרית בעל היא קרית יערים והרבה ערים שתים וחצריהן :

סא במדבר בית הערבה מדין וסככה :

סב והנבשן ועיר המלח ועין גדי ערים שש וחצריהן :

סג ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה :

טז

א ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו מזרחה המדבר עלה מיריחו בהר בית אל :

ב ויצא מבית אל לוזה ועבר אל גבול הארכי עטרות :

ג וירד ימה אל גבול היפלטי עד גבול בית חרון תחתון ועד גזר והיו תצאתו ימה :

ד וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים :

ה ויהי גבול בני אפרים למשפחתם ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר עד בית חרון עליון :

ו ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה ועבר אותו ממזרח ינוחה :

ז וירד מינוחה עטרות ונערתה ופגע ביריחו ויצא הירדן :

ח מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה והיו תצאתיו הימה זאת נחלת מטה בני אפרים למשפחתם :

ט והערים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה כל הערים וחצריהן :

י ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עבד :

יז

א ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש

תרגום

חַקִין גִבְעָה וְתִמְנָה קִרְוִין עֲסַר וּפַצְחֵיהֶן : חַלְחוּל בֵית צוּר וּגְדוֹר : וּמַעֲרַת וּבֵית עֲנוֹת וְאֶלְתְקוֹן קִרְוִין שִׁית וּפַצְחֵיהֶן : קִרְיַת בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים וְהָרַבָּה קִרְוִין תַּרְתֵּין וּפַצְחֵיהֶן : בְּמַדְבְּרָא בֵית מֵישְׁרָא מִדִין וּסְכָכָה : וְנִבְשָׁן וְקִרְיַת מֶלַח וְעֵין גֶדִי קִרְוִין שִׁית וּפַצְחֵיהֶן : וְיַת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא יְכִילוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְתָרְכוּתְהוֹן וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֵם עַד יוֹמָא הָדֵין :

וּנְפַק עַדְבָא לִבְנֵי יוֹסֵף מִירְדְּנָא דִירִיחוֹ לְמֵיָא יְרִיחוֹ מַדִּינְחָא לְמַדְבְּרָא דְסָלֵיק מִירִיחוֹ בְּטוּרָא לְבֵיתְאֵל : וְנָפֵיק מִבֵּית אֵל לְלוּז וְעָבַר לִתְחוּם אַרְכִּי לַעֲטָרוֹת : וְנָחֵית לְיַמָּא לִתְחוּם יַפְלֵיט עַד תְּחוּם בֵּית חוֹרוֹן אַרְעָאָה וְעַד גֶּזֶר וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא : וְאַחְסִינוּ בְּנֵי יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם : וַהֲוָה תְּחוּם בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן וַהֲוָה תְּחוּם אַחְסַנְתְּהוֹן מַדִּינְחָא עַטְרוֹת אַדָּר עַד בֵּית חוֹרוֹן עִילָּאָה : וְנָפֵיק תְּחוּמָא לְיַמָּא לְמִכְמְתַת מִצִּיפּוּנָא וּמִסְתְּחַר תְּחוּמָא מִמַּדִּינְחָא לְתַאֲנַת שִׁילֹה וְעָבַר לֵיהּ מִמַּדְנַח לְיָנוֹחַ : וְנָחֵית מִיָּנוֹחַ לַעֲטָרוֹת וּלְנַעֲרָתָה וּמָעֲרַע בִּירִיחוֹ וְנָפֵיק לְיַרְדְּנָא : מִתַּפּוּחַ אָזֵיל תְּחוּמָא לְיַמָּא לְנַחֲלָא דְקָנָה וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא דָא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן : וְקִרְוַיָּא דְמַפְרְשָׁן לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּגוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה כָּל קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן : וְלָא תָרִיכוּ יַת כְּנַעֲנָאֵי דְיָתִיב בְּגֶזֶר וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בְּגוֹ בֵּית אֶפְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין פָּלְחִין :

וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה אֲרֵי הוּא בוּכְרָא דְיוֹסֵף לְמָכִיר בּוּכְרָא דִמְנַשֶּׁה אֲבוּהִי דְגִלְעָד אֲרֵי הוּא הֲוָה גְּבַר

מסורה

ל' · ל' · ל' · ל' חס' · ל"פ · ג' · ל' · ל' · עי' מ"ל · יכלו ק' · כל נביאי' יריחו וכל אורי' יריחו · ד' · ל' · יו"ד כפוקי' עד ועד · קרי ק' · ב' ל"ב כטע' · כו"ל חס' כמ"ח מ"ל · ו' רכמ"ב' · ב' · לו' · ד' מ"ל ק' · ל' · ב' · כל סיפ' מ"ל במ"ח חס' ורכב ברזל · ב' ויט סכמא

רלב"ג

כבר יפול ספק במה שנזכר בכאן מנחלת בני יהודה שאחר כך נתנו קצת מעריהם למטה שמעון וזכר הסבה בזה כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם איך יתכן והנה היתה זאת החלוקה כלה בגורל על פי יי' ואיך נעלם ממנו דבר עד שינתן בתחלה לשבט יהודה יותר מהראוי ואחר כך כשראה שלא הספיק הוכרח לתת לשבט שמעון מנחלת בני יהודה הנה זה לא יתכן שירומה בזה האופן ואנחנו נאמר בהיתר זה הספק כי תוך גבולות נחלת בני יהודה שהיו מכוונים מאת הש"י היו מן הערים יותר מן הראוי להם ולא נפלו כל הערים ההם לבני יהודה אך נמנו מפני היותם כלם בתוך גבולותיהם ואחר זה ביאר מה שהיה מאלו הערים לשבט שמעון ובזה נתקיים מה שאמר בתורה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כמו שביארנו שם · והנה

רד"ק

ויפלו חבלי מנשה עשרה · בפתח החי"ת · ותה שמספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע וכנגדו ששה חלקים ובנות צלפחד נטלו ד׳ חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רבותי׳ ז"ל ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב השוו בזה כי ליוצאי מצרים נ נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מ מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביה׳ אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו:

מאשר המכמתת · הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהו׳ שם מקו׳ והוא היה על פני שכם: וידברו

רש"י

ויפלו חבלי מנשה עשרה · ששה לששה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שתהא כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ארבעה חלקים חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מנין היוצאין ממצרים נתחלקה הארץ וחלקו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מיוצאי מצרים ושהיה בכור נטל שני חלקים ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדבר בלא בנים ונטלו נחלה ב בחלקו כך אמרו ר רבותינו בבבא בתרא ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מניין חלקי הבנות אלא ללמד ש שנטלו חלק בכורה ולהודיע שארץ ישראל חלק ירושה להם. מ מוחזקת מאבותיהם שאילולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק וארץ הגלעד שבעבר הירדן היתה לבני מ. מנשה הנותרים:

ארץ תפוח · הכפרים והחצרי׳ ותפוח עצמה העיר היתה לבני א אפרי׳: אל גבול מנשה · על מיצר מנשה לסוף גבולו הערים האלה מתפוח עד נחל קנה לאפרי׳ היו בתוך ערי מנשה · נגבה לאפרים · אפרים נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה לבני יוסף וצפו׳ לבני מנשה מנשה נטל לצד צפון: שלשת הנפת · תלתא פלכין ושלשת הנפות הנזכרות כאן של דור ושל עין דור היו כמו שאמו׳ למעלה בספר זה מלך דור לנפות דור ובפסוק אחד אומר לנפות דאר מים וכאן כך הוא אומר ואת יושבי דור ובנותיה שלשת נפות שהיו לה · ויואל · ויאבה: וידברו

מסורה

ד׳ פסוקי׳ אית בהון בנות צלפחד ומשניין באתיהון וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובסוף מסעי: אל פי ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסים׳ גלו אבנים גדולות אל פי המערה · ולכלב בן יפנה נתנו חלק · ותקרבנה לפני אלעזר · ויתנו בני ישראל ללוים · לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי: נחלו ד׳ קמצין וסי׳ נמסר לעיל בהאי

מקרא

מִלְחָמָה וַיְהִי־לוֹ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ וַיְהִי לִבְנֵי מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי־חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי־שֶׁכֶם וְלִבְנֵי־חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אֵלֶּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה בֶּן־יוֹסֵף הַזְּכָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ וְלִצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וַתִּקְרַבְנָה לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִים לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה אֶת־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ וַיִּתֵּן לָהֶם אֶל־פִּי יְהוָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶן׃ וַיִּפְּלוּ חַבְלֵי־מְנַשֶּׁה עֲשָׂרָה לְבַד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ כִּי בְּנוֹת מְנַשֶּׁה נָחֲלוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ בָּנָיו וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד הָיְתָה לִבְנֵי־מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים׃ וַיְהִי גְבוּל־מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר הַמִּכְמְתָת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי שְׁכֶם וְהָלַךְ הַגְּבוּל אֶל־הַיָּמִין אֶל־יֹשְׁבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃ לִמְנַשֶּׁה הָיְתָה אֶרֶץ תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ אֶל־גְּבוּל מְנַשֶּׁה לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה וּגְבוּל מְנַשֶּׁה מִצְּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ נֶגְבָּה לְאֶפְרַיִם וְצָפוֹנָה לִמְנַשֶּׁה וַיְהִי הַיָּם גְּבוּלוֹ וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח׃ וַיְהִי לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְיִבְלְעָם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דֹאר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי עֵין־דֹּר וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי תַעְנַךְ וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ שְׁלֹשֶׁת הַנָּפֶת׃ וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְהוֹרִישׁ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וַיְהִי כִּי חָזְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵשׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

תרגום

עַבְדֵי קְרָבִין וַהֲוָה לֵיהּ אַרְעָא גִלְעָד וּמַתְנָן׃ וַהֲוָה לִבְנֵי מְנַשֶּׁה דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי שֶׁכֶם וְלִבְנֵי חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אִילֵין בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף דִּכְרַיָּא לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ וְלִצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְאִילֵין שְׁמָהַת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וְקָרִיבָא לִקְדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְלִקְדָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְלִקְדָם רַבְרְבַיָּא לְמֵימַר יְיָ פַּקֵּיד יַת מֹשֶׁה לְמִתַּן לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אַחָנָא וִיהַב לְהוֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן׃ וּנְפָלוּ עַדְבֵי מְנַשֶּׁה עַסְרָא בַּר מֵאַרְעָא דְגִלְעָד וּמַתְנַן דְּמֵעִיבְרָא לְיַרְדְּנָא׃ אֲרֵי בְּנַת מְנַשֶּׁה אַחְסִינוּ אַחְסָנָא בְּגוֹ בְּנוֹהִי וְאַרְעָא גִלְעָד הֲוָת לִבְנֵי מְנַשֶּׁה דְּאִשְׁתְּאָרוּ׃ וַהֲוָה תְּחוּם מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר לְמִכְמְתַת דִּי עַל אַפֵּי שְׁכֶם וְאָזֵל תְּחוּמָא לְיָמִינָא לְיָתְבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃ לִמְנַשֶּׁה הֲוָת אַרְעָא תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ עַל תְּחוּם מְנַשֶּׁה לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ וְנָחֵית תְּחוּמָא לְנַחֲלָא דְקָנָה לְדָרוֹמָא לְנַחֲלָא קִירְוַיָּא הָאִילֵין לְאֶפְרַיִם בְּגוֹ קִירְוֵי מְנַשֶּׁה וּתְחוּם מְנַשֶּׁה מִצִּיפּוּנָא לְנַחֲלָא וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ דָּרוֹמָא לְאֶפְרַיִם וְצִיפּוּנָא לִמְנַשֶּׁה וַהֲוָה יַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּבְאָשֵׁר מְעָרְעִין מִצִּיפּוּנָא וּבְיִשָּׂשכָר מִמַּדִּינְחָא׃ וַהֲוָה לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית שְׁאָן וְכַפְרָנָהָא וְיִבְלְעָם וְכַפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי דֹאר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי עֵין דֹּאר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי תַעְנָךְ וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי מְגִדּוֹ וְכַפְרָנָהָא תְּלָתָא פִּלְכִין׃ וְלָא יְכִילוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְתָרָכָא יַת קִירְוַיָּא הָאִילֵין וּשְׁרֵי כְּנַעֲנָאָה לְמִיתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ וַהֲוָה כַּד תְּקִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַנִּיאוּ יַת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרִיכוּנוּן׃

מסורה

סיפרא סימן י"ד: אשר על פני שכם י"ד פסוקים על אל אל וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ותפוח ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסים׳ למנשה היתה ארץ תפוח · ותפח והעינם · דמן גם תמר ותפוח: דאר ד׳ כתיב א׳ וסי׳ ויהי למנש׳ בישש‍כר קדמא דפסו׳ · וממטה נפתלי את עיר מקלט · בן אבינדב · נשמדו בעין דאר: ויואל · ז׳ בטעמא מלעיל ה׳ חס׳ וב׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר שמות:

וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרְכַנִי יְהוָה׃ טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם־עַם־רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים כִּי־אָץ לְךָ הַר־אֶפְרָיִם׃ וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לֹא־יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ־הָעֵמֶק לַאֲשֶׁר בְּבֵית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְלַאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בֵּית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לֵאמֹר עַם־רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא־יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד׃ כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא׃

יח א וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה

אץ ד' וסימ' ולא אץ לבא כיום תמים, כי אץ לך הר אפרים, וכל אץ אך למחסור, חזית איש אץ בדבריו, וב' ואץ וסימ' ואץ ברגלים חוטא, ואץ להעשיר לא ינקה:

וּמַלִּילוּ בְּנֵי יוֹסֵף עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר מָא דֵין יְהַבְתְּ לִי אַחְסָנָא עַדְבָא חַד וְחוּלַק חַד וַאֲנָא עַם סַגִּי עַד לְסַגֵּי בָּרְכַנִי יְיָ׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ אִם עַם סַגִּי אַתּוּן סַקוּ לְכוֹן לְחוּרְשָׁא וְתַתְקִין לָךְ תַּמָּן אֲתַר בְּאַרַע פְּרִזָּאֵי וְגִיבָּרַיָּא אֲרֵי עַק לְכוֹן טוּרָא דְהַר אֶפְרָיִם׃ וַאֲמָרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לָא יַסְפֵּיק לָנָא טוּרָא וּרְתִיכִין דְּבַרְזְלָא בְּכָל כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּאַרַע מֵישְׁרָא לִדְבְבֵית שְׁאָן וּבְכַפְרָנָהָא וְלִדְבְמֵישַׁר יִזְרְעֶאל׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְבֵית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לְמֵימַר עַם סַגִּי אַתּוּן וְחֵיל סַגִּי לְכוֹן לָא יְהֵי לְכוֹן עַדְבָא חַד׃ אֲרֵי טוּרָא יְהֵי לָךְ אֲרֵי חוּרְשָׁא הוּא וְתַתְקְנִינֵיהּ וִיהֵי לָךְ מַפְקָנוֹהִי אֲרֵי תְתָרְכוּן יַת כְּנַעֲנָאֵי אֲרֵי רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא לֵיהּ אֲרֵי תַקִּיפִין אִינוּן׃ וְאִתְכַּנַּשׁוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁילֹה

רשי

וידברו בני יוסף שבט מנשה: ע' אשר כה ברכ' י"י, אשר ראית שנתרבה מנימי מנין ראשון למנין שני עשרים אלף וחמש מאות כמנין כ"ה בגימטריא למנין ראשון אתה מוצא במנשה בספר וידבר שנים ושלשים אלף ומאתים ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות, ד"א עד אשר כה ברכה שנאמרה לאברהם כה יהיה זרעך יתקיים בי ולפי פשוטו ועד אשר כה עד אשר כך כאשר אתה רואה: אם עם רב אתה יש בך כח לכרו' יערות ולפנותם כעין סקורי' איסרט"יר בלע"ז ושם תבנה ערים: ובראת, לשון כריתה כמו וברא אותהן בחרבותם איסרטר"אש בלע"ז: אץ, דחוק לא ימצא לנו ההר כי אץ הוא לנו כאשר אמרת: לא ימצא, לא יספיק: ורכב ברזל, ומה שאתה אומר לעלות היערה ולכבוש בארץ הפרזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו ואל תתמה אם קראו לפרזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו: כי הר יהיה לך, אותו שאמרתי לך עלה לך היערה: כי יער הוא ובראתו, כי יער הוא ואינו ראוי אלא לעם רב ויבראוהו ויפנוהו: ובראתו, אתה שאתה עם רב: והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני, על ידי שאתה עם רב: כי רכב ברזל לו, ואין אחד משאר השבטים כדי להלחם בו כי חזק הוא ואתה יש בך היכולת ותורישנו ורבותינו פיר' עלה לך היערה החביאו עצמיכם ביערות שלא תשלוט בכם עין הרע: וישכינו

רדק

וידברו בני יוסף: שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספרם כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרים עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותיהם שהיו מיוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו, ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלי' שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרים שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרי' בשעת חילוק הארץ. ומה שאומ' גורל אחד וחבל אחד לפי שהארץ ישר' נתחלקה לשבטי' ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב ורביה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליה' וכש' לא ימצא לנו ההר וגו' לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנשה ומה שנתחלקה הארץ על פי י"י ועל פי הגורל מכני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספי' ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספי' למי שהיה לו חלק רע, ועל זה הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישר' עומדים לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואמר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן בכל שבט ושבט והשבט היה מחלק חלקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע"פ שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואף על פי שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואע"פ שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם על פי י"י על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקם והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שמה יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומר אם רחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאי' הסמוכים: ובראת והיה לך, פי' תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיה לך ההר ההוא לישוב ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה ישוב משיהיה יער ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת היער ועוד אם תאמר שנוסיף בערי הפרזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יראים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרים אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לטובתם ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכך צריך שתתחזק עד שתורישנו: ובראת, ענין כריתה, וכן וברא אותהן בחרבותן ות"י ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשים ענין בחירה מענין ברו לכם איש, ויקהלו כל עדת בני ישר' שילה וישכינו שם את אהל מועד, זה היה אחר י"ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי"ד שנה אלה היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה ואמרו רז"ל כי עשו בית של אבנים מלמטה והיריעו' מלמעלה כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראיה זה מן הכתו' שאמר ותביאהו בית יי' שילה אלמ' בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם אלמ' אהל היה אלא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה ש"ס שנה עד שהגלו פלשתים את הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם:

שבעה

רלבג

והנה זכר שנחלת בני יוסף באה יחד עד שכבר נכללה בגבולות אחרי' כמו שנזכר פה' וזכר אחר זה שכבר נתרעמו מזה ליהושע ואמרו לו מדוע נתת לנו נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני יי' ולכן יתכן שיתוסף זרעם מאד בזה האופן עד שלא תכילם הארץ שנפלה להם בנחלה והנה יתבאר אופן רבויים מהמספר הנזכרים בפרשת פינחס שכבר היו יותר ממטה ראובן ושמעון ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שביארנו במקומו, או ירצו בגורל אחד גורל מוגבל שלא יתכן להם להרחיבו במה שעתיד והשיב להם יהושע מה שראוי שיתפייסו בו והוא שבתוך נחלתם בעצמה יתכן להם להרחיב גבולם וזה שבהר ההוא היה יער גדול ואם כרתו העצים אשר בו יתכן להם לשבת בו ועוד אמ' להם שיפנו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם ויירשו ארצם אם לא יספיק להם הר אפרים עם יערו וענו בני יוסף לא יספיק לנו ההר עם יערו ומה שאמרת לנו להלחם עם הפריזי והרפאים הנה לא נוכל כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל והשיב להם יהושע הנה באמת עם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי אשר אתה מתרבה תמיד ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו וזה כי הר יהיה לך תוכל להרחיב את גבולך בו כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות מצד היותך עם רב והיה לך עוד תוצאות ההר ההוא ותרחיב גבולך מהצד ההוא כי תוריש את הכנעני מצד כחך הגדול והמלחמה עמו לא יתכן לזולתך משאר השבטים לפי שרכב ברזל לו וחזק, ואך אתה תנצחהו כי עם גדול אתה וכח גדול לך, והנה זכר אחר זה שכבר נקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד ולקחוהו מהגלגל והנה זכר שהארץ אשר נכבשה היתה לפניהם והיו רואין אותה וחלקו אותה לשבטים הנזכרי' שבאה נחלתם בכללה תוך המקו' הנכבש ואולם השבטים הנשארים לא נתבררה נחלתם עדין בכללות ואף על פי שנתברר מה שיגיע לנחלתם מהארץ הנכבשת ולזה אמר שכבר נותרו בבני ישר' אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים וכו'

ולזה

וישכינו שם את אהל מועד · שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כך שנויה במשניות קדשים : והארץ נכבשה לפניהם · משנקבע המשכן היתה הארץ מוכנה ליכבש לפניהם : שבעה שבטים : שכבר קבלו נחלתם ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן ובארץ כנען כבר נפל גורל ליהודה ולאפרים ולחצי מנשה הרי חמשה שבטים : מתרפים · מתרשלין : לשבט · לכל שבט מן השבעה : לפי נחלתם · לשבעה חלקים · ולא בשוה אלא לפי השבטים הראויין לחלקה לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגו' : והתחלקו אותה לשבעה חלקים · אותה שנשארה כבר והעתידה ליכבש :

ויבאו ו' רפין בקריאה וסי' ואתה הרם את מטך ונטה את ידך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע׳ הכו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים החמה ילכו · ויבאו אליך במבוא עם · בתרא בלא · ונמסר גם בסדר עקב · ובישעיה ריש סי' י"ג : ואתם ד' בטעם שני גרישין וסימ' ואתם תכתבו את הארץ · ואתם

רדק

שבעה שבטים · כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהוד' ולאפרי' ולחצי שבט מנשה כמו שפירש' למעלה למה קדמו הם בפסוק והארץ נכבשה ממלחמת הראשון : והתחלקו אותה · פירוש והתחלקו בה פירוש בשבעה חלקי' שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה שבטים באותה הארץ : יהודה יעמוד על גבולו · כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל גורלם לארץ צפון של ארץ ישרא' וביניהם יקחו נחלתם שבעה שבטים הנותרי' בארץ הנכבשת ואשר עתיד' להכבש : ואתם · את' כנגד השלוחים לכתוב הארץ : ויריתי · והשלכתי : כי כהונת יי' נחלתו · כמו שאמ' בכתוב אשה יי' ונחלתו יאכלון והם כהונת יי' : ויקומו · וכאשר קמו האנשי' ללכת הזהירם ואמ' להם כך וכך תעשו : מדברה בית און · סמוך לבית און לפיכך הבי"ת פתוחה ר"ל למדבר בית און :

וכלע

א ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם : **ב** ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים : **ג** ויאמר יהושע אל בני ישראל עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ אשר נתן לכם יהוה אלהי אבתיכם : **ד** הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אלי : **ה** והתחלקו אתה לשבעה חלקים יהודה יעמד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון : **ו** ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל פה לפני יהוה אלהינו : **ז** כי אין חלק ללוים בקרבכם כי כהנת יהוה נחלתו וגד וראובן וחצי שבט המנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרחה אשר נתן להם משה עבד יהוה : **ח** ויקמו האנשים וילכו ויצו יהושע את ההלכים לכתב את הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל לפני יהוה בשלה : **ט** וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה : **י** וישלך להם יהושע גורל בשלה לפני יהוה ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל כמחלקתם : **יא** ויעל גורל מטה בני בנימן למשפחתם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף : **יב** ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן ועלה הגבול אל כתף יריחו מצפון ועלה בהר ימה והיה תצאתיו מדברה בית און :

ואשריאו תמן ית משכן זימנא וארעא איתכבישת קדמיהון : ואישתארו בבני ישראל דלא פליגו ית אחסנתהון שבעא שיבטין : ואמר יהושע לבני ישראל עד אימתי אתון מיתרשלין למיעל למירת ית ארעא דיהב לכון יי אלהא דאבהתכון : הבו לכון תלתא גברין לשבטא ואשלחינון ויקומון ויהלכון בארעא ויכתבון יתה לפום אחסנתהון וייתון לותי : ויפלגון יתה לשבעא חולקין דבית יהודה יקומון על תחומיהון מדרומא ודבית יוסף יקומון על תחומיהון מציפונא : ואתון תכתבון ית ארעא לשבעא חולקין ותיתון לותי הלכא ואירמי לכון עדבא הלכא קדם יי אלהנא : ארי לית חולק לליואי ביניכון אילהן מתנן דיהב להון יי אינון אחסנתהון וגד וראובן ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא מדינחא דיהב להון משה עבדא דיי : וקמו גבריא ואזלו ופקיד יהושע ית דאזלו למיכתב ית ארעא למימר אזילו והליכו בארעא וכתובו יתה ותובו לותי והכא ארמי לכון עדבין קדם יי בשילה : ואזלו גבריא ועברו בארעא וכתבוהא לקירויא לשבעא חולקין על סיפרא ואתו לות יהושע למשריתא לשילה : ורמא להון יהושע עדבא בשלה קדם יי ופליג תמן יהושע ית ארעא לבני ישראל כפלוגתהון : וסליק עדבא שבטא דבני בנימין לזרעיתהון ונפק תחום עדביהון בין בני יהודה ובין בני יוסף : והוה להון תחומא לרוח צפונא מן ירדנא וסליק תחומא לעיבר יריחו מציפונא וסליק בטורא לימה והוון מפקנוהי למדבר בית און :

יהודה יעמד על גבולו מנגב · ארץ ישר' שמם נפל לו גורל כל המצר הדרומי ובית יוסף מצפון כפוני למה שנכבש כבר ועוד יש הרבה לכבוש כד המיצר משעל גד עד לבא חמת שהוא אצל ההר במיצר צפוני והשבעה שבטי' יחלקו אות' שבין יהוד' ליוסף ואותה העומד' ליכבש : ויריתי · והשלכתי כמו ירה בים : ויהי להם הגבול לפאת צפונה · ויהי מצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המיצר ועלה אל כתף יריחו מצפון ועלה משם אל המערב אל עבר יריחו ומוסף החוצ בצפו' של יריחו כמנת' יריחו לפנים מן החוצ בחלק בנימן : מדברה בית און · למדבר של בית און : ועבר

רלבג

לזה צוה יהושע שישלחו שלשה אנשים לשבט ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אליו כדי להשלים להם הארץ בכללה וזה לאות שאחר שנחלק' הארץ אשר כבשו יהושע ובני ישראל' הוציאו אוהל מועד מהגלגל ולזה אמרו ר"ל שכבר עמד שם י"ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו והנה יספק מספק איך צוה להם לכתוב את הארץ שבע' חלקי' והנה לא היו השבטים שוים והתורה צותה להרבות לרב נחלתו ולהמעיט למעט ואם אמרנו שהם היו יודעי' מספר כל שבט ושבט אשר להם תחלק הארץ ולפי היחס ההו' היו כותבי' החלקי' הנה לא יהיה רושם ליריעת הגורל אחר זה כי לא יתכן שיגיע לשבט ההוא כי אם החלק אשר כתבו לו לפי היחס והנכון בעיני שבעת החלקים היו שוים וירה הגורל אחר

נה יהושע לפני יי' בשילה ומשם לקח כל אחד מהשבטים ההם חלקו לפי הראוי לו אם מעט הוסיפו לו החלק הראוי לו ואם היה יותר רב מהראוי לו פחתו לו · ואחר

קמתם על בית אבי · ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו · ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת · וסי' בלשון ארמי קמון בטוריא וכתבן כשבתא : גורל ד' פתחין בליש' בקריא' וסי' ומגורל נחלתנו יגרע · נחלתם דשבט הלוי · ויעל גורל מטה בנימן · על גורל הצדיקים · ונמסר גם בסדר מסעי : והיה ז' כתיב והיה וקרינן והיו וסי' נמסר בסדר מסעי ולעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו :

ועבר משם · לצד המערב לוזה : אל כתף לוזה נגבה היא בית אל · מקראה יעקב ולא זו היא ביתאל שאצל העי שהרי אמרנו בגבול יוסף ויצא מביתאל לוזה שמשם היו ולא לא בחלק בנימן היתה שהרי חוט המצר מלוז ולפנים הוא כמו שהוא אומר אל מכתף לוזה : מנגב · החוט הולך בדרומה של לוז נמצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף וביתאל היתה בחלק בנימן כמו שכתוב למטה בענין : ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה בעטרות אדר · כלה אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערב של בנימן לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבי מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימן ובא לו החוט מצפון לדרום : והיו תוצאותיו · מקצוע מערבי דרומית שלו אל קרית יערים של יהודה נמצא רוחב גבול בנימן מטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים גבול דרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה ושם היא ירוש׳ כמו שאמור למטה בענין לפיכך היו לשני השבטי׳ חלק בה וגבול צפוני של בנימן ודרומי של אפרים נוגעין זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרים כמה שנאמר ויטש משכן שילה וגו׳ וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימן היה בו חלק וכן שנינו בשחיטת קדשים בשלשה מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימן : זאת פאת ים · רוח מערבית מעטרות אדר עד קרית יערים ופאת נגבה ומיצר דרומי לבנימן והוא צפונו של יהודה וכל התחומין המנויי׳ כאן כתובו בצפונו של יהודה וכל מקום שכתו׳ כאן וירד כתוב ביהודה ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מונה מן המזרח למערב : ויצא הגבול ימה · יש אחר ולא ידעתי אי זה ים הוא : אל לשון ים המלח צפונה · בצפונו של לשון נמצא כל הלשון בחלקו של יהודה : אל קצה הירדן · מקום שהירדן נופל בים המלח והוא נמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה וכאן הוא מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימן : והירדן יגבול אותו לפאת קדמ׳ · הירדן הווה לו לבנימן מיצר מזרחי שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח : וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם · כל אחת עיר לעצמה וכן גבעת קרית חשוב ערים בפסוק זה :

מעין ד׳ פתחין וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט״ו : אל קצה ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ובני ישראל אכל את המן ארבעים · וירד הגבול אל קצה ההר · ועבר הגבול אל כתף בית הגלה · וירד הוא ופורה נערו · צא נא לקראת אחז אתה ושאר · הנה יי׳ השמיע אל קצה הארץ · ונמסר גם בס״ד בשלח : ו׳ פסוקין אל על אל

וְעָבַר מִשָּׁם הַגְּבוּל לוּזָה אֶל־כֶּתֶף לוּזָה נֶגְבָּה הִיא בֵּית־אֵל וְיָרַד הַגְּבוּל עַטְרוֹת אַדָּר עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לְבֵית־חֹרוֹן תַּחְתּוֹן׃ וְתָאַר הַגְּבוּל וְנָסַב לִפְאַת־יָם נֶגְבָּה מִן־הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בֵית־חֹרוֹן נֶגְבָּה וְהָיָה תֹצְאֹתָיו אֶל־קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים עִיר בְּנֵי יְהוּדָה זֹאת פְּאַת־יָם׃ טו וּפְאַת־נֶגְבָּה מִקְצֵה קִרְיַת יְעָרִים וְיָצָא הַגְּבוּל יָמָּה וְיָצָא אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ׃ וְיָרַד הַגְּבוּל אֶל־קְצֵה הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵּי בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר בְּעֵמֶק רְפָאִים צָפוֹנָה וְיָרַד גֵּי הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי נֶגְבָּה וְיָרַד עֵין רֹגֵל׃ וְתָאַר מִצָּפוֹן וְיָצָא עֵין שֶׁמֶשׁ וְיָצָא אֶל־גְּלִילוֹת אֲשֶׁר־נֹכַח מַעֲלֵה אֲדֻמִּים וְיָרַד אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן׃ וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף מוּל־הָעֲרָבָה צָפוֹנָה וְיָרַד הָעֲרָבָתָה׃ וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף בֵּית־חָגְלָה צָפוֹנָה וְהָיָה תֹּצְאוֹתָיו הַגְּבוּל אֶל־לְשׁוֹן יָם־הַמֶּלַח צָפוֹנָה אֶל־קְצֵה הַיַּרְדֵּן נֶגְבָּה זֶה גְּבוּל נֶגֶב׃ כ וְהַיַּרְדֵּן יִגְבֹּל־אֹתוֹ לִפְאַת־קֵדְמָה זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי בִנְיָמִן לִגְבוּלֹתֶיהָ סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

וְהָיוּ הֶעָרִים לְמַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם יְרִיחוֹ וּבֵית־חָגְלָה וְעֵמֶק קְצִיץ׃ וּבֵית הָעֲרָבָה וּצְמָרַיִם וּבֵית־אֵל׃ וְהָעַוִּים וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃ וּכְפַר הָעַמֹּנִי וְהָעָפְנִי וָגָבַע עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ כה גִּבְעוֹן וְהָרָמָה וּבְאֵרוֹת׃ וְהַמִּצְפֶּה וְהַכְּפִירָה וְהַמֹּצָה׃ וְרֶקֶם וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ וְצֵלַע הָאֶלֶף וְהַיְבוּסִי הִיא יְרוּשָׁלִַם גִּבְעַת קִרְיַת עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

כו״ל יהו׳ בע״ח

וְעָבַר מִתַּמָּן תְּחוּמָא לְלוּז וּלְעִיבַר דְּלוּז דָּרוֹמָא הִיא בֵּיתְאֵל וּנְחֵית תְּחוּמָא עַטְרוֹת אַדָּר עַל טוּרָא דְּמִדָּרוֹם לְבֵית חוֹרוֹן אַרְעָאָה׃ וְתָאַר תְּחוּמָא וּמִסְתְּחַר לְרוּחַ מַעְרְבָא לְדָרוֹמָא מִן טוּרָא דִּי עַל אַפֵּי בֵּית חוֹרוֹן דָּרוֹמָא וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי עַל קִרְיַת בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים קַרְתָּא דִּבְנֵי יְהוּדָה דָּא רוּחַ מַעְרְבָא׃ וְרוּחַ דָּרוֹמָא מִסִּיפֵי קִרְיַת יְעָרִים וְנָפִיק תְּחוּמָא לְיַמָּא וְנָפִיק לְמַבּוּעֵי מֵי נֶפְתּוֹחַ׃ וּנְחֵית תְּחוּמָא לִכְתַר טוּרָא דִּי עַל אַפֵּי חֵילַת בַּר הִנֹּם דִּי בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא צִיפּוּנָא וּנְחֵית לְחֵילַת בַּר הִנֹּם לְעִיבַר יְבוּס דָּרוֹמָא וּנְחֵית לְעֵין קַצָּרָא׃ וְתָאַר מִצִּפּוּן וְנָפִיק לְעֵין שֶׁמֶשׁ וְנָפִיק לִגְלִילָא דִּי לָקֳבֵיל מַסְּקָנָא דַּאֲדוּמִים וּנְחֵית לְאֶבֶן בּוֹהַן בַּר רְאוּבֵן׃ וְעָבַר לְעִיבְרָא דִּלְקֳבֵיל מֵישְׁרָא צִיפּוּנָא וּנְחֵית לְעַרְבָתָא׃ וְעָבַר תְּחוּמָא לְעִיבַר בֵּית חָגְלָה לְצִפּוּנָא וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לְכֵיף יַמָּא דְּמִלְחָא צִיפּוּנָא לְסִיפֵי יַרְדְּנָא דָּרוֹמָא דֵּין תְּחוּם דָּרוֹמָא׃ וְיַרְדְּנָא תְּחוּמָא לֵיהּ לְרוּחַ קִידוּמָא דָּא אַחְסָנַת בְּנֵי בִנְיָמִין לִתְחוּמָהָא סְחוֹר סְחוֹר לְזַרְעִיָּתְהוֹן׃

וַהֲוָה קִירְוַיָּא לְשִׁבְטָא דִּבְנֵי בִנְיָמִין לְזַרְעִיָּתְהוֹן יְרִיחוֹ וּבֵית חָגְלָה וּמֵישַׁר קְצִיץ׃ וּבֵית מֵישְׁרָא וּצְמָרַיִם וּבֵיתְאֵל׃ וְהָעַוִּים וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃ וּכְפַר הָעַמּוֹנָה וְהָעָפְנִי וְגֶבַע קִירְוִין תַּרְתָּא עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן׃ גִּבְעוֹן וְרָמְתָא וּבְאֵרוֹת׃ וּמִצְפַּיָּא וּכְפִירָא וְהַמּוֹצָה׃ וְרֶקֶם וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ וְצֵלַע אֶלֶף וִיבוּסָאֵי הִיא יְרוּשְׁלֶם גִּבְעַת קִרְיַת קִירְוִין אַרְבַּע עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן דָּא אַחְסָנַת בְּנֵי בִנְיָמִין לְזַרְעִיָּתְהוֹן׃

רדק

וצלע האלף · הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימן בצלע וכתיב וצלע אף וכן גבעת קרית הם שתי ערים : והיבוסי היא ירושלם · ובגורל בני יהודה אמר ג״כ כי היבוסי היא ירושלם בחלק יהודה והנה אומ׳ כי היא לבנימן כן הוא כי לכל אח׳ מהם היה לו חלק בה ואמרו רז״ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימן ובה מזבח בנוי והיה בנימן הצדיק מצטער עליה לבלעה שנ׳ חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימן שנ׳ ובין כתפיו שכן וי״א כי בין שניהם היה המזבח והנה חלק יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אש׳ בקצה עמק רפאי׳ ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הו׳ עין עיטם הנזכ׳ בדברי רז״ל וחלק בנימין היה כנגדו חלק יהודה היה עולה אל ההר וחלק בנימן היה יורד אל קצה ההר אשר בני בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד :

בקריאה וסימ׳ ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה · וירד הגבול אל קצה ההר · ויאמר האיש אל יואב · ויאמר אוריה אל דוד · פתח הצלע התיכונה אל כתף · וינוסו הנותרים אפקה · ויאמר אלי המים האלה · ונמסר גם בסדר נח : לוזה ד׳ וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ׳ ין : על ההר ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות : גי בגי ט׳ חס׳ א׳ בקריאה וסימ׳ על גי הצבעים · הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים · וטמא את התפת · כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה · גי העברים קדמת הים · וחוסמת היא את העוברים קדמ׳ דפסו׳ · כי יגיע גי הרים אל אצל · והוא העביר את בנו · לד ואונו גי החרשים · וכל יהושע דכוו׳ חסרים אלף : האלף ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר פקודי :

ועתר ב׳ קמצין ובסיפרא וסי׳ לבנה ועתר ועשן: עין רמון ועתר ועשן: ועשן ה׳ שום קרתא וסי׳ לבנה ועתר ועשן׳ עין רמון ועתר׳ ולאשר בכור עשן׳ ותכן ועשן׳ ואת עשן ואת מגרשיה: על גבול ה׳ וסי׳ נמסר בסדר חוקה: ומשם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקה: למשפחותם ח׳ מלאים בספר יהושע וסי׳ קדמ׳ וכתרא דראובן׳ וכתרא דמנשה׳ קדמ׳ דשמעון וכתרא דזבולן׳ קדמ׳ וכתרא דיששכר׳ למטה בני אשר למשפחותם׳ וכל

יט

א ויצא הגורל השני לשמעון למטה בני שמעון למשפחותם ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה: ויהי להם בנחלתם באר שבע ושבע ומולדה: וחצר שועל ובלה ועצם: ואלתולד ובתול וחרמה: וצקלג ובית המרכבות וחצר סוסה: ובית לבאות ושרוחן ערים שלש עשרה וחצריהן: עין רמון ועתר ועשן ערים ארבע וחצריהן: וכל החצרים אשר סביבות הערים האלה עד בעלת באר רמת נגב זאת נחלת מטה בני שמעון למשפחתם: מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם:

י ויעל הגורל השלישי לבני זבולן למשפחתם ויהי גבול נחלתם עד שריד: ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם: ושב משריד קדמה מזרח השמש על גבול כסלת תבר ויצא אל הדברת ועלה יפיע: ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין ויצא רמון המתאר הנעה: ונסב אתו הגבול מצפון חנתן והיו תצאתיו גי יפתח אל: וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם ערים שתים עשרה וחצריהן: זאת נחלת בני זבולן למשפחותם הערים האלה וחצריהן:

לישכר יצא הגורל הרביעי לבני יששכר למשפחותם: ויהי גבולם יזרעאלה והכסלות ושונם: וחפרים ושיאן ואנחרת: והרבית וקשיון ואבץ: ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ: ופגע הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש והיו תצאות גבולם הירדן ערים שש עשרה וחצריהן: זאת נחלת מטה בני יששכר למשפחותם הערים וחצריהן:

ויצא הגורל החמישי למטה בני אשר למשפחותם: ויהי גבולם חלקת וחלי ובטן ואכשף:

ונפק עדבא תנינא לשמעון לשבטא דבני שמעון לזרעיתהון והוה אחסנתהון בגו אחסנת בני יהודה: והוה להון באחסנתהון באר שבע ושבע ומולדה: וחצר שועל ובלה ועצם: ואלתולד ובתול וחרמה: וצקלג ובית המרכבות וחצר סוסה: ובית לבאות ושרוחן קרוין תלת עסרי ופצחיהן: עין רמון ועתר ועשן קרוין ארבע ופצחיהן: וכל פצחיא די בסחרנות קרויא האילין עד בעלת באר רמת דרומא דא אחסנת שבטא דבני שמעון לזרעיתהון: מעדב בני יהודה אחסנת בני שמעון אריהוה חולק בני יהודה סגי מנהון ואחסינו בני שמעון בגו אחסנתהון:

וסליק עדבא תליתאה לבני זבולן לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון עד שריד: וסליק תחומהון לימא ומרעלה ומערע בדבשת ומערע בנחלא די על אפי יקנעם: ותב משריד לקדומא מדנח שמשא על תחום כסלות תבור ונפיק לדברת וסליק ליפיע: ומתמן עבר לקידומא מדינחא גתא חפר לעתה קצין ונפק לרימון דמתואר ומתמן מסתחר לניעה: ומכתחר ליה תחומא מציפונא לחנתון והוון מפקנוהי לחילת יפתח אל: וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם קירוין תרתא עסרי ופצחיהן: דא אחסנת בני זבולן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

ליששכר נפק עדבא רביעאה לבני יששכר לזרעיתהון: והוה תחומיהון יזרעאל וכסלות ושונם: וחפרים ושיאון ואנחרת: והרבית וקשיון ואבץ: ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ: ומערע תחומא בתבור ושחצימה ובית שמש והוון מפקנוהי דתחומהון לירדנא קירוין שית עסרה ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני יששכר לזרעיתהון קירויא ופצחיהן:

ונפק עדבא חמישאה לשבטא דבני אשר לזרעיתהון: והוה תחומהון חלקת וחלי ובטן ואכשף:

רשי

ויצא הגורל השני: שני לבנימן שגורל בנימן היה ראשון לשבעת השבטים שלא יהוש׳ לשלוחיו ויתחלקו אותה לשבעה חלקים שכבר נטלו יהוד׳ ויוסף כמו שנאמר שם יהוד׳ יעמד על גבולו מנגב וגו׳ מכאן ואילך מונה והולך שבעה גורלות: רב מהם׳ מן הראוי להם: כסלות תבור׳ אומר אני שהוא לשון כסלים פלנקש בלע״ז לא בגובהו ולא בשיפוליו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחורי׳ ומלצד פניו כדרך שהכסלים עומדים בבהמ׳ ובמקו׳ שהוא אומר אזנו תבור סמוך לראשו הוא במקום האזני: קדמה מזרחה גתה חפר׳ ממזרח לגת החפ׳ שם עירו של יונ׳ בן אמיתי: עתה קצין׳ שם העיר עת קצין: המתואר הנעה׳ המוסב אל נעה כלומר משם תאר הגבול לנעה וכן תירג׳ יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה: עיר

רדק

באר שבע ושבע׳ עיר אחת: רב מהם׳ היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי כבשו הרבה מן הארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו׳: גתה חפר׳ הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שנאמר עליו אשר מגת החפר: המתואר׳ כתרגומו דמסתחר: ובית לחם׳ אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן מצאנו בית לחם אשרי ליהודה מבית לחם יהודה נראה כי אחר היה: עיר

מסרה

כתובים דכו׳ מ״ל: ועין ה׳ בקריא׳ וסי׳ וזנוח ועין גנים תפוח׳ והנכשן ועיר המלח ועין גדי׳ ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי׳ ועין חדה׳ וקדש ואדרעי ועין חצור׳ ועין ימינו כהה׳ ועין נואף שמרה נשף׳ ועין אלהיהם הות על שבי יהודיא׳ ה׳ קדמאי שום קרתא: חדה ה׳ בקריאה וסי׳ ועין גנים ועין חדה׳ וישם פי כחרב חדה׳ קח לך חרב חדה׳ ולשונם חרב חדה׳ חדה כחרב פיות קדמאה שום קרתא:

רשי: מבצר צר, קירוין כריכן קירוי תוקפא: צר לשון צור: מחבל אכזיבה, מעדב אכזיבה מגורל כזיב ועָרי מבצר היו לנפתלי הכרים צר: צרעה ואשתאול, משל יהודה היה ונפל גורל לבני דן סמוך להם: ויצא גבול בני דן מהם, כאן נטלו קצת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין בנתים: וילחמו עם לשם, לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי פסל מיכה כמה שנאמר בספר שפטים: לשם, היא ליש האמורה בספר שפטים: אשר

רדק: עיר מבצר צר, מבצר שהיה בצור גבוה: אזנות תבור, ולמעלה בחלק זבלון אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ירוע אצלם: וגבתון ובעלת, אינו בעלה הנזכר למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בה"א וזה בעלת בת"ו ורז"ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן: ויצא גבול בני דן מהם, פחות מהם שלא הספיקה להם הארץ הנכבשת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטים והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ המחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדברי רז"ל אמר רבי יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממערת פמיים ואמרו אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן: וראשי

וירשו ז' חס' יוד בליש' וסי' וירש זרעך את, וירשוה וישבו בה, וילחמו עם לשם, ואלה מלכי הארץ, ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה, וירשו את שמרון, וירשו את ערי הנגב: כשם ד' בקריא' וסי' כשם בנו חנוך,

כה ואלמלך ועמעד ומשאל ופגע בכרמל הימה ובשיחור לבנת: ושב מזרח השמש בית דגן ופגע בזבולן ובגי יפתח־אל צפונה בית העמק ונעיאל ויצא אל־כבול משמאל: ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה: ושב הגבול הרמה ועד־עיר מבצר־צר ושב הגבול חסה ויהיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה: ועמה ואפק ורחב ערים עשרים ושתים וחצריהן: זאת נחלת מטה בני־אשר למשפחתם הערים האלה וחצריהן:

לבני נפתלי יצא הגורל הששי לבני נפתלי למשפחתם: ויהי גבולם מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד־לקום ויהי תצאתיו הירדן: ושב הגבול ימה אזנות תבור ויצא משם חקקה ופגע בזבולן מנגב ובאשר פגע מים וביהודה הירדן מזרח השמש: וערי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת: ואדמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל־אל חרם ובית־ענת ובית שמש ערים תשע־עשרה וחצריהן: זאת נחלת מטה בני־נפתלי למשפחתם הערים וחצריהן:

למטה בני־דן למשפחתם יצא הגורל השביעי: ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול ועיר שמש: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתה ועקרון: ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהד ובני־ברק וגת־רמון: ומי הירקון והרקון עם־הגבול מול יפו: ויצא גבול בני־דן מהם ויעלו בני־דן וילחמו עם־לשם וילכדו אותה ויכו אותה לפי־חרב וירשו אותה וישבו בה ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם: זאת נחלת מטה בני־דן למשפחתם הערים האלה וחצריהן:

תרגום: ואלמלך ועמעד ומישאל ומערע בכרמלא לימא ובשיחור לבנת: ותאיב ממדנח שמשא בית דגון ומערע בזבולן ובחילת יפתח אל לציפונא בית מישרא ונעיאל ונפיק לכבול מסמלא: ועברון ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה: ותב תחומא לרמתא ועד קירוין כריכן קרוי תיקפא ותב תחומא לחוסה ויהון מפקנוהי לימא מעדב אכזיב: ועומה ואפק ורחוב קירוין תרתין ועשרין ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני אשר לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

לבני נפתלי נפק עדבא שתיתאה לבני נפתלי לזרעיתהון: והוה תחומיהון מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד לקום והוון מפקנוהי לירדנא: ותאיב תחומא לימא לאזנות תבור ונפק מתמן לחקקה ומערע בזבולן מדרומא ובאשר יערע ממערבא וביהודה ירדנא מדנח שמשא: וקירוין כריכן הצדים צר וחמת רקת וכנרת: וארמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל אל חרם ובית ענת ובית שמש קירוין תשע עשרה ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני נפתלי לזרעיתהון קירויא ופצחיהן:

לשיבטא דבני דן לזרעיתהון נפקא עדבא שביעאה: והוה תחום אחסנתהון צרעה ואשתאול וקרית שמשא: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתא ועקרון: ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהוד ובני ברק וגת רמון: ומי הירקון ורקון עם תחומא די לקביל יפו: ונפק תחום בני דן מנהון וסליקו בני דן ואגיחו קרבא עם לשם וכבשו יתה ומחו יתה לפתגם דחרב ויריתו יתה ויתיבו בה וקרו ללשם דן כשום דן אבוהון: דא אחסנת שבטא דבני דן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

חקקה כלת' על התקף את רנם את רכי

ואדמה לחוד טום יקר נא

כשם דן אביהם דיהושע, וחכרו דשפטים, כשם הגדולים אשר בארץ, ונמסר גם בסדר בראשית: ויכלו ג' וסי' ויכלו מחלק את הארץ, לנחל את הארץ, ויכלו בכל אנשים,

שאל ג׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ את העיר אשר שאל׳ ויהי משקל נזמי הזהב: ויקרא יעבץ: ערי המקלט ד׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר מסעי: רוצח ד׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל משה׳ לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה דיהושע׳ אז ישוב הרוצח׳ לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון׳ ונמסר גם בסדר ואתחנן: עמדו ד׳ בקריאה וסי׳ והיו לכם הערים למקלט׳ וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני׳ אלה היו ערי

ויכלו לנחל את הארץ לגבולתיה ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע בן נון בתוכם: על פי יהוה נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים ויבנה את העיר וישב בה: אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל בגורל בשלה לפני יהוה פתח אהל מועד ויכלו מחלק את הארץ:

כ

וידבר יהוה אל יהושע לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם ביד משה: לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה בבלי דעת והיו לכם למקלט מגאל הדם: ונס אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם ונתנו לו מקום וישב עמם: וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשום: וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם אז ישוב הרוצח ובא אל עירו ואל ביתו אל העיר אשר נס משם: ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה: ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו את בצר במדבר במישר ממטה ראובן ואת ראמות בגלעד ממטה גד ואת גלן בבשן ממטה מנשה: אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה:

ושיציאו לאחסנא ית ארעא לתחומהא ויהבו בני ישראל אחסנא ליהושע בר נון ביניהון: על מימרא דיי יהבו ליה ית קרתא די שאל ית תמנת סרח בטורא דאפרים ובנא ית קרתא ויתיב בה: אילין אחסנתא די אחסין אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהתא לשבטיא דבני ישראל בעדבא בשלה קדם יי בתרע משכן זמנא ושיציאו מפלגא ית ארעא:

ומליל יי עם יהושע למימר: מליל עם בני ישראל למימר הבו לכון ית קרוי שיזבותא דמלילית עמכון בידא דמשה: למערוק לתמן קטולא דיקטול נפשא בשלו בלא מרעיה ויהון לכון לשיזבא מגאיל דמא: ויעירוק לחדא מקירויא האילין ויקום במעלנא דתרע קרתא וימליל קדם סבי קרתא ההיא ית פתגמוהי ויכנשון יתיה לקרתא לותהון ויתנון ליה אתר ויתיב עמהון: וארי ירדוף גאיל דמא בתרוהי ולא ימסרון ית קטולא בידיה ארי בלא מרעיה קטל ית חבריה ולא סני הוא ליה מאיתמלי ומדקמוהי: ויתיב בקרתא ההיא עד דיקום קדם כנישתא לדינא עד דימות כהנא רבא די יהא ביומיא האינון בכן יתוב קטולא ויעול לקרתיה ולביתיה לקרתא די ערק מתמן: וזמינו ית קדש בגלילא בטורא דבית נפתלי וית שכם בטורא דבית אפרים וית קרית ארבע היא חברון בטורא דבית יהודה: ומעברא לירדנא דיריחו מדינחא יהבו ית בצר במדברא במישרא משבטא דראובן וית רמות בגלעד משבטא דגד וית גולן במתנן משבטא דמנשה: אילין הואה קירויא דמזמנן לכל בני ישראל ולגיורא די יתגיירון ביניהון למערק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו ולא ימות בידא דגאיל דמא עד דיקום קדם כנישתא:

המועדה לכל בני ישר׳ ולגר הגר׳ ויעמד המלך על עמדו׳ ונמסר גם בסדר מסעי: ויקדשו ג׳ חס׳ י׳ כליש׳ בקריא׳ וסי׳ ואיש כי יקדש ביתו קדש׳ ויקדשו את קדש בגליל בהר אפרים׳ והקדשם ליום הרגה׳ וכל מקדשים דכוו׳ חס׳: ואת ראמות ג׳ וסי׳ את בצר במדבר׳ ומעבר לירדן יריחו מזרחה דיהושע׳ ואת ראמות ואת:

רש״י

אשר נחלו׳ הנחילו: עד עמדו למשפט אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזור לעיר מקלטו וישב שם עד מות הכהן הגדול: ומעבר לירדן יריחו מזרחה׳ כתנו בימי משה שנאמר את בצר במדבר וגו׳: המועדה׳ ההזמנה היעודו׳ לכך: לבני

רלב״ג

ואחר זה זכר שכבר נתנו ליהושע בן נון העיר אשר שאל והיה זה ע״פ יי׳ להעיד שלא היה משוא פנים בענין ירושת הארץ׳ ואחר

רד״ק

וראשי האבות למטות׳ כמו אבות המטות כלומר ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט ורז״ל סמכו בזה הפסוק להפקר בית דין הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו: תנו לכם את ערי׳ אחר שאמר ויכלו מחלק את הארץ כוס על ערי המקלט שלא נכתוו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שאמר כי יכרית יי׳ אלהיך וגו׳: ונתנו לו מקום׳ פירשו רז״ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום: עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול׳ הרוצח היה בא אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז״ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצר לפני המאריך ר׳ אומ׳ הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגרם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה: ערי המועדה׳ שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם בשקל מועדה מן מוכרות הבלעות: לבני

אל פי ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא בסימ״ז : למשפחת ג׳ חס בנביאים וסי׳ ויצא הגרל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן ׳ לבני קהת הנותרים ׳ ולבני גרשון ׳ וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ במ״א מל׳ וסי׳ ואחר נפצו משפחות הכנעני : בגרל ד׳ דגשים וסי׳ וממטה בנימין בגרל ׳ ולבני קהת הנותרים ׳ ולבני גרשון ממשפחת ׳ ויתנו בני ישראל ללוים ׳ וכלהון חסרים וי״ו : צווי ביד משה י׳ דסמיכי בקריאה וסימניהון נמסר בסוף

כא

א ויגשו ראשי אבות הלוים אל אלעזר הכהן ואל יהושע בן נון ואל ראשי אבות המטות לבני ישראל : וידברו אליהם בשלה בארץ כנען לאמר יהוה צוה ביד משה לתת לנו ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתנו : ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם אל פי יהוה את הערים האלה ואת מגרשיהן : ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה : ולבני קהת הנותרים ממשפחת מטה אפרים וממטה דן ומחצי מטה מנשה בגורל ערים עשר : ולבני גרשון ממשפחת מטה יששכר וממטה אשר וממטה נפתלי ומחצי מטה מנשה בבשן בגורל ערים שלש עשרה : לבני מררי למשפחתם ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ערים שתים עשרה : ויתנו בני ישראל ללוים את הערים האלה ואת מגרשיהן כאשר צוה יהוה ביד משה בגורל : ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יקרא אתהן בשם : ויהי לבני אהרן ממשפחת הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל ראישנה : ויתנו להם את קרית ארבע אבי הענוק היא חברון בהר יהודה ואת מגרשה סביבתיה : ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחזתו : ולבני אהרן הכהן נתנו את עיר מקלט הרצח את חברון ואת מגרשיה ואת לבנה ואת מגרשיה : ואת יתר ואת מגרשה ואת אשתמע ואת מגרשה : ואת חלן ואת מגרשה ואת דבר ואת מגרשה : ואת עין ואת מגרשה ואת יטה ואת מגרשה את בית שמש ואת מגרשה ערים תשע מאת שני השבטים האלה : וממטה בנימן את גבעון ואת מגרשה את גבע ואת מגרשה : את ענתות ואת מגרשה

וקריבו רישי אבהת ליואי לות אלעזר כהנא ולות יהושע בר נון ולות רישי אבהת שבטיא לבני ישראל : ומלילו עמהון בשילו בארעא דכנען למימר יי פקיד ביד משה למיתן לנא קירוין למיתב ורוחיהן לבעירנא : ויהבו בני ישראל לליואי מאחסנתהון על מימרא דיי ית קירויא האילין וית רוחיהן : ונפק עדבא לזרעית קהת והוה לבני אהרן כהנא מן ליואי משבטא דיהודה ומשבטא דשמעון ומשבטא דבנימין בעדבא קירויא תלת עשרי : ולבני קהת דאשתארו מזרעית שבטא דאפרים ומשבטא דדן ומפלגות שבטא דמנשה בעדבא קירוין עשר : ולבני גרשון מזרעית שבטא דיששכר ומשבטא דאשר ומשבטא דנפתלי ומפלגות שבטא דמנשה במתנן בעדבא קירוין תלת עשרי : לבני מררי לזרעיתהון משבטא דראובן ומשבטא דגד ומשבטא דזבולן קירוין תרתא עשרי : ויהבו בני ישראל לליואי ית קירויא האילין וית רוחיהן כמא דפקיד יי בידא דמשה בעדבא : ויהבו משבטא דבני יהודה ומשבטא דבני שמעון ית קירויא האילין דאיתפרשא בשמהן : והוה לבני אהרן מזרעית קהת מבני ליואי ארי להון הוה עדבא בקדמיתא : ויהבו להון ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון בטורא דיהודה וית רוחהא סחרנהא : וית חקל קרתא וית רוחהא יהבו לכלב בר יפנה באחסנתיה : ולבני אהרן כהנא יהבו ית קרית שזבות קטולא ית חברון וית רוחהא וית לבנה וית רוחהא : וית יתיר וית רוחהא וית אשתמע וית רוחהא : וית חולון וית רוחהא וית דביר וית רוחהא : וית עין וית רוחהא וית יטה וית רוחהא ית בית שמש וית רוחהא קירוין תשע מן תרין שבטיא האילין : ומשבטא דבנימין ית גבעון וית רוחהא ית גבע וית רוחהא : ית ענתות וית רוחהא

רדק

לבני מררי ׳ בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ד׳ וממטה ראובן לא כתב ויש ספרי׳ מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מגרשיה ערים ארבע ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתם וראיתי כי שאל רבינו האיי ז״ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכ׳ לא חשיב להו בדברי הימי׳ חשיב להו נראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם : אשר יקר׳ אתהם ׳ מתחלה ספר מנין הערים ואח״כ ספר שמם ומניי׳ כמו שהיו קוראים אותם באותו הזמן ופי׳ אשר יקרא אשר יק׳ א הקורא כמו ויגד ליעקב והדומי׳ לו : כי להם היה הגורל ראשונ׳ ׳ כתב באלף וביו״ד האלף שרש והיו״ד למשך וכן הראשון אדם תולד באלף וביו״ד : אבי הענק ׳ שם כלל לענקים ופי׳ אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים אבי דבר גדול דבר אך הנביא והדומים להם : ואת

מסרה

סדר צו : אתהן יש בקצת ספרים נמסר אתהם ה׳ וטעות כי הוא אתהם בשמות דד״ה וכן בכל ספרי המסר׳ המדוייקים : בנימין י״ז מלאים בקריא׳ וסי׳ ואביו קרא לו בנימין ׳ ואת בנימין אחי יוסף ׳ ואל שדי יתן לכם רחמים ׳ וירא יוסף אתם את בנימין ׳ וישא עיניו וירא את בנימין אחיו ׳ והנה עיניכם רואות ועיני ׳ בנימין זאב יטרף ׳ וממטה בנימין דיהושע ׳ אחריך בנימין בעממיך ׳ ויעברו בני עמון את הירדן ׳ ויהי איש מבן ימין כתיב׳ ויבחר לו שאול ׳ וידבר גם אבנר קדמאה דפסו׳ ׳ אמר אל רחבעם דמלכים ׳ ויבא אלי חנמאל בן דודי ׳ תקעו שופר בגבעה ׳ ומן הלוים מחלקות ׳ ונמסר גם בסדר וישלח : סימן מן ויתנו בני ישראל ללוים מ מנחלתם עד ויתן יי׳ לישראל בין רפ״ בין מצע׳ פסו׳ ואת פלוני ב״מ כ״ח את פלו׳ וסי׳ את קרית ארבע׳ את חברון ׳ את בית שמש ׳ את גבעון ׳ גבע ׳ ענתות ׳ שכם ׳ אל תקא ׳ גבתון ׳ אילון ׳ גת רמון קדמא ׳ תענך ׳ גלון ׳ קשיון ׳ דברת ׳ ירמות ׳ עין גנים ׳ משאל ׳ עברון ׳ חלקת ׳ קדש ׳ יקנעם ׳ קרתה ׳ דמנה ׳ נהלל ׳ רמות בגלעד ׳ חשבון ׳ יעזר :

רשי

ולבני קהת הנותרים ׳ הם בני משה ובני קהת וחברון ועוזיאל מ ממשפחת מטה בני אפרי׳ מנחלת שבט בני אפרים נפלו להם אלה הערים שבכל שבט ושבט נטלו כמה שנ׳ מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים : ואת

רלבג

ואחר זכר שכבר נתנו ערי מקלט מעבר ל לירדן כמו שבאה ה המצוה בזה בתורה ולא נצטרכנו לפר׳ בזה המקו׳ דבר זו המצוה לפי שכבר פירשנו זה בבאורינו לדברי תורה ונתנו גם כן ללוים ערי׳ לשבת ומגרשיהם לבהמתם כמו שנזכר בתורה וזה גם כן היה על פי השם יתב׳ ובזה נשלם ללוים מה שאמ׳ אחלקם ביעקב וגו׳ כי היו מפוזרים בכל השבטי׳ ׳ ואחר שו

מגרשה כו״ל כן חסר יו״ד ובב״א זמן ומדויית כו״ל חס׳ י׳ במ״ב חברון לבנה

כל ט' ר"פ בכפרא וסי' כל מקום אשר תדרך כף רגלכם, כל איש אשר ימרה את פיך, כל יושבי ההר מן הלבנון, כל ממלכת עוג, כל ערי בני אהרן הכהנים, כל ערים עשר ומגרשיהם, כל ערי הגרשני, כל ערי הלוים בתוך, כל הערים לבני מררי, ונמסר גם לעיל בריש סיפרא בסוף סימן א':

ואת עלמון ואת מגרשה ערים ארבע: כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן:

ולמשפחות בני קהת הלוים הנותרים מבני קהת ויהי ערי גורלם ממטה אפרים: ויתנו להם את עיר מקלט הרצח את שכם ואת מגרשה בהר אפרים ואת גזר ואת מגרשה: ואת קבצים ואת מגרשה ואת בית חרון ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה דן את אלתקא ואת מגרשה את גבתון ואת מגרשה: את אילון ואת מגרשה את גת רמון ואת מגרשה ערים ארבע:

וממחצית מטה מנשה את תענך ואת מגרשה ואת גת רמון ואת מגרשה ערים שתים: כל ערים עשר ומגרשיהן למשפחות בני קהת הנותרים:

ולבני גרשון ממשפחת הלוים מחצי מטה מנשה את עיר מקלט הרצח את גלון בבשן ואת מגרשה ואת בעשתרה ואת מגרשה ערים שתים:

וממטה יששכר את קשיון ואת מגרשה את דברת ואת מגרשה: את ירמות ואת מגרשה את עין גנים ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה אשר את משאל ואת מגרשה את עבדון ואת מגרשה: את חלקת ואת מגרשה ואת רחב ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה נפתלי את עיר מקלט הרצח את קדש בגליל ואת מגרשה ואת חמת דאר ואת מגרשה ואת קרתן ואת מגרשה ערים שלש: כל ערי הגרשני למשפחתם שלש עשרה עיר ומגרשיהן:

ולמשפחות בני מררי הלוים הנותרים מאת מטה זבולן את יקנעם ואת מגרשה את קרתה ואת מגרשה: את דמנה ואת מגרשה את נהלל ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה גד את עיר מקלט הרצח את רמת בגלעד ואת מגרשה ואת מחנים ואת מגרשה:

וית עלמון וית רוחהא קירוין ארבע: כל קירוי בני אהרן כהניא תלת עשרי קירוין ורוחיהן:

ולזרעית בני קהת ליואי דאשתארו מבני קהת והואה קירוי עדבהון משיבטא דבני אפרים: ויהבו להון ית קרית שזבות קטולא ית שכם וית רוחהא בטורא דבית אפרים וית גזר וית רוחהא: וית קבצים וית רוחהא וית בית חורון וית רוחהא קירוין ארבע:

ומשבטא דדן ית אלתקא וית רוחהא ית גבתון וית רוחהא: ית אילון וית רוחהא ית גת רימון וית רוחהא קירוין ארבע:

ומפלגות שבטא דמנשה ית תענך וית רוחהא וית גת רימון וית רוחהא קירוין תרתין: כל קירוין עשר ורוחיהון לזרעית בני קהת דאשתארו:

ולבני גרשון מזרעית ליואי מפלגות שבטא דמנשה ית קרית שזבות קטולא ית גולן במתנן וית רוחהא וית בעשתרה וית רוחהא קירוין תרתין:

ומשבטא דיששכר ית קשיון וית רוחהא ית דברת וית רוחהא: ית ירמות וית רוחהא ית עין גנים וית רוחהא קירוין ארבע:

ומשבטא דאשר ית משאל וית רוחהא ית עברון וית רוחהא: ית חלקת וית רוחהא וית רחוב וית רוחהא קירוין ארבע:

ומשבטא דנפתלי ית קרית שזבות קטולא ית קדש בגליל וית רוחהא וית חמות דאר וית רוחהא וית קרתן וית רוחהא קירוין תלת: כל קירוי בני גרשון לזרעיתהון תלת עסרי קירוין ורוחיהן:

ולזרעית בני מררי ליואי די אשתארו מן שיבטא דזבולן ית יקנעם וית רוחהא וית קרתה וית רוחהא: ית דמנה וית רוחהא ית נהלל וית רוחהא קירוין ארבע:

ומשבטא דגד ית קרית שזבות קטולא ית רמות בגלעד וית רוחהא וית מחנים וית רוחהא:

רדק

ואת עלמון, הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימי' והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד: ואת גת רמון, וכן נזכר במחצית שבט מנשה דן ומחצי מטה מנשה כל אחד מהם היה לו עיר ששמה גת רמון: ולחצי

רשי

ואת עלמון, ובדברי הימים ואת עלמת היא בחורים שיונתן מתרגם אותה עלמת: ואסר יקרא אתהן בסם, לפי שלא הזכי' למעלה את שמות הערים שנתנו להם ולמטה הוא מפרש את שמותם לכך אמר אסר יקר' אתהן בשמ' ומגרשיה

יש ספרי' מונח בהם וממטה ראובן את בצר וגו' ובכל הספרי' המדוייקי' הישנים לא כתוב' ועיין בכל הקדמונים בתוכ' עיין כי בשוחנה לא את לא כתוב אלו בכללן וזו ראיה גדולה.

וירשוה ז' חס' ו' בלישני' בקריאה וסי' וירש זרעך את שער אויביו / וירשוה וישבו בה / ירשו את ערי הנגב / אשר הכו בני ישראל / וירשו את שמרון / וילחמו עם לשם / ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה / ונמסר גם לעיל סי' יט: וינח ז' רפין בקריאה וסי' ויעל הארבה על כל ארץ / וינח ביום השביעי / וחברו דמשנה תורה / וינח יי' להם מסביב / ויאמר ליהודה נבנה / וישמחו כל יהודה / ותשקט מלכות יהושפט /

אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־יַעְזֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ כָּל־עָרִים אַרְבַּע׃ כָּל־הֶעָרִים לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחוֹת הַלְוִיִּם וַיְהִי גּוֹרָלָם עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ אֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃ תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ כֵּן לְכָל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה׃

וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לַאֲבוֹתָם וַיִּרָשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב כְּכֹל אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתָם וְלֹא־עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיהֶם מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם אֵת כָּל־אֹיְבֵיהֶם נָתַן יְהוָה בְּיָדָם׃ לֹא־נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא׃

אָז יִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַתִּשְׁמְעוּ בְקוֹלִי לְכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ לֹא־עֲזַבְתֶּם אֶת־אֲחֵיכֶם זֶה יָמִים רַבִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לַאֲחֵיכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם וְעַתָּה פְּנוּ וּלְכוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ רַק שִׁמְרוּ מְאֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וַיְבָרְכֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אָהֳלֵיהֶם׃ וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה נָתַן מֹשֶׁה בַּבָּשָׁן וּלְחֶצְיוֹ נָתַן יְהוֹשֻׁעַ עִם־אֲחֵיהֶם מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְגַם כִּי שִׁלְּחָם יְהוֹשֻׁעַ אֶל־אָהֳלֵיהֶם וַיְבָרְכֵם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר בִּנְכָסִים רַבִּים שׁוּבוּ אֶל־אָהֳלֵיכֶם וּבְמִקְנֶה רַב־מְאֹד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִנְחֹשֶׁת וּבְבַרְזֶל וּבִשְׂלָמוֹת הַרְבֵּה מְאֹד חִלְקוּ שְׁלַל־אֹיְבֵיכֶם עִם־אֲחֵיכֶם׃

יַת חֶשְׁבּוֹן וְיַת רְוָחַהָא יַת יַעְזֵר וְיַת רְוָחַהָא כָּל קִירְוִין אַרְבַּע׃ כָּל קִירְוַיָא לִבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן דִי אִשְׁתְּאָרוּ מִזַרְעֲיַת לֵיוָאֵי וַהֲוָה עַדְבְהוֹן קִירְוִין תַּרְתָּא עַסְרֵי׃ כָּל קִירְוֵי לֵיוָאֵי בְּגוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִירְוִין אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי וּרְוָחֵיהֶן׃ יֶהֶוְיָן קִירְוַיָא הָאִלֵין קִירְוֵי קִירְוֵי וּרְוָחַהָא סַחֲרָנָהָא כֵּן לְכָל קִירְוַיָא הָאִלֵין׃

וִיהַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל יַת כָּל אַרְעָא דִי קַיִים לְמִתַּן לַאֲבָהַתְהוֹן וְאַחְסִינוּהָא וִיתִיבוּ בָהּ׃ וְאָנִיחַ יְיָ לְהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר כְּכֹל דְקַיִים לַאֲבָהַתְהוֹן וְלָא קָם אֱנַשׁ מִן קֳדָמֵיהוֹן מִן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מְסַר יְיָ בִּידֵיהוֹן׃ לָא בְטֵיל פִּתְגָמָא מִכֹּל פִּתְגָמוֹהִי תַקִּינַיָא דִי מַלֵיל יְיָ עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן אִתְקַיָימוּ׃

בְּכֵין קְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן נְטַרְתּוּן יַת כָּל דְפַקִיד יַתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָא דַייָ וְקַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרִי לְכֹל דִי פַקֵידִית יַתְכוֹן׃ לָא שְׁבַקְתּוּן יַת אֲחֵיכוֹן דְנַן יוֹמִין סַגִיאִין עַד יוֹמָא הָדֵין וּנְטַרְתּוּן יַת מַטְרַת תַּפְקֵידְתָּא מֵימְרָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן׃ וּכְעַן אָנִיחַ יְיָ אֱלָהֲכוֹן לַאֲחֵיכוֹן כְּמָא דִי מַלֵיל לְהוֹן וּכְעַן אִתְפְּנִיאוּ וְאִיזִילוּ לְכוֹן לְקִירְוֵיכוֹן לַאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן דִיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָא דַייָ בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ לְחוֹד אִסְתַּמָרוּ לַחֲדָא לְמֶעְבַּד יַת תַּפְקֵידְתָּא וְיַת אוֹרַיְתָא דִי פַקֵיד יַתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָא דַייָ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְלִמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַר פִּיקוּדוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ וּבָרֵיכִינוּן יְהוֹשֻׁעַ וְשַׁלְחִינוּן וַאֲזָלוּ לְקִירְוֵיהוֹן׃ וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יְהַב מֹשֶׁה בְּמַתְנַן וּלְפַלְגֵיהוֹן יְהַב יְהוֹשֻׁעַ עִם אֲחֵיהוֹן בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא לְמַעְרְבָא וְאַף אֲרֵי שַׁלְחִינוּן יְהוֹשֻׁעַ לְקִירְוֵיהוֹן וּבָרֵיכִינוּן׃ וַאֲמַר לְהוֹן לְמֵימַר בְּנִכְסִין סַגִיאִין תּוּבוּ לְקִירְוֵיכוֹן וּבִבְעִירָא סַגִי לַחֲדָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא וּבִנְחָשָׁא וּבְבַרְזְלָא וּבִלְבוּשִׁין סַגִי לַחֲדָא פְּלִיגוּ בִּזַת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן עִם אֲחֵיכוֹן׃

רש"י

ומגרשיה סביבותיה אפיס אמה לכל רוח / וגם כי שלחם יהושע לחצי שבט המנשה כאשר שלח את בני ראובן וגד: עם אחיכם / בני ראובן ובני גד וגם פותרי' עם אחיכם שנשארו לשמור את הערי' עם הנשי' והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצים גם הם נטלו חלק בבזה:

לצלות

רלב"ג

ואחר זכר שלא נפל דבר מכל הדב' הטוב אשר דבר יי' אל בית ישראל הכל בא ואף על פי שכבר נשארו בהן עדין כמו שזכר במה שקדם הנה זה בלתי סותר מה שנזכ' בזה המקום כי כל הגוי' אשר נלחמו בהם נפלו בידם ואולם כ נשארו אלו בסבת ע עצלות יהושע וישראל לא בסבת העדר ה השגחת הש"י מהם ואחר זכר שכבר קרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ו והזהירם מאד לשמור התור' וברכם ושלחם לאהליה' בנכסי' רבים ומקנה רב ובזהב ו ובכסף ובנחשת ו וברזל ובשלמו' הרבה כי חלקו שלל אויביהם עם אחיהם וכן היה ראוי כי כן חלקו כל ישראל שלל הערים אשר באו להם בנחלה כמו שנזכר בתורה /

עוד

רד"ק

ולחצי שבט המנשה / ואף על כי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך היו חצי שבט עם בני גד ובני ראובן: וגם כי שלחם / יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר אף על פי שאמר ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמ' להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסי' רבים שובו ובדרש לאחר שנטלו רשות נשתהו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו': חלקו שלל אויביכם עם אחיכם / הם אמ' לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען כמו שאמר בנכסים רבי' שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבזה ומי ש שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטעם הוא שהניחו:

לעלות

מסרה

ונמסר גם בסדר בא: ולא עמד ג' נמסר בסדר ויגש: לא ז' ר"פ בספר' וסי' לא יתיצב איש לפניך / לא ימוש ספר התורה / לא היה דבר מכל / לא היתה עיר / לא נותר ענקים / לא נפל דבר מכל / לא עזבתם את אחיכם: מצות יי' ג' וסימ' לא עזבתם את אחיכם / ויאמ' שמואל אל שאול נסכלת / מצות יי' ברה מאירת עינים / וסימ' בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזוהרא: וישלחם ח' וסי' מעל יצחק / יצחק וילכו / ויברכם יהושע / וישלחם ביהודה / ויכרת את מדויהם / וחברו דדה / ביד פשעם / ויכרת להם כירה: בכסף ט"ו רפין וסימ' בכסף מלא / בנכסים רבים / כי קנה אקנה דשמואל / וחברו דדה / תנה לי מקום הגרן / והעלות עולות / תנה לי את כרמך / אשר מאן לתת לך / ולא בכסף תגאלו / בכסף ובזהב ייפהו / תרשיש סחרתך ונביאיה בכסף יקסמו / ויוציאם בכסף וזהב / מימינו בכסף שתינו / וכל הנשאר דריש עזרא / וא' הנה צרפתיך ולא בכסף / וא' יכבד בזהב ובכסף:

עוד זכר שבשובם לנחלתם מעבר לירדן בנו אצל הירדן מזבח גדול למראה וחשבו ישראל שעשו זה להקריב עליו ונקהלו שילה לעלות עליהם לצבא והיתה עצתם לשלוח להם תחלה פינחס בן אלעזר הכהן ועשרה נשיאים עמו מנשיאי המטות וחצי המטה לדעת מה זה ועל מה זה ולהזהירם ולהוכיחם על זה כי כבר הוזהרו בתורה מעשות במת ציבור זולתי משכן יי׳ וגם במה ליחיד נאסרה מעת באו אל המנוחה ואל הנחלה והנה היה משכן שילה מנוחה כמו שהתבאר בסוף זבחים ובית עולמים היה נחלה ולפי זה הענין היה מרד ביי׳ כי הכונה בשלא יעבד השם יתברך כי אם במקום אחד הוא להורות על היותו אחד כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וזה הפך מה שעשו ישראל כשנשתקעו בע״ז עד שנמצא שכבר היו להם בתי עבודה זרה בכל עריה׳ אמ׳ הנביא מספר גותן כי מספר עריך היו אלהיך יהודה הנה אמרו ישראל לעלות עליהם לצבא להוכיח׳ על זה ולבער הרע מקרבם כי זה מדרכי התורה כמו שנתבאר בתורה בעיר הנדחת ולזאת הסבה נלו ישראל לצבא על אחיה׳ על דבר פילגש בגבעה והסבה בזה שישמעו הנשארים ויראו ולא יוסיפו לעשות הרע הזה כי אולי ילמדו מזה הנשארים ויסתבכו כלם בזה הפועל המגונה הלא תראה כי ירבעם בן נבט התחיל במרד ומשכו למריו כל מלכי ישראל הבאים אחריו ונשקעו בו גם כן בסוף הענין מלכי יהודה והיה זה סבת גלות ישראל מארצם ואבדן רבים מהם ולזאת הסבה אחשוב שאמרו פנחס והנשיאים לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט המנשה המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היו׳ הזה ויהי הנגף וגו׳ ואתם תשובו היום מאחרי יי׳ והיה אם אתם תמרדו ביי׳ היום ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף והנה אמרו זה כי אולי זה העון משך לב קצת העם עד שכמעט לא הטהרנו ממנו עדיין כי קצתם למדו מזה ונסתבכו בחטא הסתבכות מה כי זה דרך המרי ועוד כי הנגף היה בעדת יי׳ בעבור חטא היחידי׳ מצד התאחדו׳ שהיו מתאחדים בו כלל העם יקרה עונש לכלל בעבור חטא היחיד כמו שביארנו הסבה בזה בעון עכן ולזה יקרה שישובו היום מאחרי יי׳ ומחר אל כל עדת ישר׳ יקצוף אם מפני ההתאחדות שיהיה סבה לסור השגחת השם יתברך מהם כמו שבארנו במה שקדם ויקרה מזה העונשים בכללם על חטא אלו השבטים אם מפני המשכם אל החטא ולמדם קצתם מקצת ולזה אמרו ואותנו אל תמרדו כי מרדם ביי׳ יהיה מרד בחטא ויהיה מרד בהם כי יראתם פן יספו בעונם ומצד האחר היה מרד גם כן וזה כי הפרטים הם תחת הכלל ושם היתה סנהדרי גדולה אשר כל השבטים היו תחתיהם ואם יפרדו מהם ימרדו בזה׳ והנה

ומחר ו׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יי׳ אל משה לך אל העם׳ ומחר אל כל עדת ישר׳ יקצוף ומחר אתה ובניך עמי׳ שב בזה גם היום ומחר אשלחך׳ ומחר אתן ויש אתך׳ ומחר אעשה כדבר המלך׳ ונמסר גם בסדר וישמע יתרו:

וישבו וילכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה מאת בני ישראל משלה אשר בארץ כנען ללכת אל ארץ הגלעד אל ארץ אחזתם אשר נאחזו בה על פי יהוה ביד משה: ויבאו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען ויבנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה שם מזבח על הירדן מזבח גדול למראה: וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל: וישמעו בני ישראל ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה לעלות עליהם לצבא:

וישלחו בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה אל ארץ הגלעד את פינחס בן אלעזר הכהן: ועשרה נשאים עמו נשיא אחד נשיא אחד לבית אב לכל מטות ישראל ואיש ראש בית אבותם המה לאלפי ישראל: ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה אל ארץ הגלעד וידברו אתם לאמר: כה אמרו כל עדת יהוה מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יהוה בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום ביהוה: המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת יהוה: ואתם תשבו היום מאחרי יהוה והיה אתם תמרדו היום ביהוה ומחר אל כל עדת ישראל יקצף: ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יהוה אשר שכן שם משכן יהוה והאחזו בתוכנו וביהוה אל תמרדו ואתנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יהוה אלהינו:

ותבו ואזלו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מלות בני ישראל משילו די בארעא דכנען למיזל לארעא דגלעד לארעא אחסנתהון דאחסינו בה על מימרא דיי בידא דמשה: ואתו לגלילי ירדנא די בארעא דכנען ובנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה תמן מדבחא על ירדנא מדבח רב למחזי: ושמעו בני ישראל למימר הא בנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ית מדבחא לקביל ארעא דכנען בגלילי ירדנא דלעיבר בני ישראל: ושמעו בני ישראל ואתכנישו כל כנישתא דבני ישראל לשילו למיסק עליהון להילא:

ושלחו בני ישראל לות בני ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא דמנשה לארעא גלעד ית פנחס בר אלעזר כהנא: ועשרא רברבין עימיה רבא חד רבא חד לבית אבא לכל שבטיא דישראל וגבר ריש בית אבהתהון אינון לאלפיא דישראל: ואתו לות בני ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא דמנשה לארעא דגלעד ומלילו עמהון למימר: כדין אמרו כל כנישתא דיי מא שקרא הדין די שקרתון במימרא דאלהא ישראל למיתב יומא דין מבתר פולחנא דיי במבנכון לכון מדבחא למימרדכון יומא דין במימרא דיי: הזעיר לנא ית חובא דפעור דלא אידכינא מיניה עד יומא הדין והות מחתא בכנישתא דיי: ואתון תתובון יומא דין מבתר פולחנא דיי ויהא אתון תמרדון יומא דין במימרא דיי ומחר על כל כנישתא דישראל יהי רוגזא: וברם אם מסאבא ארעא אחסנתהון עיברו לכון לארע אחסנת עמא דיי דישרא תמן משכנא דיי ואחסינו בינגא ובמימרא דיי לא תמרדון ובנא לא תמרדון במבניכון לכון מדבחא בר ממדבחא דיי אלהנא:

רשי

לעלו׳ עליה׳ לצבא׳ לפי שנאמרו הבמו׳ משנקבע המשכן בשילה: אם טמאה ארץ אחזתכם: שלא בחר הקב״ה להשרות בה שכינתו: ואותנו אל תמרדו׳ כמו ובנו אל תמרודו: אל

רדק

לעלות עליהם לצבא׳ כמו בצבא כמו וישבו אתו לארץ לפניכם לחרב הרגתי לפבעי ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבואו למזב׳ יי׳ לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב ובגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר עוד לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד ביי׳: ואיש ראש בית אבותם׳ כל איש מאלה העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל: ואך אם טמאה׳ פירו׳ אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת יי׳: ואתנו אל תמרדו׳ כמו ובנו אל תמרדו וכן והתחלקו אותה כמו בה: מעל

ואם להעלות הפסוקין בקריאה ואם ואם וסי' ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל · ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · ואם לא יגאל ואם מכר את השדה · ולבנות לנו מזבח לשוב מאחרי · ואם נביאים חם · ואם יחבאו בראש הכרמל · ואם אב אני איה כבודי · ואם תדרשהו ימצא לכם · ונמסר גם בסדר בחקתי : עולה ג' מל בספרא וסי' ונאמר נעשה · והיה כי יאמרו אלינו · לבנות לנו מזבח · ונמסר גם בסדר נשא : עבדת

הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו :

כ ויענו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל : אל אלהים יהוה אל אלהים יהוה הוא ידע וישראל הוא ידע אם במרד ואם במעל ביהוה אל תושיענו היום הזה : לבנות לנו מזבח לשוב מאחרי יהוה ואם להעלות עליו עולה ומנחה ואם לעשות עליו זבחי שלמים יהוה הוא יבקש : ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליהוה אלהי ישראל : וגבול נתן יהוה בינינו וביניכם בני ראובן ובני גד את הירדן אין לכם חלק ביהוה והשביתו בניכם את בנינו לבלתי ירא את יהוה : ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח : כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דרותינו אחרינו לעבד את עבדת יהוה לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק ביהוה : ונאמר והיה כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יהוה אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם : חלילה לנו ממנו למרד ביהוה ולשוב היום מאחרי יהוה לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מלבד מזבח יהוה אלהינו אשר לפני משכנו :

ל וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל אשר אתו את הדברים אשר דברו בני ראובן ובני גד ובני מנשה וייטב בעיניהם : ויאמר פינחס בן אלעזר הכהן אל בני ראובן ואל בני גד ואל בני מנשה היום ידענו כי בתוכנו יהוה אשר לא מעלתם ביהוה המעל הזה אז הצלתם את בני ישראל מיד יהוה :

הלא עכן בר זרח שקר שקרא בחרמא ועל כל כנישתא דישראל הוה רוגזא והוא גברא חדא לא מית בחוביה : ואתיבו בני ראובן ובני גד ופלגות שיבטא דמנשה ומלילו עם רישי אלפיא דישראל : אל אלהים יי אל אלהים יי קדמוהי ידיע וישראל בסופא ידע אם במרדא ואם בשקרא שקרנא במימרא דיי לא תפרקיננא יומא הדין : למבנא לנא מדבחא למיתב מבתר פולחנא דיי ואם לאסקא עלוהי עלתא ומנחתא ואם למעבד עלוהי נכסת קודשין יי הוא יתבע : ואם לא מיוצפא מפתגם עבדנא ית דא למימר מחר יימרון בניכון לבננא למימר לית לכון חולק במימרא דיי אלהא דישראל : ותחומא יהב יי בינגא וביניכון בני ראובן ובני גד ית ירדנא לית לכון חולק במימרא דיי ויבטלון בניכון ית בננא בדיל דלא למדחל מן קדם יי : ואמרנא נעביד כען לנא למבני ית מדבחא לא לעלתא ולא לניכסת קודשיא : ארי סהיד הוא בינגא וביניכון ובין דרנא בתרנא למפלח ית פולחנא דיי קדמוהי בעלותנא ובדבחתנא ובניכסת קודשנא ולא יימרון בניכון לבננא מחר לית לכון חולק במימרא דיי : ואמרנא ויהי ארי יימרון לנא ולדרנא מחר ונימר חזו ית דמות מדבחא דיי די עבדו אבהתנא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא ארי סהיד הוא בינגא וביניכון : חס לנא מננא מלמחטי קדמוהי מלמירד במימרא דיי ולמיתב יומא דין מבתר פולחנא דיי למבני מדבחא לעלתא למנחתא ולנכסת קודשיא בר ממדבחא דיי אלהנא די קדם משכניה : ושמע פינחס כהנא ורברבי כנישתא ורישי אלפיא דישראל די עימיה ית פתגמיא די מלילו בני ראובן ובני גד ובני מנשה ושפר בעיניהון : ואמר פינחס בר אלעזר כהנא לבני ראובן ולבני גד ולבני מנשה יומא דין ידענא ארי בינגא שריא שכינתא דיי דלא שקרתון במימרא דיי שיקרא הדין כען שיזבתון ית בני ישראל מיד מימרא דיי :

רשי

אל אלהים יי' · אל כל האלהים הוא יי' היודע כי לא במרד וגו' · ונכפל לומר שני פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא : אל תושיענו · כלפי שכינ' אמרו : הוא יבקש · יפרע ממנו : מדאגה מדבר · מחמת דאגת יראת דבר חרפה שנינו כמה שמפרש פן יאמרו בניהם מחר לחרף את בנינו כשילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם וליי' והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן זו דאגתנו ועשינו כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא כמו דואג אני את היהודים דצדקיהו : כי עד הוא · שלא סילקנו עצמינו מתורת מזבח : ויברכו

רלב"ג

והנה היתה תשובתם כי לא עשו זה לא לעולה ולא לזבח אך להיות להם לזכר כי הם מעם יי' ואם מאחרנו יבאו והעבר היה רק בינם ובין ארץ ישראל ולזאת הסבה קראו שם המזבח כי עד הוא בינותינו כי יי' האלהים ויטב הדבר בעיני פנחס ובעיני הנשיאי' וישיבו אותם אל בני ישראל וברכו בני ישראל את השם הנכבד שסמר אותם מעלות לבבם · ואחר

ואם
ה'סכו' את בהון ואם ואם ·

דרותינו
ב' ובעינין חד מ"ל וחד חסר דחס' ובסא נמסר חד מ"ל ו"ו קדמ' וחד חס' דחס' ·

דרתינו
ב' ובעינין חד מ"ל וחד חס' דחס' ·

רדק

מעל מעל · הראשון פעל עבר תחתיו קמץ ותחתיו פתח והשני שם כלו פתח ושניה' מלעיל הראשון מפני השני : לא גוע בעונו · לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן : אל אלהים · כמו מלך מלכי' ואלהי' הם המלאכים והוא יתברך אל אלהים ואדני האדנים ואמר שני פעמי' לחזק הדבר ולהעמידו : הוא יודע · פי' הוא יודע הלבבות ויודע כוונתינו : וישראל הוא ידע · מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתינו לטובה לא במרד ולא במעל : ולא תושיענו · כנגד השם ית' : מדאגה מדבר · דאגתינו מזה הדבר מחר יאמרו בניכם לבנינו : ואמרנו · כאילו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות כמו ואותנו הוציא משם : חלילה לנו ממנו · לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם מחמת עצמינו היינו חדלים מלמרוד ביי' הכיתו המרד שהיינו מורדים בכם : ויקראו

מסרה

יי"ג' דסמיכי וסימ' והניף אהרן את הלוים תנופה לפני · כי עד הוא בינינו וביניכ' · ותכון כל עבדת יי' אב"ך · ונמסר גם בסדר בהעלותך : ולשוב נ' בקריא' וסימ' חלילה לנו ממנו · ולא יהיה פליט ושריד · כי בשובכם אל יי' דדה ביחזקיהו :

ואחר זה זכר שכבר קרא יהושע לכל ישר' רוצה לומר למנהיגים אותם כי הוא רחוק שידבר דבריו עם כל ישראל וה"ה אלו המנהיגים זכר בהדרגה וזכר הזקנים תחילה והם הסנהדרין לפי מה שאחשו כי שם היה קבוץ החכמים והם המנהיגים כל העם ואחר זכר ראשי העם והם הנשיאים שכל אחד מהם ראש לשבט אחד ואחר זכר ראשי עיר ועיר והם השופטים והשוטרים והודיע מה שנמשך להם מהטוב בלכתם אחר השם יתעלה ומה שנמשך להם מהרע בעזבם אותו ולזה הזהירם מהתחתן בגוים הנשארים כדי שלא ילמדו ממעשיהם ויבואו לעבור ברית יי' ולעבוד אלהים אחרי' והזהירם גם כן שלא יזכירו שם אלהיהם ולא יגרמו להשבע בשמם ושלא יעבדום ושלא ישתחוו להם כמו שבאו האזהרות על כל זה בתורה ל להודיעם שאם יעמו זה יהיה סבה לאבדם מעל הארץ הטובה אשר נתן להם יי' וצוה אותם לאהב את יי' ולדבקה בו ושיחזקו מאד לשמור ולעשות ככל הכתוב ולבלתי סור ממנו ימין ושמאל והנה קרא ימין ההוספה על דברי תורה וקרא שמאל הגרעון ממנה כי בזה יהיה נוטה מ מדרכי התור' ועוד

ולא אמרו ד' דסמיכי בקריאה וסימ' לעלות עליהם לצבא / איה המעלה אתנו מארץ / נירא נא את / העברים ברכת יי' אליכם : יי' האלהים י' דסמיכי בקריאה וסי' ויקראו בני ראובן / ויאמרו אנשי בית שמש / אם יי' האלהים לכו אחריו / ענני יי' ענני וידעו העם הזה / ויאמר דוד זה הוא / עתה תנו לבבכם דדה / ועוד דברו עבדיו / ואתנה את פני / ויברך עזרא / אשר בחרת באברם / ויהי מימים ג' דסמיכי בקריאה

וישב פינחס בן אלעזר הכהן והנשיאים מאת בני ראובן ומאת בני גד מארץ הגלעד אל ארץ כנען אל בני ישראל וישבו אותם דבר : וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים בני ישראל ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת את הארץ אשר בני ראובן ובני גד ישבים בה : ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד הוא בינתינו כי יהוה האלהים :

ותב פינחס בר אלעזר כהנא ורברביא מלות בני ראובן ומלות בני גד מארעא גלעד לארעא דכנען לות בני ישראל ואתיבו יתהון פתגמא : ושפר פתגמא בעיני בני ישראל ואודיאו קדם יי בני ישראל ולא אמרו למסק עליהון לחילא לחבלא ית ארעא דבני ראובן ובני גד יתבין בה : וקרו בני ראובן ובני גד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא ארי יי הוא אלהים :

כג

ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יהוה לישראל מכל איביהם מסביב ויהושע זקן בא בימים : ויקרא יהושע לכל ישראל לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויאמר אלהם אני זקנתי באתי בימים : ואתם ראיתם את כל אשר עשה יהוה אלהיכם לכל הגוים האלה מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם : ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם מן הירדן וכל הגוים אשר הכרתי והים הגדול מבוא השמש : ויהוה אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם וירשתם את ארצם כאשר דבר יהוה אלהיכם לכם : וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ממנו ימין ושמאול : לבלתי בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם : כי אם ביהוה אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה : ויורש יהוה מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא עמד איש בפניכם עד היום הזה : איש אחד מכם ירדף אלף כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם כאשר דבר לכם : ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה את יהוה אלהיכם :

והוו לזמן יומין סגיאין בתר דאניח יי לישראל מכל בעלי דבביהון מסחור סחור ויהושע סיב על ביומין : וקרא יהושע לכל ישראל לסבוהי ולרישוהי ולדיינוהי ולסרכוהי ואמר להון אנא סיבית עלית ביומין : ואתון חזיתון ית כל דעבד יי אלהכון לכל עממיא האילין מן קדמיכון ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון : חזו די פלגית לכון ית עממיא די אשתארו האילין באחסנא לשבטיכון מן ירדנא וכל עממיא דשיציתי וימא רבא מעלני שמשא : ויי אלהכון הוא יתברינון מן קדמיכון ויתריך יתהון מן קדמיכון ותירתון ית ארעהון כמא די מליל יי אלהכון לכון : ותתקפון לחדא למטר ולמעבד ית כל דכתיב בספר אוריתא דמשה בדיל דלא למסטי מניה לימינא ולסמלא : בדיל דלא לאיתערבא בעממיא האילין די אשתארו האילין עמכון ובשום טעותהון לא תדכרון ולא תקיימון ולא תפלחונון ולא תסגדון להין : אילהן בדחלתא דיי אלהכון תדבקון כמא דעבדתון עד יומא הדין : ותריך יי מן קדמיכון עממין רברבין ותקיפין ואתון לא קם אינש קדמיכון עד יומא הדין : גברא חד מנכון ירדוף אלפא ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון כמא די מליל לכון : ותסתמרון לחדא לנפשתיכון למרחם ית יי אלהכון

רדק

ויקראו / פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת"י וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא : והים הגדול / פי' ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם : יהדפם / בקמץ חטף הדל"ת : ולא תשביעו / פי' איש את חבירו : ירדוף אלף / עתיד במקום עבר ורבים כמוהו : ולפשוט

רשי

ויברכו אלהי' / והודיאו קדם יי' בני ישראל : ויקראו בני גד ובני ראובן כי עד הוא למזבח / הרי זה מן המקראות הקצרים ו וצריך להוסיף בו ת תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד : ראו הפלתי לכם בגורל לנחלה א את הגוים הנשארים ליכבש : ולפשוט

מסרה

וסימ' אחרי אשר הניח יי' לישראל / וילחמו בני עמון עם / ויהי מימים בימי קציר חטים : בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריא' וסימ' כאש' צוה משה עבד יי' / וחזקתם מאד לשמור ולעשות / ואת בני המכים לא המית דמלכים / ונמסר גם בסיפרא דא בסימן ח' : לא עמד ג' וסימ' ויורש יי' מפניהם / מדוע נסחף אביריך / אשרי האיש אשר : ונשמרתם ה' בקריא' וסימ' בסדר ואתחנן :

ולמוטט בצדיכם, ימוטטו לבות ולמלול סביבותיכם: ולצנינים, לשון מחנות וכן ובאו עליך הצן כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו עוטרים סובבים: וארב את זרעו, חסר ה"א כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו עד שלא נתתי לו זרע: ויבא

ולשוטט, כמו ולשוט מן שוט לסוס: וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם, כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברים הטובים שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא בכונת מכוון אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל: עד השמידו אותכם,

והנה אנכי ה' וסימ' נמסר בסדר ויצא: בעברכם ב' דסמיכי וסימ' והיה בעברכם את הירדן, בעברכם את ברית יי': ויתיצבו ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו ובסדר וילך, ואולך ד' בקריאה וסימ'

כי אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם: ידוע תדעו כי לא יוסיף יהוה אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם: והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר יהוה אלהיכם עליכם הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד: והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב אשר דבר יהוה אלהיכם אליכם כן יביא יהוה עליכם את כל הדבר הרע עד השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם: בעברכם את ברית יהוה אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יהוה בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם:

ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו לפני האלהים: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יהוה אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק: ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים: ואשלח את משה ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם: ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ברכב

(תרגום) ארי אם מיתב תתובון ותדבקון בשאר עממיא האילין די אשתארו האילין עמכון ותתחתנון בהון ותתערבון בהון ואינון יתערבון בכון: מדע תדעון ארי לא יוסיף מימרא דיי אלהכון לתרכא ית עממיא האילין מן קדמיכון ויהון לכון לתביר ולתקלא ולסיען נטלן זיין לקבליכון ולמשירין מקפנכון עד דתיבדון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון: והא אנא אזיל יומא דין באורח כל ארעא ותדעון בכל לבכון ובכל נפשכון ארי לא בטיל פתגמא חדא מכל פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כולהון אתקימו לכון לא בטיל מנכון פתגמא חדא: ויהי כמא דאתקיימו עליכון כל פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כן ייתי יי עליכון ית כל פתגמיא בישיא עד דישיצי יתכון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון: במעברכון ית קימא דיי אלהכון דפקיד יתכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון ויתקיף רוגזא דיי בכון ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיהב לכון: וכנש יהושע ית כל שבטיא דישראל לשכם וקרא לסבי ישראל ולרישוהי ולדיינוהי ולסרכוהי ואתעתדו קדם יי: ואמר יהושע לכל עמא כדנן אמר יי אלהא דישראל בעבר פרת יתיבו אבהתכון מעלמא תרח אבוהי דאברהם ואבוהי דנחור ופלחו לטעות עממיא: ודברית ית אבוכון ית אברהם מעבר פרת ואובילית יתיה בכל ארעא דכנען ואסגיתי ית בנוהי ויהבית ליה ית יצחק: ויהבית ליצחק ית יעקב וית עשו ויהבית לעשו ית טורא דשעיר למירת יתיה ויעקב ובנוהי נחתו למצרים: ושלחית ית משה וית אהרן ומחית ית מצראי כמא דעבדית ביניהון ובתר כן אפקית יתכון: ואפקית יי ית אבהתכון ממצרים ואתיתון לימא ורדפו מצראי בתר אבהתכון ברתיכין

(מסורה בגליון) ל' ינ"ל בפס' / ל' / ל' ח"ל / חית כפכו' אל"ב בית' / ב' לסכים / ל' / ה' ו"ל לפ / ל' / ל' ל' / ב' את הירדן / ב' / י' / ב' / ה' י"ו דסמי' / כל כיפר' מ"ל / ד' ומ"ל / ולרבה ת' / ב' / יר' ל' / ד' בליש' ה' דמטעי בית מגרימה / ג' כל סיפר' מ"ל

(רדק) בחולם האלף וכן וברא אותהן ישפטו אותהם: ויאסף יהושע, פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע לכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה: ויתיצבו לפני האלהים, נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהים ונראה כי שם היה הארון שבו ספר התור' ואמנם יהושע שכם ולא מילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבר עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו ושיזכרו אותו וידבקו ביי' לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם: וארב, כתיב בלא ה"א וקרי וארבה בה"א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם: ואתן לו את יצחק, ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמה הזאת ואת בנה: כאשר עשיתי בקרבו, הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו: ותבאו הימה, כנגד אותם זקני שעברו ים סוף וכן ותראינה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו עדיין בחיים: ויבא

מסרה

ואולך אתכם קוממיות, ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר, ואולך אותו בכל ארץ כנען, ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת, ונמסר גם בסדר בחקתי: ירדו מצרים ירידה מצרי' ד' בליש' בקריא' וסי' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו, ויעקב ובניו ירדו מצרי', ההלכי' לרדת מצרי', הוי הירדי' מצרים לעזרה, ונמסר גם בסדר תבא: הימה ו' בספרא וסי' ויצא הגבול הימה, מתפוח ילך הגבול, וירד הגבול נחל קנה, ופגע בכרמל הימה, מחבל אכזיבה, ואוציא את אבותיכ' ממצרי' ותבאו הימה:

רלבג

ועוד זכר אחר זה שכבר אסף יהושע כל שבטי ישראל שכמה והביאם שם בברית יי' שקיימו וקבלו עליהם שית לעבוד את יי' והנה עשה זה יהושע להוסיף להם אזהרה שלא יעבדו אלהים אחרים כי נגלה לו מצד הנבואה כי סופם ללקות בזה והנה יוסיף זה להם החזקה מהמסך אחר שמון הזה כי הם בעצמם קבלו עליהם זה לפני האלהים ולולי זה לא היה צריך לזה כי במה שנקשרו ישר' במעמד הר סיני נקשרו אלו הבאים אחריהם והנה זכר להם זה הנביא מה שאמר שהפליא חסדו השם יתעלה לנו והוא כי מתחלה היו כל אבותינו עובדי ע"ז והיה מושבם בעבר הנהר והשי' לקח משם אברהם אבינו והביאו לארץ כנען להיות הארץ ההיא נבחרת כדי שיהיה זרעו יותר שלם והנה זכר כי הוליך אותו בכל ארץ כנען כי המקומות רבי' מהנה היו ובכלם באה אליו הנבואה להורות על שלמות הארץ ההיא למי שהוא מוכן אל השלמות והנה זכר שנתן לו את יצחק ולא הזכי' שאר הבנים כי ביצחק לבדו יקרא לו זרע ואולם ביצחק זכר שנתן לו את יעקב ואת עשו ולא נמנע מלהזכיר עשו לפי שהיה לו צורך להזכי' כי נתן לו את הר שעיר לירושה ונמנעו ישראל מלהלחם עמו עליה כמו שנזכר בתורה ואולם מבני אברהם לא היה אחד שהזהירתנו התורה מלהלחם עמם וזכר שיעקב ובניו ירדו מצרי' והוציאם משם השי' ע"י משה ואהרן כאשר הרבה להכות את מצרים ואחר זה רבו עליהם ורדפו אחריה'

מהר"ת: אוריית' רביע' ופי' חסה רבינו יוסב ומסרתו עוזר.

כד

ג' דקדים ששים לפוטיים.

המצרי' בחיל גדול וברכב ובפרשי' והשיגו אותם חונים על הים עד שלא יכלו לברוח מהם והפליא השם ית' חסדו עמהם ושם ענן חשך אשר בין ישר' ובין מצרי' וסבב שטבעו המצרי' בים באופן שנזכר בתור' והנה ענין קצת הדרור ההו' הוא רוח' בזמן ההו' לו האותו' והמופתים אשר עשה השי' במצרי' ואח' זה ישבו במדבר ימי' רבי' בסבת המרגלי'

רדק

ויבא עליו את הים. על פרעה ואף על פי שלא זכרו הרי זכר מצרי או אמר עליו דרך כלל על מצרים ודרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים: ואביאה. כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והענין אחד: וילחם בישראל. והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל וגם יפתח אמר אם נלחם בם אלא פירושו זו המלחמ' עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והרא' מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשב' חשבה הכתו' למעשה: בעלי יריחו. והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יצאו מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעה גוי' שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר והיא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתו' וזהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו: שני מלכי האמורי. פי' וגרשה שני מלכי האמרי גם כן והם סיחון ועוג וכן אמרו רבותינו ז"ל שתי צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע והצרעה הוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניהם ומטלת ארס עליהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כמו שאמר לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמ' למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת ארס ומכה בפניו כדמתרגמינן אשר קרך דארעך: לא בחרבך. פי' אם לא היה עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: בתמים. שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים: והסירו את אלהים. פי' אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בערים אשר כבשו ובמצרים כמו שכתוב ביחזקאל: אלהים

רשי

ויבא עליו את הים. על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו: וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי וגו'. כל שבעה האומות מזכירין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר והיא נגרה ומנעולה של ארץ ישראל נתקבצו לתוכה מכל שבעה האומות גיבורי החיל: אלהים

המצרים ה' בקריאה וסי' והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו / ויראו המצרי' את האשה / וירעו אותנו המצרים ויענונו / כי לא יוכלון המצרים לאכול / וישם מאפל / ונמסר גם בסדר לך לך / הצרעה ג' וסי' נמסר בסדר

ובפרשים ים סוף: ויצעקו אל יהוה וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים ותשבו במדבר ימים רבים: ואבאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם ותירשו את ארצם ואשמידם מפניכם: ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם: ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך ברוך אתכם ואצל אתכם מידו: ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם: ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך: ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם ותשבו בהם כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים: ועתה יראו את יהוה ועבדו אתו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את יהוה: ואם רע בעיניכם לעבד את יהוה בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם ישבים בארצם ואנכי וביתי נעבד את יהוה: ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזב את יהוה לעבד אלהים אחרים: כי יהוה אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבתינו מארץ מצרים מבית עבדים ואשר עשה לעינינו את האתות הגדולת האלה וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם: ויגרש יהוה את כל העמים ואת האמרי ישב

ובפרשין לימא דסוף: וצעיקו קדם יי ושוי קבלא ביניכון ובין מצראי ואיתי עלוהי ית ימא וחפנון וחזאה עיניכון ית די עבדית במצרים ויתבתון במדברא יומין סגיאין: ואעלית יתכון לארע אמוראה דיתיב בעיברא דירדנא ואגיחו קרבא עמכון ומסרית יתהון בידכון ויריתתון ית ארעהון ושיציתינון מן קדמיכון: וקם בלק בר צפור מלכא דמואב ואגיח קרבא בישראל ושלח וקרא לבלעם בר בעור למילט יתכון: ולא אביתי לקבלא מן בלעם ובריך ברכא יתכון ושזבית יתכון מן ידיה: ועברתון ית ירדנא ואתיתון ליריחו ואגיחו קרבא בכון יתבי יריחו אמוראי ופרזאי וכנענאי וחיתאי וגרגשאי חואי ויבוסאי ומסרית יתהון בידכון: ושלחית קדמיכון ית ערעיתא ותריכית יתהון מן קדמיכון תרין מלכי אמוראי לא בחרבך ולא בקשתך: ויהבית לכון ארעא די לא לאיתון בה וקירוין די לא בניתון ויתיבתון בהון כרמין וזיתין די לא נצבתון אתון אכלין: וכען דחלו מן קדם יי ופלחו קדמוהי בשלמותא ובקושטא ואעדו ית טעותא די פלחו אבהתכון בעיבר פרת ובמצרים ופלחו קדם יי: ואם ביש בעיניכון למפלח קדם יי בחרו לכון יומא דין קדם מן תפלחון אם ית טעותא די פלחו אבהתכון דבעיברא דפרת ואם ית טעות אמוראי די אתון יתבין בארעהון ברם אנא ואנש ביתי נפלח קדם יי: ואתיב עמא ואמר חס לנא מלמשבק ית פולחנא דיי למפלח לטעות עממיא: ארי יי אלהנא הוא דאסיק יתנא וית אבהתנא מארעא דמצרים מבית עבדותא ודי עבד לעיננא ית אתיא וית רברבתא האילין ונטרנא בכל אורחא די הליכנא בה ובכל עממיא די עברנא ביניהון: ותריך יי ית כל עממיא וית אמוראה יתיב

רלב"ג

ואחר זה הביא אותם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן והוא ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמרי ויירשו ישראל ארצם מכח העזר השם האלהי לא בחרבם ולא בקשתם ואחר זה השתדל בלק בן צפור להלחם בישראל במקרא לבלעם בן בעור לקלל אותם ולא אבה הש"י לשמוע אל בלעם ויברך ברוך את אותם והצילם השם ית' ממנו כמו שנזכר בתורה. ואחר זה עברתם את הירדן ובאתם אל יריחו וירשתם אותה ואח' זה נלחמו בהם בעלי יריחו והם מלכי האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי שנלחמו עם ישראל כמו שנזכר בזה הספר וזה ממה שיור' שכל אחד מהמלכים ההם היה לו חלק מה ביריחו כמו שזכרו רז"ל. והנה שלחתי לכם הצרע' ר"ל שחדש להם נזקין אשר הוזקו בהן זולת חרב המלחמה. ואחר שזכר כל הטובות שחנן השם ית' את ישראל צוה אותם לירא את יי' ולעבוד אותו ולהסיר את אלהי הנכר מקרבם ולפי שידע מתכונתם אז שלא לעבוד ע"ז עם מה שמשך לבם אל זה בדברים אלו אמ' להם שאם רע בעיניה' לעבוד את יי' יבחרו להם אלהי אבותיהם אשר מעבר הנהר שהרחיקם הש"י מזה בכל עז ולזה לקח אברהם משם והוליכו אל ארץ כנען שלא לעבד אלהי האמרי אשר הביאם הש' ית' לשבת בארצם בשהורישום את ארצם והנה אמונותיהם הכוזבות ומנהגותיהם הפחותי' היו סבה שהקיאה הארץ אותם כמו שנזכר בתור' כי ברשע הגוי' ההם יי' מורישם מפניהם וזה היה ג"כ סבה להרחיק ישראל מאלהיהם לעבדם והודיעם גם כן יהושע עם זה שאם יבחרו לעבוד אלהים אחרים שלא יסכים עמהם אך הוא וביתו יעבדו את יי' כדי להרחיקם עוד מלבחור בע"ז. והנה היה ההשתדלות באלו כדי שיקבלו עוד הדור ההוא לפני האלהים שלא לעבוד ע"ז כי זה היה ראוי שירחיקם יותר מהמשך אחר ע"ז אחרי מות יהושע ועכ"ז לא נשמרו מזה כמו שנזכר בראש ספר שופטים: ויען העם וגו'. וענה העם כי חלילה להם מעבוד אלהים אחרים עם ראותם הטובות והנפלאות שחננם הש"י. והנה

מסרה

עקב: יראו ג' וסים' ועתה יראו את יי' / יראו את יי' קדשיו / אך יראו את יי': ואש עשה ז' דסמיכי וכו' נמס' בסד' עקב: ואת האמרי ד' דסמיכי בקריאה וסי' וכנען ילד את צידון בכורו / וחברו דדה / ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי / ויגרש יי' את כל העמי' / ונמסר גם בסדר לך לך:

הארץ מפנינו גם אנחנו נעבד את יהוה כי הוא אלהינו׃ ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבד את יהוה כי אלהים קדשים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם׃ כי תעזבו את יהוה ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב לכם׃ ויאמר העם אל יהושע לא כי את יהוה נעבד׃ ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יהוה לעבד אותו ויאמרו עדים׃ ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל יהוה אלהי ישראל׃ ויאמרו העם אל יהושע את יהוה אלהינו נעבד ובקולו נשמע׃ ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם׃ ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש יהוה׃ ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי יהוה אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן תכחשון באלהיכם׃ וישלח יהושע את העם איש לנחלתו׃ ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עבד יהוה בן מאה ועשר שנים׃ ויקברו אתו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים

ארעא מן קדמנא אף אנחנא ניפלח קדם יי ארי הוא אלהנא׃ ואמר יהושע לעמא לא תוכלון למיפלח קדם יי ארי אלהא קדישא הוא אל קנא הוא מן קדם דין דקשוט לא ישבוק לחוביכון ולחטאיכון׃ ארי תשבקון ית פולחנא דיי ותפלחון טעות עממיא ויתוב ויבאש לכון וישיצי יתכון בתר דאוטיב לכון׃ ואמר עמא ליהושע לא אלהן קדם יי ניפלח׃ ואמר יהושע לעמא סהדין אתון בנפשתכון ארי אתון בחרתון לכון ית פולחנא דיי למפלח קדמוהי ואמרו סהדין׃ וכען אעדו ית טעות עממיא די ביניכון ואפנו ית לבכון לפולחנא דיי אלהא דישראל׃ ואמרו עמא ליהושע ית יי אלהנא ניפלח ולמימריה נקביל׃ וגזר יהושע קיים לעמא ביומא ההוא ושוי ליה קיים ודין בשכם׃ וכתב יהושע ית פתגמיא האילין ואצנעינון בספר אוריתא דיי ונסיב אבנא רבתא ואקימה תמן תחות אלתא די בבית מקדשא דיי׃ ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דיי די מליל עימנא ותהי בכון לדכרן ולסהדו דילמא תכדבון קדם אלהכון׃ ושלח יהושע ית עמא גבר לאחסנתיה׃ והות בתר פתגמיא האילין ומית יהושע בר נון עבדא דיי בר מאה ועשר שנין׃ וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת סרח די בטורא דבית אפרים

קנוא ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' לא תוכלו לעבוד את יי' · אל קנוא ונוקם יי' דנחום · קנא קנאתי ליי' וחבירו · תרויהון אלין ב' בתראי דאליהו חס' : חטאותיכם ד' מלאים בליש' בקריא' וסי' אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם · וחטאותיכם הסתירו מכם פנים · וחטאותיכם מנעו הטוב מכם · בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכם · ונמסר גם בסדר אחרי מות : וכלה ו' בקריא' וסי' וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש · ושב והרע לכם · וכלה ספיח · וכלה את מדות הבית · ונמסר גם בסדר אחרי מות : לעדה ג' וסי' נמסר בסדר וירא :

רשי

אלהים קדושים · ברוב מקומות מקרא כל לשון רבנות לשון רבים כמו אדני יוסף אדוני הארץ אם בעליו עמו אשר הלכו אלהים לפדותו לפי שהשם הזה שם מרה הוא : עדים אתם בכם · ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר נהיה כגוי לפיכך הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו' כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עלינו בימי משה כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם : וישם לו חק ומשפט בשכם · סידר להם שם החוקים שבתורה וקבלו עליהם : ויכתב יהושע וגו' · ת"י וכתב יהושע ית פתגמיא האילין ואצנעינון בספר אוריתא דיי' ובמס' מכות נחלקו בו אמוראים חד אמר אלו ח' פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל יש' שהרי ספר תורה חסר והשלימו וחד אמר פרש' זו של ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיו כתובי' בספר התורה : תחת האלה · תחות אלתא היא מזוזת השער כמו שאומר האיל מזוזות חמשית ומדה אחת לאלים וי"א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר במקדש יי' כלפי שהביאו שם את הארון כמה שנאמר למעלה ויתיצבו שם לפני האלהים : והאבן הזאת תהיה בנו לעדה וגו' · הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבי' עלה מעין כל פתגמיא דיי' דמליל עמנא וגם יש לפותרו כמשמעו כי היא שמע' את הדברים אשר דברתי לכם בשליחותו של מקום : בתמנת סרח · כך שמה ובמקום אחר הוא קורא אות' תמנת חרס על שם שהעמידו תמונ' החמה על קברו לומר זה הוא שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת וי"א תמנת חרס שמה ולמה נקר' שמה תמנת סרח על שם שפירותיה מסריחין מרוב שמנן : להר

רדק

אלהים קדושים הוא · קדושים לשון תפארת כמו שהו' וכן ישמח ישראל בעושיו איה אלהי עושי : עדי' אתם בכם · אתם בעצמכם תהיו עדי' בכם כי אתם בחרתם לכם את יי' וי"ת עדים אתם בכם הגשמ' והגוף וכן האזינו השמי' ותשמ' הארץ שמעו שמי' והאזיני ארץ הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ : וישם לו חק ומשפט · פי' לו לעם ועניינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כלל חקי התור' ומשפטי' וקבלום עליה' או פי' וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט : בשכם · על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה שמם לעדי' ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים וי"ת ויהושע כת' ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דיי' · ובדברי רז"ל ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שמנה פסוקי' שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפש' לא זה ולא זה והאמת הוא שת"י : תחת האלה · הדגש תמורת הה"א אשר בתחת האלה אשר עם שכם · ובמדרש כי היא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמון אותם יעקב תחת הא' אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם א' בוטימא ותרגם הא' אלתא והיא מזוזת השער כמו ה האיל מזוזת השער ומדה אחת לאלים שתרגם און אליא : אשר במקדש יי' · הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש לקדוש' הארון שהיה שם לשעה : אשר דבר עמנו · ת"י הפסוק כן ואמר יהוש' לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימ' ארי יתה עבדנ' לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דיי' די מליל עמנא וגו' ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר"ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכם לא מלבי כי הם אמרי יי' אשר דבר עמנו בהר סיני · ופי' כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי : בתמנת סרח · ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבו' דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי"א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן : מצפון

רלב"ג

וזה להרחיקם עוד מעבוד עבודה זרה א אמר להם כי אחר ש שיכנסו לעבודתו יתב' תקשה להם מאד ע עבודתו כי לא ישא ל לפשעיהם אם יסורו מאחריו לעבוד ע"ז אך יכלה אותם אחר אשר הטיב להם ולא אמר להם זה יהושע שיהיה הענין בבחירתם לבור מאחרי יי' כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני אך אמר להם זה להוסיף להם הרחקה מעבוד ע"ז כמו שזכרנו עם שכבר היה יודע מטוב תכונת' בעת ההיא שהם לא יסכימו בשום פנים לעבוד זולתי הש"י ואחר זה אמר להם יהושע שהם עדים בהם כי הם בחרו לעבוד את יי' להרחיקם יותר במה שאחר זה מעבוד ע"ז ואמ' להם שיסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם ויטו לבבם אל יי' אלהי ישראל והוא אמר להם זה שאם נכתה לבם בסתר מאחת העבודות האלו אשר לאנשי הארץ יסירו מלבם הדעות הנפסדות ההם והם לא הודו שיצטרכו לזה אך השיבו כי הם יעבדו את יי' אלהי ישראל וישמעו בקולו : ויכרת יהושע ברית לעם' על זה להיותם עובדים את יי' ולהשאיר זכר לזה המעשה למען יבושו ישר' אם יסורו מאחרי יי' כתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים והקים אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש יי' להיות לזכר ולעדות על זה המעשה כמו שעשו יעקב ולבן במעשה הגל והמצבה להיות לעד ביניהם על בריתם את יי' ואחר זה זכר שכבר מת יהושע בן מאה ועשר שני' וקברו אותו בגבול נחלתו׃

וזכר

וזכר עוד שכבר עבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה ה' אשר עשה לישראל והם יוצאי מצרים כי יולדתם לא ידעו את כל המעשה וזכר אחר זה כי עצמות יוסף קברו במקום ההוא שהיה לבניו לנחלה וכי אלעזר בן אהרן מת וקברו אותו בגבעת פינחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים ואם יאמר אומר איך היתה לפינחס אם לא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תכף שמת אלעזר היה יורשו פינחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת פינחס בנו ואולם רבותינו ז"ל אמרו בפרק יש נוחלין כי פינחס ירשה מאשתו וזה דרך דרש ואמנם הפשט הוא לפי מה שכתבנו: **ואולם** התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו:

וישלח כ"ב וסי' נמסר בסדר נח: ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסי' ויגד לאברהם, אביך חולה, וימת יהושע, ונמסר גם בסדר וירא: וכל ימי ג' וסי' הזקנים, וחברו, וכל ימי מלכי ישראל: במאה ה רפין בקריא וסי' ויקן

מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ וְאֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה וַיִּהְיוּ לִבְנֵי־יוֹסֵף לְנַחֲלָה׃ וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת פִּינְחָס בְּנוֹ אֲשֶׁר נִתַּן־לוֹ בְּהַר אֶפְרָיִם׃

פסקים ויעבדו העם ג' · ד' דכות' · ה' רפין חד"ה · ג' · ה'

מִצִּפּוּנָא לְטוּר גַּעַשׁ׃ וּפְלַח יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יוֹמֵי סָבַיָּא דִּי אוֹרִיכוּ יוֹמִין בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְדִי יְדָעוּ יָת כָּל עוֹבָדָא דַּייָ דִּי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְיָת גַּרְמֵי יוֹסֵף דְּאַסִּיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קְבַרוּ בִשְׁכֶם בְּאַחְסָנַת חַקְלָא דִּקְנָא יַעֲקֹב מִבְּנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן וַהֲווֹ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאַחְסָנָא׃ וְאֶלְעָזַר בַּר אַהֲרֹן מִית וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בְּגִבְעַת דְּפִנְחָס בְּרֵיהּ דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

סליק ספר יהושע

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה וסי' כנו וחציו ומחשבן עד רמות גלעד וסדריו ארבעה עשר:

את חלקת השדה אשר, ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים, אין חפץ למלך במהר, תנה את אשתי את מיכל, ויששכר מישראל מאה אלף, ונמסר גם בסדר וישלח: קשיטה ג' וסי' נמסר בסדר וישלח:

רשי

להר געש, מלמד שרעש עליהם ההר להורגן לפי שלא הספידוהו כראוי: האריכו ימים, ימים האריכו שנים לא האריכו [illegible]: קברו בשכם, משכם גנבוהו לשכם החזירוהו: בגבעת פינחס בנו, מהיכן היה לו לפינחס חלק בארץ שירש מאשתו:

סליק ספר יהושע

רדק

מצפון להר געש, רבי ברכיה ורבי סימון בשם ריב"ל חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש על ידי שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקדוש ב"ה להגעיש עליהם ההר ר"ל שנגעש ההר ביום קבורתו: אשר העלו בני ישראל, אע"פ שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזהיר את בני ישר' להעלות' כמו ויבן שלמה והדומים לו, ובדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת על שם האחרון מנין אתה למד ממשה דכתי' ויעל משה את עצמות יוסף עמו כשנסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו, אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתו' כאן אלא אשר העלו: קברו בשכם, דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אבינו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם וזהו שאמר לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים: ויהיו לבני יוסף לנחלה, וחשבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקבורת העצמות בנחלתם: אשר נתן לו בהר אפרים, אמרו רבותינו ז"ל מניין היה לו לפינחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פינחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל ומהם אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב וליהושע אבל לא על פי השם יתברך כמו שנתנו להם וזהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז"ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנ' רבים אינה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין:

סליק ספר יהושע

רלבג

הא' הוא לפרסם עוצם השגח' הש"י לישראל ושכבר קיים מה שנשבע לאבותינו ולזרע' שיתן להם את הארץ ולזה זכר מה שירשו מהאר' ע"י משה וע"י יהושע והמלכי' הרבים אשר נפלו בידם:

הב' הוא במדות הוא שראוי לכל אדם שלא יקצר מעשות מה שאפשר מהטוב בחייו הלא תראה כי יהושע מפני שלא יכול להשלי' ירוש' הארץ לישרא' לא קצר לעשות מה שהיה אפשר לו מהטוב והוא הפלת הארץ בנחלה לשבטים כי בזה היה תועלת כי הוא היה נביא ולא תשלם זאת החלוקה בשלמות למי שאינו נביא כי על פי ה' היתה כמו שזכר עם שכבר נמשך מזה תועלת שאם חלקו הארץ הנכבשת לבד היו ישר' מתעצלי' בירושת הנשאר מהארץ לדעתם שמה שיכבשו יגיע לכלל ישר' הנה לא יקום אחד מהשבטים אם לא יקומו כלם ואולי תהיה זאת העצלה סבה שלא תשלם להם ירושת הארץ אך כשידע כל שבט המגיע לו מזה יזדרז לכבוש הארץ ההיא לפי מה שאפשר ואם הוצרך אל העזר בקש אותו מאחד השבטים או יותר והבטיחו שהוא יעזור אותו גם כן לכבוש חלקו כמו שמצאנו שעשה שבט יהודה ושבט שמעון לפי מה שנזכר בראש ספר שופטים:

השלישי הוא בזכירת המגיע לשבט ושבט מהארץ להצילם מהקטטה והמריבה אם ברוב הימים יפול מחלוקת ביניהם בענין הארץ הנה מה שנזכר בזה המקום מהמגיע לחלק חלק מהם ישמרם מהקטטה:

הרביעי הוא להזכיר קיום מה שייעד השם יתברך לכלב באשר מלא אחרי ה' ולא הלך בעצת שאר המרגלי' שהארץ אשר דרכה רגלו בה תהיה לו לנחלה ולבניו:

החמשי הוא להודיע שכבר נתקיים ייעוד השם יתברך בשבט שמעון ולוי במה שאמר יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כי כבר היו נחלותיהם מפוזרות כמו שזכרנו:

הששי הוא להודיע שכבר קיימו ישרא' מה שצוו בתורה להבדיל ערי המקלט ולתת ללוים ערים לשבת ומגרשיהן לבהמת' והנה קבצנו שתי המצות יחד כי ידמה שערי הכהנים והלוים כלם קולטות והנה התבאר מן התורה כי המזבח היה קולט ההורג בשוגג ולזה הוצרך לומר בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות כמו שביארנו שם וידמה כי מפני שכלל ערי המקלט עם ערי הלוים הנזכרות בזה המספר ואמ' בסוף שהם ערים מ"ח ומגרשיהן שכבר הקיפן זו לזו ולזה תהיינה כלם קולטות:

השביעי והוא מה שלמדנו מהמזבח שבנו השבטים אשר מעבר הירדן כי כשיראה האדם דבר אפשר שיתחדש ממנו הפסד או נזק ראוי שיתחכם להסירו קודם בואו ולא ימנעהו מזה ראותו שלא יתכן הגעת ההפסד או הנזק ההוא כי אם לעתים רחוקים הלא תראה כי אלו השבטים כשראו כי בארך הזמן יהיה אפשר שיסבב היות הירדן מפסיק ביניהם ובין ארץ ישראל שישביתו בניהם מעבוד את ה' התחכמו להמציא דבר כשאר מורה שגם הם מעם ה' ולזה בנו שם המזבח ההוא שיהיה בתבנית מזבח ה' וקראו שמו כי עד הוא בינותינו כי ה' האלהים ויהושע כאשר ראה גם כן אפשרות סור ישרא' מאחרי ה' מצד מה שנשארו מן הגוים ההם שלא החרימום גם כן לפי מה שאפשר להצילם מזה והביאם מזה אל שיקבלו עליהם שנית אל האלהים לעבדו ולאהבה אותו ושלא לסור מאחריו להרחיקם יותר מזה העון:

השמיני הוא שלמדנו מענין שלוח פינחס והנשיאים לשבטים שהיו מעבר לירדן לחקור אמתת הענין קודם עלותם עליהם לצבא והוא כי גם בעניינים אשר יחשב שאין להמתין עליהם לעשותם כי אם תכף צריך להתישב ולחקור הענין הלא תראה כי לולא זאת החקירה היה נמשך מזה נזק רב בעלות בני ישרא' לצבא על אחיהם והנה יחשב שאין להמתין על אלו הדברים שהם כנגד השם יתברך מפני הסבות שזכרו פינחס והנשיאים לשבטים האלו בזה המקום ולזה תמצא שלא המתין פינחס לקחת עצה ממשה רבינו בדבר זמרי אמרו רבותינו ז"ל כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב ומזה המקום יותר הספק איך לא נמלכו ישראל בזה ביהושע שהיה נביא עם שהיה מהעניינים הראויים לעשות לפי משפטי התורה בהטלת העונשים ראוי שיהיה המעשה בהם לפי דרכי התורה באופני החקירה המיוחדת בתורה לא שישאלו איך האמת בזה לנביא ואם באנו לבאר זה בזה המקום יארכו הדברים יותר מהראוי למה שאנחנו בו:

התשיעי הוא מה שלמדנו שראוי לכל אדם שישתדל שיהיה נקבר בגבול משפחתו להשאיר שמו ולזה זכר שנקבר יהושע בגבול נחלתו ונקבר יוסף בגבול נחלת בניו ונקבר אלעזר בן אהרן בגבעת פינחס בנו ומזה המקום למדנו התועלת שהגיע מזה הסדר ליוסף בשנחלקו בניו לשני שבטים וזה כי בזה היה רבוי בגורלות לבני רחל ויתכן יותר שיגיע מקום קבורתה בנחלה לאחד מהם וכבר נתבאר שכן היה לפי מה שנזכר בספר שמואל:

מ׳מלין מן א׳א׳ קדמ׳ נסיב ולו ואינון קריבין ליי׳ וסי׳ ועבר יי׳ לנגוף ׳ ודבר יי׳ אל משה ׳ ואף יי׳ חרה בעם ׳ הלמה יי׳ מביא אתנו ׳ ותעבר יי׳ בי ׳ והפיץ יי׳ אתכם ׳ ושב יי׳ אה׳ד את אלי עון בית ׳ ונחם יי׳ עוד קרא לאמור ׳ ונוקם יי׳ אל קנוא ונוקם יי׳ ׳ ובא יי׳ ונסתם גיא הרי ׳ ובחוי יי׳ לכן כה אמר יי׳ שבתי ׳ ויצא יי׳ ונלחם בגוי׳ ׳ ומה יי׳

אלה הדברים אשר תעשו

חד מן יא מלין קריין ת׳ ולא כתבן וסימניהון ויקרא וינחם דוד את בת שבע ׳ הברי׳ ויואב שמנה עשרה דירמיה׳ כאחד לכבתני

דברו אמת איש את

רעהו אמת ומשפט שלום

שפטו בשעריכם

ויהי

רלבג

ספר שאחרי מות יהושע שאלו בני ישרא׳ ביי׳ ר״ל באורי׳ ותומי׳ מי מהשבטי׳ יעלה בתחלה להלחם בכנעני הנשאר בארצות השבטי׳ וראוי שתדע שאין הרצון בזה שלא היו נשאלין באורי׳ ותומי׳ בימי יהושע כי התור׳ העידה כי בימי יהושע׳ ג״כ ישאלו במשפט האורי׳ ׳ ואולם הרצון בזה כי אחרי מות יהושע הוצרכו לשאול מי יעלה בתחלה כי במלחמ׳ הראשונ׳ שרם נדו לשאר המלחמו׳ וזה שאם ינוצחו ישרא׳ במלחמ׳ הראשונ׳ יאמרו הנשאר מהגוים ההם סר צלם מעליה׳ ויתחזקו להלחם בהם ואם ינצחו אותם יפיל הענין מורך לב בגוי׳ ההם וינצחום ישרא׳ בקלות ׳ ולזה בחר השם שילחם תחלה מי שהוא ראוי יותר לנצח והוא שבט יהוד׳ וסבב יהודה שעלה אתו שמעון להלחם כאשר נשארו בגבולו מהגוי׳ ההם והנה קצצו ב בהונות ידי אדני בזק ובהונות רגליו להפיל מורך על שאר המלכי׳ שירא׳ו מלהלחם ב בישר׳ עם שסבר שסבב זה השם ית׳ להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאשר עשיתי כן שלם לי אלהי׳ וזכר שהביאוהו אחר זה בירושלם ומת שם ו וכבר נלחמו בני יהוד׳ בירושלם קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש׃ וילך׳

ויהי אחרי מות ד׳ וסי׳ אברהם ׳ משה ׳ יהושע ׳ שאול ׳ ונמסר גם בסוף חיי ובריש יהושע ׳ וסימ׳ בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא׃ ונלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורל

א וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ מ֣וֹת יְהוֹשֻׁ֔עַ וַֽיִּשְׁאֲלוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בַּֽיהוָ֖ה לֵאמֹ֑ר מִ֣י יַעֲלֶה־לָּ֧נוּ אֶל־הַֽכְּנַעֲנִ֛י בַּתְּחִלָּ֖ה לְהִלָּ֥חֶם בּֽוֹ׃ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה יְהוּדָ֣ה יַעֲלֶ֑ה הִנֵּ֛ה נָתַ֥תִּי אֶת־הָאָ֖רֶץ בְּיָדֽוֹ׃ וַיֹּ֣אמֶר יְהוּדָ֡ה לְשִׁמְע֣וֹן אָחִ֡יו עֲלֵ֣ה אִתִּ֣י בְגוֹרָלִ֡י וְנִֽלָּחֲמָה֙ בַּֽכְּנַעֲנִ֔י וְהָלַכְתִּ֧י גַם־אֲנִ֛י אִתְּךָ֖ בְּגוֹרָלֶ֑ךָ וַיֵּ֥לֶךְ אִתּ֖וֹ שִׁמְעֽוֹן׃ וַיַּ֣עַל יְהוּדָ֔ה וַיִּתֵּ֧ן יְהוָ֛ה אֶת־הַֽכְּנַעֲנִ֥י וְהַפְּרִזִּ֖י בְּיָדָ֑ם וַיַּכּ֣וּם בְּבֶ֔זֶק עֲשֶׂ֥רֶת ה אֲלָפִ֖ים אִֽישׁ׃ וַֽיִּמְצְא֞וּ אֶת־אֲדֹנִ֥י בֶ֙זֶק֙ בְּבֶ֔זֶק וַיִּֽלָּחֲמ֖וּ בּ֑וֹ וַיַּכּ֕וּ אֶת־הַֽכְּנַעֲנִ֖י וְאֶת־הַפְּרִזִּֽי׃ וַיָּ֙נָס֙ אֲדֹ֣נִי בֶ֔זֶק וַֽיִּרְדְּפ֖וּ אַחֲרָ֑יו וַיֹּֽאחֲז֣וּ אֹת֔וֹ וַיְקַצְּצ֕וּ אֶת־בְּהֹנ֥וֹת יָדָ֖יו וְרַגְלָֽיו׃ וַיֹּ֣אמֶר אֲדֹֽנִי־בֶ֗זֶק שִׁבְעִ֣ים ׀ מְלָכִ֡ים בְּהֹנוֹת֩ יְדֵיהֶ֨ם וְרַגְלֵיהֶ֜ם מְקֻצָּצִ֗ים הָי֤וּ מְלַקְּטִים֙ תַּ֣חַת שֻׁלְחָנִ֔י כַּאֲשֶׁ֣ר עָשִׂ֔יתִי כֵּ֥ן שִׁלַּם־לִ֖י אֱלֹהִ֑ים וַיְבִיאֻ֥הוּ יְרוּשָׁלִַ֖ם וַיָּ֥מָת שָֽׁם׃

ד׳ וסי׳ אבא רעיא שמשא ומלכא ׃ ל׳ וחס׳ ׃ ד׳ ׃ ל׳ ומל׳ ׃ ל׳ בכב׳ ׃ זה ול בכב׳ ׃ ב׳ את ידיהם דשמואל ׃ ל׳ ב׳ ׃ ל׳ זה ׃ ז׳ ול כתי׳ כן

והוה בָּתַר דְּמִית יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר מַן יִיסַּק לָנָא לְוָת כְּנַעֲנָאָה בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה יִסַּק הָא מְסָרִית יָת יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיהּ׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אֲחוּהִי סַק עִמִּי בְּעַדְבִי וּנְגִיחַ קְרָבָא עִם כְּנַעֲנָאָה וְאֵיהַךְ אַף אֲנָא עִמָּךְ בְּעַדְבָךְ וַאֲזַל עִימֵּיהּ שִׁמְעוֹן׃ וּסְלִיקוּ דְבֵית יְהוּדָה וּמְסַר יְיָ יָת כְּנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בִּידֵיהוֹן וּמְחוֹנוּן בְּבֶזֶק עַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ וְאַשְׁכַּחוּ יָת אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בֵיהּ וּמְחוֹ יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת פְּרִיזָאֵי׃ וַעֲרַק אֲדֹנִי בֶזֶק וּרְדָפוּ בַּתְרוֹהִי וַאֲחָדוּ יָתֵיהּ וְקַצִּיצוּ יָת קַרְסוּלֵי יְדוֹהִי וְרַגְלוֹהִי׃ וַאֲמַר אֲדֹנִי בֶזֶק שַׁבְעִין מַלְכִין קַרְסוּלֵי יְדֵיהוֹן ו וְרַגְלֵיהוֹן מְקַצְּצִין הֲווֹ מְלַקְּטִין לַחְמָא תְּחוֹת פָּתוֹרִי כְּמָא דַעֲבָדִית כֵּן שַׁלֵּים לִי יְיָ וְאַיְתוּהִי לִירוּשְׁלֶם וּמִית תַּמָּן׃

ונלחמה ׳ ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ׳ ויאמר הפלשתי אני חרפתי את ישראל ׳ ונלחמה אתם במישור אם לא נחזק מהם ׃ ויכום יא בקריאה וסי׳ נמסר שלח לך ׃

רשי

מי יעלה לנו אל הכנעני ׳ על מקומות ם שהפלנו בגורל ועדיין לא כבשנו׃ יהודה יעלה ׳ שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו׃ לשמעון אחיו ׳ לשבט שמעון׃ עלה אתי ׳ ועזרני לכבוש את מה שנפל בגורלי ויש פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאמו אומ׳ במס׳ תמורה מה שמו יהודה אחיו שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר שילך אתו׃ בבזק ׳ שם מקום׃ שבעים מלכים וגו׳ ׳ מכאן אתה למד מה גדולתן ועושרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדי למנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן׃ ויביאוהו ירושלם ׳ שהלכו משם להלחם על ירושלם׃ שלחו

רדק

תנה אל נורא
לבן קמחי עזרה
ודעת נבחרה
בספר השופטים׃
ולב עבדך תתמיך
ואת ידו תסמוך
ומזדים תחשוך
ומדרך שטים׃

ויהי אחרי מות יהושע ׳ מי יעלה לנו ׳ לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש׃ וימצאו את אדני בזק ׳ מלך׳ ׳ וינס אדני בזק ויאמר אדני בזק מלעיל והיו״ד נוספת ר״ל אדון בזק וכן אדני צדק אדון צדק׃ בהנות ׳ מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשון לשונות והוא ה האצבע הגס שבאצבעו׳׃ וילחמו

דבי׳ ישעיה

מי יעלה וגו׳ ׳ פי׳ שכל שבט ושבט היה עדיין הכנעני שרוי בתוכו וכל שבט היה צריך להלחם בשלו ׳ ושאלו באורים ותומים מי ילחם תחלה בשלו׃ ויאמר יהודה לשמעון אחיו ׳ פי׳ מפני שנחלת שמעון היתה מבולעת בנחלת יהודה עזרו זה את זה׃ ע״כ

רדק

וילחמו בני יהודה, פי׳ וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם וכן וילך יהודה אל הכנעני פי׳ וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע: ושם דביר, ובדברי רז״ל כי בלשון פרס קורין לספר דביר: גלות עלית וגלות תחתית׳

רשי

שלחו באש, שלחו אש בכלה: אחי כלב, אחיו: ותסיתהו, ואמלכתיה לשאול ממלך שמייעצין האדם ומסימין לבו לדבר אחד כ״ל: ותצנח, ואתרכינת ליפול לרגלי אביה: ארץ הנגב, ארץ שביתו מגובה מכל טוב שאין בו אלא תורה: גלת מים, שדה בית השקיא, אתר בית שקיית דמיא: מעיר התמרים, היא יריחו

מסורה

שלחו ד׳ דגשין בקרא׳ וסי׳ וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה, גם כל הערים הנמצאות, אשר שלחו חפשים ויכבשום, וכל שללם שלחו למלך׳ וכל דסמיכי לאש דכוו׳ דגשים כבא רפי וסי׳ שלחו באש מקדשך׳ ומטעי׳ ביה: יושב ד׳ מלאים בסיפרא וסי׳ ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני, ויכו את הכנעני יושב צפת,

תרגום

וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֵם וּכְבַשׁוּ יָתַהּ וּמְחוּהָא לְפִתְגָם דְּחָרֶב וְיָת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ וּבָתַר כֵּן נְחַתוּ בְּנֵי יְהוּדָה לַאֲגָחָא קְרָבָא בִּכְנַעֲנָאֵי יָתִיב טוּרָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֵלְתָּא׃ וַאֲזַלוּ דְּבֵית יְהוּדָה לְוָת כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּחֶבְרוֹן וְשׁוּם חֶבְרוֹן מִלְקַדְמִין קִרְיַת אַרְבַּע וּמְחוֹ יָת שֵׁישַׁי וְיָת אֲחִימָן וְיָת תַּלְמָי׃ וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן לְוָת יָתְבֵי דְּבִיר וְשׁוּם דְּבִיר מִלְקַדְמִין קִרְיַת אַרְכֵי׃ וַאֲמַר כָּלֵב דְּיִמְחֵי יָת קִרְיַת אַרְכֵי וְיִכְבְּשִׁנַהּ וְאֶתֵּן לֵיהּ יָת עַכְסָה בְּרַתִּי לְאִתּוּ׃ וּכְבָשַׁהּ עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז אֲחוּהִי דְּכָלֵב דִּזְעֵיר מִנֵּיהּ וִיהַב לֵיהּ יָת עַכְסָה בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ׃ וַהֲוָת בְּמֵיעֲלַהּ וְאַמְלְכְתֵּיהּ לְמִשְׁאַל מִן אֲבוּהָא אַחְסַנְתָּא וְאִתְרְכִינַת מֵעַל חֲמָרָא וַאֲמַר לַהּ כָּלֵב מָה לִיךְ׃ וַאֲמִירַת לֵיהּ הַב לִי אַחְסַנְתָּא אֲרֵי לַאֲרַע דָּרוֹמָא יְהַבְתַּנִי וְתִתֵּן לִי אֲתַר בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא וִיהַב לַהּ כָּלֵב יָת בֵּית שַׁקְיָא עִילָּאָה וְיָת בֵּית שַׁקְיָא תַּחְתָּאָה׃ וּבְנֵי שַׁלְמָאָה חֲמוּהִי דְּמֹשֶׁה סְלִיקוּ מִן קַרְתָּא יְרִיחוֹ עִם בְּנֵי יְהוּדָה מִדְבַּר יְהוּדָה דִּי בִּדְרוֹם עֲרָד וַאֲזַלוּ וִיתִיבוּ עִם עַמָּא׃ וַאֲזַל יְהוּדָה עִם שִׁמְעוֹן אֲחוּהִי וּמְחוֹ יָת כְּנַעֲנָאָה יָתֵיב צְפַת וְגַמַּר יָתַהּ וּקְרָא יָת שְׁמָא דְקַרְתָּא חָרְמָה׃ וּכְבַשׁ יְהוּדָה יָת עַזָּה וְיָת תְּחוּמַהּ וְיָת אַשְׁקְלוֹן וְיָת תְּחוּמַהּ וְיָת עֶקְרוֹן וְיָת תְּחוּמַהּ׃

מקרא

וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּהָ לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ׃ וְאַחַר יָרְדוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בַּכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה׃ וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶל־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן וְשֵׁם־חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע וַיַּכּוּ אֶת־שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־תַּלְמָי׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל־יוֹשְׁבֵי דְּבִיר וְשֵׁם־דְּבִיר לְפָנִים קִרְיַת־סֵפֶר׃ וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר־יַכֶּה אֶת־קִרְיַת־סֵפֶר וּלְכָדָהּ וְנָתַתִּי לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה׃ וַיִּלְכְּדָהּ עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתּוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתֵהוּ לִשְׁאוֹל מֵאֵת־אָבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתִּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר־לָהּ כָּלֵב מַה־לָּךְ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ הָבָה־לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם וַיִּתֶּן־לָהּ כָּלֵב אֵת גֻּלַּת עִלִּית וְאֵת גֻּלַּת תַּחְתִּית׃ וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת־בְּנֵי יְהוּדָה מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנֶגֶב עֲרָד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת־הָעָם׃ וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶת־שִׁמְעוֹן אָחִיו וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צְפַת וַיַּחֲרִימוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הָעִיר חָרְמָה׃ וַיִּלְכֹּד יְהוּדָה אֶת־עַזָּה וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־עֶקְרוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ׃

רדק

ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר עלה גלות עלית ותחתית אומר על חלקת השדה שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי, תהקרו סימן, ושם שדה ובזה השדה וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו׳ השדה והמערה: מעיר התמרי׳, ת״י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרי׳ רבים נקראת כן: ובא במפורש בתור׳ בקעת יריחו עיר התמרי׳: וילך וישב את העם, על הרוב שבבני קיני את׳ והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהוד׳ במדבר יהודה והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים או אם היו יושבי׳ שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל כי כן כתוב וילך לו אל ארצו ופרשת ויאמר משה לחובב ופרש׳ וישמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתב׳ לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי ע עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרי׳ והצר להם לפיכך שמר לו הקב״ה הדבר עד סוף כל ה הדורות כמו שכתוב מלחמה לי״י בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו ה הקב״ה הטובה עד סוף כל ה הדורו׳ כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום ל לשבת בארצם ושבו לדת ישרא׳ ובימי שאול היו יושבי׳ עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום ואמר להם שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו׳ ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו׳ הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ו ונכבד בין ישרא׳ ובימי ירמיהו הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמה שנאמר המה הקינים הבאי׳ מחמת אבי בית רכב ועתה כשלכדו בני יהוד׳ חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרים וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יספו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה וזהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז״ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לרעתם כמו שת״י נתנוהו לבני קיני ואמר כי מה שאמר משה רעה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקד׳ יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימין ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל כאשר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו׳ המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב: כי

רשי

שמיתן להם דושנ׳ של יריחו לאוכלה עד ש שיבנ׳ בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי ש שיהא לכל ישרא׳ חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ארבעים ו וארבע מאות שנה והתלמידים שבאים ה המיחוה והלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנגב ערד ללמוד תורה: וישב את העם, עם התלמידי׳ היושבי׳ לפניו הוא בקש מאת הקב״ה שיזמן לו ת תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי וגו׳ וזימן לו החסידים הללו: כי

רלבג

וילך יהוד׳ אל הכנעני היושב בחברון וגו׳, כי כבר התבאר בספר יהושע כי כלב הוא שנלחם בהם ואמנם הביא עמו שם שבט יהודה כי הוא היה כ נשיא השבט ולזה יחס זאת המלחמה לשבט יהודה ודמה שכבר היתה זאת המלחמה אחרי מות יהושע ואף על פי שנזכרה בספר יהושע ואולם נזכרה שם לבאר שכבר כ נתקיי׳ יעוד הש״י לכלב כי חברון נתנה לו ל לנחלה על פי הש״י והו׳ נלחם בה וכבש׳ בסוף הענין אף על פי שלא כבשה בימי יהושע, ושם דביר הנזכר בזה המקו׳ הוא מקום אחר זולת אשר לכד יהושע לפי מה שנזכר בספר יהושע אמ׳ וישב יהושע וכל ישרא׳ עמו דבירה, והנה זכר שהסיתה ע עכסה את בעלה לשא׳ מאת אביה השדה וכשנתנו לה הוסיפה היא לשאול גלות מים, והנה בני קיני חותן משה שבו לדת ישראל ולזה ישבו את יהודה: ויהי

מסורה

והוא יושב בחרושת הגוים, ויתן יי׳ אלהי ישראל את סיחון ואת כל עמו: לשאל ו׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ותסיתהו דשפטים, וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דשמואל, לשאל לנו מלך, ומי יסור לשאל לשלום לך, לא נתתי לחטא חכי, ויבאו אל בלבבם: ותצנח ג׳ בקריאה וסי׳ ויהי בבאה ותסיתהו לשאל דיהושע, וחברו דשפטים, ותצנח בארץ והוא נרדם, ונמסר גם ביהושע סימן ט״ו:

רשי

כי לא להוריש · תרגם יונתן ובתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא: ואת היבוסי יושבי ירושלם · מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו ביתאל שנפל בגורלם ואף על פי שנפל מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים כאמר כאן ויי' עמם הוא ש שנאמר ביתאל לך יי' ה הצדקה ולנו בשת ה הפנים: ויתירו · על ידי אחרים ושלחו מאללין ויתורו את הארץ כאמר במרגלי' עכמן ואלו ששלחו מ מרגלים כאמר בהם ויתירו: את מבוא העיר · שהיו נכנסין לה דרך המערה ולוז אחד עומד על פי ה המערה ונכנסין דרך הלוז למערה · לוז שגדלים בו אגוזים ד דקים קולדר"א בלע"ז: ויראם · באצבעו: הוא שמה עד היום · לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכד נצר: לא הוריש מנשה · סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו ל למעול בהקב"ה שצוה כה אותם והורשתם את כל יושבי הארץ וגו': ויעל

רדק

כי לא להוריש: כי לא יכלו להוריש אע"פ שהיה יי' עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסבה האמתית כי החטא אותם הש"י לנכו' בם את ישר' כמו שאומר אשר הניח יי' לנסות בם את ישר' וי"ת ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון: לא הורישו בני בנימין · ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו כי ירושלם בין יהודה ובנימין ומה שאמר עד היום הזה שמואל ה הנביא כתב כן כי הוא כת' ספר שופטי' לפי הקבלה ובימיו היה עדין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב: ויתירו · פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העי' כי לא היו רואי' את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדיסין ס סביבותיה: הראנו נא את מבוא העיר · בדברי רז"ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמו' על פתחה של עיר אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך מערה לעיר הדא הוא דכתיב ויראו השומרים וגו': ועשינו עמך · בשוא הע"ם וקמץ הכ"ף ויש ספרים שכתוב בקמץ הע"ם ושוא הכ"ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה: ויראם את מבוא העיר · אמרו רז"ל באצבעו רמז להם והרא' להם כדי שלא ירגיש אדם בו: ארץ החתים · אינו החתים משבע אומות: הוא שמה עד היום הזה · לפי שקרא להם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לא שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכד נצר ולא החריבה ואף מ מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין א אותם חוץ לחומה והם מתים: כי חזק ישראל · פועל עבר כי הוא חציו קמץ וחציו פתח: ותכבד

שלחו ג' בקריאה וסי' ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו · כי יתרו פתח ויענני כן כתיב · ועל ימין פרחה: החתים ה' בקריא' וסי' מהמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול · וילך האיש ארץ החתים · ותעלה ותצא מרכבה ממצרים · וחברו דדה ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה · הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי: ויקרא שמה ג'

וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת־הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק כִּי־רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם׃ וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת־חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיּוֹרֶשׁ מִשָּׁם אֶת־שְׁלֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם לֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלִַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וַיַּעֲלוּ בֵית־יוֹסֵף גַּם־הֵם בֵּית־אֵל וַיהוָה עִמָּם׃ וַיָּתִירוּ בֵית־יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים לוּז׃ וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד׃ וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־הָעִיר לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ׃ וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת־בֵּית־שְׁאָן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דוֹר וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יִבְלְעָם וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וַיְהִי כִּי־חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגָזֶר׃

זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃

אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אַחְלָב וְאֶת־אַכְזִיב וְאֶת־חֶלְבָּה וְאֶת־אֲפִיק וְאֶת־רְחֹב׃ וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

נַפְתָּלִי לֹא־הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־עֲנָת וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס׃

תרגום

וַהֲוָה מֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדֵיהּ דְבֵית יְהוּדָה וְתָרִיכוּ יָת יָתְבֵי טוּרָא בָּתַר כֵּן דְחָבוּ לָא יְכִילוּ לְתָרָכָא יָת יָתְבֵי מֵישְׁרָא אֲרֵי רְתִיכִין דְבַרְזְלָא לְהוֹן׃ וִיהָבוּ לְכָלֵב יָת חֶבְרוֹן כְּמָא דְמַלֵיל מֹשֶׁה וְתָרִיךְ מִתַּמָן יָת תְּלָתָא בְּנֵי גִיבָּרַיָא׃ וְיָת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא תָרִיכוּ בְּנֵי בִנְיָמִין וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי בִנְיָמִין בִּירוּשְׁלֵים עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּסְלִיקוּ דְבֵית יוֹסֵף אַף אִינוּן לְבֵיתְאֵל וּמֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדְהוֹן׃ וְשַׁלַחוּ מְאַלְלִין דְבֵית יוֹסֵף לְבֵיתְאֵל וְשׁוּם קַרְתָּא מִלְקַדְמִין לוּז׃ וַחֲזוֹ נַטְרַיָא גַבְרָא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַחְזֵינָא כְּעַן יָת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וְנַעֲבֵיד עִמָּךְ טֵיבוּ׃ וְאַחְזִינוּן יָת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וּמְחוֹ יָת קַרְתָּא לְפִתְגַם דְחָרֶב וְיָת גַבְרָא וְיָת כָּל זַרְעִיתֵיהּ שֵׁיזִיבוּ׃ וַאֲזַל גַבְרָא לַאֲרַע חִתָּאֵי וּבְנָא קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמַהּ לוּז הוּא שְׁמַהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְלָא תָרִיכוּ דְבֵית מְנַשֶּׁה יָת בֵּית שְׁאָן וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת תַּעֲנָךְ וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי דֹאר וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי יִבְלְעָם וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי מְגִדּוֹ וְיָת כַּפְרָנָהָא וּשְׁרִי כְנַעֲנָאָה לְמֵיתַב בְּאַרְעָא הָדָא׃ וַהֲוָה כַּד תְּקִיף יִשְׂרָאֵל וְשַׁוִּי יָת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרִיכִינוּן׃ וּדְבֵית אֶפְרַיִם לָא תָרִיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי דְיָתְבִין בְּגֶזֶר וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵינֵיהוֹן בְּגָזֶר׃ דְבֵית זְבוּלֻן לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי קִטְרוֹן וְיָת יָתְבֵי נַהֲלוֹל וִיתִיבוּ כְנַעֲנָאֵי בֵינֵיהוֹן וַהֲווֹ לְמַסְקֵי מִסִּין׃ דְבֵית אָשֵׁר לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי עַכּוֹ וְיָת יָתְבֵי צִידוֹן וְיָת אַחְלָב וְיָת אַכְזִיב וְיָת חֶלְבָּה וְיָת אֲפִיק וְיָת רְחוֹב׃ וִיתִיבוּ דְבֵית אָשֵׁר בְּגוֹ כְנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לָא תָרִיכִינוּן׃ דְבֵית נַפְתָּלִי לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וְיָת יָתְבֵי בֵית עֲנָת וִיתִיבוּ בְּגוֹ כְנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא וְיָתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הֲווֹ לְהוֹן לְמַסְקֵי מִסִּין׃

רלב"ג

ויהי יי' את יהוד' ויורש את ההר · ר"ל שכבר מצא עצמו יהוד' כעזר בי' בהורשת ההר אמנס' לא יכול להוריש את יושבי העמק כי ר רכב ברזל להם והיו יותר חזקים ממנו · וראוי שתדע כי אם היה בא לו יעור מאת הש"י שעזרהו במקום אחר בזולת המלחמה לא יאמר שלא יכול ל להוריש יושבי העמק כי אין מעצור ליי' ל להושיע ברב או במעט אלא שלא מצאנו יעוד השם ליהודה שיכנח רק בגבול נחלתו כמו שנזכר בראש זה ה הספר ותאת המלחמה היתה בגבול שמעון · וראוי שתדע כי היבוסי יושב ירושלם עד ימי דוד כמו שנזכר בספר שמואל והיתה סבת עמדו שם הברית ש שכרת אברהם עם א אבימלך שלא ישקר לו ולנינו ולנכדו והנה שמואל הנביא כתב זה הספר כמו שאמרו ר רז"ל והוא אמר אמ' עד היום הזה ר"ל עד ימי כתבו זה הספר והנה זכר אחר זה מה שנשאר מהגוים האלה בגבול ישראל לבאר שהם היו להם למוקש כמו שנזכר בתורה ויעל

פי' רבי' ישעיה גאון

כי לא להוריש · פי' מקרא קצר הוא וכן צריך לומר כי לא יכלו להוריש: ויתירו בית יוסף בבית אל פי' כמו ויתורו שהרבה כבדים תמצא ואינם ע"י אחר כמו וילינו שהוא כמו וילונו · ע"כ

מסרה

בקריא' וסי' שטנה · רחבות ויאמר כי עתה ויקרא שמה לוז: ואת יושבי ט' וסי' נמסר בסדר שמות: ויואל ז' ה' מלאים וב' חס' וסי' נמס' בסדר שמות: חזק ה' פתחין וסי' נמסר בסדר מקץ: ואפרים ה' וכל מנשה ואפרי דכוו' וסי' נמסר בסדר פנחס:

שלחו ג' בקריאה וסי' ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו · כי יתרו פתח ויענני כן כתיב · ועל ימין פרחה: החתים ה' בקריא' וסי' מהמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול · וילך האיש ארץ החתים · ותעלה ותצא מרכבה ממצרים · וחברו דדה ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה · הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי: ויקרא שמה ג'

רד״ק

ותכבד יד בית יוסף, שהיו סמוכים להם כי אלון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום ולפיכך היו להם לשכים ולצנינים: וגבול האמורי, גם זה לא הורישו בית יוסף מהסלע ולמעלה: ויעל מלאך יי׳ ת״י וסליק נביא בשליחות מן קדם יי׳ ואמרו רז״ל כי פנחס היה זה הנביא:

מן הגלגל, שם נאמר לו נבואה הזאת שיאמ׳ אותה לישר׳ בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי יי׳ או היו מקבצים שם על דבר אחר: אל הבוכים, נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר: אעלה אתכם, עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: לצדים, מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים וי״ת למעיקים כמו בר״ים ויש מפרשים אותו מן צוד צדוני והדגש תמור׳ הנח ע״ן הפעל כמו ופטורי ציצים ר״ל שיצודו וילכדו אתכם: וישלח יהושע, וכבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני יי׳ ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו לא עשו הרע שראו מעשה הנסי׳ שעשה לישראל שהעבירם הירדן ביבשה ועמידת השמש והירח ומפלת המלכים: ביד

רש״י

ויעל מלאך יי׳, שנינו בסדר עולם זה היה פנחס: אל הבוכים, שם המקום: אעלה אתכם, כך היתה דעתי מתחלה להעלותכם ממצרים וכן עשיתי על מנת להוריש את אויבי: וגם אמרתי, עתה אמרתי באפי: לצדים, למצדדים בצדכם בגדודים ונייכות לשלול ולבוז: וישלח יהושע וגו׳, זה היה מעשה מוקדם אלא לפי שבא לומר ויעשו הרע התחיל לומ׳ כן יהושע כשמת וקבלו לפניו לעבוד יי׳ שלחם איש לנחלתו והם עבדו את יי׳ כל ימיו וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימי׳ וגו׳ ואחר כך ויעשו בני ישראל הרע ימים אשר האריכו שנים לא האריכו לפי שנתעצלו בהספדו הוא שנ׳ להר געש שרעש עליה ההר להורגן: בתמנת חרס, על שם שהעמידו תמונת החרס על קברו כלומר אבל על חרס שמעמיד החמה ומוטל בקבר: בכל

רלב״ג

ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל אל הבוכים, ר״ל אל המקום אשר קראו בוכים אחר זה מצד הבכיה שבכו שם ישר׳ וזה המלאך היה נביא בלא יתכן שידבר מלאך יי׳ לרבים יחד בזה האופן כמו שזכרנו במקומות מה בפירושנו לדברי התורה וכן ת״י שזה המלאך היה נביא

וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שאמ׳ ז״ל ואמר שעלה מן הגלגל לפי ששם היה כשבאה לו הנבואה הזאת: וישלח יהושע את העם, ר״ל שכבר שלח את העם קודם זה ושב להזכיר זה לפי שהיה צריך להזכיר שכבר עבדו ישראל את יי׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקני׳ אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה הנפ׳ במצרים ועל הים ובמדבר ובימי יהושע׳

והנה נבאר בדבר יפתח כי זמן יהושע והזקני׳ לא היה כי אם כמו כ״ז שנה ולזה יחוייב שיהיה אמרו וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותם הרצון בו שכבר נאספו אל אבותם ר״ל הזקני׳ כלם אשר ראו את כל מעשה יי׳ כי לא היה מיציאת מצרים עד זה העת כי אם כ״ז שנה ורחוק הוא שלא ימצא בישראל אז מי שיהיו ימיו יותר מכ״ז שנה אבל בלי ספק היו שם רבים בני שמנים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמי׳ לא הועילה אותם את כל מעש׳ יי׳ להציל ישר׳ מעשות הרע בעיני יי׳ ואמנם הזקני׳ מפני שהיו מנהיגי׳ את העם הצילום מזה כל ימי היותם, וזכר

תנ״ך

וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק: ויואל האמרי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה:

ב ויעל מלאך יהוה מן הגלגל אל הבכים ס ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם: ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקלי מה זאת עשיתם: וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש: ויהי כדבר מלאך יהוה את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו: ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם ליהוה:

וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ: ויעבדו העם את יהוה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה יהוה הגדול אשר עשה לישראל: וימת יהושע בן נון עבד יהוה בן מאה ועשר שנים: ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מצפון להר געש: וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יהוה וגם את המעשה אשר עשה לישראל:

ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יהוה ויעבדו את הבעלים:

תרגום

ודחקו אמוראי ית בני דן לטורא ארי לא שבקונון למיחת למישרא: ושרי אמוראה למיתב בטור חרס באילון ובשעלבים ותקיפת יד בית יוסף והוו למסקי מיסין: ותחום אמוראה ממסקני עקרבים מן כיפא ולעילא:

וסליק נביא בשליחות מן קדם יי׳ מן גלגלא לבוכים ואמר אסיקית יתכון ממצרים ואעלית יתכון לארעא די קיימית לאבהתכון ואמרית לא אשני קיימי עמכון לעלם: ואתון לא תגזרון קיים ליתבי ארעא הדא אגוריהון תתרעון ולא קבלתון למימרי מא דא עבדתון: ואף אמרית לא אתריך יתהון מן קדמיכון ויהון לכון למעיקין וטעותהון יהון לכון לתקלא: והוה כד מליל נביא דיי׳ ית פתגמיא האילין לכל בני ישראל וארימו עמא ית קלהון ובכו: וקרו שמא דאתרא ההוא בוכים ונכיסו תמן נכסת קודשיא קדם יי׳:

ושלח יהושע ית עמא ואזלו בני ישראל גבר לאחסנתיה למירת ית ארעא: ופלחו עמא קדם יי׳ כל יומי יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע דחזו ית כל עובדא דיי׳ רבא די עבד לישר׳: ומית יהושע בר נון עבדא דיי׳ בר מאה ועשר שנין: וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת חרס בטורא דבית אפרים מציפונא לטור געש: ואף כל דרא ההוא אתכנישו לות אבהתוהי וקם דרא אוחרנא בתריהון דלא ידעין למדחל מן קדם יי׳ ואף ית עובדא די עבד לישראל:

ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי׳ ופלחו ית בעליא:

מסורה

ההרה י״ג וסי׳ נמסר בסדר דברים: אעלה ח׳ וסי׳ בלשון תרגום אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם וסי׳ נמסר בסדר שמות: ליושבי הארץ הזאת ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת, הנני ממלא את כל, הלא את אחינו: מזבחותיהם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם תתצו, ואתם לא תכרתו ברית, בהיות חלליהם סביבות, קדמ׳ חס׳ וא׳ מזבחותיכם הטאת יהודה, ונמסר גם בסוף סדר ואתחנן: וכל ימי ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויעבדו העם את יי׳ כל ימי יהושע, וחברו ויעבדו העם את, וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה, ונמסר גם בסוף יהושע: יהושע ב׳ מל׳ וסי׳ ואת יהושע צויתי, אשר האריכו ימים: יי׳ אלהי אבותם ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ למען יאמינו כי נראה אליך יי׳, ואמרו על אשר עזבו את ברית יי׳ דמשנה תורה, ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם המוציא אותם מארץ דשפטים, בעזבם את יי׳ אלהי אבותם: אבותיו ג׳ מלאי׳ וסי׳ וגם כל הדור ההוא נאספו, כל לבבו הכין לדרש, תבא עד דור אבותיו:

בכל אשר יצאו יד יי' היתה בם לרעה, על אבימלך ומחלון וכליון כאמר בבדר פולס: ויקם יי' שופטים, תמיד מדור אל דור כמו שהוא מוכח והולך בספר הזה שופט אחר שופט: וכי הקים, לשון הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה עם השופט וגו': כי ינחם, שהיה מתנחם להם על הרעה כן תרג' יונתן: מנאקתם, מפני נאקתם העולה לפניו מפני אויביהם: לא הפילו, לא הניחו דבר להיות מוכחים על כל הבא עליהם: השומרים הם, חטף פתח הוא נקוד לפי שהוא לשון שאלה וכיון: לנסות בם את ישראל, את דור האחר אשר לא ידעו את ניסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול ועמדו ומעלו במקום: רק למען דעת, רק לדבר הזה לבדו הניחם למען דעת והתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה: רק אשר לפנים, שהיו עומדים לשרת את יי' לא ידעום למלחמות הללו ושכיקיה' ולא נצרכו להם: חמשת

סביבותיהם ב' מל' וסי' ויסעו ויהי חתת, ויעזבו את יי' אלהי אבותם דשפטים: ויצר ג' וסי' בלשון תרגום יעקב אשתכע לאמנך, ופי' נמסר בריש וישלח: והיה יי' ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בזכריה סימן יד: ינחם ד' וסי' נמסר בסדר בשלח: ישובו ז' חס' בנביאים וכתובים וסי' נמסר בסדר לך לך: גם אני ו' ר"פ דסמיכי וסי' גם אני

ויעזבו את יהוה אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעסו את יהוה: ויעזבו את יהוה ויעבדו לבעל ולעשתרות: ויחר אף יהוה בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם: בכל אשר יצאו יד יהוה היתה בם לרעה כאשר דבר יהוה וכאשר נשבע יהוה להם ויצר להם מאד: ויקם יהוה שפטים ויושיעום מיד שסיהם: וגם אל שפטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות יהוה לא עשו כן: וכי הקים יהוה להם שפטים והיה יהוה עם השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט כי ינחם יהוה מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם: והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הקשה: ויחר אף יהוה בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי: גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת: למען נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יהוה ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא: וינח יהוה את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד יהושע:

ג

א ואלה הגוים אשר הניח יהוה לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען: רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום:

ושבקו ית פולחנא דיי' אלהא דאבהתהון דאפיק יתהון מארעא דמצרים וטעו בתר טעות עממיא מטעות עממיא די בסחרניהון וסגידו להין וארגיזו קדם יי': ושבקו ית פולחנא דיי' ופלחו לבעלא ולעשתרתא: ותקיף רוגזא דיי' בישראל ומסרינון ביד בוזזיהון ובזו יתהון ומסרינון ביד בעלי דבביהון מסחור סחור ולא יכילו עוד למיקם קדם בעלי דבביהון: בכל אתר די נפקו מחא מן קדם יי' הות בהון לבישא כמא דמליל יי' וכמא דקיים יי' להון ועקת להון לחדא: ואקים יי' נגידין ופרקינון מיד בוזזיהון: ואף מן נגידיהון לא קבילו ארי טעו בתר טעות עממיא וסגידו להון כטו בפריע מן אורחא דאזלו אבהתהון לקבלא פקודיא דיי' לא עבדו כן: וארי אקים יי' להון נגידין והוה מימרא דיי' בסעדיה דנגידא ופריק להון מיד בעלי דבביהון כל יומי נגידא ארי מתיב ממימרא דאמר יי' ומקביל צלותהון ופריק להון מן קדם דחקיהון ומשעבדיהון: והוה כד מאית נגידא תייבין ומחבלין מאבהתהון למהך בתר טעות עממיא למפלחהין ולמסגד להין לא שבקין מעובדיהון בישיא ומאורחתהון מקלקלתא: ותקיף רוגזא דיי' בישראל ואמר חלף די עברו עמא הדין על קיימי די פקידית ית אבהתהון ולא קבילו למימרי: אף אנא לא אוסיף לתרכא אינש מן קדמיהון מן עממיא די שבק יהושע ומית: בדיל לנסאה בהון ית ישראל הנטרין אינון ית אורחן דתקנן קדם יי' למהך בהון כמא די נטרו אבהתהון אם לא: ושבק יי' ית כל עממיא האילין בדיל דלא לתרכותהון בפריע ולא מסרינון בידא דיהושע: ואילין עממיא די שבק יי' לנסאה בהון ית ישראל ית כל דלא הוו ידעין ית כל קרבי כנען: לחוד בדיל דידעון דריא דבני ישראל לאלפותהון קרבא לחוד דמלקדמין לא הוו ידעין:

רדק

ביד שוסים וישוסו אותם, הם שני שרשים והענין אחד ועמנס ענין בזה: ויעבדו את הבעלים, וקראו הפסילים והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם: לבעל ולעשתרות, כלמי עשויים כצורת עשתרו' והם נקבו' הצאן: בכל אשר יצאו, בכל מקו' אשר יצאו להלח' היתה יד יי' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם

ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון נאמ' שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם: ויצר להם, שרשו יצר לא כדברי רבי יהודה חיוג וכן ויצר לו כרו בעדי אונו וענינה ענין צרה שני שרשים והענין אחד: לא הפילו ממעלליהם, ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עשו: לנסות בם את ישר', הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבור' ישראל אלא שהקדוש ב"ה היה נלחם בעבורם: רק למען, רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמ' אם לא ישמרו דרך יי' וצריכים הם שילמדו אותם דרכי המלחמ' כי אין יי' נלחם בעבורם רק ה הדור אשר היה לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטרכו להם כי יי' נלחם להם ואיש אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח יי' אשר לא נתנם ביד יהושע חמשת סרני פלשתים וגו', ופי'

רלבג

וזכר כי אחרי מות הזקני' ההם עשו ישר' הרע ועבדו ע"ז, וספר דרך כלל איך היה מנהג' בימי השופטים עד שלא ישובו לעבוד את יי' כי אם בימי ה השופט ובמותו ישובו להשחית דרכם ולזה חרה אף השם יתברך בישראל, ואמר שלא יוסיף להוריש איש מ מפניהם מן הגוים א אשר עזב יהושע וימו' כי השאירם לנסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' וזה שזה היה סבה לגלות מום ישראל והיותם ב בלתי חזקים באמונת השם ית' ולזה לא היו ישראל ראויים אל ש שתשלם להם בימי י יהושע השמדת כל ה הגוים האלה: ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישרא' את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען, ר"ל שהם לא הרגישו איך היו מלחמו' כנען כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא ה הושיעה למו אך השם ית' היה הנלחם להם והם לא הרגישו בזה רק עשה זה השם ית' למען דעת דורות ישרא' כי עתה הם צריכין מ ללמדם ענין המלחמה כי לא יכירו מה ש שנפקד מהם בסור השגחת השם ית' מהם כי קודם זה לא היו צ צריכים לדעת סדר ע ענין המלחמה כי יי' הנלחם להם, ואמר

לא אוסיף להוריש, גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא, גם אני נשאתי את ידי תנינא, אזוך בכלי נבל, לא אחשך פי, באידכם אשחק, וכל מצעות פסוקים דכוו' גם אני במ"ה וגם: ללכת בם ו' פסוקים אית בהון בם בם וסי' למען נסות בם את ישראל, וכלה אפי וחמתי בם, בקבצי את בית ישראל, ועשיתי באפך ובקנאתך, ועשיתי בם נקמות גדולות, מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים:

ופי' חמשת סרני פלשתים, המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים והם חמש ערים הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערי' הקטנות והכפרים והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח יי' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח יי' על אותם שלא לכדום ישרא' כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישר' ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון: ביד כושן רשעתים, כך היה שמו ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מאי רשעתים על שתי רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן: ותהי עליו רוח יי', ת"י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי'. ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך לב ממנו בשפע הבורא עליו וכן ת"י ורוח יי' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם יי' וכן ותהי על יפתח רוח יי' ושרת על יפתח רוח גבורה מן קדם יי': עיר התמרי', ת"י קרתא דיריחו וכבר כתבנו דעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שללוה והלכו להם אלא כאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה: אטר יד ימינו, סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והיה שמאליי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה: ולה שתי פיות, מן לפי חרב שהוא הצד האחד אשר לחרב וחרב אהוד היו שתי צדיה חדים: גומד ארכה, שיעור אמה וכן ת"י גרמידא: למדיו, למלבושיו: א"ס

חמשת סרני פלשתים, הם הגוים אשר הניח לנסות: ותהי עליו רוח יי', דרש רבי תנחומא נסתכל במה שאמר הקב"ה למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי מה הן שתי ראיות הללו אמר לו רואה אני שעתידין לטעות בעגל ואף על פי כן ראיתי את עני עמי. זו דרש עתניאל אמר בין זכים בין חבים עליו להושיעם: את עיר התמרי', יריחו: אטר יד ימינו, ת"י גבר גמיד יד ימיניה וכל גמיד לשון ארמי הוא דבר כווץ מחמת חולי ריטריי"ט בלע"ז לא היה שולט ביד ימינו ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה: גומד ארכ', אמה גרומה ובלשון אשכנז דו"מ"לא"ג ובלשון לעז גשקור"טא: על ירך ימינו, לפי שבשמאלו שולט יאחזנה בשמאלו: א"ס

ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז' בקריאה וסים' נמסר בסדר שפטים: ז' פסוקין דאית בהון את את ואת וסים' נמסר בסדר אחרי מות: שמונה ג' מלאים בנביאי' וסי' את עגלון, בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר, ומעלות שמונה מעליו, וכל ד"ה דכוו' מלאים:

חמשא טורני פלשתאי וכל כנענאי וצידונאי וחויאי יתבי טורא דלבנון מטור מישר חרמון עד מעלנא דחמת: והוו לנסאה בהון ית ישראל למידע היקבלון ית פקודיא דיי' דפקיד ית אבהתהון בידא דמשה: ובני ישראל יתיבו בגו כנענאי חתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי: ונסיבו ית בנתיהון להון לנשין וית בנתהון יהיבו לבניהון ופלחו ית טעותהון: ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי' ואתנשאו ית פולחנא דיי' אלההון ופלחו ית בעליא ולאשרתא: ותקיף רוגזא דיי' בישראל ומסרינון ביד כושן חייבא מלכא דארם די על פרת ופלחו בני ישראל ית כושן חייבא תמני שנין: וזעיקו בני ישראל קדם יי' ואקים יי' פורקן לבני ישראל ופרקינון ית עתניאל בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מניה: ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי' ודן ית ישראל ונפק לאגחא קרבא ומסר יי' בידוהי ית כושן חייבא מלכא דארם די על פרת ותקיפת ידיה על כושן חייבא: ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ומית עתניאל בר קנז:

ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי' ותקיף יי' ית עגלון מלכא דמואב על ישראל על דעבדו ית דביש קדם יי': וכנש לותיה ית בני עמון ועמלק ואזל ומחא ית ישראל ויריתו ית קרתא יריחו: ופלחו בני ישראל ית עגלון מלכא דמואב תמני עסרי שנין: וזעיקו בני ישראל קדם יי' ואקים יי' להון פריק ית אהוד בר גרא בר שבטא דבנימין גברא גמיד בידיה דימינא ושדרו בני ישראל בידיה תקרובתא לעגלון מלכא דמואב: ועבד ליה אהוד חרבא ולה תרין פומין גרמידא ארכה וזריז יתה מלרע ללבושוהי על ירכיה דימיניה:

חמשת סרני פלשתים וכל-הכנעני והצידני והחוי ישב הר הלבנון מהר בעל חרמון עד לבוא חמת: ויהיו לנסות בם את-ישראל לדעת הישמעו את-מצות יהוה אשר-צוה את-אבותם ביד-משה: ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: ויקחו את-בנותיהם להם לנשים ואת-בנותיהם נתנו לבניהם ויעבדו את-אלהיהם:

ויעשו בני-ישראל את-הרע בעיני יהוה וישכחו את-יהוה אלהיהם ויעבדו את-הבעלים ואת-האשרות: ויחר-אף יהוה בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים מלך ארם נהרים ויעבדו בני-ישראל את-כושן רשעתים שמנה שנים: ויזעקו בני-ישראל אל-יהוה ויקם יהוה מושיע לבני ישראל ויושיעם את עתניאל בן-קנז אחי כלב הקטן ממנו: ותהי עליו רוח-יהוה וישפט את-ישראל ויצא למלחמה ויתן יהוה בידו את-כושן רשעתים מלך ארם ותעז ידו על כושן רשעתים: ותשקט הארץ ארבעים שנה וימת עתניאל בן-קנז:

ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ויחזק יהוה את-עגלון מלך-מואב על-ישראל על כי-עשו את-הרע בעיני יהוה: ויאסף אליו את-בני עמון ועמלק וילך ויך את-ישראל ויירשו את-עיר התמרים: ויעבדו בני-ישראל את-עגלון מלך-מואב שמונה עשרה שנה: ויזעקו בני-ישראל אל-יהוה ויקם יהוה להם מושיע את-אהוד בן-גרא בן-הימיני איש אטר יד-ימינו וישלחו בני-ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גמד ארכה ויחגר אתה מתחת למדיו על ירך ימינו:

רלב"ג

ואמר שכבר השאיר השם ית' שלא יתן ביד יהושע חמשת סרני פלשתים ואע"פ שלכדו מהם שבט יהודה אחר מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה נשאר להם העמק כמו שנזכר בראש זה הספר, ואפשר שכאשר שיושבי העמק שבו לקחת אלו הערים מיד יהודה ולזה מצאנו כי עם חמש סרני פלשתי' היו עזה ואשקלון ועקרון אשדוד גת כמו שנזכר בספר שמוא', והנה זכר שכבר עבדו בני ישראל את כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה והקים יי' להם מושיע את עתניאל בן קנז כששבו לשם ית' והיתה עליו רוח יי' והנהיג ישראל הנהגה משובחת וגברה ידו על כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה ואפשר שיהיה זה נבואה או היה חלק מה מרוח הקד' והנה שקטה הארץ ארבעי' שנה מעת התחלת שעבוד כי לא יתכן שיהיו ימי השקט מ' שנה כמו שמצאנו עתידין לבאר בע"ה בענין יפתח ואחר מות עתניאל בן קנז שבו ישראל לעשות הרע בעיני יי' והכניע השם ישר' ושמם תחת עגלון מלך מואב ועבדוהו שמנה עשרה שנה וכבשו מהם עיר התמרים והיא יריחו כמו שנזכר בתורה בקעת יריחו עיר התמרים וכששבו ישראל לשם יתברך הקים להם מושיע אהוד בן גרא משבט בנימן ובתחבולות עשה לו מלחמה וזה שהוא קבב שלחו ישראל מנחה לעגלון כדי שיתכן לו יותר לבא אליו בטח והוא היה אטר יד ימינו והיה זה גם כן סבה שלא ירגיש בלקיחתו החרב ביד שמאלו, ועשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בקלות מצד החדות אשר בשני צדדיה ותמית אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכר ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב מתחת למדיו כדי שלא יראוהו, והנה

והנה איננו ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ וירא יעקב את פני לבן והנה איננו · ויחילו עד בוש · ויעבר והנה איננו · אנ״ך : הפסילים ד׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ והוא שב מן הפסילים · והוא עבר את הפסילים · תרויהון דעגלון · וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי · לכל הפסילים דאמון · ושארא פסלים ביוד בתרא :

וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב וְעֶגְלוֹן אִישׁ בָּרִיא מְאֹד : וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְהַקְרִיב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעָם נֹשְׂאֵי הַמִּנְחָה : וְהוּא שָׁב מִן־הַפְּסִילִים אֲשֶׁר אֶת־הַגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר דְּבַר־סֵתֶר לִי אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הָס וַיֵּצְאוּ מֵעָלָיו כָּל־הָעֹמְדִים עָלָיו : וְאֵהוּד בָּא אֵלָיו וְהוּא־יֹשֵׁב בַּעֲלִיַּת הַמְּקֵרָה אֲשֶׁר־לוֹ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֵהוּד דְּבַר־אֱלֹהִים לִי אֵלֶיךָ וַיָּקָם מֵעַל הַכִּסֵּא : וַיִּשְׁלַח אֵהוּד אֶת־יַד שְׂמֹאלוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַחֶרֶב מֵעַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקָעֶהָ בְּבִטְנוֹ : וַיָּבֹא גַם־הַנִּצָּב אַחַר הַלַּהַב וַיִּסְגֹּר הַחֵלֶב בְּעַד הַלַּהַב כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב מִבִּטְנוֹ וַיֵּצֵא הַפַּרְשְׁדֹנָה : וַיֵּצֵא אֵהוּד הַמִּסְדְּרוֹנָה וַיִּסְגֹּר דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה בַּעֲדוֹ וְנָעָל : וְהוּא יָצָא וַעֲבָדָיו בָּאוּ וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת וַיֹּאמְרוּ אַךְ מֵסִיךְ הוּא אֶת־רַגְלָיו בַּחֲדַר הַמְּקֵרָה : וַיָּחִילוּ עַד־בּוֹשׁ וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ פֹתֵחַ דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה וַיִּקְחוּ אֶת־הַמַּפְתֵּחַ וַיִּפְתָּחוּ וְהִנֵּה אֲדֹנֵיהֶם נֹפֵל אַרְצָה מֵת : וְאֵהוּד נִמְלַט עַד הִתְמַהְמְהָם וְהוּא עָבַר אֶת־הַפְּסִילִים וַיִּמָּלֵט הַשְּׂעִירָתָה :

וְקָרִיב יַת תִּקְרוּבְתָּא לְעֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב וְעֶגְלוֹן גְּבַר פַּטִּים לַחֲדָא : וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְקָרָבָא יַת תִּקְרוּבְתָּא וְשַׁלַּח יַת עַמָּא נַטְלֵי תִּקְרוּבְתָּא : וְהוּא תַב מִן מַחְצְבַיָּא דְעִם גִּלְגָּלָא וַאֲמַר פִּתְגָמָא דְסִתְרָא אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ מַלְכָּא וַאֲמַר סְלִיק וּנְפָקוּ מֵעִלָּוֹהִי כָּל דְּקָיְמִין עִלָּוֹהִי : וְאֵהוּד עָאַל לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתִיב בְּעִלִּית בֵּית קַיְטָא דִּילֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר אֵהוּד פִּתְגָמָא דַיְיָ לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ וְקָם מֵעַל כּוּרְסֵיהּ : וְאוֹשִׁיט אֵהוּד יַת יַד שְׂמָאלֵיהּ וּנְסֵיב יַת חַרְבָּא מֵעַל יַרְכָּא דִימִינֵיהּ וּקְבָעָהּ בִּמְעוֹהִי : וְעָאל אַף דִּקְתָּא בָּתַר שִׁנָּנָא וְטַמְטֵים שׁוּמְנָא בְּאַפֵּי שִׁנָּנָא אֲרֵי לָא שְׁלַף חַרְבָּא מִמְּעוֹהִי וּנְפַק אוּכְלֵיהּ שְׁפִיךְ : וּנְפַק אֵהוּד לְאַכְסַדְרָא וַאֲחַד דָּשֵׁי עִלִּיתָא בְּאַפּוֹהִי וְאָחִיד : וְהוּא נְפִיק וְעַבְדוֹהִי עָלוּ וַחֲזוֹ וְהָא דָּשֵׁי עִלִּיתָא אֲחִידָן וַאֲמַרוּ בְּרַם עָבִיד הוּא יַת צוֹרְכֵיהּ בְּאִידְרוֹן בֵּית קַיְטָא : וְאוֹרִיכוּ עַד סַגִּי וְהָא לֵיתוֹהִי פָּתַח דָּשֵׁי עִלִּיתָא וּנְסִיבוּ יַת מַפְתְּחָא וּפְתַחוּ וְהָא רִבּוֹנֵיהוֹן טְרִיף רְמֵי עַל אַרְעָא מִית : וְאֵהוּד אִשְׁתֵּיזֵיב עַד אִתְעַכְּבֵיהוֹן וְהוּא עֲבַר יַת מַחְצְבַיָּא וְאִשְׁתֵּיזֵיב לִשְׂעִירָתָא :

רשי

אים בריא · פטים : וישלח את העם · חזר לאחוריו וליוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגל והוא שב יחידי מן הפסילים מקום שפוסלי׳ שם אבנים מן ההר וכן תירגם יונתן מן מחצביא : ובא אל עגלון ויאמר לו ויאמר הס · אמר עגלון שתקו את הכל מעליו ויונתן תירגם הס סליק הוציאו כל אים ואע״פ כן הס לשון שיתוק : בעליית המקרה · בעליית קיטא שהיתה לאויר ולצנת : דבר אלהים לי אליך · וצריך אתה לעמוד : ויקם מעל הכסא · לכך זכה ויצאה ממנו רות : הנצב · הוא הברזל שהסכין תחוב לתוכו שקורין הולט בלע״ז הוא המעמיד החרב על פי תצרה : הלהב · הוא הסכין שקורין ... בלע״ז ובלע״ז למה : ויסגר החלב · שמנו שהיה שמן מאד כסה את כל אורך החרב : ויצא הפרשדונה · תירגם יונתן ונפק אוכליה ספיך עם און כשתי תיבות ואין משמשת לשניהן ויצא הפרש פרושה נשפכה ספק ... כתרגו׳ : ויצא אהוד המסדרונה · מן העליה אל המסדרונה אכסדרא תירגם יונתן ונעל · במפתח : והוא יצא · אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו : מסיך רגליו · עביד צורכיה הם מקנים הגדולים : עד בוש · עד עיכוב כלומר זמן ארוך : נמלט · ברח · אישקמודייר בלע״ז : עד התמהמהם · כמו עד שהמלך במסיבו את האהבה עד ש שתתקפן במד ששמנו תחפצי בה : השעירתה · יער דק ועב שקורין ברוש״ם בלע״ז וטוב הוא להחבא והרבה יש בכרך זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער הופך את השער אם היה השער כותם · ויהי

רדק

אים בריא · גבר פטים שמן וכן להבריאכם להשמינכם וכן עשרה בקר בריאים שמנים : מן הפסילים · ממקום שהיו פוסלים שם אבנים וכת״י מן מחצביא ויש לפרש מאחר שהי׳ בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואחר כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי״ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחר שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה : ויאמר הס · שתוק עד שיצאו העומדים עליו : המקרה · שם בפלס מחתה ולולי הרי״ש היה דגוש והוא מענין קר ואם כלומר עליה עשויה חלונו׳ חלונו׳ להכנס בהן הרוח לקרר ועומדי׳ שם בימי הקיץ וכת״י בעלית בית קיטא : דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא · אמרו רז״ל לפיכך זכה עגלון שתהא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון : הנצב · הוא יד החרב והלהב היא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ות״י דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור ה החלב שהיה אים שמן וסגר ה החלב בעד הלהב כלומר בפני הלב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא : ויצא הפרשדונ׳ ת״י ונפק אוכלי׳ שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגו׳ אוכליה ומן שדומה שהוא תרגו׳ ושפך ושדי וי״מ הפרשדונ׳ מקו׳ ישיבת הכרסי׳ והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרי׳ לשבת שם אבל אחר האמ׳ ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון אינו אומר על אהוד ודעת המתרגם כנו׳ ותרגם המסדרונה לאכסדרה : בעדו · עליו וכן ויסגור יי׳ בעדו כלומר סגר דלתו׳ העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט : ונעל · הסגירה היא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך : מסיך · כמו מסך בבגדי כי הוא מן סוכך ר״ל סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומ׳ שהיה נפנה : ויחילו עד בוש · ת״י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושם מאחר ובוש הוא פעל עבר מנחי הע״ין בשקל אור ובושם משה מן המרובע בשקל כונן : ויקחו את המפתח · כי מצאו אותו מבחוץ במקו׳ שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומבחוץ : עד התמהמה · בעוד התמהמה : השעירתה · שם מקו׳ :

רלב״ג

והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואחר זה שב הוא להמית עגלון ממקום שנפלאה ההצלה לנושאי המנחה מיד מואב אם ירדפום לנקום נקמת אדוניה׳ · והנה בחר אהוד היות בנקמה לו לבדו לא לנושאי המנחה יחד עמו שבבר יתכן ההמלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט עצמו עם שבשובו הורה שלא בא אלא על דבר המנחה ולזה הראה עצמו שכח הדבר שהיה לו לדבר עמו מצד שמצא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכון זה נמנו על הכוונה הראשונה כי זה כלו ממה שייסיר אל שהסמך בו עגלון להוציא מעליו כל אים בדברי אתו · וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד לבורך מה שזכר אחר זה שסבר סגר החלב בעד הלהב · והנה שב אהוד לעגלון ועגלון האמין בו על דבר המנחה שהראו בו ישר׳ היותם לו לעבדי׳ נאמני׳ ואמר אהוד לעגלון שדבר סתר לו אליו ולא יתכן לגלותו בפני רבים והנה היה רחוק עדיין אהוד מן המלך כמו שיראה ממה שאחר זה ואמר המלך לעומדים לפניו הס ר״ל שישתתקו עד שיצאו מעליו כל העומדים עליו כאשר הכירו ממנו כי אין רצונו לשמוע דברי׳ אחרים קודם דברי אהוד ולא היה מן המוכר שיאמרו שם אלא עם רצונו לשמוע דברי סתר מאהוד ואחר זה נתקרב אהוד אליו והיה המלך יושב לבדו בעלית המקרה אשר לו והיתה עשויה לקרר בימי הקיץ ולזה היתה העליה ההיא בעלת חלונות רבים כדי שישלוט בה הרוח ויקרר האויר אשר שם ואמר לו אהוד דבר סתר מהאלהים לי אליך ולזה לא יתכן שיהיה יושב עגלון וקם מעל הכסא והנה בעת היותו קם מעל הכסא שלח אהוד את יד שמאלו ולקח החרב מעל ירך ימינו ותקע החרב בבטן עגלון והוא לא הרגיש בזה העניין כלל כי בהיותו טרוד לקום עשה זה אהוד עם שעשה זה בידו השמאלית ונכנס בבטנו גם יד החרב אחר שנכנס החרב · והנה סגר החלב בפני הלהב ר״ל שהשומן היה סבה שלא היה יכול אהוד להשיב החרב אליו והנה מפני זה לא שלף אהוד החרב מבטנו ולא יצא הפרש והבואה דרך המכה או יהיה הרצון בזה שכבר הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נראית לאהוד שיהיה החרב נוגע לחלל הגוף ולזה הביא שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מהמכה בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון · אחר זה יצא אהוד אל האכסדרה וסגר דלתות העליה בעדו ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפנים ומבחוץ ולזה כאשר ראו עבדי עגלון דלתות העליה נעולות חשבו שעגלון נעל אותן על צד הצניעות להיותו מסכך רגליו בחדר המקרה ר״ל שהיה בית הכסא בחדר המקרה והיה נפנה שם כי דרך מי שהוא נפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה מהם כמו אהל · והנה כאשר המתינו שיעור רב וראו שאיננו פותח דלתות העליה לקחו את המפתח ופתחו הדלתות מבחוץ וראו את אדוניהם נופל ארצה מת · ובזמן הזה שיתמהמהו על מיתת אדוניהם נמלט המלך זה לאהוד עד שעבר מקום פוסלי האבנים או יהיה פירוש הפסילים פסילי אלהי מואב כי לא נשלמה ההצלה עד שעבר את הפסילים כי עם מואב היו תמיד הולכים שם לעבוד ע״ז וכאשר עבר המקום ההוא נמלט מהם במקום שהיה שמו שעירתה שהיה לישראל :

רדק

רדפו אחרי · כיון שלטו מואב בישר׳ ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה ויירשו את עיר התמרים ועכשו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברו׳ הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם : כל שמן · ת״י כל אימתן ותרגם האימים אימתני כלומר גבורי׳ שתפול אימה בלב רואיהם ואמ׳ שמן כלומ׳ בריאי׳ וחזקים וכן ויהרג במשמניהם וים לפרש שמן עשירים וגדולים ובדרש הנה משמני הארץ מן שמיא די בארעא כלומ׳ עשירים גדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין: במלמד

רשי

ויהי בבאו · שעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען : בהר אפרים · שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היתה בעבר הירדן במזרחי · ומתוך שלטו בישראל עברו את הירדן וירשו את יריחו כמו שכתוב למעלה ונתנו את ברכיהם ושליטהם על ישראל : רדפו · להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלנו : וילכדו את מעברות הירדן · שלא יעברוהו מואב לנוס ולשוב אל ארצם : כל שמן · כל גבר אימתן : מלמד

שמונים ו׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ מציעתא דמשותלח׳ · ותשקוט הארץ דאהוד · ויהי בשמונים שנה דאריך · ויד במחנה אשור דמלכים · ואם בגבורות שמונים שנה · בהראתו את עשר כבוד מלכותו · וכל ד״ה דכוו׳ מ״א׳ במ״א חס׳ · ויעש מהם שבעים אלף נשא סבל · ונמסר גם בסדר בראשית :

וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָהָר וְהוּא לִפְנֵיהֶם : וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי־נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמוֹאָב וְלֹא־נָתְנוּ אִישׁ לַעֲבֹר : וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב בָּעֵת הַהִיא כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ : וַתִּכָּנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ שְׁמוֹנִים שָׁנָה :

כ׳ מ״ל בכותו בשעריך ל׳ · ו׳ חס׳ בכס׳ · ל · ל · ד׳ · ח · ל · ו׳ מ״ל

וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי וּתְקַע בְּשׁוֹפְרָא בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּנְחָתוּ עִמֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן טוּרָא וְהוּא קֳדָמֵיהוֹן : וַאֲמַר לְהוֹן רְדִיפוּ בָּתְרַי אֲרֵי מְסַר יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן יָת מוֹאֲבָאֵי בִּידֵיכוֹן וּנְחָתוּ בָּתְרוֹהִי וַאֲחַדוּ יָת מְגִיזַת עִבְרָאֵי יַרְדְּנָא עַל מוֹאָב וְלָא שְׁבַקוּ אֱנָשׁ לְמֵיעְבַּר : וּקְטָלוּ יָת מוֹאָב בְּעִידָּנָא הַהִיא כְּעַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא כָּל אֵימְתָן וְכָל גְּבַר גִּיבַּר חֵילָא וְלָא אִשְׁתֵּזִיב אֱנָשׁ : וְאִיתְבָּרוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא תְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמָנַן שְׁנִין :

פי׳ רבי׳ ישעיה

וילכדו את מעברו׳ הרדן למואב · שהיו בני מואב מעבר מערבי של ירדן כדכת׳ לעיל ויירשו את עיר התמרים וזו היא יריחו · כל איש שמן · פי׳ גבור בעל שמועה · כמו לריח שמניך · ותשקט הארץ שמונים שנה · פי׳ ששקטה הארץ ובין הכל היה שמונים שנה בין השעבוד והשקט ·

רלבג

ואז תקע בשופר בהר אפרים לרדוף אחרי מואב בעמדם כבהלו׳ על מיתת אדוניהם ולכדו תחלה מעברות הירדן למואב ר״ל למה שכנסו מעבר לירדן ובזולת מ מהמקומות שכבשו מואב מישראל בדרך שלא יוכלו מואב לעבור הירדן ולנוס לארצם · ואחר זה הכו כל ה המצא ממואב בארץ ישראל בערים ההם והיה מספר המואבים שהכו כעשרת אלפים איש : כל שמן וכל איש חיל · ר״ל כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנראה היותר חזקים להיות סמוכי׳ לארץ ישרא׳ כדי שישמרו הארץ שכבשוה ויכבשו תמיד מהארץ שנשארה לישר׳ והנה שקטה הארץ שמוני׳ שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עד ס״ב שנה :

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו :

הראשון הוא כולל כל ספור זה הספר והוא שמי שיעבוד הש״י הוא מושגח ונעזר בו ואשר יסור ממנו תסור ההשגחה האלהית ויהיה ככון אל שיגיע כל רע ולזה תמצא שתכף שסרו ישראל מאחרי יי׳ היו נופלין ביד אויביהם ובשובם אליו היו ניצולים ולפי שזה התועלת הוא כולל כל סיפור זה הספר ספר הכתוב בזה הענין בראש הספר בכללות ר״ל כי ישרא׳ השתבשו בע״ז והיו נופלים ביד אויביהם וכאשר היו שבים אליו הקים יי׳ להם שופט והושיעם ובמות השופט היו שבים למרדם וכן בזה הדרך והנה הקדמנו לספר זה התועלת כי הוא כמו כולל בזה הספר ולרוב הספורי׳ אשר בספור הנביאים :

השני הוא שראוי למי שישתדל בפועל מה שיכוין בראשיתו הגעת התכלית ביותר שלם שאפשר לו ולזה שאלו את פי יי׳ אחרי מות יהושע מי יעלה בתחלה להלחם בכנעני ויהיה כעזר בש״י לנצח אותם כדי שיפול מזה מורך לב על הנשארים ויתישרו בזה ישרא׳ לנצחם ולזאת הסבה בעינה ספר שקצצו בהונות ידי ורגלי אדני בזק כמו שביארנו ולזאת הסבה בעינה התחכם אהוד בזה האופן שספרנו שתשלם לו הצלת ישראל מיד מואב והשבת עריהם שהיו ביד מואב להם :

השלישי הוא שראוי למי שירצה לבקש דבר מזולתו שלא ישאל תחלה כל מה שירצה שיתן לו כי אולי לא יתן לו אבל יבקש תחלה מה שיחשב שלא ישיב פניו ואחר זה יבקש מה שנשאר ממבוקשו ולזה תמצא שהסיתה עכסה עתניאל בן קנז לשאול מכלב אביה שיתן לה שדה ואחר זה היה לה מקום לשאול מאביה גלות מים להשלי׳ ענין השדה והנה זה הוא מהתחבולות הטובות שצריך לאנשים שיתנהגו בה במה שיצטרך להם לבקש מה חסר בזה מאדניהם ולזאת הסבה בעינה כבבה שישאל עתניאל השדה לא היה כי אם שאלה אותו מכלב לא היה לה מקום להתרעם עליו ולומר ארץ הנגב נתתני :

הרביעי הוא שראוי להתחבר עם השלמים הלא תראה כי בני קיני מכד שהיה חתן משה זכו להתחבר עם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה :

החמשי הוא שאין ראוי לקפח שכר כל בריה ובריה הלא תראה כי האיש היוצא מן העיר היה מוכרח להראות מבוא העיר או יהרגוהו בני יוסף כי כבר היה בידם והיה די לו אם יציל עצמו בזאת ההודעה כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו והם הצילוהו עם משפחתו כדי שלא ידאב לבו מאד על מה שעשה להם מן החסד בראותו אבדן מולדתו :

הששי הוא שראוי לעשות מלחמה בתחבולות יביאו להביא הענין אל תכלית מן הדרוש כ״ש שיהיה ראוי כאשר נלחם ונכחו אויביו בתחבולות להשב מדה כנגד מדה וכ״ש שיחויב זה כשיהיה אויבו חזק ממנו כמו שעשה אברהם כשבא להלחם עם ד׳ המלכים שלקחו את לוט בן אחיו שנחלק עליהם לילה כדי שלא ירגישו ולזה תמצא כי כשראה אהוד מה שעשה עגלון מן החמס לישראל בבואו עליהם לקחת ארצם על יד בני עמון ועמלק עשה דבריו בחכמה להשיב מה שגזל מהם ולזה השתדל להביא לעגלון מנחה חשובה בעבור ישראל כדי שיתקרב דעתו אליו ויבטח בו ונזדמן הענין שהיה אהוד אטר יד ימינו כי זה ממה שיעזור לו להשיג מבוקשו בהריגת עגלון קודם שירגיש בזה והנה עשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בבטן עגלון בקלות ולא עשאה ארוכה מאד כדי שלא יוכר שהוא נושא חרב ולזאת הסבה שמה מתחת למדיו ושלח תחלה לנושאי המנחה קודם שיהרגנו לסבות · האחת שאם אמר לו לעגלון שיש לו לדבר אליו דבר סתר היה לעגלון לירא שיהיה על צד התחבולה ושלא יהיה תכלית שלוח המנחה כי אם לזה הענין ולא היה מתיר עצמו א׳ שישאר יחידי בבית עם אהוד ולזה יצא מהם ואחר שב להורות שכבר שכח דבר מה היה לו לדבר אתו והראה זה שלא היה הדבר ההוא מכוון על הכוונה הראשונה כי הוא רחוק שישכח האדם מה שצרכו הוא בעבורו על הכונה הראשונה ואמנם ישכחו הדברים שהם על הכוונה השנית ולזה לא נשמר עגלון מזה · והסבה הב׳ כי בחר אהוד שתהיה הסכנה לו לבדו לא לחביריו נושאי המנחה יחד כי זה ממה שראוי לברור בו כי הוא תועלת ז׳ בזה הספור · והסבה הג׳ כי כבר שיה יותר קל מהמלט לאהוד כאשר לא היה לו להשתדל כי אם בהצלת עצמו ואם היו עמו חביריו היה עליו משא ההשתדלו׳ בהצלתם ובהצלתו ואולי יהיה זה סבה אל שלא ימלטו איש מהם ולזה הוליך חביריו עד הפסילים באופן שכבר עברו הפסילים כשעשה אהוד זה הפועל והנה השתדל אהוד שיהיה סמוך למלך ושיהיו שניהם לבד בבית כשהביא המלך לקום מעל הכסא ולכבדו׳ תנועת המלך מרוב השומן היה קל עליו אז לקחת החרב מיד שמאלו מתחת למדיו ותקעה בבטנו בעוד שהיה טרוד לקום עד שלא הרגיש בזה הענין שאם היה מרגיש בו היה צועק והיו באים עבדיו וכדי שיתאמת לו שכבר מת קודם הפרדו ממנו הביא בבטנו גם יד החרב אחר החרב באופן שראה שיצא הפרש בזולת שליפת החרב בבטנו כי אם לא היה מת קודם צאתו לא יתכן שישלם ההמלט לאהוד והנה נעל הדלתו׳ במפתח שיחשבו עבדיו כי אדוניהם סגר מבפנים במפתח בעבור הצניעות כדי שלא יכנס אדם שם בעודו נפנה בחדר המקרה ובין כך וכך נשלם ההמלט לאהו׳ ובעודם מתבהלי׳ על מיתת מלכם השתדל שנגברו ישראל למואב אשר בארץ ישראל הדרך שלא יברחו ולזה לכדו תחלה מעברות הירדן למואב באופן שלא נמלט איש מהמואבים אשר בארץ ישרא׳ שלא נהרג והם היו היותר תקיפים שבבני מואב לסבה שזכרנו ובזה האופן רפו ידי הנשארים ולא נלחמו עם ישראל ·

ספר

רש"י

מלמד · הוא דרבן מרדע אגוי"לון בלע"ז : בחרשת הגוים · שם עיר על שם שהיתה חזקה ושלטת : לחץ את בני ישר' בחזקה · דרש ר' תנחומא בגדופין וכן הוא אומ' חזקו על דבריכם : אשת לפידות · שהיתה עושה פתילות למקדש : תחת תומר · תמרים היו לה ביריחו : בין הרמה ובין בית אל בהר אפרי' · לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שהאשה עשירה היתה ומן ה' המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה : תחת תומר · תמרים היו לה ביריחו וכרמי' ברמה וזתים בבקעת ביתאל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותן ליוצרי חרש ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן : הלא צוה · ביד משה כי החרם תחרימם כך שנויה במכילתא : ויעל

רד"ק

במלמד הבקר · הוא הכלי שבראשו האחד תקוע מחט המקרא דרבן שמפריש בו החורש את הבקר נקרא כן כאלו מלמד הבקר לחרישה וי"ת בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסי' פרשים לפי שמפריש' בפרישין שברגליהם מלשון וכפעוני יפרים : ואהוד מת · למה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא נושעו ישראל תשועת שלמה ולא עזבו מלעשות הרע בעיני יי' ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו' : אשר מלך בחצו' · קודם שהכם יהושע והחריבם ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא ג"כ יבין כמו המלך הראשון ופירוש חרושת הגוי' מתרגמי' יער חרשא כי היו ביער ההוא מגדלי' חזקים וישבו בהם הכנענים הנשארים ות"י בחרושת הגוי' בתקוף כרכי עממיא : לפידות · אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש : שפטה · פעל עבר מבנין פועל הדות' למרובע או הוא בינוני מן הקל בבקל' אוכלת קש : תמר · כמו תמר ות"י הפסוק כן והיא יתבא בקריתא וגו' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמ' דבור' הוא יתרון ההודעה כי כבר זכר' ואמר והיא ידענו כי עליה כאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח · ותלתו : ועלו · והיו עולים אליה בני ישרא' למשפט כי היא היתה שופטת את ישרא' בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד : ותשלח · אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאות' ויושבה לה תחת התומ' ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר יי' : הלא צוה · אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרי' קודמים לזה והכתו' אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי נתן יי' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלי' כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמ' שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון : ומשכת · תמשוך ישרא' ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראי' היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים : ומשכתי · אמר כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא בהות' מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב"ה משך לבו לצאת וזה הוא שאמר ומשכתי וי"ת ואיתביר · ותרגום והגירם על ידי חרב ותבימון ע"י קטולין : כי ביד

ויצעקו ז' וסי' ויבאו שטרי בני ישראל · ופרעה הקריב · ויצעקו אל יי' וישם מאפל דיהושע · ויצעקו בני ישר' דשופטים · ויצעקו אל יי' בצר דיוצאים · ויצעקו אל יי' דיצילם · ויפן יהודה והנה להם דמלכי' : למשפט ט"ו וסי' נמסר בסדר מסעי : המונו ג' מלאי' וסי' ומשכתי אליך אל נחל קישון · והמונו צחה צמא · אמר אל פרעה :

וְאַחֲרָיו הָיָה שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ בְּמַלְמַד הַבָּקָר וַיּוֹשַׁע גַּם־הוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

ד

וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְאֵהוּד מֵת׃ וַיִּמְכְּרֵם יְהוָה בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ־כְּנַעַן אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחָצוֹר וְשַׂר־צְבָאוֹ סִיסְרָא וְהוּא יוֹשֵׁב בַּחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם׃ וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב־בַּרְזֶל לוֹ וְהוּא לָחַץ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחָזְקָה עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ

תרגום

ובתרוהי הות שמגר בר ענת וקטל ית פלשתאי שית מאה גברין בפרש תוריא ופרק אף הוא ית ישראל : ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי' ואהוד מית : ומסרינון יי' ביד יבין מלכא דכנען די מלך בחצור ורב חיליה סיסרא והוא יתיב בתקוף כרכי עממיא : וצעיקו בני ישראל קדם יי' ארי תשע מאה רתיכין דברזלא ליה והוא דחק ית בני ישראל בתוקפא עסרין שנין : ודבורה איתתא נביאתא אתת לפידות היא דינא ית ישראל בעידנא ההיא : והיא יתבה בקרתא בעטרות דבורא מתפרנסא מן דילה ולה דיקלין ביריחו פרדסין ברמתא זתין עבדין משח בבקעתא בית שקיא בביתאל עפר חיור בטור מלכא וסלקין לותה בני ישראל לדינא : ושלחת וקרת לברק בר אבינועם מקדש דבית נפתלי ואמרת ליה הלא פקיד יי' אלהא דישראל איזיל ותתנגיד בטורא דתבור ותדבר עמך עסרא אלפין גברא מבני נפתלי ומבני זבולן : ואיתתיב על ירדך לנחלא דקישון ית סיסרא רב חילא דיבין וית רתיכוהי וית משריתיה ואמסרינה בידך : ואמר לה ברק אם תזלין עמי ואיזיל ואם לא תזלין עמי לא איזיל : ואמרת מיזל איזיל עמך לחוד ארי לא תהי תושבחתך על אורחא דאת אזיל

רלב"ג

ספר עוד שאחר אהוד היה מושיע את ישרא' שמגר בן ענת והוא הכה את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר הוא אגוי"יא בלע"ז ולא תכה כמה שנים היתה התשועה לישראל על ידו וידמה שלא היתה תשועה שלימה כי הכתו' ספר שכבר הוסיפו בני ישר' לעשות הרע בעיני יי' אחר שמת אהוד ולזה היו ימי שמגר נכללים בעשרים שנה שלחץ ישראל בחזקה יבין מלך כנען על יד סיסרא שר צבאו שהיו לו ט' מאות רכב ברזל' והיה יושב בעיר גדול' וחזקה ולזה נקראת חרשת הגוי' ר"ל שהיא היתה נבנית במלאכת גוים רבים שבנאוה כי השתדלו בבנינה שתהיה חזקה מפני ישראל וקראו לגוים רבים ובעצת כלם נשלם הבנין בתכלית החוזק או יהיה פי' חרושת הגוי' כי לגודל העיר היתה נעשית שם כל המלאכה מהמלאכות אשר יעשו הגוים המתחלפין כאילו תאמ' אורג ורוקם מיני הבגדים בכללם ולוטש נחשת וברזל וכן הענין בכל מיני המלאכו' כי לא ימצא זה בעיר אם לא היתה עיר גדולה מאד ואפשר שיהיה חרשת הגוים גבול רחב בו ערים רבים והיה הגבול ההוא במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער גדול כי תרגום יער חורשא וידמה שהיו שם מלכים רבים לפי מה שירא' משירת דבורה אמרה באו מלכים נלחמו וגו' ולא ראינו בסיפור שהביא סיסרא חיל רק מחרשת הגוים · והנה היתה דבורה שפטה אז את ישראל ואחשב כי בעת ששבו ישראל אל יי' היתה שופטת אותם והיא סבבה שישובו אל יי' כי הוא רחוק שיעשו ישראל הרע בעיני יי' ולא תוכיחם על זה דבורה והיא נביאה והנה יורה עוד על מה שאמרנו אמרו והיא שפטה את ישראל בעת ההיא וקראה אשת לפידות כי בעלה היה שמו ברק וברק ולפיד הם קרובים בענינם או יהיה פי' אשת לפידות ע"ד אשת חיל אשת מדנים ויהיה לפידים ולפידות ענין א' והרצון בו כי כבר הגיע עוצם מדרגתה בנבואה עד שהיו נראי' לפידי' במקו' שהיתה מגעת לה הנבואה כמו שספרה התורה במ"ע ואם היה ברק בעלה ידמה שכבר פירשה ממנו מפני נבואתה ולזה הוצרכה לשלח לקרא לו במקום שהיה יושב והוא קדש נפתלי או היתה היא ג"כ יושבת בקדש נפתלי אך למשפט יעלו אליה בני ישראל למקום ההוא שהיתה בו תמר ולזה יקראוהו תומר דבורה כי מנהגה היתה לשבת במשפט במקו' ההוא והנה אמרה דבורה לברק באמת צוה יי' אלהי ישרא' שתעשה זה והוא שתמשוך בהר תבור לב ישראל באופן שתביא שם עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבלון וזה אמנם יהיה על צד ההסתה והפתוי בדברים שיאמר להם על צד שכבר יעד השם להם בנבואה שינצחו חיל סיסרא ויש להם לבטוח בזה בשם כי אין מעצור ליי' להושיע ברב או במעט והשם יסבב שימשך אליך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו ויתנהו בידך · ואם יאמר אומ' למה שלח השם לצוות ברק שימשוך מישראל י' אלפים איש אל הר תבור בדברי פתוי והסתה ואיך לא משכם השם שם כמו שמשך סיסרא ורכבו והמונו אל נחל קישון · כאמר לו כי השם לא ישתדל בעשיית המופתים כי אם לעת הצורך ולפי שהיה אפשר שימשכו ישראל בזה האופן לא היה רצון השם לחדש להם רצון שיבואו שם על דרך מופת והנה היתה תשובת ברק שאם תלך עמו דבורה במלחמה ילך ואם לאו לא ילך כי חשב כי בזכותה תדבק יותר ההשגחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא ועתה דבורה שכבר תלך עמו באמת אבל לא יהיה לו להתפאר על ההרך אשר הוא הולך כשינצח סיסרא המונו ורכבו : כי

רדק

כי ביד אשה · זו יעל שנמסר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואינו כמו לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך שא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור יי׳ את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך: ויעל ברגליו · העלה כפרד קינן פי׳ כפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קיני כשעלו מעיר התמרים: אילון בצענים · כן כתיב וקרי בצענים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם ות״י מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז״ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז״ל בזה הלשון כמו שאמרו הניזו אגני דארעא מקרון: מחרושת הגוים · פירשנוהו למעלה: הלא יי׳ יצא לפניך · כתרגומו הלא מלאכא דיי׳ נפק לאצלחא קדמך: וסיסרא נס · לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל כנת ארצם שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריהם והכום לפי חרב וסיסר׳ ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו וגם למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו וגם למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה: סורה אדני סורה אלי · שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב: בשמיכה · ת״י בגונכא ופירש רבינו האיי ז״ל גלופקרא הנזכר בדברי רז״ל קוט״א בלע״ז ובערבי נואבי כ כלשון התרגום והוא כסות עב יוצאין ממנו ציצית מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא א אמרי במשיכלא אמר ריש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בשי״ן כתיב שמיכה כ כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסר׳: ותשקהו ותכסהו · חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב ל להכבידו כדי שיהיה נרדם: עמוד · מקור ויאמר שיה לעמוד פתח האהל: ותכח

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויעל ברגליו · כמו ואת העם אשר ברגליך · ותכסהו בשמיכה · מין מכסה הוא · נאד החלב · מפני שהחלב משכר · ויאמר אליה עמוד · פי׳ שם המקור הוא אמ׳ אליה לעמוד פתח האהל ואינו ציווי שהיה לו לכתוב עמדי: יתד האהל דבוק ובמופסק יתד היו״ד בקמץ ·

רשי

ויעל ברגליו · עמו: אילון בצענים · מישר אגניא מקום מישור של בצעים מרישק״ בלע״ז והוא אגניא גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארעא מקרון · מחרושת הגוים אל נחל קישון · הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם: בשמיכה · תירגם יונתן בגונכא ופירש רב האיי גונכא גלופקרין שקורין קוט״א: נאד החלב · שהחלב מכביד את הגוף ל להיות נרדם: עמוד פתח האהל · זרזי עצמך בדבר וים פותרים עמוד כמו לעמוד: יתד האהל · קב״ליא״ בלע״ז שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל ל לפושטו: המקבת

ויזעק ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי · ויזעק סיסרא את כל רכבו · ויזעק אותי וידבר אלי · ויזעק ויאמר בנינוה: דברה ג׳ חס׳ וסי׳ ותמת דברה מנקת רבקה · ותאמר דברה אל ברק קום · ושרי בישכר עם דברה · וסי׳ בלשון תרגום אתקברו רברבניא דברק · ונמסר גם בסדר וישלח: וברק ג׳ בקריא׳ וסי׳ וברק

כי ביד־אשה ימכר יהוה את־סיסרא ותקם דבורה ותלך עם־ברק קדשה: ויזעק ברק את־זבולן ואת־נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה: וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד־אלון בצענים אשר את־קדש: ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן־אבינעם הר־תבור: ויזעק סיסרא את־כל־רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת־כל־העם אשר אתו מחרשת הגוים אל־נחל קישון: ותאמר דברה אל־ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את־סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ויהם יהוה את־סיסרא ואת־כל־הרכב ואת־כל־המחנה לפי־חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו: וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל־מחנה סיסרא לפי־חרב לא נשאר עד־אחד: וסיסרא נס ברגליו אל־אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך־חצור ובין בית חבר הקיני: ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל־תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה: ויאמר אליה השקיני־נא מעט־מים כי צמתי ותפתח את־נאוד החלב ותשקהו ותכסהו: ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם־איש יבוא ושאלך ואמר היש־פה איש ואמרת אין: ותקח יעל אשת־חבר את־יתד האהל

ארי ביד אתתא ימסור יי ית סיסרא וקמת דבורה ואזלת עם ברק לקדש: וכנש ברק ית שיבטא זבולן וית שיבטא נפתלי לקדש וסליקו עימיה עסרא אלפין גברא וסליקת עימיה דבורה: וחבר שלמאה איתפרש משלמאי מבני חובב חמוהי דמשה ופרסיה למשכניה עד מישר אגניא דעם קדש: וחויאו לסיסרא ארי סליק ברק בר אבינועם לטור תבור: וכנש סיסרא ית כל רתיכיה תשע מאה רתיכין דברזלא וית כל עמא דעימיה מתקוף כרכי עממיא לנחלא דקישון: ואמרת דבורה לברק קום ארי דין יומא דמסר יי ית סיסרא בידך הלא מלאכא דיי נפק לאצלחא קדמך ונחת ברק מטורא דתבור ועסרא אלפין גברא בתרוהי: ותבר יי ית סיסרא וית כל רתיכוהי וית כל משריתיה לפיתגם דחרב קדם ברק ונחת סיסרא מעל רתיכא ואפך בריגלוהי: וברק רדף בתר רתיכא ובתר משריתא עד תקוף כרכי עממיא ואתקטילא כל משרית סיסרא לפתגם דחרב לא אישתאר עד חד: וסיסרא אפך בריגלוהי למשכנא דיעל אתת חבר שלמאה ארי שלמא בין יבין מלכא דחצור ובין בית חבר שלמאה: ונפקת יעל לקדמות סיסרא ואמרת ליה זור ריבוני זור לותי לא תידחל וזר לותה למשכנא וכסיתיה בגונכא: ואמר לה אשקיני כען זעיר מיא ארי צחי אנא למשתי ופתחת ית נורא דחלבא ואשקיתיה וכסיתיה: ואמר לה קומי בתרע משכנא ויהי אם אינש ייתי וישאלינך ויימר האית כא גברא ותימרין לא: ונסיבת יעל אתת חבר ית סיכת משכנא

רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה · ותשר דברה וברק בן · וברק ממרומתו יהלוך: לא נשאר ג׳ פסוקי׳ מטעין בהון וסי׳ ערוב לא נשאר אחד · פרעה לא נשאר בהם עד אחד · סיסרא לא נשאר עד אחד: האהלה ח׳ וסי׳ וימהר אברהם · ויבאה יצחק האהלה · ויצא משה לקראת חתנו · והיה בצאת משה · והיה כבא משה האהלה · וישארו שני אנשים · וישלח יהושע מלאכים · ותצא יעל לקראת סיסרא:

רלב״ג

כי ביד אשה ימכור ה׳ את סיסרא · ר״ל ביד דבורה כי אליה נתיחס זה הנס כמו שיראה בדבר השירה הנזכרת אחר זה ו ונתנבאה עם זה ש שסיסר׳ יפול ביד אשה והיא יעל כמו שנתבאר בזה הספור · והנה זכר שחבר הקיני היה נפרד מקין מבני ח חובב חתן משה שספר למעלה שישבו את יהודה במדבר יהודה ונטה אהלו עד אילון בצעננים אשר את ק קדש ויורה פועל יעל שמנהג חבר הקיני היה כמנהג שאר בני חובב להתנהג בדת ישראל ולזה השתדלה יעל להרוג סיסרא ו ואמנם היה שלום בין חבר הקיני ובין ס סיסרא עם היות ה המלחמה בין סיסרא ובין ישראל כי אולי חבר הקיני נתן צוארו תחת עול יבין מלך כנען או היתה אהבה ביניהם לסבה אחרת · והנה הוגד לסיסרא כי עלה ברק בן א אבינועם הר תבור והזעיק סיסרא את כל רכבו ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון והנה אמרו כי עלה ברק הוא לאות כי ד דבורה היתה אשת ברק כי אם לא היה הענין כן היה ראוי שיאמ׳ כי עלתה דבורה ואילה כי היא היתה המנהגת את ישראל וזה כי הראש ראוי שיזכר בזה ואמנם מפני שהיה ברק בעלה יחס הראשיות לו וצותה דבורה לברק שיקום להלחם עם סיסרא ואילו כי הש״י יצא לפניו להלחם בהם והנה נפלו כלם ביד ברק ואילו זולת סיסרא שחשב להמלט נפשו באהל יעל לפי שסבר היה שלום ביניהם ויעל הראה עצמה חפצה להצילו וכסתה אותו בשמיכה בתוך האהלה שלא יראוהו שם והנה שמיכה הוא קו״ט בלע״ז והנה שאל מים ונתנה לו חלב להרדימו עם מה שעזר להרדימו היותו עיף ויגע כדי שתוכל להמיתו בהיותו נרדם והנה לקחה יעל את יתד האהל שהיה מברזל לפי מה שאחשוב: ותשם

רשי

המקבת, ארזפתא מרט"יל בלע"ז : בלט, ברז חרש : ותצנח בארץ, ונעיצת בארעא : ברקתו, בצידעיה נילה טימ"פייה בלע"ז ותחבה ברקתו ובארץ : בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם, כשבאה פרעות על ישראל שפרעו בהם אויביהם על שעזבו את יי' והתנדבו העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את יי' על התשועה שעשה : אנכי אנכי, כפול שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבנות הפנים אמר להם הקב"ה כוף שאני פורע להם כפלים כאשר בסיני אנכי יי' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי כאשר בסיני אנכי יי' אלהיך בכרמל יאמר כפול יי' הוא האלהים יי' הוא האלהים בימי אליהו : יי' בצאתך משעיר, זה מתן תורה כמה שנא' וזרח משעיר למו ומה עניינה לכאן כך א' אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש הימנה וטובה היא לידבק בה שהרי ב' בזורא ובגבורה ניתנה ולכך נמסרו ישראל ביד אויביהם על ש' פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן : נטפו, הזילו טל תחייה : הרי נזלו, כימים נוזלים כמונו : זה סיני, כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידי' ואש מפני יי' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו יי' : בימי

בלט ד' ג' חס' א' וא' כתיב א' וסי' ותבא אליו בלאט דיעל מל', דברו אל דוד בלט, ויכרת את כנף המעיל, ותבא בלט ותגל מרגלותיו: ברכו יי' ה' דסמיכי בקריא' וסי' בפרוע פרעות בישר', לבי לחקקי ישר', ברכו יי' מלאכיו, ברכו יי' כל צבאיו, ברכו יי' כל מעשיו : האזינו ח' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר האזינו :

ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח בארץ והוא נרדם ויעף וימת : והנה ברק רדף את סיסרא ותצא יעל לקראתו ותאמר לו לך ואראך את האיש אשר אתה מבקש ויבא אליה והנה סיסרא נפל מת והיתד ברקתו : ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל : ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען :

א ותשר דבורה וברק בן אבינעם ביום ההוא לאמר :

בפרע פרעות בישראל
בהתנדב עם ברכו יהוה :
שמעו מלכים האזינו רזנים
אנכי ליהוה אנכי אשירה
אזמר ליהוה אלהי ישראל :
יהוה בצאתך משעיר
בצעדך משדה אדום ארץ
רעשה גם שמים נטפו
גם עבים נטפו מים :
ה הרים נזלו מפני יהוה זה
סיני מפני יהוה אלהי ישראל :

ל' ימ"ל כנכי' · ד' · ג' · כ' ל"פ בנס' · ל' · ל' · ל' · כ' ל"פ בעמל לנס · ל' · ל' · ל' · נ' · ל' · ה' · ח' · כל קרי' תב' במ"ג · ל' · כ' בנכי' · כ' ביש' יתון · ל' · ל' · ל'

ושויאת ית ארזפתא בידה ועלת לותיה ברז ונקישת ית סיכתא בצידעיה ונעצת בארעא והוא דמוך ואישתלהי ומית : והא ברק רדף ית סיסרא ונפקת יעל לקדמותיה ואמרת ליה איתא ואחזינך ית גברא דאת בעי ועל לותה והא סיסרא טריף ומית וסיכתא נעיצא בצידעיה : ותבר יי' ביומא ההוא ית יבין מלכא דכנען קדם בני ישראל : ואזלת יד בני ישראל אזלא ותקפא על יבין מלכא דכנען עד דישיציאו ית יבין מלכא דכנען : ושבחת דבורה וברק בר אבינועם על ניסא ופורקנא דאתעבידא לישראל ביומא ההוא למימר : בפרוע : כד מרדו בית ישראל באוריתא אתו עליהון עממיא וטרדונון מקירויהון וכד תבו למעבד אורייתא איתגברו אינון על בעלי דבביהון ותריכונון מכל תחום ארעא דישראל בכין על פורענות תבר סיסרא וכל משיריתיה ועל ניסא ופורקנא דאיתעבידא להון לישראל בכן תבו חכימיא למתב בבתי כנישתא בריש גלי ולאלפא ית עמא פיתגמי אוריתא בכן בריכו ואודו קדם יי' : שמעו מלכיא דאתו עם סיסרא לקרבא אציתו שלטוניא דהוה עם יבין מלכא דכנען לא בחילתכון ולא בגבורתכון איתגברתון וסליקתון על דבית ישראל אמרת דבורה בנבואה קדם יי' אנא משבחא מורא ומברכא קדם יי' אלהא דישראל : יי' אוריתך דיהבתא לישראל כד עברין עלה שלטין בהון עממיא וכד תייבין לה מתגברין אינון על בעלי דבביהון יי' ביום אתגליתך למתנה להון משעיר בהון אתגליתא בהופעות יקרך על תחומי אדום ארעא זעת אף שמיא מכו אף ענניא נגידו מטרא : הרים : טוריא זעו מן קדם יי' טורא דתבור טורא דחרמון וטורא דכרמלא מתרגשין דין עם דין ואמרין דין לדין דין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי חזיא ודין לדין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי חזיא אשרי שכינתיה על טורא דסיני דהוא חלש וזעיר מכל טוריא דין סיני מיתרגיף ומתרגיש וסליק תנניה כתננא דאתונא מן קדם דאתגלי עלוהי יקרא דיי' אלהא דישראל : בימי

רדק

ותצנח, היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ : נרדם, כתת והוא נפעל עבר : ויעף, העי"ן בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי' ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת : ותשר דבורה וברק בן אבינועם, לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן : בפרוע פרעות, בנקום נקמות תרגום נקום נקמת איתפרע פורענו' : בהתנדב עם, כשישרא' מתנדבים ומתגברים לבא למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו יי' ות"י הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באורייתא וגו' : שמעו מלכים, מלכי הארץ וי"מ כנגד ישראל ואמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים הם : יי' בצאתך משעיר, רוב המפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי' זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנ' ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרי' כמו הר שעיר והר פארן ואע"פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם, והחכם רבי אברהם אע"ז ז"ל פי' כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקב"ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה : ארץ רעשה, וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישר' להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויצא השם ית' לפניהם ונצחום ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבי' נטפו מים הרים נזלו מפני יי' הכל משל על המלחמה ע"ד מן שמים נלחמו, ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד נמוגו כל יושבי כנען : בימי

פי' רבי ישעיה

ברקתו, תרגו' בצדעיה : ותצנח בארץ, הגיעה היתד עד הארץ שנקבה שתי צדעיו ונגעה יתד בארץ ודומה לו ותצנח מעל החמור, שהגיעה עצמה עד הארץ : והוא נרדם ויעף וימות, פי' מקרא מסורס הוא, ויעף ונרדם, וימות : ויעף כמו עיף, כמו כשב כבש : ע"כ

רלב"ג

ותש' את המקבת בידה : הוא כלי ברזל שמכין בו האבנים ופוסלין אותן ושמה היתד כ' כנגד רקתו והכתה במקבת על היתד עד שנתקע היתד ברקתו ונפלה בארץ ונתקעה בה והנה סיסרא היה נרדם וכבר היה יעף קודם זה ולזה לא הרגיש בזה הפועל והנה ברק היה רודף את סיסרא כשלא מ' מצאהו בהרכו שרדף עד חרושת הגוים ועלה על דעתו כי כבר היה נחבא באחד מ' מהמקומות והודיעה אותו יעל כי הוא מת בביתה ונתבאר לברק כי יעל המיתתהו כי ראה היתד ברקתו ובסוף הענין הכריתו בני ישרא' בימי דבורה את יבין מלך כנען ועל זה הנס שעשה הש"י לישראל על יד דבורה שרה היא וברק זאת השירה שזכר ואין הרצון בזה שיהיה ברק עוזר לה בעשיית שירה כי היא לבדה עשתה אותה והנה נזכר עמה ברק כי נזכר אז ישיר משה וגו' : בפרוע פרעות, הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך הש"י כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא וחילו כי זה היה נפלא מאד : שמעו מלכים, ר"ל מלכי האומו' כדי שיראו מלהרע לישר' : אנכי ליי', ר"ל כי לא עם אחר ולזה נאה לי לשיר ולזמר ליי' אלהי ישרא' כי הפליא חסדו לי : יי' בצאתך משעיר, ובלכת בצעדיך משדה אדום ארץ רעשה ואמ' על צד המשל כאילו השמים והעבים נתכו והיו למים והנה אמר זה למשל על מלחמת סיחון ועוג על שהיו רחוקים וגבוהים מאד שהיתה אחר בואת ישראל משעיר שהוא שר אדום כמו שנזכר זה בתורה ורמז עוד בזה על שאר המלחמות שהיו אחר זה ובכמו זה האופן מהמשל דברו הנביאים במקומות רבים, הרים נזלו יתכן שרמז בזה על מ"ת ואמר שגם ההרים בעצמם נזלו ונתכו וחרדו מפני יי' וזה היה ביום מ"ת שנתחדש המופת מן ההר ההוא זה הר סיני אז נזל מפני יי' אלהי ישראל ובזה כולם בקיצור זכירת החסדים שעשה השם לישראל במלחמות האומות ולחם בם מלחמות, תנופה כענין מ"ת והנפלאות שחדש שם שהיו סבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצותיו, ואחר

רדק

בימי שמגר בן ענת · הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישר' לא היתה כתשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות · וטעם להזכיר יעל כלומר אע"פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת יי' שהביא על ידה התשועה הזאת אע"פ כן לא היתה היא תחילת התשועה עד שקמתי אמי דבור' שקמתי והייתי כאם ליש' : חדלו פרזון · פרזון שם מענין ערי הפרזו' · ושקמתי שניה הש"ן פתוח' פתח גדול במקום פתח קטן : יבחר · כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי' ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע"פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אע"פ כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערי' ויש מפרשים מגן אם יראה לשבח כלומר כשהיו ישרא' עושין רצון הבורא יתב' ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי יי' היה נלחם להם ובאו עם אחיה' ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבור' וי"ת כד אתרעיאו וגו' · ומלת לחם היא משקל בנקודה כי היא נקודה בסגול החי"ת והיא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב חצר אלא שזה בסגול שלא כמנהג : לבי לחקקי ישראל · גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם וקראו הגדולי' חוקקים שמשימין החקים בעם · ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו אומרת להם שיברכו יי' על התשוע' הזאת ופי' המתנדבים בעם ללמד להם תורה ומצות : צחורו' · לבנות כמו וצמר צחר ר"ל השוחרים רוכבי האתנות חשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהים ית' וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אבלם היו יראי' ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו וזמרו לש"י ואמר במסרה בג' לישני מדין וסככה יושבי על מדין להטות מדין דלים חד לשון קריתא וחד לשון ארחא וחד לשון דין וי"ת הפסוקים כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו' :

מקול

רשי

בימי שמגר בן ענת בימי יעל · מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה : חדלו ארחות · היו יראים ישרא' לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא : חדלו פרזון · ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר : עד שקמתי · כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי : יבחר אלהי' חדשים אז לחם שערי' · כשבחר לו ישר' אלהים חדשים אז ה הוזקקו למלחמה ב בשעריהם ראו עתה בהתנדבכם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם ב בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא הסונא עליהם וכולם המתם המקום במלחמת ה הכוכבים ונחל קישון נרפס: לבי · אני דבור' לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל ש שהתנדבו בעם לאמר ברכו את יי' ושובו אליו : רכבי אתונו' צחורות · הסוחרים והשרים שירכבו מעתה על אתונות לבנו' החשובו' מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין לשון דינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תירגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו ו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים ליסטים ו ומוכסין היושבין ב גדודים במערכות ל לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות יי' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשערים חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר : שערים · כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות : מחצצים

מדין · ג' בנ' ליש' ... וסככה להטות ... דלים ודין ... קרית' חד לשון ... וחד לשון דין

על דרך ה' וס' ותסר בגדי אלמנותה · וישרנה דפרות · רכבי אתנות צחורות · כנמר על דרך אשור · יתיצב על דרך לא טוב · וכל על הדרך דכוו' בגב' וש אליה אל' הדרך · ואתה תשמע השמים רד"ה:

ו בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ ז חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ י רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃

ב' ב' ותפסוק · ל' · ב' · ל' · ומל · ב' ורעכים · ב' ובפסו' · ל' מלרע ויתסוס אל · ינ. ל' · ל' · וחד כארבעי' אלף · ל' מל · ל' · ה' · ל' · ה'

בימי : כד חבו ביומי שמגר בר ענת ביומי יעל פסקו עדי אורחן דהוו מהלכין בשבילין דמתקנין תבו למהוי אזלין באורח מגנבן : חדלו : חרובא קירוי פצחיא דהוו יתבין בארעא דישראל אצטריאה ואטלטלו דיריהון עד דאישתלחית אנא דבורה ואישתלחית לאיתנבאה על דבית ישראל : יבחר : כד אתרעיאו בני ישראל למפלח לטעותא חדתן דמקריב איתעבידא דלא אתעסקו בהון אבהתהון אתו עליהון עממיא וטרדונון מקירויהון וכד תבו למעבר אוריתא לא יכילו להון עד דאיתגברו וסליק עליהון סיסרא סנאה ומעיקא בארבעין אלפין רישי משירין בחמשין אלפין אחידי סייפין בשיתין אלפין אחידי רומחין בשבעין אלפין אחידי תריסין בתמנן אלפין מחצצי גיריא בר מתשע מאה רתיכין דברזלא דהוה עמיה ורתיכוהי כל אילין אלפיא וכל אילין משריתא לא יכילו למיקם קדם ברק וקדם עשרא אלפין גברא דעימיה : לבי : אמרת דבורה בנבואה אנא שלחא לשבחא לספרי ישראל דכד הות עקתא ההיא לא פסקו מלמדרש באוריתא וכדו יאי להון דיתבין בבתי כנישתא בריש גלי ומאלפין ית עמא פתגמי אוריתא ומברכין ומודין קדם יי : רכבי : דהוו מבטלין עסקיהון רכיבין על אתנן דחשיכן בכל מיני ציורין ומהלכין בכל תחום ארעא דישראל ומתחברין למתב על דינא דהוו אזלין באורחתהון ומשתעין על גבורן דאיתעבידא להון בארעא דישראל:

פי' רבי ישעיה

ועכשיו בימי שמגר בן ענת ובימי יעל חדלו הולכי ארחות · שמפני פחד האויבים חדלו הולכי ארחות · והוא מקרא קצר · והזכיר שמגר ויעל שהם עשו תשועה בישראל : חדלו פרזון בישראל חדלו · פי' חדלו משבת בערי הפרזי מפחד האויבים · ויש לפותרו לשון ממשלה שחדלו מהיות להם ממשלה וחדלו השני כמו חפץ והדגש בלא צורך כמו הדגש הצפינו : עד שקמתי דבורה · כמו שקמתי · כמו שלמה שאתה · יבחר אלהים חדשים · פי' כשבחר ישראל לעבוד אלהים חדשים מקרוב באו · אז באו האויבים ללחם השערים שלהם ואם היה נראה מגן ורומח מן האויבים בארבעים אלף בישראל היה מתגרה ומבריחן · ולחם שם המקור : לבי לחוקקי ישראל · פי' לבי מדבר לחוקקי ישראל הם החכמים : המתנדבים בעם · לעבוד את השם : ברכו את ה' · על התשועה שעשה : רוכבי אתונות לחורות · אותם החשובים הרוכבים על אתונות בחורות לבנות ויושבין על הדין והולכי על הדרך ממקום למקום לשפוט את ישראל שיחו וספרו נפלאות הבורא · והמ"ם של מדין בא משפ כי דרך המ"ם להיות נוסף בשמות: ע"כ

רלב"ג

ואחר זה שבה דבורה להזכיר בזאת השירה הענין שבו היה זה הנס והתחילה ואמרה כי בימי שמגר בן ענת אף על פי שהושיע את ישראל תשועה מה כמו שקדם חדלו ארחות ר"ל שהולכי דרכים חדלו מהלוך בהם מפחד האויב ואם היה שילכו בדרך ילכו ארחות עקלקלות ויטו מדרך הישר כדי שלא ימצאם האויב : חדלו פרזון · ר"ל שערי הפרזות חדלו מהיות בהן יושב מפחד אויב ולא נשארו ישראל אז כי אם בערים המוקפים חומה וכן הענין בימי יעל ידמה מזה שיעל נמנית בכלל המושיעים קודם זה המעשה שעשתה בהמתת סיסרא והיה זמן שמגר בן ענת וזמן יעל נכללים בכ' שנה שלחץ סיסרא בחזקה או אחר זה על זה המעשה שעשתה מהמתת סיסרא להגיד שלא היה רושם מוחש במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הראשון הוא יותר נכון : עד שקמתי דבורה שקמתי · אני הייתי אם ומנהגת ישראל : יבחר אלהים חדשים · פי' בו כיבעת שבחר ישראל בע"ז שהם אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי' ולא יכלו לצאת לחוץ ואיפשר לפרש כי הש"י בחר דברים חדשים להפליא זה הנס והוא שסבב משך לב סיסרא ויילו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב הש"י אשר עמקו מחשבותיו והנה באמת לא נכחו ישראל זאת המלחמה בכחם ועוצם ידם כי לא היו להם כלי זין כי אם לאנשים מועטים עד שבכל ישראל לא היה מגן ורומח בארבעים אלף ולזה הוא מבואר כי בעשרת אלפים איש שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו כלי זין כי אם לאנשי' מועטים : לבי לחוקקי ישרא' · ר"ל החכמים והסופרי' המתנדבים בעם להשלימם וללמדם תורה ומצות הנה ראוי לכם לברך השם יתעלה על התשועה הגדולה שהושיע את ישראל כי לא היו יכולין ללמוד תורה וללמד מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולן שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמה כמו שיבא אחר זה : רוכבי אתונות וגו' · הבוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבים על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יוכלו להפלים דרכם הישר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא דרך שיחו כמו שאמר במה שקדם והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות :

מקול

רשי

מחצצים, פתר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו לשון גדודי, ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קולם בלע"ז שהעובר עליה נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם עכשיו אין לחוש על זאת ושם מכה עליכם ליתן הודיה לשמו: מחצצי', לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני: עורי עורי דבורה, לשון שבח כפשוטו התגברי בשירתך ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנ' רוח הקדש: אז ירד שריד לאדירים, ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישר' ררו באדירי שבאיהם: יי' ירד לי בגבורים, ירדה לי את גבורי האומות: מני אפרים, מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ויחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זה לעליון לפרש יי' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך, יקום משבט בנימן שאול בן קיש שיגרמנו ויעמס אותו כנחלים עוממות, ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקי', שרי גדולים שכבשו את האמרי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר: ושרי ביששכר, שרים שביששכר הם שנהרגו עוסקי' בתור' יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: שרי ביששכר, יוד זו טפילה היא ואינה משמשת כלום והרי היא כיו"ד בהמות שדי וקרא לו חלוני: ויששכר כן ברק, ושאר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק שולח ברגליו, שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן, אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב כגלי ליבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: שריקות עדרים, לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה: בעבר הירדן שכן, ולא בא אל המלחמה: וכן

בנבורים ד' מ"ל וסי' יי' ירד לי בגבורי', לעזרת יי' בגבורים, ואמיץ לבו בגבורי', והמה בגבורים עוזרי המלחמ': צדקות ד' ג' מ"ל וא' חס' וסי' שם יתנו צדקות כ' כפסו' תביינא חס', ועתה התיצבו ואשפטה, עמי זכר נא מה יעץ בלק: גדולים הגדולים ו' מלאים בקריא' וסי' גדולים חקרי לב, כי עברו בם גם המה, כשם הגדולים אשר בארץ דה"ה, כי מרפא יניח חטאים גדולים, זבדיאל בן הגדולים, ויזבחו ביום ההוא:

מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן

ל' · ל' · ל' · ג' · ל' · ב' וכפסו' · ב' ר"פ · יו מ"ל · ב' · ו' · ג' חס' · בפלגות חקקי לפלגות חקרי וסי' בק"לר · ל' · ב' עולם · ו' מ"ל

ושרי, ד"פ בתרי לישנ' אית אנרהם · שלח, ב' פת' ואת' קמץ בעמק ברגלו וניר'

מקול: מֵאֲתַר דַּהֲווֹ אֲנָסִין לְהוֹן וְנַסְבִין מַה דְּבִידֵיהוֹן בֵּית מְכוֹנַת לִסְטִין וּמְתוּבַת מוֹכְסִין עַל גּוֹבֵי בֵּית שַׁקְיָא דְמַיָא לַאֲתַר דַּהֲבָא נַפְקָן בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְמִמְלֵי מַיָא וְלָא הֲוָאָה יָכְלִין לְאַשְׁמָעָא קַל טַרְפַת פַּרְסַת רִיגְלֵיהוֹן מִן קֳדָם סַנְאָה וּמְעִיקָא תַמָן יוֹרוּן עַל זְכוּתָא דַיְיָ וְעַל זַכְוָתֵיהּ דְיָתִיב קִירְוֵי פַּצְחַיָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכֵין נַחְתּוּ מִכְּרַכֵּי תִיקְפָא לְמִיתַב בְּקִירְוֵי פַּצְחַיָא עַמֵיהּ דַיְיָ: עורי: שַׁבָּחִי שַׁבָּחִי דְבוֹרָה שַׁבָּחִי וְאוֹדָה מִלּוּלֵי תוּשְׁבַּחְתָּא קוּם בָּרָק וּשְׁבֵי שִׁבְיָךְ בַּר אֲבִינוֹעַם: אז: בְּכֵין נְחִית חַד מִמַּשִׁרְיַת יִשְׂרָאֵל וְתַבַּר תְּקוֹף גִּיבָּרֵי עַמְמַיָא הָא לָא מִגְבוּרָא דִּדְהוֹן הֲוַת דָּא אֱלָהֵן יְיָ תַבַּר קֳדָם עַמֵיהּ תְּקוֹף גִּיבָּרֵי סַנְאֵיהוֹן: מני: מִדְּבֵית אֶפְרַיִם קָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן בְּקַדְמֵיתָא אַגִּיחַ קְרָבָא בִּדְבֵית עֲמָלֵק בַּתְרוֹהִי קָם מַלְכָּא שָׁאוּל מִדְּבֵית בִּנְיָמִין וְקַטִּיל יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּשְׁאַר עַמְמַיָא מִדְּבֵית מָכִיר נַחְתּוּ כַּד מְרַשְׁמִין בִּקְרָבָא וּמִשִּׁבְטָא זְבוּלֻן כָּתְבִין בְּקוּלְמוֹס דִּסְפַר חַד: ושרי: וְרַבְרְבֵי יִשָּׂשכָר מִשְׁתַּמְעִין לְמִלֵּי דְבוֹרָה וּשְׁאַר שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר מְשַׁמְשִׁין קֳדָם בָּרָק מִשְׁתַּלְחִין בְּקִירְוֵי מֵישְׁרָא לְכָל אֲתַר דִּצְרִיךְ לְתַמָן בְּתוּשְׁלַחְתֵּיהּ אֲזַלִין בְּזַרְעִית רְאוּבֵן סַגִיאִין נִיכְלֵי לִבָּא: למה: לְמָא תַּבְתּוּן מִמַּשִׁרְיַת קְרָבָא לְמִיתַב בֵּין תְּחוּמִין בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוֹרְתָא דָּא מִן דָּא לְבָרָק אַתּוּן אָמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְסִיסְרָא אַתּוּן אַמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוֹרָא לְמִידַע אֵי דָּא הִיא מַשִׁרְיָתָא נַצְחָא בִּקְרָבָא לְמֶהֱוֵי עִימֵיהּ אֵיכְדֵין כָּשַׁר לְמֶעְבַּר לְכוֹן דְּבֵית רְאוּבֵן הֲלָא יַדְעִיתוּן דִּקְדָמוֹהִי גַלְיָן מַחְשְׁבוֹת לִיבָּא: גלעד: דְּבֵית גִּלְעָד בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא שָׁרָן וּדְבֵית

רדק

מקול מחצצים, מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות יי' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרטי' ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי' יתנו לשון למוד ומנין תרגום ושננתם לבניך ותתנינון לבניך: עורי עורי, שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל: אז ירד שריד, ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לאדירי' במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם: מני אפרים, כמו מן אפרים והיו"ד נוספת וכן מני מכיר: שרשם בעמלק, שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרי' ונשיאם ואחרי יהושע נלחם בנימן עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימין וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימן ואמרה זה בדרך נבואה והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמו' יי' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת וכן מזבולון ירדו אפילו הסופרי' והחכמי' אין צריך לומר שאר העם, ומושכי בשבט סופר פי' החכמים והסופרים: שבט, השבט וכן ת"י בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו ביששכר יצאו עם דבורה: ושרי, כמו שרים כמו ויקרע לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה: בעמק שלח ברגליו, שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו ואומר לו למה ישבת בין המשפתי' והם מערכות וגדרות הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם למלחמה הזאת, וכן גלעד ששכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה, ויש לתמוה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמ' ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה, ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ

רלב"ג

מקול מחצצים, וכל זה הפחד היה להם מקול האויבים מורי החצים שהיו בין המעינו' שהיו שואבין מהן המים להכר להם לים' שלא יוכלו לשאוב משם והיה זה המקום בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו הסוחרים ומפני זה היו הולכים ארחות עקלקלות והנה במקום ההוא שלא היו יכולין לבא שם שם יתנו ויגידו צדקות יי' שהכרית את אויביהם המצירים להם שם ויתנו ג"כ צדקות פרזונו בישראל עתה שיוכלו בני ישראל לשבת בערי הפרזות אשר הניחום ועזבום מפחד אויב: אז ירדו לשערים עם יי' ר"ל שישבו בכל שעריהם לפי ששבו לערי הפרזות לשבת, או יהיה הרצון בזה אז ירדו עם יי' לשערים ללמוד תורה מה שלא היו יכולין בו קודם זה כי הדרך היה סגור לפניהם מפני האויבים וכובד השעבוד ג"כ היה מונעם מזה: עורי עורי דבורה, יחס לדבורה דברי השיר ולברק יחס שבית השבי שהוא פועל המלחמה: אז ירד, אז יעים העם רודה מה שנשאר מישראל על אדירים וחזקים והם עם יבין מלך כנען כ"ש ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל יי' שם רודה ומושל לי בגבורים ר"ל שעם ישראל רודה ומושל על הגבורים ההם והם עם יבין מלך כנען, והנה התחילה דבורה לספר ענין השבטים במלחמות והתחילה מן אפרים כי על ידו נעשית המלחמה הראשונה ואמרה מן אפרים שרשם מי שהיה שרשם והוא יהושע שהיה נשיא עליהם והיה היותר נכבד שבשבט נלחם בעמלק כמו שנזכר בתורה ויחלוש יהושע וגו': אחריך, תבוא אתה שהיה משבט בנימן בעממיך להלחם עם עמלק והוא שאול ומן מכיר בני מנשה שהיה חלקו לעבר הירדן ירדו החכמים עם דבורה למלחמה וכן הענין מזבולן: ושרי ביששכר, והשרים שהם ביששכר ג"כ ירדו עם דבורה ושבט יששכר בכללו וכן שמע לעצת דבורה ברק עד שבעמק שולח ברגליו בעצת דבורה כמו שאמר ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ואולם בפלגות ראובן גדולים חקקי לב, והנה תמה עליו למה ישבת בין המשפתים במקומך ולא התעוררת בזאת המלחמה אבל היית יושב ובוטח והיית שומע שריקות עדרי ישר' על יד האויבים והיית שוכן במקומך ולא חששת לזה הנה לפלגו' ראובן גדולי' חקרי לב על שנפקדו עליהם ולא נתנו לב לבאת עמם: גלעד בעבר הירדן שכן, ואת' כי מנעך מזה הירדן הלא גלעד ג"כ שוכן בעבר הירדן ועם כל זה בא לעזרת יי' בגבורים כמו שנק"ס, והנני

בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומר לראובן למה ישבת בביתך ולא באת למלחמ׳ גלעד עשה כן כמו שעשית אתה ויסב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישרא׳ ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן, ויש לפרש ג״כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואע״פ כן עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן: ודן למה יגור אניות, אינו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אע״פ כן לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר״ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והשים נכסיו לעבר הירדן וכן ת״י גוו ועברו ירדנא וגו׳: אשר ישב לחוף ימים, כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמ׳ בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה: ועל מפרציו ישכון, על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות ות״י קרוי עממיא וגו׳: חרף נפשו למות, גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם ות״י דבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארע׳: בתענך על מי מגידו, תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנרא׳ כי רחוקי׳ היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגידו ובנותיה א״כ מהו שאמר בתענך על מי מגידו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגידו וכת״י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגידו: בצע כסף לא לקחו, לא היו לוקחין שום ממון מבני ישר׳ שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם: מן שמים נלחמו, כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישר׳ חיל סיסרא כאילו מן השמי׳ נלחמו עם סיסרא: הכוכבים ממסילותם, על דרך שמה הנחת יי׳ גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשי׳ שריוני׳ ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושוטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישר׳ ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמ׳ ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הפרשים בנחל וגרפם הנחל וטבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו שאמר תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שגרפם דרכה נפשי בעוז כי מן השמים נלחמו עמהם בעבורי ות״ת תדרכי נפשי את דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף, ופי׳ נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי יי׳ על דרך כל פעל יי׳ למענהו וגו׳: אז הלמו, פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה, וזהו שאמר מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בבא על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה, ואמר עקבי סוס כי בעקבין אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בבא מכת הסוס בארץ, וטעם אביריו על הפרשי׳ או על הסוסים: אורו מרוז, שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותן אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם: אמר מלאך יי׳, כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה ות״י אמר ברק נביא דיי׳: תבורך, מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת יי׳ במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך מאשר נשים היושבות באהל: מים

ובן דן הניחו ממונו בספינות לעבור ולברוח: ועל מפרציו, לשמור פרצות ארצו: זבולן עם חרף וגו׳, בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: בתענך על מי מגדו, ת״י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו ראש המחנ׳ בתענך ומגיע עד על מי מגדו: בצע כסף לא לקחו, חנם באו לעזרת סיסר׳ לא בקשו ממנו שכר: מן שמים נלחמו, ואף הקב״ה שלח בם כבא שאינם רוצים שום שכר: ממסילותם, ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו ע׳ עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ ש׳ שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ: גרפם, טאטאם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכיר׳: נחל קדומי׳, שנעשה ערב לים על זה מימו׳ מצרי׳ כדאית׳ בפסחים: תדרכי נפשי, ברגלי׳ את עוז גבורי כנען: הלמו עקבי סוסי, נשתלפו טלפי סוסיה׳ שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט והכפורן נשמטות כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים ומתוך ש׳ שנשתלפו נהלמו ה׳ הרגלי׳: מדהרו דהרו׳ אביריו, שהיו מרקידי׳ את סוסיהם במלחמה לשון סוס דוהר הוא לשון הרקדת הסוס: אורו מרוז, אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גבר׳ חשיבה הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך יי׳, אמר ברק בשליחותו של הקב״ה: יושביה, היושבים בארבע אמות שלו בארבע מאה שיפוריה שמתיה ברק למירוז: לעזרת יי׳, כביכול העוזר את ישראל כעוזר את השכינה: מנשים באהל, שרה שנ׳ בה הנה באהל, רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה, רחל ולאה שנ׳ בהן ויצא מאהל לאה וגו׳: מנשים באהל תבורך יעל, למה הן ילדו וגדלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה, ד״א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים: חלב

תברך ג׳ בקריא׳ וסי׳ תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני ב׳ בפסוק, ואחריתם לא תברך: באהל ו׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר הנה באהל, כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, וירא יי׳ באהל בעמוד ענן, מנשים באהל תברך, ואת כל כלי הקדש אשר באהל, וחברו דד״ה, ונמסר גם בסדר חקה,

ודבית דן גוו עברו ירדנא ושויאו נכסיהון בספינן דבית אשר על כפר ימיא שרו קירוי עממיא דפגרו תבו ובניין ויתיבו בהון: זבולן: דבית זבולן לקביל עממיא דגדיפו קדם יי׳ מסרו נפשיהון לקטלא אינון ודבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארעא: באו: אתו מלכיא דהוו עם סיסרא ואגיחו קרבא בכין אגיחו קרבא מלכי כנען בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו ממון דכסף לא קבילו: מן: מן שמיא איתגח עמהון קרבא מאתר דנפקין כוכביא מכבשי דבריהון תמן איתגח קרבא עם סיסרא: נחל: נחלא דקישון תברינון נחלא דאיתעבידו ביה ניסין וגבורן מלקדמין לישראל הוא נחלא דקישון תמן דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף: אז: בכין אישתלפא טופרי סוסותהון מפינוקא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי: ארו: לוטו מירוז אמר ברק נביא דיי׳ לוטו ותברו ית יתבהא ארי לא אתו לסעדן עמא דיי׳ כד אגיחו קרבא בגבריא: תבורך: תיתברך מברכת נשיא טבתא יעל אתת חבר שלמאה כחדא מנשיא דמשמשין בבתי מדרשין תיתברך:

ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון: זבלן עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה: באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו: מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תדרכי נפשי עז: אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו: אורו מרוז אמר מלאך יהוה ארו ארור ישביה כי לא באו לעזרת יהוה לעזרת יהוה בגבורים: תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תברך:

ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ב׳ דפ׳ ימי׳ הפקודה · ב׳ ירעש · ל׳ · ב׳ בעלי גוים · ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ · ב׳ חס׳ ל׳ · ב׳ בכסו׳ · ג׳ · ג׳

רלב״ג

והנה תמה על דן למה יגור אניות הנה נחלתו לא היתה מעבר הירדן ולא די שלא באו לעזרת יי׳ אבל ברח והניח עמו והלך עם קניניו בעבר הירדן באניו׳ כמו שת״י: הנה אשר יש לו התנצלו׳ אם לא בא לעזרת יי׳ כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומו׳ הפרוצי׳ בארצו שלא יבאו שם האויבי׳, ואמנם זבולן ונפתלי ראוי שישובחו והוא כי זבולן הוא עם שחרף נפשו למות מרוב קנאתו להנקם מהאויב ר״ל שמסר עצמו לסכנה, וכן נפתלי ג״כ כי מבני נפתלי ומבני זבולן היו החיל אשר עלו עם ברק על הר תבור שהיו על מרומי שדה כי הם ראו חיל עם סיסרא ועם זה מסרו עצמם לסכנה לעלות עליהם למלחמה מרוב בטחונם בשם ית׳: באו מלכי׳ נלחמו, ירמה שמלכי׳ רבים ממלכות הגוים ממשפחות כנען ירדו עם סיסרא להלחם עם ישרא׳ ונלחמו אז מלכי כנען בתענך ועל מי מגדו והם המקומו׳ שהיו חושבים לכבשם בקלות וכל כך היו חפצים להלחם בישראל שלא לקחו בצע כסף על זה מיבין מלך כנען כמנהג מי שאינו תחת המלך שאם ירצה המלך להביאו למלחמתו יתן לו שכר: מן שמים נלחמו, אמר זה להורות כי לא בחרבם נצחו לסיסרא אך מאת השם ית׳ בא להם זה הנצוח והוא ית׳ שם הכוכבי׳ ממסילותם נלחמי׳ עם סיסרא בהשפיע באמצעותם מה שישלם בו נצוח סיסרא וחילו: נחל קישון גרפם, ידמה שכבר גברו אז על דרך מופת מי נחל קישון שהיו בו מים מעטים וכשהיו עוברי׳ בו סיסרא וחילו גברו המים והבירוס כמו שתקיר המכברת אשר יכבדו בה הבית מה שעל הארץ מן העפר וזולתו ובזה האופן טבעו רוב חיל סיסרא ונפל פחדם אל הנשארי׳ ועם זה הענין הנה בנחל המי׳ הקדומי׳ שהיו בנחל קישון: תדרכי נפשי עוז ר״ל שלא גברו המי׳ לישר׳ בעברם בדרך שיטעום ויסירום ממקומם אבל היו דורכין שם בעוז ותוקף וזה היה פלא גדול דומה באופן מה לפלא שהיה לישרא׳ על ים סוף: אז הלמו, אז נהלמו ונשברו עקבי סוס סיסרא שלא נשאר להם כח מחוזק מרוצתם והכותם בהם בארץ כשההיתו׳ גבורי סיסרא ולא נשאר להם כח לנוס והספור שיהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרוב המים שגברו שם היו עקבות סוסיהם כאילו נשברו ולא יכלו לדהר אבל נגבו המים רגליהם: אורו מרוז, שהיתה עיר גדולה קרובה למקום המלחמה: אמ׳ מלאך יי׳, זאת הנבואה לדבורה שעיר מרוז תהיה ארורה ר״ל יושביה כי לא באו לעזרת יי׳ עם היותם קרובי׳: תבורך מנשים, אמנם יעל תהיה ברוכה

רשי

חלב נתנה · לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן : בספל אדירים · בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנ' במים אדירים : להלמות עמלים · סיסרא שהיה עמל ויגע : ותיבב · לשון דיבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמי' יבבא · ואני אומר לשון ראיית כמו בבת עינו וכן חברו מנחם : ומחקה · לשון חיקוי : ומחצה · לשון מחץ : וחלפה · עברה מצד אחר : אשנב · חלון : חכמו' שרותיה תעננה · החכמות שבשרותיה לכך נקוד ח"ית פתח חכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמו' לאויל חכמות וכן חכמות בנתה ביתה וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים ב בנתה ביתה חכמות שבנשים : תעננה · דגשו' של נו"ן משמשת במקום נו"ן שליפית ופתרונו תעננה אותה דגשות הנו"ן משמש במקום אותה כמו מרכבת תביאנ' : ואף היא תשיב אמריה · תאומיה לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני הלא ימצאו יחלקו שלל והוא מעכבן : רחמתי' לראש גבר · ומענים נשים יפות שבישראל כל אחד מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים : כן

באשר ט"ו בקריא' וסימ' אל קול הנער באשר הוא שם · איננו גדול בבית הזה ממני · אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה · בין רגליה כרע נפל שכב · וילך האיש מהעיר · ויאמר לו מיכה מאין · ויקם דוד ואנשיו · ואלישע אמר אל האשה · עמדי בא בחבריך · לסריסים אשר ישמרו את שבתתי · ויאמרו

מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה : יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ : בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד : בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו : חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ : הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל :

מים : מַיָא שְׁאַל מִינָהּ סִיסְרָא רַשִׁיעָא חַלְבָּא אַשְׁקְאִיתֵיהּ לְמִידַע אִם אִית רַעְיוֹנוֹהִי עֲלוֹהִי בְּפַיְלֵי גִּיבָּרַיָא קְרִיבַת לְקֳדָמוֹהִי שְׁמַן דְּגוּבְנִין : ידה : טוֹבְתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה דְּקַיֵּימִית מַה דִּכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דְמשֶׁה לָא יְהֵוֵי תִּקוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יִתַּקַּן גְּבַר בְּתִיקוּנֵי אִתְּתָא אֱלָהֵן יְדָהָא לְסִיכְתָא אוֹשִׁיטַת וִימִינַהּ לְאַרְזַפְּתָא דְנַפָּחִין לְמִתְבַּר רַשִׁיעִין וַאֲנוּסִין מְחָתָהּ לְסִיסְרָא תַּבְרָהּ רֵישֵׁיהּ פַּצְעָהּ מוֹחֵיהּ אַעֲבִירַת סִיכְתָא בְּצִדְעֵיהּ : בין : בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל שְׁכִיב בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל בַּאֲתַר דִּכְרַע תַּמָּן נְפַל בְּזִיזָא סִיסְרָא : בעד : מִן חַרַכָּא אִסְתְּכִיאַת וּמְדִיקָא אִמֵּיהּ דְּסִיסְרָא מִבֵּינֵי אַעֲיְתָא אָמְרָה מָא דֵין אוֹחֲרָא רְתִיכוֹהִי דְסִיסְרָא בְּרִי מִלְמֵיתֵי מָא דֵין אִיתְעַכָּבוּ רְהָטֵיָא דַהֲווֹ מַיְתַן לִי אִיגֶּרֶת נִיצְחָנִין : חכמות : חַכִּימַת פְּרִיסְתְּוָתְהָא עָנְיָן לַהּ אַף הִיא בְּחוּכְמָא מְתִיבָא וְאָמְרָה לְמֵימַר לְהֵין : הלא : הֲלָא מַרְמְשְׁכְּחִין מְפַלְגִין בִּיזְתָא יָהֲבִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ כָּל חַד וְחַד בִּיזָא סַגִּי קֳדָם סִיסְרָא בִּיזַת צִיּוּרֵי צִבְעוֹנִין עַל צַוְּרֵיהּ נִיכְסֵי עֲתִירַיָא וּמָנֵי חֲמוּדָא קֳדָם גִּיבָּרוֹהִי דַּהֲווֹ : כן

רדק

מים שאל חלב נתנה · להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב שתיה שלא ירגיש בהכותה אותו וי"ת מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו' : בספל אדירים · בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים · והחכם רבי יונה פי' אדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן וי"ת בפילי גבריא וגו' · וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטא וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר ובדברי רז"ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי : הקריבה חמאה · חלב חמאה וחלב שזכר עומד במקו' שנים והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי נאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו ובספל אדירי' הקריבה לו חמאה לאכול : ידה ליתד תשלחנ' · כמו תשלח והנו"ן והה"א נוספות כנו"ן ה"א מסדרונה פרשדונה ואף על פי שאין המכתב כן בפעלים ואדוני אבי ז"ל פי' תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שאחזה כריכה יתד וימינה כריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו ה המעשה ודומה לו וכל אשר שאו עיני · בביתה לא ישכנו רגליה · ובתבונות כפיו ינחם · ואם תאמר כי תשלחנה בורר אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושמו בעבור יתד והלמות · ורבי אחי ר' משה ז"ל פירשו בחסרון כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירשו כגהה וכן פי' ידה כידה והוא דרך שלה בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבור' שלא יעשו שאר הנשי' כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך שלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינ' להלמות עמלים והלמות שם הכלי שמכי' בו האנשים העמלים בעלי המלאכה : מחקה ראשו · הסיר' ראשו מלשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקי' במקום שגודשין והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר כל מה שעליה : ומחצה · מן ומחץ מכתו : וחלפה · העבירה היתד ברקתו וכת' אעברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהו' לשון כריתה : בין רגליה כרע נפל · כל מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר כאשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבו למעלה במילת שמיכה מכחיש זה הדרש : ותיבב · הריעה מתרגו' תרועה יבבא וי"ת ואוריקא לשון הבטה : האשנב · כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי : תעננה · כל אחת מן החכמות תענה אותה : אף היא · אם סיסרא : תשיב אמריה לה · היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה הי' בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו : ימצאו יחלקו שלל · ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא : רחם רחמתים · נערה או שתי נערות : לראש גבר · לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל וי"ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד : שלל צבעים · בגדים עשויים במיני צבעונים : רקמתים · שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה : לצוארי שלל · כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא וי"ת כן בזת ציורי צבעונין וגו' : ואוהביו

אליו הגידה נא לנו באשר · באשר תמותי אמות · באשר דבר מלך שלטון · מה יתרון העשה באשר הוא · טוב ללכת אל בית אבל · וד' ובאשר וסי' גם אני אבחר בתעלוליהם · ומניתי אתכם לחרב · ואפרחיו יעלעו דם · ותאמר רות אל תפגעי :

רלב"ג

ברוכה כי עזרה להם בהריגת סיסרא ויותר מנשים שהן באהל תבורך או ירצה בזה שהיא תבורך מנשים שהן באהל ללמד תורה כמו דבורה ויהיה הרצון בזה כי קללת מרוז אמר מלאך יי' ואולם ברכת יעל אמרה דבור' על צד התפלה והברכה · והנה ספרה על מה ברכה יעל וזה כי היא עשתה מעשיה בחכמה ובגבורה לעזור ישראל וזה שכאשר שאל סיסרא מים לשתות נתנה חלב לשכרו והקריבה לו חמאה בכלי גדול לשתות והרצון בחמאה חלב שמן שלא הוסרה ממנו החמאה כי הוא משכר יותר · והנה כפל הלשון בזה · ומה שספר תחלה כי מאשר החלב השקתהו היה בזה האופן ר"ל שהוציאה ממנו בספל גדול אשר ישתו בו הגבורים : ידה ליתד תשלחנה · והנה כחתיה המכהינים הגוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחו ימינה למה שהולמים ומכין בו העמלים במלאכות רבות העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפסידה ופרדה החבור אשר בו והכתה ביתד ועברה היתד רקתו או כרתה רקתו : בין רגליה כרע נפל · ר"ל כי בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה : ובאשר כרע שם נפל שדוד · ר"ל כי תכף שנפל שרדיתהו והמיתתהו יעל · הנה אם סיסרא נשקפה בעד החלון והילילה ברמיון תרועה והיתה אומרת מה הסבה שיהיה בושש רכב סיסרא לבוא · והנה החכמות שבשרותיה היו עונות אותה וגם היא בעצמה היתה משיבה לדבריה ואומרת מה שאומרות החכמות הנה והוא כי סבת איחורו הוא שאם ימצאו שלל שיחלקוהו : רחם רחמתים · ולאותם פרוצים בעריות הקדימו בספור שלל העריות אולי הסיג כל אחד מהן פע"מ אחת או שתים ולסיסרא ג"כ יתנו שלל בגדי הצבעונים הנכבדים שלל בגדי צבעונים שהם מרוקמים ובגדי צבע רקומים משני עבריהם ויחלקם סיסרא לצוארי בעלי השלל והם אנשי החיל הבאים עמו ·

והתפללה

והתפללה דבורה ואמרה כן יאבדו כל אויבי יי׳ כמו שאבד סיסרא ואוהבי השם יתעלה יהיו כצאת השמש בגבורתו שאורו הולך ומתחזק עד נכון היום׳ והרצון באמרו בגבורתו בראש תקופת תמוז כי אז יראה אורו יותר חזק והחום המגיע ממנו הוא יותר חזק ויהיה הולך ומתחזק עד חצי היום׳ ושקטה הארץ עד שלמות ארבעי׳ שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עשרים שנה: **ואולם** התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו: **הראשון** הוא להודיע כי השם יתעלה לא יעשה המופתים רק לעת הצורך ולזה צוה ברק למשוך בהר תבור עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון ולא משכם עם השם יתברך כמו שמשך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו וזה כי משיחת בני ישרא׳ בהר תבור היה אפשר ש׳ שישלם בזולת עשיית המופת וכבר ביארנו הסבה בזה בספר מ״ה: **השני** הוא להודיע כי כשיעשה הש״י המופתים יסבב עליהם הסבות אשר עמם יהיה יותר מעט מהזרו׳ במופת ההוא אצל הטבע ולזה ה התחכם הש״י להביא בני ישראל בהר תבור והעתיק שם סיסרא ועמו אל נחל קישון לרדוף אחרי ברק ועמו וסבב עם זה שרבו מי הנחל עד שטבעו בו רבים מבני החיל ונתקבצו בזה סבות רבו׳ ש שינצחום ברק ועמו׳ הא׳ היא הנהלה שהנהילום מי הנחל׳ והב׳ כי ברק ועמו היו יורדים אליהם ולזה היו עליונים וזה ממה שיוסיף להם ח חוזק על סיסרא ועמו וידמה שנתחברה עם סבה שלישית והיא שכבר היה אור השמש נכח פני סיסרא ועמו והיה מטים שנוירים בעיניהם ולזה אמרה דבורה כי הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: **השלישי** הוא ה להודיע אמתת הנבואה אע״פ שהיתה ע״י אשה כי לא נפל דבר ממה שיעדה דבורה בזה הספור׳ והנה לפרסום אמתת הנבואה אז נסכמו ישר׳ ללכת במתי מעט ובכלי מלחמה מעטים להלחם עם סיסרא ורכבו והמונו עם תכלית כחו וגבורתו ורבוי כלי המלחמה אשר להם: **הרביעי** הוא להודיע כי בתחבולות ראוי שיתנהג האדם להגיע אל תכלית כוונתו ולזה ספר כי יעל מפני רצותה שיפול סיסרא בידה הראת לו כי היא חפצה מאד בהצלתו וכסתה אותו כדי שלא יראוהו שם העוברים והשבים וכבבה עם זה שסכרה אותו ונרדם עם המופת והיה נקל לה להורגו: **החמישי** הוא להודיע כי ביום טובה ראוי להיות בטוב ולזה ראוי למצליח בעת אשר ים לאל ידו שיסבב שתגיע לו ההצלחה ביותר שלם שאפשר ולא יקצר מזה הלא תראה כי ברק אע״פ שראה שנפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד השתדל בתכלית מה שאפשר על הריגת סיסרא פן ישוב אל ארוניו ויטוב להרע לישראל: **הששי** הוא להודיע לתת תודה לש״י על מה שגמל מהטובות כי עם שזה כבר ראוי הנה בו תועלת להביא האנשים להאמין שכל הטובות באו מאתו׳ ולזה שרה דבורה השירה הזאת ונתנה תודה לשם יתעלה כעל כל אשר גמלנו: **השביעי** הוא להודיע שראוי לכל אדם שיאמין ביעודי הנבואה ולזה כתבנו אשר לא באו לעזרת יי׳ בגבורים כנגד מחנה סיסרא ונתקללו יושבי מרוז מאת הש״י: **השמיני** הוא לפרסם גנות האומות ההם והיותם פרוצים בערוות ולזה הקדימה אם סיסרא בספור הצלחת סיסרא רחם רחמתים לראש גבר וכבר פרסמה התור׳ ג״כ ממנהגיהם הפחותים עוד ספר שטבו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי׳ אחר מות דבורה ולזה נתנם השם ביד מדין ז׳ שנים ותקפה יד מדין מאד על ישראל עד שהוצרכו לעשות להם בהרים מנהרות והן מערות שים בהן כמו חלונות תכנס מהן אורה במערה׳ ואפשר שהרצון יהיה במנהרות אבוקות בעלות אור גדול והיה זה כן כי כשהיו רואין מההרי׳ שבאו בני מדין היו עושין באבוקות ההן סימן שירגישו בו ישראל ויתחבאו הם ויסתירו מקניהם וקניניהם עד שבזה הדרך היתה מגעת בקלות ההודעה הזאת לישראל בעשותם הסימן הזה להם מהר אל הר והיה אפשר שיצילו מאויביהם דברים רבים ועכ״ז עשו מערו׳ להתחבא שם בקלות ומצדות שהם בימינים חזקי׳ להמלט שם מאויביהם לא שישבו תמיד במערות ובמצודות כי היה בלתי אפשר שישלם להם חיותם בזה האופן כי לא יזרעו ולא יאספו תבואה׳ ואחר זה ביאר מה הכריחם לעשות המנהרות והמערות והמצדות והוא מה שהיו משחיתי׳ בני מדין תבואותיהם ומקניהם׳ ויהי כי צר להם מאד מפני מדין צעקו אל יי׳ ושבו אליו שיושיעם מידם׳ והנה שלח הש״י נביאו אז לבני ישר׳ והודיעם כי עונותיהם הטו שיפלו ביד מדין כי הם סרו מאחרי יי׳ ועבדו אלהי׳ אחרי׳ אלהי האמורי אשר בארצם עם רוב הטובו׳ שחנן הש״י אותם וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרו רז״ל בפנחס בימי דוד שהגיד הכתו׳ כי לפני׳ יי׳ עמו והנה חיה זמן ארוך מאד ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו כי כבר התבאר שאליהו ג״כ חיה שנים רבות וכבר יעד מלאכי ע״ה ש״י יביאהו בימי הגאולה אמר הנה אנכי שולח לכם את איה הנביא וגו׳ ואין לאומר שיאמר שכבר מת אליהו קודם שהתנבא אלישע כמו שאמר כי היום אדוניך לוקח מאתך וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה כמו שנבאר שם בע״ה בספר דברי הימים ובספר מלכים׳

רדק

ואוהביו׳ ואוהבי יי׳: כצאת השמש בגבורתו׳ כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם ית׳ הולכים וחזקים וי״ת ורחמוהי כדיקיא יהון ע עתידין וגו׳: המנהרו׳ כמו מערו׳ וים להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות: המצדות׳ מבצרים חזקים: והיה אם זרע׳ כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישרא׳ והדומים להם: וישחיתו את יבול הארץ׳ התבואות שהיו בעשב קודם שיגמר בשולם וכן האלנות הכל היו כורתים ומפילי׳ ולא היו משאירים מחיה: ושה ושור וחמור׳ היו נוהגים להם: איש נביא׳ מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיח בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה: ואגרם

רשי

כן יאבדו׳ דבור׳ אומר׳ תנחומין של הבל׳ הן לה: כן יאבדו כל אויביך יי׳׳ כאשר אבד הוא: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו׳ לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כ כמספר ארבעים ותשע שבעיות: ותשקט הארץ׳ אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר: ויעשו הרע׳ עד כאן כאמר ויוסיפו שהיה כבר חט על חט אבל בשירה זו נמחל ל להם כל אשר עשו ועכשיו מ מתחילין לחטוא כך מדרש ב באגדת תילים: מנהרות׳ מטמוריתא ובלשון לעז וו״ום וצל שם שעושין בהם אור קטן במקו׳ שאין ניכר קורין מנהרות לוייז״רכש בלע״ז: מערות׳ גרוטה בלע״ז: מצדות׳ פלייש״אץ בלע״ז שעושין ביערי׳ על ידי הפלת האילנות סביב סביב: הם ומקניהם׳ לרעות את התבואה: איש נביא׳ זה הנביא הוא פנחס בסדר עולם: אבי

ותעז ב׳ ובסיפרא וסי׳ ותעז ידו על כושן רשעתים׳ ותעז יד מדין: וידל י״ב פתחין בליש׳ וסי׳ העשיר לא ירבה׳ ואם דל הוא ואין ידו׳ הנה אלפי הדל׳ מדוע אתה ככה דל׳ וידל ישראל מאד׳ ידל כבוד יעקב׳ נצרה על דל שפתי׳ ותהי לדל תקוה׳ דלו מאנוש נעו׳ אל תגזל דל׳ ודל מבין יחקרנו׳ אם דל אם עשיר וכל דסמיכין לאביון דכוו׳:

ה׳ לא **כֵּ֠ן יֹאבְד֤וּ כָל־אֽוֹיְבֶ֨יךָ֙ יְהוָ֔ה וְאֹ֣הֲבָ֔יו כְּצֵ֥את הַשֶּׁ֖מֶשׁ בִּגְבֻרָת֑וֹ וַתִּשְׁקֹ֥ט הָאָ֖רֶץ אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃**

ו׳ א **וַיַּעֲשׂ֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַיִּתְּנֵ֧ם יְהוָ֛ה בְּיַד־מִדְיָ֖ן שֶׁ֥בַע שָׁנִֽים׃** ב **וַתָּ֥עָז יַד־מִדְיָ֖ן עַל־יִשְׂרָאֵ֑ל מִפְּנֵ֨י מִדְיָ֜ן עָשׂ֥וּ לָהֶ֣ם ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת֙ אֲשֶׁ֣ר בֶּֽהָרִ֔ים וְאֶת־הַמְּעָר֖וֹת וְאֶת־הַמְּצָדֽוֹת׃** ג **וְהָיָ֖ה אִם־זָרַ֣ע יִשְׂרָאֵ֑ל וְעָלָ֨ה מִדְיָ֧ן וַעֲמָלֵ֛ק וּבְנֵי־קֶ֖דֶם וְעָל֥וּ עָלָֽיו׃** ד **וַיַּחֲנ֣וּ עֲלֵיהֶ֗ם וַיַּשְׁחִ֨יתוּ֙ אֶת־יְב֣וּל הָאָ֔רֶץ עַד־בּוֹאֲךָ֖ עַזָּ֑ה וְלֹֽא־יַשְׁאִ֤ירוּ מִֽחְיָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וְשֶׂ֖ה וָשׁ֥וֹר וַחֲמֽוֹר׃** ה **כִּי֩ הֵ֨ם וּמִקְנֵיהֶ֜ם יַעֲל֣וּ וְאָהֳלֵיהֶ֗ם יָבֹ֤אוּ כְדֵֽי־אַרְבֶּה֙ לָרֹ֔ב וְלָהֶ֥ם וְלִגְמַלֵּיהֶ֖ם אֵ֣ין מִסְפָּ֑ר וַיָּבֹ֥אוּ בָאָ֖רֶץ לְשַׁחֲתָֽהּ׃** ו **וַיִּדַּ֧ל יִשְׂרָאֵ֛ל מְאֹ֖ד מִפְּנֵ֣י מִדְיָ֑ן וַיִּזְעֲק֥וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־יְהוָֽה׃** ז **וַיְהִ֕י כִּֽי־זָעֲק֥וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־יְהוָ֑ה עַ֖ל אֹד֥וֹת מִדְיָֽן׃** ח **וַיִּשְׁלַ֧ח יְהוָ֛ה אִ֥ישׁ נָבִ֖יא אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֹּ֨אמֶר לָהֶ֜ם כֹּֽה־אָמַ֣ר יְהוָ֣ה ׀ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אָנֹכִ֞י הֶעֱלֵ֤יתִי אֶתְכֶם֙ מִמִּצְרַ֔יִם וָאֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃**

כן כְּסִיסְרָא כֵּן יֵיבְדוּן כָּל סַנְאֵי עַמָּךְ יְיָ וְרַחֲמוֹהִי צַדִּיקַיָּא יְהוֹן עֲתִידִין לְאַזְהָרָא כְּזִיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלָת מְאָה וְאַרְבְּעִין וּתְלָתָא בְּמִפַּק שִׁמְשָׁא בִּגְבוּרְתֵּיהּ וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא אַרְבְּעִין שְׁנִין: וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי שְׁבַע שְׁנִין: וּתְקִיפַת יַד מִדְיָנָאֵי עַל יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַטְמוֹרְיָתָא דִּבְטוּרַיָּא וְיָת מְעָרָתָא וְיָת מְצוֹדָתָא: וְהָוָה כַּד זְרַע יִשְׂרָאֵל וְסַלְקִין מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִּינְחָא וְסַלְקִין עֲלוֹהִי: וּשְׁרוֹ עֲלֵיהוֹן וּמְחַבְּלִין יָת עֲלַלְתָּא דְּאַרְעָא עַד מֵעַלְנָא לְעַזָּה וְלָא מַשְׁאֲרִין מְזוֹן לְקִיּוּמָא נְפַשׁ בְּיִשְׂרָאֵל וְאִימַר וְתוֹר וַחֲמָר: אֲרֵי אִנּוּן וּגְעִיתְהוֹן סַלְקִין וּמַשְׁכְּנֵיהוֹן וְאָתַן כְּמִיסַת גּוֹבָא לִסְגֵי וּלְהוֹן וְלִגְמַלֵּיהוֹן לֵית מִנְיָן וְעָלִין בְּאַרְעָא לְחַבָּלוּתַהּ: וּמְאַךְ יִשְׂרָאֵל לַחֲדָא מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: וַהֲוָה כַּד זְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק מִדְיָנָאֵי: וּשְׁלַח יְיָ גַּבְרָא נְבִיָּא לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא אַסֵּיקִית יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן מִבֵּית עַבְדוּתָא:

ב׳ וחס׳ ל׳ מלרע ל׳ וכל תרי׳ חלוף וסור ושה ל׳ ותר ידל כבוד יעקב

רשי

אבי העזרי, משבט אביעזר בן גלעד בן מנשה: וגדעון בנו. אביו היה חובטן והוא כוברן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבאו האויבים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט: בגת, בקורת בית הבד: עמך גבור החיל, שנתן לך כח כזה: ויש יי' עמנו ואם יש יי' אתנו למה מצאתנו וגו': אשר ספרו לנו אבותינו, פסח היה אמר לו אמש הקריני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו אם צדיקי' היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו איה כל נפלאותיו: ויפן אליו, הקב"ה בעצמו, לך בכחך זה בכח הזכו' הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא: הנה אלפי, האלף שאני ממנה בו להיות תחת שר האלף הוא האלף הדל בכל אלפי מנשה: שאתה, כמו שאתה: קמח

פי' רבי' ישעיה

אבי העזרי, פי' משפחת אבי עזר: חובט חטים בגת, פי' בגת הכרם היה חובט מעט כי היה ירא לחבוט הכל יחד: לך בכחך זה, פי' במה שיש בידך לך ותצליח: הלא שלחתיך, פי' ואין לך לירא כי אני שלחתיך ותצליח: הנה אלפי הדל במנשה, פי' האלף שאני ממונה עליו:

העזרי ג' בקריא' וסי' ויבא מלאך יי' וישב, בעפרת אבי העזרי, ויקבר בקבר יואש אביו, ושארא עזרי: מצאתנו ג' בקריא' וסי' כה אמר אחיך ישראל אתה, ויאמר אליו גדעון, אל ימעט לפניך: והכית ה' מלרע וסי' נמסר בסדר שפטים:

ט וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־לֹחֲצֵיכֶם וָאֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וָאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־אַרְצָם: י וָאֹמְרָה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירְאוּ אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי: יא וַיָּבֹא מַלְאַךְ יְהוָה וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר בְּעָפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אֲבִי הָעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּנוֹ חֹבֵט חִטִּים בַּגַּת לְהָנִיס מִפְּנֵי מִדְיָן: יב וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנִי וְיֵשׁ יְהוָה עִמָּנוּ וְלָמָּה מְצָאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְאַיֵּה כָל־נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר סִפְּרוּ־לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נְטָשָׁנוּ יְהוָה וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף־מִדְיָן: יד וַיִּפֶן אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ: טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בַּמָּה אוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה וְאָנֹכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי: טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתָ אֶת־מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד: יז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי:

וְשֵׁיזָבִית יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא כָל דַחֲקִיכוֹן וְתָרֵיכִית יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהָבִית לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן: וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִדְחֲלוּ יַת טַעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דְאַתּוּן יָתְבִין בְּאַרְעֲהוֹן וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי: וַאֲתָא מַלְאֲכָא דַייָ וִיתֵיב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִי בְעָפְרָה דִי לְיוֹאָשׁ אֲבוּהִי דְעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּרֵיהּ חָבֵיט חִיטִּין בְּמַעֲצַרְתָּא לַעֲרָקָא מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי: וְאִתְגְּלֵי לֵיהּ מַלְאֲכָא דַייָ וַאֲמַר לֵיהּ מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָךְ גִּיבַּר חֵילָא: וַאֲמַר לֵיהּ גִּדְעוֹן בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי וְאִית שְׁכִינְתָּא דַייָ בְּסַעֲדָנָא וּלְמָא עַרְעָנָא כָּל דָא וְאָן כָּל פְּרִישְׁוָתֵיהּ דְאִשְׁתָּעִיאוּ לָנָא אֲבָהָתָנָא לְמֵימַר הֲלָא מִמִּצְרַיִם אַסְּקָנָא יְיָ וּכְעַן רַטְשָׁנָא יְיָ וּמַסְרָנָא בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי: וְאִתְפְּנֵי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר אֱזֵיל בְּחֵילָךְ דֵּין וְתִיפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִדְיָנָאֵי הֲלָא שַׁלַּחְתָּךְ: וַאֲמַר לֵיהּ בְּבָעוּ יְיָ בְּמָה אֶפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל הֲלָא הָא זַרְעִיתִי זְעֵירָא בְּשִׁבְטָא מְנַשֶּׁה וַאֲנָא חַלָּשׁ בְּבֵית אַבָּא: וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְתִקְטוֹל יַת מִדְיָן כְּגַבְרָא חָד: וַאֲמַר לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וְתַעֲבֵיד לִי אָת דִי אַתְּ מְמַלֵּל עִמִּי:

רדק

ואגרש אותם, טעמו למעלה לוחציכם לא למעלה מצרים והלוחצים הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחצם: וישב תחת האלה, אמר רז"ל ישיבה כי אין נראים המלאכים בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי' עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכב שם תחת האלה עד שפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ואמר לו יי' עמך וכן אנכי אשב עד שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומי' להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משל שהקדוש ברוך הוא מנהג להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדינים אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד ורואי אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך יי' וגו' אמר לו גדעון ויש יי' עמנו וגו' אמש קראנו את ההלל והי' אבי מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשית להם כך עשה לנו גם אמר הקב"ה חייך כך למדת סניגוריא על בני כדאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה בכח זכות' שלמדת סניגוריא על בני ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אשר בעפרה אשר ליואש, וכן אמר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתוב בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים, כמו דרש אלא שהדישה בבהמות וחביטה ב במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל בזית להפיל הזתי': בגת, גת היה שם שדורכין שם ענבים באותו גת היה חובט החטים וכ"תי במעצרתא: גבור החיל, קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר וינצח מדין וכן אמר לך בכחך זה: ויפן אליו יי', פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה ואמ' לו לך בכחך זה פירוש בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח יי' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם יי' ויד יי' היתה אל אליה ורוח גבורה מן קדם יי': הלא שלחתיך, המלה הזאת תבא לחזק המצוה וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ: בי אדוני במה אושיע, לשון חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך יי' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחירק הנו"ן ונקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבי' כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו וי"ת לשון קודש ואמ' ליה בבעו יי' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך: אלפי, האלף שבית אבי מנהג בו הוא הדל באלפי מנשה וי"ת זרעיתי זעירא בשבט מנשה, וי"מ אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון: כי אהיה עמך, אמר לו בשם יי' כי אהיה עמך לפיכך אמ' לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם יי' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו יי' קרא המלאך בשם יי' כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר יי' ליהושע: שאתה מדבר עמי, כמו שאתה בסגו' השי"ן כמו עד שקמתי דבורה שהשי"ן בפתח במקום הסגול ונקמצה שי"ן שאתה להרחיב על האלף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם יי': והמריק

רלב"ג

ויש לשואל לשאול אחר שהיה זה הנביא קיים איך לא הוכיח ישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה, וידמה שנאמ' בהיתר זה הספק שהוא לא היה מתנבא רק לעתי' רחוקי' ולא היה בו כח יתיסר בו להנהיג העם ולזה ג"כ תמצא בזה המקום שהוצרך למנות גדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נראה ופעם נעלם כשישאהו רוח השם אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס ולזאת הסבה לא שמש בכהונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בנו ובני בניו ובני בני בניו דורות רבים והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספר דברי הימי' וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן כמו שמבואר שם בספר תולדותם: ויבא מלאך יי', הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך יי' כאמרו ויבא חגי מלאך יי' ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהסתתם חושיו על מנהגם, והנה נתעכב שם הנביא עד שנראה לגדעון אמר לו כי יי' עמו, והנה קראו גבור חיל כי כן היה כמו שאמר לו זבח וצלמונע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו, והנה הרחיק גדעון שהיה יי' עמו לראותו שפלות ישראל וכי נטשם יי' בכף מדין: ויפן אליו יי', הוא מלאך יי' שזכר והוא ע"ד ויאמר יי' לה שאמרו רבותינו שנבר היה זה על ידי שם, והנה אמר דבריו כאלו השם ידבר כי הנביא ידבר בשם שולחו ואפשר שיאמר אומר שזה הענין היה במראה הנבואה אלא שאנחנו לא הסכמנו לפרש זה ע"ד הנבואה בזה האופן כי ראשית הספור מורה שזה הספור היה בהקיץ ולא נראה לנו שנשני' מדרגת גדעון בנבואה בזה האופן ר"ל שהגיעה לו הנבואה בהקיץ ועוד שאין מדרך הנביא שבא לו הנבואה פעמים רבות שישאל אות מהשי"ת שיקים לו ייעודו כמו שמצאנו גדעון אחר זה שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל וגו' וזה מבואר מאד למי שידע ענין הנבואה, והנה אמר לו הנביא לך בכחך זה ידמה כי נתחדש לגדעון מאז כח נוסף על הכח שהיה לו קודם זה כדמיון מה שאמר לשאול שיתחדש לו לב אחר ובאופן שנזכר דמיון זה בדוד אחרי המשחו למלך על יד שמואל וידמה שאביו היה שר האלף ממה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה ולזה היה כח ליואש אשר יריב לא יומת עד הבקר:

אל נא תמוש מזה עד בואי אליך, זה גם כן לאמר שזה הענין היה בהקיץ כמו הענין שנראה במלאך יי' במנוח ואשתו כמו שאמחש עתידי' לבאר שם בגזרת הא', והנה גדעון שאל אות שיכיר ממנו שהוא בא במלאכות יי' כדי שיוכל לסמוך על דבריו, והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך יי' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל, והנה פעולות זה הנביא דומות מאד לפעולות אליהו וזה ממה שיחזק מאמר האומר פנחס זה אליהו, וכאשר ראה גדעון כי מלאך יי' הוא פחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המראה הרוחני וכבר היה מפורסם שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות ויראה זה ממאמר גדעון ומאמר מנוח ומאמ' יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי הורה שזה הענין כפלא שתנצל נפש הרואה המראות הרוחני ואמר בתורה ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים הורה על זה שהיו ראויים שישלח ידו בהם מפני ראותם האלהים, והשיב לו מלאך יי' אחר' שעלה כל כך שלא היה יכול גדעון לראותו שלום לך אל תירא לא תמות וידמה שסב אליו המלאך כשאמר לו זה המאמ' והוא ג"כ אמר לו בלילה שיקח את פר השור אשר לאביו ואפשר שיאמר שזה הדבור שהיה בלילה היתה מדרגת מה ממדרגות הנבואה והביאור הקודם הוא יותר נראה לנו, וידמה שיהיה הרצון באמרו פר השור אשר לאביך כי לאביו היה שור גדול והשתדלו להקנו' הפר שיוליד השור ההו' תחלה לע"ז מלידה ומבטן ומהריון כדי שיהי' יפה וגדול כשור שהולידו ויהיה מקודש לע"ז מיום היותו, וכן הקנו גם כן זה הפר השני שהוליד השור ההוא והנה היו מוקדים ז' שנים וזה יורה כי זה הטעו' היה מעת התחלת השעבוד כי ז' שנים היו תחת יד מדין כשקרה זה והיה לאביו מזבח לבעל והאשרה היתה אצלו וצוה השם ית' באמצעות הנביא או המלאך שיהרוס את מזב' הבעל אש' לאביו ושיכרות האשר' אשר אצלו: על ראש המעוז הזה, הוא הסלע שהניח עליו הבשר והמצות: במערכה, ר"ל במקום המסודר בו שיוכל להבנות בו מזבח וצוה שיקריב בו הפר שהוא לאל ויעלהו עולה בעצי האשרה וכל זה היה הוראת טעה כמו שאחז"ל כי זה נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה והב' עשה מהמוקצה לע"ז קרבן לש"י כי ידאה שבעשותו בהפך האמונה שגדל בה תשלם לו ההצלה וההצלחה בהפך ממה שהיו חושבים עובדי ע"ז והנה היתה הכונה להוסיף בגדעון אמונה בש"י ולפי שזה הענין לא היה יכול גדעון לעשותו הוא לבדו קרא י' אנשי' מעבדיו יעזרוהו בזה עם שזה היה קדו' השם והיה מן הראוי שיהיה בפרהסיא לפי מה שהיה אפשר לו והמספר המעט שישלם בו זה הוא י' ולולי יראתו את בית אביו ואת אנשי העיר שימנעו אותו מעשות זה היה עושה זה ביום להוסיף בזה פרסום, והנה

ויוצא ‏י"ב מ"ל וסי' ויוצא אתו החוצה, ויוצא העבד כלי כסף, ויאמר שלום לכם, ויוצא יוסף אותם, ויוצא משה את העם, וגדעון בא, ויוצא משם את כלי, פתח יי' את אוצרו, לקול תתו המון מים, וחברו תנינא, ויוצא יהוידע הכהן, ויוצא ישראל מתוכם: מלאך האלהים ח' וסי' נמסר בהאי סיפרא סי' י"ג: פנים אל פנים

אַל־נָא תָמֻשׁ מִזֶּה עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ וְהֹצֵאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד שׁוּבֶךָ׃ וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִי־עִזִּים וְאֵיפַת־קֶמַח מַצּוֹת הַבָּשָׂר שָׂם בַּסַּל וְהַמָּרַק שָׂם בַּפָּרוּר וַיּוֹצֵא אֵלָיו אֶל־תַּחַת הָאֵלָה וַיַּגַּשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים קַח אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וְהַנַּח אֶל־הַסֶּלַע הַלָּז וְאֶת־הַמָּרַק שְׁפוֹךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאַךְ יְהוָה אֶת־קְצֵה הַמִּשְׁעֶנֶת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּגַּע בַּבָּשָׂר וּבַמַּצּוֹת וַתַּעַל הָאֵשׁ מִן־הַצּוּר וַתֹּאכַל אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וּמַלְאַךְ יְהוָה הָלַךְ מֵעֵינָיו׃ וַיַּרְא גִּדְעוֹן כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־עַל־כֵּן רָאִיתִי מַלְאַךְ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם לְךָ אַל־תִּירָא לֹא תָּמוּת׃ וַיִּבֶן שָׁם גִּדְעוֹן מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא־לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם עַד הַיּוֹם הַזֶּה עוֹדֶנּוּ בְּעָפְרַת אֲבִי הָעֶזְרִי׃ וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה קַח אֶת־פַּר־הַשּׁוֹר אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וּפַר הַשֵּׁנִי שֶׁבַע שָׁנִים וְהָרַסְתָּ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וְאֶת־הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו תִּכְרֹת׃ וּבָנִיתָ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל רֹאשׁ הַמָּעוֹז הַזֶּה בַּמַּעֲרָכָה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַפָּר הַשֵּׁנִי וְהַעֲלִיתָ עוֹלָה בַּעֲצֵי הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר תִּכְרֹת׃ וַיִּקַּח גִּדְעוֹן עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מֵעֲבָדָיו וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָרֵא אֶת־בֵּית אָבִיו וְאֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר מֵעֲשׂוֹת יוֹמָם וַיַּעַשׂ לָיְלָה׃

לא כען תעדי מיכא עד מיתאי לותך ואפיק ית תיקרובתי ואניח קדמך ואמר אנא אוריך עד דתתוב: וגדעון אתא ועבד גדיא בר עיזי ומכילתא דקמחא אפה פטיר בסרא שוי בסלא ותבשילא שוי בקידרא ואפיק לותיה לתחות אילנא וקריב: ואמר ליה מלאכא דיי סב ית בסרא וית פטירא ואחית לכיפא דיכי וית תבשילא שפוך ועבד כן: ואושיט מלאכא דיי ית ריש שולטיתא דבידיה וקריב בבסרא ובפטירא וסליקת אישתא מן טינרא ואכלת ית בסרא וית פטירא ומלאכא דיי אסתלק מלקביל עינוהי: וחזא גדעון ארי מלאכא דיי הוא ואמר גדעון בבעו יי אלהים ארי על כן חזיתי מלאכא דיי אפין באפין: ואמר ליה יי שלם לך לא תדחל לא תמות: ובנא תמן גדעון מדבחא קדם יי ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה שלם עד יומא הדין עד כען איתוהי בעפרת אבוהי דעזר: והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי סב ית תור בר תורי די לאבוך ותור תנינא דאיתפטים שבע שנין ותפגר ית איגורא דבעלא די לאבוך וית אשרתא די עלוהי תקוץ: ותיבני מדבחא קדם יי אלהך על ריש תוקפא הדין בסידרא ותיסב ית תור תנינא ותסיק עלתא בעאי אשירתא די תקוץ: ודבר גדעון עסרא גברין מעבדוהי ועבד כמא דמליל עימיה יי והוה מדדחיל מן בית אבוהי ומן אנשי קרתא מלמעבד ביממא ועבד בליליא:

ה' דסמיכי וסי' נמסר בסדר וישלח: שלום לך ג' דסמיכי בקריא' וסי' ויאמר לו יי' שלום לך, קחנו ובאה כי שלום לך ואין, ורוח לבשה את עמשאי ראש: והעלית ג' בקריא' וסי' אבנים שלמות תבנה את מזבח, ובנית מזבח ליי' אלהיך על ראש המעוז, והעלית את ירמיהו, ונמסר גם בסדר תבא:

רדק

והמרק, המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבש' והיוצא ממנו ונמצ' המרק חציו קמץ וחציו פתח במקצת ספרים המדויקים והוא שלא כמשפט השמות מזה המשקל, וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצי': בפרור, ידוע הוא דוד נחשת שמבשלין בו הבשר, אל תחת האלה, ת"י לתחות אילנא: שלום לך, המלאך אחר שעלה השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלאך: פר השור, כמו פר בן בקר וכן ת"י תור בר תורי ויש לפרש כי פר הוא כנוי סמוך והשור בדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור: ופר השני, ר"ל שני לבטן והנכון שני לפר הראשון שזכר ופי' שבע שנים ת"י דאיתפטים שבע שנין ואפשר שהיה בן שבע שנים ודברי רז"ל שמוקצה לע"ז שבע שנים שאמרו אמר ר"ש לקיש אין מוקצה לע"ז אלא מוקצה לשבע שנים שנאמ' ופר השני שבע שנים ומהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים הותרו בלילה חוץ וזר ולילה וכלי שרת וכלי אשר' ועצי אשרה ומוקצה ונעבד: המעוז הזה, הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות: במערכה, כתרגומו בסדרא ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח: את

רשי

קמח מצות, למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכן נאמר והנה צליל שעורים מתהפך וגו': המרק, הרוטב: אהה, לשון דאגה כלומר מה תהא עלי: כי על כן ראיתי, כי על אשר ראיתי מלאך יי' לכך אני דואג וזועק אהה: ויקרא גדעון למזבח יי' שלום, יי' הוא שלומנו: ופר השני שבע שנים, ותורא תניינא פר השור פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור תנינא: שבע שני', דאיתפטם שבע שנין לע"ז שבעה דברים הותרו אותו הלילה מוקצה אשר' ולילה ובמה וכו' כדאיתא בתמורה: ראש המעוז, ראש הסלע: האתם

פי' רבי' ישעיה

ואיפת קמח מצות, פי' מפני שמיהר לעשות ולא הספיק להחמיץ: כי על כן ראיתי, על אשר ראיתי: ופר השני שבע שנים, פי' שני הוא מפוטם כמו ועל מיטב הצאן ועל הבקר ועל המשנים, והוי"ו יתירה, וכך פי' קח את פר השור אשר לאביך פר מפוטם שבע שנים, ע"כ

רשי

האתם תריבון לבעל, בשביל הבעל: תושיעון אותו, תקימו נקמתו וכן והושיעה ידי לי: אשר יריב לו, בשבילו אשר יריב לו עד הבקר יומת עד הבקר המתינו: אם אלהים הוא, יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לרחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן: ירב בו, בגדעון אבל ריב נופל עם או את או בו כמו ויריב בלבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם: ורוח יי׳, רוח גבורה: ויזעק אביעזר, כל המשפחה: ויהי כן, שהיה טל על הגזה לבדה יותר מבשאר מקומות כמו שהוא אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהברית כרותה לטל שאינו נעצר: ויזר, לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו לא נכבשו להוציא הלחה: מגבעת

ואת הפר ג׳ בקריא׳ וסי׳ ואת הפר ואת ערו ואת בשרו, ונתת אותם על סל אחד, העלה על מזבח הבנוי; ונמסר גם בסדר תצוה: תריבון ג׳ בקריא׳ וסי׳ מה תריבון עמדי מה תנסון, האתם תריבון לבעל, אם לאל תריבון, אנ״ך, ונמסר גם בסדר כשלח: נאספו י״ד בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא: ורוח יי׳ ג׳ בקריא׳ וסי׳ ורוח

וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה ואת הפר השני העלה על המזבח הבנוי: ויאמרו איש אל רעהו מי עשה הדבר הזה וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן יואש עשה הדבר הזה: ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימת כי נתץ את מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו: ויאמר יואש לכל אשר עמדו עליו האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו אשר יריב לו יומת עד הבקר אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחו: ויקרא לו ביום ההוא ירבעל לאמר ירב בו הבעל כי נתץ את מזבחו:

וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו ויעברו ויחנו בעמק יזרעאל: ורוח יהוה לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו: ומלאכים שלח בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו ומלאכים שלח באשר ובזבלון ובנפתלי ויעלו לקראתם: ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת: הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל כאשר דברת: ויהי כן וישכם ממחרת ויזר את הגזה וימץ טל מן הגזה מלוא הספל מים: ויאמר גדעון אל האלהים אל יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה נא רק הפעם בגזה יהי נא חרב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל: ויעש אלהים כן בלילה ההוא ויהי חרב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ היה טל:

ל׳ | ב׳ ויתיר דברי יהושפט ל׳ | י״א חס׳ את | ה׳ | ב׳ י׳ ל׳ | ב׳ ות׳ ל׳ | ל׳ | ב׳ כמו׳ נסיב׳ אס אס | ג׳ | ג׳ | ג׳ | ג׳ | ט׳ ל״כ | ג׳ | ל׳ | ל׳ ל׳ | ב׳ מ״ל | ב׳ לת׳ חסלל | ל׳ | ל״ו בליש׳

תרגום

ואקדימו אינשי קרתא בצפרא והא מתרע איגורא דבעלא ואשירתא די עלוהי קציצה וית תורא תנינא מסק על מדבחא דבני: ואמרו גבר לחבריה מן עבד פתגמא הדין ותבעו ובעו ואמרו גדעון בר יואש עבד פתגמא הדין: ואמרו אינשי קרתא ליואש אפיק ית ברך ויתקטיל ארי תרע ית איגורא דבעלא וארי קץ אשירתא די עלוהי: ואמר יואש לכל דקמו עלוהי האתון תתפרעון לבעלא אם אתון תפרקון יתיה דיתפרע ליה יתקטיל ברם ארכא יתיהיב ליה עד צפרא אם צרוך אית ביה יתפרע ליה בעלא ארי תרע ית איגוריה: וקרא ליה ביומא ההוא ירובעל למימר יתפרע ליה בעלא ארי תרע ית איגוריה: וכל מדינאי ועמלקאי ובני מדינחא איתכנשו כחדא ועברו ושרו במישר יזרעאל: ורוח גבורא מן קדם יי׳ לבישת ית גדעון ותקע בשופרא ואיתכנישו אנש אביעזר בתרוהי: ואיזגדין שלח בכל תחום מנשה ואיתכנישו אף אינון בתרוהי ואיזגדין שלח ובשיבט אשר ובשיבט זבולן בשיבט נפתלי וסליקו לקדמותהון: ואמר גדעון קדם יי׳ אם איתך פריק בידי ית ישראל כמא דמלילתא: הא אנא מחית ית גיזתא דעמרא בבית אדרי אם טלא יהי על גיזתא בלחודה ועל כל ארעא יובשא ואידע ארי תיפרוק בידי ית ישראל כמא דמלילתא: והוה כן ואקדים מיומא דבתרוהי ועצר ית גיזתא ונפק טלא מן גיזתא מלי לקנא דמי: ואמר גדעון קדם יי׳ לא יתקיף רוגזך בי ואמליל ברם זמנא הדא אנסי כען לחוד זמנא בגיזתא יהי כען יובשא על גיזתא בלחודה ועל כל ארעא יהי טלא: ועבד יי׳ כן בליליא ההוא והוה יובשא על גיזתא בלחודה ועל כל ארעא הוה טלא:

רדק

את הפר השני, ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע״ז: האתם תריבון לבעל, בעבור הבעל: אשר יריב לו, מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פירוש אם אלהים הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרגם דיתפרע ליה יתקטל וגו׳ לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך: ורוח יי׳, כתרגו׳ ורוח גבורא מן קדם יי׳: ויזר את הגזה: מבנין הקל בשקל ויכר עליה או מבנין הפעיל בעלם ויסר כח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה והענין הזה היה בהקיץ הראה לו השם ית׳ זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל ב במראה הנבואה והראשון קרוב: אנסה נא, והנה כתוב לא תנסו את יי׳ והנה עשה עמו האל אות ובא לנסותו אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון, כתב רבי׳ סעדיה ז״ל כי הנסיון ביכולת הבור׳ אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ואמרו הגם לחם יוכל תת אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא לא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה: מגבעת

רלבג

והנה כאשר השכימו אנשי העיר בבקר ר ראו כי נותץ הבעל והאשרה אשר עליו כורת והכירו כי הפר השני הוא הועל על המזבח הבנוי כי אולי נשארו ממנו קצת א איברים שלא נשרפו כאילו תאמר שנשארו קרניו והיה בהן סימן הכירו בו כי זה הפר היה או שפטו זה מ מאומר כשלא מצאו הפר השני והכירו כי המזבח שבנה הקריב בו קרבן וחקרו ומצאו שגדעון עשה זה והגיע מרוע תגובתם עד ש שחשבו להמיתו על זה לולי מה שאמר להם יואש אביו שהיה א אדוניהם האתם ת תריבון לבעל ר״ל האם ראוי שאתם תריבון בעבור הבעל הנה אתם מראים בזה שאינכם מאמינים שהוא אלוה כי לא יצטרך ש שתריבון בעדו אם היה אלוה ולפי שהיה ל הוא ראש הע״ז הזאת כמו שנראה ממה ש שאמר פר השור אשר לאביך מזבח הבעל אשר לאביך והיה עם זה שר להם אמ׳ שאשר יריב בעבור הבעל מהם יומת עד הבקר ר״ל שלא ימיתנו ל להמיתו כי אם עד אור הבקר ר״ל לפי שהוא מורה שאינו מאמין שיהיה הבעל אלוה והוא קרא שם בנו ירובעל לזאת הסבה כאילו הוא מתפלל שירב בו הבעל, והנה לא ספר בזה הספור מה נעשה מפר השור אשר לאביו ש שצוה לקחת אותו וידמה שהמיתו באופן שלא יהנו ממנו כדין המוקצה ולא נצטרך לפרש זה כי הוא מ ממשפטי התורה וצוה לקחתו להבדילם שלא יהיו מקריבין אותו לע״ז כמו שאחז״ל:

וכל מדין ועמלק ובני קדם היו נאספים להשחית את ישר׳ וחנו בעמק יזרעאל: ורוח יי׳ לבשה את גדעון, ר״ל רוח גבורה כמו שת״י ויתכן עוד שמרתה עליו רוח הקדש, ויתקע בשופר ונזעקו כל משפחו אביעזר אחריו והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפחה והיה אדון להם ולזה לא הוצרך לשלוח להם מלאכים, והנה גדעון היה עדיין מאמין ואינו מאמין ושאל אות מהש״י אם יהיה מושיע בידו כאשר דבר ולא הספיק לו האות הא׳ כי מדרך הגזה שתמשוך הלחיות ולזה שאל אות שני הפך הא׳ והוא שיהיה חורב על הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל, והנכון בעיני כי לנביא שאל אלו האותות וע״י הנביא עשה אותם הש״י וצוה אותו הש״י ע״י נביאו או הודיע לו זה הש״י במראה הנבואה והשיב לבית כל אוש אשר הוא ירא וחרד כמו שהודעם זה בתור׳ עד שבזה תועלת שני להכי׳ ליושר׳ כי לא בכח׳ נצחו אויביה׳ בזאת המלחמ׳ אך היה זה מאת הש״י אשר הוא כלחם לחסי׳ והרצון

מסרה

יי׳ לבשה את גדעון, סרה מעם שאול, ישאך על אשר לא ארע:

ירב בו, לא יריב לו תניינ׳ לו תליתאה ירב בו

דברות, ...

ועל כל, ...

רדק

מגבעת המורה, מגבעתא דמיסתכיא, ואפשר שהיה שם צופה מורה הדרכים: ויצפר, ישבים בבקר מתרגמינן בקר צפרא או פי' יסבב כלומ' ישוב מהר הגלעד וישוב לו וכן נקראת המכנפת צפירה לפי שכובבים אותה על הראש ולצפירת תפארה וכן במשנה הקופה משיעשה בה שתי צפירות לרחב שלה: ואצרפנו לך שם, כמו שצורפין הכסף מהסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי הכורעים על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל ובמדרש אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדין לבבואה שלהם אותם שהיו כ כורעין על ברכיהן פירוש לצל שהיה נראה מהם על המים: על ברכיו לשתות, כמו כן תציג אותו לבד: על ברכיהם, הכף רפה וכן והוא ברך על ברכוהי והשאר רגושין: את צדה העם בידם, צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקנתם להריע במלחמה לקחו כמו כן הנשארים עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואחד מהשלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין, ומלת צדה מוכרת במקום סמוך כי משפטו צדת, וכמוהו ועשה צדק כאיפה שעורים וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק ה הדקדוק ותי' סמוך ית זוודי עמא: כלל

רשי

מגבעת המורה בעמק, דמיסתכיא למישרא המורה לשון הוראה וראייה כמו מורה באצבעותיו שמשם צופים ורומזים בעמק: יתפאר, ווכטיר בלעז: ויצפר, בבקר לשון ארמי צפרא, כל אשר ילוק בלשונו וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות תציג לבד, חוץ משיעזך כי הם לא ילכו עמך שכך הם למודים לכרוע לפני ע"ז: המלקקים בידם, אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו: נופלי' בעמק, שוכנים בעמק: כלל

מסרה

ישב ה' וחס' בקריא' וסי' ויאמר דוד אל יהונתן, ישב ויצפר מהר גלעד, אל ישב דך נכלם, כי נדר נדר עבדך, ישב אפך ותנחמני, וסי' בלשון תרגום אכל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם: ויורד ו' ה' מל' וא' חס' וסי' ויורד העם אל המים, ויורד דירו אל זקנו, ויורד לכם גשם מורה, ויורד בנהרות מים, ויורד את בן המלך מבית

ז

א וישכם ירבעל הוא גדעון וכל העם אשר אתו ויחנו על עין חרד ומחנה מדין היה לו מצפון מגבעת המורה בעמק: ב ויאמר יהוה אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: ג ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו: ד ויאמר יהוה אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך: ה ויורד את העם אל המים ויאמר יהוה אל גדעון כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות: ו ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים: ז ויאמר יהוה אל גדעון בשלש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך וכל העם ילכו איש למקמו: ח ויקחו את צדה העם בידם ואת שופרתיהם ואת כל איש ישראל שלח איש לאהליו ובשלש מאות האיש החזיק ומחנה מדין היה לו מתחת בעמק: ט ויהי בלילה ההוא ויאמר אליו יהוה קום רד במחנה כי נתתיו בידך: י ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך אל המחנה: יא ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך וירדת במחנה וירד הוא ופרה נערו אל קצה החמשים אשר במחנה: יב ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב ולגמליהם אין מספר כחול שעל שפת הים לרב: יג ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי

תרגום

ואקדים ירובעל הוא גדעון וכל עמא די עימיה ושרו על עין חרוד ומשירית מדינאי שריא לקיבליה מציפונא מגבעתא דמיכתביא למישרא: ואמר יי לגדעון סגי עמא די עמך מלממסר ית מדינאי בידיהון דילמא יתרברבון קדמי ישראל למימר ידנא פרקת לנא: וכען אכלי כען קדם עמא למימר מן דדחיל וזע יתוב ויתבחר מטורא דגלעד ותב מן עמא עסרין ותרין אלפין ועסרא אלפין אישתארו: ואמר יי לגדעון עוד עמא סגי אחית יתהון למיא ואבחרינון לך תמן ויהי די אימר לך דין ייזיל עמך הוא ייזיל עמך וכל די איימר לך דין לא ייזיל עמך הוא לא ייזיל: ואחית ית עמא למיא ואמר יי לגדעון כל די ילחיך בלישניה מן מיא כמא דמלחיך כלבא תקים יתיה בלחודיה וכל דכרע על ברכוהי למשתי: והוה מניין דשדן בידיהון לפומהון תלת מאה גברא וכל שאר עמא כרעו על ברכיהון למשתי מיא: ואמר יי לגדעון בתלת מאה גוברין דשדן אפרוק יתכון ואמסר ית מדינאי בידך וכל עמא ייזלון גבר לאתריה: ונסיבו ית זוודי עמא בידיהון וית שופריהון וית כל אינש ישראל שלח גבר לקירווהי ובתלת מאה גברא אתקף ומשירית מדינאי שריא לקיבליה משיפולי מישרא: והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי קום חות במשריתא ארי מסרתינון בידך: ואם דחיל את למיחת חות את ופורה עולימך למשריתא: ותשמע מה ימללון ובתר כן יתקוף ידך ותיחות במשריתא ונחת הוא ופורה עולימיה לסטר מזרזיא די במשריתא: ומדינאי ועמלקאי וכל בני מדינחא רמן במישרא כגובאי לסגי ולגמליהון לית מניין כחלא די על כיף ימא לסגי: ואתא גדעון והא גברא משתעי לחבריה חילמא ואמר הא חילמא חלימית

רלב"ג

והרצון בזה ויצפור שישכים בבקר לשוב מהר הגלעד והנה לא לזאת הסבה גם כן לא רצ' השם שישארו עמו זולתי המלקקים בידם על פיהם כי זה מורה על חריצו' וגבור' ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ורצה שישובו להם והנה במאמ' הא' הבדיל מהם בעלי העבירות ורכי הלבב כי האיש הירא הוא ירא מעבירה שבידו כמו שביארו ז"ל בפרק משוח מלחמה והחרד הוא רך הלבב ובזה הענין השני הבדיל העצלים ולא השאיר כי אם הצדיקים ה והחרוצים והגבורים והם היו שלש מאות איש לבד ובהם לבד החזיק כמו שצוה לו השם' ע"י נביאו או ב בעצמו במראה הנבואה, ולקחו צדת העם בידם ושופרותיה' כדי שיהיה שופר ביד כל אחד מהם ודמה ש שהש"י הודיע לו איך תהיה התשועה ביד שלש מאות האנשים האלה ר"ל שזה יהיה בשיתן שופרות ביד כלם וכדים רקים ו ולפידים בוערים באש בתוך הכדים כאופן שעשו זה ואולם קצר הכתוב במנהגו וחזק הש"י לבו במספר ה החלום ואת שברו כי זה ממה שהורה לאמות מה שיעד להם הש"י: כלל

פי' רבי' ישעיה

מגבעת המורה בעמק, מקרא קצר הוא, מגבעת מגדל המורה בעמק, או שם הצור גבוה היה שם, ישב ויצפור, ישב כמו ישובי ובשובת התנועה, ויצפר כמו ויברח, כמו שבט כשב וכל אשר יכרע על ברכיו, נופל על הכנ לבד: ויקחו את צדה העם בידם, פי' אילו שלש מאות לקחו צידת שאר העם ושופרותיהם:

מסרה

יו"דה, עיר גבורים עלה חכם, בתרא חס': לשונו ז' מלאים בקריא' וסי' כל אשר ילוק בלשונו, ולשונו כאש אוכלת, ולשונו תמק כפיהם, תחת לשונו עמל ואון, פי צדיק יהגה חכמה, שומר פיו ולשונו, וכל מגלת אסתר דכוו' מל' במא חס', ועם ועם כלשנו בתרא דסיפרא, צדה ג' חס' וסי' הכינו להם צדה, ויקחו את צדה העם, לקחת צדה לעם: חחמשים ד' חס' וסי' נמסר בסדר בשלח ובריש יהושע: הנה ז' יחידאין וסי' הנה רבקה לפניך, הנה שבע שנים באות, הנה חלום ויבא גדעון, הנה מת כי המגיד לי, הנה שני ויראו מאד, הנה מים כה אמר יי', הנה דבר על מי אדברה,

רשי

צליל, צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים : צליל לחם שעורים, חרר דלחים שעורין חררה שאופין על הגחלים : ויכהו ויפול האהל ויהפכהו, האהל מלמטה למעלה ונפל האהל : לחם שעורים, הוא זכות העומר הקרב בפסח : ואת שברו : ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו : את מספר החלום, את סיפור החלום ית שועית חילמא וית פשריה : שופרו ולפידי, להזכיר זכות מתן תורה ופשוטו לילה היה כמו שכתוב והיה חשך לפיכך נשאו עוד ל לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יכבו בלפידים : ממני תראו, את אשר אני עושה ראו ועשו כן : אנכי וכל אשר אתי, אחד מן הראשים, מאה איש, היו עמו : ליי' ולגדעון, חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחנ' על ידי גדעון : הקם הקימו כבר בני חיל את השומרי' שהיתה משמרתם ב באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש ה האחרון : ונפוץ הכדי', ולשבור הכדי' אשר בידם : ויריעו, תרועת משע ושכה : ולכדו

רדק

צלול, כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אה"וי מתחלפות והוא מענין תצילנה אזניו כלומר שמע רעש לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים כראה כי שמע וראה אותו או יהיה מן צלי אש שרשו צלה כמו מן שורש הנה הניני ופי' עוגת שעורים וטעם צליל שהיתה צלויה בגחלי' והוא הנקרא בדברי רז"ל חררה ולא חררה על גבי גחלים וכת"י חרר דלחים שעורים' והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על מדין ומנצחין אותם : מספר החלום, מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה : ואת שברו, פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו : ואמרתם ליי' ולגדעון, פי' חרב כמו שאמר ויקראו חרב ליי' כלומר חרבינו ליי' הוא כי נלחם לנו ואחרין חרבינו הוא לגדעון כי על ידו ננצח המחנה הזה וכת"י חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחנא על ידי גדעון : ראש האשמורת התיכונה, שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים השומרי' בתחילת הלילה היו עורי' עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרים הראשוני' הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרי' והנה גדעון בא אל המחנה : שלשת הראשים, אינו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשים חלקים כמו והיה ל לארבעה ראשים : וירץ כל המחנה, לנוס כמו שאמר וינוסו, ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד : צררתה, בשני רישין : ולכדו

תעשון ט"ו וסי' ודברת אליו ושמת, לא תעשון אתי, אם תעשון את הדבר, ואם לא תעשון כן, ואצוה אתכם בעת, לא תעשון כן ליי', לא תעשון ככל אשר, ושמרתם את דברי הברית, ויאמר אליהם ממני תראו בתרא דפסו' וי"א ב' בנ, ויאמר להם למה תעשון, ויאמר להם שמשון דעלי,

והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד־האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל : ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם־חרב גדעון בן־יואש איש ישראל נתן האלהים בידו את־מדין ואת־כל־המחנה :

ט ו ויהי כשמע גדעון את־מספר החלום ואת־שברו וישתחו וישב אל־מחנה ישראל ויאמר קומו כי־נתן יהוה בידכם את־מחנה מדין : ויחץ את־שלש־מאות האיש שלשה ראשים ויתן שופרות ביד־כלם וכדים רקים ולפדים בתוך הכדים : ויאמר אליהם ממני תראו וכן תעשו והנה אנכי בא בקצה המחנה והיה כאשר־אעשה כן תעשון : ותקעתי בשופר אנכי וכל־אשר אתי ותקעתם בשופרות גם־אתם סביבות כל־המחנה ואמרתם ליהוה ולגדעון :

ויבא גדעון ומאה־איש אשר־אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את־השמרים ויתקעו בשופרות

כ ונפוץ הכדים אשר בידם : ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וישברו הכדים ויחזיקו ביד־שמאולם בלפידים וביד־ימינם השופרות לתקוע ויקראו חרב ליהוה ולגדעון : ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה וירץ כל־המחנה ויריעו וינוסו : ויתקעו שלש־מאות השופרות וישם יהוה את חרב איש ברעהו ובכל־המחנה וינס המחנה עד־בית השטה צררתה עד שפת־אבל מחולה על־טבת : ויצעק איש־ישראל מנפתלי ומן־אשר ומן־כל־מנשה וירדפו אחרי מדין :

[תרגום]

והא חרר דלחים שעורין מתהפיך במשרית מדינאי ואתא עד משכנא ומחהי ונפל והפכיה לעילא ונפל משכנא : ואתיב חבריה ואמר לית דא אילהן חרבא דגדעון בר יואש אינש ישראל מסר יי' בידיה ית מדינאי וית כל משריתא :

והוה כד שמע גדעון ית שועית חלמא וית פשריה ואודי ותב למשריתא דישראל ואמר קומו ארי מסר יי' בידכון ית משרית מדינאי : ופליג ית תלת מאה גברא לתלת משרין ויהב שופריא ביד כולהון וכדין ריקנין ובעוריא בגו כדין : ואמר להון מני תחזון וכן תעבדון והא אנא אתי בסיפי משריתא ויהי כמא דאעביד כן תעבדון : ואתקע בשופרא אנא וכל דעימי ותיתקעון בשופריא אף אתון סחרנות כל משריתא ותימרון חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחנא על ידי גדעון :

ואתא גדעון ומאה גברא דעימיה בסיפי משריתא בריש מטרתא מציעתא ברם אקמא אקימו ית נטריא ותקעו בשופריא ונפצו כדין דבידיהון : ותקעו תלת משרין בשופריא ותברו כדיא ואתקיפו ביד סמליהון בבעוריא וביד ימינהון בשופריא למיתקע ואמרו חרבא מן קדם יי' וניצחנא על ידי גדעון : וקמו גבר באתריה סחור סחור למשריתא ורהטת כל משריתא ויביבו ואפכו : ותקעו תלת מאה שופריא ושוי יי' ית חרב גבר בחבריה ובכל משריתא ואפכרת משריתא עד בית שיטה לצרירת עד כיף מישר אבל מחולה לטבת : ואתכניש אינש ישראל מנפתלי ומן שבטא דאשר ומן כל שבטא דמנשה ורדפו בתר מדינאי :

פי' רבי' ישעיה

צליל לחם שעורים, פי' חררה או גלוסקא, אין זאת בלתי אם חרב גדעון' פי' צליל לחם שעורי' שהיה נבז בעינינו וסברנו לאכלו שלחם ומפני רוב שפלותו נדמה ללחם שעורי', או כדברי רבותינו שאמרו יום הנפת העמר היה, ואת שברו פי' פתרונו,

רלב"ג

צלול לחם שעורים, ר"ל קול הברת לחם שעורים : ראש האשמורת התיכונה, אחר עבור שליש הלילה והנ' בראש האשמורת ההיא הקימו השומרי' מדין ועמלק לשמור המחנה שיהיו שם הם ערים לפי שכל אנשי המחנה היו ישנים ו ודימה שכן היו שם שומרים ממוני' לקום בראש כל אשמורת ואשמורת ממשמרות הלילה כי אין לאומר שיאמר שלא ישנו אנשי המלחמה עד סוף ה האשמורת הראשונה ולזה הוצרכו אז להקי' את השומרי' לא קודם זה כי מה ששמע ב גדעון ברדתו במחנה קודם זה הורה שכבר היו ישנים, והנה התחיל תחלה לתקוע בשופר גדעון ומאה איש אשר אתו ואחר תקעו בשופרות שני הראשים הנשארים והאנשים אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע בשופרות שברו הכדים אשר בידם ונשארו הלפידים וראו שלש מאות הלפידים אשר בעירים תכף שהקיצו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב לי' ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו חיל מהם שיהיו חיל גדעון ביניהם וחשב כ"א מהם שיהיה רעהו מאנשי גדעון ולזאת הסבה היה חרב איש באחיו והנה קצתם היו הורגין קצתם וקצתם היו נסים מפחד מי שהיה אצלם שחשבו שיהיה מחיל גדעון, והנה נזעקו בני ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה ורדפו אחרי מדין לכלותם בעת שהיו נבהלים והיו נסים, ומלאכים

ויצום לאמר זה הדבר דמלכים, ויצו עליהם לאמר בה דד"ה ודבתריה וכל ריב אשר יבא : ויריעו ד' מלאים וסי' וירע העם ויתקעו בשופרות דיריחו, וירץ כל העם ויריעו, ויריעו כל בני אלהים, ויריעו איש יהוד' דד"ה :

רדק

וילכדו להם את המים · שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן: בצור עורב · אחר שהרגו שם עורב שקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב יקרא יקב זאב ות״י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו גבוהות לו סביב: הלא טוב עוללות אפרים · דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובי׳ מהגדולי׳ שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנה שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללו׳ והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה לא שהיו שרים וגדולים זהו שאמר הלא טוב עוללות אפרי׳ מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ות״י הלא טבין חלשיא דבי׳ אפרי׳ מתקיפיא דבי׳ אביעזר: מבציר · הב״ית רפה וראויה להדגש: אז רפתה רוחם · רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעום: ויאמר שרי סכות · אחד מהשרים ענה לו בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד: את קוצי · עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצים על בשרכם ות״ת את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא ונרא׳ מדבריו שפירושו שימליכם על הקוצים ערומי׳ וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סוכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים : הברקנים · מן ממיני הקוצים : בקרקר · הב״ית פתוחה לסימן ה״א הידיעה שלא כמנהג להכניס על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה: דרך

רשי

ולכדו להם את המים · המפסיקי׳ בין ארם לארץ כנען: ואת הירדן · שגם הוא היה מפסיק: הביאו אל גדעון מעבר לירדן · בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע: מה עשיתי עתה ככם · מה הטוב מה שעשיתי בתחלתי כמה שעשיתם אתם בסוף: הלא טוב עוללות · שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן יי׳ את המלכים ומה יכולתי לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם : עובר הוא ובלע מאות האיש · עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע כשעברו את הירדן תחלה והיו משחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום את בהם : לאנשי סכות · ישראל היו : הכף זבח וצלמונע : בידך שאתה מתפאר שהצלתנו מיד מדין : הברקנים · רונ״ם בלע״ז : בקרקר · שם מקום : דרך

ח

ברה ה׳ כתיב הא בקריא׳ וסי׳ עד בית ברה · וחברו דכתריה׳ מצות יי׳ ברה מאירת׳ ברה כחמה איומה כנדגלו׳ ברה היא ליולדתה · וכל לשון אכילה דכוו׳ כתיב הא בבא : וראש יא בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ : יכולתי ג׳ בקריא׳ וסי׳ נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי · ומה יכלתי עשות ככם · השיגוני עונותי ולא · ונמסר גם בסר ויצא :

וּמַלְאָכִים שָׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל־הַר אֶפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לִקְרַאת מִדְיָן וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן וַיִּצָּעֵק כָּל־אִישׁ אֶפְרַיִם וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן: כה וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וַיַּהַרְגוּ אֶת־עוֹרֵב בְּצוּר־עוֹרֵב וְאֶת־זְאֵב הָרְגוּ בְיֶקֶב־זְאֵב וַיִּרְדְּפוּ אֶל־מִדְיָן וְרֹאשׁ־עֹרֵב וּזְאֵב הֵבִיאוּ אֶל־גִּדְעוֹן מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן:

ח א וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֶפְרַיִם מָה־הַדָּבָר הַזֶּה עָשִׂיתָ לָּנוּ לְבִלְתִּי קְרֹאות לָנוּ כִּי הָלַכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדְיָן וַיְרִיבוּן אִתּוֹ בְּחָזְקָה: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֶה־עָשִׂיתִי עַתָּה כָּכֶם הֲלֹא טוֹב עֹלְלוֹת אֶפְרַיִם מִבְצִיר אֲבִיעֶזֶר: בְּיֶדְכֶם נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וּמַה־יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת כָּכֶם אָז רָפְתָה רוּחָם מֵעָלָיו בְּדַבְּרוֹ הַדָּבָר הַזֶּה: וַיָּבֹא גִדְעוֹן הַיַּרְדֵּנָה עֹבֵר הוּא וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ עֲיֵפִים וְרֹדְפִים: ה וַיֹּאמֶר לְאַנְשֵׁי סֻכּוֹת תְּנוּ־נָא כִּכְּרוֹת לֶחֶם לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי כִּי־עֲיֵפִים הֵם וְאָנֹכִי רֹדֵף אַחֲרֵי זֶבַח וְצַלְמֻנָּע מַלְכֵי מִדְיָן: וַיֹּאמֶר שָׂרֵי סֻכּוֹת הֲכַף זֶבַח וְצַלְמֻנָּע עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי־נִתֵּן לִצְבָאֲךָ לָחֶם: וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן לָכֵן בְּתֵת יְהוָה אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע בְּיָדִי וְדַשְׁתִּי אֶת־בְּשַׂרְכֶם אֶת־קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־הַבַּרְקֳנִים: וַיַּעַל מִשָּׁם פְּנוּאֵל וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כָּזֹאת וַיַּעֲנוּ אוֹתוֹ אַנְשֵׁי פְנוּאֵל כַּאֲשֶׁר עָנוּ אַנְשֵׁי סֻכּוֹת: וַיֹּאמֶר גַּם־לְאַנְשֵׁי פְנוּאֵל לֵאמֹר בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם אֶתֹּץ אֶת־הַמִּגְדָּל הַזֶּה: וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע בַּקַּרְקֹר וּמַחֲנֵיהֶם עִמָּם כַּחֲמֵשֶׁת עָשָׂר אֶלֶף כֹּל הַנּוֹתָרִים מִכֹּל מַחֲנֵה בְנֵי־קֶדֶם וְהַנֹּפְלִים מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב:

וְאִזְגַּדִּין שְׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל טוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם לְמֵימַר חוּתוּ לְקַדָּמוּת מִדְיָנָאֵי וְאַחֲדוּ עֲלֵיהוֹן יָת מְגִיחָתָא עַד בֵּית בָּרָה וְיָת יַרְדְּנָא וְאִתְכְּנִישׁ כָּל אֱנָשׁ אֶפְרַיִם וְאַחֲדוּ יָת מְגִיחָתָא עַד בֵּית בָּרָה וְיָת יַרְדְּנָא: וְאַחֲדוּ תְּרֵין רַבְרְבֵי מִדְיָן יָת עוֹרֵב וְיָת זְאֵב וְקַטְלוּ יָת עוֹרֵב בִּשְׁקִיף עוֹרֵב וְיָת זְאֵב קְטָלוּ בְּמֵישַׁר זְאֵב וּרְדָפוּ בָּתַר מִדְיָנָאֵי וְרֵישׁ עוֹרֵב וּזְאֵב אַיְתִיאוּ לְוָת גִּדְעוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא: וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֱנָשׁ אֶפְרַיִם מָא פִתְגָמָא הָדֵין עֲבַדְתָּא לָנָא בְּדִיל מָה לָא קְרֵיתָא לָנָא כַּד אֲזַלְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּמִדְיָן וּנְצוֹ עִמֵּיהּ בִּתְקוֹף: וַאֲמַר לְהוֹן מָה עֲבָדִית כְּעַן כְּוָתְכוֹן הֲלָא טָבִין חַלָּשַׁיָּא דְבֵית אֶפְרַיִם מִתַּקִּיפַיָּא דְבֵית אֲבִיעֶזֶר: בִּידְכוֹן מְסַר יְיָ יָת רַבְרְבֵי מִדְיָן יָת עוֹרֵב וְיָת זְאֵב וּמָה יְכֵלִית לְמֶעְבַּד כְּוָתְכוֹן בְּכֵן נְחַת רוּגְזְהוֹן מִנֵּיהּ בְּמַלָּלוּתֵיהּ פִּתְגָמָא הָדֵין: וַאֲתָא גִּדְעוֹן לְיַרְדְּנָא עָבַר הוּא וּתְלָת מְאָה גֻבְרַיָּא דְעִמֵּיהּ כַּד מִשַּׁלְהַן וְרָדְפִין: וַאֲמַר לְאֱנָשֵׁי סֻכּוֹת הַבוּ כְעַן פִּתָּא דִלְחֵמָא לְעַמָּא דִי עִמִּי אֲרֵי מִשַּׁלְהַן אִנּוּן וַאֲנָא רָדֵיף בָּתַר זֶבַח וְצַלְמֻנָּע מַלְכֵי מִדְיָן: וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי סוּכּוֹת הָא כְּאִלּוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע כְּעַן מְסִירִין בִּידָךְ אֲרֵי נִיתֵּן לְחֵילָךְ לַחְמָא: וַאֲמַר גִּדְעוֹן בְּכֵן כַּד יִמְסַר יְיָ יָת זֶבַח וְיָת צַלְמֻנָּע בִּידִי וְאֲדוּשׁ יָת בִּסְרֵיכוֹן עַל כּוּבֵי מַדְבְּרָא וְעַל בַּרְקָנַיָּא: וּסְלֵיק כִּתַּמָּן לִפְנוּאֵל וּמַלֵּיל לְוָתְהוֹן כִּדְנָא וַאֲתִיבוּ יָתֵיהּ אֱנָשֵׁי פְנוּאֵל כְּמָא דַאֲתִיבוּ אֱנָשֵׁי סֻכּוֹת: וַאֲמַר אַף לֶאֱנָשֵׁי פְנוּאֵל לְמֵימַר כַּד אֵתוּב בִּשְׁלָם אֶתְרַע יָת מִגְדְּלָא הָדֵין: וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע בְּקַרְקַר וּמַשְׁרִיָּתְהוֹן עִמְּהוֹן כַּחֲמֵשֶׁת עֲסַר אַלְפִין כֹּל דְּאִשְׁתְּאָרוּ מִכָּל מַשְׁרִיַת בְּנֵי מַדִינְחָא וּדְאִתְקְטָלוּ מְאָה וְעַשְׂרִין אַלְפִין גַּבְרָא שָׁלְפֵי חַרְבָּא:

מסרה

רוחם ג׳ בקריאה וסי׳ אז רפתה רוחם מעליו · אשר הלכים אחר רוחם · תוסף רוחם יגועון : נתן ו׳ בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא: פנואל ח׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא:

רלבג

ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרי׳ שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן כדי שלא יוכלו לעבור המים וילכדו׳ ויהרגום בהיות להם המלחמה פנים ואחור · והנה לקחו את עורב ואת זאב שני שרי מדין והרגו את עורב בצור אחד קראוהו אחר זה צור עורב והרגו את זאב במישור אחד היתה תמונתו כתמונת יקב וקראוהו אחר זה יקב מפני זה המעשה שאירע בו: הלא טוב עוללות אפרים וגו׳ · דמה האחלשי׳ לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים ה השלמים אשר יבצרו אותם כי העוללות היו מניחים לעניים ואמר לפייסם כי טובים ה החלשים שבאפרים יותר מהגבורים ש שבמשפחתו ובזה בקטה כעסם והגיע מרוע תכונת שרי סכות שלא רצו לבאת לצבא עם גדעון וגם לא רצו לתת להם ככרות לחם ואמ׳ להם גדעון שבתת יי׳ את זבח ואת צלמונע בידו ייסרם על זה בשידוש בשרם אל הקוצים ואל הברקנים · ועלה משם פנואל וענוהו אנשי פנואל כמענה שרי סכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם עד שלא הסכימו לעזור בזאת המלחמה אפילו זה העזר המעטי ולפי שהסכימו כל אנשי פנואל במעשה אמר לנתוץ המגדל ולהרוג יושביו אבל קצר בדבריו ונמצא מלגלות להם שיהרגם וידמה שזה הענין כלו היה בלילה ההוא שהתחיל במלאכת המלחמה · והנה רדף אחריהם עם ג׳ מאות האנשים אשר אתו וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחד שמו קרקר ומחניהם עמהם כחמשה עשר אלף ולא ירא גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז נבהלים ונסים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון · והנה

רשי

דרך השכוני באהלים / דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים מרועים מקנה תמיד ואין דריס בבתים: מקדם לנבח ויגבהה / שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאום: מלמעלה החרס / עד שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוהה: ויודע בהם / ותבר בהון: אחד כתואר בני המלך / את אחד היה בהם שתוארו כתואר בני המלך ויש לפתור כמוך כמו הם תואר אחד לכם כי כתואר בני מלכים היו: ולא שלף חרבו להורג' שהיה ירא מהם: השהרונים / לוניטא בלע"ז של זהב: השהרונים

רדק

דרך השכוני באהלים / הם השכונות על אות השמות כמו לנביאי מלכים ופי' כמו שת"י באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא: מלמעלה החרס / כמו שת"י עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטרס יבא ההרסה ויהיה מלמעלה מן כעלות גרים בעתו כלומר טרס הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס: ויכתוב אליו / כדי שלא יכחש עד בואו העיר: וידע בהם: כתרגומו ותבר עליהון מן וידוע אולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצי': ויהרג את אנשי העיר / מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ועבוהו עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל: איפה האנשים / מה תארם ותכונתם: כמוך כמו הם אחד / כמוך כמו הם כלם אחד וצורה אחת: והיו כתואר בני המלך / כמו שאתה כן הם ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אנון חד מנהון כחזוא דבני מלכא ונרא' פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלים בתענוג: כי כאיש גבורתו / כלומר לא נמות ע"י נער שנצטער בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאת' גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה ונמות על ידך מהרה: ויקח / להודיע כי לקחם לעצמו כי בדעתו היה לשאול כל השהרונים והנזמים מבני החיל כמו שאמר אשאלה מכם שאלה: השהרונים / חלי בדמות ירח תרגום ירח סיהרא: כי ישמעאלים הם / מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמ' והמדנים מכרו אותו אל מצרים וי"ת ארי ערבאי קטילו נראה מתרגומו כי אינו או' על המדנים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו בגדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב: והנטיפות

באהלים ד' וסי' דרך השכוני באהלים / ובית לא תבנו / ונשב באהלים ונשמע / עוד אושיבך באהלים כימי: וישאלהו ג' בקריא' וסי' וישאלהו האיש לאמר מה תבקש / וילכד נער מאנשי סכות / וישאלהו המלך דירמיה: בכורו ג' מלאים בקריא' וסי' ויקח יהודה אשה לער בכורו / ויאמר ליתר בכורו קום / ויהי בכורו אמנון / ונמסר

ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה ויך את המחנה והמחנה היה בטח: וינסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם וילכד את שני מלכי מדין את זבח ואת צלמנע וכל המחנה החריד: וישב גדעון בן יואש מן המלחמה מלמעלה החרס: וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו ויכתב אליו את שרי סכות ואת זקניה שבעים ושבעה איש: ויבא אל אנשי סכות ויאמר הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם: ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקנים וידע בהם את אנשי סכות: ואת מגדל פנואל נתץ ויהרג את אנשי העיר: ויאמר אל זבח ואל צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמהם אחד כתאר בני המלך: ויאמר אחי בני אמי הם חי יהוה לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער: ויאמר זבח וצלמנע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את זבח ואת צלמנע ויקח את השהרנים אשר בצוארי גמליהם: ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין: ויאמר אלהם גדעון לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם יהוה ימשל בכם: ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם: ויאמרו נתון נתן ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו: ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן

וסליק גדעון באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ממדינחא לנובח ורמתא ומחא ית משריתא ומשריתא שריא לרוחצן: ואפכו זבח וצלמנע ורדף בתריהון ואחד ית תרין מלכי מדין ית זבח וית צלמנע וכל משריתא אזיע: ותב גדעון בר יואש מן קרבא עד לא מיעל שמשא: ואחד עולימא מאינשי סכות ושאליה וכתב ליה ית רברבי סכות וית סבהא שבעין ושבעא גוברין: ואתא לות אינשי סוכות ואמר הא זבח וצלמנע דחסדתון יתי למימר הא כאילו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי ניתן לגברך דמשלהן לחמא: ודבר ית סבי קרתא וית כובי מדברא וית ברקניא ותבר עליהון ית אנשי סכות: וית מגדל פנואל תרע וקטל ית אינשי קרתא: ואמר לזבח ולצלמנע היכא גבריא דקטלתון בתבור ואמרו כותך כן אף אינון חד מנהון כחזוא דבני מלכא: ואמר אחי בני אמא אינון קיים הוא יי אילו קיימתון יתהון לא קטלית יתכון: ואמר ליתר בוכריה קום קטול יתהון ולא שלף עולימא חרביה ארי דחיל ארי עד כען יניק: ואמר זבח וצלמנע קום את ושלט בנא ארי כגברא כן גבורתיה וקם גדעון וקטל ית זבח וית צלמנע ונסיב ית עינקיא די בצוארי גמליהון: ואמרו אנש ישראל לגדעון מלוך עלנא אף את אף ברך אף בר ברך ארי פרקתנא מן יד מדינאי: ואמר להון גדעון לא אמלוך אנא עליכון ולא ימלוך ברי עליכון יי ימלוך עליכון: ואמר להון גדעון שאיל אנא מנכון שאילה והבו לי גבר קדשיה מן ביזתא ארי קדשי דדהבא להון ארי ערבאי אינון: ואמרו מיתן נתן ופרשו ית כסותא ורמו לתמן גבר קדשיה מן ביזתא: והות מתקל קדשי דדהבא דשאל אלף ושבע מאה דדהבא בר מן

רלבג

והנה עלה גדעון דרך השכוני באהלי' לחקור באי זה מקום זבח וצלמונע או לראות אם נחבאו שם או כדי שלא יראוהו זבח ומחניהם עד היותו עליהם והנה בא גדעון והכה המחנ' והמחנה היה בטח במקו' ההוא ולא הרגישו בו עד באו ונסו משם זבח וצלמונע ורדף אחריה' ולכדו והחרי' כל המחנ' שהיו חושבים שיהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה היה ויתכן שקראו נ"כ חרב ליי' ולגדעון להחריד' והנה שב גדעון מן המלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה היה כשבא על המחנ' זבח וצלמונע / וזכר אחר זה שכבר קיים לאנשי סכות ולאנשי פנואל מה שאמר להם איפה האנשים אשר וגו' שאל להם איך פה דומה להם שיודעו בו תאר ותמונת' ואמרו לו כי תארם כתאר גדעון ובכלל הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תאר או אמרו זה על בני גדעון כי הם היו שם כמו שאמ' אחר זה ויאמר ליתר בכורו ורצו בזה כי תאר אחד מההרוגים היה כתאר בני גדעון והשאר היה תארם כב כתאר גדעון: השהרוני' אמר בגוארי הם כדמות ירח: כי ישמעאלים הם / ומדינים: הנטיפות

מסרה

גם בסדר וישב: גם אתה גם חד מן י"ג פסוקי' אית בהון גם גם גם וסימנ' גם תבן גם מספוא / ויצו גם את השני / שלחה הנער אתי / לא איש דברים אנכי / גם צאנכם גם בקרכם / גם אהבתם גם שנאתם / ויאמרו איש ישראל אל גדעון / וישאל שאול ביי' / כי גם אחיך ובית אביך / כי גם נביא גם כהן / גם תמול גם שלשום:

בשיבה טובה ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ואתה תבוא אל אבותיך בשלום׳ ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה׳ וימת גדעון׳ דויד דה״א׳ שכמה ו׳ בקריא׳ וסי׳ וישלחהו מעמק חברון ויבא׳ ויאסף יהושע׳ וילך אבימלך בן ירבעל׳ וישלח מלאכים אל אבימלך׳ הנה חג יי׳ בשילה׳ וילך רחבעם שכמה דה״ה׳ ונמכר גם בסדר וישב׳ וכל בית י״ב וסי׳ וכל בית יוסף׳ וכל בית מלוא׳ וירדו אחיו וכל בית דשמשון׳ וילך דוד משם׳ ויאמר

הַשַּׂהֲרֹנִים וְהַנְּטִפוֹת וּבִגְדֵי הָאַרְגָּמָן שֶׁעַל מַלְכֵי מִדְיָן וּלְבַד מִן־הָעֲנָקוֹת אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם׃ וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִדְעוֹן לְאֵפוֹד וַיַּצֵּג אוֹתוֹ בְעִירוֹ בְּעָפְרָה וַיִּזְנוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו שָׁם וַיְהִי לְגִדְעוֹן וּלְבֵיתוֹ לְמוֹקֵשׁ׃ וַיִּכָּנַע מִדְיָן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יָסְפוּ לָשֵׂאת רֹאשָׁם וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּימֵי גִדְעוֹן׃ וַיֵּלֶךְ יְרֻבַּעַל בֶּן־יוֹאָשׁ וַיֵּשֶׁב בְּבֵיתוֹ׃ וּלְגִדְעוֹן הָיוּ שִׁבְעִים בָּנִים יֹצְאֵי יְרֵכוֹ כִּי־נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ׃ וּפִילַגְשׁוֹ אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם יָלְדָה־לּוֹ גַם־הִיא בֵּן וַיָּשֶׂם אֶת־שְׁמוֹ אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיָּמָת גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר יוֹאָשׁ אָבִיו בְּעָפְרָה אֲבִי הָעֶזְרִי׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים׃ וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל אוֹתָם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב׃ וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד עִם־בֵּית יְרֻבַּעַל גִּדְעוֹן כְּכָל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם־יִשְׂרָאֵל׃

ט

וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבַּעַל שְׁכֶמָה אֶל־אֲחֵי אִמּוֹ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם וְאֶל־כָּל־מִשְׁפַּחַת בֵּית־אֲבִי אִמּוֹ לֵאמֹר׃ דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי כָל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם מַה־טּוֹב לָכֶם הַמְשֹׁל בָּכֶם שִׁבְעִים אִישׁ כֹּל בְּנֵי יְרֻבַּעַל אִם־מְשֹׁל בָּכֶם אִישׁ אֶחָד וּזְכַרְתֶּם כִּי־עַצְמְכֶם וּבְשַׂרְכֶם אָנִי׃ וַיְדַבְּרוּ אֲחֵי־אִמּוֹ עָלָיו בְּאָזְנֵי כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּט לִבָּם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ כִּי אָמְרוּ אָחִינוּ הוּא׃ וַיִּתְּנוּ־לוֹ שִׁבְעִים כֶּסֶף מִבֵּית בַּעַל בְּרִית וַיִּשְׂכֹּר בָּהֶם אֲבִימֶלֶךְ אֲנָשִׁים רֵיקִים וּפֹחֲזִים וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו׃ וַיָּבֹא בֵית־אָבִיו עָפְרָתָה וַיַּהֲרֹג אֶת־אֶחָיו בְּנֵי־יְרֻבַּעַל שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן אֶחָת וַיִּוָּתֵר יוֹתָם בֶּן־יְרֻבַּעַל הַקָּטֹן כִּי נֶחְבָּא׃ וַיֵּאָסְפוּ כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְכָל־בֵּית מִלּוֹא וַיֵּלְכוּ וַיַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ לְמֶלֶךְ

סהרניא וכליליא ולבושי ארגונא די על מלכי מדין ובר מן עינקיא די בצוורי גמליהון׃ ועבד יתיה גדעון לאפודא ואקים יתיה בקרתיה בעפרה וטעו כל ישראל בתרוהי לתמן והוה לגדעון ולביתיה לתקלא׃ ואתברו מדינאי קדם בני ישראל ולא אוסיפו לארמא רישיהון ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ביומי גדעון׃ ואזל ירובעל בר יואש ויתיב בביתיה׃ ולגדעון הוו שבעין בנין נפקי ירכיה ארי נשין סגיאין הואה ליה׃ ולחינתיה די בשכם ילידת ליה אף היא בר ושוי ית שמיה אבימלך׃ ומית גדעון בר יואש בסיבו טבא ואתקבר בקבורא דיואש אבוהי בעפרה דאבוהי דעזר׃ והוה כד מית גדעון ותבו בני ישראל וטעו בתר בעליא ושויאו להון בעיל קיים לטעותא׃ ולא אידכרו בני ישראל ית פולחנא דיי אלההון די שיזיב יתהון מיד כל בעלי דבביהון מסחור סחור׃ ולא עבדו טיבו עם בית ירבעל גדעון ככל טבתא די עבד עם ישראל׃ ואזל אבימלך בר ירובעל לשכם לות אחי אמיה ומליל עמהון ועם כל זרעית בית אבוהא דאמיה למימר׃ מלילו כען קדם כל יתבי שכם מה טב לכון דימלכון עליכון שבעין גברא כל בני ירובעל או דימלוך עליכון גברא חד ותדכרון ארי קריבכון ובשרכון אנא׃ ומלילו אחי אמיה עלוהי קדם כל יתבי שכם ית כל פתגמיא האילין ואתפני לבהון בתר אבימלך ארי אמרו אחונא הוא׃ ויהבו ליה שבעין כסף מבית בעיל קיים ואגר בהון אבימלך גברין ריקנין ובסרין ואזלו בתרוהי׃ ואזל לבית אבוהי לעפרה וקטל ית אחוהי בני ירובעל שבעין גברא על אבנא חדא ואשתאר יותם בר ירובעל זעירא ארי איטמר׃ ואתכנישו כל יתבי שכם וכל בית מלוא ואזלו ואמליכו ית אבימלך למיהוי מלכא

רדק

והנטיפות ית׳ כליליא ו״מ מין נטף ושהלת ופי׳ נטיפות שם כלי זהב שמושחין בהם נטף שהוא הצרי׃ לאפוד׳ עשה אותו כמין חגור או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהי׳ לזכרון התשוע׳ הגדול׳ והו׳ עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בני ישר׳ אחריו ועשו אותו לע״ז ובדברי רז״ל במשתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד׃ וישב בביתו׳ שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה׃ עם בית ירובעל גדעון׳ די היה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה וכן בית לחם אפרתה׃ רקים ופוחזים׳ קלים מתנועעים על טרפם שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמי׳ ו״ת סריקין ובקרין סריקין ר״ל ריקין כמו בוקי סריקי בדברי רז״ל ובקרין כמו פקרי בפ״א כמו הבקר לעניים הבקר בב״ית כמו בפ״א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כ כמשמעו בב״ית ור״ל רועי בקר כי הם הנבזי׳ שבאנשי׳ כמו שמצאנו בדברי רז״ל אפילו רועי בקר ובנסח״א אחרת מצ״אתי סריקים ובסירים ופי׳ נבזים כמו דבר יי׳ בזה תרגומו בסר׃ ויותר יותם׳ נותר מהשבעים וע׳ חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעי׳ איש מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אח׳ כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים׳ ארבעים יכנו׃ עס

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויעש אותו גדעון לאפוד׳ פי׳ מין קסמים היה ועונה על פי כשפים דוגמת אפוד הקדש׃ וישימו להם בעל ברית לאלהים׳ פי׳ בעלי ברית לע״ז הם כהני הבמות׃ ופוחזים׳ פי׳ נמהרי לב׃ ע״כ

רשי

השהרונים והנטיפות׳ עונקיא וכליליא׃ ויעש אותו לאפוד׳ להיות לזכרון על תשועה גדולה לראו׳ כמה היה חילם כבד שבנזמי חטוביהם היה כל הזהב הזה׃ ויזנו כל ישראל אחריו׳ לאחר מיתת גדעון׃ בעל ברית יכך שמו׃ ולא עשו חסד וגו׳ שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין׃ ופוחזים׳ בהולים במעשיהם לעשו׳ בלא תבונה׃ עס

רלבג

הנטיפות׳ הן כלי זהב היו מושחין בו הנטף והוא הצרי׃ הענקות׳ הן כמו ענקים והן תכשיטין יושמו בצואר׳ והנה עשה גדעון מהזהב הזה אפוד והוא ב בדמיון החגורה ודמה שעשה זה להזכי׳ הנס הזה והנה טעו אחריו כל ישראל לעשות ממנו ע״ז ודמה שלא היה זה הטעות בימיו ודבר זה היה לגדעון ולביתו למוקש והנה שקטה הארץ מ׳ שנה בימי גדעון ולזה ישב בביתו כי לא היה לו מלחמות ואומרו בימי גדעון להורות הוא הוראה שלא נ נכללו בזה המספר שנות השעבוד ואפשר שנאמר שכבר נכללו בזה המספר שנות השעבוד ואולם אמר בימי גדעון להורות שתכף שמת סר ה השקט׳ והנה אחר מותו שבו בני ישראל לזנות אחר הבעלים ושמו להם לאהים בעל אחד ששמו היה בעל ברית׳ וספר שכבר עזרו אנשי שכם את אבימלך על הריגת אחיו כדי שימלוך כי אחיהם הוא והרגום כלם זולת יותם שנחבא כי נחבא ולולי זה היו הורגין אותו׃ עס

המלך אל אחימלך׳ ודוד וכל בית ישראל דמשחקים׳ וחברו דמעלים׳ בענא בן אחילוד׳ כי כל הגוים ערלים׳ בן אדם אחיך׳ ונשיא המשא הזה׳ ואתה בן אדם קח לך עץ אחד׃

עם אלון מצב' סמוך לאלון כמו המה עם בית לחם והדומין לו ואילון מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או זולתה מצב שם ויחס המישור אליו : הלוך הלכו העצים' ית לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומי : והלכתי לנוע על העצים' ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומר חסרו להם אנשים להמליך עליהם כי המליכו הפחות שבהם והוא אבימלך' תוספת והאטד אבימלך וכן ויבאו עד גרן האטד ולפי שבו קוצים גודרים בו הדברים הצריכים להשמר מההיזק ולפי שהמלך כגדר לשמור העם מנזק ומשל דבר רע אמ' כי המלך שבחרו הם והו' אבימלך איננו ראוי לאותו התכלי' שראוי שיושם עבורו מלך על העם לשמרם מהיזק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכונ' כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק היזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליה' שירע להם ולא יועיל' ע"כ : מלכ' עלינו' מלוכה כתי' ואחד הוא: החדלתי מבנין הפעיל והוא מפועל או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ הה"א ור"ל החדלתי מדשני וי"ת האשבוק ית מטחי : אלהים ואנשים' בנר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג"כ יאכלו אותו וי"ת דמיניה מיקרין קדם יי' וביה מתפנקין בני אינשא: לנוע על העצים : ת"י למעבד מלכו : את מתקי' המ"ם מקרא בקמץ חטף : המשמח אלהים ואנשים' מכאן שמכו רז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנ' המשמח אלהים וי"ת דמיניה מנסכין קדם יי' וביה חדן רברבי' הרחיק יונתן ע"ה השמחה מהבור' יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנאמ' בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו ית' ומה שלא עש' כן במלת ויחר אף יי' והדומים לו הוא לכוד דוע אבל מבינו מדע ומה שתרג' אנשים רברביא ר"ל כי היין משמח האנשים הגדולים והחכמים ותיטיב דעתם בו כמו שאמרו רז"ל חמר וריחני פקחין אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו ' ומה שהזכיר ג' עצים אלו לדבר לקבר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך וא"א ז"ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישרא' לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך : על בעלי שכם' על אדני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר וי"ת יתבי שכם : מלוא' שם לא תואר וכן ועברו אותו בתמים ובאמת : ויסר

וישמע ג' רפין וסימ' וישמע אליכם אלהים' יקשיב וישמע לאחור' מי עמד בסוד יי' : ויאמר להם כ"ב וסימ' מצויין במסר' רבתא: ואנשים י' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים' החדלתי את דשני' החדלתי את תירושי' כי נודע דוד ויברח דוד הוא ואנשים' אלנתן בן עכבור' ואנשים צדיקים

עם-אלון מצב אשר בשכם : ויגדו ליותם וילך ויעמד בראש הר-גרזים וישא קולו ויקרא ויאמר להם שמעו אלי בעלי שכם וישמע (א) אליכם אלהים : הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלוכה עלינו : ויאמר להם הזית החדלתי את-דשני אשר-בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על-העצים : ויאמרו העצים לתאנה לכי-את מלכי עלינו : ותאמר להם התאנה החדלתי את-מתקי ואת-תנובתי הטובה והלכתי לנוע על-העצים : ויאמרו העצים לגפן לכי-את מלוכי עלינו : ותאמר להם הגפן החדלתי את-תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על-העצים : ויאמרו כל-העצים אל-(ט) האטד לך אתה מלך-עלינו : ויאמר האטד אל-העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם-אין תצא אש מן-האטד ותאכל את-ארזי הלבנון : ועתה אם-באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את-אבימלך ואם-טובה עשיתם עם-ירבעל ועם-ביתו ואם-כגמול ידיו עשיתם לו : אשר-נלחם אבי עליכם וישלך את-נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין : ואתם קמתם על-בית אבי היום ותהרגו את-בניו שבעים איש על-אבן אחת ותמליכו את-אבימלך בן-אמתו על-בעלי שכם כי אחיכם הוא : ואם-באמת ובתמים עשיתם עם-ירבעל ועם-ביתו היום הזה שמחו באבימלך וישמח גם-הוא בכם : (כ) ואם-אין תצא אש מאבימלך ותאכל את-בעלי שכם ואת-בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את-אבימלך : וינס יותם ויברח וילך בארה וישב שם מפני אבימלך אחיו :

עם מישר קמתא די בשכם : וחויאו ליותם ואזל וקם בריש טורא דגריזין וארים קליה וקרא ואמר להון קבילו מני יתבי שכם ויקבל צלותכון יי : המיזל אזלו אילניא למנאה עליהון מלכא ואמרו לזיתא מלוך עלנא : ואמר להון זיתא האשבוק ית מישחי דמיניה מיקרין קדם יי וביה מתפנקין בני אינשא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו אילניא לתינתא איתא את מלוכי עלנא : ואמרת להון תינתא האשבוק ית חוליי וית רבילתי שפירתא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו אילניא לגופנא איתא את מלוכי עלנא : ואמרת להון גופנא האשבוק ית חמרי דמניה מנסכין קדם יי וביה חדן רברביא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו כל אילניא לאטדא איתא את מלוך עלנא : ואמר אטדא לאילניא אם בקשוט אתון משחין יתי למהוי מלכא עליכון עולו שרו בטולי ואם לא תפוק אשתא מן אטדא ותיכול ית ארזי לבנן : וכען אם בקושטא ובשלמותא עבדתון ואמלכתון ית אבימלך ואם טבתא עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה ואם כגומלא דידוהי עבדתון ליה : דאגיח אבא עליכון ומסר ית נפשיה כבעל גב לאתקטלא ושיזיב יתכון מיד מדינאי : ואתון קמתון על בית אבא יומא דין וקטלתון ית בנוהי שבעין גברא על אבנא חדא ואמליכתון ית אבימלך בר אמתיה על יתבי שכם ארי אחוכון הוא : ואם בקושטא ובשלמותא עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה יומא דין חדו באבימלך ויחדי אף הוא בכון : ואם לא תיפוק אישתא מאבימלך ותיכול ית יתבי שכם וית בית מלוא ותיפוק אשתא מיתבי שכם ומבית מלוא ותיכול ית אבימלך : ואפך יותם וערק ואזל לבאר ויתיב תמן מן קדם אבימלך אחוהי :

רשי

עם אילון מוצב' מישר קמתא מישור שהיו בו מצבות' הלוך הלכו העצים: משל היה לזית עתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו': דשני' לשון שומן: לתאנה' דבורה את מתק דבש דבורים : לגפן' גדעון שהוא מזרע יוסף שנאמ' בו בן פורת כגופן דנציב וגו' : המשמח אלהי' שאין אומרים הלוים שיר הקרבן אלא על הנסכים : אל האטד' כפיכא בלע"ז : אם באמת' שאני הגון למלכות : ויסר

רלב"ג

עם אילון מוצב' ר"ל אצל מישור שסביבו שם היה אבן או דבר אחר : החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים' אמר זה כי מהשמן היוצא ממנו היו מדליקין במקדש את המנורה' ואמר על היין המשמח אלהים ואנשים בעבור נסוך היין שהיה במקדש' והנה האטד הוא מין ממיני הקוצים תרגום דרדר ואטדין והנה אמר זה יותם להורות על פחיתות של אבימלך שלא היה נכון שיגיע ממנו תועלת כמו שלא יגיע מהאטד שום פרי : ועתה אם באמת ובתמים עשיתם' הנה ביאר יותם שלא עשו זה באמת ובתמי' ולזה לא ימשך מזה המאמ' להם שישמחו באבימלך וישמח הוא בהם אך שישחיתו זה את זה וכן היה להם בסוף כי יש אלהים שופטים בארץ : והנה

מסרה

ישפטו' עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא' ויבא חנני אחד מאחי' ואקום לילה אני ואנשים : לנוע ד' וסי' החדלתי את דשני' החדלתי את מתקי' החדלתי את תירושי' כן אהבו לנוע : נלחם י"ב פתחין בקריא' וסימ' כי חשבון עיר סיחון מלך' ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור' אשר נלחם אבי עליכם' וישלח תעי את יורם בנו' ויתר דברי ירבעם קדמא' ויתר דברי יואש' ויתר דברי יהואש' והיה כל מעבר משה מוסדה' והמת מרו ועצבו' ויהי פחד אלהים' והוא נלחם עם מלך בני עמון : בארה ג' טעמו באל"ף וחד טעמו לרע וסי' נמסר בסדר ויגש :

רש״י

ויסר · על כורחם שוהג רבנות וגבהות : רוח רעה · שנאה שלב״ט בלע״ז : געל בן עבד · גוי היה : ויעשו הלולים · ועבדו חינגין : מי אבימלך ומי שכם · מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדי׳ לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי וזבול פקידו וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא והרוזיו אין לו משפט מלוכ׳ בעיר ואף פקידו אינו כלום : עבדו את אנשי חמור · אם באתם לקנות לכם ארוני׳ באו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם ומדוע נעבדנו לאבימלך : ויאמר לאבימלך · ויאמ׳ געל בפני זבול להודיע לאבימלך רבה צבאך וצא מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך : בתרמה · כמו במרמה בתרמית כלומר בלט ובסתר : ארבעה ראשים · ארבע כתות : מעם

וישר ג׳ כתיב ס״ן בקריא׳ וסי׳ וישר אבימלך על ישראל · וישר במגרה ובחריצי הברזל דד״ה · וישר אל מלאך ויוכל בכה · וכל דכתיב סמ״ך דכו׳ : אחיהם ד׳ בקריאה וסימ׳ לבוא חמס שבעים בני ירובעל · ויואב ואבישי החיו · בבית אחיהם הבכור · עוד זה מדבר וזה בא · וחד ואחיהם · והשוערים שלום יעקב :

רד״ק

וישר אבימלך · מבנין קל מגזרת ענ״ן בסקל וישר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וימלך כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישר למוטב : לבא חמס · כלומר סבה היתה מאת השם ית׳ שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמ׳ וישלח אלהי׳ רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא כתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואות׳ המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שיצאו מתחת רשותו ואין לה׳ מושל והיו עושים הישר בעיניהם : ויבצרו את כרמיהם · כי היו יראים מאבימלך לבא׳ ולבצו׳ את כרמיה׳ ובעזר׳ געל ואחיו יצאו : הלולים · שמחות וכן בדברי רז״ל נקר׳ בית השמחה הלולא ות״י חנגין : מי אבימלך ומי שכם · כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבד.ו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם : ואסיר את אבימלך · והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשלים עמו אם ירצו : ויאמר לאבימלך · כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר צא אתה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בעוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני וביניך : רבה · בשגול שלא נמסכ : בתרמה · כמו במרמה וכן תרגם יונתן ברז כלומ׳ בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנ׳ וישב אבימלך בארומ׳ כן פירשו א״א ז״ל לפי שלא נמצא זה המשקל בנחי הלמ״ד : צרים את העיר עליך · כמו שיקר׳ מצור שסגרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל ה הדרך הזה צרים את העי׳ עליך כלומר בעבורך שומרי׳ את העיר שלא תכנס בה : צל ההרים אתה רואה כאנשי׳ · צחק בו ואמ׳ לו דרך לעג אינם אנשים אלא צל ההרים ידמה לך כאנשים : מעם

ת״י

וּמְלַךְ אֲבִימֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל תְּלָת שְׁנִין : וּשְׁלַח יְיָ רוּחָא בִּישָׁא בֵּין אֲבִימֶלֶךְ וּבֵין יָתְבֵי שְׁכֶם וְשַׁקַּרוּ יָתְבֵי שְׁכֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ : לְמֵיתֵי חֲטוֹף שַׁבְעִין בְּנֵי יְרֻבַּעַל וּדְמֵיהוֹן לְשַׁוָּאָה עַל אֲבִימֶלֶךְ אֲחוּהוֹן דְּקַטַּל יַתְהוֹן וְעַל יָתְבֵי שְׁכֶם דְּתַקִּיפוּ יַת יְדוֹהִי לְמִקְטַל יַת אֲחוֹהִי : וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ יָתְבֵי שְׁכֶם כְּמָנִין עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא וַאֲנִסִין יַת כָּל דִּי עֲבַר עֲלֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא וְאִתְחֲוָא לַאֲבִימֶלֶךְ : וַאֲתָא גַּעַל בַּר עֶבֶד וַאֲחוֹהִי וַעֲבָרוּ בִשְׁכֶם וְאִתְרְחִיצוּ עֲלוֹהִי יָתְבֵי שְׁכֶם : וּנְפַקוּ לְחַקְלָא וּקְטַפוּ יַת כַּרְמֵיהוֹן וַעֲצַרוּ וַעֲבַדוּ חִינְגִּין וַעֲלוּ לְבֵית טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ וְלַטִּיטוּ יַת אֲבִימֶלֶךְ : וַאֲמַר גַּעַל בַּר עֶבֶד מָן אֲבִימֶלֶךְ וּמָן שְׁכֶם אֲרֵי נִיפְלְחִינֵיהּ הֲלָא בַּר יְרֻבַּעַל וּזְבוּל שׁוּלְטָנֵיהּ פְּלַחוּ יַת אֱנָשֵׁי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִּשְׁכֶם וּמָא דֵין נִיפְלְחִינֵיהּ אֲנַחְנָא : וּמַן יִמְסַר יַת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וְאַעְדֵּי יַת אֲבִימֶלֶךְ וַאֲמַר לַאֲבִימֶלֶךְ טַקֵּים מַשִּׁירְיָתָךְ וּפוּק : וּשְׁמַע זְבוּל רַב קַרְתָּא יַת פִּתְגָּמֵי גַּעַל בַּר עֶבֶד וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ : וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּרָז לְמֵימַר הָא גַּעַל בַּר עֶבֶד וַאֲחוֹהִי אָתַן לִשְׁכֶם וְהָא אִנּוּן צַיְּרִין יַת קַרְתָּא עֲלָךְ : וּכְעַן קוּם בְּלֵילְיָא אַתְּ וְעַמָּא דְעִמָּךְ וּכְמוֹן בְּחַקְלָא : וִיהֵי בְצַפְרָא כְּמִדְנַח שִׁמְשָׁא תַּקְדִּים וְתִתְנְגֵיד עַל קַרְתָּא וְהָא הוּא וְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ נָפְקִין לְקֳדָמוּתָךְ וְתַעֲבֵיד לֵיהּ כְּמָא דְתַשְׁכַּח יְדָךְ : וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ בְּלֵילְיָא וּכְמַנוּ עַל שְׁכֶם אַרְבְּעָא מַשִּׁירְיָן : וּנְפַק גַּעַל בַּר עֶבֶד וְקָם בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע קַרְתָּא וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ מִן כְּמָנָא : וַחֲזָא גַעַל יַת עַמָּא וַאֲמַר לִזְבוּל הָא עַמָּא נָחִית מֵרֵישֵׁי טוּרַיָּא וַאֲמַר לֵיהּ זְבוּל יַת טוּלָא דְטוּרַיָּא אַתְּ חָזֵי כְּגֻבְרַיָּא : וְאוֹסֵיף עוֹד גַּעַל לְמַלָּלָא וַאֲמַר הָא עַמָּא נָחֲתִין

מקרא

וַיָּשַׂר אֲבִימֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שָׁלֹשׁ שָׁנִים : וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים רוּחַ רָעָה בֵּין אֲבִימֶלֶךְ וּבֵין בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּבְגְּדוּ בַעֲלֵי־שְׁכֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ : לָבוֹא חֲמַס שִׁבְעִים בְּנֵי־יְרֻבָּעַל וְדָמָם לָשׂוּם עַל־אֲבִימֶלֶךְ אֲחִיהֶם אֲשֶׁר הָרַג אוֹתָם וְעַל בַּעֲלֵי שְׁכֶם אֲשֶׁר־חִזְּקוּ אֶת־יָדָיו לַהֲרֹג אֶת־אֶחָיו : וַיָּשִׂימוּ לוֹ בַעֲלֵי שְׁכֶם מְאָרְבִים עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים וַיִּגְזְלוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר־יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם בַּדָּרֶךְ וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ : וַיָּבֹא גַּעַל בֶּן־עֶבֶד וְאֶחָיו וַיַּעַבְרוּ בִּשְׁכֶם וַיִּבְטְחוּ־בוֹ בַּעֲלֵי שְׁכֶם : וַיֵּצְאוּ הַשָּׂדֶה וַיִּבְצְרוּ אֶת־כַּרְמֵיהֶם וַיִּדְרְכוּ וַיַּעֲשׂוּ הִלּוּלִים וַיָּבֹאוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיְקַלְלוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ : וַיֹּאמֶר גַּעַל בֶּן־עֶבֶד מִי־אֲבִימֶלֶךְ וּמִי־שְׁכֶם כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא בֶן־יְרֻבַּעַל וּזְבֻל פְּקִידוֹ עִבְדוּ אֶת־אַנְשֵׁי חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם וּמַדּוּעַ נַעַבְדֶנּוּ אֲנָחְנוּ : וּמִי יִתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְאָסִירָה אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וַיֹּאמֶר לַאֲבִימֶלֶךְ רַבֶּה צְבָאֲךָ וָצֵאָה : וַיִּשְׁמַע זְבֻל שַׂר־הָעִיר אֶת־דִּבְרֵי גַּעַל בֶּן־עָבֶד וַיִּחַר אַפּוֹ : וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בְּתָרְמָה לֵאמֹר הִנֵּה גַעַל בֶּן־עֶבֶד וְאֶחָיו בָּאִים שְׁכֶמָה וְהִנָּם צָרִים אֶת־הָעִיר עָלֶיךָ : וְעַתָּה קוּם לַיְלָה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתָּךְ וֶאֱרֹב בַּשָּׂדֶה : וְהָיָה בַבֹּקֶר כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ תַּשְׁכִּים וּפָשַׁטְתָּ עַל־הָעִיר וְהִנֵּה־הוּא וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ יֹצְאִים אֵלֶיךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶךָ : וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ לָיְלָה וַיֶּאֶרְבוּ עַל־שְׁכֶם אַרְבָּעָה רָאשִׁים : וַיֵּצֵא גַּעַל בֶּן־עֶבֶד וַיַּעֲמֹד פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ מִן־הַמַּאְרָב : וַיַּרְא־גַעַל אֶת־הָעָם וַיֹּאמֶר אֶל־זְבֻל הִנֵּה־עָם יוֹרֵד מֵרָאשֵׁי הֶהָרִים וַיֹּאמֶר אֵלָיו זְבֻל אֵת צֵל הֶהָרִים אַתָּה רֹאֶה כָּאֲנָשִׁים : וַיֹּסֶף עוֹד גַּעַל לְדַבֵּר וַיֹּאמֶר הִנֵּה־עָם יוֹרְדִים

רלב״ג

והנה לא מלך אבימלך על ישרא׳ כי אם שלש שנים ותוך זה הזמן הקצר נתקיימה קללת יותם וזה שסבב שלח אלהים רוח רעה בין אבימלך וביניה׳ באופן שהשחיתו זה את זה : וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ה ההרים · ר״ל שממו בעבורו מארבים שם כדי שיהרגוהו אם י ימצא להם ואותם ה המארבי׳ גזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך כי לא היתה אימת המלכות עליהם · והנה הוגד זה הענין לאבימלך ונשמר מ מלבוא שם · והנה געל בן עבד ואחיו עברו בשכם ובטחו בו בעלי שכם לגלות דעת׳ בפניו שהיתה כנגד אבימלך ולזה קללו אבימלך בפניו לדעתם כי גם הוא שונאו : ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו · ר״ל כשם שאין ראוי שנעבוד שכם ,מפני היותו בן חמור שהיה נשיא ה הארץ כן אין ראוי ש שנעבוד אבימלך מ מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל : הלא בן ירובעל וזבול פקידו · ר״ל אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכן זבול שהו׳ פקיד גדעון ואבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד את אנשי חמור אבי שכם וזה דבר בלתי ראוי ומי יתן את עם שכם בכללו בידי ואסור אבימלך מכל וכל מהיות מושל על עיר וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כמו ש שתוכל להלחם עמנו ונראה דברי מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו נסכמים בזה המאמ׳ שאם היה הענין כן היו מוציאים זבול מהעיר או היו

מסרה
ומדוע י׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר ויקח קרח : ואסירה ג׳ וסימ׳ ואסירה את אבימלך · ואסירה את ראשו · ואסירה את בדיליך : שכמה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא וכהאי סימן :

הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מודי׳ וקצת׳ היו אחרי אבימלך : בתרמה · הוא שם מקום שהיה יושב בו אבימלך ותרמה וארומה הוא מקום אחד : ויגרש

רש"י

מעם טבור הארץ, מעם תוקפא דארעא מהר הגבוה שבכולם: אלון מעוננים, מישור מעוננים: ויצא העם השדה, אנשי שכם: ויגידו, המגידים לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם: פתח שער העיר, שלא יוכלו ליכנס: צריח, עיר שכפו אילנות ופסגים סביב סביב וקורין אותו פליי"ש בלע"ז: ביתא ברית, אותו צריח היה של בעל ברית שם של עבוד' זרה שלהם וצלמון יער היה שם ויש פותרין צריח ווט"ם בלע"ז שעושין בקרקע: סוכת עצי', ענף עצים: פלא

רדק

מעם טבור הארץ, כמו שהטבור באדם הוא מיצוע הגוף כן יקרא מיצוע הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ות"י מתוקפא דארעא: אלון מעוננים, מישור מעוננים: איה אפוא פיך, כלומר איה דבריך שהיית אומר: ויגרש זבול, והיאך גרשהו ואנשי העיר היו נלחמי' עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהי' עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכי' ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר נגררו וגרשו געל משבת בשכם: והראשים אשר עמו, לא היה לא ראש אחד עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשים פשטו על כל אשר בשד' ואבימלך והראש השלישי אשר עמו פשטו נכח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהם אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו: בעלי מגדל שכם, ארוני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד א' אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום, ופירוש ברית שבאו שם לכרות ברית עמהם וכ"תי ואתו לצריח בית אל למיגזר קיים: סוכת עצים, סוכה כמו ענף וכן במשנה אבל לא יקוץ את הסוכה על מנת ליתן דמים: שוכה, כמו שוכתו כמו ובורם לבלות שאול שהוא כמו ובורתם או הוא משקל אחר שוך במשקל בור: פלא

ואת אחיו ה' בקריאה וסימ' ויושב יוסף את אביו ואת אחיו, ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו, האמר לאביו ולאמו לא ראתיו, וישב אבימלך בארומה, ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה, ונמסר גם בסדר ויגש: ואת העם י"ב וסימ' נמסר בסדר שלח לך: קרדמות ג' בליש' וסימ' ויעל אבימלך הר צלמון,

מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ וְרֹאשׁ־אֶחָד בָּא מִדֶּרֶךְ אֵלוֹן מְעוֹנְנִים: וַיֹּאמֶר אֵלָיו זְבֻל אַיֵּה אֵפוֹא פִיךָ אֲשֶׁר תֹּאמַר מִי אֲבִימֶלֶךְ כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא זֶה הָעָם אֲשֶׁר מָאַסְתָּה בּוֹ צֵא־נָא עַתָּה וְהִלָּחֶם בּוֹ: וַיֵּצֵא גַעַל לִפְנֵי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּלָּחֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ: וַיִּרְדְּפֵהוּ אֲבִימֶלֶךְ וַיָּנָס מִפָּנָיו וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים רַבִּים עַד־פֶּתַח הַשָּׁעַר: וַיֵּשֶׁב אֲבִימֶלֶךְ בָּארוּמָה וַיְגָרֶשׁ זְבֻל אֶת־גַּעַל וְאֶת־אֶחָיו מִשֶּׁבֶת בִּשְׁכֶם: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה וַיַּגִּדוּ לַאֲבִימֶלֶךְ: וַיִּקַּח אֶת־הָעָם וַיֶּחֱצֵם לִשְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיֶּאֱרֹב בַּשָּׂדֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הָעָם יֹצֵא מִן־הָעִיר וַיָּקָם עֲלֵיהֶם וַיַּכֵּם: וַאֲבִימֶלֶךְ וְהָרָאשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ פָּשְׁטוּ וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וּשְׁנֵי הָרָאשִׁים פָּשְׁטוּ עַל־כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה וַיַּכּוּם: וַאֲבִימֶלֶךְ נִלְחָם בָּעִיר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא וַיִּלְכֹּד אֶת־הָעִיר וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הָרָג וַיִּתֹּץ אֶת־הָעִיר וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח: וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־צְרִיחַ בֵּית אֵל בְּרִית: וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם: וַיַּעַל אֲבִימֶלֶךְ הַר־צַלְמוֹן הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת־הַקַּרְדֻּמּוֹת בְּיָדוֹ וַיִּכְרֹת שׂוֹכַת עֵצִים וַיִּשָּׂאֶהָ וַיָּשֶׂם עַל־שִׁכְמוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ מָה רְאִיתֶם עָשִׂיתִי מַהֲרוּ עֲשׂוּ כָמוֹנִי: וַיִּכְרְתוּ גַם־כָּל־הָעָם אִישׁ שׂוֹכֹה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַצְּרִיחַ וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת־הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ וַיָּמֻתוּ גַּם כָּל־אַנְשֵׁי מִגְדַּל־שְׁכֶם כְּאֶלֶף אִישׁ וְאִשָּׁה:

וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ אֶל־תֵּבֵץ וַיִּחַן בְּתֵבֵץ וַיִּלְכְּדָהּ: וּמִגְדַּל־עֹז הָיָה בְתוֹךְ־הָעִיר וַיָּנֻסוּ שָׁמָּה כָּל־הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְכֹל בַּעֲלֵי הָעִיר וַיִּסְגְּרוּ בַּעֲדָם וַיַּעֲלוּ עַל־גַּג הַמִּגְדָּל:

מן תוקפא דארעא ומשריתא חדא אתיא מאורח מישר מעוננא: ואמר ליה זבול אן איהו כען פתגמך די את אמר מן אבימלך ארי נפלחיניה הלא דין עמא דקנתא ביה פוק כען ואגיח קרבא ביה: ונפק געל קדם יתבי שכם ואגיח קרבא באבימלך: ורדפוהי אבימלך ואפך מן קדמוהי ונפלו קטולין סגיאין עד מעלנא דתרעא: ויתיב אבימלך בארומא ותריך זבול ית געל וית אחוהי מלמיתב בשכם: והוה ביומא דבתרוהי ונפק עמא לחקלא וחויאו לאבימלך: ודבר ית עמא ופלגינון לתלת משריין וכמן בחקלא וחזא והא עמא נפיק מן קרתא וקם עליהון ומחנון: ואבימלך וכל משריין דעמיה איתנגידו וקמו במעלנא דתרע קרתא ותרתין משריין איתנגידו על כל די בחקלא וקטלונון: ואבימלך אגיח קרבא בקרתא כל יומא ההוא וכבש ית קרתא וית עמא די בה קטל ותרע ית קרתא וזרעה מילחא: ושמעו כל יתבי מגדל שכם ואתו לצריח ביתאל למגזר קיים: ואתחואה לאבימלך ארי אתכנשו כל יתבי מגדל שכם: וסליק אבימלך לטורא דצלמון הוא וכל עמא די עמיה ונסיב אבימלך ית כולביא בידיה וקץ סוכת אעין ונטלה ושוי על כתפוהי ואמר לעמא די עמיה מה חזיתון עבדית אוחו עיבידו כוותי: וקצו אף כל עמא גבר סוכיה ואזלו בתר אבימלך ושויאו על צריחא ואדליקו עליהון ית צריחא בנורא ואתקטלו אף כל אנשי מגדל שכם כאלף גבר ואיתא: ואזל אבימלך לתבץ ושרא בתבץ וכבשה: ומגדל תקיף הוה בגו קרתא ואפיכו לתמן כל גבריא ונשיא וכל יתבי קרתא ואגיפו באפיהון וסליקו על איגר מגדלא:

רלב"ג

ויגרש זבול את געל וגו', יש לתמוה איך היה יכול על זה והנה אנשי שכם היו נלחמי' עם אבימלך והנה ידמה שעשה זה בחכמה גם עם שונאי אבימלך באמר להם כי הוא סבב כל הרעה הזאת לשכם ולזה הסכימו עמו לגרשו מן העיר או היה זה עם יד המשכים עם אבימלך מעיר שכם: ואבימלך והראשים אש' עמו, ר"ל הנכבדים אשר עמו כי שני ה הראשים פשטו על כל אשר בשדה ולזה לא נשאר כי אם ראש אח' לפשוט ולעמוד פתח העיר: ויתוץ את העיר ויזרעה מלח, עש' זה כדי שלא תהא ראויה לשדו' ולכרמי': בעלי מגדל שכם, הם גדולי העיר ולא היו שם בעת ההיא ולזה באו אל צריח בית אל בברית ר"ל שישמרום מיד אבימלך ושם ה המקום ההוא בית אל וצריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל ולזו לא מתו שם כי אם אנשי מגדל שכם כי הם לבדם היו בצריח: סוכת עצים, הוא ענף ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי ה הענפים הם מסככים סביב האילן סוכת כמו סוכתו: וילך אבימלך, וידמה שאנשי תבץ גם כ מרדו בו: פלא

פי' רבי' ישעיה

מעם טבור הארץ, פי' מקום היה ממוצע בין העיירות שמשם היו נוטים זה לעיר זו וזה לעיר זו כמו פרשת דרכים: כל בעלי מגדל שכם, פי' בעלי הקריה שכל העיר תפש והקריה לא תפש עדיין: ויבאו אל צריח בית אל ברית, פי' צריח הוא שן הסלע ושם היו בתים בנויים של עיר: ומגדל עז, פי' מגדל של עוז ואין פירושו מגדל עז כלומר חזק, ע"כ

קול"ה כנחש ילך כי בחיל, בסבך עץ קרדמות: ומגדל עז ג' דסמיכי בליש' בקריאה וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר, מגדל עז שם יי', מגדל עז מפני אויב: ומגדל ז' בקריא' וסימ' נמסר ביהושע סימן ט"ו:

רדק

פלח רכב, חתיכה מרכב שהוא אחת מן הריחים והיא העליונה שקורא לפיכך שקראת רכב והתחתונה ריחים או שכב: ותרץ, בחירק הרי״ש והמכתב בסגול והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הו׳ מנחי הע״ן וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל: פן יאמרו לי, בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: להושיע את ישראל, שגם אבימלך הושיע את ישראל ואף על פי שלא נזכר כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישראל מיד אויביהם ואילו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא נאמר עליו וישר על ישראל: תולע בן פואה בן דודו איש יששכר, כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך: ושלשים עירים להם, כמו ערים ונראת בו ע״ן הפעל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע שבת היותו שופט כי גדול היה ונכבד בעושר ובבנים וכבוד וכל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנבחרים בארצות ההם לרכוב ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסים יקראו גם כן עירים כי מצאנו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר: חות יאיר, אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן חיה יאיר יותר משלש מאות שנה, ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה והערי׳ האלה אב״ אינן חוות יאיר הכתובות בתורה: ולא

רשי

פלח רכב, חתיכ׳ אבן של ריחים העליונה הקרואה רכב: ותרץ, ותרוצץ: פן יאמרו לי, פן יאמרו עלי: בן דודו, כך שמו: עיירים, עולים סוסים בחורי׳: ושלשי׳ עירי׳ להם, ושלשי׳ ערים בלא חומה להם לכך מקראו עיירים לשון עיירות: את

ותשלך ג׳ וסימ׳ ותשלך את הילד, ותשלך אשה אחת פלח, ותשלך דברי אחריך, ונמסר גם בסדר וירא: קללת ג׳ בקריאה וסימ׳ כי קללת אלהים תלוי, ותבוא אליהם קללת יותם בן ירבעל, כן קללת חנם לא תבוא, אנ״ך, ונמסר גם בסדר כי תצא: דודו ה׳ מלאים בקריאה וסי׳ ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל, ויאמר שאול אל דודו, ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים, ואחריו אלעזר בן דודו, אלחנן בן דודו:

וַאֲתָא אֲבִימֶלֶךְ עַד מִגְדְּלָא וַאֲגִיחַ קְרָבָא בֵּיהּ וּקְרִיב עַד תְּרַע מִגְדְּלָא לְאוֹקָדוּתֵיהּ בְּנוּרָא׃ וּרְמַת אִתְּתָא חֲדָא פַּלְגּוּת רְכַב רִחְיָא עַל רֵישָׁא דַּאֲבִימֶלֶךְ וּרְעַתַּת יָת גּוּלְגַּלְתֵּיהּ׃ וּקְרָא בִּפְרִיעַ לְעוּלֵימָא נָטִיל זַיְנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ שְׁלוֹף חַרְבָּךְ וְקַטְּלִנִי דִּילְמָא יֵימְרוּן עֲלַי אִתְּתָא קְטַלְתֵּיהּ וּקְטַלֵיהּ עוּלֵימֵיהּ וּמִית׃ וַחֲזוֹ גְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מִית אֲבִימֶלֶךְ וַאֲזַלוּ אֱנָשׁ לְאַתְרֵיהּ׃ וְאָתֵיב יְיָ יָת בִּישַׁת אֲבִימֶלֶךְ דַּעֲבַד לַאֲבוּהִי לְמִקְטַל יָת שַׁבְעִין אֲחוֹהִי׃ וְיָת כָּל בִּישַׁת אֱנָשֵׁי שְׁכֶם אָתֵיב יְיָ בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתָא לְהוֹן לְוָטַת יוֹתָם בַּר יְרוּבַּעַל׃ וְקָם בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ לְמִפְרַק יָת יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בַּר פּוּאָה בַּר דּוֹדוֹ גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּבֵית יִשָּׂשכָר וְהוּא יָתֵיב בְּשָׁמִיר בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם׃ וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל עַשְׂרִין וּתְלָת שְׁנִין וּמִית וְאִתְקְבַר בְּשָׁמִיר׃ וְקָם בָּתְרוֹהִי יָאִיר גִּלְעָדָאָה וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל עַשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין׃ וַהֲווֹ לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין רָכְבִין עַל תְּלָתִין עִילִין וּתְלָתִין קִירְוִין לְהוֹן לְהוֹן קְרַן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין דִּי בְּאַרְעָא דְגִלְעָד׃ וּמִית יָאִיר וְאִתְקְבַר בְּקָמוֹן׃

וַיָּבֹא אֲבִימֶלֶךְ עַד־הַמִּגְדָּל וַיִּלָּחֶם בּוֹ וַיִּגַּשׁ עַד־פֶּתַח הַמִּגְדָּל לְשָׂרְפוֹ בָאֵשׁ׃ וַתַּשְׁלֵךְ אִשָּׁה אַחַת פֶּלַח רֶכֶב עַל־רֹאשׁ אֲבִימֶלֶךְ וַתָּרִץ אֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ׃ וַיִּקְרָא מְהֵרָה אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלֹף חַרְבְּךָ וּמוֹתְתֵנִי פֶּן־יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הֲרָגָתְהוּ וַיִּדְקְרֵהוּ נַעֲרוֹ וַיָּמֹת׃ וַיִּרְאוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל כִּי מֵת אֲבִימֶלֶךְ וַיֵּלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ׃ וַיָּשֶׁב אֱלֹהִים אֵת רָעַת אֲבִימֶלֶךְ אֲשֶׁר עָשָׂה לְאָבִיו לַהֲרֹג אֶת־שִׁבְעִים אֶחָיו׃ וְאֵת כָּל־רָעַת אַנְשֵׁי שְׁכֶם הֵשִׁיב אֱלֹהִים בְּרֹאשָׁם וַתָּבֹא אֲלֵיהֶם קִלְלַת יוֹתָם בֶּן־יְרֻבָּעַל׃

י וַיָּקָם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בֶּן־פּוּאָה בֶּן־דּוֹדוֹ אִישׁ יִשָּׂשכָר וְהוּא־יֹשֵׁב בְּשָׁמִיר בְּהַר אֶפְרָיִם׃ ב וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּשָׁמִיר׃ וַיָּקָם אַחֲרָיו יָאִיר הַגִּלְעָדִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה׃ וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים רֹכְבִים עַל־שְׁלֹשִׁים עֲיָרִים וּשְׁלֹשִׁים עֲיָרִים לָהֶם לָהֶם יִקְרְאוּ חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ ה וַיָּמָת יָאִיר וַיִּקָּבֵר בְּקָמוֹן׃

רלבג

פלח רכב, היא חתיכת מרכב והיא אחת מהרחי׳ והיא העליונ׳ להיותה רוכבת על התחתונ׳: ושלשי׳ עירים להם, כפל הענין בעומ׳ מתחלפי׳ על דר׳ הצחות והנה הוא כמו ערים כמו שזכר להם יקראו חות יאיר:

ואולם התועלו׳ המגיעו׳ מזה הספור הן אלו: **הראשון** הוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האד׳ מההצלה מפני רוב שפלות ידו והכנעו לפני האויב אבל ראוי שיתחכם בזה לפי מה שאיפשר ולזה ספר כי בראות ישראל כי מדין באים תמיד ל׳ לשללם ולהשחיתם המציאו תחבולות ל׳ להמלט מזה לפי מה שאיפשר ולזה עשו המנהרות בהרים ו׳ והמערות והמצדו׳ כי בהם תשל׳ להם הצלת מה כמו שביארנו: **השני** הוא להודיע עוצם השגחת הש״י בישראל מפני בריתו עם האבות והו׳ שתכף ששבו ישראל אליו שלח נביאו להצילם ביד גדעון ומשך לבבו לזה בכמו זה האופן הנפלא שבא בזה ה׳ הספור וכל זה לחוזק ההשגחה בישראל וידמה שבחר השם ית׳ שתהיה התשועה על יד גדעון לשתי סבות האחת כי אולי היה היותר ראוי לזה ה׳ המעשה כי הוא היה גבור חיל והיה ג״כ יות׳ ראוי שיעשה הנס על ידו מזולתו מישרא׳ אז והב׳ כי ידמה שהרע׳ שעשו ישרא׳ היה שרשו בבית יואש אביו כי שם היה הבעל ומזבח ה׳ הבעל והאשרה והיה שם פר שהוקצה לע״ז ז׳ שנים ולזה יתכן שהתחיל יואש בזה׳ הטעות וזמן אחריו בית ישראל ולפיכך כתיכת מזבח הבעל וכריתת האשרה היה ראוי שיקדים קודם הצלת ישראל מהרע שנפלו בו על זה המרי וזה היה איפשר שישלם בקלות על יד גדעון לבער הרע מקרבם קודם הלחמם עם מדין: **השלישי** הוא להודיע ענין המופתים אשר עשה הש״י על יד נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות כמו שביאר׳ בספר מ׳ ובביאורנו לדברי התור׳ ולזה זכר שעלה האש מן הצור ע״ד המופת ואכלה הבש׳ והמצו׳ ושכפת רוח י״י המלאך עד אשר לא ידע עד אשר הלך מעיני גדעון: **הרביעי** הוא להודיע כי כשימשך דבר רע מדבר מה ראוי שיבוהו הדבר ההוא קוד׳ שישתדלו בהסרת הרע הנמשך ממנו ולזה ספר שצוה הש״י להרוס מזבח הבעל ולכרו׳ האשר׳ אשר עליו ולהעלו׳ הפר שהוקצה לע״ז כדי לבערו ואולם מי שישתדל בזה התועלת בזולת זה האופן ידמה למי שירצה לטבול מפני טומאת שרץ ושרץ בידו כי בזה לא יטהר מטומאתו כלל: **החמישי** הוא להודיע שראוי למי שיתחייב לו לעשו׳ פועל על מה שישתדל לעשותו באופן אשר יתכן לו לעשות בקלות ולזה ספר כי לא הסכים גדעון לעשו׳ זה הענין שצוה לו ביום אע״פ שהיה יותר ראוי כי הקרבנו׳ לא יעשו אלא ביום עם שבזה יהיה הענין יותר מפורסם וההקדשה לש״י ואולם מנעהו מזה יראתו שאם היה עושה זה הענין ביום ימנעהו מזה כל בית אביו וכל בני עירו לרוב היותם שקועים בזה המרי ולזה הסכים לעשות זה הענין בלילה: **הששי** הוא להודיע שהקדמ׳ הש״י ראוי שתהיה בעשרה מיש׳ לפרסם הענין יותר ולזה זכר שלקח גדעון עשרה אנשי׳ מעבדיו במעשה הדבר הזה מהריסת מזבח הבעל וכריתת האשרה והעלת הפר השני: **השביעי** הוא להודיע כי מי שירצה למנוע רבו׳ מרב׳ מה יכבד לו ראוי שישתדל בחכמה בשידלה שהוא מסכים להם במה שבעבורו היה התעוררותם לזה הפועל אשר יקשה לו ובזה יוכל לו למצות תועלה למנעם מן המעשה ההוא ולזאת הסבה מצאנו בראובן שלא בקש מאחיו שיניחו יוסף וילך לו כי ידע שלא ישמעו אחיו לו לזה אך בקש מהם שלא ישפכו דם אבל שישימו אותו בבור ושמה ימות מעצמו וכן עשה יואש בזה המקו׳ להציל בנו מיד העם המבקשי׳ אותו להרגו וזה כי הו׳ לא אמ׳ להם כי אין לבעל אלהות כי אולי לא ישמעו לו אבל הודה להם שהוא אלוה ולזה צוה אותם שלא יריבו בעבורו כי הם יחסרו בזה מעלתו ויכלתו והתפלל הוא׳ לפניהם שיריב הבעל בעצמו לאשר נתץ את מזבחו: **השמיני** הוא לפרסם ענין המופתי׳ שזכר מענין ירידת הטל על גזת הצמר לבדו והיה על כל הארץ חורב ומענין ירידת הטל על כל הארץ ועל הגזה היה חורב כמו שספ׳ גדעון כי בזה יתקיימו הפנות התוריות כאמרם ז״ל בהאמנת המופתים: **התשיעי** הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה ר״ל שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה שספ׳ גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם ולפי שהיה קצת ספוק באות הראשון שב לשאול אות שני כמו שביארנו עם שבריבוי האותות תתחזק האמונה בנבואה כמו שביארנו בבאורינו לדברי התור׳ על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו׳ ולזה ג״כ נתן הש״י לגדעון אות שלישי שכבר ינצח המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין: **העשירי** הוא להודיע שראוי ללחם שלא יערב עם בני חילו מי שהוא ראוי שינוצח כי בהיות האחד מבני החיל מנוצח יפול מורך לב על הנשארים ויהיה זה סבה שיפלו

שיפלו ביד אויביהם ולזה צוה השם להסיר מאנשי המלחמה הרשעים ורכי הלב והחלושים עד שנמשך מזה תועלת אחר והוא שיתפרסם לישראל כי מאת הש״י היתה להם תשועה לא בכחם ובעצם ידם ויהיה זה סבה אל שיתחזק להם אמונתם בש״י : **הי״א** הוא להודיע כי מי שהוא נעזר בי״ת בדבר מה אין ראוי מפני זה שישען על הנס ויקצר מפני זה מהמציא הסבות אשר יביאוהו אל תכלית ההוא הלא תראה כי גדעון עם היותו מובטח שינצח אויביו השתדל בהמצאת כל הסבות שיתכן שישלם בהם לו זה עם העם המעט שהיה עמו ולזה בא עליהם בלילה בעודם שקועים בשינה והוא אחר שלים מאות שופרות וסבב שלא נראו הלפידים עד אשר החלו לתקוע התקיעות ה החזקות המבהילות ותכף ישברו הכדים ויראו הלפידים והיה זה סבה חזק׳ להבהיל מאד בני המחנה ו ולהחרידם עם שהם שמעו עם זה קול ה מרעיד אותם מאד והוא מה שהיו אומרי׳ חרב ליי׳ ולגדעון והיה זה סבה אל שהיה כל א׳ מהם חושב שיהיה שונאו האיש הנמצא אצלו ולזה היתה חרב איש באחיו : **הי״ב** הוא להודיע שראוי ל לשמוח מהטוב ביום טובה ולזה ראוי ל להצליח ושיעשה כל מה שיוכל בעוד שהו׳ מצליח ולא יקצר מזה ולזה תמצא שהשתדל גדעון בזריזות בלילה ההוא באופן שתשלם לו הריגת כל מה שאפשר בחיל מדין ולזה מהר גדעון לשלוח מלאכים בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המי׳ עד בית ברה ועד הירדן ורדף בלילה ההוא אחר הנשארים מחיל מדין עד שהשיג זבח ו וצלמונע מלכי מדין ולכדם בחכמ׳ עם העם המעט אשר עמו : **הי״ג** הוא להודיע שראוי לברוח מהקטטה והמריבה כפי היכולת כל שכן

חצי הספר

ויסיפו י״א וסימניהון ושנוי אתיהון נמסר בריש סדר וישב : מן בניד׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע : וזעקו ג׳ פתחין וסימ׳ לכו וזעקו אל האלהים ׳ הלילו הרעים וזעקו ׳ קדשו צום קראו עצרה :

ד׳ כתיב׳ כן

ויסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את יהוה ולא עבדוהו : ויחר אף יהוה בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון : ס וירעצו וירצצו את בני ישראל בשנה ההיא שמנה עשרה שנה את כל בני ישראל אשר בעבר הירדן בארץ האמרי אשר בגלעד : ויעברו בני עמון את הירדן להלחם גם ביהודה ובבנימין ובבית אפרים ותצר לישראל מאד : ויזעקו בני ישראל אל יהוה לאמר חטאנו לך וכי עזבנו את אלהינו ונעבד את הבעלים : ויאמר יהוה אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמרי מן בני עמון ומן פלשתים : וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם : ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים לכן לא אוסיף להושיע אתכם : לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם :

(מסורה: ל׳ מ״ל ובס״א כמכר ב׳ מ״ל ׳ ל׳ ל׳ ׳ ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל ואת כרעה חס׳ ׳ ל׳ ׳ ב׳ ׳ ל׳ ׳ ה׳ יט ׳ ג׳)

ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ופלחו ית בעליא וית עשתרתא וית טעות ארם וית טעות צידון וית טעות מואב וית טעות בני עמון וית טעות פלשתאי ושבקו ית פולחנא דיי ולא פלחו קדמוהי : ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד פלישתאי וביד בני עמון : ודחקו ושעבידו ית בני ישראל בשתא ההיא תמניא עסרי שנין ית כל בני ישראל דבעברא דירדנא בארעא אמוראה די בגלעד : ועברו בני עמון ית ירדנא לאגחא קרבא אף ביהודה ובדבית בנימין ובדבית אפרים ועקת לישראל לחדא : וזעיקו בני ישראל קדם יי למימר חבנא קדמך וארי שבקנא ית פולחנא דיי אלהנא ופלחנא ית בעליא : ואמר יי לבני ישראל הלא ממצרים ומן אמוראה ומן בני עמון ומפלשתאי : וצידונאי ועמלקאי ואנשי מעון דחקו יתכון ובעיתון קדמי ופרקית יתכון מידהון : ואתון שבקתון פולחני ופלחתון לטעות עממיא בכן לא אוסף למפרק יתכון : אזילו ובעו מן טעותא דאיתרעיתון בהון האם יכלין למפרקכון בעידן עקתכון :

רדק

ולא עבדוהו ׳ פירשו רז״ל ולא עבדוהו אפילו בשותפות : בשנה ההיא ׳ פירשו המפרשים כמו משהשנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורעצום ושמנה עשרה שנה רעצום כמו בשנה ההיא וחסר וי״ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם ׳ ותצר לישראל ׳ פרשו יצר וכן ויצר לו יצרו בעדי אונו ויצר וצור בענין אחד : ויאמר יי׳ אל בני ישראל ׳ על ידי נביא : ותקצר

רשי

את הבעלים וגו׳ ׳ שבע ע״ז מנה כאן : ויעזבו את יי׳ ולא עבדוהו ׳ אפילו בשותפות עם אלו : בשנה ההיא ׳ כשמת יאיר : אשר בעבר הירדן ׳ ארץ ראובן וגד ומנשה שהיו שכיניהם : הלא ממצרי׳ ׳ שבעה תשועות יש כאן כנגד שבע ע״ז שהם עובדים : ומעון ׳ שם אומה : ותקצר

פי׳ רבי׳ ישעיה

בשנה ההיא ׳ פי׳ בשנה שמת יאיר או בשנה ראשונה שהתחילו לכבשם ׳ ותצר לישראל מאד ׳ פי׳ ותצר המלחמה לישרא׳ מאד ׳ וכן ויירא יעקב מאד ויצר לו ׳ המעשה הזה ׳ ואלו היה כתוב ויצר בלא לו הייתי מפרשו כי אין הפועל יוצא באחר : ע״כ

כשיהיה אפש׳ שיתחדש מהמריבה ההיא ביטול הגעת תועלת ולזה ספר שהשתדל גדעון במה שהתרעמו עליו בני אפרים בפיוס ואם היו מריבין עליו על לא חמס בכפיו אבל היה ראוי להם לשבחו במה שבא להם מהישועה על ידו ולבקשת השלום השפיל עצמו מאד וכבד אותם ואמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר והשבית הריב בזה האופן ואולם יפתח לא השתדל בדומה לזה בהשבתת הריב והיה זה סבה אל שנפל עם רב מיש׳ ואולם בזה המקום מתחברה סבה שמית להביא גדעון אל שפייס בני אפרים בקלות כי אולי זאת המריבה תמנעהו מהשלמת ניצוח מחנה מדין לפי מה שאספר ולזה ב״כ השתדל גדעון לפייס בני אפרים בקלות : **הי״ד** הוא להודיע שאין ראוי לאדם למנוע מרעב לחם כ״ש כשיהיה לו חק עליו כמו הענין בגדעון ואילו שהיו נלחמים להושיע ישראל מיד מדין ולזה לא היה ראוי לאנשי סכות ופנואל שיענו גדעון בזה האופן שענוהו ולזה ספר שהשיגם מהעונש על זה מה שסבר כמו שנזכר בזה הספור : **הט״ו** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימסור עצמו להרוג האנשים אם לא היה זה להציל את עצמו ולזה זכר מה שהשיב לזבח ולצלמונע בעבור הריגתם האנשים שהרגו בתבור וזה כי הם לא היו צריכין להרגם לפחדם מהם כי כבר היו מדין מושלים עליהם עד שהיו ישראל מתחבאים מפחדם ולזה אמר להם גדעון כי לולי הריגתם אותם לא היו נהרגים : **הי״ו** הוא לפרסם ששופטי ישראל ומנהיגיהם הטובים לא היו מושלים בישראל באופן שיוכלו להביאם לעשות כנגד התורה אבל היתה מושלת התורה על המושלים ההם כי הם היו מוכרחים ג״כ להתנהג בדרכי התורה כמו שנזכר בספר אלה הדברים ולזה אמר גדעון לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם יי׳ ימשול בכם : **הי״ז** הוא להודיע שאין מחק השלמים לרדוף אחר רבוי הממון ולזה ספר שלא שאל גדעון מהנזמים והשהרוני׳ ויתר הענינים אלא לעשו׳ מהם אפוד לא להרבות קנינו ודמה שעשה זה להזכיר זה הנס ואם היה עושה מזה כלי מה בבית האלהים בשילה היה נמשך לכוונת התורה בזה אלא שהוא הציג אותו בעירו בעפרה והיה זה סבה אל שזנו כל ישראל אחריו שם ומפני זה השיג לגדעון עונש אל שלא נמשך הממשלה לזרעו : **הי״ח** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה נמשך לתאות המשגל הלא תראה כי גדעון לקח פילגש עם היו לו נשי׳ רבות והיה זה סבה להמתת בניו שהיו לו משניו כי בן הפילגש המיתם : **הי״ט** הוא להודיע כי על כל יביא הש״י במשפט ולזה ספר כי מפני שהרג אבימלך אחיו עם עזר בני שכם סבב הש״י שהרגו בני שכם לאבימלך כמו שאמ׳ להם יותם בן ירובעל : **הכ׳** הוא להודיע שאין ראוי למקבל הטובה מאחר לגמול לו רעה תחת טובה ולזה ספר על בני שכם שנענשו מפני ששלמו רעה לגדעון תחת הטובה אשר גמלם כמו שבא בדברי יותם :

הכ״א הוא להודיע שראוי לנלחמים שישמרו מהתקרב למקו׳ שיתכן שיקרה להם בו נזק עם היות הנלחמים עמם מעטי המספר וחלושים והמשל שלא יקרבו לפני החיל למגדל הגבוה יקל לאשר במגדל ואם הם מעטי המספר וחלושים להזיק להם אם ברמותם עליהם אבנים גדולו׳ אם בזולת זה מהדברי׳ שיתכן שיזיקום בהם ולזה הוא מתנאי המלחמה שתהיה במקו׳ הראוי ובעת הראוי ועם מי שראוי ובאופן הראוי ובשיעור הראוי תם : עוד ספר שכבר שבו ישרא׳ לעבוד ע״ז ושקעו בה מאד עד שכבר עבדו כל אלהי הגוים אשר ישבו בארצם ועזבו את יי׳ מכל וכל עד שלא עבדוהו כלל ולזה מכרם ביד פלשתים וביד בני עמון ובשנה ההיא בעינה שמכרו ישרא׳ בידם הפליגו אויביהם לענותם ולרוצצם והתמיד זה הענין מן הענוי לכל בני ישר׳ בעבר הירדן בארץ האמרי אשר בגלעד ולא הספיק זה לבני עמון אבל עברו את הירדן להלחם ביהודה ובבנימין ובבית אפרים ׳ אז זעקו בני ישר׳ אל יי׳ ושבו אליו ואמר השם להם על ידי נביאו והוא פינחס לפי שאחשוב בשכבר הושיע הש״י אותם פעמים רבות מלוחציהם כשזעקו אליו ושבו אליו וסרו מעבוד אלהים אחרים ולזה לא יוסיף עוד להושיע אותם והנה ככבו ישראל על זה מאד ליי׳ והסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את יי׳ ׳ והנה

מן בני ד׳ וכל גלות׳ ואוכפא דכו׳ וכל ד״ה דכו׳ במ״א מבני ומבני

רד"ק

ותקצר נפשו בעמל ישראל, לא תוי לרחק התארים מהבורא ית' כמו שכתבנו ולא תמצא דרך לפרשו והניחו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' נפשו רצונו ופי' תקצר נפשו יחדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחילה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם ובשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות וכשנעו ושבו אל יי' ועבדוהו רחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם וכ"ת בעמלם כמו מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם כבר וכאזרח הארץ והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו האמו תעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם: ויחנו בגלעד, היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכדה וכשראו בני ישר' זה נאספו וחנו במצפה להלח' בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפת' כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצאם בארץ הגלעד כי כבר הלכו להם: בן אשה זונה, בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שלא' עם בעלה בכתובה וקדושי' והיא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא כמו שתרגם ג"כ רחב הזונ' פונדקית' או הו' הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא דא היא נימוסא הות בישראל מלקדמין דלא מיסתחרא אחסנתא משבטא לשבטא ובכן לא הוה יכיל גבר' למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא רחימא גבר' דלא משבטה הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אנשי קרון לה פונדקיתא רחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאימיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרג' ארי בר איתתא משבטא אחורי את ולפירושינו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפי' היו אומרי' שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר למאי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומ' עשיתם עמדי שלא כדין: בארץ טוב, ארון הארץ היה שמו טוב וי"ת בארע טוב וכן אם יגאלך טוב: לפני

מסרה

דמלאים וסי' ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין, אתה הייתה המוציא והמביא את ישר' דשמוא' אם תחזק ממני ארם והייתה לי לישועה, אם עברת אתי והית כתיב, ושארא והיית כתיבין: לראש ה' בספרא וסימ' רחם ר רחמתים לראש גבר שלל צבעי' לסיסר', ויאמרו העם שרי גלעד, ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ו ודבתריה, אם משיבי' אתם אותי להלחם, וילך יפתח עם זקני גלעד, וישימו העם אותו: בינותינו ג' בקריא' ב' מל' וא' חס' וסי' ראה ראינו כי היה יי' עמך, כי עד הוא בינותינו, יי' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך, מציעתא חס':

ותקצר ד' בקריא' וסי' ותקצר נפש העם בדרך, ותקצר נפשו בעמל ישראל, ויהי כי הציקה לו ותחלצהו, וגם נפשם בחלה: בעמל ב' ישראל, אנוש: ויפתח ג' וסי' נמסר ביהושע סימן טו: והיתה ג' מלאים

תרגום

ואמרו בני ישראל קדם יי חבנא עיביד את לנא ככל דתקין קדמך ברם שיזבנא כען יומא דין: ואעדיאו ית טעות עממי מביניהון ופלחו קדם יי ועקת נפשיה בעמל ישראל: ואתכנישו בני עמון ושרו בגלעד ואתכנישו בני ישראל ושרו במצפה: ואמרו עמא רברבי גלעד גבר לחבריה מן גברא דישרי לאגחא קרבא בבני עמון יהי לריש לכל יתבי גלעד: ויפתח גלעאה הוה גיבר חילא והוא בר איתתא פונדקיתא ואוליד גלעד ית יפתח: וילידת אתת גלעד ליה בנין ורביאו בני איתתא ותריכו ית יפתח ואמרו ליה לא תחסין בבית אבונא ארי בר איתתא אוחרי את: וערק יפתח מן קדם אחוהי ויתיב בארעא טבא ואתכנישו לות יפתח גברין ריקין ונפקו עימיה: והוה מזמן יומין ואגיחו קרבא בני עמון עם ישראל: והוה כד אגיחו קרבא בני עמון עם ישראל ואזלו סבי גלעד למדבר ית יפתח מארעא טב: ואמרו ליפתח איתא ותהי לנא לרבא ונגיח קרבא בבני עמון: ואמר יפתח לסבי גלעד הלא אתון סניתון יתי ותריכתוני מבית אבא ומא דין אתיתון לותי כען כד עקת לכון: ואמרו סבי גלעד ליפתח בכין כען תבנא לותך ותהך עימנא ותגיח קרבא בבני עמון ותהי לנא לריש לכל יתבי גלעד: ואמר יפתח לסבי גלעד אם מתיבין אתון יתי לאגחא קרבא בבני עמון וימסר יי יתהון קדמי אנא אהוי לכון לריש: ואמרו סבי גלעד ליפתח מימרא דיי יהי סהיד בינגא אם לא כפתגמך כן נעביד: ואזל יפתח עם סבי גלעד ומניאו עמא יתיה עליהון לריש ולרבא וסדר יפתח ית כל פתגמוהי ק

מקרא

טו ויאמרו בני ישראל אל יהוה חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו נא היום הזה: טז ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יהוה ותקצר נפשו בעמל ישראל: יז ויצעקו בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו במצפה: יח ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד:

יא

א ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ויולד גלעד את יפתח: ב ותלד אשת גלעד לו בנים ויגדלו בני האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה: ג ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ד ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל: ה ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב: ו ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ז ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ח ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד: ט ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש: י ויאמרו זקני גלעד אל יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה: יא וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את כל דבריו

רש"י

ותקצר נפשו בעמל, כב יכול לא היה רחבת מקום לסבול וליכ: שם צרה שהיה לו בעמל ישרא': ויצעקו נאספו ע"י כרוז: וילחמו בני עמון, היא האמורה למעלה את כל דבריו התנאי שביניהם: לפני

רלב"ג

והנה קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין ב בתשועות הקודמות בסבת עמל ישרא' אמר זה ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם שהם כאילו שבבו לשי' עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היותם שונים במרים ככלב שב על קיאו וכאילו הלאוהו על זה, או ענין עמל מענין שקר וכזב כמו עמל ואון וירצה בזה כי בסבת השקר והכזב שבחר בו ישרא' והוא עבדם אלהים אחרי' קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין ב בתשועות הקודמות ולזה לא אמ' להם בזה הענין ויקם יי' וגו', והנה ספר כי יפתח היה בן אשה זונה ופי' בו שכבר היה בן אשה שהיתה משבט אחר ולפי שלא נשאת לאחד מבני השבט קראה זונה להיות נוטה ממה שראוי להנשא לאחד ממשפחתה כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה והנה נשא ג גלעד אשה אחרת משבטו והיו לו בנים ממנה ובני האש' ההי' סבבו על יד זקני גלעד שלא ינחל יפתח עמה' בבית אביהם והיה זה על כי היה ראוי שירש עמהם, והנה ברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ אים ששמו טוב ויתלקטו אליו אנשים ריקים ויבחו עמו ודמה שיפתח היה מנהיגם והיו הולכים למלחמה תמיד ומשם חפרו אלהם, ולפי שכבר נתבאר לזקני גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו ואמרו לו שיהיה להם לקצין אם יהיה נלחם בעבורם בבני עמון ובזה התנאי קבלו יפתח להלחם בבני עמון ואמרו כל אלו הדברים לפני יי' רוצה לומר שכבר אמרו שי' יהיה שומע בינותם אם לא יקיימו מה שקבלו עליהם, והנה

רשי

לפני יי׳ במצפה ׳ למקו׳ שנאספו כולם שהסכימה תורה על רוב ציבור : עד ים סוף ׳ בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען : אעברה בארצך ׳ מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען : וגם אל מלך מואב ׳ שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של ארץ ישראל : ולא אבה ׳ משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנו לעבור כך מואב לא נתנום לעבור : וילך במדבר ׳ מן המערב למזר׳ במיצר דרומי של אדו׳ ומואב : ויסב את ארץ אדום ׳ כל דרומה ואת ארץ מואב כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרחי : ויבא ממזרח שמש של ארץ מואב : ויחנון בעבר ארנון ׳ לסוף מזרח׳ של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח : ויירשו

ולך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ מה לי ולך כי באת אלי ׳ ותאמר אל אליהו ׳ לך אל נביאי אביך ׳ מה לי ולך מלך יהודה דה״ה : ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ ויאמר מצרים אנוסה ׳ ויאמר בני גד ובני ראובן קדמא ׳ ויאמר שרי סכות ׳ ויאמר כה אמר יפתח ׳ ויאמר הנה בגזות ברמה ׳ כי לא מצאתם בידי מאומה ׳ שלום

לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃ וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃

ר׳ תחנין · יד׳ סבו׳ את כהון ועד ועד ג׳ ב׳ מל · ד׳ · כל קרי׳ ולא שמע כת״ה לא שמע · ב׳ · ל׳ · ה׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ · יח׳ · ז׳ ססו׳ אות בהון את ואת את

קֳדָם יְיָ בְּמִצְפַּיָא׃ וּשְׁלַח יִפְתָּח אִזְגַדִּין לְוָת מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְמֵימַר מָה לִי וָלָךְ אֲרֵי אֲתֵיתָא לְוָתִי לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעִי׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְאִזְגַדֵּי יִפְתָּח אֲרֵי נְסִיב יִשְׂרָאֵל יָת אַרְעִי בְּמִיסְקֵיהּ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹנָא וְעַד יוּבְקָא וְעַד יַרְדְּנָא וּכְעַן אֲתֵיב יַתְהֶן בִּשְׁלָם׃ וְאוֹסֵיף עוֹד יִפְתָּח וּשְׁלַח אִזְגַדִּין לְוָת מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן׃ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יִפְתָּח לָא נְסִיב יִשְׂרָאֵל יָת אַרְעָא דְמוֹאָב וְיָת אַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן׃ אֲרֵי בְּמִסַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם וַאֲזַל יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עַד יַמָּא דְסוּף וַאֲתָא לִרְקַם׃ וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַדִּין לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם לְמֵימַר אֶעִיבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ וְלָא שְׁמַע מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְאַף לְוָת מַלְכָּא דְמוֹאָב שְׁלַח וְלָא קַבִּיל וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בִּרְקַם׃ וַאֲזַל בְּמַדְבְּרָא וְאַקִּיף יָת אֲרַע אֱדוֹם וְיָת אֲרַע מוֹאָב וַאֲתוֹ מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא לְאַרְעָא דְמוֹאָב וּשְׁרוֹ בְּעִיבְרָא דְאַרְנוֹן וְלָא עֲלוֹ בִּתְחוּם מוֹאָב אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב׃ וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וַאֲמַר לֵיהּ יִשְׂרָאֵל נְעִיבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ עַד אַתְרִי׃ וְלָא הֵימִין סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּשְׁרוֹ בְּיָהְצָה וְאַגִּיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל׃ וּמְסַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יָת סִיחוֹן וְיָת כָּל עַמֵּיהּ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחוֹנוּן וִירִית יִשְׂרָאֵל יָת כָּל אֲרַע אֱמוֹרָאָה יָתֵיב אַרְעָא הַהִיא׃

רדק

לפני יי׳ במצפה ׳ במקו׳ שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמ׳ לפני יי׳ כמה שאמ׳ יי׳ יהיה שומע בינותינו או לפי שהסכימה שורה בישרא׳ במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישרא׳ להתקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני יי׳ במצפה : את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון ׳ מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי ׳ והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון : במדבר עד ים סוף ׳ במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתי׳ ויסעו ממדב׳ שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדברה וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעו׳ ההם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף וכן כתו׳ ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן י׳ יתברך שמו אלא להראות עוצם גדולתו שעברו ישרא׳ בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעו׳ ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעו׳ עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכת׳ הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה שסלח אל מלך מואב רק מבינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאש׳ עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי׳ החכם ראב״ע ז״ל כי מלך אדום לא הניח׳ לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנ׳ אתה עובר היום את גבול מואב את ער : וילך במדבר ׳ במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום : ויחנון : הנו״ן נוספת כנו״ן תשמרון תזכרון :

כמוש

רלב״ג

והנה שלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון והראה לו בסוף הענין כי אין לו תרעומת כלל על ישראל מצד הארץ שלקח ישראל בעלותו ממצרים מארנון עד יבוק ועד הירדן וגומ׳ כי לא לקחה ישראל מבני עמון אבל לקחה מסיחון מלך האמורי ודמה ששלח לו בראשי הדברי׳ השני׳ כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם ביניהם בגבורה ורצה מפני זה להודיעו כי הו׳ המושל על ישראל כדי שישמר מלך בני עמון מלהלחם עם ישראל ואמר לו על דר׳ הלצה הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש אלהיהם להצילם מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו׳ ואמר לו שאינו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם ישראל על זה ולא נלחם בם עם היותם יושבי׳ בימיו בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על יד ארנון והנה משך זה עד שלש מאות שנה שלא קם אחד מהם להלחם עם ישראל על זה ואם היה דין להם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך ׳ והנה לא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח ורצה על כל פנים להלח׳ בישר׳ אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת יי׳ ועבר על בני עמון במקו׳ שהיו נאספים ונלחם בם והכה אותם מכה גדולה מאד כמו שזכר באופן שסבר נכנעו בני עמון מפני בני ישר׳ ׳

וספר

בואך ׳ כה אמר בן הדד ׳ ויהוא יצא אל עבדי ארניו ׳ ויאמר אפרים אך עשרתי ׳ והאמצים יצאו ויבקשו : נגבלו בגבלו ה׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר חיי :

רדק

כמוש אלהיך, והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמורי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי ויי׳ אלהינו הוריש מלך האמורי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא: הוריש, ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה: הטוב טוב אתה, הזקף מלרע בה״א ומקצת ספרים מדוייקים מלעיל הזקף באלף: הרוב רב, ענין מריבה: אם נלחם נלחם בם, הראשון מקור בחולם בשקל כשאל כשאל דוד והשני כפעל עבר שהוא פתח והנה אמ׳ ביהושע ויקם בלק וילחם בישר׳ אלא כמו שפי׳ שם כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבו׳ ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו ביש׳ בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהאר׳ ביד ישר׳: ג׳ מאו׳ שנה, ג׳ מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שנכבשה ומדוע לא נלחמת׳ עליה עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו ש(שנו) שמפו׳ בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ״ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמונים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג׳ שנ׳ תולע בן פואה כ״ג שנה יאיר כ״ב שנה הרי ר״פו שנה ושני ה(שעבוד) השעבוד בכלל וי״ח שנה ששעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג׳ מאות שנה עם שש שנים של יפתח: ותהי על יפתח רוח יי׳, ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם יי׳: עבר בני עמון, פי׳ אל ארץ בני עמון: והעליתיהו עולה, דעת רז״ל בזה ידוע וא״א ז״ל פיר׳ והעליתיהו הוי״ו במקום או ופיר׳ והיה ליי׳ הקדש אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי״ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי׳ וכן נר׳ מהפסוק כי לא המיתה שאמר ואבכה על בתולי לאות כי לא המית׳ אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה להשם כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי רז״ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה: אין לו ממנו, ת״י כמו ממנה לית ליה ימינה כלומר כי מביתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל ערין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסורת ה׳ סבירין ממנה וקרינן ממנו ויתכן לפרש ממנו כמשמעו כי אפשר שהיו לאשת יפתח בנים מאיש אחר קוד׳ שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובים כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת: וירדתי

רשי

ויירשו מארנון ועד היבוק, שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה: מן המדבר ועד הירדן, מדברות היו שם לפני הירדן: על ידי ארנון, אבל ארנון שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליה שהרי מסיחון כבשום שלקחה ממלך מואב: שלש מאות שנה, משכיבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה אם שני השיעבוד של כל אומה נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישר׳ עשרים ושמנה שנה ואין לי מקרא ממי ללמוד עתניא׳ ארבעים שנה ושני שיעבוד של כושן רשעתים בכללם אחריו אהוד שמנים שנה ושמנה עשרה שני׳ שיעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ״ח שנה דבורה ארבעים שנה ושני שיעבוד יבין בתוכ׳ הרי קפ״ח אחריו שבע שנים של שיעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי רל״ח שני׳ אחריו כ״ג של תולע וכ״ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם וי״ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאו׳: עבר בני עמון, אל בני עמון: אבל כרמי׳, מישר כרמיא: הכרע

הטוב ד׳ רפין וסי׳ הטוב טוב אתה מבלק בן צפור, הטוב היותך כהן, הטוב לך כי תעשק, הטוב כי יחקור אתכם: הרוב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ועתה הטוב, הרב עם שדי יסור, הרב דברים לא יענה קדמא מל׳: נלחם י״ב פתחין וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט׳: ומדוע י׳ וסי׳ נמסר בריש סדר קרח: וידר ג׳ בקריא׳ וסי׳ וידר

וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃ בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו׃ וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃ וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִהוּ עוֹלָה׃ וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ׃ וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא יִפְתָּח הַמִּצְפָּה אֶל־בֵּיתוֹ וְהִנֵּה בִתּוֹ יֹצֵאת לִקְרָאתוֹ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלוֹת וְרַק הִיא יְחִידָה אֵין־לוֹ מִמֶּנּוּ בֵּן אוֹ־בַת׃ וַיְהִי כִרְאוֹתוֹ אוֹתָהּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר אֲהָהּ בִּתִּי

תרגום

וִירִיתוּ יָת כָּל תְּחוּם אֱמוֹרָאָה מֵאַרְנוֹנָא וְעַד יוּבְקָא וּמִן מַדְבְּרָא וְעַד יַרְדְּנָא׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל תָּרִיךְ יָת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָם עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ מְרַמֵּי לְמֵירְתֵיהּ׃ הֲלָא יָת דְּיַתְרְכִנָּךְ כְּמוֹשׁ טַעֲוָתָךְ יָתֵיהּ תַּחְסֵין וְיָת כָּל דְּתָרֵיךְ יְיָ אֱלָהָנָא מִן קֳדָמָנָא יָתֵיהּ נֵירַת׃ וּכְעַן הֲטַב טַב אַתְּ מִבָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא דְמוֹאָב הֲמִידַן דָּן עִם יִשְׂרָאֵל אִם קְרָבָא אַגִּיחַ בְּהוֹן׃ כַּד יָתִיב יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכַפְרָנָהָא וּבַעֲרוֹעֵר וּבְכַפְרָנָהָא וּבְכָל קִירְוַיָּא דְּעַל תְּחוּמֵי אַרְנוֹן תְּלַת מְאָה שְׁנִין וּמָא דֵין לָא שֵׁיזֵבִיתוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ וַאֲנָא לָא חָטֵית לָךְ וְאַתְּ עָבֵד עִמִּי בִּישָׁא לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּי יְדִין יְיָ דְּעָבֵד דִּינָא יוֹמָא דֵין בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְלָא קַבִּיל מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְפִתְגָּמֵי יִפְתָּח דְּשַׁלַּח לְוָתֵיהּ׃ וּשְׁרַת עַל יִפְתָּח רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַר יָת גִּלְעָד וְיָת מְנַשֶּׁה וַעֲבַר יָת מִצְפֵּיָא דְגִלְעָד וּמִמִּצְפֵּיָא דְגִלְעָד עֲבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְקַיֵּים יִפְתָּח קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יָת בְּנֵי עַמּוֹן בִּידִי׃ וִיהֵי דְּיִפּוֹק מִתְּפַק בַּר מִדָּשֵׁי בֵּיתִי לְקַדָּמוּתִי כַּד אֲתוּב בִּשְׁלָם מִבְּנֵי עַמּוֹן וִיהֵי קֳדָם יְיָ וְאַסְקִינֵיהּ עֲלָתָא׃ וַעֲבַר יִפְתָּח לְוָת בְּנֵי עַמּוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּהוֹן וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידֵיהּ׃ וּמְחָנוּן מֵעֲרוֹעֵר עַד מֵעֲלָנָא דְמִנִּית עַשְׂרִין קִירְוִין וְעַד מֵישַׁר כַּרְמַיָּא מַחֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא וְאִתַּבְּרוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתָא יִפְתָּח לְמִצְפַּיָּא לְבֵיתֵיהּ וְהָא בְרַתֵּיהּ נָפְקַת לְקַדָּמוּתֵיהּ בְּתוּפִּין וּבְחִנְגִּין וּלְחוֹד הִיא יְחִידָה לֵית לֵיהּ מִינֵּיהּ בַּר אוֹ בְרַת׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא יָתַהּ וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲמַר וַוי בְּרַתִּי

רלב״ג

וספר שנדר יפתח נדר ליי׳ שאם יתן בידו את בני עמון יהיה ליי׳ אשר יצא מביתו בשובו בשלו׳ מבני עמון ויעלנו עולה אם היה ראוי לזה והנה היוצ׳ מדלתי ביתו יהיה בהכרח בעל החיים ואם היה ממין האדם יהיה ליי׳ ויהיה מיוחד לעבודת הש״י לבד ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פרוש מן האשה כי כבר יהיה מיוח׳ לעבוד׳ הש״י בזולת זה האופן כמו שנמצא בכהנים ובלוים ומצאנו ג״כ זה הלשון בשמואל עם לקחו אש׳ והולידו בנים ממנה ואמנם אם היתה אשה יחוייב שתהיה פרושה מאיש שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת הש״י אבל תעבוד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות ולזה קרע יפתח את בגדיו בראותו בתו יוצאה לקראתו כי זה הנדר יחייב שלא תהיה לאיש ידעה

יעקב נדר לאמר אם יהיה, וידר ישראל נדר ליי׳ ויאמר, וידר יפתח נדר: נתון ד׳ מלאים וסי׳ ונתון אותו על, נתון תתן לו ולא ירע, ויאמרו נתון נתן, וידר יפתח יזכל כתו׳ דכו׳: ה׳ סבירין ממנה וקרינן ממנו וסי׳ והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה, ואם בהמה אשר יקריב ממנה קרבן, ויבא יפתח המצפה אל ביתו, אל השדה ללקט אורות, וילך בכל דרך אסא דמלכים, וסי׳ בליש׳ ארמית אפרש בעירא דיפתח ולקט באורחא, ונמסר גם בסדר צו:

הַכְרֵעַ הִכְרַעְתִּנִי וְאַתְּ הָיִיתְ בְּעֹכְרָי וְאָנֹכִי פָּצִיתִי פִי אֶל־יְהוָה וְלֹא אוּכַל לָשׁוּב׃ וַתֹּאמֶר אֵלָיו אָבִי פָּצִיתָה אֶת־פִּיךָ אֶל־יְהוָה עֲשֵׂה לִי כַּאֲשֶׁר יָצָא מִפִּיךָ אַחֲרֵי אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ יְהוָה נְקָמוֹת מֵאֹיְבֶיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן׃ וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ יֵעָשֶׂה לִּי הַדָּבָר הַזֶּה הַרְפֵּה מִמֶּנִּי שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וְאֵלְכָה וְיָרַדְתִּי עַל־הֶהָרִים וְאֶבְכֶּה עַל־בְּתוּלַי אָנֹכִי וְרֵעוֹתָי׃ וַיֹּאמֶר לֵכִי וַיִּשְׁלַח אוֹתָהּ שְׁנֵי חֳדָשִׁים וַתֵּלֶךְ הִיא וְרֵעוֹתֶיהָ וַתֵּבְךְּ עַל־בְּתוּלֶיהָ עַל־הֶהָרִים׃ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וַתָּשָׁב אֶל־אָבִיהָ וַיַּעַשׂ לָהּ אֶת־נִדְרוֹ אֲשֶׁר נָדָר וְהִיא לֹא־יָדְעָה אִישׁ וַתְּהִי־חֹק בְּיִשְׂרָאֵל׃ מִיָּמִים יָמִימָה תֵּלַכְנָה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְתַנּוֹת לְבַת־יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי אַרְבַּעַת יָמִים בַּשָּׁנָה׃

יב

וַיִּצָּעֵק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר צָפוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח מַדּוּעַ עָבַרְתָּ לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי־עַמּוֹן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לָלֶכֶת עִמָּךְ בֵּיתְךָ נִשְׂרֹף עָלֶיךָ בָּאֵשׁ׃ וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֲלֵיהֶם אִישׁ רִיב הָיִיתִי אֲנִי וְעַמִּי וּבְנֵי־עַמּוֹן מְאֹד וָאֶזְעַק אֶתְכֶם וְלֹא־הוֹשַׁעְתֶּם אוֹתִי מִיָּדָם׃ וָאֶרְאֶה כִּי־אֵינְךָ מוֹשִׁיעַ וָאָשִׂימָה נַפְשִׁי בְכַפִּי וָאֶעְבְּרָה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדִי וְלָמָה עֲלִיתֶם אֵלַי הַיּוֹם הַזֶּה לְהִלָּחֶם בִּי׃

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ יותם · ורעיתי ק׳ · ל׳ · ה׳ דסמי׳ · ב׳ ולית כחלתי · ג׳ · ל׳ · יוד יתיר · ט׳ · רפי · ס״א ואצעק

ולא אוכל ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר׳ ונלאיתי כלכל ולא אוכל׳ ואשלחה אליהם מלאכים׃ מימים ימימה ה׳ בקריאה וסי׳ ושמרת את החקה הזאת למועדה׳ מימים ימימה תלכנה בנות ישראל׳ ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה׳ ויאמרו הנה חג יי׳ בשילו מימים ימימה׳ ומעיל קטן תעשה לו אמו׳ ונמסר גם בסוף סדר בא׃

אַכְרָעָא אַכְרַעְתִּינִי וְאַתְּ הֲוֵית בְּעָכְרָי וַאֲנָא פְתַחִית פּוּמִי בְּנֵדַר קֳדָם יְיָ וְלָא אֵיכוּל לְמִתָּב׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ אַבָּא פְּתַחְתָּא פוּמָךְ בִּנְדַר קֳדָם יְיָ עֲבִיד לִי כְּמָא דִי נְפַק מִפּוּמָךְ בָּתַר דַּעֲבַד לָךְ יְיָ פּוּרְעֲנוּתָא מִבַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִבְּנֵי עַמּוֹן׃ וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא יִתְעֲבֵיד לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין שְׁבוֹק מִנִּי תְּרֵין יַרְחִין וְאֵיהָךְ וְאִתְנְגִיד עַל טוּרַיָּא וְאֶבְכֶּה עַל בְּתוּלַי אֲנָא וְחַבְרוּתָי׃ וַאֲמַר אִיזִילִי וּשְׁלַח יָתַהּ תְּרֵין יַרְחִין וַאֲזַלַת הִיא וְחַבְרוּתַהּ וּבְכַת עַל בְּתוּלָהָא עַל טוּרַיָּא׃ וַהֲוָה מִסּוֹף תְּרֵין יַרְחִין וְתָבַת לְוַת אֲבוּהָא וַעֲבַד לַהּ יַת נִדְרֵיהּ דִּי נְדַר וְהִיא לָא יָדְעַת גְּבַר וַהֲוַת לִגְזֵירָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ תּוֹסֶפֶת בְּדִיל דְּלָא לְאַסָּקָא גְּבַר יַת בְּרֵיהּ וְיַת בְּרַתֵּיהּ לַעֲלָתָא כְּמָא דַעֲבַד יִפְתָּח גִּלְעָדָאָה וְלָא שָׁאִיל לְפִינְחָס כַּהֲנָא וְאִילוּ שָׁאִיל לְפִינְחָס כַּהֲנָא הֲוָה פָּרִיק יָתַהּ בְּדָמִין׃ מִזְּמַן לִזְמַן אָזְלָן בְּנַת יִשְׂרָאֵל לַאֲלָאָה לְבַת יִפְתָּח גִּלְעָדָאָה אַרְבְּעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא׃

וְאִתְכְּנַשׁ אֱנָשׁ אֶפְרַיִם וַעֲבַר לְצִיפּוּנָא וַאֲמַרוּ לְיִפְתָּח מָא דֵין עֲבַרְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן וְלָנָא לָא קְרֵיתָא לְמֵיזַל עִימָּךְ בֵּיתָךְ נוֹקִיד עֲלָךְ בְּנוּרָא׃ וַאֲמַר יִפְתָּח לְהוֹן אֱנָשׁ דִּין הֲוֵיתִי אֲנָא וְעַמִּי וּבְנֵי עַמּוֹן לַחֲדָא וּבְעֵית אֲנָא מִנְּכוֹן וְלָא פְּרַקְתּוּן יָתִי מִידְהוֹן׃ וַחֲזֵית אֲרֵי לֵיתָךְ פָּרִיק וּמְסָרִית נַפְשִׁי כְּעַל גַּב לְאִתְקְטָלָא וַעֲבָרִית לְוַת בְּנֵי עַמּוֹן וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידִי וּלְמָא סְלֵיקְתּוּן לְוָתִי יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּי׃

רשי

הכרע הכרעתני׳ לשון נקבה ודומה לו לבבתני אחותי כלה׃ היית בעוכרי׃ בכל דמי שעכר קפחת את רגלי׃ וירדתי על ההרים׳ לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתכנס בבכי עד שגופו משתבר ומדרש אגדה דורשו רבי תנחומא על ההרים לפני סנהדרין שמא ימצאו פתח לנדריך׳ ותבך על בתוליה׳ מדלא כתיב על בתולותיה משמע בתולים ממש׃ ותהי חק׳ גזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאילו הלך אצל פנחס או בא אצלו היה מתיר לו כ נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ונפרע מהם פנחס נסתלקה שכינה מ הימנו שנאמר בדברי הימים לפנים יי׳ עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין ונפול איבריס שנאמר ויקבר בערי הגלעד ויש עוד לפתור ותהי חק בישר׳ מחובר למקרא של אחריו מ מימים ימימה תלכנה וגו׳ הדבר הזה קבעוה עליהם לחק׃ לתנות׳ לקונן׃ ויעבר צפונה׳ ויעברו את הירד׳ והלכו לצפון עבר הירדן אל הגלעד׃

רדק

וירדתי׳ י״מ מענין ארד בשיחי וירד וירד בענין אחד ורבי׳ כמוהו והנכון לפרשו כמשמעו כי המצפה ששם היה בית יפתח היה גבוהה על ההרים או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו וי״ת ואתנגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך׃ ויעש לה את נדרו אשר נדר׳ שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרוש׳ מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל׃ לתנות לה׳ כלומר לקונן ולבכות על בתוליה עמה כתרגומו לאלאה ותרגום ויקונן המלך ואלא׳ מ מלכא או פירוש לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר״ל הליכ׳ בנות ישרא׳ היתה לחק בכל שנה וי״ת והות גזרה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה וגו׳ ונחלקו בזה מחלוקת רז״ל אמרו וכי נדר היה רבי יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר דמים היה חייב וריש לקיש אמר אפי׳ דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמ׳ כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי ב בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפתח אמ׳ ראש קציני ישראל אני ואלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת אברים מת שנאמר ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש שנאמר ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא ע עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים ויי׳ עמו עכשיו לא היה עמו׳ ראינו מדבריה׳ כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמר ואנכי פציתי פי אל יי׳ ולא אוכל לשוב ובתו גם כן רבתה בדברו כי חשב׳ גם כן שנדרו היה נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל יי׳ עשה לי כאשר יצא מפיך׃

פליטי

רלבג

ידמה שעשה לה יפתח ב׳ מחוץ לא ראת׳ אדם בו ולא אשה ושבה שם אך המתין לה ש שנים חדשי׳ תלך בהם עם רעותיה לבכות על בתוליה על ההרי׳ ובזה הזמן הסגירה בבית ההוא ולא היתה רואה אפילו אשה שם זולתי ארבע׳ ימים בם׳ כי היה חק לישראל שתלכנה בנות ישרא׳ לתנות לבת יפתח על בתוליה והיא היתה פרושה מאיש כל ימיה׳ וראוי שנעיין במה שאמר יפתח זה שלש מאות שנה עברו מעת שכבשו הארץ ההיא עד ה

התחלת שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנאמר בבנין הבית שהיה בת״פ שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וזה ממה שיחייב שלא היה מעת צמיחת יפתח עד בנין הבית כי אם קמ׳ שנה ואם חקרנו בזה נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל״א ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים שהיו מ׳ שנה עם שנות שמשון שהם כ׳ שנה ושנות עלי ושנות שמואל ושאול שהם י״ג שנה ושנות דוד ושלמה עד בנין הבית שהם מ״ג שנה יהיו קפ״ז שנים ואם אמרנו ששנות השעבוד ביד פלשתים נכללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספים ז׳ שנה ועוד כי יתכן שסבר שהתחילה השעבוד קודם הריון שמשון אחר שסבר שנראה המלאך ל׳ האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישר׳ מיד פלשתי׳ ונראה שנאמ׳ בהיתר זה כי ישר׳ היו ביד פלשתי׳ גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו אלא שלא היו פלשתי׳ עדיין מושלים בישר׳ אך היו מתגברין עליהם במלחמותיה׳ ולזה ספר קודם צמיחת יפתח שסבר מכרם הש״י ביד פלשתי׳ ובימיה׳ היה הריון שמשון והתחיל השעבוד להיות פלשתי׳ מושלי׳ בישר׳ סביב צמיחת ממשלת שמשון ולזה אמרו ישר׳ לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ועכ״ז הנה יהיו שס״ז שני׳ מספות ואפשר שנאמ׳ כי אלו הז׳ שנים היו חסרי׳ מהג׳ מאו׳ שנה שאמר יפתח והנה אמר על דרך הקירוב ג׳ מאות שנה כי לא חשב לז׳ שנים החסרות מזה והנה ימצא זה מסכי׳ על האופן שפירשנו בשנות שיהושע והזקנים פרנסו ישר׳ כ״ז שנה ואחר פרנס עתניאל בן קנז ישראל מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס אהוד את ישר׳ עד פ׳ שנה עד. שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק את ישר׳ מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס ירובעל את יש׳ עד מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס אבימלך את ישראל ג׳ שנים ותולע אחריו כ״ג שנה ויאיר כ״ב שנה וי״ח שנות השעבוד הרי רנ״ב שנים וכשנחבר אליהם מ׳ שנה מעת יציאת מצרים עד כבישת הארץ ההיא וקמ״ז שנה מצמיחת יפתח עד בנין הבית יהיה הכל ת״פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה וענין פילגש בגבעה שסופר שם שהיו בעת שלא היה מושל בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולזה יחשב שהיה בין שמשון ובין עלי זמן בלתי קצר עמדו בו ישראל בזולת שופט הנה מתיר זה הספק בשנאמר שזה היה בשנות השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קודם צמיחת עתניאל בן קנז או קודם צמיחת אהוד או קודם צמיחת זולתם מן השופטים בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר נאמ׳ בזה עוד בב״ה בהגיענו לשם ואפש׳ שנאמ׳ שמה שאמ׳ יפתח שלש מאות שנה היה אמת בלא שום קירוב אך נבל׳ו קצת משנות שמשון בשנות עלי שהרי בזמן היה יושב שמשון בארץ פלשתים ויתכן שאז היה שופט עלי ונחשבו אותם השנים בשנות שמשון כי הוא היה שופט אותם אם היה עומד אצלם והנה נבאר עוד זה בהגיענו שם בע״ה וכשוב למה שהיינו בו מביאור אלו הדברים׳ וספר אחר זה שסבר הנגע מרוע בני אפרים שאמרו לשרוף בית יפתח עליו באש על אשר לא קראם בזאת המלחמה ותחת מה שראוי להם לגמלו חסד על הטובה אשר עשה להם ששם נפשו בכפו ונלחם עם אויביה׳ והנה לא נשתדל יפתח לפייסם באופן שפייסם ירובעל או אולי לא היה יכול על זה והיה זה סבה על שנפלו מאפרים מ״ב אלף׃

וספר

פליטי אפרים אתם, כלו' פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם כך היו אנשי גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם דבק עם גלעד לא עם אפרי' וכ"ת ארי אמרו משזביא דבית אפרי' מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרים ר"ל הפחותים שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי עם האנשים הריקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני הבהמו' שהיו רועי' מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים והפחותים הם הרועים ברוב וההרג הרב הזה היה לעונש על עונות שהיו בשבט אפרי' בנסתר: האפרתי אתה, נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא אפרתי אשר מבית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי: שבלת, כמו שהיו מנסין אותם בזאת המלה כן היו מנסין אות' בכל מלה שיש בו שי"ן והאפרתים היו קורין אותה סי"ן ולקח הכתו' אחת מהמלות וי"מ כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באותה השי"ן אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מבינים לקרא השי"ן וקוראין אותה כמו תי"ו רפה: בערי גלעד, דרך הדרש בזה שהוכה בשחין כבד והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד וכמוהו בשתים תתחתן בי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות: אבצן מבית לחם, אמרו רז"ל אבצן זה בועז והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב נשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה ששים סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר כודנתא עקרתא במאי פרע לי ואירע לו מפני זה שכולן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הוא אם קבלה היתה אבל זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנות כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו ד' דברים טובים אשר בשכר הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל: רוכבים על שבעים עיירים, הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עיירים כלומר מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכ' אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עיירים ובתמנה שופט ישראל: ארבעים שנה, מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים: ממשפחת

החוצה י"ו וסימ' ויוצא אותו החוצה, ויהי כהוציאם אותם החוצה, ולרבקה אח, ותתפשהו בבגדו, ויהי בראותה כי עזב, ויהי כשמעו כי, ויהי בהרימי קולי, כי ישבו אחים, בחוץ תעמד והאיש, והיה כל אשר יצא, ויהי לו שלשים בנים, וישכימו ויהי בעלות, ויקרא את נערו, ויאריכו הבדים

וּכְנַשׁ יִפְתָּח יָת כָּל אֱנָשֵׁי גִלְעָד וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם דְבֵית אֶפְרַיִם וּמְחוֹ אֱנָשֵׁי גִלְעָד יָת דְבֵית אֶפְרַיִם אֲרֵי אֲמָרוּ מְשֵׁיזְבַיָא דְבֵית אֶפְרַיִם מָה אַתּוּן חֲשִׁיבִין דְבֵית גִלְעָד בְּגוֹ בֵית אֶפְרַיִם בְּגוֹ בֵית מְנַשֶּׁה: וַאֲחָדוּ דְבֵית גִלְעָד יָת מְגִזַּת יַרְדְּנָא עַל דְבֵית אֶפְרַיִם וַהֲוָה כַּד אָמַר חַד מְשֵׁיזְבַיָא דְבֵית אֶפְרַיִם אֶעְבַּר וְאָמְרִין לֵיהּ אֱנָשֵׁי גִלְעָד אֶפְרָתִי אַתְּ וַאֲמַר לָא: וְאָמְרִין לֵיהּ אֲמַר כְּעַן שׁוּבַּלְתָּא וַאֲמַר סוּבַּלְתָּא וְלָא מְתַקֵּין לְמַלָּלָא כֵּן וַאֲחָדִין לֵיהּ וְנָכְסִין לֵיהּ בִּמְגִזַּת יַרְדְּנָא וְאִתְקְטָלוּ בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין וּתְרֵין אַלְפִין: וְדָן יִפְתָּח יָת יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין וּמִית יִפְתָּח גִלְעָדָאָה וְאִתְקְבַר בְּקִרְוֵי גִלְעָד: וְדָן בָּתְרוֹהִי יָת יִשְׂרָאֵל אִבְצָן דְמִבֵּית לָחֶם: וַהֲוָה לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנָן שַׁלַּח לְבָרָא וּתְלָתִין בְּנָן כַּלָּן אָעֵיל לִבְנוֹהִי מִן בָּרָא וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל שְׁבַע שְׁנִין: וּמִית אִבְצָן וְאִתְקְבַר בְּבֵית לָחֶם: וְדָן בָּתְרוֹהִי יָת יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן דְמִבֵּית זְבוּלֻן וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל עֲסַר שְׁנִין: וּמִית אֵילוֹן דְבֵית זְבוּלֻן וְאִתְקְבַר בְּאַיָּלוֹן בְּאַרְעָא זְבוּלֻן: וְדָן בָּתְרוֹהִי יָת יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן בַּר הִלֵּל דְמִפִּרְעָתוֹן: וַהֲוָה לֵיהּ אַרְבְּעִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנֵי בְנִין רָכְבִין עַל שַׁבְעִין עִילִין וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל תְּמַנְיָא שְׁנִין: וּמִית עַבְדּוֹן בַּר הִלֵּל דְמִפִּרְעָתוֹן וְאִתְקְבַר בְּפִרְעָתוֹן בְּאַרַע שִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם בְּטוּרָא דְבֵית עֲמָלֵק: וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וּמְסַרִינוּן יְיָ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין:

וַיִּקְבֹּץ יִפְתָּח אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי גִלְעָד וַיִּלָּחֶם אֶת־אֶפְרָיִם וַיַּכּוּ אַנְשֵׁי גִלְעָד אֶת־אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ מְנַשֶּׁה: ה וַיִּלְכֹּד גִּלְעָד אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרָיִם וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֶעֱבֹרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי־גִלְעָד הַאֶפְרָתִי אַתָּה וַיֹּאמֶר לֹא: ו וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֱמָר־נָא שִׁבֹּלֶת וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר כֵּן וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בָּעֵת הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף: ז וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקָּבֵר בְּעָרֵי גִלְעָד: ח וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אִבְצָן מִבֵּית לָחֶם: ט וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת הֵבִיא לְבָנָיו מִן־הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים: י וַיָּמָת אִבְצָן וַיִּקָּבֵר בְּבֵית לָחֶם: יא וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שָׁנִים: יב וַיָּמָת אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּקָּבֵר בְּאַיָּלוֹן בְּאֶרֶץ זְבוּלֻן: יג וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי: יד וַיְהִי־לוֹ אַרְבָּעִים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בְּנֵי בָנִים רֹכְבִים עַל־שִׁבְעִים עֲיָרִם וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה שָׁנִים: טו וַיָּמָת עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי וַיִּקָּבֵר בְּפִרְעָתוֹן בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר הָעֲמָלֵקִי:

יג א וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים אַרְבָּעִים שָׁנָה:

דמלכים, וחכת דו"ה, יען בצד ובכתף תהדפו:

רשי

כי אמרו פליטי אפרי' אתם, גלעד פחותים שבאפרים היו מבזין את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובין בתוך אפרים ובתוך מנשה כן ת' תרגם יונתן: וילכד את מעברות וגו', היו שומרים במקום המעברות: אמר נא שבולת, שבולת הנהר הזה אעבור ולא יכין לדב' כן שהיו מגמגמי' בלשונם: אבצן, זה בועז:

פי' רבי' ישעיה

כי אמרו פליטי אפרים אתם, פי' כי היו מכירי' בני גלעד, את פליטי אפרים מפני שגלעד היתה בין אפרים ובין מנשה: אמ' נא שבולת, פי' על שבולת הנהר:

רלבג

וספר אחר זה שכבר מת יפתח ונקבר בערי גלעד והנה הרצו' בזה שכבר נקבר באחת מערי גלעד והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יהיה נקר' בהם שמו צוה שיקברו ע עצמותיו בכל ערי גלעד קצת פה וקצת פה כדי שיהיה לו זכר באותן המקומות שהציל מיד מלך בני עמון, והנה זכר שכבר שפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ולפי שבועז נראה מענינו שהיה שופט ישראל והיה מבית לחם ולא נמצא בשופטים זולת אבצן שיהיה מבית לחם אמרו רבו' ז"ל כי אבצן זה בועז והנכון הוא ואחריו שפט את ישראל אילון הזבולוני ואחריו שפט את ישראל עבדון בן הלל, עד

מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי · בזה הית מזו שבט המנשי ומשפחת כמו שבטו וכן ויקרב את משפחת יהודה : עקרה ולא ילדה · תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד : ואל תשתי יין ושכר · הוא מורה כי השמרי כא ר״ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורים לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמ׳ ואל תאכלי כל טמא אחר שאמ׳ השמרי נא פי׳ השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי׳ כל טמא שלא תאכל דברים טמאים או פי׳ ואל תאכלי כל טמא דברים האסורים לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבו׳ ז״ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל י״ת כל מסאב · ולדעתו ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתי׳ אבל מצאנו בדברי ר״ז״ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא ל למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי׳ השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברי׳ האסורי׳ לנזיר · ויש לתמוה היאך מי שצוה עליו הבור׳ ית׳ להיות קדושתו מן הבטן איך נשא בבנות הערלים והנראה בזה כי הנבי׳ אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל כי ח חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתי׳ ועובר על לאו דלא תתחתן בם אם׳ חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית׳ ויתע׳ כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני יי׳ והיה ה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מיי׳ היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מיי׳ היתה ורצון האל ית׳ היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי נראה כי ישרא׳ שבאותו הדור לא היו יראי׳ השם כל כך שיושיעם תשועה שלמה מיד פ פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב ויתנם יי׳ ביד פ פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון ל לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני ש שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעו׳ בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם ב בישראל לפיכך כשבקשוהו פ פלשתים מבני יהודה כשהלך ל לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עדת דבורי׳ בגוית האריה ודבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים ית׳ האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשו׳ הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מיי׳ היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כוונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ורז״ל אמרו כן ואף על גב דכתיב כי מיי׳ היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים : יין ושכר · כתרגומו חמר חדת ועתיק ובדברי ר״ז״ל מיין ושכר יזיר ר׳ אלעזר הקפר ברבי אומר יין זה מזוג שכר זה חי : הנך הרה · תהיה הרה : וילדת בן · מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא הווה כמו פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת או יהיה וילדת מן הדומה למרובע : ומורה לא יעלה על ראשו · הוא התער ול״תי ומספר : והוא יחל · כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז״ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ולא נלחמו בישראל תחלה או אמ׳ יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה : כמראה מלאך האלהים נורא מאד · פי׳ כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו נורא מראה : לנער היולד · כשיהיה יולד והוא תואר כמו והסכה אינו אוכל ונכתב במלת היולד הו״א עם הדגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד : אשר

רשי

יין ושכר · חמר חדת ועתיק : ומורה · תער על שם שמור׳ ומשליך את השער : ואל תאכלי כל טמא · דברי׳ האסורין לנזיר : לנער היולד · העתיד להיוולד : אחרי

רלבג

עוד ספר שכבר ה הוסיפו בני ישר׳ לעשו׳ הרע בעיני יי׳ והיה זה סבה ל׳ שהיו פלשתים מושלים בהם ארבעים שנה וזה המספר ה התחיל שביב במיתת ממשלת שמשון כמו שזכרנו אמנם קודם זה מכרם השי׳ ביד פלשתים מקודם עת יפתח ובימי השופטים אשר אחריו שזכרנו היו פלשתים מצרים לישראל ולזה בא ה היעוד לאשת מנוח ש שהיא הרת ותלד בן והוא חל להושיע את ישראל מיד פלשתים או אולי לא היתה כלל יד פלשתים על ישראל בימי השופטים ההם אבל יעד שני ענינים יחד והוא שכבר יהיו ישר׳ תחת יד פלשתים ושמשון יחל להושיעם מידם ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד שמשון לרדוף אחרי הנשים וללקות בהם יתחכם השי׳ מלידה ומבטן ומהריון למנעו מזה ולזה רצה שיהיה נזיר אלהים כי ההמנע משתיית יין מועיל מאד לזה הענין כאמרם כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולזאת הסבה בעינה מנע אמו בעת היותה הרה ממנו משתיית היין והשכר והזהיר אותה מאכילת כל טומאה להורות על קדושת הנער הילוד כי זה ממה שיישירם להגיענו בקדושה ויהיה עוד זה סבה לחנכו אל שיהיה פרוש מהבלי העולם מהתאוות הגופניות ולזאת הסבה ג״כ צוה שלא יעלה מורה על ראשו להורות על קדושתו כי זה כלו ממה שירחיק ממנו ההתגאל בענין התשגל לפי מה שאפשר ועם שזה הענין מבוא לענין הגבורה ר״ל גדול השער אלא שראוי שלא יעלם ממנו שהשם חדש בו גבורה נוספת מפני הנזירות אשר לא יחייבה גדול השער לפי הטבע וזה שכבר מצאנו שתקף שנולח סר כחו ממנו ולא היה זה כן אם היתה הגבורה מתחייבת מגדול השער כי הרופאים שים בגדול השער בגבורה הוא מצד עצרו האדים העשניים בגוף שהיה מדרכם שיתהוה מהם השער וזה כי השער כשהגיע אל תכליתו לא יגדל ואז יעצרו האדים העשניים ההם תוך הגוף ותתגבר האדומה בגוף ויתחדש מזה רוח גבורה ומי שזה דרכו לא תסור הגבורה בגלוח השער כי אחר זמן רב ומעט מעט · הנה

וילדת ג׳ בקריאה וסימ׳ וקראת שמו ישמעאל כי שמע · כי הנך הרה וילדת בן ומורה · ויאמר לי הנך הרה : יחל ה׳ כ׳ קמצין וג׳ פתחין וסימ׳ נמסר בריש סדר מטות : ויאמר לי ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויאמר לי הנך הרה וילדת בן · ויאמר לי מי אתה ואומר · ויאמר לי עבדי · ויאמר לי שלמה בנך · ויאמר לי יתמוך דברי ·

ב׳ מן הרמתי׳ וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃

(ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ · ב׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ · ג׳ · ד׳ · ו׳ מ״ל בנ״ס · ל׳ מ״ל · ג׳ · ד׳ מ״ל בנ״ס · ח׳)

וַהֲוָה גַבְרָא חַד מִצָּרְעָה מִזַּרְעִית דָּן וּשְׁמֵיהּ מָנוֹחַ וְאִתְּתֵיהּ עַקְרָא לֵית לַהּ וְלַד׃ וְאִתְחֲזֵי מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאִתְּתָא וַאֲמַר לַהּ הָא כְעַן אַתְּ עַקְרָא וְלֵית לִיךְ וְלַד וְתַעְדִּין וְתֵלְדִין בַּר׃ וּכְעַן אִסְתַּמְרִי כְעַן וְלָא תִשְׁתִּין חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וְלָא תֵיכְלִין כָּל מְסָאַב׃ אֲרֵי הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בַּר וּמְסַפַּר לָא יְעִיבַר עַל רֵישֵׁיהּ אֲרֵי נְזִירָא דַיְיָ יְהֵי רַבְיָא מִן בִּטְנָא וְהוּא יִשְׁרֵי לְמִפְרַק יַת יִשְׂרָאֵל מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ וַאֲתַת אִתְּתָא וַאֲמַרַת לְבַעְלַהּ לְמֵימַר נְבִיָּא דַיְיָ אֲתָא לְוָתִי וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ מַלְאֲכָא דַיְיָ חֲסִין לַחֲדָא וְלָא שְׁאֵילְתֵּיהּ אֵי מִדִּין הוּא וְיַת שְׁמֵיהּ לָא חַוִּי לִי׃ וַאֲמַר לִי הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בַּר וּכְעַן לָא תִשְׁתִּין חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וְלָא תֵיכְלִין כָּל מְסָאַב אֲרֵי נְזִירָא דַיְיָ יְהֵי רַבְיָא מִן בִּטְנָא עַד יוֹם מוֹתֵיהּ׃ וְצַלִּי מָנוֹחַ קֳדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ נְבִיָּא דַיְיָ דִּשְׁלַחְתָּא יֵיתֵי כְעַן עוֹד לְוָתַנָא וְיַלְפִינָנָא מָה נַעְבֵּד לְרַבְיָא דְאִתְיְלִיד׃ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ צְלוֹתֵיהּ דְּמָנוֹחַ וַאֲתָא מַלְאֲכָא דַיְיָ עוֹד לְוַת אִתְּתָא וְהִיא יָתְבָא בְּחַקְלָא וּמָנוֹחַ בַּעְלַהּ לֵית עִמַּהּ׃

מדוע פניך רעים · על מה זה אתה מבקש · והשגל יושבת אצלו : מלאך האלהים ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויאמר אלי מלאך · ויסע מלאך · קח׳ את חבשר · ומראהו כמראה · וישמע האלהים בקול מנוח · וירגל בעבדך · ואדני חכם בחכמת · כי כמלאך האלהים כן אדני המלך : ויעתר ד׳ בקריאה וסימ׳ ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו · ויצא משה מעם פרעה דערוב · ויצא מעם פרעה דארבה · ויעתר מנוח אל יי׳ ויאמר · ונמסר גם בריש סדר תולדות : בי אדני ח׳ דסמיכי וסימ׳ נמסר בסדר שמות :

כל טמאה · ת״י כל טמא תניין כל טומאה תלית׳ וכל טמאה אל תאכלי ·

אשר בא ביום אלי, בזה היום וכן ת"י ביומא דיכי: משפט הנער ומעשהו, דחזי לרביא ומה נעביד ליה: בלחמך, במאכלך כי לחם כולל כל המאכל: ואם תעשה עולה, כלומ' זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ובאמרו ליי' לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני יי' והיו מעלים עולות לאלהים אחרים: כי לא ידע, טעמו דבק עם נעצרה נא אותך: מי שמך, ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי' לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי לפי שהיה רואהו אדם כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רואהו עד שעלה, ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח כביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם: כי יבא דברך ובדרכך, וכתו' דבריך ואחד הו' על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימו' פתגמך ויקרינך: פלאי: בהעלם הא' והיו"ד ליחס ואם היתה הא' נראית היה על משקל עברי ופירושו מכוס' ונעלם שלא תוכל לדעתו וי"ת והוא מפרש וכן תרגם כי יפליא ארי יפריש וענינו מופרש ומובדל מדעתך אותו: ויעל על הצור, מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור ליי' בשעת איסור הבמות שכל זמן שהי' אהל מועד בשילה נאסרו הבמות אמרו רז"ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה ליי' תעלנה: ומפלי' לעשו' המלאך היה מפליא לעשו' בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה ושהאש גדל והעלה להב עלה מלאך יי' כלומר נסתלק מעליהם בלהב: בעלו' הלהב מעל המזבח, בבי"ת: ולא יסף עוד, שלא נרא' להם פעם אחרת עוד, וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך יי' בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי' ולא יסף כו' כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך יי' היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהיה פירוש ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במרא' ההיא: להרא', בחולם וכן להרא' בשילה כמו שבא בשלמים הנתון תנתן: ותחל רוח יי' לפעמו, ת"י ושריאת רוח גבורה מן קדם יי' לתקפותיה, כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת יי' אולי היה לו שם דבר עם אויבי' ונצחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הו' הנכון בעיני ובדברי רז"ל כי פי' לפעמו ענין פעמון שהיתה רוח נבוא' מקשקש' לפניו כזוג ופי' רוח יי' נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך: וירד שמשון תמנתה, וכתיב ביהוד' הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז"ל שאמרו שני תמנות היו ומהם אמ' חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עליה דאתי מהאי גיסא ירידה, ודרך דרום יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה: חלופה

ומעשהו ג' בקרי' וסי' מה יהיה משפט הנער ומעשהו, ואיש במעון ומעשהו בכרמל, ומעשהו השכילו: ומפלא פליא ד' חס' יוד בליש' וסי' כי יפלא נדר בערכך, כי יפלא לנדר נדר בערכך נפשות, כי יפלא לנדר נדר נזיר, ומפלא לעשות ומנוח ואשתו, הפלא עצה הגדיל תושיה, ונמס' גם בסדר נשוא: ואת המנחה ח' בסדר פקודי:

ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי: ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא אל האיש ויאמר לו האתה האיש אשר דברת אל האשה ויאמר אני: ויאמר מנוח עתה יבא דבריך מה יהיה משפט הנער ומעשהו: ויאמר מלאך יהוה אל מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר: מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר: ויאמר מנוח אל מלאך יהוה נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים: ויאמר מלאך יהוה אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל מלאך יהוה מי שמך כי יבא דבריך וכבדנוך: ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא פלאי: ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים: ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על פניהם ארצה: ולא יסף עוד מלאך יהוה להראה אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כי אלהים ראינו: ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת: ותלד האשה בן ותקרא את שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה: ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל:

יד

א וירד שמשון תמנתה וירא אשה בתמנתה מבנות פלשתים:

ואוחיאת אתתא ורהטת וחויאת לבעלה ואמרת ליה הא איתחזי לי גברא די אתא ביומא דיכי לותי: וקם ואזל מנוח בתר אתתיה ואתא לות גברא ואמר ליה האת גברא די מלילתא עם אתתא ואמר אנא: ואמר מנוח כען יתקיימון פתגמך מה יהי דחזי לרביא ומה נעביד ליה: ואמר מלאכא דיי למנוח מכל דאמרית לאתתא תסתמר: מכל דיפוק מגופנא דחמרא לא תיכול וחמר חדת ועתיק לא תשתי וכל מסאב לא תיכול כל די פקידתה תיטר: ואמר מנוח למלאכא דיי ניחוד כען יתך ונעביד קדמך גדיא בר עיזי: ואמר מלאכא דיי למנוח אם תחרינני לא איכול בלחמך ואם תעביד עלתא קדם יי תסקינה ארי לא ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא: ואמר מנוח למלאכא דיי מה שמך ארי יתקיימון פיתגמך וניקרינך: ואמר ליה מלאכא דיי למא דנן את שאיל לשמי והוא מפרש: ונסיב מנוח ית גדיא בר עיזי וית תקרובתא ואסיק על טינרא קדם יי ומפרש למעבד ומנוח ואתתיה חזן: והוה במיסק שלהוביתא מעילוי מדבחא לצית שמיא וסליק מלאכא דיי בשלהובית מדבחא ומנוח ואתתיה חזן ונפלו על אפיהון על ארעא: ולא אוסיף עוד מלאכא דיי לאתחזאה למנוח ולאתתיה בכן ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא: ואמר מנוח לאתתיה ממת נמות ארי מלאכא דיי חזינא: ואמרת ליה אתתיה אילו רעוא קדם יי דנמות לא קביל מיננא עלתא ומנחתא ולא אחזיננא ית כל אילין וכעידן פון לא אשמעיננא כהדא: וילידת אתתא בר וקרת ית שמיה שמשון ורבא רביא וברכיה יי: ושריאת רוח גבורא מן קדם יי לתקפותיה במשירית דן בין צרעה ובין אשתאול:

ונחת שמשון לתמנת וחזא אתתא בתמנת מבנת פלשתאי:

רשי

אחרי אשתו, אחר עצת': מה יהיה משפט הנער ומעשהו, מה חזי למיעבד לעולימא ומה נעביד ליה: נעצרה נא, נאסוף אותך אל הבית: כי יבא דברך, אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משמדע ונכיר את שמך וכבדנוך ונשמ' מה שתשלח לנו: והוא פלאי, מכוסה תמיד הוא משתנה ואינו יודע למה משתנ' היום: וכעת הזאת, לא השמיענו כזאת לא היה משמיענו בשור' זו אם ראויים אנו למות: לפעמו, לבא בקרבו לפעמים:

רלב"ג

הנה זה המלאך שדבר אל מנוח ואל אשתו היה נבי' בהכרח כי אין מדרך הנבואה שתהיה יחד לשני' בזה האופן הנזכר בזה המקום והנה אחשוב שזה הנביא היה פינחס והנה לא רצה לאכול מגדי העזי' כמו שלא רצה לאכול מהבשר והמצות שהביא אל פניו גדעון כדי ליסב יותר בלב מנוח ואשתו כי הוא מלאך יי' כדי שיהיו נזהרים מכל שאמר להם, והנה עלם המלאך בלהב המזב' כמו הענין במה שעש' לגדעון מענין האש שאכל הבשר והמצות והלך מעיניו אז מלאך יי' ואולי לזא' הסבה לא רצה הנביא לגלו' שמו כי אז לא היו מאמיני' אחר בנבואתו כי דבר יי' יקר אז ולהוסיף להם האמנה בדבריו העלי' מהם מי הוא, והנה היו ירא' מהמות מנוח ואשתו בראותם מלאך יי' לסבה אשר זכרנו בזה הענין בגדעון: ותחל רוח יי' לפעמו, ר"ל שכבר החלה רוח גבורה שהיתה בו מאת הש"י לפעמו וזה שפעם שהיה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכ' אילך ואילך והתחכם

ואביו ט' בקרי' וסי' ואביו שמר את הדב' / ואביו קרא לו בנימן / ויותר הוא לכדו לאמו ואביו / איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי / ואביו ואמו לא ידעו / וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה / בן אשה אלמנה הוא / בן אשה מבנות דן / איש ואביו ילכו אל הנערה / ונמסר גם בסדר וישלח: דברים: ג' חס' בליש' בקריא' וסי' וירדפו אתכם כאשר תעשנה הדברים / סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים / והנה עדת דבורים / אנ"ך: אישך

ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר אשה ראיתי בתמנתה מבנות פלשתים ועתה קחו אותה לי לאשה: ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני: ואביו ואמו לא ידעו כי מיהוה היא כי תאנה הוא מבקש מפלשתים ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל:

ח וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו: ותצלח עליו רוח יהוה וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: וירד וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון: וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה והנה עדת דבורים בגוית האריה ודבש: וירדהו אל כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש:

י וירד אביהו אל האשה ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים: ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו: ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים: ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה: ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים:

טו ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה פן נשרף אותך ואת בית אביך באש

ב' לרלות | כ' ח"ל כס"ב | כ' ט' כ' | ל | ח | כ' | ל . ל | כ' | ה' | ל וג' חל כל"ים | ל' ל | ל | ' | ל | ל | כ' | כ' | כ' חס דחס' ותמש תלכת | ל . ל | ל . ל | ל | כ' | ו' . ר'

וסליק וחוי לאבוהי ולאימיה ואמר איתתא חזיתי בתימנת מבנת פלשתאי וכען סבו יתה לי לאיתו: ואמרו ליה אבוהי ואימיה הא לית בבנת אחך ובכל עמי איתתא דאת אזיל למיסב איתתא מפלישתאי ערליא ואמר שמשון לאבוהי יתה סב לי ארי היא כשרת בעיני: ואבוהי ואימיה לא ידעין ארי מן קדם יי הוא ארי תוסקפא הוא בעי לאיתגראה בפלישתאי ובעידנא ההיא פלשתאי שלטין בישראל: ונחת שמשון ואבוהי ואימיה לתמנת ואתו עד כרמי תמנת והא אריא בר אריון נהים לקדמותיה: ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והרמיה כמא דמהרמין גדיא ומדעם לית בידיה ולא חוי לאבוהי ולאימיה ית דעבד: ונחת ושאיל באיתתא וכשרת בעיני שמשון: ותב לזמן יומין למיסבה וסר למיחזי ית פגרא דאריא והא קינא דדבריתא בפיגרא דאריא וביה דובשא: ונסחיה בידיה ואזל מיזל ואכיל ואזל לות אבוהי ולות אימיה ויהב להון ואכלו ולא חוי להון ארי מפגרא דאריא נסיח דובשא: ונחת אבוהי על עסק איתתא ועבד תמן שמשון משתיא ארי כן עבדין עולימיא: והוה כד חזו יתיה ודברו תלתין חברין והוו עמיה: ואמר להון שמשון איחוד כען לכון חודתא אם חואה תחוון יתה לי שבעת יומי משתיא ותשכחון ואתן לכון תלתין פלרסין ותלתין איצטלין דלבושא: ואם לא תוכלון לחואה לי ותתנון אתון לי תלתין פלרסין ותלתין אצטלין דלבושא ואמרו ליה חוד חודתך ונשמעינה: ואמר להון מאכלא נפק מיכלא ומתקיפא נפק חוליא ולא יכילו לחואה חודתא תלתא יומין: והוה ביומא שביעאה ואמרו לאתת שמשון שדליית בעליך ויחוי לנא ית חודתא דילמא נוקיד יתיך וית בית אבוך בנורא

רש"י

כי תאנה הוא מבקש, עלילה להתגרות בהם. וידבר לאשה. על האשה דבר לקרוביה כן תירגם יונתן: עדת דבורים, קינא דדבורייתא כניסת דבורים: וירדהו. לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הדבק וכן לענין פת הדבקת בתנור קורא הבדלתו רדייה הרודה פת מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי על ידי חלות שעוה מדובקת ברופפי הכלי בכל מדרין מדופן אל דופן כמדת עוגל הכלי וכן תרג' יונתן וירדהו ונסחיה: וירד אביהו אל האשה, על עיסק איתתא: מרעים, חבירים לשושבינות: ויהי ביום השביעי, לימות השבוע ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה:

הלירשנו

רלב"ג

והתחכם למצוא תואנה מפלשתים כדי שיוכל להכותם ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן חשב שימצא מבוקשו והנה אמרו ז"ל שהוא נגירה תחלה כי חלילה למי שהוא שופט ישראל שיתגאל בבנות הערלים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בם כ"ש הוא שהיה נזיר אלהים, וכבר ספר מעוצם גבורת שמשון שצלח עליו רוח גבורה מאת יי' עד ששסע כפיר האריות השואג לקראתו כשסע הגדי ומאומה אין בידו, ואחר שנה מהעת הזאת שהיתה האשה הזאת לשמשון לאשה שב שמשון לקח' אותה לו לאש' ודומה שכתבו לה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה:

ויגד

רדק

תאנה. עלילה כתרגומו תוסקפא ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן האלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה: כפיר אריות. סמיכתו כסמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו: לקראתו. אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה, רוח יי', רוח גבורה מן קדם יי': וישסעהו, תרגומו והרמיה כמה דמהרמין גדיא וכן בארמית הרמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן וشסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל: וידבר לאשה, בעבור האשה שיתנוה לו או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו: וירדהו, תרגומו ונסחיה מן בית גאים יסח יי' ענין נתיקת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם ובענין הזה הרדיה בדברי רז"ל לקיח' הפת ממקומו שנדבק שם בתנור ואמר אף הרודה ומתן לכל הסל מצרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמרה כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין: אל האשה, כתרגומו על עיסק איתתא, ואמר וירד אביהו והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו כראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין: ויקחו שלשים מרעים, כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ"ם כראות' על המרעים שזכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומה לו שכתבנו בספ' מכלול: סדינים, הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי"ת פלרסין ותרגם בשני חריטין בתרי פלרסין: ביו' השביעי, יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי' ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ופוצרת בו שיגיד לה החידה ויש לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשת' והם כסראו שלא יכול להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירו' ותבך עליו שבע' הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה: הלירשנו

ו' בקריא' וסי' אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך / ואם לא שטית טמאה תחת אישך / ואת כי שטית תחת אישך ב' בפסוק / פתי את אישך / אחרי מות אישך / וחד השלחת לאישך:

רדק

הלירשנו, הה"א משמשת בנעיא במקצת הספרים ופירוש הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאינו רואים שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה וי"ת הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום: החרסה, השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח והה"א נוספת כמו החדרה והטעם שלא בא השמש ביום השביעי טרם שהגידו החידה היו נותנים לו שלשים סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגידה טרם בא השמש: חרשתם בעגלתי, על דרך משל כלומר שחקרו הדבר באשתו וכן חרשתם רשע על דרך משל והמסרה אמרה בתרי לישני: ויך מהם שלשים איש, קבלו רבותינו ז"ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר ודברים שאמ' לו המלאך בפירו' היו אסורים לו יין ותגלחת לפיכ' היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם היינו יכולין לומר כי היה מכה בפלשתים באבן או בזולתה ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אות' בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף המכה ואף על פי שהוכה מכת מות גם כן ויקח את חליצותם טרם מותם או אפי' אחר מותם נוה לפלשתי אחד להפשיטם, או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתים מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישראל מידם, ומיי' היה הכל כמו שכתוב כי מיי' הוא והנה קבלו רבו' ז"ל כי נזיר מטמא למת מצו': חליצותם, בגדיהם וכלי זיינם ובדמיהם נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו: למרעהו אשר רעה לו, כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה: אשר רעה לו, שלקח אותו שמשון לריע: נקיתי הפעם, הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעשה עמם רעה: שועלים, למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפיד בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתם והיא שבועת אבימלך לאברהם: ויפן זנב אל זנב, משמין הפעיל כי הוא בשש נקודות: ועד

רשי

הלירשנו קראתם לנו הלא: ת"י הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא: שבעת הימים, הנותרים משבעת הימים מרביעי ואילך: בטרם יבא החרסה, לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות עד הערב: חרשתם בעגלתי, משל הוא אילולפון בדקתון באתתי: רוח יי', רוח גבורה מן קדם יי': חליצותם, מלבושים שחלץ מעליהן: למרעהו, לאחד מששביניו נתנו: נקיתי הפעם, בדין אעשה לה' הרעה: ויפן את הזנבו' זנב אל זנב, ויפן משמע הו' עצמו פנה, ויפן משמע הפנה את אחרים וכן שימוש כל תיבה שפעל שלה בה"א וירב העם וירב בבת יהודה תאניה ויגל יהודה מעל אדמתו ויגלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה ה הגלה: חתן

רלב"ג

ויגד לה כי הציקתהו: אפשר שיהיה הרצון בזה שמרוב השתדלות בזה עמו הלאה אותו והציקתהו עד שלא יוכל להכיל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין המסגל כי כשהיה תובע אותה היתה מונעת ממנו בעת שהי' יצרו תקפו וכאש' לא יכול לסבול זה הגיד לה את החידה עד שבטר' יבא השמש ביום הזה כשלם לאנשי העיר ענין הגד' החידה: לולי חרשתם בעגלתי, אמר זה להעיד להם כי אשת שמשון גלתה להם החידה ולולי זה לא מצאוהו או אמר זה להורות שהוא היה חושד אשתו שזנתה עם אחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא הגידה לאנשי העיר. ובגבורתו הכה ל' מפלשתים באשקלון ולקח את חליצותם ונתנ' למגידי החידה. וחרה אף שמשון על רוע תכונת אשתו ונפרד ממנה ועלה בית אביהו וכאשר ראה אביה כי עזבה שמשון החזירה לסור' ונתנ' לאח' מן החברים אשר רעה לו שמשון בשבעת ימי המשתה, ואחר זה בימי קציר חטים היה שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים וחשב לבוא אליה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשה לחשבו שכבר שנאה ורצה לתת לו לפייסו אחותה הקטנה אשר היתה טובה ממנה והתפעל מזה שמשון ורצה להנקם מפלשתים ואמ' שהוא נקי אם יעשה עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי בדין היה לו להרע להם על מה שעשו כנגדו ומזה הפועל, והנ' התחכם שמשון להרע להם בזה האופן והוא שכבר לכד שלש מאות שועלים ולקח לפידים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבות לפיד אחד והוא עץ ידלק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועל' היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו ובזה האופן הבעיר שמשון בקמו' פלשתים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר"ל השדה שהוא נטוע זתי' כרמו' כרם כי לאיחור תנועת השועלים בהם בער בהם האש קוד' עברם מהם וכאשר ידעו פלשתי' כי שמשון עשה זה מצד מה שעשה כנגדו אב אשתו ורצו להנק' מאבי אשתו ומאשתו ולא התפעלו כנגד שמשון כי כבר התבאר להם כי בדין עשה מה שעשה: ויאמר

ויגד ד' רפין וסימ' פתי את אישך, ויגד לנו יי' אלהיך, ויגד לך תעלמות חכמה, ועוף השמים ויגד לך: ולי ח' בקריאה וסימ' ותבך אשת שמשון עליו, ויחר לשאול מאד, ולי אני עבדך ולצדוק הכהן, לי הכסף ולי הזהב אמר, לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספר': ולי מה יקרו רעיך, יי' דלותי ולי יהושיע,

הֲלְיָרְשֵׁנוּ קְרָאתֶם לָנוּ הֲלֹא: וַתֵּבְךְּ אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן עָלָיו וַתֹּאמֶר רַק שְׂנֵאתַנִי וְלֹא אֲהַבְתָּנִי הַחִידָה חַדְתָּה לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לֹא הִגַּדְתָּה וַיֹּאמֶר לָהּ הִנֵּה לְאָבִי וּלְאִמִּי לֹא הִגַּדְתִּי וְלָךְ אַגִּיד: וַתֵּבְךְּ עָלָיו שִׁבְעַת הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה לָהֶם הַמִּשְׁתֶּה וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיַּגֶּד לָהּ כִּי הֱצִיקַתְהוּ וַתַּגֵּד הַחִידָה לִבְנֵי עַמָּהּ: וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּטֶרֶם יָבֹא הַחַרְסָה מַה מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה עַז מֵאֲרִי וַיֹּאמֶר לָהֶם לוּלֵא חֲרַשְׁתֶּם בְּעֶגְלָתִי לֹא מְצָאתֶם חִידָתִי: וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַיֵּרֶד אַשְׁקְלוֹן וַיַּךְ מֵהֶם שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת חֲלִיצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי הַחִידָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַיַּעַל בֵּית אָבִיהוּ: וַתְּהִי אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן לְמֵרֵעֵהוּ אֲשֶׁר רֵעָה לוֹ:

טו

וַיְהִי מִיָּמִים בִּימֵי קְצִיר חִטִּים וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת אִשְׁתּוֹ בִּגְדִי עִזִּים וַיֹּאמֶר אָבֹאָה אֶל אִשְׁתִּי הֶחָדְרָה וְלֹא נְתָנוֹ אָבִיהָ לָבוֹא: וַיֹּאמֶר אָבִיהָ אָמֹר אָמַרְתִּי כִּי שָׂנֹא שְׂנֵאתָהּ וָאֶתְּנֶנָּה לְמֵרֵעֶךָ הֲלֹא אֲחוֹתָהּ הַקְּטַנָּה טוֹבָה מִמֶּנָּה תְּהִי נָא לְךָ תַּחְתֶּיהָ: וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי עֹשֶׂה אֲנִי עִמָּם רָעָה: וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שׁוּעָלִים וַיִּקַּח לַפִּדִים וַיֶּפֶן זָנָב אֶל זָנָב וַיָּשֶׂם לַפִּיד אֶחָד בֵּין שְׁנֵי הַזְּנָבוֹת בַּתָּוֶךְ: וַיַּבְעֶר אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיַּבְעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד קָמָה

הֲלְמִסְכְּנוּתָנָא קְרֵיתוּן יָתָנָא הֲלְכָא: וּבְכַת אִתַּת שִׁמְשׁוֹן עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת לְחוֹד סְנֵאתַנִי וְלָא רְחִמְתַּנִי חוּדְתָא חֲדֵתָא לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לָא חַוֵיתָא וַאֲמַר לַהּ הָא לְאַבָּא וּלְאִמָּא לָא חַוֵיתִי וְלִיךְ אֲחַוֵי: וּבְכַת עֲלוֹהִי שִׁבְעָא יוֹמַיָא דַהֲוָה לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְחַוִי לַהּ אֲרֵי דְחָקְתֵּיהּ וְחַוִיאַת חוּדִיתָא לִבְנֵי עַמַּהּ: וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲנָשֵׁי קַרְתָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַד לָא מֵיעַל שִׁמְשָׁא מָה חֲלֵי מִדּוּבְשָׁא וּמָה תַּקִּיף מֵאַרְיָא וַאֲמַר לְהוֹן אִילוּלְפוֹן בְּדַקְתּוּן בְּאִתְּתִי לָא אַשְׁכַּחְתּוּן חוּדָתִי: וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וּנְחַת לְאַשְׁקְלוֹן וּקְטַל מִנְּהוֹן תְּלָתִין גַּבְרָא וּנְסֵיב יַת זַרְזֵיהוֹן וִיהַב אִיצְטְלַוָיָא לִדְחַוִיאוּ חוּדִיתָא וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּסְלֵיק לְבֵית אֲבוּהִי: וַהֲוַת אִתַּת שִׁמְשׁוֹן לְחַבְרֵיהּ דַּהֲוָה שׁוֹשְׁבִינֵיהּ:

וַהֲוָה לִזְמַן יוֹמִין בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַדְכַּר שִׁמְשׁוֹן יַת אִתְּתֵיהּ בְּגַדְיָא בַּר עִזֵּי וַאֲמַר אֵיעוֹל לְוָת אִתְּתִי לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וְלָא שַׁבְקֵיהּ אֲבוּהָא לְמֵיעַל: וַאֲמַר אֲבוּהָא מֵימַר אֲמָרִית אֲרֵי מִסְנָא סְנֵיתָא וִיהַבְתַּהּ לְחַבְרָךְ הֲלָא אֲחָתַהּ זְעֵירְתָא שַׁפִּירָא מִנַּהּ תְּהֵי כְעַן לָךְ חֲלוּפַהּ: וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן זַכַּאי אֲנָא זִמְנָא הָדָא מִפְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי עָבֵיד אֲנָא עִמְּהוֹן בִּישָׁא: וַאֲזַל שִׁמְשׁוֹן וַאֲחַד תְּלַת מְאָה תַּעֲלִין וּנְסֵיב בְּעוּרַיָא וּקְטַר דַּנְבָא בְּרֵישׁ דַּנְבָא וְשַׁוֵי בְּעוּרַיָא חַד בֵּין תְּרֵין דַּנְבַיָא בִּמְצִיעַן: וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בִּבְעוּרַיָא וְשַׁלַּח בְּקָמַת פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַדְלֵיק מִגְדִּישָׁא וְעַד קָמְתָא וְעַד כַּרְמָא

ולי הדברי ודברבני: לולא ד' כתיב א' בקריא' וסי' נמסר בסדר מקץ: אביהו ז' בקריא' וסי' וירד אביהו אל האשה: וירד אשקלון, וירד אחיו וכל בית אביהו, ודקרוהו אביהו, וישלח חירם מלך צר, ולחסח מן בני מררי, ויחל שלמה לבנות: אמרו ו' ג' חס וג' מל וסי' נמסר בראש סדר משפטים ובסדר נשא:

רשי

התן התמני חתן הפלשתי אשר בתמנה: אם תעשון כזאת, שמא רגילים אתם בכך לתת אשתו של זה לזה: שוק על ירך: פרשין עם רגלאין רוכב סוס אוחז כמשן על ירכו כי אם על שוקו רגל אחד כתון בברזל התלוי במרכבת: בסעיף, בנקרת סלע עיטם וחבירו סעיפי הסלעים משעף פארה: וינטשו, ויתפזרו: בלחי, שם מקו': למה עליתם עלינו, והלא עבדי' אנחנו לכם: לאסור את שמשון, ש יאסרוהו ותמסרוהו לנו: לא כי אסור נאסרך, לא נהרג אותך כי אשר נאסרך: רוח יי' רוח גבורה מן קדם יי': אסוריו, קשוריו: טריה, לחה וראיתי בספר רפואו' שקורא ללחה שיוצא מן המכה טרי: תגו' חמורותי' בלחי החמו', לכבור כיבורין רבי' בלועא דחמר' רמיתינון דגורין: את המכתש, גומא שהשן יושבת בה ע עשויה כמין מכתש: עין הקורא, מעין שבא על ידי זעקת ה הקורא ל יי': לעזתי

חתן ד' וא' וחתן וסי' נמסר בשמות: תעשון ט' וסי' נמסר בסוף מטות ובתאי סיפרא סימן ז': ויקרא ויאמר ז' בחד פסו' וסי' וירא אהרן ויבן מזבח, ויקרא שמשון אל יי', ותלך לקחת ויקרא אליה, ויקרא אל יי' ויאמר,

ועד כרם זית: ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני כי לקח את אשתו ויתנה למרעהו ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת אביה באש: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל: ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה וירד וישב בסעיף סלע עיטם:

ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי: ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו: וירדו שלשת אלפים איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם: ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם: ויאמרו לו לאמר לא כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך ויאסרהו בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע: הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח יהוה ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו: וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש: ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש: ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי: ויצמא מאד ויקרא אל יהוה ויאמר אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדלה הזאת ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים: ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד היום הזה:

ועד זיתא: ואמרו פלשתאי מן עבד דא ואמרו שמשון חתניה דתימנאה ארי נסיב ית אתתיה ויהבה לחבריה וסליקו פלשתאי ואוקידו יתה וית אבוהא בנורא: ואמר להון שמשון אם תעבדון כהדא אלהן כד איתפרע מנכון ובתר כן אתמנע: ומחא יתהון פרשין עם רגלאין מחא סגיאה ונחת ויתיב בשקיף כיף עיטם: וסליקו פלשתאי ושרו בארעא דבית יהודה ואיתרטישו על לחי: ואמרו אנשי יהודה למא סלקתון עלנא ואמרו למיסר ית שמשון סליקנא למעבד ליה כמא דעבד לנא: ונחתו תלתא אלפין גבר מדבית יהודה לשקיף כיף עיטם ואמרו לשמשון הלא ידעתא ארי שלטין בנא פלשתאי ומה דא עבדת לנא ואמר להון כמא דעבדו לי כן עבדית להון: ואמרו ליה למיסרך נחתנא למימסרך בידא דפלשתאי ואמר להון שמשון קיימו לי דילמא תשלטון בי אתון: ואמרו ליה למימר לא ארי מיסר נסרינך ונמסרינך בידיהון ומקטל לא נקטלינך ואסרוהי בתרתין גדילן חדתין ואסקוהי מן כיפא: הוא אתא עד לחי ופלשתאי יבבו לקדמותיה ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והואה גדילתא דעל דרעוהי כביתנא דארח ביה נורא ואתמסיו איסורוהי מעל ידוהי: ואשכח לועא דחמרא בטינתא ואושיט ידיה ונסבה וקטל בה אלף גברא: ואמר שמשון בלועא דחמרא רמיתינון דגורין בלועא דחמרא קטלית אלף גבר: והוה כשיציותיה למללא ורמא לועא מן ידיה וקרא לאתרא ההוא רמת לחי: וצחי לחדא וצלי קדם יי ואמר את עבדת על יד עבדך ית פורקנא רבא הדא וכען אימות בצחותא ואיתמסר בידא דערלאי: ובזע יי ית כיפא דיבלועא ונפקו מיניה מיא ושתי ותבת רוחיה וחייא על כן אתקרי שמה עינא דאיתיהיבת בצלותא דשמשון היא קיימא בלחי עד יומא הדין:

וחברו גבי בן הצרפית, ויחל יונה לבא בעיר, ויקרא אסא אל יי' דדה: המכתש ב' בקריא' וסי' הילילו ישבי המכתש, ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי: קורא הקורא ג' מלאים בליש' בקריא' וסי' במסרה רבתא:

רדק

ועד כרם זית, ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכת"י ועד כרמיא ועד זיתיא, ויש לפר' כרם סמוך לזית ויקר' כרם זית הזיתי' הנטועים ביחד הרב' כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו רז"ל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי: אם תעשון כזאת: אם מתחילה כשנגזלו אשתי עשיתם זאת ש שרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חששת מתחילה עד שנקמתי אני דינני מכם לא אחדל עדין אלא אם כן נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל: שוק על ירך, ת"י פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב, ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בנוסם כלומר כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלי' שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על יריכו: וינטשו בלחי, על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקו' לחי ופירו' וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה: כאשר עשו לי, רע עשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ויעלוהו מן הסלע כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמ' למעלה וירדו ל סעיף סלע עיטם: בערו באש, ת"י כביתנא דאחד ביה נורא: וימסו, מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם: אסוריו, שם והאחד ממנו אסור והם היתרי' אשר נאסר בהם: טריה, לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי וי"ת בטינתא ואם הב"ית שמוש פירושו בלחותה מדברי רז"ל אם היתה טרפה מטונפת מותר פי' לחה: חמור חמורתי', צבור וצבורי' כמו חמר חמרים והם שלשה משקלי' בזה הענין חמור משקל אחד בשקל שאור יאור וחומר מן חומרים משקל אחר בשקל קדש חדש וחמורתי' מן חמורה משקל אחר משקל דבור חבורה: רמת לחי, תרגו' וישלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי: את המכתש אשר בלחי, ות"י ית כיפא דבלועא ורא' דעת התרגום כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש, ובנסחא אחרת מצאתי ית כפא דבלועה והיא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנוסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה: עין הקורא, כתרגומו עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון:

רלבג

ויאמר להם שמשון, הראוי שתעשו כזאת להוסיף לעשות כנגדי הנה אם נקמתי בכם מענין הראשון ואחר אחדל מהרע לכם אך עתה שסבבתם לעשות כנגדי הנה אני עושה עמכם רעה והכה א אותם שמשון שוק על ירך מכה גדולה ר"ל שוק אצל ירך ודמה הרגלי' לשוק והפרשי' הרוכבים בסוסי' לירך כי השוק הוא למטה מהירך, ואחר ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פ פלשתי' שהיו אורבים לו: וינטשו בלחי, ר"ל שהתפזרו והתפשטו במקום ההוא מענין והנם נטושים, והנה אסרו בני יהודה את שמשון בשנים עבותי' חדשים לתתו ביד פ פלשתים הוא בא עד לחי שהיו שם פלשתים רבים ותצלח עליו רוח גבורה מאת יי' ושבו העבותים אשר על ו זרועותיו אצל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שנדמ' לו כאלו נמסו אסוריו מעל ידיו כי לא נצטרך ל לכח מרגיש לנתק העבותים ואפשר עם זה שהיו שאר הדברי' יחד ר"ל שהשי' החלים על דרך המופת ה העבותות ההם ושמם באופם כפשתי' אשר בערו באש ורוח ה הגבורה ששרתה עליו היתה בהריגתו אז אלף איש בלחי החמו' שמצ' ואמר שמשון בלחי ה החמור החרמתי צבור וצבורין מהרוגי' ואמר חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על צד הצחות: ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מ מידו ויקרא למקום ה ההוא רמת לחי, כי כעשית שם גבורה כ נפלאת באמצעות לחי החמור עם שהמקום ההוא שאכלו היות המלחמה שם לחי ודמ' שהוא היה מקו' גבוה ולזה ג"כ קראו רמת לחי: המכתש אשר בלחי, אחשו' שהיה שם סלע דומ' למכתש במקו' שהיה שמו לחי ועז"ד המופת בקע אותו הש"י ויצאו ממנו מים וישת ולהזכי' זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הרמון כזה שכם היה עין השם ל הקור' לו שהן שמשון להוציא לו משם מים,

ואת אביה נ' את ריבו ואת ואשבעה אתכם

רדק

ויספט את ישראל בימי פלשתים׳ טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אע״פ שלא היתה תשועתם שלמה׃ אשה זונה׳ איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה׃ לעזתים לאמר׳ לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוה למימר׃ ויתחרשו׳ כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון׃ ויסעם׳ ויסע עמם ועם הבריח כי לא נמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדי׳׃ ואנחנו נתן לך׳ בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אמר עמה לו לדעת כחו לא היו ביום אחד לא היתה שואלת ממנו יום אחד ואחר יומים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים׃ יתרים לחים׳ אשר משבטים לחים׃ וחליתי׳ כתרגומו ואחלוש׃ בהריחו אש׳ כלומר שינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן וי״ו בהריחו על האש מתרגם דארח ביה נורא׃ עבותים׳ יתרים עשויי׳ משלשה חבלים שהם חזקים׃ מחלפות

עד אור הבקר ו׳ וסי׳ ויתחרשו כל הלילה׳ ונבזה בהם׳ כי אם נותר לנבל׳ ולא הגידה לו דבר׳ עד אחד לא נעדר להם׳ ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר׃ ינתק ג׳ וסי׳ כאשר ינתק פתיל׳ ינתק מאהלו מבטחו׳

תרגום

וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי פְּלִשְׁתָּאֵי עַסְרִין שְׁנִין׃ וַאֲזַל שִׁמְשׁוֹן לְעַזָּתָא וַחֲזָא תַּמָּן אִתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא וְעַל לְוָתַהּ׃ לְעַזָּתָאֵי אִיתְחַוָּה לְמֵימַר אֲתָא שִׁמְשׁוֹן הַלְכָא וְאַסְחַרוּ וּכְמַנוּ לֵיהּ כָּל לֵילְיָא בְּמַעֲלָנָא דִּתְרַע קַרְתָּא וּשְׁתִיקוּ כָּל לֵילְיָא לְמֵימַר עַד נְהוֹר צַפְרָא וְנִקְטְלִינֵיהּ׃ וּשְׁכֵב שִׁמְשׁוֹן עַד פַּלְגוּת לֵילְיָא וְקָם בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַאֲחַד בְּדָשֵׁי תְּרַע קַרְתָּא וּבִתְרֵין סִפַּיָּא וּנְטַלִינוּן עִם עַבְרָא וְשַׁוִּי עַל כַּתְפוֹהִי וְאַסְקִינוּן לְרֵישׁ טוּרָא דְּעַל אַפֵּי חֶבְרוֹן׃ וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּרְחֵים אִתְּתָא בְּנַחְלָא דְּשׂוֹרֵק וּשְׁמַהּ דְּלִילָה׃ וּסְלִיקוּ לְוָתַהּ טוּרְנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ לַהּ שַׁדֵּלִי יָתֵיהּ וַחֲזִי בְּמָה חֵילֵיהּ רַבָּא וּבְמָה נִיכּוֹל לֵיהּ וְנִיסְרִינֵיהּ לְעַנָּיוּתֵיהּ וַאֲנַחְנָא נִתֵּן לִיךְ גְּבַר אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף׃ וַאֲמַרַת דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן חַוִּי כְעַן לִי בְּמָה חֵילָךְ סַגִּי וּבְמָה תִּיתְאֲסַר לְעַנָּיוּתָךְ׃ וַאֲמַר לַהּ שִׁמְשׁוֹן אִם יְסָרוּנַנִי בְּשִׁבְעָה יַתְרִין רַטִּיבִין דְּלָא יַבִּישׁוּ וְאֶחֱלוֹשׁ וְאֵיהֱוֵי כְּחַד מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וְאַסִּיקוּ לַהּ טוּרְנֵי פְּלִישְׁתָּאֵי שִׁבְעָא יַתְרִין רַטִּיבִין דְּלָא יַבִּישׁוּ וַאֲסַרְתֵּיהּ בְּהוֹן׃ וּכְמָנָא יָתִיב לַהּ בְּאִידְּרוֹן בֵּית מַשְׁכְּבָא וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אָתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וּפְסַק יַת יַתְרַיָּא כְּמָא דְּמִיתְפְּסַק חוּטָא דְכִיתָּנָא דְּאָרַח בֵּיהּ נוּרָא וְלָא אִיתְיְדַע חֵילֵיהּ׃ וַאֲמַרַת דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן הָא שַׁקַּרְתְּ בִּי וּמַלֵּלְתָּא עִמִּי כַּדְבִין כְּעַן חַוִּי כְעַן לִי בְּמָה תִּתְאֲסַר׃ וַאֲמַר לַהּ אִם מֵיסַר יְסָרוּנַנִי בְּגִדִּילִין חַדְתִּין דְּלָא אִתְעֲבִידָא בְּהוֹן עֲבִידְתָּא וְאֶחֱלוֹשׁ וְאֵיהֱוֵי כְּחַד מִבְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וּנְסִיבַת דְּלִילָה גְּדִילִין חַדְתִּין וַאֲסַרְתֵּיהּ בְּהֵן וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אָתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וּכְמָנָא יָתִיב בְּאִידְּרוֹן בֵּית מַשְׁכְּבָא וּפְסַקִינוּן מֵעַל דַּרְעוֹהִי כְּחוּטָא׃ וַאֲמַרַת דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן עַד הָכָא שַׁקַּרְתְּ בִּי וּמַלֵּלְתְּ עִמִּי כַּדְבִין חַוִּי כְעַן לִי בְּמָה תִתְאֲסַר וַאֲמַר לַהּ אִם תִּשְׁתַּן יַת שְׁבַע

שופטים טז

וישפט את־ישראל בימי פלשתים עשרים שנה׃

וילך שמשון עזתה וירא־שם אשה זונה ויבא אליה׃ לעזתים לאמר בא שמשון הנה ויסבו ויארבו־לו כל־הלילה בשער העיר ויתחרשו כל־הלילה לאמר עד־אור הבקר והרגנהו׃ וישכב שמשון עד־חצי הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער־העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם־הבריח וישם על־כתפיו ויעלם אל־ראש ההר אשר על־פני חברון׃

ויהי אחרי־כן ויאהב אשה בנחל שורק ושמה דלילה׃ ויעלו אליה סרני פלשתים ויאמרו לה פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנהו לענותו ואנחנו נתן־לך איש אלף ומאה כסף׃ ותאמר דלילה אל־שמשון הגידה־נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לענותך׃ ויאמר אליה שמשון אם־יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא־חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם׃ ויעלו־לה סרני פלשתים שבעה יתרים לחים אשר לא־חרבו ותאסרהו בהם׃ והארב ישב לה בחדר ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וינתק את־היתרים כאשר ינתק פתיל־הנערת בהריחו אש ולא נודע כחו׃ ותאמר דלילה אל־שמשון הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים עתה הגידה־נא לי במה תאסר׃ ויאמר אליה אם־אסור יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא־נעשה בהם מלאכה וחליתי והייתי כאחד האדם׃ ותקח דלילה עבתים חדשים ותאסרהו בהם ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון והארב ישב בחדר וינתקם מעל זרעתיו כחוט׃ ותאמר דלילה אל־שמשון עד־הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים הגידה לי במה תאסר ויאמר אליה אם־תארגי את־שבע

ל׳ ל׳ י׳ ג׳ ל׳ ומ׳ ג׳ אל׳ך ב׳ חס׳ ז׳ פסו׳ על אל על ל׳ ל׳ ג׳ ו׳ ל׳ בטע׳ נסיפ׳ ה׳ מל׳ בלים׳ ח׳ קרי׳ וכל ח׳ חמש דכו׳ במ״כ יב ל׳ ל׳ ל׳

רלבג

והנה זכר שכבר שפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואמר בימי פלשתים להורות שבימי שמשון בכללם היו פלשתים מושלים בישראל אלא שהוא הושיעם מידם תשועת מה׳ אחר זה ספר שבא שמשון עזתה וראה שם אשה פונדקית ובא לביתה ללון שם והנה הוגד לבני עזה שבא שמשון שם וארבו לו כל הלילה בשער ההוא ר״ל שהם סגרו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר לחשבם שהוא תחת ידם׳ והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה ממה שיור׳ על עוצם גבורתו׳ אחר כן ספר שאהב אשה בנחל שורק מבנות פלשתי׳ ושמה דלילה וידמה שגיירה תחלה כמו שאז״ל ועלו אליה סרני פלשתי׳ והסיתוה לפתות את שמשון שיודיעה במה כחו גדול ובמה יוכלו לאסור אותו לענותו והתל בה ג״פ ואחר זה הציקתהו בדבר עד שהלאת אותו עם שכבר היתה מונעת תמנו בעת שהיה יכרו תקפו כמו שאמרו רז״ל ולזה קצר׳ נפשו למו׳ וכשקצרה נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סבה שנפל ביד פלשתים ונקרו עיניו ואסרוהו בנחשתים והיה טוחן בבית האסורי׳ כמנהג האסורי׳ שהיו טוחנים שם מיני התבואה לא להשתעבד בהם׳ והנה

רשי

לעזתים לאמר׳ לאנשי עזה נאמר׃ ויתחרשו׳ נהגו עצמן בשתיקה׃ ויסעם׳ ויעקרם ממקומם׃ יתרים׳ חבלים רקים׃ ולא נודע כחו׳ לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם׃ עבותי׳ חבלים גסים׃ מחלפות

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויתחרשו פי׳ נתיעצו בסוד׃ עד אור הבקר והרגנוהו׳ פי׳ נמתין עד אור הבקר והוא מקרא קצר׃ ויסעם עם הבריח׳ כל פועל קל מזה הטרם עומד בעצמו וזה יוצא באחר כמו הכבד׃ ע״כ

מחלפות · קווצות : עם המסכת · ת״י עם אכסנא במשתיתא ר״ל לארג קווצות ראשו עם היריעה ויהיו ארוגים במה שיש ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד הענן שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא עשתה כן : את היתד הארג · חסר הסמך ר״ל היתד יתד הארג או בא הסמיכו על ה״א הידיע׳ הלשכות הקדש והדומים לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו באורגו ות״י אכסין דגרדאין והוא בשם מקורות : ותאלצהו · רפה האלמ״ד ודינו להדגש ופירושו ותאלצהו ותקצר נפשו למות · אמרו רז״ל בלשון נקיה שהית׳ שומטת כר מתחתיו בשעת גמר תשמיש : כי הגיד לה כל לבו · מהיכן ידע׳ אמרו רז״ל יודעת הית׳ אותה הרשע׳

ולבך ה׳ בקריא׳ וסי׳ איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי · כי אין עיניך ולבך · ולבך תשית לדעתי · עיניך יראו זרות · אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר : ראשי כ״ד בקריא׳ וסי׳ במסר רבתא : ויאסרוהו ג׳ בקריא׳ וסי׳ וינקרו את עיניו · וילכדו את מנשה בחחים דד״ה · בשנים עבותים · ונמסר גם בלך לך :

רשי

מחלפות · קווצות · פלוציים בלע״ז : עם המסכת · ענין שהגרדי מיסך בו את השתי ושם הענין אישוב״לא בלע״ז · ולשון מסכת אורטו״רא בלע״ז : ותאלצהו · דוחקתו ואין לו דמיון · ותרא דלילה כי הגיד לה · נכרין דברי אמת : ותקרא לאיש · לשלוחן של סרנים : ויורידו אותו עזתה · מקום תחלת קילקולו : ויהי טוחן בריחים · משכב זכרה ורבותי׳ פירשו מה שפירשו : בין

רלבג

והנה סרני פלשתים חשבו לתת תודה לאלהיהם על אשר נפל בידם שמשון אויבם ומחריב ארצם והיה זה סבה שקראו לשמשון שיצחק לפניהם כדי שיראוהו כלם ויתבאר להם מה הגיע להם מהטוב בנפלו בידם · והנה

פי׳ רבי ישעיה

ויסע את היתד הארג׳ ויסע יוצא באחר · כמו ויסעם · והה״א של היתד יתיר׳ : ותאלצהו · מן הכבד ונפל הדגש להקל׳ : כי הגיד לה את כל לבו · שספר לה את כל הענין למה תלוי כחו בשערותיו : ע״כ

מסרה

ולשמחה ג׳ בקריא׳ וסי׳ לדגון אלהיה׳ ולשמחה · צום הרביעי וצום · ולשמחה מה זה עשה : ויהללו ד׳ בקריאה וסי׳ ויראו אתה שרי פרע׳ · ויראו אתו העם דשמשון · גם חצני

(ב׳ וכענין) מחלפות ראשי עם המסכת : ותתקע ביתד ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת : (ל׳. ב׳)

טו ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך (ג׳) ולבך אין אתי זה שלש פעמים (ה׳) התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול : ויהי כי הציקה לו בדבריה (ל׳) כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו (ל׳. ד׳) למות : ויגד לה את כל לבו ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי (ל׳) ככל האדם : ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו ועלו אליה (לי׳ ת׳) סרני פלשתים ויעלו הכסף בידם : ותישנהו על ברכיה ותקרא לאיש (ל׳) ותגלח את שבע מחלפות ראשו ותחל לענותו ויסר כחו מעליו :

כ ותאמר פלשתים עליך שמשון ויקץ (ג׳ חס׳) משנתו ויאמר אצא כפעם בפעם ואנער והוא לא ידע כי יהוה סר מעליו : ויאחזוהו פלשתים וינקרו (ל׳) את עיניו ויורידו אתו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית (ל׳ ומ״ל) האסירים : ויחל שער ראשו לצמח (האסורים ת׳ ט׳ ל׳) כאשר גלח :

וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח (יד׳) גדול לדגון אלהיהם ולשמחה (ג׳) ויאמרו נתן אלהינו בידנו את שמשון אויבנו : ויראו אתו העם (ב׳ כתי׳ כן ושלאחריו ד׳) ויהללו את אלהיהם כי אמרו נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב (ב׳ כתי׳ כן) ארצנו ואשר הרבה את חללינו :

כה ויהי כי טוב לבם ויאמרו קראו (כטוב ת׳ ל׳) לשמשון וישחק לנו ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק (האסורים ת׳) לפניהם ויעמידו אתו בין העמודים :

גדילת רישי עם אכסנא במשתיתא : ונקשת בסיכתא ואמרת ליה פלשתאי אתו עלך שמשון ואיתער משינתיה ונטל ית אכסן דגרדאין וית משתיתא : ואמרת ליה איכדין תימר רחמתיך ולבך לית עימי דנן תלת זימנין שקרת בי ולא חוית לי במה חילך סגי : והוה כד אעיקת ליה בפיתגמהא כל יומיא ודחקתיה ועקת נפשיה לממת : וחוי לה ית כל ליביה ואמר לה מספר לא עדא על רישי ארי נזירא דיי אנא מבטנא דאמא אם אתגלח ויעדי מיני חילי ואחלוש ואהוי כחד מן בני אנשא : וחזת דלילה ארי חוי לה ית כל ליביה ושלחת וקרת לטורני פלשתאי למימר סקו ברם זימנא הדא ארי חוי לי ית כל ליביה וסליקו לותה טורני פלישתאי ואסיקו כספא בידיהון : ואשכבתיה על ברכהא וקרת לגברא וגרעת ית שבע גדילת רישיה ושריאת לעניותיה ועדא חיליה מניה : ואמרת פלשתאי אתו עלך שמשון ואתער משינתיה ואמר אפוק כזמן בזמן ואיתגבר והוא לא ידע ארי גבורתא דיי עדת מיניה : ואחדוהי פלישתאי ונקרו ית עינוהי ואחיתו יתיה לעזת ואסרוהו בשלשלן דנחש והוה טחין רחיא בבית אסיריא : ושרי כער רישיה לצמחא בתר דאיתגלח : וטורני פלשתאי אתכנישו לדבחא רבה רבא לדגון טעותהון ולחדוא ואמרו מסרת דחלתנא בידנא ית שמשון בעיל דבבנא : וחזו יתיה עמא ושבחו ית טעותהון ארי אמרו מסרת דחלתנא בידנא ית בעיל דבבנא וית מחריב ארענא ודי אסגי ית קטילנא : והוה כד שפר לבהון ואמרו קרו לשמשון ויחייך לנא וקרו לשמשון מבית אסיריא וחייך קדמיהון ואקימו יתי בין עמודיא :

באותו הצדיק שלא היה מוציא שם שמים לבטלה וכיון שאמר נזיר אלהים אני ידעה שהגיד לה את כל לבו ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמ׳ לה הסבה שבעבור׳ היה לו הכח ואמר וסר ממני כחי ולא אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומר יחלום כחי מחוזק היתרים אך בפעם הזאת אמ׳ וסר ממני כחי : עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו · לה כתיב וקרי לי והכתוב דברי השליח שאמר לסרני פלשתים והקרי דברית שצותה לשליח · ותישנהו · וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא ירגיש באסרה אותו וזה הוא שאמ׳ בפעם השלישית וייקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת : ותקרא לאיש : לאיש המגלח · ופירוש ותגלח צותה לו שיגלח והוא יוצא לשליחי או לקחה היא המספרי׳ מיד האיש וגלחה אותו : ותחל לענותו · אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו ענוי וחלום בגלחה אותו : אצא כפעם בפעם ואנער · כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק ופי׳ ואנער מהשינה : והוא לא ידע · והלא הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמר וסר ממני כחי ואם כן היאך אמר והוא לא ידע אלא ששכח בשנתו מה שאמר לה וחשב שהיה זאת הפעם כפעמי׳ האחרות ולא נזכר שסר כחו מעליו שעדין לא נעור משנתו משלם או פי׳ והוא לא ידע ידע שסר ממנו כחו אבל לא ידע כי יי׳ סר מעליו כי חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרהו הא׳ בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתים : בנחשתים · כתרגומו בשלשלן דנחש : ויהי טוחן · נראה כי מנהג הארצות ההם בזמן ההוא להיות ריחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו בנחשתים ואין להם מלאכה אחרת להתפרנס בה אלא בטחינה בריחים וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר עד בכור השבי אשר בבית הבור ידמה כי הכל אחד והשבויים טוחנים היו בבית הסהר ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו כמו תטחן לאחר אשתי שכל אחד היה מביא אשתו לו שתתעבר ממנו וכי מה תועלת היה להם בזה והלא סר ממנו כחו וכן ת״י על דרך פשוטו והוה טחין בבית

נערתי · עד לשמחה : כטוב ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויהיו כיטוב לבם כן כתיב · גפן בוקק ישראל פרי · כטוב לב אמנון : כטוב לב המלך ביין : ויצחק כל ליש׳ שחוק כתיב ש׳ במ״ב כתיב צ׳ וסי׳ ויצחק לפניהם · תהיה לצחק וללעג · וכל אורייתא דכוות׳ כתיב צ׳ :

רחיא : ויחל שער ראשו לצמוח · כאשר גלח כמו שגלחו שבע מחלפו׳ ראשו כן התחלו לצמוח והטע׳ הספור בזה לפי מה שאומר ויאמ׳ שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמ׳ לנער שימישהו את העמודי׳ כי חשב כיון שצמח ראשו זה היה סבת השבת כחו אין בעזר האלהים : לדגון אלהיהם ולשמחה · מקור בשקל לירא׳ את יי׳ · חללינו · לשון רבי׳ וחב״פ שהוא בלא יו״ד : כי טוב · כי טוב כתי׳ וקרי כטו׳ והענין אחד : האסירי׳ · כתי׳ ביו״ד וקרי האסורי׳ בוי״ו והענין אחד זה תואר וזה פעול : והימשני · והימשני ·

רדק

והימשני, כתיב שרשו ימש והמישני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם וענין הסרה אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ"ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות:

ואת העמודי', כמו ואל. וכמוהו ואת בית יי' אני הולך ואחרים זולתו וי"מ אותו ענין מישום וכ"תי והמישני ומוש ומשש בענין אחד ולזה הפירוש יהיה כמשמעו: נקם אחת, סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם ובדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא ורפיות הו"ו משתי על הנכונה כי כל אות בג"ד כפ"ת אח' שוא נע רפה לבד מאלת שתי שתי' שמקראת דגש ואנשי מזרח קוראים אות' באות גבוהה אשתי' להיות השוא נח: וילפת, כמו וישה מן ויחרד האיש וילפת ילפתו ארחו' דרכם שהוא ענין ההפוך והנטיה: והוא שפט, והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה שנעשית לו בענין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא היתה לו אלא במותו ועכשיו כשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט ויש בו דרש למה נאמר ב' פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר' אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחיין: ויהי

רשי

בין העמודים אשר הבית נכון עליהם: והימשני, פאלפא"ר בלע"ז כמו אולי ימושני: זכרני נא, זכור עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום: נקם אחת משתי עיני, ושכר עין השנית הנח לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר האחת מהן: וילפת, ויאחז אינברצא"ר בלע"ז כמו ויחרד האיש וילפת כאחז בזרועו האשה:

מסורה

תמות ג' בקריא' וסי' תמות נפשי עם פלשתים, תמות נפשי מות ישרים, תמות בנער נפשם וחייתם, וחד ותמת בצמא, וחד את פלגשי ענו ותמת, ונמסר גם בסדר בלק: וכל בית י"ב וסי' נמסר בהאי סיפרא סימן ט': אביהו ז' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן יד:

תרגום

ואמר שמשון לעולימא דמתקיף בידיה שבוק מני ואמישני ית עמודיא דביתא מתקן עליהון ואסתמיך עליהון: וביתא מלי גבריא ונשיא ותמן כל טורני פלשתאי ועל איגרא כתלתא אלפין גברא ואתתא חזן בחוכא דשמשון: וצלי שמשון קדם יי ואמר יי אלהים יעול דכרני קדמך ותקפני כען ברם זימנא הדא יי ואתפרע פורענותא חדא מתרתי עיני ותקרו לי פלשתאי: ואחד שמשון ית תרין עמודי מציעאי דביתא מתקן עליהון ואיסתמיך עליהון חד בימיניה וחד בסמליה: ואמר שמשון תמות נפשי עם פלשתאי וגגר בחילא ונפל ביתא על טורניא ועל כל עמא די ביה והוו קטיליא די קטל במותיה סגיאין מדיקטל בחיוהי: ונחתו אחוהי וכל בית אבוהי ונטלו יתיה וסליקו וקברו יתיה בין צרעה ובין אשתאול בקברא דמנוח אבוהי והוא דן ית ישראל עשרין שנין:

מקרא

וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל הַנַּעַר הַמַּחֲזִיק בְּיָדוֹ הַנִּיחָה אוֹתִי וְהֵמִשֵׁנִי אֶת הָעַמֻּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וְאֶשָּׁעֵן עֲלֵיהֶם: וְהַבַּיִת מָלֵא הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְשָׁמָּה כֹּל סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְעַל הַגָּג כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וְאִשָּׁה הָרֹאִים בִּשְׂחוֹק שִׁמְשׁוֹן: וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל יְהֹוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים וְאִנָּקְמָה נְקַם אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים: וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וַיִּסָּמֵךְ עֲלֵיהֶם אֶחָד בִּימִינוֹ וְאֶחָד בִּשְׂמֹאלוֹ: וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל הַסְּרָנִים וְעַל כָּל הָעָם אֲשֶׁר בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו: וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה:

רלבג

והנה סבב שמשון עם הנער המחזיק אותו שיביאהו למשש העמודים אשר הבית נכון עליהם למששם כדי שישען עליהם, וקרא שמשון לשם ית' שיחזקהו בפעם הזאת להנקם מאויביו שנקרו עיניו ושמע השם לקולו ובחר שמשון למות עם פלשתי' כדי שינקם מהם, והנה הטה שמשון שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ונסמך עליה' א' בימינו ואחד בשמאלו והטה אותם בכח בדרך שנפל הבית על הסרנים ועל כל העם עד שנכבר המית במותו רבים מאשר המית בחייו, והנה זכר אחר זה פעם שנית שהוא שפט את ישראל עשרים שנה להורו' כי הזמן שיסב בארץ פלשתים נכלל באלו הכ' שנה:

והתועלות

המגיעות מזה הספור הן אלו:

הראשון לפרסם מה שנפלו בו ישראל מהרע תכף שהרשיעו לעבוד את אלהי הגוים אשר הפילם השם ביד ישראל עד שבשנה ההיא רעצו ורצצו פלשתים ובני עמון את ישראל והתמיד השעבוד הזה החזק שמנה עשרה שנה עד ששבו אל יי' בכל לבם כי בזה תתקיים אמונת ההשגחה והגמול והעונש אשר היא גדולה שבפנות התוריות ולזאת הסבה גם כן זכר כאשר שבו אל יי' בכל לבם נעזרו מאת השם יתברך להכניע אויביהם:

השני הוא להודיע שאין ראוי לרדוף החלושים כי אין בשער עזרתם הלא תראה מה שקרה לזקני גלעד שרדפו יפתח בעבור אחיו שהיו קרוביהם וגרשוהו מהסתפח בנחלתו ולסוף הענין נצטרכו אליו שיהיה מושל עליהם: השלישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעש' דבר מה לתקות גמול שיעשה דבריו בחכמה באופן שיגיע לו הגמול אחר עשותו המעשה ולזה רצה יפתח שישימו זקני גלעד יי' עד ביניהם על תנאיהם כדי שיתברר לו שלא יהתלו בו אחר כחו זו המלחמה אשר בעבורה אמרו לו זקני גלעד שיהיה להם לקצין והיא מלחמת בני עמון והיה זה במצפה שהיה מקום שהיו מתקבצים בו יש' תמיד כי שגלו בו דברי' כפלאים כאלו ויכף יי' שם: הרביעי הוא להודיע שאין ראוי להלחם עם האנשים אם לא היתה שם סבה ראויה תביא על זה ועל זה ספר שאלת יפתח מה ששלח לבני עמון והיה משיב לו מלך בני עמון תחלה כי בסבת החמס שעשו לו ישראל בארץ ההיא שהחזיקו בה הוא רוצה להלחם עמם. ובסוף הענין נתבאר שלא היתה שם סבה ראויה תשיעהו לזה ואמר יפתח שישפוט הש"י ביניהם כי עול היה עושה לו מלך בני עמון ומשך מזה שנשבר כחו יפתח והכה בבני עמון מכה רבה מאד: החמישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה עניניו בחכמה ובהתישבות כדי שלא תשיגהו החרטה על זה הלא תראה כי יפתח מהר לנדור נדר ליי' בזולת התנאי והשיגתהו החרטה כי היה ראוי שיתישב תחלה אם היה שתצא בתו מדלתי ביתו לקראתו שיקדש ליי' דבר. אח' זולתה ולא ימנע ממנה פרי בטן: הששי הוא להודיע שראוי למי שיבקש טוב מה מהש"י שידור לו נדר מה כדי לפרסם בלב האנשי' כי כל הטובה מאתו ולזה זכר כי יפתח נדר ליי' אם יתן בני עמון בידו: השביעי הוא להודיע שמי שנדר ליי' יתחייב לו שיקיימהו ואע"פ שיכבד לו מאד הלא תראה כי יפתח בעבור שנכה פיו ליי' הוכרח לקיים את נדרו אע"פ שהיה הדבר לו בתכלית הקושי, והנה יש לשואל שישאל איך לא נשאל יפתח על נדרו כי כבר היה פינחס קיים והוא היה יודע פי' התורה בשלמות ואפשר שנאמר שלא היה יודע יפתח שיש לנדרים היתר גם לא ידעו זה אז אחד מאנשי גבולו כי כבר נשקעו כלם בנמוסי הגוים ועזבו את התורה ימים רבים והנה החכם אין לו להתיר את הנדרים אלא כששואל הנודר היתר לנדרו להיותו מתחרט בנדר, ואפשר שנאמר כי בקיום זה הנדר פרסום הנס שעשה לו הש"י היה בלתי ראוי שיתחרט יפתח על זה הנדר לפי מה שחשב:

השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאד' שיקנא לחברו ברעותו שהגיע ממנו פועל טוב כשלא קרא לו בעשיית הטוב ההוא כדי שיהיה נקרא על שמו גם כן זה הפועל הטוב הלא תראה כי בני אפרים היו מקנאים על יפתח כשלא קרא להם ללכת עמו וקרה להם מפני זה מהרע מה שקרה:

התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה בלתי מכיר הטובה שקבל מאחר ויגמול רע תחת טוב הלא תראה כי בני אפרים שהיה להם להכיר הטוב שבא להם ע"י יפתח ולגמול להם חסד על זה כשחשבו לגמול להם רע תחת טוב שעשה להם נמשך להם מהרע הנפלא מה שסופר בזה הספור עד שנפלו מבני אפרים מ"ב אלף:

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לבעלי היכולת לבזות החלושים הלא תראה כי בני אפרים היו קורין גלעד פליטי אפרים על צד הבוז והאבן שמאסו היתה לראש פנה וקעקעה את בנינם החזק:

האחד עשר הוא להודיע שראוי שתלך האשה אחר בעלה ולא ימשכנה מזה גדלות בית אביה ולזה זכר מאבצן עם היותו גדול שסבר שלש שלשים בנות החוצה

השנים עשר הוא להודיע עוצם ההשגחה האלהית בענין שמשון בעבור ישראל וזה כי מפני שנגלה לשם ית' שסופו ללקות בדבר הנשים התחכם למנוע מזה כפי היכולת ולזה היה נזיר אלהים מן הבטן ומנעה ממנו התגלחת להוסיף לו כח באופן שתשלם לו ההצלה מצד הגבורה אם לא יוכל לכבוש יצרו מבנות הפלשתים והתורה אמנם שתנשב מקצת דיני הנזירות בעודה הרה ממנו לזאת הסבה בעינה ומן הנראה שזאת ההשגחה היתה

יז

א וַיְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ׃ ב וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתְּי אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ בְּנִי לַיהוָה׃ ג וַיָּשֶׁב אֶת־אֶלֶף־וּמֵאָה הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתֹּאמֶר אִמּוֹ הַקְדֵּשׁ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַכֶּסֶף לַיהוָה מִיָּדִי לִבְנִי לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה אֲשִׁיבֶנּוּ לָךְ׃ ד וַיָּשֶׁב אֶת־הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתִּקַּח אִמּוֹ מָאתַיִם כֶּסֶף וַתִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וַיְהִי בְּבֵית מִיכָיְהוּ׃

(מסורה: ד׳ וכל אלף דכו׳ · ואת׳ ת׳ · ל״ת · י׳ · ב״ה · ב׳ חד מ״ל ויתר חס)

וַהֲוָה גַּבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּשְׁמֵיהּ מִיכָיְהוּ׃ וַאֲמַר לְאִימֵּיהּ אֶלֶף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף דְּאִתְנְסִיב לִיךְ וְאַתְּ אוֹמֵית וְאַף אֲמַרְתְּ קֳדָמַי הָא כַסְפָּא עִמִּי אֲנָא נְסֵיבְתֵּיהּ וַאֲמָרַת אִמֵּיהּ בְּרִיךְ בְּרִי קֳדָם יְיָ׃ וַאֲתֵיב יַת אֶלֶף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף לְאִימֵּיהּ וַאֲמָרַת אִמֵּיהּ אַקְדָּשָׁא אַקְדֵּישִׁית יַת כַּסְפָּא קֳדָם יְיָ מִן יְדִי לִבְרִי לְמֶעְבַּד צְלֵם וּמַתְּכָא וּכְעַן אֲתֵיבִינֵיהּ לָךְ׃ וַאֲתֵיב יַת כַּסְפָּא לְאִמֵּיהּ וּנְסִיבַת אִמֵּיהּ מָאתַן סִלְעִין דִּכְסַף וִיהַבִיתֵיהּ לְקֵינָאָה וַעֲבָדֵיהּ צְלֵם וּמַתְּכָא וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָה׃

רשי

ויהי איש מהר אפרים. אע״פ שנכתבו שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה ושל פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמר וישימו להם בני דן את הפסל כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה ובפלגש בגבעה נאמ׳ על יבוס שבירושלם לא נסור אל עיר נכרי למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלם: אשר לוקח לך. אשר נגנב ממך ויש לו דומה כי אשה עבורה לגמ עבור׳ ממנו: ואת אלית. קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף. אני מור׳ לך עליו שהו׳ בידי שאני לקחתיו: וישב את אלף ומאה הכסף לאמו. אמר להחזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש הקדשתי אותו מידי לבני. קבלתי עלי למוסרו מידי לידך לעשות פסל מסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף ונעות הוא בידם שהרבה שנים קודם שמשון למיכה אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע שוה כאן וכאן וכסף על פורענות היו שניהם: בית

רדק

ויה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנ׳ וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו׳ ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלם ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ואם מפני הפסוקים האלה אמר אב״א אף בימי יהושע היה פסלו של מיכ׳ כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את יי׳ כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפי׳ על המזבח שבנו בני גד ובני ראובן אמרו לעלות עליה׳ לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר כי דבר פלגש בגבע׳ היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלם עדין ואני אומר כי בימי יהושע נכבשה שנאמ׳ ואת מלכיי הארץ אשר הכה יהוש׳ ובני ישרא׳ ובכללם מלך ירושלם אחד ואומ׳ ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישרא׳ להורישם וישב היבוסי את בני יהוד׳ בירושלם הנה כי לקחו בני ישראל ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישר׳ כל כך אע״פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיי׳ שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי מפחת היבוסי היה דרכם לא מפחת ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעי׳ תחילה ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשון לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישרא׳ במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימן לבער הרעה מישראל: אשר לקח לך. הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך: ואת אלית. כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו והשיב הכסף לאמו ואמ׳ לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעש׳ ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשות הפסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה: לו

רלבג

היתה עוד מצד תפלת הנביא יעקב שאמר לישועתך קויתי יי׳ וזה שנראה הרע הראוי לבא לשמשון לסוף הענין מפאת הנשים אמר שהוא מקוה מהשם ית׳ יושיעהו מזה על דרך ההשגחה:

הי״ג הוא להודיע שראוי לחקור בדברים המיוחדים לתכלית מה שאפשר כדי שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה ספר שלא סמך מנוח על דברי אשתו אבל בקש מאת השם ית׳ שישוב לו איש האלהים אשר שלח כדי שתשלם לו הידיעה מה יהיה משפט הנער ומעשהו ומי הוא זה האיש אם הוא ראוי לסמוך עליו:

הי״ד הוא להודיע ולפרסם ענין המופתי׳ אשר יעשה השי״ת שביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר זה המופת שנעשה בפני מנוח ואשתו בעליית המלאך בלהב המזבח ומופת שמשון המים אשר יצאו מעל ידיו ובקע המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים להציל שמשון מהצמא החזק שהיה לו:

הט״ו הוא להודיע שכבר תקשה מאד השגת המלאך ולזה חשב מנוח שימותו כשהשיגו מלאך השם וכן זכר זה גדעון והיה זה כן כי כשהשיג השכל אשר לנו המציאות הרוחני ירמה שיחוייב שידבק בו וישאר הגוף מת אם לא ילוה לו עזר אלהי:

הי״ו הוא לפרסם קיום יעודי השם ולזה התחיל לספר הגבורה שעשה שמשון מדבר כפיר האריה ולקחו האשה שלקח בתמנתה שהיתה סבה להפיל חללים רבים מפלשתים ולזאת הסבה אמר כי מיי׳ היא כדי שיפיל חללים רבים מפלשתים כמו שיעד שהוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים לא שהיה מאת הש״י שיתגאל בבנות פלשתים הערלים ולזה ספר גם כן אחר מה שהרע שמשון לפלשתים בחייו ובמותו ודבר גבורתו עד שלולי שגלה סודו לדלילה לא היה נופל ביד פלשתים עם היותו בארבם יחיד מרוב גבורתו כאילו התחכם הש״י שאם היה שיהיה נפתה לבו לנשים שתהיה לו גבורה נפלאת יהיה נשמר בה מהפלשתים:

הי״ז הוא להודיע שאין ראוי לגלות סודו גם לשוכבת חיקו הלא תראה כי תקף שגלה שמשון סודו לאשתו גלתה אותו לאנשי העיר וכן הענין במה שגלה סודו לדלילה שהיה סבה להפילו ביד פלשתים שמשך מזה מהרע מה שנזכר כבר בזה הספור:

הי״ח הוא לבאר שאין ראוי לידבק בבנות הערלים גם אחר התגיירם כי נקל להם לחזור לסורם הלא תראה מה שקרה לשמשון מפני דבקו באלו הנשים עם שהוא מבואר שאם לא היה דבק בהם והיה נלחם בפלשתים עם ישראל היה מכניעם ומשפילם מצד חוזק גבורתו והצלחתו עליהם באמצעות העזר האלהי שהיה בהכרח נוסף עליו אם היה נשמר מאלו הנשים והיה מנהיג ישרא׳ כמנהג השופטים השלמים:

הי״ט הוא להודיע שראוי למנהיג שישמור עמו ולא יספיק לו שמירת עצמו הלא תראה כי שמשון עם מה שנתפרסם לו מגבורתו שלא יוכלו רבים להזיק לו אם יהיה בידו כלי מלחמה כי גם בלא כלי מלחמה היה מנצח רבים כמו שבא בזה הספור הנה לא רצה להזיק בבני יהודה בבואם לאסרו לתתו ביד פלשתים ושבל שיאסרוהו ברצותו מאם לא ישבול זה יריבו בני יהוד׳ על זה עמו בחזקה למלט נפשם מיד פלשתים ונתחדש בזה מריבה בינו ובין בני יהוד׳ ואולי יפול מהם רב ולזאת הסבה שאל מהם שנשבעים לשבול שיאסרוהו שלא יפגעו בו הם כי אולי אם יראה כוונתם לבא לפגוע בו לא יוכל לשבול שלא יקום כנגדם ויפיל מהם רב והנה ג״כ סבל שמשון שיאסרוהו בני יהוד׳ להביאו אות כדי שיעשה להם התנכלו׳ עם פלשתי׳ במה שהיה מסחית בהם כי הם הראו עצמם עוזרי׳ לפלשתי׳ לאסרו בידם ולזה מודע להם כי לא מלבם היה עושה שמשון הרע להם:

הכ׳ הוא להודיע עוצם השגחת הש״י עד שסבב שאיש אחד אסור וזולת כלי מלחמה נכה והמית רבים כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט:

הכ״א הוא להודיע שים גמול ומשפט על כל המעשה מדה כנגד מדה ולזה זכר כי לקה שמשון בעיניו כי לכתו אחר עיניו הכשילהו בזה:

הכ״ב הוא להודיע מה שעשה השם לקחת כבודו במה שהיו הפלשתים מיחסים לאלהיהם נפילת שמשון בידם אשר היתה סבת התפתותו פתויי הנשים וזה שכבר השיב לשמשון כחו שגבר להנקם מהם ונפשו לא חיה כי הוא היה ראוי לכך מצד התפתותו בדברים הפחותים האלה ולזה שאל שתמות נפשו עם פלשתים לפי שלא היה ראוי לו אז לעשות לנקם יותר גדול מזה והם היו ראויים ג״כ לזה מפני שהיו מיחסים זאת ההצלחה לאלהיהם׳ עוד ספר שכבר היה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו והנה אחשוב שכבר היה זה בימים הקדומים שלא היה שם שופט והיה זה בימי השעבוד אם קודם עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם והביאני לזה שאי אפשר לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון ובין שנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים וכבר נבאר במה שאחר זה שראוי שיהיה כל זה הספור במה שבין מיתת יהושע ובין עתניאל בן קנז ואחשוב שנסמך זה הספור לשמשון שהיה משבט דן לספר מה שאירע על החטא לשבט דן על דבר פסל מיכה שהתמיד זמן ארוך מאד וכבר אמרו קצת המפרשים שהיה זה בשביל הסכמת מספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור מיכה ונוכל לומר לפי זה המאמר עוד שכבר הי׳ הסכמ׳ אחרת בענין אלו הכספי׳ והוא שמכל אחד מהם נמשך רע לדן כי כסף דלילה היה סבה ש׳ שנפל שמשון ביד פלשתי׳ ונקרו עיניו ונמשך לו המו׳ בסבתו וכסף מיכה היה סבה שטעו בני דן בפסל ההוא זמן ארוך׳ והנה ספר שכבר אמר מיכה לאמו אלף ומאה סלעין כסף אשר לוקח לך ואת קללת כל מי שלקחו אם לא ישיבנו לך וגם אמרת זה באזני ולזה הוכרחתי להגיד לך שאני לקחתיו והוא אתי והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו הקדש הקדשתי הכסף לי מידי לבני לעשות פסל ומסכה אשר היו צורות שיטעו בהן האנשים אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידות מצד עוררם כח הדמיוני וידמה שלזאת הסבה עשאום תחלה לא לשם ע״ז ויורה על זה מה שאמרה הקדשתי הכסף ליי׳׳ והנה השיבה לו אמו הכסף והוא השיב אותו שנית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה והיה בבית מיכיהו. כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם׳ וכבר

ה וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֵפוֹד וּתְרָפִים וַיְמַלֵּא אֶת־יַד אַחַד מִבָּנָיו וַיְהִי־לוֹ לְכֹהֵן׃ ו בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃ ז וַיְהִי־נַעַר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־שָׁם׃ ח וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה מֵאַיִן תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵוִי אָנֹכִי מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ לָגוּר בַּאֲשֶׁר אֶמְצָא׃ י וַיֹּאמֶר לוֹ מִיכָה שְׁבָה עִמָּדִי וֶהְיֵה־לִי לְאָב וּלְכֹהֵן וְאָנֹכִי אֶתֶּן־לְךָ עֲשֶׂרֶת כֶּסֶף לַיָּמִים וְעֵרֶךְ בְּגָדִים וּמִחְיָתֶךָ

וְגַבְרָא מִיכָה לֵיהּ בֵּית טַעֲוָתָא וַעֲבַד אֵפוֹד וּדְמָאִין וְקָרִיב יָת קוּרְבַּן חַד מִבְּנוֹהִי וַהֲוָה לֵיהּ לְכוּמְרָא׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּיד׃ וַהֲוָה עוּלֵימָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִזַּרְעִית יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא דָּר תַּמָּן׃ וַאֲזַל גַּבְרָא מִקַּרְתֵּיהּ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְמִידַּר בַּאֲתַר דְּיִשְׁכַּח וַאֲתָא לְטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה לְמֶעְבַּד אוֹרְחֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה מְנַן אַתְּ אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ לֵיוָאָה אֲנָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲנָא אָזֵיל לְמִידַּר בַּאֲתַר דְּאַשְׁכַּח׃ וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה תִּיב עִמִּי וֶהֱוֵי לִי לְאָב וּלְכָהֵין וַאֲנָא אֶתֵּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף לִזְמַן עִידָּן זוּג לְבוּשִׁין וּפַרְנָסְתָּךְ

ר׳ · ט׳ · כה · ד׳ בסו׳ והוא · ו׳ · וה׳ · ד׳ · ג׳ · ט׳ · ו · ג׳ · ה׳ · ל׳ · ס׳ · ל

בית אלהים ה׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא : וימלא ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שלח לך : והיא לוי והוא גר שם ו׳ פסוקי׳ והוא והוא וסי׳ ויהי נער מבית לחם יהודה · והנה עמך שמעי בן גרא בן הימני מבחורים · וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש : אותו תקדישו והוא יבנה · אכלו זרים כחו · ואחר בא הצרון דד״ה : והיה ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה · התהלך לפני והיה תמים · עלה אלי ההרה והיה שם · והיה נבון לבקר ועלית · ויאמר לו מיכה שבה עמדי · ויאבק לו החרש שים ידך על פיך · ונמסר גם בסדר לך לך :

רדק

לו בית אלהים · עשה אותו בית אלהים ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעותא ואמרו רבותי׳ ז״ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים אפוד ודמאין : וימלא · שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו : איש הישר בעיניו יעשה · אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם : מבית לחם יהוד׳ · בית לחם אח׳ היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהוד׳ בכל מקום ומה שאמר ממשפחת יהודה הוא תוספת ביאור ועל בית לחם אמר שהיה משבט יהוד׳ והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה · והאומר כי אמו ממשפחת יהוד׳ ירא׳ו היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם · ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן · ורז״ל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה לפיכך תלוי בו הנו״ן כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה תלו נו״ן מלמעלה בין המ״ם והשי״ן לומר כי כבוד משה היה ולכבוד משה תלוי עלין הנו״ן כלומ׳ כי עשה מעשה כאלו היה בן מנש׳ ולא בן משה : והוא גר שם · בבית לחם היה גר והוא על פי שהיה לוי והיו ללוי׳ ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על דרכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו : עד בית מיכה לעשות דרכו · כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם והלך : לימים · לשנה : וערך בגדים · תרגם יונתן זוג לבושין רוצה לומר כי ערך האדם בבגדי׳ לשנה שני׳ אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף : וילך הלוי · הלך לצרכי מיכה ולמה שצוהו ונתרצה לישב עמו : וימלא · כבר פירשתיו : כי היה לי הלוי לכהן · כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי : בימים ההם · גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו׳ ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו׳ נראה כי בימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו ובשלשת הענינים האלה בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו הענינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ולא נאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאו׳ שנה מיום שכבשו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שנבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמונים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו׳ הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמנים עם ארבעים שהיו במדבר ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אמר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועבדון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה שלשלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרי׳ על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא מצאנו בפירוש בכתב ועוד כי אינם עשרים שנה לשמואל כי ביום שגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ומבית שמש לקרית יערים ויהי מן עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים נשארו י״ב שנה אחד עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שם שנים מקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחלת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה איננו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יותר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים ר׳ כי הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים הא לה הסמכ יש אין מלך בישראל והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט ובן צ״ח שנים היה כשמת ושפט את ישראל ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מגדולי ישראל ומזקניהם ומבני הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא אם כן הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימין הרעו בדבר פלגש : כי

רשי

בית אלהים · בית טעון כל אלהים האמורים בפרשה זו חול חוץ מזה כל ימי היות אלהים בשילה : וימלא את יד אחד · חנכו לעבודת הפסל להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרויה מילוי ידים ריטווש״טיר בלע״ז וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן ריטווש״טיר בלע״ז : ממשפחת יהודה · והוא לוי מן האם ורבותינו אמ׳ לפי שעשה מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהוד׳ והוא לוי בן גרשם בן משה רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרשם וגו׳ : לעשות דרכו · דרך הליכתו : באשר אמצ׳ · פרנסתי להשתכר : לימים · לסוף שנה : וערך בגדי׳ · זוג חליפת בגדי׳ שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה : וערך בגדים · אפרליימינטו בלע״ז : ומחיתך · ומזונותיך : וילך

רלבג

וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכה ועשה מהם אפוד ותרפים וקראו אותו בית אלהים לחשבו כי שכינתו ית׳ השרה שם ומלא יד אחד מבניו להיו׳ לכהן לשאול לו העתידות : אין מלך בישראל וגו׳ · וסיפר זה כי אולי היה זה סבה לעשות זה הפסל ולזה ראוי שנאמר שזה היה אחר המלך שהיה מונע אותם מזה אם הוא חי והוא יהושע לפי מה שאחשוב שהזהיר ישראל על זה כדי לבער ע״ז כי גם עלי שהיה נכבד מכל אשר לפניו מהשופטים לא בערו בימיו הבעלי׳ והעשתרות עד שבא שמוא׳ ובערם כמו שמספר בספר שמואל ולזה ארך עליו פסל מיכה עד מות עלי כמו שיבא אחר זה ולזה ידמה שהיה זה הענין אחר מות יהושע וקודם ממשלת עתניאל בן קנז ויורה על זה עוד שכבר זכר בזה הספר שבשבט הדני היה מבקש לו נחלה לשבת בימי׳ ההם וזה היה אחרי מות יהושע כי אז השתדלו השבטים להלחם כל אחד בגבולו כמו שנתבאר ברא׳ זה הספר שאלו ישראל מי יעלה לנו תחלה להלחם בכנעני · עוד ספר שכבר היה נער ממקום שנקרא בית לחם יהודה והיה המקום ההוא ממשפחת יהוד׳ והוא לוי והוא גר שם · והנה מסך לבו של מיכה אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול העתידות באמצעו׳ הפסל והתרפים שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הכחות לא שהפסל והתרפים ידברו חלילה וע״כ הנה התרפים דברו און על הרוב כי אין כח בקסם להודעת העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות יי׳ · וספר

אנבי ח׳ בטע׳ ונו׳ וס״פ דנו׳

וילך הלוי ׳ אח' עצתו כי לא נפלה לו ירושה כפי הראוי להם בארץ מבושבשת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם ואף כאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד : מי הביאך הלום ׳ יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמר בו לא תקרב הלום ומי שם פה לאדם ואתה זה בידך : שאל נא באלהים ׳ בתרפים שמדברי' על ידי מכשפות ׳ נוכח יי' דרככם נוכח הקב"ה גלוי כי זה אי' בו ממש : ואין מכלים דבר ׳ אין אחד מהם כרי' לחברו שיחזירנו ריקם ויכלימנו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר כך שמעתי : ירש עצר ׳ יורשים מועטים שאם יהרגנו את אלו אין עוד עוררין נלחמים עם המחזיקים בנחלה : ורחוקים הם מעזרת צידוני' : ודבר אין להם עם אדם ׳ שום ברית כרות' שיבאו לעזרתם לעת הצור' : מה אתם ׳ כלומ' מה אתם משיבין דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו ג גורלנו מה העם החזק הוא הרפה : ואתם

אלהם ו' חס' בסיפרא וסי' ויאמר אלהם רדפו אחריהם דאהוד ׳ ויאמ' אלהם גדעון לא אמשול אני בכם ׳ אשאלה מכם שאלה ׳ וישלחו בני דן ׳ כזה וכזה עשה לי מיכה ׳ ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא תניינא דפסו' : כזה וכזה ג' דסמיכי וסי' כזה וכזה עשה לי מיכה ׳ כי כזה וכזה תאכל החרב ׳ הנה אשת ירבעם באה : צידנים

וילך הלוי : ויואל הלוי לשבת את האיש ויהי הנער לו כאחד מבניו : וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן ויהי בבית מיכה : ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב יהוה לי כי היה לי הלוי לכהן :

יח

בימים ההם אין מלך בישראל ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה : וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל מצרעה ומאשתאל לרגל את הארץ ולחקרה ויאמרו אלהם לכו חקרו את הארץ ויבאו הר אפרים עד בית מיכה וילינו שם : המה עם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי ויסורו שם ויאמרו לו מי הביאך הלם ומה אתה עשה בזה ומה לך פה : ויאמר אלהם כזה וכזה עשה לי מיכה וישכרני ואהי לו לכהן : ויאמרו לו שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכנו אשר אנחנו הלכים עליה : ויאמר להם הכהן לכו לשלום נכח יהוה דרככם אשר תלכו בה : וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח כמשפט צידנים שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ יורש עצר ורחוקים המה מצידנים ודבר אין להם עם אדם : ויבאו אל אחיהם צרעה ואשתאל ויאמרו להם אחיהם מה אתם : ויאמרו קומה ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד

ממשפחתם

לישה

ה' חס' ו בליש' בקריאה וסי' וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ׳ ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון ׳ וילך שלמה אחרי ׳ יען אשר עזבוני ׳ ומאכל ומשתה ושמן ׳ לצדנים כתיב דעזרא ׳ וצידונים ועמלק כן כתיב מ"ל דמ"ל ושארא צידנים כתיב :

ואזל ליואה : וצבי ליואה למיתב עם גברא והוה עולימא ליה כחד מבנוהי : וקריב מיכה ית קורבן ליואה והוה ליה עולימא לכהן והוה בבית מיכה : ואמר מיכה כען ידענא ארי אוטיב יי לי ארי הוה לי ליואה לכומרא : ביומיא האינון לית מלכא בישראל וביומיא האינון שבטא דבית דן בען להון אחסנתא למיתב ארי לא איתפלגת להון עד יומא ההוא מגו שבטיא דישראל באחסנא : ושלחו בני דן מזרעיתהון חמשא גוברין מקצתהון גברין בני חילא מצרעה ומאשתאול לאללא ית ארעא ולמבדקא ואמרו להון איזילו בדוקו ית ארעא ואתו לטורא דבית אפרים עד בית מיכה ובתו תמן : אינון עם ביתא מיכה ואינון אשתמודעו ית קל עולימא ליואה וזרו לתמן ואמרו ליה מן אתייך הלכא ומא את עביד הכא ומא לך כדין : ואמר להון כדין וכדין עבד לי מיכה ואגרני והוית ליה לכומרא : ואמרו ליה שאיל כען במימרא דיי ונידע התצלח אורחנא די אנחנא אזלין עלה : ואמר להון כהנא איזילו לשלם אתקין יי אורחתכון די תהכון בה : ואזלו חמשא גוברין ואתו ללישׁ וחזו ית עמא די בגוה יתבין לרוחצן כהילכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן ולית דמנוק פיתגמא בארעא ירותין זעירין ורחיקין אינון מצידונאי ופתגם לית להון עם אנש : ואתו לות אחוהון צרעה ואשתאול ואמרו להון אחוהון מה אתון : ואמרו קומו וניסק עליהון ארי חזינא ית ארעא והא טבא לחדא

כי לא נפלה לו ׳ לא נפלה לו כל נחלת גורלו כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם כלומר פחות ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו ופירוש בנחלה בנחלה הנחלקת לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראויה לו והוצרכו לבקש נחלה : עד בית מיכה ׳ סמוך לביתו : שאל נא באלהים ׳ לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"ז עשוי ברמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק השם יתע' בזה אך הם היו חושבים כי דבר יי' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים ובת"י שאל כען במימרא דיי' א"כ באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא ובדברי רז"ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הרב' אבינו ספק ומספי' אני אומר שאינו נמחק ׳ ואני תמיה על כי נתכוה שהיה בדרכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש ׳ הכתובים באל"ף למ"ד חול הכתובים ביו"ד ה"א קדש חוץ מזה שבאל"ף למ"ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ׳ והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל ואם זה באלהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמ' להם כי מגידי' הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרי' כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי ה השעות ויספטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים ויש אומרי' כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ו ותדבר הצור' ההיא לי הנה כתו' כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי רצה לומ' בעלי התרפים והחכם רבי אברה' אבן עזרא כת' כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפי' ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד : נכח יי' דרככם ׳ על דרך הנה יי' יצא לפניך כלומר כי יש אלהים עמכם ותרגומו אתקין יי' ארחכון : ויבאו לישה ׳ והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמו' היו לו : את העם אשר בקרבה יושבת לבטח ׳ זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמך מדוע שובבה העם הזה : כמשפט צדוני' ׳ כי הצדוני' היו קרובי' לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצי' להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו ש שכתו' ויהי גבול הכנעני מצדון ואמר בזבולן וירכתו על צדון שהוא כמו עד צדון אבל צדון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטי' ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן : ואין מכלים דבר בארץ ׳ כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן לית דמזיק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יריאים ואינם כשמרים ולפיכך הם נוחי' להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין : יורש עצר ׳ ת"י ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומלת ואין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר . כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה : ורחוקים המה מצדונים ׳ כלומר שלא יוכלו לעזרם : ודבר אין להם עם אדם ׳ שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמו שכתו' בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ : מה אתם ׳ אומרים כלומר מה בשורה בפיכם : קומה ונעלה ׳ ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ : ואתם

רלבג

וספר שכבר היה שבט הדני מבקש נחלה לשבת בה ושלחו מ מרגלי' לעיר ליש לרגל הארץ שנפלה בגורלם ועברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ו ושאלו לו התצליח דרכם וענ' להם על צד הקסם באמצעות הפסל ו והתרפי' שכבר הצליח דרכם ׳ והנה באו המרגלים לעיר ליש ומצאו העם אשר בה שוקט ובוטח לא היו יראים ממלחמ' ולזה לא היו שומרים בשער העיר לשמור העי' שלא יכנסו בה אויבים ׳ ולא היה בארץ ההיא מכלי' דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלי' בתוכחתו החוטאים ׳ ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי ויהיה הרצו' בזה שלא היתה הממשלה הזאת באה מהאב לבנו וזה ממה שימנע המנהיג ההו' מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוים שהם אינם לו ולזרעו וראוי עוד שהם רחוקים מצידונים שיעזרום כשידעו דבר המלחמה ולזה הוא מבואר שטרם שיגיע הידיע' לצידונים תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא ׳ והנה

רדק

אתם מחשים · אתם שותקין שלא תקחו הדבר בזריזות ולא תעמו : אל תתעצלו · לא תתרשלון : כל דבר אשר בארץ · הזאת או בשום ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר : ואלה באו · מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושי חזר ואמר · ומה שאמר פסל האפוד כמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד : את הטף · כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר : ואת הכבודה · כתו' בו"ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל · ופירו' הכבודה הכלים והמטלטלים ותרגומו קניינא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קניין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין : נזעקו · נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך ואמרה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם : ויסבו פניהם · ברגם הכמ"ך והבי"ת:

פן

פי' רבי' ישעיה

כל דבר אשר בארץ · אשרי מלה יתירה ודומה לו במלכים ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו אשר העומדים לפניו · אשר השני יתר: באו שמה לקחו את הפסל · חסירי וי"ו הם ופתרונו ובאו שמה ולקחו את הפסל: לשבט ולמשפחה בישראל · פי' כל שבט דן לא היה אלא משפחה אחת דכתי' ובני דן חושים : הכבודה · פי' כל משא ככד שהיה להם והטף והמקנה והכבוד' של בני דן היו ולא לקחו ממיכה אלא הפסל והתרפים : נזעקו נקבצו על ידי זעק' שזעקו זה לזה :

מחשים ד' בקריאה וסי' אל תעצלו ללכת · ואנחנו מחשים והחכינו עד אור הבקר · מחשים מקחת אתה · והלוים מחשים לכל העם : על כן ח' בטעם וסים' נמסר בסדר וישלח : הידעתם ג' וסים' נמסר בסדר ויצא :

תרגום	מקרא
ואתון שתקין לא תיתרשלון למיזל למיעל למירת ית ארעא : כמיתכון תיעלון לות עמא דישרן לרוחצן וארעא פתיות ידין ארי מסרה יי בידיכון אתרא דלית תמן חסרן כל מדעם די בארעא : ונטלו מתמן מזרעית דן מצרעה ומאשתאול שית מאה גברין מזרזין במני קרבא : וסליקו ושרו בקרית יערים בארעא דבית יהודה על כן קרו לאתרא ההוא משרית דן עד יומא הדין הא הוא אחורי קרית יערים : ועברו מתמן לטורא דבית אפרים ואתו עד בית מיכה : ואתיבו חמשא גוברייא דאזלו לאללא ית ארעא ליש ואמרו לאחוהון הידעתון ארי אית בבתיא האילין איפוד ודמאין ופכלא ומתכא וכען דעו מה תעבדון : חרו לתמן ועלו לבית עולימא ליואה בית מיכה ושאילו ליה לשלם : ושית מאה גברין מזרזין במני קרביהון קיימין במעלנא דתרע דמשיבט בני דן : וסליקו חמשא גבריא דאזלו לאללא ית ארעא עלו לתמן ונסיבו ית צילמנא וית איפודא וית דמאין וית מתכא וכהנא קאים במעלנא דתרעא ושית מאה גברא דמזרזין במני קרבא : ואילין עלו לבית מיכה ונסיבו ית צלם אפודא וית דמאין וית מתכא ואמר להון כהנא מה אתון עבדין : ואמרו ליה שתוק שוי ידך על פומך ואזיל עמנא והוי לנא לאב ולכהנא הטב דתהי כהין לבית גברא חד או דתהי כהין לשבטא ולזרעי בישראל : ושפר לבא דכהנא ונסיב ית איפודא וית דמאין וית צלמא ועל בגו עמא : ואתפניאו ואזלו ושויאו ית טפליא וית בעירא וית קנינא קדמיהון : אינון ארחיקו מבית מיכה וגבריא די בבתיא דעם בית מיכה אתכנישו ואדבקו ית בני דן : וקרו לבני דן ואסחרו אפיהון ואמרו למיכה מא לך ארי אתכנישתא :	ואתם מחשים אל־תעצלו ללכת לבא לרשת את־הארץ : כבאכם תבאו אל־עם בטח והארץ רחבת ידים כי־נתנה אלהים בידכם מקום אשר אין־שם מחסור כל־דבר אשר בארץ : ויסעו משם ממשפחת הדני מצרעה ומאשתאל שש־מאות איש חגור כלי מלחמה : ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה על־כן קראו למקום ההוא מחנה־דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים : ויעברו משם הר־אפרים ויבאו עד־בית מיכה : ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את־הארץ ליש ויאמרו אל־אחיהם הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל ומסכה ועתה דעו מה־תעשו : ויסורו שמה ויבאו אל־בית־הנער הלוי בית מיכה וישאלו־לו לשלום : ושש־מאות איש חגורים כלי מלחמתם נצבים פתח השער אשר מבני דן : ויעלו חמשת האנשים ההלכים לרגל את־הארץ באו שמה לקחו את־הפסל ואת־האפוד ואת־התרפים ואת־המסכה והכהן נצב פתח השער ושש־מאות האיש החגור כלי המלחמה : ואלה באו בית מיכה ויקחו את־פסל האפוד ואת־התרפים ואת־המסכה ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים : ויאמרו לו החרש שים־ידך על־פיך ולך עמנו והיה־לנו לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל : וייטב לב הכהן ויקח את־האפוד ואת־התרפים ואת־הפסל ויבא בקרב העם : ויפנו וילכו וישימו את־הטף ואת־המקנה ואת־הכבודה לפניהם : המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם־בית מיכה נזעקו וידביקו את־בני־דן : ויקראו אל־בני־דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה־לך כי נזעקת :

רשי

ואתם מחשים · מתעכבלי' וא"ן הכבוד' משוללות · כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם : הכבודה · כנוטמא בלע"ז : ויסבו פניהם · בני דן אל הקוראים אליהם :

ומה

רלבג

והנה ליש הוא לשם הנזכר בספר יהושע והעיר שכבר אמר נ"כ שם שכבר קראו שם העיר דן כשם דן אביהם כמו שנאמר בזה המקום · וספר כי מדי עברם עברו בית מיכה חמשת ה המרגלי' ולקחו הפסל והמסכה והאפוד ו והתרפים מבית מיכה ופתו הנער הלוי ו לוקחוהו עמם והיה לאב ולכהן לכל ם שבט דן והיו שם פתח השער שש מאות איש חגור כלי מלחמה ה משבט דן · והראות

וששׁ ג' רפ' וסימ' נמסר בסדר משפטים : כבודה ג' מלאים ודגשי' וסימ' ואת הכבודה לפניהם · וישבת על מטה כבודה · כל כבודה בת מלך פנימה : ויסבו ג' דגשי בקריאה וסים' ויקראו אל בני דן · את ארון אלהי ישראל · ויסבו את פניהם ממשכן יי' :

מה לי עוד, ומה כמאמר לי עוד: אנשים מרי נפש, כעסנים שוים בדעתנו: ליש, שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן שמו כתוב על לשם וידע שבאותה היא נחלתם: בן מנשה, מפני כבודו של משה כתב נו"ן לשנות את השם ונכתבה תלויה לומר שלא היה מנשה אלא משה:

עד יום גלות הארץ, בימי סנחריב בגלות ראשונה: ותנינה

פן יפגעו בכם, ענינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימת ות"י וישלטון בכון וכן ויפגע בו ושליטו ביה: מרי נפש, אנשים כעסנים שוים בחברתינו: ואספת נפשך, אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אם תשמיעם קולך והוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הפעיל תוסיפך ה' אבותיך, תוסיף רוחם, יאסף אהרן והדומים להם: שרפו באש, יש לתמוה למה שרפו אותה והם רוצים לישבה והנה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זה לפי שהיתה ראש הממלכות להבהיל הנשארים והנה או למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בני דן בעיר פתאום נכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו נשמרים מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים ואף על פי כן היו חוטאים לה' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' כלומ' אתי אע"פ שתהיה כוונתכ' לעבודתי ובאגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגו' ויכו אותה לפי חרב עברין ע"ז והיא מצלחא בידיהון יש צדק גדולה מזו היינו הך דכתיב לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים: אשר יולד, בו"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל, וטעם אשר יולד לישר' שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו ללוש היה שמו דן ובשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל: בן מנשה, הנו"ן תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה: עד יום גלות הארץ, מדרך הסברא נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ושביו כאמר ויטש משכן שילה וגו' ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ואמ' ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק האחר ש' כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה ידמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא ושמואל אע"פ שהיה שופט לא מחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפה בזה כמו שהתרפ' במוסר בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל שבים ונפלו בחרב רבים בטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה: ותנינה

ואין מציל ו' פסוקי' אית בהון ואין אין בקריא' וסי' וילכו חמשת האנשים' ואין מציל כי רחוקה היא' הבט ימין וראה' עשה גדולות ואין קדמאה' ואין אני ואחי ונערי' אני יי' ואין עוד זולתי: רחוב ג' מלאים בקרתא

כד וַיֹּאמֶר אֶת־אֱלֹהַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לְקַחְתֶּם וְאֶת־הַכֹּהֵן וַתֵּלְכוּ וּמַה־לִּי עוֹד וּמַה־זֶּה תֹּאמְרוּ אֵלַי מַה־לָּךְ׃ כה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־דָן אַל־תַּשְׁמַע קוֹלְךָ עִמָּנוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם אֲנָשִׁים מָרֵי נֶפֶשׁ וְאָסַפְתָּה נַפְשְׁךָ וְנֶפֶשׁ בֵּיתֶךָ׃ כו וַיֵּלְכוּ בְנֵי־דָן לְדַרְכָּם וַיַּרְא מִיכָה כִּי־חֲזָקִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ וַיִּפֶן וַיָּשָׁב אֶל־בֵּיתוֹ׃ כז וְהֵמָּה לָקְחוּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה מִיכָה וְאֶת־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה־לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־לַיִשׁ עַל־עַם שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ וַיַּכּוּ אוֹתָם לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ׃ כח וְאֵין מַצִּיל כִּי רְחוֹקָה־הִיא מִצִּידוֹן וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם וְהִיא בָּעֵמֶק אֲשֶׁר לְבֵית־רְחוֹב וַיִּבְנוּ אֶת־הָעִיר וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ כט וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוּלַּד לְיִשְׂרָאֵל וְאוּלָם לַיִשׁ שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ ל וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ׃ לא וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃

יט

א וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם וַיִּקַּח־לוֹ אִשָּׁה פִילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃

וַאֲמַר יָת דַּחֲלְתִּי דִּי עֲבָדִית נְסֵיבְתּוּן וְיָת כַּהֲנָא וַאֲזַלְתּוּן וּמָה לִי עוֹד וּמָא דֵין תֵּימְרוּן לִי מָה לָךְ׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ בְּנֵי דָן לָא תַשְׁמַע קָלָךְ עִמָּנָא דִּילְמָא יִשְׁלְטוּן בְּכוֹן גֻּבְרִין מְרִירַן נַפְשָׁן וְתֵסִיף נַפְשָׁךְ וּנְפַשׁ אֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ וַאֲזַלוּ בְּנֵי דָן לְאוֹרְחֵהוֹן וַחֲזָא מִיכָה אֲרֵי תַקִּיפִין אִינוּן מִנֵּיהּ וְאִתְפְּנִי וְתָב לְבֵיתֵיהּ׃ וְאִינוּן נְסִיבוּ יָת דַּעֲבַד מִיכָה וְדַבָּרוּ יָת כַּהֲנָא דִּי הֲוָה לֵיהּ וְאָתוֹ לְלַיִשׁ לְעַמָּא דְּשָׁקְטִין וּשְׁרַן לְרוּחְצָן וּמְחוֹ יָתְהוֹן לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְיָת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ וְלֵית דִּמְשֵׁיזִיב אֲרֵי רְחִיקָא הִיא מִצִּידוֹן וּפִתְגַּם לֵית לְהוֹן עִם אֱנָשׁ וְאִינוּן בְּמֵישַׁר דִּלְבֵית רְחוֹב וּבְנוֹ יָת קַרְתָּא וִיתִיבוּ בַהּ׃ וּקְרוֹ שְׁמָא דְקַרְתָּא דָּן בְּשׁוּם דָּן אֲבוּהוֹן דְּאִתְיְלִיד לְיִשְׂרָאֵל וּבְרַם לַיִשׁ שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין׃ וַאֲקִימוּ לְהוֹן בְּנֵי דָן יָת צַלְמָא וִיהוֹנָתָן בַּר גֵּרְשׁוֹם בַּר מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנוֹהִי הֲווֹ כּוּמְרִין לְשִׁבְטָא דְבֵית דָּן עַד יוֹמָא דִּי גְלוֹ יָתְבֵי אַרְעָא׃ וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן יָת צְלַם מִיכָה דִּי עֲבַד כָּל יוֹמַיָּא דַּהֲוָת קַיָּים בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ בְּשִׁילוֹ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּמַלְכָּא לֵית בְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה גְּבַר לֵיוָאָה דָּר בְּסִיפֵי טוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וּנְסֵיב לֵיהּ אִתְּתָא לְחֵינְתָּא מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה׃

ב' ובעינין · ל' · ל' · ל' וא' ותשמע · ל' מל' · ג' · י"ל · ב' · ד' ח' · ל' בטע' בתית · ז' בטעם · ג' מל' סוס נר כס · ס"ל כסס · ג' זוגין יד"מ' ז"ן יתני' ס"ן · ר' תלוים · ל' ירושלם · ו' בסיבתא

וסימניהון והיא בעמק אשר לבית רחוב' וישכרו את ארם בית רחוב' וארם צובה ודחוב' וכל שום גברא דכוו' מל' במ"ב חס' וסימניהון ויך דוד את הדרעזר בן רחב' ומשלל הדרעזר בן רחב' תרויהון בשמואל: מנשה ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסי' רשעים לאחוז בכנפות הארץ' מרשעים וימנע מרשעים אורם' מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל' מיער יכרסמנה חזיר מיער:

פי' ר' ישעית

עד יום גלות הארץ' אין לפרשו גלו' סנחריב מהרי אומר לפניו כל ימי היות בית האלהי' בשילה' אלא גלות שילה: ע"כ

רלבג

ובראות מיכה כי חזקים הם ממנו הניח ושב לביתו והם באו על ליש והכו יושביה לפי חרב ואת העי' שרפו באש וידמה ששרפו העיר באש כדי שיירא[ו] יושבי שאר העיירות אשר סביבותיהם בגורלם מהם וינצחום בקלות יותר מצד כפול פחדם עליהם, ואח"כ בנו העיר וקראו שמה דן כשם דן אביהם, והנה הקימו את פסל מיכה בבית שעשו לו ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני בבית הפסל ההוא עד יום גלות הארץ והוא הנער הלוי שהביאו מבית מיכה, והנה יום גלות הארץ לא יתכן שיאמר על יום גלות בימי צדקיה שכבר עברו כמה מנהיגים ביערו עבודה זרה מן הארץ כמו שמואל ודוד ורבים זולתם אחריהם ואולם אמר עד יום גלות הארץ כי יתכן שגלתה הארץ ההיא כשעשו הרע ישראל בעיני ה' עד שהקים השם לישראל מושיע ושבו לארצם ויתכן שגלתה הארץ ההיא בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות ואיך שהיה הוא מבואר שיום גלות הארץ היה קודם מות עלי וזה שהפסל ההוא לא נתקיים להם כי אם כל ימי היות בית האלהים בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוסר הפסל ולזה הוא מבואר שהיה כבר יום גלות הארץ ההיא קודם זה כי ידמה שאחר זה היו להם כהני' אחרי' לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מחויב מהלשון שאמר עד יום גלות הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים והנה אמרו רבותינו ז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד עבודה זרה ולא יערוך לבריות ואין הענין כן אבל ראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו וידמה שזה האיש היה אחד ואשר נזכר בענין דוד איש אחר כי כבר זכר כי הוא ובניו היו כהנים ר"ל שאחר מותו הוקם שם כהן אחר מבניו ואפשר שנאמר כי לא יחוייב מזה שמת יהונתן ויהיה אמרו הוא ובניו שהם היו יחד כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש הוא אשר נזכר בענין דוד שאמרו ז"ל, וספר עוד כי בימים ההם שלא היה מלך בישראל שיוכיח החוטאים היה איש לוי גר בירכתי אפרים ולקח לו אשה פלגש מבית לחם יהודה וזנתה עליו פלגשו ר"ל שנטתה ממנו וסבה אל בית אביה לברוח ממנו וזה היה הזנות הזה כי הנטייה איך שתהיה תקרא זנות אמר זנות יין ותירוש יקח לב והוכרחנו לפרש הענין בזה האופן שאם זנתה עליו לשכב עם זולת אישה היתה אסור' לבעלה ולא היה ראוי שישוב לבקשה עוד אבל ענין זנותה ביאר במה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה שעמדה שם זמן ארוך כמו שביאר שעמדה שם שנה וארבעה חדשים וזה ממה שהורה שאין רצונה לשוב אליו עוד והנה רבותינו ז"ל פירשו זה הזנות לענין קרוב למה שפירשנו, וכשראה

ובפרשה זה אומר הלך אחריה לדבר על לבה להשיבה כי ידמה שסרה ממנו על דבר הקטטות שהקניטה בביתו ולזה הוצרך לפייסה ובזה האופן הלך להשיבה · ויראהו אבי הנער' וישמח לקראתו וידמה שזה האיש הלוי היה נכבד מאד ולזה השתדל לכבדו מאד אבי הנערה והיה מרפה מאד כי כבר קשה עליו פרידתו עד שכבר עכבם שם עד היום החמישי ורצה לעכבם עד היום הששי ולא יכול · וקם האיש הלוי ללכת עם פילגשו אע"פ שכבר רפה היו' לערוב · והנה באו עד נוכח יבוס והיא ירושלם: והיום רד מאד : ר"ל שלא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתחדש מן השמש יאמ' שהיום ירד מאד כשירד השמ' ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא ולזה אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי לא כבשו עדין בני יהוד' את ירושלם ולא כבשוה ג"כ בימי יהוש' ואף ע"פ שכבר הכה יהוש' את מלך ירושלם לא מצאנו שכבש העיר עד שבא שבט יהודה אחריו ונלא' בירושלם ולכדו אותה כמו ש שנזכר בראש זה ה הספר והנה היה זה הענין מהפילגש קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם ולזה גם כן יתבאר שאחרי מות יהושע היו אלו הספורי' כמו שזכרנו ואולם כתבנו בזה המקום לסבה שביארנו · והנה ספר שלנו בגבעת ב בנימין והגיע מרוע תכונתם שלא היה שם איש מבני העי' מאסף אותם הביתה ללון עד שבא איש אחד מהר אפרים היה גר שם והוא הביאו לביתו · והנה

להשיבו ה' מלין כתיב ו"ו בסוף תיבותא וקרינן ה"א וסי' וכ"ל שינויי דקרי ודלא כתי"ב דכתיב ודלא קרי כלהון נמסרו בר"יש הא' חיבורא במס' רבתא דאסדרנא לפום עניות דעתין : הואל ד' בקריאה וסימ' הואל

ותזנה עליו פילגשו ותלך מאתו אל בית אביה אל בית לחם יהודה ותהי שם ימים ארבעה חדשים: ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו ונערו עמו וצמד חמרים ותביאהו בית אביה ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו: ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אתו שלשת ימים ויאכלו וישתו וילינו שם: ויהי ביום הרביעי וישכימו בבקר ויקם ללכת ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו: וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא ולין ויטב לבך: ויקם האיש ללכת ויפצר בו חתנו וישב וילן שם: וישכם בבקר ביום החמישי ללכת ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו שניהם: ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהלך: ולא אבה האיש ללון ויקם וילך ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו צמד חמורים חבושים ופילגשו עמו: הם עם יבוס והיום רד מאד ויאמר הנער אל אדניו לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה: ויאמר אליו אדניו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ועברנו עד גבעה: ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה: ויעברו וילכו ותבא להם השמש אצל הגבעה אשר לבנימן: טו ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון: והנה איש זקן בא מן מעשהו מן השדה בערב והאיש מהר אפרים והוא גר בגבעה ואנשי המקום בני ימיני:

ובסרת עלוהי לחינתיה ואזלת מלותיה לבית אבוהא לבית לחם דבית יהודה והות תמן יומין ארבעא ירחין: וקם בעלה ואזל בתרה למללא על לבה לאתבותה ועולימיה עמיה זוג חמרין ואעלתיה לבית אבוהא וחזיהי אבוהא דעולימתא וחדי לקדמותיה: ואתקיף ביה חמוהי אבוהא דעולימתא ויתיב עימיה תלתא יומין ואכלו ושתיאו ובתו תמן: והוה ביומא רביעאה ואקדימו בצפרא וקם למיזל ואמר אבוהא דעולימתא לחתניה כעיד ליבך פיתא דלחמא ובתר כן תזלון: ואסחרו ואכלו תרויהון כחדא ושתיאו ואמר אבוהא דעולימתא לגברא שרי כען ובית וישפר לבך: וקם גברא למיזל ואתקיף ביה חמוהי והדר ובת תמן: ואקדים בצפרא ביומא חמישאה למיזל ואמר אבוהא דעולימתא כעוד כען ליבך ואיתעכבו עד מתפני יומא ואכלו תרויהון: וקם גברא למיזל הוא ולחינתיה ועולימיה ואמר ליה חמוהי אבוהא דעולימתא הא כען פנא יומא למערב ביתו כען הכא לחוד יומא דין בית הכא וישפר לבך ותקדמון מחר לאורחתכון ותהך לקירוך: ולא אבא גברא למבת וקם ואזל ואתא עד לקביל יבוס היא ירושלם ועימי זוג חמרין חשיקין ולחינתיה עמיה: אינון עם יבוס ויומא מאך לחדא ואמר עולימא לרבוניה איתא כען ונזור לקרתא דיבוסאי הדא ונבית בה: ואמר ליה ריבוניה לא נזור לקרתא בני עממיא דלא מבני ישראל אינון ונתמטי עד גבעתא: ואמר לעולימיה איתא ונקריב בחד מן אתריא ונבית בגבעת או ברמתא: ועברו ואזלו ועלת להון שמשא בסטר גבעתא די לשבט בנימן: וזרו לתמן למיעל למבת בגבעתא ואתא ויתיב ברחובא דקרתא ולית אינש דכניש יתהון לביתא למבת: והא גברא סבא אתא מן עיבידתיה מן חקלא ברמשא וגברא מטורא דבית אפרים והוא דר בגבעתא ואינשי אתרא מן שיבטא דבית בנימן:

וסימ' ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא · ופילגשו אשר בשכם ילדה · הוא ופילגשו ונערו · ועמו צמד וחמורים חבושים ·

רדק

ותזנה · תרגו' ובסרת ותרגו' דבר יי' בזה בסר רוצה לו' בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פירושו זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנת' מתחתיו · ופי' עליו על פניו כלומ' שלא חששה לו ולא בסתרה ממנו לזנות או פירו' עליו עמו בעוד שהית' עמו כמו ויבאו האנשים על הנשי' שהוא כמו עם · ופי' ותלך מאתו שכעס בעל עמה והלכה לה לבית אביה : ימים ארבעה חדשי' · חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופי' ימים שנה או יהיה ד' חדשים פי' ימים וכן ת"י יומין ארבע' ירחין : להשיבו · כן כתי' וקרי להשיבה ופירש הכתוב להשיבו אליה והיא תשיב אליו : ותביאהו בית אביה · מצא' אותו פלגשו בדרך והכניס' אותו לבית אביה : סעד לבך פת לחם · בפת לחם והוא שלא כמשפ' אבל כמו כא לבבך והו' קמוץ הו' חטוף כי הוא סמוך במקף : נטות היום · נטות השמש לצד מערב כי היום נקר' זמן היות השמש על הארץ : רפה היום לערוב · רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו עבורתו וחזקו הוא בחצי היום וכמו שאומר בגבורתו בחצי היום והוא מה שאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ר"ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד אז האור הולך ומתחזק כן מחצי היום עד הערב הולך ומתרפה : הנה חנות היום · הלילה הוא חנות היום כי ביום אדם הולך הנה והנה ובלילה חונה או פירוש חנות השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע"פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו ות"י ביתו כען הכא לחוד יומא דין : חבושים · אמר חבושים להודיע כי טעונ' היו בלחם ויין ומספוא והחמורים החבוש' הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם : עם יבוס · סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה : רד מאד · ירד לצד מערב : הנה · אמר הנה על הערים אע"פ שלא זכר אלא עיר ר"ל לא בזו ולא באחרת אמר לא מבני ישראל הנה : לך ונקרבה · כמו לכה הכתו' בה"א וכמוהו לך כתראה פנים הכתו' בה"א : ולנו · חם למ"ד הפע' והיא נבלע' בדגש ומשפטו ולננו בגבעה במשקל וקמנו : בני ימיני · להודיע כי הגבעה היתה לבנימן כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אשר לבנימן · וי"א כי אמ' בני ימיני כי בחזקת רעי' היו : וכיוצא עליהם מעשיה :

ואת

רשי

ותזנה עליו פלגשו · זנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות איננו אלא לשון יוצא כפקת ברא יוצאה מבעלה לאהוב את אחרים : הואל נא ולין · הלילה : רפה · השמש מגבורתו ונטה לערוב : הנה חנות היום · עת שכל הולכי דרכים נוחים לחנות בבית : עד גבעה · גבעת בנימן : ולנו · כמו ולננו רגשו' הנ"ון במקום נ"ון שניה :

ואת

מסרה

נא ולין וייטב לבך · ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל · הואל קח ככרי' כסף · הואל נא ולך את עבדך : והשכמתם ג' וסימ' נמסר בסדר וירא : ופילגשו ד' בקריאה ב' מנהון ר"פ

רלבג

והנה הגיע מרוע תכונת בני העיר שרצו לקחת האיש הלוי למשכב זכור והחזיק האיש בפילגשו והוציאה להם החוץ וידמה שכבר היתה ישנה אחר ולזה נתפייסו בזה ברצותם אותה כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הבתולה ופילגש האיש הלוי ולא נתפייסו בזה והאנשי' החוטאי' האלה התעללו בה כל הלילה עד הבקר ומרוב המשגל השיגה אותה החולשה ה הנפלא עד שמתה פתח הבית אשר אדניה שם בשובה אליו, והנה האיש הלוי התפעל מזה הענין התפעלות רב ושתק עד בואו אל ביתו ומשם שלח נתחיה לי"ב שבטים הנשארים כי לא שלח לשבט בנימן כי מהם יצאה הרעה ולזה נתח פילגשו לי"ב נתחים, והנה

רדק

ואת בית יי אני הולך, הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרי' היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או כי ואת בית יי אני הולך אף על פי שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דיי אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב : ולנער עם עבדך, לי ולאמתך אמר על פלגשו ולנער יש הרבה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות ממה שיש עמנו וי"ת ולעולימא דעם עבדך את' עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו ושכן הוא : ויבול, כתיב וקרי ויבל ואחד הוא פ"א הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל רוצה לומר נתן להם מספוא והמספוא נקר' בליל כמו שכתוב בליל חמיץ יאכלו אם יגעה שור על בלילו ולפי שבוללים למאכל הבהמה השעורי' והשבולת שועל או את' מהם עם התבן נקר' כן : מטיבי', שרשו יטב משנין הפעו' : מתדפקי', זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק ברבי סבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא המקישה על הדלת : ונדענו, פירשו בו למשכ' זכור לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת דומה כי למשכב שאו אותו, וי"ל כי היו רוצים להרגו כמו שכפר הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללון בעיר ולדעת המפרשי' יהיה פי' דמו להרוג שדעתו היה להרוג קודם שיזקק לנבלה ההיא או כנה הרב' הכעור בלשון הריגה: ויחזק האיש בפלגשו : הוציאה על כרחה להציל עצמו: וידעו אותה, ואע"פ שמתחילה לא אבו האנשים לשמוע לו כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה : בעלות השחר, כתיב בב"ת וקרי בכף : שימו

חמורים ו' מלאים בליש' בקריא' וסימ' ויבל לחמורים, ולא אבה האיש ללון, החמורים לבית המלך, אשר בשר חמורים בשרם, וישבו מקניהם דו"ה, וגם הקרובים אליהם עד יששכר דו"ה: לך ג' חס' ה' בליש' הליכה וסימ' לך נא אתי אל מקום אחד, לך ונקרבה באחת המקומות, לך נתראה פנים דו"ה:

וישא עיניו וירא את האיש הארח ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא: ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה עד ירכתי הר אפרים משם אנכי ואלך עד בית לחם יהודה ואת בית יהוה אני הלך ואין איש מאסף אותי הביתה: וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש לי ולאמתך ולנער עם עבדיך אין מחסור כל דבר: ויאמר האיש הזקן שלום לך רק כל מחסורך עלי רק ברחוב אל תלן: ויביאהו לביתו ויבול לחמורים וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו: המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הדלת ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו: ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי אל תעשו את הנבלה הזאת: הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם ועשו להם הטוב בעיניכם ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת: ולא אבו האנשים לשמע לו ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר וישלחוה בעלות השחר: ותבא האשה לפנות הבקר ותפל פתח בית האיש אשר אדוניה שם עד האור: ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית וידיה על הסף: ויאמר אליה קומי ונלכה ואין ענה ויקחה על החמור ויקם האיש וילך למקמו: ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים וישלחה בכל גבול ישראל:

וזקף עינוהי וחזא ית גברא דארח ברחוב קרתא ואמר גברא סבא לאן את אזיל ומנן את אתי: ואמר ליה עברין אנחנא מבית לחם דבית יהודה עד סיפי טורא דבית אפרים מתמן אנא ואנא אזיל עד בית לחם דבית יהודה ולבית מקדשא דיי אנא אזיל ולית אנש דכניש יתי לביתא: ואף תיבנא אף כיסתא אית לחמרנא ואף לחם וחמר אית לי ולאמתך ולעולימא דעם עבדך לית חוסרן כל מדעם: ואמר גברא סבא שלם לך לחוד כל חוסרונך עלי לחוד ברחובא לא תבית: ואעליה לביתיה ורמא כיסתא לחמריה ואסחו רגליהון ואכלו ושתיאו: אינון מטיבין ית לבהון והא אנשי קרתא גברין בני רשעא אקיפו ית ביתא דהקין למיהבר רשא ואמרו לגברא מריה דביתא סבא למימר אפיק ית גברא דעל לביתך ונדעיניה: ונפק לותהון גברא מריה דביתא ואמר להון בבעו אחי לא תבאשון כען בתר דעל גברא הדין לביתי לא תעברון ית קלנא הדין: הא ברתי בתולתא ולחינתיה אפיק כען יתהן וענו יתהן ועיבידו להן דתקין בעיניכון ולגברא הדין לא תעברון עיסק קלנא הדין: ולא אבו גבריא לקבלא מיניה ואתקיף גברא בלחינתיה ואפיק לותהון לברא וידעו יתה ואיתלעבו בה כל ליליא עד צפרא ושלחוהא כמיסק צפרא: ואתת איתתא למיפני צפרא ונפלת בתרע בית גברא די ריבונהא תמן עד דינהור: וקם ריבונהא בצפרא ופתח דשי ביתא ונפק למיזל לאורחיה והא איתתא לחינתיה רמיא בתרע ביתא וידהא מחתין על סיפא: ואמר לה קומי ונזיל ולא מתיבא ונסבה על חמרא וקם גברא ואזל לאתריה: ואתא לביתיה ונסיב ית סכינא ואתקיף בלחינתיה ופלגה לתרי עשר איברין ושלחהא בכל תחום ארע דישראל:

רשי

ואת בית יי', לשילה אני הולך : ויבל לחמורים, ויתן יבול לחמורים ויבל אברוונדיר בלע"ז : ונדענו, משכב זכור: ואין עונה, כי מתה : נבות

פי' רבי' ישעיה

רק ברחוב אל תלן, לא נמצא כמהו ומשפטו תלון או תלין: ויבל לחמורים, תיקן מאכלם : ונדענו, למשכב זכור, ולא אבו האנשים לשמוע לו, כי לא היו רוצים בכך אלא לעזות את האיש ראה האיש כך ויחזק בפלגשו ויוצא אליהם החוץ והוא נסתר מפניהם : אשר אדניה שם, בעלה, ומפני שלא היתה אשתו ממש אלא משרתת לו ושוכב עמה נקרא אדוניה :

מסרה

ללון ז' וסי' גם מקום ללון, ויסרו שמה לבא ללון ב' כפסו', ויען האיש הלוי, למה תהיה כגר בארץ, ולא אבה האיש: וגם תבן גם ח' פסוקין מן ג' ג' מלין ק קדמ' וכתראה נסבין ו' ומציעתא לא נסיב ו' וסימ' ויהיו בני שאול ושם שם ושם, ויאמר אליו מה אתה ראה ושבעה שבעה ושבע', אדין סרכיא וכל כל וכל, יש אחד ואין אין ואין, ואלה יצאו מן העיר אלה ואלה, ואם רע בעיניכם אם ואם, וגם תבן גם מספוא וגם לחם ויין, ופתח הצלע פתח ופתח: ברחוב ד' ומלאים בקריא' וסי' ויאמרו לו כי ברחוב נלין, רק כל מחסורך עלי, כי כשלה ברחוב אמת, ברחוב אבין מושבי :

רדק

שימו לכם · שימו לב לכם על הרעה הזאת: אל יי' במצפה · במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שם שכינה שורה כמו שנאמר אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפורש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח יי' ובית תפלה והיה בית מועד לישראל כשהיו נועדים על דבר · כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה לישראל בהקבץ מלכים להלחם עם יהושע: ויתיצבו פנות כל העם · ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ד' מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בנתים וישמעו בני בנימן להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאו איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת: ובני ישראל · לשון קריאה הוא: עליה בגורל · עליה נעלה בגורל ועניין הגורל שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים ל למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעי' כמה יתעכבו שם: חברים · כלם היו חברים בזה הדבר ונאספו כלם כאיש אחד לקנא לדבר הנבל' הזאת ולהנקם מהעושים אותה: בכל שבטי בנימן · משפחות בנימן כי המשפחה נקראת שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפחת יהוד' ועוד קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפח' הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחו' גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היתה נחשבת שבט ואמרו אנחנו עשרה משפחות כלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם: ויתפקדו

למיום ג' בקריא' וסי' והיה כל הרואה · יבוא יי' על ירושלם · כי לא ישבתי בבית: עלות ו' בקריא' וסי' ויאבק איש עמו עד עלות השחר · והגבלת את העם סביב לאמר השמרו · והיה כל הרואה · והנה יוצר גבי · עד עלות חמת יי' · מנגד עלות הנשק · בתר' חס' · ונמס' גם בסדר וישלח: ז' א פס' כל כל ומלה חדא ביניהון

והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה שימו לכם עליה עצו ודברו:

כ

ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יהוה המצפה: ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים ארבע מאות אלף איש רגלי שלף חרב: וישמעו בני בנימן כי עלו בני ישראל המצפה ויאמרו בני ישראל דברו איכה נהיתה הרעה הזאת: ויען האיש הלוי איש האשה הנרצחה ויאמר הגבעתה אשר לבנימן באתי אני ופילגשי ללון: ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית לילה אותי דמו להרג ואת פילגשי ענו ותמת: ואחז בפילגשי ואנתחה ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל כי עשו זמה ונבלה בישראל: הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם: ויקם כל העם כאיש אחד לאמר לא נלך איש לאהלו ולא נסור איש לביתו: ועתה זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל: ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה לקחת צדה לעם לעשות לבואם לגבע בנימן ככל הנבלה אשר עשה בישראל: ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים: וישלחו שבטי ישראל אנשים בכל שבטי בנימן לאמר מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם: ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ונבערה רעה מישראל ולא אבו בנימן לשמע בקול אחיהם בני ישראל: ויאספו בני בנימן מן הערים הגבעתה לצאת למלחמה עם בני ישראל:

והוה כל דחזי ואמר לא הוות ולא איתחזיאת כהדא למן יומא די סליקו בני ישראל מארעא דמצרים עד יומא הדין שוו לבכון עלה איתיעצו ומלילו: ונפקו כל בני ישראל ואתכנישת כנישתא כגברא חד למדן ועד באר שבע וארע גלעד לקדם יי' למצפיא: ואתעתדו רישי כל עמא כל שבטיא דישראל בקהל עמא דיי' ארבע מאה אלפין גבר ריגלי שלפי סיפא: ושמעו בני בנימין ארי סליקו בני ישראל למצפיא ואמרו בני ישראל מלילו איכדין הות בישתא הדא: ואתיב גברא ליואה בעלה דאתתא קטילתא ואמר לגבעתא די לשבט בנימין עלית אנא ולחינתי למבת: וקמו עלי יתבי גבעתא ואקיפו עלי ית ביתא בליליא עלי חשיבו למקטל וית לחינתי עניוהא ומיתת: ואחדית בלחינתי והדימיתה ושלחיתה בכל תחום אחסנת ארע דישראל ארי עבדו עיצת חטאין ודלא כשר בישראל: הא כולכון בני ישראל הבו לכון פתגם ועיצה הלכא: וקם כל עמא כגברא חד למימר לא ניזיל גבר למשכניה ולא נזור גבר לביתיה: וכען דין פתגם דנעביד לגבעתא נתמני עלה בעדבא: ונדבר עשרא גברין למאה לכל שבטיא דישראל ומאה לאלפא ואלפא לריבותא למיסב זוודין לעמא למעבר לאיתיותהון לגבעתא דבית בנימן ככל קלנא דאתעבד בישראל: ואיתכניש כל אנש ישראל לקרתא כגברא חד שוון: ושלחו שבטיא דישראל גברין בכל שיבטא דבנימין ל למימר מה בישתא הדא דהוות בכון: וכען איתו ית גבריא בני רישעא די בגבעתא ונקטלינון ונפלי עבדי בישתא מישראל ולא אבו בני בנימין לקבלא למימר אחוהון בני ישראל: ואתכנישו בני בנימין מן קירוויא לגבעתא למיפק לאגחא קרבא עם בני ישראל:

רשי

פנות כל העם · רישי כל עמא: דמו להרוג · כיוונו להרוג אפינסמי"נט בלע"ז לעשות לביאה זו לגבעת בנימן ככל הנבלה וגו' · חברים · שוים בעצה אח': בכל שבטי בנימן · עשרה שבטים נחשבו עשרה משפחותיו שיהו מ מרחל י"ב שבטים: אשר

רלבג

והנה נקהלו כל שבטי ישר' זולת שבט בנימן על זה אל יי' המצפה כי שם היו נקהלים לכל הדברי' הנפלאים לסבה שזכרנו במה שקדם ושם הודיעם האיש הלוי איך היה הדבר הזה ואמר אותי דמו להרו' לרעתו שהו' יתיר עצמו להריגה ולא יתנג' בזה החטא הגדו' המגונה תכלית הגנות ר"ל משכב זכור · והנה התפעלו מאד ישראל מזה הענין ורצו לבער הרע מקרבם כמשפטי התור' ולמען יוכלו להתעכב שם עד בערם הרע שלחו עשירית המחנה לקחת צידה לעם והנה שלחו תחלה בכל גבו' בנימן ובכל משפחותיו שיתנו האנשי' האלה החטאים האלה ביד בני ישראל להמיתם ולבער הרע מקרב ישר' ולא אבו בני בנימן לשמוע בקול אחיהם והורם זה כי יד כלם היתה במעל זה · וכראות

פי' רבי' ישעיה

שימו לכם עליה · שימו דעת עליה: עליה בגורל · נעלה עליה בגורל: מכל העם הזה שבע מאות איש · המ"ם יתירה: ע"כ

מסרה

וסי' המה וכל החיה למינה · ויאמר אם שמוע תשמע · מי יתן והיה לבבם זה · ויתיצבו פנות כל העם · כל נגע כל מחלה · כל שבטי ישראל בקהל · בהר מרום ישראל · ויעד יי' בישראל · ועתה אל ישיא דו"ח · הנה שפחות נתת · וישתחוו כל מלכים · ראית כל נקמתם · ולהביא את בכורי אדמתינו · כל תפלה כל תחנה דמלכים · וחברו דו"ח: איכה י"ז וסי' נמסר בריש איכה: הלם י"ב וחס' וסי' נמסר בסדר שמות: בגורל ה' רפין וסימ' נמסר ביהושע ריש סי' י"ד: ויאספו י"ב וסימ' נמסר בסדר כי תשא וביהושע סימן י':

רלבג

ובראות בני בנימן שרצון ישר' לאלחם בם יצאו בני בנימן למלחמה עם בני ישראל והיה מספרם כ"ו אלף איש שולף חרב ושבע מאות איש בחור היה כל אחד מהם אטר יד ימינו והיו בקיאים בזריית אבנים בכף הקלע עד שסבר היו קולעים אל השער האחד עם רוב דקותם ולא יחטיאו שלא יכזבו וזה היה דבר נפלא מאד:

ואיש ישראל התפקדו, לבד מבנימן ד' מאות אלף איש שולף חרב ויעלו ביתאל ששם היה ארון האלהים להשאל באורים ותומי' לפינחס בן אלעזר בן אהרן ה הכהן שהיה כהן גדו' אז וידמה שקראו שם שילה ביתאל להקבע בו בית האלהים כי שם נקבע ימים רבי' והנה היה שם מנוחה כמו שאמרו חז"ל מנוחה זה שילה נחלה זה בית ע עולמים והנה ידענו כי אחר שסר ארון יי' מהגלגל בא לשילה ונקבע שם עד מות ע עלי או יהיה הרצון בבית אל בית האלהים והנה אי אפשר שנאמר ג"כ שעלו לעיר בית אל כי היא היתה בגבול בנימן כמו ש שנזכר בספר יהושע ושאלו מי יעלה בתחלה למלחמ' ואמ' כי יהודה יעלה בתחלה ולא ה השלימו שאלתם כי כבר היה ראוי להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם יאמר להם שינוצחו יחדלו לעלות עליהם למלחמה ולזה קרה להם מה שקרה מפני שלא שאלו כהוגן לא בפעם הראשונה ולא בפעם השנית, ואולם

רדק

ויתפקדו, קל והפ"א קמוצה ומשפט הקוף להרגש במשפט התפעל להיות ע"מ חנועה לבד מעטים נמצאו קלים לבד מיושבי הגבעה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם: עשרים וששה אלף איש, ובמפלתן נמצאו שנפלו מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושש מאות כמו אל סלע הרמון נמצאו אלף חסרים כי במנינם היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפי שאותם אלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמ' ההם מבנימן והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותן אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם: אל השערה ולא יחטיא, תרגומו ומרמן בבינת שערא ולא משגן: וישחיתו בישראל, אמרו כי העונש הזה היה לישר' בעון פסל מיכה שהיה בימים ההם כמו שפירשתי והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה והיה להם לקנא ולעלות עליו למלחמ' ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחית': ויבאו ביתאל, הנראה בעיני כי על שילה אמ' כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית יי' כמו ואת בית יי' אני הולך כי לא מצאנו שהביאו הארון לביתאל שהוא לא ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שכ' ויקומו ויעלו ביתאל וישאלו באלהים ואחר שאלתם קמו וחנו על הגבעה ל להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו ביתאל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפעם הזאת ויתכן לפר' גם כן שהביאו הארון לביתאל כי ביתאל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף הענין בשילה אשר מצפונ' לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם האל יתעלה בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם ובולד בלותו פרץ בנימן אלא שאין מ משמעות הפסוק שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומ' ושם ארון ברית האלהים בימים ההם: ה נרא' כי שם היה הארון בקביעו' ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת: עומד לפניו בימים ההם, כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיום הזה עמד לפני הארון והתומים עמו:

לאמר

מסורה

מהערים ד' בקריא' וסי' ונס אל אחת מהערים האל', ויתפקדו בני בנימן, ואשר מהערים, ולכן הנני פותח את כתף מואב: אטר ב' וסי' איש בחור אטר יד ימינו, ויקם יי' להם מושיע: ויתחזק ח' וסי' ויתחזק ישראל וישב על המטה, ויתחזק העם איש ישראל, ויתחזק דוד באלהיו, ויתחזק שלמה בן דוד, ויתחזק המלך רחבעם, וימלוך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על, ויתחזק יותם, ויתחזק אביה, וישא לו נשים:

מקרא

טו וַיִּתְפָּקְדוּ בְנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַהוּא מֵהֶעָרִים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב לְבַד מִיֹּשְׁבֵי הַגִּבְעָה הִתְפָּקְדוּ שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר: מִכֹּל הָעָם הַזֶּה שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ כָּל־זֶה קֹלֵעַ בָּאֶבֶן אֶל־הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יַחֲטִא: וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הִתְפָּקְדוּ לְבַד מִבִּנְיָמִן אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב כָּל־זֶה אִישׁ מִלְחָמָה: וַיָּקֻמוּ וַיַּעֲלוּ בֵית־אֵל וַיִּשְׁאֲלוּ בֵאלֹהִים וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ בַתְּחִלָּה לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה בַתְּחִלָּה: וַיָּקוּמוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּבֹּקֶר וַיַּחֲנוּ עַל־הַגִּבְעָה: כ וַיֵּצֵא אִישׁ יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה עִם־בִּנְיָמִן וַיַּעַרְכוּ אִתָּם אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִלְחָמָה אֶל־הַגִּבְעָה: וַיֵּצְאוּ בְנֵי־בִנְיָמִן מִן־הַגִּבְעָה וַיַּשְׁחִיתוּ בְיִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ אָרְצָה: וַיִּתְחַזֵּק הָעָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּסִפוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָרְכוּ שָׁם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן: וַיַּעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּבְכּוּ לִפְנֵי־יְהוָה עַד־הָעֶרֶב וַיִּשְׁאֲלוּ בַּיהוָה לֵאמֹר הַאוֹסִיף לָגֶשֶׁת לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי בִנְיָמִן אָחִי וַיֹּאמֶר יְהוָה עֲלוּ אֵלָיו: וַיִּקְרְבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי: כה וַיֵּצֵא בִנְיָמִן לִקְרָאתָם מִן־הַגִּבְעָה בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַיַּשְׁחִיתוּ בִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד שְׁמֹנַת עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אַרְצָה כָּל־אֵלֶּה שֹׁלְפֵי חָרֶב: וַיַּעֲלוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם וַיָּבֹאוּ בֵית־אֵל וַיִּבְכּוּ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַיּוֹם־הַהוּא עַד־הָעָרֶב וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה: וַיִּשְׁאֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה וְשָׁם אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים בַּיָּמִים הָהֵם: וּפִינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן עֹמֵד לְפָנָיו בַּיָּמִים הָהֵם

תרגום

ואתמניאו בני בנימן ביומא ההוא מן קרויא עסרין ושיתא אלפין גבר שלפי סיפא בר מיתבי גבעתא אתמניאו שבע מאה גבר עולים: מכל עמא הדין שבע מאה גבר עולים גברא גמיד בידיה דימינא כל אלין דשדן אבנא בקילעא ומרמן בבינת שערא ולא משגן: ואנש ישראל אתמניאו בר מדבית בנימן ארבע מאה אלפין גברא שלפי סיפא כל אלין גברי עבדי קרבא: וקמו וסליקו לבית אל ושאילו במימרא דיי ואמרו בני ישראל מן יסק לנא בקדמיתא לאגחא קרבא עם בני בנימן ואמר יי יהודה בקדמיתא: וקמו בני ישראל בצפרא ושרו על גבעתא: ונפק אנש ישראל לאגחא קרבא עם דבית בנימן וסדרו עמהון אנש ישראל קרבא על גבעתא: ונפקו בני בנימן מן גבעתא וחבילו בישראל ביומא ההוא עסרין ותרין אלפין גברא קטולין רמן לארעא: ואתקף עמא אנש ישראל ואוסיפו לסדרא קרבא באתרא דסדרו תמן ביומא קדמאה: וסליקו בני ישראל ובכו קדם יי עד רמשא ושאילו במימרא דיי למימר האוסיף למקרב לאגחא קרבא עם בני בנימן אחי ואמר יי סקו עליהון: וקריבו בני ישראל לות בני בנימן ביומא תנינא: ונפק בנימן לקדמותהון מן גבעתא ביומא תנינא וחבילו בבני ישראל עוד תמנת עסר אלפין גברא קטולין רמן לארעא כל אילין שלפי סיפא: וסליקו כל בני ישראל וכל עמא ואתו לבית אל ובכו ויתיבו תמן קדם יי וצמו ביומא ההוא עד רמשא ואסיקו עלוון ונכסת קודשין קדם יי: ושאילו בני ישראל במימרא דיי ותמן ארון קימא דיי ביומיא האינון: ופינחס בר אלעזר בר אהרן קאים קדמוהי ביומיא האינון

רשי

איטר יד ימינו, במודי' יד ימינם לא היו ש שולטי' בה כאילו היא אטומה כמו ל' ותאטר עלי באר פיה: כל זה, שבע מאות איש הללו: אל השערה, לחוט השער: ולא יחטיא: ולא ישגה: יהודה בתחלה, אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר עלה כי מחר אתננו בידך הסכימו והשלימו ד דבריהם: וישחיתו, נענשו על שלא קנאו כמו כן במעשה פסל מיכה שהיה כבר:

בבעל

רדק

לאמר האוסף אם אחדל · ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיעלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עלו כי מחר אתננו בידך ומשפט השאלה באורים ותומים כך היה כמו שכתבו רז"ל כיצד שואלין השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה ה' השיבנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח ואין שואלין בקול שנ' ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמ' על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטות והיו משיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן שם שואלין בו וכן אמרו כל כהן מדבר ברוח הקדש ושכינה שם שרויה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שנ' אביתר ולא עלתה לו שנ' ויעל אביתר וי"ב שבטים היו כתובין בהן ואמרו רז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו בם והנה כל האותיו' בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכה' מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שים לו משנותיו עד הזמן ההו' יותר מג' מאות שנה לפיכ' יחסו עד אהרן ותיה זמן רב כי הא' ית' הבטיחו בזה על אשר קנא בשטים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו מבני בנימן היה ויש להם סמך בזה בד"ה: הנתקו מן העיר · מבנין שלא נזכר פועלו מבנין הפעיל והפעו' עד התיקנו אות' מן העי' והוא ענין ההעתקה והעקירה: ונתקנוהו · דגש הקו' לתפארת הקריאה והדומי' לו כתבנו בספ' מכלל: קמו ממקומו · קמו על הפרט ממקומו על הכלל: מגיח · פי' יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא: ממערה גבע · ת"י ממישר גבעתא ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהו' ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאי: מקום לבנימן · לרדף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריה' והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים אל האורב שיכנסו אל העיר: וימשך הארב · יותן פירשו פעל עומד ואיתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל: והמועד · זמן זה התנו ביניהם כדי שיכנסו האורב בעיר שישלחו אש בעיר ומשאת העשן יהיה סימן לישרא' שנכבד לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימן להכות בהם · ופירוש משאת העשן עמוד העשן שהוא נשא כלפי מעלה · ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משאת טריפה מענין ויושאם דוד מענין טרפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שנים יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהיה עמד חסר וי"ו ופירוש והמשאת שהוא הלהב החלה לעלות ועמוד עשן גם כן החלה לעלות: ויהפך איש ישראל · הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר: כליל

רשי

בבעל תמר · במישר יריחו: מגיח · נמשך כמו יגיח ירדן אל פיהו · נוחי מבנין: ממערה גבע · ממקום בר ערותה וגילויה של גבעת בנימן מקום תורפה שלה. שהיא נוחה ליכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם: ויתנו איש ישר' · אשר בשדה מקום לבנימן לברוח אל הגבעה כי סמכו ישר' על האורב שיצאו לקראתם: וימשך האורב · משך בשופר · ר"א משך בשופר העם אשר אתו אל העיר · והמועד היה · ומתחלה היה אות בין ישראל ובין האורב להיות האורב מרבה להעלות עשן העיר ויבינו ישרא' אשר לכד האורב את הגבעה: משאת העשן · גובה העשן: ויהפך איש ישראל · עכשיו חוזר לתחלת הדברי' ושונה ומפרש עשרי' וחמשה אלף שכתבנו למעלה היאך נפלו והיכן נפלו: ואשר

כפעם בפעם ו' וסימניהון במסרה רבתא: כבראשנה ה' בקריא' וסי' במס' רבת': והמלחמה ג' בקריאה וסימניהון במסרה רבתא: נגעת ג' חס' בקריאה וסי' והנפש הנגעת תטמא עד הערב · כי נגעת עליה' הרעה · וכנף הכרוב השני: משאת ו' פתחין וסי' במס' רבת': ובנימן ט' יהידאין וסי' במס' רבת': השמימה י"א וסי' נמסר בסדר ואתחנן:

לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ויאמר יהוה עלו כי מחר אתננו בידך: וישם ישראל ארבים אל הגבעה סביב: ויעלו בני ישראל אל בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל הגבעה כפעם בפעם: ויצאו בני בנימן לקראת העם הנתקו מן העיר ויחלו להכות מהעם חללים כפעם בפעם במסלות אשר אחת עלה בית אל ואחת גבעתה בשדה כשלשים איש בישראל: ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן העיר אל המסלות: וכל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר וארב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כבדה והם לא ידעו כי נגעת עליהם הרעה: ויגף יהוה את בנימן לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימן ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל אלה שלף חרב: ויראו בני בנימן כי נגפו ויתנו איש ישראל מקום לבנימן כי בטחו אל הארב אשר שמו אל הגבעה: והארב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הארב ויך את כל העיר לפי חרב: והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם משאת העשן מן העיר: ויהפך איש ישראל במלחמה ובנימן החל להכות חללים באיש ישראל כשלשים איש כי אמרו אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה: והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה

תרגום

למימר האוסיף עוד למיפק לאגחא קרבא עם בני בנימן אחי אם איתמנע ואמר יי סקו ארי מחר אמסרינון בידך: ושוי ישראל כמנין על גבעתא סחור סחור: וסליקו בני ישראל לות בני בנימן ביומא תליתאה וסדרו קרבא על גבעתא כזמן בזמן: ונפקו בני בנימן לקדמות עמא איתנגידו מן קרתא ושריאו לקטלא מעמא קטילין כזמן בזמן בכביש אורחתא דחדא סלקא לבית אל וחדא לגבעתא בחקלא כתלתין גברא בישראל: ואמרו בני בנימן תבירין אינון קדמנא כדבקדמיתא ובני ישראל אמרו ניפוך וניגורינון מן קרתא לכיבשיא: וכל אינש ישראל קמו מאתריהון וסדרו קרבא במישרי יריחו וכמנא ישראל מגיח מאתריה ממישר גיבעתא: ואתו מדרום לגבעתא עסרא אלפין גבר עולים מכל ישראל ועבדי קרבא תקיפו ואינון לא ידעין ארי קריבת דתיתי להון בישתא: ותבר יי ית בנימן קדם ישראל וחבילו בני ישראל בדבית בנימן ביומא ההוא עסרין וחמשא אלפין ומאה גברא כל אילין שלפי סיפא: וחזו בני בנימן ארי איתברו ויהבו אנש ישראל אתר לבנימן ארי איתרחיצו על כמנא דשויאו על גבעתא: וכמנא אוחי ואתנגיד על גבעתא ואתנגיד כמנא ומחאית כל קרתא לפיתגם דחרב: חמנא הוה מתקן לאנש ישראל עם כמנא דיסגון לאסקותהון יטור דיתנן מן קרתא: ואיתחזר אינש ישראל בקרבא ודבית בנימן שריאו לקטלא קטיליא באנש ישראל כתלתין גברא ארי אמרו ברם מיתבר תבירין אינון קדמנא כקרבא קדמאה: וכמנא שרי לאסקא מן קרתא יטור דתנן ואיתפניאו דבית בנימן בתריהון והא סליק

רלבג

ואולם בפעם השלישי' שאלו כהוגן ואמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל והיה זה עד שאלת העצה אם יקרם רע מזה יחדלו כי הדבר הוא בבחירתם לא עד הודעת העתידות כמו שהיה הענין בשתי השאלות הראשונות ששאלו באהים והיתה אז התשובה שלימה ואמר עלו כי מחר אתננו בידך והנה עשו בני ישראל בחכמה לשום אורבים אל הגבעה כמו שעשו כשכבשו את העי' והראו ישר' את עצמם נגפים ונסו להם לפני בנימן כדי לנתקם מן העיר והאורב שהיה בעמק והוא אשר קרא מערה כי שם ישפכו כל המימות אשר שם והלחיות ולא ראו אותו בני בנימן לפשוט אז אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב · והנה היו האורבים י' אלפים איש מהיותר גבורים שבישראל ואחר שכנסו ישראל והרחיקו בני בנימן מן העיר קמו וערכו מלחמה עם בני בנימן במקום שהיה שמו בעל תמר וזה הענין הוציא אורב ישראל ממקומו לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב כי היה סימן ביניהם ובין האורב שכאשר יגיעו לבעל תמר יקום האורב ממקומו לפשוט אל הגבעה · והנה

רשי

ואשר מהערים , האורב שנשאר בעיר משחיתים אותו בתוך השבט בתוך העיר : כתרו את בנימן , הקיפו את בנימן ככתר המקיף את הראש וכן אבירי בשן כתרוני וכן כי רשע מכתיר את הצדיק וכן גם בלשון עטרה נקראת הקפה ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם : הרדיפהו , קוראים אחרין רדיפה צועקים זה לזה לרדוף : מנוחה הדריכוהו , אצל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו : הדריכוהו , השיגוהו ויש דוגמתו בלשון תלמוד רהט בתריה פרסא בחלא ולא אדרכיה : עד נכח הגבעה , ממזרחה של גבעה : ויפלו מבנימן שמנה עשר אלף , בשדה בתוך המלחמה , ויעוללוהו , הריגה אחר הריגה כעוללות שאחר הבציר : חמשת אלפים הרי עשרים ושלשה אלף : עד גדעום , שם מקום : ויכו ממנו אלפים איש , הרי עשרים וחמשה אלף האמור למעלה והמאה הכתובים למעלה לא פירש היכן נפלו : שבו אל בנימן , בכל הערים : מעיר מתום , התמימים כל יושבי הערים ועד בהמה ואנשים בכלל מתים היו שמתים לשון כליה הוא ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרים וששה אלף התפקדו מן הערים ומן הגבעה שש מאות ואין מנה בנופלים עשרים וחמשה אלף ומאה איש ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון והאלף ברחו אל הערים ונפלו לאחרית כששבו בני ישראל אל ערי בנימין להחרים הנשים והטף : להפקד , להגרע : ויכחנו

השממה ל"א וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן : משחיתים ח' וסי' נמסר בסדר וירא : המדברה י"ב בקריאה וסי' נמסר בסדר אחרי מות : מתם ד' בקריאה וחסרים וסימניהון מעיר מתם עד בהמה , אין בו מתם פצע וחבורה , אין מתם בבשרי מפני , כי כסלי מלאו נקלה : וישאו קולם נשיאת קולם ד' חס' את בלישנהון

כְּלִיל־הָעִיר הַשָּׁמָיְמָה : וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הָפַךְ וַיִּבָּהֵל אִישׁ בִּנְיָמִן כִּי רָאָה כִּי־נָגְעָה עָלָיו הָרָעָה : וַיִּפְנוּ לִפְנֵי אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל־דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר וְהַמִּלְחָמָה הִדְבִּיקָתְהוּ וַאֲשֶׁר מֵהֶעָרִים מַשְׁחִיתִים אוֹתוֹ בְּתוֹכוֹ : כִּתְּרוּ אֶת־בִּנְיָמִן הִרְדִיפֻהוּ מְנוּחָה הִדְרִיכֻהוּ עַד נֹכַח הַגִּבְעָה מִמִּזְרַח־שָׁמֶשׁ : וַיִּפְּלוּ מִבִּנְיָמִן שְׁמֹנָה־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אֶת־כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי־חָיִל : וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן וַיְעֹלְלֻהוּ בַּמְסִלּוֹת חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיַּדְבִּיקוּ אַחֲרָיו עַד־גִּדְעֹם וַיַּכּוּ מִמֶּנּוּ אַלְפַּיִם אִישׁ : וַיְהִי כָל־הַנֹּפְלִים מִבִּנְיָמִן עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי־חָיִל : וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ וַיֵּשְׁבוּ בְּסֶלַע רִמּוֹן אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים : וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל שָׁבוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן וַיַּכּוּם לְפִי־חֶרֶב מֵעִיר מְתֹם עַד־בְּהֵמָה עַד כָּל־הַנִּמְצָא גַּם כָּל־הֶעָרִים הַנִּמְצָאוֹת שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ :

כא

וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בַּמִּצְפָּה לֵאמֹר אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא־יִתֵּן בִּתּוֹ לְבִנְיָמִן לְאִשָּׁה : וַיָּבֹא הָעָם בֵּית־אֵל וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד־הָעֶרֶב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָדוֹל : וַיֹּאמְרוּ לָמָה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיְתָה זֹאת בְּיִשְׂרָאֵל לְהִפָּקֵד הַיּוֹם מִיִּשְׂרָאֵל שֵׁבֶט אֶחָד : וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיַּשְׁכִּימוּ הָעָם וַיִּבְנוּ־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים :

תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָּא : וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִיתְחַר וְאִיתְבְּהִיל אֱנָשׁ בִּנְיָמִין אֲרֵי חֲזָא אֲרֵי קְרִיבַת דְתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָּא : וְאִתְפְּנִיאוּ קֳדָם אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְאוֹרַח מַדְבְּרָא וְעָבְדֵי קְרָבָא אַדְבִּיקוּנוּן וֶאֱנָשׁ כְּמָנָא קָמוּ מִקִּירְוֵיהוֹן קָטְלִין בְּהוֹן מִכָּא וּמִכָּא : טַלְטִילוּ יָת דְבֵית בִּנְיָמִין רְדָפִינוּן מִבֵּית נְיָחֲהוֹן טַרְדוּנוּן עַד לָקֳבֵיל גִּבְעַת מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא : וְאִתְקְטִילוּ מִדְבֵית בִּנְיָמִין תְּמָנַת עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא יָת כָּל אִלֵּין גִּבָּרֵי עָבְדֵי קְרָבָא : וְאִתְפְּנִיאוּ וְאַפִּיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמּוֹן וְאִטַּמָּרוּ בִּכְבִישַׁיָּא חַמְשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא וְאַדְבִּיקוּ בַּתְרֵיהוֹן עַד גִּדְעוֹם וְקַטִּילוּ מִנְּהוֹן תְּרֵין אַלְפִין גַּבְרָא : וַהֲווֹ כָּל דְאִתְקְטִילוּ מִדְבֵית בִּנְיָמִין עֶסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא בְּיוֹמָא הַהוּא יָת כָּל אִלֵּין גִּבָּרֵי עָבְדֵי קְרָבָא : וְאִתְפְּנִיאוּ וְאַפִּיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמּוֹן שִׁית מְאָה גַּבְרָא וִיתִיבוּ בְּכֵיף רִמּוֹן אַרְבְּעָא יַרְחִין : וֶאֱנָשׁ יִשְׂ' תָּבוּ לְוַת בְּנֵי בִנְיָמִין וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַּם דְּחָרֶב מִקִּירְוֵיהוֹן גְּמִרִינוּן עַד בְּעִירָא עַד כָּל דְּאִשְׁתְּכַח אַף כָּל קִירְוַיָּא דְּאִשְׁתַּכְּחָא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא : וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קַיִּים בְּמִצְפַּיָא לְמֵימַר אֱנָשׁ מִנָּנָא לָא יִתֵּן בְּרַתֵּיהּ לִדְבֵית בִּנְיָמִין לְאִנְתּוּ : וַאֲתָא עַמָּא לְבֵית אֵל וִיתִיבוּ תַּמָּן עַד רַמְשָׁא קֳדָם יְיָ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ בְּכִי סַגִּיא : וַאֲמָרוּ לְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הֲוַת דָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמִסְגֵּי יוֹמָא דֵין מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבְטָא חַד : וַהֲוָה מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַקְדִּימוּ עַמָּא וּבְנוֹ תַמָּן מַדְבְּחָא וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין :

בקריאה וסימניהון ויבא העם ביתאל דעלם , ואיש ישראל נשבע במצפה , ויהי ככלתו לדבר ומיתת אמנון , וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו דאיוב , המה ישאו קולם :

רדק

כליל העיר , שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה : הפך , פנה אל בנימן להכות בהם : ויפנו , פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר : והמלחמה הדביקתהו , אנשי המלחמה הדביקוהו , ואשר מהערים , כי תרגומו ואנשי כמנא קמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא ר"ל האורב שנשבו בגבעה משחיתים אותן מהגבעה ומשאר הערים ופי' בתוכו בתוך בנימן שהנהרגים מבחוץ היו גם הם נהרגים מבפנים : כתרו , סבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם : הרדיפהו , זה לזה אומר רדוף אחריו : מנוחה הדריכוהו , חסר מ"ם השמוש ופי' ממנוחה הדריכוהו וכן ת"י מבית ניחהון טרדונון או פי' במקום מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נכח הגבעה כלומר ב במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפי' זה מענין כדורך בגת : ויעללהו , אפילו העוללות שנשארו מהם ברתו כמו מעולל הכרם : חמשה ועשרים אלף איש , והמאה שספר עוד למעלה הניחם כאן לפי שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר : שש מאות איש , ולא היתה בהם אשה כי מן ה המלחמה נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות שנסו אל סלע רמון : מעיר מתים , מעיר אנשים ומתי' שם לאנשים כולל אנשים ונשים וטף רוצה לומר האנשים בעיר והבהמה בשדה הכל הרגו : עד כל הנמצא , פי' כל הנמצא עופות או חיות כל הנמצא להם הרגו : הערים הנמצאות , פי' הנמצאות להם שלא נהרסו בהכנס בהם ישראל להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם ב במלחמה שבו אליהם ושלחו אותם באש : לא יתן בתו , כתנו אותם כמו מנודים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אחר שלא נתנו הרשעים והפושעים : להפקד , ענין חסרון כמו ולא נפקד מ ממנו איש : ויבנו שם מזבח , אם בית אל זה הוא שילה למה בנו שם מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקרא ביתאל גם שם היה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו שאנו עתידין לפר' בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים בית אל וי"ל שבנו שם מזבח חדש והיה המקום הזה שילה או ביתאל ובנות המזבח הוא דרישת האל כמו שמצא במקומות רבים שהיו בונין מזבח לדרוש את יי' ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח והעלו עולות ובכו לפני יי' ואמרו למה היתה זאת להפקד שבט אחד : נגרע

רלבג

והנה בזה האופ' ספר בכללות שהשחיתו בני ישראל בבנימן כ"ה אלף ומאה איש ואחר זכר הפרטים וספר איך היתה ההתחלה בענין האורב וזכר איך ה היתה התחבולה בענין האורב למועד שהגבילו אנשי ישראל למהר לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב ואמר זה להעלות העשן מן העיר להבהיל את בנימן בראותו כי עלה כליל העיר השמימה והנה לא זכר בפרטים כי אם כ"ה אלף איש ולא חשש למאה העודפים על החשבון כי לא זכר בפרטים כי אם האלפי' ודומה שיהיו שם יותר על האלפי' בכל הרג והרג מספר מה כשהקבץ כלו יהיו מאה איש , וספר שנשארו בבנימן שש מאות איש ונסו אל סלע רמון וכבר נזכר תחלה שמספר בני בנימן עשרי' וששה אלף שולף חרב ושבע מאות ודומה שהאף הנשארים מתו במלחמות הראשונות : עוד זכר שאיש ישראל נשבע במצפה לאמר שלא יתן איש ממנו בתו לבנימן לאשה ובראותם כי נפקד שבט אחד מישראל חרה להם מאד והנה בנו שם מזבח חדש בבית האלהים והעלו עולות ושלמים ובקשו לדרוש את יי' על זה הקלקול שבא על ידם אולי נדרו שאם יתן יי' את בנימן בידם עשו זה הענין לכבוד השם והנה הוא קשה בעיני ישראל הגרע שבט אחד מישראל והתחכמו למצוא נשים לנותרים , והרגו

רדק

נגדע, נכרת: ויתפקד העם, קל׳ ודינו להדגש והוא ענין זכירה והשגחה כמו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו: יודעת משכב זכר, והיאך נודע זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היא הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז״ל וזה דרך אחרת זכרו רז״ל בדבר הבתולה ודנו דין בזה להושיבם על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד ולא שהעבירום לפני הציץ כמו ש שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתו׳ בציץ לרצון להם לפני יי׳ לרצון להם ולא לפורענו׳ להם: אל המחנ׳ שילה, גם זה הפסוק מוכיח כי ביתאל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו מזבח ובכו לפני יי׳ ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדין ומשם שלחו להחריב אנשי יבש גלעד: אשר בארץ כנען, לא מצאתי טעם לסיפור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען: ולא מצאו להם כן, כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות: והעם נחם, כפעל עומד כי הו׳ קמוץ: ירשת פליטה, צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל, וטעם ירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות מבניו שני עשר שבטי׳ עד עולם: אשר מצפונה לביתאל, פירשו רז״ל כי על שילה הוא אומ׳ שהיה בצפונה של ביתאל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסלה ה העולה מביתאל שכמה

ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין, והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימים ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר כי מפסח לפסח היה זה או משבועות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים כדברי רז״ל והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקו׳ אשר מצפונה לביתאל ולהודיע אותו המקום זכר אלה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסו׳ יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגו׳ ואמרו להם ש שיארבו בכרמים: חגוגו

רשי

ויתנחמו, שבו לחשוב עליהם מחשבת פליטה: ארבע מאו׳ נערה בתולה, הושיבום על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף: ולא מצאו להם, לא ספקו להם: ירושת פליטה, נחלת השבט נשארה ריקנית הבו עצה שיולידו בנים ויחזיקו בנחלתם הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל: מזרחה השמש למסילה, במזרחה של מסילה שילה בצפונה של ביתאל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה מביתאל שכמה: לריב

בקהל ד׳ דנשין בקריאה וסי׳ מי אשר לא עלה בקהל, כי רבת בקהל אשר לא התקדשו, אשר צוית לא יבאו בקהל לך, קמתי בקהל אשוע, וסימ׳ בלשון תרגום ניסק בצלי דסגין אתפקדית: יבשו׳ חס׳ בו״יש׳ בקריאה וסימ׳ ויתפקד העם, וישלחו שם העדה, וישב בנימן בעת ההיא, ויקשר עליו שלום

ה וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי אֲשֶׁר לֹא־עָלָה בַקָּהָל מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי הַשְּׁבוּעָה הַגְּדוֹלָה הָיְתָה לַאֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה לֵאמֹר מוֹת יוּמָת׃ ו וַיִּנָּחֲמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־בִּנְיָמִן אָחִיו וַיֹּאמְרוּ נִגְדַּע הַיּוֹם שֵׁבֶט אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז מַה־נַּעֲשֶׂה לָהֶם לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים וַאֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ בַיהוָה לְבִלְתִּי תֵת־לָהֶם מִבְּנוֹתֵינוּ לְנָשִׁים׃ ח וַיֹּאמְרוּ מִי אֶחָד מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה וְהִנֵּה לֹא בָא־אִישׁ אֶל־הַמַּחֲנֶה מִיָּבֵישׁ גִּלְעָד אֶל־הַקָּהָל׃ ט וַיִּתְפָּקֵד הָעָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד׃ י וַיִּשְׁלְחוּ־שָׁם הָעֵדָה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ מִבְּנֵי הֶחָיִל וַיְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר לְכוּ וְהִכִּיתֶם אֶת־יוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד לְפִי־חֶרֶב וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ יא וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּל־זָכָר וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת מִשְׁכַּב־זָכָר תַּחֲרִימוּ׃ יב וַיִּמְצְאוּ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מֵאוֹת נַעֲרָה בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־יָדְעָה אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר וַיָּבִיאוּ אוֹתָם אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ יג וַיִּשְׁלְחוּ כָּל־הָעֵדָה וַיְדַבְּרוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲשֶׁר בְּסֶלַע רִמּוֹן וַיִּקְרְאוּ לָהֶם שָׁלוֹם׃ יד וַיָּשָׁב בִּנְיָמִן בָּעֵת הַהִיא וַיִּתְּנוּ לָהֶם הַנָּשִׁים אֲשֶׁר חִיּוּ מִנְּשֵׁי יָבֵשׁ גִּלְעָד וְלֹא־מָצְאוּ לָהֶם כֵּן׃ טו וְהָעָם נִחָם לְבִנְיָמִן כִּי־עָשָׂה יְהוָה פֶּרֶץ בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ טז וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי הָעֵדָה מַה־נַּעֲשֶׂה לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים כִּי־נִשְׁמְדָה מִבִּנְיָמִן אִשָּׁה׃ יז וַיֹּאמְרוּ יְרֻשַּׁת פְּלֵיטָה לְבִנְיָמִן וְלֹא־יִמָּחֶה שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל׃ יח וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לָתֵת־לָהֶם נָשִׁים מִבְּנוֹתֵינוּ כִּי־נִשְׁבְּעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר נֹתֵן אִשָּׁה לְבִנְיָמִן׃ יט וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חַג־יְהוָה בְּשִׁלוֹ מִיָּמִים יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית־אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לִמְסִלָּה הָעֹלָה מִבֵּית־אֵל שְׁכֶמָה וּמִנֶּגֶב לִלְבוֹנָה׃

ב׳ · ל׳ ויחד על בנימן · ר״ת · ל׳ ורפי · ח׳ חס׳ · ד׳ · ל״פ · ג׳ ג׳ה״ך · ל׳ זונין תכייל׳ כבי לא״ר כחד ענינא · ל׳ · ב׳ כתת ירשת · ר״ח ל׳ · ד׳ ח׳ כתי׳ ויו בסיף ה׳ · ו׳

ואמרו בני ישראל מן דלא סליק בקהלא מכל שבטא דישראל לקדם יי ארי שבועתא רבתא הות לדלא סליק לקדם יי למצפיא למימר איתקטלא יתקטיל: ואתנחמו בני ישראל על דבית בנימין אחוהון ואמרו איתמנע יומא דין שיבטא חד מישראל: מה נעבד להון לדאישתארו לנשין ואנחנא קיימנא במימרא דיי בדיל דלא למתן להון מבנתנא לנשין: ואמרו מן חד משיבטיא דישראל דלא סליק לקדם יי למצפיא והא לא אתא אנש למשריתא מיבש גלעד לקהלא: ואתמניאו עמא והא לית תמן אנש מיתבי יבש גלעד: ושלחו תמן כנישתא תרי עסר אלפין גברא מזרזי חילא ופקידו יתהון למימר איזילו ותמחון ית יתבי יבש גלעד לפתגם דחרב ונשיא וטפלא: ודין פתגמא די תעבדון כל דכורא וכל אתתא דידעת משכבי דכורא תגמרון: ואשכחו מיתבי יבש גלעד ארבע מאה עולימן בתולן דלא ידעא גבר משכבי דכורא ואיתיאו יתהון למשריתא לשילו די בארעא דכנען: ושלחו כל כנישתא ומלילו עם בני בנימין די בכיף רמון וקרו להון מילין דשלם: ותבו בני בנימין בעידנא ההיא ויהבו להון נשין דקיימו מנשי יבש גלעד ולא ספיקו להון כן: ועמא אתנחמו על דבית בנימין ארי עבד יי תרעת בשיבטיא דישראל: ואמרו סבי כנשתא מה נעביד לדאישתארו לנשין ארי פסקת מדבית בנימין אתתא: ואמרו ירותת שזבתא לבני בנימין ולא יתמחי שיבטא מישראל: ואנחנא לא ניכול למתן להון נשין מבנתנא ארי קיימו בני ישראל למימר ליט די יתן אתתא לדבית בנימין: ואמרו הא חגא קדם יי בשלו מזמן מועד למועד די מציפונא לביתאל מדנח שימשא לכבשא דסליק מבית אל לשכם ומדרומא ללבונתא:

רלב״ג

והרגו בהם כל יושבי יבש גלעד כי לא באו אל המחנה לבקשת ראשי העם והשאירו כל הבתולות להיות נשים לבני בנימן ולפי שלא נמצא להם בזה האופן נשים במספרם כי לא היו שם ביבש גלעד כי אם ד׳ מאות בתולות נתנו להם דרך לקחת נשים מן המחוללות למאתים הנשארים אשר בבנות שילה בשיחטפו להם איש אשתו: ירושת פלטה לבנימן, הרצון בו במה שפלט מהם והם השש מאות איש ראוי שנעשה בדרך שיהיו ירושה לבנימן רוצה לומר שלא יפקד שם בנימן במותם וזה אמנם יהיה בשיקחו להם נשים וזה ענין הירוש׳ כי היא נשארת עד מות המורים והנה אמרו זה להורות כי לא סבב הש״י שיהיו השש מאות האלו מפליטיו אם לא מפני שלא ימחה שבט מ מישראל ולזה חוייב לנו לעשותו שיהיו להם נשים בזנות כדי שלא נעבור על שבועתינו וידמה שזאת השבוע׳ לא היתה רק לאותם האנשים לא לבאים אחריהם וימנעו מתת להם איש בתו לא בת איש אחר יהיו להם בנות יושבי יבש גלע׳: חגוגו

בן יבש, תחת האלה ביבש, יבש בן שלום ר״פ, וכל יבשו דכוו׳ חס׳: לנשים י״ד רפין וסי׳ לטוב בעיניהם ב׳ כו, והיו לאחד מבני, לבני דדיהן לנשים, את בנותם נקח לנו לנשים, ממשפחות בני מנשה, ויקחו את בנתיהם, מה נעשה לנותרים ב׳ בו, ויאמרו זקני העדה, ותהיין גם שתיהן לו, חרב אל סוסיו, חרב נבורי בבל, ואלמנה וגרושה לא: מבנותינו ד׳ מ״ל וסי׳ נמסר בתהלים סימן קמ״ד: מימים ימימה ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסוף סדר בא:

חנונו אותם׳ הוא על דרך לאט לי לנער לאבשלום והרצון חננו בעבורנו את בני בנימן והניחום להם כי מה שנשבענו היה על דרך כתיבת הנשים לאנשים ולא כשבנו שלא יחטפו ממנו כי אין כהוג שיקח איש אשה על זה הדרך ותוכלו לראות ממנו זה בכלל כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה אבל כתנום לנו ברצון וכן המנהג בלקיחת האשה ובהיות הענין כן הוא מבואר שכאשר לא הנחתם אותן להם בעת הזאת תמחה שבט מישראל אם לא יהיו נשים לנשארים מבני בנימן הנה אתם אשמים תהיו וספר כי משם הלכו בני ישראל איש לשבטו ולמשפחתו ואיש ל לנחלתו׳ ובני בנימן ג״כ שבו לנחלתם ובנו עריהם וישבו בהם:

ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הם טו: **הראשון** הוא ל להודיע מה שקרה מן הסכנה למיכה מפני נטייתו מדרכי התורה עד שנמשך שבט הפסל ההוא לאבד מיכה ו וביתו:

השני הוא להודיע שראוי לנלחמים שיראו מראשית הענין אם כח יתכן להם לנצח ש שכנגד ואם לא יתכן להם זה אין ראוי שיתחילו במלחמ׳ ולזה ספר שבני דן שלחו חמשה מרגלים והם ראו כי כבר תנוחת העיר ההיא בקלות ולזה התעוררו לבא למלחמה עליהם:

ויצוו ד׳ג׳ מלאים וא׳חס׳ וסי׳ ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה׳ ויצוו את העם לאמר כראתכם ׳ ויצוו אתם לאמר לכו והביאו׳ ויצו את בני בנימן דין כתיב חס׳: יצאו ט׳ו בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא:

כ וַיְצַוּ אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר לְכוּ וַאֲרַבְתֶּם בַּכְּרָמִים: וּרְאִיתֶם וְהִנֵּה אִם־יֵצְאוּ בְנוֹת־שִׁילוֹ לָחוּל בַּמְּחֹלוֹת וִיצָאתֶם מִן־הַכְּרָמִים וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם אִישׁ אִשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילוֹ וַהֲלַכְתֶּם אֶרֶץ בִּנְיָמִן: וְהָיָה כִּי־יָבֹאוּ אֲבוֹתָם אוֹ אֲחֵיהֶם לָרוֹב אֵלֵינוּ וְאָמַרְנוּ אֲלֵיהֶם חָנּוּנוּ אוֹתָם כִּי לֹא לָקַחְנוּ אִישׁ אִשְׁתּוֹ בַּמִּלְחָמָה כִּי לֹא אַתֶּם נְתַתֶּם לָהֶם כָּעֵת תֶּאְשָׁמוּ: וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וַיִּשְׂאוּ נָשִׁים לְמִסְפָּרָם מִן־הַמְּחֹלְלוֹת אֲשֶׁר גָּזָלוּ וַיֵּלְכוּ וַיָּשׁוּבוּ אֶל־נַחֲלָתָם וַיִּבְנוּ אֶת־הֶעָרִים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם: וַיִּתְהַלְּכוּ מִשָּׁם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא אִישׁ לְשִׁבְטוֹ וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ וַיֵּצְאוּ מִשָּׁם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ: בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה:

וּפַקִּידוּ יָת בְּנֵי בִנְיָמִן לְמֵימַר אִזִילוּ וְתִכְמְנוּן בְּכַרְמַיָּא: וְתֶחֱזוּן וְהָא אִם יִפְּקוּן בְּנָת שִׁילֹה לְמֵיחַג בְּחִינְגַּיָּא וְתִפְּקוּן מִן כַּרְמַיָּא וְתַחְטְפוּן לְכוֹן גְּבַר אִתְּתֵיהּ מִבְּנָת שִׁילֹה וְתְהָכוּן לְאַרְעָא שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן: וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן אֲבָהָתְהוֹן אוֹ אֲחֵיהוֹן לְמֵידַן קֳדָמַנָא וְנֵימַר לְהוֹן חֲנִינוּנוּן לְהוֹן אֲרֵי לָא סַפִּיקְנָא לְמִתַּן גְּבַר אִתְּתֵיהּ בִּקְרָבָא אֲרֵי לָא אַתּוּן יְהַבְתּוּן לְהוֹן כְּעִידָן פּוֹן תְּחוּבוּן: וַעֲבָדוּ כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וּנְסִיבוּ נְשִׁין לְמִנְיָנֵיהוֹן מִן חִנְגַּיָּא דִּי אַנְסוּ וַאֲזַלוּ וְתָבוּ לְאַחְסַנְתְּהוֹן וּבְנוֹ יָת קִירְוַיָּא וִיתִיבוּ בְהוֹן: וְהַלִּיכוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִידָנָא הַהִיא גְּבַר לְשִׁבְטֵיהּ וּלְזַרְעִיתֵיהּ וּנְפַקוּ מִתַּמָּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ: בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּד:

סכום פסוקים של ספר שפטים שש מאות ושמונה עשר וסימנו ח״ס וסדריו י״ד וחציו וירעצו וירצצו:

השלישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם לריב עם מי שתקיף ממנו כ״ש כשיהיה עם זה שכנגדו מר נפש שלא יירא מאד מהמות ולזה זכר כי כשראה מיכה שחזקים בני דן ממנו עם מה שספרו להם שהם מרי נפש פנה ושב לביתו: הרביעי הוא לפרסם מה שנסתקנו בו בני דן מהחטא זה הזמן הארוך אשר ספר ואילו היה זה התנבלו מה לשמעון שהיה מהשבט ההוא אם נסקע במדה המגונה ההיא ר״ל ללכת אחר עיניו: החמישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם לקחת פילגש להמשך לענין המשגל הלא תראה מה שקרה מהרע מהפילגש הזאת שלקח האיש הלוי שנפסלו בסבת כמה רבבות מישראל ולזאת הסבה זכר רוע תכונת בני בנימן אשר בגבעה בענין המשגל ומה שקרה להם בעבור זה מההשחתה והכליון: הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם להתנהג בקנטורין בתוך ביתו ולהטיל אימה יתרה עם הלא תראה מה שנמשך מהרע מההקנטות שהקניט האיש הלוי פילגשו שהיה זה סבה שברחה ממנו ושבה אל בית אביה ואילו ישבה בבית לא אירע לה זה הרע ולא לישראל בעבורה: השביעי הוא להודיע גם כן שראוי לאשה שלא תטה אוזנה ללכת מאחרי אבל ראוי לה לסבול דבריו ותוכחתו ותטה אל כל אשר יחפוץ הלא תראה מה שנמשך מהרע לישראל מפני שלא סבלה הפילגש דברי הקנטורין ההם מבעלה כי זה היה סבה אל שבתה אל בית אביה ונמשך מזה מהרע מה שבא בזה הספור: השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאד׳ לעכב הליכת האורחי׳ מביתו בעבור תשוקתו לכבדם אבל ראוי כשירצו רבונם שיניחם להשלים רצונם ולזה ספר מה שקרה מהרע בעבור מה שעכב אבי הנערה את האיש הלוי כי זה היה סבה אל שלכו בגבעה וקרה מזה מהרע מה שבא בזה הספור: התשיעי הוא להודיע שאין ראוי להולכי דרכים ללכת בלילה למה שקרה בזה מהסכנה ולזה ספר שלא רצו ללכת אחר ערוב השמש ולולי כי ירושלם היתה אז ליבוסי היו לנים בירושלם מפני כי היום רד מאד: העשירי הוא להודיע כי כשיבא הכרח להתבע לחטא המשגל האיש והאשה מתירין האשה קודם לאיש לזה ולזה היה את האיש ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם: הי״א הוא להודיע זנות בני בנימן ואכזריות׳ שהם העם שהתעללו בפילגש כל הלילה לא השתדלו להאכילה ולהשקות׳ אבל שלחוה בשחר באופן שמתה מהחולש׳ עם זה שבאו עלי׳ באכזריו׳ באופן שהזיקוה בתשמיש עד שנמשך לה מות מזה ולזה ג״כ ספר מאכזריותם שאין איש מהם מאסף האיש הלוי הביתה עם שאין לו מחסור כל דבר ולזה לא יצטרך שיהנוהו מאשר להם לפי מה שהגיד להם ועם מה שאמר להם שהוא הולך לבית יי׳ כי זה היה ראוי שיביאם אל שיאספוהו הביתה לכבוד השם: הי״ב הוא להודיע שראוי לאדם כשארעו לו שלא ישמיע קולו כדי שלא יוסיף לעצמו רע על רע עד היותו במקום יוכל לבטוח בו ואז יוכל להשמיע קולו לבקשת הנקמה ולזה ספר ששתק האיש הלוי עד שבא אל ביתו ואז השתדל להקים מבני הגבעה על הזמה שעשו: הי״ג הוא להודיע שראוי למי שירצה להניע האנשים לעשות דבר מה שיעשה זה בחכמה כדי שיגיע למבוקשו ולזה ראוי שיראה להם בעיניה׳ הדבר אשר ינעם לזה כשיהיה אפשר לו זה ולא יספיק לו ספור הדברים ההם להם כי יותר יאמינו האנשים במה שיראו ממה שיאמינו במה שיסופר להם ולא יראוהו בעיניה׳ ולזה ספר שלא האיש הלוי נתחי הפילגש לכל שבטי ישר׳ ולא רצה לשלוח הספור להם לבד בכתב עם שזה מסך לבם מאד לקנא לזה לרוב הזרות אשר היה בזה הענין ולזאת הסבה לא רצה לגלות להם מה זה ועל מה זה עד שהיו דבריו להם פנים בפנים על זה: הי״ד הוא להודיע שראוי לבער החטאי׳ מן הארץ כדי שלא ילמדו הנשארי׳ ממעשיהם כ״ש בדבר יפותו בו האנשים בקלות והוא ענין המשגל ולזה ספר שכבר התפעלו בני ישראל על זה ההתפעלות הנפלא והתעוררו לבער החטאים בזה האופן שבא בזה הספור: הט״ו הוא להודיע שראוי לאדם שלא יחזיק יד אחד כשיהיו חטאים לשמרם משיגיע להם העונש הראוי להם אבל ראוי לו שלא יכיר להם אחוה אחר סורם מדרכי התורה הלא תראה מה שקרה לבני בנימן בעזרם לאחיהם החטאים שנפל עוזר ונפל עזור ויחדו כלו: הי״ו הוא להודיע שראוי למי שישאל עצה על דבר מה שיבאר דבריו תכלית הביאור עד שיתבאר לו בשלימו׳ איך יתנהג בדבר ההוא שישאל עליו עצה ומתי יהיה עת ראוי יצליח בו דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישר׳ כששאלו באלהים איך יעשו המלחמ׳ מפני שלא חקרו בזה מחקר ראוי כי היה להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם הודיע להם שינוצחו היו נשמרין אז מהמלחמה ולזאת הסבה היה ראוי שישאלו מתי ילחמו בבני עמו ויתנם השם בידם והם לא שאלו אלא מי יעלה בתחלה ולא שאלו מתי יעלו עליהם למלחמה וינצחום ובשאלה השנית היה ג״כ זה החסרון ואולם בשאלה השלישית הרגישו בזה ולזה אמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ולזה היה הרצון בזה שישאלו אם יחדלו מזה לגמרי שסבר בא להם המענה מאת השי׳ באופן שאלות הקודמות מורה שרצון האל ית׳ שיעלו אליו אך שאלו אם יחדלו עתה וימתינו עד עת אחר ולזה באה להם התשוב׳ בשלמו׳ והודיע להם כי מחר יתנם ליד ישרא׳ ואולם התועלות שהגיעו מענין האורב בדבר המלחמה סבר זכרנום בענין מלחמת העי ומשם ילקחו: הי״ז הוא להודיע טוב נפש ישרא׳ כי עם מה שהשחיתו בנימן בהם׳ הגיעה אותם החרטה הנפלאה על כל הרע שהרעו לבנימן והתחכמו להעמיד השבט על עמדו בשמצאו דרך לתת להם נשים מישראל מזולת שיעברו על השבועה שנשבעו במצפה ולזה נתנו להם עצה שיגזלו איש אשתו מהמחוללות כשלא הספיקו בנות יבש גלעד והנה כהנו ביושבי יבש גלעד המנהג שצותה התורה במלחמ׳ מדין ודמה שעל פי יי׳ עשו כל זה ואולם בני בנימן מפני שהיו כלם מודים בי״י בחזק ידי החטאי׳ רצה השי׳ שיענש זה העונש הנפלא באופן שיחברו הם וטפם: הי״ח הוא להודיע אופן השגחת השי׳ באבות הקדושי׳ ולזה סבב שלא ימחה שבט מישר׳ והשאור מפני זה מהם עם מאו׳ איש וסבב שישתדלו ישר׳ בכל ענין שיתקיים זה השבט בדרך שלא ימחה שמו מישר׳:

חנונו אותם׳ כמו מהם כלומר מהנשים האלה תחננו שתניחום להם או פי׳ כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר תנו אותם לנו במתנה כי לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אותם ורז״ל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מכאן ההיתר בלשון החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימן ודרשו ממנו ולא מבנינו א״כ מהדורות הבאים אחריהם היו יכולי׳ לישא נשים ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא נולד עדיין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן: בימים ההם אין מלך בישראל׳ הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא נוגש מטיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנביא ז״ל שמספר ת תולדתו ועניינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל:

רשי

לריב אינו׳ ללכת אינו במלחמ׳: ואמרנו אליהם חננו אותם׳ ריחמנו עליהם כי אינכם יודעים מה לעשות כי לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם ואם על השבועה אתם מקפידים לא עון לכם בדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם שתהא לכם אשמה בדבר ושלום לכם אל תיראו:

פליק ספר שופטים

חר מן מֹא מלין דכתיב וֹיו בסוף תיבותא וקרי יוד וסי׳ מצותו ועשה חסד דמשנה תורה׳ תקעו והחלוץ הולך לפני הכהנים תקעו דיהושע׳ ימנו ויאמר שאול וביהודה׳ הביאו עצה עשי פליליה׳ הכרו נלאית ברוב עצתיך׳ התפתחו התנערי מעפר קומי׳ עצתו קורא ממזרח עיט׳ מטעו ועמך כולם לדוד בי׳ חסיתי׳ חסדו אלהי חסדו יקדמני׳ וענבו למען יחלצון ידידך׳ כחו ענה בדרך כחו׳ ויודעו ישובו לי יראיך׳ והראיתנו אשר הראיתנו

כי עמך מקור חיים

ויהי

באורך נראה אור

רד״ק

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים׳ כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הוי״ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים וכן מנהג לשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי כתבנו שם גם כן: מן הרמתי׳ כתבו רבותינו ז״ל שתי רמות הם שצופו זו את זו ואם כן שתי רמות הם והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים ויהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד בשתים מתחתן בי והדומים להם׳ וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו ויש לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאילו אמ׳ מן צופים כלומר ממשפחת צופים וכן תרג׳ יונתן מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פי׳ הנכון כי ממשפח׳ נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימי׳ ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח: מהר אפרים׳ לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לסיפור הזה בדבר אלקנה ותולדת שמואל שגם הוא לוי היה והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו החזיר ישראל לדרך טובה: אפרתי׳ נאמר על שני פנים האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה. והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קרא׳ אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה אם כן מה שאמר אפרתי שהיה מהר אפרים: ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים וזהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרי׳ מראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערי׳ בהר אפרים כמו שאמר בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו׳ את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות: אפרתי׳ אמר רבי יהושע בן לוי פלאטיני ו״ת אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים: ועלה

רש״י

ויהי איש אחד׳ הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי ותמכו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים: מן הרמתים צופים׳ שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו ויונתן תירגם צופים מתלמידי נביאיא: אלקנה׳ לוי היה מבני אביאסף בן קרח כתייחס שם בדברי הימים: אפרתי׳ יונתן תירגם בטורא דבית אפרים ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס אד׳ חשוב כמו אפרתי כמטייה לר״ם לשון חן: ועלה

ולו ד׳ ר״פ וסי׳ ולו שתי נשים׳ ולו היה בן ושמו שאול׳ ולו אחים בני יהושפט׳ ולו הכין כלי מות חציו:

א אִישׁ אֶחָד מִן־הָרָמָתַיִם צוֹפִים מֵהַר אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיהוּא בֶּן־תֹּחוּ בֶן־צוּף אֶפְרָתִי׃ ב וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי לִפְנִנָּה יְלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים׃

והוה גַּבְרָא חַד מֵרָמָתָא מִתַּלְמִידֵי נְבִיאַיָּא מִטּוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וּשְׁמֵיהּ אֶלְקָנָה בַּר יְרֹחָם בַּר אֱלִיהוּא בַּר תּוֹחוּ בַּר צוּף גַּבְרָא פְּלִיג חוּלַק בְּקוּדְשַׁיָּא בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם׃ וְלֵיהּ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא חַנָּה וְשׁוּם תִּנְיֵיתָא פְּנִנָּה וַהֲוָה לִפְנִנָּה בְּנִין וּלְחַנָּה לֵית בְּנִין׃

פי׳ רבינו ישעיה

ויהי איש אחד מן הרמתים וגו׳ פי׳ מן הר׳ זו שהיו בארץ צוף׳ אשר בהר אפרי׳ ונקראו אותם הרמ׳ רמתים׳ צופים׳ על שם צוף׳ אפרתי׳ בעבור שהיה דר בהר אפרי׳ נקרא אפרתי׳ כי הלוי׳ היו מפוזרי׳ בכל שבטי ישראל בארבעים ושמו׳ עיר שנתנו להם׳

רלב״ג

הנה ספר שמואל היה איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תוחו בן צוף אפרתי וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהוא היה לוי והיה מבני קרח ולזה נתבאר שלא נקרא אפרתי אלא מפני היותו גר בהר אפרים ולזה יהיה ראוי אמרו מן הרמתים צופים מודיע המקום המיוחד שהיה ממנו והוא הרמתה כמו שאמר אחר זה ויבאו אל ביתם הרמתה ואמרו מהר אפרים מודיע מקומו הכולל שהיה גר שם ודמה שתהיה העיר הנקראת הרמתה נראית כשתים והיו צופות זו לזו ולזה אמר שהוא הרמתים צופים או יהיה זה מודיע מעלת משפחתו ומקומם ויהיה הרמתים כמו הרמתים אשר נקוד חירק תחת הת״ו וכמו ונעקם דרכים יפול באחת והרצון בזה שהוא היה מן החכמים היושבים ברמה שהיו צופים ר״ל נביאים כי היושב ברמה יקרא רמתי כמו שהיושב במצרי׳ יקרא מצרי והוא הודיע בזה כי ממשפחו׳ נביאים היה שהיו יושבים ברמה ולזה קבע שם שמואל ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו והנה הוא היה מבני קרח שהיו מהם כמה נביאים או נקראו׳ הרמתים צופים להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בספר דברי הימים ויורה על שהם היו מתיחסים ע׳ צוף מה שאמ׳ אחר זה כאשר באו שאול ונערו הרמתה המה באו בארץ צוף׳ והנה סמך זה הספור לשני הספורים הקודמים כי בכל אחד מהספורים ההם היה מה שהגיע מהקלקול בסבת לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בבית מיכה שהיה בהר אפרים והאיש הלוי בעל הפילגש גם כן היה גר בהר אפרים והסכימו עוד שני הספורים ההם שכבר נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בא בבית מיכה היה מבית לחם יהוד׳ ומשם נסע האיש הלוי שבאה התקלה על ידו והנה סמך לזה זה הספור שהיה איש לוי גר בהר אפרי׳ ויצא ממנו מי שבאה טובה גדולה על ידו לישר׳ וספר שכבר היו לאלקנה שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה ולא זכתה חנה לבנים:

מתים

רשי

ועלה האיש, לשון הוה הוא עולה היה מזמן מועד למועד לשילה ומדרש אגד׳ בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחר׳ כדי להשמיע ישר׳ ויבאו כמותו: ויהי היום, והוא יום מועדא: מנה אחת אפים, חולק חד בחירי הראוי להתקבל בסבר פנים יפות: צרתה, אשת בעלה פנינה: גם כעס, כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם היתה אומר׳ לה כלום קנית מטפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן: בעבור הרעימה, שתתאונן ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה, כנגד רחמה וכן כל לשון בעד: וכן יעשה אלקנה שנה בשנה, נותן לה חלק מובחר להראותה שמחבבה וצרתה לפי חיבה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה: מעשרה בנים, שילדה לי פנינה: אנכי טוב לך, מחבבך: אכלה בשילה, לא מפיק ה״א והאלף חטף קמץ והוא כמו אחרי אכול בשילה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה אחרי אכלה לשון פעול כמו לאכלה לשון לפעול: ועלי הכהן יושב על הכסא, אותו היום ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל: על מזוזת, כמו אצל מזוזת: יי׳ צבאות

מקרא

ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליהוה צבאות בשלה ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים ליהוה: ויהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות: ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב ויהוה סגר רחמה: וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר יהוה בעד רחמה: וכן יעשה שנה בשנה מדי עלתה בבית יהוה כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל: ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים: ותקם חנה אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל יהוה: והיא מרת נפש ותתפלל על יהוה ובכה תבכה:

תרגום

וסליק גברא ההוא מקרתיה מזמן מועד למועד למסגד ולדבחא קדם יי צבאות בשילו ותמן תרין בני עלי חפני ופינחס משמשין קדם יי: והוה יום מועדא ודבח אלקנה ויהב לפננה אתתיה ולכל בנהא ובנתהא חולקין: ולחנה יהב חולק חד בחיר ארי ית חנה רחים ומן קדם יי אתמנע מנה ולד: ומצהבא לה צרתה אף מרגזא לה בדיל לאקניותה ארי אתמנע מן קדם יי מינה ולד: וכן יעביד שנא בשנא בזמן מסקה לבית מקדשא דיי כן מרגזא לה ובכיא ולא אכלת: ואמר לה אלקנה בעלה חנה למא את בכיא ולמא לא תיכלי ולמא באיש ליך ליבך הלא רעותי טבא ליך מעשרא בנין: וקמת חנה בתר דאכלת בשילה ובתר דשתיאת ועלי כהנא יתיב על כורסיה על מזוזי בסטר סיפא דהיכלא דיי: והיא מרירת נפש ומצליא קדם יי ומבכא בכיא:

מסורה

מימים ימימה ה׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר בא: אהב ט׳ בקריא׳ וסימ׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם ׳ ויקח ויבא לאמו ׳ כי את חנה אהב ויי׳ סגר רחמה, בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ׳ כנען בידו מאזני מרמה לעשוק ׳ כי צדיק יי׳ צדקות אהב ישר יחזו ׳ יבחר לנו את נחלתינו את הר ציון ׳ ויבחר את שבט יהודה ׳ ועז מלך משפט אהב: תכעסנה ב׳ חס׳ וסימ׳ מדי עלותה בית יי׳ ׳ ויעזבו את יי׳ ׳ וכל ירמיה דכוו׳ במ״א ולא תכעיסו ׳ וכל מכעיסים דכוו׳ מ״ל במ״א חס׳ והכה יי׳ את ישר׳: ולא תאכל ג׳ בקריא׳ וסי׳ רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ׳ שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו ׳ כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל:

רדק

ועלה, כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמר מעירו לומר שהיה מזרז בני עירו לעלות ׳ ובדרש לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה: מימים ימימה, משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה או פי׳ ממועד למועד וכ״תי מזמן מועד למועד: להשתחוות ולזבוח, להתפלל לפני יי׳ ולזבוח שם זבח המועד ׳ ובדרש ר׳ שאל בשם רבי יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנא׳ להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח: ושם שני בני עלי, זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות: ויהי היום, יום מועד וכ״תי יומא דמועדא ׳ ובדרש ר׳ יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת: ונתן לפנינה, מן השלמי׳ שהיה זובח: ולחנה יתן, כמו נתן כמו אז יבנה יהושע אז יבדיל משה והדומים להם: מנה אחת אפים, מנה אחת נכבדת להסיב אפה וכעסה וכן ארך אפי׳ ארך כעס ויונתן תרג׳ חולק חד בחיר ר״ל מנה הראוי׳ להתקבל בסבר פני׳ יפו׳ ׳ ובדרש מהו אפי׳ בנפילת אפים בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדיה ואדוני אבי ז״ל פי׳ אפים כעס כלו׳ בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שהשי׳ סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינ׳ והיה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים: ויי׳ סגר את רחמה, ת״י מן קדם יי׳ איתמנע לה ולד: צרתה, פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבו׳ זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן: גם כעס, כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים׳ ובדרש מכעסת וחוזרת ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבה קודר או לתנינא חלוק: בעבור הרעימה, מן רעמו פנים ענין זעף ור״ש הרעימה רגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הר״ש כמו וקוף ויתקנהו מן העיר ואולתו מן הדגושי׳ לתפארת הקריאה וי״ת הרעימה לאקניותא כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה: בעד רחמה, על רחמה כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו: וכן יעשה, אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית יי׳ עם ביתו ופנינה גם כן היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית יי׳ כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות: הלא אנכי, כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים וי״מ אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושנו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשר שליטים שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק והדומים להם: אכלה, מקור בתוספת ה״א ואין הה״א לנקבה כי אינה מפיק וכן שתה מקור ופירוש אחרי שאכלו ושתו ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דקדק: ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל יי׳, פי׳ סמוך למזוזת כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו וזבחת עליו סמוך לו וכ״תי בסטר סיפא דהיכלא דיי׳ ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי׳ למלכי בית דוד אלא לכהן גדול כשאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזות אבל ובא דוד וישב לפני יי׳ פירושו שישב עצמו לתפלה ודרשו רבותינו ישב שהוא חסר וי״ו ואמרו יושב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול: ותתפלל על יי׳, כמו אל יי׳ וכן ויתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר על שפן כמו אל שפן:

רלבג

מימים ימימה, הרצון בזה משנה לשנה או מרגל לרגל כמצות התורה והיותר נכון שמשנה לשנה היה עולה שם עם נשיו ברגל ורגל ולזה נאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה ר״ל שפעם אחת בשנה היה עולה מעירו בדרך שלא נשאר לו שם בביתו אפילו הנשים והטף: להשתחוות ולזבוח ליי׳ בשילה, פי׳ רבותי׳ ז״ל להשתחוות ולהתפלל ואף על פי שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היתה יותר נבחרת ׳ ואפש׳ ג״כ שהיתה ההשתחואה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז״ל: ולזבוח, הם שלמי שמחה ושלמי חגיגה: ויהי היום, כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות כי כלם היו שם כמו שפירשנו ׳ ואולם לחנה יתן מנה אחת אפים ר״ל שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שני פנים כאילו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמני׳ מאד ומהנתחים שאין בהם שומן כדי שתבחר מה שתרצ׳ לאהבתו אותה או יהיה אמרו אפים רומז לפנים וירצה בזה שהית׳ יושבת לנגדו פנים כנגד פנים להשגיח בעניינה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה ׳ והנה היתה הסבה בזה הכעס שהכעיסתה צרתה שהיתה מתפארת ברבוי בניה והיתה מבזה אותה על שאין לה בנים ׳ והנה אמר לה אלקנה לנחמה כשהיה רואה אותה בוכה ואינה אוכלת למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשר׳ בנים לרוב אהבתי אותך ׳ והנה קמה חנה אחרי האכילה והשתייה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כמו שאמר ותבכה ולא תאכל וכמו שאמרה ויין ושכר לא שתיתי: ועלי הכהן יושב על הכסא אצל מזוזת היכל יי׳ ׳ ולא היה יושב בהיכל אבל בעזרה והיה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול: והיא מרת נפש ותתפלל על יי׳ ׳ ר״ל כנגד קדשי קדשי׳ והצד ההוא היה לפני יי׳ ר״ל מה שסובב לצד המערבי שהיה בו ארון ברית יי׳ והיתה בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו ׳ והנה

פי׳ רבינו ישעיה

מימי׳ ימימה: תרגומו מזמן מועד למועד׳ ולפי פשוטו נראה [illegible] וכן יעשה שנה בשנה [illegible] ויהי היום׳ והיה בכל [illegible] אפים׳ פי׳ [illegible] בסבר פנים יפות [illegible] גם כעס [illegible] בעבור הרעימה [illegible] אכלה בשילה ואחרי שתה [illegible]

ותדר נדר ותאמר יהוה צבאות אם־ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא־תשכח את־אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליהוה כל־ימי חייו ומורה לא־יעלה על־ראשו׃ והיה כי הרבתה להתפלל לפני יהוה ועלי שמר את־פיה׃ וחנה היא מדברת על־לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה׃ ויאמר אליה עלי עד־מתי תשתכרין הסירי את־יינך מעליך׃ ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת־רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפך את־נפשי לפני יהוה׃ אל־תתן את־אמתך לפני בת־בליעל

וקיימת קיים ואמרת יי צבאות אם מגלא גלי קדמך סיגוף אמתך ויעול דכרני קדמך ולא תרחיק ית אמתך ותתן לאמתך בר בגו בני אנשא ואמסריניה דיהי משמש קדם יי כל יומי חיוהי ומרות אנש לא תהי עלוהי׃ והוה כד אסגיאת לצלאה קדם יי ועלי אוריך לה עד דתתפסק׃ וחנה היא מצליא בלבה לחוד ספותהא נידן וקלה לא משתמע וחשבה עלי כאתתא רויא׃ ואמר לה עלי עד אימתי את משתטיא הלא תפגין ית חמריך מניך׃ ואתיבת חנה ואמרת לא ריבוני אתתא עייקת רוח אנא וחמר חדת ועתיק לא אשתיתי ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי׃ לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא

ראה ה' בקריא וסימ' ראה ראינו כי היה יי' עמך. ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים. אם ראה תראה בעני אמתך. וראו ראו ואל תדעו. קדמאה ובתרא כתיב ו' ומציעתא כתיב ה'. ונמסר גם בסדר תולדות: ויחשבה ג' בקריאה וסימ' ויראה יהודה ויחשבה לזונה. ויחשבה לו צדקה. ויחשבה עלי לשכורה: ויין ושכר ב' דסמיכי בקריא וסי' לחם לא אכלתם ויין ושכר: מכל אשר יצא מגפן היין. ותען חנה ותאמר לא אדני.

רשי

יי' צבאות. למה נתיחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדה של רבי יוסי הגלילי. ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד: אם ראה תראה. רבותינו דרשו בו במס' ברכות מה שדרשו: אמתך. האמור ג' פעמי' במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצוה עליהם: זרע אנשים. צדיקי' כמה דאת אמ' אנשי' חכמים וידועים. ומורה. ת"י ומרות אנש לא תהא עלוהי: ונתתיו ליי'. שיהא ראוי לתתו ליי': שומר את פיה. מצפה שתפסוק כך תרגמו יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק שומר לשון המתנ' כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי: ויחשבה עלי לשכורה. שלא היו רגילים להתפלל בלחש: לא אדוני. לא אדון אתה בדבר הזה גילית עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך שחשדת שאיני שכורת יין: אל תתן את אמתך: כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתכנה הפקר ובזיון לפני כרתה בת בליעל: כי

רדק

ותדור נדר. אני תמה איך חל נדרה על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפי' היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפי' באיש לא מצאנו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק לספור עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק. ויותר אני תמיה איך לא דברו רז"ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד: יי' צבאו'. דרשו רז"ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו יי' צבאות כי מה שאמר למעלה ליי' צבאות בשילה הוא סיפור דברים ממחבר הספר לפיכך אמרו למה נתיחד כאן בשם הזה אמרה חנה לפני הקב"ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתוני' אני אהיה פרה ורבה אם מן העליונים אני אהיה בחיים ולא אמות ועוד אמרו רז"ל אמר רב פעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן: אם ראה תראה. דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלים כמו אם שמוע תשמעו ואמת כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז"ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנא' לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא וגו': בעני אמתך. שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות נח ויפרש"י חמשה בפסוק כי כן דרך המקראות לבאות. ודרשו בו אמר' חנה שלש מצות כנגדה האשה ולא עברתי על אחת מהן: וזכרתני ולא תשכח את אמתך. הכפל לחזק התפילה והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה. ודרשו רז"ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות: זרע אנשי'. פי' זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות ות"י בר בגו בני אינשא. ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסריס. ד"א זרע אנשים חכמים כמה דאת אמר אנשי' חכמים ונבונים אנשי' נביאים כמה דאת אמר וישארו שני אנשים ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים ומאי ניהו משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו: ונתתיו ליי'. שיהיה נזיר קדם יי' ות"י ואמסריניה דיהא משמש קדם יי' ואם כן לדבריו מה נתנה בו חנה והלא כל הלוים ליי' נתונים נוכל לפרש כי אחר הלוים היו באין לעבודת יי' מבן עשרי' ושמש שנה והיא נתנה אותו ליי' כל ימיו. ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמים זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו ליי' וזהו ונתתיו ליי': ומורה. תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון ות"י של שמשון ומספר ותרגם זה ומרות אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתו כמו באלף. ובדברי רז"ל מחלוקת בזה רבי נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנ' ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר רבי יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו רבי נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם אמר רב יוסף כמאן מתרגמי' ומרות אינש לא תהא עלוהי כמאן כר' יוסי. ובדרש מפ' למה נקרא תער מורה אר"ה אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין מורה לא מרחיל אלא מן פרזלא אף הדין שערה לא מרחיל אלא מן פרזלא: והיה כי הרבת'. בדרש ר"ם בשם ר' חלפתא ובשם ר"מ מכאן כל המרבה בתפלה נענה מתלפא שפתיה דר"מ תמן אמר דבי אבהו בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם רבי מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' והא איכון נ"ב אמר רבי יוסי בר בון תרתי שגמלתו: שומר את פיה. היה שומר ועיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכ' לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה שהיא שכורה ות"י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק: מדברת על לבה. כתרגומו כד מצלא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה: עד מתי תשתכרין. עד מתי תראי עצמך כאלו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין: הסירי את יינך. והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרים בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואף על פי שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפי' הכי צועק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נראה כי שכורה את. ות"י עד אימתי את משתטיא הלא תפיגין ית חמריך מיניך: לא אדני. איני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי וכמיכו' קשת רוח כשמיכו' נובלת עליה מגלחי זקן קרועי בגדי' והדומי' להם: יין ושכר. כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש יין זה חדש שכר זה ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות: ואשפוך את נפשי. ברוב התפלה כאלו שפכה נפשה כמו ששפכו לפניו לבבכם ות"י ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי': לפני בת בליעל. לפני יי' כבת בליעל כלומר אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני יי' ית' כבת רשע ות"י לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא נראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה אותי. ופירוש אל תתן אל תתנני בזה הדבר הרע אל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל ונכון הוא הפירוש: כי

רלבג

והנה נדרה חנה נדר ליי' שאם יראה בעניה ויתן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולא תתננו ליי' כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש"י עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש ליי' אם יהיה ראוי לזה רוצה לומר אם היה זכר. ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי היא לא נדרה רק מן התגלחת ושתקה משאר דיני נזירות. או יהיה הרצון באמרה זרע אנשי' בן זכר וזה כי זרע האנשים כשלא ישתנה מזרע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקב' תהיה נקבה כמו שהתבאר בחכמה הטבעית: והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי' ר"ל לפני קדשי הקדשים. הנה היה עלי מביט ורואה תנועת שפתיה וקולה לא היה נשמע ולזאת הסבה חשבה עלי לשכורה וניכה אותה על שכרותה. וענתה חנה ואמר' לא אדני והנה אין הענין כמו שחשבת אבל אני קשת רוח מאד מרוב הרעה והכעס על קשי מזלי: ואשפוך את נפשי. על דרך ולפני יי' ישפוך שיחו והענין בו ענין התפלה שאמרה בה כל רצונה לפני השם: אל תתן את אמתך. ראויה להיו' בת רשע והרצון בו שלא יתכנה כבת בליעל כי אשר הם במדרג' אחת מהצדיק או במדרגה אחרת מהרשע הם ראוים שיסבו יחד להסכמתם בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד: כי

פי' רבינו ישעיה

זרע אנשים. זרע קיי"ם שיגדל באנשי'. וכן ת"י בר בגו בני אנשא. ומורה לא יעלה על ראשו. פי' נראה שנדרה להיות נזיר כמו שמשון האמור בו ומורה לא יעלה על ראשו.

רשי

כי מרוב שיחי, דברתי לפניך קושי׃ שיחי, יש מקומות שהוא לשון אנינות לב, ד"א מרוב שיחי וגו' כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען׃ כעסי, שכרתי משבעת אותי׃ אל תתן, כמו אל תתני בפשט כרי׃ את שלתך, חסר אלף לדרוש בו לשון בנים כמו ובשליתה היוצאת וגו'׃ יתן את שאלתך, כשרה שנתקבלה תפלתה׃ תמצא שפחת חן, לבקש עליה רחמים׃ ופניה לא היו לה, פנים של זעם׃ ויבאו אל ביתם, וידע אלק', מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה׃ לתקופות הימי', מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן היולדת לשבעה יולדת למקוטעים׃ שמואל, על שם אל ועל שם המעש' נקרא כי ממנו שאלתיו׃ את זבח הימי', ית דבח מועדיא׃ ואת נדרו, נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל׃ עד יגמל, לסוף כ"ד חדשים שכך זמן תינוק לינק׃ וישב שם עד עולם, עולמו של לוים חמשים שנה שנ' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וכך היו ימיו של שמוא' חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה כתמנה שופט בא אותה שנה לעיבורו של שמואל כשתיירו ל"ט ושמואל פירנס את ישראל משמת עלי שלש עשרה שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ארבעה חדשים משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מקץ שבת הארון בקרית יערי וירבו הימים ויהיו עשרי' שנה צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד מיתת שאול שלש עשרה שנה וארבעה חדשי' ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשי׃

אך

וכל ביתו ג' וסימ' ויעל האיש אלקנה, ויצא המלך וכל ביתו ברגליו, וימת שאול ושלשת בניו דוה׃ ונראה ה' בקריאה וסימ' ונראה אל הכהן, ונראה שנית אל הכהן, עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את, וגם אני חשפתי שוליך ונראה קלונך, גלה חציר ונראה דשא, ונמסר גם בסדר תזריע׃

כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה׃ וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ מֵעִמּוֹ׃ וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד׃ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה׃ וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו׃ וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת־נִדְרוֹ׃ וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם׃ וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ אֹתוֹ

אֲרֵי מִסְּגֵי אַקְנָיוּתִי וְאַרְגָּזוּתִי אוֹרְכִית בִּצְלוֹ עַד כְּעַן׃ וַאֲתִיב עֵלִי וַאֲמַר אִיזִילִי לִשְׁלָם וֶאֱלָהָא יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יַת בָּעוּתִיךְ דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמַרַת תַּשְׁכַּח אַמְתָךְ רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲזַלַת אִיתְּתָא לְאוֹרְחֵיהּ וַאֲכָלַת וְאַפִּין בִּישִׁין לָא הֲווֹ לַהּ עוֹד׃ וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וּסְגִידוּ קֳדָם יְיָ וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְבֵיתְהוֹן לְרָמָתָא וִידַע אֶלְקָנָה יַת חַנָּה אִתְּתֵיהּ וְעַל דָּכְרָנַהּ קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה לִזְמַן מִשְׁלַם יוֹמַיָּא וְעַדִּיאַת חַנָּה וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ שְׁמוּאֵל אֲרֵי אֲמָרַת מִן קֳדָם יְיָ שְׁאֶלְתֵּיהּ׃ וּסְלִיק גַּבְרָא אֶלְקָנָה וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ יַת דְּבַח מוֹעֲדַיָּא וּלְשַׁלָּמָא יַת נִדְרֵיהּ׃ וְחַנָּה לָא סְלִיקַת אֲרֵי אַמְרַהּ לְבַעְלַהּ עַד דְּיִתְחֲסִיל רַבְיָא וְאַיְתֵינֵיהּ וְאִתְחֲזֵי קֳדָם יְיָ וִיתִיב תַּמָּן עַד עָלְמָא׃ וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעְלַהּ עִיבִידִי כִּדְתַקִּין בְּעֵינַיְכִי אוֹרִיכִי עַד דְּתַחְסְלִין יָתֵיהּ

רדק

כי מרוב שיחי וכעסי, כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען כלו' מרוב שיש לי לשוח לפני האל על הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני יי' ותברך עד הנה׃ יתן יי' את שלתך, חסר האלף והוטלה תנועתה על השי"ן כי משפטו שאלתך ופי' דרך תפלה או אמר לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קותה לדברי הנביא ואמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי' הראשון יהיה פירוש תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפילת עלי תועיל לה, ובדרש נרא' כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמיך מן ברייך׃ ואלהי ישראל יתן את שלתך, שלתך כתיב אמ' לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה שלל עתיד הוא לשלול מן התורה׃ לדרכה, הלכה לה לביתה ואכלה כראה שלא אכלה עם בעלה או אפש' כי אכלה מעט בהפצר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה, ובדרש מהו לדרכה שפירשה נדה כמו כי דרך נשים לי׃ ופניה, פניה הרעי' לא היו לה עוד וכ"תי ואפין בישין׃ לתקופות הימים, ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא, ופי' ותהר חנה שהרתה כבר כי כאשר שבו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמו שאמר ויזכרה יי' לתקופת הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן וים וי"ו כזאת מורו' לשעבר כמו הן אתה קצפת ונחטא ויבקשו הימים והדומים להם ואמרו רז"ל כי ימי הריונה היו ששה חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא שלשה חדשי' ולמדנו מזה היולדת לשבעה יולדת למקוטעים׃ שמואל, הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מיי' שאלתיהו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו גם כן מא' כאילו אמרה שאול מאל׃ כי מיי' שאלתיו, חסר מלת אמרה כלומ' למה קראה שמו שמוא' כי אמרה מיי' שאלתיו׃ וכ"תי ארי אמרת מן קדם יי' שאלתיה׃ וכל ביתו, כתרגומו וכל אינש ביתיה׃ את זבח הימים, כתרגומו ית דבח מועדיא׃ ואת נדרו, לזבוח את זבח הימי' שהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה גם כן לזבוח נדרו כי נדר קרבן ליי' על בן וכ"תי ולאשלמא ית נדריה׃ עד יגמל, עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבע חדש שהתינוק יונק ואע"פ שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששה שמא יחלה מפני הדרך׃ וישב שם עד עולם, כמו שנדרה עליו ונתתיו ליי' ופי' עד עולם כל ימי חייו ורז"ל דרשו עד עולם עולם הלוים שהיו משרתים עד חמשים שנה כמו שכתוב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב שנה כי כבר אמרה חנה ונתתיו ליי' כל ימי חייו ואמ' וישב שם עד עולם והוא עולם של לויים שהם חמשי' שנה ומשבא לבית יי' עד יום מותו חמשי' שנה ושתי שנים שינק כמו שאמר עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כד חדשי' הרי נ"ב שנה׃

יקס

פי' רבינו ישעיה

את שלתך, נעלמה האלף כמשפ' אותיות אהוי׃ ופניה לא היו לה עוד, פירו' פנים רעים, ומה נכנס בלבה רוח שמח שלא להתאונן עוד׃ שמואל כי מה' שאלתיהו׃ אף על פי שהשמו נקרא על שם האל רע׃ או אפ' שלא יתכנו מהם או יתכן בהם עוד׃

רלבג

כי לא דברתי בסבת השכרות אבל בסבת רוב צרפי להתפלל לשם ית' ולסבת הכעס שמכעסת אותי כרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מהשי' ולהשקיט המיית לבבי מהכעס כי כבר ישקיט הכעס באופן מה מהספור וההגדה בו כאמרם ז"ל דאגה בלב איש ישיחנה לאחרי' ובזה האופן היה מנוח לה מרגזה ומעצבה, והנה אמר לה עלי על הדרך מן הנבואה שתפלתה תהא נשמעת או אמר לה זה על דרך תפלה והבקשה ולזה אמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך שתתן לבך להתפלל עליה׃ ותלך האשה לדרכה ותאכל, לבטחונה על תפלת הנביא שתהיה נשמעת או לבטחונה ייעודו ושקט הכעסה לזאת הסבה, והנה השכימו בבקר והשתחוו לפני יי' ושבו לביתם וזכר השי' חנה וילדה בן ותקרא שמו שמואל להוראת כי מיי' שאלה אותו, ואם אמר אומר שהיה ראוי אם כן שתקרא שמו שאול, אמרנו לו כי לא ידקדקו קוראי השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה יי' בעניה וקראה שם בנה לאמר זה ינחמנו מעצבונו והיה ראוי אם כן שיהיה שמו מנחם, והנה מקץ שנה שנפרדו משילה עלה האיש אלקנה וכל ביתו לזבוח ליי' שלמי היום טוב ההוא ואת נדרו אשר נדר בשנה ההיא כי בבאו שם חויב לשלם שם ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וחנה לא עלתה אז כי איננה מחויבת בזה כמו שקדם ולא רצתה להביא שם שמואל עד גמלו כי בדעתה שתקף היותו שם ישאר שם בבית יי' כל ימיו וזה אמרה וישב שם עד עולם ולפי שכבר מצאנו עולם שהוא יובל אמרו ז"ל שכבר ישב שם חמשים שנה כעולמו של יובל ולזה אמרו שכל ימיו של שמואל הרמתי לא היו כי אם נ"ב שנה כי ימי ההגמל היו ב' שני' ולזה יהיה המאמר מכוון על דרך הנבואה והנה יראה שכן היה כי לא שפט עלי ישראל כי אם ארבעים שנה ואחריו עמד ארון יי' בבית אבינדב עשרים שנה ואז עברו שבע שנים למלכות דוד לפי מה שנזכר בזה הספר ולזה לא יהיה מראשית ימי עלי עד מלכות דוד כי אם ע"ג שנה ושבעה חדשים שעמד הארון בשדה פלשתים וכבר מת שמואל קודם מות שאול והיה עלי שופט קודם הולד שמואל ולפי שאמר שבזמן הראשון שהוקם היתה לפניו חנה הנה לא יתכן שיהיו חיי שמואל יותר מן נ"ב שנה זמן מועט ולזה יהיה מן הפלא במה שאמר שמואל ואני זקנתי ושבתי ולהתיר זה הספק אמרו שקפצה עליו זקנה והנה נפרש זה על דרך הפשט בהגיענו שם בע"ה,

אמר

רדק

יקם יי' את דברו · הפסוק מוכיח כי מה שאמ' עלי יתן יי' את שאלתך דרך נבואה אמ' שיתן לה יי' את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהיה לה זרע אנשי' ושיהיה ליי' לפי' אמ' יקם יי' את דברו פי' אשר דבר עלי ה' בא כיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה ליי' · ובדרש אך יקם יי' את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם יי' את דברו : בפרים שלשה · שהם לאכול ומהם לזבוח ליי' וכן ואיפה את קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו לנסך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו ליי' : והנער נער · כלומר עודנו נער קטן ורך ואף על פי כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שנגמלתו כלומר שהשלימה לו יניקתו לסוף כ"ד חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית יי' ואית ורביא היה יניק ואין ר"ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שהשלמה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן כי כן לשון ארמית קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רז"ל יניק וחכים מר ינוק' ומר קשיש' · וי"מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת מן הפשתן : ויביאו את הנער · אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית יי' אל עלי להיות יושב ולומד לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה והדרש אין צריך לכתוב כי מדע הוא והוא רחוק : בי אדני · ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן ע עיניך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל יי' :

רשי

אך יקם יי' את דברו · את שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרה ברוח הקדש ואמ' אלהי ישראל יתן את שאלתך יקם יי' את דברו זהו לפי פשוטו ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמ' יקם יי' את דברו שיהא זה שמואל הצדיק : ואיפה אחת קמח · שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי לפר האח' כדתנן לחם הפנים עשרים וארבע עשרונים מעשרים וארבע סאין עשרון סלת לבאה חטין : ונבל יין · לנסך : והנער נער · ורביא הוה יניק : ויביאו את הנער אל עלי · לראות שנתקיימה נבואתו ורבו' דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטה כדאית' בברכות : בי אדני · לתת עיניך עליו שיהא תלמידך ולפי מדרש רבותינו שלא יעניםוהו מיתה : אל הנער הזה התפללתי · אל תאמר זה ימות ויתן לך אחר : וגם אנכי השאלתיהו ליי' · כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו : הוא שאול · אפרו"כטיץ בלע"ז כלומ' אין אתה רשאי לעכבו הקב"ה מעשה עליו שוא כי השאלתיו לו ועליו להחזיר לו : וישתחו שם · שמואל וים אומרים אלקנה : רחב פי על אויבי · על פנינה :

ותביאהו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה · ויקם אישה וילך אחריה · ותעלהו עמה כאשר גמלתו : בפרים שלשה · מצעית' מל' : אויבי י"א מלאים בקריאה וסימ' רחב פי על אויבי · ואנקמה מאויבי · בשוב אויבי אחור · ארדוף אויבי ואשיגם · אל יעלצו אויבי לי · הצילני מיד אויבי · אויבי יאמרו רע לי · כי אמרו אויבי לי · אז ישובו אויבי אחור · מהוללי בי נשבעו · פרץ האלהים :

אַךְ יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתֵּינֶק אֶת־בְּנָהּ עַד־גָמְלָהּ אֹתוֹ׃ וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃ וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־עֵלִי׃ וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת־שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ׃ וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּהוּ לַיהוָה כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם לַיהוָה׃

א וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהוָה רָמָה קַרְנִי בַּיהוָה רָחַב פִּי עַל־אוֹיְבַי כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ׃

בְּרַם יְקַיֵּים יְיָ יָת פִּתְגָמוֹהִי וְאוֹרִיכַת אִתְּתָא וְאוֹנִיקַת יָת בְּרַהּ עַד דְּחַכִּילַת יָתֵיהּ׃ וְאַסְּקַתֵּיהּ עִמַּהּ כַּד חֲסַלְתֵּיהּ בְּתוֹרִין תְּלָתָא וּמְכִילְתָּא חֲדָא דְּקִמְחָא וּגְרַב דַּחֲמַר וְאַיְתִיתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ לְשִׁילוֹ וְרַבְיָא הֲוָה יָנִיק׃ וּנְכִיסוּ יָת תּוֹרָא וְאַיְתִיאוּ יָת רַבְיָא לְוָת עֵלִי׃ וַאֲמַרַת בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי חַיֵּי נַפְשָׁךְ רִיבּוֹנִי אֲנָא אִתְּתָא דְּאִתְעַתְּדַת עִמָּךְ הָכָא לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ׃ עַל רַבְיָא הָדֵין צַלֵּיתִי וִיהַב יְיָ לִי יָת בָּעוּתִי דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי׃ וְאַף אֲנָא מְסַרְתֵּיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמַיָּא דְּהוּא קַיָּים הוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ וּסְגִיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ וְצַלִּיאַת חַנָּה בְּרוּחַ נְבוּאָה וַאֲמַרַת כְּבַר שְׁמוּאֵל בְּרִי עָתִיד לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמוֹהִי יִתְפָּרְקוּן מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וְעַל יְדוֹהִי יִתְעַבְּדָן לְהוֹן נִיסִּין וּגְבוּרָן בְּכֵין תְּקִיף לִבִּי בְּחוּלָקָא דִּיהַב לִי יְיָ וְאַף הֵימָן בַּר יוֹאֵל בַּר בְּרִי שְׁמוּאֵל עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְאַרְבְּעַת עֲשַׂר בְּנוֹהִי לְמֶהֱוֵי אָמְרִין בְּשִׁירָה עַל יְדֵי נִבְלִין וְכִנּוֹרִין עִם אֲחֵיהוֹן לֵיוָאֵי לְשַׁבָּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בְּכֵין רָמַת קַרְנִי בְּמַתְּנְתָא דְּמַנֵּי לִי יְיָ וְאַף עַל פּוּרְעָנוּת נִיסָּא דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בִּפְלִשְׁתָּאֵי דַּעֲתִידִין דְּיֵיתוּן יָת אֲרוֹנָא דַּייָ בַּעֲגַלְתָּא חֲדָתָא וְעִמֵּיהּ קוּרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵין תֵּימַר כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אֶפְתַּח פּוּמִי לְמַלָּלָא רַבְרְבָן עַל בַּעֲלֵי דְּבָבַי אֲרֵי חֲדֵיתִי בְּפוּרְקָנָךְ׃

רבינו ישעיה

ואיפה אחת קמח · פי' ג' פרים צריכין ט' עשרוני' הרי איפה חסר עשרון · ויתכן הוא סולת כמו שלש סאין קמח סולת : ונבל יין · לנסכים : כל הימים אשר היה · פירו' כל היות ש אחר יהיה חי וכן ת"י כל יומין דהוא קיים · ובא העתיד בלשון עבר : וישתחו שם · אלקנה

הוא שאול ל' ומי והוא שלו. וכו' פוס בר גו וכו'

רדק

עמכה · כלומר לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי יי' את שאלתי כמו שבשרתני אתה וה"א עמכה כה"א אשר שלחתי במשכה כפרים והיו לאות על ידכה והדומים להם כי הה"א פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לארבע אמות של תפלה : אל הנער · בעבור הנער : השאלתיהו · החזרתי לו השאלה שהוא נתן לי וי"ת מסרתיה דיהא משמש קדם יי' : אשר היה · כמו אשר יהיה ורבים כמוהו · הוא שאול · כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון ליי' ויש בו דרש באותה שעה נכנסה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול קיים זהו שאמר שאול ליי' : וישתחו אלקנה · כנגד רשות לצאת מבית יי' או פירושו וישתחו וישתחו שמואל אף על פי שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות ליי' : ותתפלל חנה ותאמר · התפללה לפני יי' ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה ליי' שיחיה ויהיה ליי' ות"י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביא על ישראל וגו' ות"י שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כיי' אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכד נצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפסוק קשת גבורים חתים אמ' על מלכות יון אתנביאת ואמרת ובפסוק שבעים בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק יי' ממית ומחיה עד יי' יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בגן עדן ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפסוק יי' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיח · ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל עניי ארץ ושפלים כי הקב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה השפלים כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה : עלץ לבי ביי' · לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה : רמה קרני ביי' · התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמו שאמר בהם עמי' ינגח והוא באדם דרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמו שאמר ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה ביי' שהיה בעזרי : רחב פי · מלעיל מפני פי שהוא מלה זעירה : על אויבי · על פנינה ועל המכעיסים אותה בהיותה עקרה : בישועתך · שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן : אין

רלבג

אמר אלקנה אך יקם יי' את דברו על דרך תפלה ר"ל שיחיה הבן בזה האופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה : בפרים שלשה · אחשוב שהביאום שם לזבוח שלמים מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכים והביאה הנער בית יי' שילה לקיים נדרה · והנה היה הנער צעיר ימים מאד והנה עם זה לא נמנעה מלהביאו שם לקיים את נדרה · והנה אמר ששחטו את הפר והביאו את הנער לפני עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמה שאמרו לעלי שהוא ישאר שם והיה עלי מצחק זה לקטנו כי הלוי לא יכנס לעבודה כי אם מבן כ"ה שנה ומעלה ולזה אמרה לו חנה בבקשה שישמע דבריה והנה נשבעה בחיי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו במקום ההוא להתפלל אל יי' הנה הוא הנער שהיתה בעבורו תפלתו כי בה נתן השם שאלתי אשר שאלתי ממנו גם אנכי השאלתיו ליי' לעבדו כל ימיו כדרך המשאיל דבר מה להשתמש בו · והנה השתחוה עלי ליי' שם לתת לו תודה במשמע שנתן לה השם שאלתה כמו שאמר עלי לה או אולי השתחוה הנער ליי' כי למדוהו זה לחנכו לעבודת הש"י וידמה שאחר הפרי' שהביאו שחטו בימי' הגם אחרי' מהרגל או הביאום בית יי' למרבה עם הנער · והנה התפללה חנה לפי' על דבר בנה שבח והודאה לפ"י כעל כל אשר גמלה רב טוב וידמה שזאת התפלה היתה על דרך הנבואה ואם נתערב בה קצת ממה שהורגש לה בחוש · וזה ענין התפלה לפי מה שאחשוב : שמח לבי ביי' · אמר' כל זה בעד כנסת ישראל כשיבא שמואל בנה לעבוד את יי' לבדו ולהסיר הבעלים והעשתרות שאם לא יעשה לישראל טוב אפר רי' בו שמחה : רמה קרני ביי' · לנגח את אויבי אחר כן כי כבר נכלו לו אז הפלשתים בידו : רחב פי על אויבי : להיותם תמיד נופלים בידו כל ימי שמואל כמו שנזכר אחר זה והיתה כבת זה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשונה שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בה ידך החזקה אשר חזקה והוסיפה אמונתי בך · הנה

אין קדוש כיהוה כי אין בלתך ואין צור כאלהינו: אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם כי אל דעות יהוה ולא נתכנו עללות: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל: שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה: יהוה ממית ומחיה מוריד שאול ויעל:

ד׳ ל׳ · ל׳ · ולו ל׳ וכתיב א׳ וק׳ ויו · ה · ורגשים

על סנחריב מלכא דאתור איתנביאת ואמרת עתיד דיקום הוא וכל חילותיה על ירושלם ונס רבא יתעביד ביה תמן יפלון פגרי משיריתיה בבין יורון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית דקדיש אלא יי ארי לית בר מינך ועמך יימרון לית תקיף אלא אלהנא: על נבוכד נאצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת אתון כסדאי וכל עממיא דעתידין למשלט בישראל לא תסגון למללא רברבן לא יפקון גידופין מפומכון ארי אלהא ידע כולא ועל כל עובדוהי מתיח דיניה אף לכון עתיד לשלמא פורענות חוביכון: על מלכות יון אתנביאת ואמרת קשתת דגיברי יונאי יתברון ודבית חשמונאי דהוו חלשין יתעבדן להון ניסין וגבורן: על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת דהוו סבעין בלחמא וגען בעותרא וסגיאין בממונא איתמסכנו תבו לאתגרא בלחם מזון פומהון מרדכי ואסתר דהוו חשיבין מסכינין עתרו ואיתנשיאו ית מסכינותהון תבו למהוי בני חורין כן ירושלם דהות כאתתא עקרא עתידא דתתמלי מעם גלותהא ורומי דמליא סגי עממיא יסופון משיריתהא תיצדי ותחרוב: כל אילין גבורתא דיי דהוא שליט בעלמא ממית ואמר לאחאה ומחית לשאול ואף עתיד לאסקא בחיי עלמא:

רשי

ואין צור כאלהינו. אין צייר כאלהינו הוא צר צורה בתוך צורה: אל תרבו תדברו. כל גסי הרוח אשר שמחתם במפלתי ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגומו שתרגם יונתן. עתק. חזק. ד״א עתק לשון סרה כמו ויעתק משם ההרה. יצא דבר סרה מפיכם: כי אל דעות יי׳. יודע מה בלבבכם: ולו נתכנו עלילות. כל מעשה האדם נמנין לפניו: נתכנו. לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו: קשת גבורים חתים וגו׳. כך אומנותו של הקב״ה מתים את הגבורים ומחזיק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים: שבעים בלחם. ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעבם: נשכרו בלחם. פרנסתם ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונות חדלו מטרחם: עד עקרה ילדה שבע׳ ורבת בנים וגו׳. כשהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בניה. חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד יי׳ את חנה ותהר ותלד ג׳ בנים ושתי בנות ושמואל הרי ששה כשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שנים ש׳ ועשרה בנים היו לה שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים שלפני׳ כשילדה חנה ארבע׳ קברה פנינה שמונה וכשנתעברה וולד חמישי כשנטתה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי רבי נחמיה. רבי יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטריא כמניין שמואל: חסידו

רדק

אין קדוש כיי׳. שהתפללתי בבית מקדשו ושמע תפלתי: כי אין בלתך. ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר אין קדוש כיי׳: ואין צור כאלהינו. אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת: אל תרבו. אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה: יצא. אל יצא ואל שזכר עומד במקום שנים: עתק. דבר חזק: כי אל דעות יי׳. הכל יודע הוא ואין נסתר ממנו ואמר דעות לשון רבים כלומר כל דעות בני אדם ידעם כאחד בלא רבוי ובלא שינוי אבלו כמו שאמ׳ היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: ולא נתכנו עלילות. כתוב באלף וקרי בוי״ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי׳ הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה ובן אדם אומר ולא יעשה ודב׳ ולא יקימנה ופירוש עלילות מעשים: קשת גבורים חתים. טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי׳ חתים הם וקשתם וכמוהו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: אזרו חיל. החיל והכח הוא אזורם: שבעים בלחם נשכרו. אותם שהם שבעי׳ מתחילה שבו להיות נשכרי׳ בפת לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה נכרתה. כלומר שמתו בניה. ומה שאמר שבעה אינו דוקא אבל הוא כך חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כתועבות שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבעה ז׳ כוכבים משרתים שבע ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד יי׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות: ורבת בנים. זה אמרה על פנינה אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים. ובדרש עד עקרה ילדה שבעה שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה גם כן על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפילה יפול ברוב על העניני׳ העתידי׳ ובמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך הושמה במכתב בין הנביאים כי היא נבואה כולה עתידה על כרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל עניני העולם ודרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית׳ וברצונו והוא משניח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפילו אם יראה לבני אדם שיגיע להם דבר שאינו על רצונו וחפצם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה חפצם ורצם כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים כמו שאמרה בסוף כי ליי׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת האומות המשלו׳ לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתהדרת עליה׳ בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להצר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל המשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שאמר בישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישובו אל יי׳ בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת המשיח ועניין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הנועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראלי׳ כלו הטובי׳ שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל העניין נמשך בזה הדרך ועתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך: יי׳ ממית ומחיה. את האדם אמר בתחלה ממית ואח כך מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיים ואחר כך ממיתו כשירצה וכן והחלימני והחייני והדומים לו שפי׳ העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מיורדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרווחות וכן אני אמית ואחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם ב או אמר פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא:

רלבג

הנה כשעיין בקדושים שברא הש״י והם המלאכים שהם נבדלים וקיים מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כמו הש״י וזה שכל אחד מהם לו יחס מה אל הגלגל שהוא מניע אותו והוא משים אותו חי ביחס ההוא המיוחד כמו שבארנו בזמני מספר מלחמות יי׳ אמנם הש״י אין לו יחס לאחד מהם כי אין בלתו במציאותו ואין לו שום יחס עם חומר ואין בורא ויוצר כאלהינו כי אף על פי שהש״י סדר שיהוו קצת היצירות באמצעות פועלים מה הנה הם לא ישנו את תפקידם ולא יתחדש מהם רק מה שסדר הש״י שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם הש״י עושה ויוצר כל מה שירצה ואף על פי שיהיה כנגד הטבע. והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש״י לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתי׳ הדומים לזה שעשה הש״י: אל תרבו תדברו. אמרה בעבור דברי פנינה והכעסתה אותה על שאין לה בנים והיותה מתגדלת עליה מצד רבוי בניה ובעבור הדברים האלו שאומרים האנשים קצת לקצת אל תרבו לדבר גבוהה גבוהה ודבר חזק בעבור מה שתראו שהגיע לכם מהטוב או שראוי להגיע מצד כחכם ועוצם ידיכם או רוב הצלחתכם או חולשת שכנגדכ׳ או רוע הצלחתם כי השם לבדו יודע העתידות ולא נתכנו המעשים לאיש אשר יחשב לעשותם כי לא אדם דרכו כמו שזכרה אחר זה. ולמה שהו׳ קרי בוי״ו ולו נתכנו הנה הרצון בזה כי הש״י לו לבדו נתכנו העלילות כי הוא לבד יכול על כל אשר יחפוץ. הגבורים הם חתים כשירצה הש״י עם היות קשתם בידם וכחם. והאנשים הנכשלים אזרו חיל עם עזר הש״י כמו שהתבאר מענין סנחריב להלחם על ירושלם עם שאר המופתים הדומים לו. האנשים השבעים כשהם עשירים שבו כשירצה הש״י להיות עניים עד שיהיו משתכרים בפת לחם שהוא השכר המיוחד להם בתכלית הדלות. והאנשים הדלים והם הרעבים חדלו כי שבו עשירים וחדלו מהשתכר כשירצה הש״י עד שהעקרה כשירצה השם ילדה שבעה ר״ל בנים רבים ואמר זה על עצמה בדרך נבואה כי ראתה שיהיו לה עוד בנים ובנות כמו שספר אחר זה כי פקד יי׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים והנה אמרה שבעה על דרך אמרו שבע יפול צדיק וקם שבע תועבו׳ בלבו ומי שהיא רבת בנים יקרה לה כשירצה הש״י שאומללה ונכרתה מרוב בניה באבדן בניה ואפשר שמתו בסוף בני פנינה ועליה אמרה כן: יי׳ ממית ומחיה. האנשים אחר זה כאן מתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות עניינו בתכלית הפלא. ואמרה מוריד שאול ויעל לכפול העניין במלות שונות כי הרצון בשאול קבר כמו כי ארד אל בני אבל שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ וכזה נקרא המקום היותר שפל שאול כמו שפירשנו בביאורנו לספר איוב: יי

רבינו ישעיה

אל תרבו שתדברו גבוהה ויצא עתק מפיכם לחרף אותי על שהייתי עקרה: כי אל דעות יי׳ ולא נתכנו עלילות. והוא הכין כיתן לעקרות בנים ולהמית בני היולדות: עתק. הוא דיבור קשה כמו הדוברות על צדיק עתק: ונתכנו. כמו מי תכן את רוח יי׳: עלילות. מעשים: קשת גבורים חתים. פי׳ מקר׳ מסורס הוא. גבורי קשת חתים. ועל שנסתרס כתב גבורים: שביעים בלחם נשכרו. לאחרי׳ בלחם: ורעבי׳ חדלו. מרעבונם. וכך הם דרכי הבורא. משנה העתים עד שהעקרה יולדת הרבה ורבת בנים אומללה. ולא חדלו מורגם בלא נורך. וחבירו בותשר דבורה. ושבעה הוא ריבוי חשבון כמו תן חלק לשבעה וכמו כי שבע יפול צדיק וקם. ולא על עצמה דברה אלא על כל העקרות שמוליד הבורא.

חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריבו מריביו בין יחיד בין רבים: עליו בשמים ירעם, עלו כתיב אפילו עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם: ידין אפסי ארץ, שופטן ומייסרם יוסטי"ציי"א בלע"ז: היה משרת את יי' את פני עלי, מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני שכינה: ומשפט הכהני' יהם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לאכל כי אם חזה ושוק של שלמים: דוד כיור: בקלחת, יורה: בפרור מחבת: כי

ינחלם ג' חס' בליש' נחילה בקריאה וסימ' וכסא כבוד ינחלם, כי הוא ינחלנה את ישר': מאחזתו ינחל את בניו: וישת ו' בקריאה וסימ' וישת לו עדרים לבדו ולא שתם, וישת על ראש אפרים והוא הצעיר, וישת אל המדבר פניו, וישת עליהם תבל, וישת חשך סביבתיו: וימד שש שערים וישת עליה, ונמסר גם בסדר ויצא:

יְהוָה מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם: מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל: רַגְלֵי חֲסִידָו יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ כִּי־לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר־אִישׁ: יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהוָה יָדִין אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ:

וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה אֶת־פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן: וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהוָה: וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ: וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה:

יְיָ מְמַסְכֵּין וּמַעְתִּיר מַשְׁפִּיל אַף מָרִים: מָקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִּילְקַלְתָּא מָרִים חֲשִׁיכָא לְאוֹתָבוּתְהוֹן עִם צַדִּיקַיָּא רַבְרְבֵי עָלְמָא וְכוּרְסֵי יְקָרָא מַחְסִין לְהוֹן אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְּלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא מִלְּרַע אַתְקִין גֵּהִנָּם לְרַשִׁיעַיָּא עָבְרֵי עַל מֵימְרֵיהּ וְצַדִּיקַיָּא עָבְדֵי רְעוּתֵיהּ שַׁכְלֵיל לְהוֹן תֵּבֵל: וּגְוִיַּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִטַּר מִגֵּהִנָּם וְרַשִׁיעַיָּא בְּגֵהִנָּם בַּחֲשׁוֹכָא יִתְדְּנוּן לְהוֹדָעָא אֲרֵי לָא מַן דְּאִית בֵּיהּ חֵילָא זַכֵּי לְיוֹם דִּינָא: יְיָ יִתְבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לְעַמֵּיהּ עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא בְּקָל רָם יַשְׁקִיף יְיָ יַעְבֵּיד פּוּרְעָנוּת מִן מָגוֹג וּמַשִּׁירְיַת עַמְמִין חֲטוֹפִין דְּאָתַן עִמֵּיהּ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְיִתֵּן תּוּקְפָּא לְמַלְכֵּיהּ וִירַבֵּי מַלְכוּת מְשִׁיחֵיהּ: וַאֲזַל אֶלְקָנָה לְרָמְתָא לְבֵיתֵיהּ וְרַבְיָא הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי כַּהֲנָא: וּבְנֵי עֵלִי גֻּבְרִין רַשִׁיעַיָּא לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ: וְנִימוּסָא דְכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא כָּל גְּבַר דְּנָכֵיס נִכְסְתָא וְאָתֵי עוּלֵימָא דְכַהֲנָא כְּמִבְשַׁל בִּסְרָא וּמַשִּׁילְיָא דִּי לֵיהּ תְּלָת שִׁנִּין בִּידֵיהּ: וּבָקַע לֵיהּ בְּכִיוֹרָא אוֹ בְדוּדָא אוֹ בְקִדְרָא אוֹ בְמִילוּסָא כָּל דְּמַסֵּיק מַשִּׁילְיָא נְסֵיב כַּהֲנָא לְנַפְשֵׁיהּ כְּדֵין עָבְדִין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְּאָתַן לְדַבָּחָא תַמָּן בְּשִׁילוֹ:

אף

רד"ק

אף מרומם, הרבוי לפי שהעלייה יותר כח וגבורה מהירידה: מאשפות, לשון יחידות בשקל אחות הראוי בתשלומו אחיות וקבוצו חבקו אשפתות בתמורת הא ברגש: מצוקי ארץ, עמודי ארץ וכן ויציקום לפני יי' ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיים התבל וכן אמר וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר"ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי הארץ לו הם ובכחו עומד הכל וסדר הייטוב בארץ להעמיד היצורים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות הייטוב יקראו תבל: חסידו, כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכן מריבו עלו והענין אחד כי יו"ד הרבוי תפול לפעמים: ישמור, שלא ינגפו: ידמו, שתקו מרגשת' ורשעתם או פי' יכרתו וכן נדמו בעונם ופי' בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול: כי לא בכח יגבר איש, לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון הא' להושיבם בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועושרם: יי' יחתו מריביו, מריבי הצדיקים הם מריביו: עליו בשמי' ירעם עליו על כל אחד מריביו ובי"ת בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים יי' וכן בי"ת בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר עשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים שאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם: ידין אפסי ארץ, על דרך כי הוא לקצות הארץ יביט אם יסתר איש במסתרים: ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו, כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמר' חנה זה על דרך נבואה או דרך קבלה כי היתה קבלה אצלם כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי הא-ל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישר' על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישר' והוא ימשחנו: על ביתו, כמו אל ביתו וכן ותתפלל על יי' כמו אל יי': את פני עלי, כמו לפני כלו שהיה עלי מלמדו עבודת יי' ות"י בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדיהון: בני בליעל, בני רשע, וכדרש בנים שבלו שם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את יי' או פירושו לא ידעו את יי' לא היו יודעים דרך יי' שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים ות"י גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם יי': ומשפט הכהנים, הם שמו להם זה החק והמשפט: כבשל הבשר, בשר שלמים ומלבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משאר הבשר שהיה חלק הבעלים: כל אשר יעלה המזלג, בבת אחת וזה היה חק עולה וגזל ששמו הכהנים על ישרא' והמזלג ידוע והוא כלי ברזלים לו שינים שמעלין בו בשר מן הקדירה: שלש השינים בידו, שלש שם תואר כמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשינים וכמוהו גדול הכנפים ר"ל שכנפיו גדולים כן שלש השיני' ר"ל בו שיניו שלש ויהיה שלש תואר על משקל גדול. ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששיני האדם והבהמ' הם זוגות אמר בשיני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות: והכה, במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה: בכיור, כיור דוד קלחת פרור מיני קדרו' הם ות"י וקבע לי' בכיורא או בדודא או בקדירא או במליסא ותרגו' מזלג משילא ותרגום ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשיליתיה ומחתיתיה: יעלה, מבנין הפעיל: גם

רלב"ג

ה' מוריש, השי"ת מוריש ואחר כך מעשיר האד' כשירצה ומשפיל אותו ואח"כ מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי שיתגאה העשיר על עשרו ורוממותו ולא שידאג אחד על שפלותו השפל ועל עניו העני כי השי"ת מקים מעפר דל וירים האביון מן האשפה ר"ל מי שהיה אביון כל כך עד שהיה מנקה המקומו' לאסיר מהם האשפה והלכלוך ירימהו השי"ת להושיב אותו עם נדיבים, וינחילם כסא כבוד, ר"ל שישימם מלכים נכבדים ומנהיגי' אחר היותם דלים ואביוני', והנה אמרה זה לפי מה שאחשב על דלותה מהבנים ונתן לה השי"ת בן שכופו להיו' מושל בישראל ממשלה נכבדת, והנה היה זה כן כי ליי' עמודי הארץ ועל העמודים ההם שת הייטוב אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו בזה השפלי' אם הם סבת קיום המין האנושי באופן שלם, ובזאת ההשגחה ישמר רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם, ואולם הרשעים לא יכין להם אור ויראה להם הרע שיפלו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך, וכבר יתבאר שזה אמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שינוצח עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגחת השי"ת באיש החלוש, והנה עתה התפללה חנה בעבור בנה ואמרה דרך תפלה יי' יחתו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו, ירעם השי"ת בשמים וכן היה במלחמה ראשונה שנלחם שמואל בפלשתים שנאמר וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם, יי' ידין אפסי ארץ כי הוא היה הולך ממקום למקום לשפוט ישראל, ויתן השי"ת עוז למלוכה אשר ימליכהו שמוא' וימלוך בחייו והוא שאול באופן שינצח אויבי ישראל, וירים השי"ת קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח כל אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו, עוד ספר שכבר הלך אלקנה זה הרמתה בעבור ביתו ולולי זה היה נשאר שם בעבור הנער שנשאר שם לשרת את יי' והניחו שם את פני עלי הכהן כדי שילמדנו וישירנו לעבודת השי"ת, או יהיה על ביתו כמו אל ביתו כמו ישעה האדם על עושהו שהוא כמו אל עושהו, והנה בני עלי היו רשעים ובלתי יודעים השי"ת ולזאת הסבה היו רודפים אחרי הזוללות והיו מפני זה לוקחים מישראל יותר מכדי חקם מבשר השלמים שהוא חזה ושוק ושמו להם הכהנים חק ומשפט שהיו לוקחים מהבשר שבשלו ישראל מן השלמים כל אשר יעלה המזלג מהכלי שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס ובזיון לקרבנות שהם היו לוקחים אות' על צד רדיפת התאוות ולא נתנו להם המתנו' שנתן להם השי"ת אם לא לתכלית שיחזיקו בתורת יי' מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם, ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים ולישראל והם החלבים עם מה שנמשך להם היו חוטפים להם בחזקה מבשר הזבח לאכל בבלי תחת הבשר המבושל כשמו להם לחק לקחת מזבחי ישראל יותר על מה שהיה ראוי להם ונגה שמו שלחנם קודם לשולחן גבוה כאילו היתה לשוא העבודה ליי' והיה עקר הכוונה למלאת בטנם ובזה האופן נאצו בני עלי את מנחת יי', והנה

רבינו ישעיה

ה' מוריש ומעשיר, אין מוריש מלשון רש שאילו כן היה לו לומר מריש המם בחירק אלא מורי' האל' מירושתו, כמו פרם תירשם: מצוקי ארץ, פי' יסודות: מריביו עליו, כמו וכעריכם אתם: ויתן עוז למלכו, יש לומר שהתפללה על שאול ודוד שהמליך ומשח שמואל: ומשפט הכהנים, קבעו להם חוק ליקח כל אשר יעלה המזלג יתר על חזה ושוק שלהם.

רשי

כי נאצו · לשון בזיון : נער חגור אפד בד · פרדוט דבוץ והוא לשון מעיל שהרי תירגם יונתן מעילין דשי כן תלבשנה הבנות לות מעילין כרדוטין : ומעיל קטן תעשה לו אמו · משנה לשנה : וברך עלי · לשון הוה הוא מברכו היה בכל שנה תחת השאלה אשר שאל לו בן ואומר לו ישים יי' לך זרע יהיה רצון שכל בנים שיהו לך יהו מן הצדקת הזו והרי זה מקרא מסורס : אשר ישכבון · כמשמעו ורבותינו אמרו מתוך שהיו את קיניהן והם היו ממתינות עד שתרצין קיניהן קריבין מעלה עליהם כאילו שכבום : אשר

מסורה

חטאת ז' פתחין בקריאה וסימ' מלבד חטאת הכפורים · כי חטאת קסם מרי · ותהי חטאת הנערים · חטאת יהודה כתובה · וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה · חטאת הקהל הוא · חטאת פימו דבר שפתימו · וכל תריסר רכוו' במא קמץ ותם המרכבה לרכש · ונמסר גם בסדר תצוה : וברך ג' בקריאה וסימ' וברך את לחמך

מקרא

טו גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי : טז ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה : יז ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני יהוה כי נאצו האנשים את מנחת יהוה : יח ושמואל משרת את פני יהוה נער חגור אפוד בד : יט ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את אישה לזבח את זבח הימים : כ וברך עלי את אלקנה ואת אשתו ואמר ישם יהוה לך זרע מן האשה הזאת תחת השאלה אשר שאל ליהוה והלכו למקומו : כא כי פקד יהוה את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות ויגדל הנער שמואל עם יהוה : כב ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים הצבאות פתח אהל מועד :

ל' בתרי · לו ק' · לא כבד · ג' פתחין וכל תריסר רכוו' כת"א · סימן · ג' מל' בליש · ג' · ג' · ב' א"ך

ואת מימיך · וברך פרי בטנך ופרי אדמתך · וברך עלי את אלקנה ואת אשתו · ונמסר גם בסדר משפטים ·

תרגום

אף עד ולא יתסקון תרבא למדבחא וייתי עולימא דכהנא ואמר לגברא דדבח הב בסרא למטוי לכהנא ולא יסב מינך בשר מבשל אלהן כד חי : ואמר ליה גברא אוריך עד דיתסקון תרביא וסב לך כמא דרעוא נפשך ואמר ליה ארי כען תתן ואם לא יהבון מינך בעל כורחך : והות חוב עולימיא סגי לחדא קדם יי' ארי בזו גבריא ית קורבניא דיי' : ושמואל משמש קדם יי' עולימא אסיר כרדוט דבוץ : ומעיל זעיר עבדא ליה אמיה ומסקא ליה מזמן מועד למועד במסקה עם בעלה לדבחא ית דבח מועדיא : ובריך עלי ית אלקנה וית אתתיה ואמר יקיים יי' לך בנין כשרין מן אתתא הדא חלף שאלתא דשאיל קדם יי' ואזלו לאתריהון : ארי על דכרנא דחנה קדם יי' ועדיאת וילידת תלתא בנין ותרתין בנן ורבא רביא שמואל משמש קדם יי' : ועלי סיב לחדא ושמע ית כל דעבדין בנוהי לכל ישראל וית די שכבין ית נשיא דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא :

רדק

גם בטרם · היו לוקחי' את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיזכו משלחנו אחר שירקו הדם ויקטירו החלבים · ובדרש אמר להם הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים משוחין בחמה מה ישר' אומרין להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואחר כך יקח לו והבא מה הכהן אומר לו הדם אני זורק והחלב אני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן : ולא יקח ממך · כך היה אומר לו ואחר כך היה לוקח גם מן המבושל או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו שכתוב כבשל הבשר ופעמי' היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל : כיום · הכף כף האמתות וכן השבעה לי כיום כי אותו כהיום המכאון אותו : ואמר לו · כתוב בו"ו וקרי באלף ושניהם נכונים בענין : כי נאצו · כמו כי נאץ נאצת ענין מיאוס ובזוי וכ"תי ארי בזו · את מנחת יי' · כתרגו' ית קרבנא דיי' : משרת את פני יי' · למה כתב זה והלא אמר למעלה משרת את יי' אלא לפי שספר בבנו עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ובשתייה ובתענוג העולם אלא משרת את פני יי' ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את יי' וללמוד את עבודת הלויים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבוד' יי' : חגור אפוד בד · ת"י כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילין כרדוטין ותרגם ומעיל קטן כמשמעו זעיר דומה לי כי המעיל נעשה בתכונ' שונות יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמואל שנאמר והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שהיה עוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות היה מלבוש עשוי בתכונ' מלבושי הנשים וכן האפוד עשוי בתכונ' שונות של כהן גדול היה עשוי בתכונה הכתובה בתורה ואפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את יי' והיו משתמשים בו משאר בני אדם ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד : ומעיל קטן עשתה לו · המעיל שהיה עוטהו במועד לכבוד היום ובאמרו קטן כלומ' במדתו והוצרך לומר זה כי לא היה מנהגם לעטות מעיל אלא הגדולים אבל הקטנים לא וזה מרוב אהבתה אותו וכי היה משרת את פני יי' עשתה לו מעיל ולא היתה מניחתו אבלו כדי שלא יעטה אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבוד היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלעטותו לפי' היתה מעלה אותו לו במועד ומחזיר' אותו עד מועד אחר : תעשה · כמו עשתה ורבים כמוהו או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל : והעלתה · כפתחו הה"א והעי"ן להקל על קריאתם וקריאת המלה מלרע כי הטעם בתי"ו : וברך · כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם שישים יי' להם זרע שיהיו עמהם כי שמואל כבר נתנוהו ליי' ותחתיו יתן להם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל ולי' כמו מיי' או יהיה פירושו תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו ליי' והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתו' לעת זקנתם וכ"ת זרע בנין כשרין : למקומו · ולא אמר למקומם כראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת : כי פקד · טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחין בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד יי' אותה : עם יי' · משמש כתרגומו משמש קדם יי' : זקן מאד · אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנתו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושים בדברי הכהונה ואע"פ שכהן אינו נפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא נפסל ועל עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת : ישכבון · כמשמעו ויש מרבותי' ז"ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע"י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומלינים אותם חוץ לבתיהם לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו שכבום : הנשים היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן וקראו בלשון צבא וכן בלויים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבוא צבא לפי שהבאים לעבודת האל לביתו באים צבא וחיל שנאספים מזה ומזה לבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאות וכן אמר במראות הצובאות ותרגום בשניהן דאתיין לצלאה · ומה שאמר בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד וקרא בית יי' אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה : הטעם

רלבג

והנה היה שמואל משרת את יי' והנה מקטנותו היה חגור אפוד בד לשמו שהוא נבדל לעבוד' הש' כמו הענין בכהני נוב עיר הכהנים שהיו כם שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד · והיתה עושה לו אמו מעיל קטן שנה בשנה ועליו היה חגור אפוד בד · ושנה בשנה היה מברך עלי את אלקנה ואת אשתו שישים לו זרע מן האשה תחת השאלה אשר שאל ליי' כל אחד מהם והלכו אחר זה למקום אלקנה ויראה שזאת הברכה היתה שנה בשנה מפני ראות עלי טוב תכונת הנער והיותו גדל וטוב גם עם אלהים וגם עם אנשי' כמו שזכר אחר זה · עוד ספר כי עלי היה זקן ושמע החמס שהיו עושין בניו לכל ישראל מענין לקיחתם מהם הבשר המבושל או החי באופן הקודם · ושמע גם כן את אשר ישכבון הנשים הצובאות פתח אהל מועד · וראוי שתדע שאין הכונה בזה הענין המשגל שאם היה הענין כן היה ראוי שיגנה הנביא שבא לעלי בני עלי על זה החטא העצום ולא מצאנו שגנה אותם רק על החטא שזכר תחלה ולזה יהיה הרצון בזה כי הנשי' הצובאו' פתח אהל מועד מצד הבאת קיניהן והם הזבות והיולדות הם היו מתעצלין בהקרבת קרבניהן באופן שהיו שוכבין וקיניהן לא קרבו ובזה האופן היו שוכבין את הנשים שלא הקריבו קרבנותיהן בדרך שיוכלו ללכת לבתיהן וזהו פירוש נאות מאד לפי הלשון ולפי הענין ובדרך זאת הבינו רז"ל זה הפסוק ר"ל שלא שכבו עמהן אבל היו שוהין קיניהן · ואמר

רבינו ישעיה

תחת השאלה אשר שאל ליי' · כי לא פלא חנה בן אחר ונא יות אנא שתצעה בנים ואף על פי שילדה שמואל היה מברכת עלי ברוח הקדש שיהיו לה בני' אחרי' · והו שכתוב לפנים כי פקד · מודיעך הכתוב שנתקיימה ברכתו כי ברוח הקדש היה מברכה כברכת יצחק ליעקב ויעקב לבניו · ושמו עונה על לב חנה כמו ותפל רוח שעונה על נפש דוד ·

הצבאות · במראות הצבאת רפה יורין אל בווין כגד' ·

ולא ישמעו ד' וסי' נמסר בסדר שמות: וטוב ה' קמצין בקריא' וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר · והנער שמואל · ושמו שאול בחור וטוב · וימצאו מרעה שמן · הוכפת חכמה וטוב · וסי' בלשון תרגום שמואל טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא · ונמסר גם בריש ויירא:

וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תַעֲשׂוּן כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ אֶת־דִּבְרֵיכֶם רָעִים מֵאֵת כָּל־הָעָם אֵלֶּה: אַל בָּנָי כִּי לוֹא־טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם־יְהוָה: אִם־יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַיהוָה יֶחֱטָא־אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל־לוֹ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי־חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתָם: וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל הֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב גַּם עִם־יְהוָה וְגַם עִם־אֲנָשִׁים:

וַיָּבֹא אִישׁ־אֱלֹהִים אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל־בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פַּרְעֹה: וּבָחֹר אֹתוֹ מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן לַעֲלוֹת עַל־מִזְבְּחִי לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לָשֵׂאת אֵפוֹד לְפָנָי וָאֶתְּנָה לְבֵית אָבִיךָ אֶת־כָּל־אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מָעוֹן וַתְּכַבֵּד אֶת־בָּנֶיךָ מִמֶּנִּי לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי:

וַאֲמַר לְהוֹן לְמָא תַעְבְּדוּן כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא שָׁמַע יָת פִּתְגָּמֵיכוֹן בִּישִׁין מִן כָּל עַמָּא אִלֵּין: לָא בְרַי אֲרֵי לָא תַקְנָא שְׁמוּעֲתָא דִּי אֲנָא שָׁמַע דְּרָעַן עַמָּא דַיְיָ: אִם יְחוֹב גְּבַר לִגְבַר הֲלָא יֵיתוֹן לָקֳדָם דַּיָּנָא וְיִשְׁמַע מִלֵּיהוֹן וְיַפְלֵי בֵּינֵיהוֹן וְאִם קֳדָם יְיָ יְחוֹב גַּבְרָא מִמַּן יִבְעֵי וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר אֲבוּהוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְקַטָּלוּתְהוֹן: וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל אָזִיל וְסָגֵי וּשְׁמֵיהּ טָב וְתַקְּנָן אוֹרְחָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְתְרִיצִין עוֹבָדוֹהִי בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא: וַאֲתָא נְבִיָּא דַיְיָ לְוָת עֵלִי וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתִי לְבֵית אֲבוּךְ כַּד הֲווֹ בְמִצְרַיִם וּמְשַׁעְבְּדִין לְבֵית פַּרְעֹה: וְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי כָהִין לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחִי לְאַקְטָרָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וִיהָבִית לְבֵית אֲבוּךְ יָת כָּל קוּרְבָּנַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: לְמָא אַתּוּן אַנְסִין בְּנִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּבְקוּרְבָּנִי דְּפַקֵּידִית לְקָרְבָא קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וִיקָרְתָּ יָת בְּנָךְ קֳדָמַי לְאַצְלָחוּתְהוֹן מֵרֵישׁ כָּל קוּרְבַּן מִנְחַת יִשְׂרָאֵל דְּעַמִּי

רשי

אמר אנכי שומע · מעבירי' עם יי' שמועה שעם יי' מעבירים עליהם לשון ויעבירו קול במחנה מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה: ופללו · לשון משפט כמו ונתן בפלילים: אלהים · דיין: כי חפץ יי' להמיתם · שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין כאמר כי לא אחפוץ במות המת: ויבא איש אלהים · זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך · מכאן שנתנבא אהרן במצרים ומה היא הנבואה היא שנאמרה ביחזקאל ואומ' אליהם איש את שיקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו: הנגלה נגליתי · הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה כזאת נתתי לאהרן: אשר צויתי מעון: אשר צויתי במעוני: להבריא' מראשי' וגו' · הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לעמי לעיני עמי כבדת את בניך ממני ומהו הכבוד להבריאכם מראשית כל מנחת ישרא' קדמה סעודתכם לסעודתי כמה שנאמ' גם בטרם יקטירו' את החלב וגו': להבריאכ' · לשון סעוד' כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם: לעמי

רדק

העם · אלה הבאים לזבוח גם בני העי' הילה: מעבירים עם יי' · שאתם מעבירים עם יי' מלבא באהל מועד מפני החמס שאתם עושים להם בקרבנותיהם ות"י דרכנין עמא דיי' כלומר מעבירים עם יי' קול עליכם ומרננים אחריכם: ופללו אלהים · ישפטנו הדיין ות"י אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון נראה כי פירש פללו מתרגום ובצרת ותפלי: מי יתפלל לו · מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית' · ויש לפרשו לשון תפילה ובקשה על דעת יונתן ש תרגמו כן ממן יבעיה וישתביק ליה: כי חפץ יי' להמיתם · על דרך השמן לב העם הזה ואמר עד אשר אם שאו ערים וכן ויחזק יי' את לב פרעה וכן כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארי' יראו וייראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצ' לשוב ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת השיבו וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל יי' בכל לבבו ונראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל ת תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמ' ונראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם ה הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו ל לקול אביה' ויענשו וימותו ברשע כדי שיאמרו בני אדם רשעי' היו אלה וראוים היו לעונש הזה ו ויצדיקו עליה' את הדין · ורבותי' הקשו אלה הפסוקים ואמרו כ כתיב כי חפץ יי' להמיתם וכתוב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין: הולך וגדל וטוב · כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו ות"ת וטוב ושמיה טב: גם עם יי' וגם עם אנשי' · כתרגומו ותקנן אורחתיה קדם יי' ותריצין עובדוהי בגו בני אינשא: ויבא איש האלהים · רבו' אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעים ושמנה נביאים שנתנבאו לבני ישראל: הנגלה מקור בתשלומו עם נון נפעל כמו נכסף נכספת נשאל נשאל דוד והה"א לתמיהה והמפרשים פירשו הה"א לאמת הדבר כפשוטו של הענין וכן ה"א הרצחת גם ירשת · ואדוני אבי ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה"א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחר אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי תבא זאת הה"א לתחלת הדברים לשמוע התשובה ואע"פ שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איפה מה זה בידך מה לך פה אליהו ומה לך היום וכן הה"א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב: אל בית אביך · אהרן ומשה שהיו נביאי יי' במצרי': לבית פרעה · כתרגומו ומשעבדי' לבית פרע': לעלות על מזבחי · משפטו להעלות מבניין הפעיל כלומר להעלות עולות: למה תבעטו בזבחי · כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינ' באים הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשים וכאילו תבעטו בהם ותרחיקום כי בעבורכ' נמנעים ישראל מלהביא: אשר צויתי מעון · כלומר במעוני וכן המנחה בית יי' כמו בבית יי': ותכבד · שלא גערת בהם ולא מנעתם מעשות הרעות: להבריאכם · ולא אמר להבריאם כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלי' ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד: לעמי

רבינו ישעיה

מעבירים עם ה' · תי' דרכנין עמא דיי': אם · חטא איש לאיש ישפטנו הדיין ויפיי' את התובע · אבל אם יחטא איש כבורא מי יפייס כבור' ויתפלל בעדו שימחול לו אם לא ישוב החוטא מדרכו הרעה · ונפל דגשות למ"ד ופללו להקל: הנגלה נגליתי · דרך הה"א לבא יתירה בענין זה כמו הכמכת מכהו הכהו · הנקל לכתו בחטאת ירבעם: תבעטו בזבחי · לשון בזוי כאדם שמבעט הדבר ברגלו ומבזהו: אשר צויתי מעון · חסר בי"ת: להבריאכ' מראשית כל מנחת ישר' לעמי · להבריא' אינו נוכח באחר · אע"פ שהוא נכבד ·

רלבג

ואמר להם על זה עלי כי לא טובה השמועה והקול שהיו מעבירין עליהם עם יי' כי הם היו חוטאים בזה ליי' ובוצעים בקרבנותיו באופן שזכרנו: אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים · ר"ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עותו כי הדיין אינו לובש קנאה על זה החטא כי לא לו חטא ויראה זכותו לפי מה שאפשר · ואולם אם ליי' יחטא איש הנה אין בזה תקון כי אין שם שופט על זה זולת השי"ת ויעשהו כאילו חטא וילבש קנאה על זה דרך משל כאמרו כי אנכי יי' אלהיך אל קנא והיה בחטא זה ע"ז שהיה החטא לשי' · והנה לא היו שומעים בקול אביהם לקבל תוכחת כי השי' היה חפץ להמיתם על אלו החטאים כדי שירחקו מהם הבאים אחריהם ולא יפקידו כונת התורה בענין הקרבנות כמו שהמית נדב ואביהוא לזאת הסבה כמו שבארנו לדברי התורה · או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחת מיוחס לשם ית' במקרה להיותו סבת כל הדברים כאמרו ותהי אשה לבן ארוניך כאשר דבר יי' או יהיה הרצון בזה כי היה לבני עלי חטא אחד היה ראוי שימית השי' עליו אע"פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי וזה כי הם לא ידעו את יי' הפך מה שכוון בענין העבודה והנה אע"פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי היה המות ראוי להם כי הם לא הרגישו בענין הקרבנו' מה שבהם לעבוד' השי' ולא חשבו בהם תכלי' אח' זולת השמנ' גופם וכבר דקדק התור' שתהיה הכונה בהם ליי' ולזה הרחיק' שתויי יין מן ההקרב שאי אפשר שתהיה כונתם שלימה כ"ש שאשר לא ידעו את יי' ירוחקו מן ההקרבה ולזה היה רצון השם ית' שימותו בני עלי כדי שידקדקו הבאי' אחריה' בכונ' הקרבנות וידעו שאין הכונה בהם השמנת גופם כמו שחשבו אלו: ויבא איש האלהים אל עלי · אמרו שהוא אלקנה אולי היה זה מקובל אצלם והנה לא מצאנו לו נבואה במקום אחר ואפשר שנאמר כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות הנזכרות בספר שופטים וידמה שפסקה נבואה מעלי מפני הזקנה ולזה הוצרך שיבא לו איש האלהים: הנגלה נגליתי · אין הה"א הא התימה אבל הוא הא האמתות כמו הא הלבן מאה שנה כמו שפירשנו שם וכבר נגלה השי' לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כמו שנזכר בספר יחזקאל ולזה אמר השי' הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישראל להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונה גדולה להורות עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומי' ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי אשר צויתי במעון שתהיה במעון הידוע ואחר זה תזכו במתנות משולחי' ואתה מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחי' תחלה מהזבח והמנחה קודם שיקריבו מהם כאילו היה הרצון להשמינכם מראשית כל מנחת ישראל שהיה ראוי להיות לי בעבור עמי שיקחו בו תועלת כמו שבארנו בדברינו לדברי התורה ואתם משימים התועלת שכוון לעמי בזה הענין להשמינכם · והנה יקחו ישראל תועלת במה שיאכלו הכהנים כשיתנהגו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי השי' ליעקב ותורתו לישראל ·

מכבדי

רשי

לעמי · מוסב על ותכבד את בניך ממני הראיתם לעמי שאתם נבפיים ממני ובראיתם הראיתם להבריאכם מראשית מנחתי: אמור אמרתי · שני פעמים פסק לו גדולה לבני איתמר בבני גרשם ובבני מררי כאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן ועלי מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל · ולשון הגון מזה שמעתי: אמר אמרתי ביתך ובית אביך וגו' · מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט את אהרן את בגדיו וגו' ובימי פלגש שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס וכוונה בו שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדולה מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם: כי מכבדי אכבד · את בני פנחס שכבד אותי בשטים וכן היה בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' כדבר יי' אשר דבר על בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול תחתיו שהיה מבני פנחס שכן מתייחסו בדברי הימי': ובוזי יקלו · מאליהם משאסתלק מהם: וגדעתי את זרועך · החוזק שיש לכם בביתי שאת' אומרים אם לא לקחתי בחזק':

והבטת צר מעון · וראית צרתך בצרך בתוך מעוני כשפה הרואה צרת עמה בבית: בכל אשר ייטיב את ישראל · כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא טובתם של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגו' · וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה: ולאדיב · כמו ולדאיב: ימותו אנשים · בחורים אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק: ולא יהיה זקן בביתך · מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן: וזה לך האות · שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיים כל הפורענות שנאמר לך והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים: כהן נאמן · הוא צדוק: לאצורת

רדק

לעמי · הלמ"ד כלמ"ד הרגו לאבנר והפליטי לאבשלום: אמור אמרתי · במדרש מתחילה נתתי כהונה לאלעזר הכהן וב..ו שנאמר והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס ואלעזר שאחר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותי בשטים: ובוזי יקלו · שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו' כדבר יי' אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזי דין הו' שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אע"פ שאמר מתחלה ביתך ובית אביך ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר הנגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא טפל לאחרים כמו שאמר ספחני נא וברית הכהונה החיים והשלום כמו שאמ' לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה: יקלו · ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל הקוף ודגש קוף יקלו רודפיכם שהוא ענין קלות ושניהם מבנין כפעל מפעלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר אקל כמו שאמר אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם · ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל מכיון שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתי' ומקללך אאור בכבודו של הקב"ה כתיב ובוזי יקלו יקלו על ידי אחרים: הנה ימים באים · כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול: וגדעתי · פי' והכרתי: זרועך · חוזקך כלומר אורך החיים: מהיות זקן · שימותו בחורים ורבו' פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר"ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין · צר מעון · מעון הוא בית יי' ופי' צר כמו וכעסתה צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אח' נוטל חלקו ועינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון: וכל אשר ייטיב · וכל הטוב אשר ייטיב יי' את ישראל כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם טפלו' לאחרי' ות"י ותהא חזי בעקתא דתיתי על אנש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישראל: לכלות את עיניך · ר"ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא וזהו כליון עיני' שיראו בבית המקדש כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה מש[י]מות כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה הוא העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע"ה הראני נא הרוג ולא אראה ברעתי: ולאדיב את נפשך · הפוך מן דאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבו' נפש ומפחן נפש: וכל מרבית ביתך · כענין אשר טפחתי ורביתי טרימ"נט בלע"ז: ימותו אנשי' · בחורים וכ"תי עולימין וכן בא באנשי' באנשי' זקני' כל אחד יתפרש לפי מקומו: וזה לך האות · כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים: והקימותי לי כהן נאמן · אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק: כאשר בלבבי ובנפשי יעשה · פי' שיעשה כל אשר ברצוני וכ"תי די במימרי וברעותי יעביד: בית נאמן · פי' קיים כמו במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא: והתהלך

מסורה

זרעך ה' חס' בליש' בקריאה וסימ' נמסר בסדר עקב: זרע ג' חס' בנביאים ובכתובים וסימ' וגדעתי את זרעך ואת זרע · כל היום יחרש החרש לזרע · ולא כזרע גדולה ובעם רב · וכל אוריתא דכוו' חס' במ"ג מ"ל וסימ' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה · במסות באתות ובמופתים ובמלחמה · וטרף זרוע אף קדקד · ונמסר גם בסדר

לְעַמִּי׃ לָכֵן נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד־עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָדַעְתִּי אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶךָ׃ וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ וְאִישׁ לֹא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים׃ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹם אֶחָד יָמוּתוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַהֲקִימֹתִי לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה וּבָנִיתִי לוֹ בַּיִת נֶאֱמָן

(שוליים: ל · ג' מ' · ל · ל' · ל' · ד' · לפ בסיפ' · ה' חס' בלים · ד' · ח' · ל · ל · כ"ג ל בסיפ' · חס' בכיפ' · ג' · וכתי' כן · ג' · ל)

תרגום

דְעַמִּי׃ בְּכֵין אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מֵימַר אֲמָרִית בֵּיתָךְ וּבֵית אֲבוּךְ יְשַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי עַד עָלְמָא וּכְעַן אֲמַר יְיָ קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינַאי אֲרֵי לִדְמִיקְרִין קֳדָמַי אֵיקַר וּדְמְבַסְרִין עַל שְׁמִי יִתְשַׁטּוּן׃ הָא יוֹמַיָּא אָתַן וְאֶקְטוֹף יַת תְּקוֹף דַּרְעָךְ וְיַת תְּקוֹף דְּרַע בֵּית אֲבוּךְ מִלְּמֶהֱוֵי סִיב בְּבֵיתָךְ׃ וּתְהֵי חָזֵי מִסְתַּכַּל וּתְהֵי חָזָא בְעָקְתָא דְּתֵיתֵי עַל אֱנַשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְּחַבְתּוּן קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וּבָתַר כֵּן אַיְיתֵי טַבְתָא עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי סִיב בְּבֵיתָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ וֶאֱנַשׁ לָא אַפְסֵיק לָךְ מִן מַדְבְּחִי לְחַשָּׁכָא יַת עֵינָךְ וּלְאַפָּחָא יַת נַפְשָׁךְ וְכָל סַגִּיּוּת בֵּיתָךְ יִתְקַטְּלוּן עוּלֵימִין׃ וְדֵין לָךְ אָתָא דְּתֵיתֵי לְוַת תְּרֵין בְּנָךְ לְוַת חָפְנִי וּפִנְחָס בְּיוֹמָא חַד יִתְקַטְּלוּן תַּרְוֵיהוֹן׃ וְאֲקִים קֳדָמַי כָּהֵין מְהֵימַן דִּכְמֵימְרִי וְכִרְעוּתִי יַעְבֵּיד וַאֲקַיֵּים לֵיהּ מַלְכוּ קַיָּימָא

מסורה

וארא: מזבחי ה' בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר וישמע יתרו: מרבית ג' בקריא' וסי' וכל מרבית ביתך ימותו אנשים · וחצי מרבית חכמתך · מרבית העם · וב' ובמרבית וסי' לא תתן אכלך · ובמרבית ביתך:

רלבג

מכבדי אכבד · ר"ל פינחס שכבד הש"י בקנאו את קנאת הש"י בשטים ולזה השיב הכהונה הגדולה לו בימי שלמה כי היה צדוק כהן גדול תחת אביתר שהיה מבית עלי שהיה מבני איתמר כמו שנזכר בדברי הימים כי אחימלך בן אביתר היה מבני איתמר: מהיות זקן בביתך · ירצה בזה שלא יהיה בהם מי שיזקין אבל ימותו בחורים: והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל · ר"ל שכבר תביט מקום צר דחוק לך בכל הטוב אשר ייטיב יי' את ישראל ולא יהיה בך לו חלק לשמח בו: ולא יהיה זקן בביתך כל הימים · ר"ל שלא ימצא חכם בביתו כל הימים כמו שהוא עתה שהיה בו עלי שהיה חכם ונביא: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי · כדי שיראו ברעת' בהיותם תחת כהן מושל עליהם תחת אשר היתה להם הממשלה לולי זה החטא ולזאת הסבה לא ימותו בניך בעודם קטנים אבל ימותו בהיותם אנשים בדרך שיראו שפלותם ודלותם בעבודת הכהונה: כהן נאמן · הוא צדוק שהושם כהן תחת אביתר בימי שלמה: והתהלך

רבינו ישעיה

לעמי · מוסב על ותכבד בניך ממני שגברתם לנגד עמי ממני שלא יחיתה בידם: הנה ימים באים · כימי שלמה שגירש את בני עלי מכהונ' גדולה וכתוב שם כדבר ה' אשר דבר על בית עלי: והבטת צר מעון · תביט הצר שלך שיכהן בכהונה גדולה במעוני והב"ית אשר: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי · פירו' שיסחבו כשאר הכהני' ויכלו עיניהם וידאבו נפשותם כ כשיראו הסדר' שלהם לאחרים: ולאדיב · כמו ולדאיב: וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך · כל מה שיגיע לשני בניך שימותו ביום אחד יהיה לך אות שתגיע אליך הרעה ·

רדק

והתהלך לפני משיחי · הוא זרעו ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן גדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאלו לו במשפט האורים אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא ויסב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי' והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו נצבים עליו שהוא כמו לפניו וי"ת וישמש קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו: להשתחוו לו · תרגו' לאשתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו: לאגור' כסף · בעבור אגורת כסף והאלף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעה דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין ויש מפרשים אותו מתרגום שכר אגרא: וככר לחם · כתרגומו פיתא דלחמ' כלומ' חתיכת לחם: ספחני נא · חברני נא כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת יי' ענין החבור והדבוק: אל אחת הכהונות · אל אחת ממשמרות הכהנים וכ"ת מניני כען לחדא ממטרת כהניא: משרת את יי' · כבר פירשנוהו: יקר · שלא היו נביאים בישראל וזהו אין חזון נפרץ שלא היה ה החזון נפרץ אלא נגדר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא: ויהי ביום ההוא · הלילה בכלל היום: במקומו · במקו' שהכהנים ישנים לפנים מן הלוים: החלו כהות · להיות כהות כי הוא תואר: לא יוכל לראות · תוספת ביאור ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות ואח"כ אמ' וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם עיניו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הו' דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחילה מפני מעשה בניו לפי' באה הנבואה הזאת ל שמואל ולא באה אליו · ובדרש אומ' כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמואל על עון בנו: ונר אלהי' טרם יכבה · אם על נרות המנורה אמ' היה זה קודם עלות השחר כי הנרו' היו דולקי' מערב עד בקר אע"פ שפעמים היו כבות מקצתן בלילה ושמן היו נותנין בהן במדה שהיו דולקי' מערב עד בקר וברוב פעמים היו דולקין עד הבקר וכר מערבי בכל זמן היו מוצאי' אותו דולק ואמ' כי באה נבואה זאת לשמואל קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכב שמואל עד הבקר · ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמ' ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה: ושמואל שוכב בהיכל יי' · בהיכל יי' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל יי' ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל יי' אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל יי' וכן פירשו רז"ל כי לא יתכן להבין הפסו' כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכ"תי ובוצין בית מקדשא דיי' עד לא טפה ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אישתמע מהיכלא דיי' דתמן ארונא דיי' · ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תנינן כעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ: אשר שם ארון אלהים · שלא הא הידיעה והמסרה לית כוותיה: טרם ידע את יי' · פי' טרם ידע את דבר יי' היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את יי' ולא נגלה אליו דבר יי' בנבואה לפיכך לא היה מבין כי יי' קורא על בן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטרם ידע: וטרם נגלה · הוא כפול דבר או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהות אע"פ שלמד בשאר החכמות כי אילו למד בזאת החכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דיי': ויבן עלי · כי בשתי הפעמים חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שיעור משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפי' הבין עלי כי קול מלאך יי' היה והחכ' ר"א בע פי' כי לפי ששמוא' לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע רותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שהקב"ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן אמר רז"ל מדבר אליו קול לו קול אין משה שומע ואין ישראל שומעין:

ויבא

פי' רבינו ישעיה

לאגורת כסף · האלף יתירה והוא כמו גרה · ספחני נא אל אחת הכהונות · עדבני באחת משמר' כהונה וכן ת"י לחרא מטרא' בימיהם · אין חזון נפרץ · לא היה מרובה בישראל כמו ופרצת · ויש לומר לא היה שיעבור עליו כמו ופורץ גדר · החלו כהות · החלו להיות כהות ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' אשר שם ארון אלהי' · ושמואל שוכב · והוא מוקדם ומאוחר והיה שוכב בעזרה עם הלויים ·

רשי

לאגורת כסף · בשביל להשתכר מעה כסף: לאגור' כסף · ממשקלות עשרים גרה הוא: ספחני · אספני: היה יקר · היה מנוע וכן יקר רוח איש תבונה מנוע דברים אדם מבין: אין חזון נפרץ · לית נבואה גליא: נפרץ · לשון ופרצת ימה וקדמה: ושמואל שוכב · במקומו בעזרת הלוים השומרי' בית המקדש וכן תירגם יונתן ושמואל שכיב בעזרת ליואי: בהיכל יי' אשר שם ארון האלהים: ויקרא יי' · וקול יצא מהיכל יי' מבית קדש הקדשים שקרא שמואל שוף המקרא העליון מחובר לראש המקר' התחתון זהו שאמר הכתוב ירעם אל בקולו נפלאו' עלי היה כהן ושוכב מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכ' תמיד: טרם ידע את יי' · עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה כל טרם שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם תירואון מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה בארץ:

ויאמר

מסורה

עינו ח' חס' יו"ד בתרא וסימ' ועינו החלו כהות · ולא כחד ממנו ויאמר יי' הוא הטוב · ויברח אבשלום · ועברה העברה לעבור · יקח ויעל · ועיניו את עינו אתראינה · יראו עינו כידו · קוץ בעינו: קרא ד' בקריאה וסימ' שמואל · וחכרו · חדש ושבת קרא מקרא · בטרם ידע הנער:

מקרא

וְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי־מְשִׁיחִי כָּל־הַיָּמִים׃ וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר בְּבֵיתְךָ יָבוֹא לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר־לָחֶם וְאָמַר סְפָחֵנִי נָא אֶל־אַחַת הַכְּהֻנּוֹת לֶאֱכֹל פַּת־לָחֶם׃

ג

וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה לִפְנֵי עֵלִי וּדְבַר־יְהוָה הָיָה יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וְעֵלִי שֹׁכֵב בִּמְקוֹמוֹ וְעֵינָו הֵחֵלּוּ כֵהוֹת לֹא יוּכַל לִרְאוֹת׃ וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב בְּהֵיכַל יְהוָה אֲשֶׁר־שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים׃ וַיִּקְרָא יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיָּרָץ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי־קָרָאתָ לִּי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי שׁוּב שְׁכָב וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁכָּב׃ וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא עוֹד שְׁמוּאֵל וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי בְנִי שׁוּב שְׁכָב׃ וּשְׁמוּאֵל טֶרֶם יָדַע אֶת־יְהוָה וְטֶרֶם יִגָּלֶה אֵלָיו דְּבַר־יְהוָה׃ וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא־שְׁמוּאֵל בַּשְּׁלִשִׁית וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיָּבֶן עֵלִי כִּי יְהוָה קֹרֵא לַנָּעַר׃

תרגום

וִישַׁמֵּשׁ קֳדָם מְשִׁיחִי כָּל יוֹמַיָא׃ וִיהִי כָּל דְּיִשְׁתְּאַר בְּבֵיתָךְ יֵיתֵי לְאִישְׁתַּפְּלָא לֵיהּ לְמָעָה דִּכְסַף וּפִיתָא דִּלְחֵמָא וְיֵימַר מַנִּינִי כְעַן לַחֲדָא מִמַּטְּרַת כַּהֲנַיָא לְמֵיכַל פִּיתָא דִּלְחֵמָא׃ וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי וּפִתְגָּמָא דַּייָ הֲוָה כָּסֵי בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן לֵית נְבוּאָה גַּלְיָא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא הָאִינוּן וְעֵלִי שָׁכִיב בְּאַתְרֵיהּ וְעֵינוֹהִי שְׁרִיאוּ לְמִכְהֵי לָא יָכִיל לְמֵיחֱזֵי׃ וּבוֹצִין בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ עַד לָא טְפָא וּשְׁמוּאֵל שָׁכִיב בַּעֲזָרַת לֵיוָאֵי וְקָלָא אִשְׁתְּמַע מֵהֵיכְלָא דַּייָ דְּתַמָּן אֲרוֹנָא דַּייָ׃ וּקְרָא יְיָ לִשְׁמוּאֵל וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וּרְהַט לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וַאֲמַר לָא קְרֵיתִי תּוּב שְׁכִיב וַאֲזַל וּשְׁכִיב׃ וְאוֹסִיף יְיָ לְמִקְרֵי עוֹד שְׁמוּאֵל וְקָם שְׁמוּאֵל וַאֲזַל לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וַאֲמַר לָא קְרֵיתִי בְּרִי תּוּב שְׁכִיב׃ וּשְׁמוּאֵל עַד לָא אֲלִיף לְמִידַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְעַד דְּלָא אִתְגְּלֵי לֵיהּ פִּתְגָּם נְבוּאָה דַּייָ׃ וְאוֹסִיף יְיָ לְמִקְרֵי שְׁמוּאֵל בִּתְלִיתָאָה וְקָם וַאֲזַל לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וּסְבַר עֵלִי אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ מִתְקְרֵי לְרַבְיָא׃

רלבג

והתהלך לפני משיחי כל הימים · ר"ל לפני המלך אשר יעצור בעמי: יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם · ר"ל שיתקע לו שימיהו במשמרות כהונ' בעבור דב' מועט שיגיע לו מהתועלת בשביל הכהונה ההיא והיא מעה כסף וככר לחם ויספיק לו לראותו שיחברהו לאחת ממשמרות כהונה כדי שיגיע לו ממנה מעט לחם לאכול וזהו העונש הראוי לבית עלי תחת לקחם אשר לא להם להשמין את עצמ' ויכיר השי' מהם מה שראוי להיו' להם בדרך שלא יספיק להם כי אם מעט יוכלו לחיות ממנו בדוחק · והנה הנער שמואל היה משרת את יי' לפני עלי שהיה מיישיר אותו על זה · והנה היה דבר יי' בימים ההם יקר ר"ל שהנבואה היתה מגעת בקוצי עד שלא היתה אז נבואה נפתחת אבל היה ענין הנבואה כתום שלא ימצא אז מי שיתנבא: ויהי ביום ההוא · שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב הזקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות · והנה טרם שכבה נר אלהים והוא אצל עליית השחר היה שמואל שוכב אצל היכל יי' אשר שם ארון האלהים בלשכה אחת היתה שם ובעת הזה המוכן בתנועת החלומות הצודקים החלה להגיע אליו הנבואה עד שקרא אליו יי' במראה הנבואה ואמ' הנני ורץ לעלי כי נדמה לו שעליה קורא אותו וכן נדמה לו זה עד ג' פעמים שהרגיש עלי כי יי' קורא לנער וצוהו שאם יקראהו ועוד ישיב לו דבר יי' כי שומע עבדך ודומה שלא שמע שמואל על זה כי יי' קורא לו להיות דבר יי' והיה הנבוא' יקר בימים ההם עם חשבו היותו בלתי ראוי לנבואה:

והנה הודיעהו הש"י בדרך הנבואה הרע העתיד לבא על ישראל עת מלחמת פלשתים שמתו בה רבים מישראל ולוקח ארון האלהים ומתו חפני ופנחס והרע העתיד לבא לנוב עיר הכהני כי מתו בה בית עלי מלבד אביתר על יד שאול ודמה שלזה אמר החל וכלה כי התחלת הפורענות היה במלחמה שמת בה חפני ופנחס וכלוי הפורענות היה בענין נוב עיר הכהנים, ואמר כי כל שומעו תצלינה שתי אזניו להפלגת קושי הענין הזה יהיה הקול ההוא מרעיד האזנים וכאלו מחוזק הקורא מהקול ההוא תתחדש הצלילה וההברה באוזן : מקללים להם בניו ולא כהה בם, הרצון בזה שהוא ידע שישראל היו מקללים בניו בסבת המוסך שהיו עושקים אותם בית עלי ממה שהיו חוטפי' מהם מן הזבחי' ובעבור העצלה שהית' בהם מהקרבת ה הקרבנות אשר ה הובאו להם עד שסבר ישכבון וקרבנות ה הנשים הצובאות פתח אהל מועד לא קרבו עדיין והנה לא הוכיח עליעל זה באופן ם שימנעו מעשות כן אבל אמר להם אל בני כי לא טובה השמועה וגו', ולא דקדק את זה שיומרו מאו החטאים, ולכן נשבע השם לבית עלי שלא יתכפר להם עונם באמצעות קרבנות כאילו תאמר זבח ומנחה כי כלם באים לכפרה ולזה היתה סמיכה על ראש השלמים להעיר שגם הם באים לכפרה ומזה המקום דקדקו רבו' ז"ל שהכפרה לא תשלם לבית עלי בזבח ובמנחה ואולם תשלם במה שהוא יותר טוב מהם והוא העסק ב בתורה ובגמילות ח חסדים ומזה המקום יותר הספק איך ענש הש"י האנשים שלא חטאו מפני חטא אבותיהם וזה כי זה העונש לא היה אלא למי שלא ידע את יי' מהכהנים שהוא א אוחז את חטא אבותם אמנם מי ש שהתעם' מהם בידיעת הש"י ימלט מזה העונש אלא שסבר ימשך לו עונש מה במקרה ב בעבור חטא אבותיו והוא שלא תהיה לו שררה בענין הכהונה מפני היות' שרה מכל משפחתו בחטא ה האבות : כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף, הוא לשון קללה והרצון בו כה יעשה לך אלהים רעה כי לא היה יודע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה ויורה על אמתת זה הפירוש מה שאמר בן הדד כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף, ואולם רז"ל הוציאו מזה שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה על דרך הדרש : כי נאמן שמואל לנביא ליי', למדנו מזה שמי שלא יפיל מכל דבריו ארצה לא יצטרך לנתינת אות או מופת אחר שהוא נביא לפי שזה דבר מיוחד בנבואה ולא ידקדק בשאר ההודעות כמו החלום והקסם והוברי שמים כי הם אם יאמרו אמת לפעמי' הנה יכזבו פעמי' רבות ואין הענין כן בנבוא' כי כל דבריה אמת, וכבר יתבאר באיזה סוג מן הדברי' ידקדק זה בנבואה ובאי זה מהם לא ידקדק כי ידמה שמה שתגיד הנבואה בקצ' הטובו' והרעו' האנושיות יקרה שלא יתקיים כשיתקנו האנשים שבא להם הייעוד מהטוב אשר בא להם בעבור הייעוד הטוב או מהרע אשר בא להם בעבור הייעוד הרע, והנה

אנכי עשה ד' בליש' וסי' הנה אנכי עשה דבר ביש' והיתה לי ב' בפסוק, אנכי יי' עשה : אקים ג' וסי' אקים את יצחק, נביא אקים, אקים אל עלי, ואת דוד מלכם, את סכת דוד, והריסותיה אקים :

וַיֹּאמֶר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה אִם־יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ דַּבֵּר יְהוָה כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל וַיִּשְׁכַּב בִּמְקוֹמוֹ : י וַיָּבֹא יְהוָה וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא כְפַעַם־בְּפַעַם שְׁמוּאֵל ׀ שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל דַּבֵּר כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל הִנֵּה אָנֹכִי עֹשֶׂה דָבָר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעוֹ תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנָיו : בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶל־עֵלִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־בֵּיתוֹ הָחֵל וְכַלֵּה : וְהִגַּדְתִּי לוֹ כִּי־שֹׁפֵט אֲנִי אֶת־בֵּיתוֹ עַד־עוֹלָם בַּעֲוֹן אֲשֶׁר־יָדַע כִּי־מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו וְלֹא כִהָה בָּם : וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי אִם־יִתְכַּפֵּר עֲוֺן בֵּית־עֵלִי בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה עַד־עוֹלָם : טו וַיִּשְׁכַּב שְׁמוּאֵל עַד־הַבֹּקֶר וַיִּפְתַּח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וּשְׁמוּאֵל יָרֵא מֵהַגִּיד אֶת־הַמַּרְאָה אֶל־עֵלִי : וַיִּקְרָא עֵלִי אֶת־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל בְּנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר מָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־נָא תְכַחֵד מִמֶּנִּי כֹּה יַעֲשֶׂה־לְּךָ אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר מִכָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ : וַיַּגֶּד־לוֹ שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים וְלֹא כִחֵד מִמֶּנּוּ וַיֹּאמַר יְהוָה הוּא הַטּוֹב בְּעֵינָו יַעֲשֶׂה : וַיִּגְדַּל שְׁמוּאֵל וַיהוָה הָיָה עִמּוֹ וְלֹא־הִפִּיל מִכָּל־דְּבָרָיו אָרְצָה : כ וַיֵּדַע כָּל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַיהוָה :

ד"ג תכחד ול' פתח · כ"ו וכל תחלת דבור בה"א · ג' בס' חס' האלה · בעינוו ק' · ב' תמסה

וַאֲמַר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל אֵיזִיל שְׁכוּב וִיהֵי אִם יִקְרֵי לָךְ וְתֵימַר מַלֵּיל יְיָ אֲרֵי שְׁמַע עַבְדָּךְ וַאֲזַל שְׁמוּאֵל וּשְׁכִיב בְּאַתְרֵיהּ : וְאִתְגְּלִי יְיָ וְאִתְעַתַּד וּקְרָא כִּזְמַן בִּזְמַן שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל מַלֵּיל אֲרֵי שָׁמַע עַבְדָּךְ : וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל הָא אֲנָא עָבֵיד פִּתְגָמָא בְּיִשְׂרָאֵל דְּכָל דְּיִשְׁמְעִנֵּיהּ יִצְלְּן תַּרְתֵּין אוּדְנוֹהִי : בְּיוֹמָא הַהוּא אֲקִים עַל עֵלִי יָת כָּל דִּי מַלֵּילִית עַל בֵּיתֵיהּ אֶגְמַר וְאֵישֵׁיצֵי : וְחַוֵּיתִי לֵיהּ אֲרֵי מִתְפְּרַע אֲנָא מִן אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַד עָלְמָא בְּחוֹבִין דִּידַע אֲרֵי מַרְגְּזִין לְהוֹן בְּנוֹהִי וְלָא כַהָה בְהוֹן : וּבְכֵן קַיֵּימִית לְבֵית עֵלִי אִם יִשְׁתַּבְקוּן חוֹבֵי בֵּית עֵלִי בְּנִיכְסַת קוּדְשִׁין וּבְקוּרְבְּנִין עַד עָלְמָא : וּשְׁכִיב שְׁמוּאֵל עַד צַפְרָא וּפְתַח יָת דָּשֵׁי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וּשְׁמוּאֵל דָּחִיל מִלְּחַוָּאָה יָת חֵיזוּ נְבוּאֲתָא לְעֵלִי : וּקְרָא עֵלִי יָת שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל בְּרִי וַאֲמַר הָא אֲנָא : וַאֲמַר מָה פִּתְגָמָא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ לָא כְעַן תְּכַסֵּי מִנִּי כְּדֵין יַעֲבֵיד לָךְ יְיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אִם תְּכַסֵּי מִנִּי פִּתְגָם מִכָּל פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ : וְחַוִּי לֵיהּ שְׁמוּאֵל יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא וְלָא כַסֵּי מִנֵּיהּ וַאֲמַר יְיָ הוּא דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי יַעֲבֵיד : וּרְבָא שְׁמוּאֵל וּמֵימְרָא דַּיְיָ הֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ וְלָא בְטֵיל מִכָּל פִּתְגָמוֹהִי דְּאַרְעָא : וִידַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע אֲרֵי מְהֵימַן שְׁמוּאֵל בְּפִתְגָמֵי נְבוּאֲתָא דַּיְיָ :

רש"י

ויאמר שמואל דבר, ולא הזכיר שם שמים כמו שציוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא : עושה דבר, היא לקיחת הארון ביד פלשתים : תצלינה, לשון צלצלים טינטי"ר בלע"ז : החל וכלה, אותו היום תתחיל גזרתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכלה גזרתי ואשלים עליה מדור אל דור להמיתם אכסי' בן שמנה עשרה שנה : החל וכלה, אקומינ"צנט אחיפ"לייצנט בלע"ז : כי מקללים להם בניו, מקללים לי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מקללים מקילים כל קללה לשון קלות ובזיון הוא : ולא כהה, לא הכהה פניהם להעביר' מגדולתן : כה יעשה לך כאותה קללה עצמה שלא יהו לך בנים הגונים וכן עלתה בו ואף על פי שהגיד לו ולא כיחד מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה : יי' הוא, אדון הוא והכל שלו : כי

רד"ק

ויבא יי' ויתיצב, מראה בפעם הזאת מראית תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפי' אמ' ויתיצב כמו ויתיצב מלאך יי' בדרך : דבר כי שומע עבדך ולא אמר יי' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא ע עדיין מהזכיר השם במראה ה הנבואה ויש בו דרש כי חשש ע עדיין שמא קול שד הו' וזה רחוק : עושה דבר, זו גלות הארון : תצלינה, מבנין הפעיל שרשו צלל והו' ענין הרעשה כמו לקול צללו שפתי : ביום ההוא, ביום שיהיה זה הדב' הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורענות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן א אכלה הרעה על בית עלי עד עולם : אל ביתו, כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל : כי שופט אני, לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם אשפטם שיתבזו ויתקצרו ימיהם : בעון אשר ידע, בעון סמוך למלת אשר כאילו אמר בעון הדב' אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתו' ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ואף על פי שהיו בבנים זכאים האל ית' שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע כי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה : כי מקללים להם בניו, תקון סופרים כי לא רוצה לומר לא יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד משמנה עשר פסוקים שהם תקון סופרים והקללה הזאת הו' ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו ות"י ארי מרגזין להון בנוהי : ולא כהה בם, לא עכרם ולא מנעם אף על פי שאמר אל בני כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנותו שלא היו יראים ממנו ומתחלת עשותם הרעה היה לו למנעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן : בזבח ובמנחה, לפי שהיו מעלו בזבח ובמנח' אע"פ שיתחדלו בזבח ובמנח' לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם ורבותי' ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדי' ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה : ויפתח, כלו' קם בבקר ופתח דלתות בית יי' כמנהגו ולא הלך אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו : כה יעשה לך אלהי', כן הו' מנהג הלשו' לאמר דבר זה בשבוע וכן כה יעשה לי אלהי' ובדרש כה יעשה לך אלהי' כשם שאין בני יורשי' את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך : ולא כחד ממנו, ובדרש אע"פ כן באה לו קללתו מכאן אמרו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה : יי' הוא, בדרש אמר ליה אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה : ולא הפיל מכל דבריו ארצה, כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו אפי' הדברים שהיה אומ' שלא ברוח נבואה להראה ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לי' ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי דארעא :

פי' רבינו ישעיה

תצילנה שתי, לשון צלצלי שמע בונ"ינרא בלע"ז, והוא שבית הארון והריגת בניו · החל וכלה, אותו היום אתחיל ואחר כך אכלה בכל דור · מקללים להם, כינה הכת' כבל ממנו הרגא להקל · ולא כהה בהם, לא גיה יואין לו רוחה · ושמואל ירא ולא שאלו הבור' להגיד לו שאילו בן לא היה ירא ממנו · כה יעשה אלהי' וכה יוסיף · כך דרך לשון זה במקר' להגז' ואינו מפרש מה :

בדבר יי׳ ה׳ בקריאה וסי׳ במס׳ רבת׳ : ויבא ל״א רפין בקריאה וסים׳ במס׳ דכת׳ : ויושיענו ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ נקחה אלינו ׳ אל תחרש ממנו ׳ זה יי׳ קוינו לו ויושיענו ׳ קדמאה חס׳ : ותהם ג׳ חס׳ וסי׳ ותהם הארץ ׳ ותהם הקריה ׳ ותהם כל העיר עליהן : מה כ״ד פתחין וסים׳ נמס׳ בסדר כי תשא : אתמל ג׳ בקריא׳ וסים׳ גם אתמל גם שלשום דשמואל ׳ כי לא היתה כזאת אתמל שלשם ׳ כיום אתמול :

רשי

כי נגלה יי׳ אל שמואל ׳ לפי שאמר למעלה ודבר יי׳ היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושכה והרגיל להגלות : ויהי דבר שמואל לכל ישראל ׳ כהיה הדבר שאמר לשמואל ובא לכל ישראל והיאך היה הפורענות ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה : ותטש המלחמה ׳ ותתפשט המלחמה כמו והנם נטושים על פני הארץ וכן וינטשו בלחי : אבן העזר ׳ עדיין לא היה כן שמה כי בימי שאול נקראת כן וכאן קראה על שם סופה : בכל מכה במדבר ׳ על ים סוף ות״י ולעמיה עבד פרישן במדברא ובסיפרי שנינו שהפרשה הזו עירוב דברים מי שאמר זה לא אמר זה כשרין שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהים ה המכים את מצרי׳ בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצריים הביאם אין לו עוד מכה מעת׳ ׳ אים

רדק

להראה ׳ בחולם וכן להראות אל מגוח כמו שבא בשלמים הכתון תנתן : כי נגלה ׳ טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית יי׳ וכן עתה הוסיף להראה לו בשילה והמרא׳ הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה וזהו שאמר כדבר יי׳ וכן אמר . ויהי דבר שמואל לכל ישראל : ויצא ישרא׳ ׳ כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתים לפי שהיו ענושים וחייבי׳ את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו : על האבן העזר ׳ כמו הארון הברית והכותב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן עזר ועדיין לא נקראה אבן העזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם הש׳ ית׳ באותה מלחמה אבל מה שכתב הכא אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן : ותטש המלחמה ׳ כמשן ויטש על המחנה ענין התפשטות הדבר ות״י ואתרטישו עבדי קרבא : ויושיענו ׳ ת״י ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא : את ארון ברית יי׳ צבאות יושב הכרובים ׳ טעם הספור הזה לומר כי הוא ארון החילו לאגביר אוהביו ולהחלים אויביו ויושב הכרובים הא׳ להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת ולולי העונות לכל זה היה נמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים שנשאו זקני ישראל את הארון והם ג גרמו את המכשלה עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי עבודה זרה וארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שנאמ׳ עליו וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם ׳ ומצאנו מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל בזה מהם אמרו כי לוחו׳ ושברי לוחות מונחין בארון אחד וספר תורה עמהם בארון ומה שאמר ושמתם אותו מצד ארון ברית יי׳ פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית השם ומהם אמרו כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית יי׳ ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמ׳ והפסוקים מוכיחין כי הלוחות השלימו׳ היו בזה הארון שהביאו במחנ׳ שאמר יושב הכרובים מראה כי

וַיֹּסֶף יְהוָה לְהֵרָאֹה בְשִׁלֹה כִּי־נִגְלָה יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל בְּשִׁלוֹ בִּדְבַר יְהוָה׃ וַיְהִי דְבַר־שְׁמוּאֵל לְכָל־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים לַמִּלְחָמָה וַיַּחֲנוּ עַל־הָאֶבֶן הָעֵזֶר וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בַאֲפֵק׃ וַיַּעַרְכוּ פְלִשְׁתִּים לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתִּטֹּשׁ הַמִּלְחָמָה וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּכּוּ בַמַּעֲרָכָה בַּשָּׂדֶה כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים אִישׁ׃ וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לָמָּה נְגָפָנוּ יְהוָה הַיּוֹם לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְיָבֹא בְקִרְבֵּנוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ׃ וַיִּשְׁלַח הָעָם שִׁלֹה וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי עִם־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חָפְנִי וּפִינְחָס׃ וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתֵּהֹם הָאָרֶץ׃ וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־קוֹל הַתְּרוּעָה וַיֹּאמְרוּ מֶה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּמַחֲנֵה הָעִבְרִים וַיֵּדְעוּ כִּי אֲרוֹן יְהוָה בָּא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי אָמְרוּ בָּא אֱלֹהִים אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ אוֹי לָנוּ כִּי לֹא הָיְתָה כָּזֹאת אֶתְמוֹל שִׁלְשֹׁם׃ אוֹי לָנוּ מִי יַצִּילֵנוּ מִיַּד הָאֱלֹהִים הָאַדִּירִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה הֵם הָאֱלֹהִים הַמַּכִּים אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַכָּה בַּמִּדְבָּר׃ הִתְחַזְּקוּ וִהְיוּ לַאֲנָשִׁים פְּלִשְׁתִּים פֶּן תַּעַבְדוּ לָעִבְרִים כַּאֲשֶׁר עָבְדוּ לָכֶם וִהְיִיתֶם לַאֲנָשִׁים וְנִלְחַמְתֶּם׃ וַיִּלָּחֲמוּ פְלִשְׁתִּים וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָיו וַתְּהִי הַמַּכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רַגְלִי׃

וְאוֹסִיף יְיָ לְאִתְגְּלָאָה בְּשִׁילוֹ אֲרֵי אִתְגְּלִי יְיָ לִשְׁמוּאֵל בְּשִׁילוֹ בְּפִתְגָּמָא דַיְיָ׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם שְׁמוּאֵל מִתְעֲבֵד לְכָל יִשְׂרָאֵל וּנְפַק יִשְׂרָאֵל לִקְדָמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי לְאַגָּחָא קְרָבָא וּשְׁרוֹ עַל אֶבֶן סַעֲדָא וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ בַּאֲפֵק׃ וְסַדְּרוּ קְרָבָא פְּלִשְׁתָּאֵי לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל וְאִתְרְטִישׁוּ עָבְדֵי קְרָבָא וְאִתְּבָרוּ יִשְׂרָאֵל קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְחוֹ בְסִדְרָא בְּחַקְלָא כְּאַרְבְּעָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ וַאֲתָא עַמָּא לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמָרוּ סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמָה תַּבְּרָנָא יְיָ יוֹמָא דֵין קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי נִיסַּב לָנָא מִשִּׁילוֹ יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וְיֵיתֵי בֵּינָנָא בְּדִיל יְקַר שְׁמֵיהּ נִתְפְּרִיק מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָנָא׃ וּשְׁלַח עַמָּא לְשִׁילוֹ וּנְטַלוּ מִתַּמָּן יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא וְתַמָּן תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי עִם אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ חָפְנִי וּפִינְחָס׃ וַהֲוָה כַּד אֲתָא אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְמַשְׁרִיתָא וְיַבִּיבוּ כָּל יִשְׂרָאֵל יַבָּבָא רַבָּא וְאִשְׁתְּגַשַׁת אַרְעָא׃ וּשְׁמַעוּ פְּלִשְׁתָּאֵי יָת קָל יַבָּבָא וַאֲמָרוּ מָה קָל יַבָּבָא רַבָּא הָדֵין בְּמַשְׁרִיתְהוֹן דִּיהוּדָאֵי וִידַעוּ אֲרֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ אֲתָא לְמַשְׁרִיתָא׃ וּדְחִילוּ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי אֲמָרוּ אֲתָא אֲרוֹנָא דַיְיָ לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמָרוּ וַוי לָנָא אֲרֵי לָא הֲוַת כְּהָדָא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמוֹהִי׃ וַוי לָנָא מַן יְשֵׁיזְבִינָנָא מִיַּד מֵימְרָא דַיְיָ דְּעוֹבָדוֹהִי רַבְרְבִין אִלֵּין אִלֵּין אִינוּן גְּבוּרָתָא דַיְיָ דִּמְחָא יָת מִצְרָאֵי בְּכָל מָחָא וּלְעַמֵּיהּ עֲבַד פְּרִישָׁן בְּמַדְבְּרָא׃ אִתְקְפוּ וַהֲווֹ לְגֻבְרִין פְּלִשְׁתָּאֵי דִּלְמָא תִּשְׁתַּעְבְּדוּן לִיהוּדָאֵי כְּמָא דְאִשְׁתַּעְבִּידוּ לְכוֹן וּתְהוֹן לְגֻבְרִין גִּבָּרִין וּתְגִיחוּן קְרָבָא׃ וַאֲגִיחוּ קְרָבָא פְּלִשְׁתָּאֵי וְאִתְּבָרוּ יִשְׂרָאֵל וְאַפְּכוּ גְּבַר לְקִרְווֹהִי וַהֲוַת מַחְתָּא רַבְּתָא לַחֲדָא וְאִתְקְטֵל מִיִּשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין גְּבַר רִיגְלִי׃

פי׳ רבינו ישעיה

ויוס׳ יי׳ להרא׳ בשילה לשמואל כי נגלה יי׳ אל שמוא׳ בדבר וכוונו שיצוה את ישראל לצאת במלחמ׳ וזהו מה שאומ׳ ויהי דבר שמואל . שצוה אותם אחר הבורא לצאת במלחמה . על האבן העזר . הה״א יתירה ונקרא על שם העתיד בימי שאול . נקחה אלינו . בא הלמ״ד במלה תמי׳ כמו הלין ונופלת ברוב המלות ותאמר ויקחו כמו ויסעו בהפלת הלמ״ד והכון אף זה נבלע הלמ״ד והוה ראוי בלקחה כמו נסעה ונלכה . שמשפטו נכסעה . המכים את מצרים בכל מכה במדבר . אמר ו״יו ופתרונו ובמדב׳ וזהו מדבר ים סוף .

רלבג

והנה זכר שכבר הוסיף יי׳ להראה בשילה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישרא׳ בחיי עלי בעניני הנבואה ובזה האופן היה מנהיג אותם גם בחיי עלי כי כבר נ נתפרסם להם שהוא היה נביא אמת ׳ אחר זה כפר שכבר יצא ישרא׳ לקראת פלשתים למלחמה מעצמם ולא שאלו באלהים עם היות אצלם אורים ותומים ונבי׳ איך יתנהגו בעני׳ המלחמ׳ הזאת ובסוף הענין מתו רבים מ מישרא׳ וארון הא׳הים נלקח ובזה נתקיי׳ מה שאמר איש האלהים לעלי ומה שאמר לו שמואל : ותטוש המלחמה ׳ הרצון בו שפשטה המלחמה : אלה הם האלהים המכי׳ את מצרי׳ בכל מכה במדבר ׳ ר״ל ובמדב׳ כי ענין קריעת ים סוף היה במדבר אשר בו מתו פרעה וחילו וכבר הכם קודם זה במצרים במינים רבים מהמכות : פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם ׳ זה מורה כי לא היו פלשתי׳ מושלי׳ בישראל ולא ישראל בפלשתי׳ ואפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישרא׳ מעבדותם או אפשר שיארך זמן עבדות׳ את הפלשתים עד מות עלי ויהיו א״כ כל שנות שמשון נכללות בשנות עלי וכמו שפירשתי כי רוב ישיבת שמשון היה בישיבת שדה פלשתי׳ ובשלא היה שמשון שר היה שופט את׳ עלי׳

רדק

הכרובי׳ היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא ארון שהיה בבית שמש בשובו משדה פלשתי׳ והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשי׳ : מיד האלהי׳ האדירי׳ האלה ׳ ת״י מיד מימר דיי׳ דעובדוהי רברבין אלין אינון גבורת׳ דיי׳ וגו׳ ואדני אבי ז״ל פי׳ במדב׳ מן ומדברך נאוה וזה פיר׳ במכותו ובדברו הכה מצרי׳ ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ובדברי רבותינו ז״ל עירובי דברים נאמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה עד כאן דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הקב״ה אתם אומרי׳ שאין לי מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם והיה אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד יי׳ על האשדודים ׳ ויש מפרשים מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג בלשון הערלים לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכיוצא ברבר ואתה עיף ויגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק עירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו :

וירץ

רש"י

איש בנימן / זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גולית וברח לו : יד דרך מצפה / אצל יד הדרך היה מצפה : מפרקתו / אפרקותיה עכס הצואר : ללת / על כרחי ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה ביללה באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ"ד לבדה : נהפכו / נשתנו מדרכן לכך מתה : ציריה / צירי דלתי בטנה קרדונ"יל בלע"ז : אי כבוד / אין כבוד וכן ימלט אי נקי אין נקי : אל הלקח כמו על הלקח ואינו צריך לזוז מלשון אל למקומו שיודע להבין דברו : אל הלקח / איטוור"ש לאיסטרי פרים בל' : אל מות חמיה / אל הרעה הזאת שמת חמיה ואישה : אבל

רד"ק

וירץ איש בנימן / דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גולית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון ה' : יד דרך מצפה / כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שיצא ונכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד ספי' מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבא' מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו ספר שתירגם על כיבש אורח תרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער : ועיניו קמה / כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בעין וכן כי קמו עיניו משיבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורים ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן תרגם ועיניו קמה : ויען המבשר / מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר : נלקחה / נזכר ארון בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון ה' : כהזכירו / כהזכיר המבשר ארון האל' : ויפל עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחריו / בעד יד השער / כתרגומו על כיבש אורח תרעא : מפרקתו / עכס הצואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים : וכבד / כבד התנועה מפני זקנתו או פי' שהיה כבד בבשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו : הרה ללת / היתה הרה וקרבו ימיה ללדת והדלי"ת חסרה כן דעת רוב המפרשים וכן ת"י מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יו"ד ילל כמו יו"ד ירד ישב ומכפל הלמ"דין חסרו האחרונה שהיא למ"ד הפעל ונשאר במלה מן הסרש עי"ן הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח : כי נהפכו עליה ציריה / כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה ציר וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ומחוזק ציריה כרעה וילדה ומתה ות"י ארי בעתוה חבלהא ובדברי רבותינו ז"ל תמיה רבי אליעזר או' כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לרחם האשה שנ' ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : וכעת / בכ"ף : מותה / בשורק : אי כבוד / כמו אין כבוד בחסרון הנ"ון ובא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שהיינו היום בישראל : ותאמר / פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד : ויכינו

ויבוא ט"ו מלאים בקריאה וסי' ויבוא והנה עלי יושב על הכסא / ויקץ שלמה והנה חלום / בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי / ונביא אחד זקן / ויבוא אל המלך / ויתחפש מלך ישראל ויבוא / וימת המלך ויבוא שמרון / ויבוא יהוא יזרעאלה / ויבוא ישעיה בן אמוץ דישעיה / ויבוא אלי אנשים מזקני ישר' / ויבוא אל הגוים

וַאֲר֤וֹן אֱלֹהִים֙ נִלְקָ֔ח וּשְׁנֵ֧י בְנֵֽי־עֵלִ֛י מֵ֖תוּ חָפְנִ֥י וּפִינְחָֽס׃ וַיָּ֤רָץ אִישׁ־בִּנְיָמִן֙ מֵהַֽמַּעֲרָכָ֔ה וַיָּבֹ֥א שִׁלֹ֖ה בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא וּמַדָּ֣יו קְרֻעִ֔ים וַאֲדָמָ֖ה עַל־רֹאשֽׁוֹ׃ וַיָּב֡וֹא וְהִנֵּ֣ה עֵ֠לִי יֹשֵׁ֨ב עַֽל־הַכִּסֵּ֜א יַ֣ךְ דֶּ֣רֶךְ מְצַפֶּ֗ה כִּֽי־הָיָ֤ה לִבּוֹ֙ חָרֵ֔ד עַ֖ל אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֑ים וְהָאִ֗ישׁ בָּ֚א לְהַגִּ֣יד בָּעִ֔יר וַתִּזְעַ֖ק כָּל־הָעִֽיר׃ וַיִּשְׁמַ֤ע עֵלִי֙ אֶת־ק֣וֹל הַצְּעָקָ֔ה וַיֹּ֕אמֶר מֶ֛ה ק֥וֹל הֶהָמ֖וֹן הַזֶּ֑ה וְהָאִ֣ישׁ מִהַ֔ר וַיָּבֹ֖א וַיַּגֵּ֥ד לְעֵלִֽי׃ וְעֵלִ֕י בֶּן־תִּשְׁעִ֥ים וּשְׁמֹנֶ֖ה שָׁנָ֑ה וְעֵינָ֣יו קָ֔מָה וְלֹ֥א יָכ֖וֹל לִרְאֽוֹת׃ וַיֹּ֨אמֶר הָאִ֜ישׁ אֶל־עֵלִ֗י אָנֹכִי֙ הַבָּ֣א מִן־הַמַּעֲרָכָ֔ה וַאֲנִ֕י מִן־הַמַּעֲרָכָ֖ה נַ֣סְתִּי הַיּ֑וֹם וַיֹּ֛אמֶר מֶה־הָיָ֥ה הַדָּבָ֖ר בְּנִֽי׃ וַיַּ֨עַן הַמְבַשֵּׂ֜ר וַיֹּ֗אמֶר נָ֤ס יִשְׂרָאֵל֙ לִפְנֵ֣י פְלִשְׁתִּ֔ים וְגַ֛ם מַגֵּפָ֥ה גְדוֹלָ֖ה הָיְתָ֣ה בָעָ֑ם וְגַם־שְׁנֵ֨י בָנֶ֜יךָ מֵ֗תוּ חָפְנִי֙ וּפִ֣ינְחָ֔ס וַאֲר֥וֹן הָאֱלֹהִ֖ים נִלְקָֽחָה׃ וַיְהִ֞י כְּהַזְכִּיר֣וֹ ׀ אֶת־אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֗ים וַיִּפֹּ֣ל מֵֽעַל־הַ֠כִּסֵּא אֲחֹרַנִּ֞ית בְּעַ֣ד ׀ יַ֣ד הַשַּׁ֗עַר וַתִּשָּׁבֵ֤ר מַפְרַקְתּוֹ֙ וַיָּמֹ֔ת כִּֽי־זָקֵ֥ן הָאִ֖ישׁ וְכָבֵ֑ד וְה֛וּא שָׁפַ֥ט אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃ וְכַלָּת֣וֹ אֵֽשֶׁת־פִּינְחָ֘ס הָרָ֣ה לָלַת֒ וַתִּשְׁמַ֣ע אֶת־הַשְּׁמֻעָ֔ה אֶל־הִלָּקַח֙ אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֔ים וּמֵ֖ת חָמִ֣יהָ וְאִישָׁ֑הּ וַתִּכְרַ֣ע וַתֵּ֔לֶד כִּֽי־נֶהֶפְכ֥וּ עָלֶ֖יהָ צִרֶֽיהָ׃ וּכְעֵ֣ת מוּתָ֗הּ וַתְּדַבֵּ֙רְנָה֙ הַנִּצָּב֣וֹת עָלֶ֔יהָ אַל־תִּֽירְאִ֖י כִּ֣י בֵ֣ן יָלָ֑דְתְּ וְלֹ֥א עָנְתָ֖ה וְלֹא־שָׁ֥תָה לִבָּֽהּ׃ וַתִּקְרָ֣א לַנַּ֗עַר אִֽי־כָבוֹד֙ לֵאמֹ֔ר גָּלָ֥ה כָב֖וֹד מִיִּשְׂרָאֵ֑ל אֶל־הִלָּקַח֙ אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֔ים וְאֶל־חָמִ֖יהָ וְאִישָֽׁהּ׃ וַתֹּ֕אמֶר גָּלָ֥ה כָב֖וֹד מִיִּשְׂרָאֵ֑ל כִּ֥י נִלְקַ֖ח אֲר֥וֹן הָאֱלֹהִֽים׃

תרגום

וַאֲרוֹנָא דַיְיָ אִשְׁתְּבִי וּתְרֵין בְּנֵי עֵלִי אִתְקְטָלוּ חָפְנִי וּפִינְחָס׃ וּרְהַט גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִין מִסִּידְרָא וַאֲתָא לְשִׁילֹה בְּיוֹמָא הַהוּא וּלְבוּשׁוֹהִי מְבַזְעִין וְעַפְרָא רְמֵי עַל רֵישֵׁיהּ׃ וַאֲתָא וְהָא עֵלִי יָתֵיב עַל כּוּרְסַיָא עַל כִּבֵשׁ אוֹרַח תַּרְעָא מְסַכֵּי אֲרֵי הֲוָת לִבֵּיהּ תְּבִיר עַל אֲרוֹנָא דַיְיָ וְגַבְרָא אֲתָא לְחַוָּאָה לְקַרְתָּא וְאִשְׁתְּגִישַׁת כָּל קַרְתָּא׃ וּשְׁמַע עֵלִי יָת קָל צְווֹחְתָא וַאֲמַר מָה קָל שִׁיגּוּשְׁיָא הָדֵין וְגַבְרָא אוֹחִי וַאֲתָא וְחַוִּי לְעֵלִי׃ וְעֵלִי בַּר תִּשְׁעִין וּתְמָנֵי שְׁנִין וְעֵינוֹהִי קָמָה וְלָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי׃ וַאֲמַר גַּבְרָא לְעֵלִי אֲנָא אֲתֵית מִן סִידְרָא וַאֲנָא מִן סִידְרָא דִקְרָבָא אַפְּכֵית יוֹמָא דֵין וַאֲמַר מָה הֲוָה פִּתְגָּמָא בְּרִי׃ וַאֲתֵיב דִּמְבַשַּׂר וַאֲמַר אַפֵּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַף מְחָתָא רַבְּתָא הֲוָת בְּעַמָּא וְאַף תְּרֵין בְּנָךְ אִתְקְטָלוּ חָפְנִי וּפִינְחָס וַאֲרוֹנָא דַיְיָ אִשְׁתְּבִי׃ וַהֲוָה כַּד אַדְכָּרוּתֵיהּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וּנְפַל מֵעַל כּוּרְסְיָא לַאֲחוֹרוֹהִי עַל כִּבֵשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְאִיתְבָּרַת פִּקוּתֵיהּ וּמִית אֲרֵי סִיב גַּבְרָא וְיַקִּיר וְהוּא דָן יָת יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וְכַלָּתֵיהּ אִתַּת פִּינְחָס מְעַדְיָא לְמֵילַד וּשְׁמַעַת יָת שְׁמוּעֲתָא דְאִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיְיָ וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטַל בַּעְלַהּ וּכְרָעַת וִילֵידַת אֲרֵי בְעוּתָהָא חִיבְלָהָא׃ וּכְעִידָן מוּתַהּ וּמַלִּילָה נְשַׁיָּא דְקַיְמָן עִילָוַהּ לָא תִּדַחֲלִין אֲרֵי בַר דְּכַר יְלִידַת וְלָא אֲתִיבַת וְלָא שַׁוִּיאַת עַל לִבָּהּ׃ וּקְרַת לְרַבְיָא אִיכָבוֹד לְמֵימַר גְּלָה יְקָרָא מִיִּשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיְיָ וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטַל בַּעְלַהּ׃ וַאֲמַרַת גְּלָא יְקָרָא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיְיָ׃

רלב"ג

והנה עלי יושב על הכסא יך דרך מצפה / ר"ל שהיה הכסא במקום שהיה מצפה ומביט הדרך אם יבא מבשר להגיד לו מה שקרה לארון האלהים : כי היה לבו חרד על ארון האלהים / ולזאת הסבה היה הכסא אצל מקום השער לראות העוברי' והשבים וזה מורה על רוב חסידותו שלא היה חרד לבניו עם מה שגלה לו איש האלהים שניהם ימותו ביום אחד גם בשמעו מות חפני ופנחס לא חרד אחר עד ששמע שארון האלהים נלקח כי אז נפל אחורנית מעל הכסא מרוב החרדה ובסבת הנפילה נשברה מפרקתו מרוב החולשה ומת מכובד גופו ורוב הזקנה כי הכובד ההו' היה סבת מיתתו בנפלו : הרה ללת / אחשוב שהיה שרשו כלה ויהיה מקור ועניינו ענין שלמות כאלו יאמ' שמלאו ימי הריונה ללדת כאמרו וימלאו ימיה ללדת וכבר פירשוהו מענין יללה והוא חסר למ"ד אחרת כי היה משפטו לללת: ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה / ולא יכלה להתאמץ על דבר הלידה כראוי / והיא קראה שם הנער איכבוד לאמ' גלה כבוד מישראל : ואל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה / כי חמיה היה נביא וכהן גדול ואישה היה ראוי לשמש בכהונה גדולה אחריו כי ידמה שהיה יותר ראוי לכהונה מחפני כי לא היה רע כל כך כמו חפני ולזה נתקיימה הכהונה גדולה מזרע פינחס עד מלכות שלמה כמו שיתבאר במה שיבא ולזה הקדים בפורענות לזכר חפני קודם פינחס בסוף הענין שבא לזכר כי הסבה החזקה למה שאמרה גלה כבוד מישר' הו' הלקח ארון האלהים כי כבר נשאר לישראל נביא והיה שם מהכהנים גם כן מי שיתמנה כהן גדול תחת עלי /

פי' רבינו ישעיה

יד דרך מצפה / במקו' שדרך המצפה לגזור אולי ישמע שמועה · ועיניו קמה · כל אחת ואחת · ותפכי מחשי' מתכורי' תמיד ברא' כופל בה כענין קימה : וארון האלהים נלקח · לא נמצ' ארון במקרא נקבה זולתי הנה הרה ללת מענין בן הרלת · גהבנא עליו רואה אברהם בן עזה אחת שהוא לנוח מאחר והיה משכנו אתי' ונעלם הרלת · כי נהפכו עליה ציריה פי' דלתי רחמה נפתחו ותמות בינן המיתה ·

ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה / ויבוא אל שער אשר פניו / ויבוא גם השטן / וחברו וכל מגלת אסתר דכוו' מ"ל במ"ב חס' וסי' אל המשתה אשר עשתה אסתר / ויבא המלך והמן לשתו' : ותדברנה ג' בקריאה וסימ' ותדברנה הנצבות עליה / ותאמר האשה האחרת לא כי בנך / ותדברנה בפיכם דירמיה / אשר באו שם /

והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית ע"ז שלהם שהיה בהם צלם על צורת בן אדם שהיו קורין אותו דגון · והנה על דרך המופת עשה הש"י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון יי' להעיר כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שדבר היה זה על דרך המקרה לא מאת הש"י ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון האלהים · וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון יי' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן רק הנשאר מדגון היה נשאר אצל ארון יי' נופל ארצה ולזה היו כומרי דגון נשמרים מלדרוך על מפתן דגון כי חשבו שיהיה המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפות ידיו · ולא הספיק לש"י הספטו' שעשה בא להיה' אבל הכה האשדודי' ושמם סוממים ותמהים על המכות שבאו להם ב בדרך שלא היו יכולים לאמר שיהיה חדוש זה המקרה להם אם לא מפני מה שהסבו שיה' ארון האלהים · ואות המכה היתה שהוכו בטחורים והוא חולי מכער מאד ויוצ' מהם דם רב כל שכן אלו שבאו להם מאת הש"י להכאיבם מאד · ולזה הוכרחו להוציא ארון האלהים מאשדוד ושלחוהו בגת ודמה שאלה המופתים עשה הש"י באמצעות שמוא' שהיה נביא אז בעם זה בזולת נביא להשגחתו על ישראל שלא יאבד ארון האלהים מהם · והנה אחר הסבו אותו בגת היתה מכת הש"י בעיר מהומה גדולה לא נשאר שם אחד שלא הוכה במכת ה הטחורי' והיו הטחורי' נסתרים ולזה הם יותר קשים ויותר קשי הרפואה · וכראותם זה שלחו ארון ה האלהים לעקרון ו ותכף שבא שם הביא הש"י מהומ' מות בכל העיר והנשארים בהם שלא מתו הוכו בטחורי' הנה כל זה קרה ל לפלשתים מפני ארון האלהים תוך שבעה חדשים: אז קראו פלשתים לכומריהם ולקוסמיהם לקחת עצה מהם מה יעשה לארון יי' אם ישיבוהו לישראל אם לא ואם היה' עצתם שישלחוהו לישראל במה ישלחוהו שם שדי שתסור אף הש"י מהם :ו שנו

ודאש לא וסימ' נמסר בסדר האזינו ובשפטים סוף סימן ד' : טחרים דכתבן עפלים ו' בקריאה וסימ' בשחין מצרים ובעפלים · ותכבד יד יי' · ויהי אחרי הסבו אתו · והאנשים אשר לא מתו · מה האשם אשר נשיב לו · ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם · ושארא כדקריין · כן כתבן : ארון אלהי ישראל ו' וסי' ויראו

ה

[א] ופלשתים לקחו את ארון האלהים ויבאהו מאבן העזר אשדודה: [ב] ויקחו פלשתים את ארון האלהים ויביאו אתו בית דגון ויציגו אתו אצל דגון: [ג] וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה ויקחו את דגון וישבו אתו למקומו: [ד] וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן רק דגון נשאר עליו: [ה] על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד עד היום הזה: [ו] ותכבד יד יהוה אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים את אשדוד ואת גבוליה: [ז] ויראו אנשי אשדוד כי כן ואמרו לא ישב ארון אלהי ישראל עמנו כי קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו: [ח] וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים אליהם ויאמרו מה נעשה לארון אלהי ישראל ויאמרו גת יסב ארון אלהי ישראל ויסבו את ארון אלהי ישראל: [ט] ויהי אחרי הסבו אתו ותהי יד יהוה בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפלים: [י] וישלחו את ארון האלהים עקרון ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים לאמר הסבו אלי את ארון אלהי ישראל להמיתני ואת עמי: [יא] וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים ויאמרו שלחו את ארון אלהי ישראל וישב למקומו ולא ימית אתי ואת עמי כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם: [יב] והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים ותעל שועת העיר השמים:

ופלשתאי שבו ית ארונא דיי ואיתוהי מאבן סעדא לאשדוד: ונסיבו פלשתאי ית ארונא דיי ואעילו יתיה לבית דגון ואקימו יתיה בסטר דגון: ואקדימו אנשי אשדוד ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי ונסיבו ית דגון ואתיבו יתיה לאתריה: ואקדימו בצפרא ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי וריש דגון ותרתין פיסת ידוהי קציצן מחתא על סקופתא לחוד גופיה אשתאר עלוהי: על כן לא דורכין כומרי דגון וכל דעלין לבית דגון על סקופת דגון באשדוד עד יומא הדין: ותקיפת מחתא דיי על אינש אשדוד ואצדינון ואלקי יתהון בטחורין ית אשדוד וית תחומהא: וחזו אנשי אשדוד ארי שויא עליהון מחתא ואמרין לא ישרי ארון אלהא דישראל עמנא ארי תקיפת מחתיה עלנא ועל דגון טעותנא: ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי לותהון ואמרו מה נעביד לארון אלהא דישראל ואמרו לגת יתסחר ארון אלהא דישראל ואסחרו ית ארון אלהא דישראל: והוה בתר דאסחרו יתיה והות מחתא דיי בקרתא שגושא רבא לחדא ומחא ית אנשי קרתא מזעירא ועד רבא ולקו להון בטחורין: ושלחו ית ארונא דיי לעקרון והוה כמיתי ארונא דיי לעקרון וזעיקו עקרונאי למימר אסחרו לותנא ית ארון אלהא דישראל לקטלותנא וית עמנא: ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי ואמרו שלחו ית ארון אלהא דישראל ויתוב לאתריה ולא יקטול יתי וית עמי ארי הות שגוש קטלא בכל קרתא תקיפת לחדא מחתא דיי תמן: וגבריא די לא מיתו לקו בטחורין וסליקת צוחת קרתא לצית שמיא:

רשי

אבל דגון · צלם עשוי בדמות דג: המפתן · אסקופה: וישימם · לשון שממה: בטחורים · חלוחלת כרכשא מכת הנקב עכברין נכנסין ושומטים בני מעיהן ויוצאין: וישתרו · כמו ויסתרו שהרי הוא במסורת כ כתובין שי"ן ומפורשי' בלשון סמ"ך מכת בית הסתרי': מהומת מות · כל מהומות ע"י רעש וזה אביהן וירעם יי' בקול גדול על פלשתי' ויהומם כך מפורש באגדה ש שלשי' ושתים מידות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: במה

רדק

ויציגו · ויעמידו: נופל לפניו · כמו על פניו וכן ת"י על אפוהי: אל המפתן · כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופ' התחתונ' · רק דגון נשאר עליו אמרו כי דגון משבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאומר ושתי כפות ידיו כרותו' אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו ות"י לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי: לא ידרכו · בדרש ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק שנינו ש שהחמירו ישרא' בע"ז יותר מאומו' העולם באומות העולם כתי' על כן לא ידרכו אבל בישרא' כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן: בעפולי' כתי' וקרי בטחורי' והכתיב הוא שם כנוי לתחתוני' כי עפולי' לשון גבוהות כמו עפל ובוחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי: גת יסוב · לגת ורבים כמוהו: ויסבו את ארון אלהי ישראל · ברגם הסמ"ך והב"ת: וישתרו להם · כתיב בשי"ן והוא כמו בסמ"ך ופי' שיהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיא קשה להם ממה שאם היה להם במקו' גלוי ותרגו' ולקו יתהון בטחוריא: להמיתני ואת עמי · שרי עיר עקרון אמרו כן: למה

פי' רבי' ישעיה

וישתרו להם טחורים · מפני שהם נולדים בתוך המעי' אומר להם לשון סתר · ומפני שרא' בסתרי' הבורא לקו במכת בית הסתרי': וישב למקומו · כמו וישוב ונתחלפה התנועה:

אנשי אשדוד ושל אחריו ג' בפסוק · הסבו אלי · אם משלחים את ארון אלהי ישראל : וישלחו ד' בנביאים ובכתובים וסימ' וישלחו את ארון האלהים עקרון · ויקחו את ירמיהו · ויכרתו את ראשו · וישאו את ראשו ואת כליו · וכל אוריתא דכוו' כמ"א וישלחו האנשים את ידם : ויאספו י' פתחין וסימ' בלשון תרגום סביא שלוא סלויא ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא ופירושם נמסר בסדר שמות :

רש"י

במה נשלחנו, באיזה ענין אשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו: אשם, הימר דבר שאתם מודים שמעלתם: אז תרפאו ונודע לכם שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם: סרני פלשתי', חמשה הם כמה שנאמר ביהושע העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני: עלות, מניקות: אשר לא עלה עליהם עול, כל זה לנסיון שאין לו ראיות למשוך ועוד שנועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאליה' נדע שהוא עשה לנו: ארגז, שקורין בלע"ז: כלו בבית, לשון כלא: ויפרש

מסורה

ופרעה ג' בקריא' וסי' ופרעה חולם והנה עמד על היאר, ופרעה הקריב וישאו, ולמה תכבדו את לבבכם: עלות ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר וישלח: ואת בניהם ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן ויהושע סי' ה': וישמו' חס' וסי' אבנים גדולות, ארון יי' אל העגלה, אל האבן הגדולה, וישמו לה ידים דאיזבל ומלכים, ונמסר בסדר מקץ וגם ביהושע סי':

ו

א ויהי ארון יהוה בשדה פלשתים שבעה חדשים: ב ויקראו פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יהוה הודענו במה נשלחנו למקומו: ג ויאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם: ד ויאמרו מה האשם אשר נשיב לו ויאמרו מספר סרני פלשתים חמשה עפלי זהב וחמשה עכברי זהב כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם: ה ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם המשחיתם את הארץ ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם: ו ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו: ז ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עלות אשר לא עלה עליהם על ואסרתם את הפרות בעגלה והשבתם בניהם מאחריהם הביתה: ח ולקחתם את ארון יהוה ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אתו והלך: ט וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה הגדולה הזאת ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו: י ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית: יא וישמו את ארון יהוה אל העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב ואת צלמי טחריהם:

(מסורה קטנה: ל'; ל'; ג'; ל'; ב' ל'; טחורי ק'; טחריכם ק'; ל' כ'; ד'; ל'; ה' דגש ל'; ג'; ל'; ה'; ל'; ל'; ג'; ג' וכל קהלת דכו'; ו'; ר"פ; ג' ג'ל'כ; וחריין)

תרגום

והוה ארונא דיי בקירוי פלשתאי שבעא ירחין: וקרו פלשתאי לכומריא ולקוסמיא למימר מה נעביד לארונא דיי הודיענא במה נשלחיניה לאתריה: ואמרו אם אתון משלחין ית ארון אלהא דישראל לא תשלחון יתיה ריקן אלהין אתבא תתיבון קדמוהי קרבן אשמא בכין תתסון ויתרוח לכון למא לא תנוח מחתיה מנכון: ואמרו מה קורבן אשמא דנתיב קדמוהי ואמר מניין טורני פלשתאי חמש טחורי דדהבא וחמשא עכברי דדהבא ארי מחתא חדא שויא לכולכון ולטורניכון: ותעבדון צלמי טחוריכון וצלמי עכבריכון דמחבלין ית ארעא ותתנון קדם אלהא דישראל יקרא מאים תנוח מחתיה מנכון ומן טעותכון ומן ארעכון: ולמה תיקרון ית לבכון כמה דיקרו מצראי ופרעה ית לבהון הלא כד אתפרע מנהון ובתר כן שלחינון ואזלו: וכען סבו ועיבידו עגלתא חדתא חדא ותרתין תורן מינקן די לא נגידא בניר ותיסרון ית תורתא בעגלתא ותיתיבון בניהין מבתריהין לגיו: ותסבון ית ארונא דיי ותתנון יתיה בעגלתא וית מני דדהבא דאתיבתון קדמוהי קרבן אשמא תשוון בתיבותא מסיטריה ותשלחון יתיה ויהך: ותחזון אם באורח תחומיה יסק לבית שמש מן קדמוהי אתעבידת לנא ית בישתא רבתא הדא ואם לא ונידע ארי לא מחתיה קריבת בנא עירוע הוא דהוה לנא: ועבדו גבריא כן ונסיבו תרתין תורן מינקן ואסרינון בעגלתא וית בניהין כלו בביתא: ושויאו ית ארונא דיי בעגלתא וית תיבותא וית עכברי דדהבא וית צלמי טחוריהון: ואבונא

רדק

למה לא תשוב ידו מכם, אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצלכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם: וחמשה עכברי זהב, זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי כשהיה להם חולי התחתוניות והיתה יוצאת הלחליות שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באים העכברים ומושכים את המעי ההוא ולפי שהיה החולי אחד לסרנים ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורים חמשה וכדמות העכברי חמשה כמספר הסרנים ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם: לכולם ולסרניכם, כמו שמעו עמים כלם: ולמה תכבדו, זה לבדו מכלא מבנין הדגוש בלשון כבדות: התעולל בהם, עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים: חדשה, שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון: עלות, מניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עוללים ועוללים וכוונו לקחת פרות עלות להראות המופת שלא שבו בעבור בניהם: אשר לא עלה עליהם עול, זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחרת כמו שאמרו גם כן עגלה חדשה: אל העגלה, כמו על העגלה וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שא' כמו ובארון ופ"תי בעגלתא: בארגז, בתיבה כתרגומו בתיבותא: כלו בבית, כמו כלאו והוא מבעלי הה"א כמו לא יכלא ממך אשר כלתני היום הזה או היא מבעלי האלף ובא כדרך בעלי הה"א וכן מלא תוכך חמס כמו מלאו ונשו את כלמת' כמו ונשאו כי כבר נשתמשו בזה או הענין בשתי לשונות בה"א ובאלף לפי שדרכם להמיר זה בזה, וטעם להסיב את בניהם מאחריהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם: ויפרשה

רבינו ישעיה

כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם. פי' אמרו להם הקוסמי' מגפת אח' יש לכל הפלשתי' ולסרניכם בעבור זה יעשו העם והסרנים וכך עשו הסרני' עשו חמשה. וכל העירו' עשו כל אחת ואחת בעצמה כמפורש לפנינו: ולא תכבדו את לבבכם. כמו תכבידו: כלו בבית. אינו מלשון צלא שאם כן היה אומר כלאו אלא מלשון לא יכלה ממך. שמנעו בניהם מהם בתוך הבית.

רלב"ג

ונתנו להם עצה שישלחוהו בכבוד וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בסבתו בא להם הרע ויהיה נודע להם למה לא תסור יד הש"י מהם כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל שמו ואמרו זה להורות כי בזה יבחן אם בא להם הרע הזה בסבתו כי כבר היה דעתם שאם לא בא להם הרע בסבתו לא ישיבוהו לישראל. וידמה שסבר שלא הש"י עוד שם ע עכברים היו משחיתי' את הארץ ותתפשט המכ' הזאת בכל ערי פלשתים ולזה אמרו להם כומריהם וקוסמיהם שיעשו להם צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים וזהו האשם שישיבו לי"י סרי שתסור ידו מעליה' והזהירום שלא יקשה להם מעשות זה שלא יקרה להם כמו שקרה למצרים ולפרעה, והנה הייטירו אותם עוד באופן אחר לדעת בקלות אם בא להם רע זה בסבת ארון האלהים כי האופן הראשון היה בו מה ספק וזה כי אף על פי שהיה זה הרע להם בסבת ארון האלהים הנה לא יחויב שירפאו תכף קודם השבתם אותו למקומו ולזה לא יתכפר להם כי מידו היתה זאת להם עד שובו לישראל וזה אם לא ירפאו לא יוכלו הפלשתים להשיבו אליהם עם האשם ולזה לא תועיל לפלשתים זאת הבחינה הראשונה ולזה ידמה שלא היו מסכימי' בזאת העצה והכירו זה הכהנים והקוסמים ואמרו להם שלא יכבידו לבם ועם כל זה נתנו להם בחינה שנית תוכר להם קודם השיבם הארון לישראל ולזה צוו שיעשו עגלה חדשה לכבוד הש"י ויהיו להם שתי פרות מניקות עגלים שלא עלה עול על הפרות ולזה לא תהיינה בנות תרבות למשוך בעגלה כי לא נסו שום מלאכה עם שבכאן תהיה סבה שנית למונע מן ההליכה והיא היותם מסיבים בניהם מאחריהם הביתה כי אהבתם את העגלים תמשכם לשוב אליהם כפי כחם אם לא יהיה זה מאת הש"י להשיב הארון לישראל ואם תתישרנה הפרות מעצמן ללכת לישראל דרך בית שמש שהיה המקום הקרוב להם מישראל הנה יתבאר כי מי' היתה זאת בסבת ארון האלהים ואם לא הנה הגיע זה הרע לנו במקרה שאם היה מגיע מאתו על דרך המופת לא תתקצר ידו מעשות זה המופת השמי והוא להגיע הפרות אל שילכו מעצמן דרך בית שמש ואם היה זה לנו במקרה לא יועיל זה האשם לנו ולא נשיב ארון האלהים לישראל, והנה

(הגהה בגליון: והשיבותם רק והשיבות' כ"י וד"ה השיבותם כתי')

וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת בַּדֶּרֶךְ עַל־דֶּרֶךְ בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּמְסִלָּה אַחַת הָלְכוּ הָלֹךְ וְגָעוֹ וְלֹא־סָרוּ יָמִין וּשְׂמֹאול וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם עַד־גְּבוּל בֵּית שָׁמֶשׁ׃ וּבֵית שֶׁמֶשׁ קֹצְרִים קְצִיר־חִטִּים בָּעֵמֶק וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרוֹן וַיִּשְׂמְחוּ לִרְאוֹת׃ וְהָעֲגָלָה בָּאָה אֶל־שְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי וַתַּעֲמֹד שָׁם וְשָׁם אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְבַקְּעוּ אֶת־עֲצֵי הָעֲגָלָה וְאֶת־הַפָּרוֹת הֶעֱלוּ עֹלָה לַיהוָה׃ טו וְהַלְוִיִּם הוֹרִידוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־הָאַרְגַּז אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֲשֶׁר־בּוֹ כְלֵי־זָהָב וַיָּשִׂמוּ אֶל־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה וְאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ הֶעֱלוּ עֹלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים בַּיּוֹם הַהוּא לַיהוָה׃ וַחֲמִשָּׁה סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים רָאוּ וַיָּשֻׁבוּ עֶקְרוֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ וְאֵלֶּה טְחֹרֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֵשִׁיבוּ פְלִשְׁתִּים אָשָׁם לַיהוָה לְאַשְׁדּוֹד אֶחָד לְעַזָּה אֶחָד לְאַשְׁקְלוֹן אֶחָד לְגַת אֶחָד לְעֶקְרוֹן אֶחָד׃ וְעַכְבְּרֵי הַזָּהָב מִסְפַּר כָּל־עָרֵי פְלִשְׁתִּים לַחֲמֵשֶׁת הַסְּרָנִים מֵעִיר מִבְצָר וְעַד כֹּפֶר הַפְּרָזִי וְעַד אָבֵל הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ אֵת אֲרוֹן יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה בִּשְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי׃ וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן יְהוָה וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם כִּי־הִכָּה יְהוָה בָּעָם מַכָּה גְדוֹלָה׃ כ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ מִי יוּכַל לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה הָאֱלֹהִים הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה וְאֶל־מִי יַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ׃ וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים אֶל־יוֹשְׁבֵי קִרְיַת־יְעָרִים לֵאמֹר הֵשִׁבוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה רְדוּ הַעֲלוּ אֹתוֹ אֲלֵיכֶם׃ ז א וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי קִרְיַת יְעָרִים וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה

וְאַכְוִינָא תוֹרָתָא בְּאוֹרְחָא עַל אוֹרַח בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּכְבִישָׁא חֲדָא אָזְלִין מֵיזַל וְגָעַן וְלָא סְטָאָה לִימִינָא וְלִסְמָלָא וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי אָזְלִין בַּתְרֵיהוֹן עַד תְּחוּם בֵּית שָׁמֶשׁ׃ וּבֵית שֶׁמֶשׁ חַצְדִין חֲצַד חִיטִּין בְּמֵישְׁרָא וּזְקַפוּ יַת עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ יַת אֲרוֹנָא וַחֲדִיאוּ לְמֶחֱזֵי׃ וְעֶגְלְתָא אֲתַת לַחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דִּי בְּבֵית שֶׁמֶשׁ וְקָמַת תַּמָּן וְתַמָּן אַבְנָא רַבְּתָא וְצַלָּחוּ יַת אָעֵי עֶגְלְתָא וְיַת תּוֹרָתָא אַסִּיקוּ עֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ וְלֵוָאֵי אַחִיתוּ יַת אֲרוֹנָא דַּייָ וְיַת תֵּיבוּתָא דִּי עִמֵּיהּ דִּי בֵיהּ מָנֵי דַהֲבָא וְשַׁוִּיאוּ עַל אַבְנָא רַבְּתָא וְגֻבְרֵי בֵּית שֶׁמֶשׁ אַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִּיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּיוֹמָא הַהוּא קֳדָם יְיָ׃ וְחַמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי חֲזוֹ וְתָבוּ לְעֶקְרוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ וְאִלֵּין טְחוֹרֵי דַהֲבָא דַּאֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ דְּאַשְׁדּוֹד חַד דְּעַזָּה חַד דְּאַשְׁקְלוֹן חַד דְּגַת חַד דְּעֶקְרוֹן חַד׃ וְעַכְבְּרֵי דַהֲבָא מִנְיַן כָּל קִרְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְחַמְשָׁא טוּרְנַיָא מִקִּרְוִין כְּרִיכַן וְעַד קִרְוֵי פַּצְחַיָא וְעַד אַבְנָא רַבְּתָא דַּאֲחִיתוּ עֲלַהּ יַת אֲרוֹנָא דַּייָ עַד יוֹמָא הָדֵין הָא הִיא בַּחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דְּמִבֵּית שָׁמֶשׁ׃ וּקְטַל בְּגֻבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ עַל דַּחֲדִיאוּ דַּחֲזוֹ אֲרוֹנָא דַּייָ כַּד גְּלֵי וּקְטַל בְּסָבֵי עַמָּא שַׁבְעִין גַּבְרָא וּבִקְהָלָא חַמְשִׁין אַלְפֵי גַּבְרָא וְאִתְאַבָּלוּ עַמָּא אֲרֵי מְחָא יְיָ בְּעַמָּא מְחָא כַּגִּיאָה׃ וַאֲמָרוּ גֻּבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ מַן יָכִיל לְמֵיקַם קֳדָם אֲרוֹנָא דַּייָ אֱלֹהִים קַדִּישָׁא הָדֵין וּלְוַת אֵידֵין אֲתַר יִתְחַלַּק מִנַּנָא׃ וּשְׁלַחוּ אִיזְגַּדִּין לְוַת יָתְבֵי קִרְיַת יְעָרִים לְמֵימַר אֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת אֲרוֹנָא דַּייָ חוּתוּ אַסִּיקוּ יָתֵיהּ לְוָתְכוֹן׃ וַאֲתוֹ גֻּבְרֵי קִרְיַת יְעָרִים וְאַסִּיקוּ יַת אֲרוֹנָא דַּייָ׃

ואעילו

רדק

וישרנה הפרות, כתרגו' ואכוינא תורתא ר"ל כוונו דרך בית שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחד שלנקבה לבד כמו ויחמנה בבואן לשתות ודגש השי"ן בחסרון היו"ד פ"א הפועל ובמלת ויחמנה בא נח הצ'רי תמורת היו"ד פ"א הפועל: הלוך וגעו, היו געות בעבור בניהם געית הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה שור ובדרש שאמרו שירה הוציאו וישרנה מלשון שירה: וישמחו לראות, עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו: ואת הפרות העלו עולה, אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עולה כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד, ויש בדרש מרז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי ר' אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות גוים והקשו לו זה ה הפסו' ותירץ וכי מסרני פלשתי' אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה זהו לדעת ר' אליעזר אם ישראל הקריבום: ועכברי הזהב, כמו שהיו טחורי הזהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו חמשה בעבו' חמשת הסרני' כלומר שהיו כפר' לכולן כמו שאמר למעלה כי מ מגפה אחת לכלם ולסרניכם, ומה שאמ' מעיר מבצר עד כפר הפרזי חסר וי"ו מעיר מבצר כלומר אע"פ שלא היתה מכות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמשה טחורי זהב וחמש עכברי זהב למספר הסרנים והעיירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ו ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יות' טחורי זהב ועכברי' כי היו יריאים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי ה הפרזות כל עיר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פ פלשתים: עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יי', כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזו' פלשתים: ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע אמ' שהניחו עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע וקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם וי"ת אבל הגדולה אבנא רבתא: כי ראו בארון, ת"י על דחדיאו ודחזו ית ארונא דיי' כמו שאמ' וישמחו לראות ובדברי רז"ל מפני דחזו ויך באנשי בית שמש ונחלקו בזה יש מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו ויש מהם אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון ואמרו מאן א אמרייך דאמרית ומאן פייסך רפייסית ובדברי הדרש הזה יהיה פירו' ראו כמו לראות בך והדומי' לו שמפרשי' אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון: שבעים איש חמשים אלף איש חסר וי"ו השמוש וחמשי' אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומי' להם וי"ת וקטיל בסבי עמא שבעים גברא ו ובקהלא חמשין אלפי גברא, ובדברי רז"ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וי"א חמשים שכל אחד שקול כ ושבעים סנהדרין: אל

רשי

וישרנה, הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד באלף הוולדת היו א אומ' שירה, רני רני השיטה התנופפי וכו' כדאיתא במסכת ע"ז ולפי פשוטו וישרנה לשון דרך ישר היו הולכות: בית שמש, הלך וגעה, לשו' געית בקר געייה: וישמחו לראות, היו מסתכלין היאך הוא בא לבדו ומשמחתם נהגו בו קלות ראש ולא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד: כופר הפרזי, כפר שאין לו חומה: אבל הגדולה, היא אבן הגדולה ה האמורה למעלה ש שהלמ"ד באה במקום נו"ן וכן נסכה במקום לסכה בספר עזרא ו ומפני שאירע להם אבלות בדבר קראה אבל: שבעים איש, חמשי' אלף איש תרגם יונת' וקטל בסבי עמא שבעי' גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא ורבותנו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כ כשבעים סנהדרין: קדמו

רלבג

והנה התישרו הפרות דרך בית שמש מזולת נטייה וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש לראו' אמתת הענין: והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי ה העגלה ואת הפרות העלו אותם עולה ל ליי' על המזבח אשר בנו שם ואנשי בית שמש העלו עולות וזבחו זבחי שלמי' ביו' ההוא ליי': ויך השי' באנשי בית שמש כי ראו ב בארון יי', ר"ל ולא עזבו מלאכתם שהיו קוצרי' קציר חטים ונגפו מהעם שבעי' איש שהיו שקולים חמשים אלף איש לגודל מעלתם או היו המוכים חמשים אלף ושבעי' איש, ויתאבלו העם כי הכה יי' בעם מכה גדולה, והביאו

רבינו ישעיה

ויסרנה הפרות. דגשו' השי"ן להבליע בו היו"ד שהוא פ"א הפועל. ובא בבניין אחד לנקבה כמו ויחמנה. כמו ארבע מלכיו' תנוי יעמדנה: במסלה אחת. פירו' שלא נטו לכאן ולכאן. אלא כיונו המסלה: אל שדה יהושע בית השמשי. יש לומ' היא בית שמש היא תמנת חרס שהשמש נקרא חרס שנאמר בטרם יבא החרסה: ואת הפרות העלו. שאין נוהג זכרות בבמה: כפר הפרזי. לשון כפר: ועד אבל הגדולה. כמו אבן הגדולה ובא הלמ"ד בחילוף נו"ן כמו נשכ' לשכ': כי ראו בארון. פי' ואין דרך זה דרך כבוד להביט בארון שהיה מקום השכינה שהרי הזהי' את הלוי' על כן ולא יבאו לראות כבלע וגו'.

על דרך ה' וסי' נמסר בשפטים סי' ה': הניחו והניחו ד' וסי' ועכברי הזהב, ובצאתם הכהנים, והפכים ללענה, ממתים ידך יי' ממתים מחלד חלקם בחיים: הקדוש ד' מלאים וסי' נמסר בסדר קרח: ואל מי ד' וסי' ואל מי יעלה מעלינו, ואל מי תדמיון אל, ואל מי תדמיוני, ואל מי מקדושים תפנה:

ויבאו אתו אל בית אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמר את ארון יהוה: ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי יהוה: ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל יהוה הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יהוה ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים: ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרת ויעבדו את יהוה לבדו: ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל יהוה: ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני יהוה ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו ליהוה וישפט שמואל את בני ישראל במצפה: וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה ויעלו סרני פלשתים אל ישראל וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים: ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל יהוה אלהינו וישענו מיד פלשתים: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל ליהוה ויזעק שמואל אל יהוה בעד ישראל ויענהו יהוה: ויהי שמואל מעלה העולה ופלשתים נגשו למלחמה בישראל וירעם יהוה בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם וינגפו לפני ישראל:

ואעילו יתיה לבית אבינדב דבגבעתא וית אלעזר בריה זמינו למיטר ית ארונא דיי: והוה מיומא דשרא ארונא בקרית יערים וסגיאו יומיא והוו עסרין שנין ואתנהיאו כל בית ישראל בתר פולחנא דיי: ואמר שמואל לכל בית ישראל למימר אם בכל לבכון אתון תיבין לפולחנא דיי אעדו ית טעות עממיא מביניכון ועשתרתא ואתקינו לבכון לפולחנא דיי ופלחו קדמוהי בלחודוהי וישיזיב יתכון מידא דפלשתאי: ואעדיו בני ישראל ית בעליא וית עשתרתא ופלחו קדם יי בלחודוהי: ואמר שמואל כנושו ית כל ישראל למצפיא ואצלי עליכון קדם יי: ואתכנישו למצפיא ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי וצמו ביומא ההוא ואמרו תמן חבנא קדם יי ודן שמואל ית בני ישראל במצפיא: ושמעו פלשתאי ארי אתכנישו בני ישראל למצפיא וסליקו טורני פלשתאי על ישראל ושמעו בני ישראל ודחילו מן קדם פלשתאי: ואמרו בני ישראל לשמואל לא תשתיק מיננא מלצלאה קדם יי אלהנא ויפרקיננא מידא דפלשתאי: ונסיב שמואל אימרא דחלבא חד ואסקיה עלתא קדם יי וצלי שמואל קדם יי על ישראל וקביל צלותיה יי: והוה שמואל מסיק עלתא ופלשתאי אתקרבו לאגחא קרבא בישראל ואכלי יי בקל רב ביומא ההוא על פלשתאי ושגישינון ואתברו קדם ישראל:

ונפקו

אל ישראל ז׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי ׃ דמואביא וברק בירקין בבבל ופירוש׳ נמסר בסדר ראה ׃ ויהמם יי׳ לפני ישראל ׳ ברקים רב ויהמם ׳ מעלה ח׳ פתחין וסימ׳ שמואל אסיא שיצי נהריהון ׃ ויהמם ג׳ בקריאה וסי׳ ויהי שמואל מעלה העלה ׃

רשי

קדשו ׳ זמינו ׃ מיום שבת הארון בקרית יערים ׳ וראו הפורענות שבא עליהם בעון בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב״ה בפלשתים ׃ וינהו אחרי יי׳ ׳ על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר ושופטם ומוכיחן ׃ וינהו ׳ לשון המשכה הוא ותרגומו לפולחני וכן לא נוה בהם אין בהם תועלת למושכם אל הטוב ומנחם חברו ׳ וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופי׳ וינהו אחרי יי׳ שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחריו׳ ׳ לא וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוי׳ מתרגמי׳ ויתנהון למפלח בה כל עממיא ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם ׃ וישאבו מים וישפכו ׳ תרגם יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי׳ ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין ׃ וישפט שמואל ׳ בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עסקי עבירה שעברו ׃ ויעלהו עולה ׳ ויעלה כתיב נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה כשרה בבמת יחיד במס׳ ע״ז ׃

מתחת

רדק

אל בית אבינדב בגבעה פי׳ אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה הביאו הארון ׃ קדשו ׳ כתרגומו זמינו ׃ לשמור את ארון יי׳ ׳ לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון ׃ וינהו ׳ י״מ לשון נהי כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי יי׳ הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים וי״מ מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן תרגם יונתן וינהו ואיתנהיאו כלומר כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמ׳ ויעבדו את יי׳ לבדו אח׳ שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע״ז ׃ קבצו את כל ישראל המצפתה ׳ כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ המצפתה ושם מזבח ובית תפילה כי שם היתה תשועה גדולה באלהים יהושע עם המלכים ׃ ובדרש אמר רבי בימון וכי שילה היא המצפתה אלא המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה בנוי ׳ ותמה אני מזה הדרש וכי מה לנו אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערי׳ הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת עשרי׳ שנה הביאו את אהל מועד לנוב ׃ וישאבו מים וישפכו לפני יי׳ ׳ ת״י ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי׳ ויתכן לפרש ששפכו מים לפני יי׳ סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור ׃ וישפט שמואל ׳ שמואל העמים כל אחד לפי עונו כי שם התודו עונותיהם ׃ אל תחרש ממנו ׳ מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבניין הפעיל הוא פועל עומד ׃ טלה חלב ׳ שהיה יונק עדיין ׃ ויעלה עולה ׳ כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רז״ל הכתוב ואמרו ויעלה כתיב שהיתה נקב׳ ומכאן סמכו שעולת נקבה כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמו׳ כל זמן שהיה אהל מועד במוב וגבעו׳ עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין הבמה נתרת אלא ע״י נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע ׃ ויענהו יי׳ ׳ אפשר ע״י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו יי׳ ׃

לבית

רלבג

והביאו הארון לקרית יערים אל בית אבינדב אשר בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון יי׳ ׃ ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה ׳ ר״ל שכבר עמד בית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם ׳ והנה נאספו כל בית ישראל אחר יי׳ אחר מות עלי ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם המגפה הגדולה שהיתה בעם במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיהם הרעות שטו אלא או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקרית יערים והיו הימים עשרים שנה ואחר כן נאספו כל בית ישראל אחרי יי׳ ואמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים והנה לזה הפי׳ צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי׳ יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו כ״ה שנה ויאות שיאמר ואני זקנתי ושבתי ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא חיה כי אם כ״ב שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו ׳ והנה סבב שמואל אחר זה שהסירו ישראל את אלהי הנכר אשר בקרבם ועבדו את יי׳ לבדו וקבצם שמואל המצפה ושאבו ישראל מים ושפכו לפני יי׳ להעיד שכבר התרחצו שם בעניניהם ושפטם להסיר מהם כל לכלוך ועון שביניהם במה שבין אדם לחברו ואמנם עשו זה במצפה כי כבר היה מוכסם ביניהם שמה שיעשה שם נעשה לפני יי׳ כמו שזכרנו בדבר יפתח ׳ וכאשר שמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם ויראו ישרא׳ מפני פלשתים ובקשו משמוא׳ שיתפלל לשם בעבורם ברדך שיושיעם מיד פלשתים ׳ והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה ליי׳ כי העולה תייסיר לזה כמו שבארנו בפירושנו לדברי התורה ואפשר שהעלה אותה על ידי כהן כי שמואל לא היה כהן ואפשר שהיתה הוראת שעה והנה אז הותרה במת יחיד כי כבר חרב משכן שילה ולא היה שם עדיין במת צבור ׳ ועם העלותו העולה התפלל שמואל לש״י בעבור ישראל והרעים הש״י ביום ההוא בקול גדול מרעיד על פלשתים באופן שכבר נגפו לפני ישראל ואפשר שלזאת הסבה העלה העולה להראות לישראל שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולות האלו המרעידים כדי שיאמינו יותר בש״י ולחשוב שעם אלו הרעמים היו יורדות להבות ואש אלהים זר ולולא זה כבר היה מזיק הקול לישראל באופן הזיקו לפלשתים ׳

וזכר

רד"ק

לבית כר, ת"י לבית שרון כמו כר נרחב: ובין השן, שן סלע היה שם ונקרא המקום על שמו: כל ימי שמואל, עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא לפניהם ולסבב על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואלו לא חטאו לא היו צריכים לפיכך היה רע בעיני יי' יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי: ותשבנה הערים, כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחלה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל: בין ישראל ובין האמרי, לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקום כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישראל היו נלחמים בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן ואז וגבול האמורי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם ובראותם כי נכנעו פלשתים עשו גם הם שלום עם ישראל: כל ימי חייו, מיום שהחל להיות שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה, ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסרטיא של מעלה: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו, ומאשר מקומות הרחוקים זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומ' שלא היה נהנה מאדם אלא משלו ופי' שם בכל המקומו' שהיה סובב: ויבן שם מזבח ליי', מיום שחרב שילה שהותרו הבמות עשה הוא בביתו שהיה מקריב עליה כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זה מקרי' בבמת יחיד כמו שכתבנו:

ולא יספו ד' דסמיכי בקריאה וסי' ויכנע מדין, ויכנעו הפלשתים דשמואל, ויתקע יואב בשופר, ויעמדו כל העם, ויברת להם כירה גדולה: וסבב ג' בקריא' וסימ' והלך מדי שנה בשנה, וסבב לעפל וינבהו, ובא אליה מלך גדול וסבב אתה:

רש"י

מתחת לבית כר, מלרע לבית שרון: ובין השן, שן הסלע: ויגו

וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן־הַמִּצְפָּה וַיִּרְדְּפוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכּוּם עַד־מִתַּחַת לְבֵית כָּר׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶבֶן אַחַת וַיָּשֶׂם בֵּין־הַמִּצְפָּה וּבֵין הַשֵּׁן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ אֶבֶן הָעָזֶר וַיֹּאמַר עַד־הֵנָּה עֲזָרָנוּ יְהוָה׃ וַיִּכָּנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לָבוֹא בִּגְבוּל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד־יְהוָה בַּפְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שְׁמוּאֵל׃ וַתָּשֹׁבְנָה הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ־פְלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד־גַּת וְאֶת־גְּבוּלָן הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי חַיָּיו׃ וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה׃ וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי־שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפָט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃

וּנְפַקוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן מִצְפַּיָא וּרְדָפוּ יָת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְחוֹנִין עַד מִלְרַע לְבֵית שָׁרוֹן׃ וּנְסֵיב שְׁמוּאֵל אַבְנָא חֲדָא וְשַׁוִי בֵּין מִצְפַּיָא וּבֵין שִׁינָא וּקְרָא יָת שְׁמַהּ אֶבֶן סַעֲדָא וַאֲמַר עַד הָכָא סַעֲדָנָא יְיָ׃ וְאִתַּבְּרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְמֵיעַל בִּתְחוּם יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת מַחְתָּא דַיְיָ בִּפְלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שְׁמוּאֵל׃ וְתָבָא קִירְוַיָא דִּנְסִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי מִן יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גַּת וְיָת תְּחוּמֵיהוֹן שֵׁיזִיב יִשְׂרָאֵל מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין אֱמוֹרָאֵי׃ וְדָן שְׁמוּאֵל יָת יִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וְאָזֵל בִּזְמַן שְׁנָא בִשְׁנָא וּמִסְתְּחַר לְבֵיתְאֵל וּלְגִלְגָּלָא וּלְמִצְפַּיָא וְדָאֵין יָת יִשְׂרָאֵל יָת כָּל אַתְרַיָּא הָאִלֵּין׃ וּבְמִתְבֵיהּ לְרָמְתָא אֲרֵי תַמָּן בֵּיתֵיהּ וְתַמָּן דָּן יָת יִשְׂרָאֵל וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃

ל' חסר וכל סוף גבורכו'

גבולן ל' ומחנן ל' ...

רלב"ג

אחר שסבר נגפו ישר' את הפלשתים ויכום באופן שנכנעו ה הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישר' ושבו הערים לישראל שלקחו פלשתים מאתם והנה היה גם כן שלום בימי שמואל בין ישר' ובין האמורי, והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה נוספת כי הוא לא היה מטריח ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בימי דבורה אבל הוא היה הולך לשפטם בבית אל והגלגל והמצפה והיו מתקבצים שם אליו המקומות הקרובים להם ואחר היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישראל הקרובים לו והנה בנה שם מזבח ליי' לא נאסרה אז במת יחיד כמו שזכרנו:

והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו,

הראשון הוא להודיע יחס שמואל לכבודו והודיענו כי הבור שחוצב ממנו היה נכבד מאד מצד אביו ואמו שהיתה נביאה לפי מה שנזכר ממנה ולזה היה ראוי אל שיגיע לזאת המעלה הנכבדת שהגיע אליה עם שכבר היה קדוש ונבדל לעבודת הש"י מעת הלידה:

השני הוא להודיע כי הש"י משגיח בשפלים ולזה מפני שראה הש"י כי חנה היתה האהובה אבל אלקנה נתן לפנינה ילדי' ולחנה אין ילדים וכמו שנזכר בתור' ברומה לזה בענין רחל ולאה:

השלישי הוא להודיע שאע"פ שאין הנשים חייבות לעלות לרגל ולא הטף אלא מי שיכול לעלות ברגליו מירושלם להר הבית אחת' בשנה ראוי לשלם לעלות שם עם נשיו וטפיו בכללם וזה לשתי סבות האחת להיישירם לאמונה אמתית כמו שיראו מענין המקדש והשנית כי השמחה השלימה לא תשלם לאדם אם לא בהיותו עם אשתו ובניו בכללם ולזה ידמ' שיהיה ראוי להיות זה בחג הסוכות שהוא חג השמחה ולזה זכר שאלקנה היה עולה מעירו שנה בשנה להשתחוות ולזבוח ליי' ר"ל שלא היה משאיר בעירו דבר מבני ביתו ולזה היו שם נשיו וכל בנותיו פעם אחת בשנה:

הרביעי הוא להודיע שראוי לחונן הקשי יום ולהיטיב לבם כפי היכולת ולזה ספר כי מפני שהיה צר לחנה בראותה רבוי המנות לפנינה ולבניה ולבנותיה והיא היתה יחידה היה אלקנה מטיב לב חנה כפי היכולת והיה נותן לה מנה שהיו עיניו בה ולזה היה מוטיב חנה אבל פניו ואחר המנות היה נותן כאילו היה משליך אותם אחרי גוו ובזה האופן היה מנחם אותה מן הכעס שהיתה מכעסת אותה צרתה כשהיה אומר לה שהוא טוב לה מעשרה בנים:

החמשי הוא להודיע שאין ראוי להתגאות על רבוי הטובה ולבזו' הקשי יום הלא תראה כי פנינה מתפארת ברבוי בניה ובנותיה והיתה מכעסת חנה מפני היותה עקרה והש"י ראה עני חנה ונתן לה בנים ובנות ובני פנינה היו מתים כמו שאמרה חנה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה:

הששי הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתייה כי אז לא יתכן שתשלם הכונה בזה לפי הראוי ולזה ספר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתייה קמה חנה להתפלל לפני יי' הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת אך חשבה עלי לשכורה כי לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתייה והיתה תשובת חנה מפני זה שיין ושכר לא שתת ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז:

השביעי הוא להודיע שרבוי התפלה והבכיה עוזרים אל שתהיה בכוונה יותר ולזה אחז"ל כי שערי דמעה לא ננעלו ורבוי התפלה גורם שתחזק הדבקות בין המתפלל ובין הש"י ולזאת הסבה זכר בתפלת חנה שהיתה נשמעת כי היא הרבתה להתפלל ובכה תבכה להעיד שבאלו הדברים היה רושם להשמע התפלה וירמה שלזאת הסבה אמר שנתן לה השם שאלתה:

השמיני הוא להודיע שהמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי הש"י יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע:

התשיעי הוא להודיע שהמבקש דבר מה מהש"י על צד החסד שידור נדר שאם יתן שאלתו יקיימהו כי בזה יביא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מהש"י ולזה יקיים בעבורו הנדר ההוא ולזה היה קיום הנדר באלו המקומות הזכרת החסד ולזאת הסבה תמצא במקומות רבים נדר נדרו בזה האופן מצאנו זה ביעקב וביפתח וברבים זולתם ולזה מצאנו שנדרה חנה זה הנדר בזה המקום וידמה שכבר קיים אותו שמואל ואע"פ שאין האשה מדרת את בנה בנזיר ולא האיש גם כן בזה האופן שהרי לא נולד שמואל עדיין כשנדרה חנה זה הנדר לפרסום האות והמופת שעשה לה הש"י:

העשירי הוא להודיע שראוי לשלם שיעיין בעניני האנשים כדי שיוכיחם אם עשו דבר שלא כהוגן ולזה ספר כי עלי היה שומר את פיה לעיין מה היה ענינה ואף על פי שלא היה מדרך השלם ההוא לתת עינו בנשים ובאשר הרבתה לעשות זה הפועל חשב עלי שתהיה שכורה ולזה הוכיחה על זה:

האחד עשר הוא להודיע שראוי לכל אדם שיציל עצמו מן החשד לפי מה שאפשר לו ולזה ספרה חנה ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ונביא לא קצרה מלדבר לעלי את דבר התנצלותה:

השנים עשר הוא להודיע שתפלת הנביא יותר נשמעת מתפלת זולתו ולזה שמחה חנה כשהתפלל עלי שיתן לה הש"י את שאלתה ובקשתה ממנו שיתפלל ליי' בעבורה על זה ולזה גם כן בטחה שתהיה תפלתה נשמעת ולזה אכלה וסר כעסה ממנה:

השלשה עשר ה.א להודי' שאין ראוי לאנשי שישמשו מטתן ולזה זכר שידע אלקנה את חנה אשתו אחר ששם ובאו אל ביתם למדנו מזה כי בשילה לא ידעה ואע"פ שהיה בתכלית

בתכלית הכוספ שיהיה לו זרע מזאת אשתו. ואם אמר אומר כי נמנעו מזה מצד צרכם להכנס במקדש אמרנו לו שלא היה מחוייב שיכנסו שם בכל יום ולזה הוא מבואר שכבר היה אפשר לאלקנה שיטמא יום אחד שם:

הארבעה עשר הוא להודיע שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דקדק' מרים הנביאה שתניק יוכבד את משה ודקדק' חנה שתניק היא את בנה מפני רצותה שיהיה נבדל לעבודת הש"י:

החמשה עשר הוא להודיע שראוי לתת לש"י תודה כשעל כל אשר גמל מן הטוב ולזה זכר שהביאה חנה עם שמואל שלשה פרים לזבוח ליי' ואיפה אחת קמח ונבל יין ושחטו הפר האחד מהם ליי' קודם הבאתם הנער אל עלי כדי לשים עבודת הש"י ראשונה בזה כדי שיעזרו בזה הפעל מהש"י:

הששה עשר הו' להודיע שמי שירצ' בו שיהיה שלם מאד צרי' שיחנכוהו אל השלמות בעודו קטן לפי מה שאפשר כדי שיגדל במנהגים המשובחים וימשך אחריהם ולזה זכר שכבר השתחוה שמואל ליי' והוא כמו בן שתי שנים לפי שהם כוונו על זה לחנכו ולהרגילו לעבודת הש"י ולזאת הסבה גם כן היה שמואל מקטנותו חגור אפוד בד:

השבעה עשר הוא להודיע מה שנזכר במאמר חנה על דרך הנבואה שנתבאר בזה הספו' עם מה שיבא אחריו שכבר נתקיים אחר זה לפי מה שפירשנו בפסוק ותתפלל חנה ובפסוק יי' יחתו מריביו:

השמנה עשר הוא להודיע שאין בקדושים ובמלאכים שישוה לשם ית' בענין הקדושה וההבדל מחומר והנה למדנו מזה שאין הש"י המניע אחד מן הגלגלים היותר נכבד מהם אבל הוא עליון על כל מניעיהם כמו שבארנו במאמר החמשי מספר מלחמו' יי' וזה למדנו במה שאמרה חנה אין קדוש כיי' כי אין בלתך:

התשעה עשר הוא להודיע שהש"י הוא אשר לו נתכנו עלילות לבדו וליכר מה שירצה אנוש זולתו מהפעולו' ממנו לא יוכל לחדש רק מה שסדר לו השם ית' מהפעלות ולזה אמרה חנה ואין צור כאלהינו:

העשרים הוא מה שלמדנו מדברי חנה שאין ראוי להתגאו' מפני רבוי הבנים ולא מפני יתרון הגבורה ולא מפני יתרון העושר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים:

העשרים ואחד הוא מה שלמדנו מדברי חנה שהשם ית' מחייה המתים ומעלה אותם מקברותיהם וזה אחת מפנו' האמונה:

העשרים ושנים הוא להודי' שהש"י משגיח במין האנושי ובייחוד לצדיקים ואמנם הרשעים ידמו בחשך ובכמו זה אמר דוד כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד:

העשרים ושלשה הוא להודיע כי לא היתה הסבה בחטא בני עלי הוא היות עלי בלתי משגיח בעניינם ובלתי מייסיר אותם אל הטוב וזה כי את פני עלי ובהשגחתו נתיסר שמואל לשרת את יי' ועם כל זה לא הועילה השגחת עלי להיסיר בניו אל השלמות מצד רוע תכונתם:

העשרים וארבעה הוא להודיע תכונת בני עלי בענין הקרבנו' כי בזה תועלת לבאר שמה שהגיע להם מאת השם ית' מהעונש המופלג אשר נזכר בזה הספר היה ביושר ולזה באר שהם פנו אל המרדה המגונה מאד והוא הזוללות ובמדה אחרת מגונה גם כן והיא החמס עד שנאצו בזה מנחת יי' וזכר עוד מגנותם שהם היו מתעצלים בהקרבת הקרבנות עד אשר ישכבון ועדיין לא הקריבו קני הזבות והיולדות וכל זה היה מפני שלא ידעו את יי' ולזה לא השגיחו בתכלית הכוונה אשר בעבורה היו הקרבנו' שאם היו משגיחי' בו היו משתדלים להתנהג בענין הקרבנות בקדושה ויראו מלהקל בעניינם:

העשרים וחמשה הוא להודיע מעלת שמואל מקטנותו עם בני עלי לא למד ממעשיהם ולזה שב לזכור ששמואל היה משרת את יי' אחר זכרו רוע תכונת בני עלי וזכר עם זה שמחת עלי בו מצד טוב תכונתו ולזה זכר שהיה עלי מברך את אלקנה ואת אשתו בבאם שם לרגל:

העשרים וששה הוא להודיע שכבר נתקיים מה שנתנבאה חנה ואמר' עד עקרה ילדה שבעה ושכבר נתקיימה תפלת עלי במה שהיה אומר יתן יי' לך זרע מן האשה הזאת ולזה זכר שכבר ילדה שלשה בנים ושתי בנות:

העשרים ושבעה הוא להודיע שהתוכחת בחטאים הקשי' לא יספיקו בהדברים רכים ולזה זכר תוכחת עלי לבניו שלא היו בה דברים קשים נגלים בתחלת העיון כראוי בענין אלו החטאים ולזה גנה או החטאים הש"י על כד התוכחת ואמ' לשמואל כי גם עלי חטא מפני שידע חטא בניו ולא כהה בהם כראוי ומזה המקום יתבאר כי לא מנע הש"י דרכי התשובה מבני עלי שאם היה הענין כן לא היה הש"י מגנה עלי על זה בזה האופן ואפשר שנאמר שאע"פ שרצה הש"י שלא ישובו כי חפץ להמיתם היה ראוי לעשו' לעלי הראוי לעשות לו מהתוכחת:

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיחטא לאשר גמלהו טובות רבות הנה חטאו יותר גדול מאד ממה שהיה אם לא גמלהו אלו הטובות ולזה כאשר רצה השם להודיע לעלי העונש הנפלא שיענשהו על אלו החטאים הודיע לו תחלה רבוי הטובות אשר גמלהו כי מפני זה היה ראוי שיהיה נשמר יותר מחטא לש"י ולזה היה העונש הזה הנפלא שתאבד הכהונה הגדולה ממשפחתו ותנתן לזרע פינחס בן אלעזר אשר כבדו הש"י בכל עוז וזה מבואר בפינחס ב אלעזר הלא תראה כי יהושע היה טפל לאלעזר שנ' ולפני אלעזר הכהן יעמד ופינחס קנא לאלהיו בשטים ומסר עצמו לסכנה גדולה בעבור כבוד הש"י וכן היה מעת היות צדוק כהן גדול עד תחלת בית שני כי יהושע בן יהוצדק היה מזרע פינחס בן אלעזר כמו שנזכר בספר דברי הימים והוא היה כהן בתחלת בית שני וראוי שנאמין לפי זאת הנבואה שכל ימי בית שני נתקיימה הכהונ' הגדולה לזרע אלעזר כי הכהנים שהיו מזרע איתמר היו מעטים ודלים כי לא היה' להם שררה ולזה לא היו יכולין לתת ממון למלכי ישראל שיעמידום כהנים גדולים וזה היה העונש הראוי להם הם לקחו את אשר לא להם ועשק הש"י מהם אשר להם הם בזו הקרבנות ורצה הש"י שיגיע להם בבזוי ובשפלות המגיע להם ממתנו' הכהונה ולזאת הסבה רצה שלא יכרית זרעו מעם מזבח הש"י לאדיב את נפשם על מה שנפלו בו מהבוז והשפלות הם השתמשו בקרבנות בחיי גופם לבד ורצה השם ית' שיסורו אלו החיים מהם קודם מיתתם:

העשרים ותשעה הוא לבאר עוצם מעלת שמואל בנבואה שעם היות דבר יי' יקר בימי' ההם הגיע לו הנבוא' בזה האופן שהתפעל דמיונו מהשפע האלהי המגיע לו באופן שהשיג זה הקול באמצעו' הדמיון והנה זה היה שומע הקול בחוזק כל כך עד שהיה מקיץ ממנו וזה ממה שהורה על עוצם שלמות הכח המדמה והשכלי בשמואל ונתבאר שכבר נתקיי' מה שייעד מזה לעלי ולבניו והשאר נתקיים בנוב עיר הכהנים ובהסרת אבותם מהיותו כהן גדול ונתבאר עוד מעוצם מעלתו בנבואה שלא הפיל מכל דבריו ארצה ונתפרסם לכל ישראל היותו נביא גם בימי עלי וזה יורה שתמיד היתה מגעת לו הנבואה בכל מה ששאלו ממנו:

השלשים הוא להודיע בית ישרא' אשר בעבורו נתחייבו שיפלו ביד פלשתים וזה כי הפלשתים הכירו בצד מה לשם ית' מעלתו אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכשבא ארון יי' בידם לקחו מוסר תכף ושלחו אותו בכבוד מעליהם ואולם ישראל היו עובדים הבעלים והעשתרות והמירו כבודם בלא יועיל ולא לקחו מוסר בכל הרעות שהביא הש"י עליהם על זה ולזה לא ברו מכשול ביד פלשתים עד שעבדו את יי' לבדו והסירו הבעלים והעשתרות:

השלשים ואחד הוא להודיע עוצם השגחת השם ית' בשפלים במה שחדש מהמופתים הנפלאי' כדי שישוב ארון האלהי' לעם הראוי לו והודיע בו עם זה אופן יושר הש"י שלא רצה בתחלה לעשות רע לפלשתים על זה אבל עשה אות מה באלהיהם להיסיר אותם שישיבוהו וכשראה שלא נוסרו בזה עשה באלהיהם ובהם שפטים נפלאי' וזה ג"כ היה בהדרגה ר"ל שהרע היה הולך וגדל וזה כי בתחלה הכם בטחורים נסתרי' שלא היו יכולי' לחבוש עליהם שום תחבשת ומזה הצד היו מכאיבים יותר והיו יותר רב הסכנה ואח' כך המית הש"י קצתם והנשארים הכם בטחורים ומהמופתים שנעשו שם גם כן היה התישר הפרות מעצמם למשך העגלה אשר היה בה ארון יי' לנכח בית שמש עם שלא משכו בעול ושהשיבו בניהם מאחריהם הביתה:

השלשים ושנים הוא לבאר שראוי להתנהג בענין ארון האלהים בקדושה גדולה ונפלאה ובתכלית הכבוד כי נכללה בו התורה שהוא מקום השלמויות ולזה זכר שנענשו אנשי בית שמש כי ראו ארון יי' עם היותם קוצרים קציר חטים בעמק והיה ראוי להם שיניחו מלאכתם ויתעסקו בענין גניזת הארון כי התורה לא התירה ראייתו גם לבני קהת כמו שאמר ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו וזה כלו היה להפליג בקדושתו ובמעלתו אצל האנשים כי מה שתתכן ראיתו לכל האנשים לא יתנו לו מעלה בנפשם במדרגת המעלה שיתנו למה שלא ימשלו על ראייתו:

השלשים ושלשה הוא להודיע שתכף ששבו ישרא' ליי' בכל לבם נעתר להם על יד שמואל עד שנשמים נלחמו עם פלשתי' על צד המופת ברעמים ולהבות ואחר זה הכו אותם ישראל ושבו להם על יד שמוא' כל הערים שלקחו מהם פלשתים:

השלשים וארבעה הוא להודיע שהמעלה שהשם ית' נותן לצדיקי' איננה נטלת מהם עד יום מותם ולזה ספר ששמוא' שפט ישראל כל ימי חייו אף על פי שבסוף ימיו היה מולך שאול הנה היה אז שופט שמואל את העם:

השלשים וחמשה הוא להודיע שראוי למנהיג שיעשה באופן שלא תכבד הנהגתו אל המונהגים ממנו ולזה ספר ששמואל היה הולך מדי שנה בשנה לשפט ישראל בבית אל והגלגל והמצפה כדי שלא יכבד אל המקומות הרחוקים לבא אליו ואחר היה שב אל הרמה כי שם ביתו לשפוט שם כל אשר יבאו אליו:

השלשים וששה הוא להודיע כי שמוא' מפני שהית' כונתו שתהיה הנהגתו כלה על פי יי' בנה מזבח ליי' ברמה להעלות עליו עולות להמשיך לו הנבואה כי בזה הישרה להגעת הנבואה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה: תם

רדק

יואל , הוא ושני הנזכר בדברי הימים : שופטים בבאר שבע , ספור זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביהם שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישר' לבא אליו למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היו קצות ארץ ישראל ועדיין אילו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניהם היו שופטים בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן , ואמרו רבותינו ז"ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ומהם אמרו חלקם שאלו בפיהם ומהם אמרו מתנו' נטלו בזרוע ולפי פשט הפסוק נראה שחטאו : ויטו אחרי הבצע , הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמו שאמר בתורה והם האנשי' המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי' שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל ית ויטו את הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר : אתה זקנת , ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך ששמת לנו שופטים לא הלכו בדרכיך , שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים , אמרו רבותי' ז"ל שלש מצו' נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה אם כן למה היה הדבר רע בעיני יי' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצו' כי אילו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטי' ישרים או אילו אמרו כבא לפניך ותשפטנו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומו' היו אומרי' טוב או אם אמרו כמנה בעצתך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך יי' זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחון בהשם ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכים ככל הגוים אם היו שומרים דרך יי' כי הוא לוחם את מלחמות' והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליה' ואין כוונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצי' מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמצאו עילה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם ושלקו בטחונם ממני , ודברי רבו' ז"ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא בקשו להם מלך אלא להעבידם ע"ז שנאמר שימה וגו' והיינו גם אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמר שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנ' והיינו גם אנחנו ככל הגוי' : ויתפלל שמואל , התפלל שתבא אליו הנבואה בעניין זה מה ידבר יי' : גם לך , פירו' עמך כלומר אע"פ שאתה עמה' ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבותם על הדרך הטובה אע"פ כן עתה מרדו בי בם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכי' כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון : משפט , חוק וכן משפט הכהני' מאת העם וכן תרגם יונתן נימוסא , ונחלקו רבותינו ז"ל במשפט המלוכ' ר' יוסי אומ' כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו ר' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם : ורבו

ויטו ד' וסי' ויקחו שחד ויטו משפט , ויטו לאבשלום האהל , ויטו בתהו צדיק , ויטו נשיו את לבבו : ככל הגוים ד' בקריא' וסי' ככל הגוים אשר סביבתי , עתה שימה לנו מלך לשפטנו , והיינו גם אנחנו ככל הגוים , יען אמר מואב ושעיר : ויעזבני ג' חס' בליש' וסימ' ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים דשמואל , יען אשר עזבני דירמיה , חסד ואמת אל יעזבך : המה עשים ה' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר ויקהל : העד תעיד בהם העדה בהם ד' בליש' בקרי' וסי' אך כי העד העיד בהם , ותעד בהם להשיבם , אשר העדות בהם , ואעידה בהם : יקח ג' קמצין בקריא' וסי' וזה יהיה משפט המלך , גם אתו לאשור יובל , בנשך לא יתן , וכל אסף דכוו' קמצין :

ח

א ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל : ב ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה שפטים בבאר שבע : ג ולא הלכו בניו בדרכו ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט : ד ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה : ה ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים : ו וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ויתפלל שמואל אל יהוה : ז ויאמר יהוה אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם : ח ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן המה עשים גם לך : ט ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם : י ויאמר שמואל את כל דברי יהוה אל העם השאלים מאתו מלך : יא ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו

(ג' קמצי' וכל אתנ' וס"פ דכו')

תרגום

והוה כד סיב שמואל ומני ית בנוהי דיינין על ישראל : והוה שום בריה בוכריה יואל ושום תנייניה אביה דיינין בבאר שבע : ולא הליכו בנוהי באורחתיה ואתפניאו בתר ממון דשקר וקבילו שוחדא וצלו דינא : ואתכנישו כל סבי ישראל ואתו לות שמואל לרמתא : ואמרו ליה הא את סבתא ובנך לא הליכו באורחתך כען מני לנא מלכא למדיננא ככל עממיא : ובאיש פתגמא בעיני שמואל כד אמרו מני לנא מלכא למדיננא וצלי שמואל קדם יי : ואמר יי לשמואל קביל למימר עמא לכל דימרון לך ארי לא יתך רחיקו ארי בפולחני קצו מלמהוי מלכא עליהון : ככל עובדיא די עבדו מיומא דאסיקית יתהון ממצרים ועד יומא הדין ושבקו פולחני ופלחו לטעות עממיא כן אנון עבדין אף לך : וכען קביל למימריהון ברם ארי אסהדא תסהיד בהון ותחוי להון נימוסא דמלכא דימלך עליהון : ואמר שמואל ית כל פתגמיא דיי לעמא דשאלין מיניה מלכא : ואמר דין יהי נימוסא דמלכא די מלך עליכון ית בניכון ידבר ויתמני ליה ברתיכוהי ובפרשוהי

רש"י

ויטו , הם עצמם , ויטו ד"א המשפט , ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא לא הלכו בדרכי אביהן שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן והם לא עשו כן כדי להרבו' שכר לחזניהם ולסופריהם : וירע הדבר , לפי שאמרו לשופטנו ככל הגוים , העד תעיד בהם , שתהא אימת מלכם עליהם : ולעשות

רלבג

כפר אחר זה שכאשר היה זקן שמואל והיה לואה מהנהיג ישראל על דרך שנהג שם בניו שופטים לישראל בבאר שבע כדי שישפטו שם הרחוקים ממנו ויקלו מעליו והנ' לא הלכו בניו בדרכיו אבל הלכו אחר התועלת ולזה לקחו שוחד והיה זה סבה שהטו משפט כי השחד יעור עיני חכמי' כמו שנזכר בתורה ולזה אסור לקבל שוחד אף על פי שלא יכוין להטו' משפט כי טבע השחד כן הוא שיפות' האדם בו להועיל בעל דינו לאשר קבלהו ואע"פ שלא יתכוין המקבל השחד להטות הדין הנה השחד יסבב שיעלם ממנו אמתת הדין מפני חשקו להועיל לאשר קבל השוחד ממנו עד שלא יוכל לראות לו חובה , והנה נתקבצו כל זקני ישראל ובאו לשמואל הרמתה ואמרו לו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים והנה טעו בזה כי ישר' אינם באופן שישפט להם המלך לפי מה שירצה כמו העניין במלכי הגוים שמיכרי' לעמם נימוסים כאשר יעלה על רוחם ולזה אמרה התורה שאם יאמרו ישראל שישימו עליהם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם שלא יוכלו לשים עליהם כי אם מאחיהם שהם נקשרים לקיים התורה ועל פי התורה ינהיגום לא בנימוסים אחרים ולזה צותה התורה שיכתוב לו המלך ספר תורה אחר זולת הספר שהיה לו כשהיה הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם על פי התורה ולזאת הסבה היה רע בעיני שמואל כאשר בקשו ישרא' זאת הבקשה ולזה הודיע להם בסוף העניין כי אין לישראל מלך זולת הש"י וגם הש"י אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף העניין היו מלכיהם סבה להתעות ישר' ולהסירם מעל יי' עד שהביאו לגלות מעל אדמתם כמו שמתבאר מירבעם בן נבט וחבריו ולזה רצה הש"י להרחיקם מזה מפני התכלית הרע שהיה עתיד להמשך מזה וצוה מפני זה את שמואל להגיד לישראל את משפט המלך כדי שיסורו מזה בסבת הקושי אשר יהיה לעם לסבול כל אלו הדברים שזכר שיהיה מוטל המלך עליהם עד שיהיו לו לעבדים : ויאמר זה יהיה משפט , והנה הודיע שמואל לישראל את משפט המלך ר"ל שיקח המעשר מהם ואחשוב שאין המלך מותר באותם העניינים שזכר אבל רצה שמואל ליראם ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם ממה שאי אפשר לעמותו מצד משפטי התורה , וזעקתם

רבינו ישעיה

ויטו . הוא תל' ואינו יוצא כאתר . ויטו הוא כבד ויוצ' כאת' : כי אותי מאסו . פי' שלפי הייתי מקים להם שופט והיה מושיעם כשהייתי רואה שהיו שבים אלי . ועכשיו סילקו בטחונ' מאלי ורוצים שימלוך מלך קבוע עליהם ככל הגוים .

ורצו לפני מרכבתו, מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך כחי העי״ן אף על פי כן באו מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגלים לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי: ולעשות כלי מלחמתו, ת״י ואומניא למיעבד מאני קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם: לרקחות: לרקח מרקחת הבשמים ות״ל למשמן: ולטבחות, מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טב״אך והכ״ף בערבי חי״ת בעברי או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו: ולאופות, אופות הלחם: וזרעיכם, פירוש שדות וכרמים וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ושאר השדות והכרמי׳ יעשר ר״ל יקח המעשר מן השדו׳ והכרמים או מתבואות אחר מעשר הלויי׳, ורבותינו ז״ל פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם יבטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה יפשטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואה והפירו׳ והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים בכל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא מהו נתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שאם כן היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מ מבטרכת איזבל לכל הגלולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאומר הטובים כלומר שיבחר מהטובי׳ לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה וכן אמר דגנך תירושך ויצהריך: צאנכם יעשר, ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה: ואתם תהיו לו לעבדי׳, אחר שאמר כל הפרש׳ מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים אלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז״ל שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדי׳ וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך: ויאמרו לא, בדגש הלמ״ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ושפטנו מלכנו, בדברי הדיינין או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו כמו שפטני יי׳ וריבה ריבי וכ״תי ויתפרע לנא: ונלחם, מבנין נפעל כלומ׳ הוא יהיה נלחם את מלחמותינו וכ״תי במקבת המשחאות וגיח ית קרבנא ואפשר שיהיה הנו״ן למדברים בצרם מהקל וכן הוא בתרגום במקבת המשחאות ונגיח ית קרבנא: וידברם באזני יי׳, כתרגומו וסדרינון קדם יי׳ כלומר בתפילתו שהתפלל לאל שיענהו בדבר המלוכ׳ וסדר דבריהם לפניו: ויהי איש מבן ימין, כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימין מלה אחת והענין אחד: קיש בן אביאל, ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו ג״כ נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחר קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר, ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואות האפלות: בחור וטוב, פי׳ טוב בתואר ובמראה וכ״תי עולים ושפיר פי׳ טוב בתאר וכן טוב ממנו שפיר מיניה: בארץ שלישה, תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלישה מארעא דרומא: בארץ שעלים, תרגם יונתן בארע מתברא: בארץ

ולא יענה ה׳ בקריא׳ וסי׳ וזעקתם ביום ההוא, אז יזעקו אל יי׳ דמיכם, ישאהו על כתף, שם יצעקו ולא יענה, לעבדי קראתי ולא יענה: ונלחם ה׳ פתחין בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות:

רשי

ולעשות כלי מלחמתו, לעשות אותם אומנים ונפחים ונגרים: לרקחות, מתקנות מרקחים ובשמים ל לתמרוקי הנשים: בארץ

רלבג

וזעקתם, ואמר להם הנה יכבד עליכם זה עד אשר תזעקו ליי׳ מכובד העול שישימו עליכם מלכיכם ולא יענה יי׳ אתכם כי רוח בחירתכם הביאה א אתכם כל זה וענו ה העם כי על כל פנים הם בוחרים שיהיה להם מלך לשפטם וימשך להם מהתועלת ממנו שיצא לפניהם להלחם את מ מלחמותיהם עד שלא ימשלו עליהם האויבי׳ באופן שהיו מושלים מקדם כי המלך יסבב שיתקבצו כל העם ל להלחם עם אויביהם וזה יוסיף לישרא׳ חוזק ואולם כשלא היה לישראל מלך היו ה האויבים נלחמים עם קצת ישראל והיו ה הנשארי׳ בלתי מחזיקי׳ את ידם ובזה האופן היו האויבים מנצחים עם היותם מעטים מישראל הרבה ודמה שכבר אמר זה מפני יראתם מנחש מלך בני עמון שבא עליהם להלחם עמם כמו ש שאמ׳ להם שמוא׳ במה שאחר זה וכאשר ראה הש״י כוונתם הסכים עמהם אך הייסירם בסוף הענין על פי שמואל שיהיו זהירים לשמור מצות התורה ואם לא הנה יספו גם הם גם מלכם: המה

ורצו לפני מרכבתו: ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי־מלחמתו וכלי רכבו: ואת־בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות: ואת־שדותיכם ואת־כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו: (טו) וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו: ואת־עבדיכם ואת־שפחותיכם ואת־בחוריכם הטובים ואת־חמוריכם יקח ועשה למלאכתו: צאנכם יעשר ואתם תהיו־לו לעבדים: וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא־יענה יהוה אתכם ביום ההוא: וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם־מלך יהיה עלינו: (כ) והיינו גם־אנחנו ככל־הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את־מלחמתנו: וישמע שמואל את כל־דברי העם וידברם באזני יהוה: ויאמר יהוה אל־שמואל שמע בקולם והמלכת להם מלך ויאמר שמואל אל־אנשי ישראל לכו איש לעירו:

ט

(א) ויהי־איש מבן־ימין ושמו קיש בן־אביאל בן־צרור בן־בכורת בן־אפיח בן־איש ימיני גבור חיל: ולו־היה בן ושמו שאול בחור וטוב ואין איש מבני ישראל טוב ממנו משכמו ומעלה גבה מכל־העם: ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול ויאמר קיש אל־שאול בנו קח־נא אתך את־אחד מהנערים וקום לך בקש את־האתנת: ויעבר בהר־אפרים ויעבר בארץ־שלשה ולא מצאו ויעברו בארץ־שעלים ואין ויעבר בארץ־ימיני ולא מצאו:

ורדפין קדם רתיכוהי: ולמנאה ליה רבני אלפין ורבני חמשין ואיכריא למינר נריה ולמיחצד חצדיה אומניא למעבד מני קרביה ומאני רתיכוהי: וית בנתיכון ידבר לשמשן ולטבחן ולאפן: וית חקליכון וית כרמיכון וזיתיכון טביא יסב ויתן לעבדוהי: וזרעיכון וכרמיכון יסב חד מן עסרא ויהב לרברבוהי ולעבדוהי: וית עבדיכון וית אמהתכון וית עולימכון שפיריא וית חמריכון ידבר למהוי עבדין עיבידתא: ענכון יסב חד מן עסרא ואתון תהון ליה לעבדין: ותצוחון ביומא ההוא מן קדם מלככון דאתרעיתון לכון ולא יקביל יי צלותכון ביומא ההוא: וסריבו עמא לקבלא למימר שמואל ואמרו לא אלהין מלכא יהי עלנא: ונהי אף אנחנא ככל עממיא ויתפרע לנא מלכנא ויפוק ברישנא ויגיח ית קרבנא: ושמע שמואל ית כל פתגמי עמא וסדרינון קדם יי: ואמר יי לשמואל קביל למימריהון ותמליך להון מלכא ואמר שמואל לאנשי ישראל איזילו גבר לקרתיה:

והוה גברא משיבטא דבית בנימין ושמיה קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר גברא משבטא דבית בנימן גיבר חילא: וליה הוה בר ושמיה שאול עולים ושפיר ולית גבר מבני ישראל שפיר מיניה מכתפיה ולעילא רם מכל עמא: ואבדא אתניא לקיש אבוהי דשאול ואמר קיש לשאול בריה דבר כען עמך ית חד מעולימיא וקום איזיל בעי ית אתניא: ועבר בטורא דבית אפרים ועבר בארע דרומא ולא אשכחו ועבר בארע מתברא ולית ועבר בארע שיבטא בנימין ולא אשכחו: אינון

וטוב א׳ קמצין וסי׳ טליא בחורא רהט לסבה חכמתא׳

ויעבר ד׳ זוגין מן ד׳ ד׳ תנייל׳ וסימנהון׳

הֵמָּה בָּאוּ בְּאֶרֶץ צוּף וְשָׁאוּל אָמַר לְנַעֲרוֹ אֲשֶׁר־עִמּוֹ לְכָה וְנָשׁוּבָה פֶּן־יֶחְדַּל אָבִי מִן־הָאֲתֹנוֹת וְדָאַג לָנוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּה־נָא אִישׁ־אֱלֹהִים בָּעִיר הַזֹּאת וְהָאִישׁ נִכְבָּד כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר בּוֹא יָבוֹא עַתָּה נֵלְכָה שָּׁם אוּלַי יַגִּיד לָנוּ אֶת־דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ עָלֶיהָ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ וְהִנֵּה נֵלֵךְ וּמַה־נָּבִיא לָאִישׁ כִּי הַלֶּחֶם אָזַל מִכֵּלֵינוּ וּתְשׁוּרָה אֵין־לְהָבִיא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים מָה אִתָּנוּ׃ וַיֹּסֶף הַנַּעַר לַעֲנוֹת אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה נִמְצָא בְיָדִי רֶבַע שֶׁקֶל כָּסֶף וְנָתַתִּי לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וְהִגִּיד לָנוּ אֶת־דַּרְכֵּנוּ׃ לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר הָאִישׁ בְּלֶכְתּוֹ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים לְכוּ וְנֵלְכָה עַד־הָרֹאֶה כִּי לַנָּבִיא הַיּוֹם יִקָּרֵא לְפָנִים הָרֹאֶה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ טוֹב דְּבָרְךָ לְכָה נֵלֵכָה וַיֵּלְכוּ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־שָׁם אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ הֵמָּה עֹלִים בְּמַעֲלֵה הָעִיר וְהֵמָּה מָצְאוּ נְעָרוֹת יֹצְאוֹת לִשְׁאֹב מָיִם וַיֹּאמְרוּ לָהֶן הֲיֵשׁ בָּזֶה הָרֹאֶה׃ וַתַּעֲנֶינָה אוֹתָם וַתֹּאמַרְנָה יֵּשׁ הִנֵּה לְפָנֶיךָ מַהֵר עַתָּה כִּי הַיּוֹם בָּא לָעִיר כִּי זֶבַח הַיּוֹם לָעָם בַּבָּמָה׃ כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל הָעָם עַד־בֹּאוֹ

אינון אתו בארעא דבה נביא דיי ושאול אמר לעולימיה דעמיה איתא ונתוב דילמא ישבוק אבא מן עסק אתניא ויציף לנא: ואמר ליה הא כען נביא דיי בקרתא הדא וגברא מתנבי קשוט כל דאתנבי אתקיים יתקיים כען ניזיל לנא תמן מאים יחוי לנא ית אורחנא דאתנא עלה: ואמר שאול לעולימיה והא ניזיל ואם מקביל ממון מה נעיל לנביא דיי אף אנחנא זוודין עדן עטרו מננא ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דיי ומה עמנא למעבד: ואוסיף עולימא למעני ית שאול ואמר הא אשתכח בידי זוזא חדא דכספא וניתן לנביא דיי ויחוי לנא ית אורחנא: בקדמין בישראל כדנן אמר גברא במיזליה למתבע אולפן מן קדם יי איתו ונתמטי עד חזויא ארי לנביא יומא דין מתקרי מלקדמין חזויא: ואמר שאול לעולימיה תקין פתגמך איתא ניזיל ואזלו לקרתא דתמן נביא דיי: אינון סלקין במסקנא דקרתא ואינון אשכחו עולימן נפקן למימלי מיא ואמרו להין האית הכא חזויא: ואתיבת יתהון ואמרת אית דא הא קדמך אוחי כען ארי יומא דין על לקרתא ארי שירו ניכסת קודשיא יומא דין לעמא בבית אסחרותא: כמיעלכון לקרתא כן תשכחון יתיה עד לא יסק לבית אסחרותא למיכל ארי לא אכיל עמא עד מיתוהי

ארי

רשי

בארץ צוף, בארעא דבה נביא, צוף, כמו צופה: פן יחדל אבי מן האתונות, מתנגד דאגה שלנו עליו עד שיפסח את האתונות: ודאג, אידוב"יטארה בלע"ז: את דרכינו, מעשה האתונות מה נהיה בם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה: מה נביא לאיש, תרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא לא היה שאול מכיר במעשיו של ש שמואל וסבור שישאל שכר, ותשורה, תירגם יונתן מדעם דכשר לשון יושר ו ומנחם פי' תשור' לשון תקרובת ראיית פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו ונראין דבריו: רבע שקל, זוזא חדא דכספא: לפנים בישר', הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול: כי לנביא היום, למי שקורין אותו נבי' היום היו קורין לפני' רואה: כבואכם העיר כן וגו', מאריכות היו בדברי' כדי להסתכל ביופיו של שאול: הבמתה, לבית אסחרותא משחרב' שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים ואוכלין יחד:

כי

רדק

בארץ צוף תרגם יונתן בארעא דבה נביא: ודאג לנו, תרג' יונתן ויניף לנא כלומ' יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יניף ההוא גברא מכל מקו' יי' יראה לו השה: והאיש נכבד, כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא. וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אלכס בזמן ההוא דבר הנבוא' יקר עד שהתנבא שמואל והוברי שמים או הקוסמי' שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים המגיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא: את דרכנו אשר הלכנו עליה, כלומ' הדבר אשר הלכנו בעבורו: ומה נביא לאיש, לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים ש שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא: כי הלחם אזל, וכי לחם היו נותנין לו אשר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו ל לצידה ובמה נקנה צידה לדרכינו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אנחנא זודין עטרו מ מיננא עטרו פי' סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו: ותשורה אין להביא, מנחה אין לנו להביא לו: מה אתנו, ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית ל לאעלאה לנביא דיי' מה עמנא למיעבד: ויוסף הנער לענות את שאול, פירוש לדבר כמו ועניה ואמרת ויען איוב הראשון כי זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא ואיך יאמ' ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין תוספה שהוא השבת הדבור ופי' ויוסף כי מתחילה אמ' שאול לנערו לכה ונשוב' וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר ה הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל: רבע שקל כסף, ית' זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים: כי לנביא היו', קבלו רז"ל כי שמואל הנביא כת' ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו' שאמרו היש בזה הרואה איזה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאי' בישרא' הן בתוכחות הן בעתידו' היו קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמוא' יש שהיו קורא' רואה בדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות או מה שמצוה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגו' שלף איש נעלו כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר: ותאמרנ' יש, יש בודרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן: הנה לפניך, כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה: לעם בבמה, כל במה בזה הענין ובדומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עשו אותה לשעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבתם לאכול במסיבה וכן תרגם וישבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסיב' הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא: כבואכם העיר, כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכו' הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול ומהם אמרו כי מיי' היה לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל' כעת מחר אשלח אליך איש:

כי

רלבג

המה באו בארץ צוף, היא הרמה שהיה בית שמוא' שם וקראה ארץ צוף לפי שהיו היושבי' שם מתיחסים בצוף כמו שאמר בראש זה הספר כי אלקנה היה בן צוף ולא נכנסו ע עדיין ברמה אך היו בשדה העיר: ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף, ראוי שיפש' שוא' מה המתן הזה למי שהיה מושל בישראל ואיך יתכן שידמה שיהיה מדרך הנביא לקחת אלו ה המתנו' וידמה שנאמ' בזה כי זה המתן לא היה אלא להעיר הנביא שיתבודד בעניני בעל זה המתן ובזה האופן היתה מחשבתו מ מתבודדת בעניניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם ולזה היה נהוג שיתנו לו השואלי' ממנו דבר נבואה דבר מה לסבב שיתבודד מחשבתו בענייניה' ואולי היה זה עתה כי אולי מצד הזקנה לא היתה מגעת לו הנבוא' בכמו אלו העניני' כי אם בזה האופן וכן מצאנו ביצחק שאמר לעשו שיביא לו מטעמים ויאכל כדי שתתבודד מחשבתו בעניניו זמן רחב ויגיע לו בדרך נבואה מה שעתיד לבא אליו כי אין מדרך השלם שיבקש כמו אלו הדברים לבקשת התענוג. כמו שבארנו בפירושינו לדברי התורה והנה שמואל להיו' מחשבתו משוטטת בענין המלך שאלו ישראל מי מהם יבחר לו להיות מלך כי כבר אמר לו הש"י שימליך לישראל מלך הגיע אליו הנבואה בזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל עניניו תכף ובשר אותו על דבר המלוכה כשאמר לו ולמי כל חמדת ישראל היה לו ולכל בית אביו, והנה

אשר עמו יא וסי' ויאכלו וישתו הוא, ויאמר יעקב אל ביתו, ויבא יעקב לוזה, וירבו על שכם, ואבימלך והראשים, מה ראיתם עשיתי, בארץ צוף, ושאול יושב בגבעה, ויקם דוד ויעבר הוא, ואנשים אשר עמו העלה, ויגש יואב והעם, וכל ד"ה דכו': לדרוש אלהים ד' בקריאה וסי' כי יבא אלי העם לדרוש אלהים: לפנים ביש' כה אמר האיש בלכתו, לכה ונלכה עד הרואה, ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו, וב' לדרוש האלהים, וסי' אבל דברים טובים, כל לבו הכין:

רש״י

כי הוא יברך הזבח · ארי הוא פריס על מזונא · בוצע על המזון על השלמים מברכין באכילתן ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לאכול הזבח: כהיום · כאשר היום קיים: יעצור בעמי · ימשול כמו עצור ועזוב כן דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בשל אחד מעשות רעה ב בלשונינו קורין מעצור קורשטניר בלע״ז: ויגש · וערע: ולמי כל חמדת ישראל · כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה: בראש הקרואים · במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה ניכר איזה הגדול דרך מסיבתן: אשר אמרתי לך · לפי שידע שמואל שיבא שאול כוה לתת לו מנה יפה לברכו: את השוק והעליה · את השוק והירך שמעליה: הנה הנשאר · מן המנות של הקרואים והוכב לבד לברכך: שים לפניך לאכול · בפרק אחרון דזבחי׳ קיימא לן חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה ל לפיכך הותר לאכול לשאול: כי למועד שמור · כי למועד ההתחלה היה השוק הזה שמור לברכך: לאמר העם קראתי · אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה וידע אני מספרם ו והזהר במנותם ונתתי לו המנו׳ למספרם וזו שמורה לכורכך: וידבר עם שאול על הגג · מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב״ה: ויעבר

יעצר ג׳ וחס׳ וסי׳ ושמואל ראה את שאול · אל יעצר עמך אנוש · הן יעצר במים ויבשו: ולמי ג׳ וסי׳ ולמי אלה לפניך · ולמי כל חמדת ישר׳ · ולמי אני עמל: כשלשים איש ג׳ וסי׳ ויצאו בני בנימן · ויחפך איש ישראל · ויתן להם מקום · קדמ׳ כשלשם כתיב: וירם ח׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא:

כי־הוא יברך הזבח אחרי־כן יאכלו הקראים ועתה עלו כי־אתו כהיום תמצאון אתו: ויעלו העיר המה באים בתוך העיר והנה שמואל יצא לקראתם לעלות הבמה:

טו ויהוה גלה את־אזן שמואל יום אחד לפני בוא־שאול לאמר: כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד על־עמי ישראל והושיע את־עמי מיד פלשתים כי ראיתי את־עמי כי באה צעקתו אלי: ושמואל ראה את־שאול ויהוה ענהו הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצר בעמי: ויגש שאול את־שמואל בתוך השער ויאמר הגידה־נא לי אי־זה בית הראה: ויען שמואל את־שאול ויאמר אנכי הראה עלה לפני הבמה ואכלתם עמי היום ושלחתיך בבקר וכל אשר בלבבך אגיד לך:

כ ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל־תשם את־לבך להם כי נמצאו ולמי כל־חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך:

ויען שאול ויאמר הלוא בן־ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל־משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה:

ויקח שמואל את־שאול ואת־נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בראש הקרואים והמה כשלשים איש: ויאמר שמואל לטבח תנה את־המנה אשר נתתי לך אשר אמרתי אליך שים אתה עמך: וירם הטבח את־השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר שים־לפניך אכל כי למועד שמור־לך לאמר העם קראתי ויאכל שאול עם־שמואל ביום ההוא:

כה וירדו מהבמה העיר וידבר עם־שאול על־הגג:

ארי הוא פריס מזונא בתר כן אכלין זמניא וכען סקו ארי יתיה ביומא דין תשכחון יתיה: וסליקו לקרתא אינון עלין בגו קרתא והא שמואל נפיק לקדמותהון למסק לבית אסחרותא:

ומן קדם יי׳ איתאמר לשמואל יומא חד קדם מיתי שאול למימר: כעידן הדין מחר אשלח לותך גברא מארעא שיבט בנימן ותמשחיניה למהוי מלכא על עמי ישראל ויפרוק ית עמי מידא דפלשתאי ארי גלי קדמי דוחקא דעמי ארי עלת קבילתהון לקדמי: ושמואל חזא ית שאול ומן קדם יי׳ איתאמר ליה הא גברא דאמרית לך דין יעדי מרוותא מן עמי: וקרע שאול ית שמואל בגו תרעא ואמר חוי כען לי אידין בית חזיא: ואתיב שמואל ית שאול ואמר אנא חזיא סק לקדמי לבית אסחרותא ותיכלון עמי יומא דין ואשלחינך בצפרא וכל די בלבך אחוי לך: ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דין דנן תלת יומין לא תשוי ית ליבך עליהון ארי אישתכחא ודמן כל חמדת ישראל הלא די לך ולכל בית אבוך:

ואתיב שאול ואמר הלא בר שיבט בנימן אנא מזעירי שבטיא דישראל וזרעיתי חלשא מכל זרעית שיבט בנימן ולמא מללתא עמי כפתגמא הדין: ודבר שמואל ית שאול וית עולימיה ואעילינון לאסחרותא ויהב להון אתר בריש זמיניא ואינון כתלתין גברא: ואמר שמואל לטבחא הב ית מנתא די יהבית לך דאמרית לך שוי יתה עמך: וארים טבחא ית שקא ודרכיה ושוי קדם שאול ואמר הא דאשתאר שוי קדמך אכול ארי לזמנא נטיר לך למימר עמא זמינית לשירותא ואכל שאול עם שמואל ביומא ההוא: ונחתו מבית אסחרותא לקרתא ומליל עם שאול על איגרא: ואקדימו

רד״ק

כי הוא יברך הזבח · תרגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא והוא לשון בוצע בדברי רז״ל בעל הבית בוצע וקורא המברך תחלה בסעוד׳ בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואף על פי שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים עליו אשר קב״ו לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח: הקרואים · הקראים והמזומנים לאכול שם כתרגומו זמיניא: כהיום · הכ״ף לאמת הדבר וכן המבעה לי כיום והדומים לו: יוצא לקראתם · יוצא מבית אחר מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם: כעת מחר · כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר: כי ראיתי את עמי · כתרגומו ארי גלי קדמי עולבנא דעמי: כי באה צעקתו אלי · כי פלשתים היו נלחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להושיעם וחטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל יי׳ ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם: ויי׳ ענהו · אמ׳ לו ברוח הנבואה וכן תרגם יונתן ומן קדם יי׳ אתאמר ליה: זה יעצר בעמי · ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרוותא מן עמי כלומר יסיר המרות והממשלה מן עמי ואמ׳ זה בעבור פלשתי׳ שהיו מושלים בהם ואמר יעצור כלומ׳ שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם ב בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים: את שמואל · כמו אל שמואל: אנכי הרואה · לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז״ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמ׳ לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מ מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו׳ וירא את אליאב אמר לו הקדו׳ ב״ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: וכל אשר בלבבך אגיד לך · דבר האתונו׳ ואולתו ממה שיש בלבו לשאול: שלשת הימים · לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונות שא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דכן תלת יומין: ולמי כל חמדת יש׳ · בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה: ויביאם לשכתה · אל הלשכה ועניינו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמ׳ אשר שם אכלו הקרואי׳ וכן ת״י ואעלינון לבית אסחרות׳: כשלשים איש · הכ״ף היא כ״ף השיעור ר״ל שלשי׳ פחות מעט או יותר מעט: את השוק והעליה · פי׳ ואשר עליה והוא הירך וכן ת״י ודרכיה · ובדברי רז״ל מאי והעליה ר׳ יוחנן א״מ שוק ושיה ר׳ אליעזר אומ׳ שוק וחזה ר׳ שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עילו שוק: ויאמר הנה הנשאר · פי׳ ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים וזאת המנה אמרתי לטבח להצניעה לבדה לשים לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה התחלה כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך התחלת כי ידעתי בואך: ויהי

רלב״ג

והנה הרחיק זה שאול להיות שבטו היותר קטן שבשבטים ו ומשפחתו הצעירה מכל משפחות בנימן · והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקו׳ בראש הקרוא׳ · וייחד שמוא׳ מנה יפ׳ לשאול להורו׳ על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה ואמר לו שהנשאר שלא יוכל לאכול ישים לפניו ל לאכו׳ לנערו אח׳ זה או לאשר לפניו מהקרואי׳ והו׳ יותר נכון כי לזמן כזה מהסבה האחרת תמתין ותיחל למלכות שתמלוך על ישראל ותאמר העם קראתי · והנה

רבינו ישעיה

כי אותו כהיום תמצאון אותו · פירו׳ כי אותו שאתם מבקשי׳ כהיו׳ תמצאו׳ אותו: ושמואל ראה את שאול ויי׳ ענהו · פיר׳ ראה אותו יפה והגון · ואמר בלבו שמא זהו שאמר לי הבורא ית׳ ומול והיה ירא לגלות לו עד שענהו השם: וכל אשר בלבבך אגיד לך׳ פי׳ כל הספיקו׳ שיש בלבבך לבד מהאתונו׳ אגיד לך · וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר יהיה לשאר העם · שים זה המנ׳ לפניך ואכול אותה כי למועד זה היה · שמור לך זה שכן אמר לי שמואל כך וכך עם קראתי ותיאכתי מנו׳ לכולם וכך זימותי זאת המנה:

לעלות יד וכל אוריתא ויהושע כותי׳ בתג להעלות וכי׳ בו תבוה לבנות

אנכי ה׳ בטע׳ וכל אלף רבותי׳ בתא חף אנכי

רדק

ויהי כעלות השחר · בבקר : ויעבור לפנינו : שלא ישמע את דברינו : עמוד כיום · ולא אמ' שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי' עמוד עיתור עד שאדבר עמך : את פך השמן · לא היה זה השמן המשחה כי לא היו מושחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן : וישקהו ברדם כל נשיקות הם של תיפלות חוץ מג' נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות · נשיקה של גדולה ויצק על ראשו וישקהו · נשיקה של פרקי' וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה · ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנאמ' וישק יעקב לרחל לפי שהיתה קרובתו : הלא כי משחך · מלת הלא תבא בי מקומות לחזק הדבר ולזרז הא"ס וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם :
בלכתך היום · אמרו רבותינו ז"ל היכן מצינו שקברת רחל בגבול בנימין והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו' אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימין בצלצח : והנה נטש אביך · פירוש קודם שנמצאו האתונות : אלון תבור · פתרגומו מישור תבור : עולים אל האלהים בית אל · הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבים שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישר' באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית אלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקי' כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום נבואה כמו שאמר וזה שער השמים פי' שער לידע ממנו מה שנוזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם יי' לבית אל : שתי לחם · תרגם יונתן תרתין גריצן דלחם פירושו חלות לחם : ושלשה ככרות לחם · תרגו' תלתא פיתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות כרא' כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא ג' ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידוע הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת : גבעת האלהים · תרגם יונתן לגבעת' די בה ארונא דיי' והוא בגבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם : אשר שם נציבי פלשתים · שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבים ממונים על ישראל שם וכן בגבע בנימין כמו שאמר בדוד שהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה על דבר נקרא נציב שמעמידין אותו עליהם · ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח יי' לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא יכירם משם ויושיע ישראל מידם · חבל נביאים · תרגם יונתן סיעת ספריא רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון : מהבמה · כי שם בקרית יערים היה במה : ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור · כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה : והמה מתנבאים · תרגם יונתן משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל כאמרות ברוח הקדש : וצלחה עליך רוח יי' · תעבור ותנוח עליך רוח נבואה : והתנבית · בא על דרך בעלי הה"א : ונהפכת לאיש אחר · רוצה לומר שתהיה לך רוח תורה ורוח נבואה וגבורה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר : כי תבאינה · כתוב ביו"ד כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האלף והיו"ד למשך אבל זה נקרא תבאנה באלף והכתוב והקרי שניהם אחד ומשניהם כנונים בלשון כמו תשובינה ותשובנה : עשה

ויעבר ג' בקריא' רפין וסי' אמר לנער ויעבר לפנינו · ויעבר אחד מהנעדים · ויעבר עלי מה : דבר אלהים ג' בקריא' וסים' ואהוד בא אליו · ויהי בלילה ההוא דדה' · ואשמיעך את דבר אלהים : קבורת ג' ב' חסרים וא' מלאוסי' נמסר בסדר וישלח : רוח יי' ח' בסיפ' וסי' נמסר בסדר ויקהל : ותתנבית ד' חס' א' בליש'

וישכימו ויהי כעלות השחר ויקרא שמואל אל־שאול הגג לאמר קומה ואשלחך ויקם שאול ויצאו שניהם הוא ושמואל החוצה : המה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל־שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמד כיום ואשמיעך את־דבר אלהים :

א ויקח שמואל את־פך השמן ויצק על־ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי־משחך יהוה על־נחלתו לנגיד : בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם־קברת רחל בגבול בנימן בצלצח ואמרו אליך נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את־דברי האתנות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני : וחלפת משם והלאה ובאת עד־אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עלים אל־האלהים בית־אל אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד נשא נבל־יין : ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי־לחם ולקחת מידם : ה אחר כן תבוא אל־גבעת האלהים אשר־שם נצבי פלשתים ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים : וצלחה עליך רוח יהוה והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר : והיה כי תבאינה האתות האלה לך

ת'בטע'כספ' · הגגה' ב' · ק' והיה העלתם א'ל · ג' רפי' · ג' · ג'ב'חס'וח'מ'ל · ב'לגו · ה'כתי' כן ב' · טו' נבי' · ה'לפ · ל'חס' · ב'בבל' דירמיה · ל' · ה' בסיפ' · ל'וד'חס'א' בליש' · יתיר יו"ד

ואקדימו והוה כמסק צפרא וקרא שמואל לשאול לאגרא למימר קום ואשלחינך וקם שאול ונפקו תרויהון הוא ושמואל לברא : אינון נחתין בסיפי קרתא ושמואל אמר לשאול אימר לעולימא ויעבר קדמנא ועבר ואת קום הכא כיומא דין ואשמעינך ית פתגמא דיי : ונסב שמואל ית מנא דמשחא ואריק על רישיה ונשקיה ואמר הלא ארי משחך יי על אחסנתיה למהוי מלכא : במהכך יומא דין מיני מלותי ותשכח תרין גברין עם קבורתא דרחל בתחום בנימן בצלצח ויימרון לך אישתכחתא אתניא דאזלת למבעי יתהן והא שבק אבוך ית עיסק אתניא ויציף לכון למימר מה אעביד לברי : ותהך מתמן ולהלאה ותיתי עד מישר תבור וישכחונך תמן תלתא גוברין דסלקין למיסגד קדם יי בביתאל חד נטיל תלתא גדין וחד נטיל תלת פתין דלחים וחד נטיל גרבא דחמר : וישאלון לך לשלם ויתנון לך תרתין גריצן דלחים ותקבל מידיהון : בתר כן תהך לגבעתא דיבה ארונא דיי דתמן איסטרטיגי פלשתאי ויהי כמיעלך תמן לקרתא ותערע סיעת ספריא נחתין מבית אסחרותא וקדמיהון ניבלין ותופין וצלצלין וכינורין ואינון משבחין : ותשרי עלך רוח נבואה מן קדם יי ותשבח עמהון ותשתני לגבר אוחרן : ויהי ארי ייתון אתיא האילין לך עיביד

נבואה וסי' וצלחה עליך רוח · וכל מתנבאות · מדוע נבית בשם יי' · והתנבי חגי :

רבינו ישעיה

הלא כי משחך · הלא תדע כי משחך · ... עם קבורת רחל · תמצא אותם בגבול בנימין בצלצח · גבעת האלהים · זו גבעת קרית יערים · ששם הארון ·

רשי

ויעבור לפנינו · וילך ברחו' ממנו ולא ישמע דברינו ויעבר הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמד עמדי : עם קבורת רחל בגבול בנימן · והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל ושפגע בהם תמצאם בגבול בנימן בצלצח כך שנויה בתוספתא דסוטה · צלצח · צל לצח של הב"ה שהוא צח ואדום והיא ירושלם : ודאג לכם · ירחא עליכם כל לשון דאגה לשון יראה רוטו"ר בלע"ז : אלון תבור · מישור תבור : גבעת האלהים · גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון ה' האלהים שם : נציבי פלשתים · סרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבין נציבים בערי ישראל : חבל נביאים · סיעת ספריא חבל סיעה וכן חבלי שאול שבומי מטרית דשיען אקפומי : מהבמה · מבית אסחרות' : כי תבאנה האותו' האלה לך · ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר ה' המלוכה : עשה

רלבג

והנה לקח שמואל פך השמן ויצק על ראש שאול למשחו למלך על ישר' ונתן לו אותות כדי שיאמין כי ה' הממלכה תהיה לו והאות היותר חזק מהם הוא ההפך לו לב אחר ויתנבאו עם נביאי' והוא לא נסה קודם זה להיות לו יד ושם בנבואה : ומי

עשה לך אשר תמצא ידך. כלומר כל מה שתראה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויתכן שתרגם אתקין לך מאני מלכותא: שבעת ימים תוחל. פי' מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה כי בחידוש המלוכה שאמר באו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דבריו הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל אמר לו שיוחיל לו שבעת ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדוש המלוכה עד שעת המלחמה כמו שאמר ושאול עודנו בגלגל ומה שאמר לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר כי אם תתקיים לו המלוכה אם לאו אם היה שומר מצוה ראשונה כבוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכ' ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמ' והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך: מאתמול. בחירק האלף ותרגם התנו: ומי אביהם. תרג' יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירו' מי המלמד את הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקדוש ברו' הוא המלמד את הנביאים מלמד גם כן זה. ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו והלא הנביאים מי אביה' וכי מאביהם היא להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש: על כן היתה למשל. פירו' זאת האמירה היתה למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים: מהתנבות. בא על דרך בעליה הא: ויבא הבמה. כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמה' בא לבית הבמ': ויאמר דוד שאול אליו. אולי מצאו שם בבית הבמה או קצר הכתוב והלך לו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם: לא הגיד לו. אולי מתוך צניעות שהיתה בו: ויצעק שמואל. כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון: אל יי' המצפה. כמו שפי' בספר יהוש' ובספר שופטי' הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה: כה אמר. מתחילה כששאלתם מלך אמר לכם זה: ותאמרו לו. יש מפרשים כמו לא באלף כי אותיות אהו"י מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שת"י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא באלף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלו' עלינו: התיצבו לפני יי'. לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורי' ותומי' וזהו לפני יי' שהיה שם כהן ואורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם את הארון: וילכד

עשה לך ז' בקריא' וסי' נמסר בסדר בהעלתך: כי האלהים ד' דסמיכי בקריא' וסי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה' והיה כי תבאנה האתות האלה' ויאמר נתן אל דוד דה"י' מענה בשמחת לבו' כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן' ויזבחו ביום ההוא: והנה אנכי ה' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר ויצא' בנביאים

רש"י

עשה לך אשר תמצא ידיך. אתקין לך מאני מלכות' והכן לך תכסיסי המלכים כמה שתוכל: וירדת לפני הגלגל. ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני. והנה אנכי יורד אליך. לסוף שבעת ימים שתרד אתה: תוחל. תמתין: לב אחר. רוח גבורת מלכות: ומי אביה'. מה תימה לך בדבר מי אביהן של נביאים וכי נבואה ירושה היא: ואת דבר המלוכה לא הגיד. דרך צניעות היה' בו: וילכד

רלב"ג

ומי אביהם. רוצה לו' שאין ענין הנבואה והשלמות מגיע מהאב לבן ולזה יתכן שיהיה הבן נביא ואף על פי שאביו אינו נביא: וכבר ישאל שואל איך היו שם כל כך נביאי' וכבר כתו' במה שקדם כי דבר השם היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ואפשר שנאמר כי הפרש יש בין זה הזמן ובין הזמן ש שהתחי' שמוא' להתנב' ועל כן אפשר שנאמר בהתרת זה הספק כי זה היה בעת ההיא שהתחי' שמוא' להתנב' ואמנם עתה רבו הנביאי' אם מצד מה שלמד אותם שמואל והביאם אל השלמות אם לסבה אחרת: ויקרב שמואל. והנה על פי הגורל נפלה המלוכה לגורל שאול: והנה

רבינו ישעיה

ומי אביהם. פירוש אבותיה' של נביאים לא היו נביאים כי אין הנבואה הולכת בירושה.

ז עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך: ח וירדת לפני הגלגל והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות לזבח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה: ט והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר ויבאו כל האתות האלה ביום ההוא: י ויבאו שם הגבעתה והנה חבל נבאים לקראתו ותצלח עליו רוח אלהים ויתנבא בתוכם: יא ויהי כל יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נבא ויאמר העם איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים: יב ויען איש משם ויאמר ומי אביהם על כן היתה למשל הגם שאול בנבאים: יג ויכל מהתנבות ויבא הבמה: יד ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הלכתם ויאמר לבקש את האתנות ונראה כי אין ונבוא אל שמואל: טו ויאמר דוד שאול הגידה נא לי מה אמר לכם שמואל: טז ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר שמואל: יז ויצעק שמואל את העם אל יהוה המצפה: יח ויאמר אל בני ישראל כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי העליתי את ישראל ממצרים ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל הממלכות הלחצים אתכם: יט ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו ועתה התיצבו לפני יהוה לשבטיכם ולאלפיכם: כ ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל וילכד שבט בנימן:

עביד לך מני מלכותא ארי מימרא דיי בסעדך: ותיחות קדמי לגילגלא והא אנא נחית לותך לאסקא עלון ולנכסא נכסת קודשין שבעא יומין תוריך עד מיתי לותך ואחוי לך ית דתעביד: והוה כד אתפני כתפיה למיזל מלות שמואל ושני ליה יי לבא אוחרן ואתאה כל אתיא האילין ביומא ההוא: ואתו לתמן לגבעתא והא סיעת ספריא לקדמותיה ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ושבח ביניהון: והוה כל דידע ליה מאיתמלי ומדקמוהי וחזו והא עם ספריא משבח ואמר עמא גבר לחבריה מא דין הוה לבר קיש האף שאול בספריא: ואתיב גברא מתמן ואמר ומן רבהון על כן הות למתלא האף שאול בספריא: ופסק מלשבחא ועל לבית אכהדותא: ואמר אח אבוהי דשאול ליה ולעולימיה לאן אזלתון ואמר למבעי ית אתניא וחזינא ארי לא אשכחנא ואתינא לות שמואל: ואמר אח אבוהי דשאול חוי כען לי מה אמר לכון שמואל: ואמר שאול לאח אבוהי חואה חוי לנא ארי אשתכחא אתניא ועל עיסק מלכותא לא חוי ליה די אמר שמואל: וכנש שמואל ית עמא לקדם יי למצפיא: ואמר לבני ישראל כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא אסיקית ית ישראל ממצרים ושזבית יתכון מידא דמצראי ומיד כל מלכותא דדחקין יתכון: ואתון יומא דין קצתון בפולחנא דאלהכון דהוא פריק לכון מכל בישתיכון ועקתכון ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא וכען איתעתדו קדם יי לשיבטיכון ולאלפיכון: וקריב שמואל ית כל שבטיא דישראל ואיתאחד שבטא דבית בנימין: וקריב

ח' וסי' הגם שאול' ושל אחריו' על כן יאמרו' וישאל שאול' חצבתי בנביאים: דודו ה' מלאים וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימן ט':

רדק

וילכד שאול, מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול: הבא עוד הלום איש, כלו׳ אם בא עדיין הנה שאול: אל הכלים, כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום בי״ת השמוש כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון, ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא איני הגון למלכות עד ששאלו באורים ותומים: הראיתם, בדגש הרי״ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה: כי אין כמוהו, כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה ויראו העם אותו יותר: יחי המלך, תרגם יונתן יצלח מלכא, משפט המלוכה, חק המלוכ׳ על העם כמו שכתו׳ למעלה: וינח לפני יי׳, בארון הניחו: וגם שאול הלך לביתו, להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיו׳ כמשפט מלך: אשר נגע אלהים בלבם, שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין ד דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי׳ בלבהון ויוכיח פ פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן: ולא הביאו לו מנחה, כמו שהוא מנהג שמביאי׳ מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה: עין ימין, ענין השמיכות רוצה לומר עין כל הימין ופי׳ הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמר להם נחש הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל יי׳: בא אחרי הבקר, כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים: ותצלח רוח אלהים, רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם יי׳ על שאול: בשמעו, כתיב בבי״ת וקרי כ״ף והענין אחד: ואחרי שמואל, לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת: בבזק

רבינו ישעיה

כל עין ימין. פיר׳ כל עין שבצד ימין. שאילו על העין עצמ׳ היה לומר ימנית והו׳ אות׳ עין בפתח העי״ן: בא אחר הבקר: פי׳ רוכב על סוסו ובא אחר בקרו שהלך לבקר אח עסרו.

רשי

וילכד שאול, אף על פי שלא היה שם כשנפל הגורל עליו שהיו כתובין שמם באיגרות ונותנין בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל איגרת אחת: נחבא אל הכלים, בבית שנתנו שם הבאים כליהן שהיה בורח מן הגדולה ומדרש אגדה רבי תנחומא אל הכלים באורים ותומים אמר שמא איני ראוי לגדולה עד ששאלו באורי׳ ותומים ושם ועלה בידו: אשר נגע אלהים, גברין דחלי חטאה דאיתיהב ד דחלא מן קדם יי׳ בלבהון: כל עין ימין, כמשמעו ומדרש אגדה הביאו לי ספר תורתכ׳ שניתנ׳ בימין ואשרפם על שכתוב בו לא יבא עמוני ו ומואבי: חרפה, גידוף: אחרי הבקר, אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה: לבקרו, לבהמותיו: ויפקדם

הראיתם ג׳ בקריאה ודגשים וסי׳ הראיתם אשר בחר בו יי׳, הראיתם האיש העלה, כי שלח בן המרצח הזה: וינח ז׳ דגשין בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר קרח וביהושע סוף סימן כ״א: בלבם ט׳ בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא: העמוני ה׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ויעל נחש העמוני, ושל אחריו, ויאמר אלהם נחש, לא יבא עמוני

ויקרב את שבט בנימן למשפחתו ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול בן קיש ויבקשהו ולא נמצא: וישאלו עוד ביהוה הבא עוד הלם איש ויאמר יהוה הנה הוא נחבא אל הכלים: וירצו ויקחהו משם ויתיצב בתוך העם ויגבה מכל העם משכמו ומעלה: ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יהוה כי אין כמהו בכל העם וירעו כל העם ויאמרו יחי המלך: וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני יהוה וישלח שמואל את כל העם איש לביתו: וגם שאול הלך לביתו גבעתה וילכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם: ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש:

יא ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו כל אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית ונעבדך: ויאמר אלהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל: ויאמרו אליו זקני יביש הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך: ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים באזני העם וישאו כל העם את קולם ויבכו: והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה ויאמר שאול מה לעם כי יבכו ויספרו לו את דברי אנשי יביש: ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים האלה ויחר אפו מאד: ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו ויפל פחד יהוה על העם ויצאו כאיש אחד:

תרגום

וקריב ית שבטא דבנימן לזרעיתיה ואיתחדת זרעית מטרי ואתחד שאול בר קיש ובעוהי ולא אשתכח: ושאילו עוד במימרא דיי האית עוד הכא גברא ואמר יי הא הוא טמיר במניא: ורהטו ודברוהי מתמן ואיתעתד בגו עמא ורם מכל עמא מכתפיה ולעילא: ואמר שמואל לכל עמא החזיתון די איתרעי ביה יי ארי לית דכותיה בכל עמא ויביבו כל עמא ואמרו יצלח מלכא: ומליל שמואל עם עמא ית נמוסא דמלכא וכתב בספרא ואצנע קדם יי ושלח שמואל ית כל עמא גבר לביתיה: ואף שאול אזל לביתיה לגבעתא ואזלו עימיה קצת מן עמא דדחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי בלבהון: ובני רישעא אמרו במה יפרקיננא דין ושטוהי ולא אתו למשאל בשלמיה והוה כשתיק:

וסליק נחש מלכא דבני עמון ושרא על יבש גלעד ואמרו כל אנשי יבש לנחש גזר לנא קיים ונפלחינך: ואמר להון נחש מלכא דבני עמון בהדא אגזר לכון במיקר לכון כל עינא דימינא ואשוינה חסודא על כל ישראל: ואמרו ליה סבי יבש אוריך לנא שבעא יומין ונשלח איזגדין בכל תחום ישראל ואם לית דפריק יתנא וניפוק לותך: ואתו איזגדיא לגבעתא דשאול ומלילו פתגמיא קדם עמא וארימו כל עמא ית קליהון ובכו: והא שאול אתא בתר תוריא מן חקלא ואמר שאול מה לעמא ארי בכן ואשתעו ליה ית פיתגמי אנשי יבש: ושרת רוח גבורא מן קדם יי על שאול כד שמע ית פתגמיא האילין ותקיף רוגזיה לחדא: ונסיב פדן תוריא והדמיה ושלח בכל תחום ישראל ביד איזגדיא למימר דליתוהי נפיק בתר שאול ובתר שמואל כדין יתעביד לתוריה ונפל זיעא מן קדם יי על עמא ונפקו כגברא חד:

רלבג

והנה היה גבוה מכל העם משכמו ומעלה, והנה דבר שמואל אל העם את משפט ה המלוכ׳ ר״ל הכח שיש למלך על עמו והעונש הראוי למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני יי׳ ר״ל אצל ארון יי׳ כדי שימצ׳ שם תמיד, וידמה שכבר כבדוהו והלכו עמו והביאו לו מנחה רבים מישראל, והרשעים בזו שאול ואמרו מה יושיענו זה ועל צד הבזיון גם לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחריש ולא רצה להוכיחם על זה, אחר זה עלה נחש העמוני וחנה אצל יבש גלעד להלחם עם ישר׳ ולירשתם ממנו אמרו לו יושבי יבש גלעד שיכרות להם ברית ויעבדוהו ר״ל שיהיו לו למס והוא לאכזריותו לא הסכי׳ לקחת מהם מס אלא שינקר להם כל עין ימין להשים זה הענין חרפה על כל ישראל שלא נלחמו עמו ה הלכו ויצטרכו לכרות ברית עמו וזה האופן אשר בו מהזרות ו והקושי הרבה, ולקחו ממנו זמן שבעת ימי׳ לשלח זה בכל גבול ישר׳ לראות אם ימצאו עזר ואם לא ימצאו י יבאו אליו ויעשה בהם כרצונו, והנה הסכים בזה נחש כי רעתו היה להלחם עם יש׳ ולקחת את ארצם אם יוכל, והנה

ומואבי, צלק העמוני דל״ה, וטוביה העבד העמוני דויל״ענו לנו דעזרא ונמסר בתצא: ואם אין נ׳ בקריאה וסי׳ ואם אין לאיש גואל להשיב, ואם אין מושיע, ואם אין לך לשלם:

ויפקדם בבזק. רבותינו אמרו בשברי חרסים. לשון אחר בבזק בחלוקים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאים שנטל מכל אחד טלה ומנאם בהם. כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים ותרגו' כצרור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא ובילמדנו ויפקדם בטלאים כד אינון מסכינין באילין בזקייא כד אינון עתידי' באילין אימריא

בבזק. שם מקום וכבר פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ואז ידע בזה מספרם ותרגום כצרור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא. ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד אינון מסכינין באילין בזקיא כד אינון עתירין באילין אמריא: בחם השמש. כתי' בבי"ת וקרי בכף והענין אחד:

ויאמרו ו' רפ' בטעם גריש וסי' הכה נכבנה. הכה נלכנה. אבל אשמים. לכו ונפילה גורלות. דיונה. למלכים הבאים. ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו: וישמחו ג' קמץ וסי' ויגידו לאנשי יביש וישמחו. ויהי כראות כל העם. ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים דעזרא: ואני זקנתי ושבתי ט' פסוקים אית בהון תרתין

וַיִּפְקְדֵם בְּבָזֶק וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְאִישׁ יְהוּדָה שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיֹּאמְרוּ לַמַּלְאָכִים הַבָּאִים כֹּה תֹאמְרוּן לְאִישׁ יָבֵישׁ גִּלְעָד מָחָר תִּהְיֶה־לָכֶם תְּשׁוּעָה בְּחֹם הַשָּׁמֶשׁ וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּידוּ לְאַנְשֵׁי יָבֵישׁ וַיִּשְׂמָחוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי יָבֵישׁ מָחָר נֵצֵא אֲלֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָּנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם׃ וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּשֶׂם שָׁאוּל אֶת־הָעָם שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיָּבֹאוּ בְתוֹךְ־הַמַּחֲנֶה בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּכּוּ אֶת־עַמּוֹן עַד־חֹם הַיּוֹם וַיְהִי הַנִּשְׁאָרִים וַיָּפֻצוּ וְלֹא נִשְׁאֲרוּ־בָם שְׁנַיִם יָחַד׃ וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל מִי הָאֹמֵר שָׁאוּל יִמְלֹךְ עָלֵינוּ תְּנוּ הָאֲנָשִׁים וּנְמִיתֵם׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לֹא־יוּמַת אִישׁ בַּיּוֹם הַזֶּה כִּי הַיּוֹם עָשָׂה־יְהוָה תְּשׁוּעָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה׃ וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃

יב

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר

ומנינון בבזק והוו בני ישראל תלת מאה אלפין ואנש יהודה תלתין אלפין: ואמרו לאזגדיא דאתו כדין תימרון לאנש יביש גלעד מחר תהי לכון פורקנא במיחם שמשא ואתו אזגדיא וחויאו לאנשי יביש וחדיאו: ואמרו אנשי יביש מחר ניפוק לותכון ותעבדון לנא ככל דתקין בעיניכון: והוה ביומא דבתרוהי ושוי שאול ית עמא תלתא משרין ועלו בגו משריתא במטרת צפרא ומחו ית בני עמון עד מיחם יומא והוו דאישתארו ואיתבדרו ולא אישתארו בהון תרין דערקין כחדא: ואמר עמא לשמואל מא דין די מבסר למימר לא כשר שאול למימלך עלנא איתו גבריא ונקטלינון: ואמר שאול לא יתקטיל גבר ביומא הדין ארי יומא דין עבד יי פורקנא בישראל: ואמר שמואל לעמא איתו ונזיל לגלגלא ונחדת תמן מלכותא: ואזלו כל עמא לגלגלא ואמליכו תמן ית שאול קדם יי בגלגלא ונכיסו תמן נכסת קודשין קדם יי וחדי תמן שאול וכל אנשי ישראל עד לחדא: ואמר שמואל לכל ישראל הא קבילית למימריכון לכל די אמרתון לי ואמליכית עליכון מלכא: וכען הא מלכא מדבר בריש(י)כון ואנא קשיש וסבית ובני הא אינון עמכון ואנא הליכית קדמיכון מזעירי עד יומא הדין: הא עד די אנא קיים אסהידו בי קדם יי וקדם משיחיה ית תורא דמן דברית וחמרא דמן שחרית וית מן עשקית וית מן אנסית ומיד מן קבילית ממון דשקר וכבשית

מלין ופתרונן חד וסי' ואני זקנתי ושבתי. כי עשית משפטי ודיני. עדי וסהדי במרומים. פרא חפשי ומוסדות ערוד. עד זקנה אני הוא ועד שיבה. עצמיו אפיקי נחושה גרמיו. גם שב גם ישיש בנו: דין ומשפט יתמכו. שמחה וששון ליהודים: את שור מי לקחתי ח' פסוקים תלשין ופסקי' בקריאה וסי' אל אלהים יי'. את שור מי לקחתי. וידבר אחאב אל נבות. וישלח חזקיה אל מלך אשור. אתן לגוג מקום שם קבר בישראל. ויקהל דוד את כל שרי ישראל. וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך. דה"ת. קימו וקבלו היהודים: ואת מי ד' בקריאה וסי' נמסר בישעיה סימן כ"ח:

לשון אחר בבזק שם מקום הנזכר בספר שופטי' וימצאו את אדוני בזק בבזק: מי האומר. בלשון בזיון: שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם. ימלוך עלינו בתמיה: ויאמר שמואל ונחדש שם המלוכה. לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר: ועתה. נתרצו כולם: ואני זקנתי ושבתי. אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במס' תענית: את שור מי לקחתי. לעבודתי: וחמור מי לקחתי. כשהייתי הולך מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי ברכיהם הייתי הולך על חמור משלי והיה לי ליטול משלם: ואת מי רצותי. כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצץ: ואעלים

באשמורת הבקר. משלש משמרות שמחלקים הלילה השומרים כמו שאמר בדבר גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורת השלישית שהיא אשמורת הבקר: ויפוצו. הוא כאילו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו שלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה: שנים יחד. כתרגומו תרין דערקין כחדא: שאול ימלוך עלינו. בתמיה וכן מה דין דמבסר למימר לא כשר שאול למילך עלנא: ונחדש שם המלוכה. לפי שבפעם הראשונה מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדי' אותו המקו' אע"פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה: זקנתי ושבתי. השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז"ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירגישו העם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו ונ"ב שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט ואולי קבלה היתה אבלם זה כי מן הפסוקי' לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה כביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ"ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעי' שנה ומת ביום שנלקח הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחברו מעשרים שנה שבע שני' של דוד נשארו שלש עשרים לשמואל וארבעים של עלי הרי נ"ב בא מהם שנה אחת לעבורו שאמר ויהי לתקופות הימי' וגו' הרי חמשים ושנים: ובני הנם אתכם. לאשר תכשרכו להם בדברי התורות והדינין כקבלו ממני: לקחתי. כלומ' למלאכתי: ואת מי עשקתי. בממון: את מי רצותי. בגופו וכן עשוק ורצוץ ויומתן תרגם ית מאן עשקית וית מאן אנסית ורז"ל דרשו עשקתי באומס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממנו

ולדבריה' יהיה רבותינו מן רצון לא מפ' שלא מרצונו: כופר. להטות הדין: ואעלים

רלבג

והנה באו הדברים עד שאול ושבב שמלשם כל ישראל להלחם עם נחש והכו את עמון מכה רבה והנשארים מהם ונתפזרו אנה ואנה ולא נשאר עד שלא נשארו בהם שנים יחד: לא יומת איש ביום הזה. יתכן שאחר היום ה המיתום או אמר שאול לא יומת איש בין הזה על צד התחבולה ל למלט האנשים ההם מיד ישראל להראות להם שרצונו להמיתם אחר היום ההוא. ואולי לזאת הסבה סבב שמואל לחדש המלוכה בגלגל כאילו יראה מעד עתה לא היה מלך במלוכות. ואמר לפני יי בגלגל כי שם בנו מזב' וזבחו בו ובראשונ' היה שם המשכן כמו שנזכר בספר יהושע בתחלתו ולאחר זה השתדל שמואל להביא את ישר' ולכם אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו ממנה וזכר להם התחלה שכל ימיו הנהיגם בדרכי התורה מאין כשא פנים לאדם ולא לקחם שום דבר לא על צד העושק ולא באופן אחר והעיד להם זה בפני יי ובפני שאול כאילו יהיה הספק יתגלה לעד ביניהם על זה ושאל משיחו עד שהם הודו שהאמת כן הוא כמו שאמר שמואל:

והנה

רדק

ואעלים עיני בו, אם יבוא לומ' בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירשו אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון · ויאמר עד · כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד. ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד אני לכם הקדוש ברוך הוא אתם מעידי' עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר וזה אחד משלשה מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה: אשר עשה את משה ואת אהרן · אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן ות"י דיעבד גבורן על ידי משה ואהרן · וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד יי' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכ' מארץ מצרי' הוא יהיה עד בינו וביניכ': ואשפטה אתכ' · כלומר אהיה נשפט עמכם לפני יי' ביניכם · ובין יי' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות: כאשר בא יעקב מצרי' ויזעקו · דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק לא כאשר בא יעק' מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישראל גזירות וצעקו אל אל: ויושיבום במקום הזה · והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת בדרך יי' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאלו הושיבום במקום הזה: ויאמרו חטאנו · ויאמ' כתיב וקרי ויאמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: ירובעל · הוא גדעון: ואת בדן · הוא שמשון וכת"י ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף ע"פ שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו: ואת שמואל · ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו נשי למך וג' משה אמר עלה אל יי' · ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאי' מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמ' וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ואותי לא אמ' אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: אשר בחרתם אשר שאלתם · האלף בכנול וכן הלא שאלתם עוברי דרך: נתן יי' עליכם מלך · פי' להושיעכם אם תיראו את יי': ובאבותיכם

רשי

ואעלים עיני בו · כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם · כל מה שתאמרו: ויאמ' עד · בת קול יוצאת ואומרת עד וזה אחד משלש' מקומות שהופיעה רוח הקדש בבתי דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: אשר עשה את משה ואת אהרן · להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: ואשפטה אתכם · אתווכח עמכם: ירובע' · זה גדעו': בדן · זה שמשון שמשבט דן בא הרי שלשה קלי עולם עם כלם' חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו. כאילו הוא א אביר שבאבירים: והייתם גם אתם · ותתקיימו לאורך ימי' גם אתם גם המלך: והיתה

ויוציאו ל"ב וסי' נמסר בסוף אמור וביהושע סימן ו' : בדן ד' בקריאה וסי' את ירבעל ואת בדן · וישם את האחד בדן · עגלי הזהב · ובני אולם בדן : אם ו' ראשי פסו' בספרא וסי' אם כה יאמרו : אם יוכל להלחם אתו · אם תראו את יי' · אם פקד יפקדני אביך · אם כה יאמר טוב שלום לעבדך · אם יחטא איש לאיש :

ואעלים עיני בו ואשיב לכם: ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה: ויאמר אליהם עד יהוה בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד:

ויאמר שמואל אל העם יהוה אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבתיכם מארץ מצרים: ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל צדקות יהוה אשר עשה אתכם ואת אבותיכם: כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבתיכם אל יהוה וישלח יהוה את משה ואת אהרן ויוציאו את אבתיכם ממצרים וישיבום במקום הזה: וישכחו את יהוה אלהיהם וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם: ויזעקו אל יהוה ויאמר חטאנו כי עזבנו את יהוה ונעבד את הבעלים ואת העשתרות ועתה הצילנו מיד איבינו ונעבדך: וישלח יהוה את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח: ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו ויהוה אלהיכם מלככם: ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן יהוה עליכם מלך: אם תיראו את יהוה ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תמרו את פי יהוה והיתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר יהוה אלהיכם:

וכבשית עיני בדינא מיניה ואתיב לכון: ואמרו לא עשקתנא ולא אנכתנא ולא קבילתא מיד אנש מדעם: ואמר להון סהיד מימרא דיי בכון וסהיד משיחיה יומא הדין ארי לא אשכחתון בידי מדעם ואמרו סהיד:

ואמר שמואל לעמא יי דעבד גבורן על ידי משה ואהרן ודאסיק ית אבהתכון מארעא דמצרים: וכען אתעתדו ואתוכח עמכון קדם יי ית כל זכוותא דיי דעבד עמכון ועם אבהתכון: כד על יעקב למצרים וזעיקו אבהתכון קדם יי ושלח יי ית משה וית אהרן ואפיקו ית אבהתכון ממצרים ואותיבינון באתרא הדין: ואתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון ומסר יתהון ביד סיסרא רב חילא דחצור וביד דפלשתאי וביד מלכא דמואב ואגיחו קרבא בהון: וזעיקו קדם יי ואמרו חבנא ארי שבקנא ית פולחנא דיי ופלחנא ית בעליא וית עשתרתא וכען שזבנא מיד בעלי דבבנא ונפלח קדמך: ושלח יי ית גדעון וית שמשון וית יפתח וית שמואל ושיזיב יתכון מיד בעלי דבביכון מסחור סחור ויתיבתון לרוחצן: וחזיתון ארי נחש מלכא דבני עמון אתא עליכון ואמרתון לי לא אילהין מלכא ימלוך עלנא ויי אלהכון מלככון: וכען הא מלכא דאתרעיתון די שאילתון והא מני יי עליכון מלכא: אם תדחלון קדם יי ותפלחון קדמוהי ותקבלון למימריה ולא תסרבון על מימרא דיי ותהוון אף אתון ואף מלכא דמלך עליכון בתר פולחנא דיי אלהכון:

ואם

רבינו ישעיה

ואעלים עיני בו

רלבג

והנה אמר שמואל יי' שעשה את משה ואת אהרן לעוצם השגחתו על ישרא' ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים רצה בזה כי יי' שעשה כל זה יהיה לעד ביניהם · או אמר זה על צד ההודעה ו והרצון בו יי' הוא אשר עשה כל זה להשגחתו על זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים שנתחדשו לא וזה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו · ואחר זה הרחיב הביאור ב בחסדים שעשה הש"י לישראל וקצר מזה לפרסומו כי לא זכר יהושע שהנחיל להם את הארץ ולא זכר גם כן מהשופטי' שהקים השם ית' להם כי אם ארבעה ולא זכר מ השופט שהצילם מיד סיסרא עם שכבר זכר מה שמכרם השם ית' לסיסרא ודמה שלא זכר שו הארבע' כי אם לבאר להם שמרוב חסדי השם ית' היה שהושיע את ישראל מאויביהם פעם על יד הבלתי שלמים מאד אף על פי שלא היו ראויים לזה מצד עצמם כמו הענין בירובעל ויפתח כי ירובעל היה עובד עבודה זרה כשקרא השם אליו להושיע את ישראל ויפתח גם כן לא ראינו לו מעלה כי אם בגבורה ופעם הושיעם על יד השלמים מאד כמו הענין בבדן ושמואל וזה כי בדן שהוא שמשון מצאנו לו מהשלמות שכבר עשה הש"י מופת על ידו וכאשר קרא אל יי' ענהו וזה הורה על שלמותו והיותו באופן מה במדרגת הנביאים כי המופתים לא יעשם השם יתעלה רק על יד הראוי כמו שבארנו בששי מספר מלחמות יי' ואולם שלמות שמוא' הוא מבואר מאד וזה היה מעוצם ההשגחה האלהית בישראל כי כשהיה אפשר שיהיה ביניהם איש שלם ראוי שיעשה נס על ידו הקימוהו עליהם לשופט והושיעם על ידו וכשלא היה ביניהם איש בזה התאר הושיעם גם כן על יד בלתי שלם ואם אינו ראוי לכך מצד יתרון השגחתו על ישראל וכאילו אמר זה להורות להם כי לא יצטרכו למלך להלחם מלחמותיהם כי יי' אלהי ישראל הוא מלכם ויושיעם כאשר ישובו אליו כמו שעשה בימי השופטים שהלא להם שופטים להושיעם ואם יסורו מדרכי התורה לא יועיל להם המלך אבל תהיה יד יי' בהם כמו שהיתה באבותיהם שלא היה להם מלך: הלא

רשי

והיתה יד יי' בכם ובאבותיכם · כלומ' והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבי והיא מכת בזיון על המתים : התיצבו וראו וגו' · ושם שעל ידי תפילתי אני יכול לשנות את העתים כך · אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפילתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכי' לשאול מלך בחיי ואע"פ שאני זקן : הלא קציר חטי' היום · והגשמים סימן קללה וקשה בעיני ה הב"ה להביא פורענות הנס אע"פ כן יש בי כח ואקרא אל יי' ויתן קולו' ומטר ודעו וראו כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולזלזל בי : בעבור שמו הגדול : אשר יקרא שמו עליהם שהוא מושיעכ' ולמען לא יתמעט שם גדלו · הואיל יי' · נשבע כמו ויואל שאול את העם : גם אנכי חלילה לי · מאח' שתמצו אתם את מלכם לטוב אל יי' : גם אנכי חלילה לי מחדול ומהתפלל בעדכם :

קלות · ו' כ"כ חס' ו' קדמא וסי' נמסר בתילים סימן צ"ג : קלת ד' חס' דחס' וסי' נמסר בסדר וארא : ולא תסורו ו' פסו' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר קרח : הואיל ג' ומלאים וסי' נמסר בסדר דברים : מחטא ג' ומשונים בכתיבתן וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו כתיב · מחטא ליי' מחדל כן כתיב · מחטוא בלשוני כן כתי' אנ"ך

טו וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃

וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃

וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃

כ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃ גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיהוָה מֵחֲדֹל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה׃ אַךְ יְראוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבַבְכֶם כִּי רְאוּ אֵת אֲשֶׁר־הִגְדִּל עִמָּכֶם׃ כה וְאִם־הָרֵעַ תָּרֵעוּ גַּם־אַתֶּם גַּם־מַלְכְּכֶם תִּסָּפוּ׃

ג' · ל' · ג' · לג · ו' כ'ב · ד' חס' דחס' ב' · ו' אס' · ל' · ל' · ג' ומסניין באתיהן ב' · ל · ג' · ל' חס' · ה' ג' בישין וב' טבין · ל · ב' כן תספו

ואם לא תקבלון למימרא דיי ותסרבון על מימרא דיי ותהי מחתא דיי בכון כמא דהות באבהתכון : אף כען איתעתדו וחזו ית פתגמא רבא הדין דיי עביד לעיניכון : הלא חצד חטין יומא דין אצלי קדם יי ויתן קלין ומטרא ודעו וחזו ארי בישתכון סגיאה דעבדתון קדם יי למשאל לכון מלכא : וקרא שמואל קדם יי ויהב יי קלין ומטרא ביומא ההוא ודחל כל עמא לחדא מן קדם יי ומפתגמי שמואל : ואמרו כל עמא לשמואל צלי על עבדך קדם יי אלהך ולא נמות ארי אוספנא על כל חובנא בישתא למשאל לנא מלכא : ואמר שמואל לעמא לא תדחלון אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ברם לא תסטון מבתר פולחנא דיי ותפלחון קדם יי בכל לבכון : ולא תסטון מבתר פולחניה ולא תפלחון לטעותא דאנון למא לית בהון הנאה ולא משיזבו ארי למא אנון : ארי לא ירחיק יי ית עמיה בדיל שמיה רבא ארי רעוא קדם יי למעבד יתכון קדמוהי לעם : אף אנא חס לי מלמחטי קדם יי מלאתמנעא לצלאה עליכון ואליף יתכון דתהכון באורח תקנא וכשרא : ברם דחילו מן קדם יי ותפלחון קדמוהי בקשוט בכל לבכון ארי חזו ית דאסגי למעבד עמכון : ואם אבאשא תבאשון עובדיכון אף אתון אף מלכבון תשתיצון :

רלבג

הלא קציר חטים · והנה הראה שמואל לעם אות כי חטאו מאד ליי' כששאלו להם מלך ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר ואמ' אות זה כי קציר חטים היה שם סביב חג השבועות והנה העת הוא אז לפי הטבע חם ולא גם התקופ' שעברה היתה בטבעה קרה ולחה ולא יתכן על המנהג הטבעי שיהיו שם אז אדים עשניים יתהוו מהם הרעמי' והברקי' וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות זולת נתינת הקולו' והמטר כשקרא שמואל אל יי' לא היה צריך לומר הלא קציר חטי' היום · ואפשר שבאמר הלא קציר חטים היום הוא להורו' על בחות האויר כי האכרי' היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת ההוא בלתי מעונן ובלתי ראוי למטר · והנה הבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב · והנה הרגישו העם בזה האות והודו כי חטאו מאד כששאלו להם מלך · ואחר זה הייעירם שמוא' באמצעות זה הפעל אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי השם יתעלה כי הסר מאחריו הולך אחרי שתהו אשר לא יועילו ולא יצילו · והודיעם כי הש"י לא יטוש עמו בעבור שמו הגדול ולזה הוא משגיח עליהם בזה האופן הנפלא שזכר · ואמר להם שחלילה לו מחטוא ליי' מחדול להתפלל בעד' שלא ימותו על החטא הזה שחטאו ליי' לשאול להם מלך · והנה יורה להם גם כן כל ימיו הדרך הטוב' והישר' לא יסור מזה מפני מה שעשו כשנדרו לשאל להם מלך כאילו מאסו אותו ממלוך עליה' אך הזהירם שייראו את יי' ויעבדוהו אשר הפליא חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכם : ואולם

רדק

ובאבותיכם · כמו ובמלככם כי האחרון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישימני לאב לפרעה וי"ת כמה דהות באבהתכון ורז"ל פירשו חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים כלומר אם תמרו את פי יי' תהיה יד יי' בכם וגם באבותיכם הממרים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון : את הדבר הגדול הזה · מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש א"א ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שם שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמור לנו וכך אמר בבבא רבה בת אית מתחילת קציר עד מתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל משבועה עשר בניסן עד יז' במרחשון שהוא עת המטר ולפי שהיה המטר בקציר חדוש גדול אצלם פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהיך ואל נמות ובדברי רז"ל יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמ' הלא קציר חטים היום וגו' ועם כל זה שמואל להודיעם כי רעה בעיני יי' היה מה ששאלו מלך ואף על פי שהם מאמינים לשמואל היו בהם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי יי' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו לו להכחישו לפיכך אמר וירא כל העם מאד את יי' ואת שמואל : אתם עשית' את כל הרע' הזאת · לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי יי' וי"ת את כל הרע' הזאת על המטר שתרג' כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקבת נכסאות אתון עבדתון : ולא תסורו כי אחרי התוהו · פי' ולא תסורו מאחרי יי' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים א אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו : כי לא יטוש · כי אע"פ שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו ה הגדול שלו כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגלה ואם לא יסבול אתכם ויגמולכם כחטאתיכ' וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם · וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת יי' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול : מחטוא ליי' · כי אחר שאתם שבי' ליי' ומתודים על חטאתיכ' אהיה, חוטא אם לא אתפלל בעדכם : יראו את יי' : האלף אינה נקראת : הגדיל עמכם הגדיל עמכם לעשות טובו או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתיראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם : תרעו · אם תריעו מעלליכם : גם אתם גם מלככם · האחד לרבות על חבירו וכן גם באבותיכם גם בקרבם ואמר מלככם שאם לא יוכיח אותם הוא יהיה נענש עליהם : בן שנה

רבינו ישעיה

כי אחרי התהו : כי אם תסורו אחרי התוהו תסורו :

וכן הוא אוריתא טו · נביאים טא · כתובי' טוא · ונמסר גם בסדר וירא : יראו ג' בקריאה וסימ' נמסר בסוף יהושע סימן כ"ד : הגדל ג' חס' בליש' בקריאה וסי' אשר הגדל עמכם · אשר חרפו את עמי ויגדלו · מגדל ישועות מלכו : הרע ה' בקריאה ג' בישין וב' טבין וסי' ואם הרע תרעו גם אתם · חדלו הרע · היהפך כושי עורו · בכל עת אהב הרע · וכל הרע לאיש מתן · וחד והרע הרעתי : תרעו ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא :

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו:

הראשון הוא להודיע שראוי לשלם שידקדק בהנהגת בניו שתהיה באופן הראוי ולא יקל מזה מפני רוב טרדותיו בהנהגת העם הלא תראה מה שקרה לשמואל בעבור שלא דקדק בהנהגת בניו שתהיה לפי הראוי וזה שזה היה סבה שסרה הממשלה מזרעו ונמשך מזה ששאלו להם ישראל מלך שהיה סבה בסוף לגלות ישראל מעל אדמתם כמו שזכרנו וכזה בעצמו קרה לעלי מפני שלא דקדק בהנהגת בניו לפי הראוי כי זה היה סבה שמתו בניו וסרה מבית עלי בסוף הענין הכהונה הגדולה ונתנה לזרע פנחס בן אלעזר:

השני הוא להודיע שראוי לשלם כשירא' שיטעו האנשי' במה שהוא נכון שיזהר בו שישתדל להסיר' מזה לפי מה שאפש' לו ולזה היה קשה לשמואל כשראה שהיו ישראל שואלים להם מלך לרעתו ההיזק הראוי להגיע להם מזה בסוף הענין והתפלל אל יי' והודיעהו איך יתנהג בזה להסירם מזה הענין וגלה לו ב' בואה שבקשתם זאת היתה כנגד השם יתעלה לא כנגד שמואל לבד וזהו השם יתעלה שיראה לישראל שהוא רוצה לשמוע בקולם בזה אך יודיע להם את משפט המלך אשר ימלוך עליהם והמשא הכבד אשר יעמיס עליהם כדי שיעזבו מעצמם זאת הבחירה:

השלישי הוא להודיע שכאשר היה בלתי אפשר לאדם שיעתיק האנשים מהבחירה רעה אשר בחרו ראוי שישתדל לפי מה שיוכל שיכיר ממנה הרע לפי מה שאפשר לו ולזאת הסבה זכר שספר אמר השם יתע' לשמואל שישמע בקולם להמליך להם מלך ובחר השי' מהם היותר שלם שהיה ראוי לזאת המעלה מצד יופיו וטובו עד שספר נבא עם נביאים כדי שתהיה הנהגתו להישיר העם לעבוד את יי' והזהיר העם על יד שמואל אזהרה אחר אזהרה שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי יי' פן יספו הם ומלכם כי לא יועילם המלך שלא תהיה יד יי' בהם אם יסורו מאחריו ואם ישמעו בקול השם לא יועיל להם המלך כי השם יהיה מלכם והיה מקים להם שופטים כשהיו שבים אליו להצילם מיד אויביהם ולזה לא היתה בקשתם המלך כי אם לרע וזה ממה שימנע ישראל משיסורו מאחרי יי' כן יספו הם ומלכם:

הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז בשמירת קניניו כראוי ולזה זכר שלא סמך קיש לבקש האתונות אם ילך שם אחד מהנערים יש אם לא ילך בנו שם כי אולי הנער לא יהיה זריז בבקשתם או אם ימצאם לעצמו ימכרם ולא יודיע זה לאדוניו והנה הלך שם שאול ונזדרז מאד על בקש' האתונו' עם שכבר בקשם בכל המקומות שזכר בזה הספור ובא לנביא לשאול לו באלהי' על זה:

החמשי הוא להודיע שלימות מסגר שאול במה שאמר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו כי כן היה הענין כפי מה שסופר בזה הספור והנה יש לזה הנח מבוא בענין הנבואה:

הששי הוא להודי' שאין ראוי לאדם שיתחזק על בקשת קניניו האובדים יותר מן הראוי כי זה יביא לפעמים אל שיהיה הנזק יותר הרבה מן השבח ואף אם תמצא האבדה כל שכן אם לא תמצא:

השביעי הוא להודיע שראוי לנביא שתתכובד מחשבתו במי שירצ' שתגיע לו בעניני הנבואה ולזה ספר שהיה המנהג לתת דבר מה לנביא בשאלם ממנו דבר הנבואה ולהורות שכן היה המנהג אמר הנה נלך ומה נביא לאיש האלהים ואמר לו נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והוא מבואר שהוא לא היה לוקח אלו המתנות לבקשת התועלת כי לא היה זה מנהגו כמו שנתבאר במה שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי כל שכן כמו אלו המתנות הקטנות שלא היו ראויות לתת לקטן האנשים כל שכן למי שהיה מושל על ישראל:

השמיני הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה אף על פי שיהיה היועץ שפל וקטן ממנו ולזה ספר ששמע שאול לנערו במה שיעץ לו שילכו לאיש האלהים והגיד להם את דרכם:

התשיעי הוא להודיע שראוי למי שירצה לדבר עם איש מה שיחקור תחלה אנה ימצאהו כדי שיתיישר לבא אליו בזריזות כי אולי אם לא יחקור בזה תהיה דרכו לבטלה ולזה ספר שחקר שאול ונערו עם הנערות היוצאות לשאב מים אם היה הנביא שם קודם שרצו להכנס לעיר:

העשירי הוא להודיע לאשר יחקרו ממנו דבר מה שלא יקצר מהיישיר בו השואל גם במה שלא שאל שהוא צרי' לשאול עליו לפי מה שכר' מהיותו ולזה ספר שכאשר שאל שאול לשמואל אי זה בית הרואה לא הודיעהו זה כי כבר ידע שכוונתו היתה לדבר עמו ולזה הוצרך להודיע לו שהוא הרואה כי זאת היתה תכלית כונת שאול בזאת השאלה ולזאת הסבה גם כן ספר שהנערות ההן לא הספיק להם שהשיבו על מה ששאלו להם היום שם הרואה אבל רצו להישירם על זה איך יתכן שימצאוהו בקלות יותר ולזה נתנו לו עצה שימהר בטרם יעלה הרמתה לאכל כדי שלא יתעכבו מלדבר עמו עד אחר האוכל והודיעוהו עם זה שאם ימהרו ימצאוהו ברמה ואם לא יוכלו למהר כל כך הנה ימצאוהו שם ביום ההוא שבא שם שאול וזה כי כבר גלה השי' אוזן שמואל ביום הקודם לו שכבר ישלח לו למחר איש מארץ בנימין וימשחהו לנגיד על ישראל ולזה ידמה שבא שם שמואל ביום ההוא:

האחד עשר הוא להודיע עוצם מעלת שמואל בנבואה עד שכבר באה לו הנבואה בהקיץ ולזה ספר שכאשר ראה שמואל את שאול ענהו יי' הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי:

השנים עשר הוא להודיע אמתות הנבואה כי באמתתה יתקיימו הספרות העתידות ולזה זכר שכבר הגיד לו שמואל הכף את דבר האתונות כאשר היה לפי מה שנזכר אחר זה והגיד לו את דבר המלכות כאשר היה גם כן:

השלשה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מן השררה ולזה זכר ששאול הרחיק שיהיה מלך מצד שפלו' שבטו ומשפחתו וגם כשהפילו הגורל על זה היה נחבא לברוח מן השררה ולזאת הסבה גם כן לא ספר שאול לדודו את דבר המלוכה כי לא היה רוצה להתפאר בזה:

הארבעה עשר הוא להודיע שראוי לתת כבוד לאנשים לפי המעלה שהם עתידים להיות בה אף על פי שאינה בידם עתה ולזה ספר מה שחלק שמואל לשאול מהכבוד לתת לו מנה יפה ולשומו בראש הקרואים עם שכבר עשה זה ליסד בלב שאול כי ימלוך על ישראל ולזאת הסבה גם כן נתן לו האותות שזכר שבאו לו כלם לפי מה שבא בזה הספור ובמה שזכר באלו האותות כתבאר שהנבואה תגיע לנביא גם בהודעת הדברי' אשר ייחסום האנשים אל המקרי' וההזדמן כמו שביארנו בששי מספר מלחמות יי'.

החמשה עשר הוא להודיע כי מיי' כל משפט הגורל ולזה ספר שכבר נפל הגורל על שאול למלך כמו שאמר שמואל מצד הנבואה:

הששה עשר שראוי לאנשים לתת כבוד למלך ולברכו ולזה ספר שכבר אמר כל העם יחי המלך והלכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם:

השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לשלם שיתפעל ממה שיאמרו האנשים כנגדו כל שכן שיתפעל אם לא יכבדוהו אבל ראוי שיסבול זה ולזה ספר ששאול היה כמחריש על הבזיונות שבזוהו הרשעים ההם ועל מה שלא הביאו לו מנחה עם שזה גם כן היה ראוי לו מפני היותו עתה בהתחלת המלוכה ואולי במעט סבה יסירוה ממנו:

השמנה עשר הוא להודיע שכאשר תמנה איש לשר' יצטרך בעבורה לרבוי ההוצאה ראוי לאשר תחתיו שיביאו לו מנחה בחזקת היד בדרך שיוכל להתנהג בכבוד לפי השררה ההיא ולא ימנעהו מזה מיעוט קניניו ולזה ספר באלו הרשעים שלא הביאו לשאול מנחה להורות שכבר היה ראוי להם להביא לו מנחה כדי שיוכל להתנהג בכבוד כמנהג המלך ולזאת הסבה לא היה מתנהג עדיין שאול כמנהג המלך מצורף לזה מה שהיה מתכוונתו להיות בורח מן השררה ולזה ספר אחר זה שכבר היה שאול בא אחרי הבקר מן השדה.

התשעה עשר הוא להודיע שאין ראוי להתנהג במדת האכזריות הלא תראה כי נחש העמוני לולי אכזריותו היה מושל על יושבי יבש גלעד שלא היה רוצה לכרות ברית עמהם כי אם בנקור להם כל עין ימין וסבת אכזריותו אל שנפל עמו ביד ישראל והכו בהם מכה רבה:

העשרים הוא להודיע שראוי שתהיה לשלם מדת הגבור' במקומות הראויי' להציל הנרדפי' שהם מעמו ולזה ספר הפעלות שאול על ענין נחש העמוני ואף על פי שלא היה ישראל נוהג בו עדיין כמנהג המלך וגם הוא לא היה נוהג בעצמו מנהג המלך:

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי למהר על המתת האנשים אבל ראוי להשמר מזה כפי היכולת ולזה ספר שלא הסכים שאול שימותו האנשים ההם אשר כמוהו:

העשרים ושנים הוא שראוי למלך שיהיה באופן שייראו ממנו האנשים ולפי שלא נתחדש על בחיר' שאו' דבר יביא בלב האנשים שהוא כמו בריאה חדשה ולזה לא היה דומה להם למלך וגם הוא לא היה נוהג כמנהג המלך והנה ספר שמוא' לחדש המלוכ' לפני יי' בגלגל ולזבוח שם על זה זבחי' שלמים לפני יי' ליטב בלבם שהוא כמו בריאה חדשה ויביא זה אל שיראו ממנו כראוי ולזה ידמה שאמרה חנה ויתן עוז למלכו כי עד שנתן לו השם יתעלה עוז בענין מלחמת בני עמון לא היה במדרגת מלך:

העשרים ושלשה הוא להודיע שהשם יתעלה מקים דבר עבדו ולזה שמע לשמואל לתת קולות ומטר כשבקש זה ממנו להראות לישראל מה שהיה מן החטא בבקשתם זאת שאין פריה רק להרע כמו שאין תועלת בקולות ומטר בימי קציר חטים רק להשחית:

העשרים וארבעה להודיע שמי שאפשר לו לבקש רחמי' על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנ' וגם אנכי חלילה לי מחטוא לייי' וגו' וכן הענין בכל טוב שהיה אפשר שייטיב אדם לחבירו ולזה אמר והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה תם:

בן־שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על־ישראל׃ ויבחר־לו שאול שלשת אלפים מישראל ויהיו עם־שאול אלפים במכמש ובהר בית־אל ואלף היו עם־יונתן בגבעת בנימין ויתר העם שלח איש לאהליו׃ ויך יונתן את נציב פלשתים אשר בגבע וישמעו פלשתים ושאול תקע בשופר בכל־הארץ לאמר ישמעו העברים׃ וכל־ישראל שמעו לאמר הכה שאול את־נציב פלשתים וגם־נבאש ישראל בפלשתים ויצעקו העם אחרי שאול הגלגל׃ ופלשתים נאספו להלחם עם־ישראל שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על־שפת־הים לרב ויעלו ויחנו במכמש קדמת בית און׃ ואיש ישראל ראו כי צר־לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות׃ ועברים עברו את־הירדן ארץ גד וגלעד ושאול עודנו בגלגל וכל־העם חרדו אחריו׃ וייחל שבעת ימים למועד אשר שמואל ולא־בא שמואל הגלגל ויפץ העם מעליו׃ ויאמר שאול הגשו אלי העלה והשלמים ויעל העלה׃ ויהי ככלתו להעלות העלה והנה שמואל בא ויצא שאול לקראתו לברכו׃ ויאמר שמואל מה עשית ויאמר שאול כי־ראיתי כי־נפץ העם מעלי ואתה לא־באת

כבר שנא דלית ביה חובין כן שאול כד מלך ותרתין שנין מלך על ישראל׃ ובתר ליה שאול תלתא אלפין מישראל והוו עם שאול תרין אלפין במכמש ובטור ביתאל ואלפא הוו עם יונתן בגבעתא דבית בנימין ושאר עמא שלח גבר לקירוהי׃ ומחא יונתן ית איסטרטיגי פלשתאי די בגבעתא ושמעו פלשתאי ושאול תקע בשופרא בכל ארעא למימר ישמעון יהודאי׃ וכל ישראל שמעו למימר מחא שאול ית איסטרטיגי פלשתאי ואף איתגרי ישראל בפלשתאי ואתכנישו עמא בתר שאול לגלגלא׃ ופלשתאי אתכנישו לאגחא קרבא בישראל תלתין אלפין רתיכין ושתא אלפין פרשין ועמא כחלא דעל כיף ימא לסגי וסליקו ושרו במכמש מדנח בית און׃ ואנש ישראל חזו ארי עקת להון ארי אידחק עמא ואיטמרו עמא במערתא ובמצדתא ובשקיפי כיפיא ובמערת טינרא ובגוביא׃ ויהודאי עברו ית ירדנא לארע גד וגלעד ושאול עד כען בגלגלא וכל עמא אתכנישו בתרוהי׃ ואוריך שבעא יומין לזמנא דאמר ליה שמואל ולא אתא שמואל לגלגלא ואתבדר עמא מעלוהי׃ ואמר שאול קריבו לותי עלתא ונכסת קודשיא ואסיק עלתא׃ והוה כשיציותיה לאסקא עלתא והא שמואל אתא ונפק שאול לקדמותיה למשאל בשלמיה׃ ואמר שמואל מה עבדתא ואמר שאול ארי חזיתי ארי אתבדר עמא מעלוי ואת לא אתיתא

רשי

בן שנה שאול במלכו׳ ארז״ל כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור בן שנה שאול במלכו בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך ב׳ שני׳ על ישר׳ ובשנה הראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים׃ את נציב פלשתים׳ סרדיוט שהיה להם על ישרא׳ והושיבוהו בגבעת בנימין׃ ישמעו העברים׳ שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם׃ וגם נבאש ישראל׳ נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה׃ אחרי שאול הגלגל׳ הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל׃ קדמת בית און במזרח בית און׃ בחוחים׳ מקום קבוצת חוחים ספינ״ש בלע״ז׃ ובצריחים׳ פלייט״ן בלע״ז׃ ובבורות׳ גומות׃ עברו את הירדן ארץ גד׳ לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה׃ חרדו אחריו׳ מהרו ללכת אחריו׃ ויוחל׳ המתין׃ למועד אשר שמואל׳ הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך׃ הגישו אלי העולה׳ זר מותר להקריב בבמה׃ מה עשית׳ הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה׃ למועד

רדק

בן שנה שאול במלכו׳ פי׳ אז כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם ות״י בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין כן שאול כד מלך וכן פירשו רז״ל ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא נשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום מלך׃ ויבחר לו שאול׳ בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח ובמסורה מן רים ספרא עד נפש יהונתן איתקרי יונתן בר מן ב׳ יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמר יהונתן הנה ומן נפש יהונתן עד סופו יהונתן׃ את נציב פלשתי׳ כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתי׃ אשר בגבע גבע הוא גבעת בנימין כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע׃ ושאול תקע׳ צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יצא מהגלגל׃ ישמעו העברים׳ כדי שישמעו וישמרו מפלשתים ועוד שיבאו למלחמ׳ כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל׃ הכה שאול׳ כן חשבו השומעים כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו׃ נבאש׳ נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש׃ אחרי שאול הגלגל׳ כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה׃ כי נגש העם׳ נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאם׃ ובחוחים׳ במצודות כמו שת״י ובמצדתא׃ ובצריחים׳ במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח׃ ועברים עברו׳ מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול׳ וחרדו ענינו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו׳ ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן׃ וייחל׳ כן כתי׳ וקרי ויוחל והכתיב כמו ויחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד׃ למועד אשר שמואל׳ חסר ור״ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת״י לזמנא דאמר ליה שמואל׃ ויפץ העם מעליו׳ פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים׃ הגישו אלי העולה׳ כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא ביום השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמ׳ שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנ׳ ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד׃ לברכו׳ לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו וכת׳ לשאול בשלומו׃ מה

רבינו ישעיה

בן שנה שאול במלכו׳ בשנה ראשונה שמלך בחר לו ג׳ אלפים איש׃ ושתי שנים מלך׳ אפשר לומר כן והכתיב וילחם סביב בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתי׳ ובכל אשר יפנה ירשיע ואימתי עשה כל המלחמות האלה ואימתי רדף אחרי דוד ובלכד בארץ פלשתים עשה דוד שנה וארבע׳ חדשים׳ הלכ׳ יש לפרש שתי שנים עד שנמשח דוד שמשנמשח דוד כאילו בטלה מלכותו ומה שמלך לאחר כן מלכותא בלא תגא הוא׃ את נציב פלשתים׳ ממונים ששמו עליה׳ פלשתי׳ לגבות המס כי היו משועבדים תחתיהם׃ כי נגש העם׳ פירוש כי עם ישראל היה נגש ונדחק מרוב עם פלשתים׃ למועד אשר שמואל׳ מקרא קצר הוא ופתרונו למועד אשר נתן שמואל והוא מה שאמר לו בתחלת מלכותו׳ וירדת לפני הגלגל שמא צוהו על דבר זה׃ ויאמר שמואל מה עשית׳ פירוש אני אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה׳ אני אעלה אותה ולא אתה ואתה לא באתה למועד הימים׳ שאיחרתה הרבה׳ כבר סברתי שלא תבא היום׃

רלבג

בן שנה שאול במלכו וגו׳ הנה יש מן האחרו׳ מאד בזה הפסוק לשתי שנו׳ האחת היא שלא יתכן שנאמר לפי הפשט שיהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשנית שהוא רחוק שנאמ׳ שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שעשה מצורף לזה שכבר עמד זמן מעת המשחו קודם החזיקו במלוכה׳ והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עברה שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שמלך שחדשו המלוכה בגלגל והוא כשמלך שתי שנים על ישר׳ וסיפר כי בחר לו שאול שלשת אלפים מישראל היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יונתן ויתר העם שלח איש לאהליו כדי שלא יכביד על ישרא׳ והנה היו ישראל אז תחת יד פלשתי׳ עד שכבר שמו פלשתי׳ נציב בגבע בנימין למשול והכהו יהונתן ונודע לפלשתים והיו משתדלים לקחת נקמה מזה ושאול תקע בשופר בכל הארץ להשמיע לעברים זה הענין למען יקחו עצה להמלט מיד פלשתי׳ או להלחם עמהם׳ והנה נאספו העם על זה הענין אל שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף אליו ומיראתם נתחבאו קצת ישראל במערות ובמה שידמה להם וקצתם ברחו מעבר לירדן׳ ועוד היה שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף עליו׳ והנה הוחיל שאול שבעת ימים למועד אשר הגביל לו שמואל באמרו אליו וירדת לפניו הגלגל והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבח שלמים שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך׳ וכאשר הגיע היום השביעי וראו העם כי לא בא שמואל נפוצו מעל שאול מרוב פחדם ויראתם ודמה כי שאול להגיע אליו הנבואה העלה העולה והשלמים כאשר ראה כי לא בא שמואל ולא די שלא הועיל אבל נמנעה גם כן נבואת שמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין זאת המלחמה לפי שכבר עבר על מצות השי׳ במה שצוהו על יד שמואל כאילו שיוחיל שבעת ימים עד באו אליו אך לא חטא במה שהעלה העולות והשלמים והוא זר כי אז היה מותר לזר להקריב בבמת יחיד כמו שנתבאר בסוף זבחים׳ והנה

ועם ג׳ קמצין בקריא וסימ׳ כחול אשר על שפת הים׳ ועם לא יבין ילבט׳ ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם׃ ולא בא ג׳ וסימ׳ וייחל שבעת ימים למועד׳ ולא בא בפי בשר פגול׳ ולא בא עליהם׃

רדק

מה עשית׳ ידע ברוח נבואה כי העלה העולה: לא חליתי׳ ע״י העולות היתה תפלתם ברוב: ואתאפק׳ התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו: נסכלת׳ כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ואתה כי לא הא׳ זכות שאבא בזמני כפרתי בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות יי׳ אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי יי׳ והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולו׳ וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה ימרית את פי יי׳ ונסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד: על ישרא׳ ׳ כמו על ישראל וכן וימליכוהו אל הגלעד: בקש יי׳ לו איש כלבבו׳ ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא: ויקם שמואל׳ ושאול עמו וכאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאי׳ עמו לא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפוץ העם מעליו: ויצא המשחית׳ בני החיל הגבורי׳ אוחזי חרבות ורמחי׳ בידם כי הם המשחיתי׳: אל ארץ שועל׳ ת״י לארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שועלים גם כן בארעא דרומא: על גיא הצבעי׳ כתרגו׳ לחילת אפעיא וכן בדברי רז״ל ר׳ מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה ופי׳ אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון וקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגווני׳ ובמיני הצבעי׳: וחרש לא ימצא ׳ יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואע״פ שבימי שמואל נכנעו פלשתי׳ ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מ מישראל לישראל אע״פ כן מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישר׳ אף בימי שמואל כמו שכתו׳ ובעת משלם והיתה ידם תקיפה עליה׳ הורידו פלשתי׳ כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה פי׳ אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו והיה מנהג כל ישראל בימים ההם לרדת ארץ פלשתי׳ לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בארץ ישראל חרבות ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד העם מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי׳ יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנ׳ בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילים באבנים ובקשת ונאמר במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה ונאמר בדוד וקלעו בידו ואף על פי כן חסרון גדול היה אצלם כשלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב וחנית יושיע יי׳ ולייי׳ לבדו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישרא׳ והכום ישרא׳ מכה גדולה: כי אמר׳ כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: וירדו כל ישראל הפלשתי׳ פי׳ ארץ פלשתים וכת״י לארע פלשתאי: ללטוש׳ לחדד: מחרשתו׳ והוא כלי ברזל שחורשין בו וי״ת פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשא דתורא: אתו׳ הוא הכלי שחופרין בו וי״ת סיכת פדניה ר״ל יתד השוורים והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורי׳ יחד לפיכך תרג׳ פדניה כי פדנא דתורי הנזכר בתלמו׳ פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו האחד ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכא: קרדום׳ ...

למועד הימים׳ בתחלת היום: ואתאפק׳ נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי ואעלה העולה: כי עתה׳ לפני עשותך זאת הכין יי׳ את ממלכתך עד עולם שבשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו ועתה ממלכתך לא תקום שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו׳ הא אם סר לא יאריך ימים ואת לא על מצו׳ נביא נאמ׳ אלא על מצות התורה הרי כבר נאמ׳ ולשמר את כל דברי התורה הזאת ואחר כך ולבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה אפילו מצות נביא: הנמצאי׳ עמו׳ כי העם נפוצו מעליו ואלו נשתיירו: גיא הצבועי׳ שמצויין בו את הצבועי׳ הוא ששנינו ר׳ מאיר אומ׳ אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא וכן פירשו רבותינו צבוע זה אפה מין שרץ רע ומזיק: וחרש לא ימצא׳ לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתי׳ המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין להלחם: וירדו כל ישראל הפלשתים׳ וכשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש איתים וקרדומות ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים: מחרשתו׳ סוק בלע״ז: אתו קולטרא בלע״ז: קרדומו׳

וחרש לא ימצא חד מן ז׳ פסו׳ אית בהון ט״ו מלין ז׳ מהכא ומציעתא כתיב וקרי וסימ׳ וכי ישמע לכם לדבר הזה׳ וטהרתים מכל עונם׳ וחמשה ועשרים דיחזקאל׳ ממתים ידך יי׳ ממתים׳ ויחי איוב אחרי זאת׳ ועשה למבצרי מעוזים׳ וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמרו פלשתים:

לְמוֹעֵד הַיָּמִים וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפִים מִכְמָשׂ: וָאֹמַר עַתָּה יֵרְדוּ פְלִשְׁתִּים אֵלַי הַגִּלְגָּל וּפְנֵי יְהוָה לֹא חִלִּיתִי וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה אֶת־מַמְלַכְתְּךָ אֶל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם: וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם בִּקֵּשׁ יְהוָה לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ וַיְצַוֵּהוּ יְהוָה לְנָגִיד עַל־עַמּוֹ כִּי לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת אֲשֶׁר־צִוְּךָ יְהוָה: וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיַּעַל מִן־הַגִּלְגָּל גִּבְעַת בִּנְיָמִן וַיִּפְקֹד שָׁאוּל אֶת־הָעָם הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ: וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בְמִכְמָשׂ: וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל: וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים הַמִּדְבָּרָה: וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמַר פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית: וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ

לִזְמַן יוֹמִין וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכַּנַּשׁוּ לְמִכְמָשׁ: וַאֲמָרִית כְּעַן יֶחֱתוּן פְּלִשְׁתָּאֵי לְוָתִי לְגִלְגָּלָא וּקְדָם יְיָ לָא צַלֵּיתִי וְאִתְחַסְנֵית וְאַסֵּיקִית עֲלָתָא: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל טַפְּשְׁתָּא לָא נְטַרְתָּא יַת תַּפְקֶדְתָּא מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְּפַקְּדָךְ אֲרֵי כְּעַן אַתְקִין יְיָ יַת מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל עַד עָלְמָא: וּכְעַן מַלְכוּתָךְ לָא תִתְקַיַּם אַתְקִין יְיָ קֳדָמוֹהִי גְּבַר עֲבִיד רְעוּתֵיהּ וּפַקְּדֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ אֲרֵי לָא נְטַרְתָּא יַת דְּפַקְּדָךְ יְיָ: וְקָם שְׁמוּאֵל וּסְלֵיק מִן גִּלְגָּלָא לְגִבְעֲתָא דְבִנְיָמִין וּמְנָא שָׁאוּל יַת עַמָּא דְאִשְׁתְּכָחוּ עִמֵּיהּ כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא: וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַמָּא דְאִשְׁתְּכַח עִמְּהוֹן יָתְבִין בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִין וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ בְּמִכְמָשׁ: וּנְפַק מְחַבְּלָא מִמַּשְׁרִיתָא פְּלִשְׁתָּאֵי תְּלָתָא מַשִׁירְיַין מַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח עָפְרָה לְאַרְעָא דָרוֹמָא: וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח בֵּית חוֹרוֹן וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח תְּחוּמָא דְּמִסְתְּכֵי לְחֵילַת אַפְעַיָּא לְמַדְבְּרָא: וְאוּמַן עֲבִיד זְיַן לָא מִשְׁתְּכַח בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲמָרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי דִּילְמָא יַעְבְּדוּן יְהוּדָאִין סַיְפִין אוֹ רוּמְחִין: וּנְחָתוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָ פְּלִשְׁתָּאֵי לְחָרָפָא גְּבַר יַת פַּרְשֵׁיהּ וְיַת סִיכַת פַּדְנֵיהּ

ו׳ רבתין ג׳ · ה׳ · ל׳ י׳ · ג׳ כת׳ · ב׳ חד קמץ וחד פתח · ג׳ · ל׳ וכל אלף דכו׳ · ב׳ ולא יתיס · ה׳ · ב׳ בנפוסן · ב׳ · ב׳ בנפוית · ל׳ · י״ב · אמרי ק׳ · ב׳ מל׳ י׳ל

רבינו ישעיה

ואתאפק׳ פירו׳ על רצוני שהיה לבי כוס׳ וכות׳ אה אתייב העולה או אמתין נבתחזקתי והעליתי: על גי הצבועים׳ תרגם יונתן לחילת אפעיא׳ פי׳ נחשים היו מצאים כדאמר הוא צבוע הוא אפאי׳

רלבג

והנה גנהו שמואל על אשר לא שמר מצות השם אשר צוהו על יד נביאו שמוא׳ ואמ׳ לו שזה העון יהיה סבה שלא תקום מלכותו ותנתן המלוכה לאיש אחר וזה האיש שנתנה לו המלוכה הוא דוד לפי מה שהתבאר אחר זה׳ וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שיאמ׳ שמוא׳ לשאול כי עתה הכין יי׳ את ממלכתך על ישראל עד עולם וכבר התבאר מברכות יעקב לבניו כי המלוכה תהיה לשבט יהודה ואם היתה המלוכה לשאול עד עולם לא יתכן שיתקיים הייעוד הזה שייעד יעקב׳ והנה התר זה הספק אמנו ממה שיקשה לפי מה שנ׳ וזה כי אמרנו עד עולם יתכן שיובן עד זמן רחב כמאמר חנה וישב שם עד עולם שהרצון בו כמו חמשים שנה וכן מה שאמ׳ בתורה ועבדו לעולם הרצון בו עולמו של יובל כמו שבארנו שם ולפי זה העניין היה הרצון בזה המאמר כי השי׳ הכין ממלכת שאול באופן שתתקיי׳ זמן רחב לולי זה המרי שמנע ממנו הטוב ולא נתקיים המלכות לו כי אם זמן מועט: ויקם שמוא׳ וגו׳׳ ולא זכר שקם שאול עמו לפי שהוא מבואר כי לא בא שאול בגלגל כי אם בעבור שמוא׳ שייעד לו שיבא אליו שם להודיע לו מה יעשה׳ והנה ספר שכל העם הנמצא עם שאול ויונתן בנו היו בגבע בנימן לא היו כי אם שש מאות איש כי השאר הלכו להם מרוב הפחד׳ והנה חנו פלשתי׳ במכמש במקו׳ שהיה שם שאול בתחלה ועשו להם שלשה ראשים להשחית ארץ ישראל כי היו עם רב מאד כמו שקדם׳ והנה זכר כי בכל ארץ ישראל לא היה נמצא חרש ברזל או יהיה זה כן לפי מה שאחשב כי למיעוט המצא הברזל בארץ ישראל כמו שהוא מפי רבים היום לא היו בישראל חרשי ברזל ולזה היו צריכים לרדת אל הפלשתים לתקן להם כלי החרישה ועבודת האדמה ולא הניחו הפלשתים שישב בישראל חרש פלשתי ליראתם שמא יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בהם כי הפלשתים היו עדיין מושלי׳ בישרא׳ ממשלה וזה היה סבה שביום המלחמה לא נמצא חרב וחנית לאחד מן העברים שהיו את שאול ויהונתן בנו ונמצא החרב והחנית לשאול וליהונתן לבדם: וזה

רשי

קרדומו · בשגו"ר בלע"ז: מחרשתו · פושוי"רא בלע"ז: והיתה הפצירה פים למחרשות · והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש: היתה הפצירה פים · לימ"א בלע"ז שיש לה הפכר פיות כלומר פיות וחידודי' הרבה היתה להם לחדד המחרשות והאתים: ולשלש קלשון · מלגז עשוי כמין עתר שקורין פורק"א ולו שלש שיניים: ולהציב הדרבן · לחדדו בראשו לנועצו ולהכינו בתוך המרדע: ותמצא לשאול · על ידי נס: מצב פלשתים · דרך אנשי צבא לעשו' מהם מצב ומשחית הם השוטים ורצים אחר השלל אל העיר שקורין גבבי"ל בלע"ז: מצב · הם נציבים לשמור שלא יבאו מן העיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש · הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע וגבע היתה בראש ההר ושני הרי' היו זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים נגש אל עבר מכמש שלצד גבע אל הגיא אשר ביניהם: מעבר הלז · כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלע"ז איכו לשון כיש"ט בלע"ז שא כיי"ל בלע"ז: מעבר הלז · גיא שני ההרי': בקצה הגבעה · בסוף הגבעה: נושא אפוד · אורים ותומים: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור · כן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר מזה לבין המעברות מכאן ושן הסלע לבין המעברות מזה הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני העברים אותו הגיא בקש יונתן לעבור: שן הסלע · שם האחד בוצץ ושם השני סנה: מצוק מצפון · משופע ועולה מצד צפון אל מכמש מול גבע שממנה יצא יהונתן: רומו

רדק

קרדומו · הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות"י כולבי ובבראשית רבה ובגלה שם שפתם משפתם אעשה כגלה הוה אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה וי"מ כולב צבת כי כן נקר' בלשון ערבי כ' ולאב ויש שקוראים התרגום כולבי בכף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנסחאות: מחרשתו · כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן וי"ת עושפיה וכן תרגם למחרשות לעושפיא ובמשנה מסכת כלים קרדום שנטל עשפו טמא מפני בית בקועו נטל בית בקועו טמא מפני עושפו נשבר מקופו טהור נראה מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדודים בארץ והוא החרישה ותרגם עושפיה לפי שהוא דומה לצד האחד של הקרדום כי לקרדום שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצים ברוב והוא הנקרא במשנ' בית בקועו והצד האחד שלו בו בוקעים גם כן לפעמים והוא הנקרא במשנה עושפו והוא דומה למחרישה בחודו לפיכך אמרו במסכת ביצה אין מבקעין לא בקרדו ולא במגל ואמרו בגמר' לא בקרדו' לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד הרחב שבוקעין בו ברוב לפיכך אין מבקעים בו בי"ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי' כמו נקב הנחש שנקרא קופא: הפצירה פים · שתי מילות ופי' פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופירוש פים פיות ר"ל רבת פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע"ז לימא ומחדדין בה כל כלי ברזל ואומ' כי בספור הכתוב היו מחדדים כליהם מי שלא היו לו פנאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי: ולשלש קלשון · הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ובאמרו לשלש קלשון כאילו אמ' קלשון שלש השינים וקורי' לו בלע"ז פורק"א וי"ת ולמיצלת קצריא די לה תלת שנין וקצרא הוא תרגום כובס ור"ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדי' אחר כביסתן: ולהקרדמים · נכתבה בו הא הידיעה עם למד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם: ולהציב הדרבן · כלו קמץ לבן נפתלי ולבן אשר הבי"ת בפתח והדל"ת לשניהם מעמדת בגעיא ופי' הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקר' דרבן כמו שאמרו במס' מלמד שבלע את הדרבן ופי' להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד וי"ת ולאנצבא זקת: והיה ביום מלחמת: מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת ופי' והיה כן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה שא עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת"י והוה ביומא דקרב' לא משתכח חרבא · ובדרש מהו ותמצא לשאול ויהונתן אף בידם לא היה שא שהמלאך המציאה להם: ויצא מצב פלשתי' · פי' שרי החיל ות"י אסטרטיג וכן תרגם נציב נציבי' ופירו' שרים ובבראשית רבה ויבדל אלהי' בין האור ובין החושך ר' יוחנן ור"ש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן: כשש מאות איש · הלא אמר זה ויפקד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הושיעם האל: אחי אי כבוד · לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד או בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה ונכשלו ישראל בעון הכהני' ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני יי' היה הדבר בהפך והיתה תשועה גדולה בישראל: כהן יי' בשילה · על עלי אמר שהיה כהן יי' בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאורי' והתומים כי בהם שאלו הגישה ארון האלהים נקרבה הלום אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי: והעם לא ידע · פי' העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשי' היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמו והאחד יונתן עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם לפיכך אמר והעם לא ידע כי אילו ידע היו הולכים עמו: ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה · כן היה שמם לא נודע אלינו ענין השמות אם ת"ת בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי רז"ל במרעתא דנהרא ותרגומו בחלקלקות באפלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי' מקום דריכה: מצוק מצפון · מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיה בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה וי"ת מצוק מסתכיא ותרגום מצפה סכותא: דמו

ולאביו ג' בקריעה וסימ' ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים · כי אם לשארו הקרוב אליו · ולאביו לא הגיד: ושם האחד ו' פסוקים בקריאה ושם ושם וסימ' נמס' בסוף סדר וישלח: ושם האחד ג' וסי' ושם האחד אליעזר · ושם האחד בוצץ · ושם האחד סנה ב' בפסוק:

ואת קרדמו ואת מחרשתו: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן: והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו: ויצא מצב פלשתים אל מעבר מכמש:

יד ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז ולאביו לא הגיד: ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון והעם אשר עמו כשש מאות איש: ואחיה בן אחטוב אחי אי כבוד בן פינחס בן עלי כהן יהוה בשלו נשא אפוד והעם לא ידע כי הלך יונתן: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה: השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע:

וית כלוביה וית עושפיה: והוי להון שופינא לחרפא ביה פיגמת כל מאן דברזל לעושפיא ולסיכת פדניא ולמיצלת קצריא די לה תלת שנין ולכולביא ולאנצבא זקת: והוה ביומא דקרבא ולא אשתכח חרבא ומורניתא ביד כל עמא דעם שאול ועם יונתן ומשכחא לשאול וליונתן בריה: ונפק איסטרטיג פלשתאי למגיזת מכמש:

והוה יומא ואמר יונתן בר שאול לעולימא נטיל זיניה איתא ונעיבר לאיסטרטיג פלשתאי דמעברא דיכי ולאבוהי לא חוי: ושאול יתיב בסיפי גבעת בשיפולי רמון די במגרון ועמא דעמיה כשית מאה גברא: ואחיה בר אחיטוב אחוהי דאיכבוד בר פנחס בר עלי כהין משמש קדם יי בשילו לביש איפודא ועמא לא ידע ארי אזל יונתן: ובין מגיזתא דבעא יונתן למעבר על אסטרטיג פלישתאי שינא דכיפא מעיברא מכא ושינא דכיפא מעיברא מכא ושום חדא משרועיתא ושום חדא מדרוכיתא: שנא חדא מיסתכיא מצפונא לקבל מכמש וחדא מדרומא לקביל גיבעתא:

רבינו ישעיה

והית' הפצור' פים · היא לימ"א בלע"ז · ובעבור שהיא עשוית פיות הרבה נקרא פצירפים · הפצר פיות כמו רוב פיות או מפני שרותקין אותה על כלי ברזל ושוחקין אות' קורא אותה פצירה לשון ויפצר בם מאד' ופים על שם פיות הרבה שבה באותה היו מתקנין כל כליהם: ולשלש קלשון היא רחת ברזל שיש לה שלש שינים: ולהקרדומים · הה"א יתירה כלומ' מי שלא היה רוצה לטרוח לירד אל הפלשתים לתקן כליהם היו מתקני' אותם בטורח על ידי הפצירפים: מצוק מצפון: תרגם יונתן מסתכיא · כמו מצוקי ארץ היה נוטה גבהו מצפון:

רלבג

וזה הספור כלו בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי' הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו כנגד החיל הרב הזה ונתן השם תשועה גדולה בידו: כהן יי' בשילה · שב אל עלי לא אל אחיה כי כבר היה חרב משכן שילה ואולם אמרו נושא אפוד בד שב אל אחיה והרצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כהן גדול: והעם לא ידע כי הלך יהונתן · אמנם אמר זה שאם ידעו היו הולכים עמו: לכה

רש״י

דומו׳ המתינו כמו שמש בגבעון דום וכן דום לה׳ אם כה יאמרו דמו ונעלה עליכם בעתם מבלחת ולבם רם עליהם אם כה יאמרו עלו אינו פחד הקב״ה בלבם ויבואם לזוז ממקומם: על ידיו ועל רגליו, כלומר בכל כח ומרוצה: כבחצי מענה צמד שדה, בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורשת בשדה מענה הוא תלם המחרישה שקורין ריו״א בלע״ז וגבורה גדולה היא זו שהיו קרובים זה לזה ונכונים לעזור זה את זה:

רד״ק

דמו עד הגיענו׳ המתינו וזה שאמר יהונתן לאות ולסימן אחר כמו שאמר וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכסילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב״ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברים ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סימן ואות על המעשה ולא יטעה אותך מה שמצאת בדברי רז״ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר ...

... לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהניחו כולם הבשר ויבאו לקראתו חשב זה לסימן כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהניחוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו אם כן רב למה חשש בזה הדבר ולפיכך אמרו רבו׳ ז״ל בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן כלומר אע״פ שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמי׳ ממנו מלפני הקב״ה ופי׳ בית אם בנה בית חדש ויארע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני או ראוי לסמוך עליו אע״פ שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחילה אבל הנחש שעשהו סימן מתחילה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו השלשה פעמים על מה שאמר יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו ואלה המקרים באו לו משכול בנימן לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש וכן נחשתי ויברכני יי׳ בגללך ...

רבינו ישעיה

דיתו׳ כמו שמש בגבעון דום: כבחצי מענה צמד שדה׳ הבריח כל התלמה כשיעור חצי תלם של צמד שדה ידוע להם כמה ארכו של תלם. החצב והתחתית החצב הוא קיבוץ החיילות והתחתית הם הגבורים המזומנים להלחם:

מסורה

כל שמואל וכל נתינה דמלכים לך במ״ה לך וסי׳ ויאמר לה אלקנה אישה חנה, ויאמר לו נשא כליו, וידבר דוד ביהונתן טוב, ואבי ראה גם ראה, וגם אשר לא שאלת נתתי לך: ועלינו ב׳ וסימ׳ הננו ועלינו אל המקום, ואם כה יאמרו עלו: ויגלו ב׳ וסימ׳ שניהם אל מצב פלשתים, מסדות תבל: ונשא ו׳ חס׳ בקריאה

מקרא

וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו לְכָה וְנַעְבְּרָה אֶל־מַצַּב הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה לָנוּ כִּי אֵין לַיהוָה מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט׃ וַיֹּאמֶר לוֹ נֹשֵׂא כֵלָיו עֲשֵׂה כָּל־אֲשֶׁר בִּלְבָבֶךָ נְטֵה לָךְ הִנְנִי עִמְּךָ כִּלְבָבֶךָ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן הִנֵּה אֲנַחְנוּ עֹבְרִים אֶל־הָאֲנָשִׁים וְנִגְלִינוּ אֲלֵיהֶם׃ אִם־כֹּה יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ דֹּמּוּ עַד־הַגִּיעֵנוּ אֲלֵיכֶם וְעָמַדְנוּ תַחְתֵּינוּ וְלֹא נַעֲלֶה אֲלֵיהֶם׃ וְאִם־כֹּה יֹאמְרוּ עֲלוּ עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיָדֵנוּ וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת׃ וַיִּגָּלוּ שְׁנֵיהֶם אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים הִנֵּה עִבְרִים יֹצְאִים מִן־הַחֹרִים אֲשֶׁר הִתְחַבְּאוּ־שָׁם׃ וַיַּעֲנוּ אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה אֶת־יוֹנָתָן וְאֶת־נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמְרוּ עֲלוּ אֵלֵינוּ וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו עֲלֵה אַחֲרַי כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעַל יוֹנָתָן עַל־יָדָיו וְעַל־רַגְלָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו אַחֲרָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו׃ וַתְּהִי הַמַּכָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר הִכָּה יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו כְּעֶשְׂרִים אִישׁ כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה׃ וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית חָרְדוּ גַּם־הֵמָּה וַתִּרְגַּז הָאָרֶץ

תרגום

וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְעוּלֵימָא נָטֵל זֵינֵיהּ אִיתָא וְנִעִיבַר לְאִיסְטַרְטִיג עֲרֵלַיָא הָאִילֵין מָאִים יַעֲבֵיד יְיָ לָנָא נִיסָא אֲרֵי לֵית קֳדָם יְיָ מַעְצוֹר לְמִפְרַק בְּסַגִיאֵי אוֹ בִזְעֵירֵי׃ וַאֲמַר לֵיהּ נָטֵל זֵינֵיהּ עֲבֵיד כָּל דִּי בְלִבָּךְ אִתְפְּנֵי לָךְ הָא אֲנָא עִמָּךְ כִּרְעוּתָךְ׃ וַאֲמַר יְהוֹנָתָן הָא אֲנַחְנָא עָבְרִין לְוָת גֻּבְרַיָא וְנִתְגְּלֵי לְהוֹן׃ אִם כְּדֵין יֵימְרוּן לָנָא אוֹרִיכוּ עַד דְּנִתְמְטֵי לְוָתְכוֹן וְנִקוּם בְּאַתְרָנָא וְלָא נִיסַק לְוָתְהוֹן׃ וְאִם כְּדֵין יֵימְרוּן סְקוּ עֲלָנָא וְנִיסַק אֲרֵי מְסָרִינוּן יְיָ בִּידָנָא וְדֵין לָנָא אָתָא׃ וְאִתְגְּלִיאוּ תַּרְוֵיהוֹן לְאִיסְטַרְטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמָרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי הָא יְהוּדָאֵי נָפְקִין מִן חוֹרַיָא דְאִטַּמָּרוּ תַּמָּן׃ וַאֲתִיבוּ אֱנָשֵׁי מַטַּרְתָּא יָת יוֹנָתָן וְיָת נָטֵיל זֵינֵיהּ וַאֲמָרוּ סְקוּ עֲלָנָא וּנְהוֹדַע יָתְכוֹן פִּתְגָּמָא וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לִנְטַל זֵינֵיהּ סַק בַּתְרַיי אֲרֵי מְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּסְלֵיק יוֹנָתָן עַל יְדוֹהִי וְעַל רִיגְלוֹהִי וְנָטֵיל זֵינֵיהּ בַּתְרוֹהִי וּנְפַלוּ מִטַּעְנִין קֳדָם יוֹנָתָן וּנְטַל זֵינֵיהּ מְמִית בַּתְרוֹהִי׃ וַהֲוָת מַחְתָּא קַדְמֵיתָא דִּמְחָא יוֹנָתָן וְנָטֵיל זֵינֵיהּ כְּעַסְרִין גַּבְרָא כְּבֵית פַּלְגוּת מַהֲלַךְ פַּדַּן תּוֹרַיָא בְּחַקְלָא׃ וַהֲוָת זִיעָא בְּמַשְׁרִיתָא בְּחַקְלָא וּבְכָל עַמָּא אִיסְטַרְטִיגָא וּמְחַבְּלָא זָעוּ אַף אִינוּן וְזָעַת אַרְעָא

וסימ׳ ויעל יונתן על ידיו ב׳ בפסוק, ושל אחריו ותהי המכה הראשונה, ויפקדו והנה אין יונתן, ונושא הצנה הולך לפניו, וימת שאול ונשא כליו:

רלב״ג

לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה, רמז מזה כי מפני פחיתותם והיותם כ ערלים ראוי שיהיו יונתן ונושא כליו נעזרים בשם׳ לנצח אותן כי אין לשם יתע׳ מעצור להושיע ברב או במעט: אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו, ראוי שתדע כי העתידו׳ יגלו בפנים מונים וכבר תהיה לפעמי׳ הודעה חלושה מוספעת מהשם׳ בזה האופן החלום ויקח בה ראיה כמו שאמר לגדעון שירד הוא ופורה נערו אל מחנה וישמעו מה ידברו כי בזה קצת הוראה מן מהדברי׳ המתחדשים וזה מבואר אחר העיון ממה שזכרנו בספר מלחמות השם ואין הנה מקום זאת החקירה, והנה אמרו דמו עד הגיענו אליכם לאות כי ההתחלה תהיה מפלשתי׳ לרדוף אחרי ישראל ולזה יש להם ליראה שינצחו כי הרודף הוא המכה על הרוב: ואם כה יאמרו עלו עלינו, הנה זה לאות על שינצחום ישראל וירדפו אחריהם אחרי היותם מתחבאים מפחדם כי בלי ספק לא יכנסו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחר היותם יראים מהם בזה האופן הנפלא: ויגלו שניהם אל מצב פלשתים, הם הראשים והגבורים שהיו בפני המחנה לנגד ישראל: כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה. ר״ל שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשעור קטן מהארץ כי אם חצי שיעור הארץ שיחרשנו צמד בקר מהשדה ביום אחד: ותהי חרדה במחנה וגו׳, זה היה מהשם׳ על צד ההשגחה להביא עליהם החרדה הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם מה שראו בתחלה שלא באו שם מישראל כי אם יונתן ונושא כליו: ותהי

רשי

הצופים לשאול · הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימן · צופים איספיאנ"ש בלע"ז : והנה ההמון של פלשתים נמוג ממקומו וילך וקרב הלום לצד ישראל נמוג כמו מד נע : פקדו · לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים : הגישה ארון האלהים · אורים ותומים כי היה ארון האלהי' ביום ההוא המקרא חסר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא : והעברים היו לפלשתים · בעזרתם מחמת יראה מתמול שלשם והיום נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם : וגם ביום ההוא · היו אלים ואנשים להלחם בפלשתים : ויואל · לשון אלה : אשר

וכל איש י"ו וסי' במסרה רבת' : ויאל ז' ה' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר שמות :

וַתְּהִי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים : וַיִּרְאוּ הַצֹּפִים לְשָׁאוּל בְּגִבְעַת בִּנְיָמִן וְהִנֵּה הֶהָמוֹן נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ פִּקְדוּ נָא וּרְאוּ מִי הָלַךְ מֵעִמָּנוּ וַיִּפְקְדוּ וְהִנֵּה אֵין יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי הָיָה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל : וַיְהִי עַד דִּבֶּר שָׁאוּל אֶל הַכֹּהֵן וְהֶהָמוֹן אֲשֶׁר בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וָרָב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל הַכֹּהֵן אֱסֹף יָדֶךָ : וַיִּזָּעֵק שָׁאוּל וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה הָיְתָה חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד : וְהָעִבְרִים הָיוּ לַפְּלִשְׁתִּים כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם אֲשֶׁר עָלוּ עִמָּם בַּמַּחֲנֶה סָבִיב וְגַם הֵמָּה לִהְיוֹת עִם יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִם שָׁאוּל וְיוֹנָתָן : וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַבְּאִים בְּהַר אֶפְרַיִם שָׁמְעוּ כִּי נָסוּ פְּלִשְׁתִּים וַיַּדְבְּקוּ גַם הֵמָּה אַחֲרֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה : וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל וְהַמִּלְחָמָה עָבְרָה אֶת בֵּית אָוֶן : וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִגַּשׂ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת הָעָם לֵאמֹר

וַהֲוַת לְזִיעַ מִן קֳדָם יְיָ : וַחֲזוֹ סְכוּאַיָא לְשָׁאוּל בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִין וְהָא הֲמוֹן מַשִׁרְיַית פְּלִשְׁתָּאֵי אִיתְבַר אָזִיל תַּבְרֵיהּ וְסָגֵי : וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַמָּא דְעִמֵּיהּ סְעָרוּ כְעַן וַחֲזוֹ מַן שְׁנָא מִינַּנָא וּמְנוֹ וְהָא לֵית יוֹנָתָן וְנָטֵיל זֵינֵיהּ : וַאֲמַר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה קָרֵיב אֲרוֹנָא דַיְיָ אֲרֵי הֲוָה אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וַהֲוָה עַד דִּמְמַלֵּיל שָׁאוּל עִם כַּהֲנָא וְהֶמוֹנָא דִבְמַשִׁרְיַית פְּלִשְׁתָּאֵי אָזִיל מֵיזַל וְסָגֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְכַהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא : וְאִתְכְּנִישׁ שָׁאוּל וְכָל עַמָּא דְעִימֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד קְרָבָא וְהָא הֲוַת חַרְבָּא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ שְׁגוּשְׁיָא רַב לַחֲדָא : וִיהוּדָאֵי הֲווֹ לִפְלִשְׁתָּאֵי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַמּוֹהִי דִּסְלִיקוּ עִמְּהוֹן בְּמַשִׁרְיָתָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף אִינוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי עִם יִשְׂרָאֵל דְּעִם שָׁאוּל וְיוֹנָתָן : וְכָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל דְּאִטַּמָּרוּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם שְׁמָעוּ אֲרֵי אַפִּיכוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַדְבִּיקוּ אַף אִנּוּן בַּתְרֵיהוֹן בִּקְרָבָא : וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל וְעָבְדֵי קְרָבָא מְטוֹ עַד בֵּית אָוֶן : וֶאֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אִידְּחִיק בְּיוֹמָא הַהוּא וְאוֹמֵי שָׁאוּל יָת עַמָּא לְמֵימַר לֵיט

רדק

ותהי לחרדת אלהים · כתרגומו והות לזיע מן קדם יי' כלומר כי מהאלהים באת להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדי' כי אין נלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו : הצופים לשאול · אשר לשאול : ההמון · המון מחנה פלשתים : וילך והלום · מן והלמה סיסרא פי' הלוך והסבר : פקדו נא · כמו פקדתי אתכם והוא ענין זכירה והשגחה על הדבר : הגישה ארון האלהים · ר"ל האפוד והאורים והתומים שהיו עם ארון האלהי' לשאול בהם על יהונתן : ובני ישראל · עם בני ישראל וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמ' לכהן אסוף ידיך כי אין פנאי עתה רלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים · ומה שאמ' וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין וכת' והמוגא די במשרית פלישתאי אזל מזל וסגי תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מענין מהומה ומשרשו ויהיה בשקל שמון ו והראייה שאמר אשר במחנה פלשתים ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמו' כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופי' אסוף ידיך כמו ויאסוף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתח האורים והתומי' ומלשאול בהם וי"ת אסוף ידיך קרב אפודא ואם כפירושו מה ענינו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו' ועוד מה טעם אסוף ידיך היה לו לומ' פתח ידיך ועוד לא כפר הכתו' ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והכניעהו : ויזעק · ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה : חרב איש ברעהו · מפני מהומת יי' רבה אשר היתה במחנה היו נבהלי' ומהומי' והיו הפלשתי' מכים איש את רעהו והיו חושבי' להכות בישראל : והעברים · פי' אותן העברים אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנה אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם נשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל נצח היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים · לפי שראו כי מהומת יי' היתה רבה בפלשתי' עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן : וידבקו גם המה · כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי' וידבקו ענין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו ענין השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם : והמלחמה עברה את בית און · כתרג' ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים : נגש · נדחק וכן תרגומו אדחק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה : ויואל · וי"ו ויואל פירושה כמו וי"ו הן עתה קצפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפניך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפניך נגש : אשר

רבינו ישעיה

והנה ההמון נמוג וילך והלם · היו הולכים וחוזרים לאחוריהם ומכי' זה את זה כמו והלמה סיסרא · וכן כתוב לפנים והנה היתה חרב איש ברעהו : כי היה ארון האלהי' ביום ובני ישראל · תחת יונתן עם בני ישראל · פירוש היה עזרם במלחמה : והעברים היו · היו משועבדי' תחתיהם והיו עמהם שאמר היו כתמול שלשום · והצלו אותם במחנה כדי שיעזרום · ועכשיו נהפכו עם שאול וכלתו ב בפלשתים : ואיש ישראל נגש ביום ההוא · נדחק מאד לרדוף אחרי פלשתי' : ויואל שאול את העם · כמו הואל וקח ככרים · ואין פ"ס כמו ואת אית :

רלבג

ותהי לחרדת אלהים רצה לומ' חרדה גדולה כטעם אם אהררי אל או יהיה הרצון בו שהחרדה היתה מסובבת מהשי"ת : ויראו הצופים לשאול · ויתכן שמהעם אשר אתו שם קצתם במקו' גבוה שיהיו צופים ומביטים מה יעשו פלשתים כי זה מה שיישירם אם להציל נפשם אם לנצח פלשתים בראותם כי יש לאל ידם : והנה ההמון נמוג וילך והלם · ר"ל שהקול שהיה במחנ' פלשתים הוא קול המוגים וההלומים לא קול המנצחים : ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים · ר"ל האורי' והתומים שהיה בארון לשאול לו בהם על דבר יונתן והחרדה הזאת אשר במחנה פלשתים אם ראוי שירדפו אחריהם אם יעמדו במקומם : כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל · ירצה לפי מה שאחשוב כי ביום שבאו בגלגל על זה הדבר היה בא שם ארון האלהים ובני ישראל ולזאת הסבה קרה כאשר נפץ העם מעל שאול שנשאר שם הכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נכנסו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בבנימן נעתק עמהם הכהן הגדול וארון האלהים והלכו בגבעה ואולם מקום ארון האלהים היה שם אז ברוב : וההמון אשר במחנה פלשתים · ר"ל קול ההמון הנזכר במחנה פלשתים שהוא קול הנשברי' והמדוכאים היה הולך וחזק : אסוף ידיך · ר"ל שיאסף ידיו אליו ולא יתעסק עוד בענין האורים והתמים על השאלה הזאת כי אין להם פנאי : והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום וגו' · יתכן שהפלשתים היו מושלים בקצת ישראל והיו יושבים תחתיהם והביאום הפלשתים עמם במחנה להכריחם שילחמו עם ישראל כמו שראינו באכיש מלך גת שהביא עמו דוד ואנשיו להלחם עם שאול ועם ישראל · ולזה אמר והעברים אשר היו לפלשתים מקודם זה שעלו עם הפלשתים במחנה סביב גם המה נהפכו להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כן פירשו קצת המפרשים · והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנתחבאו במקומות הנזכרים הנה אחר הגיע זאת המהומה לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום בהלחמם עמם בימי שמואל שגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להפיכם ולתפסם באופן שלא ישאר מהם איש ולא עוד אלא גם המה ר"ל הפלשתים להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאלו היו עמם : והמלחמה עברה את בית און · ר"ל שהרודפים עברו המקום ההוא מרוב מרוצתם ושקדם על דבר המלחמה : ואיש ישראל נגש ביום ההוא · ר"ל שכבר דחקו על דבר זאת הרדיפה מפני אזהרת שאול עד שלא יכלו לבטל מזה אפי' לצורך האכילה כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל מזון עד הערב כדי שתשלם לו הנקמה מאויביו ולזה נשמרו העם מלקחת הדבש להזון ממנו ולקח ממנו יונתן כי לא שמע השבועה ועם זה נחשב לו לעון כמו שיראה אחר זה אם מפני שלא חקר בזה קודם כי כבר היה רואה שאין משיג ידו אל פיו מהעם וזה לא היה נכון להיות אם לא בסבת נדר והסכמה ביניהם אם מפני סגנה אביו על ההשבעה הזאת באמרו עכר אבי את הארץ וחשב שאם אכל העם משלל אויביו היו מתחזקים יותר והרב מפני זה המכה בפלשתים עם מה שהתבאר לו כי לא בטח בגברו על פלשתים אך מאת יי' היתה זאת : והנה

רדק

אשר יאכל לחם עד הערב, שום מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי' הדבש לא היו טועמים מפני השבועה נראה כי על כל מאכל השביעם: וכל הארץ, עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער והיה בעצי היער עדת דבורים והדבש נוטף מהם על פני השדה והר' ר' שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הסוכר היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי ת' בחורשא: הלך דבש, כלומ' הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות' בריז דובשא ופי' ערוגה ושורה ובבראשית רבה בין שורותים יזהירו שהיו עושין גריריות קטנות: ואין משיג ידו, אין מגיע ידו מהדבש אל פיו: ביערת הדבש, היא חלת הדבש כמו שיוציאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות' בקינא דדובשא לפי שהחלה עשויה קנים קנים: ותראנה, כתי' וקרי ותארנה כלומר כי היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפות והכתיב מן ראה והענין אחד: ויעף העם, ולא עברו על השבוע' אע"פ שהיו עיפי' ורעבי': כי עתה לא רבתה מכה בפלשתי', דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר: ויעט העם, כלו פתוח לפי שפרשו עטה ופירושו ויסר או וינטה כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ותטה וכתי' ותתפני עמא, והכתי' הוא ויעש ופי' לשון אסיפה כמו ותעש הארץ: ויאכל העם, כי בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהא הדם נגר ומתמצה היטב ואין זה פי' לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלי' סביב הדם אחר שזבחו להם וזה דבר הלמד מענינו לא תנחשו ולא תעוננו, ורז"ל פי' כי היו מקדישים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומה שאמר איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רז"ל יש אומרים כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד יש אומרים פסולה ומה שאמר ששחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקדישים היה מותר לאכול בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בכל מקו' בלא זריקת דם על המזבח זה פירשו רבו' ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטי' ארצה: חוטאים ליי', בהעלים האלף מהקריאה כמו קוראים אל יי' והוא יענם: גלו אלי היום, פי' העת הזאת כלומ' מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום צעקתי בלילה נגדך כמו עת: פצו בעם, לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצי' לשחוט שיגישו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו: ושחטתם, פי' בזה המקו' על האבן ורז"ל כי' בזה הסכין שבדק להם הסכין וכמו מכאן לבדיקת הסכין, ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין בת ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' הריץ ז' כבינה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין: לאכול אל הדם, כמו על הדם וכן אל ההרי' לא אכל על ההרי':

רשי

אשר יאכל לחם, כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו: ויהי דבש, דבש קנים נדל בארץ ישראל: והנה הלך דבש, שהיה נוטף מן הקנים: ביערת הדבש, בקנה הדבש כמו ותשם בסוף דמתרגמי' ושויתיה ביערא וסוף הם קנים של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר"א בלע"ז מפי ר' נתן הישמעאלי: עכר אבי את הארץ, בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים: כי עתה לא רבתה מכה, בתמיה: ויעף העם, כמו ויעט העם לשון עיט: צאן ובקר ובני בקר, אומר אני זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאי' ורבותינו אמרו בשחיטת קדשי' שהיו מקדישי' אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על הדם אוכלים קדשים ועדיין דם ב במזרק: גלו אלי, לשון גללו: היום, מבעוד יום ולמטה כאמר ו ויגשו איש שורו בידו הלילה רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן ב בקדשי' ויש מהן פירשו כאן בקדשי' שהוקדשו ליקרב בבמת נוב ב גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב ב בבמה קטנה לימד על עולת יחיד שכשירה לישחט בלילה: אבן גדולה, עשאה במה לזרוק עליה דם ו והקטר חלבים: ושחטתם בזה, כאן במקום שחיטה, ר"א סכין בדק להם: פוצו בעם, הכריזו במקומות הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם: הלילה, בהמות של חולין נשחטו ב בלילה כך מפורש בזבחים: אותו

וכל הארץ ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: ויראו הטעם ואין משיג ידו אל פיו, כי ירא העם את השבועה, וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו, טמן עצל ידו תנינא: לא שמע ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם, ויראו כל ישראל כי לא שמע, וכל ישראל דד"ה, בן חכם

24 אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם עַד־הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבַי וְלֹא טָעַם כָּל־הָעָם לָחֶם׃ 25 וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ בַיָּעַר וַיְהִי דְבַשׁ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ 26 וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַיַּעַר וְהִנֵּה הֵלֶךְ דְּבָשׁ וְאֵין־מַשִּׂיג יָדוֹ אֶל־פִּיו כִּי־יָרֵא הָעָם אֶת־הַשְּׁבֻעָה׃ 27 וְיוֹנָתָן לֹא־שָׁמַע בְּהַשְׁבִּיעַ אָבִיו אֶת־הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת־קְצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֹּל אוֹתָהּ בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־פִּיו וְתָרֹאנָה עֵינָיו׃ 28 וַיַּעַן אִישׁ מֵהָעָם וַיֹּאמֶר הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אָבִיךָ אֶת־הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם הַיּוֹם וַיָּעַף הָעָם׃ 29 וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן עָכַר אָבִי אֶת־הָאָרֶץ רְאוּ־נָא כִּי־אֹרוּ עֵינַי כִּי טָעַמְתִּי מְעַט דְּבַשׁ הַזֶּה׃ 30 אַף כִּי לוּא אָכֹל אָכַל הַיּוֹם הָעָם מִשְּׁלַל אֹיְבָיו אֲשֶׁר מָצָא כִּי עַתָּה לֹא־רָבְתָה מַכָּה בַּפְּלִשְׁתִּים׃ 31 וַיַּכּוּ בַּיּוֹם הַהוּא בַּפְּלִשְׁתִּים מִמִּכְמָשׂ אַיָּלֹנָה וַיָּעַף הָעָם מְאֹד׃ 32 וַיַּעַשׂ הָעָם אֶל־שָׁלָל וַיִּקְחוּ צֹאן וּבָקָר וּבְנֵי בָקָר וַיִּשְׁחֲטוּ־אָרְצָה וַיֹּאכַל הָעָם עַל־הַדָּם׃ 33 וַיַּגִּידוּ לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה הָעָם חֹטִאים לַיהוָה לֶאֱכֹל עַל־הַדָּם וַיֹּאמֶר בְּגַדְתֶּם גֹּלּוּ־אֵלַי הַיּוֹם אֶבֶן גְּדוֹלָה׃ 34 וַיֹּאמֶר שָׁאוּל פֻּצוּ בָעָם וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם הַגִּישׁוּ אֵלַי אִישׁ שׁוֹרוֹ וְאִישׁ שֵׂיֵהוּ וּשְׁחַטְתֶּם בָּזֶה וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא־תֶחֶטְאוּ לַיהוָה לֶאֱכֹל אֶל־הַדָּם וַיַּגִּשׁוּ כָל־הָעָם אִישׁ שׁוֹרוֹ בְיָדוֹ הַלַּיְלָה וַיִּשְׁחֲטוּ־שָׁם׃

ג' | ה' | ל' לאים העמיד | ג' | ב' חס' ותתר עליני וכל אורי דכו' | ב' מ"ל בסיפ' | ותראנה ותארנה ק' | ל' מ"ל | ג' רין חס' מרוז ב' כו מ"ל | נ' מ"ל | ל' וחס' | ויעט ק' | השלל ק' | ל' ה | ל' | ב' אבנים גדולות ל' חס' | ל' | ל' | ג' ב' חס' וא' מ"ל

ליט גברא דיכול לחמא עד רמשא עד דאתפרע מבעלי דבבי ולא טעים כל עמא לחמא: וכל דיירי ארעא עלו בחורשא והוה דובשא על אפי חקלא: ואתא עמא לחורשא והא בריז דובשא ולית דמתיב ידיה לפומיה ארי דחיל עמא משבועתא: ויונתן לא שמע כד אומי אבוהי ית עמא ואושיט ית ריש שוטיתא דבידיה וטבל יתה בקינא דדובשא ואתב ידיה לפומיה ונהרא עינוהי: ואתיב גברא חד מעמא ואמר אומאה אומי אבוך ית עמא למימר ליט גברא דיכול לחמא יומא דין ואשתלהי עמא: ואמר יונתן עכר אבא ית עמא דארעא חזו כען ארי נהור עיני ארי טעימי זעיר דובשא הדין ברם אילו מיכל אכל יומא דין עמא מבזת בעלי דבבוהי דאשכח ארי כען לא סגיאת מחתא בפלשתאי: וקטלו ביומא ההוא בפלשתאי ממכמש עד מישר א אילון ואשתלהי עמא לחדא: ואיתפני עמא על ביזתא ונסיבו עאן ותורין ובני תורין ונכיסו על ארעא ואכל עמא על דמא: וחויאו לשאול למימר הא עמא חייבין קדם יי למיכל על דמא ואמר שקרתון קריבו לותי יומא דין אבנא רבתא: ואמר שאול אתבדרו בעמא ותימרון להון קריבו לותי גבר תוריה וגבר אימריה ותכסון הכא ותיכלון ולא תחובון קדם יי למיכל על דמא וקריבו כל עמא גבר תוריה בידיה בליליא ונכיסו תמן:

רבינו ישעיה

ה"ד דבש דבש שהיה זב מתוך הכורת של דבורי' והולך על פני השדה: ביערת הדבש, היא החלה שרודין מן הכורת, ות' בקינא דדובשא שעשויה נקבי' נקבי' לתושב הדבורים, וזהו אכלתי יערי עם דבשי: ויעט העם אל השלל, כתרגומו לכאן ולכאן לאסוף שלל, ודומה לו שלמה אזיה בעוטיה, ועוטך עטה, שהם לשון פיזור: וישחטו ארצה ויאכלו על הדם, מתוך שהיו שוחטים ארצה במקום נמוך היה מתגלגל הבשר בדם והיו אוכלים אותו מלוכלך בדם, ואמר להם שיגולו אבן גדולה וישחטו עליה והדם יורד למטה והבשר יעמוד למעלה ולא יתלכלך בדם: ואיש שיהו, שה כמו שה ובשתאמ' שיתו נעלם האל"ף והנה הונע.

רלבג

והנה היה הדבש על פני השדה מפני ש שכבר היו שם כלים רבים ישכנו בהם ה הדבורי' ועשו בו הדבש כמנהגם והדבש היה בכלים ההם בתוך יערו כמשפט ודמה שהיו הכלים ההם מושמים שם שורות שורות ביושר בדמיון דרך ולזה קרא זה הקבוץ הלך דבש כי האורח יקרא הלך מגזר הדרך או לרבוי הדבורי' שם ביער ההוא היה הדבש נגר על פני השדה כמו שפירשו הקודמים: ויכו ביום ההוא בפלשתי' ממכמש אילונה, אחשוב כי ספר זה להורות על רוב שקדם לרדוף אחריהם ולהכות בהם עד שאשר נסעו ממכמש בהזעקם לרדוף אחריהם הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה היה עיף ויגע מאד: ויעט העם אל השלל, ר"ל סר וסבב לקחת מהשלל לאכל: וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם, ר"ל אכל הדם כי כל אחד היה שוחט במקום שהיה בו מהמקנה ואחר היו אוכלים שם וכבר דקדקה התורה שלא יאכלו אכל הדם במה שאמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא יתנבאו באמונות הנכבדות שהיו אז למי שעושים זה כמו שזכרנו בבאורנו לדברי התורה ולזה סבב שאול שיגולו לו אבן גדולה וישחטו שם כלם ואחר ישובו למקומם לאכל ובזה ישמרו מלאכל אכל הדם: פוצו בעם, ר"ל התפרדו אנה ואנה בכל המחנה לצוות כלם שיגישו איש שורו ואיש שיו לשחוט על האבן כדי שיהיו העם נשמרים מלאכל על הדם זהו הפי' אשר פירשנו אנחנו בזה והוא נאות מאד וכבר ראינו בו פירושים למפרשים בלתי נאותים אם באנו לספר מה שיש בהם מהספק יארך מאד ואין זה מכונתינו: ויבן

מוסר אב', כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה: לוא ג' מלאים וסימ' אף כי לוא אכול אכל, לוא הקשבת למצותי, לוא קרעת שמים: ויגשו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויעלו עלות ויגשו שלמים וישב העם, איש שורו ואיש שיהו, את שעירי החטאת דד"ה, בתראה מלא:

אותו החל לבנו' מזבח ליי' · פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחו' שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי · ובדרש אותו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר רבי יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומ' הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו: ונבוזה בהם · קל' הזין ומשפטו להדגש: ולא נשאר · בצרי כמו בחירק ואחד הוא: אל האלהים כתרגומו נשאל במימרא דיי': פנות העם · כתרגומו רישי עמא ונקראו ראשי העם פנות שהעם לעיר כמו פנה לקיר: לעבר אחד · בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר: הבה תמים · גורל תמים ואמת ות' אייתיניה בקושטא כלומר הבה הגורל באמת: הפילו · פי' הפילו הגורל ות' רמו עדבין: כה יעשה אלהים · ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות: כי עם אלהים עשה · כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם יי' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים ות' ארי קדם יי' גלי דבשלו עבד יומא דין · וטעם ויפדו העם את יהונתן לפי' הזה בטענתם שפדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה ה הישועה לא היה צ"ל מפני שהיה שוגג אבל ר"ל רע ומר היה לנו לא היינו מוכחים עליו טענה לפדותו מן המו' כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי' אדוני אבי ז"ל · ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתו' מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו א"כ למה לא נענה שאול באורי' ותומים · פי' הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרי' משוא פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורלו' על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות · ובדרש ויפדו העם את יהונתן ר' אליעזר אומר נתנו משקלו זהב ופדאוהו רבי יוחנן ור"ל רבי יוחנן אמ' וכי לחם אכל והלא דבש אכל · ריש לקיש אמר וכי לא מטעמת טעם לא כן אמר ר' אבהו משום ר' זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן: ויעל שאול מאחרי פלשתים · כיון שלא ענהו יי' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתי' בעת הזאת כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטענה עון יש ביניהם על השבוע' או אחר שהלך הלילה בזה הענין שנתעסקו בו בין כך יש הלכו פלשתים למקומם: לכד המלוכה · התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום ספק כי ראו כל ישראל כי היה נצלח במלחמותיו: ירשיע

נרדה ג' בקריאה וסימ' נרדה ונשברה לך אכל · הבה נרדה ונבלה שם שפתם · נרדה אחרי הפלשתים לילה: נשו ג' וחס' וסימ' נמסר ביהושע סימ' ג · הלם י"א בקריאה וחס' וסימ' נמסר בסדר שמות: ישנו ד' בקריא' וסימ' כי את אשר ישנו פה עמנו · כי אם ישנו ביונתן · והיה אם ישנו בארץ · ישנו עם אחד מפוזר ומפורד ·

וַיִּבֶן שָׁאוּל מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֹתוֹ הֵחֵל לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נֵרְדָה אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים לַיְלָה וְנָבֹזָּה בָהֶם עַד אוֹר הַבֹּקֶר וְלֹא נַשְׁאֵר בָּהֶם אִישׁ וַיֹּאמְרוּ כָּל הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן נִקְרְבָה הֲלֹם אֶל הָאֱלֹהִים׃ וַיִּשְׁאַל שָׁאוּל בֵּאלֹהִים הַאֵרֵד אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָנָהוּ בַּיּוֹם הַהוּא׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל גֹּשׁוּ הֲלֹם כֹּל פִּנּוֹת הָעָם וּדְעוּ וּרְאוּ בַּמָּה הָיְתָה הַחַטָּאת הַזֹּאת הַיּוֹם׃ כִּי חַי יְהוָה הַמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם יֶשְׁנוֹ בְּיוֹנָתָן בְּנִי כִּי מוֹת יָמוּת וְאֵין עֹנֵהוּ מִכָּל הָעָם׃ וַיֹּאמֶר אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל אַתֶּם תִּהְיוּ לְעֵבֶר אֶחָד וַאֲנִי וְיוֹנָתָן בְּנִי נִהְיֶה לְעֵבֶר אֶחָד וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל שָׁאוּל הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָבָה תָמִים וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן וְשָׁאוּל וְהָעָם יָצָאוּ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הַפִּילוּ בֵּינִי וּבֵין יוֹנָתָן בְּנִי וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל יוֹנָתָן הַגִּידָה לִּי מֶה עָשִׂיתָה וַיַּגֶּד לוֹ יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר טָעֹם טָעַמְתִּי בִּקְצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדִי מְעַט דְּבַשׁ הִנְנִי אָמוּת׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף כִּי מוֹת תָּמוּת יוֹנָתָן׃ וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי יְהוָה אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי עִם אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת׃ וַיַּעַל שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים הָלְכוּ לִמְקוֹמָם׃ וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּחֶם סָבִיב בְּכָל אֹיְבָיו בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבַפְּלִשְׁתִּים

ובנא שאול מדבחא קדם יי יתיה שרי למבני מדבחא קדם יי: ואמר שאול נחות בתר פלשתאי בליליא ונקטול בהון עד מנהר צפרא ולא נשאר בהון אנש ואמרו כל דתקין בעינך עביד ואמר כהנא נתקרב הלכא ונשאל במימרא דיי: ושאל שאול במימרא דיי האיחות בתר פלשתאי התמסרינון ביד ישראל ולא קביל צלותיה ביומא ההוא: ואמר שאול אתקרבו הלכא כל רישי עמא ודעו וחזו במן הות חובא הדין יומא דין: ארי קיים הוא יי דפריק ית ישראל ארי אילו איתוהי ביונתן ברי ארי אתקטלא יתקטל ולית דמתיב ליה מכל עמא: ואמר לכל ישראל אתון תהון לעברא חד ואנא ויונתן ברי נהי לעברא חד ואמרו עמא לשאול דתקין בעינך עביד: ואמר שאול קדם יהוה אלהא דישראל אתגרת בקשוט ואיתאחד יונתן ושאול ועמא נפקו: ואמר שאול רמו עדבין ביני ובין יונתן ברי ואתאחד יונתן: ואמר שאול ליהונתן חוי לי מה עבדתא וחוי ליה יהונתן ואמר מטעם טעמית בריש שוטיתא דבידי זעיר דובשא הא אנא חייב לממת: ואמר שאול כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף ארי ממת תמות יונתן: ואמר עמא לשאול היונתן יתקטיל די עבד פורקנא רבא הדין בישראל חס קיים הוא יי אם יפול מסער רישיה לארעא ארי קדם יי גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן ולא מית: וסליק שאול מבתר פלשתאי ופלשתאי אזלו לאתריהון: ושאול אצלח במלכותא על ישראל ואגיח קרבא סחור סחור בכל בעלי דבבוהי במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתאי ובכל

ונמסר גם בריש סדר נצבים: יצאו ח' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סימ' ב': הישועה ג בקריאה וסימ' היונתן ימות אשר עשה · ושאבתם מים בששון · ליי' הישועה על עמך:

רשי

אותו החל · אותו המזבח ראשון ל למזבחו' שבנה שאול: פנות העם · שרי העם אבן הפנה היא ה החשובה: לעבר אחד · להפיל גורל בין כולכם וביני: הבה תמים · תן גורל אמת והעם יצאו נקיים מן הגורל: ויפדו העם · התירו לו לשאול ש שבועתו: ויעש

רלבג

ויבן שאול מזבח ליי' אותו החל לבנו' מזבח ליי' · ראוי שתדע שלא יתכן שנאמר כי שאול החל לבנות מזבח ליי' שהרי כמה וכמה אנשי' בנו מזבח קודם שאול כמו שאמרו במדרש והנראה בעיני שהרצון בזה כי כשצוה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שיו החל הענין ההוא ל לבנות מזבח ליי' כי בלילה ההוא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההיא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כן להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשם ית' כעל כל אשר גמלם או יהיה הרצון באותו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן שעם זכר פעם נקבה כי יש כמוהו רבים בלשון · והנה התעורר שאול בראותו ההצלחה לישראל ל לרדוף אחרי פלשתים בלילה ההוא בעינו לא נשלמה כונתו כי שאל באלהים ולא ענהו ביום ההוא על דבר חטא יונתן לפי מה שנתברר על פי הגורל · והנה נשבע שאול שמות יומת יונתן בנו על דבר זה החטא ו וסבבו ישראל שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה מעשיו ביום ההוא והנה ההצלחה הזאת נקראת פדייה על דרך אמרו פדה בשלום נפשי ופדויי יי' ישובון: ושאול לכד המלוכה על ישראל · כי באלו התשועות הנפלאות שנעשו על ידו בהלחמו בכל אויביו לכד המלוכה על ישראל בשיראו ממנו כל העם יראה עצומה ונכנעו לעשות מצותו וגזרתו בלא עכוב: ובכל

רבינו ישעיה

אותו החל לבנות מזבח ליי' · פי' בכל השופטים לא היה אחד שיבנה מזבח כשם כי אם שאול התחיל ואף על פי שעשה גדעון ומנוח· הם עשו לעצמם לא שיקריבו בו כל י ישראל· ושאול עשה שיקריבו עליו כל ישראל· ושמואל תמיכו שעש' דכתי' ותשובתו הרמתה עד ויבן שם מזבח להשם אלא שהוא היה נביא: וזה מדבר בשופטים שמלכו על ישראל· נ"ס היום · כמו כנוסו ·

רדק

ירשיע, יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב: ויעש חיל, אסף וכתי וכנס משריין: ויך את עמלק, מה שצוה לו הא' לך והכית את עמלק: וישוי, הוא אבינדב הנזכר במלחמ' שמתו בה שאול ובניו והוא הוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולד' זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת: ונר אבי אבנר בן אביאל, כבר פירשתיו למעלה: למשחך למלך, בקמץ חטף החית: ועתה שמע, כלומר כיון שמשחת למלך על ישרא' צריך שתשמע מה שמצוה עליך לעשו' והוא מלחמת עמלק, ואמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמ' וירם מאגג מלכו: פקדתי, עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל: שם לו, מארבים ואילו בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא: והחרמתם, כמו ואת כל הבהמה החרים לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז"ל פי' לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמיתה: ולא תחמול, לפי שסופם לחמול כמו שאמ' ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה: ועד חמור, כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק: וישמע, כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספם שיהו נשמעי' אליו ללכת למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז משמיע וכן במשנה באחר באדר מ משמיעים על השקלים פירוש מכריזין: בטלאים, שם מקום אף על פי שלא בא"ה הידיעה ושלא כמנהג הנה כמוהו בקרקר בסכות בשטי' ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן כפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מניינם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי' ז"ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישרא' אפילו לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רבי אלעזר כל המונה את ישרא' עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפי' מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו: וירב בנחל, פירשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו"ד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יבא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם וטקיס משרייתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז"ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל אמ' ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך: ויאמר שאול אל הקיני, ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו מסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם: שן

תרגום

ירשיע ד"א מנהון חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע חס': והכית ה' מלרע וסימ' והכית את כל זכורה לפי חרב · והכית את מדין כאיש אחד · עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם · בית אחאב · את ארם עד כלה:

רשי (מסורה)

ירשיע · והוא ישקיט · אף אמנם אל לא · ואיש מזמות · מזמות

וּבְכָל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ׃ וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד שֹׁסֵהוּ׃ וַיִּהְיוּ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשֵׁם שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־אֲבִיאֵל׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃

טו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי

(מסורה בגליון: ה' ר"א חס' · יג ל"ב · ל' · ל' ויחד ויאספהו במכותיו · נח · ל' · ב' פסוקי' על על ותלה ביניהון · ג · ב"ה לפ' · ג' בטע' תי' · ב' ולא תכפה · ב' כלים אחד · ל' ויחד תסור עד חמור · ב · ל' · ה · נ' פסק)

וּבְכָל אֲתַר דְמִתְפְּנֵי מְחַיֵּיב׃ וּכְנַשׁ מַשִׁירְיָן וּמְחָא יָת דְבֵית עֲמָלֵק וְשֵׁיזֵיב יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּד בּוֹזְזֵיהוֹן׃ וַהֲווֹ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשׁוּם תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ שׁוּם רַבְּתָא מֵירַב וְשׁוּם זְעֵירְתָא מִיכַל׃ וְשׁוּם אִתַּת שָׁאוּל אֲחִינוֹעַם בַּת אֲחִימַעַץ וְשׁוּם רַב חֵילֵיהּ אַבְנֵר בַּר נֵר אַח אֲבוּהִי דְשָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וְנֵר אֲבוּהִי דְאַבְנֵר בַּר אֲבִיאֵל׃ וַהֲוַת קְרָבָא תַּקִּיפָא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שָׁאוּל וַחֲזָא שָׁאוּל כָּל גְּבַר גִּבַּר וְכָל גְּבַר עֲבִיד קְרַב וּכְנַשׁ יָתֵיהּ לְוָתֵיהּ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל יָתִי שְׁלַח יְיָ לְרַבּוּתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ עַל יִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימַר פִּתְגָמָא דַייָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת דְּכִירְנָא יָת דַּעֲבַד עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל דִּכְמַן לֵיהּ בְּאוֹרְחָא בְּמִסְּקֵיהּ מִמִּצְרָיִם׃ וּכְעַן אֵיזֵיל וְתִמְחֵי יָת דְבֵית עֲמָלֵק וּתְגַמַּר יָת כָּל דִּי לְהוֹן וְלָא תְחוּס עֲלֵיהוֹן וְתִקְטוֹל מִגְּבַר וְעַד אִיתְּתָא מֵעוּלִים וְעַד יָנִיק מִתּוֹר וְעַד אִימַּר מִגְּמַל וְעַד חֲמָר׃ וּכְנַשׁ שָׁאוּל יָת עַמָּא וּמְנִינוּן בְּאִימְּרֵי פִסְחַיָּא מָאתַן אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאֵי וְעַסְרָא אַלְפִין יָת אֱנַשׁ יְהוּדָה׃ וַאֲתָא שָׁאוּל עַד קַרְתָּא דְבֵית עֲמָלֵק וְטַקֵּיס מַשִׁרְיָתֵיהּ בְּנַחְלָא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְשַׁלְמָאָה אֵיזִילוּ זוּרוּ אִתְפְּרַשׁוּ מִגּוֹ עֲמַלְקָאָה וְדִילְמָא

רשי

ויעש חיל, ויאסוף חיל: אבינר בן נר, ונר היה דוד שאול אחיו של קיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים: וראה שאול, לשון הוה וכשהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אליו: ועתה שמע לקול דברי יי', פעם אחת נסכלת עתה הזהר בעצמך: משור ועד שה, שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמ': וישמע שאול, לשון הכרזה כמו ויזעק שאול: ויפקדם בטלאי', אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה משלו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנ' גם לא יספר מרוב: וירב בנחל, וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאת: אל הקיני, בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנ' יושב הנגב ועמלק יושב בארץ הנגב: עם כל

רלבג

ובכל אשר יפנה ירשיע, ר"ל שיחייב אויביו וישחיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר"ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אמרו בסוף ויצל את ישראל מיד שוסהו כי לא היה נלחם בהם אם לא מפני היותם שוסים את ישראל ומרשיעים כנגדם, והנה האריך בזכירת שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לו לכבוד שאול ולצורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים, והקדים אבנר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפחיתות קיש הלא תראה מה שאמ' במה שקדם מה זה היה לבן קיש ולזאת הסבה ג"כ הקדים לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא ג"כ ויחס מפני זה נר אביו שהוא אבי אבנר באמרו ונר אבי אבנר בן אביאל: כל איש גבור וכל בן חיל, הנה אחשוב כי קרא הגבור האיש החזק והאמיץ הבקיא בעניני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות: והמתה מאיש ועד אשה וגו', בגדול החל ובקטון כלה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מהאשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הוייתו חסרה עדיין כי לא נשלם הגדול בו והצמיחה והעולל יותר נכבד מהיונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח עד שלא יוכל לעכל כי אם החלב שהוא מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא כמו ממוצע בין טבע הטהור וטבע הטמא והחמור הוא מהמינים הפחותים שבבהמה הטמאה: ויפקדם בטלאים, עשה זה כדי שיפקוד הטלאים ולא יפקוד העם פן יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שקרה לדוד ולזאת הסבה גם כן מנה אותם בבזק במלחמת נחש מלך בני עמון: וירב בנחל, ר"ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יבאו להלחם, הנה הריב והמלחמה אחד כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם: ויאמר שאול אל הקיני, הרצון בו וכבר אמר שאול אל הקיני קודם שילחם בעמלק: ואתה

רבינו ישעיה

ובכל אשר יפנה: תגבר ונוצחם · כרשע שהוא מתגבר על חבירו וגוזל מאוננו: אשר שם לו בדרך · שם לו מארב בדרך: בל פנות העם · תרגם יונתן ביומי כל עמא · כמו אבן פנה שהוא ראש לבנין: כה יעשה לי אלהי · לשון קללה ומקרא קצר הוא: כי עם אלהים עשה · שמסר נפשו למות בעבור ישראל על אכבת השם: משור עד חמור · שהיו כשפי' בהמה על ידי כישוף: וישמע שאול את העם · פירוש השמיעם על ידי כרוז שיהו מוכנים ויבואו במלחמה: ויפקדם בטלאים · יש מפרשי' שם מקום כמו זיף וטלם ובעלות · ויש אומרים שלא רצה למנותם אלא נתן טלה לכל אחד ומנה הטלאים: ועשרת אלפים את איש יהודה · מודיע לך אף על פי שהיו מרובים מאוכלוסים · לא באו עשרת כי את עשרת אלפים שהיו מתק אי' שלא היתה המלוכה מהם ולא היו נשמעים לו כל כך: וירב בנחל · לשון מלחמ' ומריבה ·

עם כל בני ישראל, שהאכילו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאילו עשה עם כל בני ישראל: והמשנים, אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים: נמבזה ונמס, כמו נבזה והמ״ם טפלה בו: נחמתי, מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי: מציב לו יד, בונה לו מזבח הוא מזבח שבנ׳ אליהו וירפא את מזבח יי׳ ההרוס ויונתן תירגם והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא בה ביזתא: הרף, כתרגומו אוריך המתן: רש״י

פן אוסיפך, פירשו אסף מבנין הפעיל על דרך אוביד העיר ענינו לשון אסיפה: ואתה עשית חסד, בעצה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום, ובדרש וכי עם כל בני ישר׳ עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל ישר׳: מחוילה בואך שור, אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכו׳ באשר פירשתי שהוא לנכח ידוע המקו׳: והמשנים, תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמיניא ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמני׳ שהם שמני׳ מאליהם על ידי מרעיתם: והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשי׳ בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שנה והכרים גדולים משנה, ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן: וכל המלאכה, פירו׳ המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה בין מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה: נמבזה ונמס, בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה: והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה: נחמתי, מבנין נפעל: מציב לו יד, מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא, ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שאמר באליהו וירפא את מזבח יי׳ ההרוס: ויסב ויעבר, אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחילה כשבאו לארץ ואף על פי שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחי שלמים: למען זבוח, לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח ליי׳ שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים יי׳ אלהי וכן אמר בחטאת הנשיא מכל מצות יי׳ אלהיו: ויאמרו לו דבר, כתיב ויאמרו רוצה לומ׳ שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול: הלא

בואך ה׳ כתיב כן וסימ׳ ויחנו עליהם וישחיתו, ויקמו אנשי ישראל, ויך שאול את עמלק, וישפטו אל הגשורי, ושבתך ובואך דישעיה, ועיין בסדר נח: הכרמלה ג׳ בקריאה וסימ׳ בא שאול הכרמלה והנה

פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק: וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם: וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב: וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר: נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה: וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל: וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר:

דִּילְמָא אֲשֵׁיצִינָךְ עִמֵּיהּ וְאַתְּ עֲבַדְתְּ טִיבוּ עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִסַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם וְאִתְפְּרַשׁ שַׁלְמָאָה מִגּוֹ עֲמַלְקָאָה: וּמְחָא שָׁאוּל יַת דְּבֵית עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה מֵעַלָנָא דְּחַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרָיִם: וַאֲחַד יַת אֲגַג מַלְכָּא דְּבֵית עֲמָלֵק כַּד חַי וְיַת כָּל עַמָּא גְּמַר לְפִתְגַם דְּחָרֶב: וְחָס שָׁאוּל וְעַמָּא עַל אֲגָג וְעַל שְׁפַר עָנָא וְתוֹרֵי שְׁמִינַיָּא וּפְטִימַיָּא וְעַל כָּל דְּטַב וְלָא אֲבוֹ לְגַמָּרוּתְהוֹן וְכָל מְרַעַם דְּשִׁיט וּדְבַסִּיר יָתֵהּ גַּמִּירוּ: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁמוּאֵל לְמֵימַר: תָּבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי אַמְלֵיכִית יַת שָׁאוּל לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא אֲרֵי תָב מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיַת פִּתְגָמַי לָא קַיֵּים וּתְקֵיף לִשְׁמוּאֵל וְצַלִּי קֳדָם יְיָ כָּל לֵילְיָא: וְאַקְדִּים שְׁמוּאֵל לִקְדָמוּת שָׁאוּל בְּצַפְרָא וְאִתְחַוָּא לִשְׁמוּאֵל לְמֵימַר אֲתָא שָׁאוּל לְכַרְמְלָא וְהָא מְתַקֵּן לֵיהּ תַּמָּן אֲתַר לְפַלָּגָא בֵיהּ בִּיזְתָא וְאִסְתְּחַר וַעֲבַר וּנְחַת לְגִלְגְּלָא: וַאֲתָא שְׁמוּאֵל לְוָת שָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל בְּרִיךְ אַתְּ קֳדָם יְיָ קַיֵּימִית יַת פִּתְגָמָא דַּייָ: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל וְאִילּוּ קַיֵּימְתָּא וּמָה קָל עָנָא הָדֵין בְּאוּדְנַי וְקָל תּוֹרַיָּא דַּאֲנָא שָׁמַע: וַאֲמַר שָׁאוּל מֵעֲמַלְקָאָה אַיְתִיאוּנוּן דְּחָס עַמָּא עַל שְׁפַר עָנָא וְתוֹרֵי בְּדִיל לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְיַת שְׁאָר מוֹתָרָא גַּמַּרְנָא: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל אוֹרִיךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ יַת דְּאִתְמַלַּיל מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ מַלֵּיל:

ואמר

ג׳ וחס׳ ח׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ב׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ לב ורמי · ל׳ · ל׳ · כ״ד · ג׳ · ל׳ · ג׳ בטע׳ ח׳ ס · ג׳ בטע׳ בקיפ׳ ו׳ · ל׳ · ל׳ מ״ל · ו׳ ח׳ מ״ל בליש׳ · ל׳ · ו׳ · ויאמר ק׳

רבינו ישעיה

פן אוסיפך עמו · פרשו יסף והו׳ פועל כבד ודומה לו קול גדול ולא יסף: והמשנים · לשון שמנים · כמו ופר השני שמן: נמבזה · מ״ם נוספת ברובי הפעלי׳: והנה מציב לו יד · פירו׳ מקום חניה כמו ויד תהיה לך דמתרגמינן ואתר ומתקן וכתי׳:

מציב לו, עלו כרמלה ובאתם אל נבל, ויבאו עבדי דוד: הקימתי ג׳ מלעיל וסימ׳ נמסר בסדר נח: הותר ז׳ מלאים בליש׳ בקריאה וסימ׳ איש אל יותר ממנו עד בקר, ואת היותר החרמנו, ויותר ממנו מאה רכב דשמואל, וחברו דד״ה, כי מה יותר לחכם עם הכסיל, ואל תתחכם יותר למה, לעשות יקר יותר ממני, ונמסר גם בסדר בשלח: הרף ו׳ בקריאה וסימ׳ הרף ממני ואשמידם, הרף לנו שבעת ימים, הרף ואגידה לך את אשר דבר, למלאך המשחית בעם, וחברו דד״ה, הרף מאף ועזוב חימה ואל תתחר:

רלבג

ואתה עשית חסד עם כל בני ישר׳ בעלותם ממצרים, הנה זה החסד היה כשבא יתרו אל משה המדבר והראה עצמו שמח בהצלחת ישראל ונתן עצה למשה להשים אל העם שופטים באופן שנזכר בפרשת יתרו ודמה שהכונה היתה בהחרמת עמלק בזה האופן שצוה השם ית׳ שלא יהנו ישראל בכלל מנכסיהם להעיר כי הכונה האלהית היתה בזה ללקיחת הנקמה ממה שעשה עמלק לישראל בדרך בצאתם ממצרים אשר זנב בהם כל הנחשלים אחריהם למען ייראו הבאים מעשות כדבר הרע הזה ולא היתה הכונה בזאת המלחמה לקחת שללם וליהנות מנכסיהם, וכאשר פשטו שאול וישר׳ ידיהם בשלל הראו כי לא היתה כונתם בזה לנקמה אך להועיל לעצמם וזה היה הפך הכונה האלהית ודמה שלזאת הסבה בעינה נשמרו ישר׳ בימי מרדכי ואסתר משלוח ידם בבזת אויביהם שהיו מעמלק כמו שספר ובבזה לא שלחו את ידם, והנה ספר כי חמלו שאול והעם על אגג ועל מיטב השלל ולא אבו החרימם והמלאכה הפחותה החרימו וקרה מזה לשאול שנענש להסיר המלוכה ממנו: בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד, ידמה שיהיה הרצון בזה שהוא היה מציב לו מקום לשבת בו ולעבוד השם שם ולתת לו תודה על כל הטובה אשר הטיב לישראל והנה היה המקום שהיה מציב לו יד בו הגלגל כי שם היו נקבצים ישראל תמיד על כל הדברים הגדולים ולזה אמר ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל שאול עד לזבח לה׳ אלהיך בגלגל, והנה אפשר שחשב שאול שאם יזבחו לה׳ מן השלל ההוא לא יקשה בעיני הש׳ אחר שאיכם נהנים בשללם ולחולקת הקהת בלות הזה יתנו אל העם ועוד חשב כי מפני שלא זכה לאחרים מלך עמלק ועמו מגול להביל מלבם וזהו אמרו והביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי: החפץ

הלא אם קטן אתה. לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך יי' למלך עליה' להנהיגם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי יי' לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרגם הפסוק כן הלא אם בריותך חזי הויתא שיט וגו' וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימן והתחילו לעבור וראו שבט יהוד' והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימן צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתריה שרי יהודה ר רגמתם וגו': עד כלות אותם. עד כלות ישראל אותם ותהיה מ"ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריו תוספת ביאור: ותעט. כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותשר או ותטה: אשר שמעתי בקול יי'. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו יי' הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול יי' ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקו' שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר יי' אמר עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר יי' אשר שמעתי בקול יי' ואלך בדרך אשר שלחני: ואביא את אגג. כלומ' אם לא המיתיו עם האחרי' לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת: ראשית החרם. פי' מיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו וי"ת לשון תחלה קודם די חרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח ליי' לא לדבר אחר: כי חטאת קסם מרי. חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה ות"י ארי כחובי גברי' דשאלין בקסמיא וגו' כלומר כמו שחטאת קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע"ז וכתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו: וימאסך. הוא"ו כוא"ו ויטא אברהם את עיניו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר יי' מאסך ממלך ר"ל מהיות מלך: ואת

ראש שבטי ישר' אתה. תירגם יונתן שבטא דבנימן עבר בימא ברים כל עמא שנאמר בנימן צעיר רודם: עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: ותעט. כמו ותעף לשון עיט: ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך כמה שנאמ' בהרימכם את חלבו ממנו ויונתן תירגם קדם די חרמון: הנה שמוע בקולו מזבח טוב להקשיב מחלב אילי'. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים: כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכענין של און ותרפים כן עונש של הפצר ויונתן תירגם ארי כחוב גברא דשאלין בקסמא כן חובת כל איניש דמסרב על מילי נבייא: הפצר. לשון תוספת וכן ויפצר בו הרבה עליו דברים: יראתי

החפץ ג' בקריאה וסימ' החפץ ליי' בעולות וזבחים. החפץ אלוה תמצא. אל תתמה על החפץ: מרי ד' וסימ' כי חטאת קסם מרי. למשמרת לאות. אל תהי מרי. ואמרת אל מרי. ונמסר גם בסדר קרח:

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃

ואמר שמואל הלא מן שריותך הויתא שיט וחלש בעיני נפשך ברם זכות שיבטא דבנימין אבוך גרמא לך די בעו למיעבר בימא קדם בני ישראל בדיל כן רבינך יי למהוי מלכא על ישראל: ושלחך יי באורחא ואמר איזיל ותגמר ית חייביא ית דבית עמלק ותגיח קרבא בהון עד דתשיצי יתהון: ולמה לא קבילתא למימרא דיי ואתפניתא על בזתא ועבדתא דביש קדם יי: ואמר שאול לשמואל דקבילית למימרא דיי ואזלית באורחא דשלחני יי ואיתיתי ית אגג מלכא דעמלק וית עמלקאה גמרית: ואפריש עמא מן בזתא עאן ותורין קדם די חרמון לדבחא קדם יי אלהך בגלגלא: ואמר שמואל הא רעוא קדם יי בעלוון ובנכסת קודשין בקבלא למימרא דיי הא קבלת למימריה מנכסת קודשין טב לאצתא למילי נביוהי מתרב פטימין: ארי כחוב גברא דשאלין בקיסמא כן חובת כל גבר דמסריב על פתגמא דיי וכחובי עמא דטעו בתר טעותא כן חובת כל אנש דפצר ומוסיף על מילי נביא חלף דקצתא בפתגמא דיי רחקא מלמהוי מלכא: ואמר

רבינו ישעיה

עד כלותם אותם. פי' עד כלותם העם אותם: כי חטאת קסם הוא חשוב המרי. כאדם ההולך אחרי הקסמים כך הוא הממרא על דברי הנביא וכאדם המפציר לילך אחרי האון והתרפי' והפצ' הוא הפועל.

רלבג

החפץ ליי' בעולות וזבחים כשמוע בקול יי'. הנה זה מבואר כי העולות והזבחי' יבאו על החטאים כמו שהתבאר בתור' ולזה הוא מבואר כי הוא יותר טוב שישמ' אדם מהחטא ולא יצטרך לאלו הקרבנות: הנה שמוע. למצות השם הוא טוב מהבאת הזבח ולהקשיב למצותיו הוא יותר מהקרבת חלב אילים על מזבח יי': כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. אחשוב שיהיה וי"ו ותרפים כוי"ו נרדם ורכב וסוס ויהיה ענין והרצון בו ואון ותרפי' כאמרו התרפים דברו און והרצון בזה הוא כי מי שנגרע ממצות השם בשיקיים קצתה לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן מי שמוסיף על דברי השם הוא חוטא ולזה אמר שמואל לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול יי' וגו' שלפ"פ שבמה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצותו להחרים את עמלק בכללו ושללם וענין המשל בזה לפי מה שאומר והוא כי חסרון הקסם הוא ענין דומה למרי וזה כי הקוסם יגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עלול מן השי' אלא שהשפע ההוא חסר כמו שאמ' ובארנו בספר מלחמות יי' וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי כבר היה צודק מצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחסר להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל אעשה בזה הלמוד השירויי והמשליי כי הוא בלתי מזיק בזה המקו'. והמשל שיהיה בכאן מרקחת מורכב מסמים רבים וידע אדם סגולות סם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלמות הנה עדיין לא ידע פעל המרקחת ההוא כי מצד הסמים האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפי' ידע טבע כל סם וסם מההרכבה בשלמות הנה עדיין לא יוכל לשפט באמתות על פעל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצורה המתחדשת מההרכבה וכן הענין בעינו בקסם כי הכזב בו נכנס מזה הצד כמו שבארנו בספר מלחמו' יי' כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפע מאחד מן המשוטים או מיותר מאחד מהם ולא יתגלה לו מה שישפע מכל אחד מהם ולא מה שישפע מכללם וזה כלו בלתי מבואר בזה המקום ולזה אמר שמואל כי חסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שמה שחסר בקסם מההודעה מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא די בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה החסרה סבה להגעת הרע כמו שבארנו בספר מלחמות יי' כן הענין במי שימרה פי השם שנגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה גם כן קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכוון במצוה ההיא וזה כי השי' צוה לעשות זאת הנקמה הנפלאה למען יוסרו שאר האומות מהנהגת זאת המדה הפחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שבהחרמת כל שלל עמלק תועלת אחר והוא התועלת המגיע במה שצותה התורה שלא ליהנות בדבר מע"ז פן יביא זה להמשך אחר ע"ז אם יראה הנהגה מנכסיה היות נכסיו מצליחי' אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע"ז וכן הענין בנכסי עם עמלק בשוה כי בלי ספק היו דעותיהם ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברו התרפי' הוא דומה להפצר ההוא בהתעסק בדבר יותר מן הראוי והרצון בהוספה על מצות השם יגיע ממנה חסרון כמו הענין בהוספה שנהיה בדבור אשר יהיה באמצעות התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סבה לטעות הנופל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפים הוא דבר מעורר הכח הדמיוני בהתעוררותו ידמה קצת דברים צודקים כמו הענין בחלומות הצודקים והרבה דברים כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברים הצודקים משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר הכחות המגיעות המשיגות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשומם בכח הדמיוני ויתערבו אלו הדמיונות ברמויים הצודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההיא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום ידבר אתו חלום וגו' מה לתבן את הבר נאם יי' כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר שבלתי נקי מהתבן מצד הכזב המתערב בה מהצד שבארנו ולזה הוא מבואר שאין לגרוע ממצו' השם ית' ולא להוסיף עליה כי תפסד הכונה אשר בעבורה היתה המצוה ההיא: יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך. זהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שהשי' מאס אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ירוחק: נכח

רשי

יראתי את העם ׳ דואג האדומי שהיה חשוב שבכלם : ויחזק בכנף מעילו ׳ לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת אחר שאול אחז בכנף של שמוא׳ לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד ומדרש אגדה חלוקים אמוראים יש שאומרי׳ מעילו של שמואל קרע שאול ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ׳ והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלוך תמלוך : וגם נצח ישר׳ לא ישקר ׳ ואם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב״ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן : אגג מעדנות׳ אגג ויוצ׳ תיר׳ מפנקא : אכן סר מר המות ׳ באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירות המות : כאשר שכלה נשים חרבך ׳ להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם מזנבים בחורי ישראל : וישסף ׳ חתכו לארבעה ואין לתיבה זו דמיון ותרגו׳ ויספח ופשח ובתלמוד שלנו יש הוא מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : בית הלחמי ׳ מבית לחם וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל קרית ארבע אם בא להטיל בו ה״א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי : ויחרדו

רדק

ואת דבריך ׳ שאמרת לי במצות יי׳ ות״י ארי עברית על מימרא דיי׳ ובסרית על פתגמך : ללכת׳ בשגול באתנחתא: ויחזק בכנף מעילו׳ שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כ״י שישוב עמו ׳ ובמדרש חולקין בו יש אומרי׳ כי שמוא׳ קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו וי״א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין כטיעתן מסובחת : קרע יי׳ את ממלכות ישראל מעליך היום ׳ ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע״י תשובה ומעשים טובים וכיון ששנה בחטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך ׳ ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמ׳ לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך בממלכתו וזהו שאמר קרע יי׳ מעליך וכן אמר לו שמוא׳ כשהעלהו באוב ויקרע יי׳ את הממלכה מידך וגו׳ ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו : וגם נצח ישראל לא ישקר ׳ אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישרא׳ לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הקב״ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומ׳ ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם : כי לא אדם הוא להנחם ׳ כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הקב״ה אין בו שינוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות יי׳ היה מאריך לו המלוכה ג״כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות יי׳ אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אע״פ שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו׳ וחסדי לא יסור ממנו וי״ת הפסוק כן ואם תימר איתוב מחובי וגו׳ כשעמור : אגג מעדנות ׳ כתרגומו מפנקא כלומ׳ הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו וי״מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים ובשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו : אכן סר מר המות ׳ הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו : וישסף שמואל ׳ כמו ויבקע כתרגומו ופשח כמו ויפשחני וכן בדברי רז״ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : גבעת שאול ׳ אפשר שהיא גבעת בנימן שזכר למעלה ובה שם שאול בית מלוכה לפיכך שמה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול : ויי׳ נחם ׳ כפעל עומד כי הוא קמוץ : מלא

נצח ד׳ קמצין וסימ׳ וגם נצח ישראל ׳ והנצח וההוד ׳ עד נצח לא יראו אור ׳ לנצח נצחים : ולא יסף ה׳ בקריאה וסי׳ ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני ׳ את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם ׳ ויגד לשאול כי ברח דוד ׳ ולא יסף שמואל לראות את שאול ׳ ולא יסף עוד מלאך יי׳ להראה אל מנוח ׳ ובמקצת ספרי מסרה

וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃ וְלֹא־יָסַף שְׁמוּאֵל לִרְאוֹת אֶת־שָׁאוּל עַד־יוֹם מוֹתוֹ כִּי־הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיהוָה נִחָם כִּי־הִמְלִיךְ אֶת־שָׁאוּל עַל־יִשְׂרָאֵל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל עַד־מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל־שָׁאוּל וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל חָבִית אֲרֵי עֲבָרִית עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּבְסָרִית עַל פִּתְגָמָךְ אֲרֵי דְחֵלִית מִן עַמָּא וְקַבֵּלִית לְמֵימְרֵיהוֹן׃ וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבִי וְתוּב עִמִּי וְאֶסְגּוֹד קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל לָא אֵיתוּב עִמָּךְ אֲרֵי קַצְתָּא בְּפִתְגָמָא דַיְיָ וְרַחֲקָךְ יְיָ מִלְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וְאִסְתַּחַר שְׁמוּאֵל לְמֵיזַל וְאִתְקַף בִּכְנַף מְעִילֵיהּ וְאִתְבְּזַע׃ וַאֲמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל אַעֲדִי יְיָ יַת מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל מִינָךְ יוֹמָא דֵין וְיַהֲבַהּ לְחַבְרָךְ דְתַקִּין עוּבָדוֹהִי מִינָךְ׃ וְאִם תֵּימַר אֵתוּב מֵחוֹבַי וְיִשְׁתְּבֵק לִי בְּדִיל דְאַעֲבִיד מַלְכוּ אֲנָא וּבְנַי עַל יִשְׂרָאֵל לְעָלַם כְּבַר גְזִיר עֲלָךְ מִן קֳדָם מָרֵי נִצְחָנֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל וְלֵית קֳדָמוֹהִי שְׁקַר וְלָא תָאֵיב מִמָּה דַאֲמַר אֲרֵי לָא כִּבְנֵי אֱנָשָׁא הוּא דְאָמְרִין וּמְכַדְּבִין גָזְרִין וְלָא מְקַיְמִין׃ וַאֲמַר חָבִית כְּעַן יַקְּרְנִי כְּעַן קֳדָם סָבֵי עַמִּי וְקֳדָם יִשְׂרָאֵל וְתוּב עִמִּי וְאֶסְגּוֹד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתָב שְׁמוּאֵל בָּתַר שָׁאוּל וּסְגִיד שָׁאוּל קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל קָרִיבוּ לְוָתִי יַת אֲגָג מַלְכָּא דְבֵית עֲמָלֵק וַאֲתָא לְוָתֵיהּ אֲגָג מְפַנְקָא וַאֲמַר אֲגָג בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי מְרִיר מוֹתָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל כְּמָא דְאִיתְכְּלַת נְשַׁיָא חַרְבָּךְ כֵּן תִּתְכַּל מִנְּשַׁיָא אִמָּךְ וּפְשַׁח שְׁמוּאֵל יַת אֲגָג קֳדָם יְיָ בְּגִלְגָּלָא׃ וַאֲזַל שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא וְשָׁאוּל סְלֵיק לְבֵיתֵיהּ לְגִבְעָתָא דְשָׁאוּל׃ וְלָא אוֹסִיף שְׁמוּאֵל לְמֶחֱזֵי יַת שָׁאוּל עַד יוֹם מוֹתֵיהּ אֲרֵי אִיתְאַבַּל שְׁמוּאֵל אַל שָׁאוּל וַיְיָ תָב בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי אַמְלֵיךְ יַת שָׁאוּל עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל עַד אֵימָתַי אַתְּ מִתְאַבֵּל אַל שָׁאוּל וַאֲנָא רַחֲקִיתֵיהּ מִלְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל

מונח ג״ם פסוק עוד מלך מצרים ׳ ונראה לי כי אינו לפי שהוא ולא הוסיף עוד מלך מצרים :

רבינו ישעיה

כי יראתי את העם ׳ כאן הורה שכדי לעשות רצון העם אחל׳ הבהמו׳ הטובו׳ ועב׳ על דברי הנבי׳ : וגם נצח ישרא׳ ׳ הגבורה שהוא נצחונו של ישראל : אגג מעדנו׳ ׳ ידיו קשורו׳ כמו התקשר מעדנו כימה : אכן סר מר המו׳ ׳ כבר סר מעלי ומלבי מרירו׳ המות שכבר נתיאשתי מ מלחמות עוד וכמת אני בעיני : וישסף שמו׳ ׳ לשון חתיכה הוא ואין לו דומה ׳ וכן תרגם יונתן ׳

רלבג

נצח ישרא׳ ׳ הוא הש״י שהוא חוזק ישראל וכחם ותוחלתם כטעם ואומר אבד נצחי והנה הרצון בנצח ישראל חיי ישראל שהוא הש״י כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקרא נצח כטעם ויז נצחם על בגדי : כבדני נא ׳ כאשר ראה שמואל היות שאול מתביים מזקני העם והעם אז כשמע אליו לשוב עמו להשתחוות ליי׳ : וילך אליו אגג מעדנות ׳ יתכן שבא אליו בשלשלאות ובכבלי ברזל למלאת מצות שמואל כדי שלא יוכל לברוח כטעם התקשר מעדנות כימה : ויאמר אגג אכן סר מר המות ׳ ירמה שאגג היה ירא כשהגישוהו לפני שמואל אסור ומקשר בכבלי ברזל וכאשר ראה שמואל והיתה צורתו מוכחת על גודל חסידותו ורחמנותו אמר באמת סר מרירות המות כי נפלתי ביד מי שראוי שירחם עלי וכאשר הבין שמואל מדבריו שהוא היה חושב שינצל על יד שמואל אמר לו אין הענין כן כמו שאתה חושב אבל תדע כי מות תמות מיתה אכזרית וזה ראוי לך מדה כנגד מדה כאשר שכלה נשים חרבך כשהרגת בעליהן כן תשכל מנשים אמך במותך : וישסף שמואל את אגג ׳ ר״ל שחלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים למלאת מצות הש״י והנה היה בזה תועלת לתת יראה לנשארים שלא ילחמו עם ישראל : ויאמר

רדק

מלא קרנך שמן · אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל נראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי יי' ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתו' ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שיעור ה המשיחה עם היציקה : לי מלך · ולא אמר לישראל מלך ר"ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי : עגלת בקר · מכאן כי אף על פי שהיה מבטיח הקב"ה הנביא או הצדיק אע"פ כן הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת וגם נ"כ נראה לו המלאך והבטיחו ואמ' לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי יי' היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולו' אחר הבטחת האל ית' כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידי' וגם פעמי' היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתו' ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יריאיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מ מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחייו והיה לו לבקש תחבולה איך ילך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב"ה עגלת בקר תקח בידך כי בכל מקו' היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון ולמדו רז"ל מזה הפסוק שמכוה לשמות בדברי שלו שהרי הקב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנ' לא תנסון את יי' אלהיכם · וי"מ כי הקב"ה אמ' לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי לזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו ג"כ במדרש מה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו עבור לפני העם הזה לפי שאמ' לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הקב"ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך : את אשר אומר אליך · ולמה לא אמר לו מתחילה שימשח דוד כדי שידעו כלם כי מיי' הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם נאמר לו על פי הנבואה : ויחרדו ויצאו ויתקבצו לצאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכתי' לשון קבוץ ואתכנשו ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח ליי' באתי : ויאמר שלום בואך · הגדול שבזקנים אמ' ואפשר שישי היה : התקדשו · כתרגו' אזדמנו וכן ויקדם : בבואם · בבית : ויאמר אך נגד יי' משיחו · פי' אמר בלבו כי חשב כי זה הוא המלך שבואו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי כי ראהו יפה צורה וקומה כשאול וחשב כי הקב"ה בוחר באנשי' יפה קומה וצורה למלכות כדי שיהא מוראו על העם וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו יי' כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה וצורה יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שייראו ממנו העם ובלבד שיהיה לבו טוב וישר ופי' נגד יי' משיחו כמו נכח יי' דרככם כלומר יי' יהיה עמו ות"י תקין קדם יי' משיחיה וכן תרגם נכח יי' אתקין יי' : אל תבט אל מראהו · בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אע"פ שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו : גבוה · שם בפלס גדול העצה וי"מ כי כאשר אמר נגד יי' משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מיי' שלא יחליף שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומתו : גם בזה

מלא ה' דגש בקריאה וסי' מלא שבוע זאת ונתנה לך · מלא את אמתחות האנשים · מלא קרנך שמן · כלא פניהם קלון · מבחר עצמים מלא · וחד ומלא חפניך גחלי אש : עגלת ה' וסימ' ולקחו זקני העיר · עגלת בקר תקח בידך · יחיה איש עגלת בקר · עד צער עגלת שלישיה מצער חרנים עגלות שלישיה

מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל־יִשַׁי בֵּית־הַלַּחְמִי כִּי־רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי וַיֹּאמֶר יְהוָה עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ וְאָמַרְתָּ לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי׃ וְקָרָאתָ לְיִשַׁי בַּזָּבַח וְאָנֹכִי אוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה וּמָשַׁחְתָּ לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ׃ וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שָׁלֹם בּוֹאֶךָ׃ וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח וַיְקַדֵּשׁ אֶת־יִשַׁי וְאֶת־בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם לַזָּבַח׃ וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ כִּי לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב׃ וַיִּקְרָא יִשַׁי אֶל־אֲבִינָדָב וַיַּעֲבִרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃

ה' יח · ג' · ג' · ה' חס' ו' בכ · ב' תעפה על העלה · ל' · ל' · ג' כת' וכ' קמץ ב'

א מְלִי קַרְנָךְ מִשְׁחָא וְאִיתָא אֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָת יִשַׁי דְּמִבֵּית לֶחֶם אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בִּבְנוֹהִי כְּשַׁר קֳדָמַי לִמְהֱוֵי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל אֵיכְדֵין אֵיזֵיל וְאִם יִשְׁמַע שָׁאוּל וְיִקְטְלִנַּנִי וַאֲמַר יְיָ עֶגְלַת תּוֹרִים תִּיסַב בִּידָךְ וְתֵימַר לְדִבְחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי׃ וּתְזַמֵּין לְיִשַׁי בְּשֵׁירוּתָא וַאֲנָא אֲחַוֵּינָךְ יָת דְּתַעְבֵּד וְתִמְשַׁח קֳדָמַי יָת דְּאֵימַר לָךְ׃ וַעֲבַד שְׁמוּאֵל יָת דְּמַלֵּיל יְיָ וַאֲתָא לְבֵית לֶחֶם וְאִתְכַּנָּשׁוּ סָבֵי קַרְתָּא לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם מֵיתָךְ׃ וַאֲמַר שְׁלָם לְדִבְחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי אִזְדַּמְּנוּ וְתֵיעֲלוּן עִמִּי לְשֵׁירוּתָא וְזַמֵּין יָת יִשַׁי וְיָת בְּנוֹהִי וּקְרָא לְהוֹן לְנִכְסַת קוּדְשָׁא׃ וַהֲוָה בְּמֵעַלְהוֹן וַחֲזָא יָת אֱלִיאָב וַאֲמַר בְּרַם תַּקִּין קֳדָם יְיָ מְשִׁיחֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל לָא תִסְתַּכַּל בְּחֶזְוֵיהּ וּבְרוּם קוֹמְתֵיהּ אֲרֵי רְחֵיקְתֵּיהּ אֲרֵי לָא כְּמָא דְּחָזַן בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חָזַן בְּעֵינֵיהוֹן וְקֳדָם יְיָ גְּלַן מַחְשְׁבוֹת לִבָּא׃ וּקְרָא יִשַׁי לַאֲבִינָדָב וְאַעְבְּרֵיהּ קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ואעבר

ד ירמיה : ויעברהו ח' חס' בליש' העברה וסי' נמסר ביהושע סימן ד' :

רשי

ויחרדו · מהרו לצאת לקראתו : ויאמר אך נגד יי' משיחו · ויאמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכו' : אל תבט אל מראהו · אל יופי תארו : כי מאסתיהו · לפי שכעסן הוא כמה שנ' ויחר אף אליאב בדוד : כי לא אשר יראה האדם · אף על פי שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה כאן אני מודיעך שאינך רואה : ויעבר

רלבג

ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני · ר"ל שאם ידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר יהרגני : ויאמר יי' עגלת בקר תקח בידך · ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמים וכבר היה אפשר לו זה כי אז נתרו הבמות והיה אפשר לו ל להקריבו בבמת יחיד ואע"פ שיהיה המשכן בנוב · וכבר אמר לי אחד מחכמי דורינו שמו ר' שלמה הנביא בפי' זה הפסוק דבר נאות מאד לפי הפשט וזה שהוא ראה שכבר בחר השם יתב' עגלה להעיר על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והיה הולך לערוף העגלה ולזה לא היה לשאול לחקור איך היה הולך במקום ההוא עם העגלה כי העגלה תערף באי זה מקום ימצא בו החלל באדמה והיה אומר על דבר מליצת הסיר כי היה לשאול לירא מהריגתו כי אותה העגלה שהיה הכונה בו לאות מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אמרו ואמרת לזבוח ליי' באתי לפי זה הפי' הוא לפי הנראה בעיני כי כאשר יבא לבית לחם ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום והוא שהוא בא לזבוח ליי' וזה נאות מאד ולזה תמצא שלא קדש שמואל מאנשי בית לחם יהודה כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה סודו : אך נגד יי' משיחו · יש שפירשו שהוא כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכה אמר על שאול כי נגד יי' משיחו וקרא משיחו שאול כי הוא היה משוח על יד שמואל והנה אמ' לו השם שלא יביט אל מראה שאול ואל גבה קמתו כי מאסהו כמו שקדם באמרו כי מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפי' אמרו גם בזה לא בחר יי' כי לפי זה הפי' לא תהיה הוראה מדברי השי' לשמואל שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו הפך זה באולי והנראה בעיני כי אמר שמואל אך נגד יי' משיחו כאשר ראה אליאב חשב שיהיה הוא הראוי למלוכה מצד מראהו שהיה טוב וגובה קומתו שהוא ראוי למלך למען יהיה לו כח גבורה להלחם מלחמות יי' וענהו השם שלא יביט אל מראה אליאב ואל גובה קומתו כי מאסהו מצד שאין לבבו ישר כי השי' יראה ללב והנראה בעיני השם איננו ראוי למלך וכאשר הבין זה שמואל מדברי השי' אז אמר לישי שיקרא לאחד מבניו כי לא בחר יי' בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב ובסוף הענין נמשח דוד וידמה שכבר נמשח בשמן המשחה ולא בזהו בלבנו שם שימלא קרנו · והנה

רבינו ישעיה

לזבוח להשם באתי · שהבמות היו מותרות משנחרבה שילה : ואל גבוה קומתו · חופס ן גבוה · רבות גבוה : כי לא אשר יראה האדם · אתה אמרת אני הרואה ואינו כן · עוד יאחר הקטן · פועל עבר ·

גם בזה לא בחר יי׳ ׳ לפי שלא אמר לו יי׳ ידע כי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך ׃ לא בחר יי׳ באלה ׳ בקמץ הבית והם שנים במקרא בקמץ זה ולא תוכל ללכת באלה ׃ עוד שאר הקטן ׳ פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל ׃ שלחה וקחנו ׳ הביאהו כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה ׃ כי לא נסוב ׳ פי׳ לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול עמו וקודם שאכלו משח דוד ׃ עם יפה עינים ׳ כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים ׃ וטוב רואי ׳ שם בשקל כורי חולי וכן לא תשורנו ענין רואי והספור הזה להודיע שהגון היה למלכות כי יפה תואר היה ׃ קום משחהו ׳ קום ענין זירוז וכן קום עבור את הירדן הזה קומו ועברו לכם קום התהלך בארץ ׳ ורבותינו ז״ל דרשו אמר לו הקב״ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו ׃ כי זה הוא ׳ זהו שיהיה מלך לא כאשר חשבת אתה א׳ פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך ׳ ויש בו דרש זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן ה׳ המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד ׃ בקרב אחיו ׳ לומר שנבחר מכלם ׃ ותצלח רוח יי׳ אל דוד ׳ כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם יי׳ על דוד וכן רוח יי׳ סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם יי׳ דהות עם שאול עדת מיניה וזאת רוח ה׳ הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורי׳ ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח יי׳ רוח הקדש ורוח גבורה ׃ ובעתתו ׳ בעתה אותו עד שלא היה בדעתו ׃ מבעתך ׳ רגש התי״ו לחסרון תי״ו למ״ד הפעל ׃ עבדיך לפניך ׳ לעשות מה שתצוה יאמ׳ אדונינו להם שיבקשו איש מנגן ׃ יודע מנגן בכנור ׳ יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור וכת׳ גבר דידע לנגנא בכנורא ׃ וגבור חיל ׳ שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר ה׳ הארי והדוב ׃ ואיש מלחמה ׳ יודע בעניני המלחמה והורגל בה ׃ ונבון דבר ׳ כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש ׃ ואיש תאר ׳ פי׳ תאר יפה וכן אנשי מדות מדות גדולות וכת׳ וגבר שפיר בריוה ׃ ויי׳ עמו ׳ כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברים ששבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה ׃ חמור לחם ונאד יין ׳ חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכת׳ טעון חמרא בלחם וי״מ חומר כבור מן חמורתי׳ חמרים חמרים ׃ נושא כלים ׳ נושא כלי זיינו ׃ רוח אלהים אל שאול ׳ פי׳ רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכת׳ רוח בישא מן קדם יי׳ ׃ ורוח לשאול ׳ מן הגוקה שהיה בו מרוח רעה ׃ וטוב

שלחה ו׳ וסימ׳ שלחה הנער אתי ׳ ויאמר שמואל אל ישי ׳ וישלח שאול מלאכים ׳ שלחה נא לי אחד ׳ ודליותיו שלחה לו ׳ ואת תעלותיה שלחה ׃ וטוב י״ו וסימ׳ ויצמח יי׳ אלהים ׳ ובערת דם הנקי מישראל ׳ למען תחיון ׳ וישלח ויביאהו ׳ יאמר נא אדננו ׳ והיה בהיות רוח אלהים ׳ ויקרא אכיש אל דוד ׳ עודנו

רש״י

ויעבר ישי שמה ׳ הוא שמעא ׃ שאר הקטן ׳ נשאר הקטן ׃ לא נסב ׳ לאכול כל מושב בעזרה קרויה היסבה ׃ ותצלח רוח יי׳ ׳ רוח גבורה ׃ עבדיך לפניך ׳ הנה עבדיך לפניך אשר יעצו מכותיך ׃ אחד מהנערים ׳ מיוחד שבהם דואג האדומי ׃ יודע נגן ׳ כל עצמו נתכוון להכניס עין רעה על שאול בדוד שיתקנא בו ׃ באזנם

ויעבר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר יהוה ׃ ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר יהוה באלה ׃ ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו פה ׃ וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי ויאמר יהוה קום משחהו כי זה הוא ׃ ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח יהוה אל דוד מהיום ההוא ומעלה ויקם שמואל וילך הרמתה ׃ ורוח יהוה סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יהוה ׃ ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך ׃ יאמר נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך ׃ ויאמר שאול אל עבדיו ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאותם אלי ׃ ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר ויהוה עמו ׃ וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך אשר בצאן ׃ ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח ביד דוד בנו אל שאול ׃ ויבא דוד אל שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כלים ׃ וישלח שאול אל ישי לאמר יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני ׃ והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול

ואעבר ישי שמה ואמר אף בדין לא רעוא קדם יי׳ ׃ ואעביר ישי שבעא בנוהי קדם שמואל ואמר שמואל לישי לא רעוא קדם יי׳ באלין ׃ ואמר שמואל לישי השלימו עולימיא ואמר עוד א אשתאר זעירא והא רעי בענא ואמר שמואל לישי שלח ואיתיניה ארי לא נסתחר עד מיתוהי הכא ׃ ושלח ואיתיה והוא סמוק עינוהי יאין ושפיר בריוה ואמר יי׳ קום משחיה ארי דין הוא ׃ ונסיב שמואל ית קרנא דמשחא ומשח ית דוד בגו אחוהי ושרת רוח נבואה מן קדם יי׳ על דוד מיומא ההוא ולעילא וקם שמואל ואזל לרמתא ׃ ורוח גבורא מן קדם יי׳ דהוות עם שאול עדת מיניה ומבעתא ליה רוח בישא מן קדם יי׳ ׃ ואמרו עבדי שאול ליה הא כען רוח בישא מן קדם יי׳ מבעתא לך ׃ יימר כען ריבוננא עבדך קדמך יבעון גברא דידע לנגנא בכנורא ויהי כד תשרי עלך רוח בישא מן קדם יי׳ ויגנן בידיה ויוטב לך ׃ ואמר שאול לעבדוהי חזו כען לי גברא דמוטיב לנגנא ותיתונניה לותי ׃ ואתיב חד מעולימיא ואמר הא חזיתי בר לישי דמבית לחם ידע לנגנא וגבר חילא וגבר עביד קרבין וסוכלתן בעיצה וגברא שפיר בריוה ומימר דיי׳ בסעדיה ׃ ושלח שאול איזגדין לות ישי ואמר שדר לי ית דוד ברך די בענא ׃ ונסיב ישי טעון חמרא מלחמא וגרב דחמר וגדיא בר עיזי חד ושדר ביד דוד בריה לות שאול ׃ ואתא דוד לות שאול ושמיש קדמוהי ורחמיה לחדא והוה ליה נטיל זיינין ׃ ושלח שאול לות ישי למימר ישמש כען דוד קדמי ארי אשכח רחמין קדמי ׃ והוה כד שריא רוח בישא מן קדם יי׳ לות שאול ונסיב דוד ית כנורא ומנגן בידיה ומתרווח לשאול

רבינו ישעיה

ותצלח רוח יי׳ אל דוד׳ פירו׳ ושרת רוח נבואה ׃ מבעתך ׳ דנפות התי״ו להביא תי״ו הפעל ׃ עבדיך לפניך ׳ כל מה שתאמר אנו מזומני׳ לעשות ׃ ויי׳ עמו ׳ פירו׳ שכל מה שהוא עושה השם מצליח בידו ׃ ויהי לו נושא כלים ׳ פירוש בכל מקום שהיה הולך היה נושא כלי אחריו שלא היה הולך בכל מקו׳ בלא כו ׃

רלב״ג

והנה ספר שהיום ההוא באלה רוח יי׳ אל דוד בדרך שהיה מצליח בכל אשר היה עושה וסרה רוח יי׳ מעם שאול שהיתה לו תחלה בכל אשר יפנה וסבב הש״י שבעתהו רוח רעה להמיתו בלא עתו כי מאסהו ממלך עם שזה היה כלי להתקרב דוד אל המלוכה בדרך השם אשר לו נתכנו עלילות ׃ וגבור חיל ואיש מלחמה ׳ הנה קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמה מי שהוא יודע להמציא תחבולות עם אויביו ולנצחם והנה תאר דוד בשו התארים כי מי שיש לו אלו ה׳ המדו׳ יותר ראוי לבא בהיכל מלך ואף על פי שלא היה המבוקש ממנו תחלה כי אם שיהיה מטיב לנגן ׃ ונבון דבר ׳ הוא האיש המכלכל דבריו במשפט ובתבונה ׃ ואיש תאר ׳ ולזה הוא יות׳ ראוי לבא בהיכלי מלך ׃ ויי׳ עמו ׳ כל אשר הוא עושה יי׳ מצליח ולזה אפשר שתסור הרוח הרעה ממך בהיותו עמך כי מברכת המצליחי׳ יתברכו אדוניהם עם שזה גם כן היה סבה אל שיהיה דוד ראוי יותר לבא בהיכלי מלך ולזה שבחוהו בכל שו התארים כי כבר ימצאו רבים מטיבים לנגן אך אינם שלמים באלו הענינים כדוד ולזה בחרוהו מבין שאר המנגנים ׃ איש

מדבר והנה יהונתן׳ מקול מפלתו הרעשתי׳ ועצמם הלוים שמעיהו׳ יניע כפיך כי תאכל׳ כל ימי עני רעים׳ תאות אדם חסדו׳ ויצא המן ביום ההוא׳ וטוב לא יהיה לרשע׳ וטוב משניהם את׃

רדק

וטוב לו, פעל עבר: באפס דמים, המ"ם דגושה והוא שם מקום ובדברי הימים בפס דמים נזכר במלחמת דוד, ובדרש רבי יוחנן אמר בחלק שמקתא ור' שמואל בר נחמן אמר שמשם פסקו דמים לישראל: עומדים אל ההר מזה, וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים: ויצא איש הבינים, לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבינים ויש בו דרש ועוד כתבנו ות"י ונפק גבר' מביניהון: וכובע נחשת, מלעיל וכן וקובע ישועה בראשו ותרגום מגבעות קובעין והוא אחד בכף ובקוף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רז"ל גרי מקולס נקרא כן לפי שהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונראה ככובע על הראש: ושריון קשקשים, ת"י ושריון גלבין בכף ויש נוסחאות כתוב בבי"ת והוא קלפין שתרגום קשקשת ובדברי רבו' ז"ל לובשי שריון קליפה ופי' כי כ"ל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעות כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת: שקלים נחשת, שקלי נחשת כמו סינים כסף: ומצחת נחשת, ת"י וטרקלילין דנחש פי' שם של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות עם הזהב או כסף על מצחם ואותו נקרא מצחה על דרך האמת: וכידון נחשת, ת"י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום נטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה ברמות רומח אבל היתה לו תכונ' אחרת במקצת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון אינו רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם שזה לא נזכר וזה היה לו בין כתפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו: כמנור אורגים, תרגם יונתן כאכסן דגרדאין והוא יתד ה האורג: שקלי ברזל, כמו שקלי ברזל וכן סיני כסף ומה שאמר למעלה שקלים נחשת והנה אמ' שקלי ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר ש שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכ' זכר בה שקלי ברזל: הלא אנכי הפלשתי, כלו' אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם: ואתם עבדים לשאול, כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו' כשעמוד ודוד

רבינו ישעיה

באפס דמים. שם מקום: ויש לומר על שם שהיה מקום מוכן למלחמ' ולשפו' דמי' נקרא כן כלומ' אין שפיכת דמים: ויצא איש הבנים. בעבור שהיה עומד בין שתי המערכות נקרא כן: ושריון קשקשים' כמו קשקש' שהיא מגורה על הדג ואין ריוח בין קשקשת לקשקשת כך היה עשוי שריונו שלא היה עשוי נקבים נקבים שיוכל להכנס החץ בתוך הנקב א"א קלפת ברזל היתה נופלת בין טבעת לטבעת לסתום הנקבים: ומצחת נחשת על רגליו כעין טבלאות של נחשת העומדת בין כתפיו ואין זה כמו נטה בכידון שאותו הוא כמו רומח וכן ת"י רומחי והם שוים במכתא ומתחלפין בפתרון: כמנור אורגים. הוא עץ האורגי' שכורך עליו החוט' וכו' ולהב' חניתו. פי' הברזל שבראש הרומ' שהיה מבריק כמו הלהב: ברו לכם איש. פרשו ברור ולקוחתו בנו' ...

ויאספו י' פתחין בקריאה וסימ' נמסר בסדר שמות, וסים' בלשון תרגום סביא שלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא: עומדים אל ההר עמידה אל י' בליש' בקריאה וסי' ופלשתים עמדים אל ההר מזה ב' בפסוק, וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי, ויעמד המלך אל יד השער, וילך הנביא, כי עמד מלך בבל אל אם, וירדו שאגיותיהם, אל העומדים לפניו לאמר, אל העמד לנגדי, והוא בא ויעמד אל אדניו, אל דרך עמדי וצפי:

וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה:

א ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה ויאספו שכה אשר ליהודה ויחנו בין שוכה ובין עזקה באפס דמים: ב ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה ויערכו מלחמה לקראת פלשתים: ג ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם: ד ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו מגת גבהו שש אמות וזרת: ה וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת: ו ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו: ז וחץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ונשא הצנה הלך לפניו: ח ויעמד ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי: ט אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אתנו: י ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה תנו לי איש

(Masoretic notes: יז ג' בטע' לעי' · יב · ב' · יד · לג"ג' בכיב' ול' בסת' · קריא' ב' חס' · ל' ל' בטע' · ל' · ל' · יעז' ח' · כ' חס' כי תרף · בג ל' · ל' · ל' זקף קמץ ותר כתח בן תא)

וטאיב ליה ומסתלקא מניה רוח בישא: וכנשו פלשתאי ית משריתהון לאגחא קרבא ואתכנשו לשוכה די לשיבט יהודה ושרו בין סוכו ובין עזקה באפס דמים: ושאול ואנש ישראל אתכנשו ושרו במישר בוטמא וסדרו קרבא לקדמות פלשתאי: ופלשתאי קיימין על טורא מכא וישראל קיימין על טורא מכא וחילתא ביניהון: ונפק גברא מביניהון ממשרית פלשתאי גלית שמיה מגת רומיה שיתא אמין וזרתא: וקולס דנחש על רישיה ושריין גלבין הוא לביש ומתקל שיריונא חמשא אלפין תקלי נחשא: וטרקלילין דנחש על ריגלוהי ומסחפא דנחש נפיק מן קולסא ומטל דנחש בין כתיפוהי: ואעא דמורניתיה כאכסן דגרדאין ושיננא דמורניתיה מתקל שית מאה תקלי ברזלא ונטיל תריסא אזיל קדמוהי: וקם ואכריז על סדרי ישראל ואמר להון למה תיפקון לסדרא קרבא הלא אנא פלישתאה ואתון עבדין לשאול אנא הוא גלית פלישתאה דמן גת דקטלית תרין בני עלי כהני חפני ופנחס ושביתי ית ארון קימא דיי ואבילית יתיה לבית דגון טעותי והוה תמן בקירוי פלשתאי שבעא ירחין אף כל קרב וקרב דהוו להון לפלשתאי אנא נפיק בריש חילא ונצחנא בקרבא ורמינא קטילין כעפרא דארעא ועד כען לא אכשרו יתי פלשתאי למהוי רב אלפא עליהון ואתון בני ישראל מה גבורא עבד לכון שאול בר קיש דמן גבעתא דמניתון יתיה מלכא עליכון אם גבר גבר הוא ייחות ויעביר קרבא עמי ואם גבר חלש הוא בחרו לכון גברא וייחות לותי: אם יכול לאגחא קרבא עמי ויקטלינני ונהי לכון לעבדין ואם אנא איכול ליה ואקטלניה ותהון לנא לעבדין ותפלחון יתנא: ואמר פלשתאה אנא חסדית ית סידרי ישראל יומא דין למיסר איתו לי גברא ונגיח

רשי

באפס דמים, כך שם המקו': איש הבנים, גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות: ושריון קשקשים, מין קשקשות דגים עשויין מברזל כופלים על גבי השריון קשקשת לכל נקב: ומצחת נחשת, כמין יד ברזל היוצא מן הכובע שנגד החוטם שקורין כש"ל בלע"ז והיתה מגעת לו עד רגליו: וכידון נחשת, ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי כמין חנית נחשת בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתיפיו להגן על צוארו מן החרב: כמנור אורגים, כאכסן דגרדאין אינשוב"לא בלע"ז: שש מאות שקלים, כל השקלים האמורים בנביאים מנים: למה תצאו כולכם לערוך מלחמה, ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וגו': הלא אנכי הפלשתי, אינני לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואף על פי שבמלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם כ כשעיתם עבדי' לשאול ולא יושיע אתכם מ מימיו בגבורתו: ברו לכם איש, בררו לכם איש את שאול וירד אלי: חרפתי

רלבג

איש הבינים, קראו כן לפי שהיה הולך בין מערכת פלשתים ובין מערכת ישראל והנה זה האיש היה לפי מה שאחשב שר אחד משרי פלשתים וזהו אמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי ובזה היה מתפאר כנגדם כי אף על פי שאין ממנהג השרים והסגנים להלחם כי אם עם השרים והסגני' אשר כנגדם הנני מתיר עצמי להלחם עם אי זה שיהיה במחנה רב כמו מחנה ישרא' ובזה האופן חרף מערכות ישראל שהוא כאילו אמ' שאין בהם איש יוכל להלחם עמו: ושריון קשקשים, הם פלטאש בלע"ז והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה נושא שהיה רב מאד לפי מה שנזכר: וכידון נחשת בין כתפיו, אחשוב שהוא גורג"יירה עשויה מפלט"אש סביב צוארו: ועץ חניתו כמנור אורגים, הוא יתד הארג שהוא גם מאד ביחס אל הכהות תמעור עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר וזה ענין נפלא מאד מורה על כח הפלשתי הזה: יקן

רש"י: אפרתי, בית לחם יושבת בארץ אפרת: ולו שמנה בנים, ומה שכתוב בדברי הימים אוצם הששי דוד השביעי ולא כתב יותר יש לומר שאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם: באנשים, מונה בחשיבות החשובים: ודוד הוא הקטן, שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו ודוד היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו: השכם והערב, אמרו רבותינו כדי לבטלן מקרית שמע: חריצי חלב, גובנין דחלבא: לשר האלף, אני אומר לשר של אותו שבט שאני ממנו שלפי השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם ואני שמעתי לשר האלף זה יהונתן שאמור עליו ואלף היו עם יהונתן בגבעת בנימין: ואת ערובתם תקח, ואת ערובת הכלתם ושלומם תקח באזניך ובלבך ותגיד לי וכן תרגם יונתן וית טיבהון תייתי: ערובתם, לשון הבלה כמו ערוב עבדך לטוב גרנטי"ם בלע"ז ורבותינו אמרו גטי כריתות יקח מאתם ויביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה: המעגלה, סביבות המחנה שעושים מעגל והיוצא חוץ לא לפנים ולא לאחור מתחייב לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכו האויבי' לאחור מבקש הוא לנוס: ותערך ישראל, מערכת ישראל: שומר הכלי', של בני הצבא: ממערות

ונלחמה ד' בקריאה וסי' ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי, ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין, תנו לי איש ונלחמה יחד דגלית, ונלחמה אתם במישור, ונמסר גם בריש שפטים: והשלשי ג' חס' וסים נמסר בסדר וישמע יתרו: ואת אחיך ב' וסי' תפקד לשלום ואת ערבתם תקח, במיטב הארץ הושב את אביך:

וְנִלָּחֲמָה יָּחַד׃ וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד׃

וְדָוִד בֶּן־אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים׃ וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת בְּנֵי־יִשַׁי הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְשֵׁם ׀ שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו אֲשֶׁר הָלְכוּ בַּמִּלְחָמָה אֱלִיאָב הַבְּכוֹר וּמִשְׁנֵהוּ אֲבִינָדָב וְהַשְּׁלִשִׁי שַׁמָּה׃ וְדָוִד הוּא הַקָּטָן וּשְׁלֹשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי שָׁאוּל׃ וְדָוִד הֹלֵךְ וָשָׁב מֵעַל שָׁאוּל לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אָבִיו בֵּית־לָחֶם׃

וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב וַיִּתְיַצֵּב אַרְבָּעִים יוֹם׃

וַיֹּאמֶר יִשַׁי לְדָוִד בְּנוֹ קַח־נָא לְאַחֶיךָ אֵיפַת הַקָּלִיא הַזֶּה וַעֲשָׂרָה לֶחֶם הַזֶּה וְהָרֵץ הַמַּחֲנֶה לְאַחֶיךָ׃ וְאֵת עֲשֶׂרֶת חֲרִצֵי הֶחָלָב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשַׂר הָאָלֶף וְאֶת־אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם וְאֶת־עֲרֻבָּתָם תִּקָּח׃ וְשָׁאוּל וְהֵמָּה וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק הָאֵלָה נִלְחָמִים עִם־פְּלִשְׁתִּים׃

וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד בַּבֹּקֶר וַיִּטֹּשׁ אֶת־הַצֹּאן עַל־שֹׁמֵר וַיִּשָּׂא וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יִשָׁי וַיָּבֹא הַמַּעְגָּלָה וְהַחַיִל הַיֹּצֵא אֶל־הַמַּעֲרָכָה וְהֵרֵעוּ בַּמִּלְחָמָה׃ וַתַּעֲרֹךְ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעֲרָכָה לִקְרַאת מַעֲרָכָה׃ וַיִּטֹּשׁ דָּוִד אֶת־הַכֵּלִים מֵעָלָיו עַל־יַד שׁוֹמֵר הַכֵּלִים וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא וַיִּשְׁאַל לְאֶחָיו לְשָׁלוֹם׃ וְהוּא ׀ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבֵּנַיִם עוֹלֶה גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי שְׁמוֹ מִגַּת

תרגום: ונגיח קרבא כחדא: ושמע שאול וכל ישראל ית פתגמי פלישתאה האלין ואיתברו ודחילו לחדא: ודוד בר גבר אפרתי הדין מבית לחם דבית יהודה ושמיה ישי וליה תמניא בנין וגברא ביומי שאול סיב מני בבחיריא: ואזלו תלתא בני ישי רברביא אזלו בתר שאול לקרבא ושום תלתא בנוהי דאזלו לקרבא אליאב בוכרא ותנינה אבינדב ותליתאה שמה: ודוד הוא זעירא ותלתא רברביא אזלו בתר שאול: ודוד אזל ותב מלות שאול למרעי ית ענא דאבוהי בית לחם: וקריב פלישתאה ומקדים ומחשיך ואתעתד ארבעין יומין: ואמר ישי לדוד בריה סב כען לאחך מכילתא דקליא הדין ועסרא טולמין דלחמא הדין ואוביל למשריתא לאחך: וית עסר גובנין דחלבא האלין תוביל לרב אלפא וית אחך תסער לשלם וית טיבהון תייתי: ושאול ואינון וכל אנש ישראל במישר בוטמא מגיחין קרבא עם פלשתאי: ואקדים דוד בצפרא ושבק ית ענא על נטרא ונסיב ואזל כמא דפקדיה ישי ואתא לכרקומא ומשריית עבדי קרבא נפקו לסידרא ויביבו בקרבא: וסדרו ישראל ופלשתאי סידרא לקדמות סידרא: ושבק דוד ית מניא דעלוהי על יד נטיר מניא ורהט לסידרא ואתא ושאיל לאחוהי בשלם: והוא ממליל עמהון והא גברא מביניהון סליק גלית פלשתאה שמיה מגת

שומר י' מלאים וסי' ויטש את הצאן על שומר, הנה לא ינום, שוא שקד שומר, שומר יי' את כל אהביו, ארח לחיים שומר מוסר, צנים פחים, שומר הברית והחסד, שומר מצוה לא ידע, ושומר הבגדים, ואת שומר ואת חותם: עולה ה' מלאים בליש' בקריאה וסימ' מן ההר החלק העלה שעירה, והנה איש הבינים עולה, והעולה מתוך הפחת יפול, ואל הכתף מחוצה, מקנה אף על עולה:

רד"ק: ודוד בן איש אפרתי הזה, אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לספר עניינו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי הוא להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשה היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת עניינם ושלח להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה: זקן בא באנשי', באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בימי הזקנה והחולשה שהם כימי המיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו וב"ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה וי"ת בא באנשי' מני בבחירייא ורז"ל אמרו בא באנשי' זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא: וילכו, ואחר כך אמר הלכו ר"ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול: והשלישי שמה, הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי הימים ושמעא השלישי: השכם והערב, בקר וערב כדי להבהילם, ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית: ויתיצב ארבעים יום, התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם ובדרש ארבעי' יום כנגד ארבעי' יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה, ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה נעמי ובזכותה נתלה לבנה ארבעים יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה: איפת הקליא הזה, בא על דרך בעלי הה"א והאלף בסקל כביא נשיא והאלף בו תמורת הה"א לאמר הפעל וכמוהו ונ"א תתן עלימו דם נקי: ועשרה לחם, ת"י ועסרא טולמין דלחמא הדין פירוש חלות לחם: והרץ המחנה לאחיך, אמ' לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו: חריצי החלב, כתרגומו גובנין דחלבא: לשר האלף, פי' שר האלף שהי ממנה בו: ואת ערובתם תקח, המשכונות שמשכנו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם וי"ת וית טבהן תיתי כלומר עניינם תקח ותלמד ותגיד לי ודעת רז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה אמרו ערובתם דברי המעורבים בינו לבינה כלומר הקדושין והנשואין שביניהם והגט מסלק אותם: המעגלה, לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל וי"ת לכרקומא וכן תרגם אנקלוס ובמית מצור ותבנ כרקומין וכן בדברי רז"ל עיר שכבשה כרקום ובניין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסין ובשלשלאות שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שזנין ופלשלאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבדיל העיר או המחנה האחר כמו שכתוב והרעו במלחמה: ותערוך ישראל, עדת ישראל: שומר הכלים, שהיה שומר כלי אנשי המחנה בגדיהם ואשר עמהם: ממערות

רבינו ישעיה

זקן בא באנשי', בא ב[illegible] לאנשי' הטובים והגנו[illegible]: לשר האלף שהוא ממונ' עליהם: ואת ערבתם תקח, פי' משכם, אם יש להם שום משא לשלות לבתיה' וכבדי' עליהם יקח ויביא אותו ודומה לו ביחזקאל ברוב רוכך ומערבך העסרת מלכי ארץ והיתה יש שם כמהו: ויבא המעגלה, פי' המחנה קורא המעגל שמתקבצין האנשים לעמוד כגורן עגול: והחיל היוצא אל המערכה והרעו במלחמה, הוי"ו יתירה: ותערוך ישראל, כמו גלתה יהודה: על יד שומר הכלים, שמיכהו שומר עליהם.

רלב"ג

זקן בא באנשים, ר"ל בא במדרגת האנשים הישישים או יהיה הרצון באמרו בא באנשי' שלגודל מעלתו היה בא כאשר יבא עם חברה נכבדת מ האנשים שלמים רבים היו מלווים אותו: תביא לשר האלף, ר"ל שר האלף אשר היו שלשת בני ישי תחתיו ולזה צוה שיזכור לו אחיו לשלום בתתו לו זה המתן למען ימצאו חן בעיני שר האלף שהוא עליהם: ואת ערובתם תקח, ידמה לפי מה שאחשוב שהם שלחו לאביהם ישלח להם המצטרך למזון ונתנו ביד השליח ערבון יביא לאביהם למען יתן לו האמנ' עם שכבר היה הערבון ההוא נכר לאביהם שהוא משלהם ולזה אמר ישי שיקח עמו ערובתם להביא להם על הדבר שאמ' קח נא לאחיך איפת הקליא הזה או יהיה הרצון בזה שיקח עמו להביא להם ערובתם שנהגו למשכן הערבון ההוא במחנה כשהיו במלחמה כדי מספיק להם כל ימי היותם במחנה וזה כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק להם כי אם לזמן מועט ולזה הוצרך ישי לצוות לדוד שיביא להם ערובתם: נלחמים עם פלשתים, ר"ל שהיו משתדלים להלחם עם פלשתים: ויבא המעגלה, ר"ל במחנה ונקרא כן לפי שיושבים בעגול להשמר שלא יבאו עליהם האויבים בכל צד מצדדי המחנה: והנה

רדק

ממערות פלשתים, כן הוא כתיב וקרי ממערכות והקרי מבואר והכתיב פירושו ממחנות פלשתים מהמישור שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שתי ממישור גבעה והנה הכתיב והקרי קרובים וזה יפסר ות״י על דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש בכתוב ובאים הבינים רחוקה שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו ממערות פלשתים מאה ערלות שהערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד כנא פי׳ בן מאה אנשים וכלב אחד שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת נעמי והרפה כמו ערפה אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו וסברת אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשים רבים ו״מ כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרים אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת ויש מתרצים שתי הסברות שי משכבת הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת משני אנשים: הראיתם, ברגש הרי״ש לחזק קריאתה מפני הא התימה אשר עליה אע״פ שאין מנהג הרי״ש להדגש ברוב: יעשרנו המלך, משפטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנה כמו תעשירנה: יעשה חפשי חפשי ממשפט המלוכה ות״י יעבד רברבין בישר׳ אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר״ל חפשי כמו אשרך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה יקראו שעניינם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים ור״ל יעשה שישו׳ בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר:

ויחר אף אליאב, כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם ה הפלשתי והיה רחוק בעיניו שיוכל מידו אם ילחם עמו לפיכ׳ חרה אפו בו: את זדונך, ת״י את בקרנותך הב״ת כמו פא״עיים הפקר וקלו דעת כלומר שאתה מקפיר עצמך לבא ולעזוב הצאן וכת״י פוחזין בקרין והוא כמו פקרין בפ״א וכן במשנה הבקר עניים הבקר כמו הפקר בפ״א: הלא דבר הוא, כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומ׳ אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לצאות אף על פי שאני מדבר: אל מול אחר, פי׳ אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום: אל יפול לב אדם עליו, פי׳ על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם ב בעבורו כי אני אלחם עמו: ואת הדוב, פי׳ ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאו׳ מהתרגו׳ ואת הדוב ואף דוב׳: והחזקתי בזקנו, ת״י ואחדית בלועיה ר״ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון: והכתיו והמיתיו, ב״יוד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל: גם את הארי גם הדוב, כל אחד לרבות על חבירו וכן גם בלכתם גם בקרבם, ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומר גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלש׳ רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעות כיצד ארי ושני גבורותיו והדוב וגורו: ונתן

רבינו ישעיה

מה עשיתי עתה הלא דבר הוא, וכי חיד ירדתי להלחם עמו דיבור בעלמא דברתי ולא עשיתי שום מעשה וכדי לשתקו מעליו אמר כך: ובא הארי ואת הדוב, א״נ יתר: גם הארי גם הדוב, פי׳ ראשו עונה לסופו וסופו לראשו, ארי וגם הדוב, הדוב וגם הארי, ודומה לו גם לי גם לך לא יהיה: והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם, יהי רצון שיהא כאחד מהם:

ועל מי ד׳ בקריאה וסימ׳ ועל מי נטשת מעט הצאן, ועל מי הרמות קול דמלכים, וחברו דישעיה, ועל מי לא יקום אורחו: מנעריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ כי יצר לב האדם רע, והוא איש מלחמה מנעריו, שאנן מואב מנעריו, בתרא מל׳:

תרגום

מסדרי פלישתאי ומליל כפתגמיא האילין ושמע דוד: וכל אנש ישראל במחזיהון ית גברא ואפיכו מן קדמוהי ודחילו לחדא: ואמר אנש ישראל החזיתון גברא דסליק הדין ארי לחסדא ית ישראל סליק ויהי גברא דיקטליניה יעתריניה מלכא עותר סגי וית ברתיה יתן ליה וית בית אבוהי יעביד חורין רברבין בישראל: ואמר דוד לגבריא דקיימין עמיה למימר מה יתעביד לגברא דיקטול ית פלשתאה דהכי ויעדי חסודא מעל ישראל ארי מן פלישתא ערלא הדין ארי חסד סידרי עבדי קרבא דעמיה דיי קיימא: ואמר ליה עמא כפיתגמא הדין למימר כדין יתעביד לגברא דיקטליניה: ושמע אליאב אחוהי רבא במללותיה עם גבריא ותקיף רוגזא דאליאב בדוד ואמר למה דנן נחתיתא ועל מן רטשתא זעיר ענא האנון במדברא אנא ידענא ית בקרנותך וית בישורת לבך ארי בדיל למיחזי עבדי קרבא נחתיתא: ואמר דוד מה עבדית כען הלא פיתגם הוא דאמרית: ואסתחר מלותיה לקביל אוחרן ואמר כפיתגמא הדין ואתיבוהי עמא פתגמא כפתגמא קדמאה: ואישתמעו פתגמיא דמליל דוד וחויאו קדם שאול ודבריהי: ואמר דוד לשאול לא יתבר לבא דאנשא מיניה עבדך ייזיל ויגיח קרבא עם פלישתאה הדין: ואמר שאול לדוד לא תיכול למיזל עם פלישתאה הדין לאגחא קרבא עימיה ארי יניק את והוא גבר עביד קרבין מינקותיה: ואמר דוד לשאול רעיא הוה עבדך לאבוהי בענא ואתא אריא ואף דובא ונסיב אימרא מעידרא: ונפקית בתרוהי ומחיתיה ושיזבתיה מפומיה וקם עלי ואחדית בלועיה ומחיתיה וקטליתיה: אף ית אריא אף דובא קטל עבדך ויהי פלשתאה ערלא הדין כחד מנהון ארי חסד סידרי עמא דיי קיימא:

ואמר

מקרא

ממערות פלשתים וידבר כדברים האלה וישמע דוד: וכל איש ישראל בראותם את האיש וינסו מפניו ויראו מאד: ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל: ויאמר דוד אל האנשים העמדים עמו לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים: ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו: וישמע אליאב אחיו הגדול בדברו אל האנשים ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת: ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דבר הוא: ויסב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה וישבהו העם דבר כדבר הראשון: וישמעו הדברים אשר דבר דוד ויגדו לפני שאול ויקחהו: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה: ויאמר שאול אל דוד לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו: ויאמר דוד אל שאול רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר: ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו: גם את הארי גם הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כי חרף מערכת אלהים חיים:

רשי

ממערות פלשתים כתיב, רבותינו דרשו מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה: יעשה חפשי, מדברים האמורים במשפטי המלוכה: ובא הארי ואת הדוב, ואתא אריא ואף דובא: גם את הארי וגם הדוב, הרי אלו ריבויין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו: ומי אשר

רלבג

והנה התנדב דוד להלחם עם הפלשתי כאשר ידע מה יעשה לאיש אשר יכנו ודמה שעם היותו נשען בשם יתעלה שינקום נקמתו מהפלשתי הזה כי בא לחרף מערכות אלהים חיים שסבר נשען בזה על מה שייעדו שמואל מן המלוכה וכאלו חשב שזה יהיה כלי להשלים רצון השם ית׳ בהמצאת מלכותו כי עם היותו חתן המלך יתכן ש שתגיע לו ההצלחה במלוכה: והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא נסה להלחם עדיין ו והפלשתי היה איש מלחמ׳ מנעוריו מצורף לזה מה שהתפרסם מגודל גוף גלית ועוצם כחו, וכאשר

רשי

אשר הצילני מיד הארי · יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר ההוא אלא שלעתיד אני בא לידי שיוכא בה לתשועת ישראל ולסמוך עליה ולבא וזה אחד משני צדיקים שנתן להם רמז וחשו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו' לא לחנם עלתה בצדקת זו שנתפסה במשכב הערל הזה אלא ש שעתידה היא לעמוד לישראל ביום צרה : את מדיו כהפכו להיות כמדת דוד שמשמש בשמן המשחה גבה מכל העם משכמו ו ומעלה · וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד ב בדבר : ויואל ללכת · ולא אבה למיזל יש תיבות משמשות לשון וחילופו כמו משנף פורה ושרשך מארץ חיים : כי לא נסה · ארי לא אליף כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא אין שבחו של שם בכך לשון אחר ויואל ללכת רצה ללכת ולכסות ו וכאשר ראה שהיו כ כבדים עליו הסירם : חלוקי אבנים · אבני' דקות וחלקו' : ובילקוט ובתורמילה : לבהמת השדה · אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד כבר כטרפה דעתו של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו' ולחיית הארץ : ויפל

מסורה

הצילני ג' בקריאה וסימ' אשר הצילני מיד הארי · דרשתי את יי' ועונני · כי מכל צרה הצילני : באלה ב' ובספרא וסימ' לא בחר יי' באלה · ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי : ויראה ח' בקריאה וסימ' ויבט הפלשתי ויראה את דוד · וירדף נחזי אחרי נעמן · ויראה ולא יעשה כחן · ויראה וישוב

ויאמר דוד יהוה אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה ויאמר שאול אל דוד לך ויהוה יהיה עמך : וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון : ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל ללכת כי לא נסה ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד מעליו : ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו ויגש אל הפלשתי : וילך הפלשתי הלך וקרב אל דוד והאיש נשא הצנה לפניו : ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני עם יפה מראה : ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו : ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת השדה : ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יהוה צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת :

תרגום

ואמר דוד יי' דשזבני מידא דאריא ומידא דדובא הוא ישזבינני מידא דפלישתאה הדין ואמר שאול לדוד איזיל ומימרא דיי' יהי בסעדך : ואלביש שאול ית דוד לבושוהי ויהב קולס דנחש על רישיה ואלביש יתיה שירונא : וזריז דוד ית חרביה מעיל ללבושוהי ולא אבה למיזל ארי לא אליף ואמר דוד לשאול לית אנא יכיל למיזל באילין ארי לית בהון ניסא ואעדינון דוד מעלווהי : ונסיב חוטריה בידיה ובחר ליה חמשא שעיעי אבניא מן נחלא ושוי יתהון במאן רעיא די ליה ובתרמיליה וקלעיה בידיה וקריב לות פלישתאה : ואזל פלישתאה אזיל וקריב לות דוד וגברא נטיל תריסא קדמוהי : ואסתכי פלישתאה וחזא ית דוד ושטיה ארי הוה ינוק וסמוק שפיר בריויה : ואמר פלישתאה לדוד הכלבא שטי אנא דאת אתי עלי בחוטריא ולייט פלישתאה ית דוד בטעוותיה : ואמר פלישתאה לדוד איתא לותי ואתן ית בסרך לעופא דשמיא ולבעירא דארעא : ואמר דוד לפלישתאה את אתי עלי בחרבא ובמורניתא וברומחא ואנא אתי עלך בשמא דיי' צבאות אלהא סידרי ישראל דחסדתא :

יומא

מסורה

מכל פשעיו · ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב : ויקלל ד' בקריאה וסי' נמסר כסדר אמר : בשם יי' צבאות ד' דסמיכי וסי' ואני בא אליך בשם · אשר נקרא שם שם יי' · ויברך את העם · אל מקום שם : בחרב ח' בקריאה וסי' ויאמר דוד אל הפלשתים · וידעו כל הקהל הזה · ואותו הרגת בחרב בני עמון · הנני נותנך למגור · ונפלל חלל בתוכה · וירדו סוסים ורכביהם · ונפל אשור בחרב לא איש · ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה :

רדק

ויתן קובע נחשת על ראשו · בקו"ף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכ"ף והיא טעות הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקו"ף וכן הו' המסרה עליו לית כותיה בקוף ואמר כנה ומגן וקובע והוא מלרע ותרויהון מלא' ואחר קריא' כובע בכף כלם בר אילין תרין בקו"ף : ויואל ללכת · ת"י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי ה המלחמה האלה וכן אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ות"ת כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא כלומר לא יכירו הנס ש שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמ' ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו : ללכת באלה · בקמץ הבי"ת והם שנ' במסרה בקמץ הבי"ת זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר יי' באלה : חמשה חלוקי אבנים · אבנים חלוקים ר"ל ראוים לקלע וכן ת ת"י שעיעי אבניא · ובדרש למה חמש' אחד לשמו של הקב"ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלש' האבות אמ' הק"בה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף ו וגידף מערכות אלהים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם ש שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהני' שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של ת תוספתא הכתוב למעלה · ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה וגידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב"ה וזכרם של שלש' איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב : ובילקוט · כלי ששמים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט וי"ת ובתרמיליה והו' כלי עור או בגד שנושאין בו ה הולכי דרכים מזונות הדרך ו וקורין לו בערבי תעלאק"ה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמש' אבני קלע אפשר שלקט יותר אבני' שם בכלי האחד והחמשה שבחר שם בכלי האחר : ואדמוני עם יפה מראה · כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן שיהיה איש מלחמ' כי מי שהוא רגיל לבאת למלחמ' לא יעמוד בו יופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב : לכה אלי · לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחשת אש' עליו וזהו שאמ' הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמ' לו שיבא אליו · ובדרש ואבא אליך אין כתוב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו : ולבהמת השדה · כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות ויהיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואומר אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלות בשר וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף · ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכיל בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך יי' בידי וגו' עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עבד דידי ודידהון : והיה

רבינו ישעיה

חמשה חלוקי אבנים מן הנחל · אבנים שהחליקו אות' המי' שיהו נוחין לקלעם בקלע · ותרגומו שעיעי אבנים : בכלי הרועים אשר לו ובילקוט · הוי"ו יתירה ותרגם בתרמיליה ·

רלבג

וכאשר שמע שאול מה שספר לו דוד שהתגבר על הארי ועל הדוב עד שכבר בטח בהשם ית' שיעזרהו בהריגת ה הפלשתי כי חרף מ מערכות אלהים חיים אז הודה לו שילך ו ובטח שבב' יהיה הש"י עמו לנצח הפלשתי : ובילקוט · ב"ל שהוא שם בפרט בולקוט והוא הכלי שמשימין בו הרועים כל עניניה' ולזה נקרא ילקוט כי שם ילקטו כל הדברים שהוא נושא · וכבר התפרסם בזה הפרסום מעוצ' כפלאות השם שנצח נער אחד בלא חרב וחנית איש גבור כגלית היה כגובה ארזים גבהו עם עוצם כלי מלחמתו : בחרב ובחנית ובכידון · זה הכידון אינו הכידון שזכר שהיה בין כתפיו אבל הוא דומה לחנית כאמרו לא בחרב ובחנית והנה הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בש"י לבד לא בגבורתו · והנה

רדק

והיה כי קם הפלשתי · ענין זירוז כמו קום התהלך הנה הוא או׳ לו מתחילה לכה אלי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו ונזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפירשנו שהיה כבד בכלי׳ שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד : אל מצחו כמו על מצחו · כמו ויוליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל · יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפשר שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין · ואומרים כי כאשר אמר ואתנה את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ונשמט מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת יי׳ והפשוט או׳ שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האבן בברזל שעל מצחו נטבעה במצחו וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב״ה את הרך בקשה או אפשר שהיה מ מקום מועט מגולה במצחו ו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון האל: ויפול על פניו · כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו נפל על פניו ארצה · ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמון אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנאמר טמנם בעפר יחד וגו׳ · דא שהיה דגון אלהיו חקוק לו על לבו לקיים מה שנא׳ ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכ׳: בקלע ובאבן · כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע : ויעמד אל הפלשתי · כמו על הפלשתי וכן ויוליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל: וימותתהו · וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבני׳ כמו שאמ׳ וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו: ויביאהו ירו׳ · אח׳ שהביאהו לפני שאול כמו שכתוב וראש הפלשתי בידו ואח׳ כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנשי׳ והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלם ואדוני אבי ז״ל כתב כי נוב עיר הכהנים כנה ירושלם כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש : שם באהלו · כלי הפלשתי שם באהלו כלומר ה הביאם דוד לביתו בית לחם כי ימצא אהל במקום בית כמו איש לאהליו לאהליך ישראל וברוב יאמר למשכן היריעות אהל ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו א״כ באהלו ר״ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה ב בשמלה והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבוח או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ו ומודה לאל ית׳ ומיסר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו׳ · בן מי זה הנער · פירש אדוני אבי ז״ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנער כלו׳ תדע אם ישי אביו היה גבור חיל שבטח על גבור׳ הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בימים ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשי׳ והדרש כי גם על אביו היה יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה טכסיסי מלכות בו דכתי׳ וילבש שאול את דוד מדיו ואמרו מדיו כמדתו וכתו׳ בשאול משכמו ומעלה

ויקרב ה׳ פתחין בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שמיני : ויחזק ט״ו וסי׳ והרעב היה על כל פני · ויחזק לב פרעה דתנינ׳ · ויעשו כן חרטומי מצרים · ויחזק לב פרעה דכנים ודערוב · דוד מן הפלשתי · ולא אבה לשמוע לקלה · ויקרא אבשלום לפני · ויחזק דבר המלך על · ויחזק העם אשר אחרי · בתשעה לחדש ויחזק הרעב · וחברו

היום הזה יסגרך יהוה בידי והכתיך והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל : וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יהוה כי ליהוה המלחמה ונתן אתכם בידנו : והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי : וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו ויפל על פניו ארצה : ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ויך את הפלשתי וימיתהו וחרב אין ביד דוד : וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת בה את ראשו ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינסו : ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא ועד שערי עקרון ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים ועד גת ועד עקרון : וישבו בני ישראל מדלק אחרי פלשתים וישסו את מחניהם : ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם ואת כליו שם באהלו : וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר

יומא הדין ימסרינך יי בידי ואקטלינך ואעדי ית רישך מינך ואתן פיגול משרית פלשתאי יומא הדין לעופא דשמיא ולחיות ארעא וידעון כל דיירי ארעא ארי אית אלהא בישראל : וידעון כל קהלא הדין ארי לא בחרבא ובמורניתא פריק יי ארי מן קדם יי נצחן קרביא וימסר יתכון בידנא : והוה כד קם פלשתאה ואזל וקרב לקדמות דוד ואוחי דוד ורהט לסדרא לקדמות פלישתאה : ואושיט דוד ית ידיה למנא ונסיב מתמן אבנא ואקלע בקלע ומחא ית פלישתאה על בית עינוהי וטבעת אבנא בבית עינוהי ונפל על אפוהי על ארעא : ותקיף דוד מן פלישתאה בקולעא ובאבנא ומחא ית פלשתאה וקטליה וחרבא לית בידא דדוד : ורהט דוד וקם על פלשתאה ונסיב ית חרביה ושלפה מנרתה וקטליה ופסק ביה ית רישיה וחזו פלישתאי ארי מית גיברהון ואפיכו : וקמו אנשי ישראל ויהודה ויביבו ורדפו ית פלשתאי עד מעלנא דגיא ועד תרעי עקרון ונפלו קטולי פלשתאי באורח שערים ועד גת ועד עקרון : ותבו בני ישראל מלמירדף בתר פלשתאי ובזו ית משיריתהון : ונסיב דוד ית רישא דפלשתאה ואיתיה לירושלם וית זייניה שוי במשכניה : וכד חזא שאול ית דוד נפיק לקדמות פלשתאה אמר לאבנר רב חילא בר מן דין עולימא אבנר ואמ׳ אבנר חיי

ויחזק הרעב · וילך שלמה חמת צובה ד״ה · והוא נלחם עם מלך בני עמון דיותם דד״ה · בעת ההוא שלח מרודך דישעיה : הפלשתים ח׳ בקריאה וסימ׳ ויראו הפלשתים כי מת גבורם · ויכנעו הפלשתים · וירדו כל ישראל הפלשתים · ויראו הפלשתים כי אמרו · ויקומו אנשי ישראל ויהודה · ואת הארץ הנשארת · וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק · ויער יי׳ על יהורם את רוח הפלשתים · ודוד והפלשתים נאספו :

רשי

ויפל על פניו · לא היה לו ליפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער דוד לילך ולהוליך את ראשו שנשתכר דוד עכשיו שנים עשר א אמות וזרתו׳ שקומתו שש אמות וזרת כשנפל מלא קומה לאחוריו ומלא קומה לפניו ב במדרש תלים : מדלוק · מרדוף כמו דלקת אחרי : בן מי זה הנער · אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב ו ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כליו אלא ראהו מתנהג בטכסיסי מ מלכות אמר שאול אם בא ממשפח׳ פרץ מלך יהיה שהמלך פורץ ל לעשו׳ לו גדר ואי׳ ממחי׳ בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד ש שאתה שואל אם בא ממשפחה שיהא הגון הוא למלכות אם לאו שאל אם ראוי לבא ב בקהל אם לאו שהרי מרות המואביה בא אמר לו אבנר שנינו עמוני ולא עמונית אמר לו דואג אם כן ממזר ולא ממזר׳ אמר לו כאן נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמי׳ ואין דרך אשה בכך אמ׳ לו היה להם לקדם אנשים ל לקראת אנשים ונשים לקראת נשים נשתתק אבנר : אמר

רבינו ישעיה

בן מי זה הנער אבנר · יש לומר אף על פי שהיה מנגן לפניו לא הכירו כדכתיב ודוד הולך ושב מעל שאול ל לרעות צאן אביו בית לחם · גם יש לומר מפני שהיתה שורה עליו רוח רעה לא היתה זכירה יפה לו :

רלבג

והנה הכהו דוד במצחו במקום שהיה מגולה באופן שטבעה האבן במצחו ונפל כמו מת ארצה על פ פניו ואחר השליס דוד עם חניתו להמיתו במרוצה בחרב הפלשתי בעצמה וכרת בה את ראשו כדי שיתפרסם ענין מיתתו ויתפרס׳ גם כן הנס לישראל ולזה הביא דוד את ראש הפלשתי לירושלם : בן מי הנער הזה אבנר · רבים יתמהו איך יתכן שלא ידע שאול בן מי הוא וכבר ספר במה שקדם שכבר שלח שאול מלאכים אל ישי שישב דוד עמו · וירמה

אמר לו שאול שאל כה אתה בן מי זה העלם למעלה כתיב הנער וכאן כתיב העלם אמר לו הלכה כתעלמה ממך יפת ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות׃ ובשלישים׳ תירגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר׃ ועוד לו אך המלוכה׳ ועוד לו מה הוא חסר שצריך להוסיף לו אך המלוכה אינו צריך עוד אלא למלכות׃ עוין׳ עין רעה׃ ויתנבא

ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהיה מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהיה אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך אמ׳ לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכו׳ אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דקא אתי מרות המואביה אמר לו אבנר

על אנשי ד׳ בקריאה וסימ׳ וישימהו שאול על אנשי המלחמה׳ ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים׳ וחברו דירמיה׳ על אנשי ענתות׃

חי נפשך המלך אם ידעתי׃ ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם׃ וכשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו׃ ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער ויאמר דוד בן עבדך ישי בית הלחמי׃

א ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבו יהונתן כנפשו׃ ויקחהו שאול ביום ההוא ולא נתנו לשוב בית אביו׃ ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו׃ ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו׃ ויצא דוד בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל וישמהו שאול על אנשי המלחמה וייטב בעיני כל העם וגם בעיני עבדי שאול׃

ח ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים׃ ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבתיו׃ ויחר לשאול מאד וירע בעיניו הדבר הזה ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים ועוד לו אך המלוכה׃ ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא והלאה׃

חיי נפשך מלכא אם ידע אנא׃ ואמר מלכא שאל את בר מן דין עולימא׃ וכד תב דוד מלמקטל ית פלשתאה ודבר יתיה אבנר ואיתייה קדם שאול ורישא דפלשתאה בידיה׃ ואמר ליה שאול בר מן את עולימא ואמר דוד בר עבדך ישי דמבית לחם׃ והוה כד שיצי למללא עם שאול ונפשא דיהונתן אתחביבת בנפשא דדוד ורחמיה יהונתן כנפשיה׃ ודבריה שאול ביומא ההוא ולא שבקיה למיתב בית אבוהי׃ וגזר יהונתן ודוד קיים ברחמים יתיה כנפשיה׃ ואשלח יהונתן ית מעילא די עלוהי ויהביה לדוד ולבושוהי ועד חרביה ועד קשתיה ועד זרזיה׃ ונפק דוד בכל אתר דשלח יתיה שאול מצלח ומנייה שאול על גברי עבדי קרבא ושפר בעיני כל עמא ואף בעיני עבדי שאול׃ והוה במיעלהון כד תב דוד מלמיקטל ית פלשתאה ונפקא נשיא מכל קירוי ישראל לשבחא בחינגיא לקדמות שאול מלכא בתופין בחדוא ובצלצלין׃ ואתיבא נשיא דמשבחן ואמרת קטל שאול באלפין ודוד בריבוון׃ ותקיף לשאול לחדא ובאש בעינוהי פתגמא הדין ואמר יהבו לדוד ריבוון ולי יהבו אלפיא ומכען לא אשתארת ליה אילהין מלכותא׃ והוה שאול כמין לדוד מיומא ההוא ולהלא׃

והוה

ל׳ וא׳ כסוב — ל׳ — ל׳ — ויאהביהו ק׳ — ת׳ — ל׳ — ל׳ — ד׳ — ל׳ — לשיר ת׳ ל׳ — ל׳ ב׳ — לחכ׳ בנבי׳ — כ״ו ת׳ — ת׳ — עוין ת׳

עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מ״ט דטעמיה כתיב ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם אים דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמ׳ היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה וכתי׳ ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל׃ בן עבדך ישי בית הלחמי׳ פי׳ בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהיה איש מלחמה׃ ונפש יהונתן׳ המסרה מן רים ספרא עד הכא יונתן בר מן ב׳ לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן׃ ויתפשט יהונתן את המעיל׳ פי׳ מן המעיל כמו הם יכאו את העיר כי אין בניין התפעל יוצא ואמ׳ בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו׃ וגם בעיני עבדי שאול׳ הרבוי הזה ר״ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם׃ ויהי בבואם׳ בבית וכן בשוב ופי׳ בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות את הפלשתי׃ לשור׳ כתיב בו״ו וקרי בי״ו והם שני בניינים והעניין אחד׃ והמחלות׳ פי׳ והמחולות בידם ות״ת לשבחא בחינגיא׃ ובשלישי׳ כלי נגון שיש לו שלש יתרים ות״ת ובצלצלין׃ ותענינה׳ כמו ותען להם מרים׃ הכה שאול באלפיו׳ האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבות או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפים ודוד לבדו מכה בפלשתי׳ מכה גדולה כאילו עמו רבבות׃ ועוד לו אך המלוכה׳ ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריה׳ אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגום ומרכען לא אשתאר ליה עוד אילהן מלכותא׃

ויהי שאול עוין את דוד׳ כתוב בו״ו וקרי בי״ו ושניהם אחד ופירושו מביטו בעין רעה ותרגומו כמין׃ ויתנבא

יח

ויהי

מן ריסא דסיפרא עד הכא יונתן בר מן ב׳ לכה ונעברה אל מצב׃ ויאמר יהונתן הכה׃ ומן הכא עד סוף סיפרא יהונתן בר מן א׳ וידבר שאול׃

רלבג

וד׳ זה כי המלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט ויתבאר מתשובת דוד לו ששאלת שאול לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבאר לו מאי זו משפחה הוא כי כבר הבטיחהו שיתן לו בתו לאשה והנה מזה העניין כי כשיב דוד למלכות כי זה היה סבה שסמכהו שאול על אנשי המלחמה ונתבאר טוב הצלחתו ומזה המקום הספימו לשים אותו למלך עליהם ולזה תמצא שאמרו לו כל שבטי ישר׳ גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל ברוך אשר לו נתכנו עלילות׳ ודימה שכרת יהונתן ברי׳ עם דוד כי ראה היותו מלך על ישרא׳ ברואתו טוב הצלחתו ולזה תמצא במה שיבא שאמר יהונתן לדוד ידע תי כי מלוך תמלוך על ישר׳ וקמה בידך ממלכת ישראל וגם שאול אבי יודע כן והיסיר אותם לזאת הידיעה מה שיעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול׃ בשמחה ובשלישים׳ ענינו כענין הלא כתבתי לך שלישים והם דברים נפלאים ונכבדים ובזה יאמר שהן היו אומרות בשיריהן דברים נכבדים ומהמאמרים ההם היה אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעלת דוד שיהיה למעלה ממעלת שאול׃ עוין את דוד׳ הרצון בו שהיה מביט אליו מבט הטובה באופן שהיה כל מעייניו בו להשחיתו כפי היכולת אם בלקיחת תחבולות אם להרגו בידיו באופן שלא יהיה דוד נשמר מזה והנה היו מתחבולות האלו כי כשבאה רוח אלהים רעה אל שאול והיה מדבר בתוך הבית דברים מבולבלים בסבת הרוח הרעה והיה מדרך דוד לנגן לפניו בידיו להסיר הרוח הרעה ממנו והנה היה מתחבולות שאול שלקח את החנית בידו וחשב להכות בו דוד בעת היותו מנגן לפניו באופן שיהרגנו כי אז לא יהיה דוד נשמר מזה׳ והנה

רד"ק

ותצלח: ותעבור כמו ויצלחו את הירדן ותרגומו ושרת: ויתנבא, כתרגומו איסתטי כלומר היה מדבר דברי שטות: בדוד ובקיר, שיעבירנו החנית ויתקע בקיר ותרגומו ואסרחיניה בכותלא מן ברזא בדברי רז"ל דאיסתקיל ברזא כל דלהדי ברזא שפירושו נקב החני': וירא שאול, ביו"ד אינו לבדו ויו"ד השרש נכפלה מהמכת': מעמו, שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שהיה יוצא ובא לפני העם: לכל דרכיו, כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב: משכיל, כתרגומו מצליח: ומי חיי, מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובים ויקרי' אבל הנבזה אין חשובים ואמרו מי כי בחיים הוא החיות והדבר שיאמר בעבורם מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר: משפחת אבי בישר', פי' ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שנים וי"ת ברם זרעית אבא בישראל כלומר אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישרא': בעת תתי, כתרגומו בעידן די מטא וגו' ית מירב לדוד למתן כלומ' כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתננה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו קדושין בה: בשתים תתחתן בי, כתרגומו בחדא מן תרתי' וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו' אף על פי שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונ' אחת מהן תהיה לך האחרת באמת היום ובאותה תתחתן בי היום ונראה כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונה לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד: בלאט, כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מרז"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעבירה נשא את מירב ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל: הנקלה, בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך: רש ונקלה, תרגומו מסכן והדיוט, רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פלשתים: ונקלה שאיני כדאי לקחת בת המלך: ויגדו

רש"י

ויתנבא, ואיסתטי נביא ושוטה מדברים דברי רוחות שאוחס ניכרים: אכה בדוד ובקיר מכה אחת, אכה שיכנס החנית בדוד ובקיר: משכיל, מצליח: ושאול אמר בלבו אל תהי ידי בו פן אענש ותהי יד פלשתים בו ולכך אמר לו והלחם מלחמות יי': בעת תת, כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו ובעוד שהיו מתעסקים לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל: בשתי' תתחתן בי, שתי בנות יש לי באחת מהן תתחתן בי וכן תירגם יונתן בחדא מן תרתין כיוצא בו שלש אני נוטל עליך אחת משלם כמו שמפורש שם בחר לך אחת מהן: ולא

ותהי יד רפין וסימ' אשה לבן ארניך, ותהי נדתה עליו, ותהי אחריתי כמוהו, ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ב' בפסוק, אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים, ותהי לו סכנת, ותהי להשוות גלים דמלכים,

רבינו ישעיה

ויתנב' בתוך הבית: היה מדבר דברי שטו' כמו כיצ שפתי': לכל דרכיו משכיל, מצליח: ויהי בעת תת מרב לדוד, מקר' קצר הוא בעת שהיו מדברים לתת מרב לדוד, והיא נתנה כבר לעדריאל: בשתים תתחתן בי היום: היו הדברים במרב ולא עלה המזל אי איפשר שלא תתחתן עמי באחת משתי בנותיי וקח לך את הקטנה:

תרגום

והוה ביומא דבתרוהי ושרת רוח בישא מן קדם יי על שאול ואשתטי בגו ביתא ודוד מנגן בידיה כיום ביום ומורניתא בידא דשאול: וארים שאול ית מורניתא ואמר אמחיניה בדוד ובכותלא ואסתחר דוד מן קדמוהי תרתין זמנין: ודחיל שאול מן קדם דוד ארי הוה מימרא דיי בסעדיה וית שאול רחיק: ואפניה שאול מלותיה ומנייה ליה רב אלפא ונפק ועל בריש עמא: והוה דוד לכל אורחתיה מצלח ומימרא דיי בסעדיה: וחזא שאול דהוא מצלח לחדא ודחיל מן קדמוהי: וכל ישראל ויהודה רחמין ית דוד ארי הוא נפק ועליל ברישיהון: ואמר שאול לדוד הא ברתי רבתא מרב יתה אתן לך לאיתו ברם הוי לי לגבר עביד קרבי ואגיח קרב דעמיה דיי ושאול אמר לא תהי ידי ביה ותתמסר בידא דפלשתאי: ואמר דוד לשאול מן אנא ומן חיי זרעית אבא בישראל ארי אהוי חתנא למלכא: והוה בעידן דמטא למתן ית מירב בת שאול לדוד והיא איתיהיבת לעדריאל דמכחולות לאיתו: ורחימת מיכל בת שאול לדוד וחויאו לשאול וכשר פתגמא בעינוהי: ואמר שאול איתננה ליה ותהי ליה לתקלא ותתמסר בידא דפלשתאי ואמר שאול לדוד בחדא מתרתין תתחתן בי יומא דין: ופקיד שאול ית עבדוהי מלילו עם דוד ברז למימר הא אתרעי בך מלכא וכל עבדוהי רחמוך וכען אתחתן במלכא: ומלילו עבדי שאול קדם דוד ית פתגמיא האילין ואמר דוד הזעירא בעיניכון לאיתחתנא במלכא ואנא גבר מסכן והדיוט: וחויאו עבדי שאול ליה למימר כפתגמיא האילין מליל דוד: ואמר

מקרא

ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול: ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסב דוד מפניו פעמים: וירא שאול מלפני דוד כי היה יהוה עמו ומעם שאול סר: ויסרהו שאול מעמו וישמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם: ויהי דוד לכל דרכו משכיל ויהוה עמו: וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו: וכל ישראל ויהודה אהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם: ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יהוה ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים: ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך: ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחלתי לאשה: ותאהב מיכל בת שאול את דוד ויגדו לשאול וישר הדבר בעיניו: ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום: ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בלט לאמר הנה חפץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה התחתן במלך: וידברו עבדי שאול באזני דוד את הדברים האלה ויאמר דוד הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה: ויגדו עבדי שאול לו לאמר כדברים האלה דבר דוד:

חברו לחשאות גלים דישעיה, עתה בא כתבה, שמעו שמוע מלתי, מי יתן החרש תחרישון, ותהי עוד נחמתי, ותהי משכרתך שלמה: אהבוך ג' וכל עבדיו אהבוך, מישרים אהבוך, על כן עלמות

רלב"ג

והנה עזר הש"י את דוד ונשמר מזה כשנטה מפניו שני פעמים אז נתברר לשאול כי הש"י עם דוד ומעמו סר ויירא ממנו והסירהו מעמו ושמהו לו שר אלף ויבא ויצא לפני העם והנה היתה כונת שאול להפילו ביד פלשתים, והנה היה דוד מצליח מאד בכל דרכיו והיה הש"י עמו וזה הוסיף יראה לשאול מפני דוד, מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישרא' ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם, ונראה שאול זה התחכ' לתת לו בתו באופן שנדר בעת הלחמו עם גלית וחשב שיהיה זה כלי להפיל דוד ביד פלשתי' כי התנה עמו שילחם מלחמות יי' בפלשתים, והנה הרחיק דוד מצד הענוה מהתחתן במלך ואמר מי אנכי שאהיה ראוי להתחתן במלך כאלו אמר הנני נבזה ושפל מאד: ומי חיי, ר"ל מה חיי חשובים שאהיה ראוי לזה הלא הייתי רועה צאן ואיך יתכן שאלקח מאחרי הצאן לקחת בת המלך: משפחת אבי בישראל, ידמה שהרצון בזה ומי משפחת אבי שבישרא' והנה אמר זה מצד שהיה בא מרות המואביה וכבה אמר שאול ומשפחתי הצעירה מכל משפחו' שבטי בנימין להורות שאין ראוי למלוכה: ויהי בעת תת את מרב בת שאול אל דוד, ר"ל בעת ההיא מועד ביניהם שיתננה לדוד וידמה מזה המקום שלא קדשה דוד: בשתים תתחתן בי היום, ר"ל בשתי בנות שיש לי תתחתן בי היום כי אתן אחת מהן והיא הצעירה כי הנשואה אי איפשר שאתן לך ואחשוב שאמר לו זה מפני שנדר לו שיתן לו בתו לאשה יתכן שיתן לו הגדולה כי היא הראויה יותר בזה כי לא יתכן לתת הצעירה לפני הבכירה ואולם עתה שנתנה הגדולה לעדריאל המחולתי נתברר שלא יהיה הרצון בזה אלא שיתן לו אחת מבנותיו וידמה שלא הסכים דוד בזה מצד הענוה כמו שקדם אלא שקצר הכתוב ושאול חשב שתהיה הסבה כשלא הסכים דוד בזה שיירא שיפול ביד פלשתים ולזה צוה לעבדיו שידברו אל דוד בסתר ויודיעו לו שהמלך חפץ בו וכל עבדיו אהבוהו כדי שיחשוב דוד שאין כונת שאול להפילו ביד פלשתים: והנכי איש רש ונקלה, ר"ל ולזה לא אוכל לתת מוהר ומתן כראוי לבת המלך: ויגד

ולא מלאו הימים. לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות: ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו' וימלאום. שריס"טוי"ר בלע"ז: לרוח. לירא: ויצאו שרי הפלשתים. לבא בגדודים לשלול שלל בישראל: ליד אביו. סמוך לאביו אופ"ש אייר"יפים בלע"ז: ותקח מיכל. כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו: את

וישר הדבר. ב"ד איתן לבד ו"ור השרש נפלה מהמכתב: ולא מלאו הימים. הזמן שנתן לו שיביא לו מאה ערלות לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתים: וימלאום למלך. קל האמר ועניין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שמשלח אותו אדם ביד אחר. ופירוש וימלאום השלימום כלומר כל המאתים הביאו לפניו: ומיכל בת שאול אהבתהו לפיכך הוסיף לירא מפניו לשני דברים האחד שראה כי יי' עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו: לרוא. נעלמה הו"ד פ"א הפועל מהמכתב לפיכך האל"ף בצרי: מדי צאתם. בכל זמן צאתם וכן מדי עלותה בית יי' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם: שכל דוד. הצליח: וייקר שמו. היה יקר בעיני כל השומעים שמעו. ובדרש וייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה וינאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נלך ונלחם עמהם ולא היו יודעי' כי דוד חכם היה ודורש במה דברים אמורי' במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופת': ליד אבי. למקום אבי כלומ' למקום שיוצא תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ות"י ואקום לקדם אבא. ופי' בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת עם שאול ביום ל לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו. ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי: וישם את נפשו בכפו. תרגומו ומסר ית נפשיה בעל גב לאתקטלא: ברוד

איב ג' חס' וסי' ויהי שאול איב את דוד. כי חרב לאיב מגור. אם לוא הפגעתי בך: שרי פלשתים ו' דסמיכי בקריא' וסי' ויצאו שרי פלשתים. ויאמרו שרי פלשתים מה העברים ב' בפסו' ויקצפו עליו שרי פלשתים. אך שרי פלשתים אמרו. שארא סרני פלשתים: וראיתי י"ב בקריא' וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם.

רלבג

ויסר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך. ר"ל עם זה התנאי כי בטח בש"י שיטיב זה ויתברר לשאול כי יי' עמו ותחת ערלות מאה פלשתים הביא לו מאתי' להורות על טוב הצלחתו: ומיכל בת שאול אהבתו. הנה זה גם כן היה מוסיף יראה לשאול כי זה מורה על טוב הצלחת דוד ועל כי המלוכ' תהיה לו כי עם התחבר לבת שאול שנאת אביה את דוד עם כל זה נקשרה אהבתה בו עם שזה גם כן יהיה סבה מה מונעת שאול מהריגת דוד כדי שלא יכאיב לב בתו ועוד כי יתכן שהיא תגלה לדוד סודות אביה והיה מפני זה נשמר מהרעה אשר יחשב לעשות לו: שכל דוד מכל עבדי שאול. ר"ל שהצליח במלחמ' יותר מכלם: וייקר שמו מאד. ר"ל שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר וכבוד רב: ויספר

כח ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים להנקם באיבי המלך ושאול חשב להפיל את דוד ביד פלשתים: ויגדו עבדיו לדוד את הדברים האלה וישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך ולא מלאו הימים: ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים מאתים איש ויבא דוד את ערלתיהם וימלאום למלך להתחתן במלך ויתן לו שאול את מיכל בתו לאשה: וירא שאול וידע כי יהוה עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו: ויאסף שאול לרא מפני דוד עוד ויהי שאול איב את דוד כל הימים:
ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד:

יט

א וידבר שאול אל יונתן בנו ואל כל עבדיו להמית את דוד ויהונתן בן שאול חפץ בדוד מאד: ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת: ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה אשר אתה שם ואני אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך: וידבר יהונתן בדוד טוב אל שאול אביו ויאמר אליו אל יחטא המלך בעבדו בדוד כי לוא חטא לך וכי מעשיו טוב לך מאד:
ה וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי ויעש יהוה תשועה גדולה לכל ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חנם: וישמע שאול בקול יהונתן וישבע שאול חי יהוה אם יומת: ויקרא יהונתן לדוד ויגד לו יהונתן את כל הדברים האלה ויבא יהונתן את דוד אל שאול ויהי לפניו כאתמול שלשום:

ואמר שאול כדין תימרון לדוד לא רעוא למלכא במוהרין אילהן במאה ערלות פלשתאי לאיתפרעא בסנאי מלכא ושאול חשיב למכסר ית דוד בידא דפלישתאי: וחויאו עבדוהי לדוד ית פתגמיא האילין וכשר פתגמא בעיני דוד לאתחתנא במלכא ולא שלימו יומיא: וקם דוד ואזל הוא וגברוהי וקטל בפלישתאי מאתן גברא ואייתי דוד ית ערלתהון ואשלמינון למלכא לאתחתנא במלכא ויהב ליה שאול ית מיכל ברתיה לאיתו: וחזא שאול וידע ארי מימרא דיי בסעדיה דדוד ומיכל בת שאול רחמיתיה: ואוסיף שאול למדחל מן קדם דוד עוד והוה שאול בעיל דבב לדוד כל יומיא:
ונפקו רברבי פלישתאי והוה בזמן מפקהון אצלח דוד מכל עבדי שאול וסגי שמיה לחדא:
ומליל שאול עם יונתן בריה ועם כל עבדוהי למקטל ית דוד ויהונתן בר שאול אתרעי בדוד לחדא: וחוי יהונתן לדוד למימר בעי שאול אבא למקטלך וכען אסתמר כען בצפרא ותיתיב בסתרא ותטמר: ואנא איפוק ואיקום לות אבא בחקלא דאת תמן ואנא אמליל עלך פתגמין תקנין קדם אבא ואיחזי מה ואחוי לך:
ומליל יהונתן על דוד פתגמין תקנין קדם שאול אבוהי ואמר ליה לא יחטי מלכא בעבדיה בדוד ארי לא חטי לך וארי עובדוהי תקנין לך לחדא: ומסר ית נפשיה בעל גב לאיתקטלא וקטל ית פלשתאה ועבד יי' פורקנא רבא לכל ישראל חזיתא וחדיתא ולמה תתחייב בדם זכאי למקטל ית דוד מגן: וקביל שאול למימר יהונתן וקיים שאול קיים חי יי' אם יתקטיל: וקרא יהונתן לדוד וחוי ליה יהונתן ית כל פתגמיא האילין ואיתי יהונתן ית דוד לות שאול והוה משמש קדמוהי כמאתמלי ומדקמוהי: ואוסיפו

רבינו ישעיה

ולא מלאו הימים. הזמן שקבע לו שאול ורלך והביא: לירוא מפני דוד. כעלם יוד בין הלמ"ד ובין הרי"ש. והרי הוא כמו ליראה אלא שזהו למעל וזהו לפעול. ואף על פי שכל האיתן שלו בא בפתח אירא. יירא. תירא. כירא. זה בא בחלם. אירוא. יירוא תירוא כירוא. על משקל איגוף. ייגוף. ויגוף שמן על ראשה: ויהי מדי צאתם שכל דוד. גם זה יש לתמוה אם לא הלך שאול כי את שכתי מתי עשה דוד כל זה. אלא ודאי שתי שנים היו עד שנמשח דוד: ואני אצא ועמדתי באותו שדה אשר אתה כ נחבא שם אצא ואעמוד כנוך לאבי ואדבר בעבורך לאבי וכפי מה שאראה דעתו כך אגיד לך ותברח מיד.

מסרה

וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבה. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק. וראיתי אל דניאל לבדי את המראה. ותנגי שנים אחרים:

רד"ק

ברוד ובקיר, פירושיו: ויפטר, נפטר, נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר: ויך את החנית בקיר, תקעו בקיר: נס וימלט, פי' נס בלותה שעה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה: לשמרו ולהמיתו, לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו

רלב"ג

ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר, ר"ל שנסתלק מלפניו בעת זריקו החנית להכות דוד והכה החנית בקיר ולא נגע בדוד והנה היה זה גם כן עכוב כי עם היותו מכוון והיה משתדל שיהיה שירו משוער כראוי נסתלק מפניו אחר זריקתו החנית אליו, ולפי שנתברר לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו גם לביתו:

ותוסף ה' רפ' בקריאה ג' מלאים וב' חס' וסימ' נמסר בסדר וישב: בלילה הוא ד' וסימ' ותשקין את אביהן יין, ויבא יעקב מן השדה, ויקם בלילה הוא, ודוד נס וימלט, וסימ' בלשון ארמי שתה ודמך וקם וערק:

ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד וילחם בפלשתים ויך בהם מכה גדולה וינסו מפניו: ותהי רוח יהוה רעה אל שאול והוא בביתו יושב וחניתו בידו ודוד מנגן ביד: ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר ודוד נס וימלט בלילה הוא: וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת: ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט: ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד: וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר חלה הוא: וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אתו במטה אלי להמתו: ויבאו המלאכים והנה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשתיו: ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט ותאמר מיכל אל שאול הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך: ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה ויגד לו את כל אשר עשה לו שאול וילך הוא ושמואל וישבו בנוית: ויגד לשאול לאמר הנה דוד בנוית ברמה:

ואוסיפו עבדי קרבא למהוי ונפק דוד ואגיח קרבא בפלשתאי ומחא בהון מחא סגיאה ואפיכו מן קדמוהי: ושרת רוח בישא מן קדם יי לות שאול והוא בביתיה יתיב ומורניתא בידיה ודוד מנגן בידא: ובעא שאול למימחי במורניתא בדוד ולמיברזיה בכותלא ואיתפטר מן קדם שאול וקבע ית מורניתא בכותלא ודוד ערק ואשתזיב בליליא ההוא: ושלח שאול איזגדין לות בית דוד למיטריה ולמקטליה בצפרא וחויאת לדוד מיכל אתתיה למימר אם ליתך משיזיב ית נפשך בליליא מחר את מתקטל: ושלשילת מיכל ית דוד מן חרכא ואזל וערק ואשתזיב: ונסיבת מיכל ית צילמניא ושויאת על ערסא וית נודא דעיזא שויאת איסדוהי וכסיאת בלבושא: ושלח שאול איזגדין למדבר ית דוד ואמרת שכיב מרע הוא: ושלח שאול ית איזגדיא למיסער ית דוד למימר אסיקו יתיה בערסא לותי למקטליה: ואתו איזגדיא והא צלמניא על ערסא ונודא דעיזא איסדוהי: ואמר שאול למיכל למא כדין שקרת בי ושלחת ית בעיל דבבי ואשתזיב ואמרת מיכל לשאול הוא אמר לי שלחני למה אקטלינך: ודוד ערק ואשתזיב ואתא לות שמואל לרמתא וחוי ליה ית כל די עבד ליה שאול ואזל הוא ושמואל ויתיבו בבית אולפנא: ואיתחוא לשאול למימר הא דוד בבית אולפנא ברמתא:

ושלח

רד"ק (המשך)

בבקר כי לא היה ממית אותו הלילה בפני ביתו אלא חשב ש שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו: בעד החלון, כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרי' כשהורידתהו מן החלון, ובדרש והיאך ברח דוד רבי אבו ורבי אבין רבי אבו אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ורבי אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון: את התרפים, תרגומו צלמניא והם עשויים בדמות גוף האדם לפיכ' שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי' כביר עזים כר עשוי משער העזים וי"ת נודא דעזיא וכן אמ' במדרש ונתנה נוד יין תחת דוד על המטה ר"ל נוד מ מעור העזים והיה השער ל למעלה לפיכך שמה אותו במקו' ראשו, וענין התרפים י"א כי הם ע"ז כמו התרפים אשר ללבן שגנבתם רחל ולבן עובד ע"ז היה כמו שאמ' לה למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שהיה בבית דוד ע"ז וי"א אומרי' שהוא כלי הנחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויראו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי אינו בתבונה הזאת והחכם ר' אב"ע זכר' לבר' כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים והעד שהתרפים כן התרפים ש ששמה מיכל במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד: אל המטה כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל: וישבו בניות, נכתב הוי"ו קודם היו"ד ובקרי היו"ד קודם הוי"ו והכתוב והקרי שוים בענין תהיה היו"ד קודם הוי"ו או הוי"ו קודם היו"ד אחד הו' והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקרא ניות בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניות ברמה בניות ברמה כלומר אשר ברמה אלו היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניות והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל וכ"ת בית אולפנא ורבו' ז"ל אמרו מה ענין ניות אבל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה: ויהי

רבינו ישעיה

ויפטר מפני שאול. פירו' נפטר: ותקח מיכל את התרפים. אצלה התרפי' ושמה שם כדי לומ' לאביה כי דוד מצאם והם הגידו לו כי אתה רוצה להרגו ובעבור זה ברח שלא יאמר לה שאול כי אתה הגדת לו הדבר וברח: ואת כביר העזים שמה מראשותיו. פירוש שמה נוד של עזי' מראשותיו מפני שלתרפים אין להם שיער וכדי שיראו התרפים כמו אדם השוכב על המטה עשתה כן שסברה בלבה כשאות' חולה הוא ויבואו ויגעו בו יגידו לשאול ויכיחוהו ואם לא יכיחוהו או אומר כי ברח על פי התרפים שהגידו לו. ותרגם נודא דעזיא: הנה דוד בניות ברמה: פירו' רמה שם ההר' וניות שם מקום:

רלב"ג (המשך)

לשמרו ולהמיתו בבקר, ר"ל לשמרו שלא יצא משם כדי שיוכלו להביא א אותו אליו בבקר להמיתו על ידי אחד מעבדיו באופן ש שיתאמת שאול שכבר מת דוד ולזה לא צוה למלאכים שלא אל בית דוד שימיתוהו כי ירא פן יעשה דוד עמהם בתחבולות ל למלט את נפשו בצד מה מן הצדדים עם שסבר רצה שאול ל לעשות זה בסתר כי חמס היה עושה להרג את דוד על לא חמס בכפיו ולזה השתדל בתחל' להכותו בחנית בהיותו מנגן בידו ל לפניו שלא יתפרסם זה לזולתו וזה גם כן בעת היות רוח אלהים רעה מבעתתו שאם יודע הדבר יהיה לשאול ה התנצלות מצד חליו או שיפילנו ביד פלשתים כי בזה לא ישתמנו אחד מן האנשים: בעד החלון, הנה השומרים היו אצל ה הפתח שיכנסו בו לבית דוד והחלון היה בכותל אחר מהבית ומשם הורידה אותו מיכל כדי שימלט ו ולקחה התרפים ושמה אותם על המטה ש שידמה שיהיה שוכב במטה דוד, ונוד עשוי מעור עזים והיו בה שערות שמה מ מראשותיו להטעות הבאים שם וישמשו ב המקום ההוא וידומה להם ומפני השערות שיהיה שם דוד, ואחר זה כסתה בבגד כביר העזים להורות כי כסה דוד ראשו ל לשמרו מהקרירו' בעת השינה עם שזה יהיה סבה שלא יתראה להם שלא יהיה אשר במטה דוד אם לא אחר ש שיגלו זה ובין כך ובין כך יתכן שימלט דוד ויתרחק ואחשב שעשתה זה מיכל שאם ישכימו בבקר לקרא לה שתפתח להם תוכל לדחותם בשתראה להם שהוא במטה ותאמ' להם שהוא חולה כדי שיהיה לדוד מהפנאי יותר להתרחק, והנה עם כל זה צוה שאול שיעלוהו אליו במטה אשר הוא בה לחשקו בהריגתו והביאו המלאכים את המטה אשר היה בה דוד לפי מחשבתם וכאשר היתה המטה אצל שאול נתברר לו כי לא היה שם דוד אך היו התרפים על המטה והיה כביר העזי' למראשו' התרפים, והנה התרפים היו על צורת בן אדם נעשית בשעות ידועות אצלם והיו חושבים שהצורה ההיא תעורר הכח הדמיוני בדרך שיהיה מתבודד מבין כחו' שאר הנפש בדרך שיקבל כח עליון כמנהגו והיה שומע הדמיון קול כמוך/מגיד העתידות לפי מחשבתם וכבר נכנס בהודע' הזאת מהחסרון מה שכבר העירונו עליו בפי' אמרו ואון ותרפים הפצר: וישבו בניות, אמרו שהיה בית מדרש לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל: להקת

רמתה ה' בקריאה וסימ' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה, וילך אלקנה ותשובתו הרמתה, ויתקבצו כל זקני ישראל, וילך שמואל הרמתה, ויקח שמואל את קרן השמן, ודוד ברח וימלט, וילך גם הוא הרמתה:

רש"י

את התרפים, עשוים בדמות גוף אדם: כביר העזים, עור מופשט שלם כחמת פלוצי"ל בלעז: שמה מראשותיו, לפי שאין לתרפים שיער וזה דומה לשיער אדם: הוא אמר לי וגו', אתה מסרתני ביד ליסטים אחר שלף חרבו עלי עד ששלחתיו: בנוית, בית אולפנא: להקת

רשי

להקת · סיעת : ויפשט גם הוא בגדיו · בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים : ויפל ערום · ברסן תירגם יונתן ונפל ערטילאי בשם ר' מנחם ששמע מפי ערבי אחד ברסן בלשון ערבי משונע : כפשע · כפסיעה אחד שנפטרתי מפניו והכה בחנית בקיר ובאותה פסיעה נצלתי מן המות : הנה חדש מחר · חידוש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין צ מנהג אים מלבא ביום טוב אל הלחם : ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול · לשון הוה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו : ושלחתני · מעתה ונסתרתי עד הערב של יום שלישי ולא א אהיה עם האוכלים ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו · כשאל

רדק

ויראו · הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול : להקת · כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים : נבאים · תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותושבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם : עמד נצב עליהם · עומד שהיה עומד על רגליו : נצב · מלמד אותם כמו נצב על הקוצרי' וממונה עליהם להורות מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליהם ותרגם קאים ומליף עליהון : בשכו · שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוהו בקרקר בנכות : וילך שם · ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות : ויפשט גם הוא בגדיו · מלמד שהנביאים האחרים פשטו ב בגדיהם כי גם הוא לרבות ועניין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו ה הנפשיות וישאר בכח השכל לבדו : ויפול ערום · תרגם ונפל ברסן ולא מצאתי לו חבר וים נסחאות כתיב בייסן : על כן יאמרו הגם שאול בנביאים · כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו : ויברח דוד · בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו : ויאמר לו חלילה · ים לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר והיאך אמ' לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רדפו ומבקש על נפשו אלא היה חושב יהונת שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמר חי יי' אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבוע' ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה ש שהלך אחריו עד ניות ברמה להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעיתים כמו שאמ' והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה אל שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמ' ממנו בהיות עליו רוח הרעה ואף על פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההיא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה ב בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעצב יהונתן כמו ש שאמר לדוד והגידו לדוד מעברי שאול האוהבי' אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי יי' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות · ונראה כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה נוית והיה בשלחן אביו כיום ביום כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי

רבינו ישעיה

ויראו להקהת הנביאים נבאים ראה כל אחד מהמלאכי שאול את קהלת והוא מלה הפוכה כמו מקהלה ... [illegible]

מסורה

איפה · כתיב כן וד' כתיב אפו וסי' גמסר בסדר וישב : ערם ד' חס' וסי' ויפל ערם כל היום · כי תראה ערם וכסיתו · כי אמר אלי ערם יערים · ערם יצאתי מבטן : ב' מלין חס' יוד בריש תיבותא וקרינן וסי' עשה ויאמר

מקרא

כ וישלח שאול מלאכים לקחת את־דוד וירא את־להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם ותהי על־מלאכי שאול רוח אלהים ויתנבאו גם־המה: ויגדו לשאול וישלח מלאכים אחרים ויתנבאו גם־המה ויסף שאול וישלח מלאכים שלשים ויתנבאו גם־המה: וילך גם־הוא הרמתה ויבא עד־בור הגדול אשר בשכו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בנוית ברמה: וילך שם אל־נוית ברמה ותהי עליו גם־הוא רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד־באו בנוית ברמה: כה ויפשט גם־הוא בגדיו ויתנבא גם־הוא לפני שמואל ויפל ערם כל־היום ההוא וכל־הלילה על־כן יאמרו הגם שאול בנבאים:

כ א ויברח דוד מנוית ברמה ויבא ויאמר לפני יהונתן מה עשיתי מה־עוני ומה־חטאתי לפני אביך כי מבקש את־נפשי: ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו־עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את־אזני ומדוע יסתיר אבי ממני את־הדבר הזה אין זאת: וישבע עוד דוד ויאמר ידע ידע אביך כי־מצאתי חן בעיניך ויאמר אל־ידע־זאת יהונתן פן־יעצב ואולם חי־יהוה וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות: ויאמר יהונתן אל־דוד מה־תאמר נפשך ואעשה־לך: ויאמר דוד אל־יהונתן הנה־חדש מחר ואנכי ישב־אשב עם־המלך לאכול ושלחתני ונסתרתי בשדה עד הערב השלשית:

תרגום

ושלח שאול אזגדין למדבר ית דוד וחזו ית סיעת ספריא משבחין ושמואל קאים מליף עילויהון ושרת על איזגדי שאול רוח נבואה מן קדם יי' ושבחו אף אנון: וחויאו לשאול ושלח איזגדין אוחרנין ושבחו אף אינון: ואוסיף שאול ושלח איזגדין תליתאין ושבחו אף אינון: ואזל אף הוא לרמתא ואתא עד גובא רבא די בשכו ושאל ואמר איכא שמואל ודוד ואמר הא בבית אולפנא ברמתא: ואזל לתמן לבית אולפנא די ברמתא ושרת עלוהי אף הוא רוח נבואה מן קדם יי' ואזל מיזל ומשבח עד דאתא לבית אולפנא ברמתא: ואשלח אף הוא לבושוהי ושבח אף הוא קדם שמואל ונפל ברשן כל יומא ההוא וכל ליליא על כין יימרון האף שאול בספריא:

וערק דוד מבית אולפנא די ברמתא ואתא ואמר קדם יהונתן מה עבדית מה חובי ומה סורחני קדם אבוך ארי בעי למקטלי: ואמר ליה חס לא תמות הא לא יעביד אבא פתגם רב או פתגם זעיר ולא יחוי לי ומא דין כסי אבא מני ית פתגמא הדין לית דא קקוימא: וקיים עוד דוד ואמר מידע ידע אבוך ארי אשכחית רחמין בעינך ואמר לא ידע דא יהונתן דילמא יתנסים וברם קיים הוא יי' וחיי נפשך ארי כפיסעא חדא בינא ובין מותא: ואמר יהונתן לדוד מא רעות נפשך ואעביד לך: ואמר דוד ליהונתן הא ירחא מחר ואנא אסחרא אסחר עם מלכא למיכל ותשלחינני ואטמר בחקלא עד עידן רמשא דיומא תליתאה:

לו חלילה לא תמות הנה לו עשה · עבר שוט שוטף כי יעבר · וחלופיהון ב' כתיב ולא קרינן וסי' יצאו ומארץ כשדים יצאו · יעמדו והיה יעמדו עליו דוגים כתיב יחזקאל :

רלבג

להקת הנביאי' נבאים, ר"ל קהלת הנביאים מתנבאים דברים ע עתידים : נצב עליהם, ר"ל אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין רוח הקדש בהשתמש החושים על מנהגיהם ואולי השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליה' והתנבאו מלאכי שאול הראשונים והשניים והשלישים · וגם שאול נתנבא ב בבואו שם ופשיטת הבגדים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקות במושכלו' עד שלא היו מרגישים בעניינים ה הגופיים והתמיד זה לשאול כל היום ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמלט אז מיד שאול : ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת · ויתכן שכבר חשב יהונתן שמה שהיה שאול ר רודף דוד להרגו לא יהיה כי אם בסבת הרוח הרעה שהיתה מבעתת ה אותו אך בהיות שאול בדעתו השלם לא ה היתה כוונתו להרע ל לדוד כי כבר נשבע לו באלהים כאמרו חי יי' אם יומת : כפשע ביני ובין המות · ר"ל שיעור מועט כאילו תאמר פסיע' אחת וזה מבואר מאד בעת שהיה דוד מנגן לפניו כי לולי נטה מפניו מעט הרגו בחניתו : ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול · בכמו היום הזה ולזה ירגיש המלך שאינני שם וישאל מה הסבה בזה : עד הערב השלישית · הוא ערב יום החדש השני כי היא שלישית לערב ההוא : כי

בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם · ואמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לו המדברים אז היטב לבבו לי · ופירוש כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא כער הרגל' וכתי' ארי כפיסעא חדא בינא ובין מותא · ודרש בפסיעה אחת שנפטרתי מפניו נצלתי כמו שנאמר ויפטר דוד מפני שאול : הנה חדש מחר · יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגנו לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ראש חדש ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב : עד הערב השלישית · פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת ותר' עד עידן רמשא דיומא תליתאה :

אם

זכה

רדק

זבח הימים, היה מנהגם לעשות זבחי שלמים בני המשפחה יום בשנה וכן מאמ' באלקנה לזבוח את זבח הימים: ועשית חסד על עבדך, כמו עם עבדך וכתי וכן ויבואו האנשים על הנשים נחה אדם על אפרים: חלילה לך, פי' חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך: מי יגיד לי, פי' אם טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו כגיד חסר תבונות וגומ' ופי' מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני וי"ת או דילמא ופי' קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות: יי' אלהי ישראל, שבועה: כעת מחר השלישית, מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומר העת כזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק וי"ת כעידנא הדין מחר או דיומא תליתאה: ולא אז אשלח אליך, בתמיהה: כי ייטב אל אבי, אם ייטב ויישר בעיניו להביא את הרעה אליך וגליתי את אזנך: ויהי יי' עמך כאשר היה עם אבי, בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו שהיה עמו: ולא אם עודני חי, לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי אינני ירא שלא תעשה חסד יי' עמדי: ולא אמות, כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי, ומה שאמ' חסד יי' כי בברית יי' באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית יי' הבאת את עבדך וזהו ברית יי' שאמרו בכרתם ברית יי' עד ביני וביניך, אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם: ולא בהכרית, כלומר אפילו בהכרית יי' את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי אף על פי שמשפח' אבי מכלל אויבי דוד: ויכרות יהונתן עם בית דוד, אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהיה בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם בניו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו, ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש יי' מיד אויבי דוד אם ישקר בברית: מיד אויבי דוד, כנוי הוא כי מיד דוד ר"ל שאם יפר הברית יי' יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו: ונפקדת

רשי

נשאל נשאל, רשות שאל ממני: זבח הימים, משנה לשנה בזמן הזה: אם כה יאמר טוב, שלא יחרה לו: שלום לעבדך, אין בלבו להרגני: ואם חרה יחרה, זהו שהוא לו מבוא להרגני: כלתה הרעה מעמו, סוף דבר מחשבה רעה לו עלי: ועשית חסד, לשלחני: חלילה לך, כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך: מי יגיד לי, במקום שאסתר שם: השלישית, ביום מחר זהו יום שלישי כשעה של עכשיו כי מחר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי: יי' אלהי ישרא', לשון שבועה יעשה לי הקב"ה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח על ידי שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אות' לא אגלה פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אזנך: ולא אם עודני חי, לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדך ואינו זז ממשמעו ולא תעש' לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד יי' בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרית את חסדך מעם ביתי בזאת תכרות לי ברית בחיי: ולא בהכרית יי', וגם לא תסיר חסדך מהם כי אף בבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויביך: ויבקש יי' את הברית הזאת מיד אויבי דוד, כנה הכתוב ופירושו בקש הקב"ה את העון מיד דוד כשעבר על הברית ואמר למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות וכן תירגם יונתן ואיתפרע ליה יי' מיד סנאי דוד: מחר

פקד ה' וחס' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת, וישבע יוסף את בני ישראל לאמר, ויקח משה את עצמות יוסף, פקד פקדתי אתכם, אם פקד יפקדני אביך: יחרה ג' וסי' למה יי', פן יחרה אף יי', ואם חרה יחרה לו דע: עבדך ז' חס' וקמצין בקריאה וסימ' נמסר בסדר בהעלתך: בברית ג' בקריאה וסימ' לעבדך בברית יי' אלהיך ובאלתו, ועשית חסד על עבדך, ואשבע לו ואבוא בברית: אזנך כלהון מלאים בנביאים בסג חס' וסי' כי אחקר את אבי, כי ייטיב אל אבי, גם מאז לא פתחה אזנך: ולא תעשה ג' וסי' ולא תעשה כמעשיהם, ולא אם עודני חי, ועתה שוב ולך בשלום:

אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל נשאל ממני דוד לרוץ בית לחם עירו כי זבח הימים שם לכל המשפחה: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו: ועשית חסד על עבדך כי בברית יהוה הבאת את עבדך עמך ואם יש בי עון המיתני אתה ועד אביך למה זה תביאני: ויאמר יהונתן חלילה לך כי אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך: ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה: ויאמר יהונתן אל דוד לכה ונצא השדה ויצאו שניהם השדה: ויאמר יהונתן אל דוד יהוה אלהי ישראל כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית והנה טוב אל דוד ולא אז אשלח אליך וגליתי את אזנך: כה יעשה יהוה ליהונתן וכה יסיף כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך ושלחתיך והלכת לשלום ויהי יהוה עמך כאשר היה עם אבי: ולא אם עודני חי ולא תעשה עמדי חסד יהוה ולא אמות: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בהכרית יהוה את איבי דוד איש מעל פני האדמה: ויכרת יהונתן עם בית דוד ובקש יהוה מיד איבי דוד:

אם מבעא יבעינני אבוך ותימר אשתאלא אשתאל מני דוד למיזל לבית לחם קרתיה ארי שירוי ניכסת קודשיא יומא דין תמן לכל זרעיתא: אם כדין יימר טב שלם לעבדך ואם מתקף יתקיף ליה דע ארי גמירא בישתא מיניה: ותעביד טיבו עם עבדך ארי בקיימא דיי' אעילתא ית עבדך עמך ואם אית בי חובא קטולני את ולות אבוך למה דנן תעילנני: ואמר יהונתן חס לך ארי אם מידע אידע ארי גמירא בישתא מן אבא למיתי עלך ולא יתה אחוי לך: ואמר דוד ליהונתן מן יחוי לי או דילמא יתיבנך אבוך פתגמין קשין: ואמר יהונתן לדוד איזל וניפוק לחקלא ונפקו תרויהון לחקלא: ואמר יהונתן לדוד יי' אלהא דישראל ארי אבדוק ית אבא בעידנא הדין מחר או ביומא תליתאה והא פתגמיא תקנין מיתאמרין על דוד ולא מכען אשלח לותך ואחוי לך: כדין יעביד יי' ליהונתן וכדין יוסיף ארי גמירא מן אבא למיתי בישתא עלך ואחוי לך ואשלחינך ותהך לשלם ויהי מימרא דיי' בסעדך כמא דהוה בסעדיה דאבא: ולא עד דאנא קיים ולא תעביד עמי טיבו מן קדם יי' ולא אמות: ולא תפסיק ית טיבותך מן אנש ביתי עד עלמא ולא כד שיצי יי' ית סנאי דוד גבר מעל אפי ארעא: וגזר יהונתן קיום עם בית דוד ואיתפרע ליה יי' מיד סנאי דוד: ואוסיף

רבינו ישעיה

כי זבח הימים, פי' תגלו' הם בכל שנה ושנה להתקבץ כל המשפחה ולזבוח שלמי' ולשתות בייחד: ויאמ' יהונתן חלילה לך, פירוש חלילה לך לחשוב מחשבה זו בלבך שאם אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך שלא אגיד לך ואניחך ליפול בידיו, אל תחשוב מחשבה זו בלבך כי אם אראה שלבו רע עליך אני אגיד לך: מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה, פי' מי יגיד לי אם טובה יענך או מה שיענך אביך קשה והרי הוא מקרא קצר: כי אחקר את אבי כעת מחר השלישית, פירוש אחקור את אבי מחר ובערב השלישית אגיד לך כמו שאמר דוד עד הערב השלישית: ולא אז אשלח אליך, פירוש קילל את עצמו בשם אם לא ישלח אליו: כה יעש' יי' ליהונתן וכה יוסיף, כי אם ייטב אל אבי שיעשה הרעה עליך וגליתי אני את אזנך, ולא אשלח לך על ידי שליח פן יוודע המקום אשר אתה נחבא, הבשורה טובה אשלח לך על ידי שליח אבל הבשורה רעה לא אשלח לך על ידי שליח פן יוודע מקומך למלך: ויהי יי' עמך כאשר היה עם אבי, פי' תצליח במלכותך כמו שהצליח אבי בעוד שהיה השם עמו: ולא אם עודני חי, פירו' ולא תשכח אם עודני חי כשתמלוך שלא תעשה עמדי חסד השם ולא אמו', ולא תזכו' עלי שנאת אבי: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם, פי' אף אם אמות תזכור חסדך לביתי אחרי עד עולם: ולא בהכרית, פירו' ולא תשכח דבר זה בהכרית השם את אויבי דוד איש מעל פני האדמה, פירו' על שאול אביו ועל יועציו אומר כי ידעתי שהם יכריתם מלפניך ולא תשכח את הברית שאני כורת עמך: ויכרת יהונתן עם בית דוד, פירו' כרת עמו ברית שיעזור לו מאביו ולכל בני ביתו: ובקש יי' מיד אויבי דוד, פי' אמר לו שהשם יבקש דינו מיד כל אויביו ואע"פ שהיה אביו אויבו לא נמנע מקלל כל אויביו מקרוב אהבתו אותו ושהיה רואה שהוא עתיד למלוך:

רלבג

כי זבח הימים שם לכל המשפחה, יתכן שעל דבר כם עשה השם ית' להם היו עושים שנה בשנה ביום ההוא זבחי שלמים וזה היה נקרא זבח שלמים לכל המשפחה: חלילה לך, ר"ל חלילה לך מחשוד אותי בזה שארצה שתמות ביד אבי כי בודאי אם אדע שכלתה הרעה מעם אבי לבא עליך אגיד לך כדי שתמלט: ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה, ר"ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט ממנו או מה יענך קשה כי יזכר מהדברים ההם הרבה מכוונתו, או ירצה בזה והוא מי יגיד לי אם יאמר טוב כדי שלא אסתר מפניו ולא אכעיסנו כנגדו או מי יגיד לי אם חרה יחרה לו ויענך אביך קשה מה יהיו הדברים ההם הקשים כדי שאתנהג בזה לפי הראוי: לכה ונצא השדה, היתה עצתו שיצאו השדה כדי שיוכלו לדבר שם כל רצונם כי שם יראו מי סביבם ולא יראו זה בהיותם בבית או בעיר: ולא אם עודני חי וגו', ר"ל אני ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעשה עמי חסד יי' ולא אמות וגם אחרי מותי ירא שתכרי' חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בעת שיכרת הש"י את אויבי דוד מעל פני האדמה אני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא ממשפחת אויבי דוד, והנה כרת יהונתן גם כן ברית עם בית דוד ר"ל שאין בריתו עם דוד לבד' אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע כפי היכולת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לכבוד בדוד ובביתו ואמר שהש"י יבקש מיד אויבי דוד ויפרע מהם אם יבגוד בזה הברית, והוסיף

רשי

מחר חדש ׳ ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן : ונפקדת ׳ אבי יפקדך וישאל היכן אתה : כי יפקד מושבך ׳ שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו׳ וכן תירגם יונתן ותיתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך : ונפקדת ׳ לשון זכרון : כי יפקד ׳ לשון חסרון : ושלשת ׳ שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ו ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל ה המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תירג׳ יונת׳ ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה ש שאמר ויסתר דוד ב בשדה מיד ויהי החדש מחר : האבן האזל ׳ אבן שהיא אות להולכי דרכים : האזל ׳ הולכי הדרך וכן תירג׳ יונתן אבן אתא אבן האות : צדה אורה : לא מפיק ה״א ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה בצד אותה אבן אורה חצי׳ למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנחש אם אתה צריך לברוח : והנה אשלח וגו׳ ׳ דרך המבקש חץ הירוי ה הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמי׳ שהוא מחפשו והחץ להלן מ ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ו ומחפשו והנחש הזה יהיה לך : אם אמור אומר לנער וגו׳ קחנו ובואה ׳ בא אתה בעצמך ממקום מ מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב״ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה : ואם כה אומר וגו׳ לך כי שלחך ׳ הקב״ה אומר לך לברוח ולהמלט : והדבר אשר דברנו ׳ ברית שכרתנו יחד הנה ה׳ בינו ובינך עד על אותו דבר : אל מושב הקיר ׳ בראש המטה אצל הקיר : ויקם יהונתן ׳ עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו ׳ שדרכן לאכול מסובין על המטו׳ והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שיסב אבנר מצד שאול ואחר כך ישב יהונתן מצד אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב :

עקרים

רדק

ונפקדת ׳ ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב ׳ יפקד ׳ ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות״י ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך : ושלשת תרד מאד ׳ תהיה נסתר ג׳ ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישי׳ ותרד מאד בעמק במקום הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה ות״י ובתלתות יומין תתבעי לחדא כלומ׳ ביום החדש ומחרתו תפקד שישאל עליך אבי אבל ביום ה השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימים רצופים ׳ ומה שתרגם תרד תתבעי ר״ל תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעיניו להמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר אז כי אז תהיה לו טענה לדבר עליך ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהגם שלא ל לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני ה׳ וכן נראה ב בנבואת יחזקאל לעתיד : האבן האזל ׳ ת׳ אבן אתא אולי היתה אות וסימן עוברי דרכים : שלשת החצים ׳ בא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה : צדה אורה ׳ הה״א רפה ומשפטה במפיק וכמוהו רבים ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן ל למטרה לשלוח שם לי הנער ל ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם הלאה כי משם לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים : קחנו ׳ קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז״ל פירש קח זה הסימן ובא : ואין דבר חי ה׳ ׳ ואין דבר רע וכן ת״י ולית מידעם כי נשבע לו חי ה׳ להבטיחו שלא יצוה לו לבא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה : כי שלחך ה׳ ׳ כתרגומו ארי שיזבינך ה׳ כלומר תלך לך כי ה׳ שלחך ונמלטת מחרב אבי : עד עולם ׳ לקיים הברית עד עולם : וישב המלך על הלחם ׳ כתיב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין : וישב המלך על מושבו ׳ תרגומו ואסחר מלכא על שויה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטות וכן מצאנו בדברי רבותינו ז״ל כי גם בימיהם היה מנהג ׳ ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהא סמוך לו להכותו ׳ והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב :

כי

אהבו ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש : מושבך ג׳ בקריאה וסי׳ הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל ׳ איתן מושבך ושים בסלע ׳ ונפקדת כי יפקד מושבך : ובאת ז׳ בטעם מלרע וסי׳ נמסר בסדר נח : אמר ג׳ חס׳ וג׳ מל׳

וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת־דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי־אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ : וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ : וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל : וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה : וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה : וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה : וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם : וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל : וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד : וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא

וְאוֹסֵיף יְהוֹנָתָן לְאוֹמָאָה יַת דָּוִד בְּרַחֲמִים יָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲמַת נַפְשֵׁיהּ רַחֲמֵיהּ : וַאֲמַר לֵיהּ יְהוֹנָתָן מְחַר יַרְחָא וְתִיתְבְּעֵי אֲרֵי יְהֵי מְרַוַח בֵּית אַסְחָרוּתָךְ : וּבְתַלְתוּת יוֹמַיָא תִּתְבְּעֵי לַחֲדָא וְתֵהָךְ לְאַתְרָא דְאִיטַמַרְתָּא תַמָן בְּיוֹמָא דְחוּלָא וְתֵתֵיב בִּסְטַר אֶבֶן אָתָא : וַאֲנָא תְלָתָא גִירִין בְּקַשְׁתָּא אֶשְׁדֵי לְמִימְחֵי לִי לְפַלְגְּלִיסָא : וְהָא אֶשְׁלַח יַת עוּלֵימָא אֵיזִיל וְאַיְתִי יַת גִּירַיָא אִם מֵימַר אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָא מִינָךְ וּלְכָא סַבְהִי וְאִיתָא אֲרֵי שְׁלָם לָךְ וְלֵית מִדַּעַם בִּישׁ קַיָם הוּא יְיָ : וְאִם כְּדֵין אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָא מִינָךְ וּלְהָלָא אֵיזִיל אֲרֵי שֵׁיזְבִינָךְ יְיָ : וּפִתְגָמָא דִּי מַלֵּילְנָא אֲנָא וְאַתְּ הָא מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ סָהִיד עַד עַלְמָא : וְאִיטַּמַר דָּוִד בְּחַקְלָא וַהֲוָה יַרְחָא וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל לַחְמָא לְמֵיכַל : וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל שְׁוִויֵהּ כִּזְמַן בִּזְמַן עַל שְׁוִויֵהּ דִּמְתַקַּן לֵיהּ בִּסְטַר כּוּתְלָא וְקָם יְהוֹנָתָן וְאַסְחַר אַבְנֵר בִּסְטְרָא דְשָׁאוּל וַהֲוָה אַתְרָא דְדָוִד מְרַוַח : וְלָא מַלִּיל שָׁאוּל מִדַּעַם בְּיוֹמָא הַהוּא

ארי

וסי׳ נמסר בריש סדר משפטים ובסדר נשא : אני ואתה ג׳ בקריאה וסים׳ ועתה לכה נכרתה ברית ׳ והדבר אשר דברנו אני ׳ כי זכור אני ואתה את רכבים :

רבינו ישעיה

[illegible]

רלבג

והוסיף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהיה ברית שלם ביניהם מצד חוזק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו : ושלשת תרד מאד ׳ ר״ל שישבו שם עד הערב השלישית כמו שאמר דוד או יהיה הרצון בזה שישבנה עד בקר היום השלישי מהחדש השני וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ותרד מאד בעמק באופן שלא יראה אותך שום אדם ׳ ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שנסתרת בשדה ודברתי אל אבי עליך טובה עד שנשבע שלא ימיתך : אצל האבן האזל ׳ לפי שהמקום ההוא היה רחב ייחד מקום מוגבל ממנו והוא אצל האבן האזל ואחשוב שנקראת כן שהיתה סימן להולכי דרכים : צדה אורה ׳ ר״ל לצד האבן אורה בדרך שתהיה האבן לי למטרה : החצים ממך והנה ׳ הוא אות שישוב דוד ליהונתן ואמנם יהיה זה בשיהיה יהונתן מורה החצים בדרך שלא יגיעו עד האבן שהיתה למטרה וכאשר יאמר הלא החצי ממך והלאה הוא אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר מצד הלשון ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה :

כי

רדק

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור ׳ פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופי׳ בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים שלאכול הטמא והטהור יחדו אפי׳ בחולין או שמא היו שם זבחי שלמי׳ שעשה המלך השלמי׳ ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא ד לשלחן המלך וי״ת ארי אמ׳ דילמ׳ עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמניהי פי׳ מקרה הו׳ לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הניח בעבור שלא ש טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואנחנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל ה השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: ממחרת החדש השני ׳ רצה לומר ממחרת ר״ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תניינא: כשאל נשאל ׳ מקור שלם מבנין נפעל: מעמדי ׳ כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר שאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך: זבח משפחה לנו ׳ כבר פירשתיו: והוא צוה לי אחי ׳ פי׳ אחי צוה לי ללכת שמה והוא שאהב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו ׳ ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב: אמלטה נא ׳ אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: בן נעות המרדות׳ בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעות אמר על אמו שרשו עוה תאמ׳ הנפעל נעוה לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצ׳ ואוהב מה שאני שונא וי״ת בר סרבנות׳ דמרדותא קשיא פירש נעות שם: לבן ישי׳ הלמד כמו הרגנו לאבנר או היא במקום בי״ת כלומר לפניכם לחרב: לבשתך ולבשת ערות אמך׳ עתה יאמרו השומעי׳ שאת׳ אוהב אדם שאני שונא כי אינך בני ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיאמרו שזנתה: כי כלה ׳ כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד: מעם השלחן ׳ כמו מעם ברכיו: ביום החדש השני ׳ תרגומו ביום עבור ירחא תניינא: כי נעצב ׳ נפעל עבר כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו ׳ כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה: למועד דוד ׳ כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו: להעבירו ׳ ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים: וילקט

רשי

מקרה הוא ׳ קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור ׳ זו היא כתיבת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: ממחרת החדש ׳ ממחר׳ חידוש הלבנה: השני ׳ ביום שני לחדש: והוא צוה לי אחי ׳ גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה ׳ אשתזיב בלע״ז אלך יום אחד ואבא: נעות המרדות׳ לשון נעו אשה נעה ונדה ׳ וכאומית כאשר תאמר זעוה מן זעכן תאמר נעוה מן נע והתי״ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות המרדות ש שהיא ראויה לרדות ולייסר ׳ ד״א כשחטפו בני בנימן מב:ו׳ יבש גלעד שיצאו לחול ב בכרמים היה שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאת היא עצמה והעיזה פנים ורדפה אחריו: נעות על שם הכרמים והוא גנ׳ כמו נעוה ארתחו ׳ יטופון נעווהי בחמר ולא מן השם: נעצב אל דוד ׳ בשביל דוד: כי הכלימו אביו ׳ בשביל דוד: למועד דוד ׳ למועד אשר קבע לו דוד: להעבירו ׳ החצי עבר את הנער: מאבל

וארא ה׳ וסימ׳ ארדה נא ואראה ׳ אסורה נא ואראה ׳ ואראה העודם חיים ׳ אעברה נא ואראה ׳ אמלטה נא:

כו כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ כז וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ כט וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ לא כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ לג וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ לד וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ לה וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ לו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃

ארי אמר דילמא עירוע חוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמניהי׃ והוה ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תנינא והורה אתרא דדוד מרוח ואמר שאול ליהונתן בריה מא דין לא אתא בר ישי אף תמלי אף יומא דין ללחמא׃ ואתיב יהונתן ית שאול אישתאלא אישתאל דוד מיני למיזל עד בית לחם׃ ואמר שלחני כען ארי שירו ניכסת קודשא לכל זרעיתא לנא בקרתא והוא פקיד לי אחי וכען אם אשכחית רחמין בעינך אישתיזב כען ואחזי ית אחי על כן לא אתא לפתורא דמלכא׃ ותקיף רוגזא דשאול ביהונתן ואמר ליה בר סרבנותא דמרדותא קשיא הלא ידענא ארי רעי את לבר ישי לבהתתך ולבהתת קלן אמך׃ ארי כל יומיא דבר ישי קיים על ארעא לא תיתקן את ומלכותך וכען שלח ואיתיניה לותי ארי גבר חייב קטול הוא׃ ואתיב יהונתן ית שאול אבוהי ואמר ליה למה יתקטל מה עבד׃ וארים שאול ית מורניתא עלוהי למחמחיה וידע יהונתן ארי גמירא היא מן אבוהי למקטל ית דוד׃ וקם יהונתן מעם פתורא בתקיף רוגזא ולא אכל ביום עיבור ירחא תנינא לחמא ארי איתנסיס על דוד ארי אכלמיה אבוהי׃ והוה בצפרא ונפק יהונתן לחקלא לזימנא דאמר ליה דוד וניק זעיר עמיה׃ ואמר לעולימיה רהט איתא כען ית גיריא דאנא שדי ועולימא רהט והוא שדא גירא לאעברותיה׃ ואתא

רלבג

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור ׳ הרצון בזה לפי מה שאחשוב ש שסבר אמר שאול מ מקרה הוא שקרה שלא בא דוד אל ה הלחם לא במרד ולא במעל ממנו ולא בכונה או אולי בלתי טהור הו׳ ששמש מטתו והו׳ טמ׳ עד הערב כי דוד הוא לא טהור ר״ל שלא כ נשמר מלשמש מטתו כי טבעו היה נוטה ל רבוי המשגל כמו ש שנתבאר מעניינו ולזה נשמר מלבא אל ש שולחן המלך כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשלחן המלך עם שסבר אפשר שהיו אוכלים זבחי שלמים: והוא צוה לי אחי ׳ הו׳ על דרך אמרו והפתח ותראהו את הילד שבאר אחר הכנוי הנושא והרצון בזה שאחיו צוה לדוד שילך שם: בן נעות המרדות׳ ר״ל מעוותת המוסר כאילו יאמר שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון במרדות מוסר ובזה אמרו רבותינו מכת מרדות או יהיה הרצון במרדות ממשלה כענין וירד מים עד ים והוא היותר נכון וירצה בזה שהוא בן אשה שאינה ראויה לממשלה אבל היא מעוותת בדבר הממשלה כי אין מינה נאות לאדנות ובזה יאמר ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד: כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו ׳ באר בזה ששני דברים היו סבה שלא אכל יהונתן ביום החדש השני לחם האחד כי היה נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו מפחד אביו והיא היתה הסבה היותר חזקה ולזה הקדימה והסבה השנית היא כי הכלימו אביו במה שקרא לו בן נעות המרדות: רוץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה ׳ קצר הכתוב וזה כי הוא באר לנער אי זה דבר ישים לו למטרה והוא האבן האזל: והוא ירה החצי להעבירו ׳ ר״ל שיהונתן ירה חצו בחוזק כנגד מקום אחר יותר רחוק מהאבן ההוא כדי שיעבור החץ המקום שהגביל הנער: עד

רבינו ישעיה

בלתי טהור הוא כי לא טהור ׳ כפל לשון הוא בלי צורך: ויהי ממחרת החודש השני ׳ פירוש שני ימי׳ היה ראש חודש שחודש שעבר היה מלא כיון שאנו עושי׳ עכשיו ומקדשי׳ ראש חודש שני ימים יום שלשי׳ ויום א׳ ושלשי׳ ׳ יום שלשים כדי לקדשו בזמנו ׳ ויום א׳ לתיכון ׳ ותרגם והוה ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא ׳ שיום א׳ הוא מורה על יום שלשי׳ שהוא של חודש שעבר ו ונתעבר להיות מלא: והוא צוה לי אחי ׳ חקר׳ מכור הוא ואחו הו׳ צוה לי זה אליאב שהיה גדול האחים: אמלטה נא ׳ פירוש אמהר ללכת ואחזור כמו מהר המלט שמה: בן נעות המרדות ׳ פי׳ מלשון עותה ושתי והו׳ שם התואר לבנין נפעל׳ לזכר יאמר נעוה בצירי הוי״ו ולנקבה נעוה בקמץ ׳ ונסמך בתי״ו שהוא כמוך אל המרדות כלומ נכסע במרדות לאחרות בבעלה כך אתה מורד כאמך: לבשתך ולבשת ערו׳ אמך ׳ פיר׳ אם יראו ישראל שימלוך דוד ולא תמלוך אתה מה יאמרו עליך הלא אתה בן מלך ׳ אלא יתלו הבושה באמך שיאמרו לא היה ראוי למלוכה כי לא היה מיוחס ממשפחת אמו ׳ ומפני זה לא מלך אף על פי שהיה אביו מלך: כי בן מות ׳ פירוש כי אני רואה כי הוא עתיד למלוך וליקח ה המלוכה ממך: כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו ׳ פי׳ הכלימה בעבורו ׳ וידע כי בלבו ל להרגו: למועד דוד ׳ למועד אשר קבע עם דוד: והוא ירה החצי ׳ היו״ד יתירה ׳

אמלטה נא ל׳ מלני וחד אמלטה נא שמה

ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצי (ה׳ כתיב) ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

כא

ויקם וילך ויהונתן בא העיר: ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן ויחרד אחימלך לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך: ויאמר דוד לאחימלך הכהן המלך צוני דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך ואשר צויתך ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמוני: ועתה מה יש תחת ידך חמשה לחם תנה בידי או הנמצא: ויען הכהן את דוד ויאמר אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה: ויען דוד את הכהן ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמול שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש

תרגום

ואתא עולימא עד אתר גירא די שדא יהונתן וקרא יהונתן בתר עולימא ואמר הלא גירא מינך ולהלא: וקרא יהונתן בתר עולימא אוחי בפריע לא תתעכב ולקיט עולימא דיהונתן ית גיריא ואתא לות רבוניה: ועולימא לא ידע מדעם ברם יהונתן ודוד ידעין ית פתגמא: ויהב יהונתן ית זייניה לעולימא דיליה ואמר ליה איזל אוביליה לקרתא: עולימא אתא ודוד קם מסטר אבן אתא דלקביל דרומא ונפל על אפוהי על ארעא וסגיד תלת זמנין ונשיקו גבר ית חבריה ובכו גבר עם חבריה עד דדוד אסגי: ואמר יהונתן לדוד איזל לשלם דקיימנא תרוינא אנחנא בשמא דיי למימר מימרא דיי יהי סהיד בינא ובינך ובין בני ובין בנך עד עלמא: וקם ואזל ויהונתן על לקרתא: ואתא דוד לנוב לות אחימלך כהנא ואיתבעית אחימלך לקדמות דוד ואמר ליה מא דין את בלחודך וגבר לית עמך: ואמר דוד לאחימלך כהנא מלכא פקדני פתגמא ואמר לי אינש לא ידע מדעם ית פתגמא דאנא שלח לך ודפקידתך וית עולימא שלחית קדמי לאתר כסי וטמיר: וכען מה אית כא תחות ידך חמש טולמין דלחמא הב בידי או מה דאשתכח: ואתיב כהנא ית דוד ואמר לית לחם חולין לתחות ידי אלהין לחמא דקודשא אית ברם אם נטרין עולימיא לחוד מסואבת אתתא: ואתיב דוד ית כהנא ואמר ליה בקושטא איתתא מרחקא לנא כמאתמלי ומדקמוהי במפקי והוה מניהון דעולימיא דכן לקודשא והוא

מסורה

החצי חד מן ה׳ מלין קריין מ״ם בסוף תיבותא ולא כתיב וסי׳ עברנו דויהי כשמע כל מלכי, החצי ויקרא יהונתן אחרי הנער, אלהיך וגם באו עבדי המלך לברך ייטב, שנה בן שלשים ושתים יורם בן אחאב קדמא דפסוק כנ״ל, בה והיה כל מעבר משה גם בה כתיב: הבא ג׳ בקריאה וסימ׳ הבא את האנשים הביתה, הבא נא ידך אל חיקך, לך הביא העיר בתראה יתיר יו״ד: שנינו ג׳ בקריאה וסימ׳ ויוכיחו בין שנינו, אשר נשבענו שנינו אנחנו, ישת ידו על שנינו, אנ״ך: לבדך ג׳ זקפין בקריאה וסימ׳ מדוע אתה יושב לבדך, ויבא דוד נבה, אתה הוא יי׳ לבדך, אנ״ך, וכל אסף דכוו׳: כתמול שלשם ג׳ בנביאים וסי׳ כתמול שלשם על כל גדותיו, וישבו בני ישראל באהליהם, אשה עצורה לנו: כתמל ז׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא: שלשם ד׳ חס׳ בנביאים וכתובי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא:

רש"י

מאצל הנגב, מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל, הרבה לבכות: לך לשלום, והשבועה אשר נשבענו יי׳ יהיה עד עליה עד עולם: ואת הנערים יודעתי, לשון טורח הנערים אשר יבאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני: יודעתי, כמו ויודע בהם אנשי סוכות: פלוני אלמוני, מכוסה אלמון מאין שם שם שאיני חפץ להזכיר כי דבר סתר הוא פלוני כמו כי יפלא יתכסה: או הנמצא, אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך: אך מאשה, בקושי אני מאכילן לזרים אך זה אני אפשר שאאכילנו לטמאים: עצורה לנו, עצורה ממנו: ויהיו כלי הנערים קדש, טהורים: והוא דרך חול, והלחם משנטל מעל השולחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין שיצא מידי מעילה משהי׳ לו שעת היתר לכהנים: ואף

רד"ק

וילקט נער יהונתן את החצי, החצו כתיב וקרי החצים הכתוב הוא לשון יחיד כי כראה שחץ לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה: את כליו, קשתו וחציו: קם מאצל הנגב, פי׳ שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו וקם מסטר אבן אתא דלקביל דרומא כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים: עד דוד הגדיל, לבכות יותר מיהונתן: אשר נשבענו, וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומים להם שכתבנו בספר מכלל מבניין פועל הדגוש: נבה, אל נוב והה״א נוספת לפיכך הטעם מלעיל: ויחרד, הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון התנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה ענין באו לבדו וכתי׳ ואיתבעית: יודעתי, כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי׳ הודעתי אותם שילכו לפני ואמצא אותם במקו׳ פלוני, ופי׳ פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלומ׳ מקום שלא ידובר בו ותרגומו וית עולימיא שלחי׳ קדמי לאתר כסי וטמיר: לחם קדש, פירש אדוני אבי ז״ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו בטהרה: אם נשמרו הנערים, דרך כבוד אם נשמרת ר״ל וכמוה וירדו כל עבדיך אלה אלי: כי אם אשה עצורה לנו, אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בצאתי טהרנו עצמינו: ויהיו כלי הנערים, כלומר בגדיהם קדש: והוא

רלב"ג

עד מקום החצי אשר ירה יהונתן, ר״ל עד המקום שאמר לנער שישים לו למטרה והוא אבן האזל והנה עבר החץ המקום ההוא כי יהונתן השתדל בזה כמו שקדם כדי שיאמר לנער הלא החצי ממך והלאה ויבין דוד כי שלחהו הש״י וימלט כאשר יוכל והנה היה ירא יהונתן שלא יוכל לדבר עמו פנים בפני ולזה הוצרך לזאת האות כי אולי יבאו אנשים בשדה ההוא ולא יוכל דוד לבאת אל יהונתן לדבר עמו אך אחר שראה יהונתן שלא היו שם כי אם הוא ונערו שלח נערו אל העיר והרגיש דוד כי אין שם איש ולזה שלח יהונתן נערו וקם דוד מהמקום שהיה נסתר בו ונתן תודה ליהונתן והשתחוה לו שלש פעמים: ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל, ר״ל שדוד הגדיל לבכות יותר מן הראוי לו למה שהיה בו מן הפחד מפני שאול ולזה מהר יהונתן לשלוח את דוד ונפרדו איש מעל אחיו: מדוע אתה לבדך ואין איש אתך, תמה על שר וגדול כדוד עם שהיה חתן המלך שילך יחיד: ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני, ר״ל ואת הנערים הודעתי שילכו לפני ולמצאם במקום אוני רוצה לגלותו ולזה יהיה המקום ההוא נסתר ונעלם והסבה בזה שמירתי בזאת המלך שלא יודע לאיש הדרך אשר אני הולך בה וידמה שדוד שאל לו באלהים אם תצליח דרכו שהוא הולך בה כי כבר נגלה במה שאחר זה שדוד שאל לו באלהים ולפי שהוא אמר לאחימלך כי המלך צוהו שלא יגלה סודו לשום אדם היה מחוייב שישאל לו זה דרך כללות: כי אם לחם קדש יש, יתכן שבחר שלחם הקדשים מה שאסורו יותר קל והוא קדשים קלים כמו הענין בלחמי תודה ועליו אמר שיתנהו לו ולנעריו: אם נשמרו הנערים אך מאשה, והנה יחס זה לנערים לכבוד דוד ואחשוב שיהיה הרצון בזה שיהיו נשמרים מטומאת אשה וממה שידמה לזאת הטומאה: כי אם אשה עצורה לנו וגו׳, ר״ל הנה אשה היתה נמנעת לנו מעת צאתנו שהיתה מאתמול שלשם לרוב זריזותנו לעשות מצות המלך והנה היו כלי הנערים ראויים לקדש כי טהרנו עצמנו בצאתנו: והוא

רבינו ישעיה

ודוד קם מאצל הנגב, פירוש אצל אבן האזל הדרומי: לך לשלום אשר נשבענו שנינו, פי׳ לך לשלום ותזכור השבוע׳ אשר נשבענו ומקרא קצר הוא: אשר נשבענו שנינו אנחנו, כא בשני מינים כמו ופגריכם אתם, ותראהו את הילד: ויבא דוד נבה, כמו לנב: אל אחימלך הכהן, הוא אחיה בן אחימלך הוא אחיטוב הכתוב לעיל בשאול: ואת הנערים יודעתי, כמו הודעתי ונחלף הה״א ביו״ד: אל מקו׳ פלני אלמוני, תרגם לאתר כסי וטמיר: פלני, כמו כי יפלא. אלמוני, כמו עלמוני ונתחלף העין באלף כלומר הודעתי להם שילכו במקום פלוני ויחתיכוני שם. ודרך המקרא כשאינו מזכיר שמו יאמר כן כמו שאל בבעז סורה שבה פה פלוני אלמוני: אין לחם חול אל תחת ידי, פירוש חפני שהיה להם לחם הפנים לאכול לא היה להם לחם חול כדי שלא יבוא לחם הפני׳ לידי מותר שאינו נאכל אלא ליום ולילה ליום שבת ולמוצאי שבת ובמוצאי שבת הלך דוד שם: אם נשמרו הנערים אך מאשה, פירוש די שאני מאכילו לזרי׳ מחמת שאנה מבוכן וירא להראות בפר כפוס אדם רזה שיהיו הנערים טהורים: כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום בצאתי, פירוש כי אם אשה שאלתני עליה עצור׳ לנו ולא נגענו באשה זה ג׳ ימים ביום צאתי. וגם כלי הנערי׳ הם קודש ונזהרים מכל טומאה שהיו אוכלי׳ חוליה׳ בטהר׳ כדרכתי׳ בשאול בכלתי טהור הוא.

וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי׃ וַיִּתֶּן־לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא־הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי־אִם־לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ׃ וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ וְאִין יֶשׁ־פֹּה תַחַת־יָדְךָ חֲנִית אוֹ־חֶרֶב כִּי גַם־חַרְבִּי וְגַם־כֵּלַי לֹא־לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ נָחוּץ׃ וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר־הִכִּיתָ בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה־הִיא לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד

ל. א, ל, ל, ג׳ ויסירו, ל, ל, ל, ל

וְהוּא בְּאוֹרַח חוּלָא הֲוָה אָזִיל וְיוֹמָא דֵין הֲוָה מִתְאֲכִיל וְלָא מִתְפְּסַל בְּמָנָא׃ וִיהַב לֵיהּ כַּהֲנָא קוּדְשָׁא אֲרֵי לָא הֲוָה תַמָּן לְחֵים חוּלִין אֱלָהֵן לְחֵם אַפַּיָּא דְּמַעְדָּן מִן קֳדָם יְיָ לְשַׁוְּיוּתֵיהּ לְחֵים חַמִּים בְּיוֹם אִיתְנְסִיבוּתֵיהּ׃ וְתַמָּן גַּבְרָא מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמֵיהּ דּוֹאֵג אֲרוֹמָאָה רַב רַעֲיָא דִּלְשָׁאוּל׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ אִילוּ אִית כָּא תְּחוֹת יְדָךְ מוּרְנִיתָא אוֹ חַרְבָּא אֲרֵי אַף חַרְבִּי וְאַף מָנַי לָא נַסְבִית בִּידִי אֲרֵי הֲוָה פִּתְגָם מַלְכָּא בִּבְהִילוּ׃ וַאֲמַר כַּהֲנָא חַרְבָּא דְּגָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה דִּקְטַלְתָּא בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא הָא הִיא מְכַרְכָא בְשׁוֹשִׁיפָא בָּתַר דְּשָׁאִיל לֵיהּ בְּאֵיפוֹדָא

אם

רשי

ואף כי היום יקדש בכלי · ואפי' היום היתה תחלת קרושתו על השולחן היית זקוק ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות : לשום לחם חם אחר ביום הלקח זה ורבותינו אמרו חם ביום הלקחו חם ביום סי' ולקו ח[ם] ביום סדורו : אביר הרועי' · אב בית דין : נעצר לפני יי' · עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה : ואין יש פה · ואם יש פה : נחוץ · בבהילו : לוטה · כרוכה וכן וילט פניו באדרתו : אחרי האפוד · אחר ששאל לו באורים ותומים אמר לו כן וכן תירגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא : הלא

רדק

והוא דרך חול · כלומר אף על פי שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אף על פי כן טהרנו עצמינו כדרך בני אדם שרגילים ללכת לדרך : ואף כי היום יקדש בכלי · פי' כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי : ויתן לו הכהן קדש · לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסרי' לפני יי' ואותו אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פי' אדוני אבי ז"ל · ורבותינו ז"ל פירשו כי לחם הפני' נתן לו ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאר המוסרים מלפני יי' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכי' ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי' זה שהושם עתה על השלחן שהו' קדו' בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבי' ומסוכנין ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקרא בולמוס מחמת רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים : לשום לחם חום · חום תואר בפלס מעות לתם דרך יי' ופי' כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה בכד טפחו של זה שלא' לחם פנים לפני תמיד שלא יהא שלחן בלא לחם · ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום כצקתי בלילה נגדך לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם או החדשי' · ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין אותו ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת · ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת עד שתמה עליו אחימלך ואמ' לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר היאך היה בא בשב' ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחד מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש ואת"ל לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל לישראל וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו · ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלה כהנים ולא היה ישראל זר שוכן בניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות אפשר שנשאר דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהני' והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועי' היו מושכין את ידיהם והגרגרני' חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכלי' היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמצא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירשו חולקין חוטפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן נראה כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול היה חולק עם המשמרות בחלות שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מנחה לאהרן ומחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מכאן מחלוקת בין רבו' ז"ל אם היו חלות אלו נאפות בשבת או בחול כי רבי יהודה אומ' כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרי' כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה אפשר שהיה חם בעת סדורו למחר כי בערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אחר הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמומו עד מחר ומרז"ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמגנבתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : נעצר לפני יי' · נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר שם אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר · ורז"ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתור' · ופי' אביר הרועי' שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש : דואג האדומי · גר בארץ אדום לפי' קראו אדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אחי הגיתי מיוחסים על שם מקומם שהיו גרים בהם : אביר הרועים · אביר הוא אחד במוכרת ובמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד לפי' כשתפה בסמיכות ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : ואין · בחירק כמו ואין בצרי והוא דרך שאלה כלו' אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו חירק וצרי מיר וכר בין ובין ריש ורם ואין ואין ואית ואלו אית הכא : תחת ידך · ברשותך וכמוהו רבים : כלי · כתרגומו זייני : נחוץ · ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכ"ת בבהילו : לוטה בשמלה · מן וילט פניו פני הלוט הלוט ופי' כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא : אחרי האפוד · שהיתה תלויה אחרי המקו' שהיה מונח האפוד והחשן או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי יי' כמו שאמר שמנים וחמשת אים נושאי אפוד בד וכתוב ודוד חגור אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים וזהו הנכון ות"ת בתר דשאיל ליה באפודא כלומר אחר ששאל לו באפוד החשן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב כי כן אמר לו דואג וישאל לו ביי' וכן שאול אמר לו לאחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החילותי לשאול לו באלהים ונכון הוא בעיני פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה תקח לך :

אם

רלבג

והוא דרך חול · רצוני שכן דרך אוכלי חולין שתהיה מעלת' כמעלתי לאכל חוליהן בטהרה ר"ל על טהרת הקדש · ואף כי היום שיהיה בכלינו נהיה נשמרים ונזהרים לאכלו בטהרה ויהיה הרצון בזה והוא הנכון הנה אם היתה עצורה כתמול שלשם לבא אליה כבאתי טהרנו את עצמנו ויהיו כלי הנערי ראויי' לקדש והנה זה הו' דרכנו ומנהגנו גם באכילת חולי' שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ובהיות הענין כן איך לא נהיה נזהרים לאכל בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו : ויתן לו הכהן קדש · ר"ל כי לא היה שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שאינם מוסרים מלפני שולחן הזהב כי אם לשום לחם חום תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשלחן תמיד שתי מערכות לחם הפנים והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום השבת כמו שנתבאר בתורה ואז היה מתחלק לכהני' ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הפנים · ודומה שאמר זה להורות שאם היה אפשר לו זה היה יותר נכון לו לתת לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת מכשיריו והם בזיכי הלבונה אין בו מעלה כלל ודומה לפי זה המאמר שהיה בקדש שנתן יות' מהכשירה מדרכי התור' ממה שיהיה בלחם הפני' אחר הקרב' מתיריו ולזה ידמה שזה הקדש שנתן לו הוא תרומה או מנחה וה"ר הכהן אכילתה לזר ולא אכילתה בטומאה כי הזהו' יתכן שיותר מפני פקוח נפש כי האכילה היא בעצמותה מסירה הסכנה שתהיה מהרעב ואולם הטומאה אין ראוי שתדחה מפני זה אחר שאינה בעצמותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעינה יותר לכבות את הנר בשבת בשביל החולה שיישן כשיהיה בחליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להוציאו חוץ מחדר החולה כמו שבארנו במקומו · והנה קרא הלחם שישימו תחת הלחם המוסר לחם חום כי הוא היה נאפה יתחדש סביב יום השבת עם שהוא אפש' שהיה עומד ברפוסיו של זהב שהיה נאפה בהם עד עת המערכה ואז היה נשאר חומו קצת לזאת הסבה : אביר הרועים · ר"ל גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : לוטה בשמלה · נסתרת ומכוסת בשמלה אחרי האפוד והחשן שהיו בלשכה ששמים שם בגדי כהונה והנה שם זה החרב שם לפרסם הנס שנעשה לישראל בדבר גלית : ויטנו

רבינו ישעיה

והוא דרך חול · פי' לחם הפנים הוקלה קדושתו שכיון שקרבו הבזיכין ויש בו שעת התר לכהנים יצא מידי מעילה : ואף כי היום יקדש בכלי · פירו' שהיתה תחלת קדוש[תו] והיה בו מעילה הייתי לוקחו כי אני מסוכן ואני רשאי להראות לשום אדם אני ונערי במצות המלך · ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש : לשום לחם חום ביום הלקחו : פיר' בשבת היו מסירי' לחם קד' ומשימי' הלחם חם : נעצר לפני יי' · פירוש קדש עליו היום ושבת שם ולא יכול ללכת וכמו"א שם כשבא דוד במוצאי שבת : אביר הרועי' אשר לשאול · פירוש גדול הממוני' שלו · כמו על הרועי' חרה אפי : אשר הכית בעמק האלה · פירו' כדכתיב שם ויחנו בעמק האלה : הנה היא לוטה בשמלה · פי' מכוסה בשמלה · אחרי האפוד · פירו' זה היה אחר ששאל לו באפוד ותרגם בתר דשאיל ליה באפודא · וגם דואג כך הלשינו ושאול לו באלהים · וגם צידה נתן לו ·

רשי

הלא זה דוד מלך הארץ · אמרו לו לאכיש תגאי ראית במקרא אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו להם לעבדים אין לך אלא שתרד מכסאך ויהא מלך הארץ האחת: את טעמו · את דברו: ויתהולל · נשתטה: ויתו · ויכתוב: רירו · רוקו דבר המוטף קרוי ריר וכן בריר חלמות וכן רר בשרו: הזה יבא אל ביתי · לשון תמיהה לכך נקוד חטף פתח ורפי: וישבו עמו כל ימי היות דוד במצוד · סמוך למואב ובשיל דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאחד שנה' שהחביאו נחש המעמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא: כי

רדק

אם אותה תקח לך קח · אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחר זולתה: בזה · פי' בזה המקום: אין כמוה · והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהיתה באהל מועד לאוצרו הכס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחרת לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מ מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש ללקחתה ולהחזירה כאשר ירצה: מפני שאול · והלא תמול ברח אלא ר"ל כי היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול וזהו מפני ש שאול: ויבא אל אכיש · ובספר תהלי' קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברה' ובימי יצחק: וירא · בו"ו אותן לבד וי"ו השרש נגרעה מן המכתב וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורים וכמה מהם: וישנו את טעמו · שינה את דברו ודעתו בעיניה' כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראות עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא מטעם המלך וברוך טעמך ות"י ושני ית מדעיה ויו וישנו כמו קוד' זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם: ויתהלל בידם · עשה מעשה סכלות והוללות ופירוש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ו ומביטים אליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה: ויתו על דלתות השער · שהיה כותב בדלתו' השער או ומסרט שריטות כי השריט גם כן נקראת תיו וכת' ומסרט על דשי תרעא: וירד רירו אל זקנו · הוא ריר הרוק היוצא מהפה: חסר משוגעי' אני · בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך א אליהם כי זה הבאתם אלי · ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם בי שחסר משוגעים אני: כל איש מצוק · מעניין צוקה והוא תואר או שם: וכל איש אשר לו נושא: האלף במקום ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד: וכל איש מר נפש · שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או איש מצוק ר"ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו להתרויח ולשכח צרותיו וכ"תי כל גבר מעיק רוחא: יצא נא אבי ואמי אתכ' · יצא ממער' עדולם ויסב אתכ' אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראי' שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד: וינחם · מעניין נחית בחסדך כלומר הנחם והביאם לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשרינון: במצודה · תרגומו מטמר במצדיא: ובאת לך ארץ יהודה · על פי יי' אמר לו כי שם י היה נשמר מן שאו היה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואף על פי כן על פי יי' הלך שם גם כן: יער חרת · חרת היה שם המקום וכ"תי חורשא דחרת ובדרש שהיה מכונב אותו המקום כחרת הזו ובזכות דוד הרטיבו הקב"ה פירוש חרת כמו חרותא בידי שמים שפי' יבשה: כי

מסורה

כמוה ד' בקריאה וסי' אשר יעשה כמוה להריאכה · אין כמוה תננה לי · כל הנגב מזה כמוה נקה ב' בפסוק: לזה ג' בקריא' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר · אך לשקר שמרתי את אשר לזה · נתת לזה מזה: טעמו ד' בקריאה וסימ' והיה טעמו כטעם לשד · וישנו את טעמו בעיניהם · על כן עמד טעמו בו · לדוד בשנותו את טעמו לפני · וחד וטעמו כצפיחית: הבאתם ג' וסימ' נמסר בסדר חקה: כארבע ד' בקריאה וסימ' ויתקבצו אליו כל איש מצוק · ויאמר דוד לאנשיו חגרו · ויקבץ מלך ישראל דמלכים · כי כארבע רוחות השמים: וינחם ז' בקריאה וסי' את פני מלך מואב · וינחם בערי הרכב דמלכים · וינחם בחלח וחבור דמלכים · וינחם בענן יומם · וינחם לבטח ולא פחדו · וינחם אל מחוז חפצם · שוטח לגוים וינחם ·

מקרא

אם-אתה תקח-לך קח כי אין אחרת זולתה בזה ויאמר דוד אין כמוה תננה לי: ויקם דוד ויברח ביום-ההוא מפני שאול ויבא אל-אכיש מלך גת: ויאמרו עבדי אכיש אליו הלוא-זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו: וישם דוד את-הדברים האלה בלבבו וירא מאד מפני אכיש מלך-גת: וישנו את-טעמו בעיניהם ויתהלל בידם ויתו על-דלתות השער ויורד רירו אל-זקנו: ויאמר אכיש אל-עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי: חסר משגעים אני כי-הבאתם את-זה להשתגע עלי הזה יבוא אל-ביתי:

כב וילך דוד משם וימלט אל-מערת עדלם וישמעו אחיו וכל-בית אביו וירדו אליו שמה: ויתקבצו אליו כל-איש מצוק וכל-איש אשר-לו נשא וכל-איש מר-נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש: וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל-מלך מואב יצא-נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה-יעשה-לי אלהים: וינחם את-פני מלך מואב וישבו עמו כל-ימי היות-דוד במצודה: ויאמר גד הנביא אל-דוד לא תשב במצודה לך ובאת-לך ארץ יהודה וילך דוד ויבא יער חרת:

תרגום

אם יתה תיסב לך סב ארי לית אוחרי בר מינה הכא ואמר דוד לית דכוותה הבנא לי: וקם דוד וערק ביומא ההוא מן קדם שאול ואתא לות אכיש מלכא דגת: ואמרו עבדי אכיש ליה הלא דין דוד מלכא דארעא הלא לדין משבחין בתנגיא למימר קטל שאול באלפין ודוד ברבבן: ושוי דוד ית פתגמיא האילין בלביה ודחיל לחדא מן קדם אכיש מלכא דגת: ואשני ית טעמיה בעיניהון ואישתמם בידיהון ומסריט על דשי תרעא ומחית רירה על דיקניה: ואמר אכיש לעבדוהי הא כד חזיתון דגבר שטי הוא למא איתיתון יתיה לותי: חסר שטיא אנא ארי איתיתון ית דין לאישתטאה קדמי הדין יעול לביתי: ואזל דוד מתמן ואישתיזיב למערת עדולם ושמעו אחוהי ובית אבוהי ונחתו לותיה לתמן: ואתכנישו לותיה כל גבר מעיק רוח וכל גבר די ליה מרי רשו וכל גבר מריק נפש והוה עליהון לרבא והוו עמיה כארבע מאה גברא: ואזל דוד מתמן למצפיא דמואב ואמר למלכא דמואב יפוק כען אבא ואמא עמכון עד דאידע מה יעביד לי יי: ואשרינון קדם מלכא דמואב ויתיבו עמיה כל יומין דהוה דוד מיטמר במצדיא: ואמר גד נביא לדוד לא תתב במצודא איתא ואיזל לך לארע יהודה ואזל דוד ואתא לחורשא דחרת: ושמע

רלבג

וישנו את טעמו · הו' מענין וטעם זקנים יקח והרצון ששנה דבריו באופן שהיה נראה כי בבלי דעת דבר ועשה עצמו הולל: ויתו על דלתות השער · ר"ל שהיה מתוה תו ורושם על דלתות ה השער על צד השטות והיה מוריד ריר פיו על זקנו: חסר משוגעים אני · ר"ל האני חסר משוגעים ומצטרך אליהם עד שתביאו אלי זה ל להשתגע ועוד האם זה שהוא בתכלית ה השגעו' הוא ראוי לבא אל ביתי · והנה בזאת התחבולה נמלט דוד מיד אכיש מלך גת: כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה · הרצון באיש מצוק מי ש שמצאתהו מצוקת לבו מפני היותו עשוק ו ורצון ואין לו כח מיד אויביו ועושקיו או ל למה שידמה לזה · ואיש אשר לו נושה הו' הלוה ואין לאל ידו לפרוע · ואיש מר נפש הוא העני אשר שדי המר נפשו לרוע מזלו וקשי יומו כי ירוח לו מצד החבורה ולזה נתקבצו אלו אל דוד עם שסבר נתפרסם להם מטוב הצלחתו מה שהביאם לקוות לטוב בהיותם בצלו: כל ימי היות דוד במצודה · זה לאות שאחר שיצא דוד מהמצודה נפרדו אביו ואמו ממלך מואב: ואין

רבינו ישעיה

הלא זה דוד מלך הארץ פי' תגאי היה ביניהם אם יוכל ל להלחם אתי והיינו לכם לעבדים וגם ישראל גדלוהו יותר משאול המלך שנתנו לו הרבבות ולשאול האלפים: וישנו את טעמו · פירוש שינה דעתו לשטות כמו מטעם המלך ו וגדוליו · ובא וישנו וטעמו בשני מקומות וזהו אבימלך דכתי' לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ששמו אכיש ושמו שהיו כל כרכי פלשת' תחתיו היה נקרא אבימלך ולא ששמו אבימלך: ויתהולל בידם: לשון שטות כמו ושוכטי' יהוללו: חסר משוגעים אני · יש אומ' שהיתה בתו משוגעת · ויתקבצו אליו כל איש מצוק · פי' כל איש שהיתה לו מצוקה ולא היה יכול לעמוד בעירו או שהיו נושי' בו · או מר נפש והיה רוצה לצאת מצירו לשכח צערו נתקבצו אליו: וילך דוד משם מצפ' מואב: פירוש מגדל גבוה היה ששם צופי' למרחוק וכותך עליהם מפני רוח שהיתה מואביה · ד והפקיד ביד המלך בית אביו · כל ימי היות דוד במצודה · פי' היה מצפ' מואב: ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה · פירוש ידע ברוח הקודש כי היה רוצ' מלך מואב למסרו ביד שאול כי היה ירא ממנו כדכתיב לעיל וילחם בכל אויביו במואב ובבני עמון · ואמר לו שילך מארץ יהודה שהם קרוביו ולא ימסרוהו · וכשהלך משם הרג מלך מואב אביו ואמו · ונשבו זה כשמלך דוד נקם מהם כדכתי' וימד אותם בחבל והיה ממית שני חבלים:

קח ב' זקפין קמצין קח על יוס׳

כי נודע דוד , כי התבונן להסתר ממנו : תחת האשל ברמה אחת שהיתה בגבול בנימן ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומות הן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו : לשאל לו באלהים , עשיתו מלך שאין נשאלים באורים ותומים להדיוט : וסר אל משמעתך , כמו ויסורו אלין וקרב למוסך ואל שמע ד דבריך וכי היה לי להבין שאינו הולך ב בשליחותך : היום החילותי לשאול לו , בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו ש שמינהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים : חלילה לי , מעשות דבר זה למרד ולמעל : לרצים הנצבים עליו , אבנר ועמשא היו : ולא אבו , דרשו אבין וריקן כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יוכל אפילו לדבר עביר' ת"ל רק : לרויג

וכל עבדיו ז' וסימ' ויקם פרעה לילה , ולא פחדו ולא קרעו דירמיה , ויצו שאול את עבדיו , וישמע שאול כי , ויקם המלך ויקרע , ויהי ככלתו לדבר , וכל עבדיו עברים : אלו ג' חס' י' בקריאה וסים' למה קשרתם כלכם עלי , עבור בתוך העיר בתוך ירושלם , רוץ דבר אל הנער הלז , וכל צורת הבית דיחזקאל דכוו' :

וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל כִּי נוֹדַע דָּוִד וַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בַּגִּבְעָה תַּחַת־הָאֶשֶׁל בָּרָמָה וַחֲנִיתוֹ בְיָדוֹ וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַעֲבָדָיו הַנִּצָּבִים עָלָיו שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי יְמִינִי גַּם־לְכֻלְּכֶם יִתֵּן בֶּן־יִשַׁי שָׂדוֹת וּכְרָמִים לְכֻלְּכֶם יָשִׂים שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃ כִּי קְשַׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלַי וְאֵין־גֹּלֶה אֶת־אָזְנִי בִּכְרָת־בְּנִי עִם־בֶּן־יִשַׁי וְאֵין־חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֶה אֶת־אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אֶת־עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּעַן דֹּאֵג הָאֲדֹמִי וְהוּא נִצָּב עַל־עַבְדֵי־שָׁאוּל וַיֹּאמַר רָאִיתִי אֶת־בֶּן־יִשַׁי בָּא נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב׃ וַיִּשְׁאַל־לוֹ בַּיהוָה וְצֵידָה נָתַן לוֹ וְאֵת חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי נָתַן לוֹ׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא אֶת־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִיטוּב הַכֹּהֵן וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בְּנֹב וַיָּבֹאוּ כֻלָּם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל שְׁמַע־נָא בֶּן־אֲחִיטוּב וַיֹּאמֶר הִנְנִי אֲדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָו שָׁאוּל לָמָּה קְשַׁרְתֶּם עָלַי אַתָּה וּבֶן־יִשָׁי בְּתִתְּךָ לוֹ לֶחֶם וְחֶרֶב וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים לָקוּם אֵלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּעַן אֲחִימֶלֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר וּמִי בְכָל־עֲבָדֶיךָ כְּדָוִד נֶאֱמָן וַחֲתַן הַמֶּלֶךְ וְסָר אֶל־מִשְׁמַעְתֶּךָ וְנִכְבָּד בְּבֵיתֶךָ׃ הַיּוֹם הַחִלֹּתִי לִשְׁאָל־לוֹ בֵאלֹהִים טו חָלִילָה לִּי אַל־יָשֵׂם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ דָבָר בְּכָל־בֵּית אָבִי כִּי לֹא־יָדַע עַבְדְּךָ בְּכָל־זֹאת דָּבָר קָטֹן אוֹ גָדוֹל׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מוֹת תָּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתָּה וְכָל־בֵּית אָבִיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָרָצִים הַנִּצָּבִים עָלָיו סֹבּוּ וְהָמִיתוּ כֹּהֲנֵי יְהוָה כִּי גַם־יָדָם עִם־דָּוִד וְכִי יָדְעוּ כִּי־בֹרֵחַ הוּא וְלֹא גָלוּ אֶת־אָזְנוֹ וְלֹא־אָבוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לִשְׁלֹחַ אֶת־יָדָם לִפְגֹעַ בְּכֹהֲנֵי יְהוָה׃

וּשְׁמַע שָׁאוּל אֲרֵי אִתְיְדַע דָּוִד וְגֻבְרַיָּא דִּי עִמֵּיהּ וְשָׁאוּל יָתִיב בְּגִבְעֲתָא תְּחוֹת אֵשְׁלָא בְּרָמְתָא וּמוּרְנִיתֵיהּ בִּידֵיהּ וְכָל עַבְדּוֹהִי קָיְמִין עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַבְדּוֹהִי דְּקָיְמִין עִילוֹהִי שְׁמָעוּ כְּעַן בְּנֵי שִׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִן אַף לְכוּלְכוֹן יִתֵּן בַּר יִשַׁי חַקְלִין וְכַרְמִין לְכוּלְכוֹן יְמַנֵּי רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ אֲרֵי מְרַדְתּוּן כּוּלְכוֹן עֲלַי וְלֵית דְּחָוֵי לִי כַּד גְּזַר קְיָם בְּרִי עִם בַּר יִשַׁי וְלֵית דְּכָאִיב מִנְּכוֹן עֲלַי וּמְחַוֵּי לִי אֲרֵי אֲקִים בְּרִי יַת עַבְדִּי עֲלַי לְכַמָּנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וַאֲתֵיב דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה וְהוּא מְמַנָּא עַל עַבְדֵי שָׁאוּל וַאֲמַר חֲזֵיתִי יַת בַּר יִשַׁי אָתָא לְנוֹב לְוַת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב׃ וּשְׁאִיל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַּייָ וּזְוָדִין יְהַב לֵיהּ וְיַת חַרְבָּא דְּגָלְיָת פְּלִשְׁתָּאָה יְהַב לֵיהּ׃ וּשְׁלַח מַלְכָּא לְמִקְרֵי יַת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב כַּהֲנָא וְיַת כָּל בֵּית אֲבוּהִי כַּהֲנַיָּא דִּי בְנוֹב וַאֲתוֹ כּוּלְּהוֹן לְוַת מַלְכָּא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל שְׁמַע כְּעַן בַּר אֲחִיטוּב וַאֲמַר הָא אֲנָא רִיבּוֹנִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל לְמָה מְרַדְתּוּן עֲלַי אַתְּ וּבַר יִשַׁי בְּמֵיתְנָךְ לֵיהּ מְזוֹן וְחַרְבָּא וּשְׁאֵילְתְּ לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַּייָ לְמֵיקָם עֲלַי לְכַמָּנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וַאֲתֵיב אֲחִימֶלֶךְ יַת מַלְכָּא וַאֲמַר וּמַן בְּכָל עַבְדָּךְ כְּדָוִד מְהֵימַן וַחֲתְנָא דְּמַלְכָּא וְרַב עַל מִשְׁמַעְתָּךְ וְיַקִּיר בְּבֵיתָךְ׃ יוֹמָא דֵּין שְׁרֵיתִי לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַּייָ חַס לִי לָא יְשַׁוֵּי מַלְכָּא בְּעַבְדֵיהּ פִּתְגָמָא בְּכָל בֵּית אַבָּא אֲרֵי לָא יְדַע עַבְדָּךְ בְּכָל דָּא פִּתְגָם זְעֵיר אוֹ רַב׃ וַאֲמַר מַלְכָּא מֵמָת תְּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתְּ וְכָל בֵּית אֲבוּךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לִרְהָטֵי דְּקָיְמִין עֲלוֹהִי אִסְתַּחֲרוּ וְקַטּוֹלוּ כַּהֲנַיָּא דַּייָ אֲרֵי אַף יְדֵיהוֹן עִם דָּוִד וַאֲרֵי יְדַעוּ אֲרֵי עָרִיק הוּא וְלָא חַוּוּ לִי וְלָא אֲבוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא לְאוֹשָׁטָא יַת יְדֵיהוֹן לְמִשְׁלַט בְּכַהֲנַיָּא דַּייָ׃

ואמר

וכל בית ז"ב וסי' וכל בית יוסף , וכל בית מלוא , וירדו אחיו וכל בית דשמשון , וילך דוד משם , ויאמר המלך אל אחימלך , ודוד וכל בית ישראל דמשחקים , וחברו דמעלים , בענא בן אחילוד , כי כל הגוים ערלים , בן אדם אחיך , ונשיא המשא הזה , ואתה בן אדם קח לך עץ אחד , ונמסר גם בשפטים סימן ט' :

רלבג

ואין חולה מכם עלי , ר"ל אין אחד מכם ש שיחשוב עצמו חולה בעבורי בדבר הנעשה כנגדי וידמה שהי' ירא שאול שיהיה הקשר חזק מבני ישראל את דוד וילחם עמו ולזה אמר שכבר הקים בנו עבדו עליו לאורב : אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית א אביו הכהנים , ידמה שקרא עמו כל בית אביו חשב שאול ש שתהיה שאלו באלהים אם יצליח במרדו על שאול בדרך שינצחהו במלחמה והיתה ת תשובת אחימלך כי חלילה לו כי הוא לא ידע בזה דבר ומה ש שעשה עשה מבלי מ מחשבתו שיהיה דוד היות' נאמן מכל עבדי שאול והיותר סר אל משמעתו : היום החלותי לשאול לו ב באלהים , ר"ל וכי היום החלותי לשאול לו באלהים שתחשדני בזה הלא כמה פעמים שאלתי לו באלהים בשליחותך על דבר מלחמות ישראל כי הוא המוציא והמביא את ישראל : בעבדו דבר בכל בית אבי ר"ל ולא בכל בית אבי ואמנם אמר זה לפי שכבר נר' לו שחשדם שאול כלם לפי שקראם כלם לבא לפניו : נושא

כי נודע דוד , כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים ובאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמ' בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עלי או לחלוק עלי המלכו' וזהו שאמ' כי הקים בני את עבדי עלי לאורב , ואמ' לכלכם ישים שרי אלפי' כלו' בחיל שהוא מקבץ עלי או בהיותו מלך כאשר הוא חושב : האשל , כמו העץ וכן ויטע אשל : ברמה , מקום היה בגבעת שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבעה היה , ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכותו בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו : בני ימיני , כלומר עליכם היה לחוס עלי כי אתם משבטי וממשפחתי : קשרתם , מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה : בכרת בני , בכרת ברית : בן ישי לא זכר שמו דרך בזיון : נצב על עבדי שאול , כלומ' בראש היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבי' עליו היה ושמוש זה ברב' והפכו' נצבי' עליו ור"ל נצבי' לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצוה אותם : ונצב על עבדי שאול , ר"ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונה עליהם ות"י והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על הקוצרי' : בן אחיטוב , לא זכר שמו דרך בזיון : ושאול לו באלהים , להגיד לו דרכו : והוא בורח מפני , ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב בית דין ולמי שצורך צבור בו : וסר אל משמעתך , אל עבודתך כלומר שהי' נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם : היום החלותי לשאול לו באלהים , י"מ בתמיהה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הו' בורח כי כמה פעמי' שאלתי לו שהיה הולך במצותיך ויש לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באלהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי ב בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה נאמן ביתך : בכל בית אבי , ולא כל בית אבי : אל ישם המלך , דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו : ולא אבו , דרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני יי' כי דרשו אכין וריקין מיעוטין מה שכתו' כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ' רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים , ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים : לדויג

רבינו ישעיה

ויסמ' שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו : פירו' שמע כי נודע שהם עומדים בערי יהודה הוא ואנשיו ובאו מארץ מואב ושם בלבו לרדוף אחריו : ואין חולה מכם עלי : תרגם ולית דכאיב ליה מנכון עלי : וישאל לו ביי' : פירו' שעשה לו שנשיכי מלכות שאין נשאלין באורי' ותומים אלא למלך : היום החלותי לשאול לו באלהים : פירוש בנימה וכי היום החלותי לשאול לו והלא רגיל אני בכך כי אתה מכית' אותו על הנבא כדכתיב וישימהו שאול על אנשי המלחמה וכתיב וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם ותנן אין נשאלין אלא למלך ולנביא ולמי שצורך הצבור בו :

רשי

לדויג · כשתנה שמו אמר לו נתפשטה כרג אתה הלבשת עליהם אתה הרוג אותם: אנכי סבותי · סבבתי הדבר עד שבא לידי כך: כי אשר יבקש נפשי · אדם אחד רודף שנינו במקום שאתה שם אני המלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תירגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למיקטלך ויש עוד לפרש כי את אשר יהבני יהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו הרי כאן בקשת נפש לטובה: ככר

רדק

לדויג · כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראים אותו דואג ומדרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול נתפשת כרג אתה הלבשת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו: נושא אפוד בד · כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ כראה לפירושו כי הוא הרג יותר משמנים וחמשה אבל השמונים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי יי׳ היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון: מאיש ועד אשה · דרשו בו ברב׳ עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו׳ יצאתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתיב מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמים לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו ואמרו רז״ל גדולה לגימה שמרחקת הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון מרחקת את הקרובים מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכה משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדות הנביא דכתיב ויהי הם יושבים על השלחן וגו׳ ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו: כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך · שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי: כי משמרת אתה עמדי · תשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך: שוסים · בוזזים כמו זה חלק שוסינו: וישאל דוד ביי׳ · בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמ׳ ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו: ביהודה יראים · הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול וכ״ש עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול וכשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמי׳ הלכו עמו: ויגהג את מקניהם · איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם: אפוד ירד בידו · פירשו אותו כמו הוריד וכ״תי אחית ואני מפרשו בודד כמשפטו ואמר ירד כלומ׳ ירד האפוד בדרך מקרה בידו ואע״פ שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח וזאת סבה מאת יי׳ והיה האפוד בדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד: ככר

וימת ה׳ בקריאה וסימ׳ וירע בעיני יי׳ אשר עשה · ויאמר המלך לדואג · ולשפחתך שני בנים · ויקם ישמעאל בן נתניה · הפך את מימיהם לדם · וסימ׳ כלשון תרגום אבאיש דואג וקטל נוניא לגדליה: ושה ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר שפטים: בן כל בן המוקף פתח כמ״ד ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופירושו בן שהוא חכם בן שהוא כסיל במ״ו וסימ׳ נמסר בסדר ויצא · וישאל דוד ביי׳ ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ האלך והכיתי בפלשתים · ארדף אחרי הגדוד · האעלה באחת ערי יהודה · האעלה אל פלשתים · לא תעלה דממול בכאים: האלך ג׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: אנשי דוד ד׳ בקריא׳ וסי׳ הנה אנחנו פה ביהודה יראים · הנה היום אשר אמר יי׳ אליך · מדוע נגבוך · אז נשבעו אנשי דוד: וינהג ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שמות · קעלה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואף כי נלך קעלה פלוגתא עליה · ויצאו מקעלה · וישע דוד את ישבי קעלה · ויש ספרים קום רד קעלה חס׳ · ויש ספרים מסר׳ מונים והושעת את קעלה ושומטים וישע דוד את ישבי קעלה:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹיֵג סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים וַיִּסֹּב דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי וַיִּפְגַּע־הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמֶת׀ בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד: וְאֵת נֹב עִיר־הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי־חֶרֶב מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק וְשׁוֹר וַחֲמוֹר וָשֶׂה לְפִי־חָרֶב: וַיִּמָּלֵט בֵּן־אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב וּשְׁמוֹ אֶבְיָתָר וַיִּבְרַח אַחֲרֵי דָוִד: וַיַּגֵּד אֶבְיָתָר לְדָוִד כִּי הָרַג שָׁאוּל אֵת כֹּהֲנֵי יְהוָה: וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יָדַעְתִּי בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־שָׁם דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי כִּי־הַגֵּד יַגִּיד לְשָׁאוּל אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית אָבִיךָ: שְׁבָה אִתִּי אַל־תִּירָא כִּי אֲשֶׁר־יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ כִּי־מִשְׁמֶרֶת אַתָּה עִמָּדִי:

כג

וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת־הַגֳּרָנוֹת: וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֵלֵךְ וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־קְעִילָה: וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹה בִּיהוּדָה יְרֵאִים וְאַף כִּי־נֵלֵךְ קְעִלָה אֶל־מַעַרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים: וַיּוֹסֶף עוֹד דָּוִד לִשְׁאֹל בַּיהוָה וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה וַיֹּאמֶר קוּם רֵד קְעִילָה כִּי־אֲנִי נֹתֵן אֶת־פְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ: וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁו קְעִילָה וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּנְהַג אֶת־מִקְנֵיהֶם וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיֹּשַׁע דָּוִד אֵת יֹשְׁבֵי קְעִילָה: וַיְהִי בִּבְרֹחַ אֶבְיָתָר בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ אֶל דָּוִד קְעִילָה אֵפוֹד יָרַד בְּיָדוֹ:

לדואג ק׳ · דואג ק׳ · ק׳ וכו׳ אבאיש דויג לגדליה וקטל נוניא · ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ · ר׳ מתקפין קמכין ג׳ חס׳ · דואג ק׳ ב׳ אנכי ולבי ותן וסכותי · ל׳ · ב׳ ותלאו · ב׳ את ישראל מכף תרין · ב׳ חס׳ וד׳ חס׳ בליש׳ ודין פלוגתא עליה · בוקנת ספרים חס׳ וכסב׳ מונה מ״ל · ואנשי ק׳ · ג׳ חס׳ ד׳ חס׳ בליש׳

וַאֲמַר מַלְכָּא לְדוֹאֵג אִסְתַּחַר אַתְּ וּשְׁלוֹט בְּכָהֲנַיָּא וְאִסְתַּחַר דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה וּשְׁלַט הוּא בְּכָהֲנַיָּא וּקְטַל בְּיוֹמָא הַהוּא תְּמָנַן וַחֲמִשָּׁא גֻּבְרִין דְּכַשְׁרִין לְמִלְבַּשׁ אֵיפוֹד דְּבוּץ: וְיָת נוֹב קִרְיַת כָּהֲנַיָּא קְטַל לְפִתְגַם דְּחָרֶב מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוּלִים וְעַד יָנִיק וְתוֹר וַחֲמַר וְאִמַּר לְפִתְגַם דְּחָרֶב: וְאִשְׁתֵּיזִב בְּרָא חֲדָא לַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב וּשְׁמֵיהּ אֶבְיָתָר וַעֲרַק בָּתַר דָּוִד: וְחַוִּי אֶבְיָתָר לְדָוִד אֲרֵי קְטַל שָׁאוּל יַת כָּהֲנַיָּא דַּייָ: וַאֲמַר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יְדַעְנָא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי תַמָּן דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה אֲרֵי חַוָּאָה יְחַוֵּי לְשָׁאוּל אֲנָא גְרָמִית לְאִסְתַּקָּפָא בְּכָל נְפַשׁ בֵּית אָבוּךְ: תִּיב עִמִּי לָא תִדְחַל אֲרֵי דְּבָעֵי לְמִקְטְלִי בָּעֵי לְמִקְטְלָךְ אֲרֵי נָטִיר אַתְּ עִמִּי: וְחַוִּיאוּ לְדָוִד לְמֵימַר הָא פְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין קְרָבָא בִּקְעִילָא וְהָא אִינוּן בָּזְזִין יַת אִידְּרַיָּא: וּשְׁאִיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּייָ לְמֵימַר הַאֵיזִיל וְאֶקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי הָאִילֵין: וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד אֵיזִיל וְתִקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְתִפְרוֹק יַת יָתְבֵי קְעִילָה: וַאֲמַרוּ גֻּבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא כַּד אֲנַחְנָא הָכָא בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה אֲנַחְנָא דַּחֲלִין וְאַף אֲלָהֵן דְּנֵיזִיל לִקְעִילָא לְסִדְרֵי פְלִשְׁתָּאֵי: וְאוֹסִיף עוֹד דָּוִד לְמִשְׁאַל בְּמֵימְרָא דַּייָ וְקַבִּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וַאֲמַר קוּם חוּת לִקְעִילָה אֲרֵי אֲנָא מָסַר יַת פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ: וַאֲזַל דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי לִקְעִילָה וַאֲגִיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּדְבַר יַת גֵּיתֵיהוֹן וּמְחָא בְהוֹן מַחָא סַגִּיאָה וּפְרַק דָּוִד יַת יָתְבֵי קְעִילָה: וַהֲוָה כַּד עֲרַק אֶבְיָתָר בַּר אֲחִימֶלֶךְ לְוָת דָּוִד לִקְעִילָה אֵיפוֹדָא אֲחֵית בִּידֵיהּ:

רלבג

נושא אפוד בד · ר״ל שהיו נכבדים וראויים לזה הלבוש כי זה הלבוש היו לובשים הנכבדים וכל שכן מי שהיו מהם מיוחדים לעבודת השם כמו שזכרנו בענין אפוד שמואל: כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך · ר״ל שכבר השמו את נפשך כמו נפשי: כי משמרת אתה עמדי · ידמה שאמר זה מפני שכבר הביא אביתר עמו האורים והתומים ובהם יהיה נשאל דוד באלהים ולזה אמ׳ שיש לו לבטוח על דוד שישמרהו כנפשו: הנה אנחנו פה ביהודה יראים · ר״ל שאף על פי שאנחנו תוך בני יהודה אנחנו יראים מפני שאול ואיך נוסיף על יראתנו יראת מערכות פלשתים · והנה שאל עוד דוד באלהים בעבור אנשיו ועל השנות היעוד האמינו אנשי דוד בו אך דוד האמין בו בראשונה · ויתכן שנאמר והוא הנכון לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון הוא מסופק ובכר אפשר שיובן שאם ילך והכה בפלשתים הנה יושיע את קעילה לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה המאמר הבטחה שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבעה מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו ולזה השני׳ דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון בזולת שום ספק שירד אל קעילה והשם יתן את פלשתים בידו: ככר

רבינו ישעיה

שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד · פי׳ אין זה אפוד של אורים ותומים אלא כתונת בד היו · לא לבושין כדין כהן הדיוט שהרי גם בשמואל כתי׳ ושמואל משרת את פני ה׳ נער חגור אפוד בד · ות״י דכשרין למלבש אפודא דבוץ כלומר כולם ראויין לכהונה גדולה · ולפי פשוטו אם זה אפוד הוא של אורים ותומים יש לפר׳ ולו חגר ונושא אפד בד · שהרג כל הכהנים וגם כהן גדול: אפוד ירד בידו · פי׳ אע״פ שכל יוד אינו יו״א באחר זה יוצא באח׳ ופתרונו כמו הוריד ודומה לו עיני עיני יורדה מים שיו״א באח׳ ופתרונו מורדת מים · וכיוצא בו ושב ה׳ אלהיך את שבותך שיוצא באחר ופתרונו והשיב ואף על פי שכל שב עומד בענינו ובא לאחר לך שתפשי שהוריד האפוד בידו היה שאל בו דוד פאם לא כן תכין היה לו לדוד אפוד לשאול בו:

רשי

נכר אותו בידי · הסגיר וכן אל תרא ביום אחיך ביום נכרו ממשקל החזקים הוא כמו אבר ושבר בריחיה ואם בקש לדבר במשקולת הרפים היה נקוד נכר: נסגר לבא בעיר דלתים ובריח · ויבטח בכך ולא יחוש לברוח ממני: מחרים הרעה · כמין ית בישתא: היסגרוני בעלי קעילה וגו' · למדנו מכאן ששואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחלה הירד שאול היסגירוני בידו והשיבוהו כסדר: באשר יתהלכו · באשר דכשר להלכא במקום הכשר: ויחזק את ידו · חידוש ברית שביניהם: ולנו הסגירו · ועלינו להסגירו:

רדק

נכר · פי' סגר ומסר אמר מאחר שהוא בעיר דלתי' ובריח לא ימלט מידי כי מאחר שהיה סביב העיר וחבור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח הוא והוא לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד: וישמע · כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע"י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פי' מכריזין: מחרים הרעה · ענינו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה: היסגירוני · פי' מוסרי' מכאן למדו רז"ל שאין שואלין באורי' ותומי' שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר ה' היסגירוני הירד ויאמר יי' ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו יי' על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמדו שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה ואשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל: בעלי קעילה · אדוני העיר וגדוליה ות"י יתבי קעילה: באשר יתהלכו · הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם ות"י באתר דכשר להלכא: במצדות · בסלעים הגבוהים שהיו במדבר ופירושו לפניו וישב בהר במדבר זיף: וירא דוד · כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדב' זיף כי שמע כי הזיפי' אמרו לו כי הוא מסתתר שם והיה בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יונתן ודוד יושב עדיין בחורש וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדב' מעון והו' סמו' למדב' זיף כמו שכתובי' שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף: בחרשה · פירוש ביער תרגום יער חורשא והה"א נוספת כי הטעם מלעיל או בחורשה שם מקום: באלהים · חזק ידו שלא יירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך וזהו שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי וכ"ת ותקיף ית ידיה במימרא דיי': אהיה לך למשנה · אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך: ידע כן · שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך: לפני יי' · אורי' ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירוש שה' יתברך יהיה עד בין שניהם: לביתו · ת' לאורחיה: ויעלו זיפים · וכבר עלו הזיפי' ואמרו לשאול וזהו שאמ' וירא דוד כמו שאמרנו למעלה: הכינו

שמע ה' חס' בקריא' וסימ' כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע · שמע בן אחיכם ושפטתם צדק · והיה אם שמע תשמעו אל מצותי · כי מבקש שאול ללכת קעילה · והיה אם שמע תשמעון דירמיה · ובמסרה אחריתי כתב דתריסר והוא דזכריה · וב' מלאים ואל תבנו · אפרים מתנודד · ואכלו טוב: היסגרנו ה' חס' י' בליש'

ז וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל כִּי־בָא דָוִד קְעִילָה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נִכַּר אֹתוֹ אֱלֹהִים בְּיָדִי כִּי נִסְגַּר לָבוֹא בְּעִיר דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ׃ ח וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־כָּל־הָעָם לַמִּלְחָמָה לָרֶדֶת קְעִילָה לָצוּר אֶל־דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו׃ ט וַיֵּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו שָׁאוּל מַחֲרִישׁ הָרָעָה וַיֹּאמֶר אֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֵפוֹד׃ י וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שָׁמֹעַ שָׁמַע עַבְדְּךָ כִּי־מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לָבוֹא אֶל־קְעִילָה לְשַׁחֵת לָעִיר בַּעֲבוּרִי׃ יא הֲיַסְגִּרֻנִי בַעֲלֵי קְעִילָה בְיָדוֹ הֲיֵרֵד שָׁאוּל כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עַבְדֶּךָ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַגֶּד־נָא לְעַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר יְהוָה יֵרֵד׃ יב וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲיַסְגִּרוּ בַּעֲלֵי קְעִילָה אֹתִי וְאֶת־אֲנָשַׁי בְּיַד־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר יְהוָה יַסְגִּירוּ׃ יג וַיָּקָם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ וַיֵּצְאוּ מִקְּעִלָה וַיִּתְהַלְּכוּ בַּאֲשֶׁר יִתְהַלָּכוּ וּלְשָׁאוּל הֻגַּד כִּי־נִמְלַט דָּוִד מִקְּעִילָה וַיֶּחְדַּל לָצֵאת׃ יד וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמִּדְבָּר בַּמְּצָדוֹת וַיֵּשֶׁב בָּהָר בְּמִדְבַּר־זִיף וַיְבַקְשֵׁהוּ שָׁאוּל כָּל־הַיָּמִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ טו וַיַּרְא דָוִד כִּי־יָצָא שָׁאוּל לְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשׁוֹ וְדָוִד בְּמִדְבַּר־זִיף בַּחֹרְשָׁה׃ טז וַיָּקָם יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּוִד חֹרְשָׁה וַיְחַזֵּק אֶת־יָדוֹ בֵּאלֹהִים׃ יז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל־תִּירָא כִּי לֹא תִמְצָאֲךָ יַד־שָׁאוּל אָבִי וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאָנֹכִי אֶהְיֶה־לְּךָ לְמִשְׁנֶה וְגַם־שָׁאוּל אָבִי יֹדֵעַ כֵּן׃ יח וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית לִפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּחֹרְשָׁה וִיהוֹנָתָן הָלַךְ לְבֵיתוֹ׃ יט וַיַּעֲלוּ זִפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ בַמְּצָדוֹת בַּחֹרְשָׁה בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר מִימִין הַיְשִׁימוֹן׃ כ וְעַתָּה לְכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ לָרֶדֶת רֵד וְלָנוּ הַסְגִּירוֹ בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ כא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה כִּי חֲמַלְתֶּם עָלָי׃

ואיתחואה לשאול ארי אתא דוד לקעילה ואמר שאול מסר יתיה יי בידי ארי ניתמסר למיעל בקרתא דלה דשין ועברין: וכנש שאול ית כל עמא לאגחא קרבא למיחת לקעילה למצר על דוד ועל גברוהי: וידע דוד ארי עלוהי שאול כמין בישתא ואמר לאביתר כהנא קריב איפודא: ואמר דוד יי אלהא דישראל משמע שמע עבדך ארי בעי שאול למיעל לקעילה לחבלא לקרתא בדילי: הסבירין למימסרי יתבי קעילה בידיה הסביר למיחת שאול כמא דשמע עבדך יי אלהא דישראל חוי כען לעבדך ואמר יי למיחת: ואמר דוד הסבירין לממסרי יתבי קעילה יתי וית גברי בידא דשאול ואמר יי סבירין לממסר: וקם דוד וגברוהי כשית מאה גברא ונפקו מקעילא והליכו באתר דכשר להלכא ולשאול איתחוא ארי אשתיזב דוד מקעילה ואתמנע מלמיפק: ויתיב דוד במדברא במצרתא ויתיב בטורא במדברא דזיף ובעוהי שאול כל יומיא ולא מסריה יי בידיה: וחזא דוד ארי נפק שאול למיקטליה ודוד במדברא דזיף בחורשא: וקם יהונתן בר שאול ואזל לות דוד לחורשא ותקף ית ידיה במימרא דיי: ואמר ליה לא תדחל ארי לא תשכחינך ידא דשאול אבא ואת תמלוך על ישראל ואנא אהי לך לתיניין ואף שאול אבא ידע כן: וגזרו תרויהון קים קדם יי ויתיב דוד בחורשא ויהונתן אזל לביתיה: וסליקו אינשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר עמנא במצרתא בחורשא בגבעת חכילה דמדרום לישימון: וכען לכל רעות נפשך מלכא למיחת חות ואנחנא נמסרינה בידא דמלכא: ואמר שאול בריכן אתון קדם יי ארי חסתון עלי:

רבינו ישעיה

נכר אותו · תרגם יונתן מסר יתיה · ודומה לו אל תרא את אחיך ביום נכרו: וישמע שאול את כל העם · אירוס שיגיע כרוז לכל העם שיבאו אתו למלחמ': מחרים הרעה · לשון כוד כמו חרש לאחר · האמור במרגלי יריחו · והיה מתקן החיילות ולא היה מודיעם אנה ילכו כדי שלא ישמע דוד: במדבר במצדו' · פי' מגדלים חזקים שהיו במדבר היה נחבא שם כי היה ירא שמא יבואו אנשים עליו מעבר שאול ויתפשוהו ב בכחלה ·

רלבג

נכר אותו אלהים בידי · הוא מענין פן ינכרו צרימו · והרצון בזה שהש"י הסיר ממנו ההכרה והבחינה כדי שיפול בידי וזה שאם היה מתנהג בטוב העצה היה נשמר מהכנס בעיר מוקפת חומה הנסגר' בחומה דלתי' ובריח כי בבאו עליו שם לא יוכל להמלט ללכת ולנוס אנה ואנה והנה חשב שאול שלא יגלה סוד אדם זה הסוד לדוד וכבר סבב הש"י שנגלה לו הסוד הזה: מחרים הרעה · הוא מענין אל תחרוש על רעך רעה והרצון בזה ששאול היה מסבב שיתחבר עם כל ישראל להביא הרעה על דוד: היסגרוני בעלי קעיל' בידו הירד שאול כאש' שמע עבדך יי' אלהי ישר' הגד נא לעבדך ויאמר יי' ירד · מזה המקום נוכל ללמד שהנשאלים באורים ותמים אין נשאלין בהם אלא שאלה אחת לבד לא יהיו נשאלין בהם שתי שאלות יחד או יותר ולזה תמצא כי כששאל דוד על שתי שאלו' לא באהו המענה כי אם באחת מהן: בחרש' · ר"ל ביער כי אף על פי שהיה במדבר זיף שאין עוברין בני אדם שם הנה להציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער: וישב דוד בחורשה ויהונתן הלך לביתו · באור לנו בזה כי נשען דוד בדברי יהונתן עמו שלא יגלה מקומו לאביו ואף ע"פ שנתפרס' ליהונתן כי דוד יקח הממלכה ותסור ממנו ולזה ספר אלא כמנע דוד אחר זה מלשבת ביער ההוא:

במצדות ה' ומי' במערתא דגריא בטור מטמר וזרים בבב' אקט נא תותא

מסרה

סגירה וסימ' נמסר בסדר תזריע: במצדות ח' בלישניהון בקריאה וסימניהון במסרה רבתא: ברוכם ג' ב' חסר וסימניהון ויאמר שאול ברכים אתם ליי' · ברכים אתם ליי' אשר עשיתם החסד הזה · ברוכים אתם ליי' עשה שמים וארץ · בתרא מלא:

כי

הכינו עוד, חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון: כי אמר אלי, בעבור שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים הוא ובערמות ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מראה עצמו במקום זה כדי שתבקשו אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם וי"מ כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף ר"ל אמר אלי המגיד כי עתה ערום יערים הוא וכת"י ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא: אל נכון, דבר נכון וברור בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול ומה שאמר אלפי ר"ל אכריח כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלף שלו: וילכו זיפה לפני שאול, אלה הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך שם שאול הלכו הם לחפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו: וירד הסלע, נראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה כאמר ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו ומה שאמר עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להסתגב בו מפני שאול: מצד ההר מזה, זהו הסלע: נחפז ללכת, היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אע"פ שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו את הסלע ולא היה להם אלא לתפשם כשבא המלאך אל שאול בסבת מורא עליון, ובדרש נחפז ללכת זהו שאמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מבומבם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך יי' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לי ומניין שכך אמר שנאמר אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' אמר רבי יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי השליח יועץ הוא שהיה אומר מהרה ולכה אלא מלאך מן השמים היה שנאמר ישלח משמים ויושיעני: עוטרים, כמו סובבים כמו עטרה שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו: מרדוף אחרי דוד, בחירק המ"ם שלא כמנהג: סלע המחלקות, לפי שנחלקו בו אלא מאלה ות"י כיף פלגותיה אתרא דאתפליג ביה לבא מלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני שמשם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי ימצא לנו בכל שעה, דבר אחר מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושם מאה איש שהיו אתו באותה שעה והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה: על פני צורי היעלים, כי היעלים בצורים ובסלעים שוכנים כמו שנאמר גב"כ יעלי סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תיש הבר וי"ת על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרגם יעלים כיפיא: להסך את רגליו, להטיל מים וי"ת למיעבד צרכיה ר"ל להפנות הנקבים הגדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכן המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא ענין יכיקה מעניין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז"ל אמר רבי אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערום ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם: בירכתי המערה, נחבאו שם מפני שאול:

ויקומו ט' מלאים בקריאה וסימ' ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לארני, ויקומו שרי מואב קדמא, ויחנו על הגבעה, ויקומו וילכו זיפה, ויקומו כל איש חיל, וחברו דה"ה וישאו גופת, ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם, ויקומו ראשי האבות, ויקומו על עמדם דה"ה:

לְכוּ־נָא הָכִינוּ עוֹד וּדְעוּ וּרְאוּ אֶת־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר תִּהְיֶה רַגְלוֹ מִי רָאָהוּ שָׁם כִּי אָמַר אֵלַי עָרוֹם יַעְרִם הוּא: וּרְאוּ וּדְעוּ מִכֹּל הַמַּחֲבֹאִים אֲשֶׁר יִתְחַבֵּא שָׁם וְשַׁבְתֶּם אֵלַי אֶל־נָכוֹן וְהָלַכְתִּי אִתְּכֶם וְהָיָה אִם־יֶשְׁנוֹ בָאָרֶץ וְחִפַּשְׂתִּי אֹתוֹ בְּכֹל אַלְפֵי יְהוּדָה: וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ זִיפָה לִפְנֵי שָׁאוּל וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו בְּמִדְבַּר מָעוֹן בָּעֲרָבָה אֶל יְמִין הַיְשִׁימוֹן: וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו לְבַקֵּשׁ וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיֵּרֶד הַסֶּלַע וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר מָעוֹן וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי־דָוִד מִדְבַּר מָעוֹן: וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל מִצַּד הָהָר מִזֶּה וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו מִצַּד הָהָר מִזֶּה וַיְהִי דָוִד נֶחְפָּז לָלֶכֶת מִפְּנֵי שָׁאוּל וְשָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו עֹטְרִים אֶל־דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו לְתָפְשָׂם: וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־שָׁאוּל לֵאמֹר מַהֲרָה וְלֵכָה כִּי־פָשְׁטוּ פְלִשְׁתִּים עַל־הָאָרֶץ: וַיָּשָׁב שָׁאוּל מִרְדֹף אַחֲרֵי דָוִד וַיֵּלֶךְ לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים עַל־כֵּן קָרְאוּ לַמָּקוֹם הַהוּא סֶלַע הַמַּחְלְקוֹת: וַיַּעַל דָּוִד מִשָּׁם וַיֵּשֶׁב בִּמְצָדוֹת עֵין־גֶּדִי:

כד וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁב שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּמִדְבַּר עֵין גֶּדִי: וַיִּקַּח שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַאֲנָשָׁיו עַל־פְּנֵי צוּרֵי הַיְּעֵלִים: וַיָּבֹא אֶל־גִּדְרוֹת הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים:

(מסורה: ג' חס' · ל' · ל' · ט' מל' · ל' · ג' מל' · ל' · ל' · ב' מל' חיוב · ב' · ב' וחס' · ל' · ח' כליש · ל' · ל' · ל' וחד ומערה חסר לבידונים)

אִיזִילוּ כְּעַן אַתְקִינוּ עוֹד וּדְעוּ וַחֲזוֹ יַת אַתְרֵיהּ דִשְׁרֵי בֵיהּ מַן חֲזָהִי תַמָּן אֲרֵי אָמְרִין לִי דְעָרִים וְנָפִיק הוּא: וַחֲזוֹ וּדְעוּ מִכֹּל מַטְמוֹרָיָתָא דְאִטַּמַּר תַמָּן וְתִתּוּבוּן לְוָתִי בִּקְשׁוֹט וְאֵהַךְ עִמְּכוֹן וִיהֵי אִם אִיתוֹהִי בְּאַרְעָא וְאֶבְלוֹשׁ יָתֵיהּ בְּכֹל אַלְפַיָּא דְבֵית יְהוּדָה: וְקָמוּ וַאֲזַלוּ לְזִיף קֳדָם שָׁאוּל וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן בְּמֵישְׁרָא דְמִדָּרוֹם לִישִׁימוֹן: וַאֲזַל שָׁאוּל וְגֻבְרוֹהִי לְמִבְעֵי וְחַוִּיאוּ לְדָוִד וּנְחַת לְכֵיפָא וִיתִיב בְּמַדְבַּר דְמָעוֹן וּשְׁמַע שָׁאוּל וּרְדַף בָּתַר דָוִד בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן: וַאֲזַל שָׁאוּל מִסְטַר טוּרָא מִכָּא וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי מִסְטַר טוּרָא מִכָּא וַהֲוָה דָוִד מִתְבְּעֵי לְמֵיזַל מִן קֳדָם שָׁאוּל וְשָׁאוּל וְגֻבְרוֹהִי כָּמְנִין עַל דָוִד וְעַל גֻבְרוֹהִי לְמֵחֲדִנוּן: וְאִיזְגַּדָּא אֲתָא לְוַת שָׁאוּל לְמֵימַר אוֹחִי וְאִיזֵל אֲרֵי אִתְנְגִידוּ פְלִשְׁתָּאֵי עַל אַרְעָא: וְתָב שָׁאוּל מִלְּמִירְדַּף בָּתַר דָוִד וַאֲזַל לִקְדָמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי עַל כֵּן קְרוֹ לְאַתְרָא הַהוּא כֵּיף פַּלְגוּתָא אַתְרָא דְאִתְפְּלִיג בֵּיהּ לִבָּא דְמַלְכָּא לְמֵיזַל לְכָא וּלְכָא: וּסְלֵיק דָוִד מִתַּמָּן וִיתִיב בִּמְצָדָתָא עֵין גֶּדִי: וַהֲוָה כַּד תָב שָׁאוּל מִבָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר הָא דָוִד בְּמַדְבְּרָא דְעֵין גֶּדִי: וּדְבַר שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין גְּבַר עוּלֵים מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַאֲזַל לְמִבְעֵי יַת דָוִד וְגֻבְרוֹהִי עַל אַפֵּי שְׁקִיפֵי כֵיפַיָּא: וַאֲתָא לְחַטְרֵי עָנָא דְעַל אוֹרְחָא וְתַמָּן מְעַרְתָּא וְעַל שָׁאוּל לְמֶעְבַּד צָרְכֵיהּ וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי בְּסִיפֵי מְעַרְתָּא יָתְבִין: ואמרו

רש"י

כי אמר אלי, מי שאמר: ערום יערים הוא, מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא יודע מקומו: אל נכון, על דבר מכוון ואמת: לפני שאול, שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון: עוטרים, מקיפים וסובבים מכד אל כד כעטרה המקפת את הראש: ומלאך בא אל שאול, מלאך ממש כדי להציל את דוד: סלע המחלקות, שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דיעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ולתפוש את דוד וכן תרגמו יונתן: צורי היעלים, סלעי היעלים: להסך רגליו, להפנות לנקבים גדולים: ויהי

רלב"ג

כי אמר אלי ערום יערים הוא, ר"ל הוא חסר מי האומ' זה וכן ותכל דוד הוא חסר מי הוא המשתוקק והרצון בו ותכל נפש דוד וכן יהיה הרצון בזה המקום כי אמר לבי אלי שהוא יתנהג בערמה ויתראה במקו' אחר והוא בלתי מתחבא שם בלתי על המעט ולזה הזהירם שיחקרו מכל המחבואים אשר יתחבא שם, או יהיה אמרו כי אמר אלי שב אל דוד והרצון שדוד אמר אליו בהיותו עמו שהוא מתנהג בערמה ובתחבולות יעשה לו מלחמה: ומלאך בא אל שאול לאמ' מהרה ולכה, באר בזה הספור מה כפלא עוצם השגחת השם על אוהביו ואיך הציל דוד עם היותו בעוצם הסכנה: על פני צורי היעלים, הם הצורים החזקים שנהגו לשבת שם היעלים כי היעלים הם שוכנים בסלעים כאמרו הידעת עת לדת יעלי סלע וזכר זה כי דוד עם ראותו יד השם הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחביא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם ההעלם יותר: להסך את רגליו, ר"ל לסכך את רגליו והוא עשיית הצרכים הגדולי' כי מדרך הגדולים הצנועים לסכך רגליה' בבגדיהם שלא תראה ערותם: ויקם

רבינו ישעיה

כי אמר אלי ערום יערים הוא. פירוש כי אמר לבי אלי ערום הוא ובמקום שיעמוד היום לא יעמוד למחר לפיכך לכו ותכוונו דרכיו אנה רגיל לעמוד: עוטרים אל דוד. פירו' סבבו את ההר כעטרה שמכל מקום שיצא דוד ייתפש. ועל אותה שעה אמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב. ואפי' שמואל הנביא אכה הוא נבואתו שמשחני להיו' מלך על ישראל: על פני צורי היעלי'. פי' בצורים הגבוהים שהיעלים שוכני' שם כדכתי' הרי' הגבוהי' ליעלים: להסך את רגליו. יתרגם למעבד צרכיה. שהיושב לנקביו מסכך את רגליו בבגדיו:

רדק

אשר אמר יי׳ אמר לו ע״י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיו ושיגלה למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא יפול בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב אויביך וקרי אויבך: כאשר יטב בעיניך, ב״וד איתן לבר ו״וד הסרס כפלה מהמכתב:

ויכרת את כנף המעיל, דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדי׳ לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא ייחם לו בעונם שכרת מעיל שאול היה לו זה: ויך לבב דוד אותו, חשב בלבו שמא יחשוב יי׳ לו עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אע״פ כן יש לו לירוא ממנו ות״ת וחש דוד בליביה: חלילה לי, הם חשבו כי להרגו הלך אליו ובראותם כי בא וכנפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח יי׳ הוא: וישסע, סלק אותם מעליו בדברי׳ טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם ובאמרו בדברים בפתח הב״ת מורה על הידיעה ר״ל אותן דברים שזכר כי משיח יי׳ הוא ושיוצא בדברים אלו וי״ת וישסע ופייס: בדרך, באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך: מן המערה, כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד:

ואמ׳ להרגך, מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הר״ים מעמדת בגעיא והג״מל בשוא ופתח ולבן נפתלי הר״ים חטופה ופי׳ ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת״י ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך, ורז״ל פי׳ ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך: ותחס עליך, נפשי או עיני ורז״ל פי׳ צניעות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו: ואבי, כתרגומו רבוני: ראה, ראה בעיניך הכנף וראה בלבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך: צודה, אורב כתרג׳ כמין וכן ואשר לא צדה:

משל הקדמוני, משל מאדם הקדמוני כי הוא סמוך ר״ל המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו ות״י כמה דאמרין מתלא מלקדמין: מרשעים יצא רשע, מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעי׳ בלבם כן יעשו מעשה רשע ולבם יבחן במעשיהם וכן ואני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אף על פי כן ידי לא תהיה בך ורבו׳ ז״ל פי׳ משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הקב״ה והוא מה שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר ראוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה על ידי חייב כך ימקמני יי׳ ממך על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך: אחרי

רשי

ויהי אחרי כן ונו׳, ויאמר דוד לאנשיו חלילה שני מקראות הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף בכריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברו הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום ונו׳ השיב להם חלילה לי ונו׳: וישסע, הבדיל ודחה אותם בדברים: למה תשמע, למה תקבל עלי לשון הרע של דואג: ואמר להרגך ותחס עליך, הרי כאן חסרים תיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום ותכל נפש דוד: ואבי ראה כלומ׳ תן לבך על הדבר וגם ראה העד׳ אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך: כאשר יאמר משל הקדמוני, משל קדמונו של עולם התור׳ שהיא משלו של הקב״ה ומרשעים יצא רשע הקב״ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצ׳ בו והיכן אמרה תורה והאלהים אנה לידו כדאיתא במס׳ מכות: ידעתי

רבינו ישעיה

בלט, פי׳ בכתת שלא ירגישו ודומה לו בלטיה׳ שדברי כשופי׳ אומר אותם בסוד שלא ישמעו בני אדם: ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף, פירו׳ נתחרט והיה לבו מפעמו היאך עשה הדבר הזה לשלוח יד ח בעלך לכרות כנף מעילו: וישסע דוד את אנשיו בדברים, פי׳ חולקם והפליגם בדברים טובי׳ מלשון וישסעהו כשסע ה הגדי והוא לשון חלוקה לשנים: ואמר להרגך ותחס עליך, פירוש ומקרא קצר הוא, ואמר האומר מי שהית להרגך ותחס עיני עליך, ולא שמעתי לו: כאשר יאמר משל הקדמוני, רגילים הקדמונים לומר כי מרשעים יצא הרשע שיכשלו בו:

תרגום

ואמרו גברי דוד ליה הא יומא דאמר יי׳ לך הא אנא מסר ית בעיל דבבך בידך ותעביד ליה כמא דתקן בעינך וקם דוד ופסק ית כנף מעילא דלשאול ברז: והוה בתר כן וחש דוד בליביה על דיפסק ית כנפא דלשאול: ואמר לגברוהי חס לי מן קדם יי׳ אם אעביד ית פתגמא הדין לריבוני למשיחא דיי׳ לאושטא ידי ביה ארי משיחא דיי׳ הוא: ופייס דוד ית גברוהי בפתגמיא ולא שבקינון למיקם על שאול ושאול קם ממערתא ואזל באורחא:

וקם דוד בתר כן ונפק מן מערתא וקרא בתר שאול למימר רבוני מלכא ואסתכי שאול לאחורוהי וכרע דוד על אפוהי על ארעא וסגיד:

ואמר דוד לשאול למה את שמע ית פתגמי בני אנשא דאמרין הא דוד כמין בישתך: הא יומא דין חזאה עינך ית דמסרך יי׳ יומא דין בידי במערתא ואמרו אוחרנין למיקטלך וחסית עלך ואמרית לא אושיט ידי ברבוני ארי משיחא דיי׳ הוא: וריבוני אסתכל אף חזי ית כנף מעילך בידי ארי במפסקי ית כנף מעילך ולא קטלתיך דע וחזי ארי לית בידי חוב וסורחן ולא חטית לך ואת כמין על נפשי למקטלה: ידין יי׳ בינא ובינך ויתפרע לי יי׳ מינך וידי לא תהי בך: כמא דאמרין מתלא דמלקדמי מרשעים תיפוק חובתהון וידי לא תהי בך: בתר מן נפק מלכא דישראל בתר מן את רדיף בתר

מקרא

וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי נֹתֵן אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת אֶת־כְּנַף־הַמְּעִיל אֲשֶׁר־לְשָׁאוּל בַּלָּט: וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ עַל אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־כָּנָף אֲשֶׁר לְשָׁאוּל: וַיֹּאמֶר לַאֲנָשָׁיו חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה אִם־אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לַאדֹנִי לִמְשִׁיחַ יְהוָה לִשְׁלֹחַ יָדִי בּוֹ כִּי־מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא: וַיְשַׁסַּע דָּוִד אֶת־אֲנָשָׁיו בַּדְּבָרִים וְלֹא נְתָנָם לָקוּם אֶל־שָׁאוּל וְשָׁאוּל קָם מֵהַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ בַּדָּרֶךְ:

וַיָּקָם דָּוִד אַחֲרֵי־כֵן וַיֵּצֵא מִן־הַמְּעָרָה וַיִּקְרָא אַחֲרֵי־שָׁאוּל לֵאמֹר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַיַּבֵּט שָׁאוּל אַחֲרָיו וַיִּקֹּד דָּוִד אַפַּיִם אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ:

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׁאוּל לָמָּה תִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי אָדָם לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ רָעָתֶךָ: הִנֵּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר־נְתָנְךָ יְהוָה הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לַהֲרָגְךָ וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי בַּאדֹנִי כִּי־מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא: וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ בְּיָדִי כִּי בְּכָרְתִי אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ וְלֹא הֲרַגְתִּיךָ דַּע וּרְאֵה כִּי אֵין בְּיָדִי רָעָה וָפֶשַׁע וְלֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה צֹדֶה אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ: יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּנְקָמַנִי יְהוָה מִמֶּךָּ וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־בָּךְ: כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־בָּךְ: אַחֲרֵי מִי יָצָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מִי אַתָּה רֹדֵף

מסורה

אנכי נתן ז׳ בקריאה וסימ׳ ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים, ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך, ראה אנכי נותן לפניכם היום, ושמרתם לעשות את כל החקים, משה עבדי מת, נותן את כלם חללים, הנה אנכי נתן את איבך בידך: יטב ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ועשית לו כאשר יטב בעיניך, קום אכול לחם ויטב לבך דאחאב, ועבדו את מלך בבל: ואבי ב׳ וסימ׳ ראה גם ראה את כנף, אשר פגע בשני אנשים צדיקים: הקדמני ג׳ וסימ׳ את הקני, משל, ארחיק:

רלבג

ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל, יתכן לפי הפשט שכבר היה רצון דוד להרגו ולא הטיב ממנו כי אם את הכנף והתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואף על פי שהותר לו להורגו כי רודף היה ואמר חלילה לי מיי׳ מעשו׳ הדבר הזה וזה היה מהפלגת חסידותו עם שזה גם כן יהיה סבה אחר כך להקל בהריגת המלכים וידע דוד כי הממלכ׳ תהיה לו ולזה רצה להרחיק ענין הריגת המלכי׳ משיחי יי׳ ולזאת הסבה בעיניה צוה להרוג הנער העמלקי אשר הגיד לו שהרג שאול אע״פ שכבר צוהו שאול על זה ולזה גם כן צוה להרוג אשר הרגו איש בשת בן שאול: וישסע דוד את אנשיו בדברי׳ ר״ל שעם מהשהיו כלם נשכמים על הריגתו והיו לאגודה אחת על זאת ההסכמ׳ הנה חלק דוד לבם בדבריו באופן שבלבל הסכמתם ומכנס אבזה האופן מהריגת שאול: ואמר להרגך ותחס עליך, ר״ל אמר לבי תחלה להרגך ותחס עליך נפשי ונתחרטתי על המחשבה ההיא ואמרתי לא אשלח ידי באדוני כי משיח יי׳ הוא או יהיה הרצון באמרו ואמר להרגך שכבר אמר זה אחד מאנשי ותחס עליו נפש דוד והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: וכי

אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד : והיה יהוה לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך : ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר שאול הקלך זה בני דוד וישא שאול קלו ויבך : ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה : ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יהוה בידך ולא הרגתני : וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה ויהוה ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי : ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל : ועתה השבעה לי ביהוה אם תכרית את זרעי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית אבי : וישבע דוד לשאול וילך שאול אל ביתו ודוד ואנשיו עלו על המצודה :

כה

וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברהו בביתו ברמה ויקם דוד וירד אל מדבר פארן : ואיש במעון ומעשהו בכרמל והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים ויהי בגזז את צאנו בכרמל : ושם האיש נבל ושם אשתו אבגיל והאשה טובת שכל ויפת תאר והאיש קשה ורע מעללים

בתר חלש חד בתר הדיוט חד : ויהי יי' לדיין ויעביד דין בינא ובינך ויגלי קדמוהי וידון דיני ויתפרע עולבני ממך : והוה כד שיצי דוד למללא ית פתגמיא האילין עם שאול ואמר שאול הקלך דין ברי דוד וארים שאול קליה ובכא : ואמר לדוד זכאי את מיני ארי את גמלתני טבתא ואנא גמלתך בישתא : ואת חויתא יומא דין ית דעבדתא עמי טיבו וית דמסרני יי' בידך ולא קטלתני : וארי ישכח גבר ית בעיל דבביה וישלחיניה באורח תקנא ויי' ישלמינך טבתא חלף יומא דין דעבדתא לי : וכען הא ידענא ארי ממלך תמלוך ותתקיים בידך מלכותא דישראל : וכען קיים לי במימרא דיי' דלא תשיצי ית בני בתרי ולא תפסוק ית שמי מבית אבא : וקיים דוד לשאול ואזל שאול לביתיה ודוד וגברוהי סליקו למצדתא : ומית שמואל ואתכנישו כל ישראל וספדו עלוהי וקברוהי בביתיה ברמה וקם דוד ונחת למדברא דפארן : וגברא במעון ונכסוהי בכרמלא וגברא רב לחדא וליה עאן תלתא אלפין ואלף עיזין והוה במיגז ית עניה בכרמלא : ושום גברא נבל ושום אתתיה אביגיל ואיתתא חכימת מדע ושפיר' ריוו וגברא קשי וביש עובדין ו

והוא

קלו ה' חס' בנביאי' וכתו' וכל אורית דכו'

שכל ה' פתרין חד' אתתא יעצת ואתיהבת לגברא ספרא

רש"י

ידעתי כי מלוך תמלוך · שרואה אני שהקב"ה מצילך מידי · ומדרש אגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע את מעילו ימלוך תחתיו : ואיש במעון · שם העי' : ומעשהו · מקנהו וקניינו : גדול · עשיר : ויהי בגזז את צאנו ב בכרמל · ויהי יום אחד בהגיע עת גזז צאנו בכרמל · ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי הצאן : וישמע

רלב"ג

וכי ימצא איש את א איבו ושלחו בדרך טובה · הנה קצר בזה ונשען על מה שזכר אחר זה : ויי' ישלמך טובה תחת היום הזה ומה שקצר בזה הוא שראוי שישולם גמול טוב מאת הש"י וקצר זאת ההקדמ' להורות על פרסומה : בביתו ברמה · ר"ל במקום שהיה שם ביתו כ כאמרו ותשובתו ה הרמתה כי שם ביתו : ואיש במעון ומעשהו בכרמל · אמר במעון להורו' שלא היה יושב בעיר והיה לו מעון אבל מעשהו שהיה ב בכרמל ר"ל כי בכרמל היו שדותיו וגניו ו וכרמיו ולרוב עשרו שם מעונו שם אורכה באמרו במעון שהיה יושב במקום נכבד והיה מעשהו רחוק מ ממנו כי היה מעשהו בכרמל וזה הפירוש השני הוא הנכון א אצלנו : והאיש גדול מאד · ר"ל שהיה עשרו רב : ויהי בגזות את צאנו בכרמל · ר"ל שבעת גזיזת צאנו היה בכרמל : והוא

רד"ק

אחרי כלב מת · כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אפילו מת ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט חד כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא השחור מתין המאכלת ודמה עצמו לדבר קל וחלש ואמר כי פרעוש המוכאו בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקו' כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש : ואת הגדת · כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא : ושלחו בדרך טובה · כי העושה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך כלומר שכר יהיה לך מאת האל בעשותך זה : ידעתי כי מלוך תמלוך · כי אני רואה אתה יכול מידי בכל עת ולא תמלט ידי ואיפשר גם כן ששמע ששמואל אמר למלך כי שמואל אמר לו בדבר עמלק קרע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפיכך אמר וקמה בידך כלומר מה שלא קמה בידי · ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ו ויחזק בכנף מעילו ויקרע כי שמואל רמז לו שם מי שיכרות כנף מעיל הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך : ואם תשמיד את שמי מבית אבי · זהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבני' הם שמו' האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו' וכן לא יכרת שמו מלפני : וימת שמואל · ספר מיתת שמואל כי אפשר שמת שמוא' בזה הפרק שנפרד שאול מדוד ונתקיימה נבואת שמואל בחייו כי אף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמוא' שבעה חדשים לפני שאול והארבעה חדשי' ומקצת החמשי הם מישב דוד בשדה פלשתים כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בגבעת החוילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה הם שבעה חדשים כי כן אמרו רז"ל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול ואפשר שאמרו זה לפי שהשבעה חדשי' שהיה הארון בשדה פלשתים אינן בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם אנחנו מ מוכחי' ל"ב כמו שפירש' בפסוק הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו ש שבעה חדשי' ממיתתו של שמוא' הרמתי עד מיתתו של שאול והו' תחלת מלכות דוד : בביתו ברמה · בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ועוד נפרש מיתת שמוא' בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקום הזה לדעת הדרש : ואיש במעון · שם עיר הנזכר בערי בני יהודה כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב : ומעשהו בכרמל · מקום שהוא עבוד ב בזריעה ובאילנות יקרא כרמל כמו ש' והיה המדבר לכרמל ופי' מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא מעשה ומלאכה כמו שנאמר לרגל המלאכה אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ויוטה ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד מהמדבר שלח לנבל כמו שכתוב וישמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו או הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכתב כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב : ולו צאן · צאן שעל כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר אותו לענין גזות כמו גז צאנך תתן לו והוא על הכבשים לבד : ושם האיש נבל · מה שספר הנה שם האיש ועניינו שאמר והאיש קשה ורע מעללי' ושם האשה ועניינה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידים כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל והיא עשתה בשכל ובחכמה : טובת שכל · כתרגומו חכימת מדע וי"ת שכל עניין עיון והבנה כאילו אמר טובת מראה וכתב אדוני אבי ז"ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעות היו קוראין אותו בני אדם נבל : והוא

רבינו ישעיה

וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה · בתימה וכי דרך בני אדם לעשו' כן כאשר עשי' אתה לי : ועתה הנה ידעתי כי מלך תמ' · פירו' כי אני רואה כי השם עמך ואתה תכנית · ויש אומרי' בשכרית שאול כנף מעילו של שמוא' אמ' לו מי שיקרע כנף מעילך הוא ימלוך תחתך :

והיה יי' ו' וסי' נמסר בזכריה סי' י"ד : איבו ד' וחס' בקריא' וסי' ימצא איש את איבו ושלחו · כי יצר לו איבו בארץ שעריו דמלכים · כי יצא עמך למלחמה דמלכים · ביד נבוכד נצר איבו : תמלוך ח' מלא' בליש' בקריא' וסי' ואדניהו בן חגית מתנש' · ועתה הנה אדניה מלך · כי מלוך תמלוך וקמה בידך · ובחמה שפוכה אמלוך · תחת עבד כי ימלוך : ויקבצו ג' בספרא וסי' וימת שמואל ויקבצו · ויקבצו המצפתה · ויקבצו פלשתים · ויקבצו ירושלם עם : ומעשהו ג' בקריאה וסימ' מה יהיה משפט הנער ומעשהו · ואיש במעון ומעשהו בכרמל · ומעשהו לא השכילו : שכל כלהון קמצין במ"ה פתחין וסימ' אתתא אתיעצת ואתיהבת לגברא ספרא · ופירושו והאשה טובת שכל ויפת תאר · יועץ בשכל · נתן השכל במרומים רבים · איש שכל מבני מחלי · ושום שכל ויבינו במקרא : קשה הקשה ח' בקריאה וסימ' נמסר בסוף וילך :

רד״ק

והוא כלבי · היו״ד ליחס לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכ״תי והו׳ מזרעיית כלב והכתוב הוא בו״ו כלבו ואפשר לפרש הכ״ף לשמוש כפי הכתו׳ ר״ל כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כיום במי אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם שאול ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימנע שאלתי כן היה ובזה הדרך אמר הכתו׳ על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין גריעות ומעשיו יחשו לכלב : כה לחי · כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך וכת״י כדין לחייך וי״ת ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלו׳ לעשיר ויהיה וי״ו ואתה שלום לזה הפירוש כו״ו ויפח אברהם את עיניו : לא הכלמנום : הה״א בסגול והוא כמו בחירק ופירושו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכי׳ ממנו דבר לא השיבונום ריקם וי״ת לא אנזיקינון : ולא נפקד להם · ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלמ״ד כלמ״ד חדל לשכור : כל ימי היותם בכרמל · פי׳ עמנו : כי על יום טוב בנו · חסר אלף מהמכתב ונשארה במבטא ופי׳ כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שמצינו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורינו כי יום טוב אתה עושה לגוזזי׳ אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשת׳ : וינוחו · ת״י ופסקו מלדבר עוד עד ששמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד : המתפרצים · לברוח ולמרוד איש מפני אדניו : את מימי · כלומ׳ כל משתה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מיכלי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר : ואת טבחתי · תבשילי ומאכלי וכ״תי וית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ואופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר במה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כלומר מתוקנות ומבושלות : ויחגור גם דוד חרבו · אע״פ שהיה די באנשי׳ אשר עמו אע״פ כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ורז״ל למדו מזה שדיני נפשו׳ אין מתחילין מן הגדול ובדין נפשות דן אותו עם חביריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך ובזהו נבל וקראו עבד והוא נמנה עמהם באחרונה שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לפיכך לא אמר הוא דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו : לברך את אדונינו · לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה : ויעט בהם · גער בהם והוא מענין עיט ופירשו כי היו״ד קמוצה כלומר הכריחם בדבריו הרעים וכ במדרש מהו ויעט בהם אפרחינון במלין וי״ת וקץ בהון : והוא

רש״י

והוא כלבי · מבית כלב : כה לחי · כה יהיה לשנה הבאה נגזז : לחי · טוב וקיים · ואתה שלום וגו׳ · ולא הכלמנום · אם נכרנו לנו לשום דבר לא תשיבונום ריקם : ולא נפקד להם · מבאנם כי שומרים היינו להם : וימצאו הנערים שלי חן וטובה בעיניך בטובה שיגידו לך עבדיך מהם עליהם : כי על יום טוב באנו · על סמך משתה יום טוב שיש לך באנו עתה לשאול · ד״א ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב : וידברו אל נבל כל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · יגעים היו מטורח הדרך ונזדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואח״כ וינוחו · וי״ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו : מי דוד · מה הוא חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות המולכיה בא : ויחגר גם דוד את חרבו · מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטני׳ בדין תחלה : על הכלים · לשמר אהליהם וכליהם : אחד מהנערי׳ שלה : ויעט בהם · אפרחינון במילין לשון עיט : ולא הכלמנו · לא נכלמנו : כי

ויגידו ד׳ רפין וסימ׳ שאל את נעריך · אים איפוא חכמיך · יגישו ויגידו לנו את · יבאו ויגידו צדקתו : תמצא ידך ג׳ וסי׳ תנה נא את אשר תמצא ידך · כל אשר תמצא · תמצא ידך לכל איביך : כארבע ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן כ״ב : טבים הטבים ה׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר תולדת :

והוא כלבו : וישמע דוד במדבר כי גזז נבל את צאנו : וישלח דוד עשרה נערים ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום : ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום : ועתה שמעתי כי גזזים לך עתה הרעים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל : שאל את נעריך ויגידו לך וימצאו הנערים חן בעיניך כי על יום טוב בנו תנה נא את אשר תמצא ידך לעבדיך ולבנך לדוד : ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו : ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו : ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה : ויהפכו נערי דוד לדרכם וישבו ויבאו ויגדו לו ככל הדברים האלה : ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגר גם דוד את חרבו ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על הכלים : ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לברך את אדנינו ויעט בהם : והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה : חומה היו עלינו גם לילה גם יומם כל ימי היותנו עמם רעים הצאן :

והוא מרבית כלב : ושמע דוד במדברא ארי גזיז נבל ית עניה : ושלח דוד עשרא עולימין ואמר דוד לעולימיא סקו לכרמלא ותהכון לות נבל ותשאלון ליה בשמי לשלם : ותימרון כדין לחייך ואת שלם וביתך שלם וכל דילך שלם : וכען שמעית ארי גוזזין לך כען רעיא דילך הוו עמנא לא אנזיקנונון ולא שגא להון מדעם כל יומין דהוו בכרמלא : שאל ית עולימך ויחוון לך וישכחון עולימיא רחמין בעינך ארי על יום טב אתינא הב כען ית דתשכח ידך לעבדך ולברך לדוד : ואתו עולימי דוד ומלילו עם נבל ככל פתגמיא האילין בשמא דדוד ופסקו : ואתיב נבל ית עבדי דוד ואמר מן דוד ומן בר ישי יומא דין דסגיאין עבדיא דערקין ודמשתמרין גבר מן קדם ריבוניה : ואיסב ית מיכלי וית משתי וית שירותי דאתקינית לגוזזי ואתן לגבריא דלא ידעית אי מכן אינון : ואיתחזרו עולימי דוד לאורחתהון ותבו ואתו וחויאו ליה ככל פתגמיא האילין : ואמר דוד לגברוהי זריזו גבר ית חרביה וזריזו גבר ית חרביה חריז אף דוד ית חרביה וסליקו בתר דוד כארבע מאה גברא ומאתן אשתארו למיטר מניא : ולאביגיל אתת נבל חוי עולימא חד מעולמיא למימר הא שלח דוד אזגדיא ממדברא לברכא ית ריבוננא וקץ בהון : וגבריא טבין לנא לחדא ולא איתנזיקנא ולא שגא לנא מדעם כל יומין די הליכנא עמהון כד הוינא שרן בחקלא : שור מקף הוו עלנא אף בליליא אף בימם כל יומין דהוינא עמהון רען ענא :

וכען

רלב״ג

והוא כלבי · ר״ל שלרוב אכזריותו היה תכונתו כתכונת הכלבים שסוכלים בני מינם ויכבחו להם בבאם אכלם ולא יניחו לאכל מהמאכל בבית ואע״פ שלא יגרע ממאכלם דבר וזה ממה שיורה כי רוע נבל היה בענין הכילות : עלו כרמלה · אמר זה לפי שאם נמצא נבל בעת הגזיזה : כה לחי · הרצון בו שכן יהיה לו מהטוב במועד הזה בשנה האחרת וקרא חי העתה העומד כמו שבארנו בדברי התור׳ על אמרו שוב אשוב אליך כעת חיה : לא הכלמנום · ר״ל שלא הלעגנו עליהם ולא אמרנו להם דבר לביישם גם לא עשינו דבר ישיגם הבושת בו בעבורנו וזה המאמ׳ היה להורו׳ שלא עשקו דבר מהמקנה ישיגם הבושת בעבורו כשלא ימצא נבל חשבונו : ולא נפקד להם מאומה · ר״ל שלא די שלא השיגם נזק מאדנו אבל שמרנו אותם שלא השיגם נזק מזולתנו ולזה אמרו נערי נבל חומה היו עלינו גם לילה גם יומם : וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · הרצון בזה אצלי כי להתפרסם רוע תכונת נבל לא דברו אליו אלו הדברים תכף באם אבל נחו והמתינו העת הראוי לדבר לו מזה ואז דברו אליו ככל הדברי׳ האלה שסדר דוד בפיהם שהיה בהם מפיוס הלב הרבה ועם כל זה היתה תשובת נבל בזה האופן מן הקושי שנזכר בזה המקו׳ : ויעט בהם · ר״ל שלא די שלא ענה אותם מענה טוב אבל הנהיג בהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריות :

והוא

רבינו ישעיה

והוא כלבי · תרגום והוא מרבית כלב : ואמרתם כה לחי · כה לאח׳ ופתרונו לאחיו : ואתה שלו׳ · הוי זריז : לברך את אדנינו · כמו לשאול בשלומו : ויעט בהם · פירוש פורש מעליו בפניהם · כמון ויעט העם אל השלל :

אלה ג' דסמיכי אל בליש' בקריאה וסי' וכלות אלהם כל היום ואין לאל · ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה · כי כלתה אליו הרעה מאת המלך : מדבר ח' בקריאה וסימ' נמסר בסוף סדר ויצא : כל כיפרא אל כל ואל כל במ̇ו על כל וסימ' ויאמר אליהם נחש · ויאמרו כל העם · ויחמל שאול · ועתה דעי · וימלך

ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו והוא בן בליעל מדבר אליו: ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין וחמש צאן עשוות וחמש סאים קלי ומאה צמקים ומאתים דבלים ותשם על החמרים: ותאמר לנעריה עברו לפני הנני אחריכם באה ולאישה נבל לא הגידה: והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר והנה דוד ואנשיו ירדים לקראתה ותפגש אתם: ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה: כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין בקיר: ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ: ותפל על רגליו ותאמר בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך: אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת: ועתה אדני חי יהוה וחי נפשך אשר מנעך יהוה מבוא בדמים והושע ידך לך ועתה יהיו כנבל איביך והמבקשים אל אדני רעה: ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני: שא נא לפשע אמתך

וכען דעי וחזי מה תעבדין ארי גמירא בישתא למיתי על ריבוננא ועל כל ביתיה והוא גבר רשיעא מלמללא עמיה: ואוחיאת אביגיל ונסיבת מאתן גריצן דלחם ותרין גרבין דחמר וחמש אען תכברא וחמש סאין קליא ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאתן מנן דבילתא ושויאת על חמריא: ואמרת לעולימהא עיברו קדמי הא אנא בתריכון אתיא ולבעלה נבל לא חויאת: והוות היא רכיבא על חמרא ונחתת בסטר טורא והא דוד וגברוהי נחתין לקדמותא וערעת יתהון: ודוד אמר ברם לשקרא נטרית ית כל די לדין במדברא ולא שגא מכל דיליה מדעם ואתיב לי בישתא חלף טבתא: כדין יעביד אלהים לסנאי דוד וכדין יוסיף אם אשאיר מכל דיליה עד מנהר צפרא ידע מדע: וחזת אביגיל ית דוד ואוחיאת ואתרכינת מעל חמרא ונפלת לאפי דוד על אפהא וסגידת על ארעא: ונפלת על ריגלוהי ואמרת בבעו עלי דילי ריבוני חובא ותמליל כען אמתך קדמך ותשמע ית פתגמי אמתך: לא כען ישוי ריבוני ית ליביה על גברא שטיא הדין על נבל ארי כישמיה כן הוא נבל שמיה וטיפשותא עימיה ואנא אמתך לא חזיתי ית עולימי ריבוני דשלחת: וכען ריבוני קיים הוא יי וחיי נפשך די מנעך יי מלמשפך דם זכאי ולמפרק ידך לך וכען יהון כנבל סנאך ודתבעין על ריבוני בישתא: וכען תיקרובתא הדא דאיתיאת אמתך לריבוני ותתיהב לעולימיא דמשמשין קדם ריבוני: שבוק כען לחובי אמתך

דוד בחברון מלך: ותדבר ג' בקריאה וסימ' ותדבר נא אמתך · יפתח פיך את הפליט · למה תאמר יעקב:

רשי

כי כלתה הרעה · מאת דוד אליו: והוא בן בליעל מדבר אליו · ואדנינו בן בליעל מהיותי דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יתקצף עלינו: עשויות · תירגם יונתן תכברא ממולאות בשר דק וביצים פשטי"ץ בלע"ז · כמו ששנינו בפסחים ונותן את כרעיו ובני מעיו לתוכו רבי טרפון קוראו תכברא מה שבתוכו לברו כרבי עקיבא דאמר תולין חוצה לו כך היא שנויה בתוספתא ורבי קלונימוס זצ"ל מן רומי פירשה לנו כן: צימוקים · ענבים יבשים · דבלים · עיגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושות בכלי: יורדים לקראתה · גיא היה בין שני ה ההרים היא יורדת מהר זה והוא יורד מהר זה שכנגדו: ודוד אמ' בלבו כשאמ' לו נעריו גידופי נבל אך לשקר שמרתי וגו': משתין · ידע מדע משית קירות לבו · ד"א אפילו כלב שדרכו להשתין בקיר: בי אני אדני העון · מתחלה אמר כך כדי שיטה אוזן לדבריה ולסוף אמר לו האמת: אני אמתך · לא ראיתי את נערי אדני: אשר מנעך · ששלחני לקראתך למונעך מ משפיכות דמים: והושע ידך לך · מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש: יהיו כנבל אויביך · נתנבאית ברוח הקדש שלא יאריך ימים: ונתנה לנערי' · ונתנה לנערים המתהלכים וגו' ונתנה לשון שעבר ונתנה לשון הבא: כי

רדק

והוא בן בליעל מדבר אליו · אדונינו בן בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעימה תנצי ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם חילו: וחמש צאן עשוות · כן כתיב בשני וו"ן וקרי עשויות ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות ופירו' מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו ות"י עשוין תכברא ולא ידעתי מה הוא ובנסחא אחרת מצאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמה ז"ל בשם רבי קלונימוס מרומי ממולאות בשר דק וביצים פשטי"ש בלעז והביא לו חבר מה שאמרו רז"ל בפסחי' ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר' טרפון קוראו תכברא: צמוקי' · ענבים יבשים ופי' מאה אשכולות וכ"תי ומאה אתכלין דענבין יבשין: ודבלי' · הדבלה היא ככר תאנים יבשות דרוסות יחד עד שנעשית כמו ככר לחם ופי' מאתים מאתים ככרי' מאלה הככרים או פירו' מאתים ליטר' וכן ת"י ומאתן מנן דבילתא והמנא הוא ליטרא: בסתר ההר · יורדת בצד זה מן ההר שהיה מקום סתר לבא' ויורדים מצד האחר ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגע' בהם וירדה מהרה מעל החמור בראותה את דוד ות"ת בסתר ההר בסטר טורא: לשקר · לחנם: וישב לי רעה · במה שחירף אותי בדבריו: לאויבי דוד · כנוי הוא לדוד: משתין בקיר · כמו שפירשו רז"ל אפי' הכלב שדרכו להשתין בקיר ות"ת ידע מדע ר"ל משית בקירות לבו כלומר בן דעת: לאפי דוד · כמו לפני דוד: בי אני · כלומר אדוני העון בעצמי ואני הוא שחטאתי ל לפניך כלומר חשוב כי אני ח חטאתי שמע דברי אמתך: אשר מנעך · דבק עם חי יי': והושע ידך לך · השם מנעך מבוא בדמים והושע ידך לעצמך שלא שפכה ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדיין לא יצא טבעך בעולם ועדיין שאול קיים: יהיו כנבל · שאין בו כח להרע לך: הברכ' · כמו המנחה כמו קח נא את ב ברכתי · אשר הביא שפחתך · ואמר שפחתך בלי זכר הנער לפי שהיא עיקר ההבאה: ונתנה לנערים · דרך כבוד: בית

רבינו ישעיה

ויאת צימוקים · ענבים יבשים: וחמש צאן עשויות · מתוקנות ומבושלות שהיו מוכנו' לאכול: ומאתי' דבלים · פי' עיגולי דבלה: והיא יורדת בסתר ההר · פירוש שני הרים זה כנגד זה · והעמק שביניהם קורא סתר ההר שההרי' מכסים אותו ואינו נראה והיא היתה יורדת מן ההר מזה ודוד היה יורד לקראתה מן ההר שכנגדו ונפגעו בהם בתוך העמק: משתין בקיר · פי' זה הכלב שדרכו להשתין בקיר · כלומ' אפילו כלבו אהרוג: בי אני אדוני העון · פירוש העון הזה שאתה רוצה לעשות בי יגיע ולא לך · שהיתה משכרת הדבר בעיניו על שהיה רוצה לשפוך דם: ועתה אדוני חי יי' · כי נשבעה לו שבעלות היא אומרת שלא ראתה את נעריו: והושע ידך לך · פירוש ידך תושיע לעצמך שתמנע ידך מלשפוך דמים ותוסיף גוסף עון: ועתה הברכ' הזאת · פי' המנחה כמו קח נא את ברכתי: אשר הביא שפחתך · מקר' קצר הוא אשר הביא נער שפחתך: ונתנה לנעריה · פי' תהיה נתונה לנעריה:

רלבג

והוא בן בליעל מדבר אליו · הנה בליעל נאמ' בשתוף על הרשע ועל הכילי ומזה הענין השני הוא בזה המקו' וממנו אמרו האמור למלך בליעל רשע אל נדיבים: עברו לפני · אמרה זה לכפר פני דוד במנחה הגדולה הזאת: משתין בקיר · והוא הזכר · ויש להפלא איך נשבע דוד להרוג נבל וביתו והוא לא חטאים על הריגת שאול עם היותו רודפו · ואפשר שנאמר שסבר מתפרסם לכלם היות דוד נמשח למלך על ישראל ולפי שהיה נבל מבזה המלכות היה עונשו למות וכל הנסכמים לו בזה וכבר התבאר ממאמר אביגיל לדוד שזה הענין היה מפורסם אז לישראל: ותפול על רגליו · ר"ל אבל רגליו: בי אני אדני העון · הוא על דרך אמרו ולי אני עבדך והכהן בו בי אדני העון והפשע והודית זה תחלה כדי שיכבש דבריה באזני דוד ותקיעה חמתו בזה המאמ' כי בו מהפיוס מה שלא יעלם ואחר זה חלתה כפיו שימשע את דבריה והודתה לו שלא חטאת בזה אך חטא בו נבל בעבור רוע מנהגו ותוכחתו כי נבל שמו ונבלה עמו: מנעך יי' מבוא ברמי' והושע ידך לך הנה נשבעה שכן היה הענין שהיא לא ראתה נערי דוד ואמרה עם שבועתה מה שיורה שהיא בלתי ירצה שיפחית דוד בעלה וביתה אך הוא מפורסם אבלה שסבר ימנע דוד מזה אחר הפיוס אשר פייסה אותו וזה כלו היה מטוב חכמתה ואמרה שהשי' מנעהו מבוא בדמים ר"ל מבוא בהריגת אנשים ומנעהו מהושיע ידו לו להנקם מאויביו העברים בכחו ובעוצם ידו: ויקם

ואת נפש ד' בקריאהוסים' ויקם אדם לרדפך · ויבא יואב אל המלך · ועתה לכי איעצך נא עצה · ויאמר אלהים לשלמה · וחד ואת הנפש אשר עשו בחרן : ולא תהיה ח' וסימ' נמסר בסדר קדשים : וברוך ז' וסים' נמסר בסדר לך-לך : ואולם ה' רפ וסימ' נמסר בסדר וארא :

כִּי עָשֹׂה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן כִּי־מִלְחֲמוֹת יְהוָה אֲדֹנִי נִלְחָם וְרָעָה לֹא־תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ׃ וַיָּקָם אָדָם לִרְדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה ׀ בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע׃ וְהָיָה כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶת־הַטּוֹבָה עָלֶיךָ וְצִוְּךָ לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא תִהְיֶה זֹאת ׀ לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפָּךְ־דָּם חִנָּם וּלְהוֹשִׁיעַ אֲדֹנִי לוֹ וְהֵיטִב יְהוָה לַאדֹנִי וְזָכַרְתָּ אֶת־אֲמָתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲבִיגַל בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלָחֵךְ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי׃ וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ אֲשֶׁר כְּלִתִנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבֹּא בְדָמִים וְהֹשֵׁעַ יָדִי לִי׃ וְאוּלָם חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְנָעַנִי מֵהָרַע אֹתָךְ כִּי ׀ לוּלֵי מִהַרְתְּ וַתָּבֹאתִי לִקְרָאתִי כִּי אִם־נוֹתַר לְנָבָל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר׃ וַיִּקַּח דָּוִד מִיָּדָהּ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיאָה לוֹ וְלָהּ אָמַר עֲלִי לְשָׁלוֹם לְבֵיתֵךְ רְאִי שָׁמַעְתִּי בְקוֹלֵךְ וָאֶשָּׂא פָּנָיִךְ׃ וַתָּבֹא אֲבִיגַיִל ׀ אֶל־נָבָל וְהִנֵּה־לוֹ מִשְׁתֶּה בְּבֵיתוֹ כְּמִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ וְלֵב נָבָל טוֹב עָלָיו וְהוּא שִׁכֹּר עַד־מְאֹד וְלֹא־הִגִּידָה לּוֹ דָּבָר קָטֹן וְגָדוֹל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר בְּצֵאת הַיַּיִן מִנָּבָל וַתַּגֶּד־לוֹ אִשְׁתּוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ וְהוּא הָיָה לְאָבֶן׃ וַיְהִי כַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־נָבָל וַיָּמֹת׃

(Masorah marginal notes: ט' וכיפין וג' טבין ל' ד' · ב' · ד' · ל' · ב' האלהים · ח' · ל' · ח' חס' בליש' · ל' · ל' ג' דג' · ל' ותך ברוכה את לוי' ל' · ל' וחס' · ה' דפ · ל' · ותבאת ק' · ג' יג' · ל' · ל' · ל' חס' · ח' · ל' · ב' הלבנה ל')

אֲרֵי קַיָּמָא יְקַיֵּים יְיָ לְרִבּוֹנִי מַלְכוּ קַיָּמָא אֲרֵי קְרָבֵי עַמָּא דַּיְיָ רִבּוֹנִי מְגִיחַ וּבִישְׁתָא לָא אִשְׁתְּכַחַת בָּךְ מִיּוֹמָךְ׃ וְקָם אֱנָשָׁא לְמִרְדְּפָךְ וּלְמִבְעֵי לְמִקְטְלָךְ וּתְהֵא נַפְשָׁא דְּרִבּוֹנִי גְּנִיזָא בִּגְנַז חַיֵּי עָלְמָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְיָת נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְּבָבָךְ יִפְרְחִינַהּ כְּמָא דִּמְפָרְחִין אַבְנָא בְּקִילְעָא׃ וִיהֵי כַּד יְקַיֵּים יְיָ לְרִבּוֹנִי כְּכֹל דְּמַלֵּיל לְאַיְתָאָה טַבְתָּא עֲלָךְ וִיפַקְּדִינָךְ לִמְהֵוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וְלָא תְהֵי דָּא לָךְ לְיִצְפָּא וּלְתַקָּלַת לֵב לְרִבּוֹנִי וּלְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי מַגָּן וּלְמִפְרַק רִבּוֹנִי לֵיהּ וְכַד יוֹטֵיב יְיָ לְרִבּוֹנִי וְתִדְכַּר יָת אַמְתָךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִיגַיִל בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל דִּשְׁלָחִךְ יוֹמָא דֵין לִקְדָמוּתִי׃ וּבְרִיךְ מַדְּעִיךְ וּבְרִיכָא אַתְּ דִּמְנַעְתִּינִי יוֹמָא הָדֵין מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדִי לִי׃ וּבְרַם קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל דִּמְנַעְנִי מִלְּאַבְאָשָׁא לִיךְ אֲרֵי אִילוּ לָא פּוֹן אוֹחֵית וְאָתֵית לִקְדָמוּתִי אֱלָהֵן אִשְׁתְּאַר לְנָבָל עַד מְנְהַר צַפְרָא יָדַע מַדַּע׃ וְקַבֵּיל דָּוִד מִינַּהּ יָת דְּאַיְתִיאַת לֵיהּ וְלַהּ אֲמַר סַקִי לִשְׁלָם לְבֵיתִיךְ חֲזִי דְּקַבֵּלִית מִינִיךְ וּנְסֵבִית אַפַּיְכִי׃ וַאֲתַת אֲבִיגַיִל לְוָת נָבָל וְהָא לֵיהּ מִשְׁתְּיָא בְּבֵיתֵיהּ כְּמִשְׁתֵּי מַלְכָּא וְלִבָּא דְּנָבָל שַׁפִּיר עֲלוֹהִי וְהוּא רָוֵי עַד לַחֲדָא וְלָא חַוִּיאַת לֵיהּ פִּתְגָם זְעֵיר וְרַב עַד מְנְהַר צַפְרָא׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא כַּד פַּג חַמְרָא מִנָּבָל וְחַוִּיאַת לֵיהּ אִתְּתֵיהּ יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּמִית לִבֵּיהּ בִּמְעוֹהִי וְהוּא הֲוָה כְּאַבְנָא׃ וַהֲוָה לִזְמַן עַסְרָא יוֹמִין וּתְבַר יְיָ יָת נָבָל וּמִית׃

וישמע

רשי

כי עשה יעשה יי' לאדני · בית נאמן להיות מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך: כף הקלע · חתיכת עור רחבה עשוייה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן: והיה כי יעשה יי' וגו' · ותמלוך: ולא תהיה לפוקה · לכשלון כמו לפיק ברכים שאם הייתה עושה זאת לא יהיה לך פ פתחון פה לרדות אדם לרורות הבאים על שפיכות דמים: ולהושיע אדני לו · שתיקום אתה את נקמתך: כליתני · מנעת אותי כמו לא תכלה רחמיך לא יכלא ממך: והושע ידי לי · מוסב על מבא בדמים מ"ס של מבא מחוברת על והושע כמו מבא בדמים ומהושע ידי לי: בצאת היין מנבל · כד פג חמרא מנבל: וימת לבו · שנצטער על המנחה שהובאת לדוד: כעשרת הימי' · שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב"ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך חלה שלשה ימי' ומת שעניין שנאמ' ויגף יי' את נבל ואמר מר חלה שלשה ימי' ומת זו היא מיתה מגפה · ורבותנו אמרו אלו עשרת ימי תשוב' שהמתין לו הקב"ה ש שיחזור בתשובה ויש אומ' כנגד עשר לגימו' שנתן נבל לעברי דוד שםלח לו דוד עשרה נערים והאכילן:

רלבג

ויקם אדם לרדפך · והוא רמז אל שאול: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים · הוא העולם הבא כי שם תתאחד הנפש במושכליה שהם צרור החיים ומצדם יהיה עם השם ית' כמו ש שבארנו בראשון מ מספר מלחמות יי': ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע · ר"ל שלא יהיה לה השארו' וקיו' והנה אמרה זאת להורות שכבר יחטא דוד אם ימחיתם ותמנע ממנו ההצלחה הנפשיית שהיא ערך ההצלחה ואמרה עוד כי בהיותו נגיד על ישר' יהיה לו זה העון לפוקה ולמכשול לב אם ימחיתם ואולי יהיה זה סבה שתסור המלכה ממנו כמו שקרה לשאול · ועם זה היה מטוב חכמתה שאלתה פני דוד שיזכרה כאשר ייטיב יי' לו לגמול אותה חסד או אולי המאמר ממנה על צד הנבואה וראתה שעתיד נבל למות ותהיה היא אשת דוד: וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן · אמר זה על צד ההפלגה לרוב הדאגה שהיה דואג על גודל המנחה ולרוב הפחד שהיה לו מדוד: הנה

רדק

בית נאמן · שתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת רבו' ז"ל ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע בישר' כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל: כי מלחמות יי' · תרגומו ארי קרביה דעמיה דיי': לא תמצא בך · עתיד במקום עבר כמו לא נגאלה ומלת מימיך יוכיח זה וכן תרגומו לא אשתכחת: ויקם אדם · שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומ' כי אין לו תקומה לפניך: והיתה נפש אדני · שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך ומיתת האל יתעלה ויתברך ה הרודפים אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פירו' מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירו' נפש אדני צרורה בצרור החיי' לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזה בגנז חיי עלמא קדם יי' אלהך וית נפש בעלי ד דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא וכן בדברי רז"ל ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנא' בצרור החיים את יי' אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ו ומשוטטו' מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה שנאמ' יקלענה בתוך כף הקלע: ולא תהיה זאת לך לפוקה · זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל: לפוק' · כמו ופיק ברכי' על עניין מכשול ותרגומו ליצפא: ולמכשול לב · כי העון מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעביר' ואמרה לו לא תהיה זאת לך ל לפוקה על שפיכות דמים ו ולמכשול על אשת איש: ולהושיע אדוני לו · לעצמו שלא ישפוך דם נקי: וזכרת את אמתך · כשייטיב יי' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טוב' עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם: לאביגל · ת"י כמו לאביגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה כזה נמצא בשמות · ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פ פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו פגמה הכתו' בקריאה כי למעלה קראה אביגיל והכא אביגל: אשר שלחך · שנתן בלבך לצאת לקראתי: טעמך · עצתך ודברך הטוב וכת"י ובריך מדעיך: כליתני · מנעת אותי כמו לא יכלה ממך: מהרע אותך · כמו לך: ותבאתי · כן כתי' והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר באת והיא הכפל הזה במלה מורה על זריזות ביאתה וכן בקרי משני הסימנים: בצאת היין · בבי"ת ופי' בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמר' מנבל וכן תרגם הסירי את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך: וימת לבו · שנשתתק ויהי כמת כי נצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד: כעשרת הימים · הכף כף האמיתות ר"ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר"ל למשלש חדשים עשרת הימים אלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו האל ומת ואלו הייסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו · ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד ששלח אליו ואני אומ' כי לרעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף יי' את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעה ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק: חרפתי

רבינו ישעיה

והיתה נפש אדוני צרור בצרור החיים · פי' כל מקום שאומר הנפש הוא הגוף והנשמ' ולא הנשמה לבד · דכתיב והנפש אשר תאכל · וכתיב על נפש מ' · ואין לו' על הנשמ' נפש מ' : ולהושיע אדוני לו · דבריו הם להושיע אדוני לעצמו מן העון שלא תכשל בשפיכות דמים · והטיב יי' לאדוני וזכרת את אמתך · פירוש כשייטיב יי' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה שמנעתיך מלשפוך דמים · שאין נאה כמלך לעשות דבר שלא כדין : וברוך טעמך · כמו מטעם המלך : אשר כליתני היום כמו לא יכלה ממך · ולגבר יאמר כליתני · ולנקבה כליתיני · ותבאת לקראתי מלה מורכב היא · מן ותבואי ומן תבאת · שאו זה או זה היה לו לומר והרכיב המלה מ משתיה' ואמר ותבאת' כמו שמזכיר הי"וג מלות מורכבות : וימת לבו בקרבו · מן הפחד שנתפחד מדוד :

חרפתי, שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו: גם שתיהן, האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו', ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנה לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד ואם תאמר כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מרז"ל אמרו כי קידושי פלטי במיכל בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למוהר נתנם ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה על המצוה הזאת שהלכה מידו שהיה כל כך כובש את יצרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט, והנכון בעיני כי גט נתן דוד למיכל כי ראינו שנשא שאול את דוד אחר שנתחתן עמו עד שברח דוד מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אע"פ שהיה חוזר אליו לפעמים הכריחו לתת גט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש, ואם תאמר אם כן איך היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אף ע"פ שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגט המעושה בישראל שלא בדין פסול ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי בדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עוד שנאמר כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו ראו שאני אנוס בנתינת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן וע"י שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה בטעות ולא נאסר' על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה: בחורי ישראל, מן הקלים לפיכך כשתפתה תנועת הבי"ת לשוא אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי"ת בפתח הוא מהרגושים לפיכך לא נשתנתה התנועה: אל נכון, באמת ובברור וכ"תי בקשוט: במעגל, מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב: מעוכה, תקועה הוא קרוב לענין מעוך וכתות: בחנית

חשך ז' בקריאה וסימ' במס' רבת': בראשו י"ד בקריאה וסימ' נמסר בסוף סדר ויקרא: מסתתר ד' בקריאה וסימ' ויבאו הזיפים ויגידו, ויעלו הזיפים, אתה אל מסתתר, בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלוא דוד: מראשתיו ח"ג מנהון כתובין תו וסימ' נמסר בסדר ויצא:

וישמע דוד כי מת נבל ויאמר ברוך יהוה אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה ואת רעת נבל השיב יהוה בראשו וישלח דוד וידבר באביגיל לקחתה לו לאשה: ויבאו עבדי דוד אל אביגיל הכרמלה וידברו אליה לאמר דוד שלחנו אליך לקחתך לו לאשה: ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני: ותמהר ותקם אביגיל ותרכב על החמור וחמש נערתיה ההלכת לרגלה ותלך אחרי מלאכי דוד ותהי לו לאשה: ואת אחינעם לקח דוד מיזרעאל ותהיין גם שתיהן לו לנשים: ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש אשר מגלים:

כו

ויבאו הזפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר בגבעת החכילה על פני הישימן: ויקם שאול וירד אל מדבר זיף ואתו שלשת אלפים איש בחורי ישראל לבקש את דוד במדבר זיף: ויחן שאול בגבעת החכילה אשר על פני הישימן על הדרך ודוד ישב במדבר וירא כי בא שאול אחריו המדברה: וישלח דוד מרגלים וידע כי בא שאול אל נכון: ויקם דוד ויבא אל המקום אשר חנה שם שאול וירא דוד את המקום אשר שכב שם שאול ואבנר בן נר שר צבאו ושאול שכב במעגל והעם חנים סביבתו: ויען דוד ויאמר אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמר מי ירד אתי אל שאול אל המחנה ויאמר אבישי אני ארד עמך: ויבא דוד ואבישי אל העם לילה והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מעוכה בארץ מראשתו ואבנר והעם שכבים סביבתו:

ושמע דוד ארי מית נבל ואמר בריך יי דדן ית דין חיסורי מידא דנבל וית עבדיה מנע מלמיעבד בישא וית בישת נבל אתיב יי ברישיה ושלח דוד ושאיל באביגיל למיסבה ליה לאיתו: ואתו עבדי דוד לות אביגיל לכרמלא ומלילו עמה למימר דוד שלחנא לותיך למסביך ליה לאיתו: וקמת וסגידת על אפהא על ארעא ואמרת הא אמתך לאמהו לאסחאה ריגלי עבדי ריבוני: ואוחיאת וקמת אביגיל ורכיבת על חמרא וחמש עולימתהא דאזלין לקבלה ואזלת בתר איזגדי דוד והות ליה לאיתו: וית אחינועם נסיב דוד מיזרעאל והואה אף תרויהון ליה לנשין: ושאול יהב ית מיכל ברתיה אתת דוד לפלטי בר ליש דמגלים: ואתו אנשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר בגבעתא דחכילה די על אפי ישימון: וקם שאול ונחת למדברא דזיף ועימיה תלתא אלפין גברא בחורי ישראל למבעי ית דוד במדברא דזיף: ושרא שאול בגבעת חכילה די על אפי ישימון על אורחא ודוד יתיב במדברא וחזא ארי אתא שאול בתרוהי למדברא: ושלח דוד מאללין וידע ארי אתא שאול בקשוט: וקם דוד ואתא לאתרא די שרא תמן שאול וחזא דוד ית אתרא דשכב תמן שאול ואבנר בר נר רב חיליה ושאול שכיב בכרקומא ועמא שרן סחרנוהי: ואתיב דוד ואמר לאחימלך חתאה ולאבישי בר צרויה אחוהי דיואב למימר מן ייחות עמי לות שאול למשריתא ואמר אבישי אנא אחות עמך: ואתא דוד ואבישי לות עמא בליליא והא שאול שכיב דמוך בכרקומא ומורניתיה נעיצא בארעא איסדוהי ואבנר ועמא שרן סחרנוהי:

ואמר

רשי

את ריב חרפתי, גדופי שחירפני היום רבו עבדים המתפרצים: ואת עבדו חשך מרע', שלא הרגתיו: מעוכה נעוכה: חי

רלבג

הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדני, אמרה זה על צד הענוה להורות שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד ותרחץ רגליו כמנהג האשה לבעלה: ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו', מן הפלא איך עשה זה שאול והיא היתה אשת איש וכבר אמרו רז"ל שלא נגע בה פלטי בן ליש ודמה שכן הוא שכבר חזר דוד ולקחה וזה מור' שכבר התפרסם ונודע שלא נגע בה ולפי שכבר היתה פרושה בלתי ראויה לבנים מזה הצד נתנו לה בני מרב אחותה לגדלם וגדלתם כאילו הם בניה ומפני זה נקראו בני מיכל כמו שאמ' בסוף זה הספר ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי: ושאול שוכב במעגל, ר"ל במחנה והוא היה בדמות עגול למען יראו הבאים אליהם מכל הצדדים: חי

רבינו ישעיה

ואת אחינועם לקח דוד לאשה מיזרעא', ושאול נתן את מיכל בתו, כדאמרינן בקידושין המקדש במלוה ונרושה כבר שאול דעתיה אמלוה ולא הוי קידושין:

רדק

בחנית ובארץ, אכנו בחנית מכה גדולה עד שאתקע החנית בארץ תחתיו וכת"י אמחיניה כען במורניתא ואברזיניה בארעא: ולא אשנה לו, לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו: חי יי', השבועה שלא יומת על ידי כי יי' יגפנו ונשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו, ובדר' כי אם יי' יגפנו למה זכר שני פעמים יי' אמר חי יי' שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי יי' שאהרוג אותך: כי אם יי' יגפנו, בחולי טרם זמנו כמו ויגוף יי' את נבל כלומר על ידי השם יומת ולא על ידי ומיתתו תהיה קרובה באחת מהשלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם גם כן מת באחת מהשלש אשר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיטו כלומר אל תחוש עליו כי לא יארך זמנו ש שימות או ימות בחולי שיגפנו יי' טרם יומו שהגיע לו בעת ש שמולד וזה יקרה לו בעונו: כי יומו יבא, כלומר או זמנו שקצוב בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד מלבו כי אמ' כלבו כיון שמשח בו השם ית' שהיות מלך וכוה למשחני לא יתכן ש שיארך הזמן או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי יי' כי על אלה הדברים אמר חי יי' כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מ מהשלשה כי כיון שבאת לו מפי הנבואה יכול להשבע בזה: או במלחמה ירד ונספה, ונספה טרס יומו הקצוב לו כי באלה שני הפנים ימות אדם טרם יומו או בחולי או בחרב וזו ה המיתה בעבור עון גדול מעון מי שמת בחולי טרם יומו ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין לו על זמן הקצוב לו גם כן וזה הדבר מבאכו לו מחלוקת בין רבו' ז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופי' שני דורו כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעי' שנה וגו' וזהו שאמר אמלא אשלי' אותם אליך שלא יפחתו וחכמים אומרים זכה מוסיפים לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם ופי' מספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו: צפחת, פי' צלוחית: ויקח דוד, אחר שאמר לאבישי קח נא כתחרט בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו שמא לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת: מראשותי שאול, המ"ם הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצרי אבל מ"ם מראשותיו בשוא והיא מעפת ואינה לשמוש. ואין רואה, לא היה בכל המחנה אדם שהיה ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית: ואין יודע אין מרגיש בבואם: ואין מקיץ, שלא הקיץ אחד מהם לקול ל לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים ביניהם: כי תרדמת יי', הסמיכו' הוא לאחד משני פנים או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצ' להגדילו סומך אותו לאל ית' כמו מאכל יה שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים או פירושו להודע כי התרדמה היתה שבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית: הלא תענה אבנר, אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמר הלא תענה אבנר, ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה היינו נכנסין לשם ומתחכין אותו אבר אבר או שמא אימר בסירה הוקרע לחנית וצפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר ונעשה כאלם הדא הוא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון: מי אתה קראת אל המלך, כמו על המלך כלומר שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובעניין הזה ת"י מאן דין דקרי ברים מלכא: הלא דיש אתה, איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישרא' גדול ישראל וכן כלם אנשים אנשים גדולים ות"י גבר גיבר את: שמרת אל אדניך, כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם וכ"תי על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים:

הסיתך

תרגום

וַאֲמַר אֲבִישַׁי לְדָוִד מְסַר יְיָ יוֹמָא דֵין יַת בְּעֵיל דְבָבָךְ בִּידָךְ וּכְעַן אֶמְחִינֵיהּ כְּעַן בְּמוֹרְנִיתָא וְאַבְרְזִינֵהּ בְּאַרְעָא זִמְנָא חֲדָא וְלָא אִיתְנֵי לֵיהּ: וַאֲמַר דָוִד לַאֲבִישַׁי לָא תְחַבְּלִינֵיהּ אֲרֵי מַן אוֹשִׁיט יְדֵיהּ בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ וְזָכָא: וַאֲמַר דָוִד קַיָם הוּא יְיָ אֱלָהִין מִן קֳדָם יְיָ יִתְמְחֵי אוֹ יוֹמֵיהּ יִמְטֵי וִימוּת אוֹ בִקְרָבָא יֵיחוֹת וְיִתְקְטֵיל: חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְאוֹשָׁטָא יְדִי בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ וּכְעַן סַב יַת מוֹרְנִיתָא דִי אִיסָדוֹהִי וְיַת מָנָא דְמַיָא וְנֵיזִיל לָנָא: וּנְסִיב דָוִד יַת מוֹרְנִיתָא וְיַת מָנָא דְמַיָא מֵאִיסָדֵי שָׁאוּל וַאֲזַלוּ לְהוֹן וְלֵית דַחֲזֵי וְלֵית דִידַע וְלֵית דְמִיתְּעַר אֲרֵי כוּלְהוֹן דְמָכִין אֲרֵי שִׁינָא תַקִיפָא מִן קֳדָם יְיָ נְפַלַת עֲלֵיהוֹן: וַעֲבַר דָוִד עִיבְרָא וְקָם עַל רֵישׁ טוּרָא מֵרָחִיק סַגִי אַתְרָא בֵּינֵיהוֹן: וּקְרָא דָוִד לְעַמָא וּלְאַבְנֵר בַּר נֵר לְמֵימַר הֲלָא תַעֲנֵי אַבְנֵר וְאָתִיב אַבְנֵר וַאֲמַר מַן דֵין דְקָרֵי בְּרֵישׁ מַלְכָּא:

וַאֲמַר דָוִד לְאַבְנֵר הֲלָא גְבַר גִיבַּר אַתְּ וּמַן כְּוָותָךְ בְּיִשְׂרָאֵל וּלְמָא לָא נְטַרְתָּא עַל רִיבּוֹנָךְ מַלְכָּא אֲרֵי אֲתָא חַד מִן עַמָא לְחַבָּלָא יַת מַלְכָּא רִיבּוֹנָךְ: לָא תַקִין פִּתְגָמָא הָדֵין דִי עֲבַדְתָּא קַיָם הוּא יְיָ אֲרֵי גַבְרִין חַיָבֵי קְטוֹל אַתּוּן דְלָא נְטַרְתּוּן עַל רִיבּוֹנְכוֹן עַל מְשִׁיחָא דַיְיָ וּכְעַן חֲזֵי אָן מוֹרְנִיתָא דְמַלְכָּא וְיַת מָנָא דְמַיָא דְאִיסָדוֹהִי: וְאִשְׁתְּמוֹדַע שָׁאוּל יַת קָלָא דְדָוִד וַאֲמַר הֲקָלָךְ דֵין בְּרִי דָוִד וַאֲמַר דָוִד קָלִי רִיבּוֹנִי מַלְכָּא:

ואמר

מקרא

וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֶל־דָּוִד סִגַּר אֱלֹהִים הַיּוֹם אֶת־אוֹיִבְךָ בְּיָדֶךָ וְעַתָּה אַכֶּנּוּ נָא בַּחֲנִית וּבָאָרֶץ פַּעַם אַחַת וְלֹא אֶשְׁנֶה לוֹ: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שָׁלַח יָדוֹ בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְנִקָּה: וַיֹּאמֶר דָּוִד חַי־יְהוָה כִּי אִם־יְהוָה יִגָּפֶנּוּ אוֹ־יוֹמוֹ יָבוֹא וָמֵת אוֹ בַמִּלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפָּה: חָלִילָה לִּי מֵיהוָה מִשְּׁלֹחַ יָדִי בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְעַתָּה קַח־נָא אֶת־הַחֲנִית אֲשֶׁר מְרַאֲשֹׁתָו וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם וְנֵלְכָה לָּנוּ: וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם מֵרַאֲשֹׁתֵי שָׁאוּל וַיֵּלְכוּ לָהֶם וְאֵין רֹאֶה וְאֵין יוֹדֵעַ וְאֵין מֵקִיץ כִּי כֻלָּם יְשֵׁנִים כִּי תַּרְדֵּמַת יְהוָה נָפְלָה עֲלֵיהֶם: וַיַּעֲבֹר דָּוִד הָעֵבֶר וַיַּעֲמֹד עַל־רֹאשׁ־הָהָר מֵרָחֹק רַב הַמָּקוֹם בֵּינֵיהֶם: וַיִּקְרָא דָוִד אֶל־הָעָם וְאֶל־אַבְנֵר בֶּן־נֵר לֵאמֹר הֲלוֹא תַעֲנֶה אַבְנֵר וַיַּעַן אַבְנֵר וַיֹּאמֶר מִי אַתָּה קָרָאתָ אֶל־הַמֶּלֶךְ:

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אַבְנֵר הֲלוֹא־אִישׁ אַתָּה וּמִי כָמוֹךָ בְּיִשְׂרָאֵל וְלָמָּה לֹא שָׁמַרְתָּ אֶל־אֲדֹנֶיךָ הַמֶּלֶךְ כִּי־בָא אַחַד הָעָם לְהַשְׁחִית אֶת־הַמֶּלֶךְ אֲדֹנֶיךָ: לֹא־טוֹב הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ חַי־יְהוָה כִּי בְנֵי־מָוֶת אַתֶּם אֲשֶׁר לֹא־שְׁמַרְתֶּם עַל־אֲדֹנֵיכֶם עַל־מְשִׁיחַ יְהוָה וְעַתָּה רְאֵה אֵי־חֲנִית הַמֶּלֶךְ וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם אֲשֶׁר מְרַאֲשֹׁתָו: וַיַּכֵּר שָׁאוּל אֶת־קוֹל דָּוִד וַיֹּאמֶר הֲקוֹלְךָ זֶה בְּנִי דָוִד וַיֹּאמֶר דָּוִד קוֹלִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ:

מסורה

ואין ראה ג' פסוקים בקריאה ואין ואין ואין וסימניהון ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ, ואין קול ואין עונה ואין קשב, זרעתם הרבה והבא מעט: יודע י' מלאים וסי' ואין רואה ואין יודע, ואנכי היודע ועד כן כתיב ותהי להם חזות הכל, כי יודע יי' דרך, כי יודע כל מזור, יודע יי' ימי תמימים, מי יודע עז אפך, מי יודע אם לעת כזאת, כל ידע מבין, ואין אתנו יודע עד, וכל תריסר וד"ה וקהלת ומשלי דכו' מ"ל בר"ג חס' וסי' בפשע ארץ רבים, ידע יי' דין דלים, כי איננו ידע מה שיהיה: מרחק ד' חס' בקריאה וסים' ויעמד על ראש ההר מרחק, האלהי' מקרוב, עצות מרחק אמונה אמן, וקרב מרחוק עמדו, ויש ספרים נמצא גם זה ותשלחי ציריך עד מרחק, וכל אוריתא דכו' חס':

רשי

חי יי', יש אומרי' לירוא נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרג את הצדיק אני אערב דמך בדמו: כי אם יי' יגפנו, יקרב מיתתו: או יומו יבא, אם זמן מיתתו: צפחת, צלוחית:

רלבג

חי יי' כי אם יי' יגפנו, ר"ל להמיתו בלא עתו על צד העונש: או יומו יבא ומת, ר"ל הקץ המוגבל לו לחיות כי זה הקץ מתחלף לפי עת הלדה: או במלחמ' ירד ונספה, ר"ל שהוא בעצמו מכר בחירתו יסבב מיתו' בלא עתו וזה כי מי שלא בא עתו עדיין הנה יתכן בבאו במקום הסכנ' שימות בלא עתו וכבר זכרו זה בעלי חכמת מ משפטי הכוכבים ב בספריהם והוא עוד דעת תורתנו השלמה ולזה צותה לעשות מ מעקה לגגים למלט הבאי' שם מהנפילה: ויעמד על ראש ההר מרחוק רב המקום ב ביניהם, הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו יותר נשמע כי היה רוצה לדבר אל שאול מרחוק למלט עצמו מהסכנה אם ירדפו לרדוף אחריו: אם

רבינו ישעיה

ויאמר דוד חי יי' כי אם יי' יגפנו, פירו' נשבע שלא יגזור על ידם כי אם יי' יגפנו וימיתהו קודם זמנו: ואת צפחת המים, תרגו' וית מנא דמיא: ואין מקיץ, ומפני שאיתן שנו פתוח איקץ, ייתן, כמו איטב, ייטב, בא תקין כמו תשיב הנא ש אתה חפץ כמו כולם אנשים:

רשי

הסיתך בי · לשכאותי כל הסתה לשון סומה אנ"טמיכג בלע"ז : ירח מנחה · יקבל ברחמים תפלתי להשיב חמתך מתני : כי גרשוני · מארץ ישראל : לך עבוד אלהים אחרים · היוצא מא"י לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה ויונתן תרגם איזיל דוד בינ עממייא פלחי טעוותא : הקורא · עוף ששמו קורא ובלע"ז פירדין וכן קורא דגר ולא ילד ומרדף אחר קיני שאר עופות ויושב על ביציהם : ישיב לאיש · לכל צדי' וצדיק : עתה אספה יום אח' · שמא יארוב ויבא עלי פתאום : ולמה ישב עבדך וגו' · ואהיה לך למשא : ימים

רדק

הסיתך בי · שם בלבך להרע לו בעצמו ות"י אם מן קדם יי' איתגריתבי · ורז"ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הבורא ית' חטא בהסתה ונסת את דוד בהם : ירח מנחה · כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שנאתך ממני : מהסתפח · מלגור והדבק בנחלת יי' : לך עבוד אלהים אחרים · כאילו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כיון שמגרשים אותי מנחלת יי' לגור בין הגוים אף על פי שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אמר זה והוא בארץ יהודה וישראל וגם הצטרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והביא אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם אף על פי שהוא ואנשיו היה הולך וסב בארץ יהודה ות"י למימר איזיל דוד בינ עממייא פלחי טעוותא : אל יפול דמי ארצה · שיעמד דמי נגד יי' תמיד לנקום נקמתי כאילו נשפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי : כאשר ירדוף הקורא בהרים · כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלע"ז פירדיצי ות"י ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו שתי יתרדף מהתפעל שתרג' כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא : הנה החנית · כתיב וקרי חנית והענין אחד : ויי' ישיב לאיש · לאיש שעושה כמו שעשיתי צדקה ואמונה : אשר נתנך יי' היום ביד · כמו בידי וכן ת"י וכן עזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך ואעפ"י שהוא קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך : אספה · לשון כליון : ונואש לשון ייאוש : אל אכיש בן מעוך מלך גת · יש לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם וכשראוהו שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התבאש בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלח' בישראל והודיע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב עמו : ולמה ישב עבדך · פי' פן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בפשטו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר להם לבדם : למלכי

ויעבר ג' חטפין בקריאה וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא ריש סימן י' : גדלה ג' בקריאה וסימ' נמסר כסדר וארא : יום אחד י' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסוף תולדות : איש וביתו ג' בקריאה וסימ' את יעקב איש וביתו באו · העלה דוד · וישב דוד עם אכיש : וביתו ו' בקריאה וסימ' נמסר בריש שמות :

ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה : ועתה ישמע־נא אדני המלך את דברי עבדו אם יהוה הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני יהוה כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יהוה לאמר לך עבד אלהים אחרים : ועתה אל־יפל דמי ארצה מנגד פני יהוה כי־יצא מלך ישראל לבקש את־פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים : ויאמר שאול חטאתי שוב בני־דוד כי לא־ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד : ויען דוד ויאמר הנה החנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה : ויהוה ישיב לאיש את־צדקתו ואת־אמנתו אשר נתנך יהוה היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יהוה : והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני יהוה ויצלני מכל־צרה : ויאמר שאול אל־דוד ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה וגם יכל תוכל וילך דוד לדרכו ושאול שב למקומו :

כז

ויאמר דוד אל־לבו עתה אספה יום־אחד ביד־שאול אין־לי טוב כי המלט אמלט אל־ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל־גבול ישראל ונמלטתי מידו : ויקם דוד ויעבר הוא ושש־מאות איש אשר עמו אל־אכיש בן־מעוך מלך גת : וישב דוד עם־אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו אחינעם היזרעאלית ואביגיל אשת־נבל הכרמלית : ויגד לשאול כי־ברח דוד גת ולא־יוסף עוד לבקשו : ויאמר דוד אל־אכיש אם־נא מצאתי חן בעיניך יתנו־לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך :

ואמר למא דנן ריבוני רדיף בתר עבדיה ארי מה עברית ומה בידי חובא : וכען ישמע כען ריבוני מלכא ית פתגמי עבדיה אם מן קדם יי איתגריתבי יקבל קורבני ברעוא ואם בני אנשא ליטין אינון קדם יי ארי תריכוני יומא דין מלמידר באחסנת עמא דיי למימר איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעותא : וכען לא יתשד דמי לארעא מן קדם מימרא דיי ארי נפק מלכא דישראל למבעי ית חלש חד כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא : ואמר שאול חבית תוב ברי דוד ארי לא אבאיש לך עוד חלף דיקרת נפשי בעינך יומא הדין הא איסתכלית ואיטפשית סגי לחדא : ואתיב דוד ואמר הא מורניתא דמלכא ויעיבר חד מעולימיא ויסבה : ויי יתיב לגבר ית זכותיה וית קושטיה דמסרך יי יומא דין בידי ולא אביתי לאושטא ידי במשיחא דיי : והא כמא דיקרת נפשך יומא דין בעיני כן תיקר נפשי קדם יי וישיזבינני מכל עקא : ואמר שאול לדוד בריך את ברי דוד אף ממלך תמלוך ואף אצלחא תצלח ואזל דוד לאורחיה ושאול תב לאתריה : ואמר דוד בלביה דילמא אתמסיר יומא חד בידא דשאול לית לי מרעם דטב ארי אשתיזבא אשתיזב לארע פלשתאי ויניח מני שאול למבעני עוד בכל תחום ארעא דישראל ואשתיזיב מן ידיה : וקם דוד ועבר הוא ושית מאה גברא דעימיה לות אכיש בר מעוך מלכא דגת : ויתיב דוד עם אכיש בגת הוא וגברוהי גבר ואנש ביתיה דוד ותרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא : ואיתחוא לשאול ארי ערק דוד לגת ולא אוסיף עוד למבעוהי : ואמר דוד לאכיש אם כען אשכחית רחמין בעינך יתנון לי אתר בחדא מן קירוי חקלא ואתיב תמן ולמא יתיב עבדך בקרית מלכותא עמך :

ויהב

רלבג

אם יי' הסיתך בי ירח מנחה · אמר זה כי אם היה בסבה מאת השי' הנה יהיה זה לחטא דוד ולזה אמר שהשי' ירח מנח' ממנו ויהיה בה נרצה לשי' : כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' וגו' · אמר זה לפי שמן המסבבים שירדפהו ישר' יהיה סבה שיצא דוד מכל ארץ ישראל למלט את נפשו מיד מלך ישרא' וילך לו בין עובדי עבודה זרה : הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד · הרצון בו כי בזולת מה שנמלטתי עתה מן הטוב' הייתי משועבד מאד לבלתי רדוף אותך כמו שנתבאר מענין כריתת דוד את כנף המעיל אשר לשאול ולזה היה סכלו' רב ממני ושגגה אמנם הסכלות הוא שכבר נתפרסם לי עוצם השגחת השם יתבר' עליך ולזה היה ראוי שנסיר מלרדפך ואולם השגג' היא שלא זכרתי מה שנמלטתי מן הטובה בכפלי בידך בהיותי במערה : באחת ערי השדה · רוצה לומר באחת הערים הבלתי מוקפו' חומה : אל

רבינו ישעיה

ירח מנחה · כמו יריח : כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' · פירוש כיון שאני רואה שבכל מקום אתה רודף אחרי אצא מכל ארץ ישראל ואלך בין מלכי אומות העולם ואעבוד כהם · וזהו לך עבוד אלהי' אחרי' כמו ועבדת שם אלהי' אחרים · תרגומו לעממיא פלחי טעוות' וגם זה כך : כאשר ירדוף הקורא בהרים · מקרא קצר הוא · כאשר ירדוף הרודף לתפוש הקורא בהרים כך אתה רודף אחריי בהרים : אל אכיש בן מעוך · אף על פי שפעם אחרת נסתכן לפניו וגם גדול נוכל אז הלך בלא רשותו וברח מרוב פחדו והלך עליו כדכתיב ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש אבל עכשיו עשה מודיע ושלח לו שלוחים והבטיחו והלך אליו ברצונו וברשותו :

ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה : ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים : ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה ועד ארץ מצרים : והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה ולקח צאן ובקר וחמרים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל אכיש : ויאמר אכיש אל פשטתם היום , ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני : ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגדו עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים : ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם :

כח

א ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך : ויאמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לראשי אשימך כל הימים : ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר האבות ואת הידענים מהארץ : ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו בשונם ויקבץ שאול את כל ישראל ויחנו בגלבע :

ויהב ליה אכיש ביומא ההוא ית צקלג בכין הות צקלג למלכיא דבית יהודה עד יומא הדין : והוה מניין יומיא דיתיב דוד בקירוי פלשתאי יומין עידן בעידן וארבעא ירחין : וסליק דוד וגברוהי ואתנגידו על גשוראי ועל גזראי ועמלקאי ארי אינון יתבת ארעא דמעלמא מעלנא דחגרא ועד ארעא דמצרים : ומחי דוד ית יתבי ארעא ולא מקיים גבר ואתתא ושבא עאן ותורין וחמרין וגמלין ונסיב לבושין ותאיב ואתי לות אכיש : ואמר אכיש לאן אתנגדתון יומא דין ואמר דוד על דרום יהודה ועל דרום ירחמאלה ולדרום שלמאה : וגבר ואתתא לא מקיים דוד לאיתאה לגת למימר דילמא יחוון עלנא למימר כדין עבד דוד וכדין הות הלכתיה כל יומין דהוה יתיב בקירוי פלשתאי : והימין אכיש בדוד למימר איתגראה איתגרי בעמיה בישראל ויהי לי עבד פלח לעלם :

והוה ביומיא האינון וכנשו פלשתאי ית משיריתהון לחילא לאגחא קרבא בישראל ואמר אכיש לדוד מידע תידע ארי עמי תפוק במשריתא את וגברך : ואמר דוד לאכיש בכן את תידע ית די עבד עבדך ואמר אכיש לדוד בכן נטרא לרישי אשוינך כל יומיא : ושמואל מית וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה ושאול פלי ית בידין וזכורו מן ארעא : ואתכנישו פלשתאי ואתו ושרו בשונם וכנש שאול ית כל ישראל ושרו בגלבוע :

ותגא

רשי

ימים וארבעה חדשים׳ מיעוט ימים שנים ואי אפשר לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי שמונה שנה בא מהם חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לעיבורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שני שמלך דוד בחברון קודם שהביא את הארון מקרית יערי נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר מארבעה חדשים : ויעל דוד׳ לשון הוה הוא תמיד היה רגיל בכך : בואך שורה׳ מן מעלנא דחגרא : אל פשטתם׳ למ״ד מתחלפת בנו״ן כמו ויעש לו נשכה ב בספר עזרא כמו לשכה : ושמואל מת׳ הרי כבר נאמר וימת שמואל אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה קיים ממנו היה שאול דורש ושאול היה הסיר האובות והוצרך לבקש אשה בעלת אוב : ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו׳ וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתה וספדוהו אנש בעירו :

נס

רדק

למלכי יהודה׳ אף על פי שאנו רואים כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתב׳ שם או אפשר שכ שוה אז ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו ועל כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה : ימים וארבעה חדשים׳ לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל ה הענינים שהיו לדוד עם שאול אי אפשר שבשמנה חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשר׳ פלשתי׳ אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שנה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימי׳ מהחדש חמשי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין ובקצת נוסחאות יש עידן בעידן וארבעה ירחין ר״ל שנה וארבעה חדשים : כי הנה ישבו׳ הארץ אשר מעולם ׳ פי׳ כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם ל לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה ה הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת הרעה כי לא יחיה איש ואשה : אל פשטתם היום׳ כמו אן פי׳ כי חיילות פושטים ורצים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשכה ונשכה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכ׳ רבי יונה פירשו בחלוף מ״ן לאלף״ ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי׳ כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו ב במקום פלוני ופלוני׳ על נגב יהודה׳ פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב ה הירחמאלי פעמים על נגב הקיני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרו׳ וכן זוכר אותה בשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני נראה כי סמוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקיני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב ב בספ׳ שופטי׳ ופי׳ דרוש כתרגו׳ : הבאיש בעמו׳ כיון שהוא פושט עליהם תמיד נר׳ כי נתגרה בעמו שלא ישלים עמהם עוד ואם ב בהם כמו שמואס אדם דבר ה הבאש : ושמואל מת׳ אף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעלת אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובות והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאומר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו׳ וגם לשאול באוב לדרוש׳ ורבותינו ז״ל דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר׳ יוסי ושמואל מת מיתת ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין גבל שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון וגו׳ אמר רבי שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות : ויקברוהו ברמה ובעירו׳ לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתיב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם : ויאל

רבינו ישעיה

ויעל דוד ואנשיו׳ הנה הם : כי הנה יושבות׳ פירוש כי היו יושבות כתוך לו׳ הארץ אשר אצול ישבו כך ולא ניטלטלו ממקומם : עד שור׳ עד ארץ מצרים : אל פשטת׳ ׳ כמו אן׳ שהלמ״ד יתחלף בנו״ן כמו לשכה ׳ נשכה : לכן שומר לראשי אשימך׳ אם תעזרני במלחמה זו לעזרני בכל לב תהיה לי שומר לראשי : ויקברוהו ברמה ובעירו׳ הוא יתר׳ :

רלבג

ל׳ פשטתם׳ הוא כמו על והרצון בו על מי פשטתם וזה מבואר מתשובת דוד לו :

ולא

לכן ג׳ בטעם וסימ׳ לכן היתה צקלג סבירין על כן׳ לכן לשקר ישבעו אכן סבי׳ לכן ספק אל ירד דיחזקאל למען סבירין : ישבות ד׳ בקריאה וסימ׳ כי חנה ישבות בארץ׳ אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד׳ והנה שם הנשים ישבות מבכות׳ ישבות על מלאת׳ תנייגא ישבת כתיב ושארא ישבות כתיב : משפטו ו׳ בקריאת

וסימ׳ כה עשה דוד וכה משפטו׳ ואדמון על משפטו ישב׳ ממנו משפטו ושאתו׳ אשר משפטו פעלו׳ משפטו יתן לאור׳ ומי׳ כל משפטו :

גם באורים ולפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה : ויתחפש שאול · שינה בגדיו וכן התחפש ובא במלחמה וכן ברוב כח יתחפש לבושי וכן תרגם יונתן ואישתני שאול : ויבאו אל האשה לילה · יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומא : מתנקש מבקש · תקלה : ותזעק קול גדול · שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולי' רגליהם למעלה וזה עלה ראשו למעלה ב בשביל כבודו של שאול: אלהים ראיתי עולים מן הארץ · מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין ו והעלה משה עמו כדאית' בתענית : מה תארו · שלשה דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו ש שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו ו ואחר לא רואהו ולא שומעו : והוא

וישאל שאול ביי' ולא ענהו · ובדברי הימים אמר ולא דרש ביי' לא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש ביי' שהרי השוה דרישתו באוב בדרישתו ביי' ומה שאמר וישאל שאול ביי' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך ופירו' בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורי' והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ש ששאלה שם אנשים לשאול בהם על המלחמ' הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמוא' הנביא כמו שכתו' להקת נביאי נבאי' וגו' : בקשו לי אשת בעלת אוב · אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר כפל אשת ואמ' אשה ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשי' יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולטעם הזה אמר הכתוב מכשפ' לא תחיה : הנה אשת בעלת אוב בעין דור · אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר : ויתחפש · השתנ' שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרי' כדי שלא תכירהו האשה : ושני אנשים עמו · אמרו בדרש זה אבנר ועמשא : ויבאו אל האשה לילה · גם זה כדי שלא תכירהו לפי' בא בלילה · ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה : קסמי · משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עליו והפך הקמץ חטף לענין הפועל ופא הפועל בקמץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם ה המעשים בלשון לפי' אמר קסמי ופיר' אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעו' הקוסם כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמי' הוא פרט לקצת המעשי' ההם כמו ולא קסם בים וקוסם קסמי' מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא : מתנקש בנפשי · בעצמי להמיתני משתדל לתת מוקש בנפשי ל להמיתני : אם יקרך עון · דגש הקוף לתפארת הקריאה : ואתה שאול · היאך הכיר אותו אמרו ראתה דבר משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולי' באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעלה ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמרה

ח וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא ויחרד לבו מאד : וישאל שאול ביהוה ולא ענהו יהוה גם בחלמות גם באורים גם בנביאים : ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה ויאמרו עבדיו אליו הנה אשת בעלת אוב בעין דור : ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל האשה לילה ויאמר קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך : ותאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני : וישבע לה שאול ביהוה לאמר חי יהוה אם יקרך עון בדבר הזה : ותאמר האשה את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי : ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול : ויאמר לה המלך אל תיראי כי מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ : ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה

יב ו' וזקהן בקיפ' · ב' חד מ"ל וחד חסר על כן באורים חסר · ב' · וליו יתירה · ל' · ר' ג' חס' וא' מ"ל · ל' · ל' ח' · א' · ב' זעיקה בקול · ב' הלא ברית · ל' · ל' ב'

וחזא שאול ית משרית פלשתאי ודחיל וזע ליביה לחדא : ושאיל שאול במימרא דיי ולא קביל צלותיה יי אף בחלמיא אף באוריא אף בספריא : ואמר שאול לעבדוהי בעו לי אתתא דידעא לאסקא בידין ואיהך לותה ואשאל בה ואמרו עבדוהי ליה הא אתתא דידעא לאסקא בידין בעין דור : ואשתני שאול ולבש לבושין אוחרנין ואזל הוא ותרין גברא עמיה ואתו לות אתתא בליליא ואמר קסמי כען לי בבידין ואסקי לי ית דאימר לך : ואמרת אתתא ליה הא את ידעתא ית דעבד שאול דשיצי ית בידין וית זכורו מן ארעא ולמא את מתגרי בנפשי למקטלי : וקיים לה שאול במימרא דיי למימר קיים הוא יי אם יערעינך חובא בפתגמא הדין : ואמרת אתתא ית מן אסיק לך ואמר ית שמואל אסיקי לי : וחזת אתתא ית שמואל וצווחת בקל רב ואמרת אתתא לשאול למימר למה שקרת בי ואת שאול : ואמר לה מלכא לא תדחלין ארי מה חזית ואמרת אתתא לשאול מלאכא דיי חזיתי דסליק מן ארעא : ואמר לה מה חיזויה ואמרת גברא סבא סליק והוא

רלבג

ולא ענהו יי' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים · מלת גם הראשון הוא ל להורות שלא ענהו באחד מאלו האופנים על דרך אמרו גם לי גם לך לא יהיה והרצו' שלא ענהו בחלומות על יד בעלי החלומות הנודקים כשהיו מ משימים רעיוניהם ב בהקין על זאת השאלה כדי שתבא להם ה ההודעה בחלום ויותר נפלא מזה שלא ענהו באורים אשר מדרך הנשאל בהם שיבא לו מענה אם לא יהיה זה בסבת חטא כמו ש שמצאנו בשאול כששאל באלהים שלא ענהו מכר מה שעבר יהונתן בנו על השבועה במה שטעם מהדבש ודמה שלא היה שם רוח הקדש להיות נשאל באורים ובתומי' כי כבר הרג שאול נוב עיר הכהנים שהיו בה הכהנים החשובים והנמלט מהם היה עם דוד או היתה הסבה על שלא באהו מענה חטא שאול או יתקבצו שתי הסבות יחד ויותר נפלא מזה שלא ענהו על יד הנביאים עם רבויים כמו שקדם וירא את להקת הנביאים : בקשו לי אשת בעלת אוב · הנה זה היה חטא עצום ולזה גנה שאול על זה החטא כמו שנזכרו חטאיו וגם שאול באוב לדרוש : ויתחפש שאול · ר"ל שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו רואיו ויסיב מפני זה מבוקשו על יד האשה בעלת אוב : קסמי נא לי באוב · ראוי שתדע כי ענין האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל והוא ישמע קול כמוך מאד כאמרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר באר נו בספר מלחמות יי' מה שים בענין ההודעה אשר תגיע בקסם מהחסרון והנה אמרו ז"ל שענין האוב הוא שהמעלה את המת הוא בלתי שומע דבר אבל רואה תמונת המת הוא והשואל לא יראה התמונה ההיא אבל ישמע דברים מה לפי מחשבתו על שאלתו ולזה לא ראה תמונת שמואל זולת האשה אשר העלתהו ולא שמעה היא הדברים אבל שמע אותם שאול כי היא שמה התבודדותה בדבר התמונה ההיא ולזה הראתהו לה דמיונה אחר עשותה פעולות מה לעורר דמיונה והתבודדותה בזה ואולם שאול לבדו שמע אלו הדברים להתבודד דמיונו בדבר השאלה עם מה שעוררה היא דמיונו בפעולות שעשתה ולזה ייוחס זה הקסם לה ומפני זה אמר קסמי נא לי באוב ודמה כי אחר שעשתה מה שעשתה לעורר זה הקסם מתברר לה מי הוא זה אשר העלתה אותו ושהשואל ממנה זה הוא שאול ולזה זעקה האשה בקול גדול בראותה תמונת מי שהעלתהו כי ממנה התבאר לה שאשר העלתה אותו הוא שמואל הנביא לא איש אחר שיהיה כמו שמואל ושהשואל ממנה הוא שאול : ויהי

ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תיראי כלומר ממה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראית שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולם לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן : אלהים · גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד · ובדרש כשמו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכא דיי' חזיתי דסליק מן ארעא : כי

פניו · ד"ה · ונמסר גם בסדר בשלח : באורים ב' חד מלא וסימ' ולא ענהו יי' גם בחלמות גם באורים · על כן בארים כבדו · בתרא חס' : בעין דור ב' וסימ' אשת בעלת אוב · בשמדו בעין דאר : אעלה ח' וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם · ופירו' בסדר שמות :

רבינו ישעיה

ויתחפש שאול · פירוש פשט בגדי מלכותו כמו ברוב כח יתחפש לבוסי : ויבאו אל האשה לילה · [illegible]

והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו: ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות ואקראה לך להודיעני מה אעשה: ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויהוה סר מעליך ויהי ערך: ויעש יהוה לו כאשר דבר בידי ויקרע יהוה את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד: כאשר לא שמעת בקול יהוה ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך יהוה היום הזה: ויתן יהוה גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן יהוה ביד פלשתים: וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה: ותבוא האשה אל שאול ותרא כי נבהל מאד ותאמר אליו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי: ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך: וימאן ויאמר לא אכל ויפרצו בו עבדיו וגם האשה וישמע לקלם ויקם מהארץ וישב אל המטה: ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו ותקח קמח ותלש

(בגליון: טו · ל׳ · ג׳ · ו · ה׳ · ל׳ · ח׳ לסוף פסוק · ל׳ · ל׳ג · ל׳ · כ · ל׳ב · ל׳ה ל׳ · ב׳ א׳ חל׳ ומ׳ חס וסס חס׳ בכית׳ · ג׳ חס׳ · חצי הספר · ד׳ · ל׳ ב׳)

והוא עטיף מעילא וידע שאול ארי שמואל הוא וכרע על אפוהי על ארעא וסגיד: ואמר שמואל לשאול למא אזעתני לאסקא יתי ואמר שאול עקת לי לחדא ופלשתאי מגיחין קרבא בי ומימרא דיי רחיק יתי ולא קביל צלותי עוד אף ביד ספריא אף בחלמיא וקרית לך להודעותני מה אעביד: ואמר שמואל ולמה את שאיל יתי ומימרא דיי רחיק יתך והות בסעדיה דגברא די את בעיל דבביה: ועבד יי ליה כמא דמליל בידי ואעדי יי ית מלכותא מינך ויהבה לחברך לדוד: כמא דלא קבילתא במימרא דיי ולא עבדתא תקוף רוגזיה בעמלק על כן פתגמא הדין עבד לך יי יומא הדין: וימסר יי אף ית ישראל עמך בידא דפלשתאי ומחר את ובנך עמי אף ית משריתא דישראל ימסר יי בידא דפלשתאי: ואוחי שאול ונפל מלי קומתיה לארעא ודחיל לחדא מפתגמי שמואל אף חילא לא הות ביה ארי לא אכל לחמא כל יומא וכל ליליא: ואתת אתתא לות שאול וחזת ארי אתבהיל לחדא ואמרת ליה הא קבילת אמתך מינך ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא ושמעית ית פתגמך דמלילתא עמי: וכען קביל כען אף את למימר אמתך ואשוי קדמך פתא דלחמא ואכול ויהי בך חילא ארי תיזיל באורחא: וסריב ואמר לא איכול ואתקיפו ביה עבדוהי ואף אתתא וקביל למימרהון וקם מארעא ויתיב על ערסא: ולאתתא עיגל פטים בביתא ואוחיאת ונכיסתיה ונסיבת קמחא ולשת

רדק

כי שמואל הוא, לפי שמנהגו היה שהיה עוטה מעיל: הרגזתני, מתנועתי: להעלות אותי, ממנוחתי ובדרש למון פחד ורעד הוא פחדתי מיום הדין הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין: גם ביד הנביאים גם בחלומות, ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים מה אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר הכהנים: ואקראה לך, בהא נוספת כמנהג, כמו אשמעה אשמרה אבל להיות למ"ד הפעל בסגול אינו כמנהג ובא כמוהו ירדפנה סלה: ויהי ערך, שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימרא דיי רחיק מינך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה: ויעש יי לו, לדעת התרגום לו לדוד, ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין אחד: על כן הדבר הזה, כבר פי' למעלה בפסוק קרע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום: אתה ובניך עמי, שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי בשכר שתרד למלחמ' על מנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בשכר שנתביים במעשה נוב ולא זכר אורים נתכפר לו אותו מעשה וסמכו זה עוד לפסו' למען תזכרי ובשת בכפרי לך ונו' שכל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו ולפי הפשט אע"פ ששמואל אמר לו שימות לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה ועל כל פני' היה לו לירד במלחמ' אם למות אם לחיים: וימהר שאול, מהר להשתחות כנגד שמואל כלומ' כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שפירשנו לפרש: וירא מאד, ביו"ד אית"ן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: גם כח לא היה בו, לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה: מלא קומתו, מהפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכאם בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו: ואשים נפשי בכפי, כי הייתי יראה ממך שלא תהרגני כמו שהכרת האובות והידעוני' מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא וי"מ כי עושה המעשה ההוא הוא בסכנה: ויפרצו בו עבדיו, כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד: אל המטה, כמו על המטה כמו אל ההרי' לא אכל ר"ל על ההרי' לא אכל ורבים כמוהו: עגל מרבק, עגל משוט והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן תי' עגל פטים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה ודשה: ותפהו

רשי

והוא עוטה מעיל, שהיה רגיל ללבוש מעיל שנא' ומעיל קטן תעשה לו אמו ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבא יעמדו בלבושיהם: הרגזתני, החרדתני: גם ביד הנביאים גם בחלומות, אבל באורים ותומים לא אמר לו ואף על פי ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב עיר הכהני': ואקראה לך, לשון ואזעק אחריך כמו כ מקרא נקראתי בהר הגלבוע וכמו ושם כ נקרא איש רע ובליעל הוצרכתי להיות נקר' אליך שתודיעני מה אעשה: ולמה תשאלני הרי באת מן הנביאי' החיים: ויהי ערך, והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה, ערך לשון שונא וכמה יש במקרא: לרעך לדוד, ובחייו לא הזכיר לו שמו אלא ונתנה לרעך הטוב ממך לפי שהיה ירא ממנו: אתה ובניך עמי, במחיצתי: עגל מרבק, עגל פטים: מיום

רבינו ישעיה

והוא עוטה מעיל. כדכתיב ומעיל קטן תעשה לו אמו וכו נקבר: למה הרגזתני. כל למה הסמוך לאל"ף ולה"א מורפין כמו ה העליתנו למה אחרת וזה מדגש: ואקראה לך. היה ראוי להיות ואקראה בקמץ האל"ף וכתב' הסו"א בקמץ כרים והקמץ בסגול באל"ף. ומנהגו כיוצא בו שיתחלף הסו"א בתנועה. כמו תאהבו פתי. שמשפטו תאהבו האל"ף בסגול: ויהי ערך. הוא שונא לך והתרגום מהפכו על דוד. ולפי פתרונו זה הוא מקרא קצר ויהי עם ערך. והכתוב מסייעו דסמיך ליה ויעש יי' לו כאשר דבר בידי וגו' וזהו דוד: ויפרצו. כמו ויפצרו בו: עגל מרבק. תרגמו עיגל פטים: או' זה שמים וז כבר ככבש לשתיש וכתי' ימיים ולתרע' חדשי': מיום כמלו. כמו ועל פני כל אחיו נפל שתרגמו שרא:

רלבג

ויהי ערך, ר"ל שונאך: מחר אתה ובניך עמי, ר"ל שיהיו מתים כמוהו, והנה בענין ההודעה ההיא אשר הגיע לשאול ספקות ראוי שנשתדל בהתרתם, הספק האחד איך יתכן שתגיע נבואה לשמואל אחר המות וזה בלתי אפשר לפי מה שביארנו מענין הנבואה ומהותה בשני מספר מלחמות יי' כל שכן שיגיע ממנו דבור מורגש לשאול עם שהדבר ממנו כלי הדבו' , והספק השני איך יתכן שיגיע באמצעות בעלה באוב מאמ' כזה שהוא נבואיי לפי מה שביארנו מענין או ההודעות במאמר ה השני מספר מלחמות יי', ואנחנו אומרים בהתר הספק הראשו' כי על דרך האמת לא הועלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה כלו פועל מפעלות הדמיון כמו שזכרנו ומזה הצד הותר הספק הראשון, ואולם הספק השני יותר ממה שאומר והוא כי שאול היה לו כח מה שנבואיי כאמרו הגם שאול בנביאים והנה עם התעוררות דמיונו מזה הבעל ומה שהתאמת לו מדברי שמואל בחייו שנתבאר לו מהם שהשם יתבר' קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמר שאול לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך וגו' ונתבאר לו בחוש היות השם יתברך עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים הנזכרים פה וקצתם היו נודעים לו קודם זה וקצתם נודעו לו בזה המקום מצד כח מה נבואיי והוא אמרו ויתן יי' גם את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגו' ובכאן הותרו אלו הספקות באופן שלם לפי מה שנראה לנו, ים

ואלהים ה' בקריאה וסימ' ואלהים פקד יפקד אתכם והעליתם, ויאמר שמואל אל שאול, ואלהים אמר לבהלני, ואלהים זולתי לא תדע, ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות: ערך ח' בליש' דכבו בקריאה וסימ' ויי' סר מעליך ויהי ערך, והשמדתי עריך, והכרתי ערי ארצך, ומלאו פני תבל ערים, וערים נטשת אבד זכרם, בשוא לשוא עריך, חלמא לסנאך ופשרה לערך, פתאום עיר ובהלות: ויתן י"ג חטפין בקריאה וסימ' במס' רבת': לקלם ג' חס' וסימ' וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו, וימאן ויאמר לא אכל, ונלחמו אתם במישור: מרבק ד' בקריאה וסימני' ולאשה עגל מרבק בבית, גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק, ועגלים מתוך מרבק, ויצאתם ופשתם:

ותפהו מצות, האלף נעלמת מהמכתב ואמ' זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם חיה שמה ידוע בפיו ומדבר' דברים העתידים ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול נמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקים בזרועותיו וי"א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופירו' שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שידמה שיוצא קול נמוך מאד ודמה לו באותו הקו' שואל ומשיב כן פירשו רז"ל, והרב החכם הגדול ר"מ ב"מ ז"ל פירש במעשה אוב בהקשת זרועותיו שאמר שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברי' ידועי' אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל ב בדברי' מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו אינו נכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי' מעשה גלגלת שלוק' גלגלת המת ומקטי' לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז"ל שלשה דברי' באמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו ש שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא ש שומעו ולא רואהו כך שאול אשה שהעלתהו ראתהו ולא ש שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו ואבנר ועמשא שלא נצטרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראינו מחלוקת בין הגאונים בדבר הזה וכלם נשתוו כי מעש' האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מ מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד ה הכיר' כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמ' הכיר' ונכאה דבר זה אמר' למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראת' אותו נבהל וידע' כי למחר יהיה יוצא למלחמ' וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני יי' שמה בפי המגיד הדברי' הנאמ' בפרשה ומה שאמ' ויאמר שמואל אל שאול על מחשב' שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שנה אמ' לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה, וזהו פירוש רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בתלמוד כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה כבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי הנולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם, ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים אף על ידי הנביאים לא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולי' אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו. ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו: וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים, אינו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנשים: או זה שנים, והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים: מיום נפלו, מיום שנפל אלי כלומר שנכן עמי כמו על פני כל אחיו נפל: האנשים ההם, כנוי הוא על עצמם: הלא זה דוד, כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו: חי יי', כי הכל מודים כי הוא הסבה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד: ועברי

ולא מצאתי ה' וסימ' לבתך בתולים, בו מאומה, ואבקש מהם איש, ולמנחמים, אשר עוד בקשה נפשי: ולא תעשה ג' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ' ב':

ותפהו מצות: ותגש לפני־שאול ולפני עבדיו ויאכלו ויקמו וילכו בלילה ההוא:

כט

א ויקבצו פלשתים את־כל־מחניהם אפקה וישראל חנים בעין אשר ביזרעאל: וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם־אכיש: ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל־שרי פלשתים הלוא־זה־דוד עבד שאול מלך־ישראל אשר היה אתי זה ימים או־זה שנים ולא־מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד־היום הזה: ויקצפו עליו שרי פלשתים ויאמרו לו שרי פלשתים השב את־האיש וישב אל־מקומו אשר הפקדתו שם ולא־ירד עמנו במלחמה ולא־יהיה־לנו לשטן במלחמה ובמה יתרצה זה אל־אדניו הלוא בראשי האנשים ההם: ה הלוא־זה־דוד אשר יענו־לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו: ויקרא אכיש אל־דוד ויאמר אליו חי־יהוה כי־ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא־מצאתי בך רעה מיום באך אלי עד־היום הזה ובעיני הסרנים לא־טוב אתה: ועתה שוב ולך בשלום ולא־תעשה רע בעיני סרני פלשתים: ויאמר דוד אל־אכיש כי מה עשיתי ומה־מצאת בעבדך מיום אשר הייתי לפניך עד היום הזה כי לא אבוא ונלחמתי באיבי אדני המלך:

ואפיתיה פטיר: וקריבת קדם שאול וקדם עבדוהי ואכלו וקמו ואזלו בליליא ההוא:

וכנשו פלשתאי ית כל משריתהון לאפק וישראל שרן בעינא די ביזרעאל: וטורני פלשתאי עברין למאון ולאלפין ודוד וגברוהי עברין בבתריתא עם אכיש: ואמרו רברבי פלשתאי מה יהודאי האילין ואמר אכיש לרברבי פלשתאי הלא דין דוד עבדא דשאול מלכא דישראל דהוה עמי דנן יומין או דנן שנין ולא אשכחית ביה מדעם ביש מומא דאתפרש לותי עד יומא הדין: ורגיזו עלוהי רברבי פלשתאי ואמרו ליה רברבי פלשתאי אתיב ית גברא ויתוב לאתריה דמניתיה תמן ולא יחות עמנא בקרבא ולא יהי לשטן בקרבא ובמה יתרעי דין לות ריבוניה הלא ברישי גבריא האינון: הלא דין דוד דמשמעין ליה בחינגיא למימר קטל שאול באלפין ודוד בריבבן: וקרא אכיש לדוד ואמר ליה קים הוא יי ארי כשר את וטב בעיני מפקך ומעלך עמי במשריתא ארי לא אשכחית בך מדעם ביש מיומא דאתיתא לותי עד יומא הדין ובעיני טורניא לא תקין את: וכען תוב ואיזל בשלם ולא תעביד ביש בעיני טורני פלשתאי: ואמר דוד לאכיש ארי מה עבדית ומה אשכחתא בעבדך מיומא דהויתי משמש קדמך עד יומא הדין ארי לא איהך ואגיח קרבא בסנאי רבוני מלכא: ואתיב

רש"י

מיום נפלו, מיום חנייתו עליו: ויבאו

רלבג

יש לשאול איך הסכי' דוד ללכת עם אכיש להלחם עם ישראל אלא שהתיר זה הספק איננו ממה שיקשה וזה כי דוד הוכרח למלאת מצו' אכיש מצד היותו תחתיו ומפני מה ש מגלה לו שהוא תמיד פושט על ישר' להראו' לו כי נבאש דוד את עמו והנה היה' מחשב' דוד בלכתו להיות ל לשטן לפלשתי' ולשכל עצתם על ישר' כי זה ממה שייקל לו עשייתו אחר שהם בוטחי' בו: ועברי

רדק

ועבדי אדוניך, כלומר האנשים אשר באו אתך שנתבאשו בשאול אדוניהם גם כן : ואור לכם בבקר, כשיאור לכם היום לכו : ועמלקי פשטו בבואם ביום השלישי שנכשנו מהם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו על נגב צקלג, כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אף על פי שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חפשו הדבר עם השבים עד שמצאו ומסבות הבורא יתברך ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם : אל נגב, כתרגומו אל דרום והוא חסר הסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה או הוא שם עיר שנקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי היא היא והראשון כמו : ויכו את צקלג, איננו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הריס' הבנין על דרך הרחבת הלשו' כמו שאמ' על הבנין וירפא את מזבח יי' ויואב יחיה את שאר העיר : וישבו את הנשים, כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכדוה כי לא היה בעיר מי שילח' : ותצר לדוד, פירוש יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשון נקבה ר"ל זאת הרעה : כי מרה נפש כל העם, פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין : ויתחזק דוד ביי' אלהיו, וישם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד : ארדף, דרך שאלה בלא ה"א השאלה כמו אף כי אמר שהי' אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירש' למעלה עשה כן לרוחק השעה ונענה על שתיה' : הבשור, שם מקום : והנותרים עמדו, מקרא קצר הוא ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא ע עברו עמדו שם כלומ' שלא חזרו להם אלא שם עמדו והמתינו העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפי' לא היה להם שישאו כלים אלא מעט בכדי שיוכלו להלחם לבד ויונ' תרג' ומקצתהון אשתארו : אשר פגרו, שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו. בדברי רבו' ז"ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי שאידכ' יומא דספמי פי' יום שהיו בטלים וחלושי' מגירסתם וי"ת דאתמנעו או פי' תרגום של הרס תהרסם פגרא תפגרינון : פלח

שרי פלשתים ו' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י"ח : והשכמתם ג' וסימ' בסדר וירא : ולכו ג' בקריא' וסימ' ואת רעבון בתיכם קחו ולכו, גם צאנכם גם בקרכם קחו, ואור לכם ולכו : נשבו ח' בקריאה וסימ' והנה שרופה באש, ושתי נשי דוד נשבו אחינעם, והשיבו אל לבבכם, וחכרו וזכרו פליטכם אותי :

וַיַּעַן אָכִישׁ וַיֹּאמֶר אֶל־דָּוִד יָדַעְתִּי כִּי טוֹב אַתָּה בְּעֵינַי כְּמַלְאַךְ אֱלֹהִים אַךְ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים אָמְרוּ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּנוּ בַּמִּלְחָמָה׃ וְעַתָּה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְעַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ אֲשֶׁר־בָּאוּ אִתָּךְ וְהִשְׁכַּמְתֶּם בַּבֹּקֶר וְאוֹר לָכֶם וָלֵכוּ׃ וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו לָלֶכֶת בַּבֹּקֶר לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים עָלוּ יִזְרְעֶאל׃

ל

א וַיְהִי בְּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו צִקְלַג בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַעֲמָלֵקִי פָשְׁטוּ אֶל־נֶגֶב וְאֶל־צִקְלַג וַיַּכּוּ אֶת־צִקְלַג וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָהּ בָּאֵשׁ׃ וַיִּשְׁבּוּ אֶת־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר־בָּהּ מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל לֹא הֵמִיתוּ אִישׁ וַיִּנְהֲגוּ וַיֵּלְכוּ לְדַרְכָּם׃ וַיָּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו אֶל־הָעִיר וְהִנֵּה שְׂרוּפָה בָּאֵשׁ וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם נִשְׁבּוּ׃ וַיִּשָּׂא דָוִד וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ עַד אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כֹּחַ לִבְכּוֹת׃ ה וּשְׁתֵּי נְשֵׁי־דָוִד נִשְׁבּוּ אֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי׃ וַתֵּצֶר לְדָוִד מְאֹד כִּי־אָמְרוּ הָעָם לְסָקְלוֹ כִּי־מָרָה נֶפֶשׁ כָּל־הָעָם אִישׁ עַל־בָּנָו וְעַל־בְּנֹתָיו וַיִּתְחַזֵּק דָּוִד בַּיהוָה אֱלֹהָיו׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ הַגִּישָׁה־נָּא לִי הָאֵפֹד וַיַּגֵּשׁ אֶבְיָתָר אֶת־הָאֵפֹד אֶל־דָּוִד׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד־הַזֶּה הַאַשִּׂגֶנּוּ וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי־הַשֵּׂג תַּשִּׂיג וְהַצֵּל תַּצִּיל׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד הוּא וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל הַבְּשׂוֹר וְהַנּוֹתָרִים עָמָדוּ׃ וַיִּרְדֹּף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ וַיַּעַמְדוּ מָאתַיִם אִישׁ אֲשֶׁר פִּגְּרוּ מֵעֲבֹר אֶת־נַחַל הַבְּשׂוֹר׃ וַיִּמְצְאוּ אִישׁ־מִצְרִי בַּשָּׂדֶה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּתְּנוּ־לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל וַיַּשְׁקֻהוּ מָיִם׃

ואתיב אכיש ואמר לדוד ידענא ארי תקין את בעיני כמלאכא דיי ברם רברבי פלשתאי אמרו לא יסק עמנא בקרבא׃ וכען אקדים בצפרא ועבדי ריבונך דאתו עמך ותקדמון בצפרא ויהור לכון ותיזלון׃ ואקדים דוד הוא וגברוהי למיזל בצפרא למתב לארע פלשתאי ופלשתאי סליקו ליזרעאל׃ והוה כד אתא דוד וגברוהי לצקלג ביומא תליתאה ועמלקאה אתנגידו על דרום ועל צקלג ואוקידו יתה בנורא׃ ושבו ית נשיא די בה מזעירא ועד רבא ולא קטלו אנש ודברו ואזלו לאורחיהון׃ ואתא דוד וגברוהי לקרתא והא קליא בנורא ונשיהון ובניהון ובנתיהון אשתביאו׃ וארים דוד ועמא די עמיה ית קלהון ובכו עד דלא הוה בהון חילא למבכי׃ ותרתין נשי דוד אשתביאה אחינעם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא׃ ועקת לדוד לחדא ארי אמרו עמא למרגמיה ארי מרת נפשא דכל עמא גבר על בנוהי ועל בנתיה ואתקף דוד במימרא דיי אלהיה׃ ואמר דוד לאביתר כהנא בר אחימלך קריב כען לי איפודא וקריב אביתר ית אפודא לדוד׃ ושאיל דוד במימרא דיי למימר ארדוף בתר משריתא הדא האדביקיניה ואמר ליה רדוף ארי אדבקא תדביק ושזבא תשיזיב׃ ואזל דוד הוא ושית מאה גברא די עמיה ואתו עד נחלא דבשור ומקצתהון אשתארו׃ ורדף דוד הוא וארבע מאה גברא ואשתארו מאתן גברא דאתמנעו מלמעבר ית נחלא דבשור׃ ואשכחו גברא מצראה בחקלא ואיתיאו יתיה לות דוד ויהבו ליה לחמא ואכל ואשקיוהי מיא׃

רשי

ויבאו עד נחל הבשור, שם מקום הוא : והנותרים עמדו, כשהגיעו לנחל הבשור היו בהם עייפי' ונותרו שם מקצתן : אשר פגרו, אשר נמנעו ולשון אחר לשון ארמי הוא תרגו' של והרסו : נגב

רלבג

ועבדי אדוניך אשר באו אתך הם אנשי דוד כי לא רצ' שישובו כי אם העבדים : והשכמת' בבקר ואור לכם ולכו, ר"ל תכף שיהיה האור לכם ואמ' לו זה שלא יסתכנו על יד אנשי המלחמה : ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו, ר"ל כי כולם הלכו עם דוד בהסכמ' אחת עד נחל הבשור והנותרי' שלא הסכימו ללכת יותר ע עמדו שם והם המאתי' איש אשר הראו עצמם כאלו הם בלי כח ויגעי' ורפי ידים ולזה לא עברו את המקו' ההוא ואולי היה זה ליראתם מהגדוד ההוא או ש שהיו יגעי' מאד וכראו' דוד זה הושיבם שם עד בואם לשמור ה הכלים : וימצאו איש מצרי בשדה, ידמה שאותם שנשארו מ משוטטים הנה והנה קודם שהרחיק דוד מאד מהם או מצאוהו אנשים ההולכי' עמו : מהנסף

רבינו ישעיה

ועבדי א' וכך אשר באו אתך, פירו' הם אנשיו וקראם עבדי שאול : והעמלקי פשטו אל הנגב, פי' אל נגב יהוד' כדכתי' לעיל על נגב יהוד' : אשר פגרו יעצבור, תרגם דאיתמנעו :

בניו ד' חס' בקריאה וסי' ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו, האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו, כי מרה נפש כל העם, ובנו יתגרו ואספו : ויתחזק ח' בקריא' וסימ' ויתחזק ישראל וישב על המטה, ויתחזק העם איש ישראל, ויתחזק דוד באלהיו, ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד"ה, ויתחזק המלך רחבעם, ויתחזק אביה וישא לו נשים, וימלך יה ושפט בנו, ויתחזק יותם, וב' ויתחזק וסימ' ויקם יהורם על ממלכת אביו, ויתחזק ויבן את החומה, וכל התחזק דכוו' : ארדף ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ארדף אשיג אחלק שלל, ארדף אחרי הגדוד הזה, ארדוף איבי ואשיגם דתילים, בתרא מלא :

פלח דבלה, חתיכת דבילה: נגב הכרתי, כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתי והכרתי את כרתי כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: ועל נגב כלב, הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי' ארץ מישור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור: נטושים, מענין ויטש על המחנה ענין התפשטות: וחוגגים, מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור: מהנשף ועד הערב למחרתם, מערב יום זה עד ערב יום שני ופי' אותו הערב. עד הבקר שהוא המחרת ומ"ם למחרתם מחדת שני הנשפי' שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמר ועד למחרתם ולדעת רז"ל ספי' מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף יממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממ' אינו מתישב טעם המ"ם וי"ת מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פי' שם טעם המ"ם, ובדרש אמר טעם המ"ם על העמלקים למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנ' וכא הלחם בעמלק מחר: נהגו לפני המקנה ההוא, פירש אדו' אבי ז"ל לפני המקנה שלהם שהצילו שהנגו הצאן והבקר שלקחו מ מהעמלקי', ובדברי רז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומ' היו נוהגי' המקנה לפני המקנה כמו שהיה דרכן ושהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוטין המקל לצד אחד אלא פורצין לפניה' והולכין דרך ישר לפניהם ושהיו בעלי השדות ממחי' בידן היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה: ויושיבם בנחל הבשור, כיון שפגרו הם מלכת אמרו ל להם דוד והארבע מאות איש ש שישבו שם לשמור הכלי' שהניחו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישובו ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באי': ויגש דוד את העם, כמו אל העם כמו והראה את הכהן את מי הנדת מלין ופירו' קרב אליהם ושאל להם לשלום וי"ת וערע דוד ית עמא ובנוסח' אחרת וקריב דוד לות עמא: יחדיו

נגב הכרתי, לדרום של פלשתים ומצינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כריתים יושבי חבל הים גוי כריתי: למחרתם, למודים הם עמלקיים ללקות ביום מחר כמה שנ' מחר אנכי נצב וגו' לכך נאמ' למחרתם: את כל הצאן והבקר, שסבה הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב: נהגו אנשים, שנהגים והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתקלס זה שלל דוד, מהיום

שבועה באלהים ד' בליש' בקריאה וסי' אם תשקר לי ולניני ולנכדי, אם תמיתני ואם תסגרני, וגם במלך נבוכד נצר מרד דלה, ואריב עמם ואקללם: ושתים ו' בקריאה וסימ' אכלים ושתים וחוגגים, ושתים לפניו ויאמרו יחי יהודה וישראל רבים, ויהיו שם עם דוד, ויהי היום ובניו ובנותיו, עד זה מדבר וזה בא: וישיבם ב' וסימ' וישיבם בהר, וישיבם בנחל הבשור:

ויתנו־לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא־אכל לחם ולא־שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות:

ויאמר לו דוד למי־אתה ואי מזה אתה ויאמר נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי חליתי היום שלשה: אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל־אשר ליהודה ועל־נגב כלב ואת־צקלג שרפנו באש: טו ויאמר אליו דוד התורדני אל־הגדוד הזה ויאמר השבעה לי באלהים אם־תמיתני ואם־תסגרני ביד־אדני ואורדך אל־הגדוד הזה: וירדהו והנה נטשים על־פני כל־הארץ אכלים ושתים וחגגים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: ויכם דוד מהנשף ועד־הערב למחרתם ולא־נמלט מהם איש כי אם־ארבע מאות איש־נער אשר־רכבו על־הגמלים וינסו: ויצל דוד את כל־אשר לקחו עמלק ואת־שתי נשיו הציל דוד: ולא נעדר־להם מן־הקטן ועד־הגדול ועד־בנים ובנות ומשלל ועד כל־אשר לקחו להם הכל השיב דוד: כ ויקח דוד את־כל־הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד: ויבא דוד אל־מאתים האנשים אשר־פגרו מלכת אחרי דוד וישיבם בנחל הבשור ויצאו לקראת דוד ולקראת העם אשר־אתו ויגש דוד את־העם וישאל להם לשלום: ויען כל־איש־רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם־דוד ויאמרו יען אשר לא־הלכו עמי לא־נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי־אם־איש את־אשתו ואת־בניו וינהגו וילכו: ויאמר דוד לא־תעשו כן אחי את אשר־נתן יהוה לנו וישמר אתנו ויתן את־הגדוד הבא עלינו בידנו: ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק היורד במלחמה וכחלק הישב על־הכלים

ויהבו ליה פלח דבילתא ותרין איתכלין דעינבין יבישין ואכל ותבת רוחיה ליה ארי לא אכל לחמא ולא שתא מיא תלתין יומין ותלתא לילון:

ואמר ליה דוד דמן את ואי מדין את ואמר עולימא מצראה אנא עבדא לגברא עמלקאה ושבקני ריבוני ארי איתמרעית יומא דין דנן תלתא יומין: אנחנא איתנגידנא על דרומא כרית ועל די ליהודה ועל דרום כלב וית צקלג אוקידנא בנורא: ואמר ליה דוד התחתינני למשריתא הדא ואמר קיים לי במימרא דיי דלא תקטלינני ולא תמסרינני בידא דריבוני ואחתינך למשרית הדא: ואחתיה והא רטשין על אפי כל ארעא אכלין ושתן וחוגגין בכל עדאה סגיאה דשבו מארעא פלשתאי ומארעא דבית יהודה: ומחנון דוד מקבלא ועד עידן רמשא ביומא דבתרוהי ולא אשתיזיב מנהון אנש אילהן ארבע מאה גבר עולים דרכיבו על גמליא ואפיכו: ושיזיב דוד ית כל דשבו עמלקאי וית תרתין נשוהי שיזיב דוד: ולא שגא להון מן זעירא ועד רבא ועד בנין ובנן ומביזתא ועד כל די נסיבו להון כולא אתיב דוד: וסבא דוד ית כל ענא ותורי דברו קדם גיתיא האינון ואמרו דין עדאה דדוד:

ואתא דוד לות מאתן גבריא דאתמניאו מלמיזל בתר דוד ואותיבינון בנחלא דבשור ונפקו לקדמות דוד ולקדמות עמא דעימיה וערע דוד ית עמא ושאיל להון לשלם:

ואתיב כל גבר ביש ורשיעא מגבריא דאזלו עם דוד ואמרו חלף דלא אזלו עמי לא נתן להון מעדאה דשיזבנא אילהן גבר ית אתתיה וית בנוהי וידברון ויזלון:

ואמר דוד לא תעבדון כן אחי ית דיהב יי לנא ונטר יתנא ומסר ית משריתא דאתת עלנא בידנא: ומן ישמע לכון לפתגמא הדין ארי כחולק דנחתו בקרבא וכחולק דאשתארו למטר מניא

כתרא

מהנשף ועד הערב למחרתם, יתכן שכבר היה ערב כשהשיגם והכה אותם עד ערב מחרת היום ההוא או יהיה נשף בקר, והנה רדף אחריהם כל ה הלילה וכעלות השחר ראה אותם נטושי' על פני השדה ונלח' בהם מהבקר ועד הערב ואמר למחרתם לפי שביום שלפניו פשטו ש נגב וגו' צקלג ושרפו צקלג באש: כי כחלק היורד במלחמ' וכחלק היושב על הכלי' יחדו יחלוקו', אמר להם לאמת שאין ראוי ש שיעשה כמו שאמרו לפי שאין זכות האדם בשלל מפני השתכנו בירידה אל המלחמה כי אשר ירד ל המלחמ' ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים ה הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדים ל למלחמה ואע"פ שאינו משתכן שם וזה דבר מבואר ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר הי' בזכות כלנו אשר הלכו ואשר נשארו, והנה

פלח דבלה, פירוש חתיכ' עיגול דבלה: נגב הכרתי, כמו גוי כרתים: נטושים על פני כל הארץ, פירוש פרושים כמו ויטש על המחנה: מהנשף עד הערב למחרתים, פירוש הבקר קודם שיאיר יקרא נשף שהתחיל בהשכמה והכה כל היום ההוא וכל יום המחרת עד הערב: אשר רכבו על ה הגמלים וינוסו, מגמלים הרגי' היו: נהגו לפני המקנה ההוא, פירו' מ קנר הוא כרגו והלכו לפני המקנה והיו אותו בכל מקום זה שלל דוד כדי להודי' שבעו בעולם אשר לא הלכו עמו פירוש כל אחד מהם היה אומר כך

יחדו יחלוקו׳ כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו׃ לרעהו לאמר׳ כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו׃ אשר התהלך שם׳ שהיה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו׳׃ וידבקו׳ כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם שענינו ענין השגה ואלה ג׳ בני שאול שזכר הם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי׳ מתו עמו ואישבשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה׃ המורים אנשים מורים בקשת ת״י קשתין גברין דאומנין למיגר בקשתא׃ ויחל׳ ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם׃ ודקרוני והתעללו בי׳ בהרגם אותי דקירות הרבה דרך נקמ׳ ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא עם ה המעש׳ ההו׳ באין זה מעש׳ שיהיה סיבא זה הלשון ות״י ויתעלבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב׃ כי מת שאול׳ קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמר הוא בבשורתו לדוד ואפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואע״פ שכתו׳ אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כלו׳ מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמיכם וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו אף ע״פ כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמ׳ כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשי׳ בקשת ולא היה יכול להמלט מ מיד׳ טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלי׳ וכן אמרו רז״ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת״ל אך׃ וגם כל אנשיו׳ השמוכים אליו במלחמתו מתו בהר הגלבוע והשאר נסו׃ אשר בעבר העמק אשר בעבר הירדן׳ תרגם יונתן ריבעברא דמישרא ופי׳ הערים שהיו בעבר המישור הסמוך ל לארץ פלשתי׳ וכן בעבר הירדן המקומות סמוכו׳ לירדן וסמוכו׳ לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם׃ את כליו׳ מה שמצאו בו בגדיו וכלי זיינו כי הכזר והאכער׳ העמלקי לקחם׃ בית

וישימה ו׳ חס׳ בליש׳ שימה בקריאה וסימנ׳ ותשמם ככר הגמל׳ ואשמם בראשיכם׳ וישמה לחק ולמשפט׳ ואשמה לפניך פת לחם׳ מי ישמני שופט בארץ׳ שמי לך תמרורים׳ ושמו בכליכם׳ וישמה למוצאות קרי למחראות כתיב׳ אם שום תשמון דירמיה׳ וישמה כעפר לדוש׃ ערער ה׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳

רבינו ישעיה

לרעהו • בא בלשון רבים כמו ואחזת מרעהו׃ וימצאוהו המורים אנשי׳ בקשת׳ תרגו׳ אנשי הורים הוא אנשי המורי׳ בקשת׃ ויחל מאד מהמורי׳ • כמו חיל כיולדה׃ ודקרני והתעללו בי׃ פירוש אני ירא שמא לא יהרגוני אלא יכיחוני חי וישחקו בי כמו התעללת בי׃

יחדו יחלקו׃ ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה׃ ויבא דוד אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יהוה׃ לאשר בבית אל ולאשר ברמות נגב ולאשר ביתר׃ ולאשר בערער ולאשר בשפמות ולאשר באשתמע׃ ולאשר ברכל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני׃ ולאשר בחרמה ולאשר בבור עשן ולאשר בעתך׃ ולאשר בחברון ולכל המקמות אשר התהלך שם דוד הוא ואנשיו׃

כחדא יפלגון׃ והוה מיומא ההוא ולעילא ושויה לגזירת דין לישראל עד יומא הדין׃ ואתא דוד לצקלג ושדר מביזתא לסבי יהודה לרחמוהי למימר הא לכון מתנא מביזת סנאי עמא דיי׃ לדי בביתאל ולדי ברמות נגב ולדי ביתיר׃ ולדי בערוער ולדי בשפמות ולדי באשתמוע׃ ולדי ברכל ולדי בקרוי ירחמאל ולדי בקרוי שלמאה׃ ולדי בחרמה ולדי בכור עשן ולדי בעתך׃ ולדי בחברון ולכל אתריא די הליך תמן דוד הוא וגברוהי׃

לא

ופלשתים נלחמים בישראל וינסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבע׃ וידבקו פלשתים את שאול ואת בניו ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול׃ ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים׃ ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה׃ וירא נשא כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על חרבו וימת עמו׃ וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל אנשיו ביום ההוא יחדו׃ ויראו אנשי ישראל אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל וכי מתו שאול ובניו ויעזבו את הערים וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהן׃ ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת שלשת בניו נפלים בהר הגלבע׃ ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר בית עצביהם ואת העם׃

ופלשתאי מגיחין קרבא בישראל ואפכו אנשי ישראל מן קדם פלשתאי ונפלו קטולין בטורא דגלבוע׃ ואדביקו פלשתאי ית שאול וית בנוהי וקטלו פלשתאי ית יהונתן וית אבינדב וית מלכי שוע בני שאול׃ ותקיפו עבדי קרבא על שאול ואשכחוהי קשתיא גברין דאומנין למיגר בקשתא ודחיל לחדא מקשתיא׃ ואמר שאול לנטל זיניה שלוף חרבך וקטלני בה דילמא ייתון ערלאיא האילין ויקטלונני ויתעלבון בי ולא אבה נטיל זיניה ארי דחיל לחדא ונסיב שאול ית חרבא ונפל עלה׃ וחזא נטיל זיניה ארי מית שאול ונפל אף הוא על חרביה ומית עמיה׃ ומית שאול ותלתא בנוהי ונטל זיניה אף כל גברוהי ביומא ההוא כחדא׃ וחזו אנשי ישראל דבעיברא דמישרא ודבעיברא דירדנא ארי אפיכו אנשי ישראל וארי מיתו שאול ובנוהי ושבקו ית קרויא ואפיכו ואתו פלשתאי ויתיבו בהון׃ והוה ביומא דבתרוהי ואתו פלשתאי לחלצא קטיליא ואשכחו ית שאול וית תלתא בנוהי קטילין רמן בטורא דגלבוע׃ ופסקו ית רישיה וחליצו ית זיניה ושלחו בארעא פלשתאי סחור סחור לבסרא בית טעותהון וית עמא׃

רשי

מהיום ההוא ומעלה׳ לא כאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג אברהם בחוק זה ב בלמדי רק אשר אכלו הנערי׳ וגו׳ הם היושבי׳ על הכלי׳ וחלק האנשי׳ ההולכים למלחמה בבראשי׳ רבה׃ לרעהו׳ לאוהביו׃ אשר התהלך שם דוד׳ שהיו מחבאים אותו מפני שאול׳ ופלשתים נלחמים בימר׳ כאדם האומר מחזור לענין ראשון׃ וישמעו

רלבג

והנה שמה דוד לחק ולמשפט בימ׳ שיחלקו כלם בשלל עד היום הזה ולפרסם הנס אשר עשה הש״י לדוד ולמדיבותו שלח מן ה השלל לזקני יהודה לרעהו בכל המקומות הנזכרי׳ פה׃ פן יבאו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי׳ היה ירא שימיתוהו ב באכזריות גדול מפני מה שהשחית בהם ולזה בחר שימות ביד אוהביו׃ ויקח שאול את החרב ויפל עליה׳ ידמה מזה המקום שכחש העמלקי שאמ׳ לדוד שכבר הרג שאו׳ ואולם אמר זה למצא חן בעיני דוד כי יודע היה שנאת שאול אל דוד ואפשר כי לא מת שאול בנפלו על חרבו והשלים להמיתו זה הנר העמלקי כמו ש שספר לדוד והוא יותר נכון לפי מה שאחשוב׃ אשר

מסרה

ולאשר בערער׳ ויחנו בערער׳ ומן הירדן׳ עזבות ערי ערער׳ ובלע בן עזן׳ וכל אוריתא דכות׳ חסרים׃ ויחל ט׳ בקריאה וסימ׳ ויחל נח איש האדמה׳ ויחל עוד שבעת ימים אחרים׳ ויחל העם לזנות אל׳ ויחל שער ראשו לצמח׳ ויחל יונה לבוא בעיר׳ ויחל שלמה לבנות׳ ויחל מאד מהמורים׳ מן היורים דד״ה׳ תרין כתראי לישן חולי׃ יבואו ג׳ מלאים בקריאה וסימ׳ פן יבואו הערלים האלה׳ למה יבואו מלכי אשור׳ יבואו וישתחו לפניך׳ ובמסרה אחריתי במסר יבאו ויגידו צדקתו במקו׳ וישתחו לפניך וכ״ל שהיא טעות שלא מצאתיו מלא בשום ספר מדויק׃

ויסמעו אליו: כמו עליו על שאול: וישרפו אותם שם, וקלו עליהון כמו דקלן על מלכיא תמן כדתנן שורפין על המלכים ולא מדרכי האמרי: והנה איש: בא מן המחנה, יש בפסיקתא שזה דואג והוא מיוסב על לבי: אחזני השבץ, אחרני רתיתא, ומדרש אגדה משום עון הכהנים שהרג, וכתוב בהן כתנת תשבץ: כי כל עוד נפשי בי,

בית עשתרות אלהיהם, והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים העשוים בצורת עשתרות מן עשתרות צאנך ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם: ואת גויתו תקעו בחומת בית שן, תקעוה במסמרים ובדברי הימים כתי' ואת גלגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה הוא נזכר

ויקומו ט' מ"ל וסי' נמסר בריש סדר קרח ולעיל בהאי ספרא סימן כ"ג: יבשה ביבשה ג' בקריאה וסי' ויבאו יבשה ויצומו עד הערב, ודבתריה ויקברו תחת האשל ביבשה, ויביאוהו דדה: ובגדיו ד' בקריאה וסי' וקדש הוא ובגדיו, את ראשו לא יפרע, ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו, היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא:

י וישימו את כליו בית עשתרות ואת גויתו תקעו בחומת בית שן: יא וישמעו אליו ישבי יבש גלעד את אשר עשו פלשתים לשאול: יב ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם: יג ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה ויצמו שבעת ימים:

א

א ויהי אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את העמלק וישב דוד בצקלג ימים שנים: ב ויהי ביום השלישי והנה איש בא מן המחנה מעם שאול ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו ויהי בבאו אל דוד ויפל ארצה וישתחו: ג ויאמר לו דוד אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי: ד ויאמר אליו דוד מה היה הדבר הגד נא לי ויאמר אשר נס העם מן המלחמה וגם הרבה נפל מן העם וימתו וגם שאול ויהונתן בנו מתו: ה ויאמר דוד אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול ויהונתן בנו: ו ויאמר הנער המגיד לו נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו והנה הרכב ובעלי הפרשים הדבקהו: ז ויפן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני: ח ויאמר לי מי אתה ויאמר אליו עמלקי אנכי: ט ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי: י ואעמד עליו ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו ואקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרעו ואביאם אל אדני הנה: יא ויחזק דוד בבגדו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו:

ושויאו ית זיניה בית עשתרתא וית גופיה צלבו בשורא דבית שן: ושמעו עלוהי יתבי יבש גלעד ית דעברו פלשתאי לשאול: וקמו כל גבר גיבר ואזלו כל ליליא ונסיבו ית גופא דשאול וית גופי בנוהי משורא דבית שן ואתו ליבש וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן: ונסיבו ית גרמיהון וקברו תחות אשלא ביבש וצמו שבעא יומין: והוה בתר דמית שאול ודוד תב מלממחי ית דבית עמלק ויתיב דוד בצקלג יומין תרין: והוה ביומא תליתאה והא גברא אתא ממשריתא מלות שאול ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי ברישיה והוה במיתוהי לות דוד ונפל על ארעא וסגיד: ואמר ליה דוד אי מדין את אתי ואמר ליה ממשריתא דישראל אישתזיבית: ואמר ליה דוד מה הוה פתגמא חוי כען לי ואמר דאפיך עמא מן קרבא ואף סגי נפל מן עמא ואתקטלו ואף שאול ויהונתן בריה מיתו: ואמר דוד לעולימא דמחוי ליה איכדין ידעתא ארי מית שאול ויהונתן בריה: ואמר עולימא דמחוי ליה אתערעא אתערעית בטורא דגלבוע והא שאול סמיך על מורניתיה והא רתיכיא ומשירית פרשיא ארבקוהי: ואתפני לאחורוהי וחזני וקרא לי ואמרית הא אנא: ואמר לי מן את ואמרית ליה עמלקאה אנא: ואמר לי קום כען עלי וקטולני ארי אחדני רתיתא ארי כל עוד נפשי בי: וקמית עלוהי וקטלתיה ארי ידענא ארי לא ייחי בתר די נפל ונסיבית כלילא די על רישיה וטוטפתא דעל דרעיה ואיתיתינון לות ריבוני הלכא: ואתקיף דוד בלבושוהי ובזעינון ואף כל גבריא דעמיה:

מהר ומותתני טוב לי שתמותתני אתה ולא יהרגוני אלה ויתעוללו בי: ואצעדה אשר על זרועו, וטוטפתא דעל דרעיה: דמך

רלבג

אמר נס העם מן המלחמה, ספר מקרה הרע מקרה בהדרגה כראוי כדי שלא יגיע ההפעלות לשמוע כי אם בהדרגה כי זה ממה שיסיר שבל הרע ההוא בזולת הפעלות גדול מאד והמשל כי מי שימות אוהבו בזולת חולי קודם ידאג לו יותר ממה שידאג אם היה לו חולי קודם ויעתק אל הרע בהדרגה ולזה ספר בזה המקום ניסת העם ראשונה ואחר זה ספר מיתת קצתם יותר קשה מהניסה ואחר ספר מיתת ראשי העם שהם שאול ויהונתן בנו שהוא יותר קשה ממיתת העם, והנה שאול נשען על חניתו ידמה שאחר שנפל על חניתו וראה שלא דקרתו היה שאול נשען עליו בכח להשלים הדקירה וכאשר ראה כי לא יכול על זה אמ' לנער העמלקי שימותתהו: כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי, הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה לבוש היה מסובך להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור לדקרו וכאשר אמר שהוא חי עדיין ובקש ממנו שימיתהו שלא יתעללו הערלים בו: כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו, ר"ל שלא התיר לעצמו הריגת שאול אלא מפני שנתברר לו שאי אפשר שיחיה אחרי נפלו על חרבו אם מגד המכה שהוכה בו אם מפני שלא יוכל לנוס ולהמלט מן שונאיו שהשיגוהו על שאול

שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו בית דגון שהרי כרתו ראשו כמו שנ' ויכרתו את ראשו ושם אמר וישאו את ראשו ואת כליו ובאמרו ואת גויתו קצר שהרי גוית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן: וישמעו אליו, כמו עליו וכתי' ושמעו עלוהי: וישרפו אותם שם, ת"י וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן או דעתו על שריפת בשמים כמו ויחנטו הרופאים ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות: תחת האשל, ובדברי הימים תחת האלה אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא ובדברי הימים פיר' שזה העץ היה אלה: ויצומו שבעת ימים, זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו: ויהי בבואו אל דוד, בבי"ת: נקרא נקריתי, במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם ונקרא מקור מנפעל שלם בבנין כמו נשאול נשאל דוד: נשען על חניתו, מהמכה שנפל על חרבו: ובעלי הפרשים, אחוזת הפרשים כתרגומו משירית פרשיא וכן תרגם בעל גד מישר גד ויש לפרש בעלי הפרשי' ראשי הפרשים והממונים עליהם: ויאמר אליו עמלקי אנכי, כן כתיב וקרי ואומר והקרי מבואר והכתוב ר"ל כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי: כי אחזני השבץ, שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב ותרגם יונתן ארי אחדני רתיתא, ובדרש עון נוב עיר הכהנים הלובשים כתנת תשבץ שהרגתי וי"מ הפרשים לובשים תשבץ כמו שאומ' ובעלי הפרשים הדביקוהו: כי כל עוד נפשי בי, בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים ולפירו' האחר אמר כי כל כך אטעד מחמת המכה שעדיין נפשי בי לכך אני רוצה שתקרב את מיתתי: ואמותתהו, הוי"ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר וכמוהו ואספך ואכסך תמי הו"ו פתוחה והענין לעבר ופירשו הקדמונים לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך כפתחה וי"ו ואמותתהו: אחרי נפלו, אחרי שנפל על חרבו לא היה יכול לחיו' מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו שפט' ממני או פירושו כי לא היה יכול לחיות שהרי הפרשים השיגוהו והיו קרובים לבא עליו ויהרגוהו ורצה שיהרגהו אני ולא הם: ויחזק דוד בבגדיו, מכאן למדו רבו' ז"ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב ב"ד שאול זה נשיא ויהונתן זה אב ב"ד וכן על רוב צבור כמו שנאמר ועל עם יי' ועל בית ישראל ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וכ"ב בבגד שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כלם כי קרע על שאול לבדו וקרע על יהונתן וקרע על עם יי' ומה

רבינו ישעיה

תקעו בחומת בית שן, תרגומו כלבו: וישרפו אותם, כמו וכמשרפות אבותיך המלכים הראשונים כן ישרפו לך, והיא הית טה שעושין עליהם בבשמי' רבים שלא יבריחו ושורפי' בשמים באותו' התכש': מהכו את העמלקי, ההא יתירה: כי אחזני השבץ, יש לפרש כשלר מתפחד הרבה כל איבריו נקמטין וזהו ותכול' תשבץ שהיתה ארוג' קוטין שהחוטין נקמטין על ידי אריגה ונעשין גומו' גומות ובלעז רחא: כי כל עוד נפשי בי, מקרא מסורס הוא כי כל נפשי עוד בי אבל אני יכול לזוז מפני השבץ שאחזני ואיני יכול להמלט ולברוח: אחרי נפלו, כמו נפלו ורבים כמוהו:

וספדו

וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד־הָעָרֶב עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל־עַם יְהוָה וְעַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן־אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד אֵיךְ לֹא יָרֵאתָ לִשְׁלֹחַ יָדְךָ לְשַׁחֵת אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ וַיִּקְרָא דָוִד לְאַחַד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר גַּשׁ פְּגַע־בּוֹ וַיַּכֵּהוּ וַיָּמֹת׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד דָּמְךָ עַל־רֹאשֶׁךָ כִּי פִיךָ עָנָה בְךָ לֵאמֹר אָנֹכִי מֹתַתִּי אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃

וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת־הַקִּינָה הַזֹּאת עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי־יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר׃ הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים׃ אַל־תַּגִּידוּ בְגַת אַל־תְּבַשְּׂרוּ בְּחוּצֹת אַשְׁקְלוֹן פֶּן־תִּשְׂמַחְנָה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים פֶּן־תַּעֲלֹזְנָה בְּנוֹת הָעֲרֵלִים׃ הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ אַל־טַל וְאַל־מָטָר עֲלֵיכֶם וּשְׂדֵי תְרוּמֹת כִּי שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים מָגֵן שָׁאוּל

וּסְפַדוּ וּבְכוֹ וְצָמוּ עַד רַמְשָׁא עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַל עַמָּא דַיְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִתְקְטָלוּ בְּחַרְבָּא׃ וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימָא דִמְחַוֵּי לֵיהּ מְנָן אַתְּ וַאֲמַר בַּר גְּבַר גִּיוֹר עֲמַלְקָאָה אֲנָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד אֵיכְדֵין לָא דְחֵילְתָּא לְאוֹשָׁטָא יְדָךְ לְחַבָּלָא יַת מְשִׁיחָא דַיְיָ׃ וּקְרָא דָוִד לְחַד מֵעוּלֵימַיָּא וַאֲמַר קְרַב שְׁלוֹט בֵּיהּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְרֵישָׁךְ אֲרֵי פוּמָךְ אַסְהִיד בָּךְ לְמֵימַר אֲנָא קַטֵּילִית יַת מְשִׁיחָא דַיְיָ׃ וְאַלֵּא דָוִד יַת אִילְיָא הָדֵין עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ וַאֲמַר לְאַלָּפָא בְּנֵי יְהוּדָה מֵיגַר בְּקַשְׁתָּא הָא הִיא כְּתִיבָה עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא׃ אִיתְעַתַּדְתּוּן יִשְׂרָאֵל עַל בֵּית תּוּקְפֵיכוֹן אִיתְרְמִיתוּן קְטִילִין אֵיכְדֵין אִיתְקְטָלוּ גִיבָּרַיָּא׃ לָא תְחַוּוּן בְּגַת לָא תְבַסְּרוּן בְּשׁוּקֵי אַשְׁקְלוֹן דִּילְמָא יֶחְדְּיָן בְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי דִּילְמָא יְדוּצוּן בְּנַת עַרְלָאֵי׃ טוּרֵי גִלְבּוֹעַ לָא יְחוֹת עֲלֵיכוֹן טַלָּא וּמִטְרָא לָא תְהֵי בְכוֹן עֲלָלָא כְּמִסַּת דְּיִתְעַבְדוּן מִינֵּיהּ חַלָּתָא אֲרֵי תַמָּן אִיתְבָּרוּ תְּרִיסֵי גִיבָּרֵי תְּרֵיס דְּשָׁאוּל

מסורה: ט׳ | י׳ | דמיך ק׳ | ג״ב חס וא׳ מ״ל | ח׳ | ג׳ י׳ ל׳ ר״פ | ג׳ | כ | פ | ל׳ | ל׳ ל׳ | ב׳ חד כתי׳ ה׳ וחד כתי׳ י׳

לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר תבא׃ ויקונן ג׳ וסי׳ על שאול ועל יהונתן׳ ויקנן המלך אל אבנר׳ ויקנן ירמיהו על יאשיהו׳ כ״נ פסוקים בקריאה ריש ומציעתא אל אל וסי׳ אל תפנו אל האובות ואל הידעונים׳ אל תגידו בגת אל תבשרו׳ אל תירא כי עמך אני׳ אל תיראו מפני חיל הכשדים׳ אל תאמינו ברע׳ אל תנעו במשיחי דתהילים׳ וחברו דד״ה׳ רגל גאוה׳ לחית נפש תורך׳ אל תתן יי׳ מאויי רשע׳ אל תשליכני מלפניך׳ אל תשליכני לעת זקנה׳ אל תתחר׳ אל תתחר במרעים׳ אל תזכרו ראשונות׳ אל תארב׳ אל למלכים׳ אל תבהל מפניו תלך׳ אל תבהל על פיך אל יבושו בי׳ אל יאמרו בלבבם׳ אל תצאי השדה׳ אל תסג גבול עולם׃ תרומות ג׳ בקריאה ב׳ חס וא׳ מ״ל וסי׳ כל תרומת הקדשים אשר ירימו׳ הרי בגלבע אל טל׳ ואיש תרומות יהרסנה׳ ושדי מ״ל׳ וסי׳ כל טוריא דמלכא׃ אנ״ך׃

רש"י

דמך על ראשך׳ חובת קטולך תהי ברישך אין עונש במיתתך אלא לעצמך׃ ויאמר ללמד בני יהודה קשת׳ ויאמר דוד מעתה שנפלו גיבורי ישראל בריסים בני יהודה ללמדם מלחמה ולמשך בקשת׃ הלא היא כתובה על ספר בראשית שהוא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב והיכן רמיזא ידך בעורף אויביך איזו היא מלחמה שמכוין בה ידו כנגד ערפתו שהוא מול עורפו הוי אומר זה קשת׃ הצבי ישראל על במותיך חלל׳ מכבן של ישראל על תוקף מעוזכם ג כפלתם חללים כן ת תירגם יונתן׃ הרי בגלבוע׳ ההרים שבגלבוע׃ ושדי תרומות׳ לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא׃ כי שם נגעל מגן גבורים׳ מגני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זיין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן וכאן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים פלט שומנו ולא מדבק בו ונעשה כאילו לא נמשח בשמן׳ כל הנגעלה לשון דבר הפולט מה שמתכין בו כמו שורו עבר ולא יגעיל׃ לא

רדק

ומה שאמר על עם יי׳ ועל בית ישראל והכל אחד כפל הענין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם יי׳ או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם׳ ובררם מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו׳׃ אי מזה אתה׳ לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומ׳ אם היה גר בארצו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרא אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישר׳ וכן פיר׳ כל גר שתם ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ואפשר שזה ר״ל כשאמר בן איש גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל׃ דמך על ראשך׳ כלומ׳ אתה גרמת על עצמך מיתתך וי״ת חובת קטולך תהי בריסך ר״ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניהם על ראשך׃ ללמד בני יהודה קשת׳ י״מ מכאן ואילך צריך ללמד לבני יהודה קשת כיון שמתו בו שאול ויהונתן ויש לפרש כי זה איננו מן הקינה ותחילת הקינה הצבי ישראל כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל תתיאשו מן הטוב ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא ה הגבורה והנה היא כתוב׳ בספר הישר והוא ספר התורה וכת״י על ספרא דאוריתא שכתוב בה ידך בעורף אויביך וכתיב כרע שכב כארי וכן בברכת משה רבינו גם כן ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ובידם יכנעו פ פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו ובאמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים חתתה קשתותם ונחתה קשת נחושה זרועותי והדומים להם ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו למלחמה כי הם עיקר מלחמת ישראל וקרנם החזק׳ ורבו׳ ז״ל פירשו ידך בעורף אויביך אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים והחל לקונן ואמ׳׃ הצבי ישראל׳ וה״א הא הקריאה כה״א הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר יי׳ והדומים להם וענין צבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הנסמך ר״ל הצבי צבי ישראל וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים וי״ת אתעתדתון ישראל על בית תוקפכון איתרמיתון קטילין פי׳ הצבי מענין נצב נצבים׃ אל תגידו׳ זה הוא על דרך הקינה כי יודעים היו כי הם היו הורגים ישראל במלחמה וכן אמר מיכה הנביא על דרך קינה בגת אל תגידו׃ הרי בגלבוע׳ כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השכוני באהלים׃ ושדי תרומות׳ ואל שדי תרומות ואל שזכר עומד במקום שנים ופירו׳ שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלומר אפילו אם תצמח שם תבואה לא תהיה בה ברכה ולא תגיע לקצור שיפרישו ממנה תרומות וי״ת לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא ר״ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר׃ נגעל׳ נמאס והשלך׃ בלי

רבינו ישעיה

ועל עם יי׳ ועל בית ישראל׳ הוא יתירה׳ בן איש גר עמלקי אנכי׳ יש אומרים הוא דואג האדומי שהיה אביר הרועים של שאול ונטר לו דוד איבה והרגו׃ גש פגע בו׳ כמה שתאמר שא מן נפא ויאמר ללמד בני יהודה׳ פי׳ שאול ויהונתן היו מלמדי׳ בני יהודה קשת שבני יהודה היו גיבורי׳ ומושכי קשת כמו שברכם יעקב ידך בערף אויביך׃ הנה כתוב׳ על ספר הישר׳ תרגם על סיפרא דאוריתא היא ברכת יעקב׃ הצבי ישראל׳ תקרא מבורש הוא ישראל הצבי שהיתה קל כצבי׳ ועתה נפלת חלל׃ הרי בגלבע׳ כמו הרי הגלבוע׃ ושדי תרומות׳ פי׳ על אל עננה ואל יהי בכם שדי תרומות שירימו מהם תרומ׳ כי שם נגעל מגן גיבורי׳ כמו נ׳ געה כפשי אתכם׳ לשון תאוב וריחוק׳ גם זה כן שכל גבור היה מואס במגן שעליו ומשליכו כדי שיהא קל לנוס ולברוח׃ מגן שאול בלי משוחם מן׳ מגן שאול כחלם כאילו לא היה שאול משוח בשמן המשחה שמשחו שמואל ולא עמדה לו משיחתו להנצל׃

רלבג

על שאול ועל יהונתן בנו׳ ספר זה בהדרגה בגדול החל ובקטן כלה כן הוא בענין ההספד והבכי׃ ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך׳ יש לתמוה מדוע צוה דוד להרגו והנה עשה זה ברצון שאול ובקשתו׳ אלא שהתשובה בזה איננה ממה שיקשה וזה שהאומר לחברו חבול בי וחבל בו כמו שהתבאר בתלמוד כ״ש בהמתת המלך ואין מצות המלך ממה שתפטרהו בזה כי דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין והנה הזהירה תורה על דבר ההמתה כ״ש על המתת המלכים ואף על פי שלא היו שם עדים והיה מרשיע את עצמו והיה מפני זה פטור בדין הנה עשה דוד זה להורות שעה שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכו ולזאת הכבה בעיניה כזהר משלוח יד בשאול כשהיה במערה ואף על פי שהיה רודפו והיה מותר להרגו׳ וידמה שזה הנער המגיד לא היה גר צדק ואע״פ שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו על המקום שהיה חונה בו והוא השיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק׃ ויאמר ללמד את בני יהודה קשת וגו׳ בעבור שראה כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורי׳ בקשת ולא היו בישראל מי שיהיה בקי בזה אמר דוד ללמד את בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה׳ והנה ספר הישר לפי מה שאחשב ספר היה מפורסם אצלם וכבר אמרו ספר הישר שהוא ספר בראשית׃ הצבי ישר׳ וגו׳ מכאן התחלת הקי׳ ואמ׳ זה על ארץ ישראל שנקרא ארץ הצבי ועניינו הצבי צבי ישראל כמו הארון הברית שהרצון בו הארון ארון הברית׃ על במותיך חלל׳ אמר זה בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו׃ אל תגידו בגת׳ ידוע כי גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים׃ הרי בגלבוע׳ קלל ההרים ההם בעבור שקרה בהם מה שקרה מהמקרה הרע הזה׃ ושדי תרומות ר״ל שלא יהיה שם שדה שיעשה פרי שלם באופן שיפרשו ממנו תרומות׃ כי שם נגעל מגן גבורי׳ ר״ל נמאס והושלך כאילו לא היה בו פרי להיות מגן והנה אמר זה כי שאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה עליו לראותם אם מגנו יגן עליו מהמורים אבל חשב עצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד ויהונתן לא הועיל לו מגנו שלא יפול ביד פלשתים׃ והנה

בלי משוח בשמן׳ כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאילו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעבירוהו כלי זיין וכן משחו מגן לדעת קצת המפרשים או פירושו כן נגעל כאילו לא היה שאול משוח בשמן למלך : לא נסוג אחור׳ בש"ין ועניינו כמו בסמ"ך מן יסוגו אחור : לא נפרדו׳ ת"י לא איתפרשו מעמהון כלומר אף על פי שהיו יודעים מותם במלחמה לא נפרדו מעם יי׳ ולא נעצרו ולא נסו מן המלחמה ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה כי באחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה: עם עדנים׳ ת"י ומוביל לכון תפנוקין ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן הגוף כמו המאכל הטוב׳ ובדרש ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכינה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמ׳ היה זן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לנוק׳ מעודן ר׳ נחמיה אומ׳ בנות ישרא׳ אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכינה בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו : על במותיך חלל׳ על במותיך נפלת חלל ות"י על בית תוקפך אתקטלתא : נפלאתה אהבתך לי׳ בשני סמני נקבה והכפל לחזק פליאת האהבה וכן פי החבאתה ובמקומו פירשנו גם כן טעמו : מאהבת נשים׳ ת"י מרחמת תרתין נשין ר"ל שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם ואדוני אבי ז"ל פירש מאהבת נשים למה שהם אוהבות בין בעליהם בין בניהן שאהבתם חזקה להם : ויאבדו כלי מלחמה׳ כל כך נפלו גבורי׳ כאילו אבדו כלי מלחמתם או פירושו שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתו של ישראל מתו :

וימשחו

קלו ד׳ בטעם בקוף וסי׳ נמסר בסדר נח : ברוכי׳ ג׳ בקריא׳ ב׳ מלאי׳ וחד חס׳ וסי׳ ברוכי׳ אתם ליי׳ כי חמלתם : ברכי׳ אתם ליי׳ אשר עשיתם חסד׳ ברוכים אתם ליי׳ עשה שמים וארץ׳ דיבש חס׳ : וגם אנכי ה׳ בקריא׳ וסימני נמסר בסדר וירא : והיו ו׳ בקריא׳ וסי׳ התחזקו והיו לאנשים פלשתים׳ תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל׳ והקיפו הלוים את המלך סביב דדה׳ נודו מתוך בבל׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ עזבו ערים ושכנו בסלע :

בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן: מִדַּם חֲלָלִים מֵחֵלֶב גִּבּוֹרִים קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא נָשׂוֹג אָחוֹר וְחֶרֶב שָׁאוּל לֹא תָשׁוּב רֵיקָם: שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ: בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל־שָׁאוּל בְּכֶינָה הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם־עֲדָנִים הַמַּעֲלֶה עֲדִי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן: אֵיךְ נָפְלוּ גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל: צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי יְהוֹנָתָן נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים: אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה:

דמשיח כדבמשחא: מדם קטלין מתרב גיברין גירי קשתא דיהונתן לא מסתחרין לאחורא וחרבא דשאול לא תיבא ריקן: שאול ויהונתן דרחימין וחביבין בחייהון ובמותהון לא איתפרשו מעמהון מנשריא קלילין מאריותא גיברין: בנת ישראל על שאול בכאה דהוה מלביש לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין ומסיק ת תקוני דהבא על לבושכון: איכדין איתקטלו גיבריא בגו קרבא יהונתן על בית תוקפך איתקטילתא: עקת לי עלך אחי יהונתן חביבת לי לחדא מפרשא רחמתך לי מרחמת תרתין נשין: איכדין אתקטלו גיבריא ואבדו מני קרבא:

רש"י

לא נסוג אחור׳ לא היה רגיל להיות נסוג אחור : משברים קלו׳ לעשות רצון בוראם: המלבישכם שני עם עדנים׳ דהוה מלביש לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין : על במותך חלל׳ על בית תוקפך איתקטלתא : כלי מלחמה׳ שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל: לקח

רבינו ישעיה

קשת יהונתן לא נסוג אחור · שצריך [illegible] עוש בהן נקמ׳ · ונכונ[illegible] על יהונתן כי קשת היא לשון נקבה כדכתיב קשת נחושה : המלבישכן שני עם עדנים · כמו עדים על גרגרותיך · הוא כמו שמלה [illegible] נפלאתה · בא בשני סימני נקבה :

רלב"ג

והנה התחיל לספד מגן שאול ואמ׳ שהוא בלתי משוח בשמן ו ואולם אמ׳ זה לפי מה שחשוב כי מגן אשר לא ישתמשו בו כי אם לעתים רחוקי׳ יצטרך למשחו בשמן וכן ה הכונה לפי מה שחשוב במה שאמר הנביא על מיתת בלשאצר קומו השרים משחו מגן ר"ל שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יבאו למלחמה תמיד כמו שהיו עושים קודם זה׳ ואחר זה שב לספד יהונתן ושאול בענין הגבורה ולזה אמר כי קשת יהונתן לא נסוג אחור מדם החללים מחרב גבורים כי לעולם הכל היה מנצח וחרב שאול לא היתה שבה ריקם שלא ינצח אויביו במלחמה : ובמותם לא נפרדו׳ אמר זה מפני מותם יחד במלחמה : בנות ישראל אל שאול בכינה׳ אמר זה כי מרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה בימיו ולא שללו אותם אויביהם בימיו ולזה היה זה אל שילבשו בנות ישראל שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן : יהונתן על במותיך חלל׳ ר"ל איך היה זה שיהיה על במותיך חלל עם רוב גבורתך : נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים׳ ר"ל שיותר חזקה ויותר נפלאה היתה אהבת יהונתן לדוד מאהבת הנשים לאהוביהן שהיא אהבה חזקה מאד עד שכבר יכה אותה ויקללה ולא תפיל מפני זה מאהבתה לו דבר: איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה׳ ר"ל שבאבדן שאול ויהונתן כאילו אבדו כלי מלחמה כי הם היו כלי מלחמת ישראל על שונאיהם או רצה בזה איך נפלו גבורים ותקיפים כשאול ויהונתן ואיך אבדו כלי המלחמה אשר בידם שלא השתמשו בהם להשחית בשונאיהם ולא להגן על עצמם :

והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו׳

הראשון הוא במדות׳ והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנה הלא תראה כי יונתן בהכותו נציבי פלשתים אשר בגבע בנימין כמעט שסכן כל ישראל לולי יי׳ שהיה לו ואין ראוי לאדם לסמוך על הנס כל שכן עם מה שהיה רואה מהפקד כלי המלחמה מישראל עד שלא נמצא חרב וחנית כי אם ביד שאול ויהונתן:

השני הוא להודיע כי אין מעצור ליי׳ להושיע ברב או במעט הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו נצחו כל מחנה פלשתים והחרידוהו באופן שהיתה חרב איש באחיו :

השלישי הוא במצות והוא להודיע שאין ראוי לעבור על דברי הנביא הלא תראה כי שאול מפני שעבר על דברי שמואל נענש בשלא מתקיימה לו המלוכה כי אם זמן קצר:

הרביעי והוא בדעות הוא להודיע כי ההודעה בדברים העתידים תגיע גם להמון אבל באופן חלוש ולזה ילקח ראיה מספוריהם ודבריהם על העתיד להיות ובזה האופן לקח יהונתן ראיה מדברי הפלשתים באמרם עלו עלינו על מה שעתיד לבא על הפלשתים מישראל ובזה האופן ג"כ באר השי"ת לגדעון מה שעתיד לבא על מחנה מדין כמו שצוהו שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמע מה ידבר :

החמשי הוא במדות הוא שראוי לאדם שינהג זריזות בפעולותיו בעת המצאו נעזר בהם מהשי"ת ולזה תראה שהשביע שאול את העם שלא יאכלו לחם עד הערב כדי שינהגו בזריזות להכניע הפלשתים בהיות לאל ידם וכבר נמצא שהסכים השי"ת בזאת ההשבעה ולזה לא ענהו בשאלו ביי׳ מצד מה שעבר יהונתן על זאת השבועה:

הששי הוא להודיע כי באיך יוטל את הגורל ומיי׳ כל משפטו ולזה נמצא בו מן האמת מה שנתפרסם מזה הספור ובזולתו וזה כי כבר נפל הגורל על יהונתן שהיה החוטא בזה הענין:

השביעי להודיע כי השליט על המשפט והוא המלך ראוי שלא ישא פנים לשום אדם עד שיאמר לבניו שלא ידעם ולזה תמצא שנשבע שאול כי מות יומת יהונתן ולולי יד ישראל עמו היה ממית אותו שאול:

השמיני הוא להודיע עוצם רצון השי"ת לכלות את עמלק בהיות לאל יד ישראל לנצחו כי גלוי לשי"ת עוצם שנאת העם הזה את ישראל וזה אולי יהיה סבה במוט רגלי ישראל שישחיתום ולזה התחכם השי"ת להשחיתם בעת הצלחת ישראל ולזאת הסבה צותה התורה שנזכור את אשר עשה לנו עמלק מצורף לזה מה שרצה השי"ת לכלות בעלי האמונות הנפסדות הרעות כדי שלא נלמד ממעשיהם ולשתי אלו הסבות צוה השם שלא ישאירו מהם שריד ופליט ושלא יהנו מכל מכסיהם ברוך אשר לו נתכנו עלילות הלא תראה מחשבת המן האגגי להשחית כל ישראל במוט רגליהם והנה היה כפשע בינם ובין המות לולי יי׳ שהיה להם :

התשיעי הוא להודיע בכל עת ולהציל מי שגמל לאדם חסד באופן שלא יגיעהו נזק ולזה ספר שהשתדל שאול שירד הקיני שהיה מבני חותן משה מתוך עמלק שמא בעת המלחמה יוזקו במקרה עם העמלקים :

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לעבור על מצות השי"ת על יד נביאו הלא תראה איך נענש שאול במה שעבר על דברי שמואל בדבר עמלק שהיה זה סבה להמיתו בלא עתו :

האחד עשר הוא להודיע שאין השי"ת חפץ בזבחים ועולות אך רצונו שישמעו אל דבריו ולא יצטרכו אל הקרבנות כ"ש שאין רצונו שיחטא האדם למען מצא מה שיזבח ממנו ליי׳ כמו הענין במה שעשה שאול וישראל במה שלקחו משלל עמלק כי שמוע בקול השם ית׳ הוא יותר טוב מהקרבת זבח כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב:

השנים עשר הוא בדעות והוא להודיע על צד הרמז מאי זה צד בא החסרון בקסם ותרפים והוא דבר עמוק מאד לפי מה שהתבאר מדברינו בספר מספר מלחמות יי׳ :

השלשה עשר והוא בדעות הוא להודיע עוצם אכזריות לב שמואל וגבורתו עד שלא ירא מלדבר קשות כאלה לשאול עם היותו מלך והרג אגג בדרך אכזריות באופן הנזכר פה לשלם לו מדה כנגד מדה ולמלאת מצות השי"ת כי אלו התכונות ראוי שתהיינה לנביא ר"ל שלא יירא משום אדם אך יכוון למלאת מצות השם בכל עוז :

וארבעה עשר והוא במדות הוא להודיע שאין חטאון לנביא אם יאמר כזב בדבר מה למלט נפשו הלא תראה שהשי"ת נתן עצה לשמואל שיאמר לזבוח ליי׳ באתי ואף על פי שאמ׳ שלא בא כי אם למשוח למלך אחד מבני ישי :

החמשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על הנס ואף על פי שהוא שלם מאד

והוא דבק בה׳ הלא תראה כי שמואל עם גודל מעלתו ירא שיהרגהו שאול ולקח עצות איך ימלט מזה במה שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולא נסמך על הנס אף על פי שהיה הולך במצות הש״י כי רצון השם ית׳ שישתדל האדם בסבות הראויות בהצלתו כי המופת לא יעשהו הש״י כי אם במקומות ההכרחיים ולזה אמרו ז״ל למען יברכך ה׳ אלהיך יכול בטל ת״ל בכל אשר תעשה וכבר הרחבנו המאמר בזה בבאורנו לדברי התורה ובספר מלחמות ה׳:

הששה עשר הוא להודיע כי לא אשר יראה האדם הוא האמת כי ישי לא חשב שיהיה ראוי למלוך בנו קטן ולזה לא הביאו׳ הביתה להעבירו לפני שמואל והוא אשר בחרו השם לבד ולזה אמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה:

השבעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי למי שימלוך שיהיה תארו נאות לאדנות כדי שיחזו עיני כל איש ביופיו ויהיה מפני זה נכבד בעיניהם ויאהבוהו ויכנעו לעבודתו ואילו היה מאוס בעיניהם ימאסוהו ולא ייראו ממנו ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה המלוכה ולזה ספר בשאול שכבר היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וספר בדוד שכבר היה אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי ולזה היה תארו נאות לאדנות:

השמנה עשר הוא להודיע הרושם הנפלא שיקח האדם בהתהפך ענינו אל שיהיה מלך כ״ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר ותצלח רוח ה׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה וזה דבר ראוי לפי שרשי התורה כי פעלות המלך מסודרות באופן מה מהש״י ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד ה׳ על כל אשר יחפוץ יטנו כי אין מן הראוי שיהיה בבחירת המלך להשחית עמו אם ירצה כי גבוה מעל גבוה שומר:

התשעה עשר הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם שסבב בהבאתו רוח רעה על שאול שיתקרב דוד למלכות והיה זה סבה להביא עליו המלוכה בקלות מצד מה שראו ישראל טוב הצלחת דוד במלחמות ובכל ענייניו ולזה היה הוא המוציא והמביא את ישראל גם בהיות שאול מלך:

העשרים הוא להודיע כי מברכת האיש המושגח מהשם יתברך אדוניו כי רצון האיש המשרת ותשוקתו הוא שיתברך אדוניו ומזה הצד תבא הברכה לאדון מצד המשרת ולזה ספר בענין שאול כשהיתה רוח אלהים רעה תבעתתו כי דוד הוא מושגח מהש״י ולזה יתכן שבסבתו תסור מעל שאול זאת הרעה ולזה ספרו מענין דוד עם היותו יודע נגן שהוא איש מצליח והש״י עמו:

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי לבא לפני המלכים והסגנים בידים ריקניות ולזה ספר ששלח ישי לשאול ביד דוד בנו חמור לחם ונאד יין וגדי עזים ולזה צותה התורה לפרסם לאנשי ממשלת השם עליהם שכבואם לראות פניו לא יבאו בידים ריקניות אמר ית׳ לא יראו את פני ה׳ ריקם:

העשרים ושנים הוא להודיע שהשולח מנחה אל המלכים אין ראוי שיבזבז בה מאד ממונו למען תהיה מנחה ראויה אל המלך אבל יספיק שתהיה המנחה מאד ראויה ביחס אל הנותן ולזה ספר ענין זאת המנחה שהיתה קטנת השיעור ביחס אל המלך וכן תמצא ביעקב ששלח ביד בניו למצרי׳ לאדוני הארץ מנחה מעוטה אף היותה מהמשובחים שבמיני׳ ואם היה בזה תועלת אחר גם כן כמו שבארנו שם בבאורנו לדברי התור׳:

העשרים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על כחו וגבורתו כי לא בכח יגבר איש אך מה׳ מצעדי גבר כוננו הלא תראה כי גלית הפלשתי עם רוב גבורתו וחוזק כלי מלחמתו נפל בעזר השם ביד דוד שהיה נער ובזולת כלי מלחמה:

העשרים וארבעה הוא להודיע עוצם אבירות לב דוד וקנאתו לה׳ על דבר גלית ואיך שם נפשו בכפו לנקום את נקמת ה׳ כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם:

העשרים וחמשה הוא להודיע כי הבוטח בה׳ ישוגב ולזה תמצא כי כששמע שאול עוצם בטחון דוד בה׳ בטח שינצח דוד הפלשתי ולזה אמר לו שאול לך וה׳ יהיה עמך:

העשרים וששה הוא להודיע שעם הבטחון בש״י ראוי לעשות מה שאפשר שיגיע בו התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שהשתדל שאול שילבש דוד כלי המלחמ׳ באופן ראוי להלחם עמו וגם דוד השכים בזה עד שראה כי לא יועילו לו כי לא נסה ללכת באלה וההשתמשות באותם הכלים יצטרך להרגל ולזה לקח דוד מה שנסה ללכת בו עם שיתכן לו בו יותר להכות את גלית מרחוק עם שכבר שם בה׳ מבטחו שיהיה לו לעזר בהכאת גלית:

העשרים ושבעה הוא להודיע כי להמון קצת השפעה אלהית בידיעת העתידו׳ וזה אמנם יהיה במה שיסכימו בו רבים מהדברים העתידים ולזה תמצא שכבר התפעל שאול זה האופן מההפעלות מדברי הנשים שהיו אומרות באלו השירים שיורה מה שכבר תהיה לדוד המלוכה והוא אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולזה לא הוכיח שאול על זה המאמר אבל היה שונא את דוד ואורב לו להפילו בדרך שלא יעסוק המלוכה ממנו ומזרעו והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז״ל בת קול ואחשוב שהיא חלק מה מהקסם השלם ומהיותר צודק ממנו וזה יתבאר עם קצת עיון ממה שבארנו בספר מלחמות ה׳ מענין הקסם:

העשרים ושמנה הוא להודיע כי אשר יאהב ה׳ יוכיח כי הוא הנאהב והנשמר הלא תראה איך היה מצליח דוד בכל ענייניו ואיך שמרהו הש״י מכל מה שחשב להפילו בו שאול מהרע לא הועילו לשאול בתחבולותיו׃

העשרים ותשעה הוא להודיע כי עצת ה׳ היא תקום עד שכל מה שיעשהו האדם לחלוק עליה יהיה כלי להגעתה ולזה תמצא שכמעט כל מה שעשה שאול כנגד דוד היה כלי אל שתהיה לדוד המלוכה בקלות יותר כי מה ששמהו לשר אלף יוצא ובא לפני העם היה סבה אל שאהבו אותו מאד כל ישר׳ ויהודה בראותם טוב הצלחתו וזה היה סבה אל שהגיע אל דוד המלוכה בקלות במעט סבה אחרי מות איש בושת בן שאול כמו שנתבאר שם ואין ספק במה שחשב להפילו ביד פלשתים כי כבר נתברר ממנו טוב הצלחתו של דוד על אויביו והנה מה שהרג שאול נוב עיר הכהנים בעבור דוד היה גם כן סבה להוסיף שמירה לדוד כי זה היה סבה שבא אביתר הכהן לדוד עם האורים והתמים והיה דוד נשאל בה׳ בכל מעשיו ולשאול לא היה דרך אל שיהיה נשאל בה׳ וכן מה שהוכרח דוד לברוח מפני שאול ולבא בארץ פלשתים כי מפני זה נשתלשל הענין שהיה לדוד צקלג והיו נלחמים תמיד דוד ואנשיו עם אויבי ה׳ והיה דוד שולח מהשלל לישרא׳ והנה המלחמות ההם היו כלי להגיע לדוד המלוכה כי אז נתברר לישראל טוב הצלחתו עד שבמתי מעט נצח רבים ושאול וזרעו נפלו ביד פלשתים עד היות יד כל ישרא׳ עמו וכן מה שנתן מיכל בתו לדוד לאשה להפילו ביד פלשתים היה כלי א׳ מה שנשמר דוד מנפול ביד שאו׳ כמו שנתבאר בזה הספור׃ וראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה והשפלות הלא תראה כי דוד היה משפיל עצמו מאד ואומר שאינו ראוי לקחת בת מלך ואע״פ שכבר היתה לו מן הדין מפני הכותו את גלית והנה טען תחלה מפני שפלות מדרגתו ושפלות משפחתו ואחר זה טען מצד היותו עני ולא יוכל לתת מוהר ומתן לבת המלך לפי הראוי לה׃

השלשים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מסרב מאד במה שיבקשו ממנו הגדולים ולזה תמצא כי דוד היה מסרב תחלה לקחת את בת המלך מצד מה שזכר שהוא בלתי ראוי לה וכאשר ראה שעם כל זה היה חפץ המלך שיתחתן בו נתרצה להתחתן בו והראה לשאול טוב הצלחתו עד כי הביא לו מאתים ערלות פלשתים תחת מה ששאל כדי שיתרצה בו שאול יותר׃

השלשים ואחד הוא להודיע שראוי למי שיבקש תכלית מה שלא יקצר בהגעתו בכל הסבות אשר ישלם בהם התכלית ההוא ביותר שלם שבפני׳ ולזה תמצא שלא הספיק במיכל מה שהורידה דוד בעד החלון כדי שימלט מיד אביה בשיברח כי אולי יצוה המלך וירדפוהו וישיגוהו אבל חברה אל זה סבות אחרות והם שכבר שמה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו כדי שכבא עבדי שאול אליה תוכל לומר להם כי חולה הוא ויניחוהו זמן מה או אולי יתרפה שאול בזה ולא ישתדל עוד להרגו כי אז יראה כי אזלת יד ואולי ה׳ יגפנו או אולי יתחרט שאול על החמה הזאת ויניחהו ובין כך ובין כך יהיה פנאי לדוד לברוח ולהרחיק מהמקום ההוא בדרך שלא יפול ביד שאול ויוכל ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הספיק ליהונתן במה שרצה לגלות לדוד אם דעת אביו להמיתו אלא אם לא שיחקה עמו הענין ואחר כך יגלהו לדוד כי אולי לא ימצא דרך שיוכל לדבר בסוד עם דוד להודיע לו תשובת אביו לו ולזה תמצא כי בפעם הראשונה יעץ יהונתן לדוד שיסתר בשדה אחד וישתדל יהונתן לדבר עם אביו בשדה ההוא בעצמו מענין דוד לנקות מלפניו כי לא ימיתהו בדרך שיוכל דוד לשמוע הדברים ההם ואם לא יוכל לדבר עמו במקום שישמע דוד דבריהם יקל ליהונתן ללכת במקו׳ שנסתר בו דוד להסך את רגליו ואז יודיע לדוד כל כונת אביו ובפעם שנית לא הספיק ליהונתן זה כי ראה שאם היה אמת מה שספר לו דוד לא יוכל יהונתן לבטוח שלא יהרוג שאול כשיבטיח אותו שלא יהרגנו כי כבר הבטיחו על זה הענין תחלה ולזה התחכם יהונתן למצוא דרך יוכל בה להודיע לדוד כוונת אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין יריית החצים אשר יתבאר לנערו אם יצטרך דוד לברוח ולמלט את נפשו אם לא כי אולי לא ימצא דרך יוכל להודיע לדוד כוונת שאול אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין לבא אל דוד לדבר עמו מזה הענין ולזאת הסבה גם כן תמצא שהעלים דוד היותו בורח גם מאחימלך הכהן ואע״פ ששאל לו באלהים אם יצליח דרכו כי אולי אם יגלה לו זה יהיה סבה שיפול דוד ביד המלך ולזאת הסבה לא לקח דוד עמו אחד מאנשיו בברחו׃

השלשים ושנים והוא במצות והוא שאע״פ שכל מצוה נדחית מפני פקוח נפש הנה אם לא היה מפני הדחות המצוה סבה בעצמותה להציל העובר עליה מן הסכנה אף על פי שתהיה סבה לה במקרה אין ראוי לדחותה בזה האופן ולזה לא התיר אחימלך לדוד ולנעריו לאכול לחם הקדש בטומאה כמו שבארנו במה שקדם׃

השלשים ושלשה הוא להודיע כי ראוי לאדם שיעשה כל התחבולות שאפשר להציל עצמו ולזה תמצא שהתהולל דוד ביד עבדי אכיש מלך גת והוריד רירו על זקנו כדי שיחשבו שכבר נשתגע ולא יחשדוהו כמרגל גם לא ישתדלו לתפשו מפני היותו שר וגדול בישראל כי יחשבו בראותם שגעונותיו של סכלותו נטרד ממעלתו ולזה היה סבה אל שיציל דוד נפשו מיד אכיש מלך גת ועבדיו׃

השלשים וארבעה הוא לבאר שכבר נתקיים ייעוד הש״י לבית עלי

עלי בהריגת נוב עיר הכהנים עם שזה היה. כי שארית הכהונה הגדולה מבית עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו כרה הכהונה מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכים ולזה לא תמצא שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים אף על פי שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא חטא בנגד שאול כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי יי' הביאהו בו לקיים ייעודו:

השלשים וחמשה הוא להודיע עוצם קנאת דוד בעושי החמס עד שעם היותו ירא מאד מפני שאול התעורר להציל יושבי קעילה מיד שוסיהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמנהיג:

השלשים וששה הוא להודיע עוצם השגחת השם באוהביו וזה שכאשר היה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם תכף סבב השם שהוכרח שאול לסור מעל דוד למלט הארץ מיד פלשתים ואחר זה כאשר ירדפו שאול סבב הש"י שנפל ביד דוד בדרך שהיה דוד יכול להזיק לו וזה היה בהיותו שאול במערה ואחרי כן בהיותו שוכב ישן במעגל:

השלשים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה דוחק את השעה אבל ימתין העת הראוי ולזה תמצא שאף על פי שכבר נפל שאול ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד להרגו אבל קוה שאיש אחר ינקום נקמתו ממנו או הש"י או יבא יומו למות וימלוך דוד:

השלשים ושמנה הוא להודיע שראוי למי שהיה חושק תכלית מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר שיקרה לו ממנו נזק ולזה תמצא כי דוד אע"פ שהיה מותר לו להרוג שאול כי כבר היה רודפו והיה זה כלי אל שתהיה המלוכה לדוד לא הסכים בהריגתו פן יהיה זה מביא האנשים להקל בהריגת המלכים ויביא זה להגיע נזק לדוד או לזרעו כי כבר משחו השם ית' למלך על ישראל על יד שמואל נביאו ולזאת הסבה הרג דוד האיש העמלקי באמרו שכבר הרג שאול והרג הורג איש בשת בן שאול:

השלשים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי שיתנהג האדם במדת הכילות והכלביות ר"ל ההדמות לתכונת הכלב שלא יניח שאר הכלבים להשאר בבית אשר הוא בו פן ימעיטו מזונו הלא תראה מה שקרה לנבל מגנות הכילות שהיה לו אשר כמעט היה סבה לאסוף נפשו ונפש ביתו לולי היתה חכמת אביגיל:

הארבעים הוא להודיע שראוי למי שיפחד מיד תקיף ממנו לפייסו ברבוי הדורון כמו שעשה יעקב לפייס עשו וכן עשתה אביגיל לפייס דוד כי הפליגה מאד בזה הדורון מפני ידיעתה חוזק הכעס שהיה ראוי שיהיה לדוד על דבר בעלה כי הוא שלם לו רעה תחת טובה וחרפו וגדפו מאד ולזה אמרה אכפר' פניו במנחה הגדולה הזאת ואחר כן אבקש ממנו זה דרך תחנה ובקשה:

הארבעים ואחד הוא להודיע שמי שירצה לפייס מי שתקיף ממנו לעת כעסו חזק ראוי לו שיתחיל דבריו בדרך מן הפיוס שיתרצה הכועס להטות אזניו אל דבריו ושיסדר דבריו באופן מן החכמה שתשלם לו ההצלה מהרע שחשב לעשות לו הכועס עליו ולזה התחילה אביגיל דבריה בזה האופן שהיא אמרה שבה העון הזה כדי שיתפייס דוד קצת פיוס בהודאתה זאת שהודאת שחטאה לו כי מודה ועוזב ירוחם ואחר כן בארה לו שאין ראוי שיתפעל כל זה ההפעלות איש כמות נבל אם הטיח דברים כנגדו כי רוע תכונת לבו ופחיתותו סבבו זה והנה היה בזה המאמר מהפיוס לדוד מה שלא יעלם ואחר זה התנצלה לדוד ובארה לו שלא היה לה אשם בזה ונשבעה בש"י כדי שיאמי' לדבריה יותר והנה היה מהחכמה עוד בדבריה אלה שהיא לא רצתה להראות לדוד שתירא ממנו שישחית נבל וביתו אבל הניחה הענין דרך הנחה שהשם ית' שמר דוד מעשות זה החטא ר"ל שיבא בדמים לשפך דם חנם ולהראות שהוא סומך על גבורתו בדרך שתושיע ידו לו לפי מחשבתו כי זה על האמת חטא עצום ונכלל עוד מהפיוס בדבריה אשר זכרה שרדפו דוד דרך כלל שהש"י יקלע נפשם בכף הקלע ונפש דוד תהיה צרורה בצרור החיים עם הש"י לפי שלא תמצא הרעה מימיו ובאילו הזהירה בזה עוד דוד שלא יאבד ממנו המלוכה שנתן לו הש"י מפני חטא כזה כמו שעשה שאול שהסיר ממנו המלוכה מפני החטאים שחטא כמו שנזכר במה שקדם ולהראות עוד שהיא לא היתה יראה מדוד שיעשה זה הרע שאלה ממנו שיזכר לה זה החסד שעשתה לו בעת שייטיב יי' לו והיתה לו המלוכה כי אז תהיה לאל ידו לשלם לה גמול כפעל כל אשר גמלתהו ולזה נתן דוד תודה לש"י אשר שלחה לפניו למנעו מזה החטא וברך טוב טעמה כי כבר סדרה דבריה בתכלית השלמות כמו שבארנו:

הארבעים ושנים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על הנס אף על פי שרואה תמיד עיני אלהיו בו לשמרו אבל ראוי שיתרחק מן הסכנה לפי מה שאפשר ולזה כבר שברח דוד בארץ פלשתים מפני ראותו שאי אפשר שתשלם לו השמירה בארץ ישראל בזולת סכנה כי תמיד היה שאול רודפו:

הארבעים ושלשה הוא להודיע עוצם אהבת דוד עמו כי גם בעת שברח מארץ ישראל והיה בארץ פלשתים היה נלחם מלחמות יי' בשונאי ישראל והיה מכלה אותם לא יחיה איש מהם והיה מחכמת דוד שעשה הענין באופן שחשב אכיש כי דוד היה רודף ישראל והורגם ובזה בטח בו יותר לחשבו כי הבאש הבאיש בעמו ישראל ולזאת הסבה השתדל דוד שלא ישב את אכיש בעיר המלוכה:

הארבעים וארבעה והוא בדעות הוא להודיע כי הודעת העתידות תגיע לאדם מצד ההשגחה האלהית ולזה ספר שלחטא שאול לא ענהו יי' אפי' על יד אחד מבני הנביאים וכ"ש שלא ענהו בחלומות הצודקים ולא באורים כי אף על פי שנודה שהיו שם אורים ותומים הנה לא היה שם כהן ראוי שיהיו נשאלים באורים ותמים כי כבר המית שאול השלמים מהכהנים אשר היתה להם הכהונה הגדולה בהרגו נוב עיר הכהנים ולא היה שם כהן גדול כ"ש שלא היה שם כהן גדול שרוח הקדש שורה עליו שיתכן שיהיו נשאלים באורים ותומים ולזאת הסבה תמצא שלחטא יהונתן בעברו על שבועת אביו לא ענה הש"י אל שאול בהיותו נשאל באורים ותמים ושאול הרגיש אז כי החטא גרם לו שלא יענהו יי' ולזה חקר על פי הגורל במה היתה החטאת הזאת היום ומזה המקום התבאר שהוא אפשר שיעלים הש"י מהנביא קצת העתידות מצד החטאים אשר יקחו תועלת בהודעה ההיא:

הארבעים וחמשה הוא להודיע איך שלם השם ית' לשאול את גמולו הוא הרג נוב עיר הכהנים ובא עת שהרגים במה שנפקד ממנו בהריגתם עד שהוכרח לנטות אחר הדברים הפחותים והם האובות אחר שכבר הרחיקם ובערם מן הארץ למען תגיע לו איזו הודעה בענין המלחמה:

הארבעים וששה הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הרשעים הלא תראה כי בהתחבר דוד עם פלשתים למלחמה פרץ הש"י מעשיו והיה זה סבה אל שנשרפה צקלג ושבו הנשי' והטף אשר בה והנה להשגחה על דוד סבב הש"י שלא הסכימו סרני פלשתים שילך אתם דוד במלחמ' כי יראו פן יעשה תחבולה להפילם ביד שאול למען יתרצה בזה אל אדניו והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקח עמלק ממנו ולקח מהם שלל רב והנה היה בזה היסרה אל שתגיע המלוכה לדוד בראות ישראל הצלחתו כמו שזכרנו במה שקדם:

הארבעים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שישלח לחמו על פני המים להיטיב לדלים הרעבים כי בזה מקנין התכונה הטובה בענין החמלה מה שלא יעלם עם שכבר יקרה שיגיע לנותן מהמקבל גמול טוב על זה הלא תראה כי דוד בחמלתו על האיש המצרי שמצאוהו בדרך רעב וצמא האכילהו והשקהו ונתן לו פלח דבלה ושני צמוקים והיה זה סבה אל שהורהו מקום הגדוד שפשטו על צקלג והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקחו עמלק:

הארבעים ושמנה הוא להודיע שאין ראוי שיבטח האדם על מי שאינו מעמו הלא תראה כי הנער המצרי שהיה עבד לאיש עמלקי היה נקל בעיניו להפיל אדניו ביד דוד אחר שנשבע לו דוד שלא יסגירנו ביד אדניו ולזאת הסבה ג"כ לא הסכימו סרני פלשתי' לבטוח בדוד:

הארבעים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה אכזרי למשרתיו ועבדיו לעזוב אותם כשיחלו אבל ראוי שישתדל ברפואתם ובשמירתם כחזקת היד הלא תראה מה שקרה לזה האיש העמלקי בעבור עזבו הנער המצרי בחלותו:

החמשים הוא להודיע כי בתחבולות יעשו להם החכמים מלחמה ולזה השתדל דוד לבא אל הגדוד תכף בשמרם בטח עד שנפלו בדם כלם זולתי מתי מעט שרכבו על הגמלים וינוסו:

החמשים ואחד הוא להודיע שראוי למושל למשוך לב העם אליו בדרך שיאהבוהו וגם בעת שיחטאו לו יראה להם שאין בלבו עליהם דבר כי בזה יקח הנפשות וימשכם לעבודתו הלא תראה כי דוד הקדים לשאול בשלום מאתים האנשים אשר פגרו מעבור את נחל הבשור להראות להם שאין בלבו עליהם דבר ואף על פי שלא הסכימו ללכת עמו להלחם עם הגדוד אשר השחית צקלג ולא די לו בזה אבל הסכים גם כן שיקחו מן השלל חלקם ולזאת הסבה גם כן שלח דוד מהשלל לזקני יהודה עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחתו והיתה בזה היסרה נפלאה להגיע המלוכ' לדוד:

החמשים ושנים הוא להודיע איך הפליא הש"י אשר לו נתכנו עלילו' להמציא הסבות שיגיעו דוד אל שתהיה לו המלוכה בקלות כמו שגזרה חכמתו ורצונו כי אם היה נהרג שאול לבדו הנה לחוזק אהבת דוד אל יהונתן לא היה יכול להסכים בעצמו לעשוק הממלכה ממנו ולזה מת יהונתן עמו וכבר נפלו גם כן עמו קצת ישראל להראות להם אי זה הבדל יש בין דוד לשאול כי שאול עם היותו מלך נפל הוא ועמו ביד פלשתים ודוד נצח במתי מעט עם רב כי זה ממה שיישיר ישראל אל שיתנו לדוד המלוכה:

החמשים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישמח בנפול אויביו אבל ראוי שיהיה חרד בנפילת שר וגדול ויזכרו כי כבר יתכן שיקרה לו כך ולזה תמצא שקרע דוד את בגדיו ויספוד ויבכה וצם עד הערב על שאול תחלה להיותו היותר נכבד ואחר זה על יהונתן ואחר על עם יי' שהם בית ישראל ויקונן על שאול ועל יהונתן קינה נפלאה:

החמשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם שילמד דעת ממה שישכיל זולתו ולזה תמצא כי מפני שראה דוד שנפלו שאול ובניו על יד המורים יאמר ללמד את בני יהודה קשת כי הוא כלי נפלא מאד בענין המלחמה:

ויהי

רדק

וימשחו שם את דוד, ואף על פי שכבר היה נמשח ע״י שמואל. אף על פי כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו: ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד, פי׳ דבר אנשי יבש גלעד: אשר קברו את שאול, או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יבש גלעד את שאול: הטובה הזאת, גמול הטובה הזאת: ויעבירהו מחנים, רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירהו מחנים כי הוא מצוע גבול שני שבטים וחצי שהרי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה ואף על פי שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו, ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו׳ אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הכתוב ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימן נאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת וימליכהו אל הגלעד וגו׳: וימליכהו אל הגלעד, אל במקום על כמו אל ההרים לא אכל ואולתו המליכהו תחילה מעבר לירדן ובארץ ישראל: אל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן, ואחרי אשר אמר על ישר׳ כלו למה זכר אלה המקומות, יש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים שסבב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בשת ואז העבירהו אל אלה המקומות הנזכרים עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל על ישראל כלו המליכהו זולתי שבט יהודה ופי׳ האשורי כתרגומו דבית אשור ופי׳ ואל יזרעאל אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה: שבע שנים וששה חדשים, נמצא מלכות בטלה חמש שנים שהרי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: ממחנים גבעונה, עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן ויצאו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון ונראה כי דעת יואב היה להלחם עמם ונראה כי רבים אשר אתם וחדל עד שאמר אבנר יקומו נא הנערי׳ וישחקו לפנינו:

וישחקו

רבינו ישעיה

בערי חברון. כל ההר נקרא על שם חברון והיו בו הרבה עיירות: בן ארבעים שנה איש בושת בן שאול. יש הנה לתמוה היאך כתב לעי׳ ויהיו בני שאול יונתן וישוי ומלכי שוע ולא מנה את איש בושת והיה כל כך גדול. יש לומר אותם שלשה שמנה שם היו יוצאין עמו למלחמה ולפיכך מנה אותם ואיש בושת היה נמצא על ביתו ולפיכך לא מנאו:

רלבג

ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי׳ לאמר וגו׳ עד וידבר דוד לי״י את דברי השירה הזאת, זכר שאחרי כן שאל דוד ביי׳ אם יעלה באחת ערי יהודה ובאתהו התשובה בסוף שיעלה לחברון ושם משחוהו בית יהודה למלוך עליהם וכבר אמר דוד לאנשי יבש גלעד שייטיב להם גמול טוב תחת החסד אשר גמלו לאדוניהם לשאול להשתדל לקחת גויתו וגוית בניו מחומת בית שן וקברו אותם וזרזם שיחזקו ידיהם ויהיו לבני חיל למה שינוס דוד מהמלחמות, והנה אבנר בן נר המליך איש בושת על שאר השבטים זולתי שבט יהוד׳ שהיו אחרי דוד, והנה זכר כי בן ארבעי׳ שנה היה איש בשת בן שאול במלכו ושתי׳ שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם שתי שנים יחוייב אחד משלשה דברים אם שימתינו אבנר להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים וחצי תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל ממלכות ישרא׳ והענין השני הוא שימתינו ישראל להמליך דוד עליהם אחרי מות איש בושת חמש שנים וחצי וזה גם כן רחוק מאד בעיני עם שכבר מצאנו גם כן שכבר כתרצו ישרא׳ להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה לא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בשת והעני׳ השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מלכות איש בשת ובין מלכות כל ישראל את דוד עליהם וזה גם כן רחוק מפני הסבות הנזכרות בענינים הקודמי׳ וידמה בעיני שאמרו ושתים שנה מלך הוא להעיר שמה שספר אחר זה מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אמרו ושתים שנה מלך לאמרו ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול וגו׳ והנה בשתי השנים הראשונים לא היתה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול וגם עתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה שהעיר אבנר מענין המלחמה וזה לאות כי דוד לא הסכים לרדוף בית שאול וזרעו אך שמר לו השבועה שנשבע לו שלא ישמיד את עמו עם שכבר היה דוד מתעסק במה שהגיע לו מן ההצלה ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו במהירות המלוכה עד שרצה השם אשר לו נתכנו עלילות, והנה

מסורה

אשר עמו י״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ סימן ט׳: איש וביתו ג׳ וסי׳ נמסר לעיל בספ׳ חלק א׳ סימן כ״ז: על בית ועל בית י״ג וסי׳ נמסר בסדר מדבר סיני ולקמן בסיפר׳ סי׳ י״ד, שר צבא ג׳ דסמיכי וסי׳ ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול, ולעמשא תמרו, את עמרי שר צבא, ושאר׳ שר צבא כשוא תחת הצ׳: כלה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסי׳ וימליכהו אל הגלעד, לכן ייליל מואב, בחצותיו חגרו שק, וכל ירמיה ויחזקאל ותריסר דכו׳ כתיב ה׳ בסוף בט״ג וסי׳ כי מקטנם ועד גדולם דירמיה: במארה אתם נארים:

ב

א ויהי אחרי כן וישאל דוד ביהוה לאמר האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יהוה אליו עלה ויאמר דוד אנה אעלה ויאמר חברנה: ב ויעל שם דוד וגם שתי נשיו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי: ג ואנשיו אשר עמו העלה דוד איש וביתו וישבו בערי חברון: ד ויבאו אנשי יהודה וימשחו שם את דוד למלך על בית יהודה ויגדו לדוד לאמר אנשי יביש גלעד אשר קברו את שאול: ה וישלח דוד מלאכים אל אנשי יביש גלעד ויאמר אליהם ברכים אתם ליהוה אשר עשיתם החסד הזה עם אדניכם עם שאול ותקברו אתו: ו ועתה יעש יהוה עמכם חסד ואמת וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה: ז ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדניכם שאול וגם אתי משחו בית יהודה למלך עליהם: ח ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח את איש בשת בן שאול ויעברהו מחנים: ט וימלכהו אל הגלעד ואל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כלה: י בן ארבעים שנה איש בשת בן שאול במלכו על ישראל ושתים שנים מלך אך בית יהודה היו אחרי דוד: יא ויהי מספר הימים אשר היה דוד מלך בחברון על בית יהודה שבע שנים וששה חדשים: יב ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול ממחנים גבעונה: יג ויואב בן צרויה ועבדי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יחדו וישבו אלה על הברכה מזה ואלה על הברכה מזה:

(Marginal masoretic notes: ל׳ חס׳ · ב׳ חס׳ א׳ מל׳ · י״א וכל ל״ה דכו׳ · י״ג · ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ב׳ דכנעמי יעשה כתי׳ · י״א חס׳ את · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ ל׳ ומל׳ · ב׳ ג׳ כתי׳ ה׳ · י״ג · צ׳ · ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ דין מל׳)

תרגום

והוה בתר כן ושאיל דוד במימרא דיי למימר האיסק בחדא מקירויא דבית יהודה ואמר יי ליה סק ואמר דוד לאן אסק ואמר לחברון: וסליק תמן דוד ואף תרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל איתת נבל דמכרמלא: וגברוהי דעמיה אסיק דוד גבר ואנש ביתיה ויתיבו בקירוי חברון: ואתו גברי שיבט יהודה ומשחו תמן ית דוד למהוי מלכא על דבית יהודה וחויאו לדוד למימר גברי יביש גלעד דקברו ית שאול: ושלח דוד אזגדין לות אנשי יביש גלעד ואמר להון בריכין אתון קדם יי דעבדתון חסדא הדין עם ריבונכון עם שאול וקברתון יתיה: וכען יעבד יי עמכון טיבו וקשוט ואף אנא אעביד עמכון טבתא הדא דעבדתון פתגמא הדין: וכען יתקפן ידיכון והוו לגברין גיברין ארי מית רבונכון שאול ואף יתי משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון: ואבנר בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בושת בר שאול ואעבריה למחנים: ואמלכיה על דבית גלעד ועל דבית אשר ועל דבית יזרעאל ועל דבית אפרים ועל דבית בנימין ועל דבית ישראל כולהון: בר ארבעין שנין איש בושת בר שאול כד מלך על ישראל ותרתין שנין מלך ברם דבית יהודה הוו בתר דוד: והוה מניין יומיא דהוה דוד מלכא בחברון על דבית יהודה שבע שנין ושיתא ירחין: ונפק אבנר בר נר ועבדי איש בושת בר שאול ממחני לגבעון: ויואב בר צרויה ועבדי דוד נפקו וערעונון על בריכתא דבגבעון כחדא ושרו אילין על בריכתא מיכא ואילין על בריכתא מיכא:

ואמר

רשי

לקח את איש בושת, שקרא היה דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימן שאמר לו הקב״ה ליעקב ומלכים ממך יצאו וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימין:

חלקת

ואביגיל ל׳ בטע׳ זקף גדול:

ברכים וגם אנכי. והיו לתקיפין בזכרו לעיל ברך שמתחיל בלי אשות בשמן יעקבי נשמטו אות בהרכסה:

רשי

חלקת הצורים · אחסנת קטיליא על שם החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו: אל החומש · כמו דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין שם וכן תירגם אל החומש בסטר ירכיה: וימת תחתיו · ומית באתריה: לולא דברת · אם דברת כן: לולא · כמו לו וצורים לפתרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו נא הנערים וישחקו:

הכתרון

יקמו ז' חס' בקריא' וסי' במס' רבתא: האתה זה ד' בקריאה וסי' האתה זה בני עשו ויאמר אני · האתה זה עשהאל · האתה זה עכר ישר' · האתה זה אדני אליהו: וקח י"ג בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח: לולא ד' כתיב א' בקריאה וסימ' כי לולא התמהמהנו כי עתה · לולא חרשתם בעגלתי · לולא דברת כי אז · לולא האמנתי לראות:

רדק

וישחקו · דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם ונראה מידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו רז"ל ולפי שעשה עשה דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב: ולאיש בשת · די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו הולכין עמו להמליכו: ויפלו יחדו · כל אחד הרג את חבירו: חלקת הצורים · ת"י אחסנת קטילאין ותקח צפורה צר כור חרבו שעניינה חרב חדה ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים נתצו ממנו ופירושו חלקת החזקים כי חזקים היו ובחזקה נלחמו שלא התגבר אחד על חבירו אלא כלם נהרגו כאחד איש על יד אחיו: ועשהאל קל ברגליו · ספור זה כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ: הצבים · ביו"ד אחד לבד וי"ו הרבים נעלמה מהמכתב: ואחוז לך אחד מן הנערי' לחברתך שיטוב עמך ואם אתה ירא ממנו קח לך את חליצתו · פי' כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו: למה אככה ארצה · כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא: ואיך אשא פני · ואיך אריס פני אל אחיך להביטו הלא אבוש ממנו אם אמיתך: באחרי החנית · יש חניתו שראש עץ החנית מחודד ובו ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאומ' בשאול וחניתו מעוכה בארץ ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בלהבת החנית אלא מכים באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשאל אלא הכהו באחרי החנית: אל החומש · פירשו רבו' ז"ל בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו ות"י בסטר ירכיה: תחתיו · במקומו כמו ולא קמו איש מתחתיו ור"ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת: ויעמדו · כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקו' ההוא שמת שם עשאל היו עומדים אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר: והשמש באה · כשהגיעו גבעת אמה באה השמש: גבעת אמה · נקראת הגבעה כן על עניין ידוע אבלם אולי היתה אמת המים בצד הגבעה: גיח · שם מקום: ויתקבצו · כשראו שהיו רודפים אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכי' ראשוני' ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופירוש אגודה סיעה מקובצין יחד כאילו נקשרים וכאגדים זה בזה: הלנצח תאכל חרב · תרגם יונת' הלאפרש וכן תרגם אם ישמור לנצח לאפרש ופירוש לנצח ידוע כי הוא כמו לעולם · ופי' תאכל חרב תאכל חרבך בשר לנצח הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה: כי לולא דברת אתה · אם לא שדברת אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמ' זאת היום ואתה החלות מלחמה זאת לא אני וכבר מאז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולי דברת אתה וכשראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב:

רבינו ישעיה

ויחזיקו איש בראש רעהו · פי' כל אחד תפש ראשו של חברו ותקע חרבו בצדו ומתו כולם יחדיו: חלקת הצורים · תרגמו אחסנת קטולייא · פירוש צורים כמו עשה לך חרבות צורים שתרגמו אזמלין חריפין · וכן ותקח צפורה צר · וכן פרכות סוכים כבר נהסבו ומפני שנהרגו כולם בחרב נקראת חלק' הצורים כלומר הרוגים בחרבו': אל החומש : ברופ החמישית · מקום מרה וכבד תלויין שם : עד גבעת אמה · פי' שם מקום: אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון · פירוש גיח לפון הבטה כמו ואורב ישראל מגיח ממקומו ופתרונו מביט · אף כאן זה הגבעה היתה על פני הבטת דרך מדבר גבעון: כי לולא דברת · כמו אילו דברת כבר מהבקר היה נעלה העם איש מאחרי אחיו · אבל אני סברתי כי אתה חפץ במלחמה כי אתה התחלת לומר יקומו הנערים וישחקו:

הכתוב

יד ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ויאמר יואב יקמו: **טו** ויקמו ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול ושנים עשר מעבדי דוד: **טז** ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו ויקרא למקום ההוא חלקת הצרים אשר בגבעון: **יז** ותהי המלחמה קשה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד: **יח** ויהיו שם שלשה בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה: **יט** וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר: **כ** ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה עשהאל ויאמר אנכי: **כא** ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח לך את חלצתו ולא אבה עשהאל לסור מאחריו: **כב** ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך: **כג** וימאן לסור ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש ותצא החנית מאחריו ויפל שם וימת תחתו ויהי כל הבא אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימת ויעמדו: **כד** וירדפו יואב ואבישי אחרי אבנר והשמש באה והמה באו עד גבעת אמה אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון: **כה** ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת ויעמדו על ראש גבעה אחת: **כו** ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם: **כז** ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו:

תרגום

ואמר אבנר ליואב יקומון כען עולימיא ויתחיכון קדמנא ואמר יואב יקומון: וקמו ועברו במנין תרי עסר מדבית בנימן ומדאיש בשת בר שאול ותרי עסר מעבדי דוד: ואתקיפו גבר בריש חבריה וחרביה בסטר חבריה ונפלו כחדא וקרא לאתרא ההוא אחסנת קטליא די בגבעון: והות קרבא תקיף עד לחדא ביומא ההוא ואיתבר אבנר ואנשי ישראל קדם עבדי דוד: והוו תמן תלתא בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קליל בריגלוהי כחדא מן טביא די בחקלא: ורדף עשהאל בתר אבנר ולא איתפני למיזל על ימינא או על סמלא מבתר אבנר: ואיתפני אבנר בתרוהי ואמר האת דין עשהאל ואמר אנא: ואמר ליה אבנר איתפני לך על ימינך או על סמלך ואיחוד לך חד מעולימיא וסב לך ית זרזיה ולא אבה עשהאל למיזר מבתרוהי: ואוסיף עוד אבנר למימר לעשהאל זור לך מבתרי לסה אקטלינך ואירמינך לארעא ואיכדין אזקוף אפי ואיתחמי ליואב אחוך: ולא אבא למיזר ומחהי אבנר באחורי מורניתא בסטר ירכיה ונפקת מורניתא מאחורוהי ונפל תמן ומית באתריה והוה כל דאתי לאתרא דנפל תמן עשהאל ומית וקיימין: ורדפו יואב ואבישי בתר אבנר ושמשא עלת ואינון מטו עד גבעת אמתא די על אפי גיח אורח מדברא דגבעון: ואתכנישו בני בנימן בתר אבנר והוו לסיעא חד וקמו על ריש רמתא חדא: וקרא אבנר ליואב ואמר הלאפרש תקטול חרבא הלא ידעתא ארי מרירא תהי בסופא ועד אימתי לא תימר לעמא למתב מבתר אחיהון: ואמר יואב קיים הוא יי ארי אילולפון מלילתא ארי בכין פון מעידן צפרא אסתלק עמא גבר מבתר אחוהי:

רלבג

והנה הקל אבנר בהריגת הנערי' והיה גמולו מרה כנגד מדה והוא שאבנר נפל בחרב בסוף הענין · והנה היה רודף עשהאל אחר אבנר להרגו במלחמ' כי הוא היה ברשם והמכהיג לאיש בשת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלו' ואבנר אמר לו אבנר שיסור מאחריו ויטהו לו על יד ימינו או על שמאלו ויאחז אחד מהנערים ויקח לו את חליצתו כי היה קשה בעיני אבנר להמית את עשהאל ובראותו כי לא סר מרדוף אחריו הכהו אבנר באחרי החנית אל החומש והוא שכאשר הוכה האדם בו ימות בקלות והוא המקום שמרה וכבד תלויי' בו כמו שפירשו רז"ל והנה היה בחנית ההוא חץ משני צדדיו כדי שיוכל להכות בו לפניו ולאחריו · והנה דקר אותו בחנית ההוא עד שיצאה החנית מאחריו ויפול שם וימת במקומו או יהיה הרצון באמרו אל החומש כנגד הלב והוא מענין וחמושים עלו בני ישראל והרצון בו חמושים מכלי זין וכן הלב כלי זין האדם כי ממנו תולדת החיים הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה · והנה היו רודפים יואב ואבישי אחיו אחרי אבנר שהרג עשהאל אחיהם והעריבה השמש ונתחזק אבנר עם בני בנימין שהתקבצו אליו והיה גם כן עמהם במקום חזק כי היו על ראש גבעה אחת או קרא אבנר אל יואב שיסורו מרדוף איש אחיו כי אם ינצחו או ינצחו כבר תהיה מרה באחרונה כמו שנתבאר מענין מלחמת השבטים עם בנימין על דבר פילגש בגבעה וענהו יואב כי אבנר היה סבת המלחמה במה שאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו · והנה

רדק

ולא ירדפו, כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: כל הבתרון, שם מחוז וגבול מעבר לירדן נקרא כן על ענין ידוע אצלם: ויקבץ את כל העם, לפקוד אותם מי חסר מהם: ויפקדו, חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: תשעה עשר איש ועשהאל, לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט:

ויאור להם בחברון, כשהיה אור היום בבקר היו בחברון: כלאב, ובספר דברי הימים דניאל שמו שמות היו לו וכמוהו רבים בכתו' ויש בו דרש כי לפי שלקח דוד אביגיל אח' מות נבל היו אומרים כי מעוברת היתה מנבל וזה הבן שילדה אביגיל לדוד היה בנו של נבל לפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להכיר החסד לפיכ' קראו כלאב כלו אב כלומ' בכל צורותיו דומה לאב ודניאל היה שמו העיקר כי אמר דוד דני אל מנבל: אבשלום בן מעכה, דרשו בו כי לפי שהיה בן יפת תואר שלקחה דוד במלחמה לפיכך היה אבשלום סורר ומורה באביו כי לכך נסמכה פרשת סורר ומורה לפרשת יפת תואר לומר לך כל הנושא אותה או אשה שאינה הגונה יוצא ממנה בן סורר ומור' ונכון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי היא כמוכרחת לשוב לדת ישראל ולבה לא נכון אל הדת והטבע יוצא דמות השרש: לעגלה אשת דוד, דרשו רז"ל עגלה זו מיכל בת שאול ולפי שהיתה חביבה על דוד קראה עגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי ומה שאמר אשת דוד מסייע הדרש אעפ שהם לא הביאו כי למה אמ' על זאת אשת דוד מה שלא אמר על האחרות אלא לפי שהיתה אשתו ראשונה ומה שאמר ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מההוא מעשה ואילך לא היה לה ולד לעונשה שבזתה דוד שהיה מפזז לפני יי' אבל מעיקרא הוה לה ולפי הפשט יש לפרש עגלה זו אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן וכן הוא אומ' הבנים שהיו בחברון לפיכך זכר הנשים ומיכל אף על פי שהביאה לו אבנר ועודנו בחברון לא זכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן אבל באמרו אשת דוד וכן אמר בדברי הימי' לעגלה אשתו אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידועה בזכור אותה אלא באשת דוד ויש לפרש עוד כי עגלה זאת היתה אשת שאול ולקחה דוד אחרי מות שאול כמו שאומ' ואת נשי אדניך בחיקך ואף על פי שאמרו אין נושאין אלמנתו של מלך הרי אמרו מלך נושא אלמנתו של מלך אחר מפני זה אמר אשת דוד כלומר שלא היתה ראויה להיות אשת אדם אחר אלא אשת דוד לפי שהיה מלך ואף על פי שזו הסבר' אינה אלא לדעת רבי יהודה כי הוא אומר מלך נושא אלמנתו של מלך ואין חכמים מודים לו אף על פי כן פשט הפסוק נכון לר' יהודה ואף על פי שהיתה אשת חמיו מותרת ואף לדברי הירושלמי שאומר שאשת חמיו אסורה לא אסרוה אלא מפני מראית העין אבל מן התורה אינה אסורה והם אמרו כי רצפה פלגש שאול לקחה דוד לאשה: ויאמר איש בשת אל אבנר, ואף על פי שלא זכרו למעלה בפסוק הנה זכר בית שאול והוא איש בשת כי בו תלויה בית שאול: אל פלגש אבי, חשדו בפלגש אביו ואם היה הדבר אמת היה לו לתפשו בכך לכבוד אביו ועוד כי אסורה היתה לכל אדם לפי שהיתה פלגש המלך ואין נושאין אלמנתו של מלך ואף על פי שלא היתה אשתו אלא פלגשו כיון שהיתה מיוחדת לו הרי היא כחשבת אלמנתו ועוד כיון ששמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו של מלך וזהו שאמר ותפקוד עלי עון האשה כי אסורה היתה להדיוט: הרלם

רשי

הבתרון, שם מחוז: תשעה עשר איש ועשהאל, והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה: ומשנהו כלאב, ובמקום אחר הוא קורא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמ' ר' יצחק שהיו ליצני הדור אומרי' מנבל היתה אביגיל מעוברת נהפך קלסתרו ודמה לאביו ורבותינו אמרו שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה: לעגלה, זו מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא אומר לולא חרשתם בעגלתי והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה וולד עד יום מותה עד יום מותה לא הוו לה מאותו מעשה ואילך קודם אותו מעשה הוו לה: היה מתחזק, בהלכה על בית שאול להעמיד מלכותם: הרלם

ולא יספו ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ז': ארכה ג' דגשים וחס' וסי' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול, לאמר ארכה היא, מארץ מדה: ויולדו ה' בקריאה וסי' ויולדו להם בנים אחר המבול, וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל' חס' ו', ויולדו עוד לדוד בנים, ויולדו לאבשלום, ויולדו לו שבעת בנים ואיוב, וא'

וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־הָעָם וְלֹא־יִרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם: וְאַבְנֵר וַאֲנָשָׁיו הָלְכוּ בָּעֲרָבָה כֹּל הַלַּיְלָה הַהוּא וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ כָּל־הַבִּתְרוֹן וַיָּבֹאוּ מַחֲנָיִם: וְיוֹאָב שָׁב מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־הָעָם וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה־עָשָׂר אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל: וְעַבְדֵי דָוִד הִכּוּ מִבִּנְיָמִן וּבְאַנְשֵׁי אַבְנֵר שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵתוּ: וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֲשָׂהאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּקֶבֶר אָבִיו אֲשֶׁר בֵּית לָחֶם וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה יוֹאָב וַאֲנָשָׁיו וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן:

ג

וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה אֲרֻכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֹלֵךְ וְחָזֵק וּבֵית שָׁאוּל הֹלְכִים וְדַלִּים: וַיִּוָּלְדוּ לְדָוִד בָּנִים בְּחֶבְרוֹן וַיְהִי בְכוֹרוֹ אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִית: וּמִשְׁנֵהוּ כִלְאָב לַאֲבִיגַל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי וְהַשְּׁלִשִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר: וְהָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית וְהַחֲמִישִׁי שְׁפַטְיָה בֶן־אֲבִיטָל: וְהַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אֵשֶׁת דָּוִד אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְדָוִד בְּחֶבְרוֹן: וַיְהִי בִּהְיוֹת הַמִּלְחָמָה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הָיָה מִתְחַזֵּק בְּבֵית שָׁאוּל: וּלְשָׁאוּל פִּלֶגֶשׁ וּשְׁמָהּ רִצְפָּה בַת־אַיָּה וַיֹּאמֶר אֶל־אַבְנֵר מַדּוּעַ בָּאתָה אֶל־פִּילֶגֶשׁ אָבִי:

וּתְקַע יוֹאָב בְּשׁוֹפְרָא וְקָמוּ כָּל עַמָּא וְלָא רְדָפוּ עוֹד בָּתַר יִשְׂרָאֵל וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְאַגָּחָא קְרָבָא: וְאַבְנֵר וְגֻבְרוֹהִי הַלִּיכוּ בְּמֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא הַהוּא וַעֲבָרוּ יַת יַרְדְּנָא וַאֲזַלוּ כָּל בִּתְרוֹן וַאֲתוֹ לְמַחֲנָיִם: וְיוֹאָב תָּב מִבָּתַר אַבְנֵר וּכְנַשׁ יַת כָּל עַמָּא וּשְׁגוֹ מֵעַבְדֵי דָוִד תְּשַׁעַת עֲסַר גַּבְרָא וַעֲשָׂהאֵל: וְעַבְדֵי דָוִד קְטָלוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וּבְגַבְרֵי אַבְנֵר תְּלַת מְאָה וְשִׁתִּין גַּבְרָא מִיתוּ: וּנְטָלוּ יַת עֲשָׂהאֵל וְקַבְרוּהִי בְּקִבְרָא דַּאֲבוּהִי דִּי בְּבֵית לָחֶם וַאֲזַלוּ כָּל לֵילְיָא יוֹאָב וְגֻבְרוֹהִי וּנְהַר לְהוֹן בְּחֶבְרוֹן: וַהֲוַת קְרָבָא תְּקוֹף בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וּבֵית דָּוִד אָזְלִין וְתַקְּפִין וּבֵית שָׁאוּל אָזְלִין וּמַאְכִין: וְאִתְיְלִידוּ לְדָוִד בְּנִין בְּחֶבְרוֹן וַהֲוָה בּוּכְרֵיהּ אַמְנוֹן לַאֲחִינוֹעַם דְּמִיזְרְעֵאל: וְתִנְיָנֵיהּ כִּלְאָב לַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל דְּמִכַּרְמְלָא וּתְלִיתָאָה לְאַבְשָׁלוֹם בַּר מַעֲכָה בַּת תַּלְמַי מַלְכָּא דִגְשׁוּר: וּרְבִיעָאָה אֲדוֹנִיָּה בַּר חַגִּית וְחַמִישָׁאָה שְׁפַטְיָה בַּר אֲבִיטָל: וְשְׁתִיתָאָה יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִתַּת דָּוִד אִלֵּין אִתְיְלִידוּ לְדָוִד בְּחֶבְרוֹן: וַהֲוָה כַּד הֲוַת קְרָבָא בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הֲוָה מִתַּקַּף בְּבֵית שָׁאוּל: וּלְשָׁאוּל לְחֵינְתָא וּשְׁמַהּ רִצְפָּה בַּת אַיָּה וַאֲמַר לְאַבְנֵר מָא דֵין עַלְתָּא לְוַת לְחֵינְתָא דְאַבָּא:

ותקוף

ארכה ב' ואם' לאמר · מארץ · עדה · דין ·

וילדו להם: סימן ושם האיש נבל אביגיל כתיב, ותמהר ותרד מעל החמור אביגיל כתיב, ומשנהו כלאב לאביגל כתיב:

רבינו ישעיה

ויאור להם בחברון, כמין [illegible]

רלבג

והנה ספר יואב שעמדו העם ולא רדפו אחרי בני ישראל ולא יספו עוד להלחם אחר זה בזמן ההוא אך השתדלו כל אחת מהכתות לשוב לארצם בזריזו' להמלט מהכת האחרת אם תרדוף אחריהם ולזה הלכו אבנר וסיעתו כל הלילה וכן הענין ביואב ואנשיו, והנה היה מהצלחת דוד שלא מתו מאנשיו זולת עשרים ומאנשי אבנר מתו שלש מאות וששים איש וכן התמיד הענין כל ימי המשך המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד שכבר היה דוד הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים: לעגלה אשת דוד, אמרו ז"ל כי מפני זה אמר אשת דוד בזו לבד ולא באחרות כי היא היתה בלתי ראויה כי אם לדוד לפי שהיתה אשת שאול כמו שאמ' ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך והנה אלמנתו של מלך אינה ראויה כי אם למלך וידמה גם כן כי הנשים אשר לקח בירושלם והפילגשי' כמו שאמר ואחר זה היו קצתם מבית שאול,

והנה

במאה ה' וסי' נמסר בסדר וישלח ובסוף יהושע: בחרים ד' חס' בליש' וסימני' וילך אתה אישה הלוך ובכה, הנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני, ויאמר חזהאל מדוע, אז תשמח בתולה במחול: של"ש ד' חס' בנביאי' וסי' בא אלהים אל המחנה, ויהי כל יודעו, אשה עצורה לנו, ודבר אבנר היה עם כל ישראל: בנימין י"ז מ"ל וסי' נמסר בסדר וישלח וביהושע סימן כ"א:

וַיִּחַר לְאַבְנֵר מְאֹד עַל־דִּבְרֵי אִישׁ־בֹּשֶׁת וַיֹּאמֶר הֲרֹאשׁ כֶּלֶב אָנֹכִי אֲשֶׁר לִיהוּדָה הַיּוֹם אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד עִם־בֵּית שָׁאוּל אָבִיךָ אֶל־אֶחָיו וְאֶל־מֵרֵעֵהוּ וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד־דָּוִד וַתִּפְקֹד עָלַי עֲוֺן הָאִשָּׁה הַיּוֹם: כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאַבְנֵר וְכֹה יֹסִיף לוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לְדָוִד כִּי־כֵן אֶעֱשֶׂה־לּוֹ: לְהַעֲבִיר הַמַּמְלָכָה מִבֵּית שָׁאוּל וּלְהָקִים אֶת־כִּסֵּא דָוִד עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע: וְלֹא־יָכֹל עוֹד לְהָשִׁיב אֶת־אַבְנֵר דָּבָר מִיִּרְאָתוֹ אֹתוֹ:

וַיִּשְׁלַח אַבְנֵר מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד תַּחְתָּו לֵאמֹר לְמִי־אָרֶץ לֵאמֹר כָּרְתָה בְרִיתְךָ אִתִּי וְהִנֵּה יָדִי עִמָּךְ לְהָסֵב אֵלֶיךָ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר טוֹב אֲנִי אֶכְרֹת אִתְּךָ בְּרִית אַךְ דָּבָר אֶחָד אָנֹכִי שֹׁאֵל מֵאִתְּךָ לֵאמֹר לֹא־תִרְאֶה אֶת־פָּנַי כִּי אִם־לִפְנֵי הֱבִיאֲךָ אֵת מִיכַל בַּת־שָׁאוּל בְּבֹאֲךָ לִרְאוֹת אֶת־פָּנָי:

וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל לֵאמֹר תְּנָה אֶת־אִשְׁתִּי אֶת־מִיכַל אֲשֶׁר אֵרַשְׂתִּי לִי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים: וַיִּשְׁלַח אִישׁ בֹּשֶׁת וַיִּקָּחֶהָ מֵעִם אִישׁ מֵעִם פַּלְטִיאֵל בֶּן־לָוִשׁ: וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ הָלוֹךְ וּבָכֹה אַחֲרֶיהָ עַד־בַּחֻרִים וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְנֵר לֵךְ שׁוּב וַיָּשֹׁב: וּדְבַר־אַבְנֵר הָיָה עִם־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר גַּם־תְּמוֹל גַּם־שִׁלְשֹׁם הֱיִיתֶם מְבַקְשִׁים אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם: וְעַתָּה עֲשׂוּ כִּי יְהֹוָה אָמַר אֶל־דָּוִד לֵאמֹר בְּיַד דָּוִד עַבְדִּי הוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וּמִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם:

וַיְדַבֵּר גַּם־אַבְנֵר בְּאָזְנֵי בִנְיָמִין וַיֵּלֶךְ גַּם־אַבְנֵר לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי דָוִד בְּחֶבְרוֹן אֵת כָּל־אֲשֶׁר־טוֹב בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל וּבְעֵינֵי כָּל־בֵּית בִּנְיָמִן:

וּתְקוֹף לְאַבְנֵר לַחֲדָא עַל פִּתְגָּמֵי אִישׁ בּוֹשֶׁת וַאֲמַר הֲלָא רֵישָׁא דְכַלְבָּא אֲנָא מִכְּעַן הֲוֵיתִי גְּבַר הֶדְיוֹט לְשָׁאֲרָא דְבֵית יְהוּדָה יוֹמָא דֵין אַעְבֵּיד טֵיבוּ עִם בֵּית שָׁאוּל אָבוּךְ עִם אֲחוֹהִי וְעִם רַחֲמוֹהִי וְלָא מְסַרִיתָךְ בִּידָא דְדָוִד וּמִכְּעַן אַתְּ מַסְעַר עֲלַי חוֹב אִתְּתָא יוֹמָא דֵין: כְּדֵין יַעְבֵּיד יְיָ לְאַבְנֵר וּכְדֵין יוֹסֵיף לֵיהּ אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵּים יְיָ לְדָוִד אֲרֵי כְּדֵין אַעְבֵּיד לֵיהּ: לְאַעְבָּרָא מַלְכוּ מִבֵּית שָׁאוּל וּלְאַקָּמָא יַת כּוּרְסֵי דָוִד עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע: וְלָא יָכֵיל עוֹד לַאֲתָבָא יַת אַבְנֵר פִּתְגָּמָא מִדִּדְחֵל יָתֵיהּ: וּשְׁלַח אַבְנֵר אִזְגַּדִּין לְוַת דָּוִד מֵאַתְרֵיהּ לְמֵימַר מְקַיְּימְנָא בְּמַן דַּעֲבַד אַרְעָא לְמֵימַר גְּזַר קְיָמָךְ עִמִּי וְהָא יְדִי עִמָּךְ לְאַסְחָרָא לְוָתָךְ יַת כָּל יִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר טַב אֲנָא אֶגְזַר עִמָּךְ קְיָם בְּרַם פִּתְגָּמָא חַד אֲנָא שָׁאֵיל מֵעִמָּךְ לְמֵימַר לָא תֶחֱזֵי יַת אַפֵּי אֱלָהֵן קֳדָם מֵיתָיוּתָךְ יַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל בְּמֵיתָךְ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָמַי: וּשְׁלַח דָּוִד אִזְגַּדִּין לְוַת אִישׁ בּוֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל לְמֵימַר הַב יַת אִתְּתִי יַת מִיכַל דְּאַרְסִית לִי בִּמְאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתָּאֵי: וּשְׁלַח אִישׁ בּוֹשֶׁת וּדְבָרָהּ מִלְוַת בַּעְלָהּ מִלְוַת פַּלְטִיאֵל בַּר לָיִשׁ: וַאֲזַל עִמַּהּ בַּעְלַהּ אָזֵיל וּבָכֵי בַּתְרַהָא עַד עַלְמַת וַאֲמַר לֵיהּ אַבְנֵר אֵיזִיל תִּיב וְתָב: וּפִתְגָּם אַבְנֵר הֲוָה עִם סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַף תְּמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי הֲוֵיתוּן בָּעַן יַת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן: וּכְעַן עֵיבִידוּ אֲרֵי יְיָ אֲמַר לְדָוִד לְמֵימַר בְּיַד דָּוִד עַבְדִּי אֶפְרוֹק יַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן: וּמַלֵּיל אַף אַבְנֵר קֳדָם דְּבֵית בִּנְיָמִן וַאֲזַל אַף אַבְנֵר לְמַלָּלָא קֳדָם דָּוִד בְּחֶבְרוֹן יַת כָּל דְּתַקִּין בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל וּבְעֵינֵי כָּל דְּבֵית בִּנְיָמִן:

ואתא

רש"י

הראש כלב אנכי אשר ליהודה, כלום אני חשוב אפי' כראש שומר הכלבים אשר לדוד אך לפי המקום שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן תרגם יונתן: היום אעשה חסד, מעתה מה לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר ע[שיתי] עמיתי עד הנה: ולא המציתיך, ביד דוד: תחתיו לאמר, מאתריה למימר מקיימנא ב במאן דעבד ארעא: למי ארץ, לשון שבועה במי שהארץ שלו, ד"א תחתיו שמו הזכיר ת תחלה באגרת ואחר כך הזכיר שם דוד ולכך נענש כתב ממני אבנר שר צבא ישראל לדוד מלך ישראל ש שלום למי ארץ למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה בריתך וגו': לפני הביאך, לפני ראייתך פני הביאך את מיכל: מעם איש, ת"י מלות בעלה: הלוך ובכה, על מצוה ההולכת מ ממנו שכל אותן השני' נעץ חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה: ודבר אבנר היה קודם לכן: את אל דוד, על דוד ואינו זז ממשמע אל: מהגרוד

רד"ק

הראש כלב אנכי, מלעיג, אילו הייתי ראש כלבים כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אני' לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עד היותי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להמשידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה ות"י הלא רישא הכא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה: ולא המציתיך, בא על דרך בעלי הה"א ואע"פ שהוא מבעלי האל"ף ופי' כמו ואת העגלה המציאו אליו ענין הזמנה ומסירה: כאשר נשבע יי' לדוד, דברו הוא שבועתו וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו יי' איש כלבבו ונתנ' לרעך ואמרו הן הן שבועה לאו לאו שבועה: תחתיו לאמר למי ארץ, בכתב שלח לו למי תלוית הארץ אלא לך כמו שאמר האל כרתה בריתך עמי ואני אסוב לך כל ישראל ות"י מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא למימר ויש דרש שכתב בכתבו לדוד מן אבנר לדוד הקדים שמו לשם דוד וזהו ל דוד תחתיו לפיכך נענש אבנר: כי אם לפני הביאך, כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל: וישלח דוד מלאכים, אף על פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רשותו: אשר ארשתי לי, זה מסייע פירו' רז"ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומ' אשתי היא וארשתיה במאה ע ערלות פלשתים כלומ' בהם היה דעתי לא בעושר שהתנ' לי שאול שהוא מלוה אבלו לפיכך היא אשתי באמת, ולפי הפשט אמר ארשתי לי ר"ל בסכנה שמתי עצמי בעבורה לפיכך יש עליך להחזיר' לי ובאמרו במאה והוא נתן מאתים ואמ' במאה כי מאה היה התנאי ביניהם: מעם איש, מעם אישה וכת"י מלות בעלה ואחר כך פירש מי היה בעלה פלטיאל בן ליש והוא פלטיאל בן ליש שכתוב למעלה, ובדרש לפיכך קראו עתה פלטי שפלטו אל מעבירה שלא בא על מיכל כמו שפירשנו למעלה ומה שאמ' הלוך ובכה אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ושהיה כובש את יצרו עד בחורי' שנעשה כבחורי' שלא טעמו טעם חטא וכל זה הוא רחוק מדרך הפשט ובחורים הוא שם מקום בארץ בנימן כמו שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים ות"י עלמת ועלמת ובחורים ענין אחד וכן נזכר זה המקום בספר יהושע עלמון ובדברי הימים עלמות ואפשר שנקרא כן על שם אדם הנקרא עלמת בן יערה משבט בנימן ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי שוגגים היו: ביד דוד עבדי הושיע, מקור במקום אושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכת"י הושיע אפרוק: וידבר גם אבנר באזני בנימן, כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימן ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר כי גם באזני שבט בנימן דבר ואף על פי ששבט בנימן היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכות דוד מפני שראו שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי דוד מפני שרצה להשלים עמו ולכך אמר הנה זה הספור מזה הענין ומזאת המלחמה: מהגרוד

רלב"ג

והנה שבב השני אמר לו נתכנו עלילות ש שגורה קטטה בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה א אבנר להמליך דוד על כל ישראל כי מיי' היתה לו המלוכ' וראוי שלא יעלם ממנו כי לא כ נטמא' מיכל עם פלטי בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד ואולם מה שהזכיר הכתוב מבני מיכל הם בני מרב אחותה ומיכל גדלה אותם ומפני שגדלה אותם נקראו בניה ולזה אמ' שילדה אותם לעדריא' המחולתי שהיה בעלה של מירב, והנה

רבינו ישעיה

הראש כלב אנכי אשר ליהודה · פירו' אני ראש לכל ישר' ובזיתני כאילו הייתי ראש לכלבים ולא ראש לישראל ואילו הייתי ראש ליהוד' שהם שונאיך הסבתני: אל אחיו ואל מרעהו · פירוש עם אחי אב ועם אוהביו שעד עכשיו נתחזקתי עמה' ולא המציתיך לתתך ביד דוד · לא אכפת עוד לך הדבר הזה · ובא האלף בהא' ית' שהוא מבעלי האלף כיוד בבעלי הה"א כמו הראיתיך בעיניך · כה יעשה אלהים טובה וכה יוסיף · ומ' ירא קצר הוא · תחתיו לאמר למי ארץ · פירוש מלאכים יהיו בני סודו של אבנר שהיו השובים לדוד במקומו של אבנר ושלח לו לומר למי כל הארץ כי אם לך: כרתה בריתך את' · פי' שאהיה שר צבא לישראל כאשר הייתי בימי שאול: כי אם לפני הביאך · לשון כפול הוא · שהיה לו לכתוב כי אם הביאך או לפני הביאך: תנה את אשתי את מיכל · פי' שלא נאסרה עליו שבאונס נתנה אביה לפלטי: ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל · נחסר האלף ביה"א ופירושו אושיע שאותיות אהו"י מתחלפות זו בזו · וכן וכל מלבושי הגאלתי נחלף ההא באלף והיה לו לומר הגאלתי:

מהגדוד, ולא סיפר מלחמה בדוד ומאין הביאו השלל, ומן הנראה כי מארץ פלשתים היה מלחמה בדוד פלשתים בארץ ישראל להלחם או לשסות ויואב עם עבדי דוד יצא אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב: את מוצאך ואת מבואך, כן כתיב וקרי מובאך הכתוב כמשפטו כדרך נחי העי"ן והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון במקומות הרבה לשמות התנועות מפני הזווג כמו הורו והוגו וכן תהומו יכסיומו וכמובאך הקרי כהפך עי"ן הפועל לפא הפועל והוא גם כן מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ישוב ישיבני וכן ריבה יי' את יריבי ישוב יתפלא בו והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול. מבור הסירה, נראה כי סירים וקוצים היה מקום הבור ההוא לפיכך נקרא כן ורבו' ז"ל דרשו בור וסירה גרמו לו לאבנר ש שיהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול שלא ראה אותם בדברי הכל בצפחת המים שלקח מ מראשותיו אמר לו אחד מן הנערים שבאה בבור ומצאה דוד שם ושקר הוא שאמר ש שלקחה מראשותיך ובדבר כנף המעיל אמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע ומצאו דוד: אל תוך השער, שער העיר חברון ורבו ז"ל דרשו בו כמו השערה אל הזקנים כלומר אמר לו להביאו לפני הסנהדרין לשפט עמו בדם עשהאל כן אמר לו והטהו באלה הדברים שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר והכהו יואב: לדבר אתו בשלי, בשלום מן ישלין אוהלים או פירוש' בפתאום וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו, ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גרמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשינים תחלץ ואז הכהו וזהו בשלי לשון של נעלך זהו שאמר ובנעלו אשר ברגליו: החומש, כמו אל החומש ורבים כמוהו וכבר פירשנוהו למעלה: וימת בדם עשהאל, אמרו רז"ל שתבעו בדם עשהאל ודנו בדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשהאל אמר עשהאל רודף היה אמר לו היה לך להציל עצמך באחד מאיבריו אמ' לו לא יכולתי לכוין לו אמר לו בדופן חמשית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו: יחולו, דמי אבנר יפלו ויחנו על ראש יואב וכן על ראש רשעים יחול: ואל כל בית אביו, אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המקיימים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו ותרגם א אונקלוס ובסעדוהי: ומחזיק בפלך, מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים ואמרו רז"ל כל ה הקללות האלו נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אחר שהיה בדעתו לצוות עליו להרגו וכן עשה והיכן נתקיימו זב מרחבעם מצורע עוזיהו מחזיק בפלך אסא נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין ועוד אמרו רז"ל למה קללו באלו הקללו' ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זוכה לבנים הזכאין כלומר שמוסיף הקב"ה לבניו באלה החמשה דברי' בזכות אבותיהם ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בנוי שנא' והדריך על במותם בכח שנ' גבור בארץ יהיה זרעו בעושר שנ' לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה שנ' ולמדתם אותם את בניכם בימים שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכנגדן בהפך אלו לרעה לדור חייב בעון אבותיהם הרשעים והביאו ראייה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה זב כנגד הכח זה גבור וזה תשש מצורע כנגד הנוי שנ' ושפח יי' את קדקד בנות ציון כי תחת יופי זה הדור וזה כיעור מחזיק בפלך כנגד חכם כי פירשו מחזיק בפלך טפש ונופל בחרב כנגד השני זה מאריך ימים וזה מקצר ימים וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש: ויואב ואבישי, אבישי היה עם יואב כשהרגו ונסכם עמו וכאילו הרגו גם כן:

רש"י

מהגדוד, פשטו בגדוד לשלול על ה האויב: מבור הסירה, שם המקום ורבותינו אמרו בור וסירה ג גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בצפחת המים אשר לקח מראשותיו של שאול וגם על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסירי' נאחז בו וקרעו: אל תוך השער, לפני סנהדרין להשפט על דם עשהאל אחיו: בשלי, בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להורגו ופרש המקרא ויטהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו: יחולו, ינוחו יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני ו וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמי הנזכרים במקרא שלפניו: ומחזיק בפלך, נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים: הרגו

ואלכה ב' תנה את כשי וא' מדי ימי אלכה ·

את י"ב פסוקים את את ואת את ·

רלב"ג

והנה המית יואב את אבנר במרמה כי ה הביאו תוך השער ל לדבר אתו בשלוה ו ובבטחון והכהו אל החומש להנקם ממיתת עשהאל אחיו, והנה היה רע מאד בעיני דוד מה שעשה יואב ולזה קללו בזאת הקללה הנפלא' והוא שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך מצד חולי ה הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשי' חשובים הם כמת כי אין פעולותיהם הטבעיות המסודרות מהנפש אשר תשימם חיים באופן ראוי. ולזה המשיל המצורע למת באמרו אל נא תהי כמת וכן חסר לחם הוא חשוב כמת כי אין לו מה שיחיה הוא עצמו, והנה

אקומה ג' בקריאה וסי' אקומה וידברו בי, אקומה ואלכה ואקבצה, אקומה נא ואסובבה בעיר ובשוקים: ידעת את י"ב פסוקים את את ואת את וסי' ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן, ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם, וישא את עיניו וירא את הנשים, אלה תולדת יעקב יוסף בן שבע, והוצאתם את שניהם אל

ויבא אבנר אל־דוד חברון ואתו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר־אתו משתה׃ ויאמר אבנר אל־דוד אקומה ואלכה ואקבצה אל־אדני המלך את־כל־ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר־תאוה נפשך וישלח דוד את־אבנר וילך בשלום׃ והנה עבדי דוד ויואב בא מהגדוד ושלל רב עמם הביאו ואבנר איננו עם־דוד בחברון כי שלחו וילך בשלום׃ ויואב וכל־הצבא אשר־אתו באו ויגדו ליואב לאמר בא־אבנר בן־נר אל־המלך וישלחהו וילך בשלום׃ ויבא יואב אל־המלך ויאמר מה עשיתה הנה־בא אבנר אליך למה־זה שלחתו וילך הלוך׃ ידעת את־אבנר בן־נר כי לפתתך בא ולדעת את־מוצאך ואת־מבואך ולדעת את כל־אשר אתה עשה׃ ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישבו אתו מבור הסרה ודוד לא ידע׃ וישב אבנר חברון ויטהו יואב אל־תוך השער לדבר אתו בשלי ויכהו שם החמש וימת בדם עשהאל אחיו׃ וישמע דוד מאחרי כן ויאמר נקי אנכי וממלכתי מעם יהוה עד־עולם מדמי אבנר בן־נר׃ יחלו על־ראש יואב ואל כל־בית אביו ואל־יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר־לחם׃ ויואב ואבישי אחיו

ואתא אבנר לות דוד לחברון ועמיה עסרין גבריא ועבד דוד לאבנר ולגבריא דעמיה משתיא׃ ואמר אבנר לדוד איקום ואיזיל ואכנוש לות ריבוני מלכא ית כל ישראל ויגזרון עמך קיים ותמלוך בכל דרעוא נפשך ושלח דוד ית אבנר ואזל בשלם׃ והא עבדי דוד ויואב אתא מן משריתא ועדאה סגיאה עמהון איתיאו ואבנר ליתוהי עם דוד בחברון ארי שלחיה ואזל בשלם׃ ויואב וכל חילא דעמיה אתו וחויאו ליואב למימר אתא אבנר בר נר לות מלכא ושלחיה ואזל בשלם׃ ואתא יואב לות מלכא ואמר מה עבדתא הא אתא אבנר לותך למא דנן שלחתיה ואזל מיזל׃ ידעתא ית אבנר בר נר ארי לאטעיותך אתא ולמידע ית מיפקך וית מיעלך ולמידע ית כל דאת עביד׃ ונפק יואב מן קדם דוד ושלח איזגדין בתר אבנר ואתיבו יתיה מגובא דסירתא ודוד לא ידע׃ ותב אבנר לחברון ואפניה יואב לגו תרעא למללא עמיה בשליוא ומחהי תמן בסטר ירכיה ומית בדם דעשהאל אחוהי׃ ושמע דוד מבתר כן ואמר זכאי אנא ומלכותי מן קדם יי עד עלמא מדמא דאבנר בר נר׃ יחולון על ריש דיואב ואל כל בית אבוהי ולא יפסוק מבית יואב דאיב וסגיר ומתקיף באגר ומתקטיל בחרבא וחסיר מזון׃ ויואב ואבישי אחוהי קטלו

שער העיר, ויראו אתו העם ויהללו את', ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך, ומלך ארם דמלכים, ויכנו את במות הבעל, וישב ישמעאל, ושברתי את זרועותיו, וכי יעשה הנשיא נדבה: ולדעת ה' בקריא' וסי' ידעת את אבנר בן נר ב' בפסוק, כי שמך נקרא, וחברו, ולדעת רשע כסל:

רבינו ישעיה

לדבר אתו בשלי. פירוש בשגגה. ששגגה היתה לאבנר שלא נזהר משנאת יואב שהרג אחיו: יחולו על ראש יואב. פירוש יחולו דמי אבנר: ומחזיק בפלך. זהו מטה שנשענין עליו וזהו חולי הרגלים הנקרא פודגרא. ודומה לו ידיה שלחה בכישור. וידיה תמכו פלך והו' המקל שתופשת הטווה וקושרת בו הפשתן והצמר שהן טווה. וכישור וכלך דבר אחר הן. ותרגמו ומתקיף באגר. ויש לומר שדומה לו ככי דאזלי אתיגרא שהוא מקל ש שהזקנים נשענים עליו:

הָרְגוּ לְאַבְנֵר עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת־עֲשָׂהאֵל אֲחִיהֶם בְּגִבְעוֹן בַּמִּלְחָמָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יוֹאָב וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ קִרְעוּ בִגְדֵיכֶם וְחִגְרוּ שַׂקִּים וְסִפְדוּ לִפְנֵי אַבְנֵר וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד הֹלֵךְ אַחֲרֵי הַמִּטָּה׃ וַיִּקְבְּרוּ אֶת־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּשָּׂא הַמֶּלֶךְ אֶת־קוֹלוֹ וַיֵּבְךְּ אֶל־קֶבֶר אַבְנֵר וַיִּבְכּוּ כָּל־הָעָם׃ וַיְקֹנֵן הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְנֵר וַיֹּאמַר הַכְּמוֹת נָבָל יָמוּת אַבְנֵר׃ יָדֶךָ לֹא־אֲסֻרוֹת וְרַגְלֶיךָ לֹא־לִנְחֻשְׁתַּיִם הֻגַּשׁוּ כִּנְפוֹל לִפְנֵי בְנֵי־עַוְלָה נָפָלְתָּ וַיֹּסִפוּ כָל־הָעָם לִבְכּוֹת עָלָיו׃ וַיָּבֹא כָל־הָעָם לְהַבְרוֹת אֶת־דָּוִד לֶחֶם בְּעוֹד הַיּוֹם וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יֹסִיף כִּי אִם־לִפְנֵי בוֹא־הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעַם־לֶחֶם אוֹ כָל־מְאוּמָה׃ וְכָל־הָעָם הִכִּירוּ וַיִּיטַב בְּעֵינֵיהֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ בְּעֵינֵי כָל־הָעָם טוֹב׃ וַיֵּדְעוּ כָל־הָעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא כִּי לֹא הָיְתָה מֵהַמֶּלֶךְ לְהָמִית אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲבָדָיו הֲלוֹא תֵדְעוּ כִּי־שַׂר וְגָדוֹל נָפַל הַיּוֹם הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְאָנֹכִי הַיּוֹם רַךְ וּמָשׁוּחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי יְשַׁלֵּם יְהוָה לְעֹשֵׂה הָרָעָה כְּרָעָתוֹ׃

ד
א וַיִּשְׁמַע בֶּן־שָׁאוּל כִּי מֵת אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּרְפּוּ יָדָיו וְכָל־יִשְׂרָאֵל נִבְהָלוּ׃ וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים שָׂרֵי־גְדוּדִים הָיוּ בֶן־שָׁאוּל שֵׁם הָאֶחָד בַּעֲנָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן

קְטָלוּ לְאַבְנֵר עַל דִּקְטַל יָת עֲשָׂהאֵל אֲחוּהוֹן בְּגִבְעוֹן בִּקְרָבָא׃ וַאֲמַר דָּוִד לְיוֹאָב וּלְכָל עַמָּא דְעִמֵּיהּ בְּזַעוּ לְבוּשֵׁיכוֹן וְאַסְרוּ סַקִּין וּסְפָדוּ קֳדָם אַבְנֵר וּמַלְכָּא דָּוִד אָזֵיל בָּתַר עַרְסָא׃ וּקְבַרוּ יָת אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַאֲרֵים מַלְכָּא יָת קָלֵיהּ וּבְכָא עַל קִבְרָא דְאַבְנֵר וּבְכוֹ כָּל עַמָּא׃ וְאִלָּא מַלְכָּא עַל אַבְנֵר וַאֲמַר הַכְּמֵיתַת רַשִׁיעַן יְמוּת אַבְנֵר׃ יְדָךְ לָא אֲסִירָן וְרַגְלָךְ לָא לְזִקִּין דִּנְחָשׁ אִתְקָרַבוּ כְּמִפַּל קֳדָם גֻּבְרִין רַשִׁיעִין נְפַלְתָּא וְאוֹסִיפוּ כָּל עַמָּא לְמִבְכֵּי עֲלוֹהִי׃ וַאֲתָא כָל עַמָּא לְאוֹבָרָא יָת דָּוִד לַחְמָא עַד יוֹמָא קָיֵים וְקַיֵּים דָּוִד לְמֵימַר כְּדֵין יַעֲבֵיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסֵיף אֱלָהֵין קֳדָם מֵיעַל שִׁמְשָׁא אֶטְעוֹם לַחְמָא אוֹ כָל מִדְּעַם׃ וְכָל עַמָּא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ וּשְׁפַר בְּעֵינֵיהוֹן כְּכֹל דַּעֲבַד מַלְכָּא בְּעֵינֵי כָל עַמָּא טָב׃ וִידַעוּ כָל עַמָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי לָא הֲוָת בַּעֲצַת מַלְכָּא לְמִקְטַל יָת אַבְנֵר בַּר נֵר׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַבְדוֹהִי הֲלָא תִידְעוּן אֲרֵי רַב וְשַׁלִּיט נְפַל יוֹמָא הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנָא יוֹמָא דֵין הֶדְיוֹט וּמְרַבֵּי לְמַלְכָּא וְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּנֵי צְרוּיָה קְשַׁן מִינִּי יְשַׁלֵּם יְיָ לְעָבְדֵי בִישְׁתָּא כְּבִישְׁתֵּיהּ׃ וּשְׁמַע בַּר שָׁאוּל אֲרֵי מִית אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וְאִתְרַשְׁלָא יְדוֹהִי וְכָל יִשְׂרָאֵל אִתְבְּהִילוּ׃ וּתְרֵין גֻּבְרִין רַבָּנֵי רֵישֵׁי מַשְׁרְיָן הֲווֹ עִם בַּר שָׁאוּל שׁוּם חַד בַּעֲנָא וְשׁוּם תִּנְיָנָא רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן דְּמִבְּאֵרוֹת מִבְּנֵי בִנְיָמִן א ארי

אחיהם ד' בקריא' וסי' נמסר בספר שפטים סימן ט': יסיף יד חס' וי"ו וסי' ארבעים יכנו ב' בו' כה יעשה יי' ליהונתן; לאויבי דוד' כה יעשה אלהים לאבנר' וישבע דוד לאמר' קינת אבנר' והבאתו אלי ולא יסיף לגעת בך' הלעולמים יזנח יי'' יסיף לך לשון רמיה' וטהר ידים יסיף אמץ' ומתק שפתים' לב חכם ישכיל' כי יסיף על חטאתו' הן יסיף רעים רבים:

רשי

הרגו לאבנר' כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני עשקה אותי וכן רפא כא לה רפא אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדיה וגו' ללמד בערי יהודה ופתרונו שלח את שריו את בן חיל: הכמות נבל' הכמות רשע בחרב: ידיך לא אסורות היו ואיך נפל גבור כמותך לפני בני עולה: להברות' לשון סעודה: ואנכי היום רך' ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא: היו בן שאול' היו לבן שאול כמו למועד אשר שמואל אשר לשמואל:

ויברחו

רדק

הרגו לאבנר' כמו את אבנר וכן לכל כליו תעשה נחשת: במלחמה' כלומר הוא הרג עשאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום: ויאמר דוד' אף על פי שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא בדין הרגו: הולך אחרי המטה' כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואף על פי שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המת ואפי' מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג כמו שאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר: אל קבר' כמו על קבר וכמוהו אל ההרים לא אכל וכן ויקונן המלך אל אבנר כמו על אבנר: הכמות נבל' בחרב כמו רשע או פירושו כאדם נובל ושפל ימות אבנר שהיה גבור וגדול איך לא השיב ידו ש מכהו: ידיך לא אסורות' היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו איך לא ברחת מפניהם כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואף על פי שלא זכר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות: להברות את דוד לחם' רבו' ז"ל אמרו כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבי"ת בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו: וכן כתב ר' מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה חיוג וכן כתב אדוני אבי ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת ופירוש להברות להאכיל אפי' אכילה מועטת ולא רצה כי הבריה היא האכילה המועטת וכן ואברה מידה: רך ומשוח מלך' רך במלוכה כאילו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני ב' בלו לי מלכותי וזכר צרויה אמם ולא זכר אביה' כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוס עלי ולא עשו ובשאר מקומו' שזוכר אמם ואומר יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדים בזכר אמם לכבוד דוד ויונתן תרגם רך ומשוח מלך הדיוט ומרבי למלכא כלומר עד היום לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט ואילו היום נמשחתי למלך ורבו' ז"ל פירשו רך לשון מלוכה כאמר' לא רכא ולא בר רכא את ואמר מנא תימרא דהאי רכא ליטנא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך: היו בן שאול' כמו לבן שאול או עם בן שאול כתרגו' או שרי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר שרי בן שאול ומנחם פירשו היו כמו שברו וכן כהייתי ונחליתי ור"ל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפיכך לא נשמרו מהם בני הבית בבואם תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו נכנסו ומה שאמר ויברחו הבארותים לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריבה עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בואם ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי' לוקחי חטים לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול ולפי' שפירש מנחם המיתו יהיה פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמר זה על איש בשת אלא על בן אחר שהיה לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכך ברחו גתימה והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג איש בשת למצוא חן בעיני דוד ולשוב לנחלתם בארות וכשבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמ' כלוקחי חטים וכת"י כזבני חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמרו שידברו עמו לקחת חטים ממנו:

כי בם

רלבג

והנה בכה דוד בכי גדול וקונן אל אבנר ולא טעם לחם כל ה היום ההוא לשתי ס סבו' האחת לפי שהיה קשה בעיניו מאד ה הריגת אבנר שהיה שר וגדול בישראל עם היותו בברית עמו והסבה השנית כדי לח שיכירו ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר כי היה זה ממה שירחיקם מאד להמליכו עליהם ר"ל בראותם כי המית שר וגדול כמהו'

והנה

רבינו ישעיה

הרגו לאבנר' כמו את אבנר' ודומה לו רפא נא לה: כנפול לפני בני עולה נפלת' כלומ' שבעול המיתו אותך: להברות את דוד' פי' כמו ואברה מידה' ואותו הוא קל וזהו כבד: ואנכי היום רך' פי' אין בי כח שאוכל להנקם מאנשי' גדולים כאלה שהם קשים ממני אלא השם ינקום מהם: ושני שרי גדודי' היו בן שאול' פירוש לבן שאול וחסר הלמ"ד

כי גם בארות תחשב על בנימן׳ כמו אל בנימן וכן ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ על פתן הסופר כמו אל ומה שאמר כי גם בארות וזה בארות נחשבת בתוך ערי בנימן אף כן מה הוא גם אולי היתה על הגבול והיו חושבים בני אדם כי איננה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימן וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהיה משבט שאול יבאו לו מבלים ביתו וממלכתו ומה שספר גם כן הנה ענין מפיבושת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבשת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפלגש: כחם היום׳ בצהרים׳ את משכב הצהרים׳ ת״י שנת מלכיא כלומר כי מנהג המלכים לישן בצהרים: ויבאו הבית׳ נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבית להכיר את ראשו להביאו לדוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר: ואהרגהו׳ והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערי׳ להרגו כאילו הוא הרגו׳ ומה שאמר ואוחזה בו שאפשר שדוד אחז בו והנער הכהו: אשר לתתי לו בשורה׳ אשר חשב שאתן לו שכר בשורה ות״י דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בבשורתיה: ויתלו על הברכה׳ כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד ביושר לבבו נקם נקמת בית שאול ואף על פי שהיו אויביו: ויבואו כל שבטי ישראל׳ מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי׳ משבט בנימן כי לא היה להם עוד תקוה בבית שאול וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים ושש׳ חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: הננו עצמך ובשרך אנחנו׳ אף על פי שאתה ממשפחת יהודה והננו קרובים לך אנחנו גם כן עצמך כי כולנו בני ישרא׳ אחים אנחנו: אתה

תחשב ג׳ בקריא׳ וסי׳ לכנעני תחשב׳ כי גם בארות׳ צדקה תחשב לו: שמעת ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ בבוא שמעת שאול ויהונתן׳ מי האמין לשמעתינו׳ ושמעות יבהלוהו ממזרח: כחם ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא: והנה ג׳ בקריאה וסי׳ והנה באו תוך הבית׳ והנה אמרות הסיתוך׳ והנה בשבר תלכנה: חברונה

כִּי גַּם־בְּאֵרוֹת תֵּחָשֵׁב עַל־בִּנְיָמִן׃ וַיִּבְרְחוּ הַבְּאֵרֹתִים גִּתָּיְמָה וַיִּהְיוּ־שָׁם גָּרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְלִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל בֵּן נְכֵה רַגְלָיִם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים הָיָה בְּבֹא שְׁמֻעַת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן מִיִּזְרְעֶאל וַתִּשָּׂאֵהוּ אֹמַנְתּוֹ וַתָּנֹס וַיְהִי בְּחָפְזָהּ לָנוּס וַיִּפֹּל וַיִּפָּסֵחַ וּשְׁמוֹ מְפִיבֹשֶׁת׃ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי רֵכָב וּבַעֲנָה וַיָּבֹאוּ כְּחֹם הַיּוֹם אֶל־בֵּית אִישׁ בֹּשֶׁת וְהוּא שֹׁכֵב אֵת מִשְׁכַּב הַצָּהֳרָיִם׃ וְהֵנָּה בָּאוּ עַד־תּוֹךְ הַבַּיִת לֹקְחֵי חִטִּים וַיַּכֻּהוּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וְרֵכָב וּבַעֲנָה אָחִיו נִמְלָטוּ׃ וַיָּבֹאוּ הַבַּיִת וְהוּא־שֹׁכֵב עַל־מִטָּתוֹ בַּחֲדַר מִשְׁכָּבוֹ וַיַּכֻּהוּ וַיְמִתֻהוּ וַיָּסִירוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּקְחוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ וַיָּבִאוּ אֶת־רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל אֹיִבְךָ אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וַיִּתֵּן יְהוָה לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נְקָמוֹת הַיּוֹם הַזֶּה מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעוֹ׃ וַיַּעַן דָּוִד אֶת־רֵכָב וְאֶת־בַּעֲנָה אָחִיו בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי וַיֹּאמֶר לָהֶם חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ כִּי הַמַּגִּיד לִי לֵאמֹר הִנֵּה־מֵת שָׁאוּל וְהוּא־הָיָה כִמְבַשֵּׂר בְּעֵינָיו וָאֹחֲזָה בוֹ וָאֶהְרְגֵהוּ בְּצִקְלָג אֲשֶׁר לְתִתִּי־לוֹ בְּשֹׂרָה׃ אַף כִּי־אֲנָשִׁים רְשָׁעִים הָרְגוּ אֶת־אִישׁ־צַדִּיק בְּבֵיתוֹ עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְעַתָּה הֲלוֹא אֲבַקֵּשׁ אֶת־דָּמוֹ מִיֶּדְכֶם וּבִעַרְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ׃ וַיְצַו דָּוִד אֶת־הַנְּעָרִים וַיַּהַרְגוּם וַיְקַצְּצוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם וַיִּתְלוּ עַל־הַבְּרֵכָה בְּחֶבְרוֹן וְאֵת רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת לָקָחוּ וַיִּקְבְּרוּ בְקֶבֶר־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן׃

ה וַיָּבֹאוּ כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר הִנְנוּ עַצְמְךָ וּבְשָׂרְךָ אֲנָחְנוּ׃

ארי אף בארות מתחשבא על דבית בנימין׃ ועריקו אינש בארות לגיתים והוו תמן דיירין עד יומא הדין׃ וליהונתן בר שאול ברא לקי בתרין ריגלוהי בר חמש שנין הוה כד אתת בסורת שאול ויהונתן מיזרעאל ונטלתיה תורבנתיה ואפכת והות באתבהלותה למערק ונפל וחגר ושמיה מפיבושת׃ ואזלו בני רמון דמבארות רכב ובענה ואתו כמיחם יומא לבית איש בושת והוא שכיב ית שנת מלכיא׃ ואינון אתו עד גו ביתא כזבני חיטין ומחוהי בכסר ירכיה ורכב ובענה אחוהי אישתיזבו׃ ואתו לביתא והוא שכיב על ערסיה באידרון בית משכבי ומחוהי וקטלוהי ואעדיאו ית רישיה ונסיבו ית רישיה ואזלו באורח מישרא כל ליליא׃ ואיתיאו ית ריש איש בושת לות דוד לחברון ואמרו למלכא הא ריש איש בושת בר שאול בעיל דבבך דבעא למיקטלך ועבד יי׳ לריבוני מלכא פורענותא יומא הדין משאול ומזרעיה׃ ואתיב דוד ית רכב וית בענה אחוהי בני רמון דמבארות ואמר להון קיים הוא יי׳ דיפרק ית נפשי מכל עקא׃ ארי דחוי לי למימר הא מית שאול והוא הוה כמבסר בעיני נפשיה ואחדית ביה וקטלתיה בצקלג דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בסורתיה׃ אף ארי גברין רשיעיא קטלו ית גבר זכאי בביתיה על שיוויה וכען הלא אתבע ית דמיה מידכון ואפלי יתכון מן ארעא׃ ופקיד דוד ית עולימיא וקטלינון וקציצו ית ידיהון וית ריגליהון וצלבו על בריכתא בחברון וית ריש איש בושת נסיבו וקברו בקברא דאבנר בחברון׃

ואתו כל שבטיא דישראל לות דוד לחברון ואמרו למימר הא אנא קריבך וביסרך אנחנא׃ אף

רש״י

ויברחו הבארותים׳ כשמת שאול שעזבו בני ישראל הערים שסביבות פלשתי׳ כמו שאמור למעלה אז ברחו הבארותים: וליהונתן בן שאול׳ מונה והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו נהרגו וזה הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ונפסח: נכה רגלים׳ שבור רגלי׳ והנה באו עד תוך הבית עם תגרי׳ לוקחי חטים: לתתי לו בשור׳ אשר דימה לשמחני למען תתי שכר בשורתו: אל

רלב״ג

והנה אחר זה קשרו שני שרי גדודים אשר לבן שאול על איש בשת והרגוהו בביתו על משכבו בהיותו שוכב משכב הצהרי׳ ונכנסו עם אנשי׳ לוקחי חטים שבאו בתוך הבית ונשאו את ראשו לדוד למצוא חן בעיניו והוא נקם את נקמת איש בשת מהם וצוה להרגם ולקצץ ידיהם ורגליהם ותלו אותם על הברכה בחברון ויקבור את ראש איש בשת בקבר אבנר בחברון׳ והנה

ואהרגהו ל׳ קטרתי על אדוני׳

רבינו ישעיה

ויברחו הבארתים גתימה׳ פירוש כשמת שאול ועזבו ישרא׳ הערים אשר סמוכות לפלשתים ברחו הבארתי׳ ויצאו מבארות: וליהונתן בן שאול׳ פירוש מפני שהזכיר בריחת הבארתים הסמיך לו שגם כן יהונתן נפסח כשברחה אמונתו כששמעה מיתת שאול ויהונתן: נכה רגלים׳ פירוש לשון הכאה׳ ששרשו נכה וזהו שם התואר מן הקל על משקל יפה תואר: והנה באו עד תוך הבית לוקחי חטים ויכהו אל החומש׳ כמו עד הנה עזרנו יי׳׳ ובאו שם אנשים שהם לוקחי חטים׳ והיו בעיצה אחת עם רכב ובענה להרגו ונמלטו רכב ובענה אחר שהרגוהו ובאו אל דוד: אשר לתתי לו בשורה׳ פירוש אשר היה בא לבשרני כדי שאתן לו שכר בשורתו׳ ותרגום דהוה מדמי למתן ליה אגר בשורתא:

ט׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י׳: ויאמרו לאמר ג׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר בשלח:

רשי

אל היבוסי · מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמים אחד עור ואחד פסח שרמזו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישם כשלכדו את ירושלם לא לכדו את המצודה כמה שנאמר את היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו יושבי יהודה הורישם · ותניא אמר ר׳ יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין : ויאמר לדוד · מי שאמר : העורים והפסחי׳ · הם הצלמים : כל מכה יבוסי ויגע בצנור · כל דיקטל יבוסאה וישרי למיכבש כרכא : ואת הפסחי׳ · ויכה גם את הפסחים ואת העורי׳ שנואי נפש וגו׳ על כן יאמרו וגו׳ · על אשר אומרי׳ העור והפסח בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא כו׳ לא יבא דוד עד הנה הרי זה מקרא קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי ברשונה יהיה לראש ולשר ודומה לזה לכן כל הורג קין ולא פירש מה יעשה לו אבל משמעו הוא כשמע לשון גערה ונזיפה : ויגע בצנור · לשון גובה המגדל כי שם היו מתונים הצלמים ובימי דוד כבר עברו הדורו׳ שהוזכרו בשבועה : מן

רדק

אתה הייתה מוציא · ה״א כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא וכן ידעתה שחר מקומו : והמבי · חסר אלף בכתוב וכן היורש אבי לך : ויבואו כל זקני ישראל · וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישראל אלא פירוש ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שסמכו ידי א״ש בשת מתי שני׳ ובעבור שאחרו להמליכו אחר מות א״ש בשת חמש שני׳ וכיון שכרת׳ להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ואע״פ שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישרא׳ כי עתה מלך על כל ישרא׳ ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל בדבר יי׳ ביד שמוא׳ לפי שלא היה נתקיים דבר שמואל עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישרא׳ כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ומפני זה לא לחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם : לפני יי׳ · כבר פירש׳ כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישראל או רובם שם שכינה שורה או פירוש לפני יי׳ שאמרו יי׳ יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתים : בחברון מלך על יהודה שבע שנים ושש חדשים · ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם שש חדשי׳ אפי׳ בפרט לפי שלא היתה שנה ש׳ שלימה · ובדרש אין שש חדשים יתירי מה אנן ר׳ יצחק בשם רבי יהודה חסירים היו משלשי׳ ושלש אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים אמר רבי יודן חשבון המרובה בולע את הממועט אמר ר׳ יודן כתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המניין · דבר אחר אותן חדשים

ג׳ מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי׳ הייתה מוציא והמבי · ידעת שחר מקומו · ומתחתה לשכות האלה : היבסי ה׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ וילך המלך ואנשיו · כל מכה יבסי ויגע בצנור · עלה הקם ליי׳ מזבח · וישלח ידו המלאך · כי יעלה דוד להקים מזבח ליי׳ דה״ה : מצדה ד׳ חס׳ו׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ וישב דוד במצדה ·

גַּם־אֶתְמ֣וֹל גַּם־שִׁלְשׁ֗וֹם בִּֽהְי֨וֹת שָׁא֥וּל מֶ֙לֶךְ֙ עָלֵ֔ינוּ אַתָּ֗ה הָיִ֛יתָה מוֹצִ֥יא וְהַמֵּבִ֖י אֶת־יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה לְךָ֗ אַתָּ֨ה תִרְעֶ֤ה אֶת־עַמִּי֙ אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל וְאַתָּ֛ה תִּהְיֶ֥ה לְנָגִ֖יד עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃ וַ֠יָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֤ל אֶל־הַמֶּ֙לֶךְ֙ חֶבְר֔וֹנָה וַיִּכְרֹ֣ת לָהֶם֩ הַמֶּ֨לֶךְ דָּוִ֥ד בְּרִ֛ית בְּחֶבְר֖וֹן לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וַיִּמְשְׁח֧וּ אֶת־דָּוִ֛ד לְמֶ֖לֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃ בֶּן־שְׁלֹשִׁ֥ים שָׁנָ֖ה דָּוִ֣ד בְּמָלְכ֑וֹ אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָ֖ה מָלָֽךְ׃ בְּחֶבְר֗וֹן מָלַ֤ךְ עַל־יְהוּדָה֙ שֶׁ֣בַע שָׁנִ֔ים וְשִׁשָּׁ֖ה חֳדָשִׁ֑ים וּבִירוּשָׁלִַ֣ם מָלַ֗ךְ שְׁלֹשִׁ֤ים וְשָׁלֹשׁ֙ שָׁנָ֔ה עַ֥ל כָּל־יִשְׂרָאֵ֖ל וִיהוּדָֽה׃ וַיֵּ֨לֶךְ הַמֶּ֤לֶךְ וַֽאֲנָשָׁיו֙ יְר֣וּשָׁלִַ֔ם אֶל־הַיְבֻסִ֖י יוֹשֵׁ֣ב הָאָ֑רֶץ וַיֹּ֨אמֶר לְדָוִ֤ד לֵאמֹר֙ לֹא־תָב֣וֹא הֵ֔נָּה כִּ֣י אִם־הֱסִֽירְךָ֗ הַעִוְרִ֤ים וְהַפִּסְחִים֙ לֵאמֹ֔ר לֹא־יָב֥וֹא דָוִ֖ד הֵֽנָּה׃ וַיִּלְכֹּ֣ד דָּוִ֔ד אֵ֖ת מְצֻדַ֣ת צִיּ֑וֹן הִ֖יא עִ֥יר דָּוִֽד׃ וַיֹּ֨אמֶר דָּוִ֜ד בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא כָּל־מַכֵּ֤ה יְבֻסִי֙ וְיִגַּ֣ע בַּצִּנּ֔וֹר וְאֶת־הַפִּסְחִים֙ וְאֶת־הַ֣עִוְרִ֔ים

(מסורה: הייתה · היית ק׳ · והמביא ק׳ · ט״ס מ״ל ויחד חס׳ · ה׳ חס׳ · ל׳ חס׳ בנבא׳)

אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי כַּד הֲוָה שָׁאוּל מַלְכָּא עֲלָנָא אַתְּ הֲוֵיתָא נָפֵיק וְעָלֵיל בְּרֵישׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר יְיָ לָךְ אַתְּ תְּפַרְנֵס יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ תְּהֵי לְמַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן וּגְזַר לְהוֹן מַלְכָּא דָוִד קְיָם בְּחֶבְרוֹן קֳדָם יְיָ וּמְשַׁחוּ יָת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ בַּר תְּלָתִין שְׁנִין דָּוִד כַּד מְלַךְ אַרְבְּעִין שְׁנִין מְלַךְ׃ בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין וְשִׁתָּא יַרְחִין וּבִירוּשְׁלֵם מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלָת שְׁנִין עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ וַאֲזַל מַלְכָּא וְגֻבְרוֹהִי לִירוּשְׁלֵם לְוָת יְבוּסָאָה יָתֵיב אַרְעָא וַאֲמַרוּ לְדָוִד לְמֵימַר לָא תֵעוֹל הַלְכָּא אֱלָהֵן בְּאַעְדִּיוּתָךְ חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא דְּאָמְרִין לָא יֵעוֹל דָּוִד הַלְכָּא׃ וַאֲחַד דָּוִד יָת חַקְרָא דְצִיּוֹן הִיא קַרְתָּא דְדָוִד׃ וַאֲמַר דָּוִד בְּיוֹמָא הַהוּא כָּל דְּקָטֵל יְבוּסָאָה וְיִשְׁרֵי לְמִכְבַּשׁ כַּרְכָּא וְיָת חַטָּאַיָּא וְיָת חַיָּבַיָּא רְחִיקָא

וילכד דוד את מצדת ציון · וחברו דה״ה · סלעי ומצודתי דשמואל :

רדק (המשך)

שברח מפני אבשלום ובשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המניין : וילך המלך ואנשיו · ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישראל היו עתה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קמה מלכותו : כי אם הסירך העורים והפסחים · ת״י אלהן באעדיותך חטאיא וחייביא דאמרין לא יעול דוד הלכא · ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברה׳ כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם לא יהלכו שנאי נפש דוד לפי שנואה מלשמוע ומעבוד ע״ז שנ׳ על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אמר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שנ׳ ויעל יואב וגו׳ ואחר כן קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בכסף זהב בכתב לאחוזת עולם בשש מאות זהב שנאמ׳ ויתן דוד לארונה במקום וגו׳ · ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדל הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנ׳ אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשוה ישראל כשכבשו את ירוש׳ כי עדיין היה נכד אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה והחכם ר׳ אברהם אע״ פירש כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תפיד למלחמתך אפי׳ העורים והפסחי׳ הם ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא יירא אותך למלחמה : ויאמר דוד · עתה ספר איך לכדה שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופירושו במקום החזק וי״ת וישרי למיכבש כרכא : ואת הפסחים ואת העורים · כלומר ויבא גם כן הפסחים והעורים ומכה שזכר עומד במקום שנים :

שנואי

רבינו ישעיה

ויכרו׳ להם דוד ברית בחברון · פירוש יש לומר הם נשבעו לו לעבדו והוא נשבע להם לשפוט אותם ולהנהגם בצדק : וילך המלך אל היבוסי · רצה לתפו׳ העיר ולגרש היבוסי משם ולהכין שם כסא מלכותו : ויאמר לדוד לאמור · פירוש היבוסי אמר לו כולה קול׳ בנסון ו׳ יד : לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים · הסירך כמו הסירך בפת׳ הה״א ונתחלפה התנועה · והעורים והפסחי׳ הם צלמים שכתבו עליהם ה השבוע׳ שעש׳ אברהם ויצח׳ לאבימל׳ וקורא אותם עורים ופסחי׳ על שם עינים להם ולא יראו · רגליהם ולא יהלכו · והיו להם אלהות שהיו אוברים אותם · ויש אומרים אחד עשו אור על שם יצחק דכתי׳ ותכהין עיניו מראות ואחד פסח על שם יעקב דכתיב והוא צולע על ירכו והיו עומדים אלו הצלמים בראש ה המגדל והיו אומרים לו עד שתסיר אלה לא תוכל להכנ׳ בה : וילכד דוד את מצוד׳ ציון · היא היתה עיר דוד שהיתה קריה בנויה וחזקה מכל ירושלם · ואמר דוד ביום ההוא בעת התכוחה : כל מכה יבוסי ויגע בצנור · פירוש בשער הקריה וצנור הוא המגדל שסוגרין בו השער : ואת הפסחים ואת העורים · מקרא קצר הוא ויסיר את הפסחי׳ ואת העורים שהם שנואי נפש דוד :

רלבג

והנה אחר זה נתקבצו כל שבטי ישראל אל דוד בחברון ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון כי שם היתה במה לזבוח שם זבחים כמו שנתבאר בדברי אבשלום · וימשחו את דוד למלך על כל ישראל ואז נעתק דוד מחברון ללכת ירושלם · והנה היה היבוסי יושב בירושלם ולא יכול דוד להוציאם משם בעבור שבועת אברהם לאבימלך שהיתה כתובה בצלמים אשר שם שהם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגלים ולא יהלכו ואפשר שהיו הצלמים ההם בצורת עור ופסח העור להורות על ברית יצחק שבסוף ימיו כהו עיניו מראות והפסח בעבור יעקב שהיה צולע על ירכו ועשו זה להורות שכבר נשלם להם זה הברית עם האבות בכללם ולזאת הסבה אמר היבוסי לדוד לא תבא הנה אם לא הסירות תחלה העורים והפסחים שבהם זכירת זה הברית כאילו יאמר לא יבא דוד הנה כי לא יוכל להסיר אלו הצלמים שבהם זכירת זה הברית · וילכד דוד מהיבוסי את מצודת ציון היא עיר דוד ואמ׳ דוד ביום ההוא כל מי שיכה יבוסי ויגע בצנור והוא המרזב שנשפכים ממנו המים ויחית עם השחתתו את הצנור הפסחים והעורים שהם שנואי נפש דוד מצד שימנעוהו מלבוא אל הבית יהיה לו גמול כך וכך ולא פורש על כן היו אומרים יש שם עור ופסח הנה באמת זה ימנע דוד מלבא אל הבית והנה אפשר השחתתו בזה האופן מזולת הסרת הברית אשר כרתו האבות כי הוא ישחית הבנין אשר בו הציור ובהשחתתו ישחתו הצלמים האלו ואפשר שנאמר בפירוש זה הענין שהוא אפשר שהוא שם מקום אחד אי אפשר שיכנסו בו אם לא יעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיגיעו מקלות של ברזל רבי המשקל תנועה חזקה בדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר נעשו צלמים כאלה בקצת המקומות והנה המלאכת כמו זאת התחבולה אין בה מהקושי למי שיבין בחכמת המשקולות ובהנעת במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחים לפי שמדרך העורים והפסחים שיהיה להם מקל ויהיו נשענים בו והנה ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמים והיו מוציאין המים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכו׳ האיש בצנור בדרך שלא ישפכו המים לאותן הצלמים יקל יותר להשחית אותן הצלמי׳ :

ויסב

רדק

שנואי נפש דוד, לפי שבזוהו בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה, ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו וכמוהו כל הורג קין ובדברי הימים מפרש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש, ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כלומר שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלומר לא היו יכולים לכבשה אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להורגו והיה גבור חיל ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו, ובמדרש אחר כתוב כן מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה וזהו שאמר דוד יהלמני צדיק חסד שמן ראש אל יניא ראשי מה עשה הקב״ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמ׳ ובאלהי אדלג שור: על כן יאמרו, כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורי׳ והפסחי׳ ולזכרון לדורות היאך לכדה דוד: מן המלוא וביתה, מן המלוא ולפנים ומלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקו׳ היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ובואו ומשנו ולפנים בנה ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שאר העיר: הלוך וגדול, שהיה מקור: ויי׳ אלהי צבאות עמו, טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי יי׳ עמו שהוא אדון צבאו׳ מעלה וצבאות מטה: וחרשי אבן קיר, לבנות קיר ות״י ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין וארדיכלין דאומנין בבנין כותלין: וכי נשא, מבנין פיעל הדגוש הקב״ה נשא ממלכתו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מיי׳ היתה לו זה בעבור עמו ישר׳ להיו׳ להם רועה טוב: ויקח דוד עוד פלגשים ונשים, אמרו רבו׳ ז״ל פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם איזו היא אשה ואיזו היא פלגש ר׳ מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אע״פ כן סוגיית התלמוד כר׳ מאיר וקבלו רז״ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה והם י״ב ועוד כהנה והם י״ח וזה הצריכם לומר כי עגלה זו מיכל ובכלל השש שהיו לו בחברון היא והנה מצאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואומר ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם ומצאנו בברחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים ואחת משתי הנשים שלקח בירושלם היתה בת שבע: הילודים, תואר בשקל גבורים וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשים: שמוע, הוא שמעא הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים, ואלישוע הוא אלישמע הנזכר שם ונזכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן נגוה שלא נזכר הנה ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני דוד לפיכך זכרם כלם: לבקש את דוד, להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שנאמר ויעלו כל פלשתים: וירד אל המצודה, מגדל חזק ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלם וכשבא דוד מירושלם אל המצודה היה יורד ומה שאמר האעלה אל פלשתים והם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ונתפשטו עד עמק רפאים ואותו מקום בעל פרצים היה גבוה ממקום המצודה שירד שם דוד בתחלה וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בספר ישעיה כי כהר פרצים יקום יי׳ ועל מלחמה זו אמר ושם במצודה שאל ביי׳ ועלה בבעל פרצים להלחם בפלשתים ושם הכה אותם: פרץ יי׳ את אויבי לפני כפרץ מים, כלומר מיי׳ היתה זאת כי אני במעט עם הכיתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני ות״י תבר יי׳ ית בעלי דבבי קדמי כמה דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שעושין המים בבוא שטף מים שפורצין הגדר: בעל פרצים, ת״י מישר פרצים וכן תרגם בעל גד מישר גד: ויעזבו שם

וביתה ב׳ קמץ הפנימית: המלוא: הפלשתים ח׳ וסי׳ נמסר בהאי סיפרא בחלק א׳ סימן י״ז: פרצים ה׳ וסי׳ ויבא דוד בבעל פרצים ויכם ב׳ בפסוק, כי כהר פרצים יקום, ויעלו בבעל פרצים ב׳ בפסוק דד״ה, וא׳ ופרצים תצאנה דעמוס:

שנאו נפש דוד על־כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל־הבית: וישב דוד במצדה ויקרא־לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן־המלוא וביתה: וילך דוד הלוך וגדול ויהוה אלהי צבאות עמו: וישלח חירם מלך־צר מלאכים אל־דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו־בית לדוד: וידע דוד כי־הכינו יהוה למלך על־ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל: ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם אחרי באו מחברון ויולדו עוד לדוד בנים ובנות: ואלה שמות הילדים לו בירושלם שמוע ושובב ונתן ושלמה: ויבחר ואלישוע ונפג ויפיע: ואלישמע ואלידע ואליפלט: וישמעו פלשתים כי־משחו את־דוד למלך על־ישראל ויעלו כל־פלשתים לבקש את־דוד וישמע דוד וירד אל־המצודה: ופלשתים באו וינטשו בעמק רפאים: וישאל דוד ביהוה לאמר האעלה אל־פלשתים התתנם בידי ויאמר יהוה אל־דוד עלה כי־נתן אתן את־הפלשתים בידך: ויבא דוד בבעל־פרצים ויכם שם דוד ויאמר פרץ יהוה את־איבי לפני כפרץ מים על־כן קרא שם־המקום ההוא בעל פרצים: ויעזבו־שם את־עצביהם

רחיקא נפשא דדוד על כן יימרון חטאיא וחיביא לא יעלון לביתא: ויתיב דוד בחקרא וקרא לה קרתא דדוד ובנא דוד סחור סחור מן מלייתא ולגיו: ואזל דוד אזיל וסגי ומימרא דיי׳ אלהא צבאות בסעדיה: ושלח חירם מלכא דצור אזגדין לות דוד ואעי ארזין ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין וארדיכלין דאומנין בבנין כותלין ובנו ביתא לדוד: וידע דוד ארי אתקניה יי׳ למהוי מלכא על ישראל וארי מנטלא מלכותיה בדיל עמיה ישראל: ונסיב דוד עוד לחינן ונשין מירושלם בתר דאתא מחברון ואתילידו עוד לדוד בנין ובנן: ואילין שמהת דאתילידו ליה בירושלם שמוע ושובב ונתן ושלמה: ויבחר ואלישוע ונפג ויפיע: ואלישמע ואלידע ואליפלט: ושמעו פלשתאי ארי משחו ית דוד למהוי מלכא על ישראל וסליקו כל פלשתאי למבעי ית דוד ושמע דוד ונחת לחקרא: ופלשתאי אתו ואתרטישו במישר גיבריא: ושאיל דוד במימרא דיי׳ למימר האיסק על פלשתאי התמסרינון בידי: ואמר יי׳ לדוד סק ארי ממסר אמסר ית פלשתאי בידך: ואתא דוד במישר פרצים ומחנון תמן דוד ואמר תבר יי׳ ית בעלי דבבי קדמי כתיבור מאן דחסף דמלי מיין על כן קרא שמיה דאתרא ההוא מישר פרצים: ושבקו תמן ית טעותהון

רשי

מן המלוא וביתה, היקף חומה כמוכה וממלאין אותה עפר וגבוה התל באמצעו ומשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב למצודה: וידע דוד, בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי האומות שולחין לו מנחה: וינטשו, ויתפשטו: בעל פרצים, מישר פרצים: כפרץ מים, כמים הפורצים גדודי הספה: ויעזבו

רלבג

ויסב דוד במצודה שלכד ואחשב שחפרו סביבה לחזק העיר ההיא ומלאו החפירה המים כמו שעושין האנשים היום לחזק העיירות שלא יכנסו האנשים בקלות ולזה נקרא המקום ההוא מלוא, והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר״ל שבנה חומה לפני׳ מהמלוא מקפת בכל הבנינים אשר בעיר ההיא כמנהג, וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על כל ישראל וכי נשא הש״י ממלכתו בעבור עמו ישראל ר״ל מאהבתו אותם הנה לקח עוד דוד פילגשים ונשים בירושלם והוליד בנים ובנות ואחשוב שעשה זה שרי שיהיה בהם אחד יהיה ראוי למלוך על זה העם הקדוש ויהיה אוהב לש״י, והנה זכר שכבר אספו פלשתים לבקש דוד ושאל דוד את פני יי׳ ונלחם בהם והכניעם ויקרא שם המקום אשר הכם בו בעל פרצ׳ כדי להזכיר הנס וזכר שכבר עזבו שם עצביהם ושרפום דוד ואנשיו שלא יהנו האנשים בהם כמו שצותה התורה, עוד

רבינו ישעיה

על כן יאמרו עור ופסח לא יבא. פי׳ על אשר הם אומרים אלו שני בלתי׳ העור והפסח לא יבא דוד אל הבית ודומה לו כי על כן באו בצל קורתי שפירושו על אשר וזהו יתקו׳ קצר שלא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי וינע בצנור יהיה לראש ולשר שיהיה כל יתיו שר צבא למלך: ויסב דוד במצודה. שכבר עברה השבועה של אברהם אם תשקר לי ולניני ולנכדי: ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה. פי׳ מלוא יקרא העפר שמשפיכי׳ בצד החומ׳ משפכים ומשוי׳ אותו עד גובה החומה שיהיו נוחים לעלות מן העיר לחומה ועל אותו קבוץ עפר משפכים לחומה בנה מגדלים סביב ודומ׳ לו וימלאום עפר: וינטשו בעמק רפאי׳ בספר יהושע בנחלת יהודה תוכה עמק רפאי׳ בצד ירושלם:

רשי

ויאסף דוד · ואוקידינון דוד וגברוהי · עמק רפאים · אצל ירושלם הוא בספר יהושע: ממול בכאים · מקביל אילניא: את קול צעדה בראשי הבכאים · הם מלאכים הצועדים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך: אז תחרץ · תריס קול מלחמה ואבחת חרב בלע"ז וכן לא יחרץ כלב לשונו: ויוסף עוד דוד לאסוף את כל בחור בישראל שלשים אלף לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף: מבעלי יהודה · היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ובעלה בעלה היא קרית יערים וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערי' ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד מבעלי יהוד' שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו': אשר נקרא שם שם · אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם י"י צבאות עליו: אל עגלה חדשה · טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ולפי שאמר זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכ' כשהביאו מבית עובד הביאו בכתף שנאמר בדברי הימים ויאמ' להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ י"י אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: עם ארון האלהים · הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים: בכל

רדק

ויאסף דוד · ויטרפס וכ"תי ואו קידינון דוד וגברוהי וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד ויטרפו בהם וכמוהו לשון טריפה ותשא הארץ מפניו כמעט ישאני עושני ובדברי רז"ל ויאסף לשון כנ"לה והקשו הפסוקים ואמרו כתי' ויאסף דוד מלמד שנטלן לעצמו וכתי' וישרפו ותרגו כאן קורס שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי ר"ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם פלשתים ופלשתי היה וכשראה מפלת פלשתים בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע"ז אסורה בהנאה וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע"ז הניחו מלשרוף ועל מה שלא נשרף אמר וישאם דוד כי כיון שבטלה גוי מותרת בהנאה: לעלות · בבעל פרצים כמו בתחלה ונטשו גם כן בעמק רפאים: לא תעלה · פי' לא תעלה עליהם מעתה כי לא הגיע עדיין עת הישוע' אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאתה להם ממול בכאים ובשמעך הקול אז תבא עליהם: ממול בכאים · ת"י מקביל אילניא ופירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותים וכמוהו עוברי בעמק הבכא: בשמעך · כתוב בב"ת וקרי בכ"ף והענין אחד: את קול צעדה בראשי הבכאים · השמיעך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכים בראשי האילנות כאילו מלאכים יבאו להכות בפלשתים כמו שאמרו בדבר ברק הלא י"י יצא לפניך וכן אמ' הנה כי אז יצא י"י לפניך: אז תחרץ · תנוע ותתחזק על פלשתי' כמו לא יחרץ כלב לשונו ענין תנועה ופי' צעדה ענין הליכה כמו מטיבי צעד וי"ת כשמעך כמישמעך ית קל ווחתא בריש' אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דיי' לאצלחא קדמך · ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם אמר לו הקב"ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפי' הם קרובים אצלך עד שאתה רואה את ראשי האילנות מנענעי' אז תחרץ דבר חרוץ הוא כמו אם חרוצי ימיו ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מאחריהם אמר ר' ברכיה מפני שכלו מלא הבים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שישראל שרויים בצרה כאילו צרה לפניו שנאמ' עמו אנכי בצרה: מגבע עד בואך גזר · ובדברי הימים מגבעון ועד גזרה ואחד הוא: ויוסף עוד דוד · כמו ויאסוף פרשו אסף וכן ויוחר מן המועד פרשו אחר וכן תוסף רוחם יגועון כמו תאסוף ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספת פרשו יסף כלומ' הוסיף לקבץ עוד וכת"י ואוסיף עוד ופי' עוד כי היו עמו רבים מישראל כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים: מבעלי יהודה · ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל ונזכר בעלתה בדברי הימים ואחד הוא ונקראת ג"כ קרית יערים כמו שאומר בספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערים היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש ובאמרו מבעלי יהודה במ"ם והיה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארו' וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואם נאמר כי המ"ם במקום למ"ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ"ם מורה הרחוק והלמ"ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על הביאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלו' משם את ארון האלהים · אשר נקרא שם · ואח"כ פירש שם י"י צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים: אל עגלה חדשה · כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל וטעם עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון: נוהגים את העגלה חדשה · פירו' היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים העגלה: עם ארון האלהים · דבק הוא עם עגלה חדשה כאלו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים ובאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר בעוזא ואחיו מהגים פיר' היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזא עם הארון וי"מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים · וי"ת וישאהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזהו שאמר פעם שנית וישאהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז: בכל

מסורה

כו וישאהו ד' בקריא' וסימ' וישאוהו במוט בשנים ומן חרמנים · וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה · וחברו דכתריה · וישאהו על הססים דאמציהו דד"ה:

מקרא

וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃ וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים׃ וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים׃ וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃

ו וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃

(גליון: לא ומס׳ יין באתניהון ג׳ · כשמעך ה׳ · ל׳ · ג׳ · לב כס׳ב׳ · ג׳ · ב׳ אלה תולד׳ סס · ל׳ על עגלה ל׳ · ה׳ חס׳ · ג׳ כתי׳ א׳ וכל כתו׳ רכו׳ כמ״א · ה׳ חס׳)

תרגום

וְאוֹקִידִינוּן דָוִד וְגַבְרוֹהִי׃ וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִיסַק וְאִתְרַטִּישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲמַר לָא תִסַּק אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵהַךְ לְהוֹן מִקְּבֵיל אִילָנַיָּא׃ וִיהֵי כְּמִשְׁמְעָךְ יַת קָל צְוָחְתָא בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָּא בְּכֵן תִּתְקַף אֲרֵי בְכֵן נְפַק מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ לְמִקְטַל בְּמַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וַעֲבַד דָּוִד כֵּן כְּמָא דִי פַקְדֵיהּ יְיָ וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי מִגֶּבַע עַד מֵעַלְנָא דְגָזֶר׃

וְאוֹסִיף עוֹד דָּוִד יַת כָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין׃ וְקָם וַאֲזַל דָּוִד וְכָל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ מִקִּירְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה לְאַסָּקָא מִתַּמָּן יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ דְאִתְקְרֵי שְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא עֲלוֹהִי׃ וְאַחִיתוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ בַּעֲגָלְתָא חַדְתָּא וּנְטָלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב מְדַבְּרִין יַת עֲגָלְתָא חַדְתָּא׃ וּנְטָלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא עִם אֲרוֹנָא דַיְיָ וְאַחְיוֹ אָזֵיל קֳדָם אֲרוֹנָא׃

ודוד

רבינו ישעיה

ויאסם דוד ואנשיו: תרג' ואוקידינון כתו ותעל מצת העיר: ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ · תרג' בראשי אילניי' · פירוש כשתשמע קול הצעדה שם תדע כי הם המלאכים שאני שולח לעזרך: ואז תחרץ הוא תזדרז כמו ויד חרוצים תעשיר: ויוסף עוד דוד · ומקרא קצר הוא ויוסף עוד דוד לקבץ וכן תרגם ואוסיף עוד דוד למיכנש: את כל בחור ישראל · המובחר והחשובים בישראל · כדי שיעלו הארון · וזה שאמר עוד מפני שהית קבוץ אחד כשהמליכוהו ובאו אליו כל זקני ישראל ועוד קיבץ עכשיו כל הזקנים להעלות הארון: מבעלי יהודה היא קרית יערים שהיה הארון שם דכתיב ביהושע ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים · כן נדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים · אשר נקרא שם שם י"י צבאות · כפל לשון הוא והרב' ימצאו כמוהו: עם ארון האלהים · מקרא קצר הוא ובאו עם ארון האלהים: ואחיו · שם איש הוא

רלבג

עוד זכר שאחר זה הוסיפו עוד פלשתים לעלות להלחם עם דוד ושאל דוד את פי י"י אם יעלה עליהם להלחם בהם ובאהו המענ' שלא יעלה עליהם אם לא בתחבולו' באופן שלא ירגישו בבאו ולזה אמר שיסוב אל אחריהם בדרך שיבא להם ממול בכאים הם מורי"ש בלע"ז והם אילנות רבי הענפים והעלים ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם וגם שם ימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמעו בהם כמו קול צעדי המתנועעים כי זה יהיה סבה שיחשבו פלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים ולא יהיו נשמרים מתנו כלל ולזה צוהו השם שיתנועע אז במהירות ויפול עליהם כי בזה האופן מן התחבולה ינצחם והנה לפי מה שאחשוב בזה זה השי' לפי שנגלה לו כי היה ראוי שינצחו הפלשתים אז את דוד לפי המערכת לולי זאת התחבולה ואע"פ שהיה השי' יכול לנצח על דרך המופת הפלשתי' הנה לא יעשה השי' המופתים כי אם במקומו' ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות · עוד זכר שכבר התעורר דוד להעלות ארון האלהים מבית אבינדב אשר בגבעה וירכיבוהו על עגלה חדשה ובזה שגגו כי כבר נזכר בתורה שאין ראוי לשאת את ארון האלהים כי אם בכתף אמר על בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו גם שגג עוד עזא כי הוא לא היה לוי ולא היה לו רשות לאחוז בארון האלהים גם ללוים לא הותר זה אבל ישאו במוטות ולזה פרץ השם פרץ בעזא כמו שמתבאר בספר דברי הימים קצת ביאור אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ י"י בנו וגו' והנה ירא דוד מפני זה להביא אליו ארון האלהים מגדל יתרון קדושתו כי אולי לא יוכל להשמר מן השגגה בשמירתו בקדושה וכאשר נתבאר לו שברך י"י את בית עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים שישב בביתו שלשה חדשים אז הביא דוד את ארון האלהים אל עיר דוד על יד הלויים כמשפט: והנה

בכל עצי ברושים׳ אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש ובכלל תהלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכינורות ובנבלים׳ וי״ת ובכינורות מספנת ורבות כמוה או יהיה בכל עצי ברושים בכלל כלים אחרים לבד הנזכרים: ובמנענעים׳ הוא כלי נגון יניע אדם גופו בנגנו בו או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון וי״ת ובירביעין והם לוחות דקות ינגנו בהם ובדברי רבותינו זכרונם לברכה רביעית של אלוית פי׳ לוחות של מקוננות כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקוננו: ובצלצלים׳ כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול: גרן נכון׳ ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו׳ ואפשר כי שמו גורן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עזא מן ירדאו עיניו כידו ורבותינו ז״ל אמרו ב׳ נחלה כידון ולבסוף נכון כלומ׳ עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ יי׳ בעוזה נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לוים בכתף כמו שאומר בדברי הי׳ וגם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו כהוגן שנשאוהו הלוים בכתפי׳ ובמוטות: וישלח עוזה׳ פי׳ וישלח ידו: כי שמטו הבקר׳ שמטו פועל עומד כאילו נשמטו הבקר כלומר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלויים היה ראוי להיות נשא ולדעת יונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי תוריא פי׳ שמטוהו והורידו ותרגו׳ ודחה ידו ותתמריג ידיה ואע״פ שבא הארון משדה פלשתים בזה הענין ולא שמטו הבקר פלשתי׳ לא היו יודעי׳ מנהג משא הארון ונוגו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול אבל ישראל שהיו יודעי משא הארון כמו שכתוב בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקב״ה קדושת הארון בשני פנים בשמיטת הבקר ובמות עוזא והענין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה האל כי לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת את הארון בכתף להראו׳ כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן

על עיר ד׳ וסי׳ ולא אבה דוד להסיר דשמואל׳ והמטרתי על עיר אחת כ׳ בו׳ שבעים שבעים נחתך על עמך: ויטהו ג׳ וסי׳ ויטהו יואב אל השער׳ ולא אבה דוד: וחברו דד״ה׳ סימן שמואל על עיר דוד ויטהו דוד בית׳ ד״ח אל עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדום: ברך י״ב וסי׳ נמסר בסוף איוב:

וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֱלִים: וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר: וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים: וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה: וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן יְהוָה: וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי: וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־בֵּיתוֹ: וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה: וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא: וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד:

וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׁבְּחִין קֳדָם יְיָ בְּכָל אָעֵי בְרוֹן וּבְכִינָרִין וּבְנִבְלִין וּבְתוּפִּין וּבְרְבִיעִין וּבְצֶלְצְלִין: וַאֲתוֹ עַד אֲתַר מְתָקַן וְאוֹשִׁיט עֻזָּה יְדֵיהּ בַּאֲרוֹנָא דַיְיָ וַאֲחַד בֵּיהּ אֲרֵי מַרְגוּהִי תוֹרַיָא: וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּעֻזָּה וּמְחָהִי תַמָּן מֵימְרָא דַיְיָ עַל דְּאִשְׁתְּלִי וּמִית תַּמָּן עִם אֲרוֹנָא דַיְיָ: וּתְקֵיף לְדָוִד עַל דִּתְרַע יְיָ תִּרְעָתָא בְּעֻזָּה וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא אַתְרָא דְּמִית בֵּיהּ עֻזָּה עַד יוֹמָא הָדֵין: וּדְחִיל דָּוִד מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲמַר אֵיכְדֵין יֵעוֹל לְוָתִי אֲרוֹנָא דַיְיָ: וְלָא אָבָא דָוִד לְאַפְנָאָה לְוָתֵיהּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ לְקַרְתָּא דְדָוִד וְאַפְנְיֵהּ דָּוִד לְבֵית עוֹבֵד אֱדוֹם גִּיתָאָה: וִיתֵיב אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּבֵית עוֹבֵד אֱדוֹם גִּיתָאָה תְּלָתָא יַרְחִין וּבָרֵיךְ יְיָ יָת עוֹבֵד אֱדוֹם וְיָת כָּל בֵּיתֵיהּ: וְאִתְחֲוָא לְמַלְכָּא דָוִד לְמֵימַר בָּרֵיךְ יְיָ יָת בֵּית עוֹבֵד אֱדוֹם וְיָת כָּל דִּילֵיהּ בְּדִיל אֲרוֹנָא דַיְיָ וַאֲזַל דָּוִד וְאַסֵּיק יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ מִבֵּית עוֹבֵד אֱדוֹם לְקַרְתָּא דְדָוִד בְּחֶדְוָא: וַהֲוָה כַּד נְטָלוּ נָטְלֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ שִׁיתָא זוּגִין וּנְכֵיס תּוֹר וּפַטִּים: וְדָוִד מְשַׁבַּח בְּכָל תְּקוֹף קֳדָם יְיָ וְדָוִד אֲסִיר כַּרְדוּט דְּבוּץ:

ל״ב בקרי׳ מכהון בס׳

כל אדום דעובד אדום חס׳ במ״א מ׳

אף

רשי

בכל עצי ברושים׳ שמתקנין מהם כלי זמר: כי שמטו הבקר׳ כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תירגם יונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בגרזנא: על השל׳ על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן: עובד אדום׳ לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה: ויברך יי׳ וגו׳ אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנ׳ ופעולתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום: מכרכר׳ מרקד: אפוד בד׳ מעיל בוץ פורצייכט בלע״ז ויונתן תירגם כרדוט וכן תירגם יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין: ואספר

רבינו ישעיה

בכל עצי ברושים׳ שעשו מהם כלי שיר: ובמנענעים׳ מיני כלי שיר הם: על השל׳ על השגגה שסגג לשלוח יד בארון ולא שם לבו שהארון יושב את הכרובים בלי מנהיג בשבת: מפלשתים׳ והבקר ששמטו מפני שעשה דוד עצמו שלא כשור׳ שכתוב בכתף ישאו ואחרי כך כשהעלהו מבית עובד אדום העלהו בכתף כמו שמפורש בדברי הימים: ויחנ שם עם ארון האלהים׳ בירום בעמדו עם הארון: ויהי כי צעדו נושאי ארון יי׳ אילו הלוי׳ שהיו נושאי׳ אותו בכתף׳ ויזבח שור ומריא׳ פי׳ הוא בוסלו בלע״ז: מכרכר בכל עוז׳ פירוש מזמר בכל מיני זמר בכל כחו׳ ותרגו׳ משבח בכל תקוף: ודוד חגור אפוד בד פירו׳ לא היה לובש כדרך המלכים אלא אפוד בד כאשר הכהנים המשרתים לפני הארון:

שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגלה ועוד כי בעגלה באו משדה פלשתים ובזה שגה: על השל׳ על השגגה תרגו׳ שגגה שלו וכת״י על דאישתלי ועזא שגה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל ומה שאמר למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פירו׳ לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שהיה שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז״ל דרשו בו פי חטא עזא באחוז בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא ואמרו על דבר זה נענש עזא ואמר הקב״ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן ונושאיו נושא פירשנו׳ בספר יהושע: על עיר דוד׳ כמו אל עיר וכן ויתפלל על יי׳ ועיר דוד היא ציון: בית עובד אדום הגתי׳ לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערים ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ועוזיהו בכינורות וקראו גתי לפי שהתגורר בגת: ואת כל ביתו׳ בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבנים ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו ורבו׳ ז״ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד ושמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתי׳ ששים ושנים לעובד והיא ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד הם ששים ושנים עם שמנה קבנים: נושאי ארון יי׳׳ הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם: ששה צעדים ויזבח שור ומריא׳ ובדברי הימים כתוב ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית יי׳ ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עזרם בנשיאת הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עזא וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו שנושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארו׳ וזבחו זבחים ורז״ל דרשו טעם בעזור מכאן שהארון נושא את עצמו כלומר כיון שנשאוהו בכתפים במוטות ולא הרגישו בו כאילו אין משא בכתפים ידעו כי אלהים עזרם במשא בכתפים הארון ומה שאמר הנה שור ומריא ושם אומר שבעה פרים ושבעה אילים והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח שור ומריא ושם אומר ויזבחו כלומר הלויים זבחו שבעה פרים ושבעה אילים כנגד שבעה צעדי׳ בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו וי״ת צעדים דרבן׳ ורז״ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אלים ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדריהם של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים ופיר׳ ומריא כתרגומו ופטים: מכרכר בכל עוז׳ מרקד בכל כחו וכוונתו וי״ת משבח: אפוד בד׳ חגור באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר הכתוב שמנים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מעיל בוץ במעיל בוץ והוא המעיל והוא האפוד וכת״י אותו בלשון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה:

מפזז

רלבג

והנה מרוב השמחה היה דוד מרקד ומפזז לפני יי׳ כאילו לא היה מלך ולזה בזתהו בלבה מיכל בת שאול והנה לתת תודה לשם ית׳ הקריב דוד כמה קרבנו׳ אז בהוליך הלוים ארון ברית יי׳ ובסוף הענין כבא ארון יי׳ למקומו אשר הכין לו דוד העלה עולות ושלמים לכבוד השם ית׳ לפי מה שאפשר ואחר זה ברך דוד את העם בשם יי׳ צבאות ונתן לכל אחד מנה יפה לאכול ולשתות והנה אשפר אחד הרצון בו לפי מה שבארו ז״ל אחד מששה בשר ולפי הפשט כראה שהיתה מנה יפה נהוגה לתת לאיש אחד בסעודו׳ הגדולו׳ ועניינו מענין שפרה עלי והאלף מוסף ר״ל שהיתה המנה הזאת בתכלי׳ היופי לפי המנו׳ הנהוגות לתת כמו שו המנות הגדולות ה הנהוגו׳ לתת לאורחים הבאים אצלם, והנה מיכל בת שאול דברה שלא כהוגן אל המלך ונתבאר מדברי דוד שמה שעשה עשה כ כהוגן לכבוד השם ית׳ והמשיך בדבריו מה שהכחיב לבה בו כי זה הגמול היה ראוי לה על מה שהשיחה דברים כנגד דוד ר״ל מה שאמר שבחר השי׳ בו מאביה ומכל בית אביה והיה מפרי ד דבריה שאמר לה דוד וכללה עם האמהות ולזה אמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכבר אמ׳ והודה שכבר רמז בזה המאמר ש מיכל מה שאמר אחר זה ו ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה כאילו יאמ׳ שזה המאמר היה סבה ל להמנע ממנ׳ פרי בטן שלא אהב אותה דוד באופן שהיה אוהב א אותה קודם זה, וכבר

רדק

מפזז ומכרכר: מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם בעניינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הריקוד ות״י מרקד ומשבח ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק: ותבז לו בלבה, כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך לה.נהג כמנהג הדיוט אפי׳ לפני הארון ואח״כ כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגו׳: אשר נטה לו דוד, ידיעה נטה לו מלמעלה אף על פי שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקד׳ אף על פי שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פי גד הנבי׳ בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים אז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו ש שהיה מקדם וגם עת שהי׳ אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושני הלוחות וכל כלי הקד׳ תחת היריעה היו הכנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות ג״כ תחת היריע׳ או זה הארו׳ שהיו בו לוחו׳ השלמו׳ והו׳ הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמ׳ פלשתים שנלקח הארון זה הארון הוא ש שהכניסו לבית עולמים לתוך ה הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחות השלמות או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר לוחות ושברי לוחות מונחין ב בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא ה הארון לירושלם שאל לנתן ה הנביא אם יבנה בית ליי׳ ונתן אמ׳ לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית: חלת לחם, ובדברי הימים ככר לחם והככר גדול מהחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשוים כתכונת החלות: ואשפר אחד, חלת אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או ה הצאן לחלקים ידועים ונתן לכל

נשקפה ד׳ בקריאה וסי׳ בעד החלון נשקפה ותיבב, ומיכל בת שאול נשקפה, וחברו דד״ה, כי רעה נשקפה מצפון, וא׳ ונשקפה על פני הישימון: על עם ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבא על ליש על עם שקט ובטח, כי אתה תמלכתני על עם רב דד״ה, ויקראו בקול גדול דד״ה, כי חרפו ויגדילו על עם יי׳ צבאות, ארי נוהם ודוב

טו ודוד וכל־בית ישראל מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול שופר: טז והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת־שאול נשקפה בעד החלון ותרא את־המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו בלבה: יז ויבאו את־ארון יהוה ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה־לו דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה ושלמים: יח ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה צבאות: יט ויחלק לכל־העם לכל־המון ישראל למאיש ועד־אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו: כ וישב דוד לברך את־ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים: כא ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה: כב ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה: כג ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה:

ודוד וכל בית ישראל מסקין ית ארונא דיי ביבבא ובקל שופרא: והוה ארונא דייאתא לקרתא דדוד ומיכל בת שאול איסתכיאת מן חרכא וחזת ית מלכא דוד מרקד ומשבח קדם יי ובסרת עלוהי בלבה: ואיתיאו ית ארונא דיי ואקימו יתיה באתריה בגו משכנא די פרס ליה דוד ואסיק דוד עלוון קדם יי ונכסת קודשין: ושיצי דוד מלאסקא עלתא ונכסת קודשיא ובריך ית עמא בשמא דיי צבאות: ופליג לכל עמא לכל המונא דישראל מגבר ועד אתתא לגבר גריצתא דלחים חדא ופלוג חד ומנתא חדא ואזל כל עמא גבר לביתיה: ותב דוד לברכא ית אנש ביתיה ונפקת מיכל בת שאול לקדמות דוד ואמרת מה אתיקר יומא דין מלכא דישראל דאתגלי יומא דין לעיני אמהת עבדוהי כמא דמתגלי חד מן סריקיא: ואמר דוד למיכל קדם יי די אתרעי בי מאבוך ומכל ביתיה לפקדא יתי למהוי מלכא על עמא דיי על ישראל ואשבחית קדם יי: ואעירנא עוד מדא ואהי מכיך בעיני נפשי מבבין ועם אמהתא דיאת אמרת בעיניהון איהי יקיר: ולמיכל בת שאול לא הוה לה ולד עד יום מותה:

והוה

שוקק, וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו׳ על עם כמ״נ אל עם וסי׳ השלח בים צירים, פרשתי ידי כל היום, ויתהלכו מגוי אל גוי:

רבינו ישעיה

מפזז ומכרכר׳ תרגומו מרקד ומשבח: ואשפר אחת ואשישה אחת׳ פירוש אשפר הוא חתיכת בשר ודרשו חכמים אחד מששה בשר׳ ואשישה הוא כלי של יין כדכתיב אשישי ענבים׳ מאוכבי באשישות: ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני׳ פירוש יותר מזה שהקלתי בעצמי אני נקל ושפל בעיני לפני הבורא כי אין לי לעמוד לפניו בגאוה ובכבוד כי אם בענוה ושפלות: לא היה לה ולד׳ מודיעך הכתוב שמפני זה העון לא זכתה להוליד בנים:

רשי

ואשפר, אחד מששה בפר אשישה אחת א גרבא דחמר׳: אחד הריקים, חד מן סריקיא: ונקלותי עוד, לפניו יותר מזאת ש שהקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה, אינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת לא היה לה ולד, מאותו היום והלאה:

אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי׳ רבותינו ז״ל אשישה גרבא דחמרא אבל אשפר פי׳ מלה מורכבת משמות שלש ואמרו אחד מששה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית ות״י פלג חד כלומ׳ חלק אחד ותרגם אשישה מנתא: לברך את ביתו, לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן כי תמצא איש לא תברכנו: מה נכבד היום, נפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הרקים וההדיוטים: לעיני אמהות עבדיו, אין צריך לומר לפני נשי עבדיך אלא אפילו לעיני אמהות עבדיך כתבזית היום: כהגלות נגלות, שניהם מקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים כשאול נשאל דוד והאחד חסר נ״ון כפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק, ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה מעולם חלילה להם אם נראה לאחד מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון הוו מכוסין ממך מה אמר לה דוד לפני יי׳ אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת אם ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת מן האמהות ות״י כמה דחליץ ומתגלי דומה כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש: לפני יי׳, מה שרקדתי וכרכרתי לפני יי׳ עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו: ושחקתי לפני יי׳, אלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשית אעשה ואשחק לפניו וזהו שאמר ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמח׳ והרקידה שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל: והייתי שפל בעיני, לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד: עמם אכבדה, בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד האל אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך: לא היה לה ולד, למדינחאי כתיב ולד בוי״ו וקרי ילד ביו״ד ולמערבאי כתיב ילד ביו״ד וקרי בוי״ו ולד ופי׳ רז״ל מהיום ההוא ואילך לא היה לה לעונש מה שאמר׳ אבל לפני היום הזה היה לה כמו שאמר יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל: עד יום מותה, בחולם ובעת מותה בטורך פירוש עד כמו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך: ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלשה נשים מתו חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול: כי

רדק

כי ישב המלך בביתו, שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר וי״י הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו׳ והיה המקום אשר יבחר וגו׳ לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך

ויאמר המלך אל נתן הנביא כ כלומר שישאל את פי י״י על בניין הבית ובאיזה מקום יבנה ואע״פ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באו׳ עליו אויביו וכיון שהצליחו הא׳ ונצח כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה לישראל כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון נלחם בטענה:

בבית ארזים, בבית מקורה בעצי ארזי׳ וכ״תי בביתא די מטלל בכיורי ארזיא: יושב בתוך היריעה, לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על ה המזבח ועל הארון האחר ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריע׳ וזכר הארון לפי שהוא נטה לו היריעה ועוד שהיא עיקר הכל ו ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בניתי בית ארזים ולארון י״י כטיתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי י״י עמו והיה נולך הנין וכשר חשב כי הוא יבנה הבית שעתיד להבנות וזה כי הנביא אינו יודע על אדם אחד אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמ׳ עליו כל אשר ידבר באיבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא: ויהי בלילה ההוא, אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנ׳ באהרן במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמ׳ ביעקב במראות הלילה,

ודרש למה בלילה ההוא אר״ סימון אמר הקב״ה לנתן האיש הזה נדרן הוא כענין שנא׳ אשר נשבע לי״י נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו׳ שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד ם שאבנה בית י״י מהר אמור לו לא אתה תבנה הבית: את אחד שבטי ישראל, שופטי ישראל ומלכים כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל:

מן הנוה, נדרות צאן נקרא נוה כמו שנאמר נות כרות רועי ונדרות צאן וכ״תי מן דירא כמו שנאמר במשנה הכונס צאן לדיר: כשם הגדולי׳, המלכים הגדולי׳ כמו שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות ורז״ל דרשו זה האומרי׳ מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם: ושמתי מקום, והרי כבר נתן להם מקום ובארץ ישראל היו אא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלומר מה שנטעתי אות׳ בארץ יהיו נטועין בה שלא יגלו ממנ׳ כמו שאו׳ לעתיד ונטעתי׳ על אדמתם כמו שהנטע קיים בארץ במקומו וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלומר במקומו כמו שבו איש תחתיו: ולא ירגז עוד, שלא יגלה ממקומו כמו שת״י ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסדות השמים ירגזו: לענותו, ובדברי הימי׳ לכלותו והענין אחד ובדברי רז״ל כתוב לענותו וכתוב לכלותו בתחילה לענותו ולבסוף לכלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמ׳ בדרש אר׳ שמואל בר׳ יצחק משיבנה בית המקדש יתנו יסודות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישר׳ ונטעתיו וגו׳ ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אות׳ אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונם חטאתם: כאשר בראשונה, טרם שהקמותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך: כי

אנכי יושב ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ אשר אנכי יושב בקרבו, אשר אנכי יושב בארצו, אנכי יושב בביתהארזים, וחברו דד״ה, ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב: למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימן י״ט: בשם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית וביהושע סימן י״ט: לענותו ג׳ מלאים וסי׳ ואסרנוהו לענותו, ותחל לענותו, ולא יוסיפו בני עולה דשמואל:

א ויהי כי ישב המלך בביתו ויהוה הניח לו מסביב מכל איביו: ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה: ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך: ויהי בלילה ההוא ויהי דבר יהוה אל נתן לאמר: ה לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר יהוה האתה תבנה לי בית לשבתי: כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים: ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל: ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איבך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ: ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה: ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל

(ה׳ מ״ל בפי׳ · ג׳ · ל׳ · ו׳ רפי׳ · ג׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ · ל׳ · צ׳ · כ״ה כתיין · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ מ״ל · ל׳)

והוה כד יתיב מלכא בביתיה ויי אניח ליה מסחור סחור מכל בעלי דבבוהי: ואמר מלכא לנתן נביא חזי כען די אנא יתיב בביתא די מטלל בכיורי ארזיא וארונא דיי שרי במשכנא בגו יריעתא: ואמר נתן למלכא כל די בלבך איזיל עביד ארי מימרא דיי בסעדך: והוה בליליא ההוא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לות נתן למימר: איזיל ותימר לעבדי לדוד כדנן אמר יי האת תיבני קדמי ביתא לאשראה שכינתי בה: ארי לא אשריתי שכינתי בביתא מיומא די אסיקית ית בני ישראל ממצרים ועד יומא הדין והויתי משרי שכנתי במשכנין וביריען: בכל אתר די הליכית בכל בני ישראל הפתגם מלילית עם חד שבטיא דישראל די פקידית לפרנסא ית עמי ית ישראל למימר למה לא בניתון קדמי ביתא די מטלל בכיורי ארזיא: וכען כדנן תימר לעבדי לדוד כדנן אמר יי צבאות אנא דברתך מן דירא מבתר ענא למיהוי מלכא על עמי על ישראל: והוה מימרי בסעדך בכל אתר די הליכתא ושיציתי ית כל בעלי דבבך מן קדמך ועבדית לך שום רב כשום רברביא די בארעא: ואשוי אתר מתקן לעמי ישראל ואקימינון וישרון באתרהון ולא יזועון עוד ולא יוספון בני רשיעא לעניותהון כדבקדמיתא: ולמן יומא די פקידית נגידין על עמי ישראל

רשי

וי״י הניח לו, אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויביכם וגו׳ מה כתוב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו׳ מעתה עלינו לבנות בית הבחירה: ויהי בלילה ההוא, אמר ר׳ חנינא בר פפא אמר לו הקב״ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית ר׳ סימון אומר האדם הזה שאני משלחך א אצלו נדרן הו׳ כענין שנאמר אשר נשבע לי״י נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעש׳ כך ונמצאתי מפסידו: באהל ובמשכן, משכן שילה לא היתה בו ת תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעו׳ מלמעלן: הדבר דברתי, לשון תמיהה הוא לכך הוא נקוד ה״א חטף פתח והד״לת רפי: מן הנוה, דיר הרועים כמו נות כרות רועים: כשם הגדולי׳, זהו שאומרי׳ מגן דוד: ואכריתה את כל א אויביך, ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה ושמתי מקום עוד אני חפץ ל להשקיט שיהא שקט ושלו את עמי בימי בנך: ולמן היום אשר צויתי, מחובר על העליון ולא יוסיפו ל לענותו כאש׳ בראשונה קודם השופטי׳ וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן: והניחותי

רבינו ישעיה

באהל ובמשכן · פירוש משכן ערא׳ שאינו קבוע: מן הנוה · פירוש דיר הרועים כמו נות כרות רועים: כשם הגדו׳ ליש · פי׳ כשם המלכי׳ הגדולי׳ כך שאתה גדול בעולם: ולמן היום אשר צויתי שופטים · הו״ו יתר והוא מחובר למקרא שלמעלה שלא יוסיפו בני עולה לענותו כמו שעש׳: מן היום אשר צויתי שופטי׳ שבין שופט לשופט היו מענים אותם:

רלבג

וכבר התעורר דוד ל לבנות בית לי״י יהיה בו ארון האלהים ונועץ בזה עם נתן הנביא ו ועננהו בכללות שיעשה כל אשר בלבבו כי י״י עמו, ואחר זה באהו דבר י״י על יד נתן הנבי׳ שאין ראוי לבנו׳ לו בית לש״י כי מן היום אשר העלה בני ישר׳ מארץ מצרים התהלך ה הארון באהל ובמשכן ולא שאל הש״י לאמר לאחד מן הרועים והשופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו הש״י מאחרי הצאן להיות נגיד על בית ישר׳ והיה עמו בכל אשר הלך וכרת שונאיו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלחתו ורוב עמידת מלכותו ושם על ידו מקום מנוחה לישראל ולא צרו לישראל שונאיהם כמו שעשו בראשונה ובימי השופטי׳ והניח לו הש״י מכל אויביו והגיד לו י״י כי בית יעשה לו קיים בדרך שתהיה לו המלוכה כל מה שתתמיד מלוכה ובהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה נבנה בית המקדש על ידו אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבננו והוא שלמה וכבר נתבאר בספ׳ דברי הימים שהסבה שלא הסכים הש״י שיבנה דוד בית המקדש הוא מפני ששפך דמים הרבה, וזכר

(יסיפו ב׳ כתיב מן ... לראשונה)

והניחותי לך: יותר ויותר עד שינוח מכל אויביך והגיד לך יי' היום על ידי כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית מלכות והוא יבנה הבית: בשבט אנשים, זה הדד ורזון בן אלידע: ובנגעי בני אדם, זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו ה[...] הרוחות מתייחמות ו[...] ויולדות הימנו: וישב שם לפני יי', לפני הארון: עד הלום, שהמלכתני: גם אל בית עבדך, להמליך את בני א[...] אחרי: וזאת תורת האדם, בתמיה ראוי להתגבר כן לבשר ודם, ד"א עשית לו כמו שעשית לאדם הראשון שהראית לו דורות העתידי' לצאת ממנו: מה יוסיף עוד לדבר אליך, מה אשאל עוד: ואתה ידעת את עבדך, נתת לי כל צרכי כמו יודע צריך נפש בהמתו: בעבור דברך, להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני: וכלבך, רצונך הוא ולא שאני כדי: להודיע את עבדך, הבשורה שבישרתני: אשר

כי בית יעשה לך יי', בית מלכות וכת' אחרי בית מלכו יקיים לך יי': כי ימלאו: אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקיים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשים שנה היה במלכו ו[...] וארבעים שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו ש[...] שכתבנו בפסוק או יומו יבא ונות[...], ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים: אשר יצא ממעיך, מכאן שאבשלום ואדניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אמר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי או אמר לו בפירוש על ידי נתן הנביא ואף על פי שלא נאמר בנבואת נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימי' הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספ' דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמ' ויהי דבר יי' עלי לאמר וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן אל ישראל בימיו: בשבט אנשים ובנגעי בני אדם, כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ויגעו אותם בשבט מוסר לא ל[...] להמיתם כמו שאמר כי תכנו ב[...] בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעוותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי ממנו כמו שעשיתי לשאול ש[...] שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמ' לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם ורבותינו ז"ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר ויקם יי' שטן לשלמה וגו' ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופיר' בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק"ל שנה שפירש מאשתו: ונאמן ביתך, כפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן: וכ"תי וקיים ביתך: לפניך, כמו שהוא לפניך היום כסאך נכון כן יהיה עד עולם: וישב לפני יי', לפני הארון ומכאן סמכו רבותינו ז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ומהם אמרו כי אף למלכי בית דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שנ' שרפים עומדים ממעל לו וכתי' וכל צבא השמים עומדים עליו וכתיב בין העומדים האלה למעלה אין ישיבה ודוד יושב ומהו וישב לפני יי' מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמרו שישב עצמו בתפילה: מי אנכי, שהייתי ראוי למלוכה: ומי ביתי, בית אבי או אמר ביתי על בניו כלומר מי בבני שיהיה ראוי למלוכה: עד הלום, עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחרי, ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנאמר הבא עוד הלום איש ויאמר יי' הנה הוא נחבא אל הכלים: ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק, שהייתי רחוק ונתקרבתי: ותקטן עוד זאת, המלכות שנתת לי ולא די בה אלא שדברת לתת המלכו' לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק וי"ת למרחוק לעלמא דאתי: וזאת תורת האדם, תכונת האדם כלומר זאת שדברת עלי תכונת האדם הגדול הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי, וכן בדברי הימים וראיתני כתור האדם המעלה וי"ת ודא חזוא לבני אנשא, ובדרש כתור האדם המעלה שבנביאים ואיזהו זה משה רבי' שנ' ומשה עלה אל האלהים משה משובח שבנביאים ודוד משובח שבמלכים אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישראל את הנהרות שנ' בהכותו את ארם נהרים וגו' ומשה נתן לישראל חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישראל ה' ספרים שבתלים: ואתה ידעת את עבדך, אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואת זה ידעת וי"ת ואת עבדת בעות עבדך פירוש ידעת כמו מה אדם ותדעהו: בעבור דברך וכלבך, בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני ולבך וברצונך עשית כי איני ראוי לכך אלא שאתה רצית בי, ויתכן לפרש גם כן בעבור דברך ורצונך ויהיה כפל דבר לחזק: את כל הגדולה, כתוב בו"ו עם הדגש וחביריו כתבנו בספר מכלל ובחלק הדקדוק: להודיע את עבדך, כלומר רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי: על כן גדלת יי' אלהים, על כן שאין משיג דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהים זולתך: בכל אשר שמענו באזנינו, ובכל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך וי"ת בכל די שמענא אמרין קדמנא כלומר מה ששמענו אומרים הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

וככל ה' בקריאה וסימ' ככל חקתיו וככל משפטיו, ככל הדברים האלה וככל החזיון, וככל החזיון הזה דה"' כי התעיתם בנפשתיכם, ובכלך כחי הכינותי לבית אלהי: מי אנכי ג' בקריאה וסים' מי אנכי כי אלך אל פרעה, כי הביאתני עד הלם, מי אנכי ומי חיי:

וַהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה: כִּי ׀ יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ: הוּא יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם: אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי אָדָם: וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ: וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם: כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד:

וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי יְהוִה וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם: וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יְהוִה וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי יְהוִה: וּמַה־יּוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְדַבֵּר אֵלֶיךָ וְאַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ אֲדֹנָי יְהוִה: בַּעֲבוּר דְּבָרְךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהוֹדִיעַ אֶת־עַבְדֶּךָ: עַל־כֵּן גָּדַלְתָּ יְהוִה אֱלֹהִים כִּי־אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ:

וַאֲנִחֵית לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְחַוֵּי לָךְ יְיָ אֲרֵי בֵּית מַלְכוּ יְקַיֵּם לָךְ יְיָ: אֲרֵי יִשְׁלְמוּן יוֹמָךְ וְתִשְׁכּוֹב עִם אֲבָהָתָךְ וְאָקִים יַת בְּרָךְ בַּתְרָךְ דִּי תוֹלִיד וְאַתְקֵין יַת מַלְכוּתֵיהּ: הוּא יִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי וְאַתְקֵין יַת כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד עָלְמָא: אֲנָא אֱהֵי לֵיהּ כְּאַב וְהוּא יְהֵי לִי דָּמֵי כְּבַר דִּי אָב יְרַחֵם וּבְאַלְקָיוּתֵיהּ בְּמַלְקוּת גַּבְרִין וּבְמַרְדּוּת בְּנֵי אֱנָשָׁא: וְטוּבִי לָא יַעְדֵּי מִנֵּיהּ כְּמָא דְאַעְדֵּיתִי מִן שָׁאוּל דִּי אַעֲדֵּיתִי מִן קֳדָמָךְ: וְקַיָּם בֵּיתָךְ וּמַלְכוּתָךְ עַד עָלְמָא קֳדָמָךְ כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ יְהֵי מְתַקַּן עַד עָלְמָא: כְּכֹל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּכְכֹל נְבוּאֲתָא הָדָא כְּדֵין מַלֵּיל נָתָן עִם דָּוִד: וְאָתָא מַלְכָּא דָּוִד וִיתֵיב קֳדָם יְיָ וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא בְּמִיסַת יְיָ אֱלֹהִים וּמַן בֵּיתִי אֲרֵי אַמְטִיתַנִי עַד הָלְכָא: וּזְעֵירַת עוֹד דָּא קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים וּמַלֵּילְתָּא אַף עַל בֵּית עַבְדָּךְ לְעָלְמָא דְאָתֵי וְדָא חֲזָוָא לִבְנֵי אֱנָשָׁא יְיָ אֱלֹהִים: וּמָה יוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ עֲבַדְתָּ בָּעוּת עַבְדָּךְ יְיָ אֱלֹהִים: בְּדִיל מֵימְרָךְ וְכִלְבָּךְ עֲבַדְתָּ יַת כָּל רַבְרְבָתָא הָדָא לְהוֹדָעָא יַת עַבְדָּךְ: עַל כֵּן רַב אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי לֵית דִּכְוָתָךְ וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִינָּךְ כְּכָל דִּי שְׁמַעְנָא אָמְרִין קֳדָמָנָא:

ומן

רלבג

ואמר שזרע דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד עולם ואף על פי שיחטא לו לא יסור חסדו ממנו בדרך שתפסוק ממנו המלכה לגמרי כמו שנפסקה משאול: כי הביאותני עד הלום, ר"ל שהבאת אותי לזאת המעלה אשר אני בה היום והייתי קודם זה רועה צאן ומשם לקחתני ולא די לך בזה אבל דברת גם אל בית עבדך למרחוק ר"ל שתתמיד הממלכה לי גם כשיחטאו לך זרעי ויתרחקו ממך, והנה זאת תורת האדם שקנתם צדיקים וקנתם רשעים והשגחת כי שלא תסור טובתך וחיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים: על כן גדלת יי' אלהים וגו', ר"ל שידיעת העתידות היא לך לבדך ואתה קורא הדורות מראש כמו שנזכר בספר ישעיה ואין כמוך שידע על נכון כל המתחדש כי לשאר השכלים ידיעות חלק מה מכימות המצאות וסדרם ויושרם ואולם ידיעתו בכללות לא יתכן שתהיה כי אם לשם ית' כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי', ומי

רבינו ישעיה

והגיד לך יי' ׳ פי' אמר נתן לדוד כי הגיד לך כי בית יעשה לך שימלוך בנך תחתך והוא יבנה לו הבית: והוכחתיו בשבט אנשים ׳ פירוש אם יחטא לי אייסרנו ביסורין כמו שאני עושה לכל בני אדם שחוטאים לי ולא אזחהו כמו שהזחתי את שאול: וישב לפני יי' ׳ לפני הארון: ותקטן עוד זאת בעיניך ׳ פירו' כל הגדולה שעשית לי אינה עוד דברת אלי כי נחות לזמן רחוק שאמרת שימלוך בני אחרי ׳ וגם אמרת לי שיהא נאמן ביתי לעולם: וזאת תורת האדם ׳ פירוש בתימה וכי זאת תורת האדם לזכות חן בעיניך ולהתחשב בעיניך כל כך ׳ ידעתי כי איני ראוי לכל זה הכבוד: ומה יוסיף עוד דוד לדבר אליך ׳ דברי תושבחות והודאות אין לי פה להשיג כפי מה שרו' אוי לי ואתה ידעת את עבדך כי לבי נכון לפניך ואיני יודע להוציא חפץ כל מחקרי לבבי ׳ ואני איני חשוב להלל לפניך כראוי ׳ תקבל את לבי שהוא שלם לפניך: בעבור דברך ׳ פירוש כדי לקיים דברך שהבטחת לי על ידי להיות מלך על ישראל עשיתה זה שעשית ולא שהייתי ראוי לכך ׳ וכל כך עשית את כל הגדולה הזאת להודי' עבדך פירוש שימלוך בני אחרי ושיהיה ביתי לפניך לעולם ׳ לכל זה לא הייתי ראוי אלא כלבך וכרצונך היתה כלומר אתה רצית ׳ כי בחנם בלי שום תגמול שעשיתי שאהיה ראוי לכך:

ולעשות ט״ו בקריאה וסימ׳ השמר בנגע הצרעת, ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב, וחזקתם מאד לשמר, ולשום לו שרי אלפים דשמואל, ומי כעמך כישראל דשמואל, ועברה העברה, ולשלמה בני תן לב, והיה אם תלך לפני, ויאמר ליהוידע לדרוש, אם מצאתי חן בעיני המלך, כי עזרא הכין לבבו, וילכו כל העם

וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלְכוּ־אֱלֹהִים לִפְדּוֹת־לוֹ לְעָם וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה וְנֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְּךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו׃ וַתְּכוֹנֵן לְךָ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ׀ לְךָ לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ הָקֵם עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל וּבֵית עַבְדְּךָ דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל גָּלִיתָה אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ לֵאמֹר בַּיִת אֶבְנֶה־לָּךְ עַל־כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ אֶת־לִבּוֹ לְהִתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ אֶת־הַתְּפִלָּה הַזֹּאת׃ וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וּדְבָרֶיךָ יִהְיוּ אֱמֶת וַתְּדַבֵּר אֶל־עַבְדְּךָ אֶת־הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה דִּבַּרְתָּ וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ בֵּית־עַבְדְּךָ לְעוֹלָם׃

ח

וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִד אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־מֶתֶג הָאַמָּה מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב וַיְמַדְּדֵם בַּחֶבֶל הַשְׁכֵּב אוֹתָם אַרְצָה וַיְמַדֵּד שְׁנֵי־חֲבָלִים לְהָמִית וּמְלֹא הַחֶבֶל לְהַחֲיוֹת וַתְּהִי מוֹאָב לְדָוִד לַעֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ וַיַּךְ דָּוִד אֶת־הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה

ל׳. ל׳ · כ׳ לו שרי אלפי׳ ט״ו · כ׳ כתיב כן · ל׳ · ל׳ · ה׳ כתיב כן בכנויים · כולהון פתחין באת״ך · ל׳ · ל׳ מל׳ ויתר חס׳ דדה · כל כנויים ל״ב בתה יי׳ אלהים · ג׳ תיך · ל׳ ר״ב׳ נב׳ · ל׳ ל׳ ד׳ מל׳ בסיפר ב׳ חסרין תשרת

ומן כעמך כישראל עמא חד בחיר בארעא דאזלו שלוחין מן קדם יי למפרק ליה לעם ולשואה ליה שום ולמעבד לכון רברבן וחסינן עד די עלו לארע בית שכנתך דיהבתא להון מן קדם עמך די פרקתא לך ממצרים גוים ואלהיו: ואתקינתא לך ית עמך ישראל קדמך לעם עד עלמא ואת יי הויתא להון לאלהא: וכען יי אלהים פיתגמא די מלילתא על עבדך ועל אנש ביתיה אקים עד עלמא ועיביד כמא די מלילתא: ויסגי שמך עד עלמא למימר יי צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהי מתקן קדמך: ארי את יי צבאות אלהא דישראל חויתא לעבדך למימר מלכו אקיים לך על כן הות בלבא דעבדך לצלאה קדמך ית צלותא הדין: וכען יי אלהים את הוא יי ופתגמך אינון קשוט ומלילתא על עבדך ית טבתא הדא: וכען שרי ובריך ית בית עבדך למהוי לעלמא קדמך ארי את יי אלהים מלילתא ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם: והוה בתר כן ומחא דוד ית פלשתאי ותברינון ונסיב דוד ית תיקון אמתא מידא דפלשתאי: ומחא ית מואבאי ומשח להון בעדבא רמי יתהון לארעא ומשח תרין חבלין למקטל ומלי חבלא לאחאה והוו מואבא לדוד לעבדין נטלי פרס: ומחא דוד ית הדדעזר בר רחוב מלכא דצובה

לאכול, מחזיקים על אחיהם, ויקשרו כלם יחדו, ידעתי כי אין טוב בם: רחב ב׳ חס׳ בגבדי וסימ׳ ויך דוד את הדד עזר דשמואל, ומשלל הדד עזר בן רחב דשמואל, וכל שום קרתא דכוו חס׳ בב״ג מלאים וסימ׳ והיא בעמק אשר לבית רחוב, וישכרו את ארם בית רחוב, וארם צובה ורחוב:

רש״י

אשר הלכו אלהים, משה ואהרן שנאמר שתתיך אלהים לפרעה וכן תירגם יונתן דאזלו שלוחין מן קדם יי׳: לפדות לו לעם, כך אמרו השלוחים לישראל הקב״ה שלחנו לפדות לו לעם ולעשות לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש גוים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש ובדברי הימים פירשו לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים מבין הגוים ואינו חסרו כי ממשמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון טרודין וגירושין: אתה הוא האלהים, שליט ויש בידך יכולת לקיים: הואל, רצה: מתג האמה, ובדברי הימים כתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל פלשתים מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת, מתג, אגוי״לון בלע״ז, האמה הו׳ המרדע של עץ: וימדד שני חבלים להמית, לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמר וינחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצאו משם: בלכתו

רד״ק

ומי כעמך כישראל, כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים: אשר הלכו אלהים, הלכו לשון רבים דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך האלהי׳ וי״ת דאזלו שלוחין מן קדם יי׳, ובדרש אשר הלך האלהי׳ זה הקב״ה אשר הלכו האלהים זה משה ואהרן: ולשום לו שם, פי׳ לו כלומר לאלהים להגדיל בפי בני אדם אשר לא ידעוהו כמו פרעה שאמ׳ מי יי׳ אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את יי׳ וגו׳ לפיכך אמר האל ואכבדה ב בפרעה וזהו ולשום לו שם ובדברי הימים לשום לך שם: ולעשו׳ לכם, כנגד ישראל ידבר: הגדולה גם זה בו״ו עם הדגש: לארצך, כנגד ישראל או כנגד השם ופי׳ עשית להם גדולה ו ונורא׳ עד שבאו לארצך וכ״ת עד די עלו לארע בית שכינת׳ דיהבת׳ להון: מפני עמך, כשבאו ל לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך ונורא׳ שעשית להם וכן הו׳ בדברי הימים לגרש מפני עמך: גוים ואלהיו, פי׳ מגוים ומאלהיו ומ״ם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פירוש והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטי׳ א׳ פי׳ גוים על ישראל כלומ׳ אשר פדית ממצרים גוים וזקניו ו וגדוליו ואמר גוים בלשון ר רבים כלומר משפחות ישראל כמו בנימן בעממיך ואלהיו כמו אלהים לא תקלל שפי׳ שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ו ואפשר שהיה דעתו כדעת מקצת רבו׳ ז״ל שפי׳ ואלהיו על השם ית׳ על דרך בכל צרתם לו צר ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם מפני זה לא תרגמו: בית אבנה לך, כתרגומו מלכו אקיים לך: על כן מצא עבדך את לבו, מצאו מכוון להתפלל אליך: ודבריך יהיו אמת, דרך תפילה אמר או פי׳ הם אמת וכ״ת אינון קשוט: הואל, ענין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי, וי״ת לשון התחלה שרי כמו שתרג׳ אונקלוס הנה הואלתי הראשון שריתי: להיות לעולם לפניך, שיהיו עובדים לפניך: בית עבדך לעולם, על עצמו אמר כמו האחרי׳ וי״ת ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם:

את מתג האמה, י״ת ית תיקון אמתא אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מ מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נ נקראת העיר מתג האמה ו ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתי׳ גת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה ויש בו מדרש בברית׳ דרבי אליעזר פר׳ שלשי׳ ושמה כשבא אבימלך ליצחק ואמ׳ לו ראה ראינו כי היה יי׳ עמך וגו׳ אמרו יודעי׳ אנו שעתיד הקב״ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מכח אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנ׳ ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כך לקח ארץ פלשתי׳: וימדדם בחבל השכב אותם ארצה, דרך מקמה ובזיון ת״י חבל עדבא כלו׳ גורל וחלק, ואמרו בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשהניח אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שאמר וינחם את פני מלך מואב וגו׳ וכשיצא דוד משם והלך לעיר חמת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחייהו נחש העמוני הוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד: ותהי מואב, עדת מואב: נושאי מנחה, ת״י נטלי פרס כלומר שהיו נושאין לו מס ידוע בכל שנה: בלכתו

רלב״ג

ומי כעמך כישרא׳ גוי אחד בארץ, מיוחד לעבוד׳ השם ית׳ כי הו׳ הולך לפדותם לו לעם ולזה הרבה הפלאות בהוציאו אותם מארץ מצרים למען יהיו לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועשה גם כן פלאות ונוראות ב בהורישו אותם ארץ ישראל: אשר פדית לך ממצרים גוים ו ואלהיו, ר״ל שהשחיתו ישראל גוים ואלהיו בעת ירשם הארץ או ירצה שהנוראות ההם מעשה מפני עמו ק קנתם היה להשחית גוים וקנתם להשחית אלהיהם כמו שהתבאר בענין דגון בראש זה הספר: את מתג האמה מיד פלשתי׳, הנה כתוב במקומו בספר דברי הימים את גת ובנותיה ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה, והנה במואב מדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ואמרו רז״ל שהיה בעבור שהמיתו אביו ואמו כי כבר הביאם אל מלך מואב כמו שנזכר במה שקדם ולא שאם היה הענין כן יהיה פי׳ וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מאז הפרד דוד משם לא שמרו להם והמיתום: ויעקר

רבינו ישעיה

ומי כעמך ישראל. פירוש כמו שעשית לי גמול גדול כך עשית גם לישראל. שאין בכל האומות עם גדול ונכבד כמוהו: אשר הלכו אלהים. מדבר כנגד השם בלשון רבים כאשר ימצא בהרבה מקומות: לפדות לו לעם. לפדות את ישרא׳ להיות לו לעם ולשום לו שם שיצא שמו בכל העולם: ולעשות לכם הגדול׳. פי׳ אמרת לישראל שאעשה לכם גדולה יותר מכל האומות: ונוראות לארצך. פי׳ נפלאות נוראות עשית לארצך שהיא ארץ הכנעני מפני עמך ת׳ זרא קנה הו׳ אשר הורשת מפני עמך אשר פדית לך ממצרים. גוים ואלהיו נגרשה מלפניו שבעה גוים עם אלהיהם כל גוי וגוי ואלהיו דומה לו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים: את מתג האמה מיד פלשתים. יש לברם מדינות הם כמוך לגבול פלשתים ולקחם מהם: וימדדם בחבל. בעבור שהרגו אביו ואחיו שהפקיד ב בידם כשהיה בורח מפני שאול: ותהי מואב לדוד לעבדים כמו נלאתה יהודה:

רש"י

בלכתו · כשהלך הדרעזר להשיב ידו כתרגומו לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו : ויעקר דוד את הרכב · משום לא ירבה לו סוסים : ויותר ממנו מאה רכב · שהיו צריכין לו לצרכי מרכבתו והרכב ארבעה סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה כאן למדנו שהרכב ארבעה סוסי׳ : שלטי הזהב · הם אשפתות שנותני׳ בהם החצים כמה דאת אמ׳ הברו החצים מלאו השלטי׳ כל הפרשיות הללו שמכאן אבל פ פרשה של בית המקדש לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשו לצרכי הבית : ויעש דוד שם · שקבר את ההרוגים שהרג בארום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביהם וכן הוא אומ׳ במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ומניין שקברן דוד שנאמר בספר מלכים ויהי ב בהיות יואב בארום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים : שמונה עשר אלף · ובספר תילים הוא או׳ שנים עשר אלף אמור מעתה שתי מלחמות היו · נציבים · פקידי׳ לגבות מס : ויהי

פרת חד מן ו׳ מלין דקריין ולא כתיבן וסימ׳ נמכר בריש ספר אלה הדברים : וישע ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ וישע יי׳ את יושבי קעילה · וישע יי׳ את דוד דשמואל · וישע מחרב מפיהם · וחד קוה אל יי׳ וישע לך :

בלכתו להשיב ידו בנהר׃ [פרת ק׳ ולא כתי׳] וילכד דוד ממנו אלף ושבע־מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דוד את־כל־הרכב ויותר ממנו מאה רכב׃ ח ותבא ארם דמשק לעזר להדדעזר מלך צובה ויך דוד בארם עשרים־ושנים אלף איש׃ וישם דוד נצבים בארם דמשק ותהי ארם לדוד לעבדים נושאי מנחה ויושע יהוה את־דוד בכל אשר הלך׃ ויקח דוד את שלטי הזהב אשר היו אל עבדי הדדעזר ויביאם ירושלם׃ ומבטח ומברתי ערי הדדעזר לקח המלך דוד נחשת ה הרבה מאד׃ וישמע תעי מלך חמת כי הכה דוד את כל־חיל הדדעזר׃ וישלח תעי את־יורם־בנו אל־המלך דוד לשאל־לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי־איש מלחמות תעי היה הדדעזר ובידו היו כלי־כסף וכלי זהב וכלי נחשת׃ גם־אתם הקדיש המלך דוד ליהוה עם־הכסף והזהב אשר הקדיש מכל־הגוים אשר כבש׃ מארם וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק ומשלל הדדעזר בן־רחב מלך צובה׃ ויעש דוד שם בשבו מהכותו את־ארם בגיא־מלח שמונה עשר אלף׃ וישם באדום נצבים בכל־אדום שם נצבים ויהי כל־אדום עבדים לדוד ויושע יהוה את־דוד בכל אשר הלך׃

[Marginal masora: פרת ק׳ ולא כתי׳ · ז׳ מל׳ · צ · ל׳ מל׳ ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ חס׳ · ל׳ · זב · ל׳ · ל׳ וא׳ ומסלל · ל׳ חס׳ · ג׳ מל׳]

תרגום

כד אזל לאשנאה תחומיה בנהר פרת׃ ואסרם דוד מיניה אלף ושבע מאה פרשין ועשרין אלפין גבר ריגלי ועקר דוד ית כל רתיכיא ואשאר מנהון מאה רתיכין׃ ואתו אנש ארם דמשק למסעד להדדעזר מלכא דצובא ומחא דוד בארם עשרין ותרין אלפין גברא׃ ומני דוד אסטרטיגין בארם דמשק והוו אנש ארם לדוד לעבדין נטלי פרס ופרק יי׳ ית דוד בכל אתר די הלך׃ ונסיב דוד ית שלטי דדהבא דהוו על עבדי הדדעזר ואיתינון לירושלם׃ ומבטח ומברותי קירוי הדדעזר נסיב מלכא דוד נחשא סגי לחדא׃ ושמע תועי מלכא דחמת ארי מחא דוד ית כל משרית הדדעזר׃ ושלח תועי ית יורם בריה לות מלכא דוד למשאל ליה לשלם ולברכותיה על דאגיח קרבא בהדדעזר וקטליה ארי גבר עביד קרבי עם תועי הוה הדדעזר ועמיה הוו מני כספא ומני דהבא ומני נחשא׃ אף יתהון אקדיש מלכא דוד קדם יי׳ עם כספא ודהבא די אקדיש מכל עממיא די כביש׃ מארם וממואב ומבני עמון ומפלשתאי ומעמלקאי ומביזת הדדעזר בר רחוב מלכא דצובה׃ וכנש דוד משרין כד תב מלממחי ית ארם בגיא מלח תמנת עסר אלפין׃ ומני באדום אסטרטיגין בכל אדום מני איסטרטיגין והוו כל אדום עבדין לדוד ופרק יי׳ ית דוד בכל אתר די הליך׃ ומלך

שמונה ג׳ מלאים וסימ׳ ויעש דוד שם בשבו מהכותו · שמונה שלחנות · תן חלק לשבעה וגם · וכל דברי הימים דכוו׳ מלאים · וכל שמונת ושמנת חס׳ בבא שמונת אלפים ככרים :

רדק

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת · כשהלך הדרעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה משיב גבול ישראל להרחיב גבולו בארצם וכ״ת לאשנאה תחומיה ובספר דברי הימים להציב ידו אף על פי שהם שני לשונות הענין אחד והדרעזר עזר בתחלה לישראל ולקח מארצם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמתה וגו׳ ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מארץ י ישראל סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו : וילכד דוד ממנו · ולא אמר ויך כראה כי לא הכה מהם אלא אשר הכה בהלחמו עליהם ו ובהתגברו עליהם לנכחם לכד מהם הסך הזה שאמר לשם ו ולקח מהם פדיון נפשם וכ״ת וילכד ואסרם כלומר אסרם ב בכבלים עד שפדו עצמם : אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי · ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הנה מנה השרים הגדולים אשר ב במחנה הדרעזר ושם מנה כל הרכב והפרשי׳ וכן לא זכר הנה מניין הרכב ושם זכר אותם ו והרגלים זכרם הנה ולא זכרם שם : ויעקר דוד · לפי שהוא אסור לו להרבות סוס כמו שכתו׳ ולא ירבה לו סוסי׳ ולא המיתם כי אסור להשחית דבר כברא דרך השחתה אם לא היה מזיק או דבר שאסור בהנאה או למחות זכר כמו בעמלק שנא׳ בו משור עד שה מגמל ועד חמור ועקר׳ כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל והעיקור הותר בסוסי האויבים כדי שלא ילחמו בהם עוד ליש׳ כמו שצוה האל ליהושע את סוסיהם תעקר והעקור שהוא מנשר פרסותיהם מהארכובה ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומה : ויותר ממנו מאה רכב · הם ארב׳ מאות סוס הותיר לצרכו כדי מרכבתו כי לא א אסרה תורה להרבות סוס אלא סוסים בטלים כדי שלא יהיו י ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאין הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלי׳ אלא כדי צרכו : ארם דמשק · לפי שיש ארם צובה ארם נהרים ארם מעכה ארם בית רחוב : נושאי מנחה · כתרגומו נטלי פרס כמו שכיר׳ : שלטי הזהב · מגיני הזהב אש׳ היו על עבדי הדרעזר פי׳ אשר לקחם במלחמה ופי׳ ל׳ עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים והוצרך לומר ויביאם ירושלם כלומר שלא נתנם לפדיון כמו שנתן הפרשי׳ של עבדי הדרעזר לפדיון כמו שאמר למעלה וילכד או אמר ויביאם ירושלם לומר שנתנם באוצר בית יי׳ להקדש ·

ומבטח ומברותי · ובדברי הימים ומטבחת ומכון שני שמות היו להם ובטח וטבחת אחד אלא שהפוכות האותיות : ולברכו · שיצליחהו האל במלחמותיו או פירו׳ ולתת לפניו מנחה כמו שאמר ובידו היו כלי כסף וגו׳ כי המנחה נקרא׳ ברכ׳ כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך : הקדיש המלך · לבניין בית המקדש : ויעש דוד שם · כי נצח מלחמה גדולה ויצא לו שמו בעמים ורבו׳ ז״ל פי׳ שקבר את החללים כמו שנ׳ במלכים בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים וזהו שם גדול לישראל שמקברים את אויביהם וכן הו׳ או׳ במלחמ׳ גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם : את ארם בגיא מלח שמנה עשר אלף · אבל אותם עשרים ושנים אלף שאמר למעלה היו במקום אחר וזה היה בגיא מלח ובד״ה ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח שמנה עשר אלף ובספר תהילים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י״ב אלף הנה בספר הזה או׳ ארם ובשני הספרי׳ אומ׳ אדום ובספר תילים או י״ב ובשני הספרי׳ שמנה עשר כו׳ כי מלחמ׳ אדום היתה כשהיתה מלחמת ארם כי כן כתוב בתהילי׳ בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה י״ח אלף ואמר בזה הספר ארם ור״ל ואשר עמהם והם אדום ואמ׳ בשני הספרי׳ אדום ור״ל ואשר עמהם והם ארם ובאמרו בדברי הימי׳ כי אבישי עשה מלחמה והכה בהם שמנה עשר אלף ובתילי׳ אמר יואב ואמר י״ב אלף אים אבישי עשה תחלה המלחמה והכה בהם ששת אלפים ואח״כ עשה עמהם יואב מלחמה והכה בהם י״ב אלף וזהו שאמר בתהילים וישב יואב כלומר שב אחר כן יואב אחרי אבישי וזכר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה זכר כל הי״ח אלף על שמו ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר׳ ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם השיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם הניחו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם מחריב אדום עצמיו אין אנו מוחלין בחזרתינו לא אכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום אמר להם הקב״ה מה אתם מועילין שתכו את אדום קמעא קמעא אבישי בן צרויה הרג שמנה עשר אלף ואתם י״ב אלף כשיגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים : בכל אדום שם נציבים · לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם באחר׳ ארם אלא בכל אדו׳ שם נציבים : וימלוך

רלבג

ויעקר דוד את כל ה הרכב : עשה זה כדי שלא ירבה לו סוסים כמו שבאה המצו׳ בזה בתורה : וישם דוד נציבים בארם דמשק · שם מאנשיו מושלים בהם כי כבר היה א ארם לדוד לעבדים · ויהי

רבינו ישעיה

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת · פירוש היה הולך להכין לו מקום בנהר פרת כמו ויד תהיה לך : ויעקר דוד את כל הרכב · כדי לקיים רק לא ירבה לו סוסים · ויותר ממנו מאה רכב לצורך מרכבתו · וכל רכב הוא ארבעה סוסים כדכתיב ותעל ותצא מרכבה ממצרי׳ בשש מאות וסוס בחמשי׳ ומאה : נציבים בארם דמשק · מינה עליהם מושלים : שלטי הזהב · הם האשפתות המלאים חצים · כדכתי׳ הברו החצים מלאו השלטים : ויעש דוד שם · פיר׳ שב לקבר החללים שהרג בארם והיה לו שם טוב באומות בדבר זה שהיו מקברים חללי אויביהם · וכך כתב במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם · וכך כתב בספר מלכים ויהי בהיו׳ יואב בארום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים :

וימלוך דוד על כל ישראל׳ כשנצח כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו: משפט וצדקה׳ כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר היה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאיש גם היה עושה עמם צדקה כמו שהיו צריכין אליו: מזכיר׳ כתרגומו ממנא על דוכרניא כלומר ממונה על ספר הזכרונות: כהנים׳ שרי כהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר אף על פי שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמו שכתוב בדברי הימים והיה נקר׳ אחימלך ואבימלך כי שני השמות קרובי׳: ושריה סופר׳ ובד״ה שושא ושני שמות היו לו: ובניהו בן יהויד׳ והכרתי והפלתי׳ ת״י ובניהו בן יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי׳ ועל הקלעים׳ וי״ו והכרתי כמו על או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועברה וכן אומר בד״ה על הכרתי וי״מ כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו שרים אל משמעת המלך ורואים פניו תמיד ובניהו היה בראשם ורבותינו ז״ל פירשוהו אלו אורים ותומים: ובני דוד כהנים היו׳ כתרגומו ובני דוד רברבין הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך ובדברי רבותינו ז״ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהנים מה כהן גדול מוטל חלק בראש אף תלמיד חכם מוטל חלק בראש: הכי יש עוד׳ כטעם האם וכן אני אמרתי הבו לי וטעם זכר זה הענין הנה בעבור שנצח המלחמות והיה במנוחה וסדר הפקידי׳ והממוני׳ שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמ׳ לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן: ולבית שאול עבד׳ עבד כנעני היה והיה לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכ׳ אחריכ׳ ובני ציבא ועבדיו כלם עבדי׳ לבית שאול כמו שאמר וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם היו לאדוניה׳ וכן נר׳ מדברי רז״ל כי ציבא עבד כנעני היה וכן נראה מהפסוקים ואת אם כן מה נתן לו דוד באמרו הנה לך כל אשר למפיבשת והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אף על פי כן מצות המלך היה והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה: האפס עוד איש׳ האין עוד ותמהתי למה תרגמו יונתן האית: חסד אלהים׳ בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם: נכה רגלים׳ כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שהוכה בנפלו ונפסח בשתי רגליו ונכה תואר סמוך: בלו דבר׳ שם מקום: שדה שאול׳ שדה שם כלל לנחלתו וכ״תי אחסנת שאול ומהו זה הנה לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו גם כן יורשים של שאול ואע״פ שהם בני פילגש אם כן היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת וא״ת מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה חסד עשה אם נטל משאר יורשי׳ ונתן למפיבשת אם היה זה היה חסד ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבשת נחלתו ומשאר היורשים ועוד כי מה שאמר במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושים מה שפירשו בו רבותינו ז״ל כי אינו אומ׳ אלא על פירותיה׳ לפי שעה וגו׳ כי הדבר כן מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה ואלו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגזלה כי משפט המלוכה הוא ועוד שאמר במשפט המלוכה שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בקיום מלמד שעל פירותיהם אמר ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאיש בשת ובית שאול היו מורדים כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי יי׳ ומורד במלכות הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ונתנה לך את בית אדוניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים: והבאת

ויהי דוד עושה משפט וגו׳ ויואב על הצבא׳ דוד גרם ליואב להיות מצליח על הצבא לפי שעושה משפט וצדקה ויואב גרם לדוד לעשות משפט וצדקה לפי שהוא דן ויואב מוטר ורודה על ידו ועוד מתוך שיואב עוסק במלחמות לא היה דוד טרוד בהן ולבו פתוח לשפוט בצדק: מזכיר׳ איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי תירג׳ יונתן ובניהו בן יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופליתי אורים ותומים: כהנים היו׳ רברבין הוו: נתתי לבן אדוניך׳ המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכה את שדותיכ׳ ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו: כן

סופר הסופר כל נביאים חס׳ כמ״ב מלאים וסימ׳ ושריה סופר׳ וישלח את אליקים אשר על הבית דישעיה׳ וכל כתובי׳ דכוו׳ מ״ל ב״מ עזרא דהוא כוליה חס׳ במ״ג מ״ל וסימ׳ אלה בימי יויקים׳ ואחיו שמעיה׳ ואוצרח

טו וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל־עַמּוֹ: וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה עַל־הַצָּבָא וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד מַזְכִּיר: וְצָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר כֹּהֲנִים וּשְׂרָיָה סוֹפֵר: וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ:

א וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲכִי יֶשׁ־עוֹד אֲשֶׁר נוֹתַר לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן: וּלְבֵית שָׁאוּל עֶבֶד וּשְׁמוֹ צִיבָא וַיִּקְרְאוּ־לוֹ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הַאַתָּה צִיבָא וַיֹּאמֶר עַבְדֶּךָ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַאֶפֶס עוֹד אִישׁ לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ עוֹד בֵּן לִיהוֹנָתָן נְכֵה רַגְלָיִם: וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֵיפֹה הוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל בְּלוֹ דְבָר: ח וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיִּקָּחֵהוּ מִבֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלּוֹ דְבָר: וַיָּבֹא מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר דָּוִד מְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר הִנֵּה עַבְדֶּךָ: וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אַל־תִּירָא כִּי עָשֹׂה אֶעֱשֶׂה עִמְּךָ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן אָבִיךָ וַהֲשִׁבֹתִי לְךָ אֶת־כָּל־שְׂדֵה שָׁאוּל אָבִיךָ וְאַתָּה תֹּאכַל לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי תָּמִיד: וַיִּשְׁתַּחוּ וַיֹּאמֶר מֶה עַבְדֶּךָ כִּי פָנִיתָ אֶל־הַכֶּלֶב הַמֵּת אֲשֶׁר כָּמוֹנִי: וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא נַעַר שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּל אֲשֶׁר הָיָה לְשָׁאוּל וּלְכָל־בֵּיתוֹ נָתַתִּי לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ:

ד׳ | כ׳ מ״ל בנבי׳ | ה׳ | ל׳ | ל׳ ויתר בטחתי בחסד אלהים | י׳ כתיב כן | ב׳ קמץ בלו חלו מלא | ג׳ | ב׳ העמלתי | כל דסמיך לאת ועי״ן מה ומה | כמ״ז מה ומה

וּמְלַךְ דָוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַהֲוָה דָוִד עָבֵיד דִין דִקְשׁוֹט וְזָכוּ לְכָל עַמֵיהּ: וְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה מְמַנָא עַל חֵילָא וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָא עַל דוּכְרָנַיָא: וְצָדוֹק בַּר אֲחִיטוּב וַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֶבְיָתָר כַּהֲנַיָא וּשְׂרָיָה סַפְרָא: וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע מְמַנָא עַל קַשָׁתַיָא וְעַל קַלָעַיָא וּבְנֵי דָוִד רַבְרְבִין הֲווֹ:

וַאֲמַר דָוִד הָאִית כָּא עוֹד דִי אִשְׁתְּאַר לְבֵית שָׁאוּל וְאַעְבֵיד עִמֵיהּ טֵיבוּ בְּדִיל יְהוֹנָתָן: וּלְבֵית שָׁאוּל עַבְדָא וּשְׁמֵיהּ צִיבָא וּקְרוֹ לֵיהּ לְוַת דָוִד וַאֲמַר מַלְכָּא לֵיהּ הַאַתְּ צִיבָא וַאֲמַר עַבְדָךְ: וַאֲמַר מַלְכָּא הַאִית עוֹד גַבְרָא לְבֵית שָׁאוּל וְאַעְבֵיד עִמֵיהּ טֵיבוּ מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא עוֹד בְּרָא לִיהוֹנָתָן לְקֵי בְּתַרְתֵּין רִגְלוֹהִי: וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא הֵיכָא הוּא וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא הָא הוּא בֵּית מָכִיר בַּר עַמִיאֵל בְּלוֹ דְבַר: וּשְׁלַח מַלְכָּא דָוִד וְדַבְרֵיהּ מִבֵּית מָכִיר בַּר עַמִיאֵל מִלוֹ דְבַר: וַאֲתָא מְפִיבוֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל לְוַת דָוִד וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי וּסְגִיד וַאֲמַר דָוִד מְפִיבוֹשֶׁת וַאֲמַר הָא עַבְדָךְ: וַאֲמַר לֵיהּ דָוִד לָא תִדְחַל אֲרֵי מֶעְבַּד אַעְבֵיד עִמָךְ טֵיבוּ בְּדִיל יְהוֹנָתָן אֲבוּךְ וְאָתֵיב לָךְ יַת כָּל אַחְסָנַת שָׁאוּל אֲבוּךְ וְאַתְּ תֵיכוּל לַחְמָא עַל פָּתוֹרִי תְּדִירָא: וּסְגִיד וַאֲמַר מָה עַבְדָךְ אֲרֵי אִתְפְּנֵיתָא עַל גְבַר הֶדְיוֹט דִכְוָתִי: וּקְרָא מַלְכָּא לְצִיבָא עוּלֵימָא דְשָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ כָּל דַהֲוָה לְשָׁאוּל וּלְכָל בֵּיתֵיהּ יְהָבִית לְבַר רִבּוֹנָךְ:

ותפלח

רלב״ג ט

ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו׳ הנה צדקה יאמר על יותר ממה שיאמר משפט כי למשפט יהיה מה שיחוייב לפי הדין והצדקה תהיה מה שיחוייב לפי המדות השלימות מההגע׳ לכל איש הראוי לו אם לחסד אם למשפט: והכרתי והפלתי׳ אמרו שהם היו שתי משפחו׳ בישראל ורבותינו פירשו שהם סנהדרין ואמרו כרתי שכורתין דבריהם פלתי שמופלאים במעשיהם: ובני דוד כהנים היו׳ ר״ל שרים ומושלי׳ והנה זה הענין היה כבה להרבה מהרעו׳ שבאו לדוד כי אם לא היה הענין כן לא מרד אבשלום ולא נהרג אמנון ואדניה כמו שיראה במעט עיון ובכלל אם היה משגיח המלך במוסר בניו לא קרה להם כך׳ והנה זכר שכבר היה מטוב נפש דוד שהתעורר לעצמו׳ חסד אל הנשאר לבית שאול ולזה שם מפיבשת בן יהונתן מאוכלי שולחנו והשיב לו את כל שדה שאול אביו: ויגלה

רבינו ישעיה

ויהושפט בן אחילוד המזכיר׳ פי׳ יועץ המלך: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי׳ תרגמו על קשתיא ועל קלעיא: ובני דוד כהנים היו׳ פירוש שרים וגדולים כמו כהן מדין: ויקראו לו אל דוד׳ אקרא קצר הוא ויקראוהו לבוא אל דוד: מלו דבר׳ כך הוא כמו בלא דבר פתרונו אחד להם:

על אוצרות: איפה י׳ כתיב כן בקריאה וסימ׳ ויאמר לו המלך איפה הוא׳ איפה הם רעים׳ איפה שמואל ודוד׳ איפה לא שגלת׳ ואיפה ישרים נכחדו׳ איפה היית ביסדי ארץ׳ איפה לקטת היום ואנה עשית׳ איפה האנשי׳ אשר הרגתם׳ ואיש אל ידע איפה הוא׳ ואלה איפה הם: בן ד׳ קמצין ומקפי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא׳

רשי

כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני · ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבושת אוכל על שלחני : מושב בית ציבא · בניו ועבדיו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · ומהו החסד כשהיה דוד בורח מפני שאול באו אליו אביו ואמו ואחיו ויפחס את פני מלך מואב ויאמ׳ לו ישב נא אבי ואמי עמך והרג׳ חוץ מא׳ מהם שברח שנמלט לארץ בני עמון אבל נחם במדר׳ ר׳ תנחומא בורח אליו : המכבד דוד את אביך בעיניך · הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך : מדויהם · חלוקיהם : שתותיהם · העגבות : שובך

רדק

והבאת · תאסוף מן השדה הביתה וי״מ אותו ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל צרכי עבודה עד שתאסוף התבואה : והיה לבן אדוניך · הוא מיכא בן מפיבשת שלומ׳ תבואות האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכא ואכלו : ומפיבשת יאכל על שלחני · אע״פ שמפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אע״פ אעשה כמו שצויתני לעבוד כל הנחלה למפיבשת ולבניו וי״מ ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי אח׳ שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על סולחני כאחד מבני המלך : וכל מושב בית ציבא · בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו ואמר ויפחס את פני מלך מואב הרגם מלך מואב אחר שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון · ובדרש עוד לא תדרוש שלומם וטובתם אתה מוצא במי שבא אליהם בורת רחמים סוף בא לידי בזיון ואיזה זה שנ׳ אעשה חסד עם חנון וגו׳ סוף בא לידי בזיון ויקח חנון את עבדי דוד וגו׳ ונצטרך להלח׳ עם ארבע אומו׳ בני עמון וארם צובא ואיש טוב ומלך מעכה מי גרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב״ה לא תדרוש שלומם וטובתם וא״ל הקב״ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובת׳ ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרבה מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה : אל אביו · כמו על אביו וכן אל ההרים לא אכל : המכבד · התחשוב כי לטובה ולכבודך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ : ולהפכה · כתרגו׳ ולמבדק׳ כי בודק הדבר יפה הופך הענין מצד אל צד : מדויהם · כתרגו׳ לבושיהון כמו מדו בד ואם אינם שרם אחד : בחצי · בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש : עד שתותיהם · עגבותיהם כמו חשופי שת ות׳ עד אתר בית בהתתהון ואחד הוא כי הוא מקום המבושים : עד יצמח זקנכם · ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי׳ במספרי׳ אלא השפם לבד אלא אם כן משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וחרפה הי׳ א גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה הארצות שהם ארצות הערלים : יצמח · פועל עומד מן הדגוש וכן וטעיך צמח : נבאשו · כתרגו׳ כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש : ואת כל הצבא · הגבורים כמו העם המלחמה או פי׳ הצבא והגבורים : ורחוב · פירושו וארם רחוב וארם צובא שזכר עומד במקום שנים : ומעכה · ארם מעכה או מלך מעכה : לבדם · להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפני׳ ויצאו לערוך מלחמה ואלה בני ארם הנשכרים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן וכאשר בא יואב והצבא עד פתח השער ויצאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור : כי

נחמה אל ז׳ כליש׳ בקריאה וסימ׳ וינחמו בני ישראל אל · וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו דספרא · וינחם יי׳ אל הרעה ויאמר למלאך · אולי ישמעו וישובו · השיבו דרכיכם ומעלליכם · ההמת המיתהו · אם שוב

ועבדת לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן אדניך לחם ואכלו ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים : ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אכל על שלחני כאחד מבני המלך : ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת : ומפיבשת ישב בירושלם כי על שלחן המלך תמיד הוא אכל והוא פסח שתי רגליו :

ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון וימלך חנון בנו תחתיו : ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו אל אביו ויבאו עבדי דוד ארץ בני עמון : ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך : ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם : ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם ושבתם : ויראו בני עמון כי נבאשו בדוד וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובא עשרים אלף רגלי ואת מלך מעכה אלף איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש : וישמע דוד וישלח את יואב ואת כל הצבא הגבורים : ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח השער וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה לבדם בשדה :

ותפלח ליה ית ארעא את ובנך ועבדך ותיעול ויהי לבר ריבונך מזון ויתפרנס ומפיבושת בר ריבונך אכיל תדירא לחמא על פתורי ולציבא חמשת עסר בנין ועסרין עבדין : ואמר ציבא למלכא ככל די פקיד רבוני מלכא ית עבדיה כן יעביד עבדך ומפיבושת אכיל על פתורי כחד מבני מלכא : ולמפיבושת ברא זעירא ושמיה מיכא וכל מותב בית ציבא עבדין למפיבושת : ומפיבושת יתיב בירושלם ארי על פתורא דמלכא תדירא הוא אכיל והוא לקי בתרתין ריגלוהי :

והוה בתר כן ומית מלכא דבני עמון ומלך חנון בריה תחותוהי : ואמר דוד אעביד טיבו עם חנון בר נחש כמא דעבד אבוהי עמי טיבו ושלח דוד לנחמותיה בידא דעבדוהי לות אבוהי ואתו עבדי דוד לארעא בני עמון : ואמרו רברבי בני עמון לחנון רבוניהון המיקר דוד ית אבוך בעינך ארי שלח לך מנחמין הלא בדיל למיחקר ית קרתא ולאללותה ולבדקה שלח דוד ית עבדוהי לותך : ונסיב חנון ית עבדי דוד וגרע ית פלגות דיקניהון ופסיק ית לבושיהון עד פלגיהון עד אתר בית בהתתהון ושלחינון : וחויאו לדוד ושלח לקדמותהון ארי הוו גבריא מתכלמין לחדא ואמר מלכא תיבו בירחו עד דיצמח דיקניכון ותתובון : וחזו בני עמון ארי איתגריאו בדוד ושלחו בני עמון ואגרו ית ארם בית רחוב וית ארם צובא עשרין אלפין גבר רגלי וית מלך מעכה אלף גבר ואיש טוב תרי עסר אלפין גברא : ושמע דוד ושלח ית יואב וית כל חילא דגבריא : ונפקו בני עמון וסדרו קרבא במעלנא דתרעא וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה בלחודיהון בחקלא :

ב׳ כתי׳ אף וכל עמ׳ דכו׳ כמ״א · ט׳ כסו׳ את את את · ג׳ מל׳ בקרית׳ ב׳ כתי׳ א׳ ד׳ ג׳ · ב׳ כתיב אלף ובענין

תשכו : איש ואיש ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויראו בני עמון כי נבאשו · ולציון יאמר · מים עמקים עצה : ורחוב ג׳ מלאים וסי׳ נמסר לעיל בסימן ח׳ :

רלבג

ויגלח את חצי זקנם · כדי לבזותם וזה לאות׳ שלא היה מנהג׳ לגלח זקנ׳ שאם היו מגלחים זקנם היה אפשר להם להסיר הבשת מעליהם בשיגלחו הנשאר מזקנם : ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם · אחשוב שקרא מדויהם המכנסי׳ שיכסה בהם השת והערוה וטנופיה׳ והנה קראם מדויהם בעבור הטנופי׳ שבהם מאלו המקומות אשר ירחו בהם המותרות הטבעיים ומזה הענין נקראת האשה הנדה דוה מצד המות׳ שידח׳ ממנה אז ובאור בזה המאמר שכבר כרת המכנסים בחצי עד שנגלה השת שלהם ולזה השאירם מגולי׳ הערוה וחשופי שת וזה לאות שלא השאיר בה׳ בגדי׳ יכסו בהם ערותם אלא שהם כמלטו מזה הבשת בלבישת בגדים אחרים לכסות ערותם ואולם מענין גלוח זקנם לא כמלטו עד צמח זקנם : חזק

בן ר׳ מקפין המנין וכל שהנגינה בו דכו׳ כמו

רבינו ישעיה

ומפיבשת אוכל על סולחני · פירו׳ דוד ענה ואמר לציבא שמפיבושת יהא א אוכל על סולחני כאחד מבניו · ולא זה תצהר בעבוד׳ השדה שלו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · אמרו חכמים כשה׳ פקיד דוד בית אביו במואב הרגם וברח אחד מהם בעמון והצילו : לנחמו ביד עבדיו אל אביו · פי׳ בעבור אביו : המכבד דוד את אבי׳ בעיניך · כתיב בתורה׳ לא תדרוש שלומם וטובתם והיה דוד סואל בשלומיך : מדויהם · כמו מדיו : עד שתותיהם · פי׳ עגבותיהם : ואת כל הצבא הגיבורי׳ · ה״א של הצבא יתר :

רדק

כי היתה אליו פני המלחמה ، אמר היתה על המלחמה ואף על פי שזכר פני ובמוהו קשת גבורים חתים קול נגדים כתבאו ופי' פני הגבורים שהם פני המלחמה שהולכים לפנים וכ"תי ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא ، בחורי ، בשוא הב"ת והוא מן הקלים ובחורי ישראל הבריא וכן בחורים שהם בפתח הב"ת מן הדגושים : ביד אבישי ، בשוא הב"ת ובמסר' בסיפרא לית כותיה וכל דברי הימים כותיה : והיתה לי לישועה ، בחסרון הי"וד שהיא במקום למ"ד הפועל מהמכתב : בעד עמנו ، שלא יהיו לחרב ולשבי : ובעד ערי אלהינו ، שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו וינצחונו ואם ינצחו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים : וי' יעשה הטוב בעיניו ، אמר : נתחזק בכל כחינו למלחמה ויי' יעשה הטוב בעיניו כי ליי' התשועה : ושובך ، ובדברי הימים כתו' ושופך והב"ת והפ"א קרובים במוצא והם ממוצא אחד וכן בזר פיזר : חלאמה ، הוא אלם הנזכר והה"א כה"א מצרימה והאלף נוספת למשך : שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ، ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמר בזה הספ' שבע מאות רכב ר"ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים ובזה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ושם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים : שר צבאו ، שר צבא הדרעזר הנזכר למעלה : לעת צאת המלאכים ، האלף נוספת למשך ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת ה השמש ל' הנקודה ההיא וחשבון שנה זו תזמן שיצאו את המלכים הנזכרים להלחם וי"מ לעת צאת העם שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאים לאכול והראשון נכון בעיני : מעל הגג ، הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה : וידרש לאשה דרש לאנשי ביתה בעד האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם : אוריה החתי ، איפשר כי גר היה או ישראל היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת וכן אתי הגתי : מתקדשת

ויאספו י"ב וסימ' נמסר בסדר כי תשא : ויוצא י"ב חס' וסימ' נמסר בסדר קרח : וישלמו ג' חסרים יו"ד בליש' בקריא' וסימ' ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר ، וכל חפצו ישלם ، גם אויביו ישלם אתו : וישחתו ז' חס' בליש' בקריאה וסימ' פן תשחתון ועשיתם לכם פסל ، כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון ، וישחתו את

וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם : ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערך לקראת בני עמון : ויאמר אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך : חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה יעשה הטוב בעיניו : ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה בארם וינסו מפניו : ובני עמון ראו כי נס ארם וינסו מפני אבישי ויבאו העיר וישב יואב מעל בני עמון ויבא ירושלם : וירא ארם כי נגף לפני ישראל ויאספו יחד : וישלח הדרעזר ויצא את ארם אשר מעבר הנהר ויבאו חילם ושובך שר צבא הדרעזר לפניהם : ויגד לדוד ויאסף את כל ישראל ויעבר את הירדן ויבא חלאמה ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו : וינס ארם מפני ישראל ויהרג דוד מארם שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ואת שובך שר צבאו הכה וימת שם : ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר כי נגפו לפני ישראל וישלמו את ישראל ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון :

יא

ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלאכים וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו ואת כל ישראל וישחתו את בני עמון ויצרו על רבה ודוד ישב בירושלם : ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד : וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי :

וחזא יואב ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא מאפוהי ומאחורוהי ובחר מכל בחורי ישראל וסדר לקדמות אנש ארם : וית שאר עמא יהב ביד אבישי אחוהי וסדר לקדמות בני עמון : ואמר אם תתקף אנש ארם מני ותהי לי לפריק ואם בני עמון יתקפן מנך ואיהך למפרק לך : תקף ונתקף על עמנא ועל קירוי אלהנא ויי דתקין קדמוהי יעביד : וקריב יואב ועמא די עמיה לאגחא קרבא באנש ארם ואפיכו מן קדמוהי : ובני עמון חזו ארי אפכו אנש ארם וערקו מן קדם אבישי ואתו לקרתא ותב יואב מלות בני עמון ואתא לירושלם : וחזו אנש ארם ארי אתברו קדם ישראל ואתכנישו כחדא : ושלח הדרעזר ואפיק ית אנש ארם דמעיבר פרת ואתו לחילם ושובך חילא דהדרעזר קדמיהון : ואתחוא לדוד וכנש ית כל ישראל ועבר ית ירדנא ואתו לחילאם וסדרו אנש ארם לקדמות דוד ואגיחו קרבא עמיה : ואפכו אנש ארם מן קדם ישראל וקטל דוד מארם שבע מאה רתיכין וארבעין אלפין פרשין וית שובך רב חיליה מחו ומית תמן : וחזו כל מלכיא עבדי הדרעזר ארי אתברו קדם ישראל ואשלימו עם ישראל ופלחונון ודחילו אנש ארם למפרק עוד ית בני עמון :

והוה לזמן סופא דשתא לעידן מפק מלכיא ושלח דוד ית יואב וית עבדוהי עמיה וית כל ישראל וחבילו ית בני עמון וצרו על רבה ודוד יתיב בירושלם : והוה לעידן רמשא וקם דוד מעל שוויה והליך על איגר בית מלכא וחזא אתתא משתטפא על איגרא ואתתא שפירת חזו לחדא : ושלח דוד ושאל לאתתא ואמר הלא דא בת שבע בת אליעם אתת אוריה חתאה : ושלח

יסרא"ל ת' ، ל' כתיב כן ، ל' ، י"א וכל ד"ה דכו' ، ל' י"ב ، י"ב חס' ، כ"ב ، יתיר א' ، ל' סוס בר כס ، יתיר א' ، ר' ، ל' חס' ، ל' ה' ، א'

רשי

שובך שר צבא ה הדרעזר על שם שהיה גיבור ועריץ אמר הזכירו בשמו : לעת צאת המלכים ، יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאין בשדה לאכול : מטומאתה

בישראל ד' יתירין ב' בריש תיבות ומי' אמצעי' בבית יו' ובבית הפקודי' ובתרומות ורי'

רלבג

חזק ונתחזק בעד ע עמנו ، למדנו מזה שאין ראוי לסמוך על הנס אבל ראוי ש שישתדל האדם ב בהצלתו לפי מה שאפשר ואז יעזור הש"י כי הש"י לא יחדש ה המופתי רק במקומות הכרחיי' כמו שזכרנו פעמים רבות : לעת צאת המלכים ، הוא בימי החום שימצאו התבואות והעשבים בשדות והפירות ב באילנות כי אז ימצאו הבהמות לאכל ואנשי החיל : והיא

רבינו ישעיה

לעת צאת המלכים ، מכיון ואילך שעברו ימות הגשמים וגם התבואה מצויה ב בשדות לאכל הסו־ סים : וישחיתו את בני עמון ، שהשחיתו כל נחלותיהם מ מביתן :

בני עמון ، אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי ، כמעט קט ותשחת מהם ، ונגערתי לכם באכל ، כפה חנף ישחת רעהו : לאשה ה' בקריא' וסי' לאשה מה זאת עשית ، ואמר הכהן לאשה יתן יי' אותך ، וידבר לאשה ותישר ، וישלח דוד וידרש לאשה ، וישאל המלך לאשה ותספר לו ، וחד ולאשה עגל מרבק :

רלבג

והיא מתקדשת מטומאתה. ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה: ותאמר הרה אנכי. יתכן שאחר המשגל נשאר רחמה בזולת לחות כי זה מורה על ההריון: ותצא אחריו משאת המלך. והוא מענין ארוחה כמו וישא משאות מאת פניו ואפשר שיהיה מענין אבוקה ללותו בבואו אל ביתו ולהראות לו הדרך והנה חשב דוד לעשות הענין בדרך שיעלם חטאו מהאנשים שלא חטא וכראות דוד שלא יוכל על זה סבב שימות ביד בני עמון ולקחה אחר זה לו לאשה בדרך שלא יודע כי זנתה עמו בהיות אשת אוריה. ויבא

ולשלום ג' וסימ' ויבא אוריה אליו וישאל ב' בו'. ולשלום הגבירה: וממחרת ג' בקריא' וסימ' ואם נדר או נדבה זבח קרבנו. ביום זבחכם יאכל וממחרת. שב בזה גם היום ומחר אשלחך: בשמור ג' מלאים בליש'

וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבוא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטמאתה ותשב אל ביתה: ה ותהר האשה ותשלח ותגד לדוד ותאמר הרה אנכי: ו וישלח דוד אל יואב שלח אלי את אוריה החתי וישלח יואב את אוריה אל דוד: ז ויבא אוריה אליו וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה: ח ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך ויצא אוריה מבית המלך ותצא אחריו משאת המלך: ט וישכב אוריה פתח בית המלך את כל עבדי אדניו ולא ירד אל ביתו: י ויגדו לדוד לאמר לא ירד אוריה אל ביתו ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך: יא ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה: יב ויאמר דוד אל אוריה שב בזה גם היום ומחר אשלחך וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וממחרת: יג ויקרא לו דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו ויצא בערב לשכב במשכבו עם עבדי אדניו ואל ביתו לא ירד: יד ויהי בבקר ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח ביד אוריה: טו ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת: טז ויהי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם: יז ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב ויפל מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי: יח וישלח יואב ויגד לדוד את כל דברי המלחמה: יט ויצו את המלאך לאמר ככלותך את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך:

תרגום

ושלח דוד אזגדין ודברה ואתת לותיה ושכיב עמה והיא מתדכיא מסובתה ותבת לביתה: ועדיאת אתתא ושלחת וחויאת לדוד ואמרת מעדיא אנא: ושלח דוד לות יואב שדר לי ית אוריה חיתאה ושדר יואב ית אוריה חיתאה לות דוד: ואתא אוריה לותיה ושאל ליה דוד לשלם יואב ולשלם עמא ולשלם עבדי קרבא: ואמר דוד לאוריה חות לביתך ושזיג רגלך ונפק אוריה מבית מלכא ונפקת בתרוהי סעודתא דמלכא: ושכב אוריה בתרע בית מלכא עם כל עבדי ריבוניה ולא נחת לביתיה: וחויאו לדוד למימר לא נחת אוריה לביתיה ואמר דוד לאוריה הלא מאורחא את אתי מא דין לא נחתתא לביתך: ואמר אוריה לדוד ארונא וישראל ויהודה יתבין במטליא ורבוני יואב ועבדי רבוני על אפי ברא שרן ואנא איעול לביתי למיכל ולמשתי ולמשכב עם אתתי חייך וחיי נפשך אם אעביד ית פתגמא הדין: ואמר דוד לאוריה תיב הכא אף יומא דין ומחר אשלחינך ויתב אוריה בירושלם ביומא ההוא וביומא דבתרוהי: וקרא ליה דוד ואכל קדמוהי ושתי ורוויה ונפק ברמשא למשכב בשוויה עם עבדי ריבוניה ולביתיה לא נחת: והוה בצפרא וכתב דוד אגרתא לות יואב ושדר ביד אוריה: וכתב באגרתא למימר הבו ית אוריה לקביל אפי קרבא תקיפא ותתובון מבתרוהי ויתמחי וימות: והוה כד צר יואב על קרתא ויהב ית אוריה לאתרא דידע ארי גברין גברין תמן: ונפקו אנשי קרתא ואגיחו קרבא עם יואב ואתקטיל מעמא מעבדי דוד ומית אף אוריה חתאה: ושלח יואב וחוי לדוד ית כל עסקי קרבא: ופקיד ית איזגדא למימר כשיציותך ית כל עסקי קרבא למללא עם מלכא:

ויהי

רדק

מתקדשת מטומאתה. להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאתה כמו שאמר רוחצת והודיע כי הרחיצה ההיא להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש ורבו' ז"ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כתב לאשתו אם ימות במלחמ' לפי' שבב דוד את מיתת אוריה שתהא מגורשת למפרע: שלח אלי את אוריה. ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי מבעלה היתה מעובר': ולשלום המלחמה. הגבורים העושים המלחמה וכ"תי עבדי קרבא: משאת המלך. כתרגומו סעודת' דמלכ' כמו וישא משאת מאת פניו אליה': חיך. חסר יו"ד הרבים: וחי נפשך. חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא: בשמור יואב. בשמרו עת לבא עד העיר להלחם וכ"תי כד צר: וירא

רש"י

מטומאתה. מנדתה: שלח לי את אוריה. שיהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו היא מעוברת: משאת המלך. סעודת' דמלכא: וניכה ומת. כדי שתהא מגורשת למפרע וגמ' שלא בא על אשת איש שכל היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה:

בן

רבינו ישעיה

וישכב אוריה פתח בית המלך בחצר ביתו. עם כל עבדי אדוניו השומרים בחצר המלך: הארון ישראל ויהודה יושבי' בסוכות. אפשר שהיה תפלת דוד הארון במלחמה שהעלה אותו בכבוד גדול. ויש לומר זהו ארון שבו עברי לוחו' תוכחים שהיה יוצא עמהם למלחמ' תדיר:

יחידאין בקריא' וסים ויהי בשמור יואב את העיר. לעולם אשמור לו חסדי. ותשמור כל ארחתי. ובמסר' אחרי'תי מוסיף וארח עולם תשמור:

רדק

וירו המוראים · כתב בשני אלפים כמו כל הבאים וכפל האותיות לחזק כי הורו חציו ואבנים מאד : כזה וכזה · הראשון בחולם והשני סגול : ויחזקהו · דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו : שני אנשים · המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר שהיו לו נשים רבות ואוריה החתי הרש שלא היתה לו אלא אשתו זאת ומה שאמר אשר קנה כי אדם קונה את אשתו בקדושין ומה שאמר ותגדל עמו ועם בניו יחדו אמרו כי בני' היו לו מאשה אחר' שהיתה לו ומתה · והלך ואורח הוא היצר והלך ואורח אחד ורבו' ז"ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומ' להלך שעובר על אדם ולא ילין עמו ואחר כך דומה לאורח שעבר על אדם ולן עמו ואחר כך דומה לבעל הבית רוצ' לומ' שמושל על האדם ולפיכ' קראו איש ויעשה לאיש הבא אליו ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר כי בן מות הוא דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי שעשה דבר מכוע' אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפלים על משפטן כי גנב אחד משלם ארבע באן תחת השה אבל זה שהוא עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו ולשלם כפלים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל על העני ראוי לקנסו שישלם ד' עוד וי"ת ארבעתי' על חד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתים שנים ובדברי רז"ל כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואמנון תמר ואבשלום : את

רבינו ישעיה

בן ירובשת · הוא ירובעל וקרא הבעל בושת : ויחזקהו · אמ' דוד למלאך חזק יואב למלחמה שלא ירך : ויבוא הלך לאיש · לא תבעו אלא על גזל אשתו · כי ספר כריתו' נתן לה בעלה כי כל היוצא למלחמת דוד ספר כריתות כותב לאשתו בלי תנאי כן ימות במלחמה ואין מי שיראה אותו ויכירהו ואפילו הכי כל אשה היתה מכ' פה את בעלה ודוד גזלה ממנו ולקחה שאילו היתה אשת איש לזה הביא עליו זה המשל ונאה לו דוד הבא על אשת איש מה דינו וגם אוריה לא שם אותו בפני המלחמ' ראשו המלך כהשים גבו' ריו בפני המלחמה ואימו נענש על ההריגה :

רשי

בן ירובשת : הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל : החזק מלחמתך אל העיר והרסה · עד כאן דברי השליחו : וחזקהו · דוד אמ' למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו : ויבא הלך · דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח"כ לאורח שנכנס אכסנאי ואח"כ לאיש שהוא בעל הבית : כי בן מות · הגוזל את העני כאילו נוטל את נפשו שנאמר את נפש בעליו יקח : ישלם ארבעתים · כך אירע לו שלקה בארבעה בנים הילד ואמנון תמר ואבשלום :

ואוסיפה

רלבג

ויבא הלך לאיש העשיר · הוא הלך הוא אורח נקרא הלך מצד לכתו בדרכים ומפני זה ג"כ נקרא אורח ורבותינו ז"ל דקדקו מזה בענין יצר הרע כי מתחלה נראה כדל הולך לבקש די מחסורו כי ההלך והדל אחים ואחר כן ישוב והוא איש סוחר הולך בדרכים ואחר זה ישוב למדרג' ארוך ולזה קראו בסוף הענין איש אמר ויעשה לאיש הבא אליו : ויאמר נתן אל דוד אתה האיש · אמרו רבו' ז"ל כי כמו שפסק דוד כן היה כמו שאמ' תחת הכבש' ישלם ארבעתי' כי הוא המית אוריה ומתו תחתיו ארבעה מבניו והם בן בת שבע אמנון ואבשלום ואדניה · והנראה בעיני כי על מה שאמר ישלם ארבעתים הוא שפטו השי' שישכב איש עם הרבה מנשיו לעיני השמש והוא היה אבשלום שבא אל עשר פילגשי אביו אלא כי במה שאמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת לא שפטו השי' כפיו ולזה אמר לו נתן גם ה' העביר חטאתך לא תמות ובעבור שגזר בחרב שונאיו להרוג אוריה היה דינו שתמשול החרב שונאיו על ביתו ימים רבי' מבורך אל זה מה שעשה כנגד השם ית' להשתדל בהריגתו כדי שיקח את אשתו לו לאשה ולפי שמיתתו היתה ההתחלה בזאת העבור' גם השי' רצה שתצמח רעה מביתו לשלם לו גמול עליה וכן היה כי מביתו צמחה רעת אמנון ואבשלום ושכב אבשלום את נשיו לעיני השמש : ויאמ

ירו ז' חסרים בליש' בקריא' וסי' אשר ירו מעל החומה · וירו המוראים אל עבדיך · וירו הירים למלך יאשיהו · וירם אלהים חץ פתאם · פתאם ירהו · הירה זיקים · המראים ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר חקת התורה : כזה וכזה ג' וסים' עשה לי מיכה · תאכל החרב · הנה אשת ירבעם : ראש ג' כתיב כן בקריאה וסימ'

תרגום

ויהי אם ידלק רוגזא דמלכא ויימר לך מא דין אתקרבתון לקרתא לאגחא הלא ידעתון ית דירמון עליכון מן שורא : מן קטל ית אבימלך בר ירבשת הלא אתתא רמת עלוהי פלגות רכב רחיא מן שורא ומית בתבץ למא אתקריבתון לשורא ותימר אף עבדך אוריה חתאה מית : ואזל איזגדא ואתא וחוי לדוד ית כל דשלחיה יואב : ואמר איזגדא לדוד ארי תקיפו עלנא גבריא ונפקו לותנא לחקלא והוינא מרדין להון עד מעלנא דתרעא : ושדו קשתיא בעבדך מן שורא ואתקטילו מעבדי מלכא ואף עבדך אוריה חתאה מית : ואמר דוד לאיזגדא כדין תימר ליואב לא יבאש בעינך ית פתגמא הדין ארי כדין וכדין תקטול חרבא אתקיף קרבך על קרתא ופגרה ותקפוהי : ושמעת אתת אוריה ארי מית אוריה בעלה וספדת על בעלה : ועבר אבלא ושלח דוד וכנשה לביתיה והות ליה לאיתו וילידת ליה בר ובאש פתגמא דעבד דוד קדם יי :

ושלח יי ית נתן לות דוד ואתא לותיה ואמר ליה תרין גברין הוו בקרתא חדא חד עתירא וחד מסכינא : לעתירא הוו עאן ותורין סגיאין לחדא : ולמסכינא לית כל מדעם אלהן אימרתא חדא זעירא דזבנה וקיימה ורבת עמיה ועם בנוהי כחדא מפתיה אכלת ומכוסיה שתיא ובחיקיה שכבא והות ליה כברתא : ואתא אורחא לגברא עתירא וחס למיסב מעניה ומתוריה למעבד לאורחא דאתא ליה ונסיב ית אימרתא דגברא מסכינא ועבדה לגברא דאתא לותיה : ותקיף רוגזא דדוד בגברא לחדא ואמר לנתן קיים הוא יי ארי גבר חייב קטול גברא דעבד דא : וית אימרתא ישלם על חד ארבעין חלף דעבד ית פתגמא הדין ועל דלא חס : ואמר נתן לדוד את גברא כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא משחתך למהוי מלכא על ישראל ואנא שיזיבתך מידא דשאול :

מקרא

והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה : מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה וימת בתבץ למה נגשתם אל החומה ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת : וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל אשר שלחו יואב : ויאמר המלאך אל דוד כי גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם עד פתח השער : וירו המורים אל עבדיך מעל החומה וימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת : ויאמר דוד אל המלאך כה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו : ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה : ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני יהוה :

יב

וישלח יהוה את נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש : לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד : ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת : ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו : ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי יהוה כי בן מות האיש העשה זאת : ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל : ויאמר נתן אל דוד אתה האיש כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי משחתיך למלך על ישראל ואנכי הצלתיך מיד שאול :

מסרה

אחד עשיר ואחד ראש · כבשת האיש הראש · ראש עשה כף רמיה : ויחיה ג' בליש' בקריאה וסימ' לגלות ערותה עליה · אשר קנה ויחיה · גמלתהו טוב ולא רע · אנ"ך : באיש ח' בקריאה וסימ' נמסר בסדר קדשים : ועל אשר ד' דסמיכי בקריאה וסימ' אנחנו פשטנו על נגב הכרתי · ואת הכבשה ישלם ארבעתים · וגם ביד יהוא בן חנני · ואקרא חרב על הארץ :

ואוספה׳ והייתי מוסיף לך: את נשי אדוניך׳ מיכל בת שאול: כי נאץ נאצת את אויבי׳ כינוי הוא זה דרך כבוד למעלה ויונתן תירג׳ ארי מיפתח פתחת פומא דסניא עמא דיי׳: ויאנש׳ לשון חולי: ובא ולן ושכב ארצה׳ ובא הבית ולן בלילה שוכב לארץ: ולא ברה׳ לשון אכילה כמו ואברה מידה: בעבורו

את בית אדוניך׳ כמו שכתבנו כי דוד זכה במלכות שאול אחרי מות איש בשת: את נשי אדוניך׳ ענלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול ושתי הנשים של שאול היו האחת היא אשתו והאחת בתו או כאמר כי גם רצפה פלגש שאול לקח דוד לאשה כדברי הדרש שכתבנו: ואם מעט׳ ואם מעט עמדת שלא תשאת אני

מעט ז׳ זקפין קמצין בקריא׳ וסימ׳ ונשארתם במתי מעט תחת׳ ואם מעט ואוספה לך כהנה׳ גם כי יתנו בגוים׳ זרעתם הרבה והבא מעט׳ פנה אל הרבה והנה מעט׳ וקצף גדול אני קוצף׳ רק הכהנים

רלב״ג

ויאנש׳ ר״ל שבא לו חולי אנוש וביום ה׳ השביעי מת: ויקרא

וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־בֵּית אֲדֹנֶיךָ וְאֶת־נְשֵׁי אֲדֹנֶיךָ בְּחֵיקֶךָ וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְאִם־מְעָט וְאֹסִפָה לְּךָ כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה׃ מַדּוּעַ בָּזִיתָ אֶת־דְּבַר יְהוָה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינַו אֵת אוּרִיָּה הַחִתִּי הִכִּיתָ בַחֶרֶב וְאֶת־אִשְׁתּוֹ לָקַחְתָּ לְּךָ לְאִשָּׁה וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְעַתָּה לֹא־תָסוּר חֶרֶב מִבֵּיתְךָ עַד־עוֹלָם עֵקֶב כִּי בְזִתָנִי וַתִּקַּח אֶת־אֵשֶׁת אוּרִיָּה הַחִתִּי לִהְיוֹת לְךָ לְאִשָּׁה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ וְלָקַחְתִּי אֶת־נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶיךָ וְשָׁכַב עִם־נָשֶׁיךָ לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ הַזֹּאת׃ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ בַסָּתֶר וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל וְנֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־נָתָן חָטָאתִי לַיהוָה וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִד גַּם־יְהוָה הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא תָמוּת׃ אֶפֶס כִּי־נִאֵץ נִאַצְתָּ אֶת־אֹיְבֵי יְהוָה בַּדָּבָר הַזֶּה גַּם הַבֵּן הַיִּלּוֹד לְךָ מוֹת יָמוּת׃ וַיֵּלֶךְ נָתָן אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַיֶּלֶד אֲשֶׁר יָלְדָה טו אֵשֶׁת־אוּרִיָּה לְדָוִד וַיֵּאָנַשׁ׃ וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־הָאֱלֹהִים בְּעַד הַנָּעַר וַיָּצָם דָּוִד צוֹם וּבָא וְלָן וְשָׁכַב אָרְצָה׃ וַיָּקֻמוּ זִקְנֵי בֵיתוֹ עָלָיו לַהֲקִימוֹ מִן־הָאָרֶץ וְלֹא אָבָה וְלֹא־בָרָא אִתָּם לָחֶם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיָּמָת הַיָּלֶד וַיִּרְאוּ עַבְדֵי דָוִד לְהַגִּיד לוֹ כִּי־מֵת הַיֶּלֶד כִּי אָמְרוּ הִנֵּה בִהְיוֹת הַיֶּלֶד חַי דִּבַּרְנוּ אֵלָיו וְלֹא־שָׁמַע בְּקוֹלֵנוּ וְאֵיךְ נֹאמַר אֵלָיו מֵת הַיֶּלֶד וְעָשָׂה רָעָה׃

רבינו ישעיה

ויאנש׳ לשון חולי כמו מה אנושה מכתך: ולא ברא אותם לחם׳ כמו ואברה מידה ונתחלף הה״א באל״ף ויסך פועל כבד׳ בעבור הילד שהיה חי והיתה חולה במת ויתכך ונצטערת על חלשו ועל מיתתו איכך מצטער:

ויהבית לך ית בית רבונך וית נשי רבונך בחנך ויהבית לך ית בית ישראל ויהודה ואם זעיר ואוסיף לך כאילין וכאילין: מא דין בסרתא על פתגמא דיי למעבד דביש קדמוהי ית אוריה חתאה קטלתא בחרבא וית אתתיה נסיבתא לך לאיתו ויתיה קטלתא בחרבא דבני עמון: וכען לא תפסוק חרבא מן אנש ביתך עד עלמא חלף דאשתטתני ונסבתא ית אתת אוריה חתאה למהוי לך לאיתו: כדנן אמר יי הא אנא מקים עלך בישא מביתך ואדבר ית נשך לעינך ואתן לחברך וישכוב עם נשך לעיני שמשא הדא: ארי את עבדתא בסתרא ואנא אעביד ית פתגמא הדין קדם כל ישראל וקביל שמשא: ואמר דוד לנתן חבית קדם יי ואמר נתן לדוד אף יי אעבר חובך לא תמות: ברם ארי מפתח פתחתא פומא דסנאי עמא דיי בפתגמא הדין אף ברא דאתיליד לך ממת ימות: ואזל נתן לביתיה ותבר יי ית רביא דילידת אתת אוריה לדוד ואתמרע: ובעא דוד רחמין מן קדם יי על רביא וצם דוד צומא ועאל ובת ושכיב על ארעא: וקמו סבי ביתיה עלוהי לאקמותיה מן ארעא ולא אבא ולא אכל עמהון לחמא: והוה ביומא שביעאה ומית רביא ודחילו עבדי דוד לחואה ליה ארי מית רביא ארי אמרו הא כד הוה רביא קיים מללנא עמיה ולא קביל מננא ואיכדין נימר ליה מית רביא ויעביד בישא:

וחזא

הייתי מוסיף לך כבוד וגדולה כהנה וכהנה וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה: הכית בחרב׳ כאילו אתה הכיתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום הסכנה: ואותו הרגת בחרב בני עמון׳ אחר שאמר הכית בחרב למה אמר ואותו הרגת בחרב בני עמון ר״ל שתים רעות עשית במיתתו שהרגתו בחרב בני עמון כלומר שהפלתו ביד שונאי ישראל ובדברי רז״ל אף על גב דבכל התורה כלה אין שליח לדבר עבירה כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב הכא שאני שהכתוב קראו הורג שנאמר ואותו הרגת והטעם לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהני׳ כאילו הוא הרגם ואף על גב שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה העניין וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ׳ רק אף על פי כן אין כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש אכין ורקין לפיכך העונש על המלך: לעיניך׳ כי אפילו תדע לא יהיה בידך למנוע והרי הוא כאילו הוא לעיניך: לרעיך׳ כתוב ביו״ד והוא לשון יחיד והיו״ד למ״ד הפועל או פירוש לאחד מרעיך כלומר אחד מאוהביך ואין לאד׳ אוהב יותר מבנו או למי שירצה להיות כאילו רעך בשוה בדבר המלוכה: עם נשיך׳ הם הפלגשים: לעיני השמש הזאת׳ בגלוי כי בגלוי שכבם אבשלום עמהן לאהל׳ יש לשאול איך גזר האל על אבשלום שיחטא וישכב עם נשי אביו ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום והנה נענש דוד בדבר חטא אבשלום יש לפרש כי האל לא גזר בפירוש על אבשלום ולא הזכירו בשם ואף על פי שידע האל כי אבשלום יהיה החוטא בעבור תאות נפשו לחטוא לא שהאל גזר עליו לחטוא ואם לא חטא דוד היה האל מונע נשי דוד מהמכשול על ידי סבה אף על פי שאבשלום כופו לחטוא מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו ועוד כי לא היה חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו ומשכבת האב מותרת לבן אלא לפי שהיו פלגשי מלך אסורו׳ לכל אדם וכ״ש כי לבנו מבוער הדבר ורבי׳ סעדיה ז״ל כתב כן כי אלה הדברי׳ אמר ספר נתן לדוד על שני חלקי׳ אחד מהם מעשה הבורא והוא הגברת אבשלו׳ והשליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום להראו׳ את לבו בזה: גם יי׳ העביר׳ גם לרבות על וידויו כלו׳ כמו שאתה מתודה כן הוא גם כן קבל תשובתך והתודותיך: לא תמות׳ ואף על כי שאתה חייב מיתה הא׳ קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה׳ כלומר לא תמות מות רשעים שתרד נפשך בגהינם כמשפט החוטאין אבל תענש בעולם הזה בעון הזה כי עונש הבעילה ושכב עם נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם ועוד זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות: נאץ׳ מקור בחירק וכמוהו אחר חלץ את האבנים: את אויבי יי׳׳ ר״ל מכנה את יי׳ ויונתן פירשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פום׳ דסנאי עמא דיי׳ כלומר שנתת פתחון פה לשונאי ישרא׳ שנעשה בישראל דבר רע כזה: וילך נתן אל ביתו׳ להודיע שנפרד ממנו תכף שאמר לו הנבואה ולא חלק לו כבו׳ להאריך ולשבת עמו כדי להראות כי כעס היה עליו או פי׳ תכף שהלך נתן אל ביתו ויגף יי׳ את הילד: ויאנש׳ חלה חולי כבד כמו אנושה מכתך ות״י ואטען: ויבקש דוד את האלהים׳ שהתפלל בעד הנער אף על פי שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שאמר הוא מי יודע וחנני יי׳ וחי הילד אע״פ שהיה עונש עוון הריגתו עונש גדול באמרו לו ושכב עם נשיך ולא תסור חרב מביתך והתפלל לאל שיעביר ממנו עונש הילד: ובא ולן׳ ובא מבית יי׳ שהיה שם כל היום כם ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה: ולא ברה אתם לחם׳ ולא אכל אפי׳ אכילה מועטת כי הבריה אכילה מועטת כמו ואברה מידה: ועשה רעה׳ יעשה רעה בגופו:

ויקם

חיו למעט דעזרא׳ וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותהו׳ קמצין: בסתר ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תבא: בקולנו ד׳ בליש׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה:

רדק

ויקם דוד מהארץ, הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדים אסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילות ובעבור שהיה רוצה לבא בית יי׳ להשתחוות ולהודות על הרעה רחץ וסך וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות את יי׳ ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה שנ׳ חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא צרה ויגון אמצא ובשם יי׳ אקרא ולא נוכל לפרש כי הרחיצה והסיכה לא היתה ביום המיתה אלא עד הלילה שאחר שאין חייב באבילות מן התורה אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבילות מן התורה כיתוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמ׳ ויהי ביום השביעי וימת הילד פירוש שביעי ללידתו כי אם נפרש לחליו רחוק הוא שכם דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב באבילו׳ אם לא היה יודע בו שכלו לו חדשיו לפיכך לא היה חייב באבילות וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית יי׳ כדי להודות ולהשתחוות ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבילו׳ תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל שישימו לו לחם ועשה הבאו׳ גופו שנמנע מהם קודם שמת ומה שסמכו רז״ל שאבל אסור בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא אליה אלא בעת תנחומין והוא אחר האבילו׳ סמך בעלמא אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשו הפסוק הזה סמך אבל הפי׳ הנכון כמו שכתבנו ופסוק ויהי ביו׳ השביעי מחזק פירושנו כמו שכתבנו וכו ביו׳ שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימ׳ ורצון האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו וזהו שאומר ויי׳ אהבו לא כמו הראשון שבאו לפי שנוצר בעון והמיתו ויש להעמיד דברי רבו׳ ז״ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד אך לפירוש שפירשנו ויהי ביום השביעי שביעי ללידתו שידוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב׳ ביתה נראה כי לא שכב עמה אלא אותה הפעם ובאותה ביאה נתעברה כמו שכתוב ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו: בעבור הילד החי, ת״י כמו בעוד הועד רביא קיים ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי כמת: יחנני, כתוב בו״ד וקרי בו״ו והענין אחר ר״ל צומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו וכי אתפלל על מת שיחיה וגם הילד אינו כדאי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכים על המתים כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו כי הנה דוד בכה על אמנון ועל אבשלום ולא היתה בכייתו להסיבה אלא דרך נער ואבל: את בת שבע אשתו, עתה אמ׳ אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמ׳ אשר ילדה אשת אוריה לדוד כי אשת אוריה היתה עד שמת ומצאתי ספר אחר כתוב אשו קרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה שמצאתי שאומר במסרה י״א מילין קורין ת״ו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוכאין אותם ואם כדברי הספר הזה הם י״ב ויהיה טעם הכתוב אשו כי כמו אש היתה לו כמו שאמר הכתוב היחתה איש אש בחקו וגו׳ כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: ויבא אליה וישכב עמה, הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה, ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנעת מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי׳ יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחילה אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלוך אחרי: ויקרא את שמו שלמה, כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקב״ה קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר יי׳ וגו׳ כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר ויי׳ אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמ׳ לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח האל ביד הנביא וכמו ו״ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא למה קצפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי יי׳ אהבו: עיר המלוכה, עיר שהמלך יושב בה והיא נקראת עיר המים שבאותה העיר היו המים ולא בשאר העיר שהיה יושבים בה העם ועיר המים זאת היתה כבר העיר האחרת לא בתוכה וכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד: עטרת מלכם, מלך בני עמון: ותהי

מהארץ ה׳ בקריאה וסימ׳ ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל, וימאן ויאמר, ויקם דוד מהארץ, מהארץ עד מעל הפתח, כי משלשות הנה דיחזקאל: ויסך ד׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר פקודי: אהבו ד׳ וסי׳ נמסר בסד׳ ויגש,

תרגום

וחזא דוד ארי עבדוהי מלחשין וסבר דוד ארי מית רביא ואמר דוד לעבדוהי המית רביא ואמרו מית: וקם דוד מן ארעא ומשח ושף ושני כסותיה ועל לבית מקדשא דיי וסגיד ואתא לביתיה ושאיל ושויאו ליה לחמא ואכל: ואמרו עבדוהי ליה מה פתגמא הדין דעבדתא עד דרביא קיים צמתא ובכיתא וכד מית רביא קמתא ואכלתא לחמא: ואמר עד דרביא קיים צמית ובכיתי ארי אמרית מן ידע דילמא יתרחים עלי מן קדם יי ויחי רביא: וכען מית למא דנן אנא צאים האיכול לאתבותיה עוד אנא אזיל לותיה והוא לא תאיב לותי: ונחים דוד ית בת שבע אתתיה ועל לותה ושכיב עמה וילידת בר וקרת ית שמיה שלמה ויי רחמיה: ושלח ביד נתן נביא וקרא ית שמיה ידידיה בדיל יי:

ואגיח קרבא יואב ברבת בני עמון וכבש ית קרית מלכותא: ושלח יואב אזגדין לות דוד ואמר אגחית קרבא ברבה ואף כבשית ית קירית מלכותא: וכען כנוש ית שאר עמא ושרי על קרתא וכבשא דילמא אכבוש אנא ית קרתא ויתקרי שמי עלה: וכנש דוד ית כל עמא ואזל לרבת ואגיח קרבא בה וכבשהא: ונסיב ית כלילא דמלכיהון מעל רישיה ומתקלא ככר דהבא ובה אבן טבא והוה

מקרא

וירא דוד כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד ויאמר דוד אל־עבדיו המת הילד ויאמרו מת: ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלתו ויבא בית־יהוה וישתחו ויבא אל־ביתו וישאל וישימו לו לחם ויאכל: כ ויאמרו עבדיו אליו מה־הדבר הזה אשר עשיתה בעבור הילד חי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם: כא ויאמר בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יהוה וחי הילד: ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הלך אליו והוא לא־ישוב אלי: וינחם דוד את בת־שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את־שמו שלמה ויהוה אהבו: וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את־שמו ידידיה בעבור יהוה:

כח וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את־עיר המלוכה: וישלח יואב מלאכים אל־דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם־לכדתי את־עיר המים: ועתה אסף את־יתר העם וחנה על־העיר ולכדה פן־אלכד אני את־העיר ונקרא שמי עליה: ויאסף דוד את־כל־העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה: ויקח את־עטרת־מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה

רשי

בעבור יי׳, אשר אהבו: את עיר המלוכה, שכי חיזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית לא נתבצר ולחוזק: את עטרת מלכם, תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מלך: ותהי

רלבג

ויקרא את שמו ידידיה בעבור יי׳, ראוי שיתבאר לך מזה שדוד לא חטא למפרע בענין אשת איש אחר שמת בעלה כי ההולך למלחמת בית דוד גט כריתות כתוב לאשתו ואחר שמת במלחמה נתבאר הענין למפרע שלא היתה אשת אוריה כשבא עליה דוד שאם לא היה הענין כן איך לא צוהו הש״י על נביאו שיעזבה והאשה ה המזנה אסורה לבעל ואסורה לבועל כמו שנתבא׳ בענין הסוטה ואיך אהב הש״י את הילד ורצה שתהיה ממנו הממלכה אבל על כל פנים ראוי ש שנאמ׳ כי לא חטא דוד בבעילת בת שבע אחר שכבר נהרג בדבר ה המלחמה והנה לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אח שאנחנו רואים שכבר רצה הש״י שתהיה מ ממנה הממלכה אחר כשבע הנשים שתהיה לדוד ולזה אמרו רז״ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה: ויטש

רבינו ישעיה

בעבור יי׳ • פירוש בעבור יי׳ אשר אהבו • וילכד את עיר המלוכה • היא הת־ריה הבנויה של עיר: לכדתי את עיר המים • שמשם היו מספקין מים ונכבר הם יכולים להתפש:

רש"י

ותהי על ראש דוד · אתי הגיתי בטלה : מגרה וחריצים ומגזרות · מיני פצירפיס פקורין לימ"א מיני יסורין הם : מגרה · סכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו : חריצים · הוא מורג חרוץ מלא חריצים כמין פצירפיס פקורין לימ"א : במלבן · כטיט חוצות וכן תירגם יונתן וגרר יתהון בשוקיא : ולאבשלום אחות יפה · שהיתה בת אמו : להתחלות · עד שנחלה : כי בתולה היא · וצנוע' בבית ואינה יוצאה לחוץ לפי' ויפלא בעיני אמנון וגו' נכסה נעלם ממנו מה תהא יכול לבקש וישכב עמה כמו כי יפלא ממך אחרי יתכסה ממך : איש חכם · לרשעה : דל · כחוש כמו דלות ורעות תואר : את הבריה · את הסעוד' : ותלבב

רדק

ותהי על ראש דוד · תלויה היתה למעלה מראשותיו במפה שהיה יושב על הכסא כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב ובדברי רבותינו ז"ל כי אבן יקרה שהיתה בה שוה ככר זהב ועוד אמרו אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותה באויר ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד אלא פעמים שהיתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו · ורבותינו ז"ל פי' עטרת מלכם כמו מלכו' שקוץ בני עמון ועטרת אותו שקוץ היתה ומה שאמר ותהי על ראש דוד והיא אסור' בהנאה אמרו כי אתי הגתי בטלה ותימה הוא מה הצריכם לומר כי אתי הגתי היה גוי אם מפני שקראו גתי הנה עובד אדום הגתי היה לוי וקראו גתי לפי שהתגורר בגת וכן אתי ישרא' היה אלא שהיה מתגורר בגת ורבים מישראל עמו כמו שאומר כשבא אל דוד כשהיה בורח מפני אבשלום וכל הגתים שש מאות איש היתכן לומר כי כל אלו היו פלשתים שהיו באים לעזור דוד ועוד שאמר וכל הטף אשר אתו בודאי מישראל היו כלם שהיו מתגוררי' בגת קוד' שלקחה דוד מיד פלשתי' או אחר שלקחה ואם מפני שאמר לו דוד כי נכרי אתה ר"ל נכרי מארץ אחרת לפי שהיה גר בגת כמו שאמ' לו תמול בואך והיום אניעך כי מה טעם שאמר לו שוב עם המלך כי גוי אתה וכמוהו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה כלומר מארץ נכריה ואחרת כי לא היתה גויה כי כבר נתגיירה כמו שאמר עמך עמי ואלהיך אלהי ועוד אפי' לדברי האומרים כי העטרה היתה עבודה זרה וכי חסר היה דוד מלבטלה יאמר לאחר מבני עמו מארץ הגוים שהיה מושל עליה' שיבטלנה ואם לא ירצה יכריחנו כי נכרי מבטל עבודה זרה אפילו על כרחו אם כן למה הוצרכו לומר כי אתי היה גוי ואיך עמד עם דוד כמה שנים ולא נתגייר זהו דבר תימה ות"י עטרת מלכם כפשוטו כלילא דמלכיהון : וישם במגרה · ת"י ומסר יתהון במסרין מענין אם יתגדל המשור על מניפו וכן כתב בדברי הימים וישר במגרה ופי' וישם שם משפטים במגרה : ובחריצי הברזל · כזה שישפטו אות' בהם והמגרה הוא המשור : וחריצי הברזל · כמו מורג חרוץ : ומגזרות הברזל · הם הגרזנים שבוקעין בהם העצים : והעביר אותם במלבן · ר"ל שרפם במקום שעורפים שם הלבנים וכתוב במלכן בכ"ף ר"ל במקום המולך באש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכום שקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלכן אחד כי המ"ם והנו"ן יבואו זה במקום זה כמו כמוהן כמוהם מוף ונוף ות"י והעביר אותם במלבן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופין בלבנים : לכל ערי בני עמון · לכל אנשי ערי בני עמון כלומר לכל הערים שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיהם זה המשפט : אחות יפה ושמה תמר · תמר בת יפת תואר היתה כמו שאמרו רבותינו ז"ל והראייה כי לא ימנעני ממך והיתה אחות אבשלום מאמו כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה ושכב עמה קודם שנתגיירה כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע כמו שכתוב וראית בשביה אשת יפת תואר וגו' ואינה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה ראשונה בלבד ואחר כך אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה גויה לפיכך היתה מותרת תמר לאמנון אף על פי שהיתה בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכה ונתגיירה מעכה אחר כן ונשאה דוד לאשה וילדה לו אבשלום ומה שאמר אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהיתה בת דוד קראה אחותי : להתחלות · עד שהיה נראה חולה מרוב חשקו בה : כי בתולה היא · לפיכך חשק בה חשק יותר חזק וי"מ כי הוא טעם למלת ויפלא בעיני אמנון אף על פי שהוא עשה באחרונה כלומר נפלא בעיניו הדבר היאך יוכל לשכב עמה כי לא היתה יוצאה מביתה כי היא בתולה ודרך הבתולות בישראל להיות צנועות בבית ולא תצאנה החוצה ויונדב היה חכם ובעל תחבולות ויעץ לאמנון תחבולה שתבא לפניו ואמרו ויונדב איש חכם מאד חכם להרע ולרשעה : דל · חלוש וכחוש ורע פנים ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבורה ובבקר היו לו פנים רעים : והתחל · הראה עצמך חולה : ותברני · ותאכילני : הבריה · המאכל : ותלבב לעיני שתי לביבות · תרגומו ותחלוט לעיני תרתין חליטתא והחלוט ידוע בדברי רבותינו ז"ל שחולטין הבצק במים רותחין מאד : ותקח

מסורה

במלכן ג' מלין כתבן כ"ף וקרי ב"ת וסימ' במלכן · ואת העם י"ב בקריא' וסי' נמסר בסדר שלח לך : אשר בה הוציא · ויבן את מזבח יי' · יכין העז איש רשע בפניו : אחות ג' בקריאה וסי' אחות יפה ושמה תמר · הוי אחי והוי אחות · אחות לנו קטנה ושדים : ויצר ג' וסי' ויעקב אשתבע לאמנון · ופי' נמסר בסדר

מקרא

יב:ל ותהי על־ראש דוד ושלל העיר הוציא הרבה מאד : ואת־העם אשר־בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל והעביר אותם במלכן וכן יעשה לכל ערי בני־עמון וישב דוד וכל־העם ירושלם :

יג:א ויהי אחרי־כן ולאבשלום בן־דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן־דוד : ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו כי בתולה היא ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה : ולאמנון רע ושמו יונדב בן־שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד : ויאמר לו מדוע אתה ככה דל בן־המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון את־תמר אחות אבשלם אחי אני אהב : ויאמר לו יהונדב שכב על־משכבך והתחל ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את־הבריה למען אשר אראה ואכלתי מידה : וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראתו ויאמר אמנון אל־המלך תבוא־נא תמר אחתי ותלבב לעיני שתי לבבות ואברה מידה : וישלח דוד אל־תמר הביתה לאמר לכי נא בית אמנון אחיך ועשי־לו הבריה :

תרגום

והות על רישא דדוד ועדת קרתא אפיק סגי לחדא : וית עמא דבה אפיק ומסר יתהון במסרין ובמוריגי ברזלא ובמיגזרי ברזלא וגרר יתהון בשוקיא וכן עבד לכל קרוי בני עמון ותב דוד וכל עמא לירושלם : והוה בתר כן ולאבשלום בר דוד אחתא שפירתא ושמה תמר ורחמה אמנון בר דוד : ועקת לאמנון לאתמרעא בדיל תמר אחתיה ארי בתולתא היא והוה מכסא בעיני אמנון למיעבד לה מדעם : ולאמנון שושבינא ושמיה יונדב בר שמעא אחוהי דדוד ויונדב גבר דכים לחדא : ואמר ליה מא דין את כדין חשוך בר מלכא בצפר בצפר הלא תחוי לי ואמר ליה אמנון ית תמר אחתיה דאבשלום אחי אנא רחים : ואמר ליה יהונדב שכב על שיווייך ואתכרע וייתי אבוך למחזך ותימר ליה תיתי כען תמר אחתי ותכלינני לחמא ותעביד לעיני ית סעודתא בדיל דאיחזי ואכול מן ידה : ושכיב אמנון ואתמרע ואתא מלכא למחזייה ואמר אמנון למלכא תיתי כען תמר אחתי ותחלוט לעיני תרתין חליטתא ואכול מן ידה : ושלח דוד לות תמר לביתא למימר אזילי כען לבית אמנון אחוך ועיבידי ליה סעודתא :

ואזלת

מסורה

וישלח : כל סיפרא יונדב כמ"א וסימ' ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך · וכל קריאה דכו' במ"ג : אחותי ג' מלאים וסימ' תבא נא תמר אחותי · באי שכבי עמי · ועתה אחותי החרישי · תלתיהון גבי תמר ואמנון :

רלב"ג

וישם במגרה ובחריצי הברזל וגו' · ר"ל ששם העם אשר בה בזה המשפט שים בו א' מאכזריו' מה שלא יעלם והנה היה רצונו בזה שייראו שאר האומות מלהלחם בישרא' והנה המגרה הוא כלי ברזל מלא פגימות ובהם הוא חותך מה שיחתוך סיגה בלע"ז וחריצי הברזל הם כלי ברזל גדולים שדשין בהם התבואה וכן מגזרות הברזל גם כן כלי ברזל גדולים יחתכו בהם האבנים ויש באלו הדברים מן האכזריות יות' מההריגה בחרב פיפיות : והעביר אותם במלבן · ר"ל שהעביר אותם באש התנור שעושים שם הלבנים כי הוא נקרא מלבן על שם הלבני' : ויונדב איש חכם מאד · ר"ל למצוא תחבולות לעשות רע והנה השיאהו לעשות מה שהיה קשה בעיניו עשייתו אך כאשר ראה שהסכימה עצת יונדב בזה התיר לעצמו עשייתה : ותלבב לעיניו שתי הלבבות · הוא מעשה מרחשת קופיל בלע"ז : ותברני · ואוכל : הבריה · המאכל : ותבשל

רבינו ישעיה

והעביר אותם במלבן · תרגומו וגרר יתהו' בשוקייא · ויש לומר מלבן קורא מקום טיט שלוקחים ממנו טיט ללבנים שמשכבו על פני טיט חוצות : אחות יפה · בת אמו היתה · להתחלות לשון חולי ובא כבר הרגום · ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה בעבור שהיתה בתולה ואין דרך הבתולו' לצאת בחוץ היה כבלא איך יוכל לה · וזה שקורא אחותו לאו דווקא אחותו אלא מפני שהיתה אחות אבשלום קורא אותה אחותו שאם היית' אחותו ממש היאך היתה אומרת כי דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך · ויש ואמרו בת יפת תואר היתה ונתעברה מדוד בעודה נכרית קודם שנתגיירה והיתה מותרת לו שנשתה נכרית וולדה כמוה : דל בן המלך · כחוש כמו דלות ורעות תואר :

רדק

ותקח את הבצק ותלוש. אמר הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שנלוש יקרא בצק וכן וטחני קמח וכן אפיתי על גחליו לחם: ותקח את המשרת ותצק לפניו. המשרת היא המחבת וכן תרגום מחבת מסריתא והמשרה היא שבשלה בה הלביבו׳ ולקחה המשרת ויצקה לפניו בקערה ובדברי רז״ל שעשה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן׳

וישנאה אמנון. זאת השנאה היתה שבה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלום יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש ההוא נעשית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה׳ ובדרש מה היתה השנאה הזאת נימה קשרה לו בשעת בעילה ועשאתו כרות שפכה: אל אודות׳ אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי וי״ת אל על: מעילים׳ ת״י כרדוטין והמעיל הזה עשוי כתבנית הכתונת כי כן אמר ועליה כתונת פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה זה המלבוש ידוע ביניהם ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ: הלוך וזעקה׳ עבר במקום בינוני כלומר הולכת וזועקת שכך ת תרגם יונתן ואזלת מיזל וצווחת׳ ואמרו רבו׳ ז״ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באותה שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכים כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בבתולות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה עמדו בית דינו של דוד וגזרו ואסרו להתיחד עם הפנויה: האמינון׳ דרך בזיון: ושוממה׳ הוי״ו לבא תוספת דבר כוי״ו ויטא אברהם את עיניו ואדוני אבי ז״ל פירש אלה והדומים להם עם ח חסרון ענין הדומה ופי׳ ושוממה עצבה ושוממה: נוזים

ויהבית

רשי

ותלבב: ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואחר כך בשמן: את המשרת׳ תרגום של מחבת מסריתא: כי לא ימנעני ממך׳ שמותרת אני לך לפי שנתעברה בה אמה כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ומי שיש לו בן או בת מן השפחה אינו בנו לכל דבר: וישנאה אמנון׳ אמרו רבותינו נימה נקשרה לו ועשאתו ו כרות שפכה: אל אודות׳ אל יעשו אודו׳ הרעה הזאת של שילוח הגדולה מן האחרת שעשית עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני:

ויהיו

מסרה

עשתה ה׳ קמצין בקרי׳ וסימ׳ ותתן את המטעמים ואת הלחם׳ ותקח את הלביבות ותלבב: ואת כל אלה ידי עשתה׳ זכר את ושתי ואת אשר עשתה׳ אף לא הביאה אסתר המלכה: וישנאה ב׳ חד רפ׳ וחד דגש וסימ׳ את בתי נתתי לאיש הזה׳ וישנאה אמנון: ועליה ג׳ וסימ׳ ועליה כתנת פסים׳ ועליה למרום

וַתֵּלֶךְ תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אָחִיהָ וְהוּא שֹׁכֵב וַתִּקַּח אֶת־הַבָּצֵק וַתָּלָשׁ וַתְּלַבֵּב לְעֵינָיו וַתְּבַשֵּׁל אֶת־הַלְּבִבוֹת׃ וַתִּקַּח אֶת־הַמַּשְׂרֵת וַתִּצֹק לְפָנָיו וַיְמָאֵן לֶאֱכוֹל וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלַי וַיֵּצְאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָיו׃ וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־תָּמָר הָבִיאִי הַבִּרְיָה הַחֶדֶר וְאֶבְרֶה מִיָּדֵךְ וַתִּקַּח תָּמָר אֶת־הַלְּבִבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וַתָּבֵא לְאַמְנוֹן אָחִיהָ הֶחָדְרָה׃ וַתַּגֵּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל וַיַּחֲזֶק־בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ בּוֹאִי שִׁכְבִי עִמִּי אֲחוֹתִי׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אָחִי אַל־תְּעַנֵּנִי כִּי לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אַל־תַּעֲשֵׂה אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ וַאֲנִי אָנָה אוֹלִיךְ אֶת־חֶרְפָּתִי וְאַתָּה תִּהְיֶה כְּאַחַד הַנְּבָלִים בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה דַּבֶּר־נָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנָעֵנִי מִמֶּךָּ׃ וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ וַיֶּחֱזַק מִמֶּנָּה וַיְעַנֶּהָ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ׃ טו וַיִּשְׂנָאֶהָ אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר שְׂנֵאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר אֲהֵבָהּ וַיֹּאמֶר־לָהּ אַמְנוֹן קוּמִי לֵכִי׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אוֹדֹת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ לָהּ׃ וַיִּקְרָא אֶת־נַעֲרוֹ מְשָׁרְתוֹ וַיֹּאמֶר שִׁלְחוּ־נָא אֶת־זֹאת מֵעָלַי הַחוּצָה וּנְעֹל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֹּצֵא אוֹתָהּ מְשָׁרְתוֹ הַחוּץ וְנָעַל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ וַתִּקַּח תָּמָר אֵפֶר עַל־רֹאשָׁהּ וּכְתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה וַתָּשֶׂם יָדָהּ עַל־רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ הַאֲמִינוֹן אָחִיךְ הָיָה עִמָּךְ וְעַתָּה אֲחוֹתִי הַחֲרִישִׁי אָחִיךְ הוּא אַל־תָּשִׁיתִי אֶת־לִבֵּךְ לַדָּבָר הַזֶּה וַתֵּשֶׁב תָּמָר וְשֹׁמֵמָה בֵּית אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ׃ וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר לוֹ מְאֹד׃

תרגום

ואזלת תמר בית אמנון אחוהא והוא שכיב ונסיבת ית לישא ולשת וחלטת לעינוהי ובשילת ית חליטתא: ונסיבת ית מסריתא ואריקת קדמוהי ולא אבה למיכל ואמר אמנון אפיקו כל אנש מעילוהי ואפיקו כל אנש מעילוהי: ואמר אמנון לתמר איתי סעודתא לאידרון בית משכבא ואכול מן ידיך ונסיבת תמר ית חליטתא דעבדת ואעילת לאמנון אחוהא לאידרון בית משכבא: וקריבת ליה למיכל ואתקיף בה ואמר לה עולי שכיבי עמי אחתי: ואמרת ליה אחי בבעו לא תענינני ארי לא מתעבד כן בישראל לא תעביד ית קלנא הדין: ואנא לאן אוביל ית חסודי ואת תהי כחד מן שטיא בישראל וכען מליל כען עם מלכא ארי לא ימנעינני מינך: ולא אבא לקבלא מינה ותקיף מינה ועניה ושכיב עמה: וסנאה אמנון סנאתא רבתא לחדא ארי סגיאה סנאתא דיסנאה מרחמתא דרחימה ואמר לה אמנון קומי איזילי: ואמרת ליה על עיסק בישתא רבתא הדא מאוחרנתא דעבדתא עמי את אמר לשלחותי ולא אבה לקבלא מינה: וקרא ית עולימיה משומשניה ואמר שלחו כען ית דא מלותי לברא ואגיף דשא בתרהא: ועלה כיתונא דפסי ארי כן לבשן בנת מלכא בתולתא כרדוטין ואפיק יתה משומשניה לברא ואגיף דשא בתרהא: ונסיבת תמר קטמא על רישה וכיתונא דפסי דעלה בזעת ושויאת ידה על רישה ואזלת מיזל וצווחת: ואמר לה אבשלום אחוהא האמינון אחוך הוה עמך וכען אחתי שתוקי אחוך הוא לא תשוין ית לביך לפתגמא הדין ויתיבת תמר וצדיא בית אבשלום אחוהא: ומלכא דוד שמע ית כל פיתגמיא האילין ותקיף ליה לחדא:

רבינו ישעיה

ולא אבה לשמוע בקולה. שיקחנו כאשה שלא היה חפץ בה כי אם כמו עתה למלאות תאותו: וישנאה אמנון. פירו׳ לאחר שעינה אותו שנאה שלא יתאר לו המלך קח או׳ לאשה: ותאמר לו אל אודות דמוני׳ יש בו ופירושו כמו על אודות. שרבה כי על אודות הרעה הגדולה הזאת יותר מן האחרות אשר עשית עמדי שתרצה לשלחני שהיית רוצה שישאנה לאשה: ותשב תמר ושוממה. ה״וו יתר:

רלבג

ותבשל את הלביבות׳ בשלה אותן בשמן ב באלפס והנה אמר בשול גם על הצליאה׳ ויבשלו את הפסח: המשרת׳ אלפס: ותצוק לפניו׳ שפכה לפניו הלביבות עם השמן בכלי אשר ה הביאה בו לפניו את הבריה והנה עשת זה לפניו בעבור שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו את הלביבות והנה השתדל אמנון להביאה החדר כדי שיוכל להשיג שם מבוקשו ממנה פן י יהיה לבוז אם ישמע בחוץ קולה בענותו אותה: כי לא יעשה כן בישראל׳ לא אמרה משום שאין ראוי ל לשכב עם אחותו משו׳ גלוי ערוה שאם היה זה כן איך יודה לו ה המלך אך אמר שלא יעשה כן בישראל לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישות ומזה יתבאר שלא ה היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אמרו רז״ל שתמר ה היתה בת יפת תואר שנבעלה בגיותה ו ונתעברה מדוד אחר כן כתגיירה ונשאה דוד ולפי שאמה לא היתה גיורת בעת ש שנתעברה ממנה הנה לא היתה הבת בת דוד כי אין הבן הבא ל לישראל מן השפחה או מן הגויה קרוי בן לישראל ההוא ולזה אמר בפרשת ואלה המשפטים הבנים ם שיולדו לישראל מן השפחה כנענית אמר הם עבדים כמו לא ישראלים: וישנאה אמנון שנאה גדולה׳ ידמה שנתעצמה כפי יכלתה לחלוק על רצונו ואולי הכאיבה אותו בזה ההתעצמות מהיה בימה או אמרה לו דברי חרפות ולזה שנאה כי כבר אמרה לו ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל או אולי אמרה לו דברים יותר קשים מאלו׳ והנה מרוב השנאה שלחה אמנון מביתו דרך בוז למרנו מזה שגדר השנאה הוא שלא ידבר עמו למרע ועד טוב ולפי שאמרו והוא שונא לו מתמול שלשום למדנו שאם לא דבר עמו שלשה ימים אינו גולה: כתנת פסים׳ לבוש מצבעים מתחלפים היה דרך משל כשיעור פסת יד מצבע אחד וכן תמשך להיות מצבעי׳ רבים׳ ועתה אחותי החרישי אחיך הוא׳ ר״ל ואין ראוי לפרסם גנותו ותשב תמר שוממה בית אבשלום אחיה ידמה כי לבם זה ולראיתה היתה שם בלי חברה כטעם אמרה כל שעריה שוממים כי רבים בני שוממה: כי

מסרה

שוכה׳ ועליה יכרעון אחריו: ותשב י״ב בקריא וסימ׳ ותלך ותשב לה מנגד הרחק ב׳ בפסוק׳ ורחל לקחה את התרפים׳ ויאמר יהודה אל תמר כלתו שבי׳ ותסר בגדי אלמנותה מעליה׳ ותשב באיתן קשתו ואת רחב הזונה׳ ויאמר לה אלקנה אישה עשי׳ ויאמר לה אבשלום אחיה ותבא בת שבע אל המלך׳ ותדבק בנערות בעז ללקט׳ ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם:

רלבג

כי שנא אבשלום את אמנון / למדנו מזה כי כבר יתגבר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב : הנה נא גוזזים לעבדך / כשהיו להם גוזזים היו שמחים על הטובה כמו שסלח דוד לנבל כי על יום טוב באנו / והנה היה מתחבולת אבשלום ששאל מהמלך שילך הוא ועבדיו עמו לשמוח ולאכול ולשתות עמו כי ידע כי זה דבר בלתי ראוי שיתרצ' בו המלך גם עשה זה כדי ש שיתרצה דוד לשלוח אמנון עמו ולא יתן את לבו אל דבר א אמנון השנאה הראויה בין אבשלום ובין א אמנון על דבר תמר אחותו והנה היה אמנו' הבן הבכו' לדוד שראוי למלוך שהיה ראוי שימלוך אחריו ולזה נתעצב דוד יותר ב באמנון מזולתו משאר הבנים : על פי אבשלו' היתה שומה / ר"ל שדבר זה היה מסודר כ ה בפי אבשלום תמיד מיום ענותו את תמר אחותו כי כאש' תמצא ידו יקח נקמתו ממנו / ויתאבל

רדק

גוזזים / מנהגם היה לעשות משתה ביום שהיו גוזזים צאנם וכן בענין נבל : עם אפרים / סמוך לארץ אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי ראי : ולא נכבד עליך / שלא נהיה כלנו עליך כבדות לרוב ההוצאה ולא דרך בקשה כמו ולא יותן לעבדיך : ויפרץ / כמו הפוך ויפצר : הלא / המלה הזאת באה פעמים לענין זירוז וחזוק וכן הלא שלחתיך הלא כי מטחך : שומה / פעולה כלומר הריגת אמנון היתה שומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר ברעתו מיום ענותו את ת תמר אחותו ות"י ארי בלבא דאבשלום הות כמינא וכן תרגום אשר שם לו בדרך דיכמן ליה : מדרך אחריו / זה העם היו בני המלך ושאר העם שבכו באו לירושלם והצופה רואה א אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר ואמר הכנוי טרם ה הידיעה כמו ותראהו את הילד וזולתו : ויאמר יונדב / הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו : אל

מסורה

כטוב ד' בקריאה וסי' ויהי כי טוב לבם כן כתיב וקרי כטוב / גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו / ויצו אבשלום את נעריו / ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר : והשמעה ו' חס' בליש' שמועה וסי' אל בני כי לא טובה השמעה / ויהי המה בדרך / והשמעה באה אל יואב / כי שמעה רעה / שמעה שמעתי / ושמעה אל שמועה

מקרא

ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון על דבר אשר ענה את תמר אחתו : ויהי לשנתים ימים ויהיו גזזים לאבשלום בבעל חצור אשר עם אפרים ויקרא אבשלום לכל בני המלך : ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה נא גזזים לעבדך ילך נא המלך ועבדיו עם עבדך : ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ בו ולא אבה ללכת ויברכהו : ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך : ויפרץ בו אבשלום וישלח אתו את אמנון ואת כל בני המלך : ויצו אבשלום את נעריו לאמר ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו אל תיראו הלוא כי אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני חיל : ויעשו נערי אבשלום לאמנון כאשר צוה אבשלום ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על פרדו וינסו : ויהי המה בדרך והשמעה באה אל דוד לאמר הכה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד : ויקם המלך ויקרע את בגדיו וישכב ארצה וכל עבדיו נצבים קרעי בגדים : ויען יונדב בן שמעה אחי דוד ויאמר אל יאמר אדני את כל הנערים בני המלך המיתו כי אמנון לבדו מת כי על פי אבשלום היתה שומה מיום ענתו את תמר אחתו : ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כי אם אמנון לבדו מת : ויברח אבשלום וישא הנער הצפה את עינו וירא והנה עם רב הלכים מדרך אחריו מצד ההר : ויאמר יונדב אל המלך הנה בני המלך באו כדבר עבדך כן היה :

(הערות בגליון: צ' ופניהם המלכים ה' / כל אל נאח חס / צ' פתח / ב' חס' בליש / ב' כתיב ח' חס נגבר / סומה ק' / ח' מלין כתיב ולא קריין / עיניו ק')

תרגום

ולא מליל אבשלום עם אמנון למביש ועד טב ארי סני אבשלום ית אמנון על עיסק דעני ית תמר אחתיה : והוה לזמן תרתין שנין והוו גזזין לאבשלום במישר חצור עם בית אפרים וזמין אבשלום לכל בני מלכא : ואתא אבשלום לות מלכא ואמר הא כען גזזין לעבדך ייזיל כען מלכא ועבדוהי עם עבדך : ואמר מלכא לאבשלום לא ברי לא כען ניזיל כולנא ולא נתקף עלך ו ואתקיף ביה ולא אבא למיזל וברכיה : ואמר אבשלום ולא ייזיל כען עמנא אמנון אחי ואמר ליה מלכא למא ייזיל עמך : ואתקיף ביה אבשלום ושלח עימיה ית אמנון וית כל בני מלכא : ופקיד אבשלום ית עולימוהי למימר חזו כען כד ישפר לבא דאמנון בחמרא ואימר לכון ק קטולו ית אמנון ותקטלון יתיה לא תדחלון הלא ארי אנא פקידית יתכון אתקיפו והוו לגברין גברין : ועבדו עולימי אבשלום לאמנון כמא דפקיד אבשלום וקמו כל בני מלכא ורכיבו אנש על א כודנתיה ואפכו : והוה עד דאינון באורחא ושמועתא אתת לות דויד למימר קטל אבשלום ית כל בני מלכא ולא אשתאר מנהון חד : וקם מלכא ובזע ית לבושוהי ושכיב על ארעא וכל עבדוהי מעתדין כד מבזעין לבושיהון : ואתיב יונדב בר שמעה אחוהי דדויד ואמר לא יימר ריבוני ית כל עולימיא בני מלכא קטלו ארי אמנון בלחודוהי מית ארי בלבא דאבשלום הות כמנא מיומא דעני ית תמר אחתיה : וכען לא ישוי ריבוני מלכא על ליביה פ פתגמא למימר כל בני מלכא מיתו אלהין אמנון בלחודוהי מית : וערק אבשלום וזקף עולימא סכואה ית עינוהי וחזא והא עם סגי אתן מאורח מאחורוהי מ מסטר טורא : ואמר יונדב למלכא הא בני מלכא אתו כפתגמא דעבדך כן הוה :

רש"י

ויהיו גוזזים / ודרכם היה לעשות משתה ב בגוז צאנם : ולא ילך נא אתנו / ולא יכול אתה ללכת ילך נא ל עמנו אמנון : על פי אבשלום היתה שומה / בגווין של אבשלו' הית' שומה זו כיסומת על עבריו להרוג את ל אמנון : ויתאבל

ולא נותר ה' וסי' יריקא קטל אבשלו' בכלא דסנבלט

רבינו ישעיה

ויאמ' אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון / פירוש אם לא תלך אתה ילך נא אתנו אמנון אחי : מדרך אחריו / פירוש הוא הירה צופה והיו פניו בדרך שהלכו והם היו באים מאחריו מפני שברחו דרך עקלתון מן הפחד שהיית להם שלא ירדוף אבשלו' אחריהם ויהרגם :

תהיה : ולא נותר ה' בקריא' וסי' בלשון תרגו' יריקא קטל אבשלום בכלא דסנבלט / ופירושן נמס' בסדר פנחס :

רש"י

ותכל דוד, הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תירגם יונתן וחמידת נפשא דדוד כמו נכספה וגם כלתה: כי נחם על אמנון, קבל תנחומין: וישלח יואב תקועה, אמרו רבותינו שמן זית מצוי שם לכך חכמ' מצוייה שם: אבל אשה אלמנה אני, אבל בקושטא: עלי אדוני העון, כינוי הוא לכבודו כלומר אתה מדחה אותי לאמר אני מצוה עליך ואני אך לדרכי ואתה לא תצוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה: יזכור

רד"ק

אל תלמי, שהיה אבי אמו: ויתאבל דוד, היה מתאבל על אמנון בנו כל הימים שזוכר אחר כן והם שלש שנים שהיה אבשלום בגשור: ותכל דוד, פירושו כתרגומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר"ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו ועל דרך כנפשי יצאה בדברו והחכם רבי אברהם ב"ע פירש ותכל את דוד והוא פועל יוצא כלו' אשתו אם אבשלו' בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום והתאוה שיצא אחריו אחד מנעריו בעבורו וזהו שאמר לצאת אל אבשלום: וידע יואב, הכיר מתוך דבריו ויירא לאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה ובגלגול דברים:

וישלח יואב תקועה, אמרו רבותינו ז"ל מאי שנא תקוע אמ' רבי יוחנן מתוך שרגילין בשמן חכמ' מצוי' בהם והית' העיר ההיא רבת זיתי שמן וכן אמרו תקוע אלפא לשמן ר"ל העיר המשובחת בשמן בארץ יש' היתה תקוע לפי' קורא אות' אלפא לשמן כמו שהאלף ראש לאותיו' והיתה העיר בחלקו של אשר דכתי' ביה וטובל בשמן רגלו שמושך שמן כמעין: וישם את הדברי' בפיה, אמרו ואם הו' סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמה למה שיאמר לה המלך כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל הדברי' אלא כלל הדברי' סדר לה ויש לפרש גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל: ותאמ' האשה התקועית אל המלך, ת' ואמרת איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפי' תרגם ותאמר הראשון ואתת ואדוני אבי ז"ל פירשו כן כי ותאמר הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס והם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדי' עליו וזהו שאמר כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי ו[כשנ]כנס' אמרה הושיעה המלך כדרך הצועקים: אבל אשה אלמנה אני, כתרגומו בקושטא: וימת אישי, אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים אבל עתה אחשוב שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר לי: ויכו האחד את האחד, הכוני טרם הודעה וכן ויתנו את טעמו והמתו חיתו לחם והדומי' להם: גם את היורש, כמו שמת היורש האחד זהו רבוי גם: לבלתי שום לאישי שם ושארית, בני המשפחה מתכוונין שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלי כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו שם עדי' כמו שאמ' הכתו' ואין מציל ביניה' ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לבד וא"ת הם גואלי הדם וחם לבבם ולא ילכו אחר הדין כי הבור' ית' חשם על ההרוג [ב]מזוגג שאין דינו מסור לבני אדם אע"פכ אמ' פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו אבל אנו אין לבבם חם על זה אבל כונת' להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן: וכבו את גחלתי, המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד: אכוה עליך, אכוה בני המשפחה עליך שלא יגעו בבנך: עלי אדוני המלך העון, בהפוך רבתה לומר אלא שכנתה לכבוד המלך כלומר עליך יהיה העון אם נבטח אני ובני עליך ולא ישמר מהם ויהרגוהו בני המשפחה: המדבר

מסורה

צרויה ג' חסרים וסימ' וידע יואב בן צריה, מה לי ולכם בני צריה, צלק העמוני דשמואל: וימת ה' וסימ' בלשון תרגום אבאש דויג ולגדליה וקטיל נוניה: ופירושן נמסר בסדר וישב ובהאי סיפרא בחלק א' סימן כ"ב: ונמתהו ה' חסרים יוד בליש' מיתה וסימ' בפגעו בו הוא ימתנו, להמתה דהעלו אתו אלי במטה, והנה קמה כל המשפחה, ועשרה אנשים, ויד אתם מלך בכל, עוד מצאתי הוציאם להמתם במדבר גם הוא חס': על בית ועל בית ז"ג דסמיכי בקריאה וסימ' במסרה רבתא:

מקרא

וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וְהִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וְגַם־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו בָּכוּ בְּכִי גָּדוֹל מְאֹד׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל־תַּלְמַי בֶּן־עַמִּיחוּר מֶלֶךְ גְּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ כָּל־הַיָּמִים׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּר וַיְהִי־שָׁם שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לָצֵאת אֶל־אַבְשָׁלוֹם כִּי־נִחַם עַל־אַמְנוֹן כִּי־מֵת׃

יד

וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה כִּי־לֵב הַמֶּלֶךְ עַל־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי־נָא וְלִבְשִׁי־נָא בִגְדֵי־אֵבֶל וְאַל־תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל־מֵת׃ וּבָאת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְדִבַּרְתְּ אֵלָיו כַּדָּבָר הַזֶּה וַיָּשֶׂם יוֹאָב אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיהָ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל עַל־אַפֶּיהָ אַרְצָה וַתִּשְׁתָּחוּ וַתֹּאמֶר הוֹשִׁעָה הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר אֲבָל אִשָּׁה־אַלְמָנָה אָנִי וַיָּמָת אִישִׁי׃ וּלְשִׁפְחָתְךָ שְׁנֵי בָנִים וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה וְאֵין מַצִּיל בֵּינֵיהֶם וַיַּכּוּ הָאֶחָד אֶת־הָאֶחָד וַיָּמֶת אֹתוֹ׃ וְהִנֵּה קָמָה כָל־הַמִּשְׁפָּחָה עַל־שִׁפְחָתֶךָ וַיֹּאמְרוּ תְּנִי אֶת־מַכֵּה אָחִיו וּנְמִתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו אֲשֶׁר הָרָג וְנַשְׁמִידָה גַּם אֶת־הַיּוֹרֵשׁ וְכִבּוּ אֶת־גַּחַלְתִּי אֲשֶׁר נִשְׁאָרָה לְבִלְתִּי שׂוֹם־לְאִישִׁי שֵׁם וּשְׁאֵרִית עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלָיִךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקוֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ עָלַי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֶעָוֹן וְעַל־בֵּית אָבִי וְהַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ נָקִי׃

תרגום

וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְמַלָּלָא וְהָא בְּנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וְאַף מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי בְּכוֹ בְּכִי סַגִּיאָה לַחֲדָא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לְוָת תַּלְמַי בַּר עַמִּיחוּר מַלְכָּא דִגְשׁוּר וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ כָּל יוֹמַיָּא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לִגְשׁוּר וַהֲוָה תַּמָּן תְּלַת שְׁנִין׃ וַחֲמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד מַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם אֲרֵי אִתְנְחַם עַל אַמְנוֹן אֲרֵי מִית׃ וִידַע יוֹאָב בַּר צְרוּיָה אֲרֵי לִבָּא דְמַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם׃ וּשְׁלַח יוֹאָב לִתְקוֹעַ וּנְסֵיב מִתַּמָּן אִתְּתָא חַכִּימְתָּא וַאֲמַר לַהּ אִתְאַבַּלִי כְעַן וּלְבוּשִׁי כְעַן לְבוּשֵׁי אֶבְלָא וְלָא תְשׁוּפִין מִשְׁחָא וּתְהֵי כְּאִתְּתָא דְנַן יוֹמִין סַגִּיאִין מִתְאַבְּלָא עַל מֵיתָא׃ וְתֵהָכִין לְוָת מַלְכָּא וּתְמַלְּלִין עִמֵּיהּ כְּפִתְגָּמָא הָדֵין וְשַׁוִּי יוֹאָב יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמַהּ׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא וּנְפַלַת עַל אַפָּהּ עַל אַרְעָא וּסְגִידַת וַאֲמָרַת פְּרוֹק מַלְכָּא׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מַה לִיךְ וַאֲמָרַת בְּקוּשְׁטָא אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא אֲנָא וּמִית בַּעְלִי׃ וּלְאַמְתָךְ תְּרֵין בְּנִין וְאִתְנְצִיאוּ תַּרְוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְלֵית דִּמְשֵׁיזֵיב בֵּינֵיהוֹן וּמְחוֹ חַד יָת חַד וּקְטַל יָתֵיהּ׃ וְהָא קָמַת כָּל זַרְעִיתִי עַל אַמְתָךְ וַאֲמָרוּ הָבִי וְנִקְטוֹל יָת דִּקְטַל אֲחוּהִי וְנִקְטְלִינֵיהּ בְּחוֹבַת נַפְשָׁא דַאֲחוּהִי דִּקְטַל וּנְשֵׁיצֵי אַף יָת יָרוֹתָא וּבְעוֹ לְמִקְטַל יָת חַד יְחִידִי דְאִשְׁתְּאַר בְּדִיל דְּלָא לְשַׁוָּאָה לְבַעְלִי שׁוּם וּשְׁאָר עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתְּתָא אִיזִילִי לְבֵיתִיךְ וַאֲנָא אֲפַקֵּד עֲלָךְ׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא עֲלַי דִּי לִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חוֹבָא וְעַל בֵּית אַבָּא וּמַלְכָּא וְכוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ זַכָּאי׃ ואמר

רבינו ישעיה

וילך אל תלמי בן עמיהור מלך גשור, פירו כאבי אמו הכך כדכתיב לעיל והשניסי אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור: ותכל דוד המלך, פירוש מקרא קצר הוא ותכל נפש דוד ותרגמו וחמידת נפשא דדוד מלכא: כי נחם על אמנון כי מת: פירו' אחר מת: ויכו האחד את אחד' אין פתרון ויכה אותו שהיה לו לומר ויכהו. וגם הלשון אינו נופל יפה אלא וזה במקום הא עומד כי אותיות אהוי מתחלפות והוה ליה כאלו כתב ויכה האחד את אחד: ואני אצוה עליך, פירוש שלא היו שם עדים והתראה אין דין מיתות: עלי אדוני המלך העון, פי' כינוי הוא כלומר אם יבא גואל הדם ויהרוג את בני יהי רצון שלא תענש בדבר הזה ויהיה העון עליך:

רלב"ג

ויתאבל על בנו כל הימים, ר"ל ימים רבים כי אחר שלש שני' נחם על אמנון כי מת כמו שזכר אחר זה ואולי אמר כל הימים להעיר שלא היה יום בימי השנה ואפילו המועדי' שלא היה דואג דוד זה והנה מצאנו בבן הראשון שנולד מבת שבע שהתקף שמת רחץ וסך ואכל ושתה ואמר לעבדיו ועתה מאחר שהילד מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי, והנה בזה היה ראוי שנאמר למה הוא מתאבל עליו כל כך והוא לא ישוב אליו אלא שהתר זה הספק הוא ממה שיקל כי דוד הרחיק היותו צם בצום אחר מות הילד כי הצום יעשה על דרך התפלה והבקשה מהש"י וזה דבר בלתי ראוי אחר מות הילד אבל יתאבל עליו והדאגה הו' דבר יחייב הטבע אהבה הדמיוני' ולזה לא הורחק מפני זה התאבל על המות: ותכל דוד המלך, הוא מטעם כלה כטעם נכספה וגם כלתה נפשי והוא אמר המצטרף והרצון בו ותכל נפש דוד המלך לצאת אל אבשלום להביאו אליו כי נחם על אמנון כי מת: ויקח משם אשה חכמה, ר"ל יודעת לסדר דבריה בחכמה ובשכל, והנה בקש מאתה שתשים עצמה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת וזה תהיה בשתלבש בגדי אבל לא תסוך שמן ותבכה ותתאבל בהיותה לפני המלך: תני את מכה אחיו ונמיתהו, הנה שאלתם זאת ידמה מפני שתהיה חשבם עצמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט ולזה אמר דוד חי יי' אם יפול משערת בנך ארצה: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי, ר"ל עון רציחת בנה אם ירצחוהו בני המשפח' והנה אמרה דרך מוסר להראות שהמלך אשר כזה לא יקח עצה שלא להצילו: מהרבת

עמיחור ד' כתיב א' וקרי ה' וד' כתיב ר"ש וקריין ת'

רשי

יזכור נא המלך את יי'. שתקפיד על הורג הדרך להציל נפשות שנאמר ושמתי כי ירבה הדרך וזהו מהרבת גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי: ולמה חשבת כזאת. שחשדת לישראל שיבואו להרוג את השני בלא עדים והתראה: ומדבר המלך הדבר הזה כאשם. והדבר הזה שחרצת לאחרים שאמרת לי לא יפל משערת בנך ארצה מכשיו שאגלה לך שאין הדבר הזה אלא על שני בניך אל תתחרט לאמר דברתי זה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב המלך את אבשלום שנדח' ממנו וברח לו: ומדבר המלך. אוקי"מון פרלט"יט בלע"ז: כי מות נמות. ודייננו באותו עונש ולא ישא אלהים נפש איש מן המיתה לפיכך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה. בכינוי עלי ועל בני: כי יראוני העם. הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעוס עלי: ותאמר שפחתך אדברה נא. כענין זה אולי יעשה וגו': כי ישמע המלך אל להציל את אמתו מכף האיש. הבא להרוג את בני ולהשמידני יחד מנחלת אלהים: ותאמר שפחתך. אחר שיצוה המלך עלי יהיה דברו למנוח' לבני כי לא ישוב מדברו הטוב כי כמלאך השם אדוני המלך ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב: אס

רדק

המדבר אליך. מבני המשפחה תביאהו אותו אלי ואני אצוה לו ולא יוסיף עוד לגעת בך ולאמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדוק והבאתיו בחירק התי"ו כי לנקבה הוא מדבר אבל אמר והבאתו כנגד אחד מנעריו העומדי' שם כי האשה לא היתה יכולה להביאו אם לא עם אחד מנערי המלך: יזכר נא המלך. רצתה לומר שיוציא שבועה מפיו שלא יומת בנה ולמה מהרבת גואל כלומר שהיו רבים גואלים הדם ואם יצוה המלך לאחד יבא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלים השבועה וייראו שלא יגעו בו וי"ת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי' אלהך בדיל לאסגאה אורח קדם גאיל דמא לחבלא: משערת בנך ארצה. כתרגומו משער רים בריך: ותדבר נא. אחרי אשר נתן לה מה ששאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה: ולמה חשבת. כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותו שהרי הוא אינו משיב את אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא יורח: כי מות נמות. כלנו סופינו למות וכמו המים הנגרי' ארצה אשר לא יאספו אחרי השפכם במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מדרך הטבע אלא במעשה נס בתחיית המתים: ולא ישא אלהים נפש. שלא יוציאנה מן הגוף כלומר לא ישא פני כל איש כי כלנו נמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל ואם יהרוג אדם חבירו לא צוה המקו' להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות הדם ואם הרגו שוגג צוה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגו אותו ואפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה וזהו שאמ' וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלהים חשב מחשבות ושם משפטים לבלתי ידח ההורג ויש לפרש וחשב מחשבות על המלך כלומר אחר שכן הוא שכלנו סופינו למות יחשוב המלך מחשבו' שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים וי"ת אלהים דייניא ותרגם הפסוק כן ארי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין וגו': כי יראוני העם. כבר פירשנו בו פירוש אחר בתחילת הפרשה כי על נערי המלך השוערים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה: למנוחה. שיניחני מרדפתי ומעכבי: לשמוע הטוב והרע. כלומר שתשפט האמת לפי מה שתשמע: היד יואב. עצתו ודברו: אס

מנחה ד' חס' ו' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה. יהיה נא דבר אדני המלך למנחה. ודמשק מנחתו. והיתה מנחתו כבוד. וכל המנחות דכוו: מלאך האלהים ח' בקריא' וסי' נמסר בשפטים סי' י"ג:

ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא יסיף עוד לגעת בך: ותאמר יזכר נא המלך את יהוה אלהיך מהרבית גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני ויאמר חי יהוה אם יפל משערת בנך ארצה: ותאמר האשה תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר ויאמר דברי: ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו: כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו: כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש להשמיד אתי ואת בני יחד מנחלת אלהים: ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך למנחה כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע ויהוה אלהיך יהי עמך: ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תכחדי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך ותאמר האשה ידבר נא אדני המלך: ויאמר המלך היד יואב אתך בכל זאת ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך

ואמר מלכא מן דיימר ליך מדעם ותייתיניה לותי ולא יוסיף עוד לאנזקא ביך: ואמרת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי' אלהך בדיל לאסגאה אורחא קדם גאיל דמא לחבלא ולא ישיצון ית ברי ואמר קיים הוא יי' אם יפול מסער ריש בריך לארעא: ואמרת אתתא תמליל כען אמתך קדם רבוני מלכא פתגמא ואמר מלילי: ואמרת אתתא ולמה חשבתא כהדא על עמא דיי' וממליל מלכא פתגמא הדין כגבר חייב בדיל דלא לאתבא מלכא ית בידוריה: ארי מית דמאית וכמיא דמתאשדין לארעא דלא איפשר להון דיתוספון כן לית איפשר לדינא דקושטא לקבלא ממון דשקר ודמחשב מחשבן בדיל דלא לבדרא מיניה בידורא: וכען דאתיתי למללא קדם מלכא רבוני ית פתגמא הדין ארי דחלונני עמא ואמרת אמתך אמליל כען קדם מלכא מאים יעביד מלכא ית פתגמא דאמתיה: ארי ישמע מלכא לשיזבא ית אמתיה מיד גברא לשיצאה יתי וית ברי כחדא מאחסנת עמא דיי': ואמרת אמתך יהי כען פתגמא דריבוני מלכא לניחא ארי כמלאכא דיי' כן רבוני מלכא למשמע טב וביש ומימרא דיי' אלהך יהי בסעדך: ואתיב מלכא ואמר לאתתא לא כען תכסי מני פתגמא דאנא שאיל יתיך ואמרת אתתא ימלל כען ריבוני מלכא: ואמר מלכא היד יואב עמך בכל דא ואתיבת אתתא ואמרת חיי נפשך רבוני מלכא

רלבג

מהרבת גואל הדם לשחת. ר"ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מחק גואלי הדם כי זה המאמר הוא גם כן קרובים ובזו אמרה שיזכור לפניו. שיאמר להם שאין ראוי להם מצד היותם גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי יי' אם יפול משערת ראשו ארצה ונדמה שלא אמרה שהיה שם עדים ולזה נשבע לה כי לפי דיני התור' לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגיד' לו ואפשר עוד שאף על פי שהיה בן מות לפי משפטי התורה הנה היה יכולת למלך להציל להוראת שעה: ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו. ר"ל והנה המלך מדבר הדבר הזה שנראה בו שהוא כמו אשם על שלא השיב את נדחו והוא אבשלום כי אם יבקש להמיתו על דבר אמנון יעשה מה שהרחיק אותו כדברו עם זאת האשה התקועית: כי מות נמות. כלנו כמו המים הנגרים ארצה שלא יתקבצו לעמוד מההגרה כן בני האדם דורכים אל המות: ולא ישא אלהי' נפש. להצילה מהמות ר"ל שלא יעבור בזה הענין שום אדם ולא ישא פני נפש בזה כי סוף כל אדם למות. והנה חשב הש"י מחשבות להמית בני האדם במינים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מן האנשים שידמה בנפשו לברוח מהמות וכאילו אמרה זה להעיד כי אולי מאת הש"י היתה הסבה להמית את אמנון כי הוא חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה. ר"ל להניח לי מרגזי וזה יהיה כבה לשאול ממנו שישיב את נדחו אחר שהסכים זה הענין בבני: כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע. ר"ל כי מה שישפט באלו הדברים שיבאו לפניו מהטוב והרע ישפוט בתכלית מה שאפשר מהטוב והיושר והחמלה כאילו הוא מלאך האלהים: אס

רבינו ישעיה

ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי. כל מי שיבוא לדבר אליך להרוג את בנך הביאהו אלי ואני אצוה שלא יוסיף לנגע בך: ותאמר יזכר נא המלך את יי' אלהיך ועשה למען שמו: מהרבת גואל הדם לשחת. כי מהרבות גואל הדם שהוא תסביר לשחת ולא ישמידו את בני ואני יראה משני גואלי הדם. ונשבע לה המלך חי יי' אם יפול משערת בנך ארצה. מהרבת הוא שם הפועל: ותאמר האשה ולמה חשבת כזאת על עם אלהים שירצו להמית את בני בלא עדים והתראה והבטחתני שלא יעשו לי מאומה שאינו מן הדין [illegible] ואתה מדבר אדוני המלך את הדבר הזה להיות כאשם. ואתה מבקש להרוג את אבשלום בלי עדים והתרא' ואינך משיב את נדחך שאין לו עון למות. על אחרי' שהיו דנים לי הבטחתני שלא יעשו דבר שלא כדין ואתה עושה דבר שלא כדין: כי מות נמות וכמים הנגרי' ארצה. כך אנו דומים. ולא ישא אלהים נפש אדם שלא ימות ואין אדם יכול לבטוח בחייו. ואם לא עכשיו אימתי תשיב את בנך. ויש למלך לחשוב מחשבות לבלתי ידח ממנו הנדח ותאסף את בנך אליך קודם מותך. ועתה אשר באתי לדבר אל המלך את הדבר הזה במשל על בני. כי יראוני העם והפחידוני ואמרו לי אם תאמרי למלך שישיב את בנו יכעוס עליך בעבור זה הבאתי המשל הזה כדי שתכעוס על ידי שלא יהרגו את בני הנשאר ואחר כך אגלה לך על בנך ולא תשוב מדברך שדברת לי: יהי נא דבר אדוני המלך לנחת רוח. שיגינו את בני ולא יהרגו את בני ואחר כך אפייסנו על בנו שתבטח על דבריו ולא יכעס עלי:

אם אש להמין ולהשמיל · אש חסר יו״ד והוא כמשמעו וי״ת אם אית כמו היש וכן האיש בבית רשע שהוא חסר תרגם האית ופי׳ הפסוק לדעת יונתן אם יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כמו שאתה אומר כי עבדך יואב צוני ואם כפרש איש כמשמעו יהיה פירושו כן אם איש אחר צוני להימין ולהשמאיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא היה שצוני ויהיה פי׳ אשר כמו כאשר וכן תאכל מצות אשר צויתיך כאשר צויתיך ויהיה מכל אשר דבר כסתר עמו ופירושו מכל מה אשר אמרתי וכמוהו רבים במקרא להיות מלה חסירה מן הענין בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל: לדעת את כל אשר בארץ · בין בדבריך בין בדברי׳ אחרים:

הנה נא עשיתי · שמעתי לדברי האשה המדברת אלי במצותיך ונסחא מדוייקת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופי׳ לאותה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לבלוח לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלו׳ לך השיבו כדבריך: אל פניו · כמו על פניו כמו ג׳ ההרי׳ לא אכל על ההרי׳: עבדו · כתיב עבדך קרי והענין אחד הוא: וכאבשלום לא היה איש יפה · סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ומתגאה ביופיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלוכה מבני דוד כמוהו ומרד אולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל: ובגלחו · אמרו רבותי׳ ז״ל כי אבשלום נזיר עולם היה כן היתה קבלה בידם כי מן הפסוקי׳ לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו להתגאות בו ולהתנאות ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו אבל הם ז״ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו ולמדו מזה כי מי שנדר בנזי׳ עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש שנ׳ ויהי מקץ ימים לימים זהו משנ׳ לשנ׳ כי ימים הוא שנה כמו ימי׳ תהיה גאולתו: באבן המלך · כתרגו׳ במתקלא דמלכא פמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שהוא משקל: אל ידי · סמוך למקום מדותי וכ״תי דסמיכא לדילי: לכו והציתוה · הכתוב הוא על דרך נחי הפ״א למדבר בעדו״ל שהו׳ עצמו ילך עמה׳ והקרי הוא על דרך חסרי הפ״א והוא צווי לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי יותר קרוב: ואם

אש ג׳ סבירין יש וסי׳ עוד האש בית רשע · אש רעים · אם אש להמין ולהשמיל · ולך י״א בקריא׳ וסי׳ ויאמר קח נא את בנך יחידך · ותאמר לו אמו עלי קללתך בני · ויאמרו לו החרש · ועתה שוב ולך בשלום ·

רשי

אם אש · כמו אם יש כמו היש וכן עוד האיש בית רשע כמו היש: לבעבור סבב · לגלגל עד שיבא דבר במו של מלך לאור: ואדני חכם · והבנת כי מאת יואב יצאת: אל ידי · סמוך לרשותי במקום שאני יכול להזיק: אל ידי · אומנים אוש״ם בלע״ז: והמיתני

רלבג

אם אש להמין ולהשמיל · פירשו בו אם יש להימין ולהשמאיל והרצון בו שאין לנטו׳ ימין ושמא׳ מכל אשר דבר המלך כי כן הוא האמת: לבעבור סבב את פני הדבר · הנה פני הדבר הוא מה שראוי שיפנה הדבר אליו והוא התכלית הראוי וכאלו אמר שהוא עשה כן כדי שיגיע התכלית הראוי: כי כבד עליו וגלחו · מגיד שלולא שכבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות כי היה כמו׳ מגדל פרע שער ראשו ולפי שהנזיר לתגלחת הוא נזיר לבאר הדברים אשר בהם הנזירו׳ כמו שבארנו בפרשת נזיר למדנו שהוא היה נזיר ולפי שזה היה מנהגו תמיד משנ׳ לשנה כמו שספר בזה המקום למדנו מזה שאבשלום היה נזיר עולם: מאתים שקלים באבן המלך · הנה היה שוקל זה במשקל המלך אם לפי שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבית המקדש או לעניי׳ או היה שוקל זה לראו׳ הפלגת רבוי שערו: ויש

עשיתי וגדול הסכרים כרקתי ולא מצאתי זה קרי וכתי׳ אם אחר מ אלף·

רבינו ישעיה

אם אש להימין ולהשמאיל · פי׳ כמו אם יש ודומה לו עוד האיש בבית רשע שפתרונו היש: להימן כמו להימין וכעלם הי״וד ולהש, חיל כמו ולהשמאיל· וכעלם הא״לף: ולא אבה לבוא אליו · פי׳ שלא שמע לו דוד ואמר לו ופני לא יראה:

אִם־אִשׁ לְהֵמִין וּלְהַשְׂמִיל מִכֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־עַבְדְּךָ יוֹאָב הוּא צִוָּנִי וְהוּא שָׂם בְּפִי שִׁפְחָתְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כ לְבַעֲבוּר סַבֵּב אֶת־פְּנֵי הַדָּבָר עָשָׂה עַבְדְּךָ יוֹאָב אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַאדֹנִי חָכָם כְּחָכְמַת מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים לָדַעַת אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב הִנֵּה־נָא עָשִׂיתִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֵךְ הָשֵׁב אֶת־הַנַּעַר אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּפֹּל יוֹאָב אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיְבָרֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר יוֹאָב הַיּוֹם יָדַע עַבְדְּךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר עַבְדּוֹ׃ וַיָּקָם יוֹאָב וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּרָה וַיָּבֵא אֶת־אַבְשָׁלוֹם יְרוּשָׁלִָם׃

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יִסֹּב אֶל־בֵּיתוֹ וּפָנַי לֹא יִרְאֶה וַיִּסֹּב אַבְשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃

וּכְאַבְשָׁלוֹם לֹא־הָיָה אִישׁ־יָפֶה כה בְּכָל־יִשְׂרָאֵל לְהַלֵּל מְאֹד מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קָדְקֳדוֹ לֹא־הָיָה בוֹ מוּם׃ וּבְגַלְּחוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים לַיָּמִים אֲשֶׁר יְגַלֵּחַ כִּי־כָבֵד עָלָיו וְגִלְּחוֹ וְשָׁקַל אֶת־שְׂעַר רֹאשׁוֹ מָאתַיִם שְׁקָלִים בְּאֶבֶן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּוָּלְדוּ לְאַבְשָׁלוֹם שְׁלוֹשָׁה בָנִים וּבַת אַחַת וּשְׁמָהּ תָּמָר הִיא הָיְתָה אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה׃

וַיֵּשֶׁב אַבְשָׁלוֹם בִּירוּשָׁלִַם שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃ וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב לִשְׁלֹחַ אֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ וְלֹא אָבָה לָבוֹא אֵלָיו וַיִּשְׁלַח עוֹד שֵׁנִית וְלֹא אָבָה לָבוֹא׃ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו רְאוּ חֶלְקַת יוֹאָב ל אֶל־יָדִי וְלוֹ־שָׁם שְׂעֹרִים לְכוּ וְהוֹצִתִיהָ בָאֵשׁ וַיַּצִּתוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶת־הַחֶלְקָה בָּאֵשׁ׃

וַיָּקָם יוֹאָב וַיָּבֹא אֶל־אַבְשָׁלוֹם הַבָּיְתָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה הִצִּיתוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־הַחֶלְקָה אֲשֶׁר־לִי בָּאֵשׁ׃

אִם אִית לְמִסְטֵי לְיַמִינָא וְלִסְמָלָא מִכֹּל דִּי מַלִּיל רִיבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי עַבְדָּךְ יוֹאָב הוּא פַּקְדַנִי וְהוּא שַׁוִּי בְּפוּמָא דְאַמְתָךְ יַת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין׃ בְּדִיל לְאַקְפָא יַת אַפֵּי פִיתְגָמָא עֲבַד עַבְדָּךְ יוֹאָב יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְרִיבּוֹנִי חַכִּים כְּחָכְמַת מַלְאָכָא דַיְיָ לְמִידַע יַת כָּל דִּי בְאַרְעָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְיוֹאָב הָא כְעַן עֲבָדִית יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְאִיזִיל אֲתֵיב יַת עוּלֵימָא יַת אַבְשָׁלוֹם׃ וּנְפַל יוֹאָב עַל אַפּוֹהִי לְאַרְעָא וּסְגִיד וּבָרֵיךְ יַת מַלְכָּא וַאֲמַר יוֹאָב יוֹמָא דֵין יְדַע עַבְדָּךְ אֲרֵי אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ רִיבּוֹנִי מַלְכָּא דַּעֲבַד מַלְכָּא יַת פִּתְגָמָא דְעַבְדֵיהּ׃ וְקָם יוֹאָב וַאֲזַל לִגְשׁוּר וְאַיְתֵי יַת אַבְשָׁלוֹם לִירוּשְׁלֶם׃ וַאֲמַר מַלְכָּא יִסְתַּחַר לְבֵיתֵיהּ וְאַפַּי לָא יֶחֱזֵי וְאִסְתַּחַר אַבְשָׁלוֹם לְבֵיתֵיהּ וְאַפֵּי מַלְכָּא לָא חֲזָא׃ וּכְאַבְשָׁלוֹם לָא הֲוָה גְבַר שַׁפִּיר בְּכָל יִשְׂרָאֵל לְשַׁבָּחָא לַחֲדָא מִפַּרְסַת רַגְלוֹהִי וְעַד מוֹחֵיהּ לָא הֲוָה בֵיהּ מוּמָא׃ וּבְסַפָּרוּתֵיהּ יַת רֵישֵׁיהּ וַהֲוֵי מִזְּמַן עִידָּן לְעִידָּן דִּמְסַפַּר אֲרֵי יַקִּיר עֲלוֹהִי וּמְסַפַּר לֵיהּ וְתָקַל יַת סְעַר רֵישֵׁיהּ מָאתָן סִלְעִין בְּמַתְקָלָא דְמַלְכָּא׃ וְאִתְיְלִידוּ לְאַבְשָׁלוֹם תְּלָתָא בְּנִין וּבְרַתָּא חֲדָא וּשְׁמַהּ תָּמָר הִיא הֲוַת אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ׃ וִיתֵיב אַבְשָׁלוֹם בִּירוּשְׁלֶם תַּרְתֵּין שְׁנִין וְאַפֵּי מַלְכָּא לָא חֲזָא׃ וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם לְוַת יוֹאָב לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לְוַת מַלְכָּא וְלָא אֲבָה לְמֵיתֵי לְוָתֵיהּ וּשְׁלַח עוֹד תִּנְיָנוּת וְלָא אֲבָה לְמֵיתֵי׃ וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי חֲזוֹ אַחְסַנְתֵּיהּ דְּיוֹאָב דִּסְמִיכָא לְדִילִי וְלֵיהּ תַּמָּן סְעָרִין אִזִילוּ וְאַדְלְקוּהָא בְּנוּרָא וְאַדְלִיקוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם יַת אַחְסַנְתֵּיהּ בְּנוּרָא׃

וְקָם יוֹאָב וַאֲתָא לְוַת אַבְשָׁלוֹם לְבֵיתָא וַאֲמַר לֵיהּ לְמָה אַדְלִיקוּ עַבְדָּךְ יַת אַחְסַנְתָּא דִּילִי בְּנוּרָא׃

ואמר

מלא קרנך שמן · השב את הנער · ואלישע הנביא · ויאמר המלך אל חזאל · קח בידך את המגלה · הואל נא ולך · ולך בא אל הגולה · אכול · את המגלה הזאת: אל פניו ו׳ בקריאה וסים׳ לשנאיו אל פניו להאבדו ב׳ בו · ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו · ויפל יואב אל פניו · ויצא אל פניו יהוא בן חנני · הן יקטלני לו איחל:

רש"י

ולמיתני · ויהרוג אותי המלך : והשכים אבשלום · בכל בקר : מאחד שבטי ישראל עבדיך · משבט פלוני : והצדקתיו · ואידוכיניה בקושטא : וחמשים איש וגו' · כולם נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים : מקץ ארבעים שנה · ששאלו ישראל מלך לשמואל כתגלגל דבר מרד והשפלה במלכות : אלכה נא בחברון ואשלם את נדרי · אמרו רבותינו להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים : קרואים

רד"ק

ואם יש בי עון · כי לא לחנם הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה בתכלית הבזיון : והשכים · כן היה מנהגו בכל בקר ובקר : על יד דרך השער · על מקום שהיה בדרך השער ות"י על כיבש אורח תרעא ר"ל מסילת הדרך : ועלי יבא · כמו ואלי ורבים על במקום אל : והצדקתיו · כתרגומו ואדוכיניה בקושטא : בקרב איש · הבי"ת מעמדת בגעיא והרי"ש חטופה : והחזיק לו · כמו בו וכן לפניכם לחרב כמו בחרב · ויהי מקץ ארבעים שנה · אמרו רז"ל ארבעים שנה מזמן ששאלו להם מלך ואמרו אותה שנה ששאלו להם מלך עשירית של שמואל היתה ושאול מלך עם שמואל שנה אחת ושתים שמלך שאול בעצמו הרי שלש ולו"ז של דוד הרי ארבעי' כי בשלשים ושבע של דוד מרד אבשלום ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ ארבעי' שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכותם ונהרגו כמה מישראל : ואשלם את נדרי · אמ' שיקרב קרבן נדרו בחברון אשר נדר בגשור כי שעת היתר הבמו' היה והיה האדם מקריב בכל מקום שירצה אע"פ שאהל מועד היה בגבעון · ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרוד ולמלוך בחר המקום שהוקם בו אביו למלך · וכדברי רבו' ז"ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובים והקשו על האומר זה ואמרו ב בחברון מחברון מבעי ליה : אם ישוב ישיבני · ישיב כתיב וקרי ישוב ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר"ל אם ישיבני ירושלם ש אשב בה : כשמעכם · בכ"ף : קרואים

תוספת מסורה

ואם יש ג' וסימ' ואם יש בו עון המתני אתה · ואם יש בי עון והמתני · דבר יי' אתם : מאחרי ג' וסימ' ויעש לו אבשלום מרכבה · שוא לכם משכימי · הוי משכימי בבקר : למשפט ט' דגשים וסימ' והיו לכם הערים ·

מקרא

לב וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ ׀ לֵאמֹר בֹּא הֵנָּה וְאֶשְׁלְחָה אֹתְךָ אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה בָּאתִי מִגְּשׁוּר טוֹב לִי עֹד אֲנִי־שָׁם וְעַתָּה אֶרְאֶה פְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֺן וֶהֱמִתָנִי׃ לג וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיַּגֶּד־לוֹ וַיִּקְרָא אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ עַל־אַפָּיו אַרְצָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְאַבְשָׁלוֹם׃

טו

א וַיְהִי מֵאַחֲרֵי כֵן וַיַּעַשׂ לוֹ אַבְשָׁלוֹם מֶרְכָּבָה וְסֻסִים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ב וְהִשְׁכִּים אַבְשָׁלוֹם וְעָמַד עַל־יַד דֶּרֶךְ הַשָּׁעַר וַיְהִי כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ־רִיב לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לַמִּשְׁפָּט וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֵי־מִזֶּה עִיר אַתָּה וַיֹּאמֶר מֵאַחַד שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל עַבְדֶּךָ׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְשָׁלוֹם רְאֵה דְבָרֶיךָ טוֹבִים וּנְכֹחִים וְשֹׁמֵעַ אֵין־לְךָ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם מִי־יְשִׂמֵנִי שֹׁפֵט בָּאָרֶץ וְעָלַי יָבוֹא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ־רִיב וּמִשְׁפָּט וְהִצְדַּקְתִּיו׃ ה וְהָיָה בִּקְרָב־אִישׁ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ וְשָׁלַח אֶת־יָדוֹ וְהֶחֱזִיק לוֹ וְנָשַׁק לוֹ׃ ו וַיַּעַשׂ אַבְשָׁלוֹם כַּדָּבָר הַזֶּה לְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יָבֹאוּ לַמִּשְׁפָּט אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת־לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵלְכָה נָּא וַאֲשַׁלֵּם אֶת־נִדְרִי אֲשֶׁר־נָדַרְתִּי לַיהוָה בְּחֶבְרוֹן׃ ח כִּי־נֵדֶר נָדַר עַבְדְּךָ בְּשִׁבְתִּי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לֵאמֹר אִם־ישיב יְשִׁיבֵנִי יְהוָה יְרוּשָׁלַ‍ִם וְעָבַדְתִּי אֶת־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶבְרוֹנָה׃ י וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְרַגְּלִים בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשֹּׁפָר וַאֲמַרְתֶּם מָלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃

ל ח · ל' חס' בסיפ' · יד חס' · ל חס' · ג' · ל' חס' · ג' אית' · ט' · ל' · ד' · ל' חס · ה' · ל' · ל · ל · ג' · ל' · ח · ישוב ק' · ג' · ל' · ג' · ל'

תרגום

וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְיוֹאָב הָא שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמֵימַר אִיתָא הַלְכָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָת מַלְכָּא לְמֵימַר לְמָה אֲתֵיתִי מִגְּשׁוּר טַב לִי עוֹד דַּאֲנָא תַמָּן וּכְעַן אֶחֱזֵי אַפֵּי מַלְכָּא וְאִם אִית בִּי חוֹבָא וְיִקְטְלִינַנִי׃ וַאֲתָא יוֹאָב לְוָת מַלְכָּא וְחַוִּי לֵיהּ וּקְרָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲתָא לְוָת מַלְכָּא וּסְגִיד לֵיהּ עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם מַלְכָּא וּנְשַׁק מַלְכָּא לְאַבְשָׁלוֹם׃

וַהֲוָה מִבָּתַר כֵּן וַעֲבַד לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם רְתִיכִין וְסוּסְוָן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא רָהֲטִין קֳדָמוֹהִי׃ וּמַקְדִּים אַבְשָׁלוֹם וְקָאֵי עַל כִּיבֵשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וַהֲוֵי כָּל גַּבְרָא דִּיהֵי לֵיהּ דִּין לְמֵיעַל לְקֳדָם מַלְכָּא לְמִדַּן וּקְרֵי אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ וַאֲמַר אֵי מִדָּא קַרְתָּא אַתְּ וַאֲמַר מֵחַד שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם חֲזֵי פִּתְגָּמָךְ תַּקְנִין וְיָאַן וְשָׁמַע לֵית לָךְ מִן קֳדָם מַלְכָּא׃ וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם מַן יְמַנֵּנִי דַיָּינָא בְּאַרְעָא וְקֳדָמַי יֵיתֵי כָּל גְּבַר דִּיהֵי לֵיהּ דִּין וּמַצּוּ וְאַדְכִּינֵיהּ בִּקְשׁוֹט׃ וַהֲוָה כַּד קְרֵב גַּבְרָא לְמִסְגַּד לֵיהּ וּמוֹשִׁיט יַת יְדֵיהּ וּמַתְקִיף בֵּיהּ וְנָשִׁיק לֵיהּ׃ וַעֲבַד אַבְשָׁלוֹם כְּפִתְגָמָא הָדֵין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְּאָתַן לְמִידַּן לְוָת מַלְכָּא וְגָנִיב אַבְשָׁלוֹם יַת לִיבָּא דַאֲנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃

וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְמַלְכָּא אֵיזִיל כְּעַן וַאֲשַׁלֵּם יַת נִדְרִי דִּנְדָרִית קֳדָם יְיָ בְּחֶבְרוֹן׃ אֲרֵי נִדְרָא נְדַר עַבְדָּךְ בְּמֵיתְבִי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לְמֵימַר אִם אֲתָבָא יְתִיבִנַּנִי יְיָ לִירוּשְׁלֶם וְאֶפְלַח קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא אֵיזִיל בִּשְׁלָם וְקָם וַאֲזַל לְחֶבְרוֹן׃ וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְאַלְלִין בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כְּמִשְׁמַעְכוֹן יַת קָל שׁוֹפָרָא וְתֵימְרוּן מְלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃ ועם

רלב"ג

ויזק המלך לאבשלו' · הנה לא נשקו בפיו ולזה היתה הנשיקה נקשרת עם אות למ"ד : וחמשים איש רצים לפניו · הנה מפני שלא היה מדרך מלכי ישרא' להרבות סוסים כמו שהזהירה התור' הנה היה הענין הזה דבר גדול בחק א אבשלום כי לא היה מלך : ועמד על יד השער · ר"ל שהוא עמד על מקום ששם יעברו העוברי' לבא אל שער המלך : ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל : ר"ל באלו הכזבים כאלו גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו : ויהי מקץ ארבעי' שנה · יתכן שאלו ארבעים שנה התחילו מעת ש משיחת המלכו' בישרא' ר"ל מעת המשח שאול או התחילו מעת שלמו' ארבעים שנה מעת ה המשח דוד ואולי הוגד על דרך נבואה ש שארבעים שנה יעמוד מלכו' דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שסבר תשלם מחשבתו בהריגת א אביו לסבב שתהיה הממלכה לו : ואשלם את נדרי לי' בחברון · ידמה שהיתה אז במת צבור בחברון ואמר אבשלום לזבוח שם זבחי' ליי' כי לא נאסרו הבמות כי אז היו בין המנוח והנחלה ר"ל בין משכן שילה ובין בית המקדש ולא נאסרו הבמות לגמרי עד ש שנבנה בית המקדש בהר המוריה כמו ש שיתבאר בתורה ולזה אמר בספר מלכי' רק העם מזבחי' ומקטרים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי' עד הימים ההם והנה מפני ש שראה אבשלום ששם נמשחה המלוכה לדוד והצליח בה חשב שיהיה המקום גורם ולזה בחר ללכת לחברון : ועבדתי את יי' · ר"ל לזבוח לו זבחים : מעירו

רבינו ישעיה

ויהי מקץ ארבעים שנה · ששאלו להם מלך משמואל · ויש לומר ארבעים שנה למלכות דוד שבסוף שניו היה המעשה הזה : אשר נדרתי ליי' בחברון · פי' במה היתה לו שם שאז הותרו הבמות עד שלא באו לירושלם : אם ישוב · כמו אם ישוב ונתחלף השרק בחלם :

נדר · ה' קמצין וכי ידור דאיתנהא פלים עבדא ונא אתקבל

השפר · מן הכא עד סוף סיפר כולהון חס' וכבר אמר ...

מסורה

כי יפלא ממך דבר · וישב בעיר ההיא עד · והוא ישבת תחת תמר · והשכים אבשלום ועמד · ויעש אבשלום כדבר הזה · ויסרו למשפט אלהיו יורנו · החרישו אלי איים ולאמים · כל כלי יוצר עליך · נהגמח כדובים כולנו וכיונים · אתה אל תירא עבדי · וחברו · וקרבתי אליכם למשפט · וי' לעולם ישב · בקים למשפט אלהים :

רדק

קרואים והולכים לתומם, קראם שילכו עמו לחברון שילך שם להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו וזהו לתומם כמו משך הקשת לתומו שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא, ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מצותו לשני זקנים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתב ההוא לשני זקנים ואחר כך לשני זקנים אחרים ולא היו יודעים אלו באו כן עשה עד שהיו עמו מאתים איש ההד״ר קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום: מעירו מגילה בזבחו את הזבחים, בחברון שלח לאחיתופל שיבא מעירו מגילה או פירושו וישלח אבשלום ויקח את אחיתופל מעירו מגילה ויבא אליו וקשר עמו: קומו ונברחה, כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העי׳ וימצא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליטה ממנו ויכה את העיר וזהו שאמר פן ימהר קודם שיעש׳ דבר אחר יבא אל העיר שיחשב שימצאני הנה לפיכך נמהר אנחנו ל לברוח, ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת ועוד אמרו כטל בעל הבום להדיח את הבום אינו זז עד שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא נכלה ממנו: ברגליו, עמו וכן וכל העם אשר ברגליך ולתי עמיה: בית המרחק, כתרגומו באתר דרחיק כלומר מקום שהיה רחוק מירושלם, ובדרש מלמד שגדוהו ההד׳ י ישובו לי ירחיק מלמד שפרשו ממנו: על ידו, כמו לפניו כמו שאמ׳ על פני המלך: וכל הכרתי וכל הפלתי, ת׳ וכל קשתיא וכל קלעיא ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבו׳ ז״ל פי׳ אלו אורים ותומים ומלת בל קשה לפירושם: וכל הגתי׳, אמרו כי גוים היו וכן אתי הגתי גוי היה ולפי דעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררי׳ בגת ובאו עתה לעזרת דוד וזהו שאמ׳ אשר באו ברגלו מגת פי׳ בעבורו כמו ויברך יי׳ אות׳ לרגלי בעבורי וכבר פי׳ עוד למעלה בענין הגתים בדבר עטרת מלכם ות׳ ברגלו עמיה ר״ל עם אתי הגתי ואעפ״י שלא נזכ׳ ידוע כי אתי הגתי היה ראש לשש מאות איש אלה וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו: שוב ושב עם המלך, פי׳ עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו: כי נכרי אתה, לפי שהתגורר בגת ימים רבי׳ ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב כי נכרי אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד ופי׳ גולה מטלטל כי לשון גלו׳ים שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהו׳ טלטול בלא שבי אלא ממקום למקום כמו זה וכן ויגלום אל מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב מזכר כאילו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלם כי שם בא לשבת כשבא מגת ובענין הזה ת׳ אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמ׳ ואף אם גלי את אזיל לך לאתרך: אניעך, כתו׳ בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד: ואני הולך על אשר אני הולך, על כמו אל כמו ותתפלל על יי׳ כלומ׳ אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה כי לא אדע אנה אך כאדם בורח כתרגומו ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל: את אחיך עמך, הם הגתים שש מאות איש שבאו עמו מגת: חסד ואמת, אני מחזיק לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי וי״ת ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט: כי אם במקום, אם כתיב ולא קרי והענין אחד אם קרי או לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קורין או דקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב נראה כי בגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים המצאים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הברור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד מבחוץ ואחד מבפנים: וכל

רשי

קרואים והולכי׳ לתומם, מפורש במסכת סוטה ירושלמית שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותה לשנים כאן ואחר כך לשני אחרי׳ וכן הרבה: בית המרחק, באתר דרחיק: על ידו אצלו הוא עומד והם עוברים: עם המלך, עם אבשלום: כי נכרי אתה, ואנחנו בורחים מאין נדה ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מרחמים: וגם גולה אתה למקומך, וגם אם גולה אתה מעם המלך שאינך רוצה להיות עמו למקומך חזור לו כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באתה: והיום אניעך עמנו, ואין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך על אשר יקרני המקרה ללכת יום יום כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכן תירגם יונתן וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך: חסד ואמת, אני מחזיק לך טובת חסד ואמת שעשית עמדי: לך

מחרו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: וכל ביתו ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעל האיש אלקנה וכל ביתו, וימת שאול ושלשת בניו דדה״, ויצא המלך וכל ביתו ברגליו: גולה וגולה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ כי קשרתם כלכם עלי ב׳

תרגום	מקרא
ועם אבשלום אזלו מאתן גברין מירושלם זמינין ואזלין לתומיהון ולא ידעין כל מדעם: ושלח אבשלום ית אחיתופל גילונאה מלכא דדוד מקרתיה מגילו בדבחותיה ית דבחיא והוה מירדא תקיף ועמא אזיל וסגי עם אבשלום: ואתא דמחוי לות דוד למימר אתפני ליבא דאנש ישראל בתר אבשלום: ואמר דוד לכל עבדוהי דעמיה בירושלם קומו ונערוק ארי לא תהי לנא שיזבא מן קדם אבשלום אוחו למיזל דילמא יוחי וידבקיננא ויכמון ית בישתא עלנא וימחי ית קרתא לפיתגם דחרב: ואמרו עבדי מלכא למלכא ככל דיימר רבוני מלכא הא עבדך: ונפק מלכא וכל אנש ביתיה די עמיה ושבק מלכא ית עשר נשין לחינן למיטר ביתא: ונפק מלכא וכל אנש ביתיה עמיה וקמו באתר רחיק: וכל עבדוהי עברין על ידוהי וכל קשתיא וכל קלעיא וכל גתאי שית מאה גברא דאתן עמיה מגת עברין קדם מלכא: ואמר מלכא לאתי גתאה למא תיזל אף את עמנא תוב ותיב עם מלכא ארי נוכרא את ואף אם גלי את איזל לך לאתרך: תמלי אתיתא ויומא דין איטלטלינך עמנא למיזל ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל תוב ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט: ואתיב אתי ית מלכא ואמר קיים הוא יי וקיים ריבוני מלכא אלהן באתרא דיהי תמן רבוני מלכא אם למותא ואם לחיי ארי תמן יהי עבדך:	ואת אבשלום הלכו מאתים איש מירושלם קראים והלכים לתמם ולא ידעו כל דבר: וישלח אבשלום את אחיתפל הגילני יועץ דוד מעירו מגלה בזבחו את הזבחים ויהי הקשר אמץ והעם הולך ורב את אבשלום: ויבא המגיד אל דוד לאמר היה לב איש ישראל אחרי אבשלום: ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום מהרו ללכת פן ימהר והשגנו והדיח עלינו את הרעה והכה העיר לפי חרב: (טו) ויאמרו עבדי המלך אל המלך ככל אשר יבחר אדני המלך הנה עבדיך: ויצא המלך וכל ביתו ברגליו ויעזב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית: ויצא המלך וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק: וכל עבדיו עברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים שש מאות איש אשר באו ברגלו מגת עברים על פני המלך: ויאמר המלך אל אתי הגתי למה תלך גם אתה אתנו שוב ושב עם המלך כי נכרי אתה וגם גלה אתה למקומך: תמול בואך והיום אנועך עמנו ללכת ואני הולך על אשר אני הולך שוב והשב את אחיך עמך חסד ואמת: (כ) ויען אתי את המלך ויאמר חי יהוה וחי אדני המלך כי אם במקום אשר יהיה שם אדני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך:

מסורה בגליון: ל׳; ג׳; ב׳ בת אליעם, ל׳ וכתי׳ הא, ב׳ חס׳; ה׳; ל׳; ל׳; יר חס׳ י״ד; ל׳; ג׳; ל׳; ה׳; ל׳; ה׳ פסו׳ גם גם; ה׳; אניעך ק׳, ג׳ מ״ל בסיפ׳ ר׳; אם כתי׳ ולא קרי׳

בפסוק, וגם גלה אתה ממקומך, אילין ג׳ קדמאי חס׳, עשרת אלפים גולה, גולה סוד הולך רכיל מ״ל: והשב ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי:

רלבג

מעירו מגילה, יתכן ששלחו אל חברון מ מגילה לא מירושלם לירא׳תו שמא לא יתרצ׳ אחיתופל להיות כנגד דוד ואם היה אומר לו זה בירושלם אולי היה אחיתופל מגיד זה ל לדוד כי הוא יועץ דוד: והדיח עלינו את הרע׳, ר״ל ויבא בחוזק ו ובתוקף את הרעה עלינו: ויצא המלך וכל ביתו ברגליו, הנה לא רכב על ס סוסים כדי שלא י יתפרסם לבתו כי הרואים אותו הולך ברגליו לא יחשבו ש שהוא דוד ויפלט לו מפני זה יותר ההמלט מיד אבשלום: ויעמדו בית המרחק, ר״ל בבית היותר רחוק מ מירושלם והוא דרך משל מהבתים אשר חוץ לחומה: וכל הכרתי וכל הפלתי, הם היו שתי משפחות בתכלית החכמ׳ ומהם היו סנהדרין כמו ש שיתבאר אחר זה וידמה שהסנהדרין נקראו כך כי הם כורתין הדין במה שיבא לפניהם כי אחריהם אין ללכת לאחרים למעלה מהם והם גם כן מבארי׳ כל מה שיפלא למשפט באי זה דבר שיהיה מדברי התורה כמו שנתבאר בפי׳ כי יפלא ממך דבר למשפט ואמר כל הכרתי וכל הפלתי לפי שהיו שם לפניהם סורות של תלמידים להקים מהם כשיצטרך ולזה אמ׳ כי כלם עברו עם דוד: וגם אתה גולה למקומך, יתכן שלא היה יושב בירושלם כי אם זמן מועט והיה תמיד כמו גר למקומו להעתיק משם קניניו ולזה אמר לו כי נכרי אתה ואמ׳ לו גם כן תמול באך והיום אניעך עמנו ללכת: ויענו

רבינו ישעיה

ויצא המלך וכל ביתו ברגליו, פירו׳ אילו הם נשיו שהו׳ ליכם עמו, והפיל׳ נשים הניח לשמור את הבית: בית המרחק, פי׳ רחוק מירושלם: אשר באו ברגלו, פירוש אשר באו עמו: וגם גולה אתה למקומך, בא הנה הלמד במ׳ קום מ״ם: והשב את אחיך עמך חסד ואמת, פירו׳ מקרא קצר הוא ועשה עמהם חסד ואמת חבירי שגלו עמו וזה היה הגדול שבהם, היה אומר לו תגמול להם חסד ואמת, ותרגומו ועיביד עמהון טיבו וקשוט:

ויאמר דוד אל אתי לך ועבר ויעבר אתי הגתי וכל אנשיו וכל הטף אשר אתו: וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עברים והמלך עבר בנחל קדרון וכל העם עברים על פני דרך את המדבר: והנה גם צדוק וכל הלוים אתו נשאים את ארון ברית האלהים ויצקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לעבור מן העיר: ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר אם אמצא חן בעיני יהוה והשבני והראני אתו ואת נוהו: ואם כה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו: ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שבה העיר בשלום ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם: ראו אנכי מתמהמה בעברות המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי: וישב צדוק ואביתר את ארון האלהים ירושלם וישבו שם: ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה: ודוד הגיד לאמר אחיתפל בקשרים עם אבשלום ויאמר דוד סכל נא את עצת אחיתפל יהוה: ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לקראתו

ואמר דוד לאתי איזיל ועיבר ועבר אתי גתאה וכל גברוהי וכל טפלא דעימיה: וכל דיירי ארעא בכן קל רב וכל עמא עברין ומלכא עבר בנחלא דקדרון וכל עמא עברין על אפי אורח מדברא: והא אף צדוק וכל ליואי עמיה נטלין ית ארון קימא דיי ואקימו ית ארונא דיי וסליק אביתר עד דשלים כל עמא למיעבר מן קרתא: ואמר מלכא לצדוק אתיב ית ארונא דיי לקרתא אם אשכח רחמין קדם יי ויתיבינני ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה: ואם כדין יימר לא רעוא קדמי בך הא אנא יעביד לי כמא דרעוא קדמוהי: ואמר מלכא לצדוק כהנא חזויא את תוב לקרתא בשלם ואחימעץ ברך ויהונתן בר אביתר תרין בניכון עמכון: חזו דאנא מתעכב במשרי מדברא עד דימטי פיתגמא מנכון לחואה לי: ואתיב צדוק ואביתר ית ארונא דיי לירושלם ויתיבו תמן: ודוד סליק במסקנא דטור זיתיא סליק ובכי ורישיה ליה מכרך והוא אזיל יחיף וכל עמא דעמיה כריכו גבר רישיה וסלקין מסק ובכן: ודוד אתחוא למימר אחיתופל במרודיא עם אבשלום ואמר דוד קלקל כען ית מלכא דאחיתופל יי: והוה דוד אתא עד ריש טוריא די סגיד תמן קדם יי והא לקדמותיה

וכל הארץ ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: ה' פסוקי' וכל וכל וכל ג' במצעות פסוק וכ' ראשי פסוקי' וסי' והערים יחרוסו, אתה הוא יי' לבדך אתה עשית, ורעשו מפני דגי הים ועוף, וכל פסיליה יכרתו, וכל הארץ בכים קול גדול: עלה נ' כתיב ה' בקריאה וסימ' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי, עלה נעלה וירשנו אותה, ועלו עלה ובכה: ישתחוה ג' בקריאה וסימ' ויהי דוד בא נגד הראש, ויהי אחרי בא אמציהו, וכל עבדי המלך, וחד וישתחוה, ויעבד את הבעל וישתחוה:

רשי

לך ועבור, עם שאר העם אחר אשר אינך רוצה להפרד ממני: וכל העם עוברי' מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם עוברים: ויציקו, כמו ויצינו ואקימו ית ארונא העמידוהו לבד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו: ויעל אביתר עד תם וגו', הרי זה מקרא מסורס ויציקו ארון האלהים עד תום כל העם לעבור: ויעל אביתר, אותו היום נסתלק מן הכהונה ששאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו, וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא: הרואה אתה, אם רואה אתה שעצה נכונה היא שוב העיר וגו': שני בניכם אתכם, ובידם תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט: במעלה הזתים, בהר הזתים: חפוי, מכרך כדרך האבלים: חפו, כריכו: ודוד הגיד, ולדוד הגיד המגיד: סכל, קלקל כמו הסכל ירבה דברי: בא עד הראש, עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם לאלהי', אשר היה רגיל להשתחות שם כשהיה בא לירושלם היה רואה משם את האהל שהארון בתוכו והיה משתחוה: עבר

רלבג

ויציקו את ארון האלהים, ר"ל שכבר העמידו אותו במקום אחד עד שעלה אביתר ועד שתם כל העם לעבור מן העיר ולפי שלא הגיע עדיין אביתר אל המלך היו דברי המלך תחלה לצדוק לבד ובסוף העניין היו דבריו גם כן עם אביתר כי אז הגיע אל המלך ולזה אמ' ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם: הרואה אתה שובה העיר וגו', ר"ל ואתה רואה אלו הענינ' לאחי זה תכלית פוני' שתלך עמנו להגיד לנו זה בודאי צריך אתה לזה לקחת עצה בדברי' לפי מה שיגלה מעניכם ולזה טוב שתשוב העיר בשלום: ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם, ידמה שהיו לשם בנים אחרים אך בחר דוד באלו להיותם יותר חכמים ויותר ראויים מהאחרים ולזה אמר אחר זה הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר: ודוד עולה במעלה הזיתים, זהו הר הזיתים שהיו אצל ירושלם אצל בית המקדש ודמה כי לקדושת המקום ההוא היה דוד נוהג בהיותו שם להשתחוות שם לשם יתעלה וזהו אמרו אשר ישתחוה שם לאלהים: והיית

רדק

וכל הארץ בוכים, פי' וכל אנשי הארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה: על פני דרך את המדבר, כמו אל המדבר וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמ' דוד אנכי מתמהמ' בערבו' המדבר ומדבר יקרא מרעה הבהמו' בין קרוב לעיר בין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרגום וינהג ודבר מקום שהרועה נוהג שם המקנה: ויציקו, כמו ויעמידו וכן ויציקום לפני יי': ויעל אביתר, לפי פשט הכתוב יראה כי פי' ויעל אביתר נסתלק לבד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר ר"ל מירושלם אבל רבו' ז"ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדולה ונכנס צדוק תחתיו שנ' ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ולמה נסתלק באותו היום כי נשאל באורי' ותומים ולא נענה ונשאל צדוק ונענ' כמו שפי' בספר יהושע כי השואל באורים ותומי' הכהן השואל רוח הקדש שורה עליו ובה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומים כמו שפי' בספר שופטים וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקב"ה זרע עלי ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פנחס ונתקיימ' בו ברכה שברכו הקב"ה כמו שכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדיין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתוב וימשחו שלמה ליי' לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היתה תלויה עד מלוך שלמה כמו שכתו' ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן כי הכתוב אומר והבטתה צר מעון והמעון הוא בית המקדש ובית המקדש לא נבנה עד מלוך שלמה: והראני אותו ואת נוהו, הבית שהיה שם הארון ופי' אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי כי עתה בלקחו עונש עונו היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו משונאו ואינו רואהו וי"ת ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה: הנני, כלומר אקבל גזירותיו באהבה: הרואה אתה, אם רואה אתה בעיניך כלומ' בעצתך וי"ת חזויא את תוב לקרתא כלומ' כנביא אתה שראה שסרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורי' ותומי' ואמ' לו טוב הוא שתשוב העיר ותודיעני משם כל דבר: בעברות המדבר, כן כתי' וקרי בערבו' ופי' הכתו' בעבר נחל קדרון ופי' הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם נכונים בענין אלא שהקרי יותר קרוב: במעלה הזתי', כתרגו' במסק' דטור זיתיא ועלה שם להשתחוות ליי' משם כי מהר הזיתים יראה אדם מקום בית המקדש ואע"פ שלא היה שם אז בית גם מקו' הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה אעפ"כ גבול המקום היה יודע בקבלה כי בהר המוריה יבנה בית יי' אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד וי"מ כי מהר הזתים היה רואה האהל שהיה בו הארון: ודוד הגיד לאמר, חסר למ"ד השמוש ופי' ולדוד הגיד המגיד וכמוהו בחסרון למ"ד השמוש היו בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון המגיד ויגד ליעקב ויאמר ליוסף: עד הראש, ראש הזיתים וכן תרגומו עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם, שהיה רצונו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה הזיתים ועשה כן לפני שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו:

רבינו ישעיה

על פני דרך את המדבר, את יתר: ויציקו את ארון האלהים, שהיו רוצים להביאו ולא רצה דוד לטלטלו עמו והחזירוהו והעמידוהו במקומו והוא כמו ויעמידו ודומה לו ויציקום לפני יי' דעכן: ויעל אביתר, פירוש עלה אחר הארון: הרואה אתה, פירו' הרואה אתה זו העצ' שהיא טובה עשה אותה: וראש לו חפוי והוא הולך יחף, פירוש כסה ראשו והלך ממעליו כדרך האבלים: ודוד הגיד לאמר, חסר למ"ד ולדוד: סכל נא, לשון סכלות: עד הראש, פירוש ראש מקום היה שמשם היה רואה האהל שנטה לארון כשהיה הולך לירושל' ומשם היה כורע ומשתחוה לשם:

חושי הארכי · על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות : קרוע כתנתו · כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכולם יחברו את הפעול כי בלא חסרון היה משפט פ״א הפועל במלה כדרך הכמוכים : והית עלי למשא · ביאור אחד לבדו והוא ע״ין הפועל ופי׳ למשא לטורח כי רבים אשר פתח עמי לבדר ולדאגה שאני בהם ומן העיר תועילני בעצתך : עבדך אני המלך אהיה · מהיום ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועתה אני אהיה עבדך וי״ו ואני נוספת כוי״ו ויפה אבריהם את עיניו וזולתה וכן דרך הלשון בהרבה מקומות וכן דרך לשון הערב בפה : רעה דוד · תרגומו שושבינא דדוד כלומר אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד ובכל עצתו וכן אמר בדברי הימים בספור שרי דוד וחושי הארכי ריע המלך : יבא ירושלם · כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם :

למשא ג׳ בקריא׳ וסי׳ אם עברת אתי והיית · ולמה יהיה עבדך · חטאתי מה אפעל לך · וחד לעבד ולמשא : רעה ג׳ בקריאה וסי׳ ויבא חושי רעה דוד העיר · ויהי כאשר בא חושי · וזבוד בן נתן כהן רעה : ובא ז׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מועד ופשט ·

חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו : ויאמר לו דוד אם עברת אתי והית עלי למשא : ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך והפרתה לי את עצת אחיתפל : והלוא עמך שם צדוק ואביתר הכהנים והיה כל הדבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים : הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר תשמעו : ויבא חושי רעה דוד העיר ואבשלם יבוא ירושלם :

טז ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ ונבל יין : ויאמר המלך אל ציבא מה אלה לך ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכב ולהלחם והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות היעף במדבר : ויאמר המלך ואיה בן אדניך ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי : ויאמר המלך לצבא הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חן בעיניך אדני המלך : ובא המלך דוד עד בחורים והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרא יצא יצוא ומקלל : ויסקל באבנים את דוד ואת כל עבדי המלך דוד וכל העם וכל הגברים מימינו ומשמאלו : וכה אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל : השיב עליך יהוה כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתו ויתן יהוה את המלוכה ביד אבשלום בנך והנך ברעתך כי איש דמים אתה : ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך אעברה נא ואסירה את ראשו :

(מסורה בגליון: ל׳ חס׳ דחס׳ · ג׳ · ל׳ מל׳ · ב׳ יתר מ׳ ויתר חס׳ · ל׳ · ג׳ יתר חס׳ · ל׳ · ב׳ מל׳ · ג׳ מל׳ · והלחם ק׳ · יג מל׳ · ל׳ · ד׳ וכל יהוסע דכו׳ · ל׳ חס׳ · ג׳ נ׳ מל׳ ונ׳ חס׳ · ב׳ תרי״פ ויתר ס״ף · כ׳ · ל׳ · ב׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ ר״פ · תחתיו ק׳ · ב׳ ובכבר · ג׳)

חושי ארכאה מבזעין לבושוהי ועפרא רמי ברישיה : ואמר ליה דוד אם עברתא עמי ותהי עלי למטול : ואם לקרתא תתוב ותימר לאבשלום עבדך אנא מלכא אהי עבדך דאבוך ואנא מבכין וכען ואנא עבדך ותקלקל לי ית מלכא דאחיתפל : והלא עמך תמן צדוק ואביתר כהניא ויהי כל פתגמא דתשמע מבית מלכא תחוי לצדוק ולאביתר כהניא : הא תמן עמהון תרין בניהון אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ותשלחון בידיהון לותי כל מדעם דתשמעון : ואתא חושי שושבינא דדוד לקרתא ואבשלום אתא לירושלם : ודוד עיבר זעיר מריש טורא והא ציבא עולימא דמפיבשת לקדמותיה חוג חמרין חשיקין ועליהון מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין ד דענבין יבשין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר : ואמר מלכא לציבא מה אילין לך ואמר ציבא חמריא לבית מלכא למרכב ולחמא ודבילתא למיכל עולימיא וחמרא למשתי דמשלהי במדברא : ואמר מלכא ואן בר ריבונך ואמר ציבא למלכא הא יתיב בירושלם ארי אמר יומא דין יתיבון לי בית ישראל ית מלכותא דאבא : ואמר מלכא לציבא הא לך כל די למפיבשת ואמר ציבא מודינא אשכח רחמין בעינך רבוני מלכא : ואתא דוד מלכא עד עלמת והא מתמן גברא נפק מזרעית בית שאול ושמיה שמעי בר גירא נפק מיפק ומלטיט : ומרגם באבניא ית דוד וית כל עבדי מלכא דוד וכל עמא וכל גבריא מימיניה ומסמליה : וכדין אמר שמעי בלטטותיה פוק פוק גבר חייב קטול וגבר רשיעא : אתיב עלך יי כל חובי בית שאול דמלכתא תחותוהי ואצלח יי ית מלכותא בידא דאבשלום ברך והא את בבישתך ארי גבר חייב קטול את : ואמר אבישי בר צרויה למלכא למא ילטט כלבא מיתא הדין ית רבוני מלכא אעבר כען ואעדי ית רישיה :

מאתים לחם · כתי׳ הפסו׳ מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין ד דעינבין יבישין ומאה מנן ד דבילתא וגרב דחמר ופי׳ ומאה מאן דבילתא מאה ליטרין של תאנים יבשים ונקרא דבלת ש שמכבשין הרבה מן התאנים יחד ועושין מהם כמו ככר לחם ונקרא דבלת תאנים : לבית המלך לרכוב · לנשי המלך כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פלגשי׳ לשמור הבית ולא לקחו בצאתם מרכבה לנשים כי ב בחפזון יצאו כמו שאמר להם קומו ונברחה ואמר מהרו ללכת : ולהלחם והקיץ · כן כתיב בלמ״ד ואינה נקראת וכבר כתבנו ד דעתינו במלות האלה וברומיהן והלמ״ד הכתובה אין לה טעם בשמוש והיא כלמ״ד הרגו לאבנר והשליטי לאבשלום לאמות חמש והדומי׳ להם · ואמ׳ והקיץ ובכללו הצמוקים כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם : בחורים · עיר מבני בנימן ונקראת בדברי הימים עלמות וכ״תי עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא : ויסקל באבנים · השליך אבנים כמו פועל הקל וסקלתו באבני׳ ואינו הפך הקל כמו שכתב רבי יונה כי פי׳ סקלו מאבן סקלו המסילה באבנים שתשליכו שם מפני הטיט והטיט הוא מכשו׳ הדרכי׳ וזהו שאמר הרימו מכשו׳ מדרך עמי ומ״ש מאבן במקו׳ ב״ית כמו מסיני בא או תהיה המ״ם כ כמשמע׳ ויהיה פי׳ סקלו המסלה מאבני׳ גדולו׳ : מימינו ומשמאלו · כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבני׳ : איש הדמים · ת״י גבר דחייב קטול וי״ל שחשדו בדמי איש בשת ובדמי אבנר וזהו שאמ׳ לו השיב עליך יי׳ כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלומ׳ הרגת ביתו ומלכת תחתיו וי״ת כל דמי בית שאול כל חובי בית שאול : כי

רשי

עבד אביך ואני מאז · כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא : ובא ירושלם · כתן לבו שיבא לירושלם : ומאה קיץ · ומאה מנן דבילתא :

כה

רלבג

והיית עלי למשא · יתכן שלא היה גבור והיה זקן והיתה מפני זה תנועתו כבדה : ומאה קיץ · ר״ל מהפירות המיובשים בקיץ : איש הדמים ואיש הבליעל · יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שפך וקראו איש הבליעל על דבר בת שבע אשת אוריה החתי : כי

רבינו ישעיה

עבדך אני המלך אהיה · מקרא מסו׳ רס הוא אני אהיה עבדך : עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך · הו״ו של ואני הראשון והאח׳ רון יתירי׳ · וזהו פתרונו עבד אביך אני מאז ועתה אני אהיה עבדך : רעה דוד · שני פרשים הם · ריע · ורעה · ריע הוא מעלומי העי״ן למרעהו אשר רעה לו האמור בשמשון הוא מעלומי הל״מד וזה הוא מעלומי הל״מד :

מסרה

ובא השמש וטהר ואחר · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה · ובא האות והמופת אשר דבר אליך · ובא הלוי כי אין לו חלק · ובא המלך דוד עד בחורים · ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב : ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנימה וימד · ובא עליך רעה · ובא לציון גואל · ובא כמהלך רישך · וחברו ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו : ואסירה ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ט׳ :

ואמר

כה יקלל · כן יקלל : וי"א לו · אפשר אדם שמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת הקב"ה : יראה יי בעיני · דמעת עיני : וינפש שם : בבחורים : וחזקו ידי כל אשר אתך · כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אבל אביו ואנו נהיה שנואים למלך : בטוב

כי יקלל · כן כתיב וקרי שהוא אמרם קרובים בענין וכי יי · כתי' בוי"ו וקרי בלא וי"ו : יי אמר לו · כאילו אמר לו קלל את דוד כי הוא רצה בטלטולי זה או פירושו הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש ע"ו : אולי יראה יי בעוני · כמו בעניי שאני בו וכן בדברי רז"ל מצין כל ברכה וברכה כמו מעניין וי"ת דמעת עיני והכתוב הוא בעוני כלו' בעמי : תחת קללתי · כתי' ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעול וכן בבית תפילתי ש שמעתי את תפלתך : באבנים לעומתו · כי לא היו משיגי' אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל : ועפר בעפר · הכפל לחזק הענין כי די היה לו אם אמ' ועפר לבדו או השליך עפר וכמוהו מקרקר קיר ותשרם שרשיה : וינפש שם · בבחורים כמו שאמר למעלה ובא המלך דוד עד ב בחורים : ולא אהיה · כתי' באלף וקרי בוי"ו ופי הכתו' דרך תמיהה והקרי כמשמעו : והשנית · והטעם השנית למה באתי אליך : למי אני אעבוד · כלומר משני פנים היה הדין עלי לבא אליך : הבו לכם · לשון תפארת או פי' אתה והחכמי' אשר אתך : ויטו לאבשלו' האהל · הטו לו אהלים על הגג שיבואו שם הפלגשים וישכב אבשלום עמהן תוך ה האהלים וזהו לפני כל ישראל כי כלם ראו ששכב עמהן ב בסתר תוך האהלים ותרגומו ו ונגדו לאבשלו' קינופין על אגרא ובדברי רבותינו ז"ל פירש קנופין שמעמידין ארבע עמודי עצים ומטלים עליהם וסביבותיהם יריעות והוא אהל כעין : כאשר ישאל איש בדבר האלהי' · איש קרי ולא כתיב והכתוב ר"ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמתת לדוד כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהים כי אחיתופל יועץ היה לדוד כמו שאומר ב בדברי הימים ואחיתופל יועץ למלך וקרי איש כלומ' לכל אדם המתיעץ בו ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ תמיד ומה שאמ' גם לדוד גם לאבשלום האחד לרבו' על חבירו כמו גם באכסם גם בקרכם קחו כי עתה שב להיות יועץ אבשלום כמו שהיה יועץ דוד · ובדרש איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך : גם לאבשלום · ואעפ"י שזה היתה עצתו תחילה לאבשלום דבר ה הפלגשים עצה נכונה היתה ואף על פי שהיתה לרעה כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר אתו וידעו כי לא יעשה עוד אביו שלו' עמו וגם העצה הזאת האחרת היתה נכונה ואילו נעשתה היה נהרג דוד כדבריו אלא שהקב"ה צוה להפר העצה : שנים

לא' ט"ו כתיב א' וקרינן וי"ו וסי' נמסר בסדר שמיני : לשמור ח' מל' בקריא' וסי' בוא אל פלגשי אביך · אם תשמע דירבעם · אך יתן לך יי' שכל ובינה · ולשלמה בני תן לבב · ויהי בצאת הכהנים מן הקדש · ויעמד המלך על

ויאמר המלך מה-לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכי יהוה אמר לו קלל את-דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן : ויאמר דוד אל-אבישי ואל-כל-עבדיו הנה בני אשר-יצא ממעי מבקש את-נפשי ואף כי-עתה בן-הימיני הנחו לו ויקלל כי אמר-לו יהוה : אולי יראה יהוה בעוני והשיב יהוה לי טובה תחת קללתי היום הזה : וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר : ויבא המלך וכל-העם אשר-אתו עיפים וינפש שם : ואבשלום וכל-העם איש ישראל באו ירושלם ואחיתפל אתו : ויהי כאשר-בא חושי הארכי רעה דוד אל-אבשלום ויאמר חושי אל-אבשלום יחי המלך יחי המלך : ויאמר אבשלום אל-חושי זה חסדך את-רעך למה לא-הלכת את-רעך : ויאמר חושי אל-אבשלם לא כי אשר בחר יהוה והעם הזה וכל-איש ישראל לא אהיה ואתו אשב : והשנית למי אני אעבד הלוא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך : ויאמר אבשלום אל-אחיתפל הבו לכם עצה מה-נעשה : ויאמר אחיתפל אל-אבשלם בוא אל-פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל-ישראל כי-נבאשת את-אביך וחזקו ידי כל-אשר אתך : ויטו לאבשלום האהל על-הגג ויבא אבשלום אל-פלגשי אביו לעיני כל-ישראל : ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל-בדבר האלהים כן כל-עצת אחיתפל גם-לדוד גם-לאבשלם :

ואמר מלכא מה לי ולכון בני צרויה כרין ילטיט ארי יי אמר ליה לטיט ית דוד ומן ייכר מה דין עבדתא כן : ואמר דוד לאבישי ולכל עבדוהי הא ברי דאולידית בעי למקטלי ואף ארי כען בר שבט בנימן שבוקו מיניה וילטט ארי אמר ליה יי : מאים גלי קדם יי דמעת עיני ויתיב יי לי טבתא חלף לוטתיה יומא הדין : ואזל דוד וגברוהי באורחא ושמעי אזיל בסטר טורא לקבליה אזיל ומלטיט ומרגם באבניא לקיבליה ומשדי עפרא : ואתא מלכא וכל עמא די עמיה כד משלהן ונח תמן : ואבשלום וכל עמא אנש ישראל אתו לירושלם ואחיתופל עמיה : והוה כד אתא חושי ארכאה שושבינא דדוד לות אבשלום ואמר חושי לאבשלום יצלח מלכא יצלח מלכא : ואמר אבשלום לחושי דא טיבותך דעם חברך למא לא אזלת עם חברך : ואמר חושי לאבשלום לא אלהין דאתרעי יי ועמא הדין וכל אנש ישראל די ליה איהוי ועמיה איתיב : ותנינות קדם מן אנא אפלח הלא קדם בריה כמא דפלחית קדם אבוך כן איהי פלח קדמך : ואמר אבשלום לאחיתופל הבו לכון מלכא מה נעביד : ואמר אחיתופל לאבשלום עול לות לחינתא דאבוך די שבק למיטר ביתא וישמע כל ישראל ארי איתגריתא באבוך ויתקוף ידי כל די עמך : ונגדו לאבשלום קינופין על איגרא ועל אבשלום לות לחינתא דאבוהי לעיני כל ישראל : ומלכא דאחיתופל דמלך ביומיא האינון כמא דשאיל גברא בפתגמא דיי כן כל מלכא דאחיתופל אף לדוד אף לאבשלום : ואמר

רלבג

כי יי' אמר לו קלל את דוד · אמר זה להעיר כי אולי מהש"י ית' נהיה להגיע זה העונש לדוד ולזה אין ראוי ש שישתדלו במניעתו כי השם ית' שליט בכל אשר יחפוץ ומי ש שישתדל לחלוק על מחשבתו יתיסר עליה' כמו שעשו אחי יוסף ליוסף להמלט מענין חלומותיו וזה היה ס סבה אל שהגיעו לדבר החלומות ההם : אולי יראה יי' בעיני · ר"ל אולי יביט השם ב בעבו' עיני והרצון בזה בעבור מה שעיני ר רואה מהבזויים האלו ואני סובלם לכבוד ה הש"י ואעפ"י שיש לאל ידי להנקם משמעי הנה מפני זאת התכונה ה הטובה אשר אני בה מסבול אלו החרפות אולי ישיב לי השם ית' טוב' תחת קללתו אשר קלל אותי היום הזה : ויבא אבשלום אל פ פילגש אביו לעיני כל ישראל · הנה בזה נתקיים מה שייעד לו הש"י לדוד באמרו ה הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נ נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש · והנה יעץ לו זה אחיתופל לחשבו כי אולי יחשבו ישראל שתהיה זאת תחבולה לבחון אם לב ישר' יש' את דוד ולזה ייראו' מלמרוד בדוד אך כשיראו הפעל ה המגונה מאבשלו' כנג' אביו אז יתבאר להם כי נבאש את דוד ו ומאין זה הענין על צד התחבולה לבחון לבבם ולפי שהפילגש' בלא כתובה ובלא ק קדושין דינן כדין מ

רבינו ישעיה

כה יקלל וכי יי' אמר לו קלל · כה אמי רוצה שיקלל כי ה השם אמר לו והוא יתר ואולי יתמרק עווני בקללותיו : אולי יראה ה' בעיני · פי' אקרא קבר הוא אולי יראה יי' ברמ' עת עיני · וינפש שם פי' בבחורים : וחזקו ידי כל אשר אתך · פי' כי עתה הם דוני' ב בלבם היום ואחר יתפשרו האב והבן וכל הגמול רע ישיב עלינו המלך · לכש' יראו זה המעשה ידעו כי לא תתפשר לעולם ויעזרו אותך בכל לב · וזה הגמול שיכם לו א אחיתופל בעבור ש ששכב דוד עם בת שבע בת בנו דכתיב במעשה בת שבע · בת שבע בת אליעם · ולפנים בגיבורי ד דוד כתיב אליעם בן אחיתופל הגילוני :

עמדו ודה"י · עת לשמור ועת · לשמור על אחיהם : ויטו ד' בקריא' וסי' ויקחו שחד ויטו משפט · ויטו לאבשלום האהל על הגג · ויטו נשיו את לבבו · ויטו בתהו צדיק :

מפותת האב שהיה מותרת לבן : כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום · הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד שכ' בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו הלא זאת בת שבע בת אליעם והנה עם כל זה ספר כי עצתו היתה תמיד בתכלית מה שאפשר מהטוב להגיע אל התכלית לדוד בהיותו יועץ דוד ואחר שהיה בקושרים היתה עצתו גם כן שלמה לאבשלום כנגד דוד : ושכיבה

רד"ק

שנים עשר אלף · אלף מכל שבט ושבט: כשוב הכל · כשוב כל דבר שירצה אדם שיבא אליו כן נקל לי להשיב אליך כל העם · ות"י כד יתיבון כלהון: האיש אשר אתה מבקש · אחר אשר אהרג האיש אשר אתה מבקש רעתו והוא דוד · כמו שאמר והכיתי את המלך לבדו ות"י בתר דיתקטל גברא דאת בעי ואמרו כי העצה הגדולה הזאת שהיה מונח אחיתופל את דוד שיען הריגתו ובזהו בדבריו שאמר אחרי דוד ולא אמר אחרי המלך דוד מפני המעשה שעש' בבת שבע ואמרו כי בת שבע היתה בת בנו של אחיתופל דכתיב הלא זאת בת שבע בת אליעם וכתי' אליעם בן אחיתופל הגילוני: בפע' הזאת · אע"פ שכל עצותיו נכונות בפעם הזה חטא בעצתו: כדוב שכול · שהוא מר נפש כשהרגו לו גורותיו והוא נלחם עם אד' אשר ימצא בחזקה ובמרירו' לבו: ולא ילין את העם · כי הוא איש יודע מלחמה ויירא הוא שמא תבא עליו פתאום: ולא ילין את העם · כמו עם העם אלא יחבא באחת הפחתי' ולא ידע אדם מקומו אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה אם כן עצתו בטלה: באחת הפחתי' · זכר פחת בלשון נקבה שאמר באחת ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול והפחת הוא חפיר' ותרגומו בחד מן קומציא כמו חופר גומץ או באחת המקומות שיוכל להחבא שם: ושמע השומע · כי המלחמ' הנעשת בלילה לא יבחין אד' בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה והראשונים מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד נשמרים ועומדים על עמדם וילחמו כנגד הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו שנים עשר אלף מהאחרונ' שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם גבורי' ומרי נפש ונלחמי' בחזקה ויאמר השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום והם הם המנוצחים כי לא יבחנו בלילה: והוא גם בן חיל · פי' והוא אחיתופל שהוא בן חיל שאמר אבחרה לי שנים עשר אלף אע"פ שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא ירגיש כי כדי לגנותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה המס ימס לקול השמוע שישמע ויחשוב כי אנשיו הם המנוצחים וימס לבבו אלא יעצתי שתהיה המלחמה בך ובידיעת כל ישראל שיאספו מדן ועד באר שבע ובגלוי תהיה המלחמה:

ופניך

רבינו ישעיה

בשוב הכל האיש אשר אתה מבקש כל העם יהיה שלום · פי' כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש ואחרי כן לכל העם יהיה שלום: והיה כנפול בהם בתחלה · פירו' הוא יארוב ויפול ויכה במחנה שלך תחלה ואם ישמע השומע כי היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום ירפו ידי כל העם מלבוא עוד אחריך: המס ימס · בציווה אינו טוב שנכנס לכפות אלא קבץ כל ישראל אליך ואתה תלך עמהם ובכל מקום שיהיה יתפשו אותו:

תרגום

ואשיבה ד' בקריא' ומ"ל וסי' ואשיבה כל העם אליך · ואשיבה שפטיך כבראשנה ויועציך · ואשיבה ידי עליך
ואשיבה חרפי דבר: ויישר ג' מלאים בליש' וסי' נמסר בסדר בלק: אם אינך ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר בשלח:

וַאֲמַר אֲחִיתוֹפֶל לְאַבְשָׁלוֹם אֶבְחַר כְּעַן תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא וְאֵקוּם וְאֶרְדּוֹף בָּתַר דָּוִד בְּלֵילְיָא: וְאֵיתֵךְ עֲלוֹהִי כַּד הוּא מְשַׁלְהֵי וִידוֹהִי מְרַשְׁלַן וְאֶזִיעַ יָתֵיהּ וְיֵעִירוֹק כָּל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ וְאֶקְטוֹל יַת מַלְכָּא בִּלְחוֹדוֹהִי: וְאָתֵיב כָּל עַמָּא לְוָתָךְ יְתוּבוּן כּוּלְהוֹן בָּתַר דְּיִתְקְטֵל גַּבְרָא דְּאַתְּ בָּעֵי כָּל עַמָּא יְהֵי שְׁלָם: וּכְשַׁר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי אַבְשָׁלוֹם וּבְעֵינֵי כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם קְרִי כְעַן אַף לְחוּשַׁי אַרְכָּאָה וְנִשְׁמַע מַה דְּיֵימַר אַף הוּא: וַאֲתָא חוּשַׁי לְוַת אַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין מַלִּיל אֲחִיתוֹפֶל הֲנַעְבֵּיד יַת פִּתְגָמֵיהּ אִם לָא דְּכָשַׁר בְּעֵינָךְ אַתְּ מַלִּיל: וַאֲמַר חוּשַׁי לְאַבְשָׁלוֹם לָא תַקִּין מִלְּכָא דְּמַלֵּךְ אֲחִיתוֹפֶל בְּזִמְנָא הָדָא: וַאֲמַר חוּשַׁי אַתְּ יְדַעְתָּא יַת אֲבוּךְ וְיַת גִּבָּרוֹהִי אֲרֵי גִּבָּרִין אִינּוּן וּמְרִירַן נַפְשָׁן אִינּוּן כְּדוֹב תְּכֵל בְּחַקְלָא וַאֲבוּךְ גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין וְלָא יְבִית יַת עַמָּא: הָא כְעַן הוּא טְמִיר בְּחַד מִן קוּמְצַיָּא אוֹ בְּחַד מִן אַתְרַיָּא וִיהֵי כְּמִפַּל בְּהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְיִשְׁמַע דִּי שְׁמַע וְיֵימַר הֲוַת מַחְתָא בְּעַמָּא דְּבָתַר אַבְשָׁלוֹם: וְהוּא אַף גְּבַר גִּבַּר דְּלִבֵּיהּ כְּלִבָּא דְאַרְיָא מִמַּס יִמְסֵי אֲרֵי יָדַע כָּל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי גִיבַּר אֲבוּךְ וְגֻבְרִין גִּבָּרִין דִּי עִמֵּיהּ: אֲרֵי מַלְכִית אִתְכַּנָּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן עֲלָךְ כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כְּחָלָא דִּי עַל יַמָּא לִסְגִי

ואת

שמואל ב פרק יז

א וַיֹּאמֶר אֲחִיתֹפֶל אֶל־אַבְשָׁלֹם אֶבְחֲרָה נָּא שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ וְאָקוּמָה וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי־דָוִד הַלָּיְלָה: ב וְאָבוֹא עָלָיו וְהוּא יָגֵעַ וּרְפֵה יָדַיִם וְהַחֲרַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְהִכֵּיתִי אֶת־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ: ג וְאָשִׁיבָה כָל־הָעָם אֵלֶיךָ כְּשׁוּב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ כָּל־הָעָם יִהְיֶה שָׁלוֹם: ד וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: ה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם קְרָא נָא גַּם לְחוּשַׁי הָאַרְכִּי וְנִשְׁמְעָה מַה־בְּפִיו גַּם־הוּא: ו וַיָּבֹא חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה דִּבֶּר אֲחִיתֹפֶל הֲנַעֲשֶׂה אֶת־דְּבָרוֹ אִם־אַיִן אַתָּה דַבֵּר: ז וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם לֹא־טוֹבָה הָעֵצָה אֲשֶׁר־יָעַץ אֲחִיתֹפֶל בַּפַּעַם הַזֹּאת: ח וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אֲנָשָׁיו כִּי גִבֹּרִים הֵמָּה וּמָרֵי נֶפֶשׁ הֵמָּה כְּדֹב שַׁכּוּל בַּשָּׂדֶה וְאָבִיךָ אִישׁ מִלְחָמָה וְלֹא יָלִין אֶת־הָעָם: ט הִנֵּה עַתָּה הוּא־נֶחְבָּא בְּאַחַת הַפְּחָתִים אוֹ בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת וְהָיָה כִּנְפֹל בָּהֶם בַּתְּחִלָּה וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ וְאָמַר הָיְתָה מַגֵּפָה בָּעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי אַבְשָׁלֹם: י וְהוּא גַם־בֶּן־חַיִל אֲשֶׁר לִבּוֹ כְּלֵב הָאַרְיֵה הִמֵּס יִמָּס כִּי־יֹדֵעַ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־גִבּוֹר אָבִיךָ וּבְנֵי־חַיִל אֲשֶׁר אִתּוֹ: יא כִּי יָעַצְתִּי הֵאָסֹף יֵאָסֵף עָלֶיךָ כָל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב

מסורה: יו"ר חס' · ל' · ל' · ב' · ל' כתי' ה' · ל' · ד' · ל' וא' וכשוב · ג' מ"ל · יו"ר חס' · ל' · ל' · ד' · ל' · ב' · ז' חס' · ג' · ד"ל בסיפ' · ל' · ג' כתי' כן · ב' א' מ"ל וא' חס' · יו"ד חס' · ל' · ח' · ל' · ל' וחס' · ט' · כ'

שכול ג' בקריאה וסי' כדוב שכול בשדה · אפגשם כדוב שכול · פגוש דוב שכול · תלתיהון גבי דוב · סימן וחלך מדי שנה בשנה · ונמצאתי לכם המקומות כתיב מ"ל דמ"ל · הנה עתה הוא נחבא · ובאנו אליו באחת המקומות · כבקרת רועה עדרו · המקומת כתיב חס' וי"ו בתר' ושארא המקומות כתיב חסר וי"ו קדמ':

רש"י

כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש · ועמה בו בקשתך ויהרג ואחר כך כל העם יהיה שלום וזה מקרא קצר: ובעיני זקני ישראל · זקני אשמאי: ואביך איש מלחמה · ויודע ענייני מלחמה וטכסיסיה ומוב מארב ובטוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא ילין עם שאר העם: הנה עתה הוא נחבא · ושתבא על מחנה העם אשר אתו והוא לא יהיה שם שתהרגנו: והיה כנפול בהם בתחלה · אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מפלה במלחמ' זו היא שהיא ראשונה ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם אבשלום: והוא גם בן חיל · ואותו השומע אפי' הוא בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל לנפול ונעשה הוא על אביו ולא יצליח: כי יעצתי · כי זאת עצתי:

ופניך

רלב"ג

ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש · ר"ל בזה הדרך אשיב כל ישראל בכללם אליך כי הכותי האיש אשר אתה מבקש יהיה כשוב הכל כי ממיתת דוד ימשך שישובו כל ישראל אליך ויהיה זה סבה שלא תצטרך עמך אשר אתך או אשר את דוד אך יהיה כל העם שלום בלי מלחמה כי אחר מותו לא יתכן שתהיה שם מלחמה כלל על זה: בעיני כל זקני ישראל · הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי גם האמינו בדברי אבשלו' אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחד מהבאי' לפניו עם שזה היה מהסבו' לענוש את דוד על דבר אוריה החתי: כדוב שכול בשדה · ר"ל כדוב טורף ולרוב טרפו קראו שכול ל היותו משכל והנה אביך איש מלחמה ולזה הוא יודע באי זה צד ראוי שינהג בזאת המלחמה ומפני זה לא ילין העם בשום מלון מפורסם אבל הוא נחבא עתה באחת מהמקומות אשר יתכן לו ההחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחלה בני החיל הרודפים אחריהם וימותו על ידם בעבור שאינם נשמרים מהם שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום יהיה זה סבה להביא מורך לב בלב הנשארים וינוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד הוא גם כן בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך תחשוב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו הנה יודע כל ישראל כי גבור אביך ואשר אתו הם בני חיל ולא ימס לבבם או ירצה בזה כי ממורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום שמעם כי מגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום הנה לא יהיה שם אחד אע"פ שיהיה בן חיל ולבו כלב האריה שלא ימס לבבו ויוסיף להם מורך בלבבם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו:

ויאמר

ופניך הולכים בקרב, אתה תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם י"ב אלף איש ותשב אתה בירושלם והוא ישיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתלך אתה במלחמה כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה ופירוש ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך וכן אם אין פניך הולכים ואמרו כנוי ההליכה בפנים כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם וי"ת ואת תהי אזיל בריש כולנא : באחת המקומות, כתיב באחת בת"ו וקרי באחד בדל"ת : כאשר יפול הטל, שמכסה כל פני האדמה כן נחנה עליו : ולא נותר בו, כמו ולא יותר עבר במקום עתיד ורבים כמוהו : והשיאו, דרך גוזמא אמר כל כך יהיו ישראל רבים שאפילו ירימו חבלים אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת ומה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה אותו אמר על מגדל שהיה בתוך העיר כלו' אפילו יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסוף אליה הכל יסחבו העיר והמגדל ויונ' תרגם והשיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריין וגו' כמעמד תרגם חבלים משריין כמו חבל נביאים או דעתו על חבלי האהלים אשר במחנה : שלחו, לפניו' יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעיר : והגידו, על ידיהם הגידו לדוד : תעבור, את הירדן : פן יבולע למלך, פן ישחת כמו אם יבלענו ממקומו כי ירא אני שמא ישמו עצת אחיתופל אע"פ שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעת' עדיין לעצת אחיתופל לכן לא תלין הלילה בערבות המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן וי"ת פן יבולע דילמא יתהני למלכא ולא ידעתי דעתו : בעין רוגל, תרגם יונתן בעין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף ה הבגדי' ברגליו : והלכה השפחה, שפחה של בית צדוק הלכה לעין רוגל למקו' שהיה שם יהונת' ואחימעץ והגיד' להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברי' שדבר חושי, על פני הבאר, כמו על פי הבאר וכן תרגם יונתן על פומא דבירא והוא מן ב' דסבירי' פי וקורין פני והענין אחר כי פי הבאר הוא פניו : הריפות, החטי' הכתושים יקראו הריפות וכן בתו' הריפות בעלי והוא מן עמודי שמים ירופפו ויונתן תרגם הריפות דקילן : מיכל המים, אין לו חבר ולפי ענינו פלג מים ויונתן תרגם עבר ירדנא : אל

ואת זקני ג' בקריא וסי' ויאמר חושי אל צדוק, וישלח את אליקים אשר על הבית דמלכים, וחכרו דישעיה : העירה ט' ח' לישן עורה וחד לישן קריה וסי' נמסר ביהושע סימן ו' : אבשלם י"ד חס' וסי' כי לא תהיה לנו פליטה, היתה מגפה בעם, כזאת וכזאת, ועצת אחיתופל, ויישר הדבר, אשר בחר יי' והעם הזה, בוא אל

ופניך הלכים בקרב : ובאנו אליו באחת המקמות אשר נמצא שם ונחנו עליו כאשר יפל הטל על־האדמה ולא נותר בו ובכל האנשים אשר־אתו גם־אחד : ואם־אל־עיר יאסף והשיאו כל־ישראל אל־העיר ההיא חבלים וסחבנו אתו עד־הנחל עד אשר־לא־נמצא שם גם־צרור : ויאמר אבשלום וכל־איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל ויהוה צוה להפר את־עצת אחיתפל הטובה לבעבור הביא יהוה אל־אבשלום את־הרעה : ויאמר חושי אל־צדוק ואל־אביתר הכהנים כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את־אבשלם ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני : ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל־תלן הלילה בערבות המדבר וגם עבור תעבור פן יבלע למלך ולכל־העם אשר אתו : ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין־רגל והלכה השפחה והגידה להם והם ילכו והגידו למלך דוד כי לא יוכלו להראות לבוא העירה : וירא אתם נער ויגד לאבשלם וילכו שניהם מהרה ויבאו אל־בית־איש בבחרים ולו באר בחצרו וירדו שם : ותקח האשה ותפרש את־המסך על־פני הבאר ותשטח עליו הרפות ולא נודע דבר : ויבאו עבדי אבשלום אל־האשה הביתה ויאמרו איה אחימעץ ויהונתן ותאמר להם האשה עברו מיכל המים ויבקשו ולא מצאו וישבו ירושלם : ויהי אחרי לכתם ויעלו מהבאר וילכו ויגדו למלך דוד ויאמרו אל־דוד קומו ועברו מהרה את־המים כי־ככה יעץ עליכם אחיתפל : ויקם דוד וכל־העם אשר אתו ויעברו את־הירדן עד־אור הבקר עד־אחד לא נעדר אשר לא־עבר את־הירדן :

ואת תהי אזיל בריש כולנא : ונהך עלוהי בחד מן אתריא דנהך לתמן ונשרי עלוהי כמא דשרי טלא על ארעא ולא נשאר ביה ובכל גבריא די עימיה אף חד : ואם לקרתא יתכניש ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משיריין ונעקר יתה וית אבנהא ונרמינה לנחלא עד דלא נשאר תמן אבנהא : ואמר אבשלום וכל אנש ישראל תקין מלכא דחושי ארכאה ממלכא דאחיתופל ויי פקיד לקלקלא ית מלכא דאחיתופל תקנא בדיל דייתי יי על אבשלום ית בישתא : ואמר חושי לצדוק ולאביתר כהניא כדין וכדין מליך אחיתופל ית אבשלום וית סבי ישראל וכדין מלכית אף אנא : וכען שלחו בפריע וחוו לדוד למימר לא תבית בליליא במישרי מדברא ואף מעבר תעיבר דילמא יתהני למלכא ולכל עמא די עימיה : ויהונתן ואחימעץ קיימין בעין קצרא ואזלת אמתא וחויאת להון ואינון יזלון וחויאו למלכא דוד ארי לא יכלין לאתחזאה למיעל לקרתא : וחזא יתהון עולימא וחוי לאבשלום ואזלו תרויהון בפריע ועלו לבית גברא בעלימת וליה גובא בדרתיה ונחתו תמן : ונסיבת אתתא ופרסת ית פרסא על פומא דבירא ושטחת עלוהי דקילן ולא אתידע פיתגמא : ואתו עבדי אבשלום לות אתתא לביתא ואמרו אן אחימעץ ויהונתן ואמרת להון אתתא כבר עברו ירדנא ובעו ולא אשכחו ותבו לירושלם : והוה בתר מיזלהון וסליקו מגובא ואזלו וחוויאו למלכא דוד ואמרו לדוד קומו ועברו בפריע ית ירדנא ארי כדין מליך עליכון אחיתופל : וקם דוד וכל עמא די עמיה ועברו ית ירדנא עד מנהר צפרא עד חד לא שגא ולא עבר ית ירדנא :

ואחיתופל

רשי

ופניך הולכי', ברגום ואת תהי אזיל בריש כולנא : ונחנו עליו, ונוח עליו לשון חנייה כמו וינח בכל גבול מצרים נחה ארבה על אפרים : חבלים, משריין כמו חבל נביאים חבלי רשעים : עד הנחל, חומת העיר נסחוב אל הגי : וגם עבור תעבור, את הירד' : פן יבלע למלך, שלא יעצתיו לטובה ויעש' כדברי אחיתופל, יבלע, יהא' לו בסתר ובבליעה : עין רוגל, עין קצרא כובסי בגדי שמה שחובטין אותם שם שבועטין אותם ב ברגל : את המסך, וילון : הריפות, חטין כתושות כמו בתוך ה הריפות : מיכל המים, איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שיבולת הנהר : בת

רלבג

ויאמר אבשלום וכל איש ישראל, זה מורה כי זקני ישראל לא ה הסכימו בזאת העצה השנית, פן יבולע למלך ולכל העם אשר אתו, למען תתיישב העצה ביניהם על זה או ירצ' בזה פן ישחית מה שהוא למלך מ מנשיו ובניו וטפו ומה שהוא לכל העם אשר אתו ולא אמרו פן יב יבולע המלך לחלוק כבוד למלכות ושלא לפתוח פיו לרע כבודו : ותשטח עליו הריפו' היא חטה הנכתשת במכתש ומשטחת ת תקלה כדי שתיבש : מיכל המים, רוצה לומר פלג המים : וכן

רבינו ישעיה

ונחנו עליו, כנות עליו : כאשר יפול הטל, לשון על פני כל אחיו נפל : עד הנחל, כמו נחל איתן מקום עמוק כמו גיא : להפר את עצת אחיתופל הטובה, פירוש היא היתה עצה טובה לאבשלום שיעמ' הוא בירושל' וישלח אחריו חיל את' חיל עד שיגיעהו ויתפשהו וחושי כתכון שיצא הוא למלחמה ויראו ישראל את ארוניהם ויבושו ג ויפחדו ממנו ויתפשו הבשלו' ויהרגוהו : פן יבולע למלך, כמו למה תבלע את נחלת יי' : בעין רוגל, יתרגמו בעין קצרא הכובס קורא רוגל בעבור שבועט עליו ברגליו : ותשטח עליו הריפות, פי' חטים כתושים כמו בתוך הריפות בעלי : עברו את מיכל המים, תרגמו כבר עברו ית ירדנא :

פלגשי אביך, ודוד בא מחנימה, אכחרה נא, ואת עמשא שם, ויחן ישראל, וירא אתם נער ויגד, ראיתי את אבשלום, ואבשלום לקח, פני הבאר ג' סבירין פי וקרינן פני בקריאה וסי' נמסר בריש סדר מסעי : אור הבקר ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בשפטים סימן י"ו :

ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבש את החמור ויקם וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ויחנק וימת ויקבר בקבר אביו: ודוד בא מחנימה ואבשלם עבר את הירדן הוא וכל איש ישראל עמו: ואת עמשא שם אבשלם תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגל בת נחש אחות צרויה אם יואב: ויחן ישראל ואבשלם ארץ הגלעד: ויהי כבוא דוד מחנימה ושבי בן נחש מרבת בני עמון ומכיר בן עמיאל מלא דבר וברזלי הגלעדי מרגלים: משכב וספות וכלי יוצר וחטים ושערים וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי: ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר:

יח ויפקד דוד את העם אשר אתו וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות: וישלח דוד את העם השלשית ביד יואב והשלשית ביד אבישי בן צרויה אחי יואב והשלשית ביד אתי הגתי ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם: ויאמר העם לא תצא כי אם נוס ננוס לא ישימו אלינו לב ואם ימתו חצינו לא ישימו אלינו לב כי עתה כמנו עשרה אלפים

ואחיתופל חזא ארי לא אתקיים מלכיה וזריז ית חמרא וקם ואזל לביתיה ולקרתיה ופקיד על אנש ביתיה ואתחנק ומית ואתקבר בקברא דאבוהי: ודוד אתא למחנים ואבשלום עבר ית ירדנא הוא וכל אנש ישראל עמיה: וית עמשא מני אבשלום חלף יואב על חילא ועמשא בר גברא ושמיה יתרא ישראלא דעל לות אביגל בת נחש אחתיה דצרויה אמיה דיואב: ושרא ישראל ואבשלום בארע גלעד: והוה כד אתא דוד למחנים ושובי בר נחש מרבת בני עמון ומכיר בר עמיאל מלוא דבר וברזילי גלעדאה מרגלים: מכבין וקולין ומאן דחסף וחטין וסעורין וקמחא וקליא ופולא וטלופחין וקליא: ודבש ושמן ועאן וגובנין דחלב תורין קריבו לדוד ולעמא די עמיה למיכל ארי אמרו עמא כפין ומשלהין וצחי במדברא: ומנא דוד ית עמא די עמיה ומני עליהון רבני אלפין ורבני מאותא: ושלח דוד ית עמא תלתא ביד יואב ותלתא ביד אבישי בר צרויה אחוהי דיואב ותלתא ביד אתי גיתאה ואמר מלכא לעמא מפק אפוק אף אנא עמכון: ואמר עמא לא תפוק ארי אם מערק נערוק לא ישוון עלנא לבא ואם יתקטלון פלגנא לא ישוון עלנא לבא ארי כען את יכיל למסעד כוותנא עסרא אלפין וכען

רשי

בת נחש, הוא ישי אבי דוד רבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש: ושובי בן נחש, הוא חנון בן נחש: משכב, מצעות: וספות, כלי תשמיש הם כמו ספות כסף: וקלי, מיני קליות אמרו רבותינו שני מיני שתיה הקריב ברזלי לדוד אחד של חטים ואחד של עדשים כענין האמור כאן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים וקלי ממ"ש של קטנית שמייבשין אותן בתנור כשהן לחין והם מתוקין לעולם וטוחנין אותן ועושין מהם מאכל שקורין שתית: ושפות בקר, וגובנין דחלב: לא ישימו אלינו לב, לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאי אתה במלחמה: כי עתה, בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו: עשרה אלפים, כעשרת אלפים איש כמונו: כי

רדק

אל ביתו אל עירו, יש ספרים ואל עירו ובספר מוגה אל עירו: ויצו אל ביתו, כדרך אדם קרוב למיתה שמצוה לבני ביתו מה יהיה אחריו מדבר ביתו ונחלתו: ויחנק, בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע כי כיון שלא נעשתה עצתו כי אבשלום וכל אשר עמו יפלו ביד דוד: ועמשא בן איש, ר"ל בן איש גדול כמו וחזקת והיית לאיש כלומר לאיש טוב וירא אלהים וכן כולם אנשים אנשים גדולים: יתרא הישראלי, ובדברי הימים יתרא הישמעאלי ישראל היה אלא שגר בארץ ישמעאל לפי' נקרא ישראלי וישמעאלי ישמעאלי על הגירות וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי ואדוני אבי ז"ל כתב כי כשהיה בארץ ישמעאלים קורין אותו ישראלי שם וכשהיה בא משם לא"י קורין אותו ישמעאלי ובדברי רבותינו ז"ל יש דרש למה קראו ישמעאלי לפי שחגר חרבו כישמעאל כשהיה שאול רוצה לפסול את דוד למלכו לפי שבא מרות המואביה עמד הוא וחגר את חרבו ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מאי טעמ' על דבר אשר לא קדמו אתכ' איש דרכו לקדם ואשה אין דרכה לקדם: אשר בא אל אביגל בת נחש, הוא ישי אבי דוד ושני שמות היו לו ישי ונחש וכמוהו רבים, וטעם אשר בא ולא אמר איש אביגל אפשר שבא אליה קודם שישאנה וילדה לעמשא לפיכך אמר אשר בא ורז"ל דרשו כי לפיכך נקרא ישי נחש לפי שמת בלא עון בעטיו של נחש ר"ל בעצתו של נחש שיעץ לחוה לאכול מעץ הדעת ואז נקנסה מיתה על אדם וחוה ולא היה לישי עון אחר שמת בעבורו, ואדוני אבי ז"ל פי' כי קראו נחש לפי שיצאו ממנו בפעוני שהרגו באומות העולם וכן כתוב כי משרש נחש יצא צפע כי משרש ישי שנקרא נחש יצא צפע והוא חזקיהו: ושובי בן נחש מרבת בני עמון, ישראל היה והיה גר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד והדרש שאומר כי הוא חנון בן נחש מלך בני עמון רחוק הוא שהחיה אותו דוד הלא בכל העם אשר ברבה ובכל ערי בני עמון עשה משפטים אף כי חנון המלך אשר הובים את עבדיו ואפשר כי נתגייר והחייהו: הגלעדי מרוגלים, מארץ הגלעד היה מכיר מעיר ששמה רוגלים: משכב וספות, כלי שמופכין ממנו מים לידים, משכב לשון שפיכה וכן ותעל שכבת הטל וכבלי שמים מי ישכיב ות"י מטה ונקראת משכב לפי שסובב אדם עליה ות"י מכבין פי' סדינין ותרגום והרדידי' וכבכתא וכן בדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי ופירוש וספות כמו מזרקים וכן מן הדם אשר בסף ות"י וקולין וכן ואת הספים דירמיה ות"י קוליא ותרגום וכדה על שכמה וקולתה, וקלי הסמוך לקמח הוא קלי מן חטים והסמוך לעדשי' הוא קלי ממיני קטנית דבר הלמד מענייני: ושפות בקר, ת"י וגובנין דחלב תורין נקראו הגבינו' שפות לפי שנעשות על ידי עשוי מן ושפו עצמותיו: רעב, אמרו רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו עמם ספוקם מן ירושלם כי בחפזון יצאו וברחו: ועיף, מן הדרך וכן אמר למעלה עיפי' וינפש שם ורז"ל דרשו עיף מרכיחה וצמא כי במדבר ואע"פ שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה הבהמות לא ימצאו שם מ"ס ברוב: לא ישימו אלינו לב, אם ננוס לפניהם, או אם ימותו חציינו במלחמה לא ישימו אלינו לב שאין כלומר לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעתם כמו שיעץ אחיתופל והכיתי את המלך לבדו כי כל מחשבותם עליך אפי' יהיו עתה כמונו עשרה אפי' לא ישימו לב אם ינצחונו אלא לך לבדך ישימו לב כי אין לכם,

רלבג

ויצו אל ביתו ויחנק, יתכן שחנק את עצמו כי ראה הרע שיקרה מזה לאבשלום והיה ירא מדוד שתתפרסם לו זאת העצה שיעץ עליו: אשר בא אל אביגל בת נחש, ידמה שהיו לישי שני שמות והנה אמ' שהיא אחות צרויה אם יואב ל להודיע שעמשא ויואב היו קרובים בני שתי אחיות ועם כל זה הרג יואב את עמשא כדי שישאר שר צבא כמו שהיה, והנה זכר כי בבא דוד מחנימה הגישו לו שובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזלי הגלעדי המצטרך לו מכל משכב וספות והם כלי בית קבול ממתכת וכלי יוצר להשתמש בהם בכל צרכיהם והביאו ל להם למזון חטים ו ושעורים וקמח וקלי מהחטי' ומן השעורים כדי שיוכלו לאכול ת תכף מהקלי והביאו להם ממיני קטנית פול ועדשים וגם הביאו להם מהם קלי לאכלו תכף והביאו להם עוד דבש וחמאה ללפת בו את הפת, ולשתות וצאן לאכל וחריצין חלב בקר לאכל לפי שהם יותר חשובים משאר החריצים, והנה הסכימו אלו השלשה ממקומותיהם לבא זאת המנחה לדוד: וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות, כדי שיהיה סדור המלחמה באופן הראוי כי הוא ממה שיש בו רושם כפלא בהגע' התכלית המבוקש במלחמה ולזה צותה התורה בפרשת משוח מלחמה לעשות זה בזה האופן אחר שהוכרו משם האנשים היראים ורכי הלבב: ועתה

רבינו ישעיה

ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו, פירוש ידע כי עצת חושי היתה רעה ו ורואה כי אמת השם היא ונתיירא מפני דוד: אל אביגל בת נחש, הוא ישי בדכתיב ואחיותיהם צרויה ואביגיל, ויש לומר בשני שמות היה נקרא, וחכמים אומרי' שמת בעטיו של נחש שלא נמצא בו עון: משכב וספות וכלי יוצר, פירוש מצעות וכלי מתכות כמו ומן הדם אשר בסף: וכלי חרש וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי, פירוש שני מיני קלי אחד מתבואה ואחד מקטניות: ושפות בקר, תרגומו וגובנין דחלב תורין: העם השלישית, בא עם בלשון נקבה ורוצה לו ותצא צ עיוך: נוס ננוס, כמו נוס ונחלף הסרק בחלם: כי עתה אתה כמונו, מקרא קצר הוא תהיה לנו מציר לעזור, או תצטרך לנו תפלה לנו מתוך העיר:

מחנימה ג' וסי' ודוד בא מחנימה, ויהי כבוא דוד מחנימה, אחינדב בן עדא: וקלי ג' וסי' ולחם קלי וכרמל, משכב וכפות וכלי יוצר ב' בו, וא' מצות וקלוי: והשלשת ב' חס' דחס' וט' מלאים וסי' נמכר בסדר שלח לך:

כמנו ד' ג' חס' וא' מל' וסי' אם תהיו כמנו ל' ומול לכם, מדבר מתוך האש, כי עתה כמונו עשרה אלפים, גם אתה חלית כמנו אלפים מל':

רש"י

כי תהיה לנו מעיר לעזור · וכען טב ארי תצלי עלנא מן קרייתא למסעד: לאט לי לנער · אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו: ביער אפרים · ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן מפסיק והיו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים: וירב היער לאכול בעם · חיות רעות שביער תרגם יונתן: ויקרא אבשלום · לשון מקרה ופגע: ויתן בין השמים ובין הארץ · אמרו רבותינו שלקח חרבו לקוץ שערו וראה גיהנם פתוחה תחתיו: שמרו מי בנער · כל מי שיבא לידו ישמרנו: לא

ויקרא ה' בקריא' וסי' ויקרא אבשלום לפני עברי יואב · ויקרא לה יד אבשלום · ואמר אלהים מה הכמה · ומבני הכהנים בני חביה · וחברו מבני הכהנים: תלוי ג' בקריא' וסי' לא תלין נבלתו על העץ · וראיתי את אבשלום תלוי · אלף המגן תלוי עליו · אגן: ומדוע י' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר קרח: ועלי ה' בקריאה וסי' ועלי יבא כל איש · ועלי לתת לך · ועלי שמו כל ישראל · ועלי תשוקתו · ועלי הטה חסד: אלף כסף ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא:

שמואל ב יח

וְעַתָּה טוֹב כִּי־תִהְיֶה־לָּנוּ מֵעִיר לַעְזֹיר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יִיטַב בְּעֵינֵיכֶם אֶעֱשֶׂה וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הַשַּׁעַר וְכָל־הָעָם יָצְאוּ לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר לְאַט־לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם שָׁמְעוּ בְּצַוֺּת הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הַשָּׂרִים עַל־דְּבַר אַבְשָׁלוֹם׃ וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה בְּיַעַר אֶפְרָיִם׃ וַיִּנָּגְפוּ שָׁם עַם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וַתְּהִי־שָׁם הַמַּגֵּפָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים אָלֶף׃ וַתְּהִי־שָׁם הַמִּלְחָמָה נָפֹצֶת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיֶּרֶב הַיַּעַר לֶאֱכֹל בָּעָם מֵאֲשֶׁר אָכְלָה הַחֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא׃ וַיִּקָּרֵא אַבְשָׁלוֹם לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל־הַפֶּרֶד וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה הַגְּדוֹלָה וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָאֵלָה וַיֻּתַּן בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר־תַּחְתָּיו עָבָר׃ וַיַּרְא אִישׁ אֶחָד וַיַּגֵּד לְיוֹאָב וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי אֶת־אַבְשָׁלֹם תָּלוּי בְּאֵלָה׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב לָאִישׁ הַמַּגִּיד לוֹ וְהִנֵּה רָאִיתָ וּמַדּוּעַ לֹא־הִכִּיתוֹ שָׁם אָרְצָה וְעָלַי לָתֶת לְךָ עֲשָׂרָה כֶסֶף וַחֲגֹרָה אֶחָת׃ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־יוֹאָב וְלֹא אָנֹכִי שֹׁקֵל עַל־כַּפַּי אֶלֶף כֶּסֶף לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי אֶל־בֶּן־הַמֶּלֶךְ כִּי בְאָזְנֵינוּ צִוָּה הַמֶּלֶךְ אֹתְךָ וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר שִׁמְרוּ־מִי בַּנַּעַר בְּאַבְשָׁלוֹם׃ אוֹ־עָשִׂיתִי בְנַפְשׁוֹ שֶׁקֶר וְכָל־דָּבָר לֹא־יִכָּחֵד מִן־הַמֶּלֶךְ

(גליון: לעזור ק' · ה' וכל אסתר דכוו' במח' · ב' את מי השלוח · בנופות ק' · ב' בבת יהודה · יד תס' ג' אגן · ולו ק' · בנפשי ק')

תרגום

וּכְעַן טַב אֲרֵי תְּצַלֵּי עֲלָנָא מִקַּרְתָּא לְמִסְעַד׃ וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְּתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן אַעְבֵּיד וְקָם מַלְכָּא עַל כִּבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְכָל עַמָּא נְפָקוּ לְמָאתָן וּלְאַלְפִין׃ וּפַקֵּיד מַלְכָּא יַת יוֹאָב וְיַת אֲבִישַׁי וְיַת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם וְכָל עַמָּא שְׁמָעוּ כַּד פַּקֵּיד מַלְכָּא יַת כָּל רַבְרְבַיָּא עַל עֵיסַק אַבְשָׁלוֹם׃ וּנְפַק עַמָּא לְחַקְלָא לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת קְרָבָא בְּחוּרְשָׁא דְּבֵית אֶפְרַיִם׃ וְאִתְּבָרוּ תַּמָּן עַם יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וַהֲוַת תַּמָּן מָחָתָא רַבְּתָא בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין אַלְפִין׃ וַהֲווֹ תַּמָּן עַבְדֵי קְרָבָא מִתְבַּדְּרִין עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא וְאַסְגִּיאַת חֵיוַת חוּרְשָׁא לְקַטָּלָא בְעַמָּא מִדְּקַטִּילַת חַרְבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא׃ וְאִתְעֲרַע אַבְשָׁלוֹם קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רָכִיב עַל כּוּדַנְתָּא וְעָלַת כּוּדַנְתָּא תְּחוֹת סוֹבַךְ בּוּטְמָא רַבָּא וְאִתְאֲחַד רֵישֵׁיהּ בְּבוּטְמָא וְאִתְּלֵי בֵּין שְׁמַיָּא וּבֵין אַרְעָא וְכוּדַנְתָּא דִּי תְחוֹתוֹהִי עֲבָרַת׃ וַחֲזָא גַּבְרָא חַד וְחַוִּי לְיוֹאָב וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי יַת אַבְשָׁלוֹם תְּלֵי בְּבוּטְמָא׃ וַאֲמַר יוֹאָב לְגַבְרָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ וְהָא חֲזֵיתָא וּמָא דֵּין לָא מְחֵיתוֹהִי תַּמָּן וּרְמֵיתוֹהִי לְאַרְעָא וַעֲלַי פּוּן לְמִתַּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף וְאִסְפַּנְקֵי חֲדָא׃ וַאֲמַר גַּבְרָא לְיוֹאָב וְלוּ אֲנָא תָּקֵיל עַל כַּפַּי אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לָא אוֹשֵׁיט יְדִי בְּבַר מַלְכָּא אֲרֵי קֳדָמָנָא פַּקֵּיד מַלְכָּא יָתָךְ וְיַת אֲבִישַׁי וְיַת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם׃ אוֹ פוּן עֲבָדִית בְּנַפְשִׁי שְׁקַר וְכָל מִדַּעַם לָא יִתְכַּסֵּי מִן מַלְכָּא

ואת

רד"ק

ועתה טוב הוא שתהיה בעיר ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפלתך וגם מפרשים אתה חשוב כנגד כולנו ואם הייני עשרת אלפים לפיכך צריך שנשמור אותך מלבא למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למסעד כותנא עשרה אלפין ותרגם כי תהיה לנו ארי תצלי עלנא מן קרייתא למסעד ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפלתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמונו עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפלתך · וכתיב לעזיר ביו"ד וקרי לעזור בוי"ו והקרי מבואר והכתוב מבנין הפעיל להעזיר והוא יוצא לשלישי פירו' שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו: אל יד השער · ל' מקום הישיבה בשער העיר מחנים: וכל העם יצאו · יצאו לפניו למאות ולאלפי': לאט לי לנער לאבשלום · אם תפגעו בו במלחמה לאט לו בעבורי ואל תהרגוהו שלא ארצה ברעתו כי אף על פי שהרע לי אני אב לרחם ופי' לאט בנחת כלומר לא תבואו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שתרצו לו בעבורי: את כל השרים · אף על פי שצוה את הראשים שהם יואב ואבישי ואתי כן צוה גם כן שרי האלפים ושרי המאות לפי ששמעו כל העם: ביער אפרים · וכי מניין היה לבני אפרים יער מעבר לירדן פירשו רז"ל לפי שמעשר תקנות שתקן יהושע אחת מהם היא שיהו מרעין בהמותיהם בחורשין כלומ' שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספר יהושע ונגד נחלתם היה מעבר לירדן יער והירדן מפסיק ביניהם והיו מעבירים בני אפרים בהמותיהן שם ומרעין אותן באותו יער לפיכך היה נקרא על שמם יער אפרים: עשרים אלף · העונש הזה על שמרדו בדוד שהיה מלך ע"פ י"י וכ"ש שהחזיקו יד בנו המורד בו: נפוצת · הכתוב נפצות לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה והכתו' אומר על הגבורים והגדודי' מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומר בכלל על המלחמה: וירב היער · ת"י ואסגיאת חיות חורשא לקטלא בעמא ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפוצים ונפצעים בעצי היער בברחם: ויקרא אבשלו' · כתרגו' ואתערע: שובך האלה · סוכת העץ המסתבכת ענף בענף נקראת שובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שיער רב ואמרו רז"ל לפי שנתגאה בשערו נתלה בשערו: עשרה כסף · כתרגומו עשר סלעין דכסף: ולא אנכי שוקל על כפי · ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף ברבח הזה ואתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף והקרי הוא ולו כלומ' אפי' היית מוכ"ן שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם על ידי בהכרעה לא אשלח ידי אל בן המלך: שמרו מי בנער · מי יגע בנער כלומר שמרו שלא יגע אדם בו: או עשיתי בנפשו שקר · בנפשו כתיב פירוש בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו והקרי הוא בנפשי כלומר אפילו לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו ובידו או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך: ואתה

רלב"ג

ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור · שזה העזר הוא שיעזרם בתפלתו לש"י ועוד כי מפני שרבון חיל אבשלום לא היה רק להמית דוד לא יהיו משתדלי' מאד בהריג' בני חיל דוד אחר שאינם רואי' שם דוד: לאט לי לנער לאבשלו' · ר"ל הסתיר בעבורי לזה הנער שתמלטו אותו ואם יבא לידך והנה עשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב שעונו בבת שבע סבב את כל זה וכאילו היה אבשלום בזה הפועל כלי להביא גזירת הש"י על דוד במה שאמר לו הנבי' מקים עליך רעה מביתך ולזה ראה דוד שאין לאבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו: ותהי שם המלחמה נפוצת על פני כל הארץ · דמה כי מפני נפילת ישראל ביד עבדי דוד נפל מורך בלבב' והיו נפוצי' אנשי המלחמה הנה והנה על פני כל הארץ עד שהרבתה חית היע' להשחי' בעם כמו מה שהשחיתה החרב · והנה סבב הפס שנקרא אבשלו' לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור חילו והוא היה רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת סבוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכות עם מרוצת הפרד נתחזק ראשו ונאחז באלה עומד שם באויר והפרד אשר תחתיו עבר: שמרו מי בנער באבשלום · ר"ל שמרו מי שיהיה מכם שלא ישלח ידו בנער באבשלום: או עשיתי בנפשי שקר · ר"ל להעלי' מהמלך המיתתי אותו הנה שום דבר לא יכחד ולא יעלם מן המלך שלא יגיע ל' דרישתו וידיעתו מרוב החקיר' והדרישה:

(גליון: והגרה ב' חד חס' וחד מל' על חגרה' מל' וגו' עיל)

רבינו ישעיה

לאט לי לנער · התנ' הגו לאט בעבורי לנער ואל תכבידו עליו המלחמה כי אב לתופסו חי: נפוצת · כמו נפוצת על משקל נפעלת · שנתפזרו לכאן ולכאן אלה בורחים ואלה רודפים אחריה': ויחזק ראשו באלה · מפני שהיה שערו מרובה נסבך בענפי האלה: שמרו מי בנער באבשלום · פירוש אי יגע בנער מקרא קצר הוא:

רדק

ואתה תתיצב מנגד · שלא תושיעני מיד המלך: לא כן אוחילה · לא טוב שאחל אותך ואדבר אליך שהלך ותכהו אני אלך: שלשה שבטים · ולהב ברלחשיהם כמו חניתות היו אלא שהדקים נקראו שבטים ות"י גיססין ואמרו רז"ל לפי שגנב ג' לבבות לבב אביו ולבב בית דין ולבב אנשי ישראל לפיכך נתקו בו ג' שבטים ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך כתנו בו עשר לונכיות עשר נערי יואב ולבב בית דין שאמר על מאתים איש שהלכו עמו הלכו לתומם ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו: עודנו חי בלב האלה · טעם בלב האלה רבק עם בלב אבשלום פירוש תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אבה בדוד ובקיר אבנו מה בחוית ובארץ ופירו׳ בלב האלה באמצע האלה כמו עד לב השמים ופי׳ עודנו חי אחר שתקע בלבו שלש השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד שהמיתוהו: ויסבו · עמדו סביביו להכותו: מרדוף · המ"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מ מרדוף אחרי דוד · מעצבך ומרגזך: אל הפחת הגדול · חפירה גדולה שהיתה ביער: מאד · אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הכינו הגל הגדול: לאהלו · חסר כתיב בלא יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמי׳ מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד כש לאהלו: ואבשלום לקח · פירוש לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוכיאו עצמותיו מן הפחת ה הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו: ויצב לו בחיו · חסר יו"ד הרבים כמו לאהלו ש שזכרנו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על ששכב עם עשר פלגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא ב בזמנו עשרה: כי אמר אין לי בן · ולמעלה כתי׳ ויולדו לאבשלו׳ שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרון אחר מ מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון למלכות ומהם אמרו במירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא שרף ת תבואתו של יואב ות"י לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי: ובשרת ביום אח׳ · תשועה אחרת שתזדמן ליש׳ כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו: כי על כן בן המלך מת · כן קרי ולא כתיב והקרי הוא יותר קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר ויש בו דרש כי על כן ועל יותר מת שמרד באביו: לכושי · מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהיה ישר׳ והוא שחור ככושי לפיכך היו קוראים אותו כושי: ולכה אין בשורה מוצאת · תרגם יונתן ולך לית בשורתא מתיהבא כלומ׳ למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מזאת הבשורה ומוצאת כמו מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן: ויהי מה · יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבר עלי מה יעבר עלי מה שיעבור אני חושש: בין שני השערים · שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שכאמר למעלה אל יד השער: ואל

רש״י

לא כן אוחילה לפניך · לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: כי אמר אין לי בן · משלא מקומי ויהיה חשוב ב כמותי: בעבור הזכיר שמי · אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב היה: ובשרת ביום אחר · בשורה תשועה אחרת: כי על כן · כי על אשר בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת: ולך אין בשור׳ מוצאת · אין מתת שכר בשורה מצויה היום: ויהי מה · כלומ׳ ומה בכך אם אין לי שכר: ויעבור · וקדים ית כושי: ראיתי

רלבג

ויקח שלשה שבטים בכפו · יתכן שיהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ודמה בזה להמיתו בזולת חרב בתקעו אותם בלבו ולפי שכבר היה עדיין חי בלב האלה כוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו: כי חשך יואב את העם · הנה מנע יואב את אנשי דוד מרדוף אחרי ישר׳ כי לא היה רצונו להשחיתם אך כתפיים בנפול אבשלו׳ בידיהם: את מצבת אשר בעמק המלך · ידמה שבנה שם בנין גבוה: כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי · ואע"פ שספר שכבר היו לו שלשה בני׳ יתכן שמתו אחר זה ואז ב בנה זאת המצב׳ וקרא שמה יד אבשלום: ובשרת ביום אחר · ר"ל כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז תשלח הבשורה בפיך: ולכה אין בשורה מוצאת · ר"ל שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת: ויאמר

בשורה ג׳ חס׳ וסימ׳ אשר לתתי לו בשרה · לא איש בשרה אתה · היום הזה יום בשרה · ובמסרה אחריתי נמסר במקום לא איש בשורה אתה ולכה אין בשרה מוצאת: ארוץ ד׳ בקריאה וסימ׳ ויהי מה ארוץ · כי בכה ארוץ גדוד · וחברו · דרך מצותיך ארוץ:

וְאַתָּה תִּתְיַצֵּב מִנֶּגֶד׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב לֹא־כֵן אֹחִילָה לְפָנֶיךָ וַיִּקַּח שְׁלֹשָׁה שְׁבָטִים בְּכַפּוֹ וַיִּתְקָעֵם בְּלֵב אַבְשָׁלוֹם עוֹדֶנּוּ חַי בְּלֵב הָאֵלָה׃ טו וַיָּסֹבּוּ עֲשָׂרָה נְעָרִים נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב וַיַּכּוּ אֶת־אַבְשָׁלוֹם וַיְמִתֻהוּ׃ וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשֹּׁפָר וַיָּשָׁב הָעָם מִרְדֹף אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־חָשַׂךְ יוֹאָב אֶת־הָעָם׃ וַיִּקְחוּ אֶת־אַבְשָׁלוֹם וַיַּשְׁלִיכוּ אֹתוֹ בַיַּעַר אֶל־הַפַּחַת הַגָּדוֹל וַיַּצִּבוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל מְאֹד וְכָל־יִשְׂרָאֵל נָסוּ אִישׁ לְאֹהָלָו׃ וְאַבְשָׁלֹם לָקַח וַיַּצֶּב־לוֹ בְחַיָּו אֶת־מַצֶּבֶת אֲשֶׁר בְּעֵמֶק־הַמֶּלֶךְ כִּי אָמַר אֵין־לִי בֵן בַּעֲבוּר הַזְכִּיר שְׁמִי וַיִּקְרָא לַמַּצֶּבֶת עַל־שְׁמוֹ וַיִּקָּרֵא לָהּ יַד אַבְשָׁלֹם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַאֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק אָמַר אָרוּצָה נָּא וַאֲבַשְּׂרָה אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטוֹ יְהוָה מִיַּד אֹיְבָיו׃ כ וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹאָב לֹא אִישׁ בְּשֹׂרָה אַתָּה הַיּוֹם הַזֶּה וּבִשַּׂרְתָּ בְּיוֹם אַחֵר וְהַיּוֹם הַזֶּה לֹא תְבַשֵּׂר כִּי־עַל־בֶּן־הַמֶּלֶךְ מֵת׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַכּוּשִׁי לֵךְ הַגֵּד לַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר רָאִיתָה וַיִּשְׁתַּחוּ כוּשִׁי לְיוֹאָב וַיָּרֹץ׃ וַיֹּסֶף עוֹד אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹאָב וִיהִי מָה אָרֻצָה־נָּא גַם־אָנִי אַחֲרֵי הַכּוּשִׁי וַיֹּאמֶר יוֹאָב לָמָּה־זֶּה אַתָּה רָץ בְּנִי וּלְכָה אֵין־בְּשֹׂרָה מֹצֵאת׃ וִיהִי־מָה אָרוּץ וַיֹּאמֶר לוֹ רוּץ וַיָּרָץ אֲחִימַעַץ דֶּרֶךְ הַכִּכָּר וַיַּעֲבֹר אֶת־הַכּוּשִׁי׃ וְדָוִד יוֹשֵׁב בֵּין־שְׁנֵי הַשְּׁעָרִים וַיֵּלֶךְ הַצֹּפֶה אֶל־גַּג הַשַּׁעַר אֶל־הַחוֹמָה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ רָץ לְבַדּוֹ׃ כה וַיִּקְרָא הַצֹּפֶה וַיַּגֵּד לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִם־לְבַדּוֹ בְּשׂוֹרָה בְּפִיו וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְקָרֵב׃ וַיַּרְא הַצֹּפֶה אִישׁ־אַחֵר רָץ וַיִּקְרָא הַצֹּפֶה אֶל־הַשֹּׁעֵר וַיֹּאמֶר הִנֵּה־אִישׁ רָץ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גַּם־זֶה מְבַשֵּׂר׃

וְאַתְּ תִּתְעַתַּד מִקֳּבֵיל׃ וַאֲמַר יוֹאָב הֲלָא מִבְּכֵין אֵישְׁרֵי קֳדָמָךְ וּנְסִיב תְּלָתָא גִּיסְסִין בִּידֵיהּ וְקַבְעִינוּן בְּלִבָּא דְאַבְשָׁלוֹם וְעַד כְּעַן קַיָּים בְּגוֹ בוּטְמָא׃ וְאִסְתַּחֲרוּ עַסְרָא עוּלֵמַיָּא נָטְלֵי זֵינֵיהּ דְּיוֹאָב וּמְחוֹ יַת אַבְשָׁלוֹם וְקַטְלוּהִי׃ וּתְקַע יוֹאָב בְּשׁוֹפָרָא וְתַב עַמָּא מִלְּמִרְדַּף בָּתַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מְנַע יוֹאָב יַת עַמָּא׃ וּנְסִיבוּ יַת אַבְשָׁלוֹם וּרְמוֹ יָתֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְגוֹ קוּמְצָא רַבָּא וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי דְּגוֹר אַבְנִין רַב לַחֲדָא וְכָל יִשְׂרָאֵל אֲפָכוּ גְּבַר לְקִירְווֹהִי׃ וְאַבְשָׁלוֹם נְסִיב וַאֲקִים לֵיהּ בְּחַיְיוֹהִי יַת קָמְתָא דִּי בְּמֵישַׁר מַלְכָּא אֲרֵי אֲמַר לֵית לִי בַּר קַיָּים בְּדִיל לְאַדְכָּרָא שְׁמִי וּקְרָא לְקָמְתָא עַל שְׁמֵיהּ וּקְרָא לָהּ אַתְרָא דְאַבְשָׁלוֹם עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וַאֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק אֲמַר אֲרְהוֹט כְּעַן וַאֲבַסַּר יַת מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע לֵיהּ יְיָ מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ יוֹאָב לָא גְּבַר כָּשַׁר לְבַסָּרָא אַתְּ יוֹמָא דֵין וּתְבַסַּר בְּיוֹם אוֹחֲרָן וְיוֹמָא הָדֵין לָא תְבַסַּר אֲלָהֵן דְּבַר מַלְכָּא מִית׃ וַאֲמַר יוֹאָב לְכוּשִׁי אֱזִיל חֲוִי לְמַלְכָּא דַּחֲזֵיתָא וּסְגִיד כּוּשִׁי לְיוֹאָב וּרְהַט׃ וְאוֹסִיף עוֹד אֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק וַאֲמַר לְיוֹאָב וִיהִי מָה אֵירְהוֹט כְּעַן אַף אֲנָא בָּתַר כּוּשִׁי וַאֲמַר יוֹאָב לְמָא דְנַן אַתְּ רָהֵיט בְּרִי וְלָךְ לֵית בְּסוֹרָא מִתְיְהַב׃ וִיהִי מָה בְּכֵין אֵירְהוֹט וַאֲמַר לֵיהּ רְהוֹט וּרְהַט אֲחִימַעַץ בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא וּקְדֵים יַת כּוּשִׁי׃ וְדָוִד יָתֵיב בֵּין תְּרֵין תַּרְעַיָּא וַהֲלֵיךְ סַכְוָאָה עַל אִיגַּר תַּרְעָא עַל שׁוּרָא וּזְקַף יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַּבְרָא רָהֵיט בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וּקְרָא סַכְוָאָה וְחַוִּי לְמַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא אִם בִּלְחוֹדוֹהִי הוּא בְּסוֹרְתָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲזַל מֵיזַל וְקָרֵב׃ וַחֲזָא סַכְוָאָה גְּבַר אוֹחֲרָן רָהֵיט וּקְרָא סַכְוָאָה לְנָטַר תַּרְעָא וַאֲמַר הָא גְּבַר רָהֵיט בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר מַלְכָּא אַף דֵּין מְבַסַּר׃

ואמר

רבינו ישעיה

מצבת · בא מופסק כמו אחר בסלכת מצבת בה: כי על כן בן המלך מת · פירוש על אשר · כמו כי על כן באו בצל קורתי · ואין זו בשורה טובה: וירץ · כמו וירוץ ונחלף הפרת בחלם: ולכה אין בשורה מוצאת · פירוש אין הבשורה מגעת כך שכבר אותו שלא תי יבשר · ובא מוג את פועל עומד י והוא כמו מגעת:

ראיתי ההמון הגדול · הומים ונגפים במלחמה : לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך · הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי ואת עבדך על עצמו הוא אומר ולא ידעתי מה היה אחרי כן : סוב התיצב כה · ופנה לצד אחר והתיצב פה ונשמע מה יאמר זה : בני בני · שמנה פעמי' אמרו רבותינו שבעה דאסקיה משבעה מדורי גהינם ואחד דאייתיה לעלמא דאתי : לאט את פניו · כריך ית אפוהי כמשפט האבלים · לאט כמו ולט פניו באדרתו הנה היא לוטה בשמלה : כי

ואל בשורה טובה · כמו ובבשורה וכן ואל הארון יתן את העדות כמו ובארון פיגר · מסר את האנשים ובגר' בידך ולפתר כי ב"ת בארוני' המלך עומד במקום שנים : לשלוח את עבד המלך יואב · לשלוח יואב את עבד המלך כלומר ראית ההמון הגדול וראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי : ואת עבדך · אמ' על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו לא נתעכבנו לדעת מה : ויאמר המלך סוב התיצב כה · פה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה : עלעליית השער · בשער העיר היה עלייה על ה השער ועל גג אותה עלייה היה עומד הצופה כמו שאמ' למעלה על גג השער : בני בני · כן דרך הנוהים לכפול דבריה' וכן מעי מעי אוחילה · ובדרש כי שמנה פעמים אמר בני בשבעה פעמי' העלהו משבעה מדורי גהינם ובשמיני הביאהו לגן עדן : נעצב · כפעל עבר כי הוא פתח : לאט · כתרגומו כריך כי כן דרך האבלים להתעטף : כי הגדת · כלומר בזה הדבר שאתה עושה כאילו אתה מגיד ואומר לכל כי אין לך שרים : ישר · תואר כי הוא כולו קמוץ : כי

נשאו ' בקריא' וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול יחדו · ומשנאיך נשאו ראש · נשאו נהרות יי' ב' בפסוק · ורעבים נשאו עמך · נשאו את רדידי מעלי שמרי · כי נשאו מבנותיהם · נשאו נשים נכריות : סב ו' חס' וסימ' נמסר בסדר דברים : התשעהו' חס' בליש'

ויאמר הצפה אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק ויאמר המלך איש טוב זה ואל בשורה טובה יבוא : ויקרא אחימעץ ויאמר אל המלך שלום וישתחו למלך לאפיו ארצה ויאמר ברוך יהוה אלהיך אשר סגר את האנשים אשר נשאו את ידם באדני המלך : ויאמר המלך שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול לשלח את עבד המלך יואב ואת עבדך ולא ידעתי מה : ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמד : והנה הכושי בא ויאמר הכושי יתבשר אדני המלך כי שפטך יהוה היום מיד כל הקמים עליך : ויאמר המלך אל הכושי השלום לנער לאבשלום ויאמר הכושי יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר קמו עליך לרעה :

ויט

א וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני : ויגד ליואב הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום : ותהי התשעה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נעצב המלך על בנו : ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה : ה והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני : ויבא יואב אל המלך הבית ויאמר הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך היום ואת נפש בניך ובנתיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך : לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים כי ידעתי ה היום כי לא אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך :

ל' וחס' · ג' מ"ל · ג' סבירין השלום · ל' · ז' וכל את הפ דכו' במ"א · ה · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' מוזעי · ל' · ג"ר · ל' · ו' חס' בליש' · ל' · ל' · ל' · ב חר מ"ל וחד חס' מכני ישראל חס' · כ' חד מ"ל וחד חס' · ל' · ד' · ל' וכ"ב · ל' · לו ק'

ואמר סכואה אנא חזי ית ריהטא דקדמאה כריהטא דאחימעץ בר צדוק ואמר מלכא גבר טב דין ואף בסורא טבא ייתי : וקרא אחימעץ ואמר למלכא שלם וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא ואמר בריך יי אלהך דמסר ית גבריא דארימו ית ידיהון ברבוני מלכא : ואמר מלכא שלם לעולימא לאבשלום ואמר אחימעץ חזיתי המונא סגיאה בתר דשלח ית עבדא דמלכא יואב וית עבדך ולא ידעית מה : ואמר מלכא אסתחר אתעתד הכא ואסתחר וקם : והא כושי אתא ואמר כושי יתבסר רבוני מלכא ארי אתפרע לך יי יומא דין מיד כל דקמו עלך : ואמר מלכא לכושי השלם לעולימא לאבשלום ואמר כושי יהון כעולימא סנאי רבוני מלכא וכל דקמו עלך ל לבישא : ורגז מלכא וסליק על עלית תרעא ובכא וכדין אמר במיזליה ברי אבשלום ברי ברי אבשלום לוי דמיתית אנא חלופך ואת קיים יומא דין אבשלום ברי ברי : ואתחואה ליואב הא מלכא בכי ומתאבל על אבשלום : והות תשועתא ביומא ההוא לאבלא לכל עמא ארי שמע עמא ביומא ההוא למימר אתנסיס מלכא על בריה : ומתגנבין עמא ביומא ההוא למיעל לקרתא כמא דמתגנבין עמא דמתכלמין במפכהון בקרבא : ומלכא כריך ית אפוהי וצוח מלכא בקל רב ברי אבשלום אבשלום ברי ברי : ואתא יואב לות מלכא לביתא ואמר אבהיתתא יומא דין ית אפי כל עבדך דשזבין ית נפשך יומא דין וית נפש בנך ובנתך ונפש נשך ונפש לחינתך : למרחם ית סנאך ולמסני ית רחמך ארי חויתא יומא דין ארי לית לך רברבין ועבדין ארי אנא ידענא יומא דין ארי אילו אבשלום קיים וכולנא יומא דין מתקטלין ארי בכן כשר בעינך :

רלב"ג

ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול · הנה כשראה אחימעץ בן צדוק שלב המלך דוד על אבשלו' מכש עצמו מלספר לו זאת ה הבשורה אשר יכאב לבו בה ולזה הת כל ואמר שלא ידע בזה דבר אך ראה ההמון הגדול לשלוח יואב את עבד המלך את הכושי ואת עבדך · אמר זה אחימעץ על עצמו וכאילו אמר שהאחר הבא הוא יודע אמתת הדברי' כי לולא זה לא שלחו יואב : והנה בכה דוד בזה האופן הנפלא על מיתת א אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה : לאט את פניו · כסה את פניו כי היה בוש מהתפעל· כמו זה הי התפעלות החזק כי א' מזה מחק המל' : ויהי

למלך יד זונין מטעי קר"א נכיב לאמר וקיין כא נכיב לאמר

רבינו ישעיה

ראיתי ההמון · פי' כתקבצו העם לשלוח יואב וללוותו · וגם לשלוח אותי לבשרך : מותי אני · בא בשני כינויין שהיה לו לומר מות אני או מותי לבד ודומה לו ותראהו את הילד : לאט פניו · כדרך האבלים :

וסי' ויבכל צור ישעתו · ותהי התשעה ביום ההוא · מי יתן מציון ישעת ישראל · ולכה לישעתה · אמר לנפשי ישעתך אני · וכעב עברה ישעתי : לאט ב' בקריאה וסי' והמלך לאט את פניו · ודבר לאט עמך :

רדק

כי אינך יוצא, כי אם אינך יוצא וכן ובמית והלכת ואם במית ונתן יי' לכם לחם בר ואם נתן ותמאן לשלחו ואם תמאן: ורעה לך זאת, פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו וכן ורעה עינך: נדון, נשפטים זה עם זה ומתווכחים להשיב את המלך וכן תרגם יונתן מתווכחין: מעל אבשלום, שלא יהיה עלינו וכגברו להלחם עמו ותרג' יונתן מלות אבשלום: אחי אתם, תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברי' האלה אל זקני יהודה ובעוד ם שהיה משים דוד הדברים האלה בפי השליח בא דבר כל ישראל: את המלך ל ביתו, על ידי שלוחי' וסכרים להשיבו ובעבור זה ה הפסוק בין הדברים ודבר כל ישראל בא: תמרו, חסר אלף" וכן אשר ימרוך למזמה: תחת יואב, כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלו' ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו: ויט את לבב כל איש יהודה, עמשא הטה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני דומה ם שהיה קור' אותו ויט בצרי הי"וד והמסרה מעיד עליו שהוא ב בפתח הי"וד ואמרה כי שנים הם בפתח ויט עלינו חסד וזה: וצלחו, כמו ועברו וכן תרגם יונתן וגזו ותרגם על המעברות על מגיזתא או פי' ובקעו וכמוהו פן יצלח באש בית יוסף ותרגו' ויבקע עצי העולה וצלח ית אעי דעלתא כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברים שם ברגל: לפני המלך, לבא לפני המלך: ועבר' העברה לעביר, כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה כמו ל להשמיד ופי' העברה הספינה שעוברים בה את הירדן ולפיכ' נקראת עברה: את בית המלך, הנשים והקטנים שלא היו יכולין לעבור ברגליהם ויש לפרש העברה שם לחברת האנשי' וכן תרג' יונתן כמשמעו מגיזתא ואפשר שהוא קרא ה הספינה העוברת מגיזתא וכן הוא ולפיכ' תרגם ועברה ועברו: בעברו בירדן, כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו: לכל

רלבג

ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל, ר"ל שהיו מריבים קצתם עם קצת לאמר שראוי להם להשיב את המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך: ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו, ר"ל שכל ישראל הסכימו שישוב המלך אל ביתו: אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב, ידמה שעשה זה דוד כדי שלא יירא ממנו עמשא פן ישיא את לבב איש יהוד' מעל דוד או אולי התפעל על זה קצת התפעלות כנגד יואב בעבור הדברים הקשים שאמר לו על בכותו על אבשלום או אפשר גם כן שכופר לו כי יואב עבר על מצותו להרוג את אבשלום: וצלחו את הירדן לפני המלך, כאלו בקעוהו מרוב עברם שם: ועברה העברה, היא הספינה קטנה אשר יעברו בה הנהר: נפל לפני המלך, התנפל ונכנע לפניו לבקש מ ממנו מחילה על אשר העוה כנגדו בצאתו: לכל

רדק

עד עתה ד' בקריא' וסי' ואחר עד עתה, כי לא באתם עד עתה אל, ויתן יי' אותם וירחמם, ועתה קום צא ודבר, יושב ח' מ"ל בספרא וסי' והנה שאול יושב תחת האשל, אל היבוסי יושב, ודוד יושב בירושלם, הנה יושב בירושלם, ודוד יושב בין שני השערים, בבית הארזים, ויקם המלך וישב בשער: מחרשים

מקרא

וְעַתָּה קוּם צֵא וְדַבֵּר עַל־לֵב עֲבָדֶיךָ כִּי בַיהוָה נִשְׁבַּעְתִּי כִּי־אֵינְךָ יוֹצֵא אִם־יָלִין אִישׁ אִתְּךָ הַלַּיְלָה וְרָעָה לְךָ זֹאת מִכָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־בָּאָה עָלֶיךָ מִנְּעֻרֶיךָ עַד־עָתָּה׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בַּשָּׁעַר וּלְכָל־הָעָם הִגִּידוּ לֵאמֹר הִנֵּה הַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בַּשַּׁעַר וַיָּבֹא כָל־הָעָם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיִשְׂרָאֵל נָס אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ וַיְהִי כָּל־הָעָם נָדוֹן בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ הִצִּילָנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ וְהוּא מִלְּטָנוּ מִכַּף פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה בָּרַח מִן־הָאָרֶץ מֵעַל אַבְשָׁלוֹם׃ וְאַבְשָׁלוֹם אֲשֶׁר מָשַׁחְנוּ עָלֵינוּ מֵת בַּמִּלְחָמָה וְעַתָּה לָמָה אַתֶּם מַחֲרִשִׁים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁלַח אֶל־צָדוֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר דַּבְּרוּ אֶל־זִקְנֵי יְהוּדָה לֵאמֹר לָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ וּדְבַר כָּל־יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ׃ אַחַי אַתֶּם עַצְמִי וּבְשָׂרִי אַתֶּם וְלָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ וְלַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ הֲלוֹא עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם־לֹא שַׂר־צָבָא תִּהְיֶה לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים תַּחַת יוֹאָב׃ וַיַּט אֶת־לְבַב כָּל־אִישׁ־יְהוּדָה כְּאִישׁ אֶחָד וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שׁוּב אַתָּה וְכָל־עֲבָדֶיךָ׃ וַיָּשָׁב הַמֶּלֶךְ וַיָּבֹא עַד־הַיַּרְדֵּן וִיהוּדָה בָּא הַגִּלְגָּלָה לָלֶכֶת לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ לְהַעֲבִיר אֶת־הַמֶּלֶךְ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ וַיְמַהֵר שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶּן־הַיְמִינִי אֲשֶׁר מִבַּחוּרִים וַיֵּרֶד עִם־אִישׁ יְהוּדָה לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ דָּוִד׃ וְאֶלֶף אִישׁ עִמּוֹ מִבִּנְיָמִן וְצִיבָא נַעַר בֵּית שָׁאוּל וַחֲמֵשֶׁת עָשָׂר בָּנָיו וְעֶשְׂרִים עֲבָדָיו אִתּוֹ וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְעָבְרָה הָעֲבָרָה לַעֲבִיר אֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְלַעֲשׂוֹת הַטּוֹב בְּעֵינָו וְשִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא נָפַל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן׃

תרגום

וּכְעַן קוּם פּוּק וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעַבְדָךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיָי קַיֵּימִית אֲרֵי לֵיתָךְ נָפֵיק אִם יְבִית גְּבַר עִמָּךְ בְּלֵילְיָא וּתְהֵי בִּישָׁא לָךְ דָא מִכָּל בִּישְׁתָא דַאֲתַת עֲלָךְ מִזְעוּרָךְ עַד כְּעַן׃ וְקָם מַלְכָּא וִיתֵיב בְּתַרְעָא וּלְכָל עַמָּא חַוִּיאוּ לְמֵימַר הָא מַלְכָּא יָתֵיב בְּתַרְעָא וַאֲתָא כָּל עַמָּא לִקְדָם מַלְכָּא וְיִשְׂרָאֵל אַפֵּיךְ גְּבַר לְקִרְווֹהִי׃ וַהֲווֹ כָּל עַמָּא מִתְוַוכְּחִין בְּכָל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מַלְכָּא שֵׁיזְבָנָא מִיַּד בְּעֵיל דְבָבָנָא וְהוּא פָּרְקָנָא מִיְּדָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּכְעַן עֲרַק מִן אַרְעָא מִלְוַת אַבְשָׁלוֹם׃ וְאַבְשָׁלוֹם דִּמְשַׁחְנָא עֲלָנָא מִית בִּקְרָבָא וּכְעַן לְמָא אַתּוּן שַׁתְקִין לַאֲתָבָא יָת מַלְכָּא׃ וּמַלְכָּא דָוִד שְׁלַח לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָא לְמֵימַר מַלִּילוּ לְסָבֵי יְהוּדָה לְמֵימַר לְמָא תְּהוֹן בַּתְרָאִין לַאֲתָבָא יָת מַלְכָּא לְבֵיתֵיהּ וּפִתְגָם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲתָא לְוַת מַלְכָּא לְבֵיתֵיהּ׃ אַחַי אַתּוּן קְרִיבַי וּבִיסְרִי אַתּוּן וּלְמָה תְּהוֹן בַּתְרָאִין לַאֲתָבָא יָת מַלְכָּא׃ וְלַעֲמָשָׂא תֵּימְרוּן הֲלָא קְרִיבַי וּבִשְׂרִי אַתְּ כְּדֵין יַעֲבֵיד לִי יָיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אִם לָא רַב חֵילָא תְּהֵי קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָא חֲלַף יוֹאָב׃ וְאִתְפְּנֵי לִבָּא דְכָל אֱנָשׁ יְהוּדָה כִּגְבַרָא חַד וּשְׁלַחוּ לְמַלְכָּא תּוּב אַתְּ וְכָל עַבְדָךְ׃ וְתַב מַלְכָּא וַאֲתָא עַד יַרְדְּנָא וּדְבֵית יְהוּדָה אֲתוֹ לְגִלְגְּלָא לְמֵיזַל לִקְדָמוּת מַלְכָּא לְאַעֲבָרָא יָת מַלְכָּא יָת יַרְדְּנָא׃ וְאוֹחִי שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא בַּר שִׁבְטָא בִנְיָמִן דִּי מֵעַלְמַת וּנְחַת עִם אֱנָשׁ יְהוּדָה לִקְדָמוּת מַלְכָּא דָוִד׃ וְאַלַף גַּבְרָא עִמֵּיהּ מִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְצִיבָא עוּלֵימָא דְבֵית שָׁאוּל וַחֲמֵשֶׁת עֲסַר בְּנוֹהִי וְעַשְׂרִין עַבְדוֹהִי עִמֵּיהּ וּגְזוֹ יַרְדְּנָא קֳדָם מַלְכָּא׃ וְעָבְרוּ מְגִזְתָא לְאַעֲבָרָא יָת בֵּית מַלְכָּא וּלְמֶעְבַּד דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי וְשִׁמְעִי בַּר גֵּרָא נְפַל קֳדָם מַלְכָּא בְּמֶעְבְּרֵיהּ בְּיַרְדְּנָא׃

רבינו ישעיה

כי אינך יוצא, אם אינך יוצא, ודבר כל ישראל בא, שכבר שלחו שלוחים: אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב, פירוש שהיה כועס דוד לה' עבור יואב מגדולתו בעבור שהרג אבשלו' בנו: ויט את לבב כל איש יהודה, בכח הוא ועונה על עמשא שהטה את לבבם ודבר להם: וצלחו את הירדן, פירו' עברו: ועברה העברה, פירו' העם שעברו הירדן להעביר המלך קורא העברה: ולעשות הטוב בעיניו, כלומ' לעשות חן בעיניו:

רשי

כי אינך יוצא, אם אינך יוצא: וישראל נס, אותם שהיו עם אבשלום: כל העם נדון, מתווכחים זה עם זה: ודבר כל ישר' בא אל המלך, כל זה מדברי שליחותו: ולעמשא, שהוא שר צבא תאמרו הלא בן אחותי אתה: וצלחו את הירדן, בקעוהו בתריסהון ועברו: העברה, ספינה המעבורת שעוברי' בה את עבר רוחב הנחל:

ראשון

ז' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר וישלח: תמרו ג' חס' אלף בליש' אמירה וסי' ולעמשא תמרו, אשר ימרוך למזמה, ובנמא פתגמא ותיבונא למימר: ולעשות ט"ו בקריאה וסימ' נמסר לעיל סימן ז':

רלמון לכל בית יוסף · כל ישראל חטאו לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד : היום יומת איש · בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא יזלזל בי אדם גרון כזה עתה אם כן נכבקה מלכותי מאת המקום והוא אומר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי מלך אני : ולא עשה רגליו · לשון תיקון היא העברת שיער שבין הרגלים : שפמו גרעון בלע"ז : למה לא הלכתי עמי · לצאת מירושלם כשיצאתי כי פסח אני ואיני יכול לילך ברגלי : לשלחו · ללותו : כי איש גדול הוא · בעושר : כמה

לכל בית יוסף · לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמל אותו רעה והוא גמלם טובה כך אני אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישראל נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן יי' צבאות שארית יוסף וכן רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמר לו שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומצפים לראות מה אתה עושה עמי אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים אליך כאחד ומשלימים לך : התחת זאת · אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא יומת והוא חטא חטא גדול שקלל את משיח ה' : ולא עשה רגלו ולא עשה שפמו · כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר שפמיה כלומר לא רחץ אפילו רגליו ואין צריך לומר כל גופו ולא גלח אפי' שפמו והוא השיער שעל השפה : כי בא ירושלם לקראת המלך · פירו' כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבושת לקראתו ובא שזכר עומד במקום שנים : עבדי רמני · שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובתוך כך הלך הוא : וארכב עליה · אתון היתה וחמור כולל זכר ונקב' : וירגל בעבדך · ענין רכילות וכן מן הקל לא רגל על לשונו : ומה יש לי עוד צדק' · מה לבקש עוד ממך צדקה שתעשה עמי ולזעק אליך שתעזרני כי די לך ששמת אותי באוכלי שולחנך : תחלקו את השדה · השדה כולל לכל הנחלה ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצטדקות מפיבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס : לשלחו את בירדן · כתרגומו לאלוויתיה ית ירדנא וכתיב בירדן וקרי הירדן ושניהם קרובים : בשיבתו במחני' · כמו בישיבתו במחנים וחסר פ"א הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו : כמעט

ראשון ח' בקריאה וסי' החדש הזה לכם ראש חדשים · הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף · ולא היה דברי ראשון · אני יי' ראשון · אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי · אני הוא ראשון אף אני אחרון · ראשון לציון הנה הנם · כי שאל נא לדור רישון ל' חס' א' : התחת ג' בקריא' וסימ' יעקב · יוסף · שמעי : ולא עשה ה' וסי' ומפבשת

כ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אַל־יַחֲשָׁב־לִי אֲדֹנִי עָוֹן וְאַל־תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר הֶעֱוָה עַבְדְּךָ בַּיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ מִירוּשָׁלִָם לָשׂוּם הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ : כִּי יָדַע עַבְדְּךָ כִּי אֲנִי חָטָאתִי וְהִנֵּה־בָאתִי הַיּוֹם רִאשׁוֹן לְכָל־בֵּית יוֹסֵף לָרֶדֶת לִקְרַאת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ : וַיַּעַן אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי כִּי קִלֵּל אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה : וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה־לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי־תִהְיוּ־לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי־מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל : וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי לֹא תָמוּת וַיִּשָּׁבַע לוֹ הַמֶּלֶךְ : כה וּמְפִבֹשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה שְׂפָמוֹ וְאֶת־בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמִן־הַיּוֹם לֶכֶת הַמֶּלֶךְ עַד־הַיּוֹם אֲשֶׁר־בָּא בְשָׁלוֹם : וַיְהִי כִּי־בָא יְרוּשָׁלִַם לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת : וַיֹּאמַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רִמָּנִי כִּי־אָמַר עַבְדְּךָ אֶחְבְּשָׁה־לִּי הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ וְאֵלֵךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי פִסֵּחַ עַבְדֶּךָ : וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ : כִּי לֹא הָיָה כָּל־בֵּית אָבִי כִּי אִם־אַנְשֵׁי־מָוֶת לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַתָּשֶׁת אֶת־עַבְדְּךָ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּמַה־יֶּשׁ־לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעֹק עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ : וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אָמַרְתִּי אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ אֶת־הַשָּׂדֶה : וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל־הַמֶּלֶךְ גַּם אֶת־הַכֹּל יִקָּח אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ : וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי יָרַד מֵרֹגְלִים וַיַּעֲבֹר אֶת־הַמֶּלֶךְ הַיַּרְדֵּן לְשַׁלְּחוֹ אֶת־בַּיַּרְדֵּן : וּבַרְזִלַּי זָקֵן מְאֹד בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְהוּא־כִלְכַּל אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיבָתוֹ בְמַחֲנַיִם כִּי־אִישׁ גָּדוֹל הוּא מְאֹד :

ואמר למלכא לא יחשוב עלי דילי רבוני חובא ולא תדכר ית די סרח עבדך ביומא די גלא ריבוני מלכא מירושלם לשואה מלכא על ליביה : ארי ידע עבדך ארי אנא חבית והא אתית יומא דין קדמאי לכל בית יוסף למיחת ל לקדמות רבוני מלכא : ואתיב אבישי בר צרויה ואמר החלף דא לא יתקטל שמעי ארי לט ית משיחא דיי : ואמר דוד מה לי ולכון בני צרויה ארי תהוון לי יומא דין לסטן יומא דין יתקטיל גברא בישראל ארי הלא ידענא ארי יומא דין אנא מלכא על ישראל : ואמר מלכא לשמעי לא תמות וקיים ליה מלכא : ומפיבשת בר שאול נחת לקדמות מלכא ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה וית לבושוהי לא חוור למן יומא דיגלא מלכא עד יומא דאתא בשלם : והוה כד אתא לירושלם לקדמות מלכא ואמר ליה מלכא למה לא אזלת עמי מפיבשת : ואמר רבוני מלכא עבדי שקר בי ארי אמר עבדך אחשוק לי חמרא וארכוב עלה ואהך עם מלכא ארי חגיר עבדך : ואמר על עבדך מילין דלא כשרן קדם רבוני מלכא ורבוני מלכא חכים כמלאכא דיי ועביד דתקין בעינך : ארי לא הוה כל בית אבא אלהין גברי חייבי קטול לרבוני מלכא ושויתא ית עבדך באכלי פתורך ומה אית לי עוד זכו ולמקבל עוד קדם מלכא : ואמר ליה מלכא למא תמליל עוד פיתגמך אמרית את וציבא תפלגון ית אחסנתא : ואמר מפיבשת למלכא אף ית כולא יסב בתר דאתא רבוני מלכא בשלם לביתיה : וברזילי גלעדאה נחת מרוגלים ועבר ית מלכא ית ירדנא לאלוויתיה ית ירדנא : וברזילי סיב לחדא בר תמנן שנין והוא סובר ית מלכא במיתביה במחנים ארי גבר רב הוא לחדא : ואמר

ל · ל פו נקודות בקרי' ד' תכהין בנבל ל ג' יעקב יוסף שמעי ל ב' חס' ואת המסת ה' ל · ל ב' · ח' ל · ל ל · ל ל ח' ל ל ב' נער הירדן ק ל · ל

רלבג

לכל בית יוסף · קרא כלל ישראל יוסף לרב בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלי' בישראל : ולא עשה את רגליו ולא עשה שפמו · ר"ל שלא הסיר צפרני רגליו ולא גלח השער אשר בזקנו בשפמו : כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך · הנה אמר זה על רוב הרדיפות שרדף שאול את דוד · ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך · לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכו לבא מהאמנתו לגמרי בדברי מפיבש' ולזה שם הענין ממוצע בין האמנה ובין בלתי האמנ' ואמ' שהוא וציבא יחלקו את השדה : בשיבתו במחני' · ר"ל בישיבתו במחני' או ירצה בזה שהוא כלכל אותו בשובו במחנים : כמעט

רבינו ישעיה

והנה באתי היום · פירו' ידעתי כי אני חייב מיתה והיה לי לברוח מפניך אלא מאמנתי בטובתך וברוב חסדיך שתמחול לי · ובאתי ראשון לכל בית יוסף · ויש אומר למה הזכיר ראשון לכל בית יוסף שאמר לו יהודה מכר את יוסף ולא שילם לו גמול רע כשיכול לשלם לו ואני בא ראשון ותחלה לכל בית יוסף שתמחול כמו שמחל יוסף ליהודה : כי היום אני מלך על ישראל פי' אם אשלם גמול רע לזה כל ישראל יפחדו לשוב אלי כי כולם מרדו בי · ואם אמחול לזה כולם ישובו אלי : לא עשה רגליו · פי' לא תקן רגליו שלא רחצם · ותרגמו לא שטף רגלוהי ולא ספר שפמיה · שהיה נוהג כדרכי האבלים : וירגל בעבדך · כמו לא רגל על לשונו תהוא לשון רכילות שהודיע לו שדיבר עליו דברי רכילות למלך : אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה · פירוש אמרתי כבר ויצא מפי הנה לך כל אשר למפיבושת ואיני יכול לחזור אחריו אבל וכל תחלקו את השד' בין שניכם : אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו · כלומ' דיי ליבואך לשלום : לא אחפר דברי · איני חושש מן השדה : בשיבתו במחנים · אינו מן ישב אלא מן שב · שאילו היה מישב היה לו לומר בישיבתו במחנים :

בן שאול ירד לקראת המלך ב' בנו' אחז בטלבו' וחברו דדה' וירא אלהים את מעשיהם : ככס' ב' וסי' ביין לבושו ומפבשת בן שאול :

רדק

כמעט יעבר, אעבור מעט עמך מן הירדן ואילך ואחר כך אשוב לעירי: ישב נא, אחר שאעבור עמך תרצה שאשוב בעירי: עם קבר אבי ואמי, אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי: ויעבירו, כן כתיב וקרי העבירו ושניהם קרובים: חצי עם ישראל, קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כן וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בבואו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימין ולשון חצי ומחצה ומחצית אינו אלא חלוק החלק מהכלל פעמים הוא חלק בחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים אינו בשוה כמו חציו שרפתי כמו אש וכן אומר עד צואר יחצה והצואר אינו חצי הגוף בשוה וממנו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף: גנבוך, שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו ומראים כאילו אין אנו רוצים במלכותך יותר אנו רוצים מהם שלא לבזותינו עשו: וכל אנשי דוד עמו, כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו ואת יפתח ואת שמואל כאילו אמר ואותי: אם נשאת, כמו משאות אם נשאתי פרס מבית המלך ויש לומר אם נשאתי מנחה כמו וישא משאת והוא שם בשקל יושבת על מלאת: עשר ידות, לפי שהם עשרה שבטים כי בנימן עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימן עם שמעי העבירו המלך את הירדן: וגם בדוד אני ממך, כתרגומו ואף בדוד אנא רעינא מינך כלומר אף על פי שהוא משבטך אני רוצה בו יותר ממך: ויקש דבר איש יהודה, קשה דברם וחזק יותר מדבר איש ישראל ודברי איש יהודה לאיש ישראל קשות והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמ' איש לאוהליו ישראל:

ואליהם

רשי

כמה ימי שני חיי, אמר יש לי לחיות כי אעלה וגו' הלא מעט הם ומה הנאה יש לי בכלכולך: האדע בין טוב לרע, בין מאכל טוב למאכל רע ואמרו רבותינו ז"ל שטוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה: כמעט יעבר עבדך, הלויה מועטת יעבר עבדך ללוותך אחר שתעבור את הירדן הגמולה הזאת שאתה טוב לי: עבדך כמהם, בנו היה: כי קרוב המלך אלי, משבטי הוא: אם נשאת, כמו משאת פרס מבית המלך: עשר ידות לי במלך, שאנו עשרה שבטים: וגם בדוד, אף על פי שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאנו עשר ידות ומדוע הקלותני להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון להשיב את מלכי וקודם לכן בא דברינו אליו להשיבו כמו שכתוב למעלה ודבר כל ישראל בא אל המלך: ויקש דבר איש יהוד', לשון התקושש נרא' והוסיף דבר איש יהודה שהראוס אגר' ששלח להם דוד למה תהיו אחרונים להשיב אל המלך וגו' כך מפורש באגדה, ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק וכן תרגם יונת' ותקיף וגם נקרא כזדמן לשון הקדים קראוי ויקרא לכל בני המלך לשון זימון: הזעק

ימי שני ז' דסמיכי וסי' אברהם, ישמעאל, יעקב, וחברו מעט ורעים היו ימי שני חיי ג' בפסוק, ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי: שרים ח' בליש' וסי' אם אשמע עוד בקול שרים, ויקונן ירמיהו על יאשיהו, קדמו שרים, לשכות שרים בחצר הפנימי, ויאמרו השרים והשרות, וכנרות ונבלים לשרים, ושרים כחללים כל

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־בַּרְזִלָּי אַתָּה עֲבֹר אִתִּי וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ עִמָּדִי בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיֹּאמֶר בַּרְזִלַּי אֶל־הַמֶּלֶךְ כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי כִּי־אֶעֱלֶה אֶת־הַמֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם׃ בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם הַאֵדַע בֵּין־טוֹב לְרָע אִם־יִטְעַם עַבְדְּךָ אֶת־אֲשֶׁר אֹכַל וְאֶת־אֲשֶׁר אֶשְׁתֶּה אִם־אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְלָמָּה יִהְיֶה עַבְדְּךָ עוֹד לְמַשָּׂא אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ כִּמְעַט יַעֲבֹר עַבְדְּךָ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶת־הַמֶּלֶךְ וְלָמָּה יִגְמְלֵנִי הַמֶּלֶךְ הַגְּמוּלָה הַזֹּאת׃ יָשָׁב־נָא עַבְדְּךָ וְאָמֻת בְּעִירִי עִם קֶבֶר אָבִי וְאִמִּי וְהִנֵּה עַבְדְּךָ כִמְהָם יַעֲבֹר עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַעֲשֵׂה־לוֹ אֵת אֲשֶׁר־טוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִתִּי יַעֲבֹר כִּמְהָם וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אֶת־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־תִּבְחַר עָלַי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ וַיַּעֲבֹר כָּל־הָעָם אֶת־הַיַּרְדֵּן וְהַמֶּלֶךְ עָבָר וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְבַרְזִלַּי וַיְבָרְכֵהוּ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ׃

וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה וְכִמְהָן עָבַר עִמּוֹ וְכָל־עַם יְהוּדָה וַיַּעֲבִרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְגַם חֲצִי עַם יִשְׂרָאֵל׃ וְהִנֵּה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ גְּנָבוּךָ אַחֵינוּ אִישׁ יְהוּדָה וַיַּעֲבִרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּיתוֹ אֶת־הַיַּרְדֵּן וְכָל־אַנְשֵׁי דָוִד עִמּוֹ׃ וַיַּעַן כָּל־אִישׁ יְהוּדָה עַל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל כִּי־קָרוֹב הַמֶּלֶךְ אֵלַי וְלָמָּה זֶּה חָרָה לְךָ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה הֶאָכוֹל אָכַלְנוּ מִן־הַמֶּלֶךְ אִם־נִשֵּׂאת נִשָּׂא לָנוּ׃

וַיַּעַן אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶת־אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֶשֶׂר־יָדוֹת לִי בַמֶּלֶךְ וְגַם־בְּדָוִד אֲנִי מִמְּךָ וּמַדּוּעַ הֱקִלֹּתַנִי וְלֹא־הָיָה דְבָרִי רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת־מַלְכִּי וַיִּקֶשׁ דְּבַר־אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃

ואמר מלכא לברזלי את עבר עמי ואסובר יתך עמי בירושלם: ואמר ברזלי למלכא כמא יומי שני חיי ארי איסק עם מלכא לירושלם: בר תמנן שנין אנא יומא דין האדע בין טב לביש אם יטעם עבדך ית מה דאיכול וית מה דאשתי אם אשמע עוד בקל בנרין ותושבחן ולמה יהי עבדך עוד למטול על ריבוני מלכא: כזעיר יעיבר עבדך ית ירדנא עם מלכא ולמה ישלמנני מלכא תשלומא הדא: יתיב כען עבדך ואמות בקרתי ואתקבר בקיברא דאבא ודאמא והא עבדך כמהם יעיבר עם ריבוני מלכא ועיביד ליה ית דתקין בעינך: ואמר מלכא עמי יעיבר כמהם ואנא אעביד ליה ית דתקין בעינך וכל דתתרעי עלי אעביד לך: ועבר כל עמא ית ירדנא ומלכא עבר ונשק מלכא לברזלי וברכיה ותב לאתריה:

ועבר מלכא לגלגלא וכמהן עבר עמיה וכל עמא דבית יהודה אעברו ית מלכא ואף פלגות עמא דישראל: והא כל אנש ישראל אתן לות מלכא ואמרו למלכא מא דין כסיפוך מיננא אחנא אנש יהודה ואעברו ית מלכא וית אנש ביתיה ית ירדנא וכל גברי דוד עימיה: ואתיב כל אנש יהודה על אנש ישראל ארי קריב לי מלכא מדילך ולמא דנן תקוף לך על פתגמא הדין המיכל אכילנא מנכסי מלכא אם מתנא מני לנא:

ואתיב אנש ישראל ית אנש יהודה ואמר עסרא חולקין אית לי במלכא ואף בדוד אנא רעינא מינך ומא דין אשיטתני ולא הוה פתגמי קדמותא לי לאתבא ית מלכי ותקיף פתגם אנש יהודה מפתגם אנש ישראל:

רבינו ישעיה

אם נשאת נשא לנו, לשון משאת המלך, ובא נשאת שם המקור תבנין בעל ושם המקור דרכו לבא על הרבה דרכים: ולא היה דברי ראשון לי להשי' את מלכי, וגם זה בא בב' מקומין: ויקש דבר איש יהודה, פירוש שאמרו להם לכו שלא המלך ולכם לא שלח ומפני זה כעסו:

רלבג

כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך, רוצה לומר מעט הוא מה שעבר עבדך את הירדן עם המלך ובהיו' הענין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזאת בעבו' מעט שהטיבותי לו: אם נשאת נשא לנו: ר"ל אם נשא משאת המלך אחר פניו אלינו להאכילנו: עשר ידות לי במלך, רוצה לו' באי זה מלך שיהיה וגם בדוד יש לי חלק גדו' ממך ואף על פי שהוא קרובך: ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי, רוצה לומר שכבר היה ראוי לאיש יהודה שימתינו דבר איש ישראל להיותם הרוב בדרך שיהיה דבריהם ראשון להשיב את המלך: ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל, וזה כי המלך היה קרוב להם להיותו משבט יהודה והיה גם כן קרוב להם מצד אחר כי ישיבתו היתה בתוך ארץ יהודה ואשר היתה ישיבתו ביניהם היה ראוי שיהיו קודמים להשיבו שם:

ויתנס

מעיני בך, עשיתי לי שרים ושרות: הגלגלה ז' בקריא' וסי' וישלחו אנשי גבעון, וישב יהושע קדמ' ובתראה דיהודה, וישב המלך: ויבא עד הירדן, ויעבר המלך דכמהן, ואלישע שב הגלגלה: וכל עם ז' דסמיכי וסי' נמסר ביהושע סימן ח':

רש"י

הזעק לי את איש יהוד', שיהו כאן עד שלשה ימים: ואתה פה עמוד, לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי: וייחר מן המועד, אם תחיטהו לרבנן דפתוח במספתא כדאיתא בסנהדרין: אתה קח את עבדי אדוניך, אחרי אשר איחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מן המובחרי' סביבי ורדוף אחריו: והציל עינינו, והציל עצמו לעינינו והרי זה מקרא קצר: מצומדת על מתניו, סמוכה מאד לעצמו לרוחב מ מותניו שלא כדרך חוגרי חרב כדי ש שתהא מוכנה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתערה והוא יצא כנגד עמשא ותפול החרב מתערה לפי שהיתה חלק ולטושה ואינה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכמעט ששח עצמו לצד הארץ נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא הכיר ע עמשא בדבר: כאשר

מסורה

סימן שמואל אין לנו חלק בדוד ולא נחלה כבן ישי, מלכים וד"ה מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי, שמואל איש לאהליו ישראל, מלכים לאהליך ישראל, ד"ה לאהליך ישראל: במלכם ג' בקריאה וסימן ואיש יהודה דבקו במלכם, הנשבעים במלכם, בני ציון יגילו במלכם: והציל ג' בקריאה וסימ' פן מצא לו ערים בצרות והציל, כצפרים עפות כן ינן, ודעו את ארץ אשור: חגור ד' בקריאה וסים הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון, ואלישע הנביא קרא לאחד, ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי, חגור חרבך על ירך גבור, וחד וחגור נתנה לכנעני: לבשו ג' חסרי' בקריאה וסימן בלשון תרגום חמרא דיואב ערפלא, ופירושן נמסר בסדר ויחי:

כ

א וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיֹּאמֶר אֵין־לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה־לָנוּ בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעַל כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בְמַלְכָּם מִן־הַיַּרְדֵּן וְעַד־יְרוּשָׁלִָם׃ וַיָּבֹא דָוִד אֶל־בֵּיתוֹ יְרוּשָׁלִַם וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר־נָשִׁים פִּלַגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמֹר הַבַּיִת וַיִּתְּנֵם בֵּית־מִשְׁמֶרֶת וַיְכַלְכְּלֵם וַאֲלֵיהֶם לֹא־בָא וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד־יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲמָשָׂא הַזְעֶק־לִי אֶת־אִישׁ־יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד׃ ח וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא לְהַזְעִיק אֶת־יְהוּדָה וַיִּיחֶר מִן־הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יְעָדוֹ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי עַתָּה יֵרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי מִן־אַבְשָׁלוֹם אַתָּה קַח אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ וּרְדֹף אַחֲרָיו פֶּן־מָצָא לוֹ עָרִים בְּצֻרוֹת וְהִצִּיל עֵינֵנוּ׃ וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּבֹּרִים וַיֵּצְאוּ מִירוּשָׁלִַם לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃ הֵם עִם־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא בָּא לִפְנֵיהֶם וְיוֹאָב חָגוּר מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל־מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשָׁלוֹם אַתָּה אָחִי וַתֹּחֶז יַד־יְמִין יוֹאָב בִּזְקַן עֲמָשָׂא לִנְשָׁק־לוֹ׃ וַעֲמָשָׂא לֹא־נִשְׁמַר בַּחֶרֶב אֲשֶׁר בְּיַד־יוֹאָב וַיַּכֵּהוּ בָהּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעָיו אַרְצָה וְלֹא־שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו רָדַף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃

תרגום

ותמן אתערע גבר רשיעא ושמיה שבע בר בכרי גברא משבטא דבית בנימן ותקע בשופרא ואמר לית לן חולק בדוד ולא אחסנא לנא בבר ישי גבר לקירווהי ישראל: וסליק כל אנש ישראל מבתר דוד למיזל בתר שבע בר בכרי ואנש יהודה לוו עם מלכהון מן ירדנא ועד ירושלם: ואתא דוד לביתיה לירושלם ודבר מלכא ית עשר נשין לחינן דישבק למטר ביתא ומנינין בבית מטרא ומסובר להן ולותהן לא על והואה נטרן ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: ואמר מלכא לעמשא כנוש קדמי ית אנש יהודה תלתא יומין ואת הכא קום: ואזל עמשא למכנש ית דבית יהודה ואוחר מן זמנא דאמר ליה: ואמר דוד לאבישי כען יבאש לנא שבע בר בכרי מן אבשלום את דבר ית עבדי רבונך ורדף בתרוהי דילמא ישכח ליה קירוין כריכן ויעיק לנא: ונפקו בתרוהי גברי יואב וקשתיא וקלעיא וכל גבריא ונפקו מירושלם למרדף בתר שבע בר בכרי: אינון עם אבנא רבתא די בגבעון ועמשא אתא לאפיהון ויואב אסיר מזרז לבושוהי ועלוהי איספניקי חרב מזרזא על חרציה בלדנה והוא אזיל ופסע: ואמר יואב לעמשא השלם את אחי ואחדת יד ימין יואב בדיקנא דעמשא למנשק ליה: ועמשא לא אסתמר בחרבא די ביד יואב ומחהי בה בסטר ירכיה ושפך מעוהי לארעא ולא תנא ליה ומית ויואב ואבישי אחוהי רדף בתר שבע בר בכרי: וגברא

רד"ק

ואליהם לא בא, נחלקו דבו' ז"ל מהם אמרו כי מותרות היו לו אלא שכבש את יצרו מהם תמורת מה שהשביע יצרו במה שהיה אסור לו משא עתה יצרו ממה שהי' מותר לו ומהם אמרו אסורו' היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך: צרורות, קשורותו שלא היה להם עוד היתר ות"י כטירין וכן תרג' צור תעודה טר: עד יום מותן, כתרגומו ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: הזעק לי, אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי: שלשת ימים, עד שלשה ימים תאספם אלי: ואתה פה עמוד, כלומר שתשוב עמהם ודעתו היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו: וייחר מן המועד, כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב הוא מנחי הפ"א מן הקל מאות' שפ"איהם יו"ד כמו מן וייטב ויטב והקרי הו' מאותם שפ"איהם אף"ו והו' בפקל ויסף עוד דוד ופי' אחר שלא בא לשלשת הימים ו וכשראה דוד שלא בא אמ' לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסיר שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלום: ירע לנו שבע בן בכרי, פועל עומד ופירושו ירע לנו דבר שבע בן בכרי יהיה פועל יוצא שאמר אחריו ויצאו אנשי יואב: עבדי אדוניך, על יואב אמר וקראו אדניו כי גדול היה ונכבד ממנו וזהו שאמר ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד: פן מצא לו, כמו ימצא עבר במקום עתיד ורבים כמוהו וכתי' דילמא ישכח: והציל עינינו, יסיר ראותינו ודעתינו שלא נדע באי זה עיר ישגב אם לא נמהר לרדוף אחריו או פירו' הבטחתינו והשגחתינו שהייתי בוטח כי ש שבתי על מלכותי והנה עתה הלכו אחריו ישראל ואם ישגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו ולהרגו ות"י והציל עינינו ויעיק לנא: והכרתי והפלתי, כבר פירשנוהו: עם האבן, סמוך לה וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו, ויו מדו נוספת כוי"ו מדו בד וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פורט לאחד מן הלבושים ידוע אצלם תכונתו ות"י אסיר מזרז לבושוהי: מצמדת, דבוקה: בתערה, הו' תיק החרב: והוא יצא ותפול, יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה בידו ה השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלום ואחזו בזקנו ביד ימינו לנשק לו: ועמשא לא נשמר, כלומר שלא שמר עצמו מן החרב: עמד

רלב"ג

ויתנם בית משמרת: ר"ל בבית שתהיינה נשמרות שם ויכלכלם שם ולא בא אליה' לפי שכבר בא אליהם א אבשלום בנו: ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות, הנה זה קר' להן בעבור היותן פילגשי המלך ואי' ראוי לאחר להשתמש בהן: שלשת ימים ואתה פה עמוד, ר"ל שאחר שלשת ימים ישוב שם: וייחר מן המועד אשר יעדו, ר"ל שנתאחר שלא שב אל המלך ל לשלשת הימים: ויאמר דוד אל אבישי, לא רצה לומ' זה ליואב לפי שכבר העבירו מהיות לו שר צבא: פן מצא ערים בצורות והציל עינינו, הוא מענין אמרו ויצל א אלהים את מקנה א אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערים בצורות להמלט שם יבדיל ו ויפרים מהם שעינינו שיו והוא להשיב אלינו כל מלכות ישראל והוא ימשך לבבם אליו ו וימנעם מהשיב לנו כל המלוכה: והכרתי והפלתי, הם שני משפחות שזכרנו שהיו מהם הסנהדרין בימי דוד וזכר שכל שתי המשפחות האלו יצאו אחרי אבישי להשיב המלוכה לדוד: חגור מדו לבושו, הוא כמו אדמת עפר: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה, הנה הערים יואב שלא שם תער החרב תלוי כמשפט אבל חבר אותה על מתניו בדרך שיפול החרב בקלות וזה היה סבה אל שלא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב כי ראה שנפלה לו מעל מתניו: אל החומש, אמרו בלע חמישית שמרה וכבר תלויין בה וידמה שקרא חומש מענין חמושים והוא המקום אשר חזקו הטבע יותר מכל המקומו' הוא אשר שם משכן החיים והחום הטבעי אשר ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב: מתגולל

רבינו ישעיה

ויתנם בית משמרת: שלא ישתמשו בהן אחרי' ואליה' לא בא שהיות מא בהן מפני שבא בנו עליהם: הזעק לי את איש יהודה: מפני שהקיבוץ הוא על ידי כרוז אומר לשון זעקה: שלשת ימים כמו לשלשת ימים: ואתה פה עמד · פי' וגם אתה תבוא ותעמוד לפני ביום השלישי שאתנה א איתך שר צבא להלך אחרי שבע בן בכרי: וייחר מן המועד אשר יעדו: קל הוא מן אחר כמו ויאחר מן אחר · ונעלם האלף ובא תחתיו הוו כמו הקריאה: ויאמ' דוד ל' אבישי · פירוש שהיה שרוי בכעס עם יואב מפני שהרג את בנו לא בנה לו · והציל עינינו · כמו מעינינו: ויצאו אחריו אנשי יואב · פי' הגיבורים שהיו הולכין עם יואב תדיר: ויואב חגור מדו לבושו · כפל לשון הוא: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה · פירוש ועל לבושו חגור אחר שבאותו חגור היתה תלויה החרב שהית' מצומדת על מתניו בתוך תערה: והוא יצא ותפל · פיר' יצא יואב לקראת עמשא וחרבו נפלה מתערה לארץ · ובכתחילה עשה שתפול ויראה כי הוא לוקחה מן הארץ להשיבה אל תערה ולא יזהר עמשא ממנה ·

ואיש עמד עליו מנערי יואב ויאמר מי אשר חפץ ביואב ומי אשר לדוד אחרי יואב: ועמשא מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וישלך עליו בגד כאשר ראה כל הבא עליו ועמד: כאשר הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע בן בכרי: ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים ויקלהו ויבאו אף אחריו: ויבאו ויצרו עליו באבלה בית (טו) המעכה וישפכו סללה אל העיר ותעמד בחל וכל העם אשר את יואב משחיתם להפיל החומה: ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך: ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב ויאמר אני ותאמר לו שמע דברי אמתך ויאמר שמע אנכי: ותאמר לאמר דבר ידברו בראשנה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו: אנכי שלמי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יהוה: (כ) ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית: לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו

וגברא קאים עילווהי מעולימי יואב ואמר מן דרעי ביואב ומן די לדוד ייזיל בתר יואב: ועמשא מטרף בדמא בגו כבשא וחזא גברא ארי קם כל עמא ואסחר ית עמשא מן כבשא לחקלא ורמא עלוהי לבושא כד חזא כל דאתי עלוהי וקאים: כד אפניה מן כבשא עבר כל גברא בתר יואב למירדף בתר שבע בר בכרי: ועבר בכל שבטיא דישראל לאבלה ובית מעכה וכל בירין ואתכנישו ואתו אף אינון בתרוהי: ואתו וצרו עלוהי באבל בית מעכה וצברו מליתא על קרתא ואקפה משרין וכל עמא דעם יואב מתעשתין לחבלא שורא: וקרת אתתא חכימתא מן קרתא שמעו שמעו אמרו כען ליואב קרב עד הכא ואמלל עמך: וקריב לותה ואמרת אתתא האת יואב ואמר אנא ואמרת ליה שמע פתגמי אמתך ואמר שמע אנא: ואמרת למימר אדכר כען מה דכתיב בספר אוריתא למשאל בקרתא בקדמין למימר הכדין הוה לך למשאל באבל אם משלמין: אנחנא שלמין בהימנותא עם ישראל ואת בעי לחבלא קרוא דהיא כרך רב ואמא בישראל למא תקלקל אחסנת עמא דיי: ואתיב יואב ואמר חס חס לי אם אקלקל ואם אחבל: לא כן פתגמא ארי גברא מטורא דבית אפרים שבע בר בכרי שמיה ארים

רשי

כאשר ראה כל הבא עליו ועמד, כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד: כאשר הוגה, כאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף וכמו הגו רשע לפני מלך: ויעבר בכל שבטי ישראל, שבע בן בכרי לפתותם שימליכוהו עליהם: וכל הברים, לא ידעני מהו: ותעמד בחל, ואקיפא משריין ויש פותרין ותעמד בחל לשון חיל וחומה הפילו החומה החיצונה ומתחזקה לעמוד על ידי הפנימית: האתה יואב: שנאמר בך יושב בשבת תחכמוני: דבר ידברו בראשונה לאמר, היה לך לדבר לשלום בראשונה אם שלו' יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם: שאול ישאלו באבל, אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת ששמה אבל: וכן התמו' מיד היו בני העיר משלימי' עמכם: אנכי שלומי אמוני ישרא', אני מבני העיר השלמים והאמנים לישראל ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי: חלילה חלילה, חלילה לי חלילה למלך:

כשא

רדק

עמד עליו, לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא ילכו אחרי יואב וכאשר ראה האיש שלא הועילה הזהרתו לאנשים הבאים אלא היו עומדים על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים: כאשר הוגה, הוסר שרשו הגה על דעת אדוני אבי ז"ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובע ומענינו ושרשו הגה ברוחו הקשה הגה סיגים ועל דעת רבי יהוד' ורבי יונה שרשו הונה יגה מבנין הפעיל משפטו בתשלומו הוגה בשקל הגלה: ויעבר, שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובא בעיר להמלט בה ויש לפרש ויעבור על יואב: אבלה ובית מעכה, שני מקומות סמוכים היו ואחר שאמר באבלה בית המעכה נראה כי היה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו: וכל הברים, מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימן נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצר וחשב להשגב בה: ויקלהו, כן כתי' וקרי ויקהלו ושניהם אחד כי מלים שוים באותיות הפוכות רבים במקרא כמו כבש וכשב שמלה ושלמה קהלת להקת ומזה יאמר קלהת והקרי הוא כמנהג ומבואר: ויבאו אף אחריו, פירוש אחרי יואב ובאמרו אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה ובראותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי: סוללה, כתרגומו מליתא והוא תל עפר ובדברי רז"ל מולייא בריכא ושפיכת הסוללה הוא למלא החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומה: ותעמוד בחיל, עמדה העיר להכבש בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי' רז"ל חיל וחומה שורא ובר שורא או פי' בחיל בחפיר' כתרגו' בני בחלת ופי' אחר שספכו הסוללה וסתמו החפירה עמדו אנשי המלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפילה ופי' ותעמוד לשון נקבה על המלחמה ות"י בחיל כמו בחיל ואקיפא משריין: משחיתים, משחיתים בכלי המנפץ האבנים להפיל החומה ות"י מתעשתין לחבלא שורא וענין משחיתים כתרגומו משחיתים בלבם כלומר חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה: ותקרא אשה חכמה, בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו כאן תמו דברי תורה כלומר תמו דברי תורה כאן שאין יודעים אותן אני שמעתי דבר זה ממשה רבינו כשהיו באים להלחם על עיר שהיו פותחין לשלום: שלמי אמוני ישר', אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למש' אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי, ותימה הוא אם האריכה ימי' כל כך סרח בת אשר אף על פי שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרים ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים וחמשים שנה: דבר ידברו בראשונה, שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין כלומר מאז ועד עתה כן שמענו אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם ישאלו אם תשלים אפילו באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאיננה מורדת במלך ות"י אדכר כען וגו': נחלת יי', אחסנת עמא דיי':

במלך

רלבג

מתגולל בדם בתוך המסלה, ר"ל שהיה מתגלגל ומתגאל בדם שיצא ממנו בתוך הדרך: כאשר הוגה מן המסלה, כאשר הוסר מן הדרך: ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה, ר"ל כי עבר שבע בן בכרי אל אבל ובית מעכה מדי עברו בכל שבטי ישראל למשוך אין לכל שבטי ישראל והנה שם המקום נקרא אבל וקראו גם כן בית המעכה: וכל הברים ויקהלו ויבאו אף אחריו, וכל הברים אחשוב שהם אנשי בארות כי בארות היה מבנימין וספר כי כל אנשי המקום ההוא נקהלו עם שבע בן בכרי לעזרו וגם באו אחריו: ויבאו ויצורו עליו, הנה שמו עיר אבל במצור בעבור שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו: וישפכו סוללה ותעמוד בחיל, הנה החיל הוא החומה הפנימית וזכר כי עם הסוללה הרסו החומה החיצונה והיו משתדלים להשחית גם כן החומה הפנימית: דבר ידברו בראשונה לאמר וגו', ר"ל הנה ידברו בראשונה הבאים עם שבע בן בכרי למשוך לב העם אליו והוא שישאלו באבל אם יסכימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה האם השלימו אחריהם אנשי אבל שאתה רוצה להשחית כל העיר כאילו היו כלם מורדים במלכות: אנכי שלומי אמוני ישראל, הלא אנכי אבל שכנו בי השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו בני אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרים אמונים ובהיות הענין כן לאי זה סבה תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם ר"ל שיש לה בנות והם הכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת יי' מזולת סבה תביאך אל זה:

ויואב

רבינו ישעיה

כאשר הוגה, מן המסילה. לפי דיקדוק הלשון איכו לקוח מן הגו סיגים מכסף. או הגו רשע. שהם לשון הפרישה שלא שרש הגה. ואם זה כמו פועל היה לו הוגה ברגשות הגימ"ל כמו כסו. פמו חרולים. ושמו עצותיו לא ראו. אלא זה שרשו יגה. והוא מלשון כבד כמו הורה מן ירה: ויעבר בכל שבטי ישראל. פירו' עבר יואב בכל שבטי ישראל שיבואו לאבל ובית מעכה לעזור לו: וכל הברים שם מקו' והרבה ישראל היו דרו' שם ויקהלו ויבואו גם הם אחריו: ותעמוד בחיל. כמו חיל אחז יושבי פלשת. שעמדה כל העיר בפחד גדול. אמרו כה אל יואב כי אשה אחת אומר לך קרב הנה ואדברה אליך: דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו: פי' כל כך היא אבל עיר חשובה ואחרית למלך שכשהמלך רוצה לגזור שום גזירה על העיירות של מלכו' תחלה הם מדברי' ושואלין באבל אחרונ' לקבל עליה גזירת המלך ואחרי כן היו משלימין לדבר על פי' ה העיירו' מפני שהיתה עיר גדולה וחשובה: אנכי שלומי אמוני ישראל. פיר' העיר הזאת היא השלמים והנאמנים שבישראל למלך ולמה תבקש להמית עיר חשובה ואם בישראל. שהיא אם ורחם לכל ה העיירות: למה תבלע נחלת יי'. בלי פשע ועון שעשו' למלך.

הוגה ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' כאשר הגה מן המסלה, אשר הוגה יי' ביום חרון אפו, כי אם הוגה ורחם כרוב, קדמא חס', וחד כי יי' הוגה על כל ל' מפי' הא: בחל ה' חס' יוד בליש' וסי' וישפכו סולל', וגם לאיזבל דבר יי' לאמר וגו' בחל יזרעאל, ישית חומות וחל, וגלות החל הזה: ויאבל חל וחומה יחדיו אמללו:

כשאת ידו במלך בדוד, במלך אפי' אינו דוד חייב מיתה או בדוד שהוא תלמיד חכם אפי' אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כך מדרש במדרש קהלת: ותבא האשה אל כל העם בחכמתה, שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול ל להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו ב בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל והרסו החומות ואין כח ל להמלט מוטב ימות ל לבדו ואל תמותו עמו רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות דוד חייב מיתה: ויואב אל כל הצבא, אף על פי שאמר דוד אל עמשא כי שר צבא אשימך תחת יואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב מ ממקומו ועל ידי יואב הוזקק לימנות את ח חבריו: עירא היאירי, תרג' יונתן עירא דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן עקש התקועי ויאירי נקרא על שם ם שמצינו במנחו' תקועה אלפא לשמן שמשן זית מכני לשם שמתמו מ מדליקין הנרות: היה כהן לדוד, לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שעשאו שר ושופט: אל

במלך בדוד, דרשו בו במלך אפילו לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה כל שכן במלך בדוד שהוא תלמיד חכם אפילו לא היה מלך המורד בו חייב מיתה ולפי הפשט כי אף על פי שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מית' ויהרג כמו שנהרג אבשלום: בחכמתה, לפי שהיתה העיר חכמי בנין היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ואל יהרגו כלם אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב א אותנו כלנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש העיר בחזקה ולא נשלים עמו יהרוג כלנו כי המורד במלכות חייב מיתה שנ' כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת וכן אמרו תנו את הלבטים ונמית שלא שאול מחל על כבודו ואף על פי שאין כבודו מחול הו' בזה שלא יומתו ואפילו בדברי זקנים שנא' הן למות הן לשרשי הן לענוש נכסי ולאסורי' ובדברי רבותינו ז"ל סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגי' את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת מ מישראל ואם ייחדוהו להם כגון שיחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מ מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהוד' בשמשון פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו להם שא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כלם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם ר' שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה, נוסחא אחרינא רבי שמעון אומ' והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ועוד בדבריהם אתו אמרין ליה ליהויקי' נבוכד נצר בעי לך אמר להם איפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אתון מחיין ית נפשכון וממיתים לדילי אמרו ליה לא כן עשו אבותי' בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך: ויואב אל כל הצבא, למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח יי' לו מכל המלחמות ואספו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר גם כן השרים אשר לו כאלו עתה תחילת מלכותו ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשום מקומו עמשא או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו נתגאה יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עונו עד אחר מותו: על הכרי ועל הפלתי, כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים בלשון וכבר פרשנו מי הם ודעת יונתן גם כן שתרגם קשתיא וקלעיא: על המס, להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחייליו או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס כתיב הכא לעבדי' וכתי' התם והיו לך למס ועבדוך ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין: המזכיר, ממנא על דוכרניא כלומר על ספר הזכרונות: כהנים, שרי הכהונה כי אף על פי שנסתלק אביתר לא נסתלק מכל וכל מה שהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו: וגם עירא היאירי, ת"י ואף עירא דמתקוע הוא עירא המנה עם הגבורים שנ' עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו כי אביו או זקינו היה שמו יאיר ועוד יש לפ' כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקועית והשמן נקרא יצהר ויאיר ויצהר אחד הוא: היה כהן לדוד, כתרגומו הוה רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו וכן אמר בשלמה וזבוד בן נתן כהן רעה המלך וכבר זכר הכהנים אלא כהן ר"ל גדולו ובעל עצתו כמו שאמר רעה המלך כן בכאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אם כן ר"ל גדולו ובעל עצתו ועוד שאמר לדוד ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפי' שרים וגדולים כמו שפירשנו ורז"ל פירשוהו כהן ממש ומלת וגם מסייע לדבריהם ופי' כהן לדוד פי' שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היוצאים מביתו ודרשו סמוכים ואמרו כל המשגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן ולכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו וכתיב ויהי רעב בימי דוד: ויבקש דוד את פני יי', יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי' רבינו סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שנייה חשב כי בעון פסל מיכה היה, ובעבור כל מה שנתגלה כשהיה רעב בשנה השלישית ידע כי עון אחר היה ובקש את פני יי' לדעת מה זה, ויש לשאול אכה הרג שאול את הגבעונים, ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים שהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגם עם הכהנים ומה שאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה כי מיתר האמורי לפי שהכהנים מחלו על דם אחיהן והם לא רצו למחול ומה שאמרו יותן לנו שבעת אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההרוגים אלא שו הסבעה ועליהם אמר ואל בית הדמים ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין לנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגו ובשאלי העדה שסבבו להם ומה שאמר ויחמל המלך על מפיבשת פי' רב סעדיה גאון ושמא כי מפיבשת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמו שאמר הכתוב בן חמש שנים היה בבוא שמוע' שאול ויהונתן לפיכך פי' ויחמול ושמא כמו וחמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו העובד אין צריך חמלה אלא לרם שמח בבנו העובד אותו וכן פי' ויחמול ושמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבועה שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו מאד לפיכך שמח על בנו שלא נכשל בזה הדבר ובכל ממיתה זו ומה שלא הורידו אותם מהעצים כמצות התורה לא תלין נבלתו על העץ פי' כי המלך זה לתלותם וחשב המלך כי הורידם בערב מהעצים ולא עשו כן כי אמרו המלך זה לתלותם והוא יצוה להורידם אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמים בקשו מהמלך מיכה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם ומה שאמר חמשת

בניה ז' וסימ' ויהי בתנבאי, ויואב אל כל הצבא, ואליועני, בניה בן יהוידע מקבצאל דו"ה, איתי בן ריבי מגבעת, עשתי עשר לעשתי עשר, ויחזיאל בן עזריה, וכל עזרא דכוו:

כשֶׁאׂ יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ־אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה: וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־כָּל־הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל־יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל־הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל־הַמֶּלֶךְ: וְיוֹאָב אֶל כָּל־הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע עַל־הַכְּרִי וְעַל־הַפְּלֵתִי: וַאֲדֹרָם עַל־הַמַּס וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר: וּשְׁיָא סֹפֵר וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים: וְגַם עִירָא הַיָּאִרִי הָיָה כֹהֵן לְדָוִד:

כא

וַיְהִי רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־פְּנֵי יְהוָה

ו' חס' את בל"ש · ל' · יא מ"ל וכל כתו' דכו' במ"ב · ג' חס' · ו' · הכרתי ק' · ושוא ק' · ר"ל ב"ל וחס'

אֲרִים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הָבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְאֵיהָךְ מֵעַל קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִיתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא: וַאֲתַת אִתְּתָא לְוָת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתַהּ וּפְסַקוּ יָת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדַּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְוּהִי וְיוֹאָב תָּב לִירוּשְׁלֶם לְוָת מַלְכָּא: וְיוֹאָב מְמַנָּא עַל כָּל חֵילָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע עַל קַשָּׁתַיָּא וְעַל קַלָּעַיָּא: וַאֲדוֹרָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דוּכְרָנַיָּא: וּשְׁיָא סָפְרָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָּא: וְאַף עִירָא הַיָּאִירִי דְמִתְּקוֹעַ הֲוָה רַב לְדָוִד: וַהֲוָה כַּפְנָא בְּיוֹמֵי דָוִד תְּלַת שְׁנִין שַׁתָּא בָּתַר שַׁתָּא וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין קֳדָם יְיָ

רבינו ישעיה

ויואב אל כל הצבא: פיר' כיון שראה דוד שמת עמשא וגם נזרז יואב לכבודו והרג שבע בן בכרי החזירו לגדולתו ל להיות שר צבא ובעבור שהזכי' יואב הזכיר כל אלה: ואדורם על המס: שהיה גובה המס מכל ישראל דבר שכא וזהו שאמ' ברחבעם וישלח את אדורם אשר על המס: ושוא סופר: הוא שריה הסופר שכתב למעלה: גם עירא היאירי היה כהן לדוד: תרג' ואף עירא דמתקוע הוה רב לדוד: ובגבורי' מונה לפניו עירא בן עקש התקועי:

רלבג

ויואב אל כל הצבא ישראל, ר"ל אל כל הצבא צבא ישראל כי היה שר צבא: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי, ר"ל שהיה מופלא שב"בר והיה ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן באמרו בניהו בן יהויד' הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאמרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא גבורי' כי כבר היה יואב שר צבא לכל ישראל: ואדורם על המס, הוא היה ממונה לגבות המס מהגוים אשר היו למס ומישראל: ויהושפט בן אחילוד המזכיר, הוא היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושולח אותו לגבותו: ושוא סופר, לכתוב החשבונות האלו: וצדוק ואביתר כהנים, הנה ידמה שהעקר היה צדוק הכהן ואף על פי ששניהם היו משמשין בכהונה גדולה: וגם עירא היאירי היה כהן לדוד, ידמה ששמהו דוד בממשלה מה לא נזכר והוא לפי מה שאחשוב עירא היתרי אשר נזכר בגבורי דוד והוא מבני יתר הישראלי לפי מה שאחשוב או יהיה אח' מהכהני' ובחרו דוד לתת לו כל מתנותיו:

על

רש"י

אל שאול ׳ על עון שאול שנקבר בחוסר כבוד ולא נספד לפי כבודו ׳ ואל בית הדמים ׳ שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון ׳ על אשר המית את הגבעונים ׳ שהרג נוב עיר הכהנים המית אותם ׳ שמי חוטבי עצים ושואבי מים ומזון וסופר כך מפורש בתלמוד ירושלמי בסנהדרין ובתנחומא מתוך שהרג את הכהנים שהיו מספיקין להם מזון מעלה עליו הכתוב כאלו המיתם ׳ ואל תתמה שהרי היה הקב"ה תובע כבודו ותובע עלבונם סורחנו שכך עשו ׳ מספדו עשו לו ׳ ומספדו עשו לו כך מנינו ביבמות ׳ ויאמר אלהים ׳ דברי ריצוי שיעברו על מדותיהם וימחלו לשאול ולביתו ׳ והגבעונים לא מבני ישראל המה ׳ כלומר והן הראו בעצמן מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברהם ׳ ואינן ראויין לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבאו בקהל שאמר שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים מי שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי לידבק בו ׳ כשבעו להם ׳ בימי יהושע כשעשאום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ׳ בקנאתו לבני ישראל ׳ בתתו לבב לכהות ולטהר את ישראל

רד"ק

בני מיכל בני מירב היו אלא שגדלה אותם מיכל ונקראו על שמה ומוכיח זה אשר ילדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו כמו שנאמר אשר נתנה לעדריאל המחולתי ׳ אלה השאלות והתשובות כך סידרם רבינו סעדיה גאון ז"ל ׳ ומה שפירשו רבו' ז"ל בענין זה זהו שנה ראשונה אמר להם דוד לישראל שמא עובדי עבודה זרה יש בכם דכתיב ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו' ועצר את השמים בדקו ולא מצאו ׳ שנייה אמ' להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתי' וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו ׳ שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני יי' שאלו היה משאל באורים ותומים ׳ ויאמר יי' אל שאול ואל בית הדמים ׳ אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאלו הרגם אמר דוד שאול נספד ליה תרי סר ירחי שתא ולא חזרת ארעא לסספדיה בגבעונים נקרינהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעונים ׳ יתנן לנו שבע אנשים ׳ אמר דוד שלשה סימנים יש באומה זו ישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמני' דכתיב ונתן לך רחמים וביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' כל מי שיש בו שלשה סימני' הללו ראוי לקרבן וכל שאין בו ב' סימנים אלו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר עליהם שלא יבואו בקהל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה ולע"ס בימי יהושע גזר עליה' שלא יבא בקהל יהושע לא גזר עליה' אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאמר לבית אלהים בא דוד וגזר עליהם לעולם כמו שכתוב בספר עזרא כי הנתינים היו מתחברים וקראם נתינים לפי שנתנו לעבודה ולא לבא בקהל וכן כתוב ומן הנתינים אשר נתן דוד והשרים לעבודת הלוים ׳ ויקח שלמה בני רצפה בת איה מאי שנא הני אמר רב הונא מה עבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה והא כתי' ויחמול המלך על מפיבשת שלא העבירו לפני הארון וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולמה המיתו הבנים בעון שאול אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלומר שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע ׳ עד נתך מים עליהם והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרי' מה טיבן של אלו בני מלכים מה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים מה הוו אומרים אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתיב ויהי לשלמה שבעי' אלף נושא סבל ושמוני' אלף חוצב בהר וכתיב ויספרם מאה וחמשי' אלף גרים ואמרו גדול קדוש השם מחלול השם בחלול השם כתיב לא תלין נבלתו על עץ ובקדוש השם כתיב ויהיו תלויים מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מלמד שהיו תלוים מ"א בניסן עד י"ז במרחשון ועוד אמרו למה בקשו ממנו שבעה אנשים כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהני' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וחזן וסופר ושמש ׳ ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרגם שאול בכלל הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ועוד שאמר בקנאתו לבני ישראל ויהודה שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' כי אמר מוטב שיהיו מישראל שמשים לפני יי' ועוד מפני שהרגו את ישראל ונבנו את ערים וכן כתיב נשבעו להם נשיאי העדה וזקנו שאול שלא ישבו בארץ ישראל וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ולע"פ שנראה כי לכוונה טובה עשה זה שאול כענין של המעשה הזה כי יהושע נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' ודי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אע"פ שנשבעו כשנשבעו להם כדי שלא יחלל ויתחלל שם שמים הגה שנשבעו להחיותם ואחר כך הרגם אין שבועת יי' חשובה בעיניהם ויהיה בדבר חלול השם וכל שכן בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנתקנו בישראל שהיה בהריגתם חלול השם גדול ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה ואם תאמר מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא ויתכן כי לא היו אלה הבנים הרוגי הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלה השבעה מההורגי' שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה ומה שחשב לתתה לדוד זה רחוק אבל זה הפשט כי היה מידי אדם כי שאמ' הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לבד לעצמו האב חוטא הבן ולא הבן על האב אבל בידי שמים כתיב פוקד עון אבות על בנים וגו' והוא כשהבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וזו המיתה אע"פ שהיתה בידי אדם במצות האל היתה והרי היא כמיתה בידי שמים ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבשת כיון שלא בקשו הגבעוני' אלא שבע מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבועה אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרים ולא ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא הנראה בעיני בענין הזה: ויאמר אליהם ׳ אמר להם מה רצונכם שאעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם והפסוק הענין לפי שמה היה ענין תלונתם ופי' גם כן שהיו מיתר האמורי ולא מבני ישראל שיחמלו על דמם ואמ' והגבעונים לא מבני ישראל המה והרד"ל כל שאינו מקבל פיום אינו מבני ישראל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה: ויבקש שאול להכותם ׳ פי' והשם ופן הרגו בערמה והרגו לשבב את בית יעקב וכבב: בקנאתו ׳ כבר פירשנוהו: אין לי כסף וזהב ׳ לי כתוב וקרי לנו והענין אחד כי כן דרך המקרא לדבר בלשון רבים פעם בלשון כלל פעם בלשון פרט ׳ ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו ולא אמ' לו דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא יש מהם מתפייסין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ונעשה כן וכל אחד אמר לו אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו: יתנן לנו ׳ כן כתיב וקרי יותן ושניהם ענין אחד ואף כי הכתוב יותן מבנין מבנין הפעל וכן הפעל והקרי ויותן מבנין הפעל ויש מענה הפרש ביניהם כי פי' הכתוב ויתן אע"פ שלא תתנו אותם הקב"ה יפרע לנו מהם ופי' הקרי יתן שתתנו אותם: והוקענום

רבינו ישעיה

אל שאול ואל בית הדמים ׳ פירוש על שאול ועל בית הדמים ׳ פירוש הגבעונים כדכתי' ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב והם היו דרים הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לאותן הכהנים מצא להם מיתה: מהרו ... הגבעוני' מה תשאלו ועל זה הקריבו בית דמים ׳ ויקרא דוד לגבעונים ויאמר אליהם: שנגבה בנה רצפה לישראל ובני השבעה ... להכות בקנאתו לבני ישראל וליהודה בעבור שמיהם אותם ... לבני ישראל ... על השבועה שנשבעו להם העדה: אין לנו תביעות כסף וזהב עם בית שאול ׳ כי אם תביעה כנפשות: ואין לנו איש להמית בישראל ׳ וקנות תמורה הוא להמית איש בישראל ׳ הלא אמר כלנו ׳ שהרג כל עיר נוב שהיו שם הגבעונים: ואשר דמה לנו ׳ חשב עלינו מחשבה רעה כמו והיה כאשר דמיתי: נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישר' ׳ עברים המתיר' מכל גבול ישראל ׳

תרגום

ואמר יי' על שאול ועל בית חייבי קטול על דקטל ית גבעונאי: וקרא מלכא לגבעונאי ואמר להון וגבעונאי לא מבני ישראל אינון אלהן משאר אמוראי ובני ישראל קיימו להון ובעא שאול לקטלותהון ברקני לבני ישר' ויהוד': ואמר דוד לגבעונאי מה אעביד לכון ובמה אתכפר ובריכו ית אחסנת עמא דיי': ואמרו ליה גבעונאי לית אנחנא צריכין למיסב כסף ודהב מן שאול ומן ביתיה ואף לא אנש למקטל בישראל ואמר מה אתון אמרין אעביד לכון: ואמרו למלכא גברא דשיצינא ודחשיב לנא אשתיצינא מלמידר בכל תחום ארעא דישראל: יתיהבון לנא שבעא גברין מבנוהי ונצלובינון

מקרא

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שָׁאוּל וְאֶל־בֵּית הַדָּמִים עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת הַגִּבְעֹנִים: וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגִּבְעֹנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְהַגִּבְעֹנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי אִם־מִיֶּתֶר הָאֱמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁבְּעוּ לָהֶם וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכֹּתָם בְּקַנֹּאתוֹ לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַגִּבְעֹנִים מָה אֶעֱשֶׂה לָכֶם וּבַמָּה אֲכַפֵּר וּבָרְכוּ אֶת־נַחֲלַת יְהוָה: וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַגִּבְעֹנִים אֵין־לִי כֶּסֶף וְזָהָב עִם־שָׁאוּל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאֵין־לָנוּ אִישׁ לְהָמִית בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר מָה־אַתֶּם אֹמְרִים אֶעֱשֶׂה לָכֶם: וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר כִּלָּנוּ וַאֲשֶׁר דִּמָּה־לָנוּ נִשְׁמַדְנוּ מֵהִתְיַצֵּב בְּכָל־גְּבֻל יִשְׂרָאֵל: יֻנְּתַן־לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו

מסורה

ל׳ ׳ טו וכל ל׳ כרכו׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ פסו׳ ידיכם ׳ לנו ק׳ ׳ ב׳ מרבא ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ט׳ חס׳ בליש׳ ׳ יתן ק׳ ׳ ה

יתן ז׳ בקריאה וסימ׳ נמכר בסדר שמיני וכסדר פנחס: ז׳ מלין כתיבן נ׳ון יתיר ולא קרינן וסימ׳ ינותן ינותן לנו שבעה אנשים ׳ תתן כי כה אמר יי׳ אלהים כד הקמח ׳ ופני לב נבון יבקש דעת ופני כסילים ׳ בן ויקח לו רחבעם אשה ׳ מן גת ויצא מן בת ציון כל הדרה ׳ מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא ׳ מנ׳ הסערה ויען יי׳ את איוב:

רלב"ג

ולגמות כורכיה בקש להורגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא את ה׳ לי וכן בקנאו לה׳ דיהוא וזהו פשוטו ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו והאמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: וברכו את נחלת יי׳ ׳ התפללו עליהם: אין לנו כסף וזהב עם שאול ׳ כי אם כפשו בקש לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתפייסין זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתב אין לי כסף וזהב וגו׳ לשון יחיד זו ראיתי בתלמוד ירושלמי: ואין לנו איש להמית ׳ בכל שאר בני ישראל שלא חטאו לנו: ואשר דימה לנו נשמדנו ׳ אשר אמ׳ בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגו׳ שחשב להשמידנו: דמה לנו ׳ חשב עלינו להשמידנו: והוקענום

על אשר המית את הגבעונים ׳ ידמה שסבר המית מהם בקנאתו לבני ישר׳ ויהודה כמו שזכר אחר זה ובקש להכותם כלם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי הוכרחו לברוח ואחשוב שעשה זה בעבור התחבולה אשר הביאו בה נשיאי ישראל להשבע להם כמו שנזכר בספר יהושע: והוקענום

רש"י

והוקענום, תלייה: ליי׳, לשמו של מקום להודיע משפטו: בחיר יי׳, בת קול יצאה ואמרה בחיר יי׳: ויחמל המלך, בקש רחמים שלא יקלטנו ארון שהעבירם לפני ארון כל שהארון קולטו למיתה: בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל, וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפי׳ נקרא על שמה והמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאילו ילדו ונקר׳ על שמו: מתחלת קציר, בימי ניסן: עד נתך מים, בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו לא אמרו מוטב תיעקר אות מן התור׳ ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין א׳ אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם מ׳ מבני מלכים הם ומה עשו פשטו ידם בגרים אומרים אין לך א׳ אומה ראויה לידבק בה כאומה זו: ויקח את עצמו׳ שאול, שנא׳ לו עליהם ש׳ שאול שלא נספד כהלכה: ויאספו את עצמות שאול המוקעין כאן: כל אשר צוה המלך, להספיד עליהם בכל ערי ישראל: ומשקל

רד"ק

והוקענום, ונתלה אותם כתרגו׳ ונצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם וישמרו ישראל מנגוע בהם עוד: ליי׳, להודיע משפטו כי הוא רוצה לנקום נקמתינו מהם: בחיר יי׳, שהאל בחרו למלך, ובדרש הם לא אמרו בחיר יי׳ אלא בת קול יצתה ואמרה בחיר יי׳ כלומר שנתכפרו לו עונותיו: ויחמול המלך, כבר פירשנוהו: את ארמוני, ברי״ש: בני מיכל, בני מירב היו אלא שמיכל גדלה אות׳ ונקראו על שמה כענין שנ׳ יולד בן לנעמי וכן הוא תרגו׳ בני מירב דרביאת מיכל וכן הוא או׳ אשר ילדה לעדריאל ומירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמו שכתוב על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ולמדם כאילו הם תולדותיו: לפני יי׳, כי הארון היה שם ואורים ותומים כשנתקבצו דוד וישראל לשאול את יי׳ על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים ונגמר המעשה: ויפלו שבעתי׳ ביו״ד כתיב רוצה לומ׳ שתי פעמים שבע׳ כמו שבעתים יוקם קין ואמ׳ שבעתים לפי שלא נשאר מז׳ ם זרע כן נדרש הכתוב ודרש אחר אומר על מפיבושת בן יהונתן שחשב מהם והקרי הוא שבעתם ר״ל הם השבעה כמו ויכאו שלשתם הם השלשה ומה שאומ׳ שנפלו יחד כי יחד הוקעו והנפילה היא המיתה: והם, כתיב וקרי והמה ושניה׳ א׳ וכבר כתבתי בזה ובדומיה׳ כי נכתבו׳ נמצאו אחר הגלות והלכו בקריאה אחר הרוב וכן כתיב תחלת קציר שעורי׳ וקרי בתחלת כתיב תלוס שם הפלשתים וקרי תלאום שמה פלשתים ושניהם ענין אחד: בראשונים, בימים הראשונים של קציר שעורי׳ כמו שפירש בתחלת קציר שעורים: ותטהו לה אל הצור, על הצור היו נתלים כמו שאמר ויוקיעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה, ובדרש מהו ותטהו לה אל הצור שאמ׳ הצור תמים פעלו שהצדיקה עליה׳ את הדין: ויגד לדוד, כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו וצוה לקברם, ובדרש ראה כי אשת חיל היה ולקח׳ לאשה וכבר כתבנו מה שפירשו רבותי׳ ז״ל כי היו נתלים מט״ו בניסן עד י״ז ב במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם ונראה כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמי׳ ומה שאמ׳ עד נתך מים עליהם ירדו גשמים מעט להודיע שיקברו אותם ואחר שקברו אותם נעתר ה האלהי׳ לארץ וירדו גשמים הרבה כמו שאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן: בצלע: מלרע והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וצלע האלף: ויעשו כל אשר צוה המלך, להביא העצמות ולקברם כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברי׳ בהתחזק המעש׳, ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל: ויעף דוד, בפתח פא הפעל להקל הקריאה וכן ויעף העם אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שענינם מובדל: וישבי

שמואל ב כא

ג׳ כתבן תים יתירים יוד וסימ׳ ויפלו שבעתים יחד, מזבחתים, כי התעיתים בנפשתם: בתחלת ו׳ בקריא׳ וסימ׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב, ויהי בתחלת שבתם שם, בתחלת עלות הלקש, באו בית לחם

וְהוֹקַעֲנוּם לַיהוָה בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר יְהוָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן׃ וַיַּחְמֹל הַמֶּלֶךְ עַל־מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל עַל־שְׁבֻעַת יְהוָה אֲשֶׁר בֵּינֹתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל׃ וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת־שְׁנֵי בְּנֵי רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל אֶת־אַרְמֹנִי וְאֶת־מְפִבֹשֶׁת וְאֶת־חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן־בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי׃ וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים וַיֹּקִיעֻם בָּהָר לִפְנֵי יְהוָה וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתִּים יָחַד וְהֵם הֻמְתוּ בִּימֵי קָצִיר בָּרִאשֹׁנִים תְּחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֶת־הַשַּׂק וַתַּטֵּהוּ לָהּ אֶל־הַצּוּר מִתְּחִלַּת קָצִיר עַד נִתַּךְ־מַיִם עֲלֵיהֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְלֹא־נָתְנָה עוֹף הַשָּׁמַיִם לָנוּחַ עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְאֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה לָיְלָה׃ וַיֻּגַּד לְדָוִד אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה רִצְפָּה בַת־אַיָּה פִּלֶגֶשׁ שָׁאוּל׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיִּקַּח אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵאֵת בַּעֲלֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֲשֶׁר גָּנְבוּ אֹתָם מֵרְחֹב בֵּית־שַׁן אֲשֶׁר תְּלָאוּם שָׁם הַפְּלִשְׁתִּים בְּיוֹם הַכּוֹת פְּלִשְׁתִּים אֶת־שָׁאוּל בַּגִּלְבֹּעַ׃ וַיַּעַל מִשָּׁם אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וַיַּאַסְפוּ אֶת־עַצְמוֹת הַמּוּקָעִים׃ וַיִּקְבְּרוּ אֶת־עַצְמוֹת־שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן־בְּנוֹ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן בְּצֵלָע בְּקֶבֶר קִישׁ אָבִיו וַיַּעֲשׂוּ כֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיֵּעָתֵר אֱלֹהִים לָאָרֶץ אַחֲרֵי־כֵן׃

וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה לַפְּלִשְׁתִּים אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּרֶד דָּוִד וַעֲבָדָיו עִמּוֹ וַיִּלָּחֲמוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיָּעַף דָּוִד׃

תרגום

וְנִצְלוּבִינוּן קֳדָם יְיָ בְּגִבְעֲתָא דְשָׁאוּל בְּחִירָא דַיְיָ וַאֲמַר מַלְכָּא אֲנָא אֶתֵּן׃ וְחַס מַלְכָּא עַל מְפִיבֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל עַל שְׁבוּעֲתָא דַיְיָ דְּבֵינֵיהוֹן בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל׃ וּנְסֵיב מַלְכָּא יָת תְּרֵין בְּנֵי רִצְפָּה בַת אַיָּה דִּילֵידַת לְשָׁאוּל יָת אַרְמֹנִי וְיָת מְפִיבֹשֶׁת וְיָת חַמְשָׁת בְּנֵי מֵרַב דְּרַבִּיאַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל דִּילֵידַת לְעַדְרִיאֵל בַּר בַּרְזִלַּי דְמִמְּחוֹלוֹת׃ וּמְסַרִינוּן בִּידָא דְגִבְעוֹנָאֵי וּצְלַבוּנוּן בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וּנְפַלוּ שַׁבְעַתְהוֹן כַּחֲדָא וְאִנּוּן אִתְקְטָלוּ בְּיוֹמֵי חֲצָדָא בְּקַדְמָאִין בְּשֵׁירוּת חֲצַד סְעוֹרִין׃ וּנְסֵיבַת רִצְפָּה בַת אַיָּה יָת סַקָּא וּפַרְסַתֵּיהּ לַהּ עַל טִנָרָא מִשֵּׁירוּת חֲצָדָא עַד דְּנַחְתַת מִטְרָא עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא וְלָא שַׁבְקַת עוֹפָא דִשְׁמַיָּא לְמִנַּח עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא וְיָת חֵיוַת בָּרָא בְּלֵילְיָא׃ וְאִתְחַוָּא לְדָוִד יָת דַּעֲבָדַת רִצְפָּה בַת אַיָּה לְחֵינָתָא דְשָׁאוּל׃ וַאֲזַל דָּוִד וּנְסֵיב יָת גַּרְמֵי שָׁאוּל וְיָת גַּרְמֵי יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מִלְוָת יָתְבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד דִּגְנָבוּ יָתְהוֹן מִשּׁוּקָא דְבֵית שָׁן דִּצְלָבוּנוּן תַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי בְּיוֹמָא דִּקְטָלוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת שָׁאוּל בְּגִלְבֹּעַ׃ וְאַסֵּיק מִתַּמָּן יָת גַּרְמֵי שָׁאוּל וְיָת גַּרְמֵי יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וּכְנַשׁוּ יָת גַּרְמֵי צְלִיבַיָּא׃ וּקְבַרוּ יָת גַּרְמֵי שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ בַּאֲרַע שֵׁבֶט בִּנְיָמִין בְּצֵלַע בְּקִבְרָא דְקִישׁ אֲבוּהִי וַעֲבַדוּ כֹּל דְּפַקֵּיד מַלְכָּא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְהוֹן דְּדַיָּרֵי אַרְעָא בָּתַר כֵּן׃

וַהֲוָת עוֹד קְרָבָא לִפְלִשְׁתָּאֵי עִם יִשְׂרָאֵל וּנְחַת דָּוִד וְעַבְדוֹהִי עִמֵּיהּ וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וְאִשְׁתַּלְהֵי דָּוִד׃ וישבי

בתחלת קציר שעורים, בתחלת תחנוניך יצא, ובמלכות אחשורש בתחלת: ב׳ מלין תנינא נסיב מן קדמאה וסימ׳ שם הפלשתים, ושורי אשכללו, וחלופיהן ג׳ מלין קדמ׳ נסיב מן תנינא וסי׳ נמסר לעיל סימ׳ ה׳: ויעתר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו תנינא דפסו׳, ויקברו את עצמות שאול, ויבן שם דוד מזבח ליי׳ ויתפלל אליו דמנשה, ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת:

בתחלת ונית דכו׳ חס׳ ב׳ בריש ו׳ חנוך כתי׳ ב׳ ביש תיבות ונא׳ קריין

ויאספו כתיבין וסי׳ סניא סלוא סלחו וסלחו בנישתיו גימני דיגלב׳ נאת הון תנורא ונסב׳

רלב"ג

והוקענום, הו׳ מענין תלייה כי בה יתקע ה הנפש מהנתלה בזולת מכה וחבורה: ואת חמשת בני מיכל בת שאול אש׳ ילדה לעדריא׳, ידוע כי עדריאל היה בעל מרב אחות מיכל כמו שקדם ולזה הוא מבואר כי לא היו אלו בני מיכל ועוד שהרי אמר במה שקד׳ ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ולזה הוא מבואר שהרצון ט ו בזה שגדלה א אותם: ויעתר אלהים אל ארץ אחרי כן, ר״ל אחר שלקחו נקמת ה הגבעונים מבני שאול וקברו עצמות שאול ויהונתן ועצמות ה המוקעים בקבר קיש אבי שאול כמו שצוה המלך, והנה זכר תחלה כי הגבעונים לא מבני ישראל המה לפי מה שבקשו מזה היה בו מן האכזריו׳ ומיעוט החמלה כאילו יאמר שזאת התכונה היתה לאלו כי לא מבני ישראל המה: ויעף דוד, רצה לומר שהיה יעף ויגע ולזה נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי בנוב שהיה מילדי הרפה ואמר להכותו לולי שסבב הש״י שהרגים בזה אבישי בן צרויה והלך אצל דוד להצילו: ומשקל

רבינו ישעיה

והוקענום לה׳, לכני השם: את שני בני רצפה היא שאמרנו למעלה ש שזינת פלגש שאול: ואת חמש׳ בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל, פירוש מרב היתה אשת עדריאל ולא מיכל אלא בעבור שלא היו בנים למיכל היתה מגדלת בתוך ביתה כאלו היו בניה, וכן תרג׳ יונתן: ויוקיעום בהר׳ לפני ה׳, פיר׳ שעל פי גזיר׳ המקום היתה: בימי קציר בראשונים, פירוש בימים הראשוני׳ של קציר: את השק ותטהו לה אל הצור׳ כמו ויט שם אהלו, פירשנו שם על הצור שהיו מוקעים שם כי בהר היו מוקעי׳ ושמ׳ אותם כל היומ׳ שלא יאכלו מן העופו׳ ומן החיו׳: מתחלת קציר עד נתך מים עליהם, עד ימות הגשמים ואף על גב דכתב לא תלין נבלתו על העץ כל מה שעשה על פי הדיבור: ויוגד לדוד את כל אשר עשתה רצפה, פיר׳ שירע שקיימים ולא נאכלו נתעסק בקבורתם: בארץ בנימן בצלע, פירוש צלע היא עיר כתוב׳ בערי בנימן בספר יהושע: ויעף דוד, שרצו עיף ושני שנים הם: יעף ועיף כמו כבש כשב׳

וַיִשְׁבּוֹ בְּנֹב אֲשֶׁר בִּילִידֵי הָרָפָה וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת וְהוּא חָגוּר חֲדָשָׁה וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד׃ וַיַּעֲזָר־לוֹ אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִתֵהוּ אָז נִשְׁבְּעוּ אַנְשֵׁי־דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא־תֵצֵא עוֹד אִתָּנוּ לַמִּלְחָמָה וְלֹא תְכַבֶּה אֶת־נֵר יִשְׂרָאֵל׃

וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סַף אֲשֶׁר בִּילִדֵי הָרָפָה׃ וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיַת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי אִישׁ מָדוֹן וְאֶצְבְּעֹת יָדָיו וְאֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִסְפָּר וְגַם־הוּא יֻלַּד לְהָרָפָה׃ וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן־שִׁמְעִי אֲחִי דָוִד׃ אֶת־אַרְבַּעַת אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְהָרָפָה בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִד וּבְיַד עֲבָדָיו׃

(Marginal notes: וישבי ק׳ · ל׳ ומ״ל · ד׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ חס בליש׳ ונס ילדי ב׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · מדין ק׳ · שמעא ק׳ · ד׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וב׳ כתי׳ אלף · כ)

תרגום

וְיִשְׁבִּי בְּנוֹב דִּי בִּבְנֵי גִּבָּרָא וּמַתְקַל סוֹפִינֵיהּ מַתְקַל תְּלָת מְאָה סַלְעִין דִּנְחָשָׁא וְהוּא אֲסִיר אִיסְפַּנִיקֵי חֲדַתָּא וַאֲמַר לְמִקְטַל יָת דָּוִד׃ וְסַעִיד לֵיהּ אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וּמְחָא יַת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ בְּכֵן קַיִּימוּ גַּבְרֵי דָוִד לֵיהּ לְמֵימַר לָא תִפּוֹק עוֹד עִמָּנָא לִקְרָבָא וְלָא תְּטַפֵּי יַת מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵין קְטַל סִבְּכַי דְּמִן חוּשַׁת יַת סַף דִּבְבְנֵי גִּיבָּרָא׃ וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּקְטַל דָּוִד בַּר יִשַׁי מוֹחֵי פְּרוֹכִית בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּמִבֵּית לֶחֶם יַת גָּלְיַת גִּיתָּאָה וְאָעָא דְמוּרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן דְּגַרְדָּאִין׃ וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגַת וַהֲוָה גְּבַר דִּמְשָׁחַן וְאֶצְבְּעַת יְדוֹהִי וְאֶצְבְּעַת רִיגְלוֹהִי שִׁית וְשִׁית עַסְרִין וְאַרְבַּע בְּמִנְיָן וְאַף הוּא אִתְיְלִיד לְגִיבָּרָא׃ וְחַסִּיד יַת יִשְׂרָאֵל וְקַטְלֵיהּ יְהוֹנָתָן בַּר שִׁמְעָא אֲחוּהִי דְדָוִד׃ יַת אַרְבַּעַת אִילֵין אִתְיְלִידוּ לְגִיבָּרָא בְּגַת וְאִתְמְסַרוּ בִּידָא דְדָוִד וּבִידָא דְעַבְדוֹהִי׃

מסורה

ואצבעות ידיו ואצבעות לב׳ פסוקים מסורתא מיכא ומסורתא מכא נסבין וי״ו ומלה ביניהון וסימ׳ במסרה רבתא בערך וי״ו: ו׳ מלין כתבן י׳ בסוף תיבות׳ וקרינן ה׳ וסימ׳ העמני וכפר העמני׳ כי ויאמר דוד מה לי

ולכם בני צרויה׳ שמעי ויחרף את ישראל׳ השלשי ואבישי אחי יואב׳ ומטי וקרבתי אליכם למשפט׳ ובמראי שמח בחור בילדותך׳ ואי נביאכם אשר נבאו פלוגתא:

רש״י

ומשקל קינו׳ הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין אריסטוויי״ל בלע״ז ועשוי כשובע ויש דוגמתו בזבחים רימוני המעיל למה הם דומים כמין קולבות שבראשי התינוקות קולסות היימ״לם בלע״ז: והוא חגור חגורה חדשה׳ ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המחונכים לעשות נצחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכו׳ את דוד ויעזור לו שעזרו בתפלה כדאית׳ בחלק: ותהי עוד מלחמה׳ כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה: אלחנן׳ דוד: בן יערי אורגי׳ שהיו משפחתו אורגי פרוכות למקדש הקרוי יער: כמנור אורגים׳ כאכסן דגרדאי הקרוי א אינסוב״לא בלעז תבא ארינה ותעמד כנגד ארינה: איש מדון׳ כתרגומו גבר דמשחן אלין עיקר התיבה א מ״ם וד׳ לת כמו משאון ס״ן ואלף ומהמון ה״א ומ״ם ובדברי הימי׳ כתי׳ איש מדה כלומר גבוה מאד שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגו׳ פירשו רבותי׳ בבכורות שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא תאמר אצבעות שתי ידיו אינן אלא שש ואצבעו׳ רגליו אינן אלא שש לכך נאמ׳ עשרים וארב׳ ואם כתב עשרי׳ וארב׳ ולא אמר שש ושש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו נספרות ב בסדר האצבעות בנגד היד: ביום

רד״ק

וישבי בנוב׳ כך היה שמו וכתוב בוי״ו וקרי ביו״ד׳ ובדרש ישבי בנוב איש שבא על עסקי נוב כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנ׳ ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפלה וכל זה רחוק ומהם אמרו עזרו משם ואמרו כי קפצה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד כי הוא ויואב היו נלחמים בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפ׳ בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנה ובגברא וקפצה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב: הרפה׳ כמו הענק והוא אחד מן רפאים ונכתב בה״א ובאלף״ כן כתבו אדוני אבי ז״ל וכתי׳ בגבר׳ וכבר כתבנו דעת הדרש לערפה שהוא שם האם: קינו׳ הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנה ולא אמר ה המשקל על קינו אלא על להבת החנית וקראו קינו בכלל הלהבת עם העץ ועל הלהבת אמר שהיה משקלו שלש מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלי ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד וכן לכסף ולזהב וי״ת ומתקל סופיניה מתקל תלת מאת סילעין דנחשא: והוא חגור חדשה׳ חרב חדשה וכמוהו ומאכלו בריאה ר״ל שה בריאה וכן דרך המקר׳ בהרב׳ מקומות והאחרון יתבונן לפי הענין: ויאמר להכות את דוד׳ כשראה כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי: בגוב עם פלשתים׳ ובדברי הימים כתוב בגזר שתי שמות היו לאותו המקום וכמוהו רבים וכן כת׳ הכה סף ושם ספי וקרובים הם: אלחנן בן יערי אורגי׳ בית הלחמי את גלית הגתי׳ ובדברי הימים כתוב אלחנן בן יעזר אורגים את לחמי אחי גלית הגיתי וקרי יאיר ויאיר ויערי אחד וכירו׳ את גלית אם אמ׳ הנה את מי שהיה עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בנוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי וכן מה שאמר בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי כלומר מבני לחמי ר״ל מהגבורים המתיחסי׳ לבית לחם וכן יאמ׳ שם ומן הגדי נבדלו אל דוד למגר ר״ל מן המתיחסים לגד או פירוש עם בית הלחמי והוא דוד ר״ל כי דוד עזרו וזהו שאמר שם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגם הפסוק וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם ית גלית וקרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות הצריכות לבית המקדש ובית המקדש נקרא יער שכתוב יער הלבנון מכאוה בשדה יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם: כמנור אורגים׳ כאכסן דגרדאין והוא העץ שמקפל עליו האורג הבגד שארגו וגרדאין הם אורגין ותרגום ירושלמי מעשה אורג עובד דגרדאי וכן בדברי רז״ל נקרא האורג גרדי וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם באמרם העושה שתי בתי נירין בנירים ובקירוס: איש מדון׳ כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו ואחד הוא ובדברי הימים איש מדה וכ״תי גבר דמשחן ואם כן הנה אמר במדון הוא מקום הרגש במדה: שש ושש עשרים וארבע׳ אלו אמר שש ושש ולא אמ׳ עשרים וארבע הייתי אומר שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארב׳ ואילו אמר כ״ד ולא אמר שש ושש הייתי אומר ה׳ באחת ושבע באחת לכך נאמר שש ושש: להרפה׳ לענק ובא בה״א הידיעה עם למ״ד השמוש כמשפט אלא שברוב נפלה ה״א הידיעה להקל וכמוהו להעם הזה להגדוד הבא אליו: וידבר

רבינו ישעיה

אשר בילידי הרפה׳ אלפו״ן רבות׳ שהיתה ענקה וילדה בנים גדולים יותר משאר בני אדם: ומשקל קינו אין לו דומה ויתן כלי זין הוא והוא חגור חדשה מקרא קצר הוא: חרב חדשה שבאותו היום נתחנך לצאת במלחמ׳ וכדי לקנות לו שם גבורה אמר בלבו להכו׳ את דוד ודוד היה יעף מרוב הרוגים שהרג: אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי׳ פי׳ יערי אורגים׳ פיר׳ משפחתם היו והיו נקראו׳ כן והיו מבית לחם׳ וגלית אחר הוא זה אבל יונתן תרגם באופן אחר׳

רלב״ג

ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת׳ אחשוב שקרא קינו להבת החנית וקראו קין מצד המקבות שבו אשר בו יכנס עץ החנית כי הו׳ כמו קן או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הו׳ כמו קן או יהיה קנו העץ ויהיה חסר הנושא והרצון בו להבת חניתו: ולא תכבה את נר ישראל׳ אמרו זה כאילו יאמרו שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאילו יכבה נרם אם ימות במלחמה: ועץ חניתו כמנור אורגים׳ הוא העץ שמקפלין סביב את הארוג והוא גם מאד וזה ממה שיורה על גבורת הפלשתי הזה: איש מדון׳ ר״ל איש בעל ריב ומלחמה: והוא חרף את ישראל׳ לפי מה שאחשוב במה שאמר שלא ימצא בישראל איש שלא יכחהו כמו שאמר גלית אל שאול׳ זהו מה שנראה לנו שיצטרך אל באור במה שהגבלנו באורו פה באלו הספורים: **ואולם** התועלות המגיעים מהם הם אלו׳

הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיעשה מה שיעשהו אחר ישוב רב ועצה ראויה ולא יסמו׳ על עצתו הנראית לו מתחלת הענין ולזה תמצא שאף על פי שידמה שהיה מבואר היות ראוי לדוד שישוב באחת ערי יהודה אחרי מות שאול לפי שלא ברח משם דוד אלא מפני יראת שאול ועוד כי כבר משך לב עם יהודה אליו במה ששלח להם משלל אויבי י״י עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחת דוד שנצח אויביו במתי מעט ורוע הצלחת שאול שנפל ביד אויביו עם היות כל ישראל עמו ועוד כי נס בהיות שאול מלך על ישראל אוהבים מאד את דוד בראותם הצלחתו כמו שקדם הנה עם כל זה לא רצה דוד ללכת שם אם לא בשאלו תחלה את פי י״י ולזה שאל אם יעלה באחת ערי יהודה וכאשר ענהו הש״י על ידי אורי ותומים שיעלה שם שאל עוד באי זה מהם יעלה ובאתהו התשובה שיבא לחברון ושם בא בדבר הש״י: **השני** הוא להודיע כי שם שאר מקומות יותר נאותי׳ אל שיגיע להם תכלית מה מקצת מקומות אחרי׳ ואף על פי שהש״י שליט להגיע אשר יחפוץ הנה יבקש כזה ברוב העניני׳ הסבות הנאותו׳ מצד ההשגחה הכוללת כשהיה אפשר זה ולא יחדש הש״י המופתים אלא כשהביא לזה הכרח כמו שזכרנו פעמים רבות ולזה בחר השם ית׳ שיבא דוד לחברון להגלות הענין אשר אלו שמשם תצמח לו המלוכה בקלות יותר ולזה תמצא שתכף שבא דוד שם התעוררו אנשי יהודה מעצמם למשוח דוד למלך עליהם עם שכבר היה אפשר שלב בני חברון היה יותר שלם את דוד מלב זולתם מבני יהודה וכאילו כבבו הם מפני בא דוד לחברון למשוך לב יהודה למשוח דוד למלך עליהם: השלישי

השלישי הוא במדו' הוא להודי' שראוי לאדם לגמול טובה... במלהו טוב ולזה תמצא שהעלה דוד עמו את אנשיו אשר הלכו אתו בהיותו נרדף כדי שישמחו בהצלחתו וייטב להם בה ולזה הושיבם בערי חברון כדי שיהיו קרובים אליו עם שבזה ישלם לו גם העזר הראוי:

הרביעי והוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם כשיעתק ממקום למקום שיעתיק אשתו וביתו עמו בהעתקו כי בזה תועלת לשמור עצמו מהרהור עבירה ולתת לאשתו חקה מהעונה כדי לשמור אותה מהחטא ובזה עוד תועלת להשגיח במוסר בני הבית ולא יתעלם מהם ולזה תמצא שספר שהעלה דוד עמו שתי נשיו ושכבר העלה עמו את אנשיו איש וביתו:

החמשי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי למלך שיטים אזנו ועם חברתו האנשים אשר התהלכו עמו קודם היותו מלך כי מפני מה שראו מענינו בהיה ביניהם מהחבורה קודם היותו מלך לא תהיה יראתו על פניהם ויהיה זה סבה להקל במלכות הלא תראה כי אע״פ שהיה דוד לשר לאלו האנשים שהיו עמו הנה היו מקילים בו עד שכבר תמצא שאמרו לסקלו על דברת שריפת צקלג ולזאת הסבה תמצא שלא הסכי' דוד להושיב את אנשיו בחברון אך הושיבם בערים הסמוכי' לחברון כאמרו וישבו בעיר חברון ולזאת הסבה תמצא ביואב שהי' בחברה ההיא שכבר הקל בדוד בדבר בכיו על אבשלום בנו כמו שנזכר באלו הספורים:

הששי הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיחשב שיהיה לו כשיכון להגיע תכלית מה ירחה לו מוכע מה מהגעת התכלית ההוא שלא יקצר מהסרת המונע ההוא ולזה תמצא שכאשר נתבאר לדוד שאנשי יבש גלעד השתדלו לעשות חסד גדול עם שאול והיה זה ממה שימנעם מלהסכים שיהיה דוד מלך עליהם לחשבם כי בלבו עליהם על מה שהראו אהבה חזקה למי שהיה שונא את דוד ורודף אותו הנה הראה להם שעל מה שעשו מהחסד את אדוניהם שיבחם ולזה בירך אותם וביאר להם שהוא מוכן להטיב להם גמול טוב על מה שעשו מזה כי זה ממה שיורה שהם אנשים שהם נאמנים למלכות ולזה יבטח דוד בהם שהם נאמנים לו ולזאת הסבה הודיעם שתחזקנה ידיהם ויהיו לבני חיל ולא ייראו שיקרה להם רע מזה מדוד אבל ישולם להם מדד זה גמול טוב:

השביעי הוא להודיע שהמלך זוכה לבניו במלכותו תמיד כמו שאמר' התור' למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ולזה תמצא שמלך איש בשת אף על פי שהיה מפורסם לכל ישראל כי השם בחר לדוד למלוך על עמו ישר' כמו שזכר זה שאול ויהונתן ואמר אותו אבנר ג״כ וזכר כל ישר' אותו כמו שנזכר זה במה שאמרו לדוד בעת שהמליכו אותו כל ישראל עליהם:

השמיני הוא במדו' והוא להודיע שאין ראוי לאדם לרחוק את השעה ולמהר את הקץ בדברים העתידי' לו אך ראוי שימתין בו אם בשבו' האותות פן ימהר יותר מן הראוי ויסיר ממנו הטובות ההם הלא תראה כי דוד לא השתדל להלחם עם בית שאול להביאו אליו המלוכה ולזה תמצא שספר שתי שנים מלך איש בשת על ישראל קודם שהיתה מלחמה בין אנשי איש בשת ובין אנשי דוד וגם אז לא היתה ביניהם מלחמה לולא שעורר המלחמה ההיא אבנר וגם אחרי זה לא השתדל דוד בהמתת איש בשת כדי שתגיע המלוכ' אבל לקח נקמתו מההורג אותו:

התשיעי הוא להודיע יושר לב דוד ושמרו הברית שכרת עמו שאול לבלתי ישמיד את שמו מתחת השמים ואף על פי שהיה שאול רודף אותו בכל עוז כמו שקדם הנה שמר דוד את הברית שהיה ביניהם ולא הכר בלל לאיש בשת להשתדל בהרמתו אבל הספיק לו מה שזכה מהמלכות:

העשירי והוא במדות להודיע שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשי' מעם יי' אפי' בדרך המלחמה הלא תראה כי אבנר הקל בהריגת הנערים אשר אמר שיקומו וישחקו לפני אבנר ויואב וקרה לו שנהרג מפני מה שקרה לו בזאת המלחמ' מהריגת עשהאל כאילו שלם לו השם מדה כנגד מדה ואף על פי שיחשב שלא היה לו בהריגת עשהאל חטא כי הוא היה רודפו הנה עם כל זה לא נצל אבנר מן החטא במה שסבב מהריגת הנערים ההם שהיה סבה לכל זה עם שכבר היה לו חטא בזה כשלא השתדל להציל עצמו מעשהאל בזולת הריגה כי לא הותר לנרדף להרוג הרודף כשהיה יכול להציל עצמו ממנו בזולת שיהרגהו כאילו תאמר שיכהו במקום שלא ימות בו אשר ישלם לו בו ההצלה ולא נכס אבנר ידמה שכיון להכותו במקום שימות בו ולזה כיון להכותו אל החומש:

האחד עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי להשמר מהריב והמדון ואף ע״פ שהיה חלום בתחלתו כי כל מה שימשך יתחזק הלא תראה כי אבנר לא חשב שיבא דבר אחר מזה זולתי המכות שיכו האחד את האחד מהנערים ההם ונתחדשה מזה זאת המלחמה העצומה עד שלולא שתקע יואב ב בשופר למנוע המלחמה היתה נמשכת המלחמה עד להשחית וארכה גם כן מפני זה המלחמה ביניהם אחר זה כמו שנזכר בזה הספור:

השנים עשר הוא במדו' והוא שראוי לאדם שלא ימבור עצמו לסכנו' מפני קלות תנועתו הלא תראה עשהאל לקלו' תנועתו לא פחד ממה שאמ' אבנר להכותו אם לא ישוב מאחריו ונהרג על יד אבנר ולא הועיל לו קלו' רגליו:

השלש' עשר והוא במדות והוא שראוי לאדם שלא יחזיק במלחמ' עם עם יי' ואף על פי שיש שם סבה חזקה תביאהו על זה אבל ראוי שיניח מקום לשלום הלא תראה כי יואב אע״פ שהשיגהו הפחלות גדול על אבנר ממיתת עשהאל הנה תכף שבקש ממנו שיאמר לעם שישובו מרדוף איש מאחרי אחיו מדרש יואב לשאלתו ולא מנעו מזה חוס לבבו מדם אחיו:

הארבעה עשר והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אד' שלא יקל מלירא ממה שהוא אפשר שיגיע לו בו רע ולזה תמצא שאע״פ שתקע יואב בשופר שישובו איש מאחרי אחיו לא סמך על זה לב אבנר ולזה ספר שהלכו הוא ואנשיו כל הלילה וכזה תמצא ג״כ ליואב שלא בטח על זה ולזה הלכו כל הלילה יואב ואנשיו עד שובם לחברון כי אם יתעכב בדרך היה אפשר שיתקבצו משבנגדם חיל עליהם ויהרגום:

החמשה עשר הוא להודיע כי אם יי' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה תמצ' שספר מהצלחת דוד ורוע הצלחת איש בשת עד שכבר נפקדו מעבדי איש בשת שלש מאות וששים איש ומאנשי דוד לא מתו כי אם עשרים וכאשר נגרע מזה שנים עשר איש מהמשחקים שמתו מכל אחד מהחלקים תמצא שכבר הרגו מאנשי איש בשת שלש מאות וארבעים ושמנה ולא מתו מעבדי דוד כי אם שמנה וספר גם כן לזאת הסבה שבית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכי' ודלים ולזאת הסבה גם כן תמצא שסבב הש״י שנתחדש ריב בין איש בשת ובין אבנר למען הסיר הממלכה מעל איש בשת ולהביאה אל דוד כי זה היה סבה אל שמשך אבנר כל ישראל אל דוד עד שלא השתדלו אחרי מות איש בשת להמליך איש על ישראל מבית שאול אך באו תכף אל דוד להמליכו:

הששה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם כשיראה שיגיע לו טוב מה שיקצר מפני זה בבקשת טוב אחר עמו אשר יתכן לו להשיגו אבל ראוי שישתדל להגיע לו כל הטובות אשר יראה שהוא נכון להגיע אליו ולזה תמצא שאע״פ ששלח אבנר לדוד שאם יכרות ברית עמו יסב אליו את כל ישרא' הנה לא קצר מפני זה מלשאול שיביא לו את מיכל אשתו והנה לא רצה דוד להמתין ביאת מיכל אחרי בא אבנר אלו לפי שאם היה הענין כן מאבנר על דרך התחבולה יתכן שתהיה מיכל יודעת זה ותגלה הסוד אל דוד כמו שגלתה לו הסוד במה שרמה שאול להרוג את דוד ואמרה לו אם אינך ממלט את נפשך מחר את' מומת והסבה השנית היא כי בזה מהכבוד לדוד ר״ל אם תובל לו מיכל אשתו בעוד בית שאול מחזיקי' במלוכה אמנם אם לא ימשול בהבאתה אלו כי אם אחר סור הממלכה מבית שאול הנה לא יהיה זה לדוד לכבוד וזה מבואר מאד:

השבעה עשר הוא להודיע כי ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולזה תמצא שספר שכבר התעורר אבנר לבקש שלום דוד והשתדל להסיב לו המלוכה באופן שמי שהיה מונע הממלכה מדוד הוא בעצמו שם הש״י כלי להסב הממלכה אליו ולהסירה ממשפחתו:

השמנה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי לאד' שיפחד תמיד על מה שראוי הלא תרא' כי מפני שאבנר לא פחד מיואב על הרגו עשהאל אחיו ולא יירא מלבא אל חברון גם לא שאל מהמלך דוד שישלים בימיה' קרה לו שמת בידו ולזאת הסבה גם כן למדנו שאין ראוי לאדם שיבא במקו' שונאיו אע״פ שיבואוהו שלוחים או מכתב שאחד מהאנשים אשר הוא בוטח בו שולח לקרא לו כי יש לו לירא שתהיה זאת התחבולה מאויביו הלא תראה כי יואב שלח לאבנר מלאכי' בשם דוד להשיבו לחברו' ודוד לא ידע אך סבב זה יואב להמי' את אבנ' שם:

התשעה עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם כשהוא נקי מפעל מה מגונה אשר יתכן שיחשב שמאתו נהיה שיפליג להראות שהוא נקי ממנו באופן יתבאר לכל שהוא לא סבב זה הפעל המגונה כ״ש כשיהיה בו מה שירחיק ממנו התכלית שהוא פונה שאז אם לא יתבאר שהוא נקי ממנו ולזה תמצא שהפליג דוד להראות איך היה קשה בעיניו דבר הריגת אבנר ולזה קלל בני צרויה שהיו עבדיו וקלל את יואב בזאת הקללה הנפלאה ר״ל שלא יכרית מביתו זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ולזה הלך המלך דוד אחרי מטתו ואם לא היה זה מחק המלך ונשא את קולו ובכה אל קבר אבנר וקונן עליו את הקינ' הזאת אשר הראה בה גנו' הורגיו ולזה נשבע ג״כ שלא יטעם לחם או כל מאומ' לפני בא השמש כי זה כלו ממה שהביא כל העם וכל ישרא' להאמין כי לא היה מהמלך להמית את אבנר עם שבהאמין ישר' כי באמת מאת המלך נהיה רוסם גדול למנוע ממנו המלוכה כי לא יתרצו האנשי' להמליך עליהם מי שלא יקפיד להריגת השרים והגדולים בתחבולה ובמרמה ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הורגי איש בשת בן שאול כדי שלא יחשבו כי מאתו נהיה להמיתו בזאת התחבולה על משכבו:

העשרים הוא שכבר למדנו מזה המקום על דרך הרמז כי ירושלם לא נתחלקה לשבטים ולזה תמצא שכאשר היה דוד מלך על יהודה לבד היה יושב בחברון שהיא משבט יהודה אמנם אחר שהומלך על ישראל נעתק לירושלם וזה ממה שיורה שירושלם היתה לכלל ישרא' וכבר התירו רבותינו הספק במה שנראה מספר יהושע שכבר באה לגורל יהודה ולגורל בנימין:

העשרים ואחד הוא להודיע שראוי למי שירגיש שנתחדשה לו הצלחה שיסתפק בשיגיע לו ממנה מה שאפשר מהטוב ולזה ספר כי מפני שראה דוד כי נשא הש״י ממלכתו בעבור עמו ישר' והוא עתה באופן מההשגחה האלהית נוסף על מה שהיה מקודם זה השתדל לקחת נשים ופילגשים לחשבו שהבנים שיולדו עתה יהיו יותר ראויים למלוכה מהראשונים וכן היה כי מהראשונים לא מלך אחד כי אשר היו חושבים מהם למלוך נהרגו ומאלו הבנים שהוליד עתה מלך שלמה כמו שנזכר אחר זה בספר מלכים:

העשרים ושנים הוא להודיע ולפרסם הצלחת דוד בכל מלחמותיו להיות הש״י עמו מפני עשותו הישר בעיני יי' כמו שנתפרס' בכל אלו הספורים רק בדבר אוריה החתי ולזה ג״כ אמר וילך דוד הולך וגדל ויי' צבאות עמו ולזה תמצ' שספר כי דוד ואנשיו שרפו את עצבי הגוים אשר הניחו לידם להעיר כי דוד היה מייסר אנשיו בכל עוז להתנהג בדרכי התורה:

העשרים ושלשה הוא להודיע שאף על פי שהש״י שליט בכל אשר יחפוץ הנה יבקש במה שיעשהו הסבות האותות כשאפשר לו זה ולא יחדש המופתים אם לא כשיביא לזה הכרח ולזה תמצא שכאשר שאל דוד ביי' האעלה אל פלשתים בהנטשם בעמק רפאים באהו דבר הש״י שלא יעלה אליהם אך יסב אחריהם ממול בכאים בדרך שלא יראו אותו פלשתים וכשמעו קול הצעדה בראשי הבכאי' אז יחרץ לעלות אליה' כי אז לא ירגישו בקול צעדי חיל דוד לחשבם שהוא קול הצעדה אשר בראשי הבכאים וזה ממה שיעזור מאד לדוד לנצח את פלשתים ואפשר גם כן שתחובר בזה הענין סבה אחרת והיא כי אולי אז יגיע עת תמוט בו רגלם כי הש״י כמצאהו גם כן שימתין לפעמים כאמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואמר וגם רשע ליום רעה:

העשרים וארבעה והוא במצו' הו' מה שלמדנו מזה הספור כי מה שאמר' התורה בענין ארון יי' בכתף ישאו הוא הרחקה שלא ישאוהו בזולת זה האופן ולזה תמצא שפרץ יי' פרץ בעזא על אשר לא נשאו הארון באופן הכתוב בתורה כמו שנזכר בספר דברי הימים על דבר זה הספור ולזה השתדל דוד אחר זה שישאו הלויים ארון יי' באופן הנזכר בתורה:

העשרים וחמשה הוא לפרסם ענין קדושת ארון יי' הנפלאה עד שתקף שיפילו דבר מקדושתו יגיע השי"ת על דרך מופת אלו העונשים הפלאים כמו שמצאנו באנשי בית שמש שהיתה בהם מגפה גדולה כי ראו ארון יי' ובזה המקום בענין פרץ עזה כי זה כלו ממה שיוסיף האמנה בענין קדושת התורה ושהיא נאצלת מן השי"ת:

העשרים וששה הוא להודיע שמה שהוא לעבוד' השי"ת ולכבודו ראוי שיעשה בשמחה ובטוב לבב ולזה ספר מה שעשה דוד להפלגת השמחה בזה הענין כשהביאו הארון למקומו אשר נטה לו דוד והיה זה כן לפי שעבודתו ית' אינה דבר יכבד על האדם אבל היא בעצמותה מושכת האנשי' אליה בהפך הענין בנימוסי שאר האומו' כי הם לא יקובלו כי אם על צד ההכרח והאונס כי את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם:

העשרים ושבעה הוא להודיע שראוי לכל אדם שיחסר עצמו במנהגי הקדושה ויחשב כי אולי אין מנהגו ומחשבותיו באופן מהשלמות אשר יצטרך שיהיו למי שהוא במקו' קדוש כי זה ממה שייסירהו לדקדק בפעולותיו ומחשבותיו שיהיו לפי הראוי לפי מה שאפשר ולזה ספר שירא דוד את ארון יי' להביאו אליו לחסרו עצמו שלא יוכל לנהוג בו בקדוש' הראויה ויקרה לו מזה עונש כפלא עד שנתבאר לו שברך יי' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון יי' ולמערו שאין פעלות עובד אדום יותר שלמות ויותר נקיות מפעולותיו הסכי' להביאו אליו ולזאת הסבה בעינה מצאנו ביעקב שאמ' מה נורא המקו' הזה אין זה כי אם בית אלהים להורות על שבמקומות הקדושי' ראוי שיתנהג האד' בקדוש' יתירה:

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיכבד התורה באופן הראוי ויתנהג בה בקדושה תבואהו ברכת השם ית' בכל אשר לו כי זה ממה שייסיר לעמוד על דבריה הקדושי' ולהתנהג בהם אשר ימשך מזה דבקות ההשגחה האלהית לאדם כמו שנתבאר בדברי התורה ולזה זכר שכבר ברך יי' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו כי בזה הוא הקפיד לנהוג בו מנהג קדושה יתרה ליראתו מפרץ עזא ובראותו כי גם דוד ירא מהביאו אליו:

העשרים ותשעה הוא במצות והוא להודיע שבשעת התר הבמות הותרה העבודה בזר ולזה ספר בזה המקום על דבר העלאת ארון יי' מבית עובד אדום כי דוד העלה עולות לפני יי' וזבח שלמים ואחר כך ברך העם בשם יי' צבאות וזהו מה שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה:

השלשים הוא להודיע שאין השמחה הראויה בעבודת השם ית' שיזבח האד' שלמים למלא בטנו אבל ראוי לשמח בו כל הצריכים ולזה תמצא שדקדקה התורה במה שצותנו לשמח בחגנו שנשמח בזה העניים והם הלוי והגר והיתום והאלמ' כמו שבארנו שם ולזאת הסבה תמצ' בזה המקו' ששמח דוד מהשלמים שזבח לפני יי' כל ישראל ונתן לכל אחד מהם אשפר אחד והיא חתכה גדולה מבשר השלמים והשלים להם המצטרך לשמחה מלחם ויין כדי שתכלל זאת השמחה כל ישראל ויהיה ענינם מסודר לעבודת השם ית' לא לבקשת התענוג הגופיי:

השלשים ואחד הוא להודיע שהיות' גדול שבאנשי' ראוי שיהיה שפל בעיניו מאד לפני מעלת השי"ת ר"ל במה שהיה מפזז ומכרכ' להראות עוצם שמחתו לעבוד' השי"ת ולא הרא' לו בזה הענין גדול' על שאר האנשי' אבל השפיל עצמו כהם או יותר כי כן ראוי ולפי סכלות מיכל זה המנהג הטו' שנהג דוד בזה וחשב' שלא יהיה ראוי למלך להשפיל עצמו כל כך לפני השי"ת מנע השי"ת ממנה פרי הבטן:

השלשים ושנים הוא להודיע שאין ראוי במה שאפשר שתגיע לאד' ידיעה שלימה שיסתפק האדם בידיעה חסרה והמשל שאין ראוי לנביא שישפט בדברים על צד האומד והמחשבה אבל ראוי שימתין שיבואהו דבר יי' על הדבר שנסתפק ממנו כמו שמצאנו במשה שאמ' עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם ולזה תמצא בזה המקום כי נתן הנביא מפני שאמר לדוד מה שאמר על צד האומד כשספק ממנו דוד אם יבנה בית יי' ישב בו ארון יי' והוא אמרו כל אשר בלבבך לך עשה כי יי' עמך הנה השיגתהו בזה החרטה והוא שכבר אמר לו השי"ת בנבואה בלילה ההוא בהפך מה שאמר נתן מעצמו לדוד על צד האומד:

השלשים ושלשה הוא להודיע כי במשכן שילה לא נבנה בית לארון יי' ואעפ"י שהיה שם בנין כתלים הנה לא היה מקורה מלמעלה אבל היה עליו אהל ולזאת הסבה אמ' כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן:

השלשים וארבעה הוא להודיע שהדברים הנעשי' לפרסם גדולת השם יתעלה ראוי שיעשו על יד מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים כי בזה תתייחס יותר ההגדלה וההאדרה לשי"ת ובהיות הענין כן והוא מבואר בדוד כי הוא לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים השם יתעלה שיהיה נבנה בית המקדש על ידו כי הוא בא להעיר על גדולת השי"ת אשר אינה דבר נתחדש בו אחר שלא היה ולזה בחר שיבנהו שלמה שהיה בן מלך מלידה ומבטן ומהריון ולזאת הסבה גם כן נוכל לומר שהיה אחר שרצון השי"ת באיש נבחר שיהיה בן מלך מהריון לזה לא צוה השי"ת לא' מן השופטי' והמלכי' אשר היו לפני דוד לבנות לו בית והנה אם בשת אעפ"י שהיה בן מלך לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר ממספר השני' שהיו בין יציאת מצרי' ובנין בית המקדש וכבר הארכנו בזה בספר שופטים ועוד כי לא רצה השי"ת שתאחר לו המלוכה ולזה גם כן בחר השי"ת שיהיה זה הבנין נעשה על יד שלמה כי לו ולזרעו נתנה הממלכה מי שהתמיד העולם להיות נמצא ר"ל כי שבתהיה מלוכה ביש' תהיה לו וראוי שיהיה זה נעשה על ידו להעיר כי גדולת השי"ת אין לה קץ וסוף ועוד נכללה בזה סבה אחר' והוא מפני כי אין מדרך השי"ת לעשות כי אם הטובות כי הרעות כשיעשה אותם יעשם מצד מה שהם טובות והיה ראוי שלא יהיה זה הבנין נעשה על יד דוד כי דמים רבים שפך כמו שנתבארה הסבה בזה הספור בספר דברי הימים ואולם שלמה היה ראוי לזה מפני שכל ימיו היה לו שלום ולא נלחם מלחמות עם שכבר נתקבץ בזה תועלת אחר והוא כי כשנגרם החטא חורבן בית המקדש אולי אם היה נבנה על יד דוד היו מתיחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך ורוב הרעות שקרו לו בימיו ורוב הרדיפות שנרדף ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם כך ר"ל שראוי שיקרום מקרים לקושי ויהיה זה סבה אל שלא יכורו מחטאתיהם בסבת העונש שיביא השי"ת עליהם ואולם כשהיה הבנותו על יד שלמה סרה זאת הטענה כי היה איש מצליח מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב:

השלשים וחמשה הוא להודיע שמלכו' בית דוד לא תכלה ותפסק הפסק עולמי אבל תשאר נצחית ואעפ"י שתפסק זמן מה ולזה אמר וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול ר"ל שלא תסתלק ממנו הממלכה לגמרי להנתן לאחר כמו שהיה הענין בשאול ולזה גם כן אמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ר"ל כל הימים שהעולם נמצא ואם תספק עלינו ממה שאמרה חנה וישב שם עד עולם שלא היה זמנו כי אם ימי חיי שמואל אמרנו לך כי הענין שם יחייב שיהיה סוב העולם לזמן שמואל כי לא יתכן שישב שם אחר מותו ואולם בזה המקום שב בהכרח אל העולם לא אל חיי שלמה ולזה אמר דוד לאמר יי' צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך להורות כי תמידות זה כתמידות זה ואולם תמידו' ישראל התבאר בתורה בדבר הקללות כמו שבארנו שם וזה מורה על נצחיות מלכות בית דוד:

השלשים וששה הוא בדעות והוא לבאר שהייעודים אשר לא יקחו זמן מה אבל יקחו כל הזמן יש בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא כי כשמע דוד זה הייעוד הנפלא שיעד אותו השי"ת על יד נביאו התעורר להתפלל אל השם יתעלה שיתקיים לו הייעוד ההוא כי תפלת דוד אפשר שתעזור בזה לפי שכבר היתה רוח הקדש שורה עליו כאמרו רוח יי' דבר בי ומלתו על לשוני וכבר התפרסם זה מספר תהלים אשר זכרו דוד ברוח הקדש ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ולא יוסיפו בני עולה לענותו כי זה מחוייב מצד ברית השי"ת עם האבות כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה ואפשר עוד שאמ' בכאן ושמתי מקו' לעמי ישר' ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה הוא רמז למלכו' משיח בן דוד כי אז יתאמת זה לפי מה שנתבאר מספר דניאל וממקומות רבים מדברי הנביאים והנה הודיע לו השי"ת בזה המאמר תכלית והצלחה שתהיה למה שיצמח מדוד ואחר זה באר מה שיהיה אחרי דוד ואמר והגיד לך יי' כי בית יעשה לך יי':

השלשים ושבעה טוב תכונת דוד שלא נלחם עם הגוים ההם לכספו על הממון אבל לעלות התורה האמתית ולהכניע החולקים עליה ולזה תמצא כי כשנלחם דוד על אותם המלכים והכניע אותם לא נטה לקחת השלל לעצמו אבל לקח אותו ליי' לבאר שלא מפני תשוקתו אל השלל היה נלחם עמהם אבל מפני הפסד דעותיהם ואמונותיהם ובזה היה עוד תועלת לבאר כי יי' נלחם בישראל ולזה היה מקדיש דוד ליי' הכסף והזהב והנחשת אשר בא אליו כי הוא הסבה בכל זה:

השלשים ושמנה לפרס' שכב' נתקיי' הייעוד שנזכ' בתור' כאמרו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישר' ומחץ פאתי מואב כי זה נתאמת על יד דוד שהשכיב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות:

השלשים ותשעה הוא להודיע יושר דוד שכבר היה עושה משפט וצדק' לכל עמו לא היה מעלים עינו מאחד מהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה למלך הגון וראוי ולזאת הסבה זכר גם כן שכבר חקר דוד אם נותר איש לבית שאול ויעשה לו חסד יי' בעבור יהונתן ולזה ג"כ ספר שגם לחנון בן נחש השתדל דוד לעשות חסד להטיב לו גמול תחת החסד שגמל לו אביו:

המ' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתן ממשלה לבניו בחייו הלא תראה מה שקרה לדוד מהרע מפני מה שעשה בניו שרים כי לולי זה לא היה חוטא אמנו' עם אחותו ולא מרד אבשלו' בו ולא קרה לאדוניהו מה שקרה וזה מבואר מאד:

המ"א הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם ית' שעם עשות דוד חסד לחנון בן נחש כלי להשחית בני עמון ועוזריהם כי זה היה סבה אל שילקח חנון עבדי דוד ובייש' ובזה בתכלית מה שאפשר והם בעצמ' היו סבה להדיח על עצמם הרעה לחשבם כי נבאשו בדוד:

המ"ב הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישגה אל התענוגי' בעת היות חברו בצער הלא תרא' כי אוריה החתי לא הסכי' בעצמו ללכת לביתו לשכב עם אשתו מפני היות יואב וכל ישראל בצער ר"ל שהיו חונים על פני השדה לצור על רבה. וראה מה קרה לדוד מהרע בהתו אז לעצמו התענוגים עד שחשק בבת שבע עם ידיעתו שהיא אשת איש ובא אליה והרה לו כי זה היה סבה אל שהוסיף פשע על חטאתו והשתדל שימות אוריה בחרב בני עמון כשראה שלא נשלם לו מה שחשב שיבא שישכב עם אשתו בדרך שיתכסה קלון דוד:

המ"ג הוא להודיע קיום יעודי השי"ת אשר ייעד לדוד על חטא אשת אוריה החתי ואיך עמקו מחשבותיו לסבב שתצמח מביתו הרע' ויצא משם מי שימרוד בו וישכב עם נשיו לעיני השמש ונגד כל ישראל והוא היה אבשלום והנה שלם תחת כבשה ארבעתים בשני הפני' וזה כי הוא לקח אשה אחת ואבשלום לקח ממנו עשר פלגשים והוא המית אוריה ומתו מבניו ארבעה והם אמנון ואבשלום ואדניה והבן הנולד אז לבת שבע והנה ידוע כי הבן הנולד לבת שבע מת בעבור זה החטא כמו שנזכר בזה המקום ולפי שענין מרד אבשלום צמח מענין ענות אמנון את תמר אחותו וענין החזקת אדניה במלוכה היה סבה לו דבר אבשלום כי חשב היותו מלך בעבו' שנולד אחרי אבשלום הנה יתאמת שמיתת אלו השלשה היתה על דבר זה החטא לפי שהוא גם כן ספק כי בן מות האיש הזה אך הבטיחו

נתן

נתן הנביא כי השם העביר חטאתו בזה העונש האחד שזכר ולזה לא ימות והנה זה הוא שכבר נמחה כל הרע הזה מביתו לפי שיונדב שנתן העצה לאמנון היה אחיו ואמנון היה בנו ותמר בתו ואבשלו' היה בנו וכן היתה מיתת אדניהו על יד שלמ' שהיה מביתו:

המד הוא להודיע שאע"פ שגזר השם להביא רע מה שאין ראוי לאדם מלהשתדל להתפלל לו להעביר הרעה היא כי חנון יי' ונחם על הרע ולזה תמצ' שאע"פ שייעד השם לדוד על יד נביאו כי מות ימות הילד ההוא הנה לא נמנע דוד מלהתפלל עליו ומלבוש בוש והיה שוכב ארצ' לרוב התחנונו לפני השם ית' אולי יחננו יי' וחי הילד ומזה המקום למדנו שמה שאמרה התורה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו' הנה הרצון בו עם התפלה והתעני' כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה:

חמה הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבוש ולהתפלל על הצרה אחר שכבר הגיעה כי אין ראוי להתפלל על הדבר הנמנע האלהי' אם לא היה המתפלל נביא והיה שואל זה על דרך המופ' ולזה אמר דוד למה זה אני צם האוכל להשיבו וגו' וכבר בארנו זה בביאור התורה ממה שאמר על הצר הצורר ולא שכבר צרר:

המו הוא להודיע שכבר נבחר שלמה מלידה ומבטן ומהריון לזה נקרא שמו מאת יי' ידידיה להורות על שהשם אהבו:

המז הוא להודיע שמה שיכבשו יחידים מישר' לא תנהג בו קדוש' ארץ ישר' ולזה דקדק יואב בעת שלכ' את עיר רבה ונקר' שמו עליה ולזה שלח אל דוד שיבא שם עם יתר ישר' כדי שיהיה שם המלך וכל ישראל ויהיה זה הכבוש מיוחס לכלם:

המח הוא להודיע לכל אדם שראוי שישמר מעצת היועצים הרעים ומהפעלות המגונות הלא תראה מה שקרה לאמנון מפני ששמע לעצת יונדב עם מה שהיה בדבריו מהפיוס לו:

המט הוא להודיע שזרע יפת תאר אשר יהיה מהביאה הראשונה שנבעלה בגיותה אינו מיוחס לאב כלל ולזה הגיד כי תמר לא היתה אסורה לאמנון כאמרה ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך:

הנ' והוא במדות והוא מה שלמדנו שעני' השנאה יוכר לנו כשלא ידבר עם שונאו למרע ועד טוב כאמרו ולא דבר אבשלום לאמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון ומזה המקום למדנו כי מה שאמרה התורה בהרוג נפש בשגגה והוא לא שונא לו מתמול שלשום יוכר בזה האופן כי אנחנו לא נדע מה שם בלבו אך אם ראינוהו שלא דבר עמו שלש' ימים ידענו כי הוא שונא לו ולא יהיה גולה על הרציחה ההיא כי גדול עונו משיכופר על ידי גלות:

הנא הוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב במה ששואל ממנו אם אפשר שיקרה ממנו נזק קודם הסכימו לדבר השאלה ההיא הלא תרא' כי דוד בעבור שלא התישב על מה ששאל ממנו שילך אתו אמנון נתן לו את שאלתו והיה זה סבה לאמתת אמנון כי כבר היה אל דוד לתת אל לבו דבר השנאה אשר שנא אבשלום את אמנון על דבר תמר אחותו עם שזה היה מסובב מהשם ית' להקים על דוד את הרעה מביתו כי הריגת אמנון היה מסלול ודרך אל התכלית ההוא כמו שנז' מדברי זה הספור:

הנב הוא להודי' שאי' ראוי לבקש דבר מאיש מה אם היה מבואר שלא יתן בקשתו ולזה ספר שלא התעורר יואב להשתדל עם המלך דוד להשיב את אבשלום עד אשר ידע כי לב דוד על אבשלום כי נחם על אמנון כי מת:

הנג הוא להודיע שמי שיירא אם יבקשו ממנו דבר מה אם למשפט אם לחסד שימנעהו הנה ראוי שישאלו אליו בעניינים דומים לדבר ההוא אשר ישוער שהוא ישפוט בהם לפי הדרוש ואחר זה כשיעתיקהו אל הנושא שתהיה בו השאלה לא יתכן לו למנוע מה שכבר שפט שהוא ראוי ולזאת הסבה תמצא כי מפני שהיה ירא יואב מלבקש מהמלך דוד להשיב את נדחו פן ימנע ממנו בקשתו כי יחס לבבו על דם אמנון סבב להעתיקו אל מה שדומה לזה ממה שספרה לו האשה התקועית וכאשר נתבאר מדבריו שהו' חמל על ההורג ונשבע שלא יפול משער' ראשו ארצ' אז היה קל להפך השאלה אל שישיב המלך את נדחו ובזה נתרצה המלך לעשות בקשת יואב:

הנד הוא להודיע כי יש מין מן הנזירות יהיה בו אדם נזיר עולם ויגלח משנה לשנה כמו שנראה מענין אבשלום במה שהיה מגלח ראשו משנה לשנה כי כבד עליו לפי מה שזכרנו בביאורנו לזה הספור:

הנה הוא להודיע שהזרע שיצא מיפת תאר הוא בלתי ראוי כמו שהעידה עליו התורה בפרשת כי תצא למלחמ' כמו שבארנו שם הלא תראה איך היה ענין אבשלום בתכלית הרוע והוא היה בן יפת תאר לפי מה שיתבאר מענין תמר:

הנו הוא להודיע איך עצם השם אבשלום שכבר היו לו שלשה בנים וכלם מתו קודם מותו על שהוצרך לבנות מצבה וקרא שמו עליה כי אמר אין לו בן שיקרא שמו עליו:

הנז הוא להודיע כי אין היופי עדות על יושר הלב ולא יושר הדברים כי לפעמי' יעשה אדם זה על דרך תחבולה כמו שמצאנו באבשלו' שמדבריו לישר' היה נרא' שהוא איש חסיד ורודף הצדק והיושר והיה זה כלו על צד התחבולה למשוך לב ישראל אליו והנה אף על פי שהיה היפה שבישראל לא היה טוב אך היה בתכלית הרוע והנה גנב אבשלום בזאת התחבולה לב ישראל ועשה זקני ישראל כי כלם היו נסכמים בהריגת דוד כמו שנתבאר מעצת אחיתופל:

הנח הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי שיתרשל אדם מלקיחת עצה מפני הפלג' רוע המקרי' אשר יקרנו ולזה תמצ' שהתנהג דוד בחכמ' נפלאה בכל זה הענ' בברחו מפני אבשלו' בנו וזה שהו' ירא אם ישאר שם שינצחהו אבשלו' בנו כי כבר יעירו הנבי' שיקים השם רעה מביתו ויתנו נשיו לרעו וישכב עמה' לעיני השמש ולעיני כל ישראל וזה לא היה אפש' שיתקיי' אם ישאר שם דוד אם לא בשיפול דוד בידי אבשלום ולא רצה דוד לקחת כל נשיו אתו בברחו כי כבר יאמר מזה גם כן אם יתקיים ייעוד השם שינצחהו אבשלום במקום אשר ברח שם ולזה הניח דוד שם הפלגשים לבד כי יותר מעט בזה היה לו מן הגנות והצער אם ישכב אבשלום עמהם ממה שיקרה לו מזה אם ישכב עם נשיו והנה ברח המלך ברגליו כדי שלא יכירו כל רואיו כי הוא המלך כי בזה יתכן לו שישלם ההמלט מן אבשלום ולזאת הסבה גם כן לא רצה שישאו לו ארון יי' והניח שם אנשים טובים יוכל לבטוח בהם שיגידו לו האמת להודיע לו מה שיעשה אבשלום לע' ו' כנגדו והשתדל לשלוח שם איש חכם למען יפר את עצת אחיתופל הטובה ועם הכינו עצמו לטוב העצה הכין עצמו לתפלה ולזה התפלל לשם' שיסכל עצת אחיתופל ועם זה היה לב דוד נשבר ונדכה והיה הולך ובוכה וראש לו חפוי וסבל הקללות הנמרצות שקללו שמעי בן גרא להכנע בתכלית מה שאפשר אל השם' אולי יחננו יזכרו ונחם על הרעה והכין עצמו עם זה למלחמה לפי המדור הראוי ולזה שם עם מחנהו שרי אלפי' ושרי מאו':

הנט הוא להודיע כי גם בעת הרעה על הצדיק לא יעזבנו השם' ביד הרשע ולא יסיר השגחתו ממנו לגמרי הלא תראה כי עם היות דוד נרדף הוכנו ענינים רבים לו להצלתו עד שבבחורים שהיו שם בני ימיני שהיה ראוי שישנאו דוד הוכנה שם אשה החביאה אחימעץ ויהונתן באופן שהשלימו המבוקש מדוד לדעת מה שיסכימו לעשות אבשלום וישראל כדי שיוכל לקחת עצה להמלט ממה שחשבו לעשות כנגדו ומצא גם כן בדרכו רבים שנשאו לו מנחה ולעם אשר ברגליו כי לא יגרע השם' מצדיק עיניו ובעת המלחמ' גם כן נפלו עם אבשלום ואבשלום ביד אנשי דוד כי כבר סבב השם' שנפוצו ישראל הנה והנה לברוח והיה זה סבה אל שנפל אבשלו' ביד עבדי דוד ולא יכול לברוח כי כבר סבב השם' והי' תלוי בלב האלה:

הס' הוא להראו' עוצם בטחון דוד בשם ית' עד שצוה יואב ואבישי ואתי שיחמלו על הנער אבשלום ולא ימיתוהו להשענו שכבר ינוצח אבשלום ונבא ישראל אשר עמו מפני רדפם אותו על לא חמס בכפיו וזה גם כן הורה על טוב תכונת דוד שלא היה רוצה לשלם לו מדה כנגד מדה אך לא יכול דוד למנוע זה כי מן השמים נלחמו עם אבשלום שיפול ביד פשעיו עם שבזה נתישר הדבר שתהיה המלוכה לשלמה כאשר גזר השם' והנה היתה תכונת דוד חזקה בזה הענין עד שכבר נתאבל על אבשלום זה האבל הנפלא הנזכר בזה הספור:

הסא הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה לגדול לא ישמח בה ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דבר דוד הריגת אבשלו' ולזה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה על זה הענין ובשרת ביום אחר כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז תשלח הבשור' בפיך ולפי שחשב אחימעץ שישמח בה דוד בקש שירוץ הוא לבשר אל המלך זאת הבשור' וכאשר הרגיש שידאג המלך בזה לא רצה לבשר זאת הבשורה ובזה תמצא שאמ' המלך דוד איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה:

הסב הוא להודיע שראוי שיתנהג האדם בחכמה גם בעת האבל והצער ולא יסור ממנו הצער טוב העצה הלא תראה כי תכף שהרגיש דוד מה שיקרה לו מן הנזק אם יראה לעבדיו שהוא דואג ומיצר על מיתת אבשלום ולזאת הסבה קם וישב בשער להראות שאינו מצר על מיתתו ולזה תמצ' שהתנהג דוד בחכמ' נפלאה בענין השבתו למלכותו ולזאת הסבה בעינה שלח לבקש בדברי שלום ואהבה ואחוה מהיותר קרובים אליו שישתדלו בהשבתו כדי שלא יראו שיהיה בלבו עליה' על אשר מרדו בו ומשחו אבשלום עליהם למלך ושלח להם כי דבר כל ישראל בא להשיב אל המלך כדי שימהרו להשיבו באופן שלא יקדמו להם ישראל כי זה יהיה בשת להם ולזאת הסבה גם כן שלח לעמשא גם כן בזה האופן ונשבע לו שיעשהו שר צבא תחת יואב והנה רצה המלך שיסכימו זה זקני יהודה כי לא ידע מה ילד יום כי אולם יקים לו השם' שטן אחר כי במעט סבה יתרצו ישראל להמליכו עליהם לבטחם על ענין דוד ולחשבם כי נבאשו בעיניו ולזאת הסבה תמצא דוד שמחל לשמעי בן גרא את דבר הקללות אשר קללהו ונשבע לו שלא ימות ליראתו שיהיה לשטן לו ולזה גם כן תמצא שכאשר קם שבע בן בכרי להיות לדוד לשטן מהר דוד להפילו טרם יתחזק ענינו כי אז יכבד לו יותר ואולי ימותו בזה רבים מישראל ולזה השתדל למהר להמיתו לבדו:

הסג הוא במדות והוא להודי' שראוי להתרחק מלקבל לשון הרע הלא תראה כי על לשון הרע שספר ציבא על מפיבשת ענש דוד מפיבשת ונתן לעבדו את השדה אשר היה לשאול וכאשר נתבאר שקרות הדברים ההם הוכרח להשאיר מהעונש ההוא קצת מפני ההטבות שהיטיב לו ציבא בעת היותו נרדף והנה הסכימו ז"ל שבכל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה נענש דוד כשנחלק המלכות קצתו לרחבעם וקצתו לירבעם והיה זה כן לפי שעון קבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל:

הסד הוא במדות והוא להודיע שראוי למקבל הטובה שישלם גמול למיטיב על הטבתו ולזה ספר שכבר נתעכב דוד עם ברזלי והעביר אותו כמהם להיטיב לו כאשר שאל ברזלי:

הסה הוא להודיע שראוי לכל אדם להיות מפחד תמיד כשהיתה שם סבה מביאה אל זה ואם כבר ירא' בתחלת המחשב' שלא נתישר הענין לתכלית שיגיע לו נזק הלא תראה כי עמשא עם היותו ראוי שיפחד מיואב שימיתהו כדי שלא ירד מגדולתו ר"ל שלא ירד מהיות שר צבא והיה החרב ביד יואב עם כל זה לא פחד לחשבו שזה לא היה לכונה שיכהו אך מקרה היה שנפלה החרב מתערה וקרה לו מזה המות:

הסו הוא להודיע שאין ראוי שימסרו נפשם להריגה בני העיר בעבור הצלת נפש אחת מישראל כשהיה האיש ההוא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי ומזה יתבאר גם כן שאם לא היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי לא הותר להם זה לפי המקומות הכוללי' שזכרנו בפתיחת באורנו לדברי התור' ולזה תמצ' שהסכימו אנשי העי' ההוא להרוג שבע בן בכרי להסיר מעליה' אנשי המלחמ' שהיו משחיתים להשחית העיר בכללה בעבור שבע בן בכרי אם לא יתנוהו להם כי אם לא יאות להם הם ג"כ מורדים במלכות ויתחייבו מיתה ולזאת הסבה תמצא שספרה האשה החכמ' שהית' שם כי בני העי' ההיא אינם מורדי' במלכו' אך הם שלומי אמוני ישר':

הסז הוא להודיע כי העונש לא יבא בזולת מרי ולזה ספר שכבר היה רעב בימי דוד שלש שני' שנה אחר שנה והיה זה אצלם דבר זר מאד לחוזק השגחת השם' על דוד ולזה בקשו לדעת במה היתה החטאת הזאת וכאשר נתאמת להם שסבבת חטא הגבעוני' היה על מה שרדפם שאול והרגם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי כבר עבר בזה על השבוע' שנשבעו להם נשיאי העדה פייסום באופן

אחר

וידבר דוד לה' · שירה זאת חבר דוד בסוף ימיו כשהמית לו מכל אויביו · ואת ומכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו ותשובה שירה זו בספר תהילים ומתחלפת במקומות במלים והענין אחד ואת השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו : סלעי ומצודתי · שהייתי נשגב בו מאויבי : ביום הציל ה' אותו · לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצל מכולם : ומכף שאול · והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר איש ועשהאל כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה : סלעי ומצודתי ·

ומפלטי לי · הוא קל הלמ"ד וכמוהו רבים מבניין הדגוש ומה שאמר לי אחר יו"ד הכינוי הוא תוספת ביאור כידי באחד מהם או תהיה יו"ד של ומפלטי מספ' ואינ' לכינוי כיו"ד המגביהי לשבת היושבי בשמים : אלהי צורי · אחר שאלהי סמוך יהיה צורי שם לא תואר ובתלים אלי צורי ושניהם תואר ואפשר כי צורי לעולם שם ר"ל כי הוא ה' החוזק שלי וכל צור עולמי' חוזק העולמים וקיומם : וקרן ישעי · דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם חזקים וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם : מחמס · מאנשי חמס וכ"תי ואף מיד כל חטופין ואנסין שזיב יתי : מהולל אקרא ה' · כשאני מתפלל ואקרא ה' מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע : משברי מות · הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות ופי' משברי כי הצרות סוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו או פי' משברי על דרך משל כאילו אמ' גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו ונקרא הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה ויונתן פירש שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות : נחלי בליעל יבעתוני · על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע ויונתן תרגם סיעת חייבין ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתף : חבלי שאול · ענין כאב מן חבלי יולדה ויונתן תרגם משריית רשיעין כמו חבל נביאים : מהיכלו · מן השמים : ושועתי באזניו · כאה באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו : ותגעש · כתיב כמו בתהלים וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאת המלה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלות אויבי ישר' כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והחרבן לאויבים : עלה עשן · משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה' וקנאתו : ואש מפיו תאכל · אש שיצאה מפיו תאכלם : וירא

רבינו ישעיה

סלעי · סלע גדול שאדם עומד שם ואינ' יכולין לכובשו וכן מצודתו מלשון וישב דוד במצודה ומצבר היא : ומפלטי לי · היור יתר : משגבי ומנוסי · המשגב שאדם נס ובורח אליו לימלט יקרא מנוס : אפפוני משברי מות · הקיפוני גלי מות כמו כל משבריך וגליך ·

ולשון חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יצרים שקורין פליש"איין בל' ועל שם כם שנעשה לו בסלע המחלקות והמצודות בחורשה : ומפלטי לי · מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב : צורי · לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אברי"אמש בלעז : ומנוסי · שהייתי נס לו לעזרה : אחסה לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה : משגבי · סומכני : מהולל אקרא ה' · כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקר' ואושע לשון הווה : אפפוני · הקיפוני : משברי מות · כתרגו' כאיתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם : נחלי · גייסות שוטפות כנחל : חבלי · כתרגומו משריין כמו חבל נביאי' : קדמוני · באו לפני : בצר לי אקרא ה' וישמע וגו' · כן דרך לשון הווה מדבר לשו' עבר ולשון עתיד בפעם אחת : ותגעש ותרעש · לא על נסים שאירעוהו נאמ' אלא על נסים שנעשו לישראל וראש המקר' מחובר על סופו : כי חרה לו · כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו : עלה עשן באפו · כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל : ואש מפיו תאכל · מגזרת דבר פיו תאכל אש ברשעי : ויט

אפפוני ד' בקריאה וסימ' כי אפפוני משברי מות · אפפוני מים עד נפש · אפפוני חבלי מות · וחברו דהלילא · מקשי ג' חס' ו' בליש בקריאה וסימ' קדמוני מקשי מות דשמואל · מקשים שתו לי סלה · ומקשות פעלי און : וכל ממקשי דכוו' :

וידבר דוד | לה' את דברי
השירה הזאת | ביום הציל ה'
אתו מכף כל | איביו ומכף
שאול : | ויאמר ה'
סלעי ומצדתי | ומפלטי לי :
אלהי צורי | אחסה בו מגני
וקרן ישעי | משגבי ומנוסי
משעי מחמס | תשעני :
מהלל אקרא | ה' ומאיבי
אושע : | כי אפפני
משברי מות | נחלי בליעל
יבעתני : | חבלי שאול
סבני קדמני | מקשי מות :
בצר לי אקרא | ה' ואל אלהי
אקרא וישמע | מהיכלו קולי
ושועתי באזניו : | ותגעש ותרעש
הארץ מוסדות | השמים ירגזו
ויתגעשו כי | חרה לו :
עלה עשן באפו | ואש מפיו
תאכל גחלים | בערו ממנו :

וידבר וְשַׁבַּח דָוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ יָת פִּתְגָמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַל כָּל יוֹמַיָא דְשֵׁיזִיב יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִיַד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאַף לְדָוִד שֵׁיזְבֵיהּ מֵחַרְבָּא דְשָׁאוּל : וַאֲמַר יְיָ תּוּקְפִּי וְרוֹחֲצָנִי וּמְשֵׁיזִיב יָתִי : אלהי אֱלָהִי דְאִתְרְעִי בִּי קָרְבַנִי לְדַחַלְתֵּיהּ תּוּקְפִּי דְמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהֵב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן לְאִתְגַּבָּרָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי רוֹחֲצָנִי דְעַל מֵימְרֵיהּ אֲנָא רָחִיץ בְּעִידַן עָקָא מְגִין עֲלַי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וַאֲמַר לַאֲרָמָא קַרְנִי בְּפוּרְקָנֵיהּ סוֹמְכָנִי דַהֲוָה מֵימְרֵיהּ סְמַךְ לִי כַּד הֲוֵיתִי עֲרִיק מִן קֳדָם רוֹדְפַי פּוּרְקָנִי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וְאַף מִיַד כָּל חָטוֹפִין שֵׁיזִיב יָתִי : מהלל אֲמַר דָוִד בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ דִּבְכָל עִידָן מִבַּעֲלֵי דְבָבַי פָּרִיק יָתִי : כי אֲרֵי אַקִּיפַתְנִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵילָא לֵית לַהּ לְמֵילַד וְהִיא מְסַכְּנָא לִימְמַת סִיעַת חַיָּבִין בְּעָתַת יָתִי : חבלי מַשִׁירְיַת רַשִׁיעִין אַקִּפוּנִי קְדָמוּנִי דִמְזַיְנִין בְּמָנֵי קְטוֹל : בצר אֲמַר דָוִד כַּד עָקָא לִי אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְקֳדָם אֱלָהִי אֲנָא מִתְחַנַּן וּמְקַבֵּל מֵהֵיכְלֵיהּ צְלוֹתִי וּבָעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְדָא : ותגעש וְאִתְרְגִיפַת וְאִתְרְגִישַׁת אַרְעָא שַׁכְלוּלֵי שְׁמַיָא זָעוּ וְאִתְרְכִינוּ אֲרֵי תְּקֵיף רוּגְזֵיהּ : עלה סְלֵיק זְדוֹנֵי דְפַרְעֹה רַשִׁיעָא כִּתְנָנָא קֳדָמוֹהִי בְּכֵן שְׁלַח רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁא בְעָרָא דְמִן קֳדָמוֹהִי מְשֵׁיצְאָה מִזּוֹפִיתֵיהּ כְּגוּמְרִין וְנוּר דְלָקָא מֵימְרֵיהּ :

רלבג

הס"ח הוא להודיע שהש"י יקח נקמה ממי שיגלה הספלי' וירדפ' לחטבו כי אין בשער עזרת' ולזה תראה שיות נענש שאול על הריג' הגבעוני' ודריפת' ממה שנענש על הריגת נוב עיר הכהנים והנה היה זה לשתי סבות האחת כי מי שיסתבך בזאת התכונה הפחותה ר"ל לרדף השפלים ימכאלו לו תמיד מה שאין כן ברדיפ' הבלתי שפלי' והב' כי בהריג' הכהני' אשר בנוב היה שאול כלי להשלים מה שיעד הש"י מהרע לבית עלי ולזה לא מצאנו שנזכר חטאת שאול שיזכור זה החטא והנה האריך בפרטי זו הספורי' להוסיף ההאמנ' בהם : אחד ולא נתרצו עד שנתרצו בזה האופן שבקשו שיהיה בו מהאכזריו' מה שלא יעלם והנה זכר כי בזה נעתר להם השם ית' לארץ :

וידבר דוד לה' עד סוף הספר · ביאור המלות : סלעי ומצודתי · הם ענין חוזק כי ברוב יהיו הבניינים החזקים על שן סלע והמצודה הוא הבנין החזק : ומפלטי · ר"ל ומציל אותי מהרעות אשר אני בהם והרצון בזה ה' לי סלעי ומצודתי לא אצטרך למקום חזק ולמציל אחר : אלהי צורי · ר"ל אלהי חזקי : וקרן ישעי · ותוקף ישעי והמשל התוקף לקרן כי הוא כלי לבעל הקרני' להסיר ממנו כל מזיק ולפי שהוא יסתמם בה גם כן להזיק וזה דבר לא יתכן שייוחס לשם ית' אמ' קרן ישעי הוא להושיע ולהציל מהרע כי הש"י לא יעשה רע אם לא מצד מה שהוא טוב : משגבי · ר"ל חזקי ותקפי : ומנוסי · כמו שינוס האדם אל המקום הידוע לו שיתכן לו שימלט בו כי אין לי מנוס זולתי אל הש"י : מהלל אקרא ה' · ר"ל כשאקרא לשם יתע' ואתפלל לו הנה יהיה קודם זה מהלל ר"ל שאסדר שבחיו תחלה כי בזה יתכן שתהיה התפלה נשמעת כי בספור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם הש"י ואז יתכן שתהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו : אפפוני משברי מות · ר"ל הקיפוני רעות סוברות מובילות אל מות או יהיה אפפוני מענין אף והוא מענין פנים כאמרו ויפל לאפיו ארצה והרצון בו שמו פניהם אלי ואפשר שיהיה משברי מות מענין אמרו כל משבריך וגליך עלי עברו והרצון בו על דר המשל גלי הים המביאים אל מות שמו פניהם אלי : ונחלי בליעל · נחלי רשע והנה קרא נחלי רשע הנחלים השוטפים ורבים בכח וזה כלו משל על הרעות הגדולות : חבלי שאול סבוני · כאבי מות סבבוני והנה קרא שאול מות כי הוא שם לקבר וכאילו אמר שהכאבים ההם מובילי' אל מות : קדמוני מוקשי מות · קדמו אותי אויבי לשים בדרכי אשר אני הולך מוקשים אכשל בהם מוליכים אל מות : בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אשוע · ידמה שכפל הענין במלות שונות כי זה דרך השירים ואפשר עוד שהראשון יכוון שיקרא שם ה' והוא ההשתדלות בהשגתו ית' באמצעות סדור שבחיו כי זה הוא קריאת השם לו ואחר זה היה מתפלל לש"י ובזה האופן עלתה שועתו באזני הש"י ואם חזקה מאד מדרגתו ממדרגת האדם : ויתגעש ותרעש הארץ · הגעש והרעש הוא דבר אחד : מוסדות השמים · הם מקומות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועותיהם סביב המרכז ואמ' עליהם שירגזו וירעשו מצד הוית האש בבטן הארץ וזהו אמרו כי חרה לו והוא מענין חום ושרפה על רוב הכעס וזה כלו משל על הנפלאו' שהיה עושה הש"י בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדו' ההרים כי הם גבוהו' ולזה יאמר בהם שמים כאמרו אשר יגעף בשמים וידמה שהענין כן לפי שסבר מנחה תמור' זה בספ' תהל' ומוסדי הרים

רשי

ויט שמים׳ להביא מאויביו ממצרים ומפרעה וישת חשך סביבותיו לסוכה שענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקי׳ ואין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכבר׳ ויש לפתור חשר׳ לשון קשר שמתקשרין המים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכו׳ שהם זרועו׳ העץ חמש׳ המהדקין וקושרין ע עיגוליה יחד: מנגה נגדו׳ שלא תאמ׳ בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפנים מן המחיצה ומאותו נוגה אשר ל לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים: יגלו מוסדות תבל׳ שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת׳ מכח נשיבת רוח אפו: כי אמצו׳ כאשר אמוץ: כצדקתי׳ כשיצאו אחריו למרב׳ וכמו על אבטחתו: עם

רדק

ויזא׳ ובתהלים וידא בד״לת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב: חשרת מים׳ ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מובן וכשהעבים מקשרים זו בזו הוא החשכה: מנוגה נגדו׳ מנוגה שהוא נגדו אל אוהביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אבו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו: ירעם׳ מן רעם: ויהמם׳ כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכנוי: אפיקי ים׳ המים הנגרים בכח נקראים אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם: ימשני ממים רבים׳ דרך משל שהצילהו מצרות רבו׳ והוא מגזרת כי מן המים מ משיתיהו וענינם ענין המשכה והוצא׳: מאויבי עז׳ לשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב ואפשר על שאול: יקדמוני ביום אידי׳ תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ב ברעותיהם כמו שעשו הזיפים׳ ולא רשעתי מאלהי׳ לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלי ודרכי שזכר עומד במקום שנים ויונתן תרגם ולא הליכית ברשע קדם אלהי: לא אסור ממנה׳ מכל מצוה וחוקה ובתהלים לא אסיר מני והענין אחד: תתחסד

רבינו ישעיה

ויט שמים וירד׳ מכני האתנח בפתח: ויעף׳ כמו ויבוס ונשוב וירוץ כולם כחלף הפור בתולם: וישת חשך סביבותיו סוכתו׳ פי׳ עושה סוכתו סביבותיו: חשרת מים׳ לשון רבוי הוא שהעבים החזקים כאלין שחורין: מנוגה נגדו׳ אף על פי שחושך סביבותיו נוגה הוא נגדו: וחוקותיו לא אסור ממנה׳ מן החוקה:

ויזא׳ ג׳ פתחין וסימ׳ ויט שמים דשמואל׳ וחברו דתהלים׳ מי עלה שמים: ויעף ג׳ בקריאה וסימ׳ וירכב על כרוב ויעף׳ וחבירו דתילים׳ ילך פשט ויעף: וישת ו׳ בקריאה וסי׳ וישת לו עדרים לבדו ולא׳ וישת על

י ויט שמים וירד וערפל תחת
רגליו: וירכב על־כרוב
ויעף וירא על־ כנפי־רוח:
וישת חשך סביבתיו סכות
חשרת־מים עבי שחקים:
מנגה נגדו בערו גחלי־אש:
ירעם מן־שמים יהוה ועליון
טו יתן קולו: וישלח חצים
ויפיצם ברק ויהמם:
ויראו אפקי ים יגלו מסדות
תבל בגערת יהוה מנשמת
רוח אפו: ישלח ממרום
יקחני ימשני ממים רבים:
יצילני מאיבי עז משנאי כי
אמצו ממני: יקדמני ביום
אידי ויהי יהוה משען לי:
כ ויצא למרחב אתי יחלצני כי־
חפץ בי: יגמלני יהוה
כצדקתי כבר ידי ישיב לי:
כי שמרתי דרכי יהוה
ולא רשעתי מאלהי:
כי כל־משפטו לנגדי וחקתיו
לא־אסור ממנה: ואהיה תמים לו
ואשתמרה מעוני:
וישב יהוה לי בצדקתי
כברי לנגד עיניו:

תרגום

ויט וארכין שמיא ואתגלי יקריה ועננא אמיטתא כביש קדמוהי: וירכב ואיתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר ברתקוף על כנפי רוחא: וישת ואשרי שכינתיה בערפילא ועננא יקר סחור סחור ליה מחית מיין תקיפין מריכפת ענני קלילין ברום עלמא: מנגה מזיו יקריה מבהיקן שמי שמיא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה: ירעם אכלי מן שמיא יי ועילאה ארים מימריה: וישלח ושלח מחתיה בגידין ובדרינון ברקין ושגישינון: ויראו ואיתחזיאו עומקי ימא אתגליאו שכלולי תבל במזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזיה: ישלח שלח נבוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שיזבני מ מעממין סגיאין: יצילני שיזבני מסנאי ארי תקפוני מבעלי דבבי ארי אתגברו עלי: יקדמוני יקדמוני ביום טלטולי והוה מימרא דיי סמך לי: ויצא ואפיק לרווחא יתי שיזבני ארי אתרעי בי: יגמלני אמר דוד ישלמינני יי כזכותי כברירות ידי יתיבלי: כי ארי נטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם אלהי: כי ארי כל דינוהי גלן לקיבלי למעבדהון וקיימוהי לא עדית מינהון: ואהיה והוית שלים בדחלתיה והוית נטר נפשי מחובין: וישב ואתיב יי לי כזכותי כברירותי קדם מימריה: עם

ראש אפרים והוא הצעיר׳ וישת אל המדבר פניו׳ וישת עליהם תבל׳ וישת חשך סביבתיו׳ וימד שש שערים וישת עליה: ויראו ד׳ בקריאה וסימ׳ ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות׳ ויראו אפיקי מים׳ ויראו ראשי הבדים מן הקדש׳ וחברו דה״ה: ויוצא י״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח:

רלבג

ויט שמים וירד׳ ר״ל שהוא הטה שמים אל מה שרצה שיגיע ב בנמצאות השפלות להציל דוד ויורה הפעלה הנאצלת ממנו על זה או ר״ל בזה והו׳ הנכון יותר שהו׳ כאילו נטה מהשמים אשר בם משכנו לפי מה ש שיחשב וירד בנמצאות השפלות להשגיח בו ולרוב החשך והאפל אשר בנמצאות האלו השפלות קראם ערפל ולזה אמ׳ וערפל תחת רגליו: וירכב על כרוב ויעף: אמר כי הש״י רכב על כרוב והוא השכל הפועל שהוא מלאכו הבלוח ממנו להשגיח על איבי האדם כמו שמתבאר בספר מלחמות יי׳ והנהיג אותו אל שישגיח בדוד ומרוב מהירות הגלות פעלתו אמר שסבר עף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות: וישת חשך סתרו סביבותיו סכתו׳ אמר זה על דרך המשל למה שהמציא הש״י להיות לסכה ולמחסה לדוד מאויביו: חשרת מים עבי שחקים׳ ר״ל קשור המים בעבים ואמר זה לפי שמהם יבאו המים והם בו בכח וכאילו יאמר שמה שהמציא הש״י מזה הוא מכוון תחלה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים היורדים מהעבים הם מצמיחים הצמחים ובו גם כן מה שיקרה בו רע והשחת לאויבים דרך משל כמו הברק והאש היוצא מהאיד הקיטורי שלפעמים ירד המטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים: וישלח חצים ויפיצם׳ הם האשים הבוערים שירדו בחוזק מהענן לאמ״ש בלע״ז והם גם כן מתחדשים מגוף הברק לזה אמר ברק ויהם: ויראו אפיקי ים׳ הם מעמקי ים: יגלו מוסדות תבל׳ הם המקומות השפלים שאצל מרכז הארץ כאילו יאמ׳ שהדברים הנסתרים שלא חשב איש שיתחדשו נתחדשו באלו הפעולות הנפלאות השופעות מהש״י והמשל כי לא חשב איש שיתחדש מהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו מה שרצה הש״י לתת הממלכה לדוד שאם כשאר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על דבר המלוכ׳ ולזה סבב הש״י שמתו יחד וגם ענין איש בשת לא עלה בלב אדם שיהיה כך ר״ל שתתחדש מריבה בינו ובין אבנר ושיקומו עליו אנשים להרגו על משכבו בביתו: ישלח ממרום יקחני׳ ישלח ממרום מה שיקחני וינהגני על חפצי: יקדמוני ביום אידי׳ ר״ל יקדמוני הרע ביום אידי להוסיף רעה על רעה כמו הענין בזיפים בעת היותו נרדף משאול וכמו הענין באחיתופל שהיה יועץ אבשלום להמית אביו בעת שפלותו והיותו נרדף: ולא רשעתי מאלהי׳ ר״ל לא רשעתי לנטות מאלהי אך שמרתי כל מצות הש״י והנה הרשע הוא הנטייה מדבר הראוי כמו שהצדק הוא ההליכה בדרך הראוי: כי כל משפטיו לנגדי׳ ר״ל כי כל משפטי הש״י הם לנגד עיני תמיד להנהיג עצמי בהם: וחקותיו לא אסור ממנה׳ ר״ל כי חקותיו הם תמיד לנגדי ובכלל הנה לא אסור מן התורה כלל או יהיה שבאמרו ממנה ש מה שאמר יגמלני יי׳ כצדקתי והרצון בזה שלא יסור מן הצדקה: ואשתמרה מעוני׳ ר״ל ששמרתי מעון ותהיה הה״א נוספת או ירצה בזה כי כשעלה בלבי לחטוא בדבר נשמרתי מאותו עון ולא הוצאתי לפועל מחשבתי הרעה או ירצה בזה שאחר שחטאתי בדבר בת שבע ושבתי אל הש״י מאותו עון הנה נשמרתי מאותו עון שלא יגיעני נזק בעבורו או נשמרתי מחטא אחר זה במה שידמה לאותו עון: עם

בכה ג' כתיב ה' בקריאה וסימ' ובכה ובעמך ובכל עבדיך, כי בכה ארוץ גדוד דשמואל, אל תער נפשי, ואינון מן כ' מלין כתיב כה בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא : ועיניך ז' וסימ' נמסר בסדר כי תבא,

עם־חסיד תתחסד	עם־גבור תמים
תתמם :	עם־נבר תתבר
ועם־עקש	תתפל :
ואת־עם עני	תושיע ועיניך
על־רמים	תשפיל :
כי־אתה נירי	יהוה ויהוה
יגיה חשכי :	כי בכה ארוץ
גדוד באלהי	אדלג־שור :
האל תמים דרכו	אמרת יהוה
צרופה מגן הוא	לכל החסים בו :
כי מי־אל	מבלעדי יהוה
ומי צור מבלעדי	אלהינו :
האל מעוזי חיל	ויתר תמים
דרכו :	משוה רגליו
כאילות ועל	במתי יעמדני :
מלמד ידי	למלחמה ונחת
קשת־נחושה	זרעתי :
ותתן־לי מגן	ישעך וענתך
תרבני :	תרחיב צעדי
תחתני ולא	מעדו קרסלי :

עם עם אברהם דאשתכח חסיד קדמך בכין אסגיתא למעבד חסדא עם זרעיה יצחק דהוה שלים בדחלתך בכין אשלימתא מימר רעותך למעבד עמיה : עם עם יעקב דהליך בברירותא קדמך בחרתא בנוהי מכל עממיא ואפרישתא זרעיה מכל פסולא : ועם פרעה ומצראי דחשיבו מחשבן על עמך בלבלתינון במחשבתהון : ואת ויית עמא בית ישראל דמתקרן בעלמא הדין עם חשוך את עתיד למפרק ובמימרך ת תקיפא דמתגברין עליהון תמאיך : כי ארי את הוא מריה נהוריה דישראל יי ויי יפקינני מחשוכא לנהורא ויחזינני בעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא : ארי במימרך אסגי משירין ובמימר אלהי א איכבש כל כרכין תקיפין : האל אלהא דכיונא אורחיה אוריתא דיי בחירא היא תקיף הוא לכל די מתרחצין עלוהי : כי בכן על ניסא ופורקנא די תעביד למשיחך ולשארא דעמך דאשתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית אלהא אלא יי ארי לית בר מינך ועמך יימרון לית דתקיף אלא אלהנא : האל אלהא דסעיד לי בחילא ומתקן שלים אורחי : משוה משוי ריגלי קלילין כאילתא ועל בית תוקפי יקימינני : מלמד מליף ידי למעבד קרבא ומתקף בקשת נחשא דרעי : ותתן ויהבת לי תקוף ובפורקנך ובמימרך אסגיתני : תרחיב אסגיתא פסיעתי תחותי ולא אזדעזעא רכובתי :

רשי

עם חסיד תמים נבר, כנגד שלשה אבות שעשה הקב"ה גמול כדרכם לבניהם : עם עקש, פרעה : תתפל, לשון נפתל ועקש ובספר תילים כתוב תתפתל, ד"א ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים : כצדקתי, שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו : אמרת יי' צרופה, ברור מבטיח ועושה : ויתר תמים דרכי, מכל מכשול ומכל חטא ומכל מ מכשול עד כי היה שלם וכבוש : ונחת קשת נחושה זרועותי ודרכה קשת נחושה על זרועי שים בי כח לדרכה קשתות היו תלויים לדוד בביתו והיו מלכי האומות באין ורואים אותן ואומרין זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא ל ליראנו ודוד שומע ו ונוטלן ומכתתן לפניהם ודריכת קשת לשון חית הוא וכן חניך נחתו בי : וענותך תרבני, הגדלת לי מדת ענותנותך : תרחיב צעדי, כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא מוכן ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדיך : קרסולי, עקבי :

ישעו

רדק

תתחסד, מי שהוא חסיד בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו : עם גבור, כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר וי"ת הפסוק על האבות חסיד ותמים ונבר ותרגם עקש על פרעה : תתבר, ומשפטו תתברר ובא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ירדה מנחי הלמ"ד לפיכך שמו תנועות תתבר בתתבר ודגש התי"ו להורות שהוא מפעלי הכפל : תתפל, בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועיקרו תפתל ומשפטו תתפתל ונהפכה ע"ין ה הפעל בפא הפעל כמו אם ישוב ישיבמו וענין תתפל תביא עליו כדרכו הנפתלה וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליהם שיכשלו בליצנותם : ועיניך על רמים תשפיל, עיניך תתן על רמי' עד שתשפילם וכן הוא בתהלים בזה הענין אף על פי שאין המלות שוות ועינים רמות תשפיל : כי אתה נרי יי', נכתב בו הא"ם והוא הי"וד ע"ין הפועל הנרה היא החכמה והתשועה ממנה היא האורה ו והנוגה וזהו שאמר יגיה חשכי : כי בכה, נכתבה בו הה"א הנחה אשר אחרי הכף הקמוצה וכן ו ובכה ובמכה הנגבת עמכה והדומים להם וברוב לא תכתב זאת הה"א ופירושו בעזרתך א אשבר גדוד אויבי וארוץ משרש רצץ ובא בשורק כמו ירון ושמח יסוד צהרים או פי' ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג חומת ערי אויבי לכבשם ואומר אדלג למהירות כבושו אותם כאילו בדלוג כבשם בהם וי"ת בך ארוץ גדוד במימרך אסגי משריין : האל תמים דרכו, שמשלם לכל איש כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאויבי כ כרשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ב ברור וזקי עשוי' ביושר ובאמונה צרופים ומזוקקים מכל סיג : כי מי אל, לא כאותם שבוטחים באליליהם והתגברי על אויבי בכל עת יש להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו וי"ת על ימות המשיח כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו בכן על ניסא וגו' : האל מעוזי חיל, נכתב בו"ו עם הדגש והדומים לו כתבנו בספר מכלל ופי' חיל בחיל כלומ' בכח או פירושו כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי, ופי' ויתר שהתר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ושלם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמ' וכתיב דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומר על דרך משל עזרתו והוא מכנה רגליו על דרך שמה הנחת יי' גבוריך : משוה רגלי, משים כמו שויתי יי' לנגדי תמיד ותרגום שם שוי אמ' אם הצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויבי ועל במותי יעמידני ואחר כך במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח : ונחת, ובספר תהלים ונחתה כי קשת תכונה בלשון זכר ונקבה ורוצה לומר כל כך למד ידי למלחמה עד שאפילו קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד וכן ואת ארכבם כנחושה ונחתה שרשו חתת והוא כפעל מפעלי הכפל : וענותך פי' ובענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהיה לדעתו ענותך מן ענית ואמרת ובספר תהלים וענותך בקריאת הו"ו מן עקב ענוה יראת יי' וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידות ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו ואף על פי שנחה הו"ו ותהיה תי"ו תרבני לנקבה על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתהלים ופי' שמתי ענותך לעם רב כי אף על פי שהייתי בעם מעט ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי ענותך היתה עמי כאילו הייתי אני עם רב מהם ויש לפרשו עזרתך ורבוך וכן והכסף יענה את הכל : תחתני, כמו תחתי ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג במשות : קרסולי, כרעי ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין וי"ת רכובותי והם הברכים :

ותזרני

רבינו ישעיה

ויתר תמים דרכי, כמו לכתר בהם שהו' מקפץ לפני דרכי לרוץ כשהייתי בורח מפני שאול : ונחת קשת נחושה, לשון דריכת הקשת הוא ודומ' לו חניך נחתו בי : כלומר כדרכו בי הבא הקשת זכר ונקבה : וענותך תרבני, כמו וענות ת ו. עלה הו"ו כמו ו ועולתה קפצה פיה שהוא כמו ועלתה ויש לפרשו כמו קול ענות גבורה :

רלבג

עם חסיד תתחסד, אמ' שהש"י יעשה חסד לחסידים לא יענשם בחטאיה' באופן ענשו זולתם וכאילו אמר זה על החסד שעשה לו הש"י בדבר חטאת בת שבע והנה על חט' קטן ממנו ענש שאול ה העונש הגדול שנזכר בזה הספר ואמנם היה זה כן כי דוד היה רצונו שלם עם הש"י ומשתדל תמיד לעשות הישר והטוב בדברים וזה מבואר מספורי דוד אשר תמצא מהם מה שיורה על חסידות דוד הנראה נפלאה אלא שמתגבר יצרו עליו על דבר בת שבע ולא יכול לנצח אותו ואולם שאול נמצא ענינו בהפך זה עד שסבר תמצא ששאול היה רוצה להכחיש דברי הנביא כשגנה אותו על חטאו ולא היה בוש מזה ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי' : ועיניך על רמים תשפיל, ר"ל עיניך על רמים להוכיחם עד שתשפילם : כי אתה נרי יי', ר"ל להאיר לי מחשך הצרות : ארוץ גדוד, אשבר וארוצץ חיל רב : אדלג שור, אקפץ החומה באופן שלא תמנעני מהכנס לעיר להכניע אויבי : האל תמים דרכו, ר"ל שדרך תורתו במצות ובאזהרות הוא שלם ונגלה התועלת ואמרת יי' והוא ספורי התורה היא צרופה ר"ל שאין בה דבר יהיה במדרגת הסיגי' והדבר שאין בו תועלת או יהיה הרצון באמרו תמי' דרכו שפעלו ודרך הנהגתו בזה העולם השפל הוא תמים ושלם ואמרתו והיא התורה צרופה שאין בה סיגים ודבר בלא תועלת : האל מעזי חיל, ר"ל האל הוא מעזי מעוז חיל והרצון בו מעוז נפלא או ירצה בזה הנה האל הוא מעזי לתת לי חיל ודמה שכן הוא כי כבר אמר בספר תהלים תמורת זה האל המאזרני חיל : ויתר תמים דרכי, ר"ל כל כך מהר להגיע אלי הטוב עד שהוא כאילו יתר ויקפץ דרכי ל המקום היותר שלם ותמים וזה מבואר שכן היו הצלחותיו עם רודפיו כמו שמצאנו בשאול ובאבשלום ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילות ועם קלות המרוץ ההוא יעמידני על הצלחות רוממותי : ונחת קשת נחושה זרועותי, ר"ל והוריד קשת נחושה כל אחד מזרועותי ואף על פי שהיתה הקשת ההיא חזק' וקשה מאד להכפף כאילו היא מנחושה שהוא הברזל היותר קשה וענין ההורדה בקשת היא הורדת ראשי הקשת בכפיפתו כדי לירות בו חצים או יהיה חסר יתר או יהיה הרצון והוריד יתר קשת נחושה כל אחד מזרועותי וענין היתר הוא שורידוהו אל המקום מהקשת המוגבל לירות משם החצים :

ישעו

ישעו ואין מושיע וגו' הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם על עושהו כמו יפנה ומנחם חברו עם וישע ה' אל הבל ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר לו ה' אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו: ארקעם, ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגליך ורקעך ברגל: מריבי, מדואג ואחיתופל ושאול ו והזיפי׳: תשמרני לראש גוים, כפנתני לכך, ומדר׳ אגדה את׳ דוד רבונו של עולם השלמי מריגו של ישראל שאם אטהו או אדרה את ישראל ובעבודתי אני מנהם אלא לראש גוים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אענם: יתכחשו לי, מחמת יראה יאמרו לי כזבי׳: לשמע אזן ישמעו לי, אפילו שלא בפני יגורו מפני לשמע אזניהם לסור אל משמעתי: בני נכר יבולו, ילאו לשון עלה נבל פליסטרוטו בלע״ז: ויחגרו, לשון פסחים: ממסגרותיהם, מקומי יסורי מסגר שאני מיסרן בהם: חיי״, העושה לי אלה: הוקם על, הוקם למעלה: ואלה דברי דוד, נבואת דוד האחרונים ומי הם ה הראשונים דברי ה השירה האמורים ל למעלה אבל בכל שירות ותושבחות ם שאמר אין נקראין דברים: ונעים זמירות ישראל: אין ישראל משוררים במקדש אלא שירותיו וזמירותיו: דבר־

ותזרני, מסכתו ותאזרני׳ כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה האלף והוטלה תנועתה על התי״ו ופי׳ חיל כח כתרגומו חילא ואדוני אבי ז״ל כתבו מבנין הפעיל משרש זרה ופי׳ הזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה: נתתה, כמו נתת חסר פ״א הפעל שלא כמנהג בעוברים: ישעו, ר״ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופי׳ יביטו אל ה' ולא יושיעם: אל יי ולא ענם, בעבור כי הם רשעים ויקוראו׳ אל ה׳ ולבם לא נכון עמו: אדיקם, כמו ויידק לעפר: ארקעם, מענין וירקעו את פחי הזהב: מריבי עמי, כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפר׳ כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו: תשמרני לראש גוים, ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופי׳ תשמרני שמרתני ונתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים: יתכחשו לי, מיראת׳ אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך: לשמוע אוזן, ובספר תהלים לשמע אוזן והוא שם וכן לשמוע שם בפלס מאור יאור תהום וענין הפסוק כמו בכתוב ויעש דוד שם: ישמעו לי, כענין וסר אל משמעתך ואותם בני נכר שאינם נשמעים לי יבלו מעלה נבל ו ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם נסגרים מפחדם ופי׳ ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומחדרים אימה חרגת מותא וכ״תי ויזועון מבירניתיהון: חי יי׳, הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומ׳ יי צורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם: על כן אודך יי בגוים, שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך ב בגוים לפני כל עם ועם: מגדול, מגדיל כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו כמו שהוא בספר תהלים בקריאה גם כן הקרי מגדול בחולם והוא ת תואר והענין אחד, מלכו ומשיחו על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם: ואלה דברי דוד האחרונים, עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהם דברי שבח והודאה לא׳ שהקימו למלכות ואמר האחרונים שהיו אחרונ׳ לכל השירות והמזמורים שאמ׳ כי אחר זה לא הופיעו עליו רוח הקד׳ וי״ת ואלין פתגמי נבוא׳ וגו׳: הוקם על, הוקם עליון ומלך, ונעים זמירות ישרא׳, על הזמירו׳ שעשה בספר תהלים שהיו ת משוררים ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבית המקדש וי״ת ותקין למימני בחיך וגו׳:

ולא אשוב ד׳ וסי׳ ארדפה איבי דשמואל, ארדוף אויבי דתהלים, על כי דברתי זמתי דירמיה, בטרם אלך ולא אשוב דאיוב: כעפר ארץ ג׳ דסמיכי וסים׳ ואשחקם, חשאפים, תשטף ספיחיה: עמי ג׳ סבירין

אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם: וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי: וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי: וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם: יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם: וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אֶרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם: וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי: בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי: בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם: חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי: הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי: וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי: עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר: מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

כג

וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן־יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל:

ל׳ ר׳ · ב׳ח׳ וח׳ ז׳ · ב׳ בדברי ספר · ל׳ חס׳ · ב׳ · ל׳ ל׳ · ג׳ סבי׳ עמים · ג׳ · ד׳ מ׳ל · ל׳ · ז׳ ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ ב׳ א׳ חס׳ וח׳ מ׳ל ל׳ ל׳ · מגדול ז׳ ק׳ מ׳ל · ב׳ בדברי הספר דירמיה · ג׳ ב׳ מ׳לו׳ חס · ד׳

ארדפה רְדָפִית סַנְאַי וְשֵׁיצֵיתִינוּן וְלָא תָבִית עַד דִי גְמַרְתִּינוּן: ואכלם וְשֵׁיצֵיתִינוּן וּגְמַרְתִּינוּן וְלָא יְכִילוּ לְמֵיקָם וּנְפָלוּ קְטִילִין תְּחוֹת פַּרְסַת רִיגְלָי: ותזרני וְסַעֲרְתַּנִי בְּחֵילָא לְמֶעְבַּד קְרָבָא תְּבַרְתָּא עַמְמַיָא דְקַיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי: ואויבי וְסַנְאַי תְּבַרְתָּא קֳדָמַי מְחַזְרֵי קְדָם בַּעֲלֵי דְבָבִי וְשֵׁיצֵיתִינוּן: ישעו כְּעַן סָעִיר וְלֵית לְהוֹן פָּרִיק מְצַלַּן קֳדָם יְיָ וְלָא מְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן: ואשחקם דְּוּשַׁשְׁתִּינוּן בְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּסִין שַׁקִּין בְּעֲטִית בְּהוֹן רְפַסְתִּינוּן: ותפלטני וּתְשֵׁיזְבִינַנִי מִפַּלְגוּת עַמָא תְּמַנֵינִי רֵישָׁא לְעַמְמַיָא עַמָא דְלָא יְדַעִית יִפְלְחוּנַנִי: בני בְּנֵי עַמְמַיָא יִתְכַּדְבוּן לִי לְשִׁמוֹעַ אוּדֶן יִשְׁתַּמְעוּן בִּי: בני בְּנֵי עַמְמַיָא יְסוּפוּן וְיָזוּעוּן מִבִּירָנְיָתְהוֹן: בְּכֵין עַל נִיסָא וּפוּרְקָנָא דַעֲבַדְתָּא לְעַמָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל אוֹדִיאוּ וַאֲמָרוּ קַיָים הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִיפָא דְמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהִיב לָנָא תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמַם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנָנָא: האל אֱלָהָא דַעֲבַד פּוּרְעָנוּתָא לִי וּתְבַר עַמְמַיָא דְקַיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי: ומוציאי וּפָרְקִי מִסַנְאַי וְעַל דְקַיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּגַבְּרִינַנִי מִגוֹג וּמִמַשִׁירְיַת עַמְמִין חֲטוֹפִין דְעִימֵיהּ תְּשֵׁיזְבִינַנִי: עַל כֵּן אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ בְּעַמְמַיָא וְלִשְׁמָךְ אֵימַר תּוּשְׁבְּחָן: מַסְגֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵיד טִיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וְלִזַרְעֵיהּ עַד עַלְמָא:

וְאִילֵין פִּתְגָמֵי נְבוּאַת דָוִד דְאִתְנַבֵּי לְסוֹף עָלְמָא לְיוֹמֵי נֶחָמְתָא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי אֲמַר דָוִד בַּר יִשַׁי וַאֲמַר גַבְרָא דִמְרַבָּא לְמַלְכוּ מְשִׁיחָא בְּמֵימַר אֱלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב וְתַקִין לְמִימְנֵי בְּחֵיךְ מְבוּסַם תּוּשְׁבְּחָתֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל: אמר

עמי וסים׳ ותפלטני מריבי עמי דשמואל, הרודד עמי תחתי, הייתי שחוק לכל עמי: לשמוע ד׳ מ׳ל וסים׳ נמסר בסדר בחקתי: וברוך ז׳ וסים׳ נמסר בסדר לך לך: זמרות ד׳ בקריא׳ וסים׳ ונעים זמרות ישראל, מכנף הארץ זמרות שמענו, זמרות היו לי חקיך, נותן זמרות בלילה: וכולהון חס׳ יו״ד ואחד בזמירום נריע לו

רבינו ישעיה

ותזרני חיל · כעלם הא׳ ונש כפל הדגש מן הזין ובא׳ תנועת האלף בתיו והיא מספטו ותאזרני: נתתה לי עורף · כפל הנון ואין לו דוחה שיפול פ״א הפעל בלשון עבר: ישעו · כמו ישעה האדם אל עושהו ושופוט של פסוק מפרש ראשו: אדקם · בפעל כבד מן דקת הדק: ארקעם כמו ורקע ברגל על גבי קרקע: ותפלטני מריבי עמי: מתלחמי עמי: כמו הרוב רב את בני ישראל: בני נכר יבולו: שהם נלאים כעלה נבל: ויחגרו ממסגרותם: שאני מסגיר׳ בבית הכלא׳ והרגם ויחגרו ויזועון · הם לומ׳ שנעשו חגרי׳ מכבלי׳ ממסגרותם: הוקם על׳ · הוקם למעלה: ונעים זמירות ישראל · שהוא תקן ספר תהלי׳ שהיו משוררי הלוים ברוכן

ותזרני ד׳ זוגין יו״ן ב׳ כ׳ קריין לא תניין א׳ ותניין תניין א׳

רלבג

ישעו ואין מושיע, ר״ל יפנו אל השם ית׳ שיושיעם ואין מושיע: ארקעם: הוא מענין ורקע ברגליך והרצון בו ארמסם: ותפלטני מריבי עמי, ר״ל והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתפל ואבשלום: תשמרני לראש גוים, פירושו תשמרני להשים אותי לראש גוים ואמר כן כי גוים רבים היו עובדין אותו: יבולו, ילאו מענין נבול תבול או יהיה מענין הבלוי וההשחתה: ויחגרו, ר״ל ויפחדו מהמקום שהם נסגרים בו ר״ל כי מחדרים תהיה להם אימות מות או יהיה הרצון בזה שהם יחגרו כלי מלחמה מהמקום שהם נסתרים בו אך לא יכלו חוץ להלחם לרוב פחדם: חי יי׳ וברוך צורי, ר״ל יי׳ העוזר אותי הוא חי וקיים ומי שהוא תקפי וחזקי הוא ברוך על כל ברכ׳ ותהלה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלוה שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמים ולזה לא אירא שתקצר ידו מלהושיעני: ומקמי תרוממני, ר״ל שתשימני נשא ורם בממשלה יותר מקמי והנה אמר זה כנגד שאול ואבשלו׳ או היה הרצון בזה ומקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול בי ידם: אודך יי׳ בגוים, ר״ל בפרסום לעיני הגוים: מגדול ישועות מלכו, ר״ל שהוא תוקף ישועות מלכו והוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר: הוקם על, כמו הוקם למעלה והוא מעלת כסא המלוכה: ונעים זמירות ישראל, ר״ל שהוא אמר לפני׳ בנעים שבמיני הזמירות והם זמירות ישר׳ כי הם חוברו שיזמרו בהם ישרא׳ לש״י וזה מבואר בזמירות הנזכרות בספר תהלים:

רדק

רוח יי׳ דבר בי׳ הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אשר דבר בי ומלתו היתה על לשוני באמרי הזמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני ות״י אמר דוד ברוח נבואה דיי׳ וגו׳ : לי דבר , כפל דבר הוא כמנהג הלשון ופירושו אמר לי דבר בעבורי ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם ומשחני למלך ובלבד שתהיה ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק ודעת המתרגם שיצא ממני מלך המשיח שיהיה מושל ביראת אלהים וכן תרגם אותו אמר דוד אלהא דישראל וגו׳ : וכאור בקר , כאור הבקר כשיזרח השמש כשהולך ואור כן תהיה מלכותי וממשלתי בקר שאין בו עכירות אלא בהיר כי בקר שהוא עבות וענן פעם נגה ופעם מטר ואינו טוב לא להצמיח דשא מן הארץ : כי לא כן , אבל ביתי אינו כן לא מנה בכל עת ובכל זמן כי ברית עולם שם לי שלא תפסוק ותהיה ערוכה ושמור בכל : כי כל ישעי , כל חפץ וכל ישע שלי הוא שלא יהיה כצמח השד׳ אשר יבש אבל ישעי לא יפסק לעולם ות״י שני הפסוקים האלה כן וכאור בקר טוביכון דצדיקיא וגו׳ כבעמוד : ובליעל , אבל הרשעי׳ יהיו כקוץ מונד כמו הקוץ שמניד אותו ומשליכו כל מוצאו כן הם כיהם מכאיבים למוגע בהם ולא יקחו אותם ביד אבל משליכים אותם ברגלים או בדבר אחר : ואיש יגע , ואם יגע אדם בהם במקום שבומחים ימלא ברזל ר״ל יקח ברזל לכרות אותם ואמר ימלא כנגד המשל שהוא על הרשעים ולא יקרב אדם להם אלא אם ימלא כלי ברזל כלומר שילבש שריון שלא יוכלו להרע לו או פירוש ימלא יכרת כמו בלא יומו תמלא ופירושו יכרת הקוץ בברזל כלומ׳ אם ירצה אדם לגעת בהם צריך שיכרתנו בברזל או בעץ חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם כלומר במקום שהם בומחים כן הרשעים צריך שיתגדל האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרים כמו שעושים לקוץ עם החנית או יתפלל עליהם שיכלו ויספו במקומם כמו לקוצים שישרפום בשבת ות״א שני הפסוקים כן ורשיעא עברי חטאה דמן לכובין וגו׳ ואיש יגע ואף כל אינש דמשרי למיקרב בחובין אולין וגו׳ כבעמוד : יושב

רשי

דבר בי , השרה בי רוח קדשו ומדבר בי וכל לשון נבואה שנאמר בו לשון דבר בי כמו הריק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר אדבר בו וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו : לי דבר צור ישראל , עלי דבר וכוה צור ישר׳ שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם ואהיה צדיק מושל וירא אלהי׳ ורבותינו פירשוהו בלשון אחר אמר דוד אלהי ישראל לי דבר אלי דבר צור ישרא׳ ומושל באדם אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה אבל לפי ישוב המקרא הראשו׳ הוא פשוטו של מקרא : וכאור בקר יזרח שמש והבטיחני שתלך גדולתי הלוך וגדל כאור נוגה אשר הולך ואור : בקר לא עבות אור שאינו אפל : מנוגה ממטר דשא מארץ , מאיר בקרי יות׳ מנוגה הבא ממטר כחום צח עלי אור כשהמטר יורד על ארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו ומבהיק וכן פתרונו יותר מנוגה הבא ממטר של דשא מארץ : כי לא כן ביתי עם אל , שיהא בקרי עבות : כי ברית עולם , התור׳ אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ושמורה : כי כל ישעי וכל חפץ , צרכי מוכני׳ לפניו והרי זה מקרא קצר : כי לא יצמיח , עוד למלך אחר מלכותי , ד״א כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותי קיימ׳ והברית ערוכה בכל בפי כל הנביאים : כקוץ מונד , קרדו״ן בלע״ז שבקטנותו רך ונעשה וסופו מתקשה עד אשר לא ביד יקחוהו : ואיש יגע בהם , צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקצצו : ובאש שרוף ישרפו בשבת , ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתחמם כנגדם כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם : בשבת , הקב״ה יושב על כסא הדין : אשר

רבינו ישעיה

רוח יי׳ דבר בי : בא להודיע כי בספר תהלים שתקן הכל היה ברוח הקדש : אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל , כפל הדברים , וזה לי הוא כמו עלי ואמר לי שאהיה מושל באד׳ על ישרא׳ כי אתה צדיק מושל ביראת אלהים : בעבור זה בחרתיך להיו׳ מושל על ישר׳ : וכאור בקר יזרח שמש : כך היתה מלכותי הולכת ומתחזקת כמו אור הבוקר כזורח השמש שהולך אורו ומתגב׳ ובאותו הבוקר שאין בו עבות מנוגה ממטר דשא מארץ , פירו׳ מנוגה השמש ומן המטר יצמח הדשא מן הארץ , כשמתמטיר ואחרי כן יזרח השמש אז יתגדלו כל הצמחי׳ , ודימה מלכותו לאור השמש הבא אחר המטר שהמטיר בלילה ובבקר יזרח השמש שאור הזריח׳ מחיה את העולם : כי לא כן ביתי עם אל : שידמה לבוקר שיש בו עבו׳ שהשמש חוזר ומאפיל מן העבות כך תהיה מלכותי קיימ׳ ערוכה בפי כל הנביאים ושמור׳ היא מלכותי ואתו , כי כל ישעי אם אני צריך , וכל חפץ לכי כשלא יצמיח ויעלה בלבי הוא מוכן ואתו שכל הבלחותי הם ברורות לכניו ותקוקות ומזומנות לעשותם לי : ובליעל כקוץ מונד כולהם : הקוץ אין מניחין אותו כי אין לו תועלת להוציא פרו׳ ולא לגדל עצי׳ ומיד מנידי׳ אותו ומשליכי׳ אותו כך הרשעים אין להם מעמד והויית שלכולהם יתירה ואות׳ הקוצים משליכי׳ שלא ישלטו אותם בידי׳ לא בכלי ברזל , ואין להם תקנה אלא לשורפם כשיבת בני ביתו להתחמם לאורך כך הם דומים הרשעים וכן יהיה סופן ,

אָמַר דָּוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה דַּיְיָ אֲנָא מְמַלֵּיל אִלֵּין וּפִתְגָּמֵי קוּדְשֵׁיהּ בְּפוּמִי אֲנָא סָדַר ׃ אֲמַר דָּוִד אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל עֲלַי מַלֵּיל תַּקִּיפָא דְּיִשְׂרָאֵל דְּשַׁלִּיט בִּבְנֵי אֱנָשָׁא קוּשְׁטָא דְּאִין אַמַּר לְמַנָּאָה לִי מַלְכָּא דְּהוּא מְשִׁיחָא דַּעֲתִיד דִּיקוּם וְיִשְׁלוֹט בִּדְחַלְתָּא דַּיְיָ ׃ טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְאַנְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזִיל וְתָקֵף וּכְשִׁמְשָׁא דַּעֲתִיד לְאַנְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שִׁבְעַת כּוֹכְבַיָּא שִׁבְעַת יוֹמַיָּא יַתִּיר מִכְּדֵין תִּתְרַבּוּן וְיֵיטַב לְכוֹן דַּהֲוֵיתוּן מְחַמְּדִין לִשְׁנֵי נֶחָמְתָא דְּאַתְיָן הָא כְּאִכָּרָא דִּמְסוֹבַר בִּשְׁנֵי בַצּוֹרְתָא דְּיֵיחוֹת מִטְרָא עַל אַרְעָא ׃ אֲמַר דָּוִד יַתִּירָא מִכְּדֵין בֵּיתִי קֳדָם אֵל אֲרֵי קְיָם עֲלַם קַיֵּים לִי לְמֶהֱוֵי מַלְכוּתִי קַיָּימָא כְּמָא דְקַיָּימִין סִידְרֵי בְּרֵאשִׁית וּנְטִירָא לְעָלְמָא וְאָתֵי אֲרֵי כָּל צָרְכַי וְכָל בָּעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְּדִין בְּכֵן כָּל מַלְכוּ לְקָבְלֵיהּ עוֹד לָא תִתְקַיַּים ׃ וְרַשִׁיעַיָּא עָבְדֵי חִיטְאָה דָּמַן לְכֻבִּין דְּבִמְפַקְהוֹן רַכִּיכִין לְמִקְטַף וְכַד אֱנָשׁ חַיִּים עֲלֵיהוֹן וְשָׁבִיק לְהוֹן אָזְלִין וְתָקְפִין עַד דְּלֵית אֶפְשַׁר לְמִקְרַב לְהוֹן בְּיָד ׃ וְאַף כָּל אֱנָשׁ דְּמַשְׁרֵי לְמִיקְרַב בְּחוֹבִין אָזְלִין וְתָקְפִין עֲלוֹהִי עַד דְּחָפַן לֵיהּ כִּלְבוּשׁ דְּבַרְזְלָא דְּלָא יָכְלִין לֵיהּ בְּאָעֵי מוֹרְנִין וְרוֹמְחִין בְּכֵין לֵית פּוּרְעֲנוּתְהוֹן בְּיַד אֱנָשׁ אֱלָהֵין בְּאֶשָּׁתָא עֲתִידִין לְאִתּוֹקְדָא יִתּוֹקְדוּן בְּאִיתְגְּלָאָה בֵּית דִּינָא רַבָּא לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי דִּינָא לְמֵדַן יַת עָלְמָא ׃ ונצלובינון

יראת אלהים ג׳ וסי׳ רק אין יראת אלהים במקום הזה , צדיק מושל יראת , ואני לא עשיתי כן מפני :

רוּחַ יְהוָה דִּבֶּר־בִּי וּמִלָּתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי ׃ אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים ׃ וּכְאוֹר בֹּקֶר יִזְרַח־שָׁמֶשׁ בֹּקֶר לֹא עָבוֹת מִנֹּגַהּ מִמָּטָר דֶּשֶׁא מֵאָרֶץ ׃ כִּי־לֹא־כֵן בֵּיתִי עִם־אֵל כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה כִּי־כָל־יִשְׁעִי וְכָל־חֵפֶץ כִּי־לֹא יַצְמִיחַ ׃ וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד כֻּלָּהֶם כִּי־לֹא בְיָד יִקָּחוּ ׃ וְאִישׁ יִגַּע בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית וּבָאֵשׁ שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּׁבֶת ׃

רלבג

רוח יי׳ דבר בי ומלתו על לשוני , אמ׳ שענינו באלו הזמירו׳ הנעימות שחבר היה שרוח הש״י דבר בו ובמה שנאצל עליו מרוח הקדש היה דבר השם יתעלה על לשונו להגיד אלו הזמירות ולחברם בספר : אמ׳ אלהי ישר׳ לי דבר צור ישראל , ר״ל כי בעבורי אמר הש״י ודבר שאהיה מושל באדם היותר נבחר והוא ישר׳ מפני היותי צדיק מושל ביראת אלהי׳ ר״ל שכל ההגבהתי וממשלתי הוא ביראת אלהים ולזה זכיתי לזאת המעלה : וכאור בקר יזרח שמש , ר״ל שזריחת ממשלתי וצמיחת מלכותי הוא כמו זריחת אור בקר שיזרח שמש אחריה שיהיה אז האור נוסף וכן ירצה לומר שהצלחתו במלוכה תתחזק תמיד כמו הענין באור הבקר אשר אין התפשטותו מהעבות והעננים שיזרח אורם מנגה שיתחדש ממטר יורד על דשא מארץ והוא הקשת כי זה האור יהיה הולך הלוך וחסור אך הוא כאור בקר שיזרח שמש אחריו ובזה רמז דוד אל שתצמח מלוכה ממנו יחסה אל מלכותו יחס אור השמש אל אור השחר והוא מלכו׳ משיח בן דוד שתגדל מלכותו וכסא ונבה מאד או יהיה הרצון בזה כאור בקר שיזרח בו השמש אשר אנכי מתמיד הקיום והוא האור השלם כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יכתר בו השמש בסבת העבים כי אז יהיה האור מגיע מהעבי׳ אשר הם מהירי ההפסד ולא יהיה הבקר ההוא מנגה שיצמח ממטר ויולד ממנו כמו הענין בברק שיבא אחריו החשך תכף ולא כמו דשא מארץ אשר בבקר יציץ וצמח ובערב ימולל ויבש : כי לא כן ביתי עם אל , ר״ל שיסיר מלכותי תכף כמו הענין במלכות שאול : ערוכה בכל ושמורה , ר״ל ממשלתי ערוכה בכל הזמן ושמורה לזרעי אע״פ שתסור מהם בקצת העתים : כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח , ר״ל שהיא ערוכה בכל כי ימצא לישר׳ כל ישע וכל חפץ כי זה יהיה בעת לכתם בדרכי התורה ואולם כאשר לא יצמיח זרעם לתת פריו וזהו בסורם מאחרי הש״י אז היא שמורה כי לא יתכן שתהיה להם המלוכה : ובליעל כקוץ מונד כלהם , ואולם הרשעים שיקחו הממשלה הם כלם כקוץ מונד שיזיק אנה ואנה למתקרבים אליו ויתקבם בקוציו כי לא יקחו האנשים ביד את הקוצים כי יזיקו בהם והמשילם עוד לקוץ שאינו עושה פרי וכאילו רמז בזה אל מלכות ירבעם וחבריו : ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית , ר״ל כי כאשר יגע ברשעים ויקרב אליהם ימלא כל גופו ממכות הברזל , ועץ החנית ר״ל שאחר הכנס בגופו ברזל החנית יכנס העץ : ובאש שרוף ישרפו בשבת , ר״ל כי בהשבת הממלכה מהם יכלו הם וזרעם בכליון חרוץ כמו שנתבאר מענין ירבעם והדומים לו כי בעת שסבתה הממלכה מהם לא השאירו להם נין ונכד :

ביאור הדברים

אמר שכבר דבר ליי׳ את דברי השירה הזאת לתת לו שבח והודאה ביום אשר נתבאר לו כי הציל יי׳ אותו מכף כל אויביו הרודפים אותו כמו גלית הפלשתי ואכיש מלך גת והעמלקים אשר פשטו אל צקלג ואיש בשת והפלשתים שבאו להלחם עמו וחנון בן נחש והדרעזר ואבשלום ואחיתפל ושבע בן בכרי ויושבי במב והציל אותו גם כן מכף שאול והוא שקול כנגד כלם כי שאול רדף את דוד והוא מלך ודוד היה עבדו ולזה היה תכלית הפלא לתוקף יד שאול על דוד איך נצל מידו , ויאמר הנה יי׳ לי סלעי ומצודתי ומציל לא יצטרך לי תוקף אחר ולא עזר כי כח וחיל אחר באלו הצרות אשר נצלתי מהם , הנה הוא מכהיב החוזק והתוקף שלי ומאתו הוא נאצל מפני השגחתו בי , הנה בו אחסה ואסתר בסתר אהלו מכל הרעות הנכונות לבא עלי כי הוא לי למגן להגן עלי מכל דבר הרעות אשר יבואוני להזיק והוא תוקף ישעי כי מאתו יסודרו כלי׳ להפחיד הקמי׳ עלי שלא יזיקוני כמו שירחה הבעל חי בקרניו החיה הבאה לטרפו , הנה הוא בית החוזק שלי והמנוס שאנוס להמלט מכל הקמי׳ עלי והוא מושיע אותי מלכנסי חמס הרודפים אותי על לא חמס בכפי כי הענין כמו הענין בשאול ובאבשלום והדומים בזה , והנה או התשועות אשר הושיעני הש״י מאויבי יגיעו לי באמצעות תשועה שלמה שאתפלל לש״י אחר שספרתי מתהלותיו הנוראות המיישירות אל השגחתו ית׳ , הנה בעת שפנו אלי רעות נפלאות מביאות אל מות ובעתוני אימות מות הנה בעת ההיא אשר ראיתי כי צר לי והייתי בזה הפחד הנפלא אז השתדלתי לקרוא שם יי׳ המורה על מציאותו ביותר על מה שאפשר , ודבקתי בו בזה האופן התפללתי אליו והוא שומע תכף קול תפלתי מהיכל מעלתו אשר הוא בתכלית הרוחק ממדרגת האדם , והנה שם עלתה שועתי באזניו להתפלל להשתדל בהצלתי , והנה מרוב חרון אף השם על אויבי הרעים עולמו כאילו נולד מאף הש״י אשר בבטן הארץ יתחדש ממנו הרעש וירעשו חלקי הארץ וגם יסודות ההרים הגבוהי׳ תנועו וירעשו , ואמ׳ שמשל כי מרוב הכעס עלה עשן באף הש״י ותצא אש מפיו תאכל אויביו ותשחית עד שלחוזק האש ההוא בערו ממנו גחלים , והנה היה זה המשל להעיר על הפלגת הרעש שאחז הש״י

כדי

פרי. שיפלו אויבי דוד במהירות וזה שסבר שסבב הש"י שינגעו ישראל במלחמה ומתו עמהם שאול ובניו וכן הענין במיתת אבשלום ובכלל הנה כשתחקור בספורי הקורות שקרו לדוד תמצא שלא עצום בסבות אשר בהם השם ית' הביא הרע לאויבי דוד בא התמלט לדוד · ואמר כי לרוב השגחת השם על דוד כאילו ירד מן השמים ודרך על הארץ ושלח מלאכו בקלות כאילו התעופף · ושת סביב דוד ענן וחשך להסך עליו ולהסתר שם מאויביו וכאילו היה זה משל אל מה שסבב הש"י בשרדף שאול אחרי דוד שלא יכול למצאו וכאשר מצא אותו והיה קרוב אל שיתפשם דוד סבב הש"י שבא מלאך אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ והוכרח לעזוב דוד · ואמר כי מהענין בעצמו שחדש השם ית' על יד מלאכו להתיר דוד ולמלטו מאויביו ממנו יבא ברק בערו ממנו גחלי אש והם הלפידי' היורדים מהענן אשר נעצר בו איד קיטורי וממנו נתחדשו רעמים שנתחדשו לאויביו מהדבר בעיניו אשר חורש להציל דוד · והנה בזה האופן כאילו נבקעה הארץ מרוב הרעש שנתחדש בגערת י"י מנשמת רוח אפו · ונראו מעמקים ונגלו מוסדות תבל כמו שימצא הענין בעתות הרעש שתבקע הארץ ויראו המקומו' השפלים מהארץ ויראו שם נהרות גדולים נתחדשו ממה שהיה באויר שחדש הרעש מהטבע המימיי · והנה קרא המים ההם ים כי ענינם דומה במליחות למי הים מפני רבוי השריפה שנתחדשה שם כי היא גם כן הסבה במליחות מי הים כמו שנתבאר בטבעיו' והנה אפשר שאמר זה להפלגת הסרת ענין אויביו במהירות כמו הענין בארץ הנבקעת מפני הרעש כי יתהפך המקום הגבוה להיות למטה ולזה קרא ענין אבדת סדום הפכה אמר כמהפכת סדום ועמרה ואפשר עם זה שרמז בזה להגלות בקלות ובמהירות דבר הנעלם מהאנשים מהצלחת דוד · וכאשר השלים זה המשל אמר זה הענין בדברים יותר מבוארים ואמ' הנה הש"י שלח מלאכו ויקחני וימשני וימשוך אותם ממי הרעות אשר חשבו אויבי להטביע אותי בהם · ובזה האופן יצילני הש"י מאויבי שהיה חזק ועז ביחס אלי בתכלית נפלא והוא שאול כי הוא היה מלך ואני הייתי עבדו ובכלל הנה יצילני בזה האופן מכל שונאי כאשר חזקו ממני · הנה אויבי מקדימי' אותי רע ביום אידי כי חשבו שאז היא עת רעה וישיגו מבוקשי' · והנה אז היה הש"י למשען לי בדרך שלא נפלתי בידם ואחשב שזה היה משל על הזיפים שהודיעו לשאול כי דוד מסתתר עמהם במערה ועל מה שיעץ אחיתפל לרדוף אחר דוד בלילה להמיתו והנה הש"י הוציא אותי למרחב מהצרה שהייתי בה ומלט אותי מיד אויבי כי חפץ בי להיות מלך על ישר' ונתן לי גמול כצדקתי והשיב לי כבור ידי שבררו התכונות המשובחות והנה אמ' זה להעיר כי בכל עת היה רודף הדרכים המשובחים וזה מבואר מהספורים שבאו בענין דוד זולתי בחטא אשת אוריה · והנה היתה לי הטובה הזאת מאת הש"י לפי ששמרתי דרכי י"י והלכתי אחרי מצותיו ולא הרשעתי לנטות מדרכי הש"י · כי כל משפטי הש"י והם משפטי התורה שויתי תמיד לנגדי לזכור אות' כדי שאתנהג בהם וכן הענין בחוקותיו כדי שלא אסור מדרכי התורה כלל · ואהיה שלם בלבי לש"י כי כל תנועתי היתה לפנות אליו וזה היה סבה פעמים רבות ששמרתי מעוני אשר הביאתני להשתוקק אליו רתיחת טבעי · והנה השיב י"י לי כצדקתי וכנקיון לבבי לפי מה שידע הש"י ממנו וזה היה בעת שענשני על החטא שחטאתי כי לא הפליג מאד בענשי להגלות אליו טוב לבבי והפליג בעונש שאול להגלות אליו רוע לבבו ואף על פי שהיה חטאי יותר עצום לפי הנראה מחטא שאול · והנה יורה על טוב לב דוד כי הוא לא הסכים בהריגת אחד משונאיו ואף על פי שנפלו בידיו כמו הענין בשאול ואבנר ואבשלום ושמעי בן גרא אבל היה חומל ומרחם כמו שנזכר בספור קורותיו והנה ענייני שאול היו בהפך זה והנה בכלל כשתחקור על כל ספורי קורות דוד וסיפורי כל קורות שאול יתבאר לך ההבדל העצום שהיה בין תכונת דוד ובין תכונות שאול · הנה אתה הש"י מתחסד עם חסיד לעשות לו חסד גם אם יחטא לך בשתקל מענשו כמו שאמר בדוד גם י"י העביר חטאתך ולא תמות · והנה הולך בתום ובנקיות הלב עם איש תמים וכבר לזאת הסבה גם כן · ואתה עם איש עקש אתה מביא עליו העונש בדרכים עקלתונים להפליג בענשו על החטא מפני היות לבו מוכן להתנהג בזה המנהג הפחות · והנך מושיע השפלים אף על פי שהם מהמון העם אשר אזלת יד מהם · ועיניך על רמים להשפילם כשיחטאו לך ואף על פי שהם מלכים והנה אמר זה מפני שהשם הושיע דוד בעת שזאת מהעם שהיה עבד לשאול והיו אז עיני הש"י להשפיל שאול שהיה מלך בעבור שהגיעה המלוכה לדוד · הנה אתה היית נרי י"י להאיר לי בהיותי בליל חשך הצרות ואז הגהת חשכי וזה בעת שהיה דוד נרדף משאול ואבשלום · הנה בעזר שהיה לי ממך שברתי הגדוד הבא עלי ובעזר אלהי דלגתי וקפצתי החומה הנפלאה שהיתה ביני ובין הגדוד ההוא וזה היה רמז אל הגדוד שבא מעמלק לצקלג ושרפו את צקלג באש ונהגו לפניהם נשי דוד ואנשיו וטפיו וכל קניניהם כי היה מאת הש"י מסבב שהסרנים לא חפצו בהליכת דוד עמם פן יהיה להם לשטן עד שהוצרך שאכיש מהר דוד שישוב לצקלג וזה היה סבה אל שיכול להשיג הגדוד ההוא כי לולא שלחו אכיש לא היה יכול ללכת שם והנה זאת החומה הגבוהה שדלג אז להשיג הגדוד ההוא · הנה דרך האל ית' ומנהגו בפעולותיו היא בתכלית השלימות · ואמרת הש"י בדברי התורה היא צרופה שאין בה סיגים אבל כל ענייניה מגיעי' לתועלת נפלא · הנה הש"י מגן הוא לכל החוסים בו להצילם מן הרעות הנכונות לבא עליהם והנה ענין החסות בו הוא התנהג בדרכי התורה ולזה הקדים לזה אמרו אמרת י"י צרופה כי באמצעותה יהיה הש"י מגן לאדם ויתדבק בו השגחתו כמו שהתבאר מדברי התורה · כי מי אל מבלעדי י"י שיוכל להיות למגן לכל החוסים בו הנה זה לא ישלם לזולתו מהאמצעיים ששם האל ית' בינו ובין הנמצאות השפלות כי מהם יסודר פעם רע ופעם טוב ולא יוכלו לשנות סדור' ואולם הש"י לבדו יוכל על זה · ומי הוא גם כן תקיף לעזור לכל הקוראים אליו באופן ראוי מבלעדי השם ית' הנה הוא האל אשר הוא מעזי לתת לי חיל · והוא סבה שקפץ דרכי ודלג אל התכלית השלם הדרוש והנה אמ' זה להפלגת מהירות הגעתו לדרכו אל התכלית · והנה הוא שמני קל המרוץ כאילות · ובזה המהירות והמרוצה העמידני על רוממות הצלחתי מה שלא היה ראוי להיות כן לפי הנהוג כי המהירות בענינים יהיה טוב והעצה ואולם היה כל זה מסודר ממך ולזה היה מגיע בו הטוב בתכלית מה שאפשר · הנה הש"י מפני השגחתו בי למד ידי למלחמ' עד שהוריד יתר קשת חזק מאד אל המקו' שמשם תהיה ירית החצי' כל א' מזרועותי והנה אמ' זה כי בעת שהלך להלח' עם גלית לא רצה לקח כלי המלחמ' כי לא נסה ואח' זה בזולת למוד אחר והרגל היה מצליח מאד במלחמו' כמו שנזכ' בספורי דברי שאול · והנה אז נתת לי מגן ישעך שהגיעה עלי שלא נפלתי ביד גלית הפלשתי · וענותך אותי אז בעת הצרה ההיא תרבני ותגדל מעלתי כי זה היה סבה ששמהו שאול על אנשי המלחמ' ושהיה חתן למלך כמו שנזכר בספור דבר שאול ומזה שנתגלגלה הצלחתו בהתפרסם לישראל טוב הצלחת דוד במלחמותיו ומזה ג"כ היתה סבה לשמור דוד מנפול ביד שאול כי מיכל אשתו גלתה לו הסוד והצילה אותו · תרחיב צעדי תחתני בברחי מפני שאול כשחשב להכותי בחניתו בעת היותי מנגן לפניו · ולא מעדו קרסולי שאם הייתי נופל מהבהלה והפחד היה הורג אותי · ובזה האופן גם כן נתת לי כח לרדוף אויבי ולהשיגם באופן שאשמידם ולא אשוב עד כלותם וזה היה בימי שאול שהכה דוד מכה רבה בפלשתים ובעת רדפו אחר גדוד עמלק כשגרפו צקלג והנה אכלה אותם אז ואכה אותם באופן שלא יקומון ויפלו תחת רגלי · ואחר זה כשמלך איש בשת אזרתני חיל למלחמה והכרע' אויבי תחתי כי תמיד היו אז במלחמה בית שאול הולכים ודלים ובית דוד הולך וחזק · ואז נתת לי אויבי עורף כי אבנר ואנשי איש בשת הפנו עורף במלחמ' ואנשי דוד היו הולכי' ורודפים אותם בדרך שאחרית משנאי · והנה היו פונים אל השם ית' שיושיעם ואין מושיע אותם והיו מתפללים אל י"י ולא ענם עד ששחקתי אותם כעפר ארץ וכטיט חוצות שירמסוהו ברגל ויכתתו העפר שבו וישברוהו כן אשברם וארמסם · והנה הצלת אותי מהמריבים אתי מעמי כמו איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי · תשמרני להשים אותי לראש גוים רבים והם הגוים שנצחתי אותם במלחמה שהיו לי לעבדים עד שגם לא ידעתי יעבדוני וזה שכבר היו מואב וארם ואדום לעבדים לדוד · בני נכר יכחשו לי מרוב יראתם ממני · לשמע אזן לבד היו נשמעים לי לעשות רצוני ואף על פי שלא ידעו רוממות מעלתי וגודל הצלחתי · הנה בני נכר מרוב יראתם ממני היו נובלים כנבול עלה מגפן כי מת לבם בקרבם מרוב הפחד והנה גם בחדריה' שהיו נסגרים בהם נפלו עליהם אימות מות ממני · הנה הש"י העוזר אותי הוא חי וקיים תמיד ותוקפי שהוא הש"י הוא ברוך לא יחסר כחו בעת מהעתים כמו הענין כאשר הם שהם תחת מערכות הכוכבים כי הם ישפיעו פעם טוב ופעם רע · ומי שהוא מנהיג תוקף ישעי שהוא הש"י אשר ישעי מסודר ממנו על דרך ההשגחה הפרטית הוא תמיד רם ונשא על כל הנמצאות · ולזה אין לי לירא שיסור עזרו ממני בעת מהעתי' · הנה זה האל הוא הנותן נקמות לי מאויבי ומוריד עמי תחת ממשלתי והוא המוציא אותי מאויבי שלא אפול בידם · והנך האל הזה מרומם אותי מקמי והם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי והצלתני מאיש חמסים והוא שאול · ואמר זה כי בחמס היה רודפו ונראה גם כן מענייניו שכבר היה איש חמסי' כשיעויין בתכונותיו כמו שזכרנו במה שקדם · על כן אודך י"י בגוים לתת לך תודה כמו שגמלתני מהטובות ולשמך אזמר ואשבח · הנה הש"י הוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד והוא עושה חסד למשיחו שנתן המלוכה לדוד ולזרעו כל זמן שיתקיי' העולם כמו שיראה הבטחתו בזה על יד נתן הנביא:

ואלה דברי דוד האחרונים

ר"ל אחר סיימו דבר ספר תהלים בכללם ואחר זכרו דברי השירה

בזה המקום חתם דבריו בזה המאמר · נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על כסא המלוכה אשר משחו אלהי יעקב בשמן המשחה על יד נביאו והוא נעים זמירות שחבר אלו הזמירות הערבות הנכללו' בספר תהלים שהם זמירות ישראל כי כל הזמירות שישבחו ישראל ישבחו השם ית' באלו הזמירות · הנה רוח י"י דבר בי בחברי הזמירות ההם ודברו היה על לשוני ומפיו חוברו אלו הזמירות ר"ל שכבר חוברו ברוח הקדש · הנה כבר אמר אלהי יעקב ותקפו שאהיה מושל באדם מפני היותי צדיק ומושל ביראת אלהים · והנה זריחת אורי והצלחתי תהיה כאור בקר בעלות השחר שיזרח השמש אחר האור ההוא בדרך שיהיה האור הולך ונוסף כן ממשלתי תחזק תמיד או ירצה בזה שיהיה כאור בקר בזריחת השמש שהוא אור שלם ואחר זה מתמיד ונוסף והמשילו לשמש לפי שהוא קיים וכמו זה מלכותו קיים ולזה אמר וכאלו כשמש נגדי כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים שיסתירוהו כמו שהיה הענין במלכו' ירבעם וחבריו שלא היה במלכות ההוא אור כלל על דרך האמת והיה האור הנראה מהעבי' אשר אין להם קיום כלל ולא יהיה גם כן האור ההוא מנגה שנתחדש ההארה ההיא מנגה שיתחדש ממטר כשהיה בענן שיצא ממנו המטר איד קיטורי באופן שיבריק הברק כי האור ההוא הוא סר תכף וכן היה הענין במלכו' שאול שעמדה זמן מועט כמו דשא מארץ שמהרה יצמח ומהרה ייבש · הנה לא כן בית מלכותי עם אל כי ברית עולם שם לי להיות המלוכה לי ולזרעי · הנה הברית הזאת סדורה וערוכה בכל אשר תמשך לו הגדולה מזרעי לא תפקד מהם הממשלה כי יהיה לישראל כל ישע וכל חפץ וזה יהיה בעת שידבקו בש"י ויתנהגו בדרכי התורה כי לא תקצר יד השם ית' מהגיע להם אז כל ישע ואף על פי שמצד ההשגחה הכוללת לא היו ראוי' לו כי מצד ההשגחה הפרטית יושיעם בכל עת ויגיע להם כל חפצם והיא שמורה לזרעי אם תפסוק מלוכה לישראל וזה יהיה כאשר לא יצמיח ישר' ר"ל בעת שיסורו מאחרי הש"י כי אז לא תתקיי' להם מלוכה והש"י ישמרנה לזרעי כי מזרעי יצא מלך ימלוך בישראל הוא ובניו כל הימים כמו שהתבאר בזולת זה המקום מדברי הנביאים · ואולם אנשי הרשע כמו ירבעם וחבריו שימלכו ברשע לא ביראת אלהים כמו הענין במלכותי הנה הם כקוץ מונד כלהם שלא יקחוהו האנשים ביד ליראתם פן תנקב ידם וגם לא יקרב אליו כי מצד תנודתו יבא אל היד ויזיקה כן האיש שיקרב בבני הבליעל ינקב וימלא גופו ברזל החנית והעץ אשר הוא תקוע בו כי מרוב השחתתו הקרבי' אליו לא יספיק לו ההכנס הברזל בגוף אבל יכנס שם אחריו עץ החנית · ובסוף הענין כשתשבת מלכותם שרוף ישרפו ולא ישאר מהם שארית:

רדק

יושב בשבת, דעת המתרג' וכן דעת רז"ל כי זה הפסוק על דוד ר"ל אלה שמו' הגבורי' אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו' אלה שמות גבורותיו של דוד וי"ת כך אלין שמהת גיבריא וגו' והם ז"ל פי' יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה: ראש השלישי, ראש לג' האבות: עדינו העצני, בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר תחכמוני ראש השלישי ולפי הפשט נראה כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וספר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם וזהו שאמר ראש השלישי והוא כמו השלישים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים ושלישים הוא לשון גדולה גדולים ונכבדים כמו השליש אשר למלך ומבחר שלישיו והתחכמוני שם תואר מן חכמה וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל ר"ל שהיה על שמונה מאות חלל כלומ' שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אח' וזהו בפעם אחת ובדברי הימים קורא אותו ישבעם ר"ל שהיה יושב בראש העם ועניין א' הוא עם מה שכתו' כאן יושב בשב', ומה שאמר הנה על שמנה מאות חלל ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל שני מלחמות היו ב באחת הרג שמנה מאות ובאחר' שלש מאות ומה שאמר הנה תחכמוני ושם בן חכמוני בן ש שאמר שם שמו איש כמו בן חיל ר"ל בן חכמה או יהיה שם אביו תחכמוני או חכמני כי אחד הוא וזה עדינו היה בנו: העצני, כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד: בפעם אחד, כתו' בדל"ת לשון זכר וקרי אחת בתי"ו לשון נקבה: אלעזר בן דודו, כך היה שמו וכ"תי בר דודו וקרי דודו בוי"ו וכתי' דדי ביו"ד: בן אחחי, ובדברי הימים האחוחי אחחי שם משפח' היה לפיכך אמר בן אחחי והא' האחחי כמו בן קנז הקנזי: בשלשה גבורים, וקרי הגבורי' והענין אחר והג' גבורים הם הנזכרים הנה עדינו ואלעזר ושמה בן אגא ור"ל בשלשה כי היה השלישי שהיה עמהם במלחמה זאת עם דוד והו' היה ראש המלחמ' הזאת: בחרפם, מבניין פעל הדגוש כי החי"ת מעמדת בגעיה ועניינו כמו חרף נפשו למו' שעניינו גלה וכן בחרפם גלו נפשם לסכנה על דרך וישלך את נפשו מנגד וי"ת כד חסידו פליסתאי דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים א"כ תהיה הב"ית בפלשתי' נוספת ולפי הפשט בחרפ' אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה שלשת הגבורים ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתים: והעם ישבו אחריו, אמר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו: אך לפשט, כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים אלא לפשט את החללים לבד שהיה מכה אלעזר: ואחריו שמה בן אגא הררי, ת' שמא בר אגא דמן הרר טורא׳ה: לחיה, עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כמו שאומר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת, מלאה עדשים, ובדברי הימים אמר מלאה שעורים שעורים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדו' האחרים ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה עדשים ושם אמר שעורים: ויתיצב, ובדברי הימים אמר ויתיצבו ר"ל הוא ואלעזר ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא: וירדו שלשה, וכתוב שלשים ר"ל הגדולים והגבורים שבשלישים כמו ושלישים על כלו וקרי שלשה כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד: מהשלשים ראש, מהשלישים שהיו ראשי המחנות וכ"תי מגברי רישי משרייתא אבל הוא תרגם שלשים כמו שלשים: ויבואו אל קציר, בעת קציר כאלו אמר בקציר וכן אמר ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כמו ובארון: אל מערת עדולם, ובדברי הימים אמר על הצור אל דוד אל מערת עדולם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה הענין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מערת עדולם ועל המקו' ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה: וחית פלשתים, מחנה פלשתים כמו שאומר בדברי הימים ומחנה פלשתים חונה בעמק רפאים וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה כמו עדתך: ומצב פלשתים, ובדברי הימים ונציב פלשתים ואחד הוא וכ"תי ומצב ואיסטרטיג כמו שתרגם נציבים בכל מקום וכן תרגם ויצא מצב פלשתים ופי' ומצב ונציב שרי החיל ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאים והשרים היו שם קצת החיל בבית לחם: מי

רשי

אשר לדוד יושב בשב', יושב בשבת סנהדרין והוא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורה בשלשה דברים הללו הוא ראש כמו שנאמר ונבון דב' ואיש תאר וגבור חיל: עדינו העצני, כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כמו מעדנות כימה וכשיוצא למלחמה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת: בשלשה גבורי', המעולים שבגבורים: בן דודו, כך שמו: בחרפם בפלשתים, תקעו כף להלחם בהם ולנצחם: אך לפשט, לחלצא קטיליא לא היה איש לעזרו להרוג אלא כולם פ פושטים אחריו את ה החללים: הררי, מן ההר: לחיה, לגדוד כחית השדה: מהשלשים ראש, תירגם יונתן מגיברי רישי משריתא: ומצב פלשתים אז בית לחם, החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב שלהם לבית לחם: מי

נגרים חד מן יג' הס' ה' בריש תיבותא וקרי' וסי' שלל ויעט העם אל שלל, גברים ואחריו אלעזר בן דדי כן כתיב, אחד ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל, שבכה וכותרות על שני העמדים, מלך ויקח אסא את כל הכסף דמלכים, מלך וישמח כל עם הארץ דמלכים, מלך ויקשר עליו פקח בן רמליהו,

אלה שמות הגבורים אשר לדוד ישב בשבת תחכמני ראש השלשי הוא עדינו העצנו על־שמנה מאות חלל בפעם אחד: ואחרו אלעזר בן־דדי בן־אחחי בשלשה גברים עם־דוד בחרפם בפלשתים נאספו־שם למלחמה ויעלו איש ישראל: הוא־קם ויך בפלשתים עד כי־יגעה ידו ותדבק ידו אל־החרב ויעש יהוה תשועה גדולה ביום ההוא והעם ישבו אחריו אך לפשט: ואחרו שמה בן־אגא הררי ויאספו פלשתים לחיה ותהי־שם חלקת השדה מלאה עדשים והעם נס מפני פלשתים: ויתיצב בתוך־החלקה ויצילה ויך את־פלשתים ויעש יהוה תשועה גדולה: וירדו שלשים מהשלשים ראש ויבאו אל־קציר אל־דוד אל־מערת עדלם וחית פלשתים חנה בעמק רפאים: ודוד אז במצודה ומצב פלשתים אז בית לחם:

אלה אילין שמהת גבריא דהוו עם דוד גבריה רישי משריתא יתיב על כורסי דינא וכל נביא וסביא מקפין ליה משיח במשח קודשא בחיר ומפנק שפיר בריויה ואי בחזויה חכים בחוכמתא וסוכלתן בעיצה גיבר בגברותא ריש גיבריא הוא מתקן במני זינא נפק בפום קלא ונצח בקרבא ומתכבב על ידי מורניתיה תמני מאה קטילין בזמנא חדא: ואחריו ובתרוהי אלעזר בר דודו בר אחוהי כתלתא גבריא עם דוד כד חכידו פלישתאי ו ואתכנישו תמן לאגחא קרבא וסליקו אנש ישראל: הוא: הוא קם וקטל בפלשתאי עד דלאית ידיה וארביקת ידיה עם חרבא ועבד יי פורקנא רבא ביומא ההוא ועמא תבת בתרוהי ברם לחלצא קטיליא: ובתרוהי שמא בר אגא דמן הרר טוראה ואתכנישו פ פלישתאי להויתא והות תמן אחסנת חקלא מליא טלופחין ועמא אפך מן קדם פלישתאי: ויתיצב ואתעתד בגו אחסנתא ושיזביה וקטל ית פלשתאי ועבד יי פורקנא רבא: וירדו ונחתו תלתא גבריא מגברי רישי משריתא ואתו לחצרא לות דוד למערת עדלם ומשירית פלישתאי שריא במישר גבריא: ודוד ודוד בכן בחקרא ואיסטרטיג פלישתאי בכן בבית לחם:

עם כה אמר יי' הלוך ועמדת בשער, ארץ לקול תתו המון מים קרמא, דבר ויבא ויעש יי' כאשר דבר, מלכים וידבר אתו טבות דירמיה, רשע הנפש החטאת היא תמות, עמים צדיק הוא יי' כי פיהו מריתי:

רבינו ישעיה

יושב בשבת שהיה מיושבי סנהדרין: תחכמוני שהי' חכם מכולם: ראש השלישי, ראש השלישי אשר מ"ש כמו הרודד עמי תחתי. והרבה יתמהו שהם חבירי' והיה ראש לכל ה השלישים והתמונים שהיו לדוד: על שמונה מאות חלל פעם אחת. כשהיה נכנס במלחמה לא היה יוצ' עד שיהרוג שמונה מאות חלל. וזהו בפעם אחת: ואחריו אלעזר. פי' שני לו היה אלעז' בן דודו: שנאים. וזה דודו היה בן אחוחי: בשלשה הגיבורי' עם דוד. פירוש פעם אחת היה עם שלשה הגיבורים שהיו עם דוד: בחרפם בפלשתים. שהיו מחרפים אותם כמו כי חרף מערכות אלהים שנאספו שם למלחמה. ויעלו איש ישראל גם המה במלחמה כנגדם: והעם ישובו אחריו אך לפשט. שהיה הוא הולך והורג והם מפשיטי' אחריו החללים. ואחרי זה היה עוד שמה בן אגא הררי. מן ההר היה: לחיה. שם מקום. או יש לומר שהוא כמו וחית פלשתים חונה. שפתרונו מחנה פ פלשתים: וירדו שלש' מהשלשי' ראש. פירוש אילו שלשה הגיבורים שהזכרנו שהיו ראש לכל ה השלישים גיבורים של דוד: ויבואו אל קציר אל דוד. מקרא קצר הוא אל ימי קציר.

רלבג

יושב בשבת תחכמוני, ידמה שזה היה לשבח עדינו העצני וכן היה הענין באשר האחרים שזכר לו בזה המקום ואחשב שנקרא יושב בשבת תחכמוני כי מרוב אהבתו החכמה היה שובת מכל מלאכ' אחרת ומתעסק תמיד בקנין החכמה: ראש השלישי, תארו בזה התאר לפי שהיה ראש באלו השלשה גבורים שזכר תחלה והם עדינו העצני א אלעזר בן אחחי שמה בן אגא הררי: בחרפ' בפלשתים, ידמה שהם היו מחרפים בפלשתים להתפאר עליהם שלא יוכלו להם במלחמה כמו שהיה מחרף גלית הפלשתי מערכות ישראל: עד כי יגעה ותדבק בחרב, הנה יגעה ידו מרוב התנועה וההכאות שהכה בפלשתים בתוקף ודבקה בחרב כי סר מהאצבעו' כח הפשיטה ונשאר ו כפופי' או היה זה מרוב הדם האחז ביד והביאור הראשון הוא נראה יותר: אך לפשט, ר"ל לפשט החללים: ויאספו פלשתים לחיה, ר"ל שסבר כאספו לקחת המחיה מהשדה והיא התבואות ומיני קטנית ומה שידמה לזה ממה שהוא מזון: וירדו שלשה מהשלשים ראש, ר"ל שסבר ירדו שלשה שהיו ראש מהשלשים גבורים שנזכר אחר זה: וחית פלשתי', היא עדת פלשתים: ומצב פלשתים, הם האנשים ההולכים לפני החיל והם בעלי הגבות: ויסך

רשי

מי ישקני מים · אמרו רבותינו הוצרך לשאול שאלה מסנהדרין היושבים בשער בית לחם : הדם האנשים · לשון תמיהה : וינסך אותם ליי׳ · כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו ומאי ינסך אותם ליי׳ דאמריניהו משמיה דגמר׳ : ועד השלשה לא בא · ולתלת גבורין לא מטא : את שני אריאל מואב · ית תרין רברבי מואב · ורבותינו אמרו׳ שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני : אריאל מואב · על שם שבאו דוד שבא מרות המואביה :

רדק

מי ישקני מים · כמשמעו שהתאוה לאותן המים שהיו יקרים וטובים וימי קציר היו כמו שאומר ובאותן הימי׳ אדם מתאוה למים קרים מפני החום אולי במבור בהיה שם דוד לא היו שם מים טובי׳ ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורים האלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים · ולא אבה לשתותם שהיה חושב בנפשו אילו שתה אותם כאילו שתה דמם כי בנפשותם הביאום : וינסך אותם ליי׳ · כלומר שפכם לארץ לשם יי׳ כי לא היה שם מזבח · ומה שכתבו רז״ל בעניין זה הם דברים של תימה כי חברו שני העניינים האלה כאחד והיו בשני המקומות כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם והם פי׳ מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה כמו הוי כל צמא לכו למים · ופירוש מי ישקני מים הלכה כ כצרכו לשאו׳ מסנהדרין שהיו בבית לחם וזהו שאמר מבאר בית לחם : אשר בשער · כמו השערה אל הזקנים והלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא דבר חלקת השדה מלאה עדשים ושעורים ונחלקו בדבר זה מהם אמרו כי הגדישים משעורים ו ומעדשים היו מישראל ופלשתים היו טמונים בהם ושאל דוד אם יש לו רשות לשלח אש בגדישים בעבור שישרפו עמהם הפלשתים ושלחו לו אסור להציל עצמו ב בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ומהם אמר כי הגדישי׳ משעורים היו של ישראל והגדישים של עדשים היו של פלשתים ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חילופם לבעלי השעורי׳ מגדישי העדשים ושלחו לו חבול ישיב רשע גזלה ישלם אע״פ שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו

בור נ׳ כתיב באר וסי׳ ויתאוה דוד ויאמר · ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתי׳ · והכה את הארי בתוך : ויאמר י״ז כטעמ׳ בקריאה וסי׳ קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת · ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד · ויאמר הכי

וַיִּתְאַוֶּה דָוִד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר׃ טז וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־דָּוִד וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם וַיַּסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי יְהוָה מֵעֲשֹׂתִי זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים בְּנַפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים׃

וַאֲבִישַׁי אֲחִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הוּא רֹאשׁ הַשְּׁלֹשִׁי וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם בַּשְּׁלֹשָׁה׃ מִן־הַשְּׁלֹשָׁה הֲכִי נִכְבָּד וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא׃ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַי רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב

חבר ק׳ · חבר ק׳ חס׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · השלשה ק׳ · כ״ל חס׳ ה״א מל׳ · יתי׳ ל׳ ק׳ ל׳ חס׳

וַחֲמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד וַאֲמַר מַן יַשְׁקֵינַנִי מַיָּא מִגּוּבָּא דְבֵית לְחֶם דִּי בְתַרְעָא׃ וּבְזָעוּ תְּלָתָא גִבָּרַיָּא בְּמַשְׁרִיַּת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹ מַיָּא מִגּוּבָּא דְבֵית לְחֶם דִּבְתַרְעָא וּנְסִיבוּ וְאַיְתִיאוּ לְוָת דָּוִד וְלָא אֲבָה לְמִשְׁתֵּיהוֹן וַאֲמַר לְנַסָּכָא יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְּמֶעְבַּד דָּא הֲדַם גֻּבְרַיָּא דַּאֲזָלוּ בְּנַפְשָׁתְהוֹן וְלָא אֲבָה לְמִשְׁתֵּיהוֹן אִלֵּין עֲבָדוּ תְּלָתָא גִבָּרַיָּא׃

וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה הוּא רֵישׁ גִּבָּרַיָּא וְהוּא תַּבַּר יַת מוּרְנִיתֵיהּ עַל תְּלַת מְאָה קְטִילִין וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִבָּרַיָּא׃ מִן גִּבָּרַיָּא הֲוָת יַקִּיר וַהֲוָה לְהוֹן לְרַבָּא וּלְתְלַת גִּבָּרִין לָא מְטָא׃ וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע בַּר גְּבַר דְּחֵיל חֶטְאִין דְּלֵיהּ עוֹבָדִין מִקַּבְצְאֵל הוּא קְטַל יַת תְּרֵין רַבְרְבֵי מוֹאָב

רלבג

ויסך אותם ליי׳ · מזה המקום למדנו שסבר ניסכו מים לשם׳ שאם לא היה כעסה זה ב במקדש לא היה דוד מנסכם ליי׳ ולפי שלא מצאנו מקום יות׳ ראוי לזה הנסוך מחג ה הסוכות · וזה לסבות האחת כי הש״י בחר אז שיקחו מהצמחים הגדלי׳ על המי׳ כאמרו וענף עץ עבות וערבי נחל והשנית כי אז ראוי לבקש המים מ מהש״י וכמו שיקרבו העומר בפסח לבקש ברכת הקציר ו והבכורים בעצרת ל לבקש ברכת פירות האילן כן יקרבו המים בחג הסוכות לבקש מהש״י ברכת הגשמים כי אז יבא עת הזריע׳ ויצטרכו לגשמים והשלישית כי שם לבד תמצא ההערה בתורה על רבוי הנסכים הנה ראוי שיהיו אלו הנסכים בחג הסוכות בזה האופן : ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה · ר״ל שהוא היה היותר נבחר מן השלשה שהיו ראש לשלשים הגבורים הנזכרים אחר זה : מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא · אך לא בא למעלת השלשה הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם : ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל · הנה תאר אותו שמעלת הגבורה באה לו מאבותיו ולזה א״ עליו שהו׳ בן איש חיל ר״ל שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלי׳ בענייני הגבורה כי עשה פעולות רבות מיוחסות לגבור והוא היה מעיר קבצאל שהיתה לגורל בני יהודה והנה הכתוב בזה בן איש חי הנה הרצון בו גבור כי הגבור יראה בו פעל החיות יותר מזולתו ומזה גם כן אמרו כיחו׳ הנה ר״ל רבות הכח והגבורה : הוא הכה את אריאל מואב · הנה המגדל החזק יקרא אריאל ולזה נקרא בית המקדש אריא׳ והרצון בו שהוא הכה אנשי המגדלי׳ החזקי׳ ההם שהיו במואב והמלה מורכבת מארי ומאל וענינו ארי תקיף כי האריה הוא רב הגבורה ואפשר גם כן שהיה בהם צורת אריה להורות על התוקף והחוזק :

והוא

רדק

ופי׳ ויתיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו ופי׳ ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכ׳ זו בשם שלמה אלא כך אמר מקובלני מבי׳ דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין דבר שמועה מפיו ומאי ויסך אותם ליי׳ דאמרינהו משמי׳ דגמרא · ודברים אלה רחוקים מאד מדרך הפשט כי הפסוקים הם ספור הגבורי׳ אשר לדוד ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים ומה שעשו שלשת האחרונים בהביאם המים ולא היה שאלת ההלכה בחלקה ההיא אבל מלחמה גדולה היה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והצילה שלא טרפו אותה פלשתים ואמר שהכה בפלשתים ואמר ויעש יי׳ תשועה גדולה ואין להבין בכל זה אלא פשט הכתו׳ כמו שהוא ומהם אמרו כי מה שאמר במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשים · ומהם אמרו כי בשתי שנים היה הדבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים ויש מרבותי׳ ז״ל שפי׳ דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים אבל אמרו כי הזמן הזה היה חג הסכות שהיו מנסכין בו המים ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמות היה אז ונסך מים אלו בבמה ואמרו למה שלח שלשה אחד היה הורג ואחד היה מפנה ההרוגי׳ ואחד מכניס בלוחית בטהרה ודברי אלה קרובים מן הראשונים וי״ת ויסך אותם ליי׳ ואמר לנסכא יתהון קדם יי׳ : חלילה לי יי׳ · כמו מיי׳ וכן אלחנן בן דודו בית לחם מבית לחם או יהיה יי׳ קריאה כנגד השם יתברך · הוא ראש השלישי · כן כתיב וקרי השלשה והכתוב הוא מן שלישים על כלו ופי׳ ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה נזכר בגבורה עמהם ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק העניין כי כן דרך הלשון ובדברי הימים מן השלשה בשנים נכבד נראה כי הוא היה אחד מהשלשה והיה נכבד מהשנים ושר עליהם ומה שאמר הנה מהשלשה הכי נכבד ר״ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם ומה שאמר ועד השלשה לא בא ר״ל עד שלשה הראשוני׳ והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם ות״י ולתלת גבורין לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה : בן איש חי · כן כתיב וקרי איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל · ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואים חיים וי״ת בן איש חיל בר גבר דחיל חטאין : רב פעלים · שהיה גדול במעשים טובים : מקבצאל · שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ועדר ויתור ורבו׳ ז״ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה : את שני אריאל מואב · כתרגומו ית תרין רברבי מואב והיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל וארי יש לו גבורה ואל הוא לשון חוזק ואע״פ שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי יי׳ הוא מצוה כשצוה הקב״ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל וכן כוה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל : והכה

קרא שמו יעקב · ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה · וישמע דוד כי מת נבל · את אלהי אשר עשיתי דמיכה · ויאמר שלחני נא כי זכח · ויאמר אליו דוד התורידני אל הגדוד תנינא דפסוק · ויאמר עד אשר אם שאו ערים · ויאמר חלילה לי יי׳ · ויאמר באאל בינות לגלגל · ויאמר חזהאל · ואני באתי בית שמעיה · ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו · וג׳ בטעמא ואמרת וסימ׳ לעבד מלך הכושי · הנבא על אדמת ישראל ואמרת הלא עוד · ואמרת לפני יי׳ אלהיך בערתי הקדש :

הבארתי חד מן ד' זוגין מן כ"ב קדמא מפיק א' ותניין לא מפיק א' וסימ' נמסר בסדר מקץ : ויוסף ג' בליש' תוכפ' וסימ' ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם ׳ ישמע חכם ויוסף לקח׳ הודע לצדי' ויוסף לקח ׳ א' מלרע וב' מלעיל

והוא ירד והכה את־האריה בתוך הבאר ביום השלג : והוא הכה את־איש מצרי אשר מראה וביד המצרי חנית וירד אליו בשבט ויגזל את־החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו : אלה עשה בניהו בן־יהוידע ולו־שם בשלשה הגברים : מן־השלשים נכבד ואל־השלשה לא־בא וישמהו דוד אל־משמעתו : עשהאל אחי־יואב בשלשים אלחנן בן־דודו בית לחם : שמה החרדי אליקא החרדי : חלץ הפלטי עירא בן־עקש התקעי : אבי־עזר הענתתי מבני החשתי : צלמון האחחי מהרי הנטפתי : חלב בן־בענה הנטפתי אתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן : בניהו פרעתני הדי מנחלי געש : אבי־עלבון הערבתי עזמות הברחמי : אליחבא השעלבני בני ישן יהונתן : שמה ההררי אחיאם בן־שרר הארדי : אליפלט בן־אחסבי בן־המעכתי אליעם בן־אחיתפל הגלני : חצרו הכרמלי פערי הארבי : יגאל בן־נתן מצבה בני הגדי : צלק העמוני נחרי הבארתי נשאי כלי יואב בן־צרויה : עירא היתרי גרב היתרי : אוריה החתי כל שלשים ושבעה :

ויסף אף־יהוה לחרות בישראל ויסת את־דוד בהם לאמר לך מנה את־ישראל ואת־יהודה :

והוא נחת וקטל ית אריה בגו גובא ביומא דתלגא : והוא קטל ית גברא מצראה גבר דחיזוא ובידא דמיצראה מורניתא ונחת עלוהי בחוטרא ואניס ית מורניתא מידא דמיצראה וקטליה במורניתיה : אילין עבד בניהו בר יהוידע וליה שום בתלתא גיבריא : מן גיבריא יקיר ולתלת גבורן לא מטא ומנייה דוד על משמעתיה : עשהאל אחוהי דיואב בגיבריא אלחנן בר דודו דמבית לחם : שמה דמן חרוד אליקא דמן חרוד : חלץ דמן פלט עירא בר עקש דמתקוע : אביעזר דמן ענתות מבני דמן חושת : צלמון דמן אחוח מהרי דמן נטופת : חלב בר בענא דמנטופת אתי בר ריבי מגיבעתא דבני בנימין : בניהו דמפרעתון הדי דמנחלי געש : אבי עלבון דמן ערבת עזמות דמברחום : אליחבא דמשעלבון בני ישן יהונתן : שמה דמן הרר טוראה אחיאם בר שרר דמטור גבוה : אליפלט בר אחסבי בר מעכת אליעם בר אחיתופל גילונאה : חצרי דמן כרמלא פערי דמן ארב : יגאל בר נתן דמצובא בני משיבט גד : צלק דמבני עמון נחרי דמן בארות נטיל זיניה דיואב בר צרויה : עירא דמן יתר גרב דמן יתר : אוריה חתאה כל גבריא תלתין ושבע : ואוסיף רוגזא דיי' למתקף בישראל וגרי ית דוד בהון למימר איזיל מני ית ישראל וית בית יהודה :

רדק

והכה את האריה ׳ ה"א כתוב ולא קרי והענין אחד ארי או אריה : ביום השלג ׳ אמרו כי האריה ביום כזה ושלג נוספת גבורתו ובדברי רז"ל את שני אריאל שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל ופי' מואב שב"ה אותו שלמה שבא מרות המואביה ומה שאמר ביום השלג דרשו בו איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחית וטביל ואיכ' דאמרי דתנא קיפרא דבי רב ביומא דסתוא . וכל אלה דברים רחוקי' מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחסידותו וכת' הפסוקים על דרך הפשט : אשר מראה ׳ כתוב ר"ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מראה כמשמעו ׳ ובדברי הימים איש מדה והענין א' כי איש מדה ר"ל מדה גדולה כמו אנשי מדו ואיש מראה ר"ל בעל פרצוף גדול : ולו שם בשלש' הגבורים ׳ המביאים את המים : מן השלשים נכבד ׳ מן השלשי' הגבורים שזכר אחר אלה ות"י מן גיבריא יקיר תרגם השלשים כמו השלישים : ואל השלשה לא בא ׳ תחכמוני ואלעזר ושמה ות"י ולתלת גבורן לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש הגבורו' שעשו השלשה : וישימהו דוד אל משמעתו ׳ אל עצתו או פי' שהפקידו על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי : עשהאל אחי יואב בשלשים ׳ במספר השלשים היה והם שלשים גבורי' ממנו עד אוריה החתי ויונתן ת"י תרגם בגיבריא : אלחנן בן דודו ׳ כך היה שמו דודו וכתי' בר דודו : בית לחם ׳ מבית לחם וכן השמרו לכם עלות בהר מ מעלות : שמה החרדי ׳ הראשון ר"ש והשני ד"לת וכן א' אליקא החרדי הראשון ר"ש ו והשני ד"לת ושניה' ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא ב במסרה ובפסוק : בני ישן יהונתן ׳ כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים : שמה ההררי ׳ כתרגומו דמן הרר טוראה : אחיאם בן שרר האררי ׳ הא'לף נחה ותרגומו דמטור גבוה : חצרו ׳ כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד : הארבי ׳ בבי"ת : נושאי כלי יואב ׳ כתוב ביו"ד לשון רבים ר"ל על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי : כל שלשים ושבעה ׳ אלה השלשים המנויים הם מעשהאל עד אוריהו ושלשת הראשונים תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם שמה ואבישי בן צרוי' היה אחד מאלה הג' כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנות כי שר צבא היה : ויוסף אף יי' ׳ לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע בישר' דוד היה מבער אותו אולי היה בישר' עוברי עבירה בסתר ומה שאמ' ויוסף כי דבר אבשלו' חרון אף היה מיי' על ישר' אע"פ שהיה הדבר ההוא לעונש דוד שברח מפני בנו ושכב עם נשיו וג"כ נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא כ' אלף ביום אחד א"כ הדבר ההוא היתה סבה מאת יי' לחרות בישר' על מעשים רעים שהיו בסתר בהם וכן עתה הוסיף אף יי' לחרות בישראל על נסתרות שהיו ביניהם כי אילו היו גלויו' לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות הענישם הא' על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואע"פ שגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישראל ועתה הוסיף לחרו' בהם והסית את דוד שימנה אותם וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפילו ימנה אותם לצורך וגזה דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמר בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל ואע"פ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאים ואמרו רז"ל כל זמן שמנו ישר' לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר שסם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל היה בלב דוד . כי אמר לאחד משריו לך מנה את ישר' לא שהאל אמר לו בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא ששם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מיי' הוא ות"י וגרי ית דוד בהון והיכר שהיה בלבו למנותם הוא השטן כמאמר בדברי הימים : ויוסף

רלבג

והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביו' השלג׳ אמר ביום השלג להורות על רוב גבורתו שעם היו' כחו אז חלוש מצד התגבורת הקור והיה ג"כ בתו' הבור שהם יגלוט הקור יותר לקרירות המקום ההוא ולא היו לו ולאריה מנוס שלא ימחית האחד את האחר עם כל זה ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו הארי ב בירידתו שם והכה הארי לרוב גבורתו : ולו שם בשלשה ה הגבורים ׳ ר"ל שכבר היה לו שם בשלשה הגבורים האלו שהיו ראש מהשלשים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלש' גבורים האלה ולזה לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשי' כי היה יותר נכבד מהם : וישימהו דוד אל מ משמעתו ׳ ר"ל ששם אותו אחד ממשרתיו הסרים אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו מן השלישי' ראש אך היותר נכבד מ מהשלשים ולזה היה מנוס בכללם לז' הג' הראשוני' שהיה עדינו העצני ראש להם והב' השני' שהיו מהשלשי' ראש ובניהו בן יהוידע שהיה ענינו ממוצע בין השלשה ובין השלשים והשלשי' הגבורי' הם לז" אך לא זכר בזה ה המקום השלשה ה הגבורי' השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצא' בזה המספר כי אם לה" ׳ וזכר אחר זה שכבר הוסיף אף יי' ל לחרות בישראל ונלבד מה שחר' אפו על דבר הגבעו' ים שהיה רעב שנה אחר שנה : ויסת את דוד בהם לאמר ל ח לך מנה את ישר' ואת יהודה ׳ ראוי שתדע שראוי שיובן מזה שאו' השטן הוא המסית את

רשי

כל שלשים שבפרשה זו ת"י גיבריא כל שלשים ושבעה ואינן מנויין כאן ותני אומר יואב לא הוצרך ל להזכי' שהו' שר הצבא ופאר שחסרו שמ' בני ימי ב' אור היו : ויוסף יי' לחרות ׳ לא ידענו על מה ביסר' : ויסת ׳ גירה : כהס

רשי

כהם וכהם, כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים זו היא ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר בה ועיני אדוני המלך רואות: הגד ואליעזר, התחיל בבני גד לפי שהם גבורי' וקשים אמר הלואי וילחמו בי ויעכבו על ידי: ואל ארץ תחתים חדשי, מקום ישוב חדש שאוכלוסיהן מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שליח שיחזור בו: דנה בבני דן: יען, שם המקום: מספר מפקד, אם מספ' למה מפקד שני אזכריאו עשה גדולה וקטנה אמר ארא את הקטנ' ואם יקפוץ ארא את הגדולה לכך כתו' מפקד לשון חסרון כך מדרש ב בפסיקתא: ותהי ישראל, תשם כאן כנקבה: שמנה מאות אלף, ובדברי הימים הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף ב בהגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובי' מוספי' כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נימנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומ' שבט לוי אינו נמנ' במניין שאר שבטי' כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה, ובשלשים ושתי' מדות דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי שנינו כתו' אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפי' ומאה אלף ויהוד' ארבע מאות ושבעים אלף וכתו' אחד אומר ותהי ישר' שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף נמנ' ביניהם שלש מאות אלף אלו ב' מאות אלף מה טיבן בא הכתו' השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדשו לכל חדשי השנה המחלוקה האחת כ"ד אלף מלמד שאו ב' מאות אלף היו הכתובי' בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות כיצד עשרי' וארבעה אלף לשני' עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים כשתיירו שנים עשר אלף הן הן נשיאי ישראל:

רדק

ויוסף יי', וי"ו זו לתחלת הדברים ולא לתוספת דבר וכמוהו וי"ו רבים במקרא כמו שכתבנו בתחלת ספר יהושע: אל העם, כתרגומו על עמא: ויעברו את הירדן, מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער: ימין העיר, ימין לעיר ושם הסכימו באיזה מקום יעברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל וזהו שאמ' אשר בתו' הנחל: הגד ואליעזר, כתרגומו דבגו נחלא דשבט' גד ואליעזר וי"מ הגד מעניין מלא על כל גדותיו: ואל ארץ תחתים חדשי, ת"י ולארע' דרומא לחדשי לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא, חדשי מקום ישוב חדש: דנה יען, לדן יען כן היה שם המקום דנה מלעיל והנון רפה: וסביב אל צידון, כתרגומו דמתמן אכתחר לצידון: מבצר צור, מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועד עיר מבצר צור: וכל ערי החוי והכנעני, שהיו יושבי' בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס: את מספר מפקד העם, כתרגומו ית חושבן מניין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב לבנון נהרי נחלי דבש וחמאה: ותהי ישראל, ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד לעבדי': שמנה מאות אלף איש חיל, ואיש יהוד' חמש מאו' אלף איש ובדב' הימים ויהי כל ישראל אלף אלפי' ומאה אלף ויהודה ארבע מאו' ושבעים אלף מצאנו באגדה אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפים כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימין לא פקד בתוכ' כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומ' שבט לוי אינו נמנה במניין שאר השבטי' כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' פסוק זה ולוי ובנימן לא פקד בתוכם בכאן היה לו לכתו' אותו לא בדברי הימים כי כאן הוא חסר המספר והיה לתת טעם לחסרון גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדב' הימים לא נתן טעם

הגלעדה ג' בקריא' וסימ' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה, ויבאו הגלעדה ואל ארץ, לחצי המנשה גלעדה: וסביב ב' למשכן יחנו, וסביב אל צידון:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב שַׂר־הַחַיִל אֲשֶׁר־אִתּוֹ שׁוּט־נָא בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע וּפִקְדוּ אֶת־הָעָם וְיָדַעְתִּי אֵת מִסְפַּר הָעָם: וַיֹּאמֶר יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וְיוֹסֵף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָעָם כָּהֵם וְכָהֵם מֵאָה פְעָמִים וְעֵינֵי אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ רֹאוֹת וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּה: וַיֶּחֱזַק דְּבַר־הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב וְעַל שָׂרֵי הֶחָיִל וַיֵּצֵא יוֹאָב וְשָׂרֵי הַחַיִל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת־הָעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל: וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיַּחֲנוּ בַעֲרוֹעֵר יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל הַגָּד וְאֶל־יַעְזֵר: וַיָּבֹאוּ הַגִּלְעָדָה וְאֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּים חָדְשִׁי וַיָּבֹאוּ דָּנָה יַּעַן וְסָבִיב אֶל־צִידוֹן: וַיָּבֹאוּ מִבְצַר־צֹר וְכָל־עָרֵי הַחִוִּי וְהַכְּנַעֲנִי וַיֵּצְאוּ אֶל־נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שָׁבַע: וַיָּשֻׁטוּ בְּכָל־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תִשְׁעָה חֳדָשִׁים וְעֶשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלָם: וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ־חַיִל שֹׁלֵף חֶרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ: וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי־כֵן סָפַר אֶת־הָעָם וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוָה חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְעַתָּה יְהוָה הַעֲבֶר־נָא אֶת־עֲוֺן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מְאֹד: וַיָּקָם דָּוִד בַּבֹּקֶר וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־גָּד הַנָּבִיא חֹזֵה דָוִד לֵאמֹר:

וַאֲמַר מַלְכָּא לְיוֹאָב רַב חֵילָא דְעִמֵּיהּ הַלֵּיךְ כְּעַן בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וּמְנֵי יַת עַמָּא וְאִידַע יַת חוּשְׁבַּן עַמָּא: וַאֲמַר יוֹאָב לְמַלְכָּא וְיוֹסֵף יְיָ אֱלָהָךְ עַל עַמָּא כְּאִילֵין וּכְאִילֵין מְאָה זִמְנִין וְעֵינֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חָזְיָן וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמָה אִתְרְעֵי בְּפִתְגָמָא הָדֵין: וּתְקֵיף פִּתְגָמָא דְמַלְכָּא עַל יוֹאָב וְעַל רַבָּנֵי חֵילָא וּנְפַק יוֹאָב וְרַבָּנֵי חֵילָא קֳדָם מַלְכָּא לְמִמְנֵי יַת עַמָּא יַת יִשְׂרָאֵל: וַעֲבָרוּ יַת יַרְדְּנָא וּשְׁרוֹ בַּעֲרוֹעֵר דָּרוֹם קַרְתָּא דִבְגוֹ נַחְלָא דְשִׁבְטָא גָד וְאֶלִיעֶזֶר: וַאֲתוֹ לְגִלְעָד וּלְאַרְעָא דָרוֹמָא לְחָדְשִׁי וַאֲתוֹ לְדָן יַעַן וּמִתַּמָּן אִכְתַּחַר לְצִידוֹן: וַאֲתוֹ לְקִירְוִין כְּרִיכַן וְכָל קִרְוֵי חִוָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּנְפַקוּ לְדָרוֹם יְהוּדָה לִבְאֵר שָׁבַע: וְהַלִּיכוּ בְּכָל אַרְעָא וַאֲתוֹ מִסּוֹפֵי תִּשְׁעַת יַרְחִין וְעַסְרִין יוֹמִין לִירוּשְׁלֵם: וִיהַב יוֹאָב יַת חוּשְׁבַּן מִנְיַן עַמָּא לְמַלְכָּא וַהֲווֹ יִשְׂרָאֵל תַּמְנֵי מְאָה אַלְפִין גְּבַר גִּבַּר שָׁלְפֵי סַיְפָא וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא: וַחֲשׁ דָּוִד בְּלִבֵּיהּ בָּתַר כֵּן דִּמְנָא יַת עַמָּא וַאֲמַר דָּוִד קֳדָם יְיָ חַבִית לַחֲדָא דַעֲבָדִית הָדָא וּכְעַן יְיָ אַעֲבַר כְּעַן יַת חוֹבָא דְעַבְדָּךְ אֲרֵי אִכְתַּכָּלִית לַחֲדָא: וְקָם דָּוִד בְּצַפְרָא וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִם גָּד נְבִיָּא חָזְוָיָא דְדָוִד לְמֵימַר:

ובשלשים ושתים מדות דרש רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר שני כתובים המכחישים זה את זה יבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישרא' אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי' אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישרא' שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאו' אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ב' מאות אלף מה טיבן בא הכתו' השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף מלמד שאלו שלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד ארבעה ועשרים אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים כשתיירו י"ב אלף הן הן נשיאי ישר' והשליכם הכתו' מכאן וחזר וכללן להלן וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצאו בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהוד' לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה או היו באותו שבט רוב החוטאי', ובדר' עוד שני פתקי' עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את הממועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרובה: ויך לב דוד אותו, כתרגומו וחש דוד בליביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו עונש בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלומ' הומה וחרד לבו ונתחרט ובקש רחמים מהא' שיעביר עונו: אחרי כן ספר, אשר ספר וכמוהו רבי': ויקם דוד בבקר, לא שכב לבו בלילה ויקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר יי' שנגלה אליו בלילה: חוזה דוד, כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הקב"ה עם דוד ואע"פ שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת:

רלב"ג

את דוד למנות אותם שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשהו הש"י בזה העונש הנפלא האלהי אך ענ' שזאת ההסתה מיוחסת לשי' באופן כולל לפי שהוא הסבה בכל מה שיתחדש על הסדר שאמר ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יי' לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואפשר שנאמר עוד כי היה גם כן השי' סבה מה בזאת ההסת' וזה כי להשגחתו על דוד היה השי' מסיר מדוד זאת התשוק' לולי כעסו על ישראל, והנראה בעיני שהיה אמרו ויסת את דוד חסר והרצון בו ויסת לבו את דוד כאמרו ותכל נפש דוד ועניינו ותכל נפש דוד והנה החטא היה במה שהמספר לפי מה שאחשוב כי זה יור' על שדוד היה בשר שם זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם בשם ית' לבדו ועוד כי התורה צותה שבפקוד אותם יתנו איש כפר נפשו למנות מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא: למלאך

הלוך חד מן יד פסוקי' אית בהון לך לך וסי' חלילה לך מעשות · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר עשו יש לי רב · והיה כי יביאך · ושמעת ישראל ושמרת · לא תטע לך אשרה · וכתבת עליהן · למען הקים

הלוך ודברת אל דוד כה אמר יהוה שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם ואעשה לך: ויבא גד אל דוד ויגד לו ויאמר לו התבוא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה אשיב שלחי דבר: ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יהוה כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה: ויתן יהוה דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש: וישלח ידו המלאך ירושלם לשחתה וינחם יהוה אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה היה עם גרן האורנה היבסי: ויאמר דוד אל יהוה בראתו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי: ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם ליהוה מזבח בגרן ארניה היבסי: ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה יהוה: וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה:

איזיל ותמליל עם דוד כדנן אמר יְיָ חדא מתלת אנא רמי עלך בחר לך חד מנהון ואעביד לך: ואתא גד לות דוד וחוי ליה ואמר ליה התיעול לך שבע שנין כפנא בארעך אם תלת ירחין תהא עריק קדם סנאך והוא רדיף לך ואם מהוי תלתא יומין מותא בארעך כען דע וחזי מה אתיב לשלחי פתגמא: ואמר דוד לגד עקת לי לחדא נתמסר כען ביד מימרא דיְיָ ארי סגיאין רחמוהי ובידא דאנשא לא אתמסר: ויהב יְיָ מותא בישראל מעידן דמתנכיס תמידא ועד דמתסק ומית מן עמא מדן ועד באר שבע שבעין אלפין גברא: ואושיט ידיה מלאכא לירושלם לחבלותה ותב יְיָ מן בישתא ואמר למלאכא דמחבל בעמא מיכת כען אנח ידך ומלאכא דיְיָ הוה שרי בבית אדרי דארונן יבוסאה: ואמר דוד קדם יְיָ כד חזא ית מלאכא דמקטל בעמא ואמר הא אנא חבית ואנא ארשעית ואילין עמא דאינון כענא ביד רעיא מה עבדו תהי כען מחתך בי ובבית אבא: ואתא גד לות דוד ביומא ההוא ואמר ליה סק אקים קדם יְיָ מדבחא בבית אידרי דארונן יבוסאה: וסליק דוד כפתגמא דגד כמא דפקיד יְיָ: ואסתכי ארונן וחזא ית מלכא וית עבדוהי עברין עלוהי ונפק ארונן וסגיד למלכא אפוהי על ארעא:

אתך · בחר לך אחת מהנה · וחברו דדה · מה אעשה לך אפרים · אם גנבים באו לך · מה יתן לך ומה יוסיף · כל הארץ ישתחוו לך : מהבקר ג' וסי' ויאמר יואב חי האלהים · ויתן יי' דבר ביש' דסיפרא · ויקראו בשם הבעל מהבקר : כאשר צוה יי' ג' סוף פסוק וסימ' קרב אל המזבח · שוק התרומה וחזה התנופה · ויעל דוד כדבר גד דשמואל :

רשי

שלש אני נוטל עליך · אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי היום באחת משתים שלש אני נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על שאול כי אם יי' ינגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה : צר לי מאד · הקטנה שבהם קשה מאד : נפלה נא ביד יי' · הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוצרי פירות אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב יאמ' בוטח הוא בעושרו אברור לי דבר שהכל שוין בו : מהבקר ועד עת מועד · מעידן דמתנכים תמידא ועד דאתסק : היבוסי · שר מצודת ציון היה ששמה יבוס : וישקף ארונה · מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים : המורינים

רדק

ודברת אל דוד · שהיה חוזה היה אומר אל דוד ושדרשה לנבואת הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד : שלש אנכי נוטל עליך · שתרגומו חדא מתלת וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירו' לפיכך כתבה גם כן לשון נקבה : שבע שנים · ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש אף מה שאמר שבע לפי שזה העניין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרי' הנה יהיו שש שנים והשביעית אע"פ שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שני' רעב ועוד כי עד עת הקציר לא יהיה להם לחם בשביעית : והוא רודפך · שלא יהיה לך תקומה מפניו צריך שיירו הכל כי מאת הא-ל הוא והוא רודפך : נפלה נא ביד יי' · זהו הדבר כמו הנה יד יי' הויה ועוד כי ברעב אע"פ שהוא ביד יי' יפלו גם כן ביד אד' שילכו למצרים או לשאר ארצות לשבור בר ולחם אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד לפיכך המובן מתלת ביד יי' הוא הדבר לפיכך בחר הוא בדבר כי הוא ביד יי' לבד אבל בשנים היה חרפה בגוים באשם לפני אויביהם ונגפים לפניהם וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוים והיו חרפה בהם וכן אומ' הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוי' · ובדרש חשב דוד בדעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מאי איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח ויסר' ימותו ברעב ואם בורר אני חרב עכשיו ישראל אומרין מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יצאו למלחמה הם ימותו והוא ינצל אמ' יבא דבר שהכל שוין בו · ד"א אם בורר אני רעב עכשיו כל ישראל מוצי רעב בדרכים אם בורר אני חרב עכשיו כל ישראל מוצי חרב בדרכים יבא דבר · וי"א גד רמז לו דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר הוא דבר באותיות : מהבקר ועד עת מועד · כתרגו' מעידן דמתנכים תמידא ועד דמיתסק ויש מרז"ל שפירשו עד חצי היום והוא עת מועד ממועדי השמש כי זריחתו מועד אחד וחצי היו' מועד אחר ובא השמש מועד אחר ויש אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה והנה מרחמי הא-ל קצר זמן הדבר שהרי אמר לו ג' ימים ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד · ובדרש ויתן יי' דבר שלשי' ושש שעות של פורענות נגזר עליהם באותו היום באו פרקליטין גדולים ובטלו אותם ואלו הן חמשת ספרי תורה שבעת ימי השבת ח' ימי ברית מילה ונכו' שלשה אבות כשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי חד אמר בזכות שנים עשר שבטים וחד אמר בזכות עשרת הדברות ושני לוחות כשתיירה שם שעה אחת רבי חייא אמר משחיטת התמיד עד זריקת דמו : וישלח ידו המלאך · הראה הקב"ה דמות מלאך וחרבו בידו כמו שאומר בדברי הימי' וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדי שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו הא-ל במקו' ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקו' העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפילה והעבודה כמו שצוה לו הא-ל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמים על העולה כמו שאומר בדברי הימים : אל הרעה · כמו על הרעה ורבי' כמוהו : רב עתה הרף ידיך · די במגפה אל תשחית ירושלם · ויש בו דרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין : עם גורן · סמוך לגורן : האורנה · כתוב בוי"ו קודם לרי"ש וקרי הארונה רי"ש קודם לוי"ו ואחד הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיו' ומה שאמר אר"ש בה"א הידיעה הוא שלא כמנהג ואיפשר שהוא שם תואר : עלה · לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם : כדבר גד · בכ"ף ובדברי הימים בדבר גד בב"ת : אפיו ארצה · כמו על אפיו : והמורינים

רלבג

למלאך המשחית בעם · ידמ' לפי מה שאחשוב שזה המלאך היה נביא ולזה היה נראה בהקיץ לדוד והוא היה משחית בעם במצות הש"י על דרך מאמר הנביאים ללוט כי משחיתים אנחנו את העיר והיה נראה לדוד שתהיה חרבו בידו נטויה על ירושלם להעיר על שהוא היה מביא הדבר שם במלאכות יי' ואחשוב שזה המלאך היה פנחס בן אלעזר בן אהרן כי הוא היה חי בימי דוד כאמרו הוא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד על האוצרו' לפנים ויי' עמו וכבר ביארנו במה שקדם בספר שופטים במקומות רבי' שנזכר שם ביאת מלאך יי' שהוא היה פנחס והו' אמר לגד שהיה לדוד אומר שיבנה מזבח בגרן ארונה כמו שנזכר בספר דברי הימים ומלאך יי' אמר אל גד לאמר וגו' · והנה גרן ארונה היה בהר המוריה כמו שזכר בספר דברי הימים וידמה שנבחר זה המקום להיות בו בית המקדש מקדש והוא המקום שבנה אברהם בו מזבח לעקוד את יצחק בנו כי הוא היה גם כן בהר המוריה כמו שנזכר בתורה · והנה בחר דוד לטוב תכונתו שימות הוא ובית אביו ולא ימותו ישראל מצד החטא שחטא דוד · וידמה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלם עם ישרא' ואולם קראו מלך לפי שכבר היה מלך על היבוסי שהיה שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם : המורינים

המורגים · כלי עץ מלא חריצים וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות: ארונה המלך · שר היבוסי היה: שקלים חמשים · ובדברי הימי׳ הוא אומ׳ שקלי זהב משקל שש מאות הא כיצד גבה חמשים שקלים כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף בדמי הזהב וכן שנינו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשש מאו׳ כסף בשקלי זהב וכן שנינו בספרי:

סליק ספר שמואל:

והמורגים · מן למורג חרוץ: וכלי הבקר · ושאר כלי הבקר ובדברי הימים עוד והחטי׳ למנחה: הכל נתן · הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה: ארונה המלך · מלך היבוסי היושב בירושלם היה כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלם כמו שנשארו שם משכבשוה בני יהודה כמו שכתוב ויושב היבוסי את בני יהודה

ויעל ז׳ רפין בקריאה וסי׳ נטה ידך על ארץ מצרים בארבה · ויאמר ארונה אל המלך · כי איש איש מבית ישראל · כה אמר כורש · וחברו · מי יפתה את אחאב · וחברו דדברי הימים: לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף בשוא: קנה ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני: ויקן ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויקן את חלקת השדה אשר · ויקן

וַיֹּאמֶר אֲרוֹנָה מַדּוּעַ בָּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אֶל־עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לִקְנוֹת מֵעִמְּךָ אֶת־הַגֹּרֶן לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָו רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרִגִּים וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים׃ הַכֹּל נָתַן אֲרַוְנָה הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אֲרַוְנָה לֹא כִּי־קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתְךָ בִּמְחִיר וְלֹא אַעֲלֶה לַיהוָה אֱלֹהַי עֹלוֹת חִנָּם וַיִּקֶן דָּוִד אֶת־הַגֹּרֶן וְאֶת־הַבָּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים׃ וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיֵּעָתֵר יְהוָה לָאָרֶץ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל׃

חזק

סכום הפסוקים של ספר אלף וחמש מאות וששה וסי׳ אוך וסדריו לד׳ וחציו ולאשה עגל מרבק:

ואמר ארונן מא דין אתא רבוני מלכא לות עבדיה ואמר דוד למזבן מינך ית בית אידרי למבנא מדבחא קדם יי ויתכלי מותנא מעל עמא: ואמר ארונן לדוד יסב ויסק ריבוני מלכא דתקין בעינוהי חזי תוריא דכשירין לעלתא ומוריגיא ומני תורי לאעיא: כולא יהב ארונה מלכא למלכא די בעא מיניה מלכא ואמר ארונן למלכא יי אלהך יקביל קורבנך ברעוא: ואמר מלכא לארונן לא ארי מזבן אזבון מינך בדמין ולא אסיק קדם יי אלהי עלוון מגן וזבן דוד ית בית אידרי וית תוריא בכסף סלעין חמשין: ובנא תמן דוד מדבחא קדם יי ואסיק עלוון ונכסת קודשין וקביל יי צלות דיירי ארעא ואתכלי מותנא מעל ישראל:

יוסף את כל אדמת מצרים · ויקן דוד את הגרן · ויקן את ההר שמרון: ותעצר המגפה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעמד בין המתים ובין החיים · ויבא אחר איש ישראל · ויבן שם דוד מזבח · ויעמד פנחס ויפלל ותעצר:

רלב״ג

המורגים · הם כלים מעץ דשים בהם את התבוא׳: וכלי הבקר · הם הכלים שים בהם עצים המוכנ׳ לחרישה ולהישיר כמו דרבן ומה שידמה לו ובספר דברי הימי׳ זכר שכבר נתן גם כן ארונה את החטים שכבר היה בגרן למנחה ושם זכר שכבר נתן דוד במקו׳ שקלי זהב משקל שש מאות · והנה אחשוב שהגרן עם הבקר קנה דוד בכסף שקלים נ׳ לבנות שם מזבח ולהעלות הבקר לעולה ואולם המקום ההוא בכללו שנבנה בית המקד׳ שם קנה בשש מאות שקלי זהב וזהו אמרו לפי מה שנזכר בספר דברי הימי׳ זהו בית יי׳ האלהים וזה מזבח לעולה לישראל כי זה ממה שיורה שכבר קנה המקום שנבנה בו בית המקדש: ויעל עולות ושלמים · הנה לא נאסרו הבמות עד שנבנה בית המקדש ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים ואע״פ שהיה זר וזהו מה שצריך אל ביאור לפי הנראה לנו במה שהגבלנו באורנו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו ·

הראשון הוא במדות והוא שראוי לכל מקבל טובה מאחר שיתן לו תודה כעל כל אשר גמלהו וכל שכן אם היה השם יתברך המטיב כי בנתינת התודה לו תועלת נפלא להיישיר לאמונתו ית׳ ושכל הטובות ממנו ולזה תמצא שאחר שהיטיב הש״י לדוד כל אלו הטובות הנכללות באלו הספורים נתן לו תודה דוד בכללות על כולם ואע״פ שכבר הודה לו על אחת אחת מהם בייחוד כמו שיראה מדבריו בספר תלים ולזה ספר שדבר דוד ליי׳ את דברי השירה הזאת ליי׳ ביום הציל יי׳ אותו מכף כל אויביו ומכף שאול:

השני הוא להודיע שהש״י כשיתחדשו ממנו הרעות לא יתחדשו ממנו כי אם מצד מה שהם טובות ולזה אמר דוד שהשם ית׳ הוא קרן ישעו להעיר שלא יחדש הש״י הרע כי אם מצד שהוא ישע לאוהביו והוא להצילם מאויביהם ולדחותם מעליהם כמו שידחה הבעל חי בעל קרנים בקרנים מעליו את החי המזיק לו:

השלישי הוא להודיע שהתפלה תהיה נשמעת כשיהיה המתפלל מסדר משבחי הש״י מה שיגיעהו השגתו לפי מה שאפשר כי אז הוא דבק בו ואז תהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה האלהית בו וזהו אמרו מהולל אקרא יי׳ וגו׳ ולזה גם כן אמר בצר לי אקרא יי׳ ואל אלהי וגו׳ כמו שבארנו:

הרביעי הוא בדעות והוא להודיע כי מה שיחדשהו הש״י על דרך ההשגחה הפרטית יהיה מתחדש על יד מלאך ישולח מאתו על זה כאמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולזה אמר בזה המקום וירכב על כרוב ויעוף כמו שבארנו:

החמישי הוא להודיע כי בסיבת ההכרח שיחדש השם רעות להציל אוהביו הנה יסודרו ממנו ענינים להיטיב לאוהביו ומהם יתחדש רע במקרה לאויביו כשהיה אפשר שישלם המכוון בזה האופן וזה כלו להעיר כי הש״י מרחיק עשיית הרעות לפי מה שאפשר כי מה שיתחדש ממנו תמיד הוא הטוב והנה כמו שהענינים שיהיו מהם מטר הם המתחדשים לתכלית טוב שירוה את הארץ והולידה והצמיחה ויקרה מהם רע במקרה כמו הברד והרעמים והברקי׳ והלפידי׳ כן ייטיב הש״י לאוהביו בכמו זה הטוב שיסודר ממנו רע במקרה לאויביהם וזהו אמרו מספר מה שהשגיח הש״י להצילו ולהכניע לאויביו וישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשרת מים עבי שחקים מנגה נגדו בערו גחלי אש ירעם מן שמים יי׳ וגו׳:

הששי הוא במדות והוא להודיע שמי שירצה שישיג מבוקשו מנצוח אויבו ראוי שישתדל בזה בעת היותו קשה יום כי אז יתכן יותר להשיג המבוקש כאמרו אל תתהלל במפלת דרכו שיורה כי מצד היותו מצליח ינצח ומזה יתבאר שהקשה יום ראוי שינוצח ולזה אמר דוד מספר בהשגחת הש״י יקדמוני ביום אידי ויהי יי׳ למשען לי כאילו יאמר שהם התחכמו להרע לו בעת היותו נכון לקבל הרע לולי יי׳ שהיה לו:

השביעי הוא להודיע שההשגחה הפרטית מהש״י תדבק באדם מצד שמרו דרכי השם ית׳ והתנהגו בתורתו והתבונן בה תמיד כי זה יביא אל קנין השלמות האנושי בתכלית מה שאפשר אשר הוא סבת דבקות ההשגחה בשם ית׳ ולזה אמ׳ דוד בספרו חוזק דבקות ההשגחה האלהית בו יגמלני יי׳ כצדקתי כבור ידי ישיב לי

רדק

בירושלם עד היום הזה והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמי׳ על ידי המס שהיו עובדים לבני יהוד׳ ובני בנימן וזה השדה והגורן היה לארונ׳ היבוסי ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבל כי אם במחיר ואף אחר שכבש דוד המצודה המיחס לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבי׳ בעיר מתחילה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית וזה היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע״ז ושאר מצו׳ שהוזהרו עליהם בני נח ואפילו מז׳ אומות היו יכולין לשבת בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז׳ מצות מותר להניחם בארץ ובמקצת נסחאות התרגו׳ תרג׳ נתן ארונה המלך למלך יהב ארונן למלכא דיבעא מיניה מלכא: ירצך · כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא: מאותך במחיר · כמו מאתך כי רבים מן הרפים כענין עם: בכסף שקלי׳ חמשי׳ · ובדברי הימים שקלי זהב משקל שש מאות אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהן שש מאו׳ כסף ומשקלם במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחר אומר מכל שבטיכם זהו שר׳ יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד רבי אומר משו׳ אבא יוסף בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי אומר תנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובגרן היה המזבח ובדברי הימים אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהבו ור״ל כל המקום שהוא בשדה שנבנה בו הבית: ויעתר יי׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל · וקביל יי׳ צלות דיירי ארעא · ובדרש כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בית המקדש והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם אכ״ר סלה:

סליק ספר שמואל

כי שמרתי דרכי יי׳ ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסור ממנה הורה בזה כי הוא מתהלך בדרכי הש״י ומתבונן בחקותיו ומשפטיו:

השמיני הוא להסיר הספק למה נענש שאול יותר מדוד עם היות חטא דוד יותר עצום הרבה מחטא שאול וזה כי דוד היה הולך בכל דרכיו בדרכי הש״י והיו מדותיו ותכונותיו בתכלית השלמו׳ והחסידות בכל עניניו רק בדבר אוריה החתי וזה ממה שיורה שדוד היה משתדל בכל עת שתהיינה פעולותיו תמיד לפי הראוי אלא שלא יכול לנצח יצרו בענין בת שבע וממנו סובב דבר הריגת אוריה לכבו׳ קלונו ולמלט שלא תהיה פעולתו מבעילת בת שבע בעילת אשת איש עם שהיה קצת דין בהריגתו מפני שלא קיים מצות המלך׳ ואולם חטא שאול היה נראה היותו כנגד השם מפני שאר התכונות שראינו לשאול שלא היו מתישרות אל היושר והחסידות ולזה גם כן תראה ששאול היה חושב להתנצל לשמואל בדברי שקר ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי׳ ולזה אמר דוד להסיר את הספק הזה עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם עם נבר תתבר ועם עקש תתפתל כמו שבארנו:

התשיעי הוא להודיע שדרכי הש״י ופעולותיו הם תמימות בתכלית מה שאפשר וכן הענין באמרתו והיא התורה עד שאין בה דבר ללא תועלת ומה שחסר מהטוב בקצת פעולותיו שיקרה מהם רע לבני אדם בקצת העתי׳ הנה הערים הש״י להשלים מה שחסר מזה בשם האדם בעל בחירה ורצון לא ימשלו על הבחירה ההיא מה שיסודר מהם זה הרע במקרה ולזה יתכן שינצל האדם ממנה בזה האופן כשתהיה בחירתו אל הטוב המסודר מן התורה ובאמצעותו ידבק בש״י ויהיה לו למגן מהרעו׳ ההם כי הוא לבדו אפשר שיהיה מגן לכל החוסים בו:

העשירי הוא להודיע שכבר ימשך מחוזק דבקות השגחת הש״י שיביא האדם מהרע אל הטוב בקלות כאילו קפץ ודלג אליו מזולת שידרך בהגעתו אליו הנה כמו שעשה הש״י מהמטע נחש על דרך מופת בזולת סבותיו כן יביא הטוב בקלו׳ לאוהביו בזולת סבותיו וזהו אמרו האל מאזרי חיל ויתר תמים דרכי׳ משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני:

האחד עשר הוא להודיע כי הש״י נתן המלוכה לזרע דוד כל הימים שהעולם נמצא על צד החסד מצד הברית ששם לדוד על זה מצד הצדק והיושר שמצא בו וזה ימשך תמיד לזרעו כשיעשו ישר׳ הטוב בעיני הש״י בדרך שיוכל לעשות להם כל ישע וכל חפץ גם בעת שהיה נכון לבא עליהם רע מצד ההשגחה הכוללת ואולם כשלא יהיה זה ותפסק המלכות מישראל הנה לא תסור מבית דוד אבל היא שמורה לו וזה ממה שיתבאר ממנו שכבר יצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה וימלך ותתקיים על ישר׳ כי אי אפשר שתסור הממלכה מזרעו הסרה נצחית וכבר נתבאר זה יותר בדברי הנביאי׳ וזהו אמרו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם ואמר כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח:

השנים עשר הוא מה שהודיע שאר המלכים שיקומו על ישראל מפני שאינם מושלים ביראת אלהים אבל הם אנשי רשע לא תתקיים מלכותם ויזיקו ישר׳ בעבורם ובסבתם והם וזרעם יהיו לכליון חרוץ וזה ממה שנתקיים בענין מלכות ירבעם וחבריו כאמרו ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת וגם על הטובים אמר שלא תתקיים מלכותם אך יהיו כמו דשא מארץ שתהיה להם צמיחה זמן לא ארוך מאד ואחר ייבשו וכן אמר הש״י לירבעם שאם ילך בדרכיו יבנה לו בית נאמן כאשר בנה לדוד אך לא יתקיים זה לו כל הימים ולזה תראה שמלכות החשמונים לא נתקיים מאד בבית שני:

השלשה עשר הוא להודיע שגבורי דוד היו כלם אנשים חכמים גם כן בחכמת התור׳ ולכן היתה דבקה השגחת הש״י בהם ולזה תאר עדינו העצני שהוא יושב בשבת תחכמוני ולזה גם כן היה מהגבורים בניהו בן יהוידע הכהן שהיה מופלא שבב״ד והיו גם כן מהם הכרתי והפלתי והם הסנהדרין כמו שנתבאר במה שקדם ולזה תמצא שכאשר שבח אלו הגבורי׳ אמר מן השלשה הכי נכבד ולא אמר מן השלשה היה חזק או תקיף אבל תארו בכבוד מצד גודל המעלה ולזה הגיע מגבורתם מה שזכר מפני הדבק בהם ההשגחה האלהית:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאד׳ שיבקש דבר ויוציא בבקשת קניינו דברים יותר נכבדים ממנו והמשל כי מי שאבד דבר שוה פרוטה אין ראוי שיוציא בבקשה דבר שוה יותר וכ״ש שאין ראוי שיסכן עצמו או איש אחד מן האנשים בבקשתו ולזה תמצא כי כשהתאוה דוד ואמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער וסכנו עצמם שלשת הגבורים להביא מהם אליו לא רצה לשתותם להורות כי לא הסכים שיסכנו עצמם בעבור זה ואף על פי שאמר זה במאמר על צד התאוה אל המים ההם כי כמה פעמים יאמר אדם כך במה שאין רצונו שישתדלו בהגעתו וגם בדברים הנמנעים כאמרו מי יתן לי אבר כיונה ולזה הסכים לנסך אותם ליי׳ לרמוז כי על עבודתו ית׳ לבד ראוי לסכן נפשו כאמרו ואהבת את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

החמשה עשר הוא במנו׳ והוא להודיע כי כבר היה במקדש נסוך המים ולזה נסך דוד המים ההם ליי׳ כי הוא מן השקר שיעבוד דוד הש״י בדבר לא הוכשר שיעבוד בו במקדש הנה כמו שלא יעש׳ אחד מן האנשי׳ הטובים קרבן מן הנבי ליי׳ כן לא היה ראוי לנסך המים אם לא היו מנסכו׳ אותם במקד׳ ומזה המקו׳ יש סמך גדול וחזק למה שאמ׳ רבותי׳ מנסוך המי׳ בחג הסוכו׳:

הששה עשר הוא להודיע כי ממוקשי עם יקרה שיעש׳ המלך דבר בלתי ראוי להיות כלי להדיח הרעה עליהם וזהו אמרו ויוסף אף יי׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה הנה כמו שימלך אדם חנף ממוקשי עם כן יקרה ממוקשי עם למנהיג הטוב שגגה מה שהיה נשמר ממנה מהש״י לולא חטא העם הלא תראה כי דוד לא עשה זה במרד ובמעל כי תכף שהרגיש שחטא השיגתהו החרטה ובקש מהש״י המחילה:

השבעה עשר הוא להודיע כי מן הרעו׳ ראוי לבחור במה שהוא רע מעט מאי זה צד שיהיה אם מפני היותו מעט רע בעצמותו אם מפני שיקל יותר לקחת העצה עליו והנה מפני זה בחר דוד היות הדבר בארצו שלשת ימים להשענו כי רבים רחמי הש״י ונחם על הרעה ואע״פ שגם כן הרעב הוא נפילה ביד הש״י הנה בו מה שהוא ביד אדם והוא השחתת האויבים יבול הארץ והוא היותר קשה וידמה שלזה המין מהרעב כיון בזה המקום והנה היו שלש הרעו׳ מסודרות כי הניסה לפני האויבים והם רודפים היא יותר קשה מהרעב כי זה הוא מיתת מות והאחר הוא מיתת חסרון המזון ואע״פ שימשך מחסרון המזון מות לקצת האנשים הנה בתחבולות יצילו הרבה מהמזון כמו שמצאנו שעשו ישראל במצור מלך ארם עליהם והדבר הוא יותר קשה מהניסה מאויבים והם רודפים כי ממנו לא יתכן לנוס כי הוא באויר שהוא אל האדם ולזה הושם בקירוב יחס זמן הדבר אל זמן הניסה כיחס זמן הניסה אל זמן הרעב:

השמנה עשר הוא להודיע שאפי׳ מחטאת דוד נמשך טוב הלא תראה כי בעבור זה החטא נגלה לו מקו׳ בית המקדש אשר בחרו הש״י אשר רמז אליו בתורה באמרו אל המקום אשר יבחר יי׳ ובאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכמו כן נמשך טוב מחטאו בבת שבע שיצא ממנו שלמה אשר נתנה לו הממלכה לנצח ועל החטא ההוא גם כן עשה דוד הרבה מהזמירות הנזכרים בספר תלים שהם זמרות ישראל לשבח בהם הש״י ולשוב מ מחטאיהם וזה כלו מורה על יושר לבב דוד עם הש״י:

התשעה עשר הוא להודיע שהדבר שיש בו קדושה נפלאה לש״י אין ראוי שיהיה לאדם השתמשות בדברים הנוגעים בו כי זה ממה שיביא להקל בקדושתו ולזה תמצא שכאשר נבחר זה המקום הקדוש להיות בו מזבח ליי׳ לא רצו שיהיה הדברים שבו לשמוש אדם ולזה רצו ועשו מהבקר עולה ומהמורגים וכלי הבקר עשו עצים להעלות העולה ומהחטים מנחו׳ שאם ישתמשו בהם לצורך הדיוט יביא זה להקל בקדושת המקו׳ הקדוש ההוא ולזאת הסבה ג״כ תמצא שכאשר בא ארון יי׳ משדה פלשתים על ידי הפרות שאסרום בעגלה הנה בקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה ליי׳:

העשרים הוא להודיע שאין ראוי להעלות לש״י עולות יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו הענין בזה שהיה נותן ארונה לדוד שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הסבה בעינה שלא יעבד הש״י בדבר גזל ובמה שהוא לא לו ומפני זה הוצרך לקנות כל המקום ההוא אשר נבנה בו בית המקדש:

העשרים ואחד הוא להודיע מה שהעיר בזה הספור שהקרבנות הם סבה להמשיך ההשגחה בישראל ולעצור המגפה והמשחית מהם כי זה ממה שיישיר לעמוד על המכוון בענין הקרבנות שהוא מביא באופן שלם אל הדבקות בש״י כמו שבארנו בבאורנו בספר ויקרא הנה כמו שהיה הענין על הכפרת מבין שני הכרובים בכל דבור ודבור שהיה מדבר הש״י עם משה להיישיר ישראל לעמוד על כוונות התורה ועל סודות הנבואה כן רצה הש״י לעצור המגפה על יד הקרבנו׳ האלה להעמידנו על המכוון בהם כי כבר התבאר מדברי השירה שסבות ההשגחה הם הדבקות בש״י וההליכה בדרכיו וההתבונן׳ בדרכי התורה בכללם:

ובכאן נשלם באור ספר שמואל והיתה השלמתנו אותו בראש אדר ראשון של
שנת תשעים ושמנה לפרט האלף הששי׳ והתהלה לאל לבדו אשר
עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו יתברך ויתרומם על
כל ברכה ותהלה:

חד מן מ״ג מלין כתיב׳ בסוף תיבות׳ ולא קרי׳ וסי׳ מהלתי ותבאתי ואולם חי יי׳ אלהי יש׳ אשר מנעני ב׳ בו כנ״ל׳ נשאי צלק העמוני נחרי דשמואל׳ לכי ויאמר כנענתך׳ יושבתי בלבנון׳ מקוננתי בא־זים מה נחנתי כבא לך חבלים׳ הרבית עלי גלעד וקחי צרי׳ שכנתי על מים רבים רבת׳ חלכתי׳ הציכי לך ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי׳ קניתי ויאמר בעז ביום קנותך׳ שנאי נגיד חסר

אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה

חד מן י״ח מלין חס׳ ו׳ בסוף תיבות׳ וקרי׳ וסי׳ ויצו את בני בנימן לאמר׳ ויעלהויקח שמואל טלה חלב׳ בטחך במעשיך׳ וחללה ונתתיו ביד הזרים לבז׳ ויעל ויכינו המזבח על מכונתיו׳ שוי ומן בני

והמלך

מקים מלכים מפיל נסיכים מאיר חשכים מורה נבוכים
אל הוא לבדו יורה לעבדו דוד בחקרו ספר מלכים:

רשי

ולא יחם לו׳ אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול׳ ומדרש אגדה אמ׳ רבי שמואל בר נחמני כיון שראה דוד את המלאך עומד בירושלם וחרבו בידו נצטנן מיראתו: בתולה׳ בתוליה מחממין את בשרה: סוכנת׳ מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם: לא ידע׳ שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשי׳ וכבר היו לו שמונה עשר:
מתנמא

רדק

והמלך דוד זקן׳ בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך: בא בימים׳ בימי הזקנה אלא ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעי׳ שנה מפני המלחמות אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו׳ ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדים לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב ה׳ המלאך: ולא יחם לו׳ ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדני המלך וחם להם ר״ל וחם הבשר ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו״ד ה׳ האיתן לבד ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירש זרעך ואחרים זולתם: נערה בתולה׳ כי היא יותר מחממת מן הבעולה: סוכנת׳ ית׳ קריבא ויש מפרשים מחממת

והמלך דוד ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ והמלך דוד זקן בא בימים׳ והמלך דוד שמע את כל הדברים׳ שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים: ותהי יד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ח ובאיוב סימן י״ג: וחם ג׳ פתחין בקריאה וסי׳ וחם השמש ונמס׳ וחם לאדני המלך׳ גם אם ישכבו שנים וחם להם׳ אנ״ך׳ נחר חם לבי בהגיגי׳ וכל בן נח דכוו׳:

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ: וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ ס סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ: וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ: וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ:

ג״לב׳ ל׳ ל׳ · ל׳ יר · ג׳ וכל בן נח דכו׳ · ל׳ · ב׳ וכענין ל׳ ב׳ ומש

ומלכא דָּוִד סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמְכַסַּן לֵיהּ בִּלְבוּשִׁין וְלָא שָׁחִין לֵיהּ: וַאֲמַרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי יִבְעוֹן לְרִיבּוֹנִי מַלְכָּא עוּלֵימְתָא בְתוּלְתָא וּתְשַׁמֵּישׁ קֳדָם מַלְכָּא וּתְהֵי לֵיהּ קְרִיבָא וְתִשְׁכּוּב לְוָתָךְ וְתִשְׁחַן לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא: וּבְעוֹ עוּלֵמְתָא שַׁפִּירְתָּא בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁכַּחוּ יַת אֲבִישַׁג דְמִן שׁוּנֵם וְאַיְתִיאוּ יָתַהּ לְמַלְכָּא: וְעוּלֵמְתָא שַׁפִּירָא עַד לַחֲדָא וַהֲוָת לְמַלְכָּא קְרִיבָא וּמְשַׁמְשָׁא לֵיהּ וּמַלְכָּא לָא יְדָעַהּ:

רלבג

והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה: ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו׳ ידוע שהבגדי׳ אינם מחממים כי אם במקרה מצד שמירתם שהאויר המקיף בגוף לא יקררהו ולזה ב בקשו לו עבדיו דבר שיחממהו מצד חמימות בו ובחרו לו שיתחמם בחום נערה בתולה מפני שיתקבצו סבות רבות אל שתחממהו האחת מצד אשר בה והשנית מצד התחממה בהיותה עם הזכר והתעוררה למשגל והשלישית כי הוא גם כן יתעורר טבעו לקראת מצד יפיה והיותה בתולה וזה יהיה סבה ש׳ שיתחמם מעצמו: ותהי לו סוכנת׳ ר״ל שומרת האוצרות וזה יהיה סבה שתוכל לבא לשכב בחיקו ואם לא ירגיש: ויעם כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון ויש מפרשים אוצרת כמו לך בא אל הסכן ואין טעם לפי׳ הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצרת ובעלת אוצרו׳ והנכון בעיני שפי׳ מועילה כלו׳ שיהיה למלך תועלת בה מפני הכנה אשר אחזתהו וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי וכן הוגה בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם: והמלך לא ידעה׳ כמו שפי׳ שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה ונכת׳ זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אע״פ שהיתה שוכבת בחיק ורבותינו ז״ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנ׳ עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה וכגנכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל:

מתנמא

רדק

מתנשא, מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמר אני אמלוך: וחמשים איש רצים לפניו, שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכים שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר ב באבשלום וחמשי' איש רצי' לפניו ובדברי רז"ל מאי מעליותא אלא שהיו כטולי טחול וחקוקי כפות הרגלי': ולא עצבו, ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ואיסרו לאמ' מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אף על פי שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אגם בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך: וגם הוא טוב תואר, וגם לרבות על אבשלו' ואף על פי שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן ל למלוך ויפיו גרם להם לשניהם להתנשאות ולמרוד, ילדה, חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אבשלום היה גדול מאחיו כ כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניה ואמנון שהיה הבכו' כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אע"פ שלא נכתבה מיתתו ולפיכ' היה חושב אדוניהו למלוך: ויהיו דבריו, דבריו ועצתו בדב' הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברי' היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפי' היה אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושב בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו שני האנשים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה: ומריא, כתרגומו ופטימין הצאן והבקר היו מהמרע' והמריא הוא צאן ובקר שהם מפוטמי' בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלשון מריא אין ממרים את העגלי' ואמרו איזו היא המראה מרביצה ופוקס את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת: עם אבן הזוחלת, סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופירוש הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל ויונתן תרגם סכותא ותרגום מצפה סכיתא: עין רוגל, כתרגומו עין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מספסף בגדים ברגליו: לא קרא, לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה: ויאמר נתן, חשש בדבר יותר לפי שהוא אמ' בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב: ואדנינו, בהמעת האלף והוא אחד מן השבעה: לא ידע, שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך: ומלטי את נפשך, כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יבא לו ערעור במלכות או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו: נשבעת

רשי

מתנשא, מתפאר: וחמשים איש, כטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: ולא עצבו, לא הכעיסו לדרך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה: וגם הוא טוב תואר, כאבשלום שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה והיא גרמה להם שנתגאו: ואותו ילדה אמו אחרי אבשלום, כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום:

עם יואב בן צרויה, לפי שהיה יודע שלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ו ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך אחריו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן, שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלם מפני א אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר והיה מבכי בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי כ נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי והיה ח חפץ שיעמוד זה על ידו: ונתן הנבי', שנבא לדוד שלמה ימלוך כמו ש' בדברי הימים ושלמה יהיה שמו: ומריא, שור של פטם: אבן הזוחלת, אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים זוחלין וזוחלי ע עפר ויונתן תרג' אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק: עין רוגל, תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ב ברגליו על ידי בעיטה:

ולשלמה אחיו לא קרא, שיודע היה שנתנב' עליו הנביא למלוך: ומלטי את נפשך, מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצה בנך למלוך כמה שהבטיחו הקב"ה: חטאים

אדניה ח' בקריאה וסי' הרביעי אדניה בן חגית, וחברו דדברי הימים, ואדניה בן חגית מתנשא לאמר, ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה, ועתה הנה ארניה מלך, והשמוע' באה עד יואב, ועמהם הלוים שמעיהו תנינא דפסו'

ה וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ו וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ ח וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ ט וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ יא וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ יב וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃

[מסורה: ל' / ג' / ל' / ומ"ל / ל' / ל' / ב' / ל' ג' מל' ל' / ית מ"ל בכיפ' / ב' מכל אלהי' / ב']

וַאֲדוֹנִיָּה בַּר חַגִּית מִתְרַבְרַב לְמֵימַר אֲנָא אֶמְלוֹךְ וַעֲבַד לֵיהּ רְתִיכִין וּפָרָשִׁין וְחַמְשִׁין גַּבְרָא רְדִיפִין קֳדָמוֹהִי׃ וְלָא אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי מִיוֹמוֹהִי לְמֵימַר מָא דֵין כְּדֵין אַתְּ עָבִיד וְאַף הוּא שַׁפִּיר בְּרֵיוָא לַחֲדָא וְיָתֵיהּ יְלִידַת בָּתַר אַבְשָׁלוֹם׃ וַהֲווֹ פִּתְגָמוֹהִי בְּעֵצָה עִם יוֹאָב בַּר צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְסַעֲדִין בָּתַר אֲדוֹנִיָּה׃ וְצָדוֹק כַּהֲנָא וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְנָתָן נְבִיָּא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְגִבָּרַיָּא דִּי לְדָוִד לָא הֲווֹ בַּעֲצַת אֲדוֹנִיָּהוּ׃ וּנְכֵיס אֲדוֹנִיָּהוּ עָאן וְתוֹרִין וּפַטִּימִין עִם אֶבֶן סְכוּתָא דִּי בִּכְטַר עֵין קַצְרָא וְזַמִּין יַת כָּל אֲחוֹהִי בְּנֵי מַלְכָּא וּלְכָל גַּבְרֵי יְהוּדָה עַבְדֵי מַלְכָּא׃ וְיַת נָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָה וְיַת גִּבָּרַיָּא וְיַת שְׁלֹמֹה אֲחוּהִי לָא זַמִּין׃ וַאֲמַר נָתָן לְבַת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִּשְׁלֹמֹה לְמֵימַר הֲלָא שְׁמַעַתְּ אֲרֵי מְלַךְ אֲדוֹנִיָּהוּ בַּר חַגִּית וְרִבּוֹנָנָא דָוִד לָא יְדַע׃ וּכְעַן אִיתָא אַמְלְכִינִּךְ כְּעַן מִלְכָּא וְשֵׁיזִבִי יַת נַפְשִׁיךְ וְיַת נַפְשׁ בְּרִיךְ שְׁלֹמֹה׃

אדניה בנוי, ושארא אדניהו: וגם הוא ז' בקריא' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בלק: שמעת ד' בקריא' וסי' הלוא שמעת כי מלך, כי קול שופר שמעת נפשי, הלא דברתי אליך בשלותיך, הלא שמעת כתי אל תלכי:

רלב"ג

ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו, ראוי שתדע שמלכי ישראל לא הותר להם להרבות סוסים ולזה לא תמה זה הענין קטן אצל מלכי ישראל: ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית, הנה מפני זה חשב אדניה שיהיה לב דוד להמליכו אחריו כי לא גנה אותו על דבר ממעשיו והוא היה גם כן יפה תאר מאד ובעבור יפיו חשב שהוא ראוי למלך: ואותו ילדה אחרי אבשלום, הנה הוא מבואר שאי אפשר שנבין מזה ענין הלידה כי אבשלום היה בן מעכה ואדניה היה בן חגית ואילו היה מענין הלידה היה ראוי שיהיו שניהם מאם אחת תלד אדניה אחרי אבשלום ולזה הוא מבואר שהוא מענין הגדול כאמרו ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגדול כמו שיקדם והרצון בזה שאמו גדלה אותו אחרי אבשלום והתנהג במנהגיו ובמדותיו ולזה אמר וגם הוא טוב תאר מאד כמו אבשלום שהיה יפה תאר מאד כמו שזכר במה שקדם הנה כמו שחשב אבשלום שימלוך אחר דוד מפני רוב יופיו כמו שחשב אדניה: ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן, ר"ל שסבר מסך את לבבם להמשיך ולהסכים להמליכו והם עזרוהו בזה והנה חשב שכמו שאלו עזרו לדוד להגיעו למלכות ולהצליח כן יגיע לו על ידם וזה כי אביתר בא אל דוד מפני ברחו מפני שאול ועל כן היה עושה דוד כל מעשיו ויואב הקים דוד על כסא המלוכה ונלחם מלחמותיו עם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי ויואב גם כן נמשך לאדניה ועזרהו על המלוכה כדי שיאהבהו ולא יבירהו מהיו' שר צבא כי נתבאר לו כי לב דוד להסירו ממעלתו בעבור דבר אבשלום ואביתר הכהן גם כן ראה כי דוד היה נותן יותר מהכבוד והמעלה לצדוק ממה שהיה נותן לאביתר וזה מבואר מהספורי' הקודמי' שהקדים בהם דוד צדוק לאביתר: ומריא, הוא מין ממיני הבקר השמנים והגדולים: עם אבן הזוחלת, ר"ל אצל אבן הזוחלת ונקראת האבן ההיא כך לסבה לא ידענוה ואפשר כי האבן ההיא היתה גדולה וחלקה מאד ולרוב חלקותה היו מניעין אותה ודוחין אותה הנה והנה, והנה לא קרא שלמה אחיו לאכל עמו כי ידע שהוא יתנגד לו בזה להיותו בוטח שימלוך אחרי דוד אביו ולזאת הסבה גם כן לא קרא אל נתן הנביא כי הוא נבא לדוד ששלמה ימלוך אחריו כמו שנזכר בדברי הימי' ובכלל הנה לא קרא לאותם שלא היו נסכמי' לעצתו כמו צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורי' אשר לדוד כי ידע כי הם יבלבלו עצתו ותתחדש מזה תנואת לב העם הנסכמי' לעצתו: ומלאתי

שבעת לאמתך / ידוע היה נתן שנשבע לה שאמר זה מיתנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפילו יהיה לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה: זקן מאד / אולם מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו: משרת את המלך / בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובזה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומלת משרת חסר ממנה התי״ו למ״ד הפועל מבני כובד קריאת שני תוי״ן רפות כאלו כי משפטו משרתת ובא הרי״ש בפתח גדול תמורת הקטן: מה לך / לפי שלא היתה רגילה לבא אבלו ידע כי על דבר באה לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה: ועתה אדוני המלך לא ידעת / רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל״ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלנו כי הוא ועתה בעי״ן מפי ספרים המדוייקים ומפי המסורת: ולשלמה עבדך לא קרא / כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו: ואתה אדוני המלך / זהו ואתה באל״ף וטועים בו בעי״ן לפי שהענין יותר קרוב: להגיד להם / שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאים מדבר המלוכה / חטאים ת״י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מכני עון שמכאת בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשי׳ כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי ביי׳: ונתן הנביא בא / בחצר או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך: אתה אמרת / על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים וקרא למי שרצה: כי ירד / ירד היום אל עין רוגל לזבוח: ולי אני עבדך / זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח: ולא הודעת את עבדך / תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו וכתוב עבדיך ביו״ד כלומר לי ולשאר עבדיך הנאמנים: קראו

ובואי ד׳ בקריאה וסי׳ ובאי שבכי עמו ונחיה / לכי ובאי אל המלך דוד / שבי דומה ובאי בחשך / עורי צפון ובאי תימן: ואמ״ת ג׳ בקריאה וסי׳ לכי ובאי אל המלך / היש פה איש / ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה: ומלאתי ד׳ וסי׳ את דבריך / את הריו חלליו / ומלאתי את הגאיות / את הבית הזה כבוד: והנה ה׳ ר״פ בספרא

לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך: ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך: ותקד בת שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה לך: ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדני המלך אחריו: והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדיך מי ישב על כסא אדני המלך אחריו:

אזילי ותיעולין לות מלכא דוד ותימרין ליה הלא את ריבוני מלכא קיימת לאמתך למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי מלכותי ומא דין מלך אדניה: והא עד די את ממללא תמן קדם מלכא ואנא איעול בתרך ואקיים ית פתגמיכי: ועלת בת שבע לקדם מלכא לאדרון בית משכבא ומלכא סיב לחדא ואבישג דמן שונם משמשא קדם מלכא: וכרעת בת שבע וסגידת למלכא ואמר מלכא מה ליך: ואמרת ליה רבוני את קיימתא במימרא דיי אלהך לאמתך ארי שלמה בריך ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי מלכותי: וכען הא אדניה מלך ואת ריבוני מלכא לא ידעתא: ונכיס תורין ופטימין ועאן לסגי חמין לכל בני מלכא ולאביתר כהנא וליואב רב חילא ולשלמה עבדך לא זמין: וכען רבוני מלכא עיני כל ישראל סבירן עלך לחואה להון מאן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי: ויהי כד ישכוב רבוני מלכא עם אבהתוהי ואהי אנא וברי שלמה מתרכין: והא עוד דהיא ממללא עם מלכא ונתן נביא אתא: וחויאו למלכא למימר הא נתן נביא ואתא קדם מלכא וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא: ואמר נתן רבוני מלכא את אמרת אדניה ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי מלכותי: ארי נחת יומא דין ונכיס תורין ופטימין ועאן לסגי חמין לכל בני מלכא ולרבני חילא ולאביתר כהנא והא אינון אכלין ושתן קדמוהי ואמרו יצלח מלכא אדניה: ולי דאנא עבדך ולצדוק כהנא ולבניה בר יהוידע ולשלמה עבדך לא זמין: אם מן רבוני מלכא הוה פיתגמא הדין ולא הודעת ית עבדך מן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי:

רש״י

חטאים / חסרי׳ ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא: אתה אמרת / בתמיה: כי ירד היום / שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למטה בגיא: על

רלב״ג

ומלאתי את דבריך / אשלים מה שיחסר בהם או ירצה בזה שימשך לדבריה כטע׳ כי מלא אחרי יי׳: והייתי אני ובני שלמה חטאים / ר״ל נענשים כי מפני שידע אדניהו כי הממלכה עתידה להיות לשלמה ישתדל להמיתו כמו שהיה מבקש שאול להרוג את דוד לזאת הסבה עם שזה יהיה סבה להזכיר חטא בת שבע אחרי מות דוד ויביא זה לענז גם על שלמה ואולם אם ימלוך שלמ׳ יתבאר לכל כי מיי׳ היתה בת שבע לדוד ושלא היתה אסורה לו אחרי מות אוריה עם שמפני אימת מלך יראו לאמ׳ דבר כנגדו או יהיה הרצון בזה והייתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אזכך על זה בחייך כי כשתן ממנו המתנה הטובה שנתת לנו ולא יהיה האשם זולתי בנו להגלות הענין שרעתך היא להמליכנו כאשר דברת ונשבע׳ לאמתך: אתה אמרת אדניה ימלוך אחרי / ר״ל האם אתה אמרת אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך ר״ל האם היה מאת אדני המלך הדבר הזה ולא קראו לי כי לא הסכמת להודיע לעבדך מי ישב על כסאך: ויען

וסי׳ והנה עודנה מדברת עם המלך / והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים / והנה איש אלהי׳ בא מיהודה / והנה אנשים עברים / והנה נביא אחד נגש: ושתים ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל׳: ולי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים כי׳ י״ד: נהיה ח׳ וסי׳ אם מאת אדני המלך / כה אמר יי׳ לא תעלו ולא תלחמון דמלכי׳ וחברו דדברי הימים / יום חשך ואפלה / ביום ההוא ישא עליכם / כי לפני הימים ההם / ואשלחה אליו לאמר לא נהיה / תאוה נהיה תערב:

ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע, הנה נראה מזה כי בת שבע יצאה מן החדר בבא נתן הנביא לדבר אל המלך כדי שלא יכיר המלך כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם ולזה קרא דוד לבת שבע ופחד לבא אליה ולומר אלו הדברים כי היא היתה יותר עצמית בזה מנתן הנביא כמו שמצאנו באשה התקועית שעשתה שאמרה הדברים אל יואב לא אליה: על הפרדה אשר לי, זה אחד מסימני המלוכה כי לא ירכב על מרכבת המלך מי שאינו מלך: והורדתם אותו אל גיחון, הנה בחר למשחו במקום נהר להיות סימן שתמשך מלכותו ותתקיים ותתפשט: ומשח אותו שם צדוק הכהן, ידענו כי שמן המשחה שעשה משה הוא נעשה לדורות כמו שנזכר שם לא נעשה עוד זולתו ולזה הוא מבואר שאין זאת המשיחה שימשחהו כולו בשמן ההוא כי לא יספיק השמן ההוא לזה לא היתה המשיחה כן בכל מה שמשח משה ממנו ולזה הוא מבואר שלא ימשח בו כי אם חלק מהנמשח והנה היתה משיחת המלך על ראשו כמו שאמ' בשאול ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו והנה ראוי שתהיה זאת המשיחה אצל המקום שתהיה בו כתר המלכו', וראוי שתדע כי לא הוצרכו למשוח שלמה אלא מפני מחלקת אדניה כי במשיחת דוד נמשחו כל הקמים תחתיו מזרעו כמו שבמשיחת אהרן ובניו נמשחו כל הבאים אחריה' להיות כהני' ולזה לא הוצרכו למשוח אח' זה כי אם כהן גדול: ובא וישב על כסאי, לפרסם לכל שהוא מלך כדי שיסור המחלוקת מעל שלמה: אמן כן יאמ' יי' אלהי אדני המלך, היא תפלה שיהיה רצון השם ית' שיהיה הענין כן ר"ל שתהיה המלוכ' לשלמה כי אם לא תהיה לו מיי' לא יועיל לו זה: ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד, למדנו מזה שאין זה כנגד המלכות וזה כי רצון המלך הוא שיצליח בנו יותר ממנו: וירד צדוק הכהן ונתן הנבי ובניהו בן יהויד והכרתי והפלתי, הם היו סנהדרין כמו שמקדם וזה כי שו מזכ' הם אמר על פיהם ראוי שתהיה בחירת המלך להיות מה שיבחרו נבחר מאת יי' והנה אמר יבחרהו הנביא יודע שבחרו יי' כמו שמצאנו בשמואל כשבחר שאול ודוד וכן הענין בכהן גדול כי באורי' ותומי' יודע מי הוא אשר בחר יי' בו וכן הענין בסנהדרי גדולה כי כל ישר' מחוייבים להמשך למה שיגזרו כמו שנתבאר בתורה ולזה זכר בזה המקו' צדוק הכהן כי הוא היה כ"ג ונתן שהיה נביא ובניהו בן יהויד' והכרתי' והפליתי שהיו סנהדרי גדולה ובניהו בן יהוידע היה עליה' כמו שנז' בספר שמוא' מחללים

ארצה ה' סבירין ארצה וסי' ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם, נחנו נעבר חלוצים לפני יי', ותרא אביגיל את דוד ותמהר, ותקד בת שבע אפים ארץ, ולא יפול צרור ארצה: גיחון ג' מלאים וג' חסרים וסי' ושם הנהר השני גיחון, סתם את מוצא, בנה חומה חיצונה דמלכים, הלין ג' קדמאי מלאים, והורדתם אתו אל גחון:

וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ דָּוִד קִרְאוּ־לִי לְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּלְנָתָן הַנָּבִיא וְלִבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיָּבֹאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָהֶם קְחוּ עִמָּכֶם אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם וְהִרְכַּבְתֶּם אֶת־שְׁלֹמֹה בְנִי עַל־הַפִּרְדָּה אֲשֶׁר־לִי וְהוֹרַדְתֶּם אֹתוֹ אֶל־גִּחוֹן׃ וּמָשַׁח אֹתוֹ שָׁם צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָר וַאֲמַרְתֶּם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ וַעֲלִיתֶם אַחֲרָיו וּבָא וְיָשַׁב עַל־כִּסְאִי וְהוּא יִמְלֹךְ תַּחְתָּי וְאֹתוֹ צִוִּיתִי לִהְיוֹת נָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה׃ וַיַּעַן בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אָמֵן כֵּן יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ כַּאֲשֶׁר הָיָה יְהוָה עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן יְהִי עִם־שְׁלֹמֹה וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ מִכִּסֵּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד׃ וַיֵּרֶד צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֶת־שְׁלֹמֹה עַל־פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּלִכוּ אֹתוֹ עַל־גִּחוֹן׃ וַיִּקַּח צָדוֹק הַכֹּהֵן אֶת־קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן־הָאֹהֶל וַיִּמְשַׁח אֶת־שְׁלֹמֹה וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃

וַאֲתֵיב מַלְכָּא דָוִד וַאֲמַר קְרוֹ לִי לְבַת שֶׁבַע וְעַלַת לִקְדָם מַלְכָּא וְקָמַת לִקְדָם מַלְכָּא׃ וְקַיֵים מַלְכָּא וַאֲמַר קַיָים הוּא יְיָ דִפְרַק יָת נַפְשִׁי מִכָּל עָקָא׃ אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵימִית לִיךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי תְּחוֹתָי אֲרֵי כֵּן אַעְבֵּיד יוֹמָא הָדֵין׃ וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע עַל אַפָּהָא עַל אַרְעָא וּסְגִידַת לְמַלְכָּא וַאֲמַרַת יִתְקַיַּים רִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד לְעָלַם׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דָוִד קְרוֹ לִי לְצָדוֹק כַּהֲנָא וּלְנָתָן נְבִיָּא וְלִבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְאָתוֹ לִקְדָם מַלְכָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְהוֹן דְּבָרוּ עִמְּכוֹן יָת עַבְדֵי רִבּוֹנְכוֹן וְתַרְכְּבוּן יָת שְׁלֹמֹה בְרִי עַל כּוּדַנְתָּא דִּי לִי וְתַחְתוּן יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא׃ וְיִמְשַׁח יָתֵיהּ תַּמָּן צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְתִתְקְעוּן בְּשׁוֹפָרָא וְתֵימְרוּן יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ וְתִסְּקוּן בַּתְרוֹהִי וְיֵיתֵי וְיִתֵּיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְהוּא יִמְלוֹךְ תְּחוֹתָי וְיָתֵיהּ פַּקֵּידִית לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה׃ וַאֲתֵיב בְּנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע יָת מַלְכָּא וַאֲמַר אָמֵן כֵּן תְּהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ כְּמָא דַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵיהּ דְּרִבּוֹנִי מַלְכָּא כֵּן יְהֵי בְּסַעְדֵיהּ דִּשְׁלֹמֹה וִירַבֵּי יָת כּוּרְסֵיהּ מִכּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתָא דְּרִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד׃ וּנְחַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְאַרְכִּיבוּ יָת שְׁלֹמֹה עַל כּוּדַנְתָּא דְמַלְכָּא דָוִד וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא׃ וּנְסֵיב צָדוֹק כַּהֲנָא יָת קַרְנָא דִמְשְׁחָא מִן מַשְׁכְּנָא וּמְשַׁח יָת שְׁלֹמֹה וּתְקַעוּ בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַרוּ כָּל עַמָּא יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃

רשי

על הפרדה אשר לי, הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון, הוא מעיין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכים אלא על המעיין סימן שתמשך מלכותו: ומשחת אותו, נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין נזר כזה: אמן, שיחיה שלמה: מכסא אדוני המלך, מכאן שאין אדם מתקנא בבנו: והכרתי והפלתי, תרגם יונתן וקשתיא וקלעיא ורבותינו אמרו אורים ותומים: את קרן השמן, משמן המשח שעשה משה: מן האהל, שהארון נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונין בסדר יומא: בחלילים

רדק

קראו לי לבת שבע, לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפי' אמר קראו לי ודרש הכתו' בזה רחוק מאד שאמר כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסבה שהיתה אסור' לו לא מפני שלא היה יכול: יחי לעולם, פירוש חיי נפש לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגם יצלח: עבדי אדוניכ', על הכרתי ועל הפלתי אמר ומה שאמר עבדי אדוניכם כאילו אמר עבדי וכן ואל משה אמר עלה אל יי' ר"ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותי: אשר לי, שהייתי רוכב בה וזה יהיה סימ' למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון, הוא שילוח וכן ת"י לשילוחא ונקרא בשני שמות בזה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעיין: ומשח אותו, אף על פי שלא היה צריך למשחו שאין מושחי' מלך בן מלך כי כשנמשח דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו בזה למשחו: יחי המלך, יצלח מלכא וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפלה על החיים וההצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה: ויוליכו אותו על גיחון, כמו אל גיחון וכן ויתפלל על יי' כמו אל יי' וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: את קרן השמן, הוא שמן המשחה: מן האהל, מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלא להביאו ואף על פי שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתי' הצלוחית ונשבית הארון הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם את הארון ואם הביאו הצלוחית אח"כ והניחוה

זשל אחריו ויוליכו אתו, ושל אחריו וימשחו אתו צדוק הכהן חס', : ויאמרו כל העם ד' וסי' אל שמואל, ויקח צדוק הכהן את קרן השמן, אמן והלל ליי' אשר בשער והזקנים:

מחללים בחלילים ׳ ר״ל שהיו מנגנים בחלילים והם כלי זמר ברמיון קנים והם נקובים נקבים מסודרים להוצאת מיני מנגינות מהקולות ׃ ותבקע הארץ לקולם ׳ אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא או יהיה הרצון בזה כי לקולם נתפזרו רבים אליהם מכל הצדדים ונפלו בקצו אויר הארץ בחוזק ׃ מה קול הקריה הומה ׳ ר״ל מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמיה הנפלאה ׃ כי איש חיל אתה וטוב תבשר ׳ ידמה שהרצון באיש חיל איש טוב כי האיש הטו׳ עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר הטוב לא הרע או יהיה הרצון באיש חיל גבור והנה מדרך הגבור שיתנבא תמיד הטוב בדברי הריב והמלחמ׳ לסבת היותו בלתי מפחד ׃ ויחזק בקרנות המזבח ׳ הנה כבר נתבאר בתורה כי המזבח קולט אלא אם בא שם רוצח מכה נפש בזדון ובערמה והנה ארוניה לזה בא שם כי שם לא היה מפחד שיהרגנו שלמה ויהיה המקום ההוא לו למקלט עד שיבטיחהו המלך ש שלמה שלא ימיתהו ׃ אם יהיה לבן חיל לא יפול משערת ראשו א ארצ׳ ׳ ר״ל אם תחזקנה ידיו להיות לעבודת ה המלך ולמצותו כשאר בני החיל לא יגיעהו נזק מצדי וכן שלח דוד לאנשי יבש גלעד ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל ׃ ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמ׳ לו שלמ׳ ׳ ידמה כי מפני שאמ׳ לו שלמה אם יהיה לבן חיל ח חשב ארניהו שירצה לעמוד לפניו וישרתהו ולזה לא היה רוצה ל להפרד ממנו אם לא יתן לו רשות ובאשר הרגיש שלמה בזה א אמר לו שילך לביתו ׃ וחזקת והיית לאיש׳ רוצה לו׳ שלא תהיינה פעולותיך פעולות כ נער קטן ושפל אבל תהיינה פעולות איש גדול וזה אמנם יהיה עם ההתישבות עצה ׃ ושמרת

ותבקע ד׳ וסי׳ האדמה אשר תחתיתם ׳ ותבקע הארץ בקולם ׳ ותבקע העיר דמלכים ׳ וחברו דירמיה ׃ וטוב ט׳ בקריאה וסי׳ ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ ׳ ולא תחוס עינך עליו ׳ ככל הדרך אשר צוה ׳ וישלח ויביאהו והוא אדמוני ׳ יאמר נא אדננו ׳ ויהי בהיות רוח אלהים ׳ ויקרא אכיש אל דוד ׳ עודנו מדבר והנה

מ ויעלו כל העם אחריו והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה ותבקע הארץ בקולם ׃ וישמע אדניהו וכל הקראים אשר אתו והם כלו לאכל וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה ׃ עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב תבשר ׃ ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה ׃ וישלח אתו המלך את צדוק הכהן ואת נתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו אתו על מה פרדת המלך ׃ וימשחו אתו צדוק הכהן ונתן הנביא למלך בגחון ויעלו משם שמחים ותהם הקריה הוא הקול אשר שמעתם ׃ וגם ישב שלמה על כסא המלוכה ׃ וגם באו עבדי המלך לברך את אדנינו המלך דוד לאמר ייטיב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך וישתחו המלך על המשכב ׃ וגם ככה אמר המלך ברוך יהוה אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות ׃ ויחרדו ויקמו כל הקראים אשר לאדניהו וילכו נ איש לדרכו ׃ ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח ׃ ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב ׃ ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה ואם רעה תמצא בו ומת ׃ וישלח המלך שלמה וירדהו מעל המזבח ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה לך לביתך ׃

ב

א ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר ׃ אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש ׃

ל׳ ד׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ ב׳ ג׳חס׳ ג׳ ט״ו אלהים ק׳ ב׳ ב׳ראו ולא אר כ״ד ג׳ ח׳ ל׳ ל׳ ג׳
מחללים ג׳ בתרי לישני ואתם מחללים אתו׳
אלהים ׳ דלא כתיב אית׳

וסליקו כל עמא בתרוהי ועמא משבחין בחינגיא וחדן חדוא רבא וזעת ארעא לקלהון ׃ ושמע ארוניה וכל זמינוא די עמיה ואינון ספיקו למיכל ושמע יואב ית קל שופרא ואמר מא דין קל קרתא אישתגישת ׃ עד דהוא מליל והא יונתן בר אביתר כהנא אתא ואמר ארוניה עול ארי גבר דחיל חטאין את וטב תבסר ׃ ואתיב יונתן ואמר לארוניה בקושטא רבוננא מלכא דוד אמליך ית שלמה ׃ ושלח עמיה מלכא ית צדוק כהנא וית נתן נבייא ובניה בר יהוידע וקשתיא וקלעיא וארכיבו יתיה על כודנתא דמלכא ׃ ומשחו יתיה צדוק כהנא ונתן נביא למהוי מלכא בשילוחא וסליקו מתמן כד חדן ואישתגישת קרתא הוא קלא דשמעתון ׃ ואף יתיב שלמה על כורסי מלכותא ׃ ואף עלו עבדי מלכא לברכא ית רבוננא מלכא דוד למימר יוטיב יי׳ ית שום שלמה משמך וירבי ית כורסוהי מכורסי מלכותך וסגיד מלכא על שוויא ׃ ואף כדין אמר מלכא בריך יי׳ אלהא דישראל דיהב יומא דין בר יתיב על כורסי מלכותי ועיני חזאן ׃ ותוהו וקמו כל זמינוא די לארוניה ואזלו גבר לאורחיה ׃ וארוניה דחיל מן קדם שלמה וקם ואזל ואתקיף בקרנת מדבחא ׃ ואתחוא לשלמה למימר הא ארוניה דחיל מן קדם מלכא שלמה והא אחד בקרנת מדבחא למימר יקיים לי כיומא דין מלכא שלמה דלא יקטיל ית עבדיה בחרבא ׃ ואמר שלמה אם יהי לגבר דחיל חיטאין לא יפול מסער רישיה לארעא ואם בישתא תשתכח ביה ויתקטיל ׃ ושלח מלכא שלמה ואחתוהי מעילוי מדבחא ואתא וסגיד למלכא שלמה ואמר ליה שלמה איזיל לביתך ׃

וקריבו יומי דוד לימות ופקיד ית שלמה בריה למימר ׃ אנא אזיל באורח כל ארעא ותתקיף ותהוא לגבר דחיל חיטאין ׃

רדק

והניחוה לפני הארון בירושלם יהיה פי׳ האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמי׳ כ״ש אם היה הארון שהיה בירושלם היה הארון שבו שברי לוחו והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך א אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת נזר בין ריסי עיניו ויש אומרי׳ כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מ מהמשיחה ועוד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שני׳ כמו שכתו׳ בדברי הימי׳ וימליכו שנית לשלמ׳ מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלם ואחר כך הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל ה השבטים ש ירושלם ושרי האלפים ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו גם כן לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמח׳ גדולה וזבחו זבחים לרוב ׃ מחללים בחלילים ׳ מזמרים בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבים קטנים ׃ ותבקע הארץ לקולם ׳ כאילו נבקעה הארץ מרוב השמחה והוא לשון הגדלה ותוספת כמו גדולות בצורות בשמים ׃ מדוע קול הקריה הומה ׳ מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה ׃ איש חיל אתה ׳ כלומר אדם זריז וטוב ות״י גבר דחיל חטאין כלומ׳ בעל כח לכבוש את יצרו ׃ אבל אדונינו ׳ כלומר אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להפך כי אדונינו המלך ד דוד המליך את שלמה ׃ את שם שלמה משמך ׃ אמרו רז״ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע ׃ על המשכב ׳ השתחוה אל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה ׃ ויחזק בקרנות המזבח ׳ המזבח שהיה בירושלם כי היתר הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם ׃ אם ימית את עבדו ׳ מזה שאני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני ׃ אם יהיה לו לבן חיל ׳ כמו בן חיל לאדוניו וירא מפניו וסר אל משמעתו ות״י אם יהא לגבר דחיל חטאין פי׳ בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו ׃ והיית לאיש ׳ זריז ומוש׳ בנפשך וכובש את יצרך וכן ת״י לגבר דחיל חטאין ופי׳ לפניו ושמרת וכו׳ ׳ וכן ונמצא בן איש רוצה לומ׳ גדול ונכבד וכן כאלם אנשים גדולים ונכבדים ׃ את

רשי

בחלילים ׳ פלאוט״י בלע״ז ׃ ותבקע הארץ ׳ דברו הנביאים לשון הואי כלשון בני אדם ׃ אבל אדונינו ׳ כלומר עכשיו אין בשורתי ט טובה לך ׃ בקרנות המזב׳ ׳ שהיה בגבעון אמר הרוגי בית דין נקברין בקברי בית דין אמות כאן ואקבר בקברות אבותי כך דרש רבי תנחומא ׃ את

יונתן ׳ מקול מפלתו הרעשתי ׳ ועמהם הלוים שמעיהו ׳ יגיע כפיך כי תאכל ׳ כל ימי עני רעים ׳ תאוות אדם חסדו ׳ ויצא חמן ביום ההוא ׳ ומתוק האור וטוב לעינים ׳ וטוב משניהם ׳ וטוב לא יהיה לרשע ׃ ותהם ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ׃ אחז ג׳ חד מלעיל וסי׳ חיל אחז ישבי ׳ והנה אחז בקרנות המזבח ׳ שמאל בעשתו ולא אחז ׳ בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע ׃

ושמרת את משמרת יהוה אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם׃ למען יקים יהוה את דברו אשר דבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל׃ וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו׃ ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשלם שאל׃ ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך׃ והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים והוא ירד לקראתי הירדן ואשבע לו ביהוה לאמר אם אמיתך בחרב׃

ותיטר ית מטרת מימרא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי למיטר קיימוהי פיקודוהי ודינוהי וסהידותיה כמא דכתיב באוריתא דמשה בדיל דתצלח ית כל דתעביד וית כל אתר דתיתפני לתמן׃ בדיל די יקים יי ית פתגמוהי די מליל עלי למימר אם יטרון בנך ית אורחיהון למהך קדמי בקשוט בכל לבהון ובכל נפשהון למימר לא יפסוק לך גבר מעל כורסי מלכותא דישראל׃ ואף את ידעת ית דעבד לי יואב בר צרויה דעבד לתרין רבני חילותא דישראל לאבנר בר נר ולעמשא בר יתר דקטילינון בערמותיה ודמי די יתהשיב ליה דמיהון עלוהי בדם תבירי קרבא ויתיב להון בכמנת שלמא ואשד דמהון באיכפיקי די בחרציה ודש בטלריתא די ברגלוהי׃ ותעביד כחוכמתך ולא תחית סיבתיה בשלמא לשאול׃ ולבני ברזלי גלעדאה תעביד טיבו ויהון באכלי פתורך ארי אינון כפיקו צורכיי במערקי מן קדם אבשלום אחוך׃ והא עמך שמעי בר גרא בר משיבט בנימין מעולימת והוא לטני לוטן מרירן ביומא דאזלית למחנים והוא נחת לקדמותי לירדנא וקיימית ליה במימרא דיי למימר ולא אקטלינך בחרבא׃

ועדותיו ה׳ מפקין וי״ו בליש׳ וסי׳ ושמרת את משמרת׳ וימאסו את חקיו׳ ויעמד המלך על העמוד׳ וחברו על עמדו דדברי הימים׳ מפני אשר קטרתם׃ שלום ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ בבסדה רבתא׃ והנה ה׳ ר״פ בספרא וסימ׳ נמסר לעיל בריש סיפרא׃ מבחרים ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמכר בשמואל חלק ב׳ סימן ג׳׃

ה׳ מפקין וי״ו · ג׳ · נ׳ · ג׳ ומ״ל · ב׳ ת׳ חס׳ · ח׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ מ״ל בליש׳ ח׳ חס׳ ב׳ חס׳ ברי שאל · ה׳ ד״פ בכינ׳ · ג׳ חס׳ ל׳ · ל׳

רדק

את משמרת יי׳ אלהיך׳ כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחוקות התועבות ללכת בדרכיו תקון המדו׳ מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום׃ לשמור חקותיו׳ המצות שלא נגלה טעמם׃ מצותיו אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרת נדרים וכיוצא בהן׃ ומשפטיו׳ הדינין׃ ועדותיו׳ אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדי׳ וכיוצא בהם שהם לזכר והנה כל התורה׳ ועדותיו נראית בו הו״ו בקריא׳ והיא למ״ד הפועל אע״פ שהוא מנחי הע״ן נהפכה ע״ן הפעל וכן בדרך עדותיך ששתי והדומים להם׃ תשכיל׳ כתרגומו תצלח׃ את כל אשר תעשה׳ כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהי׳ את כתשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלו׳ בשמרך המצות תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם׃ וגם אתה׳ וגם לרבות על מצות יי׳ אשר צוהו ללכת בדרכי יי׳ אמר וגם זאת היא מדרכי יי׳ לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו׳ או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך לא לצוותך עליו לבערו מן העולם׃ אשר עשה לי׳ פירו׳ אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו באהבתי ועמשא גם כן היה בשליחותי ומשב אנשי יהודה אלי ויש מפרשי׳ אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירו׳ הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי״ו השמוש ואשר עשה׳ ובדר׳ אשר עשה לי שהרא׳ הספר ששלח לו דוד ביד אוריה׃ לשני שרי צבאות ישראל׳ כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלו׳ שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהוד׳ כאיש אחד׃ ויהרגם׳ בשלום׳ טעמו עם ויהרגם כלומ׳ ויהרגם בשלום ושם אותם דמים כאילו היו דמי מלחמה או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשהאל שהיו דמי המלחמה כי עשהאל רודף היה לאבנר שם אותם כדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשא״ל בשלום מקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלו׳ אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמי׳ ההם שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שנא׳ ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מהם לרגליו ויונ׳ת תרג׳ הפסו׳ כן דקטילינון בערימותיה וגו׳ כבעמוד׳ ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו גדמת היאך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשיכה היא חולצת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והנה אמ׳ ובנעלו אשר ברגליו׃ ועשית כחכמתך׳ כלו׳ שלא תהרגנו עד שתמצ׳ עליו עילה אע״פ שהוא חייב מיתה כי מלחמות יי׳ נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפי׳ תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסיבה שיתחייב הריגה׃ ולא תורד שיבתו בשלום שאול׳ שלא תניחנו למות מיתת עצמו לא יהרג כמו שהרג׃ כי כן קרבו אלי׳ בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן ת״י אינון כפיקו צרכי׃ והנה עמך׳ כלו׳ אף על פי שהוא משבט בנימן עירך וברשותך הוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו׳ ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך׃ קללני׳ בזה אותי בדברים ובמעשה׃ נמרצת׳ חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון׃ ירד לקראתי׳ שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אף ע״פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון ובזה אתה הדבר סיבה לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה׃

בעיר

רשי

את אשר עשה לי׳ שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא׃ דמי מלחמה בשלום׳ שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו׃ בחגורתו אשר במתניו׳ שחגר חרבו מצומדת על מתניו שלא כדרך החגורי׳ בבואו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפל כמה שנאמר והוא יצא ותפול וכשנפלה נטלה כסבור עמשא שלא נטלה אלא להגביהה מן הארץ ולא נשמר בחרב אשר ביד יואב׃ ובנעלו אשר ברגליו׳ את אבנ׳ הרג בערמה שאלו גדמת היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדב׳ אתו בשלי לשון של נעלך׃ ולא תורד את שיבתו בשלו׳ שאול׃ לא תניחהו למות מיתת עצמו וליפול ב בנ״י׃ קללה נמרצת׳ מפורשת כמו מה ימריצך מה נמרצו כמו מה נמלצו׃

כי

רלב״ג

ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך׳ ר״ל שישמור בלב מה שיצווהו הש״י לשמרו וזה אמנם יהיה בלמידת התורה ותהיה הלמידה ההיא בהתבוננות לתכלית שתלך בדרכי הש״י אשר נזכרו בתורה ולשמור כל החקים והמצות והמשפטים והעדות הכתובי׳ בתור׳ משה כי בלמידה הזאת תשכי׳ ותדע כל מה שראוי לך לעשות בדבר דבר שיקרה לך ותהיה מפני זה מוכן להתנהג בדרכי התורה בכל מעשיך ובזה גם כן תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע אדם שמחוייב לשבת בסוכה בחג הסוכות לא יפנה להשתדל בעשייתה ויהיה זה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה או ירצה בזה כי שמירתך חקות הש״י ומצוותיו ומשפטיו ועדותיו ככתו׳ בתורת משה יהיה סבה שתצליח את כל אשר תעשה וכל מה שתפנה אליו תגיע לך ההצלחה והוא מענין אמרו בכל אשר יפנה ישכיל׳ שכל דוד מכל עבדי שאול׃ למען יקים יי׳ את דברו וגו׳ באר לו שבזה יגיע לו משמירת ההנהגה תועלת אחר והוא התמדת המלוכ׳ לו ולזרעו׃ את אשר עשה ליואב בן צרויה׳ ר״ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות כמו שנזכר במה שקדם׃ וישם דמי מלחמה בשלום׳ ר״ל על הריגת אבנר כי הוא הרגו בעת היותו בשלום עמו מפני שהרג עשהאל אחיו במלחמה והנה היה אז אבנר בשלום עמו כי הוא בא אל המלך להביא לו המלוכה והוא שלחו וילך בשלום׃ ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו׳ זה שב אל עמשא כי יואב שם כלי המלחמה בהרגו אותו בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו לפי שהוא שם תער חרבו מצומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג וכאשר ראה עמשא שהיה לתקן נעלו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערו לארץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמש׳ מן החרב אשר ביד יואב ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי המלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לצד המלחמה כלל׃ ולא תורד את שיבתו בשלום שאול׳ ר״ל עשה כחכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כי כבר הגדיל לעשות הרעות הנפלאו׳ האלו ויוסרו שאר האנשים מעשות ככה ויראו ג״כ מלבעוט במלכות׃ והנה עמך שמעי בן גרא׳ אמר זה כי הוא היה עמו בהמשחו כאמרו ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו וידמה ג״כ שנשאר עמו לעבודתו כי היה יושב בירוש׳ כמו שתמצ׳ שנזכר במה שאח׳ זה׃ והוא קללני קללה נמרצת׳ חזק׳ וקשה וזה מבואר מדבריו לו בעת ברחו מפני אבשלום׃

ועתה

ועתה אל תנקהו ׳ ר״ל אף על פי שהוא עמך ואין לך עליו דרך ותואנה להרגו ולא על מה שחרף וקלל אותי כי כבר נשבעתי לו שלא אמיתהו הנה תעשה בדרך שלא יהיה נקי מהעונש כי איש חכם אתה ותמצא בזה דרכים יתכן בהם שתוכל להגיע עליו עונש המות באופן שתוריד את שיבתו אל הקבר בשפיכות דמים לא כמות כל האדם : וישכב דוד עם אבותיו ׳ מגיד שאבותיו היו צדיקי׳ וישרי׳ כמוהו : ויקבר בעיר דוד ׳ היא ציון : ושלמה ישב על כסא דוד אביו ׳ מגיד שאחז מעשה אבותיו : ולו ולאביתר הכהן ולואב בן צרויה ׳ רוצה לומ׳ שהוא היה יותר ראוי למלוך כי הוא הגדול וממני כי הממלכה ראויה שתהיה לגדול כאשרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולאביתר הכהן היתה גם כן ראויה יותר הכהונה הגדולה כי ראשונה היתה לו קודם היותה לצדוק והיתה לו גם כן מאבותיו ולואב בן צרויה גם כן היה ראוי יותר שיהיה שר הצבא מאשר הוא כי הוא היה ראשון בזאת המשרה ובהיות הענין כן שהוא ראוי יותר למלוכה ואלו אשר עזרוהו ראויים יותר לשררותיהם הנה ימשך מזה במעט שבה שתשוב המלוכה לאדוניה ומפני זה הוא מבקש אבישג השונמית לאשה לחזק את ידו וידי עוזריו שהמלוכה ראויה שתהיה לו כי אם היתה הרוכבת על הפרדה אשר רכב עליה המלך סימן למלוכה כמו שקדם כל שכן שהלקיחה לאשה אשר שכבה בחיק המלך הוא סימן למלוכה ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי זאת תחבולה מאדוניה למשוך אליו המלכות : ולאביתר

מסרה

מלכתו ג׳ חס׳ וסימן נמסר בסדר בלק : ועלי ה׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ י״ח : למלך ג׳ וחס׳ וסימ׳ ועלי שמו כל ישראל פניהם ׳ ויהי בשמנים שנה ׳ כי מבית הסורים יצא למלך : מאתך ה׳ בקריא׳ וסי׳ ועתה שאלה אחת קטנה ׳ ותאמר שאלה אחת קטנה ׳ והיה אני אלך מאתך ׳ שתים שאלתי מאתך ׳ אם תראה אתי לקח מאתך : תשב ה׳ ד׳ קמץ ומלרע חוד פתח ומלעיל וסימ׳ רק את בני לא תשב שמה ׳ תשב אנוש עד דכא ותאמר ׳ בעבור דוד עבדך אל תשב ׳ אל תשב את פני דמלכים ׳ בתראה מלעיל : יתן ז׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס : השנמית ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ וימצאו את אבישג השנמית ׳ ותאמר יתן את אבישג השנמית ׳ ולמה את שואלת את אבישג השנמית : לי אלהים י״א בקריאה וסי׳ כי שת לי אלהים זרע אחר ׳ צחק עשה לי אלהים ׳ בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ׳ כן שלם לי אלהים ׳ להברות את דוד ׳ ולעמשא תמרו ׳ וישבע המלך שלמה ׳ אם יספוק עפר שמרון לשעלים ׳ אם יעמד ראש אלישע ׳ עד אשר אדע ׳ לב טהור ברא לי אלהי׳ ׳

רש״י

כי איש חכם אתה ׳ תן לבך למצוא לו עון מות בשביל דבר אחר וזהו וידעת אשר תעשה לו : ותכון מלכותו מאד ׳ אף על העליונים : לדבר לו ׳ לדבר בשבילו בשביל אדוניהו : לאם המלך ׳ יאמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות : ושאלי לו את המלוכה ׳ משמשתם בשרביטו של מלך היא תחלת השררה : עשה

פסוק

ט ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול :

י וישכב דוד עם אבתיו ויקבר בעיר דוד :

יא והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים :

יב ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד :

יג ויבא אדניהו בן חגית אל בת שבע אם שלמה ותאמר השלום באך ויאמר שלום :

יד ויאמר דבר לי אליך ותאמר דבר :

טו ויאמר את ידעת כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מיהוה היתה לו :

טז ועתה שאלה אחת אנכי שאל מאתך אל תשבי את פני ותאמר אליו דבר :

יז ויאמר אמרי נא לשלמה המלך כי לא ישיב את פניך ויתן לי את אבישג השונמית לאשה :

יח ותאמר בת שבע טוב אנכי אדבר עליך אל המלך :

יט ותבא בת שבע אל המלך שלמה לדבר לו על אדניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו :

כ ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך אל תשב את פני ויאמר לה המלך שאלי אמי כי לא אשיב את פניך :

כא ותאמר יתן את אבישג השנמית לאדניהו אחיך לאשה :

כב ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה :

כג וישבע המלך שלמה ביהוה לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה :

תרגום

וכען לא תזכיניה ארי גבר חכים את ותידע ית דתעביד ליה ותחית ית סיבתיה בקטלא לשאול : ושכיב דוד עם אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד : ויומיא די מלך דוד על ישראל ארבעין שנין בחברון מלך שבע שנין ובירושלם מלך תלתין ותלת שנין : ושלמה יתיב על כורסי מלכותא דדוד אבוהי ואתקינת מלכותיה לחדא : ואתא אדוניה בר חגית לות בת שבע אמיה דשלמה ואמרת שלם מיתך ואמר שלם : ואמר פתגם אית לי למללא עמך ואמרת מליל : ואמר את ידעת ארי דילי הות מלכותא ועלי שויאו כל ישראל אפיהון למהוי מלכא ואתחזרת מלכותא והות לאחי ארי מן קדם יי הות ליה : וכען שאלא חדא אנא שאיל מינך לא תתיבין ית אפי ואמרת ליה מליל : ואמר אמרי כען לשלמה מלכא ארי לא יתיב ית אפיך ויתן לי ית אבישג דמן שונם לאיתו : ואמרת בת שבע טב אנא אמליל עלך קדם מלכא : ואתת בת שבע לקדם מלכא שלמה למללא עימיה על אדוניה וקם מלכא לקדמותה וסגיד לה ויתיב על כורסיה ושוי כורסא לאמא דמלכא ויתיבת לימיניה : ואמרת שאלה חדא זעירא אנא שאלא מינך לא תתיב ית אפי ואמר לה מלכא שאלי אמי ארי לא אתיב ית אפיך : ואמרת תתיהב ית אבישג דמן שונם לאדוניה אחוך לאיתו : ואתיב מלכא שלמה ואמר לאמיה ולמא את שאלא ית אבישג דמן שונם לאדוניה ושאלי ליה ית מלכותא ארי הוא אחי קשיש מיני הלא בעצה הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בר צרויה : וקיים מלכא שלמה במימרא דיי למימר כדין יעביד לי אלהים וכדין יוסיף ארי בנפשיה מליל אדוניהו ית פתגמא הדין :

רד״ק

בעיר דוד ׳ היא ציון : ותכון ׳ אחר שהמית אלה שרמזו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה : כי מיי׳ היתה לו ׳ כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי יי׳ כי שלמה יהיה מלך ואף ע״פ כן היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידע׳ אף שאין משתמשין בשרביטו של מלך שלא א״כ הוא מלך ולתואנה זו ביקש אות׳ אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר : וישב על כסאו ׳ אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשים כסא לאמו שתשב לימינו ׳ ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחיי׳ וזה רחוק מאד : יתן ׳ הוא לשון זכר לנקבה אלא פי׳ ויתן זה המתן והיא אבישג ולשון זכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה : ושאלי לו את המלוכה ׳ והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שהחזיק במלכות והבין כי אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפי׳ אמר לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן ת״י הלא בעצה דא הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בר צרויה : ויושיבני

ואשר עשה ז' בקריאה דסמיכי וסימ' ואשר עשה לכם במדבר / ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו / ואשר עשה לדתן ולאבירם / לעינינו את האותות הגדלת דיהושע / ואשר עשה לי בית / ויתר דברי בעשא / ויתר דברי חזקיהו / והשמעה ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ג :

ועתה חי יהוה אשר הכינני ויושיביני על כסא דוד אבי ואשר עשה לי בית כאשר דבר כי היום יומת אדניהו: (כה) וישלח המלך שלמה ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימת: ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יהוה לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי: ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן ליהוה למלא את דבר יהוה אשר דבר על בית עלי בשלה: והשמעה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב אל אהל יהוה ויחזק בקרנות המזבח: ויגד למלך שלמה כי נס יואב אל אהל יהוה והנה אצל המזבח וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע בו: ויבא בניהו אל אהל יהוה ויאמר אליו כה אמר המלך צא ויאמר לא כי פה אמות וישב בניהו את המלך דבר לאמר

וכען קיים הוא יי דאתקנני ואותיבני על כורסי מלכותא דדוד אבא ודקיים לי מלכו כמא דמליל ארי יומא דין יתקטיל אדניהו: ושלח מלכא שלמה ביד בניה בר יהוידע ושליט ביה וקטליה: ולאביתר כהנא אמר מלכא לענתות איזיל לך לקירוך ארי גבר חייב קטול את וביומא הדין לא אקטלינך ארי נטלת ית ארונא דיי אלהים קדם דוד אבא וארי אתעניתא בכל די איתעני אבא: ותריך שלמה ית אביתר מלמהוי כהין משמש קדם יי לקיימא ית פיתגמא דיי די מליל על בית עלי בשילה: ובסורתא מטת עד יואב ארי יואב אתפני בתר אדניה ובתר אבשלום לא אתפני ואפיך יואב למשכנא דיי ואתקיף בקרנת מדבחא: ואתחוא למלכא שלמה ארי אפך יואב למשכנא דיי והא בסטר מדבחא ושלח שלמה ית בניה בר יהוידע למימר איזיל שלוט ביה: ואתא בניה למשכנא דיי ואמר ליה כדנן אמר מלכא פוק ואמר לא ארי כא איתקטיל ואתיב בניה ית מלכא פתגמא למימר

רש"י

עשה לי בית. בית המלוכה כאשר דבר ביד נתן: ענתות לך, חמש פיה: כי בן מות אתה, שמרדת במלכות אבי בהיותך עם אדניהו להמליכו שלא מדעתו: כי נשאת את ארון, בברוח אבי מפני אבשלום: וכי התענית, עמו בהיותו הכרח שנאמר כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: אשר דבר על בית עלי, והקימותי לי כהן נאמן וגו' והבטת צר מעון וגו' ומשחרבה שילה לא היה בי' חשוב לעבודה להקב"ה ועתה כשנבנה בית הבחירה מלא הקב"ה את דברו לגרש את בני עלי: והשמוע' באה עד יואב, שמועת מכות דוד שצוה להורגו וידע ששלמה שונאו כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה סוף דבר אבל בקש לנטות אלא נתיירא שעדיין לחלוחית של דוד קיימת: ויאמר לא, שתים לא אקבל עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת אבנר יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואחר כך אבא: עשה

רד"ק

ויושיבני, בפתח מקום צרי וכן יאהבני אישי: עשה לי בית, בית מלכות וכן ת"י ותקיים לי מלכו: ביד בניהו, אע"פ שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד וסלק ידו ממנו טרם מותו או אע"פ שאסור לכהן להטמא למתי' במקו' מצוה מטמא ולעשות מצות המלך מצוה היא וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפי' כתנו שלמ' שר צבא וכן פירש' בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב: ענתות, איש ענתות כי משם היה וענתות לכהנים היה כי כן כתוב בספר יהושע וכתוב מן הכהנים אשר בענתות וכן ואני תפלה, ואני איש תפלה, שקר מזין איש שקר, דמשק אליעזר איש דמשק או פירוש לענתות לך וכן ת"י על שדיך אל נחלתך כלומר לך לך לענתות וכן ת"י איזיל לך לקירוך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו ויתפלל על יי' כמו אל יי': איש מות, חייב מיתה הוא מי שמרד במלכות ואביתר מרד בדוד ש שהיתה ידו עם אדניהו והיה יודע כי בדעת דוד להמליך שלמה או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו: התענית, שהלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום ועינוי הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: מהיות כהן, פירו' כהן גדול ומעתה התחיל העונש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרי' שיהיו שרים עליהם ואביתר מבית עלי היה: והשמועה, שמוע' שהומת אדוניהו וגורש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי א אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כן היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמ' לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה היה חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדוניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדוניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו וכששמע שהרג אדוניהו וגירש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל יי' שגם היה הארון בירושלם והחזיק בקרנות המזבח שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמה פן כי הלך והחזיק בקרנו' המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין ברעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו, ורבותינו ז"ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה: אצל המזבח, כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז"ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על סגנה ועל גגו דכתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי: לא כי פה אמות, אמר כן כדי להעניש שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח יי', ורז"ל מהם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך אמר שלמה לבניהו וכי למתנו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לחיי

רלב"ג

ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך כי איש מות אתה, הנה היה אביתר יושב בענתות ולזה אמ' שיפרד ממנו וילך לענתות על השדה א אשר לו שם והנה אמ' כי הוא איש מות על אשר בזה המלך להמליך מלך בזולת עצתו ואמר לו כי ביום הזה לא ימיתהו כי נשא ארון יי' לפני דוד וזה היה בעת ברחו מפני אבשלום שהיה נושא אותו עד שרצה דוד שישיבוהו אל ירושלם: וכי התענית בכל אשר התענה אבי, ר"ל שהיה ניכר בצרתו וזה היה בבואו אל דוד כשהרג שאול נוב עיר הכהנים כי אחר זה לא נפרד מדוד כלל והיה דוד נשא לו באורים ותומים ובעת היותו בורח מפני אבשלום היה גם כן ניכר בצרתו עד שסבר היה עולה עמו לולי שמנעו דוד מזה: למלא את דבר יי' אשר דבר על בית עלי בשילה, היה מה שאמ' השם ית' על בית עלי והקימותי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים והנה הוא מבואר שמשיחו הוא המעולה שבכלם בחכמה בתבונה ובדעת מכל אשר לפניו ואחריו והוא שלמה כי זה ראוי שיהיה נבחר להיות מלך כל הימי' והוא שלמה שאמ' עליו הש"י וחסדי לא יסור ממנו וגו' והוא היה משיח הש"י על יד צדוק הכהן ונתן הנביא: כי יואב נטה אחר אדניה ואחר אבשלום לא נטה: הרצון בזה כי יואב הרגיש היותו אשם משני צדדים האחד כי נטה אחרי אדניהו להמליכו בזולת עצת דוד והשני כי לא נטה אחרי אבשלום להצילו מן המות כמו שצוהו דוד: ויחזק בקרנות המזבח: ראוי שתדע כי לא הועיל לו אחוז בקרנות המזבח מפני שהרג נפשות במזיד ובערמה ולזה הסכים המלך שימות שם ואע"פ שלא היתה שם התראה הנה המלך יוכל לענוש ביותר ממשפטי התורה ליסר העם וזה נלמד אותו מזה המקום וממקומות רבים ממה שצוה דוד להרוג המבשר במיתת שאול ורכב ובענה על הודאתם שהמיתו איש בשת גם לא היה מועיל ליואב אחוז בקרנות המזבח כי לא היה כהן ועבודה בידו אבל ראוי שנלמד מזה שאחזת החזקה בקרנו' המזבח היתה מועילה לו שלא ימסרוהו למלך להמיתו אם לא היה מחויב מיתה בב"ד וזה נלמד מזה המקו' כמו שהתבאר בשלשה עשר מסנהדרין:

לחיי שעה להאריך בחייו עד שימלך בניהו לשלמה וישוב ויעוד בדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנ' יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמה ושלמה שלח להוכיחו משם ולדונו בבית דין אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שא"ל לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה כלומר שגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו: כה דבר יואב וכה ענני, כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות ואפשר שאמר לו דברים אחרי' ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורז"ל אמרו כי אמ' לו לך אמור לשלמה שלא ידינני בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא ימיתני עם הקללות שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות וכן ראינו שנתקיים בזרעו מ רחבעם דכתי' והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה מלשון התאמץ נראה כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהיה לו, מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו, מחזיק בפלך מאסא דכתי' ואסא חלה את רגליו, נופל בחרב מיאשיהו דכתיב ויורהו המורים למלך יאשיהו, וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך: כאשר דבר, שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות: וקברתו, והשתדל בקבורתו כי גדול ושר צבא היה ועל אדמיה לא היה צריך להזהירו על קבורתו' כי בן מלך היה: צדיקי' וטובים ממנו, שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקים וטובים שהם צדיקים וטובי' בפה ובלב ולא עשו כימה שאמר ויאמר המלך לרצים ה הנצבים סבו והמיתו את כהני יי' דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נצבים עליו ופי' הפסוק כן לרצים ולאשר היו נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצי' וכן ת"י ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמר להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב מיתת א אוריה ועשה הנה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר צוה שאול להם להמית את כהני יי' אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו צוה המלך לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ ואכין ורקין מעוטין הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן ומרו את כי שאול שלח להרוג כהני יי' ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד: ואבי דוד לא ידע, כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובצומו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד: ובראש זרעו, כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ולא יכרת מבית וגו': ויעל בניהו, עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה: בביתו המדבר, מדבר יקרא מקום שאין שם ישוב כלל ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא ביישוב אבל אינו עבוד ויניחו למרעה הבהמות כמו שפי' בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן במדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד, ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל, ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר: בנה לך בית, כי ביתו היה בבחורים וצוהו לבנות לו בית בירושלם כמו שפירש' כדי שיהיה מזומן לו וימצא לו עילה להמיתו: הלא השבעתיך: אע"פ שלא זכר למעלה השבוע אלא שהזהי' בגזרת' שהשביעו אח"כ ש"מ והוא כפר בו ו"א ז"ל פי' כי מנו' המלך הוא כמו השבוע וכן אמ' אני פי מלך שמר ועל דברת שבועת אלהים ואמר

ומבים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' וצדיקים וטבים ממנו, גדולים וטובים מאין יושב, צופות רעים וטובים, קדמא חס: אנה ואנה ג' בקריאה וסי' וישלח המלך ויקרא לשמעי, הלא השבעתיך ביי' ואעד, מאן נחזי ויאמר לא

כה דבר יואב וכה ענני: ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי: והשיב יהוה את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב ואבי דוד לא ידע את אבנר בן נר שר צבא ישראל ואת עמשא בן יתר שר צבא יהודה: ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעלם ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם מעם יהוה: ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימתהו ויקבר בביתו במדבר: ויתן המלך את בניהו בן יהוידע תחתיו על הצבא ואת צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר: וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר לו בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה: והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך: ויאמר שמעי למלך טוב הדבר כאשר דבר אדני המלך כן יעשה עבדך וישב שמעי בירושלם ימים רבים: ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני עבדים לשמעי אל אכיש בן מעכה מלך גת ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדיך בגת: ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה אל אכיש לבקש את עבדיו וילך שמעי ויבא את עבדיו מגת: ויגד לשלמה כי הלך שמעי מירושלם גת וישב: וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר אליו הלוא השבעתיך ביהוה

כְּדֵין מַלֵּיל יוֹאָב וּכְדֵין אֲתִיבָנִי: וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא עִיבֵיד כְּמָא דְמַלֵּיל וְתִשְׁלוֹט בֵּיהּ וְתִקְבְּרִינֵּיהּ וְתַעְדֵּי חוֹבַת דַּם זַכַּאי דְּאָשַׁד יוֹאָב מִנָּן מִינִי וּמִן בֵּית אַבָּא: וְיָתֵיב יְיָ יָת חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ דִּשְׁלַט בִּתְרֵין גֻּבְרַיָּא דַּכָּאִין וְטָבִין מִינֵּיהּ וְקַטְלִינוּן בְּחַרְבָּא וְאַבָּא דָוִד לָא יְדַע יָת אַבְנֵר בַּר נֵר רַב חֵילָא דְיִשְׂרָאֵל וְיָת עֲמָשָׂא בַּר יֶתֶר רַב חֵילָא דְבֵית יְהוּדָה: וִיתוּבוּן דְּמֵיהוֹן בְּרֵישׁ יוֹאָב וּבְרֵישׁ בְּנוֹהִי עַד עָלְמָא וּלְדָוִד וְלִזַרְעֵיהּ וּלְבֵיתֵיהּ וּלְכוּרְסֵיהּ יְהֵי שְׁלָמָא עַד עָלְמָא מִן קֳדָם יְיָ: וּסְלִיק בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּשְׁלִיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וְאִתְקְבַר בְּבֵיתֵיהּ בְּמַדְבְּרָא: וּמַנִּי מַלְכָּא יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע חִלּוּפוֹהִי עַל חֵילָא וְיָת צָדוֹק כַּהֲנָא מַנִּי מַלְכָּא חֲלַף אֶבְיָתָר: וּשְׁלַח מַלְכָּא וּקְרָא לְשִׁמְעִי וַאֲמַר לֵיהּ בְּנֵי לָךְ בֵּיתָא בִּירוּשְׁלֵם וְתִתֵּב תַּמָּן וְלָא תִיפּוֹק מִתַּמָּן לְכָא וּלְכָא: וִיהֵי בְּיוֹם מִיפְּקָךְ וְתִעְבַּר יָת נַחֲלָא דְקִדְרוֹן מִידַע תִּידַע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵא בְרֵישָׁךְ: וַאֲמַר שִׁמְעִי לְמַלְכָּא תַּקִּין פִּתְגָמָא כְּמָא דְמַלֵּיל רִבּוֹנִי מַלְכָּא כֵּן יַעֲבֵיד עַבְדָּךְ וִיתֵיב שִׁמְעִי בִּירוּשְׁלֵם יוֹמִין סַגִּיאִין: וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין וַעֲרָקוּ תְּרֵין עַבְדִין לְשִׁמְעִי לְוָת אָכִישׁ בַּר מַעֲכָה מַלְכָּא דְגַת וְחַוִּיאוּ לְשִׁמְעִי לְמֵימַר הָא עַבְדָּךְ בְּגַת: וְקָם שִׁמְעִי וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וַאֲזַל לְגַת לְוָת אָכִישׁ לְמִבְעֵי יָת עַבְדוֹהִי וַאֲזַל שִׁמְעִי וְאַיְתִי יָת עַבְדוֹהִי מִגַּת: וְאִתְחַוָּא לִשְׁלֹמֹה אֲרֵי אֲזַל שִׁמְעִי מִירוּשְׁלֵם לְגַת וְתָב: וּשְׁלַח מַלְכָּא וּקְרָא לְשִׁמְעִי וַאֲמַר לֵיהּ הֲלָא קַיֵּימִית עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ

רשי

עשה כאשר דבר, אני מקבלם עלי לכך מדבקן כל אלו בזרע דוד, עוזיה היה מצורע, אסא מחזיק בפלך, יהויקים נפל בחרב, וחסר לחם צדקיהו: בביתו במדבר, שהיתה ביתו הפקר כמדבר לעניי': ולא תצא משם, כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטא מות: ויגד

רלבג

ופגע בו וקברתו, ר"ל שתצוה לקברו תכף כי בניהו היה כהן ולא היה מותר לו ל להטמא ליואב ולזה אמר אחר זה וימיתהו ויקבר בביתו במדבר להורות שסבב שיקבר על ידי אחרים: ויקבר בביתו במדבר, ר"ל שסבב שיקבר אצל ביתו במדבר שהיה שם או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיות מדיני' מפני הרגו האנשים בתחבולה ובמרמה: ויאמר

הלך עבדך, והיה ביום ה' וסימ' נמסר בריש סדר תצא: בראשך ג' וסימ' והיה ביום צאתך ועברת, ויאמר המלך אל שמעי, כי קרוב: וישב ב' כ"פ וסי' ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב, ויגד לשלמה כי הלך שמעי:

ויאמר המלך לשמעי אתה ידעת את כל הרעה וגו׳ · הנה אמר המלך זה כי אולי יאשימוהו הרואים שימיתהו בזולת סבה ראויה שימות עליה ולזה באר לו כי מרד אחר היה
ראוי שימות והוא מה שחרף וקלל דוד כי לולי זה לא ענשהו למות על צאתו מירושלם אמנ׳ בזאת התחבולה מצא מקום לשפטו במורד לגבות את חובו מהקללות ההם שקלל
ל המלך דוד : והממלכה נכונה ביד שלמה · מגיד שקודם זה לא היתה נכונה בידו כי אולי אלו שהרג והם אדניהו ויואב ושמעי יסבבו מה שיהיה לו לשטן למערים כי הם
נכבדים בעיניו אך אחר זה לא היה לו לירוא משום דבר זה ביאור מה שפרי׳ ל ביאור בזאת הפרש׳ שהגבלנו באורה בזה המקו׳ **ואולם התועלות** המגיעו׳ ממנה הם אלו :

ומדוע ו׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בריש סדר קרח : שבעת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מלא בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ובסדר מטות ·

וָאָעִד בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ
אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־מוֹת תָּמוּת
וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי :
וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה
וְאֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־צִוִּיתִי עָלֶיךָ :
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ
אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־
רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ : וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה
עַד־עוֹלָם : וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־
בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע־בּוֹ
וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נְכוֹנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה :

וְאַסְהֵדִית בָּךְ לְמֵימַר בְּיוֹם מִפְּקָךְ
וּתְהָךְ לְכָא וּלְכָא מִידַע תִּידַע אֲרֵי
מֵימַת תְּמוּת וַאֲמַרְתְּ לִי תַּקִּין
פִּתְגָמָא שְׁמָעִית : וּמָא דֵין לָא
נְטַרְתָּא יָת שְׁבוּעֲתָא דַיְיָ וְיָת
תַּפְקֵידְתָּא דִי פַּקֵּידִית עֲלָךְ :
וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי אַתְּ יְדַעְתָּא
יָת כָּל בִּישְׁתָא דִי יְדַע לִיבָּךְ
דַּעֲבַדְתָּא לְדָוִד אַבָּא, וְיָתִיב יְיָ יָת
בִּישְׁתָּךְ בְּרֵישָׁךְ : וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה
בְּרִיךְ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְדָוִד יְהֵי
מְתַקַּן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא : וּפַקֵּיד
מַלְכָּא יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּנְפַק
וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וּמַלְכוּתָא
אִתְקְנַת בִּידָא דִשְׁלֹמֹה :

רשי

ואעיד בך · לשון התראה : את שבועת יי׳ · אשר השבעתיך ביי׳ : והממלכה נכונה וגו׳ · כלומ׳ לא נענש על כל אלה : ויתחתן

רדק

ואעיד בך · כלומר לא צויתיך ביני וביניך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש׳ וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שנים על שבוע׳ השם ועל המצוה אשר צויתיך : אשר ידע לבבך · אע״פ שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע את מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יות׳ ממה שאמרת בפיך : והשיב יי׳ את רעתך · כי מאתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהי׳ אנה לידו לפי שהיית חייב מית׳ בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך בגלגל הא׳ על ידיך · דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא שהעברה על שבועת יי׳ ועל מצותי : ויצא · יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקום המשפט ושם פגע בו : נכונה ביד שלמה · כיון שמתו אויביו את המלוכה היתה נכונ׳ ביד שלמה :

הא׳ הוא במדות והוא להודיע כי כשיביא ההכרח לעשות דבר יגיע ממנו בושת ראוי שיעשוהו באופן שיסור הבושת וישאר התועלת ולזה תמצא כי כשהביא ההכרח אל שיתחמם המלך דוד בשכיבת אבישג בחיקו והיה בזה מן הבשת לה ולו כי יודע שהיא נכנסת לשכב בחיקו הנה העריכו ושמו אותה סוכנת כי בזה יעלם ענין הכנסה שם על מה ועל מה היה כי יחשבו הרואים שהיא נכנסת לעיין בדבר המנוי אשר שם אותה המלך עליו :

הב׳ הוא להודיע עני׳ יושר דוד
כי מפני שלא יוכל להרבות עוד נשים כי כבר נשא מהם מה שאפשר לו לפי הנימוס התוריי לא ידע את אבישג עם שכבה בחיקו אחר
שלא היה אפשר לו לקחתה לאשה וזה ממה שיורה שכבר נתחרט בתכלית מחטא בת שבע ולזה הגיעה מדרגתו מהפרישות לזאת
המדרגה הנפלאה שהיה רואה בעיניו וממשש לא אכל : **הג׳** הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שישגיח במוסר בנו
ולא יעצרהו מזה דבר הלא תראה כי אדניהו לא קדמו מוסר אביו והתנהג מפני זה במנהגי אבשלום הפחותים והיה זה
סבה אל שבקש באביו לקחת המלוכה בזולת עצתו ורצונו ונמשך מזה לו המות כמו שקרה לאבשלו׳ מפני רוע מנהגו וכבר תעמוד על
רוע תכונותיו ממה שבקש לו את אבישג השונמית לאשה לחמדו אותה מפני יפיה : **הד׳** הוא להודיע כי אם יי׳ לא יבנה בית שוא
עמלו בוניו בו ובכלל הנה מי שיכוין לחלוק על כונת השי׳ לא תועילהו בזה מחשבתו אבל יסבב שיגיע רצון יתע׳ באופן יותר
שלם הלא תראה כי מפני שהיתה המלוכה לשלמה מיי׳ כמו שהגיד נתן הנביא לדוד לא הועיל לאדניה מה שנתחכם לחלוק על הכונה
ההיא במה שמשך לב גדולי העם אשר היה ראוי שיסכימו עמו כמו יואב ואביתר אבל היה זה סבה אל שיגיע דבר השם ל שלמ׳ באופן
יותר שלם אשר לא יתכן עמו מחלקת והוא מה שמשחוהו כל הראשי׳ הכוללי׳ אשר להם מבוא בבחירת המלך וישב על כסא דוד בחייו
כי זה ממה שהסיר משלמה כל מחלקת בדבר המלוכה : **הה׳** הוא להודיע כי אין מעלת האדם לקוח׳ מהיופי ואין לו בה רושם כלל ולזה תראה כי אע״פ שהיה אדניה
טוב תאר מאד לא בחר השי׳ בו כמו שלא בחר באבשלום אחיו ולזה אמר השי׳ לשמואל אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו ואמנ׳ נבחר שלמה כי הוא היה
חכם כמו שיתבאר מדברי דוד באמרו לו כי איש חכ׳ אתה ועשית כחכמתך כי בחכמ׳ ימלוך מלך לא ביופיו : **הו׳** הוא להודיע כי השם יתב׳ מסבב סבות להגיע לעושה
הרע כרעתו ולזה סבב שיהיו יואב ואביתר עם אדניה להשיב על ראש יואב את דמי האנשים אשר הרג בתחבולה ובערמה ולהשיב על בית עלי מה שייעד לו
השי׳ על מה שחטאו לו בניו : **הז׳** הוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שיתחכם בהגעתו בכל הסבות האפשרות באופן שיתכן שיגיע לו מבוקשו ולזה תמצא כי
מפני שנתן הנביא לא יכול להתרעם מאד על ענין מלכות אדניהו כי לא היה נוגע בדב׳ ולזה לא היה ראוי שיתרעם הוא על זה עם שתיקת בת שבע ושלמה שהיו
נוגעים בדבר עם שסבר היה זה מביא חולשה בענין נבואתו כי הוא התנבא שתהיה המלוכה לשלמה ואם ישתדל הוא בהגעת המלוכה יביא זה חשד בלב המלך דוד ז״ל
שיחשדהו כי מלבו אמר לו הדבר ההוא לא בנבואה ולזה הוא משתדל בהגעתו כי אין מדרך הנביא זה הענין באמרו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו לאמת יוציא משפט ולזה
סבב שתתרעם בת שבע על דבר סור המלוכה משלמה כמו שנשבע לה דוד והראת עם זה בדבריה כי לב אדניה להמית אותו ולזה לא קרא לו במשתה אשר עשה וקרא לכל
בני המלך ואחר זה בא נתן הנביא להוסיף חוזק וקיום לדבריה וספר הדברים באופן שספרה אותם בת שבע ונתרעם לפני המלך אם היה זה הענין במצותו להשתדל שלא
ידיעוהו אליו כי לא היה לו דבר אחר להתרעם עליו ומפני זה לא בא דבר בקיום בשלמה ימלוך אחריו כי אם לבת שבע והנה היה מאופן החכמה בזה ההשתדלות שתקף
שנכנס נתן הנביא יצאה בת שבע כדי שלא יראה שמניהם הסכימו בזה הענין כי זה ממה שיחליש החזוק שהיה בדברי נתן הנביא לדברי בת שבע : **הח׳** הוא להודיע
שמשיחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר במי אשר יבחרו שבחרו יי׳ והנה זאת התורה
שתהיה בחירת המלך על זה האופן כמו שיתבאר בתורה בפרשת שופטי׳ : **הט׳** הוא להודיע שאין ראוי לאיש טוב שימנע מלהודיע הבשורות הרעות כשיתכן לקחת
עצה עליהם כי מזה הצד יהיה זה הענין פועל טוב ולזה תמצא שלא נמנע יונתן בן אביתר מלהגיד האמת בזה הענין לאדוניה ואף ע״פ שהיתה בשורה רעה
לכל האנשים אשר שם כי זה ממה שיתישרו בו ללקיחת העצה למלט נפשם ולזה ספר בשלמות כל המאורעות בו כדי שיתאמת להם שאין להשיב העצה במשיחת שלמה
כי זה ממה שיביאם ל שלא יקלו בזה הענין ללקיחת עצה למלט נפשם מיד שלמה כי כנגדו נעשה כל העצה : **הי׳** הוא כי כשירא האד׳ מדבר מה אין ראוי להמתין
עליו כלל ולזה תמצא שאדניהו השתדל תכף לדעת אם רצון שלמה להמיתו ולזה שם עצמו במקום אין לו לירוא ממנו שימיתהו שם כי היה המקום ההוא מקלט
לו והוא המזבח שהוא למקלט כמו שיתבאר בתורה עם שאז גם כן היה עת רצון כי היה אז די שמחה לשלמה במה שהשיג מהמלוכה ואולי מפני זה יתפייס אז יותר למחול
לאדניהו והנה השיב אז מזה מה שהיה ראוי להשיב וזה שסבר מחל לו העצה בתנאי שישמור בעתיד שלא תמצא בו רעה כי אז ישוב בראשו מה שעשה מזה כי בזה הראה
לבבו לעזוב המלוכה משלמה ולזה עם מעט שעשה מהרע שיראה בו שהוא נמשך לזאת המחשבה יוזק אז בזה המעשה מפני שבו בחינת כונתו במה שעשה אחר זה :
הי״א והוא במדות הוא להודיע שראוי לכל אדם שיצוה בעת מותו המונהגים ממנו וידריכם אל הטוב לפי מה שאפשר כי אז יפסק ממנו דבר מוסרו בעתיד ולזה ראוי
שישתדל אז להקנותם מהמוסר מה שיספיק להם אחר מותו ולזה תמצא שדוד כשקרבו ימיו למות צוה לבנו שלמה לשמור משמרת התור׳ להיות עיניו ולבו תמיד
בכל חלקיה כי בזה תדבק בו ההשגחה האלהית ויצליח בכל מעשיו ובכל מה שיפנה אליו ובזה תתמיד לו ולזרעו המלוכה ולזה משך לבו מאד בזאת הכוונה להתנהג בדרכי
התורה כדי שיחזק בה וכן מצאנו שעשו משה ויהושע ר״ל שהם הוכיחו את ישראל וצוו אותם לשמור את התורה קרוב למותם יותר ממה שצוו אותם קודם מותם :
הי״ב הוא להודיע שראוי להשתדל בכל הפנים לשפוט עושה הרע כרשעתו לבער הרע מן הארץ כי בזה יוסרו שאר האנשים ולזאת הסבה ראוי גם כן לגמול טוב
לאשר גמלו טוב ולזה ספר כי דוד צוה לשלמה שיעשה הדבר בחכמה באופן שימצא מקום להשיב ליואב ולשמעי הראוי להם מהרע בדרך שיוריד שיבתם
בדם שאול ושיטיב חסד לבני ברזילי הגלעדי כאשר גמלוהו בברחו מפני אבשלום : **הי״ג** והוא במצות והוא להודיע שיש למלך לענוש הראויים לענוש ביותר ממה
שימשך מדברי התור׳ ולזה תמצ׳ שהרג שלמ׳ את יואב ואם לא היה בן מות לפי משפטי התורה כי לא היתה שם התראה גם הרגו במקום שלא היה ראוי להמיתו
והוא בהיותו מחזיק בקרנות המזבח כי התורה לא הקפידה שם שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות וכזה מצאנו בדוד שהרג אנשים בעבור הודאת פיהם שלא היו ראויים
למשפט לפי משפטי התורה : **הי״ד** והוא להודיע שסבר מיהר שלמה לקיים מצות אביו בענין יואב ושמעי והיה מחכמתו שצוה לשמעי דבר לא הרגיש שיהיה מכוון
מאד מן המלך והודיעו המלך כי זה סבב מיתתו מפני מה שעשה מהרע לדוד ומצא בזה שלמה מקו׳ לגבות את חובו עם שזה היה ממה שיתבאר ממנו כי ראוי
היה למלך לצוות זה כי אולי אם יצא משם ישתדל להניא לב העם מאחרי המלך כי היה בלתי נאמן למלך כמו שיראה מדבריו לדוד בברחו מפני אבשלום בנו : ויתחתן

רשי

ויתחתן שלמה · וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מאחר שמת רבו אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו: עד כלותו לבנות וגו׳ · ואחר כך בנה לה בית: מזבחים בבמות · לשם שמים כל הרוצה בונה מזבח בראש גגו או בחצרו: ויאהב שלמה ללכת בחוקות דוד אביו · ארבע שנים עד שלא התחיל לבנו׳ הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את פרעה כמשמעות אומ׳ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה כך שנינו בסדר עולם ולמדנו שאין הפרשיות כתובות כסדר: בבמות הוא מזבח · בגמ׳ ספר הכתוב ששהא את בניין ה׳ הבית ארבע שנים: הבמה הגדולה · הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדב׳ והוקבעה בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון: יעלה שלמה · כמו מעלה שלמה: על המזבח ההוא · ביום אחד: ותשמור לו · לשון מאמת את דבריו כמו ושמר יי׳ אלהיך לך וגו׳ · ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת דברך לקיים לו את החסד אשר הבטחתו על ידי נתן הנביא: נער קטן · בן שתים עשרה שנה היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ידידיה בו בפרק ענה אמנון את תמר שנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות מקץ שנתי ימים ויהי גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם וישב בירושלם שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג אחרי זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר באחת עשרה מנה את ישראל וישוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרות בשנת הארבעים למלך דוד מדרשו הרי שתים עשרה למלך שלמה: את עמך

ויביאה ד׳ בקריאה וסי׳ ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו · ויתחתן שלמה את פרעה · וישקד יי׳ אל הרעה: עד כלתו ג׳ בק״יאה וסי׳ ידבק יי׳ בך את הדבר · ויתחתן שלמה · אל תודעי לאיש · אנ״ך: ומקטיר ג׳ וסי׳ ויאהב שלמה את יי׳ · ולכהנים הלוים לא יכרת איש · והשבתי למואב: אלהי ח׳ זקפין קמצין

ג

א וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלַם סָבִיב: רַק הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם: וַיֶּאֱהַב שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת דָּוִד אָבִיו רַק בַּבָּמוֹת הוּא מְזַבֵּחַ וּמַקְטִיר: וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לִזְבֹּחַ שָׁם כִּי־הִיא הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא: ח בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ: וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ דָוִד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל כַּאֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה וּבְיִשְׁרַת לֵבָב עִמָּךְ וַתִּשְׁמָר־לוֹ אֶת־הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֶּן־לוֹ בֵן יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה: וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי אַתָּה הִמְלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאָנֹכִי נַעַר קָטֹן לֹא אֵדַע

ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס׳ ג׳ · ב׳ מסע · ג׳ · ב׳ יתר מ״ל וחד חס · ל׳ ר״פ · ב״ה · ל׳ · ל׳ · ח׳ קמץ וכל אס״ף דכו׳ במ״ב ״א

וסי׳ נמסר בסדר בלק · וכל אסף דכוו׳ במ״ב פתחין באתנחתא וסי׳ נמסר בסדר בלק:

וְאִתְחַתַּן שְׁלֹמֹה בְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּדְבַר יַת בַּת פַּרְעֹה וְאַתְיַהּ לְקַרְתָּא דְדָוִד עַד דְּשֵׁיצֵי לְמִבְנֵי יַת בֵּיתֵיהּ וְיַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וְיַת שׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם סְחוֹר סְחוֹר: לְחוֹד עַמָּא מְדַבְּחִין עַל בָּמָתָא אֲרֵי לָא אִתְבְּנִי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ עַד יוֹמַיָּא הָאִינוּן: וּרְחֵים שְׁלֹמֹה יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לְמֵיזַל בִּגְזֵרַת דָּוִד אֲבוּהִי לְחוֹד עַל בָּמָתָא הוּא מְדַבַּח וּמַסִּיק בּוּסְמִין: וַאֲזַל מַלְכָּא לְגִבְעוֹן לְדַבָּחָא תַּמָּן אֲרֵי הִיא בָּמְתָא רַבְּתָא אֲלַף עֲלָוָן יַסִּיק שְׁלֹמֹה עַל מַדְבְּחָא הַהוּא: בְּגִבְעוֹן אִתְגְּלִי יְיָ לִשְׁלֹמֹה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁאַל מָה אֶתֵּן לָךְ: וַאֲמַר שְׁלֹמֹה אַתְּ עֲבַדְתָּא עִם עַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא חִסְדָּא רַבָּא כְּמָא דְהַלִּיךְ קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁטָא וּבִזְכוּ וּבְתְרִיצוּת לִבָּא קֳדָמָךְ וּנְטַרְתָּ לֵיהּ יַת חִסְדָּא רַבָּא הָדֵין וִיהַבְתָּ לֵיהּ בַּר יָתֵיב עַל כּוּרְסְיֵהּ כְּיוֹמָא הָדֵין: וּכְעַן יְיָ אֱלָהִי אַתְּ אַמְלֵיכְתָּא יַת עַבְדָּךְ תְּחוֹת דָּוִד אַבָּא וַאֲנָא יְנִיק זְעֵיר לֵית אֲנָא יָדַע

רדק

ויתחתן שלמה · דרשו בו כי לפיכך נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלם שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מרז״ל שאומרים כי בגיותן נאמר אבל אם נתגיירו מותרין ויש אומרים כי בגיותן לית להו חתנות ולא שייכא בהן חתנות וכן כתוב לא תתחתן בם כי מגיירי הוא ושלמה גייר את בת פרעה ועבר לא תתחתן בם ולמי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאלו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן: אל עיר דוד · ר״ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד: עד כלותו · אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳: את ביתו ואת בית יי׳ · את ביתו אחר בית יי׳ כי בית יי׳ בנה מתחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה: מזבחים בבמות · עד שנבנה הבית כי היתר הבמות היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים: ויאהב שלמה את יי׳ · עברו מאהבה כלומר אף על פי שלקח בת פרעה לא סר בעבודה מיי׳ עד לעת זקנתו שמהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהבת יי׳ ובאמת נראה שהשיב אותה לדת ישראל אף על פי כן היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונ׳ ומרז״ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בני אשר יולדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהב׳ עד שהסירו את לבבו והיו נשיו הנכריות לעבוד אלהים אחרים והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה והכתו׳ מעיד ויאהב שלמה את יי׳ וגו׳ רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ולא זכר בת פרעה לבדה אלא עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ולא בהרבות הנשים לא היה מומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע״כ נענש עליהם: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות וא״כ למה אמר רק והלא מותרות היו הבמו׳ עד שנבנה הבית לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושלם או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות תביא האדם לע״ז כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר וגבעה ותחת כל עץ רענן: היא הבמה הגדולה · לא קראה גדולה לגודל מדתה כי היא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ אשר לאהל מועד ויעל עליו עולות אלף אלא קראת גדולה למעלת על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל במצות משה כמו שבוהו האהל ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואים והאחרו׳ היו נעשות ע״י הדיוט איש הישר בעיניו והן היו במות קטנות במעלה כנגד אותה אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה: יעלה · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ואומר כי בפעם ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלם ומדברי רז״ל נראה בפע׳ אחת · נער קטן · ארז״ל כי בן שתים עשר׳ שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שנולד הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימי׳ ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה: באת ובא

רלב״ג

ויתחתן שלמה את פרעה וגו׳ · עד וימלוך רחבעם בנו תחתיו · ראוי שתדע כי שלמה כשחתן את פרעה אחר שנתגיירה בתו ועם זה היה בזה הענין יציאת קצת מדרכי התורה כי לא התירה מהם לבא בקהל כי אם דור שלישי: ויביאה אל עיר דוד · היא ציון: ואת בית יי׳ ואת חומת ירושלם סביב · הנה היה ראוי לבנות חומה סביב ירושלם לקדש מה שבתוכה כי הרבה מן הקדשים לא היו נאכלים כי אם לפנים מן החומה אחר שנבנה בית יי׳ שם כמו הענין במעשר שני ובבכורי׳ ופסח ובכורות ומה שדומה להם לפי מה שנתבאר בתורה: רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי׳ עד הימים ההם · זה ממה שיורה כי בין המנוחה והנחלה הותרו הבמות ר״ל בין משכן שילה ובין בית עולמי׳ אך אחר זה נאסרו כיון שנבנה בית לשם יי׳: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · להגיע אליו הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם בהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפרשת בלעם וכבר נתננו הסבה בזה במה שבארנו מדברי התורה בפרשת נח ולזה זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם נראה לו הש״י בחלום הלילה ואי אפשר שיצוייר לפי מה שהתבאר מטבע השכל האנושי בהשגחת המושכלות: ונתתי

רד"ק

באת ובא, לפני העם כמו אשר יבא לפניהם ואשר יבא לפניהם: לב שומע, מבין ובת"י לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע למסבר: הכבד, הרב כתרגו' סגיאה וכן מקנה כבד מאד: ושאלת לך הבין, כמו להבין: לב חכם ונבון, אמרו רז"ל חכם המקיים את תלמודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן: נבון מבין דבר מתוך דבר, לא היה לפניך, אפי' משה רבי' בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל ב בחכמת האלהו' היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים: גם עושר גם כבוד, האחד לרבות על חבירו כמו גם באנכם גם בקרכם: איש במלכים, כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך: ואם תלך בדרכי: והארכתי את ימיך, אריכו' הימי' היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי רז"ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא א"כ עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך: והנה חלום, כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלם והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית יי' ועשה משתה לכל עבדיו, ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו: אז תבאנה, כמו באו ושם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישרא' אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלם בא לו זה הדין לידו ונראתה בו ה המתנה הטובה שנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה: אשר שכבה עליו, נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרו' אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה: ואתבונן, הסתכלתי בבקר באורתו: ותדברנה

רש"י

את עמך הכבד, מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדינם, ד"א כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה משפטם כבד מאד אם יבא דין שני גוים לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין איני נענש אבל ישראל הריני נענש עליו עונש נפשות שנאמר וקבע את קובעיהם נפש: ואם תלך בדרכי, והארכתי את ימיך, העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצו' למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' ועל אותו תנאי לא אשנ' אם תלך בדרכי והארכתי וגו' וכן במלכות דורותיו א אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני וגו' כי לא יכרת לך איש וגו' כך שנויה בספרי ור' חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד וגו': ויקץ שלמה והנה חלום, והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין ל לשונו כלב נובח ומבין לשונו: ויעש משתה, משמחת לבו שהבין שחלומו אמת: ואתבונן אליו, נתתי לב להסתכל בו: היא

הבין ה' וקמצין וסי' יען אשר שאלת, והכלבים עזי נפש, מדי עברו יקח, חכמת ערום הבין, אל תהיו כסוס כפרד, וסי' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: בבית ו' רפין בקריא וסי' בבית אחד יאכל, אני והאשה הזאת ישבות בבית, כי לא ישבתי בבית דשמואל, חבירו דסיפרא, הוי מגיעי בית בבית, והיה אם יותרו עשרה אנשים:

צאת ובא: ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרב: ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה: וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה: ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר ולא שאלת נפש איביך ושאלת לך הבין לשמע משפט: הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך: וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך: ואם תלך בדרכי לשמר חקי ומצותי כאשר הלך דויד אביך והארכתי את ימיך: ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית יהוה ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו: אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו: ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית: וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי: ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי: ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי

למיפק ולמיעל: ועבדך בגו עמך דאתרעיתא עם סגי דלא יתחשבון ולא יתמנון מסגי: ותתן לעבדך לב סבר למידן ית עמך למיסבר בין טב לביש ארי מן יכול למדן ית עמך סגיאה הדין: ושפר פתגמא קדם יי ארי שאל שלמה ית פתגמא הדין: ואמר יי ליה חלף דשאלתא ית פתגמא הדין ולא שאילתא לך יומין סגיאין ולא שאילתא לך עותרא ולא שאילתא נפש בעלי דבבך ושאילתא לך סוכלתנו למשמע דינא: הא עבדית כפתגמך הא יהבית לך לב חכים וסוכלתן דכותך לא הוה קדמך ובתרך לא יקום כותך: ואף דלא שאלתא יהבית לך אף עותרא אף יקרא דלא הוה כותך גבר במלכיא כל יומך: ואם תהך באורחן דתקנן קדמי למיטר קיימי ופיקודי כמא דהליך דוד אבוך ואוריך ית יומך: ואתער שלמה והא חלמא ואתא לירושלם וקם קדם ארונא קיימא דיי ואסיק עלוון ונכיס נכסת קודשין ועבד משתיא לכל עבדוהי: בכן אתאה תרתין נשין פונדקן למידן קדם מלכא וקמא קדמוהי: ואמרת אתתא חדא בבעו ריבוני אנא ואתתא הדא יתבן בביתא חדא וילידית עמה בביתא: והוה ביומא תליתאה למילדי וילידת אף אתתא הדא ואנחנא כחדא וכאין לית נוכרא עמנא בביתא אלהן תרתן אנחנא בביתא: ומית בר אתתא הדא בליליא דשכיבת עלוהי: וקמת בגו ליליא ונסיבת ית ברי מלותיה ואמתך דמכא ואשכיבתיה לותה וית ברה מיתא אשכיבת לותי: ואקימית בצפרא לאונקא ית ברי והא מית ואסתכלית ביה בצפרא והא לא הוה ברי דילידית: ואמרת אתתא אוחרנתא לא כן ברי חייא וברך מיתא והא לדא אמרא לא כן בריך מיתא וברי חייא

רלב"ג

נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך, אחשוב כי רמז על זה שחכמתו תהיה גדולה מחכמת דוד ומחכמת המלך הבא אחריו או שחכמתו תהיה גדולה מחכמת כל בני הדור שהיו לפניו ומכל ה הבאים אחריו כי הוא דבר זר מאד שלא ימצא אחריו בעת מ מהעתים חכם כמוהו השהים אם לא שנתן לו הש"י מהחכמה ב בדרך המופת מה שלא יתכן השגתו ל לאחר ולא אשער איך יתכן שיצוייר זה והנה יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהענין הוא כמו שבארנו כי כפר שהיתה חכמתו למעלה מחכמת ה האנשים רמוז אליהם והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול: ויעמוד לפני ארון ברית יי' וגו', הנה עשה זה לתת תודה לש"י על מה שייעד לו מהטוב: שתים נשים זונות, אחשוב שהיו פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה ואפשר שהיו מפקירות עצמן והנה התחכם שלמה להבהילם בזה הענין כדי שיתבאר מדבריהן מי היא אמו כי אשר תחמול יותר על הבן החי יתבאר בלי ספק שהיא אמו: ויהי

רשי

היא אמו · בת קול הופיעה ואמרה היא אמו : מלך על כל ישראל · שמראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו : סופרי · לכתוב דברי הימים · המזכיר · איזה משפט לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי : על הנצבים / שנים עשר נציבי' היו לו לכלכל את המלך ואת ביתו : על המס / שהעלה על ישרא' כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס : וכלכלו את המלך / כל סעודתו ומאכל הסוסים וכל צרכי יציאה : נפת דור / פלכי דור / כל

ותדברנה ג' בקריאה וסי' ובעת מותה ותדברנה הנצבות / ותאמר האשה האחרת לא כי בנך המת ובני החי / אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם דירמיה : ה' פסוקים אית כהון ה' מלין מן ב' ב' אתין וסי' ויולד נח את שם את חם ואת יפת / אל תיראי כי גם זה לך בן / על כן לא בא אל שלחן המלך / גם לי גם לך לא יהיה גזרו / אין זה

ותדברנה לפני המלך : ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי : ויאמר המלך קחו לי חרב ויביאו החרב לפני המלך : ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת : ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו : ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו : וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט :

ד ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל : ואלה השרים אשר לו עזריהו בן צדוק הכהן : אליחרף ואחיה בני שישא ספרים יהושפט בן אחילוד המזכיר : ובניהו בן יהוידע על הצבא וצדוק ואביתר כהנים : ועזריהו בן נתן על הנצבים וזבוד בן נתן כהן רעה המלך : ואחישר על הבית ואדנירם בן עבדא על המס : ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל : ואלה שמותם בן חור בהר אפרים : בן דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון בית חנן : בן חסד בארבות לו שכה וכל ארץ חפר : בן אבינדב כל נפת דאר טפת בת שלמה היתה לו לאשה : בענא בן אחילוד תענך ומגדו וכל בית שאן אשר אצל צרתנה מתחת ליזרעאל מבית שאן עד אבל מחולה עד מעבר ליקמעם :

ודיינן קדם מלכא : ואמר מלכא דא אמרא דין ברי חייא ובריך מיתא ודא אמרא לא כן בריך מיתא וברי חייא : ואמר מלכא איתו לי חרבא ואיתיאו חרבא לקדם מלכא : ואמר מלכא פסוקו ית רביא חייא לתרין גזרין והבו פלגא לחדא ופלגא לחדא : ואמרת אתתא די ברה חייא למלכא ארי אתגלגלו רחמהא על ברה ואמרת בבעו רבוני הבו לה ית רביא חייא ומקטל לא תקטלוניה ודא אמרא אף דילי אף דילך לא יהי פסוקו : ואתיב מלכא ואמר הבו לה ית רביא חייא ומקטל לא תקטלוניה היא אימיה : ושמעו כל ישראל ית דינא דדן מלכא ודחילו מן קדם מלכא ארי חזו ארי חוכמתא מן קדם יי במעוהי למעבד דינא : והוה מלכא שלמה מלכא על כל ישראל : ואילין רברביא די ליה עזריהו בר צדוק כהנא : אליחורף ואחיה בני שישא כפריא יהושפט בר אחילוד ממנא על דכרניא : ובניהו בר יהוידע ממנא על חילא וצדוק ואביתר כהניא : ועזריהו בר נתן ממנא על אסטרטיגיא וזבוד בר נתן רבא שושבינא דמלכא : ואחישר ממנא על ביתא ואדנירם בר עבדא ממנא על מסקי מסין : ולשלמה תרי עסר איסטרטיגיא ממנן על כל ישראל ומסוברין ית מלכא וית אנש ביתיה ירחא בשתא מטי לחוד לסוברא : ואילין שמהתהון בר חור בטורא דבית אפרים : בר דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון דמבית חנן : בר חסד בארובות דיליה סוכו וכל ארע חפר : בר אבינדב כל פלכי דאר טפת בת שלמה הות ליה לאיתו : בענא בר אחילוד תענך ומגידו וכל בית שאן די בסטר צרתנת מלרע ליזרעאל מבית שאן עד מישר מחולה עד מעבר ליקמעם :

רדק

ותדברנה / אלה הטענות שהושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד טוען בטענותיו להזקו ולהטיבו ולהביאו למשפט : ויאמר המלך זאת אומרת / אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפטם . גם לי גם לך לא יהיה / ואמ' כנגד האחזי החרב בגזרו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה : לא תמיתוהו / הראשון אל תמיתהו : היא אמו / כיון שמרחמת עליו ובדר"זל יצאה בת קול ואמרה היא אמו : לעשות משפט / לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שעשה בזה המשפט : על כל ישראל / לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישרא' אמ' ששלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט : ועזריהו בן צדוק / לא כתב על מי מנהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ : וצדוק ואביתר כהנים / היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימלך תמה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיות כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדיך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר : על הנצבים / ממונה על שנים עשר נציבים שזוכר : רעה המלך / שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד : ואדונירם / זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם : על המס / כמו שאומר למטה ויהי המס שלשים אלף איש : ואלה שמותם / אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי המחלות שעשו שנים עשר חלקי' בכל ארץ ישרא' ובגו המס בשוה : בן חור / זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכיר שמם : ובריח

רלב"ג

ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל / אחשוב שהרצון בזה שכלם שמחים בו ואין בלבם למרוד בו בשום פנים : וצדוק ואביתר כהני' / ידמה כי אע"פ שגרש אותו מהיות כהן לה' ואמר לו שילך ענתות הנה הוכרח לעבוד בעת היות צדוק בלתי ראוי לעבודה : על הנצבי' / כמו הנציבים והרצון בו השרים : ואחישר על הבית / ידמה שהוא היה ממונ' להשגיח בדברי בית המלך בכל מה שיצטרך שם : ואדנירם בן עבדא על המס / הוא היה ממונה שהיו פורעים ישראל ויתר העמים שהיו למס לשלמה : שנים עשר נציבים על כל ישראל / ר"ל שהיו על כל ישראל לגבות מהם זה המס והיה יודע כל אחד מהם החלק מישראל אשר בגורלו לפרנס המלך וביתו בחדשו בדרך שיפרנסוהו כלם כל השנה : וגביב

פי' רבי ישעיה

וצדוק ואביתר כהנים / יש לתמ' והרי כבר גרש אביתר ואמר לו ענתו' לך על שדך / והיאך מונה אותו עכשיו עם צדוק / ועוד בימי דוד כך כת' וצדוק ואביתר כהנים / רעה המלך / הוא לקוח מן רעה / ונציב אחד אשר בארץ שהיה ממונה על כולן / וזהו שכתב לעיל / ועזריהו בן נתן על הנציבים :

כי אם רע לב דעזרא : רעה ג' וסי' ויבא חושי רעה / ויהי כאשר בא חושי / וזבוד בן נתן כהן רעה : ואת ביתו ז' בקריאה וסי' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וינגע יי' את פרעה נגעי' / והנה כל איש ישר' / וכלכלו את המלך / ואת ביתו בנה שלמה / וזה דבר המס / ויהי מקץ עשרים דדברי הימים : דאר ד' כתובי' כן וסימניהון נמסר ביהושע סימן י"ז :

רד"ק

ובריח נחשת, גלה מה שכתוב בתורה דלתים ובריח כי בריח נחשת ר"ל: באשר ובעלות: בחלת אשר ובעלות שהיה מארץ יהודה: ונציב אחד אשר בארץ, בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונה על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ורז"ל מהם אמרו כמו שפי' ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבו': כחול אשר על הים, כמו על שפת הים והספור הזה ר"ל כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבי' וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב: מושל בכל הממלכות, שהיו יראים ממנו ומגישים לו מנחה ועובדים אותו: מן הנהר ארץ פלשתים, כתרגומו מן נהר פרת עד ארע פלשתאי: בריאים, שמנים ומפוטמים וכת"י פטימיא וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם: רעי, מן המרעה אבל הבריאי' הם המפוטמי' בבית: וברבורים אבוסים, ת"י ועופא פטימיא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם הצפורות המבורקים כי הם שמנים מהאחרים ובדברי רז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם: כי הוא רודה, הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשולחנו בכל יום שהיו מביאי' לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר היו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד: מתפסח ועד עזה, מדינות הם בעבר הנהר ורז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו: ארבעים אלף ארות סוסים, ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רז"ל ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת היו אלף ארבעת אלפים סוסים או ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת אלף ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים ת"י אבוס בעליו אוריא דמרוהי ואמרו חכמי' ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים ופיר' לא ירבה לו סוסים בטלי' וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אלף פרשים והיו לו ארבעי' אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקו' למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר: וכלכלו, והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי גם כן היו נותני' מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכים הסוסים לאכול כמו שכתו' והשעורים והתבן לסוסים ולרכש והוסיף ג"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעלה זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים: לא יעדרו דבר, לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא היה מביא כל אחד ואחד בחדשו: ולרכש, מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש: יביאו אל המקום אשר יהיה שם, הנציבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך ומהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם הן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב:

רש"י

חבל ארגב, ממונה היה עליהם לגבות מס המלך כי משפט המלך יש לגבות יכולתו מן העם כמה שנאמר במשפט המלוכה בספר שמואל: ונציב אחד אשר בארץ, רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עזריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חדש העיבור: בריאים, פטומים על האבוס: רעי, מן האחו: וברבורים אבוסים, יש מרבותינו אומ' תרגו' אלין פטומין: ארבעים אלף אורוות סוסים, ובדברי הימ' הוא אומר ארבעת אלפים פירשו רבותינו ארבעים אלף אורוות היו ובכל אחת ארבע אלף איצטבלאות או ארבעת אלפים אורוות ובכל אחת ארבעים אלף איצטבלאות: לא יעדרו דבר, אפילו של ימות החמה בימות הגשמים והשעורין והתבן היו נותנים אל הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך: מחכמת

רלב"ג

ונציב אחד אשר בארץ, ויתכן שהיה שר אחד מושל על אלו השרים יביאם לפרנס המלך וביתו איש חדשו או היה שם נציב אחד לחדש העבור והביאור הראשון יותר נכון ואם היה כן הנה יחוייב שיהיה חלקו מארץ ישראל מעט יותר משליבית חלק אחד משאר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש אחד בשנה: עשרה בקר בריאים, ר"ל שמנים: וברבורים אבוסים, הם עופות שמנים: ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו, הנה ארות הם אבוסים יאכלו שם הסוסי' והנה מצאנו בדברי הימים תמורת זה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות וידמה ששם מנה האבוסים ובזה המקום מנה הסוסים והרצון בו שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארוות והנה היו עשרה סוסים בכל אבוס ולפי שאמ' אחר זה לסוסים ולרכש ידענו כי הרכש הוא מין אחד ממיני הסוסי' ואחשוב שהם היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בהם במלחמה או ירצה בזה ארבעים אלף ארוות סוסים למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפים אוריות שהיו בהם סוסים ומרכבות: לא יעדרו דבר, הוא מענין איש לא נעדר: מחכמת

מסורה

מחנימה ג' בקריא' וסי' ודודו כא מחנימה, ויהי כבא דוד מחנימה, אחינדב בן עדוא מחנימה: בענא ג' כתיב א' בקריא' וסימ' בענא בן אחילוד, בענא בן חושי, ועל ידם החזיק: ושתים ו' ה' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ל': מגישים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה, הם מגישים אליה והיא מוצקת, מגישים על מזבחי לחם מגואל, קדמא חס': ושלום ה' בקריא' וסי' כי הוא רדה בכל עבר הנהר, הנה בן נולד לך, ורוח לבשה את עמשי, כי ארך ימים ושנות חיים, חסד ואמת נפגשו: הקרב ז' בקריאה וסי' ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים, ואת אהרן ואת בניו תפקד, והחנים לפני המשכן קדמה, כל הקרב הקרב אל משכן ימות ב' בו, אתן את כהנתכם והזר הקרב, וכלכלו הנצבים האלה את המלך:

מקרא

ד (יג) בֶּן־גֶּבֶר בְּרָמֹת גִּלְעָד לוֹ חַוֺּת יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד לוֹ חֶבֶל אַרְגֹּב אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עָרִים גְּדֹלוֹת חוֹמָה וּבְרִיחַ נְחֹשֶׁת׃ (יד) אֲחִינָדָב בֶּן־עִדֹּא מַחֲנָיְמָה׃ (טו) אֲחִימַעַץ בְּנַפְתָּלִי גַּם־הוּא לָקַח אֶת־בָּשְׂמַת בַּת־שְׁלֹמֹה לְאִשָּׁה׃ (טז) בַּעֲנָא בֶּן־חוּשָׁי בְּאָשֵׁר וּבְעָלוֹת׃ (יז) יְהוֹשָׁפָט בֶּן־פָּרוּחַ בְּיִשָּׂשכָר׃ (יח) שִׁמְעִי בֶן־אֵלָא בְּבִנְיָמִן׃ (יט) גֶּבֶר בֶּן־אֻרִי בְּאֶרֶץ גִּלְעָד אֶרֶץ סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְעֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּנְצִיב אֶחָד אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ (כ) יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב אֹכְלִים וְשֹׁתִים וּשְׂמֵחִים׃

ה (א) וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמַּמְלָכוֹת מִן־הַנָּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם מַגִּשִׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת־שְׁלֹמֹה כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ (ב) וַיְהִי לֶחֶם־שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כֹּר סֹלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קָמַח׃ (ג) עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֹאן לְבַד מֵאַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים׃ (ד) כִּי־הוּא רֹדֶה בְּכָל־עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח וְעַד־עַזָּה בְּכָל־מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל־עֲבָרָיו מִסָּבִיב׃ (ה) וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כֹּל יְמֵי שְׁלֹמֹה׃ (ו) וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים אֶלֶף אֻרְוֺת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים׃ (ז) וְכִלְכְּלוּ הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאֵת כָּל־הַקָּרֵב אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ־שְׁלֹמֹה אִישׁ חָדְשׁוֹ לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר׃ (ח) וְהַשְּׂעֹרִים וְהַתֶּבֶן לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ יָבִאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם

תרגום

בר גבר ברמות גלעד דיליה כפרני יאיר בר מנשה די בגלעד דיליה בית פלך טרכונא דבמתנן שיתין קרוין רברבן מקפן שור רם דילהן עברין דנחשא: אחינדב בר עדוא מדבית מחנים: אחימעץ בשיבטא דבית נפתלי אף הוא נסיב ית בשמת בת שלמה לאיתו: בענא בר חושי בשיבטא אשר ובעלות: יהושפט בר פרוח בשבטא דיששכר: שמעי בר אלא בשבטא דבית בנימין: גבר בר אורי בארעא גלעד ארעא סיחון מלכא אימוראה ועוג מלכא דמתנן ואיספרטיגא חד די ממנא בארעא: יהודה וישראל סגיאין כחלא דעל ימא לסגי אכלין ושתן וחדן: ושלמה הוה שליט בכל מלכותא מן נהר פרת עד ארע פלשתאי ועד תחום מצרים מקרבי קורבנא ופלחין ית שלמה כל יומי חיוהי: והוה לחמא דשלמה ליומא חד תלתין כורין כולתא ושיתין כורין קמחא: עסרא תורין דפטימא ועסרין תורין דרעיא ומאה ענא בר מאילין וטבין ויחמורין ועופיא פטימיא: ארי הוא מפלח בכל עיבר פרת מתפסח ועד עזה בכל מלכי עיבר פרת ושלמא הוה ליה מכל עברוהי מחור כחור: ויתיב יהודה וישראל לרוחצן גבר תחות פירי גופנוהי ותחות פירי תאנוהי מדן ועד באר שבע כל יומי שלמה: והוו לשלמה ארבעין אלפין ארוות סוכוון לרתיכוהי ותרי עסר אלפין פרשין: ומסוברי איסטרטיגא האילין ית מלכא שלמה וית כל דקריב לפתורא דמלכא שלמה גבר ירחיה לא מעכבין מדעם: וכעוריא ותבנא לסוסותא ולרכשא מיתן לאתרא דיהי תמן

מחכמת כל בני קדם · מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלות וכו כדאיתא בפסיקתא דפרה אדומה וכל הפרשה הזאת נדרשת שם לפי משמעה : ויחכם מכל האדם · כמשמעו : איתן והימן וכלכל ודרדע · אחין היו ובני זרח בן יהודה בדברי הימים ובני זרח זמרי ואיתן היו לוים משוררים בני מחול היו יודעים ליסד מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על הדוכן מזמורי׳ שיסדו בספר תילים משכיל לאיתן האזרחי · ומ״א בפסיקתא מכל האדם זה אדם הראשון · איתן האזרחי זה אברה׳ · הימן זה משה וכלכל זה יוסף · ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם על מעשה העגל : שלשת אלפים משל · שלשת לימודי משלות שלש פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי : ויהי שירו חמשה · שלשה אלה ושיר השירי׳ וקהלת : ואלף · בכל אחד כדי הוא לתלמוד : ומדרש אגדה שהיה אומ׳ בכל פסוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה טעמים : וידבר על העצים · מה רפואת כל אחת ועץ פלוני יפה לבנין פלוני ולינטע בקרקע פלונית וכן על הבהמ׳ מה רפואתה ועיקר גדוליה ומאכלה · ומ״א מה ראה מצורע ליטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים ועל הבהמה ועל העוף מה ראה זה להיות כשר בשחיטה בסימן אחד וזו בשני סימנין ודגים וחגבים בולא כלום : לא יכול לבנות בית וגו׳ לא היה רשאי מפני המלחמה והכתו׳ אומ׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואח״כ והיה המקום וגו׳ לשכנו תדרשו וגו׳ : בצידונים

איש כמשפטו · כמו שפסקו בימיהם זה יביא הנה וזה יביא הנה : ורחב לב כחול · ואין החול כמות המדה אלא כמות המספר ואף על פי שכתוב אשר לא ימד ולא יספר המדה ג״כ לענין מספר זכר אותה כמו שאמר והיה מספר בני ישראל ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר״ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול ורז״ל פירשו מה חול גדר לים כך היתה החכמה גדר לשלמה : בני קדם · בני מזרח היו יודעים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רבותינו ז״ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פירוש בטייר בלשון העופות וכן בערבי יקרא עוף אלטייר וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים · מאיתן האזרחי · כתרגומו מאיתן בר זרח אלה הארבע מצאנו אותם בבני זרח בן יהוד׳ איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה היו בני מחול אם כן לא היו הם ובלויים מצאנו בתלים במשוררי׳ משכיל לאיתן האזרחי משכי׳ להימן האזרחי ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן אתני בן זרחי ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים והם והימן מצאנו בבני קהת הימן המשורר אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלוים ורבותינו ז״ל דרשו ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מחכמתו שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמי׳ מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנאמר משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר בכל ביתו נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף דרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה בני מחול שמחל להם מעשה העגל : שלשת אלפים משל · אינם נמצאים אצלינו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי רבים ספרים אבדו מישראל בגלותם וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאומר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח נבראה חכמתו וחבר בהם ספרי׳ ואינם נמצאי׳ אצלינו · ובדרש חזרנו על כל המקראות ולא מצאנו שדבר שלמה קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מהו וידבר שלשת אלפים משל מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמי׳ כדאת אמרת נזם זהב וחלי כתם : וידבר על העצים · מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו כאזוב נטהר ונתרפא : על הבהמה ועל העוף · מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומר מן היבשה נברא העוף דכתיב ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב אחר אומר מן המים נברא דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף אלא מן הרקק נבראו : ועל הרמש · מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות : ועל הדגים · מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמר ואם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי ו״ת פסוק וידבר על העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגו׳ כבעמוד : מאת כל מלכי הארץ · מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמים היו באים אל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו : וישלח חירם · שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מארצו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים : וישלח שלמה · ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר : מפני

אביהו ז׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סימן י״ד : אתה י״א ראשי פסוקים בתורה ובנביאים וסימ׳ אתה תהיה על ביתי ועל פיך · אתה תדבר את כל אשר אצוך · אתה עובר היום את גבול · אתה הראית לדעת · אתה ידעת

אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃ וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם׃ וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם מֵאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכָל־הַגּוֹיִם סָבִיב׃ וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף׃ וַיְדַבֵּר עַל־הָעֵצִים מִן־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל־הַבְּהֵמָה וְעַל־הָעוֹף וְעַל־הָרֶמֶשׂ וְעַל־הַדָּגִים׃ וַיָּבֹאוּ מִכָּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חָכְמָתוֹ׃

טו וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צוֹר אֶת־עֲבָדָיו אֶל־שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי אֹתוֹ מָשְׁחוּ לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי אֹהֵב הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל־הַיָּמִים׃ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶל־חִירָם לֵאמֹר׃ אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו

גְּבַר כְּהִלְכְתֵיהּ׃ וִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה וְסוּכְלְתָנוּתָא סַגִּי לַחֲדָא וּפְתָיוּת לִבָּא כְּחָלָא דְּעַל כֵּיף יַמָּא׃ וּסְגִיאַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל בְּנֵי מַדִּינְחָא וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם׃ וַחֲכַם מִכָּל אֱנָשָׁא מֵאֵיתָן בַּר זֶרַח וְהֵימָן וְכַלְכּוֹל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַהֲוָה שְׁמֵיהּ סַגִּי בְּכָל עַמְמַיָּא כְּחוֹר סְחוֹר׃ וּמַלֵּיל תְּלָתָא אַלְפִין מַתְלִין וַהֲוָאָה תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ אֲלַף וַחֲמֵשׁ׃ וְאִיתְנַבֵּי עַל מַלְכֵי בֵית דָּוִד דַּעֲתִידִי לְמִשְׁלַט בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְעָלְמָא דְאָתֵי דִמְשִׁיחָא וְאִתְנַבֵּי עַל בְּעִירָא וְעַל עוֹפָא וְעַל רִיחֲשָׁא וְעַל נוּנַיָּא׃ וַאֲתוֹ מִכָּל עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע יָת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא דִשְׁמַעִין יָת חוּכְמְתֵיהּ׃ וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר יָת עַבְדוֹהִי לְוָת שְׁלֹמֹה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי יָתֵיהּ מְשַׁחוּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲרֵי רְחִימָא הֲוָה חִירָם לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה לְוָת חִירָם לְמֵימַר׃ אַתְּ יָדַעְתְּ יָת דָּוִד אַבָּא אֲרֵי לָא יְכִיל לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵיהּ

את דוד אבי · אתה תשמע השמים בתראה דנכרי דמלכים · אתה ידעת יי׳ זכרני ופקדני · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה · אתה בן אדם הגד את בית ישראל · אתה תאכל ולא תשבע : אתה תזרע :

רלב״ג

מחכמת כל בני קדם ומחכמת כל מצרים · ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האומות : איתן והימן וכלכל ודרדע · ולזה קרא שם איתן איתן האזרחי להיותו בן זרח ואמר בני מחול להעיר שהם היו לחכמתם ראויים להלל הש״י במחול או היו שתי שמות לזרח ר״ל שנקרא שמו גם כן מחול : וידבר שלשת אלפים משל · ידמה שאלו המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאותם השירים נבחר השיר אשר כלל אותו ספר שיר השירים ולזה אמר בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה ומוסר וכו׳ ר״ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם באלו הענינים שזכר פה ואולם שאר המשלים שדבר שלמה לא היה תועלתם לאלו הדברים ולזה לא נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח הקדש ולזאת הסבה אמר גם כן בראש ספר שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר״ל שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה : וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגו׳ · הנה זה הדבור הוא להודיע סבותיה׳ ויסודותיה׳ ותמיניהם העצמיים וזהו העיון הטבעי בהם וידמה שהודיע עם זה תועלותיהם ברפואות האדם למזונותיו והנה כלל עיונו כל הצמחי׳ מהיותר נכבד עד היותר פחות והנה הבחן ענינם בכבוד וזולת כבוד מצד פעולותיהם ואבריהם ומצד טבע המזון שיזונו ממנו וזה שכאשר תהיינה פעלותיהם יותר שלמות תהיה צורתם אשר סודרו ממנה אותם הפעלות יותר נכבדות וגם כן הנה מה שממנו יותר מתיחס לטבע הדומם ויותר גס החמר הוא יותר מעט בכבוד כי המזון דומה באופן מה לנזון ולזה הוא מבואר כי הארז אשר בלבנון הוא יותר נכבד ההרכבה מהאזוב אשר בקיר כי פעלות הצמח ההוא יותר שלמות מאד ואבריו יותר רבים ומזון האזוב הוא יותר גס ולזה היה שיצא בקיר ובכלל הנה כשנבאר מזה המקום שהוא דבר בכל הצמחים מן היותר גדול ועד היותר קטן ומן היותר נכבד ועד היותר פחות ודבר גם כן בזה האופן על החי ההולך ועל המעופף ועל הרומש על הארץ ועל הדגים והנה זכרם בהדרגה החי ההולך הוא יותר נכבד מהעוף ולזה הוא עושה ב״ח בגופו והעוף לא יעשה כן אבל יעשה ביצה שלימה ואולם רמש הארץ יעשה ביצה חסרה התבאר גם כן מענין אחר כי הוא יותר פחות מצד המזונות שיזונו מהם יותר קרובים לטבע הדומם וזה כלל לכל מיני השרצים האלו והנה רמש הארץ יותר נכבד מהדגים כי הדגים יעשו ביצה שלמה ויעשו מהם רבוי מופלג לאולתת החום היסודי אשר יצטרך ביצירתם והנה באור אלה הדברים כלם הוא ראוי בספר הצמחים ובספר ב״ח ושם באֲרנו הרבה מאלו הדברים :

ויהי

רדק

מפני המלחמה, לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ואמ' לו זה הטעם הנראה: אשר סבבוהו, כל מלחמה ומלחמה וכן כי תקראנה מלחמ' ו"ת עבדי קרבא דאקפוהי: רגלו, כן כתיב וקרי רגלי הכתוב אומר על דוד כי נס לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומ' אמי אינו מנוחה ולא היתה לי מלחמ' ושם לי פנאי לבנות הבית: הניח יי' אלהי, כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקד' כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכ' מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו: מן הלבנון, הלבנו' בארץ ישר' היה ולא היה שואל ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים: צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון כי חכמה מאד: דוברות, הם הקורות הגדולו' שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות ובלעז צאט"ארה: ונפצתי', אתירם ואשליכ' שם וכן תרגו' ואירמינון תמן ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על הסבר לפי שהדוברות כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומנפצים הקורות הנה והנה: לחם ביתי, בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא לאוכל החוטבים כורתי העצים: מכולת לביתו, כמו מאכל ומשפט המלה מאכולת ובלעה האלף ברגש וכתי' פרנוס לאנש ביתיה: שנה בשנה, כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה: ויי' נתן חכמה לשלמה, טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנינ' אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר' מלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו': ויהי שלום, והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלו' אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: ויעל המלך שלמה מס, כמשפט המלוכה כמו שנ' ואתם תהיו לו לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל: ויהי

רשי

כצידונים, שכיניו ליער לכך אחד היו ובממשלתו של חירם: אשימם דוברות, רפסודות קורא להם בדברי הימים ובלשון אשכנז פלו"ס ובלע"ז ר"ץ קושרין העצי' זה עם זה ומציפים אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינה: עד המקו' אשר תשלח אלי, אשר תודיענו להביאם שם: ונפצתים שם, כשמתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הוא קרוי ניפוץ דיספייר בלע"ז: מכולת לביתו, לשון מאכל, שמן כתית, שמן נקי שאין זתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמות הטחון: ויהי

והנני ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר נח: צוה ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ד', צידנים ה' חס' ו"ו בליש' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח: חירום ג' מלאים וסי' ויהי חירום נתן לשלמה, ובוני חירום והגבלים, ויעש חירום

מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת־יהוה אתם תחת כפות רגלו: ועתה הניח יהוה אלהי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע: והנני אמר לבנות בית לשם יהוה אלהי כאשר דבר יהוה אל־דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתיך על־כסאך הוא־יבנה הבית לשמי: ועתה צוה ויכרתו־לי ארזים מן־הלבנון ועבדי יהיו עם־עבדיך ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת־עצים כצדנים: ויהי כשמע חירם את־דברי שלמה וישמח מאד ויאמר ברוך יהוה היום אשר נתן לדוד בן חכם על־העם הרב הזה: וישלח חירם אל־שלמה לאמר שמעתי את אשר־שלחת אלי אני אעשה את־כל־חפצך בעצי ארזים ובעצי ברושים: עבדי ירדו מן־הלבנון ימה ואני אשימם דברות בים עד־המקום אשר־תשלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא ואתה תעשה את־חפצי לתת לחם ביתי: ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל־חפצו: ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כתית כה־יתן שלמה לחירם שנה בשנה:

ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר־לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם: ויעל המלך שלמה מס מכל־ישראל

מן קדם עבדי קרבא דאקפוהי עד דמסר יי יתהון תחות פרסת ריגלוהי: וכען אניח יי אלהי לי מכחור סחור לית שטן ולית פגע ביש: והא אנא אמר למבני ביתא לשמא דיי אלהי כמא דמליל יי עם דוד אבא למימר ברך דאתן תחותך על כורסי מלכותך הוא יבני ביתא לשמי: וכען פקיד ויקצצון לי ארזין מן ליבנן ועבדי יהון עם עבדך ואגר עבדך איתן לך ככל דתימר ארי את ידעת ארי לית בנא גברא דידע למיקץ אעין כצידונאי: והוה כד שמע חירם ית פתגמי דשלמה וחדי לחדא ואמר בריך יי יומא דין דיהב לדוד בר חכים על עמא סגיאה הדין: ושלח חירם לות שלמה למימר שמעית ית דשלחתא לותי אנא אספיק ית כל צורכך באעי ארזין ובאעי בירוון: עבדי ייחתון מן ליבנן לימא ואנא אשוינון תורגסין בימא עד אתרא דתשלח לי ואירמינון תמן ואת תטול ואת תספיק צורכי למתן מזון לאנש ביתי: והוה חירם יהיב לשלמה אעי ארזין ואעי בירוון כל צורכיה: ושלמה יהיב לחירם עסרין אלפין כורין חיטין פרנוס לאנש ביתיה ועסרין כורין משחא כתישא כדין יהיב שלמה לחירם שנא בשנא: ויי יהב חוכמתא לשלמה כמא דמליל ליה והוה שלמא בין חירם ובין שלמה וגזרו קיים תרויהון: ומני מלכא שלמה מסקי מסין מכל ישראל

רלבג

ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה, יתכן שלא אמר זה על אלו הדברים ששלח לו ש שלמ' כי לא היה בהם על מה שישמח מצד החכמה שהיה נראה בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי ש שלמה בחכמ' הנפלאה שהיתה בו לפי מה שספרו לו המגידים שמחו מאד והודה לשי' שנתן לדוד בן חכם יושב על כסאו והנה אמר זה להורות על שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה חירם לעשות חפץ שלמה והנה עם כל זה היו דברי שלמה לחירם בחכמה ולזה שלח לו שהוא יעשה חפצו ית משכר עבדיו בכל א אשר יאמר להיותם יותר בקיאי' במלאכת כריתת העצים וטען שלא יכביד לשאול חירם מפני אהבתו את דוד ולזה הודיע לו כי מרצון דוד היה ל לבנותו אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והיישירו גם כן בדבריו אל שזה הבית יהיה נבנה לשם ה' אשר בידו להשפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאילו כלל בדבריו הפיוס והאיום יחד, והנה הוסיף חירם ואמר שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזים ובעצי ברושים ויעבירם לו הים ויוציאם אל היבשה אל המקום אשר יבחר שלמה ושם יתיר הקשרים אשר נקשרים בהם העצים קשתם בקשת' והנה הרצון בדוברות קשירת העצים קשתם בקשת באופן שיוכלו החובלים להעבירם הים ראדי"לץ בלע"ז: ונפצתים, ר"ל אתיר הקשרים בדרך שיהיו מוכנים לנשאם עץ עץ בפני עצמו וידמה שהים היה מגבול מלכות חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה: מכולת לביתו, ר"ל לאכול לביתו: שמן כתית, והוא הנבחר שבשמנים כמו שהתבאר בתורה מענין שמן המאור והנה היו כותשין הזיתים במכתש בלא טחינה ומה שהיה יוצא ממנו מן השמן הוא שמן כתית ואחר זה טוחנים להוציא השאר מהשמן ובר נזכר בספר דברי הימים מה שהיה נותן שלמה בשכר עבדי חירם לשנה אמנם בזה המקום זה מה שהיה נותן שלמה לחירם שנה בשנה: וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה, מגיד שרוב חכמת שלמה היתה סבה אל שהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם: ויעל המלך מס מכל ישראל, הנה היה ענין זה המס כמו שזכר שהוצרכו לברור מישראל שלשים אלף יהיו על מלאכת כריתת העצים והבאתם באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שסבר יחלקו לשלש כתות תהיה כל כת חדש אחד בלבנון ושנים חדשים בביתו, והנה

את הסירות דמלכים: ויי' ז' בטעמא רפ' בקריאה ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית, נתן חכמה לשלמה כאשר, נתן קולו לפני חילו, הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער, שבאת שבות איוב בהתפללו, ברך את אחרית איוב, ויי' השמיע אל מחנה: שלם ח' חס' וסי' נמסר בסדר וישב ולעיל בספרא סימן כ':

הבית ד'קמצין בליש' וסי' יליד בית ומקנת ׳ וכל אנשי ביתו יליד בית ׳ ויעש לבית חלוני ׳ ליסד את הבית ׳ וכל אסף דכוו' :

וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ : וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס : וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר : לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה : וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית : וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת :

ד׳ ל׳ ומל׳ — בכס׳ מונה ב׳ — ל׳ — ל׳ וחס׳ — ד׳ קמץ וכל אסף דכו׳ ג׳ מל׳ ל׳

וַהֲוָה מַסְּקֵי מִסִּין תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא : וְשַׁלְחִינוּן לְלִבְנָן עַסְרָא אַלְפִין יַרְחָא מִשְׁתַּנָּן יַרְחָא הֲווֹ בְּלִבְנָן תְּרֵין יַרְחִין גְּבַר בְּבֵיתֵיהּ וַאֲדֹנִירָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין : וַהֲוָה לִשְׁלֹמֹה שַׁבְעִין אַלְפִין דְּנַטְלִין בְּכַתְפָּא וְתַמְנַן אַלְפִין דְּפָסְלִין בְּטוּרָא : בַּר מֵרַבְנֵי אִיסְטְרַטִיגַיָּא דִּמְמַנַּן עַל עִיבִידְתָּא דִּשְׁלֹמֹה תְּלָתָא אַלְפִין וּתְלָת מְאָה דְּמַפְלְחִין בְּעַמָּא דְּעָבְדִין בְּעִיבִידְתָּא : וּפַקֵּיד מַלְכָּא וְעָקְרוּ אַבְנִין רַבְרְבַן אַבְנִין יְקָרָן לְשַׁכְלָלָא בֵּיתָא אַבְנִין פְּסִילָן : וּפְסָלוּ אַרְדִּיכְלֵי שְׁלֹמֹה וְאַרְדִּיכְלֵי חִירוֹם וְאַרְגּוּבְלַיָּא וְאַתְקִינוּ אָעַיָּא וְאַבְנַיָּא לְמִבְנֵי בֵּיתָא :

רשי

ויהי המס ׳ עולה לשכר של שלשים אלף איש : חליפות ׳ שמו שמביים ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפין עשרת אלפים השניים ויוצאים ללבנון ואו חוזרים לביתם ובכסליו יוצאים עשרת אלפים השלישים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאין הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל ע' עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושנים חדשים בביתם : על המס׳ לגבותו : שבעים אלף נושא סבל ׳ להביא האבני' מן ההר לעיר ושמוני' אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורים היו שנתגיירו מחמת גדולת שלמה ומלכותו וכן כתוב בדברי הימים ויספר שלמה את כל הגרי' וימצאם מאה וחמשי' אלף ויעש מהם שבעים אלף וגו' : שרי הנצבים ׳ מוגשים ונציבים על עושי המלאכ' : שלשת אלפים ושלש מאות ׳ ובדברי הימים הוא אומ' ושש מאות אומ' אני שלשת אלפי' ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והשלש מאות שמוספים בדברי הימים היו ממוני' על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עוד שני כתובי' בדבר זה מכחישין זה את זה ש"ב בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשים ובדברי הימים הוא אומר מאתי' וחמשים הרי ארבע מקראו' מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שמקראו' האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושא סבל ולחצב בהר והיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מנינים שרי הארבעים והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים צירף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן : הרודים בעם העושים במלאכה ׳ הנוגשים את העם עושי המלאכה : ויסיעו ׳ מן ההר לשון עקירה : אבנים יקרות ׳ כבדות : אבני גזית ׳ נפסלות ומסותתות וא"ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פי' כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה : ויפסלו ׳ בהרים : והגבלים ׳ אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנ' בגר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך : ויכינו ׳ לשון הזמנה : בחדש

רדק

ויהי המס שלשים אלף איש ׳ והנה מכאן ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כבר העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומ' חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשיאתם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודת אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאי' בעגלות עד הים וגו' כי הגרים לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמנים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחי' אם כן השלשים אלף שהיו ב' בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירום ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשי' בביתו הנה שלשה פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל לך בראובן ש' שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ר' ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לשאר חדשים האחרים : שנים חדשים ׳ כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם : נושא סבל ׳ פי' נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחר והנושאי' בסבל ויקראו הכתף סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחברון ו"ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירוש נושא נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמנים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר והשלש אלפים ושש מאות מנצחי' להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרים במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים : ויסיעו ׳ כתרגומו ועקרו כוה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסוד הבית ואותם הם שאומר עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולשאר הבנינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות במדות גזית ויהיה אבני גזית חסר ו"ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדת הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם : יקרות ׳ כבדות ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבדות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלות וי"ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר : והגבלים ׳ אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה ויש מפרשי' אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל וחכמיך היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגדרים ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגבלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ : בחדש

פי' רבי' ישעיה

אבנים יקרות ׳ יש לומר כברות או נכבדות ׳ אבני גזית ׳ אף על פי ששם אותן ביסודות עשאן אבני גזית כדי שיעלה הבנין ביושר מלמטה ׳ ע"כ

רלב"ג

והנה היה אדנירם על זה המס כי הוא היה על המכים : ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ׳ סבל הוא משוא או הוא תואר לנושא המשא ׳ והנה היה מספר החוצבי' בהר יותר רב מפני קושי החציבה בהר ההוא עם שמירתם באבנים שחצבו שיהיו באמות המוגבל להם ׳ והנה אלו העושים במלאכה עם הרודי' בהם לעשות אותם לעשות המלאכ' היו כלם גרים כמו שנזכר בספר דברי הימים ושם זכר כי מניינם היה מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות לפי מה שמנה אותם שלמה אחרי המנין שמנאם דוד ואחשוב שאו הגרים היו מהגבעונים כי הם היו גרים תושבים לא גרי צדק והשמידם שאול מפני זה מהתיצב בכל גבול ישראל ועל זה מתו שבעה מבני שאול ואז שבו בארץ ישראל ולפי שהיו מחוייבים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית הש"י כמו שמבואר בספר יהושע היו מוכרחים מפני זה לעשות זאת המלאכה והנה והשלש מאות הנותרים הם הנצבים שהיו כל אחד מהשוטרים הרודים בעם העושים במלאכה והשוטרים ההם היו שרי הנצבים ר"ל שימנום הנצבים שרים ורודים בעם העושים : אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית ׳ ידמה שבחרם מהמחצב שתמצא בו יותר כבדות במשקלם כי הם יותר חזקות ולזה רצה שיהיה יסוד הבית מאבנים כאלו ר"ל שהם גדולות בעצמותם ורבות המקשיות והכובד : אבני גזית ׳ שפסלום בכלי ברזל בדרך שתהיינה ישרות השטחים ונכבות הזויות בתכלית מה שאפשר כי בזה יהיה הבנין יותר קיים : ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים ׳ ר"ל כי אחר שחצבו האבנים אלו החוצבים בהר פסלום בוני שלמה שהיו מישראל החכמים בזאת המלאכה והיו עמהם גם כן אומנים לעשות זאת המלאכה מבוני חירום ששלח אל שלמה לעשות המלאכה עם הגבלים והם מעם גבל היו מהם בקיאים בזאת המלאכה ולזה עזרו יחד בה והם גם כן תקנו העצים ששלח חירום ופסלו אותם בדרך שיהיו נכונו' לבנין הבית בזולת תקון אחר וזה כלו היה נעשה חוץ מהבית כמו שאמר אחר זה ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו והיה זה כן להורות על שלמות הבית ולזה לא בא שם לבנינו דבר יהיה אחר לתקון אחר זולת הבנין : בשנה

שמונים בשמונים ו׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד׳: למלך ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן כ׳: והשלישית ט׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בסדר שלח לך:

א וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה: וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ: וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת: וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים: ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוֹעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב: הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת־הַבָּיִת: וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ

וַהֲוָה בְּאַרְבַּע מְאָה וְתַמְנַן שְׁנִין לְמִיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשַׁתָּא רְבִיעֲתָא בְּיָרַח זִיו נִיצָנַיָּא הִיא יַרְחָא תִּנְיָנָא לְמִימְלַךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וּבְנָא בֵיתָא קֳדָם יְיָ: וּבֵיתָא דִי בְנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה קֳדָם יְיָ שִׁתִּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְעַסְרִין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ: וְאוּלַמָּא עַל אַפֵּי הֵיכְלָא דְבֵיתָא עַסְרִין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ עַל אַפֵּי פּוּתְיָא דְבֵיתָא עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא עַל אַפֵּי בֵיתָא: וַעֲבַד לְבֵיתָא כַּוִּין פְּתִיחָן מִלְּגָיו וּכְתִימָן מִלְּבָרָא וְחָפִין כַּלִּינְסָא בֵּית אַנְחַת רֵישֵׁי שֵׁירִית אַרְזַיָּא: וּבְנָא עַל כָּתְלֵי בֵיתָא זִיזָא כְּחוֹר כְּחוֹר לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי וַעֲבַד מְחִיצָיָא כְּחוֹר כְּחוֹר: מְחִיצְתָא אַרְעִיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיַהּ וּמְצִיעֲתָא שִׁית אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלִיתֵיתָא שְׁבַע אַמִּין פּוּתְיַהּ אֲרֵי נִפְקְתָא עֲבַד לְבֵיתָא כְּחוֹר כְּחוֹר לְבָרָא מִן מְחִיצָיָא לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שֵׁרִיתָא נְיָחִין עַל זִיזָא וְלָא יְהֶוְיָין שֵׁרִיתָא מְעַבְּרָן בְּכָתְלֵי בֵיתָא: וּבֵיתָא בְּאִתְבְּנְיוּתֵיהּ

רדק

בחדש זיו · הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבו׳ ז״ל דאית ביה זיוא לאילני· פירוש זוהר הפרחים והניצנים וכן תרגם יונתן בירח זיו ניצניא: למלך שלמה · טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני מזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנותו בשנת ארבע למלכותו: ויבן את הבית · החל לבנותו: ששים אמה ארכו · כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר: ושלשים אמה קומתו · ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבדו אמר שהיה גבהו מאה ועשרי׳ והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז״ל יהיה מה שאמ׳ שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשי׳ אמה וגובה העליות תשעים אמה · והאולם · נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקר׳ בלשון התלמוד בית שער: ארכו על פני רחב הבית · כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית: על פני הבית · שלא היה משוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה: חלוני · כמו חלונים כמו כנעני כנענים כמו כנעים. אבני מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים · תרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפין כליכסא בית אנחת רישי שירית ארזיא· ובדברי רבותינו ז״ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: יציע סביב· הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותה עם קירו׳ הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאי׳ לפי׳ היציע התחתונ׳ חמש באמה רחבה וקורי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר ממה שהיה למטה אמה אחת כל גובה היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעות שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקורי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת הנה העליונה שבע באמה רחבה כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר: והבית בהבנותו · זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית, לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאי׳ כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להניח הקורות כמו שעושין בשאר בנינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורי׳ אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים:

אבן

רשי

בחדש זיו · הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן תירגם יונתן זיו ניצניא: הוא החדש השני · למניין חדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשים: למלך שלמה · מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר במקום אחר ויחל לבנותו בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: ששים אמה · ההיכל והדביר יחד: והאולם על פני · לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רוחב הבית· אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרו׳ כל מדה היתרה קרוייה אורך והפחות׳ קרוייה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרוייה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרוייה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרוייה בו רוחב: על פני הבית · לפני הבית לצד מזרח: שקופים אטומים · רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתוחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפני׳ קצרי׳ מבפנים שלא כדרך חלונות אחרות העשויו׳ למאור להראות שאינו צריך לאורה: יציע · אפנטי״ץ בלע״ז ושלשה שמות יש לה יציע · תא · צלע · כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב · כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרו׳ ולמערב ולצפון · וסוף המקרא הוא פירוש לראשו ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות ההיכל ולדביר עשה צלעו׳: ויעש · כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו היה לי לישועה: היציע התחתונה · בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשי׳ ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמנה במערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהם התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע: למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה · קומת התא חמש אמות וכשעלה כותל ההיכל חמש אמות גורע את עוביו וכנס בו אמה לפני׳ והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית וכשעלה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת האמצעית רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה: לבלתי אחוז בקירות · שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירות הבית שקילקול החומה הוא ואינו דרך כני:

אבן

רלבג

בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל וגו׳ · ר״ל כי בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישראל בחדש השני ממנה והוא חדש אייר החל שלמה לבנות הבית וכן כתוב בספר דברי הימים: והבית אשר בנה המלך שלמה לי׳׳ ששים אמה ארכו · הנה זה הבית כלל מקום קדש הקדשים ומקום הקדש והנה מקום קדש הקדשים היה לפנים לפאת מערב אוכל מזה הבית עשרים אמה ושם היה ארון ברית יי׳ והארבעים אמה הנשארות הם מקום הקדש ושם היה השולחן והמנורה ומזבח הזהב ובזה היחס גם כן היה דבר המשכן שעשה משה: והאולם על פני היכל הבית · ר״ל לצד המזרח ממנו והנה היה ארכו דבק לרחב ההיכל שהוא עשרים אמה והיה נמשך ברחב עשר אמות עד שהיה הארך בין האולם וההיכל והדביר שבעים אמה ועשרים אמה רחב · והנה קומת האולם נתבאר בספר דברי הימים שהיה מאה ועשרים אמה והוא כפל גובה הקדש וקדש הקדשים: ויעש לבית חלוני שקופים אטומים · פירשו רז״ל שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורות שאינו צריך לאורה אלא כי זה דרך דרש כי כבר התבאר במופתים [illegible] כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית כמו שנזכר אחר זה ולפי שקומת הבית היתה שלשים אמה כמו שקדם הנה [illegible] וצררת בארזים רומז [illegible] שכית היו בה קורות ארזים והנה היתה התקרה התחתונה לעשרים אמה גובה כי בזה יהיה כפלו באורך וברוחב ובעומק וכמו שהיה במשכן שעשה משה שסוי יותר מאחד כן היה בזה הבנין:

ויבן

רשי

אבן שלימה מסע / כמו שהגיעה מן ההר על ידי השמיר כצורת שהיה באה משם נתונה בחומת הבנין ולא שתנוה בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היה בסוטה : פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית / יונתן תירגם תיכונה זו כמו תחתונה לתיכונה בין עליונה לתחתונה שבאמצעתם שדרוס היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזה התרגו' ובלולים יעלו אל התיכונה התיכונה תירגם יונתן מכיעתא התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ אלא ב' פתחי' היו לכל אחד כך היא שנויה במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסין לכולם : ובלולי' יעלו ממנה אל התיכו' שלמעלה ובלולים תירגם יונתן מסיבתא והוא שקורין בלשוננו וי"ן בלע"ז ובלשון אשכנז וינד"לש שטיי"ן והוא בנין עמוד אבני' עשוי מעלות מעלות ההולך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לשפע כשאר סולם כי היקפו הוא שיפועו : אל השלישים / כמו אל השלישיים : ויספון / לשון כסוי תקרה : גבים ושדרות בארזים / שתי תקראות אחת עשויה לגג מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ותירגם יונתן כתוכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל שהם כפיס ארוכים כמין כורה וקורין לו בלשוננו כ"ליד ובלשון אשכנז הימ"לי והוא לשון שמים שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חלולות כחצי קנה עגול שעושין לכסוי בתים / גבים לשון ארמי גובתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה / ושדרות לוחי ארזים סדורי' למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן תירגם שדרות בארזים ועילא מינהון סידרא דריכפת ריטי שריא ארזיא ריכפת לשון תכיפת וחבירו עבי שחקי' מריכפת עננין קלילין : חמש אמות קומתו / שלכל אחד ואחד הרי גובהן ט"ו אמות לבד עובי התקרה : ויאחז את הבית / הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה והוא תקרת העלייה : מביתה

דברי ז"ג בקריא' וסי' עתה תראה היקרך דברי אם לא / לא היה דברי ראשון / הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקתי / ויאמר אליהו התשבי / כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב / ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו /

אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוּעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ׃

אַבְנִין שְׁלֵמִין מְתַקַּן אִתְבְּנֵי וְאַרְזוֹבִין וְחוּלִילִין כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לָא אִשְׁתְּמַע בְּבֵיתָא בְּאִתְבְּנָיוּתֵיהּ׃ תַּרְעָא דְּמְחִיצְתָא אַרְעִיתָא פְּתִיחַ לְעֵבַר בֵּיתָא מִמְּיָנָא וּבִמְסִבְּתָא סַלְּקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילִיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעִיתָא׃ וּבְנָא יָת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ וְטַלִּיל יָת בֵּיתָא בְּהַנְתוֹכִין וְעֵילָא מִנְּהוֹן סִדְרָא דְרִיכְפַּת רֵישֵׁי שַׁרְיָתָא אַרְזַיָּא׃ וּבְנָא יָת תֵּיקָא עַל כָּל בֵּיתָא חָמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְטַלִּיל יָת בֵּיתָא בְּאָעֵי אַרְזַיָּא׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁלֹמֹה לְמֵימַר׃ בֵּיתָא הָדֵין דִּי אַתְּ בָּנֵי אִם תְּהָךְ בִּקְיָמַי וְיָת דִּינַי תַּעֲבֵיד וְתִטַּר יָת כָּל פִּקּוּדַי לְמֵהָךְ בְּהוֹן וְאָקִים יָת פִּתְגָּמַי עִמָּךְ דִּי מַלֵּילִית עִם דָּוִד אֲבוּךְ׃ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אַרְחֵיק יָת עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וּבְנָא שְׁלֹמֹה יָת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ׃

כי שוקד אני על דברי / הלא כה דברי כאש נאם יי' וכפטיש / הנביא אשר אתו חלום ב' בפסוק / כי כה אמר יי' לפי מלאת לבבל / ויתפלל אל יי' דיונה / אחרי דברי לא ישנו :

רדק

אבן שלמה מסע נבנה / כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדת גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר ויש מרבותינו ז"ל שזכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו מתנין אותו על גבי אבני' מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה מתנו אפילו על ההר היה בוקעו וכו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאלו לו היכן השמיר קבוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקדו' ברוך הוא הרך בקשה ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אבלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו : פתח הצלע / הצלע מלרע : אל כתף הבית הימנית / איני אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים / ובלולים כתוב בוי"ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארובה כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה : אל השלישים / אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון : ויבן את הבית / בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקירו' שהוא הספון : גבים / שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזי' וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דריכפת ריטי שריית ארזיא ושריית פירושו קורות כמו בבל קורותי תרגומו בטלל שירותי ופי' גבים כמו עשה הנחל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מצויירות בחתוכים ברמות גבים או יהיה פי' כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז"ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין : ושדרות / פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושים כמו שאמ' בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחות הצרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם ברמות צלעות : ויבן את היציע / כל יציע ויציע : על כל הבית / כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב : קומתו / זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה : ויאחז את הבית / היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשליטי או יהיה טעמו על היציע : ויהי דבר יי' אל שלמה / בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם יי' ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני : ויבן שלמה את הבית ויכלהו / פי' בנה הבית וכלהו קירותיו וקירויו ואחר כך בנה קירות הבית מבפנים והוא ההיכל : בצלעות

רלב"ג

ויבן את היציע על כל הבית / ר"ל שכבר בנה היציע אצל כל הבית והיה חמש אמות קומת כל יציע והנה היציע אחז את הבית בעצי ארזים שעליהם היתה התקרה והם היו מונחים על המגרעות שנתן לבית כמו שקדם או ירצה בזה שהתקרה העליונה לבית אחזה הבית בעצי ארזים והבאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחשוב : ויהי דבר יי' אל שלמה לאמר / לפי שאמר אחר זה וירא יי' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיעה לו הש"י על יד נביא בעת שהיה בונה הבית : ויבן שלמה את הבית ויכלהו / ר"ל אחר שבנה אותו באופן הנזכר וכלה חפויו וקירויו בנה את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים לכסות בנין האבנים כסה אותן הקירות מבפני' בנסרים וקורות ארזים עד עשרים אמה שהיה שם הקירוי התחתון וקרקע הבית צפה בצלעות ארזים וזה אמנם היה בבית שהוא ההיכל ואמנם ירכתי הבית שהם לפאת המערב והם עשרים אמה שהיה שם הדביר וקדש הקדשים צפה גם כן ארז מן הקרקע ועד הקירות וזה בנה לו מבפנים לדביר להיות קדש הקדשים ואולם הבית שזכרנו ראשונה אשר חפה קרקעו עץ הוא ההיכל שהיה לפנים מן האולם :

ואדז

רד"ק

בצלעות ארזים, שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה: עד קירות הספון, ועד הספון כלומר כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה עץ ארז מבפנים וסמיכות קירות הספון ר"ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון ות"י מארעית ביתא עד כותליא וגו': ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית, כלומ' העשרים אמה שלקח לצד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל: מירכותי, כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד: ויבן לו מבית לדביר, אותו שהוא מבפנים בנה אותו לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאולם: וארבעים באמה, עתה חלק הששים אמה שזכר למעלה במדת אורך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל ופי' לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו ות"י לקבליה ולמ"ד לפני ולמ"ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורות על העצם כלמ"ד הרגו לאבנר והשליטי לאבשלום לאמות חמס, ומלת פני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח מוכיח אדם אחרי ולכילי לא יאמר שוע: וארז אל הבית, פי' אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירות במקלעות פקעים ופטורי ציצים: מקלעת פקעים, כמעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות שדה או מקלעת פקעים סמוך לפקעים ופי' ציור פקעים כמו וקלע כרובים שפי' ציור צורת כרובים ויונתן תרגם מקלעת כקעים וגלף חיזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים: ופטורי ציצים, פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אשר בציץ שהוא ע"ן הפעל: ודביר בתוך הבית, הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנ"ון נוספת במקור לפעמים כמו ובאבדן מולדתי השבות מחרון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחר שנוספה בו הנ"ון היתה דגושה בו התי"ו המוספת לחסרון הנ"ון למ"ד הפעל ומה שאמר הכין פיר' רז"ל כי שלמה צפה ברוח הקדש בסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם: ולפני הדביר, אינו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא היה שם אלא ההיכל וההיכל ארבעים אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי' ולפני כמו ולפנים כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ומלאכו לפני שהוא כמו לפנים כמו חלוני שקופים כמו חלוני' כטעי כמו כטעים: ועשרים אמה קומתו, והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו ואם כאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירות זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה בלשם שבו ושוהם וספיר ודומיהם מן האבנים הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב נראה כי שני צפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קא חשיב משפת קנים ולמעלה קא חשיב: זהב סגור, כתרגומו דהבא טבא: ויצף מזבח ארז, תרגו' וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטורת אמ' ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר: ויעבר

רש"י

מביתה בצלעות ארזים, קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לטוח זהב על גבי האבני' כי אם בעצי' ובמסמרות: קירות הספון, קירות העלייה: את קרקע הבית, הרצפה כולה: את עשרים אמה מירכתי הבית, עשרים שהן מסוף ההיכל והלאה והעשרי' שבסוף הבית הן של בית הכפורת: עד הקירות, עד התקר' עשה קיר ארז לכסות קיר האבן לטוח עליו זהב: ויבן לו, אותם עשרים אמה: מבית לדביר, לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרויה דביר: לקדש הקדשי', הבדילן לאותן עשרי' אמה: ההיכל לפני, לצד החוץ: וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים, ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעות וצורת פקעים כמין כפתורים פקעים למויש"לם בלע"ז: ופטורי צצים, תירגם יונתן ואטונין שושנין צורת שלשלאות פטורי לשון חבלים בלשון תלמוד כמו כפיטורי בפי ווסט צצים לשון פרחים כמו ויצץ ציץ חבלים ופרחים ומכחס חברו ופטורי לשון פטר רחם וכמו יפטירו בשפה: הכל ארז, אין אבן נראה כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מיתחזא: מקלעת פקעים, ת"י גלף חיזו ביעין: ודביר בתוך הבית, מחיצת אמה טרקסין: לתתן, כמו לתת: ולפני הדביר, ולפנים מן אותה מחיצה חלל של עשרי' אורך ושל עשרי' רוחב ועשרים קומתו עליית בית של קדשי הקדשי' כמוכה משל היכל: ויצפהו, לדביר היא המחיצה: ויצף מזבח ארז, היא מזבח הקטרת ותמיה אני ושל משה למה נגנז: את הבית, בית קדשי הקדשים: זהב סגור, פירשו רבותינו בשעה שנפתח נסגרו כל חנויות כסגרות ויונתן תירגם זהב טב שמי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו: ויעבר

מסורה

פנימה ה' בקריא' וסי' הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה, וארז אל הבית פנימה, ויבאו פנימה אל חזקיהו, ויקרא השערים ויגידו בית המלך, כל כבודה בת מלך פנימה: נתינה שם ז' בליש' בקריא' וסי' ונתת את הכיור, ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון, לתתן שם את ארון, מקום אשר נתנו שם ריח, ויתנו שם כעס קרבנם, שם תתנו נחלתו, שם אתן את דודי לך:

מקרא

טו וַיִּבֶן אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת מִבַּיְתָה בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִקַּרְקַע הַבַּיִת עַד־קִירוֹת הַסִּפֻּן צִפָּה עֵץ מִבָּיִת וַיְצַף אֶת־קַרְקַע הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת בְּרוֹשִׁים׃ טז וַיִּבֶן אֶת־עֶשְׂרִים אַמָּה מִירְכּוֹתֵי הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִן־הַקַּרְקַע עַד־הַקִּירוֹת וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לִדְבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ יז וְאַרְבָּעִים בָּאַמָּה הָיָה הַבָּיִת הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי׃ יח וְאֶרֶז אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה מִקְלַעַת פְּקָעִים וּפְטוּרֵי צִצִּים הַכֹּל אֶרֶז אֵין אֶבֶן נִרְאָה׃ יט וּדְבִיר בְּתוֹךְ־הַבַּיִת מִפְּנִימָה הֵכִין לְתִתֵּן שָׁם אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה׃ כ וְלִפְנֵי הַדְּבִיר עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רֹחַב וְעֶשְׂרִים אַמָּה קוֹמָתוֹ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב סָגוּר וַיְצַף מִזְבֵּחַ אָרֶז׃ כא וַיְצַף שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר

(בגליון: מירכתי ת׳ · ב׳ בתרי לישני חד חס׳ · ר׳ בכי׳ · ל׳ ו׳ בליש׳ · יו יחידאין וכל לפני ולפני דכו׳)

תרגום

וּבְנָא יַת כּוֹתְלֵי בֵיתָא מִלְּגָיו בִּמְחִיצַת אַרְזַיָּא כַּאֲרָעִית בֵּיתָא עַד כּוֹתְלַיָּא עַד מְטֵי שְׁמֵי שְׁרִיתָא חֲפֵי נִסְרִין דְּאַרְזָא מִלְּגָיו וַחֲפָא יַת אוּשֵׁי בֵיתָא בִּמְחִיצַת בִּרְוָן׃ וּבְנָא יַת עַסְרִין אַמִּין מִסְּיָפֵי בֵיתָא בִּמְחִיצַת אַרְזַיָּא מִן אוּשַׁיָּא עַד כָּתְלַיָּא וּבְנָא לֵיהּ מִגָּיו לְבֵית כַּפּוּרֵי לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וְאַרְבְּעִין אַמִּין הֲוֵי בֵיתָא הוּא הֵיכְלָא לְקִבְלֵיהּ׃ וְנִסְרִין דְּאַרְזָא חֲפֵי בֵיתָא מִלְּגָיו וּגְלַף חֵיזוּ בֵיעִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין כָּל בֵּיתָא חֲפֵי נִסְרִין דְּאַרְזָא לֵית אַבְנָא מִתַּחֲזָא׃ וּבֵית כַּפּוּרֵי מִגּוֹ בֵּיתָא מִלְּגָיו אַתְקִין לְמִתַּן תַּמָּן יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ׃ וְקֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי עַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְעַסְרִין אַמִּין פּוּתְיָא וְעַסְרִין אַמִּין רוּמֵיהּ וַחֲפָהִי דַּהֲבָא טָבָא וַחֲפָא מַדְבְּחָא נִסְרִין דְּאַרְזָא׃ וַחֲפָא שְׁלֹמֹה יַת בֵּיתָא מִלְּגָיו דַּהֲבָא טָבָא

רלב"ג

וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים, הנה הפקעים הם בצורת ביצים ששני ראשיהם חדים והנה מקלעת מענין השלכה והוצאה כטעם יקלענה בכף הקלע והטעם שכבר היה מצוייר בארזים מבפנים בדמיון הוצאת הצמחים או הפקעים בעת אשר הם מתחילים להציץ ציץ כי בראשונה יהיו כמו פקעים והם כמו ביצים ששני ראשיהם חדים ואחר זה יפריח מהשרש כמו גביעים משוקדים ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפרשת ויקחו לי תרומה ולסבה בעינה שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום, וזה אמנם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעת כמו קלעים ר"ל שציירו שם בדמיון קלעים שהם יריעות שהיו בהם אלו הציורים וזה הביאור יותר נאות לפי מה שיראה ממה שאחר זה או יהיה מקלעת בדמיון החריות והדליות שבהם הפרחים: ודביר בתוך הבית מפנימה, ר"ל בתוך הבית מלפנים ר"ל כי בתוך הבית מלפנים והוא לפאת מערב היה דביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ואמרו רז"ל כי בזה רמז אל הבנין שעשה שלמה תחת הקרקע לגנוז שם את ארון יי' לפי שהיה יודע שעתיד הבית הזה ליחרב ואולם לפי הפשט הוא לפי מה שזכרנו: ולפני הדביר, ר"ל לפני ארון הדביר והוא חסר המצטרף וכמוהו רבים ואמר כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה אמר אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדביר היה מכוון ר"ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק הזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה בארך וברוחב ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה שם לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אך קצר להגלות זה הענין בו: ויצף שלמה את הבית מפנימה וגו', ר"ל שכבר צפה שלמה את הבית הזה והוא הדביר בכל אשר מבפנים ממנו בזהב מזוקק וזה יורה שעשה שם מחיצה בינו ובין ההיכל ובזה גם כן יתאמת שהיה עשרים אמה אורך: ויעבר

ויעבר ברתוקות זהב · תרגום בריחין עברין ורתוקות כמו שלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקו' שהיה בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אמה ואמ' כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב : ואת כל הבית צפה זהב · ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירו' לטוח שאר הבתים חוץ מן ההיכל ובדברי רז"ל לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים : וכל המזבח אשר לדביר · סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה השלחן לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנור' בדרו' משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ומה שאומר וכל לומר כי קירותיו וגגו הכל צפה זהב : עצי שמן · תרגומו אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזיתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל אמרז"ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממיני הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא כן שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמ' באו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זיתי : וכנפיה' אל תוך הבית · כי הכנפים הקצויות היו נוגעות אל הקירות כמו שאמר זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמר כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצויות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין ארבע הכנפי' עשרי' אמה כמדת הבית וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם עומדות בגם : מסב · שם בשקל מכר ופי' כמו סביב קלע · שם בשק' פעל ופי' ציור ר"ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין : ותמרות · צורת תמרים : מלפנים ולחיצון · מלפנים הוא הדביר ולחיצון הוא ההיכל ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי' לפנימה ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב ואת פתח הדביר · כמו ולפתח הדביר וכן ועשה את דמו כמו לדמו וכת"י ולתרע בית כפורי : האיל מזוזות חמישית · האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונה חמשית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל וי"ת אילא וספוהי מטקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגום חמישית מטקסין כמו חמושים וכן תרגום ומרדו את תכנית טקוס : ושתי

הכרבים י"ג חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר תרומה: צצים ד' וסי' וארז אל הבית פנימה · פתוחי מקלעות כרבים · ושתי דלתות עצי שמן · וקלע כרובים ותמרות :

וַיְעַבֵּר בְּרַתִּיקוֹת זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר וַיְצַפֵּהוּ זָהָב׃ וְאֶת־כָּל־הַבַּיִת צִפָּה זָהָב עַד־תֹּם כָּל־הַבָּיִת וְכָל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־לַדְּבִיר צִפָּה זָהָב׃ וַיַּעַשׂ בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי־שָׁמֶן עֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת כְּנָפָיו וְעַד־קְצוֹת כְּנָפָיו׃ (כה) וְעֶשֶׂר בָּאַמָּה הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי מִדָּה אַחַת וְקֶצֶב אֶחָד לִשְׁנֵי הַכְּרֻבִים׃ קוֹמַת הַכְּרוּב הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּרוּבִים בְּתוֹךְ הַבַּיִת הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים וַתִּגַּע כְּנַף־הָאֶחָד בַּקִּיר וּכְנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם אֶל־תּוֹךְ הַבַּיִת נֹגְעֹת כָּנָף אֶל־כָּנָף׃ וַיְצַף אֶת־הַכְּרוּבִים זָהָב׃ וְאֵת כָּל־קִירוֹת הַבַּיִת מֵסַב ׀ קָלַע פִּתּוּחֵי מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן׃ (ל) וְאֶת־קַרְקַע הַבַּיִת צִפָּה זָהָב לִפְנִימָה וְלַחִיצוֹן׃ וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַּלְתוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן הָאַיִל מְזוּזוֹת חֲמִשִׁית׃

וְאַעְבַּר בְּשַׁלְשְׁלַן דִּדְהַב קֳדָם בֵּית כַּפּוֹרֵי וְחַפְּהִי דַּהֲבָא׃ וְיַת כָּל בֵּיתָא חֲפָא דַהֲבָא עַד דְּשַׁלִּים כָּל בֵּיתָא וְכָל מַדְבְּחָא לְבֵית כַּפּוֹרֵי חֲפָא דַהֲבָא׃ וַעֲבַד בְּבֵית כַּפּוֹרֵי תְּרֵין כְּרוּבִין דְּאָעֵי זֵיתָא עֲסַר אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וְחָמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָּא דִּכְרוּבָא חַד וְחָמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָּא דִּכְרוּבָא תִּנְיָנָא עֲסַר אַמִּין מִקְצַת כַּנְפּוֹהִי וְעַד קְצַת כַּנְפּוֹהִי׃ וַעֲסַר אַמִּין כְּרוּבָא תִּנְיָנָא מִשְׁחָא חֲדָא וְעִיבְרָא חַד לִתְרֵין כְּרוּבַיָּא׃ רוּמֵיהּ דִּכְרוּבָא חַד עֲשַׂר אַמִּין וְכֵן כְּרוּבָא תִּנְיָנָא׃ וִיהַב יַת כְּרוּבַיָּא בְּגוֹ בֵּיתָא גַוָּאָה וּפְרַסוּ יַת כַּנְפֵי כְּרוּבַיָּא וּמְטָא כַּנְפָּא דְחַד בְּכוֹתְלָא וְכַנְפָּא דִּכְרוּבָא תִּנְיָנָא מַטְיָא בְּכוֹתְלָא תִּנְיָנָא וְכַנְפֵיהוֹן לְגוֹ בֵּיתָא מַטְיָא כְּנַף לִכְנַף׃ וְחַפָּא יַת כְּרוּבַיָּא דַּהֲבָא׃ וְיַת כָּל כּוֹתְלֵי בֵּיתָא אַקִּיף צִיּוּרִין וּגְלַף קְלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין מִלְּגָיו וּלְבָרָא׃ וְיַת אוּשֵׁי בֵּיתָא חֲפָא דַהֲבָא מִלְּגָיו וּלְבָרָא׃ וְלִתְרַע בֵּית כַּפּוֹרֵי עֲבַד דָּשִׁין דְּאָעֵי זֵיתָא אֵילָהִי סִיפּוֹהִי מְטַקְסִין׃

ויעבר. לשון בריחים: ברתוקות · שלשלאות : ואת כל הבית · כל ההיכל כולו : עצי שמן · ראעי זיתא : עשר אמות קומתו · ורגליהם בקרקע עומדים אחד מכפון לארון ואחד מן הדרום סובבין עליו ועל בדיו שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח ובדיו נתונין ברחב ארכו כדי שיהיו שני לויים יכולים ליכנס ביניהם כשנושאין אותו במדבר : עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו · כשהן פרושות כמשאו כנפות מגיהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאו כל חלל עשרים אמה וגוף הכרובי' אינו מן המדה ועומד בגם ומהלך כנף אחד בקיר צפון וכנף הכרוב השני נוגעות בקיר מזרח סוככי' על הארון ועל בדיו : וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות · וראשי הכנפים אשר באמצע הבית נוגעות כנף אל כנף שכל חלל הבית עשרי' : ואת כל קירות הבית · קירות העץ · מסב קלע · מוקפות ציורין : פיתוחי מקלעות כרובים · חקוקי צורת כרובים דקלי' וחבלי' ופרחים : מלפני' ולחיצון · לבית הכפורת הפנימי ולהיכל החיצון : ואת קרקע הבית · כל הרצפה לפנימה ולחיצון לבית הכפורת ולהיכל : עצי שמן · עצי זית : האיל · אילי הפתח הם המזוזות מכאן ומכאן עשויות עגולות כמין אילים אילו ואילמיו וכן בכל במין יחזקאל ספות הפתחים קרויין אילין : מזוזות חמשית · המפתן האחד והמזוזות מכאן ומכאן שתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כשתים כזה כך שמעתי ואני אומר מזוזות חמשית חמשה צלעות היו למזוזה ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מכינו מפתן ומשקוף קרויין אילים : וירד

רלב"ג

ויעבר ברתוקות זהב : ר"ל עשה כמו בריחים בשלשלאות זהב בהיכל אשר לפני הדביר · כי עשה שם כותל בין הדביר ובין ההיכל להיות תמורת הפרכת אחר שצפה הכותל ההוא זהב כמו שקדם : ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית · ר"ל כי גם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לבאר דבר ההבדל שהיה בין קדש הקדשים ובין הקדש : וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב · אחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטרת באבנים או עצי ארז כמו שעשה בקירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואחר כן צפה אותם זהב : ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן · הנה עשה צורת כרובים מעץ שמן והוא ממיני הארזים והוא קד"י בלע"ז או פי"ן ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלחו לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן שיהיה זה אחר שיבש האילן והנה הכרובים הם בצורת בן אדם מן הקטנים · וזכר שכבר היה עשר אמות כל אחד מהם בקומה ורוחב פרישת כנפיו גם כן עשר אמות · והנה היו פני הכרובים האלו מביטים לפני הבית גם והכנף השמאלית מהאחד מהם נוגעת לכנף הימנית מהאחר ובזה יחזיקו כל רוחב הדביר מקיר אל קיר כי החלל שביניהם היה עשרים אמה · וזכר שכבר צפה אלו הכרובים זהב : מסב קלע · ר"ל סביב בדמיון יריעה או סבב אילן ואחריותיו : פתוחי מקלעות כרובי' ותימורות · ר"ל שהיה חקוק ומצוייר בהם דמות יריעות שהיה בהם צורת כרובים וצורת תימורות והם כמו פקעים וזה כי צורת תמרים היא כמו ביצה שבני ראשיה חדין או דמות ענפי אילן ואחריותיו ויהיה בהם צורת כרובים וצורת פקעים ופטורי צצים וזה היה מצוייר מלפנים והוא הדביר ולחיצון והוא ההיכל · וזכר שצפה זהב קרקע הבית לדביר ולהיכל אך ידמה שקרקע ההיכל היה מצופה עץ ארז לא קרקע הדביר כמו שקדם ואמנם היה זה כדי שישאר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן הבדל כראה בין הקדש ובין קדש הקדשים : ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית · ר"ל שהאיל והוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו מאות הפתח החמשית כי היתה החמשית לדביר והרביעית להיכל והשלישית לפתח האולם והשנית לחצר הכהנים והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהנים היתה העזרה הגדולה והנה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה בספר ד"ה : ושתי

רדק

ושתי דלתות עצי שמן · ושתי דלתות עצי שמן כאמר כעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות ו"ו וקלע כו"ו וישא אברהם את עיניו כרדם ורכב וסוס וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמ' ושתי דלתו' עצי ברושים אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן אמר בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתו' לדלתות ופי' רז"ל החצונות כפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימיות כפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה כוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואע"פ שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכת כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתות נסגרות שהרי בדי ארון נתונים על פני הדביר א"כ הפרוכת היה מסך לשער הדביר : וירד על הכרובים · ואחר שאמר וצפה זהב למה אמר אח"כ וירד אלא שלא תאמ' כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדה הזהב על הצורות ותרגו' וירקעו ורדידו : וכן עשה · על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה ל לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים : מאת רביעית · כמו שפי' חמישית שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו ובמזוז' פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופירוש מאת כי רביעית תואר לתכונה כמו שפיר' חמישית גם כן תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונה כאילו אומר עשויה מתכונה ר' רביעית וכן גם מאת זה תבאו כמו מזה וי"ל עוד שיהיה ענין רביעית לוח כי מצאנו במשנה ורביעית של ארז על גביהן ופי' לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקשה אבל היתה מלוחות מדובקו' זו לזו וי"ת מן ארבעה סיטריהון מרבעין אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זויותיהן ולענין זה מוכל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע : שני צלעים · שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית : וקלעים · כמו צלעים וכן תרדרון כמו תריקדון ועו' קלע עליהם כרובים ותימורות וככר פיר' וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו ציור וי"ת תרין צירין דדשא חדא כגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא כגלגלין תרגו' קלעים כמו צלעים כמו שפיר' ותרג' אותם כמו ציר הדלת : מיושר על המחקה · כמו שאומר למעלה וירד על הכרובים ועל התמורות את הזהב כך אמר וזה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה וער' הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות הזהב מצפה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מצופות זהב וכ"תי מכבש על צורתא : ויבן את החצר הפנימית · הוא החצר הנקראת ב"כ עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית : כרותות · קורות ארזים כרותות וחטובות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים מאבן גזית והאחד מקורות ארזים וכת"י כרותות מרים ובדברי רז"ל על מרים הגזול שבנאו בבירה : יוסד · משנה הרביעית למלכות שלמה הוחל בנין הבית וזהו יסוד שבנו יסודו : בירח זיו · כמו שכתוב למעלה : בירח בול · הוא מרחשון כמו שאמ' הוא החדש השמיני ונקרא כן מפני הגשמי' שמתחילין בו ענין מבול ובדברי רז"ל בירח בול שבו העלה כבל והארץ עשויה בולות בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומ' שמאכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן בזה שתרגם בירח מיסף אבבייא : ויבנהו שבע שנים · בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים אלא תאמר שנתעכב בנתים מהבנייני' ולא התעכב כל שבע שנים בבניין לפיכך חזר ואמ' ויבנהו שבע שנים : שלש עשרה שנה · שלש עשרה שנה אחר כלות בית יי' התעכב בבניין ביתו וי"מ כי לא נתעכב בבניין ביתו אלא שתי שני' ופירוש שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו ולפי' זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית יי' ושלשה עשר בביתו ויוכלו להרץ כי פירוש אחד ועשרים שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחירם ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבניין הבתים לא נתן הוא לחירם אלא הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו : בית יער הלבנון · ת"י בית מקירת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירותיו ובנה אותו על ארבע טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ועמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מריש בדברי רז"ל וי"ת כרותות קריתהון : וספון

רשי

וירד על הכרובים · היה מרדד הזהב טסין דקין לשקען בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרות בזהב : מאת רביעית · מזוזות ההיכל היו רבועות וכן ת"י מן ארבעה סיטריהון מרבעין : ושתי דלתות · כל אחת כדי חצי רוחב הפתח : שני צלעים ת"י תרין צירין ציר העליון וציר התחתון : גלילים · כגלגלין : ושני קלעים · אף זה מתורגם צירין לשון קלעי' אומ' אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן : וקלע כרובים · על הדלתות : מיושר על המחוקה · הזהב מכוון על חיקוי הצור' שוקע במקום שיקועו ובולט במקום בליטתו שיהו הצורות ניכרות בו : וטור כרותות ארזים · סדר של קורות עושה בחומה : בשנה הרביעית · למלך שלמה : יסד בית יי' · הוחל יסודו : בירח בול · הוא מרחשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמה מן ה בית מלשון ויבל לחמורים : ואת ביתו בנה שלמ' שלש עשרה שנה שבמלאכת גבוה מזרז ובשלו נתעצל ובשבחו סיפר הכתוב : בית יער הלבנון · ת"י בית מקירת מלכיא : וכרותות

טורי ג' ומלאים וסי' וימלאו בו ארבעה טורי אבן · ויבן את החצר · ויבן את בית יער הלבנון דספרא : בירח ד' בקריא' וסי' בשנה הרביעית יסד בית יי' · ובשנה האחת עשרה · בירח האיתנים בחג הוא החדש · ואכחד

ותרתין דשין דאעי זיתא וגלף עליהון קליען כרובין וצורת דקלין ואטונין שושנין וחפא דהבא ונסיך על כרוביא ועל צורת ריקלין ית דהבא : וכן עבד לתרע היכלא סיפין דאעי זיתא מן ארבעה סטריהון מרבעין : ותרתין דשין דאעי בירון תרין צירין דדשא חדא כגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא כגלגלין : וגלף כרוביא וצורת דקלין ואטונין שושנין וחפי דהבא מכבש על צורתא : ובנא ית דרתא גויתא תלתא כדרין דאבן טבא וסידרא חד דמריש אעי ארזיא : ובשתא רביעיתא שרי לאישתכללא בית מקדשא דיי בירח זיו ניצניא : ובשתא חדא עסרי בירח מיכף איבביא הוא ירחא תמינאה אישתכלל ביתא לכל גזרתיה ולכל דחזי ליה ובנהי שבע שנין : וית ביתיה בנא שלמה תלת עסרי שנין ושכליל ית כל ביתיה : ובנא ית בית מקרת מלכיא מאה אמין אורכיה וחמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומיה על ארבעה סידרי עמודי ארזיא

ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צצים וצפה זהב וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב : וכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן מאת רבעית : ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים ושני קלעים הדלת השנית גלילים : וקלע כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מישר על המחקה : ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרתות ארזים : בשנה הרביעית יסד בית יהוה בירח זו : ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטו ויבנהו שבע שנים : ז א ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ויכל את כל ביתו : ויבן את בית יער הלבנון מאה אמה ארכו וחמשים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו על ארבעה טורי עמודי ארזים

ר"פ ל' · ל' · ל' בכ בכיפ' · ל' וכסכו' · ל' חס' · ל' · ל' ומ"ל · ד' י ד' י"ב · ד' י ב' הרי' · משפטיו כ' חס' · ק' · ז' · ג' ומ"ל

את שלשת הרעים בירח : ואת ביתו ז' וסי' נמכר בסדר לך לך ולעיל בסיפרא סימן ד' :

רלב"ג

ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם · ר"ל ושתי דלתות עצי שמן שעשה לדביר צייר ע עליהם צורת כרובים ותימורות ופטורי צצים וצפה זהב באופן שירד הזהב על הציורים ההם והם נראו בזהב בתמונה שיעשו בה בעצי שמן : וכן עשה לפתח ההיכל וגו' · ר"ל שכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן היתה מאת הפתח הרביעית · והנה מזה מדרגת הפתחים במנין כי בזה הערה אל מה שכוון בזה הבנין כמו שנבאר : ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים · ר"ל ששני צדי הדלת היה מצוייר בהם צורת גלילים ועמודים : ושני קלעים · ר"ל שני צידי הדלת השני היו ציוריה גם כן גלילים : וקלע כרובים וגו' וצפה זהב מיושר על המחקה · ר"ל שהיה יורד הזהב ביושר על החקוק עם מאלו הציורים בדרך שהצורות תהיינה נראות בזהב : ויבן את החצר הפנימית · היא העזרה ולא פי' שיעורה · והנה בנה כתליה סביב שלשה טורים אבני גזית וטור אחד על גביהם מחתכות גדולות של ארזים : בירח בול · הוא מרחשון : ויבנהו שבע שנים · לא הקפיד בחצי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בנינו אך קצת הדברים שעשו בו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנזכר והנה נזכר זה לפי שהוא יזכור אחר זה כי ביתו בנה שלמה בשלש עשרה שנה וזה מורה על עוצם זריזותו בבנין בית המקדש · ויבן את בית יער הלבנון · הנה נראה ממה שזכר אחר זה שזה הבנין בנה שלמה לעצמו והנה היה זה הבנין להתקרר שם לימות החמה ולזה ידמה שעשה פתחי' רבים ואחשו' שיער לבנון היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון · וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעת טורי עמודי ארזים ואחשוב שעמודי הארזים היו כלם לרחב הבית ואולך האורך בהם לשלשה חלקים שיש עמודים היו בכל טור · והנה

וכרותות ארזים · קורות ארזים לאורך הבית היה טור העמודי' בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד וטור השני מול החצר הפנימי היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפנים מעזרת נשים ובמקרא לא מצינו כתוב עזרת נשים כי אם במשנה : וספון בארז · קרוי עלייה מלמעלה : על הצלעו' · מחיצות עליונות שעל הכרותות ארבע מחיצות לאורך הבית כולן פתחים וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחיצות קירוי הספון ארבעי' וחמשה נסרים היה הסיפון שלשה טורי נסרי' על ארבעת טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור ושקופין שלשה טורים וטור עשה קירוי אבל שלשת טורי הנסרים ושלשת טורי השקופי' כי רוחב של חמשה עשר נסרים לא קירה את הבית לאורכו שהוא מאה אמה ועשה אבנו לקורות הבית קירוי של נסרים קטני' נתונים על מריש[ין] קטנים הנותרי' מטור כרותות הארזים אל טור שלשה מריש[ין] זה לסוף זה ושקופי' משני צדיהן כעין משקוף שהדלת שוקף בו ועל אותן שקופין ראשי הנסרים הקטנים נתונים בו אורכן של נסרים קטנים כנגד רחבן של נסרים גדולי' שבתחלה : ומחזה אל מחזה · ראשי נסרים של שקוף זה למול נסרים של זה · מחזה לשון קצה ומנחם כן פותרו וחיברו אצל מחות חפפם וכל חזית שבלשון משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד וכן הוא עושה מחזה מבחוץ בפרק השותפין בבבא בתרא ויונתן אף הוא תירגמו זוי לקביל זוי אבל שקופים אטומים וכן רבועים שקף כולם תירגם כלונסא וכל הפתחי' והמזוזות שבתים מקירות מלכים עשוי פתחים פתחים מפני האויר ולכך קראו בית יער שדומה ליער: רבועים שקף · ת' מרבעין וחפן·מחופין היו הפתחים בנסרים דקין ורבועין היו כשאר פתחי בתים ולא עשויין כיפה כעין פתחי אולם : ומול מחזה אל מחזה · ומול של מחזה זה מוסב לקראת מחזה האחרת ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע היאך : ואת אולם העמודים · אולם עשה לפני העמודי' האלה לבית מבוא חמשים אמה אורכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני ארך מסך הבית אלא שלעולם המדה היתירה קרוייה אורך והקצר' קרוייה רוחב: ואולם על פניהם · אולם גבוה עשה על כל הבית: ועמודים ועב על פניהם · על כרותות ארזים שעל העמודים התחתונים הרכיב על עמודים אחרים ומריסין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן צלעות מזה לזה והעבים לקירוי העלייה · עב הוא מריש כמו ששנינו והעבים אלו המרישים : ואולם הכסא · ואולמא לאתקנא תמן כורסייה לבית דין דדאין תמן פרוסדא לבית דינא עביד פרוסדא לשון פרוסדור : וספון בארז · מחופה קרקע הרצפה בארזים : מן הקרקע · ת' מן אושיא ועד אושיא מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה : וביתו אשר ישב שם · דירה גמורה לאכול שם ולשכב שם : מבית לאולם · לפנים מן אולם של בית יער הלבנון : ובית

ועמדים י"א חס' ו' וסי' נמסר בסדר ויקהל : אלם ג' חס' בקריא' וסי' אלם המשפט עשה · ולחצר בית יי' הפנימית · ויקם את העמדים · וכל צורת הבית דכוו' חס' בגה מל' :

וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמֻּדִים׃ וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת אֲשֶׁר עַל־הָעַמּוּדִים אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר׃ וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְכָל־הַפְּתָחִים וְהַמְּזוּזֹת רְבֻעִים שָׁקֶף וּמוּל מֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְאֵת אוּלָם הָעַמּוּדִים עָשָׂה חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וְאוּלָם עַל־פְּנֵיהֶם וְעַמֻּדִים וְעָב עַל־פְּנֵיהֶם׃ וְאוּלָם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפָּט־שָׁם אֻלָם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה וְסָפוּן בָּאֶרֶז מֵהַקַּרְקַע עַד־הַקַּרְקָע׃ וּבֵיתוֹ אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית לָאוּלָם כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה

וְקַרְנַתְהוֹן דְאַרְזַיָא עַל עַמּוּדַיָא׃ וַחֲפָא נַסְרִין דְאַרְזָא מֵעִילָוֵי מְחִיצַיָא דְעַל עַמּוּדַיָא אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִידְרָא׃ וּכְלֻנְסָא תְּלַת סִידְרִין וְזוִי לָקֳבֵיל זוִי תְּלַת זִמְנִין׃ וְכָל תַּרְעַיָא וְסִפַּיָא מְרַבְּעִין וַחֲפַן כְּלֻנְסָא וּמְקַבֵּיל זוִי לָקֳבֵיל זוִי תְּלַת זִמְנִין׃ וְיַת אוּלָמָא דְעַמּוּדַיָא עֲבַד חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וּתְלָתִין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וְאוּלָמָא עַל אַפֵּיהוֹן וְעַמּוּדַיָא וְסִקוּפְתָא עַל אַפֵּיהוֹן׃ וְאוּלָמָא לְאַתְקָנָא תַּמָן כּוּרְסֵי בֵּית דִּינָא דְדָאִין תַּמָן פְּרוֹסְדָא לְבֵית דִּינָא עֲבִיד וַחֲפֵי נַסְרִין דְאַרְזָא מֵאוּשַׁיָא עַד אוּשַׁיָא׃ וּבֵיתֵיהּ דְיָתִיב תַּמָן דַּרְתָּא אָחֳרַנְתָּא מִגָיו לְאוּלָמָא כְּעוֹבָדָא הָדֵין הֲוָה

וספון בארז · וחפא נסרין דארזא : על הצלעות · הם הכרותות · שזכר וי"ת מחיצתא והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחיצה : ארבעים וחמשה · אלה הנסרים של ארז שקרה בהם הבית היו מ"ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים : ושקופים שלשה טורים · חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שאדם משקיף מהם כמו שאמר וישקף אבימלך בעד החלון ומה שאמר שלשה טורים שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון ומה שאמר מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומ' כי החלונו' היו בשלשה הכותלים וזהו שאמר שלש פעמים והיו חלון כנגד חלון זהו מחזה אל מחזה וי"ת וכלונסא תלתא סידרין זוי לקבל זוי תלת זמנין ובדברי רז"ל ומודלה על גבי כלונסות והם בדים ארוכי' כמין קנה של רומח וזוי כמו זוית: וכל הפתחי' והמזוזות רבעים שקף · הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולי': שקף · ויש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל הפתחים היה גם כן מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי בקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו : ואת אולם העמודים · האולם הוא הנקרא בית שער וקירויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודים כמו שזכר ואמר כי זה האולם היה על פני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחרים על פניהם ועוד עב על פניהם ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל ואמרו והעבי' אלו המרישים : ואולם הכסא · סמך האולם אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט ומה שאמ' אחר כך אולם המשפט הוא כפל דבר או פירושו כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן נראה דעת המתרגם שתרגם ואולמא לאתקנא תמן כורסיה בית דינא דדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופירוש פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין כאין ויש נוסחאות פרוזדור בסמ"ך : מהקרקע עד הקרקע · ת"י מאושיא ועד אושיא ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפה היתה מכוסה בנסרים של ארז : וביתו אשר ישב שם · הוא הבית שאמר למעלה ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית שעשה לבת פרעה עשה ג"כ כמעשה האולם הזה : כל אלה

רלב"ג

והנה היו כרותות הארזים על העמודים · שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שתארנו שלישית מאה אמה · והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי חמשה עשר עמודים היו בטור האחד ולזה היו קורות הארזים אשר עליהם חמשה עשר ומזה התבאר כי מקצת עובי העמוד האחד לקצה עובי העמוד השני הסמוך לו היה שלש אמות ושליש אמה ואולם עובי העמודי' האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנזכר אחר זה שתי אמות וחצי בדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודים שלשים אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרותות הארזים אשר עליהם היו רבועים : ושקופים שלשה טורים · הם הצלעות שזכר כי הם היו בדמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורים מאלו על ארבעת טורי העמודים : ומחזה אל מחזה שלש פעמים · ר"ל הפתח שהיה נכח פתח אחר כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו בכל אחד מצדי האורך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי שם יראה האדם מה שבחוץ : וכל הפתחים והמזוזות רבועים · ר"ל שהפתחים האלו היו בדמות מרובע וזה כי השקף שהיה עליהם עם העמודים אשר משתי קצותיו משימים הפתח בצורת רבוע שלשים אמה לכל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני רחב הבית שהיה זה שלשה פעמים בבית ההוא היה הכל כמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו · והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים · זהו מה שנראה לי בפירוש צורת זה הבית והוא מסכים אל ללשון שבא בזה והנה לא ראינו בו פירוש יאות לזה : ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו · הנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודי' ולזה היה גבהו כגבהם : ואולם על פניהם וגו' · ר"ל שעל פני העמודים והוא אצל מקום הפתחים המזכרי' היה כמין אולם והיו בו עמודים וכרותות ארז עבה היתה על פניהם ואלו העמודים אחשב שהם של ארז ואע"פ שהיה האולם בנין כמו שנראה מהנזכר אחר זה : ואולם הכסא אשר ישפט שם · ובמקום אחר יהיה הנגמר דין והוא הנקרא אולם המשפט או יהיה הכל ענין אחד ר"ל כי אולם הכסא אשר ישפט שם הוא אולם המשפט או יהיה הראשון תואר הוא הכסא אשר ישפט שם ר"ל כי ממנו יצאהו לאולם המשפט כמו שתרגם יונתן : וספון בארז מן הקרקע ועד הקרקע · ר"ל על פני כל הקרקע אולם המשפט מיסוד כותל זה עד יסוד כותל זה שכנגדו : וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם · ר"ל הוא החצר האחרת שהיא מבפנים לאולם אשר בנה שם ביתו שישב שם תמיד ויאכל וישתה וישכב בו הנה היה כצעה כמעשה הזה ר"ל שהיה ספון בארז כל הקרקע אשר שם : ובית

רד"ק

כל אלה · כל אלה הבתים שזכר שבנה בית יי' וביתו ובית המשפט · בית בת פרעה וחצרותיהם כלם היו בנויי' באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה: כמדות גזית · אבן גזית היה ידוע מדתו בימיהם כמו בימי רז"ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים: מגררות במגרה · מגרה הוא המיסור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגררות במגרה ממה שהיו אם היו נכבלות במקבות ופירו' מבית ומחוץ כי שני הפנים היו מגוררות: וממסד עד הטפחות · והיו שם אבנים ישרות וחלקות כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקו' הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבניין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר ה הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמ' באבני שלשה טורים וטור כרותו' ארזים: ומיוסד אבנים · היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובות ו וגדולות שהיו אבני' מעשר אמות ואבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבני' טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית ורז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו איצטוניות י יוצאות חוץ לכותל בולטות מ מבפנים לבית ואמ' אבני עשר ואבני שמנה שאלו נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולות ששם היו יושבים זקני כהונה שלא היו מכניסין מעות למקדש ופרחי כהונה היו יושבים אים על כנותו לארץ: ולחצר · בניין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו' וכן עשה לבנין הבית כבניין הזה: ממטה נפתלי · הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנו' דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קראתו מלרע: חרש נחשת · הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל שמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנו' אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם כן הוא היה אומן ובנו למד אומנותו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו' שמה ספר כל אומנו' שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודים והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת היו: ויצר · אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו: שמנה עשר אמה · ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפי' אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשי' וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודי' האלה היו חלולים כמו שאומר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והו' הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומת העמוד האחד וחוט י"ב יסובנו ואמ' בסוף וכן לעמוד השני וכו' תרגם יונתן הפסוק הזה תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תניינא ומדת היקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: ושתי

רש"י

ובית יעשה לבת פרעה · עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה: כאולם הזה · כמעשה האולם הזה: כל אלה · כל האבנים האלה עשויים כבידות: כמדת גזית · כמדת אבני גזית מדה אחת היתה לאבני גזית במדה: וממסד עד הטפחו' · בגובה היה הבניין הזה עשוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי קורה: ממסד · לשון יסוד: הטפחות · שמי קורה כמו וימיני טפחה ש שמים: ומחוץ · לצד החוץ היה כל משך הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה: ומיוסד אבנים גדולות · והיסוד שבתוך הקרקע היה של א אבנים גדולות יותר ממדת גזית · ומלמעלה אבני יקרות · ומלמעלה ליסודו היו אבנים יקרות עד ה הטפחות כמו שאמור למעלה: וארז · וחפי נסרין דארזא כמו שאמר וספון בארז שלשה טורי גזית ה החומה עשויה שלש נדבכין של אבנים ו ונדבך של עץ עליהם: חרש · אומן: וימלא את החכמה ואת ה התבונה ואת הדעת · שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנ' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומו' נבקעו בשלשתן נבנה הבית: את שני העמודים · שהעמיד באולם יכין ובועז: שמנה עשרה אמות קומת וגו' · ובדברי הימים הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שיכנו שניהם כאחת והאמה החסרה אומר אני חצי אמה היתה לכל אחד בראשו שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמור למטה בענין ועל ראש העמודים מעשה שושן: וחוט

ובית יעשה לבת פרעה אשר לקח שלמה כאולם הזה: כל אלה אבנים יקרת כמדת גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד הטפחות ומחוץ עד החצר הגדולה: ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות: ומלמעלה אבנים יקרות כמדות גזית וארז: וחצר הגדולה סביב שלשה טורים גזית וטור כרתת ארזים ולחצר בית יהוה הפנימית ולאלם הבית: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר: בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צרי חרש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת ויבוא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו: טו ויצר את שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד

וביתא עבד לבת פרעה דנסיב שלמה כאולמא הדין: כל אילין אבנין טבן כמשחת גזית מסרכן במסרין מגיו ומברא ומשכללין בפושכיא ומלברא עד דרתא רבתא: ומשכלל באבנין טבן אבנין רברבן אבני עסר אמין ואבני תמני אמין: ומלעילא אבנין טבן כמשחת גזית וחפי נסרין דארזא: ודרתא רבתא סחור סחור תלתא סדרין דאבן טבא וסדרא חד דמריש אעי ארזין ולדרת בית מקדשא דיי גויתא ולאולמא דביתא: ושלח מלכא שלמה ודבר ית חירם מצור: בר אתתא ארמלתא הוא משבטא דבית נפתלי ואבוהי גבר צורי אומן בעובדא נחשא ואתמלי ית חוכמתא וית סוכלתנא וית דעתא למעבד כל עיבידא בנחשא ואתא לות מלכא שלמה ועבד ית כל עיבידתיה: וצר ית תרין עמודיא דנחשא תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד

ב' וקדמאה · ל' חס' ב' · ל' ב' · ל' · ל' · ל' · ג' חס' · ב' זוג בית דן דלה · ל' · ו' מל' בספ' · ב' · ג' וכל עליה דכו'

בן ב' רפ' בקריאה וסי' בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · בן אשה מבנות דן דדברי הימים: ל"ח פסוקי' בקריאה אית בהון את ואת ואת את וסי' ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת לוט בן הרן · ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו · וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד · הן הראנו יי' אלהי' את כבודו · ויקח את זקני העיר · ויהי לתשובת השנה · ויצו המלך את יואב · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ויעש חירום את הכיורות ואת היעים · ויקח את אוצרות · אז יכח מנחם · ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית · את ירושלם ואת · והארץ תענה את הדגן · ועיפה פילגש כלב · ויעש חירום את הסירות דד"ה · ובשנת שמונה עשרה · חבול חבלנו:

רלב"ג

ובית יעשה לבת פרעה · ר"ל וכן הבית שהיה עושה לבת פרעה היה מעשהו כמעשה האולם הזה והוא אולם המשפט שהיה כל קרקעו ספון בארז: כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית · הנה היתה מדת אבן גזית מוגבלת וידועה אצלם: מגוררות במגרה מבית ומחוץ · ר"ל שהאבנים האלה לחליקם יותר היו מגוררות במגרה והוא חרב פגום מאד שר"ל בלע' כי הוא ישאיר האבן חלקה מאד ושלמה והיה זה באלו האבנים בשני שטחיהם הנראים האחד מבפנים והאחד נראה מבחוץ: וממסד עד הטפחות · ר"ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראי' שידקדקו בשיעורם למדדו בטפחות והם כל אבני הכותל הנראים כלם היו בזה האופן או אמר עד הטפחות כי בטור העליון אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהכותל כמדת טפח או יותר מעט ר"ל שישימום שם נוספות בפנים וזה מבואר בבניינים היפים והשלמים: ומחוץ עד החצר הגדולה · מחוץ לבית עד החצר הגדולה היו כל האבנים אשר בבנין עשויות בזה האופן ויהיה הרצון באמרו כל אלו האולמים והבתים שזכר אחר זכרו בית יער הלבנון: ומיוסד אבנים יקרות · ר"ל שאבני היסוד היו גדולות יותר מאבני גזית כי היו בהם אבנים של עשר אמות ושל שמנה אמות · ומלמעלה מן היסוד היו אבני' יקרות כמדת גזית והיה ספון בארז בתקרה או היה שם באהלים כרותות אבנים עם האבנים ההם: וחצר הגדולה סביב וגו' · ר"ל שהחצר הגדולה אשר בה בית המלך היא מוקפת סביב חומה שלשה טורים אבני גזית וטור כרותות ארזים עליהם וכן היה לחצר בית יי' הפנימית כמו שקדם וכן היה לאולם הבית ר"ל האולם אשר לפני ההיכל והדביר: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם וגו' · זכר שאביו גם כן היה חרש נחשת ולזה היה הבקיאות לו יותר בזאת המלאכה: ויצר את שני העמודים · ר"ל שהוא עושה צורתם מפני עשותו הדפוס שבו המליך הנחשת אחר שהתיכו: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד · בספר דברי הימים התבאר שקומת שניהם היתה שלשים וחמש אמות ויחסר מזה אם כן אמה · ואפשר שנאמר שלא דקדק בזה כמו שלא דקדק בכמו האופן הזה במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה ובמקום אחר אמר כי הימים אשר מלך דוד הם ארבעים שנה: וחוט

רשי

וחוט שתים עשרה אמה יסוב העמוד השני · ללמד שהיה ד' אמות עגול שכל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ועביו ארבע אצבעות · והוא חלול מפרש בסוף ספר ירמיה והרי זה מקרא קצר פירוש אורכו של אחד וילמד השני ממנו ופירש היקפו של שני וילמד ממנו הראשון וכן תירגם יונתן וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תניינא: ושתי כותרות פומי"לש בלע"ז: מוצק · ע...יסנ"טיר בלע"ז: חמש אמות קומת הכותר' האחת · ובסוף הספר הוא אומר שלש אמות שנינו במשנת ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש העליונות היו עודפות לחוץ מ מוקפות צורה שנאמר שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות ואותן אמי שלא מנה אותן שתי אמות התחתונות בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד נחשב בכותרת שתי אמות: שבכים מעשה שבכה · השבכות שהיו להן דומות כמין כיפה שקורין קוייפ"א מעשה שבכה מוקפות היו צורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך וגדילים היו להם כמעשה שרשרות: שבעה לכותרת האחת · שבעה לולבין היו להיקף אחד לשבכה אחת ושני טורים של רימונים, ושלשלאות הרימונים תלויים בשרשרת המקפת את הכותרת כך מפורש בדברי הימים ובמסכת ארבעים ותשע מדות: לכסות את הכותרת אשר על ראש הרימונים · הרי זה מקרא מסורס לכסות הרימונים את הכותרת אשר על הראש וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקראות כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולו למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בענין וגולות הכותרות ותרגמו יונתן אגני קרנוותא העליון כפוי על התחתון בית קיבולו למטה היא הקרויה שבכה כמה שנאמר בענין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גולות הכותרות כמצלת רחבה במקום הדבק ומשופעת ועולה ומשופעת ויורדת והוא קרוי בטן וכן ת"י מלעומת הבטן לקבל דובקא וגובה שתי האגנות האלה ארבע אמות וזהו שאמר מעשה שושן באולם ארבע אמות מצויירות היו בם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל האולמות ארבע אמות גובה והאמה החמשית היא כותרת קטנה למעלה מן הגדולה הוא שנ' וכותרות על שני העמודים: גם ממעל מלעומת הבטן · שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק שעל השבכה מדובקת בגולה אשר תחתיה: והרימונים מאתים · רימוני' עשויין שני טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה על הכותרת השנית אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השנית: ועל ראש

האחת ג' קמצין וסי' נמסר בסדר תרומה: השבכה י"ג חס' ה"א בריש תיבותא וקריינן וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן כ"ג:

וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי: וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית: שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית: וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית: וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת: כ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית:

וְחוּט מְשַׁח תַּרְתֵּין עַסְרֵי אַמִּין מַקִּיף לֵיהּ וְכֵן לְעַמּוּדָא תִּנְיָנָא: וְתַרְתֵּין קְרוֹנְתָון עֲבַד לְמִתַּן עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא מַתַּךְ נְחָשָׁא חֲמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָא חֲדָא וְחָמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָא תִּנְיֵתָא: סְרִיגַן עוֹבַד סְרִיגָא קְלִיעַן עוֹבַד גְּדִילַן לִקְרוֹנְתָון דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא שַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָא חֲדָא וְשַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָא תִּנְיֵתָא: וַעֲבַד יָת עַמּוּדַיָּא וּתְרֵין סִדְרִין סְחוֹר סְחוֹר עַל סְרִיגְתָא חֲדָא לְכַסָּאָה יָת קְרוֹנְתָון דְּעַל רֵישׁ רִימּוֹנַיָּא וְכֵן עֲבַד לִקְרוֹנְתָא תִּנְיֵתָא: וּקְרוֹנְתָון דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא לְקִיט בְּאוּלָמָא אַרְבַּע אַמִּין: וּקְרוֹנְתָא עַל תְּרֵין עַמּוּדַיָּא אַף מִלְעֵילָא מִלְּקֳבֵיל דִּבְקָא דִּי לְעִיבַר סְרִיגְתָא וְרִימּוֹנַיָּא מָאתָן סִדְרִין עֲבִידִין לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עַל קְרוֹנְתָא תִּנְיֵתָא:

רדק

ושתי כותרות עשה · פירוש עטרות כמו כתר מלכות ותרגומו קרונתון: מוצק נחשת · הכותרות היו נחשת מוצק כלומר שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודי': חמש אמות קומת הכותרת האחת · ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותי' ז"ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד כלא היה בהן צורה ושלש העליונות הן נפרדות לחוץ מוקפות שבכים מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפי' לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב: לכסות את הכותרות · אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרו' אלא פי' על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות: אשר על ראש הרמונים · היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרו' ויש ספרי' שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסורה אומרת ראש הרמונים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית · שני טורים רמוני' על השבכה לצורך הכותרת לכסותה כמו שעשה באחרות: מעשה שושן באולם · על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וזהו שאמ' גם כן למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגם פרח שושן לקיט שושנתא: מלעומת הבטן · כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל דיבקא: מאתים טורים סביב על הכותרת השנית · והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחת והיו שני טורים סביב בכל טור מאה וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמוני' מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמ' בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים וששה רוצה אומר כי תשעים וששה מן המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב: לאולם

רלב"ג

וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני · מזה יתבאר כי קוטר עגול העמוד היה כמו שלש אמות וארבע חמישיות אמה בקירוב והנה התבאר בספר ירמיה כי העמוד היה חלול והיה עביו ארבע אצבעות: ושתי כותרות עשה לתת על ראשי העמודים מוצק נחשת · ר"ל שהתיך נחשת ועשה לתת על ראש העמודים מוצק נחשת כצורת שני כתרים דבוקים זה בזה כל אחד מהם כצורת אגן ומצד אחד היה נכנס בהם העמוד · והנה אמר בזה המקום שקומת הכותרת היתה חמש אמות ובסוף זה הספור אמר שקומתה היתה ג' אמות וזה ראיה שהשתי אמות התחתונות היתה כמו מלאכת העמוד והיה העמוד הנכנס בהם ומזה יתבאר, שרוחב הכותרות גדול מעמקם כי זה רחבם היה מוסיף על רחב העמוד ורחב העמוד הוא שלש אמות וארבעה חומשי אמה בקירוב כמו שקדם: שבכים מעשה שבכה · הוא מעשה רשת קרשפי"ה בלע"ז והיתה מקפת כל הכותרת ממעל ומתחת: גדילים מעשה שרשרות לכותרות · הם טריצא"ש בלע"ז והיו מוקפים מהם שבעה על כל שבכה: ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת · אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואולי העמודים היו קבועים בשבכה בשני גדילים ממנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו מהשבעה גדילים אשר בכל שבכה והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים והיא האגן העליונה והנה תהיה אות וי"ו במלת ושני טורים כפ"א רפה בלשון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים שני טורים או ירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שתארנו ועשה אותם שני טורים והכונה אחת ממה שזכרנו קודם: וכותרות אשר על ראש העמודים · ר"ל שכבר עשה זה בכותרות אשר על ראש העמודים והם האגנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו עולים על ראש הכותרות באולם ארבע אמות ואחשוב שזה הציור היה נעשה בשני טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודים ההם היו גבוהים על ראש הכותרת והיה בהם צורת פרחים ושושנים: וכותרות על שני העמודים וגו' · הם הכותרות התחתונות ר"ל האגנים התחתונים המביטים אל העמודים הגדולים וירצה בזה שבמה שהיה מהם מביט לעמודים היה טור רמונים וגם ממעל למקום ההוא מלעמת הבטן והוא אמצע דבוק שתי האגנות כי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים · והנה היה בכל טור מהם מאה רמונים כמו שכתוב בספר דברי הימים באמרו ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודים · והנה הרמונים תלויים בשרשרות כמו שנזכר שם ודמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו שלשה בגלה העליונה ושלשה בגלה התחתונה והאחת במקום דבוקם והיא היתה לעמת הבטן · והנה אמרו בזה המקום כי הרמונים היו מאתים טורים סביב אין הרצון בו שיהיו מאתים טורים כי זה אינו כמו שזכרנו אך הרצון בזה שהרמונים היו מאתים טורים סביב ר"ל שהיו מסודרים בשני טורים סביב: ויקם

וקוה ג׳ כתיב ח׳ כסוף וסימ׳ ויצא עוד קוה המדה. ויעש את הים מוצק׳ לכן כה אמר יי׳ שבתי לירושלם ברחמי׳:
והים ו׳ בקריאה וסימ׳ והים הגדול וגבול דיהושע׳ ראו הפלתי לכם דיהושע׳ והים בקעת לפניהם׳ והים לרחצה הכהנים בו׳ והים עליהם מלמעלה׳ כל הנחלים הולכים אל הים: אחוריהם ג׳ וסימ׳ וכל אחריהם ביתה׳ וחברו׳ ופניהם קדמה והם משתחוים:

ויקם את העמודים לאלם ההיכל ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בעז: ועל ראש העמודים מעשה שושן ותתם מלאכת העמודים: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וקוה שלשים באמה יסב אתו סביב: ופקעים מתחת לשפתו סביב סבבים אתו עשר באמה מקפים את הים סביב שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו: עמד על שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחריהם ביתה: ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן אלפים בת יכיל:

ואקים ית עמודיא לאולמא דהיכלא ואקים ית עמודא מימינא וקרא ית שמיה יכין ואקים ית עמודא מסמלא וקרא ית שמיה בעז: ועל ריש עמודיא עובד שושנתא ושלימת עיבידת עמודיא: ועבד ית ימא מתך עסר אמין מספתיה עד ספתיה סגלגל סחור סחור וחמש אמין רומיה וחוט משח תלתין אמין מקיף ליה סחור סחור: וצורת ביעין מלרע לספתיה סחור סחור מקפין ליה עסר אמין מקפין ית ימא סחור סחור תרין סדרין רצורת ביעין מתכין באתכותיה: קאים על תרי עסר תורין תלתא אפיהון לציפונא ותלתא אפיהון לדרומא ותלתא אפיהון למערבא ותלתא אפיהון למדינחא וימא מתקן עילויהון מלעילא וכל אחוריהון לגיו: וכומיה פושכא וסיפתיה כעובד שפת כס כגלגל לקיט בשושנתא תרין אלפין ביתין ברטיבא מחכיל:

רדק

לאולם ההיכל׳ כמו באולם ההיכל וזמותו כי אם הרגתי לפגעי בפגעי ואחרים אול תו: יכין׳ מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמ׳ כירח יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכבת בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שאמר יי׳ עוז לעמו: ותתום׳ לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת ה העמודים: ויעש את הים מוצק׳ כלומ׳ מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקימו בקורות כמו שעשו ה הכלים: עשר באמה׳ שהיה רחבו עשר אמות והקיפו שלשים אמה יסוב אותו וכל שיש ב בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ופקעים׳ ת״י וצורת ביעין ובדברי הימי׳ ודמות בקרים אך נופס היה עגול כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו אינו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתי אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות ב בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתו׳ ולהם היה צורת בקרי׳ וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעי׳ אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז״ל וכן נראה מפשט הפסוק: יצוקים ביצוקתו׳ הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם יאמר ממש יצוקה בשקל מלוכה גדולה: עומד על שני עשר בקר׳ גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנגד מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים: ושפתו׳ תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפת כס כגלגל לקיט כשושנתא: אלפים בת יכיל׳ ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו ז״ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיבא מחכיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גרמו משפתו ולמעלה הוא שלישית מה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים

רשי

ועל ראש העמודים מעשה שושן׳ חצי אמה בראש כל אחד היה כותלו דק כשושן ושאר העמוד עוביו ארבע אצבעות׳ נבוב לכך לא כמנית אותה אמה ביציקת העמודי׳ בדברי הימי׳ לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד: עשר באמה משפתו עד שפתו׳ באמצעיתו שכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא: וקו שלשי׳ באמה׳ זהו שאמר כל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח היקיפו שלשים ורחבו עשר ומתוכו הוא מודד: קומתו׳ עומקו ובדברי הימים הוא אומר שעשאו לרחיצת הכהנים ל לטבול בתוכו: ופקעי׳ גלף צורת ביצין תרגם יונתן: מתחת לשפתו׳ בשלש אמות תחתונות שהיו מ מרובעות שכך שנינו בגמרא דעירובין שלש התחתונות מרובעות ו ושתים עליונות עגולות ואי אפשר לך להכיל אלפים בת שהם מאה וחמשים מקוה טהרה ארבעים אלא בענין זה כמו שפירשו ר רבותינו בעירובין ו ועליונות מרובעות ו והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי כתיב עגול סביב מ משפתו לכך הוא אומ׳ בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ריבועו והיקפו ארבעי׳ אמה עשר אמה לכל רוח אבל במקו׳ עיגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב: שני טורים הפקעים יצוקי׳ ביצוקתו׳ הכל מוצק יחד לא שחבר לו את הפקעי׳ אח׳ יציקתן על ידי מסמרו׳ או על ידי דבק שקורין שלדור״א בלע״ז: וכל אחוריהם׳ של בקרים הללו ביתה אל תחת הים היו אחוריה׳ פונים שנים שבצפון לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב: ועביו טפח׳ כותליו ודופנותיו אך שעל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס שמותין בו ומצוייר פרח ושושן: אלפים בת׳ שהם אלפים סאין שהבת שלש סאין שהאיפה והבת תוכן אחד כמאלו חמשים ומאה מקוה טהרה הארבעים מאות מאה מקוואות והעשרים מאות חמשים מקוואות ואף כשתחלוק הכל לפי מדה שעירו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאנו כן שלש אמות המרובעות מאה מקוואות ושתים העגולות חמשים מקוואות שהמרובע יתר על העיגול רביעית ובדברי הימי׳ כתי׳ הים שלשת אלפים ופירשו רבותינו במדת היבש שהגודש היה שליש בבית הקיבול: שלש

רלב״ג

ויקם את העמודים לאולם ההיכל׳ ר״ל שהקימם בו ולא היו נעצים׳ והנה קרא שם העמוד הימני והוא אשר לפאת דרום יכין ושם העמוד אשר לפאת צפון קרא בועז כאילו העיר בזה על סוד גדול מהכוון מענין כלי בית המקדש כמו שבארנו מענינם בספר ואלה שמות והוא ידוע כי השי׳ שם בטבע בתקופות הארבעה רושם להויות השפלות והתקופות השתים אשר השמש בהם דרומי הם מכינות ההויות ובתקופות הנשארות יהיה הטבע חזק ועז לעשות פעולותיו וזה מבואר מגלה במחים כי הם יקחו רושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם הב״ח ולזה סמך אל זה הענין משמות העמודים שלראש העמודים מעשה שושן והנה נבאר זה באור יותר בע״ה בזכרנו התועלות המגיעים מזה: ויעש את הים מוצק וגו׳ הנה התבאר בספר דברי הימים כי הים היה משמש לרחצה לכהנים בו וכדי שלא יהיו המים שאובין בריכים אנו שרגלי הבקרים היו נקובים מלמטה והיו המים באים שם מלמטה מובאים מהקרקע ונכנסים שם׳ והנה זכר שהיה רחב הים משפתו אל שפתו עשר אמות והים עגול סביב והיה חמש אמות קומתו׳ והנה אמרו שקו שלשים באמה יסוב אותו סביב הוא על דרך קירוב כי ההיקף בעגול הוא מוסיף על שלשה בשעור בקוטר כמו שביעית הקוטר בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו הסובב היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמת אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קטר חללו עשר אמות פחות שלישית אמה ויהיה היקפו בקירוב יותר על שלשים אמה אמה ושלישית אמה: ופקעים מתחת לשפתו סביב׳ הם כמו צורת ביצים כמו שזכרנו במה שקדם והיו מהם עשר באמה בדרך שהיו מהם בכל ההיקף שלש מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות והם היו יצוקים ביציקת הים עם לא שיהיו שם מכובנים אחר כן אך בהתכת הים נעשו עמה אלו הפקעים יחד ולפי שבספר דברי הימים כתוב תמורת הפקעים בקרי׳ הנה ידמה שהיה בכל בקע צורת ראש שור יבאו המים מפיו והנה אמרו רבותי׳ ז״ל שלא היה הים עגול אלא בשפתו אך מתחת היה מרובע וזה נתבאר להם מהשעור שהיה מחזיק שהוא אלפים בת והבת היא שלש סאין כאמרו האיפה והבת תוכן אחד להם ולפי שאמה על אמה ברום שלש אמות היא מחזקת ארבעים סאה כמו שעירו חכמים הנה תהיינה אלפים בת שהם ששת אלפים סאים ארבע מאות וחמשים פעם אמה על אמה ברום אמה והנה האמה מהאמות הנזכרו׳ כי הם כמו שבעים וארבע אמות בקירוב ולא יהיו בחמש אמות שבגובה הים כי אם שלש מאות ושבעים אמה בקירוב וזה פחות ממה שזכרנו שמנים אמה ולזה יחוייב שתהיינה קצת האמות מרובעות וכן מצאנו במכונה שהיתה מרובעת והיה בראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב ואמרו ז״ל ששלש אמות התחתונות היה בהם הים מרובע ובשתי אמות העליונות היה עגול ובזה יתאמת מה שזכרנו בקירוב ובזה יאות יותר מה שזכר מצורו׳ הבקר שהיה הים מונח עליהם שהיו מהם שלשה לכל רוח׳ והנה היו פני הבקר בחוץ נראים ואחוריהם היו נסתרים תחת הים: ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן׳ שמצוייר בו פרח שושן׳ והנה אמר בזה המקום אלפים בת יכיל ובספר דברי הימים אמר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל ואמרו רז״ל שאפשר שנזכר בזה המקום הוא בלח אך ביבש יחזיק יותר מפני הגודש ויהיה אם כן גודש הים מחזיק כמו חצי השיעור שמחזיק הים וזה אפשר כ שהיה הדבר הנגדש עולה על הים שיעור רב: ויעש

ויעש את המכנות עשר נחשת ארבע באמה ארך המכונה האחת וארבע באמה רחבה ושלש באמה קומתה: וזה מעשה המכונה מסגרות להם ומסגרת בין השלבים: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות מעשה מורד: וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וסרני נחשת וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיר הכתפת יצקות מעבר איש ליות: ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה ופיה עגל מעשה כן אמה וחצי האמה וגם על פיה מקלעות ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות: וארבעת האופנים למתחת למסגרות

ומתחת ג' בקריא' וסימ' ומתחת זרועות עולם, ומתחת הלשכות האלה, ומתחת לאריות:

ועבדית בסיסיא עסרא דנחשא ארבע אמין אורכא דבסיסא חדא וארבע אמין פותיה ותלת אמין רומה: ודין עובד בסיסיא גדנפין להון וגדנפין בין שליביא: ועל גדנפיא דבין שליביא ציור אריון תורין וכרובין ועל שליביא כנתא מלעיל ומלרע לאריון ולתורין מדבק עובד כיבוש: וארבעה גלגלי נחשא לבסיסא חדא וציריון דנחש וארבע זויתיה כתפין להון מלרע לכיורא כתפין מתכין כבבש עובד דיבוק: ופומיה מגיו לקרנותהון ולעילא באמתא ופומיה כגלגל עובד כנתא אמתא ופלגות אמתא ואף על פומה קליעין וגדנפיהון מרבעין ולא כגלגלין: וארבעא גלגליא למלרע לגדנפיא

רשי

ושלש באמה קומתה, של מכונ' לבד קומת האופן שהי' יושבת עליו אמה וחצי אמה וגובה המכונה אמה וחצי ארבע באמה אורך וגו' האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב: מסגרו' להם, ראיתי במשנת ארבעים ותשע מדות המסגרות כמין טבלאות מסגרו' להם המסגרות מיד אופן ליד אופן ויד אופן הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקרוי איישי"ל בלע"ז וארבעת האופנים במכונה מ מסגרות מכאן ומסגרות מכאן מארב' צדדין ובין זו לזו ארב' אמות רוחב ולמעלה סרני' כמו כסרים מול המסגרות והשלבים מן התחתונה לעליונה ומסגרות אחרות בין השלבי' כמין מלאכת כרעי המטה של בני כפר שאין עגולי' אלא פלש לצור בהם אריות וכרובים ואומר אני שהשלבים הללו כמין שליבות סולם כמין מ מקלות כחושות זקופין על המסגרו' התחתונה בפני' ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבועו' משליבה לשליבה וי"ת שליבה: ועל המסגרות אשר בין השלבי' היו מצויירין צורות אריות וצורות בקרים וכרובי': ועל השלבי' כן, בסיס להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם ומתחת לאריות ולבקר המרוקמין על המסגרות שבין השלבים: לויות מעשה מורד, לויות כמין זכר ונקבה מחוברין זה בזה: מעשה מורד, מרודדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעביו ולא חקוקין בשיקוע יונת' תירג' לויות מעשה מורד מדבק עובד כיבוש סולדו"ר בלע"ז: וארבעה אופני, שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות הגדולות: וסרני נחשת, יונתן תירגם כסרין דנחשא הם הכסרים העליונים מול המסגרות סרני כמו כסרים: וארבעה פעמותיו, של כן שעליה' כתפות להם בולטות למעלה מן הכסרים בזוית הכן ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציקה אחת והכתפות מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכו של כן: מעבר איש לויות, מצד כל אחד מן הכתפות היו לזוית של זכר ונקבה מצויירות: מעבר איש, כמו איש אל אחיו האמורים בכרובים: ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה, פיהו של כן יוצא מתוך פיה של כותרת והכותרת הוא גג המכונה עשוי כמין כובע משפע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין היקף מחיצה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין שנאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמור כאן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה: ופיה עגול מעשה כן, ופיה של כותרת עגול דוגמת כן העגול: אמה וחצי האמה, רוחבה בעגול וגם על פיה מקלעות צורת פרחים: וארבעת האופנים למתחת למסגרות, שהמסגרות מיד אופן ליד אופן כמו שפירשתי: וידות

רדק

אלפים בלא מתחתלא עד שפתו ושלשת אלפים ביכם עם הגודש משפתו ולמעלה והים לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פירוש שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רבותי' ז"ל והלא כלי היה ואין טבילה בכלים אמר רבי יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השוורי' פתוחים פרמונים: המכונות, המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו: מסגרות להם, לכל מכונה ומכונה עש' מסגרות שיסגר הכיור בתוכה: השלבים, בדים שמין חווקי הסולם וכן אמרו בסולם הלך אחר שליבותיו וכן ת"י שליביא: אריות, צורת אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפים: ועל השלבים כן ממעל, כן הוא מושב כמו מכונה ש שהיתה מושב כיור וכן קטן מהמכו' וי"ת מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון: לויות מעשה מורד, לויות הוא מן ילוה אישי אלי והיו"ד תמור' וי"ו ע"ן הפעל והענין דבוק ופי"תי מדבק ור"ל כי היתה הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקי' זה בזה והיה מעש' מורד לא שהיה מותך מורד פירו' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו: וסרני נחשת, פי' כמו הפוך ופ"תי וכסרין דנחש ועניינו כמו לוחות: הכתפות יצוקות, לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמ' כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו: מעבר איש לויות, מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפו' ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו וכן יריעות אשה אל אחותה: ופיהו, פירושו כל אחד מהלויות ופיה פירושו כל אחד מהכותרות: מעשה כן, כבר פירשנו מה הוא כן: לא עגולות, מכל צדיהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו והוצרך לומר זה לפי שהים היה מרובע מתחת ועגול ממעל: וידות

רלב"ג

ויעש את המכונות, הנה היו המכונות משמשות להיות מושב הכיור והכיורים היו לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בה כמו שנזכר בספר ד"ה, וזכר שכבר היה ארך המכונה בחללה ד' אמות וכבה רחבה ואולם קומתה היה שלשה אמות: וזה מעשה המכונה, אחשוב שהמסגרות הם באופן המסגרת אשר סביב השלחן שתפש השלחן כמו כלי קבול והנה הצורה היתה לפי הנראה בעיני והיו מתחת המכונות ארבעה אופנים צורתם כמעשה אופן המרכבה ר"ל כמעשה אופן העגלות והיו בין האופנים כמו כסרים מנחשת נסבים עליהם ובארבעה קצותיהם היו כתפות מחוברות בהם לו הכסרי' כדרך שיעשו האומנים בארגז' שהם עושים כתפות בארבע זויות הארגז יחוברו בהם הכסרים מקצה אל קצה והכתפות והכסרים היו עולים בגובה עד מקום מושב הכיור והבולט מהכתפו' היה מבפני' אך מבחוץ היה הכל מרובע ושוה ומחוץ מהלוחות אלו היה עושה כמין שלבים הם מעלות שלם היו מרקעים ויוצאים מהלוחות שהיו בגובה ומשתוה ככתיי לשטח הקרקע ומהם יוצאים מסגרות סביבם בגובה ועל המסגרות ההם עשה צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים והם כמו צורות אדם אלא שיש להם כנפים ואלו הם הצורות שראה יחזקאל במרכבה אלא שלא זכר בזה המקום צורת נשר והנה היה מתחת למסגרות האלו השליבות שהיו מחוברות סביב הלוחות ויוצאות מהם כאילו היו מרוקעות ויוצאות מהם והנה על השלבי' האלו היה מלמעלה כן הכיור ר"ל מושבו והמסגרת העליונה היתה סוגרת ומקיימת הכיור שם והיא הנקרא' כותרת והנה כן הכיור היה גבהו אמה וחצי האמה והאמה התחתונה היתה עולה ברבוע וחצי האמה העליונה היתה עגולה ושם היה נכנס הכיור אמה וחצי האמה ועל הכתפות הנזכרות היה עומד ועל השלבי' העליונים ואחשוב שכן הכיור היה לו מתח' לוח אחד ממנו ישימהו כלי שלם בעל בית קבול, ביאור המלות, מסגרו' להם ומסגרו' בין השלבי' ר"ל שהיו להם מסגרות מלמעלה להשים בהם כן הכיור והיו מסגרו' אחרו' בין השלבי' ההם שהם כמו מעלו' שלם יוצאי' מהלוחו' המחוברי' ברבוע, ועל המסגרות אשר בין השלבי' ר"ל כי על המסגרות אשר היו בין השלבים ר"ל בין קצותם לקצותם היו, צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים, ועל השלבים כן ממעל' ר"ל שעל השלבים היה מושב הכיור מלמעלה ר"ל בשלבים העליונים ומתחת לאריות ולבקר היו כמו לוחות במסגרות ההם יהיה מושבם עליהם והם מעשה רקוע יוצאים מהמסגרות אך הכרובים ידמה שהם מונחים על שפת המסגרות בעצמם ולפי זה הפירוש יהיה טוב אמרו אחר זה כרובים אריות ותימורות כמער איש ולויות סביב אל האריות והתימורות לא אל הכרובים או קצר הלשון ורצה בזה הכרובים והאריות והבקר והנה הרצון באמרו לויות מחוברות מענין לויתן ילוה אישי אלי והרצון באמרו מעשה מורד מעשה רקוע, וארבעה אופני נחשת, ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת למכונה כאילו ישאו את המכונה והיו עליהם סרני נחשת והם כמו לוחות וכסרים מנחשת ולארבע זויות המחובר מהכסרים האלו היו להם כתפות עולות עד מתחת לכיור ואין הכתפות מחוברות לכסרים ההם במלאכה אך הם יצוקות עמהם ומקצה כל אחד מהכסרי' היו מחוברו' בעצמות, ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בגובה מלפני' מהמסגרת העליונה שהיא הכותרת ומחוברת בין הכיור ולמעלה מהאמה היה פיהו עגול מעשה כן הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמות אמה וחצי אמה בדרך שהיה שם חצי אמה עגול כמו שנזכר אחר זה, וגם על פיה מקלעות ר"ל שעל שפתה היו ציורים ר"ל על שפת הכותרת והיא המסגרת העליונה, ומסגרותיהם מרובעות לא עגולו' ר"ל מסגרות המכונות כלם היו מרובעות ואע"פ שהיה כן הכיור עגול מלמעלה כמו שזכרנו, וארבעת האופנים למתחת למסגרות ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת לכל המסגרות: וידות

רדק

וידות האופנים · תרגומו ואשרת גלגליא: אופן המרכבה · מרכבת הקדש הנראת במראה הנבואה ליחזקאל וכ"תי מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה מראה יחזקאל בנבואתו: וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק · חשוקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשוריה ענין קשירה וי"ת וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך: ויפתח על הלחות · הם כרני נחשת שזכר ויאמר כי בפתוח עשר ידות · ז המכונה על הלוחות: ותימורות · צורת דקלין · כמער איש ולויות סביב · בדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה · ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי רז"ל מעורה בטרפשין וי"ו ולויות שו"ו כרדס ורכב וסוס וחולתה ובדברי רז"ל מאי כמער איש ולויות כאיש ה המעורה בלויה שלו וי"ת כיבש חד ומדבק כחור סחור: מוצק אחד · בהתכה אחת: קצב אחד לכלהנה · לכל עשר המכונו' היה קצב אחד וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה: על כתף הבית מימין · פירוש הבית עזרת הכהנים ושם היו כתונים הכיורות: על

רשי

וידות האופנ' · הוא עץ התחוב באופנים וקורין איי"סיל: במכונה · דבוקי' מצוקים במכונה ביציקה אחת: כמעשה אופן המרכבה · תרגם יונתן כעובד גילגלי מרכב' אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמור ביחזקאל במרכב' גבוה: ידותם · איי"סיל: וגביהם · בוי"לם בלע"ז הם הנקבים: וחשוקיהם · עיגולים סביב שהוא קימורן: וחשוריהם · זרועות האופנים התחובים מגביהם לחישוקיהם שקורין ריי"ס בלע"ז: וארבע כתפות · כמו שפירשתי למעלה וד' פעמותיו כתפו להם ולא שנאן כאן אלא לומ' ומן המכונ' כתפיה: חצי האמ' קומה עגול · היא מחיצה כמו שפירשתי למעלה שהו' סביב הנקב והאמה מ ה מרובעת: ועל ראש המכונה ידותיה · הם סרני הנחשת האמורים למעלה: ומסגרותיה ממנה · מסגרות התחתונות הוצקו עמה ולא ם שחיברן לאחר כן: ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותי' · התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובים א אריות ותימורות: כמער איש ולוי' · פתח סביב כזכר ונקבה ה החבוקין בזרועותיהן כן פירשו רבותינו: כמער · לשון אחיזה ודיבוק כזכר המעורה בנקבה ופירושו איש ולווייתו זכר ולווייתו ו ולפי משמעותו לויות לשון דיבוק שולד"רורא בלע"ז כמו לוית היו שם עשויות כמער איש והמער כמו שפירשנו: מוצק אחד · כשם שיצק את הראשונה כן יצק את כולם: עשרה כיורות · כתוב בדברי הימים את מעשה העולה ידיחו בם ואמר רבי כיורות הן הן סירות כמה דאת אמר ככיור אש בעצים וגו' וכן והכה בכיור: על

ומעשה' וסי' האפנים כמעשה · והיה כנור ונבל · אשר ברכו יי' צבאות · אנחנו החמר · לא יבנו ואחר ישב · כי מעמדם' השמים מכפרים · לפנים הארץ יסדת · ויהי נועם יי' אלהינו ב' בו: על כתף ח' וסי' נמכר בסדר מסעי:

וידות האופנים במכונה וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק: וארבע כתפות אל ארבע פנות המכנה האחת מן המכנה כתפיה: ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המכנה ידתיה ומסגרתיה ממנה: ויפתח על הלחת ידתיה ועל מסגרתיה כרובים אריות ותמרת כמער איש וליות סביב: כזאת עשה את עשר המכנות מוצק אחד מדה אחת קצב אחד לכלהנה: ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יכיל הכיור האחד ארבע באמה הכיור האחד כיור אחד על המכונה האחת לעשר המכנות: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש

ואשרת גלגליא בבסיסא ורומיה דגלגל חד אמתא ופלגות אמתא: ועובד גילגליא כעובד גילגלי מרכבת יקרא אשדתהון וגביהון וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך: וארבע כתפין לארבע זוין דבסיסא חדא מן בסיסא כתפהא: וברישׁ בסיסא פלגות אמתא רומא כגלגל סחור סחור ועל ריש בסיסא אשדתהא וגדנפהא מינה: וגלף על לוחיא אשדתהא ועל גדנפהא כרובין אריון וצורת דיקלין כיבש חד ומדבק סחור סחור: כחדא עבד ית עסר בסיסיא מתך חד משחתא חדא עובדא חד לכולהון: ועבד עשרא כיורין דנחשא ארבעין בתין ברטיבא מחיל לכיורא חד ארבע אמין כיורא חד כיורא חד על בסיסא חדא לעשר בסיסיא: ויהב ית בסיסיא חמש על עיבר ביתא מימינא וחמש

רלב"ג

וידות האופנים במכונה: הנה ידות האופנים הם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן והם היו דבוקים במכונה ממנה היו יוצאים: וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה · אחשוב שקומת האופן היא קומת ידו כי ככה יגביהו המכונה מהקרקע: ידותם וגביהם וחשוקיהם וחשוריהם · הנה ידותם הם הידות שהיו האופנים תחובים בהם כמו שבארנו וגביהם הם העגלות הגדולות שסביב האופנים כי הם על גביהם וחשוקיהם הם העגלות הקטנות שסביב ידות האופנים כי הם מדובקים ומקושרים בהם וחשוריהם הם כמו עמודים וזרועות יצאו מעגלה הקטנה אל העגלה הגדולה · וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה: המכונה כתפיה · ר"ל שהכתפות אינן מחוברות בלוחות הנחשת והם סרני הנחשת חבור מלאכותי אך היו בעצמם יוצאים מהמכונה: ובראש המכו' חצי האמה קומה עגול סביב · ר"ל שהכן שהיה בראש המכונה שהיה חצי האמה היה עגול סביב כמו שקדם והיה זה על ראש המכונה כי מתחת היה הכל מרובע כמו שקדם · וידותיה והם השלבים ומסגרותיה אשר סביב השלבים הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה ולא היה מחובר בדרך מלאכה: ויפתח על הלוחות · ר"ל שכבר חקק ורקע סביב הלוחות כדרך שעשה מהמכונה בעצמה: ידותיה · והם השלבים: ומסגרותיה · גם כן הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה · ואחשוב שהאופנים לא היו כובבים כי היו מחוברים בהתכה עם המכונה אך הכל היה אחד מוצק · והנה זכר כי ככה גם כן היו הכרובים ואריות והתימורות שהיו על המסגרות בצד כל אחד מהם והיו מחוברים סביב הכל היה מעצם המכונה מוצק · והנה התימורות היו בצורת פקעים כמו שזכרנו במה שקדם וידמה שהיו בצורת בקר בצד אחד מהם כמו שקדם בצורת הבקר שהיה בפקעים אשר בים · והנה הרצון באמרו כמער איש ולויות סביב שבצד כל אחד מהמסגרות היו מחוברים סביב · ויהיה הרצון באמרו כמער איש כטעם אמרו מעבר איש והרצון בו כהכלות כל איש מהם והוא בקצוותיהם הם שם מחוברות סביב מעצמותם וכמוהו במערה גבע: כזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד · ר"ל שכל אחת מהן עם כל אלו הדברים הנלוים לה הם כלם נעשים בהתכה ובזה האופן הם מחוברים לא בדרך מלאכה והם כלם במדה אחת ובקצב אחד לא היה ביניהם שום שנוי במדה ובתמונה: ויעש עשרה כיורות נחשת · הנה הכיור היה משמש לקדש ידיו ורגליו של כהן כמו שנזכר בתורה והיה משמש להדחת מעשה העולה גם כן כמו שנזכר בספר ד"ה · וזכר שקוטר הכיור היה ארבע באמה וידענו שהוא היה עגול בשפתו והיה גבהו בשיעור שיחזיק הכיור האחד ארבעים בת שהם מאה ועשרים סאין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור חלל הכיור כי אם תשע פעמים אמה על אמה ברום אמה: ויתן את המכונות חמש על כתף הבית מימין · הרצון בבית ההיכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם חמשה כיורות והחמשה הנשארים שם במה שבין הכותל הצפוני ההיכל וכותל העזרה · ואפשר שנאמר והוא יותר נכון שהבית הנזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים ובו היה המזבח החיצון שנזכר שם בספר ד"ה שהיה שעורו עשרים אמה בארך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימנית קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכר בזה המקום הוא שב אל חצר הכהנים ולפי זה הפי' השני לא נצטרך לומר שיהיו הכיורים בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם הים היה לפאת מזרחי דרומי שבחצר הכהנים והנה היה במקום היותר פחות שם לפי מה שבארנו בפרשת ויקרא ולזה היה מקום הדשן לפאת מזרח מחצר הכהנים: ויעש

עַל־כתף הבית משמאלו ואת־הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה ממול נגב :

ס ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה : עמדים שנים וגלת הכתרת אשר־על־ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־ראש העמודים : ואת־הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני־טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את־שתי גלת הכתרת אשר על־פני העמדים : ואת־המכנות עשר ואת־הכירת עשרה על־המכנות : ואת־הים האחד ואת־הבקר שנים־עשר תחת הים : ואת־הסירות ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים האהל אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט : בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן : וינח שלמה את־כל־הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת : ויעש שלמה את כל־הכלים אשר בית יהוה את מזבח הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב : ואת־המנרות חמש מימין וחמש משמאל

על עיבר ביתא מסמליה וית ימא יהב מעבר ביתא מימינא קידומא מקביל דרומא :

ועבד חירום ית כיוריא וית מגרופיתא וית מזרקיא ושיצי חירם למעבד ית כל עיבידתא דעבד למלכא שלמה בבית מקדשא דיי : עמודיא תרין ואגני קרונתהון די על ריש עמודיא תרתין וכריגתא תרתין לכסאה ית תרתין אגני קרונתהון דעל ריש עמודיא : וית רימוניא ארבע מאה לתרתין כריגתא תרין סידרין דרימונין לכריגתא חדא לכסאה ית תרתין אגני קרונתהון דעל אפי עמודיא : וית בסיסיא עשר וית כיורא עסרא על בסיסיא : וית ימא חד וית תורי תרי עסר תחות ימא : וית דודיא וית מגרופיתא וית מזרקיא וית כל מניא האילין כעובד מני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דיי נחש טב : במישרי ירדנא אתיכינון מלכא בעובי גרגישתא בין סכות ובין צרתן : ואצנע שלמה ית כל מניא מסגי לחדא לחדא לית סוף למתקל נחשא : ועבד שלמה ית כל מניא די בבית מקדשא דיי ית מדבחא דדהבא וית פתורא די עלוהי לחם אפיא דדהבא : וית מנרתא חמש מימינא וחמש מסמלא קדם

רשי

על כתף הבית , כנגד כתף הבית הימני : מכתף הבית הימנית , מסוך מצד הדרום לצד צפון וזהו קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה לצד צפוני קרוי ממול נגב מסוך ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרון : סירות , של נחושת לדשן את המזבח : יעי' , מגרפות של נחושת שקורין ווידי"ל באשכנז לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות : שני טורים רימונים , אלה רימוני' בטור חרוזי' בשרשרו' : יצקם , התיכם והציקם כתבניתם : במעבה האדמה , בעובי גרגישתא : וינח שלמה , מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספר משקלם : חמש מימין וחמש משמאל , אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינ' וחמש משמא' : והפרח

רדק

על כתף הבית מימין , פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירו' מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים : ואת הים , הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו' , ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמ' וגו' פירו' נתן הים בעזר' לצד דרום משוך כלפי מזרח : ואת כל הכלים האהל , כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתוב ר"ל כענין אותם הכלי' שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקד' וכן תרג' יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכ' שלמה בית מקדשא דיי' : ממורט , זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג : בככר הירדן , כתרגומו במישרי ירדנא : במעבה האדמה , תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקתם : בין סכות ובין צרתן , ובדברי הימים צרדתה ושתי שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות צורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם : וינח שלמה , הניח משקלם מרב מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הביאם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם : ואת השלחן , שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה וגו' ואת השלחנו' ועליהם לחם הפנים : חמש מימין וחמש משמאל , פי' מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורו' היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומ' בדברי הימים על השלחנו' שהניח חמש מימין וחמש משמא' ופירושו כמו במנורת חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנו' היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקים כן הוא : והפרח

רלב"ג

ויעש חירם את הכיורות , הרצון בו הסירות וכן אמר אח' זה ואת הסירות ואת היעים וכן כתוב בדברי הימים בשני או המקומות והנה ענין אלו הכיורות הוא מענין אמרו והכה בכיור או בדוד והנה אלו הסירות היו משמשות לשים בהם דשן המזבח : ואת היעים , הם מגרפות של נחשת לדשן בהם המזבח : ואת המזרקות , הם כלים יקבלו בהם הדם לזרוק על המזבח : ואת כל הכלים האהל , קרי וכתוב הכלים האהל והנה תרגם יונתן לפי הכתב שאלו הכלים היו נעשים בצורה שעשאם משה באהל ומזה אמרו ואת כל הכלים האהל כאילו אמר את כל הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו : נחשת ממורט , ר"ל צרוף ונקי מכל סיג , בככר הירדן , ר"ל במישור הירדן : במעבה האדמה , ר"ל שחפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך : וינח שלמה את כל הכלים , ר"ל כי מרוב משקלם הניח שלמה מלחקור על משקלם כמה היה : ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי' , ר"ל אשר בבית יי' : את מזבח הזהב , הוא מזבח הקטורת אשר היה בהיכל : ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב , כבר נתבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשרה שולחנות והניחם בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היה בדרום אבל הרצון בזה שלפאת צפון שם השלחנות בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין מהאחר וכן ראוי שנבין מענין המכונות והנה לא זכר מעשה השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שנזכר בתורה : לפני

על כתף ה' וסימ' וירד הגבל משפם , ויתן את המכונות ב' בו , משא בהמות נגב , ויביאני במבוא אשר על צפונה , ונמסר גם בסדר מסעי : ואת הים ה' וסי' ואת הים האחד , ואת הים נתן מכתף הבית , וחברו דד"ה , ויקצץ המלך אחז , ואני מרעיש את דכה אמר יי' צבאות עוד : גלת ז' חס' וסי' ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג' בפסוק , וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו , עמדים שנים דמלכים קדמא דפסו' חסר ויו , ונמסר גם ביהושע סי' ט"ו : וינח ז' דגשין בקריא' וסי' משה את המטה , וינח יי' את הגוים , ויכתב בספר וינח , וינח שלמה את כל הכלי' , וינח את נבלתו , וינח את נערו שם , ויעש שלחנות , ונמסר גם בסדר קרח : מאד מאד ו' בקריאה וסימ' והמים גברו מאד מאד על הארץ , ויפרץ האיש מאד מאד , טובה הארץ מאד מאד , וינח שלמה את כל הכלים , וייראו מאד מאד , והנבאתי כאשר צויתי : ואת השלחן ג' בקריאה וסימ' ואת כל כליו , וחברו ואת השלחן , ויעש שלמה את כל הכלים :

לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לְהֵיכָל זָהָב׃ וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃

ח אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל

קֳדָם בֵּית כְּפוּרֵי דַּהֲבָא טָבָא וְשׁוֹשַׁנְתָּא וּבוֹצִינַיָּא וְצִיבְתַיָּא דַּהֲבָא׃ וְקוּלַיָּא וּמְזַמְרַיָּא וּמִזְרְקַיָּא וּבַזִיכַיָּא וּמַחְתְּיָתָא דַּהֲבָא טָבָא וּמוּגְלְסַיָּא לְדָשֵׁי בֵּית גַּוָּאָה לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לְדָשֵׁי בֵּיתָא לְהֵיכְלָא דַּהֲבָא׃ וּשְׁלִימַת כָּל עִיבִידְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְאַיְתִי שְׁלֹמֹה יַת קוּדְשֵׁי דָוִד אֲבוּהִי יַת כַּסְפָּא וְיַת דַּהֲבָא וְיַת מָנַיָּא יְהַב בְּאוֹצְרֵיהּ בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ בְּכֵן כְּנַשׁ שְׁלֹמֹה יַת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא רַבְרְבֵי אֲבָהָתָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לִירוּשְׁלֶם לְאַסָּקָא יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ מִקַּרְתָּא דְדָוִד הִיא צִיּוֹן׃ וְאִתְכַּנָּשׁוּ לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחָא דְעַתִּיקַיָּא דְּקָרַן לֵיהּ יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַגָּא וּכְעַן הוּא יַרְחָא שְׁבִיעָאָה׃ וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּנְטַלוּ כָּהֲנַיָּא יַת אֲרוֹנָא׃ וְאַסִּיקוּ יַת אֲרוֹנָא דַּייָ וְיַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא דִּי בְּמַשְׁכְּנָא

ח׳ ל׳ חס׳ בנבי׳ וכתו׳ · ל׳ · מ׳ · ל׳ · כ׳ בסיפ׳ · ג׳ · ר׳ · כ״א · ז׳ח בכו׳ את את ואת ואת · ג׳ · כולהון תמנין · ד׳ · ט׳ בכו׳ בסי׳ את ואת ואת

ותשלם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ותשלם כל המלאכה דמלכים · וחברו דדה · ותשלם החומה בעשרים : ואת הכלים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ותשלם כל המלאכה אשר עשה · ואשקלה להם · ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית : בירח ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ז׳ · באהל ו׳ קמץ וסימ׳ בלשון תרגום שרח עלת בעננא דנשיא בקימא דארונא · ופי׳ נמסר בסדר חקת התורה ובספר שפטים סימן ה׳ :

רשי

והפרח · של מנורה : והנרות · בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה : והמלקחים · שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן : והסיפו׳ · כלי של מיני זמר הן וכן מזמרו׳ המזרקות והסיפות לקבל דם והכפות לבזיכי לבונה : מחתות · לחתות בהן תרומת הדשן ונחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטרת : והפותות · מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול : לדלתות הבית · שהוא קדש קדשי׳ : לדלתי הבי׳ שהו׳ להיכל כל פיתוחיהן היו זהב : את קדשי דוד אביו · מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו ומדר׳ אגדה שלא רצה שלמ׳ לתת מאותו הקדש לבנין הבית · ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב לפי שלא יהו האומות אומרין קשה יראתם שלקח נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד ויש אומרים כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג׳ שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיו׳ בהן עניי ישראל : נשיאי האבות לבני ישראל · של בני ישראל : מעיר דוד · שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום : בירח האיתנים · תרגם יונתן בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא שביעאה משניתנה תורה וכתוב בניסן שהו׳ ראש חדשי׳ נקרא תשרי שביעי : ואת אהל מועד · שעשה משה ונגנז שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה : אשר באהל · אשר נטה דוד לארון : כנפי

רדק

הפרח · פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבע בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים : והספות · הם כלים עשוים בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז״ל קיתון קיתונות ות״י וקוליא ותרגם אנקלוס וכדה על שכמה וקולתא : והמזמרות · כלי שמזמרי׳ בהם : והפותו׳ לדלתות הבית · ת״י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתו׳ היו מעץ מצופו׳ זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי׳ הבי׳ שזכר כי אמר לדלתות הבית ופירו׳ לדלתו׳ שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בשת׳ באותם הבתים כי אין כתוב ו ולהיכל אלא להיכל בלא וי״ו ו והספרים שכתוב בהם וי״ו טעות הוא : ויבא שלמה · מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין הבי׳ לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו ה הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש ו והשאר נתן באוצרו׳ בית יי׳ ופירו׳ ואת כל הכלי׳ כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר משאר הגוי׳ כמו שכתוב למעלה · ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכת בית ה המקד׳ וא׳ לפי שידע שלמ׳ שסופו ליחרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי״א כך אמ׳ שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך : מעיר דוד · כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום : בירח האיתנים · שבו אוספים הפירו׳ והתבואות לבית כמו שקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות חיי האדם ורבו׳ ז״ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי״ת בירח׳ דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמא׳ בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלו׳ כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל יתברך החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון : בחג · קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קוד׳ חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש : וישאו הכהנים את ארון יי׳ · אמרו רבותינו ז״ל בשלשה מקומות נשאו הכהני׳ את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלו׳ ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשי׳ והם לא זכרו זה המקום אולי בכלל החזירהו למקומו הוא : את ארון יי׳ ואת אהל מועד · את ארון יי׳ מציון כמו שאמ׳ ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה : הכהנים

רלבג

לפני הדביר זהב סגור · הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש הקדשים מהשלחנות והם היו כנגד הארון כי לפני יי׳ היו כמו שהתבאר מדברי התורה ומה שאמר והפרח והנרות והמלקחים זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר גם כן זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בגוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה השני הכל היה זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב טהור : זהב סגור · ר״ל נקי ומזוקק ודמה שזקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו בעשן ולזה נקרא סגור : והספות · הם בדמיון כדים העשויים לשים בהם יין : והמזמרות · הם כלי זמר עשויים מזהב׳ ואפשר שיהיו גם כן הספות מינים אחרים מכלי זמר : והמזרקות · הם לקבל הדם ואחשוב שהיו משמשים לדם קדשים אשר יובא אל הקדש פנימה : והכפות · הם לשים בהם מלא קומץ לבונה להקטיר : והמחתות · הם לחתות בהם גחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הזהב : והפותות לדלתות הבית · ר״ל מה שיכנס ציר הדלת בו שהוא מחובר לדלת · הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב : ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי׳ · למדנו מזה המקום כי שלמה עשה משלו את הבית הגדול הזה והאוצר ההקדשות דוד אביו שם באוצרות בית יי׳ ודמה שלזאת הסבה לא התחיל לבנין הבית תקף מלכו כי בשנה הרביעית החל הבנין כמו שקדם והיה זה כן שדי שיבנהו משלו לא מאוצרות דוד אביו אשר הקדיש אותם ליי׳ ובאולי היה זה מכוון מהשי׳ כמו שלא רצה שיבנהו דוד כי דמים רבים שפך כן לא הכנים שיבנה מאשר אסף דוד משלל הגוים במלחמה אך שלמה שהיה איש שלום והיה מה שקבץ מהממון מקובץ עם השלום בו בחר השם ית׳ לבנותו במה שקבץ מהממון עם השלום · והנה כבר שכבר הקהיל שלמה אליו את זקני ישראל והם השופטים והחכמים ואת כל ראשי המטות והם הנשיאים להעלות ארון ברית יי׳ מעיר דוד ולהביאו בקדש הקדשים · וזכר שכבר היה זה בירח האיתנים והוא חדש תשרי בחג הסוכות ואחשוב שקראו ירח האיתנים כי בו המועדים היותר חזקים והיותר מיישרים אל השלמות לפי מה שבארנו בבאורנו לדברי התורה ובפרשת פנחס בארנו רוב זה הענין · וזכר כי שם היו כל זקני ישראל לכבוד השי׳ ולא נשאו הלוים את הארון רק הכהנים ואע״פ שהיה נשיאת הארון מעבודת בית המקדש לא הסכימו בזה המקום שישאו אותו הלוים לפי שהכוונה היתה להביאו בבית קדשי הקדשים והוא הדביר אשר לא הותר להכנס בו כי אם כהן גדול יום אחד בשנה ובאשר לא היה אפשר שישא הכהן הגדול לבדו הארון היה יותר ראוי שיכנסו שם הכהנים משיכנסו שם הלוים · ואולם בספר ד״ה כתוב שהלוים נשאו אותו והנה הרצון בו כהנים כי מצאנו שנקראו הכהנים לויים במקומות מה · ומזה המקום יש ללמד כי כשיביא ההכרח לתקן בית קדש הקדשים ראוי לבחור תחלה שיתוקן על יד כהן גדול אם אפשר זה ואם לא היה אפש׳ זה נתיר תחלה זה לכהני׳ ואם אין מהם יודע לתקן נתיר זה ללויים וכן ממדרגה למדרגה שפלה ממנה · והנה העלו עם זה אהל מועד שנעשה במדבר על יד משה וכל כלי הקדש אשר היו באהל אשר הכין דוד לתת שם את ארון האלהים והנה היו נכללים בכלים ההם הכלים שעשה משה ·

והנה

רשי

כנפי הכרובים, אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובי' של כפורת שעל הארון: אל מקום הארון, מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בעניין: ויראו ראשי הבדים, בפרוכת שכנגד הפתח באמה טרקסין יכול יהיו מקרעין בה ויוצאין תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כמין שני דדי אשה כעניין שנאמר בין שדי ילין: בצאת הכהנים מן הקדש, הכהני' שנשאו הארון בדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל: אז אמ' שלמה, כשראה הענן עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת כך שנויה בספרי: לשבתך עולמים, משנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה בו שכינה במקום אחר:

וכל עדת ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בהעלותך: יראו ד' בקריא' וסי' את חג המצות תשמור קדמ', ופטר חמור תפדה בשה ואם לא, ופני לא יראו, ולא יראו החוצה ויהיו שם, וחברו דדברי הימים, וחד ויראו לפניך

ח ויעלו אתם הכהנים והלוים: והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב: ויבאו הכהנים את ארון ברית יהוה אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים: כי הכרבים פרשים כנפים אל מקום הארון ויסכו הכרבים על הארון ועל בדיו מלמעלה: ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה: אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת יהוה עם בני ישראל בצאתם מארץ מצרים: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יהוה: ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יהוה את בית יהוה: אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל: בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים:

ואסיקו יתהון כהניא וליואי: ומלכא שלמה וכל כנישתא דישראל דאזדמנו עלוהי קיימין עמיה קדם ארונא מנכסין ען ותורין דלא יתחשבון ולא יתמנון מסגי: ואעילו כהניא ית ארון קיימא דיי לאתריה לבית כפורי די מתקין ליה בגו ביתא לקודש קודשיא לתחות גדפי כרוביא: ארי כרוביא פריסן גדפיהון על אתר ארונא ומטלין כרוביא על ארונא ועל אריחוהי מלעילא: ואריכון אריחיא ומתחזן רישי אריחיא מן קודשא על אפי בית כפורי ולא מיתחזן לברא והוו תמן עד יומא הדין: לית בארונא לחוד תרין לוחי אבניא דאצנע תמן משה בחורב די עילויהון כתיבין עשרא פתגמי קיימא דגזר יי עם בני ישראל במיפקהון מארעא דמצרים: והוה במיפק כהניא מן קודשא ועננא אמיטתא איתמלי ית בית מקדשא דיי: ולא יכילו כהניא למיקם לשמשא מן קדם עננא ארי אתמלי יקרא דיי ית בית מקדשא דיי: בכן אמר שלמה יי אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם: מבנא בניתי בית מקדשא קדמך אתר מתקן לבית שכינתך עלמין:

מראינו ומראה הילדים: לחת האבנים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר עקב: לשבתך ג' בקריא' וסי' מכון לשבתך פעלת יי', מכון לשבתך עולמים, וחברו דדברי הימים, אב"ך:

רלב"ג

והנה הארון נשאו הכהנים ונשאר הכלים שהיה נכון שישאום הלויים נשאו אותם הלוים, וזכר כי המלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו והם ראשי העם וזקניו היו מזבחים צאן ובקר לרוב מאד לפני הארון בהיות הכהנים נושאי' בהעלאת הארון למקומו והכהנים הביאו הארון אל דביר הבית שהוא קדש הקדשים תחת כנפי הכרובים שעשו שם שהיו נוגעים בכנפיה' בכותל רוב הדביר והיו נוגעים כנף זה בכנף זה ובמה שבין הכרובים האלו תחת כנפיה' היה מקו' הארון בדרך שסככו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה כי גובה הכרובים ההם היה עשר אמות כמו שקדם: והנה הבדים היו תמיד בארון והזהירה התורה שלא יסורו ממנו ולזה היו תמיד שם: ויאריכו הבדים, אחשוב שאלו הבדים אינם הבדים שעשה משה ולזה אמר ויאריכו הבדי' שעשו אותם יותר ארוכים ממה שהיו משל משה כי שיעור קדש הקדשים לא היה אז כי אם עשר אמות ועתה היה שיעורו עשרים אמה ואמר שכבר היו נראים ראשי הבדים מן הקדש אצל פני הדביר והוא פתח קדש הקדשים ולא היו נראים החוצה בהיכל אך היו מגיעים עד פני הדביר ולזה היו מגיעים בעובי הכותל ושם היתה פרוכת להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשי' אף על פי שהיו שם דלתות כי לא היה אפשר לסגרם כי הבדי' ימנעו מזה: אין בארון רק שני לוחות האבנים, זה לא ישלול שלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן אך שלל בזה שלא היה שם מהתורה רק עשרת הדברים כי הם מקיפים בכח על התורה כמו שבארנו בפרש' יתרו: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש, זכר בספר ד"ה כי כל הכהנים התקדשו לא שמרו בזה דבר המחלקות לרוב הזבחים והעולות שנעשו שם, והלוים היו משוררי' להודות לי"י בפה ובכלי זמר, והכהנים מחצצרים בחצוצרות כי זה היתה עבודתן שלא יותר העשותה כי אם על יד כהן כמו שנתבאר בתורה וזה כלו היה בעת העלותם העולות וזבחם הזבחים, והנה בעת ההיא שרתה השכינה על בית יי' ונראה שם כבוד יי' בענן עד שלא יכלו הכהני' לעמוד לשרת במזבח מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי': אז אמר שלמה, הנה אמרו לשכן בערפל יאות לפי הנגלה ולפי המשל אמנם לפי הנגלה הרצון בו כי הש"י אמ' להראות כבוד שכינתו בענן וערפל בבית הקדו' הזה ואולם לפי המשל הרצון בו שהש"י אמ' להסתיר שכינתו ולהשגיח בזה העולם השפל שהוא חשך וערפל: בנה בניתי זבול לך, אמר על צד המשל להתמדת הראות שכינת הש"י בבית המקדש יותר ממה שיתראה בשאר המקומות שהוא בנה שידור בו הש"י ויהיה מכון לשבתו לנצח כאמרו זאת מנוחתי עדי עד וזה כי אחר שנגלה זה המקום הקדוש נאסרה העבודה בזולת המקום ההוא כמו שנתבאר בתורה כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והנחלה: ויסב

רדק

הכהנים והלוים, הכהנים הארון והלויים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: אל תחת כנפי הכרובים, הכרובים הכנים בתחילה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכס' הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בגם כי הגוף תחת הכנפי' ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרי' ומנורות ושלחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד"ה שאמר לו דוד הכל בכת' מיד יי' עלי השכיל כל מלאכות התבנית: ויאריכו הבדים, האריכו אותם לחוץ כלומ' שמשכו אות' כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדי' תוכי' בארון במדה שהיו עודפי' אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדי' ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורי' להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכ' האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצ' לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדי' לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרי' אמה אע"פ שמשכו אות' היאך נראו עדיין על פני הדביר נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדי' על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובגם היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובי' בתוך עשרי' אמה ולא היה ממנו עש' אמה לכל רוח: ויהיו שם עד היום הזה, שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכי' לפני הדביר לעולם זהו עד היום הזה אע"פ דלתו' שער הדביר לא היו נסגרות לפיכ' הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו: אין בארון, זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לוח' ולא ס"ת וארון שבו ס"ת כר' כי מתנוהו באוצרות בית יי' עם אהל מועד ועם הכלי' וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית יי' כר' כי לא היה במקום שהיו רגילי' בו ולא היו יודעי' אותו שם באותו הדור: אשר כרת יי', כמו שת"י די עילויהון כתיבן עשר' פתגמי קיימא דגזר יי' עם בני ישראל: בצאת הכהנים, שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד יי' בענן: אז אמר שלמה, אז כשראה שסכן הכבוד בבית הזה שאמר יי' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישר' והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו וכמו שאמ' כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמי' ות"י יי' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלו' מקו' שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד: לשבתך עולמים, כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקו' אשר יבחר יי' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו יי' יראה ואומר בהר יי' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד אש על עולתו אש מן השמי' ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: ויברך

ויסב המלך את פניו ויברך · הנה לא זכר בזה המקום ברכה אשר ברכם אך הסב פניו להם בברכה כי המברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין וזה מבואר בנפשו וכן מצאנו הענין בברכת כהנים: וכל קהל ישראל עומד · למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה וירמה מזה שפלמה היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם לישב בעזרה: ובידו מלא: ר״ל שהשי״ת השלים בידו ובכחו מה שייעד בפיו: לבנות בית לשמי וגו׳ עד בהוציאו אותם מארץ מצרים · למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדש הקדשים מקום לכונה שיעמוד שם הארון: ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳ · אחשוב שהיה עומד בעזרה גדולה שהיא עזרת ישראל כנגד מזבח החיצון שהיה בחצר הכהנים כשהתפלל זאת התפלה או בא בחצר הכהנים לפני מזבח החיצון ו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה ש מאחשוב כי לא יתקרב לש״י מפני באו מהעזר׳ אל כי המזבח ה האלהים אם לא שנאמר כי מפני שהיה מקום המזבח נבחר כמו ש שנראה מענין מה ש שנזכר בסוף ספר ש שמואל הסכים שלמה לבא שם כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת: ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים · ר״ל אתה הש״י המנהיג ישרא׳ ומשגיח בם הנה אין כמוך אלהים ב במנהיגים הנבדלים אשר בשמים ממעל והם מניעי הגרמים השמימיים: ואשר על הארץ מתחת · והוא השכל הפועל כי מה שיהגיעוהו אשר הוא מסובב ממך היא ה הנהגה חלקית כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות השם אך ההנהגה היא כוללת ומקפת בכל: שומר הברי׳ והחסד לעבדיך · זכר כי בזה הו׳ יותר ההבדל שבין הנהגת השם ית׳ ובין הנהג׳ או הנעלולים ממנו וזה כי הוא מקיים הברית ו והחסד לעבדיך ה ההולכ׳ לפני הש״י בכל לבם על צד ההשגחה הפרטית וזה דבר לא יוכל עליו אחד מאלו הנבדלים הנעלולים ממנו · והנה הרצון באמרו הברית ו והחסד הברית שהוא על צד החסד והו׳ אשר יהיה מצד ההשגחה הפרטי׳ ושבר יוכר זה הברית שסבב יהיה בו תנאי והוא שיהיה המקבל באופן שיהיה דבק בש״י וזהו אמרו לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמר רק אם י ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר ה הלכת לפני: ש

וכל קהל ג׳ בקריאה וסימ׳ ויסב המלך את פניו דמלכים · וחברו דד״ה · וישלחו ויקראו: ואשב ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב: ואשם ה׳ חס׳ יוד בקריא׳ וסימ׳ ואשם הנזם על אפה והצמידים · ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי · ואשם שם מקום לארון דמלכים · ואשם השק על מתני · ואשם דברי בפיך:

ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עמד: ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר: מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל: ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: ואשם שם מקום לארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים: ויעמד שלמה לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים: ויאמר יהוה אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם: אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה: ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני: ועתה אלהי ישראל יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי:

(גליון: ג׳ · ת׳ כמו׳ בכנ׳ את את ואלה תרא׳ ביניהן · ד׳ · ב׳ תר כתי׳ הטיבות · ל׳ · ב׳ · ג׳ חס׳ לאיוית את בכי · ה׳ חס׳ · ג׳ ומ׳ · כ׳א פתח וכל ויען ויסף דאיוב דכו׳ · ג׳ לס נסיב · ל׳ · דבריך ק׳ כתי׳ דבריך יתי׳ דברך)

ואסחר מלכא ית אפוהי ובריך ית כל קהלא דישראל וכל קהלא דישראל קאים: ואמר בריך יי אלהא דישראל די גזר במימריה עם דוד אבא וברעותיה קיים למימר: מן יומא די אפיקית ית עמי ית ישראל ממצרים לא אתרעיתי בקרתא מכל שבטיא דישראל למבני ביתא לאשראה שכנתי תמן ואתרעיתי בדוד למהוי מלכא על עמי ישראל: והוה בלבא דדוד אבא למבני ביתא לשמא דיי אלהא דישראל: ואמר יי לדוד אבא חלף דיהוה עם לבך למבני ביתא לשמי אתקינתא ארי הוה עם לבך: לחוד את לא תבני ביתא אלהן בר דתוליד הוא יבני ביתא לשמי: וקיים יי ית פתגמיה דמליל וקמית תחות דוד אבא ויתיבית על כורסי מלכותא דישראל כמא דמליל יי ובניתי ביתא לשמא דיי אלהא דישראל: ושויתי תמן אתר מתקין לארונא די ביה מחתין תרין לוחי אבניא די עליהון קיימא דיי די גזר עם אבהתנא באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: וקם שלמה קדם מדבחא דיי לקביל כל קהלא דישראל ופרס ידוהי בצלו לצית שמיא: ואמר יי אלהא דישראל לית בר מינך את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע נטר קיימא וחסדא לעבדך די מהלכין קדמך בכל לבהון: די נטרת לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה וגזרתא במימרך וברעיתך קיימת ביומא הדין: וכען יי אלהא דישראל טר לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה למימר לא יפסוק לך גבר מן קדמי יתיב על כורסי מלכותא דישראל לחוד אם יטרון בנך ית אורחתהון ל להלכא קדמי כמא דהליכתא קדמי: וכען אלהא דישראל יתקיימון כען פתגמיא די מ מלילתא לעבדך דוד אבא:

רדק

ויברך · לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואח׳ שברכם כתן הודאה לאל ואמר ברוך יי׳ אלהי ישר׳ אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמ׳ ובידו מלא וי״ו ובידו כמו כנגד הא׳ ית׳ וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר״ל בכחו ובגבורתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ויתי׳ וברעותי׳ קיי׳ ומלת לאמר שב אל בפיו ואבחר בדוד · למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומ׳ ואבחר בירוש׳ אלא פירו׳ כי לא הודעתי בחירתי בירושלם עד שבחרתי בדוד ל להיות על עמי ישראל והראיתי לו המקום הנבחר בירושלם כ כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: ואשים שם מקום לארון · והוא הדביר: לפני מזבח יי׳ · מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו נגד כל קהל ישראל · בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ויתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישר׳ ויברך עליו על ברכיו ופירש כפיו השמים: שומר הברית והחסד · שכרית עם האבות: לעבדיך · לזרעם אחריהם: דבריך · כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל: כי

רשי

אשר דבר בפיו · שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא · קיים את דברו בידו הטובה · מן היום וגו׳ · את זו דבר אל דוד אבי: ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳ · כתו׳ בדברי הימי׳ כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה ויעמד עליו ויברך על ברכיו: שומר הברית · ממתין ונוצר לשמר הברית והחסד לקיים א הבטחתו: אשר שמרת · לשון אמונת הבטחה: האמנם

רשי

האמנ׳ לשון תמיה: לא יכלכלוך. לא יכילוך: אשר יחטא איש לרעהו, בועל אשת איש: ונשא בו האלה, כשם שהמי׳ בודקין אותה כך המים בודקין אותו: ובא אלה לפני מזבחך, והעמיד הכהן את האשה לפני יי׳: לתת דרכו בראשו, וצבתה בטנה וגו׳: ולהצדיק צדיק, ונקתה ונזרעה זרע כך מדרש בתוספתא דסוטה: ונשא בו, לשון נושה: והודו את שמך, שחייב אד׳ לברך על הרעה: כי תענם, למען תענם כי משמש לשון אשר: ירקון

רדק

כי האמנם, הה״א פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת הוא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואע״פ שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע את המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר: להיות עיניך פתוחות, להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועינך חסר יו״ד הרבוי מהמכתב: אל המקום הזה, כמו במקום הזה וכן כמו ונתת אל הארון תתן את העדות כמו ובארון וכן הדומים לזה בפרשה הזאת אל המקום אל הבית וי״ת באפי אתרא הדין: אל מקום שבתך אל השמים, כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומ׳ בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואת׳ תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירוש אל המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום: ושמעת וסלחת, כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון: ונשא בו אלה, וחייבו הדין להשביעו כשאין מעכין משאת מאומ׳ שהוא לשון חוב וי״ת וירשי ביה מומי לאומיותיה: ובא אלה, פי׳ ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבי׳ הזה וי״ת על המשבי׳ וייתי ויומיניה קדם מזבחך: ואתה תשמע השמים, מן השמים וכן תרגם יונתן מן שמיא: ושפטת, אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישב׳ בבי׳ הזה לא תאחר׳ לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש ויראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם הא׳ יתברך צוה כן ואמ׳ ומקדשי תיראו: להרשיע רשע, איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע: בהנגף, והודו את שמך, כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה: בבית הזה, הנשארי׳ בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיצאו למלחמה ואתה תשמע תפילתם וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם: בהעצר השמים, כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר:

רעב

ונשא ז׳ בקריא׳ וסימ׳ על כתפות האפוד מלמטה / ונשא אהרן את שמות בני ישראל / ונתת אל חשן המשפט את האורים / והיה על מצח אהרן / והוא עד או ראה או ידע / ואם נפש כי תחטא ועשתה / ונשא השעיר עליו את כל עונותם / ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ / איש איש כי יקלל אלהיו ונשא / ואם הפר יפר

כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלֻךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃ לִהְיוֹת עֵינֶךָ פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וְשָׁמַעְתָּ אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ אֵת אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃

בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁבֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לַאֲבוֹתָם׃

בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃

ד׳ ל׳ / ל׳ וא׳ והנה שמים ב׳ / ו׳ חס׳ / כ׳ חס׳ ג׳ / ה׳ / ג׳ / ג׳ / יד׳ / ג׳ / ו׳ פתחין / ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ ו׳ / ל׳ ו׳

אֲרֵי מַן יְסוּבַר וּמַן חָמֵי כִּי בְקוּשְׁטָא אִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּדַיְרִין עַל אַרְעָא הָא שְׁמַיָא וּשְׁמֵי שְׁמַיָא לָא יָכְלוּן לְסוֹבָרָא יְקָרָךְ אַף אֱלָהֵין בֵּיתָא הָדֵין דִּבְנֵיתִי׃ וְתִתְפְּנֵי לִצְלוֹתָא דְעַבְדָּךְ וּלְבָעוּתֵיהּ יְיָ אֱלָהָי לְקַבָּלָא צְלוֹתָא וּבָעוּתָא דְעַבְדָּךְ מְצַלֵּי קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין׃ לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַגָּנָא עַל בֵּיתָא הָדֵין לֵילֵי וִימָם לְאַתְרָא דִי אֲמַרְתְּ יְהֵי שְׁמִי תַמָּן לְקַבָּלָא צְלוֹתָא דִי יְצַלֵּי עַבְדָּךְ לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין׃ וּתְקַבֵּל בָּעוּת עַבְדָּךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְאַתְּ תְּקַבֵּל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָךְ מִן שְׁמַיָא וּתְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן׃ יָת דְּיֵיחוֹב גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְיִרְשֵׁי בֵּיהּ מוֹמֵי לְאוֹמָיוּתֵיהּ וְיֵיתֵי וִיוֹמֵינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּל מִן שְׁמַיָא וְתַעְבֵּיד וּתְדִין יָת עַבְדָּךְ לְחַיָּבָא חַיָּבָא לְמִתַּן אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וּלְזַכָּאָה זַכָּאָה לְמִתַּן לֵיהּ כִּזְכוּתֵיהּ׃

כַּד יִתְמְחוּן עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דִּיחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וִיצַלּוֹן וְיִבְעוּן מִן קֳדָמָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּתְתִיבִינוּן לְאַרְעָא דִיהַבְתָּא לַאֲבָהַתְהוֹן׃

כַּד יִתְכְּלוּן שְׁמַיָא וְלָא יְהֵי מִטְרָא אֲרֵי יְחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּמֵחוֹבֵיהוֹן יְתוּבוּן אֲרֵי תְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃

רלב״ג

כי האמנם ישב אלהים על הארץ, ר״ל הנני מתפלל לפניך את התפלה הזאת כי אני רואה באמת שהשגחת הש״י והשגחתו תמשך גם כן באלו הדברים השפלי׳ וזה מקו׳ פלא כי השמים ושמי השמים לא יכילו הודך ורוממות מדרגתך והנימוס המושכל והמושקף לך מהם כי זה בלתי מושג לזולתך כי גבהה מאד מדרגת המושקף לך מהם על מה שהם עליו מהמציאות כמו שבארנו בראשון ובחמשי מספ׳ מלחמו׳ יי׳ וכל שכן שתדבק השגחתך והשקפתך באלו הענינים הפחותי׳ מאד עד שתרד השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושב לך עמנו: ופנית אל תפלת עבדך, ר״ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפלת עבדך: לשמוע אל הרנה ואל התפלה, הכונה ברנה הו׳ השיר והשבח כי הוא קודם אל התפלה ולזה פתח שלמה תפלתו בדברי שבח באמרו יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהי׳: ושמעת אל תחנת עבדך, הנה התחנה היא אח׳ התפלה והיא בקשת הצרכים בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת: את אשר יחטא איש לרעהו, ידמה לפי מה שאחשוב שמלמה בקש שכמו שהסוטה נבדקת באלות אשר יאלו אותה בבית המקדש על האופן שנזכר בתורה כן יבדוק באלה זה שבית הקדש כל הדברים אשר תהיה בהם כפירה בין איש לרעהו או אלת שבועה כשיבא הנטען להשבע לפני מזבח יי׳ בבית הזה והנה אמרו אשר יחטא איש לרעהו יכלול חטא הממון כאמרו וחטאה בשגגה מקדשי יי׳ וכמו כי תחטא ומעלה מעל ביי׳ וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ובשבועת העדות כתיב ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה: ושבו אליך והודו את שמך, הרצון בזה שכאשר יחטאו ישראל בדרך שתענשם שינגפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך לתת שבח לשמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואחר כך יתפללו ויתחננו אליך בבית הזה לכלות חטאתם ולהושיעם מיד אויב ולהשיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמי׳ ותסלח לחטאת עמך ישראל ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם: בהעצר השמים ולא יהיה מטר וגו׳, הרצון באמרו כי תענם כי תענה בם חטאתם ותעיד על דרך אמרו ישמע אל ויענם שהרצון בו ויענה בם לדעת קצת המפרשים וכמוהו הן תוי שדי יענני ר״ל יענה בי׳ והנה גם מאוחר הקודם בזמן והוא שצריך תחלה שישובו מחטאתם כי תענה בם אשר על כן עצר את השמי׳ ומטר לא היה ואחר זה ישבחו את הש״י ואחר כתימת השבח תהיה התפלה:

כי

בהעצר שמים / לא׳ בהעצר השמים ... נקיב.

אתם אחרי שמעו / ונשא בו אלה להאלתו / ונשא שה מהעדר / ויצו המלך את חלקיה תנינא / ונשא נס לגוים אסף נדחי ישראל / וחברו בהר מרום אשתלנו / ונשא המונה ושלל שללה / הנני גוער לכם את הזרע וזריתי פרש על: ישובון ו׳ בקריא׳ וסימ׳ בהעצר שמים ולא יהיה מטר / וחברו דדה / ופרויי יי׳ ישובון / וחברו / ופליטי חרב ישובון / לכן יתנם עד עת יולדה / גבול שמת בל יעברון / תסתיר פניך יבהלון / ויגל אזנם למוסר / כל באיה לא ישובון:

רד"ק

רעב כי יהיה, והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל: כי יצר לו אויבו: פירוש או כי יצר לו אויבו בארץ שעריו בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע וכל מחלה, אף על פי שזכרתי מקרים עינך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומ' על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפילה וכל תחינ' שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהיה לכל אדם: לכל עמך ישראל, כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו ממה שלא נודע לאחרי' כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הגלויים: ופירש כפיו אל הבית הזה, כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל יי' בבית הזה או פי' בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין: למען ייראוך, ביו"ד האיתן לבד ופא"א הפעל נעלמת ופירושו כ כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונם בא להם הנגע והמחלה לא שהוא מקר' ובעבור זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליח' למען תורא: ככל אשר יקרא אליך הנכרי, אף על פי שאינו ראוי לכך תשמע תפלתו אבל בישראל אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל: כי יצא עמך למלחמה על אויבו, דרך כלל: בדרך אשר תשלחם, כמו ויהי דבר שמואל לכל ישר' וגו' וכן כשהיו שואלים באורי' ותומים כמו בדבר בנימן וכן כשלא יהיה עליהם עונם: ועשית משפטם, תעשה משפטם באויביה' וכן כי עשית משפטי ודיני ות"י ותתפרע עולבנהון: כי

רש"י

ירקון, שהתבואה אינה עולה בקנה לעשות שבולת: ככל אשר יקרא אליך הנכרי, ובישראל הוא אומר לתת לאיש ככל דרכיו לפי שישר' מכיר בהקב"ה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפילתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל הנכרי קורא תגר ואומר בית שמעו הולך לסוף העולם נתייגעתי לכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בעבודה זרה לפיכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישר' אם אתה רואה שהוא מ משחית בממונו את חבירו אל תתן לו: דרך העיר, פונ' לצד ירושלם: ועשית משפטם, נקמתם באויביהם: כור

איבו ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ד: ידעון ד' בקריאה וסימ' אהל גדלך דיהושע, כל תפלה כל תחנה דמלכים, ואתה תשמע השמים, שפתי צדיק ידעון רצון דמשלי: ישמעון ה' וסימ' נמסר בסדר דברים: וזרעך ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר עקב: ולדעת ה' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן נ':

מקרא

ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה: רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו איבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה: כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה: ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם: למען יראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבתינו: וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך: כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה: אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי: כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל יהוה דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בנתי לשמך: ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם:

ו' פתחין · ט"ו · ל' · ד' · ד' · ד' מכי' · ג' חס' בכי' · ו' · ד' נ' מל' וא' חס' ג' · ח' · ג' · ה' חס' בליש' ד' בכי' ג' ד"כ בכבי' · ל' · ח' · ד' · ג' חס' · מ · מ ח

תרגום

ואת תקבל מן שמיא ותשבוק לחובי עבדך ועמך ישראל ארי תלפינון ית אורחא דתקנא דיהכון בה ותיתן מטרא על ארעך דיהבתא לעמך לאחסנא: כפנא ארי יהי בארעא מותא ארי יהי שדפונא ירקנא גובה שמוטא ארי יהי ארי יעיקון ליה בעלי דבביהון בארעא קירויהון כל מכתש כל מרע: כל צלותא כל בעותא דתהי לכל אנשא לכל עמך ישר' די ידעון גבר מכתש לביה ויפרוס ידוהי בצלו לאפי ביתא הדין: ואת תקביל מן שמיא מאתר בית שכינתך ותשבוק לחוביהון ותעביד בעותהון ותתן לגבר ככל אורחתיה דגלי קדמך לביה ארי את הוא לית בר מינך קדמך לחוד גלן לבביא דכל בני אנשא: בדיל דיהחלון מן קדמך כל יומיא דאינו קיימין על אפי ארעא די יהבת לאבהתנא: ואף מן בר עממין דלא מעמך ישראל הוא וייתי מארעא רחיקא בדיל שמך: ארי ישמעון ית שמך רבא וית ידך תקיפת ודרעך מרממא וייתי ויצלי לאפי ביתא הדין: את תקביל מן שמיא מאתר בית שכינתך ותעביד ככל די צלי קדמך בר עממין בדיל דידעון כל עממי ארעא ית שמך למדחל קדמך כעמך ישראל ולמידע ארי שמך אתקרי על ביתא הדין די בניתי: ארי יפוק עמך לאגחא קרבא על בעלי דבביהון באורחא דתשלחינון ויצלון קדם יי' לאפי אורח קרתא דאתרעיתא בה וביתא די בניתי לשמך: ותקביל מן שמיא ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע עולבנהון:

ד · ק · ב · א · ק · ק · ב

רלב"ג

תפ"א: ט"ו פס' ואין כל כי וכ' רל בניהן

כי תורם הדרך הטוב' אשר ילכו בה, ר"ל שבזה האופן מהעונש תורם את הדרך ה הטובה כי ישפשפו במעשיה' ויסורו ממה שחטאו אשר עליו נענשו בזה העונש: רעב כי יהיה בארץ, ר"ל בסבת שטף מטר או ברד או בסבת הרוחות או בסבת חום השמש בשבלים אחר המטר שהם ענינים מצד הטבע, והנה מה שיהיה בסבת העצר המטר כבר נזכר: דבר כי יהיה שדפון ירקון, ר"ל כי יהיה דבר בהתחדש חליי השדפון או הירקון או מה שידמה להם: ארבה חסיל כי יהיה, ויהיה ג"כ רעה בסבתם מפני אכילתם התבואות והשחתתם אותם: כי יצר לו אויבו בארץ שעריו, ר"ל שיבנה מצור סביב העיירות באופן שלא יוכל איש לצאת השדה לקחת התבואות או לעבוד האדמה והנה יתחד' שם רעב בסבת זה: כל נגע וכל מחלה, ר"ל כל מכה וכל חלי וכל צורך שתצטרך א התפלה והתחנה עליו אשר תהיה לאיש מה מיסר' הנגע והמחלה

או הצורך האחר או זה שיהיה שתהיה תפלה ותחנה עליו לפי שידע איש ואיש מהם חולי לבו אשר הוא צריך עליו להתחנן לפניך, והנה הרצון באמרו אשר תהיה לכל האדם לעמך ישראל אשר תהיה לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי מהנכרי לא התפלל עתה שלמה · ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהיה לבו שלם עם הש"י אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי עניינו בעת התפלה וזה יהיה סבה שייראוך ישראל תמיד בהכירם כי חטאיהם סבבו להם אלו הרעות עד שתכף שסבו מהם מונעת לקולם: וגם אל הנכרי וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, הנה לא אמר שלמה בנכרי שיתן לו הש"י כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד לא היה ראוי שתקובל תפלתו אך בקש מהש"י שישמע לקול הנכרי ככל אשר יקרא אליו לבעבור שבב שיקרב לעבודת השם שישראל וכדי שיתפרסם כי שם יי' נקרא על הבית הזה עד שהקורא אליו מזה המקום תהיה תפלתו נשמעת בכל אשר יקרא אליו: כי יצא עמך למלחמה על אויבו, עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך הבית הקדוש הזה ובא עתה לזכור התפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא היה אפשר שתהיה בבית המקד' כמו הענין בצאת ישרא' למלחמה על אויבו ואמר בדרך אשר תשלחם העיר בזה שאין ראוי שיצאו למלחמה אם לא יהיו נמלכים בשכינ' אם על יד נביא אם על יד אורים ותומים והתפלל ממאשר יהיה הענין כן והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בחרת בה ר"ל שיתפללו נכח ירושלם ונכח בית המקד' ישמע הש"י תפלתם ותחנתם ויעשה משפטם לתת להם כדרכיהם אשר הם בהם בעת התפלה: כי

כי יחטאו לך · זכר עתה מין אחר מהתפלה חוץ מבית המקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל הש״י בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע וישובו אל הש״י ללכת בדרכיו בכל לבם ובכל נפשם והתפללו אליך לנגד ארץ ישרא׳ נכח ירושלם ובית המקד׳ שמע יי׳ תפלת׳ ותחנ׳ת ועשה משפטם לפי היות לבבם אליך בעת התפלה כדרך שתשלם חטאיהם וגם פשעיה׳ שהם על דרך המרד ותתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום באר׳ שהם גולים בה · והנה לא בקש שישמע תפלתם מהגלות כי זה ממה שיצטרך אל עונם ההשגח׳ הפרטי׳ ושישלם עון העם ה היושב אז בארץ י ישראל כאמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה: לשמוע אליהם בכל קראם אליך · ר״ל בכל מה שיבקשו ממך בהיותם בארץ מוביהם ואף על פי שאינם מתפללים תוך הבית הזה אחר שהם ב מתפללים לנכחו לפי מה שאמר להם : ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ · למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מהתחלת תפלתו עד כלותו אותה ומזה המקום אמרו רבותינו שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו : אשר נתן מנוחה לעמו ישרא׳ ככל אש׳ דבר · הנה זה הוא מה שאמ׳ בפרשת ראה אנכי וישבת׳ בארץ׳ אשר יי׳ אלהיכם מנחיל אתכ׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב ו וישבתם בטח : להטות לבבנו אליו · ר״ל שיהיה השם עמנו באופן ש שיעזרנו להטות׳ לבבנו אליו לעבודתו כשנחטא לו כמו שעש׳ לאבותינו בהיותם במדבר ולא יעזבנו על חטאתנו · ולא יטשנו בשיסלק השגחתו ממנו : לעשו׳ משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו · ר״ל שיתן לכל אחד מהם לפי הראוי לו ולא יסתי׳ פניו מהם בעת העוותם אבל י יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרסם לכל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים ואין עוד ר״ל כי בראותם כ כי כשיחטאו ישרא׳ הם נענשי׳ ובשוב׳ מחטאתיה׳ הש״י הוא נעתר להם : כיום

כי יחטאו לך · פירו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין לתשועה ושתקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלותם ויתפללו דרך ארצם תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל שאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם : ועשית משפטם · בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עוליהם ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם ו ורחמום שיניחום לבאת מהגלו׳ ולשוב לארצם כמו שעשה כורש מלך פרס : מתוך כור הברזל · כי כמו שצורפי הכס׳ והזהב בכור כן נצרפו במצרי׳ בעבוד׳ קש׳ ומה שאמר הברזל והכורים לא יעשו אותם מברזל אלה מאדמה אמר הברזל לחוזק הצרוף שנצרפו שם : בכל קראם אליך · בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישוב אליך וכן כיי׳ אהינו בכל קראינו אליו בתשובה : ככל אשר דבר · והניח לכם מכל אויביכם : להטות לבבנו אליו · טעמו דבק עם יהי יי׳ אלהינו עמנו : יומם ולילה · להיות שמירתו תמיד לעשות משפטנו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט ה הבנו יעשה לה והדומה לו כלומ׳ לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ו ולשמרנו מרע׳ ובזה ידעו כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים כי ה הדבקי׳ בו שביעי׳ טובה ונשמרים מרעה : קדש

ונתתם ו׳ קמצין וסימ׳ ואנפת בם ונתתם · וחברו דד״ה · וסלחת לעמך אשר חטאו · לקוח את הספרים · עשה לך מוסרות · וישאל דוד ביי׳ לאמר האעלה דד״ה : נשבו ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל׳ : שבו ד׳ בטעם מלרע בליש׳ וסימ׳ ואת נשיהם שבו · ושבו אליך בכל לבבם דמלכים · וחברו ושבו אליך

כי יחטאו־לך כי אין אדם אשר לא־יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שביהם אל־ארץ האויב רחוקה או קרובה׃ והשיבו אל־לבם בארץ אשר נשבו־שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם לאמר חטאנו והעוינו רשענו׃ ושבו אליך בכל־לבבם ובכל־נפשם בארץ איביהם אשר־שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר־בנית לשמך׃ ושמעת השמים מכון שבתך את־תפלתם ואת־תחנתם ועשית משפטם׃ וסלחת לעמך אשר חטאו־לך ולכל־פשעיהם אשר פשעו־בך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום׃ כי־עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כור הברזל׃ להיות עיניך פתחת אל־תחנת עבדך ואל־תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך׃ כי־אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ כאשר דברת ביד־משה עבדך בהוציאך את־אבתינו ממצרים אדני יהוה׃

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל־יהוה את כל־התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח יהוה מכרע על־ברכיו וכפיו פרשות השמים׃ ויעמד ויברך את כל־קהל ישראל קול גדול לאמר׃ ברוך יהוה אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר לא־נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו׃ יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם־אבתינו אל־יעזבנו ואל־יטשנו׃ להטות לבבנו אליו ללכת בכל־דרכיו ולשמר מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את־אבתינו׃ ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יהוה קרבים אל־יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר־יום ביומו׃

ארי יחובון קדמך ארי לית אנש דלא חטי ויחול רוגזך בהון ותמסרינון קדם בעלי דבביהון וישבונון שוביהון לארעא בעלי דבביהון דרחיקא או קריבא : ויתיבון ללבהון בארעא דאשתביאו לתמן ויתובון ויבעון מן קדמך בארעא שביהון למימר חבנא ואטפשנא ברחנא : ויתובון לפולחנך בכל לבהון ובכל נפשהון בארעא בעלי דבביהון דשבו יתהון ויצלון קדמך לאפי אורחא ארעהון דיהבתא לאבהתהון קרתא דאתרעיתא וביתא דבניתי לשמך : ותקבל מן שמיא מאתר בית שכינתך ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע עולבנהון : ותשבוק לעמך דחבו קדמך ולכל מרדיהון די מרדו בך ובמימרך ותתנינון לרחמין קדם שוביהון וירחמון עליהון : ארי עמך ואחסנתך אינון דאפיקתא ממצרים מגו כורא דברזלא : למיהוי רעוא קדמך לקבלא בעות עבדך ובעות עמך ישראל לקבלא צלותהון בכל עידן דאינון מצלן קדמך : ארי את אפרישתנון לך לאחסנא מכל עממי ארעא כמא דמלילתא ביד משה עבדך באפקותך ית אבהתנא ממצרים יי׳ אלהים : והוה כד שיצי שלמה לצלאה קדם יי׳ ית כל צלותא ובעותא הדא קם מן קדם מדבחא דיי׳ כד מהוה כריע על ברכוהי וידוהי פריסן בצלו לצית שמיא : וקם ובריך ית כל קהלא דישראל קל רב למימר : בריך יי׳ די יהיב ניחא לעמיה ישראל ככל די מליל לא בטיל פתגמא חד מכל פתגמוהי תקניא די מליל בידא דמשה עבדיה : יהי מימרא דיי׳ אלהנא בסעדנא כמא דהוה בסעדא דאבהתנא לא ישבקיננא ולא ירחקיננא : לאפנאה לבנא לדחלתיה למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמיטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי דפקיד ית אבהתנא : ויהון פתגמי אילין די בעיתי מן קדם יי׳ מתקבלין קדם יי׳ אלהנא יימם וליליי למיעבד דין עבדיה ועולבן עמיה ישראל פתגם יום ביומיה :

רשי

כור הברזל · חרסי׳ שמזקקין בו זהב קרוי כור : ככל אשר דבר · והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכ׳ · לעשו׳ משפט עבדו ועמו · לתבוע עלבונם מיד האויב : את

מסרה

בכל לבם דד״ה · ועשרת אלפים חיי׳ שבו : עבדך לעבדך ז׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך : לבבינו ד׳ בקריאה וסימ׳ אחינו המסו את לבבינו לאמר עם · ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח · להטות לבבנו אליו ללכת · נשא לבבנו אל כפים אל אל : ללכת בכל דרכיו דסמיכי ד׳ בקרי׳ וסימ׳ ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל · כי אם שמור תשמרון את כל המצוה · רק שמרו מאד · להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו : ויהיו י״א רפין בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תרומה :

לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד׃ וְהָיָה לְבַבְכֶם שָׁלֵם עִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּחֻקָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ זֹבְחִים זֶבַח לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּזְבַּח שְׁלֹמֹה אֵת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר זָבַח לַיהוָה בָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית יְהוָה הַמֶּלֶךְ וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ בַּיּוֹם הַהוּא קִדַּשׁ הַמֶּלֶךְ אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה קָטֹן מֵהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת־הַהִיא אֶת־הֶחָג וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם׃ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת־הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה

בְּדִיל דְיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים לֵית עוֹד׃ וִיהֵי לִבְּכוֹן שְׁלִים בְּדַחַלְתָא דַיְיָ אֱלָהָנָא לִמְהָךְ בִּקְיָמוֹהִי וּלְמִיטַר פִּקּוּדוֹהִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּמַלְכָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עִימֵּיהּ מְנַכְסִין נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ׃ וּנְכִיס שְׁלֹמֹה יַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִי נְכִיס קֳדָם יְיָ תּוֹרֵי תַּרְתֵּין וְעַשְׂרִין רִיבּוֹא וּתְרֵין אַלְפִין וְעָנָא תַּרְתָּא עַסְרֵי רִיבּוֹא וְחַנִיכוּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מַלְכָּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָ׳׃ בְּיוֹמָא הַהוּא קַדִּישׁ מַלְכָּא יַת גּוֹ דַרְתָּא דִי קֳדָם בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֲרֵי עֲבַד תַּמָּן יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָא אֲרֵי מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא דִי קֳדָם יְיָ רַחִיק מִלְּסוֹבָרָא יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָא׃ וַעֲבַד שְׁלֹמֹה בְּעִידָנָא הַהִיא יַת חַגָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ קְהָלָא רַב מִמַּעֲלָנָא דַחֲמַת עַד נַחְלָא דְמִצְרַיִם קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא שִׁבְעָא יוֹמִין חֲנוּכַּת בֵּיתָא וְשִׁבְעָא יוֹמִין חַגָּא אַרְבַּעַת עֲשַׂר יוֹמִין׃ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה שַׁלַּח יַת עַמָּא וּבָרִיכוּ יַת מַלְכָּא וַאֲזַלוּ לְקִרְוֵיהוֹן כַּד חָדַן וְשַׁפִּירָא לִבְּהוֹן עַל כָּל טַבְתָא דַעֲבַד יְיָ לְדָוִד

ואת המנחה ה' וסימ' נמסר בסדר פקודי׃ ביום השמיני ג' רפ' וסימ' נמסר בסדר נשא׃ שמחים ד' וסימ' וימשחו אתו צדוק ׳ שמחים וטובי לב על כל הטובה ׳ וחברו דד"ה על הטובה ׳ הגדיל יי' לעשות עמנו׃

רשי

את תוך החצר ׳ דברים ככתבן דברי ר' יהודה קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה׃ כי מזבח הנחשת ׳ מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחשת קטן מהכיל את העולה ואת המנחה שהרבו להביא אמר לו ר' יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולמניין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה חמש מאות ושבעי' ושש כשל משה אם כן מהו קידש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר כאד' שאומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה׃ מלבא חמת ׳ שהיא בצפונה של ארץ ישר'׃ עד נחל מצרי' ׳ שהוא כנגדו בדרומה באלה מסעי׃ שבע' ימים של חינוך׃ ושבעת ימים ׳ חג הסוכות שנא' שאכלו ושתו ביום הכיפורים׃ לדוד

רדק

קדש המלך את תוך החצר ׳ הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה כי בפירוש אמרו בדברי הימי' כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה נגנז עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחש' שעשה שלמה שהיה עשרי' אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולו' יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחשת שעשה שלמה היה עשרים על עשרים ולפי חשבון עולו' וחשבון אמות לא היה מזבח שעש' שלמה מכיל אלא ששה עשר אלף והוא אומר בקר עשרי' ושני' אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמ' כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמי' היו כל אלו ובמזב' של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל נאמר כי גם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז"ל מחלוקת בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבני' בנה תוך החצר ואמר עוד כי מזבח אבני' הוא שעש' שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחש' וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל פי' מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברי' של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולו' יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אח' אלא קוד' שובו מגבעון לירושלם כמו שפירשנו בדברי הימים׃ את החג ׳ חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסכות ועשו שבעת ימי חנוכת ושבעת ימי חג הסכות ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכה היו אחר שבע' ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכת שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצר' אינו אלא כ"ב לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה אמרו רבותינו ז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נפטרו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסכו' ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות ובכרת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היו' אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו אבל רבותינו ז"ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי השמחה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמים בשב' אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתי' ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין ולמדו יום זה שכתו' כאן ד"ד יום מיום שכתוב שם והקשו ואמרו ושמא עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמ' הכתוב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא׃ ועל דרך פשט הפסוק מפרש על הטובה אשר עשה יי' לדוד עבדו ולישר' עמו ופי' לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישר' וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאי' לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחים וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה יי' לדוד ולשלמה ולישראל עמו ורבו' ז"ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקב"ה ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה יי' לדוד עבדו׃ מלבא חמת עד נחל מצרים ׳ הזכיר שם גבול ארץ ישראל צפון ודרום׃ ואת

רלבג

ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר ר"ל כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך שלמה לקדש החצר ר"ל חצר הכהני' באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרי' אמה רחבו כמו שנזכר בדברי הימים היה קטון מהכיל וגם כתוב בבאור כי מזבח הנחשת שעשה שלמה קטון מהכיל והנה קרא אותו מזבח הנחשת לפי שהיה מצופה נחשת אבל תחתיו היה של אבני' שלמות כמו שנזכר בתורה אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך׃ מלבוא חמת עד נחל מצרים ׳ הם היו שתי קצוות של ארץ ישראל האחד בצפונה והאחד בדרומה כמו שנזכר בפרשת אלה מסעי׃ שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ׳ כבר נתבאר בספר ד"ה כי החג עשו תחלה לחנכת המזבח שבע' ימים ואחר כך עשו חג הסוכות שבע' ימים ועשו ביום השמיני עצרת כמשפט וביום של אחריו שהוא עשרים ושלש' שלח את העם ולולי אמרו בזה המקום שבעת ימים ושבעת ימים ארבע' עשר יום היינו יכולי' לומר שכבר עשו חנכת המזבח אחר החג של ראש השנה בדרך שישלמו ביום השמיני לחדש ואולם מפני אמרו שהם ארבעה עשר יום הוכרחנו לומר שחג חנכת המזבח התחיל בשמיני בתשרי ושלמו שבעת ימים לו בבא חג הסוכות ואולם אם עשו שלמי חגיגה ביום הכפורים ואכלו ושתו בו או לא עשו כן זה ממה שלא התבאר בזה המקו' באופן שלם ואם היה שיעשו כן הנה היתה הוראת שעה ועל"פ נביאי' שהיו שם ואם לא הנה יהיה אמרו שעשו חג שבעת ימים על דרך אמרו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים ואע"פ שלא היו נעשים שלמי חגיגה בשבת ובכלל הנה היה מהחכמה במה שבחרו להיות חנוכת המזבח באלו השבעת ימים שזכרנו מה שנעיר עליו בזכרנו התועלות המגיעות מזה הספור׃ והבית

ט

לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃

א וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת׃ וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה שֵׁנִית כַּאֲשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתְךָ וְאֶת־תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנַי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִתָה לָשׂוּם־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ בְּתָם־לֵבָב וּבְיֹשֶׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ חֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר׃

ה וַהֲקִמֹתִי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־דָּוִד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ אִם־שׁוֹב תְּשֻׁבוּן אַתֶּם וּבְנֵיכֶם מֵאַחֲרַי וְלֹא תִשְׁמְרוּ מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְהִכְרַתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פָּנָי וְהָיָה יִשְׂרָאֵל לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים׃ וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן כָּל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרָק וְאָמְרוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃ וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת־אֲבֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָהֶם וַיַּעַבְדֻם עַל־כֵּן הֵבִיא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃

וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר־בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־שְׁנֵי הַבָּתִּים אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃

לְדָוִד עַבְדֵּיהּ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי שְׁלֹמֹה לְמִבְנֵי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא וְיַת כָּל רְעוּת שְׁלֹמֹה דְּאִתְרְעִי לְמֶעְבַּד׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לִשְׁלֹמֹה תִּנְיָנוּת כְּמָא דְּאִתְגְּלִי לֵיהּ בְּגִבְעוֹן׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמִיעַ קֳדָמַי צְלוֹתָךְ וּבָעוּתָךְ דִּבְעֵיתָא מִן קֳדָמַי אַקְדֵּישִׁית יַת בֵּיתָא הָדֵין דִּי בְנֵיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי תַּמָּן עַד עָלְמָא וּתְהֵי שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בֵיהּ אִם רְעוּתִי מִתְעַבְדָא תַּמָּן כָּל יוֹמַיָּא׃ וְאַתְּ אִם תְּהָךְ קֳדָמַי כְּמָא דַהֲלִיךְ דָּוִד אֲבוּךְ בִּקְשִׁיטוּת לִבָּא וּבְתְרִיצוּתָא לְמֶעְבַּד כְּכֹל דְּפַקֵּידְתָּךְ קְיָמַי וְדִינַי תִּיטַּר׃ וְאָקֵים יַת כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל לַעֲלָם כְּמָא דְמַלֵּילִית עִם דָּוִד אֲבוּךְ לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ אִם מִיתַּב תְּתוּבוּן אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא תִטְּרוּן פִּיקוּדַי קְיָמַי דִּי יְהָבִית קֳדָמֵיכוֹן וּתְהָכוּן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ וְאֵישֵׁיצֵי יַת יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְהוֹן וְיַת בֵּיתָא דְּאַקְדֵּישִׁית לִשְׁמִי אַרְחֵיק מִקֳּבֵיל מֵימְרִי וִיהֵי יִשְׂרָאֵל לְמַתַל וּלְשׁוֹעֵי בְּכָל עַמְמַיָּא׃ וּבֵיתָא הָדֵין דַּהֲוָה עִילַּאי יְהֵי חָרוּב כָּל דְּיִעְבַּר עֲלוֹהִי יִכְלֵי וִינוּד וְיֵימְרוּן עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא וּלְבֵיתָא הָדֵין׃ וְיֵימְרוּן עַל דִּי שְׁבָקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן דְּאַפֵּיק יַת אֲבָהַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאִתְקִיפוּ בְּטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן וּפַלְחוּנוּן עַל כֵּן אַיְתִי יְיָ עֲלֵיהוֹן יַת כָּל בִּישְׁתָּא הָדָא׃ וַהֲוָה מִסּוֹף עַשְׂרִין שְׁנִין דִּי בְנָא שְׁלֹמֹה יַת תְּרֵין בָּתַּיָּא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא׃

רשי

לדוד עבדו / להודיע שמחל לו עונותיו כדאיתא במועד קטן בשעה שבקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה : ולישראל עמו / שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כולכם מזומני' לחיי העולם הבא : והיו עיני ולבי / ת"י ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מיתעבדא יהא עיני שם אם לבי וחפצי שם : ואת הבית אשר הקדשתי לשמי / תנאי הוא ביני וביניכם ואם לא תשמעו מה כאמר שם והשימותי את מקדשכם : ולשנינה / כתרגומו ולשועי יספרו את הרעות הבאו' עליו ויתלעגו בו כמו ויספר ואשתעי ולשון שנינה אף הוא לשון דיבור דכתיב ושננתם לבניך : והבית הזה יהיה עליון / כל זמן שלא חטאתם ומשתחטאו כל עובר עליו ישום וישרק וכן כתו' בדברי הימים והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו וגו' וזה פתרונו והבי' הזה אשר היה עליון ונורא אף לנכרי כמו שאמור למעלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' / ועכשיו בחורבנו כל העובר עליו יתמה ויאמ' כי ישום וישרוק ויאמ' כי חטאו של ישרא' גרם : ישם / יתמה כמו ושממו עליה אויביכם על יומו נשמו אחרונים : ישרק / שופולר בלע"ז כן דרך כל הרואה חורבן פתאם לשרוק : עשרים שנה / שבע שנ' לבית יי' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמור למעלה : כשא את שלמה / עניין עשם כלכל את משאו בדבר זה : ארץ

רדק

ואת כל חשק שלמה / כמו שמפורש בדברי הימי' ואת כל הבא על לב שלמה לעשות עשה בבית יי' ובביתו והצליח : והיו עיני ולבי שם כל הימי' / השגחתי ורצוני יהי שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא : אם שוב תשובון אתם / פירושו אתה וישראל : ולשנינה / לדבור שידברו העמים על רוב רעתם : יהיה עליון / כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם דהוה עילאי יהא חרוב וים מפרשים יהיה חרב ויכרתו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו / אל תעלני בחצי ימי : מקצה עשרים שנה / מסוף עשרים שנה שבנה בית יי' בשבע שנים וביתו בשלש עשר' שנה הרי עשרי' ובשנים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו ע עשרי' עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקראן ארץ כבול ר"ל שבור שלא היו עוברים ושבים שם מ מגריעו' הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה פי' ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעה כרעה בגוה כי כבלה פירוש ש שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאילו הם כבולו' על כן אינה עושה פירות ובדברי הימי' אומר כי חירם נתן לשלמה עשרי' עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן ל לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וזה עמו לחזק הברית ביניהם וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה : וזה

רלבג

והבית הזה יהיה עליון / ר"ל והבי' הזה אש' היה עליון כשע' אמרו ככה יעש' אויב הרצו' בו ככה היה עושה וכן כתוב בספר ד"ה שנאמר שם והבית הזה היה עליון : כל עובר עליו ישום ו ושרק / ר"ל שכל עובר עליו מהנכרים יהיה תמה ומשומם וישרוק בשפתיו על זה מרוב ההפעלות ויכירו כלם כי זה היה בחטאת י ישרא' כי הש"י יביא על ישראל מהרעו' את מה שזוכר בו לכל כי ע עונותיהם גרמו הלא תראה כי כשזכר כאשר החריב בית המקדש שלא רב טבחים לירמיהו כמו שכתוב בספר ירמיה ואמר לו יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת ל המקום הזה ויבא ויעש יי' כאשר דבר כי חטאתם ליי' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה : נשא את שלמה / הוא מענין ארוחה ומשאת כטעם את כשאת נשא לנו או יהיה הרצון בזה שהוא רומם ונשא בזה את שלמה שהעביד עצמו לעשיית מלאכתו : אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל / שבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נת גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל : ארץ

ויאמר יי' אליו ו' רפוסי' מי שם פה לאדם / זאת הארץ אשר / שמעתי את תפלתך / לך שוב לדרכך מדברה / עבור בתוך העיר בתוך / קרא שמו יזרעאל : חקתי כל אוריתא חס' במ"א וכל נביאים וכתובים דכוות' מ"ל כמ"ט חס' וסימ' נמסר בסדר תולדות : מצותי חקתי ג' דסמיכי בקריאה וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי / אם שוב

תשובון דמלכים / ויער יי' את רוח : ואת הבית ה' בקריא' וסימ' ואת הבית יקציע מבית סביב / אשר הקדשתי לשמי / וחברו ואת הבית אשר אמרתי דדברי הימים / ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים דדברי הימים : ויהי מקצה ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ויהי בקצה שלשת ימים ויעבורו / אחרי אשר כרתו / עשרים שנה אשר בנה דמלכים / ותשב האשה מארץ פלשתים / ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' דיחזקאל :

רד"ק

וזה דבר המס: כמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס ידוע בכל שנה לבנות הבתי' והערי' האלה והוא מה שאמ' למעלה ע' אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע · וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית יי' ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו': שלוחים · מנחה כלומר במקום מנחה ומתנ' ששולחי' בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים ות"י מתנן: אנשי המלחמה · אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היתה לו שנלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות: חמשים וחמש מאות · לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתי' השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבי' על אותן שלש מאות מהגרים ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישר' בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישרא' כי נציבי הגרים מנה אותם שם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפי' ושלש מאות כמו שאומר בזה הספר: אך

רש"י

ארץ כבול · ארץ כבלי' ארץ טיט שהרגל משתקע ונכבלת בה: וזה דבר המס · מה שמפ' בסוף הענין כל העם הנות' וגו' ויעלם שלמ' למס עובד אותו המס היה לבנות בו את כל אלה: ואת המלוא · מקום היה בירושלם בעיר דוד ונקרא מלוא על שם שמוקף חומה כמוכה ומלוא' לתוכה עפר: שלוחים · נדוניא: ואת תדמור במדבר בארץ · אצל הייטוב: ערי המסכנות · קרוי בית אוצרות: שרי הנציבים · ממונים על הממונים: חמשים וחמש מאות · שלש מאות מהם היו גרים הממונים על שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו' · שלשת אלפים ושלש מאות ובדברי הימים הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שחסר שם מנה כאן שהיו ממונים על כולן ומאתים וחמשים הנותרים היו ישראל וממונים על שאר עושי המלאכה ובדברי הימים מכאן לעצמן ואלה שרי הנציבים לשלמה חמשים ומאתים הרודים בעם עושי המלאכה: אך

נשא ג' ד' כתיב שא וב' כתיב סה וסימ' נמסר בסדר וירא: וזה דבר ג' רפ' וסימ' וזה דבר השמטה שמוט כל בעל' וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי · וזה דבר המס אשר העלה שלמה · ואת ערי ז' וסימ' במסר' רבת':

חירם מלך צר נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל: ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו: ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה: וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב: וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יהוה ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלם ואת חצר ואת מגדו ואת גזר: פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גזר וישרפה באש ואת הכנעני הישב בעיר הרג ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה: ויבן שלמה את גזר ואת בית חרן תחתון: ואת בעלת ואת תמר במדבר בארץ: ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו: כל העם הנותר מן האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה: בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עבד עד היום הזה: ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלשיו ושרי רכבו ופרשיו: אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העשים במלאכה:

תרגום

חירם מלכא דצור סובר ית שלמה באעי ארזין ובאעי בירוון ובדהבא לכל צורכיה בכין יהיב מלכא שלמה לחירם עסרין קירוין בארעא גלילא: ונפק חירם מצור למיסעד ית קירויא דיהב ליה שלמה ולא כשרא בעינוהי: ואמר מה קירויא האילין די יהבתא לי אחי וקרא להון ארעא כבול עד יומא הדין: ושדר חירם למלכא מאה ועשרין ככרי דהבא: ודין פתגם מסקי מיסין דמני מלכא שלמה למבני ית בית מקדשא דיי וית ביתיה וית מוליתא וית שורא דירושלם וית חצור וית מגידו וית גזר: פרעה מלכא דמצרים סליק וכבש ית גזר ואוקדה בנורא וית כנענאה דיתב בקרתא קטל ויהבה מתנן לברתיה אתת שלמה: ובנא שלמה ית גזר וית בית חורון ארעאה: וית בעלת וית תדמור במדברא בארעא: וית כל קירוי אוצרא די הואה לשלמה וית קירוי רתיכיא וית קירוי פרשיא וית כל רעות שלמה דאיתרעי למבני בירושלם ובליבנן ובכל ארע שולטניה: כל עמא דאשתאר מן אמוראי חתאי פריזאי חיואי ויבוסאי דלא מבני ישראל אינון: בניהון דאישתארו בתריהון בארעא דלא יכילו בני ישראל לגמרותהון ומנינון שלמה למסקי מיסין עד יומא הדין: ומבני ישראל לא יהב שלמה למהוי פלחין ארי אינון גברי עבדי קרבא ועבדוהי ורברבנוהי וגברוהי ורבני רתיכוהי ופרשוהי: אילין רבני איסטרטיגיא די ממנן על עיבידתא דשלמה חמש מאה וחמשין די מפלחין בעמא דעבדין בעיבידתא:

בכל ארץ ה' וסי' נמסר בסדר בהר סיני: למס עובד ג' דסמיכי וסימ' ויט שכמו לסבל · וישב הכנעני בקרב · בניהם אשר נתרו אחריהם:

רלב"ג

ארץ כבול · ר"ל ארץ חול שאינה עושה פירות: וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה · הרצון בזה כי זה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות כל אלו הבניינים שזכר שבנה שלמ' והנה המס הזה היה כל העם הנות' מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא נתגיירו הנה במיהם. אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם הנה העלם שלמה כלם למס עובד והם עבדו אותו בבניינים האלו אך מבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם היו אנשי המלחמה כשיצטרך והם היו עבדי שלמה המשרתי' לפניו והם היו שהיו השרים הממוני' תחת משנה המלך והיו שרי רכבו והיו פרשיו · והנה היו אלו הבניינים, בנין בית יי' ובנין בית המלך ובנין המלוא שהיה סביב ציון כי דוד בנה מן המלוא ולפני' כמו שכתוב בספר שמואל ונשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו מאספים שם ישרא' ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואמרו ובנין חומת ירושלם כי מעתה נתקדשה לאכול קדשי הקדשים תוך החומה כמו שנזכר בתורה ובנין עיר חצור ומגדו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותה: שלוחים · ר"ל מנחה · ובנין בית חורון התחתון והעליון כמו שנזכר בספר ד"ה ובנין עיר בעלת ובנין עיר תדמור שהיה במדבר בארץ ר"ל שהיה בדרך אחד למדבר ובדרך האחר לארץ עבודה ובנין כל ערי המסכנות והם ערי האוצרות כטעם באו אל הסוכן הלז וכן נזכר בספר ד"ה כי הערים ההם בנה שלמה בחמת ובנין כל הערים ששם בהם שלמה הרכב אשר לו ובנין כל הערי' שהושיב בהם שלמה פרשיו וכל מה שהיה רצון שלמה לבנות בירושלם וביער הלבנון ובכל ארץ ממשלתו: אלה שרי הנצבים · ר"ל הממונים תחת הנציבים שהיו ממונים על כלם: חמשים וחמש מאות הרודים בעם העושים במלאכה · כבר זכרנו במה שקדם שכבר היה על השלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה שלש מאות מהגרים שנסתרו ממספרם כמו שנתבאר ממה שנזכר ממספרם בספר ד"ה והנה היו שם עוד ממונים עליהם מאתים וחמשים איש כמו שנזכר בספר ד"ה בזה המקום ולפשר שאלו המאתי' וחמשים איש היו מישראל והיו ממוני' על כלם ולזה מנאם בספר ד"ה אחר זכרון המעלה שהיה מעם שלמה לבני ישרא' והוא אמרו כי המה אנשי מלחמה · כי

רשי

אך בת פרעה, שהיתה מתחלה בעיר דוד כמה שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו׳, ובדברי הימי׳ מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳: אז בנה שלמה את המילוא, לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחותיה וזה שהושיבו ירבעם אביך השיחו פרוץ לעולי רגלים ואתה בנית אותו לעשות אנגריא לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העונה שלמה שבנה לו את המלוא כך שמעתי, ואני אומר אך בת פרעה וגו׳ כלומר ה הערי׳ האמורו׳ למעלה הוצרך לבנו׳ למסכנות ולרכב ולפרשי׳ ולגדולה אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה כי אביו הניחו לפרוץ בו עולי רגלים אלא שלא שבת פרע׳ עלת׳ אל ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלו׳: על המזבח, של בית עולמים: והקטר אתו, ואותו מזבח הקטרת אשר לפני יי׳ לקטרת הסמים: ואני, אניה: ועולתו

מסורה

לנסתו ד׳ חס׳ו׳ בליש׳ נסיון וסימ׳ ועל נסתם את יי׳ לאמר, למען ענתך לנסתך לדעת, למען ענתך ולמען נסתך, לנסתו בחידות דמלכים: ומאכל ד׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ וכסל העליון מכל מאכל פרעה. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו, וחכרו דו״ה, ונפשו מאכל תאוה, וסימ׳ סלא כנפשיה פתורא דחבריה:

מקרא

אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה אז בנה את המלוא: והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עלות ושלמים על המזבח אשר בנה ליהוה והקטיר אתו אשר לפני יהוה ושלם את הבית: ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום: וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים עם עבדי שלמה: ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה:

י ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יהוה ותבא לנסתו בחידות: ותבא ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה ותבא אל שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה: ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה: ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתו ומלבשיהם

(ציונים בשולים: ל׳ מל׳; ל׳; ג׳ בתלת לישנ׳; כ; ל׳; ג׳; ל״ג; ה׳ וחס׳; ל׳ חס׳; ג׳ ה׳; ג׳ על כל נעלם; ה; ד; חסרתיו; ק׳ ג׳; ירעי הים ... עם עבדיו; אשר לא ... חסרתי׳ ... עם ... לטעותא; י; א)

תרגום

ברם בת פרעה סליקת מקרתא דדוד לביתא די בנא לה בכן בנא ית מיליתא: ואסיק שלמה תלת זמנין בשתא עלון ונכסת קודשין על מדבחא דיבנא קדם יי ומקטר עלוהי קטורת בוסמיא די קדם יי ושלים ית ביתא: וספינתא עבד שלמה מלכא בעציון גבר דעם אילות על כיף ימא דסוף בארעא דאדום: ושדר חירם בספינתא ית עבדוהי גברין ספנין דאומנין לדברא בימא עם עבדי שלמה: ואתו לאופיר ונסיבו מתמן דהבא ארבע מאה ועסרין ככרין ואיתיאו לות מלכא שלמה: ומלכת שבא שמעת ית שמע שלמה לשמא דיי ואתת לנכיותיה בחוראין: ואתת לירושלם במשירין סגיאין לחדא גמלין טעינין בוסמנין ודהבא סגי לחדא ואבנין טבן ואתת לות שלמה ומלילת עמיה ית כל די הוה עם לבה: וחוי לה שלמה ית כל פתגמהא לא הוה פתגם דאתכסא מן מלכא דלא חוי לה: וחזת מלכת שבא ית כל חוכמת שלמה וביתא די בנא: ומיכל פתוריה ואסחרות עבדוהי ומקם משומשנוהי ולבושיהון

רדק

אך בת פרעה, לפי שאמר למעלה לבנות את בית יי׳ ואת ביתו ואת המלוא ואמ׳ עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמר אז בנה את המלוא, ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳: והעלה שלמה, ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימי׳ יותר מבואר אמ׳ אז העלה שלמה וגו׳ רוצה לומר אז אחר שבנה הבי׳ העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידי דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמים בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על עבודתם והלוים על משמרתם להלל ולשרת והשוערי׳ במחלקות׳ כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדבר האוצרות: והקטר אתו, כמו עליו, וכת״י ומקטר עלוהי קטור׳ בוסמיא ועל המזבח אשר לפני יי׳ אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפנ׳ יי׳ והוא היה מזבח הקטרת או פי׳ אותו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזב׳ האחר אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטיר ג״כ על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית יי׳ היה עמו לפיכ׳ פירש אשר לפני יי׳: ושלם את הבית, השלים עבודת הבי׳ כמו שזכרנו בדבר הקרבנו׳ והעמיד הכהנים הלויים ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמ׳ ושלם את הבית וגם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית יי׳: ואני עשה, בדברי הימי׳ אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר״ל שהלך ולשם והנה אמר כי עשה שם אניו׳: אשר את אילות, עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה וחירם שלח לו שם עוד אניות זהו שאמר הנה וישלח חירם באני ר״ל באניות וכן הוא אומר בדברי הימים אניות: אנשי אניות ידעי הים, כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא ב בימא: ארבע מאות ועשרים ככר, ובדברי הימים אומ׳ ארבע מאות וחמשים ככר זהב. כי ה השלשים הוציאו בהוצאו׳ הדרך: שמעת, שומעת תמיד את שמע שלמה: ותבא לנסותו בחידות, כלומר בדברים כתונים בחכמה ומה שאמר לשם יי׳ כי רב ה החרטומים והאשפי׳ המתעסקי׳ בחכמו׳ החיצוניות אין מלאכתם לשם יי׳ וחכמת שלמה היתה לשם יי׳ לפיכך באה לדבר עמו לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה: ומשקיו

רלבג

אנשי המלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ו ופרשיו ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם והאפשר שבבנין בית המקדש לא היו אלא שלש מאות ואולם בשאר הבנינים שם העושים במלאכ׳ מפוזרים פה ופה ה הוצרך להוסיף על ה הרודים במלאכה ה הממונים על הממוני׳ מאתי׳ וחמשי׳ אי׳ ולקחם מהנגרים בעצמ׳ בדרך שלא נשארו הרודים אשר תחתיה׳ כי אם שלשת אפים וחמשים: אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה, כבר ביאר בספר ד״ה כי לא רצה שלמה שתשב לו אשה בבית דוד מלך ישראל כיקדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳ ואז בנה את המלוא, ידמה שלצורך בת פרעה בנה המקום ההוא להיות שם בית לבת פרעה: והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עולות ושלמים, כבר ביאר בספר ד״ה שזה היה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא זכר שם כי אם עולו׳ ואחשוב שהם היו בעבור הצבור ובזה המקום זכר השלמי׳ עמהם שהיה שלמה מעלה שם בא׳ המועדי׳ בעבור החגיגה והשמחה שהוא מחוייב בהם והם היו באים בעבור עצמו או היה מרבה עליהם כל כך שהיו מספיקים לכל ישראל: והקטיר אותו אשר לפני יי׳, ר״ל שהיה מביא משלו קטרת הסמי׳ אשר יקטירו על המזבח הזהב: ושלם את הבית, ר״ל שהיה משלי׳ משלו ענין התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשי׳ כמו שנזכר בספר ד״ה, וידמה שכמו שבנה שלמה הבית משלו כן רצה שתהיינה עבודותיו כל ימיו והוא התנדב זה בעבור ישרא׳ ולזה יהיה הרצון באמרו ושלם את הבית שכל מה שיצטרך לבית הזה היה עושה שלמה משלו כמו שמן למאור ולחם הפני׳ אשר על שלחן הזהב: ואני עשה המלך שלמה, ר״ל ספינה: אנשי אניות יודעי הים, ר״ל אנשים בקיאים בהנהגת האניות ובקיאים במקומות הים להתישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו: ויבאו אופירה, שם היה מקום לזהב יזוקו אותו ממנו ר״ל כי שם היה מחצב לזהב: ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה לשם יי׳, ר״ל שהיא היתה שומעת את שמע חכמת שלמה לשם יי׳ והרצון בו כי מיי׳ היתה לו החכמה כמו שקדם באמרו הנני נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ויהיה הרצון באמרו לשם יי׳ בעבור שם יי׳ או יהיה הרצון בזה שהיא שמעה ממנו שכל מה שהיה עושה היה עושה לשם יי׳ ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהכלים הגדולים להשגת החכמה או ירצה בזה שהיתה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם יי׳ לעשות צדקה ומשפט כמו שמלאכו מהזונות שבאו לפניו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: ותבא לנסותו בחידות, לבחון חכמתו אם יעמוד על סוד החידות ההם אשר כוון בהם כי בזה יבחן אם החכמה היא לו מתת אלהים שאם הענין כן יעמוד על הכוונה אשר כוונה בהם ואע״פ שהם יסבלו כוונות אחרות: בחיל כבד מאד, הרצון בו בנכסים וקניינים רבים כטעם חילך וכל אוצרותיך: ויגד לה שלמה את כל דבריה, ר״ל הדברים אשר כוונה בחידות ההן: ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו׳ זה מורה כי הבית אשר בנה היה בנוי בחכמה נפלאה וכן מאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמ׳ משרתיו ומלבושיהם ומשקיו שהיה שותה על דרך המזון ועל דרך הרפואה הכל היה מסודר בחכמה: וכן

רד״ק

ומשקיו ׳ ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיהם כי כל ענין ביתו היה מסדר מאד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבודה שהיה עובד : ועולתו אשר יעלה בית יי׳ ׳ מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועלייתו אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיי׳ : ולא היה בה עוד רוח ׳ מרוב שתמהה על חכמתו : עצי אלמוגים ׳ ובדברי הימים אומר אלגומים ואחד הוא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קוראל״ל : מסעד ׳ ובדברי הימים מסלות ופירושו עמודים לסמיכת התקרות : ולא נראה ׳ ובדברי הימים ולא נראו להם לפנים בארץ יהודה : את כל חפצה אשר שאלה ׳ בדברי חכמה : מלבד אשר נתן לה ׳ מחמדת הארץ מדברי המצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי׳ מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך : לבד מאנשי התרים ׳ לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרים והתרים וכן הוא אומר בדברי הימים לבד מאנשי התרים והסוחרים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה ואע״פ שבספר ירמיה נראה שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפשר שאו ולא היו מביאין מנח׳ לשלמה ופירוש התרים הם הסוחרי׳ הקטני׳ מעטי הסחורות והעשקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכ׳ נקראו תרים והסוחרי׳ הם הסוחרים הגדולי׳ והרוכלים הם הבשמים כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא ביו״ד הרבים לבד ונגרעה המ״ם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל חלוני שקופים והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרגם בר מאגר אומניא וסחור׳ תגריא :

ססס

רש״י

ועולתו אשר יעלה בית יי׳ ׳ דרך מבוא שהכין מביתו לבית המקדש שהיה עולה שם לבית יי׳ : עצי אלמוגים ׳ קוריי״ל בלע״ז : מסעד לבית יי׳ ׳ ובדברי הימים כתי׳ מסילות לבית יי׳ לכך אני אומ׳ המסעד הזה לשון רצפה : לשרים ׳ לבני לוי : נתן למלכת שבא ׳ נתינה . זו אינה אלא לימוד חכמה : מלבד אשר נתן לה מתנו׳ ׳ מתרגו׳ המצויין כאן ואינם מצויין ב במקומה : שש מאות ששים ושש ׳ חירם נתן לו ק״כ ומלכת שבא ק״כ ואני תרשים הביאה מאופיר ת״כ הרי תר״ס והששה לא ידעתי מאין ובד״ה כתיב שהביאו מאופי׳ ארבע מאות וג׳ ואין מונה שם ק״כ של חיר׳ ויש לתקן המקר׳ שהג׳ היתירים היו מן הק״כ של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו : לבד מאנשי התרי׳ ׳ שהיו מביאי׳ לו הסוחרים התרי׳ בארץ לסחורה : הרוכלים ׳ מוכרי בשמים ומוליכין אותם מעיר לעיר :

ומלכי

וטוב ה׳ וסי׳ כמוהו ... בחירא רהט ... חכמתא׳

וטוב ה׳ בקריא׳ וסי׳ ואל הבקר רץ אברהם ויקח ׳ והנער שמואל הולך וגדל וטוב ׳ ושמו שאול בחור וטוב ׳ הוספת חכמה וטוב ׳ וימצאו מרעה שמן וטוב ׳ וסי׳ טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא : לשרים ח׳ בליש׳ וסי׳

וּמַשְׁקָיו וְעֹלָתוֹ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית יְהוָה וְלֹא־הָיָה בָהּ עוֹד רוּחַ׃ וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ וְעַל־חָכְמָתֶךָ׃ וְלֹא־הֶאֱמַנְתִּי לַדְּבָרִים עַד אֲשֶׁר־בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא־הֻגַּד־לִי הַחֵצִי הוֹסַפְתָּ חָכְמָה וָטוֹב אֶל־הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמָעְתִּי׃ אַשְׁרֵי אֲנָשֶׁיךָ אַשְׁרֵי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה הָעֹמְדִים לְפָנֶיךָ תָּמִיד הַשֹּׁמְעִים אֶת־חָכְמָתֶךָ׃ יְהִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּרוּךְ אֲשֶׁר חָפֵץ בְּךָ לְתִתְּךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם וַיְשִׂימְךָ לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ וַתִּתֵּן לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים ׀ כִּכַּר זָהָב וּבְשָׂמִים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה לֹא־בָא כַבֹּשֶׂם הַהוּא עוֹד לָרֹב אֲשֶׁר־נָתְנָה מַלְכַּת־שְׁבָא לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ וְגַם אֳנִי חִירָם אֲשֶׁר־נָשָׂא זָהָב מֵאוֹפִיר הֵבִיא מֵאֹפִיר עֲצֵי אַלְמֻגִּים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ אֶת־עֲצֵי הָאַלְמֻגִּים מִסְעָד לְבֵית־יְהוָה וּלְבֵית הַמֶּלֶךְ וְכִנֹּרוֹת וּנְבָלִים לַשָּׁרִים לֹא בָא־כֵן עֲצֵי אַלְמֻגִּים וְלֹא נִרְאָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא אֶת־כָּל־חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאָלָה מִלְּבַד אֲשֶׁר נָתַן־לָהּ כְּיַד הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַתֵּפֶן וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הִיא וַעֲבָדֶיהָ׃ וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־בָּא לִשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אֶחָת שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכַּר זָהָב׃ לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וּמִסְחַר הָרֹכְלִים

ל״ה · ל׳ · ג׳ · ית׳ חס׳ · ל׳ חס׳ ו״ו · ל׳ · ל׳ · י׳ · ח׳ בליש׳ · ב׳ ב׳ · ג׳ · ג׳ ל׳

וְשַׁקְוָתֵיהּ וַעֲלָוָתֵיהּ דְמַסִּיק בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְלָא אִשְׁתְּאַר בַּהּ עוֹד רוּחַ׃ וַאֲמַרַת לְמַלְכָּא קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָמָא דִי שְׁמָעִית בְּאַרְעִי עַל פִּתְגָמָךְ וְעַל חוּכְמְתָךְ׃ וְלָא הֵימָנִית לְפִתְגָמַיָא עַד דַאֲתֵיתִי וַחֲזָאָה עֵינַי וְהָא לָא אִתְחֲוָא לִי פַּלְגוּ מַה דַחֲזֵיתִי אוֹסֵפְתָּא חוּכְמְתָא וְטַבְתָא עַל שְׁמוּעֲתָא דִי שְׁמָעִית׃ טוּבֵי גֻבְרָךְ טוּבֵי עַבְדָךְ אִלֵין דְקַיְמִין קֳדָמָךְ תְּדִירָא דְשָׁמְעִין יַת חוּכְמְתָךְ׃ יְהִי יְיָ אֱלָהָךְ בְּרִיךְ דְאִתְרְעֵי בָךְ לְמִתְּנָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמַת יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל לַעֲלַם וּמַנְיָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא לְמֶעְבַּד דִין דִקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ וִיהָבַת לְמַלְכָּא מְאָה וְעֶסְרִין כִּכְּרִין דִדְהַבָא וּבוּסְמָנִין סַגִי לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן לָא אֲתָא כְבוּסְמַנַיָא הָאִינוּן עוֹד לִסְגֵי דִי יְהָבַת מַלְכַּת שְׁבָא לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ וְאַף כְּפִינָתָא דְחִירָם דְאַתְיָא דַהֲבָא מֵאוֹפִיר אַיְתִיאַת מֵאוֹפִיר אָעֵי אַלְמוּגִין סַגִי לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן׃ וַעֲבַד מַלְכָּא יַת אָעֵי אַלְמוּגַיָא סָעִיד לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּלְבֵית מַלְכָּא וְכִנּוֹרַיָא וּנְבָלַיָא לִבְנֵי לֵוִי לָא אֲתוֹ כֵן אָעֵי אַלְמוּגִין וְלָא אִתְחֲזִיאוּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה יְהַב לְמַלְכַּת שְׁבָא יַת כָּל רְעוּתַהּ דִשְׁאִילָא בַּר מִדְמַנֵי לַהּ כְּעוּתַּר יְדָא דְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְאִתְפְּנִיאַת וַאֲזַלַת לְאַרְעַהּ הִיא וְעַבְדָהָא׃ וַהֲוָה מַתְקַל דַהֲבָא דִי הֲוָה אָתֵי לִשְׁלֹמֹה בְּשַׁתָּא חֲדָא שִׁית מְאָה שִׁתִּין וְשִׁית כִּכְּרֵי דַהֲבָא׃ בַּר מֵאֲגַר אוּמָנַיָא וּסְחוֹרַת תַּגָרַיָא

נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן י״ט : התרים ג׳ בקריא׳ וסים׳ מן התרים את הארץ קרעו ׳ לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים ׳ וחברו דדברי הימים :

רלב״ג

וכן העליה אשר יעלה בה בית יי׳ מביתו היתה גם כן נעשית בחכמה והנה הרצון באמרו ועולתו אשר יעלה בית יי׳ ועלייתו וכן כתוב בספר ד״ה : לא השמועה אשר שמעתי ׳ הרצון בו לשמוע׳ אשר שמעתי מחכמתך ומהטו׳ אשר יסודר ממך יחובר עוד לפי מה שמצאתי ממך וטוב הרבה או יהיה הרצון באמרו אל ה השמועה על השמועה והנה היה הטוב ה המשפט והצדקה מ המסודרים ממנו : לא בא כבושם ההו׳ עוד לרוב׳ ר״ל שלא בא עוד רבוי כמוהו מהבושם ההוא : עצי אלמוגים ׳ קוראל בלע״ז והוא עץ גדל בקצות הימים : מסעד לבית יי׳ ולבית המלך ׳ הנה בספר ד״ה כתוב תמורת זה מסלות ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית יי׳ מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו בזאת העליה וכן הענין בשאר העליות אשר היו בבית יי׳ ובבית המלך כי לא היו בהם מעלות לא בכבש המזבח ולא בעליות אשר יעלו בהם אל היציעים לפי מה שהתבאר מדברינו והנה אמרה התורה ולא תעלה במעלות על מזבחי ודמה שהמלך דרך ג״כ כן כמו זה בביתו שלא תגלה ערותו שם ב[על]ותו שם ואיך שהיה הנה היה המעקה הוא מסעד למסלות אשר ידרכו בהם בעליו׳ ההם : וכנורות ונבלים לשרים ׳ ר״ל שסבב עשה מעצי האלמוגים כנורות ונבלים למשוררים בכלי זמר : לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה ׳ אחשוב שהרצון בזה שלא באו עצי אלמוגים גדולים כאלו שיהיו נכונים לעשות מהם מה שעשה שלמה מאלו : והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה ׳ הנה כתוב תמורת זה בספר ד״ה את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון בזה כי מלבד אשר הביאה מלכת שבא אל המלך מהחידות נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועכה וכן יהיה הרצון בזה המקום בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה מלבד מה שנתן לה תחלה שהיה ביד המלך שלמה כי לא היה חכם אחר בזמן ההוא שיהיה יכול להגיד זה זולתי שלמה מפני שהיה חכם מכל האדם : ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת ׳ אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מדי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאים לו המלכים היו שולחים אותם לו מדי שנה בשנה כמו שכתוב אחר זה ובספר ד״ה וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו וגו׳ והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה : לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים ׳ הנה אמר בד״ה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים מביאים ואחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס למלך שלמה מסחורתם והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאי זה מקום יגשר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם המביאים הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור זעיר שם זעיר שם וזה ערו׳ שמה שזכר ממשקל הזהב שהיה בא לשלמה היה בא לו מדי שנה בשנה :

וכל

וכל מלכי הערב: תירגם יונתן וכל מלכי סומכוותא לשון ערובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליו גרנטי״אה בלע״ז: צנה, מקפת את האדם משלש רוחותיו והוא שאמור בספר תילים כצנה רצון תעטרנו: שש מאות זהב, שש מאות זהוב והוא שש מנים שהזהוב הוא הדינר: זהב שחוט, הוא זהב רך ונוח להירקע: זהב מופז, מבהיק כמרגלית: שש מעלות, מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך: מאחריו, תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבו לצד אחריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול: וידות מזה ומזה, לסמוך זרועותיו עליהם בימין משקלות זהב מפלה לפלה ת פשוטין לימין ולשמאל: ושנים אריות, של זהב וכל צורת הכסא מפורש באגדת מגלת אסתר: אין כסף לא נחשב, אין כסף באחד מהם כי לא נחשב: אני תרשיש, ספינות אפריקא: שנהבים וקפי׳ ותוכיי׳, שן דפיל וקופין וטווסין: ונשק, כלי זיין: אלף ושבע מאות רכב, ובדברי הימי׳ כתוב אלף וארבע מאות ואומר אני אלף וד׳ מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלם. וכך פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכב ועם המלך היה עוד רכב אחר בירוש׳ וכאן כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושלם: וינחם

שש מאות זהב, ממטבע זהב היה בימיה ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה נותן בצנה האחת: זהב שחוט, אין שחוט אלא מסוך וכן חץ שחוט לשונם והיה זהב טוב מאד שהיה נמסך כשעוה ויונתן תרג׳ דדהבא טבא: שלשת מנים, ב׳ ליטרין וליטרא זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אומ׳ בדברי הימים שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז״ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה: על המגן האחת, מגן לשון זכר ונקבה: זהב מופז, טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרים שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא: שש מעלות לכסא וראש עגול לכסא, שניהם כתובים ה״א במקו׳ אל״ף: וידות מזה ומזה, במקום שבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות א אריות עומדות אצל הידות: אין כסף לא נחשב, כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומ׳ בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף: תרשיש, תרגם יונתן אפריקא: נושאת זהב וכסף, בהגעת האל״ף: שנהבים וקופים ותוכיים, תרגם יונתן שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף גם כן שדומים פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנקרא בלע״ז פא״וון: וינחם

וכל מלכי ז׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויהי כשמע כל מלכי האמרי, לבד מאנשי התרים, וחברו דדברי הימים, וכל הארץ מבקשים את פני שלמה, ולא נעשה פסח כמוהו, ויראו גוים את שם יי׳ וכל מלכי הארץ דדברי הימים: כסה ג׳ כתיב ה׳ בקריאה וסי׳ ושש מעלות לכסה ב׳ בפסוק, מאחז פני כסה פרשז, וא׳ בכסה ליום

וְכָל־מַלְכֵי הָעֶרֶב וּפַחוֹת הָאָרֶץ׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ־מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה הָאֶחָת׃ וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מָנִים זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב מוּפָז׃ שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה וְרֹאשׁ־עָגֹל לַכִּסֵּה מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת׃ וּשְׁנֵים עָשָׂר אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־מַמְלָכוֹת׃ וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵּית־יַעַר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נֶחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה׃ כִּי אֳנִי תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ בַּיָּם עִם אֳנִי חִירָם אַחַת לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹא אֳנִי תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים׃ וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה׃ וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ׃ וְהֵמָּה מְבִאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וְנֵשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה בְּשָׁנָה׃ וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים

וְכָל מַלְכֵי סוּמְכְוָותָא וְשִׁלְטוֹנֵי אַרְעָא׃ וַעֲבַד מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מָאתַן תְּרִיסִין דִּדְהַב טָבָא שִׁית מְאָה דַּהֲבָא מַסִּיק עַל תְּרִיסָא חֲדָא׃ וּתְלָת מְאָה מְגִנִּין דִּדְהַב טָבָא תְּלָתָא מָנַן דְּדַהֲבָא מַסִּיק עַל מְגִינָּא חֲדָא וִיהַבִינוּן מַלְכָּא בֵּית מְקֵירַת מַלְכַיָּא׃ וַעֲבַד מַלְכָּא כּוּרְסֵי דְּשִׁינָּא רַבָּא וַחֲפָהִי דַּהֲבָא טָבָא׃ שִׁיתָּא דַּרְגִּין לְכוּרְסְיָא וְרֵישׁ כְּגַלְגַּל לְכוּרְסְיָא מֵאֲחוֹרוֹהִי וְאַשְׁדָּתָא מִכָּא וּמִכָּא עַל אֲתַר מוֹתָבָא וּתְרֵין אַרְיָון קָיְימִין בִּסְטַר אַשְׁדָּתָא׃ וּתְרֵי עֲסַר אַרְיָון קָיְימִין תַּמָּן עַל שִׁיתָּא דַּרְגִּין מִכָּא וּמִכָּא לָא אִתְעֲבַד כֵּן לְכָל מַלְכְוָותָא׃ וְכָל מָנֵי מַשְׁקְיָא דְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה דַּהֲבָא וְכָל מָנֵי בֵּית מְקֵירַת מַלְכָּא דַּהֲבָא טָבָא לֵית כַּסְפָּא לָא אִתְחֲשִׁיב בְּיוֹמֵי שְׁלֹמֹה לְמִדַּעַם׃ אֲרֵי סְפִינָתָא אַפְרִיקָא לְמַלְכָּא בְּיַמָּא עִם סְפִינָתָא דְּחִירָם חֲדָא לִתְלָת שְׁנִין אָתְיָא סְפִינַת אַפְרִיקָא טְעִינָא דְּהַב וּכְסַף שֵׁן דְּפִיל וְקוֹפִין וְטַוְוסִין׃ וּרְבָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא לַעֲתַר וּלְחוּכְמָא׃ וְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא בָּעַן לְמֶחֱזֵי יָת סְבַר אַפֵּי שְׁלֹמֹה לְמִשְׁמַע יָת חוּכְמְתֵיהּ דִּיהַב יְיָ בְּלִבֵּיהּ׃ וְאִינוּן מַיְתַן גְּבַר קוּרְבָּנֵיהּ מָנֵי כַסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּלְבוּשִׁין וּמָנֵי זֵינָא וּבוּסְמָנִין סוּסְוָן וְכוּדְנָון גְּזֵירַת שְׁנָא בִּשְׁנָא׃ וּכְנַשׁ שְׁלֹמֹה רְתִיכִין וּפָרָשִׁין וַהֲווֹ לֵיהּ אֶלֶף וְאַרְבַּע מְאָה רְתִיכִין וּתְרֵי עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין

חגינו: וכל כלי ז׳ בקריא׳ וסי׳ וכל כלי משקה המלך שלמה דמלכים ב׳ בו, וחברו דדברי הימים ב׳ בפסוק, וישלח את הדורם, וישרפו את בית האלהים, וכל כלי בית האלהים: משקה ח׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ נמסר בסד׳ וישב: וכל הארץ ה׳ בקרי׳ וסי׳ וכל הארץ באו מצריבה, וכל הארץ הזאת אשר אמרתי, וכל הארץ בכים, וכל הארץ מבקשים את פני שלמה דמלכים, וחברו דדברי הימים:

רלב״ג

וכל מלכי הערב ופחות הארץ, אמר תמורת זה בד״ה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה ג״כ היה בא מדי שנה בשנה ויעיד על זה מה שזכרנו: ויעש המלך שלמה מאתי׳ צנה זהב שחוט, הנה הצנה הו׳ כמו מגן אלא שהוא גדול ומקיף את האדם כאמרו כצנה רצון תעטרנו והרצון באמרו זהב שחוט לפי מה שאחשוב שהוסר אדמימותו ממנו במלאכ׳ ובזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק: שש מאות זהב, ר״ל שש מאות שקלים זהב: שלשת מנים זהב, ר״ל הנה המנה הוא מאה שקלים ולזה אמר בספר ד״ה שלש מאות זהב: כסא שן גדול, זה היה כסא המלוכה והיה נעשה משן הפיל ואורי בלע״ז: ויצפהו זהב מופז, פירשו בו זהב נקי משיגיו ואחשוב שהיה עניינו מעניין מזור בחלוף אות ז״ן באות צד״י כי ברצותם לנקותו תכלית הנקיון יפזרוהו ויכתתוהו לחלקים דקים ויערבו עמו קצת דברים יוכילו ממנו סיגיו: שש מעלות לכסא, הנה היתה צורת הכסא הזה כך שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה בו שש מעלות ואז ישב במקום השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ומאחרי הכסא היה שם לוח יסמוך בו בשבתו שם והיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידות מזה ומזה אל המקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועות יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם, והנה היתה צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריה וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכסא ולצד ההוא היו פני האריות ולזה היו שם ארבעה עשר אריות: שנהבים, הם שני הפיל הגדולים אשר מהם יהיה מה שיעשו ממנו במלאכה ואורי בלע״ז: וקופים, הם שימיי״ש בלע״ז: ותוכיים, הם פאוו״ש בלע״ז: ונשק, הם כלי זיין: ויהי לו אלף וארבע מאות רכב, הנה כתוב בדברי הימים בזה המקום ארבעת אלפים אורות סוסים ובמה שקדם כתוב ארבעים אלף אורות סוסים למרכבו וכבר התרנו הספק הזה במה שקדם באמרנו שמה ארבעים אלף היו ארבעת אלפים שהיו בהם סוסים ומרכבות ובשאר

ויַּנחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם · וינחם מבניין הפעיל כמו אשר הנחי בדרך אמת ובדברי הימים וינחם מן הנח ויונתן תרגם בעניין וינחם ואשרינון ויש לפרש כמשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הניח אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך בירושלם ויונתן תרגם בר מדהון עם מלכא בירושלם פי' אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלם ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות:

וינחם · וינהלם: כאבנים · ולמעלה הוא אומר למאומה רבותינו פירשו כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה: ומוצא הסוסים אשר לשלמה · היה ממצרים: ומקוה · אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרי' מן המלך שלא יוציא אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי ולכך נקוד על ומקוה טעם זקף גדול ללמד שהתיבה עומדת בעצמה ואינה דבוקה לאחריהם: וסוס בחמשים ומאה · למדנו שהמרכבה בארבעה סוסים וכן בדמים הללו לכל מלכי החתים ולמלכי ארם: בידם · של סוחרי שלמה יוצאים ממצרים: ואת בת פרעה · אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה וכן א ויפקדו מעבדי דוד תשע עשר איש ועשהאל: אז

במחיר ח' בקריא' וסימ' אקנה מאותך במחיר דסוף שמואל · יקחו מקוה במחיר · וחברו מקוה יקחו במחיר דדה · ואדמה יחלק במחיר · לא במחיר ולא בשחד · לבז אתן ולא במחיר · וכהניה במחיר יורו · עצינו במחיר

וַיַּנְחֵם֙ בְּעָרֵ֣י הָרֶ֔כֶב וְעִם־הַמֶּ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלִָֽם׃ וַיִּתֵּ֨ן הַמֶּ֧לֶךְ אֶת־הַכֶּ֛סֶף בִּירוּשָׁלִַ֖ם כָּאֲבָנִ֑ים וְאֵ֨ת הָאֲרָזִ֜ים נָתַ֛ן כַּשִּׁקְמִ֥ים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָ֖ה לָרֹֽב׃ וּמוֹצָ֧א הַסּוּסִ֛ים אֲשֶׁ֥ר לִשְׁלֹמֹ֖ה מִמִּצְרָ֑יִם וּמִקְוֵ֗ה סֹחֲרֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ יִקְח֥וּ מִקְוֵ֖ה בִּמְחִֽיר׃ וַֽתַּעֲלֶ֨ה וַתֵּצֵ֤א מֶרְכָּבָה֙ מִמִּצְרַ֙יִם֙ בְּשֵׁ֣שׁ מֵא֣וֹת כֶּ֔סֶף וְס֖וּס בַּחֲמִשִּׁ֣ים וּמֵאָ֑ה וְ֠כֵן לְכָל־מַלְכֵ֧י הַחִתִּ֛ים וּלְמַלְכֵ֥י אֲרָ֖ם בְּיָדָ֥ם יֹצִֽאוּ׃

וְהַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֗ה אָהַ֞ב נָשִׁ֧ים נָכְרִיּ֛וֹת רַבּ֖וֹת וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹ֑ה מוֹאֲבִיּ֤וֹת עַמֳּנִיּוֹת֙ אֲדֹ֣מִיֹּ֔ת צֵדְנִיֹּ֖ת חִתִּיֹּֽת׃ מִן־הַגּוֹיִ֗ם אֲשֶׁ֣ר אָֽמַר־יְהוָה֩ אֶל־בְּנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֜ל לֹֽא־תָבֹ֣אוּ בָהֶ֗ם וְהֵם֙ לֹא־יָבֹ֣אוּ בָכֶ֔ם אָכֵן֙ יַטּ֣וּ אֶת־לְבַבְכֶ֔ם אַחֲרֵ֖י אֱלֹהֵיהֶ֑ם בָּהֶ֛ם דָּבַ֥ק שְׁלֹמֹ֖ה לְאַהֲבָֽה׃ וַיְהִי־ל֣וֹ נָשִׁ֗ים שָׂרוֹת֙ שְׁבַ֣ע מֵא֔וֹת וּפִֽלַגְשִׁ֖ים שְׁלֹ֣שׁ מֵא֑וֹת וַיַּטּ֥וּ נָשָׁ֖יו אֶת־לִבּֽוֹ׃

וְאַשְׁרִינוּן בְּקִרְוֵי רְתִיכַיָא בַּר מִדְהוֹן עִם מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֵם: וִיהַב מַלְכָּא יָת כַּסְפָּא בִּירוּשְׁלֵם כְּאַבְנַיָא וְיָת אַרְזַיָא יְהַב כְּשִׁקְמַיָא דִבְשְׁפֶלְתָּא לִסְגֵי: וּמַפְּקַן סוּסְוָתָא דִּלְשְׁלֹמֹה מִמִּצְרַיִם וּמִקְוֵה תַּגָּרֵי מַלְכָּא זַבְנִין מִקְוֵה בְּדָמִין: וְסַלְקָא וּנְפַקָא רְתִיכָא מִמִּצְרַיִם בְּשִׁית מְאָה כַּסְפָּא וְסוּסְוָתָא בִּמְאָה וְחַמְשִׁין וְכֵן לְכָל מַלְכֵי חִתָּאֵי וּמַלְכֵי אֲרָם בִּרְעוּתְהוֹן נָפְקִין: וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה רְחֵים נְשִׁין בְּנַת עַמְמִין סַגִּיאָן וְיָת בַּת פַּרְעֹה מוֹאֲבָאָן עַמּוֹנָאָן אֲדוֹמָאָן צִידוֹנָאָן חִתָּאָן: מִן עַמְמַיָא דִּי אֲמַר יְיָ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תִתְעָרְבוּן בְּהוֹן וְאִינוּן לָא יִתְעָרְבוּן בְּכוֹן דִּילְמָא יַטְעוֹן יָת לִבְּכוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן בְּהוֹן אִתְרְעֵי שְׁלֹמֹה לְמִרְחַם: וַהֲוָאָה לֵיהּ נְשִׁין מַלְכָּן שְׁבַע מְאָה וּלְחֵינָן תְּלָת מְאָה וְאַטְעִיאָה נְשׁוֹהִי יָת לִבֵּיהּ:

יבאו: ואת בת ה בקריא' וסימ' ואת בת היענה דת"כ · וחברו דמ"ת · ואת בת פרעה העלה דד"ה · ערות אשה ובתה לא תגלה: ויטו ד' ופתחין וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ו:

כאבנים · על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם · ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו: ומוצא הסוסים · ת"י הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין · וי"מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומ' שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שם ברקמה ממצרים חטובות אטון מצרים ואותן ה הדברי' היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושלם למצרים ואדוני אבי ז"ל פיר' כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאים למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצ' על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמ' ביד' יוציאו כי מלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרי' על ידי סוחרי המלך היו מוציאין: בידם · כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו וכ"ת בידם ברעותהון ברצונם וברשות: וסוס בחמשים ומאה · מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים: נשים נכריות רבות · שתים רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרי' והוא בטח בחכמתו ואמ' אני ארבה ולא אסור זהו שאמ' הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחילת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבד ע"ז אלא שהניח נשיו לעבוד ע"ז לאלהים אחרים אף שהניח אותן לבנות במות בירושלם לע"ז והוא שאמ' אז יבנה שלמה שהניח לבנו' ולא מיחה בהן: לא תבאו בהם · כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר אומות אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסור אם היו מתגיירות מלב שלם לא מחמת יראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה: אכן יטו את לבבכם · באמת יטו לבבכם כמו שאומ' כי יסיר את בנך מאחרי ות"י דילמ' יטעון ית לבכון:

הגראה

הלבג

ובשאר היו בהם סוסי' בלא מרכבות אם כן היו לו ארבעת אלפים רכב לכל הפחו' ואיך אמר פה שהיו לו אלף וארבע מאות רכב לבד והנראה בעיני שאלו האלף וארבע מאות רכב אסף אות' שלמה ממקומו' רבים לבחור היותר נבחרים ואולי אספם מהסוסים שהיו מביאים לו למנחות כי הם היו נבחרים בלי ספק ואלו היו הנבחרים שבמרכבות אשר לשלמה והניח אותם בערי הרכב אשר לו שהיו בהם אורות לכלכלם שם ויקצתם השאיר עם המלך בירושלם כדי שיהיו יותר קרובי' אליו: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים · זה שב לפי מה שאחשוב אל מה שזכר למעלה והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושאר הדברים שזכר שהיו באים לשלמה מדי שנה בשנה והרצון בו ומוצא הסוסים ממצרים היה גם כן לשלמה ר"ל שכל מי שהיה מוציא סוס ממצרי' היה נותן דבר ידוע לשלמ' כי ממצרים לא יצא סוס כי אם ברשות המלך והנה נתן פרעה דינו בזה הענין לשלמה: ומקוה סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר · הנה הרצון במקוה בגדי שש כן כמו שחוט יקרא תקוה כן יקרא הגארג מהחוטין מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם והנה לא היו מוציאים אותם אלא ברשו' המלך ואותו הכח נתן פרעה לשלמה ולרוב המצא הסוסי' והשש במצרי' לא יהיה האדם רשאי לרכוב על סוס או ללבוש בגדי שש אם לא ברשו' המלך כדי שיוכר בין השרי' ובין העבדים והנה הרצון בזה כי מוצא הסוסים ממצרי' מוצא המקוה הכל היה לשלמה וזכר כי סוחרי המלך שלמה היו לוקחים מקוה במחיר מעם מצרים כי המוצא היה לשלמה ולזה היו הרוצים להוציאו מעם קונין אותו מסוחרי המלך ומזה היה מגיע תועלת רב לשלמה ר"ל מהסוסים והמקוה כי סוחרי המלך היו קונין זה המוצא ממנו בכך רב לסוסי' ולמקוה והנה קצר המאמר כי סוחרי המלך היו גם כן לוקחים הסוסים שם ומידם יקחום כל מי שירצו להוציאם ממצרים:

ותעלה ותצא מרכבה ממצרים · ר"ל כי בהעלות המרכבה ממצרים לארץ ישראל והוצאתה יתנו שש מאות כסף לשלמה ובמוצא הסוס יתנו חמשים ומאה כסף כי המרכבה ארבעה סוסים וכן מה שיוציאו מהסוסים למלכי החתים ולמלכי ארם היו מוציאים אותם ברשות סוחרי המלך והם היו לוקחים זה הסך מהם לסוס ולרכב · ואפשר שנאמ' שהרצון באמרו ומקוה כי מוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים היה מגיע ממנו גם כן מקוה לשלמה והם בגדי שש שהם בגדי מלכות וזה כי סוחרי המלך היו לוקחי' מקוה במחיר מה שראוי שיותן לשלמה מן המוצא והסך שהיה ראוי לשלמה מהמוצא הוא שש מאות כסף לרכב ומאה וחמשים לסוס · ואפשר גם כן שיהיה הרצון באמרו וכן לכל מלכי החתים ומלכי ארם בידם יוציאו כי מה שיצא מארצם היה נתן המוצא לשלמה וביד סוחרי המלך וברשותם היו מוציאים' היוצא משם: והמלך שלמה אהב נשים וגו' · הנה גנה אותו משני צדדין האחד שהוא לקח נשים מן הגוים אשר הזהירה התורה שלא נתחתן בם כדי שלא יטו את לבבינו אחרי אלהיהם · והצד השני מפני שהרבה לו נשים אשר הזהירה התורה אותו מזה בפרשת שפטים ואם אמר אומר כבר ראוי שנחשוב שנתגיירו כבר קודם שלקחם שלמה הנה עם כל זה לא היה נמלט מהגנות כי בת פרעה היתה אסורה לבא בקהל יי' גם אחר שנתגיירה כי דור שלישי לבד מותר להם לבא בקהל יי' והעמוניות והמואביות הם גם כן מעם שאינו ראוי לבא בקהל שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' ואע"פ שנקבותיהם לא נאסרו לבא בקהל כמו שבארנו שם הנה לא היה ראוי למלך שיבא בהן כי הזרע שיהיה לו מהן אי אפשר שיהיה שלם מאד אחר שהגוי מרוחק וכבר היה ראוי לשלמה שידקדק מאד שיהיה זרעו שלם עם יי' כדי שיתקיים לו הברית שכרת השם לדוד אביו להתקיים לו המלוכ' תמיד אם ישמרו בניו תורתו הלא תראה שרחבעם היה בן עמונית ועשה הרע בעיני יי' ועוד כי מפני שהניח שלמה את נשיו לעבוד אלהיהן הרי הן כאלו לא נתגיירו · והנה אמ' ואת בת פרעה מלך מצרים לפי שבה נטה יותר מדרכי התורה ממה שנטה בלקיחת שאר נשיו הנכריות והיא ג"כ היתה חביבה לו מאד עד שבנה לה בית באופן הנזכר במה שקדם:

ויהי

רשי

אז יבנה שלמה במה · רבותינו אמרו מתוך שלא מיחה בנשיו מקראות על שמו: בהר על פני ירושלם · הר הזתים: אשר היתה זאת עמך · אשר ידעת שאתה עובר על מצותי: ויהי בהיות דוד את אדום · אז ויברח הדד מפני דוד ויואב: לקבר את החללים · שקברו להרוגים של ארום הוא שאמר גם בספר שמואל ויעש דוד שם בשובו מהכו את ארום שהיו הכל מקלסין את אותו איש חסיד שקבר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם. ויונתן תירגם לקבר את החללים לחלצא ית קטיליא ל לקחת את חליצתם: ולחם

דויד ה׳ מל׳ וסימ׳ ואארכתי ימיך · ויהי לעת זקנת שלמה · ולבנו אתן שבט · כמגדל דויד צוארך · והקימתי עליהם דיחזקאל · וכל תריסר ועזרא ודה״י דכוו׳ מלאים: לאלהיהן ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: בעלות

וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ אֶת־לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב דָּוִיד אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה אַחֲרֵי עַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִים וְאַחֲרֵי מִלְכֹּם שִׁקֻּץ עַמֹּנִים׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה כְּדָוִד אָבִיו׃ אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בָּמָה לִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב בָּהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם וּלְמֹלֶךְ שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְכֵן עָשָׂה לְכָל־נָשָׁיו הַנָּכְרִיּוֹת מַקְטִירוֹת וּמְזַבְּחוֹת לֵאלֹהֵיהֶן׃ וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בִּשְׁלֹמֹה כִּי־נָטָה לְבָבוֹ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם׃ וְצִוָּה אֵלָיו עַל־הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא שָׁמַר אֵת אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה־זֹּאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ קָרֹעַ אֶקְרַע אֶת־הַמַּמְלָכָה מֵעָלֶיךָ וּנְתַתִּיהָ לְעַבְדֶּךָ׃ אַךְ־בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָּה לְמַעַן דָּוִד אָבִיךָ מִיַּד בִּנְךָ אֶקְרָעֶנָּה׃ רַק אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרָע שֵׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לִבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי׃

וַיָּקֶם יְהוָה שָׂטָן לִשְׁלֹמֹה אֵת הֲדַד הָאֲדֹמִי מִזֶּרַע הַמֶּלֶךְ הוּא בֶּאֱדוֹם׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת דָּוִד אֶת־אֱדוֹם בַּעֲלוֹת יוֹאָב שַׂר הַצָּבָא לְקַבֵּר אֶת־הַחֲלָלִים וַיַּךְ כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם׃ כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב־שָׁם יוֹאָב

וַהֲוָה לְעִדָּן דְּסִיב שְׁלֹמֹה נְשׁוֹהִי אַטְעִיאָה יַת לִבֵּיהּ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבָּא דְדָוִד אֲבוּהִי׃ וַאֲזַל שְׁלֹמֹה בָּתַר עַשְׁתּוֹרֶת טָעֲוַת צִידוֹנָאֵי וּבָתַר מִלְכֹּם שִׁקּוּץ עַמּוֹנָאֵי׃ וַעֲבַד שְׁלֹמֹה דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְלָא אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ כְּדָוִד אֲבוּהִי׃ בְּכֵין בְּנָא שְׁלֹמֹה בָּמְתָא לִכְמוֹשׁ שִׁקּוּץ מוֹאָב בְּטוּרָא דִּי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֶם וּלְמוֹלֶךְ שִׁיקּוּץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְכֵן עֲבַד לְכָל נְשׁוֹהִי בְּנַת עַמְמַיָּא מַסְקָן בּוּסְמִין וּמְדַבְּחַן לְטָעֲוָתְהוֹן׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בִּשְׁלֹמֹה אֲרֵי אִתְפְּנִי לִבֵּיהּ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי לֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לִמְהַךְ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא נְטַר יַת דְּפַקֵּיד יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁלֹמֹה חֲלַף דַּהֲוַת דָּא עִמָּךְ וְלָא נְטַרְתָּ פִּיקּוּדַי וּקְיָמַי דִּי פַקֵּידִית עֲלָךְ אַעְדָּאָה אַעְדֵּי יַת מַלְכוּתָא מִנָּךְ וְאֶתְּנִינַהּ לְעַבְדָּךְ׃ בְּרַם בְּיוֹמָךְ לָא אַעְבְּדִינַהּ בְּדִיל דָּוִד אֲבוּךְ מִיַּד בְּרָךְ אַעְדִּינַהּ׃ לְחוֹד יַת כָּל מַלְכוּתָא לָא אַעְדֵּי שִׁבְטָא חַד אֶתֵּן לִבְרָךְ בְּדִיל דָּוִד עַבְדִּי וּבְדִיל יְרוּשְׁלֶם קַרְתָּא דְּאִתְרְעֵיתִי׃ וַאֲקִים יְיָ סָטָן לִשְׁלֹמֹה יַת הֲדַד אֱדוֹמָאָה מִזַּרְעָא דְמַלְכָּא הוּא בֶּאֱדוֹם׃ וַהֲוַת כַּד הֲוָה דָוִד בֶּאֱדוֹם כַּד סְלֵיק יוֹאָב רַב חֵילָא לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּקְטַל כָּל דְּכוּרָא בֶּאֱדוֹם׃ אֲרֵי שִׁתָּא יַרְחִין יְתֵיב תַּמָּן יוֹאָב

רדק

הנראה אליו · אשר נראה אליו כי לא תבא אלא הידיעה על העבר וכן ההקדש שמואל המנהו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל: פעמים · בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך וזוה״ו במראה הראשונה בחלום ובמראה השנית במפורש: ויאמר יי׳ לשלמה · על ידי נביא והוא אחיה השילוני: שבט אחד · כי בנימן לפי שהיה חלקו עם יהודה ב בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד: ויקם יי׳ שטן · זה היה לעת זקנת שלמ׳ כאשר נטה לבבו מעם יי׳: הוא באדום · מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד: בהיות דוד את אדום · כמו באדו׳ כפר׳ עני׳ זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשים אדומיי׳ כשהכה יואב את כל זכר באדו׳ וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל והנה ספר מענין אשתו שהיתה אחו׳ הגבירה ובנו שהיה גמול בתוך בני פרעה כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישראל ואמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להרע לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו יי׳ לשטן בימ׳ בעבור עון ע״ז שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הצרו לישראל לעת זקנת שלמה: ויך כל זכר באדום · לא שהכה כל זכר באדום כי קודם הכה ואחר כן קברם וכמו וי״ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר ש שחטאנו קצפת וישם את הים לחרבה ויבקעו המי׳ אח׳ שבקעו המים שם הים לחרבה וזולת אלה שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פיר׳ רז״ל ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארום זהו שם טוב שקנה בגוים שצוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא במלחמת גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם אבל ית׳ לקבור את החללים לחלצא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם: וכל

רלב״ג

ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו א׳ אחרי אלהים אחרים · א׳ שזכר שנשיו הטו את לבבו לא היה צרי׳ לומר ולא היה לבבו שלם את יי׳ אלהיו כלבב דוד אביו. אם היה הרצון בזה ששלמה היה עובד אלהי׳ אחרים ולזה הוא מבואר ש שהרצון בו שאהבתו נשיו הטה את לבבו ל להניחם לעבוד אלהים אחרים ולהעלים עיניו מהם ומזה גם כן התבאר כי אמרו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכום שקוץ עמונים הרצון שהניח לנשיו הצידוניות והעמוניות לעבוד אלהיהם והעלים עיניו מהם ולזה אמר ויעש שלמה את הרע בעיני יי׳ ולא מלא אחר יי׳ כדוד אביו כי אם היה ממלא אחרי יי׳ לא היה סובל לנשיו לעשות זה העון ה הנפלא והעד עוד על זה שהרצון בו שהוא העלים עיניו מנשיו ו והניחם לעבוד אלהים אחרים אמרו וכן עשה לכל נשיו הנכריות מ מקטירות ומזבחות ל לאלהיהן באר בזה שחטא שלמה היה ה הניחו נשיו שתהיינה מזבחות ומקטרות ל לאלהיהן וזה ממה שאין ספק בו ולזה אמר אז יבנה שלמה במה שהוא כאילו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה ובכלל הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבמות לע״ז ולזה היה שלמה סבה לבניהם ובכלל הנה הוא מן הספק באיש חכם כשלמה שיבא לאלו ההבלים והשקוצים עם היותו משיג השי״ת יותר מזולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הספרים שחבר ברוח הקדש ונראה אליו גם כן השי״ת פעמים ולזה לא יתכן באיש כמוהו שיהיה עובד ע״ז ואולי שידע שכבר יאמר שכבר עשה פלוני דבר אם בעשותו בעצמו אם בעשותו על ידי שליח כמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך וכבר יאמר גם כן שהוא עשאו כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות וזה מורגל מאד בלשונות שאתה תראה שישיבו האנשים בדבר למי שהיה בידו למחות בשלא מחה ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אחשוב שאמרה תורה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ר״ל שאם לא תוכיחהו תשא עליו חטא במה שיחטא בו כי הוא כאילו עשית החטא ההוא בידך ובזה האופן השלישי אמר בזה המקום אז יבנה שלמה: וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים · ר״ל כי מתכות השי״ת היה מחוייב שלא יניח לעבוד ע״ז בביתו עם שזה דרך שילכו בניו אחרי אלהים אחרים בראותם אמותיהם עובדו׳ ע״ז וכבר עורר אותם השי״ת כדי שייסיר אותו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרי׳ כדי שיתקיים לו המלוכה ולא יגלו ישראל מעל אדמתם ולא יחרב בית המקדש: למען דוד עבדי · מגיד שמהשגחה על האב תמשך לבן והנה למען דוד עבדו השגיח בשלמה שלא יקרע דבר מהממלכה ממנו בחייו ולמען דוד עבדו השגיח בזרע שלמה שלא תסור מהם הממלכה לגמרי · והנה קרא שבט אחד יהודה ובנימין מפני היות נחלתם יחד: ולמען ירושלם אשר בחרתי · ר״ל כי מפני שנבחר ירושלם לנכח להיו׳ בו בית המקדש ארצה שהמולך בו תתקיים מלכותו שם תמיד עם שזה יהיה סבה להעמיד עניני בית המקדש באופן יותר שלם כי כל אחד מהמלכים האלו יתגדל בתקונו מפני שבנוהו אבותיו: ויהי בהיו׳ דוד את אדום · ר״ל שדוד היה את אדום לקבר את החללים לטהר הארץ בעת שעלה יואב שר הצבא על ארו׳ להכותם ואח׳ זה ספר שכבר הכה יואב כל זכר באדום

ה׳ וסימ׳ ויהי בעלות הלהב · ויהי בהיות דוד את אדום · ויהי בעלות המנחה קדמאה דסיפרא · ויהי בעלות נבוכד ראצר · ויזמן האלהים תולעת:

רדק

וכל ישראל · כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועד קברם החללים : ויברח אדד · באלף והאחרים בהא ואחד הוא כי אותיות אהוי מתחלפות כמו ישי אישי והדומים להם · ויקומו ממדין · אולי בצאתם מאדום כשעברו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקומו אנשי עמם מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכ׳ לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה : ולחם אמר לו · אמר לתת לו ולו׳ ומזון אמר לספקא ליה : וארץ נתן לו · עדים שיהיה שר ופקיד עליהם : כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא · דרשו בו מפני מה נאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתו׳ בו שכיבה יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמר בו מיתה : שלחני · אמר לפרעה שישלחהו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער ואינו איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו ב-במצרים לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת ז׳ זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן : ויקם אלהים לו שטן · לשלמ׳ כלומר עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדרעזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבוץ אנשים ויהי שר גדוד ובשמעו זה כי הדד שב ל לארצו כדי להרע לישראל הלך הו׳ גם כן עם אנשיו דמשק ו והצליח שם עד שמלכו הוא ו ואנשיו בדמשק ואחר כך גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו ו והניחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל : כל ימי שלמה · מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה ליש׳ אבל לא מכל לפרש כל ימי שלמ׳ מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישר׳ לבטח איש תחת גפנו ותחת ת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטנים מעת שנטה לבבו מעם יי׳ ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את יי׳ אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים : ואת הרעה אשר הדד · כתחבריה רעתו עם הרע׳ אשר עשה הדד לישראל : ויקץ בישראל · ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומרד בישראל ואפשר שהוא פעל עומד כחבריו כלומר קץ בהם ומאס אות׳ בהיותו בשלו׳ עמה׳ : וירבע׳ בן נבט · אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימן ונבט משבט אפרים · אפרתי · משבט אפרים : וירם

רשי

ולחם אמר לו · אמר למשרתיו כך וכך לחם תתנו לו ליום : הגבירה · המלכה : כי שכב דוד · דוד שמת מיתת עצמו נאמרה בו שכיבה יואב שנהרג נאמרה בו מיתה ד״א דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה כי אם מיתה : ויקם אלהים לו שטן · לשלמה וזו היא שאמ׳ נתן הנביא לדוד אשר בהעוותו והוכחתיו ב בשבט אנשים : ואת הרעה אשר הדד · עם הרעה שעל ידי הדד היתה גם זו של רזון : וירם

ויאמר לו פרעה ב׳ דסמיכי וסימ׳ ויאמר לו פרעה לך מעלי · כי מה אתה חסר : ויקם ב׳ בקריא׳ וסימ׳ ויקם משה את המשכן ב׳ בפסוק · ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח · ויקם יי׳ שפטי׳ ויזעקו בני ישר׳ דעתניא׳

וְכָל־יִשְׂרָאֵל עַד־הִכְרִית כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם׃ וַיִּבְרַח אֲדַד הוּא וַאֲנָשִׁים אֲדֹמִיִּים מֵעַבְדֵי אָבִיו אִתּוֹ לָבוֹא מִצְרָיִם וַהֲדַד נַעַר קָטָן׃ וַיָּקֻמוּ מִמִּדְיָן וַיָּבֹאוּ פָּארָן וַיִּקְחוּ אֲנָשִׁים עִמָּם מִפָּארָן וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־לוֹ בַיִת וְלֶחֶם אָמַר לוֹ וְאֶרֶץ נָתַן לוֹ׃ וַיִּמְצָא הֲדַד חֵן בְּעֵינֵי פַרְעֹה מְאֹד וַיִּתֶּן־לוֹ אִשָּׁה אֶת־אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס הַגְּבִירָה׃ וַתֵּלֶד לוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס אֵת גְּנֻבַת בְּנוֹ וַתִּגְמְלֵהוּ תַחְפְּנֵס בְּתוֹךְ בֵּית פַּרְעֹה וַיְהִי גְנֻבַת בֵּית פַּרְעֹה בְּתוֹךְ בְּנֵי פַרְעֹה׃ וַהֲדַד שָׁמַע בְּמִצְרַיִם כִּי־שָׁכַב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וְכִי־מֵת יוֹאָב שַׂר־הַצָּבָא וַיֹּאמֶר הֲדַד אֶל־פַּרְעֹה שַׁלְּחֵנִי וְאֵלֵךְ אֶל־אַרְצִי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ פַרְעֹה כִּי מָה־אַתָּה חָסֵר עִמִּי וְהִנְּךָ מְבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אֶל־אַרְצֶךָ וַיֹּאמֶר לֹא כִּי שַׁלֵּחַ תְּשַׁלְּחֵנִי׃ וַיָּקֶם אֱלֹהִים לוֹ שָׂטָן אֶת־רְזוֹן בֶּן־אֶלְיָדָע אֲשֶׁר בָּרַח מֵאֵת הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה אֲדֹנָיו׃ וַיִּקְבֹּץ עָלָיו אֲנָשִׁים וַיְהִי שַׂר־גְּדוּד בַּהֲרֹג דָּוִד אֹתָם וַיֵּלְכוּ דַמֶּשֶׂק וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּמְלְכוּ בְּדַמָּשֶׂק׃ וַיְהִי שָׂטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵי שְׁלֹמֹה וְאֶת־הָרָעָה אֲשֶׁר הֲדָד וַיָּקָץ בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ עַל־אֲרָם׃ וְיָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֶפְרָתִי מִן־הַצְּרֵדָה וְשֵׁם אִמּוֹ צְרוּעָה אִשָּׁה אַלְמָנָה עֶבֶד לִשְׁלֹמֹה

וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד דִּשֵׁיצֵי כָּל דְּכוּרָא בֶּאֱדוֹם׃ וַעֲרַק אֲדַד הוּא וְגֻבְרִין אֲדוֹמָאִין מֵעַבְדֵי אֲבוּהִי עִימֵיהּ לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם וַהֲדַד יָנִיק זְעֵר׃ וְקָמוּ מִמִּדְיָן וַאֲתוֹ לְפָארָן וּדְבָרוּ גֻּבְרִין עִמְּהוֹן מִפָּארָן וַאֲתוֹ לְמִצְרַיִם לְוַת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וִיהַב לֵיהּ בֵּיתָא וּמְזוֹן אֲמַר לְסַפָּקָא לֵיהּ וְאַרְעָא יְהַב לֵיהּ׃ וְאַשְׁכַּח הֲדַד רַחֲמִין בְּעֵינֵי פַּרְעֹה לַחֲדָא וִיהַב לֵיהּ אִתְּתָא יָת אֲחַת אִתְּתֵיהּ אֲחָתֵיהּ דְּתַחְפְּנֵס מַלְכְּתָא׃ וִילֵידַת לֵיהּ אֲחָתָא דְּתַחְפְּנֵס יָת גְּנוּבַת בְּרֵיהּ וְחַסְלְתֵיהּ תַּחְפְּנֵס בְּגוֹ בֵּית פַּרְעֹה וַהֲוָה גְנוּבַת דְּבֵית פַּרְעֹה בְּגוֹ בְּנֵי פַרְעֹה׃ וַהֲדַד שְׁמַע בְּמִצְרַיִם אֲרֵי שְׁכִיב דָּוִד עִם אֲבָהָתוֹהִי וַאֲרֵי מִית יוֹאָב רַב חֵילָא וַאֲמַר הֲדַד לְפַרְעֹה שַׁלְּחִנִי וְאֵיהָךְ לְאַרְעִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אֲרֵי מָא אַתְּ חָסֵר עִמִּי דְּאַתְּ בָּעֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָךְ וַאֲמַר לָא אֲרֵי שַׁלָּחָא תְּשַׁלְּחִנַּנִי׃ וַאֲקִים יְיָ לֵיהּ סָטָן יָת רְזוֹן בַּר אֶלְיָדָע דַּעֲרַק מִן קֳדָם הֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְּצוֹבָה רִבּוֹנֵיהּ׃ וּכְנַשׁ עֲלוֹהִי גֻּבְרִין וַהֲוָה רַב מַשִּׁרְיָתָא כַּד קְטִיל דָּוִד יָתְהוֹן וַאֲזַלוּ לְדַמֶּשֶׂק וִיתִיבוּ בַהּ וּמְלַכוּ בְּדַמֶּשֶׂק׃ וַהֲוָה סָטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה וְיָת בִּישְׁתָא דַּעֲבַד הֲדַד וּמְרִיד בְּיִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ עַל אֲרָם׃ וְיָרָבְעָם בַּר נְבָט אֶפְרָתִי מִן צְרֵדָא וְשׁוּם אִמֵּיהּ צְרוּעָה אִיתְּתָא אַרְמַלְתָּא עַבְדָּא לִשְׁלֹמֹה

ל״ג חסרו׳ פסו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ חד חס׳ · ג׳ · ג׳ ורין חס׳ · ב׳ חס׳ ובכתו׳ · כ״ה זוגין מיחדין וכו׳ · ב׳ לך מעלי · ג׳ בטע׳ בפת׳ ורגם · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ג׳ ג׳ בטע׳ · ל׳

וחברו דאהוד בן גרא · ויקם את העמודים לאולם ג׳ בפסוק דשלמה · ויקם יי׳ את דברו אשר דבר · וחברו דדה׳ · ויקם יי׳ שטן לשלמה · ויקם לו אלהים שטן · ויקם מזבח לבעל · וישב ויבן את הבמות · וחברו דדה׳ · ויקם את דברו אשר דבר עלינו דדניאל · ויקם את העמדים על דדה · ויעלני מבור שאון מטיט היון · ויקם עדות ביעקב : אפרתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בן תחו בן צוף אפרתי · ודוד בן איש · וירבעם בן נבט אפרתי :

רלב״ג

ויקחו אנשים עמם מ מפארן · יתכן שלקחו׳ כדי שיהיה עמו עם רב וזה יהיה סבה ם שיכבדהו פרעה ז וישאלהו עם שהם גם כן העידו שהוא מזרע כ המלוכה ולזה נתן לו פרעה מה שנתן : ולחם אמר לו · ר״ל שצוה אמר לתת לו לחם חקו תמיד : וארץ נתן לו · ר״ל שנתן לו ערים יהיה מושל עליהם : ויאמר אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי · ידמה כי חשב הדד להנקם מ מישראל בראותו כי מתו גבוריהם ה המצליחים במלחמה ועם כל זה לא יכול בעת שהיה שלמ׳ הולך בדרכי יי׳ כדוד אביו אך לעת זקנתו ם שמצא בו זה החטא אז היה הדד שטן לשלמה ולישר׳ ואע״פ כ ה שכתוב וישב יהודה וישר׳ לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מ מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה הנה הרצון בו רוב ימי שלמ׳ והוא עד עת זקנתו כי כמו זה תמצא מלת כל בדברי הנביאים אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתי׳ והנה מה שאמר בזה המקו׳ ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ר״ל כל ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו אשר עברו בשיו אלהי׳ אחרים : ויקץ בישראל · ר״ל שהיה קץ ומואס בישר׳ או יהיה הרצון בו שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי היה רצונו להשחיתם אם יוכל ותמיד היו עיניו נשואות לעשות להם כל הרע כשיפלו בידו וברוב השתדלותו להרע לישר׳ מלך על ארם וסבב שימרדהו במלך שלמה כי קודם זה היו ארם מושלי מנח׳ לשלמה ולדוד כמו שנזכר בספר שמואל וידמה שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו ממנו ולזה תמצא שהיה שם מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקראה שמו מפני עוצם מדרגת הדד אצלם : וירבעם בן נבט אפרתי · ר״ל שהוא משבט אפרים : עבד לשלמה וירם יד במלך · ר״ל כי מפני שמאהו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו עד שסבר הרים יד במלך כאילו היתה מעלתו למעלה ממדרגת המלך וזאת ההרמת יד היתה מה שלקחה לבו לג׳ את מעשיו ולהוכיחו עליהם כמו שיספר אחר זה והנה אחר זה יספר באי זה מנוי שמהו שלמה וסבה אחרת לגובה לבו ספר גם כן והוא מה שי״ד אותו אחיה השילוני שיהיה מלך על עשרת השבטים אך קודם זה ספר מה היא הרמת ידו והוא שהוא אמר מגנה אותו ראו מה עשה הנה שלמ׳ בנה את המלוא אשר לא רצה לבנותו דוד אביו למען יהיה בו תועלת להאסף שם ישראל ועולי רגלים ועוד עשה דבר מגונה אחר סגר את פרץ דוד אביו שהיה שם מקום היתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישר׳ לבא אל המלך כשירצו להביא לפניו דברי ריבותיהם כן נראה זה בעיני וכבר פירשו בו שסבר הניח שם מקום פרוץ שיוכל לברוח ממנו אם ימרדו בו ישראל וכאילו אמר שגלמה לגובה לבו לא ירא שימרדו בו ישראל · והנה

רשי

וירם יד במלך · הוכיח ברבים · וזה הדבר אשר הוכיחו עליו שלמה בנה את המלוא ובבנין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמר לו אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה : וירא שלמה את הנער · קודם לכן כי עושה מלאכה הוא מהיר במלאכתו וזריז : לכל סבל בית יוסף · לכל מסקי מיסין דבי יוסף. מנשה ואפרים לפי שמשבטו אפרים היה : ניר · ממשלה · וניר לשון עול : אך

רדק

וירם יד במלך · מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו ובבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרים כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההיא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכו' ועל כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכו' שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמ' ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הוסמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך : שלמה בנה את המלוא · המלוא היה מקו' בעיר ירושלם סמוך לירושלם והיה רחב' להתאסף שם העם מענין קראו מלא' אחריך מלוא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו כשבנה בית לבת פרעה ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יראים ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא כלומר ראו רעה שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמ' המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שעושו פרץ במגדליה' שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער הגבר ושלמ' סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם למלכו' מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצו' בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשו' אנגריא לבת פרעה ואמרו רז"ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפלין בפניו : השילוני · מן שילה היה ואמ' מן שילה שילוני מן גילה גילוני : והוא מתכסה · או אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רבותינו זכרו' לברכה רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר ר' שמוא' מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות קורעים במחלוקת של בית דוד : והשבט האחד · יהודה ובנימין חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי' בנחלה ובירושלם : אשר עזבוני · שלמה וביתו והנוטים אחריהם : ולא אקח את כל הממלכ' · שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם : למען היות ניר לדויד עבדי · ניר בחירק כמו בצר"י כמו שאמר ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו ותרג' אנקלוס וניר ומלכו : את כל אשר אצוך · הכף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן :

ויהי בעת ההיא ג' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וירא : עבדי דוד ה' בקריא' וסימ' והשבט האחד יהיה לו · ואקרע את הממלכה · והקימותי עליהם רעה · ואבי יי' אהיה · ועבדי דוד מלך עליהם · וכל שמואל דכוו' במ"א דוד עבדי ועתה עשו : חק ת' ט' חס' וכל אוריתא דכוו' במ"א וסים' נמסר בסדר תולדות : לדויד ה' מלאים וסים' נמסר

וירם יד במלך׃ וזה הדבר אשר־הרים יד במלך שלמה בנה את־המלוא סגר את־פרץ עיר דוד אביו׃ והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את־הנער כי־עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל־סבל בית יוסף׃ ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם וימצא אתו אחיה השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה׃ ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים׃ ויאמר לירבעם קח־לך עשרה קרעים כי כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני קרע את־הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים׃ והשבט האחד יהיה־לו למען עבדי דוד ולמען ירושלם העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל׃ יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני־עמון ולא־הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי כדוד אביו׃ ולא־אקח את־כל־הממלכה מידו כי נשיא אשתנו כל ימי חייו למען דוד עבדי אשר בחרתי אתו אשר שמר מצותי וחקתי׃ ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים׃ ולבנו אתן שבט־אחד למען היות־ניר לדויד־עבדי כל־הימים לפני בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם׃ ואתך אקח ומלכת בכל אשר־תאוה נפשך והיית מלך על־ישראל׃ והיה אם־תשמע את־כל־אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקותי ומצותי כאשר עשה דוד עבדי והייתי עמך ובניתי לך בית־נאמן כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את־ישראל׃

וארים ידא במלכא׃ ודין פתגמא דארים ידא במלכא שלמה בנא ית מליתא אחד ית תרעתא קרתא דדויד אבוהי׃ וגברא ירבעם גבר חילא וחזא שלמה ית עולימא ארי עביד עיבידתא הוא ומני יתיה לכל מסקי מיסין דבית יוסף׃ והוה בעידנא ההיא וירבעם נפק מירושלם ואשכח יתיה אחיה שלונאה נביאה באורחא והוא מתכסי בכסותא חדתא ותרויהון אינון בלחודיהון בחקלא׃ ואחד אחיה בכסותא חדתא די עלוהי וסדיקה לתרין עסר סידקין׃ ואמר לירבעם סב לך עסרא סידקין ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל הא אנא מעדי ית מלכותא מידא דשלמה ואתן לך ית עסרא שבטין׃ ושבטא חד יהי ליה בדיל דויד עבדי ובדיל ירושלם קרתא דאתרעיתי בה מכל שבטי דישראל׃ חלף דשבקו פולחני וסגידו לעשתרת טעות צידונאי ולכמוש טעות מואבאי ולמלכום טעות בני עמון ולא הליכו באורחן דתקנן קדמי למעבד דכשר קדמי וקימי ודיני כדויד אבוהי׃ ולא איסב ית כל מלכותא מיניה ארי מלכא אשויניה כל יומי חיוהי בדיל דויד עבדי דאתרעיתי ביה דנטר פיקודי ואוריתי וקימי׃ ואיסב מלכותא מיד בריה ואתננה לך ית עסרא שיבטין׃ ולבריה איתן שבטא חד בדיל לקיימא מלכו לדויד עבדי כל יומיא קדמי בירושלם קרתא דאיתרעיתי לאשראה שכינתי תמן׃ ויתך אקרב ותמלוך בכל דרעוא נפשך ותהי מלכא על ישראל׃ ויהי אם תקביל למימרי ית כל דאפקדינך ותהך בכל אורחן דתקנן קדמי ותעביד דכשר בעיני למיטר קימי ופקודיי כמא דעבד דויד עבדי ויהי מימרי בסעדך ואקים לך מלכו קיימא כמא דקיימית לדויד ואתן לך ית ישראל׃

לעיל בהאי סיפרא והאי סימן : לשמור ח' מלאים בקריאה וסימ' בא אל פילגשי אביך · והיה אם תשמע דירבעם · אך יתן לך יי' שכל ובינה · ולשלמה בני תן · ויהי כצאת הכהנים מן · ויעמד המלך על עמודו דה"י · עת לשמור ועת לאבד · לשמור על אחיהם :

רלבג

וה' בזה חטא ירבעם לשלמה בשני צדדין האחד מפני שגינהו על מעשיו והוכיחו על יהם והשנית שלא חלק לו כבוד אך קראהו בשמו ואמ' שלמ' בנה את המלוא וכן קרא דוד בשמו ולא קרא אחד מהם מלך, והנה ספר כי האיש ירבעם היה גבור חיל וירא שלמה את הנער כי היה רב פעלי' והיה זריז במלאכתו אשר מנהו ומנה אותו מפני זה לקבץ המס שסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא אחר שמנהו המלך על זה הפקידות תכף שיצא ירבעם מירושלם ללכת לקבץ המסים שהפקד עליה' מצאהו אחיה השילוני בדרך והיה אחיה השילוני מתכסה בשלמה חדשה והיו שניהם לבדם בשדה ובאשר ראהו אחיה פה ופה כי אין שם איש יראה מעשיהם שיוכל להגיד למלך שלמה אז תפש בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה י"ב קרעים והודיע לו כי מלוך ימלוך על עשרת השבטים אחרי מות שלמה יען אשר הטה בני ביתו לעבוד ע"ז אך לא יקח דבר ממלכותו בחייו למען דוד עבד יי' אשר שמר מצותיו וחקותיו ולזאת הסבה גם כן לא יסיר הממלכ' לגמרי מזרע שלמה כמו שקדם והודיעו שאם ישמר מצו' הש' וחקותיו יבנה לו בית קיים זמן ארוך ובזה יענה זרע דוד בזה האופן שלא תהיה להם כל המלוכ' אך לא יענה זרעו כל הימים כי עוד תשוב כל המלוכה לזרע דוד ולפי שלא שבה המלוכה כלה לזרע דוד בימי בית שני הנה זה ראיה שהד' ישוב המלכות בכללו לזרע דוד וזה יהיה בימי מלך המשיח ואחריו לא תסו' ממנו המלוכה כמו שנתבאר במקומות מספר דניאל,

עוד

ואענה את-זרע דוד למען זאת אך לא-כל-הימים: ויבקש שלמה להמית את-ירבעם ויקם ירבעם ויברח מצרים אל-שישק מלך-מצרים ויהי במצרים עד-מות שלמה: ויתר דברי שלמה וכל-אשר עשה וחכמתו הלוא-הם כתבים על-ספר דברי שלמה: והימים אשר מלך שלמה בירושלם על-כל-ישראל ארבעים שנה: וישכב שלמה עם-אבתיו ויקבר בעיר דוד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:

ועני ית זרעא דדוד בדיל דא ברם לא כל יומיא: ובעא שלמה למקטל ית ירבעם וקם ירבעם וערק למצרים לות שישק מלכא דמצרים והוה במצרים עד דמית שלמה: ושאר פתגמי שלמה וכל די עבד וחוכמתיה הלא אינון כתיבין על ספרא פתגמי שלמה: ויומיא דמלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעין שנין: ושכיב שלמה עם אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד אבוהי ומלך רחבעם בריה תחותוהי:

רשי

אך לא כל הימים. כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו. ובסדר עולם מצאתי ואענה את זרע דוד למען זאת כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנשאה בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזירה על מלכות בית דוד ליחלק וראויה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקילקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקב"ה והוא שנאמר בדברי הימים בשנת שלשים ושש למלכות אסא בנה בעשא את הרמ' ואי אפשר שהרי אסא קבר את בעשא בשנת כו' למלכותו אלא שש עשרה שנה שלו הוא קורא שלשים ושש שהן סוף שלשים ושש לחליקת המלכו' והגיד הכתוב שבאותה שנה קילקל אסא אך לא כל הימים אלא שלשים ושש שנה: קטמי

רד"ק

ואענה את זרע דוד. האלף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישרא' ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה: למען זאת. מה שעשה שלמה ובסדר עולם למען זאת למען לו"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו נשאה והגזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק מלכות בית דוד לו"ו שנה ובסוף לו"ו שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמר אך לא כל הימים וביומי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמ' בשנת שלשים ושם למלכו' אסא עלה בעשא וגו' ולא היה אלא בשנת י"ו לאסא אלא לו"ו למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ונשען על מלך ארם לא חזרה: אך לא כל הימים. עתידה לחזור לימו' המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד ואמר ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה לערלים שאומרין שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומשנחלקה מלכו' בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל הימים היו לשתי ממלכות עד הגלות ובסוף הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן: אל שישק מלך מצרים. פרעה חתן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו: על ספר דברי שלמה. בספרי שחבר בחכמתו לא נמצאו היו' אצלנו וגם בג' הנמצאים אצלינו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניינו חבר ספר בפני עצמו ומרז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירי' בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנתו ומהם אמרו כי קרו' למיתתו שרתה עליו רוח הקדש וחבר שלשה ספרים אלה: כי

רלב"ג

עוד ספר שעל מה שאמר ירבעם כנגד שלמה רצה שלמה להמיתו והוצרך לברוח אל מצרים עד מות שלמה. הנה זה הוא באור הדברים הצריכים אל באור במה שהבאנו בבאורו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו. הנה התועלת **הראשון** הוא להודיע שאין הכונה בקרבנות ההזבחה וההקטרה אך הכונה בהם הוא מה שיעידו עליו מסודות המציאות אשר יעמדו עליו המיוחדים לזאת העבודה המתבונני' בה באורך הזמן ולזה לא יקובל בזה תועלת אלא כשנעשה על ידי הכהנים אלא שהתורה התירה לעשות כל איש הישר בעיניו לזבח ולקטר בבמות עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה כמו שנזכר בתורה כדי שיתישרו לעבודת הש"י מפני מה שהוטבעו בו מהעבודו' הנעשו' לאלהים אחרים יחשבו שלא יהיה הש"י אלוה אם לא יעבדוהו בזה האופן ולפי שהעבודה הזאת הנעשית בבמות איננה מכוונת מצד עצמה בצד מן ההדרין תמצא שנזכר בזה המקום בשלמה שהיה מזבח ומקטר בבמות בתאר ירצה ממנו שלא היתה פעלתו זאת משובחת וכבר יתבאר זה באמרו ויאהב שלמה את י"י ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר כאילו אמר שבזה הענין עשה מה שאיננו ראוי לעשות:

השני הוא להודיע שים בהעלאת העולות מבוא להגעת הנבואה וכ"ש כשהפליגו ברבויים ולזה תמצא שספר כי בגבעון שהיתה בו הבמה הגדולה ולזה היה בו מזבח הנחשת שעשה משה היה מעלה שלמה אף עולות וספר תכף כי בגבעון נראה י"י אל שלמה וכבר נתבאר זה גם כן מענין בלעם שם כמו שזכרנו שם במה שהתבאר לנו מהשתדל להגיע אליו הנבוא' בשבנה שבעה מזבחות והעלה פר ואיל על כל מזבח וכבר בארנו הסבה בזה בפרשת נח ואולי שלמה מפני רוחק מדרגתו מהנבואה כי היה כבר בעת ההיא הוצרך אל זה המספר הרב מן העולות:

השלישי הוא בדעות והוא להודיע כי י"י יתן חכמה על דרך השפע האלהי בזולת סבותיה ולזה תמצא ששלמה בקש מהש"י שיתן לו לב מבין ונתן לו הש"י החכמה והמדע כמו שנזכר בספר ד"ה ובזה הספר וזה לאות כי הש"י ישפיע החכמה לאדם כשירצה מזולת שישתדל האדם לחקור בדבר דבר ממנה ויקדם לו מהחוש מה שיצטרך לדרוש ההוא ומזה המקום התבאר שאפשר שישפעו לאדם ידיעות עיוניות בחלום או בנבואה וכבר הרחיק זה המפרש דברי הפילוסוף בספר החוש והמוחש וגם בארנו אמות זה השרש כי הוא משרשי התורה הגדולים לפי מה שיראה לי:

הרביעי הוא להודיע שהשלם לא יבקש החיים והעושר אם לא מפני השגחת השלמות האנושי ולזה לא ירא על המות אלא מפני הפסקו ממנו השגת השלמות אשר יכול להשיגו אם יחיה יותר ולזאת הסבה תמצא שלא שאל שלמה מהש"י כששאל לו מה יתן לו אלא השגת השלמות בעיון ולא שאל אורך חיים ולא עושר לפי שאינם חשוקים כי אם מפני זה התכלית ואחר שיהיה לו זה התכלית לא יחשוק בהם מאד:

החמשי והוא במדות הוא להודיע כי מי שאדוניו רוצה ליתן לו מה שישאל אין ראוי לו שיכביד לשאול אבל ישאל המעט שיוכל להשיג בו מבוקשו כי בזה יתרצה האדון לתת לו את בקשתו ולזה תמצא שספר כי היה טוב בעיני השם ית' כאשר לא שאל שלמה עושר וכבוד ואורך חיים ולא נפש אויביו אבל שאל חכמה ובינה להבין משפט:

הששי והוא במדות והוא להודיע שאשר התירו לו לשאול ויתנן לו וזה מכשיעותו שלא ישאל אלא דבר קטון הנה ראוי מפני זה למותן שלא יקצר מלתת לו הרבה כי אין ראוי שיהיה טוב תכונתו כלי למנוע הטוב ממנו אבל ראוי שיוסיף לו טוב ולזה ספר כי מפני שיושר בעיני הש"י כששאל שאל אלא שיהיה לב מבין לו לעשות משפט ולא שאל דברים אחרים הנה נתן לו מה ששאל ביותר שלם שבפנים עד שכבר היה חכם מכל האדם ונתן לו עם זה מה שלא שאל העושר והכבוד ואורך החיים אם ילך בדרכי הש"י:

השביעי הוא להודיע שראוי לשמוח על הטובה שייעד השם עליה כי לא דבר ולא יקיימנה ולזה ראוי לתת תודה על הייעוד לשם ית' קודם בא הטובה ולזה ספר שכבר בא שלמה אחר החלום של נבואה לירושלם לפני ארון ברית י"י והעלה עולות ועשה משתה לכל עבדיו ושריו:

השמיני והוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לשופט שיתחכם בתחבולות לעמוד על אמתת הדברים אשר תהיה בהם טענה בין איש לרעהו הדברים רחוקים שיביאו לעמוד על זה מזולת שירגישו בעלי הריב שאלו הדברים יעמדו על אמתת זה כמו שתראה במה שנזכר משתי הזונות שבאו לפני המלך זאת אומרת בני החי ובנך המת וזאת אומרת בני החי ובנך המת שאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ומזה הענין עמד על אמתת הדבר כי אשר איננה אמו לא תחוש אם יגזרוהו לשנים וזה מן התחבולות הטובות שראוי שיעשו אותן השופטים הישרים לפי חכמתם כי לא יספיק להם שישפטו בזה לפי הנאמר לפניהם אבל ראוי שיעיינו לעמוד על האמת כדי שישפטו לפי האמת לא לפי הנאמר לפניהם לבד שאם היה שופט שלמה מזה הצד הנה היה ראוי לו שיאמר שישאר הילד החי לאשה המחזקת בו ולא יצא מתחת ידה בעבור זאת הטענה המופסקת מהעדות והנה יגיע מזה תועלת עוד בדברים המדיניים כי המון העם כשיראו עוצם תחבולות השופט לעמוד על אמתת הדברים ייראו מעשות דבר בלתי ראוי בראותם שיכול דבר לא יכחד ממנו ויהיה זה סבה אל שישלם הצדק והיושר במדינה:

התשיעי הוא להודיע שהכהן גדול ששמש בכהונה גדולה לא תסור הגדולה ממנו כל ימיו ר"ל שהוא כל ימיו במדרגת כהן גדול אף על פי שיש שם כהן גדול אחר ולזה אמר צדוק ואביתר כהנים אף על פי שגרש אביתר מהיות כהן לי"י כמו שקדם:

העשירי הוא להודיע שיש למלך להעלות מס על עמו לכלכל אותו וביתו ולזה ספר שכבר היה לשלמה שנים עשר שרים ממונים על כל ישראל היה תחת מנוי כל אחד מהם חלק מה מישראל וכל אחד מהם היה מכלכל את המלך ואת ביתו חדש אחד לכל המצטרך לא יעדרו דבר וגם השעורים והתבן היו מביאים לסוסים ולרכש עם רבויים ורבוי המצטרך לבית המלך לכלכל אותו ובזה למדנו מזה הספור שיש למלך לקחת בדרך מס מישראל אנשים לצורך בנין בית הש"י וביתו ולזה ספר שכבר העלה שלמה מס מישראל שלשים אלף וישלחם לבנונה וכבר נתבאר זה גם כן מדברי שמואל בהודיעו את משפט המלוכה:

האחד עשר הוא לפרסם שכבר קיים הש"י מה שייעד להניח לישראל מכל אויביהם ולזה ספר שכבר ישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותאנתו כל ימי שלמה ולזאת הסבה ברך שלמה הש"י אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר:

השנים עשר הוא לפרסם עוצם הכבוד והעושר והחכמה שהיה לשלמה כאשר ייעד לו השי"ת עד שכבר היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים שהיו כלם עובדים את שלמה ומגישים לו מנחה כל ימי חייו עד שכבר היה משקל הזהב הבא לשלמה בשנה אחת שש מאות ככר וששים ושש לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ וכל הארץ היו מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבבו והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וקנינים אחרים מדי שנה בשנה עם מוצא הסוסים אשר היה לשלמה ממצרים וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם והיה עשרו כל כך עד שלא נחשב כסף בימי שלמה למאומה והיה מגיע מעוצם חכמתו עד שכבר חכם מכל האדם ודבר דבור טבעיי על כל מיני הצמחים מהגדול ועד הקטן בהדרגה ועל כל מיני ב"ח בהדרגה ג"כ וזאת חכמה נפלאה ר"ל לעמוד על ההדרגה הזאת ולעמוד על סבות כל מין מהם ומשיגיו:

השלשה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שלא יקצר בהשתדלות ההוא אלבוא בו בסבות היותר נאותות וכ"ש כשיהיה ההשתדלות לעשות דבר לכבוד השי"ת ולזה תמצא כי כשרצה שלמה לבנות בית המקדש והיה מהכרח הבנין ההוא שיהיו לו עצי ארזים גדולים והיה הלבנון אשר הוא יותר נאות לזה לו במלכות חירם מלך צור וגם הצידונים אשר היה חירם מושל עליהם היו היותר בקיאים בכריתת אלו העצים הנה אחרי הודיעו את חירם שהבית שהוא בונה הוא בונה אותו לשם יי' אשר הוא מושל בכל ומשפיל ומגביה כל שוכניו כמו שנזכר בספר ד"ה וכדי שיתרצה יות' בזה הבנין לעזור אותו הנה שלח לו שיצוה לכרות לו ארזים מהלבנון אשר במלכותו ולא רצה לבאר לו שיגיעהו תועלת מפני זה כי לא יהיה לכבוד לחירם מלך צור אך בקש שיהיו שם לכרות הארזים עבדי חירם עם עבדיו והוא יתן לו שכר עבדיו בכל אשר יאמר כאלו העיר בזה שגם שכר עבדיו יותר לו מה שירצ' שיגיע לו מה תועלת מפני כוונתו לכרות הארזים אשר לו להביאם אל שלמה ולא בקש ממנו יותר מזה כי לא היה ראוי שיכביד לשאל ממנו יותר וגם הודיע אותו כי דוד התעורר לבנות זה הבנין כדי שיתרצה חירם יותר לעזור שלמה במה שבקש ממנו כי אוהב היה חירם לדוד ולזאת הסבה תמצא שנתרצה חירם לעשות את בקשתו ולקח דרך תהיה בה תפיסתו דרך כבוד והוא שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזי' ובעצי ברושים ועבדיו יורידו מן הלבנון ימה וחירם ישימם דוברות בים עד המקום שירצה שלמה שיוליכם שם ושם ינפצם כדי שיהיו מוכנים לשלמה לשאתם ובמה שעשה חירם מזה יתן לו שלמה לחם ביתו הנה בזה הגיע לחירם בהבלעה שכר לקיחת הארזים והברושים מהיער שלו במה שלא ישיגהו בשת על לקיחתו שכר בו משלמה והוא שכר הבאתו הארזים לים והוליכם אל המקום שירצה שלמה והנה מתבאר בספר דברי הימים כי זולת זה השכר הנזכר בזה המקום היה נותן עוד שלמה שכר עבדי חירם:

הארבעה עשר הוא להודיע שיש למלך להעביד הגוים התושבים לעשות מלאכת בית יי' ומלאכתו כמו שנזכר בתורה והיו לך למס ועבדוך ולזה ספר בזה המקום עם מה שהשלי' הספור בספר דברי הימים שכבר היו לשלמה מהגרים התושבים שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר:

החמשה עשר הוא להודיע שראוי בכל ענין שיהיו בו ממוני' רבים בדרך שישתדלו שלא יחסר התקון בו ולזה תמצא ששם שלמה ממונים רבים רודים בעם העושים במלאכ' והוכרח להשים הממונים ההם גרים מפני שקשה על המלאכה כי יכבד מאד לישראלים אם יעשו ככה ולזה תמצא בישראלים שהעלה שלמה למס ושלחם ללבנונה שסדר הענין באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שיהיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתם וכזה תמצא שסדר בכלכול ביתו וכל המצטרך לו שנים עשר נציבים יכלכלהו כל אחד חדש אחד במה שלקט מהמס מהחלק מישראל הבאים לגורלו שאם היה זה המנוי לאיש אחד יכבד עליו מאד ויחסר מפני זה התקון במה שיעשהו:

הששה עשר הוא להודיע שבנין בית המקדש ראוי שיהיה לשם יי' וזהו אמרו בתורה ועשו לי מקדש ר"ל שבעשייתו יעשוהו לשמו ית' ולזה תמצא שכבר נכפל הרבה בזה הספור זה הענין אמר כי לא יכול לבנות בית לשם יי' והנני אומר לבנות בית לשם יי' ואבנה הבית לשם יי' אשר בנה המלך שלמה ליי' עם לבב דוד לבנו' בית לשם יי' והבית אשר בניתי לשמך והיה זה כן להעיר האנשים אל קדושת הבית הזה ואל היראה ממנו מפני היותו קדוש מתחלת ענינו עם שזה יעיר ויישיר לעמוד על סודות בנינו כשיתבוננו בכל חלקיו ויבינו מזה אי זו היישרה יש בהם להשיג השי"ת אך אם לא היתה בנייתו בזה האופן יסורו אלו התועלות הנפלאות כי לא יתכן שתפול אז השאלה למה נעשה זה הבנין לסדר כך ואי זו היישרה יש בו להשיג סוד השי"ת וסודות המציאות מפני שהעשותו לא היה לשי"ת אם הוא הענין כן ואין ענין קדושתו כי אם כמו הקדשת הכסף והזהב והשדה והבית ליי' אשר לא תפול השאלה בה למה היו בתואר כך מצד מה שהם קדש:

השבעה עשר הוא מה שהודי' מרוחק עת התחלת בנין בית המקד' מעת יציאת מצרים והנה עמדנו מזה על העת אשר תזמין יפתח עד זה הזמן והוא מאה ושמונים שנה והנה שפטו את ישראל יפתח ואבצן ואילון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני שלשים ואחת שנה ואם תחשבנו אחר זה ארבעים שנה של שעבוד ביד פלשתים ועשרים שנה ששפט שמשון את ישראל וארבעים שנה של עלי וארבעים ש"ה של דוד ושלש שני שכבר עברו למלכו' שלמה לא ישארו כי אם שש שנים למלכות שאול ולימי שפוט שמואל את כל ישראל, וכבר ידמה כי ממשלת שמואל ושאול היתה לכל הפחות שלש עשרה שנה כי עשרים שנה עמד הארון בקרית יערים לכל הפחות וכבר עברו שבע שנים וששה חדשים למלכות דוד ושבעה חדשים היה ארון יי' בשדה פלשתי' ונשארו יותר משלש עשרה שנה ממיתת עלי עד מלכות דוד עם שכבר אפשר שהארון היה בקרית יערי' יותר מעשרים שנה אך אחר שעברו עשרים שנה נהו כל ישראל אחר יי' ולזה ידמה לפי מה שאחשוב שרוב שני השעבוד נכללים בשנות שמשון ועלי כי בימי שמשון היו הפלשתים מושלים בישראל כמו שנזכר שם והנה נראה כי מבנין הבית הזה ר"ל מהתחלת בנינו עד התחלת בנין בית שני היו גם כן ארבע מאות ושמנים שנה:

השמנה עשר הוא מה שהודיענו מצורת הבית שבנה לשם ה' כי ממנו נעמוד על סודות נפלאים מחכמת הנמצאות והנה היה ההיכל והוא הקדש וקדש הקדשים עמו ששים אמה ארכו ורחבו עשרי' אמה והנה היה האורך והרוחב כפל מה שהיה מן הארך והרחב באשר עשה משה במדבר ואולם הגובה בלתי שומר זה היחס כי הוא היה שלשים אמה ושם היה עשר אמות אלא שלזאת הסבה עשו תקרה בדביר בגובה עשרים אמה באופן שיהיו הארך והרחב והגובה שוים בקדש הקדשים בבית המקדש כמו שהיו שוים במשכן שעשה משה ובזה האופן גם כן שם התקרה התחתונה בהיכל גבוהה עשרים ובזה היה ענין תמונת הקדש וקדש הקדשי' בבית המקדש מתדמה לענין תמונתו במשכן ר"ל שכל אחד מאלו המרחקים היה במקדש בכפל שיעורו במשכן וראוי שתדע כי כבר היה בנין הבית מאבני' שלמות ולא תהיה בהם פגימה וחסרון להעיר על שלמות השם ית' אשר זה הבית נבנה לשמו ולזאת הסבה גם כן היו באות שם האבנים שלמות עד שלא נשמע בבית מקבות וגרזן וכל כלי ברזל להורות על שאין הנעשה לו זה חסר קנין שום שלמות, והנה היה קדש הקדשים שוה בכל רחקיו להעיר על שהשלמות התכליתי שהוא מעיד עליו הוא מגיע בשווי בדעות ובמדות, והנה היה אולם על פני היכל הבית להוסיף במעלת הבית ויפיו אל האנשים עם שכבר היה ראוי שיהיה אמצע מה בין חצר הכהנים ובין הקדש כי ראוי שיהיה כמו אמצעי בין המדרגה השפלה והעליונה ממנו ואף על פי שאינו אמצע על דרך האמת ולזה לא היתה מחיצה מבדלת בינו ובין חצר הכהנים, והנה עשה לבית והוא ההיכל חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפה הוא מתחלת הענין אטום עד שידריך האדם עצמו אל לקיחת ההקדמות וההתחלות ומהם יתישר לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר הוא אור השכל, ואולם היציעים שבנה סביב לבית היו שלשה זה על זה כי כן ענין ההשגות והעליון רחב מאשר תחתיו כי ההשגה העליונה רחבה וגדולה מאשר תחתיה כשמעיין בחלקי העולם השפל והאמצעי והעליון: והנה היו עולים מן השפלה אל האמצעית ומן האמצעית אל העליונה כי כן דרך ההשגות האלו ומי שיקחם על זולת סדרם ישיגהו שבוש בהכרח והנה לא היו העליות במעלות שיקפצו וידלגו בהם ממדרגה למדרגה אבל היו בדרך סבוב יעלה האד' בו בזולת מעלות להעיר בשיגביה שכלו מעט מעט בהדרגה ולזאת הסבה לא היו מעלות בכבש המזבח, והנה צייר בקירות ההיכל והדביר והוא מה שהיה מהם על התקרה התחתונה ציורי כרובים ותימורות והם כדמות כפתורי המנורה ופטורי ציצים והם בדמיון הגביעים המשוקדים והפרח אשר במנורה, והנה הכרובים הם משל לשכל ההיולאני והתימורות ופטורי ציצים הם המושכלים אשר הוא רועה בהם כמו שבארנו בבאורנו לשיר השירים ובדבר המנורה והנה עשה זה לקדש ולקדש הקדשים כי שניהם מעידים על זה השלמות אך הראשון מעיד על ההכנה, והשני והוא קדש הקדשים מעיד יציאת ההכנה לפעל, ואולם בכותלי ההיכל תחת התקרה התחתונה צייר ציורים פקעים ופטורי צצים והם בדמות כפתורים וגביעים משוקדים ופרחים לסבה בעינה אשר היו אלו הציורים במנורה אך למעלה מהתקרה התחתונה היו שם עם זה כרובים להעיר על השכל הלוקח מהמוחשות ההתחלות כמו שבארנו בדברי התורה אמנם תחת התקרה לא צייר תחלה רק מה שיעיר על ההשגות החושיות, וידמה שהיה הגובה שבין התקרה התחתונה והעליונה עשר אמות להעיר על מספר מדרגות הנבדלים שהם עשר והעשירי קדם וכבר עמדנו על מציאותם מפני זה השכל הנמצא בנו אשר בעבורו צויירו שם כרובים בכותלים, והנה צפה זהב ההיכל והדביר לסבה בעינה אשר בעבורה היו הכלים אשר שם כלם מזהב או מצופים זהב וכבר בארנו הסבה בזה במלאכת המשכן בבאורנו לדברי התורה, והנה היה מצופה עצי ארז תחלה ואחר כך מזהב כי לא יתכן שיצפו האבנים זהב עם שהתמונות שהיו מצויירות שם היו יותר נאות לציירם בעצי הארז משיציירום באבנים והיה הציור בהם יותר קיים שלא ישבר כשיצפוהו זהב והנה עשה בדביר שנים כרובים גדולי' אין פניהם איש אל אחיו והיו סוככים בכנפיהם על הארון ועל הכרובים אשר על הכפרת שהיו פניהם איש אל אחיו להעיר שבסוף הענין לא יהיו פניהם איש אל אחיו אך יתדבק האחד עם האחד דבוק מה והוא דבוק קצה כנף זה בקצה כנף זה וראוי שתדע כי אחר המות לא יקבל שפע השכל ההיולאני מהשכל הפועל אבל יעמד על מה שהשיגו ובו ידבק דבקות מה בשכל הפועל כמו שבארנו בראשון

מספר מלחמו' יי' ואין ראוי שתחשוב מזה שיהיו אלו הכרובים במדרגה אחת מפני שיותם בצורה אחת וכנפיהם פרושות באופן אחד כמו שלא יחשב היות צורת הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו באופן אחד שיהיו שניהם במדרגה אחת ואמנם אמרנו זה לפי שכבר בארנו בראשון מספר מלחמות יי' שאי אפשר שישוב השכל הנקנה במדרגת השכל הפועל וגם בארנו שהשכל הנקנה נשאר אחר המות והוא נצחי בהפך מה שאמרו הפילוסופים בזה והנה בזה המקום העיר הערה מבוארת שהשכל הנקנה נצחי והנה היה גובה אלו הכרובים עשר אמות להעיר על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי מהם קדם והוא השם ית' · והנה היו לפתח הדביר דלתות עצי שמן לפי מה שאחשוב בעת ההיא להעיר שגם האור והוא אור השכל ולזה עשה אותם מעץ שמן שהוא מוכן אל שיתפשט בו האור בקלות נפלא ולזה לא עשה כן לדלתות ההיכל · והנה צייר בדלתות ההיכל והדביר כרובים ותימורות ופטורי צצים כי הם הפתחים לכל אלו ההשגות והנה ההשגות החושיות הם גם כן מכוונו' לזאת הסבה בעינה ולזה היו גם כן הכרובי' בדלתות ההיכל · והנה בנה החצר הפנימית והיא חצר הכהנים סביב שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים עליהם הנה השלשה טורים התחתונים היו מורים על מציאות הצורה הדוממיית וטור הארז על הצורה הצומחת אשר אינה ערומה מהצורה הדוממית · והיו הטורים ארבעה להעיר על היותם מהיסודות הארבעה וקורבת מדרגתם מהם · ובמזבח הנחשת אשר שם היתה העולה על העצים להורות גם כן על הנפש החיונית ושהיא לא תופשט מהצומחת כמו שזכרנו בפרשת ויקרא · והנה היה כל מה שהיה ממתכת בחצר הכהנים נחשת לסבה בעינה אשר היה זה כן במשכן · והנה עשה מהשלחנות עשר ומהמנורות עשר לפי שמספר העשר מורה בעצמו על מציאות הש"י כמו שזכרנו במקומות רבים מביאורנו לדברי התורה כאילו העיר בזה כי אלו הצורות אשר יעירו עליהם השולחן והמנורה הם כלם שופעות מהשם ית' באמצעות שאר הנבדלים · והנה קרא הפתח החמישי פתח הדביר והרביעי פתח ההיכל לפי שחצר הכהנים היה מעיר על שלש צורות והם הדוממית והצומחת והחיונית ופתח ההיכל על הרביעית והיא המדברת ופתח הדביר היה מעיר על צורה חמשית באופן מה והיא השכל הנק' ·

והנה עשה באולם שני עמודים נחשת וקרא העמוד הימני יכין והשמאלי בועז העיר בזה כי שתי הצורות שהם הדוממית והצומחת או הצומחת והחיונית האחת מכינה לקבול הצורה האחרת והיא הנקראת יכין והאחרת היא המושלת ולה התוקף והעוז וממנה יסודרו פעולות הנמצא ההוא עם שאלו הנמצאים הם צורות רוצה לומ' הצומחת והחיונית יקבלו רושם יותר חזק מתקופות השמש יותר ממה שימצא זה באדם ולזה תמצא בצמחים שבהיות השמש בפאת ימין לא יעשו פעלותיהם אך יקנו מזה הכנה לתת פרים בהיות השמש בפאת צפון ואז ימצא להם חוזק הפעלות וכן תמצא בב"ח שהם יתעברו על הרוב בהיות השמש לפאת צפון אך בהיותו בפאת דרום תתחדש להם קצת הכנה ואין הנה מקום באור אלו הדברים · והנה היה רחב העמודים ארבע אמות להורות על קרבת אלו מטבע ארבע היסודו' ולזה גם כן היה עביים ארבע אצבעות ולזה גם כן היה על הכותרות מעשה שושן באולם ארבע אמות · והנה היתה קומת הכותרות חמש אמות לסבה בעינה אשר היתה מספר החמשה בחצר המשכן כמו שבארנו שם והנה היתה קומת העמודים עם הכותרו' בקרוב כמו גובה מזבח הנחשת עם גובה המערכה שעליה יושמו נתחי העולה כי היה גבהם לפי מה שבארנו כמו אחת ועשרים אמה וגובה מזבח הנחשת היה עשרים אמה כמו שנזכר בספר ד"ה · והנה היו בכל כותרת שתי גלות להעיר שאלו הנמצאים יקבלו הצורה העליונה באמצעות קבולם השפלה ממנה · והנה היו שם בשתי גלות הכותרת שבעה גדילים כי עם שהם מורים על מדרגת הצורו' בכללם שהם שבעה והשביעית היא קדם הנה בזה עוד הערה למספר הארבעה כי בכל גלה היו שלשה גדילים ואחד במקום דבוק הגלה העליונה בתחתונה · והנה העמודים שהיו בגלה העליונה ועליהם מעשה שושן והרמונים שהיו בתחתונה הנה זה כלו מורה על מציאו' הנפש הצומחת כי הוצאת השושן והפירות לא יתכן שיתחדש מן החוש לבד כמו שבאר הפילוסוף · והנה הרמונים שני טורים וכן הענין בעמודים לפי שבזה הורה על שני מינים מהנפש הצומחת האחד בצמחים והאחר בב"ח מחובר עם המרגשת ובכלל הנה היה זה להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה שהיא שלמות לה · והנה היו הרמונים מאה בטור אחד מהם להעיר על רבוי מיני הצמחים והב"ח והתחלפותם שהוא בהכרח מצד הצורה · והנה הים היה בזה השיעור כדי שיהיה נאות לרחוץ ושאר מה שהיה בו ידמה שיאמר שכבר נעשה למי לבד ואפשר שנאמר כי מפני שנעשה לטהרה שם בשיעורו מה שיעיר על מציאות העשירי שהוא קדם כי לו לבדו הטהרה השלימה ולזה היה עשר אמות רחבו והיו מהפקעים תחת שפתו עשר באמה גם כן לזאת הסבה · והיה גבהו חמש אמות לסבה אשר היה מספר החמש באלו הדברים אשר בחצר הכהני' והנה היה מרובע מלמטה ועגול מלמעלה כי הטמאות תהיינה מצד החומר אשר יסודותיו ארבעה והטהרה תהיה מצד הצורה וההתבוננות בה כמו שבארנו בספר ויקרא והצורה היא קושרת יסודות החומר ומקיפה בהם ולזה היה העגול מעיר עליה · והיו בה שני טורים פקעים להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה אשר בה יהיה הנמצא מה שהוא והיא המשלמת אותו · והנה היה בפקעים צורת בקר כמו שזכרנו להעיר על מציאות הנפש החיונית כי מה שהיה בחצר הכהנים מעיר על הצורה הדוממית והצומחת והחיונית כמו שזכרנו · והנה היו שם שנים עשר בקר כמו נושאים הים להעיר על שהכחות השופעות מהעליונים בשנים עשר המזלות מנהיגים היסודות וקושרים אותם ועשה להם דמות בקר ברמיזה מה שאמר יחזקאל פני שור כדבר שהיו עם שכבר העיר בזה בצורה החיונית · והנה היה עביו ארבע אצבעות כמו הענין בעמודים להעיר על מה שמעיר עליו מספר הארבעה אשר הוא סבת הטומאה והוא החומר · והיה עם הפקעים בשפתו ציור פרח שושן להעיר עם זה על הנפש הצומחת והנה היה מספר הארבע במכונות בארכם וברחבם ובקומתם והיו ארבעת אופנים מתחת להעיר על מציאות היסודות שהם סבת הטומאה ולזאת הסבה היו שם ארבעת כתפות דבקות בהם לוחות המכונות · והיו על המסגרות אשר בין השלבים צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים להורות על שאלו הצורות הם עלולות מצורות החיות אשר פניהם פני אריה ופני שור ופני הכרוב כמו שזכר יחזקאל כאילו יעיר בזה שבנפש השכלים ימצאו אלו הצורו' ביותר נכבד שבמציאותם וזה כי האריה הוא המושל בחיות והנכבד שבהם והשור בבהמות וכבר בארנו אמתת זה בראשון ובחמישי מספר מלחמות יי' · והיה פיה עגול לסבה בעינה אשר היה פי הים עגול כי הכיורים היו גם כן לטהרה · והיה הכל מחובר ומדובק בעצמו לא במלאכה להעיר על הדבוק שהוא מצד הצורה כי הוא יעיר על מציאות הצורה והמשל כי אם תכרת אבר אחד מב"ח ותדבקהו במלאכה יעדר ממנו פועל הצורה וזה עדות על שזה ההתאחדות לא יהיה אם לא מצד הצורה · והנה היה גובה האופנים אמה וחצי האמה ולמעלה מהמכונה היה גובה אמה וחצי אמה ועם גובה המכונה יהיו שבע אמות וישלם בזה מספר השבעה אשר הוא מעיר בעצמו על מציאות כל הצורות ולזאת הסבה היו מספר המכונות עשר וכן הענין במספר הכיורות והיו חמשה מימין וחמשה משמאל לסבה אשר נמצא מספר החמש במה שהיה בחצר המשכן עם שמספר החמשה מעיר על התכלית מה שהאחר כחיי עליו מן הצורו כי החמישית היא השכל הנקנה כמו שקדם · והיה מספר הארבעה לכיור לסבה שזכרנו בכל מספר הארבעה שהיה נמצא בזה המקום ולפי שהכיור היה יותר נכבד מהם אם מצד מה שנצייר בו מהדברים אם מצד שאינו בעל טומאה כמו הענין בים הושם הים בצד היותר פחות והוא הצד המזרחי דרומי · והנה לא רצה המלך שיעשה חירם דבר מהדברים אשר בהיכל ובדביר ואע"פ שהוא היה בקי במלאכת הזהב כמו שנזכר בספר דברי הימים מפני עוצם קדושת מה שבהיכל ובדביר כי חירם לא היה ישראלי אבל היה צורי ולזה לא עשה חירם כי אם כלי הנחשת ולא עשה כלי הזהב:

התשעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיעשה האדם מלאכת השם וחפצו בזריזות כפלא יותר מזריזותו על חפציו הלא תראה כי שלמה המלך עשה את בית יי' בשבע שנים וביתו עשה בשלש עשרה שנה:

העשרים הוא להודיע שראוי לכל אד' שישתדל לזכות בשיעשה מקניניו מה שהוא לכבוד הש"י הלא תראה כי שלמה אף על פי שהיו לו הקדשות רבות לבנות הבית בחר שיהיה נבנה משלו ויאחרו ההקדשות לש"י ולזאת הסבה ג"כ עשה מביתו כל עבודת בית המקדש בתמידין ומוספין וקרבנות צבור וקטורת הסמים ושמן למאור ושאר הענינים הצריכים לעבודת הבית:

העשרים ואחד הוא להודיע עוצם נפלאו' הש"י ועוצם הראו' שכינתו בבית המקדש עד שכבר ספר שבצאת הכהנים מן הקדש הענן מלא את בית יי':

העשרים ושנים הוא להודיע שהמברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין ולזה אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל ולזאת הסבה צריך בברכת הכהנים שיהיו פניהם כלפי העם:

העשרים ושלשה הוא להודיע שראוי לברך את השם ית' על הטובה ולתת לו תודה כעל כל אשר גמל מהטוב כי עם שזה דבר ראוי בעצמו הנה עוד בו תועלת להיישיר האדם אל שהטובו' כלם הם עלולות מהש"י ולזה ספר שברך שלמה את יי' על אשר קיים הייעוד הטוב שייעד לדוד אביו מענין המלוכה לבנו ובנין הבית על ידו:

העשרים וארבעה הוא להודיע שהתפלה ראוי שתהיה באופן שישלם הדבקות למתפלל עם השם ית' כי אז תהיה התפלה נשמעת יותר ולזה תמצא שכבר התפלל שלמה במקום שישלם בו הדבקות בש"י יותר והוא לפני מזבח יי' שהיה המקום נבחר לידבק בו השפע האלהי עד שאמר יעקב בו מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כמו שזכרנו בסוף ספר שמואל ולזה קרא אברהם שם המקום יי' יראה ולזאת הסבה גם כן הקדים שמואל לשבח הש"י קודם התפלה כי בזה ישלם לו יותר הדבקות בו ולזה ספר שכרע על ברכיו לפני מזבח יי' ופרש כפיו השמים והקדים ואמר יי' אלהי ישראל אין כמוך וגו' · לשבח הש"י תחלה וכבר נכפל זה השורש בתפלתו זאת כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

העשרים וחמשה הוא בדעות והוא להודיע שהשם אחד והוא מנהיג השמים והארץ לא כמו שאמרו המאמינים בשניות לפי שהם יאמרו שהדברים המתחלפי' ראוי שתהיינה התחלותיהם מתחלפו' ולפי שהדברים

שהדברים השפלים נפרדים והשמים בלתי נפרדים הנה ראוי שתהיה התחלה אחת לשמי' והתחלה אחרת לארץ וכבר זכר שלמה שאין הענין כן במה שאמר אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ביאר בזה שהוא אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והנה עשה בזה כמו התחלת מופת האחד שאמר הם אלהים בשמים הם אלהים על הארץ כי אמנם נראה מהשמים כחות שופעו' בארץ וזה לאות שהשמיעים ההם מתחייבים גם כן אלו הדברים השפלים וזה ממה שהוא מבואר נגלה ר"ל שיש כאן כחות שופעות מהגלגלים לאלו הדברים השפלים ומזה יתבאר היות לאלו הדברים המתחלפים התחלה אחת במספר:

העשרים וששה הוא להודיע שהשי' משגיח בעבדיו הדבקי' בו השגח' פרטית ובזאת ההשגחה ישפיע להם טובות ואם אינם מסודרות להם משאת העליונים ולזה אמר שלמה אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם כבר באר בזה שאין כח במניעים המסודרים ממנו שהם מניעים בשמי' ובארץ לעשות זה כי לא ישגו את תפקידם אך השי' לבדו שליט לעשות זה:

העשרים ושבעה הוא להודיע שהדברים שייעד השי' אשר אי אפשר בהם מזולת השגחה פרטית הנה יהיה בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא שזכר כי במה שייעד השם ית' לדוד שלא יכרת לו איש מעל כסא ישראל היה תנאי והוא אם ישמרו בניו את דרכם ללכת לפני השי' כאשר הלך דוד לפניו:

העשרים ושמנה הוא להודיע שהתפלה על כל הצרכים הן צרכי רבי' הן צרכי יחיד ראוי שתהיה בבית המקדש או נכח בית המקדש ולא תהיה יותר נשמעת וזה מבואר מדברי תפלת שלמה ומתשו' השי' לו עליה ולזאת הסבה מצאנו בדניאל שהיה מתפלל כנגד ירושלם תמיד ומזה המקום נתישר פסק ההלכה להתפלל תמיד כנגד בית המקדש:

העשרים ותשעה הוא להודיע שלא תועיל התפלה על הדברים הבאים בסבת החטא אם לא תקדם לה התשובה בכל לב ובכל נפש ולזה אמ' אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו התפלה והתחנה וכבר התבאר שהתשובה הזאת ראוי שתהיה בכל לבם כי בזולת זה לא תקרא תשובה וכבר אמ' גם כן ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ואמר גם כן ועשית משפטם ר"ל שיתן להם הראוי להם לפי מה שהם בו:

השלשים הוא להודיע שאשר הוא יותר המעלה ראוי שיהיה יותר שפל בעיניו לשי' ולזה תמצא שזכר כי שלמה כרע על ברכיו לפני השי' תמיד עד כלותו התפלה ומזה למדו שהמלך כשמתפלל כיון שכורע שוב אינו זוקף עד שישלים תפלתו:

השלשים ואחד הוא שאשר יש לו להודות השי' על טוב הגיע לו לבדו ועל טוב הגיע לו ולזולתו יודנו תחלה על טוב הגיע לו לבדו ולזה תמצא כי שלמה הודה השי' תחלה על הטוב שהגיע לו לבדו מענין המלכות ובנין בית המקדש ואחר כן הודה אותו על הטוב שהגיע לו ולישרא' והוא אמרו ברוך יי' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל והמשיך לזה התפלה שיישירם השם לשמור מצותיו כדי שתתמיד להם זאת הטובה כמו שהמשיך להודאתו על הטוב שהגיע לו לבדו התפלה להתמדת הטוב ההוא:

השלשים ושנים הוא להודי' עת חנכת הבית ומספר ימי חנכת הבית והנה היה אחר שהקיפו שבעת ימים לחג החדש השביעי באופן שנשלם בכר מה לחג החדש השביעי והנה היו ימי החג שבעה להורות על הערת השבעה והראשון מהם היה קדם והיה מספר ימי חנכת הבית שבעה לזאת ההערה בעצמה והיו סמוכים לשבעת ימי חג הסוכות באופן שיהיו שבעה ושבעה לסבה בעינה שבארנו בפרשת פינחס שהיו הקרבנות שבעה ושבעה והנה היה זה בעת שמעיר על השגת השלמו' ביותר שלם שבפנים כמו שבארנו בפרשת פנחס להעיר על שלמות הבית הזה והערות הנפלאות אשר בו ובכליו:

השלשים ושלשה הוא להודיע עוצם השגחת השי' על ישראל ולזה תמצא כי מפני שמערה החכמה האלהית ששלמה יחטא לשי' וזרעו אחריו ויהיה זה סבה לחרבן הבית ולגלות ישראל מעל אדמתם הפליג להזהירו על זה במה שאמר לו כשנראה אליו שנית כדי שיהא כשמר ליי' ויצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך יי' ולזה הודיעו דבר גלו' ישרא' מהארץ וחרבן הבית אם לא ישמרו דרך יי' הוא ובניו וכבר היה גם כן דבר יי' אל שלמה בעת בנותו להזהירו לשמור כל מצות השם ית' ולזאת הסבה בעינה גם בעת שחטא לוי' הודיעו השי' הענש שיבוא על זרעו בעבור זה החטא כדי שישובו לתקן המצות ולא נכנע מפני זה להוכיח את נשיו גם לא צוה את בניו אחריו לשמור דרך יי' והיה זה סבה לגלות ישרא' מהארץ ולחרבן הבית:

השלשים וארבעה הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעיט ארץ ישראל אבל להרחיבה וכאשר יביא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמה לחירם היו ארץ כבול ואף על פי שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנזכר בספר דברי הימים:

השלשים וחמשה הוא להודיע שכל מה שעש' שלמ' וסדר בבנין וביתר הענינים אשר שם היה הכל בחכמה כמו שנזכר בספור מלכת שבא מדבריה ואחשוב כי כסא המלך היו בו שש מעלות להעיר שהשגתו וחכמתו יתפשט במה שתחת המדרגה השביעית מן הנורות והוא השי' כי לא יושב מצד עוצם מדרגתו ואמנם ישיג האדם חלק מה מנימוס המציאות וסדרו ויושרו ובזה ישתתף אל הנבדלים אשר תחת השי' כי הם משיגים גם כן חלק ממנו לא שהאדם גם כן לא יתכן שיגיע להשגתם כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי' והנה היו אריות נראים על מעלות הכסא ועל ידותיו כדי שייראו ממנו יותר כי זה הכרחי למלך ובזה יגיע התועלת ממנו אל העם אשר תחתיו ל לשמרם שלא יזיקו קצתם לקצתם ליראתם מהמלך:

השלשים וששה הוא להודיע עוצם החכמה האלהית במה שהזהירה המלך שלא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים כי שלמה עם היותו חכם שבאנשים נכשל בזה כי מחשקו להרבות סוסים היו באים סוחרי המלך שם לקנות לו סוסים ואחשוב גם כן שזה היה סבה להתחתן עם פרעה מצורף אל מה שהיה הומה לרבוי הנשים וזה היה סבה אל שהטו את לבבו באופן שהעלים עיניו מהם והניחם לעבוד אלהים אחרים והיה זה סבה אל שנחלקה מלכות בית דוד וזה היה סבה לעשות עגלי הזהב אשר היה סבה כל זה בסוף להכרית ישראל מעל אדמתו ולהחריב בית המקדש:

השלשים ושבעה הוא להודיע שתכף שחטא שלמה ליי' הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייסר את בנו' כמו שייעד לדוד בספר שמואל ולזה ספר שתכף זה הקים יי' שטן לשלמה הדד האדומי ורזון בן אלידע:

השלשים ושמנה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתנבא מפני היותו קרוב למלכות להטיח דברים כנגד המלך הלא תראה כי מפני הדבור שאמר ירבעם כנגד שלמה היו עליו אימו' מות עד יום מות שלמ' ולא הועיל לו בזה הענין הסדרה אשר מנהו המלך עליה ובעבור הדבור מהייעוד שיעדו הנביא שימלוך על עשרת השבטים לא היה לו להתנבאות כנגד המלך פן יסיר ממנו הטוב ההוא הלא תראה כי דוד אף על פי שייעדו שמואל שימלוך על ישראל לא נתנבא על שאול וגם בנפלו בידו בעת שהיה רודפו חלק לו כבוד בדבריו ולא הניח איש מעבדיו להרע לו:

השלשים ותשעה הוא להודיע שראוי לאדם לעשות בחכמה מעשיו כפי מה שאפשר ולא יקצר בזה מפני היותו שלוח מהשם ית' כי השם ית' יבקש תמיד בדברים הסבות האותות כאשר היה אפשר זה ולזה תמצא שפחד שמואל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולזה תמצא שכבר המתין אחיה שילא ירבעם מירושלם קודם שיגיד לו יעוד המלוכ' כדי שלא ישמע איש דבריהם ולזה גם כן המתין לדבר עמו בשדה כדי שיוכלו לראות אם יש איש שיוכל לשמוע דבריהם וכאשר ראה כי אין איש אז הגיד לו זה כי אם היה מגיד לו זה במקום רואים היה הדבר מגיע אל המלך ויהיו מפני זה הנביא וירבעם בסכנה ויהיה זה כלי אל שלא תתקיים הנבואה כי המלך ישתדל בכל עוז אם ידע זה להמית את ירבעם ולא יועילהו ברחו אל מלך מצרים כי יש כח למלך לתת שחד רב למלך מצרים להמיתו והנה לא היה ירבעם באופן מהמעלה שתדבק בו ההשגחה הפרטית להצילו:

הארבעים הוא להודיע שכבר תשוב המלוכה בכללה לזרע דוד וכבר למדנו זה מאמרו ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים ולפי שזה לא היה כלל לא בבית ראשון ולא בבית שני כי לא שבו שם כי אם יהודה ובנימין ידענו שעוד ימלוך מלך לדוד על כל ישראל ואותו המלכות לא יסור לעולם כמו שהתבאר מדברי דניאל:

רדק

כי שכם בא כל ישראל · שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה לפי׳ שלחו ישראל וקראו לו ובקשו למצוא עלילה להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרי׳ והוצרך רחבעם לבא לשכם · ובדרש שכם מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד : וישלחו ויקראו לו · וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה ששלחו לו בא ממצרי׳ ובא הוא וכל קהל ישרא׳ בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצ׳ למלוך עליהם שיקל העול מעליהם : אביך הקש׳ · במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליה׳ כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם : בהיותו חי · למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדי׳ לפניו לא בהיותו מת אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם היו חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו : איך אתם נועצי׳ · פי׳ איך אתם נועצים בעצמכם איש באחיו לתת לי עצה : תהיה עבד · שתהיה נכנע להם ותענה כתרגום : ועניתם · כתרגומו ותעניניון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעו׳ העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובים : ויעזוב · שלא ישרה עצתם בעיניו : אשר העומדים לפניו · אשר הם עומדים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדי׳ לפני אביו ולקח עצת הילדי׳ העומדי׳ לפניו : קטני עבה · האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היא מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא כשאר הקמץ בקו״ף כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שלים בדקר שליטו והדומים להם שנשארו על תנועתם והנח כבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף ועניינו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם : עבה · פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תאר לנקב׳ ויהיה תאר לאצבעו הקטנה ובא האצבע זכר ונקבה הזכר שנגר׳ התואר הקטן וי״ת חלשותי תקיף מעולימותיה דאבא : העמים · ענין משא כמו ויעמוס איש על חמורו : בשוטי׳ · ת״י בשרביטין וכן שוט לסוס׳ ועקרבי׳ קשים מהם שהם עוקצי׳ בקוצים שבהם וי״ת במרגנין : ויבו ירבעם · כתוב בוי״ו וקרי באלף״ ואחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות : ולא

רלבג

וילך רחבעם שכם · עד ושכב אחאב עם אבותיו · וילך רחבעם שכם · יתכן כי מפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שאמר כנגד אביו ודמה שלזאת הסבה שלחו וקראו לו בני שבטו לחשבם כי עתה בעת המליכם רחבעם יקל להם להשיב עם רחבעם שלא ימית ירבעם והנ׳ היה גדול בעיניהם מפני שכבר היה ממונ׳ בימי שלמה על כל סבל בית יוסף ולזה גם כן שלחו וקראו לו · ודמ׳ שהיה מהש״י שיחשיבו אותו ישראל כל כך כדי שיהיה זה כלי לקיום הייעוד שייעד לו הש״י מדבר המלוכה : אביך הקש׳ את עלנו · ידוע כי המס שהעמים שלמ׳ עליה׳ לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אוריות סוסי׳ היה קשה וכבד מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלוה שהיו בה אך עתה החלו לצמוח המלחמו׳ כמו שקדם מדבר בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישר׳ שיקל מעליהם מזה המס קצת : בהיותו חי · ר״ל שהיו עומדים את פני המלך שלמ׳ להיות אנשי עצתו כל ימי היותו חי ולזה היה ראוי שילך אחר עצתם אך רוע מזלו היה סבה להפר עצת הזקנים הטובה וללכת בעצת הנערים הרעה למען תת המלוכה לירבעם כמו שייעד הש״י על יד אחיה השילוני : קטני עבה ממתני אבי · ר״ל האצבע הקטנ׳ שיש לי היא יות׳ גבוה ועבה ממתני אבי והרצון בזה כי בעת שמלך שלמה היה נער קטן כמו שקדם ועם כל זה עבדתם אותו בזאת העבודה ולזה ראוי שתעבדוני עבודה יותר חזקה ויותר קשה כי ירבעם היה בן ארבעי׳ ואחת שנה במלכו : בשוטים · בשבטים : בעקרבים · שבטים אשר בהם קוצים שנוקבים ומכאיבים וירצ׳ בזה שהוא יכביד להעמיס על עלם ויוסי׳ ליסרם במוסר יותר קשה מהמוסר שיסרם בו שלמה · והנה ביום השלישי שבו אל העם בשכם וענ׳ להם קשות בעצת הילדים : והשיבו

ויבאו יא מלין כתיב ו׳ בסוף תיבותא ולא קרינן וסי׳ ויאמרו איש ישראל אל החוי · ויאמרו איש יש׳אל גדעון משל בנו · וצ״ע · ויאמרו אל העם עברו · ויאמרו שמואל אל שאול הרף ואגידה · משוה רגליו כאילות · ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל וידברו · ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל · ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת דיואש ·

יב

א וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶם כִּי שְׁכֶם בָּא כָל־יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ׃ ב וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וְהוּא עוֹדֶנּוּ בְמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֵּשֶׁב יָרָבְעָם בְּמִצְרָיִם׃ ג וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ־לוֹ וַיָּבֹאו יָרָבְעָם וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיְדַבְּרוּ אֶל־רְחַבְעָם לֵאמֹר׃ ד אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה עַתָּה הָקֵל מֵעֲבֹדַת אָבִיךָ הַקָּשָׁה וּמֵעֻלּוֹ הַכָּבֵד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ ה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לְכוּ עֹד שְׁלֹשָׁה יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלָי וַיֵּלְכוּ הָעָם׃ ו וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר־הָיוּ עֹמְדִים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה אָבִיו בִּהְיֹתוֹ חַי לֵאמֹר אֵיךְ אַתֶּם נוֹעָצִים לְהָשִׁיב אֶת־הָעָם־הַזֶּה דָּבָר׃ ז וַיְדַבֵּר אֵלָיו לֵאמֹר אִם־הַיּוֹם תִּהְיֶה־עֶבֶד לָעָם הַזֶּה וַעֲבַדְתָּם וַעֲנִיתָם וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל־הַיָּמִים׃ ח וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ וַיִּוָּעַץ אֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ אֲשֶׁר הָעֹמְדִים לְפָנָיו׃ ט וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מָה אַתֶּם נוֹעָצִים וְנָשִׁיב דָּבָר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי לֵאמֹר הָקֵל מִן־הָעֹל אֲשֶׁר־נָתַן אָבִיךָ עָלֵינוּ׃ י וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ לֵאמֹר כֹּה־תֹאמַר לָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ לֵאמֹר אָבִיךָ הִכְבִּיד אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה הָקֵל מֵעָלֵינוּ כֹּה תְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי׃ יא וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אוֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים׃ יב וַיָּבוֹ יָרָבְעָם וְכָל־הָעָם אֶל־רְחַבְעָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי׃ יג וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ אֶת־הָעָם קָשָׁה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ׃ יד וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כַּעֲצַת הַיְלָדִים לֵאמֹר אָבִי הִכְבִּיד אֶת־עֻלְּכֶם וַאֲנִי אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים׃

תרגום

ואזל רחבעם לשכם ארי לשכם אתו כל ישראל לאמלכא יתיה : והוה כד שמע ירבעם בר נבט והוא עד כען במצרים דערק מן קדם מלכא שלמה ויתיב ירבעם במצרים : ושלחו וקרו ליה ואתא ירבעם וכל קהל ישראל ומלילו עם רחבעם למימר : אבוך אקשי ית נירנא ואת כען אקיל ית פולחנא דאבוך קשיא ומנירה תקיפא דיהב עלנא ונפלחינך : ואמר להון איזילו עוד תלתא יומין ותובו לותי ואזלו עמא : ואתמליך מלכא רחבעם בסביא דהוו משמשין קדם שלמה אבוהי כד הוה קיים למימר איכדין אתון מתמלכין לאתבא ית עמא הדין פתגמא : ומלילו עמיה למימר אם יומא דין תיתעליב לעמא הדין ותפלחנון ותענינון מילין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין ויהון לך עבדין כל יומיא : ושבק ית מלכא דסביא די מלכוהי ואתמליך בינקיא דרביאו עמיה דמשמשין קדמוהי : ואמר להון מה אתון מתמלכין ונתיב פתגמא ית עמא הדין דמלילו עמי למימר אקיל מן נירא דיהב אבוך עלנא : ומלילו עמיה ינקיא דרביאו עמיה למימר כדין תימר לעמא הדין דמלילו עמך למימר אבוך אתקיף ית נירנא ואת אקיל מיננא כדין תימר להון חלשותי תקיפא מעולימותיה דאבא : וכען אבא רמא עליכון ניר תקיף ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא ארדי יתכון במרגנין : ואתא ירבעם וכל עמא לות רחבעם ביומא תליתאה כמא דמליל מלכא למימר תובו לותי ביומא תליתאה : ואתיב מלכא ית עמא פיתגם קשי ושבק ית מלכא דסביא די מלכוהי : ומליל עמהון כמלכא דינקיא למימר אבא אתקיף ית נירכון ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא ארדי יתכון במרגנין :

רשי

קטני עבה · אצבע קטנה שלי : עקרבים · אישגלנטי״ר בלע״ז שעוקצין כעקרב : ראה

ויאמר שמטחו ושמטוה · ויצוהו המלך אחז את אוריה · יצאו ונבואה עם הארץ לפני יי׳ במועדים · ויעמידו ואת שער העין החזיק · וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות : נועצים ח׳ ומלאים וסי׳ איך אתם נועצים · ומה אתם תרויהון דמלכים · וחבירם דדה׳ · רק בזדון יתן מצה : בשוטים ד׳ וסי׳ ועתה אבי העמיס · וידבר אליהם בעצת הילדים · תרויהון דמלכים · וחבירם דדה׳ :

רלבג

והשיבו לו כי אין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שיחשבו אם יפרדו ממנו ר"ל מזרעו ואמ' לו ראה ביתך דוד ר"ל ראה הבי' שנשאר לך למלוך בו מה הוא כי באמת לא תמלוך על ישרא' וסרו ממנו והיו הולכים לאהליהם אז שלח להם המלך רחבעם את אדורם אשר על המס להשיבם ולדבר אליהם דבריו והם רגמו בו אבן וימת והמלך רחבעם הוצר' להתחזק לעלות במרכבה תקף לנוס לירוש' כדי שלא ימיתוהו: זולתי שבט יהודה לבדו, לרבוי שבט יהודה ביחס אל שבט בנימן לא חשב שבט בנימן מצורף נחלת בני בנימין ה היתה תוך נחלת בני יהודה: ואת כל בית יהוד' ובנימן ויתר העם, זה לאות שמלך על יהודה ובנימן גם היה עמו משאר השבטים וזה אמרו ויתר העם ואחשוב שהיו יושבים בירוש' מכל השבטים ואות' נשארו לרחבעם גם אפשר כי משבט שמעון נשאר מעט במלכות רחבעם כי נחלת שמעון היתה מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כמו שנזכר בספר יהושע: שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה, מגיד שהחולק על מצות השם ורצונו לא יצלח: ויבן ירבעם את שכם בהר אפרי' ר"ל שחזק בנינו והוסי' על העיר בדרך שהיה ראוי להיות עיר מלוכ' וכן הרצו' באמרו ויבן את פנואל רוצה לומר שחזק בנינו כי כבר היו המקומות ההם בנויים קודם זה:
אס

רדק

ולא שמע המלך אל העם, להקל עולם כאשר אמרו לו: מה לנו חלק בדוד, כמשמע דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו ואמר שיכביד עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכ' וקורא בנו או בן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי"ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי: ראה ביתך, כלומר ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלוך כי לא על בית ישראל וי"ת כען מלוך על אינש ביתך דוד, ובדר' ראה ביתך דוד זה בית המקדש: וימלוך עליהם רחבעם, מלך עליהם והוי"ו כוי"ו ויטא אבריהם והדומים לו: את אדורם, שלח אותו אחריהם שישובו אליו ו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ו ולנוס: ויהי כשמוע כל ישראל, אחר שהלכו כל ישרא' לאהליהם וירבע' שב למקומו אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישראל ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכ' ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו ו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישרא': שבט יהודה לבדו, כבר כתבנו כי שבט בנימן בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי שימלוך בירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך בכלל שבט ב בנימין בכלל שבט יהודה: ויבן ירבעם את שכם, לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן ש שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישרא' להמליך רחבע' ודאי עיר בנויה היתה אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בניינו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בד"ה:
אס

לא שמע ה' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן י"ד: אלהם י"ג חס' בסי' וסי' נמסר לקמן בסי' י"ג: על כל ישראל כ' דסמ' בקריא וסי' ושמתיה חרפה על כל ישראל, בחברון מלך דשמואל, וימלך דוד על כל ישר' דשמואל,

טו וְלֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הָיְתָה סִבָּה מֵעִם יְהוָה לְמַעַן הָקִים אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד אֲחִיָּה הַשִּׁלֹנִי אֶל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט: וַיַּרְא כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵהֶם וַיָּשִׁבוּ הָעָם אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר ׀ לֵאמֹר מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא־נַחֲלָה בְּבֶן־יִשַׁי לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל עַתָּה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְאֹהָלָיו: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם: וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־אֲדֹרָם אֲשֶׁר עַל־הַמַּס וַיִּרְגְּמוּ כָל־יִשְׂרָאֵל בּוֹ אֶבֶן וַיָּמֹת וְהַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם הִתְאַמֵּץ לַעֲלוֹת בַּמֶּרְכָּבָה לָנוּס יְרוּשָׁלִָם: וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִד עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

כ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׁב יָרָבְעָם וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ אֶל־הָעֵדָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אַחֲרֵי בֵית־דָּוִד זוּלָתִי שֵׁבֶט־יְהוּדָה לְבַדּוֹ: וַיָּבֹאוּ רְחַבְעָם יְרוּשָׁלִַם וַיַּקְהֵל אֶת־כָּל־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־שֵׁבֶט בִּנְיָמִן מֵאָה וּשְׁמֹנִים אֶלֶף בָּחוּר עֹשֵׂה מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם־בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב אֶת־הַמְּלוּכָה לִרְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה: וַיְהִי דְּבַר הָאֱלֹהִים אֶל־שְׁמַעְיָה אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר: אֱמֹר אֶל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל־כָּל־בֵּית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יְהוָה לֹא־תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּן עִם־אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ לָלֶכֶת כִּדְבַר יְהוָה:

כה וַיִּבֶן יָרָבְעָם אֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם וַיֵּשֶׁב בָּהּ וַיֵּצֵא מִשָּׁם וַיִּבֶן אֶת־פְּנוּאֵל: וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם בְּלִבּוֹ עַתָּה תָּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד:

וְלָא קַבִּיל מַלְכָּא מִן עַמָּא אֲרֵי הֲוָת פְּלוּגְתָּא מִן קֳדָם יְיָ בְּדִיל לַאֲקָמָא יַת פִּתְגָמֵיהּ דְּמַלִּיל יְיָ בְּיַד אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה עַל יָרָבְעָם בַּר נְבָט: וַחֲזוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא קַבִּיל מַלְכָּא מִנְּהוֹן וַאֲתִיבוּ עַמָּא יַת מַלְכָּא פִּתְגָמָא לְמֵימַר לֵית לָנָא חוּלַק בְּדָוִד וְלָא אַחְסָנָא בְּבַר יִשַׁי גְּבַר לְקִירְוַךְ יִשְׂרָאֵל כְּעַן מְלוֹךְ עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ דָּוִד וַאֲזַל יִשְׂרָאֵל לְקִירְוֹהִי: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּיָתְבִין בְּקִירְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עֲלֵיהוֹן רְחַבְעָם: וּשְׁלַח מַלְכָּא רְחַבְעָם יַת אֲדוֹרָם דִּמְמַנָּא עַל מַסְקֵי מִסִּין וּרְגָמוּ כָּל יִשְׂרָאֵל יָתֵיהּ בְּאַבְנָא וּמִית וּמַלְכָּא רְחַבְעָם אִתַּקַּף לְמִיסַּק בִּרְתִיכָא לְמִיפַּךְ יְרוּשְׁלֵם: וּמְרָדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִד עַד יוֹמָא הָדֵין: וַהֲוָה כַּד שְׁמָעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי תַב יָרָבְעָם וּשְׁלַחוּ וּקְרוֹ יָתֵיהּ לְוַת כְּנִישְׁתָּא וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בָּתַר בֵּית דָּוִד אֱלָהֵן שִׁבְטָא דִיהוּדָה בִּלְחוֹדוֹהִי: וַאֲתָא רְחַבְעָם לִירוּשְׁלֵם וּכְנַשׁ יַת כָּל בֵּית יְהוּדָה וְיַת שִׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִין מְאָה וְתַמְנַן אַלְפִין גְּבַר גְּבַר עָבֵיד קְרָבָא לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל לַאֲתָבָא יַת מַלְכוּתָא לִרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁמַעְיָה נְבִיָּא דַּיְיָ לְמֵימַר: אֵימַר לִרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה וּלְכָל שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וְשִׁבְטָא בִנְיָמִין וּשְׁאָר עַמָּא לְמֵימַר: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָבָא עִם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תּוּבוּ גְּבַר לְבֵיתֵיהּ אֲרֵי מִן קֳדָם מֵימְרִי הֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַבִּילוּ לְפִתְגָמָא דַּיְיָ וְתָבוּ לְמֵיזַל כְּפִתְגָמָא דַּיְיָ: וּבְנָא יָרָבְעָם יַת שְׁכֶם בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וִיתֵיב בַּהּ וּנְפַק מִתַּמָּן וּבְנָא יַת פְּנוּאֵל: וַאֲמַר יָרָבְעָם בְּלִבֵּיהּ כְּעַן דִּילְמָא תְּתוּב מַלְכוּתָא לְבֵית דָּוִד:

רשי

ראה ביתך, בית המקדש שבבית לך ל לבדך יהיה: אדורם, הוא אדונירם: ואת שבט בנימן, העומדי' על הגבול שיהודה ו ובנימן היה גבולם ס סמוך זה לזה: אס

ויהי המלך שלמה, ולשלמה שנים עשר נציבים, והימים אשר מלך שלמה, וימליכו אתו על כל ישראל, מלך בעשא בן אחיה, זכרו תורת משה, כל אלחי אנשי מלחמה דדברי הימים, כי נמשח דוד, וימלך דוד, ובבני אבי בי רצה להמליך, ודויד בן ישי מלך, וימלך שלמה בירושלם דדברי הימים, וישחטום הכהנים דה"י, וישלח יחזקיהו, וצפירי עזים לחטיא, הבאים מהשבי, ויתנהו אלהים מלך: י"א נקראו איש האלהים וסימ' משה, אלקנה, שמואל, דוד, שמעיה, מיכה, אמוץ, אליהו, אלישע, עדו, חנן בן יגדליהו: אמירה בלבו דוקא בלבו י' וסימ' הלבן מאה שנה יולד, עשו, ירבעם, נבל, וחברו, המן, אמר בלבו מי יורידני ארץ, אמר בלבו לא תדרוש, אמר בלבו שכח אל, אמר בלבו ל אמוט,

אם־יַעֲלֶה׀ הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגֻנִי וְשָׁבוּ אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלִַם הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיָּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נָתַן בְּדָן׃ וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחַטָּאת וַיֵּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד־דָּן׃ וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית בָּמוֹת וַיַּעַשׂ כֹּהֲנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַיַּעַשׂ יָרָבְעָם׀ חָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂר יוֹם׀ לַחֹדֶשׁ כֶּחָג׀ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ כֵּן עָשָׂה בְּבֵית־אֵל לְזַבֵּחַ לָעֲגָלִים אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהֶעֱמִיד בְּבֵית אֵל אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה׃

אִם יִסַּק עַמָּא הָדֵין לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֶם וְיִתְפְּנֵי לִבָּא דְעַמָּא הָדֵין בָּתַר רִבּוֹנְהוֹן בָּתַר רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיִקְטְלֻנַּנִי וִיתוּבוּן לְוַת רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא וַעֲבַד תְּרֵין עִגְלִין דִדְהַבָא וַאֲמַר לְהוֹן סַגִּיאָה לְכוֹן אָרְחָא מִלְּמִסַּק לִירוּשְׁלֶם הָא אִינוּן דַחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דְאַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְשַׁוִּי יַת חַד בְּבֵיתְאֵל וְיַת חַד יְהַב בְּדָן׃ וַהֲוָה פִתְגָּמָא הָדֵין לְחוֹבָא וַאֲזַלוּ עַמָּא קֳדָם חַד עַד דָּן׃ וַעֲבַד יַת בֵּית בָּמְתָא וַעֲבַד כּוּמְרַיָּא קְצָת מִן עַמָּא דְּלָא הֲווֹ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַעֲבַד יָרָבְעָם חַגָּא בְּיַרְחָא תְמִינָאָה בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא כְּחַגָּא דְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וְאַסִּיק עַל אֲגוֹרָא כֵּן עֲבַד בְּבֵיתְאֵל לְדַבָּחָא לְעִיגְלַיָּא דִי עֲבַד וְאָקִים בְּבֵיתְאֵל יַת כּוּמְרֵי בָּמְתָא דִי עֲבַד׃

ואת האחד ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר מצורע: בית אל ג׳ כשופר מונח וסימ׳ ותקש בלדתה, ולא נשאר איש בעי ובית אל, והעמיד בבית אל את כהני הבמות, ושארא בגעיא:

רשי

אם יעלה העם הזה וגו׳, אין ישיבה בעזר׳ אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר ויהיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעי׳ בזמן הקהל יקר׳ את פרשת המלך שהוא ראש ב במדינתו ואני כשאר העם נמצאתי בזוי: עד דן, בסוף גבול הארץ: בחדש

רלבג

אם יעלה העם הזה, ר״ל אם אניח העם הזה לעלות ולעשות זבחי׳ בבית יי׳ בירושלם בשלש רגלים כפי מה שתחייבם התור׳ הנה ישוב לב העם לאדוני׳ בראותם כבודו ב בירושלם ואת כבוד בית יי׳ כי עושר גדול הורים שלמ׳ לרחבעם: ויועץ המלך, ר״ל שלקח עצה על זה בדרך שלא תסור ה המלוכה ממנו ועשה לו שני עגלי זהב ומשך לב העם ואמר הנה רב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ישיגכם לאות רב ולזאת הסבה גם כן עשה להם שני עגלים כדי שלא יצטרכו כולם ללכת למקום אחד כי יכבד עליהם ולזאת הסבה גם כן עשה להם כהנים מאי זה שיהיה מהשבטים לפי שקודם בנין בית המקדש אחר חורבן משכן שילה היתה העבודה מותרת בזרים וכאילו הטעה אותם ואמר שבזה יוכלו לעשות עתה בזולת בית המקדש ובזה נתרצו יותר כדי שלא יהיה כל הכבוד והגדולה בזה לשבט לוי: ומן הפלא איך הסכימו ישראל לעצתו לעבור על דברי התורה בזה להקריב קרבנו׳ בחוץ אחר אסור הבמות ועל ידי זרים ולהאמין בעגלי הזהב שהם האלהים אשר הוציאו ישראל מארץ מצרים, וידמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו אוכלים ושותים ושמחים כמו שקודם בתחלת מלכות שלמה וזה היה סבת נפלם באלו החטאים עם שכבר ראו בימי שלמה שנטעו תועבות בירושלם מתועבות הגוים אשר נתחתן בהם שלמה ומזה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל וידמה שאמר להם מה לכם לעלות לירושלם ובה האלהים אשר עובדים הגוים טוב שנעבוד האלהים שעבדו אבותינו שהיה נעשה ע״י אהרן שהיה נביא להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישר׳ אשר העלוך מארץ מצרים, והנה עשה האחד בבית אל להתפרסם הענין שכבר שרתה שם שכינה ליעקב והאחד נתן בדן שהיא בקצה ארץ ישראל ולזה אמר אבשר לדוד מדן ועד באר שבע: ויהי הדבר הזה לחטאת, רוצה לומר שכבר היה זה לחטאת עצום אף על פי שיעשוהו לעבוד השם יתברך כל שכן כשעשו מהם עבודה זרה: וילכו העם לפני האחד עד דן, ספר זה בעבור גנותם שהיו אדוקים כל כך בע״ז עד שכבר היו באים עד קצה הארץ ללכת לעבוד העגל אשר בדן: ויעש את בית במות, אחשוב שעשה בית שהיו בו במות רבות בהפך מה שהיה בבית המקדש שלא היתה בו כי אם במה אחת: ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי, הנה משך בזה גם כן לב העם כי הוא פטר אותם מהמעשרות ושאר מתנות כהונה שהיו נותנים לשבט לוי חלף עבודתם גם עשה הערים מהם שהיו להם לשבת ומגרשיהם כמו שנזכר בספר דברי הימים כי רצה שיהיה כאן כל מי שירצה ולא יצטרכו ישראל לתת לו מתנות ואפשר גם כן שלא רצו שבט לוי לעבוד כי אם בבית המקדש ולזה גרשם ירבעם מארצו ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי: ויעש ירבע׳ חג בחדש השמיני, אפשר שעשה זה כדי שלא יחלקו עליו הרוצים לעבוד את יי׳ כי יוכלו לעלות בירוש׳ בחדש השביעי לעבוד את יי׳ כמו שנזכר בספר ד״ה: כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה, ר״ל כי כמו שנזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ועשה שם בית במות ועשה כהני׳ מקצות העם אשר לא היו מבני לוי ועשה חג בחד׳ השמיני כן עשה בבית אל ג״כ בית במות והעמיד שם גם כן כהני הבמות אשר עשה מקצות העם ולפי שבית אל היה לבית יוסף הנה היה שם ירבעם בחג הזה והוא בעצמו העלה עולות על המזבח להקטיר והנה זכר זה מפני מה שיזכר אחריו מדבר איש האלהים לירבעם: הנה

רדק

אם יעלה העם הזה, כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם בריאים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו וישבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך וקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז״ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלו לי ואזלו בתריה ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמ׳ כתיב במועד מקץ שבע שני׳ וגו׳ תקרא את התורה הזאת אם אני ארצה לקרוא יאמרו מלך הציר יקרא קודם ואם אני אקרא שני גנאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי: ויועץ המלך, שם עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם ה היועצי׳ אותו שיעשה שני עגלים ולמה עגלי׳ פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי ה המלכות נחלקה ברצון הא׳ כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג״כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו ו ותזבחו שם ולמה עגל אמ׳ להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקו׳ משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו ל להשרות שכינה בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע״ז ולמה עשה שנים כדי שלא ל להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד: וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן, בבית אל לפי שאמר להם זה המקו׳ גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע: רב לכם מעלות ירושלם, די לכם עד עתה הניחו מהיום והלאה מעלות ירושלם וי״ת סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא אינון דחלתך ישר׳, ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדסיאו׳ או קסטרלאות אחת על תבור ואח׳ על המצפה וזהו שאמ׳ הושע כי פח הייתם למצפ׳ ורשת פרושה על תבור: לחטאת, כי מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע״ז היה עושה אותם אלא לשם האל ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה וממנו יבאו לאלהים אחרים ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת: עד דן, אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בעבודה זרה והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו: ויעש את בית במות, עשה בית ובנה שם במות: מקצות העם, כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותים ובדברי רבותינו ז״ל מן הקוצים שבעם: אשר לא היו מבני לוי, כי לא רצו לעבוד עבודה זרה וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי ליי׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואמ׳ מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבים היו בבמות אבל לשם יי׳ או מה שאמ׳ מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע״ז בבית יי׳ חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לעבודה זרה בבית יי׳ ומבני לוי שהם מבני איתמר היו מקריבים לעבודה זרה לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע״ז מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים את מגרשיה׳ ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליי׳ כי אמר ירבע׳ יקחו מעשרותיהם ואחוזת׳ במלכותי וילכו ויעבדו לירושלם זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניחם מכהן ליי׳ הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת יי׳ או פירושו כיון שלא רצו להניח מכהן ליי׳ לירושלם הזניחם וגרשם מארצו: בחדש השמיני, החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישר׳ עוד מחקות ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים הנותנים את לבבם לבקש את יי׳ אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מיראת המלך: כן עשה, כחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני: לזבח לעגלים אשר עשה, ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעשה בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל: ויעל

נולד ג' קמצין יאשיהו, שלמה, לעם נולד כי עשה: וד' נקראו שמותיהן עד לא אתבריאו וסימ' ישמעאל, יצחק, שלמה, יאשיהו: להשיבה ג' וסימ' ותיבש ידו דירבעם, ויקם אישה וילך, טמן עצל ידו בצלחת: כבראשנה ה' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ב':

יב

ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני בחדש אשר בדא מלבד ויעש חג לבני ישראל ויעל על המזבח להקטיר:

יג

והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר יהוה אל בית אל וירבעם עמד על המזבח להקטיר: ויקרא על המזבח בדבר יהוה ויאמר מזבח מזבח כה אמר יהוה הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך: ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יהוה הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו: ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו: והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר יהוה: ויען המלך ויאמר אל איש האלהים חל נא את פני יהוה אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי ויחל איש האלהים את פני יהוה ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה: וידבר המלך אל איש האלהים באה אתי הביתה וסעדה ואתנה לך מתת: ויאמר איש האלהים אל המלך אם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה: כי כן צוה אתי בדבר יהוה לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים ולא תשוב בדרך אשר הלכת: וילך בדרך אחר ולא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל: ונביא אחד זקן ישב בבית אל

תרגום

ואסיק על איגורא דעבד בבית אל בחמשא עסרא יומא לירחא תמינאה בירחא דעדא מרעותיה ועבד חגא לבני ישראל וסליק על איגורא לאקטרא:

והא נביא דיי אתא משבט יהודה בפתגמא דיי לבית אל וירבעם קאים על איגורא לאקטרא: ואתנבי על איגורא בפתגמא דיי ואמר מדבחא מדבחא כדנן אמר יי הא ברא מתיליד לבית דוד יאשיהו שמיה ויכוס עלך ית כומרי במתא דאסיקו בוסמין עלך וגרמי אנשא יוקדון עלך: ויתן ביומא ההוא אתא למימר דא אתא די מליל יי דתידעון די שלחני יי הא מדבחא מתבזע ומשתפיך קטמא די עלוהי: והוה כד שמע מלכא ית פתגמא דנביא דיי דאתנבי על אגורא בבית אל ואושיט ירבעם ית ידיה מעילוי מדבחא למימר אחדוהי ויבשת ידיה דאושיט עלוהי ולא יכיל לאתבותה לותיה: ומדבחא אתבזע ואשתפיך קטמא מן מדבחא כאתא דיהב נביא דיי בפתגמא דיי: ואתיב מלכא ואמר לנביא דיי צלי כען קדם יי אלהך ובעי מן קדמוהי ותתוב ידי לי וצלי נביא דיי קדם יי ותבת ידא דמלכא ליה והות כקדמיתא: ומליל מלכא עם נביא דיי עול עמי לביתא וסעוד ואתן לך מתנא: ואמר נביא דיי למלכא אם תתן לי ית פלגות ביתך לא איעול עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי מיא באתרא הדין: ארי כן פקיד יתי בפתגמא דיי למימר לא תיכול לחמא ולא תשתי תמן מיא ולא תתוב באורחא דאזלתא: ואזל באורחא אוחרי ולא תב באורחא דאתא בה לבית אל:

ונביא שקרא חד סבא יתיב בבית אל

רשי

בחדש השמיני, דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות: בדא מלבו, לשון כזב קונטרוביר בלע"ז: והנה איש האלהים, זה היה עדו: מזבח מזבח, שבבית אל ושבדן: ועצמות אדם, של ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד: ונתן ביום ההוא: הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ: ותיבש ידו, כנס הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיק יותר מכבודו עומד ומקטיר לעבודה זרה לא יבשה ידו ובשביל שנגע בצדיק יבשה ידו: אלהיך, ולא אלהי עדיין עומד במרדו: ותהי כבראשונה, עומד ומקטיר לעבודה זרה: וסעדה, אכול: ונביא אחר, נביא השקר: יושב בבית אל, ואינו משם אלא משמרון: בא

רדק

ויעל על המזבח אשר עשה, העלה עליו עולות וזבחים: אשר בדא מלבו, אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז"ל שאור בורא להם ומחשבתן פי' מוציא ות"י דבדא מרעותיה: מלבו, מלבד כתיב ר"ל אשר בדא מלבד מועדי יי' ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדי' כמו בחג הסכות ואפשר כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרים ובדברי רז"ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתיב מלבד שבתות יי': ויעל על המזבח להקטיר, ירבעם עלה על המזב' להקטיר: והנה איש אלהים: ארז"ל שהוא עדו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו ש שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט: מזבח מזבח, כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל ובדברי רבותינו ז"ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן: הנה בן נולד, יהיה נולד: ועצמות אדם, אמר עצמות אדם לפי ששורפין על המזב' עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו אמ' שישרפו עליו עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח, ובדרש עצמות ירבעם ר"ל אלא שחלק כבוד למלכות: חל נא את פני יי' אלהיך, כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני אדע כי ישמע אליך ויירא ממנו וחלה את פניו שישיב ידו אליו ובדברי רז"ל אלהיך ולא אלהי ועוד באיזה פנים יקרא אותו אלהי והוא עומד ומקריב לעבודה זרה אף על פי כן ויחל איש האלהים: ותהי כבראשונה, שהגיע אותה כרצונו כבתחלה ובדברי רז"ל אם תכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום, מה בראשונה עומד ומקריב לע"ז אף אחר כן עומד ומקריב לעבודה זרה: וסעדה, בקמץ חטף: כי כן צוה אותי, המלאך שדבר עמי בדבר יי' ולמה מנעהו מ מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להנות לעיר עובדי ע"ז אם לא להתרו' בהם ולמנעם או לדבר להם בשם יי' לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ההוא ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה: ונביא אחד זקן, ת"י ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז"ל כי מיכה היה ויש מהם אמרו כי אמציה כהן בית אל היה ויש מהם אמרו זה עדוא הנביא ויש מהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו ב בשמרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לביתאל וישב שם ואף על פי שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחילה פרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם עיר מתחילה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר ובנן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבנין וקרא לעיר שם אחר: ויספרו

רלב"ג

הנה בן נולד לבית דוד, הרצון בו יהיה נולד אך הנביאים רואים הדברים ה העתידים כאלו הם הווים: חל נא את פני יי' אלהיך והתפלל ב בעדי, זה פלא כי אם רב חטאי ירבעם ה הסכים השם לשמוע תפלת הנביא לרפאו ואפשר כי עשה זה כדי שישוב בתשובה בראותו אלו המופתים ועם כל זה לא שב ירבעם מדרכו הרעה כמו שספר אחר זה: לא תאכל לחם ולא תשתה מים, ידמה שכוונת השם יתב' בזה להעיר שאין בהם ת תועלת והנה כי כלם יאבדו בסוף בעבור זה החטא, וכוונו שלא ישוב בדרך אשר בא בה אל בית אל כאלו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמר אלו הדברים אשר אמר שם אין בה תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום, לעוצם מרי ירבעם: ויבא

ויבא בנו ויספר לו · הנה בנו האחד התחיל הספור במה שעשה איש האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבמו ספרו לו אלו הספורים לאביהם: תחת האלה · אלתי בלע״ז והיה יושב שם להיות לו לצל: כחש לו · ראוי שיפול ספק איך לא נענש זה הנביא אשר השיבו שאמר לו בשם יי׳ אשר לא צוהו לדבר וכבר נתבאר בתורה שהעושה זה חייב מיתה בידי שמים · ועוד יפול ספק למה נענש הנביא אשר בא מיהודה והנה חשב כי דבר יי׳ אליו שישוב בבית אל ויאכל שם לחם כי כן מצאנו באברהם שצוהו השם יתב׳ שיעלה את בנו לעולה ואחר כן צוהו שנית שלא ישלח ידו אל הנער: ואולם התשובה בזה הספק השני לא תקשה מאד לפי מה שביארנו אנחנו בענין עקדת יצחק וזה שהשי׳ לא שב מצווי הראשון אבל באר לו שרצונו היה באמרו והעלהו שם לעולה שיעלהו שם בעבור העולה כדי שיתחנך יצח׳ בעבודת השי׳ כמו שבארנו שם ואמנם בזה המקום היה שב השי׳ מצווי הראשון וזה לא יתכן שיהיה ומפני זה היה ראוי שיתן אל לבו הנביא אשר מיהודה כי נביא שקר הוא ולא יאמין לדבריו · ובזה הותר זה הספק · ואולם הספק הראשו׳ יש בהתרו מהקומו׳ ודמה כי לרוב עונותיהם שם הסתיר השי׳ פניו מהם ולא ענשם על חטאיהם כדרך אמרו לא אפקו׳ על בנותיכ׳ כי תזננה וגו׳ · הלא תראה כי לאהבת השי׳ יהודה וירושלם ענש את רחבעם והעלה עליו מלך מצרים בשנה החמשית למלכו ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית כמו שנזכר בספר ד״ה ואולם ירבעם לא שמע קול נוגש והנה נעשה בזה הענין פלא אחר והוא שהשרה השם נבואתו לנביא השקר ויותר נפלא מזה שכבר הגיע לו הנבוא׳ בהקיץ לפי הנראה ואעפ״י שאפשר שנאמ׳ שהנביא אשר מיהודה ובני הנביא הזקן היו יושבים אל השולחן ובא דבר יי׳ אל הנביא הזקן בחלום ודמה שכמו שהשרה השי׳ השכינה על בלעם בעבור ישראל ואעפ״י שלא היה נביא כי אם קוסם כן שפך רוחו על זה הנביא הזקן בעבור חטא איש האלהים והיה זה מדה כנגד מדה הוא האמי׳ כנבי׳ השקר במה שלא היה ראוי להאמינו ואפילו אם היה נביא אמת והוצרך מפיו לשמוע דבר יי׳ על דבר ענשו וחטאו אשר חטא׳

ויאכל ה׳ רפין וסי׳ קס עשבא דנהוא וכפר בנגתיה.

אלהם י״ג חס׳ בספרא וסימ׳ וירא כל ישראל · ויועץ המלך ויעש שני עגלי · וידבר אלהם אביהם קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון · מה משפט האיש · וישובו אליו והוא · לא זה הדרך · וישלח רכב סוס שני · ויקבץ מלך ישראל את הנביאים · ויקבץ יהוא את כל העם · ויפל אחזיהו · ויקרא המלך יהואש · ויקראו אל

ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים היום בבית אל את הדברים אשר דבר אל המלך ויספרום לאביהם: וידבר אלהם אביהם אי זה הדרך הלך ויראו בניו את הדרך אשר הלך איש האלהים אשר בא מיהודה: ויאמר אל בניו חבשו לי החמור ויחבשו לו החמור וירכב עליו: וילך אחרי איש האלהים וימצאהו ישב תחת האלה ויאמר אליו האתה איש האלהים אשר באת מיהודה ויאמר אני: ויאמר אליו לך אתי הביתה ואכל לחם: ויאמר לא אוכל לשוב אתך ולבוא אתך ולא אכל לחם ולא אשתה אתך מים במקום הזה: כי דבר אלי בדבר יהוה לא תאכל לחם ולא תשתה שם מים לא תשוב ללכת בדרך אשר הלכת בה: ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יהוה לאמר השבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו: וישב אתו ויאכל לחם בביתו וישת מים: ויהי הם ישבים אל השלחן ויהי דבר יהוה אל הנביא אשר השיבו: ויקרא אל איש האלהים אשר בא מיהודה לאמר כה אמר יהוה יען כי מרית פי יהוה ולא שמרת את המצוה אשר צוך יהוה אלהיך: ותשב ותאכל לחם ותשת מים במקום אשר דבר אליך אל תאכל לחם ואל תשת מים לא תבוא נבלתך אל קבר אבתיך: ויהי אחרי אכלו לחם ואחרי שתותו ויחבש לו החמור לנביא אשר השיבו:

ואתא בריה ואשתעי ליה ית כל עובדא דעבד נביא דיי יומא דין בבית אל ית פתגמיא דמליל עם מלכא ואשתעונון לאבוהון: ומליל להון אבוהון באידא אורחא אזל ואחזיאו בנוהי ית אורחא דאזל נביא דיי דאתא משבטא יהודה: ואמר לבנוהי זריזו לי חמרא וזריזו ליה חמרא ורכיב עליה: ואזל בתר נביא דיי ואשכחיה יתיב תחות בוטמא ואמר ליה האת נביא דיי דאתיתא משבטא יהודה ואמר אנא: ואמר ליה איתא עמי לביתא ואכול לחמא: ואמר לא איכול למיתב עמך ולמיעל עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי עמך מיא באתרא הדין: ארי גזירא עלי בפתגמא דיי לא תיכול לחמא ולא תשתי תמן מיא ולא תתוב למיזל באורחא דאזלת בה: ואמר ליה אף אנא נביא כותך ומלאכא מליל עמי בפתגמא דיי למימר אתיבהי עמך לביתך וייכול לחמא וישתי מיא כדיב ליה: ותב עמיה ואכל לחמא בביתיה ושתי מיא: והוה עד דאינון מסחרין על פתורא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לנביא דאתביה: ואתנבי על נביא דיי דאתא משבטא יהודה למימר כדנן אמר יי חלף דסריבתא על מימרא דיי ולא נטרתא ית תפקידתא דפקדך יי אלהך: ותבתא ואכלתא לחמא ואשתיתא מיא באתרא דמליל עמך לא תיכול לחמא ולא תשתי מיא לא תתכניש נבלתך לקברא דאבהתך: והוה בתר דאכל לחמא ובתר דשתיא וזרז ליה חמרא לנביא דאתביה:

חסלך · ובקצת ספרי מסרה נמסר וידבר אליהם בעצת הילדים במנין החס׳ וטעות הוא: הביתה י״ח בקריאה וסימ׳ וישלחו האנשים את ידם · ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים · ויהי כהיום הזה · ויבא יוסף הביתה · ויריא יוסף אתם את בנימן · ועתה שלח העז את מקנך · את תקות חוט השני חזה תקשרי · ויסורו שם לבא ללון בגבעה · ויאמרו אליו עבדים אנחנו · ועתה קחו ועשו עגלה · וישלח דוד אל תמר · ויקם יואב ויבא אל אבשלום · ויבאו עבדי אבשלום · באה אתי הביתה · ויאמר אליו לך אתי · ויקח אליהו את הילד · ויבא אלישע הביתה · ויקם ויבא הביתה: ויאכל ה׳ רפין וסימ׳ קם עשבא דנהוא וכפר בנגתיה · ופירושן נמסר בסדר תולדות:

רשי

בא · וכן הוא אומר בפרשת יאשיהו וימלטו עצמותיו את עצמות אשר בא משומרון · אל הנביא · נביא השקר: אשר השיבו · לאיש האלהים מכאן אמרו גדולה לגימה שמשרה שכינה על נביאי הבעל: ויקרא · הנביא הזקן: אל איש האלהים · לנבי׳ אשר השיבו שם זה לרכוב עליו איש האלהים: בקברו

רדק

ויספרום · אמר ויספרום אחר שאמר ויבא בנו ויספר לו פירוש כי תחלה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביהם כמו שהיה מספר הראשון: ויראו בניו את הדרך · ת״י ואחזיאו כמו ויראו בפתח היו״ד מבנין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כמשמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך: כי דבר אלי · פי׳ כי דבר בא אלי כלומר דבר נבואה בא לי על ידי מלאך שאמ׳ לי בדבר יי׳: כחש לו · כי נביא שקר היה והוא האמין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמר אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם יי׳: אל הנביא אשר השיבו · בעבור אשר מרה פי יי׳ נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו וענשו ורז״ל אמרו גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקי׳ ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי הבעל: ויקרא אל איש האלהים · תרגו׳ ואיתנבי על נביא דיי׳ דאתא משבט יהוד׳ וי״מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמר ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר השיבו פירוש אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ודברי רז״ל אשר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקדש: אל קבר אבותיך · שלא ישוב אל ארץ יהוד׳ וימות שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון: ויחבש לו החמור · הנביא הזקן חבש החמור לנביא יי׳ אשר השיבו מן הדרך ואחר הידיעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו: וחמור

בקברו׳ בבית קבורה שהיה לו ל׳ בית הקבר הזה בעיר : כי היה יהיה וגו׳ אולי ימלטו עצמותיו את עצמותי : אחר הדבר הזה / שראה את המופת הזה ושמע את דברי הנביא ואף על פי כן לא שב ורבותינו דרשו אחר שתפשו הקב״ה ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן : וקורים

וחמור והאריה / יש אומ׳ כי ה״א ממש הה״א הידיעה ומשפטו והחמור כמו בחמור פחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן ה״א הידיעה חסר כי אם על לא עם וי״ו השמוש ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן וישרף עליו את בית מלך באש בלא ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך : לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור / לא אכל את הנבלה על דרך ושבר טרף אריות אבל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק ועונשו כאחד בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש בשאר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי׳ תילי׳ במזמור תהלה לדוד : ויניחהו אל החמור / כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולתם רבי׳ : בקברו / בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו : ויקברו / הוא ובניו : אצל עצמותיו הניחו את עצמותי / זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוכדי הגוף : היה יהיה / וכשישרפו עצמו׳ הקבורי׳ עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתו׳ וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון : לא שב ירבעם / אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי יי׳ ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאת יום יום ופירוש ויהי כהני במות ויהי מכהני הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרים וב״ת בדבר במקום ה״א הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה : והשתנית

וימצאהו ד׳ בקריאה וסימ׳ וימצאהו איש והנה תעה בשדה / וימצאהו יושב תחת האלה / וימצאהו אריה בדרך וימיתהו / וימצאהו האריה ויכהו : וימיתהו ח׳ מלאים בקריאה וסימ׳ ויהי ער בכור יהודה / וימצאהו אריה בדרך / ויבא זמרי ויכהו / שלום בן יבש ב׳ בפסוק / ויקשר קשר הושע בן אלה / וימיתהו במגדו

כד וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו משלכת בדרך והחמור עמד אצלה והאריה עמד אצל הנבלה : **כה** והנה אנשים עברים ויראו את הנבלה משלכת בדרך ואת האריה עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה : **כו** וישמע הנביא אשר השיבו מן הדרך ויאמר איש האלהים הוא אשר מרה את פי יהוה ויתנהו יהוה לאריה וישברהו וימתהו כדבר יהוה אשר דבר לו : **כז** וידבר אל בניו לאמר חבשו לי את החמור ויחבשו : **כח** וילך וימצא את נבלתו משלכת בדרך וחמור והאריה עמדים אצל הנבלה לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור : **כט** וישא הנביא את נבלת איש האלהים ויניחהו אל החמור וישיבהו ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו : **ל** ויניח את נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי : **לא** ויהי אחרי קברו אתו ויאמר אל בניו לאמר במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמתיו הניחו את עצמתי : **לב** כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר יהוה על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון : **לג** אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה וישב ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את ידו ויהי כהני במות : **לד** ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה :

יד

א בעת ההיא חלה אביה בן ירבעם : **ב** ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא

ואזל ואשכחיה אריא באורחא וקטליה והות נבלתיה רמיא באורחא וחמרא קאים לקבלה ואריא קאים בסטר נבלתא : והא גבריא עברין וחזו ית נבלתא רמיא באורחא וית אריא קאים בסטר נבלתא ואתו ומלילו בקרתא דנביא שקרא סבא יתיב בה : ושמע נביא דאתביה מן אורחא ואמר נביא דיי הוא דסריב על מימרא דיי ומסריה יי לאריא ותבריה וקטליה כפתגמא דיי דמליל ליה : ומליל עם בנוהי למימר זריזו לי ית חמרא וזריזו : ואזל ואשכח ית נבלתיה רמיא באורחא וחמרא ואריא קיימין בסטר נבילתא לא אכל אריא ית נבילתא ולא תבר ית חמרא : ונטל נביא שקרא ית נבילתא נביא דיי ואחתיה על חמרא ואתביה ואתא לקרתא דנביא שקרא סבא למספד ולמקבריה : ואחית ית נבילתיה בקבריה וספדו עלוהי ווי על אחא : והוה בתר דקברו יתיה ואמר לבנוהי למימר כד אימות ותקברון יתי בקברא דנביא דיי קבור ביה בסטר גרמוהי אחיתו ית גרמי : ארי אתקיימא יתקיים פתגמא דאתנבי בפתגמא דיי על אגורא די בביתאל ועל כל בתי במתא די בקרוי שמרון : בתר פתגמא הדין לא תב ירבעם מאורחיה בישתא ותב ועבד קצת מן עמא כומרי במתא דרעי מקריב ית קורבניה והוון כומרין לבמתא : והוה פתגמא הדין לחובי בית ירבעם ולגמרא ולשיצאה מעל אפי ארעא :

בעידנא ההיא איתמרע אביה בר ירבעם : ואמר ירבעם לאתתיה קומי כען

רלב״ג

ותנה זה היה פלא גדול שהאריה המיתו ולא שבר את החמור ולא אכל את הנבלה כי מיי׳ היה לו׳ען יודע ענשו זה ויקחו מוסר היודעי׳ עם שאולי יהיה זה סבה להשיב ירבע׳ מדרכו הרעה בראותו כי על חטא זה נענש הנביא זה העונש ה הפלא : ויספדו עליו הוי אחי / ירצה שספדו עליו כל העיר שידעו מה עשה בבית אל ואת הדברים אשר דבר ל לירבעם או ספרו הנבי׳ הזקן ובניו עליו : אצל עצמותיו הניחו את עצמותי / כוה זה כי ידע שעצמות איש האלהים ימלטו שלא ישרפם יאשיה ולמלט עצמותיו עשה זה וכן כתיב וימלטו עצמותיו את עצמו׳ הנביא אשר בא משמרון וזה ראיה שזה הנביא הזקן בא משמרון : ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון / ידמה שאף על פי שלא עשה ירבע׳ כי אם שני עגלי זהב הנה היו במלכותו בתי במות רבי׳ אך במקום העגלים היו הבמות הגדולות / והנה לא נבנה שומרון בימי ירבעם כי עמרי בנה אותו והוא היה בית המלכות בסוף הענין והנה כתב׳ זה הנביא הזקן שזה המעש׳ גם כן יעשה יאשיה על כל בתי הבמו׳ אשר בערי שמרון וכן היה הענין כמו שנזכר בסוף זה הספר : אחר הדבר הזה / ר״ל דברי הנביא הזה שהיה ראוי שיקח ירבעם מוסר עליהם מפני ראותו מופת ה המזב׳ שנקרע ונשפך הדשן וידו שיבשה ו ושבה לקדמותה מפני תפלת הנביא והמתת האריה איש האלהים על אשר מרה את פ׳ יי׳ לאכול ולשתות ב׳ במקום ההוא והפלא שהיה בזה שלא שבר האריה את החמו׳ ולא אכל את הנבלה : החפץ ימלא את ידו / ר״ל להקריב הקרבנות : ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם / הנה בזה החטא היה לעונש כפלא בית ירבעם : ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה / ר״ל כי זה החטא סבב שלא ישאר לירבעם נין ונכד ועליו ועל חביריו אמרה התורה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום וגו׳ כמו שביארנו שם :

ולא

בראתו אתו / ויחי ער בכור יהודה דה״ה / ולא דרש ביי׳ : והנה ח׳ ר״פ וסי׳ נמסר בריש ספרא : ויניחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויניחהו בגן עדן / ויצאהו ויניחהו מחוץ לעיר / ויניחהו במשמר / הניחו לו ויקלל / אשר הנח שם משה / ויניחהו אל החמור / ושמך עלינו נקרא : ימלא ו׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר צו : בדבר הזה ח׳ בקריא׳ וסי׳ ויתעבר יי׳ בי למענכם / אם יקרך עון בדבר / אפס כי נאץ נאצת / ויהי בדבר הזה לחטאת / יען מאסכם / ואדני המלך למה חפץ / בדבר הזה יסלח תנינא דפסו׳ / כי הרבינו לפשע / ותרין ובדבר הזה וסי׳ אינכם מאמינים / תאריכו ימים :

רש״י

ונקודים, מן קליות מיובשין בתנור ושמין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון תלמוד: והיא מתנכרה, כאילו אינה זאת: שלוח אליך קשה, בשליחות קשה: משתין בקיר, ידע מדע תירגם יונתן משית בקירות לבו: ועצור ועזוב, עצור שים לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי ועזוב שאין לו מחזיק ביד: כאשר יבער, המבער את המאכל בפיו לעשות גלל כך אבער אחריו עד תומו: דבר

רדק

והשתנית, לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי ה׳ אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירה כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהגם שהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים: ונקודים, ת׳ כסנין ובדברי רז״ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעכין יבשים ושוכין אותם בבית המשתה: ובקבוק, כלי שפיו צר ות׳ קלוע ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר ש׳ שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת: כי קמו עיניו משיבו, וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבשנה הלחות ויקומו יתרי העין ותכהה העין בחורה וכבר פי׳ בו פירוש אחר במלת ועיניו קמה: משיבו, כמו משיבתו וכן וזורם לבלות שאול שהוא כמו וזורתו כתבונת עצבים שהוא כמו כתבונתם, ואמ׳ בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מנא לן מאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה: כזה וכזה, הדברים שאמר לה: מתנכרה, הפך ההכרה: קשה, חזות קשה וכמוהו מאכלו בריאה שה בריאה: ואותי השלכת אחרי גויך, שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרגם יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך: משתין בקיר אמרו רז״ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר ונאמר זה על דרך ההפלגה וי״ת ידע מדע ואחר משתין כמו משית ר״ל משית עיצה בקירות לבו: עצור ועזוב, אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקום שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אחריתו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז״ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנה שהוא עזוב בשדה: כאשר יבער הגלל עד תמו, אמרו רבותינו ז״ל גלל זה השן רוצה לומר כמו שמבער השן המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שדומה לאבן שיש הנקרא גלל כמו שאמר כדכתיב די אבן גלל ויש מפרשים גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמעדרין בגולילין עד דמסייפין: בבלה

על העם ח׳ וסימ׳ ויבחר משה אנשי, ותחזק מצרים, ויקח משה את הדם, ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ, ויקח צמד בקר וינתחהו, ויחי כשמוע חירם, ויאמר ירבעם לאשתו, ויתן שרי מלחמות דו״ה, וכל עזרא דכות׳ על העם: אחיהו ה׳ בקריאה וסימ׳ ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק, ויי׳ אמר אל

ותשתנין ולא ידעון דאת אתת ירבעם ותהכין לשילו הא תמן אחיה נביא הוא מליל עלי למהוי מלכא על עמא הדין: ותסבין בידך עסר טולמין דלחם וכבנין וקלוע דדבש ותהכי לותיה הוא יחוי ליך מא יהי לרביא: ועבדת כן אתת ירבעם וקמת ואזלת לשילו ואתת לבית אחיה ואחיה לא יכיל למחזי ארי קהא עינוהי כסיביה: ויי אמר לאחיה הא אתת ירבעם אתיא למתבע פתגם מינך על ברה ארי מרע הוא כדין וכדין תמליל עמה ויהי במיעלה והיא משתניא: והוה כד שמע אחיה ית קל ריגלהא עלת בתרעא ואמר עולי אתת ירבעם למא דנן את משתניא ואנא שליח לאתנבאה עלך פתגמין קשין: איזילי אמרי לירבעם כדנן אמר יי אלהא דישראל חלף דאפרישתך מגו עמא ומניתך למהוי מלכא על עמי ישראל: ואעדיתית מלכותא מבית דוד ויהבתה לך ולא הויתא כעבדי דוד דנטר פיקודי ודהליך בתר פולחני בכל לביה למעבד לחוד דכשר קדמי: ואבאישת למעבד מכל דהוו קדמך ואזלתא ועבדתא לך טעות עממיא ומתכן לארגזא קדמי ופולחני ארחיקתא מקביל עינך: בכן הא אנא מיתי בישתא לבית ירבעם ואשיצי לירבעם ידע מדע ואחיד ושביק בישראל ואפלי בתר בית ירבעם כמא דמעדרין בגולילין עד דמספפין: דימות לירבעם בקרתא יכלון כלביא ודימות בחקלא יכלון עופא דשמיא ארי מימרא דיי גזר כן:

והשתנית ולא ידעו כי את אשת ירבעם והלכת שלה הנה שם אחיה הנביא הוא דבר עלי למלך על העם הזה: ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובקבק דבש ובאת אליו הוא יגיד לך מה יהיה לנער: ותעש כן אשת ירבעם ותקם ותלך שלה ותבא בית אחיה ואחיהו לא יכל לראות כי קמו עיניו משיבו: ויהוה אמר אל אחיהו הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל בנה כי חלה הוא כזה וכזה תדבר אליה ויהי כבאה והיא מתנכרה: ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה: לכי אמרי לירבעם כה אמר יהוה אלהי ישראל יען אשר הרימתיך מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל: ואקרע את הממלכה מבית דוד ואתנה לך ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני: ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך: לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר עצור ועזוב בישראל ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תמו: המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים כי יהוה דבר:

אחיתו ה׳ וסי׳ ותעש כן אשת תנייכ׳ דפסו׳ ויי אמר אל אחיהו, ויקברו אתו ויכבדו, ולא שמע המלך דו״ה ידין

אחיהו, ויהי כשמע אחיהו, ויקברו אתו ויכבדו אתו, ולא שמע המלך דו״ה: חלה ח׳ ז׳ חסרים וא׳ מלא וסימ׳ נמסר בריש סדר ויחי: שלוח ד׳ בקריאה וסימ׳ ואנכי שלוח אליך קשה, וציר בגוים שלוח דירמיה, כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון, ואף כי תשלחנה לאנשים: כל מלכים וישעיה וירמיה ותריסר על בית ועל בית ב״מ ז״א אל בית וסימ׳ הנני מביא רעה אל בית ירבעם, והלכו גוים רבים, והלכו עמים רבים, אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, והקימותי את הדבר הטוב, הלוך אל בית הרכבים, ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו, כי בא ירמיהו אל בית, ולנה בתוך ביתו ב׳ בו׳ וכתגוני:

רלבג

ולא ידעו כי את אשת ירבעם, אמר זה כי מתבאר לו שאחיהו שנאהו על שסר לבו מאחרי ה׳: עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש, אמר זה להביא תשורה לאיש האלהים כי כן היה מנהג כמו שנזכר בענין שאול, והנה נקודים הוא כת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא פיאלסקו בלע״ז: כי קמו עיניו משיבו, ר״ל שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו: ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך, זה לאות כי לא חטא שלמה כי אם על שהעלו עיניו מנשותיו שעבדו אלהים אחרים כי אם עשה שלמה זה לא ירחיק מה שאמר הנביא בזה המקום: ואותי השלכת אחרי גוך, ר״ל שהשלכת אותי לאחוריך לבלתי פנות אל דבר ממצותי: והכרתי לירבעם משתין בקיר, שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להיות משתין בקיר: עצור ועזוב בישראל, רוצה לומר שיכרית לו עצור ועזוב והנה העצור הוא מה שהוא בידו והעזוב הוא מה שהפקיד ועזב ביד זולתו: כאשר יבער הגלל עד תומו, אמרו רבותינו ז״ל כי הגלל הוא השן והרצון בו כי השן האוכלת תבער המאכל עד תומו ולפי דעתי שהרצון בו כאשר יבער הרוח המגלגל שיבער כל מה שימצא במקום שהוא סובב ועולה משם כן יבער השם ית׳ אחרי ירבעם עד תומו: בבאה

רש״י

דבר טוב׳ שבטל משמרותיו שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה: אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה׳ האלהים לו היום אשר עתידין להולד לו מעתה כך תירגם יונתן: העיר אשר בחר ה׳׳ ואף על פי כן ויעש יהודה הרע ולא נתנו זה על לבם: ויקנאו׳ לשון קניטה: גם המה׳ כשאר השבטים:

רדק

בבואה רגליך העירה׳ מקור בתוספת ה״א כמו בבוא רגליך: דבר טוב׳ לא גלה הכתו׳ מה דבר טוב נמצא בו ורז״ל אמרו שבטל פרדסאו שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו ברגל: זה היום׳ זה היום שיקום אותו המלך: ומה גם עתה׳ מה ברה זו גם עתה כלומר נקלה היא ברה זו כי יותר ויותר יבאו על ישרא׳ ברות: כאשר ינוד הקנה במים׳ אמרו רז״ל אפילו בשעת קלקלה המשילם לקנה במים אמ׳ שהוא כר ואינו נעקר ממקומו: וזרם מעבר לנהר׳ יזרה ר״ל יזרה ויפזר אות׳ לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשו׳ שהגלם מלך אשור וינחם בחלח ובחבור ות״י מעיבר לנהר מעבר פרת: ויתן את ישר׳׳ מקרא קצר רוצה לומר ויתנם לקללה ולשמה: תרצת׳׳ ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם בתחלת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה או הנער בנו חלה בתרצה׳ תרצתה ל׳ תרצה כי שם היה הנער שוכב חולה והיא עיר מערי ישרא׳ כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד: בסף הבית׳ ואחיה אמר לה בבוא׳ רגליך העירה כיון שנכנס׳ בעיר מאנש ולא יבאה נשמתו עד בואה בסוף הבית אשר היה שוכב שם: ושם אמו נעמה העמונית׳ הספור הזה להודיע כי הלך אחר מעשה אמו ועבד עבוד׳ זרה אחרי שנים שלם כמו שאומר בדברי הימים: ונם

קדם

חעירה ט״ח לשון קרה׳ וחד לשון עורה וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ו׳: ומה כ״ד וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: לאבותיהם ד׳ מל׳ בנביאים וסימ׳ והכה יי׳ את ישראל׳ וינכרו את המקום הזה ויקטרו דירמיה׳ עד תמם מעל האדמה׳ נוה הצדק ומקוה: ויתן י״ג רפין וסי׳ ויתן ל׳ את מערת׳ את ברכת אברהם׳ ויתן לך האלהים

רלב״ג

בבאה רגליך העירה׳ הוא כמו בבוא רגלך והרצו׳ בזה בבא רגלך העיר אשר הנער בה והעיר היא תרצה תקומי ותלכי לביתך ותמצאי אז הילד מת והנה זה אות חזק על אמתות הנאמר מ מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת באה העיר בבחירתה כי תוכל ללכת במהירות או במתון ואו תוכל להתעכב בדרך אך על כל פני׳ רצה לאמת זה האות שבבואה לתרצה תקום תכף ותלך לבית׳ ואז תמצא הענין כמו שאמר ה הנביא כי אם תאמר לא אשוב לביתי עוד לא ימנע מזה שלא ימות בנה אך ימות את הע׳ת שתוכל ללכת בו בביתה מעת בא רגליה העיר ההיא: יען נמצא בו דבר טוב אל יי׳ אלהי ישראל׳ רוצה לומר שאי׳ בבית ירבעם שנמצ׳ בו דבר טוב ליי׳ זולת זה ולזה רצה הש״י לעשות לו טוב קצת והוא שיבא אל קבר וספדו לו כל ישרא׳ אך מהשאר לא יבא אחד ל׳ קבר והנה לא פירש אי זה דבר טוב נמצ׳ בו ליי׳ וראוי שנדע שמצאו בו ר׳ דברים רעים רבים שלולי זה לא היה זה הגמול לבד ראוי לו אך היה ראוי שימלוך אחרי אביו ומה שירמ׳ לזה מהטובות: אשר יכרית את בית ירבעם זה היום׳ ר״ל שהמלך ההוא יכרית את זרע ירבעם זה הנמצא לו היום שלא תחשבי ש׳ שיאריך לו השם הרע׳ עד עבור הדור הנמצ׳ לו בביתו: ומה גם עתה׳ רוצה לומר ויכרית גם כן מה שיולד לו עוד מהבנים גם עתה: והכה יי׳ את ישראל וגו׳׳ הגיד כי בעבור חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל יענש ישראל בכללו ויהיה קיומם על אדמתם חלום מאד כקיום הקנה במים שינוד במעט מהסבות כן תמידם סבה חלושה עד שבסוף הענין יעקור הש״י ישרא׳ מעל אדמתם ויפיצם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה היה על יד מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הגלה מה שהיה מהם מעבר לירדן כמו שנתבאר בספר דברי הימי׳ והם שני השבטים וחצי השבט והשאר הגלה שם גם כן בימי הושע בן אלה: היא באה בסף הבית והנער מת׳ רוצה לומר תוך מזוזת ביתה אז מת הנער כמו שאמר לה אחיה והגיד שלא נתעכבה בהיותה בתרצה אך בבאה שם באה אל ביתה כמאמר הנביא: ושם אמו נעמה העמונית׳ כתב זה בספור דברי רחבעם שני פעמים להודיע כי היות אמו עמונית היה סבת חטאו כי גדל על מנהגיה והיא היתה עובדת עבודה זרה לעת זקנת שלמה כמו שקדם בסוף ספר ד״ה: ויקנאו אותו רוצה לומר ויכעיסו אותו במעשים עבודה זרה:

יב וְאַתְּ קוּמִי לְכִי לְבֵיתֵךְ בְּבֹאָה רַגְלַיִךְ הָעִירָה וּמֵת הַיָּלֶד: יג וְסָפְדוּ לוֹ כָל־יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי־זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל־קָבֶר יַעַן נִמְצָא־בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם: יד וְהֵקִים יְהוָה לוֹ מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַכְרִית אֶת־בֵּית יָרָבְעָם זֶה הַיּוֹם וּמֶה גַּם־עָתָּה: טו וְהִכָּה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמַּיִם וְנָתַשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לַאֲבוֹתֵיהֶם וְזֵרָם מֵעֵבֶר לַנָּהָר יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־אֲשֵׁרֵיהֶם מַכְעִיסִים אֶת־יְהוָה: טז וְיִתֵּן אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּגְלַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל: יז וַתָּקָם אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא תִרְצָתָה הִיא בָּאָה בְסַף־הַבַּיִת וְהַנַּעַר מֵת: יח וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּהוּ הַנָּבִיא: יט וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם אֲשֶׁר נִלְחַם וַאֲשֶׁר מָלָךְ הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: כ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יָרָבְעָם עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וַיִּשְׁכַּב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ נָדָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו: כא וּרְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מָלַךְ בִּיהוּדָה בֶּן־אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רְחַבְעָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַםִ הָעִיר אֲשֶׁר־בָּחַר יְהוָה לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית: כב וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם בְּחַטֹּאתָם אֲשֶׁר חָטָאוּ:

וְאַתְּ קוּמִי אִזִּילִי לְבֵיתִךְ בְּמֵיעַל רִיגְלַיִךְ לְקַרְתָּא יְמוּת רַבְיָא: וְיִסְפְּדוּן לֵיהּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִקְבְּרוּן יָתֵיהּ אֲרֵי דֵין בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְכְּנִישׁ לְיָרָבְעָם לְקִבְרָא חֲלַף דְּאִשְׁתְּכַח בֵּיהּ פִּתְגָּם דְּתַקִּין קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם: וִיקִים יְיָ קֳדָמוֹהִי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל דִּישֵׁיצֵי יַת בֵּית יָרָבְעָם מִן דְּקָיִם יוֹמָא דֵין וְאַף דְּאִיתְיְלִיד מִבְּכֵן וּלְהָלָא: וְיִמְחֵי יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּנָאִיד קַנְיָא בְּמַיָּא וְיַעֲקַר יַת יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא דִּיהַב לַאֲבָהַתְהוֹן וִיגַלֵּינוּן מֵעִיבַר פְּרָת חֲלַף דַּעֲבָדוּ יַת אֲשֵׁירֵיהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָם יְיָ: וְיִמְסַר יַת יִשְׂרָאֵל בְּדִיל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְּחָב וּדְחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל: וְקָמַת אִתַּת יָרָבְעָם וַאֲזַלַת וַאֲתַת לְתִרְצָה הִיא עָלַת בְּסִפָּא דְבֵיתָא וְרַבְיָא מִית: וּקְבָרוּ יָתֵיהּ וּסְפַדוּ עֲלוֹהִי כָּל יִשְׂרָאֵל כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דְּמַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֲחִיָּה נְבִיָּא: וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יָרָבְעָם דְּאַגִּיחַ קְרָבָא וּדְמְלַךְ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: וְיוֹמַיָּא דִּמְלַךְ יָרָבְעָם עַסְרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּשְׁכִיב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ נָדָב בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: וּרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה בַּר אַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנָא רְחַבְעָם כַּד מְלַךְ וּשְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם קַרְתָּא דְּאִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה יַת שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וְשׁוּם אִמֵּיהּ נַעֲמָה מִבְּנֵי עַמּוֹן: וַעֲבַד דְּבֵית יְהוּדָה דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי מִכֹּל דַּעֲבָדוּ אֲבָהַתְהוֹן בְּחוֹבֵיהוֹן דִּי חָבוּ:

ב׳ ל׳ · ט׳ · ל׳ בנסיב׳ · ל׳ ר׳ · ג׳ ר״ת ל׳ בכתי׳ · ל׳ · ג׳ מ׳ל · ל׳ רפין · ל׳ ל׳ · ח׳ · י״ב פתחי׳ · ה׳ · ג׳ רפ׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ בכתי׳ ג׳ מלעיל

מטל׳ ויתן עז למלכו׳ הלא קציר חטים היום׳ גם את ישראל׳ את אבישג השונמית׳ ויתן את ישראל בגלל׳ ויקבץ מלך ישראל׳ וחברו דד״ה׳ ויחי ויתן לו מזהב שבא׳ יסר בנך ויניחך׳ והתענג על יי׳: נלחם י״ב פתחין וסימ׳ כשפטים סימן ט׳: לשום את שמו ג׳ וסי׳ לשכנו תדרשו׳ ורחבעם בן שלמה מלך׳ ויתחזק רחבעם דד״ה׳ גב׳ לשום שמו וסימ׳ כי ירחק ממך׳ וכי ירבה׳ ושארא לשכן שמו: חטאו ג׳ וסי׳ ציה גם חום׳ בחטאתם אשר׳ כי ליי׳ חטאו:

מקים יי׳ ... (margin note, partly cut off)

ויבכו

וגם קדש · כמשמעו ויונ' תרגם נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשים נפקת ברא: בכל התועבות הגוים · באה הא הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל: והפקיד · מנה אותם על ידי שרי הרצי' שיאחוס הרצים לפני המלך בבואו בבית יי' ואחרי שובו השיבום אל תא הרצי' כי שם היו מופקדים המגינים ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לרובא ומה שאמר מדי בא בית יי' אחר שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל יי' כמו שאומר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים: ומלחמה היתה · אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחלת המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מיי' היתה שנה אבל אחר כן היו מלחמו' ביניה': ובשנת שמנה עשרה שנה · לא ידענו למה כתעבב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכות' בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמו' עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותם לירבעם כמשפט: ושם אמו מעכה בת אבישלום · להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה: ניר בירושלם · כבר פירשנו למעלה: ובשנת

קדש · כיאוף: שישק · מצינו במדרש שיר השירים הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכבא הכסא שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו: ואת הכל לקח · את הכסא החביב מן הכל: ישאום הרצים · לפנין לכבוד ואחר כך ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד: ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם · שנה אחת אחר מו' רחבעם ובשנת עשרים לירבע' מלך אסא שנה השלישית של מדב כימנ' למלך אסא שנת ולובתי מניית: ויקירה

ובשנת ט' ר"פ וחד מציע' פסו' וסי' ובשנת שמנה עשרה לירבעם · ובשנת עשרי' לירבעם · ובשנת חמש ליורם · כשנת אחת עשרה שנה ליורם · ובשנת שלוש למלכו דיהושפט דד"ה · ובשנת י"ח למלכו דיאשיהו דד"ה · ובשנת אחת לכורש דריש עזרא וחברו דסוף ד"ה · ובשנת שתים למלכו דדניאל · ובשנת בצורת לא ידאג ·

וּבְנוֹ אַף אִינוּן לְהוֹן בָּמָן וְקָמָן וַאֲשֵׁרִין עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף: וְאַף נַפְּקַת בָּרָא הֲוָה בְּאַרְעָא עֲבַדוּ כְּכָל תּוֹעֲבַת עַמְמַיָא דִי תָרִיךְ יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה בְּשַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא לְמַלְכָּא רְחַבְעָם סְלִיק שִׁישַׁק מַלְכָּא דְמִצְרַיִם עַל יְרוּשְׁלֵם: וּנְסֵיב יָת אוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיָת אוֹצְרֵי בֵּית מַלְכָּא וְיָת כּוֹלָא נְסֵיב וּנְסֵיב יָת כָּל מָגִינֵי דַהֲבָא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה: וַעֲבַד מַלְכָּא רְחַבְעָם חִילוּפֵיהוֹן מָגִינֵי נְחָשָׁא וּמַנֵּי עַל רַבָּנֵי רְהָטַיָא דְנַטְרִין תְּרַע בֵּית מַלְכָּא: וַהֲוָה בְּזִמַן דְעָלֵיל מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ נָסְבִין לְהוֹן רְהָטַיָא וּמְתִיבִין לְהוֹן לְרוּבָא רְהָטַיָא: וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי רְחַבְעָם וְכָל דַעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה: וּקְרָבָא הֲוַת בֵּין רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל יוֹמַיָא: וּשְׁכִיב רְחַבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וְשׁוּם אִימֵּיהּ נַעֲמָה דְמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמְלַךְ אֲבִיָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: וּבִשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לְמֶלֶךְ יָרָבְעָם בַּר נְבָט מְלַךְ אֲבִיָם עַל דְבֵית יְהוּדָה: תְּלַת שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מַעֲכָא בַּת אֲבִישָׁלוֹם: וַאֲזַל בְּכָל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַעֲבַד קֳדָמוֹהִי וְלָא הֲוָת לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתֵּיהּ דַיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבֵּיהּ דְדָוִד אֲבוּהִי: אֲרֵי בְּדִיל דָוִד יְהַב יְיָ אֱלָהֵיהּ לֵיהּ מַלְכוּ בִּירוּשְׁלֵם לְאַקָמָא יָת בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי וּלְקַיָמָא יָת יְרוּשְׁלֵם: דַעֲבַד דָוִד יָת דְכָשַׁר קֳדָם יְיָ וְלָא סְטָא מִכָּל דְפַקְדֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי לְחוֹד בְּפִתְגָמָא דְאוּרִיָה חִתָּאָה:

וַיִּבְנוּ גַם־הֵמָּה לָהֶם בָּמוֹת וּמַצֵּבוֹת וַאֲשֵׁרִים עַל כָּל־גִּבְעָה גְבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן: [כד] וְגַם־קָדֵשׁ הָיָה בָאָרֶץ עָשׂוּ כְּכֹל הַתּוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

[כה] וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם עָלָה שִׁושַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־יְרוּשָׁלָ‍ִם: [כו] וַיִּקַּח אֶת־אֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וְאֶת־אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת־הַכֹּל לָקָח וַיִּקַּח אֶת־כָּל־מָגִנֵּי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה: [כז] וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם תַּחְתָּם מָגִנֵּי נְחֹשֶׁת וְהִפְקִיד עַל־יַד שָׂרֵי הָרָצִים הַשֹּׁמְרִים פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ: [כח] וַיְהִי מִדֵּי־בֹא הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה יִשָּׂאוּם הָרָצִים וֶהֱשִׁיבוּם אֶל־תָּא הָרָצִים: [כט] וְיֶתֶר דִּבְרֵי רְחַבְעָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: [ל] וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵין־רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל־הַיָּמִים: [לא] וַיִּשְׁכַּב רְחַבְעָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּם בְּנוֹ תַּחְתָּיו:

טו

[א] וּבִשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט מָלַךְ אֲבִיָּם עַל־יְהוּדָה: [ב] שָׁלֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ‍ִם וְשֵׁם אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם: [ג] וַיֵּלֶךְ בְּכָל־חַטֹּאות אָבִיו אֲשֶׁר־עָשָׂה לְפָנָיו וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב דָּוִד אָבִיו: [ד] כִּי לְמַעַן דָּוִד נָתַן יְהוָה אֱלֹהָיו לוֹ נִיר בִּירוּשָׁלָ‍ִם לְהָקִים אֶת־בְּנוֹ אַחֲרָיו וּלְהַעֲמִיד אֶת־יְרוּשָׁלָ‍ִם: [ה] אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא־סָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי:

כ"ד · ל' · כ"ל בטע' · סיפת ה' · י"א ח"ל · כ"ל בטע' · ב' נחד ח"ל וחד חס' · ח' בטע' ויסכב בלוני · א' ל"פ · כ' · כ"א · ח' · ב' את מרכבותיו · ב' רסיל

בתרא מצעות: צוהו · ב' בקריאה וסימ' ויעש נח כל אשר צוהו · ויגד משה לאהרן את כל דברי · ויבא משה ויקרא לזקני העם · ויקח משה את הכתה · וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן · ויעש דוד כן כאשר צוהו · וחברו דד"ה · אשר עשה דוד את הישר · ויעש ברוך בן נריה · אלה פקודם לעבדתם:

רלב"ג

ויבנו גם המה להם במות · הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמו' מעת שנבנה בית ה' המקדש ולזה חטאו בזה אף על פי שיזבחו להם לה': ומצבות · הנה הזהירה התורה גם כן שלא להקים מצבה אפילו לשם ית' שנאמר לא תקים לך מצבה: ואשרי' · הנה דבר האשרה ידוע ודמה כי אשרים הם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ל' ללכת בחקות הגוים אשר הוריש יי' מפני בני ישראל והאשרים הניחו תחת כל עץ כי עשו אשרים מהעץ ההוא: וגם קדש היה בארץ · אחשוב כי קדש הוא בזה המקו' המוכן למשכב זכור ולזה אמר עשו ככל תועבות הגוים אשר הוריש יי' מפני בני ישראל: והשיבום אל תא הרצים · הנה הרצון בתא מבוא פורטי"ג בלע"ז · והנה היה מביא אותם לשם כדי שיהיה יותר נשמר: ושם אמו מעכה בת אבישלום · הנה בספר דברי הימים זכר שמה מיכיהו בת אוריאל מגבעה והכל אחד עוד זכר שם שמה מעכה בת אבשלום ואחשוב שהוא אבשלום בן דוד כי שם זכר לרחבעם שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית מעכה בת אבשלום ודמה שזכר אלו הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר באבשלו' שיהיה בן דוד כי לא כתב עמו מנהג בן ואולם אחר הנבי' שלקח ופילגשיו לא זכר שמם אך זכר אלו לבד להיותן ממשפחתו כמו שזכרנו והנה זכר שם אמו להעיד כי היתה מתיחסת לאביה שהיה איש רע מאד ולזה תמצא גם כן שזכר כי היא עשתה מפלצת לאשרה וכאילו באר שהסבה בהיות אביה עושה רע בעיני יי' היתה מפני היותו בן מעכה: ניר בירושלם · מי הוא הארץ הנעבדת באופן שיתנו הצמחים אשר בה פרים ובזה יאמר כי לולא דוד לא היה השם יתברך נותן לו בירושלם זרע שימשול בו להעמיד את ירושלם והוא אמת: רק בדבר אוריה החתי · זה ממה שיעיד כי נשאר דבריו בכללם עשה דוד הישר בעיני יי': ומלחמה

ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו, ר"ל כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחלה מנעם הנביא מלהלחם להשיב אל רחבעם המלוכה אחר זה היה ביניהם מלחמות: ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם, כבר זכר בד"ה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל וגם זכר כי רחבעם היה נער ורך כאשר מרדו בו ישראל וזה ממה שיתבאר ממנו שאבים היה במלכו רוב השנים ממה שהיה רחבעם במלכו' והנה אמר ורך כי לרוב השלוה שהיתה בימי שלמה היה מעונג מאד ולא ידע נימוס המלחמה אך אבים ראה מלחמו' בין ירבעם ובין אביו: ושם אמו מעכה בת אבישלום, ידמה שאם אמו גדלה אותו וזכר זה כי עם כל זה לא למד אסא ממעשיה ועשה הישר בעיני יי' כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן הארץ, הם המוכנים למשכב זכור: ויסירה מגבירה, הסירה מהיות גביר' כדי שלא תביא העם לעבוד ע"ז: מפלצת לאשרה, הוא בנין עשתה ל לכבוד הע"ז וקראה מפלצת לפי שהוא מ מביא פלצות וצרות רבות לעובדיו: ויכרת אסא את מפלצתה, הנה שרף אותם לפי שע"ז היא אסורה בהנאה ולזה השליך עפרה בנחל קדרון שלא יהנו ממנ': והבמות לא סרו, ידמה שאלו הבמות היו מזבחים בהם לשי' כמו שהיו עושין קודם בנין בית המקדש ובזה היו חוטאים העם אך הבמות שהיו ע עובדים בהם ע"ז סרו כמו שהתבאר בספר ד"ה: ויבא את קדשי אביו וקדשי בית יי', הרצון בו שהביא הבית יי' קדשי אביו וקדשי עצמו ולזה היה ק' וקדשו וכן כתוב בד"ה: ויעל בעשא מלך ישראל ויבן את הרמה, יש ספק במה שכתוב בזה בספר ד"ה כי שם כתו' שזה היה בשנת שלשי' ושש למלכות אסא וכבר מצאנו כי בשנת שלש למלכות אסא מלך בעשא ולא מלך בעשא כי אם ארבע ועשרים שנה ואיך יתכן עם זה שתהיה זאת ה המלחמ' בשנת שלשים ושש למלכות אסא ואולם התר זה הספק והוא לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ מכל מלחמה עשר שנים בימי אסא כמו שכתו' בספר ד"ה וכראות זרח הכושי מלחמ' קבצו אליו רבים מ מישראל בחמש עשרה שנה במלכו כי אז נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם וגם כתו' ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה מלחמה לו עם ישראל קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שנים וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא הוא שנת חמש עשרה שנה למלכות אסא כי אז היתה לו מלחמה עם ישראל ואמנם מנה שלשים וחמש שנה מעת החלק המלכות כי כבר היו עשרים שנה לרחבעם ואבים ולאסא חמש עשרה והנה בשנת שש עשרה לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשוב שמנה מעת החלק המלכות כי מה שעשה אסא על דבר בניית הרמה סבב גם כן החלק המלכות כי כבר החל המלכות לשוב לו קודם זה כמו שזכרנו ובעבור זה החטא כשארה המלכות מחלקת כבראשונה והנה זה החטא היה שם בשר זרועו במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח ביי' אשר הפיל מחנה הכושיים לפניו ואחשוב שלזאת הסבה חלה את רגליו לעת זקנתו כי הוא שלח זה אל בן הדד כאילו לא היו לו רגלים ללכת במלחמה ולזה סבב הש"י שחלם כח רגליו לעת זקנתו: בשנת

ויעבר ט' בקרא' וסימ' ויעבר אלהים רוח על הארץ, ויקדם ויעברם את הנחל, ויעבר ישי שמה, ויעבר ישי שבעת בניו, ויעבר הקדשים, וכשמוע אסא הדברים דדברי הימים, ויגע הדבר אל מלך נינוה,

ומלחמה היתה בין־רחבעם ובין ירבעם כל־ימי חייו: ויתר דברי אבים וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם: וישכב אבים עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד וימלך אסא בנו תחתיו:

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על־יהודה: וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת־אבישלום: ויעש אסא הישר בעיני יהוה כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן־הארץ ויסר את־כל־הגללים אשר עשו אבתיו: וגם את־מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר־עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את־מפלצתה וישרף בנחל קדרון: והבמות לא־סרו רק לבב־אסא היה שלם עם־יהוה כל־ימיו: ויבא את־קדשי אביו וקדשו בית יהוה כסף וזהב וכלים: ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך־ישראל כל־ימיהם: ויעל בעשא מלך־ישראל על־יהודה ויבן את־הרמה לבלתי תת יצא ובא לאסא מלך יהודה: ויקח אסא את־כל־הכסף והזהב הנותרים באוצרות בית־יהוה ואת־אוצרות בית מלך ויתנם ביד־עבדיו וישלחם המלך אסא אל־בן־הדד בן־טברמן בן־חזיון מלך ארם הישב בדמשק לאמר: ברית ביני ובינך בין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את־בריתך את־בעשא מלך־ישראל ויעלה מעלי:

וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומי חיוהי: ושאר פתגמי אבים וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה וקרבא הות בין אבים ובין ירבעם: ושכיב אבים עם אבהתוהי וקברו יתיה בקרתא דדוד ומלך אסא בריה תחותוהי:

ובשנת עשרין לירבעם מלכא דישראל מלך אסא על שבטא דבית יהודה: וארבעין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אמיה מעכה בת אבישלום: ועבד אסא דכשר קדם יי כדוד אבוהי: ופלי נפקת ברא מן ארעא ואעדי ית כל טעותא דעבדו אבהתוהי: ואף ית מעכה אמיה אעדה ממלכותה דעבדת טעותא ל לאשרתא וקץ אסא ית טעותה ואוקיד בנחלא דקדרון: ובמתא לא עטרא לחוד לבא דאסא הוה שלים בדחלתיה דיי כל יומוהי: ואיתי ית קודשיה אבוהי וקודשוהי לבית מקדשא דיי כספא ודהבא ומניא: וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון: וסליק בעשא מלכא דישראל על דבית יהודה ובנא ית רמתא בדיל למשבק למתן נפיק ועליל לאסא מלכא דבית יהודה: ונסיב אסא ית כל כספא ודהבא דאשתארו באוצרות בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא ומנינון בידא דעבדוהי ושדרינון מלכא אסא לות בר הדד בר טברימון בר חזיון מלכא דארם דיתיב בדמשק למימר: קיים ביני ובינך ובין אבא ובין אבוך הא שדרית לך שוחדא כספא ודהבא איזיל אשני ית קיימך עם בעשא מלכא דישראל ויסתלק מיני:

ובשנת אחת לכורש דריש עזרא, וחברו דסוף דברי הימים: וישלח ד' בקריאה וסימ' וישלח יהושע, ויקם יהושע וכל העם, וישלחם לבנונה, ויקח אסא:

רשי

ויסרה מגבירה: מהיות גבירה. ויעבר הקדשים, תרגם יונתן ופלי נפקת ברא: כי עשתה מפלצת, אמרו רבותינו מפליא ליצנותא כמין זכרות עשתה והיתה נבעלת לו בכל יום: והבמות לא סרו, במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהם בשעת מחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואף על פי שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת: אין

רדק

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה, מקצה שמונה עשרה משנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאבים בנו וי"ת ויקצת שנת עשרים הרי שלש שנים לאבים: ושם אמו מעכה וגו', ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע"ז כמו שאומר אשר עשתה מפלצת לאשרה וגם כל זה עשה אסא הישר בעיני יי' ולא נטה אחריה: וגם את מעכה אמו, טעמו למה שאמר ויסר אמר כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר, הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופי' מפלצת ע"ז קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצו' בעתתני לפי שאימתה מוטלת על עובדיה וכן מזה הטעם מקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאימים יתהוללו: וישרוף בנחל קדרון, שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע"ז אסורה בהנאה: וקדשי בית יי', ר"ל וקדשי עצמו וחסר הנסמך כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים ו וקדשיו וכת' וקדשוהי לבית מקדשא דיי' ובקצת ספרים וקדשו כתוב וקרי וקדשיו: הנותרים באוצרות יי', לפי שלקח שישק מלך מצרי' אוצרות בית יי' אמר הנותרים כי לא לקחם כלם: אבל

בשנת שתים לאסא מלך יהודה, ידוע כי מת ירבעם בשנת שתים לאסא כי עשרים ושתים שנה מלך וכבר מלכו עשרים שנה רחבעם ואביס ולא השלים השנה ונחשבה השנה ההיא לו ולנדב בנו ולא השלים נדב השנה השלישית לאסא ונחשבה השנה ההיא לו ולבעשא ולזה אמר שכבר מלך נדב שנתים ואחר מלך בעשא עשרים וארבע שנה ולזה נשלמו בשנת עשרים ושם לאסא ולא השלים השנה ונחשבה לו השנה ההיא לו ולעמרי ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה נשלמו בשנת שלשים ושמנה לאסא ובזה הותרו ספקות רבות יפלו ב זמן אלו השנים שנחשבו לכאן ולכאן: ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם, ראוי לספק איך נחשב לו זה לעון והנה היה דבר יי ביד אחיה הנביא שיהיה זה לבית ירבעם בן נבט והנה מצאנו שנחשב לו לעון במה שאמר אחר זה ועל כל הרעה אשר עשה ב בעיני יי להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו, ואפשר שנאמר כי נענש על זה מפני שכבר הראה שלא עשה זה בעבור חטאת ירבעם כי גם הוא הלך בדרכי ירבעם ולא עשה זה גם כן למלאת דבר יי כמו שעשה יהוא אבל עשה זה לרוע לבבו בעבור שימלוך ולא ימצא מי שיחלוק עמו על המלכות לתתה לבית ירבעם ונענש גם כן בעבור שהרגו בעת שהיה נלחם מלחמות יי עם פלשתים כי כבר היו אז צרים על גבתון אשר לפלשתים ואולי יהוא לא נענש על כלותו בית אחאב כי כבר עשה זה במצות נביא השם ובער גם כן הרבה מהתועבות אשר עשה אחאב:

רדק

אבל בית מעכה, הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים: ואת כל כנרות, קבוץ כנרת וזה תרגום גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז"ל הפליגו בספור שבח פירותיו והקבוץ ר"ל שהיו מקומות חלוקים וכלם היו שמנים: על כל ארץ נפתלי, כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: וישב בתרצה, ר"ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת ות"י ויתיב בתרעיתא תרגם בתרצה מן עסוק ורצון כלומר ישב לו ירא וחרד ורצון מפני מלך ארם: אין נקי, אפי' חתן מחדרו עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת: וכל גבורתו, במלחמות ובכושים: חלה את רגליו, מן רגליו וכן הם יבאו את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז"ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודת זו תלמידי חכמים: ויהי כמלכו, בכף: בשנת

ל"ח פסוקים אל על וסי' נמסר בסדר פקודי: ד' פסוקי' את את ואת את ואת וסימ' ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב, והמלך אסא השמיע את כל יהודה, והבשת אכלה את יגיע אבותינו, ואסא המלך לקח את

תרגום

וקביל בר הדד מן מלכא אסא ושדר ית רבני חילותא דיליה על קירוי ישראל ומחא ית עיון וית דן וית אבל בית מעכה וית כל גינוסר על כל ארעא שבטא דבית נפתלי: והוה כד שמע בעשא ואתמנע מלמבני ית רמתא ותיב בתרעיתא: ומלכא אסא כנש ית כל דבית יהודה לית דנקי ונטלו ית אבני רמתא וית אעהא די בנא בעשא ובנא בהון מלכא אסא ית גבעתא דבני בנימין וית מצפיא: ושאר כל פתגמי אסא וכל גבורתיה וכל די עבד וקרויא די בנא הלא אינון כתיבין על כפר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה לחוד לעידן סיבותיה אתמרע ברגלוהי: ושכיב אסא עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד אבוהי ומלך יהושפט בריה תחותוהי:

ונדב בר ירבעם מלך על ישראל בשנת תרתין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך על ישראל תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובחוביה דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי בעשא בר אחיה משבטא דבית יששכר ומחהי בעשא בגבתון די לפלשתאי ונדב וכל ישראל צירין על גבתון: וקטליה בעשא בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי: והוה בממלכיה קטל ית בית ירבעם לא אשאר כל נשמא לירבעם עד די שיציה כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיה דמשילו נאה: על חובי ירבעם דחב ודחייב ית ישראל בארגזותיה דארגיז קדם יי אלהא דישראל: ושאר פתגמי נדב וכל די עבד הלא אינון כתיבין על כפר פתגמי יומא למלכי ישראל: וקרבא הוות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון:

מקרא

כ וישמע בן הדד אל המלך אסא וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל ויך את עיון ואת דן ואת אבל בית מעכה ואת כל כנרות על כל ארץ נפתלי: כא ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את הרמה וישב בתרצה: כב והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי וישאו את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא ויבן בם המלך אסא את גבע בנימן ואת המצפה: כג ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו וכל אשר עשה והערים אשר בנה הלא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה רק לעת זקנתו חלה את רגליו: כד וישכב אסא עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד אביו וימלך יהושפט בנו תחתיו:

כה ונדב בן ירבעם מלך על ישראל בשנת שתים לאסא מלך יהודה וימלך על ישראל שנתים: כו ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך אביו ובחטאתו אשר החטיא את ישראל: כז ויקשר עליו בעשא בן אחיה לבית יששכר ויכהו בעשא בגבתון אשר לפלשתים ונדב וכל ישראל צרים על גבתון: כח וימתהו בעשא בשנת שלש לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו: כט ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם לא השאיר כל נשמה לירבעם עד השמדו כדבר יהוה אשר דבר ביד עבדו אחיה השילני: ל על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל בכעסו אשר הכעיס את יהוה אלהי ישראל: לא ויתר דברי נדב וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: לב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם:

רשי

אין נקי, אפילו חתן מחדרו שנאמר בו נקי יהיה לביתו שנה אחת: שנתים, השניים והשלישית לאסא: בשנת

דל"ח: וכל ישראל ו' מצעו' פסוקי' בסיפר וסי' והמלך וכל ישראל, ויעש שלמה בעת, כי ששת חדשים, ויקשר עליו בעשא, ויעלה עמרי, ויתקשר, וכל ר"פ דכוו': סימן קדמא ויהי כמלכו תניינא ויהי במלכו ואפס ואשכןכמלך כנח. דקדמא כ"ף ותניינא בי"ת ולית דכוו' דסמיכי:

בשנת שלש לאסא מלך בעשא · היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכות בעשא שהיא שנת ל"ו לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שניה של נדב בן ירבעם מנה אותם נ"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומ' בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך על ישראל בשנת שתים לאסא כלומר בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא אינם לתחילת מלכותו לא לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאומר בדברי הימי' הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומנין ל"ו שאומר בדברי הימי' הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת י"ו לאסא שמלאו ל"ו לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית יי' ולא נשען על יי' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם לה' היתה לדבריו: הנני מבעיר · מן ובערת הרע: וגם ביד יהוא · לפי שאמר וימלוך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכו' שלימה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני: ועל אשר הכה אותו · כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו ושהרג גם הוא וכן הוא אומר ג"כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא ואמר אותו ואף על פי שלא זכר בנדב הנה זכר בית ירבעם: שר מחצית הרכב · כתרגומו' חד מתרין רבני רתיכיא: שותה שכור · כלומר ששתה עד ששכר: בית ארצא · שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית ות"י בית ארצא טעוותא די בביתא בתרצא: ויהי במלכו · בב"ת: כשבתו · בכ"ף: לא השאיר לו · בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרוביו וגם הכה רעהו והם אוהביו · ורעהו כמו רעיו וכן בהתפללו בעד רעהו מגן גבורהו כמו גבוריו: והעם

על כל ישראל ב' דסמיכי וסימ' נמסר לעיל בסי' סימ' י"ב: ואשר עשה ח' וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סימן ב': ועל אשר ד' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן י"ב · וימיתהו ח' מל' וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא סי' י"ג: כשבתו ב' בקריאה. וסי' והיה כשבתו על כסא ממלכתו · והיה במלכו כשבתו:

יו

בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁנָה: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל:

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי עַל־בַּעְשָׁא לֵאמֹר: יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִן־הֶעָפָר וָאֶתֶּנְךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַתֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וַתַּחֲטִא אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיסֵנִי בְּחַטֹּאתָם: הִנְנִי מַבְעִיר אַחֲרֵי בַעְשָׁא וְאַחֲרֵי בֵיתוֹ וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט: הַמֵּת לְבַעְשָׁא בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת לוֹ בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם: ח וְיֶתֶר דִּבְרֵי בַעְשָׁא וַאֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁכַּב בַּעְשָׁא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּתִרְצָה וַיִּמְלֹךְ אֵלָה בְנוֹ תַּחְתָּיו: וְגַם בְּיַד־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי הַנָּבִיא דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־בַּעְשָׁא וְאֶל־בֵּיתוֹ וְעַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־עָשָׂה בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו לִהְיוֹת כְּבֵית יָרָבְעָם וְעַל אֲשֶׁר־הִכָּה אֹתוֹ:

בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ אֵלָה בֶן־בַּעְשָׁא עַל־יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה שְׁנָתָיִם: וַיִּקְשֹׁר עָלָיו עַבְדּוֹ זִמְרִי שַׂר מַחֲצִית הָרָכֶב וְהוּא בְתִרְצָה שֹׁתֶה שִׁכּוֹר בֵּית אַרְצָא אֲשֶׁר עַל־הַבַּיִת בְּתִרְצָה: י וַיָּבֹא זִמְרִי וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו: וַיְהִי בְמָלְכוֹ כְּשִׁבְתּוֹ עַל־כִּסְאוֹ הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית בַּעְשָׁא לֹא־הִשְׁאִיר לוֹ מַשְׁתִּין בְּקִיר וְגֹאֲלָיו וְרֵעֵהוּ:

ד' דסמי' · ל' למערבאי אל בעשא ב' וכתי' כן · ב' חס' כלים · ל' · ה' בכע' כפיכ' · ג' דכתי' · כל כית"לפ וגס · ג' דסמי' ג' דכתי' · ב' · ל' מלרע וכתי' א' בכוף · ח' מל' · ב' על כסא ממלכתו

בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך בעשא בר אחיה על כל ישראל בתרצה עסרין וארבע שנין: ועבד דביש קדם יי ואזל באורח ירבעם ובחוביה דהב די חייב ית ישראל: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יהוא בר חנני על בעשא למימר: חלף דאפרישתך מן עפרא ומניתך מלכא על עמי ישראל ואזלתא באורח ירבעם וחייבתא ית עמי ישראל לארגזא קדמי בחוביהון: הא אנא מפלי בתר בעשא ובתר ביתיה ואיתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט: דמות לבעשא בקרתא יכלון כלביא ודמות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא: ושאר פתגמי בעשא ודעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב בעשא עם אבהתוהי ואתקבר בתרצה ומלך אלה בריה תחותוהי: ואף עם יהוא בר חנני נביא פתגם נבואה מן קדם יי הוה על בעשא ועל ביתיה ועל כל בישתא דעבד קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידוהי למהוי כבית ירבעם ועל דיקטל יתיה: בשנת עסרין ושית שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך אלה בר בעשא על ישראל בתרצה תרתין שנין: ומרד עלוהי עבדיה זמרי חד מתרין רבני רתיכיא והוא בתרצה שתי רוי בית ארצא טעוותא די בביתא בתרצה: ואתא זמרי ומחהי וקטליה בשנת עסרין ושבע לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי: והוה במלכיה כמתבי על כורסיה קטל ית כל בית בעשא לא אשאר ליה ידע מדע וקריבוהי וחברוהי:

רשי

בשנת שלש לאסא מלך יהוד' מלך בעשא · שנה שלישית לאסא נמנית לנדב ולבעשא: וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר יי' היה אל בעשא · כלומר הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת דבר יי' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו: ועל אשר הכה אותו · הואיל וגם הוא הלך בחטאותיו כמות שלא היה לו להורגו לכך נענש על הריגתו וכן מצינו ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם: שר מחצית הרכב · הוא ואחר היו שרים על הרכב: וגואליו ורעהו · וקריבוהי ורחמוהי: וימת

רלבג

המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים · ר"ל שלא יבא אחד מהם אל קבר: וגם ביד יהוא בן חנני · ר"ל כי היה עוד דבר יי' על ידו אל בעשא ול ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדרך ירבעם ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף בזאת הנבואה השנית ועל זה התעורר להרוג אדניו ולזה לא נענש על הריגתם אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל: שר מחצית הרכב · הנה היו שרי הרכב שנים וזמרי היה אחד מהם והנה שלם השם ל לבעשא מדה כנגד מדה כי הוא הרג בית ירבעם בעת היותם צרים על גבתון אשר לפלשתים והוא גם כן בעת שהיו ישר' חונים על גבתון אשר ל לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו · והנה

רד"ק

והעם חונים על גבתון · מדב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה שבו לצור עליה : וימליכו כל ישראל · אותם שהיו במחנה : וישרף עליו · עמרי שרף על זמרי בית המלך שנשגב בו ומת זמרי : אל בית מלך · חסר ה"א הידיעה שלא כמנהג ולפי שזכרו לא הוצרך בו הא הידיעה : להחטיא את ישראל · והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מה שאמ' ויתר דברי זמרי על הימים אשר היה שר אמר : אז יחלק העם ישראל · חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים : ויחזק העם · אמרו לפי שנתחתן עם יהושפט חזר : את העם · מן העם וכן בצאתי את העיר : וימת תבני · מת מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אחאב בתו של עמרי ליהושפט הרגו את תבני : בשנת שלשים ואחת · והלא בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי אלא מפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלימה ובשנת שלשים ואחת לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו י"ב שנה הנה שבע שנים מלך מלכות שלימה שהרי בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב בנו ומלא עד ל"ח שבע שנים ושש שנ' שמלך בתרצה עד מחלוקת תבני הרי י"ב שנה והכתו' אומר שתים עשרה שנה שנת י"ב לא שלמה לו ולא מנה אותה לו : ההר שמרון · כמו העם ישראל וא"ת ההר כרכא נראה מדבריו כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון : ובחטאתיו

רש"י

וימת תבני · כשנשאה אחאב בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני בשביל חשיבותו של עמרי בסדר עולם : בשנת שלשים ואחת שנה לאסא · מלך עמרי מלכות שלימה וחמש שנים היתה מחלוקתו של תבני מעשרים ושבע לאסא עד שלשים ואחת שתים עשרה שנה סך הכל חמש במחלוקת ושבע במלכות שלימה ואי אפשר לומר שתים עשרה מלכות שלימה שהרי אחאב בנו מלך בשנת שלשים ושמנה לאסא בתרצה מלך שש שנים עד שלא בנה את שומרון : ויעבור

בהבליהם ג' בקריאה וסימ' כעסוני בהבליהם ואני אקניאם · אל כל חטאות בעשא וחטאות אלה · וילך בכל דרך ירבעם דעמרי : וימלכו ה' חס' בליש' וסי' שם את שאול · כל ישראל את עמרי שר צבא · ויוצא את בן המלך דמלכים · ויקח כל עם יהודה את עזריה דמלכים : חטאתיו ג' בקריאה וסימ' על חטאתיו דזמרי ·

וישמד זמרי את כל־בית בעשא כדבר יהוה אשר דבר אל־בעשא ביד יהוא הנביא : אל כל־חטאות בעשא וחטאות אלה בנו אשר חטאו ואשר החטיאו את־ישראל להכעיס את־יהוה אלהי ישראל בהבליהם : ויתר דברי אלה וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל : בשנת עשרים ושבע שנה לאסא מלך יהודה מלך זמרי שבעת ימים בתרצה והעם חנים על־גבתון אשר לפלשתים : וישמע העם החנים לאמר קשר זמרי וגם הכה את־המלך וימלכו כל־ישראל את־עמרי שר־צבא על־ישראל ביום ההוא במחנה : ויעלה עמרי וכל־ישראל עמו מגבתון ויצרו על־תרצה : ויהי כראות זמרי כי־נלכדה העיר ויבא אל־ארמון בית־המלך וישרף עליו את־בית־מלך באש וימת : על־חטאתיו אשר חטא לעשות הרע בעיני יהוה ללכת בדרך ירבעם ובחטאתו אשר עשה להחטיא את־ישראל : ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קשר הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל : אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן־גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי : ויחזק העם אשר אחרי עמרי את־העם אשר אחרי תבני בן־גינת וימת תבני וימלך עמרי : בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך יהודה מלך עמרי על־ישראל שתים עשרה שנה בתרצה מלך שש־שנים : ויקן את־ההר שמרון מאת שמר בככרים כסף ויבן את־ההר ויקרא את־שם העיר אשר בנה על שם־שמר אדני ההר שמרון :

ושיצי זמרי ית כל בית בעשא כפתגמא דיי דמליל על בעשא ביד יהוא נביא : על כל חובי בעשא וחובי אלה בריה די חבו ודי חייבו ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון : ושאר פתגמי אלה וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא ישראל : בשנת עסרין ושבע שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך זמרי שבעא יומין בתרצה ועמא שרן בגבתון דלפלשתאי : ושמע עמא דשרן למימר כריד זמרי ואף קטל ית מלכא ואמליכו כל ישראל ית עמרי רב חילא על ישראל ביומא ההוא במשריתא : וסליק עמרי וכל ישראל עמיה מגבתון וצרו על תרצה : והוה כד חזא זמרי ארי אתכבישת קרתא ועל לאידרון בית מלכא ואוקיד עלוהי ית בית מלכא בנורא ומית : על כל חובוהי דיהב למעבד דביש קדם יי למהך באורחת ירבעם ובחובוהי די עבד לחייבא ית ישראל : ושאר פתגמי זמרי ומרדיה דמרד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומין למלכי ישראל : בכן אתפלג עמא ישראל לתרתין פלגוון פלגות עמא הוה בתר תבני בר גינת לאמלכיותיה ופלגות בתר עמרי : ותקיף עמא דבתר עמרי מן עמא דבתר תבני בר גינת ומית תבני ומלך עמרי : בשנת תלתין וחדא שנין למלכא אסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך עמרי על ישראל תרתא עסרין שנין בתרצה מלך שית שנין : וזבן ית כרכא דשומרון מן שמר בתרתין ככרין דכסף ובנא ית כרכא וקרא ית שמה דקרתא דבנא על שום שמר מריה דטורא שומרון :

רלב"ג

והנה מלך זמרי שבעת ימים ובאותן הימים הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו אשר חטא ותכף המליכו העם את עמרי שהיה שר צבא על ישראל ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בסבת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת שלשים ושמנה לאסא ונחשבה לו השנה ההיא ולזה אמ' כי מלך עמרי שתי' עשרה שנה ומאלו השתים עשרה שנה מלך שש שנים שלמות בתרצה וזה כי בשנת שלשי' ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על ישראל בכללם ר"ל עשרת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשר' שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שנים שלמות שים מסוף שלשים ואחת לאסא עד ראש שלשי' ושמנה : ויקן את ההר שמרון · ר"ל ההר שבנה בו עיר שמרון ולפי שהיה שם אדני ההר שמר קרא שם העיר שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך פתה בנאה עמרי : וירע

והרשע כי ישוב · כל חטאתיו אשר עשה רפ' : ח' פסוקים דאית בהון חטאה ועשייה וסי' נמסר בסדר נשאו העם ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימ' לברך את העם ישראל · אז יחלק העם ישראל · לא נבדלו העם ישראל : שם כל שם קמץ במו פתחין וסי' נמסר בסדר לך לך : אדני ד' בקריא' וסים' ויקח אדני יוסף אותו · דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות · ויאמר אליבו האיש אדני הארץ · ויקן את ההר שמרון · וחד ואדני האדנים :

רשי

ויעבוד את הבעל, מוסף על עגלים של ירבעם: אשרה, אילן נעבד: חיאל בית האלי, חיאל אשר מבית אל כמו ישי בית הלחמי ולא כאמר הבית לחמי וכן יהושע בית השמשי בספר שמואל ולא הבית השמשי וכן בעפרת אבי העזרי ולא כאמר האבי עזרי ויש פותרין בית האלי על שקיבל עליו קללות יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה וגו' אמרו רבותינו חיאל משל בנימן ויריחו משל יהושפט ומפני מה תלאו באחאב שתולין את הקללה במקלקל: באבירם בכורו יסדה, כשיסדה מת בנו בכורו וקבר והלך וקבר כל בניו עד שמת האחרון בהצבת דלתו' וכן היא קללתו של יהושע בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה: ויאמר אליהו התשבי, מארץ ששמה תושב: חי

רדק

ובחטאתיו, כתיב כלומר חטאות רבות שעשה וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר חטאת העגלים: הנקל לכתו, אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלים היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות לחטוא עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדים שם וזהו שאמר וילך ויעבוד הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקים לו שם מזבח: בית הבעל, חסר ב"ת השמוש וכן הנמצא בית ה' שהוא כמו בבית ה' והדומים לו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: ויעש אחאב, הוסיף עוד לחטוא ונטע אשרה לעבודה זולתי הבעל שעשה, ובדרש מאי ויעש אחאב את האשרה אמר ר' יוחנן שכתב על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו חלק באלהי ישראל: חיאל בית האלי, מבית אל היה כמו בית הלחמי מבית לחם בית השמשי מבית שמש ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעשות ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקים ובנה את העיר וגו' ותמהה הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימן היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה ומצאנו בירושלמי חיו"ל מן יהושפט יריחו מבנימן אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי החרם היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת והבונה אותה עובר בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע ות"י בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע ומפני זה נקר' בית האלי לא שהיה מבית אל ובדברי רז"ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגו': יריחה, כתיב בה"א וקרי בו"ו כמו אהלה והדומים לו: באבירם בכורו יסדה, ומת וכן מתו כל בניו ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב צעירו חי ומת ות"י קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכללא יתה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא: ובשגיב, כתיב ביו"ד וקרי בו"ו כמו פנוי פנוי עלון כי אותיות אהו"י מתחלפות: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד, מעיר ששמה תושב היה תחילה ואחר כך ישב בגלעד ות"י אליהו דמתותבי גלעד ונחלקו רז"ל מאיזה שבט היה מהם אמרו משבט גד היה ומהם אמרו משבט בנימן ומהם אמרו פנחס זה אליהו וכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו ליי' על עובדי ע"ז כתוב בתורת משה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ובטח באל שיקיים את דבריו ועליו ונוכח בו כאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל הנביא אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל ומטר אולי יחזור בו והאל ארך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו ומה שאמר כי אם לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע"ז כלם או מקצתן, ובדרש ופי' מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בענין שבנה יריחו מתו בניו כדבר יי' אשר דבר יהושע בן נון אמר

מסורה

ויעשה ד' בקריאה וסימ' ויעשה עמרי הרע / ודיהורם בן אחאב / ודיואש הסמוך לאלישע / את כל חקתי שמר : וילך בכל דרך ג' דסמיכי בקריאה וסימ' עמרי / יהושפט דמלכים / יאשיהו דמלכים / ושארא

מקרא

כה ויעשה עמרי הרע בעיני יהוה וירע מכל אשר לפניו: וילך בכל דרך ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל להכעיס את יהוה אלהי ישראל בהבליהם: ויתר דברי עמרי אשר עשה וגבורתו אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב עמרי עם אבתיו ויקבר בשמרון וימלך אחאב בנו תחתיו: ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושמנה שנה לאסא מלך יהודה וימלך אחאב בן עמרי על ישראל בשמרון עשרים ושתים שנה: ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני יהוה מכל אשר לפניו: ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו: ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון: ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את יהוה אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה כדבר יהוה אשר דבר ביד יהושע בן נון:

יז א ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב

תרגום

ועבד עמרי דביש קדם יי ובאיש מכל די קדמוהי: ואזל בכל אורחא ירבעם בר נבט ובחובוהי די חייב ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון: ושאר פתגמי עמרי די עבד וגבורתיה די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב עמרי עם אבהתוהי ואתקבר בשומרון ומלך אחאב בריה תחותיה: ואחאב בר עמרי מלך על ישראל בשנת תלתין ותמני שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך אחאב בר עמרי על ישראל בשומרון עסרין ותרתין שנין: ועבד אחאב בר עמרי דביש קדם יי מכל די קדמוהי: והוה שיט בעינוהי למיזל בחובי ירבעם בר נבט ונסיב אתתא ית איזבל בת אתבעל מלכא דצידון ואזל ופלח ית בעלא וסגיד ליה: ואקים איגורא לבעלא בית בעלא דיבנא בשומרון: ועבד אחאב ית אשירתא ואוסיף אחאב למעבד לארגזא קדם יי אלהא דישראל מכל מלכי ישראל דהוו קדמוהי: ביומוהי בנא חיאל בית מומי ית יריחו קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכללא יתה ושגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא כפתגמא דיי די מליל בידא דיהושע בר נון: ואמר אליהו דמתושב מתותבי גלעד לאחאב

מסורה

וילך בדרך : ויוסף ז' מלאים בקריאה וסימ' ויעמד במקום צר אשר אין דרך / ויוסף עוד יפתח / ויוסף יהונתן לחשביע / רד קעילה / ויוסף אחאב / דבר אל אחז קדמא דויוסף יי' דבר / ובעת חצר לו דו"ה / ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב ושארא ויוסף :

רלבג

וירע מכל אשר לפניו ידמה שהלך בחטאת ירבעם כמו שספר והוסיף עוד לחטוא חטאים אחרי' ואפשר עוד שאמ' שהרע מכל אשר לפניו מפני לכתו בכל חטאת ירבעם כי היה ראוי שיקבל מוסר מפני מה שראה מבית בעשא ובית ירבעם ולפי שלא קבל כלל מהמוסר מפני זה להעיר מעט מחטאת ירבעם הנה ראוי ש שיאמר שהרע מכל אשר לפניו ויעיד שהענין כן מפני א' אמרו וילך בכל דרך ירבעם בן נבט: ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם, ר"ל כי חטאת ירבעם היו קלים ונקלים בעיניו אך הוסיף על החטאים האלו ולקח לאשה את איזבל והיא היתה בת אתבעל מלך צידונים והנה אפשר שהיה שם המלך ההוא אתבעל או יהיה הרצון בזה בת אתבעל בת מלך צידוני' ותהיה מלת בת מוספת עצמה ואחרת עמה ר"ל שנשאה בהיותה בת אתבעל והוא אלהי צידונים והרצון בו שלא נתגיירה וכמוהו אמרו ובעל בת אל נכר ולא די לו בזה אבל גם הוא הלך ועבד את הבעל שהיתה עובדת לו איזבל והשתחוה לו ואחר זה בנה מזבח לבעל בבית הבעל אשר בנה בשמרון ועשה עוד אשרה לבעל ועוד עשה אחאב להוסיף להכעיס את יי' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו, ר"ל כי בימיו בנה חיאל שהיה מבית אל את יריחו ונתאמת מה שקלל יהושע אשר יבנה את יריחו כי כאשר יסדה מת אבירם בכורו ומתו כל בניו עד שמת צעירו כאשר הציב דלתיה ואף על פי ששמע אחאב זה לא התעורר לירא את יי' אך שקד על חטאתיו: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד, הנה זכר זה לעוצם הפלגת חטאת אחאב שאע"פ שראה קיום מה שייעד הנביא לו מן הרע על חטאתיו לא שב מפני זה אל יי', וראוי שתדע שכבר הסכימו קצת רז"ל כי פנחס זה אליהו מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתיחסות והנה נזכר בתורה שהשם ית' נתן לו את בריתו שלום

דברי י"ג וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ו' : ובשר ה' וסי' נמסר בסדר תזריע : קום ט' ר"פ וסי' נמסר ביהושע סימן ז' : לקחי ג' וסימ' יערף כמטר לקחי , לקחי נא לי פת לחם , ותאמר זך לקחי , וא' ולקחי ואטעם :

חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם־לְפִי דְבָרִי : וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר : לֵךְ מִזֶּה וּפָנִיתָ לְּךָ קֵדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן : וְהָיָה מֵהַנַּחַל תִּשְׁתֶּה וְאֶת־הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם : וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יְהוָה וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן : וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בָּעָרֶב וּמִן־הַנַּחַל יִשְׁתֶּה : וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבַשׁ הַנַּחַל כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ : וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר : קוּם לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן וְיָשַׁבְתָּ שָׁם הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה לְכַלְכְּלֶךָ : וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ צָרְפַתָה וַיָּבֹא אֶל־פֶּתַח הָעִיר וְהִנֵּה־שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה מְקֹשֶׁשֶׁת עֵצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם בַּכְּלִי וְאֶשְׁתֶּה : וַתֵּלֶךְ לָקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר לִקְחִי־נָא לִי פַּת־לֶחֶם בְּיָדֵךְ :

קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְשַׁמְּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם יְהֵי שְׁנַיָּא הָאִילֵין טַלָּא וּמִטְרָא אֱלָהֵן כַּד אֵימַר : וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר : אֵיזִיל מִכָּא וְתִתְפְּנֵי לָךְ לְקִדּוּמָא וְתִטַּמַּר בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא : וִיהֵי מִנַּחֲלָא תִּשְׁתֵּי וְיָת עוֹרְבַיָּא פַּקֵּידִית לְסוֹבָרוּתָךְ תַּמָּן : וַאֲזַל וַעֲבַד כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ וַאֲזַל וִיתֵב בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא : וְעוֹרְבַיָּא מַיְתַן לֵיהּ לַחֲמָא וּבִסְרָא בְּצַפְרָא וְלַחֲמָא וּבִסְרָא בְּרַמְשָׁא וּמִן נַחֲלָא שָׁתֵי : וַהֲוָה מִסוֹף יוֹמִין וִיבֵישׁ נַחֲלָא אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא בְּאַרְעָא : וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר : קוּם אֵיזִיל לְצָרְפַת דִּי לְצִידוֹנָאֵי וְתִיתֵּב תַּמָּן הָא פַּקֵּידִית תַּמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא לְסוֹבָרוּתָךְ : וְקָם וַאֲזַל לְצָרְפַת וַאֲתָא לִתְרַע קַרְתָּא וְהָא תַּמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא מְגַבְּבָא אָעִין וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר כְּבִי כְעַן לִי זְעֵיר מַיָּא בְּמָנָא וְאֶשְׁתֵּי : וַאֲזָלַת לְמִסַּב וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִי כְעַן לִי פִּתָּא דְלַחֲמָא בִּידִיךְ :

רשי

חי ה' , למה סמכו כאן אלא שהלכו אליהו ואחאב לנחם את חיאל באבלו אמר אחאב לאליהו איפשר בקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנ' וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים והרי כל ישראל עובדין ע"ז ואין גשמים נעצרין מיד ויאמר אליהו וגו' : ונסתרת , מפני אחאב ואיזבל : ויבש הנחל , כדי שידע צורך הגשמים ויטרח לגאולת שהיה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרויין מתים ברעב : צרפתה , שם העיר : צויתי שם , בפתאיה שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה : קחי נא לי מעט מים , הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב"ה ולמד מאליעזר עבד אברה' ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא האלמנה : מעוג

רדק

אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי ע"ז הם ואין השמים נעצרי' קפץ אליהו ואמר ונשבע חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי : אשר עמדתי לפניו , שאני רגיל לעמוד לפניו בתפילה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני ה' : כי אם לפי דברי , תרגו' אילהין כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר א"כ לפי דברי ר"ל עד שאמ' במצות האל : ונסתרת , שלא ידעך אדם שם : והיה מהנחל תשתה , והיה אויתך זה כי מהנחל תשתה והעורבי' יכלכלוך : ואת העורבים צויתי , עורבים ממש והם העופות השחורים וטעם צויתי ששמתי בלבם ל להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקו' כשר היו מביאין לו אחר שברצון האל היו מביאין לו והרבה כשרי' היו בישראל שאומר והשארתי ב בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו , ובדברי רז"ל י"א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי"מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו' , ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו : צרפתה אשר לצידון , לפי שיש צרפת אחר וזהו שנ' עליו אשר כנענים עד צרפת וזה צרפת שאמר הקב"ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון והיא של ישראל : הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך , אם נאמר שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא אלא ע"י הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמו שאמ' לו גם כן ואת העורבי' צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחיה היא עצמה כ"ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם על ידי נס הוא שאמר שיצוה דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר , ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא : לקחי נא לי , הלמ"ד מעמדת בנעיה : אם

רלבג

שלום ואמר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום ולזה ידמה שסבר נתן השם לפנחס אורך ימים כפלא והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתוב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים וה' עמו וכבר באורנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך ה' שנראה אל גדעון ואל יפתח והיה נושא אותו רוח ה' כמו מלאך ה' כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה אמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ולזאת הסבה אמר לפנים וה' עמו והנה מצאנו באליהו שאמר לש"י קח את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר"ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות כדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו ומצאנו גם כן שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי אחר זה בא מכתב אליהו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר ד"ה והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו כאמרו נחה רוח אליהו על אלישע והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאמרו חי ה' אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וגו' וזה לאות כי אליהו היה חי אחר זה ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברי' ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם והוא מה שנגהו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שישיגהו עונש נפלא על זה כמו שנזכר שם וזה לא יתכן שיעד בו הנביא קודם העשות החטאים כי אף על פי שיראה הנביא באיש אחד שסבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא כי השי"ת לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות ה' והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמ' קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמ' מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם ה' הידיעה ולפי שמצאנו זה הארך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו גם כן לפנחס כמו שזכרנו ומצאנו בשניהם כשיאות רוח ה' אותם כאילו הם מלאכי ה' ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו הנה מן הראוי שנאמר כי פנחס זה אליהו כי יותר ראוי שיונח זרות אחד משיונחו שני זריות והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואחאב היה נראה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים : אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי , הנה מדרגת הטל בתקופו' היום כמדרגת המטר בתקופות השנה כי כמו שהמטר עתו בתקופת הקרה ולזה כן העניין בטל ולזה הוא יורד אבל סוף החלק השני מהלילה והפליג אליהו בשליחות השם למנוע מהם טל ומטר בכללות כל השנים ההם לא בעת שיאמר אליהו בשליחות השי"ת כי הטל לא יעבר אפי' עם היותו : ונסתרת בנחל כרית , הנה זה עדות כי השי"ת יעצה מה שיעשה בסבות ההשגחות ולא יחדש דבר כנגד הטבע אם לא בעת הצורך ולזה רצה השי"ת שיסתיר עם מפני אחאב וסבב השי"ת שיגיע לו שם מזונו על יד העורבים והם עופות שמאוסים כדי שלא ידעהו אדם שם ואין להאל לשם אוכל מה שיביאו לו העורבים עם שכבר היה אפשר שסבב השי"ת להאכילו על ידי העורבים דבר טהור ובשר ולחם שהיה הנה לא היה בזה חטא כי לפי מעה יתכן לעבור על קצת המצות באמצעות הנבואה כמו שהתבאר בתורה : קום לך צרפתה אשר לצידון , לפי שהיה שם צרפת אחרת באמרו וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת ולמר צרפת אשר לצידון : הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך : ר"ל על ידי מופת כי לא היה לה דבר תכלכלהו בו כמו שהתבאר ולפי שאמר לו השי"ת שהוא תכלכלהו רצה אליהו לקחת המים והלחם מיד האלמנה :

אם יש

רשי

מעוג, כמו עוגה: מלא כף, תירגם יונתן מלא פיסת ידא: בצפחת, בוטוי"לא בלע"ז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו: ומתנו, משם ולהלן נמות ברעב: עוגה קטנה בראשונה, מדרש אגדה יש בבראשית רבה בותאמר לאה בגד: חלה בן האשה, כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתים כדאיתא בשילהי אגדתא דחלק: להזכיר את עוני, עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראויה לנס משבאת לכאן לא כחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת וכן בלוט הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם שלא תהא זכותי נזכרת אצלו: ויתמודד, לשון מדה נשתטח עליו: ויהי

רדק

אם יש לי מעוג, כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח, שאינו עוג עדיין, ומלא כף תרג' מלא פסת ידא: ומתנו, אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד: עשי כדברך, שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל בלותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה: לא תכלה, נכתב בה"א ונקרדו כבעל אלף" ועניינו לשון כליון וחסרון כבעלי הה"א: עד יום תתן יי', כתוב בנו"ן כמו לתתן שם ונקרא בלא נו"ן תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתוב וקרי כי בגלות נשתבשו הנסחאו והיו מוציאין בנסחא אחת כך ובנסחא א' אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: ותאכל היא והוא, הכתוב הזכר בתחילה והנקבה באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה ו והראשון הוא העיקר לפי' נזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואע"פ שעל ידי אליהו בא לה הנס, ובדר' הוא והיא כתי' בזכות אליהו אכלו: וביתה, בנה ואחרים שמי ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לשאר בני ה הבית: וצפחת השמן לא חסר, לגזירת פעל בגרי כמו כי חפץ בבת יעקב ואמר חסר לשו' זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשו' נקבה טעמו על הצפחת והעניין אחד כמו ש שאמר למעלה הוא מנהג הלשו' ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק ובמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגדים נושאו קשת גבורים חתים: עד אשר לא נותרה בו נשמה, יש מי שאומר שלא מת אבל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נ נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל

ומתנו ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן, ותעשה ד' בקריאה וסי' ותעשה לך אלהים אחרים, ותלך ותעשה כדבר אליהו, ותעשה לך שם כהיום הזה, ותעשה אדם כדגי: ולך ד' קמץ וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"א: י' פסוקי' אית כהון ויקרא ויאמר וסי' ויקרא אהרן ויאמר חג, ויקרא שמשון, ויצמא מאד ויקרא

יב וַתֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־לִי מָעוֹג כִּי אִם־מְלֹא כַף־קֶמַח בַּכַּד וּמְעַט־שֶׁמֶן בַּצַּפָּחַת וְהִנְנִי מְקֹשֶׁשֶׁת שְׁנַיִם עֵצִים וּבָאתִי וַעֲשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנִי וַאֲכַלְנֻהוּ וָמָתְנוּ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵלִיָּהוּ אַל־תִּירְאִי בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ אַךְ עֲשִׂי־לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה בָרִאשֹׁנָה וְהוֹצֵאתְ לִי וְלָךְ וְלִבְנֵךְ תַּעֲשִׂי בָּאַחֲרֹנָה׃ יד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תֶחְסָר עַד יוֹם תֵּתֶן־יְהוָה גֶּשֶׁם עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ טו וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה כִּדְבַר אֵלִיָּהוּ וַתֹּאכַל הוּא־וָהִיא וּבֵיתָהּ יָמִים׃ טז כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֵלִיָּהוּ׃ יז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶּן־הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבָּיִת וַיְהִי חָלְיוֹ חָזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא־נוֹתְרָה־בּוֹ נְשָׁמָה׃ יח וַתֹּאמֶר אֶל־אֵלִיָּהוּ מַה־לִּי וָלָךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת־עֲוֹנִי וּלְהָמִית אֶת־בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ תְּנִי־לִי אֶת־בְּנֵךְ וַיִּקָּחֵהוּ מֵחֵיקָהּ וַיַּעֲלֵהוּ אֶל־הָעֲלִיָּה אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטָּתוֹ׃ כ וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי הֲגַם עַל־הָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־אֲנִי מִתְגּוֹרֵר עִמָּהּ הֲרֵעוֹתָ לְהָמִית אֶת־בְּנָהּ׃ כא וַיִּתְמֹדֵד עַל־הַיֶּלֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי

ב' נתרי ליס' · ג' ב' וחס · ל' וחס' · ל' · ב' ב' ל' ח' · ח' · ג' ב' כתי' ה' ויתר כתי' א' תית ק' · היא · והוא ק' ק' ל' · ר' ה' כתע' בסיפ' · ל' · ל' · ר' קמץ יפתח אליהו אלישע יאשיהו · ל' · ו' · ב' חד חס' · בא' ח' · ב' · ג' ומפתיין באתיהון · בא' ח'

וַאֲמַרַת קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית לִי מְרַעַם אֱלָהֵין מְלֵי פִּיסַת יְדָא קִמְחָא בְּמָנָא וּזְעֵיר מִשְׁחָא בִּצְלוֹחִיתָא וְהָא אֲנָא מְגַבְּבָא תְּרֵין אָעִין וְאֵיעוֹל וְאַעְבְּדִינֵיהּ לִי וְלִבְרִי וְנֵיכְלִינֵיהּ וּנְמוּת׃ וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ לָא תִדְחֲלִין עוּלִי עֲבִידִי כְּפִתְגָּמַיְכִי בְּרַם עֲבִידִי לִי מִתַּמָּן חֲרָרָא זְעֵירָא בְּקַדְמֵיתָא וְתַפְּקִין לִי וְלִיךְ וְלִבְרִיךְ תַּעַבְדִין בְּבַתְרֵיתָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מָנָא דְקִמְחָא לָא יִגְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא יֶחְסַר עַד יוֹמָא דְיִתֵּן יְיָ מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲזָלַת וַעֲבָדַת כְּפִתְגָּמָא דְאֵלִיָּהוּ וַאֲכָלַת הִיא וְהוּא וֶאֱנָשׁ בֵּיתָא יוֹמִין׃ מָנָא דְקִמְחָא לָא גְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא חֲסַר כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל בְּיַד אֵלִיָּהוּ׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין אִתְמְרַע בַּר אִתְּתָא מָרַת בֵּיתָא וַהֲוָה מַרְעֵיהּ תַּקִּיף לַחֲדָא עַד דְלָא אִשְׁתְּאַרַת בֵּיהּ נִשְׁמְתָא׃ וַאֲמַרַת לְאֵלִיָּהוּ מַה לִי וְלָךְ נְבִיָּא דַיְיָ אֲתֵיתָא לְוָתִי לְאַדְכָּרָא יָת חוֹבַי וּלְמִקְטַל יָת בְּרִי׃ וַאֲמַר לַהּ הָבִי לִי יָת בְּרִיךְ וּנְסָבֵיהּ מֵחֵיקַהּ וְאַסְּקֵיהּ לְעִלִּיתָא דְהוּא יָתֵיב תַּמָּן וְאַשְׁכְּבֵיהּ עַל עַרְסֵיהּ׃ וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי בְּרַם עַל אַרְמַלְתָּא דִי אֲנָא דָר עִמַּהּ לָא יִתְבְּאֵשׁ לַהּ וְלָא יְמוּת בְּרַהּ׃ וְאִתְמְתַּח עַל רַבְיָא תְּלָת זִמְנִין וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי

אל יי' ויאמר, ויקם וילך צרפתה, ותלך לקחת, הגם על האלמנה: ויתמודד על הילד, ויקרא אסא אל יי', ויחל יונה לבוא בעיר, גבריאל הבן לחלז את המראה,

רלבג

אם יש לי מעוג, הוא מענין עוגה ואמרה שאין לה שום דבר עוגה אך יש לה מעט קמח בכד ומעט שמן בצפחת: ואכלנוהו ומתנו, ר"ל שאחר זה ימותו כי אין לה מה לאכול מפני חוזק הרעב: אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה, הנה צוה לה אליהו זה כי מפני כלכלה אותו יביא הש"י הברכה בקמח ההוא ובשמן ואם תעשה לה ולבנה תחלה יכלה הקמח והשמן בו: ותאכל הוא והיא וביתה ימים, הקדים הוא תחלה כמו שאמר לה אליהו, וזכר שנה אחת אכלו מזה ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסר והנה היה זה המופת בשנשתנה האויר אשר בכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בהתהפך המטה לנחש: ויהי חליו חזק מאד עד א אשר לא נותרה בו נשמה, ר"ל שהשיגהו המות מפני החלי לחזקו: באת אלי, להזכיר את עוני ולהמית את בני, אמרה זה כי מפני היות אליהו נקי מן החטאים הנה בהיותו עמה יזכר עונה לפי שאינה צדקת כמוהו ואפשר שאמרה זה מפני שהאיש השלם ידקדק עמו הש"י מאד ויעניבהו יותר על חטאו ממה שיענים איש אחר כמו שזכרנו בדבר הנביא הזקן אשר בבית אל ולזה יתכן שאם לא היה שם אליהו יהיה הש"י מעלים עיניו מחטאיה אך מפני היותו שם ידקדק הש"י בכל הנעשה בבית אשר הוא שם ויהיה זה סבה להגיע עליה העונש: מתגורר, מענין גר ר"ל דר: ויתמודד על הילד שלשה פעמים, ר"ל שנשתטח אצלו ועשה עצמו מדה לו בששם עיניו אצל עיניו ופיו אצל פיו וכפיו אל כפיו וכן בזה הדרך כמו שעשה אלישע בבן השונמית כאילו ירצה בזה שתבא הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד: תשב

רדק

אותו הוא על דרך הפלגה והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם: להזכיר את עוני, כמדומה כי על ידך נזכר עוני שמא לא עברתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והענישני האל בבני שמת: הגם אל האלמנה, כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונש לישראל בעצירת הגשמים ואפי' על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה, וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה: מתגורר עמה, כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל: ויתמודד, מענין מדה מבנין התפעל כלו' שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענין שנ' באלישע וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כשסובב עליו ויתמודד עליו וע"ד הזה ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו כלו' שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפילתו עליה כי עקר' היא ואפשר ג"כ כי עשה כן להנשים עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפניו ומבשרו כי רוב פעמים הנסים נעשי' ע"י מעט תחבולה מדרך העולם: שלש פעמים, ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי' נענה ובכל פעם מהשלשה פעמים היה קורא יי' אלהי השב נא נפש הילד הזה על קרבו וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו, ועל

רלבג

תשב נא נפש הילד הזה על קרבו, לפי שבאברים הפנימיים כמו הלב והכבד והאצטומכא נראה כח הנפש יותר התפלל שתשוב הנפש שם וביחוד אל הלב כי משם תתפשט לכל הגוף: עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר יי' בפיך אמת, ידמה שחשבה אותו בדבר כד הקמח וצפחת השמן ששמע זה אליהו מנביא אחר אך הוא לא היה נביא אך כאשר ראתה שהחיה את המת אז נתברר לה כי הוא בעצמו הוא איש אלהים ואמת הוא דבר יי' בפיו: בשנה השלישית, ר"ל בשנה השלישית לעצירת הטל והמטר: ויחביאם חמשים איש במערה, ר"ל כי ליראתו שתמצאם איזבל חלקם לשני מחנות ולזה שם חמשים איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת: חציר, עשב להאכיל הבהמות:

ודבר יי' ז' דסמיכי בקריאה וסימ' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ, ויקם דוד בבקר, ותאמר האשה אל אליהו, ויהי ימים רבים ודבר, כי מציון תצא תורה דישעיה, וחברו דמיכה, ויהי ישעיהו לא יצא: להראות ג' ומלאים וסימ' נמסר בסדר כי תזריע ובשמואל חלק א' סימן א': ואתה זה ד' בקריא' וסימ' ואתה זה בני עשו

תָּשָׁב־נָא נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל־קִרְבּוֹ׃ וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל אֵלִיָּהוּ וַתָּשָׁב נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד עַל־קִרְבּוֹ וַיֶּחִי׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וַיֹּרִדֵהוּ מִן־הָעֲלִיָּה הַבַּיְתָה וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ רְאִי חַי בְּנֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־אֵלִיָּהוּ עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה וּדְבַר־יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת׃

כתוב כען נפשא דרביא הדין למעוהי: וקביל יי' צלותא דאליהו ותבת נפשא דרביא למעוהי וחיא: ונסיב אליהו ית רביא ואחתיה מן עיליתא לביתא ויהביה לאמיה ואמר לה אליהו חזי חיא בריך: ואמרת אתתא לאליהו כען דין ידענא ארי נביא דיי' את ופתגמא דיי' בפומך אינון קשוט:

יח

א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ ח וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ ו וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ י חַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וְהָיָה אֲנִי אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃

והוה מזמן יומין סגיאין ופתגם נבואה מן קדם יי' הוה עם אליהו בשתא תליתאה למימר איזיל אתחזי לאחאב ואתן מטרא על אפי ארעא: ואזל אליהו לאתחזאה לאחאב וכפנא תקיף בשומרון: וקרא אחאב לעובדיהו די ממנא על ביתא ועובדיה הוה דחיל מן קדם יי' לחדא: והוה כד קטלת איזבל ית נביאיא דיי' ודבר עובדיה מאה גברין נביאין ואטמרינון חמשין גברא במערתא וזונינון בלחמא ובמיא: ואמר אחאב לעובדיה הליך בארעא על כל מבועי מיא ועל כל נחליא מאים נשכח עסבא ונקיים סוסון וכודנון ולא נפסוק מבעירא: ופליגו להון ית ארעא למעבר בה אחאב אזל באורחא חדא בלחודוהי ועובדיהו אזל באורחא חדא בלחודוהי: והוה עובדיה אזיל באורחא והא אליהו לקדמותיה ואשתמודעיה ונפל על אפוהי ואמר האת דין רבוני אליהו: ואמר ליה אנא איזיל אימר לרבונך הא אליהו: ואמר מה חבית ארי את מסר ית עבדך בידא דאחאב למקטלי: קיים הוא יי' אלהך אם אית עם ומלכו דלא שלח רבוני לתמן למבעך ואמרו לא הוה כא ומומי ית מלכותא וית עמא ארי לא משכח לך: וכען את אמר איזיל אימר לרבונך הא אליהו: ויהי עוד דאנא איזיל מלותך ורוחא מן קדם יי' יטלינך לאתר דלא אדע ואיהך לחואה לאחאב ולא ישכחינך ויקטלינני ועבדך דחיל מן קדם יי' מזעורי:

רדק

ועל קרבו, כמו לקרבו וכן ותתפלל על יי' ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם וי"ת למעוהי: ודבר יי' בפיך אמת, פי' ועוד שדבר יי' בפיך אמת כלומ' עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בהחיותך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר יי' בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפח' השמן לא תחסר וכן היה או פי' כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמרה לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר הוא מנהג על דרך ישלח יי' לך את הברכ' באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא: ויהי בשנה השלישית, לעצירת הגשמים: ואתנה מטר, כי מפני הרעב שבו רבי' בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז' אלפי' אשר לא כרעו לבעל: ירא את יי' מאד, ועתה אומר היאך היה ירא את יי' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי יי' ולהחיותם ואמרו רז"ל כי זה עובדיה החביא חמשים איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמר למטה חמשים חמשים איש במערה: לחם ומים, כי המים היו יקרים בשני הרעב: ולא נכרית מן הבהמה, מן בהמה כתי' וקרי מהבהמה ואחד הוא ופי' לא נכרית עירנו מהבהמה: אם יש גוי וממלכה, סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישר' כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמו' ומלך ארם לקח ערי' ממנו ושם לו חוצו' בשומרון ומה שאמ' והשביע את הגוי והממלכה דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה וצרה או הבוחרי' הבאי' מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה, טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך לצידון שהיה בארץ ישראל אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: ורוח יי' ישאך, היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח יי' נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאי' לאלישע פן נשאו רוח יי' וישליכהו באחד ההרים: ועבדך ירא את יי', לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה: אכלכ'

להאכיל הבהמות:

ולא נכרית מהבהמה רצה לומר שלא נכרית עמנו מהבהמ' שלא תשאר ממנו לנו קצת: אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך, הנה אף על פי שלא יהיה אחאב מולך עליהם היה חוקר עמהם אם ברח שם אליהו וגם היה משביע הגוי והממלכ' באלהיהם שיאמרו לו האמת כמו שנהוג שישביע האדם חברו במה שישאל ממנו שיגיד לו האמת אך לא מלך אחאב בכל העולם כי היה רשע מאד ולא היה ראוי שייטיב לו השי"ת הטובה הלא תראה כי כששלח אליו בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו כדברך אדני המלך: ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע, הנה היה אליהו מורגל בכך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח יי' נושאו אל מקום אחר כמו שזכרנו ולזה ירא עובדיה מזה:

עד מתי

ונחיה ג' מלכינו צרעותו' סוס ופרד

מהבהמה

ה'

רשי

ויהי בהכרית איזבל, להגיד בא איך היה עובדיה ירא את יי', חמשים איש במערה, אחת וחמשים איש במערה אחרת: ולא נכרית מן בהמה, לא תכרית כל בהמתנו ממנו, להמיתני, כמו שמפרש ואומר, ורוח יי' ישאך אל אשר לא אדע כי לא ימצאכה מאין הגוי יכול למצוא אותך: מתי

ימצאכה ל"ב ה"א הוא חד מן כ' מלין כתי' כה בסוף תיבות,

אדע ל' קמץ והוא חד מן ה' מן חד חד קמץ בזקפא

ויאמר, האתה זה עשה אל' תיבות וסי' נמסר בסדר וארא: אדני אליהו, עבד ישראל: ימצאכה חד מן כ' מלין כתיב כה בסוף מנערי ג' חס' בליש' וסימ' ואני התהלכתי לפניהם, ועבדך ירא את יי' אלוף נעורי אתה:

רלבג

עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים, הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל מטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי ה' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים, והנה ענין הבעל היה לפי מה שאחשוב שהיו עושים צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המשרת העליון השליט על האומה ההיא ועל האקלים ההוא והיו נביאי הבעל עושים מינים מהפעלות יגיע בהם להם מין מה מהקסם תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם מן השליט ההוא אשר ירדו כחותיו בסבת הבעל אשר עשו לפי מחשבתם וכנה היו נביאי האשרה חושבים שישפעו הכחות ההם באילן האשרה אשר נטעוהו בעת מוגבל והיו מגיעים להם מין מהקסם מאותן הפעלות המגונות וכבר בארנו החסרון המגיע בהודעת הקסם בששי מספר מלחמות ה'. והנה ספר שנביאי האשרה היו אוכלי שלחן איזבל והנה לא באו שם כאשר קרא להם אחאב כי שמעו כי לבחון כח האשרה קראו והם בעצמם ידעו כי שקר נסכם הבל ואין מועיל בם ומלאה אותם איזבל שלא הוכרחו ללכת שם במצות המלך אך נביאי הבעל הוכרחו ללכת שם במצות המלך: ולא ענו העם אותו דבר, יתכן שכבר היו נבוכים בזה לא היו יודעים לאי זה צד יפנו כי מפני מה שראו שנעצר הגשם והמטר מהם בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי ה' הוא האלהים ולרוב הסתת נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים, ודמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל טלה שהוא ביתו והוא מן מזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה בחרו בו העם ונביאי הבעל וממה שיורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים התגודדם כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי שפיכת הדם

והרגני ג' וסימ' ושמע שאול, והיה אני אלך מאתך, הנה אליהו והרגני: כל מלכים וישעיה על כל ועל כל במו אל כל ואל כל וסימ' אמר אל רחבעם בן, ויאמר אחאב אל עבדיהו ב' בו, וישמד זמרי את כל בית בעשא, ויגש אליהו, צדיקים אתם ממני: ויתנו ג' רפין בקריא' וסימ' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם,

הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃ (טו) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃ וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃ וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃ (כ) וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃ וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃

הֲלָא אִתְחֲוָא לְרִיבוֹנִי יַת דַעֲבָדִית כַּד קְטָלַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַיָא דַיְיָ וְאַטְמָרִית מִנְבִיַיָא דַיְיָ מְאָה גַבְרִין חַמְשִׁין חַמְשִׁין גְבַר בִּמְעַרְתָּא וְסוֹבַרְתִּינוּן בִּלְחֲמָא וּבְמַיָא׃ וּכְעַן אַתְּ אָמַר אֵיזִיל אֵימַר לְרִיבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָהוּ וְיִקְטְלִינַנִי׃ וַאֲמַר אֵלִיָהוּ קַיָים הוּא יְיָ צְבָאוֹת דִי מְשַׁמֵשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין אִתְחֲזֵי לֵיהּ׃ וַאֲזַל עוֹבַדְיָה לְקַדָמוּת אַחְאָב וְחַוִי לֵיהּ וַאֲזַל אַחְאָב לְקַדָמוּת אֵלִיָהוּ׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא אַחְאָב יַת אֵלִיָהוּ וַאֲמַר אַחְאָב לֵיהּ הַאַתְּ דֵין עוֹכְרֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר לָא עֲכָרִית יַת יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין אַתְּ וּבֵית אֲבוּךְ בְּרַשְׁבַקְתּוּן יַת פִּקוּדַיָא דַיְיָ וַאֲזַלְתּוּן בָּתַר בַּעֲלַיָא׃ וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ לְוָתִי יַת כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוּר כַּרְמְלָא וְיַת נְבִיֵי בַעֲלָא אַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין וּנְבִיֵי אֲשֵׁירְתָא אַרְבַּע מְאָה אָכְלֵי פָתוֹרָא דְאִיזֶבֶל׃ וּשְׁלַח אַחְאָב בְּכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּכְנַשׁ יַת נְבִיֵי שִׁקְרָא לְטוּר כַּרְמְלָא׃ וּקְרִיב אֵלִיָהוּ לְוָת כָּל עַמָא וַאֲמַר עַד אֵימָתַי אַתּוּן פְּלִיגִין לִתְרֵין פַּלְגָּוָן הֲלָא יְיָ אֱלֹהִים פְּלַחוּ קֳדָמוֹהִי בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְמָה אַתּוּן טָעַן בָּתַר בַּעֲלָא דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ וְלָא אֲתִיבוּ עַמָא יָתֵיהּ פִּתְגָם׃ וַאֲמַר אֵלִיָהוּ לְעַמָא אֲנָא אִשְׁתְּאָרִית נְבִיָא קֳדָם יְיָ בִּלְחוֹדַי וּנְבִיֵי בַעֲלָא אַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין גַבְרָא׃ וְיִתְיַהֲבוּן לָנָא תְּרֵין תּוֹרִין וְיִבְחֲרוּן לְהוֹן תּוֹרָא חַד וִיהַדְמוּנֵיהּ וִישַׁווּן עַל אָעַיָא וְאֶשָׁתָא לָא יְשַׁווּן וַאֲנָא אַעֲבֵיד יַת תּוֹרָא חַד וְאֶתֵּן עַל אָעַיָא וְאֶשָׁתָא לָא אֲשַׁוֵי׃ וְתִיקְרוּן בְּשׁוּם טָעֲוַתְכוֹן וְלָא תִתְעֲנוּן מִן קֳדָם דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ בְּרַם אֲנָא אֲצַלֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ וְיִשְׁלַח מֵימְרֵיהּ וְיֵחוּת אֶשָׁתָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים וַאֲתֵיב כָּל עַמָא וַאֲמַרוּ תַּקִין פִּתְגָמָא׃

רדק

אוכלי שלחן איזבל, על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמ' אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם: ויקבץ את הנביאים, ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם: פסחים, כמו הפסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת מוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו אינכו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפי' אמ' לשון מקבות לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל וא"ת והלא הם נוטי' אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא ה' נטה לבבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים ות"י עד אימת אתון פליגין לתרין פלגון אלא ה' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמה אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך, והנה הנסיון שעשה איננו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמ' לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפלה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו א' אומרי' על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר, לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: אמר

רשי

מתי הסעיפים, מתי המחשבות שאינכם מבינים להכריע מי האלהים ואם הבעל האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר, שלא היו יודעין להבחין: אחר

ויתנו אתו לעשי המלאכה, מן הזרעים ונאכלה ומים: וישימו ג' רפין וסימ' וישימו על העצים ואש לא: וישימו וישכילו, וישימו באלהים כסלם: וקראתם ג' רפ' בקריא' וסימ' נמסר בסדר אמור:

רד"ק

אשר נתן להם, פירוש נתן להם בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמ' לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד ש שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה, תרגם יונתן ואשטתו על איגור' דעבד ופשוטו שעשו עצמם כפסחים וכואבי' הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל: ויהתל בהם אליהו, בא דגש כמשפטו והשאר רפים וענינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג, שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו נשג מן הסג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא וכן שיג ששרשו נשג וענינו או יש לו אויבי' ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתריף: וכי דרך לו, או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי ישן הוא, או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויקץ, ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נעלמה: ויתגדדו, כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר: כמשפטם, כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה: ויתנבאו, דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגומו ואשתטיאו: עד לעלות המנחה, עד שעת קרבן מנחת הערב: ואין קשב, שלא היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב: וירפא, דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם וכן ויואב יחיה את שאר העיר: את מזבח יי' ההרוס אמר כי מזבח היה שם מקדם שבנוהו לשם יי', ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שבנו לשם יי' בשעת היתר הבמות ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר אלא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח יי' ההרוס כי בנס שנעשה על ידו שבו בני ישרא' בתשובה וזבחו זבחים במזבח יי' שהיה הרוס ונמנע מהם:

במספר

רש"י

אשר נתן להם, שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"ז וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשבילכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה, תירגם יונתן ואשטתו היו מרקדין כמשפטן על מזבחותם: ויפסחו, כמו ויפסעו: כי אלהים הוא, ארי אתון אמרין דחלא הוא: כי שיח לו וכי שיג לו, שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמה או דרך לו לבית הכסא: ויתגודדו, ל' לשון שריטה בבלי וכך היו נימוסיהן: ויתנבאו, ואשתטיאו: וירפא את מזבח יי' ההרוס, בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח יי' עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לשם שמי' ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: אשר

ראשנה ׳ וסימ' וישם את השפחות ׳ ויהי בלדתה ויתן יד ׳ והקריב את אשר לחטאת ׳ כל הפקודים למחנה יהודה ׳ ויהי לבני אהרן ׳ בחרו לכם הפר האחד ׳ ושלמתי ראשונה משנה ׳ ומדתי פעלתם ׳ במעל הזה ראשנה ׳ והקרוב אליו כרשנא ׳ במעל ׳ ומלק ׳ ושלמתי ׳ ראשונה כתיב מ"ל בו"ו וא"לף ׳ ויהי לבני אהרן

כה וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃

וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיֵי בַעְלָא בְּחַרוּ לְכוֹן תּוֹרָא חַד וַעֲבִידוּ קַדְמֵיתָא אֲרֵי אַתּוּן סַגִיאִין וּקְרוֹ בְּשׁוּם טַעֲוַתְכוֹן וְאֶשָּׁתָא לָא תְּשַׁוּוֹן׃ וּנְסִיבוּ יַת תּוֹרָא דִיהַב לְהוֹן וַעֲבָדוּ וּקְרוֹ בְּשׁוּם בַּעְלָא מִצַּפְרָא וְעַד עִידָן טִיהֲרָא לְמֵימַר בַּעְלָא עֲנִינָא וְלֵית קַל וְלֵית דְּעָנֵי וְאִשְׁטַתוּ עַל אֵיגוֹרָא דַעֲבַד׃ וַהֲוָה בְּעִידָן טִיהֲרָא וְחַיֵּיךְ בְּהוֹן אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר קְרוֹ בְּקַל רַב אֲרֵי אַתּוּן אָמְרִין דַּחֲלָא הוּא דִילְמָא שׁוּעֵי לֵיהּ אוֹ אִשְׁתְּדַפָּא אִשְׁתְּרִיף אוֹ אוֹרַח הֲוַת לֵיהּ אוֹ דִילְמָא דְמוּךְ הוּא וְיִתְּעַר׃ וּקְרוֹ בְּקַל רַב וְאִתְהַמְמוּ כְּנִימוּסֵיהוֹן בְּסַיְפִין וּבְרוּמְחִין עַד דְּאִשְׁתְּפִיךְ דְּמָא עֲלֵיהוֹן׃ וַהֲוָה כְּמֶעְבַּר טִיהֲרָא וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַד לְמִיסַק מִנְחָתָא וְלֵית קַל וְלֵית דְּעָנֵי וְלֵית דְּמָצֵית׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְכָל עַמָּא אִתְקְרִיבוּ לְוָתִי וְקָרִיבוּ כָל עַמָּא לְוָתֵיהּ וּבְנָא יַת מַדְבְּחָא דַיָי דַהֲוָה מְפַגַּר׃

ראישנה כתיב ביו"ד בתר אל"ף ׳ ושארא ראשנה כתיב חס' וי"ו ׳ מהבקר ג' וסימ' נמסר בסוף שמואל: בצהרים י"ב וסימ' כי אתי יאכלו האנשים ׳ עד בא יוסף בצהרים ׳ והיית ממשש ׳ ויהי בצהרים ויהתל ׳ כשלנו בצהרים ׳ קומו ונעלה בצהרים ויצאו בצהרי' ובן הדד שתה שכור ׳ כחור שדד בצהרים ׳ והבאתי השמש בצהרים ׳ כי עזה עזובה תהיה ׳ ובלילה ימששו בצהרים ׳ איכה תרעה איכה תרביץ:

רלב"ג

הדם הוא מהדברים המיוחסים למאדים ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוריד כחו על זה הבעל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת תסבב שלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג לו והנה שיח שרשו נשח כמו פיח שרשו נפח והרצון בו שהעקר כחו כמו ונסחתם מעל פני האדמה כי הכמ"ך והטי"ן ישתתפו מאד בהוראות התיבה אשר הם בהם והנה עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופל או מה שידמה לזה, או ירצה בשיח עקירת התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והנזורות ושיג כן שרשו נשג בכמ"ך והוא מענין נזורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו אלו השנויים בתנועתו אולי ישן הוא עתה שאין לו כח וייקץ עם מה שתעירו כחו כשתקראו לו בקול גדול, או ירצה בו כי שיח לו והוא הדבור עם זולתו וזה משל למבטים אשר יהיו ממנו למשרתים ואז יתערב כחו בכחם, וכי שיג לו והוא השגת משרת אחר בדרך שידבקו יחד ויתן האחד הכח לשני, וכי דרך לו ר"ל שיפרד מהמבט או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שלישותו או זולת זה ממה שידמה לו, אולי ישן הוא עתה שאין לו כח מפני היותו בבית נופל וייקץ אם תקראו בקול גדול ולזה האמינו לו נביאי הבעל וקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות אשר זכר להם אליהו וזה היה בתכלית השגעון והשטות, הנה זה הוא הבאור הכולל מאד בזה, ואפשר שיאמר עוד שהרצון בזה הוא שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתכם ויש לו שיח ותפלה ר"ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכי דרך לו ר"ל שיש לו השגת דבר מבוקש ולו דרך יתנועע בו להשיגו ובהיות הענין כן אולי עתה ישן הוא ר"ל אחר שיש לו הפעלות התנועה שמא יש לו גם כן הפעלות השינה אחרי טרחו בתנועה וייקץ אם תקראו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג, ואמנם הם קראו בקול גדול להיות זה מנהגם כשיבקשו דבר מהבעל וכדי שתשלם הבחינה כתן להם הבחירה שיבחרו הפר האחד, והנה אחר שבחרוהו נתנו להם שיניחוהו וישימו על העצים ואם לא ישימו, וידמה שהיה היום ההוא יום מאדים ולזה רצה שיעשו זה בבקר כי בשעה הראשונה הוא מושל יותר ולזה התמיכו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז תשוב הממשלה לו עד שהוא משתתף גם כן בממשלה בשאר השעות, ואפשר שיאמר כי הבחינה לא היתה באש מפני היותו משפע הבעל כמו שהכחנו אבל רצה לבחון מי הוא האלהים בדברים היוצאים מהטבע כי זה ממה שלא יוכל זולתי השם ית' לבדו: ויפסחו על המזבח, ר"ל שהיו הולכים ושבים אל המזבח אשר עשה אחאב בעת קראם הבעל ענינו: ויתגודדו, ר"ל חתכו בשרם בחרבות וברמחים עד שישפך הדם עליהם: ויתנבאו עד לעלות המנחה, ר"ל ודברו אלה הדברים ודומיהם: ואין קול ואין עונה ואין קשב, ר"ל שלא בא שום קול מהבעל ולא ענה אותם בזולת קול לעצות בקשתם ולא שפע ממנו דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם: וירפא את מזבח יי' ההרוס, ר"ל שבנה הפעל העלה רפואה אל מזבח יי' ההרוס בישרא' עד שלא היו זובחים לו ית' כי אם לע"ז או אפשר שהיה שם מזבח בנוי ליי' להיותו במת יחיד והרסו אותו בעבדם ע"ז ואז הרסו כל המזבחות שהיו שם לשמי כאמרו את מזבחותיך הרסו:

ויקח

רשי

אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישרא' יהיה שמך, למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידי' בניך להקהל כשאר הגוים ולבנו' מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר בבראשית רבה: תעלה, פוש"ארו בלע"ז: כבית סאתים, רחבו בית סאתים אמה על חמשי' כחצר המשכן: כדים מים, להגדיל את הנס: שלשו וישלשו, ויצקו, אלישע על ידיו ונעשו לו אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה הוא שנאמ' פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעש' הנס במים על ידיו: ובדברך עשיתי, שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: ענני יי' ענני, ענני באש ענני במטר כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם: וידעו כי אתה יי', ואני עבדך ובשתשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי כי אם היום תענני: ואתה הסיבות את לבם, נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין ל לבבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמ' משה אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא יי' שלחני לדבר את ה התורה והמצות וכן אמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי: יי' הוא

ויבנה ג' וסימ' על פי יי' נתנו לו את, ויבנה את האבנים מזבח בשם יי', ויבנה ערים באשדוד דעזיה דד"ה, וא' ויבנה ערי יהודה: אברהם יצחק וישראל ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר יהוה אליו לאמר ישראל יהיה שמך: ויבנה את האבנים מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח: ויערך את העצים וינתח את הפר וישם על העצים: ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו: וילכו המים סביב למזבח וגם את התעלה מלא מים: ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדבריך עשיתי את כל הדברים האלה: ענני יהוה ענני וידעו העם הזה כי אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית: ותפל אש יהוה ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה:

ונסיב אליהו תרתא עסרי אבניא למניין שבטי בני יעקב די הוה פתגמא דיי' עמיה למימר ישראל יהי שמך: ובנא ית אבניא מדבחא בשמא דיי' ועבד מזיקתא כבית סאתן זרע סחור סחור למדבחא: וסדר ית אעיא והדים ית תורא ושוי על אעיא: ואמר מלו ארבע כדין מיא ואריקו על עלתא ועל אעיא ואמר תנו ותנו ואמר תליתו ותליתו: ואזלו מיא סחור סחור למדבחא ואף ית מזיקתא מלי מיא: והוה במיסק מנחתא וקריב אליהו נביא ואמר יי' אלהיה דאברהם יצחק וישראל יומא דין יתידע ארי את יי' דשכינתך שריא בישראל ואנא עבדך ובפתגמך עבדית ית כל פתגמיא האילין: קביל צלותי יי' באשתא קביל צלותי יי' במטרא וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא ארי את יי' אלהים ואת ברחמתך יתהון מישתאיל להון במיכרך לאתבותהון לדחלתך ואינון יהבו ית לבהון פליג: ונפלת אשתא מן קדם יי' ואכלת ית עלתא וית אעיא וית אבניא וית עפרא וית מיא דבמזיקתא לחיכת:

רדק

כמספר שבטי בני יעקב, שהועיל זכות השבטי' בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים ביי' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח יי' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח משנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח ליי' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשי' וכו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח ליי' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל, ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוי' ולבנות מזבח ולהקטיר קטורת עליו בשעת איסור הבמו' ואני מתרצה בדבר: ויעש תעלה, עשה חפיר' סביב למזבח שילכו בה המים ורחב התעלה כשיעור מק' זריעת סאתים ושיעורו חמשי' אמה על חמשים אמה: מלאו ארבעה כדים מים, אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמ' להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישרא' ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמי' כנגד האבו' שהם שלשה שהתפלל לאל ואמ' אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו, צווי שלם ונמשך פ"א הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן, ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הה"ד אשר יצק מים על ידי אליהו: וילכו המים סביב למזבח, המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה: מלא מים, צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים: בעלות המנחה, בב"ת פירוש בשעת מנחת הערב: ובדבריך כתיב בי"וד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדבריך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידע כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישרא' ואני עבדך לא כנגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי: עננו יי' עננו, הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים יי' אל אלהים יי' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו יי' שמעה יי' סלחה יי' הקשיבה והדומים להם ו"ת קבל צלותי יי' באישתא קבל צלותי יי' במיטרא כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו עננו יי' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי: וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים, וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסיבות את לבם אחורנית, פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה אלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית, ובדרש אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפירו' כי הבחירה נתונה לבני האדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע האדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש כמשמעו מקצת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק יי' את לב פרעה וכן כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד: לחכה, יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות: ויי' הוא

רלבג

ויעש תעלה, היא חפירה ויעש אותה כבית סאתים זרע כמו שהיה הענין בחצר המשכן שהיה כמו בית סאתים זרע, והנה להפליא המופת רצה אליהו שירבו שם המים על העולה ועל העצים והנה עשה זה אליהו מעצמו לבטחו שהש"י יעשה המופת על ידו כמו שעשה מבן הצרפית כאמרו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים או אולי צוהו הש"י על זה להסיר ישרא' מהחטאת הגדול אשר היו בו: ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה, ר"ל בשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה כמו שזכרנו ואע"פ שנניח שלא צוהו על זה הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שיראה אל אחאב ויתן מטר על פני האדמה והיה בלתי נכון שיתן מטר על פני האדמ' בעודם מחזיקי' ברשעתם כי אז יסור מעצירת המטר התועלת אשר בעבורו היה והוא כדי שישובו מדרכם הרעה אבל אם היה הענין כן יאמרו כי מקרה היה זה לא בסבת חטאם הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר ואז יכירו כי עונותיהם הטו דבר עצירת הגשמים: וידעו העם הזה כי אתה יי' הוא האלהים, יכירו בזה כי אתה יי' הוא האלהים לבד ומה שנראה להם לפעמים שיענם הבעל בבא בקשתם הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעלות באו מאתך וכאלו הסיבות את לבם אחורנית בהשפע אותן הפעלות מאתך כי הם חשבו שיהיו בסבת הבעל והמשל הנה היתה אמונתם כי בעבדם הבעל תתן הארץ יבולה הנה בתת הארץ יבולה שהיה מגיע מהש"י התחזקו להאמין בבעל לחשבם כי מאתו כהיה זה: ויורידם

רדק

יי הוא האלהים, הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו יי הוא האלהים: וישחטם שם, צוה לשחטם כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול: עלה אכול ושתה, נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ופי׳ מה שאמר לו עלה ר״ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד. וכן אמ׳ הכתו׳ בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמק הוא אלא פי׳ עלה על המרכבה או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו שם בשחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל: כי קול המון הגשם, ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע״ז: ויעלה אחאב לאכול ולשתו׳, עלה על המרכבה ללכת יזרעאל ל־כול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושנו ה האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל: ויגהר ארצה, כתרגו׳ וגחין שהתנפל לפני יי׳ על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם: וישם פניו בין ברכיו, כתיב חסר יוד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמ׳ ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח״כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחינתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה הוא בתפילתו או פי׳ וישם פניו ויגהר ארצה כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלי׳ אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל: עלה נא, אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא צד המערב כתרגו׳ או פירו׳ ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפי׳ אמר לו הבט דרך ים: שוב שבע פעמים, ז׳ פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית: עלה אמור אל אחאב, אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר. אסור ורד, פי׳ אסור מרכב׳ ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך: יעצרכ׳, בה״א כמו והיו לאות על ידכה כמו הנכבת עמכה ולא׳ יענוכה והדומים להם: ויהי עד כה ועד כה, בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקום אשר אכל שם ות״י והוה עד דמיזדרז ונחית, התקדרו עבים ורוח, חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגו׳ איתחפיאו עננא ורוחא: ויד יי׳ היתה אל אליהו, כתרגומו ורוח גבורא מן קדם יי׳ הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב והוא הלך אחריו ברגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל, ושנס׳, ויחגור ולמדו רבותינו ז״ל מזה ואמרו לעולם תבא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב: באכה, כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכה מנית באכה אסורה וכן כלם וכנוי הכף כנגד יודע המקום: כה

רשי

יי׳ הוא האלהים, ולא הבעל האלהים: ויגהר ארצה, וגחין לארעא להתפלל על הגשמים: דרך ים, אם תראה ענן עולה מן הים: אסור ורד, אסור מרכבותיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן ידחק אותך הגשם בדרך: עד כה ועד כה, בתוך מהלך השליח ובתוך שאסר המרכבת והשמים התקדרו: ויד יי׳ ורוח גבורה מן קדם יי׳ נתלבש כח לרוץ לפני המרכב׳ ברגליו שלא ילך א אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו, כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז מדרז כגבור, כה

ימלט ג׳ וסימ׳ ויאמר אליהו להם תפשו את, ויבאו לעשות זבחים ועלות, היקח מגבור מלקוח, גם שבי גבור יקח, וצדקיהו מלך יהודה, ראיתי את יי׳ נצב, אל ינוס הקל, והיה כל אשר יקרא, ובזה אלה

וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לָהֶם תִּפְשׂוּ אֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אִישׁ אַל־יִמָּלֵט מֵהֶם וַיִּתְפְּשׂוּם וַיּוֹרִדֵם אֵלִיָּהוּ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב עֲלֵה אֱכֹל וּשְׁתֵה כִּי־קוֹל הֲמוֹן הַגָּשֶׁם׃ וַיַּעֲלֶה אַחְאָב לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְאֵלִיָּהוּ עָלָה אֶל־רֹאשׁ הַכַּרְמֶל וַיִּגְהַר אַרְצָה וַיָּשֶׂם פָּנָיו בֵּין בִּרְכָּו׃ וַיֹּאמֶר אֶל־נַעֲרוֹ עֲלֵה־נָא הַבֵּט דֶּרֶךְ־יָם וַיַּעַל וַיַּבֵּט וַיֹּאמֶר אֵין מְאוּמָה וַיֹּאמֶר שֻׁב שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וַיְהִי בַּשְּׁבִעִית וַיֹּאמֶר הִנֵּה־עָב קְטַנָּה כְּכַף־אִישׁ עֹלָה מִיָּם וַיֹּאמֶר עֲלֵה אֱמֹר אֶל־אַחְאָב אֱסֹר וָרֵד וְלֹא יַעֲצָרְכָה הַגָּשֶׁם׃ וַיְהִי עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ עָבִים וְרוּחַ וַיְהִי גֶּשֶׁם גָּדוֹל וַיִּרְכַּב אַחְאָב וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה׃ וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃

יט וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃

וחזו כל עמא ונפלו על אפיהון ואמרו יי הוא אלהים יי הוא אלהים׃ ואמר אליהו להון אחודו ית נביי בעלא גבר אל ישתיזיב מנהון ואחדינון ואחתינון אליהו לנחלא דקישון ונכסינון תמן׃ ואמר אליהו לאחאב סק אכול ואשת ארי קל אתרגושת מטרא׃ וסליק אחאב למיכל ולמשתי ואליהו סליק לריש טורא דכרמלא וגחין לארעא ושוי אפוהי בין ברכוהי׃ ואמר לעולימיה סק כען סכי לאורח מערבא וסליק וסכא ואמר לית מדעם ואמר תוב שבע זמנין׃ והוה בזמנא שביעיתא ואמר הא ענא סליק זעירא כפיסת יד גבר סליק ממערבא ואמר סק אימר לאחאב אזדרז וחות ולא יעכבינך מטרא׃ והוה עד דמזדרז ונחית ושמיא אתחפיאו עננא ורוחא והוה מטר סגי ורכיב אחאב ואזל ליזרעאל׃ ורוח גבורא מן קדם יי הות עם אליהו וזריז חרציה ורהט קדם אחאב עד דאתא ליזרעאל׃ וחוי אחאב לאיזבל ית כל די עבד אליהו וית כל דקטל ית כל נביי שקרא בחרבא

ל׳ חס׳ | ג׳ | ג׳ דגש׳ | ג׳ | ברכיו ק׳ | ב׳ חס׳ | ב׳ חס׳ ו׳ קר׳ | ב׳ רגש׳ | ל׳ ו׳ ז׳ | ו׳ עד ועד | ו׳ ג׳ | ל׳ | ו׳ מל׳ ח׳ בתרא | מ ה | ם | א

להפר ברית, ומוצא אני מר ממות, בוטח בלבו הוא כסיל, עד שקרים לא ינקה, ובעת ההיא יעמד מיכאל: עד כה ועד כה חד מן י״ז פסוקין בקריאה אית בהון עד ועד וסימ׳ עד אנא ינאצוני העם הזה, ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה, וירד ימה אל גבול היפלטי, והערבה עד ים כנרת, ויהמם יי׳ לפני ישראל, ויהי עד כה ועד כה והשמים, ואל תתנו דמי לו, עד יכונן ועד לא ישוב חרון אף יי׳ קדמא, לא ישוב חרון אף יי׳ עד תניינא, ונעו מים עד ים, ותכן כל מלאכת שלמה דה״ה, רק הכהנים היו למעט, ויקבלון מלכותא קדישי עליונין, אחריו החזיק מלכיה, אחריו החזיק בנוי בן חנדד, ואמר אלהם לא יפתחו שערי, כי גדול עד שמים חסדך:

רלבג

ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם, יתכן שצוה העם לשחוט אותם שם ו ואפשר שהוא בעצמו שחט אותם בקנאו לש״י כמו שהרג שמואל את אגג בידו והרג פנחס זמרי וכזבי ב בידו בקנאתו לש״י וזהו היותר נאות: עלה אכל ושתה כי קול ה המון הגשם, ר״ל שקודם השלימך ל לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם והנה אמר לו שיעלה לפי שהעיר ההוא הסמוכ׳ להר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיו בו אליהו וישראל והנה בטח אליהו בש״י שיעשה זה או ידע זה בנבואה: ואליהו עלה אל ראש הכרמל, ידמה שכבר עלה שם כדי שיוכלו לראות משם אם עבים עולים מצד המערב או אולי היה אויר המקו׳ ההוא יותר זך ולזה יתכן שתהיה תפלתו יותר נשמעת מהמקום ה ההוא כי לזכות האויר יהיה המקום יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי: ויגהר ארצה, ר״ל שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל לש״י עם זה ההכנע וההצטער כדי שתהיה תפלתו נשמעת יותר כי ימהר הש״י להביא המטר להשגחתו על הנביא שלא ישקוד בזה הצער: עלה נא הבט נא דרך ים, ידמה שלא עלה עמו נערו וקרא לו שיעלה שם להביט דרך ים אם יראה דבר מורה על ירידת המטר כי לא היה מסכים אליהו להסיר עצמו מהמצב ההוא המצער אותו עד יראה בסימן ששמע השם תפלתו ולזה לא היה אליהו בעצמו יכול להביט זה והנה היה מתפלל אליהו תמיד בהיותו בזה המצב וכאשר היה משלים התפלה היה קורא לנערו שיבט דרך ים אם יראה שום ענן והיה אומר לו אין מאומה עד הפעם השביעית שאמר לו שכבר ראה עב קטנה ככף איש עולה מים, והנה הוצרך אליהו בכל זה לפי שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם שיגיע להם הש״י זה הטוב על דרך המופת ולולי רוב תפלת אליהו והצטערו בזה האופן לא היה מגיע להם מטר בזה הדרך אבל יבא להם כמנהג הטבע בשתכור עצירת המטר שהביא הש״י להם ואמנם רצה אליהו שיגיע להם המטר תכף כדי שיכירו כי עונותיהם היו מסבבים עצירת המטר ולזה בא המטר תכף ששבו אל יי׳: אסור ורד אל יעצרכה הגשם, ר״ל אם תרצה שלא יעכב הגשם פה לרבויו אסור המרכבה תכף ורד ליזרעאל קודם בא הגשם: וירכב אחאב וילך יזרעאלה, ידמה שבהיותו בדרכו ירד גשם גדול קודם באו ליזרעאל: ויד יי׳ היתה אל אליהו: ר״ל שכבר בא אליו דבר יי׳ שיעשה זה ר״ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד שבא אחאב ליזרעאל והנה שום מת. יו הוא שחבר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק באבריו הפנימיים מפני חוזק התנועה: את כל אשר עשה אליהו, הוא מה שעשה להוריד האש על העולה בדרך שאכלה העולה והעצים והאבנים והמים אשר בתעלה לחכה לבחון כי יי׳ הוא האלהים ומה שעשה מהבאת המטר: ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב, ידמה שהודיע לה שהוא צוה לתפשם כלם ולהורידם אל נחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה נשפך דמם אל הנחל שיוליכהו למקום רחוק: כה

כה יעשון אלהים וכה יוסיפון, דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתא דיי׳ ובנסחא טובה מצאתי כדין יעבדון דחלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם דחלתא דיי׳ טעות סופר הוא: וירא ויקם, ראה עצמו בסכנה והלך ומלט אל נפשו ושתפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה: ויבא באר שבע אשר ליהודה, לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר שמה בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב גם כן בנחלת בני יהודה, וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמ׳ אשר ליהודה כלומר יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל: והוא הלך במדבר, אפילו בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר יי׳ מה יעשה: תחת רותם אחת, אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן נחלי ר רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שגחלתו חמה מאד יש מפרשים שהוא שלועזין אותו זני״סטא ויש אומרי׳ שהוא שלועזים ייני״ברי: ויאמר רב, כלומר רב לי עוד בעולם הזה ואני בו בצרה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין: כי לא טוב אנכי מאבתי, כרצה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו: תחת רותם אחד, ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שישכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו: והנה זה מלאך, אינו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד לא יבאו שניהם למהירות הזמנת הענין כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול: עוגת רצפים, עוגה אפויה בגחלים: ויאכל וישת, לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים: כי רב ממך הדרך, והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לארון שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו׳ וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר יי׳ שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה: בכח האכילה ההיא, לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעי׳ לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמ׳ שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתנה המאכל באכעומכא ולא בטלה אותו הכח המבטלת ולא משכה אותו כח המוסף וזון הגוף באותו מאכל ארבעי׳ יום וארבעים לילה: ויבא שם אל המערה, מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אנקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו, טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הרצחת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואף על פי שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: קנא קנאתי ליי׳, הקנאה שקנאתי לשם יי׳ והרגתי נביאי הבעל המתעי׳ את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני, ודרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה: את מזבחותיך הרסו, כמו שאמר למעלה את מזבח יי׳ ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב, כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי יי׳: ואותר אני לבדי, והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם: בא

רשי

כה יעשון אלהים, לא כמו שעשית לנביאי הבעל: רותם, שיבר״א בלע״ז: ויאמ׳ רב, סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין: רצפים, פחמים וכן ובידו רצפה: אל המערה, היא נקרת צור שעמד בה משה: את מזבחותיך הרסו, במות יחיד הנעשו לשם שמים שהרי מזבח בית הבחיר׳ בירושלם היה: ורוח

יעשון ה׳ בקריא׳ וסימ׳ והזהרת אתהם את החקים ואת התורת׳ ועלי זקן מאד׳ ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר׳ בן הדד דמלכים׳ הנה אפרים שרשם יבש: ז מלין כתיב ת׳ו ולא קרינן וסי׳ באחת ובאנו אלין באחת

ותשלח איזבל מלאך אל־אליהו לאמר כה־יעשון אלהים וכה יוספון כי־כעת מחר אשים את־נפשך כנפש אחד מהם: וירא ויקם וילך אל־נפשו ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את־נערו שם: והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחת וישאל את־נפשו למות ויאמר רב עתה יהוה קח נפשי כי לא־טוב אנכי מאבתי:

ח וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה־זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול: ויבט והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב: וישב מלאך יהוה שנית ויגע־בו ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך: ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב: ויבא־שם אל־המערה וילן שם והנה דבר־יהוה אליו ויאמר לו

י מה־לך פה אליהו: ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את־נפשי לקחתה:

ושלחת איזבל אזגרא לות אליהו למימר כדין יעבדון דחלתאי וכדין יוספן אלהין כעידנא הדין מחר אשוי ית נפשך כנפשא דחד מנהון: וחזא וקם ואזל לשיזבא נפשיה ואתא לבאר שבע די לשבטא יהודה ושבק ית עולימיה תמן: והוא הליך במדברא מהלך יומא ואתא ויתיב תחות ריתמא חד ושאיל ית נפשיה לממת ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין כען יי׳ סב נפשי ארי לא טב אנא מאבהתי: ושכיב ודמוך תחות רתמא חד והא דין מלאכא קריב ביה ואמר ליה קום אכול: ואסתכי והא אסרוהי חררא מעופפא וצלוחיתא דמיא ואכל ושתי ותב ושכיב: ותב מלאכא דיי׳ תניינות וקריב ביה ואמר ליה קום אכול ארי סגי מינך אורחא: וקם ואכל ושתי ואזל בחילא דאכילתא ההיא ארבעין יממין וארבעין לילון עד דאתא לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי׳ לחורב: ועל תמן למערתא ובת תמן והא פתגמא דיי׳ עמיה ואמר ליה מה לך כא אליהו: ואמר קנאה קניתי קדם יי׳ אלהא צבאות ארי שבקו קימך בני ישראל ית מדבחך פגרו וית נביך קטלו בחרבא ואשתארית אנא בלחודי ובעו ית נפשי למקטלה:

המקומות אחת׳ תחת רתם אחת׳ המומתתים ותקח יהושבע בת המלך׳ ארבעת ואתה בן אדם כה אמר יי׳, בשנת ויהי בשנת ההיא בראשית ממלכת צדקיהו׳ בשנת הדבר אשר היה אל ירמיהו׳ התפלשתי בנת אל תגילו:

רלבג

כה יעשון אלהים, אמרה זה בלשון רבים לרבוי האלוהות אשר היו עובדים להם: וירא ויקם וילך אל נפשו, ר״ל שכאשר ראה הסכנה שהוא בה לא רצה לסמוך על הנס אבל קם תכף והלך למלט את נפשו: ויבא באר שבע אשר ליהודה, ר״ל שכבר היה למלך יהוד׳ ולזה בא שם להמלט מיד איזבל ואף על פי שבא לנחלת בני שמעון ה הנה ידמה כי מפני היותו תוך ערי יהודה היו בני העיר ההיא תחת מלך יהודה או אולי במלחמות ש שנלחמו מלכי יהודה עם מלכי ישראל לקחו מלכי יהודה העיר ה הזאת: והוא הלך במדבר דרך יום, בחר ללכת במדבר כדי שלא יראהו איש שיוכל להגיד זה לאיזבל: וישב תחת רותם אחד, הוא עץ שפל גנינ״סטה בלע״ז: וישאל את נפשו למות, הנה מחוזק הרעב היה בוחר במות ולזה אמר כי רב לו במה שחיה ובקש מהשי״ת שיקח את נפשו וימיתהו כי לא טוב הוא מאבותיו שיזכה מפני זה לאורך הנפלא מן החיים: עוגת רצפים, ר״ל עוגה שנאפית ברצפי אש: וילך בכח האכילה ההיא, ר״ל בכח שקנה מהאכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה ואולם אמר שקנה הכח מהאכילה ההיא כי קודם האכילה היה חלוש מאד והיה קרוב מאד למות מפני הרעב, והנה בא בדרך המדבר עד הר חורב שנתנה בו התורה לישראל: ויבא שם אל המערה וילן שם, ידמה שכבר היתה מערה בהר חורב ולן שם אליהו: והנה דבר יי׳ אליו ויאמר, אחשוב כי בתחלה בא אליו דבר יי׳ על דרך הנבואה ושאל לו הש״י מה לך פה אליהו ואע״פ שכבר ידע זה הש״י על דרך אמרו לקין אי הבל אחיך והנה השיב אליהו כי הוא מקנא לש״י כי בני ישראל עזבו את ברית התורה והרסו מזבחות הש״י כי לא רצו לעבוד כי אם אלהים אחרים והרגו נביאי השם בחרב כי כבר הרגה אותם איזבל כמו שקדם ונשאר אליהו לבדו מן הנביאים הידועים לה ובקשה להרוג אותו וכאילו שאל מהש״י על זה שיקום נקמתו על אלו הרעות שעשו ישראל והנה קרה זה לאליהו מרוב כעסו על חטאת ישראל אז אמר לו הש״י שיצא ויעמוד בהר לפני יי׳ ר״ל כי כשיראה לו כבוד יי׳ אז יצא מהמערה וידמה שכבר עשה זה השם ית׳ כדי שיבקש אליהו רחמים על ישראל לא שיתפלל להשחיתם על רוע מעלליהם כי היה רצון הש״י להאריך להם אפו כדי שישובו אליו ולזה הראה לו הדברים המשחיתים כמו הרוח הגדולה והחזקה שהיא מפרקת הרים ומשברת סלעים, ולא

ויאמר צא ועמדת בהר לפני יהוה והנה יהוה עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יהוה לא ברוח יהוה ואחר הרוח רעש לא ברעש יהוה: ואחר הרעש אש לא באש יהוה ואחר האש קול דממה דקה: ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר מה־לך פה אליהו: ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את־נפשי לקחתה:

טו ויאמר יהוה אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את־חזאל למלך על־ארם: ואת יהוא בן־נמשי תמשח למלך על־ישראל ואת־אלישע בן־שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך: והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא

ד' דסמי' ג' · ג' קמץ · כ' קמצת כמוס ל' · כ' חס' ובענין · יב · ג' ג' · ו' רפ · כ' כת' כית און וכי' דמסק שקרית · כ' רפין · ח'

ואמר פוק ותקום בטורא קדם יי והא יי מתגלי וקדמוהי משרית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי ולא במשרית מלאכי רוחא שכינתא דיי ובתר משרית מלאכי רוחא משרית מלאכי זיעא ולא במשרית מלאכי זיעא שכינתא דיי: ובתר משרית מלאכי זיעא אשתא ולא במשרית מלאכי אשתא שכינתא דיי ובתר משרית מלאכי אשתא קל דמשבחין בחשאי: והוה כד שמע אליהו וכריך אפוהי בשושיפיה ונפק וקם בתרע מערתא והא עמיה קלא ואמר מא לך כא אליהו: ואמר קנאה קניתי קדם יי אלהא צבאות ארי שבקו קימך בני ישראל ית מדבחך פגרו וית נביך קטלו בחרבא ואשתארית אנא בלחודי ובעו ית נפשי למקטלה:

ואמר יי ליה איזיל תוב לאורחך למדברא דמשק ותהך ותמשח ית חזאל למהוי מלכא על ארם: וית יהוא בר נמשי תמשח למהוי מלכא על ישראל וית אלישע בר שפט ממישר מחולה תמשח למהוי נביא תחותך: ויהי דישתיזיב מחרבא דחזאל יקטול יהוא

והנה יי' ד' בקריאה וסימ' צא ועמדת בהר לפני, ויעש השליש תניינא דפסו' נמסר בריש סדר ויצא: ברוח ג' קמצין וסימ' מפרק הרים, ותכנית כל אשר היה ברוח בד"ה, אין אדם שליט ברוח לכלוא: ויאמר יי' אליו ו' רפ' בקריא' וסי' מי שם פה לאדם או מי ישום, זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם, שמעתי את תפלתך, לך שוב לדרכך מדברה, עבור בתוך העם, קרא שמו יזרעאל:

רשי

ורוח גדולה, משריית מלאכי רוחא: רעש, משריית מלאכי זיעא: אש, משריית מלאכי אישא: קול דממה דקה, קל דמשבחין בחשאי, אבל בנביאי אומות העולם אומר דממה וקול אשמע דממה היתה לשבח ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה דשיגטיש"ט בלע"ז ואין שומעין הקול ממש: וילט פניו, וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוטה בשמלה: תמשח לנביא תחתיך, אי אפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית

רדק

בא ועמדת בהר, נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה: והנה יי' עבר, פי' כבוד יי' עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור יי' על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח יי' כלומר הכבוד ההווה לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך ה הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו באש ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה: וילט פניו באדרתו, כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופי' ויצא ויעמד פתח המערה כששמעו קול דממה דקה בא ועמד בהר פתח המערה ו וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני השם ר"ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירו' קול דממה דקה קול מתוך ו"ת הפסוק כן והא יי' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי' וגו' כבעמוד ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד, והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם ה' בתוך בני ישר' והחזיר' למוטב עד שאמרו כלם יי' הוא האלהים יי' הוא ה האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והראהו כל הכבוד הזה וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה: וילט פניו, כסה פניו כמו לוטה בשמלה, פי' הלוט הלוט: שוב לדרכך, אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך המדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימשח אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע"י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפר' כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך החכמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו': מדברה דמשק, כפתחה הב"ית מפני הסמיכות וכן מדברה בית און: ומשחת את חזאל, לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיחה ברוב נאמר למנוי אע"פ שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך, וכן אמ' על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש: תמשח לנביא תחתיך, כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה יי' קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמידהו, ובדרש"א אי אפשר בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית יהוא, שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדים ע"ז: ימית

רלבג

ולא היה ברוח יי' כי אין מדרך הש"י שיביא הרעה אם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שנתבאר לש"י שלא יהיו מקבלים תוכחת לא רצה לענוש עליו החטאים לפי מה ם שראוי אבל המתין להם אם ישובו מ מדרכם הרעה, והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי להפכת הארצות, וזכר גם כן שלא ברעש יי' כמו שזכרנו ברוח, והנה אחר הרעש אש שהוא יותר מזיק, וזכר גם כן כי לא באש השם לסבה שזכרנו וכאילו באר בזה שאלו הרעות ם שיבאו להם בהדרגה אינם מכוונות מהש"י אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו מטרה ל לחצי הרעות הנכונות לבא עליהם והיה זה כן לפי שהרעות ה הבאות על צד הקנאת המוסר לא יועילו ל להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל ו והמטר שלש שנים לא נכנעו מפני הש"י, והנה אחר האש קול דממה דקה, ר"ל קול מתוך מהש"י כאילו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיר בזה כי אחר נפלם באלו הרעות ולא ירגישו שעונותיהם הטו שיהיו משולחים ונעזבים למקרי הזמן הנה יבא להם מוסר מה מהש"י אך לא יהיה שלם באופן שהיה מביא הש"י המוסר לישראל במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישים תכף כי בסבת העון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה, ודמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאת ישראל לא שם אל לבו להבין את דבר המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמר בראשונה: ויהי כשמוע אליהו, ר"ל כשמוע אליהו קול הש"י הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פניו באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוהו הש"י ועמד פתח המערה: ויאמר יי' אליו לך לדרכך מדברה דמשק, ר"ל שילך לדרכו אל מדבר דמשק ושם ימשח חזאל למלך על ארם והרצון בזה היותו נבחר למלך על ארם ושם ימשח יהוא בן נמשי למלך על ישר' ושם ימשח אלישע בן שפט מאבל מחולה לנביא תחת אליהו אחר שאין רצון אליהו להיות לנביא ולהזהיר לישרא' עד שבקש קץ בחייו מפני רוע מעשיהם ואמר לש"י שיקח את נפשו, ולפי שלא מצא שם בדרך כי אם אלישע בן שפט השליך אדרתו עליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלבישת האדרת היתה סימן לנביא ולזה אמר הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש ודמה שהודיע אליהו לאלישע זאת הנבואה והוא שיודיע לחזאל שהוא יהיה מלך על ארם ושימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו או יהיה הרצון בזה כי מפני רצון אליהו בעונש ישראל לפי מה שזרה מה שלמד עליהם חובה לפני הש"י הנה הוא סבת המשח חזאל למלך על ארם ומשח יהוא למלך על ישראל והמשח אלישע לנביא תחתיו ולזה אמר לו הש"י בכל אלו הדברים ומשחת כי הוא סבת המשחם כמו שזכרנו, והנה ימית יהוא רבים כי הוא השמיד כל בית אחאב והרג כל עובדי הבעל ונביאיו וכהניו והרג איזבל אשר עליה אמ' אליהו קנאת אלו הדברים לש"י ומה שאמר כי הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא אין הרצון בו שיקדים הרע שיעשה חזאל לישראל אל הרע שיעשה יהוא לישראל כי היה הענין בהפך זה כי בימי יהואחז בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישראל אך הרצון בו שמה שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב לו היה קיים כי אחאב ובניו הם היו מצליחים תמיד כנגד מלך ארם, וכן

רשי

ימית אלישע. לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים בירחו: לך שוב. מאחר: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי: בשלם הבשר. בשל להם את הבשר כך פירשו דונש ומנחם וכן תירגמו יונתן כשתי תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהצמד אין פחות משנים: ויתן לעם. מרוב שמחה עשה משתה: כי שלחתי אליך וגו' לי תתן ידעתי כי תתנם לי אבל אחרת אני גוזר עליך: כל

ז' פסוקים ותהא והוא בקריאה וסי' ויחי נער מבית לחם יהודה. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני. וימצא את אלישע בן שפט והוא חורש. אותו תקדישו. והוא יבנה את היכל יי'. אכלו זרים כחו. ואחר בא חצרון:

וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע: וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לוֹ:

וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו: וַיַּעֲזֹב אֶת הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה עָשִׂיתִי לָךְ: וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ:

ז' פסו' אית בהון והוא והוא

כ

וּבֶן הֲדַד מֶלֶךְ אֲרָם קָבַץ אֶת כָּל חֵילוֹ וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ אִתּוֹ וְסוּס וָרָכֶב וַיַּעַל וַיָּצַר עַל שֹׁמְרוֹן וַיִּלָּחֶם בָּהּ: וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָעִירָה: וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר בֶּן הֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי הוּא וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי הֵם: וַיַּעַן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל אֲשֶׁר לִי: וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיֹּאמְרוּ כֹּה אָמַר בֶּן הֲדַד לֵאמֹר כִּי שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ לִי תִתֵּן:

ט' ח' לפנין קריאה וא' לפנין עזרה

ב' הוסיפני

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר"פ הוא חד מן י"ב ויאמרו דסבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות: ואם י"ב סמ' וסי' נמסר בסדר יתרו:

ודישתיזיב מחרבא דיהוא יקטול אלישע: ואשאר בישראל שבעא אלפין כל רכוביא דלא כרעו לבעלא וכל פומא דלא נשק ליה: ואזל מתמן ואשכח ית אלישע בר שפט והוא רדי בתרי עשר פדנין דתוריא צמדין קדמוהי והוא בחד מתרי עסרא ועבר אליהו לותיה ורמא שושיפיה עלוהי: ושבק ית תוריא ורהט בתר אליהו ואמר אנשוק כען לאבא ולאמא ואיהך בתרך ואמר ליה איזיל תוב ארי מה עבדית לך: ותב מבתרוהי ונסיב ית פדן תוריא והרמיה ובמני תוריא בשיל להון בסרא ויהב לעמא ואכלו וקם ואזל בתר אליהו ושמשיה: ובר הדד מלכא דארם כנש ית כל משריתיה ותלתין ותרין מלכין עמיה וסוסון ורתיכין וסליק וצר על שמרון ואגיח קרבא בה: ושלח אזגדין לות אחאב מלכא דישראל לקרתא: ואמר ליה כדנן אמר בר הדד כספך ודהבך דילי הוא ונשך ובנך שפיריא דילי אינון: ואתיב מלכא דישראל ואמר כפתגמך רבוני מלכא דילך נפשי וכל דילי: ותבו איזגדיא ואמרו כדנן אמר בר הדד למימר ארי שלחית לותך למימר כספך ודהבך ונשך ובנך לי תתן:

רדק

וימית אלישע. כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים בשביל שהיה מזהיר להם ומכות מסלא היה להם מזהיר או פי' ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ: נשק לו. מלרע: והוא חורש. מכאן שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי"ב צמדים היו לפניו חורשים. וצמדים ר"ל בקר לפי שהשוורי' נצמדים יחד בעת החרישה נקראו' צמד וצמדי' ות"י תרין עשר פדנין דתורא מדין קדמוהי: והוא בשנים העשר. מן הי"ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי"א עבדיו היו כל א' ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי"ב והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר: וישלך אדרתו אליו. השליך עליו ות"י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי' כי ידע שיבין כי מיי' יהיה נביא וידע כי הא-ל נתן בלב אלישע ללכת אחריו ולשרתו לפי' לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי' מה עשיתי לך רוצה לומר אם השלכתי את אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי: אשקה נא. במקצת הספרים השי"ן בקמץ חטף: וישב מאחריו. לנשק לאביו ולאמו אע"פ שלא ספר הכתוב ואחר כך שחט הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללותו כי הוא נפרד מהם: צמד הבקר. אחד מהשנים עשר: בשלם הבשר. בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו ות"י בשיל להון ומרוב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ות"ם בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני כתת לי ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד והמתו חיתו לאם והדומים להם: לך אני וכל אשר לי. לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלומ' מה שאמרת לי הם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדיו וגו' וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מאן אחאב והזקנים בדבריו האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פי' לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהיו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה. ובדרש כל מה שתבע בראשונה תבע בשניה חמדה הוא בכסף וזהב נשים ובנים כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך על ע"ז אמר שהרי כתוב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ואל תאבה והלא היו בהם כמה שלא עברו לבעל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכ"ב אותיות ר"ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגו' כ"ב תיבות ובן הדד חושב בתיבה אחת לפי שהוא שם אחד ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות: כי אם

רלבג

וכן מה שאמ' והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין הרצון בו שיקדים הרע שעשה יהוא לישראל אל הרע שיתחדש להם בסבת אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע הוא ארבעים ושנים נערים שקללם ביי' ודמה שהרעב החזק אשר היה בשמרון היה בסבת אלישע ולזה אמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום. וזכר שכבר יגיע זה הרע לשיעור שלא ישארו בישראל כי אם שבעת אלפים איש והם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו. והנה אמר יהוא בן נמשי והוא אבי אביו כי כבר יקרא אבי האב אב כאמרו ותבאנה אל רעואל אביהן: והוא חורש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר. ר"ל שהיו שם שנים עשר חורשים היו לכל אחד מהם צמד בקר ואלישע היה חורש כי הוא היה אחד מהשנים העשר החורשים. ואחשוב שזכר זה להעיר כי אבי אלישע היה עשיר מאד ועם כל זה נפרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חוזק אהבתו החכמה: ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו. ר"ל כי כבר עבר אליהו סמוך לו ובהיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו עד שכבר הסך אדרתו עליו מדי עברו והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו היה אליו שיבא ויחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ואמ' לו שיעזבהו לנשק אביו ואמו ואחר ילך אחרי אליהו: ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך. ירצה לפי מה שאחשוב לך לנשק אביך ואמך ושוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר"ל שכבר עשיתי זה להעיר אותך שתבא לחסות תחת כנפי: ובכלי הבקר בשלם הבשר. ר"ל בשל להם הבשר וכאשר נתבשל נתן לעם אשר בשדה ואכלו וקם והלך אחרי אליהו ושרתו כדי שילמד יותר מחכמתו ממה שילמדו שאר תלמידיו כי המשרת יהיה תמיד עם הרב ורואה מנהגיו ושומע דבריו תמיד וילמד יותר ממה שילמד התלמיד שאינו משרת: לך אני וכל אשר לי. ר"ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מס: אם

כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו: ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו: ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולוא תאבה: ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשנה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות וילכו המלאכים וישבהו דבר: וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי: ויען מלך ישראל ויאמר דברו אל יתהלל חגר כמפתח: ויהי כשמע את הדבר הזה והוא שתה הוא והמלכים בסכות ויאמר אל עבדיו שימו וישימו על העיר: והנה נביא אחד נגש אל אחאב מלך ישראל ויאמר כה אמר יהוה הראית את כל ההמון הגדול הזה הנני נתנו בידך היום וידעת כי אני יהוה: ויאמר אחאב במי ויאמר כה אמר יהוה בנערי שרי המדינות ויאמר מי יאסר המלחמה ויאמר אתה: טו ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים:

אלהין כעידנא הדין מחר אשלח ית עבדי לותך ויבלשון ית ביתך וית בתי עבדך ויהי כל רגגא בעינך ישוון בידיהון ויכבון: וקרא מלכא דישראל לכל סבי ארעא ואמר דעו כען וחזו ארי בישתא דין בעי ארי שלח לי לנשי ולבני ולכספי ולדהבי ולא מנעית מיניה: ואמרו ליה כל סביא וכל עמא לא תשמע ולא תיבי: ואמר לאזגדי בר הדד אימרו לריבוני מלכא כל דשלחתא לעבדך בקדמיתא אעביד ופתגמא הדין לא איכול למיעבד ואזלו איזגדיא ואתיבוהי פתגמא: ושלח ליה בר הדד ואמר כדין יעבדון לי דחלתא וכדין יוספן אם יספוק עפרא דשומרון למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי: ואתיב מלכא דישראל ואמר אימרו ליה לא ישתבח דמזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מינה: והוה כד שמע ית פתגמא הדין והוא שתי הוא ומלכיא במטליא ואמר לעבדוהי איזדרזו וכמנו על קרתא: והא נביא חד קריב לות אחאב מלכא דישראל ואמר כדנן אמר יי החזיתא ית כל המונא סגיאה הדין הא אנא מסר ליה בידך יומא דין ותידע ארי אנא יי: ואמר אחאב במן ואמר כדנן אמר יי בעולימי רברבי מדינתא ואמר מן יתקיף קרבא ואמר את: ומנא ית עולימי רברבי מדינתא והוו מאתן ותלתין ותרין ובתריהון מנא ית כל עמא כל בני ישראל שבעא אלפין:

רשי

כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו · והלא כל הראשונים דברי חמדה הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ספר תורה שנאמר בו הנחמדי' מזהב ומפז רב. אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זו שלי לבדי של זקני ישראל היא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אע"פ שהיו עובדים ע"ז היו מכבדין את התורה: אם ישפוק עפר שומרון לשעלים וגו' · למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי עפר שנדבק בפרסת רגלים לשעלי' · לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמים וכן מי מדד בשעלו מים שדרך בים סוף שנא' דרכת בים סוסיך: אם ישפוק · אם ים די: דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · אימרו ליה לא ישתבח דמיזדרז ונחית ב קרבא כגבר דנצח וסליק מנה ל' יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו: כמפתח: חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח כך אין לארוניכם להתהלל בדבר העתיד: שימו · כלי המצור על העיר: נביא אחד · הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות · הם בני התערובות שהיו כל השרים של אחר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבו' שלא ימרדו בו: מי יאסור המלחמה · יערוך לבוא אותה בא אתה תחלה וכה תמיתנו ועתה תריעו: שבעת אלפים · אומר אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל: שבעת אלפים: בסוכות

רדק

כי אם כעת מחר · כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר: לא אוכל לעשות · שתחפש בתינו ותקח כל המחמד והכסים והבגים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדבר ההוא אעשה ואשמע לך בדבר ההוא: כה יעשון · לשון שבועה: אם ישפוק עפר שמרון לשעלים · כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסו רגליהם ולא יספיק ועל הדרך הזה ת"י אם יספוק עפר' דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירו' אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק: ויאמר דברו · אמרו לו זה המשל וכתי' אומרו ליה: אל יתהלל חוגר כמפתח · חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה כמפתח החרב משבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: ויאמר שימו · פירו' שימו כלי מלחמה להלחם על העיר: וישימו על העיר · הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינו' בדבר הנביא ואם וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי"ת שימו איזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא א"כ לדבריו פירוש וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות: והנה נביא אחד · אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות · והנערים האלה היו גדולים אבלו כי כן מנהג המלכי' שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים וי"א כי הם בני התערובו' שלוקח המלך בני השרי' עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל: מי יאסור המלחמה · כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין קישור הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך לא לפי שהיה עובד ע"ז והקב"ה עושה עם ישראל נס חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה עם הוא לפי שהוא עובד ע"ז לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה: שירה

ולוא לה' מלאים וסי' נמסר בסדר ויקרא: יוסיפו ד' כ"כ חסרים יוד וסי' וכל ישראל ישמעו ויראון קדמאי' וישלח אליו בן הדד · ועתה יוספו להטא · אמרו בגוים לא יוכפו לגור · הלין יוספו כתיב הס' יוד בתראה · בני עולה דשמואל · לראבה עוד · יסיפו כתיב חסר וי"ו · ולא יוסיפו בני עולה ודברי חומים · כי ארך ימים ושנות חיים · יוסיפו כתיב מ"ל דמ"ל ושארא יספו כתיב: ישפק ג' ב' כתיב שין וחד כתיב סמ"ך וסימ' אם ישפוק עפר שמרון · ישפוק עלימו כפימו · בינינו יספוק וירב אמריו לאל: והגה ה' ר"פ בסי' וסי' נמסר בריש סיפרא: ויאמר אחאב חד מן ב' פסוקים דאית בהון ד' פעמים ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם · ודין:

רלבג

אם יספוק עפר שמרון לשעלים · ר"ל שלא יספיק עפר שמרון לכל העם אשר ברגליו אם יקח כל אחד מהם ממנו מלא שעלו והוא מלא אגרופו: ויאמר דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · ר"ל שכבר אמר למלאכי בן הדד שיאמרו לאדוניהם שאין ראוי שיתהלל בכוונת המלחמ' מי שהוא חוגר החרב ללכת למלחמה ואף על פי שיש לו חיל רב כמו שראוי להתהלל מי שהוא מפתח החרב אחר שובו ממלחמה ונצח אויביו כי לא ידע החוגר מה יקרה לו כי לפעמים ינצח החיל המעט החיל הרב: ויאמר אל עבדיו שימו · ר"ל החיל והמלחמה על העיר: בנערי שרי המדינות · ידמה שבני שרי המדינות היו גדלים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו: פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים · ר"ל שכבר פקד כל ישראל שהיו בשמרון וכבר היו שבעת אלפים ואלה לבדם יצאו להלחם עם חיל מלך ארם: אם

מותה שכור, שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון : עזר אותו, שהיו עוזרים אותו : תפשום חיים, מה שאמר תפשום חיים חיים תפשום אחר הוא אלא שענה מפני הכפל ר"ל בין יבאו למלחמה בין יבאו לשלו׳ תפשום חיים כי היה ברעתו כי היו מתגברים עליהם הא:שים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירכו לתפשם חיים שיוכלו כי לא יעלה בלב אנשי שמרון שיבאו להלחם ע"כ כיון שיגעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה ובגודל לבב אמר : ואלה יצאו מן העיר, פי׳ אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר כתבנו ללכת אחריה׳ הכו איש את אישו : ויכו איש אישו, מן האנשי׳ אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אם׳ שלח מלך ארם אליהם לראות אם למלחמה יבאו אם לשלום יבאו וכיון שראו ארם כי הכו הא:שים אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמה׳ שלא פחדו מא:שים׳ וגם כי פחד אלהים נפל עליהם : על סוס ופרשים, מלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו׳ עמו גם כן כמו ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים וי"ת על סוסי׳ ועמיה תרין רתיכין ונסחא אחרת מצאתי על סוסון ועמיה תרין זוג פרשי : ויצא מלך ישראל, אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינו׳ ומקצ׳ החיל אחריה׳ התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נקפו עד שראה כי החלה התשוע׳ וגם ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם : ויך את הסוס ואת הרכב, כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסי׳ על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבי׳ נופלי׳ והיו מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבי׳ שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ות"י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכיא : ויגש הנביא, הוא הנביא הנזכר למעלה ונביא אחר : לך התחזק, בפתח ולא כן ברוב הבווי בפתח וכמוהו והתענג על יי׳ בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך למלחמ׳ כי עתיד הוא לעלו׳ עליך בסוף השנה או פירוש התחזק במעשים טובים ולעקור ע"ז שהרי ראית והכרת כי יי׳ הוא האלהים ושקר הבעל לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך : לתשובת השנה, כתרגומו לזמן סופא דשתא שתשו׳ השמש למקו׳ אשר החלה ממנה בראש השנה : אלהי הרים, כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו היינו רבים מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה שאהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר : אם לא נחזק מהם, תראה אם לא נחזק מהם אם נלחם במישור : הסר המלכי׳, יאמרו זה בעבור שלא יתגאו החיל כשיראו מלכים ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם בחיל הנופל כדי שיהיה כמו שהיינו בתחילה במניין : ויעל אפקה, ואפקה לבני יהודה הוא׳ ואף על פי שמצאנו אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה כי אשר ממלכו׳ אחאב היה ואף על פי שהיה לבני יהודה היאך עלו שם אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישר׳ להלחם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם : התפקדו וכלכלו, התפקדו החיל אשר יבאו במלחמה הראשונה : וכלכלו, כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה וכמו שהיו אז כן יבאו עתה למלחמה הזאת ו"ת איתמניאו ואיזדמנו : כשני חשיפי עזים, אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים : מלאו את הארץ, קל וראוי להרגם : ויאמר

בצהרים י"ב וסים׳ נמסר לעיל בסיפר סים׳ י"ח : יצאו ח׳ קמצין וסים׳ נמסר בספר יהושע סימן כ׳ : תפשום ג׳ וסים׳ ויאמר יהוא תפשום, ויאמר אם לשלום ב׳ כו : חזקו ג׳ רפין וסים׳ ויהי כי חזקו ישראל, ועבדי מלך ארם אמרו, חזקו עלי דבריכם דסוף מלאכי : במישור מישור׳ מלאים וסים׳ ועבדי מלך ארם,

וַיֵּצְאוּ בַּצָּהֳרָיִם וּבֶן־הֲדַד שֹׁתֶה שִׁכּוֹר בַּסֻּכּוֹת הוּא וְהַמְּלָכִים שְׁלֹשִׁים־וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ עֹזֵר אֹתוֹ׃ וַיֵּצְאוּ נַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת בָּרִאשֹׁנָה וַיִּשְׁלַח בֶּן־הֲדַד וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר אֲנָשִׁים יָצְאוּ מִשֹּׁמְרוֹן׃ וַיֹּאמֶר אִם־לְשָׁלוֹם יָצָאוּ תִּפְשׂוּם חַיִּים וְאִם לְמִלְחָמָה יָצְאוּ חַיִּים תִּפְשׂוּם׃ וְאֵלֶּה יָצְאוּ מִן־הָעִיר נַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהַחַיִל אֲשֶׁר אַחֲרֵיהֶם׃ וַיַּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ וַיָּנֻסוּ אֲרָם וַיִּרְדְּפֵם יִשְׂרָאֵל וַיִּמָּלֵט בֶּן־הֲדַד מֶלֶךְ אֲרָם עַל־סוּס וּפָרָשִׁים׃ וַיֵּצֵא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת־הַסּוּס וְאֶת־הָרֶכֶב וְהִכָּה בַאֲרָם מַכָּה גְדוֹלָה׃ וַיִּגַּשׁ הַנָּבִיא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הִתְחַזַּק וְדַע וּרְאֵה אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה כִּי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה מֶלֶךְ אֲרָם עֹלֶה עָלֶיךָ׃

וְעַבְדֵי מֶלֶךְ־אֲרָם אָמְרוּ אֵלָיו אֱלֹהֵי הָרִים אֱלֹהֵיהֶם עַל־כֵּן חָזְקוּ מִמֶּנּוּ וְאוּלָם נִלָּחֵם אִתָּם בַּמִּישׁוֹר אִם־לֹא נֶחֱזַק מֵהֶם׃ וְאֶת־הַדָּבָר הַזֶּה עֲשֵׂה הָסֵר הַמְּלָכִים אִישׁ מִמְּקֹמוֹ וְשִׂים פַּחוֹת תַּחְתֵּיהֶם׃ וְאַתָּה תִמְנֶה־לְךָ חַיִל כַּחַיִל הַנֹּפֵל מֵאוֹתָךְ וְסוּס כַּסּוּס וְרֶכֶב כָּרֶכֶב וְנִלָּחֲמָה אוֹתָם בַּמִּישׁוֹר אִם־לֹא נֶחֱזַק מֵהֶם וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם וַיַּעַשׂ כֵּן׃

וַיְהִי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה וַיִּפְקֹד בֶּן־הֲדַד אֶת־אֲרָם וַיַּעַל אֲפֵקָה לַמִּלְחָמָה עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָתְפָּקְדוּ וְכָלְכְּלוּ וַיֵּלְכוּ לִקְרָאתָם וַיַּחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נֶגְדָּם כִּשְׁנֵי חֲשִׂפֵי עִזִּים וַאֲרָם מִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃

ונפקו בטיהרא ובר הדד שתי רוי במטליא הוא ומלכיא תלתין ותרין מלכיא מסעדין ליה : ונפקו עולימי רברבי מדינתא בקדמיתא ושלח בר הדד וחויאו ליה למימר גברין נפקו משומרון : ואמר אם לשלמא נפקו אחודונון כד חיין ואם לקרבא נפקו כד חיין אחודונון : ואילין נפקו מן קרתא עולימי רברבי מדינתא וחילא דבתריהון : וקטלו גבר גברוהי ואפכו אנש ארם ורדפונון ישראל ואשתיזיב בר הדד מלכא דארם על סוסון ועמיה תרין זוג פרשין : ונפק מלכא דישראל ומחא ית סוסותא ומגיר ית רתיכיא ומחא באנש ארם מחא סגיאה : וקריב נביא לות מלכא דישראל ואמר ליה איזיל איתקף ודע וחזי ית דתעביד ארי לזמן סופא דשתא מלכא דארם סליק עלך :

ועבדי מלכא דארם אמרו ליה אלהא דשליט על טוריא אלההון על כן תקיפו מיננא וברם נגיח עמהון במישרא אם לא נתקף מנהון : וית פתגמא הדין עביד אעדי מלכיא גבר מאתריה ומני שלטוניא חילופיהון : ואת תמני לך משרין כמשרין דאיתקטלא מינך וסוסון כסוסון ורתיכין כרתיכין ונגיח עמהון במישרא אם לא נתקף מנהון וקביל למימריהון ועבד כן :

והוה לזמן סופא דשתא ומנא בר הדד ית אנש ארם וסליק לאפק לאגחא קרבא עם ישראל : ובני ישראל איתמניאו ואיזדמנו ואזלו לקדמותהון ושרו בני ישראל לקבלהון כתרין גזרי עזין ואנש ארם מליא ית ארעא :

ושל אחריו ואתה תמנה לך חיל, ושפט בצדק דלים, והיה העקוב למישור, ואשים מחשך לפניהם, תורת אמת היתה בפיהו, רגלי עמדה במישור, הורני יי׳ דרכך, ויבן מגדלים במדבר, למדני לעשות רצונך : ושים ט׳ וסים׳ נמסר בסוף סדר בשלח : ונלחמה ד׳ בקריאה וסים׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל חלק א׳ סימן י"ז : התפקדו ד׳ וסים׳ נמסר בסדר מדבר סיני : מלאו כל סיפרא בחירק וכל אוריתא דכוו׳ במ"ג קמצין וסים׳ כי מלאו ימי, ומלאו בתי, ומלאו בתיך, וכל שאר קריאה דכוו׳ במ"ב מלאו בחירק תחת המ"ם וסים׳ השלטים, ומלאו ידיו :

רשי

בסוכות, שעשה להם מפני החמה : לתשובת השנה, לזמן סופא דשתא : ושים פחות תחתיהם, שמתוך שלא יהו ממשפחה רמה יתנו לב להתחזק כדי לנצ׳חן : אם לא נחזק מהם, ותראה אם לא נחזק מהם : וכלכלו, פרנסת כדת מלחמה הצטיידו הם כלי זיין וכל צורכי המלחמה : וכלכלו, נתכלכלו : כשני חשיפי עזים, קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנחם חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן חשפי שובל ולשון גילוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר הגלעד כשיורדין מן ההר מתגלה ההר : ויאמר

רלבג

אם לשלו׳ יצאו תפשום חיים, ר"ל שאיך שהיה שיצאו לשלום או למלחמ׳ יתפשום חיים ולא יהרגום : ויכו איש את אישו, ר"ל שכבר הכה כל אחד מהם האיש הבא אליו לתפשו : ויך את הסוס ואת הרכב, יתכן שהכה אותם להרוג הרוכבים : אלהי הרים אלהיהם, ידוע כי שמרון היה בנוי בהר כי שם בנה אותו עמרי : ויעל אפקה למלחמה על ישראל, אחשב שאפק היה׳ לאחר ולקחוה מיש׳ במלחמה ולזה היו נמלטים שם בן הדד וחילו : ובני ישראל התפקדו וכלכלו, ר"ל שכבר התפקדו החיל שנלחם׳ ראשונה עם מלך ארם במלחמה ונמצאו כלם לא נפקד איש ולפי שבחרם הנביא ל להיות המלחמה על ידם לא שם אחאב עמהם איש אח׳ מישר׳ : כשני חשיפי עזים, ר"ל כשני עדרים קטנ׳ של עזים, והנה היו שני חלקים כי נערי שרי המדינות היו לעבר אחד והשבעת אלפים היו לעבר אחר :

ויהי

וַיִּגַּשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר אָמְרוּ אֲרָם אֱלֹהֵי הָרִים יְהוָה וְלֹא אֱלֹהֵי עֲמָקִים הוּא וְנָתַתִּי אֶת כָּל הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּיָדֶךָ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה: וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיַּכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֲרָם מֵאָה אֶלֶף רַגְלִי בְּיוֹם אֶחָד: וַיָּנֻסוּ הַנּוֹתָרִים אֲפֵקָה אֶל הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל עֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף אִישׁ הַנּוֹתָרִים וּבֶן הֲדַד נָס וַיָּבֹא אֶל הָעִיר חֶדֶר בְּחָדֶר: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו הִנֵּה נָא שָׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נָשִׂימָה נָּא שַׂקִּים בְּמָתְנֵינוּ וַחֲבָלִים בְּרֹאשֵׁנוּ וְנֵצֵא אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוּלַי יְחַיֶּה אֶת נַפְשֶׁךָ: וַיַּחְגְּרוּ שַׂקִּים בְּמָתְנֵיהֶם וַחֲבָלִים בְּרָאשֵׁיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עַבְדְּךָ בֶן הֲדַד אָמַר תְּחִי נָא נַפְשִׁי וַיֹּאמֶר הַעוֹדֶנּוּ חַי אָחִי הוּא: וְהָאֲנָשִׁים יְנַחֲשׁוּ וַיְמַהֲרוּ וַיַּחְלְטוּ הֲמִמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ אָחִיךָ בֶן הֲדַד וַיֹּאמֶר בֹּאוּ קָחֻהוּ וַיֵּצֵא אֵלָיו בֶּן הֲדַד וַיַּעֲלֵהוּ עַל הַמֶּרְכָּבָה: וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקַח אָבִי מֵאֵת אָבִיךָ אָשִׁיב וְחוּצוֹת תָּשִׂים לְךָ בְדַמֶּשֶׂק כַּאֲשֶׁר שָׂם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן וַאֲנִי בַּבְּרִית אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיִּכְרָת לוֹ בְרִית וַיְשַׁלְּחֵהוּ:

וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים אָמַר אֶל רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְהוָה

וּקְרִיב נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלָף דַאֲמָרוּ אֱנָשׁ אֲרָם אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל טוּרַיָּא יְיָ וְלָא אֱלָהּ דְשַׁלִּיט עַל מֵישְׁרַיָּא הוּא וְאֶמְסַר יָת כָּל הֲמוֹנָא רַבָּא הָדֵין בִּידָךְ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: וּשְׁרוֹ אִילֵין לָקֳבֵיל אִילֵין שִׁבְעָא יוֹמִין וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וּקְרִיבוּ עָבְדֵי קְרָבָא וּמְחוֹ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אֱנָשׁ אֲרָם מְאָה אַלְפִין גְּבַר רִיגְלִי בְּיוֹמָא חָד: וְאַפְּכוּ דְאִשְׁתְּאָרוּ לַאֲפֵק לְקַרְתָּא וּנְפַל שׁוּרָא עַל עַשְׂרִין וְשִׁבְעָה אַלְפִין גַּבְרָא דְאִשְׁתְּאָרוּ וּבַר הֲדַד עֲרַק וְעַל לְקַרְתָּא תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן: וַאֲמָרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי הָא כְעַן שְׁמַעְנָא אֲרֵי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מַלְכֵי גּוֹמְלֵי חִסְדָּא אִינוּן נֵיסַר כְּעַן סַקִּין בְּחַרְצָנָא וְאַטּוּנִין בְּרֵישָׁנָא וְנִיפּוֹק לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מָאִים יְקַיֵּים יָת נַפְשָׁךְ: וַאֲסָרוּ שַׂקִּין בְּחַרְצֵיהוֹן וְאַטּוּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתוֹ לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ עַבְדָּךְ בַּר הֲדַד אֲמַר תִּתְקַיַּים כְּעַן נַפְשִׁי וַאֲמַר הַעַד כְּעַן קַיָּים אָחִי הוּא: וְגֻבְרַיָּא נַחִישׁוּ וְאוֹחִיאוּ וְחַטְפוּהָא מִינֵּיהּ וַאֲמַר אָחוּךְ בַּר הֲדַד וַאֲמַר עוּלוּ דַבְּרוּהִי וּנְפַק לְוָתֵיהּ בַּר הֲדַד וְאַסְקֵיהּ לִרְתִיכָא: וַאֲמַר לֵיהּ קִירְוַין דִנְסִיב אַבָּא מִן אֲבוּךְ אָתֵיב וְשׁוּקִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּדַמֶּשֶׂק כְּמָא דְמַנֵּי אַבָּא בְשׁוֹמְרוֹן וַאֲנָא בִקְיָים אֲשַׁלְּחִנָּךְ וּגְזַר לֵיהּ קְיָים וְשַׁלְּחֵיהּ:

וְגַבְרָא חַד מִבְּנֵי תַלְמִידֵי נְבִיַּיָּא אֲמַר לְחַבְרֵיהּ בְּפִתְגָמָא דַיְיָ

רשי

ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו׳. אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר צריך להרוס אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמיר׳ שנייה אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמ׳ לו יען אשר שלחת איש חרמי מידך וגו׳: ינחשו וימהרו ויחלטוה ממנו / ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנכפל דבר שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה ו וימהרו להחזיק הדב׳: ויחלטוה: לשון במיתות כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו והא של ויחלטוה נוטה ל במסורת לשני התיבו׳ כאילו נכתב ויחלטוה ממנו אם ממנו יצא הדב׳ בפוג׳ הלב: ויאמ׳ לו בן הדד הערי׳ אשר לקח אבי מאת אביך עמרי אשיב לך: וחוצו׳ תשי׳ לך בדמשק: ותהא מושל בה והיא ראש למלכותי כאשר שם אבי בשמרון עירך על כרחך וכל זה היה או׳ מיראה אמר לו אחאב ואני בברית הזאת א אשלחך: הכינ׳

רדק

ויאמר אל מלך ישר׳ / אמ׳ לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מיי׳ התשועה וכן ויאמר המלך ויאמ׳ לאבת׳ המלכ׳ ויאמר יצחק אל אברה׳ אביו ויאמר אבי / ובדרש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד לידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי: יען אשר אמרו / כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא ע עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך האל ועזרך ברעתך אלא להקדים שמו יעשה האל שמכם גם לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים: וידעתם כי אני יי׳ / כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מיי׳ היתה התשועה: ותקרב המלחמה / כתרגומו וקריבו עבדי קרבא: וינוסו הנותרים אפקה אל העיר / כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הוצרכו ישראל לנס גדול הזה ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומ׳ עליהם ומתו ובן הדד נס ובא א העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון לאותן כ״ז אלף או אחרון לפיכ׳ לא מת עמהם והכל היה סבה מאת יי׳ ית׳ שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך: וחבלי׳ בראשנו / אין בו יו״ד לפיכך הרי״ש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא ב בקמץ הרי״ש ויש ספרים כתוב ביו״ד ואם כן הוא בא הרי״ש ב בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת ב במלה הזאת אם הוא מלא או חסר: ויחלטו הממנו / מלת הממנו דבק גם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב י יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו ששניהם לשון מהירות לרוב מהירות שעד שלא גמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלים לחזק ה הענין כמו האכה אכה אבי האדרם אדרם בדרך בדרך אך והדומי׳ להם וי״ת וחטפוהא מיניה כאילו הא הממנו קשורה עם ו ויחלטו כאילו אמ׳ ויחלטוה ממנו: באו קחוהו / כתרגומו עולו דברוהו כלו׳ הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי: וחוצות תשים לך בדמשק / פירוש שוקים שיהיו מוצאי השוקים ממה שתקנו וימכרו בהם יהיה המכס שלו וכתי׳ חוצות שוקים / כ״א קירוין: ואני בברית אשלחך / אמר לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך מעתה ומה שאמר בברית עם ב״ית הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת: ואיש אחד מבני הנביאים / כתרגומו מתלמידי נבואה ואמרו כי זה הנביא היה מיכיאו: הכינ׳

רלבג

ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה / ר״ל שקרבו אנשי המלחמ׳ קצתם לקצת בדרך ש שנלחמו זה עם זה: ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר / ידמה שכבר עבר בן הדד קודם נפילת ה החומה ולזה נמלט וכבר היה ירא כי לא היה יכול לצאת מן ה העי׳ ולזה לקחו עבדיו והם בני עיר אפק עצה למלט את נפש בן הדד וזה כי הם חגרו שקים במתניהם כאבלים ו וקשרו חבלי׳ בראשיה׳ להעיר שהם שמים ע עצמם תחת ממשלת אחאב: והאנשים ינחשו / ר״ל שהיו מנחשי׳ בדבור ובאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי לא י יצטרך בן הדד להמי׳ נפשו עבד לאחאב ולז׳ מהרו והחליטו ה המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד ואז ענה אחאב להם ואמ׳ באו וקחוהו ויבא אליו בן הדד מן העיר שהיה נחבא בה ויעלהו אחאב על המרכבה ויאמר הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק לקחת שם מכס מהסוחרים הבאי׳ כאשר שם אבי בשמרון ואז השיב לו אחאב ואני בברית אשלחך אחר שתעשה לי כן ויכרות לו ברית וישלחהו:

יען

ויאמרו אליו כ׳ ר״פ וסימ׳ איה שרה אשתך / ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו: יחיה ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ואיש ואשה לא יחיה דוד / והכה דוד את הארץ / ויואב יחיה את שאר העיר דה״י / יחיה איש עגלת בקר / כי לא יחיה רשע / נשימה נא שקים במתנינו / ואת נפשו יחיה: בברית ח׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ ואני בברית אשלחך / ויעמד כל העם בברית / וישמעו כל השרים וכל העם אשר / התחזק יהוידע דה״י / ויבאו בברית לדרוש דה״י:

רשי

הכיני נא · סימן זה רע על אחאב שאמ' לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר יי' הכני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב: בדבר יי' · הקב"ה אמר שתכה אותי: ופצוע · מכת חבורה: ויתחפש באפר · שינה את מעפורתו שלא יכירוהו כל שינוי בגדי' הוא לשון חיפוש: באפר · תירגמו יונתן במעפורתא הוא סודר: והנה איש סר · מן הדרך לבא אלי: ויבא אלי איש · שבוי מן המלחמה: אם הפקד יפקד · אם יברח לשון לא נפקד ממנו איש לשון חסרון: והוא איננו · ברח לו: אתה חרצ' · או נפש או ככר כסף: איש חרמי · איש מלחמתי לשון חירום ולשון חירום נופל ב במלחמה וכן על אדום תרד ועל עם חרמי · ומדרש אגדה כמה מכודות וחרמים פרשתי לך עד שנפל בידך: סר וזעף · כעיס ודוי רוחו סרה ממנו: ויהי אחר הדברי' האלה · עוד אחרית לקרב מיתתו: מחיר זה · הכרם הזה: אל

רלבג

יען לא שמעת בקול יי' · ידוע שהעובר על דברי נביא חייב מיתה כבר כתב זה בתור': ויתחפש באפ' על עיניו · הנה אפר הוא כעין והשתנ' בו בשמהו על עיניו כדי שלא יכירהו מלך ישראל: או ככר כסף תשקול · ר"ל אם תמירהו כראוי: כן משפטיך אתה חרצת · רוצה לומר אתה גזרת על עצמך להיות נפשך תחת נפשו: ויסר את האפר מעל עיניו · ולא הכירו מלך ישרא': איש חרמי · ר"ל איש לכדתיו בחרמי ו וברשתי לתתו בידך כי לא היה לו מקום לנוס: על ביתו · ר"ל אל ביתו אשר הלך שם בעבור הנהגת ב ביתו כי מביתו יצא להלחם עם בן הדד: סר וזעף · סר הוא מענין הנטיה וסור מהמנהג והרצון ם שנבר התפעל מזה תכלית ההתפעלות והיה על זה הענין זעוף וכעוס מאד: ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו · ר"ל אם לא תחפוץ למכור נחלותיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תתרצה למכרו אתן לך כסף מחירו: ויסבב

מסורה

תשקול ז' מלאים וב' בליש' משקל וסים' או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל כעסי · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך · ואשקולה להם: משפטיך ה' חס' בליש' בקריא' וסים' כן משפטך אתה חרצת · והוציא כאור צדקך · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך · תחי נפשי

מקרא

הכיני נא וימאן האיש להכתו:
ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול
יהוה הנך הולך מאתי והכך האריה
וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו:
וימצא איש אחר ויאמר הכיני
נא ויכהו האיש הכה ופצע: וילך
הנביא ויעמד למלך על הדרך
ויתחפש באפר על עיניו: ויהי
המלך עבר והוא צעק אל המלך
ויאמר עבדך יצא בקרב המלחמה
והנה איש סר ויבא אלי איש ויאמר
שמר את האיש הזה אם הפקד
יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או
ככר כסף תשקול: ויהי עבדך
עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר
אליו מלך ישראל כן משפטך אתה
חרצת: וימהר ויסר את האפר
מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל
כי מהנבאים הוא: ויאמר אליו
כה אמר יהוה יען שלחת את איש
חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו
ועמך תחת עמו: וילך מלך ישראל
על ביתו סר וזעף ויבא שמרונה:

ויהי אחר הדברים
האלה כרם היה לנבות היזרעאלי
אשר ביזרעאל אצל היכל אחאב
מלך שמרון: וידבר אחאב אל
נבות לאמר תנה לי את כרמך ויהי
לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי
ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו
אם טוב בעיניך אתנה לך כסף
מחיר זה: ויאמר נבות אל
אחאב חלילה לי מיהוה מתתי את
נחלת אבתי לך: ויבא אחאב אל
ביתו סר וזעף על הדבר אשר
דבר אליו נבות היזרעאלי ויאמר
לא אתן לך את נחלת אבותי

תרגום

מחיני כען ולא אבה גברא למימחיה:
ואמר ליה חלף דלא קבילתא
למימרא דיי הא את אזיל מלותי
ויקטלינך אריא ואזל מלותיה
ואשכחיה אריא וקטליה: ואשכח
גברא אוחרנא ואמר מחני כען
ומחהי גברא מחהי ופרעיה:
ואזל נביא וקם למלכא על אורחא
וכריך במעפרא עינוהי:
והוה מלכא עבר והוא צוח קדם
מלכא ואמר עבדך נפק בגו קרבא
והא גברא זר ואיתי לי גברא
ואמר טר ית גברא הדין אם
משגא ישגי ותהי נפשך חלף
נפשיה או ככרא דכספא תתקול:
והוה עד דעבדך מתפני לכא
ולכא והא ליתוהי ואמר ליה מלכא
דישראל את דנתא דינך ופסקת:
ואוחי ואעדי ית מעפרא מעלוי
עינוהי ואישתמודע יתיה מלכא
דישראל ארי מתלמידי נבייא
הוא: ואמר ליה כדנן אמר יי
חלף דשיזבתא ית גבר דחייב
קטול מיד ותהי נפשך חלף נפשיה
ועמך חלף עמיה: ואזל מלכא
דישראל לביתיה נסיס ודוי ואתא
לשמרון: והוה בתר
פתגמיא האילין כרמא הוה לנבות
יזרעאלא די ביזרעאלה בכסטר
היכלא דאחאב מלכא דשמרון:
ומליל אחאב עם נבות למימר הב
לי ית כרמך ויהי לי לגנת ירקא
ארי הוא קריב לביתי ואיתן לך
חילופיה כרמא דטב מיניה אם
תקין בעינך איתן לך כספא דמוהי
מה דשוי: ואמר נבות לאחאב
חס לי מן קדם יי מלמתן ית א
אחסנת אבהתי לך: ואתא
אחאב לביתיה נכי ודוי על פתגמא
דמליל עמיה נבות יזרעאלה
ואמר לא אתן לך ית אחסנת אבהתי

ושכיב

מסורה

ותהללך: מתתי ג' בקריא' וסים' מתתי אתה לאיש אחר · מתתי לך את נחלת אבותי · מתתי את מדין:
אבותי ז' מלאים בליש' וסים' לא אתן לך את נחלת אבותי · אשר שחתו אבותי את גוזן · אשר השחיתו אבותי · מה עשיתי אני ואבותי · מי בכל אלהי הארצות · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו · תושב ככל אבותי ·

רדק

הכיני נא · כתב ב"ר מקום למ"ר הפצל ומשל זה היה על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ודבר על פי יי' הלא ראה כי הכותרי' שנסו ל אפקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם וחמל על בן הדד והחמלה על הרשעים אכזריות כי ידוע כי כופם לעשו' מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף יי' וכמו שהאריה הכה איש שמאן להכות הנביא בדבר יי' כי כן היה דינו כמו שאמר העובר על דברי נביא מיתתו בידי שמי' שנ' אנכי אדרש מעמו ואם תאמ' היאך ידע האיש כי בשם יי' אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלי' ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו כמו שאמר לו הנביא נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו: הכה ופצוע · הפצע הו' מכת דם · ובדרש אות' טיפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמו' רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תח' עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טיפת דם היתה כפרה להם: ויתחפש באפר · השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגומו וכריך במעפרת' עינוהי ונסחא אחר' וכריך במעפרא עלוי אפוהי באפר אפר הוא צניף והוא הפוך מן פארי המגבעות וב"ת באפר קמוצה מורה על הידיע' ואע"פ שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא ב בעצמו המשפט: אם הפקד יפקד · כמו ולא נפקד ממנו איש ענין חסרון: עשה הנה והנה · כתרגו' מתפני לכא ולכא כלומר מתעסק כאן וכאן: אתה חרצת · אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו: איש חרמי מיד · ר"ל מידך ופירו' חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהים יחרם ר"ל שהיה חייב הרג וכן ת"י גבר דחייב קטול או יהיה פי' חרמי מן יכודו חרמים ומכודים שענינם רשת ומכמרות וכן הו' בדרש כמה מכודי' וחרמי' פירשתי לו עד שנפל בידך: על ביתו · כמו אל ביתו · וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאי' אל הנביאים: סר וזעף · כמו מה זה רוחך סרה ענינו קרוב לזעף ותרגומו נסיס ודוי ותרגום והנם זועפים והא אינון נסיסי' וסר פתח שלא כמנהג כחי הע"ין וכן חבירו השני: אשר ביזרעאל · הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה: לגן ירק · הוא העשב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לנבות מהם גן בחצר הבית או לאחורי הבית: מחיר זה · מחיר כרם זה כלומר מה ששוה אם תרצה למוכר בכסף: מתתי · במחיר כסף או חליפין:

ויסב

ויסב את פניו · הסב פניו אל הקיר: מה זה רוחך סרה · כמו סר וזעף שפירושו ותרגומו נסים: כי אדבר · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו או הוא בלשון הוה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר: תעשה מלוכה · כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה: ותשלח הספרים · כתוב בה"א הידיעה וקרי בלא ה"א ושניהם נכונים: ואל החורים · השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ואריבה את החורים וי"ת תורבניא: קראו צום · כמשמעו לשון תענית וכ"ת גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדוני אבי ז"ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמיהו מלשון · ר"ל צומת הגידין שהוא מקום קבוץ הגידין: ויעידוהו · יעידו בו · יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר התשובה כי זקני העיר והשרים היו מעטין ודם היה במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מניחין להרגו בחנם כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים ל לעבוד ע"ז אבל אם היו הורגין ונוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליה' אם לא יעמיד ארץ במשפ' אבל לתעבו מע"ז לא היו יכולי' כי לא היו אלא שבעת אלפי' אשר לא כרעו לבעל ושאר ישר' היו רבי' מאד שהיה להם באמונת הבעל שהיו מטעי' אותם נביאי הבעל לפיכ' בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל לזקני ישראל שיכסו עליה ויעלימו הדבר או ידעה בהם שהיו יראים את אחאב מאד לפי' כתבה להם בשם אחאב וחתמה להם בחותמו כי ידעה שלא ישנו אחרי דברו ואף על פי שהיו יודעי' מדבר עדות שקר ורציחת נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו העדים כמו שאמר' היא והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכ' שהרי כתוב את שדותיכ' וכרמיכ' וזיתיכם הטובים יקח התשובה כמו שפי' בספר שמואל כי אין משפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מלחמתו אם יצטרכו והראייה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר יקח לעצמו וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמ' כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע: ברכת אלהים ומלך · תרגומו גדיפתא קדם יי' ומלכא לטותא למה אמר אלהים ומלך ובאחת מהם חייב מיתה אמר זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד: אשר היושבי' בעירו · הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים: ויעידוהו · אמר הכנוי תחלה ואחר כך ההודעה שאמר נגדו ואמר ויעידוהו ואחר כך אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות וכן ותפתח ותראהו את הילד ואחרו' זולתו: קום רש · אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדין והוא במקו' היורש' וכן בארץ כנען וירשתה וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם ולפי מה שהועד בנבות כי קלל אלהים ומלך חייב מית' ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ונחלקו רבו' ז"ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי בירך נבות אלהים ומלך כי אילו יאמרו בירך אלהים לבד והיה דינו מסור לב"ד ויהיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך וא"ת ונכסיו למלך אם כן למה הוצרך לומר אלהים לא אמרו שהיה אלא להגדיל הקצף עליו ור' יהודה או' אין הרוגי מלכו' נכסיהן למלכות ומה שאמ' קום רש ואמר אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירוש כי הבני' שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתו' אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וגו' ולדברי ר' יהודה לא הוצרך לומר ומלך אלא להגדיל הקצף עליו: כי מת · אחר שאמ' כי אין נבות חי למה אמ' כי מת לו' שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך

אסר

בכסף ט"ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימן כ"ב: אתה עתה ג' וסי' ואתה עתה הקל מעבדת אביך דמלכים · אתה עתה תעשה מלוכה · אתה עתה ברוך יי': ויטב ג' חסרים וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ד: ומלך ה'

וישכב על־מטתו ויסב את־פניו ולא־אכל לחם: ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה־זה רוחך סרה ואינך אכל לחם: וידבר אליה כי־אדבר אל־נבות היזרעאלי ואמר לו תנה־לי את־כרמך בכסף או אם־חפץ אתה אתנה־לך כרם תחתיו ויאמר לא־אתן לך את־כרמי: ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה תעשה מלוכה על־ישראל קום אכל־לחם ויטב לבך אני אתן לך את־כרם נבות היזרעאלי: ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח הספרים אל־הזקנים ואל־החרים אשר בעירו הישבים את־נבות: ותכתב בספרים לאמר קראו־צום והשיבו את־נבות בראש העם: והושיבו שנים אנשים בני־בליעל נגדו ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך והוציאהו וסקלהו וימת: ויעשו אנשי עירו הזקנים והחרים אשר הישבים בעירו כאשר שלחה אליהם איזבל כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם: קראו צום והשיבו את־נבות בראש העם: ויבאו שני האנשים בני־בליעל וישבו נגדו ויעדהו אנשי הבליעל את־נבות נגד העם לאמר ברך נבות אלהים ומלך ויצאהו מחוץ לעיר ויסקלהו באבנים וימת: וישלחו אל־איזבל לאמר סקל נבות וימת: ויהי כשמע איזבל כי־סקל נבות וימת ותאמר איזבל אל־אחאב קום רש את־כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת־לך בכסף כי אין נבות חי כי־מת: ויהי כשמע אחאב כי מת נבות ויקם אחאב לרדת אל־כרם נבות היזרעאלי לרשתו:

ד' · ח' מלרע · ט"ו רפין · ג' · ג' חס' · ל' וחס' · בספרים ק' · ג' חס' וי"ו · ל' מל' · ל' וחס' · ה' · ג' · י' · י' · ג' כ' ובענין · ל' וחס' וא' ויעידהו · ט' ה' קמץ ג' · ב' ובענין · ג' · ג' וכל מסכינו' רכו' · ט"ו רפין · ב' ובענין

ושכיב על ערסיה ואסחר ית אפוהי ולא אכל לחמא: ואתת לותיה איזבל איתתיה ומלילת עמיה מה דין רוחך סטיא ולית את אכיל לחמא: ומליל עמה ארי מלילית עם נבות יזרעאלא ואמרית ליה הב לי ית כרמך בכספא או אם רעי את אתן לך כרמא חילופוהי ואמר לא אתן לך ית כרמי: ואמרת ליה איזבל אתתיה את כען תצלח מלכותך על ישראל קום אכול לחמא ו וישפר לבך אנא אתן לך ית כרמא דנבות יזרעאלה: וכתבת אגרתא בשמא דאחאב וחתמת בעיזקתיה ושדרת אגרן לסבייא ולתורבינייא דבקרתא דיתבין עם נבות: וכתבת באיגרתא למימר גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא: ואותיבו תרין גברין בני רישעא לקבליה ויסהדוניה למימר גדיפת קדם יי ומלכא לטתא ואפקוהי ורגמוהי ויתקטיל: ועבדו אנשי קרתיה סבייא ותורבייני דיתבין בקרתיה כמא דשלחת לותהון איזבל כמא דכתבת באגרתא דשלחת להון: גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא: ואתו תרין גברין בני רישעא ויתיבו לקבליה ואסהידו גברי רישעא ית נבות קדם עמא למימר גדיף נבות קדם יי ומלכא לט ואפקוהי מברא לקרתא ורגמוהי באבניא ומית: ושלחו לות איזבל למימר אתרגים נבות ומית: והוה כד שמעת איזבל ארי אתרגים נבות ומית ואמרת איזבל לאחאב קום אחסין ית כרמא דנבות יזרעאל דלא אבי למתן לך בכספא ארי לית נבות קיים אלהן מית: והוה כד שמע אחאב ארי מית נבות וקם אחאב למחת לכרמא דנבות יזרעאלה למירתיה:

בקריא' וסימ' ובני מיכה פיתון ומלך · וחכרו · יראא את יי' בני ומלך · והושיבו שני אנשים · ויבאו שני האנשים: שני האנשים ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר שפטים:

רשי

אל הזקנים · זקני אשמאי סבי דבהתא: קראו צום · וביום הצום דרכם לבדוק בעבירות שבידם: ברך נבות · חילוף של קללה ותרגו' גדיף נבות קדם יי' ומלכא לט: קום רש · יש מחכמים אומרים ה הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש מהן אומרי' בן אחי אביו היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו: התמכרך

רלבג

ויסבב על מטתו · הנה מרוב הכעס לא רצה שיהיה לו עסק עם ה האנשים אבל שכב על מטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראה האנשי' הבאים לפניו ומרוב הכעס גם כן לא רצה לאכול: מה זה רוחך סרה · ר"ל מה זה רצונך סוטה ממנהגה: אתה עתה תעשה מלוכה על ישר' · ר"ל האם כמנהג כזה תעשה מלוכה על ישר' הנה בלי ספק אין מחק המלך ל להתנהג בזה האופן: אל הזקני' ואל החורי' · ר"ל השופטי' והשרים והם לבדם ידעו זה הסוד ובטחה בהם איזבל שיסכימו למה שסלח להם אחאב וחתמה ב בחותמו ודמה מזה שאם היו יודעים העם זאת התחבולה לא היו מסכימים שיהרג' נבות ואף על פי שהיו מ מסכימים בזה זקני העיר ושריה: קראו צום · שלחה להם זה כי ביום הצום הם מתקבצים ואז יתכן ש שיעידו זה העדים ל לעיני כל העם · והנה קרא העדי' בני בליעל כי בזול זה לא יסכימו להעיד על שקר: ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו · למדנו מזה שבית הסקילה היה מחוץ לעיר: קום רש את כרם נבו' היזרעאלי · למדנו מזה שהרוגי מ מלכות נכסיהם ל למלכות: מלך

רשי

התמכרך, מכרת את עצמך להכעיס לבוראך: התמכרך, כמו והתמכרתם שם לאויביכם: בחיל יזרעאל, בבקעת יזרעאל בחיל תרגומו של גיא: רק לא כאחאב, הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עברו את העגלים מיראה: אם יעלה העם ירושלים תשוב הממלכה לבית דוד וזה הוסיף הבעל והאשר' להכעיס: התמכר, כמכר לע"ז ראיתי בתלמוד ירושלמי חי"א בית האי שושבינו היה ובכל יום שם דמיו ונותן לע"ז: ויהלך אט, יחף: לא אביא הרעה, רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזרת ילוקו הכלבים את דמו לא איפשר לבא בימי בנו אלא עליו: בשכה

רדק

אשר בשמרון, לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות חשב כי הרויח והוא הפסיד: הרצחת וגם ירשת, הא' השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמוע המענה ואף על פי שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי המן השלש הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה ב בידך מה לך פה אליהו מה לך הים: המצאתני אויבי, כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת הה"א כה"א הרצחת שפירש' ואחאב הספיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בהשלום ה הנבואה הנני מביא אליך רעה עד מפני ישראל: התמכרך, כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל עיניו וכל עסקיו לרע ות"ת ד רחשיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע, ובדרש אשר התמכר לעשות היאך היה עושה מוחק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל וידבר הבעל וזהו שאמר הכתוב החושבים להשכית את שמי: הנני מבי, חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב וכן ימי תות ע עלימו במן ראש אל ימי ראשי אשר החטי את ישראל: משתין בקיר, דרך גוזמא אפילו הכלב לא ישאר לו ות"ת ידע מדע כראה כי דעתו שמו משית בקירו' לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת כלו' הקטני' והגדולי' כלם יכרתו: ועצור ועזוב, שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמרו זה נעצר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו ואדוני אבי ז"ל פיר' עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה ש שיעזב בשדה שלא יאספהו ה הבית ורז"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא: בחיל יזרעאל, ת"י גיא חוליתה ועוד תרג' באחסנת ולדעתו חסר קו"ף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקו' אחר בחלק יזרעאל רק לא היה כאחא' כי ירבעם והבאי' אחריו אע"פ שעבדו העגלי' כונת' לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כשאר הגוים לפיכך אמ' ויתעב מאד וגו' ככל אשר עשו האמרי: אשר הסתה, הדגש תמורת נח הסתה ת"י אטעיאת: וישם שק על בשרו, וגם והלך אט ובלילה שכב בשקו: ויהלך אט, הלך בתוך ביתו לאט כאד' דואג ות"י והליך יחיף: לא אבי הרעה בימיו, חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב: כי

רלבג

מלך ישראל אשר בשמרון, ר"ל שמושבו הוא בשמרון או ירצה בזה לפי מה שאחשוב והוא הנכון שהו' מלך ישראל אשר יושבים בשומרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות החמסים שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני השרים תחת ידו בשמרון הוכרחו השרים אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות: במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות, אין הרצון בזה שילקקו הכלבים את דם אחאב במקום שנסקל נבות כי על ברכת שומרון לקקו הכלבי' דם אחאב כמו שנזכר אחר זה אך הרצון בו כי במדרגת מיתת נבות שלא מת מיתת עצמו ימו' אחאב וכמו שלקקו הכלבי' את דם נבות כן ילוקו את דם אחאב ואפשר שנאמר שהרצון בו כי במקום ההוא בעינו ילוקו הכלבי' את דמו אך מפני כי נכנע אחאב מפני השם ית' האריך לו זה עד ימי בנו ועם כל זה נתקיים באחאב קצת זה הרע והו' שלקקו הכלבי' את דמו שנשטף מן הרכב על ברכת שומרון ואמר שם כי הזונות רחצו להפליג בספור עונש אחאב והוא שהזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו מדמו והכלבים לקקו דמו: המצאתני אויבי, ר"ל האם מצאתני עתה ברע שתיעד לו עליו עונש כמנהגך ואמנם אמר זה לפי שחטא בדבר שלוחו בשלום בן הדד ובהריגת נבות: יען התמכרך לעשות הרע בעיני יי', כל כך היה שונה לעשות הרע כאילו נמכר לזה התכלית: משתין בקיר, הם הזכרים: ועצור ועזוב בישראל, ר"ל שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישרא' ומה שהוא עזוב והנה לפי דעתי עצור הוא כמו עוצר כי העוצר מביתו בישראל הוא המולך אחריו או הוא עצור בישרא' להיות מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הגיח לו ממשלה וכן היה כי יהורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לשבעים בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדלם ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל: אל הכעס אשר הכעסת: ר"ל על הכעס: בחיל יזרעאל: ר"ל בגיא יזרעאל או הוא מיסור ואפשר שיהיה מבנין חיל וחומה כי אכלו החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר במה שיבא: רק לא היה כאחאב, כל זה אמר לו אליהו: וישם שק על בשרו ויצום, ר"ל הלבש בגדי שק שהם עשויים משער קשה והתענה ושכב בלילה בבגדי שק והלך בנחת כאבל וכמנודה או ירצה באמרו ויהלך אט שסבר הלך בסתר שלא יראוהו האנשים כאבל וכמנודה: לא הביא הרעה בימיו, ידמה שלולא כי נכנע אחאב מפני השם היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבים דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני הש"י האריך הש"י הרעה הזאת עד ימי בנו ובו נתקיים כל היעוד הרע ועם כל זה הנה מפני שמלח בן הדד בשלום היתה נפשו תחת נפשו ונהרג ברמות גלעד ושם לקקו הכלבים את דמו שנשטף מן הרכב: ויסבו

מקרא

(כא:יז) וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר׃ קוּם רֵד לִקְרַאת אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן הִנֵּה בְּכֶרֶם נָבוֹת אֲשֶׁר־יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ׃ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הֲרָצַחְתָּ וְגַם־יָרָשְׁתָּ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּם נָבוֹת יָלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמְךָ גַּם־אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־אֵלִיָּהוּ הַמְצָאתַנִי אֹיְבִי וַיֹּאמֶר מָצָאתִי יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ הִנְנִי מֵבִי אֵלֶיךָ רָעָה וּבִעַרְתִּי אַחֲרֶיךָ וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מַשְׁתִּין בְּקִיר וְעָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה אֶל־הַכַּעַס אֲשֶׁר הִכְעַסְתָּ וַתַּחֲטִא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם־לְאִיזֶבֶל דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר הַכְּלָבִים יֹאכְלוּ אֶת־אִיזֶבֶל בְּחֵל יִזְרְעֶאל׃ הַמֵּת לְאַחְאָב בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם׃ רַק לֹא־הָיָה כְאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר־הֵסַתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ׃ וַיַּתְעֵב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַגִּלֻּלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אַחְאָב אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיָּשֶׂם־שַׂק עַל־בְּשָׂרוֹ וַיָּצוֹם וַיִּשְׁכַּב בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ אַט׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר׃ הֲרָאִיתָ כִּי־נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי יַעַן כִּי־נִכְנַע מִפָּנַי לֹא־אָבִי הָרָעָה בְּיָמָיו בִּימֵי בְנוֹ אָבִיא הָרָעָה עַל־בֵּיתוֹ׃

מסורה

ודברת אליו ד' וסמיכי בקריא' וסימ' ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו, יי' אלהי העברים שלחני אליך דדבר, הרצחת וגם ירשת ב' בו: חל ה' חס' י' בליש' בקריא' וסימ' וישפכו סוללה, וגם לאיזבל דבר יי' ישועה ישית חומות וחל, וגלות החל הזה, ויאכל חל וחומה יחדו: אבי ט' חס' א' בליש' ביאה וסי' בגמ' רבת':

תרגום

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם אליהו דמן תושב למימר: קום חות לקדמות אחאב מלכא דישראל די בשמרון הא הוא בכרמא דנבות דנחת תמן למירתיה: ותמליל עמיה למימר כדנן אמר יי הקטלתא ואף אחסנתא ותמליל עמיה למימר כדנן אמר יי באתרא דלחיכו כלביא ית דמא דנבות ילחכון כלביא ית דמך אף דילך: ואמר אחאב לאליהו האשכחתא לי בעיל דבבי ואמר אשכחית חלף דחשבתא למעבד דביש קדם יי: הא אנא מיתי עלך בישתא ואפלי בתרך ואישיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל: ואיתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה על ארגזותא דארגיזתא וחיבתא ית ישראל: ואף על איזבל גזר יי למימר כלביא יכלון ית איזבל באחסנת יזרעאל: דימות לאחאב בקרתא יכלון כלביא ודימות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא: לחוד לא הוה כאחאב דחשיב למעבד דביש קדם יי דאטעיאת יתיה איזבל אתתיה: וארשע לחדא למהך בתר טעותא ככל דעבדו אימוראה דתריך יי מן קדם בני ישראל: והוה כד שמע אחאב ית פתגמיא האילין ובזע ית לבושוהי ואסר סקא על בסריה וצם ושכיב בסקא והליך יחיף: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם אליהו דמן תושב למימר: החזיתא ארי אתכנע אחאב מן קדמי חלף דאתכנע מן קדמי לא איתי בישתא מיומוהי ביומי בריה איתי בישתא על ביתיה: ויתיבו

כי לנו רמות גלעד ׳ כי לנו היתה כמו שכתוב את ראמות בגלעד לגדי ואמרו בדרש למה נקרא שמה רמות גלעד שים לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה מתלך ישרא׳ ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך ואת לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים ועוד למה אמר א אחאב על רמו׳ גלעד יותר משאר הערים כאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי א אחאב כי קודם לכן לקחה והוא אמר לו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא נתן דעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי גם כן היה משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כל שכן שהיה משיב מה שהיה לו אלא שלא נתן דעתו אז ואחר כך כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמות גלעד ממנו ׳ האין פה נביא ליי׳ עוד ׳ כלומר כי אין אלה ליי׳ כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם ולא אמר בפירוש כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי נשא את פניו אבל אמר האין פה עוד נביא ליי׳ ובדברי רבותינו ז״ל כשאמר יהושפט האין פה נביא ליי׳ עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאים ליי׳ הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא ס סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים ב בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך ירמיהו אמ׳ תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלה כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן יי׳ ביד המלך כמצא שאין בדבריה׳ ממש ׳ כי אם רע ׳ והלא התנבא עליו טוב שאמר לו הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו בפעם שנייה כמו שכתבנו כי רבותינו ז״ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלה אלא פירושו ש שהתנבא עליו פעם שלישי׳ והיה כפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא ואילך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב ר״ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב: מהרה מיכיהו בן ימלה ׳ ת׳ תבע מיכיהו ותרגום ואם עתידות למו ומבע דעתיד להון: מלובשי׳ בגדים ׳ פירוש בגדים חמודות כי מה שהיה אומר מלובשים י ידענו כי לא היו ערומים אלא פי׳ בגדי מלכות חמודות וכמוהו י ימותו אנשים ר״ל אנשים בחורים בא באנשים בא אנשים זקנים: בגרן ׳ פי׳ ויושבי׳ בגרן וכן הו׳ בדברי הימי׳ ויושבי׳ בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי מפחד אויביהם שהיה להם מלחמ׳ עם ארם תמיד היו עושי׳ גרנות סמוך לעיר ובדברי רבותינו ז״ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה ורוצה לומר כן היו יושבי׳ אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן: מתנבאים לפניהם ׳ היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים לשעה אבל לא ברוח השם כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואות האל כמו שאמ׳ צדקיהו כה אמר יי׳ ואמרו שאר הנביאים ונתן יי׳ ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך: עלה

וישבו שלש שנים אין מלחמה ׳ מפני שנכנע אחאב מפני השם האריך לו השם מה שאמר לו שתהיה נפשו תחת נפשו מבן הדד בהלחמו עמו שלש שנים ודמה שמה שאמר לו ועמך תחת עמו האריך השי׳ עד עת חזאל: הידעתם כי לנו רמות גלעד ׳ יתכן שכאשר השיב לו בן הדד הערים אשר לקח אביו מישראל לא מכר אחאב לשאול לו את רמות גלעד ולזה אמר לעבדיו הלא ידעתם כי לנו רמות גלעד ואנחנו שותקי׳ מלקחת אותם מיד מלך ארם: כמוני כמוך ׳ ר״ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך כן ילך עמי וכמו שתביא סוסיך במלחמה כן אביא גם סוסי: דרש נא כיום את דבר יי׳ ׳ הנה יהושפט מפני שהיה עושה הישר בעיני יי׳ לא הסכים לעשות דבר כי אם על פי יי׳: האין פה נביא ליי׳ עוד ׳ ודרשה מאתו ׳ ראוי שלא יעלם ממנו ש שיהושפט כבר הרגיש כי אלו הארבע מאות נביאים לא היו נביאי יי׳ שאם היה חושב היותם נביאי יי׳ היה ראוי שיבטח על דברי אחד מהם ואם לא היה בוטח בהם עם היותם ארבע מאות הנה לא היה ראוי שיבטח בהם אם יהיה עמהם עוד אחר ׳ ולזה ידמה שחקר אם יש נביא ליי׳ עוד כדי שישמע דברי נביא יי׳ על זה והנה מלת עוד שבה ש׳ אמרו האין פה נביא לא ש׳ אמרו האי׳ פה נביא ליי׳ כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע ׳ ידמה שמיכיהו בן ימלה היה הנביא שהתחפש באפר והתנבא לו רע על דבר שלוחו בן הדד בשלום׳ מלובשים בגדים ׳ ר״ל שהיו מלובשים בגדי מלכות והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה ונתן יי׳ ביד המלך כי ידמה שכבר הצליחו במלחמה ואף על פי שכבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה תשובתו מ מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיע אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי ש שמחשוב שאמר לו מיכיהו בשם יי׳ דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה על זה כמו שנתבאר בתורה: ויאמר

מחשים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן י״ח : בארבע ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן כ״ב : האלך חד מן ד׳ פסוקים דמיין תרין במלכים ותרין בדברי הימים ומתחלפין וסי׳ ויקבץ מלך ישראל ׳ ויבא אל המלך ׳ סים׳ ויקבץ ויבא דמלכים ויקבץ המלך אם אחדל ויבא חנלך אם נחדל ׳ ויקבץ ויבא

כב

א וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל: ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט מלך יהודה אל מלך ישראל: ויאמר מלך ישראל אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת גלעד ואנחנו מחשים מקחת אתה מיד מלך ארם: ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך: ה ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר יהוה: ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש ויאמר אלהם האלך על רמת גלעד למלחמה אם אחדל ויאמרו עלה ויתן אדני ביד המלך: ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאותו: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את יהוה מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן: ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה: ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם: ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יהוה באלה תנגח את ארם עד כלתם:

ויתיבו תלת שנין לית קרבא בין ארם ובין ישראל: והוה בשתא תליתאה ונחת יהושפט מלכא שבטא דבית יהודה לות מלכא דישראל: ואמר מלכא דישראל לעבדוהי הידעתון ארי דילנא רמות גלעד ואנחנא שתיקין מלמיסב יתה מיד מלכא דארם: ואמר ליהושפט התיזיל עמי לאגחא קרבא לרמות גלעד ואמר יהושפט למלכא דישראל אנא כותך עמי כעמך וסוסותי כסוסותך: ואמר יהושפט למלכא דישראל תבע כען כיומא דין ית פתגמא דיי: וכנש מלכא דישראל ית נביי שקרא כארבע מאה גבריא ואמר להון האיזיל ברמות גלעד לאגחא קרבא אם אתמנע ואמרו סק וימסר יי ביד מלכא: ואמר יהושפט הלית כא נביא קדם יי עוד ונתבע מיניה: ואמר מלכא דישראל ליהושפט עוד גבר חד למתבע ית פיתגמא דיי מיניה ואנא סניתיה ארי לא יתנבי עלי טב אלהין ביש מיכה בר ימלה ואמר יהושפט לא יימר מלכא כן: וקרא מלכא דישראל לגזוזא חד ואמר אוחי תבע מיכה בר ימלה: ומלכא דישראל ויהושפט מלכא דיהודה יתבין גבר על כורסיה לבישין לבושין ויתבין באידרא במעלנא דתרע שמרון וכל נביי שקרא מתנבאין קדמיהון: ועבד ליה צדקיה בר כנענה קרנין דברזל ואמר כדנן אמר יי באלין תקטיל ית אינש ארם עד דתשיצינון: וכל

חצי הספר בפסוקים

ודברי הימים והלך אם אחדל וסים׳ א״א נ׳ נ׳ נא נא: מלבשים ד׳ וסים׳ בגדים בגרן פתח שער ׳ וחברו ודברי הימים ׳ והלוים והמשוררים לכלם ׳ ויסדו הבונים את היכל יי׳:

רשי

בשנה השלישית ׳ שישלח את בן הדד: ואנחנו מחשים ׳ מתעצלים שיאמו פיגרי בלע״ז: האין פה נביא עוד ׳ מקובלני אין שני נביאים מתנבאים בלשון אחד ואלו כולם לשון אחד אומרים: כי אם רע: לפי שאמר יען אשר שלחת את איש חרמי וגו׳: עלה

רשי

עלה והצלח. לא אמר לו בשם ה': ונתן ה'. הלואי יתן ה' ביד המלך: לא אדונים לאלה. אינה לברך ימות במלחמה כענין שנאמר לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף על פי שנאמר ועמך תחת עמו טיפה שיצאת מאותו צדיק מיכיהו שהכה חברו הכה ופצוע כפרה על כל ישראל כך מפורש. מימינו ומשמאלו. וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים מיימינים מלמדים זכות ומשמאילים מלמדים חובה: ויצא הרוח. רוחו של נבות: אני זה

רדק

עלה והצלח. דרך היתול אמר לו כלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר ה' שהרי נשבע כי את אשר יאמר ה' אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם ה': ישובו איש לביתו בשלום. והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה זו לא מתו מישראל כיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ואחרים מתו רבים וזהו בשלום: ראיתי את ה' יושב על כסאו. דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו: צבא השמים. הם המלאכים: עומד עליו. סמוך לו וכן הכוכבים עליו והדומים להם: מימינו ומשמאלו. דרך משל ובדברי רבותינו ז"ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה: ויאמר ה' מי יפתה את אחאב. הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעם והאמת כי אחאב העיר רוח נביאי שקר לפתות את אחאב ללכת לרמת גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחד מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים שיו והוא מה שאמר מיכיהו הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה' דבר עליך רעה ושאר כל הדברים כמו ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויאמר אצא והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו דרך הכנעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יראה רק אמת בשם ה' ואף על פי כן אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגומו של תוספתא ב ונפקת הרוח ונפק רוחא דנבות וקם קדם ה' ואמר בשמו מינך ויתקם לדמי על ידי דאחא מבינא לא עפיותיה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמר ליה ה' במה את יכיל ואמר איפוק ואהא רוח שיקרא בצדקיה בר כנענה ובשאר נביא שיקרא דיליה ומשום דלית ריעותיה דקודשא בריך הוא ב בעברי ליאות שקר ולא צבי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחצתא פוק ממתיבתא דידי ועביד לך רעותך משום דלא ניחא קמאי למיתב שיקר והרב החכם הרמב"ם ז"ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא מצא לו עון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנ ויצא הרוח ויעמד לפני ה' וגו' והרוח רוח נבות: להאבה

פה אחד ג' וסי' ויתקבצו יחדו להלחם. והמלאך אשר הלך דמלכים וחברו דד"ה: כמה ג' בקריא' וסימ' עד כמה פעמים אני משביעך דמלכים. וחברו דד"ה. אשר זעמת זה כמה שנים: לאלה ה' בקריא' וסימ' ולבנותי מה אעשה לאלה היום. לאלה תחלק הארץ בנחלה. ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים.

וכל הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך: והמלאך אשר הלך לקרא מיכיהו דבר אליו לאמר הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך יהי נא דברך כדבר אחד מהם ודברת טוב: ויאמר מיכיהו חי יהוה כי את אשר יאמר יהוה אלי אתו אדבר: ויבוא אל המלך ויאמר המלך אליו מיכיהו הנלך אל רמת גלעד למלחמה אם נחדל ויאמר אליו עלה והצלח ונתן יהוה ביד המלך: ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יהוה: ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה ויאמר יהוה לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלוא אמרתי אליך לוא יתנבא עלי טוב כי אם רע: ויאמר לכן שמע דבר יהוה ראיתי את יהוה ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו: ויאמר יהוה מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בכה וזה אמר בכה: ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני אפתנו ויאמר יהוה אליו במה: ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן: ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר בפי כל נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה:

וכל נביי שקרא מתנבן כן למימר סק לרמת גלעד ואצלח וימסר יי בידא דמלכא: ואיזגרא דאזל למקרי מיכיהו מליל עמיה למימר הא כען פתגמי נביי שקרא ממלל חד שוי קדם מלכא יהי כען פתגמך כפתגמא דחד מנהון ותמליל פתגמין תקנין: ואמר מיכיהו קיים הוא יי ארי ית דיימר יי לי יתיה אמליל: ואתא לות מלכא ואמר מלכא ליה מיכה הנזיל רמת גלעד לאגחא קרבא אם נתמנע ואמר ליה סק ואצלח וימסר יי בידא דמלכא: ואמר ליה מלכא עד כמה זמנין אנא מקיים עלך דלא תמליל לי לחוד קשוט בשמא דיי: ואמר חזיתי ית כל ישראל מבדרין על טוריא כענא דלית להון רעי ואמר יי לית ריבונין לאילין יתובון גבר לביתיה בשלם: ואמר מלכא דישראל ליהושפט הלא אמרית לך דלא יתנבי עלי טב אלהן ביש: ואמר בכין קביל פתגמא דיי חזיתי ית יקרא דיי שרי על כורסיה וכל חילי שמיא קיימין קדמוהי מימיניה ומסמליה: ואמר יי מן יטעי ית אחאב ויסק ויפול ברמת גלעד ואמר דין בכדין ודין אמר בכדין: ונפק רוחא וקם קדם יי ואמר אנא אטעיניה ואמר יי ליה במא: ואמר אפוק ואהוי לרוח שקר בפום כל נבוהי ואמר תטעי ואף תיכול פוק ועביד כן: וכען הא יהב יי רוח שקר בפום כל נבייך אילין ויי גזר לאיתאה עלך בישא:

וקריב

וחברו דד"ה. אל תטיפו: יפתה ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר משפטים: במה ח' קמצין וסי' במה אדע כי אירשנה. במה אושיע את ישר'. ויאמר שאול גשו. ויצא הרוח ויעמד דמלכים וחברו דד"ה. במה אקדם אדני. אהבתי אתכם אמר יי'. הוגעתם את יי' בדבריכם. וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים:

רלבג

ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך. ר"ל עד כמה פעמים אצטרך להשביעך אשר לא תדבר אלי רק דבר אמת ודבר נכון בשם ה' ואולם היה משביע אותו אחאב כי היה יודע כי נביאי ה' היו סובלים אותו מפני שהרגה איזבל נביאי ה' ואף על פי שלא היה אפשר להם לאמר דבר שקר הנה כבר אפשר שיעלימו מה שיוזק בו המלך וכן בזה המקום אפשר שהעלים מה שיוזק בו המלך כי לא הודיעו מה יקרה לו בעצמו שם. והנה אין זה דבר אמת לפי השאלה אחר שקצר מלהשיב כראוי ואף על פי שלא היה דבר שקר במה שהודיע לו ולזה השיב לו מיכה מה שיתבאר ממנו שהמלך ימות במלחמ' ולא רצה לאמ' זה בבאור לחלוק כבוד למלכות: הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע. הנה מיכה על עצמו קצת חסד בדבריו אלא מה שאפשר שהעלים מיהושפט היותו נביא ועם כן הנה כבר חשש אחאב לדברי מיכה ושנה את בגדו בדרך שלא יוכר בו שהוא מלך להמלט ממה שייעד לו מיכיהו כי חשב שנבואתו היא שלא יתכונו חיל ארם להרוג כי אם מלך ישראל ואחר לא יכירוהו ימלט מזה: ראיתי את ה' יושב על כסאו. אמר זה על צד המשל והמכוון ממנו כלו הוא שהשי"ת שם השפע השופע על הקוסמים כלי להפיל אחאב ברמות גלעד כי בקסם מן החסרון מה שכבר באורנו בספר מלחמות ה' ולפי שהקסם יבא מהשפע השופע מאת צבא השמים כמו שבארנו שם אמר שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שישפע מהם הוא מכוון בעצמו וקצתו אינו מכוון אם לא מצד ההכרח והוא מה שישפע מהם מהרעות אמר שצבא השמי' היו עומדים אצלו מימינו ומשמאלו וזה כי מה שישפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השם ית' והשאר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר היתה מכוונת מהשי"ת כמו שייעד במה שקדם להיות נפשו תחת נפש בן הדד: הנך

רדק

להחבה · נכתב בה"א במקום אלף: והשיבהו אל אמון · מראה שהיה שם פעם אחרת תפוש: לא דבר יי בי · אז תאמר שלא דבר יי בי ומרעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי שלחני: שמעו עמים כלם · כן דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה:

רשי

אי זה עבר רוח יי · איזה הדרך עבר והרי זה מקרא קצר ובדברי הימים כתיב איזה הדרך עבר וגו': ויאמר מלך ישר' אל יהושפט התחפש ובא במלחמה · להתחפש ולבא: אני אתחפש · אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יבורו שי להלח': ואתה לבש בגדיך · שעליך לא יסורו להלחם שיכירוך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר:

ויכה י' וסי' ויכה יהושע את כל · ויגש צדקהו בן כנענה · ואיש משך בקשת דמלכים · ויקח אליהו את אדרתו · ויקח אדרת אליהו כ' בו · ויעבר יורם צעירה דמלכים · ויצא מלאך יי ויכה דישעיה · ויכה אותם מלך בבל דירמיהו · ויכה פשחור את ירמיה: ובא ג' ב' חס וא' מלא וסימ' ואנכי נעד קטן לא אדע ·

וַיִּגַּשׁ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה וַיַּכֶּה אֶת־מִיכָיְהוּ עַל־הַלֶּחִי וַיֹּאמֶר אֵי־זֶה עָבַר רֽוּחַ־יְהוָה מֵאִתִּי לְדַבֵּר אוֹתָךְ׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ הִנְּךָ רֹאֶה בַּיּוֹם הַהוּא כה אֲשֶׁר תָּבֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵה׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל קַח אֶת־מִיכָיְהוּ וַהֲשִׁיבֵהוּ אֶל־אָמֹן שַׂר־הָעִיר וְאֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ שִׂימוּ אֶת־זֶה בֵּית הַכֶּלֶא וְהַאֲכִילֻהוּ לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ עַד בֹּאִי בְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא־דִבֶּר יְהוָה בִּי וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם׃

וַיַּעַל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָמֹת גִּלְעָד׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט ל הִתְחַפֵּשׂ וָבֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבוֹא בַּמִּלְחָמָה׃ וּמֶלֶךְ אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם לֵאמֹר לֹא תִּלָּחֲמוּ אֶת־קָטֹן וְאֶת־גָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָט וְהֵמָּה אָמְרוּ אַךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּסֻרוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי־לֹא־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו׃ וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּכֶּה אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לְרַכָּבוֹ הֲפֹךְ יָדְךָ וְהוֹצִיאֵנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ לה וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק ד דַּם־הַמַּכָּה אֶל־חֵיק הָרָכֶב׃

(מסורה בגליון: ט' מ"ל בליש' זכר · ג' חס' בכבי' ג' כתיב ה"א · כ' ל' חס' · ג' רפאי' תרין וחברו ונתן להם יי לחם צר · ג' · ג' ב' חס' · ט' ו מ"ל וכל אסתר דכוו' במ"ב · י"ב פסו' את את ואת את ל' · ל' בסיפ' · ו' מ"ל בנבי' · י' ז · ל' · ל' · ו' זוגין מתחלפין · ל' · ג' · ב' קמץ · ל')

וּקְרֵיב צִדְקִיָּהוּ בַּר כְּנַעֲנָה וּמְחָא יָת מִיכָיְהוּ עַל לִיכְתֵיהּ וַאֲמַר אֵידָא שָׁעָה אִתְפְּלֵק רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ מִנִּי לְמַלָּלָא עִמָּךְ׃ וַאֲמַר מִיכָיְהוּ הָא אַתְּ חָזֵי בְּיוֹמָא הַהוּא דְּאַתְּ עָלֵיל תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן לְאִטַּמָּרָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּבַר יָת מִיכָה וַאֲתֵיבְהִי לְוָת אָמוֹן רַב קַרְתָּא וּלְוָת יוֹאָשׁ בַּר מַלְכָּא׃ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא שַׁווֹ יָת דֵּין בְּבֵית אֲסִירֵי וְאוֹכִילוּהִי לַחְמָא בִּדְחוֹק וּמַיָּא בִּדְחוֹק עַד מֵיתָאִי בִשְׁלָם׃ וַאֲמַר מִיכָיְהוּ אִם מֵיתַב תְּתוּב בִּשְׁלָם לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בִּי וַאֲמַר שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא כּוּלְּהוֹן׃

וּסְלֵיק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה רָמַת גִּלְעָד׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט אֲנָא אִשְׁתַּנֵּי וְאֵיעוֹל בִּקְרָבָא וְאַתְּ לְבַשׁ לְבוּשָׁךְ וְאִשְׁתַּנֵּי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעָל בִּקְרָבָא׃ וּמַלְכָּא דַאֲרָם פַּקֵּיד יָת רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא דִילֵיהּ תְּלָתִין וּתְרֵין מַלְכְוָן לְמֵימַר לָא תְגִיחוּן קְרָבָא עִם זְעֵירָא וְעִם רַבָּא אֱלָהֵן עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא יָת יְהוֹשָׁפָט וְאִינוּן אֲמָרוּ בְּרַם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל הוּא וַחֲרוּ עֲלוֹהִי לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ וּצְוַח יְהוֹשָׁפָט׃ וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא אֲרֵי לָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל הוּא וְתָבוּ מֵאֲחוֹרוֹהִי׃ וְגַבְרָא נְגַד בְּקַשְׁתָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְחָא יָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין דִּיבְקֵי וּבֵין שִׁירְיָנָא וַאֲמַר לְמַרְכַּבְנֵיהּ אִתְחֲזַר לַאֲחוֹרָךְ וְאַפְּקְנִי מִן מַשְׁרִיתָא אֲרֵי מְרַע אֲנָא׃ וּסְלִיקוּ עָבְדֵי קְרָבָא בְּיוֹמָא הַהוּא וּמַלְכָּא הֲוָה מִתְּקֵף וְקָאֵים בִּרְתִיכָא לָקֳבֵיל אֱנָשׁ אֲרָם וּמִית בְּרַמְשָׁא וְאִתְרִיק דְּמָא דְמַחְתָּא לְגוֹ רְתִיכָא׃

(רדק) התחפש ובא במלחמה · אמר מלך ישראל להתחפש ולבא ב במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמ' ליהושפט ואתה לבש בגדיך כי איך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא י יועילו התחבולות שלא ברצון הא' כי המושך בקשת לתמו הרגהו וי"ת כמו אתחפש אנא אשתני ואיעול בקרב: לא תלחמו · והוא לא היתה כוונתו לחמול עם ישרא' אלא אם ילחמו עם שאר העם ו ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמה בין כך ובין כך ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מ מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך ב בשאר העם: ויזעק יהושפט · והכירו קולו כי יהושפט הוא וזה הוא שאמר ויהי כראות כלומר בהבין כמו ולבי ראה הרבה ח חכמה ודעת: לתומו · בלא מתכוין לאחאב וי"ת לתמו ל לקיבליה ולא ר"ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא היסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי · ובדרש לתמו תמו שני חזיונו של אליהו ושל מיכיהו שנמיהם נבאו על מות אחאב: בין הדבקי' ובין השרין · כתרגומו בין דיבקי' ובין שיריינא: לרכבו: משרת הרכב: הפוך ידיך · כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד וטעם הכתוב פעמים י יצטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת: כי החליתי · נהפך הקמץ חטף א הח"ת להרחיב עליה ופירושו א החליתי מן המכה ואדוני אבי ז"ל פי' כי גם לרכבו לא רצה לגלו' שהוכת לא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי וכ"תי ארי מרע אנא: ותעלה המלחמה · היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבי' והנה מים עולים: מעמד במרכבה · שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מ מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישר' שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמים: אל חיק הרכב · כתרגומו לגו רתיכא: ויעבור

(רשי) ויזעק יהושפט · להקב"ה: ואיש משך · זה נעמן: לתומו · לא ידע שהוא מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין · ים שריונות שהם ע עשויין קליפים קליפים כענין שנאמר ושריון קשקשים והקליפים נופלים על נקבי ו השריון וסותמין אותן והם קרויין דביקים: מעמד במרכבה · מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה: וילוקו

(מסורה בגליון: ואוכלוהו ל' חס' ל' חס' מלא יוד)

רלבג

הנך רואה ביום ההו' אשר תבא חדר בחדר להחבה · אמר זה כי אף על פי שהצליחו ישראל במלחמה הנה יהיה נביא השקר מ מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שהבטיחו הלך שם: והשיבהו אל אמון שר העיר · ר"ל השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון שר העיר: והאכילהו לחם צר ומים לחץ · ר"ל שלא יתנו לו די ספקו מלחם ומים אך מה שיספיק לו בדוחק: התחפש ובא במלחמ' ואתה לבש בגדיך · הנה התחפש הוא מקור והרצון בו מעל דבר מיכיהו ראוי לו שישנה בגדיו ויבא במלחמה בדרך שלא יכירוהו חיל ארם אך אתה תלבש בגדי מ מלכו' כי אין לך לירא כי כלם הסכימו לטוב במלחמה אך בדבר אחאב לבד התנבא מיכיהו רע: לא תלחמו את קטון ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו · הנה שם השם ית' זה הרצון בלב מלך ארם להפיל אחאב ברמות גלעד ולא ה הסכים הש"י מיתות מישרא' אחד במלחמ' ולזה לא רצו חיל מלך ארם להכות יהושפט כשידעו שאינו מלך ישראל: ואיש משך בקשת לתמו · ר"ל שלא היה מתכוין להכות שום אדם והיה מאת הש"י שירה החץ באופן שהכה מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקשת לקשקשת מקשקשי השרין והנה הרצון באמרו ובין השרין בין השרין והוא באור למה שאמר בין הדבקים כי הדבקים הם בשרין או אולי על השרין היה כלי זין אחר עשוי מחתיכות ברזל דבקות ורוכבות זו על זו והנה מאת הש"י שבא החץ בין הדבקים כי בזולת זה לא היה יכול להכנס החץ בו ואחר זה קרה גם כן שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו: כי החליתי · לא רצה להגיד כי הוכה כדי שלא ירך לב ישראל אבל אמר כי באהו החולי ולזאת הסבה היה המלך מעמד במרכבה נוכח ארם כל היום ההוא כדי שלא יכורו ישר' מהמלחמה ויתחזקו להלחם עם ארם: ותעלה המלחמה · ר"ל שסבר חזקה והתגברה מאד: ויצק דם המכה אל חיק הרכב · ר"ל שמרוב שפיכת דמו נגר וירד אל חיק הרכב אשר היה רוכב עליו: ויעבר

התחפש ובא במלחמה · וחברו דד"ה מלא: י"ב פסוקי' את את ואת את וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג': וישובו ז' מלאים בנביאים וסימ' ויהי כאשר מת גדעון · אל נחלתם דסוף ספר שפטים · כי לא מלך ישראל הוא · וישובו המלאכים אליו · וישובו אחרי כן ויאמרו · כאשר זמם יי' צבאות בריש זכריה · וכל כתובים דכוו' מלאים בר"ה חס' וסימ' וישובו מלכת · צאן לרוב · וגם בירושלם העמיד יהושפט · וישבו כל איש יהודה · ויבאו לחלקיהו הכהן · וכל אוריתא חס':

וילקו הכלבים את דמו׳ ולומר לפי שעם נהרג נבות שהרי אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו׳: והזונות רחצו׳ וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו אחאב מכוער היה ועשתה לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו: בית השן׳ מן דפיל: ושלם

ויעבור הרנה׳ פתרגומו כרוז ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אמ׳ ויעבר על האדם המעביר את הקול, ובדרש ויעבור הרנה באבוד רשעים רנה: איש לעירו׳ שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישרא׳ ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרות היה זה: וישטף׳ השוטף כמו ויאמ׳ ליוסף ויגד ליעקב: והזונות רחצו׳ מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר ששטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שומרון והשטיפ׳ חזקה מהרחיצה: וילקו הכלבים את דמו׳ ר״ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר יי׳ אשר דבר ב במקו׳ אשר לקקו הכלבי׳ את דם נבות ילקקו הכלבים את דמך׳ והזונות פירושו כתרגומו מאני זינא ובדברי רז״ל אחאב מכוער היה ועשתה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגו׳ מיכה אמר אם שוב תשוב וגו׳ וים לשאול היאך אמר בדבר יי׳ הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב ב בשמרון לקקוהו הכלבים ומהראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי בריכת שמרון ה הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם: ובית השן׳ שן הפיל שוטין ממנו מלאכה ואחאב בנה ממנו בית אחת או מתים כי בית כלל וכן נאמר ב בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדם המה: ושלם

בבא ו׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: הלוא ׳ז מלאים בסי׳ וסימ׳ ויאמר נתן׳ ויקרא לשמעי׳ הלא הם כתובים דשלמה׳ אבים׳ אלה׳ ויתר דברי אחאב׳ אחזיהו׳ אל תלכו׳ רחץ וטהר׳ ויסער׳ קול רגלי אדניו׳ ויתר דברי יהוא׳ יואש׳ יהואחז דמלכי יהודה׳ מנחם׳ אשר הסיר חזקיהו׳ שלום ואמת יהיה:

רלבג

ויעבר הרנה׳ הרצון בו ויעבר קול הרנה והיא הצעקה וענינו קול הכרוז: וישטוף הרכב על ברכת ם שומרון׳ ר״ל כי בעברו שם שטף הרכב על מי הברכ׳ ונתנקה הרכב מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבי׳ דמו בשתותם מהמי׳ ההם ועוד היה לו מהבוז ם מהשטים הזונות ה הרוחצות בברכ׳ ההיא רחצו בדמו אשר כ נתערב במים ההם: כדבר יי׳ אשר דבר׳ ר״ל שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כ כדבר יי׳ אשר דבר ו ונפל ברמות גלעד כדבר יי׳ אשר דבר ולקקו הכלבי׳ את דמו כדבר יי׳ אשר דבר׳

ויעבר הרנה במחנה כבא השמש לאמר איש אל עירו ואיש אל ארצו: וימת המלך ויבוא שמרון ויקברו את המלך בשמרון: וישטף את הרכב על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו והזנות רחצו כדבר יהוה אשר דבר: ויתר דברי אחאב וכל אשר עשה ובית השן אשר בנה וכל הערים אשר בנה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב אחאב עם אבתיו וימלך אחזיהו בנו תחתיו:

ואעברו כרוז במשריתא כמיעל שמשא למימר גבר לקרתיה וגבר לארעיה: ומית מלכא ואתא לשמרון וקברו ית מלכא בשמרון: ושטף ית רתיכיא על בריכתא דשמרון ולחכו כלביא ית דמיה ומני זינא שטפו כפתגמא דיי דמליל: ושאר פתגמי אחאב וכל דעבד ובית שינא דפיל דבנא וכל קרויא דבנא הלא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב אחאב עם אבהתוהי ומלך אחזיהו בריה תחותוהי:

ו חס׳ — ב׳ והיה כנבי מורח טו: ז׳ — ל׳ — ל׳ — יז מל׳ בקיפ׳ — ויתר דברי ה׳ כתע׳ וסי׳ אחאב יהואחז ירבעם יהויקי׳ דוד׳

הנה זה באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה אשר הגבלנו באורה בזה המקום׳ **ואולם** התועלות המגיעים מזה

והנה התועלת הראשון הוא במדות להודיע שצריך להתישב בכל דבר קודם המעשה או המענה כדי שיהיה באופן הראוי ולזה ספר שבא ישרא׳ אל רחבעם ושאלו ממנו שיקל מעול אביו ויעבדוהו שא׳ להם שימתינו עוד שלשת ימים וישיב אותם דברי:

השני הוא להודיע כי טוב העצה ימצא בזקנים ויעדר מהנערים וזה כי ארך הימים יתן לזקני׳ טוב העצה מפני מה שראו מהענינים בימיהם כי זה יעמידם על ההתחלות והסבות אשר בהם יגיעו אל התכליות המבוקשות עם שבהם תמצא החכמה יותר לזאת הסבה גם כן ומזה יתבאר שטוב העצה לא יתכן שישלם לילדים אם לא על דרך הזרות:

השלישי הוא במדות והוא להודיע כי בהשפלת האדם עצמו יקנה לו הגדולה והממשלה ובהתנשאו יסיר הגדולה והכבוד ממנו ולזה ספר שעצת הזקנים היתה שאם יהיה היום עבד לעם הזה וישמע אליהם יהיו לו עבדים וספר גם כן שמפני שלא הסכים בזה ורצה להתנשא ולהתגאות סרה ממנו מלכות עשרת השבטים:

הרביעי להודיע קיום יעוד הש״י שתקרע מלכות עשרת השבטים מזרע שלמה ויהיה לירבעם:

החמשי הוא להודיע יושר ענין רחבעם בהתחלה עד שכבר נמנע מהלחם עם ישראל תכף שבאהו דבר השם ית׳ על ספר והנה ספר בספר דברי הימים שכבר התמיד רחבעם לעשות הישר בעיני יי׳ שלש שנים:

הששי והוא להודיע רוע ענין ירבעם מעת התחלת מלכותו עד שעשה לו אלהי זהב וגרש הכהנים והלויים מארצו במה שהזניחם מכהן ליי׳ כאילו התחכם לעשות כנגד התורה לפי מה שאספר ועליו וסיעתו נתקיים מה שייעדה התורה באמרה פן יש בכם איש או אשה וגו׳ כי הש״י ישמיד האיש ההוא ויכרית את שמו מתחת השמים וכזה קרה לירבעם ולבעשא ולעמרי שלא נשאר מהם שריד ופליט:

השביעי הוא לפרסם האותות והמופתים והנפלאות שנעשו על יד איש האלהים אשר בא מיהודה ונתחדשו עוד בשבתו והם מה שיבשה יד ירבעם כאשר היה רומז בה לתפוש הנביא ומה שנקרע המזבח ונשפך הדשן ומה ששבה יד המלך אליו בהתפלל הנביא עליו ומה שקרה לו בעברו על דבר עצמו בדבר יי׳ שהמית אותו האריה ולא אכל את הנבלה ולא שבר החמור כי באלו במופתי׳ תתקיים פנת התורה:

השמיני הוא להודיע שהש״י כשצוה דבר מה בנבואה לא ישוב אחור מהמצוה ההיא ויורה על זה מה שנענש הנביא אשר מיהוד׳ על אשר אכל לחם ושתה מים בעיר ההיא אשר הזהירהו הש״י מזה ואע״פ שאמר לו הנביא הזקן אשר בבית אל כי מלאך בא אליו בדבר יי׳ ואמר לו שישיבהו אל ביתו ויאכל לחם וישתה מים ואם היה אפשר שישוב הש״י מצואתו הראשונה לא היה ראוי שיענש הנביא אשר מיהודה כי לא היה חוטא אך חטא הנביא אשר כחש לו ואם יסופק על זה מעקידת יצחק שדמה שעבר השם מצואתו הראשונה אך היה המכוון בדברי הש״י זולת מה שהבין אברהם מהם:

התשיעי הוא להודיע שהאנשים הרעים מאד לא יענשם הש״י על חטאם באופן שיענשם הבלתי רעים מאד ולזה תמצא כי הנביא הזקן מפני שעם חטאיו לא נענש על מה שדבר שקר בשם יי׳ בזדון ונענש הנביא אשר מיהודה על שעבר על דברי עצמו אע״פ שהיה זה בשגגה כי האמין שיהיה דבר יי׳ מה שאמ׳ לו הנביא הזקן ונענש על שלא התישב בלבו לעמוד על שאי אפשר זה ולזאת הסבה בעינה תמצא שלא נענש ירבעם על הפלגת חטאיו ונענש רחבעם כמו שנה אחת אחר שהתחיל לחטוא כי אז עלה עליו שישק מלך מצרים ולכד ערי המצודות אשר ליהודה ולקח את אוצרות בית יי׳ ואת אוצרות בית המלך וגם אחרי זה היה בפחד גדול עד שמגני הנחשת אשר עשה היו נושאים הרצים מדי באו בית יי׳ ואחר ישיבו אותם אל תא הרצים:

העשירי הוא לפרסם יעוד אחיה השילוני לאשת ירבעם וקיומו אחר זה לפי מה שנזכר בזה וענין המופת אשר נכלל בו׳ והוא מה שהגביל הנביא כי בבא רגליה העיר תקום ותלך תכף אל ביתה ותכף היותה אל ביתה ימות הילד וזה כי היה מופת נפלא כי נעריה בדרכה זה היו מדת חייו תלך במהירות או במתון:

האחד עשר הוא להודיע כי הסבה היה בחטא רחבעם היותו בן נעמה העמונית ולזה כפל הספור כי שם אמו נעמה העמונית ובזה יתבאר אמות מה שזכר בתורה מה הסבה על מה שהזהירה מהתחתן בגוים

בנים ההם והיא כי יסיר את בנך מאחרי והנה נעמה היתה כאילו לא נתגיירה כי חזרו לבורן הרע כפי שלמה מנויי הארצות כמו שקדם הספור בזה:

השנים עשר הוא להודיע כי הסבה היתה בחטא אבים היותו בן אשה רשעה והיא מעכה בת אבישלום כי היא עשתה מפלצ' לאשרה כמו שנזכר אחר זה ומזה המקום עמדנו על רוע אבשלום כי הכתוב יחס אותה לו להרמותה לפעלותיו:

השלשה עשר הוא להודיע כי שנות רשעים תקצורנה ואורך ימים לעובדי השם ית' ולזה תמצא כי אבים לא חיה במלכות כי אם שלש שנים ואסא שעשה הישר בעיני יי' האריך ימים על ממלכתו ולזאת הסבה גם כן תמצא שכבר ראה אסא בימיו כמו שמנה מלכים בישראל והם ירבעם ונדב ובעשא ואלה וזמרי ותבני ועמרי ואחאב:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אבל ראוי שישים ביי' מבטחו כי בשמצא עצמו נעזר בו ית' ולזה תמצ' שכשנם אסא בששם בשר זרועו בששלח אל בן הדד מלך ארם כסף וזהב שיפר בריתו את בעשא מלך ישרא' כדי שיסור מעליו כמו שנזכר בספר ד"ה ולזאת הסבה גם כן ידמה שחלה את רגליו כמו שבארנו:

החמשה עשר והוא לבאר עוצם השגחת הש"י בישראל בעבור בריתו עם האבות עד שכבר תמצא שאף על פי שיהיו ישראל ראויים שיסתיר הש"י פניו מהם ויעזוב אותם מצד עוצם חטאתיהם הנה כאשר גלה לשם ית' מרוב פעלות אחאב שהיו כלי אל שיסורו ישראל לגמרי מאחרי הש"י הראה להם אז ענינים יקחו בהם מוסר וזה בהדרגה כי ראשונה הראה לאחאב ויש' אמתות דברי הנביאים וקללותיה' כי ראו שהקללה שקלל יהושע מי שיבנה יריחו נתקיימה וזה להם לאות כי הקללות הכתובות בתורה למי שלא יקיים את דבריה יתקיימו ולפי שלא לקחו בזה מוסר הראה להם הש"י מקללות נביאו שהם יתקיימו תכף אם לא ישובו אל הש"י ולזה ספר שכבר אמר אליהו אל אחאב שלא יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבר הש"י וזה יהיה כשישובו לעבודתו ית' וכאשר ראה שלא לקחו מוסר בזה ואף על פי שהם רואים קיום ייעודי הנביא וקללותיו סבב שישוב אליהו אל אחאב ויעשה מה שיתבאר ממנו כי יי' הוא האלהים מצד המופת הנפלא שיתחדש בו ויתבאר בו עם זה כי הבל הוא הבעל לתכלית שישובו ישראל כולם לעבודת הש"י ויהרגו נביאי הבעל וכאשר ראה הש"י כי לא נכנע אחאב בזה הראה לו נפלאות בעשיית הטובות כדי שידע שהוא יי' ויעד לו זה הטוב על יד נביאו עד שכבר נצח בנתי מעט מלך ארם עם כל המלכי' אשר היו אתו ושנה בזה הפעל עד שנתחזק בלבו האמונ' בש"י ובכל זה לא לקח מוסר ולזה קרה לו מהרע מה שקר':

הששה עשר הוא לפרסם עוצם הפלאות שעשה הש"י על יד אליהו והוא שהתמידו העורבי' להביא לו בנחל כרית אשר נסתר שם שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומכד הקמח שהיה בו מעט קמח וצפחת השמן שהיה בו מעט השמן הסתפקו בו אליהו והאלמנה וביתה שנה אחת ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסרה והחיה בן האלמנה אחר מותו והוריד האש מן השמים לאכל העולה והעצים והאבנים ולחכה המים אשר בתעלה עם רבוי המים שנשפכו שם ורבת המטר בהפלגה כאשר התפלל אליהו אל הש"י עם הפלגת העציר' שהיתה אז ומה שהביא הש"י לאליהו על יד המלאך עוגת רצפים וצפחת מים ומה שעמד ארבעי' יום וארבעים לילה בזולת מאכל ומשקה והנה סופרו אלו הנפלאות כי שהאמנה בהם פנה חזקה מפנות התורה:

השבעה עשר הוא ללמדנו שכבר אפשר שיעבור הנביא על קצת מצות התורה בדבר יי' לפי שעה ולזה ספר שהעורבי' מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב והיה אוכל הבשר בדבר יי' אף על פי שלא היה יודע אם היא כשרה ולזה תמצא שהקריב עולה בחוץ בשעת אסור הבמות ולזה הפרש הזהירה התורה במה שאמרה אליו תשמעון כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה:

השמנה עשר הוא לפרסם עוצם הפלא המופתים אשר נעשו על יד אליהו עד שתמצא שלא הביא השם מהקמח בכד הקמח ומן השמן כי אם שיספיק לשעה אחת כדי שיפלא המופת יותר ויתפרס' זה לשמנה בזה האופן כי כבר התמיד זה המופת שנה אחת וכזה תמצא שהעורבי' הביאו לו שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ולא הביאו לו בפעם אחת ליום אחד או לשני ימי' או יותר עם שבזה הערה שהש"י בחר לנביאו בזה האופן זה הענין כדי שיהיה המזון יותר בריא ויותר רחוק מהעפוש עם שבשני אלו הדברים תועלת לבאר שהשלמים אין ראוי שיבקשו היתרונות אבל יספיק להם ההכרחי לבד:

התשעה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מהסכנה כשיוכל על זה ולא יסמוך על הנס במה שאפשר לו להמלט בצד אחר הלא תראה כי גם הנביא כשירא מאחאב צוהו הש"י שילך קדמה ויסתר בנחל כרית ושם לא יראהו שום אדם עם מזונו יהיה שם וישתה מהנחל והעורבים יביאו לו לחם ובשר כי אם היה בא לו מזונו על ידי אדם שם אולי יודיע זה למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך לפי שכל אחד מהיודעים מקומו יודיע לו זה למצוא חן בעיניו והתמיד לו זה שנה אחת ואז יבש הנחל ולא השתדל השם להביא שם מים כי לא היה צריך עתה לכמו זה ההסתר הנפלא כי כבר נואש ממנו המלך באופן מה והספיק לו ההסתר בית האלמנה והיא היתה מתקנת לו מזונו באופן ראוי ולזאת הסבה בעינה ספר שכאשר ירא אליהו מאיזבל קם והלך על נפשו במדב' דרך יום שלא יראהו אדם וזה כי אף על פי שהש"י שליט בעשיית המופתים הנה אינו עושה אותם כי אם בעת הצורך כמו שבארנו במקומות רבים במה שקדם:

העשרים הוא להודיע שכמו שיושגחו הנלווים לשלם בשיביא השם יתעלה עליהם טובות בזכותו כן תרבק ההשגחה יותר מצדם להביא עונש על החוטאים על צד התוכחת כאמרו בקרובי אקדש ולזאת הסבה אמרה הצרפית מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני:

העשרים ואחד הוא להודיע כי כבר יהיה מושגח החוטא בזכות האיש הטוב המושגח אם היה האיש הטוב מצטער ברע שיקרה לאיש ההוא כי להצילו מהצער ינצל החוטא מהרע ולזה אמר הגם על האלמנה אשר אני מתגורר בה הרעות להמית את בנה וזה כי מפני זה יצטער אליהו ברע שיקרה לה ולזאת הסבה צער עצמו להתמודד על הילד שלשה פעמים להשים פיו על פיו ועיניו על עיניו וידיו על ידיו וכן בזה האופן ולזאת הסבה ג"כ צער עצמו להביא הגשם כשגהר ארצה ושם פניו בין ברכיו כדי שימלטו מהצער הזה ויביא הש"י גשם על הארץ ומזה הצד תועיל תפלת האדם השלם לזולתו מפני הצטערו על הרע שיקרה לו כמו שזכרנו זה השרש במקומות רבים:

העשרים ושנים הוא במדות והוא להודיע שמי שיעשה דבר מה לתכלית מה ראוי שלא יקצר מהביאת כל הסבו' העוזרות בהבאת התכלית ההוא ומהסרת כל הסבות המונעות הגעתו ולזה תמצא כי אליהו כשרצה שיבא גשם על הארץ על צד ההשגחה התחכם בכל עוז להכרית האמונה הנפסדת אשר בעבורה נמנעו ישראל בשנעצר להם המטר ולזה רצה נביאי הבעל ונביאי האשרה בשיבחן לעם כי דבר הבעלים הבל ואין בם מועיל וכבר הסתכם בזאת הבחינה בכל צד מהצדדים שהיה אפשר לו שלא ישאר להם בה ספק ולזה בחר שיהיו הקרבנות פרים מפני מה שכפלו ישראל בו מהטעות אחרי עגלי זהב ורצה שיבחרו להם נביאי הבעל הפר האחד כדי שלא יוכלו לומר אלו היה לנו הפר ההוא אשר נשאר לאליהו היה הבעל שומע לקולנו ורצה גם כן שיעשו תחלה כדי שלא יאמרו כי אלהיהם כועס על שעשוהו אחרון ולזה לא ענה אותם ורצה שיקראו בשם אלהיהם כדי שיתפרסם לכל שהם קוראי' לאלהיהם ואין קול ואין עונה ואין קשב ולא יוכלו להתנצל ולומר שזה אשר לא ענה אותם באם מפני שלא קראו לו ולזאת הסבה גם כן רצה שיקראו בקול גדול באופן שלא ישאר להם בזה שום התנצלות ואחר זה הקים מזבח יי' ההרוס להעיר כי לו לבדו ראוי שתהיה העבודה והוא אחד לבד ולזה לא רצה להראות כי במקום בעצמו אשר עבדוהו בראשונה יעבדוהו עתה לפי שהוא אחד לבד בזולת רבוי הנה כמו שהזהירה התורה שלא לעבדו כי אם במקו' אשר יבחר יי' אשר הגלותו שם והוא בית המקדש כן רצה שיהיו כאשר הביא אותו ההכרח להקריב בחוץ במצות השם להדמות לפי היכלת בדרכי התורה כמו שזכרנו וכבר בנה אותו לשם יי' כדי שיכירו הכל כי כל מעשיו היו לשם יי' ולזה עשהו בשם והקים בו מהאבנים כמספר שבטי ישראל כאילו העיר בזה כי ישר' בכללם ראוי שיהיו לש"י כי הוא לקחם לו לעם וכאילו היה סימן שכבר ישובו כלם לאמונתו וצוהו לשפוך שם מהמים כמות רב כדי שיתבאר לישרא' יותר עוצם גבורת הש"י בהורידו אש לאכל את העולה והעצים והאבנים וללחך את המים אשר בתעלה והיו מספר הכדים שתים עשרה לסבה בעינה שהיו מספר האבנים שתים עשרה:

העשרים ושלשה הוא בדעות והוא להודיע שאין בש"י תנועה והשתנות וזהו שרש גדול בענין הש"י כמו שהתבאר במקומותיו וזה למדנו מהתול שהתל אליהו בנביאי הבעל באמרו כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ למדנו בזה שאלו המקרים הם המשוללים מהש"י:

העשרים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע שהמופתי' יעשה אותם הש"י על יד נביאו באמצעות התפלה וזה שרש רב התועלת כבר זכרוהו רבו' ז"ל וכבר למדנו זה ממה שספר בזה המקום מתפלת אליהו על בן הצרפית להחיותו ומתפלת אליהו שענהו השם ית' באש בפני כל ישרא' ומתפלתו שיבא המטר עם הפלגת העצירה שהיתה אז ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריאת עולם שיתחדשו אלו המופתי' בעת שנתחדשו כמו שיחשבו חכמי' ממה שאמרו ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וזה שאם הונח הענין כן יתחייבו ענינים מגונים אין המלט מהם אם תחלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה ואם שנית יתחייבו שיתחדשו גם כן בעת שהוגבל חדושם בזולת נביא ובזולת משתדל וכבר יחוייב זה לפי שאין לאומר שיאמר שכבר הוגבל אז גם כן שימצא אז נביא כי זה בלתי אפש' כי הנביא לא יהיה נביא בשלמיות יקנו הם רבם בבחירתו שיקנם ושלא יקנם ואם הנחנו שיחוייב אז כן שיהיה נביא הנה בטלנו טבע האפשר ויחוייב שיהיה זה האיש על כל פנים בעל שלמיות יתכן בהם שיהיה נביא ואם שלישית כי מפני שהמופתים נמצאים מתחדשים בעבור תועלות מה לפי המקרים והמשיגים הנמצאים אז לאנשים ויחוייב כשהונח חדוש אלו המופתים בעת ההיא בדרך ההכרח שיהיה חדוש אותם המקרים והמשיגים אשר בעבורם נתחדשו אלו המופתים על צד ההכרח גם כן והמשל שאם הונח הענין כן הנה מפני שמופת רדת האש מן השמים על העולה ועל העצים ועל האבנ' ואכלה אותם ולחכה המים אשר בתעלה היה לתכלית שיסורו לישראל מעבודת הבעלים וישובו אל הש"י הנה היה מחוייב לפי זאת ההנחה שיהיו אז ישראל עובדים הבעלים ויהיו א"כ מוכרחים לחטוא וזה יבטל טבע הבחירה וטבע האפשר ויפול התורה בכללה כי מהגדולות מהפנות אשר עליו נבנית הוא שלאדם בחירה ימשול בה לעשות מה שיסודר לו

מהבחירה

לו מהבחירה אם עבירה או מרי הכל לפניו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרעי

העשרים והמשת הוא להודיע שאין ראוי לשלם לחמול על הרעים המחטיאים זולתם ומסירים אותם מאחרי הש״י כי החמלה עליהם היא אכזריות על הטובי׳ ולזה תמצא שספר שבבר צוה אליהו לתפוש את נביאי הבעל כלם באופן שלא ימלט איש מהם והורידם אל נחל קישון וישחטם שם:

העשרים וששה הוא להודיע שראוי לכל אדם לחלוק כבוד למלכות הלא תראה כי אליהו עם עוצם מעלתו בנבואה שנס מתניו לרוץ לפני אחאב עד בואו ליזרעאל ואמנם חלק לו כבוד עתה לא קודם זה כי ידמה שנם הוא סר או מאחרי הבעלים והאמין בש״י ולזה הסכים לאיהו בהריגת נביאי הבעל אך קודם זה שהיה בתכלית הרוע לא חלק לו כבוד וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבות:

העשרים ושבעה הוא מה שלמדנו מזה שהיה לאליהו ארך ימים כפלא ולזה אמ׳ קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ומזה נתישרנו להאמין שפנחס הוא אליהו ושאיהו לא מת כמו שבארנו אבל בארנו זה הספור:

העשרים ושמנה הוא להודיע עוצם הכנת הר סיני להגיע שם הנבואה ולזה ספר שכאשר הגיע אל המערה שם באהו דבר יי׳ בזה האופן הנפלא:

העשרים ותשעה הוא להודיע שהכוונה במציאו׳ הנביא היא להשגיח על מי שהוא נביא בתוכם וכאש׳ יסתתם בזה הנביא לתכלית אחר זולת המכוון בו לא תסכים החכמה האלהית שיהיה נביא לעם ההוא ולזה תמצא שספר שכאשר ראה הש״י היות אליהו מבקש רע לישרא׳ הישירו להבין שאין השם ית׳ חפץ בהבאת הרעו׳ ולזה ראה במראה הנבואה הרוח והרעש והאש ולא היה בהם יי׳ ואחר זה הראה לו כבודו אז שאל לו שאית מה לך פה איהו וידמה שמרוב כעס אליהו על חטאת ישראל לא התחכם לעמוד על הכונה האלהית בזה המראה שהראה לו השם ית׳ ולזה השיב שנית לש״י כמו התשובה הראשונה וכאשר ראה הש״י שהוא מסתתם בנבואתו להביא רע על ישראל בהפך מה שכוון בה אז הודיעו שימשח אלישע לנביא תחתיו עם שכבר הודיעו עם זה איך יקום הש״י נקמתו מישראל בעזבם את בריתו על ידי חזאל ויהוא ואלישע:

השלשים הוא להודיע כי רוב החשק בבקשת השלמות והחכמה מביא האדם אל השלמות הלא תראה כי אלישע מפני חוזק חשקו ל השלמות האנושי בא אל זאת המעלה הנפלאה הנזכרת בזה הספור וכבר יגלה עוצם חשקו לזה שהוא הניח בית אביו שהוא עשיר מאד תכף שהשליך איהו אדרתו עליו ועזב אביו ואמו לזה התכלית והשתדל להיות משרת את אליהו למען ילמד תמיד ממנו ומרוב שמחתו בזה זבח צמד הבקר ובשל הבשר בכלי הבקר ויתן לעם לאכול עם שכל זה להעיר שהוא נפרד מכל וכל מאלו העסקים המלאכותיי׳ ושפנה תהיה כל השתדלותו בבקשת החכמה והשלמות ולזה לא רצה שישארו הדברי׳ אשר היה חורש בהם:

השלשים ואחד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפרד מבית אביו ואמו בזולת ידיעתם כדי שלא יכאיב לבם בשלא ידעו איפה הוא ולזה תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי איהו הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם:

השלשים ושנים הוא במדות כי לפני שבר גאון ר״ל שהגאוה סבת השבר ושהבוטח בכחו ובחזקו ינוצח ולזה ספר כי בן הדד מפני שנתגאה מאד ושלח למלך ישראל שכספו וזהבו לו הוא ונשיו ובניו הטובים לו הם והסכים לו מלך ישראל ולא נתפייס בזה מרוב בטחו על חזקו אבל היה רוצה לקחת כל מחמד עין שיהיה בבית המלך ובבית עבדיו וכאשר לא הסכי׳ בזה מלך ישראל אמר בוטח על חזקו שלא יספיק עפר שומרון לשועלים לכל העם אשר ברגליו ולפי שהיה בוטח על חזקו הראה לו הש״י כי לא לאדם דרכו וסבב שבמתי מעט נצחוהו אחאב בשתי מלחמו׳ זו אחר זו והנה שם הש״י בטחו על חזקו כלי להפילו במלחמה הראשונה כי מפני זה צוה לתפוש חיים אנשי החיל היוצאים מישראל ויבאו מחיל ארם איש לקרא׳ כל איש מהם לתפשו חי כי לא היה ירא שיכו אותם בני ישראל וזה היה סבה שהכו איש אישו ונסו ארם מפני זה ונצחום ישראל והגיע לבן הדד בסוף הענין שלא נשאר לו איש מהחיל אשר היה בוטח בחזקם:

השלשים ושלשה הוא להודיע חוזק השתדלות החכמה האלהית לקרב ישראל לעבודתו וזה כי בזאת אשר נתישרו להאמין כי יי׳ הוא האלהים מפני המופת הנפלא שהראה להם אליהו הראה להם כשוחם המון חיל ארם הנפלא במתי מעט למען ידעו כי יי׳ הוא האלהים ותתחזק אמונתם בו יותר כמו שנזכר בזה המקום:

השלשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם כשיפול בידו במלחמה מי שהוא תמיד לו ולעמו לקוץ מכאיב שלא יחמול עליו אך יבער אותו מן הארץ פן ימצא לו מקום אחר זה אם ימלט להשחית הוא ועמו לפי היכולת ולזאת הסבה תמצא שצותה התורה להכות את המדינים מפני מה שנתבאר כי הם צוררים לישראל בנכליהם וצותה גם כן למחות את זכר עמלק לזאת הסבה ולזה ספר כי מפני ששלח מלך ישראל בן הדד אשר שמהו הש״י בחרמו וברשותו ובמכמרתו כעס הש״י עליו ואמר לו שבבר יהיה נפשו תחת נפשו ועמו תחת עמו:

השלשים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקשה את לבו הלא תראה מה שקרה לנבות מפני הקשותו לבו שלא נתרצה להחליף כרמו למלך בכרם טוב ממנו ולא רצה גם כן למכרו אליו:

השלשים וששה הוא לפרסם כי מפני היות אחאב מלך שומרון היה מושל בישראל ומניע אותם לעשות מה שירצה ולזה לא נענשו כל כך החורי׳ אשר הסכימו במיתת נבות בזה האופן המגונה וזה כי בני שרי המדינות היו את אחאב בשמרון ומפני זה היו מוכרחי׳ אבותיהם לעשו׳ רצונו כדי שלא ימית בניה׳ ולזה זכר שנערי שרי המדינו׳ היו את אחאב בשומרון וקרא גם כן לזאת הסבה אחאב מלך שומרון כי מפני היותו מלך בשמרון היה מלך בכל עשרת השבטים ולזאת הסבה אמר קום רד לקראת אחאב מלך ישר׳ אשר בשמרון כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

השלשים ושבעה הוא לפרסם חטא אחאב בדבר נבות ועונשו הנפלא על זה החטא ואחר תשאיו׳ ועונש איזבל על זה החטא כמו שיעד לו אליהו כי זה כלו והדומה לו בזה הספור מקיי׳ שהשם ית׳ שופט האחד לפי מעשיו והוא פנה חזקה מפנות התורה:

השלשים ושמנה הוא להודיע שהרוני׳ מלכות נכסיהן למלכות ולזה שלחה איזבל על דבר נבות שיעידו בו כי ברך אלהים ומלך כדי שיהיה חייב מיתה מפני ברכתו המלך ולזה יוכל אחאב לרשת את כרמו ואפשר שכאמר שכבר הומת נבות ולא היו לו בנים ולזה אמר אם לא אתדמי נבות ואתדמי במו ראיתי אמש והם הבנים שהיה עתיד להוליד וידמה שאחאב היה קרוב לו ולזה ירד אחאב לרשת ולזאת הסבה אמרה לו איזבל כי אין נבות חי כי אם מת מגיד שכיון שמת מכל מקום יהיה אחאב יורשו:

השלשים ותשעה הו׳ להודיע שכאש׳ יעד הש״י יעוד רע לאיש על חטאו ונכנע מלפני הש״י הנה הש״י ינחם על הרעה ההיא ולזה תמצא שזכר כי מפני שנכנע אחאב מלפני הש״י אמר שלא יביא הרעה שיעד לו בימיו:

הארבעים הוא להודיע שבית הסקילה מחוץ לעיר ולזה אמר ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות:

הארבעי׳ ואחד הוא לפרסם רוע תכונת אחאב שעם כל מה שקדם מאלו הדברים שהיה ראוי שיקח בהם מוסר וישוב לש״י הנה כבר תמצא שכאשר אמר לו יהושפט שידרוש בדב׳ יי׳ הסתפק בנביאי האשרה שהיה לו ולא דרש פי יי׳ מנביא יי׳:

הארבעים ושנים הוא להודיע שעצת יי׳ היא תקום ולא תועיל תחבולת להנצל ממנה אם לא על צד התשובה אל הש״י כי אז ינחם על הרעה ולזה ספר שלא הועיל לאחאב היותו מתחפש ובא במלחמ׳ שלא יפול במה שיעד לו הש״י על יד נביאו ולפי שכבר נתקיימו במיתתו יעודים רבים כמו שבארנו אמר כדבר יי׳ אשר דבר ולא אמר כדבר יי׳ אשר דבר ביד עבדו פלוני:

הארבעי׳ ושלשה הוא להודיע שים במה שיוסיפו מצבא השמים מה שהוא מימין הש״י ובו מה שהוא לשמאלו ובכלל הנה הרעות המסודרות ממנו הם כאילו הם משמאל הש״י מפני היותן בלתי מכוונו׳ בעצמן כמו שבארנו בספר מלחמות יי׳ והטובו׳ השופעו׳ מהם הם מכוונו׳ בעצמן:

ויהושפט

רדק

ישלם יהושפט, כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי עזרו כל שכן שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחר' מצאנו בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי יי' תאהב: ויתר הקדש, תרגם יונתן ושאר כפקת ברא יהיה. ל' לדעתו שם כלל לקדשות ולזונות: נצב מלך, אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהוד' היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממני' עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ובאו מתח' יד מלכי יהודה אמ' כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה, יהושפט עשר אניות, כן כתיב וקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעם ומפני שנתחב' באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימי' בהתחברך עם אחזיהו לפי' כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה יהושפט: נשברה, כן כתיב וקרי נשברו אולי לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה: בעיר דוד אביו, אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו: בשנת שבע עשרה ליהושפט, והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ושתים שנה הוצא מהם ארבע כשארו שמנה עשר אלא שנת שנים ועשרי' של אחאב לא שלמה לו' ומנה אותה לבנו: שנתים, לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שמנה אות' לו ולאחיו ולאביו: ויפשע

רשי

וישלם יהושפט עם מלך ישראל: לפי שהמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן: ויתר הקדש, מוהגין ניאוף בפרהסיא: ומלך אין באדום, מימי דוד, הנציב הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יהורם בנו שקילקל בימיו פשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו: כי נשברו אניות, לפי שנתחבר עם אחזיהו בזאת לכך נשברו וכך אמר לו הנביא בד"ה בהתחברך עם רשע פרץ יי' את מעשיך: בשנת שבע עשרה ליהושפט, יש מתמיהים על המקרא הזה לפי ש' באחאב שמלך עשרים ושתים וביהושפט כת' שעמד בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ליהושפט וכאן הוא אומר שמלך אחזיהו בשנת שבע עשרה ליהושפט אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים מלכי ישראל שאינו מדקדק במניין שנותיהם ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אות' לו במקו' אח' לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שה' בעמידתו של יהושפט לא נימנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברוב וגם שנה שעמד יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשר' הללו: בעד

וַיְהוֹשָׁפָט בֶּן־אָסָא מָלַךְ עַל־יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ יְהוֹשָׁפָט בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי׃ וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ אָסָא אָבִיו לֹא־סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ וַיַּשְׁלֵם יְהוֹשָׁפָט עִם־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה וַאֲשֶׁר נִלְחָם הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וְיֶתֶר הַקָּדֵשׁ אֲשֶׁר נִשְׁאַר בִּימֵי אָסָא אָבִיו בִּעֵר מִן־הָאָרֶץ׃ וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ׃ יְהוֹשָׁפָט עָשַׂר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב וְלֹא הָלָךְ כִּי־נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב אֶל־יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט׃ וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃	וִיהוֹשָׁפָט בַּר אָסָא מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יְהוֹשָׁפָט בַּר תְּלָתִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין כַּד מְלַךְ וְעַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ עֲזוּבָה בַּת שִׁלְחִי׃ וַאֲזַל בְּכָל אוֹרְחָא אָסָא אֲבוּהִי לָא סְטָא מִנֵּיהּ לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ בְּרַם בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃ וְאַשְׁלֵים יְהוֹשָׁפָט עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרְתֵיהּ דַּעֲבַד וּדְאַגִּיחַ קְרָבָא הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁאַר נַפְקַת בָּרָא דְּאִשְׁתְּאַר בְּיוֹמֵי אָסָא אֲבוּהִי פַּלֵּי מִן אַרְעָא׃ וּמַלְכָּא לֵית בֶּאֱדוֹם מְמַנָּא אֱלָהֵן אִיסְטַרְטִיגֵי מַלְכָּא׃ יְהוֹשָׁפָט עֲבַד סְפִינַת אַפְרִיקָא לְמֵיזַל לְאוֹפִיר לְאַיְתָאָה דַהֲבָא וְלָא אֲזַל אֲרֵי אִתְּבָרוּ סְפִינָתָא בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ בְּכֵן אֲמַר אֲחַזְיָהוּ בַּר אַחְאָב לִיהוֹשָׁפָט יֵזְלוּן עַבְדַּי עִם עַבְדָּךְ בִּסְפִינָתָא וְלָא אֲבָה יְהוֹשָׁפָט׃ וּשְׁכִיב יְהוֹשָׁפָט עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹרָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ אֲחַזְיָה בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עַשְׂרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין׃ ועבד

אופירה ג' בקריא' וסימ' יהושפט עשה אניות, ויבא אופירה דמלכים, וישלחו לו חירם: טו פסוק רישיהון וסופיהון מלה חדא ריש' נסיב וי"ו וסיפ' לא נסיב וי"ו וסי' והלוחת מעשה אלהים, והלוים יכמכו, ונפש אדם, ומקנה רב, ויאיר בן מנשה הלך, וחצור חדתה וקריות, ויפתח הגלעדי היה, וי' ישיב לאיש, ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכה, ועתה קום צא, ומלך אין בארום, וכמהו לא היה לפניו, ויכניה בן, והנתינים ישבים, והמלך קם בחמתו:

ממנו ו' כבירין מיתה וכו' אברים בעיר' דיכתח ולקמ' באתרי' באור' אך הבמות ג' הרין ותברו אבא ותברו והבמות לא סרו ושאר רק הבמות.

ומלך ט' פסוק' רישיהון ריפה וסופי' מלה חדה ריבה נסיב וי"ו וסוג' קריו.

רלבג

ויהושפט בן אסא מלך על יהוד' בשנת ארבע עד וימלך אמציה בנו תחתיו, עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ר"ל לשם יי' אך היו חוטאים מפני שכבר נאסרו הבמות אחר הבנו' בית המקד': ויתר הקד' אשר נשא' בימי אסא, הנה שם היו זכרים היו מוכנים למשכב זכור לכל הבא וכבר נשארו מהם בימי אסא ובער אותם יהושפט מן הארץ: ומלך אין באדום נצב מלך, ר"ל שלא היה עד הנה מלך באדום אבל הנצב שהיו משימים על אדום מלכי בית דוד היה המלך עליהם ומימי דוד היה זה כן כי הוא שם באדום נציבים כמו שקדם ולפי שבימי יהורם בן יהושפט מרדו האדומיים זכר זה בזה המקום כאילו יאמר שעד סוף ימי מלכות יהושפט התמיד זה הענין להיות כן לא אחר זה: יהושפט עשר אניות תרשים ללכת אופירה, ידמה שעשר אניות עשה ולזה כתוב עשר וקרי עשה וכבר זכר בספר ד"ה כי מפני שנתחבר בהם עם אחזיהו פרץ הש"י מעשיו ולזה לא הסכים יהושפט שילכו עוד עבדיו עם עבדי אחזיה: בעיר דוד אביו, אמר זה לפי שהלך בדרכיו: אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט, הנה יפול בזה ספק כי בשנת ד' לאחאב זכר שמלך יהושפט ועדין מלך אחאב שמנה עשר' שנה כי עשרים ושנים שנה מלך ועוד מה שנשאר לו מהשנה הרביעית ואיך יתכן עם זה שיאמר כי בשנת שבע עשרה ליהושפט מלך אחזיה, והנה הנר' בעיני שכל השנים שספר שמלכו מלכי ישראל היו לקוחי' משנות מלכי דוד עד שכאשר ימלך בסוף שנה אחת ממלכי דוד וברא"ש השנה המשכת לה יאמר שכבר מלך שנתים ובהיות הענין כן הנה מה שאמר בשנת ארבע לאחאב היה בשנת חמש כאשר ימנו השנים לפי שנות מלכי דוד אשר לפי המנין ההוא נאמר בו שמלך עשרים ושתי' שנה שהרי בשנת שלשים ושמנה לאסא התחיל למלוך ונחשבה לו שנה מה שנשאר מהשנה ההיא ומלך אסא אחר השנה ההיא שלש שנים שהרי מ' ואחת שנה מלך ובהיות הענין כן הנה עברו ד' למלכו' אחאב למנין השנים שאמר שמלך עשרים ושתים שנה והתחילה השנה החמשית וידמה שכבר עבר ממנה מעט כשמלך יהושפט כי לא מלך תכף ברגע שמת אביו ואחר זה לא נשלמו י"ז שנה שלימות ליהושפט כשנכנס אחאב מעט בשנת הכ"ב אך על כל פנים היתה נכנסת השנה השמנה עשרה כשנמנה ממיתת אסא, ואפשר שנאמר והוא היותר נכון כי הרצון באמרו בשנת ד' לאחאב שכבר עברו ארבע שני' לאחאב ובזה מצאנו שאמ' בשנת אחת עשרה ליהורם בן אחאב והרצון בו שכבר עברו לו אחת עשרה שנה ולזה אמר במקו' אח' תמורת זה בשנת שתים עשרה ליהורם וכן מה שאמר בשנת שבע עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה שנה וכן מה שאמר שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשרה שנה ליהושפט ר"ל שכבר עברו שמנה עשרה שנה והיה בשנת תשע עשרה: ויברך

ובדרך אמו · היה איזבל כי בן איזבל היה : ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב · ספר זה להעיר שיותר רעות היו פעלות אחזיה מפעלות אחאב כי אחאב מבקשת מרוע מעשיו אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלו׳ הרעו׳ שעשו אביו ואמו וכאילו היה זה סבה שפשע מואב בישראל ולא נתנו למלך ישראל המס שהיו נותנ׳ לו מקודם : בעד השבכה · הוא מעשה רשת עשוי על הארובה שיכנס האור · דרך הנקבי׳ אשר בשבכה בבית אשר תחת ה העלייה : וילך אליה · ר״ל שכבר הלך לקרא׳ מלאכי מלך שומרון ואמ׳ להם מה שכוהו הש״י : מה משפט האיש · ר״ל מה מנהג האיש וכן וכה משפטו כל הימים : וישלח אליו שר חמשי׳ וחמשיו · ר״ל שעלה לאליהו לא לכבודו לקרוא לו שר גדול שהיו חמשי׳ איש הולכים לפניו והלכו עמו החמשי׳ איש ההם ואיש האלהים המלך דבר רדה · ידמה מדבריהם שהם היו רוצים להביאו עמהם בהכרח מכר מצות המלך ולזה אמרו לו שיבא במצות המלך והרגים אליהו מעניינם שהם לא ישקים ללכת מעצמו יקחוהו בכח למלאת מצות המלך ואז אמר להם כי מ מאחר שהם קוראים אותו איש אלהים הנה מזה הדבר אינו תחת המלך ולא יועילו ב בחזקם עמו ולזה אמר ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך · ולפי שהשר השני דבר אליו גם כן באופן שדבר אליו ה הראשון עשה אליהו שירדה אש גם כן ו ואכלה אותו ואת ח חמשיו אמנם השר השלישי לא הראה שיבא אליו בכח אבל בא אליו בתחנוני׳ ולזה לא עשה אליהו דבר כנגדו וגם לא היה מסכים לבא עם השר ההוא אל המלך ליראתו מהמלך ההו׳ ומאיזבל אמו : בשבת

ויפשע מואב · לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו : בעד השבכה · השבכה היתה בעליה והיא ארובה ותורגם אותה בעצים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבי׳ התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשויה מעשה שבכה שהיא הרשת : ויחל : מן חלה על משקל ויעל מן עלה ונקמצה היו״ד מפני ההפסק : מה משפט האיש · מה תארו ותרגומו מה נימוסא דגברא וה׳ כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים היה מניחו באחת ה המקומו׳ והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה : אליהו התשבי · כי יודע היה כי מנהגו לאזור אזור עור והיה ידוע כי בעל שער היה ותימ׳ הו׳ היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא היה רגיל עם אחאב ובשמרון ואפשר כי אלו האנשי׳ שסלח מלך ישר׳ לא היו אז בשמרון כשהיה אליהו רגיל שם וזמן רב היה לאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמרה להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא היה שם ולא במלחמו׳ ראמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא היה להם אז הנביא לה׳ אשר בשמרון : ויען

ודבר ל״א בקריא׳ וסימ׳ ועתה קום צא ודבר · ומלאך יי׳ דבר אל אליה · ויהי המה הולכים · אז תקרא ויי יענה · אם תשיב משבת רגליך · אין קורא בצדק · ועתה יען עשותכם · מן שלש עשרה שנה לאשיהו בן אמון · הוקם את דברי יהונדב · תדבר אלהם דריש פסו׳ · ועל הר סיני ירדת : ולכן ח׳ בקריאה וסי׳ ולכן

וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ וּבְדֶרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיַּכְעֵס אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו׃

א

וַיִּפְשַׁע מוֹאָב בְּיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מוֹת אַחְאָב׃ וַיִּפֹּל אֲחַזְיָה בְּעַד הַשְּׂבָכָה בַּעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן וַיָּחַל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ דִרְשׁוּ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן אִם־אֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ וּמַלְאַךְ יְהֹוָה דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי קוּם עֲלֵה לִקְרַאת מַלְאֲכֵי מֶלֶךְ־שֹׁמְרוֹן וְדַבֵּר אֲלֵהֶם הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתֶּם הֹלְכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן׃ וְלָכֵן כֹּה־אָמַר יְהֹוָה הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי מוֹת תָּמוּת וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּה׃ וַיָּשׁוּבוּ הַמַּלְאָכִים אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מַה־זֶּה שַׁבְתֶּם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ עָלָה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ לְכוּ שׁוּבוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם וְדִבַּרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהֹוָה הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתָּה שֹׁלֵחַ לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם מֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה לִקְרַאתְכֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵיכֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו וַיֹּאמַר אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי הוּא׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל אֵלָיו וְהִנֵּה יֹשֵׁב עַל־רֹאשׁ הָהָר וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ דִּבֶּר רֵדָה׃ וַיַּעֲנֶה אֵלִיָּהוּ וַיְדַבֵּר אֶל־שַׂר הַחֲמִשִּׁים וְאִם־אִישׁ אֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים אַחֵר וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַן וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ מְהֵרָה רֵדָה׃

וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח אֲבוּהִי וּבְאוֹרַח אִמֵּיהּ וּבְאוֹרַח יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל׃ וּפְלַחוּ לְבַעֲלָא וּסְגִיד לֵיהּ וְאַרְגֵּיז קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל דַּעֲבַד אֲבוּהִי׃ וּמְרַדוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיִשְׂרָאֵל בָּתַר דְּמִית אַחְאָב׃ וּנְפַל אֲחַזְיָה מִן סְרִיגְתָּא בְּעִלִּיתֵיהּ דִּי בְשׁוֹמְרוֹן וְאִתְמְרַע וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ תְּבַעוּ בְּבַעַל זְבוּב טָעֲוַת עֶקְרוֹן אִם אֵיחֵי מִמַּרְעִי דֵין׃ וּמַלְאֲכָא דַיְיָ מַלֵּיל עִם אֵלִיָּהוּ דְּמִן תּוֹשָׁב קוּם סַק לְקַדָּמוּת אִזְגַּדֵּי מַלְכָּא דְשׁוֹמְרוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן הֲלָא אֱלָהָא קַיָּים דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל אַתּוּן אָזְלִין לְמִתְבַּע בְּבַעַל זְבוּב טָעֲוַת עֶקְרוֹן׃ וּבְכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַרְסָא דִּסְלֵיקְתָּא תַּמָּן לָא תֵיחוּת מִנַּהּ אֲרֵי מֵמָת תְּמוּת וַאֲזַל אֵלִיָּה׃ וְתָבוּ אִיזְגַּדַּיָּא לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן מָא דֵין תַּבְתּוּן׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ גַּבְרָא סְלֵיק לְקַדָּמוּתַנָא וַאֲמַר לָנָא אִיזִילוּ תּוּבוּ לְוָת מַלְכָּא דִּשְׁלַח יָתְכוֹן וּתְמַלְּלוּן עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הֲלָא אֱלָהָא קַיָּים דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל אַתְּ שָׁלַח לְמִתְבַּע בְּבַעַל זְבוּב טָעֲוַת עֶקְרוֹן בְּכֵן עַרְסָא דִּסְלֵיקְתָּא תַּמָּן לָא תֵיחוּת מִנַּהּ אֲרֵי מֵמָת תְּמוּת׃ וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן מָא נִימוּסָא דְגַבְרָא דִּסְלֵיק לְקַדָּמוּתְכוֹן וּמַלֵּיל עִמְּכוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ גְּבַר בְּעֵיל סַעֲרָן וְזַרְזָא דִּמְשַׁכָּא אֲסִיר בְּחַרְצֵיהּ וַאֲמַר אֵלִיָּה דְּמִן תּוֹשָׁב הוּא׃ וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ רַב חַמְשִׁין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וּסְלֵיק לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתִיב עַל רֵישׁ טוּרָא וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַיְיָ מַלְכָּא מַלֵּיל חוּת׃ וַאֲתֵיב אֵלִיָּה וּמַלֵּיל עִם רַב חַמְשִׁין אִם נְבִיָּא דַיְיָ אֲנָא תֵּחוּת אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְתֵיכוֹל יָתָךְ וְיָת חַמְשִׁין דְּעִמָּךְ וּנְחַתַת אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וַאֲכָלַת יָתֵיהּ וְיָת חַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ׃ וְתָב וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ רַב חַמְשִׁין אוֹחֲרָנִין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וַאֲתֵיב וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַיְיָ כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא אוֹחִי חוּת׃ ואתיב

רשי

בעד השבכה · אומר אני נראה בלע״ז שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרי׳ ארוכי׳ וקצרים שקורין קנצילי בלע״ז ועשויין נקבים נקבים כעין שבכה וקרוי׳ פרדוני בלע״ז ואני שמעתי שבכה ווי״ן בלע״ז ובלשון אשכנז וינד״ל אויסטיין כמו שפירשתי ובלולים יעלו : ויחל · לשון חולי :

וימלוך

מסרה

נשבעתי לבית עלי · הנה יי׳ מעלה · המטה אשר עלית בה · יחכה יי׳ לחננכם ב׳ בו · וסימ׳ בלשון ארמי עלי סלק לערסא ומחכי רחמין : על ראש ההר ח׳ דסמיכי וסימ׳ והיה נכון לבקר · ויעבר דוד העבר · וישלח אליו שר חמשים · אלף אחד מפני גערת אחד · זאת תורת הבית על ראש ההר : ואם איש ג׳ בקריאת וסימ׳ ואם איש עני הוא · ואם איש אלהים אני · ואם איש שפתים יצדק · אנ״ך :

רשי

וימלוך יהורם תחתיו' אחיו היה: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט' איפש' לומר כן והלא מלך בשנת תשע עשרה ליהושפט שהרי אחזיה מלך בשבע עשר' ומלך שנתי' ובסמוך נמי כתב בשנת שמונה עשרה ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומלכותה שעה הוא מונה לבנו: בסערה' ברוח סערה' סב

רדק

ויען וידבר אליו ויען כמו ויען איוב הראשון ושנית ואמרת לשון צעקה בדבור: רד אותו' פירוש עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר: אל תירא מפניו' כי מתירא היו שיוליכנו למלך והיה ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט' היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה היה מלך בימי יהושפט שבע שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא ש שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת ה הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור מה היה צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוק' בין בניו לפיכך נתן לו המלוכ' בחייו ומלך בחיי' אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל' כי לא היה לו בן' לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט אפשר לומ' כן והלא הוא מלך משנת שמנה עשרה ל ליהושפט אלא לצדין שנא' ויזעק יהושפט ויי' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר ל לרשע ובשכר שזעק תלה לו הא ז' שנים ועלו לבנו ועוד נכתבנו: בסערה' בקמץ חטף הסמך אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש רוח ס סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח איננה נראית ורוח ה' הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון האל עד גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ו פרשיו כמו שאמ' אלישע אבי אבי רכב ישר' ופרשיו ודעת המונינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא וכן הכניס חנוך שם' ובדרש כ' עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן: וילך

החמשים ח' בקריא' וסימ' נמסר בסדר קרח: אליה ה' וסימ' ומלאך יי' דבר' ודבתריה ולכן כה אמר יי' המטה' ואזור עור אזור' ויען אליה וידבר אלהם' הנה אנכי שולח' וחד ויערשיה ואליה' וכל עזרא דכוו:

וַיַּעַן אֵלִיָּה וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אִם־אִישׁ הָאֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ־אֱלֹהִים מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח שַׂר־חֲמִשִּׁים שְׁלִשִׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל וַיָּבֹא שַׂר־הַחֲמִשִּׁים הַשְּׁלִישִׁי וַיִּכְרַע עַל־בִּרְכָּיו לְנֶגֶד אֵלִיָּהוּ וַיִּתְחַנֵּן אֵלָיו וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים תִּיקַר־נָא נַפְשִׁי וְנֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה חֲמִשִּׁים בְּעֵינֶיךָ׃ הִנֵּה יָרְדָה אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֶת־שְׁנֵי שָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים הָרִאשֹׁנִים וְאֶת־חֲמִשֵּׁיהֶם וְעַתָּה תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ׃ וַיְדַבֵּר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ רֵד אוֹתוֹ אַל־תִּירָא מִפָּנָיו וַיָּקָם וַיֵּרֶד אוֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וַיְדַבֵּר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ בִּדְבָרוֹ לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ וַיָּמָת כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלִיָּהוּ וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לִיהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה כִּי לֹא־הָיָה לוֹ בֵּן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲחַזְיָהוּ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

ב וַיְהִי בְּהַעֲלוֹת יְהוָה אֶת־אֵלִיָּהוּ בַּסְעָרָה הַשָּׁמָיִם

ואתיב אליהו ומליל עמהון אם נביא דיי אנא תחות אשתא מן שמיא ותיכול יתך וית חמשין דעמך ונחתת אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה: ותב ושלח רב חמשין תליתאין וחמשין דעימיה וסליק ואתא רב חמשין תליתאין וכרע על ברכוהי לקביל אליהו ובעא מן קדמוהי ומליל עמיה נביא דיי תיקר כען נפשי ונפשא דעבדך אילין חמשין בעינך: הא נחתת אשתא מן שמיא ואכלת ית תרין רבני חמשין קדמאין וית חמשין דעמהון וכען תיקר נפשי בעינך: ומליל מלאכא דיי עם אליהו חות עמיה לא תידחל מן קדמוהי וקם ונחת עמיה לות מלכא: ומליל עמיה כדנן אמר יי חלף דשלחתא אזגדין למשאל בבעל זבוב טעות עקרון הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל למשאל בפתגמיה בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מניה ארי מימת תמות: ומית כפתגמא דיי דמליל אליהו ומלך יהורם תחותוהי בשנת תרתין ליהורם בר יהושפט מלכא דבית יהודה ארי לא הוה ליה בר: ושאר פתגמי אחזיה דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דישראל:

והוה באסקות יי ית אליהו בעלעולא לצית שמיא ואזל

המבלי ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח: בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות יי' את אליהו' בהעלות העולה והחלבים' בתתי אחך עיר נחרבת:

רלבג

בשנת שתים ליהור' בן יהושפט מלך יהודה' יש בכאן ספק חזק והוא שלא יתכן שיחיה אחזיהו עד שנת שתים ליהורם בן יהושפט וזה שכבר מלך בשנת שבע עשרה ליהושפט ולא מלך כי אם שתים שני' כמו שקדם וכבר מלך יהושפט עשרים וחמש שנה ולזה לא י יתכן שנאמר שהתחיל למלוך יהורם בן א אחאב בשנת שתים ליהור' בן יהושפט ואם ט ו אמרנו שכבר התחיל למלוך יהור' בן יהושפ' בחיי אביו מעת מות אחאב הנה לא יתכן מה שאמר ואת ה הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור שהרי החזיק בה בחייו והנה זכר במה שיבא כי ב בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך י יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך י יהוד' וזה ממה שיוסיף עוד ספק על זה ועוד שאחר זה כתב כי ב בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה ו ובמקום אחר כתב כי בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה וזה לאות כי כשיאמר ב בשנת כך למלך כך הנה פעם ירצה בו ש שעברו אותן שנים ל למלך ופעם ירצה שהמליך בשנה ההיא ויהי הרצון באמרו בשנת אחת עשר' ליורם בן אחאב שכבר עברו לו אחת עשר' שנה והיא בשנת שתים עשרה והרצון באמרו בשנת שתים עשרה הוא שכבר היה בשנה ההיא' והנר' בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחר מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמ' בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר' ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל גם כן והוא מבואר שהוא מחוייב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת חמש ליהושפט כי שנת החמש ליהורם בן אחאב היא שנת עשרים וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך אז יהורם בן יהושפט ובזה הדרך נאמר שעד שהתחילה השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה מתתף עם יהורם בן אחאב בהנהגת המלכות כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם' והנה ליישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה ובמלוך יהורם עברו ליהושפט שמונה עשרה שנה והיה בשנת התשע עשרה ובשנה שעברו חמש שנים ליהורם בן אחאב מלך ישר' מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ובזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב ארבע שנים מלך יהושפט ונשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעים ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שנים שלמים והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיה שתי שנים מקוטעים ומת כשהיה יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כן חיה יהושפט פחות משש שנים בדרך שלקח מהשנה העשרים וחמש מעט ואז עברו חמש שנים ליהורם בן אחאב והיא בשנה השנית וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנת השתים עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה השנית הנה כבר עברו ליורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמים והיותר היה קצתו מהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט וקצתו היה מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמנה שנים ולא היה כי אם שש שנים ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שבארנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך יהודה בלתי מתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישראל ולא הראה לנו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהודה והנה בזה הדרך נתישב כל זה בלי שום ספק: בהעלות יי' את אליהו בסערה השמים' אי אפשר שיובן שהעלהו השמים כי לא יעלו שם אלו הגופות אבל הכונה בו בגובה האויר כאמרו עירים גדולות ובצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים והנה נשאהו רוח יי' במלאכות יי' אל מקום לא נדע עדיין והוא חי שם כמו שבארנו: סב

רש"י

שב נא פה · סבור היה להחותו מתחת עצמו שלא יראה בהלקחו · את אדוניך · ולא אדוניכו מלמד שהיו שקולים כאליהו : ויגלום · כרכה כדי שתהא נוחה להכות בה : ויגלום · לא כריכה ממש שאין קולט שקורין פ"ינדו בלע"ז : הקשית לשאול · אי אפשי ליתן לך יותר ממה שיש לי בידי : אם תראה אותי לוקח מאתך · אז אוכל לעשות לך יותר ויותר : יהי לך כן ואם אין לא יהיה · שאין היכולת בידי : אבי

רד"ק

וילך אליהו · ואליהו נאמר לו ברוח נבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר ה׳ביאים נאמר להם כל שכן הוא ומה שהיו הולכי׳ מעבר לירדן נראה כי כן נאמר לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקו׳ אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהרא׳ לו למשה רבי׳ וכם מ׳ יום ומ׳ לילה כמו שכם משה רבינו : חי יי׳ וחי נפשך · מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי יי׳ לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונה גדולה אלא נשבע בנפשו להראות כי גדלה נפשו בעיניו והקדים חי יי׳ לכבוד : בני הנביאים · כתרגומו תלמידי נביאי : אשר בית אל · כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאי׳ בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר זה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישרא׳ כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם : החשו · פיר׳ בו ביוני כמו בפתח הה"א : וכן ת׳י מתיקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד : ויגלם · כרכה והכה בה את המים וכן בגלומי תכלת פי׳ כרכי בגדים : פי שנים ברוחך אלי · פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אח׳ בחייו ואח׳ במותו ולמי שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך שרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנ׳ אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי׳ שני׳ שני חלקים של שיהיה לו מרוח אליהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצ׳ לו שני חלקי נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים והפשוט נוטל החלק השלישי : הקשית לשאול · די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ״כ אם יהיה בך כח רוח אהי׳ שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת הא׳ והיה שיהיה לך כמו ששאלת : לקח · פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ : ויעל אליהו בסערה · כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמי׳ כמו הללו את יי׳ מן השמים ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד לי יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ׳ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעט אשר הועלה וכן בגדיו כלו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנה אלישע להכות בה המים ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחכות בה המי׳ והנה אפי׳ עם האדרת לא נחצו המים עד שאמר איה יי׳ אלהי אליהו ואם תאמ׳ לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו גם כן : ואלישע

בית ד׳ כליש׳ סבי׳ בבית וסימ׳ ויבא ערוב כבד · ולא נשאר איש בעי · ויצאו בני הנביאים · עגלי הזהב אשר : הידעת ה׳ וסימ׳ כי היום יי׳ לוקח · וחברו דבעגינא · הודעת ח׳ קות שמים · עת לדת יעלי סלע : הירדנה ד׳ בקריא׳

וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן־הַגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי עַד־בֵּית־אֵל וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּרְדוּ בֵּית־אֵל׃ וַיֵּצְאוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בֵּית־אֵל אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי יְרִיחוֹ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּבֹאוּ יְרִיחוֹ׃ וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי הַיַּרְדֵּנָה וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַחֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים הָלְכוּ וַיַּעַמְדוּ מִנֶּגֶד מֵרָחוֹק וּשְׁנֵיהֶם עָמְדוּ עַל־הַיַּרְדֵּן׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־אַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלֹם וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעַבְרוּ שְׁנֵיהֶם בֶּחָרָבָה׃ וַיְהִי כְעָבְרָם וְאֵלִיָּהוּ אָמַר אֶל־אֱלִישָׁע שְׁאַל מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ בְּטֶרֶם אֶלָּקַח מֵעִמָּךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע וִיהִי־נָא פִּי־שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי׃ וַיֹּאמֶר הִקְשִׁיתָ לִשְׁאוֹל אִם־תִּרְאֶה אֹתִי לֻקָּח מֵאִתָּךְ יְהִי־לְךָ כֵן וְאִם־אַיִן לֹא יִהְיֶה׃ וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב־אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרִדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם׃

תרגום

ואזל אליהו ואלישע מן גלגלא : ואמר אליהו לאלישע תוב כען הכא ארי יי׳ שלחני עד ביתאל ואמר אלישע קיים הוא יי׳ וחי נפשך אם אשבקינך ונחתו לביתאל : ונפקו תלמידי נביאיא די בביתאל לות אלישע ואמרו ליה הידעתא ארי יומא דין יי׳ דבר ית ריבונך מעל רישך ואמר אף אנא ידענא שתוקו : ואמר ליה אליהו אלישע תוב כען הכא ארי יי׳ שלחני ליריחו ואמר קיים הוא יי׳ וחי נפשך אם אשבקינך ואתו ליריחו : וקריבו תלמידי נביאיא די ביריחו לות אלישע ואמרו ליה הידעתא ארי יומא דין יי׳ דבר ית רבונך מינך ואמר אף אנא ידענא שתוקו : ואמר ליה אליהו תוב כען הכא ארי יי׳ שלחני עד ירדנא ואמר קיים הוא יי׳ וחי נפשך אם אשבקינך ואזלו תרויהון : וחמשין גברא מתלמידי נביאיא אזלו וקמו מקביל מרחיק ותרויהון קמו על ירדנא : ונסיב אליהו ית שושיפיה ואחזר ומחא ית מיא ואתפליגו לכא ולכא ועברו תרויהון ביבשתא : והוה כמעברהון ואליהו אמר לאלישע שאל מה אעביד לך עד דלא אידבר מלותך ואמר אלישע ויהי כען על חד תרין ברוח נבואתך עמי : ואמר אקשיתא למשאל אם תחזי יתי דאנא מידבר מלותך יהי לך כן ואם לא לא יהי : והוה עד דאינון אזלין מיזל וממללין והא רתיכין דאשתא וסוסון דאשתא ואפרישו בין תרויהון וסליק אליהו בעלעולא לצית שמיא :

ג׳ דסמי׳ · ד׳ בליש סבי׳ בבית · ח׳ · ג׳ ובעינין · ח · ה׳ · ח׳ · ג׳ ובעינין · ד׳ · ל׳ חס׳ · י׳ · ל׳ · ל׳ · לנ׳ · ל׳ · ב׳ קמצין · ה׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ בטע׳ · ב׳

וסימ׳ וירד חגבול הירדנה · ויבא גדעון הירדנה · ויאמר אליהו אל אלישע · וילך אתם ויבאו הירדנה :
ויכה ו׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפר סימן כ״ב : לקח ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית :

רלב"ג

שב נא פה כי יי׳ שלחני עד בית אל · ראוי שתדע שלא עשה זה אליהו לתכלית שלא יאציל עליו מן הרוח אשר עליו על אלישע שהרי נוהו הש״י שימשח אלישע בן שפט לנביא תחתיו ואמנם אמר זה לו כדי שלא יחרד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא בסערה השמי׳ : היום יי׳ לוקח את אדוניך מעל ראשך · הנה באר בזה שלא נלקח אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה יורה שלא לקחו אלהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע : החשו · שתקו : ויגלם · ר"ל שכבר כרך אדרתו והכה בה במי׳ : ויהי נא פי שנים ברוחך אלי · ר"ל במה שהאצלת מרוחך על כל בני הנביאים יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שאמר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו : אם תראה אותי לוקח מאתך · אמר לו זה על דרך המופתים המתחדשים כאילו יאמ׳ שאם יראה אותו בעת הלקחו מעמו בהעלותו בסערה השמים אז יתחדש לו על צד המופת שיאצל מן הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה שבקש אלישע ולזה עזב אליהו אדרתו כדי שיחזיק בה אלישע ותהיה כלי מה להשלמת זה המופת הלא תראה כי אלישע היה מצוה גחזי שיקח משענת אלישע בידו להחיות בו בן השונמית וכן תמצא שעל צד המופת נתחדש באדרת אליהו מה שעזר אלישע בעשיית המופתים וכבר באר זולתנו באמרו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן באורים אחרים ואשר נחשב אנחנו הוא מה שזכרנו והוא נאות ללשון ולענין וזה כי קצת אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך שתשכיל מציאו׳ השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחומר ואלו הסכימו בהכרח שיהיה זה הענין מות לאליהו וכבר בארנו שזה בלתי אפשר וקצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתחקור עמי בכל הסודות אשר אתה נבוך בהם מפני ראותך שאני לוקח מאתך ולא ימצא זה לך ממני זולתי בזה העת והנה יקשה לזה שאנחנו לא נמצאנו שעמדו יחד אחר כל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר כמו זה לזה הענין לפי מה שאחשוב והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם · הנה נתחדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יהיה שמה רצון הש״י אבי

רדק

אלישע ראה · ראה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם: אבי אבי · כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים: רכב ישראל ופרשיו · כתרגומו דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: ויקרעם לשנים קרעים מכאן שמכו רז״ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שאמר ל לשנים מתשמע שאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשני אם כן מה ת״ל לשנים שיראה בהן הקרע לעולם: איה יי׳ אלהי אליהו · ת׳ כן ואמר קביל בעותיי׳ אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המים: אף הוא ויכה את המים · אף הוא נעשה לו נס והכה המי׳ פעם שנית אחר שאמר איה יי׳ אלהי ונחצו הנה והנה וי״מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רואהו והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע · ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שניהם עומדת ובפעם שנייה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי מכאן אתה דורש שמנה מופתים באליהו שש עשר באלישע: נחה רוח אליהו · כיון שראוהו שחצה המים ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו: חמשים בני חיל · למה היו צריכי׳ בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח שיהיה להם כח ללכת הנה והנ׳ במעט זמן ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום יי׳ לוקח אדוניך מעל ראשיך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח יי׳ והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם מ׳ יום ומ׳ לילה ואולי פעמי׳ רבו׳ היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח יי׳ ישאך על אשר לא אדע: ויפצרו בו · הרבו לו דברים עד שמע אליהם: עד בוש · עד אשר בושם הרבה מלומר להם שישלחו ותרגום עד סגיא: הנה נא מושב העיר טוב · עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ושיהו ב״כ היאך לא רפא אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשים שותים המים והיו מתים ברוב · ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקולקלת על שם שארדה יהושע ובא שיהו והוסיף לקללה ע״י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין נזכר למעלה ובדברי רז״ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר רבי יוחנן חן מקום על יושביו: מלח · גם בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו יי׳ עץ אמרו עץ מר היה וגם בתוך נס היה: אל מוצא המים · אל מקור המים המקום שהיו המים יוצאים ממנו: רפאתי

רשי

אבי אבי · דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: איה יי׳ אלהי אליהו · שהובטחתי שתשרה בי פי שנים ברוחו של׳: אף הוא ויכה את המים · אף הוא בפ׳ ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי גדולה חביית אלישע כפליים כשל אליהו שבתחלה זכות שניהם ועכשיו: זכותו יחידי פן נשאו רוח ה׳ · איפשר אמש אמרו לו הידעת כי היום יי׳ לוקח את אדוניך ועכשיו כעלם מהם היכן הוא מלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ומסתלקת רוח הקדש מן הנביאים ושוב לא היתה רוח הקדש מרובה בישראל: עד בוש · מתביישים מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצ׳ מישוב כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה: והמים רעים · ומחמת המי׳ הארץ משכלת את יושביה לקברם אם כן מהו ומושב העיר טוב מכאן אמרו חן מקום על יושביו: אל מוצא המי׳ · שהיו מבעי׳ משם: וישלך שם מלח · והלא מלח דבר המקלקל את המי׳ הוא אלא נס בתוך נס: ומרים

ואלישע חזי והוא מצוח רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין ולא חזהי עוד ואתקף בלבושיה וסדיקינון לתרין סדיקין: וארים ית שושיפא דאליהו די נפלת מיניה ותב וקם על כיף ירדנא: ונסיב ית שושיפא דאליהו דנפלת מיניה ומחא ית מיא ואמר קביל בעותי יי׳ אלהיה דאליהו אף הוא ומחא ית מיא ואתפליגו לכא ולכא ועבר אלישע: וחזוהי תלמידי נביא דבריחו מקביל ואמרו נחת רוחיה דאליהו על אלישע ואתו לקדמותיה וסגידו ליה על ארעא: ואמרו ליה הא כען אית עם עבדך חמשין גברין בני חילא יזלון כען ויבעון ית רבונך דילמא נטליה רוחא מן קדם יי׳ ורמהי בחד מן טוריא או בחד מן חיליא ואמר לא תשלחון: ואתקיפו ביה עד סגיא ואמר שלחו ושלחו חמשין גברא ובעו תלתא יומין ולא אשכחוהי: ותבו לותיה והוא יתיב ביריחו ואמר להון הלא אמרית לכון לא תיזלון: ואמרו אנשי קרתא לאלישע הא כען מותב קרתא שפיר כמא דריבוני חזי ומיא בישין וארעא מתכלא: ואמר איתו לי צלוחיתא חדתא ושוו תמן מלחא ואיתיאו לותיה: ונפק למפקנא מיא ורמא תמן מלחא ואמר כדנן אמר יי׳

ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים: וירם את־אדרת אליהו אשר נפלה מעליו וישב ויעמד על־שפת הירדן: ויקח את־אדרת אליהו אשר־נפלה מעליו ויכה את־המים ויאמר איה יהוה אלהי אליהו אף־הוא ויכה את־המים ויחצו הנה והנה ויעבר אלישע: טו ויראהו בני־הנביאים אשר־ביריחו מנגד ויאמרו נחה רוח אליהו על־אלישע ויבאו לקראתו וישתחוו־לו ארצה: ויאמרו אליו הנה־נא יש־את־עבדיך חמשים אנשים בני־חיל ילכו נא ויבקשו את־אדניך פן־נשאו רוח יהוה וישלכהו באחד ההרים או באחת הגיאות ויאמר לא תשלחו: ויפצרו־בו עד־בש ויאמר שלחו וישלחו חמשים איש ויבקשו שלשה־ימים ולא מצאהו: וישבו אליו והוא ישב ביריחו ויאמר אלהם הלוא־אמרתי אליכם אל־תלכו:

ויאמרו אנשי העיר אל־אלישע הנה־נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת: כ ויאמר קחו־לי צלחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו: ויצא אל־מוצא המים וישלך־שם מלח ויאמר כה־אמר יהוה

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו · הנה כמו שהתלמידים נקראים בנים כמו בני הנביאי׳ כן הרב יקרא אב כי הוא המוליד שכל ה התלמיד וקראו רכב ישראל ופרשיו כאילו יאמר שהוא התוקף והחוזק של ישראל במלחמ׳ ולזה הו׳ הרכ׳ והפרשים אשר בהם יגברו במלחמה: אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה · ר״ל אף הוא כאשר הכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנ׳ · ואחשב כי לא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמ׳ איה אלהי אליהו וספר הכתו׳ שנס שיושע הגיע לזאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאשר הכה את המים נחצו הנה והנה: נחה רוח אליהו על אלישע · ר״ל שכבר השכילו מרוחו מה שימשך ממנו שיעשה אלישע בדמיון המופתים שעשה אליהו ולזה חלקו לו כבוד רב והשתחוו לו ארצה: וישליכהו באחת ההרי׳ או באחת הגאיות · ר״ל להתחבא שם כי היה רגיל אליהו בכך כמו שאמר עובדיה ורוח יי׳ ישאך אל אשר לא אדע: ויפצרו בו עד בוש · ר״ל הרבו כל כך דברים עד שהיה לו בשת מלחלוק תמיד על דבריהם ולזה אמר להם שלחו מצד המוסר להניחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמרו שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מצד דבורו כי פעמים יש הן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו יי׳: והמים רעים והארץ משכלת · מפני שאמר אחר זה רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת ידענו כי הארץ משכלת מצד המים שהיו רעים · והנה אע״פ שקלל הושע מי שיבנה הנה לא מנע האנשים משבת בה אחר שתבנה שאם היה כן לא היו הנביאים יושבים שם והנה הרצון בזה הנה מושב העיר טוב כאשר אדני רואה ולזה אין אויר העיר סבה אל שתהיה הארץ משכלת אך באמת המים הרעים ומזה הצד קרה לארץ שתהיה משכלת · והנה

ונערים · קטנים שמנוערין מן המצות : עלה קרח עלה · מכאן שהקריחות עלינו את המקום שעד עכשיו היינו מסתכרין להביא מים מתוקי' מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיק אלו אבדו פרנסתן מפורש בסוטה : ויראם · ראה שאין בהם ולא בזרעם לאחרית של טובה : ויהורם בן אחאב · אף פרשה זו בשביל להגיד כח של מישע מלך מואב שנעשה על ידי אלישע נכתבה כאן שמנה באליהו שמנה נסים ובאלישע שש עשרה לקיים פי שנים ברוחך אלי ונכתבו כולם זו בצד זו · כך ראיתי במלשים ושנים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי וחביית ירדן של אלישע כ כשתים דשל אליהו : רק לא כאביו וכאמו · שהוסיף את הבעל להכעיס : רק בחטאו' ירבעם דבק · וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלים : נוקד · מרי גיתי : אילים צמר · דיכרין דרעיא עם גמרם :

רפאתי · בחירק הפ"א כבעלי הה"א : ומשכלת · ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול : וירפו המים · כמלת האל"ף והיה כבעלי הה"א · ונערים קטנים · כי יש גדולים ויקראו נערים ואמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ורז"ל דרשו נערים שהיו מנוערים מן המצו' קטנים שהיו מקטני אמנה : ויתקלסו בו · לעגו בו ובזוהו בדבריה' שהיו אומרי' לו בעלותו בדרך עלה קרח עלה קרח וקרח היה אלישע · ובדרש קרח אתה שהקריחות עלינו את המקום : ויראם ויקללם · ונחלקו רז"ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו על שם שבזוהו נתן עיניו בהם ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורי' כלומר ראה כי מעבירה באו וראויין היו למיתה ולכך הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלורית ראה להם כגוים ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתיד' להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך אררם לסלקם מן העולם ואמרו כי נענש על דבו זה שגרם מיתה לאלה הנערים ואמרו שלשה חלאי' חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקו' ואחד על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמ' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וחלה' הנה אחר' חליו · שני · אשר ימות בו · שלישי : שתים דובים · נקבות היו ואומ' הרבני במ"ב כמו גמלים מיניקות ובדברי רבותי' ז"ל מהם אמרו כי מעש' נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובי' ואמרו בשביל ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישרא' ארבעים ושנים ילדים : ויסר את מצבת הבעל · אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע"ז שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנה אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבעם : היה נוקד · כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן נקודים ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר כלומר עם גמרם שלא היה נגזזים ולא אמ' הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחר ידוע בימיה' : ויהי כמות אחאב · בכ"ף וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב ב באחזיהו בנו כמו שכתו' למעלה וכן ביורם אחיו ולא השיב לו ר מנחה : דרך

למים ה' דגשים בקריא' וסי' ויצמא שם העם למים · רפאתי למים האלה · הוי כל צמא · ואדיריהם שלחו צעיריהם · לא רעב ללחם ולא צמא למים · וחד בין מים למים : ומשם ט' בקריא' וסי' ונהר יוצא מעדן

רפאתי למים האלה לא-יהיה משם עוד מות ומשכלת : ויֵּרפו המים עד היום הזה כדבר אלישע אשר דבר : ויעל משם בית-אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן-העיר ויתקלסו-בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח : ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם יהוה ותצאנה שתים דבים מן-היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים : וילך משם אל-הר הכרמל ומשם שב שמרון :

ג ויהורם בן-אחאב מלך על-ישראל בשמרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט מלך יהודה וימלך שתים-עשרה שנה : ויעשה הרע בעיני יהוה רק לא כאביו וכאמו ויסר את-מצבת הבעל אשר עשה אביו : רק בחטאות ירבעם בן-נבט אשר-החטיא את-ישראל דבק לא-סר ממנה : ומישע מלך-מואב היה נקד והשיב למלך-ישראל מאה-אלף כרים ומאה אלף אילים צמר : ויהי כמות אחאב ויפשע מלך-מואב במלך ישראל : ויצא המלך יהורם ביום ההוא משמרון ויפקד את-כל-ישראל : וילך וישלח אל-יהושפט מלך-יהודה לאמר מלך מואב פשע בי התלך אתי אל-מואב למלחמה ויאמר אעלה כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך : ויאמר אי-זה הדרך נעלה

אסיתי למיא האילין ולא יהי מתמן עוד מותא ומתכלא : ואתסיאו מיא עד יומא הדין כפתגמא דאלישע דמליל : וסליק מתמן לביתאל והוא סליק באורחא ועולימין זעירין נפקו מן קרתא ואתלעבו ביה ואמרו ליה סק קרחא סק קרחא : ואתפני לאחורוהי וחזינון ולטינון בשמא דיי ונפקו תרתין דובין מן חורשא ובזעא מנהון ארבעין ותרין ינקין : ואזל מתמן לטור כרמלא ומתמן תב לשמרון : ויהורם בר אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת תמני עסרי ליהושפט מלכא דבית יהודה ומלך תרתא עסרי שנין : ועבד דביש קדם יי לחוד לא כאבוהי וכאמיה ואעדי ית קמת בעלא דעבד אבוהי : לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל אתרעי לא סטא מינה : ומישע מלכא דמואב הוה מרי גיתין ומתיב תוקרבא למלכא דישראל שנא בשנא מאה אלפין תורין דפטימא ומאה אלפין דיכרין דרעיא : והוה כד מית אחאב ומריד מלכא דמואב במלכא דישראל : ונפק מלכא יהורם ביומא ההוא משמרון ומנא ית כל ישראל : ואזל ושלח לות יהושפט מלכא דבית יהודה למימר מלכא דמואב מריד בי התיזיל עמי לות מואב בקרבא ואמר איסק אנא כותך עמי כעמך סוסיי כסוסוך : ואמר באידא אורחא נסק

ואמר

ל' וכתי' א' ה' דגשי' · ל' · ל' · ל' · ה' · ל' · ל' · ח' · ר' · ג' · ב' ויתנו · ב' וסיפ' אחאב · ל' ויתי · ומיסף · ל' וחס · ל' וכתי' ר"ס · ג' וסי' כל האדם · ואחאב · כן מות זה · ג' פסוקי' דמיין ומתחלפין · ג'

להשקות את הגן · על כן קרא שמה בבל · ומ"שם בארה היא הבאר · משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך · ומשם עבר קדמה מזרחה · ומשם עבר את בני עמון · ומשם שב שמרון · ומשם לא תאכל · וחברו : כמות ג' בקריאה וסי' אם כמות כל האדם ימותון אלה · ויהי כמות אחאב · כמות זה כן מות זה ורוח · אנ"ך : התלך אתי חד מן ג' פסוקים דמיין ומתחלפין ב' במלכי' וחד בדברי הימים קדמא ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמ' יהושפט כמוני כמוך · תניינ' וילך וישלח אל יהושפט התלך אתי אל מואב למלחמ' ויאמר אעלה כמוני כמוך · תליתא ויאמ' אחאב מלך ישראל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי במלחמה · בתראה בדברי הימים :

רלבג

והנה רפא אלישע המי' ההם על דרך המופת בהשליכו אל מוצא המים מלח מהמלח ששמו בצלוחית חדשה ואחשוב שכבר בחר אלישע שתהיה ה הצלוחית חדשה כדי שלא יחשבו שיהיה מבושל בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך ה הרפואה בתקון המים אך בחר לתקנם במה שאין בו רושם לתקונם כי אנחנו רואי' שהמי' המלוחים הם רעים לשתייה עם שאי א אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא היה זה על דרך המופת : ויתקלסו בו · ר"ל לעגו בו ובזוהו : ויפן אחריו ויראם · הנה לא קללם עד שראה אותם וידע וראה על דרך נבואה שהם ראויים לקללה מצד רוע מעשיהם :

ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט · זה יורה שאחזיה לא מלך שתי שנים שלמות אך היו מקוטעות והנה באַרנו במה שקדם איך יתישב כל זה התשבון בלי שום ספק : רק לא היה כאביו וכאמו · ר"ל שהוא דבק לבד בחטאת ירבעם ועזב חטאת אחאב ואיזבל · והנה הסיר מצבת הבעל שעשה אביו אך לא הסיר האשרה שעשתה אמו כי לא יכול לפי שהיא היתה בחיים עדיין : היה נוקד · ר"ל בעל מקנה והיה עושה מס למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר ר"ל בעלי צמר ולא נגוזים : ויאמר

רדק

דרך מדבר אדום׳ לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם: לתת אותם ביד מואב׳ שאם לא נמצא מים יפוצו איילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם: פה אלישע׳ אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם: אשר יצק מים׳ ר״ל ששרת אותו ובדברי רז״ל למד לא נאמר אלא יצק מלמד ששמוש גדול מלמוד׳ ובדרש אמרו עוד אשר יצק מים על ידי אליהו בהר הכרמל כ כשמלא המזבח והתעלה מים שאלישע היה יוצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשר אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת ה התעלה מים שנאמר ויצקו וכמו שנס נעשה נס על ידו במים ל לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים על ידי אליהו אמרו אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו: יש אותו דבר יי׳ שהרי הוא לא בא לעשות מלחמה למה בא לא בא אלא ע״י נבואה באמת יש אותו דבר יי׳: וירדו׳ ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אצלם לפי שהיו בצרה ג גדולה חשו לכבוד הבורא ו ולכבוד נביאו: מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום׳ לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימי׳ עליהם מלכי יהודה והוא היה להם מלך וים בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענוותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי״א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים: אל כי קרא יי׳׳ אל תאמר עתה לנו דברי׳ אלו אמת הוא כי קרא יי׳ לשלשת המלכים האלה לתתם ביד מואב וי״ת אל לשון בקשה בבעו לא תידכר עלנ׳ חובי׳ רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי׳ לתלתא מלכיא וכן תרגם אונקלו׳ אל נא אדוני בבעו כען רבוני: קחו לי מנגן׳ אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה וי״א מפני הכעס שכעס עם מלך ישר׳ היה עצב ואמרו כל הכועס עם נבי׳ נבואתו מסתלקת ממנו מנא לן מאלישע ולשמחו אמר קחו לי מנגן: עשה הנחל גבים׳ מקור במקום צווי׳ גבים חפירות כמו באו על גבים ותרגום בור גובא אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאהו מן המים שיבואו ותרגומו פצירין וכן תרגם אפיקיו פצירוהי: ונקל זאת בעיני יי׳׳ נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה וגם עד שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם: וכל עץ טוב תפילו׳ כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמו שאמר הטעם כי ממנו תאכל ואף על פי שרז״ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות׳ ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומ׳ כן אמר להם על שאר האומות נאמר זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני יי׳ שנאמר ונקל זאת בעיני יי׳ ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות שלהם: תכאיבו באבנים׳ על דרך המשאלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח יי׳ ההרוס ותרגומו תטומון: ויהי

רשי

דרך מדבר אדום׳ כי גם מלך אדום ילך עמנו: לתת אותם וגו׳ שימותו בצמא: אשר יצק מים על ידי אליהו׳ בהר הכרמל וביציקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה וראוי הוא ליעשות לנו נס על ידו במים: אל כי קרא יי׳ וגו׳ בבעו לא תידכר חובין רשעת ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי׳ וגו׳: קחו לי מנגן׳ מפני הכעס שנסתלק שכינה ממנו: גבים גבים׳ בורות מליאו׳ מים: ונקל זאת׳ ועוד גם זה נקל ומועט בעיני יי׳ והוסיף ל להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם: וכל עץ טוב תפילו׳ אע״פ שנ׳ לא תשחית את עצה כאן התיר לכם שהיא א אומה בזויה ונקלית לפניו וכן הוא אומר לא תדרוש שלומם ו וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם: החלקה הטובה׳ שדה זרועה קומ״בי בלע״ז: ויהי

אותם ט׳ מלאים בסיפרא וסי׳ ונלחמה אותם במישור׳ אהה כי קרא יי׳ אל כי קרא יי׳׳ כי רבים אשר אתנו׳ גדולי העיר מגדלים אותם׳ בראותו אותם האכה אכה׳ וילך אותם שמרונה׳ ויושב אותם בחלח׳ והגם

ויאמר דרך מדבר אדום: וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם: ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא יהוה לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב: ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה ונדרשה את יהוה מאותו ויען אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו: ויאמר יהושפט יש אותו דבר יהוה וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום: ויאמר אלישע אל מלך ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך ויאמר לו מלך ישראל אל כי קרא יהוה לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב: ויאמר אלישע חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך: ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יהוה: ויאמר כה אמר יהוה עשה הנחל הזה גבים גבים: כי כה אמר יהוה לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים ושתיתם אתם ומקניכם ובהמתכם: ונקל זאת בעיני יהוה ונתן את מואב בידכם: והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים:

ואמר אורח מדברא דאדום: ואזל מלכא דישראל ומלכא שבטא דבית יהודה ומלכא דאדום ואסחרו מהלך שבעא יומין ולא הוה מיא למשריתא ולבעיר דעמהון: ואמר מלכא דישראל ווי ארי זמין יי לתלתא מלכיא האילין למימסר יתהון בידא דמואב: ואמר יהושפט הלית כא נביא דיי ונשאל ית פתגמא דיי מיני ואתיב חד מעבדי מלכא דישראל ואמר הכא אלישע בר שפט דשמיש ית אליהו: ואמר יהושפט אית עמיה פתגמא דיי ונחתו לותיה מלכא דישראל ויהושפט ומלכא דאדום: ואמר אלישע למלכא דישראל מה לי ולך איזיל לות נביי אבוך ולות נביי אימך ואמר ליה מלכא דישראל בבעו לא תידכר חובין רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי לתלתא מלכיא האילין למימסר יתהון ביד מואבאי: ואמר אלישע קיים הוא יי צבאות דמשמשנא קדמוהי ארי אילולא פון אפי יהושפט מלכא שיבטא דבית יהודה אנא נסיב אם אסתכל בך ואם אחזינך: וכען איתו לי גברא דידע לנגנא בכינורא והוה כד נגן דמנגן ושריא עלוהי רוח נבואה מן קדם יי: ואמר כדנן אמר יי יתעביד נחלא הדין פצירין פצירין: ארי כדנן אמר יי לא תחזון רוחא ולא תחזון מטרא ונחלא ההוא יתמלי מיא ותשתון אתון וגיתיכון ובעירכון: וקלילא דא קדם יי וימסר ית מואבאי בידכון: ותמחון כל כרך תקיף וכל קירוין בריכא וכל אילן דיאי תעקרון וכל מבועי מיא תסתמון וכל אחסנתא שפירתא תטומון באבניא:

ממיתים אותם: וכל עץ ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ והכיתם כל עיר׳ והערים יהרסו׳ רנו שמים כי עשה יי׳׳ ואמרת ליער הנגב׳ ואביאם אל הארץ:

רלבג

ויאמר דרך מדבר אדום׳ יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו והביא שם מלך יהודה עם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב ששם בו מלך יהודה: פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו׳ אע״פ שהיו לאליהו תלמידים רבים הנה זכר אלישע שהיה תלמיד והיה ראוי שיקנה יותר מ מהשלמו׳ מפני ששרת את אליהו כי המשרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמד יות׳ ולזה ששפט יהושפט שים את אלישע דבר יי׳ מצורף לזה כי ראה שנסע ממקומו עם אנשי המלחמה ואע״פ שלא היה איש מלחמה ולזה ידמה שעשה זה שאם יצטרכו ישראל לדבר יי׳ ימצאוהו שם והנה לכבודו ירדו אליו שלשת המלכי׳ ולכבוד הש״י: ועתה קחו לי מנגן׳ ידוע כי הכעס מונע ההתבודדות ל לשכל בעת הגעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהיה בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהורם מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר ישיר כעסו וירחיב לבו ואז שרתה עליו רוח הקדש: עשה הנחל הזה גבים גבים׳ ר״ל שיעשו המישור הזה חפירות חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש״י על דרך המופת שימלאו החפירות אשר במישור ההוא מים יספיקו להם לשתות הם ומקניהם שהביאו לאכול ממנו ובהמתם אשר ירכבו עליהם: ונקל זאת בעיני יי׳׳ ר״ל שלא יספיק לש״י עשיית זה החסד לכם כי הוא קל בעיניו ביחס אל החסד שהוא רוצה לעשות והוא שכבר יתן את מואב בידכם: והכיתם כל עיר מבצר וגו׳׳ ר״ל שאמ׳ להם במצו׳ הש״י שיכו כל עיר בצורה וכל עיר נבחרת ויפילו כל אילן טוב ואף על פי שהתורה אמרה לא תשחית את עצה הנה היה זה למצות הש״י לפי שעה להשחית את מואב לפי היכלת ולזה צוה גם כן לסתם להם כל מעין מים ולהכות באבנים כל חלקה טובה כדי שישחיתו תבואתה: ויהי

רשי

ויהי בבקר כעלות המנחה׳ המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום וכעלו׳ המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח לא תראו גשם במדרש רבי תנחומא: על הגבול׳ על הספר שקורין מרקא: אדומים כדם׳ כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם בבקר מאדימו׳ מנגד מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו ס סבורין שהוא דם: והערים יהרוסו׳ היו הורסין: ישליכו איש אבנו׳ שהיו נוטלין האבני׳ מן החומות עד השאי׳ כל אבני הקירו׳ בקיר לשמו׳ על חרסית שלהן הוא הטיט כ כלומר שלא היתה עוד אבן בחומה ואחרי זאת ויסבו הקלעי׳ ויכו את הנשאר בחלקה שלא נשברה החומה והפילום: ויקח את בנו הבכו׳ בפסיקתא דפרשת שקלים דרש ששאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו ש שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביהם אברהם בן יחיד היה לו ואמר לו הקב״ה ה הקריבהו לפני והקריבו להקב״ה אמר להם אף אני בן בכור יש לי ואלך ואקריבנו לע״ז: על החומה׳ חסר וי״ו שהיה עובד לחמה: ויהי קצף גדו׳ שנזכרו עונותיה׳ שאף הם עובדין לע״ז ואינן ראויין לנס: מכשי

רדק

ויהי בבקר כעלות המנחה׳ כעלות בכ״ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או כפרץ אחד מהנהרו׳ בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה׳ ובדרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר בעלות המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמי׳ ירד בארו׳ בבקר ובאו להם כעלו׳ המנחה: מכל חוגר חגורה׳ כתרגומו מכל אסירי סייפא: על הגבול׳ על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים: דם זה׳ לפי שראו האדמימות ומים לא הוו נובעים כי עתה באו המים שם שהרי לא היו שם מתמול שלשו׳ התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטטה בין המלכי׳ והרגו אלו לאלו: החרב נחרבו׳ מענין חרב כלומר נהרגו ביניהם החרב מבנין הופעל: ויבאו׳ באו כאנשים בוטחים ולא כנלחמים׳ וישראל ואשר עמהם קמו עליהם והכום: ויבו בה: כן כתיב בבי״ת וקרי בכ״ף והכתוב לא מצאתי לו טעם אלא אם נאמר שהוי״ו תמורת אל״ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישרא׳ בא בה ופי׳ בה בעיר כלומר בכל עיר ועיר שהיו נסים שם להמלט שם מפני ישרא׳ והוא במסרה והוא אחד מתרין שקורין בה ו וסבירין בם והאחד הוא ותירוש יבחם בה: עד השאיר אבניה בקיר חרשת׳ קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב זוכר א אותה בכל מפלת מואב ולפי שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרו׳ שהרסו ופירו׳ עד השאיר הכל הרסו י והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה זהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקו׳ הטובו׳ ונשארה חומת העיר הזאת: ויסבו הקלעים ויכוה׳ הכו בחומה עד שהרסוה וידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים אלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהית׳ עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות בריק וכיוצא בו שהאבן אחת משא כבד ומשליכין באותן הכלים האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי״ת עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסתחרו קלעיא ומחוהא: וירא מלך מואב׳ מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי נסו מפניהם וחשבו להשגב בעיר הזאת ובראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לבאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרו׳ לעיר יותר משאר המלכים: חזק ממנו המלחמה׳ פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח: ויקח את בנו הבכור׳ פי׳ אדוני אבי ז״ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכי׳ כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו אל החומ׳ ושרפו לעיני אביו זהו ויעלהו עולה ששרפו כמו ששורפין העולה: ויהי קצף גדול על ישראל׳ ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי ר׳ משה ז״ל פי׳ כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדו׳ אז לקח בנו באות׳ המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומ׳ ושרפו לעיני אביו ויהיה קצף גדול על ישראל ממלך אדו׳ שלא עזרהו להצילו מידם׳ ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו רחויה לנסים כאלה אמרו לו אברה׳ אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה וחלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזהו שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל ויש׳ היו מקציפים אותו בכל יום והוא חשב לעשו׳ רצון האל ואינו כמו שאמרו אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבו זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו ומהם אמרו כי לע״ז העלה ומפני זה חסר וי״ו החמה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישרא׳ באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע״ז ולאשרה ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם ואמרו רז״ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלי׳ שבהם עשיתם:

זרחה ד׳ בקריאה וסי׳ אם זרחה השמש עליו דמים לו׳ וישכימו בבקר והשמש זרחה ונודד דנחום׳ והצרעת זרחה במצחו׳ וחד וזרחה לכם יראי שמי: מעין ד׳ פתחין בקריאה וסי׳ אל מעין מי נפתוח׳ ותברו

כ וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְהִנֵּה־מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֱדוֹם וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֶת־הַמָּיִם׃ כא וְכָל־מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי־עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּצָּעֲקוּ מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמָעְלָה וַיַּעַמְדוּ עַל־הַגְּבוּל׃ כב וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל־הַמָּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאָב מִנֶּגֶד אֶת־הַמַּיִם אֲדֻמִּים כַּדָּם׃ כג וַיֹּאמְרוּ דָּם זֶה הָחֳרֵב נֶחֶרְבוּ הַמְּלָכִים וַיַּכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְעַתָּה לַשָּׁלָל מוֹאָב׃ כד וַיָּבֹאוּ אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיָּקֻמוּ יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵיהֶם וַיַּבּוּ־בָהּ וְהַכּוֹת אֶת־מוֹאָב׃ (ויכו ק׳) כה וְהֶעָרִים יַהֲרֹסוּ וְכָל־חֶלְקָה טוֹבָה יַשְׁלִיכוּ אִישׁ־אַבְנוֹ וּמִלְאוּהָ וְכָל־מַעְיַן־מַיִם יִסְתְּמוּ וְכָל־עֵץ־טוֹב יַפִּילוּ עַד־הִשְׁאִיר אֲבָנֶיהָ בַּקִּיר חֲרָשֶׂת וַיָּסֹבּוּ הַקַּלָּעִים וַיַּכּוּהָ׃ כו וַיַּרְא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי־חָזַק מִמֶּנּוּ הַמִּלְחָמָה וַיִּקַּח אוֹתוֹ שְׁבַע־מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם וְלֹא יָכֹלוּ׃ כז וַיִּקַּח אֶת־בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר־יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל־הַחֹמָה וַיְהִי קֶצֶף־גָּדוֹל עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו ו

וַהֲוָה בְצַפְרָא כְּמִיסַּק מִנְחָתָא וְהָא מַיָּא אָתַן מֵאוֹרַח אֱדוֹם וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא יָת מַיָּא׃ וְכָל מוֹאָבָאֵי שְׁמַעוּ אֲרֵי סְלִיקוּ מַלְכַיָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בְהוֹן וְאִתְכְּנִישׁוּ מִכֹּל אֲסִירֵי סַיְפָא וּלְעֵילָא וְקָמוּ עַל תְּחוּמָא׃ וְאַקְדִּימוּ בְּצַפְרָא וְשִׁמְשָׁא נְחַת עַל מַיָּא וַחֲזוֹ מוֹאָבָאֵי מִקָּבֵיל יָת מַיָּא סוּמָּקִין כִּדְמָא׃ וַאֲמָרוּ דַּם דֵּין אִתְגָּרִיאוּ מַלְכַיָּא וְקַטְלוּ גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וּכְעַן פּוּקוּ לְבִזְּתָא מוֹאָבָאֵי׃ וַאֲתוֹ לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וְקָמוּ יִשְׂרָאֵל וּמְחוֹ יָת מוֹאָבָאֵי וְאַפְּכוּ מִן קֳדָמֵיהוֹן וּמְחוֹ בְהוֹן וְקַטְלוּ יָת מוֹאָבָאֵי׃ וְקִרְוַיָּא פַּגָּרוּ וְכָל אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירָא רְמוֹ גְּבַר אַבְנֵיהּ וּמְלוֹהָא וְכָל מַבּוּעֵי מַיָּא סְתַמוּ וְכָל אִילָן דְּיָאֵי עֲקַרוּ עַד דְּלָא אִשְׁתָּאֲרַת אַבְנָא בְּקִרְתָּא דְּלָא פַּגְּרוּהָא וְאִסְתַּחֲרוּ קַלָּעַיָּא וּמְחוּהָא׃ וַחֲזָא מַלְכָּא דְמוֹאָב אֲרֵי תְקִיפוּ מִינֵיהּ עָבְדֵי קְרָב וּדְבַר עִמֵּיהּ שְׁבַע מְאָה גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא לְאַפְנָאָה לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְלָא יְכִילוּ׃ וּנְסֵיב יָת בְּרֵיהּ בּוּכְרָא דַּעֲתִיד דְּיִמְלוֹךְ תְּחוֹתוֹהִי וְאַסְקֵיהּ עֲלָתָא עַל שׁוּרָא וַהֲוָה רְגַז רַב עַל יִשְׂרָאֵל וְאִסְתַּלַּקוּ מִינֵיהּ ותבו

דדברי הימים׳ וכל מעין מים יסתמו׳ מעין גנים באר מים חיים ונוזלים׳ וה׳ מעין קמצין וסי׳ נמסר בסדר שמיני: חזק ח׳ פתחין בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר מקץ: ולא יכלו ג׳ וסי׳ ויעשו כן החרטומים׳ להבקיע אל מלך אדום ויחתרו האנשים להשיב:

רלבג

ויהי בבקר כעלות המנחה׳ לפי שלא יתכן שיהיו דברי ה׳ המלכי׳ לאלישע בלילה ולא נכון ג״כ שנאמר שהמתינו לשתות עד לאחרית היום ההוא שבאו שם מים מדרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באמרו ויהי בבקר שזה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעור בא המים שם כתקיים תקף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד של בין הערבים והוא שכבר הביא הש״י מדרך אדום מים כמלאה הארץ מהם: מכל חוגר חגורה ומעלה׳ ר״ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כלם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם: ויאמרו דם זה וגו׳ לפי שלא היה ממנהג המישור ההוא להיות בו מים חשבו שיהיה דם ולא נתנו לבם הכאת השמש במים: החרב נחרבו׳ ר״ל הכו זה את זה בחרב והרגו זה את זה: ויבאו אל מחנה ישראל׳ הנה סבב הש״י שבאו כלם שם לא כדרך האנשים היוצאים למלחמה אך כדרך האנשים היוצאי׳ לשלל ולזה הכום ישראל בקלות: ויכו בה והכות את מואב׳ הנה הכתו׳ ויבו בבי״ת וקרי ויכו בכ״ף והכוונה בהם שכבר הכום במחנה ההוא שבאו שם והוא מחנה ישראל ובא בלשון נקבה על דרך אם תחנה עלי מחנה ואחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם: והערים יהרסו׳ עד השאיר אבניה בקיר חרשת׳ ר״ל שבעיר ההיא לבדה השאיר אבניה כי היא היתה חזקה מאד וכבר היו סובבים הקלעים ומכים אותם והנ׳ היה שם מלך מואב וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמ׳ לקח אתו שבע מאו׳ איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו אז לקח במחנה מלך אדום בנו הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו והעלהו עולה על החומה ר״ל ששרף אותו כאמרו על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד: והנה

רדק

וישבו לארץ׳ כל אחד מהמלכים שב לארצו׳ ובדרש באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה׃ וישבו׳ כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ׃ ואשה אחת אמרו שהיתה אשת עובדיה׃ עבדך אישי מת׳ ת״י עבדך עובדי׳ בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קד׳ יי׳ כד קטילת איזבל רשיעת׳ וגו׳ כשעמד׳ ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין וחמשה זמנין כתית אתת עובדי׳ כהאי גוונא ולא הוה משבח ולא ידע מה למעבד עד דאזלא לבי קבריה וצווחת דחלא דיי׳ דחלא דיי׳ ואשתמע לה קלא משמי׳ מ׳ מיתיא מאן הדין דחלא דיי׳ דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דיי׳ אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אתיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתי׳ ביה דחלא דיי׳ לחדא וכד אודעוה קבריה הוה קא מ׳ מתפלשה בקבריה וקא צווחא ואמרה מרי מרי היכא רוחצנך לי בשעת׳ די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי ית תרין בני ואתיבתמי דרבון דעלמא רחצן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא נהשכח מ׳ משיב ויתתי כמי׳ צווחי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב ע׳ עובדיה ואמ׳ לה זילי לגבי אישע בפורתא דמשחא דאשתאיר ב׳ גביך ולברכיך ביה דאנא כי אטמרתינהו למאה נביאיא ו׳ וזנתינהו במערתא בלחמ׳ ובמיא לא איטפיין בוציצה דמשחא מיניהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה נביא מילי דידי ל׳ לקודשא בריך הוא וישלים לכו מאן דאושפיזיה דהכי אמ׳ קרא דמוזיף למרי׳ עלמא יי׳ כל מאן דרחי׳ על עניא ועל מסכינ׳ ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי׃ והנשה בא לקחת׳ בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הו׳ חי יבוא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו׳ מלבו על שהקשה לבו ופשט זרועותיו ליטול רבית׃ מה יש לכי׳ כתיב לכי וקרי לך וכן שכיניכי נשיכי ובניכי כתובין ביו״ד באחרונה כמו הכולא לכל עוניכי תחלואייכי חייכי והקרי אחר הרוב׃ אסוך שמן׳ לנין שיש בו שמן והאלף״ נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן׃ והמלא תסיעי׳ כתרגומו תסלקי כלומ׳ שתסלקי אותו ממקומו ותשימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו׃ מיצקת׳ כתו׳ ביו״ד על דרך הכתובין ביו״ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי״ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ״א שמומרת בהם היו״ד בוי״ו׃ ויהי כמלאת הכלים׳ באגד׳ ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני שבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דיי׳ קודשא בריך הוא ועמודא דמישחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק׃ ושלמי את נשיכי׳ ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמר׳ ליה לנביא דיי׳ אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאי׳ דיי׳ במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרא ואמר׳ ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי ואנסי לי מתיב ואמרה להדסגר פומא דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך יהבית אודיתא ותושבחתא ואזלת׃ אשה גדולה׳ חשובה בעלת נכסים ובעלת השם׳ ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדוא הנביא ות״י דחלת חטאין׃ הנה

רשי

מנשי בני הנביאים׳ אשת עובדיה היתה כל בני הנביאים שבמקר׳ תרגומו תלמידי נבייא׃ והנושה׳ הוא יהורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו במדרש רבי תנחומא לכך נאמר ויך את יהורם בין זרועיו שפשטן ליטול רבית׃ אסוך שמן׳ כדי סיכת שמן והאלף״ בתיבה מן היסוד כמו אלף של אחוותי באזניכם והאלף״ של אבחת חרב׃ וסגרת הדלת׳ שבוד הנס הוא לבא בהצנע׃ והמלא תסיעי׳ מלפניך ותתני כלי אחר במקומו ל׳ למלאותו ובלוחית השמן אל תזוזי ממקומו לפי שהקב״ה עושהו כמעין ואי׳ דרך של מעי׳ לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי׃ הם מגישים אליה׳ הכלים׃ ויעמד השמן׳ מלבא עוד ות״א בבר הוקיר שער השמן׃ ותבוא ותגד וגו׳ באת ליטול עצה אם למכו׳ אם להמתי׳ עד שיוקיר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיו את ובניך בנותר עד שיחיו המתים׃ ושם אשה גדולה׳ חשובה וראיתי בפרקים דר׳ אליעזר אחותה של אבישג השונמית היית׃ והיה מדי עברו׳ באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם׃ יסור׳ לשון הווה היה סר שם׃ הנה

אישי ח׳ וסימ׳ נמכר בסודר ויצא׃ רקים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ כהגלות נגלות׳ אנשים רקים בני׳ כלים רקים אל תמעיטי׳ מגישים ג׳ בקריאה וסי׳ מגשים מנחה ועבדים את שלמה׳ והיא מוצקת׳ מגישים על מזבחי לחם

ד

וישבו לארץ׃ ואשה אחת מנשי בני־הנביאים צעקה אל־אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את־יהוה והנשה בא לקחת את־שני ילדי לו לעבדים׃ ויאמר אליה אלישע מה אעשה־לך הגידי לי מה־יש־לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם־אסוך שמן׃ ויאמר לכי שאלי־לך כלים מן־החוץ מאת כל־שכניכי כלים רקים אל־תמעיטי׃ ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד־בניך ויצקת על כל־הכלים האלה והמלא תסיעי׃ ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה הם מגשים אליה והיא מיצקת׃ ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל־בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן׃ ותבא ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את־השמן ושלמי את־נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר׃ ויהי היום ויעבר אלישע אל־שונם ושם אשה גדולה ותחזק־בו לאכל־לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל־לחם׃

תרגום

ותבו לארעא׃ ואתתא חדא מנשי תלמידי נבייא מצווחא קדם אלישע למימר עבדך עובדיה בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קדם יי כד קטילת איזבל ית נביא דיי דבר מנהון מאה גברין ואטמרינון חמשין חמשין גברא במערתא והוה יזיף ומוכיל להון בדיל דלא לאוכלא יתהון מניכסוהי דאחאב מן קדם דאינון אונסא וכען רשיא אתא למדבר ית תרין בניי ליה לעבדין׃ ואמר לה אלישע מה אעביד ליך חוי לי מא אית ליך בביתא ואמרת לית לאמתך כל מדעם בביתא אלהן מנא דמשחא׃ ואמר אזילי שאילי ליך מנין מן ברא מן כל שיבבייכי מנין ריקנין לא תזעירין׃ ותהכין ותיחדין דשא באפיך ובאפי בניך ותריקין על כל מניא האילין ומנא דאתמלי תסלקין׃ ואזלת מלותיה ואחדת דשא באפהא ובאפי בנהא אינון מקרבין לה מניא והיא מריקא משחא׃ והוה כמישלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מנא ואמר לה לית עוד מנא ופסק משחא׃ ואתת וחויאת לנביא דיי ואמר אזילי זביני ית משחא ושלמי למרי חובתיך ואת ובנייך תתפרנסין מדישתאר׃ והוה יומא ועבר אלישע לשונם ותמן אתתא דחלת חטאין ואתקיפת ביה למיכל לחמא והוה בזמן מעידוהי מתפני לתמן למיכל לחמא׃ ואמרת

מגואל ואמרתם׳ מגשים דשלמה חס׳׃ יסור ז׳ חסרים בליש׳ סורה בקריאה וסימ׳ ויאמר משה אסודה נא ואראה׳ בטבעות הארץ׳ ידך לא אסרות׳ לכו כרו רדו מתוך עמלקי׳ יסר שמה לאכל לחם׳ מי פתי יסר הנה׳ וחברו׳ ולא תסרו ימין ושמאל דואתחנן׃

רלבג

והנה הביא זה הענין קצף גדול על ישראל ר״ל שכעסו מאד על שקרה זה המקר׳ הרע למלך אדו׳ שבא לעזור להם או יהיה הרצון שהיה למלך אדום קצף גדול בעבור ישר׳ כי בסבתם קרה לו זה׃ ואשה אחת מנשי בני הנביאים׳ ידוע כי בני הנביאים היו כלם יראים יי׳ ולזה אמר׳ כי עבדך היה ירא את יי׳ ולא היה עובד ע״ז ואמרה זה כי רוב ישראל עובדי׳ ע״ז אז׃ כי אם אסוך שמן׳ הנה אסוך הו׳ כלי קטן ישימו בו שמן לסוך והנה היה זה המופ׳ שבהריק הכלי הזה היה כל האויר הנכנס שם מתהפך לשמן בדרך ההפך המטה למטה היה זה המופת בפעם אחת לבד ולזה צוה אותה שתשאל תחלה כלים רקים מאת כל שכניה כל מה שאפשר לה כדי שיהיה לה מהשמן שעור רב והיא היתה מיצקת על הכלי ובהיותו מלא בניה מסיעים הכלי המלא ושמי׳ הכלי הרק באופן שיציקה אחת כמלאו כל הכלים זה אחר זה׃ ותבא ותגד לאיש האלהים׳ הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא כי לא היתה יודעת מה רצון הנבי׳ בזה׃ ושלמי את נשייך׳ ר״ל פרעי את חוביך כטעם לוה רשע ולא ישלם׃ ושם אשה גדולה׳ ר״ל אשה חשובה ונכבדת׃ ותחזק בו לאכל לחם׳ אחשב שהשתדלה בכל עוז שיאכל לחם אז בבית׳ ושיבא שם בכל עת שיהיה בעיר שונם ואחשו׳ שלא נתפרסם לה עדיין מעלת אלישע אך היה דרכ׳ להביא לביתה מה שתוכל מהאורחים הבאים בעיר ההוא כי זה היה בתחלת עמין אלישע לפי מה שיראה מהזמן שהיה זה קודם מה שאמר אלישע אחר שאה סלת בשקל וסאתים שעורי׳ בשקל בשער שומרון וזה שכבר בשנה העליה אח׳ זה ולקץ שנה מעת בא שם אלישע ילדה בן וגדל הבן ההוא עד שכבר יצא אל הקוצרי׳ ואמר לאביו ראשי ראשי ואח׳ זה אמ׳ לה שתלך לגור באשר תגור כי קרא יי׳ לרעב וגם בא אל הארץ שבע שני׳ ואחר שבע שנים סר הרעב ושתחקור בזה תמצא שזה היה אצל תחלת נבואת אלישע ולזה אינו מן הפלא אם לא היה מפורסם לה שיהיה נביא ויתכן שהקרה מעניניו כשראתה עברו אצלה תמיד מפני ראותה כל מנהגיו בתכלית מהשלמות ולא נתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש׃ נעשה

רשי

הנה נא ידעתי׳ שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו׃ ויהי היום׳ ויהי יום אחר׃ חרדת אלינו׳ בשבילנו׃ את כל החרדה הזאת׳ לשום לב לבך את הצעסק הזה כמו וחרד על דברי זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו׃ מה לעשות לך׳ מה את צריכה שנעשה לך שבשבילי עסקת כל זה׃ בתוך עמי׳ בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא׃ ויאמ׳ אלישע לגחזי׃ ומה לעשו׳ לה׳ נגד הטובה הזאת׃ למוע׳ הזה כעת חיה׳ כמו שאת קיימת היום ושלו׳ כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן׃ אל אדוני׳ אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופו לקוברו וזה שאמרה לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי׃ אל תכזב׳ ל׳ תרגו׳ דבר שפסוקים בירך לבקש רחמי׳ ויתן לי בן אך בבקש׳ ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא׃ ל׳ תכזב כמו לא יכזבו מימיו׃ כעת חיה׳ כעת הזאת שאתה בחיים ובשלום ולכך נקוד כעת׃ ראשי ראשי׳ הנני חולה בראשי׃ ויאמ׳ אביו ל׳ אחד מן הנערי׳ שאתו אל אמו׃ כתב

ח׳ פסוקים שמה שמה וסימ׳ הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה׳ מהר המלט שמה כי לא אוכל׳ ויסר אל העליה וישכב שמה׳ מקום המשפט שמה הרשע׳ שמה חכלתך אמך שמה׃ מה ומה ב״ד פתחין וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא׃

וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתִּי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃

ואמרת לבעלה הא כען ידענא ארי נביא דיי קדישא הוא מתפני לותנא תדירא׃ נעביד כען עליית כתלא זעירא ונתקן ליה תמן אתר ערסא ופתורא וכורסיא ומנרתא ויהי במיתוהי לותנא יתפני לתמן׃ והוה יומא ועל לתמן וחר לעיליתא ושכיב תמן׃ ואמר לגחזי עולימיה קרי לשונמיתא הדא וקרא לה וקמת קדמוהי׃ ואמר ליה אימר כען לה הא עסקתא לנא ית כל עסקא הדא מה למעבד ליך המתגם איתליך למללא עם מלכא או אם רב חילא ואמרת בגו עסקי עמי אנא מסוברא׃ ואמר ומה למעבד לה ואמר גחזי בקושטא בר לית לה ובעלה סיב׃ ואמר קרי לה וקרא לה וקמת בתרעא׃ ואמר לזמנא הדין כעידן דאתון קיימין תהא מחבקא ברא ואמרת בבעו ריבוני נביא דיי לא יתכדיב פתגמך באמתך׃ ועדיאת אתתא וילידת בר לזמנא הדין כעידן דהיא קיימא די מליל עמה אלישע׃ ורבא רביא והוה יומא ונפק לות אבוהי לות חצודיא׃ ואמר לאבוהי רישי רישי ואמר לעולימא סבהי אוביליה לאמיה׃ ונסביה ואוביליה לאמיה ויתיב על ברכהא עד עידן טהרא ומית׃ וסליקת ואשכיבתיה על ערסא דנביא דיי ואגפת באפוהי ונפקת׃ וקרת לבעלה ואמרת שדר כען לי חד מן עולימיא וחדא מן אתניא ואתמטי לות נביא דיי ואתוב׃

ואמר

רדק

הנה נא ידעתי׳ כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואף על פי שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר״ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בבתינו וכמוהו׳ הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורבו׳ ז״ל דקדקו מלת נא ר״ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידע׳ ואמרו שלא ראתה לו קרי במטתו׃ עלית קיר׳ עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במקפס׃ חרדת אלינו׳ לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העי׳ לקראתו יחרדו כצפור ממצרי׳ ובענין זה ת״י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא׃ היש לדבר לך׳ ר״ל שידבר בעבורה אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמ׳ אלישע לגיחזי כי היה הלב׳ מלפניו ואחר שעמדה לו לפניך באל אלישע לגיחזי׃ ומה לעשות׳ כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלת איננה צריכ׳ ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן׳ כלומר אם תאמ׳ אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל ש שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה ות״י בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא׃ קרא לה׳ כי כבר הלכה מלפניו׃ ויאמר למועד הזה׳ אפשר שנאמר לו בשורת העת בנבואה או אמ׳ מלבו ובטח באל ית׳ שיקיים דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנבי׳ ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמ׳ בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקדוש ברוך הוא רצונו של נביא והרתה וילדה׃ כעת חיה׳ למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז״ל והחיה תנעול את הסנדל׃ חובקת בן׳ שתטלי אותו בחיקך׃ אל אדוני׳ אמרה שני פעמי׳ אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי׳ אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו ות״י אל אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך׃ כעת חיה׳ כעדן דהיא קימא׃ ראשי ראשי׳ היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה׃ אתי

רלבג

עשה נא עלית קיר קטנ׳ ׳אחשוב שהקיר בעינה היתה כמסכת העלייה כמו הענין בבנין הכפה ואולטו״ בלע״ז׃ ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה׳ רצה לומר כי לתועלתו אין ראוי ש שישתתפו בני הבית עמו ולא להשתמש בכלים שהוא ישתמש בהם ולזה רצתה שיהיה לו שם כלי תשמישו מיוחדים לה׃ ויאמר לו אמור נא אליה׳ הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו לזה ה ההכרח ואלו הדברים הספיק שיאמרם לה גחזי ולז׳ לא קרא לה גחזי שתעמד בפתח כי לא היה רצון אלישע לדבר עמה אבל עמדה בחוץ לפני גחזי והיה גחזי בחוץ קרו׳ לאלישע או היה סמוך לפתח העלייה׃ הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת׳ ר״ל הנה פחדת שלא תוכלי לנו לעשות הראוי מהכבוד כל הפחד הזה עד שהביאך זה לעשות כל מה שעשית לי מהכבוד׃ מה לעשות לך׳ להשיב גמול על הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ואדבר אליהם בעבורך ותאמר בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושבת ולזה אין לי עסק עם אדם יצטרך לי בעבורו לדבר אל המלך או אל שר הצבא׃ ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה מהטובות לתת גמול על זה׳ ויאמר גחזי באמת בן אין לה ואישה זקן ולזה אינו מוכן מאד אל ההולדה עם שמדרה אפשר גם כן שימנע פרי בטן להיותה עקרה׃ ויקרא לה ותעמד בפתח׳ הנה זה התאמר מפני שהוא כבודה רבה שישע בעצמו לאמרו לה׃ כעת חיה׳ ר״ל כעת הזה העומד וקרא העת ההוא חיה להיות זה החלק מהזמן כברו כמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאות וכבר באלנו זה בפרשת וירא אליו באור שלם׃ אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך׳ ר״ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה זה אדני לא תכזב בשפחתך בעבור שפתחך להביא לי טובה שאינה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה מראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה וזהו גם כן מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא תשלה אותי ר״ל אל תתן לי טובה שלא תהיה לי אלא לתת לי שלוה להביא לי מעוכס תשוקתי אל שיהיה לי בן כי אינני חפצה בזה מזה הצד אם לא יתקיים הילד׃ ראשי ראשי׳ התרעם הילד לאביו שכבר היה כואב לו ראשו ולזה אמר למשרתו שהיה שם שישא הנער אל אמו׃ ותשכיבהו על מטת איש האלהים׳ חשבה שבזכות הנביא יהיה הולד יותר נשמר שם׃ היום

וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּ הֹלֶכֶתְ אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם: וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ: וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז: עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם: וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי: וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי: וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר: וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ: וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר: וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ: וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה: וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו

וַאֲמַר מָה דֵּין אַתְּ אָזְלַת לְוָתֵיהּ יוֹמָא דֵין לָא יְרַח וְלָא שַׁבְּתָא וַאֲמַרַת שְׁלָם: וְזָרֵיזַת אַתְנָא וַאֲמַרַת לְעוּלֵימַהָא דְּבַר וְאֵיזֵיל לָא תִּרְחוֹק עֲלַי לְמִרְכַּב אֱלָהֵן כַּד אֵימַר לָךְ: וַאֲזַלַת וַאֲתַת לְוַת נְבִיָּא דַיְיָ לְטוּר כַּרְמְלָא וַהֲוָה כַּד חֲזָא נְבִיָּא דַיְיָ יָתַהּ מִקֳבֵיל וַאֲמַר לְגֵחֲזִי עוּלֵימֵיהּ הָא שׁוּנַמִּית דִּיכִי: כְּעַן רְהוֹט כְּעַן לְקַדְמוּתַהּ וֶאֱמַר לַהּ הֲשְׁלָם לִיךְ הֲשְׁלָם לְבַעְלִיךְ הֲשְׁלָם לְרַבְיָא וַאֲמַרַת שְׁלָם: וַאֲתַת לְוַת נְבִיָּא דַיְיָ לְטוּרָא וְאִתְקֵיפַת בְּרִגְלוֹהִי וּקְרִיב גֵּחֲזִי לְמִדְחַהּ וַאֲמַר נְבִיָּא דַיְיָ שְׁבוֹק מִינַהּ אֲרֵי נַפְשַׁהּ מְרִירָא לַהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְכַּסָּא מִנִּי וְלָא אִתְחַוָּא לִי: וַאֲמַרַת הֲשְׁאֵילִית בְּרָא מִן רִבּוֹנִי הֲלָא אֲמָרִית לָךְ אִם מִתְיְהִיב לִי בַּר קַיָּים אִם לָא לָא תְנַסֵּס יָתִי: וַאֲמַר לְגֵחֲזִי זְרֵיז חַרְצָךְ וְסַב חוּטְרִי בִּידָךְ וְאֵיזִיל אֲרֵי תִשְׁכַּח גְּבַר לָא תִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ וַאֲרֵי יִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ גַּבְרָא לָא תְתִיבִינֵיהּ וּתְשַׁוֵּי חוּטְרִי עַל אַפֵּי רַבְיָא: וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא קַיָּים הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִינָךְ וְקָם וַאֲזַל בַּתְרַהָא: וְגֵחֲזִי עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וְשַׁוִּי יָת חוּטְרָא עַל אַפֵּי רַבְיָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּמַצִּית וְתָב לְקַדְמוּתֵיהּ וְחַוִּי לֵיהּ לְמֵימַר לָא אִתְּעַר רַבְיָא: וַאֲתָא אֱלִישָׁע לְבֵיתָא וְהָא רַבְיָא מִית רְמֵי עַל עַרְסֵיהּ: וְעַל וַאֲגַף דַּשָּׁא בְּאַפֵּי תַרְוֵיהוֹן וְצַלִּי קֳדָם יְיָ: וּסְלִיק וּשְׁכֵיב עַל רַבְיָא וְשַׁוִּי פּוּמֵיהּ עַל פּוּמֵיהּ וְעֵינוֹהִי עַל עֵינוֹהִי וִידוֹהִי עַל יְדוֹהִי

את ה׳ כתי׳ אתי וקרינן את וסימ׳ קומי נא והשתנית, חבקת בן, מדוע אתי הולכת אליו היום, ואלישע דבר אל האשה, יען אכלת אדם אתי, וא׳ ואתי שדוד מה תעשי: עתה ג׳ ר״פ בסיפר׳ וסימ׳ עתה רוץ נא לקראתה, עתה הנה בטחת, עתה המבלעדי יי׳: חגור ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן כ׳: ולך ה׳

וסי׳ הנה רבקה לפניך, למה אמרת אחתי, ותאמר אל נערה נהג ולך, וקח משענתי בידך, קחנה בידך ולך: נחזי ד׳ חס׳ יו״ד בקריאה וסי׳ ונחזי עבר לפניהם וישם את המשענת, מאן נחזי, והמלך מדבר אל נחזי, ודבתריה ויהי הוא מספר למלך:

את׳ הולכת ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ר״פ בסיפ׳ הנה בטחת המבלעדי ידין · ל׳ · ג׳ · מ · ל׳ · ל׳ · ר״פ · ת׳ · ל׳ · ד׳ חס׳ · ז״נ כסו׳ ואין ואין · ז״ח · ל׳ · כפיו ק׳

רשי

נהג ולך, מהר: אל תעצר לי, אל תעכב על ידי את הרכיבה: ותאמר שלום, הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום: הלא אמרתי לך, אל תכזב בשפחתך: לא תשלה, לא תטעה אותי על דבר טעות, ולא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד השם להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי שלחני להחיות את המת: ויגהר

רדק

אתי, כתיב ביו״ד וכן הולכתי כתיב ביו״ד כמו שמצאנו יודין נוספות כמו אהבתי לרום מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב: לא חדש ולא שבת, למדו רז״ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו ואדוני אבי ז״ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה: ותאמר שלום, לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא: נהג ולך, י״מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת, ופי׳ אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי״מ כי היתה הולכת ברגל באמר כפשט ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעבור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה ת״י שאמ׳ שתרגם אל תעצור על האשה שתרגם לא תרחוק עלי למירכב אילהן כד אימר לך: להדפה, בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו: העלים ממני, עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה: לא תשלה אותי, כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה ות״י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסים יתי: חגור מתניך, אמר לו זה לפי שילך במהר בזריזות: כי תמצא איש לא תברכנו, זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור, ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמין שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו: ואין קול, לענות: ואין קשב, לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה: לא הקיץ הנער, מבאו הקיצה למות כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמ׳ בזה הנער שהחיה אלישע ומבאנו לו סמך בדברי רבותינו ז״ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשוב׳ מת מטמא ואינו מטמא חי: וישם פיו על פיו, כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפלה על מי שמתפלל עליו כמו שאמ׳ ביצחק לנוכח אשתו ואפשר גם כן להכניס על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט התחבולה מדרך העולם: ויגהר

רלבג

היו לא חדש ולא שבת: ידמה שבימים האלו היו באים לפני הגדולי׳ לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון: ותחבוש האתון, ר״ל שכאשר חבשה האתון על יד משרתה אמרה לו שינהג האתון וילך לפניה ולא יעבור בעבור׳ האתון מללכת כדי שתרכב על האתון אם לא תאמר לו שתרכ׳ לרכוב בעבו׳ העיפו׳: הנה השונמית הלז, ר״ל הנה זאת שאנו רואים היא השונמית: ותאמר שלו׳, לא רצת׳ לפתוח פיה לרע: ותחזק ברגליו להשתחוות לו ולהתחנן לפניו בעד בנה והנה נגש גחזי לדחותה ולהכיר׳ שלא תכנע לפני הנביא כל זה ההכנע או אולי עשה זה לכבוד אלישע כי יודע שאין רצונו שתתקרב אליו אשה כל כך: חגור מתניך וקח משענתי בידך, כוונו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ יותר כי החגורה תמנע תנועת האברים הפנימיים ולזאת הסבה גם כן מנעו שלא יברך איש מהאנשים שימצא בדרכו גם לא יענה למברכי׳ אותו כדי שלא יעכב בדרך וידמ׳ שלא נשמר גחזי מכל מה שאמ׳ לו אלישע ולזה לא הועיל כששם מטה אלישע על פני הנער וידמה גם כן שלא היה גחזי ראוי שיעשה זה הענין על ידו וזה יתבאר ממה שחטא בו בדבר נעמן: ואין קול ואין קשב, ר״ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו אליו: ויסגור הדלת בעד שניהם, ר״ל שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה: וישם פיו על פיו, כאילו רצה שישפע חיות לנער מאברי אלישע והנה עשה זה אחר התפלה: ויגהר עליו, ר״ל שסב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכוונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת כמו שימשך מתנועת קול השיר התנועה במחולות וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות יתנועע כפשו בהם פעם כה ופעם כה שהוא יתנועע ללכת במהירו׳ בעת חשבו המחשב׳ ואכר שאחר התפלה היה עולה וכורע על הילד: והנה

ויגהר עליו ת"י ואלהית עלוהי הוא לשון עיפות וכן דוגמתו בברייתא דהאזינו ובספרי ומנחם פתר ויגהר פתרון המלה כפי ענינה כשתטח עליו: ויזורר, נתעטש: ספות הסיר, הושיבה על הכירה, נזיד, תבשיל: לבני הנביאים, לתלמידי נביאים: ללקט אורות, גרגיר שקורין אורוגא שמאיר את העינים ויש פותרין אורות ירקות כמו כחם צח עלי אור: וימצא גפן שדה, גופנא בחקלא: וילקט ממנו פקועות שדה, במחו ממנו. פקועות שדה הוא בולוי"ץ בל' שם המות ובשם ר' מנחם שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פ פקועו' שדה: ויפלח, ויקבע: מבעל שלישה, שם מדינה ויונתן תירגם מארע דרומא: בעל, לשון מישור והרב במקרא: לחם בכורים, בפסח שהתבואה מבכרת: בצקלונו, בלבושיה: לעם, לתלמידי שהיה זן: מה אתן זה, כל לחם ולחם: ונעמן שר צבא, מנסי' שנעשו על ידי אלישע מסדר והולך: תשועה לארם, הוא משך בקשת ל לתומו והרג את אחאב: יבאו

ממנו ה' סבירין ממנה וסי' אריס בגירא דיפתח ולקט נאריחא נאוריית'.

ויגהר עליו, התכפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואלהית עלוהי: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה, וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתפלל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתפלל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי: ויזורר הנער, נתעטש ותרגום עטישותיו תהל אור ז זרירוהי: ותבא, מעלית אלישע: ספות הסיר, ערוך כלומר שים אותה על השפתים: נזיד, תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד: ללקט אורות, ללקט ירקות לאכול ות"י ללקטא ירוקין וכן כי טל אורות טלך טל הראוי ל לירקות ובדברי רז"ל מאי אורות תנא משמיה דר' מאיר זה גרגיר אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירות את העינים והוא הנקרא אירוגא בלעז והעלי ינא ללקט לא הזרע: וימצא גפן שדה, ת"י ואשכח גפנא בחקלא ולקיט מיניה פיקעי חקלא וי"מ גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבו' ז"ל וגדלו הפטריו' ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטני' והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל אם כן לזה הפירוש י ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה, וילקט ממנו, נמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמ' ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסר' חשבו גם השמה שקורין ממנו וסבירין ממנה: ויפלח, כמו ויבקע מן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ: כי לא ידעו, שהם מרים: ויצקו לאנשים, ה"ו מעמדת בגעיא לאחרון ס"ו פ"א הפעל מהמכת' ועניינו שיצקו התבשיל בקערו' לאנשים לאכול: כאכלם, בכ"ף: מות בסיר, לפי שהיו מרים: וקחו קמח, הוי"ו כאותן הווי"ן שכתבנו שהם בראש ענין ואינ' לתוספת ענין כמו וישא אברהם את עיניו והדומים לו או תור' מלה נכתרת עמו ופי' לכו וקחו: וישלך אל הסיר, והלא כבר יצקו התבשיל בקערו' לא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה: מבעל שלישה, שם מקו' הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ ס שלים' ות"ת זה וזה ארע דרומא: לחם בכורים, מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה: וכרמל בצקלונו, בקליפתו כתרגומו ופירוכן ב בלבושיה: כי בו, כתרגומו ארי על ידיה עבד יי' נצחנ' לאנש ארם ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמ' להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שכאמר כי בו נתן יי' תשועה לארם: גבור חיל מצורע, כי היה גבור חיל והיה מצורע: נערה

השנמית ג' חס' ו' בקריא' וסים' יתן את אבישג השנמית, ושל אחריו, ויקרא אל גחזי ויאמר: שאי ח' בקריא' וסים' נמסר בישעיה סימן מ"ט גבי ריש פרשתא דותאמר ציון עזבני יי': ותשא יד וסים' ותשא את קולה ותבך, ותשא רבקה את, ותשא אשת אדניו, ותשא כל העדה ויתנו, ותשא את בנה ותצא, ותשא מרום עיניך,

לח ויגהר עליו ויחם בשר הילד: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו: ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא אל השנמית הזאת ויקראה ותבא אליו ויאמר שאי בנך: ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא: ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני ה הנביאים ישבים לפניו ויאמר לנערו שפת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני הנביאים: ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה מלא בגדו ויבא ויפלח אל סיר הנזיד כי לא ידעו: ויצקו לאנשים לאכול ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל: ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע בסיר: ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ו ויאכלו: ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול ו והותר: ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה:

א ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי בו נתן יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע:

ואלהית עלוהי וחם בסריה ד דרביא: ותב והליך בביתא זימנא חדא לכא וזימנא חדא לכא וסליק ואלהית עלוהי ואתמורק על רביא עד שבע זמנין ופקח רביא ית עינוהי: וקרא לגחזי ואמר קרי לשונמיתא הדא וקרא לה ואתת לקדמוהי ואמר כבי בריך: ואתת ונפלת קדם ריגלוהי וסגידת על ארעא ונסיבת ית ברה ונפקת: ואלישע תב לגילגלא וכפנא בארעא ותלמידי נביא יתבין קדמוהי ואמר לעולימיה תפי דודא רבא ובשיל תבשילא לתלמידי נביא: ונפק חד לחקלא ללקטא ירוקין ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מיניה פיקעי ח חקלא מלי לבושיה ואתא ופרס ורמא לדודא דתבשילא ארי לא ידעו: ואריקו לגבריא למיכל והוה במיכלהון מתבשילא ואינון צוחו ואמרו מותא בדודא נביא דיי ולא יכילו למיכל: ואמר איתא קימחא ורמו לדודא ואמר אריק לעמא וייכלון ולא הוה מדעם ביש בדודא: וגברא אתא מארע דרומא ואיתי לנביא דיי לחם בכורין עסרין טולמין דלחם סעורין ופירוכן ב בלבושיה ואמ' הב לעמא וייכלון: ואמר משומשניה מא אתן דין קדם מאה גברא ואמר הב לעמא וייכלון ארי כדנן אמר יי ייכלון ויותרון: ויהב קדמיהון ואכלו ואותירו כפתגמא דיי: ונעמן רב חילא דמלכא דארם הוה גבר רב קדם רבוניה ונסיב אפין ארי על ידיה עבד יי נצחנא לאנש ארם וגברא הוה גבר חילא והוא לקי בסגירותא:

וחבירו, וישלח תבנית יד, ותשא אתי רוח, הרים רעשו ממנו, ותשא בריתי עלי פיך, ותשא ותבא העיר, ותשא חן וחסד לפניו, ותשא חסד לפניו ויבהל: ויאכלו ג' רפין בקריא' וסים' ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר, ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש, ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש: והותר ג' בקריא' וסים' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה, והותר עד לרוב, כי כה אמר יי' אכול והותר: ונשא ד' בקריא' ג' מלאים וסים' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול, שר חמשים ונשוא פנים, זקן ונשוא פנים, ונשוא פנים ישב בה, וא' נשוא עון, נעמן חס':

רלבג

והנה זרר הנער אחר זה ר"ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמי' ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחייה: ספות הסיר הגדולה, ר"ל הכן הסיר הגדולה לבשל בה תבשיל ובשל בה תבשיל לבני הנביאים והם תלמידי הנביאי': ללקט אורות, ר"ל ללקט ירקות: וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה, פירשו קצת המפרשים שהם קשואין מרי' קוגומרוס בלע"ז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם המקראים ק קולקוינטידא"ש והם גם כן כמו סם המות: ויפלח אל סיר הנזיד, ר"ל שכרת העשבי' ההם ושמם בסיר הנזיד, כי לא ידעו שיהיה בלתי ראות למזון: ויצקו לאנשים לאכל, ר"ל שיצקו מהסיר אל הקערה וכאשר אכלו ממנו צעקו שיש שם המות בסיר ועל צד המופת צוה הנביא שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאשר עשו זה נרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר: לחם בכורים, הוא מקציר השעורים כי הם נקצרים ראשונה: וכרמל בצקלונו, אחשוב שכבר היו קולין השעורים ואחר כך שוברין אותם והיו קוטרי' אותם לחלקים גדולי' והוא הנקרא כרמל ואמ' שהוא בצקלונו ר"ל בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים: כי בו נתן יי' תשועה לארם, ידמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב שנלחם שני פעמים והנה התשועה היא כי בלי מתכוין משך בקשת לתמו והמית אחאב: ואחרם

ה

יצאו גדודים · כשהולכין מאליהן או מאתים מעצמן לשלל כאשר ימצאו הוא קרוי גדוד : נערה קטנה · ריבה קטנה מעיר נערון : ותהי לפני · והות משמשא קדם איתת נעמן : אחלי אדני לפני הנביא · לשון ויחל משה בקשות כל המתפללי' עליו יהיו שיבא הכם לפני הנביא : אחלי שוהידמנ"ט בלע"ז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה : ויבא · נעמן ויגד לאדניו · למלך ארם : ויקח בידו · מנחה לנביא : ושש(ת) אלפים זהב · זהובים : לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו' · הספר אמר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו', אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדילין הימנו : האלהים אני · ה"א נקוד פתח ללמד שהוא בלשון תמיהא : מתאנה · מבקש תואנה להתגרות בו · מתאנה לשון עלילות : הנה אמרתי · סבור הייתי שיצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי והניף ידו אל מקום הצרעת : אבי · כמו אדוני : הלא תעשה · וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח : ואף כי · קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר :

ברכה

גברתה ד' בקריא' וסימ' ותקל גברתה בעיניה · ותאמר גברתה אחלי אדני · כעיני שפחה אל יד גברתה · ושפחה כי תירש גברתה : וחד כשפחה כגברתה : ולהחיות ג' בקריא' וסימ' ולהחיות לכם לפלטה גדולה · האלהים אני להמית ולהחיות · ולהחיות לב נדכאים : וידע ג' וסימ' כי יש נביא בישראל · ישלם אליו וידע ·

ב וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן : ג ותאמר אל גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו : ד ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל : ה ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים : ו ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו : ז ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי : ח ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל : ט ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח הבית לאלישע : י וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר : יא ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם יהוה אלהיו והניף ידו אל המקום ואסף המצורע : יב הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה : יג ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר :

ואנש ארם נפקו במשרין ושבו מארעא דישראל עולימתא זעירתא והות משמשא קדם אתת נעמן : ואמרת למרתא טובי רבוני אם יזיל לקדם נביא די בשמרון בכן יסי יתיה מסגירותיה : ואתא וחוי לרבוניה למימר כדין וכדין מלילת עולימתא די מארעא דישראל : ואמר מלכא דארם איתא איזיל ואשדר אגרתא לות מלכא דישראל ואזל ונסיב בידיה עסר ככרין דכסף ושיתא אלפין דינרין דדהב ועסרא איצטלוון דלבושא : ואיתי אגרתא למלכא דישראל למימר וכען כמיתי אגרתא הדא לותך הא שדרית לך ית נעמן עבדי ותסיניה מסגירותיה : והוה כד קרא מלכא דישראל ית אגרתא ובזע ית לבושוהי ואמר הצרוך אית בי מן קדם יי למקטל ולאחאה ארי דין שלחלי לאסאה גברא מסגירותיה ארי ברם דעו כען וחזו ארי תוקפא דין בעי לאתגראה בי : והוה כד שמע אלישע נביא דיי ארי בזע מלכא דישראל ית לבושוהי ושלח לות מלכא למימר למא בזעתא לבושך ייתי כען לותי וידע דאית נביא בישראל : ואתא נעמן בסוסוהי וברתיכוהי וקם בתרע ביתא דאלישע : ושלח לותיה אלישע איזגדא למימר איזיל ותטבול שבע זמנין בירדנא ויתוב בסרך לך ואיתכי : ורגיז נעמן ואזל ואמר הא הויתי אמר דלותי יפוק מיפק ויקום ויצלי בשמא דיי אלהיה וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותא : הלא טבין אמנה ופרפר נהרי דמשק מכל מי ארעא דישראל הלא אטבול בהון ואתכי ואתפני ואזל ברגז : וקריבו עבדוהי ומלילו עמיה ואמרו מרי אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך הלא תעביד ואף אידהין דאמר לך טבול ואתכי :

ונחת

ישקלני במאזני צדק · וסימ' בלשון ארמי מתקלא דנביאה שלים : אמנה ג' וסימ' הלא טוב אמנה ופרפר · תשורי מראש אמנה · ובכל זאת אנחנו כרתים · וחד ואמנה על המשררים : נהרות ג' בקריאה וסימ' הלא טוב אמנה ופרפר · הוכשת נהרות איתן · על נהרות בבל שם ישבנו : וטהר ג' וקמצין וסימ' וישלח אליו אלישע מלאך · ויגשו עבדיו וידברו · ויאחז צדיק דרכו · וא' טהר לבחן שפתין :

רדק

נערה קטנה · מן הפנים שנשבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נער' גדולה ובדברי רבותי' ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נערון : ותהי לפני · היתה משמשת לפניה : אחלי אדוני · פת' אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון : אז יאסוף אותו מצרעתו · כי הנבואה ית' עושה נסים על ידו ואחלי שם בכלם אסריותי' טובי רבוני : יאסוף אותו מצרעתו · כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה וקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני ש שהמצורע ישב בדד וכהרפאו יאסף בין בני אדם : ויבא ויגד נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אשר ספרה לו אשתו : וששת אלפי זהב · כתרגו' ושיתא אלפין דינרין דדהב : ויבא הספר אל מלך ישר' לאמ' : הביא הספר אל מלך ישר' ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחלת הספר דברים אחרים אלא שדברים הצריכין ספר הכתוב . האלהים אני · ולא נתן אל לבו דבר הנבי' אע"פ שהיה יודע כי הקדו' ברוך הוא עוש' נסי' על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל ב בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו להניח עבודת העגלים : מתאנה הוא לי · מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה את עמו : בסוסו · כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתו' אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על ה הבאים עמו : והניף ידו אל המקום · ת' וירים ידיה על אתר בית מחתא ויתכסי סגירותיה ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הצרעת : אבנה ופרפר · כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם : הלא ארחץ בהם וטהרתי · אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר ואדוני אבי ז"ל פיר' הלא בכל יום אני רוחץ : וטהרתי · בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פירש ר' יונ' המדקדק : אבי · כמו אדוני ות"י מרי וכן אבי ראה גם ר ראה : דבר גדול אליך · אם דבר גדול דבר אליך הנביא ל לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שים לך לעשותו שאמר לך רחץ וטהר ות"י אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך : וטהרתי · ת"י ואתכי ר"ל כי רפואתו היא טהרתו :

ברכה

רלבג

וארם יצאו גדודים · ר"ל שמבני ארם יצאו גדודים : נערה קטנה · הנה יקרא נער הקטן אמר בשמואל והנער נער ולא היו לו כי אם שתי שנים ולזה אמר ונער קטון נוהג בם ולזאת הסבה גם כן בזה המקום נערה קטנה : ותהי לפני אשת נעמן · רוצה לומ' לשרתה : אחלי אדני לפני הנביא וגו' · ר"ל אם תהיינה תחנו' אדני ובקשותיו לפני הנביא אשר בשומרון אז י יאסוף אותו מצרעתו : ויבא ויגד לאדניו · ר"ל שנעמן בא והגיד זה לאדניו למלך ארם : ואספתו מצרעתו : ר"ל שתרפאהו' מצרעתו וקרא הרפואה מהצרעת אסיפה כי הצרעת תעש' מהאחד רבים כי מפני תגבורת החום העפושי יחלש מאד החום הטבעי הקושר איברי הב"ח ושמו' אותם אחד ולזה תמצא במצורע שסבר יפלו אבריו ולזה אמר בזה המקום ברפואת המצורע וישוב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו שזכרנו כי אין בו ה הדבר שקושר בשרו בו : כי מתאנה הוא לי : ר"ל מבקש תואנה כדי שילחם עמי : והניף ידו אל המקום · ר"ל על המקו' אשר הוא עובר הש' : הלא ארחץ בהם וטהרתי · ר"ל הלא אני רוחץ בהם תמיד ואם טהרתי מצרעתי מפני רחיצתי בהם : אבי דבר גדול הנביא דבר אליך · ר"ל אילו דבר אליך הנביא לעשות דבר גדול הלא תעשה כדי שתרפא אף כי אמר לך שתרפא בדבר קל כזה והוא הרחיצה בירדן שבע פעמים שים לך לעשות דבריו :

קח

רשי

ברכה, מנחת שלום של הקבלת פנים שמואל תלמידי אני עבדך בשלום הרב שלורו בלע"ז: אם אקח, שדמי עבודה זרה מעורבין בו: ולא, לשון בקשה לשון הלואי: יותן נא, מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני פרדים ואעשנה לעירי ואעשה אותה מזבח: בית רמון, שם עבודה זרה: והשתחויתי, על כרחי כשמוחה אדוני והוא נשען על ידי: כברת ארץ, שם מדה של קרקע כמו במרי כרם ארפינט בלע"ז: מומה חסר אף לפי שהית' לקיחה זו לו לאונס: ויפל, ואיתרכין, הואל, השבע שלחך: בשני חריטים, מיני בגדים וסודרי' כמו המטפחו' והחריטים כך חברו מנחם אבל יונתן תרג' זה פילריסין ואת ש שבספר ישעיה תרגם מחכיא והפותרים אומרים בשני חריטין בשני כיסין ארוכים פרידו"ש: אל שני נעריו: של נעמן: וישאו לפניו, לפני גחזי: ויבא אל העופל, תרגם יונת' לאתר כסי: ויקח מידם, מיד שני נערי נעמן: וישלח

ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימ' נמסר בסדר בהעלותך: ויפצר ד' וסימ' ויפצר בו ויקח, ויפצר בם מאד ויפצר בו לקחת, ויפצר בו חתנו, וכל ויפצרו דכוו' כמ"א ויפרצו בו עבדיו: דמן ט' חס' כליש' וסימ' נמסר בסדר תצוה: כברת ג' וסימ' נמסר בסדר ויחי: חשך ז' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סוף סימן כ"ה:

וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: טו וישב אל איש האלהים הוא וכל מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך: ויאמר חי יהוה אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן: ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליהוה: לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן יסלח נא יהוה לעבדך בדבר הזה: ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ: כ ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יהוה כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה: וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום: ויאמר שלום אדני שלחני לאמר הנה עתה זה באו אלי שני נערים מהר אפרים מבני הנביאים תנה נא להם ככר כסף ושתי חלפות בגדים: ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים כסף בשני חרטים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני נעריו וישאו לפניו: ויבא אל העפל ויקח מידם

ג' לחיכו: | ל' | ל' | י"ח בטע' | ל' וא' חס' | ל' | י"ח ה' מל' בכתי' | ט' מל' | ט' חס' כליש' | כה כתי' ולא קרי | ואיכון ק' ג' | ל' | ג' | חסר אלף בכל"סי ה' | ג' חס' יוד | ד' | ג | ל' ג' חס' יוד | ג' | ל'

ונחת וטבל בירדנא שבע זמנין כפתגמא נביא דיי ותב בסריה כבסר יניק זעיר ואתסי: ותב לות נביא דיי הוא וכל משריתיה ואתא וקם קדמוהי ואמר הא כען ידעית ארי לית אלהא קיים בכל ארעא אלהין בישראל וכען קביל כען תיקרובתא מן עבדך: ואמר קיים הוא יי די משמשנא קדמוהי אם אקביל ואתקיף ביה לקבלא ולא אבא: ואמר נעמן ולא יתיהיב כען לעבדך טעון זוג כודנון מעפר ארמתא ארי לא יעביד עוד עבדך עלתא ודבח לטעות עממיא אלהן לשמא דיי: לפתגמא הדין ישבוק יי לעבדך במיעל רבוני לבית רמון למסגד תמן והוא סמיך על ידי ואסגוד בית רמון במיסגדי בית רמון ישבוק יי לעבדך בפתגמא הדין: ואמר ליה איזיל לשלם ואזל מלותיה כרוב ארעא: ואמר גחזי תלמידא דאלישע נביא דיי הא מנע רבוני ית נעמן ארמאה הדין מלקבלא מיניה ית דאיתי קיים הוא יי אלהן ארהוט בתרוהי ואיסב מיניה מדעם: ורדף גחזי בתר נעמן וחזא נעמן גברא רהיט בתרוהי ואיתרכין מן רתיכא לקדמותיה ואמר השלם: ואמר שלם רבוני שלחני למימר הא כען דין אתו לותי תרין עולימין מטורא דבית אפרים מתלמידי נבייא הב כען להון ככר דכספא ותרין איצטלון דלבושא: ואמר נעמן שרי סב תרתין ככרין ואתקיף ביה וצר תרתין ככרין דכסף בתרי פילרסין ותרין איצטלון דלבושין ויהב לתרין עולימוהי ונסיבו קדמוהי: ועל לאתר כסי ונסיב מידהון ופקיד

רדק

ברכה, מנחה וכן קח נא את ברכתי: אשר עמדתי לפניו, שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעברו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפר' אשר עמדתי לפניו על אליהו חי יי וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: ולא יתן נא לעבדך, שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון אחי: אדמה, לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח ליי' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך: בהשתחויתי, מלעי' בשני פסוקין והוא שם יאמר תמנו השתחוית ובמסכה שלש עשרה השתחויות היו במקדש: יסלח יי לעבדך, נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח יי' לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח יי' לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי: כברת ארץ, הוא שיעור מיל: ויאמר גחזי, ויאמר בלבו: ככרים כסף השוא אשר בכף הוא סימן הסמיכות: בשני חריטים, קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פלריסין וכן תרגם מדינים פ פלריסין: אל העופל, מקו' גבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן ש שהוא מקום גבוה ויונתן תרגם לאתר כסי תרגם אותו מן ע עפולי שפירושו תחתוניות שהוא מקום נסתר: ויפקד

רלבג

קח נא ברכה מאת עבדך, רוצה לומר מנחה: ולא יותן נא לעבדך צמד פרדים אדמה, רוצה לומר כמו זה אחר שאין רצונך לקחת גמול על זה שעשית לי מן הטו' אך אשאל ממך שתתן לי דרך אוכל לעבוד בו השם יתבר' שעשה לי זאת הטובה ולזה שאל מאלישע שיורנו לו מביתו מה שיוכל לשאת שני פרדים מאדמה לבנות ב בה מזבח ליי' כי לא יעבוד עוד אלהים א אחרים כי אם השם יתברך לבדו ובקש לאלישע שיתפלל לש"י שיסלח לו לדבר הזה והוא השתחוייתו בית רמון אשר הו' מוכרח בה מפני היות אדוניו נשען עליו בבאו בית רמון להשתחוות: ויאמר לו לך לשלום, קצר הכתו' אך המובן מזה שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את השם יתבר': וילך מאתו כברת ארץ, היא הארץ המצוברת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר כי לא היה בינו ובין העיר כי אם שדות העיר וכרמיה וגניה: ויצר ככרים כסף בשני חריטים, רוצה לומ' שצרר שני ככרים של כסף בשני חריטים או בשתי אמתחות: ויבא אל העופל ויקח מידם, הנה העופל הוא מקום גבוה והיה שם בית חזק ולזה שם כשפי שם כדי שיהיה יותר נשמר: ויפקד

ויראה ה' בקריא' וסימ' ויבט הפלשתי ויראה את דוד, וירדף גחזי אחרי נעמן, ויראה ולא יעשה בהן, ויראה וישב מכל פשעיו, ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב וירא כתיב חס' ה': הואל ד' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ט: ויצר ג' בקריא' וסי' ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה, ויצר את שני העמודים, ככרים כסף, וכל ויצר עליה דכוו':

ויפקד בבית · הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לבדו בענין פקדון מן הקל : מאן גחזי · כן כתיב בלא יוד מאין ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואילך : לא לבי הלך · בתמיה כלומר כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית : העת · פתח הה"א והיא לתמיה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי : וזתים וכרמי' · כתרגו' וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו' כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה : וצרעת נעמן · הוי"ו כמו הוי"ן הנוספים שפירשנו או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף כתוך לך והצרעת : ובזרעך לעולם · לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא מלמד שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב : צר ממנו · שהיו יושבים שם ברוחק כל כך היו רבים התלמידים ואמרו רז"ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבים יראים לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם ובשנגרש גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבים בו מתחלה : ואת הברזל נפל אל המים · אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבי' ופירו' ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים : והוא שאול · אם היה שלי לא הייתי חושש כל כך אלא שאלתיו ועלי לשלמו : ויקצב עץ · למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחילה למה הוצרך לקצוב עץ ונרא' כי הנבי' בדבר חדש יעשו וכן בצלוחית חדשה · ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל' ונכנס העץ בעין הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת : ויצף · פועל עומר אשר הציף את מי ים סוף פועל יוצא וים לפרש ויצף פועל יוצא כלו' הנביא הציפו : אל מקום פלוני אלמוני תחנותי · כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית מישרי : נחתים · מן הנחת וי"ו נבוריך ותרגו' וירד ונחת ופי' יורדי' וחונ' שם ואמ' נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש התי"ו נחתי' מקו' הנח בשרידי' וי"ת נחתי' כמן :

וישלח את האנשים · שלא יראה אותם אלישע : העת לקחת את הכסף · להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזתים וגו' : ויאמרו בני הנביאים · משום שנעשו לו מכרי׳ והולך רבותינו אמרו מכאן שהיה גחזי דוחה התלמידים מלפניו וכשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם : הואל · התרצה : ואת הברזל · הכשורת : והוא שאול : שאלתיו ואין לי ממה לשלם : ויצף · צף על המים : פלוני אלמוני · כסי וטמיר פלוני למון כי יפלא יתכסי אלמוני מבלי שם שלא היה רוצה להתגלו : תחנותי · שם אחנ' ואארוב את מלך ישראל או את גדודיו העוברי' לשלול בארצי דרך אותו המקום : מעבר המקום הזה · מלכת שם : נחיתים · חונים · וישלח

לקראתך ד' בקרי' וסי' וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל · על כן יצאתי לקראתך לשחר : ולקחת ד' בקרי' וסי' בלשון ארמי יברוחי דיוסף לכושין דרעוא · ופי' בכדר ויצא פלוני אלמוני ג' בקרי' ואת הנערי' יודעתי · אל מקום פלוני אלמוני תחנתי · ויאמ' סורה שבה פה פלוני אלמוני :

כד וַיִּפְקֹד בַּבָּיִת וַיְשַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ׃ כה וְהוּא־בָא וַיַּעֲמֹד אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע מֵאָן גֵּחֲזִי וַיֹּאמֶר לֹא־הָלַךְ עַבְדְּךָ אָנֶה וָאָנָה׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא־לִבִּי הָלַךְ כַּאֲשֶׁר הָפַךְ־אִישׁ מֵעַל מֶרְכַּבְתּוֹ לִקְרָאתֶךָ הַעֵת לָקַחַת אֶת־הַכֶּסֶף וְלָקַחַת בְּגָדִים וְזֵיתִים וּכְרָמִים וְצֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת׃ כז וְצָרַעַת נַעֲמָן תִּדְבַּק־בְּךָ וּבְזַרְעֲךָ לְעוֹלָם וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מְצֹרָע כַּשָּׁלֶג׃

ו א וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים שָׁם לְפָנֶיךָ צַר מִמֶּנּוּ׃ ב נֵלְכָה־נָּא עַד־הַיַּרְדֵּן וְנִקְחָה מִשָּׁם אִישׁ קוֹרָה אֶחָת וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שָׁם מָקוֹם לָשֶׁבֶת שָׁם וַיֹּאמֶר לֵכוּ׃ ג וַיֹּאמֶר הָאֶחָד הוֹאֶל נָא וְלֵךְ אֶת־עֲבָדֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אֵלֵךְ׃ ד וַיֵּלֶךְ אִתָּם וַיָּבֹאוּ הַיַּרְדֵּנָה וַיִּגְזְרוּ הָעֵצִים׃ ה וַיְהִי הָאֶחָד מַפִּיל הַקּוֹרָה וְאֶת־הַבַּרְזֶל נָפַל אֶל־הַמָּיִם וַיִּצְעַק וַיֹּאמֶר אֲהָהּ אֲדֹנִי וְהוּא שָׁאוּל׃ ו וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אָנָה נָפָל וַיַּרְאֵהוּ אֶת־הַמָּקוֹם וַיִּקְצָב־עֵץ וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁמָּה וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל׃ ז וַיֹּאמֶר הָרֶם לָךְ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֵהוּ׃ ח וּמֶלֶךְ אֲרָם הָיָה נִלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּוָּעַץ אֶל־עֲבָדָיו לֵאמֹר אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי תַּחֲנֹתִי׃ ט וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִשָּׁמֶר מֵעֲבֹר הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־שָׁם אֲרָם נְחִתִּים׃

וּפַקֵּיד בְּבֵיתָא וּשְׁלַח יָת גֻּבְרַיָּא וַאֲזָלוּ׃ וְהוּא אֲתָא וְקָם קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע מְנָן אַתְּ אָתֵי גֵּחֲזִי וַאֲמַר לָא אֲזַל עַבְדָּךְ לְכָא וּלְכָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבוּאָה אִתְחֲזָא לִי כַּד אִתְהֲפֵיךְ גַּבְרָא מֵעַל רְתִיכֵיהּ לְקַדָּמוּתָךְ הַשַּׁעְתָּא הִיא לָךְ דְּנַסֵּיבְתָּא כַּסְפָּא וְנַסֵּיבְתָּא לְבוּשַׁיָּא וַחֲשֵׁיבְתָּא בְּלִבָּךְ לְמִקְנֵי זֵיתִין וּכְרָמִין וְעָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן׃ וּסְגִירוּת נַעֲמָן תִּדְבַּק בָּךְ וּבִבְנָךְ לַעֲלָם וּנְפַק מִן קֳדָמוֹהִי חִוַּור כְּתַלְגָּא׃ וַאֲמַרוּ תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא לֶאֱלִישָׁע הָא כְּעַן אַתְרָא דִּי אֲנַחְנָא יָתְבִין תַּמָּן קֳדָמָךְ עַק לָנָא׃ נֵיזִיל כְּעַן עַד יַרְדְּנָא וְנִיסַב מִתַּמָּן גְּבַר כְּשׁוּרָא חֲדָא וְנַעְבֵּיד לָנָא תַּמָּן אַתְרָא לְמִתַּב תַּמָּן וַאֲמַר אִיזִילוּ׃ וַאֲמַר חַד שְׁרִי כְעַן וַאֲזִיל עִם עַבְדָּךְ וַאֲמַר אֲנָא אֵיזִיל׃ וַאֲזַל עִמְּהוֹן וַאֲתוֹ לְיַרְדְּנָא וְקַצּוּ אָעַיָּא׃ וַהֲוָה חַד מָחֵי בְּשָׁרִיתָא וְאִשְׁתְּלִיף בַּרְזְלָא וּנְפַל לְמַיָּא וּצְוַח וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי וְהוּא מִשְׁאַל שְׁאִילְתֵּיהּ׃ וַאֲמַר נְבִיָּא דַּיְיָ אָן נְפַל וְאַחֲזְיֵהּ יָת אַתְרָא וְקַץ אָעָא וּרְמָא לְתַמָּן וּקְפָא בַּרְזְלָא׃ וַאֲמַר טוּל לָךְ וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וּנְסַבֵיהּ׃ וּמַלְכָּא דַּאֲרָם הֲוָה מְגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְמְלִיךְ בְּעַבְדוֹהִי לְמֵימַר לַאֲתַר כַּסֵּי וְטָמִיר יְהֵי בֵּית מֵישְׁרִי׃ וּשְׁלַח נְבִיָּא דַּיְיָ לְוָת מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִסְתְּמַר מִלְּמִיעְבַּר אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי תַּמָּן אֱנָשׁ אֲרָם כְּמַן׃

רלבג

ויפקד בבית · אחשוב שהרצון בזה שכבר מנה בהיותו בבית כך המטבע שים באלו החריטים כאו תאמר כך הדינרין או ה הסלעים או המעות או יהיה מענין פקדון ואם הוא מהקל ו והרצון בו שהפקידו בביתו או יהיה מענין פקידות והרצון בו ממנה שם איש או אנשים יקנו לו בכסף ההוא בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות ולזה אמר לו אלישע העת לקחת את הכסף ו ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות : מאן גחזי · כתוב וקרי מאין והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה מסתר לו היה לוקח בחטא שחטא דרך אחרת כאו תאמ' שיטיב לו מה שלקח באופן שיתבאר ל לנעמן שלא היה מ מאלישע הדבר הזה אך גחזי עשאו מעצמו אך מפני ששם לו והוסיף בעונו לקח ממנו זאת הנקמה : לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו וגו' · ר"ל לא הלך ממני לבי שיעלם ממני מה שעשית כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בודאי אני יודע כל זה ולזה נתן ענשו על זה שתדבק בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ר"ל כל ימיהם או עד היובל על דרך ועבדו לעולם : צר ממנו · ר"ל דחוק ממנו ודמה כי מפני זה סמך זה לדבר גחזי להעיר כי לרוע תכונת גחזי לא היו התלמידים רבים אצל אך כאשר נפרד גחזי מאלישע אז רבו התלמידים : ונעשה לנו שם מקום לשבת שם · ר"ל שיבנו מהקורות האלו בית או אהל בשיעשו מקצתם עמודים או יבנו הכותלים מאבן ויקרו הבית באלו הקורות : הואל נא ולך את עבדיך · אמר זה כדי שיהיה להם לעזר במתחדש להם שם : ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל את המי' · ר"ל שבעת הכותו בגרזן להפיל הקורה נפל הברזל מיד הגרזן ונפל במי הירדן ובעק ואמ' אהה אדני זה הגרזן לא היה שלי אך שאלתיהו מאחר : ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל · ר"ל שכבר חתך ותקנו במדה שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הושרש בדבר המופתים מצד העיון ומצד דברי רז"ל כמו שבארנו בששי מספר מלחמות יי' שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו תאמר עליית הברזל למעלה במים והוא ברזל או רדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שיצלול במים והנה הרצון באמרו וישלך שמה שכבר השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהיה יכול לנגח קלותו כבדות הברזל ויציפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספיק לו גודל יד הברזל להשליכו שם וחתך מפני זה עץ גדול אך המופת היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו אותו במי' : אל מקו' פלוני אלמוני תחנותי · ר"ל שכבר היה חונה במקו' נעלם כדי שלא ישמר מלך ישרא' מעבר שם ויקחהו והנה פלוני מענין פלוי שהוא דבר מכוסה ונעלם ואלמוני הוא ג"כ מענין ההסתר וההעלם והוא נגזר מהאלמות כאו יאמ' שלא ידובר בזה כלל כדי שלא יודע לאיש או אפשר על זה הענין בעצמו כי אלף אלמוני בזה המקום ישמש במקום עי"ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם וכזה מכא.ו הורחת שמוש האותיות מזה הצד על זה הדרך : השמר מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתים · ר"ל שתשמור מעבור במקום ההוא כי שם ארם נחתים שהיה בו מלך ארם ועבדיו כי שם ארם יורדים במורד אשר שם להחבא שלא תשמר מהם והנה באור נחתים יורדים וחונים תרגום וירד ונחת או יהיה מענין נחת ונשארה התי"ו בקבוץ כמו שנשארה התי"ו במלת נחשתך והרצון בו שהם עומדי' שם בנחת בדרך שיעלם היותם שם וכן היה שולח לו אלישע בכל מקום שהיו נסתרי' שם מלך ארם ועבדיו לתפשו ולבחון אם היה דבר הנביא אמת שלח שם מלך ישראל אל המקום ההוא אשר הזהירו מעבור שם ומצא אמתות דברי הנביא תמיד לא פעם א' לבד ולא ב' פעמים לבד אך בחן זה פעמים רבות בדרך שנודע למלך ארם כי מלך ישר' היה יודע המקומו' אשר יתחבא שם :

ויסער

וישלח מלך ישראל · היה שולח ורואה אם אמת הוא : והזהירו שהזהירו איש האלהי׳ מעבור שם : לא אחת ולא שתי׳ · עשה לו כך כי פעמי׳ רבות : על הדבר הזה · מי הוא המגלה סודו : אלמני · היכן הוא : אשר אתנו · בעזרתנו : ויאמר הך נא וגו׳ · על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיחה הזכיר את השם על פתיחה על של כער ועל של ברוך :

סנורים · חולי של ממנון רואה ואינו יודע מה הוא רואה : ולא זו העיר · שהנביא בתוכה ואינו אומר לי להם שסבר יצא מ ממנה : האשר שבית וגו׳ · וכי דרכך להרוג אותם שאתה מביא שבייה ומשבית אותם : ויכרה · לשון תיקון סעודה : הדבנים

והזהירה · באל״ף כמו אלה : ונשמר שם · ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא ג׳ לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמים רבות וכמוהו והוא איש אחד לא נוע בעונו שפירושו לא נוע לבדו : ויסער · היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו : איכה הוא · כמו אנה הוא וכן בענין אנה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם : סביבות אלישע · והלא אלישע בעיר היה והסוסי׳ ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבות אלישע הראה לו הא׳ כן לחזק לבו שלא יפחד : כבואם · בכ״ף : כראותו בכ״ף : האשר שבית · מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ג׳ ובקשתך : ויכרה להם · תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברי׳ אלא כי ויכרה יוצא לשלישי וכרו יוצא לשני : ולא יספו עוד · אינו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהיו אחרי כן ויקבץ בן הדד אלא פירו׳ עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו והאמר בירמיה וחיל פרעה יוצא ממצרי׳ וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ושמלו לא יזכר עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו :

ראשם

חלוא ז׳ מלאים בסי׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ סימן כ״ב : אחד כח׳ פתחין וסימ׳ ויכלו המים והעלהו שם · כמעט שכב · ואחד עשר כוכבים · ואת אחד עשר ילדיו · שכם אחד · אל אחד מבניו · את אחד מהם · אחד עשר יום · ומת אחד מהם · והאיש מיכה · ותאכדנה האתונות · ויאמר דוד אל

וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים והזהירה ונשמר שם לא אחת ולא שתים : ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל : ויאמר אחד מעבדיו לוא אדני המלך כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך : ויאמר לכו וראו איכה הוא ואשלח ואקחהו ויגד לו לאמר הנה בדתן : וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד ויבאו לילה ויקפו על העיר : וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה נעשה : ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם : ויתפלל אלישע ויאמר יהוה פקח נא את עיניו ויראה ויפקח יהוה את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע : וירדו אליו ויתפלל אלישע אל יהוה ויאמר הך נא את הגוי הזה בסנורים ויכם בסנורים כדבר אלישע : ויאמר אלהם אלישע לא זה הדרך ולא זה העיר לכו אחרי ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון וילך אותם שמרונה : ויהי כבאם שמרון ויאמר אלישע יהוה פקח את עיני אלה ויראו ויפקח יהוה את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון : ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי : ויאמר לא תכה האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם : ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל :

ושלח מלכא דישראל לאתרא די אמר ליה נביא דיי ואזהריה ואסתמר תמן לא חדא זמנא ולא תרתין זמנין : ואסתער לבא דמלכא דארם על פתגמא הדין וקרא לעבדוהי ואמר להון הלא תחוון לי מאן מדילנא גלי רזי למלכא דישראל : ואמר חד מעבדוהי לא רבוני מלכא ארי אלישע נבייא די בישראל יחוי למלכא דישראל ית פתגמיא די תמליל באדרון בית משכבך : ואמר איזילו וחזו איכא הוא ואשלח ואדבריניה ואתחוא ליה למימר הא בדותן : ושלח תמן סוסון ורתיכין ומשריין סגיאין ואתו בליליא ואקיפו על קרתא : ואקדים משומשניה דנבייא דיי למיקם ונפק והא משריין מקיפא ית קרתא סוסון ורתיכין ואמר עולימיה ליה בבעו רבוני איכדין נעביד : ואמר לא תדחל ארי סגיאין דעמנא מדעמהון : וצלי אלישע ואמר יי גלי כען ית עינוהי ויחזי וגלא יי ית עיני רבא וחזא והא טורא מלי סוסון ורתיכין דאשתא סחרנות אלישע : ונחתו לותיה וצלי אלישע קדם יי ואמר מחי כען ית עמא הדין בשבריריא ומחנון בשבריריא כפתגמא דאלישע : ואמר להון אלישע לא דין אורחא ולא דא קרתא איתו בתרי ואוביל יתכון לות גברא די אתון בען ואוביל יתהון לשמרון : והוה כמיעלהון לשמרון ואמר אלישע יי גלי ית עיני אילין ויחזון וגלא יי ית עיניהון וחזו והא בגו שמרון : ואמר מלכא דישראל לאלישע כד חזא יתהון האיקטול איקטול רבי : ואמר לא תקטול הא דשבית בחרבך ובקשתך את קטיל שוי לחמא ומיא קדמיהון ויכלון וישתון ויזלון לרבוניהון : ואתקין להון שירו רבא ואכלו ושתיאו ושלחינון ואזלו לות רבוניהון ולא אוסיפו עוד משירית ארם למיעל בתחום ארעא דישראל : והות

רלבג

ויסער לב מלך ארם · טו רוצה לומ׳ אחזהו סער ומבוכה על זה הענין לחשבו כי במסתריו איש יגלה סתריו למלך ישראל : איכה הוא · איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בצורה וחיל רב עמו או איך הוא ענינו כי לפי מה שהוא בו אתחכם ל להביא עליו חיל לתפשו · והנה החיל שם בלילה כדי שלא ישמע דבר זה אלישע ויקבץ אנשים יותר עמו : סוסי׳ ורכב אש סביבות אלישע · הנה תק״ע שלא כעזר אלישע בהם היה תועלת להראותם לנערו לשמרו מהפחד כדי שלא יצעק מפני הפחד ויהיה זה סבה שיתפחדו בני העיר כלם ויעזר פחדם אל מה שהיו רוצי׳ לעשות כי או יכירו כי אלישע שם : וירדו אליו ויתפלל אלישע · ר״ל כי בעת שהיו יורדים אל אלישע לתפשו התפלל אלישע אל יי׳ שיכה אותם ב בסנורים בדרך שלא יראו היטב ובזה ה האופן דמה להם שהעיר שהלכו שם לא היתה העיר שהיו מ מבקשים והיה אפשר זה לפי מחשבתם כי בלילה הלכו שם ויתכן שבבאם לאלישע שאו לו האם העיר שהם בה היא דותן ועכ״ם לא כי טעיתם בדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחרת או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון הוא יותר נכון : האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה · ר״ל הנה אלו שביתי והבאתי בכח גבורת השם יתברך ולמה תכה אותם האם תכה האנשים אשר תנהג בשבי בחרבך ובקשתך אין זה ראוי וכל שכן שאין ראוי זה באשר שבה אותם השם : ויכרה להם כרה גדולה ר״ל שעשה להם סעודה גדולה : ולא יספו עוד גדודי ארם · ר״ל שלא יספו עוד לבא שם בזה האופן שהיו באים בתחלה בהעלם כי יראו ממה שראו מהנביא אך כשרצו להלחם בישראל אסף מלך ארם כל מחנהו ולא שלח שם כמו שהיה שולח בתחלה : ויעל

מסרה

אבנר׳ · אחד חרקי׳ · עד אחד לא נעדר · בכל אשר התהלכתי · וחברו שפטי דדה׳ · בנפש אחד · יהי נא דבריך · ויאמ׳ אח׳ מעבדיו · ואיך תשיב את פני · וחברו הנדברים כך · ולנשיא מזה · ושר מלכות פרס : זה י׳ ח׳ כתיב ה׳ וקרינן ו׳ וב׳ כתיב ו״ו וסימ׳ ל לשחק אמרתי מהולל · אין טוב כאדם שיאכל ושתה · וגם זה רעה חולה הכל עמת שבא · גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר · כל זה נסיתי בחכמה · גם זה ראיתי חכמה תחת השמש · ויאמר להם אלישע לא זה הדרך תנינא דפסו׳ · וידבר אלי זה הלישכה · ישוכו לא על היו · אם ישמרו בניך בריתי · ב׳ בתראי כתיב זו בו״ו : ויראו ג׳ בקריא׳ וסים׳ פקח את עיני אלה ויראו · ויראו צדיקים ויראו · ויראו שנאי ויבשו : מכה ה׳ בסגול בקריצה וסים׳ בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי ע עממין בעברה יי׳ מחי׳ ופירוש׳ נמסר בסדר שמות : ולא יספו ד׳ בקריא׳ וסים׳ ולא יספו עוד ל להלחם · ולא יספו לשאת ראשם · ויתקע יואב בשופר · ולא יספו עוד גדודי ארם :

רדק

ראש חמור, שמשמעו כי הבהמות הטמאות והמקצים היו אוכלים מפני הרעב וכן ת״י רישא דחמרא וי״מ כמו מעשר החמור והוא רחוק: חריונים, כן כתיב וקרי דביונים ופי׳ צואת יונים והכתוב אומר מה שיוצא מחור היונים והקרי לשון נקייה יותר מה שזב מן היונים ותרגום זוב דוב וכת״י דזבל מפקת יונה והיו מבערי׳ אש בצואת היונים כי לא היו להם עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצי׳ ביער וא״א ז״ל פי׳ דביוני׳ מה שבוזק היוני׳ שהיונים היו יוצאים ואוכלים התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שמבזק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב: ותחביא את בנה, שתאכלנו לבד׳ או רחמה עליו להחיותו: מבית, מבפנים: אם יעמוד ראש אלישע, שהיה עליו לבקש רחמי׳ ולא היה מבקש: וישלח איש, המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע: בטרם, חס׳ וי״ו והיא יתיר במלת והוא אמר וכן ענין הפסו׳ המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש להסיר את ראשו כי נאמר לו ברוח הנבואה: הראיתם, ברגש הרי״ש וכן הראית אשר בחר בו י״י: בן המרצח, בן אחאב מרצח נבות כן הוא רוצה לרצחני: הלא קול, תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו: ויאמר, המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת הרעה מאת י״י עד שאוכלות הנשים בשר בניהם: מה אוחיל לי״י עוד, כלומר מה אקוה לי״י עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה ויונתן תרגם מה אצלי תרגם אוחיל כמו אחלה: אשר למלך נשען על ידו, דרך קצרה ופי׳ השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו: ארובות

רש״י

הדביונים, זבל הזב מן היונים: הושיעה המלך, כסבור שאלת מזונות: ותחביא את בנה, מת ורוצה לאוכלו לבד: וירא העם, דרך הקרע את השק תחת בגדיו: אם יעמוד ראש אלישע שהיכולת בידו לבקש רחמים: וישלח איש מלפניו, המלך שלח להורגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקדש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו: ויאמר המלך הנה זאת הרע׳ מאת י״י, זאת אחת מן הקללות שקלל על ידי משה ואכל פרי בטנך במצור ובמצוק וגו׳: מה אוחיל לי״י עוד, להושי׳ לא יועיל: וארבעה

המן ג׳ בקריא׳ וסימ׳ המן העץ, המן הסלע הזה, המן הגרן: מלפניו ח׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק, ואלישע ישב בביתו, חילו מלפניו כל הארץ דד״ה, והאלהים עשה שיראו, אשר יראו מלפניו, אם על המלך טוב יצא, ואת פתשגן כתב הדת, וזרעות השטף מלפניו וישברו:

כד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיִּקְבֹּץ בֶּן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם אֶת־כָּל־מַחֲנֵהוּ וַיַּעַל וַיָּצַר עַל־שֹׁמְרוֹן: כה וַיְהִי רָעָב גָּדוֹל בְּשֹׁמְרוֹן וְהִנֵּה צָרִים עָלֶיהָ עַד הֱיוֹת רֹאשׁ־חֲמוֹר בִּשְׁמֹנִים כֶּסֶף וְרֹבַע הַקַּב חריונים (דִּבְיוֹנִים) בַּחֲמִשָּׁה־כָסֶף: כו וַיְהִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עֹבֵר עַל־הַחֹמָה וְאִשָּׁה צָעֲקָה אֵלָיו לֵאמֹר הוֹשִׁיעָה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ: כז וַיֹּאמֶר אַל־יוֹשִׁעֵךְ יְהוָה מֵאַיִן אוֹשִׁיעֵךְ הֲמִן־הַגֹּרֶן אוֹ מִן־הַיָּקֶב: כח וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַזֹּאת אָמְרָה אֵלַי תְּנִי אֶת־בְּנֵךְ וְנֹאכְלֶנּוּ הַיּוֹם וְאֶת־בְּנִי נֹאכַל מָחָר: כט וַנְּבַשֵּׁל אֶת־בְּנִי וַנֹּאכְלֵהוּ וָאֹמַר אֵלֶיהָ בַּיּוֹם הָאַחֵר תְּנִי אֶת־בְּנֵךְ וְנֹאכְלֶנּוּ וַתַּחְבִּא אֶת־בְּנָהּ: ל וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי הָאִשָּׁה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וְהוּא עֹבֵר עַל־הַחֹמָה וַיַּרְא הָעָם וְהִנֵּה הַשַּׂק עַל־בְּשָׂרוֹ מִבָּיִת: לא וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף אִם־יַעֲמֹד רֹאשׁ אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט עָלָיו הַיּוֹם: לב וֶאֱלִישָׁע יֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ וְהַזְּקֵנִים יֹשְׁבִים אִתּוֹ וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִלְּפָנָיו בְּטֶרֶם יָבֹא הַמַּלְאָךְ אֵלָיו וְהוּא אָמַר אֶל־הַזְּקֵנִים הַרְאִיתֶם כִּי־שָׁלַח בֶּן־הַמְרַצֵּחַ הַזֶּה לְהָסִיר אֶת־רֹאשִׁי רְאוּ כְּבֹא הַמַּלְאָךְ סִגְרוּ הַדֶּלֶת וּלְחַצְתֶּם אֹתוֹ בַּדֶּלֶת הֲלוֹא קוֹל רַגְלֵי אֲדֹנָיו אַחֲרָיו: לג עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ יֹרֵד אֵלָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־זֹאת הָרָעָה מֵאֵת יְהוָה מָה־אוֹחִיל לַיהוָה עוֹד:

ז

א וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כֹּה אָמַר יְהוָה כָּעֵת מָחָר סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן: ב וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־לַמֶּלֶךְ נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר

וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּכְנַשׁ בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם יָת כָּל מַשִׁרְיָתֵיהּ וּסְלֵיק וְצָר עַל שֹׁמְרוֹן: וַהֲוָה כַּפְנָא רַבָּא בְּשֹׁמְרוֹן וְהָא צַיְירִין עֲלַהּ עַד דַּהֲוָה רֵישָׁא דַחֲמָרָא מִזְדַּבַּן בִּתְמָנַן כְּסַף וְרִיבְעַת קַבָּא זְבֶל מַפְּקַת יוֹנָא בְּחַמְשָׁא סִלְעִין דִּכְסַף: וַהֲוָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עָבַר עַל שׁוּרָא וְאִתְּתָא קְבִילָא קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר פְּרִיק רִבּוֹנִי מַלְכָּא: וַאֲמַר לָא יִפְרְקִינִךְ יְיָ מְנָן אִיפְרְקִינִךְ הֲמִן אִידְּרָא אוֹ מִן מַעֲצַרְתָּא: וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מָה לִיךְ וַאֲמָרַת אִתְּתָא הָדָא אֲמָרַת לִי הָבִי יָת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִינֵיהּ יוֹמָא דֵין וְיָת בְּרִי נֵיכוּל מְחַר: וּבַשֵּׁילְנָא יָת בְּרִי וַאֲכַלְנוּהִי וַאֲמָרִית לַהּ בְּיוֹמָא אוֹחֲרָנָא הָבִי יָת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִינֵיהּ וְאַטְמָרַת יָת בְּרַהּ: וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יָת פִּתְגָמֵי אִתְּתָא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְהוּא עָבַר עַל שׁוּרָא וַחֲזָא עַמָּא וְהָא סַקָּא אֲסִיר עַל בִּיסְרֵיהּ מִלְּגָיו: וַאֲמַר כְּדֵין יַעְבֵּיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אִם יִתְקַיַּים רֵישָׁא דֶאֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט עֲלוֹהִי יוֹמָא דֵין: וֶאֱלִישָׁע יָתִיב בְּבֵיתֵיהּ וְסָבַיָּא יָתְבִין עִמֵּיהּ וּשְׁלַח גַּבְרָא קֳדָמוֹהִי עַד לָא יֵיתֵי אִיזְגַּדָּא לְוָתֵיהּ וְהוּא אֲמַר לְסָבַיָּא הַחֲזֵיתוּן אֲרֵי שְׁלַח בַּר קָטוֹלָא הָדֵין לְאַעְדָּאָה יָת רֵישִׁי חֲזוֹ כְּמֵיתֵי אִיזְגַּדָּא אֲחוּדוּ דַשָּׁא וְתַדְחֲקוּן יָתֵיהּ בְּדַשָּׁא הֲלָא קָל רִיגְלֵי רִבּוֹנֵיהּ בַּתְרוֹהִי: עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְהָא אִיזְגַּדָּא נָחֵית לְוָתֵיהּ וַאֲמַר הָא דָא בִּישְׁתָּא מִן קֳדָם יְיָ מָה אֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ עוֹד: וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר סָאָה סוּלְתָּא בְּסִלְעָא וְסָאתָן סְעוֹרִין בְּסִלְעָא בִּתְרַע דְּשׁוֹמְרוֹן: וַאֲתֵיב גַּבְרָא דְּמַלְכָּא דְּסָמִיךְ עַל יְדוֹהִי יָת נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר

ונחת

רלבג

ויעל ויצר על שמרון, ר״ל שבנה עליה מצור בדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר ודמ׳ שכבר שם במצור גם כן עיירו׳ רבות מישרא׳ והיו משחיתים יבול כל הארץ בדרך שהיה הרעב כבד בארץ וזהו מה שאמר אלישע לשונמית כי קרא י״י לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואפשר שנתקבצו ברעב ככה אחרות כאילו תאמר חסרון התבואות ודמה שזמן המצור ארוך מאד ולזה הגיע הענין בשמרון מחוזק הרעב שהיה ראש חמור שוה שמני׳ כסף והיו אוכלי׳ אותו מפני הרעב כי התור׳ אמרה וחי בהם ולא שימות בהם: ורובע הקב חריונים, פי׳ בו צואת יונים כי היא יוצאת מאחוריהם וכמוהו לאכול את חוריהם ולא אסער מה היה השתמשותם ברעב בצואת יונים ואפש׳ כי לרוב השחתם האויבים יבול הארץ היו גרגירי הזרעים נמצאים אחר בחוץ והיו היונים אוכלים מהם לשובע ומרוב אכלם מהם היו נמצאי׳ מהזרעי׳ ההם קצת בצואתם כי לא יוכלו לעכל כל הכמות ההוא: אל יושיעך י״י, ר״ל הנה י״י הוא אשר אינו מושיעך כי הוא הביא לנו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אשם במה שלא אושיעך: המן הגורן או מן היקב, והנה אמר זה לפי שלא היו יכולים לאסוף להם תבואת גרן ותבואת יקב: ותחביא את בנה, ר״ל למלטו שלא יאכלוהו כי אולי תהיה לה הצלה ממקום אחר: אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום, ידמה כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שנים לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא הגיד לו גם כן שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו ואמר להמיתו מפני רצותו כי כבר הגיע מחוזק הרעב אל שהיו אוכלים בשר בניהם: בן המרצח הזה, קרא׳ בן אחאב בן המרצח כי הוא הסכים בהריגת נבות ובהריגת נביאי י״י על יד איזבל: והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת י״י מה אוחיל לי״י עוד: ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ואמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו לש״י וענה המלאך כי אחר שזאת הרעה מאת י״י לשוא יתפלל אליו עוד ואחשב כי התפלה לבד תועיל להציל מהרע שיעשהו אחר לא מהרעה שיעשה הש״י בעצמה ולזה ענה אלישע כי השם יצילם מהרע ההוא עד שבעת מחר ישוב בשער שמרון סאת סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ואפשר שיהיה הרצון בזה שסבר אמר המלאך שבא להמית אלישע כמו מתחרט על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת י״י על חטאינו מה אחטא עוד ואקנה לעצמי חיל ורעה על הרעה הזאת בעבור שיכעס עלי השם והוא מענין מעי מעי אוחילה: השליש אשר למלך נשען על ידו, רוצה לומר בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך שמשמע המלך דבריו כאמרו מכחיש נבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים: וארבעה

רשי

וארבעה אנשים · גחזי ובניו : פתח השער · כמו שאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו : השמיע אל מחנה ארם · נדמה להם כאילו שומעין : ומצאנו עוון · מתחייבין אנו למלכות : כאשר המה · כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוכיחו מה שבתוכם : כי רעבים אנחנו · ותאבים לבאת אל השלל ואל המזון : אשר

רדק

ארובות בשמים · להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אילו יי׳ פתח כוון ומחית טובא מן שמיא : הנכה · בה״א כמו הנכבת עמפה והדומים להם : וארבעה אנשי׳ · ארז״ל כי אלה הארבעה היו גחזי וב׳ במו : פתח השער · כמו שדרך המצורעי׳ להיות חוץ לעיר כמו שכתו׳ מחוץ למחנה מושבו : עד מתנו · עד אשר מתנו : ונפלה · כמו אל הכשדי׳ אתה נופל : השמיע את מחנה ארם · לפני בא המצורעי׳ באותו לילה כי אם כבר מאתמול ביום ההוא היו רואים ישר׳ וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול ככנס פחד גדול בלבם וכן : וינוסו אל נפשם · להציל נפש׳ לא חסו על הממון ואפילו הסוסי׳ לא אבו לרכוב עליהם : לא כן · לא טוב שתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין : מחשים · שותקים מלבשר : וחכינו עד אור הבקר : אם נחכה עד אור הבקר מלבשר מ מצאנו עון בזה : עוון · מלא בשני ווי״ן : אל שוער העיר ויגידו להם : שוער דרך כלל כמו וילך ביתו הם יאכלו בלחמו או פירו׳ קראו ל שוער אחד מן השוערים וקמו כולם והגידו להם זה ה הדבר : הסוס אסור והחמור אסור · דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורי׳ על אבוסיהם : ויקרא השוערים · שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פ פנימה : להחבה · בה״א : בהשדה · כתו׳ בה״א הידיעה כמשפ׳ כמו להגדוד אשר בא עליו והדומים לו וקרי בשדה בלא ה״א הידיעה כמנהג ברוב להקל : שכל

רלבג

וארבעה אנשים היו מצורעי׳ פתח השער · לפי שהיו מוכרחים לעמוד מחוץ למחנה והיה שם מקום להם תוך שער העיר סמוך לפתח השער : ויקומו וינוסו בנשף · רוצה לומר כי בלילה שמעו הקולות אשר השמיע השם יתברך על דרך המופת ובלילה ההוא כמו תכף ומרוב פחד עזבו סוסיה׳ וחמוריה׳ וברחו ברגליהם : לא כן אנחנו עושים · ר״ל אין אנחנו עושי׳ דבר ראוי היום הזה הוא יום ראוי לבשר ואם אנחנו שותקי׳ וממתין עד אור הבקר ידעו זה ישראל וימצאנו עונש על אשר לא ב בשרנו הבשור׳ הזאת והנה אז היה עדיין לילה : ויקרא השוערי׳ · רוצה לומר שסוער העיר קרא השוערים אשר שומרים שער המלך : השם

עשה לב פתחין וסימ׳ ועשה חסד לאלפים · עשה משפט יתום · והיה כי תמצאון אתו · ויען השליש אשר · וחברו ויען השליש את איש האלהים · למען ירשו את · מה תחשבון אל יי׳ · הנבי עשה את כל · שאלו מיי׳ מטר · ועסותם רשעים · והיו לי אמר יי׳ ליום · וימלך דוד על כל · מגדיל ישועות מלכו · דום ליי׳

הנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה הדבר הזה ויאמר הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל :

וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פה עד מתנו : אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו : ויקמו בנשף לבוא אל מחנה ארם ויבאו עד קצה מחנה ארם והנה אין שם איש : ואדני השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל אחיו הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים לבוא עלינו : ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נפשם : ויבאו המצרעים האלה עד קצה המחנה ויבאו אל אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו : ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך : ויבאו ויקראו אל שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה : ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה : ויקם המלך לילה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רעבים אנחנו ויצאו מן המחנה להחבה בהשדה לאמר כי יצאו מן העיר ונתפשם חיים ואל העיר נבא :

אילו יי׳ פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי פיתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול :

וארבעה גברין הוו סגירין יתבין במעלנא דתרעא ואמרו גבר לחבריה מה אנחנא יתבין כא עד דנמות : אם נימר ניעול לקרתא וכפנא בקרתא ונמות תמן ואם ניתיב הכא ונמות וכען איתו ונשתמע למשרית ארם אם יחוננא וניחי ואם יקטלוננא ונתקטיל : וקמו בקבלא למיעל למשרית ארם ואתו עד סיפי משרית ארם והא לית תמן אנש : ומן קדם יי׳ אשתמע למשרית ארם קל רתיכין וקל סוסון קל משריין סגיאן ואמרו גבר לחבריה הא אגר עלנא מלכא דישראל ית מלכי חתאי וית מלכי מצראי למיתי עלנא : וקמו וערקו בקבלא ושבקו ית משכניהון וית סוסותהון וית חמריהון במשריתא כמא דהיא וערקו לשיזבא נפשיהון : ואתו סגיריא האילין עד סייפי משריתא ועלו למשכנא חד ואכלו ושתיאו ונסיבו מתמן כספא ודהב ולבושין ואזלו ואטמרו ותבו ועלו למשכנא אוחרנא ונסיבו מתמן ואזלו ואטמרו : ואמרו גבר לחבריה לא כשר מה דאנחנא עבדין יומא הדין יום בסורא הוא ואילו אנחנא שתקין ומורכין עד ניהור צפרא ויערעיננא חובא וכען איתו ונתמטי ונחוי בית מלכא : ואתו וקרו לנטרי תרע קרתא וחויאו להון למימר אתינא למשרית ארם והא לית תמן גבר וקל אנש אלהן סוסון אסירין וחמרין אסירין ומשכנין כמא דאינון : וקרא נטרי תרעא וחויאו בית מלכא לגיו : וקם מלכא בליליא ואמר לעבדוהי אחוי כען לכון ית דעבדו לנא אנש ארם ידעין ארי כפנין אנחנא ונפקו מן משריתא לאטמרא בחקלא למימר אם יפקון מן קרתא וניחדונון כד חיין ולקרתא ניעול :

ל׳ דכתי׳ · ל׳ · ה׳ ול׳ פתח · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ ד׳ תמן · ג׳ כתי׳ כן סכחני לריכי ידין · ה׳ · ט׳ מ׳ל · ה׳ מ׳ל · ל׳ · ל׳ · ב׳ וחס׳ וכפסו׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ · ד׳ · ל׳ · ד׳ מ׳ל · ב׳ תר חס׳ · ל׳ דכתי׳ · ב׳ · ה׳ · ג׳ כתי׳ ה׳ · בשדה · ל׳ · ה׳ · ג׳ חס׳

מסרה

והתחולל לו · שכחו אל מושיעם · עושה מלאכיו רוחות · עשה משפט לעשוקים · עשה שמים וארץ · אשר חטא עשה רע · והסגנים לא ידעו אנה · חכונים בחומה והנשאים · ואשלחה אליהם מלאכים · וכל העושה דכוו׳ פתחין במ״א וסימ׳ וימרד בו לשלח מלאכיו : החתים ה׳ בקרי׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן א׳ : וינוסו ד׳ מלאים בקריא וסי׳ ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את · ובני עמון ראו דדברי הימים · ושלפניו ויגש יואב · וינוסו בני ישראל מפני יהודה דדברי הימים : בשרה ג׳ חס׳ בקרי׳ וסי׳ ולכה אין בשרה · אשר חשב לתתי לו בשרה · היום הזה יום בשרה הוא · עוון ד׳ מלאים כלישניהון בקריאה וסימניהון העכר נא את עוון עבדיך דדברי הימים · עד אור הבקר ומצאנו עוון · הן בעוון חוללתי ובחטא · עוונותיו ילכדונו את הרשע : פנימה ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובספר חלק א׳ סימן ו׳ ·

ויקחו ז׳ רפין בקרי׳ וסי׳ ויקחו לי תרומה מאת כל איש׳ בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש׳ ואתה תצוה את בני ישראל׳ וחברו צו את בני ישראל׳ ויקחו אליך פרה אדומה תמימה׳ ויקחו נא חמשה מן הסוסים׃ והנה כל ה׳ דסמי׳ וסי׳ מדוע נגנבוך אחינו׳ והנה כל הדרך מלאה בגדים׳ והנה כל הגשים׃ והנה כל הבי׳ ׳ ההדסים׃

וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֶהָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּהֵחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

ח

וֶאֱלִישָׁע דִּבֶּר אֶל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אַתְּי וּבֵיתֵךְ וְגוּרִי בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי כִּי־קָרָא יְהוָה לָרָעָב וְגַם־בָּא אֶל־הָאָרֶץ שֶׁבַע שָׁנִים׃ וַתָּקָם הָאִשָּׁה וַתַּעַשׂ כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתֵּלֶךְ הִיא וּבֵיתָהּ וַתָּגָר בְּאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים שֶׁבַע שָׁנִים׃ וַיְהִי מִקְצֵה שֶׁבַע שָׁנִים וַתָּשָׁב הָאִשָּׁה מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וַתֵּצֵא לִצְעֹק אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתָהּ וְאֶל־שָׂדָהּ׃ וְהַמֶּלֶךְ מְדַבֵּר אֶל־גֵּחֲזִי נַעַר אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר סַפְּרָה־נָּא לִי אֵת כָּל־הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע׃

וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדוֹהִי וַאֲמַר וְיִדְבְּרוּן כְּעַן חַמְשָׁא מִן סוּסָוָתָא מִן שְׁאָרָא דְּאִשְׁתְּאָרוּ בַהּ הָא אִינוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְּיִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּאָרוּ בַהּ אִם יֶבְרוּן הָא אִינוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְּיִשְׂרָאֵל דְּסָפוּ וְנִשְׁלַח וְנֶחֱזֵי׃ וּדְבָרוּ תְּרֵין רִכְבֵּי סוּסְוָן וּשְׁלַח מַלְכָּא בָּתַר מַשְׁרִית אֲרָם לְמֵימַר אִיזִילוּ וַחֲזוֹ׃ וַאֲזַלוּ בַּתְרֵיהוֹן עַד יַרְדְּנָא וְהָא כָל אוֹרְחָא מַלְיָא לְבוּשִׁין וּמָנִין דִּרְמוֹ אֱנָשׁ אֲרָם בְּאִתְבְּהָלוּתְהוֹן לְמֵעֲרַק וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָא וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא׃ וּנְפַק עַמָּא וּבְזוֹ יָת מַשְׁרִית אֲרָם וַהֲוָה סָאָה סוּלְתָּא בְּסִלְעָא וְסָאתַן סְעָרִין בְּסִלְעָא כְּפִתְגָמָא דַיְיָ׃ וּמַלְכָּא מַנִּי יָת גַּבְרָא דִּסְמִיךְ עַל יְדוֹהִי עַל תַּרְעָא וְדָשׁוּהִי עַמָּא בְּתַרְעָא וּמִית כְּמָא דְּמַלִּיל נְבִיָּא דַיְיָ דְּמַלִּיל כַּד נְחַת מַלְכָּא לְוָתֵיהּ׃ וַהֲוָה כַּד מַלִּיל נְבִיָּא דַיְיָ עִם מַלְכָּא לְמֵימַר סָאתַן סְעוֹרִין בְּסִלְעָא וְסָאָה סוּלְתָּא בְּסִלְעָא יְהֵי כְּעִידָּנָא הָדֵין מְחַר בְּתַרְעָא דְשָׁמְרוֹן׃ וַאֲתֵיב גַּבְרָא יָת נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר וְאִילוּ יְיָ פָּתַח כַּוִּין וּמַיְתֵי טוּבָא מִן שְׁמַיָּא הַיְהֵי כְּפִתְגָמָא הָדֵין וַאֲמַר הָא אַתְּ חָזֵי בְּעֵינָךְ וּמִתַּמָּן לָא תֵיכוֹל׃ וַהֲוָה לֵיהּ כֵּן וְדָשׁוּ יָתֵיהּ עַמָּא בְּתַרְעָא וּמִית׃

וֶאֱלִישָׁע מַלִּיל עִם אִתְּתָא דְּאַחֲיֵי יָת בְּרַהּ לְמֵימַר קוּמִי וְאִיזִילִי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתִיךְ וְדַיָּרִי בַּאֲתַר דְּכָשַׁר לְמִידַּר אֲרֵי זַמִּין יְיָ כַּפְנָא וְאַף עָתִיד לְמֵיתֵי עַל אַרְעָא שְׁבַע שְׁנִין׃ וְקָמַת אִתְּתָא וַעֲבַדַת כְּפִתְגָמָא דִּנְבִיָּא דַיְיָ וַאֲזַלַת הִיא וֶאֱנָשׁ בֵּיתַהּ וְאִתּוֹתְבַת בְּאַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי שְׁבַע שְׁנִין׃ וַהֲוָה מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין וְתָבַת אִתְּתָא מֵאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי וּנְפַקַת לְמִקְבַּל קֳדָם מַלְכָּא עַל בֵּיתַהּ וְעַל חַקְלַהּ׃ וּמַלְכָּא מַלִּיל עִם גֵּחֲזִי תַּלְמִידָא דִּנְבִיָּא דַיְיָ לְמֵימַר אִשְׁתְּעֵי כְּעַן לִי יָת כָּל רַבְרְבָתָא דַּעֲבַד אֱלִישָׁע׃

רדק

ככל המון ישראל אשר נשארו בה׳ פירוש ההמון על הידיעה בסמיכות כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא ה״א הידיעה כמנהג ברוב ופי׳ הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושים מהרעב ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז״ל׳ ויונתן תרגם אם יברון הא אינון ככל המונא דישראל דספו׃ ככל המון ישראל׳ בכ״ף׃ ויקחו שני רכב סוסים׳ והלא אמר חמשת סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם וכ״תי תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השני׳ הטובי׳ שבהם בהחפזם׳ הכתוב הוא עם ה״א ויהיה מבנין נפעל אם הה״א מקודה בצ׳רי והקרי הוא בלא ה״א מן הקל׃ ויהי כדבר׳ לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע״פ שכבר כתב למעלה השיב עוד הדברים הנה על המעשה׃ את׳י וביתך׳ הי״וד בכתב נוספת כמו יודין רבות כמו שכתב׳ למעלה׃ שבע שנים׳ בדברי רז״ל אותן שבע שני׳ אכלו שנה ראשונה מה שבבתי׳ שניה מה שבשדות שלישי׳ בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעי׳ בשר זרועותיה׳ לקיים מה שנא׳ איש בשר זרועו יאכלו׃ לצעוק אל המלך׳ יש מרז״ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח כיון שהיתה צריכה למלך להחזיר השדה והתבואות שמע מינה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה׃ אל ביתה ואל שדה׳ כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הבא אחר זה צעקה אל המלך על ביתה ועל שדה׃ סרים

רשי

אשר נשארו בה׳ בתוך העיר שלא מתו ברעב׃ הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה׳ אם יאמרו מכוכנים הם שלא יהרגם אדם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשאר בה ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב׃ בחפזם׳ בתהרם לנוס׃ אשר נשען על ידו׳ אתמול שבא לבית אלישע ואלישע דבר ל׳ האשה זה שבע שני׳׃ כי קרא יי׳ לרעב׳ הוא הרעב אשר היה בימי יואל בן פתואל׃ אל ביתה ואל שדה׳ שהחזיקו בה גזלנים׃ ויבא

רלבג

הנם ככל המון ישר׳׳ הנה ההמון כתוב והמון קרי והכל ענין אחד והרצון בכתוב ההמון המון ישראל כמו והנבואה עורד הנביא והרצון בזה אם ימלטו הנם ככל המון ישר׳ אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק ואם יפקדו הנם ככל המון ישר׳ אשר תמו ולא יוכר ההפסד הזה ביחס אל כל מה שנפסד מפני הרעב והנה לא הסכימו ל׳ לשלוח כי אם שני רכב סוסים כידי בהם לעמוד על אמתת זה׃ אשר השליכו ארם בחפזם׳ ר״ל מפני היותם נחפזי׳ ללכת׃ והמלך הפקיד את השליש׳ ר״ל שכבר הפקידו לאנשים ש׳ שישמרוהו שם באופן שבעבור העם שם ירמסוהו בעבור מה שדבר כנגד הנביא׃ ותבא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה׳ ר״ל שהחזיקו בהם אנשי׳ והיתה מבקשת קרקעותיה ופירותיה מיום נסעה׃ וישאל

ג׳ פסוקים ויאמר ויאמר קדמא כפתח ובתרא בסגול וסימ׳ ויוסף עוד לדבר׳ ויען השליש׳ וחברו׃ אתי ה׳ כתיב יו״ד וסימ׳ נמסר לעיל בסיפר׳ חלק ב׳ סימן ד׳׃ ויהי מקצה ה׳ וסי׳ שלשה ימים ויעברו׳ אחר אשר כרתו׳ ויהי מקצה עשרים שנה דמלכים׳ ותשב האשה מארץ פלשתי׳ ׳ שבעת ימים ויהי דבר׃ גחזי ד׳ חס׳ וסי׳ לעיל בסיפרא חלק ב׳ סימן ד׳׃

ח ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת והנה האשה אשר החיה את בנה צעקת אל המלך על ביתה ועל שדה ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע: וישאל המלך לאשה ותספר לו ויתן לה המלך סריס אחד לאמר השיב את כל אשר לה ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה: ויבא אלישע דמשק ובן הדד מלך ארם חלה ויגד לו לאמר בא איש האלהים עד הנה: ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים ודרשת את יהוה מאותו לאמר האחיה מחלי זה: וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל ויבא ויעמד לפניו ויאמר בנך בן הדד מלך ארם שלחני אליך לאמר האחיה מחלי זה: ויאמר אליו אלישע לך אמר לא חיה תחיה והראני יהוה כי מות ימות: ויעמד את פניו וישם עד בש ויבך איש האלהים: ויאמר חזהאל מדוע אדני בכה ויאמר כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע: ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה ויאמר אלישע הראני יהוה אתך מלך על ארם: וילך מאת אלישע ויבא אל אדניו ויאמר לו מה אמר לך אלישע ויאמר אמר לי חיה תחיה: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת וימלך חזהאל תחתיו:

תרגום

והוה הוא משתעי למלכא ית דאחיי ית מיתא והא אתתא דאחיי ית ברה קבלא קדם מלכא על ביתה ועל חקלה ואמר גחזי רבוני מלכא דא איתתא ודין ברה דאחיי אלישע: ושאיל מלכא לאתתא ואשתעיאת ליה ומני לה מלכא גוזאה חד למימר אתיב ית כל דדלה וית כל עללת חקלה מיומא דשבקת ית ארעא ועד כען: ואתא אלישע לדמשק ובר הדד מלכא דארם מרע ואתחוא ליה למימר אתא נביא דיי עד הלכא: ואמר מלכא לחזאל סב בידך תקרובתא ואיזיל לקדמות נביא דיי ותתבע ית פתגמא דיי מיניה למימר האיחי ממרעי דין: ואזל חזאל לקדמותיה ונסיב תקרובתא בידיה וכל טוב דמשק טעון ארבעין גמלין ואתא וקם קדמוהי ואמר ברך בר הדד מלכא דארם שלחני לותך למימר האיחי ממרעי דין: ואמר ליה אלישע איזיל אימר ליה מיחא תיחי ואחזינני יי ארי ממת ימות: ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיי: ואמר חזאל מא דין רבוני בכי ואמר ארי ידענא ית דתעביד לבני ישראל בישא כרכיהון תוקיד בנורא ועולימיהון בחרבא תקטול ועולימיהון תטרף ומעדיתהון תבזע: ואמר חזאל ארי מה עבדך כלבא ארי יעביד פתגמא רבא הדין ואמר אלישע אחזינני יי יתך מלכא על ארם: ואזל מלות אלישע ואתא לות רבוניה ואמר ליה מה אמר לך אלישע ואמר אמר לי מיחא תיחי: והוה ביומא דבתרוהי ונסיב גונבא וטבל במיא ופרס על אפוהי ומית ומלך חזאל תחותוהי: ובשנת

לאשה ה' בקריאה וסי' מה זאת עשית, ויאמר הכהן לאשה יתן, ותישר בעיני שמשון, וישלח דוד וידבר לאשה, וישאל המלך לאשה: חזהאל ה' מלאים בהא במצעות תיבותא בקריאה וסים' ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה, ויאמר חזהאל כי מה עבדך, וימלך חזהאל, בהלחמו את חזהאל דמלכים, וחברו דדברי הימים: ויעמד ד' וסי' ויעמד אתם סביבות האהל, ויעמד את פניו, רוח סערה אחרים תחתם, וכל דברי הימים דכוו' במ"ז וסי' שטן לישראל, ויעמד לפני מזבח דשלמה, ובתריה כי עשה שלמה כיור, ויצא חרות, ויעמד יהושפט בקהל, ורוח אלהים לבשה את, המלך על עמדו:

רשי

ויבא אלישע דמשק, להחזיר את גחזי בתשובה: חיה תחיה, כלפי חזאל אמר שיחיה תחת בן הדד למלכות: ויעמד את פניו, פניו של אלישע שהיה מבקש לבכות העמידם שלא יבכה בפני חזאל וישם לבו לעמוד ולהתאפק: עד בוש, כמו עד בושש ולא יכול להתאפק ויבך: תרטש, לשון ביקוע המעים ואב לכולן וקשתות נערים תרטשנה: והרותיהם, מעוברות שלהם: המכבר, ת' גונבא וכן ותכסהו בשמיכה תרג' בגונבא והוא בגד: ויפרש על פניו, להשטין: ובשנת

רדק

סריס אחד, פתרגו' גוזאה חד והוא סריס כמשמעו שסכרתו בידיו ולע"פ שהשעשת הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סריס המלך שומר הנשים: מיום עזבה, מקור העי"ן מקרא בקמץ חטף והה"א רפה ומשפטה במפיק: ויבא אלישע דמשק, למשוח את חזאל כדבר יי' אשר דבר ע' אליהו כמו שפיר' למעלה, ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם אומ' אני כי הלך ע' שמן שייטיב לו בעבור שדבק בו צרעתו ב בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כ' כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך: וכל טוב דמש', על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדניו בידו וכל הארץ באו מצרימה והדומי' להם, ובדרש וכי כל טוב דמש' היה משא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק: אמ' לא חיה תחיה, כתיב באלף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בוא"ו כי אמר לו שיחיה: והראני יי' כי מות ימות, כלומר מן החולי יחיה אם לא ימות אבל הראני יי' כי ימיתוהו ולפי' כשאמ' אלישע לחזאל כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני יי' כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אף שלא אמר לו בפירו': ויעמד את פניו וישם עד בוש, פירו' העמיד פניו לצד אחר שלא יראהו חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מ מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך ו"ת ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא' דיי' ובוש פעל עבר מנחי העי"ן בשקל הבקר אור ובושם משה פעל עבר מן המרובע בשקל כונן: ועלליהם תרטש, ענין הפלת העוללי' על הקרקע או בקירו' דרך אכזריות ות"י תטרף דומה למה שאחז"ל או שטרפה בכותל: והרותיהם תבקע, הנשים ההרות וכן ת"י ומעדיתהון תבזע וזה מדרך אכזריות: ויקח את המכבר ויטבל במים, הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במי' ופרשו על פניו והיה אומ' לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לחנקו ולהמיתו: ובשנת

רלבג

וישאל המלך לאשה ותספר לו, ר"ל שסבר שאל לה זה הענין ש שספר גחזי שעשה אלישע מהגדולות ו ותספ' לו שהענין הוא כן: ויתן לה המלך סריס אחד, ר"ל שר אחד וזהו שישיב לה את כל אשר לה מ מהקרקעות ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הא' ואולם מהבית לא צוה לתת לה שפירותו וזאת קצת ראיה שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר: וכל טוב דמש' משא ארבעים גמל, והנה אחשוב שזאת היא המנחה שלקח בידו ר"ל תחת רשותו ותהיה וי"ו וכל טוב כפ"א רפה בלשון י ישמעאל ר"ל שהיה ללא ענין והרצון בו כל טוב דמשק: לך אמור לו חיה תחיה, ר"ל שסבר הראהו השם ית' כי מות ימות אך כדי שלא יאמרו כי מ מהפחד מת אמר לו חיה תחיה וזה דבר ראוי לנביאים כי בזה יתאמת יותר אמתות נבואתם: ויעמד את פניו, ר"ל שסבר התאפק להעמיד פניו שלא יבכה ושם ידיו על פניו שלא יראהו חזאל בוכה ולא יכול להמנע מלבכות: מבצריה' תשלח באש, רוצה לומר הערים הבצורות אשר להם: ועלליהם תרטש, אחשוב שהרצון בזה שיהיה סבה שיהיו כתושי' ונעזבי' כשיהרג אבותיהם ואמותיהם: והרותיהם תבקע, רוצה לומר הנשים ההרות וזה דרך אכזריות או יהיה הרצון בהרותיהם המגדלים החזקים הבצורים ובנויים בהרים וענין בקוע הוא בקוע חומותיהם וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד והנה זה הפירוש השני הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב: הראני יי' אותך מלך על ארם, הנה זאת היא משיחת חזאל למלך שאמר השם יתברך לאליהו: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת, אחשוב כי המכבר הוא הסקרא ו"א בלע"ז והנה טבל אותו במים קרים כי היה מתרעם בן הדד מתגבורת החום הנכרי ועשה זה להשקיט החום ההוא וזה עזר למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו שאמר לו אלישע: ובשנת

ע״ל כ״י יא

ובשנת חמש ליורם בן־אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן־יהושפט מלך יהודה: בן־שלשים ושתים שנה היה במלכו ושמנה שנה מלך בירושלם: וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת־אחאב היתה לו לאשה ויעש הרע בעיני יהוה: ולא־אבה יהוה להשחית את־יהודה למען דוד עבדו כאשר אמר־לו לתת לו ניר לבניו כל־הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד־יהודה וימלכו עליהם מלך: ויעבר יורם צעירה וכל־הרכב עמו ויהי־הוא קם לילה ויכה את־אדום הסביב אליו ואת שרי הרכב וינס העם לאהליו: ויפשע אדום מתחת יד־יהודה עד היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא: ויתר דברי יורם וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב יורם עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דוד וימלך אחזיהו בנו תחתיו:

טו בשנת שתים־עשרה שנה ליורם בן־אחאב מלך ישראל מלך אחזיהו בן־יהורם מלך יהודה:

(Marginal notes: טו בסיפ׳ · ד׳ · פסוק · ק׳ · ה׳ קרי ולא כתי׳ · ח׳ · ה׳ חס׳ · יא · ג׳ חס׳ ול׳ כ״כ · ג׳ · יא · חל · יא · ג׳ כענין)

ובשנת חמש ליורם בר אחאב מלכא דישראל ויהושפט מלך שבטא דבית יהודה מלך יהורם בר יהושפט מלך יהודה: בר תלתין ותרתין שנין הוה כד מלך ותמני שנין מלך בירושלם: ואזל באורח מלכי ישראל כמא דעברו בית אחאב ארי בת אחאב הות ליה לאתו ועבד דביש קדם יי: ולא הוה רעוא קדם יי לחבלא ית דבית יהודה בדיל דוד עבדיה כמא דאמר ליה למתן ליה מלכו ולבנוהי כל יומיא: ביומוהי מרדו ארומאי מתחות יד אנש יהודה ואמליכו עליהון מלכא: ועבר יורם לצעיר וכל רתיכיא עמיה והוה הוא קם בליליא ומחא ית אנש ארום דמקפין ליה וית רבני רתיכיא ואפך עמא לקרווהי: ומרדו ארומאי מתחות יד אינש יהודה עד יומא הדין בכן מרדו יתבי לבנה בעידנא ההיא: ושאר פתגמי יורם וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב יורם עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך אחזיהו בריה תחותוהי: בשנת תרתא עסרי שנין ליורם בר אחאב מלכא דישראל מלך אחזיה בר יהורם מלכא שבטא דבית יהודה:

ובשנת ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ ריש סימן ט״ו: יורם י״א חד חס׳ וסימני׳ תעי׳ דשמואל · וירכב יוהא ב׳ בפסוק · ויתקשר ב׳ בפסו׳ · אחת עשרת · יהושבע בת המלך דמלכים · וירם בנו · ואחיו · גם בעצתם · תבוסת קדמ׳ דפסוק · ומן ויקח המכבר עד ואלישע הנביא דכוו׳ יורם בב״ג יהורם וסימ׳ מלך יהורם · מלך אחזיהו בן יהורם · ואחזיהו בן יהורם מלך · ירם בנו חס׳:

רדק

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר׳ ויהושפט חמש שזכר עומד במקום ב׳ ופי׳ חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט אלו ה׳ שנים ממלחמת רמות גלעד כן פירש בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד היה ראוי יהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולסוף ה׳ שנים מאותה שעה שהיו ה׳ שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שני׳ בחיי אביו ומה שאמ׳ למעלה וימלוך יהורם בשנת שתי׳ ליהורם בן יהושפט שירמה כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שני׳ הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה שעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמשית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחיין והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמ׳ מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראינו שהיה עם מלך ישרא׳ ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיהו בן אחאב ועדיי׳ לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מבואר בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי׳ ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה׳ ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירש׳ ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינה מהפסוק ודומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות סונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פירוש נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שנים מלך יהורם בן יהושפט: שנה · כתי׳ ושנים קרי: לתת לו ניר · כמו נר בברי על דרך ערכתי נר למשיחי ויונתן תרגם מלכו וכן תרגם אונקלוס ונירם ומלכי: בימיו פשע · כי תחת מלכי יהודה היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו נותני׳ עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו: צעירה · עיר מאדום ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום: ויהי הוא קם לילה · פירוש כשהלך יורם בצעירה יצא לו חיל אדום וחנו זה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדום כי בפתאום נפלו עליהם וגם עם אדום הנשארים איש לאהליו ואמר אחר כך ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז״ל פירש ויהי הוא קם לילה על מלך אדום שהכה את אדום הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדום עדיין שלא מרדו וקם מלך אדום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם: וינס העם · וישראל נסו לאהליהם ואמרו לישראל אשר בעריס פשע אדום מתחת יד יהודה: הסוביב · ביו״ד המשך שלא כמנהג עם הצרי וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפים יגיד דבר והוליד און: אז תפשע לבנה · אם לבנה זו היא לאדום למה אמר ויפשע הלא כבר אמר ויפשע אדום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר מאשר ארץ אדום וכשפשע אדום זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה הזאת מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ורמ״י ז״ל כתב כי על לבנה שהיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדום מרדה גם היא במלך וזה הפירוש רחוק בעיני: בעיר דוד · אבל לא עם המלכים וכן כתב בדברי הימי׳ ולא בקבורת המלכים: בשנת שתים עשרה · ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שנים הנה י״ג לא שלמה שנת י״ג לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו:

רשי

ובשנת חמש וגו׳ · יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שני׳ כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם בשנת חמש ליהורם ויהושפט לשנת חמשית שנגזרה גזרה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלה לו בשביל שזעק שבע שנים: ניר · ממשלה: וימליכו עליהם מלך · ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנאמ׳ ומלך אין באדום ויש ב באדום נציבים שמנה מלכים מלכו באדום לפני מלוך מלך ליִשר׳ המנויי׳ בספר בראשי׳ כנגדו מלכו לישראל שמנ׳ מלכי׳ איש בושת ודוד ושלמה ורחבעם ואבירם ואסא ויהושפ׳ ויהורם ולא היה מלך לאדום ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב וגם יהושפט למלחמ׳ על מלך מואב לא מלך גמור היה אלא נציב שלו הוא היה קרוי מלך וכמו שנאמ׳ ומלך אין באדום נצב מלך הנצב היה להם במקום מלך: הסובב אליו · הסמוכים אל הכפר: ותפשע לבנה · מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאי זו אומה היו שהרי לבנה מארץ יש׳ היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך: ויקבר עם אבותיו בעיר דוד · ובדברי הימים אומר בעיר דוד ולא בקברו׳ המלכים: ואליסע

רלבג

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישרא׳ · כבר בארנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שנים ליורם בן אחאב עם יהושפ׳ מלך יהוד׳ שהיה משתתף עמו בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה: כי בת אחאב היתה לו לאשה · והנה במה שאחר זה קראה בת עמרי ואחשוב כי היתה בת אחאב אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה: לתת לו ניר לבניו כל הימים · רוצה לומר שיתן מלכות לבניו כל הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה · ר״ל כי בימי יורם פשע אדום מתחת יד יהודה ומרדו בהם והמליכו עליהם מלך והעבירו הנציב ששם עליהם מלך יהודה · והנה עבר יורם צעירה וכל הרכב עמו להלחם עם אדום המורד בו והנה לא מרדו כולם בו אך קצתם הלכו בעזרתו כדי להלחם עם המורדים בו מהאדומיים וכשהיה זה שהיה משתדל יהורם להלחם עם אדום המורד בו הנה קם אדום המורד לילה והכה את אדום הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזור את יהורם מלך יהודה והכה בלילה שרי הרכב אשר ליורם וינוסו עם ישראל לאוהליו וגם אז מרדה עיר לבנה בישראל: בן עשרים

רדק

בן עשרים ושתים · ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן לב״ שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעים איך היה הוא בן ארבעים ושתים במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אשה בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפיכך מנה מ״ב מיום שנגזרה הגזרה ובשנת אחד ושלשים לאסא נשאה שנאמ׳ בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר״ל מלך מלכות שלמה על ישרא׳ שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישרא׳ ומשנת לא״ לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ״ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ״ה ליהושפט הרי ל״ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ״ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט והפירוש הנכון כי יהורם חיה יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו עשרים שנה ושהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרי׳ ושתים שנה כמו שאמ׳ הנה ומה שאמר ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה ושמת אביו היה בן מ״ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי · ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה נאמר כי בת אחאב היתה ואמ׳ בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר בו חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא גם כן חתן להם כלומר כי ע״י חיתון היתה קרובתו עמהם: מן המכים · שם כמו מן המכות ויאמר האחר מכה בכגול על משקל מטה וכן אמר התרגום מן מחתא: אשר יכוהו · כמו הכוהו עתיד במקו׳ עבר וכמוהו רבים: לאחד מבני הנביאים · אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך · אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך לו להתרפא ביזרעאל וכן אמר ונסת ולא תחכה: וקח פך שמן · ולמה בזה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל אמרו רז״ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: ולך רמות גלעד · והלא רמות גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישר׳ מידו וא״ת במחנה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חושבין לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להרפא ביזרעאל והניח מחנהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהיה ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל גרם המעלות ואומר אל יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ אם כן נאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם וחזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: ובאת שמה · חלוקה המלה בטרחא: חדר בחדר · חדר לפנים מחדר: אל ישראל · כמו על ישראל: ולא תחכה · שיאמר לך דבר אלא מיד תצא: וילך הנער · הנער הנביא · אמר בתחלה הנער ואחר כך פירש איזה נער ואמר הנער הנביא ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאילו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנביא: אל

רש״י

ואלישע הנביא קרא וגו׳ · באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: חגור מתניך · כל חגורת מתנים לשון זריזות גבור׳ הוא לפי שהוא שולחו לדבר הסכנה: לאחד מבני הנביאים · יונה בן אמיתי היה: הנער הנביא נערו של אלישע הנביא כך תירגם י יונתן ואזל עולימא תלמידא דנביא: אתם

רלב״ג

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו · והנה בד״ה אמר בן ארבעים ושתים שנה והנה מה שאמ׳ בדברי הימים אינו ללידת אחזיה אך לעת ב צמיחת מלכות עמרי אשר בעבור היותו מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל וזה שאחר שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על כל ישרא׳ ואחר זה מלך שש שנים ואחאב בנו עשרים ושתים ו ואחזיה שנתים ויורם היה בשנת שתי׳ עשרה הרי ארבעים ושתים שנה שעמדה מלכות עמרי: ושם אמו עתליהו בת עמרי · הנה היא אשר זכר כי היא בת אחאב: ויכו ארמים את יורם הנה סבב השם יתע׳ שברמות גלעד נפלו אחאב ויורם בנו כי יורם הלך להלחם ברמות גלעד ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יכול יהוא להמיתו: ויאמר לו חגור מתניך · רוצה לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ: ולך רמות גלעד · ידמה שלקחוה מיד מלך ארם אחרי מות אחאב או בעת מות אחאב כי אז הצליחו ישר׳ במלחמה אלא שכבר מת אחאב והנה היה בזה העת חיל ישראל שם: והבאת אותו חדר בחדר · רוצה בזה כדי שלא ישמע אדם דבריו: ונסת ולא תחכה · ר״ל שלא תמתין לנום אבל תנום תכף השלימך הדברים והנה קצר בזאת ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למדנו שכבר צוהו אלישע לומר אותן הדברים: ויאמר

מלכים ב ט

(כו) בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם ושם אמו עתליהו בת עמרי מלך ישראל: (כז) וילך בדרך בית אחאב ויעש הרע בעיני יהוה כבית אחאב כי חתן בית אחאב הוא: (כח) וילך את יורם בן אחאב למלחמה עם חזאל מלך ארם ברמת גלעד ויכו ארמים את יורם: (כט) וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה בהלחמו את חזהאל מלך ארם ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה ירד לראות את יורם בן אחאב ביזרעאל כי חלה הוא:

ט (א) ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים ויאמר לו חגר מתניך וקח פך השמן הזה בידך ולך רמת גלעד: (ב) ובאת שמה וראה שם יהוא בן יהושפט בן נמשי ובאת והקמתו מתוך אחיו והביאת אתו חדר בחדר: (ג) ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו ואמרת כה אמר יהוה משחתיך למלך אל ישראל ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה: (ד) וילך הנער הנער הנביא רמת גלעד: (ה) ויבא והנה שרי החיל ישבים ויאמר דבר לי אליך השר ויאמר יהוא אל מי מכלנו ויאמר אליך השר:

תרגום

בר עשרין ותרתין שנין אחזיה כד מלך ושתא חדא מלך בירושלם ושום אימיה עתליה בת עמרי מלכא דישראל: ואזל באורח בית אחאב ועבד דביש קדם יי בבית אחאב ארי חתנא דבית אחאב הוא: ואזל עם יורם בר אחאב לאגחא קרבא עם חזאל מלכא דארם ברמות גלעד ומחו אנש ארם ית יורם: ותב יורם מלכא לאתסאה ביזרעאל מן מחתא דמחוהי אנש ארם ברמתא כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא דארם ואחזיה בר יהורם מלכא שבטא דבית יהודה נחת למסער ית יורם בר אחאב ביזרעאל ארי מרע הוא:

ואלישע נביא קרא לחד מתלמידי נביא ואמר ליה זריז חרצך וסיב מנא דמשחא הדין בידך ואיזיל לרמות גלעד: ותהך לתמן ותחזי תמן ית יהוא בר יהושפט בר נמשי ותהך ותקימיניה מגו אחוהי ותעיל יתיה תוון בגו תוון: ותיסב מנא דמשחא ותריק על רישיה ותימר כדנן אמר יי משחתך למהוי מלכא על ישראל ותפתח דשא ותעירוק ולא תסכי: ואזל עולימא תלמידא דנביא לרמות גלעד: ואתא והא רבני חילא יתבין ואמר פתגם אית לי למללא עמך רבא ואמר יהוא מן מכולנא ואמר עימך רבא:

וקם

מסורה

חתן ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ותקח צפרה צר ותכרת את · וירף ממנו אז אמרה · ויאמרו פלשתים מי עשה זאת · וילך בדרך בית אחאב · וחד וחתן המלך וסר אל משמעתך: לאחד ולאחד ז׳ בקריא׳ וסימ׳ מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר · ואלישע הנביא קרא · ויקרא דוד לאחד מהנערים · והיה ביום ההוא יחבט יי׳ · וכי יתן מתנה מנחלתו · לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים ב׳ בו: חגר ד׳ בקריא׳ וסים׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן כ׳: ה׳ פסוקי׳ אית בהון שמה שם וסימ׳ עלת תמיד לדרתיכם · ובאת שמה וראה שם יהוא ויצו מלך אשור לאמר · שמה קננה קפוד · ויבאו אלה הכתובים בשמות · וחלופי׳ ו׳ פסו׳ שם שמה וסימ׳ נמסר בריש סדר ראה:

ד׳ · כלהון ל״כ בת ה · ה׳ ל״כ יתירין ה׳ · ה׳ · ז׳ פתח · ד׳ · י״ג · כ׳ · כ׳ מ״ל פת עלתיך · נ׳ בכיו׳ · ל׳ ומ״ל · צ׳ · נ׳

ובאת ל׳ ית׳ ל״ם ותר ר״פ לטכנו תרדמו׳

אל ראשו, אל עם ה': אל ישראל, כמו על: ודמי כל עבדי ה', ובנות בכללם: משתין בקיר ועצור ועזוב, פירשנו אותם למעלה: ואין קובר, כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים ולא קברו העצמות: ויאמר לו השלום, הגדול שבשרים שאל ממנו השלום: המשוגע הזה, היו קוראים לנביא משוגע לפי שפעמים בעת הנבואה היה מתנהג כמו המשוגע ושיצא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שים להם בטול ההרגשות והכחות הנפשיות וכמו ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא ה' משוגע דרך בזיון: אתם ידעתם, אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר: שקר, כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך: אל גרם המעלות, אל המעלה העליונה שבמעלות ויונתן תרגם על דרג שעיא והוא אבן ש שמסמנין אותה לדעת השעות: ויתקשר, המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת: ויורם היה שומר, עתה ספר היאך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי היו שרי החיל אשר שם יראים מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא ש' יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם: מן המכים: שם כמו מן המכות יאמר האחד מכה בשגול וכן אמר התרגו' מן מחאתא: אשר יכוהו, כמו הכוהו עתיד במקו' עבר וכמוהו רבים: אם יש נפשכם, אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם מראים עתרוני בזה הדבר שלא יצא פ פליט מן העיר ללכת להגיד ב ביזרעאל ליהורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו: לגיד, כן כתיב וקרי להגיד ושניהם כנוים כי מבאנו המקור בחסרון הה"א רבים כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם והדומים להם: את שפעת יהוא, רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלים שפע ימים יינקו: שפעת אני רואה, התי"ו כמו הה"א כי אינו סמוך וכמוהו חכמת ודעת אם אתן שנת לעיני כשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל: רכב, פירוש רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת ל לקראת יהוא: עד

אתם ידעתם את האיש, אתם מכירים את האיש שהוא משוגע ויאמרו שקר אתה אומר מעלים אתה מה שאמר לך: אל גרם המעלות, על דרג שעיא כמין מעלות עשויות למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת, גרם אור"לויו בלע"ז לשון פנס ונראה שהילכות שחיטה מן הלשון הזה הוא שמושך והולך ויורד ונראה כמין גבנונית למעלה: אם יש את נפשכם, שאמלוך: מן העיר, מן רמות גלעד: לגיד, כמו להגיד: שפעת, גדוד: את

והכיתה ה' מלרע ג' חס' וב' מלאים כה"א בתרא וסימ' והכית את כל זכורה, והכית את מדין, והכית את ארם באפק חסרים, את עמלק, את בית אחאב אדניך ב' בתראי מל': ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות וגם בספר שפטים סימן י"א: יורם י"א וסי' נמסר לעיל בסיפרא סימן ח': אל יצא ג' וסי' אל

ויקם ויבא הביתה ויצק השמן אל ראשו ויאמר לו כה אמר יהוה אלהי ישראל משחתיך למלך אל עם יהוה אל ישראל: והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יהוה מיד איזבל: ואבד כל בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל: ונתתי את בית אחאב כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר ויפתח הדלת וינס: ויהוא יצא אל עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע בא המשגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת שיחו: ויאמרו שקר הגד נא לנו ויאמר כזאת וכזאת אמר אלי לאמר כה אמר יהוה משחתיך למלך אל ישראל: וימהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו אל גרם המעלות ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא: ויתקשר יהוא בן יהושפט בן נמשי אל יורם ויורם היה שמר ברמת גלעד הוא וכל ישראל מפני חזאל מלך ארם: וישב יהורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים בהלחמו את חזאל מלך ארם ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל: וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שמה ואחזיה מלך יהודה ירד לראות את יורם: והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה ויאמר יהורם קח רכב ושלח לקראתם ויאמר השלום: וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא

וקם ועל לביתא ואריק משחא על רישיה ואמר ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל משחיתך למהוי מלכא על עמא דיי על ישראל: ותימחי ית בית אחאב ריבונך ואתפרע פורענות דם עבדי נביא ודמי כל עבדיא דיי מידא דאיזבל: וייבד כל בית אחאב ואישיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל: ואיתן ית בית אחאב כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה: וית איזבל ייכלון כלביא באחסנת יזרעאל ולית דקביר ופתח דשא וערק: ויהוא נפק לות עבדי רבוניה ואמר ליה השלם מה דין אתא שטיא הדין לותך ואמר להון אתון ידעתון ית גברא וית שועיתיה: ואמרו שקרא את אמר חוי כען לנא ואמר כדין וכדין אמר לי למימר כדנן אמר יי משחתך למיהוי מלכא על ישראל: ואוחיאו ונסיבו גבר לבושיה ושויאו תחותוהי לדרג שעיא ותקעו בשופר ואמרו מלך יהוא: ומריד יהוא בר יהושפט בר נמשי על יורם ויורם הוה נטיר ברמות גלעד הוא וכל ישראל מן קדם חזאל מלכא דארם: ותב יהורם מלכא לאיתסאה ביזרעאל מן מחתא דמחוהי אנש ארם כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא דארם ואמר יהוא אם רעוא נפשכון לא יפוק משיזבא מן קרתא למיזל לחואה ביזרעאל: ורכב יהוא ואזל ליזרעאל ארי יורם שכיב תמן ואחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה נחת למסעד ית יורם: וסכואה קאים על מגדלא ביזרעאל וחזא ית משירית יהוא במיתוהי ואמר משירית אנא חזי ואמר יהורם דבר רכבא ושלח לקדמותהון ויימר השלם: ואזל רכיב סוסיא לקדמותיה ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא

מה

יצא איש ממקמו, אל יצא פליט מן העיר, באו הכוס איש אל יצא: ויאמר ו' בקריא וסימ' ושלח לקראת' ויאמר השלום, אף יחם ויאמר האח, ויאמר הצילני כי אלי אתה, תשוע ויאמר הנני, הוי המרבה לא לו, ויאמר אדם אך פרי לצדיק:

רלבג

ויאמר לו השלום, ר"ל שכבר אמ' לו זה אחד מהשרים אשר שם וחקר עמו אם הדבר שדבר אליו הוא שלום או הפך כי רגילי' היו הנביאים' ליעד רע ל לישראל והנה קראו הנביא משוגע לפי שמרוב התבודדות שכלם בשמי היו שוגים במאר הענינים: אתם ידעתם את האיש ואת שיחו: ר"ל אתם מכירי' את האיש ואת דבריו שאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור על דבריו כי לא אמר דבר שיהיה לו שורש: ויאמרו שקר הגד נא לנו, ר"ל הנה דבריך הם שקר הגד נא לנו מה אמר לך כי דבר סוד אמר אליך: וימהרו ויקחו איש בגדו, ר"ל שכל אחד מהשרים אשר שם לקח בגדו ושמהו תחת יהוא לעושם המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה גבוה מאד על כלם כמשפט המלך: ויתקשר יהוא בן יהושפט, רוצה לומר שהתקשר עם השרים אשר שם כנגד יורם וזכר כי סבת זה הקשר היה היות יורם מוכה ברמות גלעד כי לולי זה כבר היה שומ' ברמות גלעד וכל ישר' מפני חזאל שהיה רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר אז כל זה אך קרה שהוכה שם והוכרח מפני זה ללכת ב ביזרעאל וזה ממה שהישיר הדרך ש' זה הקשר: אם יש נפשכם, רצה לומ' אם רצונכם להחזיק ב בקשר הזה לא יצא שום אדם מן העיר שיוכל להגיד זה ב ביזרעאל כי זה יהיה סבה אל שתחזק יורם לנגדי ולא נוכל לעמו' הדרום ממנו: וירא את שפעת יהוא, ר"ל שפע עם שהיה בא עם יהוא: קח רכב ושלח לקראתם, ר"ל רוכב סוס:

מה

רשי

את רוכבים צמדים · את זאשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים אחר אחאב ביום שהרג את נבות: ויי' נשא עליו · ביד אליהו הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו: הכהו אל המרכבה וגו': ובדברי הימים הוא אומר ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא יש ליישב המקראות וינס דרך הגן מיזרעאל לשומרון וירדף אחריו יהוא אך יש נימוס בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום המחרת כמו שמפורש בענין ויכתב יהוא ספרים וישלח שומרון וגו' ורבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשמרון שהיה קודר אזכרות וכותב ע"ז תחתיהם ולפי דבריהם יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו ויבקש את אחזיהו וילכדהו כשהיה נס דרך גן והוא היה מרשיע לעשות מתחלה שהיה בא לשומרון ומתחבא מפני שרי יהוד' לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי ע"ז היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכב': במעלה גור · ששם הביאוהו אליו: וינס מגדו · מוכה בגיליות: ובשנת

ולשלום ג' בקריאה וסימ' מה לך ולשלום סב אל אחרי · ואחברו · לםרבה המשרה ולשלום אין קץ : סב ו' בקריא' וחס' וסימ' נמסר בסדר דברים : ולא שב ה' בקריא' וסימ' וילך בדרך אחר דמלכים · בא המלאך עד הם · וחברו · ואתה כי הזהרתה רשע · וחברו : וימצאהו ג' בקריא' וחס' וסי' וימצאהו המרים בקשת ·

מה־לך ולשלום סב אל־אחרי ויגד הצפה לאמר בא־המלאך עד־הם ולא־שב: וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כה־אמר המלך שלום ויאמר יהוא מה־לך ולשלום סב אל־אחרי: ויגד הצפה לאמר בא עד־אליהם ולא־שב והמנהג כמנהג יהוא בן־נמשי כי בשגעון ינהג: ויאמר יהורם אסר ויאסר רכבו ויצא יהורם מלך־ישראל ואחזיהו מלך־יהודה איש ברכבו ויצאו לקראת יהוא וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי: ויהי כראות יהורם את־יהוא ויאמר השלום יהוא ויאמר מה השלום עד־זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים: ויהפך יהורם ידיו וינס ויאמר אל־אחזיהו מרמה אחזיה: ויהוא מלא ידו בקשת ויך את־יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו: ויאמר אל־בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי כי־זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו ויהוה נשא עליו את־המשא הזה: אם־לא את־דמי נבות ואת־דמי בניו ראיתי אמש נאם־יהוה ושלמתי לך בחלקה הזאת נאם־יהוה ועתה שא השלכהו בחלקה כדבר יהוה: ואחזיה מלך־יהודה ראה וינס דרך בית הגן וירדף אחריו יהוא ויאמר גם־אתו הכהו אל־המרכבה במעלה־גור אשר את־יבלעם וינס מגדו וימת שם: וירכבו אתו עבדיו ירושלמה ויקברו אתו בקברתו עם־אבתיו בעיר דוד:

מה לך ולשלם · אסתחר לאחורי וחוי סכואה למימר אתא איזגרא עד לותהון ולא תב: ושלח רכיב סוסיא תיניינא ואתא לותהון ואמר כידנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא מה לך ולשלם אסתחר לאחוריי: וחוי סכואה למימר אתא עד לותהון ולא תב ודברא כדברא דיהוא בר נמשי ארי בניח מדבר: ואמר יהורם אוזדרז וטקיס רתיכיה ונפק יהורם מלכא דישראל ואחזיה מלכא שבטא דבית יהודה גבר ברתיכיה ונפקו לקדמות יהוא ואשכחוהי באחסנת חקל נבות יזרעאלה: והוה כד חזא יהורם ית יהוא ואמר השלם יהוא ואמר מה השלם עד טעות איזבל אמך ותרשאה סגיאין: ואתחזר יהורם לאחורוהי ואפך ואמר לאחזיה ניכלא אחזיה: ויהוא מלא ידיה בקשתא ומחא ית יהורם בין דרעוהי ונפק גירא מליביה וכרע ברתיכיה: ואמר לבדקר גבריה סב רמיהי באחסנת חקל נבות יזרעאלא ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין בתר אחאב אבוהי ומן קדם יי אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: אם לא ית דמי נבות וית דמי בנוהי גלן קדמי בקריב אמר יי ואשלם לך באחסנתא הדא אמר יי וכען סב רמיהי באחסנתא כפתגמא דיי: ואחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה חזא ואפך באורח בית גינא ורדף בתרוהי יהוא ואמר אף יתיה מחוהי ברתיכא במסקנא דגור דעם יבלעם ואפיך למגדו ומית תמן: ואחיתו יתיה עבדוהי לירושלם וקברו יתיה בקבורתיה עם אבהתוהי בקרתא דדוד:

וחברו דה"י · וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי : השלום ד' דגשים וסי' ונדמו נאות השלום · והיתה לי לששון · ויהי כראות יהורם · כי זרע השלום הגפן : אחזיה ז' וסימ' נמסר לעיל בסי' בחלק א' סוף סימן כ"ב : השלכהו י"ג חס' בליש' וסימ' במסר' רבת' :

רדק

עד הם · הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו : והמנהג כמנהג יהוא · מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון וי"ת בשגעון ינהג בניח מדבר : השלום עד זנוני · מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יהיה לה ולך שלום : ויהפוך יהורם ידיו · האוחזות ברסן הפפה להסב פניו ולנוס : מלא ידו בקשת · משך הקשת בכל כחו : שלישה · בה"א במקום וי"ו כמו אהלה : כי זכור אני ואתה · זכור היום שאני ואתה היינו רוכבי' יחדיו מחוברי' כלומר שהיו רוכבי' שניהם ברכב אחד או שניהם זה אצל זה ביחד זהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את ר"ל עם כלומ' אני עמך ואתה עמי היינו רוכבי' צמדי' וי"ת ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין : ויי' נשא עליו · ומן קדם יי' אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: את דמי נבו' ואת דמי בניו · נחלקו רז"ל בדבר זה יש שאומרי' בניו נהרגו עמו ויש אמרו בנים העתידים לצאת ממנו ואא"א ז"ל פי' ואת דמי בניו שנגזל מהם נחלתם : ראיתי אמש · ת"י גלן קדמי בקריב וי"ל אמש כמשמעו הלילה שעבר וכאמ' לאליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו הנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה : וינס דרך בית הגן · ובדברי הימים הוא אומ' והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו נראה כי בדרך הכוהו כמו שאמ' להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת ממש אלא נסתתק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פירושו וימת שם שנסתתק ואח' כן נשאוהו עבדיו להחב' בשמרון מפני יהוא ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והכינו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הכה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגו': במעלה גור · לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה והוא נס עם כל זה עד מגידו וזהו שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא: ובשנת

רלבג

מה לך ולשלום סוב אחרי · עשה זאת כדי שלא ידע המלך דבר בזה כדי שיתכן לו יותר להמיתו : והמנהג כמנהג יהוא · ר"ל מנהג המלך אשר היה רוכב בו והוא היה נוהג מנהג יהוא כי הוא רכבו בשגעון בזולת ישוב: ויהפך יהורם ידו וינס · ר"ל שכבר היה נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא וירה לו חץ הכהו מאחוריו בין זרועיו ויצא מלבו ומת לשעתו וכרע ברכבו ויאמר יהוא לבדקר שהיה השליש שלו שישא נבלת יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר"ל במקום אשר סוקל שם נבות : אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו · ר"ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבים אחרים מחוברים והולכים אחרי אחאב אביו : אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש · אמר דמי בניו העתידים לצאת ממנו כמו שבארנו במה שקדם ואמ' שיהו לו בדבר יי' שכבר ראה בלילה שעבר קודם מצאו אותו דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו : ואחזיהו מלך יהודה ראה וינס · ספר בד"ה שכבר היה אחזיהו מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קבר בזה המקום והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליית גור אשר את יבלעם ושם הכוהו בחצים ונס מוכה אל מגדו וימת שם והנה זכה לקבורה מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את יי' בכל לבו כמו שנזכר בספר ד"ה: ובשנת

ובשנת אחת עשרה שנה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה: ויבוא יהוא יזרעאלה ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה ותשקף בעד החלון: ויהוא בא בשער ותאמר השלום זמרי הרג אדניו: וישא פניו אל החלון ויאמר מי אתי מי וישקפו אליו שנים שלשה סריסים: ויאמר שמטוהו וישמטוה ויז מדמה אל הקיר ואל הסוסים וירמסנה: ויבא ויאכל וישת ויאמר פקדו נא את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא: וילכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים: וישבו ויגידו לו ויאמר דבר יהוה הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי לאמר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל: והית נבלת איזבל כדמן על פני השדה בחלק יזרעאל אשר לא יאמרו זאת איזבל:

ולאחאב שבעים בנים בשמרון ויכתב יהוא ספרים וישלח שמרון אל שרי יזרעאל הזקנים ואל האמנים אחאב לאמר: ועתה כבא הספר הזה אליכם ואתכם בני אדניכם ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר והנשק: וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו והלחמו על בית אדניכם:

ובשנת חדא עשרי שנין ליורם בר אחאב מלך אחזיה על דבית יהודה: ואתא יהוא ליזרעאל ואיזבל שמעת וכחלת בצרירא עינהא ותקינת ית רישה ואסתכיאת מן חרכא: ויהוא על בתרעא ואמרת השלם זמרי קטיל רבוניה: וזקף אפוהי לחרכא ואמר מן הכא מן ואסתכיאו לותיה תרין תלת גוזאין: ואמר מגרוה ומגרוה ונדא מדמה על כותלא ועל סוסותא ודשוהא: ועל ואכל ושתי ואמר סעדו כען ית ארורתא הדא וקברוהא ארי בת מלכא היא: ואזלו למקברה ולא אשכחו בה אילהין גולגלתא וריגליא ופיסת ידה: ותבו וחויאו ליה ואמר פתגמא דיי הוא דמליל ביד עבדיה אליה דמן תשוב למימר באחסנת יזרעאל יכלון כלביא ית בסרא דאיזבל: ותהי נבילתא דאיזבל כזבל מבדר על אפי חקלא באחסנת יזרעאל דלא יימרון דא איזבל: ולאחאב שבעין בנין בשמרון וכתב יהוא איגראן ושדר לשמרון לרברבי יזרעאל סביא ולתורבניא דאחאב למימר: וכען כמיתא אגרתא הדין לותכון ועמכון בני רבוניכון ועמכון רתיכין וסוסון וקרוין כריכן ומאני זינא: ותיחזון דתקין ודכשר מבני רבונכון ותשוון על כורסי מלכותא דאבוהי ותגיחון קרב על בית רבונכון:

ודחילו

כל לישן הזאה על במ"ד אל וסי' והזה אל הבית שבע פעמים · והזה אל נכח פני אהל מועד · ויז מדמה אל הקיר ב' בפסו': מדמה ו' בקריאה וסים נמסר בויקרא: והיתה ג' בטעם בנביאים וסים והיתה הפצירה · והיתה נבלת איזבל · והיתה חבל הים:

רדק

ובשנת אחת עשרה · ולמעלה אמר בשנת שתים עשרה ולפי החשבון הוא בשנת י"ב כמו שכתב' אלא שב' שנים היו בהם מקוטעות ומה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ב"כ מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת: ותשם בפוך עיניה · ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך שלחו אש במקדשך או פי' ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול: ותיטיב את ראשה · ותתקן כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגנה: זמרי הרג אדוניו · לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא גם כן הרג אדוניו לפיכך קראו אותו כן: מי אתי · מי עמי בעזרתי: שמטוה · הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בו"ו שהוא כמו לזכר והקרי בקמץ הה"א לנקבה והו"ו נוספת והכתב יש בו דרש רמז לנבות שכותה לשמוט אותו ולסלקו כן צוה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מתה בנפלה ורמסוה: ויז מדמה · בחר"ק הי"וד מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט הא' ברשעה הזאת כי היה דמה נראה ימים בקיר: וירמסנה · יהוא רמסה בסוסו: כי בת מלך היא · ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל כבוד במיתתו מדרך המוסר ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו: כי אם הגלגלת · כי שאר כל הגוף אכלו הכלבי' ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו מאומה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הכתוב ואין קובר · ובדרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלי' וכפות הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיבואו לקבר נאכל רוב גופה: בחלק יזרעאל · כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמ' הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב: והיית' · הכתוב הוא בלא ה"א כמו ועשת את התבואה והקרי בה"א על הרוב: כדומן · כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא: אל שרי יזרעאל · שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה: ואל האומנים אחאב · האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העירי' מגדלים אותם: והלחמו · לנסותם כתב להם כן:

את

רשי

ובשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיהו · ולמעלה הוא אומ' בשנת שתים עשרה ועל כורחי' יהורם אביו לא מת אלא בשנת שתים עשרה ליורם שהרי בשנת חמש ליורם מלך ושמונה שנים מלך ומהו שאמר כאן בשנת אחת עשרה אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה נגוף בתחלואים רעים כמה שנאמר בדברי הימים ואחרי כל זאת נגפו יי' לחלי לאין מרפא ויהי מימים לימים יצאו מעיו עם חליו וגו' וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו כאן הוא אומר בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ובדברי הימים בן א' ארבעים ושתים שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו ארבעים שנה היו ולא יותר שנ' בן שלשים ושתי' שנה במלכו ושמונה שנה מלך והיאך איפשר לבן להיו' גדול מאביו שתי שנים אלא עשרים שנה לפני שנולד שהם שתי שני' קודם שנולד אביו שנגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו שנגזרה גזרה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יהורם וגו' כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מ מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת שלשים ואחת לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי ושנינו ב בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי שש שנים קודם לכן מלך על חצי העם ו וכשנשא אסא את בתו ליהושפט נתעלה ע עמרי והרגו את תבני בא וחשוב משנת ש שלשים ואחת לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם ארבעים ושתים: ותיטב את ראשה · ותקינת ית רישה כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה: ותאמר השלום · הרבה להיות עמי בשלום: זמרי הרג אדוניו · אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלה בן בעשא: מי אתי · מי בכם לעזרתי: שמטוה · מן החלון ארצה: הגלגלת והרגלים · אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה: כדומן · תרגומו כזבל: ואל האומנים אחאב · אומני את בניו: ואתכם הרכב והסוסים · ויש בכם כח להלחם:

שני

רלבג

ותשם בפוך עיניה · ר"ל שכבר קשטה את עצמה ושמה פוך בעיניה להיטיב ראותה אולי עשתה כדי שתמצא חן בעיניו ויחמול עליה ולא יהרגנה או עשת זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בבואו ליהוא השלום זמרי הורג אדניו: שמטוהו · כתו' שמטוה קרי והכתו' שב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילוהו לארץ וזהו סקילה כמו שסוקל נבות כי הסקילה היא אם בשליכת אבנים על הנסקל או בירית הנסקל על האבן כאמרו כי סקול יסקל או ירה יירה והנה היה זה מדה כנגד מדה: וירמסנה · רמס אותה יהוא אחרי נפלה להמיתה בשלמות ולקיי' מה שנ' והיתה נבלת איזבל כדמן על פני השדה: בחלק יזרעאל · ידמה שבכרם נבות נפלה ושם אכלו בשרה הכלבי' כי אצל בית אחאב היה כרם נבות: והנשק · ר"ל כלי המלחמ':

וישלח

וייראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד אנחנו: וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו וכל אשר תאמר אלינו נעשה לא נמליך איש הטוב בעיניך עשה: ויכתב אליהם ספר שנית לאמר אם לי אתם ולקלי אתם שמעים קחו את ראשי אנשי בני אדניכם ובאו אלי כעת מחר יזרעאלה ובני המלך שבעים איש את גדלי העיר מגדלים אותם: ויהי כבא הספר אליהם ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה: ויבא המלאך ויגד לו לאמר הביאו ראשי בני המלך ויאמר שימו אותם שני צברים פתח השער עד הבקר: ויהי בבקר ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו ומי הכה את כל אלה: דעו אפוא כי לא יפל מדבר יהוה ארצה אשר דבר יהוה על בית אחאב ויהוה עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו עד בלתי השאיר לו שריד: ויקם ויבא וילך שמרון הוא בית עקד הרעים בדרך: ויהוא מצא את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מי אתם ויאמרו אחי אחזיהו אנחנו ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה: ויאמר תפשום חיים ויתפשום חיים וישחטום אל בור בית עקד ארבעים ושנים איש ולא השאיר איש מהם:

וילך משם וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו ויברכהו ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה:

ודחילו לחדא לחדא ואמרו הא תרין מלכיא לא יכילו למיקם קדמוהי ואיכדין נקום אנחנא: ושלח דממנא על ביתא ודממנא על קרתא וסביא ותורביניא לות יהוא למימר עבדך אנחנא וכל דתימר לנא נעביד לא נמליך גבר דתקין בעינך עביד: וכתב להון אגרתא תנינות למימר אם דילי אתון ומני אתון מקבלין סבו ית רישי גברי בני רבונכון ואיתון לותי כעידנא הדין מחר ליזרעאל ובני מלכא שבעין גברא ית רברבי קרתא מרבן יתהון: והוה כמיתי אגרתא לותהון ודברו ית בני מלכא ונכיסו שבעין גברא ושויאו ית רישיהון בסליא ושדרינון לותיה ליזרעאל: ואתא איזגדא וחוי ליה למימר איתיאו רישי בני מלכא ואמר שוו יתהון תרין דגורין במעלנא דתרעא עד צפרא: והוה בצפרא ונפק וקם ואמר לכל עמא זכאין אתון הא אנא מרדית על רבוני וקטלתיה ומן קטל ית כל אילין: דעו כען ארי לא יבטל מפתגמא דיי דמליל יי על בית אחאב ויי קיים ית דמליל ביד עבדיה אליהו: ומחא יהוא ית כל דאשתארו לבית אחאב ביזרעאל וכל רברבוהי וקריבוהי וחברוהי עד דלא אשתאר ליה משיזיב: וקם ואתא ואזל לשמרון הוא בית כנישת רעיא באורחא: ויהוא אשכח ית אחי אחזיה מלכא דשבטא דבית יהודה ואמר מן אתון ואמרו אחי אחזיה אנחנא ונחתנא למשאל שלם בני מלכא ובני מלכתא: ואמר אחדינון כד חיין ואחדינון כד חיין ונכסונון לגו בית כנשתא ארבעין ותרין גברא ולא אשתאר אנש מנהון:

ואזל מתמן ואשכח ית יהונדב בר רכב לקדמותיה וברכיה ושאיל בשלמיה ואמר ליה האית לבך כשר כמא דלבי עם לבך ואמר יהונדב אית ואית הב ית ידך ויהב ידיה ואסקיה לותיה לרתיכא: ואמר

רשי

פני המלכי', יורם ואחזיהו: ובני המלך שבעי' איש את גדולי העיר וגו' כל זה כתב בספר ואיני יודע חשבונם שבעים איש והעם גדולי העיר המגדלי אותם: בדודים, סירות: חמרים, דגורין מונטי' בלע"ז: צדיקי' אתם, שלכם בעיניכם ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדני והרגתיהו את כל אלה מי הכה אני לא ה' הרגתים אך מאלהי' תדעו איפה כי גזרת המלך היא עליהם ו והורגם צדיק הוא ומקיים את מצות ה' המקום: בית עקד הרועים, בית כנסת רועיא עקד לשון קשר מקום אסיפת רועים: ובני הגבירה, איזבל: ויאמר אליו יהוא היש את לבבך ישר, ושלם כמה שאני עושה כאשר לבבי שלם עם לבבך: ויאמ' יהונדב יש ויש תנ' את ידך, ואחוז בה והעלני אליך אל המרכבה: בעקבה

ואשר על העיר, חד מן י"ו פסו' בטעם פזר גדול וגלגל וסי' במס' דבת': דבר איש יהודה, דעו אפוא כי לא יפל: לשלום כ' וסי' יואב, מדבר ג' וסי' שקר תרחק, ויקש כור עקד, הכהנים: ויהוא מצא: וישחטום ב' וסי' אל

רדק

את ראשי אנשי בני אדניכם, במי הוא פי' אנשי כי אם היה אומר אנשי אדוניכם היו סוברים כי על כל אנשי ביתו אמר אע"פ שאינם בניו לפי' אמ' בני אדוניכם: ובני המלך, לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלי' אותם: בדודים, בסלים וכן ת"י בסליא וכמוהו שני דודאי תאנים הדוד האחד, שני צבורים, כמו גלי' לפי שהם נאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורים מן ויצבור יוסף את יצבר בעפר כסף וי"ת דגורין כמו שתרג' אנקלוס חמרים חמרים: צדיקים אתם, אינכם חייבים בדם אלה האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני והרגתיהו אלה לא ה' הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם ותוכלו להכיר ולדעת כי מיי' יצא הדבר וגו' ואתם צדיקים בדם כל בית אחאב: ומיודעיו, קרוביו כמו ולנעמי מודע לאישה ות"י וקריבוהי: וכהניו, כהני במות וי"ת וחברוהי: בית עקד הרועי', ת"י בית כנישת רעיא וכתב א"א ז"ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרי' אותם ברגליהם מקום העקדה: מצא את אחי אחזיהו, בני אחי אחזיהו כמו שאומר בדברי הימים וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו ובן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו: לשלום בני המלך ובני הגבירה, בני אחאב ובני איזבל ומה שאמר ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נכו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמרו לשלום בני המלך וכן אמ' שם בדברי הימים משרתים ל לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמה: תפשו חיים, ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטם להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מ מלחמה: ויברכהו, נתן לו שלום: ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך, יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי יש לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומ' כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבי עם לבבך א"כ תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה: עד

רלבג

וישלח אשר על הבית, ר"ל שכבר שלח הממונה על בית אחאב והממונה על העיר שמרון וזקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר כמו שנזכר אחר זה שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו: וישימו את ראשיהם בדודים, ר"ל בסלים כדי שיראום האנשים: שימו אותם שני צבורים, הם כמו חמרים ר"ל שיעשו שני גלים מאלו הראשים והנה באו בצור לילה להצניע הענין מ מההמון: וכהניו, הם כהני הבמות: ויקם ויבא וילך שומרון, ר"ל שכבר קם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשמרון ובדרכו הנה בהיותו בית עקד ה הרועים הוא הבית שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ולזה היו עוקדין אותם שם הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו מלך י יהודה ר"ל בני אחי א אחזיהו כי כבר מתו ט ו אחיו כמו שנזכר ב בספר ד"ה: וישחטם אל בור בית עקד, הנה היה בור בבית ההוא שהיה בית עקד הרועים ושם שמום אחר שהרגם: איש

עד השמידו, בחירק ההא כי כן יבוא המקור פעמים: בעקבה, שתרגו׳ בחכמה וכן ויעקבני: קדשו עצרה, זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל, לאשר על המלתחה: ת׳ לדממנא על קומטריא פי׳ גנזי הבגדים וכן בדברי רז״ל קומטרי דספרי פי׳ גנזי הספרים: נפשו תחת נפשו, נפש השומר תחת נפש הנמלט:

בעקבה, במרמה לשון ויעקבני: קדשו עצרה, הכריזו אסיפה להיות נעצרים לבית הבעל: על המלתחה, לדממנא על קומטריא ארגזים וקופסאות שבורכין וגנזין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל: נפשו תחת נפשו, נפש השומר תחת הנפש הנמלט: וישליכו, ורמו רהטיא וגבריא קטילין השליכו חללי את עובדי הבעל: למחראות, לשון בית הכסא וכן לאכול את חוריהם: רק חטאי ירבעם וגו׳ מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד כמו שנתיירא ירבעם: ויאמר ה׳ אל יהוא, ביד יונה: בני

וישליכו, הוא על דרך הרחבת הלשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות: ויוציאו, הראשון מצבות לשון רבים והשני מצבת לשון יחיד: וישרפוה, כל אחת מן המצבות: למחראות, כתיב וקרי למוצאות ושניהם ענין אחד אלא שהקרי לשון נקיה יותר והענין שהיו כפנין שם: אשר בית אל, כמו בבית אל וכן המצא בית ה׳: ויאמר ה׳ אל יהוא, ע״י נביא ובסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי: בני

ב׳ פסו׳ מטעין בענין וסי׳ ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל, ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון: ד׳ פסוקי׳ בקריאה אית בהון כל כל וכל כל וסימ׳ כל החיה כל הרמש וכל העוף, ועתה כל נביאי הבעל, וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל, כל קבל דנא בה זמנא: הוצאה בקריא׳ וסי׳ הוצא

ואמר איתא עמי וחזי בקנאתי דאנא מקני קדם יי ואחיתו יתיה ברתיכיה: ואתא לשמרון ומחא ית כל דאשתארו לאחאב בשמרון עד דשיציה כפתגמא דיי דמליל עם אליהו:

וכנש יהוא ית כל עמא ואמר להון אחאב פלח ית בעלא זעיר יהוא יפלחיניה סגי: וכען כל נביי בעלא וכל פלחוהי וכל כומרוהי זמינו לי אנש לא ישתגי ארי דבח רב לי לבעלא כל דישתגי לא יתקיים ויהוא עבד בחוכמא בדיל לאוברא ית פלחי בעלא: ואמר יהוא זמינו כנישתא לבעלא חמינו: ושלח יהוא בכל ישראל ואתו כל פלחי בעלא ולא אשתאר אינש דלא אתא ועלו לבית בעלא ואתמלי בית בעלא ספא בספא: ואמר לדממנא על קומטריא אפיק לבושא לכל פלחי בעלא ואפיק להון לבושא: ואתא יהוא ויהונדב בר רכב לבית בעלא ואמר לפלחי בעלא בלושו וחזו דילמא אית כא עמכון מעבדיא דיי אלהין פלחי בעלא בלחודיהון: ואתו למעבד ניכסת קודשין ועלון ויהוא מני ליה בברא תמנין גברא ואמר גברא דישתזיב מן גבריא דאנא מעיל על ידיכון נפשיה חלף נפשיה: והוה כד שיצי למעבד עלתא ואמר יהוא לרהטיא ולגבריא עולו מחונון אינש לא יפוק ומחונון לפתגם דחרב ורמו רהטיא וגבריא קטילין ואזלו עד קרית בית בעלא: ואפיקו ית קמרת בית בעלא ואוקידוהא: ותרעו ית קמת בעלא ותרעו ית בית בעלא ושויוהא לבית מפקת אנשא עד יומא דין: ושיצי יהוא ית בעלא מישראל: לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא יהוא מבתריהון אשתעביד לעגלי דדהבא די בביתאל ודי בדן: ואמר יי ליהוא חלף דאתקנתא למעבד דכשר קדמי ככל דברעותי עבדתא לבית אחאב

בנין

ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי ליהוה וירכבו אתו ברכבו: ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמדו כדבר יהוה אשר דבר אל אליהו:

ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה: ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עבדי הבעל: ויאמר כ יהוא קדשו עצרה לבעל ויקראו: וישלח יהוא בכל ישראל ויבאו כל עבדי הבעל ולא נשאר איש אשר לא בא ויבאו בית הבעל וימלא בית הבעל פה לפה: ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לבוש לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש: ויבא יהוא ויהונדב בן רכב בית הבעל ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יהוה כי אם עבדי הבעל לבדם: ויבאו לעשות זבחים ועלות ויהוא שם לו בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו: ויהי ככלתו לעשות העלה ויאמר כה יהוא לרצים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום לפי חרב וישלכו הרצים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל: ויצאו את מצבות בית הבעל וישרפוה: ויתצו את מצבת הבעל ויתצו את בית הבעל וישמהו למחראות עד היום: וישמד יהוא את הבעל מישראל: רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן: ויאמר יהוה אל יהוא יען ל אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב

ב׳ כמו׳ מטע׳ בענין ה׳ נטעם בסיפ׳ · יג חס׳ בסיפ׳ · ד׳ פסו׳ כל כל וכל כל · יח · ל · ד׳ · ו׳ · ב׳ · ל׳ · ה׳ · ב׳ מ׳ל · ב׳ חס · ב׳ גם את תתן · ט׳ בטע׳ בסיפ׳ · ל · ג׳ · ל׳ חס׳ רחס׳ · ג׳ · ב׳ פתח · למוצאות ק׳ · ט׳ מיידין · ב׳ · ד׳ · ג׳ · ג׳

השמדו ב׳ חס׳ וה׳ חס׳ בליש׳

רלבג

איש אל יפקד, ר״ל שלא יחסר איש שלא יהיו כלם שם: עשה בעקבה, ר״ל במרמה: קדשו עצרה לבעל, זמנו וקראו יום שתהיו נעצרים בו כלכם לבעל: ויאמר לאשר על המלתחה, הוא הממונה על אוצר בגדי הכומרי׳ ועובדי הבעל: וישליכו הרצים והשלישים, ר״ל מבבר השליכו הרצים והשלישים נבלת ה׳ ההרוגים מבית הבעל בעת הכותם אותם: למחראות, ר״ל לבתי כסאות להפנות שם לבזות הע״ז: ויאמר ה׳ אל יהוא, אמר לו זה על יד נביא כי לא היה יהוא נביא:

בימים

ימלט

ל׳ג וסי׳ תכש לגברא דסבא סביה ונביקיה אמא וערת דכסא ידא באתתא הביזת ושקרית במיכל·

וישלכו

בגלהון חס׳ במ״ר וכל כתובי׳ מ׳ל במ״א חס׳ וישלכו את תורתך·

מסרה

מן המקום, הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, חמה מטיכים את לכם, הוצא את בנך וימות, ויאמר לאשר על המלתחה, וחר והוצא את עמי בני ישר׳, אל יצא ג׳ בקריא׳ וסי׳ אל יצא איש ממקומו, אל יצא פליט מן העיר, באו הכום איש אל יצא: עד היום ט׳ מיודין וסי׳ מצויין במסר׳ רבתא דאסדרנא בריש סיפרא בערך יוד: בית ד׳ דסבירא ובבית וסי׳ נמסר לעיל בסיפר׳ חלק ב׳ סימ׳ ב׳: בלבבי ג׳ בקריאה וסי׳ והקימתי לי כהן נאמן, ככל אשר בלבבי עשית דיהוא, עד אנה אשית עצות:

רשי

בני רבעים, ארבעה דורות תחת שהשמדת את בן אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם: לקצות, כמו קצתי בחיי: בחדר המטות, בעליית בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בבית יי' מתחבא וגו' עליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה יסתירני בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין וזהו שיסד ר' אליעזר כפן חדר המטות חורבן ביתך יכפר עליהם: לכרי, שרי המאות לגבורים ושרי המאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרים שם דבר של קבוצת הגבורים ב ברכ"ר בלע"ז: ויכרות להם ברית, שיהא בעזרתו להמליך את בן המלך: השלישית

רדק

בני רבעים, כמו בנים רביעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבעה דורות ויהוא בער הבעל ולא בער העגלים כי אותם עשו לשם יי' ואף על פי כן היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו': לקצות בישראל, להכרית כמו מקצה רגלים חמס שותה: וראתה כי מת בנה, כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד: ותאבד, ובמקומו בדברי הימים ותדבר וסימ' תאבד דוברי כזב: הממלכה, פי' ממלכות יהודה וכן אומר בדברי הימים: הממותתים, כתיב וקרי המומתי' והענין אחד אלא שהכתו' הוא תואר כמו ממותי חללים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל: בחדר המטות, חסר ועניינו ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטו' וכתי' ואטמרת יתיה וית מניקתיה ב באידרון בית ערסת' וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אחר כך ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו לשעה ומכאן ואילך ה הסתירו אותו ג"כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שם הסמי' ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז"ל בחדר המטו' בתאים ר' ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבי' שם הכהני' והלוי' ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשנו רעננה: שרי המאיות, כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד המאות וכן כלם אשר בפרש' זאת עד ויכרת יהוידע כן כתוב וכן קרי והכתו' הוא בהראות היו"ד למ"ד הפועל הנסתרת מגזרת מאה כי ה"א במאה למקבה וה"א הסרם כ כעלמת ואלה שרי המאות כהני' ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערי' וארבעת אלפים משוררים ומהללים: לכרי ולרצים, כמו לכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל ות"י לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאו' אשר בלוים וקרא ג"כ לשרים ולרצים לשרים להתיעץ עמהם וכן אומ' בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרצים גם כן להכניס למשמרת המלך: וירא אותם, מבנין הפעיל בתשלומו ויראה בפתח הי"ו, בא"

ערער ה' חס' וסימ' ולאשר בערער / ויעברו את הירדן בשמואל / מן הירדן מזרח השמש דמלכים / עזובות ערי ערער / ובלע בן עזז / וכל אוריתא דכוו' חס': עתליה ז' וסי' ועתליה אם אחזיהו דמלכים / ועתליה

י בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃ מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָראוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

יא

א וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע בַּת־הַמֶּלֶךְ־יוֹרָם אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָה וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתְתִים אֹתוֹ וְאֶת־מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת׃ וַיְהִי אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃

ז' מלין יתיר וי"ו בריש תיבו' ולא קרי'.

בנין רביעין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל: ויהוא לא נטר למהך באוריתא דיי אלהא דישראל בכל ליביה לא סטא מעל חובי ירבעם דחייב ית ישראל: ביומיא האינון שרי רוגזא דיי למיתקף בישראל ומחנון חזאל בכל תחום ארעא דישראל: מן ירדנא מדנח שמשא ית כל ארעא גלעד שבטא גד ושבטא ראובן ושבטא דמנשה מערוער דעל כיף נחלא דארנון וארעא גלעד ומתנן: ושאר פיתגמי יהוא וכל דעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכב יהוא עם אבהתוהי וקברו יתיה בשמרון ומלך יהואחז בריה תחותוהי: ויומיא דמלך יהוא על ישראל עסרין ותמני שנין בשמרון:

ועתליה אמיה דאחזיה חזת ארי מית בריה וקמת ואבידת ית כל זרעא דמלכותא: ונסיבת יהושבע בת מלכא יורם אחתיה דאחזיה ית יואש בר אחזיה וגנבת יתיה מגו בני מלכא דמתקטלין ואיטמרת יתיה וית מיניקתיה באידרון בית ערסתא ואטמרו יתיה מן קדם עתליה ולא איתקטיל: והוה עמה בבית מקדשא דיי מיטמר שית שנין ועתליה מלכת על ארעא: ובשתא שביעתא שלח יהוידע ודבר ית רבני מאותא לגבריא ולרהטיא ואעיל יתהון לותיה לבית מקדשא דיי וגזר להון קיים ואומי יתהון בבית מקדשא דיי ואחזי יתהון ית בר מלכא: ופקידינון

מלכת על הארץ דמלכים / וחברו דדברי הימים / ותשמע עתליה דמלכים / ותקרע עתליה את בגדיה דמלכים / ושמשרי ושחריה ועתליה / ומבני עילם ישעיה / ושארא עתליהו: ג' זוגין קדם ש"ן ותניינא ז"ן וסימ' שלח ובשנה השביעית שלח יהוידע / החזק ובשנה השביעית התחזק / שכחתני אמרה לאל סלעי / זנחתני כי אלהי מעוזי / אשמרה עזי אליך אשמרה / אומרה עזי אליך אזמרה / וחילופיהון ג' זוגין קדמא ז"ן תנינא ש"ן וסימ' נמסר בשמואל הלק ב' סי' ב':

רלבג

בימים ההם החל יי' לקצות בישראל, הנה מזה המקום יתבאר לך שמה שהמית יהוא מבית אחאב היה ג כמלט מחרב חזאל כי בימי בית אחאב לא שלטה חרבו בישראל אך בימי יהוא התחיל השי' לקצץ ולהכרית בישראל על יד חזאל והנה קצה וקצץ הם שני שרשים בענין א אחד: ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מ מת בנה הנה זה היה מאת השי' לכלו' הזרע הבא מאת בית אחאב כי הנותר שלא המית יהוא המיתה עתליה עד שגם יואש בן בנה הוכרכה יהושבע בת המלך יורם למלטו ולהסתירו מפני ע עתליהו שלא תמיתהו ולזה גנבה אותו ואת מיניקתו בחדר ה המטות שהיו שם ו והסתירו אותו הוא ומניקתו מפני עתליהו ולא הומת והנה הסתיר' אותם יהושבע בבית יי' כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והנה החביאתם שם שנים ואז היתה עתליהו מולכת על הארץ: שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים, הרצון באמרו לכרי לכרים והרצון בו לשרים והם ראשי האבות לישראל כמו שנזכר בספר ד"ה והנה הרצון בזה שכבר לקח יהוידע שרי המאות לכהנים וללוים ושלח בידם לראשי אבות ישראל ולרצים שיבאו אליו והנה הביא אותם אליו בית יי' וכרת להם ברית עם יי' ועם המלך כמו שנזכר אחר זה שלא יגלה אותם והשביע אותם בשם יי' לעשות מכותו להקים את בית המלך על כסא אביו ואחר זה הראה אותם את בן המלך והוא יואש: ויבוס

רדק

באי השבת ושומרי משמרת, שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופירו' באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השלישית בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים ולא חלק אותו שלישית יהיה כאן ואותו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך: בשער סור, ובדברי הימי' בשער היסוד ות"י בתרע גבריא ויש נסחאו' בתרע כטוריא ובדברי רז"ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שע' סור ששם היו טמאים פורשים הה"ד סורו טמא קראו למו שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה, שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה"ד האו' לחרס ולא יזרח, שער האיתון שהוא משמש כניס' ויציאה שער התוך שהוא ממוצא בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל: בשער אחר הרצים, ת"י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי הספי' והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו כתו' בדברי הימים בית האספים ומה שכנהו בשער הרצי' לשעתו שהיו רצי המלך שם: מסח, פי' משמרת מסח שתשמרו ממסח והיא הנתיצה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת ה המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל יי' והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מכדי המשמרה ללכת אל מקו' אחר או יהיה מסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך: אל המלך, בעבור המלך: והבא אל השדרות, כתרגו' ודיעול לגו מן כדרא כלומ' אדם אחר שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחר הוא כי כל הבית היה משמרתם כמו שנאמ' מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית: ויקחו איש את אנשיו, כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו: את החנית, שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר"ל החניתים וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופירו' השלטים בדמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים: אשר למלך דוד, שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדים כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדרעזר וזולתו והיו נתונים לאוצרות בית יי': את הנזר ואת העדות, בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל גאות ות"י ית כלילא וית כהדותא ובדברי רז"ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו ואדניהו בקש להלמו ולא הולמתו: וימשחוהו, יהוידע ובניו, וכן כתו' בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקת של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדניהו: יחי המלך, ת"י יצלח מלכא: את קול הרצין העם, חסר הנסמך ושפטנו הרצי' רצי העם כמו בוניה ככף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירום את קול הרצים ואת קול העם וה"ן הרצין במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים מהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקדין עמא פירו' שהיו מרקדים ומטפחין כמו שאמר ויכו כף:

ובבאו ג' וסי' והיו את המלך בצאתו ובבאו, ובהאלהים חיתה תבוסת, ובבאי נבעתי: ויוצא ד' וחס' יו"ד וסי' במספר בסד' ואתחנן: וכל עם ז' וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא והמא חברא, ופי' ביהושע סי' ח':

ופקידינון למימר דין פיתגמא דתעבדון תלתא מנכון עלי שבא ונטרי מטרת בית מלכא: ותלתא בתרע גבריא ותלתא בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ותטרון ית מטרת ביתא מראשתלי: ותרין חולקין בכון כל נפקי שבא ותיטרון ית מטרת בית מקדשא דיי על מלכא: ותקפון על מלכא כחור כחור גבר וזיניה בידיה ודייעול לגו מן כדרא יתקטיל והוו עם מלכא במיפקיה ובמיעליה: ועבדו רבני מאוותא ככל דפקיד יהוידע כהנא ודברו גבר ית גברוהי עלי שבתא עם נפקי שבתא ואתו לות יהוידע כהנא: ויהב יהוידע כהנא לרבני מאוותא ית מורניתא וית שלטיא די למלכא דוד די בבית מקדשא דיי: וקמו רהטיא גבר וזיניה בידיה מעיבר ביתא מימינא עד עיבר ביתא מסמלא למדבחא ולבית כפורי על מלכא כחור סחור: ואפיק ית בר מלכא ויהב עלוהי ית כלילא וית כהדותא ואמליכו יתיה ומשחוהי וטפחו יד ואמרו יצלח מלכא: ושמעת עתליה ית קל דרקדין עמא ואתת לות עמא לבית מקדשא דיי:

וַיְצַוֵּם לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת וְשֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ: וְהַשְּׁלִשִׁית בְּשַׁעַר סוּר וְהַשְּׁלִשִׁית בַּשַּׁעַר אַחַר הָרָצִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת מַסָּח: וּשְׁתֵּי הַיָּדוֹת בָּכֶם כֹּל יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת בֵּית יְהוָה אֶל הַמֶּלֶךְ: וְהִקַּפְתֶּם עַל הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל הַשְּׂדֵרוֹת יוּמָת וִהְיוּ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּצֵאתוֹ וּבְבֹאוֹ: וַיַּעֲשׂוּ שָׂרֵי הַמֵּאוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וַיָּבֹאוּ אֶל יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן: וַיִּתֵּן הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת אֶת הַחֲנִית וְאֶת הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִד אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה: וַיַּעַמְדוּ הָרָצִים אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד כֶּתֶף הַבַּיִת הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל הַמֶּלֶךְ סָבִיב: וַיּוֹצִא אֶת בֶּן הַמֶּלֶךְ וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת הַנֵּזֶר וְאֶת הָעֵדוּת וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ וַיַּכּוּ כָף וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ:

וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָה אֶת קוֹל הָרָצִין הָעָם וַתָּבֹא אֶל הָעָם בֵּית יְהוָה:

רשי

השלישית מכם באי השבת, המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרות כהונה ולויה אחת נכנסת ואחת יוצאה וצוה את המשמ' הנכנס להתחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא יעמוד איש על המלך להורגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הסורה והשלישית בשער הרצים אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שנ' בסוף הענין ואותו שער העזרה שנ' אחריו שער הרצים קראו בדברי הימי' שער הספים: ושמרתם את משמרת הבית מסח, שמיר' זו צוה על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמרת בית המלך מסח שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכם לשון כותם שלא יהא יאוש בדבר ות"ס של מסח מן היסוד: ושתי הידות בכם, שאמרתי שיהו בשער סור ובשער הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא: ושמרתם את משמרת בית יי' אל המלך, שלא יבואהו נזק מתוך בית יי' ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר: והבא אל השדרות, איש נכרי שיבא לתוך המחות הקרוי שדרות והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית יי' ולא ידעתי מהו לשון שדרו' ות"י כידריא: את הנזר ואת העדו', ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר הוא העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו:

רלבג

ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלישית, השלישית מהאנשי' אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללוים ושאר ישתדלו בעבודת בית המקדש וכבר זכר אחר זה כי שתי הידות ההם הם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיו השלישית מהם חצי באי השבת כי כל יוצאי השבת הם שתי הידות והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית המלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק למלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא השער המזרחי שהיו טמאים בלתי יכולים להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור כטעם סורו טמא ובד"ה נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה תשמרו את משמרת הבית בית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בספר ד"ה ואולם שתי הידות באלו השלשה חלקים שזכר הם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי' בעבור המלך שלא יגיע עליו נזק על יד עוזרי עתליהו והקפת' אצל המלך סביב איש כלי מלחמתו בידו והנכנס מהזרים אל הסדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו את המלך בצאתו ובבאו כדי שלא יקרהו נזק: ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת, והנה לקחו מבאי השבת מחציתם לזאת השמירה וכל יוצאי השבת כמו שקדם והנה לא הצריך יהוידע המשמרות האחרות לזאת השמירה: ויתן הכהן לשרי המאות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד, ר"ל שהקדים אותם המלך דוד: על המלך סביב, ר"ל אצל המלך סביב: את הנזר ואת העדות, ר"ל הכתר ואחשוב שנתן אצלו התורה שמקראת עדות שיקרא בה כל ימי חייו והיתה עמו כמו שנזכר בתורה: וימשחוהו, מפני מחלוקת עתליה הוצרכו למשחו מצורף לזה שלא היה מפורסם מאד שיהיה בן המלך: את קול הרצין העם, ר"ל קול הרצים וקול העם:

עומד

רש"י

העמוד · הוא מעמד המלך בבית יי׳ : קשר קשר · מרד מרד יש כאן : הוציאו אותה · מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לצאת דרך שער העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה : והבא אחריה · בעזרתה : המת בחרב · להמית בחרב : וישימו לה ידים · מקום איסטנ"צא בלע"ז : בין יי׳ ובין המלך ובין העם שיהו המלך והעם אחרי יי׳ ואחר כך בין המלך ובין העם שיהו עבדי׳ למלך : פקדות · ממונים לשמור במקו׳ משמרתם כהילכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית ויבאו דרך שער ה הרצים אל בית המלך : כל ימיו אשר הורהו יהוידע · אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוו׳ למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נחבאת בו שש שנים כדי אתה להיות א אלוה אז שמע המלך אליהם בדברי הימים : כסף

וכל עם
ג׳ וסי׳ יהושע
בלו׳ לגלגלא
וסרס מלכא
ותמא חברה.

רד"ק

עומד על העמוד · פי׳ סמוך לעמוד וכן ותבאות עליו סמוך לו ועלא מטה מכמה סמוך לו וא"ת קאים על אסטונא ופי׳ סטיו שהוא כפסל שיושבי׳ בו השרים הגדולים ולדעתו יהיה פי׳ עמוד שהיה באותו הסטיו מקום נכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד וכן אומר בדברי הימים על עמדו כלו׳ מקום הראוי לו לעמוד בו : הוציא׳ אותה אל מבית לשדרות · הוציאו אותה מבית יי׳ ותבא דרך מקום השדרות שהיא מ מערכת השומרים ואם יבא איש אחריה לעזרתה המיתוהו בחרב : המת · מקור : וישימו לה ידים · כתנו לה מקום שתבא באותו הדרך אשר מבית יי׳ לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה : בין יי׳ ובין המלך · מתחלה כרת ברית בין יי׳ והמלך והעם שיהיו כלם ל לעבודת יי׳ ולהכרית הבעל׳ ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם : ואת מתן · כהן הבעל היה שמו מתן : וישם הכהן פקדות · ת׳ ומני כהנא מטרות ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחילה כן הושיבם עתה כי כרא׳ כי מפני שהיו עובדי׳ הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית יי׳ על מכונו ועל סדורו וכן כתו׳ בדברי הימי׳ וישם יהוידע פקדות בית יי׳ ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית יי׳ להעלות עולות וגו׳ : בית מלך · כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה : כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן · לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני יי׳ כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי׳ כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן : כל

סימן מלכים ותקרא קשר · דברי הימים ותאמר קשר קשר · ואפס ותקרא אל אשה ותאמר שלחה : וישמו ד׳ חס׳ וסימ׳ וישמו אבנים גדולות · וישמו את ארון יי׳ · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים דעתליה : ויבואו ג׳ מלאים וסימ׳ ויבואו דרך שער הרצים · ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה · ויבואו פנימה אל המלך חזקיהו :

יא

יד וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עֹמֵד עַל־הָעַמּוּד כַּמִּשְׁפָּט וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתֹקֵעַ בַּחֲצֹצְרוֹת וַתִּקְרַע עֲתַלְיָה אֶת־בְּגָדֶיהָ וַתִּקְרָא קֶשֶׁר קָשֶׁר׃ טו וַיְצַו יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת ׀ פְּקֻדֵי הַחַיִל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הוֹצִיאוּ אֹתָהּ אֶל־מִבֵּית לַשְּׂדֵרֹת וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ הָמֵת בֶּחָרֶב כִּי אָמַר הַכֹּהֵן אַל־תּוּמַת בֵּית יְהוָה׃ טז וַיָּשִׂמוּ לָהּ יָדַיִם וַתָּבוֹא דֶּרֶךְ־מְבוֹא הַסּוּסִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַתּוּמַת שָׁם׃ יז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם׃ יח וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָו וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃ יט וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים׃ כ וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית מֶלֶךְ׃

יב

א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ ב בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים

תרגום

א וַחֲזַת וְהָא מַלְכָּא קָאִים עַל אִסְטְוָנָא כְּהִילְכְתָא וְרַבְרְבַיָא עִמֵּיהּ וַחֲצוֹצְרָתָא קֳדָם מַלְכָּא וְכָל עַמָּא דְאַרְעָא חָדַן וְתָקְעִין ב בַּחֲצוֹצְרָתָא וּבְזָעַת עֲתַלְיָה יַת לְבוּשָׁהָא וּקְרַת מֶרְדָא מֶרְדָא׃ וּפַקִּיד יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא יַת רַבָּנֵי מָאוָתָא דִמְמַנַן עַל חֵילָא וַאֲמַר לְהוֹן אַפִּיקוּ יָתַהּ לְגָיו מִן סִידְרַיָא וּדְיֵיעוֹל בַּתְרַהָא יִתְקְטֵיל בְּחַרְבָּא אֲרֵי אֲמַר כַּהֲנָא לָא תִתְקְטֵל בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וְשַׁוִּיאוּ לַהּ אַתְרָא וַעֲלַת בְּאוֹרַח מַעֲלָנָא דְסוּסַיָא לְבֵית מַלְכָּא וְאִתְקְטֵילַת תַּמָן׃ וּגְזַר יְהוֹיָדָע יַת קְיָמָא בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵין מַלְכָּא וּבֵין עַמָּא לְמֶהֱוֵי לְעַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בֵּין מַלְכָּא וּבֵין עַמָּא׃ וְעָלוּ כָּל עַמָּא דְאַרְעָא לְבֵית בַּעֲלָא וְסַתְרוּהִי וְיַת אֵיגוֹרוֹהִי וְיַת צַלְמוֹהִי תַבִּירוּ יָאוּת וְיַת מַתָּן כּוּמְרָא דְבַעֲלָא קְטָלוּ קֳדָם אֵיגוֹרַיָא וּמַנִּי כַּהֲנָא מַטְרָאן עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וּדְבַר יַת רַבָּנֵי מָאוָתָא וְיַת גִּבָּרַיָא וְיַת רַהֲטַיָא וְיַת כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וְאַחִיתוּ יַת מַלְכָּא מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְעָלוּ בְּאוֹרַח תְּרַע רַהֲטַיָא דְבֵית מַלְכָּא וִיתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכַיָא׃ וַחֲדִי כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וְקַרְתָּא שְׁדוּכַת וְיַת עֲתַלְיָה קְטָלוּ בְּחַרְבָּא בֵּית מַלְכָּא׃

בַּר שְׁבַע שְׁנִין יְהוֹאָשׁ כַּד מְלַךְ׃ בִּשְׁנַת שְׁבַע לְיֵהוּא מְלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבְּעִין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ וַעֲבַד יְהוֹאָשׁ דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמוֹהִי כְּמָא דְאַלְפֵיהּ יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲדָרָא כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְקִין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃ וַאֲמַר יְהוֹאָשׁ לְכַהֲנַיָא

כל

רלב"ג

עמוד על העמוד · ר"ל אצל העמוד : הוציאו אותה אל מבית ל לשדרות · ר"ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מבפני׳ לסדרים ולמערכות השומרים את המלך כדי שלא תמלט ותנוס : והבא אחריה המת בחרב · ר"ל הנמשך אחריה לבא עמה תמיתו ב בחרב כדי שלא י יאספו אליה ותתחזק מעט והנה שמו לה מקום לבוא אשר בחרו ולזה באה דרך כניסת הסוסים בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות אנה ואנה ו והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בבית יי׳ : ויכרות יהוידע את הברית · הנה ראשונה כרת ברית בין יי׳ ובין המלך והעם שיהיו לעם יי׳ ואחר כן כרת ברית בין המלך ובין העם שהוא יהיה להם למלך והם יהיו לו לעם : ואת מתן כהן הבעל · לחשוב שהרגוהו בזה שהכתנים לכהן לבעל והם אחר הכהנים שהיו שם עוברים עמו הרגום כלם לפני המזבחות : וישם הכהן פקדות על בית יי׳ · ר"ל שמנה שם מנויים ופקידות כדי ענינו מסודר בתכלית הסדור והנה מענין אלו המנויים העמדת המשמרות על ענינם הראשון : ויבאו דרך שער הרצים · ירמה שזה השער היה נקרא כך מימי רחבעם כי אז עשה רחבעם מגנים והפקידם אל תא הרצים : כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן · מגיד שכל מה שהיה מימיו אשר הוראו יהוידע הכהן עשה הישר בעיני יי׳ אך אחרי מות יהוידע לא עשה הישר בעיני יי׳ כמו שנזכר בספר ד"ה : כל

רדק

כל כסף הקדשים · אומר בדברי הימים ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חוזק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פריצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות וההקדשות שהיו בבית יי' אומר בדברי הימים כי עתליהו ובניה עשו אותם לבעלים הרוב ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר יי' ריק וחשב שיעשהו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית יי' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית יי' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצית השקל כמו שם כל העובר על הפקודים איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית ות"י הפסו' כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דיי' וגו' כשעמוד ולא תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית יי' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומ' בדברי הימים ויהיו מעלים עולות תמיד בבית יי' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחז' ולהעביר קול ולהביא משאת יי' והטובים שבהם שבו אל יי' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשני' שעברו והספיק לזה ולזה : איש מאת מכרו · כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירו' בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך : מדוע אינכם מחזקים · נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשב אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמ' להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית : ויאתו הכהנים · בזה ויסר בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם : ארון אחד · ארון איש אחד : בימין · כתי' מימין קרי והוא אחד בענין : שומרי הסף · שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי השרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אונקלוס ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי : ויהי כראותם · יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו וישיבוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום : ויצורו וימנו · היו מונין תחילה ואחר כך היו מסימין אותו בצרורות הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותבניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע : על יד · כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין : הפקדים

רשי

כסף עובר איש כסף נפשו' ערכו · שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלי' שבכל שנה הנאמר בו כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערכך נפשות האומר ערכי עלי : כל כסף אשר יעלה וגו' · כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית : יקחו להם הכהנים : יהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם : מאת מכרו · מאת מכירו הרגיל אצלו : בדק · בקיעה וסדק החומה : ועתה אל תקחו כסף : עוד ואל תחזקו הבית משלכם : כי לבדק הבית תתנוהו · אם יפחות יפחות ואם יותיר יותיר : מימין בבא איש · מימין ביאת הנכנס : אצל המזבח · בעזרה : שומרי הסף · סיפי העזרה הממונים על מפתחות העזר' שהרי תירגמו יונתן אמרכליא והאמר כלו' שבעה היו לשבעה שערי העזר' בתוספתא דשקלי' : ויהי · מיום ליום בראותם כי רב הכסף : ויעל סופר המלך וגו' · ונתנו את הכסף המתוכן · היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי המלאכה : המתוכן · לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו : המופקדים

יובא ח' ומ"ל בקריאה וסימ' וכל חטאת אשר יובא מדמה · במים יובא וטמא עד הערב · אשר יובא בית יי' כסף עובר · כסף אשם וכסף חטאות לא יובא · כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב : ערכו ג' בקריאה וסי' והבאת את השלחן וערכת את ערכו · איש כסף נפשות ערכו · ודבר גבורות וחין ערכו · אנ"ך :

כָּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃ יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא שָׁם בָּדֶק׃ וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ בַּיָּמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃ וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה

כָּל כְּסַף קוּדְשַׁיָּא דְמִתַּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ כְּסַף תִּיקְלַיָּא דְעָבַר עַל מִנְיַן גִּיבְרַיָּא כְּסַף פּוּרְקַן נַפְשָׁתָא דְמִתַּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ אַף כָּל כְּסַף דְמִתְנַדַּב גְּבַר בְּלִבֵּיהּ לְאַיְתָאָה לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ יִסְבוּן לְהוֹן כַּהֲנַיָּא גְּבַר מִן מַכָּרֵיהּ וְאִינוּן יְתַקְּפוּן יַת בִּדְקָא דְבֵיתָא לְכָל אֲתַר דִּי יִשְׁתְּכַח תַּמָּן בִּדְקָא׃ וַהֲוָת בִּשְׁנַת עַסְרִין וּתְלַת שְׁנִין לְמַלְכָּא יְהוֹאָשׁ לָא תַקִּיפוּ כַּהֲנַיָּא יַת בִּדְקָא דְבֵיתָא׃ וּקְרָא מַלְכָּא יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע כַּהֲנָא וּלְכַהֲנַיָּא וַאֲמַר לְהוֹן מָא דֵין לֵיתְכוֹן מְתַקְּפִין יַת בִּדְקָא דְבֵיתָא וּכְעַן לָא תִסְבוּן כַּסְפָּא מִן מַכָּרֵיכוֹן אֲרֵי לְבִדְקָא דְבֵיתָא תִּתְּנוּנֵיהּ׃ וְאִיתְפְּסוּ כַּהֲנַיָּא בְּדִיל דְּלָא לְמִסַּב כַּסְפָּא מִן עַמָּא וּבְדִיל דְּלָא לְתַקָּפָא יַת בִּדְקָא דְבֵיתָא׃ וּנְסֵיב יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא אֲרוֹנָא חַד וּנְקַב חוֹרָא בְּרֵישֵׁיהּ וִיהַב יָתֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא מִימִינָא בְּמֵיעַל גַּבְרָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ וִיהֲבוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא אֲמַרְכְּלַיָּא יַת כָּל כַּסְפָּא דְמִיתָּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ אֲרֵי סַגִּי כַּסְפָּא בַּאֲרוֹנָא וּסְלֵיק סָפְרָא דְמַלְכָּא וְכַהֲנָא רַבָּא וְצָרוּ וּמְנוֹ יַת כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ וִיהֲבִין יַת כַּסְפָּא דִמְתַקַּם עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא

חזקו ד' דנשים בקריאה וסי' לבא חמס שבעים בני ירבעל · לא חזקו הכהנים את בדק הבית · חזקו פניהם מסלע · וכל סביבתיה חזקו בידיהם : ולכהני' ה' בקריא' וסי' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים · ולכהנים הלוים לא יכרת איש · ואחר הכינו לחם ולכהנים ב' בפסוק · והסגנים לא ידעו אנא הלכתי :

רלבג

כל כסף הקדשי' אשר יובא בית יי' · הוא מחצית השקל לכל אחד ואחד שהיה משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר כמו שנזכר בספר ד"ה : כסף עובר · הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושנה כמו ההקדשות והערכין שיהיה נודר איש כסף נפשות ערכו. וכל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יי' והם הנדרים אי זה נדרים שיהיו ומכללם ההקדשות שהם לבדק הבית : מאת מכרו · ר"ל מאת מיודעו : לכל אשר ימצא שם בדק · ר"ל לכל דבר שיצטרכו לחזק הבית ולבדקו אם יחסר דבר מהראוי לו : כי לבדק הבית תתנוהו · ר"ל שתשימו הכסף ההוא במקום מוכן בו לבדק הבית : ויאותו הכהנים · ר"ל שהם לא רצו לקבל עליהם חזוק בדק הבית ויקבלו על זה הכסף מאת מכריהם אך היה נאות בעיניהם שלא יקחו הכסף ולא יהיה עליהם לחזק את בדק הבית : ויקב חור בדלתו · הנה דרך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהיא מכסה הארון כדי שלא יוכל אחד לקחת ממנו בזולת פתיחת הארון : שומרי הסף · הם שומרי כלי בית המקדש : ויצורו וימנו את הכסף · כבר מתבאר בספר ד"ה שכאשר היה הארון מלא היו מערים אותו ואחר כך היו מושיבים אותו אל מקומו ובזה המקום באר שאחר שערו את הארון היו משימים את הכסף בצרורות והיו מונים : ונתנו את הכסף המתוכן · ר"ל הכסף הנמנה מענין מתכונת הלבנים : והיו

רשי

המופקדים, הממונים: ויוציאוהו, לשון הוצאה לשכור חרשי העץ והבונים הם האמרכלין חורשי האבן שחבירהם עושים על פיהם ראשי האומנות: ולגודרים, בוני החומה תלמידי האדרכלין: ולחוצבי האבן, מן ההר: ספות כסף, מזמרות והם כלי שיר: ולא יחשבו את האנשי' לא היו האמרכלין באים לחשבון עם האנשי' הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושי': כסף אשם וכסף חטאות, המפרישים מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות לא יובא בית יי' לבדק הבית לכהנים יהיה והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות: אז יעלה חזאל, אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה: בית מלוא, באותו מקום מלוא שם מקום, סלא, שם מקום: ויזכר

רדק

הפקדים, כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא יקור כמו חכם חכמים והקרי הוא מהתפעלים ואחד הוא: לחרשי העץ, הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות: ולבונים, שבונים העצים בבית: ולגודרים, הבונים קירות האבנים: ולחוצבי האבן, שחוצבין האבנים בהר: ולקנות עצים ואבני מחצב, היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותי' ואבני מחצב כלומ' אבנות חצובות מחצב שם בשקל מעצן ו"ת ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולים אשר ת תחתיהם אומנין אחרים ותרגם ולגודרי' ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות: אך לא יעשה בית יי' ספות כסף, ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית יי' כלי שרת ורז"ל הקשו אלה הפסוקי' ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא ה הותירו וזהו שאמר ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכ' לא היו עושי' כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית יי' ספו' כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נ נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' ובכלותם עשו הנותר כלי שרת: ולא יחשבו את האנשים, מכאן אז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאותין ממנין ואין מ מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים: כי באמונה הם עושים, ידועים היו כי אנשים נאמנים היו: כסף אשם, פירו' רז"ל המפריש מעות לחטאתו או ל לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם והותיר מן המעו' המותר לא יובא בית יי' לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו הכסף ושם לוקחים מהם עולו' לקיץ המזבח ואמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא ליי' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא מ ממותר חטאת ואשם ילקח ב בדמיו עולות הבשר ליי' ועורות לכהנים: אז יעלה חזאל, בדברי הימים כתו' כי אחרי מות יהוידע עשה יואש הרע בעיני יי' וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ו ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' ושתי מלחמות היו וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ואמרו אז יעלה חזאל פי' כשעשה הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה ואת היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם, ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית יי' הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית יי' ואע"פ שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית יי' ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל: ויעל מעל ירושלם, כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם והשחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומ' שם ברמי בני יהודע: בית מלוא היורד סלא, בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ואמרו היורד סלא נראה כי בית מלוא אחר היה ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומ' שם ואת יואש עשו שפטי' ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו' ונשאוהו במטה להוליכו לירושלם ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו: ויזכר

כלי ז' דמטעין כלי בקריאה וסי' במסרה רבתא: כלי זהב ג' וסי' נמסר בשטות: חטאות ג' מלאי' בקריאה וסי' כסף אשם וכסף חטאות, כמה לי עונות, לקדשים ולחטאות: ובית המלך ג' בקריאה וסי' ויקח יואש מלך יהודה, שמעו זאת הכהנים, ויצא אסא כסף וזהב מארצות בית יי' דדברי הימים:

המפקדים בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בדק בית יהוה ולכל אשר יצא על הבית לחזקה: אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל כלי זהב וכלי כסף מן הכסף המובא בית יהוה: טו כי לעשי המלאכה יתנהו וחזקו בו את בית יהוה: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו:

אז יעלה חזאל מלך ארם וילחם על גת וילכדה וישם חזאל פניו לעלות על ירושלם: ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבתיו מלכי יהודה ואת קדשיו ואת כל הזהב הנמצא באצרות בית יהוה ובית המלך וישלח לחזאל מלך ארם ויעל מעל ירושלם: כ ויתר דברי יואש וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקמו עבדיו ויקשרו קשר ויכו את יואש בית מלא היורד סלא:

די ממנן על בית מקדשא דיי ומפקין לנגרי אעיא ולארדיכליא דעבדין בית מקדשא דיי: ולארגובליא ולפסלי אבניא ולמזבן אעין ואבנין פסילן לתקפא ית בידקא בית מקדשא דיי ולכל דיפוק על ביתא לתקפותיה: ברם לא מתעביד בית מקדשא דיי קולין דכסף מזמריא ומני מזרקיא חצוצרתא כל מאני דהבא ומאני כספא מן כספא דמיתעל לבית מקדשא דיי: ארי לעברי עיבידתא יהבין ליה ומתקפין ביה ית בית מקדשא דיי: ולא מחשבין עם גבריא די יהבין ית כספא על ידיהון למתן לעברי עיבידתא ארי בהמנותא אינון עבדין: כסף אשמא וכסף חטותא לא מיתעל לבית מקדשא דיי לכהניא יתבין ליה: בכין סליק חזאל מלכא דארם ואגיח קרבא על גת וכבשה ושוי חזאל אפוהי למיסק לירושלם: ונסיב יהואש מלכא שיבטא דבית יהודה ית כל קודשיא די אקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבהתוהי מלכא דבית יהודה וית קודשוהי וית כל דהבא דאשתכח באוצרי בית מקדשא דיי ובית גינזי מלכא ושדר לחזאל מלכא דארם ואסתלק מעל ירושלם: ושאר פתגמי יואש וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: וקמו עבדוהי ומרדו מירדא ומחו ית יואש בית מילו דנחית לסילא: ויחבר

רלבג

זהיו נותנים אותו על ידי עושי המלאכה הממונים בית יי' והם יוציאו את הכסף לחרשי העץ והם האומנים הכורתים העצים בתמונה שירצו ולבונים הבית והם העושים בית יי' כמו ההיכל והדביר, ולגודרי' והם העושים הקירות והגדר לחצר הגדולה והעזרה ולחוצבי האבן הם החוצבים אותם מן המחצב ואע"פ שהיו שוכרים חרשי עץ וחוצבי אבן הנה היו צריכים לקנות העצי' כרותים ואבני מחצב מחצבים או בלתי מחצבים: אך לא יעשה בית יי' ספות כסף, הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה להם: מזמרות, הם כלי זמר: מזרקות, בגימ בלע"ז: חצוצרות, הם היו נעשות לתקוע על הזבחי' כמו שזכרה התורה ואמר שלא יעשה מזה הכסף אלו הכלים וזולתם אבל יתנוהו לעושי המלאכה לחזק את בית יי' ואולם התבאר בספר ד"ה שאחר שחזקו את בית יי' אם הותיר היו עושין מהנשאר כלי שרת ולא היו מסכימין לעשות מהכסף כלי שרת אם לא נשאר אחר חזוק הבית: ולא יחשבו את האנשים, ר"ל שהאנשים הנותנים הכסף לעושי המלאכה לא יחשבו עמהם אם נתנוהו כולו לעושי המלאכה אם לא כי בודאי באמונה הם עושים כי הקדם מבדל בדילי אנשי מיניה: כסף אשם וכסף חטאות, ר"ל שהאנשים המפרישים מעות לאשם או לחטאת והותירו הנה המותר לא יובא בית יי' לחזק הבית אך יהיה לכהנים והנה היה הדין שיקנו מהם חטאות או אשמות וימכרו לצרכי חטאות ואשם אך תקנו חכמים שיהיה המותר לעולות הבשר ליי' והעור לכהנים: אז יעלה חזאל מלך ארם, הנה זאת המלחמה היא זולת המלחמ' הנזכרת בספר ד"ה כי בזאת המלחמה לא עלה לירושלם ובמלחמה הנזכרת שם בא אל יהודה וירושלם וידמה שבתחלת הענין כשעשה יואש הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע הכהן היתה זאת המלחמ' והמלחמ' הנזכרת בספר ד"ה היתה לתקופת השנה אחר שהרג זכריה בן יהוידע ואמ' שם כי אז עזבוהו חיל ארם במחלוי' גדולים ואז התקשרו עליו עבדיו והכוהו על מטתו ומת והנה זכר בזה המקום שכבר היה אז יואש בעיר שמה בית מלוא ולפי שהיה שם בית מלוא אחר זולת זה זכר שזה היה יורד אל סלא והנה

וְיוֹזָכָר בֶּן־שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בֶּן־שֹׁמֵר׀ עֲבָדָיו הִכֻּהוּ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ ט׳

וְיוֹזָכָר בַּר שִׁמְעַת וִיהוֹזָבָד בַּר שֹׁמֵר עַבְדוֹהִי מְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲמַצְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בשנת

רדק

ויוזכר׳ בכ״ף וברי״ש ויהוזבד בבי״ת ובדל״ת והרבה נמצא בשנוי הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הקב״ה על ידי אנשי׳ שיוצא בו אמ׳ יבואו עמוני ומואבי׳ כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי׳ להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריהו בנו: בעיר דוד׳ ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאומר שם והבינו העם כי מאת יי׳ היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרעות שעשו לעבוד ע״ז ולהרוג זכריה ולפיכ׳ עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים: בשנת

רשי

ויוזכר בן שמעת ויהוזבד בן שמר׳ כתוב בדברי הימי׳ שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמדך שנפרע ממנו הקב״ה על ידי אנשים כיוצא בו יבאו עמוני׳ ומואבי׳ כפויי טובה שכפו בטובתו של אברה׳ אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי׳ להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפורש בדברי הימים ומדרש זה ב בספרי: ויתן

רלבג

והנה היה שם מושכב על מטתו מפני המכו׳ שהכוהו חיל ארם וזכר שכבר קברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וזה ממה שלמדנו ממנו שלא קברוהו עם אבותיו בקברו׳ המלכים וכן באר זה בדברי הימים וזכר שכבר מלך אמציה בנו תחתיו הנה זה באור מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה בזה המקום: **ואולם** התועלות המגיעים ממנה:

הא׳ והוא כולל הרבה מדברי אלו הספורים הוא להודיע כי ההליכה בדרכי יי׳ ימשכו הטובות וההפך למי שסר מאחרי הש״י ולזה ספר כי יהושפט עשה הישר בעיני יי׳ ובאר יותר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו ונמשכו לו מההשגחות והטובות והוא שלא מרדו בו האדומיים ומרדו תכף אחרי מותו ומה שקרה לו מהפחד והרע היה בהתחברו לרשע מכד הרשע ולזה היו עליו אימות מות במלחמת רמות גלעד וכשברו אניותיו בהתחברו עם מלך ישראל והתחתנו בו ולזאת הסבה גם כן ספר שאחזיהו בן אחאב מפני הפליגו לעשות הרע בעיני יי׳ ככל חטאת אחאב פשע מואב בו אחרי מות אחאב ונפל בעד השבכה בעלייתו אשר בשמרון וחלה מפני זה חליו אשר מת בו מפני שהיה דורש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחוליו זה והלך בלא חמדה כי לא נשאר לו בן שימלוך תחתיו ולזה גם כן ספר שהנערים הקטנים שהיו מחרפים הנביא שכבר נענשו על זה בשיצאו שני דובים מן היער ובקעו מהם ארבעים ושנים ולזה גם כן תמצא כי יהורם בן אחאב לא הפליג ברע כמו שהפליגו בו אביו ואמו והסיר את מצבת הבעל ואע״פ שדבק בחטאת ירבעם הנה מפני מה שמיעט מן הרע נתן הש״י שכרו שהאריך לו זמן הפורענות עד שתים עשרה שנה ולא תמצא כן בבית ירבעם ובבית בעשא גם הצליח במלחמת מואב ושמרו הש״י מיד ארם במקומות אשר נחבאו שם לתפשו והיה זה פעמים רבות על יד נביאי הש״י ולזה ספר גם כן בגחזי כי בעבור שחלל כבוד הש״י לקחת כסף על המופת אשר עשה לנעמן ובעבור שלא הודה העניין לאלישע הנה נענש שדבקה בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ולקיים זאת הפנה שזכרנו ספר גם כן חוזק הרעב שהיה בימי יהורם עד שאכלו בשר בניהם ועם כל זה לא שב מחטאת ירבעם אשר דבק בהם אבל היה מפליג יותר ברע שהיה מגזם להמית נביא יי׳ על דבר זה הרעב ולזה גם כן ספר המשח חזאל למלך על ארם אשר היה לקוץ מכאיב לישראל בעבור עברם את ברית הש״י כמו שאמ׳ הש״י לאליהו וספר עם זה שכבר הודיע לו אלישע הרע שיעשה לישרא׳ כי זה ממה שהיישירו יותר לעשות להם אלו הרעות ולזאת הסבה גם כן ספר שיהורם בן יהושפט הלך בדרך בית אחאב ולזה נמשך לו מהרע שמרדו אדום בו ומרדה עיר לבנה וזכר בדברי הימים שכבר נהרגו בניו על יד הערבים לא נשאר לו זולת אחזיה בנו הקטן וזה היה במולו הראוי לו על המיתתו אחיו כמו שנזכר שם ובסוף העניין נגפו יי׳ במעטה עד יצאו מעיו עם חליו וספר גם כן שאחזיהו בנו הלך בדרך בית אחאב ולזה נהרג עם בית אחאב ולא מלך כי אם כמו שנה ולזאת הסבה זכר איך סבב הש״י אשר לו נתכנו עלילות סיבה לבית אחאב ולאיזבל כדבר יי׳ אשר דבר על דבר חטאתיהם אשר הפליגו בהם והנה סבב הש״י שנלחם יורם עם חזאל ברמות גלעד והכוהו ארמים והלך מפני זה להתרפאות ביזרעאל ואנשי החיל נשארו ברמות גלעד לשמור העיר מפני חיל הארמים והיה זה סבה אל שיתכן יותר שימשח הנביא את יהוא על ישראל ושיתקשר יהוא כנגד המלך וסבב הש״י כשראה הצופה שפעת יהוא ששלח שם המלך רכב אחד וכן שני וכן שלישי עד שיהיה זה סבה אל שיצאו יהורם ואחזיהו לקראת יהוא ומצאוהו אצל חלקת נבות ומת שם יהורם כדבר יי׳ גם הרג אחזיהו ובני אחיו שהיו ארבעים ושנים והיה זה סבה אל שיירא ממנו הזקנים והאומני׳ את בני המלך אשר בשמרון ושלחו לו ראשי בני ארניהם בדודי׳ גם נהרגה איזבל ואכלו הכלבי׳ את בשרה בחלק יזרעאל עד שכבר השמיד יהוא כל בית אחאב וכל גדוליו ומיודעיו וכהניו עד בלתי השאיר לו שריד ואחרי כן השמיד כל נביאי הבעל וכל עובדיו וכל כהניו ולזה גם כן ספר שעתליה הרגה כל זרע המלוכה כי מבית אחאב היו וגם היא נהרגה בסוף באמצעות הסבות הראויות על ידי יהוידע ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שעשה יהוא רצון הש״י באחאב נתן הש״י שכרו שיהיו לו בנים רבעים על כסא ישראל ולזאת הסבה זכר כי מפני שלא שמר יהוא ללכת בתורת יי׳ אלהי ישראל והלך בדרך ירבעם הנה התחיל הש״י אז להכרית את ישראל על יד חזאל ולזה גם כן תמצא כי יואש בכל עת שהלך אחר הש״י כמו שהורהו יהוידע הכהן לא קרה לו רק טוב ואחר שעשה הרע בעיני יי׳ הגיע לו מן הרעות הרבה ולעמו עד שכבר השאירוהו ארמים בתחלואים רבים וקשרו עליו עבדיו והרגוהו:

הב׳ והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם לברוח מחברת רשעים ולזה ספר שלא הספים יהושפט שילכו עבדי אחזיהו עם עבדיו באניות כי כבר קרה לו מחברתו נזק כמו שאמר הנביא ליהושפט לפי מה שנזכר בד״ה:

הג׳ הוא להודיע איך היה חומל הש״י על ישראל מפני השגחתו על האבות ולזה תמצא שכאשר ראה הש״י עוצם כור ישראל מעליו עד שכבר היו דורשים מאלהי העמים אשר המה הבל ידיעת הדברים העתידים ועזבו את יי׳ ונביאיו לזה רצה הש״י שיבא אליהו להגיד למלאכי מלך שמרון כי בעבור דרשם בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחליו ועזב נביאי יי׳ הנה לא ירד מהמטה אשר עלה שם כי מות ימות ולזאת הסבה גם כן סבב שיירא ישראל את יי׳ במה שאמר אליהו לשר החמשים וחמשיו כשחשב׳ לתפשו בכח למיעוט האמנתו בש״י ובנביאים אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך והיה לו כן ולשר החמשים השני עד שבא השלישי והכיר לנביא מעלתו והתחנן לו שתיקר נפשו ונפש עבדיו אלה בעיניו ולפי שכבר הגיע מזה זה התועלת אשר היה ראוי שיהיה זה כלי אל שישובו ישראל לטוב הנה תמצא ביהורם בן אחאב שעשה זה העניין בו רושם עד שמעט הרבה מהחטאים שהיה חוטא בהם אחאב:

הד׳ הוא להודיע שראוי לכל אדם שיהיה מפחד ממה שראוי שיפחד ממנו ולא יסמוך על הנס הלא תראה כי גם הנביא אליהו עם עוצם מעלתו בחדוש המופתים היה ירא מלבוא למלך אחזיהו ליעד לו זה הייעוד הרע עד שהבטיחהו הש״י שלא יירא מפניו:

הה׳ הוא להודיע עוצם מעלת אליהו והפלא שהיה בעניינו והוא שכבר העלה אותו הש״י בסערה גבוה מאד עד שנעלם מכל אדם והסתירהו הש״י מבני אדם עד עת קץ כי לו נגזר ארך חיים נפלא על דרך המופת והראיה שלא מת בהעלותו הסערה השמים אחר זה בא מכתב אליהו ליורם בן יהושפט אשר הורה בלי ספק היותו אז חי כמו שבארנו במה שקדם:

הו׳ הוא להודיע כי לא יעשה יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולזה תמצא שהדברים העתידים ידעו לנביאים קודם חדושם ואע״פ שיהיה חדושם על דרך המופת הלא תראה כי הלקח אליהו מעל ראש אלישע ביום ההוא היה ידוע לבני הנביאים אשר בבית אל וביריחו ולאלישע אע״פ שהיה חדושו על דרך המופת וכן גם כן תמצא שהודיע הש״י לאברהם את דבר המופתים אשר יעשה בהוציאו זרעו מעבדותם ולזה אמ׳ וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כי אלו המופתי׳ היו כלי אל שיאמין אברהם בירושת הארץ כמו שבארנו שם:

הז׳ הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי להקדים לאדם הידיעה בדבר מצער טרם הגיעו כי די לו בצער שיקרה לו ממנו בהגעתו לא שיקדים להצטער קודם זה אלא אם יגיע מההודעה תועלת מה ולזה תמצא כי מפני שלא היה מצער אליהו שיגיע תועלת לאלישע מהודעתו אותו כי יי׳ לוקח אותו מעמו היה מעלים ממנו זה לצערו שכבר יצטער מאד אלישע מזה וכאשר ראה שהגיע העת שלא יוכל להעלים העניין ממנו מפני עוצם דבקות אלישע בחברתו עד שלא רצה להפרד ממנו כלל רצה לתת לו מה שישאל כדי שיסור צערו בהפרדו ממנו לפי מה שאפשר והנה נתן לו הנביא שאלתו על דרך המופת בשבקשו מהש״י שיהיה לאלישע כן והוא שיהיה לו ברוחו פי שנים על כל בני הנביאים אשר למדו לפניו והנה מה שנתן לו מהאותות בזה שאם יראה אותו לוקח מאתו יהי לו כן אינו שיהיה זה העניין סבה אל היות נאצל מן הרוח אשר עליו לאלישע זה השיעור הנפלא אבל היה זה אות לו בהגיעו שכבר נתנה לו המתנה ששאל מאליהו וזה ממה שהיה ראוי שישמח בו אחר הפרד אליהו ממנו ואחשוב כי אליהו היה יודע שלא יעזוב אלישע חברתו אבל עשה זה לנכות לבבו אם רב חשקו כל כך בהשגת השלמות שלא יתרצה בשום פנים להניח אליהו וכזה תמצא שעשה אליהו לאלישע בתחלה כשהשליך אדרתו עליו והיה אלישע רוצה לידבק בו תכף הנה אמר לו אליהו לבחון עניינו לך שוב כי מה עשיתי לך ומפני ראותו רב חשקו בחברת אליהו נודע לו שכבר השיג מחכמתו יותר הרבה ממה שהשיגו ממנה שאר תלמידיו:

הח׳ הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיחבק מאד בחברת הטובים הלא תראה המעלה שזכה בה אלישע מפני חשקו בחברת אליהו זה החשק הנפלא עד שלא רצה להפרד ממנו כלל עד שלקחו יי׳ מאתו:

הט׳ הוא להודיע עניין הנפלאות העצומות שבאו בזה הספור כי באמונת הנפלאות יתקיימו האמונות התוריות ולזה ספר שכבר הכה אליהו באדרתו מי הירדן ונחצו הנה והנה ושכבר עשה זה גם כן אלישע ולזה גם כן ספר שכבר רפא אלישע מי יריחו שהיו רעים וממיתים בששם במקום המוצא מעט מלח אשר לא היה בטבע המלח שיתקן המים אבל הוא מקלקל אותם ולזה ג״כ ספר שתכף שקלל אלישע הנערים הקטנים שחרפו אותו יצאו שנים דובים מן היער ובקעו מהנערי׳ ההם ארבעי׳ ושנים וזה עשאו אלישע לתועלת שיכירו ישראל זה וישובו אל יי׳ כי רובם היו עובדי׳ ע״ז בזמנו ולזאת הסבה גם כן ספר המופת שעשה אלישע כשלא היה מים למחנות המלכי׳ והיו יראי׳ שימותו בצמא ובאו להם המים על דרך המופת שעשה אלישע שבאו מים במקום שלא מהם הנחל ההוא מזולת שיראו רוח וגשם שם ולא בגשם יתחדשו ממנו כמו שיעד להם והיה מעצם המופת בזה שהיה כלי להפיל מלך מואב ביד המלכי׳ ההם בזה האופן הנפלא שזכר וזה שהם ראו מנגד את המי׳ אדומי׳ כדם וחשבו שהחרב נחרבו המלכים

המלכי' ויבאו כרמות אנשי' הולכי' לקחת שלל והיה זה סבה לישועה למואב כל הרע הנפלא שיעד אישע ולזה ג"כ זכר מופת השמן שלא היה עם אישע אבל כל עוד שהיתה האשה מוצקת היה מתחדש על דרך מופת שמן באסוך ההוא עד שמלאת כל הכלי' שיכלה לקבץ איה ולזה ג"כ זכר המופת שעשה לשונמית שלא היה לה בן והיה אישה זקן והיה מפני זה יותר רחוק שתתעבר והנה אישע כשידע יעד אותה בזה הטוב שבעת חיה היא חובקת בן על כד הסבת הגמול לה על הטוב שהטיבה לו והיה לה בן ולזה ספר שהוא החיה בנה אחר שמת ולזה גם כן ספר שהסיר שהיה בו מות מפני פקועו' השד' ששמו בו הנה עשה אישע על דרך המופת שהסיר הרע ממנו בהשליכו קמח אל הסיר אשר אין לו רושם בהסרת זה הרוע ולזה ספר שהלחם שהיה מעט מאד לתת לפני מאה איש אכלו ושבעו ממנו והותירו כמו שייעד אישע להם ולזה ספר מה שרפא צרעת נעמן בשאמ' לו שירחץ במי הירדן שבע פעמים ותשוב בשרו אליו וטהר והיה לו כן ולזאת הסבה גם כן ספר שדבקה צרעת נעמן בגחזי ובבניו תכף שקללהו הנביא בזאת הקללה ולזה גם כן ספר שהברזל שנפל מן העץ תוך הירדן הנה חתך אלישע עץ בצורת יד הגרזן במקום שנכנס שם ותכף שהשליך אלישע העץ אל המים נכנס על דרך המופת בנקב הברזל והציף הברזל על המים ולזה גם כן ספר מה שהראה אלישע לנערו סוסי אש ורכב אש ומה שהכה בסנורים על דרך המופת הגוי כלו הבא אליו עד שהוליכם תוך שומרון והנה לא הרגישו ולזה ג"כ ספר מה שהשמיע הש"י את מחנה ארם על דרך המופת קול רכב קול סוס קול חיל כבד בדרך שנסו כלם ברגליהם ועזבו כל המחנה כאשר הוא והיה זה סבה שיהיה סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון בעת שייעד להם אלישע ונתקיים גם כן מה שאמר לשליש אשר המלך נשען על ידו שסבר יראה בעיניו ומשם לא יאכל:

הי' הוא להודיע שאין תלמידי חכמים הולכים בלא דברי תורה וחכמה ולזה אמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר כי בודאי לא היו דבריה' דברי הבאי אבל מרוב תשוקת אישע ללמוד מאליהו היו מדברי' בסודות התורה והחכמה והנבואה:

הי"א הוא להודיע כי חייב אדם לקרוע על רבו כשמת הלא תראה כי אלישע קרע בגדיו בהלקח אליהו מאתו ואע"פ שלא מת כי היה ענינו לו כאלו מת שלא יכול להשיג ממנו אחר זה שום דבר חכמה

הי"ב הוא להודיע שהקורע בגדיו על אבל רבו אינו מאחה לעולם שנ' ויחזק בבגדיו ויקרעם לשני קרעים ולא היה צריך לומר לשנים קרעים אחר שאמר ויקרעם כי לכל הפחות יהיו שנים קרעים אך הרצון בו שתמיד הם נראים שנים קרעים:

הי"ג הוא להודיע שהוא ראוי שלא לומר את שאינו נשמע ולזה תמצא כי בני הנביאים כאשר שאלו את אלישע אם ישלחו חמשים איש בני חיל לבקש את איהו אולי נשאו רוח יי' היה התשובה ממנו שלא ישלחו וכאשר הפצירו בו מאד והכיר שאין דעתם להמנע מזה לא רצה לחלוק על כונתם ואמ' להם שישלחו בכור' שהיו יכולים להכיר ממנה שאין דעתו שישלחו והיה להם בה התנצלות גם כן שלא עשו כנגד מצות הנביא ולזה אמר להם בשובם הלא אמרתי לכם אל תלכו:

הי"ד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבזות החכמי' והשלמים הלא תראה מה שקרה לנערים שבזו את אלישע שמתו מהם ארבעים ושנים:

הט"ו הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתדבק לחכמים וישרתם כי בשירותו אותם ילמד הרבה מחכמתם מפני היותו תמיד אצלם ושמעו כל דבריהם ולזה ספר כי כאשר שאל יהושפט היש פה נביא ליי' ענוהו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ללמד כי מפני ששירת אותו ושמשו היה ראוי שיקנה מהשלמות אשר לאליהו הרבה ולזה ענה יהושפט גם כן יש אותו דבר יי':

הי"ו הוא להודיע עוצם תשוקת הנביאים להוכיח החוטאים כראוי עד שכבר תמצא שאע"פ שחלק מן הכבוד הרבה מלך ישרא' לאלישע עד שכבר ירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום ולא הסכימו לשלח לקרוא לו הנה עם כל זה ענהו הנביא קשה ואמ' לו שילך אל נביאי הבעל והאשרה ולא ישאל ממנו דבר אחר שכבר סר מאחרי יי' ללכת בחטאת ירבעם וכל זה היה מהנביא להועיל ליהורם שאם ישוב אל יי' אולי ינחם יי' על הרעה אשר דבר לעשות לו וכאשר ראה שלא היה יאז עת תוכחת כי הם בסכנה עצומה הראה לו שהוא מואס אותו מפני רוע מעשיו ואמר כי לולי פני יהושפט הוא מושא לא יביט אליו ולא יראהו אך לכבוד יהושפט שעשה הישר בעיני יי' יעשה שאלתו וזה כלו להועיל ליהורם כמו שזכרנו:

הי"ז הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל שלם שימאס הרעים ויסור מחברתם ומהבטת ראיית פניהם פן ימשכוהו לרוע דרכיהם ולזה אמ' לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך:

הי"ח הוא במדות והוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס כי הכעס מכבה אור השכל הלא תראה כי מפני כעס אלישע על מלך ישראל לא שרתה עליו שכינה עד שהסיר הכעס בנגון המנגן לפניו:

הי"ט הוא להודיע כי הנביאים אף על פי שהם שליטי' בעשיית הש"י המופתי' על ידם לא ישתדלו להיטיב בזה האופן כי אם לטובים ולזה תמצא שהאשה שצעקה לפניו כי הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים אמרה לו שכבר ידע כי אבי הילדים היה ירא את יי' כי אם היה מאשר סרו מאחר יי' לא היה מתעורר אלישע להיטיב לה בזה האופן הנפלא:

הכ' הוא במדות והוא להודיע שמדות הנדיבות היא משובחת הלא תראה מה שקרה לשונמית מפני נדיבותה שהחזיקה באלישע לאכל לחם ושאה ממנו שיסור שמה תמיד מדי עברו ואחרי שנתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש חלקה לו משכבוד יותר כראוי לו כי זה היה סבה אל שיהיה לה בן והחיהו אלישע ושלא ימותו ברעב כי הודיע לה שכבר קרא הש"י אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ולזה כתן לה עצה שתלך לגור באשר יאות לה לגור שם עד עבור הרעב:

הכ"א להודיע שהוא ראוי למקבל שישתדל לשלם גמול ראוי למיטיב ולזה תמצא שספר שכבר חקר אלישע מה לעשות לשונמית מן התשובה על מה שהטיבה לו ולרבותו להשיב לה גמול גדול שאל מה לעשות לה והשתדל על כל פנים לעשות לה דבר גדול יהיה לה גמול גדול וראוי על הטוב שהטיבה לו:

הכ"ב הוא להודיע שאין ראוי לשלם לדבר עם האשה אם לא יביאוהו לזה הכרח אבל ראוי להתרחק ממנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שכאשר רצה אלישע לדעת אי זה גמול יתכן לו להשיב לה לא דבר אליה הוא בעצמו אבל אמר לגחזי שיקרא לה והוא יאמר אליה אלה הדברים עד אשר ראה אלישע שלא היה לו דרך להשיב לה גמול אם לא בדרך המופת אז קרא לה ועמדה בפתח כדי שתשמע ייעוד הטוב מפי הנביא:

הכ"ג הוא להודיע שאין התכלית בבנים שישמח אדם בהם בחייו אבל הוא לקיום המין שישאר לאדם בהם זכר ולזה ספר שכבר אמרה השונמית לאלישע כשייעד לה שעל דרך המופת תהיה חובקת בן כעת חיה שלא יכזב בה לתת לה טוב שאינו טוב כי אם לא יחיה אין לה חפץ בזה הטוב להשלות אותה ר"ל לתת לה שלוה בראות שיש לה בן ולזה אמרה לו הלא אמרתי לא תשלה אותי:

הכ"ד הוא להודיע כי המועדים והימים טובים מכוונים לעבוד בהם הש"י ולהשתדל בהשגות קנין השלמות לפי היכולת ולזה ספר שכבר אמ' אישה לשונמית מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת לגלות בזה שבכמו אלו הימים ראוי ללכת אל החכמים ללמוד מהם:

הכ"ה הוא להודיע שהצריך לדבר הצלת נפש ראוי שיתעסק בו במהירות כפלא לפי מה שאפשר לזה ספר דבר מהירו' השונמית ללכת לאלישע ושם התנפלה בפניו והחזיקה ברגליו כדי שידרש הנביא לבקשתה ולא רצתה להגיד לו בברור על מה באה לכבוד הנביא כי ידעה שהוא ידע זה ברוחו אותה וגם לא הסתפקה במה שאמר הנביא לגחזי כי ירחה שמא אינו ראוי שיעשה זה על ידו ולזה נשבעה שלא תעזבהו כי רצתה לשלם לבנה ההצלה בלי שום ספק:

הכ"ו הוא להודיע שאין ראוי שיפתח אדם פיו לרע הלא תראה מה שספר מהשונמית שאמרה לאיש השלום כששאל לה על מה ועל מה היא הולכת וכזה אמרה לגחזי:

הכ"ז הוא להודיע שראוי לנביאים לפרסם עוצם גבורת הש"י לגויי הארצות לעשות להם מופת אף על פי שאינם ראויים לו ולזה תמצא שכבר התעורר אישע לרפאת נעמן מצרעתו למען ידע כי יש נביא בישראל כי בזה תועלת להיישירם לעבודת הש"י וכן מצאנו זה התועלת בברור בתפלת שלמה כמו שבארנו שם:

הכ"ח הוא להודיע שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשהו מן המופתי' כי בזה יבא להאמין כי הוא הפועל בזה המופת ויכזב מפני זה התועלת אשר כיוחדם בעבורו והוא שיכירו מפעלות הש"י וגבורתו וישובו לאמונתו ולזה תמצא שלא רצה אלישע לקחת מנחה מנעמן אחר שרפא אותו מצרעתו וגם קלל גחזי כשקבל ממנו כסף על זה והנה תמצא כי מפני שראה נעמן שלא רצה אישע לקבל דבר מנעמן על זה להורו' שלא היה הוא הפועל בזה אך הש"י התנדב נעמן שלא יעבוד כי אם ליי':

הכ"ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכפור העון אך יהיה מודה ועוזב ולזה תמצא שלא קלל אלישע גחזי בראותו אותו אע"פ שהוא יודע מעשה זה החטא אך קללו אחר שכפר עונו ולולי כפירות העון היה אפשר שיקח אלישע לתקן את אשר עיותו:

הל' במדות והוא להודיע שהוא ראוי שכאשר כפלו קצת אויבי האומה בידם שייטיבו להם כדי שיהיו בשלום עמהם בראותם שבעת נפלם בידם חמלו עליהם והיטיבו להם וכ"ש שראוי לעשות זה בהיות אויבי האומה יותר חזקים מהם:

הל"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מכחיש ובלתי מאמין מה שייעדו הנביאים הלא תראה מה שקרה לשליש מפני היותו מרחיק שיהיה מה שאמר אישע לסוב למחרת היום ההוא סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון והוא שכבר ראה זה בעיניו ומשם לא אכל כמו שאמר הנביא לו וזה היה ענשו הראוי לו שהוא ראה אמות דברי הנבואה ההיא ולא נהנה בטוב שהגיע ממנה:

הל"ב הוא במשפטי התוריים והוא להודיע שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר ולזה תמצא במה שספר שצעקה השונמית אל המלך על ביתה ועל שדה שהיו מחזיקי' בהם אנשים שכבר צוה המלך להשיב לה את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ולא אמ' להשיב לה שכירות ביתה:

הל"ג הוא להודיע שאין ראוי גם לנביא לסמוך על הנס ולזה צוה אלישע לנביא שיביא חדר בחדר יהוא בן יהושפט בן נמשי למשחו למלך על ישרא' כדי שלא יודע כורו פן יהרגהו מלך ישרא' וכן תמצא שעשה אחיה לירבעם ושמוא' הנביא לדוד ר"ל שלקחו להם דרך כדי להעלי' סודם ועניינם:

הל"ד הוא להודיע שאין עושין שררה בממון באחד לבד ולזה תמצא שכאשר היה הכסף בארון לחזק את בדק הבית שמוהו שם הכהני' שומרי הסף לא אחד לבד גם בהוציאם הכסף מהארון היה שם סופר המלך והכהן הגדול לא אחד לבד גם בתתם הכסף אחר זה נתנוהו על ידי עושי המלאכה והם הוציאוהו יחד לא אחד לבד:

הל"ה הוא ללמד שהדברים העצמיים בבית המקדש ראוי שיקדמו לדברו' המשרתים להם לפי שהם מכוונים בעצמם ובזה היתרה לעמוד על כונו' המציאות ולזה ספר שבדק הבית היה קודם עשיית הכלים המשרתים שאינם מכוונים בעצמם כמו הספות והמזמרות והמזרקים והחצוצרות ומה שידמה להם מכלי הכסף והזהב:

הל"ו הוא להודיע שאין מחשבין עם הממונים על ההקדשות והדומה להם כי באמונה הם עושים להיות דבר ההקדש חמור להם ולזה אמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכן הענין בגבאי צדקה לפי מה שאחשב:

הל"ז הוא להודיע שמותר חטאת לחטאת ומותר אשם לאשם שאם היה מותרם לאי זה דבר שירצו הבעלי' לא היה לכהנים ונכבר אמר כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יי' לכהנים יהיו ולמדנו מאמרו לכהנים יהיו שדיני אלו הכספים מתחלף ולזה לא יתערבו זה עם זה אמנם יהיה בשיהיה מותר אשם לאשם ומותר חטאת לחטאת כמו שירא חיובו מצד עצם הענין: בגמ׳

ויתן מושיע · את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם: בשנת שלשים ושבע וגו׳ · מקרא זה מוכחש משני צדדין ולא מצאתי לו מתקן שהיה לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה נמצא שמת בשנת שלשים ותשע ליואש ועוד הוא אומר למטה בענין בשנת שתים ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהודה נמצא שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעים של יואש שהיא שנה אחרונה לו ובשנה שנייה ליואש בן יהואחז מלך אמציה ואף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו ויקרא הכתוב שנת שתים ליואש למדת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה וירבעם ישב על כסאו בנו היה

רדק

בשנת עשרים ושלש · היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ״ז ואחת הרי כ״ח וכ״ח שנה מלך יהוא א״כ בנו מלך בשנת כ״א ליואש מלך יהודה נאמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר״ל בתחלת שבע ובשנת כ״ב ליואש ר״ל בתחילת כ״ב · ויתן יי׳ לישראל מושיע · הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם: אשר החטי את ישראל בה הלך · חסר אלף וכמוהו ויי׳ חפץ דכאו החלי: גם האשרה · כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד: כי לא השאיר ליהואחז · אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם: בשנת שלשים ושבע · היה לו לומ׳ בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרי׳ ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשר׳ שנה הנה כלו לו י״ז בשנת תשעה ושלשי׳ ליואש מלך יהודה ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שני שנים וזהו שאמר ויתן יי׳ לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני יי׳ ואמר וישמע אליו יי׳ היאך ידע ששמע אליו יי׳ אם לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא ע״י בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחלת הישועה המליכו בחייו: ויתר

ויש להתמוה למה נכתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך כדברי יהואש ואחר וכותב ויתר דברי יהואש וגו׳ וישכב יהואש עם אבותיו וגו׳ ואומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של ע״ז לומר ויעש הרע וגו׳ ואלישע חלה וגו׳:

פתח

חטאת ו׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא: ויחל ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויחל משה את פני · ויחל איש האלהים · ויחל יהואחז את פני יי׳ דמלכים · והחמת המיתהו: כתמל ח׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ וירא יעקב את פני לבן · ראה אנכי את פני אביכן · לא תאספון לתת תבן לעם · ויכו שטרי בני ישראל · על כל גדותיו · אך רחוק

יג

א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לְיוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ אַחַר חַטֹּאת יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־סָר מִמֶּנָּה׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם וּבְיַד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל כָּל־הַיָּמִים׃ וַיְחַל יְהוֹאָחָז אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה כִּי רָאָה אֶת־לַחַץ יִשְׂרָאֵל כִּי־לָחַץ אֹתָם מֶלֶךְ אֲרָם׃ וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ וַיֵּצְאוּ מִתַּחַת יַד־אֲרָם וַיֵּשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאָהֳלֵיהֶם כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ אַךְ לֹא־סָרוּ מֵחַטֹּאת בֵּית־יָרָבְעָם אֲשֶׁר־הֶחֱטִי אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ וְגַם הָאֲשֵׁרָה עָמְדָה בְּשֹׁמְרוֹן׃ כִּי לֹא הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עָם כִּי אִם־חֲמִשִּׁים פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרָה רֶכֶב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם כֶּעָפָר לָדֻשׁ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָחָז וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יוֹאָשׁ בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

י בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה לְיוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ׃

בשנת עסרין ותלת שנין ליואש בר אחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך יהואחז בר יהוא על ישראל בשמרון שבע עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי׳ ואזל בתר חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא מנהון: ותקיף רוגזא דיי׳ בישראל ומסרינון ביד חזאל מלכא דארם וביד בר הדד בר חזאל כל יומיא: וצלי יהואחז קדם יי׳ וקביל צלותיה יי׳ ארי גלי קדמוהי דוחקא דישראל ארי דחק יתהון מלכא דארם: ויהב יי׳ לישראל פריק ונפקו מתחות יד אנש ארם ויתיבו בני ישראל בקירויהון כמאתמלי ומדקמוהי: ברם לא סטו מחובי ירבעם דחייב ית ישראל בהון אזלו ואף אשירתא קמת בשמרון: ארי לא אשאר ליהואחז עם אלהן חמשין פרשין ועסר רתיכין ועסרא אלפין גבר ריגלין ארי אבידינון מלכא דארם ושוינון כעפרא לדייש: ושאר פתגמי יהואחז וכל דעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל: ושכיב יהואחז עם אבהתוהי וקברוהי בשמרון ומלך יואש בריה תחותוהי: בשנת תלתין ושבע שנין ליואש מלך שיבטא דבית יהודה מלך יהואש בר יהואחז על ישראל בשמרון שית עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי׳ לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל בהון אזל:

והחילו

רלבג

בשנת עשרים ושלש שנה ליואש עד סוף הספר: בשנת עשרים ושלש · ידוע כי שם שנים נחבא יואש ואז השם שנים מלך יהוא קודם מלוך יואש ולזה יתבאר כי בראש שנת עשרים ושלש ליואש מלך אחזיהו: ויחל יהואחז את פני יי׳ · אף על פי שלא היה יהואחז ראוי שתשמע תפלתו הנה שמע הש״י אליו מפני ראותו את לחץ ישר׳ שלחץ אותם מלך ארם כי לולי שמעו תפלתו היו כלים עשרת השבטי׳ ותופר ברית הש״י עם השבטי׳ בעבור האבות ואולם אמרנו בריתו עם השבטים כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד מהם כמו שבארנו שם ואחשוב כי שמע הש״י תפלתו לשמור ישראל שלא יכר להם אזאל בזה האופן הנפלא שהיה משחית בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה לחץ אותם כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקים להם מושיע מידו אחרי מות יהואחז והוא יואש בנו כמו שנזכר אחר זה ואחר סרו מתחת יד ארם וישבו ישר׳ באהליהם

מכל חטאות ב׳ במיכר׳ דירבעם בן יואש ודין׳

יהיה ביניכם וביניו · כי אם אשה עזרה לנו · וישבו בני ישראל באהליהם: שלשם כל נביאים מלאים במ״ד חסרים וסימ׳ בשמואל ב׳ סימן ג׳ וכל אוריתא דכות׳ במ״ב מלאים וסי׳ וירא יעקב את פני · פן ירדף: הלוא י״ז מלאים בסיפ׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ חלק א׳ סימן כ״ב: ויעשה ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסיפ׳ חלק א׳ סימן י״ו: סימן יהואחז אחר חטאת · יהוא בן נמשי · מנחם בן גדי לא סר מעל חטאת · פקח לא סר מן חטאת · יהואש בן יהואחז · ירבעם בן יואש מכל חטאת ושארא מחטאות:

כתמול שלשום אך לא סרו ישרא׳ מחטאת בית ירבעם ובה הלך יהואחז וגם האשרה עמדה עדיין בשמרון שלא בער אותן יהואחז והנה עם כל זה שמע יי׳ תפלת יהואחז להקל מהלחץ אשר היה לוחץ אותם חזאל בימיו ולתת לישראל אחרי יהואחז מושיע מיד מלך ארם והוא יואש מפני שברוב הלחץ שהיה לוחץ אותם חזאל היו ישרא׳ כלים בקלות כמו שזכרנו והוצרך הש״י בעבור בריתו עם האבות שירחם עליהם כמו שנזכר אחר זה וזה כי לא השאיר חזאל ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים איש רגלי כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: בשנת שלשים ושבע שנה · כבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים ושלש למלכו אז מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משתי קצותיהן והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה שנה ולזה יחוייב שנבין אמרו בשנת שלשים ושבע שנה אחר עבור ליואש שלשים ושבע שנה והיתה שנת שלשי׳ ושמנה לו בלתי שלימה וזה יתכן שיהיה פחות משש עשרה שנה מעט ודמה שהתחלת שנת מלכי בית יהוא היא זולת התחלת שנת מלכי בית דוד ובזה האופן היתה השנה ראשונה ליהואחז קטועה וגם האחרונה ובזה יתישר זה המספר וכבר בארנו במה שקדם שלפעמים ירצה בזה שאלה השנים עברו שלמות למלכותו ולפעמים ירצה שהוא בזאת השנה: אבי

רש"י פתח החלון קדמה · מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם: ירה ויור · שרי ושדא: ויאמר חץ תשועה וגו' · אלישע אמר החץ הזה יהיה סימן תשועה לישראל: באפק · שם העיר: ויאמר להכות חמש או שש פעמים · היה לך אז אם כן עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת: יבאו בארץ · היו רגילין לבא ולשלול בארץ: בא שנה · במוצאי שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מליאה דשאים וים מאכל לבהמתם דרך חיילות לבאות: ויקרא

רד"ק ויתר דברי יואש · למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגים בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בשאר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנ' וירבעם ישב על כסאו: ואלישע חלה · כבר כתב' למעלה מה שדרשו ב בפסוק זה כי שלשה חלאי' חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת: וישם אלישע ידיו על ידי המלך · לחזק לבו להאמין בסימן החצים: ויאמר פתח החלון · כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת או אמר פתח לאחד מן העומדים שם: קדמה · לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שירה דרך החלון אבל האחרי' הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה ת תשועה שיושיע ישר' ובאיזה עם יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ וזהו שאמר חץ תשועה ליי' וחץ ת תשועה בארם: באפק עד כלה · אפק הוא מערי יהודה ואף על פי שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפיר' למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד ואמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמות ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך ה החצים פעמים רבות והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד: להכות חמש · אם עלה בלבך להכות חמש או שש פעמי' אז הכית ארם עד כלה: וימת אלישע · בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש מכאן אתה מ מחשב כמה שנים נבא אלישע לישראל משנת י"ט ליהושפט עד עכשיו יותר מששים שנה ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת אבל נראה

פתח ד' בקריא' וסימ' ויאמר פתח החלון קדמה · פתח לבנון דלתיך · פתח פיך לאלם · פתח פיך שפט צדק: והכית ה' מלרע וסימ' נמסר בסדר שפטים ובשמואל חלק א' סימן ט"ו ולעיל בספר חלק ב' סימ' ט': כלה י' בליש' וסימ' אקים אל עלי · והכית את ארם באפק · אז הכית את ארם · וישליכו לארון: וככלות כל

ויתר דברי יואש וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם עם אמציה מלך יהודה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יואש עם אבתיו וירבעם ישב על כסאו ויקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל:

ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו: ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים ויקח אליו קשת וחצים: ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך: ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליהוה וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפק עד כלה: ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמד: ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם:

וימת אלישע ויקברהו וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה: ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע

ה' בטע' · י"ב · כ' ט"ו פתח וה' קמץ · י"ו נסיב' · ג' · ד' · ל' כתי' ה"א ל' · ב' · י' בלים' · ל' · י' בלים' · ל' · ט' בטע' · ד' מ"ל וכל כתו' דכו' במ"א תב' וישלכו את תורתך · ט"ו · כ

תרגום ושאר פתגמי יואש וכל דעבד וגבורתיה דאגיח עם אמציה מלכא שיבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יואש עם אבהתוהי וירבעם יתיב על כורסיה ואתקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל:

ואלישע מרע ית מרעיה דימות ביה ונחת לותיה יואש מלכא דישראל ובכא על אפוהי ואמר רבי רבי דטב ליה לישראל בצלותי מרתיכין ומפרשין: ואמר ליה אלישע סב קשתא וגירריא ונסיב לותיה קשתא וגירריא: ואמר למלכא דישראל אחית ידך על קשתא ואחית ידיה ושוי אלישע ידוהי על ידי מלכא: ואמר פתח כוון למדינחא ופתח ואמר אלישע שדי ושדא ואמר הדין גירא יתעביד לנא פורקנא מן קדם יי' והדין גירא יתעביד לנא נצחנא באינש ארם ותמחי ית אנש ארם באפק עד דישתיצון: ואמר סב גירריא ונסיב ואמר למלכא דישראל מחי לארעא ומחא תלת זמנין ופסק: ורגיז עלוהי נביא דיי' ואמר הוה חזי לך למימחי חמש או שית זמנין בכין פון מחיתא ית אנש ארם עד שיצויתא וכען תלת זמנין תמחי ית אנש ארם:

ומית אלישע וקברוהי ומשירית מואב עלת בארעא במיעל שתא: והוה עד דאינון קברין גברא והא חזו ית משריתא ורמו ית גברא בקברא דאלישע ואזל וקריב גברא בגרמי דאלישע והויא

רלב"ג אבי אבי רכב ישראל ופרשיו · כי הוא גבורת ישרא' וכחם בו ינצחו מלחמותיהם בעצותיו שיתן להם בדבר יי': וישם אלישע ידיו על ידי המלך · להעיר כי ידיו תהיינה ב במלחמותיו על דרך המופת וההשגחה הפרטית בעבור ה הנביא והנה היו אלו המופתים אחר מותו כמו שנמשך מופת המן גם אחרי מות משה וכמו שהחיה השם ית' האיש שנגע בעצמות אלישע בעבור כבודו אחר מותו: ויאמר פתח החלון קדמה · הנה היה זה רמז להכאת ארם כי הם היו מזרחיי' להם: ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליי' · העיר אותו כי בכחו זה שקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה ואמ' שיכם באפק עד כלה הנה בחר שתהיה המלחמה ב באפק כי משם יתכן לו יותר לנצחם וכבר זכרנו שהש"י כשיעשה

והכית ה' בטעם מלרע

זאת · בקרב חיקך כלה · כלה בחמה ב' בו' · הלא תאנף בנו עד כלה · לכלא הפשע בתרא כתיב א'

המופתים יעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מן הזרות: הך ארצה · הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שיכה בכלם לארץ כיון שאמר לו יקח החצים ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמים ועמד מלהכות עוד וקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה כותן לו על ארם: וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה · הנה בא באלף" כמו בה בה"א בחלוף ה"א באלף" כי הם מתחלפות או יהיה הרצון בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועם כל זה נעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ להכר לישרא' כי בימי אלישע נכנעו כמו שקדם: ויהי

כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז אביו את פני יי' שמע יי' את תפלתו: וגדודי מואב · כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועמו ישרא' בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ: בא שנה · כתרגו' במיעל שתא והפסר שתהיה האלף" תמורת הה"א הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ וכמוהו על כן גבהא קומתו באלף" במקום ה"א הנקבה וכן בה ברוב גלולי בה"א במקום אלף": וישליכו את האיש · מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם שלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה קל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע: ויחי

רדק

ויחי ויקם על רגליו · מרז״ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו כי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים. אחד בחיין בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקו׳ בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח ה׳ הקדש על אשתו שנ׳ אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות וכשמת גמלו כל ישרא׳ עמו חסד ובאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע ויחי ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ויש אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע והד״א אל תאסוף עם חטאי׳ נפשי וידקדקו ויקם על רגליו על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך אם כן לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא צרעת נעמן כי המצורע חשוב כמת: בשנת שתים ליואש בן יהואחז · כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו: לא יומתו אבות על בנים · כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמ׳ איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז״ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אנקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר ההזהרה הוא שלא יומתו האבו׳ בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק: ימות · כתיב וקרי יומת והענין אחד: בגיא המלח · כתוב וקרי גי מלח והענין אחד: עשרת אלפים · זכר המוכים בני מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו: ותפש את הסלע במלחמה · ת״י וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע: יקתאל · אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ירוע אלהים: לכה נתראה פנים · פי׳ למלחמה והענין שרצה להלחם עמו ואומ׳ בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישרא׳ מאה אלף גבור שילכו עמו והניחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג׳ אלפים ובזו בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל: החוח אשר בלבנון · משלו משל זה וקרא מלך יהודה החוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומ׳ אפי׳ רצה להתחבר עמו דרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כ״ש דרך מלחמה: בבית

רשי

ויקרא את שמה יקתאל · שהיתה לו לקיהוי שיטים כמו שכתוב בדברי הימים ובשוב אמציה מהכות את אדום וישלח ויבא את אלהי בני שעיר להם וישתחוה להם והוכיחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ ה׳ אלהיך להשחיתך ומה היא העצה שהשיאו להתגרות במלך ישראל: אז שלח אמציה מלאכים וגו׳ נתראה פנים במלחמה: החוח

ויעקב. י״ד בקריא׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: עד עתה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה וכשמואל ב׳ סימן י״ט: יואש י״ו בסיפרא וסי׳ במס׳ רבת׳ · וכל תריסר ושפטים ודברי הימים דכו׳ יואש ושארא יהואש: ואת בני ו׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ נמסר בריש סדר וישב: בני ט׳ כתיב יו״ד וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ח: אמציה ט׳ בקריאה וסימ׳

רלבג

ויחי ויקם על רגליו · ירצה בזה שחיה תחיה שלימה עד שסבבר קם על רגליו לא כמו שהיה הענין בבן השונמית שהיתה תחייתו מעט מעט אך זה שב תכף לכחו לעמוד על רגליו או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר חיה לקום על רגליו לא ללכת לביתו לענינו הראשון אך היה זה להוציאו מהקבר ההוא לכבוד אלישע: לחץ את ישרא׳ בימי יהואחז · ידמה שתכף שמת כר להצו מישרא׳ והנה הושיעם ה׳ על יד יואש שנצח ארם במלחמה שלש פעמים והשיב לישרא׳ את עריהם שלקחו ארם מהם במלחמה ולא ידענו מתי היה זה אם בראשית מ מלכות יואש או אחר שמלך זמן מה וידמה ממה שכתוב פה כי אחר שמת יהואחז סר לחץ ארם מישראל לגמרי כי לא אבה ה׳ השם השחיתם כמו שזכר ולזה לא היה זמן הלחץ כי אם כל ימי יהואחז אך אחר מות חזאל ומלך בן הדד היתה התשועה שהשיב יואש ממלך ארם את כל ערי ישר׳ אשר לקחו ממנו ב במלחמה: ואת בני המכים לא המית כ ככתוב בספר תורת משה · זה לאות כי כונת הכתוב באמרו לא יומתו אבו׳ על בנים ובני׳ לא יומתו על אבו׳ שלא יומתו האבות בחטא הבנים ולא יומתו הבנים בחטא אבותיהם: לכה נתראה פנים · ר״ל התראות הפנים ב במלחמה: החוח

ויחי ויקם על רגליו:
(כה) ויחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז: ויחן יהוה אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה: וימת חזאל מלך ארם וימלך בן הדד בנו תחתיו: וישב יהואש בן יהואחז ויקח את הערים מיד בן הדד בן חזאל אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה שלש פעמים הכהו יואש וישב את ערי ישראל:

יד (א) בשנת שתים ליואש בן יואחז מלך ישראל מלך אמציהו בן יואש מלך יהודה: בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו יהועדין מן ירושלם: ויעש הישר בעיני יהוה רק לא כדוד אביו ככל אשר עשה יואש אביו עשה: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: (ה) ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו: ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יהוה לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות: הוא הכה את אדום בגיא המלח עשרת אלפים ותפש את הסלע במלחמה ויקרא את שמה יקתאל עד היום הזה: אז שלח אמציה מלאכים אל יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לכה נתראה פנים: וישלח יהואש מלך ישראל אל אמציהו מלך יהודה לאמר

ז׳ · ז׳ · ב׳ לך ואשכית · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ב׳ל סיבר׳ יהואש בנ״ו יואש · ל״א · ד׳ · י״ו בכיב׳ · י׳ · יהועדן ק׳ · י״ו ב׳ רפ״וי׳ · י׳ רפ״וי׳ · ג׳ · ג׳ · יומת ק׳ · ט׳ כתי׳ יו״ד · מלח ק׳ · ב׳ אבן העזר ל׳ וא׳ ויקתאל · ט׳ · ג׳

וחייא וקם על רגלוהי:
וחזאל מלכא דארם דחק ית ישראל כל יומי יהואחז: וחס יי עליהון ורחם עליהון ואתפני במימריה לאוטבא להון בדיל קיימיה דעם אברהם יצחק ויעקב ולא אבה לחבלותהון ולא אגלינון מארע בית שכינתיה עד כען: ומית חזאל מלכא דארם ומלך בר הדד בריה תחותוהי: ותב יהואש בר יהואחז ונסיב ית קרויא מיד בר הדד בר חזאל די נסיב מן יהואחז אבוהי בקרבא תלת זמנין מחהי יואש ואתיב ית קרוי ישראל: בשנת תרתין ליואש בר יהואחז מלכא דישראל מלך אמציה בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה: בר עסרין וחמש שנין הוה כד מלך ועסרין ותשע שנין מלך בירושלם ושום אימיה יהועדן מן ירושלם: ועבד דכשר קדם יי לחוד לא כדויד אבוהי ככל דעבד יואש אבוהי עבד: לחוד במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא: והוה כד תקיפת מלכותא בידיה וקטל ית עבדוהי די קטלו ית מלכא אבוהי: וית בני קטליא לא קטל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה דפקיד יי למימר לא יומתון אבהן על פום בנין ובנין לא יומתון על פום אבהן אלהין אנש בחובי ימות: הוא מחא ית אנש אדום בגי מלח עסרא אלפין וכבש ית כרכא בקרבא וקרא ית שמה יקתאל עד יומא הדין: בכן שלח אמציה איזגדין לות יהואש בר יהואחז בר יהוא מלכא דישראל למימר אתא נתקביל אפין בקרבא: ושלח יהואש מלכא דישראל לות אמציה מלכא שבטא דבית יהודה למימר

ויחבר בן שמעת דמלכים · אז שלח אמציה · בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם · ויתר דברי יואש דאשר נלחם · וישלח אמציה כהן ביתאל · ויאמר אמציה אל עמוס · ויען עמוס ויאמר אל אמציה · ומשובב וימלך ויושה בן אמציה · בן חשביה בן אמציה בן חלקיה:

רש"י

החוח אשר בלבנון, שכם בן חמור: שלח אל הארז, יעקב: ותעבור חית השדה, בני יעקב באו על החללים אף כאן אתה בא להתמשל לי ומשל בזיון הוא שדימהו לחוח ואת עצמו לארז: ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס וגו', לפי שהתגאית אף אתה ירמסוך גדודי חיילותי: ואת בני התערובות, בני השרים שהיו נתונים בבני המלך לעירבון שלא ימרדו אבותם בו וכן ת"י בני רברביא: ויחי אמציה וגו', כל חמש עשרה שנה מלך עזיה בנו בחייו שכן כתוב בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ויקשרו עליו וגו', משמעו מה שאמר הנביא כי יעץ יי' להשחיתך: וינס לכישה, שם היה כל ט"ו שנה אחרי שכבו המלך עם אבותיו אחרי מות אמצי' אביו מכאן אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומכל מקום לא נתנה אלא בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומ' אחרי שכב המלך עם אבותיו וכשאתה מונה ימי הבית על פי שנות המלכים אם אינך מ מחסר ט"ו שנים הללו שמנינם לאמציה ולעזיה תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש: הוא

רד"ק

בבית שמש אשר ליהוד', ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישרא' להלחם עמו: וינגף יהודה, בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתך: בשער אפרים, שער היה בירושלם שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם: עד שער הפנה, הוא שער הפנים ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה, הנמצאים בית יי': כמו בבית יי' וכמוהו רבים: ואת בני התערובות: בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות"י בני רברביא: וישב שומרונה, אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל: חמש עשרה שנה, זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתי' ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך בפ"ע הנה כי ט"ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש: על הסוסים, על רכב משנה סוסים: הוא

לאהלו ב' חס' וסי' ויקחו את אבשלום וישלכו אתו כיער, וינגף יהודה לפני ישראל דמלכים, וחברו דד"ה לאהליו כתיב: שמרונה ג' וסי' וילך מלך ישראל, וילך אתם שמרונה, ואת בני התערובות: וימתהו ז' וסי'

החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך: ולא שמע אמציהו ויעל יהואש מלך ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה: וינגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהלו: ואת אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל בבית שמש ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער הפנה ארבע מאות אמה: ולקח את כל הזהב והכסף ואת כל הכלים הנמצאים בית יהוה ובאצרות בית המלך ואת בני התערבות וישב שמרונה: ויתר דברי יהואש אשר עשה וגבורתו ואשר נלחם עם אמציהו מלך יהודה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יהואש עם אבתיו ויקבר בשמרון עם מלכי ישראל וימלך ירבעם בנו תחתיו: ויחי אמציהו בן יואש מלך יהודה אחרי מות יהואש בן יהואחז מלך ישראל חמש עשרה שנה: ויתר דברי אמציהו הלא הם כתבים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימתהו שם: וישאו אתו על הסוסים ויקבר בירושלם עם אבתיו בעיר דוד:

חוחא די בלבנן שלח לארזא די בליבנן למימר הב ית ברתך לברי לאיתו ועברת חיות ברא די בלבנן ודשת ית חוחא: מימחא מחיתא ית אנש אדום וראים עלך לבך אתיקר ותיב בביתך ולמא את מיתגרי בבישתא ותתקטיל את ודבית יהודה עמך: ולא קביל אמציהו וסליק יהואש מלכא דישראל ואקבילו אפיהון בקרבא הוא ואמציה מלך שיבטא דבית יהודה בבית שמש די לשיבטא יהודה: ואתברו אנש יהודה קדם ישראל ואפכו גבר לקירוהי: וית אמציה מלכא שיבטא דבית יהודה בר יהואש בר אחזיה אחד יהואש מלכא דישראל בבית שמש ואתא לירושלם ופרץ בשורא דירושלם בתרע שיבטא אפרים עד תרע זויתא ארבע מאה אמין: ונסיב ית כל דהבא וכספא וית כל מניא דאשתכחו בית מקדשא דיי ובגנזי בית מלכא וית בני רברביא ותב לשמרון: ושאר פתגמי יהואש די עבד וגבורתיה ודאגיח עם אמציה מלך שיבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יהואש עם אבהתוהי ואתקבר בשמרון עם מלכי ישראל ומלך ירבעם בריה תחותוהי: וחיא אמציהו בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה בתר דמית יהואש בר יהואחז מלכא דישראל חמיש עסרי שנין: ושאר פתגמי אמציה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה: ומרדו עלוהי מירדא בירושלם ואפך ללכיש ושלחו בתרוהי ללכיש וקטלוהי תמן: ונטלו יתיה על סוסותא ואתקבר בירושלם עם אבהתוהי בקרתא דדוד: ודברו

ויכו את אבשלום, ויבהו וימתתהו דאישבשת, ויקשרו עליו דאמציה, ויבאהו אל יהוא דד"ה, ויקשרו דאמציה דד"ה, ויקשרו דאמון דד"ה, דנביאי' וימתהו כתי' הסר דחסר, דכתובי' וימיתהו כתיב חס' וי"ו:

רלב"ג

החוח אשר בלבנון, קרא עצמו ארז וקרא מלך יהוד' חוח על דרך הבוז ואמר ממשל שאפילו שאל ממנו להתחבר עמו כדי ש מיהיה שלום ביניהם אעפ"כ יהיה דבר זה נבזה בעיניו מאד ו ומהפלגת הבוז תעבור חית השדה אשר ב בלבנון ותרמוס את החוח כל שכן כשירצ' להלחם עמו והנה היה מבזה אותו כל כך מ מפני היותו מזרע א אחזיהו אשר היה מ מבני' אחאב שהרגוהו אבותיו והרגו כל בית אחאב ולזאת הסבה המצא בזה המקום כשנכחהו יואש שיחס אותו אל אחזיה וזהו אמרו את אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל עם שזה היתה סבת נכחו אותו כי הוא הלך בדרך אחזיהו וגם יואש אביו אחרי מות יהוידע וכבר ספר בד"ה כי אמציה הביא אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה ובסבת זה החטא נפל ביד יואש הוא ויהודה עמו: הכבד ושב בביתך, הוא מענין הכבוד וכאילו יאמר שכבודו יהיה שישב בביתו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה: בבית שמש אשר ליהודה, הנה מרוב בטחון יואש לנצח מלך יהודה הלך אליו להלחם בארצו ולזה ספר כי בבית שמש אשר ליהודה היתה המלחמה: בשער אפרים עד שער הפנה, ידמה שהיה שם שער היה נכנס בו שבט אפרים בבאם לירושלם ושער הפנה היה שער אשר הוא סמוך לבית יי' והוא נקרא שער הפנה כי הוא היה פנה והיסוד לקדושת ישראל: ואת בני התערובות, הם בני השרים שהם לערבות למלך שלא ימרדו בו אבותיהם והנה זכר כי חיה אמציה אחרי יואש ט"ו שנה כאילו זכר להעיר כי מפני שהתגאה כל כך יואש ואמר לאמציה והפלגת אתה ויהודה עמך והנה הוא מת קודם אמציה חמש עשר' שנה והנה היה כן כי כבר מלך יואש קודם אמציה שתי שני' וי"ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמציה ט"ו שנה: בשנת

רד"ק

הוא בנה את אילת. ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר. וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום. ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם דוד באדום נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם ועתה כשמלך עזיהו לקח אילת ממלך אדום והשיבה ליהודה ועזיה בנה אותה אחר כהשיב' ליהודה כי לא בנה אותם והיא ביד אדום אלא לאחר שלקחה מידי אדום ואפשר שהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא קודם מלך כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו ונס לכישה והנה נראה מהפסוקים כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו והמליכו את בנו ואפשר כי וישלח אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישרא' קשרו עליו עבדיו ומקרא מסייעו בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ויקשרו עליו קשר וגו' ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי יי' שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום ואם כן הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנ' שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה נשארו משני מלכותו י"ו שנה או ט"ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלם והיאך היה זה ובסדר עולם אומר גם כן מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו שלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת התלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת התלואים ע"י אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ורש"י ז"ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועזיהו בנו מלך ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה והיאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכי' ולא בדברי הימים כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחבא בלכיש חמשה עשר שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשים שנה והם אחר מות אביו כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו ונ"ב שנה מלך ואותן ט"ו שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס"ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי שני חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד שלש ליהויקים שבא עליו נבוכד נצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלש' חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית מכל וכל בי"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים ועוד לדבריו כי היה הקשר ט"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתוהו שם ואם אחר ט"ו שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו. לא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד ארבעה עשר לאמציהו כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי יי' ויקשרו עליו רוצה לומר מעת אשר סר מאחרי יי' החלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום ענינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומה שאמר אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה השפה בחיי אביו כמו שאומר בדברי הימים ובימי דרשו את יי' הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה: הוא השיב את גבול ישראל. והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת: אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי. לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי רז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר יי' אל יונה בן אמתי שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה: כי ראה יי'. לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עוניים: מרה מאד. משתנה ומתחלף מרעה אל רעה ות"י שעבודא דישראל תקיף לחדא: ואפס

רש"י

הוא השיב. מיד מלכי ארם: יונה בן אמתי. הוא שמשח את יהוא הוא שאמ' לו בני רביעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר יי' אל יונה שנית ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקשה להם זה המקרא ותרצוהו בדבר יי' אשר דבר ביד יונה לנינוה ונהפכה גזרת רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם בן יואש מרעה שהיו בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו נהפך להם לטובה: מורה מאד. מיגר מאד קונטריאוס בל' כמו אם ימרה את פיך ממרים הייתם ותהיינה מורת רוח ויש פותרים מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים:

מסורה

וימלכו ה' חס' בליש' וסימ' לעיל בסיפ' חלק א' סימ' י"ו: מרה ה' חס' וסימ' מול הגלגל אצל אלני מרה. בננו זה סורר ומרה. כי ראה יי' את עני ישראל. אל תהיו כאבתם. מרה באצבעתיו: ואין עוזר ו' בקריאה וסימ' כי ראה יי' את עני ישראל. ואביט ואין עוזר. כי יציל אביון משוע. ויכנע בעמל לבם. ויטע אהלי אפדנו. זכרה ירושלם ימי: ויושיעם ד' ג' מלאים וא' חס' וסימ' את עתניאל בן קנז. ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. ויושיעם למען שמו. ויושיעם מיד שונא ויגאלם:

מקרא

ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה וימלכו אתו תחת אביו אמציהו: הוא בנה את אילת וישבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבתיו:

בשנת חמש עשרה שנה לאמציהו בן יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל: הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר יהוה אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר: כי ראה יהוה את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל: ולא דבר יהוה למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש: ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם

(מסורה קטנה: ה' חס' · ב' חד חס' וחד מל' · י"ו בכיב' וכל' קריי' רכוו' · ב' בסיפ' דיה ואם בן יהואחז ודין · ל' · ל' · ה' חס' · ל' · ו' · חס' · ל' וחד למחות · אלפין ד' · ד' כתע' בסיפ' · ל' זקף קמ')

תרגום

תברו כל עמא דיהודה ית עזריה והוא בר שית עסרי שנין ואמליכו יתיה תחות אבוהי אמציהו: הוא בנה ית אילת ואתיבה לבית יהודה בתר דשכיב מלכא עם אבהתוהי:

בשנת חמש עסרי שנין לאמציה בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה מלך ירבעם בר יואש מלכא דישראל בשמרון ארבעין וחדא שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: הוא אתיב ית תחום ישראל ממעלנא דחמת עד ימא דמישרא כמא דמליל יי אלהא דישראל די מליל ביד עבדיה יונה בר אמתי נביא די מגת חפר: ארי גלי קדם יי שעבודא דישראל תקיף לחדא ואינון מטלטלין ושביקין ולית דסעיד לישראל: ולא הוה רעוא קדם יי למחי ית שמא דישראל מתחות שמיא ופריקינון על ידי ירבעם בר יואש: ושאר פתגמי ירבעם וכל דעבד וגבורתיה דאגיח ודאתיב

רלב"ג

בשנת חמש עשר' שנה לאמציהו. זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה בשנת יואש מלך ישראל: כי ראה את עני ישרא' מורה מאד. ר"ל אף על פי שהיה מורה מאד את פי השם ית' במה שעזבו את בריתו: ואפס עצור ואפס עזוב בית' ר"ל שמסרו קניניהם העצורי' בבית והעזובי' בשדה: בשנת

טו

זכריה כל קריאה כן בט"ב זכריהו וסי' בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו, ואעידה לי עדים נאמנים, וכל דברי הימים דכוו' בט"ז וסי' שם בחלק א' סימן ט': בבית ה' זוגין מן ב' חד בית וחד בבית וסי' נסמר בירמיה סימן

וַאֲשֶׁר הֵשִׁיב אֶת־דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־חֲמָת לִיהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יָרָבְעָם עִם־אֲבֹתָיו עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ זְכַרְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ עֲזַרְיָה בֶן־אֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ‍ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכָלְיָהוּ מִירוּשָׁלָ‍ִם׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ ה וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מְצֹרָע עַד־יוֹם מֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחָפְשִׁית וְיוֹתָם בֶּן־הַמֶּלֶךְ עַל־הַבַּיִת שֹׁפֵט אֶת־עַם הָאָרֶץ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי עֲזַרְיָהוּ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב עֲזַרְיָה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ יוֹתָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לַעֲזַרְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ זְכַרְיָהוּ בֶן־יָרָבְעָם עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָיו לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

(מסורה בגליון: כל כבתי' כן בט"ב זכריהו / ט' / י' / ל' / ב' את מרעה / ל' חס' וג' חס' בלים' ה' זוגין / י"ג בטע' בסיפ' / ד' רכבי' / ל' בכבי' ואעידה לי וכל ד"ה דכו' בט"ז)

וְאָתֵיב יַת דַּמֶּשֶׂק וְיַת חֲמָת לְדְבֵית יְהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכִיב יָרָבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ זְכַרְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת עַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ עֻזַּרְיָה בַּר אֲמַצְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְחַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְכָלְיָה מִירוּשְׁלֶם׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד אֲמַצְיָה אֲבוּהִי׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן מְדַבְּחִין וּמְסַקִּין בּוּסְמָא עַל בָּמָתָא׃ וְאַיְתִי יְיָ מַכְתַּשׁ עַל מַלְכָּא וַהֲוָה סְגִיר עַד יוֹם מוֹתֵיהּ וִיתֵיב בַּר מִן יְרוּשְׁלֶם וְיוֹתָם בַּר מַלְכָּא מְמַנָּא עַל בֵּיתָא דָּאִין יַת עַמָּא דְאַרְעָא׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי עֻזַּרְיָה וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁכִיב עֻזַּרְיָה עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ יוֹתָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּתְמָנֵי שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זְכַרְיָה בַּר יָרָבְעָם עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁתָּא יַרְחִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי לָא סְטָא מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ ומרד

רשי

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו'. אפשר לו' כן והלא עזיה וירבע' מלכו כאחת כמו שפירשתי בסמוך אלא מה תלמוד לומר בשנת כ"ז לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות מנוגעת למדנו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו: וינגע יי' את המלך. מפורש בדברי הימים שנכנס להיכל להקטיר על מזבח הקטורת: בבית החפשית. עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי בתלמוד ירושלמי: בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו אף מכאן יש ללמוד שמלך עזרי' משמת יואש מלך ישראל ט"ו שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד עד שמת אביו נמצא שלא עמד עד בשנת ט"ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת נמצא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעזיה והיאך הוא או' בשנת ל"ח אלא ע"כ עזיה וירבעם מלכו כאחד שא"א שירבע' מלך בחיי אביו יהואש שלש' שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועוזיה עמד משמת יואש וימלך ירבעם מלכות שלימה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שיבוש הסופרים הוא שאיני יכול ליישב בשנ' שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה אלא בענין זה: ויכהו

רלבג

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה. ידוע כי בשמת אמציה מלך ירבע' ט"ו שנה ולזה יתבאר שכב' מלך עזרי' בשנת י"ו למלכו' ירבעם והנראה בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידי' לבא ואחר יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אחר זה כ"ו שנה ובנו מלך ששה חדשים והם כ"ז שנה מקוטעין: וינגע יי' את המלך ויהי מצורע. כבר באר בד"ה כי זה קרה לו מפני חשבו להקטיר במזבח הקטור' והנה היה אז יותם בן המלך שופט את עם הארץ בחיי אביו ומהעת שהיה מצורע ישב בבית החפשית לפי שהיה צריך לישב בדד מחוץ למחנה והיתה נקראת בית המצורע בית החפשי' לפי שהמצורע אין לו עסק עם בני אדם והו' מפני זה חפשי מהעסקים והמלאכות: בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה. לפי שכבר מלך ירבעם בחייו עשרים ושש שנה הנה יהיה זה בשנת כ"ז לעזריהו ולזה ידמה שמלך עזריה בחיי אביו י"א שנה כי קשרו עליו קשר בירושלם מעת סר מאחרי יי' וינס לכיש ואז המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י"א שנה והעד הנאמן על זה הוא אמרו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קצת כי מלך בחיי אביו והיה בן שש עשרה שנה כשהמליכוהו בחיי אביו: ואת

לז': עזריהו ד' בנביאים וסי' ואלה חשרים אשר, ועזריהו בן נתן, ויתר דברי עזריהו, בשנת שלשים ושמנה, ומן ועזריהו בן עודד דדברי הימים עד סוף סיפרא דכוו' בט"א ולו אחים קדמא דפסו':

רדק

ואשר השיב. דמשק וחמת לארם היו אם כן איך אמר השיב כאמר כי דוד המלך נלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אף על פי שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם דמשק לקח כל שכן חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמ' ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כ כיון שהשיבם בישראל: בשנת עשרי' ושבע'. והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבע' בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה ל' לתחלת מלכותו מלך עזרי' כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגעת פי' וכן היו כ"ז או כ"ו לעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד ומכאן ואילך מלך מלכות מנוגעת א"כ חצי מלכותם מלכות מנוגעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת למה תלה הדב' במלכו' ירבע' ובדברי רז"ל ג"כ יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמ' אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם אם כן שימש מטתו בימי חלוטו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה השכימה דעתם כדעת בעל סדר עולם כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא ירא' זה לפי הפסוקים שאפי' שנה אחת מלך בחיין: וינגע יי' את המלך. בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטר' ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר יי' ביד משה לו כשלקחה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה עוזיהו בצרעת: וישב בבית החפשית. אמרו רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית החפשית ועוד אמרו שעש' לו בית בבית הקברות כד"א במתים חפשי ות"י ויתיב מברא לירושלם: שופט את עם הארץ. לדברינו כל הימי' שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעו' הכתוב ולדברי רז"ל כי בשנת שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת וקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ: בשנת ל' ושמנה שנה לעזריהו. אם כדברי רז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבע' אלא שאמ' לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ב' שנים וזה לא מצאנו בפירו' וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ב' שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יתירים י"א שנה וגמר כי אותם י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון: קבל עם

רדק

קבל עם. שתי מלות והוא כמו נגד העם תרגום נגד קבל ואתי קדם עמא: הוא דבר יי׳ אשר דבר. מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר ד דבר יי׳ וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר יי׳ והוסבה המלוכה לאחרים כי כם היו ר רשעים כלם ואילו היו טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך ז זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר יי׳ בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם יי׳ כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל: את תפסח ואת כל אשר בה. תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל כאן תרצה ותרצה היתה מארץ ישר׳ מקומו של מנחם ומנח׳ בא להלח׳ על תפסח וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח לו עם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומ׳ מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל ג גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה. בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי: ולא עמד שם בארץ. לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרס מאויב אחר ות״י ולא אנזיק תמן בארעא: בארמון

Masora

וימיתהו ח׳ מ״ל וסי׳ נמסר לעיל בסי׳ חלק א׳ סימן י״ג: שלום ג׳ מ״ל בנביאי׳ וסימ׳ שלום בן יבש מלך ר״פ. ויעל מנחם בן גדי. ויתר דברי שלום. וכל כתובי׳ דכוו׳ מלאים בב״ו חס׳ וסי׳ שלם בנו רחבעם. לשלם הקרחי. ויחזקיהו בן שלם. אשת שלם בן תקוה. השערים בני שלם תנינא דעזרא. שלם וטלם ואורי: ההרותיה ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ מחס״ג תלוש ופירו׳ בסדר

Targum

ומרד עלוהי שלום בר יבש ומחהי קדם עמא וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי זכריה הא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי ישראל: הוא פתגמא דיי די מליל עם יהוא למימר בנין רביעאין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל והוה כן: שלום בר יבש מלך בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה ומלך ירח יומין בשמרון: וסליק מנחם בר גדי מתרצה ואתא לשמרון ומחא ית שלום בר יבש בשמרון וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי שלום ומרדיה די מרד הא אינון כתיבין על ספרי פתגמי יומיא למלכי ישראל: בכין מחא מנחם ית תפסח וית כל די בה וית תחומהא מתרצה ארי לא פתחת תרעהא לאשלמא ומחה וית כל מעדיתהא בזע: בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלך שיבטא דבית יהודה מלך מנחם בר גדי על ישראל עסר שנין בשמרון: ועבד דביש קדם יי לא סטא מעל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל כל יומוהי: אתא פול מלכא דאתור על ארעא ויהב מנחם לפול אלף ככרין דכסף לאשלמא ידוהי עימיה לאתקפא מלכותא בידיה: ורמא מנחם ית כספא על ישראל ועל כל גבורי חילא למתן למלכא דאתור חמשין סלעין דכסף לגברא חד ותב מלכא דאתור ולא אנזיק תמן בארעא: ושאר פתגמי מנחם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב מנחם עם אבהתוהי ומלך פקחיה בריה תחותוהי: בשנת חמשין שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך פקחיה בר מנחם על ישראל בשמרון תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי פקח בר רמליהו גיבריה ומחהי בשמרון

מקרא

וַיִּקְשֹׁר עָלָיו שַׁלֻּם בֶּן־יָבֵשׁ וַיַּכֵּהוּ קָבָל־עָם וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי זְכַרְיָה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ הוּא דְבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־יֵהוּא לֵאמֹר בְּנֵי רְבִיעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל וַיְהִי־כֵן׃ שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ מָלַךְ בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָתֵשַׁע שָׁנָה לְעֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ יֶרַח־יָמִים בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַל מְנַחֵם בֶּן־גָּדִי מִתִּרְצָה וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן וַיַּךְ אֶת־שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ בְּשֹׁמְרוֹן וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ טו וְיֶתֶר דִּבְרֵי שַׁלּוּם וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הִנָּם כְּתֻבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

אָז יַכֶּה־מְנַחֵם אֶת־תִּפְסַח וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ מִתִּרְצָה כִּי לֹא פָתַח וַיַּךְ אֵת כָּל־הֶהָרוֹתֶיהָ בִּקֵּעַ׃

בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָתֵשַׁע שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ מְנַחֵם בֶּן־גָּדִי עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שָׁנִים בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל כָּל־יָמָיו׃ בָּא פוּל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן מְנַחֵם לְפוּל אֶלֶף כִּכַּר־כָּסֶף לִהְיוֹת יָדָיו אִתּוֹ לְהַחֲזִיק הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ׃ וַיֹּצֵא מְנַחֵם אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־גִּבּוֹרֵי הַחַיִל לָתֵת לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים כֶּסֶף לְאִישׁ אֶחָד וַיָּשָׁב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא־עָמַד שָׁם בָּאָרֶץ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַחֵם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב מְנַחֵם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ פְּקַחְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פְּקַחְיָה בֶן־מְנַחֵם עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁנָתָיִם׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּקְשֹׁר עָלָיו פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ שָׁלִישׁוֹ וַיַּכֵּהוּ בְשֹׁמְרוֹן

רשי

ויכהו קבל עם. ואתחזי קדם עמא לעיני העם: ויהי כן. לא שהיה כדי מלכותו לימשך כל כך אלא לקיים דבר מלך שנאמר כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו׳: כי לא פתח. שר העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך עליהם: ההרותיה. את הנשים הרות שבה בקע: שלישו. גבור שלו: את

רלבג

ואת גבוליה מתרצ׳ כי לא פתח. ידמה שתפסח לא היתה מארץ ישראל וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלי׳ עמו ולא פתח׳ לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ואת גבוליה אם׳ מחוץ לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים ה החזקים הבנוי׳ בהרי׳ אשר בה בקע: בארמון

אמר: י״ח פסוקים על על ומלה במצע׳ וסימ׳ ישרצו המים שרץ נפש. או מצא אבדה. צו את אהרן. והמה לקחו את אשר עשה מיכה. ויסיפו בני ישר׳ דויחזק יי׳ את עגלון. ויאמר לכי וישלח אתה. ותקם חנה אחרי אכלה בשלה. לא טוב הדבר הזה. ועתה כה תאמר לעבדי לדוד דשמואל. ויוצא מנחם את הכסף. והמלך הפקיד את השליש. ערות על יאור. על כן על בחוריו. ואמרת׳ על מה. גבה לבך ביפיך. לא לנו יי׳. הנה בית המן. הדבר אשר היה אל ירמיהו:

רש״י

את ארגוב ואת האריה · כל ארגוב לשון פלטין החשובין וכל טרקלין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות בארמון הגדול אשר אצל הארגוב והאריה יש לומר שהיה אריה של זהב עומד באותו ארמון : בשנת עשרים ליותם · היה לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהיה אחז רשע דלג הכתוב ל למנותם ליותם בקבר ולא לאחז בחיים כך אי' בסדר עולם : בימים ההם · בסוף ימיו של יותם : להשליח · לגרות : ויגלה

רדק

בארמון בית מלך · כן כתי' וקרי המלך והענין אחד : את ארגב ואת האריה · עם ארגב ועם האריה וש' גבורי' היו שמם כך וכמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתהו : בשנת עשרי ליותם · והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י״ו והיאך מונה לו עשרים ועשרים של פקח שלמו בשנת ד' לאחז אם כן היה לו לומר בשנת ד' לאחז ואומר בסדר עולם וכי אפשר לו' כן אלא שהיתה נזיר' גזורה בימי יותם · דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים : בשנת שתים לפקח · בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעזריה ועזריה מת בסוף נ״ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם : הו' בנה את שער בית יי' העליון · השער הזה היה בין בית יי' ובין בית המלך כמו שראינו ברב' יואש ויורידו את המלך מבית יי' ויבואו דרך שער הרצי' בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בניין או כפל ובנהו שהרי ש שלמה בנה שער בין ביתו ובית יי' כמו שאמ' ועולתו אשר יעלה בית יי': בימים ההם החל יי' · אחר שמת יותם : את

אשירה ו' וקמצין בקריאה וסי' וישכנו מחוילה עד שור אשר · בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר · ויגל מלך אשור את ישראל · עד אשר הסיר · בשנת התשיעית להושע · תהיה מסלה : היה במלכו ז' וסי' יהורם בן יהושפט דמלכים · אמציהו בן יואש · עזריה בן אמציה · יותם · חזקיהו · בלא חמדת ·

בְּאַרְמוֹן בֵּית־מֶלֶךְ אֶת־אַרְגֹּב וְאֶת־הָאַרְיֵה וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי גִלְעָדִים וַיְמִתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי פְקַחְיָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִן־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה׃ וַיִּקְשָׁר־קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה עַל־פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי־פֶקַח וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְרוּשָׁא בַּת־צָדוֹק׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו עָשָׂה׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃

בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְהַשְׁלִיחַ בִּיהוּדָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וְאֵת פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ׃ וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

בִּשְׁנַת שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מָלַךְ אָחָז בֶּן־יוֹתָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃

תרגום

בְּאִידְרוֹן בֵּית מַלְכָּא יַת אַרְגוֹב וְיַת אַרְיָא וְעִימֵּיהּ חַמְשִׁין גַּבְרָא מִבְּנֵי גִלְעָדָאֵי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי פְקַחְיָה וְכֹל דִּי עֲבַד הָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת חַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עַסְרִין שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִן חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמֵי פֶקַח מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲתָא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מַלְכָּא דְאָתוּר וּשְׁבָא יַת עִיּוֹן וְיַת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְיַת יָנוֹחַ וְיַת קֶדֶשׁ וְיַת חָצוֹר וְיַת גִּלְעָדָה וְיַת גָּלִילָא כָּל אַרְעָא שִׁבַט נַפְתָּלִי וְאַגְלֵינוּן לְאָתוּר׃ וּמְרַד מֵירְדָא הוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה עַל פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת עַסְרִין לְיוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי פֶקַח וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָהוּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְשִׁית עַשְׂרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְרוּשָׁא בַּת צָדוֹק׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד עֻזִּיָּה אֲבוּהִי עֲבַד׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמַיָּא עַל בָּמָתָא הוּא בְנָא יַת תְּרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ עִלָּאָה׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יוֹתָם וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃

בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן שָׁרֵי יְיָ לְגָרָאָה בִּדְבֵית יְהוּדָה רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וְיַת פֶּקַח בַּר רְמַלְיָה׃ וּשְׁכִיב יוֹתָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ אָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָה מַלְכָּא אָחָז בַּר יוֹתָם מֶלֶךְ דְבֵית יְהוּדָה׃

בר

רלבג

בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה אחשוב שארגוב קרא הממונה על כל חבל ארגוב והאריה קרא גבור אחר יקראוהו אריה על צד ההשאלה לרוב גבורתו · והנה קם עליו פקח עם שני אלו השרים והיו עמו גם כן חמשים איש מבני גלעדים כי לבני גלעד היה חבל ארגב לפי מה שאחשוב : ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש : הנה זה היה לפי מה שאחשוב מה שזכר בספ' ד״ה כי תגלת פלאסר מלך אשור הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט ה המנשי ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן ולפי שאלו המרימו היו מארץ אשור אמר בזה המקום ויגלם אשורה : בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם · ר״ל בראש השנ' השנית כי בראש שנת חמשים ושנים לעזריה מלך פקח ומת עזריה ב בשנה ההיא : בימים ההם החל יי' להשליח ביהוד' רצין · ר״ל לגרות ביהודה או לשלח וזה היה אחרי מות יותם כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב ח חטאי אחז כמו ש שנתבאר בספר ד״ה והם הכו בה מכה ג גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל הש״י על יהוד' ולא אמר להשחיתו : וינכל

יו

מסרה

יותם תניינא דדברי הימים : אשר עשה ו' וסימ' עמרי · אחזיהו · יהואש · יותם · אחז · אמון : בעיר דוד ד' בסי' דסמיכי וסי' וישכב שלמה · וישכב אסא · וישכב יהושפט · וישכב יותם :

ויגלה קירה · את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר: עד בא · לפני בא המלך מדמשק · ואת מזבח הנחשת ויקרב וגו׳ · אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז ואי אפשר לומר מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו בדברי הימים מזבח הנחשת שהרי אי אפשר לקרבו מזוית לזוית אלא אם הורכו והרי בשינו אם שירדה בימי שלמה לא נתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו ששנינו באגדת חלק אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ומכונות של נחשת שהיו ברכי מזבח והיו אצל המזבח הקדש ופשעשה אחז את המזבח לע״ז סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית יי׳ ויתן אותו אצל מזבח הקדש בצפונה ומציגו שפירשו רבותינו דוגמתו במס׳ שב׳ ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת מי היה אמר להם התחילו ממקום שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחשת קראו מזבח: לבקר

תעבות ט׳ כתיב כן בליש׳ בקריאה וסי׳ וילך בדרך מלכי ישראל דאחז למלכים · וילך בדרכי דאחז דדברי הימים · גם כל שרי הכהנים · יען אשר עשה מנשה · ויסר יאשיהו את כל · הנשוב להפר מצותיך · ואשלח אליכם דירמיה · ויתר דברי יהויקים ותעבותיו · כתעבותיהם לכנעני: כל אילין קדמאי תעבות כתיבן חס׳ ו׳

בן עשרים שנה אחז במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה הישר בעיני יהוה אלהיו כדוד אביו: וילך בדרך מלכי ישראל וגם את בנו העביר באש כתעבות הגוים אשר הוריש יהוה אתם מפני בני ישראל: ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן: אז יעלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה ויצרו על אחז ולא יכלו להלחם: בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וינשל את היהודים מאילות וארומים באו אילת וישבו שם עד היום הזה: וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובנך אני עלה והושעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקומים עלי: ויקח אחז את הכסף ואת הזהב הנמצא בית יהוה ובאצרות בית המלך וישלח למלך אשור שחד: וישמע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית: וילך המלך אחז לקראת תגלת פלאסר מלך אשור דומשק וירא את המזבח אשר בדמשק וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת תבניתו לכל מעשהו: ויבן אוריה הכהן את המזבח ככל אשר שלח המלך אחז מדמשק כן עשה אוריה הכהן עד בוא המלך אחז מדמשק: ויבא המלך מדמשק וירא המלך את המזבח ויקרב המלך על המזבח ויעל עליו: ויקטר את עלתו ואת מנחתו ויסך את נסכו ויזרק את דם השלמים אשר לו על המזבח: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יהוה ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח ומבין בית יהוה ויתן אתו על ירך המזבח צפונה:

בר עשרין שנין אחז כד מלך ושית עסרי שנין מלך בירושלם ולא עבד דכשר קדם יי אלהיה כדוד אבוהי: ואזל באורח מלכי ישראל ואף ית בריה אעבר בנורא כתועבות עממיא דתריך יי יתהון מן קדם בני ישראל: ודבח ואסיק בוסמין על במתא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: בכין סליק רצין מלכא דארם ופקח בר רמליה מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא וצרו על אחז ולא יכילו לאגחא: בעידנא ההיא אתיב רצין מלכא דארם ית אילת לארם ותריך ית יהודאי מאילת וארמאי אתו לאילת ויתיבו תמן עד יומא הדין: ושלח אחז איזגדין לות תגלת פלסר מלכא דאתור למימר עבדך וברך אנא סק ופרוקני מיד מלכא דארם ומיד מלכא דישראל דקמו עלי: ונסיב אחז ית כספא וית דהבא דאשתכח בבית מקדשא דיי ובאוצרי בית מלכא ושדר למלכא דאתור שוחדא: וקביל מיניה מלכא דאתור וסליק מלכא דאתור על דמשק ואחדה ואגלי עמא די בה לקירינא וית רצין קטל: ואזל מלכא אחז לקדמות תגלת פלאסר מלכא דאתור לדומשק וחזא ית מדבחא די בדמשק ושדר מלכא אחז לות אוריה כהנא ית דמות מדבחא וית טיקסיה לכל עובדוהי: ובנא אוריה כהנא ית מדבחא ככל דשלח מלכא אחז מדמשק כן עבד אוריה כהנא עד דאתא מלכא אחז מדמשק: ואתא מלכא מדמשק וחזא מלכא ית מדבחא וקריב מלכא על מדבחא ואסיק עלוהי: ואסיק ית עלתיה וית מנחתיה ונסיך ית נסכיה וזרק ית דם נכסת קודשיא די ליה על מדבחא: וית מדבחא דנחשא די קדם יי וקריב מן קדם ביתא מבין מדבחא ומבין בית מקדשא דיי ויהב יתיה על שירא דמדבחא צפונא:

ופקיד

רדק

את אילת לארם · שכבר לקחה עזריה מלך יהודה: וינשל את היהודים מאילות · זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות וכן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבים מפניך ענין גירושין ושילוח: וארומים באו אילות · כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו האדומים ויקרי אדמים בדל״ת כי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה: הקומים עלי · תואר בפלס טובים: ויגלה קירה · העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא יגלו עם ארם קירה אמר יי׳: ויקרב המלך על המזבח · פועל יוצא וזה לבדו מן הקל יוצא ר״ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הו׳ בעצמו אל המזבח והעלה עליו: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי׳ · סמוך עם ה״א הידיעה וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזב׳ אשר לפני יי׳ ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזב׳ ובין בית יי׳ על ירך המזבח לצד צפון: ויצוהו

מסרה

קדמ׳ וב׳ מ׳ל דמ׳ל וסי׳ הכה ככפך׳ כתועבות הגוים דמנשה בדברי הימים׳ ושארא תועבת כתיב חס׳ ו׳ בתרא: י״ז מלין בקריאה דלא מפקי׳ א׳ ולית להון זוג וסי׳ שלתך יתן את שלתך אשר שאלת׳ חטאים ליי׳ לאכל על הדם׳ ותזרני חיל למלחמה דשמואל׳ להשו׳גלים נצים דספרא׳ וירפו המים עד היום הזה׳ פלסר וישלח אחז מלאכים׳ פלנסר ויעף אלהי ישראל׳ מלו ברב רכלתך מלו׳ נשו לשוא עריך׳ ונשו את כלמתם׳ משתו יגורו אלים׳ הסורים כי מבית הסורי׳ השפות את שער הגיא ההזיק׳ קרוא אני קרוא לה׳ שרית כל אלה אנשי מלחמה בד״ה׳ קראים משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קראים: מאת פני ה׳ בקרי׳ וסי׳ מאת פני יצחק אביו׳ ויגרש אתם מאת פני פרעה׳ קרבו שאו את אחיכם מאת פני הבית׳ ויצא השטן מאת פני יי׳:

רלבג

וינשל את היהודים מאילות · ר״ל שגבר השליכם וגרשם משם והוא אילת שבנה עזריה כמו שקדם: הקומים עלי · ר״ל הקמים עלי: ויגלה קירה · ר״ל שהגלה העם אשר בדמשק אל קיר: ויבן אוריה הכהן · ר״ל ויבנה אוריה הכהן את המזבח בעוד שהי׳ בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא מצאו בנוי: ואת מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ · ר״ל שזה המזבח שבנה אוריה היה בחצר הכהנים עם מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ שבנה שלמה והיה זה המזבח השני יותר קרוב אל פני ההיכל כאלו היה מבין המזבח ומבין בית השם אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אצל ירך המזבח צפונה היה ואפשר ששמהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמי׳ והכוכבים הצפוניים הם היותר חזקים בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר השי׳ מעניכם ולזה תמצא פעל השמש יותר חזק במזלות הצפוניים: והנה

פלסר חד מן י״ז מלין נא׳ חסירין א׳ ולית זוג׳

לבקר׳ לפרקים לכשיעלה בלבי לבקרו: את המסגרות המכונות איטבלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם: מוסך השבת׳ נג״אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת: ואת מבוא בית המלך׳ שהיה בא בו מביתו לבית יי׳ דרך החוץ הסב אותו במקום הכנע מפני המלך אשור שלא יחמוד אותם הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהכנע: בשנת שתי׳ עשרה לאחז וגו׳: אי אפשר לומר שמלך הושע בשנת י״ב לאחז שהרי בשנת ד׳ לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתדוק בשנות פקח תמצא כן וגם אי אפש׳ לומ׳ שלא מלך אלא תשע שנים שהרי מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר משש עשר׳ שנה ומה תלמוד לומר ט׳ שנים שמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם ואי אפשר לומר שבשנת י״ב לאחז התחיל למרוד שאם כן תמצא את שני מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי אחת עשרה וכאן הוא אומר תשע לא הוזכר שנת שתי׳ עשר׳ לאחז אלא לעניין מקרא של אחריו עליו עלה שלמנאסר וגו׳ שבשנת י״ב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב בדברי הימים ויער אלהי ישרא׳ את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת י״ב לאחז היה שלש גליות גלו עשר׳ השבטים בשנת עשרי׳ לפקח כמו שכתוב למעלה ויך את מלך אשור את עיון ואת דן ואת ארץ נפתלי ויגלם אשורה וזה היה שנת׳ הארבע לאחז שהם שמונה שנים ובא עליהם שנת י״ב לאחז והגלה לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהם שמונה שנים ובא וצר על שומרון ונלכדה לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שנאמר כעת הראשון היקל ארצה זבולון וארצה נפתלי הקל אף בשנייה שלא הגלה אלא שני השבטים אבל האחרון הכביד טיאטא את הכל כזה שהוא מכבד את הבית ומכל מקו׳ לפי החשבון שכתב כאן את מניין שני מרדו תשע שנים לא מרד בו עד שנת ד׳ לאחז שהרי אחז מלך שש עשרה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו: רק לא כמלכי ישראל׳ שביטל פרדסיאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות בגלות ראשונה ויך את עיון ואת דן הגלה עגל שבדן ובשנייה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל ולפי שבטלו פרדסיאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה בידו לתלות וזהו שאמ׳ הושע בן בארי כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה בגלות רעתכם בשנה

ויצוהו המלך אחז׳ כתוב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתוב והקרי: על המזבח הגדול׳ זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח יי׳ כטפל לו וזהו שאמר יהיה לי לבקר כלומר לפעמים כשארצה לבקרו ולהעלות עליו: את המסגרות המכונות׳ סמוך עם ה״א הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירו׳ קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבק׳ הנחש׳ ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמ׳ המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורו׳ אמ׳ כן כי אם אמ׳ על כיור אחד לבדו לא היה אומ׳ המכונות כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח ג״כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר דלתות בית יי׳ כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחו׳ בכל פנה בירושלם כמו שאומר בד״ה ומתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח יי׳ ועשה אותו עקר ומזבח יי׳ טפל לו וכאשר הכעיס עוד השחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה׳ זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומו׳ לשון זכר: מרצפת אבנים׳ כמו רצפת בהט ושש וקרק׳ ההיכל לא היה מרצפ׳ אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר״ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום המכונות: ואת מיסך השבת׳ כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשי׳ וענין אח׳ וי״ת טיקוס שבתא ובמקצת נסחאו׳ ית טקס מרבחא דשבת׳ וענינו בניין שעשו לאנשי המשמר לחסות תחתיו ובשמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצ׳ עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנויים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו את מבוא המלך: החיצונה׳ מלעיל והה״א נוספת כה״א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו: והוא כמו החצון והיסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית יי׳ ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית יי׳ להסתבב בו מפני מלך אשור: בשנת שתים עשרה׳ והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמר בסדר עולם שני למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו ובשנת י״ב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט׳ שנים: רק לא כמלכי ישרא׳ אשר היו לפניו׳ אמרו שהעביר כל אותן פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בטו׳ באב ביטל אותן פרדסאות לפיכך הין ישראל עושין י״ט בט״ו באב: ויעל

לבקר ב׳ בקריא׳ וסימ׳ ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר׳ ואחר נדרים לבקר: וכל דם ד׳ בקריאה וסי׳ חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם׳ וכל דם לא תאכלו בכל משבותיכם׳ ויצו המלך אחז ב׳ בפסוק:

טו ויצוהו המלך אחז את אוריה הכהן לאמר על המזבח הגדול הקטר את עלת הבקר ואת מנחת הערב ואת עלת המלך ואת מנחתו ואת עלת כל עם הארץ ומנחתם ונסכיהם וכל דם עלה וכל דם זבח עליו תזרק ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר: ויעש אוריה הכהן ככל אשר צוה המלך אחז: ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות ויסר מעליהם ואת הכיר ואת הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויתן אתו על מרצפת אבנים: ואת מיסך השבת אשר בנו בבית ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יהוה מפני מלך אשור: ויתר דברי אחז אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה:

כ וישכב אחז עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד וימלך חזקיהו בנו תחתיו:

יז

א בשנת שתים עשרה לאחז מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תשע שנים: ויעש הרע בעיני יהוה רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו:

ויזוה ק׳ ב׳ — ל׳ — ד׳ רסמי׳ — ב׳ אשר צוה משה — את ב׳ חס׳ בכביאו׳ ל׳ כ״כ — ל׳ מוסך ק׳ ל׳ — ל׳ מלעי׳ — יג בטע׳ בקיב׳ — ל׳

ופקיד מלכא אחז ית אוריה כהנא למימר על מדבחא רבא אסיק ית עלת צפרא וית מנחת רמשא וית עלת מלכא וית מנחתיה וית עלת כל עמא דארעא ומנחתהון ונסכיהון וכל דם עלתא וכל דם ניכסת קודשיא עלוהי תזרוק ומדבחא דנחשא יהי לי לבקרא: ועבד אוריה כהנא ככל דפקיד מלכא אחז: וקציץ מלכא אחז ית גדנפי בסיסיא ואעדי מנהון ית כיורא וית ימא אחית מעל תוריא דנחשא דתחותוהי ויהב יתיה על רצפת אבניא: וית טיקוס שבתא די בנו בביתא וית מעלנא דמלכא בראה אסחר לבית מקדשא דיי מן קדם מלכא דאתור: ושאר פתגמי אחז דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה: ושכיב אחז עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך חזקיה בריה תחותוהי:

בשנת תרתי עסרי לאחז מלך שבטא דבית יהודה מלך הושע בר אלה בשמרון על ישראל תשע שנין: ועבד דביש קדם יי לחוד לא כמלכי ישראל דהוו קדמוהי:

עלוהי

רלבג

והנה קרא אחז המזבח ההוא אשר בנה מזבח הגדול כי אולי היה יותר גדול השיעור או מפני שהיה אבל מחשבתו יותר נכבד: ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר׳ ר״ל כי לפעמים ארצה לראותו ולבקרו להעלות עליו: את המסגרות המכונות׳ ר״ל המסגרות המכונות והנה הסיר מהם את הכיור ועמד הכיור בזולת כנו וכן עשה לכל הכיורות אשר שם והים הסיר מעל שנים העשר הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפת אבנים: ואת מוסך השבת אשר בנו בבית׳ היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב׳ ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי׳ הנה מפני ירא׳ ממלך אשור סתם מבוא ביתו מחוץ והיו נכנסין בבית המלך דרך בית יי׳: ויקבר עם אבותיו בעיר דוד׳ באר בספר ד״ה כי לא הביאוהו לקברי מלכי בית ישראל: בשנת שתים עשרה לאחז׳ ידענו כי הושע מלך עד שנת שש לחזקיה והוא שנת ט׳ להושע כמו שאמר [illegible] ולפי מה שכבר ידענו כי אחז מלך בשנת י״ז לפקח [illegible] והיה אחז בשנת הי״ב כי לא נשארו לו כי אם ב׳ שנים [illegible] ולא נחשב למלך [illegible] ואחר זה מתמך במלכותו במרדו תשע שנים: ויעבדהו

במנחת התמיד׳ למרדו על הושע: ויגל את ישראל׳ ויגלה את ישראל וזה סער כל תיבה ספעל פלה בה״א כגון פנה בנה גלה זנה רבה כפבא לתת ברלש התיבה וי״ו יו״ד אם המלה מוסבת על הפועל תהא היו״ד נקוד׳ בחירק כגון ויבן שם מזבח ויפן וירד משה ויגל יהוד׳ מעל אדמתו ותלך ותזן גם היא וירב העם ועצמו מאד ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא היו״ד נקודה בסגול כגון ויפן זנב אל זנב ויגל את ישר׳ אשורה ויזן את יהודה וירב בבת יהודה תאניה: ויחפאו׳ בדאו פתרונו לפי ענינו: עד עיר מבצר׳ כמו מקטן ועד גדול: ממגדל נוצרים׳ שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור בכל בית גבוה העמידו עבודה זרה: ויעד יי׳׳ התרה בהם: נביאי כל חוזה׳ נביאי כל חוזה שהוא חוזן ים חוזה שהוא שם דבר כמו ועם שם פחול עשינו חוזה: שנים

אל סוא ל׳ ומשמש א״ב אל וסים׳ אל ארם ל׳ אל ארבע ל׳ אל אצרותיח ל׳ אל בנו ל׳ אל בנים ל׳ אל בחוריה ל׳ אל גג ל׳ אל הצאן ל׳ אל המנחה ל׳ אל המלאכה ל׳ אל אדון ל׳ אל אדום ל׳ אל בנתיו ל׳ אל בני ל׳ אל כנד ל׳ אל גבוריה ל׳ אל דבר ל׳ אל חבתים ל׳ אל המשכן ל׳

רדק

ויעל מלך אשור בכל הארץ׳ פי׳ ולכדה ואחר כך עלה שמרון וצר עליה: ומלכי ישראל אשר עשו׳ פי׳ ובחקות מלכי ישראל אשר עשו: ויחפאו בני ישר׳ דברי׳ אשר לא כן על יי׳ אלהיהם׳ בדברי רז״ל מה אמרו אמרו העמו׳ הזה אינו רואה ואינו שומע וחאו לשו׳ ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמ׳ יחזקאל הנביא שהיו אומרי׳ אין יי׳ רואה אותנו עזב יי׳ את הארץ וכן אמ׳ ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אלף ויחפאו תימור ה״א למ״ד הפעל מן חפה שני ברושים כי ענין אחד ושרש אחד הם: אשר לא כן׳ אשר לא טוב: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר׳ ממגדל שעומדים בו השומרי׳ ות״י ממגדל תקיף עד קרוין כריכן: ויעד יי׳׳ מבנין הפעיל מנחי הפ״ן ענינו ההתרא׳ על ידי עדים וכן העד העיד בנו האיש העדותי בכם היום: ביד כל נביאו כל חוזה׳ כתו׳ בוי״ו ר״ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי השקר וקרי נביאי והו׳ כמו נביאים וכן חלוני שקופים כמו חלונים אמני מחוקה כמו אמנים ועניינו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביאי׳ ודרש ביד כל נביאו כמה נביאים העידותי בהם אחד בשחרית ואחד בין הערבי׳ כנביאו כתיב: ויתמכרו

עלוהי סליק שלמנאסר מלכא דאתור והוה ליה הושע עבדא ואתיב ליה תקרובתא: ואשכח מלכא דאתור בהושע מרדא דשלח אזגדין לות סוא מלכא דמצרים ולא אסיק תיקרובתא למלכא דאתור כשנא בשנא ואחדיה מלכא דאתור ואסריה בבית אסירי: וסליק מלכא דאתור בכל ארעא וסליק לשמרון וצר עלה תלת שנין: בשתא תשיעתא להושע כבש מלכא דאתור ית שמרון ואגלי ית ישראל לאתור ואותיב יתהון בחלח ובחבור נהר גוזן וקירוי מדי: והוה כד חבו בני ישראל קדם יי אלההון דאסיק יתהון מארעא דמצרים מתחות יד פרעה מלכא דמצרים ודחילו טעוות עממיא: ואזלו בגזירת עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל ומלכי ישראל דעבדו: ואמרו בני ישראל מילין דלא כשרין קדם יי אלההון ובנו להון במן בכל קרויהון ממגדל תקיף עד קירוין כריכן: ואקימו להון קמן ואשירין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף: ואסיקו בוסמין תמן על כל במתא כעממיא דאגלי יי מן קדמיהון ועבדו קדמוהי פתגמין בישין לארגזא קדם יי: ופלחו ית בעליא די אמר יי להון לא תעבדון ית פתגמא הדין: ואסהיד יי בישראל וביהודה ביד כל ספר מליף למימר תובו מאורחתכון בישתא וטרו פיקודי וקימי ככל אורייתא דפקידית ית אבהתכון ודשלחית לותכון ביד עבדי נביא: ולא קבילו ואקשיאו ית קדלהון כקדלא דאבהתהון דלא הימינו במימרא דיי אלההון: וקצו

ג עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה: ד וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא: ה ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים: ו בשנת התשיעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ויגל את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: ז ויהי כי חטאו בני ישראל ליהוה אלהיהם המעלה אתם מארץ מצרים מתחת יד פרעה מלך מצרים וייראו אלהים אחרים: ח וילכו בחקות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל ומלכי ישראל אשר עשו: ט ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יהוה אלהיהם ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: י ויצבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן: יא ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יהוה מפניהם ויעשו דברים רעים להכעיס את יהוה: יב ויעבדו הגללים אשר אמר יהוה להם לא תעשו את הדבר הזה: יג ויעד יהוה בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי חקותי ככל התורה אשר צויתי את אבתיכם ואשר שלחתי אליכם ביד עבדי הנביאים: יד ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביהוה אלהיהם:

רלבג

ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא׳ אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שני׳ להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון וצר עלי׳ ובסוף הענין לכד שומרון ואז עצר הושע ועצרהו בבית כלא: ומלכי ישראל אשר עשו׳ ר״ל ובחקות מלכי ישרא׳ אשר עשו כמו ירבעם בן נבט וחבריו כי כבר הלכו ישר׳ בחקותיהם ועזבו את ברית יי׳: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי׳ אלהיהם׳ הנה ויחפאו הוא מענין חפוי וכסוי והרצון בו שהם שמו נעלם ומכוסה נגד יי׳ דברים אשר אינם כן ר״ל שאינם נעלמים ממנו והמשל שהם חשבו שאין השי״ת מבין אל מעשיהם ושהוא עוזב את הארץ ולזה היו עובדים לצבא השמים והיו עושין הפעלות המגונות ההם כמו שקד׳ מעניני׳: עד שכבר בנו במות בכל עריהם מהקטן עד הגדול והנה הקטן הו׳ מגדל נצרים ר״ל מגדל שומרים שכאשר יהיו לאדם שדות רבות וכרמים זה אחר זה יבנה מגדל בתוכם לשמור פירותיהם ולאצר׳ שם וגם במגדל ההוא בנו במה ולא הספיק להם זה אבל מחוץ לעיר הציבו להם מצבות ואשרים על כל גבע׳ גבוהה ותחת כל עץ רענ׳ וזה כלו בהפך כוונת התורה שכוונת׳ לעבו׳ השי׳ לבדו ובמקו׳ אחד לבד׳ אחר הבנות בית המקדש: כגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם׳ ר״ל שלא כתנו אל לבם שאלו הפעלות המגונו׳ לא הועילו לגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם אך היו סבה שהקיאה אותם הארץ: ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה׳ ר״ל ביד כל נביאים וכל חוזה וידמה שהחוזה הוא יותר שלם מהנביא כי הנביא יקרא נביא אפילו בא אליו דבר יי׳ בחלום כאמרו אם יהיה נביאכם יי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבא אליו דבר יי׳ במראה והוא למעלה מהחלו׳: כערף אבותם אשר לא האמינו ביי׳ אלהיה׳: המשילם למי שהיה מאבותם שלא האמינו ביי׳ אלהיהם ולא הסכימו להאמין בו מפני דברי הנביאים: וימאסו

אל המלחמה ל׳ אל זקני ל׳ אל טוב ל׳ אל כסא ל׳ אל משמר ל׳ אל סוא ל׳ אל עגלה ל׳ אל צאנו ל׳ אל ראשי ל׳ אל שמים ל׳ אל תורת ל׳: כגוים ג׳ דגשים בקריאה וסי׳ כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם׳ כגוים אשר הגלה יי׳׳ והעלה על רוחכם: וביהודה ה׳ בקריאה וסימני׳ וביהודה הירדן מזרח שמש׳ ויעד יי׳ בישראל וביהודה׳ עד השליכו אותם מעל פניו דירמיה׳ והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש׳ לכו דרשו את יי׳ בעדי׳ אחד בירושלם ויהודה כי על אף יי׳ היתה בירושלם ויהודה: שבו ה׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן׳ וכל אורייתא דכוו׳ חס׳ בר מ״ג מלאים וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן: מצותי חקתי ג׳ בקריאה וסימ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי׳ אם שוב תשובון דסיפרא׳ ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל:

וימאסו את חקיו ואת בריתו · זה כלו עדות כי הם עשו מה שזכר הש"י שאם יעשוהו יביא עליהם אלו הקללות שבאו עליהם ולסוף הענין ישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה ולזה זכר גם כן שהם עזבו כל מצות י"י כמו שזכר שם באותם הקללות: ואת עדותיו אשר העיד בם · הנה קרא עדות מה שהיה בתורה על דרך העדות להעיד כשכחו השם ית' לישראל כמו פסח וסוכות שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופדיון בכור אדם ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות גם כן מה שהעיד בהם הש"י בתורה את השמים ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבאו להם אלו הקללות עד השמידו אותם וקרא עדות גם כן מה שבא בתורה מהספורים אשר הם עדות על מי שיעבור על דב' השם

עדותיו ה' מפקין וו' בליש' וסימ' נמסר בסיפר' חלק א' ריש סימן ב': אשירה ג' מל' בליש' וסימ' ואשירהם תגרעון · ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא · ונתשתי אשיריך: ויודא ד' קריאן ח' ולא כתיב וסים' העיר ויהי ישעיהו דמלכים · ויודא כי קרע ישראל · אני אם טוב ואם רע בקול גי' · ותתפגם גם בני נף

טו וימאסו את חקיו ואת בריתו אשר כרת את אבותם ואת עדותיו אשר העיד בם וילכו אחרי ההבל ויהבלו ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יהוה אתם לבלתי עשות כהם: טז ויעזבו את כל מצות יהוה אלהיהם ויעשו להם מסכה שנים עגלים ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל: יז ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: יח ויתאנף יהוה מאד בישראל ויסרם מעל פניו לא נשאר רק שבט יהודה לבדו: יט גם יהודה לא שמר את מצות יהוה אלהיהם וילכו בחקות ישראל אשר עשו: כ וימאס יהוה בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עד אשר השליכם מפניו: כא כי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם בן נבט וידא ירבעם את ישראל מאחרי יהוה והחטיאם חטאה גדולה: כב וילכו בני ישראל בכל חטאות ירבעם אשר עשה לא סרו ממנה: כג עד אשר הסיר יהוה את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה עד היום הזה: כד ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים וישב בערי שמרון תחת בני ישראל וירשו את שמרון וישבו בעריה: כה ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו את יהוה וישלח יהוה בהם את האריות ויהיו הרגים בהם: כו ויאמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את משפט אלהי הארץ:

ה' ל · ה' מפקין וי' · ג' ל' זקף קמץ · ג' יתי מל · ל' · ג' ת"ך · סבי ק' · ג' מל פלים · ד' תר חס' · ל' · ל' · ל' · ל' לפ' בכס' · וידא ק' · ה' חס' בן נבט · ל' · ד' · ו' · יה' · ל' כתיב ה' י' מלעיל ד' חס' · ג' · ב' · ל' · ל' ומל' · ב' · ג' ה' חס וב' מל' ט' מל'

וקצו בקימוהי ובגזרתיה דיגזר עם אבהתהון ובסהדותיה דאסהיד בהון וטעו בתר טעותא והוו ללמא ובתר עממיא די בסחרניהון די פקיד יי יתהון בדיל דלא למעבד כותהון: ושבקו ית כל פקודיא דיי אלההון ועבדו להון מתכא תרין עיגלין ועבדו אשירתא וסגידו לכל חילי שמיא ופלחו ית בעלא: ואעברו ית בניהון וית בנתיהון בנורא וקסמו קסמין ונחישו וחשיבו למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: והוה רגז מן קדם יי לחדא בישראל ואגלינון מארעא בית שכינתיה לא אשתאר לחוד שבטא דבית יהודה בלחודוהי: אף דבית יהודה לא נטרו ית פקודיא דיי אלההון ואזלו בגזירת ישראל דעבדו: וקץ יי בכל זרעא דישראל ועניניון ומסרינון ביד בזוזין עד דאגלינון מאתר בית שכינתיה: ארי אתפליגו בית ישראל על דבית יהודה ואמליכו ית ירבעם בר נבט ואטעי ירבעם ית ישראל מבתר פולחנא דיי וחייבינון חובא רבא: ואזלו בני ישראל בכל חובי ירבעם דעבד לא סטו מינה: עד דאגלי יי ית ישראל מארעא בית שכינתיה כמא דמליל ביד כל עבדוהי נביא וגלו ישראל מעל ארעהון לאתור עד יומא הדין: ואיתי מלכא דאתור מבבל ומכות ומעוה ומחמת ומספרוים ואותיב בקירוי שמרון חלף בני ישראל ויריתו ית שמרון ויתיבו בקרוהא: והוה בשריות למיתבהון תמן לא הוו דחלין מן קדם יי וגרי יי בהון ית אריותא והוו קטלין בהון: ואמרו למלכא דאתור למימר עממיא דאגליתא ואותיבתא בקרוי שמרון לא הוו ידעין ית דין אלהא דארעא וגרי בהון ית אריותא והא אינון מקטלין יתהון בדלית אינון ידעין ית דין אלהא דארעא: ופקיד

ית' בזה האופן יענש עונם כאלה והנה רבו הספורים בתורה המעידים על זה ומי שיקיים ישלם לו גמול טוב והם עזבו כל זה אם כי נודע להם שלמותו וטובו והלכו אחרי ההבל והיא הע"ז ועשו גם כן פעולות הם ההבלים: ויקסמו קסמים וינחשו: ר"ל שהם עשו פעלות להוריד להם רוחניות הכוכבי' לפי מחשבתם והיו בזה האופן המגונה מגיעים להם כח קסם וכן היו מנחשים בגוים והיו מסתפקים באלו ההודעות ועתידות החלומות והמגונות בתכלית והיו עוזבים ההודעו' השלמו' שהיו מגיעים להם על ידי נביאי: ויענם ויתנם י"י ביד שוסים · זכר זה כי כבר עשה הש"י ב בהדרגה כמו שזכר בתור' והוא שכבר ענה ישראל ברעב ובמה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד אויבים היו שוללים אותם ואחר זה השליכם מעל פניו והגלה אותם אל ארץ אחרת: וימליכו את ירבעם בן נבט · אמר זה כי ישראל המליכוהו מעצמם אף על פי שסבר ייעד הש"י על ידי נביאו הנה נבחר זה אז מעצמם לא על ידי נביא ואולם בעת ההוא נהפך לבב ירבע' לרע ולא היו שואלים פי נביא לא היה בוחר בו כמו שמצאנו בשאול שאף על פי שמשח לו למלך את הש"י לשאול כי נחש כי המליכו כ"ש בזה שלא נמשח: וידא ירבעם את ישרא' · וירא כתוב וידח קרי והכתוב הוא מענין ודוי גורל והרצון בו וישליך וכן כונת הקרי מסכמ' לזה הענין כי ההדחה מתיחסת מאד אל ההשלכה · ויבא מלך אשור מבבל · ר"ל שהביא אנשי' מכל אלו המקומו' להושיב בערי שמרון אם הגלה משם ישר' אחר

ויסרם ב' וחס' ויסרם דוד מעליו נפא נחסר ל' חס'

ומספרוים ה'

רדק

ויתמכרו · כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לי: רק שבט יהודה לבדו · ושבט בנימן טפל לו והכלל עמו: וידא · כן כתיב וקרי וידח והכתיב פי' מן המנדים ליום רע שונאיכם מנדיכם ופי' הרחיק מאחרי יי' את ישר' והקרי ידוע: ויושב בערי שמרון · ולא אמר בשמרון ובערי' וכן אמ' וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שניבא עליה' מיכ' המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם: אשר הגליתי · השעותי וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת ה השבי וכן ויגלה מנחת: אחר

רשי

שני עגלים · בבית אל ובדן: את הבעל · ע"ז ששמה בעל: ויתמכרו · מכרו עצמן לכך: ויסירם מעל פניו · שגלו עם הושע בן אלה: ויגל ישראל · זה נקוד בחירק שהוא לשון גלה ואינו לשון הגלה: לא יראו את יי' · אף על פי שהגוים עובדי ע"ז הם יראים מפניו וקרו לי' אלהא דאלהיא כענין שנאמר ומי כ מורא בגוים ואלו לא יראוהו כי ואמרו אילו היתה בן יראה לא נתן עמו לגלות: אמר

מסרה
תתפגם · חצר ק' ויודח ק' אנחנו ק' ובתתפנחם ק': בתחלת ו' בקריא' וסי' והם המתו בימי קציר תחלת כתיב · ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלו' חלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנוניך יצא דבר · בתחלת מלכותו כתבו שטנה על: ממיתים ג' חד חס' וב' מל' וסים' וישלח בם את האריות · אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי · ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים · ידע תדעו חס':

ויצו מלך־אשור לאמר הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וילכו וישבו שם וירם את־משפט אלהי הארץ : ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית־אל ויהי מורה אתם איך יראו את־יהוה : ויהיו עשים גוי גוי אלהיו ויניחו בבית הבמות אשר עשו השמרנים גוי גוי בעריהם אשר הם ישבים שם : ואנשי בבל עשו את־סכות בנות ואנשי־כות עשו את־נרגל ואנשי חמת עשו את־אשימא : והעוים עשו נבחז ואת־תרתק והספרוים שרפים את־בניהם באש לאדרמלך וענמלך אלה ספרים : ויהיו יראים את־יהוה ויעשו להם מקצותם כהני במות ויהיו עשים להם בבית הבמות : את־יהוה היו יראים ואת־אלהיהם היו עבדים כמשפט הגוים אשר־הגלו אתם משם :

ופקיד מלכא דאתור למימר אובילו לתמן חד מכהניא דאגליתינון מתמן ויזלון ויתבון תמן וילפון ית דין אלהא דארעא : ואתא חד מכהניא דאתגליאו משמרון ויתיב בביתאל והוה מליף יתהון איכדין יהון דחלין מן קדם יי׃ : והוו עבדין עמא עמא טעותיהון ואחיתו בבית במתא דעבדו שמרונאי עמא עמא בקרויהון דאינון יתבין תמן : ואנשי בבל עבדו ית סכות בנות ואנשי כות עבדו ית נרגל ואינשי חמת עבדו ית אשימא : ועואי עבדו נבחז וית תרתק ואינש ספרוים מוקדין ית בניהון בנורא לאדרמלך וענמלך טעות ספרוים : והוו דחלין מן קדם יי׃ ועבדו להון מקצתהון כומרי במתא והוו עבדין להון בבית במתא : מן קדם יי׃ הוו דחלין וית טעותהון הוו פלחין כנימוסי עממיא דאגליאו יתהון מתמן : עד

רשי

אשר עשו השומרונים · ישראל בעודם שם : גוי גוי אלהיו · אומה ואומה ע״ז שהיו עובדים בארצם אף כאן · עשו כן כל גוי בעיר אשר הושיבם סנחריב שם בערי ישראל : סכות בנות · דמות תרנגולת עם אפרוחיה : נרגל · דמות תרנגול : אשימא · דמו׳ תיש וכן קרויין בלשון כל אומה ואומה וכן פירשו רבותינו בסנהדרין : נבחז · דמות כלב : תרתק · דמות חמור : אדרמלך · דמות פרד : ענמלך · דמות סוס : כמשפט הגוים אשר הגלו אות׳ משם · אותן עבודות זרות שעובדי הגוים אשר הגלן סנחריב והוכלוסין את אילו משם היו אלו עובדין כאן : אינם

רדק

אחד מהכהנים · שהם מורי התורה : אך ייראו את יי׳ · הורה אותם שאף על פי שהם עובדים איש אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אף על פי שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל טעו אחרי דעות האומות אם כן מה בין ישראל ובין האומות יש א׳ אומרי׳ כי האומות שהיו עובדי׳ איש את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תיטב בעיני האלהים אבל המון העם לא היה להם לב וסברה כי אם על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועים אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות ושהיו רואים ההצלח׳ לאומו׳ העולם היו סבורי׳ כי שהיה׳ האמצעיי׳ היו גורמי׳ להם ההצלחה ההיא והיו אומרי׳ איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם אעשה כן גם אני כמו שאמ׳ אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ואפי׳ הרשעים שבהם היודורשים את יי׳ כי ירבעם אמר אל נא את פני יי׳ אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה ושאלה בנו שלא אשתו לדרוש את יי׳ מאחיה השלוני ואחאב כשכם עם אליהו בדבר נביאי הבעל וחרד לדבר הנביא שאמר לו והיתה נפשך תחת נפשו ומנבואת אליהו חרד וקרע את בגדיו וכס ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא יי׳ לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אף על פי שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב יי׳ ולא ירע והיו אומרים מי רואנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחר היתה בלבם והיו אומרים בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל ואותם היו מאמינים שהטוב והרע אינו בכוונת מכוין לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע״ז והעובדים אותה היו רבים ואותם היתה דעתם לאל יתברך אלא שהיו עובדים על ידי אמצעי ויראת אלהים זאת לא היתה אתם כי האל צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר״ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמנעם האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם יי׳ יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ ונאמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים עבודה זרה כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כי אם ברצון האל אלא שעובדים אותם להיותם אמצעיים בינם ובין הבורא והורה אותם גם כן שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה ומשכב הקרובות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות הא׳ עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזהו יראת יי׳ שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטמאות האלה בעבור ירא׳ זו והזהירו שלא יעשו בארץ ההיא יותר משאר הארצות : אשר עשו השומרונים · זה ישראל שהיו בשמרון ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלה הגוי׳ אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם · את סכות בנות · כן היה שם ע״ז שהיו עובדים בארצם וראינו כי שם ע״ז של בבל היה שמה בל כמו שאמר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכד נצר כמו שאמר הכתוב בל בשם אלהיה אבל בימי מלך אשור היה ע״ז שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז״ל סכות בנות זה תרנגולת כלומ׳ דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגולת סכות ובנות פי׳ עם אפרוחיה : נרגל · זה תרנגולת הבר וירושלמי את נרגל רגליה דיעקב ורגליה דיוסף : אשימא · ברחא קרחא והוא התיש ונקרא אשימא לפי שאין לו צמר והוא כמו שומם ובירושלמי אשימא אומרת כמה דקימא בחיל האשם : נבחז · בז״ן ויש ספרים כתוב בנ״ן ואינו כי אם בז״ן וטעות הוא בספרים ופירוש נבחז הוא כלב והיא מלה מורכבת נובח חז נובח מן לא יוכלו לנבוח חז לשון מראה שמראה שינו : תרתק · פירשו בו צורת חמור : לאדרמלך וענמלך · אדרמלך הוא הפרד ונקרא כן דהדר ליה למריה בטוענים פי׳ שנושא לרבו כל משאותיו · אדר כמו דרי טוענא · ענמלך זה הסוס דעני ליה למריה בקרבא ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע״ז פאון וידוע הוא ופסיוני הוא שלו ותרגום שלו ויבא שלו שליו ביסרא ואייתו פסיונין : ויהיו עושים להם · הכהנים היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם · כמשפט ישראל שגלו משמרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יריאים את יי׳ ועובדים אלהים אחרי׳ כמו שפיר׳ או · והיה פירושו כמשפט הגוים ויי׳ ארצותם אשר באו משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל יי׳ היו יריאים כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם : עד

ואנשי ד׳ ר״פ בקריאה וסי׳ ואנשי סדום רעים וחטאים · ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה · ואנשי בבל עשו · ואנשי תמיד יבדילו עברים : והעוים ד׳ ב׳ ר״פ וב׳ מצעתא פסו׳ וסי׳ והעוים הישבים בחצרים עד עזה · והעקרוני והעוים · והעוים והפרזי · והעוים עשו נבחז : במשפט ז׳ רפין ה׳ פתחין וב׳ קמצין וסי׳ ואם לבנו יעדנה כמשפט הבנות · כמשפט צידנים יושב ובוטח · את יי׳ היו יראים · ויעשו את חג הסוכות · ויעמד כמשפט דויד אביו · פנה אלי וחנני כמשפט · ולכל העולות עולות · ב׳ בתראי קמצין :

רלבג

אחד מהכהנים אשר הגליתם משם · ידמה כי קצת כהני יי׳ היו שם במגרשיהם והוא היה מורה הגוים האלו איך יתנהגו לפי משפטי התורה והם עושים עם זה גוי גוי אלהיו בערי שומרון והניחו הע״ז שלהם בבית הבמות אשר עשו השומרונים ויהיו יריאים את יי׳ ועשו להם מקצתם כהני במות כמו שעשה ירבעם והזניח הכהנים מן הכהונה וידמה כי באלו הבמות היו מקריבים לשם יתעלה כמו שהיה הענין קודם אסור הבמות : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם · ר״ל שהם היו גם כן עובדים לשם יתעלה ועובדים עבודה זרה ולזה אמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים אם יי׳ הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו : עד

רשי

אינם יראים את ה׳ ׳ יראה שלימה כמשפט ישראל ואף על פי שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את ה׳ יראה שלימה כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה במצות אשר צוה ה׳ את בני יעקב ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם שהיה עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורם הכהן שהיה מן השומרונים שהיו עובדים ע״ז: ויכרת אותם ברית ׳ כשנתן להם תור׳ בהר סיני: בשנת שלש ׳ למרדו של הושע: ויקר׳ לו נחושתן ׳ לשון בזיון כלומר מה צורך בזה אינו אלא נחש נחשת: ישכיל

רדק

עד היום הזה ׳ לפירוש הראשון יהיה פי׳ עד היום הזה הם עושים על ישראל פי׳ ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מן דרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם כמשפטים הראשוני׳ שהיו עושי׳ בשמרון אינם יראי׳ את ה׳ שלא לעבוד ע״ז כי גם שם עובדים ע״ז בגלותם ולא יראו את ה׳ כי היראה היא לעבוד את ה׳ לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את ה׳ ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את ה׳ ועבדתם אותו באמת ואינם עושים בחקותם וכמשפטם רק כחקות הגוים וכמשפטיהם ואינם עושי׳ כתורה וכמצוה אש׳ צוה ה׳ את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישראל כי אז כשאמר יעקב לביתו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו ה׳ ואמר לו ישראל יהיה שמך ולפי׳ אחרון יהיה פי׳ אינם יראי׳ את ה׳ על הגוי׳ אעפי שאמ׳ את ה׳ היו יראים לא היו יראי׳ את ה׳ בלב שלם כי אם מפחד האריו׳ לפי׳ קראו אותם גרי אריות ואמ׳ כמשפטים הראשונים היו עושים פי׳ כמשפטים הראשונים שהיו עושים בארצם כן היו עושים ולא היו עושים כחקותם וכמשפטם וכתורה אשר צוה ה׳ שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו לא קבלו והיה להם לקבל התורה כתורה וכמצוה אש׳ צוה ה׳ את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוי׳ האלה כי ישר׳ גלו משם לפי שלא עשו כתור׳ וכמצוה אשר צוה ה׳ אות׳ היה להם ללמו׳ ולעשו׳ כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפי׳ הראשון נכון בעיני: כי אם כמשפטם הראשון ׳ לא שמעו לנביאים המוכיחים אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה: ויהי בשנת שלש להושע בן אלה ׳ שנת שלש למרדו כמו שפירשנו: וכתת נחש הנחשת ׳ יש מרז״ל שאמרו שוחק וזורה לרוח כי היה אסור בהנאה ומהם אמרו כי לא היה אסור בהנאה כי משה רבינו ע״ה בשלו עשה אותו שנ׳ עשה לך שרף ומשלך שהעובדים אותו לא היו יכולים לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא כמו דכתותי לא הוה צריך אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל בתריה עמד וכתתו: כי עד הימי׳ ההמה היו בני ישראל מקטירים לו ׳ מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישר׳ אח׳ ע״ז עד הימי׳ ההמה שמלך חזקיהו היו בני ישראל מקטרי׳ לו כיון שמצאו כתו׳ וראה אותו וחי היו חושבים כי טוב הוא להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש ל לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע״ז מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרי׳ לזה הנחש והיו מניחי׳ אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער הע״ז כי בימי אביו היו עובדים לו כמו לע״ז אע״פ שהטובים היו זוכרי׳ בו הנס אמ׳ טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטעו בני ישר׳ היום או מחר אחריו ורבו׳ ז״ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל ע״ז שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו: ויקרא לו נחשתן ׳ דרך בזיון כלומר אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמ׳ להם לישר׳ איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת ותוספת הנ׳ון להקטינו כ״וד האמינון וי״ו נ״ון אישון שבתון וי״ת והוו קרן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן: ואשר

ויצום ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר וארא: ואת החקים ד׳ בקריאה וסי׳ והיתה עמו וקרא בו כל ימי חיו ׳ ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים ׳ חבול חבלנו לך ׳ ואת החקי׳ ואת המשפטים והתורה והמצוה דסיפר׳:

עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים הָרִאשֹׁנִים אֵינָם יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר־שָׂם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּכְרֹת יְהוָה אִתָּם בְּרִית וַיְצַוֵּם לֵאמֹר לֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִזְבְּחוּ לָהֶם׃ כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה אֹתוֹ תִירָאוּ וְלוֹ תִשְׁתַּחֲווּ וְלוֹ תִזְבָּחוּ׃ וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב לָכֶם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת כָּל־הַיָּמִים וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ וְהַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם לֹא תִשְׁכָּחוּ וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תִּירָאוּ וְהוּא יַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיכֶם׃ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי אִם־כְּמִשְׁפָּטָם הָרִאשׁוֹן הֵם עֹשִׂים׃ וַיִּהְיוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֶת־פְּסִילֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים גַּם־בְּנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

יח

וַיְהִי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ חִזְקִיָּה בֶן־אָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִי בַּת־זְכַרְיָה׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִד אָבִיו׃ הוּא הֵסִיר אֶת־הַבָּמוֹת וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבֹת וְכָרַת אֶת־הָאֲשֵׁרָה וְכִתַּת נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד־הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים לוֹ וַיִּקְרָא־לוֹ נְחֻשְׁתָּן׃

עַד יוֹמָא הָדֵין אִינוּן עָבְדִין כְּנִימוּסֵי קַדְמָאֵי לֵיתֵיהוֹן דָחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְלֵיתֵהוֹן עָבְדִין כִּגְזֵירַתְהוֹן וּכְדִחֲזֵי לְהוֹן וּכְאוֹרָיְתָא וּכְתַפְקֵידְתָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת בְּנֵי יַעֲקֹב דְּשַׁוִּי שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וּגְזַר יְיָ עִמְּהוֹן קְיָם וּפַקְדִינוּן לְמֵימַר לָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וְלָא תִסְגְדוּן לְהוֹן וְלָא תִפְלְחוּנוּן וְלָא תְדַבְּחוּן לְהוֹן׃ אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ דְּאַסֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִדְרָע מְרָמַם יָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִסְגְּדוּן וְעַל מַדְבְּחֵיהּ תְּדַבְּחוּן׃ וְיָת קְיָמַיָא וְיָת דִּינַיָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּכְתַב לְכוֹן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד כָּל יוֹמַיָא וְלָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא׃ וּקְיָמָא דִּגְזָרִית עִמְּכוֹן לָא תִתְנְשׁוּן וְלָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא׃ אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן תִּדְחֲלוּן וְהוּא יְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ אֱלָהֵן בְּנִימוּסֵיהוֹן קַדְמָאֵי אִינוּן עָבְדִין׃ וַהֲווֹ עַמְמַיָא הָאִלֵּין דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְיָת צַלְמָנֵיהוֹן הֲווֹ פָּלְחִין אַף בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן כְּמָא דַעֲבַדוּ אֲבָהַתְהוֹן אִינוּן עָבְדִין עַד יוֹמָא הָדֵין׃

וַהֲוָה בִּשְׁנַת תְּלָת לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ חִזְקִיָּה בַּר אָחָז מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ אֲבִי בַּת זְכַרְיָה׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד דָּוִד אֲבוּהִי׃ הוּא אַעְדִּי יָת בָּמָתָא וְתַבַּר יָת קָמָתָא וְקַץ יָת אֲשֵׁירָתָא וּפַסִּיק יָת חִוְיָא דִנְחָשָׁא דַעֲבַד מֹשֶׁה אֲרֵי עַד יוֹמַיָא הָאִינוּן הֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַסְּקִין בּוּסְמִין לֵיהּ וַהֲווֹ קָרַן לֵיהּ נְחוּשְׁתָּן׃

בְּמִימְרָא

ל׳ ה׳ ל׳ ל׳ ד׳ ט׳ פסו׳ לא ולא ולא ד ב׳ אשר כתבתי ב׳ ובפניו ה׳ ב׳ ל׳ מ׳ ל׳ ל׳ ב׳ חס׳ בנבי׳ א יב יד ל׳ ע׳ פוס ל׳ חס׳ ל׳ ל׳ ב׳ יב ל׳

תשמרון ל׳ בספ׳ וכל את דכו׳ כתב

רלבג

עד היום הזה הם עושים כמשפטים הראשונים ׳ ר״ל הנשארים הם ישראל כי לא הגלו כולם כמו שיראה מהספור אשר בענין חזקיה שגלה למה שנשאר שם: תשמרון לעשות כל הימים ׳ זה לאות שהתורה נתנה לעשות מצותיה כל הימים לא שתשתנ׳ באחרית כמו שחשבו אנשים חלילה חלילה: ולא שמעו כי אם כמשפט׳ הראשון הם עושי׳ ׳ ר״ל כי ישרא׳ לא שמעו לסור מעבוד׳ זרה ולזה מצא שם יאשיה כהני הבמות: ויהיו הגוי׳ האלה יראים את ה׳ ׳ ידמה שאמר שלא שמעו אלו הגוים לקול הכהן אך הרכיבו בין שתי האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראי׳ את ה׳ שאם היו יראים את ה׳ לא היו עובדים עבודה זרה ולזה לא נחשבו לגרים אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עם עבודת אלהיהם ולזה הם משוללים מיראת הש׳ ומהיות במדרגת ישראל כי הישרא׳ אף על פי שחוטא זכו לו אבותיו ש׳ שיהיה מישר׳ אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצוות התורה כי ה התורה הזאת בלתי קבלת תוספת וגרעון כמו שנזכר במקומות מהתורה: ויעש הישר בעיני ה׳ ככל אשר עשה דוד אביו ׳ הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני ה׳ ודוד חטא על דבר אוריה: הוא הסיר את הבמות ׳ הם שנעשו להקריב בהם לש׳ אשר לא סרו בימי מלכי יהוד׳ הראשוני׳: ושבר המצבות ׳ כי התורה אמר׳ לא תקים לך מצבה ואע״פ שהיא לש׳ כ״ש כשהיתה לשם ע״ז כמו שאחשוב שהיה הענין באלו המצבות: היו בני ישראל מקטרים לו ׳ הנה חשבו שתהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והיה כל הנשוך וראה אותו וחי והנה קרא לו חזקי׳ נחשתן ר״ל נחשת שלהן כאילו יאמר שאין לזאת הצורה כח כי אם מה שיש מהכח לנחשת: בכל

ואשר היו לפניו · ר״ל חוץ מדוד ושלמה אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע״פ שהיו בהם מלכים טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועוזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני יי׳ כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו : ישכיל · יצליח : וימרוד במלך אשור · לפי שאחז אביו היה עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו : ממגדל נוצרים עד עיר מבצר · ממגדל שעומדים בו השומרים ות״י ממגדל תקוף עד קרוין כריכן : מקצה שלש שנים · מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עברו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש אחר פירושו מתחלת שלש וי״ת מסוף תלת שני׳ ולא״כ לדעתו בשנה הרביעית ובשנה השביעית ר״ל בתחלת השנה הרביעי׳ והשביעי׳ : ויגל מלך אשור · מבניין הפעיל כי הוא כלו בסגול ובתשלומו ויגלהו : ויתפשם · מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקעם אין פירוש אמר לבקעם ובקעם וכן להרגנו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב כי התחיל לזנות וזנתה והדומה להם : השלח חזקיה · אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימים ופנה לי למלחמה על ירושלם שלח לו חזקיה אל לכיש שהיה שם מלך אשור והיא מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלומר חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההי אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב לאח׳ זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנה מה שהטיל עליו כמו שאמ׳ לו רב שקה על מי בטחת כי מרדת בי ובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת חיילותיו לירושלם וד״ה מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רב שקה עם חיילותיו ואמ׳ כי אז השלימו עמו שבנ׳ וסיעתו ועליהם נאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומצאו רב שקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מלאכים אל חזקיהו פעם שנית והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חיילותיו על ירוש׳ והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי ההו׳ בא לו ירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך יי׳ והכה במחנ׳ אשור ויצאו ישר׳ ובזזו כל הבזה ההיא ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו׳ ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לי״י צבאות וכל אותה הפרשה בארתי כל הענין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בדברי הימים : את אשר תתן עלי אשא · העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשלמנו : קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל · קלף הזהב מעליהם כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח וכ״תי קליף : ואת האומנות · ת״י וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב אשר עליהם מבנין שלמה הוסר או כפשר וחזקיה צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב : זאת

והיה יי׳ו׳ וסימ׳ נמכר בזכריה סימן יד : וילכדה ה׳ בקריאה וסי׳ וילכו בני מכיר בן מנשה · הארב קם מהרה · ויעבר יהושע דמלכים · ויעל יהושע מעגלונה · וילכדה מקצה שלש · ב׳ מנהון חס׳ קדמא ובתרא : לכישה

רש״י

ישכיל · יצליח : קצץ · את הדלתות שהיו של זהב : ואת האומנו׳ · תירגם יונתן וית סקופיא איסקופו׳ : את

רלב״ג

בכל מלכי יהודה ואש׳ היו לפניו · הנה הוא׳ אשר במלת ואשר ס מוסכת הב״ית אשר במלת בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ו ובאש׳ היו לפניו ואולם אמ׳ זה כי אפי׳ דוד לא היה כמוהו כי הו׳ חטא וזה לא חטא אך עשה הישר בעיני יי׳ : וידבק ביי׳ לא סר מאחריו · הנה הדבק׳ ביי׳ הוא השגה ו וההליכה בדרכיו ו ואמרו לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר : והיה יי׳ עמו · זה היה מהש״י גמול לו על ישרו : בכל אשר יצא ישכיל · ר״ל בכל אש׳ יצא יצליח : וימרד במלך אשור ולא עבדו · לפי שאביו אחז עשה עצמו עבד לו כאמרו עבדך ובנך אני זכר כי הוא מרד במלך אשור וענין ה המרד הוא שלא עבדו : ממגדל נוצרי׳ עד עיר מבצר · ר״ל שלא נשאר בהם מקו׳ שלא הוכה מקטן ועד גדול והיות׳ קטן הו׳ מגדל הנוצרי׳ ר״ל השומרים שעושין מחוץ לעיר לשמור פ פירות השדה והכרמי׳ אשר סביבו : קצץ חזקיה את דלתו׳ היכל ה׳ · ר״ל לקחת מהם הזהב אש׳ הם מצופות ממנו : ואת האומנות · הם עומדים מצופים זהב או אסקופו׳ השער התחתונות והעליונות : בתעלת

בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְחֵיץ וּבָתְרוֹהִי לָא הֲוָה כְּוָתֵיהּ בְּכָל מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְדַהֲווֹ קֳדָמוֹהִי : וְאִדְבַּק בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ לָא סְטָא מִבָּתַר פּוּלְחָנֵיהּ וּנְטַר פִּקּוֹדוֹהִי דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵיהּ בְּכָל אֲתַר דִּנְפַק מַצְלַח וּמְרִיד בְּמַלְכָּא דְאַתּוּר וְלָא פַלְחֵיהּ : הוּא קְטַל יָת פְּלִשְׁתָּאֵי עַד עַזָּה וְיָת תְּחוּמָהָא מִמִּגְדַּל תְּקוֹף עַד קִרְוִין כְּרִיכָן : וַהֲוָה בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא לְמַלְכָּא חִזְקִיָּה הִיא שַׁתָּא שְׁבִיעֵיתָא לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל סְלִיק שַׁלְמַנְאֶסֶר מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל שֹׁמְרוֹן וְצָר עֲלַהּ : וּכְבָשׁוּהָ מִסּוֹף תְּלָת שְׁנִין בִּשְׁנַת שִׁית לְחִזְקִיָּה הִיא שְׁנַת תְּשַׁע לְהוֹשֵׁעַ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אִתְכְּבִישַׁת שֹׁמְרוֹן : וְאַגְלֵי מַלְכָּא דְאַתּוּר יָת יִשְׂרָאֵל לְאַתּוּר וְאַשְׁרֵינוּן בַּחֲלַח וּבְחָבוּר נְהַר גּוֹזָן וְקִרְוֵי מָדָי : עַל דְּלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר דַיְיָ אֱלָהָהוֹן וַעֲבַרוּ יָת קְיָמֵיהּ יָת כָּל דְּפַקִּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וְלָא עֲבָדוּ רְעוּתֵיהּ : וּבְאַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא חִזְקִיָּה סְלֵיק סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה כְּרִיכָתָא וְאַחֲדִינוּן : וּשְׁלַח חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְוָת מַלְכָּא דְאַתּוּר לְלָכִישׁ לְמֵימַר חָבִית אִסְתַּלַּק מִנִּי יָת דְּתִתֵּן עֲלַי אֲקַבֵּל וּרְמָא מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה תְּלָת מְאָה כִּכְּרִין דִּכְסַף וּתְלָתִין כִּכְּרִין דִּדְהַבָא : וִיהַב חִזְקִיָּה יָת כָּל כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבְגִנְזֵי בֵּית מַלְכָּא : בְּעִידָּנָא הַהוּא קְלִיף חִזְקִיָּה יָת דָּשֵׁי הֵיכְלָא דַיְיָ וְיָת סְקוּפַיָּא דַּחֲפָא חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וִיהַבִינוּן לְמַלְכָּא דְאַתּוּר : ושלח

בַּיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בָּטָח וְאַחֲרָיו לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכֹל מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו : וַיִּדְבַּק בַּיהוָה לֹא־סָר מֵאַחֲרָיו וַיִּשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : וְהָיָה יְהוָה עִמּוֹ בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא יַשְׂכִּיל וַיִּמְרֹד בְּמֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְלֹא עֲבָדוֹ : הוּא־הִכָּה אֶת־פְּלִשְׁתִּים עַד־עַזָּה וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד־עִיר מִבְצָר : וַיְהִי בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ הִיא הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עָלָה שַׁלְמַנְאֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־שֹׁמְרוֹן וַיָּצַר עָלֶיהָ : וַיִּלְכְּדֻהָ מִקְצֵה שָׁלֹשׁ שָׁנִים בִּשְׁנַת־שֵׁשׁ לְחִזְקִיָּה הִיא שְׁנַת־תֵּשַׁע לְהוֹשֵׁעַ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נִלְכְּדָה שֹׁמְרוֹן : וַיֶּגֶל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־יִשְׂרָאֵל אַשּׁוּרָה וַיַּנְחֵם בַּחְלַח וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מָדָי : עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ אֶת־בְּרִיתוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא עָשׂוּ :

וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם : וַיִּשְׁלַח חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לָכִישָׁה לֵאמֹר ׀ חָטָאתִי שׁוּב מֵעָלַי אֵת אֲשֶׁר־תִּתֵּן עָלַי אֶשָּׂא וַיָּשֶׂם מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁלֹשִׁים כִּכַּר זָהָב : וַיִּתֵּן חִזְקִיָּה אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ : בָּעֵת הַהִיא קִצַּץ חִזְקִיָּה אֶת־דַּלְתוֹת הֵיכַל יְהוָה וְאֶת־הָאֹמְנוֹת אֲשֶׁר צִפָּה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּתְּנֵם לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר :

ז׳ בקריאה וסי׳ ויעבר יהושע ב׳ בפסוק · ויקשרו עליו קשר דאמציה ב׳ בפסו׳ · וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור דמלכים · ומעת אשר סר אמציהו ב׳ בפסו׳ :

רשי

את תרתן ואת רב סריס, למדנו בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד אלא רב שקה לבדו כמו שכתוב בספר ישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה כשבאת לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו': בתעלת, פיסקיר"ה בל' בריכה שעושין לגבורי דגים: שדה כובס, שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים וכן תירגם יונתן חקל משטח קצריא: המזכיר, איזה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו ראשון: אמרת אך דבר שפתי' וגו', אמרת עד הנה אעבוד למלך אשור אך דבר שפתי' היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבור' אתה צריך למלחמה הזאת עתה אמור על מי בטחת: ובא בכפו, כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו: הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו', יש ללמוד מכאן דרב שקה ישר' משומד היה שהיה מודה שהקב"ה אלוה אלא שרצונו לעבודה זרה: התערב

רדק

את תרתן ואת רב סריס ואת רב שקה, ובישעיה אמר רב שקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רב שקה הוא היה המדבר ובסדר עולם הוא אומר כי רב שקה לבדו בא בשליחות ראשונ' כמו שאומ' בישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סריס לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחו' שנייה כשמצאו רב שקה נלחם על לבנ' ולבנה היא מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז"ל כי רב שקה ישראל משומד היה ולא אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנא ויואח היו מכירים בלשון ארמי' אולי קבלה היתה בידם: בחיל כבד, בחיל עם כבד: בתעלת הבריכה העליונה, הבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או מושכין שם מים מן המעין ובבריכה הזאת היו מכונסין המים ויש בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוצי' מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי' מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים: אשר במסלת שדה כובס, המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סלו לרוכב בערבות שענינו רוממו והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורם ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש ות"י שדה כובס חקל משטח קצריא: ויקראו אל המלך, קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמה ויצאו אליהם במצו' המלך אליקים ושבנא ויואח: אליקים בן חלקיהו אשר על הבית, וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל בפרשה שאמרה על שבנא נאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית ונבא עליו שיהדפנו מהמשרה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו שררתו לאליקים ומפני זה אמר אליקי' אשר על הבית כי אז היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ונאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדים נראה כי עדיין לא מרד אלא בסוף רב שקה אומר שמרד ובסד' עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז"ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כת' והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב אמ' לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים וזה אינו כדבר בעל סדר עולם שאמ' ששטף שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד מעת שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל בסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מרא' הוא עצמו עצב ולבו לא נכון והנבי' גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית: אמרת אך דבר שפתים, חשבת להנצל בדבר שפתים כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז"ל והחכם רבי אברהם ב"ע פי' אמרת לאכסיך כי יש לך עצה וגבורה וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הוא בדבור לבד ות"י ברם במלל סיפוון במילך וגבורא אעביד קרבא: כי מרדת בי, שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה: הרצוץ, שהוא רצוץ בראשו ואותם קסמין נכנסין בכף האדם בהשען עליו: הלא הוא אשר הסיר, כלו' כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם יי' היו וחזקיהו הסירם ומכן איך תחשבו כי יי' יעזור אותו ואיך תבטחו עליו: ליהודה ולירושלם, כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם: התערב

אליהם כול מלאים בסיפרא ב"מ י"ג חס' וסי' נמסר בריש סיפרא סי' י"ג: סימן מלכים אמרת ישעיה אמרתי ואפ"ס ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך היא: תאמרון ט' בקריא' וסימ' כה תאמרון לאדני לעשו,

וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־תַּרְתָּן וְאֶת־רַב־סָרִיס ׀ וְאֶת־רַבְשָׁקֵה מִן־לָכִישׁ אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד יְרוּשָׁלִָם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֲשֶׁר בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס: וַיִּקְרְאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָה הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ: אָמַרְתָּ אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי: עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְּךָ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו: וְכִי־תֹאמְרוּן אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ הֲלוֹא־הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ בִּירוּשָׁלִָם:

וּשְׁלַח מַלְכָּא דְּאַתּוּר יָת תַּרְתָּן וְיָת רַב סָרִיס וְיָת רַב שָׁקֵה מִן לָכִישׁ לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָּה בְּמַשִׁירְיָן סַגִּיאָן לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ וַאֲתוֹ לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ וַאֲתוֹ וְקָמוּ בְּמְזִיקַת בְּרֵיכַת עִילִּיתָא דִּי בְּכֵיבַשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצָּרַיָּא: וּקְרוֹ לְמַלְכָּא וּנְפַק לְוָתְהוֹן אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָה סָפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִּמְמַנָּא עַל דּוּכְרָנַיָּא: וַאֲמַר לְהוֹן רַב שָׁקֵה אֲמָרוּ כְּעַן לְחִזְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא רַבְּתָנָא מַלְכָּא דְּאַתּוּר מָה רוּחְצָנָא הָדֵין דְּאִתְרְחֵיצְתָּא: אֲמַרְתָּ בְּרַם בְּמַלַּל סִיפְוָן בְּמִילַּךְ וּגְבוּרָא אַעֲבֵיד קְרָב כְּעַן עַל מָן אִתְרְחֵיצְתָּ אֲרֵי מָרֵידְתָּא בִּי: כְּעַן הָא אִתְרְחֵיצְתָּא לָךְ עַל סְמִיךְ קַנְיָא רְעִיעָא הָדֵין עַל מִצְרַיִם דְּאִם יִסְתְּמֵיךְ גַּבְרָא עֲלוֹהִי וְיֵעוּל בִּידֵיהּ וִיבַזְעִינֵיהּ כֵּן פַּרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם לְכֹל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי: וַאֲרֵי תֵימְרוּן לִי עַל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא אִתְרְחֵיצְנָא הֲלָא הוּא דְּאַעְדִּי חִזְקִיָּה יָת בָּמָתוֹהִי וְיָת מַדְבְּחוֹהִי וַאֲמַר לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם קֳדָם מַדְבְּחָא הָדֵין תִּסְגְּדוּן בִּירוּשְׁלֶם: וכען

ויאמרו למלאכים הבאים, וכי תאמרון אלי דספרא, ויאמר להם ישעיה דסיפרא, וחברו ויאמר אליה' ישעיהו דישעיה כה תאמרון אל חזקיהו, לא תאמרון קשר, ויאמר אליהם ירמיהו, כה תאמרון אל חזקיהו דד"ה:

רלבג

בתעלת הברכ' העליונה, הברכה הוא חריץ בנוי עוברים בו מים והיה אצל המים תעלה ר"ל חפירה רחבה יתפשטו בו: במסלת שדה כובס, היא הדרך הבא לשדה הכובסים אשר שם ישטחו בגדיהם אחר שכבסו אותם: ויקראו אל המלך, ר"ל קראו שיצא אליהם המלך: ויאמר להם רב שקה, אף על פי שבאו אחרים עמו והם תרתן ורב סריס לא דבר אלו הדברים כי אם רב שקה ולזה לא זכר זולתו בזה השליחות בספר ישעיה ודימה כי אחר שנתן חזקיה את כל הכסף הנמצא באוצרות יי' ובאוצרות המלך למלך אשור שב למרוד בו ולא נתן לו מדי שנה בשנה זה המס הכבד ששם עליו: מה הבטחון הזה אשר בטחת כי מרדת בי ולא קיימת מה שאמרת לי בהיותי נלחם עמך את אשר תתן עלי אשא: אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבורה, שיתגבר האדם בו למלחמה ר"ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית אתה ממני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזריו לעמוד כנגד מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי ולפי שחשב מלך אשור כי חשב חזקיה במרדו בו על מלך מצרים שיעזרהו במלחמה אמר אליו הנה בטחת על משענת חלוש כמו משענת הקנה הרצוץ כי לא די שאי אפשר לאדם להשען בו אבל לא יזיק לעצמו בהשענו בו כי הקנה הרצוץ יכנס בכפו ונקבה כי כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו: וכי תאמרון אלי אל יי' אלהינו בטחנו שיצילנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ואת מזבחותיו אשר היו מקריבים בהם ליי' ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה לבד תשתחוו. ואיך יעזרהו והוא עשה כנגדו להשחית במותיו ומזבחותיו: ועתה

התערב נא · התחבר עליו בוא בעירבון על ממון אם תוכל ליתן לך רכבים על אלפים סוסים : התערב · גייר בלע"ז : ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני · שהרי כל הקטן שבהם שר על אלפים אנו ואתה אינך משיג לאלפים אנו למדנו מכאן על ראשי גייסות מאה ושמונה וחמשה אלף שנפלו עם סנחריב שהקטן שבהם שר על אלפים אנו שעמו : המבלעדי יי׳ · וכי שלא ברשות באתי שכך מצינו בספר ישעיה בימי אחז אביך יביא יי׳ עליך ועל עמך גוי מרחוק וגו׳ את מלך אשור : והשחיתה · את זו הוסיף משלו : כי שומעים אנחנו · אנו בני פלטין ומכירין בלשון ארמי ובמאמר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצין שישמעו : לאכול את צואתם · ברעב המצור : חוריהם · רעי היוצא דרך חור פי טבעת ורבותינו פירשו לכינויים לשון כאה צואתם מימי שניהם צואה לחה שיוצא דרך דרכשא דקיימא אותלת שני או לשון גלל שבא על ידי לעיסת השינים : עשו אתי ברכה · שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה : אל ארץ כארצכם · כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלכם שהרי לפתותם בא אלא שידע שיכירו שדבריו שקר : ארץ דגן ותירוש · זו אפריקי הגע

יהודית ז׳ בקריאה וסימ׳ ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה · ויאמר אליקים בן חלקיהו דמלכים · ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול דמלכים · ויקראו בקול גדול יהודית דדברי הימים · ויעמד רב שקה דישעיה · ויאמר אליקים ושבנא דישעיה · ובניהם חצי מדבר דעזרא : על האנשים ה׳ בקריאה וסימנ׳ תכבד העבדה על

וכען אתערב כען עם רבוני עם מלכא דאתור ואתן לך תרין אלפין סוסון אם תיכול למנאה לך רכיבין עליהון : ואיכדין את מתיב ית אפי חד משלטוני עבדי רבוני זעיריא ואתרחיצת לך על מצראי לרתיכי ולפרשין : כען הבר ממימרא דיי סליקית על אתרא הדין לחבלותה יי אמר לי סק לאתרא הדין ותחבליניה : ואמר אליקים בר חלקיה ושבנה ויואח לרב שקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא ולא תמליל עמנא יהודית קדם עמא דעל שורא : ואמר להון רב שקה העל רבונך ועלך שלחני רבוני למללא ית כל פתגמיא האילין הלא על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית מפקתהון ולמישתי ית מימי ריגליהון בצירא עמכון : וקם רב שקה וקרא בקל רב יהודית ומליל ואמר שמעו פתגמא דמלכא דרבתא מלכא דאתור : כדנן אמר מלכא לא יטעי יתכון חזקיה ארי לא יכול לשיזבא יתכון מן ידיה : ולא ירחיץ יתכון חזקיה על מימרא דיי למימר שיזבא ישיזבינא יי ולא תתמסר קרתא הדא ביד מלכא דאתור : לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור עיבידו עימי שלמא ופוקו לותי ואכלו גבר פירי גופניה וגבר פירי תינוהי ושתו גבר מי גוביה : עד מיתא ואדבר יתכון לארעא טבא בארעכון ארעא עבור וחמר ארעא חקלין וכרמין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש ותיחון ולא תמותון ולא תקבלון מן חזקיה ארי יטעי יתכון למימר יי ישיזבינא : השיזבא שיזבא דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד מלכא דאתור :

ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם : ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים : עתה המבלעדי יהוה עליתי על המקום הזה להשחתו יהוה אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה : ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנה ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על החמה : ויאמר אליהם רבשקה העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את שיניהם עמכם : ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור : כה אמר המלך אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידו : ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יהוה לאמר הצל יצילנו יהוה ולא תנתן את העיר הזאת ביד מלך אשור : אל תשמעו אל חזקיהו כי כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי ברו : עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמתו ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר יהוה יצילנו : ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור :

האנשים · ויאמר אליהם רב שקה העל אדניך דמלכים · וחברו דישעיה · הקפאים על שמריהם · וילכו ויגידו לדוד : וחיו ח׳ וסימ׳ במסרה רבתא :

רדק

התערב נא · הכנס עמי בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו : רוכבים עליהם · רכבים שיהיו פרשים : המבלעדי יי׳ · להפחיד אמר כן או פירושו אחר שכל הארצות נתן יי׳ בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחיתה ואם רב שקה היה ישראל משומד אמר זה לפי שישעיה כבא ואמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳ : כי שומעים אנחנו · מבינים ומכירים בלשון ארמית : העל אדניך · כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על ה האנבים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמ׳ אליקים וגו׳ : חריהם · כן כתיב וקרי צואת׳ וענין אחד הו׳ והקרי הוא לשון נקיה : שיניהם · כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן בדברי רז״ל המקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו נושרות וענין לאכול את צאתם שחושבין להיות במצור עד שיאכלו צאתם וכן הוסיף יהונתן בצירא עימכון : ברכה · ר״ל פשרה ושלום ות״י שלמא : איש מי בורו · הבורות שהם חוצה לעיר בנכות : עד בואי ולקחתי אתכם · כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצם ומשכן אחרים תחתיהם כדי שיהיו כלם נכבשים תחתיו וכן עשה יוסף באנשי מצרים ואת העם העביר אותו לערים : ארץ לחם וכרמים · אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפש׳ שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכ׳ אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ ההיא עושה לחם ויש בה כרמים ות״י ארע׳ חקלין וכרמין ארע׳ דזיתה׳ עבדין משחא והיא עבדא דבש : כי יסית אתכ׳ · הדגש תמור׳ הנח שוסית דוד וכן בדגש הסיתך ויכלו לך : הגע

רלבג

ועתה התערב נא אדני את מלך אשור · ר״ל תן לו ערבון שלא תמרוד בו ותהיה לו למס ואתנה לך אלפי׳ סוסים אם תוכל לתת לך אנשים רכבים עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז והלעג כאילו אמ׳ שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשי׳ ראויים לרכוב על סוסים : ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים · כל זה אמ׳ לירא אותם ולבהלם כאילו יאמר שמלך אשור הו׳ באופן מהגודל שאין ראוי לחזקי׳ להשיב פני פחת א׳ שהו׳ מעבדיו הקטני׳ גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו ולבטוח על מצרים לרכב ולפרש׳ שיעזרוהו במלחמה כנגד מלך אשור : עתה המבלעדי יי׳ · אמר זה כאילו יאמר איך תבטח על יי׳ שיצילך והוא אמר אלי שאעלה על הארץ הזאת להשחיתה : באזני העם אשר על החומה · אמרו זה כי לא היו רוצים שישמעו אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ירפו ידיהם משמירת החומה : העל אדניך ואליך · ר״ל האם בעבור אדניך ובעבורך שלחני מלך אשור : לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם עמכם · כאילו אמר שאם ישמרו את החומה שלא יכנסו חיל מלך אשור הנה יבנה עליה מלך אשור מצור עד שמרוב הרעב יאכלו צואתם וישתו מי רגליהם והוא הנשתן : עשו אתי ברכה וצאו אלי : ר״ל אם תהיו אתי להשלים עמי ולצאת אלי עשו ברכה כי אז תוכלו לעבוד האדמה ולאכל פריה : ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם · ר״ל והבאתי אתכם אל ארץ טובה כמו ארצכם ואמר זה להם לבאר שלא יזוקו אם יגלה אותם לארץ אחרת כמו שעשה מעשרת שבטים והנה היה מניע ומבלבל האומות בזה הדרך כדי שלא יוכלו למרוד בו ולזה היה מרחיק אותם מעוזריהם והיה מקרב אותם אליו ואל עמו : חמת

רשי הנע ועוה · אותם מלך אשור החריבם והגלם : כי הצילו את שמרון · והשומרוני' היו עוברין את אלהי ארם שהיו סביבותם : קרועי בגדי' · על ששמעו גידופי השם : ותוכחה · שהרשעי' מתווכחים ומראין פנים לדבריהם לאמור לנו הכח והגבורה : בנים · ישר' : עד משבר · עד כרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואין בה כח לילד : משבר · שם מושב אשה הכורעת לילד : והוכיח · אספר"וביר בל' הראה פנים לדבריו שהכליח בכל אשר הלך : ושמע שמועה · ועלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו בבש' פנים והפלתיו שם בחרב ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיצא תרהקה להלחם ועלה מעל ירושלם והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרים שעמו וכבשם ונטל חמדת אוצרותיה' ובא לירושלם ונפל שם הו' שאמר ישעיה יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו וגו' : ויסב

רדק הנע ועוה · שמות מדינות או שמות אלהים אחרים ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מארצם שתרגם הלא טלטילינון ואגליאינון : כי הצילו את שומרון מידי · בתמיה וכי יי' אלהיכם שאתם בוטחים בו הצילו את שמרון מידי שתחשבו שיציל את ירושלם מידי וכן הוא אומר בישעיה : וכי יכלו · בו"ו שידמה ענין תמיהה וי"ת וכי הצילו העגלים את שמרון מידי : קרועי בגדים · רז"ל פי' כי בעבור ששמעו ברכ' השם קרעו בגדיהם וסמכו מזה הפסוק כי כל השומע ברכת יי' חייב לקרוע ואותו קרע אינו מתאחה לעולם ואינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישר' והם שקרעו ששמעו מרב שקה לפי שקבלה היתה בידם כי רב שקה ישראל משומד היה ומה חירוף אמר רב שקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצו' אש' הצילו את ארצם מידי כי יציל יי' את ירושלם מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והכיר היכולת מהבורא וכן האל ית' חשב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמר עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפ' את יי' : ויקרע את בגדיו · על מה שהגידו לו שחירף וגידף רב שקה יי' יתברך שמו : ויתכס בשק · לענו' עצמו שירחם האל עליו ועל העם : יום צרה ותוכחה ונאצה · תוכח' שרב שקה הוכיחנו בדברי הפחד וחירופין או פירוש שהאל מוכיח אותנו על עונותינו · ונאצה שנאץ רב שקה האל וי"ת יום עקא וחיסודין וניאוצא : באו בנים עד משבר · המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והוא הרחם מקו' יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולדה לחזק עצמה להוליד הולד הנה הי' בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל : ללידה · שם תואר ות"י הפסו' כן ארי אקיפתא עקא כאיתת' דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד : לחרף אלהים חי · כמו שאומר כי יציל את ירושלם מידי וי"ת לחסדא עמא דיי' קיימא : והוכיח בדברי' · רב שקה הוכיח בדברי גדופין או פי' האל יוכיח בדברים אשר שמע וכן ת"י ויעביד פורענות' על כל פתגמיא דשמעין קדמוהי : נערי · עבדי כי המשר' יקרא נער והם רב שקה וחביריו : נותן בו רוח · רצון : ושמע שמועה · זהו ששמ' שמלך כוש יצא להלח' אתו : ושב לארצו · כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלחם בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש וינית מלחמת העיר הזאת ואחר כך אפילנו בחרב בארצו וזה היה אחר שסב ממלחמת כוש לירושלם ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיהו בפירוש ואין לשאול טעם למעשי האל ית' כי יי' נורא עלילות למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלח' עם מלך כוש ואחר כך שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים ועוד שיראו כוש ומצרים הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נכח אותם וכל הארצו' כבש ובירושלם נגף בלא חרב ובלא חנית והאל נתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרים לירושלם עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד : אין

ויגידו ד' חס' בקריא' וסימ' דברי רב שקה דספרא · על אודות הבאר אשר חפרו · עוד יוסף חי · ויבאו המלאכים · וכל שפטים ושמואל דכוו' כמ"ב מל וסימ' ויגידו לאנשי יבש · ויגידו לשאול לאמר הנה העם :

אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוַיִם הֵנַע וְעִוָּה כִּי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי׃ וְהֶחֱרִישׁוּ הָעָם וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּה אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃

יט

א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא בֶּן־אָמוֹץ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃ אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ ה וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה אָמַר יְהוָה אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֹתִי׃ הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב לְאַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃ וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ׃

ואת זקני ג' בקריא' וסימ' ויאמר חושי אל צדוק · מתכסים בשקים · וחברו דישעיה : גדפו ג' וסימ' אשר גדפו נערי מלך אשור דסיפרא · וחברו דישעיה · עוד זאת גדפו אותי אבתיכם :

תרגום אָן דַחֲלַת חֲמָת וְאַרְפָּד וְאָן דַחֲלַת סְפַרְוָיִם הֲלָא טַלְטִילִינוּן וְאַגְלִיאִינוּן אֲרֵי שֵׁיזִבוּ יַת שָׁמְרוֹן מִן יְדִי׃ מָן בְּכָל דַחֲלַת מְדִינָתָא דְשֵׁיזִבוּ יַת אַרְעֲהוֹן מִן יְדִי אֲרֵי יְשֵׁיזֵיב יְיָ יַת יְרוּשְׁלֶם מִן יְדִי׃ וּשְׁתִיקוּ עַמָּא וְלָא אֲתִיבוּ יָתֵיהּ פִּתְגָמָא אֲרֵי תַפְקֵידַת מַלְכָּא הִיא לְמֵימַר לָא תְתִיבוּנֵיהּ׃ וַאֲתָא אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּהוּ דִמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִמְמַנָּא עַל דָכְרָנַיָּא לְוַת חִזְקִיָּהוּ מְבַזְּעִין לְבוּשֵׁיהוֹן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יַת פִּתְגָמֵי רַבְשָׁקֵה׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא חִזְקִיָּה וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וְאִתְכַּסִּי בְּסַקָּא וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וּשְׁלַח יַת אֶלְיָקִים דִי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְסָבֵי כַהֲנַיָּא כַּד מְכַסַּן סַקַּיָּא לְוַת יְשַׁעְיָה נְבִיָּא בַּר אָמוֹץ׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם עָקָא וְחִיסוּדִין וְנִיאוּצָא יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַקִּיפְתָּנָא עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לַהּ לְמֵילַד׃ מָאִים שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ יַת כָּל פִּתְגָמֵי רַבְשָׁקֵה דִשְׁלָחֵיהּ מַלְכָּא דְאַתּוּר רִבּוֹנֵיהּ לְחַסָּדָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא וְיַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּתָא עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא דִשְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יְיָ אֱלָהָךְ וְתִתְחַנֵּן בִּצְלוֹ עַל שְׁאָרָא הָדֵין דְאִישְׁתָּאַר׃ וַאֲתוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא חִזְקִיָּה לְוַת יְשַׁעְיָה׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְשַׁעְיָה כִּדְנַן תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנְכוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תִדְחַל מִן קֳדָם פִּתְגָמַיָּא דִשְׁמַעְתָּ דְחַסִּידוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא דְאַתּוּר קֳדָמַי׃ הָא אֲנָא יָהֵיב בֵּיהּ רוּחָא וְיִשְׁמַע בְּסוֹרָא וִיתוּב לְאַרְעֵיהּ וְאַעֲלִינֵיהּ בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֵיהּ׃ וְתָב רַבְשָׁקֵה וְאַשְׁכַּח יַת מַלְכָּא דְאַתּוּר מְגִיחַ קְרָבָא עַל לִבְנָה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי נְטַל מִלָּכִישׁ׃

ושמעו

רלבג חמת ארפד ספרוים הנע ועוה · הם שמות מדינו' ויעיד על זה מה שאמר אחר זה ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה : כי הצילו את שומרון מידי · הנה קצר בזה המאמר בהתחלתו קצר הכפול ובסופו קצר הנושא והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אלהי ספרוים הנע ועוה האם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שומרון כי הצילו את שומרון מידי והנה הקים ודמה הש"י לאלו האלילים אשר הם הבל ואין בם מועיל ועל זה קרעו בגדיהם השומעים דבריו מפני מה שחרף וגדף רב שקה הש"י והמלך קרע בגדיו ונתכסה בבגדי שק לצער עצמו כדי שירחם הש"י עליו ובא בית יי' להתפלל שם : יום צרה ותוכח' ונאצה היום הזה · ר"ל שהוא יום צרה חזקה מפני מה שנזם מלך אשור להשחית את ירו' עד שתרוב הצרות הנה המעוברות הכורעות לילד אין להן כח ללידה ואע"פ שבאו בנים עד משבר והוא המקום מהרחם שיהיה בו הולד בעת יציאתו וניחו מרחם והוא גם כן יום תוכחה ונאצה כי הוכיח רב שקה בדברי נאצה וחרוף וגדוף שהש"י לא יציל את ירושלם מיד מלך אשור וזהו אמרו אחר זה והוכיח בדברים אשר שמע יי' אלהיך : נערי מלך אשור · עבדי מלך אשור ומשרתיו : הנני נותן בו רוח · ר"ל רצון : ושמע שמועה ושב לארצו · הנה השמועה היתה ששמע על תרהקה מלך כוש שיצא אליו להלחם אתו ואולי הניעו הש"י מגזם כדי שיצאו מהמצור בזמן ההוא ויפנו לציר מה שיצטרך להם מהמזון מחוץ ואח' זה ישוב לארצו אח' היות המגפה בחילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו והנה רב שקה שב אל אדוניו אחרי עשותו שליחותו ומצא מלך אשור נלחם אבל לבנה שהי' זה מישראל כי שם בא אליו מלך כוש להלחם עמו ותפס שב מלך אשור אל המצור אשר בו על ירושלם ושלח מלאכים אל חזקיהו לאמר כמו הדברים הראשונים ודמה ממה שנאמר אחר זה שהם היו המלאכים הראשונים ושרב שקה אמר הדברים האלו: ויפרשהו

ויפרשהו, ר״ל הספר שהיה בו אלו החרופי׳ והגדופין כי הם שמאו ספרים על זה ממלך אשור ועוד דברו בפיהם אלו החירופין ולזה אמ׳ אחר זה את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיים: ויתפלל חזקיהו, רוצה לומר יי׳ אלהי ישראל אשר השגחתו דבקה בהם ושכינתו תגלה ותראה על דרך המופת במקום הכרובים בקדש הקדשי׳ כמו שנתפרסם זה מספורי התורה ונתבאר גם כן במה שסופר בעניני שלמה וזה לאות כי הש״י השגחתו דבקה בישר׳ אתה הוא המנהיג לבדך לכל ממלכות הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם מסור׳ ממערכת הכוכבים לפי שאתה מושל על הכוכבים ועל הטבע השופע מהם כי אתה עשית את השמים ואת הארץ: וידעו כל ממלכו׳ האר׳ כי אתה אלהי׳ לבדך, ר״ל שראוי לך לפשו׳ זה כדי שלא יתחלל שמך ואם אין ישראל ראויי׳ שתעשה להם נס: בזה לך לעגה לך, ר״ל שהי׳ מבזה ומלעגת על דבריך והוצ׳ ירצה מהם כי מהש״י יהיה עזרה בסוף כמו ש׳ שבאר ולזה גם הניעה ראש אחריך וזה אמר להודיע שאינה ברישה שתירא מאלו הדברים אע״פ שכבר היו ישרא׳ מתפחדים מאד מהם כמו שקדם: ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל, ר״ל הנה הגדלת לעשו׳ מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגדף מי שהוא בתכלית הרוממו׳ והו׳ קדוש ישרא׳, הנה ביד מלאכיך חרפת ה׳ ואמרת כי בגבורתך ורב רכב׳ עלית לכבוש מרום הרים והם ה׳ המקומות החזקים הבנויים בהרים: ירכתי לבנון, הם קצו׳ יער הלבנון וכל זה מ׳ משל לארץ ישר׳ שהיא גבוהה מכל הארצות והיא מתפאר׳ על שכנם רוב ארץ ישראל ולזה אמר ירכתי כי ירושלם היתה באמצ׳ ולא כבש אותה והנה התפאר שיכרות קומת ארזיה אשר באמצע היער: ובמקום הגבוה יותר ממנו והנה קרא ארזי׳ וברושי׳ המלכות והשרי׳ או העיירו׳ יותר חזקות: ואבואה

רדק

אין מלך חמת, על האלהים אמר אשר לא יוכלו להציל ארצו׳ עובדיה׳ וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוים לעיר שהיתה גדולה מכלם: ויפרשהו, אח׳ מהספרי׳ או כל א׳ מהם ואדוני אבי ז״ל פי׳ ויפרשהו על הספ׳ שבו היה גדוף האלהים: אשר שלחו, שלח המדבר החירוף: אל סנחריב, בעבור סנחריב: בזה לך, פועל עבר מנחי העי״ן והו׳ מלרע שלא כמנהג ברוב: בתולת בת ציון, מלכות כמשמע׳ דציון: בת ירושלם, עמא דירושלם ופירוש בתולה כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו: על קדוש ישראל, כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה: מרום הרים, ארץ ישר׳ שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בארץ ישר׳ נקרא כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים ולארזים המשיל הארץ ללבנון ר״ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלם ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קראה מלון קיצו ויער כרמלו כי הכרמל הוא טוב מן היער וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער לבנון הו׳ אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן הא׳ ומלונו ובישעיה מרום קיצו והענין אחד כי בית המקדש במקום גבוה בהר ה׳ המוריה ומה שאמר קצו כאילו היתה ירושלם קץ כל אר״ץ ישרא׳ לפי שכבש כל אר״ץ ישראל זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לו עוד על דרך ובא עד קצו ואין עוזר לו ות״י סליקי׳ לתקוף כרכיהו׳ וגו׳ ובדברי רז״ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואח׳ כך אחריב דירה של מעלה:

מבחור

תאמרון ט׳ נמסר לעיל בהאי ענינא: אבותי ז׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא דא חלק א׳ סי׳ כ״א: עדן ג׳ פתחין וסימ׳ ההצילו אתם אלהי הגוים, וחברו דישעיה, ושברתי בריח דמשק והכרתי, וא׳ ועדן חרן ומלכה: איוה ה׳ בליש׳ וסימ׳ בלשון תרגום, בנתיהון דמלכיא מתנגלגלין ובזתין ומיתין: ופי׳ נמסר בסדר שמות:

וַיִּשְׁמַע אֶל־תִּרְהָקָה מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר הִנֵּה יָצָא לְהִלָּחֵם אִתָּךְ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר׃ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלִַם בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ הִנֵּה אַתָּה שָׁמַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃ הַהִצִּילוּ אֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שִׁחֲתוּ אֲבוֹתַי אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֶדֶן אֲשֶׁר בִּתְלַאשָּׂר׃ אַיּוֹ מֶלֶךְ־חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד וּמֶלֶךְ לָעִיר סְפַרְוָיִם הֵנַע וְעִוָּה׃ וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת־הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵם וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה׃

טו וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ הַטֵּה יְהוָה אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינֶיךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ אָמְנָם יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־הַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצָם׃ וְנָתְנוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ נָא מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃

כ וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר שָׁמָעְתִּי׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָ קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹכֶב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן

ל׳ ויחר על תרהקה דיוסעיה · ב׳ וחס · ב׳ ומל · ל׳ ומל · ד׳ · ב׳ וכספים׳ אלה אלהי חמת · ב״א כתח · ד׳ חס׳ כפיס · יב · ה׳ קמץ · ב · ב׳ ג׳ · יה · ה׳ כתי׳ כן בנביאי׳ · ל״ר מיתיין · ל׳ חס׳ · ג · א׳ ב׳ · ב׳ ד׳ · ב׳ ד׳ · ג׳ ב״א ב׳ · קל״ר בר״ב ה׳

וּשְׁמַע עַל תִּירְהָקָא מַלְכָּא דְכוּשׁ לְמֵימַר הָא נְפַק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמָּךְ וְתָב וּשְׁלַח אִיזְגַדִּין לְוַת חִזְקִיָּה לְמֵימַר׃ כְּדְנַן תֵּימְרוּן לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר לָא יַטְעֵינָךְ אֱלָהָךְ דְאַתְּ רָחִיץ בֵּיהּ לְמֵימַר לָא תִתְמְסַר יְרוּשְׁלֶם בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ הָא אַתְּ שְׁמַעְתָּא יַת דַּעֲבָדוּ מַלְכָּא דְאַתּוּר לְכָל מְדִינָתָא לְגַמָּרוּתְהוֹן וְאַתְּ מְדַמֵּי לְאִשְׁתֵּיזָבָא׃ הֲשֵׁיזָבָא יַתְהוֹן דַּחֲלַת עַמְמַיָּא דְּחַבִּילוּ אֲבָהָתַי יַת גּוֹזָן וְיַת חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי עֶדֶן דְּבִיתְלַסַּר׃ אָן מַלְכָּא דַחֲמַת וּמַלְכָּא דְאַרְפַּד וּמַלְכָּא דִּלְקִרְיָתָא סְפַרְוַיִם הָא טַלְטִילִינוּן וְאַגְלִיאוּנוּן׃ וּנְסֵיב חִזְקִיָּה יַת אִיגַּרְתָּא מִיַּד אִיזְגַדַּיָּא וְקַרְיִנוּן וּסְלֵיק לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּפַרְסִינוּן חִזְקִיָּה קֳדָם יְיָ׃ וְצַלִּי חִזְקִיָּהוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא אַתְּ הוּא יְיָ וְלֵית בַּר מִינָּךְ לְכָל מַלְכְּוָת אַרְעָא אַתְּ עֲבַדְתָּא יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ וְדוּן וּשְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ וְאִתְפְּרַע וַעֲבֵיד פּוּרְעָנוּתָא עַל כָּל פִּתְגָּמֵי דְּסַנְחֵרִיב דְּשַׁלְחֵיהּ לְחַסָּרָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא׃ בְּקוּשְׁטָא יְיָ אַחְרִיבוּ מַלְכֵי אַתּוּר יַת עַמְמַיָּא וְיַת אַרְעֲהוֹן׃ וּמוֹקְדִין יַת טַעֲוָתְהוֹן בְּנוּרָא אֲרֵי לָא טַעֲוָן דְּאִית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן אֱלָהִין עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא וְאַבְדוּנוּן׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהַנָא פְּרוֹקְנָא כְעַן מִן יְדֵיהּ וְיֵדְעוּן כָּל מַלְכְּוָת אַרְעָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים לֵית בַּר מִינָּךְ׃ וּשְׁלַח יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ לְוַת חִזְקִיָּה לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּבָעִיתָא מִן קֳדָמַי עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר שְׁמִיעַ קֳדָמַי׃ דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי גְזַר יְיָ עֲלוֹהִי מְבַסְּרָא לָךְ מְעִיקָא עֲלָךְ מַלְכוּת כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן בַּתְרָךְ רֵישֵׁיהוֹן מְנִידִין עַמָּא דִירוּשְׁלֶם׃ יַת מַן חַסֵּידְתָּא וְעַל מַן אִתְרַבְרַבְתָּא וּקְדָם מַן אֲרֵימְתָּא קָלָא וּזְקַפְתָּא לְרוּמָא עֵינָךְ אֲמַרְתְּ מִלִּין דְּלָא כַשְׁרִין קֳדָם קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד אִיזְגַדָּךְ חַסֵּידְתָּא עַמָּא דַיְיָ וַאֲמַרְתְּ בִּסְגִיאוּת רְתִיכַי אֲנָא סְלֵקִית לְמִתְקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן אַף אֶחוֹד בֵּית מַקְדְּשֵׁיהוֹן

איוה׳ ופי׳ בנתיהון דמלכיא מתנגלגלין ובזתין ומיתין

רשי

ויםב וישלח מלאכים, להודיעו שאינו שב לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן: עדן, שם מדינ׳: הנע ועוה, אותן מלך אשור יאמ׳, אמת הוא שהחריבו מלכי אשור את הגוים ונתנו את אלהיה׳ באש: מרום הרים, הר הבית: ירכתי לבנון, בית המקדש שמלבין עונות: ואכרית

מסרה

וישמע ח׳ זקפין קמצין וסימ׳ נמסר בסדר בלק: ואת ארצם ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אמנם יי׳ החריבו דמלכים, וחברו דישעיה, ואת כל המלכים האלה ואת ארצם דיהושע: יי׳ אלהים ח׳ כתו׳ כן בנביאים וסי׳ במס׳ רבת׳: בזה ח׳ בקריא׳ וסי׳ במסר׳ רבתא: ותשא י״ד בקריאה וסימני׳ נמסר בסיפרא דא חלק ב׳ סימן ד׳:

רשי

ואברות קומת ארזיו, לא אשוב עד שאחריבנו: קצו, סופו: יער כרמלו, מליאת ארצו ויופי הדרו: אני קרתי ושתיתי מים זרים, כלומ' הנחלתי בכל מקום ונמרתי כזה הבורה בור ומוצא מים זרים ושותה מים נובעים קורא זרי' לפי שעד הנה לא הסירו בהם: ואחריב בכף פעמי, אם כרתי על עיר הבוטח בנהרותיה הבאתי עלי' גייסו' רבים שהובישו יאוריה בשתיית' ושתיי' בהמתם ומרפס רגליה': ואחריב' לשו' הוה כן דרכי תמיד: הלא שמעת למרחוק, למה תתפאר ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק על ידי הנביאים שגזרתי על האומות להביאך עליהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי: למימי קדם, משנברא העולם עלת' במחשבה שכ' כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן זה סנחריב שנשרף באש גהנם כענין שנאמר נאם יי' אשר אור לו בציון: עתה הביאותיה, וזהו הכח שבידך: ותהי, ביאתה של גזרתי להשאו' ערים בצורות להיות לגלים נצים לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות שאתה מ מחריבן בגזרתי: ויושביהן קצרי יד, הם שלא התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גיבור אבל הם חלשים: להשאו', לשון שאיה נלמוד: חציר גגות, המתהר לייבש:

מבחור, בחולם ובישעיה מבחר בפתח והענין אחד: אני קרתי, באתי עד המקור כלומר חפשתי אחר מקור המי' כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המי' הנמצאים על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו ידועים ונראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת"י הפסוק אנא הויתי חפיר גובין וגו' כבעמור ויש מפרשי' יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמ' כן על דרך ההפלגה: הלא שמעת למרחוק, אמ' לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותיה משמלכו מלכי אשור הבאתי ה הגזר' על ידם ועל ידך על האומו' ועל ישר' אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כ כעשב השדה וירק דשא וביותר חלוש מהם והוא חציר גגו' שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזר' ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על ה החוצב בו וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו' כבעמור וה"א ז"ל פי כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם אמר כי מימים קדמונים אני ע עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמר הביאותיה עתה ש שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהן קצרי יד ואתו ובשו ושיהיו כעשב השדה: להשות, שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ונמצאו תמונות הלמ"ד וה"א מפני חסרון האלף: גלים נצים ערים בצורו', להשות ערים בצורו' להיות גלים נצים ופי' נצי'

למרחוק ח' בקריא' וסימ' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל, וחברו דד"ח, והקול נשמע עד למרחוק, הלא שמעת עד למרחוק דסיפר', וחברו דישעיה, ויצא שמו, אשא דעי למרחוק, משם חפר אכל: ותהי

וְאֶבְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה יַעַר כַּרְמִלּוֹ: אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר: הֲלֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אֹתָהּ עָשִׂיתִי לְמִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵיאתִיהָ וּתְהִי לַהְשׁוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת: וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה: וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי: יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ:

וְאֶקְטוֹל שְׁפַר גִּבָּרֵיהוֹן מִבְחַר שׁ שִׁלְטוֹנֵיהוֹן וְאֶכְבּוֹשׁ קִירְיַת ת תּוּקְפֵיהוֹן וְאֵישֵׁיצֵי סַגֵּי מַשְׁרְיָתְהוֹן: אֲנָא הֲוֵיתִי חָפִיר גּוּבִין וְשָׁתֵי מַיִן נוּכְרָאִין וּטְפָחִית בְּפַרְסַת רִיגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי כֹּל מֵי נַהֲרִין עֲמִיקִין: הֲלָא שְׁמַעְתָּא מִלְּקַדְמִין מַה דַּעֲבָדִית לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם הֲלָא עַל דִשְׁלִיט בְּהוֹן וְאַף עֲלָךְ אִתְנַבִּיאוּ נְבִיֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא תְבַתָּא וְהָא חֲזָיָא קֳדָמַי מִיּוֹמֵי קֶדֶם ל לְמֶעְבַּד לָךְ אַף אַתְקֵינְתַּהּ כְּעַן אַיְתֵיתַהּ וְהָא הֲוַת לָךְ לְתַקָּלָא עַל דַּהֲוָאָה קֳדָמָךְ כְּאִתְרְגוּשַׁת גַּלִּין דִּישָׁהוּ קִירְוִין כְּרִיכָן: וְיָתְבֵיהוֹן אִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן אִיתְבָּרוּ וּבְהִיתוּ הֲווֹ כְּעֶשֶׂב חַקְלָא וּכְירוֹק דִּיתְאָה כְּעֶשֶׂב אַגְרַיָּא דִּישְׁלוֹק עַד דְּלָא מְטָא לְמֶהֱוֵי שׁוּבְלִין: וּמִתָּבָךְ בְּעֵיטָא וּמִיפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמֵיתָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל גְּלֵי קֳדָמַי וְיָת דְּאַרְגֵּיזְתָּא קֳדָמַי גְּלֵי: חֲלַף דְּאַרְגֵּיזְתָּא עַל מֵימְרִי וְאִיתְרְגוּשְׁתָּךְ סְלֵקַת לְקֳדָמַי וְאֲשַׁוֵּי שֵׁירִין בְּלִיסָתָךְ וְזָמָם בְּסִפְווָתָךְ וְאֲתִיבִינָּךְ בְּאוֹרְחָא דְאֲתֵיתָא בַּהּ: ודין לך

י"ד רפין בקריאה וסי' נמסר בסיפרא דא חלק א' סימן י"ח: והשיבתיך ג' וסי' והנה אנכי עמך ושמרתיך, יען התרגזך דמלכי', וחברו דישעיה: התרגזך ד' וסי' ואת התרגזך אלי, ודכתריה יען התרגזך, וחביר' דישעיה:

חריבים מן עריך תכינה: ושדפה לפני קמה, העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומ' שלא הספיק להיותה קמה ולהיות נגמר בשולו והוכה בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם והוא כמו בפ"א כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד: ושבתך וצאתך ובאך, שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני: ואת התרגזך אלי, ג"כ ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר באלהי עץ ואבן וי"ת שבתך ומתבך בעיצא: ושאננך, כמו ושאנך וכפל הנו"ן להפלגת השאנן כן כתבו רבי יונה וכן הו' דעתי ודעת יונת' שתרגם ואיתרגשותך סלקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בענג' כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן: ושמתי חחי באפך, הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף נוקב אף הדג ולחיו ומעלין אותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו ונתתי חחים בלחייך: ומתגי בשפתיך, המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכ"תי וזמם בספותך ותרגם ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהוג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצה וכמו שהדייג מושך הדג אין מן המי' בתחבולה: בדרך אשר באת בה, כמו אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכי' שלח הדברי' והוא הלך להלחם עם מלך כוש ואח"ר המלחמה שב לירושלם ועל אותו הדרך אמ' שעתיד לשוב ולבוא לירושלם כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו: וזה

רלבג

ואבואה מלון קצו, ובישעיה כתוב מרום קצו והנה קרא מלון קצו בית המקדש כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומר שסבר יחריב בית המקדש ואחר כך יחריב יער הישוב אשר לפניו אשר מגדל פירות ומחי' לרוב והם בני ירושלם: אני קרתי ושתיתי מים זרים, ר"ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכנים לשתותם אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלה על לב איש יוכל לשתות משם מים וזה משל למקומות שכבש שהיו כלם חזקי' שלא עלה בלב איש שיוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי השתדלו' אח' החרבתי ויבשתי כל היאורים אשר בערי המצור והם הערים החזקים שלא יתכן לכבשם כי אם בבניית המצור עליהם ואפשר שיאמר אומר שסבר אמר אני קרתי ושתיתי בעבו' חזקיה שסתם המעינות כמו שנזכר בספר ד"ה והבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי, ר"ל על מה תתפאר על הצלחותיך במלחמות הלא שמעת כי למרחוק הודעתי אלו הדברי' מהצלחותיך על כל הגוי' על ידי עבדי הנביאים וזה לאות כי אותה עשיתי כמו שאמר ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר"ל שמי שיקרא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות הוא מחויב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתו האיש אף אם היה הזולת ההוא מסרת אותו בזה ויהיה הפועל מסודר מהמודיע זה טרם היותו לא מהמסרת כי אופנו הראשון בזה וכבר הארכנו המאמר בזה בראשון מספר מלחמות יי' ובספר ישעיה: למימי קדם ויצרתיה, ר"ל כי למימי קדם חשבתיה ודמיתיה והוא מענין ויצורי כצל כלם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת המחשבה שחשבתי ועשיתי אותה להשאות ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבים ועשיתי יושבי הערים קצרי יד כאילו אין להם כח אתו ובשו כי מהיו לשמ' כרגע מה שלא חשבו זה מלפנים הנה לא היה להם כח להלחם כאילו הם עשב שדה וירק דשא שאיננו זז ממקומו כשיכרתו אותו וכמו חציר הגרוע שהוא יותר נקל להכרית וכמו העשב השדוף טרם הגיעו להיות קמה: ושבתך וצאתך ובאך ידעתי, ר"ל שבתך בארצך וצאתך למלחמה ובאך לעיירות שלכדת הכל ידעתי טרם היותו וגם ידעתי התרגזך אלי, רוצה לומר היותך מראה עצמך אלי נורא מאד עד שחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך לירא ממך ולפי שסבר עלה באזני התרגזך אלי והיה סבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחות לא לי הנה אראה לך שאני האדון והמנהיג ואתה העבד ולזה אשים חחי באפך והוא הברזל שילכדו בו הדגים ואשים בשפתיך המתג שמשימין בשפתי הבהמות להנהיגם באשר ירצו: והשיבותיך בדרך אשר באת בה, ידמה שאחר הלחמו עם מלך כוש שב אל ירושלם ושם נגף יי' את כל חילו: וזה

אכול י' מל' וסימ' נמסר בסדר שמיני: צבאות חד מן י' מלין דקריין ולא כתבן וסימ' נמסר בריש סדר אלה הדברים: שמונים ו' מל' וסימ' נמסר בסדר בראשית ובכפר שפטים סימן ד': ארוט ד' בקריאה ג' קמץ

וזה לך האות אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים: ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יהוה תעשה זאת: לכן כה אמר יהוה אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה: בדרך אשר יבא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבא נאם יהוה: וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי: ויהי לה בלילה ההוא ויצא מלאך יהוה ויך במחנה אשור מאה שמונים והמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים: ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה: ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר חדן בנו תחתיו:

א בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יהוה צו לביתך

(כ"ג לג' · י' מל · ל' ישעיה פתים · צבאות קרי ולא כתיב · ט בסנקי' לא ולא ולא ולא · ל' דסמי' ושאר על העיר · ל' ומ"ל · ו' מ"ל וכל ד"ה דכו' כמ"א · בניו קרי ולא כתי' · ד' א' כתח וג' קמץ)

ודין לך אתא אכול בשתא הדא כתין ובשתא תנינתא כתכתין ובשתא תליתאה זרועו וחצודו וצובו כרמין ואכולו איבהון: ויוסף משזביא דבית יהודה דאישתארון כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא: ארי מירושלם יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון במימרא דיי צבאות תתעביד דא: בכין כדנן אמר יי למלכא דאתור לא יעול לקרתא הדא ולא יקשית תמן גיר ולא יקדמינה בתריסין ולא יצבר עלה מליתא: באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא יעול אמר יי: ואגין על קרתא הדא למפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי: והוה בליליא ההוא ונפק מלאכא דיי וקטל במשרית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין: ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור ויתיב בנינוה: והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותיה ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אישתיזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי: ביומיא האינון מרע חזקיהו לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקיד על אינש ביתך

וא' פתח וסימ' ותנח התבה בחדש השביעי' · והמה נמלטו ארץ אררט · וחברו דישעיה · הלין ג' קמצין · וחד פתח ממלכות אררט:

רשי

וזה לך האות · לחזקיה אמר הנביא שאמרתי לך שסנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימים הבאים שאתם יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ וגרע את האילנות: אכול השנה ספיח · בשנה הזאת יצמחו לכם צמחי ותתפרנסו מהם · סחיש · גדועי אילנות שיצמחו ובשתראה דברי קיים במפלת האוכלוסי' יהי לך לאות שאף הבטחה זו תתקיים: קנאת ה' צבאו' · שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה ה הרשיע אחז אביך: לא יקדמנה · לא יערך לפניה מגן: סוללה · צבור אדמה להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו ברגלי' ומקבות כדי שיהא נדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשון סולו סולו המסילה: ויהי בלילה ההוא · כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיא סמוכ' לירושלם מאה ושמנים וחמשה אלף כולם ראשי גייסות: וישב בנינוה · היא ראש לארץ אשור: בית נסרוך אלהיו · נסר מתיבתו של נח: הכוהו בחרב · שמעו אותו שאמר לפוחטס לפניו אם יצילוהו ש שלא יהרגוהו שרי ה המלכו' שמתו בניהם על ידו: בימים ההם · שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב: חלה חזקיהו · ויום שלישי כשעלה בית ה' יום מפלת של סנחרי' ויו"ט של פסח היה: כי

רדק

וזה לך האות · אמ' לחזקיה זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלח' עם מלך כוש ובזה האות שתאמין אליך דברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת בזה לך לענה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחי' אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותם הספיחים כל השנה ההיא ובשנה השנית גם כן לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו הסחיש והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנה הג' תזרעו ממותר הסחיש על אכלכ' ותקצרו בשלום כי לא יהיה לכם פחד מאויב ותטעו כ כרמים ותאכלו פרים בהשקט ובבטחה ובסדר עולם בארבע עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעית בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בערב הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו ה הספיחים ובשנה השנית סחיש שגרעו לגיזות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד ש שלא כשתייר בשבוע אלא שנה אחת: שרש למטה · ת"י כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא: כן תצא שארית · יפקון שאר צדיקייא ושיזבת מ מקיימי אורייתא מטורא דציון: קנאת ה' צבאות · קרי ולא כתיב שקנא האל לשמו לפי שחירף וגדף מלך אשור ביד מלאכיו ות"י במימרא דה' צבאות תתעביד דא: לא יבא אל העיר הזאת' שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו או פי' לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא יעול לקרתא הדא: לא יקדמנה מגן · חסר בי"ת השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשונ' אל העיר כשנלחמים עליה' וכת' לא יקדמינה בתריסין: ולא ישפוך עליה סוללה · כתרגומו ולא יצבר עלה מלייתא ומלייתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז"ל מוליא בנגא והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה · ויהי בלילה ההוא · היום שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור. ורבותינו ז"ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיה ויום שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ואמרו מאה ושמנים אלף שהכה במחנה אשור כולם היו קושרים כתרים בראשיהם וכדבריהם נראה בדברי הימים שנאמ' ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנאמ' בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפת נשמה וגוף קיים שנ' ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנאמר וישאום בכתנותם: וישב בנינוה · שלא יצא במלחמ' עוד: בניו · קרי ולא כתיב: הכוהו בחרב · באגדה סנחריב שאל את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמרו לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה: כי

רלבג

וזה לך האות אכול השנה ספיח · אמר זה לפי שלא היה ב בלי פחד עדיין אף על פי במותו חיל מלך אשור כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה אמר הנביא לחזקיה וזה הדבר אשר תראה מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה ולא יבא על ירושלם יהיה לך אות על ייעוד אחר מייעד אותך הש"י והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה בחוץ אויב שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה: ובשנה השנית תאכלו סחיש · והם הספיחי' הצומחים מהיוצא מהספיחים הראשוני' וידמה שאותה שנה היתה שנת השמטה שאם לא היה כן מה זה שלא יזרעו ולא יקצרו: ויספה פליטת בית יהוד' הנשארה · ממלך אשור ומלכי ישראל ורצין מלך ארם לעשות שרש למטה ותשתרש באופן שתעשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון · יעשה זה הש"י לקנאתו על החירופין שחרף אותו מלך אשור ואע"פ שאין ישרא' ראויין לזה הנס: לא יקדמנה מגן · לפי שההורסים החומות מקדימי' לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסים החומה בכשיל וכלפות אמר שלא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה באמרו ולא יקדמנה מגן לא יקדמנה איש מגן ויהיה חסר הנושא כאמרו ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה: וגנותי · הוא מענין מגן: למעני ולמען דוד עבדי · ר"ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם ישמרו בניו את מצותי לא תסור המלכות מהם: ויהי בלילה ההוא · ר"ל בליל היום ההוא שאמר בו ישעיה אלו הדברים והנה אם כן אמרם אחר שסב סנחריב על ירושלם במצור כמו שפירשנו: וישכימו בבקר והנה כולם פגרי' מתים · ר"ל רובם וכזה רבים בדברי הנביאים והנה השארי' היו מעטים כמו שזכר ישעיה בספרו והנה פגרי' מתים הם גופים מתי' כי הנפש החיונית נ"כ פגר והנה בניו המיתוהו אחר זה כמו שייעד לו הנביא: בימים ההם חלה חזקיה למות · אחשוב כי אחר הספור הקודם היה זה ולא תפלה ממך שאמר ומכף מלך אשור אצילך כי כבר אפשר שאסרחדון היה מגזם שיבא אל ירושלם:

כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃ וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ וַיְהִי יְשַׁעְיָהוּ לֹא יָצָא הָעִיר הַתִּיכֹנָה וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ שׁוּב וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ נְגִיד־עַמִּי כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי רֹפֶא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה בֵּית יְהוָה׃ וְהֹסַפְתִּי עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ קְחוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וַיִּקְחוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַשְּׁחִין וַיֶּחִי׃ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ מָה אוֹת כִּי־יִרְפָּא יְהוָה לִי וְעָלִיתִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בֵּית יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ זֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה כִּי יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֵּר הָלַךְ הַצֵּל עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אִם־יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃ וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ נָקֵל לַצֵּל לִנְטוֹת עֶשֶׂר מַעֲלוֹת לֹא כִי יָשׁוּב הַצֵּל אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃ וַיִּקְרָא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־יְהוָה וַיָּשֶׁב אֶת־הַצֵּל

ארי מאית את ולא תיחי ממרעך׃ ואסחר ית אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי למימר׃ קביל בעותי יי אידכר כען ית דפלחית קדמך בקשוט ובלבב שלים ודתקין קדמך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה׃ והוה ישעיה לא נפק לדרתא מציעאה ופתגם נבואה מן קדם יי הוה עמיה למימר׃ תוב ותימר לחזקיה מלכא דעמי כדנן אמר יי אלהיה דדויד אבוך שמיע קדמי צלותך גליא קדמי דמעתך הא אנא אסי לך ביומא תליתאה תיסק לבית מקדשא דיי׃ ואוסיף על יומך חמש עסרי שנין ומיד מלכא דאתור אשזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא בדיל מימרי ובדיל דויד עבדי׃ ואמר ישעיהו יסבון דבלת תינין ונסיבו ושויאו על שיחנא ואתסי׃ ואמר חזקיהו לישעיהו מא את ארי יסי יי לי ואיסק ביומא תליתאה לבית מקדשא דיי׃ ואמר ישעיה דין לך אתא מן קדם יי ארי יעביד יי ית פתגמא דמליל היהך טולא עסר שעין אם יתוב עסר שעין׃ ואמר חזקיה קלילא דא דיהך טולא עסר שעין ברם ניסא יתיב טולא לאחזרוהי עסר שעין׃ וצלי ישעיה נביא קדם יי ואתיב ית טולא בצורת

והטוב ד' בקריאה וסימ' ועשית הישר והטוב בעיני יי', אנא יי' זכר נא את אשר התהלכתי, וחברו דישעיה, מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: והספתי ד' ב' מלעיל וב' מלרע וא' מנהון חס' וסימניהון וגדלתיו והוספתי, הגדלתי והוספתי חכמה, והספתי על ימיך, והוספתי על כל תהלתך, ב' בתראי מלעיל,

וימים חס'׃ ירפא ג' וסי' כי גדול כים שברך, ומחץ מכתו ירפא, כי ירפא יי' לי ועליתי׃ יחזקיהו ג' וסי' נמסר בריש ישעיה׃ אחרנית ז' בקריא' וסי' ויקח שם ויפת את השמלה ב' בפסוק, ויהי בהזכירו את ארון האלהי', ואתה הסבות את לבם, ויאמ' יחזקיהו נקל, ויקרא ישעיהו הנביא אל יי' דמלכי', הנני משיב את צל׃

רשי

כי מת אתה בעולם הזה : ולא תחיה, לעולם הבא מת וס דלא פסקת אסה כדאית' בברכות : לא יצא את החצר וגו', מיהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקבעה עליו מיתה כדאיתא בירושלמי : ומכף מלך אשור אצילך, למדנו שלפני מפלתו של סנחריב חלה : דבילת תאני', כשהם לחין קרויין תאנים וכשנדרסת בעיגול קרויין דבלה : וימרחו, יחליקוה להדביקה על השחין וגם בתוך כם שהרי אף בשר חי שאתה נותן עליו דבלה נסרח והקדוש ב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר ם שנתחבל ומתרפא : הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות, קרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלות העשויות לשעות היום כמו אורלו"יו בלע"ז שעושין המינים לבחון שעות היום חפץ אתה שימתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב למעלה עשר מעלות ויהא נראה כאילו הוא שחרית : ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלו', דבר קל הוא לנטו במקומו ונוטה ועומד עשר מעלו' אינו דבר הניכר כל כך לא כי אם ישוב הצל ויהיה הדבר תימה שראו שפנה היום לערב וחזר להיות בקר : אשר

רלבג

קחו דבלת תאנים, ידוע כי השם כשיעשה מופת יבקש להם קצת סבות כשאפשר זה ם שיהיה בהם יותר מעט מהזרות אצל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאנים כי אע"פ שאין בו כח לעשות זה הנה בו קצת מבוא ב ברפואת המורסות ו ובבשולם : ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יי' לי, ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמונה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזירת השם היתה שימות ועתה כשהסכים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה אולי היה תנאי ר"ל אם יהיה חזקיהו באופן מהשלימות שיתכן שתדבק בו כמו ההשגחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השם ית' זאת המתנה : הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות, ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות אחרות בדרך שיהיו עשרים מעלות : ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות, הנה זה הפסוק קשה מאד בפירושו וזה כי הוא ידוע כי נטיית הצל תהיה כפי תנועת השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר בעצמו ובהיו' הענין כן מה זה שאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות איך חשב חזקיה נקל מה שהוא מהמופת נפלא מאד לא ראינו כמוהו בביאור אפי' למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותו' והמופתים אשר עשה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים ובהיות הענין כן הנה יהיה זה המאמר מחזקיה בתכלית הסכלות ואיך ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנראה מדבריו ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש בעצמה יקשה מה שאמר בספר ד"ה על מליצי שרי בבל שבאו לדרוש המופת אשר היה בארץ כי ידמה מזה המקום שזה המופת היה על דבר אליו לפי שבזה המקום אמר כי שמע כי חלה חזקיהו והנראה בעיני מפני כל זה שזה המופת היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת פי' שענינים המתנועעים תחת השמש יביאו לפעמים ניכוח השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר נמצא בחום הרבה ולפי שראה חזקיה מתנועת הרוח אז וקצת אידים שהיו תחת השמש היקל להם בתנועתם המהירה להסיב הצל עשר מעלות כי בלותו כד היתה תנועתם בקם מישעיה שיהיה הענין בהכך זה כדי שיוכר לו מופת השם ית' והנה התפלל הנביא אל השם ושב הצל אחורנית עשר מעלות כמו ששאל חזקיה וזה המופת יתכן שנהיה בשחדם השם על דרך המופת אידים מתנועעים לצד ההוא ונראה בהם ניכוח השמש והביאוהו בתנועתם במהירות נפלא אל המקום ההוא עד שסבר הוא זה תקף : במעלות

רדק

כי מת אתה ולא תחיה, לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות וכת' ולא תיחי מרעך ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חוליו שכ' בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו : אל הקיר, כדי לכוון לבו בתפלה כי היה תמיה בלבו למה היה האל מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן לט' בכים כשחלה חלי זה ות"י אל הקיר לכותל בית מקדשא : התהלכתי לפניך, זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה : והטוב בעיניך עשיתי, כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני יי' ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה יי' את משה, ובדרש והטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את יי' בלבם : לא יצא העיר התיכונ', העי' כתי' וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העיר וקרינן חצר מכאן שהסרטויא של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר ב בירושלם כתוב העיר לומ' מהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה : והוספתי על ימיך, שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל י"א שלא הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר ולעונו עון היו מחסרין לו ויש אומרים תוספת עשו לו על הקצובים לו ובספר שמו' בפסוק כי אם יי' יגפנו פירשנו זה ה הענין : ומכף מלך אשור אצילך, זה ראיה כי קודם מ מפלתו של סנחריב חלה חזקיה : דבלת תאנים, בדברי רז"ל והלא אם אתה נותן סרף של ת תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל אלא נס בתוך נס כיוצא בהב' ויורהו יי' עץ מר היה כך הוא דרכו של הקדוש ברוך הוא במר הוא ממתיק את המר : מה אות, שאל אות לפי שאמר לו הגזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו ם שבכ' בכי גדול ואף על פי שראה שנתרפא השחין לא חשב ם שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית יי' כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו : הלך הצל, כמו ילך שאל לו באיזה אות יבחר אם ילך הצל לפני עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו יהיה קל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית ממהלכו : במעלות

רדק

במעלו׳ אשר ירדה ׳ אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו׳ ושב השמש אחורנית והיה הצל במעלה הראשונה: במעלות אחז ׳ כי הוא בנה אותם המעלות׳ ובדר׳ אשר ירדה במעלות אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלו׳ טרם זמנו כדי שלא יקברוהו לפי שהיה רשע ואותם עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות ות״י וצלי ישעיה נביאה קדם יי׳ ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיה דנחתת ב במסקנ׳ דאחז שמשא לאחורוהי עשר שעין ר״ל במעלות היתה אבן מסומנת לדעת שעות היום: בראדך ׳ ובישעיה מרודך כתו׳ במ״ס ואחד הוא כי הם ממוצא אחד ובלאדן הוא שם כנוי נסמך לאביו שהיה שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה כאמר בדברי הימים ויבא עליה׳ את שרי הצבא אשר למלך א אשור וגו׳ ויוליכם בבלה: כי שמע כי חלה ׳ לא היה עקר שליחותו על חליו אלא על המופת שנעשה לו על חליו וכן הוא ב בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ: וישמע עליהם ׳ כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך שאו׳ הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע נראה שהם בקשו ממנו להראותם נכותה ושמע אליהם ועפ״כן ות״י וקביל מנהון ובישעיה וישמח עליהם: את כל בית נכתה ׳ כל בית חמדתו כלומ׳ כל הדברים שהיו לו ואח׳ כך פרט מה הם הדברי׳ הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט דבר נחמד ובדברי רז״ל מאי בית נכותה מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ומהם אמרו זין או כלי זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הראה להם: שמן הטוב ׳ זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו והיה רע בעיני יי׳ כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה בבא אליו השלוחים מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומר בדברי הימים וכן במליצי שרי בבל המשולחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו: אשר תוליד יקחו ׳ יקח כתי׳ וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה: והיו סריסי׳ ׳ מחלוקת בדברי רז״ל מהם אמרו סריסי׳ ממש ומהם אמרו שנסתרסה ע״ז בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש ות״י רברבין כמו סריס ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל ואמר עליהם מבני יהודה והם היו מזרע המלוכה כי כן אמ׳ נבוכד׳ נצר לבקש מזרע המלוכ׳ ומן הפרתמים: כאשר

רשי

אשר ירדה במעלו׳ אחז ׳ יום שמת אחז נתקצר היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ואותן עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו ׳ כי שמע כי חלה ׳ ועד אותו היום לא היה אדם חולה וחיה והיאך שמע למור היה לאכול בשלש שעו׳ ביום וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו ניעור בתשע שעו׳ ומצא שהוא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמר להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיהו כ כדאיתא בפסיקתא: בית נכתה ׳ בית גנזי בשמיו כמו נכות וצרי ולוט: ואת השמן הטוב ׳ יש פותרין שמן המשחה ויש פ פותרים שמן א אפרסמון שהוא מצוי בארץ ישראל שנאמר ביחזקאל יהוד׳ וישרא׳ יהיו רוכליך בחיטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא ירחו: לא היה דבר ׳ את הארון והלוחות וספר התור׳: מארץ רחוקה באו׳ זה אחד משלשה שבדקן הקב״ה ומצאן עביט של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם קין לא ידעתי השומר אחי אנכי היה לו לומר ר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כדאית׳ בתנחומא בלעם שאמ׳ לו המקום מי האנשים האלה עמך היה לו לומר יי׳ אלהים אתה ידעת כמו שאמר יחזקאל והוא השיב בגאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים יש לי ׳ חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל ששמח עליהם והאכילם על שולחנו: לא יותר דבר ׳ מדה כנגד מדה לא היה דבר: ומבניך ׳ חנניה מישאל ועזרי׳: טוב

ושמע ויושמע רישעיה ויפתח עליהם שמעה ותשמח בהון

וישמע עליהם. כל לשון שמיעה אל במ׳ יב על וסי׳ ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום׳ וישמע על תרהקה דישעיה׳ וישמע עליהם חזקיהו דמלכים׳ דרשו מעל ספר׳ הזכירו לגוים בירמיה׳ בהקיר בור מימיה כן הקרה׳ אל תשמעו על דברי הנביאים׳ לשמוע על דברי עבדי הנביאים׳ ולבית הרכבים אמר ירמיהו׳

במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחרנית עשר מעלות: בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן־בלאדן מלך־בבל ספרים ומנחה אל־חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו: וישמע עליהם חזקיהו ויראם את־כל־בית נכתה את־הכסף ואת־הזהב ואת־הבשמים ואת שמן הטוב ואת בית כליו ואת כל־אשר נמצא באוצרתיו לא־היה דבר אשר לא־הראם חזקיהו בביתו ובכל־ממשלתו: ויבא ישעיהו הנביא אל־המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל: ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל־אשר בביתי ראו לא־היה דבר אשר לא־הראיתם באצרתי: ויאמר ישעיהו אל־חזקיהו שמע דבר־יהוה: הנה ימים באים ונשא כל־אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד־היום הזה בבלה לא־יותר דבר אמר יהוה: ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל:

ל׳ ויתיר א׳ — נכתו׳ ק׳ — ל׳ כתו׳ כן — ב׳ חד מ״ל דישעיה מ״ל ל׳ חס׳ — כ״ט — יקחו ק׳

בצורת אבן שעיא ונחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שעין: בעידנא ההוא שלח ברודך בלאדן בר בלאדן מלכא דבבל איגראן וקורבנין לות חזקיה ארי שמע ארי אתמרע חזקיה: וקביל מנהון חזקיה ואחזינון ית כל בית גנזוהי ית כספא וית דהבא וית בוסמניא וית משחא טבא וית בית מנוהי וית כל דאשתכח בגנזוהי לא הוה מדעם דלא אחזינון חזקיה בביתיה ובכל שולטניה: ואתא ישעיה נביא לות מלכא חזקיה ואמר ליה מה אמרו לך גבריא האילין ומנן אתו לותך ואמר חזקיה מארעא רחיקא אתו לותי מבבל: ואמר מה חזו בביתך ואמר חזקיה ית כל די בביתי חזו לא הוה מדעם די לא אחזיתינון בגנזי: ואמר ישעיהו לחזקיה קביל פתגמא דיי׳: הא יומיא אתן ויתנטיל כל די בביתך דגנזו אבהתך עד יומא הדין ויתוב לבבל לא ישתאר מדעם אמר יי׳: ומבנך די יפקון מינך דתוליד ידבר ויהון רברבין בהיכלא דמלכא דבבל: ואמר

שאו נס בארץ׳ השמיעו עליך בקולם׳ השמיעו על ארמנות באשדוד׳ ואת זעקתם שמעת על: ואת שמן ז׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: ומעין ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר ביהושע סימן ט: באצרתי ג׳ חס׳ בקריא׳ וסי׳ הלוא הוא כמוס עמדי חתום׳ לא היה דבר אשר לא הראיתם׳ וחברו דישעיה:

רלבג

במעלות אחז אחורנית׳ יתכן שבנה אחז אלו המעלות בבית המלכות ׳ והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיהו ולזה שלח מלאכיו שם וזום אותם גם כן שידרשו המופת אשר היה בארץ אז מחיל סנחריב שמתו כלם בזולת יד אדם אך הנם מלאך יי׳ ולזה אמר גם כן אשר היה בארץ ואם היה זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם: בעת ההיא שלח בראדך בלאדן׳ ראוי שתדע כי אע״פ שהיה סנחריב מושל בבבל כמו שיראה ממה שאמר במה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם מלך והיה תחת סנחריב והיה נותן לו מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכים שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכה המלוכ׳ למלכי אשור עד שבא נבוכד נצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך המלכות לו ולבנו ולבן בנו עד שבעים שנה: ספרים ומנחה אל חזקיהו׳ כבר ספר בספר ד״ה כי רבים היו מביאים מנחה ליי׳ בירושלם ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה ששמעו מהמופת שעשה יי׳ בחיל מלך אשור אז ידעו כל ממלכו׳ הארץ כי יי׳ הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור זה המופת אשר עשה יי׳ בחיל מלך אשור: וישמע אליהם חזקיהו׳ ר״ל שסבר שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הנה הוא קבוץ על חמודותיו ואחר זה פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב ובשמים ושמן הטוב והוא שמן אפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצו ובמקו׳ אחד ממנו לבד והוא נקרא בשמי בלע״ז: ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו׳ יתכן שהראה אותם גם כן הדברים החמודים שהיו לו בממשלתו והנה היה רע בעיני יי׳ אשר עשה כי גבה לבו על השי׳ כי הם באו לדרוש את המופת לכבוד השי׳ ולא היה ראוי לחזקיה להגדיל עצמו בזה אבל היה ראוי שיתן הגדולה והכבוד לשי׳ ויראה להם גדולת השי״ כי על זה באו ולזה גבה אותו בספר ד״ה על זה כי הוא לא השיב לשי׳ מהכבוד על זה המופת שעשה לו שהוסיף על ימיו מה שהוא ראוי אבל גבה לבו ולזה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם והנה הקצף היה מה שאמר לו ישעיה הנביא על זה: אשר יצאו ממך אשר תוליד׳ זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבואה אך אחר שלש שני׳ הוליד מנשה שמלך אחריו והנה אמ׳ ומבניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע אד׳ יקראו בניו אפי׳ לאלף דור כמו שנקרא אנחנו היום בני ישראל: אשר

הלוא י״ז מל׳ בסיפ׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא דא חלק ב׳ סימ׳ כ״ב : העירה ט׳ וסימ׳ ויקרעו שמלתם ויעמס ׳ וירע העם ויתקעו בשפרות ׳ ונס אל אחת ׳ ויהונתן ואחימעץ ׳ ואת קומי לכי לביתך ׳ וישלח מלאכים אל אחאב ׳ ויבא את המים ׳ ובני עמון ראו דד״ה ׳ העירה והקיצה : וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימ׳ אני יי׳ דבר אל פרעה מלך ׳ זאת החיה אשר תאכלו ׳ אליכם מתוך האש ׳ כי אתם עברים את הירדן ׳ צו את בני ישראל

ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי : ויתר דברי חזקיהו וכל גבורתו ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה : וישכב חזקיהו עם אבתיו וימלך מנשה בנו תחתיו :

כא

א בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו חפצי בה : ויעש הרע בעיני יהוה כתועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל : וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה כאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם : ובנה מזבחת בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם אשים את שמי : ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יהוה : והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים הרבה לעשות הרע בעיני יהוה להכעיס : וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר יהוה אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם : ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם רק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים ולכל התורה אשר צוה אתם עבדי משה : ולא שמעו ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל : וידבר יהוה ביד עבדיו הנביאים לאמר : יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו : לכן כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו :

ונתנו ללוים ׳ ביד עבדיו הנביאים ׳ אל מנשה ואל עמו : הרע ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע ׳ יען אשר עשה מנשה מלך יהודה ׳ הרימה פעמיך למשואות ׳ ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי ׳ וא׳ ושב והרע לכם :

ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי דמלילתא ואמר הלא אם שלם וקשוט יהי ביומי : ושאר פתגמי חזקיה וכל גבורתיה ודעבד ית בריכתא וית מזיקתא ואיתי ית מיא לקרתא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה : ושכיב חזקיהו עם אבהתוהי ומלך מנשה בריה תחותוהי : בר תרתא עסרי שנין מנשה כד מלך וחמשין וחמש שנין מלך בירושלם ושום אמיה חפצי בה : ועבד דביש קדם יי כתועבת עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל : ותב ובנא ית במתא דאביד חזקיה אבוהי ואקים איגורין לבעלא ועבד אשירתא כמא דעבד אחאב מלכא דישראל וסגיד לכל חילי שמיא ופלח יתהון : ובנא איגורין בבית מקדשא דיי דאמר יי בירושלם אשרי ית שכינתי : ובנא איגורין לכל חילי שמיא בתרתין דרתא בית מקדשא דיי : ואעבר ית בריה בנורא ועונן ונחיש ועבד בידין וזכורו אסגי למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי : ושוי ית צלם אשירתא דעבד בביתא דאמר יי לדוד ולשלמה בריה בביתא הדין ובירושלם דאתרעיתי מכל שבטיא דישראל אשרי ית שכינתי לעלם : ולא אוסיף לטלטלא ית ישראל מן ארעא דיהבית לאבהתהון לחוד אם יטרון למעבד ככל תפקידתא דפקידתינון ולכל אוריתא דפקיד יתהון עבדי משה : ולא קבילו ואטעינון מנשה למעבד ית דביש מן עממיא דשיצי יי מן קדם בני ישראל : ומליל יי ביד עבדוהי נביא למימר : חלף דעבד מנשה מלכא שבטא דבית יהודה ית תועבתא האילין אבאיש מכל דעבדו אמוראי דקדמוהי וחייב אף ית דבית יהודה בפולחן טעותיה : בכין כדנן אמר יי אלהא דישראל הא אנא מיתי בישתא על ירושלם ויהודה דכל דישמעינה יצלן תרתין אודנוהי :
ואיגור

רשי

טוב דבר יי׳ ׳ מאחר שבימי יהיה שלום : ואשר עשה את הברכ׳ וגו׳ ׳ בדברי הימים : ביד עבדיו הנביאים ׳ נחום וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקרא על שמו לפרש שבימיו היה : תצלנה ׳ לשון מצלתי׳ טינט״יר בלע״ז : משקולת

רלבג

אשר כל שומעיו תצלנה שתי אזניו ׳ ר״ל שמרוב התרועה וההפעלות שיקרה לו מזאת השמיעה הרעה ידמה לו שיהיה קול הברה באזניו :
ונטיתי

רדק

כאשר עשה אחאב ׳ כי הוא החל לעשות אשרה במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחר מן המלכים שעשו אשרה אלא שהיו הולכי׳ בחטאת ירבעם : לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו ׳ אמר שסילק הארון העליונה שהיתה במזבח מעת שירד׳ שם בימי שלמה עמד הוא וסלקה וזה המעש׳ היה להכעיס : ולא אוסיף להניד ׳ אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה מגליע בהם אויביהם והיו מנידי׳ ומגלי׳ אותם מארצם אף על פי׳ שלא גלו גלות שלמה לפני דוד : וידבר יי׳ ביד עבדיו הנביאים ׳ בסדר עולם יואל נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנש׳ כשר לא נקראו על שמו : כל שמעיו ׳ כתי׳ וקרי׳ שמעה והקרי׳ בצבור כי רעה לשון נקב׳ והכתו׳ על הענין : תצלנה שתי אזניו ׳ שרשו צלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מענין לקול צללו שפתי והוא ענין תנודת הרעשה ט טנדינ״נט בלע״ז : את

רלבג

ונטיתי על ירושלם וגו׳ ר״ל שאתננה ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור: ואת משקולת בית אחאב, הוא אבן העופרת שבוחנין בו ואמר זה על צד המשל לענין חורבן בית אחאב והגלותו וכן אמר שיגלו מירושלם יושביו: ומחיתי, והכיתי: כאשר ימחה את הצלחת, ר״ל כמו שיכה איש את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תתהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהיה בה: ונטשתי את שארית נחלתי, הנה קרא מלכות יהודה שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת הש״י שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד, ידמה שהוא היה הורג כל מי שלא הסכים לעבוד ע״ז והנביאים המוכיחי׳ אותם כמו שעשת׳ איזבל שהרגה את נביאי ה׳: ויעזוב את ה׳ אלהי אבותיו ולא הלך בדרך ה׳, ר״ל שכבר נפרד מכל וכל מדרך ה׳: וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל, ר״ל אף על פי שבא לו הולדת הנבואה יען רך לבבך ותכנע מפני ה׳ אין הרצון בזה מחטא יאשיה קודם זה אך הרצון בו שבעת ששמעו את הרע הזאת אשר נגזרה מאת ה׳ על ירושלם השתדל על כל פנים לתקן את אשר עותוהו הראשונים כי קודם זה לא היה יודע הרע שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני ה׳ וזה לא היה מספיק לו להשיב חרון אף ה׳ ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דבקות בשם נדרך שיהיה משגחת ההשגחה ימלטנו בה מזה הרע הנגזר מאת השם ולזה תמצא בהשתדל יאשיה להטיב ישראל לעם לה׳ כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלמות את כל הטומאה לע״ז: ויתם

ועד היום הזה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ככל המעשים אשר עשו מיום, כי לא ישבתי בבית דשמואל, יען אשר עשו את הרע, וכל ירמיהו דכוו׳ במ״ד עד היום הזה וסים׳ למן היום אשר יצאו אבותיכם, אשר שמת אותות ומופתים, חוקם את דברי יהונדב, לא דכאו עד היום הזה: עזא ג׳ כתיב א׳ בנביאים וסימ׳ ועזא ואחיו

רדק

את קו שומרון, קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת״י ואיגור על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מתקולת גרות בית אחאב: ומחיתי, ענין קינוח: הצלחת, הקערה: כאשר ימחה, חסר איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש: מחה, פי׳ כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואח׳ כך הפכה על פניה כי כן דרך המקנח הקערה שהופך אותה אחר כך על פניה כדי שלא התנטף כן ימחה ירושלם וינקה אותה מאנשיה ואחר כך יחריבנה: הרבה מאד, יש מרז״ל שדרשו בו שהרג ישעיהו: ויתם

ואיגור על ירושלם ית חוט חורבן שומרון וית מתקולת צרות בית אחאב ואמחי ית ירושלם כמא דמתמחיא צלוחיתא ית מחיא ומתהפכא על אפהא: וארטוש ית שארא דאחסנתי ואמסרינון ביד בעלי דבביהון ויהון לבז וליתבר לכל סנאיהון: חלף דעבדו ית דביש קדמי והוו מרגזין קדמי מן יומא דנפקו אבהתהון ממצרים ועד יומא הדין: ואף דם זכאי דאשד מנשה סגי לחדא עד די מליא ית ירושלם סיפא בסיפא בר מחובוהי דחייב ית דבית יהודה למעבד דביש קדם יי: ושאר פתגמי מנשה וכל דעבד וחובוהי דחב הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דבית יהודה: ושכיב מנשה עם אבהתוהי ואתקבר בגן ביתיה בגן עזא ומלך אמון בריה תחותוהי: בר עסרין ותרתין שנין אמון כד מלך ותרתין שנין מלך בירושלם ושום אימיה משולמת בת חרוץ מן יטבה: ועבד דביש קדם יי כמא דעבד מנשה אבוהי: ואזל בכל אורחא דהליך אבוהי ופלח ית טעותא דפלח אבוהי וסגיד להון: ושבק ית פולחנא דיי אלהא דאבהתוהי ולא הליך באורחא דתקנא קדם יי: ומרדו עבדי אמון עלוהי וקטלו ית מלכא בביתיה: וקטל עמא דארעא ית כל דמרדו על מלכא אמון ואמליכו עמא דארעא ית יאשיה בריה תחותוהי: ושאר פתגמי אמון וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: וקבר יתיה בקבורתיה בגינת עזא ומלך יאשיה בריה תחותוהי: בר תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אימיה ידידה בת עדיה מבצקת: ועבד דכשר קדם יי ואזל בכל אורח דוד אבוהי ולא סטא לימינא ולסמלא: והוה

ונטיתי על־ירושלם את קו שמרון ואת־משקלת בית אחאב ומחיתי את־ירושלם כאשר־ימחה את־הצלחת מחה והפך על־פניה: ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לבז ולמשסה לכל־איביהם: טו יען אשר עשו את־הרע בעיני והיו מכעסים אתי מן־היום אשר יצאו אבותם ממצרים ועד היום הזה: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר־מלא את־ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את־יהודה לעשות הרע בעיני יהוה: ויתר דברי מנשה וכל־אשר עשה וחטאתו אשר חטא הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב מנשה עם־אבתיו ויקבר בגן־ביתו בגן־עזא וימלך אמון בנו תחתיו:

בן־עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם ושם אמו משלמת בת־חרוץ מן־יטבה: כ ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשה מנשה אביו: וילך בכל־הדרך אשר־הלך אביו ויעבד את־הגללים אשר עבד אביו וישתחו להם: ויעזב את־יהוה אלהי אבתיו ולא הלך בדרך יהוה: ויקשרו עבדי־אמון עליו וימיתו את־המלך בביתו: ויך עם־הארץ את כל־הקשרים על־המלך אמון וימליכו עם־הארץ את־יאשיהו בנו תחתיו: כח ויתר דברי אמון אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקבר אתו בקברתו בגן־עזא וימלך יאשיהו בנו תחתיו:

א בן־שמנה שנה יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו ידידה בת־עדיה מבצקת: ויעש הישר בעיני יהוה וילך בכל־דרך דוד אביו ולא־סר ימין ושמאול:

ל׳ ב׳ וחד כל היקום ל׳ · ל׳ · י׳ · ז׳ בליש׳ · ג׳ רסמי׳ וכל ירמיה דכו׳ · ב׳ ויתלא בית הכבל · ה׳ בטע׳ ב׳ סיפ׳ · ל׳ · ג׳ ככבי׳ כתי׳ א׳ · ל׳ · ד׳ בטע׳ בסיפ׳ · ב · ל׳ וחד · ג׳ · ח׳ וכל טב דכו׳ במ״ג · ג׳ בטע׳ בסיפ׳ · ב׳ בני יבאלן מולכ · ג׳ בבני כתי׳ א׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳

רשי

משקולת, הוא חוט שהבונים חומה קושרין בו עופרת לכוין בו את החומה: ימחה את הצלחת, ינקה את הקערה: ספר

בני אבינדב דשמואל, ויקבר בגן ביתו, ויקבר אתו בקברתו, וכל כתובין דכוו׳ במ״א עזה אלהים זו פעלת לנו: ולא הלך ג׳ וסים׳ כפעם בפעם לקראת נחשים, יהושפט עשר אניות, ויעזב את יי׳ אלהי אבתיו דאמון: ולא סר ד׳ בקריאה וסים׳ אשר עשה דוד, ויעש הישר דיאשיהו דמלכים, וה בדו דו״ה, וילך בדרך אסא אביו:

ויתם את הכסף · ויכלים כלומר ישלים לגבותו: ויתנוהו לעושי המלאכה · כי היה צריך הבית חיזוק ובנין לפי שנהרס מיו׳ יהואש שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו רכ״ר שנה וכסדר עולם מאתים ושמנה עשרה: שומרי הסף · שומרי כלי בית המקדש ות״י אמרכליא והם הגזברים וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש: ויתנה · כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה״א הכנוי על המגבה והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף והה״א וו״ו הכנוי על הכסף: המופקדים בית ה׳ · כמו בבית: על שפן הסופר · כמו אל שפן וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: ספר התורה מצאתי בבית ה׳ · דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר

עשי ו׳ כתיב יוד בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבת׳: מיכיה ג׳ וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים · ומבני הכהנים בחצצרות · והכהנים אליקים מעשיה מינימין · וחד מיכיהו וסימ׳ שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו דה״י · וא׳ ולמכיהו וסימ׳ ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו דה״י: על דברי י׳ בקריא׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳:

ויהי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו שלח המלך את־שפן בן־אצליהו בן־משלם הספר בית יהוה לאמר: עלה אל־חלקיהו הכהן הגדול ויתם את־הכסף המובא בית יהוה אשר אספו שמרי הסף מאת העם: ויתנה על־יד עשי המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו לעשי המלאכה אשר בבית יהוה לחזק את־בדק הבית: לחרשים ולבנים ולגדרים ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את־הבית: אך לא־יחשב אתם הכסף הנתן על־ידם כי באמונה הם עשים: ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על־שפן הספר ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיה את־הספר אל־שפן ויקראהו: ויבא שפן הספר אל־המלך וישב את־המלך דבר ויאמר התיכו עבדיך את־הכסף הנמצא בבית ויתנהו על־יד עשי המלאכה המפקדים בית יהוה: ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיה הכהן ויקראהו שפן לפני המלך: ויהי כשמע המלך את־דברי ספר התורה ויקרע את־בגדיו: ויצו המלך את־חלקיה הכהן ואת־אחיקם בן־שפן ואת־עכבור בן־מיכיה ואת־שפן הספר ואת עשיה עבד־המלך לאמר: לכו דרשו את־יהוה בעדי ובעד־העם ובעד כל־יהודה על־דברי הספר הנמצא הזה כי־גדולה חמת יהוה אשר־היא נצתה בנו על אשר לא־שמעו אבתינו על־דברי הספר הזה לעשות ככל־הכתוב עלינו:

והוה בתמני עסרי שנין למלכא יאשיהו שלח מלכא ית שפן בר אצליה בר משולם ספרא לבית מקדשא דיי למימר: סק לות חלקיה כהנא רבא ויטקים ית כספא דאיתעל בבית מקדשא דיי דיכנשו אמרכליא מן עמא: ויתנוניה על ידי עבדי עיבידתא דממנן בית מקדשא דיי ויתנון יתיה לעבדי עיבידתא דבבית מקדשא דיי לתקפא ית בידקא דביתא: לנגריא ולארדיכליא ולארגובליא ולמזבן אעין ואבנין פסילן לתקפא ית ביתא: ברם לא מיתחשב עמהון כספא דמתיהב על ידיהון ארי בהמנותא אינון עבדין: ואמר חלקיה כהנא רבא לשפן ספרא ספרא דאוריתא אשכחית בבית מקדשא דיי ויהב חלקיה ית סיפרא לשפן וקרהי: ואתא שפן ספרא למלכא ואתיב ית מלכא פיתגמא ואמר טקיסו עבדך ית כספא דאשתכח בביתא ויהבוהי על ידי עבדי עיבידתא דממנן בבית מקדשא דיי: וחוי שפן ספרא למלכא למימר סיפרא יהיב לי חלקיה כהנא וקרהי שפן קדם מלכא: והוה כד שמע מלכא ית פיתגמי ספרא דאוריתא ובזע ית לבושוהי: ופקיד מלכא ית חלקיה כהנא וית אחיקם בר שפן וית עכבור בר מיכיה וית שפן ספרא וית עשיה עבדא דמלכא למימר: אזילו תבעו מן קדם יי עלי ועל עמא ועל כל דבית יהודה על פיתגמי סיפרא דאישתכח הדין ארי סגיאה חימתא דיי דהיא דליקת בנא על דלא קבילו אבהתנא לפיתגמי סיפרא הדין למעבד ככל דכתיב עלנא:

ואזל

רש״י

ספר התורה מצאתי: טמון תחת הנדבך שהטמינוהו שם כשסרף אחז את התורה: דרשו את ה׳ בעדי · ראה כתוב יולך ה׳ אותך ואת מלכך:

אל

רלב״ג

ויתם את הכסף המובא בית ה׳ · ידמה שיהיה הכסף נתן בארון כמו שהיה הענין בימי יהואש המלך ושם זכר דומה למה שזכר בזה המקום והנה אמרו ויתם את הכסף ר״ל ויכלה וזה יהיה בשערו את הארון אשר אספו בו את הכסף שומרי כלי בית המקדש והנה יגיש הכסף ההוא יתנוהו מנוי על ידי עושי המלאכ׳ הממוני׳ בבית ה׳ לחזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם לאומנין העושים המלאכה בבית ה׳ לחזק את בדק הבית ר״ל מה שראוי שיבדק לתקון מפני הראותו בלתי חזק והאומנים הם חרשי העץ והבונ׳ הקירות והתקרה והגודרים הם הגודרים גדר סביב חצר השפתים וזולתו ומהכסף ההוא היו גם כן קונים עצים ואבני מחצב ולא יחשב את עושי המלאכ׳ הממוני׳ בבית ה׳ הכסף כי באמונ׳ הם עושי׳ וכבר בארנו השבח בזה בענין יואש ושם בארנו התועלות המגיעות מזה הספור אשר נכתב שם ולזה לא כתוב למנותם בזה המקום: ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר · הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה המנוי שהיו עושים אותו שניהם ולזה יחס יאשיה הפעל כלו בהוצאת הכסף לכהן הגדול ולזה אמר ויתם את הכסף אע״פ ששניהם היו שם: ויתנוהו על ידי עושי המלאכה · והנה לא זכר למי אמר זה כי נשען במה שזכר שפן הסופר ועוד שסבר את אחר זה ויתן חלקיה את הספר אל שפן: התיכו עבדיך את הכסף · אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מענין כלוי כטעם ותתך חמתי: ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התור׳ ויקרע את בגדיו · יתכן שראה התוכחות והמשך להם שבמשנה תורה כי שם כרמז ענין גלו׳ שומרון וגלות יהוד׳ עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולי חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר: נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו · ר״ל נבערה בנו: והיא

רד״ק (המשך)

תורה אחד והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ״ה שנה ועשה הרע בעיני ה׳ כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע״ז בבית ה׳ והוא השכיח התורה מישר׳ ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהי׳ אחרים ואל חקות הגוים ובנ״ה שנה נשתכחה התורה ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית ה׳ לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית ה׳ והיה חלקיהו מחפש בבית ה׳ ובבית קדש הקדשים ובדביר מצא ספר תורה שהיה מונח במקומו מצד הארון וכן הוא אומר בדברי הימים ובהוציאם את הכסף המובא בית ה׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת ה׳ ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התורה המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישר׳ ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמו שכתו׳ בדברי הימי׳ כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל את׳ ובהצר לו חלה את פני ה׳ ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי ה׳ הוא האלהים ואחר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה׳ ויאמר ליהודה לעבוד את ה׳ אם כן היאך לא החזיר את התורה ליושנה ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיה ואצל אחרים חדוש דברי התורה אפשר כי הגלות שגלה מנש׳ היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע״ז רע בעיני ה׳ כמו שהעידו בו הנביאי׳ בעודו ברשעו והע״ז בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התור׳ ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שני׳ ולא למד תור׳ עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנש׳ מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתו׳ ולא נכנע מלפני ה׳ כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התור׳ אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז״ל כי בשנת כ״ב למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ״ב דנו לומ׳ כי מנש׳ הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ״ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע גם כ״ב שנה הנה ל״ג שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק ואיך היה זה שעמד ל״ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד: ויהי כשמוע המלך · אמרו כי מצאו הספר נגלל בפר׳ תוכחות יולך ה׳ אותך ואת מלכך וגו׳ כי שם כרמז ענין גלות שמרון וגלו׳ יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר: ואת עכבור · ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים: נצתה בנו · נדלקה בנו כמו הנני מצית בך אש ודליק: על דברי הספר · כמו אל:

אל

וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור ושפן ועשיה אל־חלדה הנביאה אשת שלם בן־תקוה בן־חרחס שמר הבגדים והיא ישבת בירושלם במשנה וידברו אליה: (טו) ותאמר אליהם כה־אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר־שלח אתכם אלי: כה אמר יהוה הנני מביא רעה אל־המקום הזה ועל־ישביו את כל־דברי הספר אשר קרא מלך יהודה: תחת אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשה ידיהם ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה: ואל־מלך יהודה השלח אתכם לדרש את־יהוה כה תאמרו אליו כה־אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר שמעת: יען רך־לבבך ותכנע מפני יהוה בשמעך אשר דברתי על־המקום הזה ועל־ישביו להיות לשמה ולקללה ותקרע את־בגדיך ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי נאם־יהוה: (כ) לכן הנני אספך על־אבתיך ונאספת אל־קברתיך בשלום ולא־תראינה עיניך בכל הרעה אשר־אני מביא על־המקום הזה וישבו את־המלך דבר:

כג

(א) וישלח המלך ויאספו אליו כל־זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך בית־יהוה וכל־איש יהודה וכל־ישבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל־העם למקטן ועד־גדול ויקרא באזניהם את־כל־דברי ספר הברית הנמצא בבית יהוה: ויעמד המלך על־העמוד ויכרת את־הברית לפני יהוה ללכת אחר יהוה ולשמר מצותיו ואת־עדותיו ואת־חקתיו בכל־לב ובכל־נפש להקים את־דברי הברית הזאת הכתבים על־הספר הזה ויעמד כל־העם בברית: ויצו המלך את־חלקיהו הכהן הגדול ואת־כהני המשנה

ואזל חלקיה כהנא ואחיקם ועכבור ושפן ועשיה לות חולדא נביתא אתת שלום בר תקוה בר חרחס נטר לבושיא והיא יתבא בירושלם בבית אולפנא ומלילו עימה: ואמרת להון כדנן אמר יי אלהא דישראל אמרו לגברא דשלח יתכון לותי: כדנן אמר יי הא אנא מייתי בישתא על אתרא הדין ועל יתבוהי ית כל פתגמי סיפרא דקרא מלכא שבטא דבית יהודה: חלף דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי בכל עובדי ידיהון ויתלק רוגזי באתרא הדין ולא יטפי: ולמלכא שיבטא דבית יהודה דשלח יתכון למתבע אולפן מן קדם יי כדנן תימרון ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל פתגמא די שמעתא: חלף דרע לבך ואתכנעתא מן קדם יי במשמעך דגזריתי על אתר הדין ועל יתבוהי למהוי לצדו וללוטא ובזעתא ית לבושך ובכיתא קדמי ואף קדמי שמיע אמר יי: בכן הא אנא כניש לך לות אבהתך ותתכניש לקברך בשלם ולא יחזין עינך בכל בישתא די אנא מייתי על אתרא הדין ואתיבו ית מלכא פיתגמא: ושלח מלכא וכנשו לותיה כל סבי יהודה וירושלם: וסליק מלכא לבית מקדשא דיי וכל אנש יהודה ויתבי ירושלם עמיה וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמי ספרא דקיימא דאשתכח בבית מקדשא דיי: וקם מלכא על אסטונא וגזר ית קיימא קדם יי למהך בתר פולחנא דיי ולמטר פקודוהי וית סהידותוהי וית קימוהי בכל לבא ובכל נפש לקיימא ית פתגמי קיימא הדין דכתיבין על ספרא הדין וקבילו כל עמא עליהון קיימא: ופקיד מלכא ית חלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא וית

רדק

אל חולדה הנביאה · אמרו בדרש כי מבני בניה של רחב היתה ולמה הלכו אל חולדה ולא הלכו אל ירמיה יש מרבו' ז"ל שאמרו מפני שהנשים רחמניות ומהם אמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטי' ואמרו כי ירמיה היה אז נביא שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י"ח אלא שלא היה שם בירושלם אז כשמצאו התורה אולי היה בענתות או במקום אחר וחולדה היתה יושבת בירושלם לפיכך שלח אליה ואמרו רבו' ז"ל כי שלשה נביאים שנתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיה וצפניהו וחולדה כי ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולד' אל הנשים: בן חרחס · בשמ"ך: במשנה · כתרגו' בבית אולפנא: אשר קרא מלך יהודה · בוא לקראם כאילו קראם וכן ויבן בלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בדברי הימי' אשר קרא לפני מלך יהוד' ובדברי רז"ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהוד' קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה: אספך · בחירק בשקל אויבך ויבא גם כן בסגול על משקל אערך בבטן: על אבותיך · כמו אל: ונאספת אל קברותיך בשלום · והלא כתיב ויורו המורי' למלך יאשיהו מהו בשלום שלא חרב בית המקדש בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקו' הזה: קברותיך · ר"ל קברות אבותיך: והכהנים והנביאים · ת"י וכהניא וספריא תרגם הנביאים סופרי' כלומ' תלמידים לפי שלא היו שם נביאי' אחרים שהרי המלך שלח אל חולד' מלמד שלא היו שם נביאי' אחרים וכן תרגם שופט ונביא דיין וסופר ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו בירושלם בעת שמצא חלקיה הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסוף איש יהודה באו גם כן הנביאים לירושלם: על העמוד · כתרגומו על אסטוונא וכבר פי' למעלה בדבר יהואש ובדברי הימים ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם: עדותיו · בהגעת הוי"ו: ויעמוד כל העם בברית · עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם תחזקנ' ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קיימא: ואת כהני המשנ' · שהיו שניים לכהן גדול ות"י וית סגן כהניא:

שומרי

רשי

אל חולדה · אמרו רבותנו לפי שהאשה מרחמת מן האיש לכך לא שלח אל ירמיהו ויש שאומרי' ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטים: במשנה · בבית אולפנא שער יש בעזרה ששמו שערי חולדה במסכת מדו' ויש שפותרין במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהוא משנה לעיר: ונאספת אל קברותיך בשלום · ומהו השלום ולא תראינה עיניך בחורבן הבית: על העמוד · מקום מעמד המלך בבית המקדש: ואת כהני המשנה · סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים:

שומרי

רלבג

והיא יושבת בירושלם במשנה · תרגם יונתן במשנ' בבית המדרש: לכן הנני אוסיפך אל אבותיך · ר"ל שבמותו יהיה נקבר אצל אבותיו ולא תהיה הרעה בימיו ידמ' שהיו ביסר' אז נביאים זולת חולדה אך שלח אליה מפני היותה קרוב' לו כי היתה אז בירושלם: ויעמוד המלך על העמוד · ידמה שבנו שם עמוד והיה בו המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר בפרשת הקהל: ואת כהני המשנה · הם הכהני' השניי' לו כמו סגן הכהני' והנמשכי' לו לפי מדרגותיהם על הסדר: בשדמות

ויאספו · י' פתחין וסי' נביא שלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמאי דמלכא ולאחיהון תמרא וכספא

כה תאמרו ו' ליוסף אנא שא נא · ויאמר שאול כה תאמרו לדוד · ואל מלך יהודה השלח דמלכים · וחברו דד"ה · כה תאמרו איש אל רעהו דירמיה · וצוית אתם אל אדניהם · והבאתי אתכם אל · השלח אתכם אלי דירמיה : ויאספו י' פתחין וסי' נמסר בסדר שמות : באזניהם ח' בקריא' וסי' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר ·

ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם · וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו · בבוא כל ישראל לראות את פני · הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם · ויעל המלך בית יי' דמלכים · וחברו דד"ה · שב נא וקראנה באזנינו : בברית ה' דגש וסימ' נמסר בכיפרא דא חלק א' סימן כ' :

רשי

שומרי הסף · אמרכלים הממונים על כל צורכי הבית ומפתחות העזרה בידם: בשדמות קדרון · במישר קדרון: ונשא את עפרם בית אל · אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות: ויקטר בבמות · ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה: את בתי הקדשים · בתי הזמה: אורגות שם בתים · יריעו׳: לא יעלו · הכהני׳ שקטרו בבמו׳ לע״ז לא יעלו עוד לשרת על מזבח יי׳: כי אם אכלו מצו׳ · כלומ׳ כי אם בדבר זה לא יצאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשי׳ הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין: אכלו מצות · מנחות והוא הדין לכל הקדשים: את

ונשא י״ו וסימ׳ נמסר בסדר אחרי מות ובריש סיפרא דא סימן ח׳: ויצא ז״ג חס׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח: לעפר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב: בגי ט׳ כתיב יוד וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח:

וְאֶת־שֹׁמְרֵי הַסַּף לְהוֹצִיא מֵהֵיכַל יְהוָה אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלַםִ בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל׃ וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלָםִ וְאֶת־הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם׃ וַיֹּצֵא אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה מִחוּץ לִירוּשָׁלַםִ אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם׃ וַיִּתֹּץ אֶת־בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה׃ וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר׃ אַךְ לֹא יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־מִזְבַּח יְהוָה בִּירוּשָׁלָםִ כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ וְטִמֵּא אֶת־הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵי בְנֵי־הִנֹּם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בִּתּוֹ בָּאֵשׁ לַמֹּלֶךְ׃

וְיָת אֲמַרְכְּלַיָּא לְאַפָּקָא מֵהֵיכְלָא דַיְיָ יָת כָּל מָנַיָּא דַעֲבִידִין לְבַעְלָא וְלַאֲשֵׁירְתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְאוֹקְדִינוּן מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם בְּמֵישַׁר קִדְרוֹן וְאוֹבֵיל יָת עַפְרְהוֹן לְבֵיתְאֵל׃ וּבַטֵּיל יָת כּוּמְרַיָּא דִי הֲבוּ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין עַל בָּמָתָא בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּבְסַחֲרָנֵי יְרוּשְׁלֵם וְיָת דְּאַסִּיקוּ בוּסְמִין לְבַעְלָא וּלְשִׁמְשָׁא וּלְסִהֲרָא וּלְמַזָּלָתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא׃ וְאַפֵּיק יָת אֲשֵׁירְתָא מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם לְמֵישַׁר קִדְרוֹן וְאוֹקִיד יָתַהּ בְּנַחְלָא דְקִדְרוֹן וְאַדְקַהּ לְעַפְרָא וּרְמָא יָת עַפְרַהּ לְקִבְרֵי גַלְיָא׃ וְתָרַע יָת בָּתֵּי הַקְדֵּישׁ טַעֲוָתָא דִי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִי נְשַׁיָּא מַיְיתְיָן תַּמָּן מְכוֹלִין לַאֲשֵׁירְתָא׃ וְאַיְתֵי יָת כָּל כּוּמְרַיָּא מִקִּרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְסָאֵיב יָת בָּמָתָא דְאַסִּיקוּ בוּסְמִין תַּמָּן כּוּמְרַיָּא מִגֶּבַע עַד בְּאֵר שָׁבַע וְתָרַע יָת בָּמַת תַּרְעַיָּא דִי קֳדָם תְּרַע יְהוֹשֻׁעַ רַב קַרְתָּא דִי עַל שְׂמָאלָא גַבְרָא בְּמֵיעֲלֵיהּ תְּרַע קַרְתָּא׃ בְּרַם לָא סַלְקִין כַּהֲנַיָּא כּוּמְרֵי בָמָתָא לְדַבָּחָא עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֵם אֱלָהֵין אָכְלֵי פַּטִּיר בְּגוֹ אֲחֵיהוֹן׃ וְסָאֵיב יָת תּוֹפֶת דִי בְּחֵילַת בַּר הִינּוֹם בְּדִיל דְּלָא לְאַעֲבָרָא גְבַר יָת בְּרֵיהּ וְיָת בְּרַתֵּיהּ בְּנוּרָא לַמּוֹלֶךְ׃

ובטל

רלבג

בשדמות קדרון · הוא כמו נחל קדרון והוא מישור שהיה בו: והשבית את הכמרי׳ · ר״ל שבטל והשבית את הכמרי׳ שקטר כל אחד מהם בבמות בערי יהוד׳ ובמסבי ירושלם והשבית גם כן המקטרי׳ לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים וידמה שכבר החזירם למוטב ובטל העבודה ההיא שהיו עושים לע״ז: וישלך את עפרה על קבר בני העם · ר״ל על קבר העם שהיו עובדי׳ ע״ז ומזה המקו׳ למדנו שקבר אסור בהנאה שאם היה מותר בהנאה היה לו להשמר מזה שמא יהנו בקברי העם ונמצאו נהנין מע״ז: ויתוץ את בתי הקדשי׳ אשר בבית יי׳ · אפשר כי עם החזקם בפעולות המגונות ההם החזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים וידמה כי מעבודת קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונה והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות יהיו מחיצ׳ ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה וכבר זכר הרב המורה קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדומים מעובדי ע״ז להתנהג בהם: ויבא את כל הכהנים מערי יהודה · כבר באר בספר יחזקאל כי הכהנים בני צדוק הם אשר לא עבדו ע״ז אך שאר הכהני׳ חטאו בחטאת בני יהודה והנה טמא את הבמו׳ בששם בהם דבר טומאה: אך לא יעלו כהני הבמות · ר״ל שהכהנים שעבדו ע״ז לא יעלו אל מזבח יי׳ בירושלם להקריב אשה ליי׳ אך יאכלו במצות המנחות חלקם ובמה שידמה להם עם אחיהם כאילו הם בעלי מומין: וטמא את התופת · הנה עשו שם בנין כדי להעביר בנו ובתו באש למולך והיה אש מכאן ואש מכאן והכומרים מעבירים אותו בין שני האשים · ויסבת

רדק

שומרי הסף · פירשנוהו: להוציא מהיכל יי׳ · והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בדברי הימים ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי׳ וגו׳ · אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצים כמו שאומר בדברי הימים אבל לא כלה עד שנת שמנה עשר׳ אחר שמצא הספר כמו שאמר הנה: בשדמות קדרון · כתרגומו במישר קדרון: ונשא את עפרם ביתאל · כי שם היה עקר הע״ז שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשירה וכליהם ששרף בירושלם בשדמות קדרון נשא את עפרם שם: והשבית את הכמרי׳ · הכהנים העובדים לכהני הבעל נקראין כמרי׳ וכן תרגם הכהני׳ שהם עובדי ע״ז כומריא ומה שאמר שם הכמרים עם הכהנים ושניהם עובדי ע״ז אלא שמשתנין בלבושיהם כי הכמרי׳ הם לובשים שחורי׳ לפי׳ נקראו כמרי׳ מענין עורנו כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל העבוד׳ זרה ובטל העובדים מעבודתם והחזירם למוטב: ויקטר בבמות · ויקטר כל אחד מהמלכים וכת׳ ואסיקו בוסמין על במתא: ומסבי · כמו ובמסיבי: ואת המקטרי׳ · פירוש והשבית ג״כ את המקטרי׳ לבעל לשמש ולירח: על קבר בני העם · העם שהיו עובדי׳ להם בחייהם השליך עפר השריפה על קבריהם לבזיונם כלומר ראו מה שהייתם עובדי׳ בחייכם כדי שיוסרו החיים וכן אומר בדברי הימי׳ ויזרק על פני הקברים הזובחים להם והוא חסר הנסמך קברי הזובחי׳ להם כמו העם המלחמה ות״ת לקברי גלוא וגלוא שם ע״ז וכן בדברי רבותינו ז״ל בית גלוא קורין לה בית כריא: ויתוץ את בתי הקדשי׳ · ת׳ ית בתי הקדיש טעוותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתי׳ לאשרה אבל ונ״ז קדש יהיה בארץ ויעבר את הקדשים מן הארץ תרגם כמשמעו נפקת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זמה מה ענין בבית יי׳ אבל האשרה שעשה מנשה בבית יי׳ עשה שם בתים לנשי׳ שיארגו יריעות לכבוד האשרה: בתים לאשרה · יריעות היו אורגו׳ שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקו׳ ות״ת די נשיא מייתין תמן מכולין לאשרת׳ ופי׳ בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות: ויבא את כל הכהנים · אלה הכהנים היו מזרע אהרן ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שכעבו כומרי׳ לע״ז והביא אותם לירושלם והחזירם בתשובה: ויטמא · שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע״ז מלב העם: אשר פתח שער · כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי׳ נתץ את במות השערי׳ והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר ג״כ נתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה: אשר על שמאל איש בשער העיר · כלומר הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו וכן ת׳ במיעליה תרע קרתא: כי אם אכלו מצות · פירשו רבותינו ז״ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקרבין ומה שאומר מצות · פירוש מנחות שהיו נאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים: וטמא את התופת · שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכי׳ בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהם לבו עליו ויקחהו מידם והמקו׳ הזה היה גיא שהיה לאדם שנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתוב בזה בני הנם והקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם ויאשיהו אותו המקום כלומ׳ שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלו׳ וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז״ל אף על פי שהיו כל בתי ע״ז בירושלם המולך היה חוץ לירושלם והיה עשוי צלם חלול נתון לפני׳ משבעה קנקלי׳ וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג׳ איל פותחין לו ד׳ עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרי׳ נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא תפת והנם תפת שהיו מתופפין בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הנם שהיה התינוק מנהם וקול כהמותיו עולה דבר אחר הנם שהיו הכומרים אומרים הנה לך יערב לך יתבסם לך: ויסבת

רדק

וישבת את הסוסים · ובטל גם כן זה המעשה שהיו עושים מלכי יהוד' שהיו עובדי' לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבי' עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית יי' עד לשכת נתן מלך וזהו שאמ' מבוא בית יי' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא וכן תרגם ממעלנא דבית מקדשא דיי': אל לשכת נתן מלך הסריס · כמשמעו ות"י גוזאה וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סריס אחד: אשר בפרורים · פירוש מגרשי הערים ותרגום ירעשו מגרשות יזועון פרוריא ובדברי רז"ל בבל וכל פרורהא ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר: מרכבות השמש · מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש: הגג עלית אחז · חסר הסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברית הארון ארון הברית וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו לזאת העבודה: וירץ משם · מן הקל והוא פעל יוצא כלומר הריצם משם ויש לפרשו ענין שבר ונתיצה כמו כי כך ארוץ גדוד לדעת רבי' ואפשר שיהיה פרשו רצץ ויהיו לו חברים רבי' בענינו ות"י ופליגון מתמן ר"ל ביערם משם כ"א וארחיק מתמן: להר המשחית · הר הזתים ונקרא הר המשחה ולגנאי מפני הע"ז שהיה שם קראו הר המשחית וכן תרג' יונתן לטור זיתיא: אשר בנה שלמה · והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל עבוד' זרה אשר היתה בארץ ישראל לפניהם עבודה זרה בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקריבים עליהם לאל כי בכלם כאמר והבמו' לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרי' בבמו' ויאשיהו נתץ גם כן הבמות כיון שנעשו מתחלה לעבוד' זרה או כדי שלא יקריבו עליהם אפילו לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמו' לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכי' אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אף על פי שהיו מלכים טובים: עצמות אדם · עצמות עובדי עבודה זרה שהיה מוציא אותם מקבריהם ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם: מה הציון הלז · נראה כי הנבי' הזקן צוה לבניו שישמו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציוני' האחרי' כי ידע כי תתקיי' נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמ' מה שיעשה יאשיהו שיוצי' העצמו' מקבריהם וישרפו אותם לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכ' שאל יאשיהו מה הציון הלז · ובדרש ראה שסדרו אחד עלו בו חרולים וקמשונים וגדו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר: ויאמרו אליו אנשי העיר · קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב: הקבר איש האלהים · חסר הסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית: על המזבח בית אל · בא בה"א הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג ומוהו הלשכות הקדם היותר הארג והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: וימלטו

מסורה

מרכבות ד' ג' מלאים וא' חס' בקריא' וסי' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס' · מרכבות השמש שרף · שמה מרכבות כבודך · מרכבות עמינדב: בבית אל ד' בקריאה וסים' ויתירו בית יוסף בביתאל · וגם את המזבח אשר בביתאל · וגם את כל בתי הבמות · ויבא אחד מהכהנים · ומן ויבן ירבעם את שכם עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו' בביתאל בט"א ביתאל והנה איש אלהים בא מיהודה:

תרגום

ובטל ית סוסותא די הבו מלכיא דבית יהודה לשימשא ממעלנא דבית מקדשא דיי' ללשכת נתן מלך גוזאה דבפרווריא וית רתיכי שמשא אוקיד בנורא: וית אגוריא די על איגר עילית אחז דעבדו מלכיא דבית יהודה וית אגוריא דעבד מנשה בתרתין דרת בית מקדשא דיי' תרע מלכא וארחיק מתמן ורמא ית עפרהון לנחלא דקדרון: וית במתא די על אפי ירושלם דמדרום לטור זיתיא די בנא שלמה מלכא דישראל לעשתורת שקוץ צידונאי ולכמוש שקוץ מואבאי ולמלכום רחוק בני עמון סאיב מלכא: ותבר ית קמתא וקץ ית אשירתא ומלא ית אתרהון גרמי אנשא: ואף ית איגורא די בביתאל במתא דעבד ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל אף ית איגורא ההיא וית במתא תרע ואוקיד ית במתא ארקה לעפרא ואוקיד אשירתא: ואתפני יאשיהו וחזא ית קבריא דתמן בטורא ושלח ונסיב ית גרמיא מן קבריא ואוקיד על איגורא וסאביה כפתגמא דיי' דמליל נביא דיי' דאתנבי ית פתגמיא האילין: ואמר מה ציונא הדין די אנא חזי ואמרו ליה אנשי קרתא קברא דנביא דיי' דאתא משיבטא יהודה ואתנבי ית פתגמיא האילין דעבדתא על אגוריא בביתאל: ואמר שבוקו מניה אנש לא יניד גרמוהי ושזיבו

מקרא

וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית יהוה אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים ואת מרכבות השמש שרף באש: ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז אשר עשו מלכי יהודה ואת המזבחות אשר עשה מנשה בשתי חצרות בית יהוה נתץ המלך וירץ משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון: ואת הבמות אשר על פני ירושלם אשר מימין להר המשחית אשר בנה שלמה מלך ישראל לעשתרת שקץ צידנים ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת בני עמון טמא המלך: ושבר את המצבות ויכרת את האשרים וימלא את מקומם עצמות אדם: וגם את המזבח אשר בבית אל הבמה אשר עשה ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל גם את המזבח ההוא ואת הבמה נתץ וישרף את הבמה הדק לעפר ושרף אשרה: ויפן יאשיהו וירא את הקברים אשר שם בהר וישלח ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח ויטמאהו כדבר יהוה אשר קרא איש האלהים אשר קרא את הדברים האלה: ויאמר מה הציון הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית אל: ויאמר הניחו לו איש אל ינע עצמתיו

רשי

את הסוסים · אותם המשתחוי' לחמה היו להם סוסים מוכני' לבאת לקראת החמה בבקר: התופת · הוא המולך ועל שם שהיו הכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הצלם קראוהו תופת: נתן מלך · כך שמו: אשר בפרורים · לא ידעתי מה הם: וירץ משם · ויבערם משם: להר המשחית · הר הזיתים הוא הר המשחה וכיון שהזכיר את שמו על ידי ע"ז כינה שמו לגנאי: מה הציון הלז · ראה קבר מגדו אחד עלו קמשונים וחרולים וגדו אחד הדסים ובשמים ותמה עליו ואמ' מה זה קבר איש האלהים ונביא השקר שצוה לבניו שיקברוהו אצלו: אשר

רלבג

טו וישבת את הסוסים · הנה מלכי יהוד' נתנו לשמש סוסי' מיוחדים שהיו רוכבים בהם ממבוא בית יי' אל לשכת מי שיצוה המלך להיו' שר על המגרשים וידמה שבלשכ' ההיא היו עושים דבר מה לשמש והנה הם היו הולכי' מבית יי' לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחוו' לשמש הפך מה שכוונה התורה ולזה סדרה שיהיה קדש הקדשים לפאת מערב כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה: ואת מרכבות השמש שרף באש · ר"ל המרכבות אשר לסוסי' הנזכרי': אל נחל קדרון · מישור קדרון: אשר בנה שלמה מלך ישראל · כבר בארנו במה שקדם שלא בנה אותם שלמה אך העלים עיניו מכשותיו שבנו הבמו' האלו ולזה יחס הכתו' בנייתם אל שלמה: וימלא את מקומם עצמות אדם · לטמא אותם וידמה שמעצמות עובדי ע"ז עשה זה: ויקח את העצמו' מן הקברים זה לאות שלא היה שמים שם רק עצמות החטאים ולזה לא הסכים לשרוף עליהם עצמות איש האלהים ומלטו עצמותיו ועצמות הנביא אשר בא משומרון ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפים כי היה מנביאי ע"ז: מה הציון הלז · הנה בנו בנין על קבר איש האלהים להכירו והבנין ההוא שקרא ציון ושאל יאשיהו מה הציון הלז:

רשי

אמר בערי שומרון / שהיה יאשיהו מלך על כל ישראל מה שחזרו מעשרת השבטים על ידי ירמיהו : לא נעשה כפסח הזה / לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנקבצו בזה : מימי השופטים / מימי שמואל כתוב בדברי הימים לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה / דבר אחר לא נעשה כפסח הזה ליי׳ בירושלם אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלם לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכי׳ לעגל שבבית אל וכרן עד עכשו שגלו עשר השבטי׳ והחזירן ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כלם לירושלם : תרפים / צלמים שמדברים על ידי כשפים והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת ושנה אחת ראויה לכך : וימשחו

רדק

וימלטו / כי בקבר אחד היו עצמותיו אבל עצמות הנביא אשר בא משמרון הוא הנביא הזקן כביא הבקר ובבית אל היה יושב אז אבל משמרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו : אשר בערי שמרון / והלא הכותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו עדיין קיימים וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע״ז עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן את בדברי הימים כי מאפרי׳ וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארית בארץ מזב לון ומאשר ומשמעון ו ואפרים ומנשה ורבותי׳ ז״ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשר׳ השבטי׳ ומלך עליהם יאשיהו : כי לא נעשה כפסח הזה / תכלית הספור הוא זה כי אלת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן יי׳ בידינו את כל הארץ ר״ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כלם לירושלם וארך הספור הוא כמו שכתו׳ בדברי הימים וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה : מימי השופטים / ובדברי הימים כתיב מימי שמוא׳ הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטי׳ היה ובימיו החלה המלוכה בישראל ומה שאמ׳ כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישרא׳ בלב אחד לעבוד את יי׳ וכן אמר שמוא׳ וינהו כל בית ישראל אחרי יי׳ ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ו ויעבדו את השם לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיבים ברצים שהיה שולח חזקיהו ואף אות׳ שהיו בירושלם רבי׳ היו טמאי׳ ואכלו את הפסח בטומאה : ואת התרפי׳ / כתרגו׳ צלמניא והם צלמי׳ עשוים לדעת העתידות וכבר פירשנוהו פור בספר שמואל : אשר שב אל יי׳ / שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרי׳ בבמות ונמצא באלה דברי׳ אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית יי׳ ושלח לו ונאמר וגם בחליו לא דרש את יי׳ י ויהושפט גם כן היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה ג״כ נאמ׳ עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלם אבל יאשיהו נאמ׳ עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז״ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא ולא שעשה תשובה גדולה אשר שב אל יי׳ וגו׳ ומהם אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיי׳ אשר שב אל יי׳ שכל דין שדן מבן שמנה ועד י״ח החזירו להם שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה תלמוד לומ׳ ובכל מאודו שהחזיר להם משלו :

פרעה

נעשה ח׳ קמצין בקריאה וסי׳ וכל המנחה אשר תאפה בתנור / ויאמר אם אמור יאמרוני בשנים / ושנים עשר אריים / וחברו דדברי הימים / ולא נעשה פסח כמהו דברי הימי׳ / כי אם בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו׳

וימלטו עצמתיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון : וגם את כל בתי הבמות אשר בערי שמרון אשר עשו מלכי ישראל להכעיס הסיר יאשיהו ויעש להם ככל המעשים אשר עשה בבית אל : ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות וישרף את עצמות אדם עליהם וישב ירושלם : ויצו המלך את כל העם לאמר עשו פסח ליהוה אלהיכם ככתוב על ספר הברית הזה : כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה : כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליהוה בירושלם : וגם את האבות ואת הידענים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו למען הקים את דברי התורה הכתבים על הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בית יהוה : וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יהוה בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ככל תורת משה ואחריו לא קם כמהו : אך לא שב יהוה מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה : ויאמר יהוה גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסרתי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת אשר בחרתי את ירושלם ואת הבית אשר אמרתי יהיה שמי שם : ה

תרגום

ושיזיבו גרמוהי עם גרמי נביא שקרא דאתא משמרון : ואף ית כל בתי במתא די בקירוי שמרון די עבדו מלכי ישראל לארגזא פלי יאשיהו ועבד להון ככל עיבידא דעבד בביתאל : ונכים ית כל כומרי במתא די תמן על אגוריא ואוקיד ית גרמי אנשא עליהון ותב לירושלם : ופקיד מלכא ית כל עמא למימר עיבידו פסחא קדם יי אלהכון כמא דכתיב על ספרא דקיימא הדין : ארי לא אתעביד כפסחא הדין מיומי נגידיא דדנו ית ישראל וכל יומי מלכי ישראל ומלכיא דבית יהודה : אלהן בתמני עסרי שנין למלכא יאשיהו אתעבד פסחא הדין קדם יי בירושלם : ואף ית בידין וית זכורו וית צלמניא וית טעותא וית כל שקוציא דאתחזיאו בארעא דבית יהודה ובירושלם פלי יאשיה בדיל לקיימא ית פתגמי אוריתא דכתיבין על ספרא דאשכח חלקיה כהנא בבית מקדשא דיי : וכותיה לא הוה קדמוהי מלכא דתב לפולחנא דיי בכל לביה ובכל נפשיה ובכל נכסוהי ככל אוריתא דמשה ובתרוהי לא קם כותיה : ברם לא תב יי מתקוף רוגזיה רבא דתקיף רוגזיה בדבית יהודה על כל ארגזותא די ארגיז קדמוהי מנשה : ואמר יי אף ית דבית יהודה אגלי מארע בית שכינתי כמא דאגליתי ית ישראל וארחיק ית קרתא הדא דאתרעיתי בירושלם ובביתא דאמרית יהי שמי תמן :

ושאר

כי לא נעשה כפסח הזה / בשמונה עשרה שנה דר״ת / וכל חמש מגלות דכוו׳ נעשה בב״ב נעשה וסי׳ תורי זהב נעשה לך / אחות לנו קטנה ושדים אין / וסים׳ תורתא דאחתי / ובירושלם כ״א בקריאה וסים׳ במסרה רבתא :

רלבג

ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות / ידמה שעדי׳ נשארו שם קצת ישר׳ כמו שנזכר אחר זה ועדין היו מחזיקי׳ ברשעתם והיו שם כהני במות ויאשיה זבח אותם אצל ה המזבחות ושרף על המזבחות עצמו׳ אדם : כמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ וגו׳ / עד שכבר היה מבזה כל הדברים זולת השם ית׳ ובכל הקניני׳ היה בז לרוב חשקו לעבוד השי״ת ואחר הרצון שלא יהיה י יאשיהו בתחלת ענינו טוב עם השם׳ כי כבר נזכר בדברי הימי׳ כי מקטנותו החל לעבוד השם ית׳ אך לא בער בשלמות האלילים מ ממלכותו והיו חוטאי׳ עדיין ישר׳ בהם ומפני ראותו הכתוב בספר התורה שיבא מהרע למי שלא יקיים את התור׳ ויעבור על ברית השי״ת התעורר בכל עוז להשיב ישר׳ לעבודתו ובער האלילים שעשו ישראל מכל ארץ ישר׳ כדי שיסור זכר ע״ז מישראל ולא יוסיפו לחטוא עוד : כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים / ר״ל מימי סוף השופטים שהוא שמואל כי בחייו שבו גם כן כל ישר׳ אל יי׳ ובימי שאול ודוד היו בישראל במות בהפך כונת התורה אף על פי שהיו מותרות ובימי שלמה נשארו גם כן הבמות ועשו במות לע״ז ובימי חזקיהו לא שבו גם כן כל ישר׳ אל יי׳ אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו אך בימי יאשיהו בזאת השנה שבו כל ישראל אל יי׳ והנה זכר הפסח הנעשה אז לפי שמתנאי הפסח שלא יאכל ממנו ישראל משומד וידמה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לשמ׳ אך אחר זה חטאו בסתר גם בימי יאשיהו ולזה אמר כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליי׳ והנה לזאת הסבה לא שב השי׳ מחרון אפו הגדול כמו שספר כי בלי ספק אם היו ישרא׳ שבים ליי׳ בכל נפשם היתה ההשגחה ההיא דבקה בהם וישוב חרון יי׳ מהם ולזה אמר אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדו׳ ולזאת הסבה ג״כ מת יאשיהו בעון העם כי הוא חשב שיהיו כל ישר׳ הולכי׳ אחר מצות השי׳ ויהיו ראוי׳ מפני זה שידבקו בהם כל הברכות הכתובות בתורה אשר כתו׳ בהם וחרב לא תעבור בארצכם אפי׳ חרב של שלום ובחטא העם מת ונצטער בשבר מהם מי שחיו בגלו בגוים ועליו קונן ירמיהו כמו שכתו׳ בספר הקינות לפי מה שזכר בר״ה ממנו ואמרו רבותינו ז״ל שמה שכתוב שם מזה הוא אמרו רוח אפינו משיח יי׳ נלכד בשחיתותם וגו׳ וזה מסכים למה שאמרנו :

ויקח

ויָּמלך ה׳ בקריאה וסימ׳ וימלך את שלמה׳ את מתניה דדו׳ וימלך פרעה נכה את יהויקים׳ ולתשוב׳ השנה שלח׳ מלך מצרים את אליקים אחיו דדברי הימים׳

וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ בְּיָמָיו עָלָה פַרְעֹה נְכֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל־נְהַר־פְּרָת וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיְמִיתֵהוּ בִּמְגִדּוֹ כִּרְאֹתוֹ אֹתוֹ׃ וַיַּרְכִּבֻהוּ עֲבָדָיו מֵת מִמְּגִדּוֹ וַיְבִאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיִּקְבְּרֻהוּ בִּקְבֻרָתוֹ וַיִּקַּח עַם־הָאָרֶץ אֶת־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו׃

בֶּן־עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה יְהוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמוּטַל בַּת־יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃ וַיַּאַסְרֵהוּ פַרְעֹה נְכֹה בְרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת בִּמְלֹךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיִּתֶּן־עֹנֶשׁ עַל־הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר־כֶּסֶף וְכִכַּר זָהָב׃ וַיַּמְלֵךְ פַּרְעֹה נְכֹה אֶת־אֶלְיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים וְאֶת־יְהוֹאָחָז לָקַח וַיָּבֹא מִצְרַיִם וַיָּמָת שָׁם׃ וְהַכֶּסֶף וְהַזָּהָב נָתַן יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה אַךְ הֶעֱרִיךְ אֶת־הָאָרֶץ לָתֵת אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי פַרְעֹה אִישׁ כְּעֶרְכּוֹ נָגַשׂ אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב אֶת־עַם הָאָרֶץ לָתֵת לְפַרְעֹה נְכֹה׃

בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם

(שוליים: ל׳ בטע׳ תכיר נקיב׳ · ט׳ · ה׳ חל׳ · ב׳ ח׳ חל׳ · ז׳ · כול׳ חל׳ במ״ה תם׳ · ממלך ק׳ ד׳ · ה׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ ותר׳ כערכו ל׳)

וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמִין לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ בְּיוֹמוֹהִי סְלִיק פַּרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם עַל מַלְכָּא דְאָתוּר עַל נְהַר פְּרָת וַאֲזַל מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ לְקַדָּמוּתֵיהּ וְקַטְלֵיהּ בִּמְגִדּוֹ כַּד חֲזָא יָתֵיהּ׃ וְאַחֲתוּהִי עַבְדוֹהִי כַּד מִית מִמְּגִדּוֹ וְאַיְתִיאוּהִי לִירוּשְׁלֵם וּקְבָרוּהִי בִּקְבוּרְתֵּיהּ וּדְבַר עַמָּא דְאַרְעָא יָת יְהוֹאָחָז בַּר יֹאשִׁיָּהוּ וּמְשַׁחוּ יָתֵיהּ וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי׃ בַּר עַסְרִין וּתְלָת שְׁנִין יְהוֹאָחָז כַּד מְלַךְ וּתְלָתָא יַרְחִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ חֲמוּטַל בַּת יִרְמְיָה מִן לִבְנָה׃ וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי׃ וַאֲסָרֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּרִבְלָה בְּאַרְעָא דַחֲמָת מִלְּמִימְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וּרְמָא מַגְבֵּיתָא עַל עַמָּא דְאַרְעָא מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא וּכְכַּרָא דְדַהֲבָא׃ וְאַמְלִיךְ פַּרְעֹה חֲגִירָא יָת אֶלְיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּהוּ תְּחוֹת יֹאשִׁיָּהוּ אֲבוּהִי וְשַׁוִּי יָת שְׁמֵיהּ יְהוֹיָקִים וְיָת יְהוֹאָחָז דְּבַר וַאֲתָא לְמִצְרַיִם וּמִית תַּמָּן׃ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יְהַב יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה בְּרַם רְמָא מַגְבֵּיתָא עַל עַמָּא דְאַרְעָא לְמִתַּן יָת כַּסְפָּא עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה גְּבַר כַּד חֲזֵי טַקֵּיס יָת כַּסְפָּא וְיָת דַהֲבָא מִן עַמָּא דְאַרְעָא לְמִתַּן לְפַרְעֹה חֲגִירָא׃ בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין יְהוֹיָקִים כַּד מְלַךְ וַחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם

רש״י

וימשחו׳ לא היה צרי׳ משיחה אלא מפני שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין׃ איש כערכו׳ כשי עשרו׃ על פי

רלב״ג

ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו ׃ וימשחו אותו׳ ידמה שמשחו אותו מפני המחלקת שהיתה בין האחי׳ ודמה מפני זה כי הוא לא היה יהואחז הבכור וכבר יתבאר זה ממה שזכר כי בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ולא מלך כי אם שלשה חדשים ומלך אחריו יהויקי׳ והיה בן עשרי׳ וחמש שנה יהויקים במלכו וזה לאות ש מכבר היה גדול ממנו כמו שתי שנים וכבר מנו בספר ד״ה בני יאשיהו וזכר שם כי הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום וכבר באר ר׳ אברהם בן עזרא ע״ה כי שלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה אמר י״י אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המולך תחת יאשיהו אביו א׳ אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד והנה אחריו מלך יהויקים ובנו ואחריהם מלך צדקיה ולא מלך יוחנן ואם הוא הבכור מלך בבל המליך היסר בעיניו ואמנם הנה זכר בספר ד״ה כי הבכור יוחנן לפי מה שאחשוב להודיע שכבר עשו ישראל שלא כהוגן בהמליכם הקטן מהבנים אך המליכוהו בהיותו נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדות אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע מה שנמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה יאשיהו אביו׃ ככל אשר עשו אבותיו׳ ר״ל אבותיו אשר עשו הרע בעיני י״י כמו אחז ומנשה והדומים להם׃ ויתן עונש על הארץ׳ ר״ל מית:ו זה המס מדי שנה בשנה והוא המליך להם את אליקים׃ ולא

(שוליים: כראתו ל׳ חס׳ וא׳ מל׳ כי לית הנער)

רד״ק

פרעה נכה׳ פתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים׃ וילך המלך יאשיהו לקראתו׳ להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואמרו רבותינו ז״ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע״ז היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה׃ וימיתהו במגידו כראותו אותו׳ בספ׳ בבקעת מגדו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי הימים ופי׳ כראותו אותו כשראה אותו שדעתו להלחם ע עמו שהתרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ונענש יאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומ׳ לו כמו שאומר בדברי הימי׳ ולא שמע אל דבר נכה כי י ירמיהו התנבא בזה וכן אמרו רז״ל כי אלהים האמור ביאשיהו קדש ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע״ז ובעבור פרעה שם נלחם בכרכמיש על פרת לקח הש״י נקמת יאשיהו ממנו שכר שם ימים רבים עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכ׳ נצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרי׳ על חיל פרעה נכה מלך מצרי׳ אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר ה הכה נבוכדנצר מלך בבל וגו׳ ואומר והיה היום ההוא לי״י צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמת המלך יאשיהו׃ בקבורתו׳ בקברות המלכים כמו שאו׳ בדברי הימים בקברות אבותיו ומה שאומר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה ב בחייו׃ וימשחו אותו׳ מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז גם כן משחו מפני מחלוקתו של יהויקי׳ שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אף ע״פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רבותינו ז״ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים ש שנאמ׳ בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא שלשה חדשים והנה מנאנו בדברי הימי׳ ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים ה השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהיה בכור למלכות ושלו׳ הוא צדקיהו ואמ׳ השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום שבימיו שלמה מלכות בית דוד בימיו ואני פירשתי בדברי הימי׳ כי שלום הוא יהויכין ובזכרו בן הבן בסדר הבנים רבו׳ כמוהו בספר והחכם רבי אברהם ב״ע כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ״ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ״ד ויהויקים בן כ״ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן ל״ה והכתוב אומר בן כ״א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזהו שאומר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים וגו׳ ואומר עשה לך מוסרות ומוטות וגו׳ ביד המלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה והיאך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו עם הארץ אחרי מות אביו ואחנו נפרש זה הענין בספר ירמיה בע״ה׃ ויאסרהו פרעה נכה׳ נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי מה ענין ויאסרהו מבלי שיקדים לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התנבל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל יחזקאל מורה עליו׃ במלך בירושלם׳ כן כתיב רוצה לו׳ בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלחם עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואע״פ כן לקח הש״י נקמתו ממנו כמו שכתו׳ והמליך פרע׳ נכה את אחיו כדי שיהיה לו עבד וידע כי מידו הוא מולך׃ וככר זהב׳ כמשמעו ככר א׳ זהב ואת ככרי דהבא ר״ל ככרים ולא זכר כמה׃ ויסב את שמו יהויקי׳ הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא מאיסו׃ אך העריך׳ כתרגו׳ ברם רמא מגביתא על עמא דארעא׃ איש כערכו׳ גבר כד חזי כל א׳ כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו׃ נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ׳ נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב׃

זבידה

זבודה, כתוב ביו״ד וקרי זבודה בוי״ו עם הדגש: אבותיו, אמון ומנשה: ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים, הנה מצאנו כי נבוכד נצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכד נצר וגו׳ ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקים הגלה בבל וכן אומר בדברי הימים להוליכו בבלה וירמיה נתנבא עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם נראה כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף ג׳ שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכ׳ נצר על ירושלם ובא בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר בספר דניאל והשיבו לירושלם ועמד בירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו וזהו שאמ׳ ויהי לו יהויקי׳ עבד שלש שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר וישב כי שבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו אם כן היו לו ממלכותו ז׳ שנים או יותר כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמ׳ כי בשנ׳ ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד שלש שנים באמונתו ומרד הנה עברו שבע שנים ממלכותו ונשארו ד׳ שנים ממלכותו אם כן לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים או ועמד במרדו ד׳ שנים ושבע שעברו הרי י״א שנה שמלך יהויקי׳ ואם נאמר שהיה שם בבבל יותר נוכל לומר כי עד ד׳ שנים היה שם ובשובו לירוש׳ עברו ח׳ שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י״א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו ושחבו אותו ובדרך מת ולא נקבר והית׳ נבלתו מושלכת לחורב ביום ו ולקרח בלילה ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז״ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכד נצר כבש נינוה שנייה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקי׳ והיה לו עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכד נצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולסוף ג׳ שנים למרדו בא נבוכ׳ נצר וכבשו פעם שנייה וזהו שאומר בדניאל בשנת שלש הרי י״א ליהויקים ושמנה למלכו׳ נבוכד נצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך ג׳ חדשים והגלהו עם החרש והמסגר וזהו שאמ׳ גלו בשנת שבע גלו בשמ׳ בשבע לכבוש יהויקים שהיה שמנה למלכות נבוכד נצר שהרי שנה א׳ מלך קודם כבוש יהויקי׳: ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון, כלם באו בשליחות נבוכד נצר הרשע שנתן יי׳ בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני יי׳ וזהו שאמר וישלח יי׳ בו ולא אבה הא׳ יתברך להאריך לו עוד לפיכך אמר וישלח יי׳ בו: אך על פי יי׳ היתה ביהודה, כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי יי׳ שדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה כי לולי חטאתיו שרבו היה סולח לחטאות הבאים אחריו אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלם: למלכי יהודה, ושם כתוב בפתס ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בפתס ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו: וישכב יהויקים עם אבותיו, רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו: ולא הוסיף עוד מלך מצרים, פירוש באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו׳ וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר״ל בזמן ההוא אבל אחר כך באו כמו שכתוב: בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו, ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרי׳ ועוד כי ראה שמלכותם תלויה ביד אחרים לא ידע אם יסירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י״ח שנה ומלך ג׳ חדשים ולא חשב כאן לכתוב עשרה ימים היתירים ובסדר עולם י״ח של מלך נבוכד נצר שמנה משנתחתם גזר דין לגלות: בעת ההיא, כמו שאמו׳ בדברי הימי׳ ולתשובת השנה שלח המלך: עלו עבדי נבוכד נצר, כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומנאם צרים על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחלה, ויבא

וישלח כ״ב בקריא׳ וסימ׳ נמסר כסדר נח: כדבר יי׳ ד׳ בטעמא בסיפרא וסימ׳ ביד עבדו אחיה השילני, ביד יהושע בן נון, אשר דבר אל אליהו, ביד עבדיו הנביאים: דם הנקי ג׳ דסמיכי בקריא׳ וס״מ ובערת דם הנקי

כד

וְשֵׁם אִמּוֹ זְבִידָה בַת־פְּדָיָה מִן־רוּמָה: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשׂוּ אֲבֹתָיו: (א) בְּיָמָיו עָלָה נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי־לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרָד־בּוֹ: וַיְשַׁלַּח יְהוָה׀ בּוֹ אֶת־גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת־גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֵת׀ גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֵת גְּדוּדֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיְשַׁלְּחֵם בִּיהוּדָה לְהַאֲבִידוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים: אַךְ׀ עַל־פִּי יְהוָה הָיְתָה בִּיהוּדָה לְהָסִיר מֵעַל פָּנָיו בְּחַטֹּאת מְנַשֶּׁה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה: וְגַם דַּם־הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפָךְ וַיְמַלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלִַם דָּם נָקִי וְלֹא־אָבָה יְהוָה לִסְלֹחַ: (ה) וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: וַיִּשְׁכַּב יְהוֹיָקִים עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנוֹ תַּחְתָּיו: וְלֹא־הֹסִיף עוֹד מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָצֵאת מֵאַרְצוֹ כִּי־לָקַח מֶלֶךְ בָּבֶל מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד־נְהַר־פְּרָת כֹּל אֲשֶׁר הָיְתָה לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם:

בֶּן־שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה (ח) חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ נְחֻשְׁתָּא בַת־אֶלְנָתָן מִירוּשָׁלִָם: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו: (י) בָּעֵת הַהִיא עָלָה עַבְדֵי נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִָם וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר: וַיָּבֹא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַל־הָעִיר וַעֲבָדָיו צָרִים עָלֶיהָ:

וְשׁוּם אִמֵּיהּ זְבוּדָה בַּת פְּדָיָה מִן רוּמָה: וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבָדוּ אֲבָהָתוֹהִי: בְּיוֹמוֹהִי סְלִיק נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל וַהֲוָה לֵיהּ יְהוֹיָקִים עַבְדָּא תְּלָת שְׁנִין וְתָב וּמְרִיד בֵּיהּ: וְגָרֵי יְיָ בֵּיהּ יַת מַשִׁרְיַת כַּסְדָּאֵי וְיַת מַשִׁרְיַת אֲרָם וְיַת מַשִׁרְיַת מוֹאָב וְיַת מַשִׁרְיַת בְּנֵי עַמּוֹן וְגָרֵינוּן בִּרְבֵית יְהוּדָה לְאוֹבָדֵיהוֹן כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דִּי מַלִּיל בְּיַד עַבְדּוֹהִי נְבִיַּיָא: בְּרַם עַל רַאַרְגִיזוּ קֳדָם יְיָ הֲוַת דָּא בִּרְבֵית יְהוּדָה לְאַגְלָיוּתְהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ בְּחוֹבֵי מְנַשֶּׁה כְּכֹל דַּעֲבַד: וְאַף דַּם זַכַּאי דַּאֲשַׁד וּמְלָא יַת יְרוּשְׁלֵם חוֹבַת דַּם זַכַּאי הֲוַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ וְלָא לְמִשְׁבָּק: וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יְהוֹיָקִים וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְּבֵית יְהוּדָה: וּשְׁכִיב יְהוֹיָקִים עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ יְהוֹיָכִין בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: וְלָא אוֹסֵיף עוֹד מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמִפַּק מֵאַרְעֵיהּ אֲרֵי נְסֵיב מַלְכָּא דְבָבֶל מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרָת כֹּל דַּהֲוָה לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם: בַּר תַּמְנֵי עַסְרֵי שְׁנִין יְהוֹיָכִין כַּד מְלַךְ וּתְלָתָא יַרְחִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ נְחוּשְׁתָּא בַּת אֶלְנָתָן מִירוּשְׁלֵם: וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד אֲבוּהִי: בְּעִידָנָא הַהוּא סְלִיקוּ עַבְדֵי נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֵם וַעֲלַת קַרְתָּא בְּצַיְרָא: וַאֲתָא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַל קַרְתָּא וְעַבְדּוֹהִי צַיְירִין עֲלַהּ:

זבודה ק׳ · כל ספר׳ תס׳ במ״א · פ״פ · ד׳ בטע׳ במ״פ · ו׳ תס׳ · ג׳ ב׳ זקפין קמצין · ב׳ תר תס׳ ותר מל כי ורבת לכלות · ל׳ ינ״כ · ד׳ · צ · עלו ק׳ · ח״ז

עשה ח׳ בסו׳ אית בהון חטייה ועשייה

רשי

על פי יי׳ היתה, כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודים האלה: וישכב יהויקים, לא על מטתו כי אסרו נבוכד נצר בחוטתים להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמו שנאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך ובדברי הימים כתיב שאסרו נבוכד נצר להוליכו בבלה: לצאת מארצו, לעזור ליהויקים: כי לקח מלך בבל וגו׳, שנצחו במלחמה בשנ׳ הרביעית ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר ירמיה: ויבא

רלבג

ולא אבה יי׳ לסלוח, ר״ל כי אף ע״פ שעשה מנשה תשוב׳ לא אבה הש״י לסלוח שפיכתו הדם הנקי ודמה שבכלל עבדי יי׳ אשר הרג היה ישעיה בן אמוץ על אשר היה מוכיח אותו וכן אמרו רז״ל כי מנשה הרג ישעיהו: ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ לצאת מארצו, אמר זה להעיר כי לקח השם יתברך נקמת יאשיהו ממנו שהרגו בצאתו להלחם על נהר פרת: ויבא

מישראל, וגם דם הנקי אשר שפך, ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק: מנחל ד׳ בקריא׳ וסי׳ ונקח בעת ההיא את הארץ, ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל, ולא הוסיף עוד מלך מצרים, מנחל בדרך ישתה: י״ד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרינן ו׳ וסימ׳ יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם, שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה, נשברה אנוות בעציון גבר, עלה בעת ההיא עלה עבדי נבוכד נצר, נצתה עריו נצתה מבלי יושב, היה צאן אבדות היה עמי, נושבה כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד, יזנה ואמר לכלה נאופים, יהיה ועשיתי אתם לגוי אחד, שממה וידעת כי אני שמעתי, שפכה ואני כמעט נטיו רגלי, חמרמרה פני חמרמרה מני בכי, עודינה תכלינה עינינו אל, שלה ומני שם טעם די כל עם:

רדק

ויצא יהויכי' · יצא אל מלך בבל שיעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו : שריו וסריסיו · ת"י רברבנוהי וגברוהי : בשנת שמנה למלכו · בתחילת ח' שהרי יהויקים מלך י"א שנה ונבוכד נצר מלך בשנה הרביעי' ליהויקים ואם היה בסוף ח' היה י"ב אלא כך פירו' בתחלת שמנה וכן בירמיה אומ' וזה העם אשר הגלה נבוכד נצר בשנת ז' סוף ז' ותחלת ח' והרבה פיר' כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז' לכיבוש יהויקים היא שנת שמ' לנבוכד נצר : גבורי החיל עשרת אלפים גולה · כתי' עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד ואת כל אנשי החיל ז' אלפים ובירמיה א"מ בשנת שבע יהודי' שלשת אלפים עשרים ושלשה היאך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשרת אלפי' הוא כלל לכל ופרט אחר כן ז' אלפי' והם מבני בנימן ושאר שבטים ופרט עוד בירמיה ג' אלפים והם אנשים מקובצים שהיו מבני יהודה כמו שאמר יהודים והכל י' אלפים וכ"ג הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י' אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמיה אומר מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת י"ח לנבוכד נצר והיו בשמ' מאות ול"ב ואחר החורבן שנת כ"ג לנבוכד נצר היו הגולים תשמ"ה אות' שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא : וכל החרש והמסגר · ת"י אומניא ותרעיא : ואת אילי הארץ · אלה חורי יהוד' ובנימין עליה' הכתוב אומר כתאני' הטובות האלה וגו' : הוליך גולה · בגולה והוא שם בשקל עולה וכן כל גולה : והחרש והמסגר אף · אלה אינם בכלל הי' אלפים שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסגר אלף היו כלומר שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואח' כן לפרט אם לא לחדש על ענין הראשון ואח"כ לבר אלה הראשונים היו : הכל גבורים עושי מלחמה · בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמ' עושין בני אדם האסורים בזיקים הכתו' ים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמת' של תורה וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמות יי' · חרש אחד מדבר והכל שותקין · מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנ' ופותח ואין סוגר וסוגר ואין פותח : ויסב שמו צדקיהו · הטעם פי' למעלה ומה ששנה כל כך שמו וקראו צדקיהו אומ' בדרש אמ' לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי : בן עשרי' ואחת שנה צדקיהו' היאך הוא זה והלא בן לה"ה שנה היה לפי חשבו' של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו נאמ' בו בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי לה"ו לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ר' אב"ע כי הוא אומר שמלך ג' שנים בחיי אביו ואז היה בן כ"ח וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז והוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן שלשה ועשרים במלכו אבל דברי רז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן אחד ועשרים לא ברחוק הוא שזכר שני בנים בסדר והאחר אינם ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון : כי על אף יי' · והוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד האל יתפרך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל : היתה בירושלם · הפלטה הנשארה היתה בירושלם על אפו ועל חמתו בעבור המעשים הרעים שהיו עושים : בשנת התשיעית למלכו · למלכות צדקיהו והיא שנת שבעה עשר לנבוכד נצר : ויבנו עליה דייק · הוא מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה :

בתשעה

רשי

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל · לעשות לו כרצונו ולא למלחמה : החרש והמסגר · ת"י אומניא ותרעיא ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמו שכתו' החרישו אלי איים · מסגר · הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמר ופותח ואין סוגר וסוגר ואין פותח : ואת אילי הארץ · אלו חורי יהודה ובנימן וצדיקי' היו עליהם הכתו' אומ' כתאנים הטובות כן אכיר את גלות יהודה : שבע' אלפים · ולמעלה הוא אומר י' אלפים בא הכתו' השלישי והכריע בספר ירמיה זה העם אשר הגלה נבוכ' נצר בשנ' שבע יהודי' שלש' אלפים אמור מעתה ג' אלפי' היו משבט יהודה וז' אלפי' מבנימן ושאר שבטים ואף בסדר ע עולם למדנו כן : ויסב את שמו צדקיהו · יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי : כי אף על יי' היתה וגו' · לפיכ' וימרד צדקיהו במלך בבל נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה : בשנת התשיעית למלכו · של צדקיהו : דיק כרקום ת"י :

דרך

וביהודה ה' וסימ' נמסר לעיל בחלק כ' סימ' י"ז סימן מלכים ויחן עליה ירמיה קדמא ויצרו עליה תניינא ויחנו עליה · מלכים בתשעה לחדש ר"פ · ירמיה בחדש השביעי ר"פ :

(יב) וַיֵּצֵא יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְאִמּוֹ וַעֲבָדָיו וְשָׂרָיו וְסָרִיסָיו וַיִּקַּח אֹתוֹ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה לְמָלְכוֹ׃ (יג) וַיּוֹצֵא מִשָּׁם אֶת־כָּל־אוֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה וְאוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְקַצֵּץ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּהֵיכַל יְהוָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ (יד) וְהִגְלָה אֶת־כָּל־יְרוּשָׁלַםִ וְאֶת־כָּל־הַשָּׂרִים וְאֵת כָּל־גִּבּוֹרֵי הַחַיִל עֲשָׂרָה אֲלָפִים גּוֹלָה וְכָל־הֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר לֹא נִשְׁאַר זוּלַת דַּלַּת עַם־הָאָרֶץ׃ (טו) וַיֶּגֶל אֶת־יְהוֹיָכִין בָּבֶלָה וְאֶת־אֵם הַמֶּלֶךְ וְאֶת־נְשֵׁי הַמֶּלֶךְ וְאֶת־סָרִיסָיו וְאֵת אולי הָאָרֶץ הוֹלִיךְ גּוֹלָה מִירוּשָׁלַםִ בָּבֶלָה׃ (טז) וְאֵת כָּל־אַנְשֵׁי הַחַיִל שִׁבְעַת אֲלָפִים וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר אֶלֶף הַכֹּל גִּבּוֹרִים עֹשֵׂי מִלְחָמָה וַיְבִיאֵם מֶלֶךְ־בָּבֶל גּוֹלָה בָּבֶלָה׃ (יז) וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־מַתַּנְיָה דֹדוֹ תַּחְתָּיו וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ צִדְקִיָּהוּ׃

(יח) בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמִיטַל בַּת־יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ (יט) וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוֹיָקִים׃ (כ) כִּי עַל־אַף יְהוָה הָיְתָה בִירוּשָׁלַםִ וּבִיהוּדָה עַד־הִשְׁלִכוֹ אֹתָם מֵעַל פָּנָיו וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל׃

כה

(א) וַיְהִי בִשְׁנַת הַתְּשִׁיעִית לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הוּא וְכָל־חֵילוֹ עַל־יְרוּשָׁלַםִ וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב׃ (ב) וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר עַד עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ׃

תרגום

וּנְפַק יְהוֹיָכִין מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַל מַלְכָּא דְבָבֶל הוּא וְאִימֵיהּ וְעַבְדוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי וְגַבְרוֹהִי וּדְבַר יָתֵיהּ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת תַּמְנֵי לְמַמְלְכֵיהּ ׃ וְאַפֵּיק מִתַּמָּן יַת כָּל אוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת אוֹצְרֵי בֵּית מַלְכָּא וְקַצִּיץ יַת כָּל מָנֵי דַהֲבָא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּהֵיכְלָא דַיְיָ כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ ׃ וְאַגְלֵי יַת כָּל יְרוּשְׁלֵם וְיַת כָּל רַבְרְבַיָּא וְיַת כָּל גִּבָּרֵי חֵילָא עַסְרָא אַלְפִין בְּגָלוּתָא וְכָל אוּמָנַיָּא וְתַרְעַיָּא לָא אִשְׁתְּאַר אֱלָהֵן חֲשִׁיכֵי עַמָּא דְאַרְעָא ׃ וְאַגְלֵי יַת יְהוֹיָכִין לְבָבֶל וְיַת אִמָּא דְמַלְכָּא וְיַת נְשֵׁי דְמַלְכָּא וְיַת רַבְרְבָנוֹהִי וְיַת רַבְרְבֵי אַרְעָא אוֹבֵיל בְּגָלוּתָא מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל ׃ וְיַת כָּל גִּבָּרֵי חֵילָא שַׁבְעָא אַלְפִין אוּמָנַיָּא וְתַרְעַיָּא אַלְפִין כּוּלְהוֹן גִּבָּרִין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וְאַיְתִינוּן מַלְכָּא דְבָבֶל בְּגָלוּתָא לְבָבֶל ׃ וְאַמְלִיךְ מַלְכָּא דְבָבֶל יַת מַתַּנְיָה אַח אֲבוּהִי תְּחוֹתוֹהִי וְשַׁוִּי יַת שְׁמֵיהּ צִדְקִיָּה ׃

בַּר עַסְרִין וַחֲדָא שְׁנִין צִדְקִיָּהוּ כַּד מְלַךְ וַחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ חֲמוּטַל בַּת יִרְמְיָהוּ מִן לִבְנָה ׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכָל דַּעֲבַד יְהוֹיָקִים ׃ אֲרֵי עַל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָם יְיָ הֲוַת בִּירוּשְׁלֵם וּבִיהוּדָה עַד דְּאַגְלֵי יַתְהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ וּמְרִיד צִדְקִיָּהוּ בְּמַלְכָּא דְבָבֶל ׃

וַהֲוָה בְּשַׁתָּא תְשִׁיעֵיתָא לְמַמְלְכֵיהּ בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא אֲתָא נְבוּכַד נֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל הוּא וְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל יְרוּשְׁלֵם וּשְׁרָא עֲלַהּ וּבְנוֹ עֲלַהּ כַּרְקוֹם סְחוֹר סְחוֹר ׃ וַעֲלַת קַרְתָּא בְּצֵיְרָא עַד חֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא צִדְקִיָּהוּ ׃

רלבג

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל · ר"ל שיצא במצור מלך בבל כשמעו שהוא בא שם להשלי' עמו ולשים צואריו תחת עולו והנה לא רצה להשלים עמו אך הגלה אותו ל בבל הו' ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו בשנת שמנה למלכות נבוכד נצר מלך בבל שעברו לו ז' שנים שלמות : וכל החרש והמסגר · הם האומנים והשוערים ושומרי החומ' וסוגרי' פתחיה : ואת אילי הארץ · ר"ל שרי הארץ : ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים · והנה אמר למעלה י' אלפים ובספר ירמיה אמר שבשנת שבע למלכות נבוכ' נצר הגלה יהודי' שלשת אלפים ועשרים ושלשה וידמה שמה שאמר בספר ירמיה בשנת שבע ר"ל שעברו לנבוכד נצר ז' שנים ולזה אמר בזה המקום בשנת ח' ואולם מספר הגבורים ידמה כמו שפי' רבינו דוד קמחי כי בתחלה ספר כל גבורי החיל הגולים מיהודה ובנימין ואחר כן פרט בזה המקו' הגבורי' שהיו משבט בנימן ובספר ירמיה פרט הגבורי' שהיו משבט יהודה ולזה קראם יהודים : כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו · ר"ל כי מוקשי העם וכעס הש"י עליה' נהיה שימליכו עליהם אלו הרעים ולזה גם כן היתה הסבה שמרד צדקיהו במלך בבל כי לולי מרדו לא נחרבה ירושלם ולא גלו מעל אדמתם כמו שהיה אומר לו ירמיהו : ויבנו עליה דיק סביב · הוא מגדל שבונין סביב העיר לכבשה :

בתשעה

רשי

דרך שער בין החומותים, מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי הולך על גג המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחרי הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי: וידבר אתו משפט, כתווכח עמו על השבועה: ואת כל בית גדול, בתי כנסיות שמגדלין בהן תורה ותפלה ובתי המדרשים: ואת הנופלים, ששמעו לקול נבוכדנצר ויצאו אליו מן העיר כמו בלכתו אל בקלב נפלו עליו מתנש' וגו': וליוגבים, חופרי הארץ לשון יקבים שהם חפורו' בקרקע:

רדק

בתשעה לחדש, ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש: ותבקע העיר, בקעו הכשדי' חומת העיר וכיון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רוצה לו' ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה: דרך שער בין החומותים אשר על גן המלך, יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדים: וילך דרך הערבה, וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו, ובדרש בין החומותים מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זמן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו היה צדקיהו יוצא וראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי: אל מלך בבל רבלתה, והרי נבוכ' נצר בא לירושלם כמו שכתוב בא נבוכד נצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכד נצר בארץ חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשנכבשה ירושלם היה הוא ברבלת והעלו את צדקיהו אליו, ובדרש לא עלה נבוכד נצר לירוש' אלא מה שאומ' בא נבוכד נצר כבוזר אדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכד נצר היתה חקוקה לו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל לירושלם: וידברו אתו משפט, הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתו' וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים: בשבע' לחדש, ובירמיה כתוב בעשור לחדש פי' רז"ל בשבע' בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי: היא שנת י"ט למלך נבוכד נצר, וכן כתוב בירמיה ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכד נצר הגלה מירוש' נפש ח' מאות כמו שפי' בז' ובח' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורבותי' ז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון א' הוא אלא י"ט למלכות נבוכד נצר וי"ח לכבוש יהויקי' שהיה בשנ' שנייה לנבוכ' נצר: ואת כל בית גדו', כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בתי רברביא: אשר רב הטבחים, אשר עם רב הטבחי' וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחי': ואת הנופלי' אשר נפלו, שיצאו אליו קודם כבוש העיר ומסרו עצמ' אליו כמו אל הכשדי' אתה נופל ות"י וית שמועיא דאשתמעו כלו' שמסרו א' משמעתו: על המלך בבל, כמוך הא הידיעה כמו הארון הברית: לכורמי' וליוגבים, כורמי' עובדי הכרמים יוגבים עובדי השדות וכן ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב ולגבים בלא יו"ד פ"א הפועל ובדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור עד חיפה

ותבקע' וסי' נמס' בסדר קרח ובמלכי' א' סימ' א': אל גן כל לשון גן אל כמ"ג על וסימ' אשר על גן המלך וכשדים, וחברו דסוף ירמיה, ועל גנתו יונקתו: יריחו ל' בספרא וישגו אתו בערבות יריחו, וכל יהושע ומלכים יריחו ב"מ דין, וכל אוריתא דכוו' ירחו וכל שאר קריאה יריחו וסימ' ושכן חררים חומש די מקרא די

ח בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה הלילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילך דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים אחר המלך וישגו אתו בערבות ירחו וכל חילו נפצו מעליו: ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה וידברו אתו משפט: ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויבאהו בבל: ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם: וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש: ואת חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אשר רב טבחים: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו על המלך בבל ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן רב טבחים: ומדלת הארץ השאיר רב טבחים לכרמים ולגבים: ואת עמודי הנחשת אשר בית יהוה ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יהוה שברו כשדים וישאו את נחשתם בבלה: ואת הסירות ואת היעים ואת המזמרות ואת הכפות ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בם לקחו: טו ואת המחתות ואת המזרקות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים: העמודים שנים הים האחד והמכנות אשר עשה שלמה לבית יהוה לא היה משקל לנחשת

ט"ו; כ"ה ר'; ג' כלים'; י"ז וכל וכנותי' דכו' כמ"א; ג' חס' ות' חס' בלים'; צ' ו'; ח'; ה' ל"פ; כל סיפר' חס' ו' במ"א; ט' רפ"י; ה' כתי' כן בלים'; ח'; כ'; וליוגבים ק'; ט"ו; ל"ט; ג' בלים'; כ'

בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הוה מיכל לעמא דארעא: ואיתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא בליליא באורח תרעא בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזל באורח מישרא: ורדפו משרית כסדאי בתר מלכא ואדביקו יתיה במישרי יריחו וכל משריתיה איתבדרת מיניה: ואחדו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת ומלילו עימיה פיתגמי דינין: וית בנוהי דצדקיהו נכיסו לעינוהי וית עיני צדקיהו עור ואסריה בשילשלן דנחש ואוביליה לבבל: ובירחא חמישאה בשבעא לירחא היא שנת תשע עסרי שנין למלכא נבוכד נצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא עבדא דמלכא דבבל לירושלם: ואוקיד ית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא: וית שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל משרית כסדאי דעם רב קטוליא: וית שאר עמא דאישתארו בקרתא וית שמיעיא דאישתמעו על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא: ומחשיכי עמא דארעא אשאר רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין: וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית נחשיהון לבבל: וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו: וית מחתיתא וית מזרקיא די דהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא: עמודיא תרין ימא חד ובסיסיא דעבד שלמה לבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשתהון

וכלהון כתיבן ו' בסוף תיבותא במ"א ירחה כתיב וסימ' בימיו בנה חיאל, וכל יהושע חס' יו"ד במ"א ובית חגלה ועמק: ואת בני י' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בריש סדר וישב: לעיניו ה' בקריא' וסימ' ושרף את הפרה לעיניו, ותלך תמר בית אמנון אחיה, ואת בני צדקיה שחטו לעיניו דמלכים, וחבריהם דירמיה קדמא ותנינא: ובחדש ה' ר"פ בקריאה וסימ' נמסר בסדר פנחס: ואת כל בית ט' דסמיכי בקריאה וסימ' כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל, ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו, ואת כל בית אביך תאכפי אליך הביתה, ואת אחימלך, וישמח עליהם חזקיהו דישעיה, וישרף את בית יי' ואת בית המלך דספרא, וחברו דירמי' תנינא, כי כאשר ידבק האזור תנינא דפסוק, ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבציניה ואת אחיו ואת כל:

רלבג

בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר, הנה לא באר באי זה חדש ואולם בספר ירמיה באר שזה היה בחדש הרביעי בתשעה לחד': ותבקע העיר, ר"ל על ידי חיל כשדים: וכל אנשי המלחמ' הלילה, ר"ל יברחו הלילה לפי שראו כי חיל כשדים נכנסו לעיר: דרך שער בין החומותים, ר"ל שיצאו דרך שהיה בין שתי חומות כדי שלא ירגישו בהם: אשר על גן המלך, ר"ל אצל גן המלך: וילך דרך הערבה, ר"ל כי המלך הלך דרך המדבר שלא ירגישו בו כשדי': וידברו אתו משפט, אמ' לו משפט המורד והעובר על שבועתו ולזה הרג בניו ועור עיני צדקיהו ויאסרהו בנחשתי' ונתנהו בבית האסורי' עד יום מותו כמו שכת' בספר ירמיה: ובחדש החמשי בשבעה לחדש, וכבר אמר בספר ירמיה בעשור לחדש ויראה שהתחלת החרבן היה בשבעה לחדש כי אז נכנסו בירושלם וסוף החורבן היה בעשור לחדש כי אז נשרף בית המקדש: ואת כל בית גדול, ר"ל ואת כל בית איש גדול: אשר רב טבחים, ר"ל אשר את רב טבחים: לכורמים וליוגבים, רוצה לומר לעבוד השדות והכרמים: ואת עמודי הנחשת אשר בית יי', וכבר התבאר בענין צורת אלו הכלים בזכרון בניית שלמה בית המקדש ומשם ילקח ביאור כל מה שזכר בזה המקום מאלו הכלים: שריה

כהן הראש, כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהנים: כהן משנה, שני לכהן גדול והוא הסגן וכן תרגם יונתן סגן כהניא: שומרי הסף, שומרי כלי בית המקדש: ומן העיר לקח, לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח: סריס אחד, סריס ממש כתרגומו גוזא: וחמשה אנשים מרואי פני המלך, ובירמיהו אומר שבעה אנשים מרואי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא מנאן כאן ובדברי רבותינו ז"ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבעה להביא שני סופרי הדיינין: המצביא את עם הארץ, שעל פיו היו יוצאים העם לצבא: בשערים

וקומת הכותרת שלש אמות, ובתחלת הספר הוא אומ' חמש אמות וכבר פירשתי את המקראות: ושבכה, קופי"א בלע"ז כמין כובע: וכאלה, רמונים: הסופר שר הצבא, שהיה יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: כל שרי החיילים, שיצאו מן העיר להחבא במחבואות ובטירים: נטה

כל הכלים האלה ד' דסמיכי וסי' ככר זהב טהור יעשה אתה, העמודים שנים דמלכים, וחברו דירמיה, לא נחקר דדברי הימים, ושארא את כל הכלים האלה: ויולך ד' ג' מל' וא' חס' וסי' ויולך יי' את הים ברוח קדים, וילך אתם שמרונה, על מלך בבל דמלכים, אל מלך בבל דירמיה: ויגל ד' וסי' יהודה מעל אדמתו,

רלבג

סריה כהן הראש, הוא כהן גדול: ואת צפניה כהן משנה, הוא סגן הכהנים: ואת שלשה שומרי הסף, הם שומרי בית המקד': ואת הסופר שר הצבא, רוצה לומ' ואת הסופר שהיה סופר שר הצבא והנה שר הצבא הוא המצביא את כל עם הארץ על פי הסופר: ויולך אותם על מלך בבל, רוצה לומ' אל מלך בבל: כי יראו מפני כשדים, על שהמיתו הכשדים שהיו עם גדליה והמית גדליה אשר מנה אותו מלך בבל על שארית הגולה: ויהי

כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְכֹתֶרֶת עָלָיו נְחֹשֶׁת וְקוֹמַת הַכֹּתֶרֶת שָׁלֹשׁ אַמָּה וּשְׂבָכָה וְרִמֹּנִים עַל־הַכֹּתֶרֶת סָבִיב הַכֹּל נְחֹשֶׁת וְכָאֵלֶּה לַעַמּוּד הַשֵּׁנִי עַל־הַשְּׂבָכָה׃ וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים אֶת־שְׂרָיָה כֹּהֵן הָרֹאשׁ וְאֶת־צְפַנְיָהוּ כֹּהֵן מִשְׁנֶה וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת שֹׁמְרֵי הַסַּף׃ וּמִן־הָעִיר לָקַח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר־הוּא פָקִיד עַל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַחֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְנֵי־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בָעִיר וְאֵת הַסֹּפֵר שַׂר הַצָּבָא הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵעַם הָאָרֶץ הַנִּמְצְאִים בָּעִיר׃ וַיִּקַּח אֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים וַיֹּלֶךְ אֹתָם עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה׃ וַיַּךְ אֹתָם מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְמִיתֵם בְּרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיִּגֶל יְהוּדָה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ וְהָעָם הַנִּשְׁאָר בְּאֶרֶץ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִשְׁאִיר נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיַּפְקֵד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים הֵמָּה וְהָאֲנָשִׁים כִּי־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּדַלְיָהוּ הַמִּצְפָּה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה וְיוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־תַּנְחֻמֶת הַנְּטֹפָתִי וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶּן־הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם׃ וַיִּשָּׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ וּלְאַנְשֵׁיהֶם וַיֹּאמֶר לָהֶם אַל־תִּירְאוּ מֵעַבְדֵי הַכַּשְׂדִּים שְׁבוּ בָאָרֶץ וְעִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְיִטַב לָכֶם׃ וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה בֶּן־אֱלִישָׁמָע מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַעֲשָׂרָה אֲנָשִׁים אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־גְּדַלְיָהוּ וַיָּמֹת וְאֶת־הַיְּהוּדִים וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר־הָיוּ אִתּוֹ בַּמִּצְפָּה׃ וַיָּקֻמוּ כָל־הָעָם מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וְשָׂרֵי הַחֲיָלִים וַיָּבֹאוּ מִצְרָיִם כִּי יָרְאוּ מִפְּנֵי כַשְׂדִּים׃

דכל מניא האילין: תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וכרותתהון עלוהי דנחשא ורומא דכרותתהון תלת אמין וסריגתא ורמוניא על כרותתהון סחור סחור כולא נחשא וכאילין לעמודא תנינא על סריגתא: ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא: ומן קרתא דבר גוזא חד דהוא ממנא על גברי עבדי קרבא וחמשין גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכנוש ית עמא דארעא ושתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בקרתא: ודבר יתהון נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת: ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון ברבלה בארעא דחמת וגלו דבית יהודה מעל ארעהון: ועמא דאשתאר בארעא דבית יהודה דאשאר נבוכדנאצר מלכא דבבל ומני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן: ושמעו כל רבני חילותא אינון וגבריהון ארי מני עליהון מלכא דבבל ית גדליה ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן בר קרח ושריה בר תנחומת דמנטופא ויאזניה בר מעכת אינון וגבריהון: וקיים להון גדליה ולגבריהון ואמר להון לא תדחלון מעבדי כסדאי תיבו בארעא ופלחו ית מלכא דבבל וייטב לכון: והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ועסרא גברין עימיה ומחו ית גדליה ומית וית יהודאי וית כסדאי דהוו עמיה במצפיא: וקמו כל עמא מזעירא ועד רבא ורבני חילותא ואתו למצרים ארי דחילו מן קדם כסדאי:

והוה

וחברו דסוף ירמיה, ויגל השארית דד"ה, ויגל אותם למוסר, וא' ויגל בלחץ אותם וא' יגל יבול ביתו: ייטב ג' חס' יוד בליש' בקריא' וסי' ועשית לו כאשר ייטב בעיניך, קום אכול לחם וייטב לבך דאחאב, ועבדו את מלך בבל: מזרע המלוכה ד' בליש' בקריאה וסימ' ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים, וחברו דירמיה, ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית, ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש דניאל: ואת הכשדים ג' וסימ' בא ישמעאל בן נתניה דמלכים, ואת כל היהודים דירמיה, ואני סבב את כלי המלחמה

רש"י

בשנת אויל מרודך · שמת נבוכדנצר ומלך אויל מרודך תחתיו בעשרים ושבעה לחדש ובספר ירמיה הוא אומ' בעשרי' וחמשה אלא בעשרי' וחמשה מת נבוכד נצר ונקבר בעשרים וששה בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגו': וידבר אתו טובות · דברי ניחומים:

סליק ספר מלכים

רד"ק

בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך · שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך במו׳ ובירמיה אומר בעשרים וחמשה פירשו רז"ל בכ"ה מת נבוכד נצר בכו נקבר בכ"ו הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד ודר עם החיות והמית בן אחד שהמליכו תחתיו ובקשת השם חלות בדרש כתו' אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכד נצר ומצאו על כ׳ כסאו נתנו בבי' האסורי' וכשמת פחד אויל מרודך אולי ישוב ג׳ ויהרגהו והוציאוהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצ' נתעב׳ ושנא' · בשפ"ה במקום הא' ושל ירמיהו כתיב בה"א: לפניו · לא לפניו ועל שולחנו שהרי אומ' וארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו: כל ימי חייו · ימי חייו של יהויכין ובדברי רז"ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל מרודך וחד אמר ימי חייו של יהויכין ומתקברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן:

נשלם ספר מלכים

היו ד' חסרים וסימניהון ואב שלום לקח ויצב לו בחיו · וארחתו אורחת תמיד דמלכים' · ושנה את בגדי כלאו דירמיה' טוב אשר יפה לאכול ולשתות:

וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מָלְכוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִבֵּית כֶּלֶא: וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כִּסֵּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל: וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו: וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו:

ג׳ · כ׳ | כ׳ | כ׳ | ת׳ · כ׳ חד כתי׳ א׳ ותר כתי׳ ה׳ | כ׳

וַהֲוָה בִּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְרֵי עֲשַׂר יַרְחִין בְּעֶשְׂרִין וְשִׁבְעָא לְיַרְחָא רַבִּי אֱוִיל מְרוֹדַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת מִמְלְכֵיהּ יַת רֵישׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִבֵּית אֲסִירֵי: וּמַלִּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָמִין תַּקְנִין וִיהַב יַת כּוּרְסֵיהּ עֵיל מִן כּוּרְסֵי מַלְכַיָּא דִי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל: וְשַׁנִּי יַת לְבוּשֵׁי אֵיסוּרֵיהּ וַאֲכִיל לַחְמָא תְּדִירָא קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי: וְשֵׁירוּתֵיהּ שֵׁירוּת תְּדִירָא מִתְיַהֲבָא לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא פִּתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי:

סכום פסוקי דספר מלכים אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסי' אה"לד וסדריו לה"ו וחציו ויקבץ מלך ישראל את הנביאים:

רלב"ג

ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין · לפי שאז היתה השנה ראשונ' למלכות אויל מרודך וכבר היה ב גלות יהויכין בשנה השמינית לנבוכד נצר למלכו שנבוכד נצר מלך מ"ד שנה · והנה אמר פה בכ"ז לחדש ובספר ירמיה בעשרי' וחמש' וידמה כי בכ"ה לחדש היה זה הענין ולא נשלם עד עשרים ושבעה לחדש והנה אמרו רבו' ז"ל כי אויל מרודך רצה לדעת אם מת אביו קודם שימלוך כי היה ירא ממנו מאד ולזה השליכו מקברו לדעת אם הוא מת כמו שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ואמנם היה ירא אויל מרודך ממנו כי כשנטרד נבוכד נצר והוסר ממנו שבלו המליכו אויל מרודך כי כן היה ראוי בלי ספק וכאשר שב לדעתו ומצאו מולך שמהו בית האסורין ואולי קבלה היתה בידם: ואכל לחם תמיד לפניו · אחשוב כי הוא היה מאוכלי שולחנו ועם כל זה היה שולח לו ארוחה ומשאת לפרנס בני ביתו ואפשר שהוא לא היה מאוכלי שולחנו ואמר שהוא אוכל לחם תמיד לפניו כי אכלו היה בביתו או סמוך לו: כל ימי חייו · אפשר שישוב אל יהויכין ואפשר שישוב אל אויל מרודך ואין לנו הכרע בזה ואין אצלינו ספורים מדברי אויל מרודך ומקריהו בחייו שנוכל לגמור בבירור על זה מהם · הנה זה הוא מה שראינו שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום ·

ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הנה הם אלו ·

הראשון לבאר מדרך הערות שהש"י משגיח על אישי המין האנושי לענוש הרשעים על רשעם ולגמול טוב לצדיקים על צדקם ולזה ספר כי מפני שעשה יהואחז בן יהוא הרע בעיני יי' חרה אף יי' בישראל ונתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בנו עד שלא השאיר חזאל ליהואחז כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי ולזה גם כן ספר כי ההצלחה שהיתה ליואש בן יהואחז על מלך ארם לא היתה כי אם מפני ברית הש"י עם האבות כי בזולת זה תופר בריתו עם האבות כמו שזכרנו בביאורינו בזה המקום עם מה שעזר בזה אלישע על דרך המופת במה שצוה ליואש לקחת קשת וחצים כי מההשגחה הדבקה לנביא נמשכה אז ההשגחה לישראל בתפלתו ולזה גם כן ספר כי תקף שמת אלישע פשטו גדודי מואב על ארץ ישראל כי בזכותו היו נצולים מזה בחייו ולזה גם כן ספר כי אמציה בעשותו הישר בעיני יי' הצליח במלחמה והכה את אדום בגיא מלח עשרת אלפים ומן אז עבד לאלהי אדום והשתחוה להם וקטר להם נפל ביד אויביו הוא ויהודה עמו וקשרו עליו קשר בירושלם והמיתוהו ולזה גם כן ספר שההצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים ולזה ג"כ ספר כי עוזיה נצטרע מפני החטא שעשה בגשתו אל המזבח להקטיר כמו שנזכר בד"ה ובראשונה כאשר עשה הישר בעיני יי' הצליח במלחמות מאד ובכל ענינו כמו שנזכר בד"ה ולזה גם כן ספר שזכריהו בן ירבעם לא מלך כי אם ששה חדשים ונהרג מפני עשותו הרע בעיני יי' ומפני חטאת אבותיו ולא המית אבותיו בזה האופן כי דבר יי' היה שיהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל ולזה גם כן ספר כי מנחם בן גדי מפני עשותו הרע בעיני יי' קשר עליו פקח בן רמליהו והרגו ולזה גם כן ספר כי פקח מפני עשותו הרע בעיני יי' בא עליו מלך אשור ולקח הרבה מעריו והגלה יושביהם לאשור ומפני זה גם כן קשר עליו הושע בן אלה והרגו ולזה גם כן ספר כי מפני שעשה יותם הישר בעיני יי' שכב עם אבותיו קודם שישלח יי' ביהודה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וזה היה בעבור חטא העם כי עם יהודה היו משחיתים כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר פה ובד"ה כי מפני שעשה אחז הרע בעיני יי' והפליג בזה הנה בא עליו רע נפלא על יד רצין ופקח וזולתם כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר כי מפני שעשה הושע בן אלה את הרע בעיני יי' ומפני החטאים שפקדו עליהם מלכי ישראל בכללם הנה בא קץ הכריתות ישראל מעל אדמתם ולזה עלה עליו מלך אשור ובאחרית הדבר לכד שמרון ויגל את ישראל אשורה וזכר אחר זה כי זה היה מפני החטאים הנפלאים שהתמידו בהם כל המלכים והעם וזה שהם מאסו את ברית השם ית' וכל עדותיו אשר העיד בם ועזבו כל מצותיו ולא אבו שמוע לדברי הנביאים המוכיחים אותם ולזה היה תכליתם לזה הרע הנפלא כמו שיעדה התורה ולזה גם כן ספר שהש"י שלח האריות להמית העם אשר הביא מלך אשור בעם שמרון עד התקרבו לעבודת השם קצת התקרבות ולזה ג"כ ספר כי מפני שהפליג חזקיה לעשות הישר בעיני יי' וביער מן הארץ כל מה שיש בו רושם להכעיס ישראל מאחרי יי' הצליח הצלחות רבות ועשה לו הש"י מופתים נפלאים והטיב לו בזה שהוא יצא מעבודת מלך אשור והכה את הפלשתי' מכה רבה ונמלט משנחריב מלך אשור שהיה מולך בכל הממלכות בזה האופן הנפלא שנזכר בזה הספור והוסיף הש"י על ימיו ט"ו שנה ורפאו מחליו הכבד בקלות רב עד שביום השלישי עלה בבית יי' ולזאת הסבה ספר כי מפני שלא נתן חזקיהו כבוד לעצמו במה שהראה למלאכי מלך בבל מכבוד עשרו ולא נתן הכבוד לש"י לפרסם להם גדולות הש"י מצד המופת שהיה בארץ אשר באו לדרוש עליו כמו שנזכר בספר ד"ה הנה היה קצף יי' עליו אלא שלא היה הרע בימיו מפני התהללו את הש"י תמיד רק בזה הדבר לבד חטא ולזה ג"כ ספר כי מפני החטא שחטא מנשה זה החטא הנפלא בע"ז ושפיכות דמים נגזר על מלכות יהודה לגלות מעל האדמה אשר נתן להם יי' כמו שגלו עשרת השבטים והנה ספר בד"ה שכאשר עשה מנשה תשובה אחרי נתנו יי' ביד מלך אשור ואסר אותו ושמהו בבית כלא ולזה לא נהיה הרע בימיו והאריך ימים על ממלכתו אך אמון בנו שהלך בדרכיו הרעים הלך בלא חמדה ולא מלך כי אם שתי שנים וקשרו עליו והכוהו והמיתוהו כאילו היה זה להשגחת הש"י על יהוד' ובגימן שלא יכשלו בחטאיו ולזה גם כן ספר כי יאשיה מפני שעשה הישר בעיני יי' השגיח בו הש"י שלא היה הרע שנגזר על יהודה וירושלם בימיו אך נהיה בימי בניו וכבר מת על ידי פרעה נכה בעבור אשמת ישראל ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע לבני יאשיהו כלם מפני עשייתם הרע בעיני יי' עד שכבר השליך הש"י בחטאיהם יהודה ובנימן מעל פניו והחריב ירושלם ובית המקדש יהי רצון שיבנה במהרה בימינו:

השני הוא להודיע שאף על פי שישראל חוטאים לש"י הנה תדבק ההשגחה בהם מצד האבות הקדושים באופן שלא ישמידם ולזה ספר כי מפני ראות הש"י את לחץ ישראל על יד חזאל שהיה בשיעור שיכלם לולי יי' שהיה להם כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם מתי מספר הנה חנן הש"י אותם ורחמם ופנה אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב והציל אותם מכף חזאל ובזה נתבאר כי כמו שההשגחה הכוללת תמשך מהאב לזרעו זמן ארוך כן הענין בהשגחה הפרטית אבל היא יותר אמתית בזה ולזה נתבאר מן התורה שלא יכלה שבט מן השבטים:

השלישי לפרסם דבר המופתים המתחדשים על יד הנביא כי באמונתם קיום פנת התורה ולזה זכר ענין הנבואה וההצלחה שנתחדשה ליואש עם הלחמו על ארם מפני מה ששם הנביא ידיו על ידי המלך שהיו על הקשת ומספר החצים שירה אז כן היה מספר המלחמות שהצליח בם והכה את ארם ובאור לו הנביא שאם היה מכה מהחצים בארץ פעמים יותר היה מכה ארם פעמים יותר כאילו התבאר מזה שההצלחה שפעה לו על דרך מופת מהנביא מפני שומו ידיו על ידיו בהכאות ההם

מהיה

שהיה מסל להפלאתו אדם ולזה ג"כ ספר שהאיש שקברו בנגעו בעצמות אלישע חיה ויקם על רגליו בעבור כבוד אלישע והנה זה המופת היה נפלא מאד ולזה גם כן ספר מה שנגע השי' המלך עוזיהו בצרעת בעלותו על המזבח להקטיר ולזה ג"כ ספר מה ששלח השי' האריות להמית השמרונים עד שהסכימו לעבוד את יי' באופן מה והתקרבו קירוב מה לעבודתו ולזה ג"כ ספר המופת הנפלא שעשה השי' בנגפו חיל מלך אשור שהיה מתפאר על השי' עד שבלילה ההוא מת חיל מלך אשור על יד מלאך יי' והוא שב לארצו ושם סבב השי' שהכוהו בניו בחרב והרגוהו כמו שייעד על יד נביאו ולזה ג"כ ספר מה שרפא השי' על דרך המופת את חזקיה מחליו אשר היה ראוי שימות בו ועניין המופת שעשה בהשבתו הצל אחורנית מעלו׃

הרביעי הוא לפרסם קיום ייעודי השם ית' על יד נביאו ולזה ספר הרעה שעשה חזאל לישראל כמו שייעד השי' לאליהו וזכר אלישע זה הייעוד לחזאל בעת שלא היה מלך ונתבאר מזה הספור שכן היה העניין בסוף כמו שייעד אלישע ולזה זכר ג"כ שכבר ייעד אלישע ששלש פעמים יכה יהואש את ארם ושכן היה העניין בסוף ולזה זכר גם כן מירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כמו שייעד הנביא יונה ולזה גם כן ספר שהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל כמו שייעד לו השי' על יד נביאו וספר ג"כ רוב הרעות שבאו לישראל שכבר ייעד אותם אחיה לאשת ירבעם באמרו והכה יי' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה ונתבאר גם כן מזה הספור ששבט ראובן והשבטים אליו גלו ראשונה ואל זה רמז בתורה באמרו יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כמו שביארנו שם ולזה ג"כ זכר שכבר הסיר השי' את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד השי' בסנחריב שכבר ישמע שמועה ושב לארצו ויפול בחרב בארצו ושלא יבא אל ירושלם ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה וכן היה העניין בסוף ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הנביא שירפא יי' לחזקיה ויוסיף על ימיו ט"ו שנה וכן היה ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד ישעיה לחזקיה הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו בבל ומבניו אשר יוליד יהיו סריסי' בהיכל מלך בבל וכן היה העניין בסוף ולזה ג"כ זכר מה שדבר השי' ביד עבדיו הנביאים על חטא מנשה שיביא מן הרעה על יהודה וירושלם מה שנתאמת בזה הספור שכבר באה להם הרעה ההיא ולזה ג"כ ספר שכבר עשה יאשיה מה שייעד הנביא אשר בא מיהודה שכבר ישרף יאשיהו על המזבח ההוא עצמות אדם׃

החמשי הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר הרשע עם הצדיק אפילו אחר המות ולזה ספר שכאשר קברו איש בקבר אלישע הנה תכף שנגע בעצמותיו חיה וקם על רגליו כי לא רצה השי' שיהיה רשע מקבר אצל צדיק׃

הששי הוא להודיע שאין ראוי לענוש הבני' על חטא האבו' ולא האבות על הבנים ולזה ספר שבני המכי' לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על האבות׃

השביעי הוא להודיע שאין ראוי שיתגאה האדם בדבר המלחמה ויעורר מדנים מפני ראותו שכבר הצליח במלחמה מה כי כבר אפשר שינוצח במלחמה הזאת אף על פי שכבר הצליח במלחמה האחרת ולזה ספר כי אמציה שעורר מדנים ליהואש מפני מה שראה מהצלחתו על האדומים במלחמה נפל בידו הוא ויהוד' עמו ולזאת הסבה ג"כ ספר עניין הגאוה שאמ' יהואש לאמציה שכבר אמר לו שיפול הוא ויהודה עמו ונמשך לו מזה שכבר חיה אמציה אחר יהואש חמש עשרה שנה׃

השמיני הוא להודיע שאין ראוי להתחרות במצליח דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל בעבור שמרדו מלכיהם במלכי המצליחים אשר היו נותנים מס להם כי זה היה סבת החורבן והגלות ולזה ספר שכבר מצא מלך אשור בהושע קשר ולזה צר על שמרון והגלה ישראל מעל אדמתם ולזאת הסבה גם כן זכר כי חזקיה בראותו כי מלך אשור תפש כל הערים הבצורות אשר ליהודה נכנע אליו ועבדו וזהו אמרו חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ולזה ג"כ ספר כי כבר היו ישראל בסכנה גדולה בימי חזקיה מלך יהודה מפני מרדו במלך אשור לולי יי' שהיה לו ולזאת הסבה גם כן זכר מרד יהויקים בנבוכד נצר שהיה סבה אל שהגלה שם כל ביתו ובנו יהויכין ועמו גלו היותר נכבדים שבירושלם ולזאת הסבה ג"כ זכר מרד צדקיה במלך בבל שהיה סבה לחורבן ירושלם ולגלות יהוד' מעל אדמתו ולזאת הסבה ג"כ זכר כי יהויכי' מפני ששם צוארו תחת עול מלך בבל היתה לו נפשו לשלל וממנו לבד נשארו בני' לבית יאשיהו והנה היה זרובבל בן שאלתיאל מזרעו כמו שנזכר בספר ד"ה ואחרי מות נבוכד נצר נשא אויל מרודך את ראש יהויכין והוציאהו מבית כלא ונתן כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל׃

התשיעי הוא להודיע כי זה הרע הנפלא שהביא השי' על עשרת השבטים לא הביאו עליהם כי אם אחרי הפליגם בעשיית הרע מאד עד שכבר מאסו כל מצות השי' ועדותיו ועזבום ועבדו אלהי' אחרי' בכל מקומותיה' ועשו פעולו' שיותר מגונו' והיותר רעות שיוכלו לעשות ולא קבלו מוסר מדברי השי' על יד נביאיו שהעיד בהם כל הרע שהיה בא עליהם קודם בואו מפני עזבם ברית השי' והיה זה סבה שמאס השי' בכל זרע ישראל ויענה אותם במיני ענויים כמו הרעב ומה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד שוסים ובוזזים אותם ולבסוף השליכם מעל פניו כמו שנזכר בקללות הכתובות בתורה׃

העשירי הוא להודיע כי מה שימשך ממנו רע אף ע"פ שכוון לתכלית טוב ראוי להרחיקו ואע"פ שבודד ענינו על יד השלם שבאנשים וכל שכן כשהיה מביא לעבוד עבודה זרה הלא תראה כי נחש הנחשת שעשה במצות השם יתברך על יד משה רבינו להציל הנשוכים כשיראו אותו כתת אותו חזקיהו בראותו שהיו ישראל טועים אחריו׃

האחד עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיקרע האד' בגדיו בשמעו חלול השם הנכבד ולזה ספר שקרעו בגדיה' שומעי' אל החירופי' והגדופין מפי רב שקה וגם חזקיה קרע בגדיו כששמע זה מפי שלוחיו ששלח שם אל רב שקה׃

השנים עשר הוא להודיע כי אחת מן התחבולות הטובות למלחמ' הוא להפחיד אנשי המלחמה ולזה אמר רב שקה כי אדניו שלחו בעבור האנשים אשר על החומה ליראם ולבהלם׃

השלשה עשר הוא להודיע שהמלך ימשול בעם בהטבתו להם כי בזה ימשך רצונם אליו וזהו אמרו עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו׃

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיענה על הדברי' שיאמרו לו בעתות הרעה והצרה אך ישבע בחרפה אולי יתעשת האלהים לו וירחמהו ויצילהו מהצרה ההיא ולזה ספר שלא ענו העם דבר לרב שקה כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו׃

החמשה עשר הוא להודיע כי לעתות בצרה ראוי שיכנע האדם לפני השי' ויתפלל אליו כדי שירחמהו וירחם בעמו ולזה ספר שכבר התפלל המלך בשק והתפלל לפני השי' ובקש מישעיה שישא תפלה בעד השארית הנמצאה ולזאת הסבה גם כן ספר שכבר נכנע יאשיה לפני השם יתברך וקרע את בגדיו ובכה לפניו על דבר הרע המוכן לבא אליו ועל עמו מאת יי' על חטאת אבותיו׃

הששה עשר הוא להודיע כי היות השם יתברך מגיד מראשית אחרית הוא מופת על שהוא פועל הדברים כי לולי זה לא יתכן שיודיע אותם טרם היותם כי איך ידע הוא מה שיפעלהו זולתו׃

השבעה עשר הוא להודיע כי מהשגחת השי' בצדיקים ימשך לרחות מעליהם הרע שכבר התחיל לבא כאמרו הן יקטלני לו איחל ולזה ספר שאף ע"פ שכבר נגזר על חזקיה שימות מחליו החולי הנה שמע השם יתברך תפלתו ורפא אותו והאריך ימיו חמש עשרה שנה ולזאת הסבה גם כן ספר שאף על פי שכבר היה נגזר שיבא הרע בימי יאשיהו הנה נעתר לו השם יתברך והיה שלום ואמת בימיו׃

השמנה עשר הוא להודיע כי כשנגזר שימשך רע מה מחטאי' מה הנה ראוי לנקות מהחטאים ההם כדי שיסור הרע ההוא ולזה תמצא כי כשידע יאשיהו שהאריך השי' את הרע עד אחר מותו מפני הכנעו לפניו רצה לנקות ישראל מהחטא ההוא והעמיד כל העם בברית עם השם ית' ובער כל האלילים והמזבחות והבמות ומשמשיהם והשבית את הכומרים וזבח כל כהני הבמות אצל המזבחות לא השאיר לע"ז שום זכר בישראל ובארצם והנה היה כלי כל זה להסיר הרע לגמרי מישרא' כי הייעודים הרעים יסורו בסור החטאים אשר בעבורם היו אף ישראל חטאו אז כמו שזכר הנביא שהיה מוכיח אותם בימי יאשיהו ולזה לא נמשך מזה התכלית שכוון אליו יאשיהו׃

התשעה עשר הוא להודיע שכהן שעבד עבודה זרה הוא פסול לעבודה אך הוא אוכל בקדשים עם אחיו הכהנים וזהו אמרו אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי' בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם׃

יתברך מלכי המלכים אשר עזרנו להשלים
ספר נביאים הראשונים

ומי יתן כל עם יי׳ נביאים

צדיקים ירשו ארץ וישכנו

נביאים אחרונים עם תרגום ועם

פירוש רש״י ועם פירוש רבי דוד קמחי והמקראות
מנוקדים ומוסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו
אשר אל מעגלם ונתיבותם דרכנו בבוין
אותיות תלויות וקטנות וגדולות ועקומות
ונקוד מרבה על הכתב וכתב מרבה
על הנקוד וסתומו׳ ופתוחות וככתב
ולא נקרא ונקרא ולא נכתב
ואותיות מנוזרות כל
אלו מוגים עם רב
העיון ונדפסו
במכות

דניאל בומבירגי בשנת
ש״ז לפ״ק פח

ויניציאה

תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו

פי צדיק יהגה חכמה

ולשונו תדבר משפט

רוח נבואה בה יעלו וינבאהו אנשי אמת ולאל יכלו ויכמהו :
תפריד יחידתם מעל גויתם עודם בחיותם יראו ויתמהו :
סודות פליאות אכן בישראל בלבד ועם אחר לא ידעו מה הוא :
ואני בנו קמחי מאל אני שואל עזרי בביאורי בחזון ישעיהו :

אמר דוד

בר יוסף בן קמחי הספרדי ארבע ספרים אלו שהם ישעיהו ירמיהו יחזקאל ותרי עשר הם נבואות ותוכחות ונחמות על ישראל׳ גם יש בהם נבואות לאומות העולם על פורענותם׳ ולפי שהרעו לישראל נכתבו בין הנבואות בכתבי הקדש כמו שנבאו הנביאים עליהם׳ להודיע כי נקם מהם הקב״ה נקמות ישראל׳ וישעיה נבא בימי ארבעה מלכים אלה׳ גם הושע מצאנו שנבא בימי ארבעה מלכים אלה על יהודה וירושלם׳ ובהושע זכר ירבעם בן יואש מלך ישראל לפי שנתנבא על חרבן בית יהוא ועל מלכות אפרי׳ שתכלה׳ וישעיה לא נבא אלא על יהודה וירושלם׳ ואף על פי שאמר ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם לא על נבואת יהוא בא אותו הפסוק אלא להבטיח את יהודה שלא יפחדו עוד מאפרים׳ וכן מה שאמר וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בעבור יהודה אמר כמו שאמר בסוף הפרשה מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על יהודה׳ וכן מה שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים בעבור שזכר יהודה שלמדו ממעשיהם׳ כמו שאמ׳ וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו׳ מכל מקום עקר נבואתו היתה על יהודה׳ ואמרו כי בשנה שנתנגע עזיהו מלך יהודה היתה תחלת נבואת ישעיה׳ לפי שאמר בשנת מות המלך עזיהו׳ ואמר את מי אשלח ואמר הנני שלחני׳ ואותה הפרשה היתה ראויה להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה׳ ואפשר כי בתחלת מלכות עזיהו היתה תחלת נבואתו כי אמר בדברי הימים ויתר דברי עזיהו הראשונים והאחרונים אלה הם כתובים בספר אשר כתב ישעיהו בן אמוץ הנביא׳ נראה כי גם בדבריו הראשונים נתנבא אבל בשנת מות המלך עזיהו ראה המראה הגדולה שלא ראה כמוה קודם לכן׳ לפיכך נבהל באותה מראה׳ ומה שאמר את מי אשלח נביאים אחרים היו בימיו׳ כי היה עמוס והיה זכריה המבין בראות אלהים והיה הושע בן בארי׳ ואמר את מי אשלח שידע להוכיח את העם הזה כי שלחתי אליהם נביאים ולא הועילו׳ ואמר ישעיהו הנני שלחני׳ כלומר הנני עדיין שלחני כי אם לא הועלתי עד עתה אולי אועיל עדיין׳ ואפשר לפרש פסוק דברי הימים׳ כי דברי עזיהו הראשונים שהיו קודם נבואתו נכתבו בספר עם האחרוני׳ אחר שנתנבא :

ד' זוגין מן ב̇ ב בסיפ קדמ' נסיב אות וזמ' מלה ותניין ח̇' אור ונסיב יתיר מלה וסי' את יי' אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע׳ אהו את יי' אלהיך תירא אתו

חזון

ב' ר̇פ חזון עובדיהו ורין ו̇ז̇ כל ג' חזון כתוס הה̇לקוסי

רדק

חזון ישעיהו בן אמוץ׳ לא ידענו יחסו מאי זה שבט היה אך מרבותינו ז"ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו׃ שמעו שמים׳ החל ספרו בדברי תוכחה כי בני דורו היו רעים ואף על פי שכתו' בעזיהו ויעש הישר בעיני ה' וכן יותם הרי כאמ' בעזיהו ובחזקתו גבה לבו עד להשחית׳ ובימי שניהם היו העם מזבחים ומקטרי' בבמו'׳ וכתוב בדברי הימים במלכו' יותם עוד העם מ משחיתי' כל שכן בימי אחז שהיה רע ועשה רעות גדולות כמו ש שכתוב׳ וכל העם היו רעי' בימיו כמו שכתוב בעזבם את ה' אלהי אבותם ואף בימי חזקיהו לא היה לבבם שלם את ה' כמו שכתוב בדברי הימים׳ ואמר בפתחו דברי תוכחה שמעו שמים׳ וכן אמר משה רבינו עליו השלום כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בינ"ה' ובין ישראל כמו שכתוב ואעידה בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין׳ או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה׳ ויש דרשות למה אמר שמעו לשמים והאזיני לארץ בהפך מה שאמר משה רבינו עליו השלום ואחד מהם לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים׳ ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ׳ בא ישעיהו ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמים ואמר והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ׃ כי ה' דבר׳ מה שאני אומ' הם דברי ה' אשר שלחני שהוא צועק על בניו׳ ואמר בני' גדלתי ורוממתי והם פשעו בי׳ כי גדלתי אותם ורוממתים מעל כל עם והכפל לחזק הענין במלים שונים והענין אחד׳ וכן מנהג המקרא במקומות רבים׳ ואדוני אבי ז"ל פירש גדלתי' בתורתי ורוממתים בשכינתי׃ והם פשעו בי׳ מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים׳ ויש שאין מכירים ועליהם אמר׃ ידע שור׳ זכר הבהמות שהן גדלות עם האדם לעבודתו ואף על פי שאינן בני דעת בהם ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקום מאכלם כשבאים ממלאכתם׳ ואין פירוש קונהו קונה אותו בדמים לבד אלא המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ׳ ופירוש אבוס מקום מאכל הבהמה והוא בצר"י בשקל אטון׳ והוא אחד בסמוך ובמוכרת׳ והנה

יחזקיהו ג' בנביאים וסי' בגלל מנשה׳ חזון ישעיהו בן אמוץ׳ ויאמר יחזקיהו נקל לצל׳ וכל דברי הימים דכוו' יחזקיהו במ̇ה חזקיהו וסי' אחז בנו חזקיהו בנו׳ ויבאו פנימה אל חזקיהו׳ ויאמר חזקיהו להעלות׳ כי חזקיהו מלך יהודה הרים׳ ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו׳ וכל שארן קריאן יחזקיהו׳

רשי

חזון ישעיהו בן אמוץ וגו'׳ אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידנו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו׃ אשר חזה על יהודה וירושלם׳ והלא על כמה אומו' נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא במכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול יי' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אחרי כן ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלם כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלונית אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלם ולפי שהם תוכחות קושי קראה חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה כמו שאמור בבראשית רבה וראיה לדב' חזות קשה הוגד לי׃ בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה׳ ארבעה מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיה שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו׃ שמעו שמים והאזיני ארץ׳ ומשה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה מדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרי' כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדב' נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה׃ כי יי' דבר׳ שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים והדברה כך שנויה במכילתא׃ קונהו׳ מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כמפורש ביחזקאל ואו' אים את גלולי וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרי' והאכלתים את המן וקראתי' עמי בני ישראל ולא התבוננו כחמור׳ ד"א ידע שור קנהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שהם זוכים ומקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות׃ לא

ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על־יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה׃ שמעו שמים והאזיני ארץ כי יהוה דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי׃ ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו

ג' בכתי' וכל ד"ה דכו' במ̇ה

ג' ב' ומב' ליש' וא' חס' ב'

נבואת ישעיה בר אמוץ דאתנבי על אנש יהודה ויתבי ירושלם ביומי עזיה יותם אחז יחזקיהו מלכיא דבית יהודה׃ שמעו שמיא דזעו כד יהבית אוריתי לעמי ואציתי ארעא דאתרגישת מן קדם פתגמי ארי יי' מליל עמי בית ישראל קריתי להון בנין חביבתינון ויקרתינון ואינון מרדו במימרי׃ ידע תורא זבניה וחמרא אוריא דמרוהי

רשי

לא ידע, לא אבו לידע וידעו ודשו בעקבו ועמי לא נתן לב להתבונן : הוי, כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הנונח מלבו ונופח אה אלא שים מהם משמשין בהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון ותרגומו אבלו לשון הכרזה : הוי, יש לזעוק על גוי קדוש שנהפך להיות חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון : עם כבד עון, כבדות עון כבד אדם שהוא כבד פישנ"ט בלע"ז כבד שם דב' של כבדות פשיטומא בלע"ז, ודבוק עם תיבת עון : זרע מרעים, והם היו זרע ברוך יי' בנים היו להקב"ה ונהפכו למשחיתים : נאצו, הרגיזו : נזורו אחור, אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל נזיר אחיו אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום : על מה תוכו וגו', אדם שלוקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקית, ואיך מותן לב לומ' על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו : מתום, לשון תמימות שלם מאין מכאוב : פצע, מכת חרב : חבורה, לשון חבלה : ומכה טריה, תירגם יונתן מרססא כתותה ומרוססת : טריה, דמ"ליידה בלע"ז ובלשון תלמו' יש טרייה לרישיה ומנחם פירש לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מויסט"א בלע"ז : לא זורו, הנגעים האלה לא זורו על ידי רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית ומנחם פירש לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור : ולא חובשו, לשון רפואה : ולא רוככה בשמן, לא רוככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנם ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים לא זורו וגו', כלו' לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו צד הירהור תשובה אין בלבם : לנגדכם זרים אוכלים אותה, לעיניכם יאכלוה אויבכם : ושממה מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תירגם יונתן : ונותרה בת ציון, ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך, בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה : כמלונה במקשה, כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא נר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין ליירא מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות, כערסל מכתותא כמשכב המלונה, במקשיא במקשה, בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום :

כעיר

חטא כחטא ג' חס' בקריא' וסי' הוי גוי חטא עם כבד עון, אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו, כטוב כחטא הנש-ע כאשר שבועה : דוי ג' בקריא' וסי' מבליגיתי עלי יגון, על מה תכו עוד, כי רבו אנחותי ולבי דוי :

יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן :		יִשְׂרָאֵל לָא אֲלִיף לְמִידַע דַּחֲלְתִּי עַמִּי לָא אִסְתַּכַּל לְמִיתַב לְאוֹרַיְתִי :
הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר :	ג' חס' / חד' מל' / ל'	וַי עַל דְּאִתְקְרִיאוּ עַם קַדִּישׁ וְחָטוּ כְּנִישָׁא בְחִירָא וְאַסְגִּיאוּ חוֹבִין אִתְכְּנִיאוּ בְּזַרְעָא רְחִימָא וְאַבְאִישׁוּ אִיתְאֲמַר לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבִין וְחַבִּילוּ אוֹרְחַתְהוֹן שְׁבָקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ קָצוּ בִּדְחַלְתָּא קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וּבְדִיל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אִסְתְּחַרוּ וַהֲווֹ לַאֲחוֹרָא :
עַל מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי :	ל' ב' ל' / ב' כנפי וי' כמעין ג'	לָא מִסְתַּכְּלִין לְמֵימַר עַל מָה לָקִינָא עוֹד מוֹסְפִין לְמֶחְטֵי וְלָא אָמְרִין מָא דֵין כָּל רֵישׁ מְרַע וְכָל לֵב דָּוֵי :
מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן :	ד' ותס' / ב' חלי' ל' בתרי' לים' ולית חמור	מִשְּׁאָר עַמָּא וְעַד רֵישָׁא לֵית בְּהוֹן דִּשְׁלִים בְּדַחַלְתִּי כּוּלְּהוֹן סָרְבִין וּמָרְדִין אִיתְגְּעָלוּ בְחוֹבִין כְּמַחָא מְרַסְּסָא לָא שַׁבְקִין מְזוֹנֵיהוֹן וְלָא מְחַמְּרִין לְחוֹבְתְהוֹן אַף לָא זַכְוָן לְהוֹן לְאַגָּנָא עֲלֵיהוֹן :
אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים :	ב' חד' מל' ותר חס' / ל'	אַרְעֲכוֹן צַדְיָא קִרְוֵיכוֹן יְקִידַת נוּר אַרְעֲכוֹן לְקִבְלֵיכוֹן עַמְמַיָּא מַחְכְּנִין יָתַהּ וּבְחוֹבֵיהוֹן צְדִיאַת מִנְּכוֹן אִתְחַלְּפַת וַהֲוַת לְנוּכְרָאִין :
וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה	ל' ל'	וְאִשְׁתְּאָרַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כִּמְטַלַּלְתָּא בְּכַרְמָא בָּתַר דְּקַטְפוּהִי כְּעַרְסַל מְכְתּוּתָא בְּמִקְשְׁיָא

רדק

והנה אלה הבהמות אף על פי שהם בהמות מכירים המטיב להם וישראל שהם עמי שקניתי מבית עבדים הם לא ידעו כי אני המטיב להם ונתתי להם ארץ נחלה והרשתי גוים מפניהם שאם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומי, והם לא התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה, איך לא התבוננו זה : הוי גוי חוטא, הוי לשון קריאה וצעקה הן לאבל הן להשמיע השומע, וי"ת זה לשון אבל כמו אוי שתרג' ווי על עם דאתקריאו עם קדיש וחטו : כבד, שם תאר בשקל מלך עבד והוא אחר בסמוך ובמוכרת : מרעי', אינו אומר על האבות אלא עליהם אומ' שהם זרע המרעים לעצמם במעשיהם הרעי' הפך זרע ברוכי ה', וכן הם בנים משחיתים דרכיהם : נאצו, הכעיסו את קדוש ישרא' שהתקדש בתוכם בנפלאותיו ובנקמותיו אשר עשה באויביהם והם עזבוהו : נזרו, בשקל יכלו מענין וינזרו מקדשי בני ישראל, כלומר נבדלו מהש' והלכו להם אחורנית מעבודתו, או פירושו שהפכו לו ערף ולא פנים כמו שאמ' ויהיו לאחור ולא לפני', ותרגם יונתן וחזרו לפולחני קדל וגו' ויתכן להיות נזרו מבנין נפעל בשקל בדו' כונו, כשנו מענין זר, ויונתן תרג' נזורו אחור לענין העונש ולא לענין המעשה שתרג' ובדיל עובדיהון וגו' : על מה תכו, לא תעלו על לבבכם על מה אתם מכים : כי עוד תוסיפו סרה, ולא תחשבו כי האל הוא המכה אתכם על עונותיכם לא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש עונותיכם ויש מפרשים על מה תכו מה יועיל הכות אתכם כי לא תוסרו בזה, כי עדין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכו', וסרה שם תאר כלו' דרך סררת ומעוותת : כל ראש לחלי, לא תחשבו אם האל יתב' מכה אתכם ותאמרו דרך מקרה נפלו החלאי' הרעים על כולכם אין זה כי אם על עונש עונותיכ' כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי כמו שאמר בתוכחות משה רבינו עליו השלום יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב : מכף, כמו שכתוב בתוכחות יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השוקי' אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך : לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן, כי לא תועיל בה רפואה כמו שאמ' בתוכחו' אשר לא תוכל להרפא, ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה וכיון שאתם רואים כי לא תועיל רפואה למכתכם היה לכם לחשוב כי מהשם היה כמו שיעד לכם בתוכחות, ופירוש מתום ר"ל שלמות כלומר אין בבשרכם דבר שלם ובריא כי כלו נגוע, ופירוש פצע מכה המוציאה דם או ליחה שנפצע הבשר ופירוש חבורה מכה שנצרר הדם או הליחה, ופירוש טריה לחה כלו' מכתכם טריה היא שלא תתנגב לעולם אלא כל זמן היא לחה, וזה סימן למכה שאין לה רפואה, ויונתן תרגם הפסוק הזה על דרך משל משאר עמא ועד רישא וגומר : ארצכם, כמו שכתוב בתוכחו' והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה, ופירוש שרופות אם כאלו הם שרופות אם כל כך הם חרבות, ופירוש אדמתכם שדות הזריעה ואילנותיהם : זרים אוכלים אותה, לעיניכם ולנגדכם ואין בכם יכולת למנעם כמו שכתוב בתוכחות ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו', ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וגו' : כמהפכת זרים, והנה נותרה האדמה שממה, כי גוים זרים באים ואוכלים אותה מה שימצאו ואתם אין אתם יכולין לעבוד את האדמה עוד כי הנה האויבים באים עליכם יום יום, והנה האדמה שממה והיא כמהפכת סדום ועמרה שהיו זרים מירשת האל', וכן כתוב בתוכחות כמהפכת סדום וגומר, ויונתן תרגם ובחוביכון וגו', ויש מפרשים זרים כמו זרם מטר כלומר המקום ששטף המטר הסחף : ונותרה, כי רוב ערי יהודה היו חרבות ובימי חזקיהו כל הערים הבצורות תפשם מלך אשור והנה נותרה ירושלם לבדה כמו הסכה שהיא בכרם וכמו המלונה שהיא בשדה הקשואים שאין סביבותיה בית וסכה אחרת, וסכה ומלונה ענין אחד במלות שונות כי הסכה היא שלן בה השומר תקרא מלונה, ויונתן תרגם כמטללתא בכרמא וגו', ופירוש דאבעיוהו חפשוהו שלא נשארו בו קשואים מן כבעו מצפוניו, ירצה לומר שלא נשארו בו קשואים אחר שנקטפו הענבים שהולך לו השומר, וכן כמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים וחפשו המקשה שלא נשאר בה קשואי' והולך לו השומר כן נשארה ציון בלא שומר, כי הקב"ה שמור ישראל סילק שכינתו מהם, ואמ' סוכה בכרם ומלונה במקשה ולא אמ' סוכה בגן כי בסוכת הגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישאר אחר, וכן כל השנה, אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו הענבים והקשואים לא נשאר דבר לשמור והולך לו השומר :

כעיר

בְּמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה: לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ: שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה: לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה: חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא: טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ: לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ

בְּמִקְשָׁא בָּתַר דְּאַבְעִיוּהִי בְּקַרְתָּא דְּצַיְירִין עֲלַהּ: אִלּוּלְפוֹן מוֹתַר טוּבֵיהּ דַּיְיָ צְבָאוֹת דְּאַשְׁאַר לָנָא שֵׁיזָבָא בְּרַחֲמוֹהִי אִית עַמָּנָא חוֹבִין דְּכַאֲנָשׁ כְּרוּם פּוֹן אֲבַדְנָא וּכְיָתְבֵי עֲמוֹרָה אִשְׁתֵּיצָנָא: קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּיְיָ שִׁילְטוֹנַיָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין כְּשִׁילְטוֹנֵי סְדוֹם אַצִּיתוּ לְאוֹרַיְתָא דֶּאֱלָהָנָא עַמָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן דָּמְיָין לְעַם עֲמוֹרָה: לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בִּסְגִיאוּת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן אֲמַר יְיָ שְׂבָעִית מִיסַּת עֲלָוַת דִּיכְרִין וְתָרַב פַּטִּימִין וְדַם תּוֹרִין וְאִמְּרִין וְגַדְיָין דְּבְאִילֵין לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּהוֹן: כַּד אַתּוּן אָתָן לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָמַי מַאן תָּבַע דָּא מִידְכוֹן לְמֵיתֵי לָא תְדוּשׁוּן עֲזָרָתִי: לָא תוֹסְפוּן לְאַיְתָאָה מִנְחַת אֲנִיסָא קוּרְבַּן מְרַחַק הוּא קֳדָמַי יַרְחִין וְשַׁבִּין כְּנִישָׁא אַתּוּן מִתְכַּנְּשִׁין לָא שַׁבְקִין חוֹבֵיכוֹן לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן בְּעִידַּן כְּנִשַּׁתְכוֹן: יַרְחֵיכוֹן וּמוֹעֲדֵיכוֹן רָחִיק מֵימְרִי הֲווֹ קֳדָמַי לְרֵיחוּק אַסְגֵּיתִי לְמִשְׁבַּק: וְכַד כָּהֲנַיָּא פָּרְסִין יְדֵיהוֹן לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן מְסַלֵּיקְנָא אַפֵּי שְׁכִנְתִּי מִנְּכוֹן וְאַף כַּד אַתּוּן מַסְגַּן לְצַלָּאָה לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן מִדִּיכוֹן דַּם זַכַּאי מַלְיָין: תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא וְאִידַּכּוּ מֵחוֹבֵיכוֹן וְאַעְדּוּ בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן מִקֳּבֵיל מֵימְרִי אִתְמְנַעוּ מִלְּאַבְאָשָׁא: אַלִּיפוּ לְאוֹטָבָא תְּבָעוּ דִּינָא זַכּוּ

דאנים

כסדם ד׳ בקריאה וסימ׳ כסדום היינו לעמרה דמינו׳ הכרת פניהם ענתה בם׳ כי מואב כסדום תהיה׳ היו לי כלם כסדום וישביה כעמרה: הביא ח׳ בקריאה וסימ׳ למען הביא יי׳ על אברהם את אשר דבר׳ ואותנו הוציא משם למען׳ ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל׳ לא תוסיפו הביא מנחת שוא׳ יבשו רדפי ואל אבשה אני׳ והיה אם שמוע תשמעון דירמיה׳ גם אני נשאתי ידי׳ ויאמר הבי המטפחת׳ בתראה חסר א׳: רחצו ג׳ בליש׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ יקח נא מעט מים׳ סורו נא אל בית עבדכם׳ רחצו הזכו׳ וסימ׳ מיא דעבדא דכיא:

רחצו ג׳ פתח וסי׳ חיה דעבדה דכיא ולרחצו

רשי

כציר נצורה׳ כעיר שצרין עליה ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החילות ובשמסתלקין מעליה מניחין אותה והולכין כל זה תירגם יונתן: לולי הותיר לנו שריד׳ מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו׳ כולנו כלים: קציני סדום׳ שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: מריאים׳ בהמות כאן פטומות: לא חפצתי׳ אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: מי בקש זאת מידכ׳ רמס חצרי׳ אחרי שאין לבבכם שלם עמי: לא תוסיפו הביא מנחת שוא׳ מתרה אני בכם לא תביאו לי מנח׳ שוא שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא נחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו׳ ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפי׳ לקרוא עצר׳ ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכ׳ הנוטה לעבוד׳ זרה והעצרה עמו שאין הדברים האלו ראוין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון בלבבכם לעבודה זרה ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם׳ לפי שידכם דמים מלאו׳ דמים׳ רציחה: רחצו הזכו׳ פתח לפי שהוא מגזרת רחץ רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ: רחצו׳ הזכו׳ הסירו׳ חדלו׳ למדו דרשו׳ אשרו׳ שפטו ריבו לכו י׳ אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד מלכיות זכרונות ושופרו׳: חדלו הרע׳ חדלו ממעשיכם הרעים: הרע׳ כמו להרע ואי׳ צריך לכתו׳ מהרע שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה ונחדל לעשות הפסח עד כי חדל לספור כלו׳ חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: למדו׳ רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להיטיב הלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך צווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרים הוא ממשקולת לשון כבד המדגים ואם בא לצוות את הרבי׳ הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי״ן מדגשת ממשקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ציווי לרבים נקוד פתח כמו אמרו דברו ספרו כמו בשרו: אשרו

רדק

כעיר נצורה׳ פירוש כעיר חרבה מאנשיה׳ וכן ובנצורים ילינו. ונצורי ישראל להשיב ענין חרבה׳ ויונתן תרגם כקרתא דצירין עלה: לולי ה׳ צבאות׳ כן מקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו׳ והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדו׳ היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט כי אנחנו עשינו מעשיהם והיינו חייבי׳ כליה כמותם׳ וכף כמעט כף האמתות שבאה על המלין לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמצאון אותו היו שרי יהודה כמשיגי גבול והדומי׳ להם כמו שכתבנו בספר מכלול׳ וזה הפסוק הוא לשון הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישר׳ כמו שאמר ירמיהו נחנו פשענו ומרינו׳ ואמר הקב״ה למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי חקותי וגו׳: שמעו׳ אמר לשרים ולעם כי הקצינים הם דומים לקציני סדום ועמרה בעשקם העניים ובהטותם את המשפטים והעם גם כן דומה לעם סדום ועמרה במעשיהם הרעים ואמר להם שמעו דבר ה׳ ותורת אלהינו והדבר והתורה היא זאת התוכחה שאמר להם למה לי רוב זבחיכם וכל ה הפרשה: למה לי רוב זבחיכם׳ אף על פי שהיו מזבחים ומקטרי׳ בבמות היו מביאים גם כן קרבנות לבית המקדש בחדשים ובמועדים והואיל ואתם עוזבים תורתי למה לי רוב זבחיכם כי לא צויתי אתכם עליהם אלא כדי שתזכרוני ותעלוני על לבבכם תמיד ולא תחטאו׳ ואם חטאתם שתתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכם הרעים ואלו עשיתם כן היו לי לריח ניחוח כמו שאמור בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואסם כאדם השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו׳ וזהו שאמר שבעתי עולות אלים ודם פרים וכבשים וגו׳: כי תבאו׳ בשלש רגלי׳ זו הראייה מי בקשה מידכם שתבאו לפני ותמרו את דברי אינו חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי׳ ואמר חצרי כי בחצרות בית השם היו עומדים ישראל ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהנים: לא תוסיפו׳ אם עשיתם עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי תביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא לפני׳ וכשתקראו מקרא קדש ותאספו ואתם נעצרים בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה׳ וכפל עוד ואמר: חדשיכם׳ לטורח׳ למשא כבד׳ היו עלי עד שנלאתי לסבול אותם׳ ויונתן תרגם אסגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח: ובפרשכם׳ הרי״ש בחירק תחת סגו״ל כדברכם׳ פרישת כפים היא לתפלה כמו אפרוש כפי אל ה׳ ואיך לא תבושו ותפרשו אלי כפיכם ששפכו דמים׳ לפיכך אני אעלים עיני מכם ולא אקבל תפלתכם אפילו תרבו תפלה ותצעקו כל היום׳ ורבותינו זכרונם לברכה דרשו הפסוק בנשיאות כפים בכהן ואמרו כל כהן שהרג הנפש לא ישא כפיו שנאמר ובפרשכם כפיכם ידיכם דמים מלאו: רחצו הזכו׳ רחיצת הלב וזכותו׳ ופירוש הסירו רוע מעלליכם חדלו הרע חדלו להרע איש לאחיו׳ ורבינו שלמה ז״ל פירש חדלו הרע כמו להרע: למדו׳ מן הטוב ומן הרע חדלו ותלמדו להטיב איש לחבירו׳ דרשו משפט׳ בין עושק לעשוק:

אשרו

אשרו כמו ישרו: חמוץ הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גוזל, ישרו מי שהוא גזול ומעוות בדינו, ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו: שפטו יתום ריבו אלמנה, שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה, כי הם העשוקים ברוב ואינכם משימים אזניכם לצעקתם: לכו נא, לכו אינו ענין הליכה ממש אלא ענין זריזות, וכן לכו ונחשבה על ירמיהו, לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: ונוכחה, ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו וכן שם ישר נוכח עמו וגם ישראל אתוכח והדומים להם, יאמר האל שיתוכחו עמו ויספר הוא הטובות שעשה לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו, ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכם הרעים ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, ופירוש תולע, כמו תולעת השני שהוא צבע קרמיזין ואף על פי שזכר שנים שפירושו אדום זכר אחריו תולע רצה בו יותר אדום, ודמה החטא לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה בבגד כתם מאותו צבע לא יסור בכיבוס, וכן אמר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני, והתשובה היא לבון הכתם: ילבינו יאדימו, פועלים עומדים: כצמר יהיו, חסר התואר ופירושו כצמר לבן ונקי, וכן הנותן שלג כצמר וכמוהם בחסרון התאר וזכר המתאר מלובשים בגדים, זרע אנשים, ימותו אנשים, בא בנשים, ופיר' אדוני אבי ז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום מאד כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם ואם יהיו אדומים מאד כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן מאד כמו השלג:

אשרו חמוץ, החזיקו את הנגזל והוא לשון משנה אשרוהי אישר חילך יישר כחך, לשון אחר הדריכוהו בכתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי ואשר בדרך לבך, חמוץ, גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ: לכו נא ונוכחה, יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחת' עלי עודני נותן לכם תקוה לטוב: ואם יהיו חטאיכם כשנים, כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג: יאמר ה', תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי ה' יחנו, דבר אחר לכו נא ונוכחה מה כתיב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד ל להודיעני שעינו מה שעליכם עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו' כתולע צבע ש שצובעין בו אדום גרעיני' הם ויש תולעים בכל אחד ואחד: כי פי ה' דבר, והיכן דבר והבאתי עליכם חרב: לזונה, תועה מעל אלהיה: קריה, שהיתה נאמנה ומליאת משפט וצדק היה לן בה ו ועתה מרצחי': מלאתי משפט, כגון רבתי עם: צדק ילין בה, תמיד של שחר היה מכפר על העבירות של הלילה ושל בין ה הערבים מכפר על של היום, ד"א שהיו מלינין בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא רבי מנחם בר אושעיא אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלם כמנין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה: כספך היה לסיגים, שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אות' בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים, משקין שלכם מעורבי' במים כדאיתא בפסיקתא: מהול, מעורב ואין לו דמיון במקרא, ומדרש אגדה פותר לשחוק אמרתי מהולל מעורבב: סוררים, סרים מן הדרך הישרה: ורודף שלמונים, תשלומין תירגם יונתן אמרין גבר לחבריה עיביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבא אליהם, האלמנה באה לצעוק והיתום יצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא או' כל היום הזה יגעתי לו במלאכ' וסופי לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומר' ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל: האדון, שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים: אביר, תוקפו של ישר': הוי, לשון הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון, ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם: ואשיבה ידי עליך, מכה אחר מכה עד כלות הפושעים:

כבור,

ורדף ג' בקריאה וחס' וסימ' וכשלו איש באחיו כמפני חרב, ורדף שלמנים אפרים רעה רוח: וריב ה' בקריאה ד' מל' וא' חס' וסימ' וריב אלמנה לא יבא אלהם, וריב לה' עם יהודה, כי ראיתי חמס וריב בעיר, ורב לא ידעתי אחקרהו, בתרא חס':

חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃ לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף

דַאֲנִיס דוּנוּ דִין יַתְמָא עִיבִידוּ קְבִילוּ קְבִלַת אַרְמַלְתָּא׃ בְּכֵן כַּד תְּתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תִּיבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבִּיד בָּעוּתְכוֹן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן חוֹבֵיכוֹן כִּתִימִין כִּצְבְעוֹנִין כְּתַלְגָא יְחַוְרוּן אִם יְסוּמְקוּן כִּזְהוֹרִיתָא כַּעֲמַר נְקִי יְהוֹן׃ אִם תֵּיבוּן וּתְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי טוּבָא דְאַרְעָא תֵּיכְלוּן׃ וְאִם תְּסָרְבוּן וְלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי בְּחֶרֶב סַנְאָה תִּתְקַטְלוּן אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ גְּזַר כֵּן׃ אֵיכְדֵין תָּבוּ עוֹבָדָהָא לְמֶהֱוֵי כְּטָעִיתָא קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא דַהֲוַת מַלְיָא עָבְדֵי דִינָא קוּשְׁטָא הֲוָה מִיתְעֲבִיד בַּהּ וּכְעַן אִינוּן קָטוֹלֵי נַפְשָׁן׃ כַּסְפֵּךְ הֲוָה לִפְסוֹלָא וְחַמְרִיךְ מְעָרַב בְּמַיָא׃ רַבְרְבַיִךְ מָרְדִין וְשׁוּתָּפִין לְגַנָּבִין כּוּלְהוֹן רָחֲמִין לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא אָמְרִין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עֲבִיד לִי טַב בְּדִינִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּדִינָךְ דִּין יַתְמָא לָא דָיְנִין וּקְבִילַת אַרְמַלְתָּא לָא עָלַת לִקְדָמֵיהוֹן׃ בְּכֵן אֲמַר רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם אֲנָא עָתִיד לְנַחֲמוּתָהּ בְּרַם וַוי לְרַשִׁיעַיָא כַּד אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מִסַּנְאֵי עַמִּי וְאָתִיב נִקְמָא לְבְעֵיל דְּבָבָאִי׃ וְאָתִיב מַחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶבָרַר כְּמָא דִמְנַקַּן

אם תאבו, טוב הארץ, מה שאוכלים זרים לעיניכם תאכלו אתם: ואם תמאנו ומריתם, לא תהיו אוכלים אבל אכולים לחרב, חרב כמו בחרב חסר בי"ת השמוש, וכן הנמצא בית ה' לזנות בית אביה ויקברוהו ביתו ירחצו מים, כי שפת ימים והדומים להם: כי פי ה' דבר, וכיון שדבר הוא יקים את דברו: איכה, הזונה אינה נאמנת לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו וכן ירושלם שהיתה נאמנת לאל בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא, ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרים בבמות אלא בבית המקדש ואחר כך שבה להיות זונה יעזבו בית ה' והם מזבחים ומקטרים בבמות ולאשרות, מלאתי משפט, הה"ד נוספת אומר כי ירושלם היתה מלאה משפט מתחלה כי יהושפט העמיד שפטים בכל ערי יהודה ואמר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לאלהים וגו' וגם בירושלם העמיד למשפט ה' ולריב וגו', ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שחד ורודף שלמונים: צדק ילין בה, ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון שקידה והתמדה ברב' וכן ובהמרותם תלן עיני ובצוארו ילין עוז, ולנה בתוך ביתו והדומי' לו, וירושלם היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים, ועוד כספם היה לסיגים וגו' כל זה הפך הצדק, ורבותינו ז"ל אמרו דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרי' בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה, ועשו לפסוק הזה סמך ועתה מרצחים שאין מלינים בו דיני נפשות אלא דנין אותו בו ביום: כספך, עושים בה מטבע שקר ונושאים בני אדם כי כלו כסף ויש בו סיגים נחשת ובדיל והדומים להם ומחופה בכסף ומטעין בו בני אדם וכן מוכרי יין חושבים הקונים שהם קונים יין חי והוא מעורב במים שבאך הוא היין הנמכר בחנות, לפי שבאים שם רקים ופוחזים וסובאים ומשתכרין שם: מהול, מעורב ואין לו ריע במקרא, ואדוני אבי הביא לו חבר מהערבי אלמהל: שריך, השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותים הישר והם חברי גנבים כי הגנבים חולקי' עמהם לפיכך לא ייסרו אותם ולא ימנעום מלגנוב: כלו, דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלו בלשון יחיד והם אוהבים לקבל שחד ומטים המשפט: ורודף שלמנים, כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך: יתום לא ישפטו, מן העושקים אותו: לא יבא אליהם, כי אינם רוצים לשפוט משפטה ולריב ריבה מן העושקי' אותה לפיכך לא תבוא אליהם ריבה כי לא תועיל, ויונתן תרגם קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותה: לכן האדון, כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל וכן אדון בצבאות מעלה ומטה: אביר ישראל, שיהיה עוד חוזק העשוקים על ישראל ויקח נקמה מהעושקים אותם והם צריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם עד שינחם מהם כלומר שיכלה כעסו וינחם, ומלת הוי פירשתיה: ואשיבה ידי, פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ותשארי נקיה והסיגים והבדילים הם הרשעים:

כבור,

כבור · לשון בורית סבו"ן בלע"ז ולשון לשון נקיון כמו ובר לבב על שם שהוא מנקה הבגד מכתמיו: סיגיך · האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערובת רשעים עם הכשרי' אני אכלה הפושעים שהם הסיג: כל בדיליך · בדיל המעורב בכסף כלות הרשעים שביך בדיל איסטיי"ש בלע"ז: כבראשונה · אעמיד לכם שופטים כשרים: במשפט תפדה · על ידי שיהו בה עושי משפט תפדה מעונותיה: ושביה · עושי תשובה שבתוכה: פושעים · מורדי' מיכין לע"ז: וחטאים · אלו משוגגים לשאר איסורין: מאילים · לשון אלה מין אלה שקורין אולמא בלע"ז: אשר חמדתם · לעבוד תחתיהם ע"ז כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה: מהגנות · שם היו עובדים עבודה זרה כמה דאת אמר המתקדשי' והמטהרי' אל הגנות: נובלת עליה · העלה שלה נובל כמו פליישטישכ"ו בלע"ז בבא עליו שרב או קרח הוא כמוש ולחלוחו אבד וכלה ואין נובל לשון ריקבון כמו בלה שאין כ"ן מפלת באותו לשון אלא נובל לשון דבר הבלאה וכלה כאן מגזרת נבל תבל כמו תנבול ומתרגמינן מילאה תילאה: אשר מים אין לה · להשקות זרעיה מדבר שחוטאי' בו משוה פורענותה: החסון · התוקף שהיו אונסים את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף: ופעלו · והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה: ניצוץ · אישטנצילא בלע"ז תירגם יונתן ופועלו ועובד ידיהון ואין זה אחר לשון העברי' שאם כן היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נבאר לשון פועל עכשיו שהוא נקוד מלא פום נבאר לשון פועל: ואין מכבה · תירגם יונתן ולא יהא עליהון חיים: נכון · מתוקן: בראש ההרים · בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים: ונשא מגבעות · יגדל נס שנעשה בו מניסי סיני וכרמל ותבור: ונהרו · יתקבצו ימשכו אליו כנהרות: אל בית אלהי יעקב · לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקראו על שמו אבל אברהם קראו הר בהר יי' יראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה:

לאתים

ואשיבה ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימ' י"ז: כבראשונה ה' וסימ' נמסר בספר שפטים סימ' כ': וחטאים ד' וסי' בסדר לך לך:

כְּבֹר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ: וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה: וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ: כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם: כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ: וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה:

ב

הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם: וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָ͏ִם:

בבוריתא כל רשעא ואעדי כל חובך: ואמני ביך דייני קושטא תקנין כדבקדמיתא ומלכי מלכך כד מן אוילא ובתר כן יתקרי לך קרתא דקושטא קרתא מהימנתא: ציון כד יתעבד בה דינא תתפרוק ועבדי אוריתא יתובון לה בזכו: ויתברון מרודין וחייבין כחדא ודשבקו אוריתא דיי ישתיצון: ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון ותתכנעון מגיני טעותא דאתון מסתייעין בהון: ארי תהון כבוטמא די מנתר טרפוהי וכגינת שקיא דמיין לית לה: ויהי תוקפהון דרשיעיא כנעורת כתנא ועובד ידיהון כניצוץ נורא כמא דמקרבין דין לסטר דין ודלקין תרויהון כחדא כן יסופון רשיעיא אינון ועובדיהון בישיא ולא יהי עליהון חיים: פתגם נבואה דאתנבי ישעיה בר אמוץ על אנש יהודה ויתבי ירושלם: ויהי בסוף יומיא מתקין יהי טור בית מקדשא דיי בריש טוריא ומנטל מרמתא ויתפנון למפלח עלוהי כל מלכותא: ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי לבית שכינת אלהיה דיעקב ויליפננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תפוק אוריתא ואולפן פתגם דיי מירושלם:

כבור · כמו הדבר המבורר הכסף מן הסיגים וישאר נקי ואני שמעתי כבור היינו כבורית ספו"ן בלע"ז · כמו שהבורית מוציא הכלכתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך · בדיליך מה ר"ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שינקוהו ממנו · ואמ' בלשון רבי' בדיליך להביא כל התערובות המעורבים בו: ואשיבה שופטיך כבראשונה · כמו שאמר מלאתי משפט · וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם · ושארית ישרא' לא יעשו עולה ולא ידברו כזב: ציון · במשפט שיעשו ישראל · תפדה כלומר ופדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולי' ממנ' זהו ושביה בצדקה: ושבר · ואז ישברו ויכלו הפושעי' וחטאי' יחדו · כמו שאמ' בנבואת מלאכי · והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא: כי יבשו · אמר יבשו ואמר תחפרו · כי כן מנהג המקראות לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד · כמו שמעו עמים כלם תשוב ובאו כה · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל · ואלה הג' פסוקים עד סוף הפרשה אינם לימות המשיח · כי מימי חרבן בית ראשון ואילך לא היו עובדים עבוד' זרה בישראל בגנות ותחת כל עץ רענן כמו שהיו ואין זכרון אלים וגנות אלא לאותם דורות שהיו בבית ראשון · ולפי שזכרו כליון הרשעים כלם בין מעובדי עבודה זרה בין משאר עבירות · וזה יהיה בימות המשיח אמר כי כליון עבודה זרה תהיה טרם זהו וזהו בחרבן בית ראשון שיכלו עובדי עבודה זרה בישראל שהיו בוחרים הגנות והאילים לאשירים ואז בחרבן הבית יבשו כי יראו כי לא יועילו להם האשרים ולא יצילום מיד האויב המחריב אותם והמגלה אותם · אז יבשו ויחפרו וידעו כי שקר היה נסכם ועבודתם לאלילים · לפיכך לא היה בבית שני עובדי עבו' זרה כלל בישראל · ואילים כמו אילני' · וכן המחמים באלים אילי הצדק · ותרגם יונתן ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון · והפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג: כי תהיו · יאמר אתם המרתם אותי באלים ותהיו כאלה נובלת · אתם בחרתם גנות ותהיו כגנה אשר אין מים לה: עליה · חסר יו"ד הרבים מהמכתב · אמר כן תהיו כאלה נובלת עליה שלא ישאר בה דבר ירוק כן תהיה כל ארצכם חרבה שלא ישאר בה אחד מכם · ותהיו כמו הגנה אשר מים אין לה להשקותה שיבשו הירקות והזרעים לא יצמחו · וכאשר המשילם לאלה הבטיחם שישובו לארצם כמו האלה שתוציא העלים עוד לזמן הנצת האילנות · וכן כגנה כשיבאו מים לה תצמיח זרעיה ויחלחו שרשי הירקות · ואלה תרגומו בוטמא · וכן תרגם רבינו סעדיה בערבי בוטמא: ואלה נובלת עליה · פירושו אלה שעליה נובלים · וכן מגלחי זקן · שזקנם מגלח · ודמה אותם לאלה ולא לאילן אחר · כי האלה והאלון כשיפלו עליהם ידמה שהם יבשים מכל וכל יותר משאר אילנות · וזכר אחד מהם למשל: והיה החסון · אמר על הצלמים ועל עובדיהם · אמר כי החסון והחזק שבצלמים · כמו שאמר עץ לא ירקב יבחר · אמר מה יועילו להם חוזק הפסילים · כי כמו הנעורת יהיו שיכלה מהרה מפני נצוץ האש כן ישרפו מהרה וכן היה · כי כשבוער ארץ סרף כל בתי ירושלם באש ובהם היו הפסילים והצלמים · ואמר ופועלו לנצוץ כי העושה אותו צלם הוא גרם לו הבערה כמו שהנצוץ מבעיר הנעורת · וכשהנצוץ נאחז בנעורת במעט זמן יכבו שניהם · כי הנצוץ אינו אש שיעמוד אלא מעט והוא כבה · וכן הנעורת הבוערת לא תהיה בוערת אלא זמן מועט ותכבה · כן יהיו פועלי הצלם והצלם כי שניהם יכלו יחד · כי בחרבן ירושלם נשרפו הבתים והאלילים עמהם ונהרגו העובדים הצלמים והעושים אותם: ואין מכבה · ואין מציל האש מן הדלקה · ונעורת הוא מה שמנערין מן הפשתן שטופא בלע"ז · ונצוץ הוא שביב האש בלאגא בלע"ז · ויונתן תרגם הפסוק כן ויהי תוקפהון דרשיעיא וגו': הדבר · אחר שאמר הפורענות אשר חזה על יהודה וירושלם אמר הנחמה אשר חזה על יהודה וירושלם גם כן: והיה באחרית הימים · כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח: הר בית ה' · זהו הר המוריה שבו נבנה בית המקדש: בראש ההרים · שיהא נכון ונשא ונעלה מכל שאר הר וגבעה שכל הגוים יכבדוהו וישאוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה': וזכר הרים לפי שהגוים היו עובדים את אלהיהם על ההרים הרמים: ונהרו · וירוצו · ומזה נקרא מקום מרוצת מים הרבים נהר: והלכו · לכו ונעלה · כל עם יאמר לחברו · כי מציון · זה דברי הנביא לא דברי העמים · כלומר למה יאמרו הגוים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים · והמורה הוא מלך המשיח · ועלי:

אמר ושפט · ושפט

ושפט, השופט הוא מלך המשיח, וכן ויגד ליעקב המגיד, ויאמר ליוסף האומר, והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל. אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבאו למשפט לפני מלך המשיח שיהיה אדון כל העמים והוא יוכיח להם, ויאמר למי שימצא בו העול ישר המעוות לבעל דינך, ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם, ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי לעבודת האדמה: לאתים, המר שחופרים בו נקרא את, ודגש תי״ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו: למזמרות, הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר אילנות, כמו וכרמך לא תזמור: בית יעקב, אלה דברי הנביא לאנ׳ בני דורו, ואמר בית יעקב לפי שאמר למעלה כי לעתיד יאמרו כל העמים לכו ונעלה אמר אתם שאתם חייבים ומצווים מעתה ללכת באור ה׳ לכו ונלכה באור ה׳, ואור ה׳ הוא התורה והמצות, ומלת לכו פירשנו למעלה שהוא ענין זרוז, ויונתן תרגם יימרון וגו׳, ואמר ונלכה כשתוף הנביא עמהם כמו שפירשנו בפסוק לולי ה׳ צבאות: כי נטשתה, כנוי נטשתה כנגד האל, אמר אתה האל שנטשתה עמך בית יעקב עתה הדין עמך כי הם מלאו מקדם, ויונתן פירשו כנגד ישראל ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכון דבית יעקב, ופירוש עמך לפי דעתו אתה שהיית עושׂ׳ מעשה עמך, כמו שאמרו רבותי׳ ז״ל בעושה מעשה עמך ואז היית גואל אותם מכל צרה ועתה נטשת אותו: כי מלאו מקדם, פירוש מלאו כשפים יותר מבני קדם, וידוע היה זה ביניהם כי בני קדם היו מכשפי׳ ומעונני׳, וכן פלשתים היו יותר מעונני׳ מבני קדם וישרא׳ כהם, ועוננים שם תאר, וכן בני ענגה, ונקראו ארם בני קדם לפי שהם למזרח ארץ ישראל, והם למדו מעשי׳ רעים מאשר לפניהם ומאשר לאחריהם, וכן ארם מקדם ופלשתים מאחור: ובילדי נכרים ישפיקו, עוזבים תורת ה׳ ומתעסקים בספרי הכשופים והנחושים ומספיקים בהם, והם אומרי׳ דיינו באלה הספרים, והם ספרי׳ נולדי׳ להם מקרוב, כמו שאמר משה רבינו עליו השלום חדשים מקרוב באו שלמדו אותם מהאומות שהם נכרים, והתורה שלמדו אותה מקדם ונכתוו בה הם ואבותיהם מכמה שנים עזבו אותה, ויונתן תרגם כי מלאו מקדם ארי אתמליאת וגו׳, ר״ל כמו שהיתה בימי הכנענים, ותרגם ובילדי נכרים ישפיקו ובנמוסי עממיא אלין: ותמלא ארצו, ארצו של זה העם שזכר כי נטשת עמך, אמר כאשר נתמלאה ארצו כסף וזהב וסוסים עד שאין סוף לאוצרותיו ולמרכבותיו אז נתמלאה ארצו אלילים, כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט, ואמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל, וזה היה בימי שלמה שהיתה ארץ ישראל מלאה כסף וזהב, כמו שכתוב ויתן שלמה את הכסף בירושלם כאבנים, וכן זהב לרוב שהיו מביאין לו מאופיר וממלכת שבא ומכל המלכים, וסוסים כמו שכתוב ויהי לו ארבעים אלף ארוות סוסים, ובימות שלמה החלו לעשותם ולעבוד להם ואף בחייו החלו לעשות כמו שכתוב, ופירוש ואין קצה, ואין סוף, כלומר אין סוף למספרם, והוא דרך הפלגה: ותמלא, פירשנוהו: וישח אדם וישפל איש, כפל הענין במלות שונות, ויש מפרשים אדם הקטנים, איש הגדולים, וישח וישפל בוי״ו פתוחה עבר במקום עתיד כמנהג הלשון, וברוב דברי הנבואה, אמר עוד יבא זמן שישפלו בני אדם ולא יגבהו ברוב כסף וזהב וברוב סוסים, וזה יהיה בימות המשיח שיתקבצו כל הגוים להלחם בירושלם ולא יראו כי לא יועילו להם לא כספם וזהבם ולא גבורתם ולא הרבות עמים ואז תשפל גבהותם וישח גאונם: ואל תשא, תי״ו תשא כנגד האל, אמר לא תשא ולא תסלח להם מה שהרעו לישראל אלא תענישם בפעם ההיא על כל מה שעשו: בא בצור, ואז יאמר איש לאחיו בא בצור: בעפר, במחלות עפר, עיני גבהות אדם, לפי שגבהות האדם נראה בעינים לפיכך סמך עיני אל גבהות, וכן אמר עינים רמות, רום עינים: שפל, בשקל כי חפץ בבת יעקב, והוא עבר במקום עתיד, כמו ישפל, וטעמו לגבהות, כמו ושח גבהות אדם, או טעמו לעיני, כמו ועיני גבוהים תשפלנה, ואמר שפל על כל אחד ואחד, ונמצא ענין בלשון זכר, שבעה עינים, עיניך למוכח יביטו, עיני ה׳ המה משוטטים: ונשגב ה׳ לבדו, כמו שאמר והיה ה׳ למלך על כל הארץ: כי יום, טעם למה שאמר ונשגב, אמר כי יום לה׳ צבאות כי כל גאה ורם ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה׳ כי הכל יכירו במלכותו, ושפל כמו וישפל: ועל כל ארזי, ארזי ואלוני משל על מלכי האומו׳, וזכר ארזים ואלונים כי הם הגדולים מכל העצים, וכן אמר כגובה ארזים גבהו, וחסון הוא כאלונים, ותרגם יונתן על כל מלכי עממיא וגו׳: ועל כל ההרים, זכר הדברים אשר יתגאה האדם בהם וכל הגאות ישפל ביום ההוא, כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו, והדברים שיתגאה אדם בהם על בני אדם הם ההרים הרמים והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם מפני אויביו, ויעשה הוא בהם והם לא יעשו בו, וכן מי שיש לו במישור מגדל גבוה או חומות העיר בצורה, וכן מתגאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים הבאים לאדם דרך סחורת הים ברוב, ועל

ואין קצה ה׳ בקריאה וסימ׳ ותמלא ארצו סוסים ב׳ ב׳ בפסוק, כוש עצמה ומצרים, ואין קצה לתבונה, ואין קצה לגויה: בוא י״ג מל׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳:

וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה: בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָה: כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ: וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו: וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו: וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְאַל־תִּשָּׂא לָהֶם: בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ: עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל: וְעַל כָּל־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן: וְעַל כָּל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל־הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת: וְעַל כָּל־מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־חוֹמָה בְצוּרָה: וְעַל

וִידִין בֵּין מַלְכְוָתָא וְיוֹכַח לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְיַעְפְּפוּן סַיְפֵיהוֹן לְסִכִּין וּמוּרְנְיָתֵיהוֹן לְמַגְלִין לָא יִטּוֹל עַם בְּאַפֵּי עַם זַיִן וְלָא יִתְאַלְפוּן עוֹד מִבְּכֵן קְרָבָא: יֵימְרוּן דְּבֵית יַעֲקֹב אִיתוֹ וּנְהָךְ בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָא דַיְיָ: אֲרֵי שְׁבַקְתּוּן דַּחֲלָא תַּקִּיפָא דַּהֲוָה פָּרִיק לְכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעֲכוֹן טַעֲוָן כְּמִלְּקַדְמִין וְעָנְנִין כִּפְלִשְׁתָּאֵי וּבְנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא אָזְלִין: וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן כְּסַף וּדְהַב וְלֵית סוֹף לְגִנְזוֹהִי וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן סוּסָוָן וְלֵית סוֹף לִרְתִיכוֹהִי: וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן טַעֲוָן לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן סָגְדִין לִדְאַתְקִינָא אֶצְבְּעָתֵיהוֹן: וּמָאֵךְ אֱנָשָׁא וְיִחְלַשׁ תְּקוֹף גֻּבְרִין וְלָא תִשְׁבּוֹק לְהוֹן: וְיֵעֲלוּן לְמֵעָרַק בִּמְעָרַק בְּטִינָרָא וּלְאִטַּמְרָא בְּעַפְרָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ: עֵינֵי רָמוּת אֱנָשָׁא יִמָּאכָן וְיִחְלַשׁ תְּקוֹף גֻּבְרִין וּתְקִיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא: אֲרֵי יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּיוְתָנַיָּא וְרָמֵי לִבָּא וְעַל כָּל תַּקִּיפַיָּא וְיִמָּאכוּן: וְעַל כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא תַּקִּיפַיָּא וַחֲסִינַיָּא וְעַל כָּל טוּרָנֵי מְדִינָתָא: וְעַל כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא וְעַל כָּל רָמָתָא מְנַטַּלְתָּא: וְעַל כָּל דְּיָתְבִין בְּמִגְדַּל רָם וְעַל כָּל דְּשָׁרַן בְּשׁוּר כְּרִיךְ: ועל

רש״י

לאתי׳, קולטר״ש בלע״ז: מזמרות׳ סרפ״ש בלע״ז שזומרין בהן הכרמי׳: בית יעקב וגו׳, האומו׳ יאמרו להם כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו׳: לכו ונלכה באור י״י, ואמרו להם כן ות״י יימרון דבית יעקב איתו וגו׳: כי נטשת עמך בית יעקב, הנביא מיסב הדיבור אל השכינה ואומר כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם: כי מלאו מקדם, נתמלאו צבאותם ממעשי ארמיים היושבים במזרח שהם מכשפים ומשתמשים בשם הטומאה כדאמרינן בחלק מתן אברהם מתנו׳ שמסר להם שם טומאה וישלחם קדמ׳ אל ארץ קדם: ובילדי נכרי׳ ישפיקו, בועלים בת אל נכר ומתערבים בגוים ויולדות להם ילדים נכרים ובהם הם משפיקים תמיד ומתעסקין ומתרפקין ונטרחים בהם לשון פן ישיתך בספק דיבטמ״נט בלע״ז: ואין קצה, לשון קץ: ישתחוו, כמו משתחוי׳: וישח אדם, הקטני׳: וישפל איש, השרים והגבורים אנשי החיל: ואל תשא להם, הנביא אומ׳ להקב״ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם: בא בצור, לבא בצור לברוח במקרה הצורים: והטמן בעפר, ולהטמן בעפר: ועיני גבהות אדם, גסות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא כמה דאת אמר גבה עינים ורחב לבב: ארזי הלבנון, דוגמא היא על המלכים: אלוני הבשן, שלטוני׳ כמו שאומים פחותים מן הארזים: ועל כל ההרי׳ הרמים, על יושביהם: ועל כל מגדל, תירג׳ יונתן על כל דיתבין בניסי ימא באיי הים שמוכאין ומובאין באניות: תרשים,

בוא ג׳ מל׳ וכל סמו׳ וכתובי׳ דכו׳ במ״ה

ועל כן אמר ועל כל אניות תרשיש · וחבר תרשיש · כי היא חוף אניות · ויונתן תרגם ועל כל דיתבין בנסי ימא · ויתגאה אדם גם כן בדירות גדולות ונאות ומצויירות: ועל כל שכיות החמדה · פירוש שכיות ציורים · כמו איש בחדרי משכיתו · ותרגם יונתן ועל כל ברניות שופרא: ושח · מפורש הוא: והאלילים · אף על פי שהאלילים כבר פסקו מקצת האומות היום עוד יש בקצה המזרח עובדי אלילים · ועוד יחשבו גם הם עובדי אלילים שהם משתחוים ועובדים לצלם · ואז בימות המשיח כל האלילים יכרתו עד גמירא · לפיכך אמר כליל וכן כליל תקטר · ופירוש יחלוף · יכרית · כלומר האל יכרית אותם כלם · וכן בענין כריתה אם יחלוף ויסגיר וחלפה רקתו: ובאו במערות צרים · מערות לא נשתנה בסמיכות · אמר עובדי האלילים יתחבאו במערות ובמחלות כי יחשבו להנצל שם: לערוץ הארץ · שתרגומו למתבר רשיעי ארעא: ביום ההוא · בימות המשיח כשיעשה האל משפט ברשעים: אלילי כספו ואלילי זהבו · כמו שפירש · כי עוד היום בקצה ארץ המזרח עובדי אלילי כסף וזהב · וכן בצורת של כסף ושל זהב: לחפר פירות · טעם הלמ״ד למלת ישליך שזכר · כלומר אל החפירו' ואל חורי העטלפים שם ישליכו האלילים · ויונתן פירש טעם הלמ״ד למלת להשתחות הסמוך לה · שתרגם למיסגד לטעותא ולצלמניא · תרגם ולעטלפים ולצלמניא · כי יש עובדים צורת עטלף · ולפירושו גם כן יהיה לחפור פירות פירוש כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות · ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות · ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירות והיו עובדי' צורתו · ולפיכך יהיה פירושו לחפר פירות פירוש שתי מלות · ויהיה פירוש פירות חפירות · ודומה לו בדברי רבותינו פירא דשופלי · שפירושו חפירה שמשליכים שם גרעיני התמרים · ואמר שישליך האדם האלילים למקומות שיחפרו החפירות להסתר שם וישליכו האלילים שם דרך בזיון כי לא הועילו להם ואם יכלו ישברום להיות כסף וזהב לא צלמים: לבא בנקרת הצורים · ר״ל יברחו להכנס במערות הצורים · ונקראו המערות נקרות · וכן ושמתיך בנקרת הצור · לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות: ובסעיפי הסלעים · ויבאו גם כן להסתר בשיני הסלעים הגבוהים · ודמה שן הסלע לסעיף האילן הגבוה · וכן בסעיף סלע עיטם: חדלו לכם · אז יאמר כל אחד לחבירו חדלו לכם מן האדם כי יהיה פחד ה' על כל העולם · ויאמר איש לאחיו לא יהיה עוד מורא בשר ודם עליכם אלא מורא האל לבדו · כי האדם כאין נחשב כי במעט רגע ימות כי הנשמה באפו · כלומר קרוב לצאת · ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף · כי דרך נקבי האף יצא החום הטבעי אשר בלב תמיד · וכן יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובזה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הטבע · אם כן שחייו קצרים במה נחשב הוא ואיך יתכן לבטוח עליו או לירא ממנו: כי הנה האדון · אמר בפרשה שלמעלה גמול הרשעים וכלותם בימי מלך המשיח · ועתה אמר כי עתה יעשה דין ברשעים בירושלם וביהודה ויתמו ברעב ובחרב הגדולים שבהם וישארו הנערים והעלולי' · ואמ' האדון להודיעם כי הוא אדון ובידו להרוס ולבנו' להשביע ולהרעיב · והם אינם חושבים כי הוא אדון ויפנה אל מעשיהם כי אם היו חושבים זה לא היו חוטאים ולא היו יוצאים מרשותו וממצותו: משען ומשענה · לפי שכפל הענין לחזק כמנהג שנה הענין במלות שומות זכר ונקבה · ואחר כך פירש כל משען לחם ומשען מים · ואמר משען כי המאכל והמשתה משען גוף האדם ובהם ישען ויחיה · וכן אמר בתורה בתוכחות בשברי לכם מטה לחם כמו המטה שישען האדם עליו כן ישען במאכל ובמשתה: גבור ואיש מלחמה · אלה ימותו בשדה בחרב: שופט ונביא וקוסם וזקן · אלה ימותו בעיר ברעב ובדבר · ואלה הארבעה אנשים הנכבדים שבעם · ויונתן תרגם ונביא וסופר ותרגם וקוסם ודמשתאיל · ר״ל סופר ומזהיר בעם · ודמשתאיל האדם הנשאל שישאלו את פיו על העתידות כמו חוזה בכוכבים: שר חמשים · אפילו שר חמשים אין צריך לומר שרי אלפי' ושרי מאו': ונשוא פנים · מי שהוא נכבד מרוב עשרו וגדולתו: ויועץ · מי שיש לו עצה ודעת בדרכי העולם ובעסקים שבין אדם לחבירו: וחכם חרשים · הוא מי שמתעסק בחכמות וקנה אותם וידעם: וחרשים · בפלס חכמים · ופירוש חרשים מענין מחשבה · כמו אל תחרוש על רעך רעה · כי עיקר החכמה במחשבת הלב · ואמר וחכם סמוך לומר כי הוא חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים: ונבון לחש · פירוש מי שהוא נבון בחכמת הטענה והדבור · ואמר לחש שהוא הדבור בחשאי ובנחת · כמו כי עבדיו מתלחשים · לפי שבענין זה הם דברי חכמים · כמו שכתוב דברי חכמים בנחת נשמעים · ובאלה הה' שזכר הוא תיקון העיר וקיומה וזולתם הוא חרבות העיר והשחתתה · והחכם הגדול רבי משה בר״ מימון פירש יועץ מקרא מי שעבדתו כהוגה ועסקיו כראוי בדברים המנהגים אך לא יבין שום שכל ואשר יש לו החכמות המוסגות בפעל הוא מקרא חכם חרשים · ואשר הוא מבין וזך הטבע ויכול להשלים העניינים בפירוש קצר מתוקן הוא המקרא נבון לחש אך לא התעסק בחכמה ולא השיג החכמות · ויונתן תרגם רב חמשין וגומר · ובדברי רבו׳ ז״ל י״ח קללות קלל ישעיהו הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם · ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד · מאי היא דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות וגו' · משען אלו בעלי מקרא · משענה אלו בעלי משנה · כל משען לחם אלו בעלי תלמוד · שנאמר לכו לחמו בלחמי · וכל משען מים אלו בעלי הגדה שמושכין לבו של אדם כמים · גבור אלו בעלי שמועות · ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה · שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו · נביא כמשמעו · קוסם זה מלך · שנאמר קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו · זקן זה שראוי לישב בישיבה · שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה · דבר אחר שר חמשים אמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידין תורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה: ונשוא

יחלף ד' בקריא' וחס' וסימ' והאלילים כליל יחלף · ורוח על פני יחלף · בבקר כחציר יחלף · אם יחלף ויסגיר: לחפר ג' וחס' וסימ' ביהושע ריש סימ' ב': האדון יי' צבאות ה' דסמיכי בקריאה וסימ' אביר ישראל · מסיר מירושלם ומיהודה · במשמניו רזון · מסעף פארה במערצה · וסכרתי את מצרים:

כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה: וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף: וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ: בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים: לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ: חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא:

ג

כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלַםִ וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם: גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן: שַׂר־חֲמִשִּׁים

וְעַל כָּל דְיָתְבִין בְּנִיסֵי יַמָּא וְעַל כָּל דְשָׁרַן בְּבִירָנְיָתָא שַׁפִּירָא: וְיִמַּאךְ רָמוּת אֱנָשָׁא וְיַחֲלִישׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְתַקִּיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִידָנָא הַהוּא: וְטַעֲוָתָא גְמִירָא יְסוּפוּן: וְיֵעֲלוּן בִּמְעָרַת טִנְרַיָּא וּבִמְחִלֵּי עַפְרָא מִן קֳדָם דַחֲלְתָא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא: בְּעִידָנָא הַהִיא יִרְחֲקוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא יַת טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְיַת טַעֲוַת דַהֲבְהוֹן דַעֲבָדוּ לְהוֹן לְמִסְגִיד לְטַעֲוָתָא וּלְצַלְמָנַיָּא: לְמֵיעַל בִּמְעָרַת טִנְרַיָּא וּבְשִׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא מִן קֳדָם דַחֲלְתָא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא: אִתְמְנָעוּ לְכוֹן מִלְאִשְׁתַּעְבָּדָא לֶאֱנָשָׁא כְּמֵעַבְדֵיהּ דַחֲלָא דְנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין הוּא קַיָּים וּמְחַר לֵיתוֹהִי וּכְלְמָא חָשִׁיב הוּא: אֲרֵי הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת מַעְדֵי מִירוּשְׁלֶם וּמִיהוּדָה סְמָךְ וְסָעִיד כָּל סְמָךְ מֵיכַל וְכָל סָעִיד מִשְׁתֵּי: גִּבָּר וּגְבַר עָבִיד קְרָב דַיָּין וְסָפַר וּמִשְׁתְּאַל וְסָב: רַב חַמְשִׁין ונסב

רש״י

תרשיש · שם ים ששמו תרשיש: שכיות החמדה · פלטרין רצופין במשכי' רצפת שיש כמו ואבן משכית על שם שסוככין בו את הקרקע: ביום ההוא · הוא יום הדין: כליל יחלף · כולו יחלף כולם יאבדו: ובאו · יושבי הארץ: במערו' צורי' מחלו' · הם הם מערו': בקומו · ליום הדין: לערוץ הארץ · לשבור רשעי הא': להשתחוות לחפור פירו' · בלע״ז ברמות חפרפרו' מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ״ש בלע״ז: עטלפי' · קלב״א שורי״ן בלע״ז יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחו' ישליך האד' בחריצים ובעריצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן: חדלו לכם מן האדם · שלא לשמוע למלכיהם המתעי' אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו: אשר נשמה באפו · אשר כל חיותו וכחו תלויי' בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וקל וחומ' לצלם למעשה ידיו שאין בו ממש · ד״א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן הא' אשר נשמה באפו הראיתם למה נחשב הוא וקל וחומר לצלם למעשה ידיו שאינו נחשב לכלום: מסיר מירושלם וגו' · כולה מפורשת במסכת חגיגה שמונה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: וקוס' · זה מלך שנאמר קסם על שפתי מלך: יועץ · יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: וחכם

ישא ד' ר"פ וסימ' ישא יי' פניו, עליך גוי מרחוק, לא אהיה חבש, ישא ברכה מאת יי': לרשע ה' בקריאה וסימ' אוי לרשע, יסר לץ, אמר לרשע צדיק אתה, ואתה תשמע מן השמים קדמא דדברי הימים, ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע:

ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש: ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם: ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך: ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חבש ובביתי אין לחם ואין שמלה לא תשימני קצין עם: כי כשלה ירושלם ויהודה נפל כי לשונם ומעלליהם אל יהוה למרות עני כבודו: הכרת פניהם ענתה בם וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו אוי לנפשם כי גמלו להם רעה: אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו:

ונסב אפין ומליך מילך ואמר ומשתמע וחכים וסוכלתן בעצה: ואמני ינקניא פרנסיהון וחלשיא ישלטון בהון: ויתגרון עמא גבר בגבר וגבר בחבריה ישלטון עולימיא בסבא ודשיט ביקיר: ארי יחוד גבר באחוהי מזרעית בית אבוהי למימר כסו אית לך רב תהי עלנא ומגביתא הדא תהי תחות ידך: יתיב בעידנא ההיא למימר לית אנא כשר למהוי ריש ובביתי לית מה דאיכול ולית מה דאיתכסי לא תמנוני רב בריש כל עמא: ארי אתקילו יתבי ירושלם ואנש יהודה גלו ארי ממלל פומהון ואגר עובדיהון גלן קדם יי ומרגזין קדם יקריה: אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון וחטאיהון כסדומאי קבלין ולא מטמרין ווי לנפשהון ארי גרמו דתיתי להון בישתא: אמרו לצדיקא טוביכון ארי פירי עובדיהון ישתלמון: ווי לרשיעיא דעובדיהון בישין ארי גמלא דידיהון יתתב להון:

רשי

וחכם חרשי', שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשי': ונבון לחש, ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית מעשה מרכבה: ונתתי נערים שריהם, אלו בני אדם המנוערין מן המצות: ותעלולים ימשלו בם, שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצנים בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי: ונגש העם, יהו דוחקין ונוגשין זה על זה ב' בתיגור וחירוף: ירהבו הנער בזקן, יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד, כפשוטו, ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו כחמורות: כי יתפש, איש באחיו, אם יתפש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה ב' בתורה ומחוורת היא בידך כשמלה קצין תהיה לנו ותלמדנו, והמכשלה הזאת שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך היא שאת' יודע להורו' לנו, ד"א שמלה לך להלביש ערום, והמכשלה פיילנג"א בלע"ז מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין: כי כשלה ירושלם, כולם חסירי' ונפולים אין עוזר זה לזה ולמה כי אתנו לשמע ועשה כולם מכעיסים: ישא ביום ההוא, אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה, ד"א לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסוהר: כי לשונם ומעלליהם אל יי', לגברו להכעיסו: למרות עיני כבודו, להקניט לפני כבודו, ד"א ענייני כבודו: הכרת פניה', עון שהם מכירי' פנים בדין היא ענתה בם לפני, ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניה': כסדום הגידו לא כחדו, בפרהסיא עשו: אמרו, למי שהוא צדיק כי טוב עשה: אוי לרשע רע, שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו ולאחרים בתנחומא והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע: נוגשיו

רדק

ונשוא פנים, זה שמשאים פנים לדורו בעבורו למעלה, כגון רבי חנינא בן דוסא, למטה כגון רבי אבהו בקסרי: יועץ, זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: חכם, זה תלמיד המחכים את רבותיו: חרשים, שבשעה שפותח פיו נעשו הכל כחרשים: ונבון, זה המבין דבר מתוך דבר, לחש זה מי שראוי למסור לו דברי תורה בלחש, ואמ' עוד אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש לו חמשה דברים הללו, יועץ וחכם חרשים ונבון לחש: ונתתי נערים, כיון שהוא הסיר הזקנים הרי הוא כאלו נותן הנערי' להיות שרים עליה', ודרך הדרש אלו בני אדם שמנוערין מן המצות: ותעלולים, כמו נערים, וכן עוללים שאלו לחם, אלא שהוא משקל אחר, והוא תאר בשקל תחלואי רעב, ויונתן תרגם וחלשיא, והדרש תעלי בני תעלי, פירוש שועלים: ונגש העם, עוד קללה אחרת שלא יכנעו מפני שריהם ומפני המושלי' שישימו עליהם אלא כל אח' יהיה כעשה נוגש ושוטר בחברו ואפילו הקטן בגדול, ופירוש ירהבו יחזקו עליו ויעיזו בו פניהם הנער בזקן והנקלה בנכבד: ירהבו, ענין חוזק, מן ורהבם עמל ואוני, ויונתן תרגם ונגש ויתגרון, ותרגם ירהבו ישלטו, וענין אחד הוא, כמו שפירשתי, והדרש הנער בזקן מי שמנוער מן המצות ירהב במי שמלא מצות כרמון: והנקלה בנכבד, מי שחמורות דומות עליו כקלות ירהב במי שקלות דומות עליו כחמורות: כי יתפש, כאשר יתפוש איש באחיו, כלומר שיתפשהו בבגדו לדבר עמו ולבקש ממנו זה, ופירוש בית אביו משפחת בית אביו, כי אינו רוצה לומר אחיו בן אביו אלא איש ממשפחתו שיש לו קרוב דעת עמו: ויאמר לו, בבקשה כיון ששמלה לך, כלומר שאתה מלובש בגדים נאים ותתראה גדול וישאו פניך תהיה קצין לנו ותוכיח מי שראוי להוכיח ותהיה תחת ידך ותחת ממשלתך המכשלה הזאת שאנחנו נכשלים איש ברעהו ואין אנחנו יראים מפני רעהו: לכה, כתוב בה"א נוספת, כמו ולכה איפוא מה אעשה בני, והדרש שמלה דברים שמתכסה אדם בהם כשמלה, והמכשלה דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהם ישכן תחת ידך, קצין תהיה לנו, וי"ת המכשלה ומגביתא, כלומר לגבות המס שהיו מלכי האומות מטילים עליהם, כמו שכתוב בפרעה נכה ויתן ענש על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב: ישא, פירוש ישא האל בפיו, כלו' ישבע, וכן לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא: וחובש, מושל, נקרא כן לפי שהוא חובש ואוסר העוברים על מצותו, וכמוהו האף שונא משפט יחבוש, וטעם לא אהיה, כי איני ראוי לכך כי אין בביתי לחם ושמלה, ואע"פ שאני מתראה בחוץ בשמלה זו, וכל זה אמר להודיע כי עניות ומסכנות רב יהיה בעיר כי אפילו המתראים בחוץ ביתם רק מכל טוב, והדרש לא אהיה חובש לא הייתי מחובשי עצמן בבית המדרש ובידי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא טעם מקרא ולא טעם משנה: כי כשלו, ומה טעם כשלו ונפלו, לפי שחטאו לה' בפה ובמעשה להכעיסו, וזהו למרות עיני כבודו, כלו' כי הוא רואה מעשיהם והם עוברים על מצותו כאלו הוא אינו רואה מעשיהם: למרות, כמו להמרות: עיני, חסר היו"ד ע"ן הפעל: הכרת, מענין ואת אחיו לא הכיר, ר"ל כי בפניהם יוכל האדם להכיר שהם רעים וחטאים כסדום והם גם הם מגידים חטאתם בפיהם, ואינם מכחידים כמו שהיו אנשי סדום עושים שהיו מתפארים ברשעם, ואדוני אבי ז"ל פירש הכרת הה"א שרש, ופירש עזות פניהם, וכן פירש לא תבושו תהכרו לי, תעיזו פניכם לי, ודמהו ללשון ערב שאומרים הכר לעזות מצח, ויונתן תרגם הכרת פניהם שהם מכירי' פניהם בדין, אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון: אוי לנפשם, כלומ' שתאבד נפשם במותם מפני מעשים הרעים לבד מן הפורענות שיבא להם בחייהם והנה הם גמלו רעה לנפשם, כלומ' לעצמם ברעה שעושין לאחרים: אמרו, אינו צווי לאנשים מיוחדים אלא לכל אדם, כמו ראה ריח בני, אמר למלך ולגבירה, והדומים להם, אומר לכל מי שיכיר האמת וידע כי משפט האל אמת, אמרו וקראו לכל כי אל צדיק ה' ישלם לכל צדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו, וסמך זה לפסוק אוי לנפשם, לפי שלפעמים יהיה טוב לרשע בעולם הזה, אמר כי על כל פנים תאבד נפשו גמול מעשיו הרעים כי אל אמונה ואין עול: צדיק כי טוב, פירוש צדיק כאשר יהיה טוב שלא ישוב מצדקתו ועשה עול אמרו כי פרי מעלליהם יאכלו בזה ובבא וכן אמרו אוי לרשע רע, ולא שב מרשעתו כי על כל פנים גמול ידיו יעשה לו בזה או בבא, אבל בזה העולם יהיה גמולם ברוב כמו שתראו בישראל כי כשלו ונפלו מפני מעשיהם הרעים ועליהם תצדיקו את הדין ורז"ל דרשו הפסוק אמרו צדיק כי טוב, וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות, זהו צדיק טוב, ועליו נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו שאוכל פירות בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא, טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו טוב, אוי לרשע רע, וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע, רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע, ורשע רע גמול ידיו יעשה לו בעולם הזה, ואמרו הזכות יש לה קרן ויש לה פירות, שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו, עבירה יש לה קרן ואין לה פירות, שנאמר כי גמול ידיו יעשה לו, שהעבירה עקרה היא ואין לה פירות, אלא אם כן עשתה פירות כגון שבא על הערוה והוליד ממנה בן, ויונתן תרגם אמרו לצדיקיא טוביכון וגו': עמי

עניים ג׳ וסימ׳ מלכם תדכאו עמי ׳ ועניים מרודים תביא ׳ לא יחיה רשע ׳ וכל דסמיך לדלים ואביונים דכוו׳ בממ״ב וסימ׳ השאפים על עפר ׳ ויספו ענוים ביי׳ שמחה :

עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ : נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים : יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם : טו מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת : וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה : וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה : בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׂהֲרֹנִים : הַנְּטִפוֹת וְהַשֵּׁירוֹת וְהָרְעָלוֹת : כ הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת

מה לכם ק׳ ג׳ · כטוית ק׳ · ל׳ וכתי׳ ס״ן · ל׳ · קל׳ · ל׳ מדנחאי פתהן ל׳

תעכסנה מן פתחין דסמ׳ בתא״פ · אדני קל״ד כ״ג מנהון בסיפ׳ ·

עַמִּי דְסַרְכוֹהִי בְזוֹהִי כִּמְעַלְּלֵי כַרְמָא וּכְמָרֵי חוֹבָא שַׁלִּיטוּ בֵיהּ עַמִּי מְשַׁבְּחָךְ אַטְעֲיוּךְ וְאוֹרַח שְׁבִילָךְ קַלְקִילוּ : עָתִיד לְמִדַּן יְיָ וּמִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא : יְיָ בְּדִינָא יֵעוֹל יַת סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וְאַתּוּן אַנְסְתּוּן יַת עַמִּי חֲטוֹף מִסְכֵּינָא בְּבָתֵּיכוֹן : מַה לְכוֹן דְּאַתּוּן מְמַסְכְּנִין יַת עַמִּי וְאַפֵּי חֲשִׁיכַיָּא מְבַלִּין אַתּוּן וּמַיְתָן בְּדִינֵיהוֹן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת : וַאֲמַר יְיָ חֲלָף דְּאִתְרַבְרְבָאָה בְּנַת צִיּוֹן וַאֲזָלָן מְרִימָן צַוַּאר וּמְכַרְבְּקָן עֵינִין אָזְלִין וּבְפָתְהֶין מַקְפָן וּבְרִיגְלֵיהוֹן מַרְגְּזָן : וִישַׁעְבֵּיד יְיָ יְקִירַת בְּנַת צִיּוֹן וַיְיָ יְקָרְהֶן יַעְדֵּי : בְּיוֹמָא הַהוּא יַעְדֵּי יְיָ יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁבְיסַיָּא וְסִיבְּבַיָּא : עִנְקַיָּא וְשֵׁירֵי יְדַיָּא וְחָנִיסַיָּא : כְּלִילַיָּא וְשֵׁירֵי רִיגְלַיָּא

נוגשיו מעולל ׳ ליצנים הם : ונשים משלו בו ׳ פשים נואפות משלו כמו שאמו׳ למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה לפיכך כל חלשים משלו בו ויונתן תירג׳ לשון נשים : מאשריך ׳ מדריכיך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעי׳ אותך : בלעו ׳ קלקלו : נצב לריב ׳ של ישראל מעומד שלא לדקדק בדינם : ועומד לדין עמים ׳ מתעכב ומאריך בדינם של אומו׳ עמידה זו לשון עכבה : יי׳ במשפט יבא׳ עם זקני עמו שהיה להם למחות ולאומות אומר אתם בערתם את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה : גזלת העני׳ דור שהיו עניים במעשים טובי׳ כל זה במדרש אגדה ולפי משמע פשוטו כל העניין על ישראל : ועומד לדין עמים ׳ הם השבטים : ואתם בערתם את הכרם ׳ הזקנים והשרים אכלו את שאר העם : מלכם ׳ כמו מה לכם : תטחנו ׳ תכתתו ותמעיטו לבזותם בדינם : ומשקרו׳ עינים ׳ לשון הבטה ׳ ד״א צובעו׳ עיניהם בסיקרא ובכחול : הלוך וטפוף תלכנה ׳ לשון דבר כף על גבי חברו כמו אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפותהין מקפן היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכו׳ עם קליעותהן שיראו גסות וטפופות : וברגליהם תעכסנה ׳ כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורומזתו צד חיבת נואפו׳ כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש עכס הו׳ ארס של נחש : ושפח ׳ לשון צרעת כמו מספחת היא ועל שנכתב בש״ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מסודנות ויש שדרשוהו שהרבה בהן משפחות משפחות של כנים : פתהן יערה ׳ כליהן יערה לשון ארמי הוא פתיא אוכמא הן היו אומרות ימהר יחיש מעשהו דוכוס רואה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענו׳ היו שרי נבוכד נצר מושלין אותן להיות להם לנשי׳ מחמת יופין רמז הקב״ה למעיינות שלהם והיו שופעות דם זיבה כאדם המערה מכלי אל כלי והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן ויונתן תירג׳ יקרהן יעדי ׳ פתהן לשון רוחב לשון גודל : ביום ההוא ׳ לעתיד לבא כשיב׳ הקב״ה להשיב את ישראל אליו יסיר יי׳ מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארתם בנוי תכשיטי נשים ודברי כבלה : העכסים ׳ מנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה : והשביסים ׳ מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנ׳ שבים של שבכה : והשהרוני׳ ׳ יונתן תירג׳ סיבכיא ׳ הנטיפות ׳ עונקיא לשון ענקים לגרגרת ולשון נטיפות על שם שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והם כמין מרגליו׳ נקובות ואחוזו׳ בחוט ובלע״ז נושטי״נכאש : והשרות ׳ צמידי הזרוע דמתרג׳ שיריא : והרעלות ׳ כגיף שמכסיפות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראית הלסתו׳ לימ׳ אחרי׳ והרעלות מיני סרבלי׳ נאים להתעטף בהם ובלשון משנה יש מדיות רעולות במסכת שבת : הפארים ׳ תרגומו כליליא כמו פארי המגבעות : והצעדות ׳ אצעדה של שוקיים : והקשורים ׳

עמי נוגשיו מעולל ׳ כמו עולל ׳ כמו שאמר ונתתי נערים שריהם וגו׳ ׳ ויונתן תרגם עמי דסרכוהי בזוהי כמעליל לכרמא : ונשים משלו בו ׳ חלשים כמו נשים ׳ או פירוש מרוב רודפם תאותם במשגל משלו בהם הנשים ׳ הפך והוא ימשל בך ׳ ויונתן תרגם נשים מענין נושה בה״א ׳ וכמרי חוביה שליטין ביה : עמי מאשריך מתעים ׳ מי שאומר לך אשריך כשתעשה מעשים רעים אותם הם מתעים אותך והם נביאי השקר שמשבחים אותך במעשיך הרעים והם בלעו ושחתו דרך אורחותיך שלא תחזרת לדרך הטובה והלכת בדרך רעה ׳ וכן תרגם יונתן משבחך אטעיוך ואורח שבילך קלקלו ׳ ויש מפרשי׳ מאשריך כמו מישריך ׳ כלו׳ אותם שהיו ראויים ליסר אותך בדרך הטובה הם הטעו אותך : נצב לריב ׳ כמו להריב ׳ וכן לדין כמו להדין ׳ ואלו היה שם היה הלמ״ד בשוא׳ לדין עמים ׳ אמר אל תחשבו כי לא יעניםכם האל על הרעות שתעשו כי בכל זמן הוא נצב ועומד לדין כל העמים כל שכן עמו ישראל שהשגחתו יותר עליהם מפני שהם קרובים אליו יותר משאר העמים : יהוה במשפט יבא ׳ כינס זקני העם ושריו עליה׳ עון העם שלא יוכיחו אותם וגם הם אונסים וגוזלים דלת העם : ואתם בערתם ׳ יאמר להם בשפטו אותם ישרא׳ הנקרא כרם השם אתם בערתם וכליתם אותו ׳ ובערתם מענין ובער בשדה אחר : גזלת העני ׳ מי שיחפש אחריכ׳ ימצא גזלת העני בבתיכם שמלתו וכלי ביתו שאתם גוזלים אותם ׳ ובדברי רז״ל עם זקני עמו ושריו ׳ אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא לפי שלא מיחו בשרים : מלכם ׳ פירוש מלה אחת ׳ הה״א נבלעת בדגש ׳ וקרי מה לכם ׳ וכן מזה בידך ׳ אומר להם לשרים מה לכם תדכאו עמי והם הענוים ׳ וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך ׳ וקורא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עזר וסמך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכאו אותם בגופם ותמרטו פניהם ׳ כלומר תכו אותם ותכתתו פניהם ׳ ר״ל מכת לחי : נאם ה׳ ׳ הוא אומ׳ לכם זה כי הוא יודע במעשיכם הרעים ואתם תחשבו אין ה׳ רואנו והנה הוא מעיד בכם על גזלת העני שהיא בבתיכם ועל מה שתדכאו ותכו עניי׳ והוא רואה הכל וישפוט אתכם על הכל כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה : ויאמר ה׳ ׳ גבהו ׳ פירושו לפניו : נטויות גרון וגו׳ ׳ אלה דברי גבהות וגאות ׳ ורבותינו פירשו מהלכות בקומה זקופה : בנות ציון ׳ ציון היתה עיר מלוכה לפיכך זכר בנות ציון ׳ ועוד כי רוב ארץ ישראל היתה חרבה בימי אחז והיו הנשים מתגאות ביופיין ומראות עצמן בשוקים וברחובות : נטויות גרון ׳ שיסתכלו בהן הנואפים ׳ ורבותינו פירשו נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה : ומשקרות עינים ׳ כלומר רומזות להם עיניהן שילכו אחריהן לבית ׳ ותרגום עין שזפתו עינא דסקרתיה ׳ ורז״ל פירשו שהיו הולכו׳ עקב בצד גודל : תעכסנה ׳ מקשקשות ברגליהם בעכסים שתלויין בהם שהם הפעמונים ומשמיעין קול : ושפח ה׳ ׳ כתוב בש״ן והוא ענין ספחת ׳ אמר במקום שהיו מתגאות בו תהיינה כספחות ׳ והקדקד הוא מקום חלוק השער לכאן ולכאן והיו מחלקות שער ראשן ומתיפו׳ בו והאל יביא על קדקדן מספחת הפך גאותן ביופין : פתהן יערה ׳ פתהם יגלה ׳ והוא כנוי לבית הערוה ׳ כלומר שתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה ׳ וי״ת יקריהון יעדי ׳ ובדברי רז״ל רב ושמואל חד אמר שנשפכה כקיתון וחד אמר שנעשו פתחיהן שיער : ביום ההוא ׳ זה וביום ההוא הבא אחריו י״מ בימי אחז וחזקיהו כי הפורענות אשר בפרשה היה בימי אחז ולנשארים היה הטוב והכבוד בימי חזקיהו ׳ ועליו נאמר צמח ה׳ לצבי ולכבוד ׳ ויש לפרש כל זה בסוף הגלות שיכלו רבים מישראל שלא שבו לה׳ בכל לבם ׳ כמו שנאמר עליהם וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו׳ ׳ ונאמר עוד עליהם והבאתי את שלישיתם באש והנשארים יהיו ענוים וקדושים הפך מה שהיו בימי אחז שהיו גאים וטמאים ולא תהיינה הנשים עוד מתפארו׳ בתכשיטיהן ׳ לפיכך אמר יסיר ה׳ את תפארת העכסים וגו׳ ׳ ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה׳ ועתה זכר הדברים אשר היו מתגאות מתפארו׳ בהם בימי אחז שכולם יהיו בטלים לעתיד לבא שלא תהיה אז גאוה לא באנשים ולא בנשים והדברים ההם הם העכסים והשביסים והשהרונים ׳ ופירוש העכסים עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש ׳ ויונתן תרגם מסניא ׳ ואפשר שיהיה זה שמקשקש תלוי במנעל : והשביסים ׳ כמו בצ״די ׳ מן ושבצת את הכתנת שש ׳ והוא כלי עשוי כמלאכת תשבץ : והשהרוני׳ ׳ כלי עשוי בדמות ירחא סהרא ׳ ויונתן תרגום וסבכיא כולן מיני שבכה : הנטפות ׳ מן נטף ושחלת ׳ ופירוש כלי שמניחין בו הברי ותולין אותו הנשים בצואריהן ׳ ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני הבדולח הקטנים וכן נקרא הבדלח הזך בערבי אלנטף ׳ וכן תרגם יונתן ענקיא : והשרות ׳ תרגם יונתן ושירי ידיא ׳ והם הצמידים כתרגומו : והרעלות ׳ מן המשנה ערביות רעולות ׳ ופירשו הגאונים בעיף שמשימות על ראשן ומתכסות בו כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקושרות למטה ׳ ויונתן תרגם חנים כשיא כמו שתרגם חמנים ׳ וכן תרגם אונקלוס חמניכם חנסיכון : הפארים ׳ כמו מגבעות ׳ מן את פארי המגבעות ׳ פארי פשתים יהיו על ראשם ׳ ויונתן תרגם כליליא והצעדו׳ כמו אצעדה ׳ והוא עדי שמשימות הנשים בשוקיהן ׳ וכן תרגם יונתן ושירי רגליא : והקשורים

והקשורים, יהרי, מטי שקושרות מהם ראשן, ויונתן תרגם קול מטמשאי, ולא ידעתי מה הוא: ובתי הנפש, הוא עדי שתולות הנשים בין שדיהן על לבן, ויונתן תרגם קדשיא: והלחשים, הוא עדי שתולין אותו הנשים באזניהם נקראו כן לפי שהאזנים בעלות הלחש, ויונתן תרגם וחליטתא, וכן תרגם ותער נזמה וחליתה ולא נקיית בקדשהא ובחליטת מרגליתהא: הטבעות, ידוע, וכן נזמי האף, וכן ואשים הנזם על אפה: המחלצות, כמו והלבש אותך מחלצות, והם לבושים נאים, וכן תרג' יונתן כתוניא: והמעטפות, כסות שמתעטפת בו: והמטפחות, כמין צעיף, וכן הביא המטפחת אשר עליך: החריטים, כיסים, וכן בשני חריטי, וכן נקרא בערבי הכיס כרטא והחי"ת בעברי בערבי כ"ף במקומות רבים, ויונתן תרגם ומחכיא, ותרגם אנקלוס וכומז ומחוך: והגליונים, המראות נקראו כן לפי שנגלים בו הפנים לרואה בהם, וכן תרגם יונתן ומחזייתא, וכן תרגם אנקלוס במראות הצובאות במחזיית נשיא: והסדינים, ידוע: והצניפות, ידוע, כמו מצנפת בד יצנף: והרדידים, הוא לבוש דק נקרא בערבי ארידי, וכן נשאו את רדידי מעלי, וכן תרגם יונתן כבנתיא, ובדברי רז"ל תנינן כבנתי לבתי: והיה זו הקללה עד סוף הפרשה בימי אחז, והיה הבשם, מחזיק הבשר ומעמידו, ויהיה מק בהכנו' והוא נמיסת הבשר, כמו ולשונו תמק בפיה: נקפה, יהיה הבשר נגוע ומוכה שלא יוכלו לחבור עליו, כמו ואחרי עורי נקפו זאת, ובדברי רז"ל אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה: מעשה מקשה, פירוש מעשה שוה, וכן כתמר מקשה המה, ופירושו תחת אם היו מתקנו' השער ומשוות אותו תהיה עתה קרחה תחת אותה השוית השער ותקונו, ומעשה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול ומקשה תאר לו: פתיגיל, חגורת משי רחבה: תחת יופי, כל זה הצעור בא להן תחת שהיו מתיפות בעדיהן ובקישוטיהן, ויש מפרשי' כי זה לשון כויה, וכן בדברי רבותינו ז"ל כי תחת יופי, אמר רבא היינו דאמרי אינשי חלופי שופרא כואה: מתיך, תהיה זאת לנשים הקללה הנזכרת, לאנשים בחרב יפלו, והדבור כנגד ציון כמו שאמר למעלה בנות ציון: וגבורתך, פירוש מתי גבורתיך, ומתיך שזכר עומד במקום שנים, פירוש אנשי גבורתך שהיתה בוטחת בגבורתם יפלו במלחמה, וכן תרגם יונתן ועבדי מצותיך בקרבא: ואנו, מענין תאניה ואניה: ואבלו, ענין אבל, והוא על דרך משל כמו כל שעריה שוממין: ונקתה, תהיה נקיה מאנשיה מאין יושב בה: לארץ תשב, שתהיה חרבה ויפלו חומותיה ובתיה ומגדליה לארץ, או פירוש לארץ תשב על דרך משל דרך אבלות, כאלו תשב העיר לארץ על אנשיה שיצאו ממנה, כמו ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון, ויונתן תרגם ותתחקן ארעא ותחרוב: והחזיקו, כמו והחזיקי את ידך וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים, ועל זה אמר עצמו לי אלמנותיו מחול ימים: ושבע, איננו לחשבון מכוון אלא כן דרך המקרא לזכור שבע ושבעה לחשבון רב לפי שכל ימי העולם שבועות, כמו שבע כחטאתיכם, שבע יפול צדיק וקם, על אבן אחת שבעה עינים, וכן שבע נשים רוצה לומר נשים רבות: לחמנו נאכל, מה שחייב אדם לעשות משלו שאר כסו', יאמרו לו אנחנו נעשה משלנו שאר כסות רק שתקחנו לנשים שיאמרו עלינו בעולות בעל הן: אסוף חרפתנו, כי חרפה היא לאשה שיושבת בלי בעל, ויש דרש כי נבוכדנצר צוה לחייליו שלא יבעלו אשת איש לפיכך היו מבקשות שיהיה להם שם בעל: ביום ההוא, כבר פירשנו למעלה כי ביום ההוא ביום התשועה

והקשורים, כמשמעו קשורים קשרים שקושרין בהן שערן ויש שעושין אותן מוזהבין פר"מיי"ש בלע"ז: ובתי הנפש, שכנגד הלב נוסק"א בלע"ז: והלחשים, נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם: המחלצו', כיתונא כמו וקח לך את חליצתם שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותה חולצין אותה מן הגוף: והמעטפות, מכעות המטה כתרגומו ש סוסיפיא: והמטפחות, מפות: והחריטים, תירגמו מחכייא דפוש של בית הרחם כ כדמתרגמינן וכומז מחוך: והגליונים, הן המראות כתרגומו מחזייתא ספ"קיינ בלע"ז ועל שם שמגלות צורת הפנים קרויין גליונים או שמא מראו' שלהם נגללות הין: והסדינים, של פשתן הם המתעטפין בהם: והצניפות, מולק"נש בלע"ז: והרדידים, כבינתא פיר"מלץ בלע"ז והם של זהב שמכבנין בהם הסרבל שהאשה מתעטפת בו: והיה תחת בשם מק יהיה, מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק: ותחת חגורה נקפה, מקו' שחוגרת שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורושמי מכו' כמו ואחר עורי נקפו וניקף סבכי היער: ותחת מעשה מקשה, מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגוב הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הראש מקשה לשון דא לדא נקשן ואני הייתי מפרשו תחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות טבי הזהב העשויות מקשה בטור"ץ בלע"ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורת בעשרה נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק נקוד קמץ: ותחת פתיגיל, הרי כשתי תיבות פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חילוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתני': כי תחת יופי, כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחצות בו: מתיך, גיבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במניין: ואנו, לשון אניה: פתחיה, שערי עיירות ובתים בכל שעריהם יהא הספד: ונקתה, ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שינים ובלשון משנ' יצא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תשב, מגובה לשפלות ישבו לארץ ידמו בתשע' באב: והחזיקו, ויאחזו: שבע נשים באיש אחד, מרוב אלמנות רבות באיש אחד מבקשו' ממנו שישא אותם: אסוף, הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך שהאשה כשהיא כנוא' אין נוהגין בה מנהג הפקר, ומדרש אגד' נבוכדנצר גזר שלא יבעלו אשת איש שלא ימכנו לכך היו מבקשו' שישא עליהן שם אישות: ביום ההוא לאחר שיכלו שיי תכשיטי הגואפות והנבלות לא תסלה עוד צבי תפארת עמי וצבי נוי כבודם בזה: יהיה צמח יי', לכם לנוי: לצבי ולכבוד, הם הצדיקים הנשארי' בם והחכמים תלמידי התור' בהם יתלו את צבי כבודם: ופרי הארץ, הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישרא', צבי הוא נוי דבר צביון שיש חפץ בו: והיה הנשאר, בהם בציון יתיישב, והנותר בכל מקו' ישכנו בירוש': קדוש יאמ' לו, כולם יהיו צדיקים ואם תאמר צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם תלמוד לומר כל הכתוב לחיי העולם הבא יהיו בירושלם כך תירגם יונתן: אס

מעשה י' פתחין בקריאה וסימ' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב, והיה תחת בשם מק יהיה, ולא' יהיה למצרים מעשה, הפככם אם כחמר היוצר, ויקברהו בקברתיו דאסא דר"ה, לחסיר אדם מעשה, את כל זה ראיתי ונתון, כל אשר תמצא ידך לעשו' בכחך עשה, ובכל מעשה אשר החל, כי את כל מעשה אלהים

וְהַקְּשָׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים׃ הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף׃ הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהַחֲרִיטִים׃ הַגִּלְיֹנִים וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃ וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק כִּי־תַחַת יֹפִי׃ מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה׃ וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃ וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ׃

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַםִ קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל־ה

ל' ל' | ל' מל' ל' | ל' . ל' | ל' וחס' ל' ל' | ל' . ב' | פסו' דתיין ל' ל' | ל' ל' ומל' | כה | ב' ל' ל' ואו' וכתת' | ד' | כ"א | ל' וכל סיר הסירי' דכו' יב | ב' . סתות לכבוד ולתפארת

וְקוֹל מְזַמְסְיָא וְקִדָּשַׁיָּא וְחָלִיטָתָא׃ עִיזְקָתָא וְטִילְטוּלַיָּא׃ כִּיתּוּנַיָּא וְשׁוֹשִׁיפַיָּא לְבוּרְנְקַיָּא וּמַחְכַיָּא׃ וּמַחְזְיָתָא וְקַרְטַסַיָּא וְכִיתְרַיָּא וּכְבִינָתָא׃ וִיהֵי אֲתַר דַּהֲוָאָה יָהֲבָן בּוּסְמִין יִתְמְסֵי וַאֲתַר דַּהֲוָאָה אָסְרָן פְּסִיקַיָּא יְהֵי רוֹשְׁמִין דִּמְחָא וְחָלַף אַקְפּוּת פַּתָא גְּזוּז רֵישׁ וְחָלַף דַּהֲוָאָה מְהַלְּכַן בְּגֵיוָה יֶסְרַן סַקִּין דָּא פּוּרְעֲנוּתָא תִּתְעֲבִיד מִנְּהוֹן אֲרֵי טְעָאָה בְּשׁוּפְרֵיהוֹן׃ שְׁפַר גִּבָּרַיִךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְּלוּן וַעֲבְדֵי נִצְחָנִיךְ בִּקְרָבָא׃ וְיִצְדוּן וְיִסּוֹפוּן תַּרְעֵי קִירְוָהָא וּתְרוֹקִין אַרְעָא וְתַחֲרוּב׃ וְיִתְקְפַן שְׁבַע נְשִׁין בְּגַבְרָא חַד בְּעִידָּנָא הַהִיא לְמֵימַר מִדִּילָנָא נֵיכוּל וּמִדִּילָנָא נִתְכַּסֵּי לְחוֹד יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלָנָא כְּנוֹשׁ חִיסוּדָנָא׃

בְּעִידָּנָא הַהוּא יְהֵי מְשִׁיחָא דַּייָ לְחֶדְוָה וְלִיקָר וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא לִירְבוּ וּלְתוּשְׁבַּחְתָּא לְשֵׁיזָבַת יִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְּאִשְׁתְּאַר יְתוּב לְצִיּוֹן וּדְעָבַד אוֹרַיְתָא יִתְקַיַּם בִּירוּשְׁלֵם קַדִּישׁ יִתְאֲמַר לֵיהּ כָּל דִּכְתִיב

יבא במשפט על כל נעלם: ישיבה לארץ ד' בליש' בקריא' וסימ' ונקתה לארץ תשב, שבי לארץ אין כסא בת כשדים, וישבו אתו לארץ שבעת, ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון:

נאכל

נ"ב כתיב נא ולא נו

באה הגואל, ופירוש צמח ה' משיח בן דוד, כמו שאמר והקימותי לדוד צמח צדיק: לצבי, פירושו חפץ, או הדר ותפארת, כמו צבי היא לכל הארצות, לעטרת צבי, ופרי הארץ הוא אומר גם כן על המשיח, מתחילה יהיה כמו הצמח היפה שישמח האדם בראייתו וכשיגיע להיות פרי יהנו עוד ממנו וישמחו בו יותר, כן מלך המשיח מתחילה ישמחו ואחר כן כשיעשה מעשה וינצח מלחמת גוג ומגוג וישים הארץ שלוה ושקטה שכל העולם ייראו ממנו, אחר כן יהיה לגאון ולתפארת שיתגאו ויתפארו בו על כל הגוים, ואמר לפליטת, כמו שכתוב והשירותי מקרבך עליזי גאותך והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בה' וגומר, וכן אמר הנה והיה הנשאר, ויונתן תרגם צמח ה' משיחא דה' ותרגם ופרי הארץ ועבדי אורייתא: והיה, זכר ציון וירושלם כי היא ראש מלכות ישראל, או לפי ששם תהיה מלחמת גוג ומגוג: יאמר לו, ואמר בעבורו: כי הוא קדוש, וצדיק הכתוב שיצור עליו שיחיה לפי ישרו ומעשיו הטובים, וכמוהו מחי נא מספרך אשר כתבת, ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא דאשתאר יתוב לציון וגו': אס

ועתה ואתה י״ח בטעם תברין וסימן נמסר בסדר בהעלותך׃

הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָםִ׃ אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַםִ יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר׃ וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃ וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃

ה

אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן׃ וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃ מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה אוֹדִיעָה נָּא אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה

דִּכְתִיב לְחַיֵּי עָלְמָא יֶחֱזֵי בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֵם׃ אִם יַעֲדֵי יְיָ יַת תֳּוָלַת בְּנַת צִיּוֹן וְיַת אַשְׁדֵי דַם זַכַּאי דְּבִירוּשְׁלֵם יְגַלֵּי מִגַּוַּהּ בְּמֵימַר דִּין וּבְמֵימַר גְּמִירָא׃ וְיִבְרֵי יְיָ עַל כָּל מַקְדַּשׁ טוּרָא דְצִיּוֹן וְעַל אֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ עֲנַן יְקָר יְהֵי מַטִּיל עֲלוֹהִי בִּימָמָא וַאֲמִיטְתָא וְזִיהוֹר כְּאֶשָּׁא שַׁלְהוֹבִי בְּלֵילְיָא אֲרֵי יַתִּיר מִן יְקָרָא דַּאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלוֹהִי שְׁכִינְתָא תְּהֵי מְגִנָּא עֲלוֹהִי בִּגְנוֹן׃ וְעַל יְרוּשְׁלֵם תְּהֵי מְטַלַּת עֲנָנֵי לְאַטָּלָא עֲלַהּ בִּימָם מִשְּׁרָב וּלְבֵית סְתַר וּלְאַגְנָא מִזַּרְמִית וּמִמִּטְרָא׃

אֲמַר נְבִיָּא אֲשַׁבְּחֵיהּ כְּעַן לְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִיל לְכַרְמָא זַרְעֵיהּ דְּאַבְרָהָם רַחֲמִי תּוּשְׁבַּחַת רַחֲמִי לְכַרְמָא עַמִּי חֲבִיבִי יִשְׂרָאֵל יְהָבֵית לְהוֹן אַחְסָנָא בְּטוּר רָם בְּאַרְעָא שְׁמֵינָא׃ וְקַדֵּישְׁתִּינוּן וְיַקַּרְתִּינוּן וְקַיֵּימְתִּינוּן כְּמַצַּב גְּפֶן בְּחִירָא וּבְנֵיתָא מַקְדְּשִׁי בֵּינֵיהוֹן וְאַף מַדְבְּחִי יְהָבֵית לְכַפָּרָא עַל חֲטָאֵיהוֹן וַאֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא בֵּית יִשְׂרָאֵל מְרַדוּ מִן אוֹרָיְתָא וְלָא צָבַן לְמֵתַב כְּעַן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וֶאֱנַשׁ יְהוּדָה דִּינוּ כְּעַן דִּינָא קֳדָמַי מִן עַמִּי׃ מַה טָבָא אֲמָרִית לְמֶעְבַּד עוֹד לְעַמִּי וְלָא עֲבָדִית לְהוֹן מָא דֵּין אֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃ וּכְעַן אֲחַוֵּי כְּעַן לְכוֹן יַת דַּאֲנָא עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמִּי

אם רחץ׳ אם זה ענינו כמו והיה אם בא אלאשת אחיו׳ אם יהיה היובל לבני ישר׳ ואם תקריב מנחת בכורים׳ והדומים להם כמו שכתוב בספר מכלל׳ ופי׳ הפסוק לענין הנזכר למעלה קדוש יאמר לו וגו׳ מתי יהיה זה כשירחץ ה׳ צואת בנות ציון׳ כלומ׳ הטנוף והצואה׳ והוא דרך משל למעשים הרעים שהם בציון היום לא יהיו שם אז אסיר מקרבך עליזי גאותך׃ ורחץ׳ עבר במקום עתיד׳ וכמוהו רבים בדברי הנבואה ברוב׃ ורחץ׳ ודיח׳ ודיח׳ כפל ענין במלו׳ שונות׳ וכן צואת ודמי וכן משפט ובער׳ כלומר כי במשפט י יעשה ולא יאריך עוד לרשעים ובזה יבער הרע כלו ולא ישאר ממנו דבר וסמך רוח אל לשון הדחה ורחיצה רוצה לומ׳ לרוב הבעור שלא ישאר מלאכות החטא דבר כמו שהרוח מיבש הדבר׳ או יהיה פירוש רוח כמו וברוח שפתיו וברוח פיו׳ וכן תרגם יונתן׳ במימריה׃ וברא ה׳ מתחילה היה ענן הכבוד חונה במשכן ובבית המקדש אבל בשוב הגלות יראה ענן הכבוד על בתי החכמים והגדולים ו והחסידים׳ וזהו שאמ׳ על כל מכון הר ציון׳ ועל מקראיה׳ כלומר על כל מכון ונשא בכבוד יושביו׳ ונקרא גם כן המקום ההוא מקרא לפי ש שנקראים שם העדה לפני החכמים׳ וכנוי הא מקראיה לציון ו ויהיה שם ביומם ענן ועשן ובלילה נוגה אש להבה כמו שהיה ב במשכן עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה׳ ועשן הוא הענן העב׳ ותרג׳ יונתן ועשן ואמיטתא׳ ופירוש על דרך שאמר וערפל סביביו׳ והוא משל על השגת אמתת האל שלא תושג על האמת׳ כי לא יראנו האדם וחי׳ אפילו חיות הקדש אין רואין אותו׳ ואמר שבאותו הזמן תרבה השגת בני אדם׃ כי על כל כבוד חפה׳ פירוש על כל כבוד בתי ירושלם חפה׳ כלו׳ תהיה כבוד האל חופף עליהם הענן ביום והאש בלילה׳ ויונתן תרג׳ על כל מכון על כל מקדש טורא דציון׃ וסכה׳ ואותה החופה תהיה להם לצל יומם מחורב שלא יכם שמש ושרב ולא יזיקם׳ וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור׳ ותרגם יונתן על ירושלם תהא וגו׳ אשירה נא׳ דברי הנביא עושה משל בין האל יתברך ובין ישר׳ וקורא ישר׳ כרם והאל בעל הכרם׳ וקורא זה המשל שירה׃ ודבר זה המשל על אנשי דורו לפי שהוא שבח האוהב ואהבתו עם האהוב׳ וכן שיר השירים אשר לשלמה לפי שהוא מספר אהבת החושק עם החשוקה׳ והוא משל לאל עם כנסת ישר׳ וקורא הנביא האל יתברך ידידי ודודי על דרך כי בי חשק׃ בקרן בן שמן׳ כתרגומו בטור רם ובארע שמנה׳ וקרא ארץ ישר׳ קרן לפי שהיא גבוהה מכל הארצות׳ והקרן גבוה מכל הגוף׳ וקורא ארץ ישראל בן שמן כמו שנאמר עליה ארץ זבת חלב ודבש׳ ותרג׳ יונתן וקדישתינון וגו׳ ויעזקהו׳ פירוש חפרו׳ מדברי רבותינו ז״ל מאלוש יושב ועוזק תחת הזיתים׃ או פירוש גדרו סביב׳ מתרגומו טבעת עזקה שהיא עגולה מסבבת׳ והרוצה לטע כרם גודרו תחילה כדי שלא תכנס שם חיה ותפחית הנטעים וגם חופר מקום נטיעת הגפנים׳ וכן מסקל ממנו האבנים ואחר כך נוטעו ממבחר הנטעים שימצא׳ זהו שאמר ויסקלהו שהסיר משם האבנים ואחר כך ויטעהו שורק׳ ושורק היא הנטיעה החשובה׳ וכן כנטעתיך שורק׳ ואמרו כי נקרא שורק הגפן שמוציא ענבים טובים שאין בהם חרצן׳ ופי׳ המשל כי שמר האל ישר׳ כשהכניסן לארץ׳ והגדר הם הגוים אשר סביבותם וסקל מן הכרם האבנים׳ זהו שגרש אומות מארץ ישר׳ ונטע בו זה העם שהוא נטע נבחר זרע אמת שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב והיו ראויים שיעשו פרי טוב׳ ויש דרש תרו״ מצות׳ כמנין שורק הוספתי להם על שבע מצות שנצטוו בני נח׃ ויבן מגדל בתוכו׳ מי שיש לו כרם טוב וירצה לשמרו תמיד שמירה מעולה בונה מגדל בתוכו וגם עושה בו יקב ודורך שם הענבים ושומר שם היין כל זה עושה לאהבתו הכרם׳ גם יש שבונים מגדל אחר בכרם לשמור כל הכרמים כן האל יתברך בנה מגדל בתוכו שהבטיחם בשמירתו כל זמן שישמעו לקולו יבטחו בשמו שלא יבואם רע׳ וזהו המגדל החזק׳ כמו שכתוב מגדל עז שם ה׳ בו ירוץ צדיק ונשגב׳ וגם יקב חצב בו׳ הם הנביאים׳ כמו שנאמר חצבתי בנביאים׳ והיקב דורכין בו הענבים להוציא פרי הענבים למעשה׳ כן הנביאים מורים לישר׳ התורה כדי שיהיו מעשיהם טובים עם אלהים ואדם׳ ויונתן תרגם מגדל בית מקדשא׳ ותרגם יקב מדבחא׃ ויקו לעשות ענבים ויעש באושים׃ והנה הוא קוה שיעשה זה הכרם ענבים טובים כמו שהיה המטע טוב כי ממטע טוב היו מאברהם יצחק ויעקב׳ וכן הורם תורת אמת והיה ראוי שיהיו מעשיהם טובים׃ ויעש באושים׳ פירוש ענבים רעים׳ וכן פירש רבינו סעדיה מתרגום וירע ובאש׳ ורבינו האיי ז״ל כתב באושים הוא מין ידוע ממיני הענבים והוא הרע שבהם׳ וידוע הוא מלשון משנה הענבים האובשים במוקדם האלף על הבית׳ כן ישראל במקום שהיו ראוים לעשות מעשים טובים עשו מעשים רעים׃ ועתה׳ כלומר אתם בעצמכם תהיו שופטי ביני וביניכם׳ ואמר יושב ירושלם ואיש יהודה כי אחר עשרת השבטים גלו כשאמרה נבואה זו׳ כי בשנת שש לחזקיהו גלו עשרת השבטים׃ מה לעשות׳ כל השמירות והמלאכות שאדם עושה לכרמו עשיתי לו לא נשאר לי דבר טוב לעשות שלא עשיתי אם כן מדוע היה שקויתי לעשות ענבים ויעש באושי׳ קויתי׳ בצרי״ הוין׃ ועתה

אם רחץ׳ כי רחץ ים אם משמש כן בלשון כי וכן אם יבלענו ממקומו כי יבלענו עד אם כלו לשתו׃ צואת׳ תגאלת תרגומו כלומר העביר עונם על ידי יסורין וביעור מן העולם׃ ידיח׳ לשון רחיצה בלשון משנה ובמקרא וגם ידיחו את העולה׃ ברוח משפט׳ על ידי יסורין שלג״ר בלע״ז שיעלה על רוחו לשפט אותם׃ וברוח בער׳ לבערם מן העולם בער כמו ל לבער׳ דישקומבמגט בלע״ז לשון פעול הלוך׃ ועל מקראיה׳ הקרואים בתוכה׃ ענן יומם ועשן׳ להגין מן האומות׃ כי על כל כבודי׳ האמור להם תהא החופה ש שאחופף שכינתי עליהם ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה׃ וסוכה תהיה לצל וגו׳ מחורב׳ להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעים וליהט אותם היום הבא שהקב״ה מוציא חמה מנרתקה ומקדר ע עליהם׃ ולמחסה׃ לשון כיסוי׃ ולמסתור׳ להיסתר בה׃ מזרם׳ את המקלות מהר דינור על הרשעים בגיהנם שנ׳ על ראש רשעים יחול במסכת חגיגה׃ וממטר׳ מטר היורד על הרשעים כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים׃ אשירה נא לידידי׳ הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה׳ ילחם לכם בשבילכם׃ שירת דודי׳ היא זו אשר שר בשביל כרמו על עיסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו׃ כרם היה לו בקרן בן שמן׳ בזוית העושה פירות שמנים כשמן טוב׃ בן שמן׳ זוית ראוי לשמן לזתים לעשות שמן כמו בן מות ראוי למות ודוגמא זו היא בסוף העמי׳ יכרסמ׳׃ ויעזקהו׳ סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא׃ ויסקלהו׳ הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן׃ ויטעהו שורק׳ הם זמורות היפות לנטיעה מאלה זמורות׃ ויבן מגדל בתוכו׳ בית לעצור ענבים׃ וגם יקב חצב בו׳ הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא לשון בור הוא וכן ועד יקבי המלך תרגם יונתן עד שיחיא דמלכא הוא עומק אוקיינוס ולכן נופל בו כאן לשון חציבה כמו ובורות חצובים׃ ויקו לעשות ענבים׳ ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים ויעש לו באושים דומים לענבים וקורין אותם לבברוייש בלע״ז׃ הכר

הסר משוכתו: להסיר גדר המסוכך ומגין עליו מסוכה הוא סייג קוצים, גדר הוא גדר אבנים: והיה הכרם לבער, שירעו בו בהמה וחיה: ואשיתהו בתה, לשון שממה וריקנו הוא וכן בנחלי הבתות: ולא יעדר, לשון חפיר כרם הוא: ועלה שמיר ושית, מיני קוצי' פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומ' שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בית המקדש כענין שנאמר כשמיר חזק מצור: שית, לשון השאת והשבר לשון תשאה שממ' כדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת: כי כרם יי' צבאות בית ישראל, לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעש' לכרם הזה עשה לישרא' והכרם הוא אדם הראשון כי מצינו במדרשי אגדה במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה במקראות הללו דורשין עליו לא כטרד אדם הראשון עד שאירע ונידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו' ובמקום אחר מצינו הושיב עליו שומרי' שלא יאכל מעץ החיי' שנאמר ועל העבים אצוה וכן דרשנו עליו: כרם היה לידידי, להקב"ה בגן עדן זהו קרן בן שמן: ויעזקהו, בעשר חופות האמורות ביחזקאל בפרש' חירם מלך צר: ויסקלהו, מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע: ויטעהו שורק, תחלת יצירתו ממקום המזבח: ויבן מגדל בתוכו, ויפח באפיו נשמת חיים מן העליוני': וגם יקב חצב בו, מעיין נובע מקור חכמ': ויקו לעשו' ענבי', שיודה וישבח לפניו: ויעש באושים, דברים כבאשים חירף וגדף: שפטו נא, לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עמו כמותו שואל להם המשפט: אודיעה נא אתכם, מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי: הסר משוכתו, טרדתיו מתוך חופותיו: והיה לבער, סופו למות ולמשול בו חיות רעות: פרוץ גדרו, טרדתיו ממחיצת גן עדן: ואשיתהו בתה, כדו הושבתיו שלא נתתי תורה בימיו: לא יזמר ולא יעדר, לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב: ועלה שמיר ושית, שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים: ועל העבים אצוה, צויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיי': כי כרם יי' צבאו' בית ישר', כי כאותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית שמן בארץ שמיכה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים וניקיתים מפושעי הדור נטעתים שורק שם אבות ושם אמות כמניין שורק הוספתי עליהם על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין: ויעש באושים, קלקלו מעשיהם ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו: אודיעה נא אתכם גם אתם המכעיסים אותי את אשר הגון בעיני לעשות לכרמי כבר אשר עשיתי לאדם הראשון הסר מסוכתו אסלק שכינתי מעליהם המסוככת עליהם כמה שנ' ויגל את מסך יהודה פרוץ גדרו אתוץ חומותיו: ואשיתהו בתה, ואשוינון רטושין: לא יזמר ולא יעדר, לא אסתערון ולא יסתמכון: ועלה שמיר ושית, ויהון מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואכל הכרם משם במקום אחר הוא מתורגם הובאי ובור: ועל העבים אצוה, ועל נבייא אפקיד דלא יתנבון עליהון הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה: נטע שעשועיו, כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד פתח כמו בקר זבח שלמים: ויקו שיעשו משפט והנה משפח אסיפת חטא על חטא כמו מהסתפח ספחני נא, ד"א לשון נגע ולפי שהוא לשון נופל על הלשון בקריאתו דומה משפט למשפח וכן צעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא: הוי מגיעי בית בבית, עשרים ושנים אשרי נאמרו בספר תילים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעי': הוי, לשון צעקת אנחה על פורענות העתידה לבא: מגיעי בית בבית, מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניי' החלשים שבין שני הבתים וכן שדה בשד': יקריבו עד אפס מקום, שאין מקום לעני לישב: והושבתם לבדכם בקרב הארץ, כסבורים אתם שאין חלק להקב"ה ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את ארצם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה: באזני יי' צבאות, אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזרה עליהם גזרה מאת יי' ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב: כי עשרת צמדי כרם, ומפני הרעב יגלו יושבי הבתי' ואין יושב בם וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ: עשרת צמדי כרם, ארפינט בלע"ז והוא אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד: יעשו בת אחת, מדה אחת של יין בת שלש סאין וזרע חומר בת כור שהוא שלשים סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין:

בשדה ה' רפין בקריאה וסימנ' נעברה נא בארצך לא נעבר, וחברו אעברה בארצך, הוי מגיעי בית בבית, ותאמר נעמי אל רות כלתה, ויאמר בועז אל רות הלא שמעת בתי:

לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס: ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר: כי כרם יהוה צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום והושבתם לבדכם בקרב הארץ: באזני יהוה צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב: כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה:

לעמי אסלק שכינתי מנהון ויהון למיבז אתרע בית מקדשהון ויהון לדיש: ואשוינון רטישין לא אסתערון ולא יסתמכון ויהון מטלטלין ושביקין ועל נבייא אפקיד דלא יתנבון עליהון נבואה: ארי עמיה דיי' צבאות בית ישראל ואנש יהודה ניצבא דהדותיה ואמרי' דיעבדון דינא והא אינון אנוסין אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגן חובין: ווי דמקפין בא על בא חקל אונסא בחקלתהון מקרבין אמרין עד דנחסין כל אתר ומדמן דיתבין בלחודיהון בגוה דארעא: אמר נבייא באודני הויתי שמע כד איתגזרית דא מן קדם יי' צבאות אם לא בתין סגיאין לצדו יהון רברבין וטבין מבלי יתיב: ארי בחובא דלא יהבו מעשריא בית עשר אשברין דכרם יעבדון ביתא חדא ובית כור זרע יעביד תלת סאין:

ועתה, הסר משוכתו, ברנ"ש עם הוי"ו כמשוכת חדק, ברפי', והמשוכה היא שעושים לכרם מקוצים חוץ לגדר אבנים שעושים לו ועושין זה לרוב שמירה ואם אין משוכה יכנס בו אדם על ידי הדחק, וזהו והיה לבער כלומר למאכל, כמו ובער בשדה אחר, ואחר שיפרוץ גדר האבנים הוא למרמס שירמסוהו חיות ובהמות, והמשל במשוכה ובגדר הוא שמירת האל שיסלק מעליהם ואומות העולם יהיו שולטות בהם, כמו שאמר הכתוב והסתרתי פני מהם והיה לאכול: ואשיתהו בתה, ועוד אעשה לו זה כי אף על פי שעשיתיו הפקר ואכלוהו ורמסוהו החיות אף על פי כן הגפנים הנשארים בו לא אעשה בהם שום עבוד' שיוציאו פירות אלא אניחנו שיהיה שממה לא יזמר ולא יעדר, ופירוש יזמר כריתת הזמורה להרבות בפירות, ופירוש יעדר שחופרי' סביב הזמורה ותולשין הקוצים והעשבים הרעי' וכיון שלא יעבד יעלה שמיר ושית כמו הארץ שאינה נעבדת שצומחין בה שמיר ושית, ושמיר ושית מיני קוצים הם, ובתה פירוש שממה, וכן בנחלי הבתות אף על פי שהוא דגוש וזה רפוי, והמשל אף על פי שסלקתי שמירתי מהם והם למאכל לגוים והגלו אותם מארצם רובם כי עשרת השבטים גלו אף על פי כן הנשארים לא אעשה עמהם טובה ולא אשלח ברכתי להם שיפרו וירבו כמו שחותכין הזמורה כדי שתוציא פירות יותר: ועלה שמיר ושית, שיהו מעשיהם לקללה, כמו שאמר והמשתכר ישתכר אל צרור נקוב, ומשל ועל העבים אצוה יתפרש כמשמעו שאמנע ברכתי מארצם, כמו שכתוב ועצר את השמי' ולא יהיה מטר, ויונתן תרגם על נביאיא וגו': כי כרם ה', עתה פירש המשל בית ישראל עשרת השבטים: ואיש יהודה שבט יהודה ובנימן: נטע שעשועיו, מתחילה כשנטעם נטע שעשועיו היו שהיה משתעשע בהם ושמח עמהם כשהיו עושים מעשים טובים וקוה מהם שיעשו תמיד מעשים טובי' ויעשו משפט העניי' כמו שהיה עושה עמהם תמיד טובות: והנה משפח, פי' נגע, כמו ספחת, ולצחות הלשון סמך משפח אל משפט, וכן צעקה לצדקה: מפני שהם קרובים להם באותיות, וענין הפסוק רוצה לומר אני קויתי שיעשו משפט העניים והעשוקים והנה הם להם משפח ונגע ברעות וקויתי שיעשו להם צדקה והנה צעקה שצועקי' העניים מהעושק שעושקים אותם: משפח, כתוב בשי"ן: הוי מגיעי בית, רוצה לומר שמשיגים גבול וגוזלים העניים ואם יש לעני בית סמוך לבית העשיר או שדה סמוך לשדהו בא עליו בעקיפין עד שלוקחו ממנו ומחברו עם שלו: עד אפס מקום, עד שלא נשאר מקום לעניים לשבת ואתם סבורים שאתם לבדכם תשבו בארץ שאתם גדולים ועשירים: והושבתם, מבנין הופעל, והמושיבים הדיינים הרעים: באזני, מאמר הקדוש ברוך הוא, אמר מה שאתם מדברים ביניכם ומסכימים לגזול העניים באזני עלה כי אני אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידי להשפיל ולהרים, ואני אומר בתים רבים לשמה יהיו, אתם הייתם חושבים שאתם תשבו לבדכם ואני אומר שאתם תגלו מהם ובתיכם שהיו רבים וגדולים יהיו שממה מאין יושב: אם לא, לשון שבועה, וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה, אם לא שויתי ודוממתי, והוא כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה: רבים, כמו רבי המלך, כלומר חשובים בבנין יפה, וכן גדולי' וטובים, והוא כפל ענין במלות שונות, ויונתן תרגם הפסוק כן אמר נביא באודני הויתי שמע וגו': כי עשרת צמדי כרם, עתה נתן טעם למה יהיו הבתים שממה מאין יושב כי אשלח קללה בשדות ובכרמים תחת אשר היו גוזלים אותם מהעניים לפיכ' תהיה תבואתם לקללה וכיון שלא יהיו הפירות לא יהיו היושבים, ופירוש עשרת צמדי בקר מקום בכרם שיחרשו עשרת צמדי בקר ביום אחד לא יצא ממנו יין אלא בת אחת, ומדת בת היא בלח כשיעור איפה ביבש, ומקום עשרה בשדה כשיזרעו בו כור לא יעשה אלא איפה, וחומר הוא הכור והוא עשר איפות, הוי

מאחרי

הוי משכימי בבקר, לשתות יין, אוי להם שכל עסקם הוא לשתות ולהתענג השכר ולא היו עוסקים בדברי תורה וחכמה ובבקר ישכימו לשתות כאלו ירדפו השכר אשר ימצאו אותו טוב, וכן בנשף מאחרים בבית המשתה עד שידליקם היין ויבעירם לעשות כל תאות נפשם: והיה כנור, עתה מספר איך היו משתיהם הכנור והנבל והתוף והחליל שמנגנין בהם והיין לפניהם ובדרך הזה הוא משתיהם בדברים שמושך אותם לשתות כלי הנגון והיין לפניהם: ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, הנה הם פנויים ממלאכה כי הם עשירים, והנה כל עסקם במשתה ובשמיעת הנגונים ולא יתעסקו בכל עתות הפנאי בדברי תורה ובדברי חכמה שהם פעל ה', ומעשה ידיו שכתוב על הלוחות עשרת הדברים, והם כלל לכל המצות שבין אדם לחברו ושבין אדם למקום, ויש לפרש את פעל ה' ומעשה ידיו חכמת הככבים כי ממנו יגיע האדם לכבוד הבורא כמו שאמר במזמור מה אדיר שמך בכל הארץ, אמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, ואמר השמים מספרים כבוד אל, רוצה לומר כל העומד על סוד בריאתם ידע כבוד האל, ואמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, רוצה לומר שיתבוננו בחכמה זאת ומתנה ידעו כבוד הבורא, וכן אמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, ועוד דרשו ואת פעל ה' לא יביטו שלא התפללו שחרית וערבית כלומר יוצר אור ומעריב ערבים, זהו כפעל ה ומעשה ידיו: לכן גלה עמי מבלי דעת, בעבור שלא ידע מעשה האל ולא התבונן בו ופנה אל המאכל והמשתה והתענוג לפיכך יגלה ממקומו ויהיה ברעב ובצמא מדה כנגד מדה, ופירוש כבודו, ואנשי כבודו כלומר אותם שהיו כקראים אנשי הכבוד יהיו מקראים אנשי רעב: מתי, כמו אנשי, כמו מעיר מתים: והמונו, והמון העם יהיו יבשים בצמא: צחה, מן והשביע בצחצחות נפשך שהוא ענין יובש, ותרגם צמא כחותא, וענין יבשים שיבשו גרונם מפני הצמא, וצחה תאר סמוך בשקל אשה ריח נחח לה', ובאמרו הרעב לאנשי הכבוד והצמא להמון העם לא להביא זה על זה וזה על זה אלא כולם יהיו שוים ברעב ובצמא אנשי הכבוד והמון העם, ויונתן תרגם מתי כמו מתי בבורי המם מענין מות, שתרגם ויקיריהון מיתו בכפנא וסגיאיהון בבוצירתא בצחותא, ולפי הדקדוק לא יתכן כי מתי בשוא המם שרשו מתה ומתי בב"רי המ"ם שרשו מות: לכן הרחיבה, אמר דרך משל לרוב בני אדם שימותו מישראל: הרחיבה שאול נפשה. לקבל המתים: וירד הדרה, פירו' הדר ארץ ישרא', או הכנוי כנגד ירושלם, אמר שירדו לשאול אנשי הכבוד והמון העם, ועוד כפל הענין במלת שונות, ואמר ושאונה ועלז בה, ושאונה, כמו התמונה שזכר, כמו הדרה שזכר: ועלז בה, ופירוש ועלז בה ומי שהיה עלז ושמח בעיר מרוב הטובה ירד לשאול כמו כן, ויונתן תרגם ועלז בה ודתקיף בהון, והוא כענין שפירשנו, ויש מפרשים ועלז בה האויב: וישח אדם, כפל הדבר במלות שונות, או פירוש אדם על הפחותים ואיש על הגדולים, כמו גם בני אדם גם בני איש, וכן תרגם יונתן וימאך אנשא ויחלש תקוף גברין: ועיני גבוהי', לפי שגבהות אדם נראה בעינים לפיכך אמר עיני גבוהים, וכן אמר ועיני גבהות אדם, וכן אמר עינים רמות, וכן אמר רום עינים: ויגבה, באותו משפט שיעשה ברשעי ישראל יהיה הוא גבוה במשפטו, ויאמרו כי הוא רם ונשא ושופט העולם כרצונו והאל הקדוש בעשותו בהם המשפט יהיה נקדש בהם, כמו שאמר בקרובי אקדש, ואמר ונקדשתי בם, ופירוש בצדקה ביושר כמו משפט: ורעו כבשים, משל הוא על הצדיקים והחלושים שהיו טרם זה גרושים מבתיהם והולכים מפני הרשעים ובגלות הרשעי' יאכלו העניים מה שהיו אוכלים הרשעי', וזה היה בימי חזקיהו שהיה מלך צדיק ושופט אמת ובימיו לא היה כח ביד החזקים לעשוק החלושים ומתו או גלו רוב ישראל בימיו, ופירוש כדברם כמנהגם, מתרגמינן וינהג ודבר, כלומר אין אונס להם, ופירוש וחרבות מחים, חרבות השמנים בעלי מוח והם העשירים שהיו עושקים העניים בתיהם שיהיו חרבות גרים יאכלו העניים מבריחו שמניחים יבאו עתה לגור בהם ולאכול את חלקם, ויונתן תרגם הפסוק כן ויתפרנסון צדיקיא וגו', תרגמו על דעת שפירשתי אלא שתרג' כדברם ענין דבור: הוי מושכי העון, אמר על דרך משל כי כמו שמושך האדם העגלה הטעונה בחבלים ובעבותות כן הם מושכים העון אליהם בחזקה, וחבליה' הם חבלי שוא ושקר, ותאות המשיך הוא התענוגים ומשתה היין שמושכין האדם ומביאין אותו לעון גלוי עריו ולגזל ולשפיכות דמים והם מושכים העון ברצונם אליהם בהרגלם התענוגים אליהם ומשתה היין, וכן אמר שלמה בזה הלשון למשוך ביין את בשרי: וכעבות בכ"ף השמוש, רוצה לומר כמו שמושכים העגלה בעבור כן הם מושכים החטאת אליהם, והטאה מה כמו חטאת: ועבות, שם לחבל היחיד בשקל שחור יאור בשו"א הוא במוכרת או בסמוך כמו מעשה עבות ולרבים עבותים או עבותות, והחבל שהוא עשוי משלש יתרים יקרא עבות, ודברי רז"ל יצר הרע בתחילה דומה לחוט השערה ולבסוף לעבות העגלה, שנאמ' הוי מושכי העון בחבלי השוא: האומרים, כשאני שולח להם נביאי ואומרים להם הרע שאינו מביא להם בעונם מעשיהם הרעים הם אומרים אין אנו מאמינים: ימהר יחישה מעשהו, כלומר מעשה הפורענות ונראה שנביאינו אומרים אמת כי עצה אין אנו מאמינים: עצת קדוש ישראל, מה שיעץ להביא עלינו כי הוא קדוש ישראל ואיך ירע לנו כי הם חושבי' שאין מעשיה' רעים, כמו שאמר הוי האומרים לרע טוב,

מאחרי בנשף, לשתות יין בלילות: יין ידליקם, בוער בם: כנור ונבל, מימין ויתדות יש בנבל מן הכנור למה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני זמר במדרש תילים: תוף: של עור הוא: חליל, אבוב של קנה בלע"ז בלע"ז: ואת פועל ה' לא יביטו, ובאורייתא דיי' לא איסתכלו: ומעשה ידיו לא ראו, עשו עצמן כאילו לא ראו את גבורותיו, ד"א לא קילסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים: מבלי דעת, לפי שהיה לבם בלי דעת: וכבודו מתי רעב, נכבדיו ימותו ברעב: צחה צמא, צמא כנגד רוב משתיהם: צחה, תרגום של צמאה: לכן הרחיבה, מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע: ופערה, ופתחה: לבלי חק, לאין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אחד חק וקצבה לתפנוקיהם: וירד, שם הדרה של ירושלם: ועלז בה, העליזים שבה: וישח, ויחלש תקוף גברין ולפי מדרשו זה הקב"ה שהם גרמו לו להראות כאיש נדהם וכן הוא אומר צור ילדך תשי ואומ' בעצלתים ימך המקרה: ויגבה במשפט, כשיעשה משפטי' בהם יגבה שמו בעולם, במשפט יושטי"צייא בלע"ז: והאל הקדוש, יתקדש בתוך הצדיקי' הנשארים בהם: ורעו כבשים כדברם, צדיקים המשולי' כעדר הרחלי': כדברם, כמנהגם ביותר וכמדה מתכלכלים דבריהם במשפט כ ככבשים הללו: וחרבות מחים, בתי הרשעים שהן שמני': גרים יאכלו, הצדיקים שהן כגרים יאכלום: מחים, שמנים כמו עולות מחים אעלה ורבותינו דרשו כדברם כמדובר בם כ כתמות הנדברות להם: הוי מושכי העון, גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחלה בחבלי השוא כחוט של קורי עכבים ומשתגבר בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון למשוך: שוא, דבר שאין בו ממש: חטאה, חטא: מעשהו, פורענות שהוא אומר להביא האומרים: למען נראה דבר מי יקום:

ויין ז' בקריאה וסימן ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין, וגם תבן גם מספוא יש דפלגש בגבעה, והיה כנור ונבל תוף וחליל, ויחזק את המצרות דד"ה, לאמתם יאמרו איה דגן, לחם חמודות לא אכלתי ובשר, והפחות הראשונים: נראה ה' וסימן האמרים ימהר יחישה מעשהו, כחשו ביי' ויאמרו, נשכימה לכרמים, לא נראה מלחמה, באורך נראה אור:

הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם: וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ ו וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ: לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא: לָכֵן הִרְחִיבָה שְּׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ ט ו וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ: וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה: וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ: הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה: הָאֹמְרִים יְמַהֵר יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה:

וַוי דְמַקְדְמִין בְּצַפְרָא לְמִשְׁתֵּי חֲמַר עַתִּיק רָדְפִין מְאַחֲרִין לְמִיפְטַר מְרַמְשִׁין עַל שְׁוֵיהוֹן חֲמַר אוֹנְסִין מַדְלִיק לְהוֹן: וַהֲוֵי עַל יְדֵי כִּנּוֹר וְנֶבֶל קַתְרוֹס אַבּוּבָא וְחַמְרָא מִשְׁתֵּיהוֹן וּבְאוֹרַיְתָא דַיְיָ לָא אִסְתַּכָּלוּ וְעוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ לָא חֲזוֹ: בְּכֵן גְּלוֹ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא וִיקִירֵיהוֹן מִיתוּ בְּכַפְנָא וְסַגִּיאֵיהוֹן בְּבוֹצִירְתָא בְּצַחוּתָא: בְּכֵן אַפְתִּיאַת שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפַתְחַת פּוּמַהּ וְלֵית סוֹף וְנַחֲתוּ יְקָרֵיהוֹן וְסִיגוּיֵהוֹן ו וְאִתְרְגִישֵׁתְהוֹן וְדִתְקֵיף בְּהוֹן: וְיִמָּאֵךְ אֱנָשָׁא וְיֶחֱלַשׁ תְּקוֹף גֻּבְרִין וְעֵינֵי רָמַיָּא יִמָּאְכָן: וְתַקִּיף יְיָ צְבָאוֹת בְּדִינָא וֶאֱלָהָא קַדִּישָׁא קַדִּישׁ בִּזְכוּתָא: וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוֹן וְנִכְסֵי רַשִׁיעַיָּא צַדִּיקַיָּא יַחְסְנוּן: וַוי דְמַשְׁרַן לְמֶחֱטֵי צִבְהַר נַגְדִין חוֹבִין בְּחַבְלֵי לְמָא אָזְלִין וְסָגַן עַד דְּתַקְפִין וְכִגְרִילַת עֶגְלְתָא חוֹבִין: דְּאָמְרִין אִיּמְתַי יוֹחֵי וְיִגְלֵי פְּרִישְׁתֵּיהּ בְּדִיל דְּנֶחֱזֵי וְיִקְרִיב וְיֵיתֵי מַלְכֵּיהּ דְּקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וְנִדְעִינֵיהּ:

הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר: הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים: הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן וְאַנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר: מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ: לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה יִרְפֶּה שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה וּפִרְחָם כָּאָבָק יַעֲלֶה כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת יְהוָה צְבָאוֹת וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵל נִאֵצוּ: עַל־כֵּן חָרָה אַף־יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצוֹת בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: וְנָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא: אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו: אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה: שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל: וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ

וַוי דְאָמְרִין לְרַשִׁיעַיָא דְמַצְלְחִין בְּעָלְמָא הָדֵין אַתּוּן טָבַיָא וְלַעִינְוְתַנַיָא אָמְרִין אַתּוּן רַשִׁיעַיָא הֲלָא בְּמֵיתֵי נְהוֹר לְצַדִּיקַיָא יַחֲשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָא וִיבַסְמוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא לְעַבְדֵיהוֹן וְיֵיתֵי מְרָדָא לְרַשִׁיעַיָא וְיִדְעוּן דִּבְסוֹפָא מְרִיר חֶטְאָה לְעַבְדֵיהּ: וַוי דְחַכִּימִין בְּעֵינֵי נַפְשְׁהוֹן וְקָבֵיל אַפֵּיהוֹן סוּכְלְתָנִין: וַוי דְגַבָּרִין לְמִשְׁתֵּי חֲמַר וְגֻבְרִין מָרֵי נִכְסִין לְאִתְרַוָאָה מִן עַתִּיק: מְזַכַּן לֵיהּ לְחַיָבָא חֲלַף דִמְקַבְּלִין מִנֵיהּ מָמוֹן דִשְׁקַר וּזְכוּת זַכָּאָה בְּרַשַׁע מַעְדַן מִנְהוֹן: בְּכֵן יִתְאַכְלוּן כְּקַשָׁא בְּאֶשָׁתָא וְכַעֲמִיר בְּשַׁלְהוֹבִיתָא מַסְגַן תּוֹקְפֵיהוֹן כַּשִׁבַּן יְהֵי וּמָמוֹן אוֹנְסֵיהוֹן כְּאַבְקָא דִפָרַח אֲרֵי קָצוּ בְּאוֹרַיְתָא דַיְיָ צְבָאוֹת וְיַת מֵימַר קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל רְחִיקוּ: עַל כֵּן תְּקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּעַמֵיהּ וַאֲרֵים מְחַת גְבוּרְתֵּיהּ עֲלֵיהוֹן כַּד מִתְחַנוֹן חֲזוֹ טוּרַיָא וַהֲוָאָה נִבְלַתְהוֹן מִשַׁגְרַן כְּסִיחֲתָא בְּגוֹ שׁוּקַיָא בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן וְעַד כְּעַן מִתַּקְפִין מֵירְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחֲתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן: וְיִזְקוֹף אָת לְעַמְמַיָא מֵרָחִיק וְיִכְלֵי לֵיהּ מִסְיָפֵי אַרְעָא וְהָא בִּפְרִיעַ מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ כַּעֲנָנִין קְלִילִין יֵיתֵי: לֵית דִמְשַׁלְהֵי וְלֵית דְמִתְקִיל בֵּיהּ לָא יְנוּם וְלָא יִדְמוּךְ וְלָא יִשְׁתְּרֵי זְרִיז חַרְצֵיהּ וְלָא תִתְפְּסִיק עַרְקַת מְסָנֵיהּ: דִי גִירוֹהִי מְחַרְפִין וְכָל קַשְׁתָּתֵיהּ מְתִיחָן פַּרְסַת סוּסְוָתֵיהּ כְּטִינָרָא תַקִיפִין וְגַלְגָלוֹהִי קְלִילִין הָא כְּעַלְעוֹלָא: נִיהוּמֵי לֵיהּ כְּאַרְיָא וִינְהוֹם כְּבַר אַרְיָון וְיִכְלֵי וְיֵיחוֹד בִּזָא וִישֵׁיזֵיב וְלֵית דְמַצִיל: וְיִכְלֵי עֲלוֹהִי בְּעִדָנָא הַהוּא כְּאִתְרְגוֹשַׁת יַמָא וְאִם יִבְעוֹן רַשִׁיעַיָא סְעִיד מִיתְבֵי אַרְעָא עָקָא ותבר

לרע ד' קמצין בקריאה וסימני' נמסר בסדר בחקתי: ט' פסוקים בקריא' לא ולא ולא ולא וסימן במסר' רבת':

האומרי' לרע טוב · מקלסין לע"ז ורע בעיניהם לעבוד הקב"ה שהוא טוב: שמי' חשך לאור · דבר שהוא עתיד להביא עליה' חשך אומרי' שיאיר להם: שמי' מר למתוק · עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרי' שימתיק להם: ומתוק למר · עבודת הקב"ה המתוקה אומרי' מרה היא: למסוך שכר · למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך: וצדקת צדיקי' · שהן ראויין לזכו' בבית דין יסירו ממנו · ומחייבין אותו בדין ונוטלין ממונו: לכן כאכול קש · והיה הדבר הזה לכם כאכול קש לשון אש · כאכול את הקש לשון האש: וחשש · תירגם יונתן עמירא קטין של שבולין וכחשש אשר להבה תרפנו ותעשנו אפר: כמק · כדבר הנימק: ופרחם · גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך תסתלק: על כן על מעשיהם הללו: וירגזו ההרים · מלכיהם ושריהם: כסוחה · כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהו' מאוס ובלשון חכמי' קרוי סחי וכן סחי ומאוס: בקרב חוצות · כן יהיו מאוסים בין האומות: בכל זאת · הבאה עליהם: לא שב אפו · לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם: נטויה · להרע להם: ונשא · הקב"ה נס לגוי' ירמוז להם רמז' להתאסף ולבא עליהם נסיאות הוא כמו קלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן אל עמים ארים נסי וכן ושים אותו על נס קלונס פירטיגא בלעז ועל שם שהוא לאות קרוי נס: ושרק · סיבליר בלעז · אף הוא סימן לקיבוץ: מקצה הארץ · שיבאו מרחוק לצור על ישראל: קל יבא · האויב עליה' כמו שמפרש והולך: אין עיף ואין כושל בו · לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו: נפתח · לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים: ולא ניתק · ולא יראו שום סימן כשלון לירא ממנו: כצר · כבר תירג' יונתן כטינרא כמו צר: וגלגליו · אופני מרכבותיו: שאגה · אימה תהיה לו עליכם כמו לביא: ויפליט · יפלנה לטרפו מיד כל הבאים להצילה יפליט אישקמ"וצייר בלעז: וינהום · אותו האויב על עם יי' הנזכר למעלה: כנהמת ים · אשר יהמו גליו כן יבא בחיילות האומות: ונבט לארץ · לשון הבטה יביטו ישראל ויצפו שיעזרום מלכי הארץ שהם סומכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזרה: והנה

הוי האומרים · למעשיהם הרעים שהם עושים הם אומרים כי טובים הם ולהתעסק בתורה ובחכמה הם אומרים רע ויגיעת בשר · והם כאלו שמים חשך לאור כיון שלא יבדילו בשכל מה הוא טוב ומה הוא רע הרי הם כמי שלא יבדילו בחושים ויכזב להם חוש הראות וחוש הטעם: הוי חכמים · הם חושבים עצמם חכמים ונבונים ושאומרים להם הנביאים זו דרך טובה לכו בה וסורו מדרך הרעה הם אומרים להם לא כי אלא הדרך שאנחנו אוחזים היא הטובה ואנחנו חכמים מכם להכיר הטוב והרע · ואדוני אבי ז"ל פירש חכמים המה לעשות היושר בעיניה' ונבונים המה לתקן מה שהוא נגד פניהם נכון · והוא על דרך שאמ' חכמים המה להרע: הוי גבורי' · כל גבורת' היא לשתות יין · כלומר כחם וגבורתם אינה נראית להלחם עם אויביהם אלא כל עסקם לשתות יין · ושתיית היין והתענוגים מביאים החולשה · והנה הם מפסידים חכמתם וגבורתם בשתיית היין והתענוגים · וכן אמר ושריך בבקר יאכלו · ובהפכו אומר ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי' · הנה כי שתית היין מונעת הגבורה: ואנשי חיל · כמו גבורים · כי פירוש חיל כח · כמו ותאזרני חיל למלחמה · ותרגום כח חילא · ויונתן תרגם וגברין מרי נכסי' כמו עשה לי את החיל: למסוך · כמו למזוג: מצדיקי' · השופטים מצדיקי' הרשע בדינו: עקב שוחד · בשכר שוחד שלוקחים ממנו · והצדיק בדינו יסירו במשפטם צדקתו מ ממנו · ואמר ממנו אחר שאמר צדיקים רוצה לומר מכל אחד ואחד מהצדיקים הבאים למשפטו: לכן כאכול קש · מנהג הלשון להקדים הפועל לפעול אבל כשהדבר מבואר שאין לטעות בו יקדימו הפעול לפועל כמו זה כי ידוע כי האש אוכלת הקש ולא הקש האש · וכן מים תבעה אש · אבנים שחקו מים · לשון אש הלהבת שהיא כצורת הלשון: וחשש להבה · כפל ענין במלות שונות · חשש הוא הקש הדק · ופירוש ולשון להבה ירפה החשש · כלומר יחלישנו ויבעירנו · כלומר כמו שהמעשה הזה הוא קל מהרה שלשון האש יאכל הקש ולשון להבה ירפה החשש כן יבא להם הרע קל מהרה ויכלם עד שרשם כמק יהיה · ומק הוא מקק הנזכר בדברי רז"ל מקק של ספרים והוא הרקב · ומשל שרשם ר"ל החזק שלהם יהיה מק ונמס · ופרחם הוא משל על החלשים כמו האבק שמרוב קלותו יעלה באויר ויכלה כן יכלו כולם החזקים והחלשי' שהם רעים: כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישר' נאצו · כפל ענין במלות שונות כאבק כלו קמוץ וגם הכ"ף · ות"י וחשש להבה וכעמירא בשלהוביתא · ובדרש לכן כאכול קש לשון אש · וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה עשו שכל זמן שמרפים ישראל ידיהם מן המצות שולט בהם ביש' שהם אש עשו שהוא קש · שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש: על כן · וירגזו ההרים · דרך משל כאלו רגזו ההרים ורעשה הארץ להם מרוב צרתם: כסוחה · בסקל ושכולה אין בהם · ופירוש כרותה · תרגום לא תזמר לא תכסח: לא שב אפו · לפי שהם אינם שבים בתשובה: ונשא נס · כאלו האל ישא להם נס וכאלו ישרוק להם שיבאו לא"י להחריבה · וענינו שיעיר את רוחם לבא מהרה קל הכפל לחזק המהירות והוא מלך אשור שיבא מהרה ובקלות · כמו הקל ברגליו שהולך מהרה · ויונתן תרגם קל כענין קלילין: אין עיף · הפסוק הזה הוא על דרך הפלגה מרוב חפצם ומהירותם לבא לא יעפו ולא יגעו מן הדרך ולא יכשל אחד מהם בדרך · כלומר שלא תגוף רגלו באבן בדרך מפני מהירותם ללכת לא ינום ולא ישן ביום וגם בלילה לא ישן אחד מהם דרך קבע שיצטרך להתיר אזורו ולהתיר שרוך נעליו אלא לבוש ונעליו ברגליו ישן מה שישן בלילה וכל זה דרך הפלגה: נפתח · פירושו התרת קשר המתעול: אשר חציו · וכן כלי מלחמתו כולם ערוכים להלחם · חציו שנונים ומחודדים · וכן קשתותיו דרוכות · לא יצטרכו לדרוך אותם כשירצו להלחם שלא יתעכבו במלחמה · וכן פרסות סוסיו כמו הצור · והוא האבן החזק נחשבו שלא יכלו מן הדרך ולא יצטרכו להטיל להם ברזלים · וכן גלגלי המרכבה יבאו מהרה כמו הסופה · והוא הקש המתגלגל ברוח · וכל זה דרך הפלגה: שאגה לו · ושאג כתוב · ישאג קרי · והענין אחד: ויאחז טרף · כי לא תהיה שאגתו והמתו לחנם אלא שיאחז טרף · כמו שנאמר הישאג אריה ביער וטרף אין לו כן האויב הזה · והו' מלך אשור יאחז טרף ואין מציל מידו שהרי בבאו כבש כל ארץ ישרא' וגם כל ערי יהודה הבצורו' ופירוש ויפליט יקח הפליטה והיא ארץ יהודה כי הכל כבש זולתי ירושלם: וינהום · כנהמת ים · כנהמת גלי הים: ונבט לארץ · מבנין פעל הדגוש בשקל אבד ושבר · אם יביט ישר' לארץ בבא עליו האויב פתאם יביט אם יבא לו עוזר ואין ולא יראה כי אם חשך · ומהו

ומהו החושך חשך צר · כלומר חשך האויב הבא עליו · ואע"פ שבמלת חשך עמד הטעם הענין דבק עם צר: ואור חשך בעריפיה · ואור השמש חשך לו כישראל בשמים · כלומר קדרו לו השמים מתעל מרוב הצרה · והשמים נקראו עריפים מפני שמזילים המטר · כמו שאמר אף שמיו יערפו טל · ופירוש יערפו יזלו · וכן יערוף כמטר לקחי יזל · ויש מפרשים בעריפיה בחורבותיה · כמו יערוף מזבחותם · שהוא ענין הריסות · ויש מפרשים צר ואור שמש וירח: בשנת מות המלך עזיהו · תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עזיהו · והוא כשנכנס להקטיר קטרת בהיכל והצרעת זרחה במצחו · ויש לפרש מיתה ממש · ולפירוש הזה לא יהיה זה תחילת נבואתו ומה שספר השנה שראה זאת המראה לפי שבמותו הרעו העם כמו שנאמר בתחילת מלכות יותם אמר ו ואראה את ה' ראה במראה הנבואה כבוד ה' כי פי' ה' כבוד ה' · וכן תרגם יונתן יקרא דה' · וכן נאמר על הכבוד וירד ה' על הר סיני · ותרגם גם כן אונקלוס ואתגלי יקרא דה' · וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה · וזהו שאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא · ורם ונשא הוא על הכסא · והכל הוא דמות במראה הנבואה · ורבותינו הקשו הפסוקים ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב ואראה את ה' · לא קשיא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה · ואמרו רבותינו ז"ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיהו לבן כרך שראה את המלך · כלו' שיחזקאל ספר פרטי הדברי' לפי שהיה חדוש גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיה לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך חדוש אצלו או בני דורו היו שלמי' יותר מבני דורו של יחזקאל · וישעיהו זכר שרפים ולא זכר החיות: ושוליו · הכנוי כנגד הכבוד · וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא · או יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולים הם תחתית הבגד או זולתו · והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד: מלאים את ההיכל · כמו ממלאים וכן וכבוד ה' מלא את המשכן וההיכל הוא היכל בית המקדש · או פירוש ההיכל השמים כמו ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו: שרפים ממעל לו · כמוך לו וכן ועליו מטה מנשה ונבחת עליו · ו"ת ממעל במרומא · ותרג' לו כמו לפניו קדמוהי · ותרג' שרפים עומדים שמשין קדישין · תרגם עומדים קדישין ר"ל עומדים קיימים והם המלאכים הקדושים שהם קיימים לעד: שש כנפים לאחד · ולא זכר מנין השרפים אבל זכר כי לכל אחד מן השרפים ראה שש כנפים ויחזקאל ראה לכל אחד מהחיות ארבעה כנפים וזה כי לכל תנועה מהם וזה ארבע שבות כמו שיתבאר בספר החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה · וכנפים הם סבת התנועה הממהרת מכל תנועות והוא העופפות · וישעיה זכר לשרף שש כנפים · והנה זכר הנגלה כי בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף · והנה מפרש בספרו טעם ההסתר וטעם שתים · ור"ל אמרו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול נתמעטו כנפי החיות · ואני תמה למה סמך הרב הארבעה לתנועה כי לא היו בחיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמ' ושתי' מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה היתה העופפות · והוא שאמר פרודות מלמעלה · פירוש פרודות מהגוף ופרושות לעופף כי השתים האחרות היו מחוברות לגוף כדי לכסות את גויותיהן · והנראה לנו לפי מה שלמדנו מדברי הרב כי טעם ארבע וטעם שש כי ההסתר בשרפים בפנים וברגלים וזה דרך משל · וההסתר בחיות בגופן לא ברגליהם וגם לא בפניהם וזה סוד ידוע למשכילים · ויונתן תרגם בתרי מכסי אפוהי דלא חזו ובתרין מכסי גויתהון דלא מתחזי ובתרין משמש · ומה מאד הטיב פירושו למבינים · וכל המראה הזה במראה הנבואה ובהשגת השכל ולא בהשגת חוץ לשכל · כי אין למלאכים שקראן שרפים לא פנים ולא רגלים ולא כנפים לפי דעת החכמים הפלוסופים · וכן דעת החכם הגדול הנזכר: וגם בדברי רבותינו זכרונם לברכה דברים מסכימים מורים זו הדעת · וקראם שרפים לפי שראם במראה הנבואה בדמות אש שורף וזה לגלות עון הדור שהיו חייבים כליה: וקרא זה אל זה ואמר · שמעתי שהיה קורא שרף אל שרף זה והיה אומר אחד לחבירו דרך זרוז והיה קורא אחד לחבירו קדוש קדוש כקורא לחבירו פלוני פלוני והיו אומרים שקדש האל ביחד ואמר קדוש ה' צבאות כי הוא אדון צבאו' מעלה וצבאות מטה: מלא כל הארץ כבודו · כי הוא ברא הכל ועל הכל יכבדוהו בעלי השכל · ויש לפרש כי השלש תיבות הם על האל · וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות · ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים · ועולם השפל והוא זה העולם · והנכבד בזה העולם הוא האדם · ואמ' שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג' העולמות ובשני העולמות יקדישוהו וירוממוהו בתהלתם והאדם גם כן בעולם השפל · וי"ת קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא · כלל כל העליונים כאחד · וזכר אחר כן הארץ שהיא עולם השפל · ומה שאמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא רוצה לומר לאורך זמן כן היה וכן יהיה לעולם ועד · וכן תרג' אונקלוס ה' ימלוך לעולם ועד · ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא · והחכם הכוזרי כתב כן וקדוש הוא כנוי שהוא נקדש ומרומם משתהיה לו מדה ממדות הברואים ואם יקרא בהם הוא דרך העברה · ועל כן שמע ישעיה קק"ק עד אין תכלית · והטעם שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מלומה מטומאת העם אשר השכין כבודו ביניהם וכן ראה אותו על כסא רם ונשא: וינועו אמות הספים · כמו בסדר עולם עמוס שנתנבא לפני הרעש שנאמ' שנתים לפני הרעש ישעיהו נתנבא בימי הרעש היינו הוא דאמ' וינועו אמות הספי' מקול הקורא · ובדרש עוד כי אותו יום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש · ואמת הוא כי הרעש היה בימי עזיהו כמו שכתוב בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה אבל פסוק זה אינו מן הדומה אלא במראה הנבואה דבר הלמד מענינו · ואמר כי הקול אשר שמע במראה הנבואה שהיה קורא זה אל זה ואמר קדוש קדוש אותו הקול היה גדול עד שנעו וזעו אמות הספים ממנו · וראה גם כן שהבית נמלא עשן פירוש בית המקדש ראה במראה הנבואה שהיה מלא עשן כמו שראה אברהם אבינו עליו השלו' במראה הנבואה שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש · ותרגם יונתן וזעו אלות ספי היכלא מקל מלולא ובית מקדשא אתמלי אמטתא · והספים הם מזוזות השער ואמות הם האלו' אשר על הספי' מבית ומחוץ שהם עשוים כמין כפה · ובשמכו אמות אל הספי' רוצה לומר כי האמות נעו עם הספי' · ויש מפרשי' אמות כמו אמה ארכו כלו' הספי' נעו ממקומם אמות שתי' או שלש כמו שהיו: והבית ימלא עשן · זה היה משל על חרון האף על ישראל כמו אז יעשן אף ה' · ואמ'

והנה חושך · שלא יהא עוזר להם · ובנו לשון כפעל כמו לא כפתח ולא מתק והוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא אוי"רט אוכנ"רדי בלע"ז: צר ואור חשך · כמו וכשל עוזר ונפל עזור מי שהיה לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שיהיה חשכו ויש פותרים צר היא הלבנה שמתמעטה ואור היא החמה: בעריפיה · בבא אפליה שלה לשון יערף כמטר וכן דרך בערוף מטר האור מאפיל: בשנ' מות · כשנצטרע: ושוליו · כמו שולי המעיל תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה: שרפים עומדים ממעל · בשמים: לו · לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו · שלא יביט לצד השכינה: ובשת' יכסה רגליו · לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישר' עון העגל: ובשתים יעופף · ובתרין משמש: וקרא זה אל זה · נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפ' אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו' · ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ב' פעמים כתרגומו: וינועו אמות הספים · אילות סיפי הם מזוזות הפתח שמדרין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות היכל: מקול הקורא · מקול המלאכים שקוראים הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו ליבלע כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו' ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה ובעדתו בשריפה אלא כאשר דבר יי' ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרחה במצחו: והבית ימלא עשן · היה נמלא עשן: כי

יושב ה' חס' בסיפרא וסימ' בשנת מות המלך · ובתוך עם טמא שפתים אנכי · אל תירא עמי ישב · לפקוד עון ישב הארץ · יי' צבאות דויתפלל:

וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ:

ו

א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל: שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן:

ג' ר' ל' · קמ"ץ ה' חס' בסיפ' י"ב · פסק · ג' · כ' · ל' פסוקי' דמיין · ל' · י' מל' ח'

עָקָא וּתְבַר אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן בְּרַם צַדִּיקַיָּא דִיהוֹן בְּשַׁעְתָּא הַהִיא יִתְכַּסוּן מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא: בְּשַׁתָּא דְאִתְנְגַע בָּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה אֲמַר נְבִיָּא חֲזֵיתִי יַת יְקָרָא דַיְיָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמִתְנַטַּל בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא: שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין בִּרְוֹמָא קֳדָמוֹהִי שִׁתָּא גַּפִּין לְחַד שִׁתָּא גַּפִּין לְחַד בִּתְרֵין מְכַסֵּי אַפּוֹהִי דְלָא חָזֵי וּבִתְרֵי מְכַסֵּי גְוִיָּתֵיהּ דְלָא מִתַּחֲזֵי וּבִתְרֵין מְשַׁמַּשׁ: וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵיהּ: וְזָעוּ אֵילָוַת סִפֵּי הֵיכְלָא מִקָּל מְלוּלָא וּבֵית מַקְדְּשָׁא אִתְמְלֵי אֲמִיטְתָא: ואמרית

כי נדמיתי׳ הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו: נדמיתי׳ כמו כי נדמה כל עם כנען: טמא שפתים׳ דמגעל בחובין: רצפה׳ גחלת וכן עוגת רצפים כמו עוגת רשפי׳ ונאמרו בישעיהו ובאליהו בגדי רצפ׳ מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך אמר הקב״ה למלאך רצוץ פה שאמר ליטוריא על בני: במלקחים׳ בצבת: לקח מעל המזבח׳ שבעזרה: ויגע על פי וגו׳ וסר עונך׳ זה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כי אם ב׳ לקחי׳ והגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומ׳ וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל ולשון רצפ׳ דבר הרצוף בפה ובלשון: מעל המזבח׳ קבל הדיבור מפי הקב״ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל: את מי אשלח׳ להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב״ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטוע ליש׳א כו׳ כדאיתא בפסיקתא: שמעו שמוע׳ אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותני׳ לב להבין וראו נסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי: השמן לב העם הזה: כמו והכבד את לבו לשון הלוך פעול לבם הולך הלוך והשמן אנגרייששנט בלע״ז ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע׳ טחים כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם הטוח ומתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו׳ מתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שהם יראים שמא ייטבו בעיני ה׳ דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם: עד מתי׳ יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר׳ ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה׳ לשון גלמוד מאין יושב: ורבה העזובה׳ שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: ועוד

אנכי ישב ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי ובשמואל חלק ב׳ סימן ו׳: ראו ד׳ ב׳ בוי״ו וב׳ בה״א וסי׳ נמסר בסד׳ תלדות: והאדמה ג׳ בקריאה וסי׳ בסדר עקב: ורבה ד׳ וסי׳ ורבה עליך חית׳ ורבה העזובה׳ ורבה משטמה׳ ורבה היא על האדם׳

וָאֹמַ֞ר אֽוֹי־לִ֣י כִֽי־נִדְמֵ֗יתִי כִּ֣י אִ֤ישׁ טְמֵא־שְׂפָתַ֙יִם֙ אָנֹ֔כִי וּבְתוֹךְ֙ עַם־טְמֵ֣א שְׂפָתַ֔יִם אָנֹכִ֖י יוֹשֵׁ֑ב כִּ֗י אֶת־הַמֶּ֛לֶךְ יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת רָא֥וּ עֵינָֽי׃ וַיָּ֣עָף אֵלַ֗י אֶחָד֙ מִן־הַשְּׂרָפִ֔ים וּבְיָד֖וֹ רִצְפָּ֑ה בְּמֶ֨לְקַחַ֔יִם לָקַ֖ח מֵעַ֥ל הַמִּזְבֵּֽחַ׃ וַיַּגַּ֣ע עַל־פִּ֔י וַיֹּ֕אמֶר הִנֵּ֛ה נָגַ֥ע זֶ֖ה עַל־שְׂפָתֶ֑יךָ וְסָ֣ר עֲוֺנֶ֔ךָ וְחַטָּאתְךָ֖ תְּכֻפָּֽר׃ וָאֶשְׁמַ֞ע אֶת־ק֤וֹל אֲדֹנָי֙ אֹמֵ֔ר אֶת־מִ֥י אֶשְׁלַ֖ח וּמִ֣י יֵֽלֶךְ־לָ֑נוּ וָאֹמַ֖ר הִנְנִ֥י שְׁלָחֵֽנִי׃ וַיֹּ֕אמֶר לֵ֥ךְ וְאָמַרְתָּ֖ לָעָ֣ם הַזֶּ֑ה שִׁמְע֤וּ שָׁמ֙וֹעַ֙ וְאַל־תָּבִ֔ינוּ וּרְא֥וּ רָא֖וֹ וְאַל־תֵּדָֽעוּ׃ הַשְׁמֵן֙ לֵב־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה וְאָזְנָ֥יו הַכְבֵּ֖ד וְעֵינָ֣יו הָשַׁ֑ע פֶּן־יִרְאֶ֨ה בְעֵינָ֜יו וּבְאָזְנָ֣יו יִשְׁמָ֗ע וּלְבָב֥וֹ יָבִ֛ין וָשָׁ֖ב וְרָ֥פָא לֽוֹ׃ וָאֹמַ֕ר עַד־מָתַ֖י אֲדֹנָ֑י וַיֹּ֗אמֶר עַ֣ד אֲשֶׁ֣ר אִם־שָׁא֨וּ עָרִ֜ים מֵאֵ֣ין יוֹשֵׁ֗ב וּבָתִּים֙ מֵאֵ֣ין אָדָ֔ם וְהָאֲדָמָ֖ה תִּשָּׁאֶ֥ה שְׁמָמָֽה׃ וְרִחַ֥ק יְהוָ֖ה אֶת־הָאָדָ֑ם וְרַבָּ֥ה הָעֲזוּבָ֖ה בְּקֶ֥רֶב הָאָֽרֶץ׃

וַאֲמָרִית וַוי לִי אֲרֵי חֲבִית אֲרֵי גְּבַר חַיָּיב לְאוֹכָחָא אֲנָא וּבְגוֹ עַמָּא דִּמְגַעַל בְּחוֹבִין אֲנָא יָתֵיב אֲרֵי יָת יְקָר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת חֲזָאָה עֵינַי׃ וְאִשְׁתְּדִרי לְוָתִי חַד מִן שַׁמָּשַׁיָּא וּבְפוּמֵיהּ מְמַלַּל דְּקַבִּיל מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן מַדְבְּחָא׃ וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ וְיֶעְדּוֹן חוֹבָךְ וְחֶטְאָךְ יִתְכַּפְּרוּן׃ וּשְׁמָעִית יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ דַּאֲמַר יָת מַן אֶשְׁלַח לְאִתְנַבָּאָה וּמַן יֵיזִיל לְאַלָּפָא וַאֲמָרִית הָא אֲנָא שְׁלַח יָתִי׃ וַאֲמַר אֵיזִיל וְתֵימַר לְעַמָּא הָדֵין דְּשָׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וַחֲזַן מֶחֱזָא וְלָא יָדְעִין׃ טַפְּשֵׁיהּ לִיבֵּיהּ דְּעַמָּא הָדֵין וְאוּדְנוֹהִי יַקַּר וְעֵינוֹהִי עַמְּעֵם דִּילְמָא יֶחֱזוֹן בְּעֵינֵיהוֹן וּבְאוּדְנֵיהוֹן יִשְׁמְעוּן וּבְלִבְּהוֹן יִסְתַּכְּלוּן וִיתוּבוּן וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן׃ וַאֲמָרִית עַד אֵימָתַי יְיָ וַאֲמַר עַד דְּיִצְדּוֹן קִירְוַיָּא מִבְּלִי יָתֵיב וּבָתַּיָּא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וְאַרְעָא תֶּחֱרוֹב וְתִצְדֵּי׃ וִירַחִיק יְיָ יָת בְּנֵי אֱנָשָׁא וְתִסְגֵּי צַדְיוּתָא בְּגַוָּהּ דְּאַרְעָא׃

ואמ׳ אוי לי כי נדמיתי כיון ששמע הקול הגדול וראה הבית שנתמלא עשן פחד שימו׳ פי חשב שלא היה ראוי להסתכל בכבוד אלא להסתיר פניו כמו שנאמר במשה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהי׳ וזהו שאמ׳ כי את המלך ה׳ צבאות ראו עיני כיון שראיתי הכבוד אמות כמו שאמ׳ מנוח מות נמות כי אלהי׳ ראינו ופירוש המלך כבוד המלך׳ וכן תרגם יונתן ארי ית יקר שכינת מלך עלמא ה׳ צבאות חזו עיני׳ ופירוש נדמיתי נכרתי כמו נדמה מלך ישראל׳ ויונתן תרגם וי לי ארי חבית ארי גברא חייב לארכאה אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב׳ ואדוני אבי זכרונו לבר׳ פיר׳ נדמיתי נשתתקתי׳ ופירוש טמא שפתים הראשון סגור שפתים כמו נטמינו בעיניכם ונטמתם בם ר״ל כי חשב בעצמו עון שלא הקדים האל עם כתות השרפים כי לא נתן לו רשות לדבר עד שהגיע המלאך הרצפה אל פיו׳ והנראה בעיני כי לפי׳ זכר טומאת שפתים ולא טומאת הגוף כי כששמע הנביא דברי השרפים המקדישים האל אמר להם נאה לראות הכבוד ולהקדים האל כי הם טהורים ודבריהם טהורי׳ ולהם נאה לראות בשכליהם הכבוד ולהקדים האל בדבריהם אבל אני שאני טמא כי כל גוף בשר טמא ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת האל כשאערוך עצמי כנגדם כל שכן שאני שוכן בתוך עם טמא שפתים כמו שנאמר עליהם וכל פה דובר נבלה ואיך אני ראוי לכל זה הכבוד לפיכך אני ירא שאמות מהמראה הזאת שראיתי והקול הזה בעבורי נהיה לכלותי ולאבדני מן העולם לפי שנסתכלתי בכבוד ואני בשר ודם טמא: ויעף׳ העי״ן נקרא בקמץ חטף׳ ויעף דוד העי״ן נקרא בפתח שהוא ענין אחר ענין עיפות וזה ענין עופפות ושניהם שרש אחד אמר אחר שנבהלתי מהמראה ומהקול וחשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואמי ראיתי פסוק לקחה מעל המזבח במלקחים להגיעה אל פי׳ וכתב אדוני אבי זכרונו לברכה כיון שהוא שרף למה לקחה במלקחים אלא עשה כן כדי שלא ישרף הנביא אם יגע על פיו בידו׳ ויונתן תרגם הפסוק על דרך משל ואשתדרי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסיה יקרא בשמי מרומא עיל מן מדבחא: ויגע על פי׳ הגיע הרצפה על פי להסיר העון במכות אש היא ומכאן ואילך יהיה לי רשות לדבר׳ ויונתן תרגם הדרך משל וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך וחטאתך יתכפרון׳ ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים: ואשמע את קול ה׳, מזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואתו וכבר פירשנו זענין בפתיחת הספר׳ ופי׳ לנו בעבורנו׳ ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה׳ ובדרש את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי׳ היינו הוא דאמר׳ בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוסא אמר לא היה לו להקדוש ברוך הוא להשרות שכינתו אלא על הדין פסילוסא פירוש קטיע ליסנא׳ אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוק בלשונו׳ ואומר הנני שלחני אמר לו הקדוש ברוך הוא ישעיה בני טרחנים הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן הייתו הוא דאמר גוי נתתי למכים: ויאמר יש מפרשים שמעו וראו לשון צווי כתשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת הא׳ יתברך כשירבה החוטא לחטוא הקדוש ברוך הוא מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו וכן נאמר בפרעה ויחזק ה׳ את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה׳ להמיתם וגם פירשנו׳ ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום אית כאלו אמר תשמעו ותראו׳ כלומר אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחים אתכם ואין אתם מבינים ותראו נפלאות הבורא ואין אתם יודעים כלומ׳ לא תשימו לבב ואין אתם משגיחים אלי ואתם משמינים בכונה לבבכם ומכבידים אזניכם ומשיעים עיניכם שלא תשמעו ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשובה׳ ועל הדרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזן מחזי ולא ידעין: השמן׳ פירשנוהו על שני פנים: השע׳ כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם׳ ותרגום וטח את הבית וישיע ית ביתא כאלו טחו על העין כדי שלא יראו: ולבבו יבין׳ כמו ובלבבו: ורפא׳ רפואת הנפש והיא הסליחה וכן כתוב רפאה נפשי כי חטאתי לך: ואמר עד מתי׳ לפירוש הראשון יהיה פירושו עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונם חטאתם עתידים הם לקבל עוד עונם: ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב׳ ולפי׳ השני יהיה פי׳ עד מתי יהיו מקשים לבבם ואינם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים: אשר אם׳ זה פירושו כי כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא כמו וכי תקריב וכן אם והיה היובל לבני ישראל כי יהיה היובל והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וזה גם כן כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערי׳ ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון לחזק הענין׳ ושאו עבר במקום עתיד ואפשר שיאו׳ הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל ישארו קצת בתים בעיר שיושבו בהם אדם אמר גם זה לא יהיה אלא כל הבתים גם כן יהיו שאיות מאין אדם׳ והאדמה גם כן תשאה שממה כי אין עובד אותה על דרך והאדמה לא תשם: ורחק ה׳ שמא תאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ כמו עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור ויהודה ובנימן לבבל וכן אמר בנבואת עמוס והגליתי אתכם מהלאה לדמשק כלומר לא תחשבו כי תגלו למקום קרוב לארצכם כמו דמשק אלא רחוק מדמשק מאד׳ ומה שאמר את האדם אינו אומר על המין כולו כמו אמחה את האדם׳ אלא על ישראל וכן ונפלה נבלת האדם: העזובה׳ שם בשקל מלוכה כלומר העזובה שתעזב הארץ מהם: רבה תהיה׳ כלומר זמן רב: ועוד

ועוד בה עשיריה ׳ שם בשקל תחתיה ועשמו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכי׳ מעת נבואה זו ונבואה זו היתה בשנת מות המלך עזיהו ועשרה מלכים הם יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו יואחז יהויכין יהויקי׳ צדקיהו ׳ ואחרי כן ושבה האדמה והיתה לבער שיכלה הכל שיגלו כולם וחרבה ירושלם : לבער ׳ ענין כליון כמו ובערת הרע כ כאשר יבער הגלל : כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם ׳ ובעודם יהיה כבעור האלה והאלון שישירו עליהם בזמן החורף ויראה שהם יבשים ׳ וזהו פירוש בשלכת פירוש בהשליך עליהם ואף על פי כן מצבת בם ׳ פירוש העמדה שעומדת לאותם בהם אף על פי שנראין יבשי׳ כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קדש מצבתה כי אף על פי שיגלו כולם לא תחשבו כי יכלו בגלות ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו ויצמחו וישובו לארצם ׳ וכן תרגם יונתן הפסוק כבוטמא וכבלוטא וגו׳ פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ויציב ׳ וכמו הא מצבתה כנגד האדמה כמו שאמר ושבה והיתה לבער ׳ ויונתן תרגם ועוד בה עשיריה וישתארון בה חד מן עשרא ׳ ויש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית ה המקדש וזה זכר ב בדברי הימים עם שער שלכת ושם היו נטועי׳ אלה ואלון ואמר המשל בהם : ויהי בימי אחז ׳ אחז בן יותם בן עזיהו ׳ כי שניהם היו צדיקי׳ ואע"פ שהוא היה רשע והחטיא את יהוד׳ עד שהעניש האל ונתנן ביד מלך ארם וביד מלך ישראל ׳ ומלך ארם שבה ממנו שביה רבה ׳ ומלך ישראל הרג ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ועתה עלו שניהם להלחם עליה : ולא יכול ׳ רצין כי הוא היה עקר המלחמה והוא הביא עמו פקח ׳ וכן אמר עלה רצין כראה כי הוא העקר ׳ ואמר ולא יכול לא מפני חוזק יהודה וירושלם שהרי הם פחדו שלא יכבשו ירושלם שנאמר וינע לבבו ולבב עמו אלא ולא יכול כי לא רצה האל לתת את ירושלם ביד אויב כי זכות היתה עומדת להם עדין כמו שאמר גם בימי חזקיהו למעני ולמען דוד עבדי עד עת בא עתה וחרבה על ידי נבוכד נצר ׳ ובדרש ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מה ראה הכתוב ליחסו את אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא ווי הוא זה שמלך זה הרשע אמר להם הקדוש ברוך הוא בן יותם הוא בן עזיהו אבותיו צדיקים היו לפיכך אי אפשר לפשוט יד בו הדא הוא דכתיב ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו : ויגד לבית דוד ׳ אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהיה רשע : נחה ארם על אפרים ׳ כמו ויבאו האכנים על הנשים ׳ והגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה כלומר באו עד קרוב לירושלם ותקעו אהליהם ונחו שם לצור על ירושלם ולהלחם עליה ׳ ואמר נחה לשון נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל : וינע לבבו ׳ פחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם כי כן כתוב במלכים ׳ וינע מן הקול ונפתחה הסון מפני הענן : ואמר עצי יער : שכולם נעים מפני הרוח ואחד מניע חברו שנוגע בו מפני התנועה והנה התנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל אחד מהם פוחדים והאחד מפחיד חברו ׳ ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער : ויאמר ׳ ושאר ישוב בנך ׳ שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסימן כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שבעים ועדין לא שבו אף על פי שעתידין לשוב ׳ ועוד כי לא מהרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטי׳ ׳ והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסימן עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה ׳ ודעת יונתן כי שאר ישוב לא היה בן ישעיהו אלא פירוש שאר ישוב חכמים טובים שהיו תלמידי ישעיהו ׳ ותרג׳ כן ושאר דלא חטו ודתבו מחטאה תלמידך : תעלת הברכה ׳ תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה בבנין אבנים שמי המטר מכונסין בה ׳ ואמר העליונה כי שתי ברכות היו שם וזו היתה העליונה : שדה כובס : שהיו כובסים שם הבגדים לפיכך מקרא שדה כובס ׳ ויונתן תרגם חקל משטח קצריא שהיו מכבסי׳ הבגדים לפיכך מקרא שדה בתחלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה : ואמרת ׳ השמר ׳ זה לבדו מלרע לפיכך פירשנוהו ענין אחר ענין שמרים כלומר שב על שמריך בנחת כיין היושב על שמריו ׳ ויונתן תרגם ענין שמירה כלומר אשתמר ׳ וכן פירש רבינו סעדיה השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא ׳ והשקט פעל עומד או יוצא פירו׳ השקט לבך : משני זנבות האודים ׳ האוד הוא עץ שמגדדין בו האש ׳ ובדברי רז"ל ליטול אוד מבין העצים ואינו עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמגדדין בו האש תמיד וכשנשרף עד שאוז׳ קטן שאין ראוי לאוחזו ביד ולגדד בו האש משליכין אותו לצד אחד והוא עשן ויקרא זנב האוד וחרון האף כמשל לעשן כמו יעשן אף ה׳ עד מתי עשנת ׳ וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעיר דבר כי אם שהוא עשן ומצער בני הבית מעשנו עד שיכלה העשן כן אלו המלכי׳ באו בחרון אפם אבל אין כח בהם להבעיר ולכלות ובמעט זמן יכלה עשנם וישובו להם ויכלו : ובן רמליהו ׳ פירוש עם אפרים כמו שאמר רצין וארם ׳ וקצר הכתוב דבריו וסמך על המבין כי בזכור המלך הוא הדין לעם ׳ וכן אמר בפסוק הבא אחריו : יען ׳ שזכר ארם ולא זכר המלך : נעלה ביהודה ׳ במי שהוא ראש יהודה והיא ירושלם : ונקיצנה ׳

ויגד כ"ד וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳ דאסד׳ בריש האי חיבורא בשרש נגד : נחה ג׳ מלעיל וסי׳ נמסר במלכים חלק ב׳ סימן ב׳ : אל קצה ו׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח וביהושע סי׳ י"ח : בחרי אף ח׳ בקריאה וסימ׳ ויצא מהם פרעה בחרי אף ׳ ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ׳ בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו ׳ ויבדילם אמציהו להגדוד ׳ נדע בחרי אף כל קרן ישראל :

וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ :

ז

א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַיִם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ : וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס : וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ : ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר : נַעֲלֶה בִיהוּדָה

וישתארון בה חד מן עסר צדיקיא ויתובון ויהון לצרכא כבוטמא וכבלוטא דבמתר טרפוהי דמין ליבשין ועד כען אינון רטיבין לקיימא מנהון זרעא כן גלותא דישראל יתכנשון ויתובון לארעהון ארי זרעא דקודשא ניצבתהון : והוה ביומי אחז בר יותם בר עזיה מלך שבטא דבית יהודה סליק רצין מלכא דארם ופקח בר רמליה מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא עלה ולא יכיל לאגחא עלה : ואתחוא לבית דוד למימר אתחבר מלכא דארם עם מלכא דישראל למיתי עלוהי וזע ליביה ולבא דעמיה כאשתדיות אילני חורשא מן קדם רוחא : ואמר יי לישעיה פוק כען לקדמות אחז את ושאר דלא חטו ודתבו מחיטאה תלמידך לסיפי מזיקת בריכתא עליתא די בכיבש חקל משטח קצריא : ותימר ליה אסתמר ונוח לא תדחל ולבך לא יזוע מן קדם תרין מלכיא דאינון כאודיא כתננא האילין בתקוף רגז רצין וארם ובר רמליה : חלף ארי מלך עלך ארם בישׁ אפרים ובר רמליהו למימר : ניסק בארע דבית יהודה ונהברינון

ועוד בה עשיריה ׳ גם אותה השארית אשיב ידי עליה כצירוף אחר צירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם : כאלה וכאלון ׳ אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה אולתי המצבת אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת ׳ ד"א מצבתה כטיעתה לכך אימי מכלה אותם שאני נטעתים זרע קדש ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלם כמו שאמור ב בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועי׳ : ויהי בימי אחז ׳ מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ו ולימדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי הוא זה שמלך רשע זה אמ׳ להם בן יותם הוא בן עזיהו הוא אבותיו היו צדיקי׳ לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא היא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה : ויגד לבית דוד ׳ לפי שרשע היה לא הזכיר שמו : נחה ארם על אפרים ׳ נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך נחה לשון נקבה על שם שהמלכות נחה פוט"יר בל׳ לשון ונח בכל גבול מצרים וינע לבבו לפי שסבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמן ויכלו לו שנאמר ויתנהו ה׳ ביד מלך ארם וגו׳ ואומ׳ ויהרג פקח בן רמליהו ק"כ אלף איש שניהם בדברי הימים : כנוע עצי היער ׳ קול אילני סרק נשמע יותר מכל אילני פירות כ כדאית׳ בבראשי׳ רבה : ושאר ישוב בנך ׳ שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבניך : אל קצה תעלת׳ שם תמצאהו : שדה כובס׳ שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו כנוע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי : תעלת ׳ פוט"יר בלע"ז : ברכה ׳ כעין מקוה מים ששופכין לדגים : העליונה ׳ במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו : השמר ׳ שב בשלום כיין על שמריו : זנבות האודים העשנים ׳ יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבת שלהבת אודים טיז"ונש בל׳ : ונקיצנה

וְנָקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃ וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה׃ וַיֹּאמֶר אָחָז לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי׃ לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל׃ חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל

ונחבריונון ונשוינון עימנא ונמליך מלכא בגוה ית מן דכשר לנא׃ כידנן אמר יי אלהים לא תקום ולא תהוי׃ ארי ריש ארם דמשק וריש דמשק רצין ובסוף שיתין וחמש שנין יבטלון בית ישראל ממלכו׃ וריש אפרים שמרון וריש שמרון בר רמליה אם לא תהימנון במילי נביא ארי לא תתקיימון׃ ואוסיף נביא דיי למללא עם אחז למימר׃ שאל לך אתא מן קדם יי אלהך שאל די יתעביד לך נס על ארעא או תיתחזי לך את בשמיא׃ ואמר אחז לא אשאל ולא אנסי קדם יי׃ ואמר שמעו כען בית דוד הזער לכון דאתון מהלן ית נביא ארי תהלון אף ית פיתגמי אלהי׃ בכן יתן יי הוא לכון אתא הא עולימתא מעדיא ותליד בר ותקרי שמיה עמנו אל׃ שמן ודבש ייכול

ולא תהיה ח' וסימ' נמס' בסדר קדשים : וראש י"א וסי' במס' רבת' : וקראת ד' רפין בקרי' וסי' וקראת שמו ישמעאל כי שמע · וקראת שמו עמנואל · וקראת אתכם הרעה באחרית הימים · וקראת ישועה חומותיך ושעריך :

רש"י

ונקיצנה · נעורר' במלחמ' : ונבקיענה אלינו · נשוה אותה עמנו כבקיעה זו שהיא שוה וכן ת"י ונשוינון עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד : את בן טבאל · בן הטוב אלינו כן תירגם יונתן ויש לפרש טבאל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטריא של אותיות אלב"ם טבאל הוא רמלא טר"בס אל"ל בן טבאל בן רמלה : לא תקום · עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם כי ראש ארם היא דמשק ואין לו לירושלם עמה כלום : וראש דמשק רצין · בדמשק יהיו ראש ולא בירושלם וגם פקח ועשרת ה השבטים בעוד ששים וחמש שנה ליום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו : יחת אפרי' · תרוצץ אפרי' מעם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה וחשוב מנבואת עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס"ה שנים נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיהו שנאמ' בעמוס שנתי' לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנים הרי כ"ז ו"ו של יותם ו"ו של אחז ושש של חזקיהו שנא' וילכדה בשנ' שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישר' אשור הרי ששי' וחמש ומניין שימי חלוטו של עזיהו כ"ה שנים שנאמר בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישר' מלך עוזיהו בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרים ושבע ל למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים שנה ואי אפשר לימנות ובעוד ששים וחמש שנה מיום שאמ' ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו וכך מפור' בסדר עולם שמנה הכתו' לנבואתו של עמוס : אם לא תאמינו · לנבואתי אתם ואחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם : לא תאמנו · לא אמון בכם : ויוסף יי' · ואוסיף נביית דיי' : שאל לך אות · לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הק' בה : העמק שאלה · העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלה לשאל אות בשמים : ולא אנסה · אין רצוני שיתקדש שמו על ידו : הלאות אנשי' · נביאי יי' : כי תלאו וגו' · לפי שהוא יודע שאתם אין מאמיני' בו והוגעתם לפניו ברשע' יתן לכם אות · יתן · הוא מאליו על כרחכם : הרה · לשון עתיד הוא כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתיב ויאמ' לה הנך הרה וילדת בן הנה העלמה אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנת ד' לאחז : וילדת בן וקראת שמו · רוח הקדש תשרה עליו : וקראת שמו עמנו אל · לומר שיהא צורנו עמנו וזה האו' שהרי נערה היא ולא נתנבאת מימיה ובזו תשרה בה רוח הקדש וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו' ולא מצינו אשת נביא שנקראת נביאה אלא אם כן נתנבאה ויש פותרי' שעל חזקיהו נאמ' ואי אפשר שהרי כשתמנה מונה שנותיו תמצא שנולד חזקיהו לפני מלכות אביו תשע שנים ויש פותרים שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לוולד : חמאה ודבש יאכל הוולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב : לדעתו

רד"ק

ונקיצנה · נשנה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו : ונבקיענה אלינו · או נבקיענה כלומר נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותינו ונמליך מלך בתוכה על ידינו וממנו · ומי יהיה זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבי' להמליכו בירושלם זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהיה · ויונתן תרגם ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונחבריונון ונשוינון עמנא · ותרגם את בן טבאל ית מאן דכשר לנא עשה מלת טבאל נוטריקון הטוב אלינו · ויש מפרשים טבאל רמלא באלפא ביתא א"ל ב"ס · ורמלא הו' על בן רמליהו : כה כה אמר · לא תקום · עצתם ולא תהיה : כי ראש · לא יהיו הם ראש ומלך בירושלם כמו שחשבו · כי דמשק הוא ראש ממלכת ארם וראש דמשק הוא רצין ולא יהיה ראש ירושלם · ועוד אני אומ' להם כי בעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם · ופירושו יחת עם א אפרים · כלומר רצין וארם יחת עם אפרים מהיות זה עם זה · ויהיה חסר אפרים וי"ו השמוש · כמו שמש ירח · ורבים כמוהו · ופירוש יחת רצין הנז' כי עליו היה מדבר ועל ארם · ואמר כי הוא יחת ואפרים גם כן מהיות עם ולא יהיה ראש רצין אפי' מארם וגם ארם לא יהיה עיר שיוכלו להלחם ולעשות דבר מעצמם · וכן שמרון שהוא ראש אפרים היום וראש שמרון הוא בן רמליהו לא יהיה זה לאורך זמן כי יחתו ארם ואפרים מעם · וכן אמר ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור · ואמר ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו · וחשבון ששים וחמש שנה איננו מתחיל מנבואה זו שהרי בזה הפרק נולד הבן שנקרא עמנו אל · ואמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור : וכן נאמר במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית · אלא פירושו ובעוד ששים וחמש שנה בהשלמת ששי' וחמש שנה מנבואת עמוס שהתנבא על דמשק · ואמר ושברתי את בריח דמשק וגומר · וגלו את ארם קירה אמר ה' · וכן התנבא על גלות ישראל והיתה נבואת עמוס לפי החשבון בשנת שבע עשרה לירבעם בן יואש מלך ישראל · כיצד ירבעם מלך אחד וארבעים ומנחם עשר הרי אחד וחמשים ופקחיהו בן מנחם שנתים הרי חמשים ושלש · ופקח עשרים הרי שבעים ושלש · והושע בן אלה תשע ואז גלו ישראל הרי שמנים ושנים · הסר מהם שבע עשרה הרי ששים וחמשה חשבון מכוון ולא חשבנו ששה חדשים לזכריה וירח ימים לשלום : וראש אפרים · פירשתיו : אם לא תאמינו כי לא תאמנו · אמר הנביא אם לא תאמינו לדברי אלה למה הוא זה לפי שאין אתם נאמנים וקיימים באמונת האל : תאמנו · ענין קיום כמו מימיו נאמנים : ויוסף ה' דבר אל אחז · פירוש על ידי ישעיהו : שאל לך אות · ידע שלא היה מאמין בדברי האל והוא עצמו הוכיח שלא היה מאמין ששלח מלאכים אל מלך אשור ואמר לו עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי · ואם היה מאמין בדברי האל לא היה עושה כן ולא היה שולח לו שחד אלא מתוך שלא בטח בדברי האל שהבטיחו מהם שלח שחד למלך אשור לעזור לו מהם : ה' אלהיך · אמר לו אלהיך אף על פי שהוא לא היה מאמין בו אמר הוא אלהיך ושופטך מיד אלה המלכים · והאמן בו כי הוא אלהים עליון אדון ומשגיח ושופט : העמק שאלה · העמק לשאל איזה אות תרצה שיתן לך · שאלה מקור במשקל הצווי · ה' שמעה ה' סלחה · ופי' · העמק והגבה אם תרצה אות בשמים או בארץ · וכתי' שאל דיתעביד לך נסין על ארעא או יתחזי לך בשמים · ואמר נסין על אשר בארץ כי על ידי נס היה האות שנתן לו בארץ להיות דעת והכרה לתנוק : ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה · כל זה היה מעט האמנה · ואף על פי שהוא אמר בלשון האמנה · כי לא ינסה האל אף על פי כן הנביא ידע את לבבו כי לא אמר אלא ממיעוט האמנה כאומר איני חושש לנסותו בזה לפיכך ענה לו הנביא כי תלאו גם את אלהי : ויאמר · בית דוד · לגנותו לא קראו בשמו · כמו שמע נא בן אחיטוב · וזכר דוד ולא זכר אביו כי בעבור דוד היתה לו המלוכה ובעבורו עושה עמו האל נסים · וכן ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי · אנשים · כתרגומו ית נביאיא · וכן את אלהי ית פתגמי אלהי · כלומר שאין אתם מאמינים בהם ותחשבו בלבבכם כי הוא כלאה ואלם מלהקים את דבריו · והלאות והיגיעה בדברים או בפעולות : לכן · הוא יתן לכם אות מעצמו אף על פי שאין אתם חפצים בו והוא יתננו לכם כדי שתאמינו בו על כרחכם : הנה העלמה הרה · העלמה איננה בתולה אלא עלמה כמו נערה תהיה בתולה או בעולה · והנה דרך גבר בעלמה היא בעולה · וכן לזכר קטן בשנים יקרא עלם · בן מי זה העלם · וזאת היתה קטנה בשנים · לפיכך נקראת עלמה · והעלמה הזאת היא אשת הנביא או אשת אחז · והוא הנכון · כי אם היתה אשת הנביא היה אומר הנביאה כמו שאמר ואקרב אל הנביאה · ועוד שאמר מלא רחב ארצך עמנואל · משמע כי בן מלך היה · אמר עתה היא הרה ועתה היא יולדת בן ותקרא אמו שמו עמנואל : וקראת · על אמו הוא אומר והיה מנהגם כי האמות היו קוראות שם לבניהן · ואמר וקראת דרך נוכח כי הנביא היה מנוה שתקרא שמו כן · כי מיום שיולד יהיה לכם שלום ויהיה האל עמכם לכך תקרא שמו עמנואל · ומהו האות · חמאה ודבש יאכל · כלומר מיום שנולד יאכל לדעתו חמאה ודבש וכל דבר מתוק שיקריבו לפניו הוא יפתח פיו לו ויקחנו ואם יקריבו לפניו מאכל רע ימאסנו ויסגור פיו לו ולא ירצה בו · וזהו

והו מאוס ברע ובחור בטוב ׳ ויבחר במאכל הטוב ׳ כמו שאמר חמאה ודבש יאכל
לדעתו ׳ ומלת לדעתו הוא נקשרת למעלה ממנה ולמטה ממנה ׳ וזה הבן לא נוכל
לומר כי הוא חזקיהו ׳ כי כשמלך אחז היה חזקיהו בנו בן תשע שנים וזאת
הנבואה נאמרה לאחז בימי מלכותו ׳ והעלמה גם כן אינה אם חזקיהו כי לא היתה
עלמה כשנאמר נבואה
זו ׳ ויונתן תרגם פסוק
חמאה ודבש כן שמן
ודבש ייכול עד לא ידע
לרחקא בישא ולקרבא
טבא ׳ ולהשיב למינים
בזאת הפרשה מבואר
בספר הברית שחבר
אדוני אבי ז״ל בתשובת
המינים ׳ וענין הפרשה
סותר דבריהם בפירו׳
כי אחז היה מפחד
בעבור שני המלכים
האלה שלא ילכדו את
ירושלם ונתן לו אות
כדי להאמין שלא
ילכדוה ואם האות דבר
כאשר הם אומרי׳ מה
אות היה זה לאחז
דבר שיהיה אחר כן
ליותר מארבע מאות
שנה ואיך יתחזק לבו
בזה הדבר שלא היה
בימיו ׳ ושאר התשובו׳
מסודרות שם בספר
הברית : כי בטרם ׳
פי׳ אדוני אבי ז״ל אמר
לו כי בטרם שיגיע זה
האות להם ילכו להם
המלכים ׳ זהו שאמר
תעזב האדמה ׳ כלומ׳
תעזב מהם שילכו ל
להם ׳ אבל היה יכול
שישובו אחרי כן וילכדו
אותה לכך נתן לו
האות שכיון שיראה
האות בנער יבטח
לבו באל כי כמו שהאות הזה שנתן לו נתקיים כן יתקיים דברו שלא ילכדו
ירושלם ולא תקום עצתם ולא תהיה ׳ ומה שאמר מפני מלכיה והם לא היו מלכי
האדמה ההיא שהיא ירושלם אלא מלכי דמשק ושמרון כך פירוש מפני אלה
השנים שהיו מחשבים שהיו מלכיה ׳ ויש לפרש הפסוק בענין אחר ולא יהיה
פירוש מאוס ברע השני כמו הראשון אלא פירוש זה השני מאוס ברע ובחור בטוב
כאשר נערים שיגדלו ותכנס בהם דעת הבחירה מעת שיחלו לדבר ׳ ואמר כי
בטרם שיחל נער זה לדבר שיהיה בעת בחירת הטוב ומאסו ברע כאשר הנערים
וזה עד שלש שנים או קודם תעזב אדמת שמרון ודמשק ותהיה שממה אשר אתה
קץ עתה מפני שני מלכיה ׳ והם רצין ופקח ׳ וכדי שתאמין זה נתן לך האלו זה
האות מעתה ׳ כי מיד שיולד הנער יבחר במאכל טוב וימאס ברע לדעתו כמו
שפירשנו : יביא ה׳ עליך ׳ מאלה המלכים לא תפחד אבל עוד יביא ה׳ עליך ועל
עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו וגומר ׳ כלומר ימי רעה אשר לא באו מיום שנחלק המלכות ׳ כי אז החלו הרעות לבא על ישראל ולא היו בכלל הימים
שעברו ימי רעה כמו אלה הימים ׳ ומי יהיה העושה הרעה הגדולה הזאת שיביא ה׳ עליך את מלך אשור ׳ ואמר עליך ׳ כי עליו עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויצר לו ׳
כמו שכתוב בדברי הימים ׳ ואמר ועל בית אביך ׳ בעבור חזקיהו בנו שעליו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא נשארה עיר בכל ארץ יהודה
שלא כבש אלא ירושלם ׳ ואמר ועל בית אביך ׳ ולא אמר על בנך לכבוד חזקיהו שהיה צדיק ואחז היה רשע : והיה ביום ההוא ישרוק ׳ כאלו ישרוק להם שיבאו ׳ כלומ׳ שיעיר
את רוחם ׳ וכן אמר למעלה ושרק לו מקצה הארץ ׳ ואמר זבוב ודבורה לפי שמתאספי׳ לרוב כרגע לפי׳ המשיל חיל מצרים וחיל אשור לזבוב ולדבורה שיתאספו מהרה
ויבאו מהרה כמו שאמר למעלה והנה מהרה קל יבא ׳ וכן נאמר במשל סבוני כדבורים ׳ כאשר תעשנה הדבורים ׳ וי״ת כן יכלי ה׳ לעם קטרי משרית גבריא וגו׳ ׳ ואמר בקצה
יאורי מצרים כי הקצינים שבמצרים יבאו עם מלך אשור כשיעלה על ארץ ישר׳ ׳ וזכר יאורי לפי שעובדי האדמה מתקנים יורים בכל מקום להשקות אדמתם ׳ ואמר כי
אפילו עובדי האדמה יניחו עבודתם ויבאו מרוב תאותם להשחית את ארץ ישראל : ובאו ונחו כולם ׳ אמר ונחו כולם לפי שהדבורים נחות על הפרחים ׳ ואמר בנחלי הבתות
ובנקיקי הסלעים ׳ כלומר בערים אשר בעמקים ובערים הבצורות אשר בסלעים ׳ ופירוש הבתות חרבות : כמו ואשיתהו בתה ׳ ודגם הת״ו תמורת הנח ׳ ופירוש נקיקי
הסלעים שני סלעים : ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים ׳ הם עצים פחותים ׳ כמו תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס׳ והם משל על ערי הפרזות ׳ וי״ת ובכל
הנהלולים בתי תושבחתא : ביום ההוא ׳ זה היה במגפה אשר היה במחנה אשור כשבא לירושלם אחר שכבש כל ארץ ישראל ׳ ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור ׳ והמשיל
המגפה לתער לפי שהתער משחית השער מכל וכל כך היתה המגפה רבה בהם ובגדוליהם ׳ כמו שכתוב ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור ׳ ופירוש בעברי
נהר בחיל הבא מעברי הנהר ׳ והוא במלך אשור שבא עם צבאותיו לירושלם ׳ ומה שאמר יגלח בהם הראש ׳ פירוש את שער הראש ׳ וכן וגלח את ראשו ׳ והוא משל על
ראשי צבאותיו ׳ ושער הרגלים הוא שער הערוה והוא כנוי להמון העם : וגם את הזקן תספ׳ ׳ והזקן כנוי למלך ׳ לפיכך אמר וגם כי אין דרך לגלח את הזקן ואפילו מי
שיגלח את ראשו לא יגלח את זקנו ׳ אבל שער הרגלים דרך העולם לגלח ׳ ואמר על הזקן תספה ולא היתה בכלל יגלח לפי שמלך אשור לא מת במחנה כי בארצו מת בשובו
כי בניו הכוהו בחרב ׳ ומלת תספה פעל עומד ׳ ותי״ו תספה לזקן כי הוא לשון נקבה כמו וכל זקן גרועה אע״פ שנמצא גם כן בלשון זכר ׳ וי״ת את הראש ית מלכא ׳ ותרגם
וגם את הזקן ואף ית שלטונהא ׳ ושער הרגלים ׳ תרגם כמו שפירשנו ׳ ופירוש השכירה כי התער שישכור אדם הוא טוב ומחודד ׳ וי״ת שכירה גדולה ׳ וכן גם שכיריה
בקרבה גדוליה ׳ וי״ת חרבא חריפא ׳ ושער הוא משקל אחר בסמוך ובמוכרת והוא בשקל נער שער ואינו ממשקל שער זהב : והיה ביום ההוא יחיה איש ׳ גם זה בימי
חזקיהו ׳ ואמר שיהיה שלום וברכה בארץ ומרוב הברכה יגדל איש עגלת בקר ושתי צאן ודי לו בהם ׳ כמו אם יהיו לו עדרים מהם בזמן אחר כי זמן ברכה יהיה בימים ההם :

מאוס ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חמאה ודבש יאכל ׳ כי בטרם ידע הנער : כי אם מאס מאסתנו קצפת ׳ וחד סחי ומאוס
תשימנו : בטוב ט׳ דגשין וסימ׳ הנה ארצי לפניך ׳ עמך ישב בקרבך ׳ כי בטרם ידע ׳ חמאה ודבש יאכל ׳
הנני פקד על שמעיה ׳ יכלו בטוב ׳ וחברו אם ישמעו ויעבדו יכלו ׳ וחסידיך ישמחו ׳ המשביע בטוב :

לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃ כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאֹס בָּרָע וּבָחֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ׃ יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר׃ וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים׃ בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת־הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה׃
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן׃

עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא׃ אֲרֵי עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא תִּתְרְטֵישׁ אַרְעָא דִי אַתְּ מָעִיק מִן קֳדָם תְּרֵין מַלְכָהָא׃ יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ וְעַל עַמָּךְ וְעַל בֵּית אֲבוּךְ יוֹמִין דְלָא אֲתוֹ לְמִיוֹמָא דְאִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְבֵית יְהוּדָה יַת מַלְכָּא דְאָתוּר׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהוּא יְכַלֵּי יְיָ לְעַם קִטְרֵי מַשְׁרְיַת גִּיבָרַיָא דְסַגִּיאִין כְּדִיבְבַיָא וְיַיְתֵינוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּלְעֲזִיזֵי מַשִׁירְיָתָא דְאִינוּן תַּקִּיפִין כְּדַבַּרְיָתָא וְיַיְתֵינוּן מִסְיָפֵי אַרְעָא דְאָתוּר׃ וְיֵיתוּן וְיִשְׁרוֹן כּוּלְהוֹן בִּרְחוֹבֵי קִרְוֵי וּבִשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָא וּבְכָל מַתְבְּרֵי נַעֲצוּצַיָא וּבְכָל בָּתֵּי תוּשְׁבַּחְתָּא׃ בְּעִידָנָא הַהוּא יִקְטוֹל יְיָ בְּהוֹן כְּמָא דְמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא חֲרִיפָא בְּכִיבְבַיָא וּבְמַגִּירַיָא בְּעֶבְרֵי נַהֲרָא בְּמַלְכָּא דְאָתוּר יַת מַלְכָּא וְיַת מַשִׁרְיָתֵיהּ וְאַף יַת שִׁלְטוֹנֵי כַּחֲדָא יְשֵׁיצֵי׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהוּא יְקַיֵּים גְּבַר עֶגְלַת תּוֹרִין וְתַרְתֵּין עָן׃

יחיה ז׳ וסי׳ ואיש ואשה לא יחיה דוד׳ והכה דוד את הארץ ויואב יחיה את שאר העיר דד״ה יחיה איש עגלת
בקר ׳ כי לא יחיה רשע ׳ נשימה נא שקים במתנינו ׳ הוא את נפשו יחיה :

לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב ׳ כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לבו הטובה
הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו : כי בטרם ידע
הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב הארץ מיושביה אדמת רצין ואדמת פקח :
אשר אתה קץ ׳ ויגור מפני שני מלכיה רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור
על דמשק כי שכרו אחז כמה שכ׳
בספר מלכים ויתפשה ויגלה
קירה ואת רצין המית ואותה
שנה ויקשר קשר הושע בן אלה על
פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו
בשנת עשרי׳ ליותם שהיא שנת
ארבע לאחז : יביא ה׳ עליך ועל
עמך ׳ על חזקיהו בנך המולך
אחריך ולפי שהוא צדיק לא
קראו בנו : ימים אשר לא באו ׳
מיום נחלקה מלכו׳ בית דוד וסר
אפרים מעל יהודה ומה הם הימי׳
ימי חיל מלך אשור ואף בהם
יעשה ליהודה גם וכן מצינו
בדברי הימי׳ שבא מתחיל על אחז
דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר
וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו
בנו נעשה הנס : ישרק ה׳ ׳ ירמוז
להם שיתקבצו : לזבוב ׳ חילות
רבות כזבובים מארץ מצרים
ויבאו עם סנחריב : יאורי מצרי׳ :
לפי שכל ארץ מצרים עשוייה
יאורים שאין הגשמים יורדי׳ שם
אלא נילוס עולה ומשקה :
לדבורה ׳ חיל גבורים עוקצים
כדבורים : בנחלי הבתות ׳
נחלי עמקים שדות בורי׳ : ובנקיקי
הסלעי׳ ׳ לארוב נקיק נקרת הצור
: ובכל הנעצוצים מקום השירים
שקורין ברונש בלע״ז וכן תחת
הנעצוץ יעלה ברוש ׳ הנהלולים ׳
בתי תושבחתא : יגלח ה׳ בתער
השכיר׳ הגדולה וכן גם שכיריה
בקרבה תרגם יונתן רברבהא
יגלח בעברי הנהר ביושבי עבר
הנהר ובמי מן היושבים במלך
אשור את הראש יגלח ואת שער
הרגלים לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פת׳ : תספ׳ ׳ תכלה והתגלחת היא ההריגה
והתער היא החרב : את הראש ׳ הוא המלך ׳ הרגלים ׳ משרייתים ׳ הזקן
שילטונוא ׳ ורבותי׳ אמרו גילוח ממש ושפת הזקן חריכתה באש ׳ הזקן זקן סנחריב
כדאיתא באגדת חלק : יחיה איש וגומ׳ ׳ לפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילות
את בהמתו ובמעט הנותר אתן ברכ׳ : והיה מרוב ׳ חלב שיעשו ב׳ הצאן הללו יבוז
בעיניהם החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב : כל הנותר ׳ הצדיקי׳ הפליטים
מחרב סנחריב בשורה גדולה היא מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל
השממון ההוא ׳ והיה ביום ההוא ׳ אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שיהיו שם
לפני בא חילות אלף גפן שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי ינחום בעליהם וברחין
והם מעלות קימשונים ותולעים ועקרבי׳ : בחצים

בחרט חד מן ל"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסב ב' בריש תיבותא וסימ' בדמעות האכלתם לחם דמעה · בדמעות כלו בדמעות עיני · בחיין ושאר חיותא העדיו · בחיין ומשך אבירים בכחו · בחרט ויקח מידה ויצר אתו · במדינות ושאר היהודים אשר · במדינות איכה ישבה בדד · במצולה המה ראו מעשה יי' · במצולה ראיתי הלילה והנה איש · בממלכה וסכסכתי מצרים במצרים · בממלכה הנה עיני יי' אלהים בממלכה · בסבך יודע כמביא למעלה בסבך · בסבך וישא אברהם את עיניו · בסירות נשבע אדני יי' בקדשו · בסירות ויבשלו את הפסח · בנגע השמר בנגע הצרעת · בנגע וראה הכהן את הנגע בעור · בשאת והובא את בדיו בטבעות · בשאת וראה הכהן והנה שאת · בתנור בשברי לכם מטה לחם · בתנור כל המנחה אשר תאפה·

והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ : והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה : בחצים ובקשת יבא שמה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ : וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית והיה למשלח שור ולמרמס שה :

ח

ויאמר יהוה אלי קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז : ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו : ואקרב אל הנביאה ותהר ותלד בן ויאמר יהוה אלי קרא שמו מהר שלל חש בז : כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור : ויסף יהוה דבר אלי עוד לאמר :

ויהי מסגי טוב משח יכול שמן ארי שמן ודבש יתפרנסון כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא : ויהי בעידנא ההוא יהי כל אתר דיהון תמן אלף גופנין שוין באלף מנין כסף להובאי ובור יהי : בגירין ובקשתן יהכון לתמן ארי הובאי ובור תהי כל ארעא : וכל טוריא דבית יהודה די במעדר יתפלחון לא תיעול לתמן דחלת הובאי ובור ויהי לבית ארבעה בקרן דתורין ולבית משרי עדרין דען : ואמר יי לי סב לך לוח רב וכתוב עלוהי כתב מפרש מוהי למיבז ביזא ולמעדי עדאה : ואסהיד קדמי סהידין מהימנין ית לוטיא דאמרית לאיתאה בנבואת אוריה כהנא והא אתו אף כן כל נחמתא דאמרית לאיתאה בנבואת זכריה בר יברכיא אנא עתיד לאיתאה : ועלית לות נביאתא ועדיאת וילידת בר ואמר יי לי קרי שמיה מוהי למבז ביזא ולמעדי עדאה : ארי עד לא ידע עולימא מיקרי אבא ואמא ישביית נכסי דמשק וית עדאי שמרון קדם מלכא דאתור : ואוסיף מימרא דיי למללא עמי עוד למימר :

רשי

בחצים ובקשת יבא שמה · כל הרוצה ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצי' בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים : וכל ההרים · אשר שם שדות לכן לתבואה : אשר במעדר יעדרון · היא כמין מרים שקורין פשוי"ר בלע' · לא תבא שמה יראת שמיר כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הנפשים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיהו ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה כראותא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו' הוא שנא' אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה : והיה למשלח שור · שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן : גליון · מגלה · בחרט אנוש · במכתב אחד ירוץ כל אנוש הקורא בו אפילו אנוש כל שהוא ואפי' אינו חכם וכן תירגם יונתן כתב מפרש : למהר שלל · לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולהחיש לבוז כבוכר נכר אחריו ואת צדקיהו ודורו : ואעידה לי · גם באותן הימים בימי יהויקים על אותן פורענות שני עדים נאמנים האחד לבשרם רעה העתיד' לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנא' וגם איש היה מתנבא בשם יי' אוריה בן שמעיה מקרית היערים ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיהו : ואת זכריהו בן יברכיהו · בשנת שתים לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם · אוריה סימן לזכריה אם תראו שנתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדותי בשל סנחריב עמוס וישעיה עמוס לפורענותן של עשרת השבטי' ויסר' גלה יגלה וישעיה להבטחתו של חזקיהו כשימלוך : ותלד בן · הוא הבן עצמו שקראת הנביאה עמנו אל על שם שיהא הקב"ה בעזרו של חזקיהו כשימלוך · ואי אפשר לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד' לאחז נאמר' נבואה זו ובשנת ד' לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בנים להיוולד בשנה אחת בזה אחר זה וישעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבני דוד ותשבת מלכותו של חזקיהו : ישא את חיל דמשק ויעל דמשק ויתפשה : ואת שלל שומרון · לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עלה עליו שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ויתן לו מנחה ושוחד הוא שלל שומרון כל זה בשנת ארבע לאחז :

את

רדק

מרוב חלב · מרוב מיעוט חלב יאכלו החמאה כי החלב יש בו הקום שהוא נשיובי רחלבא וכשיעשה החלב ישתנו מעורב ובימי' ההם מרוב שיהיה להם חלב יעשו ממנו חמאה ולא יחוש על הקום וישפכו אותו ולא יאכלו מן החלב אלא החמאה שיוציאו ממנו וגם דבש יהיה להם הרבה מאד · כמו שנאמר על האדמה זבת חלב ודבש : כל הנותר · כי בימי חזקיהו גלו רוב ישר' · ואמר כי הנותרי' יהיה להם שבע גדול בימי חזקיהו : והיה הפסוק כמו הפוך · וכה פירושו כל מקום אשר הוא עתה לשמיר ולשית שאין יכולין ל לעובדו מפני המלחמה יהיה בעומד בו · כאלו אמר אשר הוא עתה לשמיר ולשית וכמוהו רבים · ואמר כי אותו המקום יהיה עבוד ביום ההוא עד שאלף גפן בו ישוו אלף כסף שיהיה הפרי מבורך ומוציא הרבה ופרי טוב : בחצי' יבא שמה · עתה בא שמה מי שירצה לבא בחצים ובקשת מפני המלחמו' לפיכך תהיה עתה כל הארץ שמיר ושית שאיננה עבודה מפני המלחמה ותעלה שמיר ושית : וכל ההרי' · והם ההרים שהם בישוב שנעבדו · גם ההרים בימי חזקיהו לא תבא שמה יראת שמיר ושית כמו שהוא עתה · כי יעדרון במעדר ולא יהיו יראים שיעלה שמיר ושית גם אבל יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו בהם הבהמות ולא יחושו מרוב התבואה · על דרך משלחי רגל השור והחמור · ומעדר הוא שם הכלי שחופרין בו : יעדרון · יחפרון · ויאמר ה' אלי · גליון · פירוש אגרת · וי"ת לוחי ובאמרו גדול והוא לא צוה לכתוב בו אלא ארבע תיבות אולי היו דברים רבים והיה עניינם זה למהר שלל חש בז או לא היו אלא ארבע תיבות אלה · והגליון היה גדול למשל על ארץ ישראל כמו שהיה הגליון גדול והכתב בה מעט כן היתה ארץ ישר' רחבת ידים והיושבים בה מעט שגלו י' השבטים והיתה חרבה רובה · ופירוש בחרט אנוש · לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש כלו' שלא יחשוב כי זה שצוה לו לכתוב במראה הנבואה לבד אלא שיעשה כן ממש בעבור הנבואה מעליו יכתוב זה בחרט אנוש כי אותו שהוא נכתב בחרט אנוש במראה הנבואה אינו בחרט אנוש כי אינו מעשה ממש כמו שהלך ישעיהו ערום ויחף ולקח האשה אשת זנוני' והעביר יחזקאל תער על ראשו ועל זקנו כל זה היה במראה הנבואה · לפיכך אמר לו וכתוב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז · והמלות האלה כפל ענין במלות שונות · והכפל לחזק הענין ולמהרו · ויונתן תרגם בחרט אנוש כתב מפרש : ואעידה לי · אלה הם דברי הנביא ואע"פ שלא זכר כתיבת הגליון ידוע הוא כי כתבו כמה שצוה לו הא-ל · ועוד עשה בו ואף על פי שלא ראינו שצוה בו הא-ל העיד עליו עדו' כלומר החתים בו העדים שתהיה נבואה זו כתובה וחתומה כי כן עתידה להיות בקרוב · ואוריה נתנבא בימי יהויקים וזכריה בשנת שתים לדריוש · ואף על פי שמפיהם היו בימי ישעיהו · ודע רבותי' ז"ל שלא היו בזמן אחד שאמרו · וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אלא אוריה נתנבא פורענות ציון שדה תחרש וזכריה נתנבא נחמות עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' · נבואת אורי' עדות לנבואת זכריה כשם שנתקיימה נבואת אוריה כך תתקיים נבואת זכריה · ולדעתם יהיה ואעידה לי דברי הא-ל יתברך · וכן תרגם יונתן ואסהיד קדמי סהדי וגו' · ואקרב אל הנביאה · הוא אשתו וקראה נביאה לפי שהיתה אשת נביא · ושני דברי' העיד בענין זה כתיב' הגליון והבן הנולד לישעיהו הנביא : מהר שלל חש בז · לא נקרא שם הנער בד' תיבות האלה כאחד אלא אמר שיקראו שמו מהר שלל או חש בז · כי שני הזוגות ענין אחד פעם יקראו אותו מהר שלל ופעם יקראו אותו חש בז : כי בטרם · זמן אחד הוא זה עם מה שאמר למעלה בבן אחז בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב כי אז יחל לדבר הנער ותחלת דבורו הוא שיקרא אביו ואמו כי בזה הדב' ירגילוהו תחילה : ישא את חיל דמשק · ישא הנושא את נכסי דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור ישא חסר הפעל · כמו ויגד ליעקב · רוצה לומר המגיד · וכן את' ויאמר ליוסף · רוצה לומר האומר · וכמוהם רבים · ויוסף ה' · את' ויוסף לפי שזכר בזה הענין עמו · ולפיכך אמר גם כן עוד :

יען

יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו: וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך עמנו אל: רעו עמים וחתו והאזינו כל מרחקי ארץ התאזרו וחתו התאזרו וחתו: עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: כי כה אמר יהוה אלי בחזקת היד ויסרני מלכת בדרך העם הזה לאמר: לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו: את יהוה צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם: והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם:

תאמרון ט' וסי' נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים ב' סי' י"ח:

חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנייח כמי שילוחא דנגדין בנייח ואתרעיאו ברצין ובר רמליה: בכן הא יי מייתי ומסיק עליהון ית משירית עממיא דסגיאין כמי נהרא תקיפי וחסיניא ית מלכא דאתור וית כל משיריתיה ויסק על כל פצידוהי ויהך על כל כיפוהי: ויעדי בארע דבית יהודה כנחל מגבר עד ירושלם ימטי ויהי עם משיריתיה מלי פתאי ארעך ישראל: אתחברו עממיא ואתברו ואציתו כל די בסיפי ארעא אתקפו ואתברו אתקפו ואתברו: אתמליכו מלך ויעדי מלילו פיתגמא ולא יתקיים ארי בסעדנא אלהא: ארי כדנן אמר יי לי במיתקף נבואתא ואליפני מלמהך באורח עמא הדין למימר: לא תימרון מרוד לכל דיימר עמא הדין מרוד ולדחלתיה לא תדחלון ועל תוקפיה לא תימרון תקוף: ית יי צבאות יתיה תימרון קדיש והוא דחלתכון והוא תוקפכון: ואם לא תקבלון ויהי מימריה בכון לפורען ולאבן מחי ולכיף מתקל לתרין בתי רברבי ישראל לתבר ולתקלא על דאתפליגו על דבית יהודה דיתבין בירושלם:

רד"ק

יען, כי היו ביהודה ובירושלם רבים שהיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו והיו מואסים במלכות בית דוד לפי שהיתה יד מלכות אפרים תקפה ומלכות בית דוד חלושה בימי אחז, וחבר עם בן רמליהו רצין לפי ששניהם יחד היו נלחמים ביהודה, והמשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים לאט שהוא נחל קטן ומימיו הולכים בנחת כן מלכות בית דוד לא היה להם כח להרע לאויביהם רצין ובן רמליהו: ומשוש את רצין, יהיו ששים ושמחים עמהם אם יהיו הם מולכים בירושלם, ומשוש שם כמוך למלת אל, וכן מקום לא ידע אל: ולכן, הו"ו אינה לתוספת ענין, שהרי הוא התחלת דברים, טעם למה שאמר יען אשר עשו כך וכך יעשה להם כך וכך, כמו וישא אברהם את עיניו, ורבים כמוהו, אמר הנביא דבר ה' אליה' כי בעבור ששמח לבם עם הנלחמים עם מלכות בית דוד יפלו ביד קשים מהם, והם מחנה אשור, והמשיל אותם למי הנהר העצומים והרבים כאשר הם מתגברים בארץ וישטפו כל אשר יעבור עליהם כן מלך אשור ומחנהו הרב שכבש כל ארץ יהודה זולתי ירושלם: ואת כל כבודו, הוא חילו הגדול שהתכבד בו על כל העמים וכבש אותם תחת ידו: ועלה על כל אפיקיו, אף על פי שהאפיקים הם עמקי', ואמר ועלה כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות, ר"ל שכל הארץ תמלא מהם, כמו שהאפיקים מלאים מים, ועוד מרובם ילכו על כל גדות האפיקים והם שפתי העמקים למעלה שהם גבוהים מן העמק, וגדותיו הם משל על כל ערי יהודה הבצורות: וחלף, תרגום ועבר: עד צואר יגיע, המשיל ירושלם לראש הגוף, וכשהמים מגיעים לאדם עד צוארו הנה הוא קרוב לטבוע בהם, ואם יתגברו מעט יעברו ראשו ויטבע בהם כן מלך אשור בבאו עד ירושל' היה כמו המי' המגיעים עד הצואר והיתה ירושלם קרובה להכבש לולי רחמי האל, וכת' עד צואר יגיע עד ירושלם ימטי: והיה מוטות כנפיו, הדגש הוא לחסרון נו"ן מוטתו מן נטה, ר"ל נטיית מחנהו והתפשטותו יהיה מלא רחב של ארץ יהודה כלה, ואמר עמנו אל שהוא הבן הנולד לאחז, לאות כי לא תכבש, כלו' אתה עמנו אל שאתה בירושלם בך יכירו כי עמהם האל שתנצל מיד מלך אשור כי כל שאר ארצך תהיה מלאה מהם, ובדרש כמה הם מוטות התרנגול א' מס' בכנפיו א' מס' באכלוסי סנחריב מלא רחב ארץ יהודה: רעו, ענין שבר, כמו תרועם בשבט ברזל, אמר כנגד העמים הנאספים עם מלך אשור שברו ואחר כן תהיו נשברי': וחתו, פעל עמד, השברו והאזינו כל מרחקי ארץ כל העמי' שבאת ממרחק ארץ לירושלם האזינו זאת הנבואה כי בתחילה תשברו ואחר כך תשברו: מרחקי המ"ם בסגו"לה: התאזרו, התאזרו תחלה, התחזקו למלחמה ואח"כ תשברו, והכפל לחזק הענין, וי"ת רעו מענין רעך ורע אביך אתחברו עממיא ואתברו: עוצו, מה תועיל לכם עצתכם על ירושלם כי תופר, וכן דברכם עליה לא יקום, ולמה כי עמנו אל, ומלת עוצו השורק במקום חולם, ויבא בחולם בנחי הפ"א כמו גשו הנה בחסרי הפ"א: כי כה אמר ה' הטעם בכי למה שאמר כי לא תקום עצתם על ירושלם, כי כן אמר לי בחזקת היד כי הוא יהיה מעריצכם שיתן לכם חוזק ותוקף למאמינים בו ולמקדישים שמו, גם יסר אותי שלא אלך בדרך העם הזה המואסים במלכות בית דוד מפני מורא המלכים האלה, ופירוש בחזקת היד בחוזק הנבואה, וכן ויד ה' היתה עלי חזקה, והחוזק בנבואה הוא שיראה במראה הנבואה מראה נוראה ונפלאה, או שיאמר דברים והוא יסרני שלא אלך אלא בדרך ה' ולאמר גם כן לאחרים וליסרם ולהזהירם שלא ילכו בדרכי העם המורדי' ואומר להם: לא תאמרון, לא תחשבו ולא תרצו זה שתקשרו ותמרדו במלכות בית דוד, וכמוהו הלהרגני אתה אומר, ויאמר להכות את דוד, או פי' לא תאמרון איש לאחיו: ואת מוראו לא תיראו, מה שהם יראים והם רצין ופקח לא תיראו אותם ולא תערצון לא תתנו להם בלבבכם ובפיכם העריצות והכח כמו שהעם הזה עושים, כי אין להם כח עליכם אם לא ירצה האל, ויש מפרשים נבואה זו בימי חזקיהו שהיו יראים ממלך אשור, ואמר כי שבנא וסיעתו השלימו בסתר עם מלך אשור, וכן פירשו רז"ל: את יהוה צבאות, הוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל ואם תיראו אותו ותקדישו הוא יציל אתכם מצבאות מטה הנלחמים עליכם והוא מוראכם שתיראו אותו לבדו: והוא מעריצכם והוא יתן לכם עריצות וכח ולא יוכלו אויביכם להרע לכם: והיה למקדש, מקדש, הוא ארמון ומקום מבצר שישגב אדם בו, כמו כי מקדש מלך הוא: ובא אל מקדשו, אמר כי הק' בה יהיה לשני בתי ישראל לאחד למקדש, והם הבוטחים בו ורוצים במלכות בית דוד, ולאחד לאבן נגף ולצור מכשול: לפח ולמוקש ליושב ירושלם, לאחד מן הבתים היושבים בירושלם והם המואסים במלכות בית דוד ובוחרים במלכות בן רמליהו, וי"מ בימי חזקיהו שבנא וסיעתו, וי"ת דיתבין בירושלם: והשלו

רש"י

את מי השלח ההולכים לאט במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנייח כמי שילוחא דנגדין בנייח: שילוח, מעיין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסב את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו וראו את פקח בן רמליהו אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין מלך אלא רצין ובן רמליהו היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו' אמר להם הקב"ה אוכלין אתם מתאוו' אני מביא עליכם אוכלים הרבה הנה יי' מעלה עליכם וגו' את מי הנהר העצומים תחת מי השילח החלשים והנוחי': ועלה הנהר על כל אפיקיו יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מוצא מימיו: והלך הנהר מעולא על כל גדותיו, על גדודיו הן שפתותיו הזקופו' במקום שהנהר מוסך בין גדודיו זקופין והוא כבתוך מרזב: וחלף ביהודה, בארץ יהודה ושטף בחזקה: עד צואר עד עיקר חוזק צוארם ות"י עד ירושלם ימטי: מוטות כנפיו, פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששי' באכלוסי סנחריב מלא רוחב ארץ יהודה: עמנו אל, הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו ודברי הנביאה שקראת שם בנה עמנו אל: רעו עמים, לשון רעהו רעך כתרגום יונתן אתחברו התחברו יחד אכלוסי סנחריב: וחתו, ותשברו: התאזרו וחתו, התאזרו בכל מיני גבורה וסופכם להיות חתים: עוצו, לשון צווי: בחזקת היד, בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף יי' דבר אלי ובלשון זה אמר יחזקאל ויד יי' עלי חזקה לשון נבואה: ויסרני מלכת וגו', הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין ויש רמז בספר הזה לך בא אל הסוכן וגו': ויסרני, כמו וליסרני: לא תאמרון קשר, אתם סיעתו של חזקיה אף על פי שהם מועטין מסיעות שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות: לכל אשר יאמר העם הזה, שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים: ואת מוראו, העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרי' ולהשלים עמו: לא תיראו ולא תעריצו, לא תאמרו חזק הוא כן תירגם יונתן לא תימרון תקוף: והוא מעריצכם, מחזיקכם: והיה למקדש, אות' עצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכו' בית דוד יהיה לזימון פורענות לבא עליהם: למקדש, כמו התקדשו למחר: ולאבן נגף, שהרגלים נגפים בה לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך: ולצור מכשול, הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן: לשני בתי ישר' שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלם ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו: והשלו

וכשלו בם רבים / באותן האבנים יכשלו אלו ושיעתן שמהם יפלו ביד שונאיהם פקח נהרג. שהרגו הושע ועשרת השבטים נפלו ביד סנחריב ושבנא יצא מירושלם כשעלה סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו : צור תעודה / כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה' אלי ועוד זאת אמר לי צור תעוד' לשון העדותי בכם היום לשון התראה קשור את התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך יראי שמים ה' המקראים לימודי ה' ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד : וחכיתי לה' / אמר ישעיה אני המחכה לה' המסתיר פניו מעשרת השבטי' וקויתי לו לאמת דברי זה ולהושיע את בית דוד : הנה אנכי והילדים וגו' לאותו' / לשני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו / ומדרש אגדה בבראשית רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אברים לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לבותמה שלא תמצא בישראל לא יועיל לך : וחכיתי לה' המסתיר פניו וגו' / אין לך נבואה קשה באותה שעה שאמר משה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם ועניתה השיר' הזאת לפני לעד כי לא תשכח מפי זרעו : הנה אנכי והילד' וגו' / הם תלמידי' שחביבין עליו כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תור' בישר' על ידם : וכי יאמרו אליכם / אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי כמה שנאמר בארה בנו נשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר : וכי יאמרו אליכם האומות דרשו אל האובות וגו' המצפצפים והמהגים / לשון גנאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא צפופות הללו מצפצפין בקולם לשון ציפצוף והנא נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף ואהגה כיונה וכן תמונו לשון ציפצוף בקול כמוך שנאמר והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף : הלא עם אל אלהיו ידרש / זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש זורכי החיי' מן המתים : לתורה ולתעודה / מחובר למעלה הימנו שמא מדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו' / גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והזהירו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיהו כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו מירא את חזקיהו מבטו בע"ז דרשו אל האובות ואל הידעונים וברור בע"ז כאשר עשו אבות הראשונים והסיבו את המלוכה אל סנחריב : הלא עם אל אלהיו ידרוש / ודורשים עובדים ע"ז בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן : לתורה ולתעודה / זו תהא תשובתכם שתשמרו את התור' כמה שנ' למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר / מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודי' כשרי' שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר אינו ראוי לשחר פניו כן הוי / ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עיוס לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים / עניין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה / עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה : דרשו אל האובו' / אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם כך : ועבר בה נקשה ורעב / מוסב למעלה מה אמור בתחלת העניין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרון קשר לקש' עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירוש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל העניין : ועבר בה / העובר באותה הדרך שעוזבי' את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים : נקשה / מאורע קשה : נקשה ורעב / נלאה בצרות קשות ורעב כי קשוי ומצוק ורעב יבא להם בימי מצור שלש שני' שצר מלך שומרון : והיה כי ירעב וקלל / בעגלים ובבעלים שהיו עובדים להם : ופנה למעלה / לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן תירגם יונתן : ואל

חתום ד' מלאים בליש' וסימ' והעד עדים / חתום תורה בלמודי / וביד כל אדם יחתום / ונחתום בטבעת המלך אין להשיב : שחר ח' בקריא' וסימ' לתורה ולתעודה / הילל בן שחר / אעירה שחר / וחברו' אשא כנפי שחר / ואל יראה בעפעפי שחר / ועיניו בעפעפי שחר / מי זאת הנשקפה כמו שחר / וחד עורי שחר מעלי :

וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃
צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃
וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי לוֹ׃
הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃
וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל הָאֹבוֹת וְאֶל הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא עַם אֶל אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים׃
לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין לוֹ שָׁחַר׃
וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִי יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ וְאֶל

ויתקלון בהון סגיאין ויפלון ויתברון ויתצדון ויתאחדון :
נביא טר סהדותא לא תסהיד בהון ארי לא מקבלין חתום וטמר אוריתא לא צבן דילפון בה : אמר נביא על דא צליתי קדם יי דאמר לסלקא שכינתיה מדבית יעקב ובעיתי מן קדמוהי : הא עד דאנא קיים ועולימיא דיהב לי יי יתקיימון בנא אתין ומופתין דאמירן למיתי על ישראל דאם יחזון ויתובון ת תיבטל גזירתא די גזרא עליהון דיגלון מלאתחזאה קדם יי צבאות די שכינתיה בטורא דציון :
וארי יימרון לכון עממיא דאתון ביניהון תבעו מן בידין ומן זכורו דמנצפין ודמנהמין הלא כן אורח עממיא פלחי ט טעותא עמא מן טעותיה תבעין חייא מן מיתיא : כדין תימרון להון לאוריתא דאיתיהיבת לנא ולסהדו אנחנא שמעין אילא תיגלון לביני עממיא ויימרון לכון כפתגמא הדין מבען לית ליה מן דישחר ויבעיניה : ויעדי תקלא בארעא ויהי עקא וכפן ויהי ארי יחזי כפן וסיגוף ויילוט ויבזי שום פתכריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דתתחתם גזירתא ולא יכיל :

וכשלו בם / באבן נגף ובצור מכשול שזכר יכשלו בם רבים והם המורדי' הם חושבי' להמלט במרדם והם יפלו בתוך המוקש וילכדו : צור תעודה צור בשקל כוב בתשלומו / ענינו ענין קשירה / כמו ותהיינה צרורות / ומבוקעים ומצוררי' / וצור מקור / וכן חתום / והוא דברי הנביא / אמר אין לי אלא לצרור ולחתום התורה בלמודי כלו' עם למודי שלא יראוה אחרים אלא התלמידים כי האחרים אינם רוצים לא לראות ולא לשמוע דברי תורה / ואחר שהוא כן טוב שיצרור אותה אדם ויחתמנה ולא תזכר אלא עם התלמידים כי האחרי' אם אזכור להם או אראה להם דברי תור' ולא יעשוה הנה ענשם כפול אחר האזהרה / ולמודי שם תואר ל התלמידים / וכן כל בניך למודי ה' למוד מדבר / ויש מפרשים כי הוא דברי האל ו יהיה צור וחתום צווי / וכן תרגם יונתן / ופי' צור כמו נטור טור סהדותא וגו' : וחכיתי / לפירושנו יהיה זה הפסוק נקשר עם אשר לפניו / ולפירוש האחר יהיה זה דברי הנביא ואשר לפניו דברי הא' / וכן תרגם יונתן / ואמר וחכיתי לה' כל זמן אני מחכה לה' אפילו בעת שמסתיר פניו מבית יעקב : וקויתי לו / כפל ענין במ"ש : וחכיתי / באחירק ע"ן הפעל / וקויתי בצר"י : הנה אנכי / מעשים שעשיתי לאות כמו כתיבת הגליון וקריאת שמות הילדים שאר ישוב ומהר שלל חש בז מעם ה' צבאות לא עשיתי דבר מעצמי אלא הכל כאמר לי מעם השם צבאות השוכן בהר ציון והוא יושיענה מיד מלך ארם ומיד מלך אשור / ואלה הדברים היה אומר הנביא לתלמידי' היושבים לפניו / ואמר להם גם כן : וכי יאמרו אליכם / כי יאמרו אליכם העם הזה דרשו אל האובות והידעונים כמו שאנו עושים הלא תראו כי הם מצפצפים ומהגי' / אם כן ראוי לדרוש מהם ולהאמין בהם / אתם תאמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש אפילו אותם שדורשים אל אלהים אחרים כל עם ועם דורשים אל אלהיו יש שעשה אלוה החמה ויש שעשה הלבנה ויש שאר הככבים וכל אלה הם חיים ויש בהם כח אף על פי שאין ראוי לדרוש מאתם כי הכח בא להם מהאל יתברך והוא אדון הכל ואליו ראוי לדרוש / אבל זה שאתם אומרים לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים זהו דבר שאין הדעת סובלו כי הם מתים / ואיך נדרוש בעד החיים אל המתים / כי המתים אינם יודעים מאומה / והצפצוף הוא דרך מרמה למתעסקים בהם / ויונתן תרגם ואריו ימרון לכון עממיא וגו' / לתורה ולתעודה / שבועה כאדם האומר בתורה יהיה כך וכך / וכן אם לא שבועה / כמו אם לא שויתי ודוממתי / והדומים להם / יאמרו אלה שאמ' / וכי יאמרו אליכם / תדעו באמת כי כן יאמרו אליכם כדבר הזה אשר אמרתי / וזהו דבר אשר אין לו שחר / פירוש אורה כלו' אין להם שום טעם ודבר חשוך ואפל הוא / ויונתן תרגם כדי תאמרון להון לאוריתא וגו' / כלו' לאוב ולידעוני אין לו מי שישחר פניו ויבקשנו / כלו' אין ראוי לכך / ובדרש אין לו שחר על עצמו אינו מזריח את השחר שהרי עינים לו ולא יראה ואיך יזריח על אחרים / ובדרש עוד אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו / וכי יאמרו לתורה ולתעודה / ולא היה להם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא לגלות עשרת השבטים כשגלה מלך אשור לראובני ולגדי הגלוהו עמם שנאמר בארה בנו נשיא לראובני ולגדי הוא אשר הגלה תגלת פלאסר : ועבר בה / פירוש בארץ / שהרי זכר למעלה בהר ציון / כלו' מי שיעבור בה נקשה ורעב יהיה כי לא ימצא בארץ מה יאכל / ופירוש נקשה קשה יומו / כמו אם לא בכיתי לקשי יום : והיה כי ירעב / כאשר לא ידע מה יעשה ולא ידע עצה לנפשו כי ירעב והתקצף וקלל במלכו שאין לו כח להושיעו כי הרעב מפני מלחמת האויבים : ובאלהיו / באלילים שהיה עובד / וכאשר יראה שאין לו עזר מזה ומזה ופנה למעלה ישוב לאל יתברך שיעזרהו וגו' / וי"ת פתכריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דתתחתם גזירתא ולא יכיל / ופתכריה ענין עבוד' זרה / וכן תרגם סכות מלככם השקבעים במלכם : ואל

ואל ארץ, כתרגומו וסעיד מיתבי ארעא יבעי, והפסוק כפול בענין במלות שונות: צרה וחשכה, כמו צוקה ואפלה, ופירוש מעוף חשך, כמו ארץ עיפתה כמו אופל, כי שניהם שרש אחד לפי' י"ת לשון עייפו: ואפלה מנודח, כמו ולאפלה, כלומר יראה עצמו מנודח אל החשך ואל האפלה, ויונתן תרגם מנודח שם כאלו אמ' ואפלה ודחי:

כי לא מועף, לא חשב ישראל עצמו בחשך ובצרה וצוקה הבאה לארץ תחלה, כלומר עדין לא הרגיש בעצמו כשהגלו זבלון ונפתלי, ופירוש מועף פעול מן הפעיל מנחי העי"ן, והוא ענין חשכה, כמו ארץ עיפתה ומוצק גם כן פעול, וכמוהו ענין צוקה: לה, פירוש לארץ: הקל, המגלה אותם, והוא תגלת פלאסר אשר הגלה לראובני ולחצי שבט המנשה ולזבלון ו ולנפתלי, וגלות ראובני וגדי כתוב בספר דברי הימים, וגלות נפתלי בספר מלכים, וכן זבלון היה סמוך לנפתלי: והאחרון הכביד, המגלה אותם והוא סנחריב הכביד עליהם והגלה אותם שאר השבטים, ואמר דרך הים עבר הירדן גליל הגוים, לפי שנשארה ירושלם שלא נכבשה והיא באמצע ארץ ישראל ספר ה המקומות שהם בגבול ארץ ישרא' והים והירדן מגבולות ארץ ישראל, כי גם ארץ יהודה לא כבשה עד בימי חזקיהו ולא היה זה אלא לשעה כי שבו איהם אחר שהוכה מחנהו כשבא לירושלם, ובדרש כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אלא האחרונים הכבידו עליהם עול תורה וראויין לעשות להם נס כעוברי הים וכעוברי הירדן, מאי גליל הגוים אמר הקדוש ברוך הוא אם חוזר בו מוטב ואם לא אעשה אותו גלילה בגוים: העם ההולכי' אמר עתה כשיכביד מלך אשור לבא על ירושלם שבט יהודה ובנימין שהיו הולכים בחשך ראו אור גדול במפלת מחנה אשור, וחצי הפסוק האחרון כפל ענין במלות שונות: הרבית הגוי, גוי ישראל הרבית אותו משל לאויביהם במפלת מחנה אשור: לא הגדלת השמחה, פירוש לו לגוי שזכר, וכתוב לא באלף, ופירוש לו לגוי הרבית השמחה אבל לאויביהם לא הגדלת אבל המעטת: שמחו לפניך, בבית המקדש שנתנו שבח והודאה ושמחו שמחה גדולה: כשמחת בקציר, כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר, והתי"ו במקום ה"א כמו בשמחה, וכן אם אתן שנת לעיני, שפעת אני רואה, והדומים: כאשר יגילו בחלקם שלל, כמו ששמחו בעת שחלקו שלל מחנה אשור כן שמחו שמחה גדולה אחר כן כשבאו לבית ה' להודות ולשבח על הנס הגדול שעשה להם האל, ויש לפרש כאשר יגילו בני האדם בחלקם שלל כן שמחו הם לפניך, על דרך שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, אלא שגם הם חלקו מחנה אשור ואין צריך לומר משל אחר, ופירוש הראשון הוא הנכון: כי את, מלך אשור היה עול סבלו של ישראל ומטה שכמו, כלומר שהיה למשא עליו והיה שבט הנוגש בישראל, ואתה החתות אותו השבט: כיום מדין, כמו שהחתות מדין במלחמת גדעון, וכן אמר במזמור עשה להם כמדין, כי אותו היום היה בו נס גדול ותשועה גדולה כי גדעון בשלש מאות איש הכה את כל מחנה מדין שהיה כדי ארבה לרוב ולהם ולגמליהם אין מספר: כי כל סאון סאן ברעש, כי לא תהי' זאת המלחמה כשאר המלחמו' כי כל שאר המלחמו' ילחם הלוחם ברעש הסוסים, כמו שא' עליו ברעש ורגז יגמא ארץ, וכן רעש הכידונים, כמו שאמר עליו ברעש כידון, וכן בשאר המלחמות שמלה מגוללה ברמים, כי יכו אלה באלה במכת חרב ושמלה מגוללת בדמים, אבל זה לא תהיה בה לא חרב לא רעש ולא דמים אלא כהיתה לשרפה מאכלת אש שהכה בה המלאך בלילה ונשרפו, ויש מפרשי' זה בדברי רז"ל, י"א כי היתה נשמה נשרפת וגוף קיים, וי"א כי גם הגוף נשרף אבל לא בבגדיהם: סאון סאן הנו"ן שרש ופי' לפי ענינו ענין מלחמה, ולא מצאנו לו חבר, ויהיה סאון תאר וסואן פעל, כאלו אמר כי כל עושה מלחמה לוחם ברעש, או יהיה סאון שם למלחמה, אמר כי כל מלחמות לוחם אדם ברעש: כי ילד ילד, זה אמר על חזקיהו לפי שבימי מלכותו הייתה התשועה הזאת לישראל שנגף מחנה אשור, כאלו אמר זה יהיה בזכות הילד שילד לנו: בן נתן לנו, כפל ענין במלות שונות: ותהי

זבולן ט' כתובים כן וסימ' נמסר בסדר ויגש: לא ט"ו דכתיב א' וקרינן ו' וסימ' נמסר בסדר שמיני ותרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו, ואבשי אחי יואב דדה, ותרין חלוף כתיב ו' וקרינן א' וסימ' ויאמר לו כי אתה תתן, הנה לו יעשה. אבי דבר גדול:

ט

וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח: כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם: א הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם: הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ ב כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל: כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן: כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ: ה כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ

וְסָעִיד מִיתְבֵי אַרְעָא יִבְעֵי אֲרֵי יֵיתֵי עֲלוֹהִי עָקָא כַּפַּן וְשִׁילְהֵוִי עָקָא קְבַל וּבְדוּר: אֲרֵי לָא יִשְׁתַּלְהֵי כָּל דְּיֵיתֵי לְאַעָקָא לְהוֹן כְּעִידַּן קַדְמָאֵי גְּלוֹ עַם אֲרַע זְבוּלֻן וְעַם אֲרַע נַפְתָּלִי וּשְׁאָרְהוֹן מֶלֶךְ תַּקִּיף יַגְלֵי עַל דְּלָא אַדְכַּרוּ גְּבוּרַת יַמָּא וְנִיסֵי יַרְדְּנָא קְרַב כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא: עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מְהַלְּכִין בְּמִצְרַיִם כִּדְבְקַבְלָא נְפָקוּ לְמֶחֱזֵי נְהוֹר סַגִּי יָתְבִין בְּאַרְעָא טוּלֵימוֹתָא נְהוֹרָא אַזְהַר עֲלֵיהוֹן: אַסְגֵּיתָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהוֹן אַסְגֵּיתָא חֶדְוָא חֲדִיאוּ קֳדָמָךְ כְּחֶדְוַת נִיצְחֵי קְרָב כְּמָא דַהֲווֹ חַדָן בְּפַלְגוּתְהוֹן בִּיזְתָא: אֲרֵי אַעְדִּיתָא יַת נִיר מַרְוָתֵיהּ וְיַת שׁוּלְטַן עַקְתֵיהּ שִׁלְטוֹן דַּהֲוָה מְפַלַּח בֵּיהּ אִתְּבַר כְּיוֹם מִדְיָן: אֲרֵי כָּל מִיסַבְהוֹן וּמִתְנֵיהוֹן בִּרְשַׁע אִתְגַּעֲלוּ בְחוֹבִין הָא כִּכְסוּ דִמְלוּשָׁא בִּדְם וְלָא דְבַן רִישְׁמֵיהּ כִּיתְמָא מִינַּהּ כֵּן כְּמָא דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ אֱלָהֵן לְאִיתּוֹקְדָא בְּנוּרָא כֵּן יִתֵּן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶישָׁתָא וְיִקְטְלִנּוּנוּן: אֲמַר נְבִיָּא לְבֵית דָּוִד אֲרֵי רָבֵי אִתְיְלִיד לָנָא בַּר אִתְיְהַב לָנָא

ואל ארץ יביט, אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים והנה צרה כי לא יעזרהו וגם שבא יבא סנחריב לרעה לו: מעוף צוקה, עיפו' צוקה: ואפלה מנודח, ע"י אפלה הוא מנודח שכן לשון נידוח נופל באפלה כמו לכן יהי' דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה ולאפלה הם מנודחים: כי לא מועף לאשר מוצק לה, כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו יגע מלבא עליהם עד שלש פעמי' אחת בימי פקח אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת הקדש ואת הגלילה כל ארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה בדברי הימים וגלו' זה בשנת שתי' עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנא' וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' לאחר שנשתעבד לו שמנה שנים ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיהו שנת תשע למרדו של הושע אשר לכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזהו ה האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמור' בענין ואל ארץ יביט: כעת הראשון הקל ארצה זבולון, הגלות הזו האמצעית קלה תהיה כאות' של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שני המטו' וחצי המט' שבעבר הירדן אבל האחרון מסע השלישי הוא הכביד טיאטא את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי ענין המקרא שפתח ראשו' בלשון הקל ארצה זבולון והאחרון הכביד ובשאמ' ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים: דרך הים, אותן היושבין על ים של טברי' היא ארץ נפתלי שנ' ים ודרום ירשה: עבר הירדן, היא גלו' שנייה של ראובן וגד: גליל הגוי', היא כל ארץ ישרא' שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לבחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר: העם ההולכים בחשך, הם יושבי ירושלם שהיו חשוכי' מדאגת סנחריב כענין שנא' יחזקיה יום צרה ותוכחה ונאצה היו' הזה: ראו אור גדול, במפלתו של סנחריב: הרבית הגוי, נעשו גדולי' לכל שומעיה' כששמעו האומו' הניסי' שנעשו להם: לו הגדלתה השמח', ולא לאויביו וכתו' לא בלמ"ד אף" לפי שלא היתה שמחת חזקיהו שלימה לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך: כשמחה בקציר, תירגם יונתן כחדוות נצחי קרב שהוא כענין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארים ושנה הכתו' בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר: כאשר יגילו בחלקם שלל, מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלם עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנ' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגו' והכל בזזו חזקיהו ועמו: כי את עול סבלו, עול שהיה סבל לחזקיהו ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלות מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו החיתות ושברת יחד בלילה אחד: כיום מדין, בימי גדעון שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר כמו שנאמר והנה צליל שעורים מתהפך במחנה מדין: כי כל סאון סואן ברעש, יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הוי"ו והנ"ון מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנ"ון לומ' סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן, ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון כהלת נאחון במלחמה, כי כל סאון סואן ברעש, קול נאחון שוס נוכח ב במלחמה: ברעש, שעטת סוסים והגפת תריסין הוא, ושמלת הרוגי המלחמה מגוללה בדמים, אבל נאחון זה אין בו רעש ואין בו דם: והיתה לשריפה, יקד יקוד מאכולת: כי ילד יולד לנו, אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה, ותהי

רשי

ותהיה משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם לנשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: למרבה המשרה. למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה זו לתשובת המינים אך יש לו ת' שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריא' שם זה איכה לשם ממש את לשם גדולה ושררה כמו ויקרא שם בבו' לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה. ולשלום הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו. על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט ובצדק' שעש' יחזקיהו ולשלום וי"ו זה תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישל' לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם. ולתשובת המינים האומרי' שם לטעותם יש להשיב' מהו מעתה והלא לא בא אותו טעות עד לסוף שלש מאות שנה: קנאת יי' צבאות. שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה. תוספ' ואמרו רבותינו בקש הקדוש ברוך הוא לעשות את חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב: דבר שלח יי' ביעקב. הנבוא' שנתנבא לפורענו' פקח בן רמליה: ונפל בישראל. שעתה תתקיים בהם: בגאוה ובגודל לבב לאמר. מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב: לבנים נפלו וגזית נבנה. המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטנו כענין שנא' כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבניין אבני גזית וכן ארזים טובים שמקימים לבניין: וישגב יי' את צרי רצין עליו. הם בוטחים כמה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו וישכשכנו להסיתו לבא עליו כך שמעתי. ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומ' הקב"ה יסכסך את אויביו זה בזה גוי בגוי ארם ופלשתים בישרא' וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו': ארם מקדם. ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב: בכל זאת וגו' ועוד ידו נטויה. עד שיביא עליהם את סנחריב. דבר אחר ארם מקדם ופלשתים מאחור היו משחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפורש בדברי הימים ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו: עד המכהו. עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות האלה: כפה ואגמון. לשון מלכים ושלטונים. כפה. ארקוולור בלעז כלומר אותם החופפים עליהם כפיפה זו. ואגמון. אף היא כיפה קטנה ועל שם שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונ' ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם הניבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית יי' מהם: מאשרי. מדריכי. כמו באשורו אחזה רגלי: מאושריו. שלמדו דרכי מדרכי התועה: ומאשריו מבולעים. המדרכים בדרך המתעים המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו: ומרע

רדק

ותהי המשר' על שכמו. למה אמ' שכמו לענין משר'. והלא לא מזכר שכמו אלא לענין עבודה כמו ויט שכמו לסבול. ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך. אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והי' סובלו על שכמו אמ' כי זה הילד לא יהי' עבוד על שכמו אלא משרה: ויקר' שמו. פי' הקב"ה שהוא פלא יועץ ואל גבור אבי עד. קרא שם הילד הזה שר שלום בעבור כי המשרה תהיה לו ולא יעבד מלך אחר. כמו שאמר וימרד במלך אשור ולא עבדו. שלום. כי שלום יהיה לישראל בימיו. ואמ' אלו הכנוים בא ית' לענינים מורים על דבר חזקיהו. פלא. על דבר הפלא שסבב השמש אחורנית. יועץ. כי עצת ה' קמה לו ועצ' סנחריב הופרה: אל גבור. יכול גבור. שאעפ"י שבא סנחריב בחיל גדול וגבורי' היה יכול עליהם: וגבר וברגע קטן הכה את מחנהו: אבי עד. שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא בראו ובידו הוא להוסי' ולגרוע ולהוסיף זמן חיי חזקיהו חמש עשרה שנה: למרבה המשרה. המ"ם סתומ' בכתוב. וקרי במ"ם פתוחה. והפך זה בעזרא הם פרוצים. מ"ם פתוח' בסוף התיב' בכתוב. ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישוע' יסתמו הפרוצי' ואז תפתח המשרה שהיא סתומ' עד מלך המשיח: למרבה. הוא שם. והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצרי. אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ. שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו. והוא כפל ענין במלות שונות: ולסעדה. שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעתה ועד עולם. ואף על פי שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב לקדמותה. ואמר במשפט ובצדקה. כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה: קנאת ה' צבאות תעשה זאת. זאת המשרה שתהיה עתה לבית דוד והתשוע' הגדולה כי יקנא ה' צבאות בדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' יתברך: דבר שלח. הרעה הזאת הבאה על יעקב ששלטו אויביהם בהם מאת האל הוא שלא יאמרו מקרה הוא אלא בעונם עונותם בא להם כי טרם בואת הרעה שלח על ידי נביאיו כך וכך יבא להם אם לא ישובו. וכמו שלח הדבר בהם כן נפל בהם. וכן יפול עד שיגלו מארצם כמו שאמרו להם הנביאים מפיו: וידעו. ואז ידע העם הזה כי אמת אמרתי להם שהם היו אומרים בתחלת הפורענו' הבאה עליהם כן לבנים נפלו וגו' וגזית נבנה ולא היו נותנים אל לבם כי בעונם בא להם עתה הרע. אבל היו אומרים אם בא עתה הרע עוד יבא הטוב כפלים. וכשיפול בהם דבר ה' יכלו ויגלו מארצם אז ידעו כי הדברים שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב כי הבל ימחמון כי אז תכלה גאותם וגודל לבבם: לבנים נפלו. דרך משל כתרגומו רישיא גלו וגו': וישגב. צרי רצין. מלך אשור ומחנהו שתפש דמשק והמית רצין ואמר זה לפי שאפרים היה עמהם בברית ושניהם היו נלחמים על יהודה. אמר כי לא יועיל אחד לחבירו כי האל ישגב ויחזק את אויבי רצין עליו: ואת אויביו יסכסך. יבלבל עמו בארצו שיבאו ללכדה: ארם מקדם. כי לפני מלוך פקח בן רמליהו היה נלחם ארם בישראל מאד. כמו שנאמר וישימם כעפר לדוש. וארם היה להם ממזרח ארץ ישרא' ופלשתים ממערב. ואלה ואלה נלחמים בהם ואכלו אותם בכל פה: בכל זאת לא שב אפו. כלומר לא שבו הם כדי שישוב האל מחרון אפו. ועוד יד האל נטויה עליהם לכלות' כיון שלא שבו כמו שאמ': והעם לא שב עד המכהו. לא התבוננו כי האל הוא המכהו בעונותיו ולא שב אליו ולא דרשו אותו: ויכרת. כפה ואגמון. החזקים והחלשים. כפה הוא ענף העץ. כמו וכפתו לא רעננה. ואגמון הוא הגומא הגדל במים: יום אחד. הוא אותו היום שגלו השבטים: זקן. הוא הזנב. כי נביאי השקר מקטני העם היו ולמצוא חן בעיני הגדולים היו מתנבאים להם טובה ומבטיחים אותם על שקר כדי שיתנו להם פת או יין. כמו שכתוב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: ויהיו. אותם שהיו ראוים לישר אותם ולהדריכם בדרך טובה אותם היו מתעים אותם והם בעיניהם מאשרים אותם: לפיכך

למרבה חד מן מלין מיחדין קמצין וסימ' במסרה רבת':

ישעיה ט

ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום: למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה ב במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת יהוה צבאות תעשה זאת: דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל: וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בגאוה ובגדל לבב לאמר: לבנים נפלו וגזית נבנה שקמים גדעו וארזים נחליף: וישגב יהוה את צרי רצין עליו ואת איביו יסכסך: ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה: והעם לא שב עד המכהו ואת יהוה צבאות לא דרשו: ויכרת יהוה מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד: זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב: ויהיו מאשרי ט ו

תרגום

וקביל אוריתא עלוהי למטרה ואתקרי שמיה מן קדם מפליא עצה אלהא גברא קיים לעלמיא משיחא דשלמא יסגי עלנא ב ביומוהי: סגי רבו לעבדי אוריתא ולנטרי שלמ' לית סוף על כורסיה דוד ועל מלכותיה לאתקנא יתה ולמבנא בדינא ובזכותא מכען ועד עלמא במימר דיי צבאות תתעביד דא: פתגמא שלח יי ברבית יעקב ואשתמע בישר': ואתרברבו עמא כולהון אפרים ויתיב שמרון ברבו ובתקוף לבב למימר: רשיא גלו ודטיבין מנהון נמני נכסיא אתבזזו ודשפירין מנהון נקני: ותקיף יי ית סנאה רצין עלוהי וית בעלי דבבוהי יעיר: ארם ממדינחא ופלישתאי ממערבא ובזו ית נכסי ישראל בכל אתר בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועוד כען מיתקפין מרדיהון ועוד מחתיה עתידה לאתפרע מנהון: ועמא לא תבו לפולחן מן דאיתי עליהון מחתא ואולפן מן קדם יי צבאות לא תבעו: ושיצי יי מישראל ריש והגמון שלטון ואיטרון יומא חד: סב ונסיב אפין הוא רישא וספר מליף שקר הוא חלשא: והוו משבחי

העם־הזה מתעים ומאשריו מבלעים: על־כן על־בחוריו לא־ישמח אדני ואת־יתמיו ואת־אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל־פה דבר נבלה בכל־זאת לא־שב אפו ועוד ידו נטויה: כי־בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן: בעברת יהוה צבאות נעתם ארץ ויהי העם כמאכלת אש איש אל־אחיו לא יחמלו: ויגזר על־ימין ורעב ויאכל על־שמאל ולא שבעו איש בשר־זרעו יאכלו: מנשה את־אפרים ואפרים את־מנשה יחדו המה על־יהודה בכל־זאת לא־שב אפו ועוד ידו נטויה:

י

הוי החקקים חקקי־און ומכתבים עמל כתבו: להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת־יתומים יבזו: ומה־תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על־מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם: בלתי כרע תחת אסיר ותחת הרוגים יפלו בכל־זאת לא־שב אפו ועוד ידו נטויה: הוי אשור שבט אפי ומטה־הוא בידם זעמי: בגוי חנף אשלחנו ועל־עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז ולשימו מרמס כחמר חוצות:

עמא הדין מטען ורברבנוהי מסלעמין: על כן על עולימוהי לא יחדי יי ועל יתמוהי ועל ארמלתוהי לא ירחים ארי כולהון חניפין ובישין וכל פומהון ממללין שקר בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתי עתידא לאתפרעא מנהון: ארי תדליק כאשתא פורענות חוביהון חטיאיא וחייביה תשיצי ותשלוט בשאר עמא ותשיצי סגי משריתא: בתעבור מן קדם יי צבאות חרובת ארעא והוה עמא כיקידת נור גבר על אחוהי לא חיסין: ובז מן דרומא וכפין ושיצי מן ציפונא ולא סבע גבר נכסי קריביה יבזון: דבית מנשה עם דבית אפרים ודבית אפרים עם דבית מנשה כחדא יתחברון למיתי על דבית יהודה בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועוד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון: ווי דרשמין רישמין דמינס וכתב דליאו כתבין: לאסטאה מדין מסכינין ולמינס מה דדין מחשיבי עמא בדינא למהוי ארמלן עדיהון וית נכסי יתמיא יבזון: ומה תעבדון ליומא דיסערון עליכון חוביכון ולריגוש עקא מרחיק ייתי לאן תיערקון לסעיד והיכא תשבקון יקריכון: בכן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון ובר מקריכון קטילין תתרמון בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון: ווי אתוראה שולטן רוגזי ומלאך שליח מן קדמי עליהון בילוט: בכנשא חנפא אשלחיניה ועל עמא דעברו על אוריתא אפקדיניה למיבז ביזא ולמיעדי עדאה ולשויותיה לדייש ככין שוקין: והוא

ל' וחס' · קל' · ד' חס' בליש' · ל' · ב"ג · ית · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' דסמי' · ב"ג · כ"לפ · ל' · כ' · ל' · ג' בתלת ליש' · ל' · ל' · ב' · מל' · ב' א' מל' ות' חס' · ל' מל' · ב' לפ' · ולשומו ק'

את מכוקים על על ימ"ה ביניהון:

מדין ג' בקריא' וסימ' מדין וסבכה, רכבי אתונות צחורות ישבי על מדין, להטות מדין דלים, חד שם קרתא וחד לשון ארח וחד לשון דין:

רש"י

ומרע, רשע שמו זרע מרעים: כי בערה כאש רשעה, רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש: שמיר ושית, שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם: ותצת בסבכי היער, בדלת העם שבכי ענפי': ויתאבכו גאות עשן, יהיו נבוכים ומסוגרים בחוזק עשן התבערה, ויתאבכו, כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות עמק הבכא והנו"ן באה בו לפרקי' וכאן באה בו אלף במקום נו"ן כמו אלף של אבחת חרב ושאף של אחותי באזניכם: נעתם ארץ, יונתן תירגם חרוכת ארעא וקשה בעיני לפרש כן שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי ענינו בעברת הקב"ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון חתך והגיע לארץ: ויגזור על ימין יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימצא להם: איש בשר זרועו, ת' גבר ניכסי קריביה יבזון: מנשה את אפרי', מנשה יתחבר עם אפרים: ואפרים את מנשה, עם מנשה ויחדיו המה יתחברו על יהודה: חקקי און, שטרי און שטרות מזויפין: ומכתבים, לשון ערבי הוא כמו מכתבים בלשון עברי: להטות, על ידי שטרות שקר את הדלים מדין זכות הראויה להם: שואה, לשון חורבן: ליום פקודה, שיפקד הקב"ה עליכם עונכם: על מי תנוסו לעזרה, הקב"ה אינו בעזרתכם: ואנה תעזבו, את כל הכבוד אשר אתם קובצי' מן הגזל שתלכו בגולה: בלתי כרע תחת אסיר, במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומ' חוץ מארצכם תאסרו וכן ת"י בר מן ארעכון אסירין תתאסרון, תחת, מקו' כמו שבו איש תחתיו: ותחת הרוגי' יפלו, ובאותו מקום יפלו הרוגים: הוי כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור: בגוי חנף, ישראל: והוא

רד"ק

לפיכך ומאושריו מבולעים, שהיו מאושרים בעיניה' שהיו מורים אותם הדרך הרעה היו מבולעים ונשחתים בעצתם הרעה: על כן, לא ישמח, בהפך וגלתי בירושלם וששתי בעמי, כי כשאוהב אדם דרך הרעה ותבא לו בעבור זה הרעה הנה הוא על דרך משל יעצב, כמו ויתעצב אל לבו, וכשאוהב אדם הדרך הטובה ותבא לו בעבור זה הטובה הנה הוא על דרך משל שמח, כמו שאמר וששתי בעמי, ואמר ישמח ה' במעשיו, ואמר בחוריו, כי הם ברוב תרים אחר עיניהם ולא תצילם גבורתם ובחם מהרעה הבאה עליהם, ע"כ לא ישמח ה' בהם כי אינם עושים רצונו: ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם, אפילו היתומים והאלמנות שראוי לחמול ולרחם עליהם לא ירחם האל עליהם: כי כלו חנף ומרע, בין גדולים בין קטנים בין חזקים בין חלושים: בכל זאת שתבא להם רעה גדולה שלא מצאו מרחמים לא שבו הם, לפיכך לא שב אפו מהם, ועוד ידו נטויה עליהם להרע להם אפילו בגלות: כי בערה כאש רשעה, הרשעה שעשו הם בערה בהם כאש, ודרך האש שתחל לבער בקוצים ובעצים דקים תחלה כמו שאמר ומצאה קוצים ואחר כך תבער בעצים הגדולי' כן רשעתם תאכלם תחל בקטני' והם הקוצי' ואחר כן ותצת בסבכי היער, והם הגדולים: ויתאבכו, ויתגאו לפי מקומו והענין: גאות עשן, חסר כ"ף הדמיון כגאות עשן, וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה, לפי שהמשיל רשעתם לאש בוערת אמר שתגאו, כלומר עשנם גאה כגאות עשן, כלו' שהתפרסמו במעשיהם הרעי' עד שכל האומות ידעו בהם כי כשם רואה העשן ולא יראה האש כן ידעו הרחוקים מהם מעשיהם הרעים: בעברת, נעתם ארץ, חשך מלשון ערבי, ויונתן תרגם חרובת ארעא, ובא ארץ בלשון זכר, כמו שרץ ארצם צפרדעים: כמאכולת אש, כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שאכלו בו האש דולק העץ האחר כן העם הזה איש את אחיו לא יחמלו, לא די להם הרע שעושין להם אויביהם כי גם הם מריעים זה לזה:

ויגזור, העם הזה חוזר על כל צדדיו וחוטף מכאן כל אחד מחברו, ואף על פי כן הוא רעב כי לא יספקו לו, ופי' ויגזר ויחטוף, כי החוטף גוזר הדבר ממקומו, וכן אומר אחר כן: מנשה את אפרים, זכר אלה לפי שהמלכות היתה לאפרי' ומנשה ואפרי' אחים ואף על פי כן אלה יבוזו את אלה ואחר כך יחדו המה על יהודה: בכל זאת, עם כל הרעה הזאת הבאה עליהם לא שבו ממעשיהם הרעי' כדי שישוב ה' מחרון אפו: הוי החוקקי' עתה דבר על הדיינים ועל סופריה' הדייני' היו מטים את הדין ואומרי' לסופריהם לכתוב דין שפסקו שיהא להם קיום, ואמר החקקים על הסופרים, ואמר ומכתבים על הדיינים, כי הם מכתבים, וכתבו יוצא לשליחי הם מצוים לסופרי' לכתוב והסופרי' כותבים וחוקקים חקקי און והדיינים מכתבים להם אותו העמל והאון: להטות, כשבאים לפניהם לדין העשיר והגדול עם העני או האלמנה והיתום שהם חלושים את הדין עם החלושים שהוא ברוב מפני חולשתם ותוקף שכנגדן והדיינים מטין את הדין ונותנים לעשיר ומהדרין פניו בדין והנה הדיינים כאלו הם שוללים ובוזזים העניים היתומים והאלמנות: ומה תעשו ליום פקדה, ליום שיפקוד הא' עונותיכם: ממרחק, זהו מלך אשור שבא מארץ רחוקה לארץ ישרא' להשחיתה: על מי, כמו אל, כמו הרמתה על ביתו, והרומי' להם: ואנה תעזבו כבודכ', כי אתם תגלו מכבודכ': בלתי כרע, הי"וד לכנוי, כמו ומושיע אין בלתי, אמר לפי שהעם הזה בלתי אינם עמי ולא שומעי' אלי לפיכך כרע תחת אסיר, כלו' במקום האסירי' כרע להיות עמהם ובמקום הרוגי' גם כן יפלו הם הרוגי', כלו' מהם שבוים ומהם הרוגי' לא ישאר אחד מהם בארצו כי כולם יהיו גולים או הרוגי', והמפרשי' פירשו בלתי כי הי"וד איננה לכנוי, ויש מפרשי' כן לא ימלט אלא מי שיכרע ויחביא עצמו בין האסורי' או במקום ההרוגים שלא יחשבוהו שהוא חי, ואדוני אבי ז"ל פירש בעבור שלא כרע לא' אסורי' והרוגי' יהיו ורבי אחי הר' משה ז"ל פירש זולתי הכריעה שיש להם בארצם שהגוי' מכניעי' אות' זולתי זאת תבא להם גדולה מזאת והיא הגלו' שיהיו מהם אסורי' או מהם הרוגי': הוי אשור, לשון קריאה, קורא לו שיבא על ארץ ישרא' לשלול שלל, וקוראהו שבט אפו ומטה זעמו שבו מיסר ישרא', ופירוש בידם במקומם, כלו' בארץ ישרא' אשלח זה השבט, ויש מפרשים בידם של מחנה אשור, כלומר מטה זעמי שמתי בידם ואחר כך פירש עוד ואמר: בגוי חנף, והפסוק כפול בענין במלות שונו': ולשומו מרמס, כי הכל יהיו דורכים ורומסים עליהם: והוא

והוא סנחרי׳ : לא כן ידמה שהגזר׳ מאתי ואני שולחו׳ ידמה קוידי״ר בלעז׳ כי בלבבו להשמיד את הכל בגאוותו: כי יאמ׳ וגו׳ ׳ לכך גבה לבו: הלא ככרכמיש׳ כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו ׳ על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטנות חמת שלקחתי מארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפ׳ של חמת לכך נקוד פתח : ופסיליה׳ היו מירושלם משומרון מכאן פושעי ישרא׳ היו מספיקין צלמי׳ לכל האומו׳ ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושל׳ נפלו בידי ולא הצילום פסיליה׳ כך שומרון וירושלם לא תנצל: כאשר עשיתי לשומרון וגו׳ ׳ זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון : והיה כי יבצע וגו׳ ׳ אבל לא יהיה כמו שדימה לא מאחר שיגמו׳ הקב״ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקצת ערי יהודה ומאותה יראה יכנ׳.ו בני ציון וירושלם לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכחו גבר : אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ׳ על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קרייש״מנט דגרנד״ייא בלעז׳ של לב סנחריב : תפארת רום עיניו ׳ על שנתפאר בגאותו ׳ תפארת ובנטי״נט בלעז׳ : רום עיניו ׳ גבות רוחו כענין שנא׳ גבה עינים ורחב לב כי אמר בכח ידי עשיתי כל גבורתי ולא מאת הקב״ה : נבונותי ׳ חכמתי : ועתירותיהם מעמדם ומצבם : כביר יושבים ׳ יושבים רבים ׳ כביר ׳ פלטו״רש בלעז׳ : ואוריד ׳ הורדתי׳ מגדלות׳ : כקן׳ כקיני עופו׳ הפקר : וכאסוף ביצים עזובות ׳ וכאשר יאסוף אים ביצים עזובו׳ שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליהם : נודד כנף ופוצה פה ומצפצף ׳ כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולים לקן צפרי׳ ולביצים עזובות אמר לשון זה לא צפצפו עליהם האב והאם : היתפאר הגרזן ׳ הקב״ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך כפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו ׳ משור סיר״א בלע״ז וזה דרך המשור להתהלל על מניפו : כהניף שבט את מרימיו ׳ כאילו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם :

והוא לא כן ידמה ׳ כפול בענין במלות שונות ׳ אמר כי מלך אשור לא יחשב כי הוא שלוחי ומטה זעמי ׳ אבל חשב כי בכח ידו עושה מה שעושה מכניעת האמות והוא אינו יודע כי הוא שלוחי וכאשר ארצה אמנענו מלהשחית והוא חושב להשחית הכל ואפי׳ ירושלם : לא מעט ׳ אחר שהשחית כל הממלכות ונם רוב מלכות ישראל אמר שלא ישאר זה המעט והיא ירושלם שלא יכבוש אותה: כי יאמ׳ ׳ בלבבו׳ או לעמו ׳ איך תעמד עיר או ממלכה לפני הלא כל אחד משרי הוא חשו׳ כמלך ויש לכל אח׳ מהם עם גדול וחיל רב׳ או פירוש שרי מלכים הם והם מלכי האומות ש סבבם: הלא ככרכמי׳ ׳ אלה העיירות על נהר פרת ממלכות ארם כבשם מלך אשור ׳ לפיכך אמר הלא ככרכמיש ׳ כלנו׳ זו כזו כי כולם היו שוות לפני ונמסרו בידי׳ וכן שמרון כמוהם ׳ וכלנו׳ הוא כלנה הוא הנזכר בספר עמוס : כאשר ׳ לממלכות האליל ופסיליהם׳ כלומר אף על פי שיש בהם אילי׳ ופסילים לא היה בהם כח להציל ארצם מידי מירושלם ומשמרון ׳ פירוש שהיו חזקים מירושלם ומשמרון ׳ וכיון שלהם מצאה ידי כל שכן שמרון וירושל׳ וזה אמר קודם שלכד שמרון ואחר שלכד שמרון אמר : הלא כאשר׳ אלילי׳ ועצביה ׳ ענין אחד במלו׳ שונות׳ והיה כי יבצע׳ כי ישלי׳ ׳ כמו ידיו תבצענה ׳ בצע אמרתו ׳ אמר כאשר ישלים ה׳ את כל מעשהו בגוים ובישרא׳ על ידי מלך אשו׳ בהר ציון ובירושלם אפקוד עליו עונות שחשב כי בכחו עשה מה שעשה

בלבבו ה׳ בקריאה וסימ׳ והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי ׳ וכן במליצי שרי בבל דברי הימים ׳ וישם דוד את הדברים האלה ׳ והוא לא כן ידמה ׳ ודבר אמת בלבבו וחד ובלבבו יגדיל : הלאו חס׳ בסיפר׳ וסי׳ כי יאמר הלא שרי יחדו ׳ הלא ככרמיש כלנו ׳ הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה ׳ הלא על האנשים היושבים ׳ הלא אני מחשה ׳ הלא מעט מזער : הגרזן ד׳ מיחדין בלישנ׳ וסי׳ לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן׳ ונדחה ידו בגרזן לכרות׳ היתפאר הגרזן על החוצב בו׳ ומקבו׳ והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע :

וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ לֹא־כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מְעָט׃ כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים׃ הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם־לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן׃ כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן׃ הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלֶאֱלִילֶיהָ כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלִַם וְלַעֲצַבֶּיהָ׃ וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִָם אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו׃ כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי וְאָסִיר גְּבוּלֹת עַמִּים וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים׃ וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף׃ הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו

וְהוּא לָא כֵן מְרַמֵּי וְלִבֵּיהּ לָא כֵן מְחַשֵּׁיב אֲרֵי לְשֵׁיצָאָה אָמַר בְּלִבֵּיהּ וּלְאַסְפָּא עַמְמִין לָא בְּחַיִּס׃ אֲרֵי יֵמַר הֲלָא כָּל שִׁלְטוֹנַי כַּחֲדָא כְּמַלְכִין חֲשִׁיבִין קֳדָמַי׃ הֲלָא כְּמָא דְּכַרְכְּמִישׁ בְּבִישָׁא קֳדָמַי כֵּן כַּלְנוֹ אִם לָא כְּמָא דְּאַרְפַּד מְסִירָא בִּידַי כֵּן חֲמָת וּכְמָא דַּעֲבַדִית לְדַמֶּשֶׂק כֵּן אַעֲבֵיד לְשָׁמְרוֹן׃ כְּמָא דְּאַשְׁכַּחַת יְדִי מַלְכְוָן דְּפָלְחָן לְטַעֲוָתָא וְצַלְמָנֵיהוֹן מִירוּשְׁלֵם וּמִקַּמְתָּא דְשָׁמְרוֹן׃ הֲלָא כְּמָא דַּעֲבַדִית לְשָׁמְרוֹן וּלְטַעֲוָתָהָא כֵּן אַעֲבֵיד לִירוּשְׁלֵם וּלְצַלְמָנַיָּא דִּי בַהּ׃ וִיהֵי אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ לְמֶעְבַּד יַת כָּל דַּאֲמַר בְּטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֵם אַסְעַר עַל עוֹבָדֵי רַם לִבָּא דְּמַלְכָּא דְאָתוּר וְעַל תּוּשְׁבַּחַת רָמוּת עֵינוֹהִי׃ אֲרֵי אֲמַר בִּתְקוֹף יְדִי עֲבַדִית וּבְחוּכְמְתִי אֲרֵי סוּכְלְתָן אֲנָא וְאַגְלֵיתִי עַמְמַיָּא מִמְּדִינָא לִמְדִינָא וְקִרְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן בַּזֵּיתָא וְאַחֲתֵית בִּתְקוֹף יַת יָתְבֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ וְאַשְׁכַּחַת כְּקִינָּא יְדִי נִכְסֵי עַמְמַיָּא וּכְמִכְנַשׁ בֵּיעִין שְׁבִיקִין כָּל דַּיָּרֵי אַרְעָא אֲנָא כְנַשִׁית וְלָא הֲוָה נָטֵיל מִכָּא וְשָׁדֵי כָּא וּפָתַח פּוּמָא וּמְמַלֵּיל מִלָּא׃ הַאֶיפְשַׁר דְּיִשְׁתַּבַּח חוּלִילָא עַל דְּחָלֵיל בֵּיהּ לְמֵימַר הָא אֲנָא חֲלֵלִית אִם יִתְרַבְרַב מַסָּרָא עַל דְּנָגֵיר בַּהּ לְמֵימַר הֲלָא אֲנָא נַגָּרִית בְּאַרְמָא

כַּהֲרִים

ירושלם כי שם את מחנהו ושם נפקד עונו ׳ ומה שאמר על פרי גודל לבב מלך אשור לפי שמחשבתו הרעה עשתה פירות שהיה מתפאר בה לבני אדם ׳ ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי והיה מצליח בכל דרכיו לפיכך היה חושב כי בחכמתו תלויה הצלחתו ׳ זהו שאמר על פרי׳ ׳ וכפל הענין ואמר ועל תפארת רום עיניו ׳ כי גבהות הלב נראה בעינים ׳ וכן אמר רום עינים ורחב לב : כי אמר ׳ גבולות עמים ׳ לפי שכבש כל הארצות כאלו הסיר כל הגבולות ׳ כי לכל עם יש גבול לארצו לפי התפשט המלכות ׳ כאמרך מלכות עם פלוני מכאן ועד כאן ׳ וכיון שהוא כבש הכל שב הכל מלכות אחת ׳ וכאלו אין מלכיות הגוים נחלקות והנה הוא כאלו הסיר הגבולות : ועתידותיהם שוסיתי ׳ כתוב בו״ד וקרי ועתודותיהם בו״ו ׳ ואחד הוא בענין : שוסיתי ׳ בשי״ן ׳ השניה קורין ס״ן והוא כמו כ״מך ׳ מן שוסים את הגרנות ושוסיתי מן הדומה למרובע ׳ ופירוש עתודותיהם אוצרותיהם ׳ לפי שממון האוצרות הוא טמון בהם לעתיד אם יצטרך לו ׳ ויונתן תרגם וקרוי תושבחתהון בזיתי : ואוריד כאביר יושבים ׳ אלף כאביר נוספת ׳ או המלה נוספת מן כביר ואביר ׳ ושניהם ענין אחד וההרכבה להגדלה ׳ פירוש אותם שיושבים במקום כביר וחזק אני אוריד אותם לארץ ובפסוק ואסיר ואוריד לעתיד ׳ כי הוי״ו בשוא ׳ ושוסיתי עבר והנה עבר ועתיד בפסוק ׳ והטעם כי כבש המדינות ועתיד לכבוש הארצו׳ : ותמצא כקן ידי ׳ כמו שהקן מופקר ונעזב לכל עובר ׳ וכן כתוב גם כן כעוף נודד קן משולח ׳ אמר חיל העמים מצאה אותו ידי כמו שימצא האדם הקן ויקחנו ואין ממחה בידו כן אני לא מצאתי בכל העמים מי שיעמד כנגדי ׳ וכמו שיאסוף אדם בצים עזובות שאין האם עליהם ׳ כי כשהעוף עליהם נודד כנפיו ומכה בקן למנוע מלקחתם אם יוכל ׳ אבל כשהם עזובות יקחם בלא מניע ׳ כן אני לא מצאתי מונע לכל מה שלקחתי ואספתי ׳ ולא אפילו בדבור כל שכן במעשה׳ ולפי שהמשיל חיל עמים לקן ולבצים עזובות המשיל העמים לעוף ׳ לפיכך אמר נודד כנף ופוצה פה ומצפצף ולמ״ד לחיל כלמ״ד הרגו לאבנר ׳ ונודד הוא פעל יוצא ׳ או יהיה פעל עומד כחבריו ׳ והוא כמו נובלת עליה ׳ לפי שעליה נובלים תקרא האלה נובלת ׳ כלומר מגד עליה שהם נובלים ׳ וכן נודד כנף ׳ מגד כנפיו שהוא נודד : היתפאר ׳ אמר הנביא אלה דברי מלך אשור ׳ וזה תימה היאך יתפאר הגרזן על החוצב בו ׳ והגרזן הוא מלך אשור והחוצב בו הוא האל יתברך ׳ וכפל הענין לחזק : ומשור הוא המגרה׳ ופרשו נכר והג״ן נבלעה ברגש הש״ן ׳ וממנו מסככין בנסרים הנזכר במשנה: כהניף שבטו ׳ כמו שמניף זה השבט והוא מלך אשור ׳ כמו שאמר שבט אפי ׳ ועם מי הוא לא עם מטה כמוהו אלא עם מי שמרים אותו להכות העמים והוא האל יתברך ׳ ואמר מרימיו לשון רבים ׳ כמו אלהים קדושים הוא וכפל הדבר במלות שונות : ואמר

ואמר כהרים מטה לחזק הענין / ופירוש לא עץ זה המטה לא יבא שיהא עץ כשאר העצים / כלו' לא יגדל יותר ממה שהוא עתה ומעתה. בהתפארו יסוף ויכלה: לכן ישלח האדון. בעבור זה שלא חשב הוא שיש עליון מנהיג אותו שא אמר כי בכחו ובחכמתו היה עושה מה שהיה עושה לפיכך ירא לו הא כי הוא האדון והוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה והוא ישלח בצבאותיו מגפה / ואמ' רזון והוא המות / כמו וישלח רזון בנפשם / ועוד לפי שאמר במשמניו אמר גם כן רזון / ופירוש במשמניו גדולים שבהם גבורי' ובריאים / כמו ויכחד כל גבור חיל ונגיד וגו' וכן נקראו הבריאים והחזקים בלשון הזה / כאמרו כל שמן וכל איש חיל וכן אמ' ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע: ותחת כבודו / ובמקום כבודו כלומר במקום שהיה שם מתכבד מחנהו הגדול והעצום שם יקד יקוד כיקוד אש תבער בו מגפה שורפת שמתשרפנו כשרפת אש: והיה אור ישרא' / הא' שהוא אור ישראל והאיר להם בחשכה שהיו בה / כמו שאמר למעלה העם ההולכים בחשך ראו אור גדול / והנה האל יתגבר כמו האור המאיר והאוכל ויאיר לישראל ויאכל במחנה אשור / וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין / ופירוש שיתו ושמירו כתרגומו וקרא השרים הגדולי' שבמחנהו קוצים לפי שבהם היה מכאיב העולם כקוץ מכאיב: וכבוד יערו וכרמלו / היער הוא מקום העצים הגדולים והארזים והכרמל הוא מקום העבוד שבו שדות וכרמים / והמשיל מחנה אשור ליער ולכרמל כי היו במחנהו מלכים ושרים גדולים והיה במחנהו די לכל צרכיהם וממון רב משלל מצרים וכוש והיה בהם עם רב עובדי אדמה וזולתם / וכבוד כל המחנה מתו כולם / ומה שאמר מנפש ועד בשר יכלה / מראה כי הגוף גם כן נשרף / ויש בזה מחלוקת בדברי רבותינו / וחלקו על פסוק ותחת כבודו ולא כבודו ממש כמו שהוא בפרק חלק והנה פסוק זה מסייע למי שאומר כי הנפש עם הגוף נשרפו / והפסוק שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים מסייע למי שאמר נשמה נשרפה וגוף קיים / כי הפגרים היו אלה שהיו מתים / ואף על פי שהם לא הביאו אלא שני פסוקים הנה מראה טעם כל אחד ואחד / ונוכל לתרץ שני הפסוקים כי נשרף מקצת גופם / וכן אומר למטה בפרשת הן אראלם צעקו חוצה והיו עמים משרפות שיד: והיה כמסוס נוסס / והיה מחנהו כמו מחנה שימס נושא הנס כי יפול כל המחנה / ויונתן תרגם ויהא תביר ועריק יהיו נשברים ונסים / כלומר המעטים הנותרים ינוסו: ושאר עץ יערו / לפי שהמשיל המחנה לעצי היער אמר הנשארים מעץ יערו שלא ימותו מספר יהיו / כלומ' מעטים / כמו ואני מתי מספר: ונער יכתבם / פירשו בו כי עשרה היו הנשארי' והנער כשמתחיל לכתוב בלמדו הכתיבה תחילה יכתוב אות היוד כי היא ראשית האלף / ויתכן לפרש כי הנער לא ילאה לכתבם כי מעטים יהיו והנער יוכל לספרם ולכתבם: והיה ביום ההוא / להשען על מכהו / כמו שהיה אחז נשען על מלך אשור והיה מכהו במס שהיה מכביד עליו או מכהו במלחמ' כי אחר כן נלחם בו ועתה הסירו כי אין להשען באדם כי צריך לו שיעבדנו ויתן לו מס וכאשר לא יתן או הוא לא ירצה בו יכהו וילחם בו / אבל ראוי להשען על ה' צבאות כי לא יבקש מהאדם דבר שלא שישען בו באמת ויושיענו מכל צרותיו / ולפי שחזקיהו נשען על ה' הכה מלך אשור שהי' מכהו ונודע לכל כי ה' קדוש ישרא': שאר ישוב / לפי שבימי חזקיהו גלו רוב ישרא' לפיכך אמר שאר כלו' מה שנשאר מישרא' ישוב / ובאר עוד ואמר שאר יעקב למי ישוב אל אל גבור ישוב בתשובה שלמה אל ה' שהראה גבורתו כגבורי האדם': כי אם יהיה / כנגד חזקיהו / אמ' אפילו אם יהיו רבים כחול הים שאר יקראו מי שישוב בו / כי כשהלך הרוב המעט יקרא שאר / כן ישרא' רובם יכלו ויעבור עליהם כליון חרוץ שישטפם בצדקה ויכלם לפי שהם פושעים והנשאר בו שהוא המעט ישוב לאל וזה אומר על עשרת השבטים שגלו והשאר יהודה ובנימן שבו לאל בימי חזקיהו והושיעם האל מיד מלך אשור: וכליון חרוץ פי' כליון גמור: כי כלה ונחרצה / כמו שאמר כליון חרוץ / וכפל ונחרצה לחזק / כלו' כי הכלה תהיה גמורה / אמ' כלה אני עושה והכלה תהיה נחרצה: לכן / אמ' יושב ציון לפי שכבש מלך אשור כל ארץ יהודה / כמו שכתו' ויחן על כל ערי יהודה הבצורו' ויתפשם ולא נשארה שא ירושלם / ואמר ציון שהיא ראש הממלכה / בשבט יככה לא יכלה אותך מכל וכל אלא כמי שמכה בשבט שמכאיב האדם המוכה ואינו ממיתו כן יעשה מלך אשור ביהודה: ומטהו ישא עליך / זה המס שהטיל על יושבי ירושלם שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב: בדרך מצרים / באותו דרך ובאותו ענין שעשו המצריים בישראל / שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם עם אותם במסים ובעבודה קשה אבל לא כלו אותם כן עשה מלך אשור בישראל: כי עוד מעט מזער / הכפל להמעיט הזמן אמר עוד מעט זמן יהיה שיכלה זעמי על מלך אשור כי הוא היה עד כה שבט אפי ומטה זעמי להכות העמים ועתה יכלה זעמי ואפי עליו עד שיכלה / וזה

כהרים מטה לא עץ / לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים: ותחת כבודו / תחת בגדיהם יהו נשרפין הבגדים הם מכבדים את האדם: יקד יקוד / ישרף שריפה כשריפת אש / ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר ויקח שם ויפת וגו': אור ישראל / התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחריב: וקדושו / הקב"ה / ד"א וקדושו צדיקים שבדור: שיתו ושמירו / שריו וגבוריו: כרמל / יער גבוה: וכבוד יערו וכרמילו / הם רבוי חיילותיו: כמסוס נוסס / לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקוראו שם כמו כ כמאמר יאכלם סס / כמסוס נוסס כמגור המגורר / כמסוס נוסס כמסוס של נוסס שהוא כטחון דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר שריפת גופן דק מסוס הוא הנטחן ונופל על ידי תולעת נוסס הוא התולעת: ושאר עץ יערו / הנותרים בחיילותיו: מספר יהיו / נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכותבם ואמרו רבותינו עשר' נשארו מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו"ד קטנה: להשען על מכהו / לסמוך על מלכי מצרים שהם היו תחלת המציקים להם: שאר ישוב / השארית שבהן ישובו אל הקב"ה: אל גבור / שהראה להם גבורה בסנחריב: כי אם יהיה עמך / לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב ת תשטוף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא הצדקה שיתנהג בה: כי כלה ונחרצה / תראו שהקב"ה עושה ברשעים ותכנעו ותשובו אליו: לכן / לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיהו וסיעתו כה אמר יי' אל תירא מאשור: בשבט יככה / בשבט פיו יחרף וינדף אתכם על ידי רב שקה: ומטהו ישא עליך / לאיים כדרך שעשו מצרים / ועוד יש לפרש בשבטו יככה אמ' עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כ כדרך המצריים משום ר' מנחם אמ' לי ר' יוסף: כי עוד / ימים מעט: מזער וכלה / הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמו שאמור למעלה ומטה הוא בידם זעמי: ואפי /

ונחרצה ג' בקריאה וסימ' כי כלה ונחרצה: ועתה אל תתלוצצו / והגביר ברית לרבים / וא' נחרצה כי נחרצה נעשתה: יככה ג' בקריאה וסימ' למה יככה נפש / מאשור בשבט יככה / יומם השמש לא כיכה:

כהרים מטה לא־עץ: לכן ישלח האדון אדני צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יקד כיקוד אש: והיה אור־ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד: וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד־בשר יכלה והיה כמסס נסס: ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם: והיה ביום ההוא לא־יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית־יעקב להשען על־מכהו ונשען על־יהוה קדוש ישראל באמת: שאר ישוב שאר יעקב אל־אל גבור: כי אם־יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה: כי כלה ונחרצה אדני יהוה צבאות עשה בקרב כל־הארץ: לכן כה־אמר אדני יהוה צבאות אל־תירא עמי ישב ציון מאשור בשבט יככה ומטהו ישא־עליך בדרך מצרים: כי־עוד מעט מזער וכלה

כארמא חוטרא למימחי לא חוטרא מחי אילהין מאן דמחי ביה: חלף דאתרברב מלכא דאתור בכן ישלח ריבון עלמא יי צבאות ברברבנוהי מחא ותחות מאני יקריהון מיקד יוקדין כיקידת אישא: ויהי מריה נהוריה ישראל וקדישיה מימריה תקיף כאשתא ופתגמוהי כשלהוביתא ויקטול וישיצי שלטונוהי וטורנוהי ביומא חד: ויקר סגי משיריתיה נפשיהון עם פגריהון ישיצי ויהי תביר ועריק: ושאר עבדי קרביה יסופון למהוי עם דמניין ומלכו חלשא יתחשבון: ויהי בעידנא ההיא לא יוספון עוד שארא דישראל ושזבת בית יעקב לאסתמכא על עממיא דהוו מפלחין בהון ויסתמכון על מימרא דיי קדישא דישראל בקשוט: שאר דלא חטו ודתבו מחטאה שארא דבית יעקב יתובון למפלח קדם אלהא גברא: ארי אם יהי עמך ישראל סגי כחלא דימא שאר דלא חטו ודתבו מחטאה יתעבדון להון גבורן דמתגברן ומרכרן בזכו: ארי גמירא ושיצאה יי אלהים צבאות עבד עם כל רשיעי בגו ארעא: בכן כדנן אמר יי אלהים צבאות לא תדחל עמי יתיב ציון מאתורא בשולטניה ימחינך ומרותיה ירמי עלך כד באורח מצרים: ארי עוד צבחר כזעיר ויסופון לוטיא מנכון דבית יעקב

ב בטעם · ל̇ב · ל̇ · ל̇ · ל̇ וחס' · ג' · ב' ומ' · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ב' לגבול מולב · לח̇ · ל̇ רפ · ל̇ · ג' · יד בטע' בסי' · ה' חס' בסיפ' · ג' · לח' · ג'

ולאפי, שהיה לשבט ישוב: על תבליתם, לשון תבל עשו על חירופים וגידופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: ועורר עליו, ולעורר עליו שוט, מכת יסורין: כמכת מדין, שהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ומלטו נהרגו עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים, אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו על הים, ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרע' ובחילו ונשאו ויטלטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: וחובל עול, סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן, ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו': בא על עית, מונה והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על ערי יהודה לבא ירושלם ביום מפלתו. עיית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתו' מדמנה גבים, כולן מקומו' הן: לנו, לשון לינה: נסה, ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו: צהלי קולך, להזהיר לעם: הקשיבי לישה, את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות: העיזו, כאספו לברוח, ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק והעמידו ה המסעות על עשר אבל יונתן תירג את כולן שמות מקומות: עוד היום בנוב לעמוד, כל הדרך הזה מתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לכי שאמרו לו א איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנ' ושעמד בנוב וראה את ירושלם קטנה לא חש לדברי איצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאוה וכי על עיר כזו הרגשתי כל החיילו' הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו: הר בת ציון, להר בת ציון: הנה האדון, בלילה ההוא: מסעף פארה במערכה, ישפח פארות עיקר ענפי אילנותיו, במערכה במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון נאה שהרי לא נכתב בו"ו כמו פורה דרכתי, ושמו לחשוף עשרים פורה אלא באל"ף כמו ותארכנה פארותיו, ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים א אישברנקי"ר בלע"ז כמו וכלה סעיפיה וכן בסעיפיה כוריה: במערכה, בכלי משחית העורך ושובר אותם: ורמי הקומה, המלכים והשרים: גדועים,

עורב ד' מלאים וסי' ויכו את עורב ב' בו', כמכת מדין בצור עורב, שחרות כעורב: פארה ג' מל' ב' כתיב פורה וחד כתיב פארה וסימ' מסעף פארה במערצה כן כתיב, פורה דרכתי לבדי, לחשוף חמשים פורה, וב' חס' וסי' ואם ירא אתה לרדת, הוא ופרה נערו:

כה זַעַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃ וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃ בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃ עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃ צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃ ל נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃ עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית־צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה

ל׳ · ד׳ מל׳ · ב׳ · ג׳ · ח׳ · בטע׳ בקיב׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ לשון לינ׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · נ״ח ח׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

וְרוּגְזִי עַל עַמְמַיָא עָבְדֵי תִבְלָא לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן׃ וְיַיְתֵי עֲלוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת מְחָא כְּמַחַת מִדְיָן בִּשְׁקִיף עוֹרֵב וּמַרְוָתֵיהּ תַּעְדֵי מִנְּכוֹן כְּמָא דַעֲדַת מַרְוַת פַּרְעֹה עַל יַמָא וְיִתְעֲבַדַן לְכוֹן גְּבוּרַן כִּדְבְאוֹרַח מִצְרָיִם׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא תַּעְדֵי מַרְוָתֵיהּ מִינָךְ וְנִירֵיהּ מֵעַל צַוְרָךְ וְיִתַּבְרוּן עַמְמַיָא מִן קֳדָם מְשִׁיחָא׃ אֲתָא עַל עַיַת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָס וְמַנֵי רַבָּנֵי מַשִׁרְיָתֵיהּ׃ גְּזוּ עָבְרוּ יַרְדְּנָא בְּגֶבַע בָּתוּ לְהוֹן אִתְּבַרוּ יָתְבֵי רָמְתָא אֱנָשׁ גִּבְעַת שָׁאוּל עֲרַקוּ׃ אֲרִימוּ קָלְכוֹן אֱנָשׁ בַּת גַּלִּים אַצִּיתוּ דְיָתְבִין בְּלַיִשׁ דְּדַיְירִין בַּעֲנָיָה עֲנָתוֹת׃ אִתְּבַרוּ אֱנָשׁ מַדְמֵנָה יָתְבֵי גֵיבִים גְלוֹ׃ עַד כְּעַן יוֹמָא רַב וְסַגִי עִדָן לֵיהּ לְמֵיעַל הָא סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר נְטַל וַעֲבַר תְּלַת אֲוָונִין וְדָבַר עִמֵּיהּ אַרְבְּעִין אַלְפִין גּוּסְפְּנִין דִּדְהַב דִּבְנֵי מַלְכִין קְטִירֵי תָּגָא יָתְבִין בְּהוֹן וְדָבַר עִמֵּיהּ מָאתָן אַלְפִין אֲחִידֵי סַיְפִין וְרוּמְחִין וּדְבַר עִמֵּיהּ מָאתָן וְשִׁיתִּין אַלְפִין מִתְּצְצֵי גִירִין גּוּבְרִין דְּרַהֲטִין קֳדָמוֹהִי מְאָה אַלְפִין אוּרְכָּא דְמַשִׁרְיָתֵיהּ אַרְבַּע מְאָה פַּרְסִין צַוַּאר סוּסְוָתֵיהּ אַרְבְּעִין פַּרְסִין מִנְיַן מַשִׁרְיָתֵיהּ מָאתָן וְשִׁיתִּין אַלְפִין רִבּוֹא חָסֵר חַד וְכֵן אֲתוֹ עַל אַבְרָהָם כַּד רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוֹ נוּרָא יְקִידְתָּא וְכֵן עֲתִידִין לְמֵיתֵי עִם גוֹג וּמָגוֹג כַּד יִשְׁלַם עָלְמָא קִיצֵי לְמִתְפַּרְקָא מַשִׁרְיָתָא קַדְמֵיתָא כַּד עָבְרוּ בְּיַרְדְּנָא שָׁתוּ מַיָא דַהֲווֹ בְּיַרְדְּנָא מַשִׁרְיָתָא תִּנְיֵתָא כַּד עָבְרוּ בְּיַרְדְּנָא דָלוּ עִיקְבֵי סוּסְוָתָא וְשָׁתוּ מַיָא מַשִׁרְיָתָא תְּלִיתָאָה כַּד עָבְרוּ בְּיַרְדְּנָא חֲפַרוּ בֵּירִין וְשָׁתוּ מַיָא אֲתָא וְקָם בְּנוֹב קִרְיַת כָּהֲנַיָא לָקֳבֵיל שׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם וְעָנֵי וַאֲמַר לְחֵילְוָתֵיהּ הֲלָא דָא הִיא קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם דַעֲלָהּ אַרְגֵישִׁית כָּל מַשִׁרְיָתַי וַעֲלָהּ כְּבֵישִׁית כָּל מְדִינְתַי הָא הִיא זְעִירָא וַחֲלַשָׁא מִכָּל כְּרַכֵּי עַמְמַיָא דִכְבֵישִׁית בִּתְקוֹף יְדִי עֲלַהּ קָם מָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ מוֹבִיל וּמַיְתֵי בִּידֵיהּ עַל טוּר בֵּית מַקְדְשָׁא דִי בְצִיוֹן וְעַל עֲזָרָתָא דְבִירוּשְׁלֶם׃ הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת רָמֵי קְטוֹל בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ כִּבְעוֹט דְמִתְבְּעִיט בְּמַעֲצַרְתָּא וְרָמֵי קוֹמָא יִתְקַטְפוּן

וזה הוא ואפי על תבלית' ותבלית' בשקל תכליתם: ועורר עליו שוט הוא קשה משבט ומטה, אמ' הוא הכך בשבט והקב"ה יכהו בשוט ותהיה המכה שיכהו כמכת מדין בצור עורב שהכה מחנה מדין ושרי מדין שברחו רדפו אחריהם והרגו את עורב בצור עורב ואת זאב ביקב זאב, וזכר צור עורב לבד במי שמזכיר ראשי הדברים, כי ידוע הוא הענין וכתוב בספר שפטים כן הכה מחנה מלך אשור והמלך שברח הכוהו בניו בחרב: ומטהו על הים, ומטהו שהיה מושא עליך יהיה כופו כמו שהיה סוף מטה פרעה על הים כי שם כלה זעם ה' עליו ונשא הקב"ה מטהו עליו: בדרך מצרים, כאותו דרך שעשה במצרים שטבעם בים כן כלה מחנה אשור בירושלם, וכף כמכת במקום שנים, ופי' מטהו על הים, כלומר כמו שהיה על הים: והיה ביום ההוא, וחובל עול מפני שמן, עול סנחריב ישחת מפני שמן ח חזקיהו, והנה הוא בהפך כי שמן צואר השור ישחת מהעול אשר עליו תמיד כן הוא דרך העולם, וכן היה ראוי שישחת שמנו של ישראל מפני עול סנחריב כי הם היו מעטים וסנחריב עם עם רב והקב"ה ב ברחמיו הפך את הדב' והיה השמן קשה מן העול וחובל עול ס סנחריב מפני שמן ישראל, וי"ת ויתברון עממיא מן קדם משיח' ופירוש חזקיהו שנמשח בשמן המשחה, ואע"פ שלא נמשח כי אין מושחין מלך בן מלך ראוי היה להמשח אלא שלא היה צריך, ובדרש מפני שמנו של חזקיהו שהיה מדליק בבתי כנסיו' ובבתי מדרשו': בא על עית, עתה מספר שבא סנחריב עם מחנהו אל ירושלם וזוכר המסעות שעבר בארץ בנימן וביהודה והיה בהבטחה להשחית ירושלם של א"ה שמות הערים לא נזכרו רובם בספר יהושע כי לעיר אחת שני שמות: למכמש יפקיד כליו, הלמ"ד במקום בי"ת, כמו הרגתי לפנעי, לפניכם לחרב, והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בשמוש האותיות, והפקיד במכמש רוב כלי מלחמתו כדי שילך לו במהרה לירושלם כי היה חושב בלבו כי לא היה צריך לרוב כלי מלחמה כי היה מקל בעיניו לכבשה: עברו מעברה, ת"י מעברא דירדנא: גבע מלון, אמר כשעברו הירדן באו ללון בגבע שהיא עיר לבנימן וכיו' שראו כן יושבי הרמה חרדו: חרדה הרמה, פי' יושבי הרמה, חרדו, וכן גבעת שאול נסו, פי' יושבי גבעת שאול נסה, כי כן דרך המקרא במקומות רבים, וגבע וגבעה שתי עיירות הן בארץ בנימן, כמו שכתוב בספר יהושע, ואפשר כי גבעת שאול היא גבעת בנימן שזכר בספר שמואל ושמה אל שאול לפי שהיה מלך והיה משבט בנימן, או בנה הוא שם ארמון לשבתו לפיכך נקראת על שמו, וכן בספר שמואל ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול, ואפשר גם כן כי גבעת שאול היתה זולתי גבעת בנימן ושאול בנה אותה הגבעה ונקראת על שמו: צהלי קולך, הרימי קולך כשופר כדי שישמעו אנשי ליש ויברחו, ומחנה אשור היה בדרכו פוגע בעיר שמה בת גלים תחלה ואחר כך בליש: נדדה מדמנה, זאת העיר מדמנה בערי מואב שמה מדמנה, אבל בערי ישראל לא מצאנו זה השם, והוא כמו שכתבנו שיש לעיר שני שמות, ואפשר שהיא העיר הנזכרת בערי יהודה וצקלג מדמנה וסנסנה אף על פי שאין נקודם שוה אותיותיהם שוות, וכן הגבים שם העיר, והעיזו, לשון אסיפה, כמו שלח העז את מקנך: עוד היום בנוב, דרך הדרש כי ביום אחד הלך כל המסעו' המספרים ודחק עצמו שיהיה באותו היום בנוב כי משם יראה ירושלם, וכיון שראה אותה משם: ינופף ידו, על ירושלם כאדם המבזה הדבר אמר אין זו חשובת בעיני כי כמה עיירות בצורות ממנה כבשתי, ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הפסוק כן עוד היום שישובו לנוב לעמוד שם אותם שברחו משם מפני סנחריב: ינופף ידו הר בת ציון, אמר על דרך משל כי עוד ינופף ידו על מחנה אשור במפלתו, וכן גבעת ירושלם, והוא כפל הענין במלות שונות, ובא הפסוק הזה כענין שאמר בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם: הנה האדון, סנחריב חשב כי אין עליו אדון כמו שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי, אמר הנביא הנה האדון ה' צבאות הוא אדון צבאות מעלה ומטה והוא יפיל צבא מלך אשור, והמשיל מחנהו ליער מלא עצים גבוהים, ואמר כי האדון מסעף, פירוש כורת הפארות: במערצה, פי' ביד חזקה יערצם וישברם: ורמי הקומה, כלומ' העצים רמי הקומה יהיו גדועים והוא משל על השרים הגדולים שהיו עמו: ונקף

ונקף · מבנין הדגוש והוא ענין כריתה כמו חג׳ ינקופו · ותרגום וערפתו ותקפיה : וסבכי · משל על השרים הגדולים שבאו בעצה אחת עם סנחריב והסתבכו זה עם זה בעצה אחת ובלב אחד כמו ענפי העצים המסתבכים זה עם זה : בברזל · כמו העץ שהענפים נכרתים בברזל כן יהיו הם נכרתים בחזק מהם : והלבנון · כלל כל עצי היער · ואמר לבנון שהוא שם יער בארץ ישראל · ודבר הכתו׳ על ההוה : באדיר · הוא המלאך המכה אותם : ויצא חטר · סמך פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה ש שהיתה בימי חזקיהו · אמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיהו במפלת מחנ׳ אשור ברגע אחד כי עוד יעשה לישרא׳ פלא גדול מזה בימות המשיח שיהיה לישרא׳ בקבוץ גליו׳ · וזה יהיה ממשפחת המלך ח חזקיהו · וזכר ישי לפי שממנו יצא המלך ה הראשון ופירוש חטר מטה כתרגומו · ואמר מגזע · ומשרשיו · לפי שהעץ הנכרת יחליף ויוציא יונקות מגזעו ומשרשיו · ופירוש גזע מה שנשאר מן העץ על הארץ ומצדי הגזע יעלו הנצרים · וכן מן השרשים שהם תחת הארץ יפרחו גם כן · ולפי שישראל גלו מ מארצם זה כמה שנים ונפסקה מלכותם כאלו נכרת העץ אבל הגזע

גדועים · אין לשון גידוע נופל אלא באילנו׳ ודבר קשה : ונקף · אף זה לשון קציצה כמו כנוקף זית · ונקף לשון נפעל : סבכי היער · הענפים החשובים והגבורים : והלבנון · עובי יערו וכרמילו הן תרבית חיילותיו : באדיר יפול · על ידי מלאך יפלו · ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו : ויצא חוטר מגזע ישי · ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם לא אבד סוף שיבא מלך המשיח ויגאלם : חוטר · שבט מלוכה : ונצר · לשון יונק אילן · ונצר משרשיו יפרה וכל הענין ו ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ שנית ידו הרי שנאמר נבואה זו לנחמת הגולים מאשור : והריחו ביראת יי׳ · ימלא רוח יראת יי׳ ובלע"ז אירא״ומי״ר לוי : לא למראה עיניו ישפוט · כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב : במישור · לשון נוח ורך : והכה ארץ בשבט פיו · כתרגו׳ ויִמחי חייבי ארעא : וברוח שפתיו · ובממלל ספוותיה : והיה צדק אזו׳ מתניו · ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור : ומריא · שור פטם : ושעשע · ושיחק : על חור פתן · על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קר״וט בלע"ז · פתן נחש משהזקין כעשה חרש ו ונקרא פתן ושוב אין לו לחש שנ׳ אשר לא ישמע לקול מלחשים : ועל מאורת צפעוני · יונתן תירגם חיזו גילגלי עינוהי חיוי חורמן ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן אור כשדים וכן באורים כבדו יי׳ : גמול · תינוק הנגמול משדי אמו : ידו הדה · תרגם יונתן ידוהי יושיט כמו הד הרים וכמו הידד שהוא לשון הרמת קול אף זה לשון הרמה וה"א אחרונה באה בתוכו יסוד נופל כמו עשה בנה קנה : דעה

חטר ב׳ ויצא חטר מגזע ישי · חטר גאוה : כל מישור המישור חס׳ יוד במ׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ כ׳ : בשבט ו׳ רפין בקריאה וסימ׳ ומזבלון משכים בשבט סופר · והוכחתיו בשבט אנשים · והכה ארץ בשבט פיו · תרועם בשבט ברזל · ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה עני : כבקר ג׳ בקריאה וסימ׳ ואריה כבקר יאכל תבן · זאב וטלה ירעו כאחד · חציר כבקר יאכל :

גדעים והגבהים ישפלו: ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול:

א ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה: ונחה עליו רוח יהוה רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהוה: והריחו ביראת יהוה ולא־למראה עיניו ישפוט ולא־למשמע אזניו יוכיח: ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי־ארץ והכה־ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית **ח** רשע: והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו: וגר זאב עם־כבש ונמר עם־גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם: ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל־תבן: ושעשע יונק על־חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה:

יתקטפון ותקיפיא ימאכון : ויקטיל גיברי משיריתיה דמתגברין כברזלא ועבדי קרביה על ארעא דישראל יתרמון : ויפוק מלכא מבנוהי דישי ומשיחא מבני בנוהי יתרבי : ותשרי עלוהי רוח נבואה מן קדם יי׳ רוח חוכמא וסוכלתנו רוח מלך וגבורא רוח מדע ו ודחלתא דיי׳ : ויקרביניה לדחלתיה דיי׳ לא לחיזו עינוהי יהי דאין ולא למשמע אודנוהי יהי מוכח : וידין בקושטא מסכנין ויוכח בהימנותא מחשיכי עמא דארעא וימחי חייבי ארעא במימר פומיה ובממלל ספותיה יהי מאית ארמילוס רשיעא : ויהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי הימנותא מקרבין ליה : ביומוהי דמשיחא דישראל יסגי שלמא בארעא ויִדור דיבא עם אמרא ונמרא עם גדיא ישרי ועיגלא ואריא ופטים כחדא ויניק זעיר יהי מדבר להון : ותורתא ודיבא ירעיין כחדא ישרון בניהון ואריא כתורא יכול תבנא : ויתיך ינקא על חור חוי פתן ועל חיזו גילגלי עיני חוי חורמן חכילא ידוהי יושיט : לא

והשרשי׳ נשארו אמר כי עוד יש תקוה שיחליף הגזע · ואמ׳ הנביא כי משרשי ישי ומגזעו יצא עוד חטר נכר ויהיה עוד מלך על ישראל כבתחילה ויותר ממה שהיה ואמר : ונחה עליו רוח ה׳ · כי מה יהיה כל זה · אמ׳ בתחילה רוח ה׳ ואחר כך פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ וחכמ׳ הוא הדבר שילמדנו אד׳ וידענו ויהיה מזומן בכל עת · ובינה התבוננו׳ האד׳ במה שלא למד ממה שלמד : ועצה · היא הידיעה והרגילו׳ במוסרי׳ ודרכי בני העולם זה עם זה · ודעת ויראת ה׳ שניהם סמוכין על השם · ר"ל שידע ה׳ וירא ממנו : והריחו ביראת ה׳ · לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר לדבר קל שהרגשה ריח · וכן מרחוק יריח מלחמה · כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש · וכן אמ׳ והריחו ביראת ה׳ כלומר במעט הבנה ירגיש בני אדם הטובי׳ והרעי׳ · ולא יצטרך לראיית עיני׳ ולמשמע אזן בשפטו בני אדם ולהוכיח אות׳ כי מדעתו ומתבונתו יבין מעשיה׳ במעט התבוננו׳ · והרגני אבי זכרונו לברכה פירש והריחו ודבורו · ר"ל רוח פיו וכן לרוחתי לשועתי · ר"ל כי דבורו תמיד יהיה ביראת ה׳ : ושפט בצדק · אמר דלים ועניי ארץ · ואף על פי שהוא ישפוט כל האדם בצדק דלים ועשירים · לפי שדרך העולם להדר פני הגדולים והעשירים אומר כי הוא לא יעשה כן אלא בצדק יקח משפט הדלים מן העשירי׳ ויוכיח החזקים במישור בעבור עניי ארץ שלא יגזלום ולא יעשקום בעבור שהם רפים וחלשים · ולמ״ר לענוי ארץ במקום בעבור כלמד אמרי לי אחי הוא וזולתו : והכה ארץ בשבט פיו · ר"ל רשעי ארץ · ולפי שזכר עניי ארץ שהן הפכם סמך על המבין · גם סוף הפסוק מוכיח שאמר ימית רשע · וגם בלא חסרון יובן הענין שיכה בני ארץ מי שראוי להכות שהרי אמר והוכיח במישור לענוי ארץ · ופירוש בשבט פיו וברוח שפתיו · כי יקללם וימותו כמו שכתוב בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך · ואמר בשמואל הנביא כל אשר ידבר בא יבא · ונאמר באלישע הנביא ויקללם בשם ה׳ · ותבקענה שתים דובים מן היער · ותבקענה מהם ארבעים ושנים ילדים : והיה צדק · הצדק והאמונה שיחזיק בהם יהיו לו חוזק שלא ימעדו מתניו · והפסוק כפול במלות שונות · וגר זאב · יש מפרשים כי בימות המשיח יתחלפו טבעי החיות והבהמות וישוב למה שהיה בתחילת הבריאה ובתיבת נח · כי בתחלת הבריאה אלו היה אוכל האריה השה הנה כשחתה הבריאה · ומה אכל האריה או זולתו מן הטורפים אוכלי בשר כי אם אכל בשר משאר החיות והבהמות הנה היה חסר העולם אותה בריה כי כולם נולדו זכר ונקבה לא יותר ולא המתינו מלאכול עד שפרו ורבו הנטרפים · אלא בודאי אכלו עשב השדה עד שפרו ורבו הנטרפים · והיה טבעם מאותו היום ואילך לאכול בשר · וכן בתיבת נח אלו אכלו הטורפים הנה חסרה אותה הנטרפת מן העולם · כי שנים שנים נכנסו ולא יותר אלא אם כן נאמר כי שבעה שבעה שהכניס מן הטהורה היו לצורך הטורפים · ויש מפרשים כי כל זה משל כי הזאב והנמר והדוב והאריה הם משל לרשעים העושקים והגוזלים שהם לחלשים כמו החיות הטורפים לנטרפי׳ · והכבש והפרה והעגל והגדי הם משל לענוי ארץ · ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו · ולא יתכן זה הפי׳ לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי · ובימות המשיח בכל העולם יהיה שלום כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה · ואמר וכרתה קשת מלחמה · ואמר במשיח ודבר שלום לגוים · והנכון כי טבע החיות לא תתחלף ויטרפו ויאכלו בשר כמו שהם עושים עתה אלא הבטיח את ישראל שהחיות הרעות לא יזיקו בכל ארץ ישראל זהו שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי · והטעם כי מלאה הארץ דיעה את ה׳ וכיון שהם טובים ושמרו דרך ה׳ לא תשלוט בהם חיה רעה ולא בבהמת׳ בכל אשר להם כמו שהבטיח על ידי משה רבינו עליו השלום · והשבתי חיה רעה מן הארץ · ואפילו אם יעברו בארץ לא יזיקו : ופרה ודוב תרעינה וגומר · וכן אמר בהושע הנביא וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וגו׳ · ומה שאמר ואריה כבקר יאכל תבן · כאלו יאכל תבן כמו הבקר שלא יטרוף בשר הבהמה בארץ ישראל אם לא ימצאנה נבלה · ויש לפרש עוד הענין דרך משל והארי והדוב והנחש הם משל לאומות הרעות · ופירוש ופרה ודוב תרעינה · כי כל עסק הבהמה לא יהיה אלא לעסוק בעבודת האל לא להבלי העולם · וזהו שאמר כי מלאה הארץ דיעה את ה׳ · ומריא · יש אומרים שהוא מין ממיני הבקר הגדולים · ויש מפרשים המפוטמי׳ שבבהמות יקראו מריאי׳ · וכן ת"ו ופטים : ופרה ודוב · ודוב היא הנקבה · וכן ותצאנה שתים דובים · וכן עזים רחלים · וכן ילדיהן ירבצו יחדו : ושעשע · מאורת · כמו חור נקרא כן לפי שיכנס ממנו למקום שהנחש בו · וכן המנהרות אשר בהרים שפירשנו המערות ויש להם חור שתכנס ממנו האורה לפיכך נקראו כן · והפסוק כפול בענין במלות שונות · ופירוש גמול · כמו יונק אלא שגמול נקרא בעת השלמת יניקתו · ואמר יונק וגמול · לענין הנחש לפי שהנחשים מזיקים פעמים בחורי הבית והקטנים משחקים בקרקע הבית ובחורי הקירות · ופירוש הדה כמו ידה · ר"ל שלח ידו · והנה ארירת הנחש הנגזרת בימי בראשית עם האדם תסתלק בימות המשיח בכל ארץ ישראל · ולפי ישראל בכל מקום שילכו לא יזיקם נחש ולא חיות רעות · ות"י מאורת צפעוני חיזו גלגלי עיני חיון חורמן · פירוש כי הנחש כשהוא בחורו והוא מקום חשך ובגלגל עיניו מאיר והיונק רואה את האורה מבחוץ וסבור אבן מאירה היא או זכוכית ומשיט ידו לקחת אותו הדבר שסבור מגע בצפעוני ולא יזיקנו הצפעוני · וזכר פתן וצפעוני · לפי שהם רעים שבמיני הנחש ואע"פ כן לא יזיקו כל שכן שאר הנחשים : לא

לא ירעו ׳ כל ארץ ישראל קרא הר קדשי ׳ וטעם הר לפי שהיא גבוה מכל הארצות ׳ והטעם למה לא ירעו כי מלאה הארץ דעה את ה׳ : הארץ ׳ ר״ל ארץ ישראל כמו שאמר רמיהו הנביא כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וגו׳ : כמים לים מכסים ׳ מקום המים יקרא ים המים ממלאים אותו המקום עד שמכסים אותו שלא יראה קרקע הים : והיה שרש ישי ׳ פירוש היוצא משרש ישי ׳ כמו שאמר ונצר משרשיו יפרה ׳ כי ישי הוא השרש ׳ וכן תרגם יונתן בר בריה דישי : אשר עומד ׳ פירוש אשר יהיה עומד ביום ההוא שהוא יום קבוץ גליות ויהיה הוא לכל העמים כמו הנס בחיל שילכו אחר נושא הנס כל החיל ׳ כן ידרשו כל הגוים אל המשיח וילכו אחריו לעשות מה שיצוה ׳ כולם יהיו כשמעים אליו ׳ לפיכך יהיה בכבוד שלא יהיה לו מלחמ׳ ויהיה במנוח׳ ובכבוד כי כל הגוים יכבדוהו ויעבדוהו : והיה ׳ שנית כי ראשונה קנה אותם מבית עבדים ממצרים וביום קבוץ גליות יוסיף ה׳ שנית ידו לקנותם מכל הגוים אשר נפוצו שם ׳ ועל גלות בבל לא נאמר זה כי לא יצאו אלא יהוד׳ ובנימן שהיו בגלות בבל ולא נקבצו עשרת השבטי׳ לפיכך לא נוכל לומר על אותו הקבוץ שנית כי מ ממצרי׳ יצאו כל ישרא׳ לא נשאר אחד ולא יאמר שנית אלא שקדמ׳ לראשונה ׳ וקבוץ זה הגלות תהיה שנית למצרים שיצאו כולם ׳ וכן יצאו כולם ׳ בקבוץ זה הגלות ׳ לפיכך אמר מאשור וממצרים ומפתרום ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים ׳ ומה שאמר את שאר עמו אשר ישאר ׳ לפי שרבים מהם כלו בגלות : ומאיי הים ׳ גם אשר בארצו אדום וישמעאל אשר מארץ ישראל והנה שהם איי הים : ונשא נס ׳ כאלו הקב״ה ירים נס לגוים שיחרדו לבא אל מקום הנס כן ישלחו ביום ההוא כל הגוים את ישרא׳ אשר בארצם שילכו להם בכבוד :

מנחתו ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ מנוחה וסימ׳ וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי דבר אדני המלך למנחה והיתה מנחתו כבוד ׳ ודמשק מנחתו ׳ וכל המנחות דכוו׳ חס׳ : ואסף ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואסף איש טהור את אפר הפרה ׳ ואסף המצורע ׳ ואסף נדחי ישראל. ונפצות יהודה: משלוח ג׳ מ׳ל בליש׳ שלוח. וסימ׳ אדום ומואב משלוח ידם ׳ השכם ושלוח דד״ה ׳ ונשלוח ספרים ביד הרצים :

לֹֽא־יָרֵ֥עוּ וְלֹֽא־יַשְׁחִ֖יתוּ בְּכָל־הַ֣ר קָדְשִׁ֑י כִּֽי־מָלְאָ֣ה הָאָ֗רֶץ דֵּעָה֙ אֶת־יְהוָ֔ה כַּמַּ֖יִם לַיָּ֥ם מְכַסִּֽים׃ וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא שֹׁ֣רֶשׁ יִשַׁ֗י אֲשֶׁ֤ר עֹמֵד֙ לְנֵ֣ס עַמִּ֔ים אֵלָ֖יו גּוֹיִ֣ם יִדְרֹ֑שׁוּ וְהָיְתָ֥ה מְנֻחָת֖וֹ כָּבֽוֹד׃ וְהָיָ֣ה ׀ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יוֹסִ֨יף אֲדֹנָ֤י ׀ שֵׁנִית֙ יָד֔וֹ לִקְנ֖וֹת אֶת־שְׁאָ֣ר עַמּ֑וֹ אֲשֶׁ֨ר יִשָּׁאֵ֜ר מֵֽאַשּׁ֣וּר וּמִמִּצְרַ֗יִם וּמִפַּתְר֤וֹס וּמִכּוּשׁ֙ וּמֵעֵילָ֣ם וּמִשִּׁנְעָ֔ר וּֽמֵחֲמָ֔ת וּמֵאִיֵּ֖י הַיָּֽם׃ וְנָשָׂ֥א נֵס֙ לַגּוֹיִ֔ם וְאָסַ֖ף נִדְחֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וּנְפֻצ֤וֹת יְהוּדָה֙ יְקַבֵּ֔ץ מֵאַרְבַּ֖ע כַּנְפ֥וֹת הָאָֽרֶץ׃ וְסָרָה֙ קִנְאַ֣ת אֶפְרַ֔יִם וְצֹרְרֵ֥י יְהוּדָ֖ה יִכָּרֵ֑תוּ אֶפְרַ֙יִם֙ לֹֽא־יְקַנֵּ֣א אֶת־יְהוּדָ֔ה וִיהוּדָ֖ה לֹֽא־יָצֹ֥ר אֶת־אֶפְרָֽיִם׃ וְעָפ֨וּ בְכָתֵ֤ף פְּלִשְׁתִּים֙ יָ֔מָּה יַחְדָּ֖ו יָבֹ֣זּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶ֑דֶם אֱד֤וֹם וּמוֹאָב֙ מִשְׁל֣וֹחַ יָדָ֔ם וּבְנֵ֥י עַמּ֖וֹן מִשְׁמַעְתָּֽם׃ וְהֶחֱרִ֣ים יְהוָ֗ה אֵ֚ת לְשׁ֣וֹן יָם־מִצְרַ֔יִם וְהֵנִ֥יף יָד֛וֹ עַל־הַנָּהָ֖ר בַּעְיָ֣ם רוּח֑וֹ וְהִכָּ֙הוּ֙ לְשִׁבְעָ֣ה נְחָלִ֔ים וְהִדְרִ֖יךְ בַּנְּעָלִֽים׃ וְהָיְתָ֣ה מְסִלָּ֔ה לִשְׁאָ֣ר עַמּ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר יִשָּׁאֵ֖ר מֵֽאַשּׁ֑וּר כַּאֲשֶׁ֤ר הָֽיְתָה֙ לְיִשְׂרָאֵ֔ל בְּי֥וֹם עֲלֹת֖וֹ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וְאָמַרְתָּ֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא אוֹדְךָ֣ יְהוָ֔ה כִּ֥י אָנַ֖פְתָּ בִּ֑י

לָא יְבָאֲשׁוּן וְלָא יְחַבְּלוּן בְּכָל טוּרָא דְקוּדְשִׁי אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִדַע יָת דַחְלְתָא דַיְיָ כְּמַיָא דְלְיַמָא חֲפַן : וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא בַּר בְּרֵיהּ דְיִשַׁי עֲתִיד דִיקוּם אָת לְעַמְמַיָא לֵיהּ מַלְכִּין יִשְׁתַּמְעוּן וִיהֵי אֲתַר בֵּית מֵישְׁרוֹהִי בִּיקָר : וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יוֹסֵף יְיָ תִנְיָנוּת גְבוּרְתֵּיהּ לְמִפְרוֹק יָת שְׁאָרָא דְעַמֵיהּ דְאִשְׁתְּאַר מֵאָתוּר וּמִמִצְרַיִ וּמִפַּתְרוֹס וּמֵהוֹדוּ וּמֵעֵילָם וּמִבָּבֶל וּמֵחֲמַת וּמִנְגָוַת יַמָא : וְיִזְקוֹף אָת לְעַמְמַיָא וְיִכְנוֹשׁ מְבַדְרֵי יִשְׂרָאֵל וְגָלְוָת יְהוּדָה יְקָרֵיב מֵאַרְבַּע רוּחֵי אַרְעָא : וְתַעְדֵי קִנְאֲתָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּדְמְעִיקִין לִדְבֵית יְהוּדָה יִשְׁתֵּיצוּן דְבֵית אֶפְרַיִם לָא יְקַנוּן בִּדְבֵית יְהוּדָה וּדְבֵית יְהוּדָה לָא יְעִיקוּן לִדְבֵית אֶפְרָיִם : וְיִתְחַבְּרוּן כְּתַף חַד לְמִמְחֵי פְלִשְׁתָּאֵי דִי בְּמַעְרְבָא כַּחֲדָא יְבוֹזוּן יָת בְּנֵי מַדִינְחָא בֶּאֱדוֹם וּמוֹאָב יוֹשְׁטוּן יְדֵיהוֹן וּבְנֵי עַמוֹן יִשְׁתַּמְעוּן לְהוֹן : וְיֵבֵשׁ יְיָ יָת לִישַׁן יַמָא דְמִצְרַיִם וִירִים מְחַת גְבוּרְתֵּיהּ עַל פְּרָת בְּמֵימַר נְבִיּוֹהִי וְיִמְחִנֵיהּ לְשִׁבְעָה נַחְלִין וִיהַכוּן בֵּיהּ בְּסַנְדְלִין : וּתְהֵי אוֹרַח כְּבִישָׁא לִשְׁאָרָא דְעַמֵיהּ דְיִשְׁתְּאַר מֵאַתּוּרָאָה כְּמָא דַהֲוַת לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם מַסְקֵיהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם : וְתֵימַר בְּעִידָנָא הַהִיא אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ אֲרֵי עַל דְחָבִית קֳדָמָךְ הֲוָה רוּגְזָךְ עֲלַי וכוו

רשי

דעה את יי׳ ׳ לדעת את יי׳ : לנס עמים ׳ להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו : שנית ׳ כמו שקנאם ממצרי׳ שהיתה גאולתם ברור מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדי׳ היו לכורש : ומאיי הים ׳ הן איי כתיים רומיים בני עמו : ונשא נס ׳ פירק״א בלעז והיא לאות לקבץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו : אפרים לא יקנא את יהודה ׳ משיח בן יוסף ומשיח בן יהודה לא יקנאו זה בזה : ועפו בכתף פלשתים ימה ׳ יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה שכם אח׳ וכן ת״ו ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערב: ובני עמון משמעתם ׳ כתרגום משתמעין להון מקבלין מצותם עליהם : והחרים ׳ ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישרא׳ ממצרים : על הנהר ׳ נהר פרת לעבור בו גליות אשור : בעים רוחו ׳ אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו : לשבעה נחלים ׳ לשבעה גזרים לעבור בו שבע גליות האמורו׳ למעלה מאשור וממצרים וגו׳ ׳ ומאיי הים אינו מאותו כד : והדריך ׳ בתוכו את הגליות : בנעלים ׳ ביבשה : והיתה מסילה ׳ בתוך המים לשאר עמו : ואמרת ׳ בראותך את האומות מזומן ל לחרפות ולדראון : אודך כי אנפת בי ׳ והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישוב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך יי׳ כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני : עזי

רדק

וסרה ׳ כשיקבצו בני ישראל בארצם תסור הקנאה שהיתה ביניהם בגלותם מארצם שהיתה בהם חלוק מלכיות מקנאת׳ במלכות בית דוד : וצוררי יהודה יכרתו ׳ כי מקדם היו ביהודה צוררים לאפרים : ואפרים ׳ ר״ל כל ישרא׳ לבד מיהודה ׳ ומפני שהיו ישראל מקנאים במלכות בית דוד היו יהודה צוררים ואויבים להם ׳ וכן ראינו שעשו המלכות שבע שנים שלא מלך דוד אלא על יהודה ׳ וכן בשוב דוד אל המלכות אחר שברח מפני אבשלום אמר מדוע גנבוך אחינו וגו׳ ׳ ואומר ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל ׳ ויתקע שבע בן בכרי בשופר וגו׳ ׳ וכן עד שנחלקה המלכות במלוך רחבעם שאמר אני אוסיף על עלכם ׳ ומה שאמר יכרתו ׳ ר״ל שלא יהיו ׳ וכן ונכרתה קשת מלחמה ׳ והפסוק כפול בענין במלות שונו׳ : ועפו ׳ ינועון אל עבר פלשתים למערבה של א״י ׳ וכתי׳ ׳ ואכחנו מפרשים ועפו ענין עופפות שהיא התנועה המהירה ׳ ואמר בלשון עופפות למהירות תנועתם אל מקום פלשתים להכות׳ ולבזוז אותם ׳ ויש מפרשי׳ ועפו ענין עיף ויגע ׳ כלו׳ יהיו עיפים מהכות בכתף פלשתים ׳ ומלת בכתף סמוך ובא על דרך במוכרת ׳ כי על דרך הסמיכו׳ משפטו בשם נקודות ׳ וכתב בן אשר כי בא כן בהיותו מלרע לתקן קריאת הפא׳ מפני פ״א פלשתים : אדום ומואב ׳ אף על פי שאין נכרים היום באמות לבד ישראל שהם נבדלים מן האמות בתורתם ושלא התערבו עם האמות ׳ אבל שאר האמו׳ התערבו רובם ׳ והנה הם בין דת ישמעאלים ובין דת נוצרים כשזוכר אדום ומואב ובני עמון ר״ל ארצותם והיושבי׳ בהם היום ׳ וכן מה שאמר בנבואת דניאל העתידה ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון כן פירושו : משלוח ידם ׳ שישלחו בהם ישראל ידיהם לכל אשר ירצו : משמעתם ׳ שיהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם ׳ וזכר אלה המקומות לפי שהם קרובים לארץ ישרא׳ אבל גם כן כל האמות יהיו תחת ידי ישראל : והחרי׳ ׳ ענין כריתה כי כל לשון חרם כריתה והשחתה ׳ וכן והחרים ענין כריתה וגזרה ׳ ובא בענין הזה בים שאמר לגוזר ים סוף לגזרים : את לשון ים מצרים ׳ הוא נהר מצרים הנקרא שיחור ׳ ובא ברצון האל שיעור דרך שיעברו בו גאולים : והניף ידו על הנהר ׳ הנהר הזה הוא נהר פרת ׳ וכן תרגם יונתן ׳ ופירוש והניף ידו שינהג רוח חזק שייבשהו כמו שעשה בים סוף ביציאת מצרים כמו שאמ׳ והיתה מסלה לשאר עמו וגו׳ : בעים רוחו ׳ בחזק רוחו שיוליך על הנהר וייבשהו ׳ ומלת עים יתפרש לפי הענין ואין לה חבר במקרא ׳ ורבי אחי רבי משה פירש עים מן לעי השדה שפירושו גל ׳ ופירש בעים כמו בגלים כלומר בגלי הים ׳ והנהר יניף ידו ורוחו להשקיטם וליבשם : והכהו לשבעה נחלי׳ ׳ יכה הקדוש ברוך הוא נהר פרת ויכהו ברוח עזה עד שישוב לשבעה נחלים ויהיה דרך בין נחל לנחל : והדריך ׳ העוברים באותם הדרכים בנעלים שתהיה הדרך חרבה כאלו לא היה שם מים ויעברו בהם בנעליהם ברגליהם ׳ והדריך פעל יוצא והא׳ הוא המדריך והעובר הוא הדורך ׳ ומה שאמר לשבעה אפשר שיהיו שבעה דרכים ולא יותר ׳ ואפשר גם כן שיהיה שבעה ענין רבוי כלו׳ לדרכים רבים כי כן הוא דרך הלשון ׳ כמו שבע כחטאותיכם ׳ שבע יפול צדיק וקם : והיתה ׳ בזה הנהר תהיה מסלה לשאר עמו כלו׳ שתהיה דרך סלולה כאלו זמן רב היתה דרך ׳ ומה שאמר לשאר כירשמהו ׳ ומה שאמר מאשור ׳ כי אותם שהם באשור הוא דרך ישרה לעבור בנהר פרת של ארץ ישראל : כאשר היתה ׳ פירוש כאשר היתה מסלה בים סוף כן תהיה מסלה בנהר פרת : ואמרת ׳ כי אנפת בי ׳ פירוש לפי שאנפת בי והגליתני ועתה שב אפך ותנחמני ׳ לפיכך צריך אני להודות לך ששב אפך ממני ולא הנחתני בגלות כמו שהייתי חייב לפי עונותי : הנה

יב

יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי: הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ: זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

יג

מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ: עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים: אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי: קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה: בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ: הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא: עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס: וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם:

תרגום

וּכְרוּ דְּחָבִית לְאוֹרַיְתָא יְתוּב רוּגְזָךְ מִינִי וּתְרַחֵם עֲלַי: הָא עַל מֵימַר אֱלָהָא פּוּרְקָנִי אֲנָא רָחִיץ וְלָא אִזְדַּעְזַע אֲרֵי תוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק: וּתְקַבְּלוּן אוּלְפַן חֲדַת בְּחֶדְוָא מִבְּחִירֵי צַדִּיקַיָּא: וְתֵימְרוּן בְּעִידָּנָא הַהִיא אוֹדוּ קֳדָם יְיָ צַלּוֹ בִשְׁמֵיהּ חַווֹ בְעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹהִי אִידְּכַרוּ אֲרֵי תַקִּיף שְׁמֵיהּ: שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְבוּרָן עֲבַד גַּלְיָא דָא בְּכָל אַרְעָא: בּוֹעִי וְשַׁבַּחִי כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי רַבָּא אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ בְּגַוִּיךְ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל:

מַטַל כָּס דִּילוּט לְאַשְׁקָאָה יַת בָּבֶל דְּאִתְנַבֵּי יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ: עַל כְּרַכָּא דְיָתְבָא שְׁלֵיוָא זְקוּפוּ אָתָא אֲרִימוּ קָלָא לְהוֹן אֲנִיפוּ יְד וְיֵיעֲלוּן בְּתַרְעָהָא מְנַדְּבִין: אֲנָא פַּקֵּידִית לִמְזַמְּנָי אַף עַרְעִית גִּבָּרַי וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּהוֹן רוּגְזִי וְתוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי: קַל הָמוֹן בְּטוּרַיָּא דְמוּת עַם סַגִּי קַל אִתְרְגוּשַׁת מַלְכְוָן עַמְמִין דְּמִתְכַּנְשִׁין יְיָ צְבָאוֹת מְמַנֵּי מַשְׁרְיָן בְּקְרָבָא: אָתָן מֵאַרְעָא רְחִיקָא מִסְּיָפֵי אַרְעָא יְיָ וּמָנֵי כָּס דִּילוּט קֳדָמוֹהִי לְחַבָּלָא כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא: אַיְלִילוּ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ כְּבִיזָא מִן קֳדָם שַׁדַּי יֵיתֵי: עַל כֵּן כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלוּן וְכָל לִבָּא דַאֲנָשָׁא יִתְמְסֵי: וְיִתְבַּהֲלוּן עָקָא וַחֲבָלִין יְחִידוּנוּנוּן זִיעַ כְּיָלְדְתָא יְזוּעוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ יִתְמְהוּן אַפֵּי שַׁלְהוֹבִין אַפֵּיהוֹן:

רש"י

עזי וזמרת יה ה׳ ׳ עז ושבח של הקב״ה הוא היה לי לישוע׳ ׳ ואין לפרש עוזי עוז שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כורחך וזמרת דבוק הוא לתיבה שלאחריו לכך אני אומר שאין יו״ד של עזי אלא כמו יו״ד של שוכני סנה : יה ה׳ ׳ עד הנה היה שמו חלוק ובמפלתו של עשו נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה׳ בעמלק : ויהי לי לישועה ׳ כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו וגו׳ ויעזב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליה׳ רחבע׳ היה לו לומר מלך עליהם רחבעם : ושאבתם ׳ ותקבלון אולפן חדת : ממעיני הישועה ׳ כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התור׳ שנשתכחו בגלות על ידי הצרו׳ : עלילותיו ׳ מעלליו : הזכירו ׳ לשבח כי נשגב הוא : משא בבל ׳ משאוי פורענות של בבל : על הר נשפה שאו נס : להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול למקבצים שיבאו עליו : הניפו להם יד ׳ לרחוקי׳ שאין יכולים לשמוע ויראו אות הנפת היד ויבאו בפתחי נדיבים של שרי בבל : פתחי ׳ כמו בפתחי כמו ותשב בית אביה הנפתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות : אני צויתי למקודשי ׳ שיבאו ויתחילו להתגרו׳ בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך : קראתי גבורי לאפי ׳ לעשו׳ חרון אפי בה׳ שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם : וכלי זעמו ׳ הם גבורי מדי ופרס : לחבל כל הארץ ׳ של בבל : כשוד ׳ כיום ביזה מאת הקב״ה יבא : כל ידים ׳ של בבל : צירים וחבלים ׳ הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח : יחילון ׳ חיל וחלחלה לשון רתת הם : איש אל רעהו יתמהו ׳ בני בבל על הבואים עליהם כי משונים הם ופני להבים פניהם : להבים ׳ אומה שפניהם כהובים ומאוימין מאד או י״ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל דימה להם על שם התימהון
וחטאיה

מסורה

עזי וזמרת יה ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ויהי לי לישועה דוויושע׳ ׳ הנה אל ישועתי אבטח ולא ׳ ודהלל : הישועה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בשמואל חלק א׳ סימן י״ד : נשגב ג׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ ואמרתם ביום ההוא הודו לי״י ׳ נשגב י״י כי שכן מרום ׳ יהללו את שם י״י : צויתי ה׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר צו : ויבאו ז׳ רפין

וסימ׳ ואתה הרם את מטך ׳ ואני הנני מחזק את לב מצרים ׳ קום לך למסע ׳ הבו לכם שלשה אנשים ׳ על הר נשפה ׳ בימים ההמה ילכו ׳ ויבאו אליך כמבוא עם ׳ בתרא מל׳ : לחבל ג׳ וסימ׳ וכלי זעמו לחבל ׳ וכלי כליו רעים ׳ בראתי משחית לחבל : ונבהלו צירים חד מן ז׳ מלין בטעמא מרעימין ומפסיקין וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו ׳ ויאמר י״י אלהי אדני ׳ וימאן ויאמר אל אשת אדניו ׳ וישחט ויקח משה ׳ ונבהלו צרים וחבלים ׳ ויאמר י״י מציון ׳ ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו :

רד"ק

הנה אל ישועתי ׳ כי עזי ׳ העין בקמץ חטף : וזמרת ׳ כמו וזמרתי ׳ והראיה כי הרי״ש קמוצה ואלו היה סמוך היה פתח ׳ וכן אמר נתנך היום בידי כמו בידי : ושאבתם מים בששון ׳ דרך משל כמו השואב מים מן המעין שלא יפסקו מימיו כי בכל עת ימצא בו לשאוב כי הוא מקור תמידי כן לא תפסוק מהם הברכה והישועה ויהיו בששון כל ימיהם ׳ ויונתן תרג׳ הפסוק במשל לאור החכמה כי החכמה נמשלת למים ׳ והמלמדים הם כמו המעין והתלמידים הם השואבים וכת׳ ותקבלון אולפן חדת ואמר חדת לפי שאותו הלמוד יהיה חדש וכן ילמדו אז דעת את ה׳ מה שלא למד אדם עד אותו היום כמו שאמ׳ כמים לים מכסים : ואמרת׳ ׳ תאמרו זה אז זה דרך זרות : קראו בשמו ׳ קראו לעמים בשמו ׳ כמו ויקרא שם אברם בשם ה׳ ׳ וזהו טעם הודיעו הזכירו ׳ או פי׳ קראו בשמו כשתתפללו לו ׳ וכן ואני אקרא בשם אלהי ׳ וכת״ צלו בשמיה : זמרו לה׳ כי גאות עשה ׳ כמו שאמ׳ על ים סוף כי גאה גאה ׳ וזאת הגאות תהיה מודעת בכל הארץ שיוציא עם יש׳ מבין עמים הרבים והעצומים ׳ ומגפת גוג ומגוג גם כן תהיה מודעת בכל הארץ ׳ ועל כל זה ראוי לכם לזמר לה׳ : צהלי ׳ הרימי קולך בשירה ובשבח האל כי קדוש ישראל היה גדול בקרבך ׳ כלומר גדול שמו בקרבך בנפלאות שעשה כמו שאמר בנבואת גוג ומגוג ביחזקאל והתגדלתי והתקדשתי וגומר : משא בבל ׳ אמר אשר חזה להודיע כי נתנבא גם על אמות העולם ׳ ובראשון אמר אשר חזה ולא הוצרך לומר על האחרים : על הר נשפה ׳ נשא וגבוה ׳ כמו וילך שפי ׳ אפתח על שפיים קינה ׳ ויונתן תרגם על כרכא דיתיב שליוא ׳ ר״ל בבל שהיתה שלוה ושקטה ׳ פירוש מלשון רבותינו והוא שהכלום בעליהם שלם שנים בשופי ׳ אמר שאו נס הניפו יד ׳ על דרך משל כאלו קראו להם ונשאו להם נס על הר גבוה והניפו להם יד שיבאו מהרה אל בבל להשחיתה והבאים אליה הם מדי ופרס ׳ ותנופת היד הוא כאדם הקורא והוא רחוק לו שאינו שומעו ומניף לו בידו שיבא : ויבאו פתחי נדיבי׳ ׳ כמו בפתחי חסר ב״ת השמוש ׳ כמו לזנו׳ בית אביה ׳ ואחרים רבים ׳ ושרי בבל קורא נדיבי׳ שהיו גדולים בעושר ובמעלה ׳ והם הנקראים נדיבים כי ברוב אנשים גדולים ואנשי שם רוח נדיבה בהם ׳ ויש מפרשים נדיבי׳ על מדי ופרס ׳ ויפרשו פתחי כמו חרבות ׳ וכן ואת ארץ נמרד בפתחיה : אני צויתי למקודשי ׳ והם מדי ופרס ׳ ואמר צויתי ואמ׳ למקודשי ׳ ר״ל שהעיר את רוחם לבא אל בבל והרי הם כאלו צוה וקדש וזמן אותם לבא : לאפי ׳ קראתי אותם לעשות בבבל אפי וחמתי ויהיו עליזים ושמחים : גאותי ׳ שאני מתגאה על בבל על ידם : קול המון ׳ אמר הנביא כי שמע בנבואה קול המון בהרים דמות עם רב כאלו היו עם רב בהרים מדברים ונשמע קול המון ההרים בו ושמע קול שאון ממלכו׳ גוים נאספים ורב הצבא הזה היה ה׳ צבאות והוא היה מפקדם ׳ כלו׳ מונה אות׳ ׳ כענין שנאמר תפקדו אותם לצבאות׳ ׳ כי כן דרך העולם צבא צבא למלחמה מונה אותם האדון המושל עליהם לדעת מנינם בבאם למלחמה ׳ ויש לפרשו ענין מנוי כלומר הוא היה משים פקידים עליהם ׳ וכן תרגם יונתן : באים ׳ מקצה השמים ׳ ממזרח ׳ אמר מקצה השמים על דרך הפלגה לרחוק הקצה כאלו נוגע לשמים מן הצד ההוא : ה׳ וכלי זעמו ׳ הוא המנהיג הצבא ועם הצבא הם כלי זעמו ובהם יחבל ארץ בבל : הלילו ׳ אמ׳ כנגד אנשי בבל : כשוד משדי יבא ׳ כשוד שיבא מחזק שאין דרך להנצל ממנו ׳ וכן כקול שדי כקול חזק ׳ וכן תרג׳ יונתן : על כן ׳ כי אין להם תחבול׳ להנצל כיון שבא להם זה להנצל מאת ה׳ : תרפנ׳ ׳ הידי׳ מלהלח׳ כנגד אויביה׳ והלבב ימס שלא ימצא בעצמו שום גבורה ואומץ כי הגבור׳ היא בלב ׳ כמו שאמ׳ ואמיץ לבו בגבורי׳ : ונבהלו ׳ בקמץ מפני הסלסלת כי יש לה משפט הפסק ׳ ופירוש יושבי בבל יהיו נבהלי׳ ולא יוכלו להשיב יד : יאחזון ׳ בצירי מפני ההפסק ׳ ופי׳ הם יאחזו צירי׳ ׳ וזה הענין משמש בשני פני׳ כי הצירי׳ יאחזו האדם הנבהל ׳ כמו חיל אחז יושבי פלשת ׳ הלא חבלי׳ יאחזון ׳ צירים אחזוני ׳ ובהתחזק הצירים על האדם תמיד כאלו האדם יאחז הצירי׳ שלא יפרדו ממנו ׳ לפיכך אמר צירי׳ וחבלי׳ יאחזון ׳ ולדעת יונתן יהיה מן יאחזון נון הכנוי והוא כמו יאחזום ׳ ויהיה בעני׳ כמו חבריו וטוב הוא פירושו ׳ לכן תרג׳ יחידונון : יתמהו ׳ לפי שבא להם הרבה פתאם יתמהו איש אל רעהו איך היה זה : פני להבי׳ פניהם ׳ כאשר שים לו בשת שושיבו פניו אדומי׳

וחטאיה׳ חוטאיה: וכסיליהם. מזלותיהם: יהלו׳ יאירו וכן בהילו נרו וכן אור כי יהלו: חשך השמש׳ מתוך צרת׳ נראה להם כאילו חשך השמש: על תבל׳ על ארכם. אוקיר אנוש מפז׳ בו בלילה אהבר את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין באדין אמר בלשאצר והלבישו ית דניאל ארגוונא וגו׳: כתם אופיר׳ קבוצת זהב אופיר: שמים ארגיז׳ כל צבאם ירגז כשאציל שרה של בבל שאז׳ הקבה כפרע מן האומו׳ עד שנפרע מ משריהם תחלה שנאמר יפקוד יי׳ על צבא מרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה׳ ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמי׳ ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושבים לקול מפלתה שיתמהו בדבר: והיה׳ יושב בבל: כצבי מודח׳ ממקומו: כל הנמצא׳ בחוץ ידקר: וכל הנספה׳ על בני העיר להיות נקלט עמה׳ במצור יפול בחרב כשתלכד העיר׳ נספה לשון ספות הרוה. ספו שנה על שנה ספו על זבחיכם אקוילייר בלעז: ירוטשו׳ יתבקעו וכן נערים תרטשנה: הנני מעיר עליהם את מדי׳ דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשאצר ודריוש מדאה קביל מלכותא: וזהב לא יחפצו בו׳ אין חוששי׳ כי אם להרוג ולהנקם על כל הרע׳ אשר עשו מלכי בבל לכל האומות: וקשתות׳ של בני מדי נערים של בבל׳ תרטשנה תבקענה בחציהם אשר יורו ב בקשתותיה׳: ופרי בטן׳ עוללים רקים: והית׳ בבל׳ שתי פורענו׳ באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצ׳ ומלך ש.ה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת סדום מן השמי׳ וכן שנינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות ונומר שהית׳ מכב ורחם הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדי׳ עתה והיתה כמהפכ׳ סדום: לא יהל שם ערבי׳ כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפילו ערבי שדרכם ליושב באהלים ולהסיע מקניה׳ ממקו׳ למקו׳ לא תמצא חן בעיניהם לתקוע בה אהליהם כי אף למרעה כאן לא תהיה ראויה אל תתמה על לא יהל הנבאר כאילו היתה בו אלף כי הרבה מקומות יש שהברת קול האות במקום אות וכן מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין: ציים׳ תירגם יונתן תמון הם נמיות מרטריינש בלע״ז:

אוחים

זדים ד׳ וסימ׳ ועתה אנחנו מאשרי׳ ופקדתי על תבל רעה דמלאכי ודבתרי׳ כי הנה היום בא יה׳ זדים קמו עלי תנייג׳ דסיפר׳ וכל גפא ביתא דכוו׳ יד׳ כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיב׳ וסימ׳ אשה תארש ואיש אחר ועלליה׳ ירטשו לעיניהם׳ שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת׳ ואספתי את כל הגוים אל ירושלם:

הנה יום יהוה בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה וחטאיה ישמיד ממנה: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו: ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל: אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר: על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יהוה צבאות וביום חרון אפו: והיה כצבי מדח וכצאן ואין מקבץ איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב: ועלליהם ירטשו לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תשגלנה: הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו: וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם: והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמרה: לא תשב לנצח ולא תשכן עד דור ודור ולא יהל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם: ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם

אוחיין

הא יומא מן קדם יי עתיד למיתי אכזרי ותעבור ותקוף רגז לשואה ארעא לצדו וחיבהא ישיצי מינה: ארי כוכבי שמיא ונפיליהון לא יזהרון ניהוריהון וקבל שמשא במפקיה וסיהרא לא מזהר ניהוריה: ואסער על דדיירין בתבל בישתא ועל רשיעיא חוביהון ואבטיל רבות רשיעין ותקוף תקיפין אמאיך: אחביב דחלי מדהבא ודמתיקרין מיניה בני אנשא ועברי אוריתא ממסננא דאופיר: על כן שמיא אזיע ותזוע ארעא מאתרהא מן קדם יי צבאות וביום תקוף רוגזיה: ויהי כטביא מפריד וכעאן ולית דמכניש גבר לעמיה יתפנון וגבר לארעיה יערקון: כל דישתכח בה יתקטל וכל דייעול לכרכי ציריא יתקטול בחרבא: ועולימיהון יתרפון לעיניהון יתבזזון בתיהון ונשיהון ישתכבן: הא אנא מייתי עליהון ית מדי די בכספא לא מטקסין ודהבא לא מתרעין ביה: וקשתתהון עולימין יבזען ועל ולד מעין לא ירחמון על בני לא תחוס עיניהון: ותהי בבל דהות מלקדמין חדוות מלכוון תושבחת רבות כסדאי כהפיכתא דהפך יי ית סדום וית עמורה: לא תיתב לעלם ולא תשרי עד דר ודר לא יפרוס תמן ערבי משכניה ורעיין לא ירבעון תמן: וישרון תמן תמוון ויתמלון בתיהון

הנה יום ה׳ בא אכזרי ועברה׳ יהיה אכזרי ועברה וחרון אף עמו: הארץ׳ פירוש ארץ בבל: וחטאיה׳ יושבי בבל שהם חטאים ורשעים ישמידם מבבל עד שתשאר שממה בעונותיה מאנשיה: כי כוכבי׳ הנביאים מדברים דרך משל׳ ואומרים על מי שתבא לו צרה כי הוא יושב בחשך׳ ולא יזרח לו השמש ולא יאירו לו הככבים ולא שום אורה׳ כמו שאמר ידעך נרו באשון חשך׳ וכן זה הפסוק ואחרי׳ רבים בזה הענין׳ ופירוש וכסיליהם׳ כתב רבי יונה כי כסיל הוא ככב גדול נקרא בערבי סהיל והככבים המתחברי׳ אין נקראי׳ על שמו כסי׳: יהלו אורם׳ ענין נוגה שרשו הלל מבנין הפעיל׳ ויהלו כמו יגיהו׳ כמו שאמר וירח לא יגיה אורו׳ כאלו אמר לא יתנו אורם והפעלה על הככבים׳ אם אראה אור כי יהל׳ הפעלה על האור בלא תו שיקוו אורו: ופקדתי על תבל׳ ר״ל על ארץ בבל אפקוד עליהם רעה שעשו ל לישראל: ועל רשעים׳ הכשדי׳ שהם רשעים והרעו לישראל יותר מדאי׳ כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה: גאון זדים׳ שהיו גאים ואנשי זדון אשבית זדונם: אוקיר׳ אשים בני תבל יקרים יותר מפז׳ כלומ׳ אם ירבה אדם לפדותם שלא יהרגום לא יקחו מרי ופרס בהם משקל זהב שלא יהרגו אות׳: מכתם אופיר׳ מזהב אופיר׳ והפסוק כפול בענין במלות שונות׳ ויונתן תרגם הפסוק בענין אחר אמ׳ אחבב דחלי וגו׳ ר״ל על ישרא׳ שהיו בבבל שלא יומתו בין המומתים מאנשי בבל כי יהיו יקרי׳ בעיני מרי ופרס יותר מפז וישמרו אות׳ שלא יהרגו: על כן שמים׳ דרך משל׳ כאלו ירגזו השמים ותרעש הארץ מרוב הרעה הבאה על בבל כי לא יוכלו להנצל מן החרב בשו׳ ממון׳ לפיכך אמ׳ על כן: והיה׳ העם הנכרי אשר בבבל יהיה בבא הרע׳ על בבל כצבי מודח׳ שידיחוהו וירדפו אחריו ללכדו שהוא רץ בכל כחו כן כל אשר בבבל מעם אחר יצאו בחפזון מתוכו איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו: כל הנמצא׳ כל הנמצא בתוכו מעם אחר ידקר׳ כמו אנשי העיר׳ וכפל הענין במלות שונות׳ ואמר כל הנספה יפול בחרב׳ ופירוש הנספה כמו נוסף שהוא מעם אחר ונוסף אל אנשי העיר׳ והוא משרש ספו שנה על שנה למען ספות הרוה׳ ויסף וספה בענין אחד׳ ובענין הזה תרגם יונתן׳ וענין ידקר הוא מכת החרב׳ ויש מפרשים כל הנספה כמו ויש נספה בלא משפט׳ ואמר כל מי שיגיע זמנו למות לא ימות על מטתו אלא יפול בחרב: ועולליהם ירטשו׳ הבנים בעיני האבות׳ ישסו בתיהם ונשיהם תשכבנה לעיניהם׳ ואחר כן יהרגו אותם׳ וכל זה הוא דרך אכזריות׳ וענין ירוטשו הוא הפלת העוללים בקרקע או אל הקירות דרך אכזריות׳ וישסו ענין בזה והוא מפעלי הכפל מבנין נפעל: ותשכבנה׳ כתוב ותשגלנה קרי: הנני מעיר׳ אעיר את רוחם לבא אל בבל להלחם עליה וזה מדיכי דריוש המדי הוא שכבש בבל ובמותו מלך עליהם כורש הפרסי׳ וזה העם לא יחשבו כלום כסף וזהב לפדיון אנשי בבל אלא יהרגו אותם ולא יהיה להם פדיון׳ כמו שאמר אוקיר אנוש מפז: וקשתות׳ פי׳ עם קשתותיהם ירוטשו הנערים כי הנה הקשתות תרטשנה הנערים׳ ופי׳ בו כי היו משימים הנערים בקשתות מקום חצים ומורים אותם על הקרקע ואל הקירות: פרי בטן׳ ובנים׳ ר״ל בעודם קטנים׳ וכן ואכל פרי בטנך׳ אם בנים ואם בנות יכיל׳ או בן יגח או בת יגח: לא תחוס עינם׳ בשורק והוא לבדו בשורק כי כל השאר בחולם: והיתה בבל פירוש בבל שהיתה צבי ממלכות תפארת גאון כשדים תהיה עתה כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה ופירוש צבי חפץ שכל הממלכות היו חפצים בה והכשדים שהיתה להם היו מתפארים ומתגאים בה עתה תהיה כמהפכה שהפך אלהים את סדום ואת עמורה שתהיה חרבה ולא יהיה בה יישוב לעד׳ והעיר בבל שמלכו עליה דריוש וכורש׳ ושהיא היום אינה בבל הקדומה כי אותה החריב דריוש ובנה עיר אחרת באותה הבקעה היא שמה בבל עד היום׳ ובסדר עולם אומ׳ כי כשכבש אותה דריוש והרג בלשצר ומלך עליה שנה ובשנה השנית הפכה אלהים כמהפכת סדום ועמרה׳ וזהו שאמ׳ הכתו׳ ובא בשנה השמועה שמועה זו של דריוש׳ ואחריו בשנה השנית השמועה זאת כמהפכה שהפכה אלהים כסדום ועמרה: לא תשב׳ פי׳ תשב ותשכון על העיר כנגד היושבים והשוכני׳ בה׳ כמו העיר היוצאת אלף׳ רוצה לומר על אנשיה היוצאי׳ ממנה: לא יהל׳ משפטו לא יאהל׳ רוצה לומר לא יטה אהלו׳ ואמר ערבי לפי שהערביי׳ הם השוכנים באהלים: ורועי׳ ואפילו רועי׳ לא ירביצו שם צאנם׳ כי אמר תחלה לא תשב׳ כלו׳ לא תהיה בנויה עד שישבו בה אנשי׳ ולא אפילו אהל לא יטה אדם שם דרך עראי ואין צריך לומר אלא אפילו הצאן לא ירביצו שם שלא ירביצו אותם שם הרועי׳ כי משכן החיות רעות תהיה כמו המדבר: ורבצו׳ הצאן לא ירביצו שם אלא מי ירבץ שם חיות המדבר ירבצו שם׳ ופירוש ציים חיות השוכנות במקו׳ ציה לפיכך נקראו ציים׳ וי״מ שהם נמיות הנזכר בדברי רבו׳ כדי שלא תקטון הנמיה מרטר״נא בלעז: בתיה׳ החרבי׳

אוחים

אוחי׳ · חיה מקורין בלעז פורון: בנות יענה · הם הקטני׳ מן היענ׳ והאמות מעופפי׳ בעולם ויניחו קטניהם ויתאבלו לאוכר מזונותם · לפיכך אמר ואבל כבנות יענה ודרך היענ׳ לשכן במדבר ובמקומות החרבי׳: ושעירי׳ · הם השדי׳ · כמו לשעירים אשר הם זוני׳ אחריהם · ונקראו כן לפי שהם נראי׳ בדמות שעירי׳ למאמין בהם · וכן ת״י ושידין יחייכון תמן: וענה · פי׳ ויצעק · כמו ענו לה · ותען להם · ועניתה שמה והדומי׳ להם ענין הגבהת קול · וכן דרך האיי׳ והתני׳ להגביה קולם והוא כקול אבל: איים · שם חיה מחיות המדבר · ות״ו ויצפון חתולין בבירניתהון · כ״א ויצפון כדר״י קודם לפה: באלמנותיו · כמו בארמנותיו · כתרגו׳ ותנין בהכלי ענג · וכן תנין יענו בהיכלי ענג שהיו ועתה יהיו חרבים מדור החיות: וקרוב לבא עתה · עת חרבן בבל קרוב לבא: וימיה · ימי שלותה לא ימשכו כי קצרי׳ יהיו: כי ירחם ה׳ · בעבור שירחם ה׳ את יעקב יבא בקרוב עת חרבן בבל כי בחרבנה תהיה תשועת ישר׳: והניחם · כתרגומו וישרינון: ונלוה הגר עליהם · יתחברון גרים אליהם לראות כי בחרבן בבל תהיה תשועתם יודו כי בסבתם היה החרבן ההוא לפי שהרעו לישר׳ יותר מדאי · כמו שאמר קצפתי על עמי וגומר: לא שמת להם רחמים · ומלך מדי׳ ופרס שלקח בבל הודה כי מה׳ היתה לו כמו שאמ׳ כל ממלכות הארץ נתן אלהי׳ בידי וגומר · ואמר מי בכם בכל עמו ויעל · ונרי׳ שנתגיירו אז בעלותם מבבל לא ראינו זה בכתו׳ ולא לקחו עמי׳ וגומ׳ · אבל מצאנו שהיו להם מוטבי׳ רבי׳ בבנין ירושלם · לפיכך הנכון בעיני בזה כי זה הפסוק יתפרש לשני פנים כי ירחם ה׳ את יעקב · עתה בגלות בבל ירחם עליהם ויוציאם מגלותם ובחר עוד בישראל בימי המשיח ואז ונלוה הגר עמם · כמו שכתוב ונלוו גוים רבי׳ אל ה׳ ביום ההוא · וכמה פסוקים מורי׳ על זה הענין בימות המשיח בדברי הנביאי׳ · וכן ולקחום עמי׳ · כמו שכתוב והביאו את כל אחיכם מנחה לה׳ וכמה פסוקי׳ מורי׳ על זה: ונספחו · ויתחברו · כמו ספחני נא אל אחת הכהונות: ולקחו׳ והתנחלו׳ · יתנחלו מהם להנחילם לבניהם אחריהם:

וקרוב ד׳ בקריאה וסי׳ וענה איים באלמנותיו · כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ · הודינו לך אלהים הודינו׳ וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח: והביאום ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ למען אשר יביאו בני ישרא׳ · ולקחום עמים והביאו׳ ובזזום ולקחום: מכה ה׳ פתחין וסי׳ בלשון ארמי עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ברוגזא יי׳ מחי ·

אחים ושכנו שם בנות יענה
ושעירים ירקדו שם: וענה איים
באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג
וקרוב לבוא עתה וימיה לא ימשכו:
כי ירחם יהוה את יעקב ובחר עוד
בישראל והניחם על אדמתם ונלוה
הגר עליהם ונספחו על בית יעקב:
ולקחום עמים והביאום אל מקומם
והתנחלום בית ישראל על אדמת
יהוה לעבדים ולשפחות והיו שבים
לשביהם ורדו בנגשיהם:
והיה ביום הניח יהוה
לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה
הקשה אשר עבד בך: ונשאת
המשל הזה על מלך בבל ואמרת
איך שבת נגש שבתה מדהבה:
שבר יהוה מטה רשעים שבט משלים
: מכה עמים בעברה מכת בלתי
סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך
: נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה:
גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון
מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו:
שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך
עורר לך רפאים כל עתודי ארץ
הקים מכסאותם כל מלכי גוים:

אוחיין וישרון תמן בנת נעמיין
ושידין יחייכון תמן: ויצפון
חתולין בבירניתהון וירודין בבית
מישרי תפנוקיהון וקריב למיתי
עידן תברה דבבל ויומהא לא
יתרחקון: ארי ירחם יי׳ על דבית
יעקב ויתרעי עוד בישראל וישרינו׳
על ארעהון ויתוספון גיורין
עליהון ויסתמכון על בית יעקב:
וידברנון עממין ויובילונון לארעהו׳
ויחסנינון בית ישראל על ארעא
שכינתא דיי׳ לעבדין ולאמהן ויהון
שבין לשוביהון ויפלחון
במשעבדיהון:
ויהי ביומא דיניח יי׳ לך
מצערך וממרותך ומן פולחנא
קשיא דאתפלח בך: ותיטול
מתלא הדין על מלכא דבבל ותימר
איכדין בטילת מרוות משעבדנא
סף תקוף חייבא: תבר יי׳
תקוף רשיעין שולטן חייבין:
דהוה מחי עממין בתקוף מחא די
לא פסיק מפלח בתקוף עממין
מפלח ולא מנע: נחת שרוכת
כל ארעא יבעו תושבחא: אף
שלטונין חדיאו עלך עתירי נכסיא
אמרין מעידן דשכבתא לא סליק
מחבלא עלנא: שאול מלרע
זעת לך לקדמות מיתך אעירת
לך גיברין כל עתירי נכסיא אקימו מכורסותיהון כל מלכי עממיא: כולהון

ארץ יד זקפין קמצין בקריא וסים׳ ירכיבהו על במותי ארץ · שאול מתחת רגזה לך · הכינו לבניו מטבח · אבל אמללה ארץ · רנו שמים כי עשה יי׳ · רנו שמים וגילי ארץ · ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך · ותשכח יי׳ עושך · חשף יי׳ את זרוע קדשו · כי קול נהי נשמע מציון · הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתי׳ · יי׳ עזי ומעזי · משא דבר יי׳ על ישראל תבייגא דזכריה · כי לא בחרבם · וכל אתנחתא וסף דכוו׳ קמץ במ״ד בסגול וסימ׳ כי לא שלום ידברו · בשמך אלהים · דור חרבות שניו · תחת שלש רגזה ארץ:

לך ז׳ קמצי׳ וכל סתומ׳ וכל מתוכת דמלכי׳ דכו׳ במ״ה

מכה ה׳ פתחין וסי׳ עבראה בחוטרא לא תלקי עממי׳ ברוגזא יי׳ מחי

ארץ יד זקפין קמצין וכל אסף דכו׳ במ״ר

רשי

אוחים · לא ידעתי מה מין חיה הם: ושעירים · שדים: וענה איים באלמנותיו · ויגורו חתולים בארמנותיו: וענה · כמו ועניתה שמה ומעונותיו טרפה ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול: ותני׳ · יענו בהיכל עונג שלהם: וימיה · ימי טובתה לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל לפי מלאת לבבל שבעים אפקד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינך מלכי מנייכו הפרכי: כי ירחם יי׳ את יעקב · לבשור להם הבטחת גאלתם מיד בבל: ובחר עוד בישרא׳ · לעתיד וגאלם גאולה שלימה: ונספחו · וגוספו וכן ספחני נא וכן מהסתפח בנחלת יי׳: והתנחלום · יהיו נוחלים מהם וכן והתנחלתם אותם: ורדו · לשון רידוי וכבישה כמו לא תרדה בו: ביום הניח יי׳ לך לישר׳ הכתו׳ מדבר: מעצבך ומרגזך · שעיצבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו יניח לך כי תצא חפצי: מדהבה · לשון מרבית גאוה ומפא כבר · ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא: שבר יי׳ מטה רשעים · שהיה מכה עמים בעברה: מורדף בלי חשך · מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עכשו מרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה: פצחו רנה · זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ: אף ברושים שמחו · אף שלטונין חדיאו שמחו על מ מפלתך: לקראת באך · כשתרד לגהינם ומה היא הרגזה לעורר לקראתך: רפאים · ענקי׳ המוטבים שם: כל עתודי ארץ · כל מלכי האומות השרים והסרות הכתוב מושל לפרי׳ ולפרו׳ ולעתודי׳ כמו כי סבבוני פרי׳ וכמו פרו הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודי׳: הקי׳ · הטליח ממכסאות׳ · שבגה׳ כל מלכי גוי׳:

נס

להיות להם לעבדי׳ ולשפחות · כמו שכתוב ועמדו זרי׳ ורעו צאנכ׳ ובני נכר אכריכ׳ וכורמיכם: והיה · אמר כנגד ישראל היושבי׳ בגלות בבל ביום שהניח ה׳ מעצבך תשא המשל הזה · והוא יום חרבן בבל: מעצבך · מצער הגלות: ומרגזך · המ״ם בחירק · וכן מאחרי דוד · מרדף אחרי ישר׳: אשר עבד בך · אף על פי שמלת העבודה לשון נקבה אמר עבד לשון זכר · רוצה לומ׳ על ענין העבודה · וכן יעשה מלאכה · והדומי׳ להם: ונשאת המשל · משל הוא הדבר שאינו מובן כמשמעו · וכן בזה: מדהבה · מטה · שבט: גם ברושי׳ · ארזי לבנון · ופי׳ מדהבה מתרגום זהב דהבא · והוא תאר לבבל שהיתה בעלת הזהב שהיתה לוקחת מס מכל הארצות · ויונתן תרגם סף תקוף חייבא: שבר · מטה · ושבט משל על החוזק והממשלה רשעי׳ מושלי׳ · אמר על נבוכד נצר ועל אויל מרודך ועל בלשצר: מכה · אומר על נבוכד נצר · ולפי שהוא היה תחלת הממשלה והוא כבש כל הארצות אמר זה הענין עליו כי בניו אף על פי שעבדו אותם כל הגוי׳ הם לא לקחו להם דבר אלא מה שהניח להם אביהם בעברה שלא היה לו חמלה עליהם: מכת בלתי סרה · הת״יו במקום ה״א כי אינו סמוך · וכן חכמת ודעת · שפעת אגירותה · והדומי׳ להם כמו שכתבנו בספר מכלל · אמר כי אני רואה מכל מכתו לא היתה סרה מכל העמי׳ אלא תמיד היה מכה אותם: רודה באף · והיה רודה בהם באף ובחימה · ובי״ת באף קמוצה מורה על ה״א הידיעה · רוצה לומר האף הידוע לו למלך בבל: מורדף בלי חשך · כל גוי וגוי מורדף מפניו בלי חשך ולא מנע מלרדפו אלא תמיד הוא מורדף מפניו לא יתן לו מנוחה: נחה · ועתה במות בן בנו ושרה ממשלת הרשע נבוכד נצר נחה שקטה כל הארץ ופצחו רנה · ואמר דברי׳ כנגד נבוכד נצר כאלו מת הוא ביום ההוא: גם ברושי׳ · לפי שאמר נחה שקטה כל הארץ והוא אומר על עם הארץ שהיו תחת עבודתו והיו בצרה לפיכך אמר גם ברושי׳ · והוא משל על המלכי׳ · וכן ארזי הלבנון · אמר שגם המלכים שמחו באבוד מלכותו וממשלתו · כלו׳ אפילו המלכים והשרים שאין נותני׳ עליהם עבוד׳ כמו על עם הארץ אפילו הם שמחו לו באבודו כי במות בן בנו אבדה ממשלתו: לא יעלה הכורת עלינו · לפי שהמשיל הגדולים לברושי׳ ולארזי׳ אמר גם כן הכורת דרך משל · ואמר מאז שכבת · כלו׳ מעת שמת נבוכד נצר · כי אף על פי שעבדו הגוי׳ את בנו ואת בן בנו לא היו מצירין להם אלא שהיו נותנים להם מס · אבל נבוכד נצר היה הורגם ונותנם בבית האסורים ומעבירן עבודות קשות: שאול מתחת · החיים שמחו והמתי׳ רגזו ופחדו · על דרך משל לפי שהיה מחריד כל העולם בחייו אמר כי המתי׳ יפחדו שלא יחרידם במותו · והוא על דרך משל מרוב החרידו כל העולם · אמר בדרך הפלגה כי המתי׳ חרדו ופחדו בבאו אליהם · ושאול בזה הפסוק זכר ונקבה · כמו שאמר רגזה · ואמר עורר · אמר עד״מ כי השאול העיר המתי׳ הגדולים לצאת לקראתך במותך · ואלו המלכים בקברם בבאותם כמו בחייהם והשאול הקי׳ אותם לקראתך: רפאים · מתים · וכן רפאים בל יקומו · ות״י גברין · כלו׳ הגדולי׳ והגבורי׳ המתי׳: עורר לך · עתודי ארץ · המלכים נקראים עתודים דרך משל · כמו שהעתודי׳ מנהיגים הצאן והולכים לפניהם · כמו שאמר כעתודים לפני צאן כן המלכים מנהיגי׳ העם:

כלם יענו · יענו התחלת הדבור · כמו ויען איוב ויאמר · ויען איוב הראשון · גם אתה ואף על פי שבחייך היית מושל על כלנו עתה נראה שגם אתה חלית כמונו וקרך מקרה המות כמו שקרה לנו · וחלית מבנין שלא נזכר שם פעלו כמו אשר חלה ה' בה : הורד שאול גאונך · שהיית מתגאה ומדמה בעצמך שאתה כמו ה' לפי שהיית מושל על כל העמי' · ועתה נראה שהורד שאול אותו הגאון והנך מת כאחד העם : המית נבליך · שהיה נשמע בביתך קול המיית נבלים וכנורות ועתה הורד שאול עמך · כי פסקו אותם השמח ת תחתיך · ועתה הנה תחת המצעים היקרים והמכסי' הנכבדים שהיו לך בחייך עתה במותך הם רמה ותולעה · ואמר יצע ומכסיך שהוא לשון זכר ואעפ"י שרמה ותולעה לשון נקבה לפי שרמה ו ותולעה הוא דרך כלל על רבים מן התולעי' וכשידבר דרך כלל י ידבר פעמי' לשון זכר ופעמי' לשון נקב' · כמו ומכסך תולע ולשו' זכ' ורמה תכסה על ידם לשון נקבה · וכן ותהי הכנם ותעל הצפרדע : איך נפלת · כי היית בחייך כמו ככב השמי' ולא כל ככב אלא ככב המגיה אורו הרבה · והוא ככב השחר · והוא הנקרא הילל · מענין בהלו נרו עלי ראשי · ועתה איך נפלת משמי' לארץ ו ונגדעת והנה בחייך היית חולש על גוים ועתה נחלשת ונגדעת : חולש · כמו ויחלש יהושע · ועל במקום ב' בית השמוש · כאלו אמר חולש בגוים · וכתי' · וכמו זה ועל חרבך תחיה · כמו בחרבך · ומתת אותם על כל אחד כמו בכל · ורז"ל פי' כי חולש מפיל גורל · כמו שאמר מטילי' חלשים על ה הקדשי' ב"ט אבל לא על המנות · ואמ' מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפוריא הוא ד דכתיב חולש על הגוי' · והוא שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך וגומר · ואמר קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד · ואמר בימינו היה הקסם בירושלם הנה שהיה מפיל גורלו באיזה עם ילחם כי כולם היו לפניו לעשות בהם כרצונו ובבאו ירושלם הטיל גורל אם ילך לרבת בני עמון או לירושלם : ואתה אמרת · בחייך היית חושב בלבבך מרוב הצלחה שהיה לך היית חושב השמים אעלה דרך משל · כלומר למעלה מכל בני אדם · וכתי' לרומא אסק : ממעל לכוכבי אל · ועוד ארים יותר גבוה מכל הככבים על דרך משל · דמה ישר' לכוכבי אל · ויפה פיר' : ואשב בהר מועד בירכתי צפון · הר מועד הוא הר ציון לפי שהיו מועדים שם כל ישראל תמיד נקרא הר מועד · ואמר ירכתי צפון · כי ציון לצפון ירושלם · וכן אמר הר ציון ירכתי צפון · כלומ' המפאר בעצמו שיכבוש ירושלם וישים כסאו בה · ואדוני אבי ז"ל פי' הר מועד וירכתי צפון בבל · אמר כשאשב הר מועד בירכתי צפון אני חושב בעצמי כי ממעל לכוכבי אל ארים כסאי · וקורא בבל הר מועד לפי שכל העולם היו נועדים שם אל מלך בבל · וקראה הר לפי שהיתה עיר חזקה · וכן קראוה ירכתי צפון כי היא צפונית מזרחית ליסוב העולם : אעלה · כפל הענין לחזק · ובמתי עב · ר"ל השמים שהם ממעל לעבים : אדמה · מבנין התפעל ומשפטו אתדמה : אך אל שאול · תחת ממעל לכוכבי אל שהיית חושב תורד אל שאול · ותחת ירכתי צפון תורד אל ירכתי בור ובור הוא הקבר : רואיך · במותך אליך ישגיחו והשגחה היא דקות הראות : שם תבל · גם זה מדברי המתבוננים בו · ויאמרו הזה הוא ששם תבל כמדבר · ותבל הוא שם לארץ המיושבת : לא פתח ביתה · לא פתח להם בית הסהר לעולם כיון שנתנם בבית האסורים לא הוציאם עוד משם : כל מלכי איש בביתו · פי' איש בקברו · וכן תי"ו · ואתה השלכת מקברך · אמרו בשעה שנטרד נבוכד נצר והיה עם החיות שבעה שנים ועם הארץ המליכו אויל מרודך בנו · וכאשר שב נבוכד נצר לדעתו ושב אל היכלו אל בבל ומצא בנו יושב על כסאו נתנו בבית האסורים ולא יצא משם עד שמת נבוכד נצר והוציאוהו העם להמליכו והוא לא רצה למלוך · אמר איני מאמין שמת ואם יבא כמו שבא בפעם אחרת וימצאני יהרגני הוציאו אותו מקברו והראו לו שמת · ועל זה כאמר ואתה השלכת מקברך · כ"א בתרגום שתרגם שכבו בכבוד איש בביתו אתרכנו ביקר גבר בביתיה · ותרגם ואתה השלכת מקברך ואת אתרכינת מאתרך · וזה נוטה לדרך הפשט יותר ויתפרש איש בביתו כמשמעו · כלומ' כל המלכי' נחו בביתם ובהיכליהם ואתה השלכת מקברך · מביתך שהיית חושב שתהיה בו לזמן רב כמו שאדם בקבר והשלכת מתוכו כלומ' גרוש רעה שעברה עליך מאת האל השליכה אותך מביתך והלכת לדור בין החיות : כנצר נתעב · כשנוטע אדם נטיעים ויש ביניהם שאינו מצליח עוקר אותו משרשיו ומשליכו · וכן לבוש הרוגי' שהוא מלוכלך בדם משליך אד' אותו · כי כיון שהוא לבוש הרוג אין אד' חושש בו לרחצו וללבשו · כי אין דרך בני אדם ללבשו כיון שהוא מהרוג · ועוד שהוא מנוקב מדקרות החרב : מטועני חרב · הוא הרוגים · וכפל הענין במ"ש לחזק הענין · ופי' מטועני מדוקרים וכן פי' אדו' אבי ז"ל טענו את בעירכם · ודמהו ללשון הערב : יורדי אל אבני בור : אמר על המלבושים · ואעפ"י שאמר לבוש בלשון יחיד הרבה כמוהו במקרא · אמר כי מלבושי ההרוגי' מושלכים ויורדים אל אבני בור כמו ההרוג · והוא פגר מובס ונרמס בין הרוגיו · וכן השלכת אתה כמו אותם הלבושים · ואמר אבני בור בעבור הקבר שבונין בתוכו באבנים סביב הנקבר · והוא הנקרא בלשון משנה דופק : לא תחד אתם · לא תתיחד עם מלכי גוים בקבורה · כלומר לא תהיה שוה להם במותך ויקברוך כי לשאר מלכי' יעשו כבוד גדול בקבר' אותם ושורפים עליהם וחונטים אותם · אבל לך לא יעשו עמך כבוד אלא שתקבר כאחד העם · ולמה · כי ארצך שחת · פי' בשובך המשפט שהיה מטיל עליהם עמך הרגת מרוב אימה שהיה מטיל עליהם עד שבחשבה קל היה הורג אותם · כי הנה וחכמי ארצו הרג על שלא ידעו להגיד לו חלומו ופתרונו · וזה אכזריות גדולה · לפיכך שמחו כל עמו במותו ולא עשו לו כבוד בקבורתו כמו שעושי' לשאר מלכים : לא יקרא לעולם זרע מרעים · בניו שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב בן פלוני : כי במהרה יכרת זרעו · כי במות בלשצר בן בנו נכרת זרעו מכל וכל : הכינו

ויאמרו ט' רפי' בקריאה וסי' זכור ימות עולם בינו · יי' עזי ומעזי ביום צרה · בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים · כלם יענו ויאמרו אליך דסיפר' · כל הגוים נקבצו לך דסיפר' · ישישו וישמחו בך · ירננו וישמחו חפצי צדקי · ישמחו השמים ותגל הארץ · התשלח ברקים וילכו :

רשי

גם אתה חולית כמונו · תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות : המיית נבליך · נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך · ויש לפתור המיית נבליך הומת בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורת הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבליך באל"ף בית של שתי לשונות : הילל בן שחר · כוכב הנוגה המהיל אור כוכב הבקר זו הקינה על שרה של בבל כאמרה שיפול משמים : נגדעת לארץ · אתה נבוכד נצר שהיתה חולש על גוים · מטיל גורל עליה' על המלכים מי מהם ישרתך ב ביום פלוני ומי ביום פלוני · ורבותי' דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים למשכב זכור : ממעל לכוכבי אל · ישרא' : בהר מועד · הר שהכל מתועדים שם הוא הר ציון : בירכתי צפון · בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כ כענין שנאמר על ירך המזבח צפונה : אעלה על במותי עב · אני כדי לדור עם בני אדם אעש' לי עב קטנה באויר ואשב בה · ויונתן תירג' אסק עילוי כל עמא : ישגיחו · יביטו דרך חורין וארכין אבוטי"ר בלע"ז : יתבוננו · פורפנסי"ר בלע"ז : לא פתח ביתה · לא פתח להם בית אסיריה' להוציאם כל ימי חייהם לפוטרם ללכת לביתם כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : איש בביתו · בקברו וכן תירגם יונתן בבית עולמים : כנצר נתעב · כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציאו כך הושלכת מקברך · אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה שבע שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו וגררוהו : לבוש הרוגים מטועני חרב · בלבוש מלוכלך כמות לבוש הרוגים : מטועני חרב · מדוקרי רמחים מודקר בלשון ערבי מוטען : יורדי אל אבני בור · אל עמקי בור מקו' שהאבני' כוללי' שם ירדת : כפגר מובס · מדרס ת"י כמו נבוס קמינו ועל הרי אבוסנו מתבוססת ברמיך הדוש כטיט חוצות : לא תחד אתם בקבור' · לא תשוה לשאר מלכי' לנוח בקברך : כי ארצך שחת · ברוב עבודה ועמך הרגת חנם כמו שמפורש ברכ"ש ואמ' להוברא לכל חכימי בבל לכך שאוך והנו בך בזיון להשליכך מקברך : לא יקר' לעול' זרע מריעי' · ואף בניך ילקו בעונך ולא יתקיימו אחריך ימים רבי' כייתחברו עליה' שונאיך ושחיתו' · ויאמרו

כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־
אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ
: הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ
תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה :
אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר
נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם :
וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה
מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי
וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן :
אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן :
אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־
בוֹר : רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ
יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ
מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת : שָׂם תֵּבֵל
כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח
בָּיְתָה : כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ
בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ : וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ
מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבוּשׁ הֲרֻגִים
מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר
כְּפֶגֶר מוּבָס : לֹא־תֵחַד אִתָּם
בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ
לֹא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים :

כּוּלְהוֹן יְתִיבוּן וְיֵימְרוּן לָךְ אַף אַתְּ מְרַעִיתָא כְּוָתָנָא לָנָא דְמֵיתָא : אִתְחַת לִשְׁאוֹל יְקָרָךְ אִתְרְגוּשַׁת תּוּשְׁבְּחַת זְמָרָךְ תְּחוֹתָךְ יְשַׁוּוֹן רִמָּה וְעִיל מִינָךְ רִיחֲשָׁא : אֵיכְדֵין אִתְרְכֵינְתָּא מִן רוּמָא דַהֲוֵיתָא זְוֵיתָן בְּגוֹ בְּנֵי אֲנָשָׁא כְּכוֹכָב נוֹגְהָא בֵּין כּוֹכְבַיָּא אִתְרְטִישְׁתָּא לְאַרְעָא דַהֲוֵיתָא קְטוֹל בְּעַמְמַיָּא : וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בְּלִבָּךְ לְרוּמָא אֶסַּק עֵיל מִן עַמֵּיהּ דֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְאֶתִּיב בְּטוּר זְמַן בְּסִיפֵי צִפּוּנָא : אֶסַּק עִילַּוֵי כָּל עַמָּא אֱיהֵי עִילָּאֵי מִכּוּלְּהוֹן : בְּרַם לִשְׁאוֹל תִּתְחַת לְסִיפֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא : חָזַךְ עֲלָךְ יְדִיקוּן בָּךְ יִסְתַּכְּלוּן וְיֵימְרוּן הָדֵין גַּבְרָא אָזִיעַ אַרְעָא אַצְדֵּי מַלְכְוָתָא : שַׁוִּי תֵּבֵל כְּמַדְבְּרָא וְקִרְוֹהִי פַּגַּר לַאֲסִירוֹהִי לָא פְּתַח תַּרְעָא : כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא כּוּלְּהוֹן שָׁכְבִין בִּיקַר גְּבַר בְּבֵית עָלְמֵיהּ : וְאַתְּ אִתְרְכֵינְתָּא מִקִּבְרָךְ כִּי חָט טְמִיר חָפֵי קְטִילִין מְטַעֲנֵי חֶרֶב נָחְתִין לְגוֹב אַבְנֵי בֵּית אַבְדָנָא כְּפַגַּר מְרַשְׁשָׁשׁ : לָא תְהֵי כְּחַד מִנְּהוֹן בִּקְבוּרָה אֲרֵי אַרְעָךְ חַבֵּלְתָּא וְעַמָּךְ קְטַלְתָּא לָא יִתְקַיַּים לְעָלַם זֶרַע מַבְאֲשִׁין :

אתקינו

הכינו לבניו: שיהרגו אותם וזה בעון אבותם / וים לכם לירא שיהיו הבנים כמו האבות רעים / לפי׳ הרגו אותם שלא יקומו וירשו ארץ: ומלאו פני תבל ערים / אם הם יקומו ימלאו פני תבל שונאים ורעים לפי׳ השמרו: שלא יקומו: ערים / שונאים / כמו ויהי ערך / וכן בלשון ארמי ופסריה לערך / וכן תר״ / וים לפרש ערי׳ כמשמעו / ויתפרש כך אם הם לא יקומו ויירשו ימלאו פני תבל ערים וירבה הישוב כי הם היו כובשי׳ הערים ומחריבים הישוב:

ויאמרו זה לזה הכינו לבניו מטבח לבל יקמו וירשו ארץ ותמלא הארץ שונאים ומציקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו ויהי ערך / ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס אחר ואמר יכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות: ושאר / שארית: נין / בן מושל במלכות אביו: ונכד / בן

היתה ד׳ בקריאה וסימ׳ אם לא כאשר דמיתי / ומלחמה לא היתה / ציון מדבר היתה / על כן לנידה היתה: וידו ג׳ בקריאה וסימ׳ בסדר תלדות: בודד ג׳ ומל׳ וסימ׳ ואין בודד במועדיו / פרא בודד לו / כצפור בודד על גג:

הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֺן אֲבוֹתָם בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים׃ וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה׃ וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃ לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃ זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף׃ וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃ הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃

אַתְקִינוּ לִבְנֵיהוֹן קְטוֹל בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן דִילְמָא יְקוּמוּן וְיַחְסְנוּן אַרְעָא וְיִתְמְלוֹן אַפֵּי תֵבֵל בַּעֲלֵי דְבָב: וְאִתְגְלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִנְהוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאֵישֵׁיצֵי לְבָבֶל שׁוּם וּשְׁאָר וּבַר וּבַר בַּר אֲמַר יְיָ: וַאֲשַׁוֵינַהּ לִירוּתַת קוּפְדִין בֵּית צָדוֹ בִיצִין דְמַיִין וְאֵיהַמְמִינַהּ כְּמָא דִמְהַמְמִין בְּמַכְנָשָׁא וְאִתְכְּבִינָא לְשֵׁיצָאָה אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: קַיִים יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר אִם לָא כְּמָא דַחֲשִׁיבִית כֵּן תְּהֵי וּכְמָא דִיעֲצִית הִיא תָקוּם: לְמִתְבַּר אֲתוּרָאָה בְּאַרְעִי וְעַל טוּרֵי עַמִּי אֵירוּשִׁינֵיהּ וְתַעְדֵי מִנְהוֹן מַרְוָתֵיהּ וְנִירֵיהּ מֵעַל צַוְרֵיהוֹן יִתְפְּסָק: דָא מַלְכָּא דִי מַלִיךְ עַל כָּל יַתְבֵי אַרְעָא וְדָא גְבוּרְתָּא דִי מְרַמְמָא דְשַׁלִיט עַל כָּל מַלְכוּתָא: אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת מְלַךְ וּמַן יַעְדֵי וּגְבוּרְתֵיהּ מְרַמְמָא וְלֵית דִיתִיבִינֵיהּ: בְּשַׁתָּא דְמִית מַלְכָּא אָחָז הֲוָה מִטַל נְבוּאֲתָא הָדָא: לָא תֶיחֱדוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְכוֹן אֲרֵי אִתְבַּר שׁוּלְטַן דַהֲוָה מַפְלַח בְּכוֹן אֲרֵי מִבְּנֵי בְנוֹהִי דְיִשַׁי יִפּוֹק מְשִׁיחָא וִיהוֹן עוֹבָדוֹהִי בְּכוֹן כְּחִיוֵי מַפְרִית: וְיִתְפַּרְנְסוּן חֲשִׁיכֵי עַמָּא וְעִינְוְתָנַיָא בְּיוֹמוֹהִי לְרוֹחְצַן יִשְׁרוּן וִימוּת בְּכַפְנָא בְּנִיךְ וּשְׁאָר עַמִּיךְ יִקְטוֹל: אֲלִילִי עַל תַּרְעַךְ צְוַחִי עַל קִרְוִיךְ אִתְבַּרְתּוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְכוֹן אֲרֵי מִצִיפוּנָא פוּרְעֲנוּתָא אָתְיָא וְלֵית דִמְאַחַר בִּזְמָנוֹהִי:

וקמתי עליהם / כלומר אתעורר עליהם להכריתם: לבבל / פי׳ למלך בבל / ואמר לבבל כי בהכרת זרעו של מלך נכרת׳ ונחרבה בבל / או פי׳ לבבל ליושבי בבל כי כולם ימותו בחרב אבות ובנים יחדו: שם ושאר / הכריתת השם הוא שלא ישאר לו דבר שזכר שמו עליו / או יהיה ושאר קרוב: כמו איש איש אל כל שאר בשרו / ואם זה בקמץ וזה בציר׳: נין / הוא הבן: ונכד / הוא בן הבן / וכן תר׳ בר ובר בר: ושמתיה למורש קפוד / כמו שאמר בחרבן אדום וירשוה קאת וקפוד / וקפוד הוא הנקרא בערבי קנאפד / ובלעז טארטוג׳ / והיא שמצא׳ תמיד במקום המים: וטאטאתיה במטאטא השמד / ענין מכבדו שמכבדין את הבית בלשון משנה / והוא הנקרא בלשון מקרא יעים ויעה ברד אמר כמו שמכבדין הבית וישאר קרקע הבית נקי כן תהיה בבל נקיה מאנשיה ומכבוד ומהרמון ומכל דבר ואותו הכבוד יהיה כבו׳ השמד והשחתה / וכן בדברי רבותינו ז״ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה לאמתי׳ דרבי דקאמרה להאיא אתתא שקלי טאטיתך וטאטי ביתא / והנה נשלמת נבואת בבל / ופרשה זאת אחריה על מלך אשור: נשבע / דברו הוא שבועתו / כי דברו קיים כמו השבועה / לפיכך אמר אם לא שהוא כענין שבועה / כאדם שאומר אם יהיה כך לא יהיה כך / וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו / אם לא שויתי ודוממתי: כאשר דמיתי / כמו שחשבתי על מלך אשור: כן היתה / עבר במקום עתיד / וכן תרגם יונתן כן תהא: וכאשר יעצתי / היא הגזרה תקום כמו שיעצתי עליו / ועצה היא תקון הדבר וברורו: לשבור אשור / ומה היא העצה לשבור אשור בארצי / והיא ארץ ישרא׳ / כי שם קרוב לירושלם נפל אשור / כי יצא מלאך ה׳ והכה מחנהו / כמו שכתו׳ ואמ׳ ועל הרי כי ירושלם הרים סביב לה ושם היה מחנה אשור: וסר מעליהם עולו שהיה מטיל עליהם תם גם כבש כל הארץ לבד ירושלם כמו שכתוב: זאת העצה / אמר על כל הארץ / ואמר על הגוים כי מלך אשור כבש כל אלו הארצות והיה פחדו ואימתו על כל הגוים וכיון שהיתה יד ה׳ נטויה עליו והכהו חרדו כל הגוי׳ ויראו מה׳ ואנשי כוש ומצרי׳ שהיו במחנה וראו מפלת מלך אשור עבדו את ה׳ ויראו ממנו / כמו שכתוב יהיה מזבח לה׳ בארץ מצרי׳: כי ה׳ / כיון שהוא רוצה אין מי שיפר עצתו אם כן דברו קיים / כמו שאמר על יד נביאיו כן יהיה וכן יקום: בשנת מות המלך אחז / נבואה זו על פלשתי׳ נאמרה בשנת אחז ומלך חזקיהו / אמ׳ הנביא כנגד פלשתי׳ עוד: אל תשמחי פלשת כלך / כמו ששמחת עד עתה משמת עזיהו / והוא שבט מכך / כמו שהוא אומר בדברי הימי׳ ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד ויבנה ערי׳ באשדוד ובפלשתים / וכשמת עזיהו שמחו פלשתים ולחצו את ישראל בימי אחז כמו שכתוב שם ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנת ובנותיה ואת גמזו ואת בנותיה וישבו שם / וכשמת אחז ומלך חזקיהו אמר הנביא אל תשמחי פלשת כי הנ׳ קם מי שיכך והוא מזרע מי שהכך בתחילה: נחש / משל על עזיהו שהכהו כמו שהנחש מכה וממית / ויונתן תרגם ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא / אמר נחש על ישי כי כן נקרא כמו שכתוב אשר בא אל אביגיל בת נחש: צפע ושרף מעופף / כאמר על חזקיהו / כלומר זה יהיה קשה לך מעזיהו כמו שהצפע והשרף קשים מהנחש / ופירוש מעופף מדלג ממקום למקום / ויונתן תרגם ויהון עובדוהי בכון כחיוי מפרת / ואמר כלך לרוב השמחה שהיו שמחים כולם במות עזיהו / וחזקיהו הכה בפלשתים כמו שכתוב בספר מלכים הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה / ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ורעו בכורי דלים / ישר׳ שהיה להם עד עתה בכורה וחלק גדול בדלות עתה ירעו הנה והנה שלא יהיה להם פחד מאויביהם ולבטח ירבצו / דמה אותם לצאן שרועים במדבר בלא פחד / כי בעוד שהיו אויביהם שולטים בהם לא היו יוצאים מעריהם הבצורות והיו רעבי׳ ועתה יצאו לכל מקום בלי פחד וישבעו מטוב העמים: והמתי ברעב שרשך / הם ירעו ואתם תמותו ברעב / ואמר שרשך על הנלכדים בערי המבצר: ושאריתך / והנשארים מן הרעב שלא ימותו ברעב: יהרוג / חזקיהו / ואמר והמתי שהוא מאמר ישראל / ואמר יהרוג כי מה שיעשה חזקיהו הוא מעשה האל כי בעזרתו עשה מה שעשה: הלילי שער / זעקי עיר / הלילי על שער וזעקי על עיר על השבר הגדול הבא עליך / וכן תרגם יונתן הלילי על תרעך צווחי על קרוך: נמוג פלשת כלך / נמוג ונשבר את פלשת כלך / ואמר נמוג לשון זכר / ואמר הלילי זעקי לשון נקבה / לשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה כנגד העדה: כי מצפון עשן בא / הפורענות שהוא כעשן / ואמר מצפון לארץ ישר׳ שהיא צפונית לארץ פלשתי׳: ואין בודד במועדיו / במועדי׳ שיתן חזקיהו ללכת להלחם על פלשתי׳ אין בישר׳ שיהי׳ בודד בעצמו שלא ילך עם החיל כי כולם ילכו בשמח׳ / וכן תרג׳ יונת׳ ולית דמאחר בזמנוהי:

נכד / כין זה בלשאבר / ונכד זו ושתי: קיפוד / הריצון בלע״ז: וטאטאתיה / לשון כיבוד אשקיב״ר בלע״ז כמו שאמרו רבותינו לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעו כו׳: כאשר דמיתי / באשור כן היתה אתה כבוכד נצר ראית׳ שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחריב לשבור אשור בארצי ובזאת תדע כי את אשר יעצתי עליך גם היא תקום: לשבור אשור וגו׳ / מוסב על כאשר דמיתי כן היתה / אבוסנו / אשר אמרתי לרומסו ולבוססו: על כל הגוי׳ / על אשור בשעתו ועל בבל בשעת׳: בשנת מות המלך אחז / ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתי׳: אל תשמחי פלשת כולך / שהרי ימותם ראשם בימי אחז שהיה רשע שגרם לו רשעו שנתם ד בידכם כענין שנ׳ בד״ה ופלשתי׳ פשטו בערי השפלה וגומר: כי נשבר שבט מכך / כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר ו יצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש / משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה זה חזקיהו שנאמר בו הוא הכה את פלשתי׳ ואת עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ופריו שרף מעופף / תירגם יונתן ועובדוהי יהון לכון כחיוי: ורעו בכורי דלים / ורעו בימיו שרי ישראל שהן עכשיו דלים מפניכם / בכורי / לשון שרים כמו גם אני בכור אתנהו: כי מצפון עשן בא / פורענות קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה וגבוליה שהכה חזקיהו היו שדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית נמצאת ארץ ישראל לה מצפו׳ וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מגבירין אותו שנאמר על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום: ואין בודד במועדיו / תרגם יונתן ולית דמאחר בזמנוהי שיעד לבא עליכם אין מי מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה:

ומה־יענה מלאכי־גוי כי יהוה יסד ציון ובה יחסו עניי עמו :

משא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר־מואב נדמה : עלה הבית ודיבן הבמות לבכי על־נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל־ראשיו קרחה כל־זקן גדועה : בחוצתיו חגרו שק על־גגתיה וברחבתיה כלה ייליל ירד בבכי : ותזעק חשבון ואלעלה עד־יהץ נשמע קולם על־כן חלצי מואב יריעו נפשו ירעה לו : לבי למואב יזעק בריחה עד־צוער עגלת שלשיה כי מעלה הלוחית בבכי יעלה־בו כי דרך חרנים זעקת־שבר יעערו : כי־מי נמרים משמות יהיו כי־יבש חציר כלה דשא ירק לא היה : על־כן יתרה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום :

ומה יבסרון אזגדי עממיא ארי יי' שכליל ציון ובה יתרחצון חשיכי עמא : מטל כס דלוט לאשקאה ית מואב ארי בליליא איתבזיזת לחית מואב ואינון דמיכין ובליליא אתכביש כרכא דמואב ואנון רדימין : סליקו לבתיא דדיבון לבמתא למבכי על נבו ועל מידבא מואבאי מיללין בכל רישיהון מרטא ובכל דקן גילוח : בשוקיהון יסרון סקין על אגריהון וברחוביהון כולהון מיללין מצווחין ובכן : וצווחו יתבי חשבון ואלעלה עד יהץ אישתמע קלהון על כן מזרזין מואב מיללין ועל נפשהון מצווחין : בלביהון מואבאי ימרון למערק עד צוער עגלת תלתום רבתא ארי במסוקית לוחית בירבכן יסקון ביה ארי במחותית חורונים ציוחת תבירי קרב יבסרון : ארי מי נמרים לצדו יהון ארי יבש עסבא כף דיתאה ירוק לא הוה : על כן שאר נכסיהון יתבזזון ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב מנהון :

ארי

ובה ג' בקריאה וסי' ובה ארע כי עשית חסד · ובה אבן יקרה · ובה יחסו עניי עמו : סי' ישעיהו בכל ראשיו קרחה · ירמיהו כי כל ראש קרחה · ישעיהו כל זקן גדועה · ירמיהו וכל זקן · ישעיהו עד יהץ נשמע קולם · ירמיהו נתנו קולם · ישעיה בריחה כתיב · ירמיה וקצות בריחיה · ישעיהו יעלה בו · ירמיה יעלה בבכי ·

ישעיה כי דרך חרנים : ירמיה במורד חרנים : שלישיה ג' וסימ' עד צער עגלת שלישיה · עד חרנים עגלת שלישיה · ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה · בתראה מל' :

ומה יענה מלאכי גוי · ומה יגידו בימי חזקיה מלאכי ישראל ההולכי' לבשר בשורות כן יגידו יי' יסד בציון הקים בה מלך הגון וחזק ויי' עמו : ובה ייחסו עניי עמו · ואף מגבורת השבטי' באים שם כמו שמפורש בד"ה שפלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להב"ה : משא מואב · כתב ישעיה שיבא סנחריב על מואב ויגלם כמו שנ' בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב : כי בליל שודד ער מואב נדמה · נדמה מואב כאילו ישן דומם ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה תרגם יונתן ואינון דמימין · ער וקיר שתי מדינות מואב הם : עלה הבית · עלה מואב הבית ואנשי דיבון עלו הבמות לבכי אלו בוכים בבית ואלו בוכי' בראשי במותיהם : יורד בבכי · נופל ונשפך בבכי וכן וירדתי על ההרים וכן זכור עניי ומרודי : על כן חלוצי מואב יריעו · על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מתרועע כאבל על עצמו : לבי למואב יזעק · נביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות : בריחיה עד צוער · על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן : לשון אחר שלישיה גברתנית ויונתן תירג' בריחיה כמו בורחיה הבורחים יברחו מהם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער : מעלה הלוחית · מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורונים יבכו הבורחי' דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם : יעוערו · יצעקו ולשו' ארמי הוא שתרג' יונת' לא ידרוך הדורך הידד לא יעוערון בקלהון : מי נמרים · נהר של אותו מקום : משמות יהיו · מדם חלל המתערב ונופל בהם : כי יבש חציר וגו' · כלומ' גבוריהם ומלכיה ושליטיה' ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו ששנינו אילים ממואב לפי' משל את פורענות' בחורבן מרעה שלה : על כן יתרה עשה · על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענו' הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמה מקומו' עזר אברה' ללוט בצאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מונו' אותם כשהגלה סנחרי' לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחריב שלש שנים שנ' על שמרון הוא שנאמר בשלשה שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב : ופקודתם · תרגם יונתן ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא לשון מינוי כמו ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקידתם עליה תלקח מהם : על נחל הערבים ישאום · יקחו האויבי' אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקודתם שאביא עליהם זו תהיה על נחל הערבים ישאום האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהיא נחל ערבים שנ' על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו :

אגלים

ומה יענה מלאכי גוי · כל אחד ממלאכי הגוים ההולכים בשליחות מארץ אל ארץ כשישאלו אותו חדשות מה יאמר · יאמר כי ה' יסד ציון במלוך חזקיהו כי היה לציון כמו יסוד לבנין · כי חשב מלך אשור להחריבה והתפלל חזקיהו וענהו הא' על ידי ישעיה הנביא · ואמר לא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סוללה · ואמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה : ובה יחסו עניי עמו · כל ערי יהודה הבצורות נתפשו והיא נשארה ובה חסו ישראל : משא מואב · נבואה זו על פורענות מואב · ואמר הנביא כי בלילה יבא להם השודד בעודם ישנים שלא יהיו נשמרים ממנו · ואמר בליל בדרך ה' הסמיכות אולי חסר הנסמך · רוצה לומר בליל פלוני · או בא סמוך במקום מוכרת כמו אל חזקיהו בחיל כבד · ופירוש נדמה נכרת : ושדד ונדמה מלות שונות והענין אחד ואמר שדד ונדמה ועלה עבר במקו' עתיד כדרך הנבואות : ער מואב · הוא עיר מואב ששמה ער · ונסמכה אל מואב אולי היתה עיר אחרת ששמה כך · ותרגומה לחית · ואולי ער היא ערוער כי היא למואב · וכן תרגום ירושלמי מערוער על שפ' נחל ארנון מלחית די על כיף נחלא דארנונא · ויש מפרשי' ער כמו עירי · ותרג' יוב' ואינון דמיכין · פירושו בענין דממה כי כשהאדם ישן הוא דומם : וקיר · הוא עיר למואב ששמה קיר · וכן כתוב וארם מקיר וגלו עם ארם קירה · וזה היה למואב לפיכך אמר קיר מואב · ויונתן תרגם כרכא דמואב : עלה הבית ודיבון · עלה מואב אל הבית · והוא בית עבוד' זרה · ודיבון והוא שם המשגב שהיה שם בית עבודה זרה : הבמות · וכן היו שם במות לבד בית ע"ז · וכאשר יבאו האויבים עליהם פתאום יעלו עליה' לבכי ולבכות שם לפני עבודה זרה שלהם ולספוד ולקרוע בגדיהם כדי שירחם עליהם כמוש אלהיהם לפי דעתם : על נבו ועל מידבא ייליל · שכבשו אותם האויבי' ויו[ ] ראשיהם עליהם ויגדעו זקניה' · ואמר לשון גדעון על הזקן ולשון קרחה על הר[אש] כי כן המנהג להלום שער הראש על צער הגדול ועל אבל לגדוע הזקן · כלומ' לגלח הזקן · כי הזקן המגודל הוא תפארת הפנים · ומפני האבל יסירו התפארת · וכן אמר מגלחי זקן וקרועי בגדים · ולא אמר הנה מגלחת ואמר גדועה לגנאי : בכל ראשיו קרחה · זה לבדו בא בחולם הרי"ש בלשון רבי' : בחוצותיו · בשוקי' וברחובות · ועל הגגות · כלומר בגלוי יחגרו שק ויילילו ויבכו · וכשמדבר בלשון יחיד הוא על הכלל ובלשון רבי' הוא על הפרט · ופירוש יורד בבכי כאלו כל גופו יורד ונתך בבכי · והוא דרך הפלגה מרוב הבכי · ויונת' תרג' יורד מצווחין · מענין אריד בשיחי ואף על פי שאינו משרשו : ותזעק חשבון ואלעלה · ערי מואב · וכן יהץ והיא יהצה הנזכ' בתורה · והיא בגבול מואב לפיכך אמר עד : על כן חלוצי מואב · אותם חלוצי צבא שהיו במואב כשראו כל העם בוכים · גם הם הריעו תרועת הבכי והיללה עמהם ולא שמו לבם להלחם כנגד אויביה' : נפשו ירעה לו · ירעה מעני' תרוע' ואע"פ שאינו משרשו · ופירוש נפש מואב ירעה בעבור עצמו · כלומר על הרעה שבאה לו : לבי למואב · מדבר הנביא על לשון העם שיאמר כל אחד מהם כך · ואמר זעקה ללב על דרך משל מריב המייתו · ויונתן תרגם בלבהון מואבאי ימרון למערק עד צוער : בריחיה · אמר בכנוי הנקבה לפי שהמשיל מואב לעגלה שלישיה · ופירוש עגלה גדולה בת שלשה שנים כי היא הטובה · וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבאה אליה הרעה · ואמר כי הנמלטים ממואב יברחו עד צוער · ואמר עגלת בתי"ו כמו בהא · כמו ותועבת לאדם לץ · ואף גילת ורנן · אל תתני פוגת לך · והדומים להם שכתבנו בספר מכלל · ויונתן תרגם עגלת תלתום רבתא : הלוחית · שם מקום גבוה · אמר כאשר יברחו ילכו הולך ובכה ויזעקו זעק שבר הבא עליה' פתאו' : חורוני' · שנים הם חורון העליון וחורון התחתון · פירוש יעוערו · כמו יעירו · ונכפלה הפ"א · וי"מ שהוא הפוך כמו ירועעו מענין תרועה · ולפי דעתי שהוא מענין שבר · מדברי רבותינו כמחקה המגלה ואמרה איני עושה מערערין אותה · פירוש משברין ומכין אותה עד שתשתה · ואף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפא בלבד שניהם ענין אחד · ופירוש יעוערו ישברו עצמם בזעקם על שברם וכמו כף אל כף וכף אל ירך כמנהג הצועקי' הבוכי' : כי מי נמרים · נמרי' שם נהר או שם מקום בארץ מואב · ואמר משמות יהיו כיון שאין שם מים ואין שם רק ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו : על כן יתרה עשה · חסר מלת אשר ומשפטו אשר עשה · וכן לשם עליה אשר עליה · את הדרך ילכו בה אשר ילכו בה · בעבור זה עשה ה' לי · בעבור זה אשר ה' עשה לי · ופי' על כן יליל מואב ויבכה כי יתר ההמון שכבש ופקודתם הכל ישאו האויבים על נחל הערבים : ונחל הערבים · נחל סמוך לעיר מואב שהיו בו ערבים כמו ערבי נחל · ומה שיוציאו מן העיר ישאו על שפת הנחל הזה וגם יקבצו הכל ואחר כך יחלקו ביניהם השלל · ופירוש פקודתם ממונם · נקרא הממון פקודה לפי שהאדם פקיד ונגיד עליו · וכפל הענין במלות שונות :

כי

כי הקיפה, בכל גבול מואב, סביב יזעקו ויללו, וכן עד אגלים ובאר אלים, וכן ערי מואב על הגבול או סמוכות לגבול: כי מי דימון, דימון שם נהר בערי מואב, ואמר כי מדם החללים מלאו מי הנהר דם: כי אשית, מאמר האל אשר אשית על דימון: נוספות, שיהיה הדם נוסף על מי הנהר, ופירוש נוספות בלשון יקבצו תעלות או גלות מדם נוספו על הנהר שילכו מזה ומזה לנהר פלגים יבלי דם: לפלטת מואב אריה, הפלטים מן האויבים יבא להם אריה ש שימיתם: ולשארית אדמה, כפל ענין במלות שונות: אדמה, אדמת מואב, ויש מפרשים אריה נבוכד נצר שהיה משל לארי׳ כמו שאמר עלה אריה מסבכו, רוצה לומר כי זה החרבן הראשון הוא שיחריבם סנחריב מלך אשור ומה שישאר מהם יחריבם נבוכד נצר, וכן תרגם יונתן מלך במשרייתיה יסק: שלחו כר, כתוב במלכים ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישר׳ מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר, ויהי במות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל לפיכך אמר ה הנבי׳ שלחו כר, כלומר אותן כרים ואלים ש שהייתם שולחים למלך ישר׳ למס ומרדתם בו היה לכם לשלוח אותו מס ולא באה אליכם זאת הרעה אם תעשון כן, ואמ׳ מסלע מדברה שהיא עיר ראש מלכות מואב, ואמר על הר בת ציון שהיא ראש ממלכת ישר׳, ואחר שלא היה מלך בשמרון היה לכם לשלוח לציון אל מלך יהודה: ואפשר שיהיה פי׳ שלחו לעתיד כלומר עתה שתשפל מלכותם שיחריב אתכם מלך אשור וסרה גאותכ׳ תשלחו המס שהייתם שולחי׳ מתחילה למלך ישר׳ תשלחו עתה אל הר בת ציון לחזקיהו מלך יהודה שיהיה מלך צדיק וחזק במלכותו ותכנעו לפניו ותעלו לו מס: והיה כעוף נודד: כן יהיה מואב כמו העוף הנודד מקנו, וכמו קן האפרוחים משלחים מקנם שאין להם מקום לנוח כן תהיינה בנות מואב, והם הכפרי׳ כמו חשבון ובכל בנותיה כולם עברו לארנון ויוליכום בגולה: וארנון היא גבול מואב: הביאו עצה, עשי פלילה, הביאו כתוב בויו וקרי ביו״ד, עשי כתוב ביו״ד וקרי בויו, והענין אחד, כי כשמדבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסה וכשידבר לשון רבים כנגד העם, ואמר היה לך להביא עצה לעשו׳ משפט בעצמך להצלת ישר׳, כי אברה׳ עשה כמה עמיני׳ להצלת לוט והיה לך לשמור החסד לבניו והיה לך לשית צלך כליל בתוך צהרים, והוא דרך משל שהיה להם להסתיר אותם מישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם, ודמה ברת האויב לחום הצהרים שמצר לאדם כשיעמד לחום השמש בצהרים שהחום בצהרים בתקפו וההצלה ממנו הוא הצל, ואמר כליל לפי שכלו כל, כלומר צל גדול ככל הלילה היה לך לפרוס עליו, כלומר הסתר גדול שתכסי ותסתירי אותם מפני האויב שלא ימצאם: סתרי נדחים, אל תגלו, כפל הענין לחזק, יגורו בך נדחי, הכנוי כנגד האל כשהיו ישראל נדחים מארצם ועוברים דרך ארצך היה מן הדין שיגורו וישכנו בך ושתהיה להם סתר מפני שודד והוא סנחריב, ומואב הוא לשון קריאה כמו מצה מצם: כי אפס המץ, היה לך להסתיר כי הנה עתה אפס השודד שלהם והמוצץ כל טובם והרומס ארצם כולם תמו, זהו אמרו על מפלת סנחריב בירושלם, ושוד תאר, והוא כמו שודד, וכן המבליג שוד על עז, אמר הם יכלו מן השודד: והוכן בחסד כסא, למלך חזקיהו ומואב יכלה ויבא עליו עוד שודד אחר שודד ויספלו מגאותם, וזהו שאמר אחריו שמענו גאון מואב וגומר: והוכן בחסד כסא, של חזקיהו יהיה נכון בחסד שעשה, וכן וישב עליו באמת שעשה, כמו שכתוב ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה׳ אלהיו, או פירוש באותו חסד ואמת שהבטיח האל את דוד, כמו שאמר וחסדי לא אסיר ממנו, ואמר וחסדי לא אפר מעמו ולא אשקר באמונתי: באהל דוד, רוצה לומר בית המלכות אשר לדוד, ויהיה זה המלך שופט ודורש משפט: ומהיר צדק, פירוש שופט שהיה שופט משפט צדק בביתו לכל הבא לפניו וגם היה דורש וחוקר על אשר לא יבא לפניו והיה דורש משפט העמים והעשוקים אף על פי שלא יזעקו אליו: ומהיר צדק, זריז ומהיר לעשות מעשה היושר והצדק: שמענו, אמר הנביא בלשון האומות שיאמרו כן על מואב, שמענו שהיה מתגאה מאד מואב בעודו בשלותו, וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה: גא מאד, כמו גאה אלא שנפל ממנו למ״ד הפעל: ועברתו, שהיה מתקצף ומתעבר ללא דבר על הגוים שסביביו מרוב גאותו: לא כן בדיו, לא אמת כזביו, כלומר דבריו שהיה מדבר בגאותו לא נתקיימו עתה שבאה אליו הרעה, כמו כן בנות צלפחד דוברות, בדיו, כמו חרב על הבדים ונואלו: לכן ייליל, המואבים הנשארים יבכו ויילילו על הנהרגים: לאשישי קיר חרשת, אשישי הם היסודות, כמו נפלו אשיותיה, וכן בארמית ואוסיא יחיטו, והוא משל על אצילי מואב וגדוליה: תהגו אך נכאים, אתם הנשארים תהגו, כמו אהגה כיונה, נכאים, כמו נכאי לבב: קיר חרשת, שם מערי מואב: כי שדמות, פירוש גפנים, וכן ומנו שדמות עמרה, כל הפסוק הוא על הגפן: בעלי גוים, מלכי גוים:

מדברה ה׳ ג׳ קמץ וב׳ פתחין וסימ׳ והיו תצאתיו מדברה, לך שוב לדרכך מדברה, שלחו כר מושל ארץ, ולמזרח ישב דד״ה, ומן הגדי נבדלו אל דויד, ג׳ בתראי קמצי׳: ודרש ג׳ חס׳ וסי׳ ודרש אל המתים: שפט ודרש משפט, שחר טוב יבקש רצון:

יו

כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב עַד־אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ וּבְאֵר אֵילִים יִלְלָתָהּ׃ כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃
א שִׁלְחוּ־כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃ וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרֹת לְאַרְנוֹן׃ הָבִיאוּ עֵצָה עֲשׂוּ פְלִילָה שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם סַתְּרִי נִדָּחִים נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃ יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ׃
ח וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהִר צֶדֶק׃ שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃ לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים׃ כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ

אֲרֵי אַקִּיפַת צְוַחְתָּא יָת תְּחוּם מוֹאָב עַד אֶגְלַיִם מְיַלְלִין וּבְאֵר אֵילִים מְצַוְחִין׃ אֲרֵי מֵי דִימוֹן אִתְמְלִיאוּ דַם קְטוֹלִין אֲרֵי אֲמַנֵי עַל דִימוֹן כְּנִישַׁת מַשִׁרְיָין לְשֵׁיזָבַת מוֹאָב מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ יִסַּק וּלְמִיבַז שְׁאָרָא דְאַרְעֲהוֹן׃ יְהוֹן מַסְּקֵי מִסִּין לִמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל דִּיתְקוֹף עַל דַהֲווֹ בְּמַדְבְּרָא טוּר כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ וִיהֵי כְעוֹפָא דְאַפְרְחוּהִי מִקִּינֵיהּ וִיטַלְטַל יִתְפַּקֵּן וִיהֶוְיָין בְּנַת מוֹאָב מְגִיזָין לְהוֹן לְאַרְנוֹן׃ אִתְמְלִיכוּ מֶלֶךְ עִיבִידוּ עֵצָה שַׁוִּיאוּ כְּלֵילְיָא טוּלֵיךְ בִּימָמָא בְּגוֹ טִיהֲרָא טַמַּרִי מְטַלְטְלַיָּא וּמְבַדְרַיָּא לָא תְקָרְבוּן׃ יְתִיתְבוּן בֵּיךְ מְטַלְטְלֵי מַלְכוּת מוֹאָב הֲוֵי סִיתְרָא לְהוֹן מִן קֳדָם בָּזוּזִין אֲרֵי סַף מְעִיקָא אִשְׁתְּצֵי בָזָזָא סָפוּ כָּל דַהֲווֹ דָיְישִׁין מִן אַרְעָא׃ בְּכֵן מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל יִתַּקַּן בְּטוּב כּוּרְסוֹהִי וְיִתִּיב עֲלוֹהִי בִּקְשׁוֹט בְּקִרְתָּא דְדָוִד דָאִין וְתָבַע דִין וְעָבֵד קְשׁוֹט׃ שְׁמַעְנָא רַבְרְבֵי מוֹאָב דְמִתְגָּאַן לַחֲדָא יַקִּירְהוֹן וּמְפַנְּקֵיהוֹן וְגֵיוְתָנוּתְהוֹן לְקֳבֵיל פּוּרְעָנוּתְהוֹן לָא שָׁוֵי לְהוֹן׃ בְּכֵן מְיַלְלִין מוֹאֲבָאֵי עַל מוֹאֲבָאֵי כּוּלְהוֹן מְצַוְחִין וּמְיַלְלִין עַל אֱנַשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְּהוֹן דַהֲוָן יֵימְרוּן בְּרַם כְּבִישִׁין׃ אֲרֵי אִתְבְּזִיזָא מַשִׁרְיַת חֶשְׁבּוֹן אִתְקַטְלָא סִיעַת שִׂבְמָה מַלְכֵי עַמְמַיָּא קְטִילוּ

אגלים ובאר אלים, מקומות הם בגבול מואב: יללתה, של מואב: ובאר אלים, כמו ולבאר אלים: מי דימון, שם הנהר: מלאו דם, כשם הנהר: כי אשית על דימון נוספות, דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאתו ויונתן תרג׳ כנישת משריין מחנות המוספות יחד והוא לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה: לפליטת מואב אריה, פליטת שישאיר סנחריב יבא נבוכ׳ נצר בעתו וישחיתם והוא נקר׳ אריה כענין שנאמ׳ עלה אריה מסובכו ולשארית, ישראל: אדמה, אדמתכם: שלחו כר מושל ארץ, אל תתגאו בגאותכ׳ הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלא אותו כר המושל שלכם מ מסלע מדברה אל הר בת ציון כעוף נודד, מקינו: קן משולח, כאפרוחים משולחים מקינם ש שהולכי׳ מטולטלי׳ כן תהיינ׳ בנות מואב למעברות ארנון: עשי פלילה, הוא לשון ויכוח משפט לבחר לך את הטוב כמו משפט נבחרה לנו דישר״ויכמנט בלע״ז: שיתי כליל צלך, שיתי לך צל בצהרים שיהפוך עליה כלילה להסתר בו מפני אויביך: סתרי נדחי, אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכד נצר אל תסגירום אלא תסתירום: יגורו בך נדחי, בני ישראל הבורחים: הוי סתר למו, כי גם את תדעי כפש השודדי׳ מה היא צרת׳: כי אפס המץ, המץ שליך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי צאנך ובקרך שאת מוצצת מהם חלב וחמאה: כלה שד, לשון שדים המספיקין חלב כמו ושד מלכי׳ תינקי: תמו רומס, הבהמות שליך הרומסות בארצך: והוכן בחסד כסא, כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל ש שבאותו הפרק יפול סנחריב על ידי חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנאמר בדברי הימים כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן: וישב עליו שופט ודורש משפט ומהיר צדק יתרג׳ יונתן ועביד קשוט: גא מאד, נתגאה מאד: גאותו וגאונו, שלא כדין הוא כי עיקר גידולי בדיו על ידי ממזרו׳ וניאוף הבנות מאביהן: עברתו, עיבורו והריון שלו: דבר אחר עברתו חמתו ששמר לישראל: לא כן, גבוריו עשו שהיו כפויי טובה: ייליל מואב למואב, על מואב: לאשישי קיר חרשת: על חומות קיר חרשת: תהגו אך נכאים, שברים: תהגו, תקוננו: אשישי, כמו נפלו אשיותיה: שדמות, שדות תבואה: גפן שבמה, יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחרי׳ לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם: אומלל, חרב:

שרוקיה

רש״י

שרוקיה · נטיעות שורק שלה : עד יעזר נגעו · שדמות הגפן ושורק המוכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וסיעות ושלטוני׳ וכת׳ עד יעזר נגעו הלכו בגולה : תעו מדבר · למדבר : שלוחותיה · זמורותיה והם משל גליותיה : נטשו · כפכו כמו ונטשו על המדבריה והנם נטושי׳ וינטשו בעמק רפאי׳ : אבכה בבכי יעזר · ת״י כמא דאתיתי משריין על יעזר כן איתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא אומר כענין קינות יעזר יש לי לקונן עליך את הגפן שבמה : אריוך דמעתי · ארוה עליך דמעה וזו תיבה משמשה בשתי תיבות כמו בני יכלו׳ ארץ הנגב נתתני דברו לשלום : קיציך׳ ת׳ א׳ שמכנסין בקיץ : הידד · ק׳ ל שודדי׳ ובוזזים : מן הכרמל · ה׳ א מקום יער ושדות תבואה : לא ירועע · לשון תרועת שמחה : הידד השבתי · קול המתפספסים להטיל הקורה לעצור הענבים : יהמו · בקינה : כי נלאה מואב · להלחם על במות המגדלים : ובא אל מקדשו · אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומתרמדים שם לה תפלל סוף כליותו של מואב ביד נבוכדנצר : אשר דבר יי׳ מואב מאז · מימי רבים לפני בא הרעה עליו נבא לו ישעיה את זאת : מאז · מעת אשר שכר בלק את בלעם : ועתה דבר יי׳ · לקרב את הפורענו׳ להם : בשלש שנים כשני שכיר · בשביל שלש שנים שהשיעו את סנחריב שבסבר על שומרון ועזרוהו בלא בצע כאלו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב שמיטב בשבי מתוך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם סוף שמעונים ומואבים שהיו מסייעין אותם כשבר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו׳ ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליהם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא ת תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו ל לצמצם : ונקלה כבוד מואב · בעיני כל המון סנחריב הרב : ושאר · פליטה הנשארת ל למואב מעט מזער תהיה : לוא כביר · לשון רוב : מוסר מעיר · מעיר · מהיות עיר · מעי · לשון מפלות ועומק כמו מעות ימים : עזובות ערי ערוער · יונת׳ תרגם לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירשו על ערי ארם · ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה מכה׳ ואת ערוער עומד בדמש׳ ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק מזוקים מניין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודה זרה ועובדי׳ לה יום אחד בשנ׳ה וישראל עשו את כלן קיבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק · ולפי׳ פשוטו המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואומר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות מגלו הראובני והגדי׳ כבר והרי תמיד לעדרי באן הם חונות ורובצים שם באין מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין : ככבוד · עשרת השבטים יהיו גם אלו יגלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית : ומשמ

רד״ק

שרוקיה · כמו נטעתיך שורק · והוא הטוב מן הגפנים · ומלת שרוקיה כתבה בו״ו עם הדגש : שלוחותיה הם הפארות הגפן המתפשטות : נטשו · התפשטו עד שעברו ים · וכן והנם נטושים מתפשטים · והפסוק הזה הוא משל על בני מואב שיהרגו מקצתם וילכו בגולה מקצתם · ושדמות משל על המון העם · וכן גפן שרוקיה על השרי׳ · וכן תרגם יונתן שדמות מתריית גפן וגו׳ : על כן אבכה · אמר הנביא בלשון מואב גפן שבמה · ובבכי אשר עומד במקום שנים : אריוך דמעתי · כנגד חשבון ואלעלה הוא מדבר ואומר ארוה אותך דמעתי · והוא דרך הפלגה כאלו ה הדמעה כמטר שמרוה הארץ · ומלת אריוך מן הדגש הידד עין הפעל והוא למ״ד ה הפעל : כי על קיציך ועל קצירך הידד נפל · בזמן הקציר באו עליה האויבי׳ · והידד הוא לשון קריאה והוא כ כשופקים המוללים כ כשיבואו על העיר פתאום · וכן הוא לשון הדרו ה כמו שכתוב הידד בדורכים יענה : וקיץ · הוא פירות הקיץ לחוים ויבשים · ונאסף כאלו יאסף מן המקום ההוא אל מקום אחר השמחה והגיל · ומה שאמר ונאסף שמחה הסמוך אליו הוא לשון נקבה פירוש בחסרון מלת דבר · כלומר כל דבר שמחה יהיה נאסף מן הכרמל ופירוש כ כרמל מקום שדות ז זריעה ועצי פרי · ויש לפרש ונאסף ענין כליון מן אסוף אסיפם · והדומי׳ לו : לא ירנן ולא ירועע כי מנהג הוא לשמוח ולרנן ולהריע בשמחה בבציר ובקציר ובאסיפת הפירו׳ · וכן כתוב כשמחת בקציר · ובכרמי מואב לא יעשו בהם שמחה והגולים כי יגלו מארצם ותהיה ארצם שממה : לא ידרך · אמר על היין לא ידרך על שם סופו · כמו ונטחני קמח אלפיתי על בחלין לחם · והידד הוא קריאת הדורכים בשמחה : על כן · מאמר הנביא בלשון מואב : מעי · וקרבי · הוא כפל ענין במלות שונות · כי הקרב הוא המעיים · וזו תרגם וקרבי ולבהון · וכן הוא הלב בכלל הקרב : לקיר חרש · הוא קיר חרשת הנזכר למעלה : והיה כי נראה כי נלאה : כאשר יהיה נראה לפני כי נלאה מלבכות בבמה · כמו שאמר עלה הבית ודיבון הבמות לבכי · וכאשר יהיה נראה כי נלאה מהבכי יבוא לעמוד שם בבמה להתפלל אולי יועילנו ולא יוכל ללכת מתוך לאותו מן הבכי · ובא אל מקדשו · ירצה לבא אל בית מקדשו · והוא בית אלהיו ירצה לבא שם להתפלל אולי יועילנו ולא יוכל ללכת מתוך לאותו מן הבכי · וכן תרגם יונתן אל מקדשו לבית טעותיה : זה הדבר · כבואה זו נאמרה על מואב מאז זה שנים ולא קבע לה זמן ועתה הוסיף לאומרה וקבע לה זמן : כי בשלש שנים · כשני שכיר ונקלה כבוד מואב · כלומר עד שלש שנים מצומצמות כימי שכיר שהוא מדקדק בזמנו ולא יוסיף עליו כן תבא הרעה על מואב עד שלש שנים מצומצמו׳ וכבודו ישוב לקלון כבודו שהוא עתה ובאותו בכל ההמון הרב שיש לו עם רב וממון רב הכל יסוף : ושאר מעט מזער · ומה שישאר מהם יהיה מעט מזער · והכפל למעט : לוא כביר · לא יהיה עוד כביר כמו שהיה · ובדרש אשר דבר ה׳ אל מואב מאז כששכר בלק את בלעם בגזרה גזרה זו על מואב · ובסדר עולם בסבת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור בשנה זו אותו כשבר על שומרון שלש שנים לקיי׳ מה שנאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב · כלומר לפי שהם סייעו מלך אשור שלש שנים על שומרון כאלו היו שכירים · לפיכך יפלו בידו ונקלה כבוד מואב ביד מלך אשור : משא דמשק · נבואה זו על דמשק שתחרב כי מלך אשור החריבה כמו שכתוב · וכן החריב שמרון אחר כן וזכר חרבן ישר׳ בזאת הנבואה כי שני המלכים רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישר׳ נועדו על ירושלם להלחם · לפיכך זכר חרבן ישר׳ שהיה מלכו אפרי׳ בנבואה זו : מוסר מעיר · מוסר מהיות עיר · והיתה מעי מפלה · שיפלו׳ ותהיה גל אבני׳ · וזכר דמשק לפי שהיתה ראש הממלכ׳ כמו שנא׳ כי ראש ארם דמשק : עזובות ערי ערוער · אפשר שהיתה בארם עיר שמה ערוער והיתה עיר גדולה · לפיכך סמך שזה הערים הקטנו׳ ואמר ערי ערוער ואף על פי שהיתה׳ בערי מואב ערוער והיה שבנבואה בני ישר׳ היתה גם כן בערי דמשק עיר ששמה ערוער כמו שכתו׳ עד ערוער אשר על פני רבה · ובמדרש עומד בדמשק ומכריז בערוער לא שהיו בדמשק סוכי׳ כמניין ימות החמה וכל אח׳ יום בו ע״ז והיו עובדי׳ כל אחת ביומה ויש׳ היו עובדי׳ כולם ביום א׳ לכך הזכיר מפלת ערוער שהיה בישר׳ אצל מפלת דמשק : ונשבת מבצר · היא שמרון שהיה מבצר אפרי׳ וראש מלכות אפרי׳ והיו לעדרי׳ תהיינה · שיהיו חרבו׳ ויהיו למדבר באין : וממלכה מדמשק ימי המלך אחר כי מלך אשור המית׳ רצי׳ מלך אח׳ והחריב דמשק ושאר ארם · לפי שזכר דמשק אמר לא דמשק לבד׳ כי גם שאר ארם יגלו כמו כבוד בני ישר׳ כן יגלה כבוד כי שניהם גלו בזמן אחד ע״י מלך אשור

והיה

מסורה

בבכי ו׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויגש : ולא יוכל ד׳ בקרי׳ וסי׳ וכסה את עין הארץ ולא יוכל · ובא אל מקדשו להתפלל · ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · ולא יוכל יי׳ עוד לשאת · וכל ולא יוכל דכוו׳ במ״ד וסימ׳ וירא כי לא יכול לו ויגע · אתה ידעת את דוד אבי · ואחיהו לא יכול לראות כי קמו · לא יכול להכיל את העלה דד״ה : ערער ה׳ חס׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סוף סי׳ ל׳ ובמלכים חלק ב׳ סימן י׳ :

ישעיה טז–יז

שרוקיה עד־יעזר נגעו תעו מדבר שלחותיה נטשו עברו ים : על־כן אבכה בבכי יעזר גפן שבמה אריוך דמעתי חשבון ואלעלה כי על־קיצך ועל־קצירך הידד נפל : ונאסף שמחה וגיל מן־הכרמל ובכרמים לא־ירנן לא ירעע יין ביקבים לא־ידרך הדרך הידד השבתי : על־כן מעי למואב ככנור יהמו וקרבי לקיר חרש : והיה כי־נראה כי־נלאה מואב על־הבמה ובא אל־מקדשו להתפלל ולא יוכל : זה הדבר אשר דבר יהוה אל־מואב מאז : ועתה דבר יהוה לאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא כביר :

יז

משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה : עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד : ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם ככבוד בני־ישראל יהיו נאם יהוה צבאות :

(בגליון: ל׳ וחס׳ · ל׳ · מלעיל · ל׳ וכב׳ · ה׳ ל״פ בטע׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ופ׳ · ב׳ · ד׳ ב׳ · ל׳ ריש פסו׳ וסוף ס״ן · ל׳ · לה׳ מל׳ · ל׳ · ה׳ חס׳ וכל תור׳ דכות׳ ב׳ · חצי הנבי׳ · ל׳)

תרגום

שלטוניהון עד יעזר מטו טעו למדברא מטלטליהון גזו עברו ימא : על כן כמא דאיתיתי משריין על יעזר כן איתי קטולין על שבמה אירוינך דמעתא חשבון ואלעלה ארי על חצדיך ועל קטפיך בוזזין נפלו : ותתכניש ביע וחדוה מן כרמלא ובכרמיא לא ידוצון ולא יחייכון וחמר במעצרי לא יעצרון עיצורין עיצור אבטילית : על כן מעיהון דמואבאי ככינריא המן ולבהון על אנש כרך תוקפיהון דוין : ויהי ארי יחזה ארי ילאה מואב על במתא וייעול לבית טעותיה למבעי ולא יכול : דין פתגמא די מליל יי על מואבאי מבכן : וכען מליל יי למימר בתלת שנין כשני אגירא ויסוף יקריהון דמואבאי בכל המון סגיא ושאר ציבחר כזעיר יסוף כל יקריהון :

מטל כס דילוט לאשקאה ית דמשק הא דמשק מתעדיא ממלכו ותהי לכרך מתמרא : שביקן קרויהון חרבו לבית מישרי עדרין רען יהון וישרון ולית דמניד : ויבטיל שולטן מאפרים ומלכו מדמשק ושאר יתיראין מארם ויקרהון כיקר בני ישראל יהון אמר יי צבאות :

ויהי

והיה ביום ההוא: בזמן ההוא שגלו עשרת השבטי' שהיו כבוד יעקב: ידל ענין דלות ועניות והוא הפך הכבוד, כי עם העושר הוא הכבוד: ומשמן בשרו ירזה, דרך משל על עשרם וכבודם שגלה והרזון הפך המשמן: והיה כאסוף קציר, כמו שהקציר יאסוף הקמה ויקצרנה יחד לא ישאר אלא שבלים מעטי' אחת הנה ואחת הנה כן יעשה מלך אשור בישראל שיגלה אותם לא נשארו בעשרת שבטים אלא מעטי' מפוזרים בארץ וגם מהם יקחו וילקטו אותם אשר ימצא: קציר, שם תאר בפלס שריר ופליט: וזרועו שבלים יקצר, כפל הענין במלות שונות: והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים, והיה זה האויב מלקט ישר' הבורחים כמו שמלקט שבלי' אחת הנה ואחת הנה כן ילקטם האויב מה שימצא מהם בורחים, ואמר ילקטם בעמק רפאים ובשאר המקומות, אבל זכר עמק רפאים כי הוא סמוך לירושלם ומלך אשור תפש הכל מה שהיה חוץ לירושל', ועמק רפאים נזכר בספר יהושע אשר בקצה עמק רפאים צפונה נקרא כן העמק ההוא אולי היה לענקי', ונשאר, אמר זה על יושבי ירושלם שהיו כעוללות כנגד שאר ישר' שהיו רבים והם מעטי' כעוללות להם: כנוקף זית, כמו אחר נקיפת זית שנשארים בזית גרגרים מעטים שלא נשרו בעת הנקיפ' והם אשר בראש אמיר שלא תשיג יד המנקף להגיעם, ואמיר נקרא הסעיף העליון, כן היא ירושל' שהיא גבוהה ומעולה שבארץ ישר' ואשר יהיו בתוכה לא תשיג יד מלך אשור: ביום ההוא ישעה, פירוש יפנה או יבטח, ועל כמו אל אם פי' יפנה, והוא כי חזקיהו החזיר למוטב ישר' ובער עבודה זרה מבני המקדש ומן הארץ והבין והורה אותם כי ה' הוא אלהים ולו ראוי לעבוד ולבטוח בו, וזהו שאמ' על עושהו שיבינו כי האלהי' הוא עושה את האדם ויוצרו והוא קדוש ישראל שקדש ישר' והבדילם מן העמי' להיות לו ולעובדו לבדו: ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו, לא אמר על המזבחות מעשה ידיו כי כל מזבחות מעש' ידי אדם אלא המזבחות סמך למעשה ידיו, ומעשה ידיו הם האלילים והוא עושה המזבחות להם ועובד עליהם לשמים, ואף על פי שבא הסמיכות בה"א הידיעה כן בא כמוהו המזבח בית אל, ואחרים כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל: ואשר עשו, כפל ענין במלות שונות: ביום ההוא, כעזובת החרש והאמיר, שם דבר, כמו ורבה העזובה בקרב הארץ, אמ' כי ערי מעוזו יהיו עזובו' מפני האויב כעזוב' החרש והאמיר שעוזב מלקט הפירות העוזב אותם לגבהם ולמעוט' כמו שאמר למעלה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר: אשר עזבו מפני בני ישרא', פירוש כעזובה שעזבו הכנעני מפני בני ישרא', וכעזובת שזכר עומד במקו' שנים כי משבעה אומות רבים מהם ברחו ועזבו עריהם כשבאו ישראל לארץ, ובדרש אומר כי הכנעני פנה לפניהם והלך לאפריקי, ויש אומרי' כי הפריזי פנה, כן ישר' עזבו אפילו ערי המעוז מפני מלך אשור, ואפשר שעליה נאמ' ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא הוצרך להלחם עליהם כי מצאן עזובות ולא הניחו בהם אלא הנשים והטף, וזהו שאמר ויאמר לבקעם אליו כלומר חשב לבקעם בדיק ומחי קביל ולא הוצרך כי מצאם עזובות: והיתה שממה, והיתה הארץ שממה מאין יושב: כי שכחת, אמר כנגד כנסת ישר' למה קרה לך כל זה אפילו ערי מעוזך עזובות לפי ששכחת צור מעוזך ואלהי ישעך שהיה לך מגדל עוז ומושיעך מן האויב ואת שכחת אותו ולא זכרת אותו בעת צרתך לפיכך הניחך ביד אויב: על כן תטעי נטעי נעמנים, על כן בא לך זה לפי שהיית מתחילה נוטעת נטעי נעמני' ועתה זמורת זר תזרענו אותו, הנעימות הפכת לזרות, והוא משל כי עבוד' הא' הגדול הפכת לעבודת א' זר: ביום נטעך, מתחילה בעוד שהיית הולכת אחרי הא' הגדול היית מצלחת במעשיך, כמו על דרך משל אם יטע אדם נטע ויצמח ביום הנטיעה ובבקר יוציא פרח ויציץ ציץ כן היו כל מעשי ידיך באים על הכוונה והיתה בהם ברכה מרובה ועתה בהשחיתך דרכך נד קציר יעוד הנטע והקציר: ביום נחלה וכאב אנוש, ביום שבאה לך המכה הגדולה והכאב האנוש: קציר, כמו ועשה קציר כמו נטע, ואמר תטעי, ואמ' תזרענו, ואמ' נטעך, ואמ' זרעך, כי הצומח צומח בשני דרכי' בנטיע' ובזריע', ואמ' תטעי בלשו' נקבה, ואמ' תזרענו לשון זכר, כי כן דרך הפסוק כשידבר לעם פעם בלשו' זכר ופעם בלשו' נקב' כשידבר לשון נקבה הוא כנגד הכנסה וכשידבר לשו' זכר הוא כנגד העם: הוי המון עמים, הוי כמו אוי או הוא לשו' קריאה, ואמ' על מחנ' אשור הבא בירושלם בחיל כבד והמון ושאו ענין אחד ושנה הענין ושלש לחזק הענין, ודמה החיל הכבד למים רבי' ששוטפי' הארץ כן מחנה אשור שטף כל ישרא' עד ירושלם וכשבא לירושלם נער בו הא': וגם זאת היא המליצ', גם כן המי' כמו שתרג' ויגער בים סוף ויחרב, וכן אמ' מה לך הים כי תנוס, וכן גער הא' במחנ' אשור והמית רבי' מהם בגערתו והנשארי' נסו והמלך ג"כ נס לו ובאמרו ממרחק והיה לו לומ' למרחק אלא ר"ל כי הוא נס מירושלם נס עדין מאותו מקו' רחוק כי לא היה בוטח בעצמו, וכן אמ' וכלעו מתגור יעבר יירדף, ימים כשו רודפי' אחריו ומלאך ה' היה רודפו ובאמרו כמוץ הרי' לפי שהרוח נושב בהרי' בחזק' יות' מאשר נושב במישור ר"ל כי רודפו היה חזק

לאמים

ידל י"ב פתחין וסי' נמסר בשפטים סימן ו' גבי פסו' וידל ישראל: ועיניו י"א בקריא' וסימ' במסר' רבת': ובבקר ו' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בשלח: יהמיון ג' וסימ' כהמות ימים יהמיון, אך בצלם יתהלך איש, כי הנה אויביך יהמיון:

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה: ח וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים: ו וְנִשְׁאַר בּוֹ עוֹלֵלוֹת כְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: ז בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה: ח וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים: ט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה: י כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ עַל כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ: יא בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ: יב הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן:

וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא יְמָאךְ יְקַר יַעֲקֹב וְעוּתַר יְקָרֵיהּ יִגְלֵי: וִיהֵי כְּמִכְנַשׁ חֲצַר קָמָה וְדַרְעֵיהּ שׁוּבְלִין יַחֲצוֹד וִיהֵי כִּמְלַקֵּט שׁוּבְלִין בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָּא: וְיִשְׁתַּאֲרוּן בֵּיהּ עוֹלְלִין כְּבִיעוּר זֵיתָא תְּרֵין תְּלָתָא גַּרְגְּרִין בְּרֵישׁ עַנְפָּא אַרְבְּעָה חַמְשָׁא בְּסוֹכַּא מַרְרָא כֵּן יִשְׁתַּאֲרוּן יְחִידָאִין צַדִּיקַיָּא בְּגוֹ עָלְמָא בֵּינֵי מַלְכְּוָתָא אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: בְּעִידָּנָא הַהִיא יִסְתְּמִיךְ אֱנָשָׁא לְפוּלְחַן עַבְדֵיהּ וְעֵינוֹהִי לְמֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל יְסַבְּרוּן: וְלָא יִסְתְּמִיךְ עַל אֵיגוֹרַיָּא עוֹבַד יְדוֹהִי וּדְאַתְקֵינָא אֶצְבְּעוֹתֵיהּ לָא יִתְקַיֵּים וַאֲשֵׁירַיָּא וְחָנִיסְנַסַיָּא: בְּעִידָּנָא הַהִיא יֶהֶוְיָן קִרְוֵי תוּקְפֵיהוֹן כְּכַרַךְ דַּחֲרוּב וְאִתְחֲמַר דִּי אִשְׁתְּבִיק מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְהֵי לְצָדוּ: אֲרֵי שְׁבַקְתָּא אֱלָהָא פוּרְקָנִיךְ וְדַחֲלַת תַּקִּיפָא דִּי מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִיךְ לָא אַדְכַּרְתָּא בְּרִיל דַּאֲתְ נְצִיבָא נִיצְבָא בְּחִירָא וְעוֹבָדִין מְקַלְקְלִין אַסְגֵיתָא: בַּאֲתַר דְּאִתְקַדַּשְׁתּוּן לְמֶהֱוֵי עַם תַּמָּן קַלְקֵלְתּוּן עוֹבָדֵיכוֹן וְאַף כַּד עַלְתּוּן לְאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי תַּמָּן הֲוָה חֲזֵי לְכוֹן לְמִפְלַח שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוָתָא אַרְחֵיקְתּוּן תְּיוּבְתָּא עַד דִּימְטָא יוֹם תַּבְרְכוֹן בְּכֵן הֲוָה כֵּיבֵיכוֹן לְמַפַּחַת נְפָשׁ: וַוי הֲמוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין דִּי כְּמֶהֱמֵי יַמָּא הָמָן וְאִתְרְגוּשַׁת מַלְכְּוָן דְּכְאִתְרְגוּשַׁת מַיִין תַּקִּיפִין מִתְרַגְּשִׁין:

מלכוון

ומשמן בשרו ירזה, ועותר יקריה יגלי: והיה כאסוף קציר קמה, כמו שבעת קציר קמה אוסף הקוצר כבת הקמה בידו אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל כן יעקור סנחריב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו כלומר אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטם: בעמק רפאים, הוא הגיא אשר על פני ירושלם כמו שמלקט שבלים בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלם: ונשאר בו, חזקיה וסיעתו שהם תוך ירושלם אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, בראש הענף: בסעיפיה, בענפיה וכן וכלה סעיפה וכן מסעף פורה: נוקף זית, קוצץ זתים ללוקט' מן האילן וכן ונקף סבכי היער ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחרי' אנשי' מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק: ישעה, יפנה אל עושהו כמו וישע ה' אל הבל: האדם, צדיקי' שנשארי' בם: לא יראה, לא יחשבו בעיניו: ערי מעוזו, של ישרא': כעזובת החורש והאמיר, עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם: חורש, הוא יער כדמתרג' ביער חורשא: והאמיר, אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחם חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני בני ישרא' והיתה ארץ ישרא' שממה: על כן תטעי וגו', על כן כאשר נטעתיך מתחילה נטעת נטעי' נעמנים שנים עשר בני יעקב והעלות נטעיך לזמורות כתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן: תזרענו, תתני זרעך באותו נטע ועוד י"ל וזמורת זר תזרענו תתחתן בגוים ותערבו בהם: ביום נטעך תשגשגי, לשון סיכסוך נסתגסגו זמורותיך במיני דשאי' וערבובי' המקלקלי' ענבי הגפן כלו' במקו' שנטעתיך לי לכרם שם קלקלת במעשיך הוא שאמר להם יחזקאל ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואמר וימרו בי ולא אבו לשמוע וגומר ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצרים: ובבקר זרעך תפריחי, וליום המחרת כשהוצאתיך משם והכנסתיך לאר' גם שם זרעך הרע הפרחת: נד קציר ביום נחלה, גדיש של קציר רע אשר הוכית ביום ובלילה נחלה אותו קציר הנגע ליום צרה: וכאב אנוש, שנשלמת שכרך: נד, הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלי' וכן כונס כנד ואין נד ונוד שווים: אנוש, נעכר בחולי רע וכן ויאנש וכן כי אנושה מכותיה, ד"א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא הערב הפרחתם ודרך הכרם לפרוח בבא הערב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש ר' תנחומא: הוי המון עמים רבים, מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענות ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה: המון עמים, אוכלוסי סנחריב: ישאון, לשון תשואה הומה:

ונער

וגער בו ׳ הב״ה באותו שאון : כמוץ הרים ׳ משל את הרשעים במקולקל שבמימין ובמקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עמקי׳ : וכגלגל ׳ הוא מפרח של קוצים שקורין קרדו״נש בלע״ז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין ובהגיע כמוך לסוף הקיץ הם מתנפצי׳ מאליהן והרוח מפזרתן ואותו הניפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצע ואמש זרועותיו סביב לה : והנה בלהה ׳ שדים באים על האויב ומבהלין אותו : בטרם בקר איננו ׳ והאויב אין בעולם : זה חלק שוסינו ׳ חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבאו לבוזינו : הוי ארץ צלצל כנפי׳ ׳ ת״י דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקילעיהון פריסן כנשרא דטאים בכנפוהי ואני אומר לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופו׳ נאספי׳ שם והיא מצולצלת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שנאמר ביחזקאל פרס כוש ופוט אתם : לכו מלאכים קלים ׳ לראות אם אמת הוא שחזרו ישרא׳ למקומם אשר הוא גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא נורא בחזקתו : מן הוא והלאה ׳ מן היום אשר נבחר לעם והלאה : גוי קו קו ׳ שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן ל למבוסה ׳ דבר אחר קו קו לשון קיא שחי ומאום : נהרים ׳ מלכים : כל יושבי תבל וגו׳ אינכם צריכים לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו : אשקטה׳ מתשלום שכרו של עשו אפנה מכל עסקי׳ ואביטה במכוני ל להטיב לו : כחום צח עלי אור ׳ יאיר ויבהיק לו כחם השמש צח עלי ירק כמו ללקט אורות : כעב טל ׳ שהקוצרים מתאוים לו להשיב נפש בחם קציר : כי לפני ׳ ביטול קצירו של עשו ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו : כתם פרח ׳ שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פני נצה של גפנה בוסר וגומל שגמל להיות גסים כפול הלבן הוא בוסר הוא גירוע : וכרת ׳ הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגי׳ : במזמרות ׳ שרפ״ס בלע״ז : ואת הנטישות ׳ הם עיקרי הגפני׳ שקורין ציפ״ס בלע״ז : התז ׳ כרת וקצץ כלומר יהרוג המלכי׳ והשרים והשליטי׳ של עשו ושל גוג ואילותיו ועוזריו : יעזבו יחדיו ׳ פגריה׳ : לעיט הרי׳ ׳ לעוף הרים : וקץ עליו ׳ כל ימות הקיץ :

תחרף

לאמים ׳ מפורש הוא : לעת ערב ׳ כמו שכתוב ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף : בטרם בקר איננו ׳ כמו שכתוב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים : זה חלק שוסינו ׳ אמר הנביא זה החלק והגורל ראוי לשוסינו ולבוזזינו והם מחנה אשור ששסו ובזזו את ישראל : הוי ארץ צלצל כנפים ׳ אחר שזכר הישועה אשר היתה בימי חזקיהו סמך אליה הישועה הגדולה העתידה ל להיות בימות המשיח ׳ ואמר הוי והוא לשון קריאה ׳ קרא כנגד הארץ ההיא אשר מעבר לנהרי כוש ׳ וקראה צלצל כנפים לרוב הספינות אשר בה ׳ כי בפרש הקלעי׳ בהם ידמו לכנפי׳ וילכו בה כמו העוף שעופף בכנפיו והקלעי׳ עשוי צל ׳ וכן תרגם יונתן ווי ארעא דאתן וגומ׳ ׳ השולח בים צירים ׳ הוא המלך אשר מעבר לנהרי כוש ישלח מ מלאכי׳ דרך ים ובכלי גמא ישלחם ׳ ופירוש ספינות עשויו׳ מהגומא והם קלות ללכת על פני המים ׳ ורבינו סעדיה ז״ל כתב כן ב בספר האמונות ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם ב בערבות של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה מהנהר הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור שלא ישברו ׳ אך עריבו׳ הגומא העשויו׳ כשעוה אם יגעו בהר יפלו ולא ישברו ׳ וענין צלצל כנפים שארצותם מכובכים ונפוצים מהרבה בני אדם ׳ ואלה המלאכים ישלחם עם מנחה וגם בני ישראל אשר בארצו ישלחם למנחה ׳ כמו שכתוב בנבואת צפניה ׳ מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי ׳ ויאמר למלאכים לכו מלאכים קלים ׳ כלומר שהם בספינות קלות ׳ כמו שאמר ובכלי גמא לכו אל ישראל שהיו עד עתה גוי ממושך וממורט שמשכו אותו אמות העולם אלה מזה ואלה מזה ומרטו אותו ׳ כלומר משיכתם אותו היתה במריטת שערם ובשרם ׳ כלומר שהשחיתו גופם וארצם : אל עם נורא ׳ מן הוא והלאה ׳ מהיום אשר היה לעם היה עם נורא ׳ רוצה לומר שהיה אדם רואה בהם נפלאות ונוראות שהיה עושה עמהם האל בטובתם וברעתם ׳ כי בטובתם היה מצליחם על כל גוי ׳ וברעתם היה מכה אותם דרך מוסר לא לכלותם כי בכל אשר משכום הגוים ומרטו אותם לא היה כח בידם להכריתם מגוי : גוי קו קו ומבוסה ׳ מעט מעט בססוהו הגוים ׳ וענין קו קו דרך משל כמו שהבנאי נוטה הקו ועושה נדבך אחד ונוטה אותו למעלה ממנו לעשות נדבך אחר ׳ וכן מעט מעט עד כלותו הקיר ׳ כן כל עושה דבר עתה עושה מעט ועוד מעט עד שיעשה הדבר ׳ וכן מה שאמר קו לקו צו לצו זעיר שם זעיר שם : אשר בזאו נהרים ארצו ׳ בזאו כמו בזזו האלף תמורת הכפל : נהרים ׳ הוא משל על מלכי אמות העולם : כל יושבי תבל ׳ כמו שיעשה זה אשר מעבר לנהרי כוש כן תעשו כולכם : כנשא נס הרים ׳ כמו שאמר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל : וכתקוע שופר ׳ כמו שאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ׳ וזה דרך משל ׳ כי כשירצה אדם לקבץ עם ישא נס בהרים כדי שיראוהו הנס למרחוק ויבאו ׳ וכן יתקע בשופר וישמעו הקול למרחוק ויבאו כן יקבצו בני ישראל אל ארצם מכה ומפה בעת הישועה ׳ וכן הגוים יביאו אותם ויקבצו אותם כאלו נשאו להם נס ותקעו בשופר : כי כה אמר ה׳ ׳ אשקטה כתוב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בחטף קמץ הקוף ואחת היא ׳ אמר הנביא אז בבא הגואל אנוח ואשקוט מהמייתי עליהם ׳ כמו שאמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה ׳ ואז כשיצא כנוגה צדקה אשקוט ואביטה במכוני והוא בית המקדש אביט בו לטובה : כחום צח עלי אור כמו שיהיה לטובה חם צח ובהיר עלי אור ׳ והוא המטר ׳ כמו יפיץ ענן אורו ׳ כי כשיהיה השמש בהיר על הארץ אחר המטר הוא יפה וטוב לצמחים ׳ כמו שאמר מנוגה וממטר דשא מארץ ׳ וכן עב טל בחום קציר הוא טוב ׳ כי בעת הקציר יהיה החום הגדול וכשתעבור עב טל יהיה טוב לבני אדם לקרר האויר ׳ ואמר טל ולא אמר מטר כי המטר יזיק לקציר אבל הטל ייטיב ולא יזיק ׳ כי לפני קציר ׳ המשיל גוג ומגוג והגוי׳ הבאי׳ עמו על ירושלם אחר הישועה לגפן פורחת ׳ וכשהשליך הפרח יהיה הנץ ׳ והנץ יהיה בוסר והבוסר גומל מעט מעט עד שיהיו ענבים בשולות ׳ וזה משל על גוג ומגוג שיבא בעם רב כוסים ופרסים לבושי מכלול כולם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות וירבו בכל יום ׳ כמו שאמר פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע ׳ ופי׳ לפני קציר ׳ לפני השלמת זמן קציר ׳ כי חצי ניסן אייר ׳ וחצי סיון יקרא עת הקציר מארבע עתי השנה ׳ ובחצי סיון יהיה פרי הגפנים בוסר בארץ ישרא׳ ברוב ׳ וזהו שאמ׳ יהיה נצה שסב הנץ להיות בוסר ׳ והבוסר גומל ומתבשל ׳ והטעם כי כמו שהבוסר גומל יהיה קרוב לבשולו ׳ כן גוג ומגוג כשיהיו קרובי׳ לגמור המלחמה עד שיכבשו ירושלם ויצא חצי העיר בגולה ׳ אז יצא ה׳ ונלחם בגוים ההם ׳ זהו וכרת הזלזלים במזמרות ׳ והזלזלים הם יניקות הגפנים הרכים והם קרובי׳ להפחת ׳ והנטישות הם הענפים המתפשטים יקראו שליחות ויקראו כמו שאמר שלוחותיה נטשו עברו ים : התז ׳ ענינו כרת ׳ והוא מפעלי הכפל שרשו תזז ׳ מדברי רבו׳ ז״ל רוח תזזית : ונכה ׳ רפה ההא עלתה נכה מפיק הא ׳ ואפשר כי נכה הרפה ההא לנקבה לא לכנוי ׳ וממנו וישלך כזית נכתו : יעזבו ׳ זהו מחנה גוג ומגוג ׳ וכן אמר בנבואת יחזקאל אמר לצפור כל כנף ולחית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם וגומ׳ ׳ ואמר כי הנה קיץ וחורף יהיו הפגרים מושלכים ׳ ובאמרו העיט בקיץ והבהמה בחורף ׳ כי העוף יעופף ברוב בימי הקיץ והחיות ילכו בימי החורף ברוב ׳ והנה אמר בנבואת יחזקאל וקברום בית ישרא׳ למען טהר את הארץ שבעה חדשי׳ ׳ ואיך אמ׳ יעזבו יחדו לעיט ההרים ולבהמת הארץ ׳ זה יהיה בעוד שיתעסקו בקבורתם ׳ ואף על פי כן לא יוכלו לקבר׳ כו לם ויאכלו מהם החיו׳ והעופו׳ בקיץ ובחורף :

בעת

גמא ג׳ וחס׳ וסימ׳ ותקח לו תבת גמא ׳ ובכלי גמא על פני מים ׳ היגאה גמא ׳ וחד חציר לקנה וגמא : ומורט ב׳ וסימ׳ אל גוי ממשך ומורט ׳ עם ממשך ומורט : ומבוסה ג׳ ומל׳ וסימ׳ השולח בים צירים ׳ יובל שי לי״י ׳ יום מהומה ומבוסה ומבוכה :

לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי־רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃ לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ׃

יח

א הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ׃ הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם לְכוּ מַלְאָכִים קַלִּים אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ׃ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עֲלֵי־אוֹר כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר׃ ה כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז׃ יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְקָץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ עָלָיו

מלכון דכאתרגושת מיין סגיאין מתרגשין ויזוף ביה ויערוק מרחיק ויתירדיף כמוץ טוריא קדם רוחא וכגלגלא קדם עלעולא : לעידן רמשא והא כדלא הוה עד דלא צפרא והא כדליתוהי דין חולק לאנסנא ועדב לבזזנא : ווי ארעא דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקילעיהון פריסן כנשרא דטאיס בכנפוהי דמעיבר לנהרי הודו : דמשלח בימא אזגדין ובידגוגין על אפי מיא איזילו אזגדין קלילין לות עמא אניסא ובזיזא לות עמא דתקיף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה : כל דיתבין בתבל ודשרן בארעא כמתקף אתא על טוריא תחזון אתא וכמתקע שופרא תשמעון פורקן : ארי כדנן אמר יי׳ לי אניח לעמי ישראל ואשקיט להון ואיתרעי ממדור קודשי לאוטבא להון בירכן ונחמן אייתי להון בפריע כשחין פציח על שמש כענן טל בשחין חצד : ארי עד לא ימטי זמן חצדא אילנא לאפרחא ובוסר מיניה כמרר ויקטול שלטוני עממיא בחרבא וית תקיפיהון יעדי ויעבר : וישתבקון כחדא לעופא דטוריא ולבעירא דארעא בקיטא יהי שרי עלוהי כל עופא דשמיא וכל בעירא דארעא עלוהי

יעברון

בצה ל׳ ולא חסרה הא ויתר חסרי׳ הא עלתה נכה

בעת ההיא יובל שי · אומות העולם יובילו שי לה' · מנחה · כמו שאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו' : אל מקום שם ה' צבאות · אל מקום אשר יקרא שם שם ה' צבאות והוא הר ציון : משא מצרים · אמר רוכב על עב קל · דרך משל לרוב מהירות הגזרה עליהם : ונעו אלילי מצרים · אליליהם שהיו בוטחים בהם ינועו מפניו לא יושיעום בעת צרתם · ואמר ונעו אלילי מצרי' ידמה כי אלילים רבים היו להם · וכן אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · ותרגם יונתן ונעו ויתברו : וסכסכתי · ענין בלבול : וכן ואת אויביו יסכסך · אמר יבלבל אותם ביניהם לבד מהאויבים שיבאו עליהם תהיה ביניהם בלבלה ונלחמו איש באחיו · ממלכה בממלכה אף על פי שמצרים כולו ממלכות אחת היו בהם שרים תחת המלך הגדול זה מולך במדינה אחת וזה מולך במדינה אחרת כמו מלכי כנען : ונבקה · מבנין נפעל · מענין גפן בוקק · והוא ענין רקות · כלומר לא תשאר ברוחם חכמה ובינה ולא ידעו לקחת עצה לעצמם : ועצתו אבלע · כפל ענין במלות שונות · אבלע ענין השחתה · ואמר זה הענין במצרים לפי שהיו בהם חרטומים וחכמים וכשירא שאבדה עצתם ידרשו אל האלילים ואל האטים · ותרגם יונתן ומן חרשין · ותרגום מכשפה לא תחיה חרשא לא תחי : וסכרתי · כמו וסגרתי · מן יסגרך ה' בידי · וכן תרג' יונתן ואמסר : אדנים קשה · ומלך עז · כפל הענין במלות שונות · ואדונים לשון תפארת ליחיד · וכן אם אדניו יתן לו אשה וזולתו · ומלך עז הוא מלך אשור : ונשתו · מה שאמר בנבואה זו מיובש הנהר ומהפסק מחיתם ממנו הכל הוא דרך משל · לפי שנהר נילוס הוא משקה הארץ עד שלא יצטרכו לגשמים ומהנהר יבא להם רוב הדגים · כמו שאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם · ולולי היאור לא היה ישוב במצרים והיתה חרבה מאין אדם כי לא ירדו שם גשמים · לפיכך המשיל חרבנה על יד מלך אשור כאלו פסק מהם הנהר · וכן הים הסמוך לנהר שלא יוכל לבא להם דרך ים שום מחיה : ונשתו מבנין נפעל מענין נשתה גבורתם ענין הפסק הדבר ואבודו : והאזניחו נהרות · נחלקו במלה הזאת · יש אומרים כי ההא לבנין הפעיל כהא הפקידו השמידו והאלף נוספת · ויש אומרים כי נהגו באלף על לשון ארמי אשתיו חמרא אתכריאת רוחי וכתבו ההא על לשון עברית והאלף על לשון ארמית · ורבי אחי ר' משה פירש כי האלף במקו' הא הבנין כאלף וכל מלבושי אגאלתי וההא כהא ההשב אשיב את בנך במקום אם · כאלו אמר ואם האזניחו · ופירושו כן ונהר יחרב ויבש ואם הנהרות יחרבו ויבשו דללו וחרבו יאורי מצור כי היאורים יהיו מהנהרות כו' · כשיגא הנהר ימלאו היאורים מים · וכן קנה וסוף שהם על שפת היאורים קמלו · אחר שאין שם מים · ופירוש האזניחו רחקו · כמו ותזנח משלום נפשי · וכשיבשו הנהרות שנה רחקו · ופירוש דללו כמו חרבו · כמו דלו מאנוש נעו · ופירוש מצור מצרים · ופירוש קמלו נכרתו · כמו החפיר לבנון קמל ויונתן תרגם יאורי מצור נהריהון עמיקיא : ערות על יאור · ערות תאר לירקות ולדשאים הלחים · וכן ומתערה כאזרח רענן מתגלגלה · ואמר הירקות שהיו סמוך ליאור ועל פי יאור · כלומר על שפת היאור ויבש נדף ואיננו : ואנו הדיגים · הפסוק כפול בענין במלות שונות · הדיגים הם צדי הדגים והם צדים אותן בשני דרכים כשמשליכים חכה והוא כמין מחט שראשו כפוף ונכנס בפי הדגים ומושכין אותן בה ופורשין גם כן מכמורת והיא הרשת ונתפשים שם הדגים : ואנו כמו ואבלו : וכן תאניה ואניה : ובשו עבדי פשתים · פירוש עושי · מתרגמין מעבדה עובדא · וכן יכיר מעבדיהם כמו מעשיהם · ואמר כי יבושו עובדי פשתן : שריקות · כלומ' שסורקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושים ממנו הרשתות · וזהו שאמר ואורגים חורי · כי הרשתות הן עשויות נקבים נקבים : חורי · כמו חורים · וכן וחשופי שת כ"ו חשופים וקרע לו חלוני כמו חלונים · ואחר שיבש הנהר יבשו עושי הרשתות לצוד הדגים · ויש מפרשים שריקות הטוב שבפשתן · וכן נקרא בערבי שרק · וכן מפרש חורי לבנים : והיו שתותיה · כמו השתותיה · וכן כי השתות יהרסון · וכן בדברי רבותינו ההוא שותא דהוו מנכו עלה בי תרי · פירוש רשת : מדוכאים · כשברים כאלו הם נכרתים שלא יעודו בהם כי אין נהר ואין יאור : כל עושי שכר · וכן כל עושי שכר היו :

אגמי

מפניו כ"ג וסימ' מצויין במסרה רבתא בערך פנה : קשה הקשה ה' פתחין בקריא' וסימ' נמסר בסוף סדר וילך : ונהר ד' בקריא' וסימ' ונהר יוצא מעדן להשקות · ונהר יחרב ויבש · אזלו מים מני ים · ונהר יסובבני סוף חבוש : ואיננו י"ב בקריאה וסימ' במסר' רבתא :

תחרף : בעת ההיא יובל שי ליהוה צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו אל מקום שם יהוה צבאות הר ציון :

יט

א משא מצרים הנה יהוה רכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו : וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה : ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל האטים ואל האבות ואל הידענים : וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם נאם האדון יהוה צבאות :

ה ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש : והאזניחו נהרות דללו וחרבו יארי מצור קנה וסוף קמלו : ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור ייבש נדף ואיננו : ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו : ובשו עבדי פשתים שריקות וארגים חורי :

י והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר

יעברון סיתוא : בעידנא ההוא ייתיניה בתוקרבתא לקדם יי צבאות לעמא אניסא ובזיזא ולות עמא דיתקף סבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה לאתרא דאתקרי שמא דיי צבאות דשכינתיה בטורא דציון :

מטל כוס דלוט לאשקאה ית מצראי הא יי מתגלי בענן יקריה לאתפרעא ממצרים ויתברו טעות מצראי מן קדמוהי ולבא דמצראי יתמסי במעיהון : ואיגרי מצראי במצראי ויגיחון קרב גבר באחוהי וגבר בחבריה קרי בקרי ומלכו במלכו : ותיתמסי רוחא דמצראי במעיהון וחכימהון אסלעים ויתבעון מן טעוון ומן חרשין ומן בידין ומן זכורו : ואמסר ית מצראי ביד רבון קשי ומלך תקיף ישלוט בהון אמר ריבון עלמא יי צבאות : ויצדון מיא מימא ונהרהון יחרוב ויבש : ויצדון נהרוותהון ויבשון ויחרבון נהריהון עמיקיא קני וגומא לא יסקון : ויבש רוביה דנהרא ויהי בכיפיה וכל בית מזרע נהרהון יבש ויחרב ולא יצמח : ויצדון צידי נוניא ויתאבלון כל דהוו רמן בנהרא חכתא ופרסי מצדן על אפי מיא יצדון : ויבהתון פלחי כיתנא דסריקין ומחן מיניה מצדן : ויהי אתר בית שתי מחא כבישין אתר דהוו עבדין סיכרא וכנשין

תחרף · כל ימות החורף מכאן ואילך · אמר משפטו גוג לעתיד לבא שנים עשר חדש : רוכב על עב קל · מהרה לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע ממצרים : ונעו אלילי מצרים מפניו · לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומה מפני שהם למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרי' ובכל אלהי מצרים ודרך ארץ מייראין את האר' במכה שסבר לקה בה : וסכסכתי מצרים במצרי' · סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו : ונבקה רוח · תתרוקן חכמתו כמו בוקק הארץ : האטים · אחד מן השמות של ע"ז : וסכרתי · כמו וסגרתי ויש עוד לפר' לשון ויסכרו מעיינות תהום אסתמכו ואתכשבו : ביד אדונים קשה · כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד כמו אדני יוסף ער בא אדניו : ומלך עז · מלך אשור : ונשתו מים מהים · ונחרבו מים מן הים · ונשתו · לשון השאת והשבר לפי שכל שבח ארץ מצרים על ידי נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה את אותה דרך יאורי' העשויים בידי אדם לפיכך הוא מרמה פורענות שלה ליובש יאורות : ונשתו מים מהים · ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים : ונהר · זה נילוס : והאזניחו · כשהמים מתמעטין הטיט נכר בהם ונעשין רפש ומזוחין : דללו · במחברת אם דל הוא : יאורי מצור · יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות · קנה וסוף · שהיו גדלו שם מרוב מימיהם : קמלו · כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשי' ונופלי' תיקמלו לא יסקון ובמקום אחר תרגם החפיר לבנון קמל נתר ואומר אני שהוא לשון קיכה שמקמצים מאליהן מחמת יובשן ונופלין : ערות על יאור על פי יאור וגו' · ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפילו על פי ספתו וכל הנזרעי' עליו הכל יבש ונדף : ואנו · לשון אוני ואבל : הדייגים · הם מצריים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורי' רבי' העשויי' על ספתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות : חכה · אמ"ו בלע"ז : עובדי פשתים · זורעי פשתים על הנהר : שריקות · פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין : חורי · כמו בהמות שדי וקרע לו חלוני : והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר · פיסק"ירא בלע"ז כמו ויסכרו מעיינות תהום שסוכרין המי' היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטי' ונעשי' אגם מים הכנוי' ועומדין במקומן ורבי' שם דגי' ואמ' הנביא שיהו יסודות חפירותיהן מדוכאי' ויפלו אגמי הסכר שעשו :

אגמי

רשי

אגמי נפש ׳ אגמי מבת לשון מבת ויכפש שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד ו״ת דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : איך תאמרו ׳ מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני ומאחר שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם : נואלו ׳ לשון אוילים : נשאו ׳ נתעו כמו הנחש השיאני : עועים ׳ שם חולי של טירוף הדעת : מסך בקרב׳ ׳ משקה מזג להם בתוכ׳ שעיוע את רוחם לשון מסכה יינה עירו׳ משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך : אשר יעש׳ ראש וזנב כפה ואגמון ׳ הם החרטומים והאצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות וכוכבי המכו׳ כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם כתוב׳ בתלי ויש לפרש כתרגומו ראש ואגמון שלטון ואיטרון : והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ׳ כששמעו הנותרים במצרי׳ שסבי סנחריב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא סוס מלחמת זרוע בשר ידעו כי יש שכינה ביש׳ ומושיעם חזק ויראו ויפחדו מפני אדמת יהודה : חגא ׳ לשון שבר ואימה ופחד לשון יחגו וינועו כשכור וכן חגוי הסלע : מפני עצת ה׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו ׳ להפילו ביד סנחריב ויהודה ימלט מידו : ביום ההוא יהיו חמש ערים וגומר ׳ שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את ה׳ האוכלוסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלם וקבלו עליהם מלכות שמי׳ וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳ הלכו ובנו מזבח ליי׳ בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמר ביו׳ ההוא יהיה מזבח ליי׳ בארץ מצרים ויש מרבותינו שדרשוהו במס׳ מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרי׳ ועשה שם מזבח : עיר ההרס יאמ׳ לאחת ׳ תרגם יונתן קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון : ההרס ׳ ת״י לשני פנים לשון האומ׳ לחרס ולא יזרח ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמי׳ שנבא בתחפנח׳ ושיבר את מצבו׳ בית שמש אשר בארץ מצרי׳ למדנו שבי׳ שמש שבארץ מצרי׳ עתידה ליחרב ומצבו׳ האמורו׳ שם היא ומצב׳ אצל גבולה ליי׳ האמורה כאן ויש לומ׳ שהית׳ בית שמש יושבת בגבול מצרי׳ על הספר לכך נאמ׳ אצל גבולה :

והיה

ויגידו ד׳ רפין וסי׳ שאל את נעריך ׳ אים איפוא חכמיך ׳ יגישו ויגידו לנו ׳ יבאו ויגידו צדקתו לעם : מעשה י׳ פתחין וסי׳ נמסר בריש סיפרא דא סימן ג׳ : כנשים ג׳ דגשים וסי׳ חדל ,להיות לשרה ׳ כי לא כנשים המצריות ׳ ביום ההוא יהיה מצרים כנשים :

מקרא

אַגְמֵי־נָפֶשׁ׃ אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה בֶּן־חֲכָמִים אֲנִי בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם׃ אַיָּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָה צְבָאוֹת עַל־מִצְרָיִם׃ נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ׃ יְהוָה מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ׃ וְלֹא־יִהְיֶה לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים וְחָרַד וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא מֵנִיף עָלָיו׃ וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא יוֹעֵץ עָלָיו׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שְׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאֶחָת׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה׃

ה׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חד ל״פ ויחד ס״פ · ד׳ רפין · י״א רפין · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ו׳ ל״פ נקיב׳ · ג׳ דגשי׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ וכל תרי׳ החרס · ל׳ · ט״ו

תרגום

וְכַנְשִׁין מַיָא גְבַר לְנַפְשֵׁיהּ׃ בְּרַם אִיטַפְּשׁוּ רַבְרְבֵי טָאנִיס חַכִּימַיָא דְמַלְכוּתֵיהּ לְפַרְעֹה מַלַךְ דְטָעוּ אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן לְפַרְעֹה בְּנֵי חַכִּימֵי אֲנַחְנָא וְאַתְּ בַּר מַלְכִין דְמִלְקַדְמִין׃ אָן אִינוּן חַכִּימָךְ וִיחַוּוּן כְּעַן לָךְ וְיִדְעוּן מַה מְלַךְ יְיָ צְבָאוֹת עַל מִצְרָיִם׃ אִטַפְּשׁוּ רַבְרְבֵי טָאנִיס טָעוּ אֱנָשׁ מְכִים אַטְעִיוּ יַת מִצְרָאֵי רַבָּנֵי פִלְכָהָא׃ יְיָ רְמָא בֵּינֵיהוֹן רוּחַ דְטָעוּ וְאַטְעִיאוּ יַת מִצְרַיִם בְּכָל עוֹבָדֵיהוֹן כְּמָא דְטָעֵי רַוְיָא וּמִרְשַׁדַּשׁ בְּתוֹכֵיהּ׃ וְלָא יְהֵי לְמִצְרַיִם מַלְכָּא דְמָלַךְ רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאִיטְרוֹן׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְהוֹן מִצְרָאֵי חַלָּשִׁין כִּנְשִׁין וִיזוּעוּן וְיִתְבְּרוּן מִן קֳדָם אֲרָמוּת גְּבוּרְתָּא דַיְיָ צְבָאוֹת דְהוּא מְרִים עֲלֵיהוֹן׃ וּתְהֵי אַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְדַחְלָא כָּל דְיִדְכַּר יָתַהּ לֵיהּ יְזוּעַ מִן קֳדָם מַלְכָּא דַיְיָ צְבָאוֹת דְהוּא מָלֵיךְ עֲלֵיהוֹן׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יֶהֶוְיָן חָמֵשׁ קִרְוִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מְמַלְּלָן מְמַלַּל כְּנַעֲנָאָה וְקַיְמָן בִּשְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת קַרְתָּא בֵית שֶׁמֶשׁ דַעֲתִידָא לְמֶיחֱרַב יִתְאֲמַר הִיא חֲדָא מִנְהוֹן׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְהֵי מַדְבְּחָא מִתַּקַּן קֳדָם יְיָ בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְקָמְתָא בִּסְטַר תְּחוּמַהּ קֳדָם יְיָ׃

ויהי

רדק

אגמי נפש ׳ והוא כמו עגמי ׳ מן עגמה נפשי ופירו׳ כמו ויסכרו מעינות ׳ רוצה לומר שסוגרים בפני המים כדי שיקוו המים ויצודו בהם דגים ׳ כמו שאמרו בתלמוד הסוכר את המים מערב יום טוב ולמחר השכים ומצא בה דגים ׳ אמר אותם שהיו עושים שכר עתה יהיו מדוכאים ואגמי נפש ויש מפרשים אגמי נפש האגמים שיש בהם דגים וקרא הדגים נפש ׳ ות״ת ויהא אתר בית שתי מחא כביש׳ אתר דהוו עבדין סכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : אך אוילים ׳ חכמי יועצי פרעה ׳ בא כמוך על סמוך ׳ כמו נהרי נחלי דבש וחמאה ׳ את מספר מפקד העם : אל פרעה ׳ בעבור פרעה ׳ איך תאמרו בעבור פרעה שהוא אומר בן חכמים אני בן מלכי קדם והיה חכמתו ומלכותו והיה חכמתכם גם כן בלא תוכלו לתת לו עצה להנצל מרעתו ׳ ויש מפרשים שכל אחד מחכמיו היה אומר בן חכמים אני ׳ כלומר אני חכם ובן חכם ויודע לתת עצה טובה לכל דבר ואיך נואלתם בפעם הזאת ׳ ועל דרך הזה תרג׳ יונתן איכדין תימרון לפרעה בני חכימין אנחנא ואתבר מלכין ד דמלקדמין : אים איפה חכמיך ׳ כפל הענין במלות שונות ׳ אמ׳ בכל חכמתכם לא יוכלו להגיד מה יעץ ה׳ צבאות על מצרים הפורענו׳ שעתיד לבא עליהם ׳ ואמר יעץ כאלו יעץ החויב לבא עליהם : נואלו ׳ נשאו ׳ מבנין נפעל מענין השא השאת ׳ כאלו הטעו אותם ואבדה חכמתם : התעו את מצרים ׳ הם השרים והחכמים התעו את מצרים שהיא פנת שבטיה ׳ כלומר ראש הממלכה ׳ והם התעו אותה שהיו מבטיחים אותה בחכמתם שלא יוכל לבא לה רעה שלא ידעו הם בחכמתם ׳ והנה זאת הרעה לא ידעו אותה : יהוה מסך בקרבה ׳ כלומר מאת האל יתברך בא להם זה שבלבל עצתם והשחית חכמתם : מסך ׳ ענין ערוב ובלבול ׳ כמו ביין מסכתי׳ שהוא ענין ערוב המים ביין : ועועים ׳ שרשו עוה ׳ והוא כפל הפא ׳ מענין ונעוה לב : והתעו פירוש השרים והגדולים ׳ פירוש השרים שזכר כלומר השרים הגדולים שדרכם ליעץ אותה הם התעו אותה ׳ שהאל בלבל עצתה ׳ וכנה מצרים בלשון נקבה שאמר פנת שבטיה ׳ ובלשון זכר באמרו אל כל מעשהו ׳ כן מנהג הלשון במקומות רבים ׳ כי כשידבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסה ׳ וכשידבר בלשון זכר ידבר כנגד העם : כהתעות שכור בקיאו : תרגם יונתן כמא דטעי רויא ומדשדש בתוכיה ׳ פירוש כמו שהשכור כתעה ולא ידע מה יעשה ויקיא ויתגלגל אחר כן בקיאו : ולא יהיה למעשה אשר יעשה ׳ פירוש לא ישאר למצרים שום מעשה שיעשה ולא יועילנו : ראש וזנב ׳ כלומ׳ כל חכמת חכמיו וחרטומיו הכל יבקש להנצל מרעתו ולא יועילנו : ראש וזנב כפה ואגמון ׳ הן משל על חכמי מצרים החכמי׳ והגדולים הם ראש ׳ והפחותים זנב ׳ וכן כפה ואגמון ׳ כי כפה הם החזקי׳ בחכמה ׳ ואגמון הם החלושים ׳ והוא כפל הענין במלות שונו׳ רוצה לומר לכם יעשו חכמתם ולא תועילם ׳ ויונתן תרגם מעשה כמו עצה ׳ אמר מלכא דימלוך ריש ואגמון שלטון ואטרון ׳ וי״מ ראש וזנב ראש התלי וזנבו המתעסקי׳ בחכמת הכוכבי׳ ׳ ולא ידעו הרעה הבאה עליהם : ביום ההוא ׳ אמ׳ ביום ההוא לפי שבזמן אח׳ היה שהחריב מלך אשור מצרי׳ וכוש ואחר כן בא לירושלם ונגף שם ׳ לפיכך אמר ביום ההוא כי בזמן אחד היה זה הכל : כנשים ׳ חלשי׳ כנשים מפני תנופת יד ה׳ צבאות ׳ כלומ׳ מאת ה׳ צבאות באה להם זאת הרעה ׳ לפיכך לא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם ויהיו כנשים : והיתה ׳ כששמעו מצרים הנותרי׳ בארצם מפלת סנחריב בירושלם תהיה להם אדמת יהודה לפחד ורגזו וחלו ממנה : לחגא ׳ פירוש תנועת הפחד ורעדה ׳ וכן יחוגו וינועו כשכור : מפני עצת ה׳ צבאות ׳ מפני שראו התחלת מפלתן ביד מלך אשור ואחר כך מפלת מלך אשור בארץ יהודה ידעו כי עצת ה׳ צבאות היתה מפלתם כמו שהיתה מפלת אשור ביד ה׳ שהרי היו כלם פגרים מתי׳ בלא חרב ידעו כי הכל מאת ה׳ הוא : ביום ההוא ׳ כשראו מפלת אשור שבי מצרים וכוש שהיו שם במחנה אשור בשלשלאות של ברזל כמו שאומר יגיע מצרים וסחר כוש וגומ׳ ׳ ואומ׳ בזיקים יעברו וגו׳ ׳ ויאמרו אך בך אל וגומ׳ ׳ יכירו וידעו כי אין אלהים כי אם אלהי ישראל וישובו לאמונת ישראל ׳ כי חזקיהו התיר כל השבוים שהיו במחנה ממצרים ומכוש ולקח כל הבזה והתיר השבוים ושבו לארצם והגידו נפלאות הבורא ׳ והיו חמש ערים במצרים ששבו לאמונת האל ובנו מזבח והעלו עולות לה׳ ׳ ועל זה נאמ׳ יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ׳ רוצה לומר שפת ארץ ישראל שהוא לשון עברי לפי שהיו הולכים ושבים לארץ ישראל ולומדים מעמיהם ולשונם ׳ ואמר כנען לפי שמצרים וכנען היו אחים בני חם ונפלה ארץ כנען לישראל לנחלה ושבה ארץ כנען כנכרים למצרים ועתה ישובו אליה כאלו היא לכנען אחיהם כי יחשבו ישראל אחים : ונשבעות לה׳ צבאות ׳ כי בו יאמינו ובו ישבעו לא באלילים שהיו מאמינים מתחילה : עיר ההרס יאמר לאחת ׳ כלכך יהיו דבקים באמונת האל עד שיסכימו ביניהם שאם תשוב מעבודת האל אחת מחמש ערים יאמר לה עיר ההרס ׳ כלומר שיעמידו עליה ויהרסוה ׳ ויונתן תרגם כמו החרס בחי״ת מן האומר לחרס ׳ ותרגם קרתא בית שמש דעתיד ליחרב יתאמר היא חדת מנהון : ביום ההוא ׳ פירשנוהו :

והיה

והיה לאות ולעד ' זה יהיה למצרים לאות ולעד ' כי כל זמן שיחזיקו באמונת האל יקראו אל ה' והוא יושיעם מיד כל מונעיהם ' וזה יהיה להם לאות כי האל ישמרם כשיחזיקו באמונתו : מושיע ורב ' גדול ' כמו על כל רב ביתו ' כלומר גדול יהיה המושיע שישלח להם והוא מלאך ה' שיכה בשונאיהם והם נצולים ' ויונתן תרג' ורב ודיין ' וזה רוצה לומר שישפוט בשונאיהם : ונודע ה' ' כי בזה ידעוהו עוד ויכירוהו מלבד מה שידעוהו מתחלה במגפת מלך אשור גם בעצמם ידעוהו ויכירוהו שיצילם בכל אשר יקראוהו : ועבדו זבח ומנחה ' ועבדו כמו ועשו ' מתרגמי' מעשה עובדא ' וכן ועבדת הצדקה ' והדומים לו ' או פירושו כמשמעו ' ופירוש ועבדו לה' בזבח ומנחה ' וכן תרג' יונתן ויפלחון בנכסת קודשין ובקרבנין : ונדרו נדר לה' ' בעת צרתם ידרו נדרי' וישלמו לא שידרו ולא ישלמו אחר שינצלו אלא שישלמו מה שידרו כי יכירו כי ה' הוא המושיעם : ונגף ה' ' יכם וירפאם כדי שיכירו כי הוא המוחץ והרופא כי בשובם אל ה' ובצעקם אליו יעתר להם וירפאם מיד : ביום ההוא ' לפי שמתחלה היו מתגרי' זה בזה מצרי' ואשור ' ועתה השתוו' ממגפת מחנה אשור וראו יד ה' שהיתה בהם ידעו כי ה' הוא האלהים ותהיה להם חברה ואחוה ואהבה עם מצרים שידעו גם כן את ה' ' ותהיה מסלה ממצרי' לאשור ומאשור למצרים : ועבדו מצרי' את אשור ' פירוש עם אשור שיהם יעבדו את ה' וישראל תהיה להם שלישיה : ביום ההוא ' שלישיה ' שלישית תהיה להם באמונת האל ויהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה על שאר האומות כל זמן שיחזיקו באמונת האל : אשר ברכו ה' ' כל אחת משלשתם ברכו ה' צבאות ויאמר ברוך עמי מצרים ששבו להיות עמי : ומעשה ידי אשור ' שהכירו שהם מעשה ידי ואני הא' ואין עוד : ונחלתי ישראל ' ישראל הם נחלתי מקדם ' ויונתן תרגם הפסוק כלו על ישראל בריך עמי וגו' : בשנת בא תרתן ' זה הענין היה בשנת ארבע עשרה שנה לחזקיהו מלך יהודה שבא על ירושלם ושמע על תרהקה מלך כוש שיצא להלחם עמו ונסע משם ונלחם עם מצרים ועם כוש וכבשם ובא עם השבי וחזר לירושלם וקוד' לכן באותה שנה שלח תרתן לאשדוד ולכדה ' ואז נאמרה נבואה זו לישעיה כי כמו שלכד מלך אשור אשדוד כן ילכד מצרים וכוש ' ויש מפרשים כי שלש שנים קוד' שבא לירושלם מלך אשור היה זה שבא תרתן לאשדוד ולכדה ואז נאמרה נבואה זו לישעיה ' כי לסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבות מצרי' ואת גלות כוש כמו שאמ' שלש שנים אות ומופת על מצרי' ועל כוש ' ולפירושים שלש שנים ידבק עם הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ' אמר כי שלש שנים הלך וזה אות ומופת על מצרים ועל כוש כי כן ילכו הם : וסרגון ' הוא סנחריב ' ורבותינו ז"ל אמרו שמונה שמות יש לו : בעת ההיא ' ביד ישעיהו הנביא פורענו' מצרי' וכוש דבר בידו ' ואמ' לו שיעשה האות בעצמו שיהיה סימן להם וילך ערום ויחף ' ומה שאמר לו ופתחת השק לפי שהיה לובש שק על גלות השבטים ומתאבל עליהם ' ואמר לו שיפתח אותו השק שהיה חגור על בשרו ועל מתניו ויחלוץ נעליו וילך ערום ויחף : ויעש כן ' הלוך ערום ויחף ' הדבר הזה אין לפרשו כמשמעו שצוה האל את הנביא שילך ערום ויחף חלילה ' וכן מה שאמר האל להושע קח לך אשת זנונים ' וכן מה שאמר לו שיאכל עוגת שעורי' אפויה בגללי האדם ' וכן מה שאמר ליחזקאל והעברת על ראשך ועל זקנך תער ' וכל אלו והדומים להם אינם דברים שיצוה האל לנביאיו לעשותם ' אלא הכל היה במראה הנבואה שהיה רואה הנביא שהיה מצוה אותו האל שיעשה כך והיה עושה כך במראה הנבואה ההיא ' ואף על פי שיאריך הזמן כמו בזאת הנבואה שלש שנים ובנבואת הושע וילך ויקח ותהר ותלד בן ואחר כך ותהר ותלד בת כל זה במראה הנבואה ' ואף על פי שיראה שהיה זמן רב הכל היה במראה הנבואה בפעם אחת ' ונעלך ' אמר לשון יחיד דרך כלל ' ויונתן תרגם ופתחת השק בהפך הענין ותסר סקא בחרצך : ויאמ' ' כן במראה הנבואה אחר שהלך ערו' ויחף שלש שנים אמר לו ה' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כן להודיע כי כן ילכו הם לפני שוביהם : כן ינהג ' ערום ויחף כי הגבות בלבושם ' מלך עמון בחצי דוד לגבות ' ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם : וחשופי ' כמו וחשופים ' וכן וקרעו לך חלוני כמו חלונים ' והדומים להם : שת ' הוא כנוי לערוה ' וכן עד שתותיהם ' ואמר ערות מצרים והוא הדין לכוש כי כבר זכר שניהם ' ומה שפרט הענין במצרים לרוב בזיונם כמו שאמר עליהם גדלי בשר אשר בשר חמורים בשרם :

יצעקו ג' וסימ' שם יצעקו ולא יענה מפני גאון ' והיה לאות ולעד ליי' ' ובעת צרתם יצעקו דעזרא : נדר ה' קמצין בליש' בקריאה וסים' במסרה רבתא : ברכו ד' בקריאה וסים' ראה ריח בני כריח ' וישטם עשו את יעקב על הברכה ' אשר ברכו יי' צבאות לאמר ברוך ' עמיאל הששי יששכר השביעי : רגלך ה' חס' בליש' בקריא' וסים' ויאמר אל תקרב הלום של נעלך ' והם תכו לרגלך ' של נעליך דיהושע ' ונעלך תחלץ מעל רגלך ' אם תשיב משבת רגלך ' הטבעו בבוץ רגלך ' וכל כתובי' דכוו' חס' במ"א מל' עד אשית אויביך הדום :

כ וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם: וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֵדֶר לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ: וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם: בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא־אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אַשּׁוּר: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל:

כ

א בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ: בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף: וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ: כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם:

וִיהֵי לְאָת וּלְסָהִיד קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲרֵי יְצַלּוֹן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם דּוֹחֲקֵיהוֹן וְיִשְׁלַח לְהוֹן פָּרִיק וְדַיָּן וִישֵׁיזְבִינוּן: וְתִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָא דַיְיָ לְאוֹטָבָא לְמִצְרָאֵי וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ בְּעִידָּנָא הַהִיא וְיִפְלְחוּן בְּנִכְסַת קוּדְשִׁין וּבְקוּרְבָּנִין וְיִנְדְּרוּן נִדְרִין קֳדָם יְיָ וִישַׁלְּמוּן: וְיִמְחֵי יְיָ יָת מִצְרַיִם מְחָא וְיַסֵּינוּן וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וִיקַבֵּל צְלוֹתֵיהוֹן וְיַסֵּי יַתְהוֹן: בְּעִידָּנָא הַהִיא תְּהֵי אוֹרַח כְּבִישָׁא מִמִּצְרַיִם לְאָתוּר וִיגִיחוּן אָתוּרָאֵי לְמִצְרָאֵי וּמִצְרָאֵי בְּאָתוּרָאֵי וְיִפְלְחוּ מִצְרָאֵי יָת אָתוּרָאֵי: בְּעִידָּנָא הַהִיא יְהֵי יִשְׂרָאֵל תְּלִיתָאָה לְמִצְרָאֵי וּלְאָתוּרָאֵי בִּרְכָא בְּגוֹ דְאַרְעָא: דְבָרְכֵיהּ יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר בְּרִיךְ עַמִּי דְאַפֵּקִית מִמִּצְרַיִם וְעַל דְחָבוּ קֳדָמַי אַגְלֵיתִי יַתְהוֹן לְאָתוּר וּכְדוּ דְתָבוּ מִתְקְרַן עַמִּי וְאַחֲסַנְתִּי יִשְׂרָאֵל: בְּשַׁתָּא דְאָתָא תַרְתָּן לְאַשְׁדּוֹד כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ סַרְגוֹן מַלְכָּא דְאָתוּר וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּאַשְׁדּוֹד וּכְבַשָׁהּ: בְּעִידָּנָא הַהִיא גְּזַר יְיָ בְּיַד יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ לְמֵימַר אִיזִיל וְתֵיסַר סַקָּא בְּחַרְצָךְ וּמְסָנָךְ תִּשְׁלוֹף מֵעַל רִיגְלָךְ וַעֲבַד כֵּן אֲזַל פַּחַח וְיָחֵיף: וַאֲמַר יְיָ כְּמָא דַהֲלִיךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָה פַּחַח וְיָחֵיף תְּלַת שְׁנִין אָת וּמוֹפֵת עַל מִצְרָאֵי וְעַל כּוּשָׁאֵי: כֵּן יְדַבַּר מַלְכָּא דְאָתוּר יַת שְׁבִי מִצְרַיִם וְיַת גָּלוּת כּוּשׁ עוּלֵימִין וְסָבִין פַּחֲחִין וְיָחֵיפִין וּגְלַן עֶרְיָה קְלָן מִצְרַיִם:

ויתברון

רש"י

והיה ' המזבח לאות ולעד בינם ובין המקו' : מושיע ורב ' מושיע ושר : מדברות שפת כנען : כישרא' שבארץ כנען : ונודע יי' יהי' כח גבורתו ניכר להם : ונגף ' לשון מכה הוא : נגוף ורפוא : ואחר המכה יביא להם רפואה ' ונעתר להם ' ירצה להם : תהיה מסלה ' ותהיה דרך כבושה שילכו בה תמיד ממצרי' לאשור : ובא אשור במצרים ' תירגם יונתן ויגיחון אתוראי במצראי : יהיה ישראל שלישיה למצרי' ולאשור ' לשלום ולברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלי' בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובי' כאחת מאלו הממלכו' לברכ' ולגדולה : אשר ברכו ' לישראל : ברוך עמי ' ישרא' אשר בחרתי לו לעם בהיות' במצרי' : ומעשה ידי ' הראי' להם בגבורו' שהפלאתי באשור ועל ידי אותם נסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישרא' ודוגמא זו ת"י : ופתחת השק מעל מתניך ' ת"י ותיסר סקא בחרצך והדברים מוכיחי' שהרי עד עכשיו לא צוהו לחגור שק שהוא אומ' לו להתירה ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ זהו סימן לאבלו' ופירוש ופתחת כמו מפותחות פתוחי חותם לחגו' שק ברוחק על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו : מעל מתניך ' למעלה ממתניך : ערום ' ת"י פחח בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש : שלש שני' ' ילך כן לאו' ולמופת למצרי' ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרי' וגו' למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שני' לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרי' ותרהקה מלך כוש לפני ירושלם בקולרין כשבא לצור על חזקיהו : חשופי שת ' כמו חשוף שת והיו"ד יתירה כיו"ד חלוני וחורי ושדי ' שת בית מושב הרעי וכן ויכרות את מדויהם עד שתותיהם ובמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביהם ולא כסה אותה מדה כנגד מדה :

וחתו

שודד ז' מלאים בקריא' וסימ' כי בא עליה על בבל שודד · יגורו בך נדחי · חזות קשה הגד לי ב' בפסו' · הוי שודד ואתה לא שדוד ב' בפסו' · קול פחדים באזניו: פלצות ד' בקריא' וסימ' תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתם פלצות · יראה ורעד יבא בי · ואם זכרתי ונבהלתי:

וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃ וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

כא

מַשָּׂא מִדְבַּר יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃ חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד לִי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ עַל כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃ תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃ עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ מָגֵן׃ כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד׃ וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב קָשֶׁב׃ וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל מִצְפֶּה אֲדֹנָי אָנֹכִי

ויתברון ויבהתון מכוש בית רוחצניהון ומן מצרים תושבחתהון: ויימר יתיב ניסא הדין בעידנא ההיא הכדין הוה בית רוחצננא דהוינא סבירין למיערוק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כדון נפשהון לא שיזיבו ואיכדין נשתזיב אנחנא: מטל משירין דאתין ממדברא כמי ימא דנגדין כעלעולין ואתן באורח דרומא מדברן ואתין ממדברא מארעא דאתעבידא בה חסינין: אמר נביא נבואה קשיא אתחואה לי אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבוזזין סקו עילמאי תקפי מדאי כל דהוו מתאנחין מן קדם מלכא דבבל אנחית להון: על כן אתמליאו חרציהון זיעא דחלא אחדתינון הא כחבלין ליולדתא אטפשו מלמשמע טעו מלמחזי: טעה לבהון עקא וביעותין אחדינון אתר בית רוחצניהון הוה להון ליתבר: סדרו פתורין אקימו סכואין אכולו ושתו קומו רברביא מריקו וצחצחו זינא: ארי כדנן אמר לי יי' אזיל אקים סכואה דיחזי יחוי: ויחזי רתך אנש ועמיה זוג פרשים רכיב על חמור רכיב על גמלא אמר נביא אצתית אצתא נחזית והא משירין לחדא: אמר נביא קל משירין דאתין בסיטוניהון מאריא ועל סכותא קדם יי' אנא קאים

רשי

וחתו ובושו · כל המביטים ומצפים אל עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים: תפארתם · ווכטם בלעז: יושב האי הזה · ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה: האי · לשון איי הים: משא מדבר ים · הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה ואם תאמר הרי כבר ניבא עליה על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בניגון אחד ולאחר זמן בניגון אחר: משא מדבר ים · תירגם יונתן מטול משריין דאתיין ממדברא במי ימא: כסופות בנגב לחלוף · כרוח סופה המתהפך בארץ נגב שהיא מעלה אבק רב · לחלוף כך יחלופו צבא מחנות רבות על בבל: ממדבר · יבאו לה: מארץ נוראה · תירגם יונתן מארעא דאתעבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנאמר המדבר הגדול והנורא: חזות קשה · הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי: הבוגד בוגד · תירגם יונתן אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבוזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו אתה הבוגד בא אחר ובוגד אותך ואת השודד בא אחר ושודד אותו אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות: עלי עילם · ובואי עליה: צורי מדי · על בבל במצור אלהי צורי הטעם למטה ברי"ש וזה טעמו למעלה בצד"י כמו קומי שובי: כל אנחתה השבתי · לא מפיק ה"א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשי' רבים שוספיר"ש בלעז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה: מלאו מתני חלחלה · הנביא היה רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינות והלכנו כאילו זו בבל מתאוננת: צירים · לשון חיל וחבלי' ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתי הבית: נעויתי · חולי הוא הקרוי עוית בלשון חכמים: פלצות · בהלה: את נשף חשקי · לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה ובספר יוסיפון מצינו שהיה שמח על שנצחו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרדה שנ' בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אישתיו חמרא וגו' ביה בליליא קטיל וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא: צפה הצפית · זקוף המנורה בבראשית רבה כוונין למנרתא צפיתא: אכול שתה · ומתוך האכילה והשתייה נעקו קומו השרים: משחו מגן · ומגיני עור שלוק הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים פלט את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן: לך העמד המצפה · עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארך שלוותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר על משמרתי אעמדה ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב"ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד: וראה רכב · ואני אראנו שם כמין רכב צמד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי: והקשיב קשב · ושם ישמע בנבואתו כמין רוב המוני' תשואו' חיילות: ויקר' אריה · הוא חבקוק אריה בגימטריא כמניין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן: על מצפה יי' · ה' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת:

והנה

רדק

וחתו ובשו · על ישראל אמר שהיה בטחונ' בכוש ובמצרים לפי שהיו בעלי מלחמה למלך אשור · כמו שאמר על תרהקה מלך כוש יצא להלחם אתך · ועל יהודה ובנימן אמר ועל השרידים שנשארו מעטים בארץ כי עשרת השבטים בכלל כבר גלו בשנת שש לחזקיהו · וכאשר נהג מלך אשור את שבות מצרים וגלות כוש היה בשנת ארבע עשרה לחזקיהו והיו מביטים לכוש שילחמו למלך אשור ומתוך כך י ימלטו מידו · וכן היו מתפארים להנצל על ידם ממלך אשור · וכאשר יראו מפלת כוש ומצרים ביד מלך אשור יחתו ויבשו: ואמ' · האי ארץ ישרא' כי היא על גבול הים: אשר נסנו שם לעזרה · כתרגומו דהוינא סבירי' למערק לתמן למסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כען נפשיהון לא שזיבו ו ואיכדי' נשתזיב אנחנא: משא מדבר ים · נבואה זו נאמר' על בבל ואע"פי שכבר נ נתנבא עליה באמרו משא בבל שנה ושלש עליה לפי שהרעו ל לישראל יותר מדאי · וכן נתנבא על מפלת מלך אשו' כמה פעמי' וקרא בבל מדבר ים לפי שמדי ופרס היו במזרחית צפונית של בבל כמו שאמר ה העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש · והנה בבל מערב למדי ו ופרס והמערב יקרא ים · ואמר מדבר כי מדבר יש בין בבל למדי ופרס · וי"ת מטלן משרי' דאתו ממדברא במי ימא: כסופות בנגב · כמו רוח סערה בנגב · במדבר · במקום שבו שהוא שם תמיד הרוח כן יבאו מדי ופרס להלוך אל בבל · וי"ת בנגב דרום · ואתן באורח דרומא מדברן ואתין ממדברא · והוא מה שפיר' שארץ מדי ופרס מזרחית צפונית לבבל · אם כן בבל לה מערבית דרומית ים ונגב: מארץ נוראה · מארץ רחוקה · והוא מדי ופרס שהם רחוקים מבבל · והרחוק יקר' נורא לפי שהאדם ירא הרחוק שלא ידע גבורתו ומנהגו יותר מן הקרוב שידע גבורתו ומנהגו · ויונתן תרג' מארע דאתעבידו בה חסינן: חזות קשה · אמר הנביא נבואה קשה לבבל נאמר לי מאת השם · ומה היא הנבואה הבוגד בוגד מי שהיה בוגד יבא בוגד שיבגוד בו ומי שהיה שודד יבא שודד שישדדנו · ומי הוא הבוגד והשודד זה מלך בבל שהיה בוגד באומות שהיו בשלום עמו ושודדן כי היא הבגידה שהיה שודד אותם ולא היה שומר להם ברית כן יבא לו בוגד שיבגוד בו ושודד שישדדנו והוא כורש: עלי עילם · צורי מדי ופרס · ואמר כל הנבואה כנגד עילם ומדי שיעלו לבבל ויצורו עליה: צורי · טעמו מלרע: כל אנחתה השבתי · פירוש אנחת בבל · ר"ל מה שהיו נאנחים מפחדה · כי הכנוים בשמות יפלו על הפעל ועל הפעול · כמו מנגד נגעי יעמודו · הסר מעלי נגעך · בבית תפלתי · שמעתי את תפלתך · נסכתי מלכי · ואלהי מלכי מקדם · וה"א אנחתה רפה ומשפטה במפיק · ומנהגו רבים · כמו ושערה לא הפך לבן · ורחמה הרת עולם · ראמה בתה עונה בה · ויאמר לה בעז והדומי' להם: על כן · הנביא מדבר בלשון כל אחד מבני בבל · או בלשון בלשצר המלך: נעויתי משמוע · משמוע הפורענו' הבא לבבל כל שכן שאבהל כשאראנה: תעה · חשקי · בחיריק החי"ת · הנביא מדבר בלשון בלשצר שעשה משתה רב בלילה והיה אותו הלילה נשף חפצו וחשקו ובאותו שהוקם מלך והיה שמח עם עבדיו ושם לו הקב"ה אותו הנשף בחרדה בכתב שכתב המלאך בכותל ההיכל חרד מאד על הכתב ההוא כמו שכתוב אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן: פלצות · ענין רעדה · כמו שכתוב דא לדא נקשן: ערוך השלחן · בעת שהיו עורכים השלחנות היו אומרין צפה הצפית שיצפה הצופה · כי היו מפחדים מעם מדי ופרס ובעת שהיו אוכלים ושותים היו אומרים קומו השרים משחו מגן כלומר בחנו המגינים למלחמה · וכן תרגם יונתן צפה הצפית אקימו סכואין · ותרגם משחו מגן מריקו וצחצחו זיינא · ר"ל כלי זיין כגון השריונות והכובעים כי גם הם מגן על האדם במלחמה · ויש מפרשים משחו מגן משחו המלך כי המלך תגן העם לפי שבאותו הלילה מת בלשצר · כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא · אמ' הנה מת מלככם משחו אחר תחתיו · ובבר צפה הצפית כדר מנרתא אית אתרא דקריין מנרתא צפיתא: כי כה אמר · כאלו הנביא בבבל · ואמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה שיעמידו המצפה לראות אם בא חיל מדי ופרס ויגיד אשר יראה: וראה רכב · וראה המצפה רכב צמד פרשים רכב שרוכבים עליו זוג פרשים · וראה גם כן רכב חמור רכב גמל: והקשיב קשב רב קשב · יקשיב אם הם קרובים אם ישמע קול פרסות · ויונתן תרגם ויחזי רתך אינש ועמיה זוג פרשים וגומר: ויקרא · וקרא המצפה אריה על המצפה המשיל מדי ופרס לאריה העומד על המצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף · אמר הנביא בלשון קריאה בראותו זה: אדני אנכי

עומד

עומד תמיד ׳ יומם ולילה על משמרתי אנכי נצב כל הלילו׳ ׳ כלומר ביום ובלילה אני עומד ומצפה מתי יהיה זה שיבא חיל מדי ופרס ויחריבו בבל לפי שהרעו לישראל ׳ ובדרש כי אריה אמר על חבקוק הנביא ׳ אמר ישעיהו כי חבקוק עתיד לומר זה אנכי עומד תמיד יומם ולילה שנ׳ עוגה ועמד בתוכה כמו שמפרש בתרגום תפלה לחבקוק ׳ וקרא חבקוק אריה כי כן הוא בגמטריא חשבון חבקוק כחשבון אריה ׳ ונ״א הפסוק כן אמר ישעיה נביאה קל ת משרין וגו׳ : והנה זה ׳ בעוד שהיה המצפה מקשיב הנה בא החיל כמו שהיה רואה קרבו אל העיר : ויען ׳ המצפה ויאמר נפלה נפלה בבל ׳ הכפל לחזק : שבר ׳ פירוש המשבר ׳ ויונתן תרגם נפלה נפלה נפל׳ת אף עתידה למיפל בבל ׳ ר״ל שתי נפילו׳ ראשונה על ידי מדי ופרס ושניה על ידי שמים ׳ שנאמר והיתה בבל צבי ת ממלכו׳ ת תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה ׳ וזה היתה לעולם כי אותה בבל לא נתישבה עוד לעול׳ כמו שפירשנו למעלה במשא בבל : מדשתי ׳ ובן גרני ׳ יאמר הנביא בלשון האל בבל היא מדשתי שאדוש אותה בחיל מדי ופרס כמו שדשין התבואה : ובן גרני ׳ כפל ענין במלו׳ שונות ׳ כי הבר והתבן יקרא בן גרן לפי שידוש ב בגורן : אשר שמעתי ׳ אמר הנביא זאת ה הנבואה אשר שמעתי על בבל הגדתי לכם כמו ששמעתיה ׳ ואמר אלהי ישרא׳ לפי שבעבור ישראל יביא האל ה הפורענות לבבל :

מליל ב׳ חד מל׳ וחד חס׳

והנה זה בא ׳ שמתפלל על כך ירא כמין רכב אדם וגו׳ : נפלה נפלה בבל ׳ תירגם יונתן נפלה ואף עתידה למיפל שתי נפילות שנה אחר שנה תחלה על ידי מדי ופרס ובשנ׳ השנייה על ידי שמים והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו׳ : מדושתי ובן גרני ׳ תבואת קדש שלי ערימת חטיי אשר נכטוויתי מפי רוח הקדש לתקן אתכם ב בדרך היסרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגרן : אשר שמעתי ׳ מאתו הגדתי לכם : דומה ׳ היא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים : אלי קורא משעיר ׳ אמר הקב״ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר : שומר מה מלילה ׳ שומר ישר׳ מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת : אמר שומר ׳ הקב״ה : אתא בקר : יש לפני להזריח לעשות בקר לכם : וגם לילה ׳ מתוקן לעשו לעת קץ : אם תבעיון בעיו ׳ אם תבקשו ב בקשתכם למהר הקץ : שובו אתיו ׳ בתשובה : משא בערב ׳ על ערביים : ביער בערב תלינו ׳ ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאי׳ ולנים ביער דרך העברת שיירות : אורחות דדנים ׳ בני דודכן : לקראת צמא ׳ דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא ע עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מליאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת ׳ ד״א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גיליתי לו באר מים : כי מפני חרבות נדדו ׳ עמי : חרב נטושה ׳ פשוטה על פני הארץ כמו והנם נטושים על פני כל הארץ ויטשו בעמק רפאים ׳ ד״א נטושה כמו לטושה כל אותיו׳ אשר מוצאיה׳ קרובים להיות ממקו׳ אחד מתחלפות זו

שבו ה׳ חס׳ בנביאים וכתובי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ואתחנן : תימא ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ חדד ותימא ׳ וחברו דדה׳ ׳ ואת דדן ואת תימא ׳ ישבי ארץ תימא ׳ הביטו ארחות תמא ׳ בתרא חס׳ יוד : כלך ג׳ וסימ׳ כי עלית כלך לגגות ׳ אסוף אאסוף יעקב ׳ כלך יפה רעיתי :

א עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת׃ וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ׃ מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃

מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃ אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ׃

מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים׃ לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד׃ כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃ כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלָי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר׃ וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

א מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃

קאים תדירא ביממא ועל מטרתי אנא מעתד כל ליליא : והא דין אתא רתך אנש ועמיה זוג פרשין ואתיב ואמר נפלת ואף עתידא למיפל בבל וכל צלמי טעותהא ירקדקון לארעא : מלכין דאומנין לאנחא קרבא ייתון עלה למבזהא כאברא דאומן למידש ית אידרא אמר נביא דשמעית ית קל מימרא דיי צבאות אלהא דישראל חויתי לכון : מטל כס דילוט לאשקאה ית דומה עלאי אכלי מן שמיא נביא פריש להון ית נבואתא נביא פריש להון מה דעתיד למיתי : אמר נביא אית אגר לצדיקיא ואית פורענות לרשיעיא אם תיבין אתון תובו עד דאתון יכלין למתב : מטל כס דילוט לאשקאה ית ערבאי בחורשא ברמשא יביתון שיירת בני דדן : לאפי צחיא פוקו גידונין למיא דיתבי בארעא דרומא מימא דאתון אכלין זמינו למערקיא : ארי מן קדם קטול ערקו מן קדם חרבא שליפא ומן קדם קשת מתיחא ומן קדם תקוף קרבא : ארי כדנן אמר יי לי בסוף שניא כשני אגירא ויסוף כל יקרהון דערבאי : ותקוף עבדי קרב גיברי בני ערבאי יזערון ארי במימרא דיי אלהא דישראל גזיר כן : מטל נבואתא על קרתא דיתבא בחילתא דאתנביאו עלה נביא מה לכון בדין ארי סליקתון כולכון לאיגריא : מן

משא דומה ׳ דומה היא מבני ישמעאל ׳ כמו שכתוב ומשמע ודומה ומשא ׳ אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יבא להם המחריב ארצם ובקרוב תבא אליהם הרעה וישומו שומרים בחומות העיר ׳ אומר שיקומו בני אדם מרוב פחדם ויסובבו בעיר וישאלו לשומרים מה מלילה ׳ וכפל הדבר כדרך השואלים : מה מליל ׳ בא על דרך הסמיכות ׳ וכמוהו בא אל חזקיהו בחיל כבד : אמר ׳ ענה להם השומר אתא בקר ׳ כלומר הבקר יבא ׳ אבל מה תועילו כי גם הלילה יבא אחריו שתצטרכו לשמור עוד מפחד האויב : אם תבעיון בעיו ׳ אם תשאלו תשאלו : שובו אתיו ׳ לשאול ׳ כלומר עוד הלילות תשאלו בזה כי אין לכם בטח מן האויב ׳ וא״א ז״ל פיר׳ כי עתידי׳ בני שעיר להחריב דומה וקורא הנביא שומר וצופה והנביא מדבר כאלו בני שעיר קוראים אליו ושואלים לו מה מלילה כלומר מה מלילותם וימותם של דומה ׳ כלו׳ אם הגיע זמן קצם עדין וכלך עליהם ׳ והנביא משיב להם כבר נשלמו הימים והלילו׳ת ובא בקר מפלתם שובו עתה עליה ותצליחו ׳ ותרגם יונתן כן מטל כס דלוט וגו׳ ׳ ובדברי רבותי׳ ז״ל בספרו של רבי מאיר מצאו כתוב משא דומה משא רומי : אלי קורא משעיר ׳ אמר רבי יוחנן אלי קורא מפני שעיר : שומר מה מלילה ׳ אמרו לישעיה רבינו ישעיה וכי מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להם המתינו לי עד שאשאל כיון ששאל חזר אצלם אמרו לו שומר מה מליל ׳ שומר העולמים ׳ אמר להם לא כשאתם סבורין אלא בקר לצדיקים ולילה לרשעים בקר לישראל ולילה לאומו׳ העולם ׳ אמרו לו אימתי אימת דאתון בען הוא בעי אם תבעיון בעיו ׳ ואומרים להם ומי מעכב אמר להם התשובה שובו אתיו : משא בערב ׳ נבואה זו נאמר׳ על ערב והם בני קדר ׳ ובי״ת בערב במקום על ׳ כמו כן יתן בו כי אם הבהמ׳ אשר אני רוכב בה כמו עליה : ביער בערב תלינו ארחו׳ דדנים ׳ אומר כנגד שיירות במדבר שהיו עוברי׳ ושבים בערב ׳ אמ׳ עתה בחרבן ערב תלינו ביער כי לא תמצאו אהלים ללון שם כי חרבו אהלי קדר ׳ ויונתן תרגם בחורשא ברמשא תביתון ׳ תרגם בערב כמו בערב : לקראת צמא התיו מים ׳ התיו כמו אתיו ׳ אומר דרך משל למים שיבאו לקראת הצמא כי בני קדר יהיו גולים ונודדי׳ במדבר ולא ימצאו מים לשתות ויושבי ארץ תימא כשימצאום גולים ונודדים צריך שיקדמום בלחמם : כי מפני חרבות ׳ ואם תשאלום מפני מה הם נודדי׳ מפני חרבות שפשטו בארצם מפני חרב נטושה שפשטה בארצם ׳ וכן ויטשו בלחי ׳ כמו ויפשטו ׳ ויש מפרשים כמו לטושה ׳ ויונתן תרגם שליפא : כי כה אמר ה׳ ׳ בעוד שנה ׳ שנאמר אלי נבואה זו : וכלה כל כבוד קדר ׳ כשני שכיר ׳ שהם מצומצמי׳ ׳ ומדקדק בזמנו לצאת כמו שאומר כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו ׳ וכן זאת השנה תהיה מצומצמת : ושאר מספר קשת ׳ ומה שישארו מהם רובי קשת שיברחו ויהיו מתי מספר : ימעטו ׳ יהיו הולכים ומתמעטים כי ה׳ אלהי ישראל דבר ׳ לפי שהרעו לישראל כשהגלם מלך אשור ׳ אולי באו בני קדר עם מלך אשור והרעו לישראל בעת שהיו מוליכים אותם בשביה ׳ או שעברו ישראל דרך ארצם בגלותם והרעו להם : משא גיא חזיון ׳ נבואה זו נאמרה על ירושלם ׳ וקראה גיא חזיון לפי שהיא מקום הנבואה ׳ ומה שקראה גיא והיא הר לכנותה לרעה לפי שהשפילוה יושביה לרעתם והשיבוה מהר אל בקעה ואינה ראויה שתקרא עתה הר אלא גיא : מה לך איפה כי עלית כלך לגגות ׳ דרך בני העיר לעלות לגגות ולמגדלים בעת שיבאו להם האויבים ויכנסו בעיר בחזקה יעלו לגגותם להסתר בהם ׳ או להלחם מהם אל שמצאום אם יוכלו ׳ אמר הנביא כנגד ירושלם מה לך והלא היית אתמול תשואות מלאה עיר הומיה מה לך עתה שנאספת אל הבתים ועלית אל הגגות מפני מה היה זה מפני עונך ׳

תשאות

בזו כ״ן בלמ״ד כציין שנאמר בעזרא לעשות לו נשכה כמו לשכה : כשני שכיר ׳ אדקדק בה לנמנם המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו : ושאר ׳ שארית : קשת גיבורי בני קדר ׳ בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו ויהי רובה קשת : גיא חזיון ׳ היא ירושלם גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות : כי עלית כולך לגגות ׳ כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות את החיל ולהלחם ורבותינו פיר׳ על כהני׳ שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במס׳ תענית ׳ ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח באיכה רבתי :

תשואות

תשאות מלאה הארץ , תשאות פירוש קול המון העיר מרוב העם אשר בתוכה , וכן תשאות חן חן לה : חלליך לא חללי חרב , כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם עם אויביהם אלא נאספו אל העיר ומתו בתוכה ברעב והנה אינם חללי חרב אלא חללי רעב : כל קציניך נדדו , קציניך וראשיך שנדדו וברחו : מקשת אסרו , כלומר רובי קשת שרדפו אחריהם השיגום ואסרו אותם והם צדקיהו ושריו שברחו ויצאו מירושלם לילה ורדפו אחריהם הכשדים ותפשום : כל נמצאיך , פירוש כל הנמצאים בתוך העיר אסרו , וכן אשר מרחוק ברחו שחשבו להמלט אסרו גם כן : על כן אמרתי , דברי הנביא אמ׳ כנגד המנחמים : שעו מני , כלומר הרפו ממני אל תנחמוני כי אמרר נפשי בבכי שאבכה : אל תאיצו לנחמני , כפל ענין במלו׳ שונות , אמר אל תרחקו לנחמני על שד בת עמי כי רב הוא מלהנחם עליו : כי יום מהומה , ענין שבר , כמו והמם מהומה גדולה : מבוסה , ענין הרמיסה והגאול , כמו כשבר מובס , בוסם כטיט חוצות : מבוכה , ענין בלבול , כמו נבוכים הם בארץ : מקרקר קיר , הורס הקיר כמו משרש עוקר השורש , ומה שאמר קיר תוספת ביאור , כי די לו במקרקר , וכן לבבא בבא , ותפרש פרשיה , ויקשו קשיים , וענין מקרקר קיר שהרסו הכשדים חומת ירושלם , כמו שכתוב ותבקע העיר , ואומר ויתצו את חומת ירושלם : ושוע אל ההר , היוצאים מן העיר הולכים וצועקים מהר אל הר ומגבעה אל גבעה , ויונתן תרגם מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא : ועילם , פירוש בני עילם : נשאו אשפה , בחצים וקשת להלחם על ירושלם , וכן קיר והיא עיר למלך אשור , כמו שאמר ויגלהו קירה , וכן בני קיר בלו המגיני׳ לבא למלחמה על ירושלם : ערה , ענין גלוי , כמו את מקורה הערה , ויש לפרש קיר כמשמעו כותל וערה ענין דבוק , וכן בדברי רבותי׳ ז״ל מעורה בטרפש׳ , פירוש דבוקה , ופירוש הפסוק עילם נשא אשפה לירות החצים אל ירושלם , וכן דבק אל החומה המגינים לחתור החומה תחתיה להפילה , וכן תרגם יונתן ועל שוריא דבקו תריסין : ברכב אדם פרשים , תרגם יונתן ברתך אנש ועמיה זוג פרשין : ויהי מבחר עמקיך , אומ׳ כנגד ירושלם מבחר ארצך ימלא ברכבי האויב ואמר עמקיך כי הרכב לא ילך בהרים אלא בעמקים : שות שתו , שמו פניהם לבא ירושלם להלחם , ויש מפרשים כלחמו , וכן ופה ישית בגאון גליך ילחם , ויונתן תרג׳ עמקיך מישרייך , ושות שתו ממכן על תרעין , וכן וישימו על העיר , ר״ל הפרשים שמו עסקם וכלי מצבם לכבוש העיר : שות שתו , שמו כלי המצור אל השער : ויגל את מסך יהודה , גלה האויב את מסך יהודה שהיו סבורים שהם מסוככין שלא תבא עליהם רעת האויב מפני בית המקדש שהיה בנחלתם , והנה בא האויב בעונותם וגלה המסך שלהם : ותבט , אומר כנגד עם ירושלם או כנגד המלך , אמר כשראית האויב שבא עליך הבטת אל נשק בית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים ונתת עיניך בהם להביאם אל ירושלם , כלומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשובה ומעשים טובים , כלומר הבטחך היתה אל הנשק ולא אל האל , כמו שאמר ולא הבטתם אל עושיהו , ויונתן תרגם אל נשק בית יער על זין בית גנזי מקדשא : ואת בקיעי עיר דוד ראיתם , פרצות שהיו בחומות עיר דוד היא ציון ועשיתם הכנה לבנות אותם פרצות : ותקבצו את מי הברכה התחתונה , מי הברכה שהיו מתפזרים ממנה ולחוץ קבצתם אותם לתוכה להיות המים מזומנים לעשות בהם חמר לבנין הפרצות , ובריכה היא חריץ בה האבנים מתקבצים בה מי גשמים : ואת בתי , הנה הכינותם המים , וכן הכינותם האבני׳ שספרתם הבתי׳ ומי שהיה לו בית יתר נתצתם אותו לבנות פרצות החומה מאותם האבנים : ותתצו , תאו הפרש רפה ותשמנה להדגש כי שרשו נתץ : לבצר , ענינו לחזק מן ערים בצורות : ומקוה , בקמץ בשקל משרה , עוד עשיתם הכנה למים בין שתי החומות סמוך למי הברכה הישנה עשיתם שם חריץ שיקוו בו מי גשמים כל אלה ההכנות עשיתם מפני האויב כדי להציל ירושלם מידו : ולא הבטתם אל עושיה , ולא הבטתם אל הבורא אשר עשה אותה ותקנה עד הנה ושמרה מיד האויב לא הבטתם לשוב אליו וללכת בדרכיו כי הוא היה מציל אתכם אם שבתם אליו יותר מכל ההכנות שעשיתם : ויוצרה מרחוק לא ראיתם , מי שיצר לירושלם זה זמן רב , ורחוק להשרות שכינתו בה ובחר אותה מכל הארצות לא ראיתם אותו לשוב אליו , ובדרש ויוצרה מרחוק לא ראיתם מי שברא אותה קודם שנברא העולם , כמו שאמרו רבותינו ז״ל ז׳ דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלם ומשיח בן דוד , ואין משמעות הדרש הזה כמו שמבינים אותו המון התלמידים אלא פירוש שעמדו בכח להבראות קודם שנברא העולם לפי שהדברים האלה הם תכלית בריאת העולם : ויקרא , קרא ה׳ על ידי הנביאים נבואה טרם היות הפורענות כדי שיבכו ויספדו ויקרחו ויחגרו שק וישובו בתשובה שלמה לפני האל יתברך וינחם על הרעה והם לא עשו כן אלא והנה ששון ושמחה :

והנה

תשואות ד׳ בקריאה וסימ׳ תשואות מלאה עיר הומיה , תשואות חן חן לה , תשואות נוגש לא ישמע , תשואות סכתו : הומיה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ תשואות מלאה , המיה היא וסוררת , אשת כסילות הומיה , הומיה דסוררת חס׳ : שתו ד׳ מלעיל וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : ותבט ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב , ותבט ביום ההוא אל נשק , ותבט עיני בשורי , אנ״ך :

תְּשֻׁאוֹת מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה : כָּל קְצִינַיִךְ נָדְדוּ יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ : עַל כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי עַל שֹׁד בַּת עַמִּי : כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר וְשׁוֹעַ אֶל הָהָר : וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה מָגֵן : וַיְהִי מִבְחַר עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה : וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר : וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר דָּוִד רְאִיתֶם כִּי רָבּוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה : וְאֶת בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה : וּמִקְוָה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם : וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק :

אשפה ב׳ עיניו

מִן קֳדָם אִתְרְגוּשָׁא דְאִתְמְלִיאַת קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא כְּרַכָּא חֲדָאָה קְטִילַיִךְ לָא אִתְקְטִילוּ בְּחַרְבָּא וְאַף בִּקְרָבָא לָא מִיתוּ : כָּל שִׁלְטוֹנַיִךְ אִטַּלְטְלוּ כַּחֲדָא מִן קֳדָם מְתַח קַשְׁתָּא גְלוֹ כָּל דְאִשְׁתְּכַח בִּיךְ אִתְקְטִלוּ כַּחֲדָא מֵרָחִיק עֲרָקוּ : עַל כֵּן אֲמָרִית שְׁבוּקוּ מִנִּי אֶיבְכֵּי בִּמְרַר לָא תִתְבַּעִיתוּ לְנַחֲמוּתִי עַל תְּבַר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי : אֲרֵי יוֹם רִיגוּשׁ וְאִתְרְשָׁא וְקִיטוּל קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל קַרְתָּא דְיָתְבָא בְּחֶלְתָּא דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלַהּ נְבִיַּיָא מְבַלְשִׁין בָּתַיָּא מַקְפִין מִגְדְּלַיָא בְּרֵישֵׁי טוּרַיָא : וְעֵילָמָאֵי נְטָלוּ זְיָן בִּרְתַךְ אֱנַשׁ וְעִמֵּיהּ זוֹג פָּרָשִׁין וְעַל שׁוּר דְבָקוּ תְּרִיסִין : וַהֲוָה שְׁפַר מֵישְׁרָךְ אִתְמְלִיאוּ רְתִיכִין וּפָרָשִׁין מְמַכַּן עַל תַּרְעִין : וּגְלִי יַת מַטְמוֹרִית בֵּית יְהוּדָה וְאִסְתְּכֵי בְּעִידָנָא הַהִיא עַל זְיַן בֵּית גִּנְזֵי מַקְדְּשָׁא : וְיַת פְּלוּגַת קַרְתָּא דְדָוִד חֲזֵיתוּן אֲרֵי סַגִיאָת וְכַנְשִׁיתוּן יַת עַמָּא לְמֵי בְרֵיכְתָא אַרְעִיתָא : וְיַת בָּתֵּי יְרוּשְׁלֵם מְנִיתוּן וְתַרְעִיתוּן בָּתַיָא לְתַקָּפָא שׁוּרָא : וּמִקְוַיָא עֲבַדְתּוּן בֵּין שׁוּרַיָא לְמֵי בְרֵיכְתָא עַתִּיקְתָא וְלָא אִסְתַּכַּלְתּוּן בְּדַעֲבְדַהּ וְדִיבְרַהּ מִלְקַדְמִין לָא חֲזֵיתוּן : וְאַכְלֵי נְבִיַּיָא דַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיוֹמָא הַהוּא לְמִבְכֵּי וּלְמִסְפַּד וּלְגִזוּז רֵישׁ וּלְמֵיסַר סַקִּין :

והא

רשי

תשואות מליאה , עיר שהית׳ מליאה תשואות קול רוב אדם הומייה ועליזה עכשיו מה לך שתאבלת : חלליך לא חללי חרב , טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב : כל קציניך נדדו יחד , צדקיהו ושריו שיצאו לברוח לילה : מקשת אוסרו , אשר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרי׳ להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן : שעו מני , חדלו ממני כך הקב״ה אומר למלאכי השרת : מבוסה , מרמס כמו בוססו את נחלתי וכמו כגיבורי׳ בוסים בטיט חוצות : מקרקר קיר , יום קירקור קיר החומה : ושוע אל ההר , וקול שוועה לנוס אל ההרים להמלט : נשא אשפה , אשפות חצים קוויב״רץ בלע״ז : וקיר ערה מגן , תירגם יונתן ועל שורא דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו ויגלה קירה בני אותה מדינה גילו מגיניהם על ירושלם : שות שתו השערה , שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמ׳ בן הדד שימו על העיר : ויגל , לשון גילוי : מסך יהודה , הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם : ותבט ביום ההוא , תתבוננו להלחם בם : אל נשק בית היער , הם המגינים שלש מאות ומאתים שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון : בקיעי עיר דוד , בקיעי החומה ראיתם כי רבו : ותקבצו את מי הברכה , יונתן תירגם וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהיא אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראית׳ שיש שם תורפה לירושלם ונוחה ליכבש משם : ואת בתי ירושלם ספרתם , כמה בתים יש לכל אחד שיתנו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה : לבצר , לחזק לשון ערים בצורות : ומקוה עשיתם , אגם מים להיו׳ חוזק לעיר : בין החומותי׳ , החומו׳ כפולו׳ חיל וחומה ובין מי הברכ׳ הישנה : ולא הבטתם אל עושיה , ואם תאמרו אף חזקיהו עשה כן שנ׳ ויתחזק ויבן את כל החומ׳ הפרוצ׳ ויעל על המגדלו׳ ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד חזקיהו ביי׳ אלהי ישרא׳ בטח וגו׳ אבל עתה בימי יהויקי׳ וצדקיהו לא הבטת׳ אל עושיה : ויוצרה מרחוק , מאז שברא את העולם עלת ירושלם ובית המקדש במחשבה : לא ראית׳ , לא חשבתם :

והנה

והנה ששון ושמחה, לא דאגו ולא פחדו לדברי האל אלא לעגו ושמחו, ואמרו הואיל וסופנו למות מעתה נעשה ששון ושמחה והרג בקר ושחוט צאן ונאכל בשר ונשתה יין כי מחר נמות ונשמח בעודנו בחיים וכל זה ללעג ולשחוק לדברי האל וזהו חלול ה': ונגלה, מה שהם אומרים נגלה באזני וידוע לפני אני ה' צבאות, לפיכך אני נשבע: אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון, כי קשה עון זה הדבר מהעזות שקדמו לכם ולא יכופר העון הזה בגלות או עד תמותון אבל המיתה שתמותו בחרב אותה תכפר עליכם, ויונתן תרגם עד תמותון מותא תנינא: ר"ל מיתת הנפש בעולם הבא, ותרגם ונגלה באזני אמר נביא באדני הויתי שמע כד אתגזרת גזרתא דא מן קדם ה' צבאות, ואמרו רז"ל כל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות וביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת, שנ' אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון: כה אמר ה', הסוכן, פירוש אוצר מן ערי מסכנות לפרעה, וכן תרגם יונתן פרנסא, ושבנא היה פקיד ואוצר בבית המלך חזקיהו ונטה דעתו על מלך אשור להסגיר לו העיר וקשר קשר עם קצת אנשי העיר, ועליו נאמ' ולא תאמרו' קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר כמו שפירשנו במקומו: על שבנא, כמו אל שבנא, וכן ויתפלל על ה' כמו אל ה': ואשר על הבית, ר"ל שממונה על בית המלך, מה לך פה, כאו אמר ואמרת אליו מה לך פה שהרי אמר לו לך בא אל ה הסוכן הזה, וכן תרגם יונתן ותימר ליה מה לך כא, נראה כי שבנא לא היה מבני ירושלם אלא שבא לגור שם ונעשה פקיד בבית המלך, וברש כי מעיר ששמה סכני היה לפיכך קראו סוכן ובא לו לירושלם ולפי שלא היה מתושבי העיר ושמו לבו לקשור קשר להסגיר העיר למלך אשור אמ' לו מה לך פה מה עסק יש לך בעיר הזאת ואיכה ארץ מולדתך, ומי לך פה אי זה אח או קרוב יש לך בעיר שאתה עושה דברים כאלה בעיר: כי חצבת לך פה קבר, אתה מרמה בעצמך כאו חצבת לך פה קבר שאתה בוטח שתמות כאן לא יהיה זה אלא הנה ה' מטלטלך: חצבי מרו' קברו, ואתה כמי שחושב במקו' גבוה קברו שלא יפחד שיורידוהו משם, וכמי שחקק משכנו בסלע שאתה בוטח שתהיה לעולם בעיר הזאת בשררה שאתה בה היום שלא יהיה אדם שיורידך ממנה, לפיכך קשרת עם מלך אשו לא יהיה זה כי אחר יבא תחתך שיורידך מן שררתך, כמו שאמר וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו, וי"ת קרב קברו אתר אתרוהי, ורז"ל פירשו חצבי מרום קברו שחשב לו קבר בקברי בית דוד לפיכך אמ' מה לך פה ומי לך פה מי קבור כאן ממשפחות אבותיך, וי"ו חצבי חקקי נוספת על הפעל כיו"ד היושבי בשמי' והוא דרך צחות: הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר, פירש אדוני אבי ז"ל טלטול גדול וכבד, וגבר שם התאר לטלטול והא' טלטלה נוסף ואיכה לנקבה, ורז"ל פירשו טלטלת איש ואמר טלטולא דגברא קשה מדאתתא, וזה לפי שהאשה תמצא יותר מרחמים בגלותה מן האיש, כלומר תגלה למקו' שלא תמצא מרחמים, וכן ת"י טלטול דגבר, ולפי דעתי כי מלת גבר הוא לשון קריאה, כלומר אתה הגבר הנה ה' מטלטלך טלטלה, וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ומתגבר, וברש טלטלה גבר כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר: ועטך עטה, כמו שאומר כנף יכנפך כנפה כדור, כמו שאמ' עוטה הבגד וכונפו וגורכו כמו כדור ומשליכו למקו' רחוק, ויש שפירשו ענין עיט, כלו' מפריחך אבל אינו משרשו, ובדברי רז"ל עטך מלמד שפרחה בו צרעת כמו על שפם יעטה, וי"ת ותחפינך בהתתא, פירו' תכסך בושה כמו האדם המתביים שמכסה פניו: כנוף, כנוף מקור כנפה שם, ופירושו כמו שפירשנו: ועטך עטה, כמו שכורך אדם המכנפת ומשליכה למקום רחוק, ואמר עוד כדור אל ארץ רחבת ידים, כמו שמשליך אדם הכדור בארץ רחבת ידים שאין שם גדר או דבר מעכבו שהוא מתגלגל והולך עד שימצא דבר שיעכבנו, וכדור הוא הנקרא פלוט"א והכ"ף שרש, וכן במשנה הכדור והאמוס ותחבר ממנו במקום הזה כ"ף הדמיון יכנופך ככדור, וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה וגו': שמה תמות, ולא כמו שחשבת שחצבת לך פה קבר: ושמה מרכבו' כבודך קלון בית אדוניך, פי' אדוני אבי ז"ל שמה באותו מקו' שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אתה לנפשך לכבוד גדול ובכאן היה לך בה קלון אם תרכב אותה לך שם תהיה מכובד בה, כלו' הכבוד שיש לך בעיר הזאת יהפך שם לקלון לך, ורבותינו פירשו בקש קלון בית אדוניו נהפך כבודו לקלון, כי כשיצא למלך אשור שאלו אותו איה העם שקשרת עמהם, אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו וקשרוהו בזנבות סוסיה' והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים, וזהו מרכבות כבודך המרכבות שהיית חושב שיתנו לך מרכבו' לכבוד נתנו אותם לך לקלון שקשרו אותך בזנבי סוסיהן, ויונתן תרגם תמן תמות וגו': והדפתיך, אמר והדפתיך כאלו האל מדבר, ואמר יהרסך דבר הנביא על האל, וכן מנהג לשון הקדש במקומות רבים, כמו שמעו עמים כלם, כלם תשובו ובאו נא, לכלם ולסריסיכם, והדומי' להם, והמצב והמעמד הוא הפקידות שהיה בה: והיה ביום ההוא, ביום שתגלה ממקומך זה אתן במקומך אליקים בן חלקיהו, ופירוש ביום בזמן ההוא, כמו והיה ביום ההוא טרם ימי אשר עומד לכם, והדומים לו פירושם בזמן ההוא, ופירוש וקראתי שיתן בלב חזקיהו למנות פקיד אליקים במקום שבנא וכאלו האל יקראהו שיבא ויקח פקידו, ויונתן תרגם וקראתי וארבי, כלומר אגדילהו ואמנהו על בית דוד, וכן תרגם אנקלוס ראה קראתי בשם חזי דרביתי בשום, וטוב הוא פירושו, וכן שלישים וקרואים ר"ל גדולים וכן קרואי עדה גדולי העדה שהם נקראים לכל עצה, והנה מצאנו בספר מלכים ובספר זה כי אליקים היה על הבית ושבנא היה סופר כמו שאמר ויצא אליו אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר וזה היה כשבא סנחריב לירושלם, ואפשר כי קודם לכן מרד והיו דבריו עם מלך אשור והיה מכסה עצמו והגלהו על ידי הנביא ואמ' לו לך בא אל הסוכן הזה, והנביא אמר לחזקיהו והורידהו מגדולתו ושם תחתיו אליקי' וכשבא סנחריב לירושלם היה אליקים על הבית ושבנא כשאר סופר ואף על פי כן היה שבנא מכסה עצמו וקרע בגדיו על דברי רב שקה כמו האחרים כאלו היה הדבר קשה בעיניו: והלבשתיו כתנתך ואבנטך, דרך משל כי הכתנת מלבוש הוד ותפארת לגדולה והאבנט היא חגורה על המתנים, והוא משל לחוזק שלא ימעד מגדולתו: והיה לאב, ליועץ נאמן ולמנהיג טוב כמו וישימני לאב לפרעה יועץ ומנהיג מדינתו:

הרג ג' וחס' וסימ' נמס' בסדר בהעלתך: אבול י' מל' וסי' נמס' בסדר שמיני: תמתון ד' ג' חסרי' וא' מל' בקריא' וסימ' ולא תגעו בו פן תמתון, הנחש אל האשה לא מות תמתו', אם יכפר העון הזה, אכן כאד' תמותו', בתראה מל': מרכבות ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' נמס' בסדר בשלח ובמלכים ב' סימ' כ"ג: ולבית י' וסימ' נמסר בסדר נשא:

וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג ׀ בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת׃ וְנִגְלָה בְאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֺן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃ טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת׃ מַה־לְּךָ פֹה וּמִי לְךָ פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃ הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה׃ צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃ כ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ׃ וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַ͏ִם וּלְבֵית יְהוּדָה׃

ג' לפ' נסיפל' ג' · י' מלאים · ב' · ל · ד' ג' אס וא' מל' · ד' כטע' בסיפ' · ל' · ל' · ל' · ל'·ל'·ל' · ל'·ל' · ל' · ל'·ל' · ל'·ל' · ל' ל' · ב' בכל דור ידול

וְהָא בֵּיעַ וְחֶדְוָה אָמְרִין נִקְטֵיל תּוֹרִין וְנִנְכּוֹס עָאן נֵיכוֹל בְּסַר וְנִשְׁתֵּי חֲמַר נֵיכוּל וְנִשְׁתֵּי מְדִינְמוּת לָא נֵיחֵי׃ אֲמַר נְבִיָּא בְּאוּדְנַי הֲוֵיתִי שָׁמַע כַּד אִתְגְּזֵירַת דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת אִם יִשְׁתְּבֵיק חוֹבָא הָדֵין לְכוֹן עַד דִּי תְּמוּתוּן מוֹתָא תִּנְיָנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אִיתָא אֵיזִיל לְוַת פַּרְנָסָא הָדֵין לְוַת שֶׁבְנָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא׃ וְתֵימַר לֵיהּ מַה לָךְ כָּא וּמַה לָךְ כָּדֵין אֲרֵי אַתְקֵינְתְּ לָךְ כָּא אֲתַר אַתְקֵין בְּרוּמָא אַתְרֵיהּ שַׁוִּי בְּכֵיפָא בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃ הָא יְיָ מְטַלְטְלָךְ טִילְטוּל דִּגְבַר וְתַחְפֵּינָךְ בַּהֲתָא׃ יַעְדֵּי מִינָךְ יַת מִצְנֶפְתָּא וִיקִיפוּנָךְ בַּעֲלֵי דְבָב כְּשׁוּר מַקַּף וִיגְלוּנָךְ לְאַרְעָא פְּתָיוּת יְדַיִן תַּמָּן תְּמוּת וּלְתַמָּן רְתִיכֵי יְקָרָךְ יְתוּבוּן בִּקְלָן עַל דְּלָא נְטַרְתָּא יְקַר בֵּית רִיבּוֹנָךְ׃ וְאֶידְחֵינָךְ מִמְּקוֹמָךְ וּמִשִּׁימוּשָׁךְ יְמַגְרִינָךְ׃ וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא וַאֲרַבֵּי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה׃ וְאַלְבְּשִׁינֵיהּ כִּיתוּנָךְ וְהֶמְיָנָךְ אַרְזִינֵיהּ וְשׁוּלְטָנָךְ אֶתֵּן בִּידֵיהּ וִיהֵי לְאַב לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וּלְבֵית יְהוּדָה׃ ואתן

רש"י

והנה ששון ושמחה, הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים: כי מחר נמות, בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאה בחיינו: עד תמותון, תירגם יונתן מותא תנינא לעולם הבא: הסוכן, בעל האוצרות היה וכן ותהי לו ס סוכנת ומדרש אגדה אומר מן סכני היה ובא לו לירושלם בויקר' רבה: אשר על הבית, ממונה היה על בית המקדש יש אומרים כהן גדול ויש אומרים אמרכל: מה לך פה, הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמר בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא ו וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו: חצבי מקום קברו, שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכי' לכך הוא אומ' לו מה ירושה לך בקברות הללו: ומי לך פה, מי ממשפחתך קבור כאן: חצבי חקקי יו"ד יתירה כמו שכני סנה מקימי מעפר דל: טלטלה גבר, כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מ מדאיתתא: ועוטך עטה, כמו ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד"א על שפם יעטה: צנף יצנפך, כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים: כדור, כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלע"ז שזורקין אותו ומקבלין איש ליד: אל ארץ רחבת ידים, בשפיפא שם המקום: שמה תמות, ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת: וממעמדך, ומשימושך במקדש יהרסך: לאליקים, הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו ששנינו כשיצאו אל רב שקה וגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא בסנהדרין כשהלך סנחריב אל תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם:

מפתח

מפתח בית דוד · תירגם יונתן מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד: ותקעתיו יתד במקום נאמן · ולאמנניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים תירגם יונתן נאמן לשון קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט סרס את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום: הצאצאים והצפיעות · תירגם יונתן בנייא ובני בנייא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר ליתד שהוא לשון עוללים דקים היוצאין מתעני אמן ויהיה צפיע לשון יציאה דבר היוצא: כל כלי הקטן · הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו: מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלי' · תירגם יונתן מכהנייא לבשי אפודא עד בני לוי אחזי נבלין ויהיה אגנות לשון כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: תמוש היתד · גדולתו של שבנא: ונכרת המשא אשר עליה · בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים ונטענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאת עליו: הילילו אניות תרשים · שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשים סחורה לצור · תרשים שם הים: כי שודד מבית מבוא · כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדוק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיה עוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים · הם הרומיים: נגלה למו · השודד לאנשי צור · ד"א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשים שוד של צור שברחו בני צור אצל כתים ומשם שמעה השמועה: דומו יושבי אי · התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילי' למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפל צור תפל צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: ובמים רבים · היה בא זרע ממצרים היושבת על ארץ שיחור אל צור: קציר יאור · מצרים היה תבואה של צור שיחור הוא נילוס שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרי' והיו מביאי' התבואה לצור באניו' מצרי': ותהי צור סחר גוים · מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאי' לה סחורה: בושי צידון · שטפילה לצור: כי אמר ים · כי אמרה צור היושבת במעון הים שהיא עיקר ראש המלכות הריני כמי שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמי שלא רוממתי בתולות וכן תירגם יונתן ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני אימי משכה מכות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה: כאשר שמע למצרים · אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים: יחילו · יבהלו: כשמע · השומעים כשיבא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות דם ואם קול שאון מעייר בקירקור הצפרדעים ונהפכו נחליה לזפת וכנים ועפרה לגפרית וירשוה ערות קאת וקפוד ונשפטתי אתו בדבר המק בשרו וכרת הזלזלים דוגמת הברד והארבה וטבח גדול בארץ אדום כנגד מכת בכורות השיטה הזאת אם צור זו היא אדום רומי ואם צור ממש לפי שכשה אותה הים הוא אומר עליה כאשר שמע למצרים ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר שהרי סמך לה צידון:

ונתתי מפתח · דרך משל כי הוא יהיה יועץ של מלך יהודה ועל פיו יעשה לסגור ולפתוח · ואמר על שכמו והמפתח לא ישא אדם אותו על שכמו אמר הענין בשני משלים אמר מפתח כי בידו יהיה ענין בית המלכות לפתוח ולנעול · ואמר על שכמו שהוא כמו משא שישא אדם על שכמו · ר"ל כי הוא ישא ויסבול ויכלכל דברי המלכו' · ואפשר שהיה אליקי' בן חלקיהו כהן ומצאנו חלקיהו בדברי הימים ושלום הוליד את חלקיה וחלקיה הוליד את עזריהו ועזריה זה אפשר שהוא אליקים ושני שמות היו לו · ומצאנו עזריה שהיה נגיד בית האלהים בימי חזקיהו: ותקעתיו יתד במקום נאמן · הוסיף עוד למשול משל על הגדולה ועל השררה שתהיה לו עד שיהיה לכבוד לכל בני משפחתו וכלם יהיו נתלים בו כמו הקטן שהוא נתלה בגדול ונסמך עליו · והמשילו ליתד שהיא תקועה במקום נאמן חזק וקיים שהיא ראויה לתלות בה כל דבר ולא יראו שתשבר ותזוז ממקומה: ותלו עליו: לפי שהיתד תולין עליה אמר דרך משל כי כל בני משפחתו יהיו מתכבדי' בו ונתלי' עליו · ופירו' הצאצאים והצפיעות הבני' והבנות · ותרגם יונתן בניא ובני בניא: כל כלי הקטן · אמר אפילו הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי כל כך תהיה גדולתו מפורסמ' ·

לכסא ו' רפין וסימ' ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני · וידבר אתו טובות · נשבע יי' לדוד · אם ישמרו בניך: ובמים ג' בקריאה וסימ' ובמים רבים זרע שיחור · ובמים עזים נתיבה · ובמים לא רחץ למשעי:

וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ׃ וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו׃ וְתָלוּ עָלָיו כֹּל ׀ כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ ׀ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃ דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃ וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם׃ בּוֹשִׁי צִידוֹן כִּי־אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת׃ כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר׃

כג

וְאֶתֵּן מַפְתֵּחַ בֵּית מַקְדְּשָׁא וְשׁוּלְטַן בֵּית דָּוִד בִּידֵיהּ וְיִפְתַּח וְלֵית דְּאָחִיד וְיֵיחוֹד וְלֵית דְּפָתַח׃ וְאֶמַנֵּינֵיהּ אֲמַרְכָּל מְהֵימַן מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּים וִיהֵי לְכוּרְסֵי יְקָר לְבֵית אֲבוּהִי׃ וְיִסְתַּמְכוּן עֲלוֹהִי כָּל יַקִּירֵי בֵּית אֲבוּהִי בְּנַיָּא וּבְנֵי בְנַיָּא מֵרַבְרְבַיָּא וְעַד זְעֵירַיָּא מִכָּהֲנַיָּא לְבוּשֵׁי אֵפוֹדָא וְעַד בְּנֵי לֵוָאֵי אָחֲדֵי נִבְלַיָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת יַעְדֵּי אֲמַרְכָּל מְהֵימַן דִּי מְשַׁמֵּישׁ בַּאֲתַר קַיָּים וְיִתְקְטִיף וְיִפּוֹל וְתִבְטַל מַטַּל נְבוּאֲתָא דִּי עֲלוֹהִי אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּייָ גְזַר כֵּן׃

מַטַּל כַּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יָת צוֹר אֵילִילוּ נָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מָחוֹזֵיהוֹן מִלְּמֵיתֵי מֵאַרְעָא כִּתָּאֵי אָתֵי עֲלֵיהוֹן׃ אִתְבְּרוּ יָתְבֵי נִיסָא תַּגָּרֵי צִידוֹן דַּהֲווֹ עָבְרִין בְּיַמָּא מְלוּךְ׃ דַּהֲוָת מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמִין סַגִּיאִין דְּכִי חֲצַד כְּנִישַׁת נַהֲרָא עֲלַלְתָּהּ וַהֲוָת סְחוֹרָא לְעַמְמַיָּא׃ בְּהִיתוּ צִידוֹנָאֵי אֲרֵי אֲמַר מַעַרְבָאָה דִּי יָתֵיב בִּתְקוֹף יַמָּא לְמֵימַר לְוַי לָא מְרַעִית אַעְדֵּיתִי וְלָא רַבֵּיתִי עוּלֵימִין פַּנִּיקִית בְּתוּלָן׃ כְּמָא דִּי שְׁמָעוּ לְמַחֲתָא דִּלְקוֹ מִצְרָאֵי זָעוּ כַּד שְׁמָעוּ צוֹרָאֵי׃

גלו

רוממתי ל' א' ולרוממתי וב' ורוממתי

ואמר כלי דרך משל לפי שהמשילו ליתד יהיו תולין עליה גדולים וקטני' לפי חזקה של יתד · ופירוש כלי קטן כלי התשמיש הקטן כי מכל התשמישים תולין על היתד · לפיכך אמר מכלי האגנו' עד כל כלי הנבלים ושניכות כלי האגנות וכלי הנבלים לפי שהאגנות יש בהם גדולות וקטנות ומוכנות לתשמישים משונים זה מזה · וכן הנבלים יש בהם זה משונה מזה ביתדותיו או במיתריו וכלם יקראו נבלים · ות' כלי הקטן מרברבי ועד דעדקיא · ותרגם מכלי האגנו' עד כל כלי הנבלי' מכהניא לבושי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא · ביום ההוא · היתד התקועה במקו' נאמן · וזה משל על שבנא שהיה סבור שיהיה בכבודו קיים עד יום מותו · כמו שאמר חוצבי מרום קברו ונכרת המשא אשר עליה כמו היתד כשתשבר ותפול ישברו ויפלו ויכרתו הכלי' התלוי' והנשואים עליה שיפלו עמה כן כשישבר שבנא תשבר משפחתו וכל סיעתו: משא צור · נתנבא על צור שתחרב והיתה עיר סחורה · כמו שאמר · לפיכ' קרא כנגד תרשים שהיא על הים והיא היתה עיר סחורה ב"כ היו באות הספינו' תמיד מתרשים לצור · לפיכך אמר הילילו אניות תרשים · כלומר ספדו כי אין לכם מקום שתלכו שם שצור תחרב · וזהו שאמר שדד מבית מבא שדד בתיכם ומקומכם שהיה באכם שם עתה שדד מבא שם כל סוחר · ופירוש מבית מהיות בית ומקו' וכן והשבתיך מזונה מהיות זונה · וימאסך ממלך מהיות מלך · וסירה מגבירה מהיות גבירה · מארץ כתים נגלה למו · ת' מארע כתאי אתו עלוהי · ואנו רואים כי נבוכד נצר החריבה כמו שמפורש ביחזקאל · וכתים הם מבני יון · אם כן איך אמר מארץ כתים נגלה · ופירש אדוני אבי ז"ל כי כתים היו סוחרים הולכים לבבל ואמרו להם שיבאו לצר ויוכלו לתפוש אותה והם יעזרום ויבאו להם דרך הים: דמו יושבי אי · היושבים באיים אשר על הים שהם סוחרים והולכים באניות עתה דמו · כלומר שתקו והעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה · ויונתן תרגם דמו אתברו · וצידון היא על הים גם כן: סוחר צידון עובר ים מלאוך · לשון יחיד דרך כלל · כמו ויהי לי שור וחמור · כי אם הסוס אסור והחמור אסור · כה תאמרו לאיש יבש גלעד: והדומים להם · מלאוך כנגד צור · ופירושו מלאו אותך בסחורה · ומלאוך קל הלמ"ד וראוי להדגש כי הוא מהדגוש: ובמים רבים · הפסוק כמו הפוך · אמר וזרע שיחור שהוא במים וקציר יאור הוא תבואת צר כלומר כי ממצרים היה בא לה ברכה מתבואה לפי שמצרים רבת תבואות כי לא תצטרך לגשמי' כי הנהר שנקרא שיחור משקה את הארץ ההיא · וזהו שאמר במים רבים: ותהי סחר גוים · צר היתה סחורת גוי' כי כלם היו סוחרי' בה: בושי צידון · כיון שנחרב מקו' סחורתך בושי והכלמי · כי הנה אמ' ים והיא צר לפי שהיתה סחורתך דרך ים והיא היתה מעוז הים · כלומ' מעוז כל הערי' שהם לחוף הים · אמרה כשראתה בחורבנה הנני היום כאלו לא חליתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורי' ולא רוממתי בתולות כי אני היום חרבה ושכולה והוא דרך משל להמשיל העיר באשה חלה וילדת בני' ומגדלת אותם ומרוממת אותם · וכן אמר כי חלה גם ילדה ציון את בניה · ויונתן תרג' כי אמ' ים ארי אמר מערבאה דיתיב בתקוף ימא ותרג' לא חליתי ולא ילדתי לוי לא מרעית ולא אעדיתי ולא רביתי עולמין פניקית בתולן · כלו' הלואי שלא היה לי כל הכבוד כי מה יועיל אחר שסופי להיו' חרבה: כאשר שמע למצרים · כאשר ישמעו מצרי' חרבן צר יפחדו ויחילו בעבור עצמם · כמו שחלו יושבי צר כששמעו כי נבוכד נצר בא עליה להלחם · שיקוד' החריב נבוכד נצר צר ואח' כך החריב מצרי' כמו שמפורש בספר יחזקאל:

עברו

עברו תרשישה ׳ אמר כנגד הסוחרים אשר בצור עברו לכם תרשישה כי צור תחרב ותרשיש גם כן על הים והיו סוחרים באים אליה אבל לא כמו אל צור ׳ ועתה אין לכם עוד מסחר אל צור ועברו לכם תרשישה : הלילו יושבי אי ׳ יושבי אי הים הלילו כי חרבה עיר סחורתכם ׳ ולדעת יונתן אומר כנגד אנשי העיר שתרגם עברו גלו למדינת ימא : הזאת לכם ׳ אמר כנגד אנשי העיר הזאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה עליזה מרוב כבודה והיתה מימי קדם ועתה יובילוה רגליה לגור מרחוק ׳ כלומר לגלות מארצה ולגור בארץ שהיא מרחוק ׳ ואמר רגליה ׳ כלומר כי על כרחה יוליכוה רגליה ללכת בגלות ׳ וזהו על דרך שאמר רגלוהי דבר אינם אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילי יתיה ׳ וקדמתה

תרשישה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ עברו תרשישה הלילו ׳ ויקם יונה לברוח תרשישה ב׳ בפסוק קדמאה ובתראה, על כן קדמתי לברוח תרשישה ׳ ובני יון אלישה ותרשישה דד״ה : נכבדי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ כנעניה נכבדי ארץ ׳ לחלל גאון כל צבי ׳ נכבדי מים : יסדה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ אשור יסדה לציים ׳ כי הוא על ימים יסדה ׳

עִבְר֥וּ תַּרְשִׁ֑ישָׁה הֵילִ֖ילוּ יֹ֥שְׁבֵי אִֽי׃ הֲזֹ֥את לָכֶ֖ם עַלִּיזָ֑ה מִֽימֵי־קֶ֣דֶם קַדְמָתָ֔הּ יֹבִל֣וּהָ רַגְלֶ֔יהָ מֵרָח֖וֹק לָגֽוּר׃ מִ֚י יָעַ֣ץ זֹ֔את עַל־צֹ֖ר הַֽמַּעֲטִירָ֑ה אֲשֶׁ֤ר סֹחֲרֶ֙יהָ֙ שָׂרִ֔ים כִּנְעָנֶ֖יהָ נִכְבַּדֵּי־אָֽרֶץ׃ יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת יְעָצָ֑הּ לְחַלֵּל֙ גְּא֣וֹן כָּל־צְבִ֔י לְהָקֵ֖ל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָֽרֶץ׃ עִבְרִ֥י אַרְצֵ֖ךְ כַּיְאֹ֑ר בַּת־תַּרְשִׁ֕ישׁ אֵ֥ין מֵ֖זַח עֽוֹד׃ יָדוֹ֙ נָטָ֣ה עַל־הַיָּ֔ם הִרְגִּ֖יז מַמְלָכ֑וֹת יְהוָה֙ צִוָּ֣ה אֶל־כְּנַ֔עַן לַשְׁמִ֖ד מָעֻזְנֶֽיהָ׃ וַיֹּ֕אמֶר לֹֽא־תוֹסִ֥יפִי ע֖וֹד לַעְל֑וֹז הַֽמְעֻשָּׁקָ֗ה בְּתוּלַת֙ בַּת־צִיד֔וֹן כִּתִּיים֙ ק֣וּמִי עֲבֹ֔רִי גַּם־שָׁ֖ם לֹא־יָנ֥וּחַֽ לָֽךְ׃ הֵ֣ן ׀ אֶ֣רֶץ כַּשְׂדִּ֗ים זֶ֤ה הָעָם֙ לֹ֣א הָיָ֔ה אַשּׁ֖וּר יְסָדָ֣הּ לְצִיִּ֑ים הֵקִ֨ימוּ בַחוּנָ֜יו עֹרְר֣וּ אַרְמְנוֹתֶ֗יהָ שָׂמָ֖הּ לְמַפֵּלָֽה׃ הֵילִ֖ילוּ אֳנִיּ֣וֹת תַּרְשִׁ֑ישׁ כִּ֥י שֻׁדַּ֖ד מָֽעֻזְּכֶֽן׃

ל׳ · ג״פ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · כתיים ק׳ · ל׳ · בחוניו ק׳ · ל׳ וחד מעזכם

גְּלוֹ לִמְדִינַת יַמָּא אִילִילוּ יָתְבֵי נִסַּיָּא׃ הַהֲדָא לְכוֹן תַּקִּיפְתָּא צוֹר מִיּוֹמֵי קֳדָם מִלְּקַדְמִין הֲווֹ מַיְתָן לַהּ תִּקְרוּבְתָּא מֵאֲרַע רְחִיקָא כְּדוֹ לְאִתּוֹתָבָא הָא גָלְיָא׃ מַן מַלִּיךְ דָּא עַל צוֹר דַּהֲוָת מְמַלְּכָא מַלְכִין דִּי תַּגָּרַהָא רַבְרְבִין שִׁלְטוֹנָאָה יַקִּירֵי אַרְעָא׃ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכָּא לְאַפָּסָא יְקַר כָּל חֶדְוָתָא לְאַקָּלָא כָּל יַקִּירֵי אַרְעָא׃ גְּלָא מֵאַרְעִיךְ כְּמֵי נַהֲרָא עֲרוֹקִי לִמְדִינַת יַמָּא לֵית תְּקוֹף עוֹד׃ גְּבוּרְתֵּיהּ מְרַמְמָא עַל יַמָּא לְאַזָעָא מַלְכְוָתָא יְיָ פַּקִּיד עַל כְּנַעֲנָאָה לְשֵׁיצָאָה תּוֹקְפָאָה׃ וַאֲמַר לָא תוֹסְפוּן עוֹד לְמִתְקַף דַּהֲוֵיתוּן אַנְסִין לְעַמָּא דִּי בְּצִידוֹן לְכִתִּים קוּמוּ גְּלוֹ אַף לְתַמָּן לָא יְהֵי לְכוֹן נְיָח׃ הָא אַרְעָא כַסְדָּאֵי דֵּין עַמָּא כַּד לָא הֲוָה אֲתוֹרָאָה שַׁכְלְלָהּ לְגַנְוָן אֲקִימוּ חֲזוָתְהָא פַּגְרוּ בִּירָנְיָתְהָא שַׁוְּיוּהָא לְמַתְבְּרָא׃ אִילִילוּ נַחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מָחוֹז תּוּקְפֵיכוֹן׃

ויהי

בארץ יסדה לעולם ׳ ואגדתו על ארץ יסדה : שמה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ שמה למפלה ׳ שמה לשממה ׳ ושמה לצלמות ישית לערפל :

רש״י

עברו ׳ אנשי צור לברוח לתרשיש : הזאת לכם עליזה ׳ הרי כפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח : כנעניה ׳ תגריה כמו כנען בידו מאזני מרמה ולא יהיה כנעני עוד : כל צבי ׳ מצב חזק : עברי ארצך ׳ לגולה : כיאור ׳ כיאור הזה שעולה ומתפשט : בת תרשיש ׳ צור היושבת בים תרשיש : אין מזח ׳ אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתנים מזח לשון אזור כמו ולמזח תמיד יחגריה וכל אזור לשון חוזק : ידו נטה ׳ המוטה : ה׳ צוה אל כנען ׳ צוה את קוראיו על כנען : לשמיד ׳ כמו להשמיד וכן ללכת לציד ביורע׳ כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה כמו להשמיע : מעזניה ׳ צור וצידון משל כנען היו כמו שנאמ׳ את צידון בכורו : כתים ׳ אל ארץ כתים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומ׳ קומי עבורי הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשר לא כדי הוא להיות עם שהם נקראו הגוי המר והמהר עם שוטה הוא מן הבריו׳ שהקב״ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב״ה מתחרט עליהם במסכת סכה : אשור יסדה ׳ להשכין בה ציים שלא ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר : הקימו בחוניו ׳ הם יקימו מצודותיהם על צור ׳ בחוניו לשון עופל ובוחן בירפריי״ץ בלעז שעושין למצור על הכרכים : עוררו ארמנותיה ׳ יחריבו לשון ערו ערו לשון כתובה עד היסוד :

מובילי יתיה ׳ וקדמתה ׳ שם כמו שקדמת פלא יבם ׳ והה״א לנקבה והיא במפיק ׳ כלומר קדמות העיר היא מימי קדם ׳ ויונתן תרגם מיומי קדם מ מלקדמין וגו׳ : מי יעץ ׳ מי היה יועץ להחריב צור מתקנים עצתו לולי כי האל יתברך יעץ ועצתו תקום ׳ כי צור היתה עיר גדולה ומעטירה ׳ כלומר נותנת עטרה למלכה ולעמה מרוב עטרה וכבודה ׳ ולמי היה עולה בלב להחריב׳ כי סוחריה היו שרים ׳ היו חשובי׳ כמו שרים ׳ וכנעניה כמו נכבדי ארץ ׳ והענין כפול במלו׳ שונות : כנעניה פירוש סוחריה ׳ וכן כנען בידו מאזני מרמה ׳ אלא שהוא משקל אחר ׳ ויונתן תרגם שלטונהא : יהוה צבאות יעצה ׳ לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ ׳ בכפל ענין במלו׳ שונות ׳ ופירוש הפסוק השם צבאות יעץ זאת לפי שהיתה מתגאה ברוב עטרה והיתה נותנת העטרה לעצמה ולא לאל לפיכך צוה להחריבה : לחלל גאון כל צבי ׳ כלומר כל ארץ צבי וחפץ ישפל גאונם ויחולל כשיראו חרבן צור יעשו קל וחומר בעצמם ויהיו בעיניהם נקלים ומחוללים : עברי ארצך מהרה ובלי מסס : כיאור ׳ יש מפרשים כיאור מצרים שיוצא ממקומו ומתפשט כן תצאי ממקומך אתה ואתה ׳ או יהיה פירושו כמו היאור שעובר במהרה ׳ ועל הדרך הזה המשיל במקום אחר כי יבא כנהר צר ואתה תעברי לבת תרשיש ׳ כלומר לעדת תרשיש ׳ כמו בת ציון ׳ ותרשיש גם כן על הים סמוך לצור ׳ ואומר שתעבור אל תרשיש כי אין מזח עוד ׳ כלומר אין לך עוד חוזק בארצך ׳ ובת תרשיש חסר למ״ד השמוש ׳ כמו ויבא ירושלם ׳ וכמוהו רבים : ידו נטה ׳ הקב״ה נטה ידו על הים ׳ ר״ל על צור שהיא על הים וכל עוטרה מהים ׳ וכאלו הקב״ה נטה ידו על הים שלא יבא לצור עוד דרך ים כל עובר ים כי הרגיז הממלכות אל צור שהיא כנען ׳ כלומר שהיא עיר סחורה כמו שפירש כנעניה ׳ צוה ׳ לנבוכד נצר שיבא עליה לשמיד מעזניה ׳ או יהיה פירוש הפסוק כן ׳ והוא טב למה שאמר למעלה השם צבאות יעצה ׳ אמר לא יהיה זה פלא בעיניכם אם ה׳ צוה להחריב צור כי כן צוה ונטה ידו על הים בטביעת פרעה ומצרים ׳ וכן הרגיז ממלכות רבות כסיחון ועוג וזולתם ׳ והוא שצוה על ארץ כנען לשמיד מעזניה אף על פי שהית׳ ארצם ערים גדולות ובצורות בשמים הוא צוה להשמיד כל המעוזים ההם וישראל במצותו וברצונו כבשו הכל לא היתה קריה אשר שגבה מהם : לשמיד ׳ כמו להשמיד ׳ וכן בחסרון הה״א ׳ ולנפיל יחך ׳ ולשבית עניי ארץ ׳ והדומים להם : מעזניה ׳ הנו״ן במקום אות הכפל שהיה משפטו מעוזזיה ולהקל הקריאה החליפו את הכפל בנו״ן ׳ וכן כי לא תמנו כמו תממו : ויאמר ׳ האל אמר כנגד צור ׳ ומה שאמר לא תוסיפי עוד לעלוז לא אמר עוד לעולם שהרי לשבעים שנה חזרה לאיתנה אלא פירוש עוד לזמן רב ׳ וכן ולא יספו עוד גדודי ארם ׳ ועמלו לא יזכר עוד : המעושקה ׳ אמר ואת בת צידון גם כן ׳ קומי עברי לך לארץ כתיי׳ כי חרבה צור שהיא באה אליך בסחורה שהיתה שכנה לך ואין לך עוד מעמד ואת מעושקה מצד צור ׳ גם אפשר כי צידון גם כן החריב נבוכד נצר כשהחריב צור כי שכונות היו ׳ ואמר המעושקה שמעושקה עם צור ׳ וכן נבא על שתיהן יואל ׳ ואמר וגם מה את לי צור וצידון וגומ׳ ׳ קל מהרה אשיב גמולכם בראשיכם ׳ אבל צור היא העיקר ׳ לפי׳ נאמרה הנבואה על צור ׳ ואמר בתולת לפי שלא נכבשה עד היום ׳ וכן בתולת בת ציון ׳ בתולת בת יהודה ׳ קורא העיר בתולה קודם שיכבשוה ותהיה ברשות אחר כי היא כבתולה קודם בואה לרשות בעל : כתיים ׳ בספרי׳ יודי״ן כתוב ולא קרי ׳ כי החיר״ק בתי״ו ולא ביו״ד ואחד הוא ׳ כמו עבריים ועברים : הן ארץ ׳ הנה בבל וכיוצא וכל שאר הארץ שהיא ארץ כשדים היום זה העם לא היה שם מקדם כי אשור יסדה לציים ׳ כמו שאומר בתורה מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ׳ וכשדים היו בני כשד בן נחור וכבשו הארץ הזאת והיא נקראת היום ארץ כשדים ואשור יסדה מקדם על כן נקרא הארץ ההיא בכלל אשור ׳ והמולכים עליה נקראים מלכי אשור ׳ אבל היא היום לבבל ולכשדים כי הם כבשוה והם הקימו בחוניו שהם היום ׳ ועוררו ארמנותיה שהיו בה מתחלה ושמוה למפלה ׳ ובאמרו שמה לשון יחיד הוא אומר על מלכם ׳ ובכלל על הגוים ׳ ופי׳ לציים כמו לפניו יכרעו ציים ׳ לעם לציים ׳ והם השוכנים במדבר בארץ ציה ׳ ואמר כי אשור יסד זאת הארץ שיהיו שוכנים בה אותם שהיו יושבי אהלים בציה קודם זה ׳ ואמר ענין הפסוק על צור ׳ כלומר אל יהי הדבר הזה פלא בעיניכם אם תחרב צור כי הנה חיל כשדים שבאים להחריבה ארצם גם כן היתה לאחר מתחילה ואחר כן לקחוה הם מהראשונים והם עוד יקחוה אחרים מהם ׳ כי כן מנהג העולם זה עולה וזה יורד להודיע כי האל הוא אדון כל הארץ ׳ ופי׳ בחוניו מגדליו ׳ כמו עפל ובחן ׳ ופירוש עוררו שברו ׳ כמו ערער תתערער ׳ ויש מפרשים הן ארץ כשדים על צור ׳ כלומר זאת העיר ארץ כשדים היא כי זה העם לא בנה אותה אלא אשור יסדה לספינותיו ׳ ציים ׳ ספינות כמו וצי אדיר ׳ והם ערי אשור הקימו מגדליו ועתה באו כשדים עם נבוכד נצר ועוררו ארמנותיה ושמה למפלה ׳ ויש מפרשים הן ארץ כשדים גדולים הם ממך והגבורה עתיד להחריבה על ידי פרס ומדי והוא עתיד להחריבה ולשמה עד שיאמרו רואיה זה העם לא היה ׳ וכן אשור יחריב האל ארצו ותהיה מיוסדת לציים ולחיות והם הקימו מגדלים והוא שמה למפלה : הילילו ׳ שהייתם באים בספינות לסחורה לצור או לצידון עתה הלילו כי שדד מעזכם שהוא צור ׳ כי רוב האניות הם בתרשיש והסוחרים היו באים עם באניות ללכת לצור או לצידון וכיון שנחרבו הלילו כי אבד שברכם כי צור היה מעוז לכם שהייתם באים עם הסוחרים :

רשי

ונשכחת צור, לפי שמזכירה בלשון נקבה לשון זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהא חריבה: כימי מלך אחד, ימי דוד שבעי' שנים היו ואיני יודע מהו הסימן הזה הניתן כאן: יהיה לצור, זכרון מעט שתתנער משפלותה ותחזור לאות' שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה: כשירת הזונה, שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעי' בשיר אולי תערב על אוהביה: הרבי שיר: כלומר אף הרבי חנונים והשפילי גאוותך: לאתננה, לקדמתה ולעושרה על ידי סחורתה ומכנה אות' בלשון גנאי: וזנתה, ותספק סחורה אף בלשון גנאי כינה אותה: קדש ליי', עתידי' צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח: לא יאצר, להיות אוצר למלכיה: ולא יחסן, לא ימחילוה לבניהם: למכסה עתיק, למלבושי נוי עתיק משובח כמו דבר עתק: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה, הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמ' להם לא לכם אני אומר שתירשוה כי הנה הקב"ה בוקק ובולק אתכם והמותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם ירונו זהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה, בוקק מרוקן, ובולקה מחריבה: ועוה פניה, והבהיל חשוביה עוה לשון נעויתי מראו', תוספ' והיה כעם ככהן לא כשאר הולכי דרכי' שהאדון מוליך עבדו והגבירה מוליכה שפחתה האדון נכבד והעבד נקלה הגבירה נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבוי הכל שוין לפניו כקונה כמוכר בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונ' שמח והמוכר עצב שלא ישוב לממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה לא ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה ששניהם שוים שהלווה אין לו מה לפרוע והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לווה נופל בכסף ונושה נופל בכל שאר דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב כי תשה ברעך משאת מאומה ע"כ: הבוק תבוק, תתרוקן: הבוז תבוז, לשון בזה ושלל: נבלה, כמו והעלה נבל לשון כמש ותשות כח: אומללה, לשון שפלות כמו היהודים האמללים: תבל, היא ארץ ישראל שהיא מתובלת במצות הרבה: מרום עם הארץ, גאון עם הארץ: והארץ חנפה, כמין חניפות עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה: תחת יושביה, בשביל יושביה:

סחרה ד' בקריא' וסימ' והיה סחרה ואתננה קדש ליי' לא יאצר ב' בפסוק, כי טוב סחרה מסחר כסף, טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה: והארץ ה' ר"פ וסימ' נמסר בסדר בהר סיני וביהושע סימ' י"ג: אבל ג' וסימ' אבל תירש אמללה גפן, אמללה ארץ החפיר, לעגלות בית און יגורו, וא' ואבל העל זאת לא תרגז:

טו והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה: קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי: והיה מקץ שבעים שנה יפקד יהוה את צר ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה: והיה סחרה ואתננה קדש ליהוה לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני יהוה יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק:

כד

א הנה יהוה בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה: ב והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו: הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז כי יהוה דבר את הדבר הזה: אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל אמללו מרום עם הארץ: ה והארץ חנפה תחת ישביה כי עברו תורת חלפו חק

ויהי בעידנא ההיא ותתרחיק צור שבעין שנין כיומי מלכא חד מסוף שבעין שנין יהי לצור כתושבחת נפקת ברא: אתחלף יקריך אטלטיל למדינא קרתא די הות כנפקת ברא אתרחקית הפוכי כינריך לאבלא וזמריך לאליא מאים יעול דכרניך: ויהי מסוף שבעין שנין יעול דכרנה דצור קדם יי ותתוב לאתרה ותהי מספקא סחורה לכל מלכוות עממיא די על אפי ארעא: ויהי סחורתה ואגרה קודשא קדם יי לא יתאצר ולא יתגניז ארי לדמשמשין קדם יי יהי אגרה למיכל למסבע ולכסו דיקר:

הא יי מבין ארעא ומסר לה לסנאה ותתחפי בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא ויבדר ית דיתבין בה: ויהי חילונאה ככהנא עברא כרבוניה אמתא כמרתה זבנא כמזבננא יזפא כמוזפא רשא כמאן דרשי ביה: אתבזזא תתבזיז ארעא ואתרשא תתרש ארי יי מליל ית פתגמא הדין: אתאבלת חרובת ארעא צדיאת חרובת תבל ספו תקוף עמא דארעא: וארעא חבת תחות יתבהא ארי עברו על אוריתא אבטילו מועדיא אשניאו

רדק

והיה ביום ההוא, ביום שתחרב צור יהיה נגזר עליה שתהיה נשכחת שבעים שנה שלא תבנה: כימי מלך אחד, פירשו המפרשים כימי מלך דוד, ולא פירשו למה נתן הסימן הזה, והנכ' בעיני כי אמר כימי מלך אחד לפי שימי האדם הם שבעים שנה ברוב, כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ואמר כי זמן זה תשבת ממלוכה, ולפי שהיתה לה מלוכ' גדולה וכבוד גדול, כלומר כמו שיוכל לחיות מלכה ומלכותה כן תהיה מאין מלוכה, ולדברי המפרשים שפירשו כימי מלך דוד נראה לי הטעם לפי שמלך דוד היה לו ברית עם חירום מלך צור ואחרי מות דוד ושלמה לא שמרו הברית והרעו לישראל כפי יכולתם, ואמר כי זמן זה תשבת מלכותם כדי שיזכרו ברית דוד שהיה לו עם מלכם והם לא שמרו הברית וידעו כי באותו עון בא להם הגזרה הזאת: מקץ שבעים שנה יהיה לצור כשירת הזונה, לפי שהיתה צור רבת הסחורה ומכל הגוים והממלכו' יוצאים לה ובאים לה בסחורה דמה אותה לזונה שיבאו אליה בני אדם רבים ופעמים תשכח ולא יבא אליה אחד, כן תהיה צור שתשכח מן הזונים אחריה והם הסוחרי', ובסוף שבעים שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה, כי הזונה אחרי שתהיה נשכחת זמן רב ורואה הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשיר כדי שיבאו אליה, כן צור לסוף שבעים שנה תבנה וישובו הסוחרים אליה כאלו היא הרימה קולה בשיר כדי שיפנו אליה וישובו אליה: קחי כנור, אמר לה דרך משל שתעשה כמו שעושה הזונה הנשכחת שתקח הכנור בידה ותסובב העיר אחרי שנגנזה בביתה ורואה שאין פונה אליה תקח הכנור ותסובב העיר אולי יראה אותה וישמע אותה אדם ויערב לו קולה ויבא אליה, לפיכך אמר סבי עיר זונה נשכחה וגו': והיה מקץ, יפקד ה', הוא החריבה והוא יפקדנה למען תדע כי מה' היתה לה, כי הנביא נבא עליה בשם ה' טרם שתחרב נבא על חרבנה ועל פקודתה: וזנתה, תסחר, כמו שפירשנו, וכן תרגם יונתן ותהא מספקא סחורה לכל מלכות עממיא די על אפי ארעא: והיה סחרה, זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח, או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה, וכן הפרשה הבאה אחריה: הנה ה' בוקק, המפרשים פירשו פרשה זו על גלות עשרת השבטים, וכן נראה מדברי רז"ל, וכן דעת יונתן, והנכון בעיני כי היא עתידה, וכן מבואר בסוף הפרשה: בוקק, מריק, כלומר אני אריק אותה שתהיה רקה מאנשיה, אבל בנין בוקק הוא פעל עומד וזה יוצא: ובולקה, גוזר אותה מן הישוב, וכן ומבוקה ומבולקה, וכזה הענין בדברי רבותינו ז"ל לא חילק ידענא ולא בילק ידענא, פירוש שתבלק הטבעת ושורתה, ואדוני אבי ז"ל פירש ענין פתיחה מן הערבי בלקת אלבאב, ר"ל פתיחת השער, ופירוש בולקה פותח אותה שיבאו אנשיה ממנה, ולזה נטה דעת המתרג' שתרג' ובולקה ומסר יתה לסנאה: ועוה פניה, על דרך משל יעוה פני הארץ שלא ימצא בה כל חי, ויונתן תרגם ויתחפון בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא, וכל אלו המלות אשר זכר בזה הפסוק הם כפל ענין בהשחתת הארץ, וכפל ענין במלות שונות כמו שהוא דרך המקרא כדי לחזק הענין: והיה כעם, אלה הם כפי הדמיון וכל אחד נושא וכנוי לפיכך תבא הכ"ף עם שניהם, ר"ל זה כזה וזה כזה, וכן כמוך כמוהם, כמוך כפרעה, ובאמרו כעם ככהן כעבד כאדוניו, וכן כולם, ר"ל כי בהשחתת הארץ לא יכירו בה המשחיתים הנכבד ולא יראו פני גדול אלא כולם יהיו שוים בגזרה ויהיה הגדול כקטן והקטן כגדול, וכל אלה שזכר הם זה למעלה מזה, כי הכהן אדון לעם, כמו יתרו כהן מדין, והקונה למעלה מן המוכר, כי המוכר נחלתו מפני עוניו מוכר והקונה עשיר והעשיר אדון לעני, וכן אמר הכתוב עשיר ברשים ימשול, וכן המלוה אדון ללוה, וכן אמ' הכתוב עבד לוה לאיש מלוה, ומה שאמר כנושה כאשר נושה בו אחר שאמר כמלוה כלוה לפי שהאחד משאת כסף והאחד משאת אוכל, ופירוש כנושה הוא המלוה, ונושה בו הוא הלוה, וקשר הבי"ת מפריד ביניהם: הבוק, כי ה' דבר דבר, וכיון שהוא דבר לא יוכל אדם לגזור עליו כי באמת יהיה שתבוק הארץ ותבוז: אבלה, ענין השחתה, וכן אבל תירוש: נבלה, כמו נפלה, וכן כנבול עלה מגפן, וכפל הענין לחזק: מרו' עם הארץ, גדולי כל עם ועם יבושו: והארץ חנפה, כאלו הראתה הטעם שהיתה שממה שלא נתנה פירותיה, ולמה היה זה לה בעון יושביה: וזהו פי' תחת בעונם, כמו תחת אשר לא עבדת: כי עברו תורות, אם על השבטי' אמר כמו שפירשו המפרשים הוא כפשוטו כי לרוב רשעתם גלו, ולפי שהיא עתידה על אמות העולם יהיה פירוש כי עברו תורות על השעבוד שמעבדו בישראל יותר מדאי, כמו שאמר הקדוש ברוך הוא אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, והם כי עברו תורות וחלפו חק בשעבוד ישראל:

הפרו

ברית

הפרו ברית עולם ׳ כמו שאמר בארוס ולא זכר ברית אחים ׳ וכן עמון ומואב וישמעאל אחים היו לישראל וכולם הרעו להם והרעות שבאו לאמות העולם בעונם ישראל באו להם ׳ וכן לעתיד לגוג ומגוג ולשאר האמות בעונם ישראל יבא להם מה שיבא מהרעה : על כן ׳ אע״פי שים שאר עברות שבעבורם נענשו ישראל ושאר האמות האלה היא על כולם שנשבעים בשם האל לשקר ועליה היא חרבן הארץ ברוב ׳ וכן אז״ל כל עברו׳ שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו שנאמר אלה וכחש וגו׳ ׳ ונאמר מפני אלה אבלה ארץ : אכלה ארץ ׳ בכ״ף : ויאשמו ׳ בשו״א האל״ף והשי״ן והוא לשון שממה : חרו ׳ ענין יובש ושרפה ׳ ר״ל ענין כליון : אבל ׳ חרבן הארץ היא בכלות פירותיה שלא תתן הדגן והתירוש והיצהר ואם אין עובדי האדמה אין פירות ׳ אבל ׳ ענין שממה ׳ וכן על כן תאבל הארץ : נאנחו כל שמחי לב ׳ טעם הדגן והתירוש כי ברבותם ישמח ה האדם ובכלותם יאנח : שבת משוש תפים ׳ כי בתפים ובכנורות היו שמחים בבית ה המשתה שהיו עליזים ושמחים ועתה שבת וחדל : בשיר ׳ כמו שהוא דרך השמחים ששותים על השיר ו והזמירות והם יהיו נאנחים ואין בפיהם שיר ׳ וגם אותו המעט שכר ששותו ימר להם ויהיה כמו מר בפיהם מרוב הצרות : נשברה קרית תהו ׳ אחר שנשברה היא קרית תהו ׳ וכן אפיתי על גחליו לחם ׳ והדומים להם : כי סגר כל בית מבא ׳ באמרו כל ר״ל רוב ׳ כמו וכל הארץ באו מצרימה ׳ כי חרבי׳ יהיו רוב הבתים ואין בהם ענין להכנס בהם : צוחה על היין ׳ בשוקים צועקים על היין מי שים לו יין למכור יבא וימכור ׳ והצועקים הם עוברי דרך או המעט שישארו בעיר ׳ או פירוש צווחה ויללה תהיה על היין בחוצו׳ כי חסר מהם :

בשיר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ימר שכר לשתיו ׳ כל אלה על ידי אביהם ׳ ויהיו משרתים לפני משכן דדה : באורים ב׳ בתרי לישני וסימ׳ גם בחלומו׳ גם באורי׳ ׳ על כן בארי׳ כבדו יי׳ ׳ בתראה חסר : בוגדי׳ ה׳ מ״ל בקריא׳ וסימ׳ ובגד בוגדים בגדו ׳ למה תביט בוגדים ׳ יבושו הבוגדים ריקם ׳ ורשעים מארץ יכרתו ׳ אף היא כחתף :

הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם׃ עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃ אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב׃ שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃ בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃ נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃ צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃ נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃ הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃ עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וָאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃ פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃

ד׳ ל ׳ ג׳ ׳ ל ומלרע ׳ ג׳ ׳ ל ׳ ג׳ רגש ׳ ל ׳ ל חס׳ ׳ ל ׳ ו ה׳ מל׳ ואח חס׳ ב ׳ ל ׳ ל ׳ ל ׳ בטע׳ ל ׳ ל כ״ב ׳ יט רפ ׳ ב׳ ׳ ל חס׳ רחס׳ ׳ ב׳ כסוף ׳ ה׳ מל׳ ׳ יב׳

אשניאו קימא די מן עלמא : על כן מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא וצדיאו דיתבין בה על כן ספו יתבי ארעא ואשתאר אנשא קזעיר : אתאבלו כל שתי חמר ארי אתפריכו גופניא אתאנחו כל חדי לבא : בטלת חדות תופין אתמנעת אתרגושת תקיפין פסקת חדות כנורא : על ידי זמר לא ישתון חמר יימר עתיקא לשתוהי : איתברת קרתהון צדיאת אחידו כל בתיא מלמיעל : מצווחין על חמרא בשוקיא שלימת כל חדותא גלא ביע מן ארעא : אשתאר בקרתא צדו ואתרגושתא בפיגור תרעין : ארי כדין ישתארון יהידאין צדיקיא בגו ארעא ביני מלכותא כביעור זיתא כעוללן בתר קטף : אינון ירמון קליהון ישבחון במימרא דיי יבעון כמא דבעו על גבורן דאתעבידא להון על ימא : על כן במיתי נהורא לצדיקיא יקרון קדם יי בניסי ימא יהון מודן ומברכין שמא דיי אלהא דישראל : מבית מקדשא דמתמן עתיד למיפק חדוא לכל יתבי ארעא תושבחתא שמענא לצדיקיא אמר נביא רז אגר לצדיקיא אתחזי לי רז פורענות לרשיעיא אתגלי לי ווי לאנוסיא דמתאנסין ולביזן בזוזין דהא מיתבזיז : דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב ארעא :

רשי

ברית עולם ׳ היא התורה שקיבלו בברית : על כן זה ׳ בעון שבועת שוא : חרו ׳ לשון יבש וצמא בחום חורב כמו נחר מפוח : משוש תפים ׳ שהייתם אומרים הגה ששון ושמחה : קרית תהו ׳ כשתשבר נקראת קרית תהו : מבוא ׳ מלבא לתוכו אים : ערבה ׳ החשיכה : משוש הארץ ׳ היא ירושלם : ושאיה יוכת שער ׳ על ידי שאיית בלמוד שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים על ידי שדים ומזיקין : כי כה ׳ ישארו ישרא׳ בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה : כנוקף זית ׳ המשאיר גרגרים בראש אמיר : המה ישאו קולם ׳ לאותו המעט הנשאר תבא ה הטובה שנבאתי למעלה : צהלו מים ׳ יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים : על כן באורים ׳ תירגם יונתן במיתי נהורין ל לצדיקיא על שתי אורו׳ של גאולת בבל ושל ארום ומנחם אמר אורי׳ לשון נקעים וסעיפי׳ שהיו בורחים שם וכן אור כשדים בקעת כשדי׳ וכן מאורת צפעוני נקע חור מעונתו : מכנף הארץ ׳ תירגם יונתן מבית מקדשא שהוא בסוף ארץ ישרא׳ במזרחה כמו שסכינו לוז מן המערב וירדן מן המזרח כמנא מירושלם לירדן מהלך יום ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלו׳ זמירות מכנף הארץ ומה הן ה הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצב ותקומה לצדיקים : ואומר רזי לי וגו׳ ׳ אוי לי שנגלו לי שני רזי׳ רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבים בוזזי׳ אחר בוזזי׳ אחרי׳ ושודדי׳ אחר שודדי׳ ׳ חמס בגידות אמורו׳ כאן כנגד בבל ומדי ופרס ויון וארום שישעבדו בישרא׳ לפני גאולתם ואחרי הביזות האלה פחד ופחת ופח עליך עמו אים הר שעיר יושב הארץ :

ערבה כל שמחה ׳ חשכה כל שמחה כי השמחה ביין ׳ כמו שאמר ויין ישמח לבב אנוש ׳ וערבה מן ערב שהוא חשך ׳ והשמחה אורה והפכה חשך : גלה משוש הארץ ׳ גלה והלך המשוש מארצם : נשאר ׳ המשוש גלה מן העיר ולא נשאר בה אלא שמה ושאיה ׳ ופירוש בעיר ׳ בכל עיר ועיר מעיר אומות העולם ׳ ופירוש שאיה ובשאיה יוכת שער העיר ׳ כי אין יוצא ואין בא ׳ ושאיה אחות שמה כמו אם שאו ערים מאין יושב וכל הפורענו׳ הגדול הזה שזכר יהיה בימי המשיח בגוג ומגוג ובשאר האמו׳ ׳ ואלה השלשה פסוקים אשר זכר בסוף פרשה זו מעידים על פירושנו כי עתידה היא זו הנבואה בימי גוג ומגוג ובשאר האמות שיסופו רוב העמים וישאר המעט ׳ כמו שאמר ונשאר אנוש מזער ׳ ובפסוק אחר זה גם כן אמר כנוקף זית : כי כה יהיה ׳ כל הנזכר יהיה בקרב הארץ : בתוך עמי׳ ׳ עד שיהיו הנשארים כנוקף זית או כעוללות אם כלה בציר ׳ ופירוש כנוקף זית כחביטת עץ זתים כשאדם חובט ומוקף אותו ישארו מעט זתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה ׳ וכן אחר שיבצר אדם כרמו ישארו בו עוללות מעט ׳ כן יהיו העמים כי רובם יסופו והמעט ישארו והנשארי׳ יודו באל ובישלתו כי הוא אדון הכל ובידו הכל כשיראו מפלת גוג ומגוג ׳ ועליהם נאמר לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד ׳ וכן הנשארים ממחנה אשור כשראו מפלתו שבו לעבוד את ה׳ ׳ כמו שכתוב וכמו שפירשנו למעלה בפרשת נבואת מצרים : אם כלה ׳ כאשר כלה ׳ וכן אם יהיה היובל לבני ישראל ׳ ואם מזבח אבנים תעשה לי ׳ והדומים להם : המה ישאו קולם ׳ בשבח האל וירונו בגאון ה׳ שראו שגאה על כל העמים בהפילו אותם בבאם על ירושלם : צהלו מים ׳ כמו יצהלו עבר במקום עתיד וכמהו רבים ׳ ובנבואות ברוב ׳ ופירוש מים ממערב ׳ כלומר אותם שהם רחוקים מירושלם בארץ מערב ירונו ויצהלו בגאון ה׳ : על כן באורים ׳ בעמקים ׳ כמו מאור כשדים ׳ ומה שאמר באורים כי רוב הערים הם בעמקים לא בהרים ׳ ואמר על כן ר״ל כשיראו ותמעו בישולת האל ובגאונו על העמים כבדוהו בדברי שבח ׳ וכן באיי הים הרחוקים כבדו לה׳ אלהי ישרא׳ ׳ כי בעבורם עשה מה שעשה בעמים : מכנף הארץ ׳ גם זו הפרשה עתידה כמו אשר לפניה ׳ אמר הנביא מכנף הארץ זמירו׳ שמענו צבי לצדיק מכנף הארץ ׳ פי׳ קצה הארץ ׳ וכן לאחוז בכנפו׳ הארץ בקצות הארץ ׳ כלומ׳ מרחוק באה לנו השמועה והבשורה הזאת ׳ ואמר שמענו כי גם הנביאים שהיו בימיו נבאו על עתידה זו כמו שכתוב בנבואתם : צבי לצדיק ׳ פירוש צבי חפץ ופאר ׳ וכן צבי היא לכל הארצו׳ ׳ והדומים להם ׳ כלומר אלו הזמירו׳ ששמענו למי הם לצדיק כי הצדיק ראוי לשמוח בהם והם לו לזמירות ׳ כמו שאמר הוא בתחלת הספר ביום ההוא יהיה צמח ה׳ לצבי ולכבוד ׳ ולמי יהיה לפלטת ישרא׳ והם הצדיקים ׳ כמו שאמר הנה לצדיק ׳ ואמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם : ואמר רזי לי רזי לי ׳ כאלו אמר הנביא כשראיתי זה הפורענות העתידה לבא בישראל בימי הגאולה שיצרפו ולא ישארו אלא הצדיקים : רזי לי ׳ כלומ׳ רזון לי ׳ כאלו אמר משמן בשרי ירזה על זה ואוי לי על זה כי כמה בוגדים יש בהם וכולם יכלו ׳ או פירוש כמה בוגדים יבגדו בהם ׳ או פירוש שהוא רמז על ארבע מלכיות ׳ בבל בוגדים מדי ופרס בגדו בהם ׳ ובגד בוגדי׳ ׳ על מדי ופרס יבגדו יון ׳ ועל יון רומי ׳ וכולם נשתעבדו בישרא׳ ובגדו בהם בגלות׳ ביניהם ׳ ורז״ל דרשו ואמרו יצתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי ׳ אמ׳ הנביא עד מתי ׳ יצתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו וגומר ׳ עד דאתו בוזזי ובוזזי דבוזזי ׳ וו״ו רזי למ״ד הפעל כיו״ד נקי ׳ ורזי מלעיל מפני מלת לי שהיא בנדה שהיא מלה זעירה ׳ ויונתן תרגם רזי ענין סוד ׳ כמו וכל רז לא אנים לך ׳ וכן תרגם הפסוק מבית מקדשא דמתמן וגו׳ : פחד זה אמר כנגד אמות העולם ארום וישמעא׳ ונולתם שהיו יושבי הארץ ואדוני׳ עליה וישרא׳ בגלו׳ ביניהם ׳ אמ׳ אל תחשבו כי לישראל לבד תהיה הצרה כי גם לכולכם שתחשבו שתהיו אדונים ויושבי הארץ תנועו מתוכה וכל אומה ואומה תנוע ממקומה וישראל ינצלו מהצרה והצדיקים ההם יכתבו לחיים אבל אתם לא תמלטו :

פחת

רד"ק

והיה ' זה הפסוק פירוש לאשר לפניו : והפחת ' היא החפירה הגדולה : כי ארבות ממרום נפתחו ' לפי שהגזרות יורדות מן השמים אמר כאלו הוא מטר גובר ' כמו שאמר במבול וארובות השמים נפתחו ' וכן תהיינה הגזרות יורדות מן השמים לרוב מאד כמו המבול ' ומפני זה וירעשו מוסדי ארץ שלא תהא עמידה ליושביה : רעה התרועעה ' ענין שבר ' וכן פור התפוררה ' כמו אתה פוררת בעזך ים ' וכל הכפל לחזק הצרות הגדולות שתהיינה בעת ההיא על כל הארץ : נוע תנוע ארץ ' כמלונה ' כבית שומר הכרמים שעושה סכתו בהר ושומר משם כל הכרמים ואותה הסוכ' היא עשויה מעצי' קלים כי אין לה קבע כי אין יושב בה השומר אלא כל זמן שהענבים בכרמים לשומרם ואותה הסכה נקראת מלונה לפי שנס בלילה לן שם השומ' וכשהרוח מכה באותה מלונה היא מתנודדת אילך ואילך ומפני קלותה היא עומדת בהתנודדה שלא תפול לארץ ואם יש בראש דבר שיכבד עליה תפול ' כן תהיה הארץ ינודו יושביה אילך ואילך ולא תהיה להם עמידה כי פשעיה יכבדו עליהם ויפלו ל לארץ ולא יוסיפו לקום עליה עוד : והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום ' יש מפרשים זה על קדרות המאורות כי הוא סימן ואות לרעת האמות לפיכך אמר ועל מלכי האדמה ' והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש כי צבא המרום הם המלאכים שהם עומדי' לעזור לגוי אחד ולהשטין לגוי אחר כאשר הוא מפורש ב בספר דניאל ' ועל כן אמר ועל מלכי האדמה כי מלכות הגוים דבק עם מלכות המלאכים : ואספו אספה אסיר ' חסר כ"ף הדמיון ' ופירוש כאסיר ' כמו שמאספים האסירים בלילה אל הבור וסוגרים אותם במסגר עד ה הבקר שיוציאם ל לעבודתם כן יאספו האמות ' ר"ל שיהיו כ כאסירים מפני ישראל שלא יהיה להם רשות להרים יד ורגל עד ש שיפלו לפי'ה' בהכלי' השפלות : ומרוב ימים ' ר"ל לימי' רבים יפקדו ויהיו כל גוי וגוי ב בממלכתו כי אחר שהורגלו ימים רבים בשפלות לא ירעו עוד וישובו גוי וגוי בממלכתו ' ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק על ישראל שיהיו בגלות ימים רבי' וכגרו על מסגר בין עשו ובין ישמעא' ומרוב ימים יפקדו כל גוי וגוי ' ואחר שיהיו ימים רבים בגלות ירחם עליהם האל ויפקדו : וחפרה הלבנה ' פי' וחפרה להם לאמות העולם הלבנה ובושה להם החמה ' כלומר יחשך העולם עליהם מרוב הצרו' וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג ואז תראה מלכות ה' בצבאו' בהר ציון ובירושלם כי שם יחנו על ירושלם גם יכבשו חצי העיר ויצא השם ונלחם בגוי' ההם ' ואז יכירו כל הנשארים מכל הגוים כי לה' המלוכה ויהיה נגד זקני עמו לכבוד ולתפארת ' כמו שאמר בראש הספר יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד וגו' ' ואמר והיה הנשאר בציון וגו' ' והם זקניו הנזכרים הנה : יהוה אלהי ' ואז יאמר בימים ההם כל אחד מהזקנים שזכר ונגד זקניו כבוד לאמר ה' אלהי אתה ' כלו' אתה שופטי כי לקחת משפטי מאמות העולם עתה אני מכיר שאתה אלהי באמת על כן ארוממך אודה שמך ' כלומר אתן לך בתהלותי רוממות לפי שהתרוממת ונשאת על כל הגוים ' ואמר ארוממך ואמר שמך ' כי הוא כמו ושמו הוא כי עשית עמנו פלא דבר נפלא בעינינו כי לקחתנו מבין הגוים שהיינו כפזורי' ביניהם ועובדי' להם ' ועוד אחרי קבוץ גליות שיתקבצו עלינו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו יפילם על הרי ישראל כולם ' כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה פלא גדול יהיה זה : עצות מרחוק אמונה אומן ' העצות שאמרת מזמן רחוק על ידי נביאיך שתקיימו קיום חזק ' זהו אמונת אומן ' כמו רעים ונאמנים שפירושו חזקים וקיימים ' וכן במקום נאמן חזק וקיים : כי שמת מעיר ' מאותו מקום שהיה עיר עשית גל ' כלומר שמתו גל אבנים כי רבים מערי הגוים יהרסו באותן הימים ' וכפל הדבר במלות שונות לחזק הענין ואמר קריה בצורה למפלה בצ"רי הפא : ארמון זרים מעיר ' יהיה נשבת מעיר כי לעולם לא יבנה ' וארמון זרים אמר על רומא שהיא כמו ארמון לכל ערי הגוים והגוים יקראו זרים ונכרים : על כן ' אפילו העזים והעריצים שבאמות העולם יירא׳וך ויכבדוך כשיראו מה שעשית בגוג ומגוג ומחנהו : כי היית מעוז לדל ' מחסה דל ואביון הם ישראל ' ודמה הצרות והגלות לזרם מים ולחורב השמש והאל היה מחסה וכל להם שלא כלו כלו בגלות ' ופירש המשל ואמר כי רוח עריצים כזרם קיר ' רוצה לומר כעס עריצי הגוים על ישראל היה להם כזרם מים המפיל הקיר ' ולולי רחמי האל לא היה לנו תקומה ' ורוח כעס ' כמו אל תבהל ברוחך לכעוס ' כל רוחו יוציא כסיל ' הניחו את רוחי : כחורב בציון ' כי החורב והשרב במקום ציה אין לאדם בעבורו מחסה ומפלט כן הכנעת אתה אותם שאון זרים והמונם שלא יהיה להם מפלט ומקלט : חורב בצל עב ' ואותו החורב יהיה לגוים כחורב בציון ויהיה לישראל כחורב בצל עב ' כלומר כי צרות גדולות יהיו באלו הימים לאמות העולם ולישראל ' כמו שכתבנו למעלה בפסוק וחפרה הלבנה וישראל ימלטו מאותה הצרה כמו שכתוב כל הנמצא כתוב בספר ' ויהיה להם אותו החורב כמו החורב שיבא עליו צל ויקרר אותו אבל לגוים יהיה כריתה שיכניע אותם : זמיר

מסורה

נפתחו ג' בקריא' וסימ' וארבות השמים נפתחו ' כי ארבות ממרום נפתחו ' שערי הנהרות נפתחו : רעה ג' מג' ליש' בקריאה וסימ' כי רעה היא ' שן רעה ורגל מועדת ' רעה התרועעה הארץ ' בתראה מלעיל : ולא תוסיף ד' בקריא' וסימ' נוע תנוע ארץ כשכור ' ולא תוסיף עוד לשכלם ' עין שזפתו ולא תוסיף ' ואמר עד

ישעיה כד–כה

(יח) וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ (יט) רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ׃ (כ) נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם׃ (כא) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה׃ (כב) וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אַסִּיר עַל־בּוֹר וְסֻגְּרוּ עַל־מַסְגֵּר וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקֵדוּ׃ (כג) וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃

כה

(א) יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן׃ (ב) כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגַּל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה׃ (ג) עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃ (ד) כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר׃ (ה) כְּחֹרֶב בְּצָיוֹן

תרגום

ויהי דיעירוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מגו כומצא יתאחד בסריגתא ארי גבורן בשמיא אתעבידא וזעו יסודי ארעא : מזוע תזוע ארעא מנוד תנוד ארעא פירוק תתפריק ארעא : אשתראה תשתרי ארעא כרויא ותהי אזלא ואתיא כארזלא ויתקפון עלה חובה ותפול ולא תוסיף למקם : ויהי בעידנא ההיא יסער יי על חילוותא תוקפא דיתבין בתוקפא ועל מלכי בני אנשא דדיירין על ארעא : ויתכנשינון מיכנש לבית אסירי ויגינונון לבית עגנה ומסגי יומין ייעול דכרניהון : ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי גבורתא דיי צבאות בטורא דציון ובירושלם וקדם סבי עמיה ביקר : יי אלהי את ארוממינך אודי שמך ארי עבדתא פרישן מלכין דאמרתא לאיתאה מלקדמין בכן איתיתא וקיימתא : ארי שויתא קרוי פצחין לגלין כרך תקיף לדמחמרא בית דחלת עממיא בקרתא ירושלם לעלם לא יתבני : על כן יקרון קדמך עם תקיף קרית עממין חסינין ידחלון מן קדמך : ארי הויתא תקוף למסכן סעיד לחשיך בעידן עקא כמא דמיטמרן מן קדם זרמית מטלל משרב כן מילי רשיעיא לצדיקיא כזרמית דשקפא בכותל : כשרב בארעא ציחיא אתרגושת

רש"י

פחת ' גומא ליפול בה כמו שמפורש ואומר הנס מפני הפחד יפול אל הפחת וגומ' הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח במלחמת גוג : רועה התרועעה ' לשון שבר כמו תרועם בשבט ברזל : פור התפוררה ' לשון פירורין : כמלונה ' סוכת נוטרים שבראש האילן : צבא המרום ' שרי האומות תחלה : ואוספו ' האומות אסיפה שהיא לרעתם להכנים אסיר אל בור המוכן לו מחייבי גהנם לגהנם : וסוגרו על מסגר ' הם שבעה מדורי גהנם : ומרוב ימים יפקדו ' עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקליר' לרוב ימים המנות לחשוב להם חשבונות : וחפרה הלבנה וגו ' תירגם יונתן ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא : עצות מרחוק אמונה אומן ' עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים : אמונה אומן ' אמונה כאמנת אומן כמו אוהל אוכל ואינו לשון פועל אלא לשון מפעל אבויי"מינט בלע"ז : כי שמת ' הר עשו מעיר לגל : ארמון זרים מעיר ' מעון שעשו בעירך שהחריבוה תתן ארמנות' חורבן אשר לעולם לא יבנה : מחסה מזרם ' כיסוי אוהל להציל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו : כחורב בציון ' בעת יובש שמיבש הזרעים ל להתמולל כן תכניע שאון זרים : כחורב

מסורה

פה תבא : יראוך ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' למען יראוך כל הימים דמלכים ' וחבירו למען יראוך ללכת דדה' ' קרית גוים עריצים ייראוך ' ייראוך עם שמש ' קדמא חס' :

זמיר׳ ענין כריתה׳ כמו וכרמך לא תזמור : יענה׳ ענין כניעה׳ כמו לענות מפני והעריצים הם הגוים : ועשה ה׳ ׳ בהר זה בהר ציון כי שם יהיו נקבצים כל הגוים על ירושלם : משתה שמנים׳ מענין שומן׳ והוא דרך משל על הכוס שישתו שם׳ כמו שאמר כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים׳ וכל זה דרך משל כמו שאמר גם כן את התירוש סף רעל לכל העמי׳ ואמ׳ שהמשתה ההוא שיעשה יהיה משתה שמני׳ ממחי׳ כלומר שמנים הרבה מענין מוח ואם אינו משרשו׳ והמשתה השמן ביותר כשישתה אדם ממנו הרבה ית מכביד הלב ושורדו וכל שכן משתה שמרי׳ שיהיו מזוקקי׳ מן היין׳ וכל זה משל למהומו׳ה׳ שתהיינה בהם והם עצמם יהרגו אחד את חברו׳ כמו שאמר ועלתה ידו על יד רעהו ׳ ות״ת בטורא הדין שירו וגו׳ ׳ ופי׳ שירו בצור׳ ופי׳ זמן שיזמינ׳ לבא לבעורה זאת׳ וזהו ענין שאמר ו והעליתיך מירכתי צפו׳ והביאותיך על הרי ישראל : ובלע׳ ענין השחתה׳ כמו כבלע רשע צדיק ממנו׳ והדומי׳ להם : והלוט הלוט׳ הראשון שם והשני פעול׳ כמו והמסכה הנסוכה׳ ואף על פי שהו׳ בחולם ׳ או הוא תואר׳ והפסוק כפול במלות מוגות׳ כי ענין הלוט הלוט כענין המסכה הנסוכה׳ ופי׳ הפסוק המתר והכסוי שנסתרו בו הגוי׳ עד היום ההוא שהיו כולם בשלוה ובשררה׳ ישחית האל אותו הכסוי ויהיו מ מגולים ומוכני׳ לרעה הבאה עליהם ולא יהיה להם מכסה ומחסה ממנה׳ ופי׳ פני כי עד היום ההוא היו מכוסי׳ כאלו לא היו פניהם

כחורב בצל עב׳ כשהמים מתקשרי׳ בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הנדיקים על זמיר עריצים ומפלתן זמיר לשון לא תזמור : ועשה ה׳ צבאות לכל העמים׳ כשיבואו לצבא על ירושלם : משתה שמנים׳ שהם סבורים שיהא מח להם כשמן יהפך להם למשתה שמרים׳ שמנים ממוחים׳ כוחים ושמנים כמוח עצמו׳ יהיה שמרי׳ מזוקקין מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמת גוג ומגוג : הלוט׳ הכיסוי : הלוט על כל העמים׳ המסכה את כל העמי׳ הלוט כמו וילט פניו הנה היא לוטה בשמלה : המסכה׳ לשון נסיכות ושררה : בלע המות׳ יכסנו ויעלימנו עולמית מישראל : ואמר׳ עמו ביום ההוא הנה וגו׳ : קוינו לו ויושיענו׳ היינו מקוי׳ לו שיושיענו : כי תנוח יד יי׳ ׳ גבורתו של מקו׳ : ונדוש׳ יהא נידש : תחתיו׳ במקומו ונדוש כמו כמוג ונרוץ הגלגל : מתבן׳ תבן : מדמנה׳ טיט וכן לדומן על פני האדמה : ופרש ידיו׳ ישבר ידיו וזרועותיו בספיק׳ כפים בבכי : השוחה׳ השט במים : לשחות׳ לשוט וכן מי שחו דיחזקאל : והשפיל׳ המשפיל את גאותו : עם ארבות ידיו׳ לשון וארב לו ותירגם יונתן אשוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים אשוות חומות ומגדלי׳ כמו כפלו אשיותיה : משגב חומותיך׳ למואב הוא אומר : עיר עז לנו ישועה ישית׳ העיר ירושלם שהיא מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה : חיל׳ חומה שלפני החומה הגבוהה : פתחו שערים׳ שלה ויבא לתוכה גוי צדיק שומר שמר וכפה בגלותו ימים רבים לא׳ אמונתו של הקב״ה שיקיים הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לגאלם : שומר׳ ממתין וכן ואביו שמר את הדבר וכן ושמר יי׳ אלהיך לך : יצר׳ שהיה סמוך על הקב״ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין ת תצור שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו :
כי

בצל י״ב בקריא׳ וסימ׳ במסרה רבתא : ונשמחה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ זה קוינו לו ויושיענו׳ ברננה ונשמחה בכל ימינו׳ זה היום עשה יי׳ ׳ משכני אחריך נרוצה : במו ט׳ בקריא׳ וסימ׳ כהדוש מתבן במו מדמנה׳ חציו שרפתי במו אש׳ חציו שרף במו אש׳ במו פי אתחנן לו׳ כי תלך במו אש לא תכוה׳ לירות במו אפל׳

שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים׃ וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יְהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָה בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו כְּהִדּוּשׁ מַתְבֵּן בְּמֵי מַדְמֵנָה׃ וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו׃ וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר׃

כו בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃ פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם שָׁלוֹם כִּי בְךָ

אִתְרְגוּשַׁת תַּקִּיפִין תְּמָאִיךְ כְּטַלַּל כֵּיף מֵקַר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָא כֵּן נְיָיח רוּחָא לְצַדִּיקַיָא כַּד יִמְאַכוּן רַשִׁיעַיָא׃ וְיַעֲבֵיד יְיָ צְבָאוֹת לְכָל עַמְמַיָא בְּטוּרָא הָדֵין שֵׁירוּ וּזְמַן מְרַמָן דְהִיא רִיקַר וּתְהֵי לְהוֹן לְקָלָן מְחָן חֵילָא מְחָן דְלָא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְהוֹן מְחָן דִיסוֹפוּן בְּהוֹן׃ וְיִסְתַּלְעֲמוּן בְּטוּרָא הָדֵין אַפֵּי רַבָּא דְרַב עַל כָּל עַמְמַיָא וְאַפֵּי מַלְכָּא דְשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְוָתָא׃ יִתְנַשׁוּן מוֹתָא לְעָלְמִין וְיִמְחֵי יְיָ אֱלֹהִים דִמְעֲתָא מֵעַל כָּל אַפַּיָא וְחִסוּדֵי עַמֵיהּ יַעְדֵי מֵעַל כָּל אַרְעָא אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ גְזִיר כֵּן׃ וְיֵימַר בְּעִידָנָא הַהִיא הָא אֱלָהָנָא דֵין דִי סְבַרְנָא לֵיהּ וְיִפְרְקִנַנָא דֵין יְיָ דַהֲוֵינָא מְסַבְּרִין לְמֵימְרֵיהּ נְבוּעַ וְנֶחְדֵי בְּפוּרְקָנֵיהּ׃ אֲרֵי תִתְגְלֵי גְבוּרְתָא דַיְיָ בְּטוּרָא הָדֵין וְיִתְדָשׁוּן מוֹאֲבָאֵי בְּאַתְרְהוֹן כְּמָא דְמִידַשׁ תִּיבְנָא בְּטִינָא׃ וְיִפְרֵיס מְחַת גְבוּרְתֵיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמָא דְמִפְרֵיס שַׁיָטָא לְמִשְׁטָ וְיִמָאִיךְ יְקָרֵיהּ עִם אַשְׁוָות יְדוֹהִי׃ וּכְרַךְ תְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָא יְמַגֵר יִרְמֵי יִמְטֵי לְאַרְעָא עַד עַפְרָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְשַׁבְּחוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה קַרְיַת תּוּקְפָא לָנָא פּוּרְקָן יִתְּשָׂם עַל שׁוּרָהָא וְרַחֲמִין׃ פְּתַחוּ תַּרְעַיָא וְיֵעוּל עַמָא זַכָּאָה דִי נְטַרוּ אוֹרַיְיתָא בְּלִבָּב שְׁלָם׃ בְּלִבָּב שְׁלָם נְטַרוּ שְׁלָמָא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְהוֹן אֲרֵי בְּמֵימְרָךְ

אתרחיצו

ואניעה עליכם במו ראשי׳ אאמיצכם במו פי׳ ותבוא חיה במו ארב דאיוב׳ קדמ׳ במי כתיב וקרינן במו :

כרתי׳ כענין סכת בעדו אשר דרכו כסתרה׳ וא״א ז״ל פי׳ הלוט הלוט רמז לאומה שמכסי׳ את פניהם : בלע המות׳ ישחית ויבטל המות׳ ר״ל מיתה מקרית לא מיתה טבעית׳ ר״ל ההריגה שהיו הורגים אותם הגוים בגלות אז תבטל אותה המיתה והדמעה שהיתה על כל פנים׳ ר״ל על כל פני עם ישראל שהיו בוכים בגלות תמיד מהרעות שהיו עושי׳ להם הגוים אז ימחה האל אותה הדמעה מעל פניהם כי לא תהיה להם צרה עוד׳ וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ שהיו מפוזרים בכל הארץ והיה להם חרפה בכל מקום האל יסיר אותה חרפה : כי ה׳ דבר׳ באמת יהיה זה כי ה׳ דבר׳ ומה שהוא מדבר יקיים על כל פנים : ואמר׳ עמי שזכר יאמר ביום ההוא כשיראו התשועה הגדולה הנה אלהינו זה קוינו לו בגלו׳ שיושיענו הנה הוא שיושיענו וכפל הענין ואמר זה ה׳ קוינו לו עתה שיושיענו נגילה ונשמחה בישועתו : כי תנוח יד ה׳ ׳ להכות בגוים : ונדוש מואב׳ אף על פי שנתבלבלו ולא נכר היום איזה עמון ואיזהו מואב ואיזה אדום׳ וכן אשור ואמות׳ וכן באותן הימים גם כן לא יהיו נכרים העמים׳ וכן כתוב בנבואת דניאל ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון׳ פירוש מיד מלך הצפון׳ אבל הם ימלטו מיד מלך הצפון לא ימלטו מיד האל במלחמת גוג ומגוג׳ והענין כי אף על פי שאינם נכרי׳ והם מעורבים זה עם זה אפשר שיהיו בהם משפחות ידועות׳ או אפש׳ שקורא אדום האומה השוכנת בארץ אדום׳ וקורא מואב לשוכנת בארץ מואב וכן לכולם : וזכר הנה מואב כי יהיה לעזור לגוים הבאים מארץ צפון לירושלם עם גוג ומגוג׳ ולפי שמואב הם שכנים לארץ ישראל וקרובים להם יכינו להם לבאים דרכים ויהיו עמהם׳ לפיכך זכר מואב בפרט׳ ואמר נדוש מואב תחתיו׳ ופירושו במקומו׳ וכן תרג׳ יונתן באתריהון׳ ויהיה נדוש כמו שהוא נדוש התבן בא׳ צפה : מתבן׳ כמו תבן : ומדמנה׳ הוא הזבל שבאשפ׳ יקרא דמן׳ היו דמן לאדמה׳ כדמן על פני השדה׳ ואדוני אבי ז״ל פירש מדמנה שם עיר מערי מואב׳ כמו שכתוב בנבואת מואב׳ גם מדמן תדמי׳ ופירוש הפסוק כן ונדוש מואב במקומו שהיא מדמנה כהדוש מתבן כמו שדשין התבן : ופרש׳ האל יפרש ידיו בקרב מואב כאשר יפרוש השוחה לשחות כי האדם השט במים יפרש ידיו בכל כחו והאל ישפיל גאות מואב : עם ארבות ידיו׳ והם אצילי הידים׳ כי השוחה ישפיל כל דבר שיזדמן לו במים בשחותו תחת אצילי ידיו בפשטו אותם׳ כן ישפיל האל גאות מואב׳ ובמקום אחר זכר גם כן מואב בגאות׳ כמו שאמר שמענו גאון מואב גאה מאד וגו׳ : ומבצר משגב׳ סמוך על כמוך׳ וכן מספר מפקד העם׳ והדומים להם : עד עפר׳ שלא תהיה לו עוד תקומה : ביום ההוא׳ כל זה בזמן הישועה׳ והשיר שיושר הם אלו הפסוקים שאומר והולך׳ ואמר בארץ יהודה כי שם תהיה המלחמה והתשועה׳ ויאמרו על ירושלם שהיא עיר עז לנו והשית הקדוש ברוך הוא חומותיה וחילה ישועה׳ וכן אומר וקראת ישועה חומותיך׳ וחיל היא החומה הקטנה שלפני החומה הגדולה׳ ובדברי רז״ל מאי חיל וחומה שורא ובר שורא׳ ופירוש חיל החפירה שסביב החומה׳ מתרגמינן גיא חילתא : פתחו׳ דרך משל שארץ ישראל תפתח להם שהיא היום כאלו סגורה בפניהם : שומר אמונים׳ שמרו בגלות אמונת האל ולא עבדו עבודה זרה כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר : יצר סמוך׳ אומר כנגד האל היצר שהוא סמוך ונשען עליך תצור אותו כי בך בטוח לפי שבטח בך נצרת אותו ונתת לו שלום שלום והכפל לחזק השלום :

כי ביה ה'. כי יש לסמוך עליו שהוא רחילא ה' סלע וצור מחסה עולמי': יושבי מרום. צור ורומי ואיטליא: רגלי עני. מלך המשיח שנ' עני ורוכב על חמור: פעמי דלים. ישראל שהיו דלים עד הנה: אורח לצדיק מישרים. אורח שהיא מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה ה' שאתה ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח צדיק ליטול שכר מישרי' שניהג בהן: ישר. אתה הקב"ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לו לאותו אורח פילוס זה לשון קונטרפי"ש בלע"ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך היושר בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון: אף אורח משפטיך ה' קוינוך. כאשר צפינו לקיבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך בעשו הרשע: לשמך ולזכרך תאות נפש. אותה נפשנו לראות שם שיבא לך מאז לעשות נקמה בצריך: נפשי אויתיך. בגלותי שדומה ללילה לעשות את זה: אף רוחי בקרבי אשחרך. אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה ע[ושה] עושה משפט ברשעי': צדק למדו יושבי תבל. למידים להצדיק את דינך ולהודות על מדותיך שרואי' החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב: יוחן רשע בל למד צדק. וכי יש לך לחון את עשו הרשע אשר דר בין שני צדיקים ולא למד צדק ובארץ נכוחות ירושלים ובית המקדש יעול לשלול ולבוז ולהשחית: ובל יראה גאות ה'. לא חשב בעיניו גדלך וגאותך ובל יראה לשון רגילותו תמיד לא ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב: ה' רמה ידך וגו'. ראיתי מדרש אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם מיושבים או על דיקדוק הלשון או על סדר המקראות והוצרכתי לבאר אותה על אופני סדרה ומדרש אגדה יש שמבקש הנביא שלא יראו האומות בטובתו של הקב"ה בהיטיבו לישראל אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה אח' הלשון שאין כתוב כאן הרימה ידך ועוד שאף התיבה חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעלה כמו הנה קמה אלומתי וכמו הנה שבה יבמתך שכולו לשון עבר אף זה ה' כשנתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו גבורתך כי ראו דרכם צלחה בבקשה ממך יחזו ויבושו קנאת עם בטובה שתיטיב לעמך אך בעצמן יראו משפט נקמתך שתאכלם האש: תשפות. תכין וכן שפות הסיר וכן לעפר מות תשפתני ויש לפתור את כולן לשון שימה תשית שלום לנו: כי גם מעשינו. הרעים פעלת לנו כנגדם לקחתנו מידך בכל חטאותנו: בעלונו. משלו לנו אדונים וגבשונו: זולתיך. בדבר שלא כרצונך דרוש לאלהי' אחרים לעבור על תורתך ואנחנו לבד בך הזכרנו ולא נזכיר שם אלהותו באל אחר אלא בו לבדו. שמך שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים: מתים בל יחיו. יהי רצון מלפניך שלא יחיו הרשעים האלה לעולם הבא והרפאים האלה שריפו ידיהם מתורתך בל תהי להם תקומה: לכן פקדת ותשמידם. הלא פקדת עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק:

יספת

בקרבי י"א וסימ' נמסר ביהושע סימן ט': רמה ג' לעיל בקריא' וסימ' פן יאמרו ידינו רמה. רמה קרני ביי'. רמה ידך בל יחזיון: יחיו ז' וסימ' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו. יחיו מתיך נבלתי. לי עליהם יחיו. וגם אני נתתי להם. אבותיכם איה הם. מדוע רשעים יחיו. ונמסר גם ביהושע סימ' ט':

בָּטֽוּחַ׃ בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים׃ כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃ תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים׃ אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃ אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃ נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה׃ יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ תֹאכְלֵם׃ יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַּם כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃ מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ׃

אִתְרְחִיצוּ׃ אִתְרְחִיצוּ עַל מֵימְרָא דַיְיָ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא בְּכֵן תִּתְפַּרְקוּן בְּמֵימַר דְחִילָא דַיְיָ תַקִיף עָלְמַיָא׃ אֲרֵי אַמֵאיךְ יָתְבֵי רוּמָא קִרְיָא תַקִיפָא יְמַאֲכִינָהּ וְיִרְמִינָהּ עַד אַרְעָא יְמַטֵינָהּ עַד עַפְרָא׃ יְדוּשִׁינָהּ רִיגְלִין רִגְלֵי צַדִיקַיָא פַּרְסַת עִנְוְתָנַיָא חֲשִׁיבֵי עַמָא׃ אוֹרְחוֹת צַדִיקַיָא כֵּיוָן אַף עוֹבָדֵי אוֹרְחַת צַדִיקַיָא תְּתַקֵן׃ אַף לְאוֹרַח דִינָךְ יְיָ סַבַּרְנָא לִשְׁמָךְ וּלְדָכְרָנָךְ חֶמְדַת נַפְשָׁנָא׃ נַפְשִׁי מַחְמְרָא לְצַלָאָה קֳדָמָךְ בְּלֵילְיָא אַף רוּחִי בִּמְעֵי מְבָרְכָא לָךְ אֲרֵי כְּמָא דְדִינָךְ תַּקִין לְאַרְעָא קוּשְׁטָא יִתְאַלְפוּן לְמֶעְבַּד דְדַיְירִין בְּתֵבֵל׃ יְהַבְתָּא לְהוֹן אַרְכָא לְרַשִׁיעַיָא אִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ כָּל יוֹמִין דַהֲווֹ קַיָימִין יַעַבְדוּן קְשׁוֹט עַל אַרְעָא הֲווֹ שַׁקְרִין אַף אִינוּן לָא יֶחֱזוּן בְּתוּשְׁבַּחַת יְקָרָךְ יְיָ׃ יְיָ כַּד תִּתְגְלֵי בִגְבוּרְתָּךְ לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָךְ לָא יִנְהַר לְסַנְאֵי עַמָךְ יֶחֱזוּן רַשִׁיעַיָא וְיִבְהֲתוּן פּוּרְעֲנוּת עַמָא תַּחְפִּינוּן אַף אֶשָׁתָא לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ תְּשֵׁיצֵי׃ יְיָ תְּתַקֵין שְׁלָמָא לָנָא אֲרֵי בְּכָל עִידָן חֲסִיכְנָא מֵחוֹבָנָא אַתְּ עֲבֵיד עִמָנָא׃ יְיָ אֱלָהָנָא שַׁלִיטוּ בָנָא עַמְמַיָא לְמֶהֱוֵי עֲלָנָא רִבּוֹנִין בַּר מִינָךְ בְּרַם בְּמֵימְרָךְ אֲנַחְנָא רְחִיצִין בִּשְׁמָךְ אֲנַחְנָא מוֹדָן׃ אִינוּן פָּלְחִין לְמֵיתִין דְלָא יֵיחוּן לְגִבָּרֵיהוֹן דְלָא יְקוּמוּן בְּכֵן כַּד תַּסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן וְתַשֵׁיצִינוּן וְתוֹבֵיד כָּל דָכְרָנֵיהוֹן׃

אתגליתא

בטוח. שם תאר במשקל פעול: בטחו בה' עדי עד. עד עולם. או יהיה פרי נש כן עולם. ויהיה כפול. כלומר בכל העולמים בטחו בו. וכן תרגם יונתן לעלם ולעלמי עלמיא: כי ביה ה' צור עולמים. כי בו ראוי לבטוח כי הוא צור העולמים. פירוש חזק הזמנים כולם. וצור תאר. וכן הצור תמים פעלו. ויש לפרש צור שם ופירושו כי הוא חזק העולמים. ועל דרך זה חי ה' העולמים. ופירוש ביה ה' הראשון שם תאר מורה על היות העולם מאתו. והשני יו"ד ה"א וי"ו ה"א שם העצם: כי השח. בזה הראו כי טוב לחסות ולבטוח בו לפי שאתם בית ישראל בטחתם בו כי השח והשפיל שונאיכם שהיו יושבי מרו' קרי' נשגבה וכל קריה נשגבה מהם השפיל. או אמר על קרי' מיוחד מהם והיא ישפילנה וגו'. הכפל לחזק הענין: תרמסנה. אחר שתפול לארץ ת[רמסנה] תרמסנה רגל. ואיזה רגל רגלי עני והם ישראל: פעמי דלים. כפל הענין במלות שונו' כמנהג. ר"ל שירמסו ישראל באותם ובאויבם ויהיו אדונים עליהם תחת אשר היו עבדים תחתיהם: ארח לצדיק. כמו ארח מישרי' לצדיק ופירושו אתה תתן לצדי' ותכונן לפניו ארח מישרים ותפלס מעגלו: ישר. הוא לשון קריאה כנגד האל יתברך. אמר אתה האל ישר ותישר מעגל צדיק. והוא על דרך שאמרו בא לטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו: ותפלס. ענין יושר. וכן פלס מעגל רגליך. ולזה נקרא מטה המאזנים פלס לפי שהוא מיושר המשקל. וכן ושקל בפלס הרים: אף ארח. אף בדרך משפטיך ה' קוינוך. כלו' אפילו בעת שהגיעו משפטיך עלינו שהיית מיסר אותנו בגלות בחטאתינו אעפ"כ קוינו לך ולא היינו מתיאשים מן הגאולה ולשמך ולזכרך היתה תאות נפשנו. ופי' ולשמך ולזכרך שהיינו מתאוים לנביא שיזכור לנו שמך. ויאמר לנו בגלות דבר מאתך: נפשי אויתיך. כשמדבר על לשון ישראל פעמים מדבר בלשון רבי' על דרך פרט ופעמי' בלשון יחיד. אמר בנפשי אויתיך. כלו' בכל כחי ורצוני אויתיך: אף רוחי בקרבי. כל עוד שיהיה רוחי בקרבי אשחרך ואקדמך בתפלתי: כי כאשר משפטיך לארץ. אף על פי שמשפטך תבא עלינו לא אמנע בעבור זה מרדוף אחריך ומהתאוות אליך כי אני רואה כי משפטיך טובי'. כי כאשר משפטיך יבאו לארץ הם נוסרו ולמדו לעשות צדק יושבי תבל והם אשר נגע אלהים בלבם שבעבורם מתקיימת תבל. אבל הרשעים לא יוחנו. וזהו שאמר: יוחן רשע. ופירושו בתמיה. אמר יוחן רשע והוא לא למד צדק בעבור משפטיך. כי אמ' אינם למוסר אלא מקרה הוא בעול' לית דין ולית דיין: בארץ נכוחו' יעול. בארץ שסבו לעשות נכוחות ונוסרו בעבו' משפטיך שנגעו בהם הוא לא כן יעשה אלא יעול. יעשה עול במשפטו: ובל יראה גאות ה'. יש מפרשי' אותו דרך תפלה אבל שלא יראה הרשע גאות ה'. כלו' שלא יראה בטובה. והנכון שהוא על דרך הוה. כמו שאמ' יעול. ולמה שאינו רואה בגאות ה' ולא יחשוב שהאל משגיח בעניני בני אדם ויגאה עליהם לגמלם כרשעם: ה' רמה ידך בל יחזיון. הם הרשעים אינם רואים כשרמה ידך. כלומר אינם חושבי' בבא הפורענות על הרשעי' כי מידך הוא: יחזו ויבושו קנאת עם. יראו בעת הישועה כשתקנא לעמך ותושיעם יראו הם ויבשו. כמו שאמ' קנאתי לירושלם קנאה גדולה. כי אז לא יוכלו לומר מקרה הוא כי יראו מעט עם נושעים מעמים רבים ואז יבשו ויכלמו. אף אש צריך תאכלם. אותה האש תאכל צריך כי כשיבוש האדם יהפכו פניו לאש. כמו שאומ' פני להבי' פניהם: יהוה תשפת. תערוך מן שפות הסיר. אמר תערוך שלום לנו כי בידך לעשות כמו שפעלת ועשית לנו כל מעשינו מה שקרה לנו ממעשה העולם הן טוב הן רע אתה פעלת הכל ולא היה בדרך מקרה. והואיל ובידך הכל ערוך לנו השלו' כי כמה ימים היינו בצער בגלות ומכאן ואילך תן לנו שלום. ואדוני אבי ז"ל פירש תערוך לנו השלום כי כשתתן לנו השלום כל מעשינו פעלת לנו הכל תלוי בשלום: יהוה אלהינו. זכור לנו מה שהחזקנו שמך בגלות כי אף על פי שהיו האומות בעלים ואדונים לנו והיו עובדי' בנו בפרך אף על פי כן לבד בך נזכיר שמך. ולא היינו זוכרי' שם אלהי' אחרי' כאויבינו אשר היינו תחתיה' היינו נכולי' מידם והיינו במעלה ובגדול' כמוה' ולא רצינו וסבלנו העני וזכרנו את שמך לאויבינו ואמרנו כי בך בטחונו ולא נמיר אותך באחר: מתים בל יחיו. ואלה העמי' ההם שלא פנינו אליהם בגלות כי הם מתים ואין בהם ממש. ופירו' לא יחיו אין בהם חיות והם כמו המתים שלא יקומו כמו שאמ' ממקומו לא ימיש: לכן פקדת. אתה עליהם. ועל עובדיה' והשמדת אותם מן העול' עד שלא נשאר זכר להם: כל זכר. פירוש שום זכר. כמו כל מלאכה לא תעשו:

יספת

יספת לגוי · אותם השמות השמידת ואבדת אבל הגוי שהוא לך יספת והגדלת להם כל טובה יספת להם לפי שנכבדת עמהם ולא עם הגוים האחרים · לפיכך רחקת אותם עד קצוי ארץ · כלומ׳ טלטלתם הנה והנה והגליתם מארצם צר פקדוך · כשהיו ישר׳ בגלות בצרה פקדוך · כלו׳ אותך לבדך

יספת לגוי · לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה מה שאין כן מנהג עשו ועל כן ריחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובצר להם יי׳ בצר פקדוך אינם מהרהרים אחר מדותיך · צקון לחש · ספק שיח ותפלה : מוסרך למו · בהיות מוסר יסוריך באין עליהם וכך היא תפלתם כמו הרה תקריב ללדת וגו׳ כך היינו מפניך רואין

קצוי ארץ ג׳ וסימ׳ יספת לגוי יי׳ יספת · נוראות בצדק תעננו · כשמך אלהים כן תהלתך · קדמא ארץ מלעיל : וארץ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וארץ רפאים תפיל · כי הנני ברא שמים חדשים · שמים לרום וארץ לעמק · וכל שמים וארץ דכוו׳ : יעבור ז׳ מל וסימ׳ חבי כמעט רגע עד יעבור · וסלעו ממגור יעבור · ומאלהי

טו יָסַ֧פְתָּ לַגּ֣וֹי יְהוָ֗ה יָסַ֛פְתָּ לַגּ֖וֹי נִכְבָּ֑דְתָּ רִחַ֖קְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָֽרֶץ׃
יְהוָ֖ה בַּצַּ֣ר פְּקָד֑וּךָ צָק֣וּן לַ֔חַשׁ מוּסָרְךָ֖ לָֽמוֹ׃ כְּמ֤וֹ הָרָה֙ תַּקְרִ֣יב לָלֶ֔דֶת תָּחִ֥יל תִּזְעַ֖ק בַּחֲבָלֶ֑יהָ כֵּ֥ן הָיִ֛ינוּ מִפָּנֶ֖יךָ יְהוָֽה׃ הָרִ֥ינוּ חַ֛לְנוּ כְּמ֖וֹ יָלַ֣דְנוּ ר֑וּחַ יְשׁוּעֹת֙ בַּל־נַ֣עֲשֶׂה אֶ֔רֶץ וּבַל־יִפְּל֖וּ יֹ֥שְׁבֵי תֵבֵֽל׃ יִחְי֣וּ מֵתֶ֔יךָ נְבֵלָתִ֖י יְקוּמ֑וּן הָקִ֨יצוּ וְרַנְּנ֜וּ שֹׁכְנֵ֣י עָפָ֗ר כִּ֣י טַ֤ל אוֹרֹת֙ טַלֶּ֔ךָ וָאָ֖רֶץ רְפָאִ֥ים תַּפִּֽיל׃
כ לֵ֤ךְ עַמִּי֙ בֹּ֣א בַחֲדָרֶ֔יךָ וּֽסְגֹ֥ר דלתיך בַּעֲדֶ֑ךָ חֲבִ֥י כִמְעַט־רֶ֖גַע עַד־יַעֲבָור־זָֽעַם׃ כִּֽי־הִנֵּ֤ה יְהוָה֙ יֹצֵ֣א מִמְּקוֹמ֔וֹ לִפְקֹ֛ד עֲוֺ֥ן יֹֽשֵׁב־הָאָ֖רֶץ עָלָ֑יו וְגִלְּתָ֤ה הָאָ֙רֶץ֙ אֶת־דָּמֶ֔יהָ וְלֹא־תְכַסֶּ֥ה ע֖וֹד עַל־הֲרוּגֶֽיהָ׃
א בַּיּ֣וֹם הַה֡וּא יִפְקֹ֣ד יְהוָ֡ה בְּחַ֠רְבּוֹ הַקָּשָׁ֨ה וְהַגְּדוֹלָ֜ה וְהַחֲזָקָ֗ה עַ֤ל לִוְיָתָן֙ נָחָ֣שׁ בָּרִ֔חַ וְעַ֨ל

אִתְגְּלִיתָא לְכַנְשָׁא מְבַדְּרֵי עַמָּךְ יְיָ אַף עֲתִיד אַתְּ לְקָרָבָא גָלְוָתְהוֹן לְאִתְגְּלָאָה בִּגְבוּרְתָּךְ לְדַחָקָא כָּל רַשִׁיעַיָא לְגֵהִנָּם׃ יְיָ בְּעָקָא הֲווֹ דְכִירִין לְדַחְלְתָּךְ בְּעָקְתְהוֹן הֲווֹ מַלְפִין אוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ בַּחֲשָׁי׃ כִּמְעַדְיָא דִמְטָא דִבְעִידַן מֵילְדָהּ זָיְעָא וּמְצַוְחָא בְּחֵבְלָהָא כֵּן הֲוֵינָא מִן קֳדָם דְחַבְנָא קֳדָמָךְ יְיָ׃ אוֹחֵתְנָא עָקָא כִּמְעַדְיָא דִמְטָא דְעִידַן מֵילְדָהּ קַלִיל בְּרוּחָה פּוּרְקַן לָא אִיתְיַאוּ אַרְעָא לָא עֲבָדוּ אַף פְּרִישָׁן לָא יָכְלִין לְמֶעְבַּר דְדָיְרִין בְּתֵבֵל׃ אַתְּ הוּא מֵיחֵי מִיתִין גַרְמֵי נִבְלָתְהוֹן אַתְּ מְקִים יֵיחוּן וִישַׁבְּחוּן קֳדָמָךְ כָּל דַהֲווֹ רְמַן בְּעַפְרָא אֲרֵי טַל נְהוֹר טַלָּךְ לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָךְ וְרַשִׁיעַיָא דִי יְהַבְתָּא לְהוֹן גְבוּר וְאִינוּן עֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ לְגֵהִנָּם תִּמְסַר׃ אֵיזִילִי עַמִּי עֲבִיד לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דִיגְנוּן עֲלָךְ בְּעִידַן עָקָא אִטַּמַר כִּזְעֵיר זְמַן עַד דְיֶעְדֵי לוּט׃ אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלִי מֵאַתַר שְׁכִינְתֵיהּ לְאַסְעָרָא חוֹב יָתֵיב אַרְעָא עֲלוֹהִי וְתִגְלֵי אַרְעָא עַל דַם זַכָּאֵי דְאִתְשִׁיד בָּהּ וְלָא תְכַסֵּי עוֹד עַל קְטִילָהָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יַסְעַר יְיָ בְּחַרְבֵּיהּ רַבְּתָא תַּקִּיפְתָּא וַחֲסִינְתָא עַל מַלְכָּא דְאִיתְרְבַב כְּפַרְעֹה מַלְכָּא קַדְמָאָה ועל

משפטי יעבור · ירדפם יעבור שלום · חק נתן ולא יעבור · בדתי פרס ומדי ולא · קימו וקבלו היהודים :

התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש ר׳ תנחומא · וסגור דלתיך בעדיך ...

[illegible]

לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃ בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃ אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃ חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃ אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃ הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֺן־יַעֲקֹב

וְעַל מַלְכָּא דְאִתְגְּאִי כְּסַנְחֵרִיב מַלְכָּא תִנְיָנָא וְיִקְטוֹל יַת מַלְכָּא דְתַקִּיף כְּתַנִּינָא דִי בְיַמָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְהִיא כִּכְרַם נְצִיב בְּאַרְעָא טָבָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ אֲנָא יְיָ נָטַר לְהוֹן קְיָם אֲבָהַתְהוֹן וְלָא אֵישֵׁיצִינוּן אֶלָּא בִּזְמַן דְאִינוּן מַרְגְזִין קֳדָמַי אֲנָא מַשְׁקֵי לְהוֹן כּוֹס פּוּרְעָנוּתְהוֹן אֶלָּא חוֹבֵיהוֹן גָרְמִין לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כְּבַר לֵילֵי וְיֵמָם מֵימְרִי מֵגֵין עֲלֵיהוֹן׃ הָא גְבוּרָן סַגִּי קֳדָמַי הֲלָא אִם יְשַׁוּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי וַחֲמָתִי בְּעַמְמַיָּא דְמִתְגָּרַן בְּהוֹן וְאֵישֵׁיצִינוּן כְּמָא דְמְשֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא הוּבָאִי וּבוּר כַּחֲדָא׃ אִם יִתְקְפוּן בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתִי אִתְעֲבִיד שְׁלָמָא לְהוֹן מִכְּעַן שְׁלָמָא יִתְעֲבִיד לְהוֹן׃ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָּלְוָתְהוֹן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן תַּמָּן יִתְיַלְּדוּן דְבֵית יַעֲקֹב יִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל וְיִמְלוֹן אַפֵּי תֵבֵל בְּנֵי בְנִין׃ הֲכִמְחָתָא דַהֲוָת מָחֵי מָחוֹהִי אִם כְּקְטוֹל קְטִילוֹהִי יִתְקְטִיל׃ בְּסָאתָא דַהֲוֵיתָא כָּאִיל בַּהּ יְכִילוּן לָךְ דַּהֲוֵיתָא שָׁלַח וּמֵעִיק לְהוֹן מַגֵּי עֲלֵיהוֹן בְּמֵילָא מַתְקִיף עֲלֵיהוֹן בְּיוֹם לוּט׃ בְּכֵן בְּרָא יִשְׁתַּבְקוּן חוֹבֵי בֵית יַעֲקֹב

ודין

לרגעים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ אני יי׳ נצרה׳ חרדות ילבשו על הארץ ישבו׳ וחרדו לרגעים איש לנפשו׳ לרגעי׳ תבחננו׃ יכפר ד׳ וסימ׳ ולארץ לא יכפר׳ אם יכפר העון הזה׳ בזאת יכפר עון יעקב׳ בחסד ואמת יכפר עון׳ ונמסר גם בסדר מסעי׃

ל׳ · ת׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ וחסרי׳ן בחטף קמץ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · י״ח בטע׳ בס״ס · ד׳

רשי

לויתן נחש עקלתון הוא אשור׳ והרג את התנין אשר בים הוא צור שהוא ראש לבני עשו והיא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרואים איי הים והן רומיים׃ ביום ההוא׳ בעת הגאולה ישירו לישרא׳ זו היא כרם חמר הוציאה יינה הטוב׳ חמר וויינום בלעז׃ אני יי׳ נוצרה׳ בעת הגלות׃ לרגעים אשקנה׳ מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבאה עליה פן אפקוד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עוונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם׃ חימה אין לי׳ אין לי פה להגביר חמתי על האומות לפי שאף ישרא׳ חוטאין ומדת הדין מקטרגת׃ מי יתנני שמיר שית במלחמה׳ בבני מלחמתי והוא עשו מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחות שישובו ישרא׳ בתשובה והיא נותנת אותי שמיר ושית בבני מלחמה אפשע פסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ונוספו׳ על עונם ואציתם יחד כן תירגם יונתן על האומות ורבו׳ ז״ל פירשו על ישר׳ המושב על הכרם חמה אין לי בכל הכעסים שהכעיסתני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערם מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו ולולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד׃ או יחזק במעוזי׳ או לשון אם כמו או נודע כי שור נגח הוא או יחזק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי או יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי׳ שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם׃ שלום יעשה לי׳ ממדת הדין שלא תוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו׃ הבאים ישרש יעקב׳ הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב בנו ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה׃ הכמכת מכהו הכהו הראית׳ בגבורתי שכמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים ים הנמהרות שהם מתקיימו׳ כגון זו וכגון הגלה נגליתי על בית אביך הרואה אתה מה המה עושי׃ אם כהרג׳ ישרא׳ שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו׃ בסאסאה׳ באותה מדה׃ בשלחה תריבנה׳ כששילחה מצרי׳ את ישרא׳ תריבנה המדה בסאה שלה׃ הגה ברוחו הקשה׳ הגה דיבר בדיבורו הקשה׃ ביום קדי׳ ביום ויולך יי׳ את הים ברוח קדי׳ עזה׃ לכן׳ גם עתה בזאת היה מתכפ׳ עון יעקב לזכות להגא׳ כמאז׃

וזה

רדק

ולויתן הוא הדג הגדול אשר בים׳ ויקרא גם כן תנין׳ כי כן כתוב ויברא אלהי׳ את התנינ׳ הגדולי׳ לפיכך המשיל המלכי׳ הגדולים בלויתן ותנין׳ והתנין הוא הנחש׳ ומה שאמר בריח ואמ׳ עקלתון כאלו היה מבריח הים מן הקצה על הקצה מרוב גדלו ובמקומות מעקל עצמו מרוב ארכו לפיכך נקרא עקלתון׳ ומה שאמ׳ לויתן לויתן תנין שלשה רמז למלכות ארום וישמעא׳ ומלכות ההודיי׳ שלישי׳ ויש מפרשי׳ נחש בריח התלי שהוא מבריח מן הקצה על הקצה גם הוא עקלתון׳ ועליו נאמ׳ חוללה ידו נחש בריח׳ ולפירו׳ הזה גם כן הוא משל על מלכי האמות׳ וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר התלי מגור המאורות ונטוי מן הקצה על הקצה כבריח נחש עקלתון׃ ביום ההוא כרם חמר ענו לה׳ פירוש לכנסת ישרא׳ שירו לה וענו לה כרם חמר כרם שעושה יין טוב׳ ולפי שהנביא בתחילת נבואתו קרא לה כרם שעושה באושי׳ ולא ענבי׳ לפיכך אמר כי בעת ההיא שהיא עת הישועה אז יקראו לה כרם חמר שעושה ענבים טובים שיצא מהם יין חשוב אדום טוב׳ כי חמר ענין אדמימות׳ וכן אמר יין חמר רוצה לומר שאדם היין בו כי כן חשיבות היין אדמימותו׳ כמו שאמ׳ אל תרא יין כי יתאדם׳ ותרגום יין חמרא׳ והאדום יקרא בערבי אל חמר׃ אני ה׳ נוצרה׳ הפך מה שאמ׳ הסר משוכתו והיה לבער׃ לרגעי׳ אשקנה׳ הפך מה שאמ׳ ועל העבי׳ אצוה מהמטיר עליו מטר׃ פן יפקד עליה׳ פירש אדוני אבי ז״ל עליה מן עלה זית׳ אמ׳ לרגעי׳ אשקנה פן יחסר אפילו העלי׳ שלה כל שכן הפרי׳ או פירוש פן אפקד האויב עליה לילה ויום אצרנה׳ ופירוש המשל׳ אני ה׳ נוצרה שתהיה השגחתי תמידה עליה׳ כמו שאמ׳ ושמתי עיני עליהם לטובה׃ לרגעי׳ אשקנה׳ שאשפיע עליהם רוח דעת ורוח נבואה כמים לרוב׳ כמו שאומ׳ כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסי׳ ונאמ׳ אשפוך רוחי על כל בשר ואינו אומ׳ כל בשר אלא על ישר׳ כמו שאומר אחר כן ונבאו בניכם ובנותיכם וגומר׃ אצרנה׳ בקמץ חטף הצדי״ במקצת ספרי׳׃ חמה אין לי׳ כי אינה ממדותי אלא ארך אפי׳ ואף על פי שכתוב נוקם ה׳ ובעל חמה הרי פירש אחריו נוקם הוא לצריו והם אמות העול׳ להם הוא נוקם ונוטר לעת יבא אידם׳ ואף על פי שמאריך להם זמן רב עושה זה כדי להאביד׳ ולהשמידם מכל׳ כמו שאומ׳ ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו׳ ואומ׳ להשמדם עדי עד׳ אבל לישרא׳ אינו עושה כן אלא כשחטאו מעט מעט הוא פוקד עונם ואינו שומר להם עד שיכלם כמו שאמ׳ רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם׳ לפיכך אמ׳ חמה אין לי׳ כלומ׳ על ישר׳ שאם היה לי חמה מי הוא שיתן לי שמיר ושית׳ כלומר הכרם שמתן לי שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה הייתי פוסע בה פסיעה אחת והייתי שורפה כלה כאחד במלחמה כשאני נלחם עמה על כל עונותיה׳ כן פירש אדוני אבי ז״ל הפסוק׳ והוא הטוב שבפירושי׃ שמיר שית׳ חסר וי״ו השמוש כאלו אמ׳ שמיר ושית׳ כמו שמש ירח ראובן שמעון׳ והדומי׳ להם׳ שמיר שית הם מיני קוצי׃ או יחזק במעזי׳ או יחזק בתורתי׳ כלו׳ הייתי מכלה אותם או היה מחזיק במעזי׳ כלומר תורתי שהיא מעוז להם׃ יעשה שלום לי׳ כלו׳ יבא זמן עוד שיעשה שלום לי׃ שלום יעשה לי׳ הכפל לחזק השלום שלא תהיה עוד מלחמה בין האל ובין ישר׳ והוא זמן הישועה׳ וזהו שאמ׳ אחריו׃ הבאי׳ כלומ׳ הימים הבאים והוא זמן הישועה כמו הנה ימים באים נאם ה׳ והקמותי לדוד צמח צדיק וגו׳׳ ואז בימים ההם ישרש יעקב׳ ופירוש ישרש יתן שרש כמו שאמ׳ ויך שרשיו כלבנון כי עתה בגלות הוא כמי שאין לו שרש אבל בימי׳ ההם ישרש מלמטה ויציץ פרח מלמעלה׃ ומלאו פני תבל תנובה׳ כלומ׳ בתנובה כמו שאמר ויכינו מעיר׳ כעשב הארץ׳׳ ותנובה חסר כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה׃ הכמכת מכהו הכהו׳ כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין חמה לאל על ישר׳ כמו שאמר חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו ומכהו הוא מכה ישר׳ כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר חטאו ישר׳ הכהו האל כמו שהכה מכה ישראל שהכה בעשר מכות׃ אם כהרג הרוגיו הורג׳ כפל הדבר אמר אם הורג ישראל כמו שנהרגו הרוגיו והם אויבי ישר׳׳ והכנוי כנגד ישר׳ כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישראל׳ או יהיה הכנוי לישראל ואמר הרוגיו כי בעבור ישר׳ הם הרוגי׳ והרי הם כאלו הרגם׃ בסאסאה׳ ענינו סאה והוא כפול הפ״א והעי״ן׳ אמר לא עשה האל עם ישראל כמו שעשה עם אויביו ששפך חמתו לשם ואבדם מן העולם לא עשה כן לישראל אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה נפרע מהם לא יותר מן המדה שהיא שפיכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם׳ והמדה שהוא שולח להם תריבנה׳ כלו׳ תריב כנסת ישראל בשלחה והוא כלל לבדות התבואה ולעצי הפרי כלומר ששולח להם השדפון והירקון אבה וחסיל וכיוצא בהם׃ הגה ברוחו הקשה׳ הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם׳׳ ביום קדים׳ יום שנושבת רוח קדים עזה רוחו הוא ששולח בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם אלא שישפך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישראל׳ וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו׳ ושלחה הוא שם על הגנות ושדות התבואה כמו ברכת השלח לגן המלך׳ שלחיך פרדס רמונים׳ ואדוני אבי ז״ל פירש הפסוק כן במדה שמדדה רבית לריב אתה ולשפטה ובשלחה וחרבה רבית להורגה לדון אותם באש כמדת סדום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל והגה האש הסירה ברוח קדים עזה לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל׳ הגה ענין הסרה כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך׃ לכן בזאת יכופר עון יעקב׳ אף על פי שיש בם עונות אחרים זהו עיקר עונם האשרים וחמנים שהם עובדים אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלים יתצם וינפצם היטב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקומו עוד אשרים וחמנים כי אם ינתצום עתה ויחזרו ויבנו אותם אחר זמן אין תשובתם שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם וינתצום וינפצום שלא ישובו לבנותם עוד בזה יכופר עונם׃

וזה

משלח ג׳ בקריא׳ וסימ׳ נוה משלח ונעזב · והיה כעוף נודד · ונער משלח מביש אמו : לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסימ׳ נמסר במלכים חלק ב׳ סי׳ ט׳ :

וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃

כח

הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃

ודין כל עובדי אסטיות חובוהי בשויותיה כל אבני איגורא כאבני גיר מנפצן לא יתקימון אשיריא וחניסנסיא : ארי קרתא דהות כריכא בלחודה תתיב תהי מטלטלא ושביקא כמדברא בה יגיחון צדיקיא ויבזון ית נכסהא ויסופון משריתהא מלמיפק : יתקצר חיליהון ויבהתון בעובדיהון יתברון נשיא עלן לבית דחלתהון ומלפן יתהון ארי לא עם סוכלתן אינון על כן לא ירחם עליהון דעברינון ודברינון לא יחוס עליהון : ויהי בעידנא ההיא יתרמון קטלין קדם יי מכיף נהרא פרת עד נחלא דמצרים ואתון תתקרבון חד לחד בני ישראל : ויהי בעידנא ההיא יתקע בשופרא רבא וייתון די גלו לארעא דאתור ודאטלטלו לארעא דמצרים ויסגדון קדם יי בטורא דקודשא בירושלם : ווי די יהיב כתרא לגיותנא טפשא רבא דישראל ויהיב מצנפתא לרשיעיא דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמינא כתשי חמר :

הא

רש״י

וזה כל פרי · הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחו' במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקו' וכן ונפץ את עולליך וכן ונפצתים איש באחיו גיר מין כבש הוא : לא יקומו אשרים וחמנים · למען לא יקיימו להם ע"ז : כי עיר בצורה בדד · כי בעשותם זאת עיר בצורה של עמו תהיה בדד והנוה יהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר : שם ירעה עגל · אפרי' יירשנו שקרוי עגל שנאמר כעגל לא לומד : וכלה סעיפיה · ענפיה : ביבש קצירה · קצירי פרשיה כמו תשלח קציריה ועשה קציר כלומר כשתכלה זכות מעט שבידה של אדום שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה : נשים באות מאירות אותה · עם חלש כנשי' ידליקום כך תירגם יונתן מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם · וכן פתר דונ"ש מחמת שהענפים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי וארוה כל עוברי דרך הטיב לו דונש והלכת' ביבש קצירה ובע"פ' יבש' אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנה : יחבט יי' · תירגם יונתן יתרמון קטילין ואני אומ' כ' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר יתקע בשופר גדול : משבולת הנהר · הם האובדים בארץ אשור : ועד נחל מצרים · הם הנדחים בארץ מצרים : הנהר פרת · הם בני אשור היושבים על פרת : עד נחל מצרים · הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זית' : ואתם תלוקטו · מן הגליות : לאחד אחד · המוצא אחד מכם יביאהו מנחה : האובדים בארץ אשור · לפי שנפוצו מארץ רחוקה לפני' מן הנהר סבטיון קראם אובדים : שכורי אפרי' · שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמ' מייא דדימסית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטי' : וציץ נובל צבי תפארתו · מצב מטע תפארתו יהי' כציץ הפרח שלו נובל הם תאנו' המתקלקלות כמו ששנינו בברכו' על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כומרא ציץ כך כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואניץ נץ אשר בשוני' על ראש גיא שמני' היא כברת שפירותיה מתוקי' ושם הם הולמי' עצמ' ביין : הלומי יין · כתושי חמר ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגומר צבי התפארת שעל ראש עטרת השבטים המשוחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמר ראשי שמנים ימשחו גיא לשון גאוה כמו מואב גא מאד ואותו הציץ הוא לפני כניסת נובל תהיה בבכורה וגומר הלומי יין כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם השותים במזרקי יין :

הנה

רד״ק

וזה יהיה כל פרי הסיר חטאתם · כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסרה הסרת כל חטאתו כי מאחר שעיקרו עבודה זרה כל שכן שישובו מאחר העונות כי מעת שימחו עבודה זרה ממעשה וממחשבה ישובו לאל בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העבודה זרה היא עיקר כל העונות · וגיר הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא : כי עיר בצורה · כי עתה שיעבדו עבודה זרה העיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ואותו שהיה נוה ומשכן האדם הוא עתה חרב : משלח ונעזב · כמדבר והיא מקום מרעה הבהמות · או פי' עיר בצורה בדד · עתידה כלו' בעונותיכם עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד · ויאמר זה על ירושלם או על שמרון כי בנבואה בנבואה זו לא גלו עדין השבטי' כמו שאמ' הוי עטרת גאות שכורי אפרי' · ונוה אמר על בית המלכו' או על בית המקדש אמר שיחרב בעונותם ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירעה עגל ושאר בהמו' והוא כמשמעו או על דרך משל : וכלה סעפיה · אמ' סעפיה לפי שהמשיל כנסת ישראל לכרם אמר כי העגל ירעה אותה וכלה סעפיה כמו שאמר בנבואה הראשונ' הסר משוכתו והיה לבער · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש עגל משל על מלך מצרים כמו שקרא עגלה יפיפיה מצרים וזה כשלקח יהואחז · ופירש החכם רבי אברהם בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות · ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפיה משל על הכסף והזהב שענש פרעה את הארץ : ביבש קצירה · קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי תשלח קצירה עד ים · וקצירה הוא לשון יחיד דרך כלל ואמר על הפרט דרך רבוי תשברנה רוצה לומ' הסעפי' והפארות · ואמ' דרך משל כמו העץ כשיבש בו ענף ישבר מאליו כן ישראל בהגיע עת פורענותם ישברו מאליהם ואפילו נשים באות מאירות אותה · פירוש מבעירות ומדליקו' אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה · פירוש אותה כנסת ישר' · ורוצה לומר כי כל אומה אפי' יהיו חלשים כנשי' ירעו לה ויבחינו אותה : כי לא עם בינות הוא ישראל עתה אינו עם בינות שאלו היה עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על שעזבה' : על כן לא ירחמנו · לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בבא עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו על כל עם : ויוצרו · להיות לעבד לו והוא לא כן עשה על כן לא ירחם עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות אולי אז ישוב · ויונתן תרגם אלה שני הפסוקים על אמות העולם כלו' אם יעשה שיסיר האשרי' והחמני' תהיה עיר בצורה של אמות העולם בדד · וכן תרגם יונתן ארי קריתא וגו' : והיה ביום ההוא · בזמן הישועה : יחבט · כמו שהוא חובט חיטי' מן הקש וכמו שהוא חובט זתים מהאילן כן יחבט האל ית' את ישראל מהאמות כי הם בתוך העמים כחטי' בתוך הקש וכזתי' בתוך אילן הזית שילקט אדם ממנו הטוב שהם הפרי ויניח הקש והעצי' : משבולת הנהר · שבולת הוא חוזק מרוצת הנהר כמו ושבלת שטפתני · ופירוש הנהר הוא נהר סבטיון כמו שאמר על השבטים וזרם מעבר הנהר · ואמר עד נחל מצרי' כי עד מצרי' יבאו עם יתקבצו עם אחיהם בני הגלות הזה ויעלו לירושלם · ואמ' ואתם כנגד בני הגלות שהם יהודה ובנימן שהם מפוזרי' בכל פאה לפיכך אמ' ואתם תלוקטו כאלו אמ' ואף גם בני ישר' אשר מעבר הנהר תלוקטו לאחד אחד כמו שאמ' בנבואת ירמיהו ולקחתי אתכ' אחד מעיר ושני' ממשפחה והבאתי אתכ' ציון · ופירוש לאחד אחד אחד לחבירו כלו' אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד · ומה שאמ' עד נחל מצרי' כי במצרי' סוף מלכות העמי' בהלחם מלך הצפון עם מלך הנגב ויבא מלך הצפון עד מצרי' ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרי' וכו' כמו שכתוב בחזון דניאל · ואמ' בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו' : והיה ביום ההוא · כפל עוד הענין לחזק : יתקע בשופר גדול · כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העול' כמו שאמ' גם כן והאלהי' בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקעו לה' בשופר שיבאו האובדי' הם השבטי' שהגלו מעבר הנהר שהגלם שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאלו אבודי' שלא יבאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימן שבו אחר כן לסוף שבעי' שנה ואחר כן גלו פעם שנית והם נדחים בכל פאה ומפוזרים · ומה שאמר בארץ מצרים כי שם יבאו כמו שפירשנו ומשם יעלו והשתחוו לה' בהר הקדש ובירושלם · פירוש בהר הקדש שהוא בירושלם : בהר הקדש · הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש · הוי עטרת גאות · עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרים על השבטים שלא גלו עדין והיו מתענגים בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ומשתה ובתענוג בשמן המבושם עד שבאים לידי שכרות ומקיאים ויוצאים כדרך השכורים והיו משכחים אחר הנאות העולם ושכחו האל ומצותיו כמו שאמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגומר · ואמרו רבותינו ז"ל חמרא דפרוגיתא ומיא דדורמסקית הם קפחו עשרת השבטים מישראל · ואמר הנביא עליהם הוי ואוי עטרת גאות על דרך משל כי מן הגאוה היו עושין עטרות להם והיו מתפארים בעטרם ובתענוגם ודמה חמדתם והתפארותם כציץ העשב או האילן שהוא יפה בפאתו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נשחת יפיו ושב עפר כן יהיה צבי תפארת אפרים ועטרת גאותם ואמר אפרים כי היה ראש מלכות ישראל · וצבי פירושו חפץ וחמדה ופאר כמו צבי היא לכל הארצות · ואמר אשר על ראש גיא שמנים פירוש עטרת הגאות וציץ התפארת שהוא על ראש גיא השכורים האלה שהם הלומי יין כלומר מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שנופלים שכורים מתגוללים בקיאם ובצואתם · וקרא ראש גיא שמנים על דרך הפלגה מרוב השמן המבושם שיוצקים על ראשם כאלו היא גיא מליאה מים ועתה אומר להם מה סוף תענוגם ואמר :

הנה

הנה חזק ואמץ לה'· הנה יום חזק לה' שיבא עליהם כזרם ברד שמפיל האילנות ומשברם: שער קטב · כשער · וכף כזרם עומדת במקום שני · ושער הוא אומר על רוח סערה שקוטב וכורת הכל · ועוד המשילו לזרם מים כבירי' שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הגבוהי' לארץ כן זה היום החזקה והאמיץ הניח לארץ כמו יניח עבר במקום עתיד וכמוהו רבים אמר שזה היום החזק יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלו' בחזקה · ברגלים תרמסנה · ולא די שיניח עטרת גאותם לארץ אלא שירמסנה ברגלים לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם · ואמר תרמסנה לשון רבות ואמר עטרת יחידה ואמר עטרת דרך כלל ואמר תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם רוצה לומ' כל הדברים שהם מתגאי' בהם וכן כי תקראנה מלחמה: והיתה ציצת · נזכר בלשון זכר ציץ ובלשון נקבה ציצת וכן כן ו ונכה · וציצת אינו סמוך אלא התי"ו תבא במקומו רבי' במקום ה"א כמו עגלת שלישיה · אל תתני פונת לך · והדומי' להם כמו שכתבנו ב בספר מכלל · ולפי שזכר הציץ בלשון זכר ובלשון נקבה אמר ו והיתה · ואמ' נובל עוד דמה ציץ תפארתם לבכורה בטרם קיץ ו ואמר כבכורה בטרם קיץ כלומר התאנה הבכורה בטרם שיבאו פירות הקיץ כלו' ה הבכור' שתבא בתחילה בני אדם קופצין עליה לקחתה והרואה אותה בתחילה לוקח אותה: בעודה בכפו יבלענה · כלו' בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב חמדתו אותה כן יהיה עושר אפרים וטובם יבלעם האויב במהרה: כבכורה · מפיק ה"א ואינה לכנוי רק היא להפארת הקריאה ו וכמוהו ותעלומה יוציא אור וגולה על ראשה · ואדוני אבי ז"ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלו' כשיראה אותה בענף יבלענה מרוב תאותו לה: ביום ההוא · שיגלו עשרת השבטים כמו שאמר באותו עת יהיה ה' צבאות לעטרת צבי

רש"י

הנה · יש רוח חזק ואמץ לה' שהו' כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד · יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל האומות מן התלמים: כבכורה בטרם קיץ: כביכורה של תאנת ציץ נובל: בטרם קיץ · עת ביסול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך יפקד על הרעה ויביאה עליכו: ביום ההוא · כהתם הפושעים: יהיה ה' צבאות לעטרת צבי · לצדיקים הנשארים בה: ולרוח משפט · והיה הקב"ה להורות משפט: ליושב על המשפט ולגבורה · יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של ת תורה: וגם אלה · יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלו' טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו ברואה · הלעיבו בדברי הנביאים ו"ת במאכל מעדני' שראוהו עונג לה': פקו פליליה · הכשילו המשפט: פקו · לשון פיק ברכים פוקה: כי כל שלחנות · שלהם של זבחי מתים הם שהם כקיא צואה: בלי מקום · אין הדעת סובלתן: את מי יורה דיעה · שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולי' פנו לדרך רעה: גמולי מחלב · גדולי מחלב: עתיקי משדים · לשון ויעתק משם · ד"א גדולי מן התור' מנקרות חלב ועתיקי משדים מוקרים לפני תלמידי חכמים: כי

לאדני ז' כתובים כן וסימ' ויאמר אל נא יחר לאדני דשלשים · ויאמר אל נא יחר לאדני דעשרה · הנה חזק ואמיץ לאדני · וארור נוכל ויש בעדרו · לאדני אלהינו הרחמים והסליחות · זרע יעבדנו יספר לאדני · נפשי לאדני משמרים לבקר: וגם ג' ר"פ בסיפרא וסימ' וגם הוא חכם ויבא רע · וגם אלה ביין שגו · וגם

הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׁעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָה בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃

וְגַם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן הַיַּיִן תָּעוּ מִן הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ כִּי כָּל שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃

אֶת מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃

הָא מָחָן תַּקִיפָן וְחַסִינָן אַתְיָין מִן קֳדָם יְיָ כְּזַרְמִית בָּרַד בְּעַל עוֹל רוּחַ כְּזָרְמִית מַיִין תַּקִיפִין שָׁטְפִין כֵּן יַיְתוּן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָא וְיַגְלוּנוּן מֵאַרְעֲהוֹן לְאַרְעָא אוֹחֲרִי בְּחוֹבַיָא דִי בִידֵיהוֹן׃ בְּרִיגְלִין יִתְדַשׁ כִּיתְרָא דְגֵיוָתָנָא טַפְשָׁא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְיָהִיב מִצְנַפְתָּא לְרַשִׁיעַיָא דְבֵית מַקְדְשָׁא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דִי עַל רֵישׁ חֵילָא שְׁמֵינָא כְּבִיכוּרָא עַד לָא קִיטָא דְאִם יֶחֱזֵי דְחָזֵי יָתָהּ כְּאִילוּ הִיא בִידֵיהּ יְבַלְעִינָהּ׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְהֵי מְשִׁיחָא דַייָ צְבָאוֹת לְכְלִילָא דְחֶדְוָא וּלְכֶתֶר דְתוּשְׁבַּחְתָּא לִשְׁאָרָא דְעַמֵיהּ׃ לְמֵימַר קְשׁוֹט דְדִין לִדְיָתְבִין בְּבֵית דִינָא לְמֵידַן דִין דִקְשׁוֹט וּלְמִתֵּן נִצְחָנָא לִדְנָפְקִין בִּקְרָבָא לְאַתָבוּתְהוֹן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן׃ וְאַף אִילֵין בְּחַמְרָא רַווּ וּבְעַתִּיקָא אִסְתַּלְעַמוּ כַּהֲנָא וְסָפַר רַווּ מִן עַתִּיק אִסְתַּלְעַמוּ מִן חֲמַר טָעוּ מִן עַתִּיק אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר מֵיכַל בְּסִים טָעוּ דַיָינַהָא׃ אֲרֵי כָל פָּתוֹרֵיהוֹן מְלַן מֵיכַל מְגָעַל וּמִשְׁקָן לֵית לְהוֹן אֲתַר דִנְקֵי מִן אוֹנֶס׃ לְמַאן אִתְיְהִיבַת אוֹרַיְתָא וּמַן אִתְפְּקֵד לְמִסְבַּר חוּכְמָא הֲלָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְרְחִימִין מִכָּל עַמְמַיָא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְוָתָא׃ ארי

מהם אקח לכהנים: ואת מי ד' בקריא' וסימ' ואת מי עשקתי · ואת מי יבין שמועה · ואת מי דאגת ותיראי · ואת מי אין כמו אלה: מחלב ג' וסימ' ולבן שנים מחלב · גמולי מחלב עתיקי משדים · זכו נזריה משלג ·

ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהודה ובנימן שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה' ובשנת שש לחזקיה גלו השבטים · ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטים וכפל הענין ואמר לצפירת תפארה לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין · וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או מכנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש · ובמשנה הקופה משעשה בה שתי צפירות והם מה שעושין מן הגומא סביב הקופה ואמ' שהא' יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו: ולרוח משפט · ויהיה הא' לרוח משפט למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו שיהיה מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי הא' יהיה לו לרוח משפט כלומר שהא' יתן לו דעת ובינה לעשות משפט אמת · ואמר רוח כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקי הרוח שהיא הנשמה: ולגבורה · שיהיה להם הא' לגבורה וכן יהיה להם לשלום במחנה אשור בעבורם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי הא' יהיה להם לגבורה · וכן כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער עריהם הגבורות הא' היה להם לגבורה ובגבורתו נכחו אויביהם כמו שכתוב הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרי' עד עיר מבצר · ויונתן תרגם שני הפסוקים כן בעדנא ההיא יהא וגו' · וכן רבותינו ז"ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמרו לעושי רצונו של הקדוש ברוך הוא ולצפירת תפארה למצפין תפארתו: וגם אלה · אלה אומר על יהודה ובנימן אמ' כמו שאמר על השבטים שכורי אפרי' הלומי יין כן אמר על יהודה ובנימן כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו וזה היה בימי אחז וכן היו אלה ראויי' לגלות כמו אלה אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך הטובה והוא חזקיהו: כהן ונביא · הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה הם שגו כמוהם במשתה ובתענוג העולם · ונביא אינו אומ' על נביאי האמת כי אם על נביאי השקר שהיו ביניהם והם היו מתעי' אותם ומתירי' להם התענוג ואומרים להם שלום יהיה לכם אל תיראו עשו מה שתרצו · ו"ת כהן וספר ר"ל תלמיד: נבלעו מן היין · נשחתו מרוב שתיית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרוב שתיית השכר: שגו ברואה פקו · רואה שם בפלס יורה ומלקוש ופי' שגו בנבואה בנבואת נביאי אמת שגו ולא הלכו בה · ואדוני אבי ז"ל פירש אפילו בדבר הנראה לעין הם שגו בו: פקו פליליה · כשלו מן ופיק ברכים שפירושו מכשול אמר כשלו במשפט ולא שפטו דין אמת הכהן והנביא שהיה להם להורותם התורה ולשפטם המשפט משפט אמת: פליליה · מן ונתן בפלילי': כי כל שלחנות · אפילו שלחן הכהני' מלאו קיא צואה פי' קיא וצואה חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון · אמר שהם שותים עד שמשתכרים ומקיאים כי כן דרך השכור כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו והנה הם מקיאים דרך פיהם ויוצאים דרך מקביהם ממעל ומתחת: בלי מקום · עד שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה: את מי · אחר שהם משתכרים וכל עסקם במאכל ובמשתה ומשתכרים המורה שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה ששמע הנביא מאת הא' לצותם ולהורותם ולהבינם ולמי יבין שמועה והנה הם אינם בני דעה והשכל והרי הם כנערי' שמתלכלכי' בעצמן ואין להם דעת ללכת למקו' מוקצה להפנות: גמולי מחלב עתיקי משדי' · הם הנערי' הקטני' אחר שנשלמה יניקת' כמו ויגדל הילד ויגמל · עד יגמל הנער והנערים כשתשלם יניקתם מתחילין לדבר ואין להם עדין מתבונת האדם והבדל מן הבהמה אלא הדבור כי אין להם עדין דעת כן הם אלה הגדולים כקטנים ופי' עתיקים משדים · מוסרים מן השדים כמו שאמר ויעתק משם · ואמר גמולי עתיקי בדרך הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם האלהי מקרוב השכוני באהלים:

כי

לצון ג' ומל' וסימ' שמעו דבר יי' אנשי לצון · עד מתי פתיים תאהבו פתי · אנשי לצון יפיחו :

י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם ׃ כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה ׃ אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוֹא שְׁמוֹעַ ׃ וְהָיָה לָהֶם דְּבַר יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ ׃ לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם טו הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם ׃ כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט שׁוֹטֵף כִּי־עָבַר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ ׃ וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת

ארי אתפקדו למעבד אוריתא ומא דאתפקדו לא צביאו למעבד ואתנביאו עליהון נבייא דאם יתובון ישתביק להון ולמילי נבייא לא קבילו הליכו ברעות נפשהון ולא חמידו למעבד אוריתי סברו דיתקיים להון פולחן טעותא ולא סברו לפולחן בית מקדשי כזעיר הוה בעיניהון בית מקדשי למפלח תמן כזעיר בעיניהון שכינתי תמן : ארי בשנוי ממלל ובלישן תולעבא הוו מלעגין לקביל נבייא דמתנבן להון עמא הדין : דאמרין להון נבייא דין בית מקדשא פלחו ביה ודא אחסנת בית ניחא ולא אבו לקבלא אולפן : דין יהי כוס פורענותיהון על דעברו על פתגמא דיי ועל דאתפקדו למעבד אוריתא ומא דאתפקדו לא צביאו למעבד בכן יתמסרון לעממיא ולא ידעו אוריתא על דהליכו ברעות נפשהון ולא חמידו למעבד רעותי בכן יסברון לסעיד בעידן דאיתי עליהון עקא ולא יהי להון סעיד וסמיך על דהוה זעיר בעיניהון בית מקדשי למפלח תמן בכן ישתארון כזעיר ביני עממיא דיגלון לתמן בדיל דיהכון ויתקלון לאחורא ויתברון ויתצדון ויתאחדון : בכן קבילו פתגמא דיי גברין רשיען שלטוני עמא הדין די בירושלם : ארי אמרתון גזרנא קים עם קטולא ועם מחבלא עבדנא שלמא מחת סנאה ארי תיתי עליכון כנחל מגבר דאתון אמרין לא תיתי עלנא ארי שוינא בכדיב רוחצננא ובגין שקרין איטמרנא : בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא ממני בציון מלך מלך תקיף גבר ואימתן אתקפיניה ואחסיניה אמר נבייא וצדיקיא דהימנו באילין במיתי עקא לא יזדעזעון : ואשוי דינא תקין דאטמרתון כחוט בנינא וזכותא כאבן משקולתא

ווליק

כי צו לצו צו לצו · נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עובדי ע"ז כנגד צו זה וחוזר הנביא מוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך : קו לקו · יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק : זעיר שם · הנביא אומ' להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו לימים מעטי' : לעגי שפה · וכן כל לשון לעגים וכן עלגים שניה' לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע : ידבר אל העם הזה · כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולים להבין בו : אשר אמר הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה : והיה לכם דבר יי' וגו' · כמדתם ימדוד להם יגזור בדברו עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך : זעיר שם זעיר שם · לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם ב בארץ אויביה' : משלי העם הזה · האומרים לצון בלשון משל כגון כרתנו ברית את מות שלא יבא עלינו : עשינו חוזה · גבול שלא יעברנהו וכן מחזות חפצם וכן מחזה אל מחזה כולם לשון גבול הם וקיצום של דב' אשומ"יר בלע"ז : שוט שוטף · מכה המתהלכת בארץ : לא יבאנו · לא יבא עלינו : שמנו כזב · שמנו ע"ז : מחסנו · מכסה שלנו : ובשקר נסתרנו · בע"ז בטחנו להסתירנו : הנני יסד · לשון עבר הוא כמו יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר בציון אבן כבר נגזרה גזרה לפני והעמדתי מלך המשיח שיהא ב בציון לאבן בוחן לשון מבצר ו וחוזק כמו עופל ובוחן וכמו ש הקימו בחוניו : מוסד מוסד · הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד מוסד שהו' מוסד גמור : המאמי' לא יחיש · המאמי' דבר זה לא ימהר' לא יאמר אם אינו הוא ימהר לבא : ושמתי משפט לקו · ולפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומ' אטיח קו מדתי יסורי' להבי' עליכ' ואת צדקה אשי' שתהא משקולת המיישר' בניי' הבוני' בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניה' ומישרת דרכיה' שיכלו הפושעי' ונותרו הצדיקי' :

ויעה

כי צו לצו · צו הוא שם כמו מצוה ולא נאמרה המצוה בזה הלשון במקו' אחר · ורובה בו באמרו צו מצוה קטנה · אמר כי הם כמו הנערי' ולנערי' יצוה אדם אותם מעט מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין להם לב לקבל את דברים מעטי' · וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי נוטה אותו עד שיעשה אותו טור אחד ואח"כ יסלקהו ויטהו לעשו' טור אחר · וכן יעשה מעט מעט עד שימלו' הקיר · וכן הוא הלמוד · והרגל לנערי' · וכן צריך שילמד הנביא לעם הזה כי הם מעטי ה הבינה ועוד כי הם נ נלאי' לשמוע דבר ה' בעבור שאינם חפצי' בו · ואחר שאמ' צו לצו קו לקו וכפלם לחזק הענין ואמר זעיר שם זעיר שם כלומר יאמר להם מעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואף על פי כן אינם מקבלי' : כי בלעגי שפה אמר הנביא שידבר אל העם הזה ירמה שידבר להם בלעגי שפה כמו הלועג בשפתותיו שלא יוכלו בני אדם להבין את דבריו היטב או כמי שידבר בלשון אחרת כן עושין עצמן שלא יבינו דברי הנביא: אשר אמ' אליהם · והנביא לא יאמר להם את דברים טובי' שינוחו בהם אם ישמעו לו ו ויאמר להם זאת ה המנוחה אם תשמעו אל דברי ה' ותעשו מ מצותיו תהיה לכם מ מנוחה בארצכם ולא תגלו ממנה · והיה אומר להם זה ונביאיה' הניחו לעיף ישראל ש שהוא עיף ויגע בצרות רבות שיבאוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' בו ינוח ולא תיגעוהו ב בשקרותיכ' ובפחזותכ' : ולא אבוא לשמוע · כתו' באל"ף · וכן ההלכו' אתו וכן מלת הוא: והיה להם דבר ה' · שלא רצו לשמוע מעט מעט היה להם למכשול עון מעט מעט מדה כנגד מדה : למען ילכו וכשלו אחור · כלומ' כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחור ותהיה בהם יד אויביהם ונשברו ונוקשו ונלכדו : לכן שמעו · אנשי לצון · שאתם מתלוצצים על דבר ה' ולא תחשבוהו לכלום : מושלי העם הזה · אמר כנגד שרי יהודה שהם מושלים על העם הזה כי אחז המלך לא היה עושה התועבות ההם אם השרים היו מוחים בידו אבל כשהנביא היה מוכיחם ומודיעם הפורענות העתידה לבא עליהם היו מתלוצצים ואומרים כרתנו ברית את מות · כי אמרתם · שאתם מתיאשים מן הפורענות ואומרים דרך ליצנות כרתנו ברית את מות שלא יבא לנו · וכן שוט האויב כשיעבור בעולם לא יבא אלינו : חוזה · שם כמו רואה שפירשנו · כלומר מחזה עשינו עמו כאדם המתרא' פנים עם בעל ריבו לעשות שלום ביניהם : כי שמנו כזב · והם נביאי השקר : כזב מחסנו · הם לא היו אומרים כזב ושקר אלא הנביא קורא אותו מחסה כזב · והם דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר : שיט · כתוב ביו"ד וקרי שוט בוי"ו ואותיות אהו"י מתחלפות : עבר · כתוב בלא יוד והוא מקור וקרי יעבור ביו"ד האיתן · והענין אחד : לכן כה אמר ה' · יסד שם תאר · ואף על פי שהוא פתח · אמר הנני מיסד בציון אבן והוא המלך המשולו באבן גדולה שנותנין אותה ליסוד הבנין · וכן פנות הבית עושים מאבנים גדולות לקיים הבנין · ואמר שימלוך מלך טוב בציון שתנצל ציון על ידו מן האויב והוא חזקיהו שיחזיר העם בתשובה ויבער הרשעים · ופי' בחן מבצר מן הקימו בחוניו עפל ובחן : יקרת · שם כמו יקר · והתי"ו במקום הה"א ואינו סמוך כמו שפי' במלת ציצת : מוסד מוסד · הראשון שם והשני פעול והוא דגוש עם הוי"ו · ופי' יסוד חזק שביסודו יהיה זה היסוד והו' חזקיהו והוא המאמין לא יחיש לפי שרוב' לא היו מאמינין בדברי הנביא בימי אחז לפי' אמר המאמין לא יחיש המאמין שיש בכם לא יחיש וימהר לראות זאת הנבואה אבל על כל פני' יראה אותה ואם לא תהיה כל כך בקרוב לא תרחק : ושמתי על יד · זה המלך שיקום אשי' משפט לקו לא כמו שהוא עתה שאין משפט ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אבל בימי המלך הזה יהיה המשפט במישור כמו הקו שנוטין אותו ליסוד הבנין · וכמו המשקלת והיא אבן הבדיל או העופרת שמעבירי' אותו על הבנין גם כן לראו' אם הוא ישר ועל פי המשקלת יהי' מישרים הבנין כן תהיה הצדקה במישור · למשקלת שם בפלס משמרת ומפני האתנח נקמצה הקו"ף :

ויעה

ויעה ברד מחסה כזב · אותו כיכוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ויטאטאנו ויעה לשון טיאוט כמו את היעים שגורפין בהם אפר הכירות · וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון אומות שישברו מצבותיהם ופסיליהם ולשון משפט האמור כאן יושטיצ"יא בלע"ז : וכפר בריתכם את מות · ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו : וחזותכם · אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה : שוט שוטף · אשר אמרתם לא יבואנו והייתם לו למרמס : בבקר בבקר · כלומ' תדיר תדיר אביא עליכם גזרות : והיה רק זועה הבין שמועה · זוועה לכל השומעים להבין שמועות פירעניות הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו : כי קצר המצע מהשתרע · כי אביא עליכם פוגה דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיגיע מצעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו · מהשתר' מהשתטח להאריך איבריו אישטנדל"יר בלע"ז : והמסכה צרה · הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומו' רחוק לו בהתכנסו לתוכו ורבותינו דרשוהו על ע"ז שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרע מהשתרר עליו שני רעים ואני פירשתיו לפי פשוטו ובדרך זה תירגם יונתן ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדו עליו שנאמר הנה השמים ושמי השמי' לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום : כיהר פרצים · תירגם יונתן ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דיי' ביומי עזיה מלכא ובניסין דעביד ליהושע במישר גבעון כן יתגלי לאיתפרעא מנהון : זר מעשהו · ידמה לכם לזר כי יביא עליכם פורענות קשה : לעבוד עבודתו · לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבוריי"ר בלע"ז : ועתה אל תתלוצצו · לאמ' כרתנו ברית את מות : מוסריכם · יסוריכם : הכל היום · לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח : יחרוש · מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרוע לעולמים חורש אם כן מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו : יפתח וישדד אדמתו · וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה באתים ובכלי מחרשה וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש רבי תנחומא : הלא · כן דרך החורש כיון שחרש משוה פני האדמה ואחר כך זורע : והפיץ קצח · אם קצח בא לזרוע זורעה בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה · קצח מין אוכל הוא : ושם

הבין ה' בקריא וסימ' ושאלת לך הבין · והיה רק זועה הבין שמועה · והכלבים עזי נפש · אל תהיו כסוס כפרד · חכמת ערום הבין דרכו · וסימ' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא : האזינו ח' ומל' וסימ' השמים ואדברה · שמעו מלכים האזינו רזנים · שמעו דבר יי' קציני סדם האזינו · האזינו ושמעו קולי · ולאמי אלי האזינו · האזינו כל ישבי חלד · שמעו חכמים מלי :

וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ׃ וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת־שְׁאוֹל לֹא תָקוּם שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס׃ מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה וְהָיָה רַק־זְוָעָה הָבִין שְׁמוּעָה׃ כִּי־קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס׃ כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ׃ וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃

הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי׃ הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ׃ הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה

וִידְלִיק רוּגְזִי בְּרוֹחֲצָן כַּדְבֵיכוֹן וְעַל דְאִטַּמַרְתּוּן מִן קֳדָם מְעִיקָא יִתְכוּן עַמְמַיָא יַגְלוּן׃ וִיבַטֵּיל קְיָמֵיכוֹן דְעִם קְטוֹלָא וּשְׁלָמֵיכוֹן דְעִם מְחַבְּלָא לָא יִתְקַיֵים מְחַת סַנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מַגְבַּר וּתְהוֹן לְהוֹן לְדַיִשׁ׃ בִּזְמַן מְעִידוֹהִי יִגְלֵי יַתְכוֹן אֲרֵי בִצְפַר בִּצְפַר יַעֲדֵי בִּימָם וּבְלֵילֵי וִיהֵי עַד לָא יְמַטֵי זְמַן לְוָטָא תִּסְתַּכְּלוּן כְּמִילֵי נְבִיָא׃ אֲרֵי יִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן מִשְׁעֲבּוּד תַּקִיף וְשׁוּלְטָן מְעִיק יִסְגֵי מַרְוָא׃ אֲרֵי כְּמָא דְזָעוּ טוּרַיָא כַּד אִתְגְלֵי יְקָרָא דַיְיָ בְּיוֹמֵי עוּזִיָה מַלְכָּא וּבְנִסִין דַעֲבַד לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִבְעוֹן לְאִתְפְּרַע מֵרַשִׁיעַיָא דַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ כֵּן יִתְגְלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִדְעָבְרִין עוֹבָדִין נוּכְרָאִין עוֹבָדֵיהוֹן וּמְדַפְלְחִין פּוּלְחַן טַעֲוָתָא פּוּלְחַנְהוֹן׃ וּכְעַן לָא תִתְרַשִׁיעוּן דִילְמָא יִתְקְפוּן יִסוּרֵיכוֹן אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה שְׁמָעִית מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

אֲמַר נְבִיָא אֲצִיתוּ וּשְׁמָעוּ קָלִי אִתְפְּנוּ וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ בְּכָל עִידָן מִתְנַבְּן נְבִיַיָא לְאַלָּפָא מָאִים יִתְפַּתַּחַן אוּדְנֵי חַיָבַיָא וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן׃ הֲלָא אִם יִשְׁווּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וִיתוּב וִיכְנֵישׁ יַתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא דְאִינוּן כְּבַדְרִין בֵּינֵיהוֹן הָא כְּקִיצְחָא וּכְכַמּוֹנָא דִמְזָרִיק וִיקָרֵיב יַתְהוֹן זַרְעִין זַרְעִין לְשִׁבְטֵיהוֹן הָא כְּזַרְעֵי חִטִין עַל בֵּייר וּסְעוֹרִין

ויעה ברד · המשיל האויב לברד ולמי' שוטפים כמו שאמ' למעלה כזרם מי' כבירים שוטפים · ויעה מגזר יעי' שהם התיקות שמנק' אדם בהם הבית · ואותו הכזב שהיו אומרים כי שמנו כזב מחסנו הברד יסיר אותו המחסה ואותו סתר שקר שאמרתם ובסתר נסתרנו אותו הסתר ישטפו אותו מים והוא רמז למחנה אשור שיבא כמים כבירים שוטפים · כמו שאמר למעלה את מי הנהר העצומי' והרבים · ואמר וחלף ביהודה שטף ועבר וגומר כמו שאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ואז נשטפו הרשעי' אשר ביהודה שהיו משימים שקרם ומחסם השקר והכזב : וכפר · יתבטל ויוסר · כמו ולאים חכם יכפרנה : וחזותכם · שאמרתם עשינו חוזה לא תקום כמו שחשבתם · וכן שוט שוטף שאמרתם לא יבאנו לא כמו שאמרת' אלא שתהיו לו למרמס : מדי עברו · מעת שיעבור אותו השוט יקח אתכם : כי בבקר בבקר יעבור · כלומר בכל יום ויום כי מעת נסעו לבא לארץ ישר' לא ינוח ביום ובלילה · כמו שאמר למעלה לא ינום ולא יישן · ומה שאמר בבקר בבקר והמחנה היה הולך ביום ובלילה כי בלילה לא היו נראים אבל בכל בקר ובקר היו נראים בארץ שהיו באים אל ירושלם : והיה רק זועה הבין שמועה · כשיבינו שמועתו יזועו וירעדו ויפחדו ממנה כי עתה אינם מאמיני' : זועה · תנועה · כמו ולא קם ולא זע ממנו כי המפחד ירעד ויזוע וינוע גופו : כי קצר המצע · פעל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח · וכן צרה פעל עבר כי הוא מלעיל אמר דרך משל כאדם שסובב על מצע והוא קצר ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו · וכן כאדם שיתכסה בשכבו במסכה שהיא צרה ולא יכול להתכנס ולהתאסף תחתיה כן יהיה ישראל כי מחנה אשור יתפשט בארצם והנה רחב ארצם תשוב צר וקצר · כמו שאמר מלא רחב ארצך עמנו אל · ולא נשאר להם מכל ארצם אלא ירושלם והיתה צרה וקצרה מהתכנס כולם בתוכה : מהשתרע · מענין סרוע וקלוט שהוא ענין יתרון : כהתכנס · כשירצה להתכנס תחתיה לא יוכל · התכנס ענין אסיפה · כמו נדחי ישראל יכנס : כי כהר פרצים · כמלחמה שנלחם דוד בפלשתי' בבעל פרצים והיה שם הר · כמו שכתוב ויעלו בבעל פרצי' · ואותו הדבר היה פלא גדול שהכה אותם דוד בעם אשר היו אתו אז ועליהם כאספו כל פלשתים · ואמ' דוד פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים · כלומ' מאת ה' היתה זאת וכמו אותו המעשה שהיה גדול שקם ה' ונלחם בהם כן יקום עתה וינחם ביטר' · וכמו מלחמת יהושע בגבעון שהיה פלא גדול ואמר ויהומם ה' כן יהום עתה ה' את ישר' ולא יהיה בהם כח לעמוד כנגד אויביהם · ומה שאמר בעמק בגבעון ר"ל כמו שעשה בעמק אילון ובגבעון : לעשות מעשהו זר מעשהו · כשיקום לעשות מעשהו זר בישראל יאמרו זר מעשהו כי לא עשה כזה אתמול שלשם · וכפל ענין במלות שונות כי זר ונכריה אחד ומעשהו ועבודתו אחד כתרגום ונעשה עובדא · ואחז"ל פי' זר מעשהו כי בהר פרצים ובגבעון קם בעזרת ישראל להנקם מאויביהם אך עתה זה יהיה בהפך כי מישרא' יקום עתה · ויונתן תרגם הפסוק כן ארי וגו' · ועתה אל תתלוצצו · כמו שאמר עליהם אנשי לצון ולרוב הפעלה בפעל יבא בלשון התפעל · כמו מתנקש בנפשי · מתרפקים על הדלת · והדומים להם · יחזקו בשוא החית והזין : מוסריכם · יסוריכם · אמר השמרו לכם שלא תתלוצצו עוד על דברי ה' פן יהיו יסוריכם חזקים הכל כפי מעשיכם כי הפורענות עתידה לבא · כי שמעתי מאת ה' כי כלה ונחרצה · הכלה שתהיה נחרצה תהיה · כלומר גמורה · וכן כליון חרוץ כליון גמור : האזינו · אמר להם דרך משל · ואמר להם שיאזינוהו וישמעוהו · וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : הכל היום יחרש החרש · דמה משפטי האל ומכותו על ידי הנביאים למשפטי החרישה והזריעה · וזכר תחלה המליצה ואחר כך נפרש המשל · אמר החורש שהוא חורש אדמתו כדי לזרעה יחרוש כל היום לא יעשה אלא מה יעשה אחר שחרש קצת היום יפתח ויתיר שורין ויפתח ויסדר אדמתו · פלו' יפתח הרגבים · וזהו וישדד שהולך בשדה וכותת הרגבי' במקום שימצאם : הלא אם שוה פניה · אם כמו כאשר · וכן אם יהיה היובל · אמר כאשר ישוה פני האדמה שכתת הרגבי' ישוה פני הניר כדי שיפול הזרע בשוה : והפיץ קצח וכמון · כי לכל אחד מן הזרעי' יש משפט היאך יזרע והקצח והכמון צריך לזרען במקום שהעפר כתות הרבה ודק מאד : שורה · מדה · כמו במשקל ובמשורה שפירושו מדה · ושורה תאר לרב' הנתן במדה · והיא בלשון נקבה לפי שהיא תאר לחטה שהיא לשון נקבה · ואמ' וכן ישים החטה בזריעתו במקום שהוא יודע שהוא מקום טוב לזריעת החטה יזרענה שם במדה לא יוסיף על המקום ההוא ולא יגרע מן האדמה שהיא טובה :

הבין ה' וסי' הוין כלביא שאלין חכמתא לסוסיא

וכן

תושיה ז' מל בליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל ׳ עמו עז ותושיה ׳ ותושיה יראה שמך דמיכה ׳ כי כפלים לתושיה ׳ ׳לי עצה ולי תושיה ׳ לתאוה יבקש ונפרד ׳ יצפן לישרים תושיה :

וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃ וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃ כִּי לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָּב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃ לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא־יְדֻקֶּנּוּ׃ גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִיא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃

כט

א הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת

וּסְעוֹרִין עַל סוּמָנִין וְכוּנְתִין עַל תְּחוּמִין׃ הָא כָּל אִילֵין אוּלְפַן דְּדִין דִּידְעוּן דִּי אֱלָהָא מְחַוֵי לְהוֹן אוֹרְחָא דְתַקְנָא דִי יִתְכַּוְנוּן בַּהּ׃ אֲרֵי לָא בְמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא מְדִירְכִין קִיצְחָא וְגַלְגְּלֵי עֲגַלְתָּא עַל כַּמּוֹנָא מְחַזְרִין אֲרֵי בְחוּטְרָא חָבְטִין קִיצְחָא וְכַמּוֹנָא בְמַחְבּוֹטָא׃ יָת עֲבוּרָא מְדִירְכִין אַף יָתֵיהּ אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אַדְרָכָא יְדַרְכוּנֵיהּ וּמְבַלְבֵּל בְּגַלְגְּלֵי עֲגַלְתֵיהּ וּמַפְרִישׁ יָת עִיבוּרָא וּמַפְרַח יָת דּוּקָא׃ אַף דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת נַפְקָא דְאַתְקִין עָלְמָא בְּמַחֲשֶׁבֶת רְעוּתֵיהּ רַבְּתָא אַסְגֵּי עוֹבָדֵי בְּרֵאשִׁית בְּסַגִּי חוּכְמְתֵיהּ׃ וַוי מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא דִּבְנֵי בְקַרְתָּא

וכן שעורה גם כן נסמן שים לו סימן במקום זריעת השעורים ׳ וכוסמת גם כן ישימנה בגבולה הידוע לו ׳ וכן לכל זרע וזרע כמשפטו ובמקום הראוי לו ׳ אבל זכר אלו שהן עיקר מאכל האדם והבהמה ׳ וכן הקצח והכמון הם מיני תבלין צריכין למאכל האדם ׳ כן הוא משפט הזריעה ׳ ושורה ונסמן וגבולתו ענין אחד ׳ ואמר הענין במלות שונות כמנהג ׳ וקצח הוא זרע שחור והוא ממיני התבלין ׳ וכמון ידוע והוא הנקרא קומי"ן בלעז : ויסרו למשפט ׳ האל יסר הזורע משפט הזריעה והורהו ׳ כאלו אמר ואלהיו יסרו ל למשפט ויורנו ׳ כלומר שנתן חכמה זו לברו בלבו ואחז"ל פירש הפסוק כן ואמר ויסרו למשפט על דרך משל כמו שמיסר המכה אמר שיכה הזורע ה הרגבים הקשים כדי לשוות פני הקרקע כמשפטו ׳ כמו שאמר אחר כך א אלהיו יורנו ׳ פירוש ימטירנו מענין יורה ומלקוש ׳ כלומ' הזורע יזרע כמשפטו ואחר כך יקוה לאל שיתן מטר וימתחו הזרעים :

כי לא בחרוץ ׳ פי' הוא לוח עץ ואבנים דקות תחובות תחתיו לדוש ׳ אמ' כמו שיש חלוק בין הזרעי' בעת הזריעה ומשפט זה אינו כמשפט זה כן בעת האסיפ' : כי לא בחרוץ יודש קצח ׳ ואופן עגלה על כמון יוסב ׳ יוסב בו"א הדגש ׳ ופירו' ולא אופן עגלה ׳ ולא שזכר עומד במקו' שני פירוש כי הקצח והכמון הם מיני זרעי' דקי' ולא ידושו אות' לא בחרוץ ולא בעגלה אלא במטה יחבטו ׳ ומטה ושבט אחד : לחם יודק ׳ אבל הלחם רוצה לומ' מה שעושין ממנו הלחם והם החטי' והשעורי' והכוסמין יודק עליהם על ידי החרוץ והעגלה ׳ ומה שאמ' יודק כמו יודש שא"ל יודק על התבן שעל הזרע שיודק בדישה עד שיתגלה הזרע שבתוכו : כי לא לנצח ׳ אף על פי כן לא יודשנו לעולם אלא זמן קצוב יש להם שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מורש ׳ ואדוש האל"ף בו נוספת וראשונה בחי"רק ושנית בפתח והוא מקור : והמם גלגל עגלתו ׳ כמו אופן עגלה שזכר כי אופן ועגלה אחד הוא כי אם יעשה זה זמן רב אופן העגלה יהום ויכתת הזרע ׳ וכן בחרוץ גם כן יאמר שלא יעבירנו על התבואה זמן רב כדי שלא ידיקו פרשי החרוץ הזרע ׳ ופרשיו הם השנים מהחרוץ שבהם נכתת התבן מעל הזרע ואם יעשה זה זמן רב אפילו הזרע יהיה שבור ומכותת ׳ וכנוי ידושנו וידוקנו על הלחם שזכר ׳ ופעל ידושנו שהוא לשון יחיד על האופן ׳ וכן פעל ידוקנו על החרוץ : גם זאת ׳ לפי שאמר בתחילת הפרש' קולי ואמרתי אמר אל תחשבו כי זה אמרתי לכם מלבי כי גם זאת החידה כמו הדברים האחרו' שאני אומר לכם מעם ה' צבאות יצאה שהפליא בזה עצה והגדיל בו תושיה ׳ כי המשל הזה הוא נפלא וגדול ותושיה היא החכמה והתורה כי החכמה יש במשל הזה ׳ ועתה נפרש המשל החורש הוא הא' יתברך והאדמה הוא ישראל ׳ וכמו שהחורש יתקן האדמה כדי שתהיה נכונה לקבל הזרע כן הא' ית' תקן ענין ישרא' כדי שיהיו נכונים לקבל דבריו תחילה הוציאם ממצרים שהיו בה כשדה שאינו עבור ומעלה קוצים כן היו הם במצרים במעשים רעים שדומים לקוצים והוא שלח להם משה נביאו אחר ששלח להם אהרן ונביאים אחרים ׳ כמו שאמר בנבואת יחזקאל ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגומר ׳ ואחר ששלח להם משה ועשה להם אותות ומופתים עד שהאמינו ׳ כמו שאמר ויאמן העם והוציאם בכסף וזהב והכה אויביהם במכות הידועות והראה להם עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה והעבירם בים ביבשה ונער פרעה וחילו ׳ וכל זה הוא תקון האדמה לקבל הזרע שיקבלו מצותיו וחקותיו ׳ וכן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ׳ ותקון האדמה ושווי פניה לא יעשה אותו החורש כל היום כן האל לא יראה הנפלאות ההם בכל עת ׳ ואחר תקון האדמה התחיל לזרוע בה והוריד שכינתו לעיניהם בהר סיני בקולות וברקים ולפידים והשמיע להם דבריו עד שכולם היו במדרגת נביאים אבל לא היו כולם שוי' ׳ כמו שאמרו רבותינו ז"ל משה מחיצה בפני עצמו ואהרן מחיצה בפני עצמו ׳ וכן כולם איש איש לפי שכלו ׳ והטובים בשכלם והם דקי העיון הם המשולים למקום שהוא מיטב האדמה דקת העפר שראוי לזרוע בה הקצח והכמון שהם זרעים דקים ואינם מאכל בפני עצמם אלא לטעם ׳ כל זה הוא דקות הענין ׳ וכן קבלו דקי העיון שבהם והשכילו הדברים הדקים הרוחניים והחטה והשעורה והכסמת ׳ גם בדברים נגשים יש בהם זה דק מזה ׳ וכן במקבלין יש בהם שעיונו טוב זה מזה כמו שהחטה טובה דקת המאכל מהשעורה והכוסמת וצריך לה מקום טוב מן האדמה לזורעה בו ׳ וכן השעורה והכוסמת כל אחת לפי מה שהיא כן כל אחד מהדברים הדקים העיוניים יש לו משפט בפני עצמו ׳ וכן במקבליהם ומשכיליהם כל אחד יש לו משפט ׳ וכמו שהזורע מקוה בזרעו שתוציא לו האדמה מגרגיר אחד כמה גרגירים כן קוה האל מישראל שיוסיפו על מה שהורם וישכילו ויבינו דבר מתוך דבר ׳ כי כמו שטבע האדמה להוציא יותר על מה שנזרע בה כן טבע האדם להוציא יותר בכח הנפש המשכלת שנתנה בו להוסיף על מה שילמדוהו ׳ וכן אמר שלמה תן לחכם ויחכם עוד וגומר ׳ ויסר למשפט הוכיחם תמיד ׳ והמטר לאדם הוא המעורר לאדם והם הנביאים ׳ והנה האל שלח להם נביאים תמיד לעוררם ולהשכילם ׳ והם כמו המטר באדמה כמו שאמר אלהיו יורנו ׳ ועוד כי הזרע יעמד באדמה זמן קצוב עד זמן צמיחתו וגמר בשולו ואחר כך יקצור אדם אותו וידושנו להוציא המאכל וליהנות בו כן ישראל אחר שנתן הזרע בהם ׳ והם החכמה והתורה והמצות ונתקיימו בהם והורגלו בהם ׳ וזה כנגד זמן עמידת הזרע באדמה היה ראוי שימצא הזורע תוספת ויראה הטוב שבו לעיני כל ׳ כמו שאמר כי היא חכמתכ' ובינתכם לעיני העמים ׳ והיה להם להשכיל ולהטיב מעשיהם עד שיאמרו העמים עליהם רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ׳ והדישה הוא מאמר הנביא ואזהרתו להוציא הפרי הטוב ׳ והם הטעמים הטובים והמשכילים ראוים שיספיק להם מעט האזהרה כמו הקצח והכמון שיחבטו אותו בשבט ׳ והעם ראוים לאזהרה גדולה וחזקה כמו הזרעים הגסים החטה והשעורה והכוסמת שצריך לדושם בחרוץ ואופן עגלה ׳ ואף על פי כן לא יהיה זה לנצח כן הנביאים לא יעשו אזהרתם לנצח כי כמו שהזרע יהיה נשבר ונפסד ברוב הדישה כן דברי הנביא הם נפסדים ברוב האזהרה אחר שאינם מקובלים ׳ והנה נשארו באדמה בלא תועלת ׳ כי ישראל כל מה שיזהירם הנביא יוסיפו לתועלת ׳ והנה הדברים נשחתים אחר שלא יהנו מהם ולא ישובו בעבורם מדרך הרעה והנה הם הפך המבוקש מהם והתקוה בהם ויאמרו העמים עליהם עם סכל ואין לב הפך מה שנאמר עליהם כשהיו שומרים דרך ה' רק עם חכם ונבון ׳ ויונתן תרגם כן כל היום בכל עדן מתנבין וגו' : הוי אריאל אריאל ׳ המזבח נקרא אריאל ׳ וכן בספר יחזקאל ומהאריאל ולמעלה קרנות ארבע ׳ וכן תרגם יונתן ווי מדבחא מדבח' דבני בקרתא דשרא בה דוד ׳ ורבותינו ז"ל אמרו שההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי ׳ שנאמר הוי אריאל מה הארי הזה צר מאחריו ורחב מלפניו וכו' ׳ וכפל אריאל כדרך המוהים שכופלים דבריהם כי הנביא היה מוהה עליו ׳ ואמר עליו הוי :

ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו ׳ ואם תבואה באה לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החרישה והשעורה זורע סביב לסימן והכוסמין זורע על גבולי השדה ומצדיו שורה למון שורה זורעה באמצע ומנח' שורה על השעורין והכוסמין : ויסרו למשפט וגו' ׳ אף מי שאלהיו יורנו לא לנצח ישלח נביאים להוכיח אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא ייסרנו כמשפטו ישורין כדי ש שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי ש שתגלה עמל חרישתו שחרש : בחרוץ ׳ הוא עץ עשוי חרצים חרצים ושמו מורג ומחתך בו ה הקשין להיות תבן ׳ כי לא בחרוץ דשין את הקצח לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשי' שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקצח לחובטו במטה והכמון בשבט : לחם יודק ׳ ואת מידקים בדברים קשין את הלחם של ת תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט : כי לא לנצח אדוש ידושנו ׳ הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלצול' לא יכתשו גרעיני הזרע להיו' נידשין ליכתת על ידי החרוץ ואופן העגלה : והמם גלגל עגלתו ופרשיו ׳ כשמסבבי' עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפי' הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגל' עמו המפריש' את התבואה מקשיה ולא ידוקנו והחטי' אינן נידוקי' להיו' נטחנין ׳ אדוש ידושנו כמו עשה יעשה כנף יכנכף ואל"ף זו באה במקו' ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט כמו התחבר אף כאן הדוש ידושנו וכן חברו מנחם : גם זאת מעם וגומר ׳ גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב"ה יצאה : הפליא עצה ׳ להראותכם רמזים כדרך חידות ומשל כפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במרושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזרות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חטיו ומכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחים לכלות לא היה בורק אתכם ביסורין קשין כפשתי הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מיקים עליה : הוי אריאל ׳ תירגם יונתן מדבחא דיי' ואף יחזקאל קראו כן שנאמר והאריאל שתים עשרה על שם אש שלמעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותי' פירשוהו על ההיכל שהיה צר מאחריו ורחב מלפניו :

ופירוש

ופירוש קרית חנה דוד כתרגומו · או יהיה אריאל השני סמוך לקרית · וקרית איננו סמוך אלא התי״ו באקום ה״א במוכרת · כמו חלת מצה אחת · חומת למו · ציצת נובל ׳והדומי׳ להם · וטעם שזכר דוד בספור הזה לפי שלדוד נראה מקום המזבח תחילה בהר המוריה והיה קרבנו שם ונעתר שם באש ונעצרה המגפה · אבל מה שמקריבי׳ עתה שם אינו לרצון כמו שאמר עולותיכם לא לרצון כיון שמעשיהם רעים גם זובחי׳ גם כן לאלהי׳ אחרי׳ והשוחט שם נחשב לו כאלו נוקף ועורף · וכן אמ׳ זובח השה עורף כלב · לפיכך אמ׳ חגים ינקופו הכבשי׳ שישחטו נחשב להם כאלו עורפים אותם · ותרגום וערפתו ותנקפיה : חגים · כמו כבשי׳ · וכן אמרו חג בעבותי׳ · ומה שאמ׳ ספו שנה על שנה · פירוש מה שתוסיפו לבא שנה בשנה לזבוח זבחים אינם זבחי׳ : והציקותי לאריא׳ · קרא שם העיר ירושלם אריאל על שם המזבח אשר בה · ואמ׳ שיציק לה · וכן היה כי כל סביבותי׳ תפש מלך אשור : והיתה תאניה ואניה · שיבכו בעיר ירושלם על אחיהם ה׳ הנהרגים בערים ם סביבותיהם וגם יפחדו על עצמם : והיתה לי כאריא׳ · ירושלם תהיה ה לי כמו המזבח שמוקף זבחים כן תהיה היא מוקפת הרוגים בערים אשר סביבותיה · ומה שאמ׳ לי כי כמו שזבחי׳ המזבח הם לי ם שמקריבים אותן כן דם ההרוגים הוא לי כי ב ברצוני נעשה כמו ם שקרא מלך אשור שבט אפי ומטה זעמי : וחניתי · כשיחנה מלך אשור על ירושלם אני הוא שאחנה עליה כי במצותי וברצוני יעשה מה שיעשה · וכן וצרתי והקימותי · ופירוש כדור סבוב · וכן במס׳ הכדור והאמוס · ונקרא כן לפי שהוא עגול · וחסר כ״ף או בית השמוש · וחניתי עליך סביביך · כמו הכדור · וכן כדור ל׳ ארץ רחבת ידים · ובמשקל אחר כמלך עתיד לכדור : וצרתי · מענין כי תצור אל עיר : מוצב · מגדל עץ שמעמידי׳ על העי׳ ללכדה : מצורות · מן ובנית מצור · ואעפ׳ שלא נכתב בפרשה ההיא שבנה מלך אשור על ירושלם מצור אבל אמ׳ הנביא לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנ׳ מגן ולא ישפוך עליה סוללה · ומה שאמ׳ לא יבא רוצה לומ׳ לא יכנס לתוך העיר שיכבשנ׳ · ומה שאמ׳ לא יורה ולא יקדמנ׳ ולא ישפוך לא עשה אבל הכינו אות היו׳ לירו׳ ולשפוך מחר גם הקימו מגדל עץ ומצור להלח׳ מחר ובלילה הכם מלאך ה׳ והופרה עצתם · ויונתן תרגם וצרתי עליך מוצב ואבני עלך כרקום : כמו שתרגם אנקלוס ובנית מצור ותבני כרכומין · ותרגם והקימותי עליך מצורות ואצבר עלך מליתא כמו שתרגם ולא ישפוך עליה סוללה לא יצבר עלה מליתא : ושפלת · אז תשפילי · אמר כנגד ירושלם רוצה לומר היושבים בה : מארץ תדברי · אמר תדברי בשפל קול כאלו יצא הקול מתחת הארץ · וכן אמר גם תשח כאלו תצא מעפר · וכפל הענין במלות שונות כמנהג · ועוד כפל ואמר והיה כאוב מארץ קולך וגומר · ופירוש כאוב כי בעלי האוב ישמיעו קול נמוך מתחת הארץ · כמו שפירשנו בספר שמוא׳ בפרשת בעלת אוב : תצפצף · על האמירה · כמו הי״ו תשח · אמ׳ כל כך יהיה הקול נמוך עד שלא ידמה דבור אדם אלא כצפוף העופו׳ · והענין הזה אמ׳ על אליקי׳ ושבנה ויואח שאמ׳ אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם הזה · ואלה הדברי׳ קול נמוך אמרו לו כדי שלא ישמעו העם · ואומ׳ ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול יהודית כדי שישמעו העם : והיה כאבק · כמו האבק הדק שילך בנפיחת הפה כן יהיה המון זריך שיכלו במהרה · ופירוש זריך הזרים החונים עליך והוא מחנה אשור · וכפל הענין עוד ואמר וכמוץ עובר וגומר : לפתע פתאום · הלמ״ד לשמוש בי״ת · כמו בפתע פתאום · וכן הרגתי לפפעי · לפניכם לחרב · והדומים להם · כלומר יבא פתאם שכרם כי בבקר מאתים כולם פגרים מתים · ופתע כמו פתאם · וכפל הענין במלות שונות לחזק : מעם · אומר איך תהיה זאת הגזרה הגדולה כתאום לפי שתבא מעם ה׳ צבאות · והמשיל המגפה לרעם ולרעש וכו׳ : והיה כחלום חזון לילה · מה שרואה אדם בחלומו יקרא חזון ואף על פי שאיננו נבואה · ותרגם יונתן כמחלם הרהור ליל׳ · וזה מפר׳ בפסוק הבא לפניו : על אריאל · על העיר שהמזבח בתוכה כמו שפירשנו : צוביה · כמו צובאיה : ומצדתה · בחולם · ופי׳ אנשי מצודתה · כלומר בונין מצודות עליה ללכדה : והיה כאשר יחלום · כמו שהאדם רעב שישן ובשנתו רואה שהוא אוכל והוא מה שהיה מהרהר בעוד שהיה ער והנה בהקיצו רקה נפשו כמו שהיתה קודם השינה · כי כל חולם לא ימצא דבר בהקיצו מכל מה שהיה חולם · וכן הצמא והנה עיף · כמו הצמאה לפי שהעיף מן הדרך צמא נקרא העיף צמא · וכן הארץ הצמאה ככל סלע כבד בארץ עיפה : שוקקה · מתאוה · מן ואל אישך תשוקתך · והוא תאר מן המרובע על משקל כפרה סוררה : התמהמהו ותמהו · זאת הנבואה בימי אחז אמר התמהמהו ותמהו כנגד אנשי יהודה · ופירושו התעכבו · כמו ויתמהמה · והעכוב הזה במחשבה · אמר האריכו במחשבותיכם ותחשבו בלבבכם בעכוב כדי שתתבוננו בדבר ואחר שתתבוננו בדבר תמהו בעצמכם איך נהיתה בכם הרעה הזאת שהניחו דברי אלהים חיים שאומרים לכם נביאי האמת ואתם מתפתים בדברי נביאי השקר אשר השתעשעו ושעו · ופירש אדוני אבי ז״ל התעורו ועורו אחרים · מענין ועיניו השע · והם נביאי השקר · התעוו ועורו אתכם מלראות הנכונה : שכרו ולא יין · הם נביאי השקר · ואמר ולא יין ולמעלה אמר תעו בשכר איננו אומ׳ בזה הפסוק שאינם משתכרים אלא אומר כי גם בעת שאינם שותים הם שכורים כי לא ישכילו ולא יבינו כמו השכור · וכפל הפסוק בענין במלות שונות · כי נעו כמו שכרו · כי השכור ינוע וינוד גופו הנה והנה עד שנופל :

כי

כחלום ג׳ · וסימ׳ כחלום חזיון לילה · כחלום מהקיץ · כחלום יעוף ולא ימצאהו : ונפשו ח׳ וסימ׳ קשורה בנפשו · ונפשו לא חיה · ונפשו מאכל תאוה · ונפשו אותה ויעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן הטובה · ונפשו שוקקה · וגם נמסר בריש סדר ויגש : הצובאים ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות :

הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד ספו שנה על־שנה חגים ינקפו : והציקותי לאריאל והיתה תאניה ואניה והיתה לי כאריאל : וחניתי כדור עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרת : ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף : והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים והיה לפתע פתאם : מעם יהוה צבאות תפקד ברעם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה : והיה כחלום חזון לילה המון כל־הגוים הצבאים על־אריאל וכל־צביה ומצדתה והמציקים לה : והיה כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה כן יהיה המון כל־הגוים הצבאים על־הר ציון : התמהמהו ותמהו השתעשעו ושעו שכרו ולא־יין נעו ולא שכר :

די שרא בה דוד מן קדם כנישת משיריין דמתכנשין עלה שנא בשנא בירחגין יבטלון : ואעיק לקרתא דמדבחא בה ותהי צדיא וריקניא ותהי מקפח קדמי דם קטילין באקפות מדבחא דם נכסת קודשיא ביומא דחגא סחור סחור : ואשרי עלך משריין ואיבני עלך כרקום ואצבור עלך מליתא : ותמאכין מארעא תמללין ומעפרא יתצפן מילך ויהי כאוב מארעא קליך ומעפרא מילך יתצפן : ויהי כאבקא דקיק המון מבדריך וכמוץ דעדי אתרגושת תקיפין ויהי בתכיף אתרגושא : מן קדם יי צבאות תתפקיד ברעם ובזיע וקל סגי בעלעול וברוח ושלהובי אשא דמשיציא : ויהי כמיחלם הירהור לילי המון כל עממיא דמתכנשין על קרתא דמדבחא בה וכל משיריתהון ותיליהון ודמעיקין להון : ויהי כמא די יחלום כפנא והא אכיל ומתער וחסירא נפשיה וכמא דיחלום צחיא והא שתי ומתער והא משלהי ונפשיה משלהיא כן יהי המון כל עממיא דמתכנשין על טורא דציון : אתרפושהו ואשתגישו אתוממו ואשתממו רוו ולא מן חמר טעו ולא מן עתיק : ארו

רש״י

קרית חנה דוד · דאיתבני ב בקרתא דשרא בה דוד : ספו שנה על שנה · ותמיד עונותיכם הולכים וחזקים עד שחגי׳ שלכם ינקופו יכרתו לשון מוקף זית : והיתה לי כאריאל · תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמה : כדור · כשורה של גייסות מקיפות : מוצב · לשון כרקום המוצב על העיירות : מצורות · לשון מצור : מארץ תדברי · יהא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע · ציפצוף הוא לשון קול לחש כקול עופות דקין : אמרתך תצפצף · להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי׳ : והיה כאבק דק המון זריך · אכלוסי סנחריב שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק : והיה · הדבר הזה : פתע פתאו׳ · מקרה פתאו׳ : מעם יי׳ צבאות תפקד · ואחרי שתשפילי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושעה ברעש וברעש וגו׳ : והיה כחלום · שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם : וכל צביה · המצביאים עליה מצב ומשחית ם שקורין כנב״ל בלע״ז כמו שנאמר בשאול המצב והמשחית חרדו : שוקקה · תאבה וכן אל אישך תשוקתך : כן יהיה וגומ׳ · לא ישינו תאותם אשר יזמו לעשות : התמהמהו · היו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם : ותמהו · ותהיו תמהים על קילקולכם : השתעשעו · לשון עיניו השע היו עיורים מראות שכרו עצמיכם ולא מיין למה

כי

ראשיכם ו' וסימ' אל תפרעו · אתם נצבים ריש סידרא · ואת ראשיכם החוזים · ופארכם על ראשיכם · שאו שערים · וחברו שאו שערים: יוסף ה' כתיב כן חס' יוד וסי' ויאמר שאול · הנני יוסף להפליא · הנני יוסף על ימיך · אם יעמד ראש אלישע · ולא יוסף עצב עמה: מעשה י' פתחין וסימ' נמסר בסדר

כִּי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת־עֵינֵיכֶם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה׃ וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כְּדִבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־יוֹדֵעַ הַסֵּפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא׃ וְנִתַּן הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר׃ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה׃ לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר׃ טו הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיהוָה לַסְתִּר עֵצָה וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יֹדְעֵנוּ׃ הַפְכְּכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין׃ הֲלוֹא־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל

ל' · ו' · ל' · י' חל' · כפר ק' · ל' דפ ותר כתן הסכל ל' · קלר' · ל' בסיפר' · ל' וחד ורחק · ב' אפרים ענלה · י"ת ה' כ"כ · ג' · ל' כ' דפ' · לומל' · ל' וחס' · ל' וחס' · ל' · ב' חס' · י' · ג'

ו אֲרֵי רְמָא בֵּינֵיכוֹן יְיָ רוּחַ דְּטָעוּ וְאִטַּמַר מִנְכוֹן יַת נְבִיַּיָא וְיַת סָפְרַיָּא וְיַת מַלְפַיָּא דַּהֲווֹ מַלְפִין לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא טַמַּר׃ וַהֲוַת לְכוֹן נְבוּאַת כּוֹלָא כְּפִתְגָּמֵי סִפְרָא דַּחֲתִים דְּאִם יִתְּנוּן יָתֵיהּ לְדִידַע סִפְרָא לְמֵימַר קְרִי כְּעַן דֵּין וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל אֲרֵי חָתִים הוּא׃ וְיִתְיְהֵב סִיפְרָא לִדְלָא יָדַע סִפְרָא לְמֵימַר קְרִי כְּעַן דֵּין וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָדַע סִפְרָא׃ וַאֲמַר יְיָ חֲלַף דְּאִתְרַבְרַב עַמָּא הָדֵין בְּפוּמְהוֹן וּבְסִפְוָתְהוֹן מְיַקְּרִין קֳדָמַי וְלִבְּהוֹן אִתְרַחַק מִדַּחַלְתִּי וַהֲוַת דַּחַלְתְּהוֹן קֳדָמַי כְּתַפְקֵידַת גֻּבְרִין מַלְּפִין׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מוֹסִיף לְמִמְחֵי יַת עַמָּא הָדֵין מְחָן מַפְרְשָׁן וְתֵיבַד חוּכְמַת חַכִּימֵיהוֹן וְסוּכְלְתָנוּתָא מְסוּכְלְתָנוּתְהוֹן תִּטַּמַּר׃ וַוי דִּמְרַמַּן לְאִיטַּמָּרָא עֵיצָא מִן קֳדָם יְיָ וַהֲוַין כִּידְבְקַבְלָא עוֹבָדֵיהוֹן וְאָמְרִין לֵית דַּחֲזֵי לָנָא וְלֵית דְּיָדַע בְּעוֹבָדָנָא׃ הַלְמֶהֱפַךְ עוֹבָדֵיכוֹן אַתּוּן בְּעַן הָא כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחֲרָא כֵּן אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי הַאֶיפְשַׁר דְּיֵימַר טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא עֲבַדְתַּנִי וּבְרִיתָא דְתֵימַר לִבְרָהָא לָא חַכִּימַת לִי׃ הֲלָא עוֹד צִיבְחַר כִּזְעֵיר וִיתוּב לִיבְנָן לְמֶהֱוֵי כְּכַרְמְלָא וכרמלא

מטות ולעיל בסיפרא סוף סימן ג':

כי נסך · כסה · כמו והמסכה הסוכה · ואת קשות הנסך שהוא ענין כסוי · כלומר כסה אתכם בכח תרדמה שהפיל עליכם עד שאתם חשובים כנרדמים שאין אתם שומעי' למי שיקרא לכם: ויעצם · ויסגור · וכן מן הקל עוצם עיניו כסה עליכם וסגר עיניכ' שלא תראו ולא תבינו לבבכם לא הנביאים שהם נביאי שקר: ואת ראשיכם החוזי' כסה · והם הם המעצמים את עיניכם עד שלא תראו · ומה שאמר כי נסך ה' עליכ' כלומר כל כך הוא ה הכסוי חזק עד שידמה כי מה' הוא · או פירושו על דרך השמן לב ה העם הזה כמו ש שפירשנו: ותהי לכם חזות הכל · נבוא' הכל · כלומר נבואת כל נביאי ה' המתנבאים לכם הוא לכם כמו ה הספר החתום שאם יתנו האגרת ליודע לקרותה יאמ' לא אוכל כי חתום הוא · ימצא זאת העלה לפי שאין רצונו לקרותה כי אם היה רצונו לקרותה ה היה אומר פתח אותו ואקראנו · כן החכמים שבכם אומרים כי יש בדברי השם דברים סתומי' לפיכך לא יתנו לב להם ואם היה ר רצונם לשמוע ולהבינם ואמרו לנביא פרש לנו זה הדבר הסתו': ונתן לאשר לא ידע ספר · ואמר לא ידעתי לקרו' ספר · ואפילו יהיה פתוח · כי הכסילים שבכם ימצאו עלה אין אנחנו מבינים דברי אלהים אמרו לחכמינו והנה חכמיה' ונביאיהם יטעום הנה כי בין זה ובין זה הספר לא י יקרא · כן דברי ה' לא ישמעו ביניכם לא ל לחכמים ולא לכסילים · ויתכן לפרש חזות הכל שלא יהיה חזות סמוך · ויהיה הכל כמו לכל ופירוש הנבואה היא לכולכם בין לחכמיכ' בין לכסיליכ' כדברי הספר החתו': על אשר לא ידע · כלומ' ש אשר לא ידע · כמו וילך שקנה הרמתה על ביתו · וכמו ותתפלל על ה' כמו אל · ויש מפרשי' הספר החתום שדבריו סתומים וחתומים: ויאמר ה' · כי נגש · יש מחלוק' בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בשי"ן הנקודה לצד ימין כמו נגש יוסף ורחל ענין קריבה · וכן הוא לפי המסרה אשר עליו שאמר לית כוותיה בספרא · ואם בשי"ן הנקודה בצד שמאל הנה אחר כמוהו נגש והוא נענה · אבל י"ת בסי"ן כמו והנוגשים אכים שתרגם חלף דאתרברב · וכן נמצא במקצת ספרים נגש בסי"ן · ופירוש הפסוק לקריאת נגש בסי"ן כן · ויהיה טעם יען נמשך אל לכן שאמר בפסוק אחר · אמר בעבור שעשו זה לכן הנני יוסף · אמר הנה הם קרובים אלי בראיה ומכבדים אותי בפיהם ומרחקים לבם ממני · ולקריא' נגש בסי"ן יתפרש לפי דעת המתרג' בעבור שהם גדולים בעיניהם ומראים עצמם כנוגשי' שאר העם לכבד את ה' בפיהם ולהתפלל לפניו · ואחנו נכרם נגש מדחק כמו נגש והוא נענה · יאמר כי בעת שיש להם צרה יכבדוני בפיהם ומקרבי' אי פיהם ושפתותיהם ומרחקים ממני לבם ותהי יראתם אותי מצות אנשי' מלומדה כי מי שאינו עושה אלא מה שמצוה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מחפצו ומרצונו: לכן יוסף · פעל והוא בחירק כמו בכרי · וכן הנני יוסיף על ימיך · תומיך גורלי בחירק: ואמ' יוסיף רוצה לומ' עוד על מה שהבאתי עליכ' עוד אביא רעה גדולה עליכם: להפליא · להביא רעה עליהם עד שיפלא בעיני הרואה · לפיכך כפל ואמר הפלא ופלא · על דרך ותרד פלאים: ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו · בגלות ובטלטול תאבד חכמתם שהם חכמים · אבל חכמתם לרע להם ולא להטיב · כמו שאמר חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו · או פירוש ואבדה כי כשתבא להם הרעה תאבד חכמתם שלא יהיה להם עצה ותחבולה להנצל ממנה ולא תועיל להם אז חכמתם: הוי המעמיקים · מעמיקים במחשבתם להסתיר עצתם מהא' · כלומ' כי הם חושבים כי ה' אינו משגיח בעניני הארץ לפיכך עושים כל רצונם · כי אומרי' כי אין רואה ואין יודע · ופירוש במחשך כאלו מעשיהם במקום חשך כנגד בני אדם שאין רואי' אותם כן חושבים כי כל מעשיהם בסתר ובגלוי לא יראם הא' · וכן תרגם יונתן במחשך כדבקבלא: לסתיר · כמו להסתיר: הפככם · אם · כענין אמת · כמו ואם בריאה יברא ה' · ואם ללצים הוא יליץ · והדומים להם · שפירשתי אותם כך בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · אמ' באמת הפככם נקל בעיני כחומר היוצר יחשב לפני · כמו היוצר שהחומר בידו שיעשה ממנו כלי אחד ואחר כך שב לעשות כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר כן מקל הפככם בידי כי אתם בידי כמו החומר ביד היוצר · והיאך אתם אומרים כי אינני רואה מעשיכ' כי יאמר מעשה לעושהו · בתמיה · וכי יאמר מעשה לעושהו לא עשאני ומה לו להפוך אותי מכלי אל כלי · וכפל הדבר במלות שונות · ואמר ויצר אמר ליוצרו לא הבין: ויצר · הוא שם לכלי הנוצר ביד היוצר · ולמ"ד לעושהו ליוצרו במקום בעבור כלמ"ד אמרי לי: הלא עוד · הלא עוד במעט זמן תראו ההפך שאני עושה בכם · ואמר מעט מזער כפל ענין במלות שונות להמעיט הזמן · והנבואה נאמרה בימי אחז ואמר שזה יהיה בקרוב בימי חזקיהו: ושב לבנון לכרמל · לבנון הוא יער הלבנון שיש בו ארזים גבוהים ונשאים:

כי נסך יי' וגו' · לשון מזג כמו מסכה יינה או לשון נסיכות השליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישראל היא כיבא שהיו חוזים בכוכבי' ובקיאים להשביע השרים שלמעלה כל אחד בשם הראוי להשביעו בו לכך הם אומרי' מי יחת עליו אם יבא האויב עלינו יכולנו לעשו' לה חומת אש סביב או להקיפה ים הגדול אמ' הקב"ה אני אחליף השרי' שלמעלה הממונ' על האש בממנה על המים כשמשביע בשר של אש להביא לו אש הוא משיבו אין זו שלי וכן שר של מים ואף שם שאתה משביעני בו איני מכיר זו היא עיכום העינים וכיסוי ראשי החוזים בכוכבים: חזות הכל · כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעה אשר יתנוה ל לקרותה ליודע לקרו' אגרת ואמ' לא אוכל שהרי אין אני רואה ב בתוכ' לפי שהיא חתומה: וניתן הספר על אשר לא ידע ספר · ובשנוטלין אותה ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר לשון אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשמשביע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני ו וכשמשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה מ משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם זה השם המפורש במדרש תילים: יען כי נגש העם הזה · יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כ כמכבדין אותי בפה ושפה אבל את לבם הרחיקו ממני: ותהי יראתם אותי · לא בלב שלם כי אם כמצות האנשים המלמדים אותם התראו כצנועים מלפניו כדי לפתותו בפיכם: לכן הנני · הוא אשר יוסיף להפליא פלא נוסף על פלא כיסוי על כיסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו קשה סילוקן של חכמי ישראל כפלים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנה תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלה יי' את מכותיך וכאן שתי הפלאות: לסתיר עצה · כמו להסתיר עצה: הפככם אם כחומר היוצר יחשב · תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר כמו שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולים לומר שאיני מבין מעשיכם: אם כחומר וגומר · לשון תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות: ויצר אמר ליוצרו לא הבין · אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרי והלא הוא בנה את המטמוניות והחדרים והמחשבות · לעושהו כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל כן יאמרו לי אשה הרגתהו: הלא עוד מעט · בימים מועטין כקל בעיני אם תשובו אלי ושב לבנון שהוא יער עצים להיות כרמל ויעוב שדות וכרמים:

הפלא ב' חד' כתי' את' וחד כתי' ה

וכרמל, הוא מקום שדות התבואה וכרמים ועצים שפלים, וזה המשל אמר על הגאים הרמים שהיו בימי אחז שישובו שפלים בימי חזקיהו עד שלא יהיה להם רשות לדבר וישובו על כרחם לדרך הטובה, והכרמל והם השפלים והענוי' שהיו בימי אחז ולא היה כח בידם להוכיחם בימי חזקיהו יהיו נשאים כארזי יער הלבנון ויוסיפו בכבוד ובגדולה עד שידמו לארזי הלבנון כמו שאמר ויספו ענוים בה' שמחה: ושמעו, אותם שהיו חרשים יבואו עתה לשמוע דברי הספר והם היו עורים לראותם, כמו שאמר למעלה ותהי לכם חזות, הכל כדברי הספר החתום, ומאפל ומחשך שיהיה להם, רוצה לומר הצרה תראינה הנבואה שתתקיים שהיו עורים בה כשהיה מוכיח הנביא: ויספו, הם יהיו בצרה והענוים יוסיפו לשמוח בהשם שהיו מאמינים בו קודם בא הצרה עתה יוסיפו לשמוח כשיראו ש שתתקיי' להם הנבואה ולרשעים הצרה ולהם הרוחה והכבוד, וכפל הענין במלות שונות, ואמר ואביוני אדם, כלומ' האביוני' שבאדם שהיו בירושלם והם הענוים: כי אפס, ישמחו ויגילו כשיראו אפיסת העריצים ו והלצי' ושקדי און שהם לא היה להם רשות לדבר לפניהם ולא להוכיחם כשיראו ב בפורענותם יגילו, כמו שאמר באבוד רשעים רנה, פירוש שקדי און מתעסקים ומהירים אל האון ומתכוונים תמיד איך יפעלו אותה: מחטיאי, כשאדם מוכיחם בדברי' חוטאים הדבר עליו לחטא כאלו הכה אותם, וכן למוכיח בשער יקושון, מי שמוכיחם בשער, כלומר ברבים כדי שיוסרו ישימו לו מוקש ויכשילוהו בדרכיו, כלומ' יזמינו לו כל רע וילשינו עליו למלך ומטים הצדיק בתהו והבל, ותרגם יונתן ואחטיאו בשקר דין זכאין: יקושון, מנחי הפ"ן והוא מענין מ מוקש, ויהיה יקש ויקוש בענין אחד, וכת' בען ליה תקלא, ויש לפר' יקושון מענין קש ומשרשו שהוא שרש קשש, וכן התקוששו וקושו, מן לקושש קש, כי כמו שמקושש עצים או קש' לוקט מכאן ומכאן ואוספן יחד כן מחרף האדם מלקט מומיו מזה ומזה ואומרן לו, כן הם עושי' מי שמוכיחם אומרי' לו חרפה וגדופי' מלקטי' ואומרים לו הלא אתה עשית כך וכך במקו' פלוני או בזמן פלוני ועוד עשית כך ואיך תעשה עצמך מוכיח: לכן, אל בית יעקב אשר פדה את אברה' פירוש הפסוק כן ה' אשר פדה את אברהם אמ' אל בית יעקב שלא יבוש יעקב, והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אנשי' רשעי' הרי יעקב אביה' כאלו בוש ממעשיהם או היה חי כאדם שהוא צדיק שיצא בנו לתרבות רעה שהוא בוש ונכלם ממעשיו, וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברה' אבינו דר בין רשעי' ופדה ה' אותו מידם והוציאו מארצם כן היו הענוי' שזכר למעלה בין הרשעים ולא היה בידם יכולת להחזיק בדרכי ה' בפרהסיא, אמ' עתה יבא זמן וזהו בימי חזקיהו שיחזיקו בגלוי בדרכי ה', והקדישו קדוש יעקב והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיהם לא יצמח ממעשה ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעי' במלחמות שקדמו ואותם שישארו מהם שלמדו ממעשיהם ולא היו רשעי' כהם אותם שהיו תועי רוח ורגעי' ישובו לדרך טובה ולא יבוש יעקב ממעשיהם או היה חי: פניו יחורו, יתלבנו, מתרגו' לבן חיור, והבוש יתלבנו פניו, וכן בדברי רז"ל המלבין פני חברו ברבי': כי בראותו, פירוש בראו' יעקב ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידיו בקרבו והוא מה שמעשה במחנה אשור הבא בארצו ובראותו כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול: והקדישו את קדוש יעקב: שיאמרו בהקדישם שמו קדוש יעקב ואהי ישרא' שהוא אביה' אז לא יבוש יעקב אבל ישמח, וכל זה דרך משל כמו שפירשנו, ופירוש יעריצו יתנו לו בתהלתם הנה והמערכה שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמני' וחמשה אף ולא הועילה להם גבורתם וכחם ורוב חילם, ומה שסמך קדושת הא' ליעקב בכל מקום ולא עשה כן לשאר האבו' כמו שאמ' קדוש יעקב, ואמ' כי כה אמ' ה' בגאות קדוש ישרא' אביר יעקב, ואמר קדוש ישרא' מושיעך, ואמ' גואלכם קדוש ישרא' ואת' קדוש ישרא' ויוצרו, ואמר גואל ישרא' קדושו, ואע"פ שמקצתם יש לפרש על כלל ישרא' מכל מקו' יש בהם שאין להם דרך לפרשם אלא על יעקב עצמו, ואמ' זה לפי שיעקב ראה קדושת הא' במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה: וידעו, אותם שהיו תועי רוח מתחילה בראותם הנס הגדול הזה ידעו בינה כלומ' יתבוננו במעשה הא' וידעו כי הוא משגיח במעשה האדם וידעו כי כל אשר היו אומרי' להם הנביאי' כנביאי השם היה אמת, וכפל הענין במלות שונות, ואמר ורוגנים הם תועי רוח, ולקח הוא התורה, כמו כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: הוי בנים סוררים, הנה אמר בתחילת הספר שישעיהו נבא בימי עוזיהו יותם אחז ולא ראינו במלכי' שם שבקשו עזר ממצרי', כמו שאמר באלה הפרשיו' והוכיחם בזה, ואם נאמר כי נתנבא על דור צדקיהו שהיה אחריו ואמר עליהם הוי שישלחו למצרי' לעזרה וכן עשו, ולא יו אם כן לענין הפרשיו' שהוא אומר אחרי כן בתשועה שנעשית בימי חזקיהו, לפיכך נאמר כי בימי אחז היה זה ואע"פ שלא נכתב זה בספר מלכי' ולא בדברי הימים, או בימי חזקיהו עצמו שלא היו שרי יהוד' טובי' כי בהברח גדול הסיבם חזקיהו למוטב, והנה מלך אשור עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם, ואו היו טובי' לא בא להם כן, וזהו הנכון לפי ענין או הפרשיות הסמוכו', ומה שאמר בכל פרשה מהם קדוש ישרא' לפי שנקדש בישרא' בדבר מחנה אשור, ואמר הוי בנים סוררים אוי להם לאותם שנקראו בנים, כמו שכתוב בנים אתם לה' אלהיכם, אבל הם סוררים כפרה סוררה ונוטי' מדרך הטובה ועוזבים אביהם שבשמים וכשתבא אליהם צרה לא ישובו אליו ולא יבקשו ממנו עזר אלא מבקשי' עזר מאויביהם ובכל אשר הם עושים לא ישאלו פי נביא לשאול את פי ה' על מעשיהם אלא עושים בעצת עצמם: ולא מני, והעצה אינה ממני, וכפל הענין במלות שונות ואמר ולנסוך מסכה: ולא רוחי, לא מרוחי ולא מדברי: ולנסוך מסכה, כמו לעצות עצה כי העצה בסוד ובסתר, וכן לנסוך מסכה ענין כסוי וסתר העצה, ותרג' ולאתמלכא מלך ולא שאלין בנביאי, או פירוש ולנסוך מסכה שחושבים להתכסו' בצל מצרים: למען ספות חטאת על חטאת, לא די להם בעונם ובחטאתם אלא שמוסיפין עליהם חטאת זו שישאלו על פי עזר מאחר שלא ברשותי, וזהו מרד גדול העבד באדוניו שיתלה באדון אחר על פניו: ההולכים, ההולכים מארצם לרדת מצרים לבקש להם עזר ואמר לרדת כי ההולך מירושלם הוא יורד: והיה מעוז פרעה, שחשבתם שיהיה לכם מעוז יהיה לכם לבשת שלא תעזרו בו ותכלמו מעצתכם:

והחכות

רשי

והכרמל ליער יחשב, תירגם יונתן קירוין סגיאין יתיב, ואגדה בבראשית רבה חורש' דבר אינם ישוב עריס ובני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים: ושמעו ביום ההוא וגו', ותיבטל הקללה האמור' למעלה כי נסך יי' עליכם וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדת חכמת חכמיו: ענוים, שבלבים שסבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו: כל שוקדי און, השוקדי' ומתבוננים היאך יפעלו און: מחטיאי אדם, בדבריהם הם כביאי השקר: ולמוכיח בשער יקושון, ולדמוכח להון בען תקלה לשון מוקש: ויטו בתהו צדיק, ואסטיאו בשקר דין זכאין: אשר פדה את אברהם, מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב, מאביו: ולא עתה פניו יחורו, מאבי אביו שאין נמצא פסול א במטתו ומטתו שלימה: כי בראותו ילדיו, אשר יהו מעשי ידי כלומ' צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי י יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחוורו פניו: ורוגנים ילמדו לקח, לשון ותרגנו באהליכם אותם שהיו מתאוננים ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח: סוררים, סרים מן הדרך: לנסך מסכה, להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי נדבר ומהו הנסוך הוא פרעה: ההולכים לרדת מצרים, על הושע בן אלה אשר שלח מלאכי' אל סוא מלך מצרים: לרדת מצרים, ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, ד"א ירידה היא להם: ולחסות, להתכסות אבר"איר בלעז:

כי

כל מלכים וישעיה ותריסר על בית ועל בית במ"א אל בית ואל בית וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימן יד: שאלו ג' בקריא' וסי' ויקחו האנשי' מצידם, ההלכים לרדת מצרים, נדרשתי ללא שאלו:

והכרמל ליער יחשב: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה: ויספו ענוים ביהוה שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו: כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און: מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון ויטו בתהו צדיק:

לכן כה אמר יהוה אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו: כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו: וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח:

ל הוי בנים סוררים נאם יהוה לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי למען ספות חטאת על חטאת: ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים: והיה לכם מעוז פרעה לבשת

וכרמלא קירוין סגיאין יתיב: וישמעון בעידנא ההיא דכחרשין מליספר ומקביל ומחשיך עיני סומן יחזיין: ויוספון מקבלי עולבן במימרא דיי' חדוא וחשיכי בני אנשא במימר קדישא דישראל יבעון: ארי סף מעיקא ואשתיצי בוזא וספו כל דהוו משחרין למינס: מחייבין בני אנשא במליהון ולדמוכח להון בית דינא בתרעא פתגמי אוריתא בען ליה תקלא ואסטיאו בשקר דין זכאין: בכן כדנן אמר יי' על בית יעקב דפריק ית אברהם לא מכען יבהתון דבית יעקב ולא מכען אפיהון ישתנון: ארי במחזוהי גבורן דאעביד לבנוהי טבוות אברהם לזרעיה בתרוהי על ארעהון ביניהון יקדשון שמי ויימרון קדיש על קדישא דיעקב ועל אלהא דישראל יימרון תקיף: וידעון דלא אליפו רוח דסוכלתנו ודהוו אמרין לית כל אילן יקבלון אולפן: ווי בניא מרודיא אמר יי' למעבד עיצה ולא ממימרי ולאתמלכא מלך ולא שאלין בנביי בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון: דאזלין למיחת למצרים ובפתגמי נביי לא שאילו לאתתקפא בתקוף פרעה ולאיתרחצא בטלל מצרים: ויהי לכון תקוף פרעה לבהתא

והחסות לצל מצרים ׳ חסות שם בפלס גלות׃ כי היו שריו ׳ שרי יהודה הם שהלכו למלך יהודה׃ כל הבאיש ׳ בשני נחין האלף והיוד ׳ וכבר כתבנוהו עם חבריו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ׳ והוא מענין בשת ׳ ופי׳ הבל בושו ממנו ונכלמו כשהלכו על עם לא יועילו למו׃ על ׳ במקום אל ׳ כמו ותתפלל על ה׳ וילך אלקנה הרמתה על ביתו ׳ והדומים להם׃ משא בהמות נגב ׳ נבואה זו שנתנבא שישאו ב בהמות הנגב ׳ ר״ל חיות המדבר שיאכלו ההולכים לבקש עזר ממצרים ׳ ונגב ׳ פי׳ ארץ יבשה וחרבה ׳ כמו ארץ הנגב נתתני ׳ והוא מדור חיות הרעות יקרא נגב מ מצרי׳ לפי שהי׳ דרומית לא״י׃ בארץ צרה וצוקה ׳ אותה הדרך שהם הולכים בה היא צרה וצוקה שישכנו בה חיות רעות ׳ ואמר שיצא מהם לביא וליש אפעה ושרף מעופף א׳ אשר ישאו על כתף עירי׳ חיליהם שנושאים ממון על העירים ועל הגמלים לתת למלך מצרים שיעזרם ממלך אשור׃ דבשת ׳ היא חטטרת הגמל והיא סובלת המשא כמו הכתף בחמור׃ על ׳ פי׳ שהוא כמו אל עם ׳ וי״ת משא כמו משא צמד פרדים אדמה ׳ אמר נטלין על ב בעיריהו׳ בארע דרומא׃ ומצרים ׳ לכן קראתי לזאת ׳ פי׳ קראתי לזאת ירושלם׃ רהב הם שבת ׳ החוזק שלהם הוא שבתם ב בעיר ירושלם ולא ילכו לבקש עזר ממצרים כי לא יועילו להם ׳ ורהב פי׳ חוזק ׳ כמו ורהבם עמל ואון ׳ וי״ת בכן ערעית מנהון קטולי׃ עתה ׳ אמר האל לנביא בוא כתוב אותה הנבואה על לוח אתם ׳ ר״ל אתם שתראה מה שנכתוב על לוח ואחר כך חקה אותה הנבואה על ספר כדי שתהיה עדות ליום אחרון ׳ ופי׳ לעד עד עולם כדי שיראו הם והבאים אחריהם כי לא לחנם הבאתי עליהם פורענות אלא בעבור עונם כי עם מרי הו׳ וכבר העידותי בהם יום יום ע״י נביאי ולא אבו שמוע ׳ לפיכך כתוב התוכחה והרעה העתידה לבא עליהם כדי שתהיה לעד׳׃ חקה ׳ הה״א במפיק וענינו חקוק אותה ׳ ולדעת יונתן אין ה״א חקה במפיק ולא הא כתבה שתרגם עול כתב על לוח ביניהון ועל שטין דספר רשום׃ כי עם מרי ׳ כחשי׳ ׳ תאר האחד כחש והוא מן הדגושים ולולי החי״ת היה דגוש בשקל אפר אכריהם ׳ ופי׳ עם מרי כתרגומו עם סרבן שמורים באל ובמצותיו׃ בנים כחשים ׳ שהם היו בני האל וכחשו בו שאינו אביהם כי אינם שומעים אליו כי הבן שאינו שומע לאביו הרי הוא כאלו מכחש בו שאינו אביו ׳ אשר אמרו לרואים ׳ ולחוזי׳ ׳ הם נביאי ה׳׃ נכוחות ׳ דברי׳ ישרים׃ חלקות ׳ כמו שאומרי׳ נביאי השקר שמחליקי׳ להם ואומרי׳ שלום יהיה לכם עשו כתאותיכם׃ מהתלות ׳ הם אינם אומרי׳ שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלות שהם מהתלי׳ בהם ואומרי׳ להם א׳ תיראו ׳ והם אומרי׳ לנביאי ה׳ חזו לנו כדברי אלו הנביאי׳ שרואי׳ לנו שלום וטוב והם אינם יודעי׳ כי הם מהתלו ולא דברי ישרי׳׃ סורו מני דרך ׳ מני ארח ׳ שניהם הבנין בצרי ׳ אומרי׳ לנביאי ה׳ סורו מן הדרך הזה ומן הארח הזה שאתם רוצי׳ שנלך בו ולא נעשה כתאות לבנו השביתו מפנינו מה שאתם אומרי׳ לנו בכל יום ויום בשם קדוש ישרא׳׃ לכן ׳ בדבר הזה ׳ בדבר נביאי ה׳ שמוכיחי׳ אתכם ללכת א׳ הדרך הטובה׃ בעשק ונלוז ׳ ותבטחו בממונכ׳ שהוא מעושק וגזל׃ ונלוז ׳ פירוש מוטה ׳ כלו׳ דין מוטה ׳ כלו׳ שתטו משפט דין העשוקי׳ בממון שתקחו מהעושק והנה ממונכם חמס ועשק ואתם בוטחי׳ ונשענים עליו שתושעו בו שתשלחו שחד למלך מצרי׳ לעזור לכם מיד מלך אשור ׳ כמו שאמ׳ למעלה ישאו על כתף עירים חיליהם ׳ ואמ׳ קדוש ישרא׳ על הבוטחי׳ בו כי הבוטחים בו ומקדישים שמו הוא יהיה בעזרם ואתם שבוטחי׳ בהם תפלו כפרץ נופל׃ לכן ׳ כפרץ נופל ׳ אחר שנפל הבנין הוא פרץ כי הפרץ לא יפול אלא כאמר על שם סופו ׳ וכן וטחני קמח ׳ והנה פירש אחריו מה הפרץ ואמ׳ נבעה בחומה נשגבה׃ ונבעה ׳ הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שאין אבעבוע׳ וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב ליפול ׳ ואמ׳ בחומה נשגבה לפי שתכבד החומה על מקום הנפח שהיא גבוהה שהיא באמצעיתה או למטה ממנה ותפול פתאם ותשבר לכובד גבהותה ׳ וכמו שאותו מקום הנפוח הוא גורם לנפילת החומה הנשגבה כן יהיה לכם העון הזה שאתם מבקשי׳ עזר ממצרי׳ יגרום לכם מפלתכם נפילה גדולה בשבר גדול מאין מרפא כנפילת החומה הנשגבה שישברו אבני׳ בנפילתה מפני שנחבטות חבוטה רבה מפני גבהותה ׳ וכן המשיל לענין אחר בחומה נשגבה מפני שהם חשבו להם פרעה מלך מצרי׳ שיהיה להם כמו חומה נשגבה מפני האויב׃ ושברה ׳ הא׳ ישבור אותה החומה שאתם חושבי׳ להשגב בה ישבור אותה׃ כשבר נבל יוצרי׳ ׳ כמו שישבר נבל יוצרי׳ שהוא כלי חרס כי הנבל כלי חרס יקרא בקצת יוצר ויהיה זה השבר כמו שישבור כלי היוצר בלי חמלה שאין בדעתו להשאיר ממנו מכתת אחת לחתות בה אש מיקוד ׳

כי היו בצוען שריו ׳ של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים׃ חנס ׳ היא תחפנחס׃ כל הובישו ׳ כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חנם ועם הארץ לא יועילו למו׃ על עם ׳ בשביל עם לא יועילו למו׃ לחרפה ׳ גידוף ריפטר״ביר בלעז׃ משא בהמות נגב ׳ מטולין על בעיריהון באורח דרום׳ לפי שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן רואין את אלו שטוענין ת משואות ממונם על בהמתם להוליך שוחד למצרים חנם ו ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וגו׃ אפעה ׳ מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים ל לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד ואורך להב מפיו׃ חיליהם ׳ ממונם׃ דבשת ׳ חטרת אלרו״בא בלע״ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא ועל שם שמתרקבת תמיד ושכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרינן בבבא מציעא דבש והדבים אתו לכתיפא דגמלי׃ לזאת ׳ למצרים׃ רהב ׳ הם גסי הרוח׃ שבת ׳ עם בטל ומתגאים חנם ׳ ר״א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות׃ חוקה ׳ חקוק אותה הנבואה הזאת׃ עם מרי הוא ׳ ישראל׃ חלקות ׳ חנפיות׃ חזו ׳ הנבאו׃ הטו ׳ אותנו׃ מני אורח ׳ חפיצים אנו בנבואת שקר׃ בדבר הזה ׳ בנבואת אמת׃ ונלוז ׳ מגונה וליזן׃ כפרץ ׳ של חומה שנפל׃ נבעה בחומה נשגב׳ ׳ מגולה ליכנס בה בחומת מ משגבכם׃ נבעה ׳ לשון גלוי כמו נבעו מצפוניו איגליין מ מטמורוהי ודונש פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועו׳ מפני הגשמי׳ וקילקול טיט רעוע׃ נבל יוצרים ׳ כוד של חרס ולא ימצ׳ במכתת שבריו חרס גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד לשאוב בו אש מן ההסק כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה׃

לחשוף

אפעה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ לביא וליש מהם ׳ כיולדה אפעה אשום ואשאף יחד ׳ תהרגהו לשון אפעה ׳ והזורה תבקע אפעה׃ לזאת ג׳ וסימ׳ ויפן פרעה ויבא אל ביתו ׳ לכן קראתי לזאת רהב ׳ אי לזאת אסלח לך׃ י״ב בחד לישן דכתיב ה׳ וסימ׳ אתה דכאת בחלל רהב ׳ אזכיר רהב ובבל ׳ תרהיבני בנפשי עז ׳ ולא פנה

והחסות בצל מצרים לכלמה׃ כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו׃ כל הבאיש על עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה׃ משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על כתף עירים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם על עם לא יועילו׃ ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רהב הם שבת׃ עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם׃ כי עם מרי הוא בנים כחשים בנים לא אבו שמוע תורת יהוה׃ אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות׃ סורו מני דרך הטו מני ארח השביתו מפנינו את קדוש ישראל׃ לכן כה אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו׃ לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה׃ ושברה כשבר נבל יוצרים כתות

ואתרחצא בטלל מצרי׳ לאיתכנעו׃ ארי הוו בטאניס רברבוהי ואזגדוהי עד תחפנחס מטו׃ כולהון אזלין למבהת לות עמא דלא יהנון להון לא לסעיד ולא להנאה ארי לבהתא ואף לחיסודין׃ מטולין על בעירהון באורח דרומא בארע עקא ועיוק אתר ואריא בר אריון וחיון חורמנין מפירחן נטלין על כתף עילין נכסיהון ועל חיטוריאת גמלין מא דבאוצריהון מובלין לעם לא יהנין להון׃ ומצראי למא וריקנו סעדהון בכן ערעית מנהון קטולי זמנין איתי עליהון׃ כען עול כתב על לוח ביניהון ועל שיטין דספר רשום ותהי ליום דין לסהדו קדמי עד עלמא׃ ארי עם סרבן אינון בניא כדיביא בניא לא אבו לקבלא אולפן אוריתא דיי׳׃ דאמרין לנביא לא תתנבון ולמלפיא לא תלפון לנא אולפן אוריתא בסימן מלילו עמנא אשתעו לנא שנין׃ אסטיונא מאורחא ותקנא אבטלונא ממסרתא ארחיקו מן קדמנא ית מימר קדישא דישראל׃ בכן כדנן אמר קדישא דישראל חלף דקצתון בפתגמא הדין ואתרחצתון בשקרא ובאונסא ואסתמכתון עלוהי׃ בכן יהי לכון חובא הדין כפרך דתרוב ואתחמר בשור מתקף דבתכיף שלו ייתי תבריה׃ ותברה כתבור מן דחסף דחפרא דמרקק

אל רהבים ׳ ורהבם עמל ואון ׳ לך התרפס ורהב רעך ׳ ובתבונתו מחץ רהב ׳ תחתיו שחחו עוזרי רהב ׳ שהם הרהיבוני שערך כעדר ׳ ירהבו הנער בזקן והנקלה׳ לכן קראתי לזאת רהב ׳ עורי עורי לבשי עז ׳ וא׳ נ״ל ופחד ורהב לבבך׃ כפרץ ד׳ וסימ׳ פרץ יי׳ את איבי לפני דשמואל ׳ וחברו דד״ה פרץ האלהים את איבי ׳ כפרץ נופל נבעה ׳ כפרץ רחב יאתיו׃

כשבר ג׳ קמצין וסי׳ כבלא דיוכף דוחא

לחשוף מים , לדלות וכן לחשוף עשרים פורה וכן חשפי שובל דלי מים מן שביליך אשפוי"שכט בלעז : מגבא , גוב מלא מים : כי כה אמר , הקב"ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי : שובה , לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל : בהשקט , הבא לכם ינחתי ובבטחה תהיה גבורתכם : על סוס ננוס , נתקשר במלכי מצרים ונביא משם סוסים קלים לנוס : אלף אחד , מכם : מפני גערת אחד , מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו : אם נותרתם , כמו אשר נותרתם : כתורן , עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין משט בלעז : וכנס , אף הוא קלונס גבוה שמתקנין בראש הגבעה וכשרואה הכופה נייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו : ולכן , על שלא אביתם לשמוע : יחכה ה' לחננכם , אינו מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכ' כדי למהר ולהביא הטובה לא יחכה וימתין עד בא קיצה : ולכן ירום לרחמכם , יתרחק לרחמכם : כי אלהי משפט ה' , ויפרע תחלה מן המורדים בו : אשרי כל חוכי לו , לנחמות אשר הבטיח כי לא יפל דבר : כי עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלם צדיק יהיה : בכו לא תבכה , לא תצטרך לבקש בקשה מאת הקב"ה בבכי כי לקול זעקך יחנך : לחם צר ומים לחץ , לא תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין הנה ששון ושמחה וגומ' : ולא יכנף , לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו : מוריך , הקב"ה המלמדך להועיל : ואזניך תשמענה וגומ' , לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסי' בדברו ואומרים לא תחזו לנו נכוחו' כי אם אזניך יהיו כשויות אף אחריך לשמע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין בין שמאל : אפדת , כמו:

כמו

או לחשוף בה מים מגבא אלא ישברהו עד שיהיה כתות כתיתת דקות , והמקום שיוקדת בו האש נקרא יקוד , וכן בדרך העולם לקחת אש מיקוד במכתת חרש , ולחתות כמו לקחת , וכן היחתה איש אש בחיקו , וגבא יקרא מקום שיקוו בו מעט מים וכן בבחותיו וגבאיו ואין אדם יכול לקחת ממנו בכלי כי אם בשבר כלי שיכול לשמוך שפתי השבירה בקרקע הגבא ויקח מעט מים שבו וכאשר יקח המים מן הגבא הנה נשאר הגבא אח חשוף ומגולה , לפיכך אמר ולחשוף , וכן לחשוף חשפים פורה לקחת כל התירוש עד שלא ישאר ביקב כלו' , ויונתן תרגם ולחשוף ולמדלא ענין דלוא מים : כי כה אמר ה' בשובה ונחת , כפל ענין במלות שונות , וכן כפל עוד ואמר בהשקט ובבטחה , אמר אני אמרתי אם תשמעו לי כי בנחת תושעון ולא תצטרכו ללכת לטרוח לבקש עזר כי אם שתשבו בעירכם וזאת תהיה גבורתכם , ר"ל כי ה' נלחם לכם ולא אביתם : ותאמרו לא כי על סוס ננוס , אם יבא האויב עם אתנו סוסים וננוס עליה' מפני האויב עד יעבור ואחר כן נשוב לארצינו : ועל קל נרכב , סוס או גמל קל , וכדבריכם כן יהיה שתנוסון אבל לא המנוסה שחשבתם שתנצלו מיד האויב כי אם תרכבו אתם על קל רודפיכם יקלו מכם וישיגו אתכם : אלף אחד , אמר אחד ואף על פי שאין צריך אלא

תנסו ב' א' מלרע וחד חס' וח' חס בליש'

תנוסו ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר אם בחקתי : בכו ה' כתיב וי"ו בסוף וסימ' כי עם בציון ישב , בכו להולך , הולך ובכו ילכו , בגת אל תגידו דמיכה , בכו תבכה בלילה :

לא יחמל ולא־ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשף מים מגבא : כי כה־אמר אדני יהוה קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם : ותאמרו לא־כי על־סוס ננוס על־כן תנוסון ועל־קל נרכב על־כן יקלו רדפיכם : אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אם־נותרתם כתרן על־ראש ההר וכנס על־הגבעה : ולכן יחכה יהוה לחננכם ולכן ירום לרחמכם כי־אלהי משפט יהוה אשרי כל־חוכי לו : כי־עם בציון ישב בירושלם בכו לא־תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך : ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ ולא־יכנף עוד מוריך והיו עיניך ראות את־מוריך : ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו : וטמאתם את־צפוי פסילי כספך ואת־אפדת מסכת זהבך תזרם כמו

לא ניחוס ולא משתכח בריקוקיה חסף למיחתי נור ממבעור ולמזלח מיין מפציר : ארי כדנן אמר יי אלהים קדישא דישראל אמרית דיתתובון לאוריתא תנוחון ותתפרקון תשקטון ותשרון לרוחצן תהון גיברין ולא אביתון : ואמרתון לא אלהן על סוסותן נעירוק ועל כן תעירקון ועל קלילין נרכוב על כן יהון קלילין רודפיכון : אלפא חד מן קדם מזופית חד מן קדם מזופית חמשא תערקון עד דתשתארון כבוערא על ריש טורא וכאתא על רמתא : ובכן עתיד יי למיחס עליכון ותקיף הוא דירחים עליכון ארי אלהא עביד דינא יי טובי צדיקיא דמסברין לפורקניה : ארי עמא בציון יתיב בירושלם מבכא לא תבכי רחמא ירחם עלך קל צלותך יקביל ויעביד בעותך : ויתן לכון יי נכסי סנאה וביזת מעיקא ולא יסלק עוד שכינתיה מבית מקדשא ויהוין אינך חזיין ית שכינתי בבית מקדשא : ואודנך ישמעון פתגמא מבתרך למימר הדא אורחא ותקנא הליכו בה לא תסטון מיניה לימינא ולסמאלא : ותסאבון ית תפוי צלמי כספיכון וית תקון מתבת דהבכון תרחיקינון כמא דמרחקין

אמר כן לפי שהאף הוא אחד במעלה הרביעי' ואח' הוא אחד במעלה הראשו' ואמ' שהרב ינום מפני המעט : מפני' גערת חמשה תנוסו , כולכם : עד אם נותרתם , אם במקום אשר , כי ימצא במקו' אשר , כמו עד אם דברתי דברי , ובמקום כאשר כמו אם יהיה היובל לבני ישראל , ואם מזבח אבנים תעשה לי , והדומים להם , אמר כל כך תנוסו הנה והנה עד שהנשארים בכם יהיו מעטים בין רבים , כמו התורן על ראש ההר שירא' יחידי מרחוק , וכן כמו הנס על הגבעה , והענין כפול כי הנס יפרשו על התרן : ולכן יחכה ה' לחננכם , יחכה פעל יוצא , כלומר יבטיחכם שתחכו לו לחננכם שעוד יחון אתכם ויסעד אתכם , ובענין הזה על אשר יחלתני , יש מפרשים הפסוק הזה עם הפרשה הבאה אחריו עתידה , והנכון שהוא מענין הפרשה שמדבר על דורו של חזקיהו ועל הרעים שבהם שמבקשים עזר ממצרים אמר עד הפסוק הזה , והפסוק הזה כנגד הטובים חזקיהו וסיעתו : לחננכם , לחנן אתכם , לחנן בשקל אין נחלת לחמס : ירום לרחמכם , ירום וינשא על מחנה אשור לרחם אתכם : כי אלהי משפט ה' , ולא יספה הצדיקים עם הרשעים : אשרי כל חוכי לו , כי הם ינצלו : כי עם בציון ישב , לא כשאר ערי יהודה שנתפשו ביד מלך אשור בעבור שלא היו חוסים בא-ל : בירושלם בכו לא תבכה , אתה העם אשר בירושלם שלא יצאתם ממנה לבקש עזר ממצרים בכה לא תבכה כמו שבוכים האחרים שנתפשו כי הא-ל יחנך לקול זעקך : כשמעתו ענך , כאשר שמע זעקך ענה אותך , וזהו שקרע חזקיהו בגדיו והתכסה בשק ובא בית ה' והתפלל שם וענה אותו הא-ל על ידי ישעיהו הנביא , ואמר אל תירא מפני הדברי' אשר שמעת וגו' ונתן לכם ה' המפרשי' פירשו כמו ואם נתן , כמו כי אם אינך יוצא , שפירושו כי אם אינך יוצא , ובמית והלכתי ואם במית והלכת והדומים להם , ויהיה לזה הפי' וי"ו ולא יכנף כמו רפא בלשון ישמעאל , אמ' אם עד עתה נתן לכם לחם צר ומים לחץ לא יהיה עוד זה כי לא יכנף עוד מוריך , ויהיה מוריך כמו מטרך מן יורה ומלקוש , ופי' לא יכנף לא יאסף ולא יעצר , והדומה לו בדברי רז"ל כנופיא לאסיפת העם ולעצירתם , ואז בימי חזקיהו היה להם בצורת ובשר להם אותם בשבע , כמו שאמר אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו וגומ' , או פירוש ולא יכנף לא ידחף בכנף הארץ , כלומר לא יהיה רחוק מכם המטר אלא קרוב שיהיו עיניכם רואות תמיד , ויש לפרש מוריך מן ולא שמעתי לקול מורי , ואמר זה על חזקיהו , ואם יו"ד מוריך לרבים יהיה חזקיהו ושריו , רוצה לומר שלא ישלח שלוחים בכנף הארץ כמו שעשה אחז ששלח למלך אשור לעזור לו במלחמת רצין ופקח אבל חזקיהו יהיה בטוח במקומו ולא יצטרך אל עזר אדם ועיניך יראו אותו תמיד בירושלם שיורה אותך הדרך הטובה והישרה , ויונתן פירש הפסוק על מחנה אשור שתרגם הפסוק כן ויהב ה' לכון נכסי שנאה וגומר , והנכון הוא פירושו : ומים לחץ , בא בסמיכות עם המ"ס , כמו מ"ם ברכים : ואזניך , אפילו יקרא אותך המורה מאחריך , ויאמר לך זה הדרך לכו בה תשמענה אזניך ותקשבנה כל שכן כשיורה אותך פנים בפנים , ר"ל שיהיו דורו של חזקיהו בימים ההם חפצים לשמור התורה והמצות ושומעי' לקול מוריהם אפילו יקראו אתם מאחריהם : כי תאמינו וכי תשמאילו , כשתרצו להטות אל הימין או אל השמאל לא תטעו אלא הדרך הישר נגד עיניכם לכו בה לא תטו ימין ושמאל ממצות המורה , ותאמינו , כמו כי תימינו האלף תמורת היו"ד : וטמאתם , כשידבר כנגד העם ידבר פעם לשון יחיד דרך כלל ופעם לשון רבים דרך פרט , ופירוש וטמאתם תתנו אותו כמו טמא , כי כן אמר חזקיה על הפסילים שעשה אחז אביו , אמר ללוים והוציאו את הנדה מן הקדש , ואמר ויוציאו את כל הטומאה אשר מצאו בהיכל ה' , ואמר ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה , והנדה והטומאה הם הפסילים והמסכות : אפדת , כמו ויחשב אפדתו , כתרגומו ענין תקון : תזרם , תזרם למקום רחוק :

כמו

כמו דוה , כמו הדוה שתשב במקום רחוק מבעלה בימי נדת דותה : צא תאמר לו , תאמר לפסל צא חוצה , וי"ת צא כמו צואה ותשליכנה לחוץ , וכן הוא במסרה לית לשון טנוף ג' ונתן , יתן לך האל מטר לזרעך אשר תזרע , וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא יבא בו שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה . ועוד יהיה לחם ארצך דשן ושמן וגם מקניך ירעה כמו כן : כר נרחב , כי הכל יהיה מלא תבואה וירעה המקנה ברחב , כר הוא מקום מרעה : ומקניך , כתוב ביו"ד אפשר שהוא לרבים , או הוא תמורת למד הפעל : והאלפים , השורים , כמו שגר אלפיך : והעירים , הם עולי החמורים : עובדי האדמה , שעובדים בהם האדמה : בליל חמיץ יאכלו , מרוב התבואה שיהיה להם יאכילו השורים והחמורים ה המספא הנקי שינקו אותה להם ויזרו ו ויבררו כמו החטים למאכל האדם : בליל , הוא המספוא , כמו אם יגעה שור על ב בלילו : חמיץ , נקי לפי ענינו , וגם יש לו דומה בלשון ערבי , וי"ת בליל פטים : זורה , בימני מסלא כזכר פצלו מן הרגום לפי' הוא בסגול : וברחת , רחת מן רוח לפי שמזרין בה ומנקי' הקש מן התבואה : והיה , לענין שאמר שיתן מטר על פני ה האדמה אמר כל כך יהיה שפע המים עד שההרים והגבעו' יבאו בהם מים ויהיה זה ב ביום הרג רב בנפול מגדלים : ביום , כמו בעת , כמו ביום הכותי כל בכור , יום צעקתי בלילה נגדך , וכן כל ביום ההוא שאומר על עתידה : והרג רב , הוא מה שהכה האל במחנה אשור כי אחר כן ברכם האל ליושבי ירושלם ויהודה בכל טוב , ופי' בנפול מגדלי' שרים גדולים , וכן תרגם יונתן רברבין , כמו שאומ' ויכחד כל גבור חיל ונגיד במחנה אשור : והיה אור הלבנה , רוב המפרשים פי' פסוק זה לעתיד , ויש שפי' כמשמעו , ואיננו נכון , ויש שפי' משל לרוב הטוב' שתהיה לעתיד בימי המשיח , וכן הוא , אבל יתכן לפרשו גם כן משל בימי חזקיהו שיהיה להם טובה רבה אחרי מות מחנה אשור והתשועה ממנו היתה גדולה , וכמו שקורא הצרה חשך ואפלה , כמו שאומ' שמש וירח קדרו והכוכבים אספו נגהם והפסוקים הדומים להם לזה , כן יקרא התשועה אורה , כמו שאומר ליהודים היתה אורה ושמחה לא שהוסיף להם אור השמש ואור הלבנה אלא הישועה היא האור' , וכן לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף עוד , והדומים לזה , ושבעתים ר"ל אורות גדולות רבות , כמו שבעתים יוקם קין , ר"ל נקמות רבות לא שני פעמים שבעה לבד , כי חשבון שבע ושבעה יבא להגדיל החשבון , כמו שבע יפול צדיק וקם , שבע כחטאתיכם , והדומים להם : כאור שבעת הימים , דרך משל כאלו אור שבעת ימי השבוע יהיו כאחד בתוקפת האחד על חברו : ביום חבוש ה' את שבר עמו , אם לעתיד ביום קבוץ גליות או אחר מלחמת גוג ומגוג ועליו יתפרש לזה הפי' הפסוק שלפני זה ביום הרג רב שלא תהיה אחר המלחמה ההיא צרה בעולם , וכאלו יהיה כל העולם אורה , ואם בימי חזקיהו אחרי מות מחנה אשור , ולענין הפרשיו' האלו לפני הפסוקי' הבאים האלה ולאחריהם יראה הענין הזה בימי חזקיהו כמו שפי' , וכן דעת הגדול רבי' משה מימון ז"ל , ופירוש כאור שבעת ימי חנכת שלמה : הנה שם ה' , שם ה' שחרפו מלאכי מלך אשור הנה הוא בא להנקם ממנו , ומה שאמר ממרחק לפי שהיה חושב מלך אשור כי האל הוא כאלו הוא במרחק ממנו ולא יוכל להרע לו , לפיכך אמר כי הנה הוא בא ממרחק : בוער אפו , שאפו בוער על מלך אשור ועל מחנהו : וכובד משאה , הה"א איננה כנוי לנקבה כי היא רפה , ואמ' כובד משאה כלומ' כבד יהיה עליהם לסבול המגפה הכבדה ההיא שישא האל עליהם : שפתיו מלאו זעם , ולשונו וגו' , כפל ענין במלות שונות ושפתיו ולשונו הם דברי הנבואה שהתנבא הנביא עליהם : ורוחו , ודבורו , וכן תרגם יונתן ומימריה כמו שאמר שפתיו ולשונו כן אמר ורוחו , או יהיה פירוש ורוחו מלאכו והוא המלאך שהכה במחנה אשור יהיה להם כנחל שוטף שישטפם : עד צואר יחצה , כמו מי הנהר שהגיעו לאדם עד צוארו באין לו דרך לצאת מהם אלא יטבע בתוכם או הוא קרוב להיות טובע , וכן מחנה אשור כמעט כלו כולם כי לא נשארו אלא מעט כשעור הראש אצל הגוף : להנפה גוים בנפת שוא , מקור , כמו להניף , פירוש רוחו יבא להניף הגוים אשר במחנה אשור בהנפת שוא , ונפה היא הכברה שמניפין בה התבואה ואותה איננה לשוא אלא לברר הבר מן התבן , אבל זאת הנפה שיניף האל בה הגוים תהיה נפת שוא שלא ישאר בה דבר צורך אלא הכל ילך לשוא ולאבוד , ויהיה גם כן רוחו לעמים האלה כמו רסן מתעה כי הרסן שמשימין בפי הבהמה הוא מיסר הבהמה שתלך דרך ישרה למקום שרוצה הרוכב אבל זה הרסן ישים האל על לחיי העמים להתעותם לא ליישרם ויוליכם לאבדון : השיר , באותו היום שתהיה המגפה במחנה אשור יהיה לכם יושבי ירושלם שיר ושמחה כמו הלילה שמתקדש בו החג והוא הלילה של חג שמשמחים בו ואומ' בו שיר כן יהיה לכם זה ביום מפלת מחנה אשור שתשמחו ותשירו ותהללו לאל שעשה לכם נס גדול , והשיר הזה הוא בפה והשמחה היא בלב , לפיכך אמר ושמחת לבב , ואמר כהולך בחליל , כי ההולך בחליל באמת יש לו שמחת לבב , ואמר הולך כי המחול הוא שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב והחליל מכה בתוכם : לבא בהר ה' , שיבאו בהר ה' שהוא בית המקדש לשיר ולהלל שם אל צור ישר' שהוא צור וחוזק עם מלך אשור , ורז"ל פירשו כי בליל פסח היתה מגפת מחנה אשור , שאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג שאומרי' בו שירה והלל והוא ליל הפסח : והשמיע ה' , כשבא מלאך ה' בא בקול רעש שהבהילם וכאלה נשמעם :

דוה ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את אשה , תזרם כמו דוה , נתנני שוממה כל היום , אנך : שבעתים ו' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בראשי' : שבעת הימי' ח' ומקומם מצויין במסר' רבת' דאסדרנא בריש האי חבורא בערך יום : חבוש ג' בקריא' וסימ' ביום חבוש יי' את שבר עמו , פארך חבוש עליך , פניהם חבוש בטמון : ירפא

דוה צא תאמר לו : ונתן מטר זרעך אשר־תזרע את־האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב : והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר־זרה ברחת ובמזרה : (כח) והיה על־כל־הר גבה ועל כל־גבעה נשאה פלגים יבלי־מים ביום הרג רב בנפל מגדלים : והיה אור־הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבש יהוה את־שבר עמו ומחץ מכתו ירפא : הנה שם־יהוה בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת : ורוחו כנחל שוטף עד־צואר יחצה להנפה גוים בנפת שוא ורסן מתעה על לחיי עמים : השיר יהיה לכם כליל התקדש־חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר־יהוה אל־צור ישראל : והשמיע יהוה את־הוד קולו

כמא דמרחקין ית סואבתא כן תרחקינון : ויתן מטר זרעך די תזרע ית ארעא ועיבורא ועללא יסגי בארעא ויהי פרנוס וטב ויתפרנסון צדיקיא מגיתיהון בעידנא ההיא שמן רכיכין ופטימן : ותוריא וחמריא די מפלחין בהון ית ארעא בליל מפטם יכלון די דרא בריחתא ובמדריא : ויהי על כל טור רם ועל כל רמא מנטלא פצידין נגדין מיין תקלא למלכין ולמשירייתהון ביום קיטול רב במיפל רברבין : ויהי נהור סיהרא כנהור שמשא ונהור שימשא יהי עתיד לאזהרא על חד תלת מאה ארבעין ותלתא כנהור שבעת יומיא ביומא דיתיב יי ית גלות עמיה ומרע מחתיה יסי : הא שמא דיי מתגלי כמא דאתנביאו עלוהי נביא מלקדמין תקיף רוגזיה וקשי מלסוברא מן קדמוהי על רשיעיא נפיק לוט ומימריה כאשא אכלא : ומימריה כנחל ומגב עד צואר תקיפין יקטיל לארמא עממי ברמות ריקנו וזמם דטעו בליסת עממיא : תושבחא תהי לכון בליליא דאתקדש ביה חגא וחדות לבא כמא דנגדין בתורתא באבובא למיעל בטור קודשא דיי לאתחזאה קדם תקיפא דישראל : וישמע יי ית זיו קל מימריה

ג' בקריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' כ' : ולשונו ז' מ"ל בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ז' :

רשי

כמו דוה , יהו מאוסים בעיניך כנדה : ונתן , הקב"ה את מטר זרעך : ושמן , לשון דבר שמן ואינו לשון שמן לפיכך טעמו למטה וניקוד קמץ : כר נרחב , עד שיהו הכרים שמנים ורחבים : כר , כבש , לשון אחר מישור נרחב כמו ככר הירדן וכמו כרמל כר שהוא מלא תבואה : והאלפים , שוורים : בליל חמיץ , כמו על בלילו קשין ותבן מחומצין ו ומחוזקין בתבואה שבתוכם : יאכלו אשר זורה , התבואה פעמי' אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שתזרה במזרה אבל הקשין : רחת , פיל"א בלעז , מזרה ון בלעז , ומדרש אגדה בליל לשון בלול שיהא האוכל בלול בתבן : יבלי מים , נהרי מים כמו ועל יובל ישלח שרשיו : ביום הרג רב , שיהא טבח גדול בארץ אדום , וי"ת ביו' קיטול רב במיפל רברבי' : שבעתים כאור שבעת הימים , שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שבעיות העולים לשלש מאות ו וארבעי' ושלשה : שם יי' , גבורתו שתבא לו לשם מה שיעשה ב בסנחריב : בא ממרחק , להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים : משאה , ה"א יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי : כנחל שוטף , אשר העובר יחצה בו עד צוארו שאין בו שום כח ל לעמוד בפני שטף המים : להנפה , להניף , וונ"ר בלעז : בנפת שוא , לא להועיל להם והם סבורים להועיל : רסן , פרומביא פריינק בלעז : השיר יהיה לכם , בליל הפסח תבא לכם שמחה זו : כליל התקדש חג , כמו שאמרתם שיר על הפסחים במצרים ונראה מקרא זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימר על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תילים : כהולך בחליל , ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבא בהר יי' , כמו ששנינו במס' בכורי' :

רשי

ונחת זרועו, אין זה לשון נוח אלא לשון נוחת פוטלמ"נט בלע"ז כמו ויכח בכל גבול מצרים הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב: נפץ, לשון שיבור יתר: וזרם, קילוח מטר סוחף: מקול יי' יחת אשור, אותיות פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו באגרת חלק: בשבט יכה, אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו: והיה כל מעבר מטה מוסדה, כל מעברות תוקף יסודו' אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתו' וביום מפלתם יניח יי' ...יהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות, וכה פתרון המקרא בסירוס והיה בתפים וכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם יי' עליו ובמלחמות תנופת שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב"ה, ומדרש אגדה תנופ' קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל פסח עשר בניסן היה: כי ערוך מאתמול, יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשם: תפתה, גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם: למלך הוכן, לצורך סנחריב וחילו: מדורתה, לשון אש נסקת מערכת עצים על האש קרוייה מדורה: נשמת יי', נפיחת רוחו: בוערה, בוערת: הוי, על הושע ועשרת השבטים: היורדים, מצרים לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים: ועל סוסים, הבאים משם שהם קלים לרוץ: ישענו, כמו ולא שעו אל קדוש יעקב כמו שעשה חזקיהו שנאמר ביי' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור ואת דבריו לא הסיר, אשר אמר והשיבך יי' מצרים באניות מדה כנגד מדה שאמרתי לך לא תוסף עוד לראותה ואת' הלכת מדעתך סופך לילך בגלות על כרחך: וקם, על עשרת השבטים שהם בית מריעים ועל מצרי' אשר הם להם לעזרה: יטה ידו, שהקב"ה סומך הכל בידו וכשיט' אות' יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך מדרש אגדה ויונתן תירגם יריס יד מחת גבורתיה: כאשר יהגה, המיית קול כמו וכיונים הגה נהגה: אשר יקרא עליו מלא רועים, יאספון עליו בקריאת קול המון: מלא רועים, אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא וכן יחד עלי יתמלאון, כולם לשון קיבוץ: לא יענה, לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני וכן וענה גאון ישראל: כן ירד, ולא יפחד מהמון האומות:

רדק

ונחת, מתרגמינן וירד ונחת, ונחת הוא שם הירידה ר"ל שיוריד הא' זרועו עליהם, ר"ל מכתו: ולהב אש אוכלה, פירשו רבותינו ז"ל שרפת נשמה וגוף קיים כמו שפירשנו בפסוק ותחת כבודו יקד יקוד: נפץ וזרם, כאלו ירדו עליהם ברקי' מנפצים ומשברים וזרם מטר ואבן ברד כן יכלו במהרה: כי מקול ה', בשבט יכה, הא' יכה אותו בשבטו, או פירוש אשור שהיה מכה בשבט עתה יחת וישבר שהרי קראו שבט, כמו שאמר הוי אשור שבט אפי, וכן תרגם יונתן: והיה כל מעבר מטה מוסדה, בכל מקום שיעבור במחנה המטה שיסד האל לו שיניחנו עתה על מלך אשור בתפים ובכנור' ותהי המלחמה שילחם ה' עליו בתפים ובכנורות לא בכלי מלחמה, ומה שאמר בתפים ובכנורות כי באבוד רשעים רנה, וכאלו המלאך מנגן בשעה שמכה אותם: ובמלחמות תנופה, כפל ענין כי המנגן מניף בידו: מוסדה, שם וההא רפה: נלחם בה, בה כתוב ר"ל במחנה כי הוא בלשון נקבה, כמו המחנה האחת, אם תחנה עלי מחנה, וקרי בם ר"ל באנשי המחנה: כי ערוך מאתמול, במורך כמו באו"לם: תפתה, הוא גיהנם, אומר כי ערוך הוא להם מאתמול קודם מותם שהנביא התנבא בטרם בא הגזרה על כפילתם ובמות גופם תמות גם כן נפשם ותהיה בגיהנם: ותפתה, זכרו בפסוק בלשון זכר ובלשון נקבה: גם הוא למלך הוכן, גם למלך אשור הוכן התפתה אף על פי שהיה מתגאה ומתנשא בעצמו ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי, לפיכך אמר גם כן העמיק הרחיב האל העמיק והרחיב תפתה למחנה הגדול הזה שיכנסו כולם שם: מדורתה, מדורת התפתה תהיה גדולה לשרוף נפשות הרשעי' האלה כי יש שם אש ועצים רבי' ונשמת ה' שהיא כנחל גפרית להם הם שם כמדורה שבוערה בה שלא תכבה בוערת דולקת, ופירוש נשמת ה' ההבל היוצא מהפה שיקרא נשימה, וכן אמר נפשו גחלים תלהט, וכל הענין הזה דרך משל על הגזרה שהביא האל עליהם קשה ורעה, וכן אמ' על אבדון נפשות הרשעי' מדורה אש ועצים הרבה והעמיק והרחיב הכל דרך משל: הוי, ועל סוסים ישענו, על סוסי מצרים: ולא שעו על קדוש ישרא', ולא בטחו, וכן ישעה האדם על עושהו: וגם הוא חכם, וגם האל חכם ויודע מחשבותם כי לא דרשו אל ה' וירדו למצרים לעזרה בעבור כי דעתם ומחשבותם כי לא יטיב ה' ולא ירע, ולכן לפי מחשבתם הביא עליהם רע להראותם כי ייטיב וירע ולא תועיל להם מה שחשבו להעזר במצרים ואת דבריו לא הסיר מה שנבאו הנביאים בשמו לא הסיר אותם הדברים לא הקים אותם למען ידעו כי האל משגיח בעניני בני אדם ומדבר עם הנביאים ושולח אותם להוכיח בני אדם, ובראותם שיבא עליהם הרע שדברו להם הנביאי' בשם ה' ידעו כי רואה אותם: וקם על בית מרעי', או ישרא', ועל עזרת פועלי און אלו מצרים: ומצרים אדם ולא אל, אין בידם לעזור אם לא ירצה כי אין בידו הטוב או הרע שיבא לו כי האדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: וסוסיהם, גם כן שהיו בוטחים בהם ישרא' בשר ולא רוח, ופי' ולא מלאך ושקר הסוס לתשועה ואיך יעזרו' מצרים והם לא יעזרו לעצמם כי ה' יטילהו עליהם: וכשל עוזר, מצרים: ונפל עזור, ישראל: ויחדו, הוא מלך אשור ושבט אפו ומטה זעמו כי גם בזו נסבה מלך אשור ובאותו השבי והבזה בא ירושלם כשחנה עליהם, ועל זה נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגו', ויונתן תרגם ולא אל ולא רב: כי כה אמר ה', הנה אשור ומצרים יכליון באשר לא ידעוני והנה תדעו כי יריע השם לאשר ירצה, וכן ייטיב לאשר ירצ' והם יושבי ירושלם, כי מלך אשור שהשחית את ישראל ויהודה ומצרי' יבא להשחית ירושלם ולא יהיה כח בידו לפי שלא ירצה האל, כי כה אמר ה' אלי, אמר הנביא כי כן אמר לו האל כי יבא האל על המחנה ההוא כמו הארי על טרפו, ויהגה כמו ישאג, אשר יקרא, כתרגומו דמזדמן: מלא רעים, אסיפת רועים, כמו קראו אחריך מלא, והדומי' לו, ענין אסיפה וקבוץ ולשאג האריה יבאו הרועי' מפה ומפה להציל הטרף מידו אם יוכלו, והוא האריה מקול הרועים לא יחת ולא יעזוב בעבורם טרפו: ומהמונם לא יענה, פי' לא יכנע, כמו לענות מפני, והדומים לו, כן ירד ה' צבאות על המחנה שבא לצבא על הר ציון ועל גבעתה, וציון הוא לשון נקבה, כמו ציון היא דורש אין לה, או פירוש לצבא כי האל ירד עליה לצבא צבא כנגד צבא מחנה אשור:

נלחם י"ב פתחין וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ט': ירידה מצרים ד' בליש' וסימ' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו, ויעקב ובניו ירדו מצרים, ההלכים לרדת מצרים, הוי הירדים מצרים לעזרה: ויבא נ"א וסימ' נמסר בסדר ויקהל: עוזר ה' מל' וסימ' וכשל עוזר ונפל עזור, יתום אתה היית, אל תרחק ממני כי

ישעיה לא

ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד: כי מקול יהוה יחת אשור בשבט יכה: והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח יהוה עליו בתפים ובכנרות ובמלחמות תנופה נלחם בה: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה נשמת יהוה כנחל גפרית בערה בה:

לא

א הוי הירדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד ולא שעו על קדוש ישראל ואת יהוה לא דרשו: ב וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת פעלי און: ג ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח ויהוה יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון: ד כי כה אמר יהוה אלי כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה כן ירד יהוה צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה:

תרגום

ותקוף דרע גבורתיה יגלי בתקוף רגז ושלהובי אשא דמשיצא פסילן בידור וזרמית ואבנין דברד: ארי מקל מימרא דיי' מתבר אתוראה די בשולטן מחי: ויהי כל מעבר רברביהון ותקיפיהון די יניח יי' פורענות גבורתיה ביניהון בתופין ובכנורין ישבחון בית ישראל ועל קרבא תקיפא דיתעביד להון בעממיא: ארי מסדרא מן עלמין לקביל חוביהון גהנם אף היא כלך עלמי' אתקנא לעמיקא ולאפתאת מדורא אשתא דלקא בה כבר באעין סגיאין מימרא דיי' כנחל מגבר גפרית דלקא בה:

ווי דנחתין למצרים לסעיד ועל סוסותא מסתמכין ומתרחצין על רתיכיא ארי סגיאין ועל פרשי' ארי תקיפין לחדא ולא אסתמיכו על מימר קדישא דישראל ואולפן מן קדם יי' לא תבעו: ואף הוא בחוכמתיה איתי בישתא על דעבדיה וית פתגמוהי לא בטיל ואקים על בית מבאשין ועל דסעדין ליאות שקר: ומצרים אנש ולא רב וסוסותהון בסר ולא רוח ויי' ירים מחת גבורתיה ויתקל לסעיד ויפול לסעור ובחדא כולהון ישתיצון: ארי כדנן אמר יי' לי כמא דמכלי אריא בר אריון על ציריה דמזדמנין עלוהי דיר רעיין מקלהון לא אתבר ומאתרגושתהון לא מזדעזע כן תתגלי מלכותא דיי' צבאות למשרי על טורא דציון ועל רמתה: כעופא

ויחדו ג' והיו תמים ותכרו ודין

צרה קרובה, זכרה ירושלם, אהלי אפדנו:

כצפרים

כצפרים עפות, לשון נקבה, כמו כל צפור טהורה, ופתר אחז״ל המשיל מלאך ה׳ אשר הכה מחנה אשור לצפרים בגבורתו ולצפרים עפות למהירותו: והציל, מקור בחירק הה״א, וכן והמליט, וכמו כן למען הרגיע את הארץ, והדומים לו כתבנו בספר מכלל: שובו, אומר כאשר העמיקו לעשות סרה שובו, והם בני ישראל שהרשיעו לעשות שובו מדרכיכם הרעים שובו טרם בא היום שתשובו על כל פני׳ כאשר תראו המעשה הגדול שיעשה הא׳ במחנה אשור ויותר יהיה לכם גמול טוב אם תשובו קודם לכן ותאמינו לדברי הנביא: כי ביום ההוא, שיכה האל מחנה אשור ויראו כי לא בחרב איש יפול ידעו כי יד ה׳ עשתה זאת וימאסו כל איש אלילי כספו וידעו כי הבל המה וה׳ הוא האלהים ואין עוד, והאלילים שעשו לכם ידיכם ת תכירו שהוא חטא ושגיאה גדולה שעלתה בדעתיכם כי הם לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה ולא הצילו ה המחזיקים בהם שהרי כתפשו כל ערי יהודה ונצלה ירושלם לפי שהחזיקו ביי׳ והתפללו לפניו שישיעם מיד מלך אשור: ונפל, כי המלאך לא איש לא אדם: ונס לו מפני חרב, פירוש ונס לו מלך אשור כמפני חרב כאלו שולפי חרב ירדפו אחריו כשיראה המגפה הגדולה במחנהו ינוס לו: ובחוריו, המעט הנותרים, למס יהיו, שימס לבבם מפני פ פחדם: וסלעו, ואל סלעו ומגדלו החזק יעבור כי לא יבטח ב בעצמו עד היותו שם מרוב פחד, ויש מפרשים אפילו סלעו יעבור מרוב פחד ו ויברח לו יותר רחוק, והראשון נכון, ויונתן תרגם ושלטנוהי מן קדם דחלא יעדון: וחתו מנס שריו, כמו מנס שיפחד אדם ויחת כשירא׳ נס החיילות כן יחתו שריו השרידים מהמגפה אשר יראו: אשר אור לו, זה האור וזה התנור יש לו ב בירושלם שישרפם, ויש מפרשים אשר אור לו בציון ותנור על ה המזבח שהוא בבית המקדש, כלומ׳ לכבוד מזבחו ומקדשו יהיה זה: הן לצדק, זה המלך הוא חזקיהו ימלוך לעשות צדק ומשפט לפיכך תהיה תשועה זו בימיו, וכן השרים ישורו למשפט וצדק, ולמד לשרים להורות על העצם ושפיק זולתה, כמו הרגו לאבנר, והשליש׳ לאבשלום, לאמות חמש, והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: והיה איש, איש זה חזקיהו יהיה לבני דורו מחסה: כמחבא רוח, כמקום שיחבא אדם שם מפני הרוח או שנסתר אדם שם מפני זרם מטר כן יסתרו בני דורו בו בצדקתו להנצל מרעת מלך אשור: כפלגי מים בציון, יהיה להם כפלגי מים שימצא אדם במקום ציה, או כצל סלע כבד בארץ עיפה, פירוש בארץ צמאה, וכן בארץ ציה ועיף בלי מים, והוא המדבר שהוא מישור אין שם מים ואין שם צל ויכרו ההולכים בו שמכה אותם כל היום שרב ושמש ואם ימצאו מים וכן אם יש באו סלע גדול שינוחו בצלו מפני השמש ישיבו נפשם ויהם בו, כן היה חזקיהו שהיו ישראל בצער בשבי ובבזה בימי אביו, והיה כבד גדול, כמו עמך הכבד הזה: ולא תשעינה, מענין ועיניו השע, שני שרשי׳ והענין אחד, אמר כי באותו זמן לא יהיו עורים וחרשי׳ לדברי ה׳ לא יראו וישמעו ויקבלו דברי ה׳, וכן אמר למעלה ושמעו ביום ההוא החרשי׳ דברי ספר וגומר, כי עד הזמן הזה היו עורים וחרשים כמו שאומר ועצם את עיניכם: ולבב נמהרים, שהיו עד עתה נמהרים עתה יבינו לדעת דבר ה׳, ונמהרים הם הכסילים. כמו ועצת נפתלי׳ נמהרה, אמרו לנמהרי לב, אמר אותם שהיו עושי׳ עצמם פתאים ועלגים להבין דבר ה׳, כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה, ואחרי התשועה הגדולה הזאת ישובו להיו׳ רואי׳ ושומעי׳ ומביני׳ ומדברי׳ צחות: לא יקרא עוד, אינו אומ׳ עוד כל ימי עולם אלא עוד כל ימי חזקיהו, וכן הוא אומר ועמלו לא יזכור עוד, ר״ל כל זמן שהיין בו, ואמ׳ זה בעבו׳ כי היו מתחלה מחניפי׳ הרשעים ומיפים להם מעשיהם בפניהם וקוראים לנבל נדיב ולכילי שוע, ואמר כי עוד כל ימיו לא יראו מפני הרשעי׳ ולא יחניפום עוד אלא לכל אחד יאמרו מה שיש בו, והנדיב הוא האיש שהוא בעל נפש טובה, ונבל הפכו שהוא אדם פחות ולא יתן אלא בהכרח ובעין רעה: ולכילי, שנותן במדה לא יותר דבר בפוס פנים ועינו צרה אבל אינו פחות כמו הנבל: ושוע הוא ותרן בממונו מאד שמח במתנותיו והוא יותר במעלה מהנדיב: כי, צריך להפרים בין הנבל והנדיב כי מעשיהם ענינם בהפך, כי נבל ידבר בפיו נבלה ויחשב בלבו לעשות און כי הלב אינו עושה אלא חושב, ואמר יעשה כי הוא חושב תמיד עד שיבא לידי מעשה, וכן אמר ולעשות חונף ולדבר אל ה׳ תועה, יחשב לדבר בעבור דבר התועה שאומ׳ שאינו משגיח בבני אדם לפיכך יגזול כשיוכל כי חושב כי אין משפט ואין ה׳ רואה את הארץ ואינו מפחד כי אם מבני אדם: להריק נפש רעב, כי העניים שהם רעבים וצמאים אין להם עוזרים ברוב והנבל יריק נפשם, כלומר יגזול מהם מאכלם והרי הוא כאלו יריק נפשם ויוציאה, וכן יחסיר משקם: וכילי, בצרי הסגו׳ והוא כמו ולכילי שזכר בחירק הכף ודבר על הנבל שהוא עושה מעשה נבלה ועתה מדבר על הכילי שמחשבתו רעה אבל אינו כמו הנבל, כי הנבל יעשה מעשה הרעה, אבל הכילי אינו רע כל כך שיעשה מעשה אבל חושב ומדבר רע על החלושים העניים ובאמרי שקר שמדבר יוען לחבל העניים;

והציל ג׳ וסימ׳ פן מצא לו ערים, גנון והציל, ורעו את ארץ אשור: בחרב ה׳ רפין וסימ׳ נמסר בשמו״ל חלק א׳ סימן י״ז: כצל ד׳ רפין וסימ׳ כפלגי מים בציון, כצל בנטותו נהלכתי, ימי כצל נטוי, ימינו כצל עובר:

: כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט : שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא : וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ : וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם :

לב

הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ : וְהָיָה־אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה : וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה : וּלְבַב נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת : לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ : כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֶה צָמֵא יַחְסִיר : וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ

כְּעוֹפָא דְטָאִים כֵּן תִתְגְּלֵי גְבוּרְתֵיהּ דַיְיָ צְבָאוֹת עַל יְרוּשְׁלֶם יָגֵין וִישֵׁיזֵיב יַצִּיל וְיַעְדִּי : תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא אֲרֵי אַסְגִּיתוּן לְמֵיחְטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : אֲרֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יְרַחֲקוּן גְּבַר טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְטַעֲוַת דַּהֲבְהוֹן דַּעֲבָדוּ לְכוֹן יְדֵיכוֹן חוֹבָא : וְיִפֵּיל אַתּוּרָאָה בְּחֶרֶב לָא אֱנָשׁ וְחֶרֶב לָא אֱנָשׁ תְּשֵׁיצִינֵיהּ וְיִעִירוֹק לֵיהּ כְּמִן קֳדָם דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא וְגִיבָּרוֹהִי לְתַבַּר יְהוֹן : וְשִׁלְטוֹנוֹהִי מִן קֳדָם דַּחֲלָא יְעִידוּן וְיִתְבְּרוּן מִן קֳדָם נִיסָּא רַבְרְבוֹהִי אֲמַר יְיָ דִּזְיהוֹר לֵיהּ בְּצִיּוֹן לְעוֹבְדֵי אוֹרַיְתָא וְתַנּוּר בְּעִיר לֵיהּ דְּאִישָּׁא בִּירוּשְׁלֶם לְדַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ : הָא לְקוּשְׁטָא יִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְצַדִּיקַיָּא לְמֶעֱבַד פּוּרְעֲנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא יִתְרַבּוּן : וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא דְּמִיטַּמְּרִין מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא כְּמָא דְמִטַּמְּרִין מִן קֳדָם זַרְמִית יְתוּבוּן וְיִתְרַבּוּן וְיִתְקַבֵּיל אוּלְפָּנֵיהוֹן בִּפְרֵיעַ כְּפַצִּידֵי מַיָּא דְּנַגְדִּין בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָּא בִּטְלַל כֵּיף מֵקַר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָּא : וְלָא יִטַּמְטְמַן עֵינֵי צַדִּיקַיָּא וְאוּדְנֵי מְקַבְּלֵי אוּלְפַן יְצִיתָן : וּלְבַב מְהַרְהָרִין יִסְבַּר לְמִידַע וְלִישָּׁנְהוֹן דַּהֲוָה בָּלִים יוֹחִי לְמַלָּלָא בִּצְחַצָּחָן לָא יִתְאֲמַר עוֹד לְרַשִׁיעַיָּא צַדִּיקַיָּא וּלְדַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ לָא יִתְאֲמַר תַּקִּיפִין : אֲרֵי רַשִׁיעַיָּא רִשְׁעָא מְמַלְּלִין וּבְלִבְּהוֹן מִתְעַשְּׁתִין אוֹנָס לְמֶעְבַּד שְׁקַר וּלְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ סַטְיָא לְשַׁלְהָאָה נֶפֶשׁ צַדִּיקַיָּא דִּמְחַמְּדִין לְאוּלְפָּנָא הָא כְּכַפְנָא לְלַחְמָא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דְּאִינוּן בִּצְחַיָּא לְמַיָּא מְרַמַּן לְבַטָּלָא : וְרַשִׁיעַיָּא דְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין וְאִינוּן עַל עֵיצַת חֶטְאִין מִתְמַלְּכִין לְחַבָּלָא

רשי

והמליט, יוציא את ישראל מן הצרה, לשון המלטה איסקמוצ״יר בלע״ז: פסוח, דילוג ויש עוד לפותרו לשון חיים: שובו, למי שהעמקת׳ מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו: וסלעו ממגור יעבור, וחזקו מרוב פחד יחלום: וחתו מנס, מפני הנסים שיראו שהקב״ה עושה לישרא׳: אשר אור לו בציון, שם יהיה האש מוכן לשורפם: הן לצדק ימלוך מלך, הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק: ולשרים משפט ישורו, ועל מי יש לו למלוך על שריה אשר למשפט ישורו, ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא: והיה איש, הגבור ביראת הקב״ה הוא חזקיהו יהיה לישראל כמחבא רוח כמחסה סלע שנחבאים בו מפני הרוח וכנסתרים שם מפני חורב כן יבטחו בו הנותרים מ מצפרת השבטים: בציון, לשון יובש ציה: כצל סלע כבד בארץ עייפה, במקום שמש שהארץ עייפה שם וחריבה ו ותאבה לצל: ולא תשעינה עיני רואים, לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו השע לשון טיח: ולבב נמהרים יבין לדעת, לא כמה שעכשיו השמן לב העם: ולשון עלגים וגו׳, ולא כמה שעכשיו כי בלעגי שפה עלגים, כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות צח קרוי עלג ובלעג: כילי, רמאי מכל חורש רעים: שוע, לשון אדון שהכל שועין ופונין אליו: נבלה ידבר, מדבר לשון הוה הוא: יעשה און, יקבץ מחשבות און כמו עשה לי את החיל הזה: לעשות חונף, חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה, חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: ומשקה צמא יחסיר, לפי פשוטו שגוזלין העני׳ ותרגומו פתגמי אורייתה דאינון כמיא לצחייא מרמן לבטלא: ודבר

ג׳ פסוקי׳ בקריא׳ מן ז׳ מלין ג׳ מלין מיכא וג׳ מלין מיכא והוא באמצע וסימ׳ מאשר שמנה לחמו והוא יתן׳ ונדיב נדיבות יעץ׳ אלהים הבין דרכה׳ אנ״ך: שדי ו׳ כתיב י׳ בקריא׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: שאננות ג׳ נשים שאננות קומנה׳ וישב עמי בנוה שלום ובמשבנות׳ חררו שאננות רגזה:

ז לְחַבֵּל עֲנִוִּים בְּאִמְרֵי־שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט׃ ח וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם׃ ט נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי׃ י יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃ יא חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם׃ יב עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה׃ יג עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה׃ יד כִּי־אַרְמוֹן נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים׃ טו עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל וְכַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ טז וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב׃ יז וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם׃ יח וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת׃ יט וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר׃ כ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר׃

לְחַבָּלָא עִנְוְתָנַיָא בְּמִלֵי שְׁקַר וּפִתְגָמֵי חֲשִׁיכַיָא בְּדִינָא׃ וְצַדִיקַיָא קוּשְׁטָא מִתְמַלְכִין וְאִינוּן עַל קוּשְׁטֵיהוֹן יִתְקַיְמוּן׃ מְדִינָן דְיָתְבָן שְׁלֵיוָא קוּמָא שְׁמַעְנָא קָלִי כְּרַכִין דְיָשְׁרָן לְרוּחְצָן אַצִיתָא לְמֵימְרִי׃ יוֹמִין עִם שְׁנִין יְזוּעוּן דְיָשְׁרָן לְרוּחְצָן אֲרֵי סַף עִיבוּרָא עֲלָלָא לֵית לְמִכְנַשׁ׃ אִתְבַּרוּ דְיָתְבִין שְׁלֵיוָא זָעוּ דְיָשְׁרָן לְרוּחְצָן שְׁלַחוּ וְאִתְעַרְטִילוּ וְאַסְרוּ עַל חַרְצִין׃ עַל דַדִין סָפְדִין עַל חַקְלֵי חֲמִידְתָא עַל גּוּפְנִין טַעֲנִין׃ עַל אַרְעָא עַמִי דְתוּבָאֵי וּבוּר תַסִיק אֲרֵי עַל כָּל בָּתֵי דִיץ קִירְוָא תַקִיפָא׃ אֲרֵי בֵית מַקְדְשָׁא חָרוּב הֲמוֹן קִרְוַי דַהֲוָאָה פָּלְחִין בֵיהּ צַדְיָאָה בֵית תֻּקְפָנָא וּמַטְמוֹרָנָא אִתְכַּלַשׁ וּבְדוּ חָרוּב וְצָדֵי עַד זְמַן אֲתַר דַהֲוָת בֵית חֶדְוָא חֵידוּ לְמַלְכַיָא בְּדוּ הֲוָת מֵיבָז לְמַשִׁירְיָין׃ כָּל דְנָא עַד דְיֵיתֵי לָנָא רוּחַ מִן קֳדָם דִשְׁכִינְתֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וִיהֵי מַדְבְּרָא לְכַרְמְלָא וְכַרְמְלָא קִרְוִין סַגִיאִין יָתִיב׃ וְיִשְׁרוּן בְּמַדְבְּרָא עָבְדֵי דִינָא וְעָבְדֵי צִדְקְתָא יַת כַּרְמְלָא יֵיתְבוּן׃ וִיהוֹן עָבְדֵי צִדְקְתָא שְׁלָם וּמְפַלְחֵי צִדְקְתָא יִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לְרוּחְצָן עַד עָלְמָא׃ וְיִתִּיבוּן עַמִי בִּמְדוֹרֵיהוֹן שְׁלָם וְעַל אַרְעֲהוֹן לְרוּחְצָן וּבְקִרְוֵיהוֹן שְׁלֵיוָא׃ וְיֵיחוֹת בַּרְדָא וְיִקְטִיל מַשִׁירְיַית עַמְמַיָא וְיִצְדוֹן וִיסוּפוּן דִירֵיהוֹן׃ טוּבֵיכוֹן צַדִיקַיָא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְאַתּוּן דָמַן לְדְזָרְעִין עַל שִׁיקַיָא מְשַׁלְחִין לְאַהְרָכָא בְּתוֹרַיָא וּלְמִיכְנַשׁ בַּחֲמָרַיָא׃

רש״י: ובדבר אביון משפט׳ לחבל אביון במשפטו משפט זה לשון תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימות להפשילו בכליו משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות דריש״מנט בלע״ז וגמר הדין יו״איימנט בלע״ז ומשפט שפוטי׳ אותן ביסורין יושטי״זיא בלע״ז: על נדיבות יקום׳ בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה: נשים שאננות׳ מדינן דיתבן שליוא: בנות בוטחות׳ כרכין דיתבין לרוחצן: ימים על שנה׳ כמו ספו שנה על שנה ותמיד ע עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה אלו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהן בציר הענבי׳ ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית׳ אוסף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: רגזה׳ כמו לרגז: פשוטה׳ כמו לפשוט: ועורה׳ כמו לערות לשון עריה: וחגורה׳ כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירג׳ יונתן שלחו ואיתערטלו ואסרו על חרצין מתוך שפשיטו ויתערמו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיהם כי על מתניהם׳: על שדי׳ סופדי׳׳ ישפחו על לבם על שדי׳ חמדתן׳ ומדרש אגדה על חכמי סנהדראות שהם כשדים המניקים ישפדו׳ ועל עיר חמדתם שנחרם כשדה ועל גפן פוריה הם ישרא׳ גפן ממצרים הסעתי: קוץ שמיר׳ הובאי ובור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש: ועל קריה עליזה׳ ירושלם שהיא משוש לכל הארץ: כי ארמון׳ המלך נוטש והמון העיר גלה: עופל ובוחן׳ בית מקדשי שהיה להם למבצר: היה בעד מערות׳ יהיה בתוך חורבות׳ מערות לשון ערו ערו׳ ובעד כמו הבעד ערפל ישפט: עד עולם׳ עד עת קץ׳ עופל ובחן שניהם לשון מבצר: משוש פראים׳ לתאות ישמעא׳ ולמרעה ארוס וחיילותיו: עד יערה עלינו׳ ישפוך עלינו כמו ותער כדה לשון שפיכ׳ נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן וכן אשפך רוחי על כל בשר: ליער יחשב׳ קירוין סגיאין כיער הזה שהוא מלא עצים: ושכן במדבר משפט׳ בירושלם שהיא כמדבר: וצדקה בכרמל׳ היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל: וברד ברדת היער׳ על כרחי אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד חציו קמץ וחציו פתח בלשון פעל וכן פתרונו לשון פעולה כמו והתן ויסב ועמר וברד ויברוד את ברידת היער ויהיה הבי״ת של ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת כלומר וימטיר הקב״ה את מטר פחי הרשעים במי שעיר שהם עכשיו כגויים ומלאים עריס כיער: ובשפלה׳ שנשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרופלין של ארום ודוגמת כן תירגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא: אשריכם׳ ישראל שהצליחה זרעת צדקתכ׳ כזורעים על מים מעתה תקצרו ותאספו תבואה שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך תירגם יונתן כלומ׳ תקבלו שכר פעולתכם הטובה:

רד״ק: וכן כמשפט האביון ידבר לחייב אותו בדין ולהעניתו׳ זהו שאמר ובדבר אביון משפט׳ כאלו אמר ובדבריו על אביון במשפט לחבלו ולהשחיתו׳ ופירוש כליו רעים מדותיו׳ אומר כמו שהוא כר עין ורע נחסרה ורעה כן כליו רעים וחסרי׳ וכשימכור ימכור במדה חסרה: זמות׳ דברי נבלות׳ כמו כי זמה עמו: ונדיב׳ וכלל בכללו השוע׳ והנה הוא הפך הכילי כי הוא זמות יעץ והנדיב נדיבות יעץ: והוא על נדיבות יקום׳ בעבור הנדיבות יקום ויעלה במעלה גדולה: נשים׳ כתרגומו מדינן׳ וכן בנות כרכין׳ אמר כנגד ערי יהודה שהיו חושבות להיות שאננות ובטוחות אמר להן אף על פי שאתם בוטחות עתה עוד ת תרגזנה: ימים על שנה׳ כמו עם שנה׳ וכן ויבאו האנשים על הנשים׳ ר״ל שנה עם שנה׳ כלומר לא שנה אחת לבד אלא שנה אחר שנה תרגזנה כי האויב ישחית הקציר והבציר ואחר כן יגלה אותם ותהיינה הערים חרבות: אסף׳ אסיפת התבואה׳ ונבואה זו אמר לפרשה עתידה על חרבן ארץ ישראל כלה וחרבן בית ה המקדש בימי צדקיהו או חרבן בית שני׳ וכן תרגם יונתן כי ארמון נוטש בית מקדשא ח חריב׳ ויהיה נחמת עד יערה עלינו רוח ממרום וגומ׳ וכל הפרשה עתידה בימי המשיח׳ או תהיה נבואה זו על חורבן ערי ישראל וגלותם בימי הושע בן אלה׳ ויהיה פירוש ארמון נוטש על שמרון שהיה ארמון מלך ישרא׳ וגם על ערי יהודה שתפשם מלך אשור׳ ותהיה נחמת עד יערה עלינו וגו׳ בימי חזקיהו אחר מגפת מחנה אשור: חרדו שאננות׳ אמר חרדו שהוא צווי דברים לפי שענינו על העם אשר בתוך הערים: רגזה׳ צווי הנקבות בא בנו״ן הא׳ ופעמים בנו״ן לבדה כמו קראן לו ופעמים בה״א לבדה כמו רגזה׳ וכן פשוטה ועורה וחגורה׳ ויש אומרים כי ארבעתם מקור׳ ועורה מן ערום ועריה: וחגורה׳ פירוש וחגור שק: על שדים סופדים׳ על שדים שהיו בומקים מהרעב׳ וכן יהיו סופדים על שדי חמד על גפן פוריה׳ כלומר על לחם ויין שאין להם שדי חמד שדי חמדה שהיו מתחילה ועתה הם בורים׳ וכן גפן פוריה שהיתה מתחילה ועתה בוקקה: על אדמת עמי׳ וכן יהיו סופדים על אדמת עמי שתעלה ותצמיח קוצים ושמירים׳ ואף על פי שאמר על שדי חמד לא פירש מה הם׳ ועתה פירש קוץ ושמיר תעלה: קוץ שמיר׳ חסר וי״ו השמוש כמו קוץ ושמיר׳ וכן שמש ירח׳ ראובן שמעון׳ מלך שרים והדומים להם: כי על כל בתי משוש׳ כי גם עליהם יהיה ההפסד שהיו בתי משוש מתחילה׳ וכן קריה שהיתה עליזה מתחילה: כי ארמון׳ פירשנוהו: עופל ובחן׳ מגדלים גבוהים וחזקים יהיו: בעד מערות׳ יהיו עוד למערות שידורו בם חיות השדה: בעד׳ במקום למד השמוש׳ כי תבא זאת המלה בענין אותיות השמוש׳ וכן בא במקום מ״ם בעד החלון: משוש פראים׳ שישמחו בם פראי׳ במדבר׳ פרא למוד מדבר׳ מרעה עדרים מחיות השדה: עד יערה׳ עד ישפך עלינו רוח רצון ממרום׳ כלומר יהיה זה החרבן עד ירצה האל וישפוך רצונו עלינו ואז יהיה המדבר לכרמל: רוח׳ רצון׳ כמו אל אשר יהיה שמה הרוח: והיה מדבר לכרמל׳ מה שהוא מדבר יהיה כרמל שהוא מקום זרע ושדות תבואה ועצי מאכל: והכרמל ליער יחשב׳ ברוב עצים כלומר יעלו ישראל ממדרגה למדרגה׳ וכרמל כתוב והכרמל קרי׳ והענין אחד: ושכן׳ כתרגומו: והיה מעשה׳ בעבור מעשה הצדקה שיעשו יהיו להם שלום׳ ובעבור עבודת הצדקה יהיה להם השקט ובטח עד עולם׳ והפסוק כפול בענין במלות שונות׳ כי עבודת פירוש מעשה׳ כתרגום מעשה עובדא׳ וכן עובדי פשתים שריקות׳ אבל יונתן תרגמו עבודה ממש ומפלחי צדקתא: וישב׳ הפסוק כפול בענין במלות שונות ופשוטו הוא: וברד׳ חציו קמץ וחציו פתח והוא פעל עבר ואם היה שם יהיה כולו קמוץ׳ אמר כשיברד יפול הברד ביער שלא יזיק לבתים ועצי מאכל ברדת שם כמו ברד: ובשפלה תשפל העיר׳ לא יזכר שום שפלות בעיר ירושלם אלא אם כן יזכרו השפלה שהיא העת אבל לא שפלות מעלה כי לא תשפל מעלת ישראל׳ ויש מפרשים שתשב פרזות שיבנו בתים בבקעה כי לא יצטרכו לבנות בהר ומגדלים חזקים: אשריכם זורעי על כל מים׳ על כל מקום מים כי בכל מקום שתזרעו תמצאו מים: משלחי רגל השור והחמור׳ כל כך יהיה השבע גדול עד שישלחו השורים והחמורים לרעות בשדות

ונדיב ג׳ פסו׳ דמיין מן ז׳ מלין והוא בלתוך

הוי שודד / אם נחמה זו כמו שכתבנו היא בימי חזקיהו אמ' הוי שודד על סנחריב / ואם עתידה בימות המשיח יאמר הוי שודד על מלך הגוים שיהיה בימים ההם / והיא מלכות רביעית במראה דניאל / ואמר אוי לך שודד שלא היית עד עתה שדוד והיית בוגד ולא בגדו בך עדין : כהתימך שודד תושד / כשתשלים להיות שודד כן תושד אתה שישדדו אותך / ר"ל שיבא זמן שתשבר שתשלים מ מלכותך : כנלותך / משפטו כהכלותך / כי הוא מקור מבני הפעיל / ועניינו כמו כהשלימך וכן לא יטה לארץ מנלם מפני השלמות ותכלית : כהתימך / משפטו בדגש המם / כי שרשו תמם והוא קל / כמו שהוקלו רבים מפעלי הכפל : תושד / בוי"ו עם הדגש : יהוה חננו / אם בימי חזקיהו פחדו יושבי ירושלם ממלך אשור עד שהוצרכו ל להתפלל ולבקש רחמי' / כמו שכתוב ואמרו ה' חננו לך קוינו / ואם בימי המשי' יפחדו מפני גוג ומגוג ויצטרכו ל להתפלל ולבקש רחמי' : היה זרועם לבקרי' / בכל בקר ובקר היה זרועם מפני האויב : אף ישועתינו / כ"ש בעת צרה שצריך שתהיה ישועתינו ונהיה נושעים בך / ומה שאמר זרוע' בכנוי הנסתרים ואמר חננו קוינו ישועתינו בכנוי המדברי' בעדם כן דרך הלשון / כמו שמעו עמי' כולם / ואולם כולם תשובו ובאו נא / והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל : מקול המון נדדו אם במחנה אשור פי' מקול המון המלאך המכה במחנה אשור / ואם בגוג ומגוג גם כן כמו שכתוב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם : נדדו עמים / נפצו גוים / הנשארים מן המגפה : מרוממתך מהרוממות שלך שידעו כי רמית ונשגבת עליהם ולא הועילה להם גבורתם ורב חילם : ואוסף שללכם / שלל הגוים שיהיה שללכם שתאספו ותשללו אותו : אוסף החסיל / כאסיפת החסיל והארבה שאוספי' אותם כשנחו על האדמה שיוכלו' בני העיר ואוספים אותם בכליהם שלא ישחיתו התבואה כן יאכלו בני ירושל' ויאספו שלל מחנה אשור / ודמה גם כן הליכת המלאך במחנה אשור להלוך הארבה בתבואה שמשחיתה : ואמר כמשק גבים שוקק בו / משק ושוקק ענין הליכה / כמו וכן משק ביתי : גבים / ארבה / כתרגום ארבה גובא ויו"ת הפסוק כן ויכנשון בית ישראל וגו' / ואם הענין בימות המשיח הנה כתוב גם כן ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק וגומר / ושללו את שולליהם ובזזו את בוזזיהם / אבל רבותינו ז"ל פירשוהו בימי חזקיהו וכך אמרו / אמר להם נביא לישראל אספו שלליכם / אמרו לו לבוז או לחלק / אמר להם אוסף החסיל / מה אסיפת החסיל זה כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו / אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו / אמר להם כמשק גבים שוקק בו / מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד גוים מיד טהור : נשגב ה' / בזאת התשועה נשגב הוא שישגבוהו העמים על הנס הזה ויודו לו כי הוא שוכן מרום ובידו להשפיל הגבוהים ולהרים השפלים שהשפיל מחנה אשור שבא על ירושלם ביד רמה והרים יושבי ציון שהיו שפלים : ומלא ציון משפט וצדקה / נשגב / בינוני מבנין נפעל כי הוא קמוץ : פירוש מלא ציון כי מהיום ההוא והלאה יהיו בציון עושין משפט וצדקה / וכן ת"י אמר למימלי ציון עבדי דין דקשוט וזכו / ויש לפרש מלא ציון משלל העמים במשפט ובצדקה : והיה אמונת עתך / אמר כנגד ישראל קיום זמנך וחוזק ישועתך יהיה חכמת ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם / כלומר הנה באה לכם ישועה זאת ואתם בשלום אם תרצו שיהיה קיים לכם השלום והישועה כל זמניכם התעסקו בחכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם / כי כמו שאוצר האדם הוא מבטחו של אדם ועומד לו בעת צרה כן יראת ה' / לפיכך תהיו יראי ה' והתעסקו בחכמה ודעת אלהים ותנצלו מכל צרה ותהיו בשלום כל עתכם אמונת קיום / כמו במקום נאמן / שפירושו קיים : חוסן / חוזק / כמו והיה החוסן לנעורת : חכמת / בתי"ו במקום הא / כמו גיבת נובל / חלת מצה / מכה בלתי סרה / והדומים להם / ואדוני אבי ז"ל פירש מי גרם לכם ישועה זאת חכמת אלהים ודעת שבחזקיהו ויראת ה' שהיה אוצרו / ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא מה דאמרת וגומר : הן אראלם / פרשה זו על הפורענות הבאה לישראל קודם מפלת מחנה אשור : ואראלם / מלאכים / כי אראל שם למלאך / וכן רבותינו ז"ל זכרו המלאך בזה השם / ואמרו נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש / כי כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל / והפסוק כפול בענין במלות שונות / אמ' המלאך שלהם שהיו שולחי' מתחילה מעיר אל עיר והיו מתחילה מלאכי שלום עתה יצעקו חוצה כי האויב בא בארץ ויבכיון מר / ויונתן תרג' מלת אראלם כשתי מלות / כלומ' אראה להם / וכן תרגמו הא כד אתגלי להון וגו' : נשמו מסלות / מפני האויב נשמו המסלות כי שבת עובר אורח : הפר ברית מאס ערי' / פי' אדוני אבי ז"ל היו ישראל אומרים כבר הפר בריתו אשר עמנו ומאס ערינו הפך מה שאמר עיני ה' אלהיך בה : לא חשב אנוש / לא חשב אותנו לכלום / ויונתן תרגם על דאשניאו וגו' אבל / ענין השחתה / וכן על כן תאבל הארץ / וזכר ארץ בלשון זכר ובלשון נקבה / וכן נעתם ארץ / פרץ ארצה / בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב : היה השרון כערבה / השרון יקרא מקום דשן ושמן / וכן על הבקר הרועים בשרון / ואומר שאותו המקום יהיה כמדבר : ונער בשן וכרמל / נוער פירותיו הבשן והכרמל / כלומר ישלו אילנותיהם פירותיהם :

עתה

לג

לבקרים ד' וסימ' יי' חננו לך קוינו / ותוכחתי לבקרים / לבקרים אצמית כל רשעי ארץ / חדשים לבקרי' רבה / וא' לבקרים וסימ' ותפקדנו לבקרים : ודעת ד' ג' קמצי' וא' פתח וסימ' והיה אמונת עתיך חסן / טוב טעם ודעת למדני / הלא כתבתי לך שלישים / ולכי ראה הרבה חכמה :

א הֹוי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בוֹ כַּהֲתִמְךָ שׁוֹדֵד תּוּשַּׁד כַּנְּלֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ־בָךְ׃ יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה׃ מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים מֵרוֹמְמֻתֶךָ נָפְצוּ גּוֹיִם׃ וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ׃ ח נִשְׂגָּב יְהוָה כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ׃

הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן׃ נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ׃ אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל׃

וַוי דְאָתֵי לְמֵיבַז וְיָתָךְ לָא יְבוֹזוּן וּדְאָתֵי לְמֵינַס וְיָתָךְ יְנַסּוּן כַּד תֵּיתֵי לְמֵיבַז יְבוֹזוּנָךְ וְכַד תֵּלְאֵי לְמֵינַס יְנַסּוּנָךְ׃ יְיָ רַחֵים עֲלָנָא לְמֵימְרָךְ סַבַּרְנָא הֲוֵי תוּקְפָּנָא בְּכָל יוֹם אַף פּוּרְקָנָנָא בְּעִידָן עָקָא׃ מִקָּל הֲמוֹן אִתְבְּרוּ עַמְמַיָא מִסְּגֵי גְּבוּרְתָּךְ אִתְבַּדַּרוּ מַלְכְוָתָא׃ וְיִכְנְשׁוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְכַנְשִׁין יַת זַחֲלָא וְאַזְן בְּמָאנֵי זַיְינָא כְּמָא דְאַזְן בְּזִירְקָתָא׃ תַּקִּיף יְיָ דְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דַאֲמַר לְמִמְלֵי צִיּוֹן עָבְדֵי דִין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ וִיהִי מָא דַאֲמַרְתָּא לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָתָךְ אַיְתִיתָא וְקַיֵּימְתָּ בְּעִידָּנֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקַן חוּכְמְתָא וּמַדַּע לְדַחֲלַיָא דַיְיָ אוֹצַר טוּבֵיהּ עָתִיד׃ הָא כַּד תִּתְגְּלֵי לְהוֹן יְצַוְּחוּן בְּמֶרֶד אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָא דַּאֲזָלוּ לְבַסְרָא שְׁלָם תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בָּכַן בִּמְרִיר נְפָשׁ׃ צַדִיאוּ כִּבְשַׁיָא פְּסַקוּ עָדֵי אוֹרְחָא עַל דְאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אִתְרַחֲקוּ מִקִּירְוֵיהוֹן לָא חֲשִׁיבוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְבִישְׁתָא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן׃ אִתְאַבְּלַת חֲרוּבַת אַרְעָא יַבִּישׁ לִבְנָן נְתַר הֲוָה שָׁרוֹנָא כְּמֵישְׁרָא צַדֵי מַתְנַן וְכַרְמְלָא׃

כען

הוי / האויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגד בך ובוזזך : כהתימך / להיות שודד כהכלותך שדידתך באותה שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד : כנלותך לבגוד / מנחם חיבר כנלותך עם ולא יטה לארץ מנלם בחלק אח' ומנלם המ"ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ"ם של מאמר ושל מרע ויתכן להיותו לשון כליון לפי הענין / כנלותך לשון כלותך / ולא יטה לארץ מנלם כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק : היה זרוע' / של שדודי' ביד השודד : לבקרי' / מדי יום יום כשהוא מיצר להם אף ישועתנו תהיה בעת צרה : מקול המון / הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאת לנו כ ניסיך : ואוסף שללכם / זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך ו ואוסף שללכם אתם הבוגדי' את עמי כבא פקודתכם יבוזו אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כ כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל אח' לעצמו אף כאן יבוזו איש לו : כמשק גבים שוקק / כקול נהם מים הנאספים ונופלין בגבים בנהם כן יהמו הבאים לשלול ולבוז / משק לשון נהם כמו ארי נוהם ודוב שוקק / כן ממשק חרול כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול וכן בעיר ישוקו : גבים / כמו לחשוף מים מגבא / ורבותינו דרשוהו באגדת חלק כביזות אוכלוסי סנחריב : כי שוכן מרום / הראה גבורתו שהו' רם על כל וידו על העליונה : והיה אמונות עתך וגומר / והיה לך לחוסן ישועות ולחכמ' ודעת את אשר תאמן לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ומעשרות בעת ה הפרשתן ללקט שכחה ופיאה ב בעתם לקיים שמיטין ויובלות בעתם : יראת יי' / שיראה מלפניו היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה / ד"א אמונת עתך את שהאמנת בהקב"ה בעתי' שעברו עליך וכפית ליטעו תהיה לך לחוסן : הן אראלם צעקו חוצה / היה הנבי' מתנבא נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ומעתה אקום ואכסא לגאלם / הן על אריאל שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בחוצותם וברחובות בבכי ונהי : מלאכי שלום / ומלאכי שליחות' שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרים נשמו מסילות שבת עובר אורח : הפר / אויב ברית שכרת לישרא' : מאס ערי' / ביזה בעיניו כל שונא אינו חושב אנוש / אבל / לשון אבלות : קמל / יבש כנרת : היה / לשו עבר הוא : השרון / שם מחוז מרעה בהמות כמו שנאמר אלים ממואב עגלים משרון : כערבה / חורבה : ונוער / לשון תנוק כמו וינער יי' :

עתה

עתיך ב' חד מל' וחד חס' למה תמות בלא

עתה אקום · אקום על מלך אשור המחריב ארצכם וארומם ואנשא עליו: תהרו חשש · אומר כנגד העמי' אשר במחנה מלך אשור · וקורא המחשבה הריון והמעשה לידה והם חשבו ללכוד ירושלם ולא עלה בידם הנה מחשבתם הבל ומעשיהם תהו · וזהו חשש וקש · וחשש הוא הקש הדק: רוחכם אש תאכלכם · מחשבתכם תהיה אש שתאכל אתכם · כלומר כי בעבור שבאתם לירושלם וחשבתם ללכדה תצא אש ה' שתאכלכם והוא מלאך ה' שהכה במחנה אשור · וכנה אותה המגפה בשרפת אש · וכן למעלה בפרשת לכן ישלח האדון · ושם הארכנו בפירושו: והיו עמים משרפות סיד · אותם עמים אשר במחנה מלך אשור יהיו כמו האבנים שמורפים לסיד · או כמו קוצים כסוחים שיכהו וידלקו באש:

עתה כ"ה ר"פ וסימ' נמסר מסר' רבתא בשרש עת: קוצים ד' ב' חס' וב' מל' וסי' כי תצא אש ומצאה קצים · קוצים כסוחים באש יצתו · ואל תזרעו אל קצים · דעכו כאש קוצים · תניינא ובתרא מל' · וא' זרעו חטים וקוצים: מצדו' ט' בליש' וסימ' את המנהרו' ואת המצדו' · וישב דוד במדב' במצדו' · ויעלו זיפי' · וישב במצדו'

עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אֵרוֹמָם ·
עַתָּה אֶנָּשֵׂא׃ תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ
רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם׃ וְהָיוּ עַמִּים
מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ
יִצַּתּוּ׃ שִׁמְעוּ רְחוֹקִים
אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי׃
פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה
חֲנֵפִים מִי · יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי־
יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם׃ הֹלֵךְ צְדָקוֹת טו
וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת
נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ
מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת
בְּרָע׃ הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת
סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו
נֶאֱמָנִים׃ מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה
עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים׃
לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל

(מסורה בגליון: כ"ה ר"פ · ב' ל' · ל' · ל' מל' ול' חס' · ו' מל' · ל' חס' · ג' ומל' · ל' · ל' · ה' · ב' · ל' · ו' · ד' חס' · ל' · ג' מל' · ל' · ב' · ב')

כען אתגלי אמר יי כען אתרומם
כען אתנטל: איתעשתון לכון
עממיא איתעשתינתון דירשע ע
עברתון לכון עובדין בישין בדיל
עובדיכון בישיא מימרי כעלעולא
לקשא ישיצי יתכון: ויהון עממיא
יקידת נור כובין מפסכין בנורא
יתוקדון: שמעו צדיקיא
דנטרו אוריתא מלקדמין מא
דעבדית ודעו חיביא דתבו ל
לאוריתי קריב גבורתי: אתברו
בציון חייבין דחלא אחדתינון
לרשיעיא דהוו מגנבין אורחתהון
אמרין מן ידור לנא בציון דבה
זיהור שכינתיה כאשא אכלא מן
יתותב לנא בירושלם עתידין
רשיעיא לאיתדנא לאיתמסרא
לגהנם יקידות עלם: אמר נביא
יתבון בה צדיקיא כל דמהלך בזכו
וממלל כיונן מתרחיק מממון ד
דישקר מרחיק נפשיה מן אנוסין מנע ידוהי מלקבלא שוחדא מטמטם אודניה
מלמשמע באשדי דם זכאי וכלי עינוהי מלמחזי בעבדי ביש: הוא באתר רם
ומנטל יהי בית מישרוהי בית מקדשא תיסבע נפשיה מזוניה מספק מוהי קיימין
כמבוע דמיין דלא פסקין מוהי: ית יקר שכינת מלך עלמיא בתושבחתיה יחזיין
עינך תסתכל ותחזי בנחתי ארע גהנם: לבך יהשוב רברבן איכא ספריא איכא רברביא
איכא

רשי

עתה אקום · מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עוד עתה אקום וארומם ואנשא: חשש · מין מוץ דבר שנוח לידלק: רוחכם אש · מגופכם תצא רוח אש ותאכל החשש והקש: כסוחים · קצוצים · כסוחים כמו לא תזמר לא תכסח: רחוקים · המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם: קרובים · בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש: פחדו בציון חטאי' · האיך ימצאו פתח לתשובה: מי יגור לנו אש אוכלה · כלומר מי יעמוד בעדנו לסכך חימה בוערת · לא מי יגור לנו פי' מי הוא לנו שיגור בציון עם הגור שהוא אש אוכלה והוא משיב אוהב צדקות וכו': מלך ביפיו תחזינה עיניך · הקב"ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקי' שאתה עומד תראה הניסים והגדולה שאעשה לך ועם נועז עמקי שפה לא יראה שכינת המלך ביופיו ע"כ: הולך צדקו' · מי הוא ימצא הולך צדקות: נוער כפיו · אשקוט בלע"ז: אוטם · סותם וכן שקופים אטומים: עוצם · סוגר וכן ויעצם את עיניהם: לחמו נתן · לא יהא מבקש לחם כי מן השמי' יספיקו לו מזון: מימיו נאמנים · מקור מימיו לא יכזב כלומ' זרעו יגדל וכל צרכיו יספוקו: מלך ביופיו תחזינה עיניך · לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום: תראינה ארץ מרחקים · תירגם יונתן תסתכל ותחזה בנחתי ארע גהנ': לבך יהגה אימה · כשתראה המלכים והשריים והחכמים שהיו שליטים בחייהן והרי הם נידונים בגהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות איה

כסוחים · פירוש כרותי' · ותרגום לא תזמור לא תכסח · ואמר כסוחים לפי שהקוצי' שאינם כרותי' אלא מחוברים הם ל לחים ולא ידלקו ב במהרה אבל כשהן כרותים והם יבשים ידלקו במהרה כן תהיה המגפה בפתע: שמעו רחוקים אשר עשיתי · במחנה מלך אשור הרחוקים ישמעו ו והקרובי' שהיו במחנה אשור ידעו גבורת הא' שגבר עליהם והכם וידעו כי מלך אשור מה שעשה לא בכחו עשה כמו שהתפאר ואמר בכח ידי עשיתי: פחדו בציון · החטאים שהיו בציון פחדו כאשר ראו מחנה אשור הגדול ו והחנפים שהיו בה א אחזם רעדה: ואמר מי יגור לנו · כלומר מי יעמד בעבורנו כנגד מחנה הזה שהוא אש אוכלה ומוקדי עולם · והחטאים והחנפי' אשר בציון הם שפחדו כי לא בטחו בה' שיצילם והם שבו' וסיעתו אבל הצדיקים אשר בה אם פחדו בטחו בה' ולא אמרו מי יגור כי ידעו כי האל יצילם בטובם אליו וזעקם והתפללם לפניו והם חזקיהו ו וסיעתו: אוכלה · בצר"י ע"ן הפעל · וכן ולהב

מראות ל' ותר' עיניו ... רע

עין גדי · נלכדה הקריו' והמצדו' · חדלו גבורי בבל · ואשר במצדות ובמערות במדבר · והוא מרומים ישכון · ויתנהו במסגר בחחים · וסימ' בלשון ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה מותא:

אש אוכלה · מטרה את הכרמים · והדומים להם · ויונתן תרגם אש אוכלה על הא' · ותרגם אמרין מאן ידור לנא בציון וגו': הולך צדקות · אמר הנביא אתם אומרים מי יגור לנו הולך צדקות יגור לכם והוא חזקיהו ובצדקתו תנצל העיר · ואף על פי שתלה הזכות בדוד ואמר למעני ולמען דוד עבדי זכות דוד עמדה להם עם זכות חזקיהו אלא זכר דוד כי הוא עקר ראש ממלכת ציון ונקראת עיר דוד · ויונתן תרגם כל הפסוק על כל הצדיקים אשר בירושלם אמר יתותבון בה כל צדיקיא וגומר: הולך צדקות · חסר בי"ת השמוש כמו הולך בצדקות · ואלה המדות אשר אמר בפסוק הם ראויות למלך ובהם תעמוד מלכותו: הולך צדקות · כל דרכיו ומעשיו הם בצדקה ובמעשים טובים: מואס בבצע מעשקות · הנה אומר בתורה בשפטים שנאי בצע · אמר בצע סתמא כי כל ממון שנואים שאינם רודפים אחר הממון כי מתוך שאינם חומדים לא יטו אל השחד · אבל הנה אמר בבצע מעשקות שרוצה לומר בממון של גזל ושל עשק לפי שזה מדבר במלך והמלך יצטרך לממון לתת לבני חילו ולאנשי מלחמתו ועבדיו ומשרתיו וצריך לו שישתדל אחר הממון שיהיה מן הדין אבל ממון שאינו מן הדין מואס אותו · לפיכך אמר בבצע מעשקות אף על פי שיש בידו כח לקחת ממון אחרים מואס אותו אם לא יהיה מן הדין כגון שיענש אדם למלכות בממונו · נוער כפיו · מתמוך בשחד · לפיכך אמר נוער כפיו לומר כי שום שוחד בעולם לא יקבל אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב ואפילו מנחה לא יקבל מיד בעל הדין בעוד הדין לפניו מנער ידיו משום שחד בעולם: אוטם אזנו משמוע דמים · לפי שביד המלך להרוג העושים העוברים על מצותו אמר כי לא יהרוג מי שאם בדין ואם יבאו בני ביתו ויאמרו לו פלוני חייב לך מיתה שעשה לך כך וכך אוטם אזנו · כלומר אינו רוצה לשמוע אם לא יתברר לו באמת שהוא חייב מיתה ודמים ר"ל דם זכאי או אפילו חייב בדבר שהוא לעצמו מוחל ומעביר פשעו כי קשה בעיניו הריגת אדם אם לא לבער רעה מן הארץ: ועוצם עיניו מראות ברע · אינו רוצה לראות בשום רע שבעולם · או פי' ברע באדם רע כלומר אדם שהוא רע לא יוכל לראותו · כמו שאמר דוד דובר שקרים לא יכון לנגד עיני · וכל אלה המדות היו בחזקיהו: הוא מרומים ישכון · זה המלך ישכון בטח כשוכן במגדלים גבוהים · וכפל עוד הענין במלות שונות לחזק · ופי' מצדות · מגדלים חזקים ולא נשתנה בשמירות להקל הקריאה: לחמו נתן · קמץ כי הוא בזמני: מימיו נאמנים · קיימים שלא יפסקו · ואמר הענין הזה לומר כי שבע יהיה בימי חזקיהו כמו שאמר בפרשה של מעלה אשרי' זורעי על כל מים וגו': מלך ביפיו · הוא חזקיהו · ואמר תחזינה עיניך כנגד שבט יהודה · ואמר תראינה ארץ מרחקים · פי' עיניך שהיו רואות עד עתה מלך ארץ מרחקי' והוא מלך אשור שהיו עובדים אותו מתחלה ורואים את פניו במנחה שהיו מביאים לו · אמר עוד לא תראו אותו אלא מלך זה תראו ביופיו ובהדרו שלא יפחד וישב על כסאו בכבוד · ועליו נאמר ויגבא לעיני הגוי' · ומלך שזכר עומד במקום שנים כמנהג המקרא כאלו אמר מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה מלך ארץ מרחקים · ומרחקים המ"ם פתוחה: לבך יהגה אימה · לבך שהיה הוגה אימה טרם זה · כלומר כל היום היית בפחד המס והיית מחשב בלבך איה סופר ע"זה יבא עלינו כותב המס ושוקל הכסף מידינו:
וסופר

צבאם ז׳ וסימ׳ ויכלו השמים והארץ ׳ כי קצף ליי׳ על כל הגוים ׳ ונמקו כל צבא השמים ׳המוציא במספ׳ צבאם ׳ ואדם עליה בראתי ׳ וברוח פיו כל צבאם ׳ אתה עשית את השמים ׃

אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה הַמְּגַדְּלִים׃ אֶת־עַם נוֹעָז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה׃ חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלִַם נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל־יִצְעָן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ׃ ס כִּי אִם־שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי־שַׁיִט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ׃ כִּי יְהוָה שֹׁפְטֵנוּ יְהוָה מְחֹקְקֵנוּ יְהוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ׃ נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ בַּל־יְחַזְּקוּ כֵן־תָּרְנָם בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס אָז חֻלַּק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז׃ וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֺן׃

קִרְבוּ גוֹיִם לִשְׁמֹעַ וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל וְכָל־צֶאֱצָאֶיהָ׃ כִּי קֶצֶף לַיהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם וְחֵמָה עַל־כָּל־צְבָאָם הֶחֱרִימָם נְתָנָם לַטָּבַח׃ וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ וּפִגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם׃

(Masoretic marginal notes: ל׳ ומ׳ ׳ ר׳ · כ״א · ל׳ ומ׳ · ל׳ קמץ · ל׳ קמץ · חצי הספר בפסוקים · ל׳ · ל׳ · ל׳ חד חס׳ וחד מל׳ · מ׳ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ לסת ביתה ל׳ פתח · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳)

איכא השבייא יתון אם יכלון ל לחשבא מנין קטילי רישי משירית גבריא ׃ ית מרות עם תקיף לא תיכול למיחזי עמא דהוה עמיק ממללהון מלמשמע מלעגין ב בלישנהון מדלית בהון סוכלתנו ׃ תחזי במפלתהון ציון קרית זמננא עינך יחזיין בנחמת ירושלם ב באצלחותא בשליותא כמשכנא דלא מתפרק ולא משתלפן סכוהי לעלם וכל אטונוהי לא יתפסקון ׃ ארי אילהין מתמן תתגלי גבורתא דיי לאוטבא לנא מאתר נפקין נהרין שטפין פתיות ידין דלא תיזיל ביה ספינת צידין ובורני רבתא לא תגוזיניה ׃ ארי יי דיננא דאפקנא בגבורתיה ממצרי יי מלפנא די הב לנא אולפן אוריתא מסיני יי מלכנא הוא יפרקיננא ויעביד לנא פורענות דין מן מ משרית גוג ׃ בעידנא ההיא יתברון עממיא מתוקפיהון ויהון דמן לספינא דאתפסקו חבלהא ולית לה תקוף על תרניהון דאתפסיק ולא אפשר למפרס עלוהי קלע בכן יפלגון בית ישראל נכסי ע עממיא סגיאות עדי ובוז ואפילו ישתארון בהון עוירין וחגירין אף אינון יפלגון סגיאות עדי ובוז ׃ ולא יימרון מכען לעמא דשרן סחור סחור אתוב לשכינתא מלותכון אתת עלנא מחת מרע עמא בית ישראל יתכנשון ויתובון לארעהון שביק לחוביהון ׃

אתקרבו עממיא למשמע ומלכוותא אציתו תשמע ארעא ומלהא תבל וכל דדיירין בה ׃ ארי רגז מן קדם יי על כל עממיא וקטולא על כל משריתהון חייבינון מסרינון לקטלא ׃ וקטיליהון יתרמון ופגריהון ייסק תננהון ויתימסון טוריא מדמהון ׃

וסופר את המגדלים ׳ פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים וכותבים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד ׃ את עם נועז לא תראה ׳ עוד לא תראה הסופרים והשוקלים ׃ את עם נועז ׳ כמו עז והוא כפעל ושרשיו עז ויעז ועזות בענין אחד ׳ ועם עז הם הכשדים ׃ עם עמקי שפה ׳ משמע שהיו מדברים ארמית שלא היו שומעים ו ומבינים אותו ישראל אלא יחידים ׳ כמו שאמרו אליקים ושבנא ויואח של רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם ׳ נראה כי העם לא היו מבינים ארמית ׳ ולשון אחרת לאשר לא יבינו הוא לו עמוק ונלעג ׳ כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ׃ משמוע ׳ פי׳ מהבין ׳ כמו גוי אשר לא תשמע לשונו ׳ וכן אמר אין בינה שלא היו מבינים אותו ׳ והענין כפול במלות שונות ׃ חזה ציון אותו עם נועז לא תראה אלא מה תראה ציון קרי׳ מועדינו שהיו באים שם במועדים שלש פעמים בשנה כי עד עתה לא היתה קרי׳ מועדינו בימי מלכי ישראל שלא היו באים שם כל ישרא׳ גם בימי אחז שהיו בטלו׳ מועדי השם וקרבנותיו כי גם בתחלת מלכו׳ חזקיהו כתב על אפרים ומנשה אגרות שיבאו בירושלם לעשו׳ פסח והיו מכחיכ׳ ברצי׳ ומלעיגי׳ בם ועתה עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן כי עד עתה לא היה נוה שאנן כי היתה יד מלכי האמות עליה ׃ אהל בל יצען ׳ פי׳ לפי ענינו כתרגומו במסכנא דלא מתפרק כי לא מצאנו לו חבר במקרא ׳ ואאז״ל פי׳ משרש יצע ומענינו והנון נוספת בשקל בנין קנין אלמן רחמן ׳ ופירוש אהל שלא יורד ולא יהיה מצע לעולם אלא לעולם יהיה פרוש ונטוי ׃ בל יסע יתדותיו ׳ אפי׳ אחת מיתדותיו לא יסע ׳ ולפי שדמה אותו לאהל אמ׳ יתדותיו וחבליו שיטה עם יתדו וחבלי׳ ׳ ומה שאמ׳ לנצח רוצה לומ׳ זמן רב ׃ כי אם שם ׳ זה אם פירושו כמו אמת ׳ וכן כי אם יש אחרית ׳ כי אם כחמר היוצר יחשב ׳ והדומים להם ׳ אמר איך תהיינה ירושלם נוה שאנן ואהל בל יצען כי באמת שם בירושלם אדיר ה׳ שהוא לנו ובעזרתינו והוא אדיר ויכול על מחנה אשור ואף על פי שהוא רב ועצום ׃ מקום נהרים יאורים ׳ והוא יהיה לנו מקום נהרים כאלו סביב לירושלם יהיו נהרים ויאורים רחבי ידים שלא יוכלו לעבור עליה האויבים ואפילו אני שיט וצי אדיר לא יוכל ללכת בנהר הגדול הזה ולא לעבור אותו ׳ ולפי שהמשיל מחנה אשור לנהר גדול כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגומר ׳ אמר כי ה׳ יהיה להם מקום נהר גדול ממנו שלא יוכל מלך אשור לעבור בו ולכבוש ירושלם ׃ אני שיט ׳ שמוליכים אותו במשוטים ׃ וצי אדיר ׳ ספינה גדולה ׃ כי ה׳ שפטנו ׳ והוא ישפטנו מיד מלך אשור ׳ כלומר שיקח משפטנו ממנו שעשה לנו כמה רעות ׃ ה׳ מחוקקנו ׳ הוא מושל בנו ׳ כי המושל יקרא מחוקק כמו ומחוקק מבין רגליו ׳ לפי שהוא שם חקים בעם ׳ כלומר האל שופטנו ומחוקקנו ומלכנו והוא יושיענו מידו ׃ נטשו חבליך ׳ אמר כנגד מחנה אשור שדמה אותו לאני שיט ולצי אדיר ׳ והספינה יהיגוה בחבלים הקשורים בוילון הפרוש על התרן שימשכו החבלים כפי חכמת רב החובל ויפרשו הנס שהוא הוילון ותלך הספינה ברוח שקולט הוילון ׳ ואמר נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס ׳ כאלו נטשו החבלים ואין חבל למשוך והחובלים לא יוכלו לחזק הטב התורן שלהם ולפרוש הנס כיון שהחבלים נטשו ונפסקו ׳ או פירש נטשו נתפשטו ואינם נטוים כמו והנם נטושים על פני האדמה ׃ אז חלק עד שלל מרב׳ ׳ אז כיון שלא תוכל הספינה ללכת יחלקו שללה השוללים ׳ כן מחנה אשור כיון שמתו יבאו ישראל ושללו ובזזו המחנה ואפילו הפסחים אשר בירושלם הלכו לשלול ולבזוז כי קרוב מהעיר היה המחנה ׃ עד ׳ כמו שלל ׳ מתרגמינן שלל עדאה ׳ וכן בבקר יאכל עד ׳ וחסר וי״ו השמוש כאלו אמר עד ושלל ׳ וכן שמש ירח ׳ ראובן שמעון ׳ והדומים להם ׳ ואמר עד ושלל כפל ענין במלות שונות לחזק הענין כמו שהוא דרך המקרא ׃ מרבה ׳ שם בשקל מרפא מרבה משקה ׳ ר״ל שלל רב שללו ׃ ובל יאמר שכן ׳ לא יאמר השוכן בירושלם חליתי כמו שהיו אומרים מתחלה מרוב הצרות חלינו וכאבנו לא יאמרו עוד זה כי ה׳ נשא עונם בסבת חזקיהו שהוכיחם והחזירם למוטב והושיעם האל תשועה גדולה ׳ ויש מפרשים הפרשה הזאת כולה עתידה לימות המשיח ׳ והנכון כמו שפירשנו ׃ קרבו גוים ׳ פרשה זו עתידה והוא על חרבן אדום ואחר כך זכר תשועת ישראל עד ויהי בארבע עשרה שנה ׳ וקרא אותה בשם בצרה כמו שהיתה בצרה עיר גדולה בארץ אדום ׳ וכן אמר ירמיהו הנביא במגלת איכה תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך ׳ הנה כשתחרב ארץ אדום יבאו ישראל מגלות זה שלא יוסיפו עוד לגלות ׳ ואמר בנבואה זו גוים ולאמים תבל וכל צאצאיה ׳ ואמר על כל הגוים כי גם מלכות ישמעאל תחרב בזמן הזה ורוב הגוים בין מלכות אדום ומלכות ישמעאל ׃ כי קצף על כל צבאם ׳ שיבאו בגיעל גוי ובזה יהיה ההרג והטבח בהם ׃ וחלליהם ישלכו ׳ שלא יהיה להם קובר ׳ לפיכך יעלה באשם וסרחונם ׃ ונמסו ההרים מדמם ׳ זה על דרך הפלגה ונמקו

איה סופר את המגדלי׳ ׳ גם הוא דבר מלכות ממונה על בתי המלכו׳ כמה הם וכמה מגדלים צריך לעיר פלוני וכן סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליהם כמה מגדלים היא צריכה ׃ את עם נועז ׳ כמו לועז שו כל האומות שאי׳ לשונם לשו׳ הקדש ׃ לא תראה ׳ לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חשובים ומפלים ׃ נלעג ׳ לשון עלגים ועימקי שפה כל זה לשון זכרית שאינן מכירין בלשון הקדש ׃ עמקי שפה ׳ כמו ויהי כל הארץ שפה אחת ׃ חזה ציון ׳ ואת מי תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית ווער לנו ׳ בל יצען ׳ בל יסח ודומה לו אילון בצעננים ומתרגם מישור אגניא והם נקעים שבשדות שקורין פוש״ן בלע״ז כמו אגני דארעא מיקרו שהמים נאספים שם מן ההרים והגבשושיות וב״ת של בצעננים אומר אני שאינה כ כשרשת בתיבה שא משמש׳ היא ׃ בל יסע יתדותיו ׳ היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקו׳ תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות וכן ויסיעם עם הבריח לשון תליש׳ ׃ כי אם שם ׃ כי אם ׳ מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו׳ הרעה לא תהיה כי אם הטוב׳ וי׳ יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים ׳ כענין שנאמר ביחזקאל וימד אלף ו ויעבירני נחל אשר לא אוכל ל לעבור וכן כיבא יואל ומעין מבית יי׳ יצא והוא הנחל שהיה מתגבר והולך ׃ אני שיט ׳ אניה השטה במים ׃ וצי אדיר ׳ ובורני רבתא ׃ כי יי׳ שופטנו ׳ שר ושופט שלנו ׃ נטשו חבליך ׳ המושכים את הספינה את רומי׳ חיבת ׃ כן ׳ הכן היטב ׃ תרנם ׳ תורן הספינה ׃ בל פרשו נס ׳ לא יוכלו לפרוש ווילון המנהיג את הספינה ׃ אז חולק עד ׳ שלל עדאה ׃ מרבה הרבה יחלקו שלל אדום ׃ פסחים ׳ שהיו עד עכשיו חלשים ׃ ובל יאמר שכן ׳ של ישראל חליתי ׳ בשביל האומה הזאת באתני הרעה ׳ כי העם ישרא׳ שנקראו עם היושב בירושלם יהיה כלא עון ׃

לד

רשי

ונמקו כל צבא השמים ׳ יפחדו כשאשליך את שרי האומות ונגולו לשון גולל ונגלו כספר השמים תירגם יונתן ויתמחון מתחו׳ שמיא כמא דאמיר עליהון בסיפרא ואני מפרשו לפי העניין מפני שעכשיו הטובה והאורה לאומו׳ לכשימחו ויחרבו יהי דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמים והאור כגלילת ספר : יבול ׳ יכמוש ׳ וכנובלת מתאנה כמושה כאילן קרויה נובלת ׳ וזהו שפירשו רבותינו מאי נובלות בושלי כומרא שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן נוברן ומתחממות ומתבשלות : כי רותה בשמי׳ חרבי ׳ להרוג שרים שלמעלה ואחר כך תרד על אדום למטה שאין כל אומה לוקה עד שילק׳ שר שלה במרום : עם חרמי ׳ עם מלחמתי לשון משנה בשעת חירום שנו וכן את איש חרמי דאחאב : כרים ועתודים ׳ שרים ושלטוני׳ : בבצרה ׳ מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנא׳ וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה לפיכך תלקה עמהם בפסיקתא : ראמים עמם ׳ מלכי׳ עם שלטונים ראמים עם העתודים הכתובים למעלה : אבירים ׳ פרים בריאים וגדולים כמה דאת אמר עם אבירי בשן שלה : שלומים לריב ציון ׳ שישלם גמול על עוסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה מן המריעים לה : ונהפכו נחליה ׳ של אדום : קפוד ׳ עוף הפורח בלילה כוא״טא בלעז : מדור לדור ׳ מאותו דור עד דור אחרון ׳ ד״א היא קללת משה מלחמה ליי׳ בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם לדורו של מלך המשיח : קו תהו ׳ משפט של שממה : ואבני בהו ׳ משקלות של דין חורבן כמו אבן שלימה : חוריה ואין שם מלוכה יקראו ׳ שרים שלה עומדי׳ ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה : אפס ׳ כלייה : ועלתה ארמנותיה סירים ׳ כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון הורט״אש וכיוצא בהן : נוה תנים ׳ הוא מדבר שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה : ופגשו ציים את איים ׳ ויערעון תמוון בחתולי׳ כך תירג׳ יונתן ׳ תמוון כמיות מרטו״ריש בלעז : ושעיר ׳ שד : הרגיעה ׳ לשון מרגוע : לילית ׳ שם שידה : קננה ׳ לשון קן ציפור : קפוז ׳ היא קיפוד : ותמלט ׳ ותלד ביציה : ובקעה ׳ היא יציאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו : ודגרה ׳ היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו גלוצי״ר בלעז וכן קורא דגר

מסורה

וכל צבאם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית : לא תכבה ו׳ בקריא׳ וסימ׳ אש תמיד תוקד על המזבח ׳ והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ׳ ואמרת ליער הנגב ׳ ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי ׳ לילה ויומם לא תכבה ׳ כי אני יי׳ בערתיה : על רעהו ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וכי יזיד איש על ׳ כי כאשר יקום איש על רעהו ׳

תרגום

וְיִתְמַסּוּן מְשַׁחְבִיב כָּל חֵילֵי שְׁמַיָא וְיִתְמַחוּן מִתְּחוֹת שְׁמַיָ כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן בְּסִיפְרָא וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהוֹן יְסוּפוּן בְּמֵיתַר טְרַף מְגֻפֶּן וּכְרִבְלָא מִתְּאֵנָה : אֲרֵי תִתְגְּלֵי בִשְׁמַיָא חַרְבִּי הָא עַל אֱדוֹם תִתְגְּלֵי וְעַל עַמָּא דְחַיָיבִית לְדִינָא : חַרְבָּא קֳדָם יְיָ אִתְמְלִיאַת דָם אַרְהֲנַת מִתְּרַב מְרַם מַלְכִין וְשִׁלְטוֹנִין מִתְּרַב כָּלְיַת רַבְרְבִין אֲרֵי קִטְלָא קֳדָם יְיָ בְּבָצְרָא וְנִכְסָא סַגִּיאָה בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם : וְיִתְקַטְלוּן גִּבָּרִין עִמְּהוֹן וְשִׁלְטוֹנִין עִם טוּרָנִין וְתִרְוֵי אַרְעֲהוֹן מִדְּמְהוֹן וַעֲפָרֵיהוֹן מִתְּרַבְּהוֹן יִרְהַן : אֲרֵי יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא קֳדָם יְיָ שְׁנַת תוּשְׁלְמָא לְמֶעֱבַד פּוּרְעֲנוּת דִּין עוּלְבָּנָא דְצִיוֹן : וְיִתְהַפְּכוּן נַחֲלָהָא דְרוֹמִי לְזִפְתָּא וַעֲפָרָהּ לְגוּפְרִיתָא וּתְהֵי אַרְעָא לְזִפְתָּא בְּעֵרָה : לֵילֵי וְיִמָם לָא תִטְפֵי לַעֲלָם יִסַּק תְּנָנַהּ מִדָר לְדָר תֶּחֱרוּב לַעֲלַם עָלְמַיָא לֵית דְּיַעְדֵי בָהּ : וְיַחְסְנוּנַהּ קָתִין וְקִפּוֹדִין וְקִיפּוֹפִין וְעוֹרְבִין יִשְׁרַן בַּהּ וְיִתְנְגִיד עֲלָהּ חוּט דְחוּרְבָּנָא וּמִשְׁקַלְתָּא דְצַדְיוּתָא : דַהֲווֹ אָמְרִין בְּנֵי חֵירִין אֲנַחְנָא וְלָא צָבָן לְקַבָּלָא עֲלֵיהוֹן מַלְכוּ וְכָל רַבְרְבָהָא יְהוֹן לְלָמָא : וְיִסְקוּן בִּירְנִיתָהָא סִירִין קַרְסוּלִין וְחוּחִין בִּתְקוֹף כְּרַכָּהָא וּתְהֵי מְדוֹר יְרוֹרִין אַתְרָא לְבַת נַעֲמִין : וִיעַרְעַן תַּמְוָן בְּחַתּוּלִין וְשֵׁידִין חַד עִם חַבְרֵיהּ יְחַיְיכוּן בְּרַם תַּמָּן יְשָׁרְיָן לִילִין וְיִשְׁכְּחַן לְהֶן נְיָח : תַּמָּן תַּקְנַן קוּפְּדָא וּתְשֵׁיב וְקוּרְיָהוֹן יַנְצְפוּן בְּטוּלָא בְּרַם לְתַמָּן יִתְכַּנְשׁוּן

דויתא

מקרא

ד וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה : ה כִּי־רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט : ו חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֻדַּשְׁנָה מֵחֵלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֵלֶב כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה בְּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם : ז וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן : ח כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן : ט וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה : י לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ : יא וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ־בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ : יב חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ וְכָל־שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס : יג וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חָצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה : יד וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ־שָׁם הִרְגִּיעָה לִּילִית וּמָצְאָה לָהּ מָנוֹחַ : טו שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־שָׁם נִקְבְּצוּ

מסורה: ל׳ ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ל׳ ; ל׳

ופגשו ציים את איים ׳ כתתאמרו איש על רעהו ׳ גבר מחליק על רעהו :

רדק

ונמקו ׳ זה על דרך משל כי למי שתבא לו צרה גדולה כאלו נהפכו השמים והארץ עליו והרי העולם לו נהפך וכאלו אין צבא השמים כי אין לו אורה והעולם חשך עליו ׳ וזה המשל תראנו תמיד בדברי הנביאים : ונגלו כספר ׳ כי השמים נטוים כאהל ועתה ידמו להם שיהיו נגללים כמו הספר הנגלל : וכנובלת ׳ פירוש וכעלה נובלת מתאנה ׳ והנכון שיהיה הנסתר תאנה לא עלה כי עלה מן הדומה הוא לשו׳ זכר אלא ר״ל כתאנה הפרי שנובלת מעץ התאנה ׳ כי הפרי יקרא תאנה והעץ ה תאנה ׳ לפיכך היה נכון שיאמר בשתם ו וכנובלת משיאמר ו וכתאנה מתאנה ׳ ותאנה לשון נקבה לפיכ׳ אמ׳ עליה נובל׳ : כי רותה חרבי ׳ שהיא בשמים תרוה מדם החללים האלה וצל מי תרד החרב הזאת מן השמים על אדום ועל עם חרמי כי אדום ה הוא עם שאני רוצה להחרים לעשות משפט בהם על מה שהרעו לישראל ׳ וטעם בשמי׳ וטעם חרב דרך משל כי הגזרות יורדות מן השמים ׳ ורותה פעל עומד מן הרגים ׳ וכן רותה ארצי מדם : חרב לה׳ ׳ החרב שתהיה בגוים שיהרגו זה את אלה לה׳ היא כי הוא צוה ורצה זה : מלאה דם ׳ מרוב הריגה ׳ ואמר מלאה דרך משל על דרך אשכיר חצי מדם : הודשנה ׳ מלשו׳ דשן ושמן ׳ כלומר השמנה מחלב כרים : ועתודים ׳ ואים וראשי׳ וכרים ואכרי׳ הוא משל על מלכי הגוים פחות וסגנים ׳ ודקדוק מלת הדשנה היא מורכבת מן הפעל והתפעל ׳ כי הראוי התדשנה והש״ן ראויה להדגש : וירדו עמם ׳ עם מלכי אדום ימותו מלכים רבים א אחרים ממלכי האומות : כי יום נקם ׳ כל זה הוא נקם ושלומים לה׳ שנוקם מהם ומשלם להם גמולם וריב ציון הוא רב עמהם : ונהפכו נחליה לזפת ׳ תרג׳ יונתן ויתהפכון נחלי רומי וגומר ׳ אמר כל הפרשה על אדום ׳ ומה שאמר לזפת ולגפרית משל על חרבנה ׳ או תהיה כארץ סדום ועמורה : לילה ׳ על שאמר תהיה גפרית וזפת בערה אמר כי לעולם יעלה עשנה כמו שהיא עוד היום ארץ סדום ועמורה שעולה עשן מתוכה תמיד : מדור לדור ׳ בקמץ הלמד ולית כותיה : וירשוה ׳ שיהיו תמיד בה כאדם שעמד על ירושתו ׳ ואלה שזכר דרכם לעמוד בחרבות : קאת ׳ הוא הנקר׳ במשנ׳ קיק והוא עוף מדברי שמצא בכרכי הים ׳ וקפוד הוא הנקר׳ קנאפד בערבי בלעז טרטוג״א : וינשוף ׳ בחולם והוא עוף שהוא עף בלילה ׳ או אותו שהוא צועק בלילה ׳ ולפיכ׳ נקרא ינשוף מן נשף : ונטה עליה ׳ הא׳ יטה עליה קו תהו ואבני בהו כי מי שבונ׳ נוטה קו ואבן העופר׳ שהיא המשקלת והא׳ יחריב עיר אדום ׳ והקו והמשקלת יהיו של תהו ושל בהו ׳ כלומר הפך הבנין יעשה בה שהוא החרבן : חוריה ׳ שהיו קוראים מתחילה אין שם מלוכה כי אנחנו מלכים הם יהיו עתה אפס וכל שריה : ואין שם ׳ בוי״ו ׳ כמו ויפא אבר־הם את עיניו ׳ והדומים לו שאינם לתוספת : חוריה ׳ סגניה ׳ וכן ואת כל חורי יהודה ׳ ואחריבה את החורים : ועלתה ׳ תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים כי במקום החרב יעלו ויצמחו הקוצים : סירים קמוש וחוח ׳ מיני קוצים הם : חציר כמו חצר בצר״י ׳ וכן ישים ויטם ׳ ותרגם יונתן כמו מקום אתרא לבת נעמא : ופגשו ׳ חיות עם חיות יפגשו שם כי מדור החיות מדבריות תהיה העיר : ציים ׳ חיות השוכנו׳ בציה במדבר ׳ ותרגם יונתן קמום טמיון ׳ ואיים תרגם חתולין ׳ ושעיר כתרגומו שד ׳ וכן לשעירי׳ אשר הם זונים אחריהם מתרגמינן לשדים ׳ ואפשר שהיא חיה מחיו׳ המדבר ׳ וכן לילית חיה שצועקת בלילה או עוף שעף בלילה ׳ ובדברי רז״ל המפלת דמות לילית טמאה לידה ולד הוא אלא שיש לה כנפים : שמה קננה קפוז ׳ כמו קפוד : ותמלט ׳ כמו והמליטה זכר ׳ ר״ל ותלד : ובקעה ודגרה ׳ כמו קורא דגר ׳ ענין אסיפה ׳ כלומר אסיפת הביצים ׳ ו״ו ודגרה כמו אחר ׳ כלומר אחר שאספה הביצים וחממה אותם ואחר כך תבקע הבצים ויצאו הבני׳ ׳ כמו ו״ו ויבקעו המים ׳ הן אתה קצפת ונחטא :

דיות

קו תהו ד׳ דסמי׳ ליהוה רבה בזעיר

דיות ׳ כמו ואת הדיה ׳ אולטור בלע״ז : אשה רעותה ׳ פי׳ עם רעותה : דרשו מעל ספר ה׳ וקראו ׳ אמר כנגד מי שירצה בחרבן רומי דרשו מעל ספר ה׳ והוא הספר הזה וקראו החיות והעופות הנזכרות בזאת הפרשה כי כן תראו אותם כולם בחרבנה שתהיינה מוכנות בעיר הזאת לא תחסר אחת מהן : לא פקדו ׳ לא חסרו אחת מהן את רעותה אלא כולם תהיינה שם ׳ ואדוני אבי ז״ל פירש ספר ה׳ זה ספר תורת משה רבי׳ ׳ דרשו כל חיות ועופות הכתובות בפרשת ויהי ביום השמיני אחת מהן לא נעדרה ׳ והחכם רבי אברהם פירש כי הוא דרך משל רמז לגזרות שמים הכתובות בספר אלהים ׳ והטעם שכל הגזרות תבואנה על ארץ אדום : כי פי הוא צוה ׳ מאמ׳ הא׳ יתברך ׳ פירוש צוה שיהיה כן לפיכך יהיה על כל פנים לא יעדר : ורוחו ׳ פירוש רוח פי האל על דרך וברוח פיו כל צבאם ׳ ר״ל רצונו וחפצו והוא קבצן שיבאו כולם בארץ אדום : והוא הפיל ׳ כאלו הפיל גורל בארץ אדום שתהיה להם ירושה : וידו חלקתה ׳ ידו חלקה אותה הארץ להן לחיות ולעופות : בקו ׳ על דרך משל כמו שמחלק אדם הארץ בחבל ובקו : ישושום מדבר וציה ׳ בחרבן ארץ אדום ישושו מדבר וציה ׳ ומ״ם ישושום במקום נו״ן המוספת בעתידי׳ רבים שמשון יזכרון ׳ או מ״ם כמו ב׳ בשלם הכבוד שהוא כ׳ כמו בשל להם ׳ ר״ל המדבר והציה שהיו מוכנות בהם החיות האלה ישושו בהם כ׳ כשילכו לשכון בארץ אדום ׳ ויש לפרש

דיות ׳ וולטויירש בלע״ז : אשה רעותה ׳ כמו אל רעותה : דרשו מעל ספר ה׳ ׳ קראו מעל ספר בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להסגר בתיבה זכר ונקבה אחת מהן לא נעדרה מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה׳ זאת להקבץ לשתות דם ולאכול בשר וחלב : לא פקדו ׳ לא חסרו כמו לא נפקד ממנו איש : כי פי הוא צוה ׳ פיבואו ורוחו של פי הוא קבצ׳ רוחו מוסב על פי כמו וברוח פיו כל צבא׳ אף כאן רוחו של פי הוא קבצן : והוא הפיל להן ׳ עכשיו הנביא אומר על הקב״ה והוא הפיל להם לאותם החיות והעופות גורל שיעלו אלו לחלקן : ישושום ׳ כמו ישושו מהן : מדבר וציה ׳ ירושלם הקרויה ציה וציון הקרויה מדבר הן ישושו על מפלת׳ של גיבורי אדום ובזכרה ותגל ערבתה של ירושלם ׳ ישושום ישישו עליהם כמו במי יבלוני שפתותיו יבלו מהני וכן בשלם הבשר בשל להם הבשר : ורנן ׳ כמו ולרנן : הלבנון ׳ בית המקדש : הדר ׳ כבודו לציון : חזקו ידים רפות ׳ כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות : חזקו לשון משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר חזקו אתם שידכם רפית היה לינקד חזקו ואמצו עכשיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחרים נקוד חזקו אמצו חזקו אל תיראו זה נקוד חזקו לשון קל חזקו אתם מאליכם כמו שאומר ליחיד חזק ואמץ ולא יאמר חזק : לנמהרי לב ׳ שממהרי את הגאולה ומצירין על איחורה : נקם יבוא ׳ כמו בנקם יבא : גמול אלהים ׳ על אויביכם הוא יבא ואתכם יושיע : עיני עורים ׳ אותם שהיו עד היה עורי׳ מהכיר את מוראי עליהם : ואזני חרשים ׳ שלא היו שומעים לקול נביאי עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישראל הוא אומר שקראו עורים וחרשים כ״מן שנאמר החרשים שמעו וגו׳ : אז ידלג כאיל פסח וגו׳ ׳ ישראל שהם עכשיו פסחים ואלמים מכיבון מקורות פסחים חלמים כמו שנאמר פסחים בזזו בז : ותרון ׳ בישועתי : לשון אלם ׳ לשונם של ישראל שהם בין אויביהם

לה

דִּיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ׃ דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ כִּי־פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן׃ וְהוּא־הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה לָהֶם בַּקָּו עַד־עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

א יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת׃ פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן־לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר אֱלֹהֵינוּ׃ חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ׃ אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ אַל־תִּירָאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יָבוֹא גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא וְיֹשַׁעֲכֶם׃ ה אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה׃ אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה׃ וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא׃ וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ

רעותה ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בא : מהנה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא : ואזני ג׳ וסימ׳ ואזני חרשים תפתחנה ׳ ואזני שמעים תקשבנה ׳ ואזני כל העם אל ספר התורה : לאגם ג׳ פתחין וסימ׳ והיה השרב לאגם ׳ אשים מדבר לאגם ׳ ישם מדבר לאגם :

דִּיתָא אִתְּתָא לְוָת חַבְרְתַהּ׃ תִּבְעוּ מֵעַל סִפְרָא דַיְיָ וּבְעוּ חֲדָא מִנְהוֹן לָא שְׁגַת וְאִתְּתָא לַחֲבִירְתַהּ לָא עֲכִיבַת אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יִתְכַּנְשָׁן וּבִרְעוּתֵיהּ יִתְקָרְבָן׃ וְהוּא בְּמֵימְרֵיהּ רְמָא לְהוֹן עַדְבָא וּבִרְעוּתֵיהּ פְּלֵיג לְהוֹן בְּחוּטָא עַד עָלְמָא יַחְסְנֻנַּהּ לְדָר וְדָר יִשְׁרוֹן בַּהּ׃ יֶחֱדוּן דְּיָתְבִין בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא צִיָּתָא וְיָבְעוּן דְּיָשְׁרִין בְּמֵישַׁר וְיֶחֱדוּן כְּשׁוֹשַׁנָּא׃ מִיעַד יְרוּצוּן וְיֶחֱדוּן אַף בְּיָעַ וְחֶדְוָא יְקַר לִבְנָן יִתְיְהֵיב לְהוֹן זִיו כַּרְמְלָא וְשָׁרוֹנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּילְהוֹן אַמְרִין אִלֵּין אִינוּן יֶחֱזוּן יְקָרָא דַיְיָ זִיו תּוּשְׁבַּחְתָּא דֵאלָהָנָא׃ אֱמַר נְבִיָּא תַּקִּיפוּ יְדַיִן דְּרַשְׁיָן וְרִכוּבִין דְּרַעֲלָן חַסִּינוּ׃ אֱמַרוּ לִדְמוֹחָן בְּלִבְּהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא תַּקִּיפוּ וְלָא תִדְחֲלוּן הָא אֱלָהֲכוֹן לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין אִתְגְּלֵי מָרֵי גְמַלְיָא יְיָ הוּא יִתְגְּלֵי וְיִפְרְקִינְכוֹן׃ בְּכֵן יִתְפַּתְּחָן עֵינֵי בֵית יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן כְּסוּמִין מִן אוֹרָיְתָא וְאוּדְנֵיהוֹן דִּכְחַרְשִׁין לְקַבָּלָא לְמִלֵּי נְבִיַּיָּא יְצִיתָן׃ בְּכֵן בְּמֶחֱזֵיהוֹן גָּלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִתְכַּנְּשִׁין וְסָלְקִין לְאַרְעֲהוֹן הָא כְּאַיְלִין קָלִילִין וְלָא לְאִתְעַכָּבָא יִשַּׁבַּח לִישָׁנְהוֹן דַּהֲוָה בְלִים אֲרֵי בְכֵן אִתְבְּזָעוּ בְּמַדְבְּרָא מַיָּא וְנַחְלַיָּא בְּמֵישְׁרָא׃ וִיהֵי שְׁרוֹבָא לַאֲגַמִּין דְּמַיִין וּבֵית צַחֲוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָּא אֲתַר דַּהֲוָה יָרְוִין שֵׁירִין תַּמָּן יִסְקוֹן קְנֵה וְגוּמֵא׃ וִיהֵי תַמָּן כְּבֵישׁ אוֹרַח וְתִיקוּן אוֹרְחָא דְּקוּדְשָׁא יִתְקְרֵי לַהּ לָא יְעִדּוּן בַּהּ מְסָאֲבִין וְלָא יִפְסְקוּן עֲדֵי אוֹרְחָא וְלָא

מדבר וציה ארץ ישראל שהיתה כמדבר מימי שגלו ישראל ממנה עתה בחרבן ארץ אדום תשיש ותגל ׳ כי כשתחרב זאת תתישב זאת כמו שפירשנו ׳ ויונתן תרגם יחדון דיתבין במדברא בארעא צחיא : ותפרח כחבצלת ׳ כמו הורד שמפרחת ונותנת ריחה : פרוח ׳ אף גילת ורנן ׳ תגל גילה אחר גילה ׳ והת״ו במקום ה״א וכמוהו רבים ׳ ורנן שם מקור : נתן לה ׳ לארץ ישראל : המה ׳ בני ישראל בשובם לארצם יראו כבוד ה׳ בשוב כבודו בירושלם : חזקו ׳ פעמים יבא הפועל לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה ׳ כמו ויגד בני ׳ ויאמר למלך ולגבורה ׳ וכן זה חזקו ידים רפות ׳ או אומר זה כנגד הנביאים או כנגד מי שיש לבו חזק בגלות ובוטחים בא׳ ובוטחים יום יום להביא הישועה ׳ אומ׳ להם שיחזקו ידי הרפים בגלות ׳ וכן תרגם יונתן אמר ה׳ כבילי תקיפו ידין דרשלן : אמרו לנמהרי לב ׳ לאותם שהם נבהלים בלבם בצרות גדולות מן הגלות ׳ ועתה תראו גמול שהיה כי הוא יבא : נקם יבא ׳ בנקם יבא ׳ או לבשות נקם באדום : גמול אלהים ׳ ואז יושיעכם מהגלות : אז תפקחנה ׳ יש לו שהם בגלות כעורים וכחרשים וכפסחים וכאלמים ׳ כי נבקעו במדבר מים ׳ הנה אמר מיכה המורשתי כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ׳ והנה יהיה זה מהנפלאות מיבקעו במדבר מים ׳ ונחלים בערבה ׳ שימצאו מים רבים בדרך בשובם לארצם : והיה השרב ׳ מקום השרב ומקום הצמאון יהיה לאגם ולמבועי מים שיהיו נובעים להם בדרכם בלכתם במקום שהוא מקום השרב מאין שם מים מרוב החום ׳ ותרגום אתלבי חורב אתלבי מרבא : בנוה תנים רבצה ׳ מקום שהיה נוה תנים והיו רובצות שם יהיה חציר לקנה וגומא ׳ שימצאו שם קנה וגומא שאינם צומחים אלא במקום מים : חציר ׳ כמו חצר ׳ כמו שפירשנו למעלה ׳ ואחר רבצה וכן אחת ואחת מהחנים ותנים אומר על הכנסות כמו שאומר גם תנים חלצו שד : והיה שם ׳ שם במדבר שלא היה שם דרך מעולם יהיה עתה מסלול ודרך ׳ ובדרש עכשיו אין דרך במדבר מסלול ׳ וחל והמסירה אינה הולכת בלילה לא לאור המזלות ׳ ואז יהיה מסלול לדרך ׳ ומסלול כמו מסלה : ודרך הקדש יקרא לה לאותה הדרך ׳ כי עם קדש ילכו בה ׳ לא יעברנו טמא ׳ ר״ל אחד מן הגוים : והוא למו ׳ לישראל לבד יהיה אותו הדרך : הולך דרך ׳ בין הולך דרך שהוא רגיל ללכת דרכים בין אוילים לא יתעו באותה הדרך :

אלמים שותקי חרפה ואינם משיבים : כי נבקעו במדבר מים ׳ כי תשמחם ישועתי ויפרחו כמדבר שיה הצמאה למים ומעיינות נבקעים בתוכה כלומר כי תצמח ישע למדכאים : והיה השרב לאגם ׳ התחלב לתשועה יהא משם והנביא דבר בלשון משל : בנוה תנים רבצה וגו׳ ׳ מקום שהיה מדבר ציה שהוא מרבץ תנין יהיה לא מקום חציר הצומח לקנה וגומא בלי בצה ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים שבמי׳ כי הנה הצמח גומא בלי בצה ׳ רבצה ׳ שם דבר הוא כמו מרבץ מפיק ה״א : והיה שם מסלול ׳ לעוברי׳ ושבי׳ : לא יעברנו ׳ לאותו דרך טמא ׳ טמ׳ כלו לא יהיה עוד לאותו׳ : והוא למו ׳ והוא הדרך של אותו עורי וחרשי ופסחים ואלמי׳ הנזכרי׳ למעלה יהיה הילוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי אישירם לפניהם : וכן

ואוילים

ונסו ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונסו מכנסת חרב ונפלו ואין ׳ ונסו יגון ואנחה קדמא׳ דישעיה ׳ ונסו הצללים סב ׳ וחברו ונסו הצללים אלך לי אל ׃ ירושלימה ה׳ ד׳ מנהון חס׳ בקריא׳ וסימ׳ ותבא ירושלימה בחיל כבד מאד דמלכת שבא ׳ וירכיבו אתו עבדיו ירושלמה ׳ וישלח מלך אשור דישעיה׳ וישלח תבנית יד ׳ אחר זה שלח

ואוילים לא יתעו ׃ לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גאולים ׃ ופדויי יהוה ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ׃

ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם ׃ וישלח מלך אשור את רבשקה מלכיש ירושלמה אל המלך חזקיהו בחיל כבד ויעמד בתעלת הברכה העליונה במסלת שדה כובס ׃ ויצא אליו אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר ׃ ויאמר אליהם רבשקה אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת ׃ אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי ׃ הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו ׃ וכי תאמר אלי אל יהוה אלהינו בטחנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה תשתחוו ׃ ועתה התערב נא את אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם ׃ ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים ׃ ועתה המבלעדי יהוה עליתי על הארץ הזאת להשחיתה יהוה אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה ׃ ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם אשר על החומה ׃ ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך

ורלא אליפו לא יטעון ׃ לא יהי תמן מלך מבאיש ושלטון מעיק לא יגוזיניה ולא ישתכחון תמן ויהכון פריקין ׃ ופריקיא דיי יתובון ויתכנשון מביני גלוותהון ויעלון לציון בתושבחתא וחדות עלם תהי להון די לא פסקא ועגן יקר תהי מטל על רישיהון ביע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותינחתא ׃

והוה בארבע עסרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל קירויא דבית יהודה כריכתא ואחדינון ׃ ושלח מלכא דאתור ית רב שקה מלכיש לירושלם לות מלכא חזקיה במשירית סגיאן וקם במזיקת בריכתא עליתא דכביש חקל משטח קצריא ׃ ונפק לותיה אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא ׃ ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא רבתא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאתרחיצתא ׃ אמרית ברם במלל סיפוון במלך וגבורא אעביד קרבא כען על מן אתרחיצתא ארי מרדתא בי ׃ הא אתרחצתא על סמך קניא רעיעא הדין על פרעה מלכא דמצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי ויעול בידיה ויבזעיניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי ׃ וארי תימרון לי על מימר דיי אלהנא אתרחצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית איגורוהי ואמר לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון ׃ וכען אתערב כען עם רבוני מלכא דאתור ואתן לך תרין אלפין סוסון אם תיכול למנאה עלך רכבין עליהון ׃ ואיכדין את מדמי לאתבא ית אפי חד משלטוני עבדי ריבוני זעריא ואתרחצתא לך על מצרים לרתיכין ולפרשין ׃ וכען הבר סמימרא דיי סלקית לארעא הדא לחבלותה יי אמר לי סק על ארעא הדא ותבלה ׃ ואמר אליקים ושבנא ויואח לרב שקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא ואל תמליל עמנא יהודית קדם עמא די על שורא ׃ ואמר רב שקה הלוות ריבונך ועלך שלחני

רשי

ופריץ חיות׳ עשו חזיר מיער אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו הוא נבוכד נצר לא ימצא שם ׃ בל יעלנה׳ לאותה הדרך דרך משמש לשו׳ זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה הרי נקבה בדרך אחד יצאו אליך הרי זכר ׃ לא תמצא ׳חיה רעה שם ׃ ושמחת עולם׳ שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרים וה׳ הולך לפניהם יומם ׃ ונסו׳ היגון והאנחה מהם׳ בתעלת׳ פוש״ד בלע״ז בריכה מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אד׳ לתת בו דגי׳ ארוך ורחב ׃ במסילה׳ דרך כבושה סינט״יר בלע״ז ׃ שדה כובס׳ ת״י חקל משטח קצריא שטוחין שם ה הכובסים את הבגדי׳ ׃ המזכיר׳ כותב הזכרונו׳ בספ׳ דברי הימים ׃ אמרתי אך דבר שפתי׳ ׳הו בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ו ותשירא׳ שאעלה עליו לבא יחזור בו עכשיו הרי עליתי ומעתה או יעבדני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה ׃ עתה׳ שבא העת אמו׳ נא על מי בטחת למרוד בי ׃ אשר יסמך איש׳ על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה ל לבוטחים בו שופן להיות עזרתן לרעתן ׃ אשר הסיר חזקיהו את במותיו׳ ביער את כל בתי ע״ז ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהוד׳ להשתחו׳ לפני מזבח אחד ׃ התערב נא׳ בדבר זה אם תוכל לקיימו ׃ לשון ערבון שקורין ג״יר בלע״ז ׃ ואיך תשיב׳ אפילו פני פחת אחד שהו׳ מעבדי אדני הקטנים שהקטן בראשי גיסו׳ שלו ממונה על אלפים איש ׃ אחד עבדי׳ אחד מעבדי כמו אחד השפחים אחד הריקים ׃ המבלעדי יי׳ שלא מרשותו ׃ יי׳ אמר לי׳ כבר נבאו הנביאי׳ ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני אל מלך אשור והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשמרון כן אעש׳ לירושלם ׃ כי שומעי׳ אנחנו׳ מכירי׳ אנחנו אותו׳ לשון שומעים אינטנד״ט בלע״ז ׃ ואל תדבר אלינו יהודית׳ שכל העם מכירי׳ בלשון יהודית והם מתפחדים מדבריך ׃ האל אדוניך׳ תמוהה הוא לכך מקוד חטף פת׳ וכי לא שניכ׳ לבדכם שלחני אדוני הלא על כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ו ויראו ולא יסיתם חזקיהו למרוד ׃ לאכול

רדק

ואוילים׳ ר״ל אותם שהם אוילים לענין דרכים שלא הורגלו בהם בזה הדרך לא יתעו׳ אבל ילכו דרך ישר עד ירושלם ׃ לא יהיה׳ לפי שמתחלת היה מדור חיות רעות שהיה מדבר ע״כ אמר שם שילכו בה בני ישראל לא יהיה שם אריה ׃ ופריץ חיות לא יעלה באותה הדרך ולא תמצא שם חיה רעה׳ ופי׳ ופריץ חיות׳ אפילו הפריץ שבחיות שפורץ מנהג החיות שהולך למקו׳ שבני אדם מצוין אפילו אותה לא תבא שם והלכו שם גאולים בלי פחד ׃ ופדויי ה׳ ישובון ׃ ושמחת עולם על ראשם׳ דרך משל כי ילכו קוממיות ראשם נשוא בשמחה ׃ ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה׳ זהו ישיגו ונסו ושלמטה מזה בפרשת עורי עורי לבשי עוזך ישיגו׳ בנו״ן כמו׳ אין וי״ו בראש המלה ׳והסימן שלא תטעה בהם וי״ו נון׳ ופירוש הסימן כי הוי״ו קודם לנון׳ וזה שהוא ישיגו ונסו בוי״ו בסוף ישיגו וי״ו בראש ונסו הוא הראשון׳ והאחרון נון בסוף ישיגון ונון בתחיל׳ כמו אין שם וי״ו ׃ ויהי בארבע עשרה שנה׳ פרשה זו פירשנוה בספר מלכים באר היטב׳ ויש בניה׳ שנוי מעט של שהענין אחד במלכים ׃ אמרת אך דבר שפתים אמר רב שקה כנגד חזקיהו אמר חשבת בלבך שדבר שפתים יצילך׳ וזו היא התפלה׳ ואין זה כי עצה וגבורה צריך ל למלחמה ׳ובזה הספר אמרתי׳ אמר רב שקה אמרתי כי אתה חושב להשען על דבר שפתי׳ רוצה לומ׳ על תפלתך ׳ והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ אך דבר שפתי׳ העצה והגבורה שלך בדבר שפתים היא לבד ׃ ויקראו

סימן מלכים ובארבע עשרה שנה ׳ישעיה ויהי בארבע עשרה שנה ׳מלכים וישלח מלך אשור את תרתן׳ ישעיה וישלח את רב שקה ׳מלכים וישלח מלך אשור פזר ׳ ישעיה וישלח מלך אשור פסק ׳ מלכים מן לכיש ל׳ המלך חזקיהו ׳ ישעי׳ מלכיש ירושלם׳ מלכ׳ ויעלו ויבאו ירוש׳ ויעלו ויבאו ויעמדו אשר במסלת׳

שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חראיהם ולשתות את שיניהם עמכם: ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית ויאמר שמעו את דברי המלך הגדול מלך אשור: כה אמר המלך אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם: ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יהוה לאמר הצל יצילנו יהוה לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור: (טו) אל תשמעו אל חזקיהו כי כה אמר המלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו: עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים: פן יסית אתכם חזקיהו לאמר יהוה יצילנו ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור: איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וכי הצילו את שמרון מידי: מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יהוה את ירושלם מידי: (כ) ויחרישו ולא ענו אתו דבר כי מצות המלך היא לאמר לא תענהו: ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ויגידו לו את דברי רבשקה:

לז

(א) ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יהוה: וישלח את אליקים אשר על הבית ואת שבנא הסופר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו בן אמוץ הנביא: ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה: אולי ישמע יהוה אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי והוכיח בדברים אשר שמע יהוה אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה: (ה) ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל ישעיהו:

שלחני ריבוני למללא ית פתגמיא האילין הלא על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית מפקתהון ולמשתי ית מימי רגליהון בציירא עמכון: וקם רב שקה ואכלי בקל רב יהודית ואמר שמעו ית פתגמי מלכא רבא מלכא דאתור: כדנן אמר מלכא לא יטעי לכון חזקיה ארי לא ייכול לשיזבא יתכון: ולא ירחיץ יתכון חזקיה על מימרא דיי למימר שיזבא ישיזביננא יי לא תתמסר קרתא הדא ביד מלכא דאתור: לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור עיבידו עמי שלמא ופוקו לותי ואיכולו גבר פירי גופניה וגבר פירי תיניה ושתו גבר מי גוביה: עד מיתאי ואדבר יתכון לארעא טבא כארעכון ארעא עיבור וחמר ארעא חקלין וכרמין: דילמא יטעי יתכון חזקיה למימר יי ישיזביננא השיזבא דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד מלכא דאתור: אן דחלת חמת וארפד אן דחלת ספרוים וארי שיזבו ית שמרון מן ידי: מן בכל דחלת מדינתא האילין דשיזבו ית ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית ירושלם מן ידי: ושתיקו ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי תפקידת מלכא היא למימר לא תתיבוניה: ואתא אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא לות חזקיה כד מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רב שקה: והוה כד שמע מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי ואתכסי בסקא ועל לבית מקדשא דיי: ושלח ית אליקים די ממנא על ביתא וית שבנא ספרא וית סבי כהניא כד מכסן סקיא לות ישעיה בר אמוץ נביא: ואמרו ליה כדנן אמר חזקיה יום עקא ותיסודין וניאוצא יומא הדין ארי אקפתנא עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד: מאים שמיע קדם יי אלהך ית פתגמי רב שקה דשלחיה מלכא דאתור ריבוניה לחסדא עמא דיי קיימא ויעביד פורענות על כל פתגמיא דשמיעין קדם יי אלהך ותתחנן בצלו על שארא דאשתאר: ואתו עבדי מלכא חזקיה לות ישעיה:

לאכול את צאתם ׳ לקח הם ברעב המזור ואכלו: את חריהם ׳ רעי היוצא דרך הנקב שלהם ו ולשון נאה תקנו סופרים לקרותו צאתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובי׳ לגנאי קורין אותן לשבח כמו בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה חוריהם צאתם שניהם רגליהם מימי שניהם ׳ צואה לחה שיני דכרכשתא היא החלחולת שקורין טבחי״א בלע״ז עומדת על ידי שלש שינים: ישיא ׳ יתעה: עשו אתי ברכה ׳ באו לי לשלום וברכוני והביאו לי תשורת שלום ׳ ברכה שלור בלע״ז כמו ויברך יעקב את פרעה: ואכלו איש גפנו ׳ ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאמצא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכי להעביר האומות מארץ לארץ כמה שנאמ׳ ואסיר גבולות עמים אל ארץ כארצכם אמר רבי שמעון בן יוחי שוטה היה זה משל למלך כו׳ בספרי פרש׳ והיה עקב היה לומר לא ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותה: וכי הצילו את שומרון מידי ׳ ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שכיניה׳ וחמת היא מארם: קרועי בגדים ׳ על ששמעו גדופי השם והיא כמו ברכת השם: ותוכחה ׳ אפרובמ״ט בלע״ז האויבים מוכיחים להשתבח בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כ כאלהינו ׳ כי באו בנים בני ישרא׳ בניו של הקב״ה: עד משבר וכח אין ללדה ׳ עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לוולד לצאת: והוכיח בדברים ׳ הגיד כחו והראה הצלחתו ׳ והוכיח אישפרוביר בלע״ז: ושמע

מסרת

ישעי׳ ויעמד בתעלת במסלת ׳ מלכים ויקראו אל המלך ויצא אלהם ׳ ישעיה ויצא אליו אליקים ׳ מלכים אמר אך דבר שפתי׳ ׳ ישעיה אמרתי אך דב׳ שפתי׳ ׳ וסימ׳ ואיך אמר׳ אחתי היא כו׳ כי אמרתי׳ ׳ מלכים עתה הנה בטחת ׳ ישעיה הנה בטחת ׳ מלכים וכי תאמרון אלי ׳ ישעיה וכי תאמר אלי ׳ סימן מלכים רבים ישעיה לשון יחיד ׳ מלכים ויאמ׳ ליהוד׳ ולירושלם לפני יתיב ׳ ישעיה ויאמ׳ ליהוד׳ ולירושל׳ לפני תביר׳ מלכים השתחוו ב בירושלם׳ ישעיה הזה תשתחוו ׳ מלכים את אדני את מלך ׳ ישעיה את אדני ח המלך׳ מלכים עתה המבלעדי׳ ישעיה ועתה המבלעדי׳ מלכים על המקום על עלה על הארץ ׳ ישעי׳ עליתי על הארץ עלה ל׳ הארץ ׳ מלכ׳ עליתי על המקום הזה להשחיתו על הארץ ׳ ישעיה על הארץ הזאת להשחיתה אל הארץ ׳ מלכים ויאמר אליקי׳ בן חלקיהו ושבנא ויואח ׳ ישעיה ויאמר אליקים ושבנא ויואח ׳ מלכים ואל תדבר עמנו ׳ ישעיה ואל תדבר אלינו ׳ מלכים חריהם את שניה׳ כתי׳ ׳ ישעיה חראיהם שיניה׳ כתיב ׳ מלכים העל אדניך מלעיל ׳ ישעיה האל אדניך ו ואליך ׳ מלכים ויאמר אליהם רב שקה ׳ ישעיה ויאמ׳ רב שקה האל ׳ מלכים יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול ׳ ישעיה יהודית ויאמר שמעו את דברי ח המלך הגדול ׳ מלכ׳ כי לא יוכל להציל אתכם מידו ׳ ישעיה כי לא יוכל להציל א אתכם ׳ מלכים עד באי ולקחתי אתכם תלישא ׳ ישעיה עד באי ולקחתי זקף: מלכים ושבנא הסופר ׳ ישעיה ואת שבנא הסופר ׳ מלכים אל ישעיהו הנביא בן א אמוץ ׳ ישעיה אל ישעיהו

ישעיהו בן אמוץ הנביא ׳ מלכים אולי ישמע יי׳ אלהיך את כל דברי רב שקה ׳ ישעיה אולי ישמע יי׳ אלהיך את דברי רב שקה ׳ מלכים ויאמר להם ישעיהו ׳ ישעיה ויאמר אליהם ישעיהו ׳ מלכים ושב לארצו ׳ ישעיה ושב אל ארצו ׳ מלכים וישמע אל תרהקה מלך ׳ ישעיה וישמע אל תרהקה מלך ׳ מלכים הנה יצא

ויאמר אליהם ישעיהו כה תאמרון אל אדניכם כה אמר יהוה אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אותי׃ הנני נותן בו רוח ושמע שמועה ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו׃ וישב רבשקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה כי שמע כי נסע מלכיש׃ וישמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר׃ כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל ישאך אלהיך אשר אתה בוטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור׃ הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה תנצל׃ ההצילו אותם אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי את גוזן ואת חרן ורצף ובני עדן אשר בתלשר׃ איה מלך חמת ומלך ארפד ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה׃ ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה׃ ויתפלל חזקיהו אל יהוה לאמר׃ יהוה צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ׃ הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עינך וראה ושמע את כל דברי סנחריב אשר שלח לחרף אלהים חי׃ אמנם יהוה החריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם׃ ונתן את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום׃ ועתה יהוה אלהינו הושיענו מידו וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה יהוה לבדך׃ וישלח ישעיהו בן אמוץ אל חזקיהו לאמר כה אמר יהוה אלהי ישראל אשר התפללת אלי אל סנחריב מלך אשור׃ זה הדבר אשר דבר יהוה עליו בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם׃ את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימותה קול

ואמר להון ישעיה כדין תימרון לרבונכון כדנן אמר יי לא תדחל מן קדם פתגמיא די שמעתא דחסדו עולימי מלכא דאתור קדמי׃ הא אנא יהיב ביה רוחא וישמע בסורא ויתוב לארעיה ואפיליניה בחרבא בארעיה׃ ותב רבשקה ואשכח ית מלכא דאתור מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש׃ ושמע על תרהקא מלכא דכוש למימר נפק לאגחא קרבא עמך ושמע ושלח איזגדין לות חזקיה למימר׃ כדין תימרון לחזקיהו מלך שבטא דבית יהודה למימר לא יטעינך אלהך די את רחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם ביד מלכא דאתור׃ הא את שמעתא דעבדו מלכי אתור לכל מדינתא לגמרותהון ואת מדמי לאישתיזבא׃ השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתיי ית גוזן וית חרן ורצף ובני עדן דביתלסר׃ אן מלכא דחמת ומלכא דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים הלא טלטילינון ואגליאונון׃ ונסיב חזקיה ית אגרתא מיד אזגדיא וקרא חדא מנהון וסליק לבית מקדשא דיי ופרסיה חזקיה קדם יי׃ וצלי חזקיה קדם יי למימר׃ יי אלהא צבאות אלהא דישראל דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא אתה הוא יי ולית בר מינך לכל מלכות ארעא את עבדת ית שמיא וית ארעא׃ גלי קדמך יי זדון ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורען על כל פתגמי סנחריב דשלח לחסרא עמא דיי קיימא׃ בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית כל מדינתא וית ארעהון׃ ומוקדין ית טעותהון בנורא ארי לא טעון דאית בהון צרוך אינון אלהן עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון׃ וכען יי אלהנא פרוקנא מן ידיה וידעון כל מלכוות ארעא ארי את יי לית בר מינך׃ ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור׃ דין פתגמא די מליל יי עלוהי מבסר עלך מעיקא עלך מלכות כנשתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דבירושלם׃ ית מן חיסדתא וית מן אתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא

רשי

ושמע שמועה ׳ מיד זו שמועה תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו שיבה לארצו ואחר כך ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב׃ וישמע מלך אשור על תרהקה ׳ לאמר יצא תרהקה להלחם אתך׃ וישמע וישלח מלאכי׳ אין וישמע השני כמו וישמע הראשון הראשון לשון שמועה והשני לשון קבלה קיבל דברי השלוחי׳ וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלם להלחם תחלה עם כוש׃ וישלח מלאכים אל חזקיהו ׳ להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא על מנת לשוב׃ עדן ׳ שם מלכות כמה דאת אמר חרן וכנה ועדן׃ הנע ועוה ׳ הניעהו ועיוהו מלך אשור והחריבם וטילטלם ממקומם׃ אמנם יי׳ ׳ אמת הוא כי החריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם ׳ הארצות המדינות ואת ארץ הסמוכה להם ערי הממלכה אשר הנה ראש למדינה קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר מלכים כתוב את הגוים ואת ארצם ולשון אחד הוא׃ ונתן כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרי׳ לשון פעול אמור זכור דוגמתו בלע״ז׃ עץ ואבן ׳ הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדו׳ מלך אשור׃
מרום

רדק

ויקראהו ׳ כל אחד ואחד מן הספרים ׳ וכן הוא במלכים ויקראם ׳ וכן אמר ויפרשהו ׳ ויונתן תרגם ויקראהו וקרא חד מנהון ׳ ואדוני אבי ז״ל פירש ויקראהו ויפרשהו על הספר שהיה בו ג׳ נדוף האל׃ את כל הארצות ואת ארצם׃ כתרגומו ית מדינתא וית ארעהון ׳ רוצה לומר המדינות והכפרים שחים ׳ ובמלכים שחיס ׳ והענין אחד ׳ כמו כשב וכבש ׳ שלמה ושלה׃
מכתב

מסרה

להלחם ׳ ישעיה לאמ׳ יצא להלחם חס׳ הנה ׳ מלכים וישב וישלח מלאכים ׳ ישעיה וישמע וישלח מלאכי׳ ׳ מלכים את אשר עשו ׳ ישעיה אשר עשו ׳ מלכים אשר שחתו ׳ ישעיה אשר השחיתו ׳ מלכים אין מלך חמת ׳ ישעיה איה מלך חמת ׳ מלכים מיד המלאכי׳ ויקראם ׳ ישעיה מיד המלאכים ויקראהו ׳ מלכי׳ ויתפלל חזקיהו אזלא לפני יי׳ ויאמר ׳ ישעי׳ ויתפלל חזקיהו יתיב אל יי׳ לאמר ׳ מלכים יי׳ אלהי ישר׳ טרס ׳ ישעיה יי׳ צבאו׳ אלהי ישר׳ אזלא׃ את השמים ואת הארץ י״ג וסימ׳ מקומם מצויין במסר׳ רבתא בערך שמים׃ מלכים הטה יי׳ אזנך ושמע את דברי סנחריב ׳ ישעיה הטה יי׳ אזנך ושמע את כל דברי ׳ מלכים אשר שלחו ׳ ישעיה אשר שלח ׳ מלכי׳ את הגוים ואת ארצם ׳ ישעיה את כל הארצו׳ ׳ מלכים ונתנו את אלהיהם ׳ ישעיה ונתון את אלהיהם ׳ מלכים הושיענו נא מידו ׳ ישעיה הושיענו מידו׳ מלכים כי אתה יי׳ אלהים ׳ ישעיה כי אתה יי׳ לבדך ׳ מלכי׳ אשר התפללת אלי תביר ׳ ישעיה אשר התפלת אלי יתיב ׳ מלכי׳ מבחור ׳ ישעיה מבחר וסימן רישי ספריהון ׳ מלכים ואבואה

מרום הרים, הר הבית: ירכתי לבנון, בית המקדש: ואכרות קומת ארזיו, לא אלך לארצי עד אשר אחריבנו: קיצו, סופו: יער כרמילו, טוב שבחו וכובד חזקו: אני קרתי ושתיתי, כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוציא מים ומצליח. לשון מקור: ואחריב בכף פעמי, אם באתי לצור על עיר הבטוחה בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתייתם ובשתיית בהמתם ומדרך כף רגליהם: יאורי מצור, יאורי עיר הבאה במצור ע"י יאורות: ואחריב, לשון הוה כלומר כן דרכי תמיד: הלא שמעת, ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות שתהיה אתה פורע פורענותי מן האומות כעניין שנאמר הוי אשור שבט אפי:

ואבואה מלון קצה, ישעי׳ ואבוא מרום קצו, מלכי׳ אני קרתי זקף, ישעיה אני קרתי טפחא׳ מלכי׳ ושתיתי מים זרים, ישעי׳ ושתיתי מים, מלכי׳ למימי קדם ויצרתיה, ישעי׳ מימי קדם ויצרתי׳ מלכי׳ להשו׳ גלים׳ ישעי׳ להשאו׳ גלים: והשיבתיך ג׳ וסימ׳ והנה אנכי עמך׳ יען התרגזך דמלכי׳ וחברו דספר׳: השלישי׳ ט׳ מל

ותשא מרום עיניך אל־קדוש ישראל: ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו ואבוא מרום קצו יער כרמלו: אני קרתי ושתיתי מים ואחרב בכף־פעמי כל יאורי מצור: הלא־שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות: וישביהן קצרי־יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדמה לפני קמה: ושבתך וצאתך ובואך ידעתי ואת התרגזך אלי: יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך והשבתיך בדרך אשר־באת בה: וזה־לך האות אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכול פרים: ויספה פליטת בית־יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יהוה צבאות תעשה־זאת: לכן כה־אמר יהוה אל־מלך אשור לא יבוא אל־העיר הזאת ולא־יורה שם חץ ולא־יקדמנה מגן ולא־ישפך עליה סללה: בדרך אשר־בא בה ישוב ואל־העיר הזאת לא יבוא נאם־יהוה: וגנותי על־העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי:

לרומא עינך ואמרתא מילין דלא כשרין קדם קדישא דישראל: ביד עבדך חסידתא עמא דיי ואמרתא בסגיאות רתיכי אנא סלקית לתקוף כרכיהון ואף אחוד בית מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכבוש קרית תוקפיהון ואישיצי סגי משיריתהון: אנא הויתי חפיר גובין ושתי מיין וטפחית בפרסת ריגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין: הלא שמעתא מלקדמין מא עבדית לפרעה מלכא דמצרי ואף עלך את ביאו נביי ישראל ולא תבתא ורא חזיא קדמי מיומי קדם למעבד לך ואף אתקינתא כען איתיתא ורא הות לך לתקלא על דהואה קדמך באתרגושת גלין דשחו קירוין כריכן: ויתביהון איתקצר חיליהון אתברו ובהיתו הוו כעשב חקלא וירוק דיתאה כעשב איגרי דשלוק עד לא מטא למהוי שובלין: ומיתבך בעיצה ומפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי וית דארגזותא קדמי גלי: חלף דארגזותא על מימרי ואתרגושתך סליקת לקדמי ואשוי שירין בליסתך וזמם בספותך ואתבינך באורחא דאתיתא בה: ודין לך אתא אכול בשתא הדא בתין ובשתא תנייתא כתכתין ובשתא תליתתא זרעו וחצודו וצובו כרמין ואיכולו אבהן: ויספון משיזבייא דבית יהודה דאשתארון כאילן דמשלח שורשוהי מלרע ומרים נופיה לעילא: ארי מירושלם יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון במימרא דיי צבאות תתעביד דא: בכן כדנן אמר יי על מלכא דאתור לא ייעול לקרתא הדא ולא יקשת תמן גיר ולא יקדמינה בתריסין ולא יצבור עלה מליתא: באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא ייעול אמר יי: ואגין על קרתא הדא למפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי:

ונפק

וסימ׳ נמסר בסד׳ שלח לך: ט׳ פסוקי׳ אית בהון לא ולא ולא ולא ולא וסימ׳ נמסר לעיל בסיפר׳ בסוף סימ׳ ה׳: ולמען ט׳ מיחדין וסימ׳ ולמען תספר באזני, ולמען ספר שמי, לא בצדקתך ובישר לבבך, ושמרת את חקיו, ולמען תאריכו ימים, ולמען יאריכו ימים דעקב, ולמען שמך תנחני, ולמען דוד עבדי דוגנותי על העיר, וחברו ולמען ירושלם:

הלא שמעת למרחוק, יותר משבעים שנה שנתנבא עמוס שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורענות זו: מימי קדם, משעת ימי בראשית עלתה על לב אות׳ גזרה שנגזרה עליך שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן, עתה כשהגבהתיך על האומות הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערי׳ בצורו׳ שתהרוג את יושביהן: ותהיין שאיה מהרס ויתעקרו לגלים בוקעים ירק: ויושביהן קצרי יד, אני התשתי את כחן לפניך: ושדמה לפני קמה, שדמה הוא שקורין אשטובלא בלע״ז הנשאר בקרקע שרשי הקציר: לפני קמה, כשלא הגיע להתבשל ולהתקשות לבא לידי קמה והוא חלשורך: לפני קמה, בטרם יהיה קמה: ושבתך וצאתך ובואך ידעתי, תירגם יונתן ומיתבך בעיצה ומיפקך לברא ומיתך לארעא דישרא׳ גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתיה: התרגזך, התרעשך והתגברך אלי: ושאננך, כמו ושאונך: חחי, כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו: ומתגי, תירגם יונתן זמם והו׳ של ברזל ותוחבין אותה בנחירי האנקה והוא שטנינו ונאקה בחטם במסכת שבת: וזה לך האות, הדיבו׳ הזה אינו לסנחריב אלא הנביא אמ׳ לחזקיה והתשוע׳ הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגרעו את כל האילנות והקב״ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שיצמחו מאליהם: ובשנ׳ השנית שחיס, הן ספיחי גירועי אילנות כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שיתקיים עוד הבטחה השנייה, אכול השנה ספיח: קנאת יי׳ צבאות, שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידיכם למרכו שתמה זכות אבו׳: ולא יקדמנה מגן, לא יערוך לפניה מגן כדמיתרג׳ לפני קדם: ולא ישפך עליה סוללה, ולא יכבור עלה מליתא, אנו׳ אמי הו׳ שטופסי׳ עפר וכוברין לפני החומה והמגדלות לבנו׳ עליה כרכים סוללה על שם שסוללין וכובשין אות׳ במקבות פרי שיתקבצו, ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחלה שני מחיצות גדר קני׳ ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחיצו׳, ושמעתי שפותרין אותו זריק׳ אבני׳ גדולו׳ שקורין פירירא בלע״ז אבל אין באבני׳ לשון שפיכה ולא לשון סללה ואין לשון התרגו׳ נופל על פתרון זה:

ויצא מלאך יי׳ וגו׳ · לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלם ובאותה שעה ויצא מלאך יי׳ וכך שנוייה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה שנה שנאמר וישמע אל תרהקה וגו׳ · שטף שבנא הסופר וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל הארצות ובא לו לירושלם לקיים מה שנאמר יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו זו ירושלם · אחריך ילכו זה חזקיהו · באותה שעה וישלח את רב סרים ואת תרתן ואת רב שקה הם הנזכרים בספר מלכים והם הם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנאמר וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רב שקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיב ישעיהו בזה לך לעגה לך · אותה שעה ויצא מלאך יי׳ ויכה וגו׳ כולם מלכי׳ קשורי כתרי׳ בראשותיהם וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים שנאמר ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו׳ למדנו על קטן שבפחותי׳ שהוא שר על אלפים איש וכפלו הם וגייסותם : וישב בנינוה · היא ראש המלכות כענין שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה : בית נסרך · נסר מתיבתו של נח כרמפור׳ באגדת חלק : הכוהו בחרב · שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני את מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומתי אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו : בימים ההם · שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג׳ כשעלה בית יי׳ הוא יום מפלתו של סנחריב והוא יום טוב ראשון של פסח : כי מת אתה ולא תחיה · מת אתה בעולם הזה · ולא תחיה לעולם הבא משום דלא עסקת בפריה ורביה כד׳ כדאיתא בברכות : הנני יוסיף · הנני הוא אשר יוסיף על ימיך : ומכף מלך אשור אצילך · למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה וזה לך האות שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה · במלכים שאל לו מה אות כי אעלה : הנני משיב · אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה : צל המעלות · כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין המינים : אשר ירדה · מיהרה לירד ונתקצר היום עשר שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו ונתוספו על היום עשר שעות : מכתב · תירגם יונתן כת׳ אודאה על ניסא דאיתעביד לחזקיהו : אני אמרתי בדמי ימי · כשראיתי ימי בדמי׳ בשמנון וחריפה כמו נדמה כל עם כנען כלומ׳ כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות · לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה : פקדתי יתר שנותי · כמו לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב אתוספו על שני כפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי · תו׳ אמרתי לא אראה יה · לא אסתכל עוד בשם של יה : בארץ החיים · חיים מסתכלין בו אבל המתים אינם רשאין שנאמר לא המתים יהללו יה אך למתי׳ שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם ע״כ : בארץ החיים · בבית המקדש : לא אביט אדם · חי עוד : עם יושבי חדל · כשאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים :

אורט ד׳ ג׳ קמצין ואח׳ פתח וסימ׳ במלכים ב׳ סוף סימן י״ט : אנה ו׳ כתיב ה׳ בסוף וסי׳ זכר נא את אשר התהלכתי דסיפר׳ · וחברו דמלכים · אנה יי׳ מלטה נפשי · אנה יי׳ כי אני עבדך · אנה יי׳ אל נא נאבדה · אנא יי׳ הלא זה דברי : יוסף ה׳ כתיב בן חסרי׳ יוד וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפר׳ בסי׳ כ״ט : אחרני׳ ז׳ וסי׳ נמסר

ויצא מלאך יהוה ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים : ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה : ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר חדן בנו תחתיו :

לח

בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יהוה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה : ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה : ויאמר אנה יהוה זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול : ויהי דבר יהוה אל ישעיהו לאמר : הלוך ואמרת אל חזקיהו כה אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני יוסף על ימיך חמש עשרה שנה : ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת : וזה לך האות מאת יהוה אשר יעשה יהוה את הדבר הזה אשר דבר : הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה : מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו : אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי : אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל :

ונפק מלאכא דיי וקטל במשירית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין : ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור ויתיב בנינוה : והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותיה ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אשתיזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי :

ביומיא האינון מרע חזקיה לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקיד על אינש ביתך ארי מאית את ולא תיחי מכרעך : ואחזר חזקיהו אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי : ואמר קביל בעותי יי אדכר כען ית די פלחית קדמך בקשוט ובלב שלם ודתקין בעינך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה : והוה פתגמי נבואה מן קדם יי עם ישעיה למימר : איזיל ותימר לחזקיה כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גליא קדמי דמעתך הא אנא מוסיף על יומך חמש עשרי שנין : ומיד מלכא דאתור אשיזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא : ודין לך אתא מן קדם יי דיעביד יי ית פתגמא הדין די מליל : הא אנא מתיב ית טול אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שען ותב שמשא עסר שען בצורת אבן שעיא דנחתת :

כתב אודאה על ניסא דאתעביד לחזקיה מלך שבטא דבית יהודה כד מרע ואתסי ממרעיה : אנא אמרית ברוון יומי אהך בתרעי שאול על דכרני לטב אתוסף על שני : אמרית לא אתחזי עוד קדם דחילא דיי בארעא בית שכנתיה די בה אריכות חייא ולא אפלח קדמוהי עוד בבית מקדשא דמתמן עתיד למיפק חידוא לכל יתבי ארעא מלמידר בירושלם קרתא דקודשא מרורי פסק :

במלכים חלק ב סי׳ ב׳ : בארץ החיים ג׳ וסי׳ לא אראה יה · אתה מחסי חלקי · תמצא בארץ החיים :

רדק

מכתב · כתב הודאה זו כשנתרפא מחליו ועלה בית ה׳ · אמר הודאה להיות למזכרת על החסד שעשה עמו האל שהוסיף על ימיו · ובמלכים ובשמואל פירש ענין תוספת הימים : ויחי · ענין רפואה · וכן עד חיותם : אני אמרתי בדמי ימי · בכריתת ימי · כי לא היה אלא בן שלשים ותשע שנה · וכן ודמיתי · אמר אני לי כי נדמיתי · והדומים להם · ענין כריתה · אמר אני חשבתי כשאמר לי הנביא כי מת אתה ולא תחיה איך אלך בכריתת ימי לקבר טרם זמני ואיך פקדתי יתר שנותי שחיים רוב בני אדם יותר מחמשים שנה · ואמרו רז״ל כי מת עד חמשים שנה זו היא מיתת כרת : פקדתי · חסרתי · וכן אשה רעותה לא פקדו · ולא נפקד ממנו איש · והדומים להם ענין חסרון · אמרתי לא אראה יה · פירש רבינו סעדיה ענין הודאה · ונכון הוא כי ראות הא׳ הוא ההודאה והשבח לפניו והתבונן בדרכיו · ואדוני אבי ז״ל פירש לא אראה מעון יה · כלומר בית המקדש · והנה הוא פירוש מה הוא לא אראה יה בארץ החיים · ר״ל בזה העולם שיש בו ראית הלב וראית העין · וראית הלב הוא בלב · והוסיף עוד ואמר לא אביט אדם עוד וזהו ראית העין : עם יושבי חדל · עם יושבי העולם הזה שנקרא חדל וחלד · כמו כבש וכשב :

דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי: שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי: כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם יְהוָה עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי: מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי: אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי: הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי: כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ: חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם

מִבְּנֵי דָרִי אִתְנְטִילוּ יוֹמַי אִתְקַצִּיצוּ וּגְלוֹ מִנִּי אִתְקְפִילוּ בְּמַשְׁכְּנָא דְרוֹעֵי אִתְקַפָּלוּ כְּנַחַל גַּרְדָּאִין חַיַּי מִיקַר מַלְכוּתִי אֲנָא גָלֵי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ: נַהֲמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהִים וְתָבַר כָּל גַּרְמֵי חֵיוְתָא כֵּין מִתַּבְּרִין מִן קֳדָם דַּוְנָא כָּל גַּרְמַי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ: כְּסוּסְיָא דְאָחִיד וּמְנַצִּיף כֵּן נְצִיפִית וְנַהֲמִית כְּיוֹנָה זְקָפִית עֵינַי דְּהֲוֵיתִי לִי רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי עֲבֵיד בָּעוּתִי: מָה אֲמַלֵּל תּוּשְׁבַּחְתָּא וְאָמַר קֳדָמוֹהִי וְהוּא אַסְגֵּי טַבְוָן לְמֶיעְבַּד עִמִּי מָה אֶפְלַח וְאַשְׁלִים קֳדָמוֹהִי כָּל שְׁנַיָּא דְּאוֹסִיף עַל חַיַּי וְשֵׁזִיב מִמְּרִיר נַפְשִׁי: יְיָ עַל כָּל מֵיתַיָּא אֲמַרְתָּא לְאַחְוָאָה וְקֳדָם כּוּלְהוֹן אַחֲיֵיתָא רוּחִי וְאַחְיֵיתַנִי וְקַיֵּימְתַּנִי: הָא לְעַבְדֵי אוֹרַיְתָא סַגִּי שְׁלָמָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ מַיְתֵי מְרִירָא לְרַשִׁיעַיָּא בְּכֵן כַּד יָדְעִין יוֹם מוֹתִי שָׁפְכִין דִּמְעָתִי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ מַר לִי סַגִּי וְאַתְּ אִתְרְעֵיתָא בְחַיַּי בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא נַפְשִׁי אֲרֵי אַרְחֵקְתָּא מִן קֳדָמָךְ כָּל חֲטָאַי: אֲרֵי לָא דִבְשְׁאוֹל מוֹדַן קֳדָמָךְ מֵיתַיָּא לָא מְשַׁבְּחִין לָךְ לָא מְסַבְּרִין נַחְתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא לְפוּרְקָנָךְ: דְּחַי חַי יוֹדֵי קֳדָמָךְ כְּוָתִי יוֹמָא הָדֵין

אדני כ״ב נד״א בספרא וסימ׳ ושפח אדני קדקד בנות ציון ׳ אם רחץ אדני ׳ יסיר אדני את תפארת ׳ בשנת מות המלך ׳ ואשמע את קול אדני אמר ׳ ואמר עד מתי אדני ׳ לכן יתן אדני הוא ׳ ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה ׳ ולכן הנה אדני מעלה ׳ דבר שלח אדני ביעקב ׳ על כן על בחוריו ׳ והיה כי יבצע ׳ והיה ביום ההוא יוסיף אדני ׳ כי כה אמר אדני דהעמד המצפה ׳ ויקר׳ אריה ׳ בעוד שנה ׳ ויען כי נגש ׳ לחם צר ׳ ביד עבדיך חרפת ׳ כסוס עגור כן אצפצף ׳ אדני עליה יחיו ׳ ותאמר ציון עזבני אדני :

כסום בקנת ספרי׳ כתי׳ כסים וקרי׳ כסום אחנס לא מצאתיו שנמנה עם את׳ הכתובי יו״ד באמצע ות׳ ות׳ ו״ו

רדק

דורי ׳ פירוש מגורי ׳ וכן מדור באהלי רשע ׳ אמרתי כי מגורי בעולם הזה נסע ממני : ונגלה מני ׳ כמו נגלתה : באהל רעי ׳ כמו רועה הה״ד תמורת ה״א למ״ד הפעל ׳ ופירוש כמו הרועה שמסיע אהלו ממקום למקום ׳ ונגלה ענין גלות שהוא הטלטול : קפדתי כארג חיי ׳ אמרתי שקפדתי חיי כמו האורג שמקפד היריעה כשנשלמה אריגתה ׳ וקפדתי ענין כריתה ׳ כמו קפדה בה שהוא ענין כריתה ׳ ומה שאמר קפדתי רוצה לומר אני גרמתי ב בעונותי : מדלה יבצעני ׳ אמרתי כי מחולי זה ימיתני האל ׳ מדלה מחלה ׳ כמו מדוע אתכה דל בן המלך חולה : יבצעני ׳ ענין פתיחה וחתיכה ׳ וכן יתר ידו ויבצעני ׳ ותרגום פתות אותה פתים בצע יתה בצוען : מיום עד לילה תשלימני ׳ ביום החולי אמרתי כי עד לילה תשלימני ׳ כלומר תשלים ימי ׳ ובאמרו יבצעני ואחר כך אמר ישלימני כן דרך הכתו׳ לדבר בפסוק אחד ל׳ נכח ושלא לנכח ׳ כמו שמעו עמים כולם וזולתו : שויתי עד בקר ׳ שויתי כמו שמתי ׳ והנה בהיותי בערב וראיתי כי לא מתי עדין שמתי זמני עד בקר ׳ והנה הלילה חזק חליי עד שסבר החולי כל עצמותי כמו האריה שסובר עצמות החיה הנטרפת בפיו ׳ וחשבתי כי מיום עד סוף הלילה והוא עד הבקר שאמר תשלימני ׳ תשלים זמני ואמות ׳ ויש מפרשים כארי כן ישבר רצון עצמות לא שבירתם מפני הקדחת זהו שאמר כי האריה תקחנו קדחת בכל יום ויש לו רצון עצמות : כסוס עגור ׳ חסר וי״ו השמוש ׳ ופירוש כסוס ועגור ׳ וכן שמש ירח ׳ ראובן שמעון ׳ והדומי׳ להם ׳ וסוס הוא עוף ׳ והוא נכתב בו״ו בירמיהו ותור וסים ועגור ׳ ותרגם יונתן וכורכיא׳ ובדברי רבותינו ז״ל קם ריש לקיש ונח ככורכיא׳ ופירש רש״י שהוא גרואה בלעז ׳ ועגור ׳ תרגם יונתן וסנוניתא והוא סנונית הנזכר בדברי רבותינו ז״ל ׳ ופירוש רבינו האיי כטאף בערבי והוא שקורין ארונדא ׳ אבל בכאן תרגם יונתן כסוס עגור בענין אחר כמשמעו כמו סוס ורוכבו ׳ כסוסיא דאחיד ומנציף כן נציפית ׳ תרגם עגור כענין כפפוף ׳ וענין מנציף כמו הפוך בדברי רבותינו ז״ל סוס שנצפף ׳ אמר אני בחליי אצפצף כמו העופות המצפצפים ואהגה כמו היונה והוא כהמיות החולה בחליו : דלו עיני למרום ׳ ומתוך חליי הכבד נשאו עיני למרום לאל שהוא במרום ואמרתי לו ה׳ עשקה לי מחלתי : ערבני ׳ אתה ׳ כמו ערוב עבדך לטוב ׳ ענין הנחה והשקט ׳ ויש לפרש עשקה כווי ׳ ואף על פי שהע״ן אינה חטופה הלא כקראת במתליך ׳ וכמוהו שמרה נפשי כי חביר אני ׳ וענינו ענין תוספת ויתור ׳ וכן בדברי רבותינו ז״ל עשיק לגביך ושוי לברכיך ׳ אמר הוכיח לי על יגוני וערבני : דלו עיני ׳ ענין הרמה ׳ ויש לו חברים בפרש דלה ׳ ארוממך ה׳ כי דליתני ׳ והדומה לו ׳ וענין הרמת העינים ׳ כמו שאמר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים ׳ לפי שהאל נקרא יושב שמים ואף על פי שאין לו מקום כבודו הגדול הוא בשמים : מה אדבר ׳ מה אוכל לדבר ולשבח לפניו ׳ ואמר לי על ידי הנביא שאחיה מחלי זה ואעלה בית ה׳ ביום השלישי ׳ והוא עשה ׳ וכן יעשה גם כן בתוספת השנים אין לי לעשות אלא שאזכור זה כל שנותי ובדברי זה אודה לאל שהצילני : ופירוש אדדה כמו האשה שמדדה את בנה בדברי רבותינו ז״ל ׳ והוא הנענוע מעט מעט ׳ וכן הוא דרך האדם כשזוכר הצרה שעברה עליו ונצול ממנה מתנענע בראשו ׳ ופירוש על מר נפשי על מרירות נפשי שהיה לי ונצלתי ממנה : אד׳ עליהם יחיו ׳ אמר עתה ידעתי כי עליהם יחיו ׳ פירוש על הימים הקצובים לאדם יוכלו לחיות אם רצונך כמו שאני עושה ׳ כי כבר כשלמו ימי הקצובים והוספת עליהם חמשה עשר שנה : ולכל בהן חיי רוח ׳ לכל אספר ואומר כי בהן בשני הנוספת חיי רוחי : ותחלימני והחייני ׳ אני מתחנן לפניך שבאלה השנים שהוספת לי תחלימני ותחייני ׳ והוא כפל הענין במלות שונות ׳ והוא ענין הבריאות שתהיה בריא באלה השנים : הנה לשלום ׳ הנה בחליי היה לי מר בעבור שלום שלא היה לי ׳ והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי׳ הנה לשלום כאשר הייתי בחצי ימי כי בן תשעה ושלשים שנה היה כשחלה ׳ כי אם תתגבר המרה האדומה על האדם לעולם יהיה חולה בנערותו ויהיה בשלום בזקנותו והפך זה אם תתגבר הליחה והנה אמצעיים שנות שלום : ואתה חשקת נפשי משחת בלי ׳ חשקת נפשי להצילה משחת הבליה ׳ והוא הקבר שגופו של אדם בלה בו : כי השלכת ׳ ואף על פי שהייתי חייב לפי עונותי וחטאי אתה השלכתם אחרי גוך ׳ דרך משל כאדם שמשליך הדבר אחרי גוו שלא יראה אותו : כי לא שאול תודך ׳ ושנה ושלש הענין במלות שונות לחזק הענין ׳ אמר טוב הוא שתחיה בני אדם בזעקם לפניך בשובם מחטאם כי יודוך בחייהם ולא יודוך במיתתם ׳ ועל הגוף אמר שהוא מת לא על הנשמה שתחיה אחר מיתת הגוף : מות ׳ ולא מות ׳ ולא שזכר עומד במקו׳ שנים ׳ וכמוהו רבים : לא ישברו ׳ הגופות שהם יורדי בור לא ישברו אל אמתך לספרה ולהגידה כמו שהחיים עושים ואין זה כנגד תחיית המתים כי הוא אינו מדבר אלא על הגופות בעודם בקבר ולא כל הגופות יחיו ויעמדו מן הקבר : חי חי ׳ כל חי וחי ידוך כמוני היום ואם הייתי מת לא הייתי מודה לך הודאת הפה כמו שאני עושה עתה .

רשי

דורי נסע ונגלה מני : בני דורי נסעו ממני כמו נכחו כמו בל יסע יתדותיו : כאהל רעי ׳ כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה : קפדתי ׳ הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור ׳ ויונתן תירגם כנחל גדודין כנחל המוסך בין גרות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ ׳ ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג והוא שאמר איוב וימי קלו מני ארג חלפו עם אניות אבה : מדלה יבצעני ׳ תירגם יונתן מיקר מלכותי אנא גלי ׳ סבור הייתי שעת׳ יבצעני מכל כבודי ׳ דלה לשון גוב׳ וכן ודלת ראשך : מיום ועד לילה תשלימני ׳ כמו מזכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות תבלני וכן תירגם יונתן יממי ולילותי שלימו : שויתי ׳ עצמי כל הלילה לסבול יסורי ח חולי והתגברתי כארי לסבול : כן ישבר כל עצמותי ׳ כמו כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מ מתגבר כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי : כסוס ׳ כמו כסים והוא שם עוף : כסוס עגור ׳ כמו כסוס ועגור כעוף זה שמצפצפין בגרונו והוא מ מצפצף וכן תירגם יונתן כסוסיא דאחיד ומנציף : עשקה לי ׳ כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך ה המות וערבני להצילני לשון ערבו׳ גרנטי״א בלעז כמו ערוב עבדך לטוב ׳ עשקה לי עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא נא לה רפא אותה : מה אדבר ׳ שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי כ נחמות והוא עשאן : אדדה כל שנותי ׳ כמו ואדדם שנותי אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו : על מר נפשי ׳ שהיתה מרה ונחמני ויונתן תירגם שנותי לשון שנים : יי׳ עליהם יחיו ׳ את יי׳ על כל מיתיא אמרת לאחואה : ולכל בהן חיי רוחי ׳ וקדם כולהון אחייתא חיי רוחי ׳ ואני אומר לפי פשוטו יי׳ עליהם על שנותי הנזכרי׳ למעלה אדדה כל שנותי יי׳ מוכן שכנו וחסדו עליהם ואמר לי על פי נביאו יחיו : ולכל בהן חיי רוחי ׳ ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמר יי׳ עליהם ויחיו : ותחלימני ׳ מעתה ידעתי שתחלימני ותחייני ׳ תחלימני תבריאני ותחזיקני כמו יחלמו בניהם : הנה לשלום מר לי מר ׳ כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר יי׳ אלהי דוד אביך למעני ולמען דוד עבדי כאן הורעתי שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מידי סנחריב מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת : כי לא שאול תודך ׳ אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחריב ולא הייתי סובר אל אמיתת הבטחתך שהבטחתני עליו : חי חי ׳ לשון בני אדם כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יוכלת ההודאה מביניהם :

ומאין ה׳ וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ט׳ : באצרתי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר האזינו ובמלכים חלק ב׳ סימן כ׳ : יקחו י׳ בקריא׳ וקמצין וסי׳ נמסר בריש סדר אמר אל הכהנים :

אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃

בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מְרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק׃ וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת כָּל־בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל׃ וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתָי׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶל לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה׃ וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּיָמָי׃

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ

אֲבָהָן לִבְנֵיהוֹן יְחַוּוּן גְּבוּרְתָךְ וְיוֹדוּן לְמֵימַר דְּכָל אִלֵּין קְשׁוֹט׃ יְיָ לְמִפְרְקָנָא אֲמַר וְנִיגּוּן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ נְנַגֵּן כָּל יוֹמֵי חַיָּנָא עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָה יִסְּבוּן דְּבֵלַת תְּאֵינִין וְיִשׁוּרְטוּן עַל שִׁיחְנָא וְאִיתָּסֵי׃ וַאֲמַר חִזְקִיָּה מָה אָת אֲרֵי אֶסַּק לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃

בְּעִדָּנָא הַהִיא שְׁלַח מְרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן מַלְכָּא דְבָבֶל אִיגְרִין וְקוּרְבָּנִין לְוָת חִזְקִיָּה כַּד שְׁמַע אֲרֵי מְרַע וְאִתָּסֵי׃ וַחֲדִי עֲלֵיהוֹן חִזְקִיָּה וְאַחֲזִינוּן יָת בֵּית גִּנְזוֹהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַּהֲבָא וְיָת בּוּסְמַיָּא וְיָת מִשְׁחָא טָבָא וְיָת כָּל בֵּית מָנוֹהִי וְיָת כָּל דְּאִשְׁתְּכַח בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזִינוּן חִזְקִיָּה בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ׃ וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָּה וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַרוּ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל׃ וַאֲמַר מָה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה יָת כָּל דִּי בְּבֵיתִי חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזֵיתִינוּן בְּגִנְזַי׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָה לְחִזְקִיָּה קַבֵּל פִּתְגָּמָא דַיְיָ צְבָאוֹת׃ הָא יוֹמַיָּא אָתַן וְיִתְנְטִיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ וְדִי גְּנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין וְיִתּוֹבַל לְבָבֶל לָא יִשְׁתְּאַר מִדַּעַם אֲמַר יְיָ׃ וּמִבְּנָךְ דְּיִפְּקוּן מִנָּךְ דְּתוֹלִיד יִדַּבְּרוּן וִיהוֹן רַבְרְבִין בְּהֵיכְלָא מַלְכָּא דְבָבֶל׃ וַאֲמַר חִזְקִיָּה לִישַׁעְיָה תַּקִּין פִּתְגָּמָא דַיְיָ דְּמַלֵּלְתָּא וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי שְׁלָם וּקְשׁוֹט בְּיוֹמָי׃

נְבִיַּיָּא אִתְנַבּוּ תַּנְחוּמִין עַל עַמִּי אֲמַר אֱלָהֲכוֹן׃ מַלִּילוּ עַל לִבָּא דִירוּשְׁלֶם וְאִתְנַבּוּ עֲלַהּ אֲרֵי עֲתִידָא דְּתִתְמְלֵי מֵעַם גָּלְוָתַהּ

ארי

רשי

יודיע. אשפ״ר בלע״ז: אל אמיתך. האב מודיע ומכוין דעת בנו אל אמיתך להאמין בך: דבלת תאנים. דבלת העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרסין בעיגול קרויין דבלה: וימרחו. ויחליקוה לדבקה על השחין וכשם בתוך כשהיה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב״ה נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל ומרפא: מה אות. מה טוב ומה נאה אות זה הנותן לי הטר אעלה בית יי׳: וישמע כי חלה ויחזק. היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משנתו בתשע שעות מצא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמ׳ להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו׳ כדאיתא בתנחומא ובפסיקת׳: בית נכתה. בית גנזיו של בשמים כמו נכאת וצרי ולוט: ואת השמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה ויש אומרים הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בארץ ישראל והוא פנג האמור ביחזקאל יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל בביריחו לכך נקרא יריחו על שם הריח: לא היה דבר. אף ספר תורה: מארץ רחוקה באו אלי. זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקום ומצאן עביט של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם חזקיה היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוק׳ באו אלי לפיכך נענש ועל ששמח עליהם והאכילן על שולחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כו׳ כדאיתא בתנחומא: לא יותר דבר. מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר: ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה: טוב דבר יי׳. מאחר שבימי יהיה שלום: נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו׳ הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: כי מלאה צבאה. תרג׳ יונתן עתידא דיתמלי מעם גלוותא כמו כי מלאה מצבאה ויש פותרין צבאה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה

רדק

ועוד אב לבני׳ יודיע אל אמתך אם לא היו לו בני׳ ותחיהו ויהיו לו בנים ויודיע אמתך כמו שאעשה אני. ואף אם יהיו לו בנים כל זמן שיחיה עמהם ילמדם ויודיעם. אם כן הוא טוב שתאריך לאדם. ואם חלה שתרפאהו מחליו ויודה לך הטובה שעשית לו ויודיע לבניו אחריו. וכן אמרו רז״ל כי לא היו בנים לחזקיהו אלא עד אחר חליו. ואף על פי שההודאה וההודעה לא תועיל לו ולא תסכן. כמו שאמר אם צדקת מה יתן לו. אף על פי כן אחר שהוא רצה וברא בני אדם אם כן הוא רוצה בקיומ׳ ובלכתם בדרך טובה ושיהיה בהם דעת להבין בחסדי הבורא ולהודות לפניו עליהם כי זה מהדרך הטובה וכאשר לבם נכון הוא מסייע אותם ועוזרם בזה: אל אמתך. כמו את אמתך. וכן יבא את במקום אל. כמו והראה את הכהן. והדומים לו. וכן יבא אל במקום את. כמו אספרה אל חק. וירדפו אל מדין. או פירוש יודיעם הדרך שיביאם אל אמתך והחסד שעושה האל עם בני אדם אמת הוא מצד עצמו כי הוא רב חסד. וזהו מדרכיו אם כן הוא אמת. ונראה כי יונתן תרגם אל זה כמו בבר״י. כמו האדרכות האל שתרגם אבהן לבנן יחוון גבורתך ויודון למימר דכל אילן קשוט. וכן פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא. וזהו לשון פירושו אב לבנים יודיע אלה האמונות. ואתמה בזה כי לא ראיתי בשום ספר אלא אל נקוד בגולה וסמוך במקום עם אמתך כמו האחר. והמכרה אל אמתך שנים. והם שני השנים אשר הם בפסוק כי לא שאול תודך ובפסוק חי חי: יהוה להושיעני. ה׳ אמר להושיעני מן החלי. וכן עשה שהושיעני. וכמו לאמר להרגו בערמה. לשכב את בת יעקב. והדומים להם: ונגינותי ננגן. ועל התשועה שהושיעני אודה לפניו תמיד ואני וחברי בנגינותי שחברתי על התשועה כל ימי חיינו ננגן אותם: ועל בית ה׳. כמו בבית ה׳. כי יבא על בענין בי״ת השמוש. כמו ועל חרבך תחיה שהוא כמו בחרבך. ונתת אותם על סל אחד כמו בסל. המלט על נפשך כמו בנפשך: ויאמר ישעיהו. זה הפסוק והפסוק שאחריו איננו מהמכתב ולא מצאתי להם טעם למה נכתבו הנה אחר המכתב. כי משפטם למעלה אחר וגנותי על העיר הזאת. וכן הם בספר מלכי׳: דבלת תאנים. וזה היה נס בתוך נס כי התאנים מזיקים לשחין: וימרחו. ענין חבישה וחתול: ויחי. וירפא. כמו עד חיותם: ויאמר חזקיהו. מה שאמר למעלה שאמר ישעיהו וזה לך האות חזקיהו שאלו מישעיהו ואמר לו מה אות כי אעלה בית ה׳. רוצה לומר שארפא ואעלה בית ה׳ כמו שאתה אומר: בעת ההיא. גם זו הפרשה פירשתיה בספר מלכים באר היטב: נחמו נחמו. כל אלה הנחמות עתידות לימות המשיח והכפל לחזק. תרגם יונתן נביאיא אתנביאו על עמי אמר אלהכון. נחמו. וכן דברו כמו שפירשנו בפסוק חזקו ידים רפות: דברו. צבאה. זמנה. וכן הלא צבא לאנוש עלי ארץ. ופירוש ומלאה כי השלימה שם זמנה רוצה לומר זמן שהיה לה להיות בגלות. ויונתן תרגם ארי עתידה דתתמלי מעם שבי גלותהא. תרגם צבאה כמשמעה מן לצבא צבא:

כי

כי נרצה עונה · כשלם ענשה כמו אז תרצ' הארץ את שבתותיה · וכן עונה ענשה כמו כי לא שלם עון האמרי וגומר · ויונתן תרגם אשתביקו לה חובהא : כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה · הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר כמו ותכפל חרב שלישיתה רוצה לומר שלש פעמים תכפל · ובאמרו כפלים רוצה לומר שתים והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש כ כפלים מכרות שלקח כל גוי · ואדוני אבי ז"ל פירש כפלים עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר ירמיהו הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיה' סבלנו · ויונתן תרגם ארי קבלת כס תנחומין מן קדם ה' כאלו לקתה על חד תרין בכל חטאתהא : קול קורא · כאלו קול קורא · וטעם פנו ישרו · כי ימצאו מדבר ובערבה דרך סלולה כאלו פנו ויסרו אותה להם בני אדם · וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות : כל גיא · כל זה דרך משל כי העליה בהרים והירידה תיגע הולכי דרכים והם לא ייגעו ולא ייעפו · והעקוב הוא הדרך המעוות : והרכסים · גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש : ונגלה · אז כשיצאו מהגלות ביד רמה ויצאו אפילו ב במדבר מים וכל ברכם כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו אז יגלה כבוד ה' לעיני כל ה העמים · וראו כל בשר · ידעו כל בני אדם כי פי ה' דבר כלומר ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה' דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו ה הנבואות · וראו · ענין ידיעה והבנה · רוצה לומר ראית הלב כמו ולבי ראה הרבה והדומים לו : קול אומר קרא · כאלו קול קורא · או פירושו קול נבואה קורא לנביא קרא · ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא · ואמור כי כל הבשר חציר · רוצה לומר על הגוים שיבאו עם גוג ומגוג שימותו רובם ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו · ומה שאמר וכל חסדו אפילו עשו חסדים הרבה לא יזכרו להם כי עונותיהם רבים · ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם · והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה והציץ נופלים כן ברוח המושבת : יבש · עבר במקום עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב : יבש · כפל עוד הענין לחזק הענין : ודבר אלהינו · שדבר על ידי נביאיו : על הר גבוה · דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה ולפי שירושלם היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפיכך שם אותן בדברי הנבואה כאלו הן מבשרות שאר הערים · ופירוש מבשרת ציון את ציון המבשרת · וכן מבשרת ירושלם : אל תיראי · אל תפחדי מלבשר ולאמ' לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא רוצה לומר כבודו שישוב לירושלם · ומה שזכר יהודה בעבור ירושלם ועוד כי המלכות ליהודה : הנה ה' בחזק יבא · ביד חזק כי לא יצטרך ליד אחרת הלא ידו החזקה : וזרועו משלה לו · רוצה לומר לעצמו היא תעמד לו למשול בעמים · ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר : שכרו · שיתן לבוטחים בו בגלות : ופעלתו · שכר פעלה לפעלי אמת והנה היא פעלתו ופעלתם · וכן נסכתי מלכי מלכי מקדם בבית תפלתי שמעתי את תפלתיך והדומים להם · וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר רוצה לומר שכר פעלת שכיר : כרעה עדרו · כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכלו עדין ללכת כשאר הבהמות ויקבצם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כך הקדוש ברוך הוא ינהל את ישראל מהגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר · ונקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם כנמכים לאמותיהם לינק · ואדוני אבי ז"ל דקדק במלת עדרו שהעדר שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירות : מי מדד · אמר לא יתמהו הגוים אם הוציא ישראל מעבודתם שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יכול לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים · ופירוש שעלו אגרופו · והוא על דרך משל כי אין לו יד ואגרוף יתברך ויתברך · ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מדתן · כן שם האל המים במקומם וידע מדתן · והשמים לפי שהם שטוחים אמר בם מדת הזרת כי דבר השטוח ימדדו אותו בזרת ובקנה · ואמר תכן מפני השטח שצריך תקון כמו שכתוב וימתחם כאהל לשבת : וכל · פירוש ומדד · תרגום וימדו בעמר וכלו בעומרא : בשלש · מדה גדולה וכן ברמעות שלש :

פנו ג' בקריא' וסימ' קול קורא במדבר פנו דרך · ואמר סלו סלו פנו דרך · פנו דרך העם : כי פי יי' דבר ג' דסמיכי בקריא' וסימ' אם תאבו ושמעתם טוב · ונגלה כבוד יי' וראו · אז תת ענג על יי' : כציץ ג' בקריא' וסי' וכל חסדו כציץ השדה · כציץ השדה כן יציץ · כציץ יצא וימל : ושמים ד' בקרי' וסי' ביום עשות יי'

כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָ͏ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ

ארי אשתביקו לה חובהא ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי' כאילו לקת על חד תרין בכל חטאהא : קל דמכלי במדברא פנו אורח מן קדם עמא דיי' כבישו במישרא כיבשין קדם כנישתא דאלהנא : כל חיליא יראמון וכל טור ורמא ימאכון ויהי כפלא למישרא ובירת גידודין לבקעה : ויתגלי יקרא דיי' ויחזון כל בני בסרא כחדא ארי במימרא דיי' גזר כן : קל דאמר אתנבי ומתיב ואמר מה אתנבי כל רשיעיא כעשבא וכל תוקפיהון כמוצא דחקלא : יבש עסבא נתר נציה ארי רוחא מן קדם יי' נשבת ביה בכן כעסבא חשיבין רשיעיא בעמא : מית רשיעיא אברו עשתונוהי ופתגמא דאלהנא קיים לעלמין : על טור רם סקו לכון נבייא די מבסרין לציון ארימו בחילא קלכון די מבסרין לירושלם ארימו לא תדחלון אמרו לקרויא דבית יהודה אתגליאת מלכותא דאלהכון : הא יי' אלהים בתקוף מתגלי ותקוף דרע גבורתיה שלטא קדמוהי הא אגר עבדי מימריה עמיה דכל עובדיהון גלן קדמוהי : כרעיא דעדריה רעי בדרעיה מכניש אמרין ובחיניה מסובר רכיבין מינקתא בניחא מדבר : מן אמר אילין קיים אמר ועביד דכל מי עלמא חשיבין קדמוהי כטיפא בשעולא ומשחת שמיא כאילו בזרתא מתקנין ועפרא

(מסורה בשולי הדף:) ב' כי כפלים לתוסיה · ל' י' מל' · ל' · ל' ומל' · ב' · ל' · י' מל' · ב' · ג' בסיפ' · י' ובסיפ' · ל' · ג' רפין · ל' · לח · ל' · י' · ב' בפסו' · ד' רגם · ב' · ל' · ל' · ל' וחד בטלאים · ה' · ב' · ג' · ל' · ל' וחס

אלהים · ושמים בזרת תכן · הודו על ארץ ושמים · לא זכו בעיניו : תכן ג' בקרי' וסי' מי תכן את רוח יי' · ושמים בזרת תכן וכל בשליש · ושמים תכן במדה :

ברכה · כתפיים : כי לקחה וגומ' · ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי' כאילו לקת על חד תרין בכל חובהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים ואם תאמר היאך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מצינו מקרא מלא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם : קול · רוח הקדש קורא במדבר דרך ירושלם פנו דרך יי' לשוב גליותיה לתוכ' : כל גיא ינשא · וההר ישפל הרי דרך חלק' ושוה ונוחה : והרכסים · הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד ש שביניה' זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות : הרכסי' · כמו וירכסו את החשן : לבקעה · קנפיי"א בלעז ארץ חלקה ושוה : קול · מאת הקב"ה אומר לי קרא : ואמר · רוחי אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל ה הבשר חציר כל שרי המלכיות תהפך גדולתם ותהיה כחציר : וכל חסדו כציץ השדה · כי חסד לאומים חטאת · ד"א סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליה שאין בידו לקיים שמא ימות ש שכשיבש חציר נבל ציץ כשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי ובשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה : נבל · כמש : מבשרת ציון · נביאי דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר זכו קל כזכר לא זכו תם כנקבה ו ומאחר פעמיו עד הקץ : בחזק יבא · על האומות ליפרע : הנה שכרו אתו · מזומן אתו לצדיקים : ופעולתו · שכר פעולה שעליו ליתן להם : כרועה · אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאים ובחיקו כ נושאם : עלות ינהל · מיניקות ביניח מדבר הצאן המיניקות · ינהל כמו מנהל : מי מדד וגומ' · כל זה היה בו כח לעשות וכל שכן שיש בו כח לשמר הבטחות הללו : בשעלו · בהליכתו שנאמר דרכת בים סוסיך · בשעלו · כמו במשעול הכרמים שביל · שעל · שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים : תיכן · אמולאי"ר בלעז : וכל בשלים · ומדד בשלישית · לשו' אחרי' בשלים מגודל עד אמה שלישי לאצבעות ונחש פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו ברמעות שלים : ושקל

וסקל בפלס הרי׳ · הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלו׳ בארץ רכה : מי תכן · את רוח הקדש בפי הנביאי׳ וי׳ תכנו וכדי הוא להאמן : ואיש עצתו · יודיענו רוחו כן תירג׳ יונתן ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקר׳ מי תיכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב״ה עצה : את מי נועץ ויבינהו · האיש להקב״ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו את מי מן האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאי׳ כמו שנאמר באברהם וי׳ אמר המכסה אני מאברהם וגו׳ : ויבינהו וילמדהו באור׳ משפט · את מי מן האומו׳ עשה כן שלימדו חכמ׳ כמו שעשה לאברהם שנתן לו לב להכירו מאיליו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומ׳ למען אשר יצוה וגו׳ וכליותיו היו נובעו׳ חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי : הן גוים כמר מדלי · ואין חשובין לו להעמיד מהם נביאים לגלות סודו : כמר מדלי · כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טנופת המים ורוקבין העץ לימו״דרא בלע״ז : כשחק מאזנים : שהאחשת מעלה עיפוש ומשתחק׳ כדק · אבק דק : יטול · כאבק הניטל ועולה על ידי רוח כדק אשר יטל : אין די בער · על מזבחו : וחייתו · של לבנון אין די עולה · ד״א ולבנון אין די בערו וגו׳ לכפר על עון האומות : כאין נגדו · כאין הם בעיניו ואינם חשובי׳ לפניו : נסך · לשו׳ מסכה : נסך חרש · חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואח׳ כך הצורף מרקעו׳ בטסי זהב ומצפהו מלמעלה : רתוקות · שלשלאות : המסכן תרומ׳ · או אם בא לעשותו של עץ המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיי׳ לשאר עצים שלא ירקב מהר יבחר · המסכן המלומד כמו ההסכן הסכנתי · תרומה הפרשה ברירת העצים : הלא תדעו · מוסדות הארץ מיוסדה ואותו היה לכם לעבוד : חוב

בפלס · הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודות לדעת בהם המשקל : מאזנים · ידוע · ואמר וכן עפר הארץ הוא כאלו הוא מדוד אצלו וכן ההרים והגבעות כאלו הן שקולי׳ אצלו וכולם בראם בשיעור טוב ומדה נכונה · כמו שאמר וירא אלהי׳ את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חזקים מהם · וזכר מארבע יסודות העולם כי שמים זכר במקום יסוד האש כי הם ל׳ לדעת רבים מיסוד האש ואפילו יהיו יסוד חמישי כדברי ארסטו׳ זכרן במקום יסוד האש לפי שהוא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואף על פי שהוא מורגש · ועניין הפסוק לא נאמר אלא כנגד הסכלי׳ שהם לא יאמינו אלא מה שיראו : לפיכך זכר שלש היסודות הנראים אבל החכמים לא יתמהו בזה אם יוציא הא׳ ישרא׳ מהגלות כי ידעו בחכמתם כי לא קצרה יד השם מהושיע · ויש מפרשים כי זכר גם כן הרוח והוא מי תכן את רוח ה׳ כי מפרשים מלת ה׳ תשובה לשאלה ואינו נסמך רוח אל ה׳ · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש על זה בעניין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת · ולפי דעתי כי שמים שזכר הוא במקום שני היסודות העליונים כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האויר כי נקרא שמי׳ כמו שכתוב ויקרא אלהים לרקיע שמים · וסמך השלש לעצמו שאמר בשעלו ובזרת לפי שהם עליונים · ואף על פי שהמי׳ התחתונים פעמי׳ יעלו כמו העבי׳ · אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבהם והכבד סמך אותו לדבר חוץ מעצמו בשלים ובפלס ובמאזנים · ואף על פי שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו : מי תכן את רוח ה׳ · כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונפשו אותה ויעש · אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו כשעשה העולם ואמר לו כן תעשה וכן אמר נוטה שמים לבדו · ומי שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו · וכפל העניין עוד ואמר : את מי נועץ ויבינהו · בארח משפט · פירוש בדרך תכונת העולם מי למדהו · וכן וארמון על משפטו ישב פירוש על תכונתו · וכן כמשפט הראשון והדומים להם : הן גוים · ואחר שכל זה עשה מאין עוזר ומאין מלמד איך יוכלו הגוים לִמְנעו מהוציא ישראל מתוכם · והלא כולם הן לפניו כמו הטיפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי · וזכר הדלי לפי שהטיפה נופלת מהדלי כשמוציאין : או כשחק מאזנים · שהוא דבר מועט מן המעט כי בנפיחה מעוטה יצא העפר הדק ההוא אשר במאזנים : הן איים כדק יטול · כפירשה כל האיים ישאם ויטלם והפשם כמו הדבר הדק · ויונת׳ תרגם הא נגוותא כדוקא דפרח · פירוש יטול פעל עומד אם כן הוא מבנין כפעל ונפרש טיל · וכן כתבו רבי יהודה ח״וג : ולבנון · לגוים שחושבים עלי ואומרים שאין לי יכולת להוציא ישרא׳ מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שירחו מאויבים ויתחרטו במה שאמרו · כל עצי הלבנון להדליק אש וכל חית הלבנון לשרפה לעולה לפני לא יספיקו להם · ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישרא׳ : כל הגוים מאפס · פחות מאפס על דרך המה מהבל יחד : ואל מי · אתם חושבים כי כמו שהאומות שלכם אין בהם כח להציל כך הוא האל חלילה שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אותו מעשה ידי אדם הוא : הפסל נסך · עניין נבוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואחר כך מכסהו בזהב או בכסף · או פירוש נסך עניין התכה ועניינו על הכסף ועל הזהב : ירקענו · כמו וירקעו את פחי הזהב · ורתוקו׳ כסף · שלשלאות כסף כמו עשה הרתוק ואם אינו ממשקלו : צורף · הצורף מותן בו שלשלאות של כסף · ויונתן תירגם שלשלן דכסף קונאה מאחיד ליה · המסכן תרומה · מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף · אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו כל כך הוא בטחונם בפסל : הלא תדעו · אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם הלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם ואם לא תדעו זה מדעתכם הלא תשמעו ממה שקוראים בספרי׳ ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעתם דרך קבלה שהיא מראש מימים קדמונים כי באלה השלם ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידי׳ דרך קבלה · וחזר ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ · כלומר אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ · ונאריך מעט בזה העניין ונאמר כי עובדי הפסילים אינם חושבי׳ שהאבן ההיא או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון העולם לא יעלה על הדעת שים שכל בעולם שיאמין זה אך הפסילים נעשו מתחילה לשם כוכב מן הכוכבי׳ או צורה מן הצורות העליונות · דמו העושים מתחילה שהם מורידים כח הכוכב ההוא על הצורה ההיא ושעובד הצורה כאלו עובד את הכוכב · והכוכבים מנהיגי׳ העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד שנשתקע דבר זה בלבבות בני אדם ולא נתנו לב למה עשו בתחילה אלא חושבים שהצורה הזאת הנעשית מאבן או מעץ או ממוס דבר כיון שנעשת בצורה הזאת מטיבה ומריעה ואחרים בצורה אחרת · והנה הראשוני׳ טעו בדעתם והאחרונים טעו מבלי דעת · ועל זה היו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר ולא ישיב אל לבו וגומר · חציו שרפתי במו אש וגומר · וכן אומר ממקומו לא ימיש · וכן אמר אף לא ימיש ולא יריחון וגומר · נראה שהם היו חושבים כי הצורות ההם ייטיבו וירעו והיו מקריבים להם ומנסכים ומקטרים להם ולא נתנו אל לבם שיש לעולם בורא והוא מנהיג העולם ומטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם הוא כמו שהוא היה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר שיפול במקרה · והדברים האלה שאנחנו עובדים ומכבדים כן עשו אבותינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם · וכן חשבו בדברים רבים ובמעשים שיעשו אותם ואומר שהדבר ההוא יועיל או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברים ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועים אלא כמו שהורגלו דור אחר דור וחושבים כי הדברים ההם הם עקר ואין לדרוש בורא או מנהיג או מכוין · ואלו

די ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע : י״ו פסוקים א״ן אין במצעות פסוק׳ וסימ׳ ויקם פרעה לילה הוא · וכי יראה הכהן · ויאמר הכהן חרב · ולבנון אין די בער · וירא כי אין איש דישעיה · הנה קול שועת · לבני עמון כה אמר · וכי תגישון עור · אמר נבל בלבו · הכל סר · כלו סג · עשה גדלות עד אין חקר תניינא דאיוב · עיר פרוצה אין · ידעתי כי כל אשר · הצרי אין בגלעד :

עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃

וַעֲפְרָא דְאַרְעָא כְּאִילוּ בִּמְכִילְתָּא אִתְכָּל וְטוּרַיָּא כְּאִילוּ בְּתַקְלָא תְּקִילִין וְרָמָתָא כַּד בְּמוֹזַנְיָא׃ מַן תַּקִּין יָת רוּחַ קוּדְשָׁא בְּפוּם כָּל נְבִיַּיָא הֲלָא יְיָ וְצַדִּיקַיָּא עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ פִּתְגָּמֵי רְעוּתֵיהּ הוֹדַעִינוּן׃ לְהוֹן דְּבָעוּ מִן קֳדָמוֹהִי אִסְבַּר חוּכְמָא וְאַלֵּיפִינוּן אוֹרַח דְּדִין וִיהַב לִבְנֵיהוֹן אוֹרַיְתָא וְאוֹרַח דְּסוּכְלְתָנוּ לִבְנֵי בְנֵיהוֹן הוֹדַעִינוּן׃ הָא עַמְמַיָּא כְּטִיפָּא מִדּוֹל וּכְעִיוּל מוֹזַנְיָא חֲשִׁיבִין הָא נַגְוָותָא כְּדוּקָא דְּפָרַח׃ וְאִילָנֵי לִיבְנָן לָא יִסְפְּקוּן לְאַדְלָקָא וְחֵיוָתָא דְּבַהּ לֵית הִיא כְּמִיסַּת לַעֲלָתָא׃ כָּל עַמְמַיָּא כְּלָמָא עוֹבָדֵיהוֹן גְּמִירָא וְשִׁיצָאָה אִינוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי׃ וּלְמָאן אַתּוּן מְדַמַּן לְמָרַן קֳדָם אֵל וּמָה דְמוּת אַתּוּן מְסַדְּרִין קֳדָמוֹהִי׃ הָא צִילְמָא נַגָּרָא עָבִיד וְקַנָּאָה בְּדַהֲבָא מְחַפֵּי לֵיהּ וְשִׁילְשְׁלִין דִּכְסַף קֵינָאָה מָאחִיד לֵיהּ׃ אוֹרַן בְּרִי אָעָא דְּלָא אָחִיד בֵּיהּ רִיקְבָא בָּחַר נַגַּר אוּמַן בָּעֵי לֵיהּ לְאַתְקָנָא צְלֵם דְּלָא יִצְטְלֵי׃ הֲלָא יְדַעְתּוּן הֲלָא שְׁמַעְתּוּן הֲלָא אִתְחַוָּא מִן אוּלָּא עוֹבַד סִדְרֵי בְרֵאשִׁית לְכוֹן הֲלָא תִסְתַּכְּלוּן לְמִדְחַל קֳדָם מַן דִּבְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא׃

ראשרי

וא״ו הם דרכי האמרי שאמרו רבותינו ז״ל ומי שהוא מפתה ברעתו להבין העולם בכלל ובפרט יבין כי לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד עובדי הפסל הלא הבינותם מוסדות הארץ, כלומר אם יש בכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמים כמו שאמר הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר גם כן אחר זה מן הככבי׳, אמר הנביא מכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם שמנהיגו וברא בסדר מסודר לא כפל כך במקרה, ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים והעפר וכל הנבראי׳ אשר בארץ הם מארבע יסודות אלה נמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משונה זה מזה והנה האש חם ויבש והמים בהפך קרי׳ ולחי׳ ושניהם כדורי׳ זה על זה והאויר שביניהם לא ימנע האש ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמי׳ שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ותמצא מחלוקת ביניה׳ ויכח הגובר כמו שאנו רואים באש ובמי׳ אשר בינינו כשיפגשו זה בזה, אם כן מי יוכל לומ׳ שזה היה במקרה בלא הנהגת מנהיג ששם טבע באש שלא ירד אך יעלה ובעלותו גם כן שם לו גבול ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל האש לעוברו אף על פי שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע במי׳ לרדת ולא לעלות ובירידתן גם כן שם

וישביה ו׳ וסימ׳ היושב על חוג הארץ, כמו כן ימותון, העיר ההללה, היו לי כלם כסדם, וישתמר חקות עמרי, אשר עשיריה מלאו, צבאם ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בריש סימן לה:

היושב על חוג הארץ וישביה כחגבים הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה: אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם: ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש: כח שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר:

חוג ב׳ בתרי חוג וא׳ וחוג סיני יתהלך

ואשרי בתקוף רומא שכינת יקריה וכל יתבי ארעא חשיבין קדמוהי כקמצין דמתח כזעיר שמיא ופרסינון כמשכן יקרא לבית שכינתא: דמסר שלטונין לחולשא דייני ארעא כלמא עביד: אפילו יפשון אפילו יסגון אפילו יתרבון בארעא בניהון ואף רוגזיה ישלח בהון ויבהתון ומימריה כעלעולא לקשא יבדר יתהון: ולמן תדמון קדמי ותשוון יימר קדישא: זקופו לרומא עיניכון וחזו למדחל קדם מן דברא אילין דאפיק במניין חילי שמיא לכולהון בשמהן קרי מסגי גבורן ותקוף חיל חד מסדרי לא מתעכב:

רש״י

חוג, לשון מחוגה עוגל קומפס בלעז: ויושביה, לפניו כחגבי׳: כדוק, כירעה טייל״א בלעז: אף בל נטעו, אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זורעו, ועוד יתיר מכאן שישורשו ויעקרו כאילו לא זורעו זריעה פחותה מנטיעה: בל שורש בארץ גזעם, לכשיעקרו לא ישרים הגזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה הרי״ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל איראדיציי״ן בלעז: מי ברא אלה, כל הצבא אשר תראו במרום: מרוב אונים, שיש לו ושהוא אמיץ כח אין מן הצבא לא נעדר שלא יקר׳ בשם:

למה

גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ יבשה ולא יעברוה המים, וכן שם האויר בין האש ובין המי׳ להפריד ביניהם, לפיכך האויר חם ולא דומה בחומו לאש ובלחותו למים, ומי יאמ׳ שהיה כל זה אלא במסדר חכם שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא יהיה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה כך, ועוד שהארבע יסודות הם נמזגי׳ בגוף אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהפך חברו ואיך יעמוד הגוף שהם בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג סדרם בדרך שלא יגבר האחד על חברו ויעמידו ארבעתם כאחד הגוף עד עת יבוא קצו, וגם בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם נמזגי׳ ארבעתם בכל אחד ואחד כפי משפטו, והנה העולם בכללו כמו בית בנוי והשמים כמו התקרה על הבית והככבים כנרות בבית, ומחי הארץ כשלחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה הבית הוא האל יתבר׳ בעולם והאדם בעולם כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו כל עסקי הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אא שגדל בתוך הבית ואמרו לו שאביו היה פקיד בזה הבית והוא גם כן יהיה כן אחריו ואם הפקיד בעל שכל ידרוש לבעל הבית מי הוא כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא יחטא בפקודתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא לחשבון עמו על פקידתו וחושב בלבו כאלו בעל הבי׳ על ראשו תמיד ונותן עיניו בו ובמעשיו, ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן בעיני בעל הבי׳ ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקידתו והפקיד הסכל לא יעשה זה אא כיון שרואה עצמו פקיד יעשה בו כרצונו וכתאות לבו, לא ישגיח אל בעל הבית מי הוא ואומר בלבו כיון שאינני רואה בעיני כיום לבית זה בעלים מי יביאני לחשוב זה שיש לו בעלי׳ אא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית הזה ואעשה בו כלבבי בעוד שאני מוצא אינני חושש אם יש בעל בית אם איננו, וכשיודע זה בעל הבית בא ומוציאו מן הבית בדחיפה ובקצף גדול כן האל יתברך הוא אדון העולם ושם האדם פקיד בעולם התחתון ואם נותן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא שנתנו פקיד בעולם ויירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי יראה בשכלו כי אי אפשר לזה העולם מבלי אדון המנהיג, ובדבר ימצא חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה ואמר בלבו אינני חושש אם יש אדון אם אין אדון כי בשרירות לבי אלך ובכח לבי אעשה תאות לבי האל טורדו ועוקרו מן העולם ומודיע הכח והיכולת ממנו לפיכך אמ׳ אחר זה הנותן רוזני׳ לאין וגומר, יראה להם שהוא אדון בעולם מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם: היושב, כאלו אמר על השמים כי הם חוג הארץ כמו שעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה יש שתי אצבעו׳ האחת יעמוד ובשנית יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה, ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקו׳ יתעלה מכל דמיון אא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך א׳ וישביה כחגבי׳, כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, ויונתן תרגם דאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה תרגם היושב כמו המושיב, ואלה השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות, כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו הדוק, כי פירוש דוק יריעה שעשה אדם ממנה אהל, ופי׳ לשבת תחתיהם, כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו תקרה, ויונתן תרגם הנוטה כדוק דמתח כזעיר, ועניין וימתחם הנטיה והפריסה, וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה מקום שנמתח עמו וממנו נקרא השק אמתחת כמו שפירשנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: הנותן רוזנים ושופטי ארץ, שמתגאי׳ בגדולתם ובוטחי׳ בכחם ובחילם, ומה שאמר עשה כמו שאמר ונטה עליה קו תהו כי ההריסה אינה מעשה על דרך האמת: ורוזנים, ידוע כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולי׳: אף בל נטעו, כל כך יתמם לאין עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם ולא נודע מקומו איה, ואמר עוד עליהם על הדרך הזה אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך, ואף שלשה כל אחד לרבות את חבירו כמו גם אנחנו גם אתם גם טפכם: שרש, ענינו כמו נשרש והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע: גזעם, שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע והטמון תחת הארץ יקרא שרש כמו שאמרו רבותינו זכרונ׳ לברכ׳ העולה מן הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית: וגם נשף, וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח, נשף כמו נשפת ברוחך: וסערה, כמו ורוח סערה: ואל מי תדמיוני ואשוה, אל מי תוכלו לדמות אותי שאהיה אני נדמה לאותו הדבר ואשוה לו כי לא תוכלו לדמותי בדבריכם אם לא בשכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני אם כן אני יחיד ובורא העולם כולו, ואמר קדוש כי הוא קדוש ובעל המחשבות: שאו מרום עיניכם, אמר הסתכלו בככבי׳ לפי שהם גופים עצומי׳ וגדולים בגוף ובמראה מנבראי מטה וכבר אמר להם שיבינו בארבע יסודות ובארץ ובשמים הנטוים עליה כאהל, עתה אמר להם שיסתכלו בככבים שהם נבראים עצומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיו׳ אא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמ׳ אם כן הככבי׳ שהם רבי׳ ברואים הם ולא בוראים, וראו גם כן בדעתכם המוציא במספר צבאם מה שאין כן יכולת באדם לספור אותם, ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לככבים והם אלף וכ״ב זהו לככבים הגדולים המאירים על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש ככבים רבים אין מספר להם אבל בני אדם אבל מי שבראם יודע מספרם, ופירוש לכולם בשם יקרא, כמו שאמר דוד עליו השלום מונה מספר לככבים לכולם שמות יקרא, רוצה לומר כי לכל אחד מהם קרא שם הראוי לו לפי הדבר הנברא בעבורו לסבת אותו הדבר אחר סבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו, וכן אמרו רז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ, וזהו שאמר הנה גם כן מרוב אונים השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יצורי מטה, ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ומכל אחד מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדים באישיהם אף על פי שעומד מיניהם אבל נבראי מעלה איש מהם לא נעדר לעולם בשום העדר לא בכולו ולא במקצתו וכמו שהיה ביום הבראו כן יהיה כל ימי עולם לא יוסיף ולא יגרע כי אין התוספת אלא לבעלי החסרון והם שלמים בבריאתם וכל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראים בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה ומהם יכיר הבורא והנה הנביא הזהיר בני אדם בזה ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינותם ואמר שאו מרום עיניכם וראו, פירוש וראו כמו שפירשנו ראית הלב, ואמרו רז״ל כל מי שאינו מחשב בתקופות ומזלות עליו הכתוב אומר ואת פעל ה׳ לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו, ואמרו מנין שמצוה לאדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים זהו חשוב תקופות ומזלות, ואמרו רז״ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימנו

למה תאמר יעקב · אומר כנגד ישראל שהם בגלות למה תאמר זה כי בעבור אורך הגלות תאמר כי נסתרה דרכך מה׳ ולא ישגיח עליך ועל צרות הגלות שאתה סובל : דרכי · רוצה לומר ענייני שאני בו · וכן מרוע דרך רשעים צלחה והדומים לו רבים : משפטי יעבור · משפטי ודיני שהיה לו לריב עם הגוים העובדים בי יעבור ממנו ולא יהיה לפניו לזכרון כי איננו חושש בו ולמה תאמר זה : הלא ידעת · מדרך השכל מדעתך : אם לא שמעת · ממלמד ומורה : כי אלהי עולם ה׳ · אלהי שופט כמו עד האלהים יבא דבר שניהם · וכן כל אלהים שהוא על האל יתברך רוצה לומר שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל אחד לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמ׳ איך תחשוב כי לא ישגיח עליך והוא מ משגיח על כל העולם כלו כי הוא בראו וכיון שמעש׳ ידיו הוא באמת משגיח עליו ואחר שהוא שופט העולם באמת יקח משפטיך מן הגוי׳ העובדים בך · ומה שאמר בורא קצות הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפים סביבותיה והיא כ כנקודה בתוך העגולה והקדוש ברוך הוא מ מעמידה בכחו באמצע בלי סוס סמיכה כמו שאמר תולה ארץ על בלימה ואין אחת מ מקצותיה נוטה לאחת משם הפאות שלא כולה באמצע מכל צד ומכל קצה זהו שאמר בורא קצות הארץ · ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם וברא אותו ומשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמי׳ ויגלה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלים והם סובבים סבוב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב. שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסק׳ לסבוב ה הגלגלים שהם סובבים

ובחורים ב׳ חד מ״ל וחד חס׳

מא

רשי

ותדבר ג׳ בקריאה וסימ׳ ותדבר נא אמתך · ותדבר ולא תאלם · למה תאמר יעקב ותדבר ישראל : יעבור ז׳ מ״ל וסימ׳ נמסר לעיל בסי׳ בסוף סימן כ״ו : העיר ה׳ בקריאה וסימ׳ מי העיר ממזרח צדק יקראהו · הברו החצים · ובשנת אחת לכורש דריש עזרא · וחברו דסוף ד״ה · ויקומו ראשי האבות : נדף ה׳ קמצין

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

א הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃

ג׳ רפין · ל׳ · ז׳ מ״ל · ז׳ מ״ל · ל׳ · ח׳ · ב׳ מ״ל · ב׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ יתר · יתיר · ל׳ · טו׳ דגש · ה׳ · ה׳ · ל׳ · ז׳ מ״ל · יד

לְמָה תֵימַר יַעֲקֹב וּתְמַלֵּיל יִשְׂרָאֵל מְטַמְרָא אוֹרְחִי מִן קֳדָם יְיָ וּמִן קֳדָם אֱלָהִי דִּינִי יַעְדֵי׃ הֲלָא יְדַעְתָּא אִם לָא שְׁמַעְתָּ אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּי בְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא לָא בְעָמַל וְלָא בְלֵיאוּ לֵית סוֹף לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ׃ דְּיָהֵב לְצַדִּיקַיָּא דִּמְשַׁלְהַן לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא חוּכְמָא וּדְלֵית לְהוֹן תְּקוֹף נִכְסִין מַסְגֵי׃ וְיִשְׁתַּלְהוֹן עוּלֵימִין חַיָּבִין וְיִלְאוּן וְרַוְקֵי רַשִׁיעַיָּא אִתְקָלָא יִתַּקְלוּן׃ וּדְסַבְּרוּ לְפוּרְקָנָא דַייָ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וְיוֹסְפוּן חֵיל וְיִתְחַדְּתוּן לְעוּלֵימַהוֹן כְּצִימוּחַ דְּסָלֵיק עַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין יְרַהֲטוּן וְלָא יִלְאוּן יְהָכוּן וְלָא יִשְׁתַּלְהוּן׃ אָצִיתוּ לְמֵימְרִי נַגְוָן וּמַלְכְוָן יוֹסְפוּן חֵיל יִתְקָרְבוּן בְּכֵן יְמַלְּלוּן כַּחְדָּא לְדִינָא נִתְקְרַב׃ מַן אַיְתִי בִּגְלַאי מִמַּדִּינְחָא אַבְרָהָם בְּחִיר צַדִּיקַיָּא בְּקוּשְׁטְ קָרְבֵיהּ לְאַתְרֵיהּ מְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמֵי וּמַלְכִין תַּקִּיפִין תְּבַר רְמָא כְּעַפְרָא קְטִילִין קֳדָם חַרְבֵּיהּ כְּקַשׁ רְדָפִינוּ קֳדָם קַשְׁתֵּיהּ׃ רְדָפִינוּן עֲדָא שְׁלָם חֵילַת אוֹרַח בְּרִיגְלוֹהִי לָא עֲלַת׃ מַן אֲמַר אִלֵּין קַיָּים אֲמַר וַעֲבִיד וְסַדַּר דָּרַיָּא מִלְּקַדְמִין אֲנָא יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא דִּילִי אִינוּן בַּר מִינִי לֵית אֱלָהָא׃

בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר בחקתי :

למה תאמר · עם יעקב ותדבר בגלות : נסתרה דרכי מיי׳ · העלי׳ מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אותם שלא ידעוהו : ומאלהי משפטי יעבור · העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם לאבותינו ולנו : בורא קצות הארץ ואין חקר לתבונתו · מי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבו׳ למה הוא מאחר טובתכם שלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין : נותן ליעף כח · וסופו להחליף כח לעייפותכם : ויעפו נערים · גבורת אויביכם המנוערים מן המצות תיעף : ובחורים כשול יכשלו · אותם שהם עכשיו גבורי׳ וחזקי׳ יכשלו ואתם קויי יי׳ תחליפו כח חדש וחזק : אבר · כנף : החרישו אלי · לשמוע דברי : איים · אומות : יחליפו כח · יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח : יגשו הלום · ואז משיגשו ידברו : למשפט נקרב׳ · להוכיחם על פניהם : מי העיר ממזרח · אותו שבדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך : יתן לפניו גוים · מי שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיה׳ : ירד · ירדה : יתן כעפר חרבו · רמא כעפרא קטילין קדם חרביה נתן את חרבו עושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף : ירדפם יעבר שלום · הלך כל מעברותיו בשלום לא נכשל ברודפו אותם : אורח ברגליו לא יבא · דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו · לא יבא לא היה רגיל לבא : מי פעל ועשה · לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש · לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת : אני יי׳ ראשון · להפליא פלא ולעזור : ואת אחרונים אני הוא · אף עמכם בנים האחרונים אהיה ולעזור אתכם : רא״ו

בכח שאין לו הפסק אם כן אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע אם כן איננו מצד לאות ויגיעה כאשר איננו עושה משפט ברשעים המעבידים ישראל · ואם תאמר מאחר שברא העולם ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה רואה זה הזמן הארוך בצרת ישראל בגלות ולא יושיעם מצרתם ולא יעשה משפט באויביהם · התשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעי׳ ויכולים להשיג חכמתו ותבונתו ולא נוכל לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירי׳ ויודעים וזהו : נותן ליעף כח · והוא יתן כשירצה כח ועצמה לישרא׳ שהם בגלות ויעפי׳ ויגעים מאין אונים : ויעפו נערים ויגעו · אמות העולם שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים יעפו כשיהיה רצון האל ייגעו ויפסקו כחם ולא יהיה להם אפילו כח נערים ובחורים ואמות העולם שהם גם כן כבחורים שהם שלמי׳ בכחם כימי הבחרות לא יועילם כחם כשירצה האל אלא כשול יכשלו : וקוי ה׳ · וקוי כתיב בו״ו אחת לבד והיא ע״ן הפעל וי״וד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא · אמר הגוים כשול יכשלו אבל ישראל שהם קווי ה׳ בגלות ואפס כחם עוד יחליפו כח כמו העץ אם יכרת ועוד יחליף והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר : יעלו אבר כנשרי׳ · כתב רבינו סעדיה כי הנשר יעלה לעשר שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום האש ויפיל עצמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שנים עד מאה ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות : ירוצו · בשובם לארצם ולא ייגעו ילכו בדרך ולא ייעפו : החרישו אלי איים · החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יאזין · ופירוש איים מושבי איים : יחליפו כח · יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני : יגשו אלי לשמוע דברי : אז ידברו · אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענה : יחדו · אני והם נקרב למשפט על טענותי וטענותיהם כי הם מחסרי׳ כחי ויכולתי ואומרי׳ שאין בי כח להציל ישרא׳ מידם ועובדי׳ פסילי׳ שאין בהם ממש יאמרו לי : מי העיר ממזרח · והוא אברהם אבינו שהעיר אותו האל לצאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארצה בני קדם והעיר אותו הא׳ מבי׳ עובדי פסילי׳ : צדק יקראהו לרגלו · בכל מקום שהיה הולך זהו לרגלו בכל מקו׳ שהיה רגלו שם היה קורא צדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברהם בשם ה׳ · וכמו יקראהו לצדק זהו הצדק והאמת שהיה אומ׳ להם עזבו עבודת האלי׳ כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והיה מלמד אותם דרכי האמונה · הים פלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כולם עובדי אלילים ומוכיחם על אמונתם ולא פחד מהם וממלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אנכי ה׳ : יתן לפניו גוים · ומי הוא שנתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכי׳ כדר לעומר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמנה עשר איש והכם והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו וזה היה ברוב בטחונו בי : ירד · ענין ממשלה והוא מבנין הפעיל ומענינו כמו לא תרדה בו בפרך · וירדו בכם שנאיכם · ופי׳ ומלכים ירד · ובמלכים רוצה לומר שהשליטו במלכים והוא במעט עם · יקראהו יתן ירד ירדפם יעבר יבא כולם עתיד במקום עבר וכמוהו רבים · והטעם שאמר אלה כולם בלשון עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל צדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם : יתן כעפר חרבו · כתנם האל כעפר לדום לפני חרב אברהם ותנם כקש נדף לפני קשתו · וכן תי׳ רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא דרופין קדם קשתיה · ויש מפרשים נתן חרב שלכל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף : ירדפם יעבור שלום · רדף אותם ועבר בשלום כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו · שלום בחסרון בי״ת השמוש וכן הנמצא בית ה׳ כמו בבית ה׳ וכמוהו רבים · ויש לפרש שלום שם תאר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בשקל קרוב רחוק וכמוהו שלח ידו בשלומיו : אורח ברגליו לא יבא · וזהו תימה אורח שלא כאבו רגליו ולא עפה בו בלילה שבא עליהם והכם · וי״מ אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שום רע בדרך ההיא · ויונתן תרגם חיילת ארח ברגלוהי לא עלת · ויש מפרשים הענין הזה ענין נבואה על כורש שיעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפשה ולא יעמדו לפניו גוים ומלכים · והנכון כמו שפירשנו · וכן פירשו אחז״ל · וכן פירש יונתן שתרגם מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא : מי פעל ועשה · כפל הענין במלות שונות אמר מי פעל ועשה גבורות אלו : קורא הדורות מראש · מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק באברהם וגדלו שידע שיבא ממנו זרע שיהיה נכון לפניו נבחר מכל העמים : אני ה׳ · אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידים להיות כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף · ופירוש קורא כאלו קורא כך וכך יהיה בעתיד · וכן קורא על ידי נביאיו עתידות רבות :

רא״ו

ראו איים , יושבי האיים ההם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול שעשה יראו ופחדו גם כן קצות הארץ ששמעו זה הדבר מפי המגידי׳ חרדו לזה הדבר׃ קרבו ויאתיון , קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שיצא לקראתו ואף על פי כן איש את רעהו יעזרו לעשות הפסילי׳ ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם שלא היה אלא בשלש מאות וי״ח איש ונצח ארבעה מלכים גדולים וזה דבר פלא שאם ת תאמרו המלכים היו חלשי׳ הרי הם שהיו ארבעה ונצחו מתחילה חמשה מלכים והכו כל הארץ אם כן היה להם לתת לב למה היה זה הפלא על ידי אברהם אלא שאמונתו נבדלת מאמונת כל הגוים ו והאל אשר דבק בו ועבד אותו הוא עזרהו על המלכי׳ האלה ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בפסילי׳ ואמרו בפחד וביראתם מהמעש׳ הגדול אשר ראו נתחזק ונתאמץ בעבודת אלהינו כל אחד בפסלו והם י יעזרונו׃ איש את רעהו , ולאחיו , כמו ואיש אל אחיו , והפסוק כפול בענין במלות ש שונות׃ ויחזק חרש , חרש עצים עושה ת תחילה הפסל מעץ ו ומחזק בדברו צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה ו ויכפנו׃ מחליק פטיש , והצורף מה יעשה מ ממהר מלאכתו ומחליק פטיש להכות בו טסי הכסף או הזהב , מחליק מענין ואנכי איש חלק חלקלקות׃ את הולם פעם , הולם שם דבר כי הוא מלעיל ופירוש הולם מכה מן והלמה סיסרא ופירוש פעם הסדן שמכין עליו ׃ ופירוש מחליק פטיש להכות בו הטסין על הסדן ואת במקום לאמר הפטיש כאלו אמר למכת הסדן , ויונתן תרגם מחא בפטישא עם דמטפח בקורנסא , ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תיקן בדברי רבותינו ז״ל קורנס וכן דרך הצורף מתחילה מכה במקבת גדולה ואחר כך בקטנה׃ אומר לדבק טוב הוא , כשמדבק הטסין על פסל העץ וכשמדבק יפה יפה ואומר טוב הוא ואחר כן יחזקהו במסמרים כדי שלא ימוט היום או מחר עם הכסף מעל פסל העץ׃ ואתה ישראל עבדי , איך כגויי הארצות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד , ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ויצא מתוך עובדי פסילים ואלילים׃ אשר החזקתיך , עבר במקום עתיד כדרך הנבואות , רוצה לומר אחזיק בך להוציאך מהגלות׃ מקצות הארץ ומאציליה , מגדולי הארץ וממלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך׃ ולא מאסתיך , אף על פי שארך הגלות׃ אל תירא , זהו כי עמך אני ואשר אחריו בפרשת החרשים שמעו אל תירא כי אתך אני , וחד פסוק סימן וירדתי ודברתי עמך שם וגומר׃ אל תשתע כי אני אלהיך , לפי ענינו אל תפחד , ויונתן תרגם לא תתבר , ובדברי רז״ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעוה כלומ׳ כדונג שנמס מפני האש כן אל תמס אתה , ואדוני אבי ז״ל פירש מענין שעו ממנו שפי׳ הרפו , ופירוש אל תשתע אל תתרפה כענין אל ירפו ידיך׃ הן יבשו , הנחרי׳ בך , כמו בני אמי נחרו בי מן חרה׃ יבשו ויכלמו , כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבים שלא יצאו מרשותם לעולם׃ תבקשם אפילו אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס׃ מצותיך , כמו הן לריב ומצה׃ כי אני , ואחר שאני אומר לך אל תירא בטוח תהיה כי לא איש אל ויכזב׃ אל תיראי תולעת יעקב , לפי שהם חלשי׳ בגלות כתולע׳ ובילמדנו למה נמשלו ישר׳ לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזי׳ אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישר׳ כל כחם בתפלה ומכי׳ אמות העולם שהם חזקים כארזים ונמשלו׳ בהם שנאמר ארז בלבנון׃ מתי , כמו אנשי׃ עזרתיך , לשון נקבה כנגד התולעת אף על פי שאמר מתי׃ הנה שמתיך למורג חרוץ , כמו למורג וחרוץ וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם , ואף על פי שהמורג הוא החרוץ הכלי ההוא עשוי בשתי תכונות לאחד קורא׳ מורג ולאחד חרוץ , או יהיה חרוץ תואר למורג רוצה לומר מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חתוך כמו אם חרוצים ימיו , ואמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לגוים בצאתך מהגלות למורג וחרוץ חדש׃ בעל פיפיות , בעל פיות רבות לפיכך נכפל בו הפא והיו״ד כי כל מורג הוא בעל פיפיות והם המסירים הקליפה מעל הבר׃

ויראו ו׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון , והנשארים ישמעו ויראו , וכל ישראל ישמעו ויראו דבן סורר , ראו איים ויראו , יראו רבים ויראו , יראו צדיקים ויראו , וחד המה ואביהם ויראו׃ צרף ד׳ חס׳ וסימ׳ הפסל נסך חרש וצרף קדמא דפסו׳ , ויחזק חרש את צרף , הוביש כל צרף

ה ראו איים ויראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון׃ איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק׃ ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט׃
ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי׃ אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך׃ אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי׃ הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך׃ תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך׃ כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך׃
אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם יהוה וגאלך קדוש ישראל׃ טו הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות

חזו נגוותה וידחלון דבסיפי ארעא יזועון יתקרבון וייתון׃ גבר ית חבריה יסעדון ולאחוהי יימר תקיף׃ הלא יבהתון בעובדיהון דמתקיף נגרא עם קנאה מחי בפטישא עם דמטפח בקורנסא זימנא אמר על דבקא תקין הוא ומתקיף ליה במסמרין דלא יצטלי׃ ואת ישראל עבדי יעקב דאתרעיתי בך זרעיה דאברהם רחמי׃ דקריבתך מזרעית ארע וממלכותא בחרתך ואמרית לך עבדי את אתרעיתי בך ולא ארחיקינך׃ לא תדחל ארי בסעדך מימרי לא תתבר ארי אנא אלהך אתקפינך אף אסעדינך אף אחדינך בימין קושטי׃ הא יבהתון ויתכנעון כל עממיא דהוו מתגרין בך יהון כלמא ויבדון אנשי דינך׃ תבעינון ולא תשכחינון לאנשי מצותך יהון כלמא וכלא מידעם גברין דהוו מתגרין למעבד עמך קרב׃ ארי אנא יי אלהך מתקיף ימינך דאמרית לך לא תדחל מימרי בסעדך׃ לא תדחלון שבטיא דבית יעקב זרעיתא דישראל מימרי בסעדכון אמר יי ופריקכון קדישא דישראל׃ הא שויתיכון למורג תקיף חדת מלי סמפורין

תקטיל

מפסל , ויוצא לצרף כלי׃ ויאבדו ב׳ וסימ׳ הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך , בשוב אויבי אחור׃ פיפיות ב׳ ומל׳ וסימ׳ הנה שמתיך למורג חרוץ חדש , וחרב פיפיות בידם׃

ראו איים , עובדי ע״ז הגבורות שלעשה וראו׃ קרבו ויאתיון , זה אצל זה׳ נאספים להלחם כשראו הגאולה׃ איש את רעהו וגו׳ , יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם׃ ויחזק חרש , מוסך הפסל׃ את צורף , המרקעו בזהב׃ מחליק פטיש , באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה׃ את הולם פעם , הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו׃ אומר לדבק טוב הוא , על אותן שהיו מחזרי׳ אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל , דבק , סולדור״א בלע״ז׃ ויחזקהו , לצלם במסמרים׃ לא ימוט , כולם יחזקו זה את זה׃ ואתה ישראל עבדי , ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם , ראו איים אותה מלחמ׳ ויראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בניו את בני עילם שהם משם׃ איים , כשם שאיים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מ מסויימין בעולם׃ איש את רעהו יעזורו , זה עוזר את זה בברכו׳ ברוך אברם וזה עוזר את זה ב במתנות ויתן לו מעשר מכל׃ ויחזק חרש , זה שם שהיה נפח לעשות מסמרו׳ ובריחים לתיבה׃ את צורף , זה אברהם שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה׃ את הולם פעם , זה אברהם שהלם כל המלכים ה האלה פעם אחת׃ אומר לדבק טוב הוא , טוב לידבק באלוהו של זה׃ ויחזקהו , שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט׃ ואתה ישראל עבדי , אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת , ואתה ישראל עבדי , הקנוי לי משני אבות׃ זרע אברה׳ אוהבי , שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה׃ אשר החזקתיך , לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו׃ מקצות הארץ , משאר האומות׃ ומאציליה , מן הגדולים שבהם׃ קראתיך , בשם לחלקי בני בכורי ישראל׃ ולא מאסתיך , כעשו שמאסתי בו ואת עשו שנאתי׃ אל תשתע , אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה ש״ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל הת״ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם וישתמר חוקות עמרי תשתכרין תשתפך נפשי׃ תולעת יעקב , משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה , תולעת ווירמ״ינא בלע״ז׃ מתי ישראל , מספר ישראל׃ למורג חרוץ , כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים כעין כלי כפחים של ברזל שקורין לימ״א בלע״ז וגוררין על הקשין של שבלי׳ ומחתכן עד שנעשו תבן דק׃ חדש , כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו׃ בעל פיפיות , הם חידודי החריצין׃

תדוש

הריש

תדוש הרים, מלכים ושרים: תזרם, תזרה אותם כבמזרה לרוח, והרוח תשאם מאליהם לגיהנם: מבקשים מים, נתנבא הנביא על אחרית הימים לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי יי' ישוטטו לבקש את דבר יי' ולא ימצאו ובשיבוב אפו יכין להם לחם ומים ישכין שכינתו ורוחו בפי נביאיהם: נשתה, לשון ונשתו מים מהים לשון ה השאת והסבר וכלן לשון חורבה ויובש ולכך התי"ו מודגשת שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תי"ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבים ונשתו: נהרות, לב מבין להור' ולנבואה: מדבר, מקום שלא היתה חכמת תורה: אתן במדבר ארז שטה, כל מיני יישוב אף בהם אתן כל מיני חכמה וטובה ושלום: תדהר ותאשור, שמות אילני סרק העשויין לבניין: קרבו ריבכם, כל האומות בואו וריבו והתווכחו עם בני: עצומותיכם, טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין: יגישו, האומות את נביאיהם וקוסמיהם: ויגידו לנו את אשר תקרינה, לעתיד: הראשונות, שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נברא מה הנה: או הבאות, לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם: הגידו האותיות לאחור, המופתים הבאים באחרונה: ונשתעה, ונספר דבריכם ויספר מתרגמינן ואישתעי: הן אתם מאין, ודבריכ' איך יתקיימו: ופעלכם מאפע, אינכם אלא פועי' ומרימי' קול להטעו' בדברי כזב: תועבה, הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב"ה, ולא עבדיו ולא משרתיו: העירותי מצפון ויאת, אני מגיד העתידו' הנני מעיר לבנו' חרבות ירושלם את כורש מצפו' ויאת על בבל להחריב: ממזרח שמש יקר' בשמי, כל ממלכו' הארץ נתן לי יי' אלהי השמים ונרא' שארץ פרס במזרחי' צפונית היא לארץ ישר', ד"א העירותי מצפו' את נבוכד נצר להחריב את עירי ויאת וכורש ה היערתי ממזרח שיקר' בשמי לבנו' את עירי שמלכו' פרס במזרח ארץ ישר' היא שנ' ראיתי את האיל וגו': ויבא

הרים וגבעות, משל למלכי האומות ושריהם: תזרם, אתה תזרה אותם כאדם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא ותפיץ המוץ והם יהיו כמו המוץ: העניים והאביונים, בני הגלות בצאתם מהגלות לשוב לארצם וילכו דרך מדברות מקום שאין מים יבקשו מים במדבר ולא ימצאו ולשונם יבשה בצמא ויצעקו אלי ואני אענם כי אני אלהי ישראל ואני הוצאתים מהגלות לא אעזבם למות בצמא במדבר אלא מה אעשה להם אפתח על שפי' נהרות: נשתה, כמו נשתה גבורתם, ורגש התי"ו מפני הפסק: אפתח על שפים, המקומות הגבוהי' כמו וילך שפי: נהרות, מים שילכו נהרות מהם: ובתוך בקעות, וכל שכן בתוך בקעות שיצאו מעינות רבות והכל יהיה דרך פלא כי לא יצאו מים במדבר לא בהר ולא בבקעה: אתן, לא יצאו מים במדבר לבד אלא אפילו עצים יגדלו בהם, ואם תאמר מה צורך להם בעצים אלה בעלות מהגלות נוכל לומר שיצרכו אלה ה העצי' במדבר בקומתן כמו שנצרכו בימי ב בראשית ויהיה להם כל שלא יכם שרב ו ושמש, או להעמיד הפלא ההוא מהיום ההוא והלאה ויהיו ב באותן מדברות לעולם מים ועצים גדלי' בהם ויאמרו בני העולם ב בעברם בהם זה עשה האל לכבוד ישרא' ויהיה לשם ה' לעולם על ה הפלא ההוא, וכן אמר למטה בפרש' דרשו ה' והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת: עץ שמן, הוא העץ שקורי' בלעז פי"ן והוא עצי ש שמן והשמן שיוצ' ממנו הוא הזפת, וכן תרגם יונתן אעין דמשח, ולא נוכל לומר כי הוא עץ זית כי בעזרא זוכר אותם בשנים והביאו

כמץ ב' וחס' וסימ' וגבעות כמץ תשים, כי אם כמץ אשר תדפנו רוח: תגיל ב' וסימ' ואתה תגיל ביי' בקדוש ישרא' תתהלל, ונפשי תגיל ביי': תתהלל ב' וסי' בקדוש ישרא' תתהלל, אשה יראת יי': לאג' ג' פתחי' וסימ' לעיל בסים לה": וישימו ג' רפי' בקריאה וסימ' ויתנו לנו שני' פרים ויבחרו להם, למען יראו וידעו, וישימו

תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃ הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֶזְבֵם׃ אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמוֹצָאֵי מָיִם׃ אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו׃ לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ׃

קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר יְהוָה הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב׃ יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת מָה הֵנָּה הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ׃ הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם אַף־תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה וְנִרְאֶה יַחְדָּו׃ הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם׃ הַעִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיַּאת מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ

תְּקַטֵּיל עַמְמַיָּא וּתְשֵׁיצֵי וּמַלְכְוָתָא כְּמוֹצָא תְּשַׁוֵּי׃ תְּדָרֵינוּן וְרוּחָא תִּטוֹלִינוּן וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְבַדַּר יַתְהוֹן וְאַתְּ תְּבוּעַ בְּמֵימְרָא דַיְיָ בְּקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁתַּבַּח׃ עִנְוְתָנַיָּא וַחֲשִׁיבַיָּא דִּמְחַמְּדִין לְאוּלְפָנָא הָא כְּצַחְיָא לְמַיָּא וְלָא מַשְׁכְּחִין רוּחֵיהוֹן בְּסִגּוּפָא מְשַׁלְהַיָּא אֲנָא יְיָ אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא אֲרַחֵיקִינוּן׃ אֲקָרֵיב גָּלְוָתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאֵידַבְּרִנוּן בְּאוֹרַח תַּקְנָא וְאֶפְתַּח לְהוֹן עַל נַגְדִין נַהֲרִין וּבְגוֹ מֵשְׁרַיָּין מַבּוּעִין אֲשַׁוֵּי מַדְבְּרָא לַאֲגַמִּין דְּמַיִן וַאֲרַע בֵּית צַחֲוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָּא׃ אֶתֵּן בְּמַדְבְּרָא אַרְזִין שִׁטִּין וַהֲדַסִּין וְאָעִין דִּמְשַׁח אֵירַבֵּי בְּמֵישְׁרָא בִּירָוָן מוֹרָנִין וְאֶשְׁכְּרוֹעִין כַּחֲדָא׃ בְּדִיל דְּיֶחֱזוּן וְיִדְעוּן וִישַׁוּוּן דַּחַלְתִּי עַל לִבְּהוֹן וְיִסְתַּכְּלוּן כַּחֲדָא אֲרֵי גְבוּרְתָּא דַיְיָ עֲבַדַת דָּא וְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בְּרָא יָתַהּ׃

קָרִיבוּ דִינְכוֹן אֲמַר יְיָ אַעִילוּ חֶזְוָתְכוֹן אֲמַר מַלְכֵּיהּ דְּיַעֲקֹב׃ יִתְקַרְבוּן וִיחַווּן לָנָא יַת דְּעַרְעֵינָנָא קַדְמֵיתָא מָה אִינוּן חֲווֹ וּנְשַׁוֵּי לִבָּנָא וְנֵידַע סוֹפְהוֹן אוֹ דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי בַּסְרוּנָא׃ חֲווֹ דְּאַתְיָין לְסוֹפָא וְנֵידַע אִם לְמַעַן דְּאִית בְּהוֹן צְרוֹךְ אַתּוּן פַּלְחִין אִם יָכְלִין אִינִין לְאֵיטָבָא וּלְאַבְאָשָׁא וְנִסְתַּכַּל וְנֵידוּן כַּחֲדָא׃ הָא אַתּוּן לְמָא וְעוֹבָדֵיכוֹן לָא מִדַּעַם תּוֹעֵיבָא דְּאִתְרְעֵיתוּן בֵּיהּ לְכוֹן׃ אַיְתֵיתִי בְּגַלְאֵי מֶלֶךְ וְתַקִּיף מֵרוּחַ צִפּוּנָא וְיֵיתֵי כְּמִפַּק שִׁמְשָׁא בִּגְבוּרְתֵּיהּ מִמַּדִּינְחָא אגברניה

בטחים כסלם: ונדעה ה' בקריא' וסימ' הוציא' צ"ינו ונדעה אותם, יגישו ויגידו לנו, הגידו האותיו' לאחור: ונדעה בשלמי הרעה הזאת, ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה, וחד פליגי וסימ' ונדעה נרדפה לדעת:

עלי זית ועלי עץ שמן: תדהר, תרגם יונתן מורניין, ובדברי רז"ל תדהר שאגא ופירושו שא"ף בלעז: ותאשור תרגם יונתן ואשכרועין, ובדברי רז"ל תאשור שורבינא, וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי שורבין, ובעל הערוך פירש אשכרוע בערבי בקס והוא שקורין לו בלעז בוכ"ו אם כן לדבריו ברוש אינו בו"ים: למען, אעשה הנפלאות האלה למען יראו אותם אמות העולם, לפיכך אמר יחדו כל הגוים וידעו וישימו על לבם וישכילו כי יד ה' עשתה זאת שהוציא ישראל מהגלות ועשה להם הנפלאות האלה: בראה, זאת הפלאה כי הפלא הוא חדוש, לפיכך אמר בלשון בריאה: קרבו, כווי מפני הדגוש אלא שהרי"ש אינה מקבלת דגש, ענה שב לדבר כנגד עובדי הפסילים: ריבכם, הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו, וכפל הענין במלות שונות: עצמותיכם, הטענות עצומות שיש לכם, פירוש אחר עצמותיכם הוא לשון ריב וזה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין בדין, וי"א עצמותיכם הדברים העצומים שעשיתם בעולם: יגישו, הפסילים שאתם אומרים שהם אלהים יגישו אלינו דבריהם, אומר הנביא בעדו ובעד ישרא' שאינם עובדי' הפסילים כמו הגוים שלא האל יתברך לבדו: ויגידו לנו את אשר תקרינה, המקרים העתידים לבא, ואמר בלשון נקבות כלו אמר הקורות המוצאות בני העולם: הראשונות מה הנה, יאמרו לנו הראשונות שעברו מה הנה: הגידו, אמ' כנגד הפסילי' כאלו מדבר עמהם: ונשימה לבנו, לזכור אם היו ראשונו' כמו שתאמרו: ונדעה אחריתן, ונדעה שתדעו אחריתן אם ידעת' ראשיתם או הבאות השמיעו' העתידו' לבא: הגידו האותיות, פירוש הבאות, וכן אתא בקר, כתרגו' בא אתה: לאחור, לסוף, וכן תרגומו לבוכא, כי בתחילה אמר הבאות לעתיד שלא בזמן רחוק מאד ואחר כך אמר הגידו האותיו' לאחור ר"ל באחרית הימי' אם תעשו זה: נדעה כי אלהים אתם, אף תטיבו ותריעו כמו שחושבים עובדיכם: ונשתעה ונראה, כן כתו' בלא ה"א וקרי ונראה בה"א והענין אחד, ונשתעה פירוש ונספר, כמו שהוא תרגום ואשתעיא, כלומר נספר עליכם ונראה אתכם יחדיו אנחנו כמו עובדיכם אחר שתאמרו כל זה: הן אתם ופעלכם, על מחשבת העובדים כי אין לאלילים פעל: מאפע, כמו מאפס, כי הסמך עי"ן באחת משפה בית' אשר במאתים ועשרים ואחד עשרים, ודבי אחי רבי משה ז"ל פי' כמו אפעה כלומר פעליכ' כמעשה הנחשי' הממיתי' לדבקיהם: תועבה יבחר בכם, איש תועבה כלומר הנתעבים יבחרו בכם לא הקב"ה כי האל ימאס בכם: העירותי מצפון ויאת המפרשים פירשו זה על כורש מלך פרס כי ארצו מזרחית צפונית לבבל, לפיכך אמר מצפון, ואמר ממזרח שמש כי הוא החריב בבל וצוה את ישראל לעלות לארצם לפיכך אמר ראשון לציון הנה הנם, ואדוני אבי ז"ל פירש הפרשה על המשיח ואמר העירותי ולא אמר מי עד שאמר הן עבדי אתמוך בו וזה הנכון, ומה שאמר מצפון ואמר ממזרח כי שם עשרת שבטים בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי ואותה בארץ היא צפונית מזרחית:

ויבא

ויבא סגנים · יבא על סגנים והם מלכי האומות : כמו חומר · כמו היוצר על החומר שמגבל אותו ברגליו · וסנה הענין ואמר וכמו יוצר ירמס טיט · ויוצר הוא האומן העושה כלי החרס · ויאת בא בחסרון למד הפעל והוא כמו ויאתה : מי הגיד מראש · מתחילה טרס בא העתידה מתחילה מי הגידה מהאלילים

ויבא סגנים · ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר חרסים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים : מי · מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבא · ומי מלפני הגידה ולכשתבא נאמר שהוא צדיק שנבואתו צדק : אף אין מגיד · אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקים : אף אין שומע אמריכ׳ ·

ד׳ פסוקים מיחדין דכל חד וחד לית זוגה וסימ׳ אין קדוש כיי׳ אין אין ואין · מדוע באתי ואין ואין אין · מי הגיד מראש ונדעה אין אין אין · יש אחד ואין אין ואין : וישיבו ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ גבריא שאילו למיכל · ופירושן בסדר דברי׳ : ד׳ מ׳ל בקריאה בליש׳ שבירה וסימ׳ אחרי שבור חנניה ׳קנה רצוץ לא ישבור ופשתה

יִקְרָא בִשְׁמִי וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ־חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־טִיט׃ מִי־הִגִּיד מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק אַף אֵין־מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין־שֹׁמֵעַ אִמְרֵיכֶם׃ רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלִַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן׃ וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם׃

מב הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃ קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵילוּ׃ ה כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃

אַגְבְּרִינֵיהּ בִּשְׁמִי וְיֵיתֵי וִידוּשׁ שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא כְּמָא דְדָיְשִׁין יַת עַפְרָא וּכְפַחֲרָא דַעֲרִיךְ יַת טִינָא׃ מַן חַוֵּי מִן אוּלָא וְנִדַּע וּמִלְקַדְמִין וְנֵימַר קְשׁוֹט אַף לֵית דִּי כְחַוֵּי אַף לֵית דִּמְבַסַּר אַף לֵית דִּשְׁמַע לְמִילֵיכוֹן׃ פִּתְגָּמֵי נֶחָמָתָא דְאִתְנַבִּיאוּ נְבִיַּיָּא מִלְקַדְמִין עַל צִיּוֹן הָא אָתוֹ וְלִירוּשְׁלֵם מְבַסַּר אֶתֵּן׃ וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְּבַר וְלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וּמֵאִילֵין וְלֵית דְּמַלִּיךְ מֵילַךְ וּשְׁאֵלְתִּינוּן אִם יְתִיבוּן פִּתְגָם׃ הָא כּוּלְּהוֹן לְמָא וְלָא מִדַּעַם עוֹבָדֵיהוֹן בִּיזָא וְתַבְרָא עֲשְׁתּוֹנֵיהוֹן׃ הָא עַבְדִּי מְשִׁיחָא אֲקָרְבִינֵּיהּ בְּחִירִי דְאִתְרְעֵי בֵיהּ מֵימְרִי אֶתֵּן רוּחַ קוּדְשִׁי עֲלוֹהִי דִּינִי לְעַמְמִין יְגַלֵּי׃ לָא יִצְוַח וְלָא יִכְלֵי וְלָא יָרִים לְבָרָא קָלֵיהּ׃ עִנְוְתָנַיָּא דְּמָן אִינוּן לְקָנֵי רָעִיעַ לָא יִתְבַּר וַחֲשִׁיכַיָּא דִּכְבוּצִין עֲמֵי לָא יִטְפֵּי לִקְשׁוֹטָא יַפֵּיק דִּינָא׃ לָא יִלְהֵי וְלָא יִלְאֵי עַד דְּיִתְקֵן בְּאַרְעָא דִּינָא וּלְאוֹרַיְתֵיהּ נַגְוָן יְכַתְּרוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּבְרָא שְׁמַיָּא וּתְלָנוּן שַׁכְלֵיל אַרְעָא וְדִיְרָהָא יָהֵב נִשְׁמְתָא לְעַמָּא דִּי עֲלַהּ וְרוּחַ לִדְמְהַלְּכִין בַּהּ׃ אנא

י״א · ל׳ הסתר עלה · יד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ת׳ · ל׳ · ת׳ · ל׳ · ז׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ רפין · ל׳ · ל׳ · ל׳ · לד׳ פסו׳ לא ולא ולא · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ נטע׳ בסי׳ · ל׳ · ל׳ ואל׳ · ל׳ ונט׳ · ל׳

ואין · י״ג פסוקים ואין ואין

ועובדיהם ולא הגידה אחד מהם נדעה כי הם אמת : ומלפנים · ומי הגידה מלפנים ונאמר עליו כי הוא צדיק ונאמ׳ בדברו : אף אין מגיד · אבל ידענו כי אין מגיד : ואין משמיע · בכל האלילים ואין מעובדיה׳ שיאמ׳ שמע את אמריכם · אמר לנכח האלילים כי פה להם ולא ידברו · וענין כפול במלו׳ שונו׳ : ראשון לציון · ראשון שיבוא לציון מהגלות יבשר ציון ויאמר לציון הנה הנם בניך · וכפל המלה למהירות הענין : ואר׳א ואין איש · מעובדי האלילי׳ שידע דבר : ואין יועץ · מאלה · אמ׳ על האלילים ואין בהם יועץ לעבדיו מה לעשו׳ ואשאלם וישיבו דבר אני אשאלם והם לא יענו ולא ישיבו דבר · ואין שזכר שהוא כמו לא עומד ענינו במקום שנים כאלו אמר ולא ישיבו : הן כולם · כל האלילים ונסכיהם כמו הפסל נסך חרש כלו לרוח ותהו עשו אותם ונסכו וחפו אותם כסף וזהב כי לא יועילום ולא יגידו להם מן העתידות דבר : הן עבדי · זהו מלך המשיח כמו ש שפירשנו : אתמך בו · דרך משל כמו המלך הנשען בעבדו הנאמן לו : נתתי רוחי עליו · כמו שאמר גם כן עליו ונחה עליו רוח ה׳ : משפט לגוים יוציא · יוכיח משפטם לאור וישלים בין גוי לגוי שלא יהיה עוד מלחמה ביניהם · כמו שאמר גם כן עליו ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וגו׳ · ואמר ודבר שלום לגוים ומשלו מים ועד ים · וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג : לא יצעק · כמו שהוא דרך השופט לזעוק על הנשפטים לפניו ולהכריחם לדבר משפטו הוא לא יהיה צריך לזה כי בנחת ידבר להם והם יקבלו דבריו : ולא ישא · פירוש ולא ישא קולו · וכפל הענין לחזק : קנה רצוץ · רצוץ ענינו קנה שהוא קרוב להשבר · וכן על משענת קנה הרצוץ שאם היה שבור מכל וכל לא היה אדם נשען עליו · אמר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת עד שאפי׳ החלושים לא ירגישו בו ודמה החלושי׳ לקנה רצוץ ולפשתה כהה שעיניה שהיא קרובה לכבות · ולא יעלה על דעתך לפי שיהיה נח ורפה לא יעשה משפט אלא אף על פי כן לאמת יוציא משפט כי לא יבצר ממנו מזימה : לא יכהה ולא ירוץ · לא יתרשל ולא יחלש ולא יתרפה עד שישים לארץ משפט · ופירוש לארץ ליושבי הארץ וכן איים שוכני איים : ולתורתו · שיורה להם ייחלו · כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו : כה אמר האל ה׳ · האל שהוא בורא שמים · הענין הזה אמרו הנביא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון אבל הוא עלול ויש לו עלה · ויש שהיו מאמינים כי העולם מקרה אין לו בורא ולא עלה כמו שכתבנו · ומפני האמונות הרעות ההם היה שונה תמיד הענין הזה כי השם ית׳ הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש · ואמר בורא השמים · אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותם שום הפסד ושום שנוי שהם קדמונים אלא האל בראם וחדשם : ונוטיהם · שנטה אותם כאהל על הארץ · ומלת ונוטיהם נכתבה ביו״ד הרבוי בלשון רבים כמו היא אלהי עושי · ישמח ישראל בעושיו : רוקע הארץ · הרקוע היא הפריסה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב ורקע ברגלך · והנה הארץ עגולה ככדור והנה האל כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום אחד להיות עליה נמחים וכולל אותם במלת וצאצאיה עשה הארץ שהיא היבשה כאלו היא שטוחה לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הצורף ששוטח הטסים : וצאצאיה · פירות ברא בצאצאיה עליה כי אחר שאמר ותראה היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה · וזה היה ביום הששי שברא האדם ונפח בו נשמה כמו שאמר ויפח באפיו נשמת חיים והוא נותן נשמה לעם עליה ויכר שאר בעלי חיים כמו שאמר תוציא הארץ נפש חיה למינה · וזהו ורוח להולכים בה כי לא יאמר נשמה אלא על האדם · ופירוש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמת בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר בעלי החיים · והקדים אדם אף על פי שהיה אחרון לפי שהוא עיקר היצירה · וכן אמ׳ עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי · זכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היצירה :

שיעיד בבא העתיד׳ פלוני נביא הבעל שיבא אותה מלפני׳ : ראשון לציון הנה הנם · מלך ראשון שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואע״פ שלא תגמר הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו : הנם · זקני ישראל יהיו נכוני׳ על פי דברו לעלו׳ מן הגולה ולהתחיל : ולירוש׳ מבשר אתן · באותן הימים חגי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוש השלישי לפרס : וארא ואין איש · תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד : ומאלה · מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד יי׳ וידע אותם : ואשאלם וישיבו דבר · אשר ישיבו דבר אם אשאלם : הן כולם און · יש לכם לדעת שכל נביאי עבודה זרה און ואפס כל מעשיהם : נסכיהם · צלמי מסכותם הפסל נסך חרש ויונתן תרג׳ בענין אחר · ראשון לציון וגו׳ · פתגמי נחמת׳ דאיתנביאו נבייא דמלקדמין ל לציון הא אתו ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש כולה בלשון הסיגנון של פרשה זו אני יי׳ העירותיהו בצדק קורא ממזרח עיט האותיות שאלו׳ מגיד מראשית אחרית כולה נוטה אחר ענין פרשה זו : הן עבדי אתמוך בו · הן עבדי יעקב אינו כמותכם כי אתמוך בו : בחירי · ישראל קרוי בחירו כי יעקב בחר לו יה ואומר למען עבדי יעקב וישראל בחירי · אותו רצתה נפשי · עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לגוים יוציא שנאמ׳ והלכו גוים רב׳ וגו׳ ויורנו מדרכיו וגו׳ : ולא ישא · לא ינביא קול לא יצטר׳ להוכיח ולהתנבאו׳ אל הגוים שהם מעצמ׳ יבואו ללמוד מהם כענין שנא׳ נלכה עמכם כי שמענו שהים עמכם : קנה רצוץ לא ישבור · תרג׳ יונתן ענותניא דאינון כקניא רעיעא לא יתברון וחשיכיא דאינון כבוצין עמי כנר כבה לא יטפי פשתה כהה · פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים : לא ירוץ · כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דיעה וישמעו להם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו׳ וזהו ולתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו : האל יי׳ · בעל הדין ובעל הרחמים : בורא השמים · תחלה כמין פקיע של שתי ואחר כך נטה אותם כדאיתא במסכת חגיגה : וצאצאיה · ובורא את היוצאי׳ ממנה : נותן נשמה · נשמת חיים : לעם עליה · לכולם בשוה : ורוח · קדושה : להולכי׳ בה · למתהלכי׳ לפניו :

קראתיך

כהה · וקשת וחרב מלחמה אשבור מן הארץ · ואוכלי פת בגו ישברוהו :

אני

אני ה׳ · אומר לישראל אני ה׳ שעשיתי כל זה יכול להוציאך מהגלות ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת שתצא ולא תירא בצאתך כי אני אחזיק בידך : ואצרך · אשמרך מן הגוים שלא ירעו לך : ואחזק · בצר״י והח״ית בשוא לבדו : לברית עם · לקיום כל עם ועם כי בעבורך מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום וכן תהיה גם כן לאור גוים · כמו שאמר והלכו גוים לאורך · והאור היא התורה שתצא להם מציון · וישראל יהיו קיום האומות על שני פנים האחד שיהיה שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על המשיח ודבר שלום לגוים · ואמר והוכיח לעמים רבים · וכתתו חרבותם לאתים וגו׳ · והשנית כי בסבת ישראל יהיו הגוים שומרים שבע מצות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו וגו׳ ·

עינים כ״ח בקריא׳ וסי׳ הנה הוא לך כסות עינים · ותשב בפתח עינים אשר · חכלילי עינים מיין · מכלות עינים דבחקתי · נופל וגלוי ע״ני · וחברו · וכליון עינים דכי תבא עם יפה עינים · שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב · ומשקרות עינים ·

אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים : לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך : אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים : הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם : שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם : ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו : ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו : יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר : החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד : אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש : והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים

אנא יי רביתך בקשוט ואתקיפית בידך ואתקנינך ואתנינך לקיים עם לניהור עממין : לפתחא עיני בית ישראל דאינון כסמן מן אוריתא לאפקא גלותהון מביני עממיא דאינון דמן לאסירין ולמפרקהון משיעבוד מלכותא דאינון עגינין כאסירי קבל : אנא יי הוא שמי ויקרי דאתגליתי עליכו לעם אוחרן לא אתן ותושבחתי לפלחי צלמיא : קדמיתא הא אתאה וחדתן אנא מחוי עד לא אתיין אבסר יתכון : שבחו קדם יי תושבחתא חדתא אמרו תושבחתיה מסיפי ארעא נחתי ימא ומלה נגוון ויתביהון : ישבח מדברא וקירוין דיתבין צבית פצחין יתבין מדבר ערבאי ישבחו מיתיא כד יפקון מבתי עלמיהון מרישי טוריא ירימון קלהון : ישוון קדם יי יקרא ותושבחתיה בנגוון יחוון : יי למעבד גבורן אתגלי למעבד גבורא מתגלי ברגז במלול אף בזיע על בעלי דבבוהי מיתגלי בגבורתיה : יהבית להון ארכא מעלמא דאם יתובון לאוריתא ולא תבו כחבלין על ילדתא יתגלי דיני עליהון יצדון ויסופון כחדא : אחריב טורין ורמן וכל עסביהון איביש ואשוי נהרין לנגוון ואגמין איביש : ואדבר לבית ישראל דדמין כסמן באורח דלא ידעו בשבילין דלא אליפו אדריכינון אשוי קבל קדמיהון לנהור וכפלא למישרא אילין פתגמיא

טהור עינים דתריסר · נגששה כעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים · ברה מאירת עינים · גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו · ושח עינים יושיע · עיני הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר · מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים · טוב מראה עינים מהלך נפש : מחשך ב׳ וסימ׳ אשים מחשך לפניהם לאור · מיודעי מחשך : למישור ל׳ מלאים וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ ב׳ :

רשי

קראתיך · לישעיה הוא אומר : ואצרך · כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשב את עמי לבריתי ולהאיר להם : לאור גוים · כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנאמר גוי וקהל גוים : לפקוח עינים עורות · שאינם רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי : להוציא ממסגר אסיר · ועל ידי שיתפקחו עיניהם יצאו אסירים ממסגר · דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה : הוא שמי · הוא מפורש בלשון ארמית ונוח עלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהו עובדי אליל מושלים בעמי עולמית ויאמרו ידינו רמה : הראשונות · שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים וגם את הגוי וגו׳ : הנה באו · שמרתי הבטחתי · ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה : תהלתו מקצה הארץ · על כורחם כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני : יורדי הים · פורשי בספינות : ומלואו · הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר וויניציא : ישאו מדבר · קול בשיר : חצרים תשב קדר · מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים וחצרים קבועים : יושבי סלע · המתים שיחיו כן ת״י : מראש הרים יצווחו · מרים טוריהון ירימון קלהון : החשתי מעולם · זה ימים רבים החשיתי על חורבן ביתי ותמיד אמרים ואתאפק לשון הווה עד עתה הציקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה : אשום · אתבהל : ואשאף · ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי : אחריב הרים וגבעות · אהרוג מלכים ושלטונים : וכל עשבם · כל הגלוים עליהם : אוביש · לשון יובש הוא לענין דבר לא כגון עשב ונהרות : והולכתי · ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה :

עשיתים

כמו ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו וגו׳ · לפקח · אני ה׳ קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניהם שהם עורות בגלות מרוב הצרות : וכן להוציא ממסגר אסיר · אתה שאתה אסיר בגלות ובבית כלא ויושב בחשך : אסיר · בדגש : אני ה׳ הוא שמי · הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילים אף על פי שעובדיהם ישתתפו אותם עמי בשם אלהי׳ ולא יוכלו לשתפם עמי בזה השם כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעים על כן לא הכירו וגמו אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישראל מהגלות ואעשה עמהם נפלאות גדולות יכירו כי כל העמי׳ כי אין בלעדי אחרי עשותי משפט ברשעי׳ · כמו שאומ׳ והיו כל זדים וכל עושי רשע׳ קש ולהט אותם היום הבא וגו׳ : ותהלתי לפסילים · ולא תהלתי · ולא שזכר עומד במקום שני׳ וכן תקות ענוים תאבד ורבים כמוהם : הראשונות הנה באו · אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו : וחדשות אני מגיד · ועתה אני מגיד לכם נבואות חדשות שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכם בטרם תצמחנה ותדעו כי כמו שנתקיימו הראשונו׳ כן יתקיימו האחרונות · ואלה הם העתידות שאומר להוציא ישראל מגלות זה · ואמר תצמחנה על דרך משל · וכן אצמיח קרן לדוד אצמיח קרן לבית ישרא׳ כי הדבר החדש הוא כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הם תרו כן תהיה תשועת ישראל : שירו לה׳ · בעת גאולת ישראל : מקצה הארץ · תהלתו יגידו הגוים מקצה הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישר׳ כי הם מפוזרי׳ בכל ארצות והגוים בראות׳ הנפלאו׳ ההם ישירו תהלתו : וכן יורדי הים בא׳יות כלומר בים וביבשה ישירו לה׳ · ואמ׳ ומלואו · על דגי הים שהם מלא הים והוא על דרך משל כמו וכל עצי השדה ימחאו כף · וכן האיים ויושביה׳ בא׳ו המקומו׳ ישירו : ישאו קול · מדבר ועריו על דרך משל כאלו ישאו קול בשירה המדבר והערים · כי יש מקומות במדבר שיש שם ערים : חצרים תשב קדר · וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרים שהם הכפרי׳ · כמו ובתי החצרי׳ · כי בני קדר אינם יושבי׳ כאחד אלא מפוזרי׳ במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים · ופירוש תשב קדר · עדת קדר כמו ותהי ישרא׳ ותהי ארם · וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר יבאו ישרא׳ מהגלות : ירונו יושבי סלע · וכן יושבי סלע ר״ל המגדלי׳ הבנוי׳ על הסלעי׳ ועל ההרים ירונו ויצוחו וצוחה ענין צעקה · וזכר יושבי סלעי׳ והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק : ישימו · יתנו לו בפיה׳ הכבוד והתהלה : יהוה כגבור יצא · לתשועת ישרא׳ כמו הגבור שיצא למלחמה בלא פחד : יעיר קנאה · קנאת ישרא׳ שהעבידום בגלות כמה שנים : יריע אף יצריח · הכל דרך משל למנצחים במלחמה שהם מריעים ומצריחי׳ להתגבר על אשר כנגדם : ויצריח · כמו יריע · ובאמרו אף יצריח כי הצריחה יותר בהגבה׳ קול מהתרוע׳ ויתגבר על אויביו : החשיתי · אמ׳ הא׳ יתברך מזמן רב החשיתי ונתקתי בצער ישרא׳ בגלות והתאפקתי בסבל לחכם כאדם המתאפק ולא יראה לאחרי׳ מה שבלבו ומתחזק להסתיר רצונו · כמו ויתאפק ויאמ׳ שימו לחם · ויתאפק המן : כיולדה אפעה · עתה אצעק כמו היולדה שצועק׳ בחבליה כן אזעק על אויבי ישר׳ שהם אויבי כמו שאמ׳ בפסוק שלמעל׳ מזה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בצער : אשום ואשאף · יחד׳ אשים׳ ואבלעם יחד כל אויבי · וכן כי שאפני אנוש שאפה רוח׳ שמות ושאוף ענינ׳ בליעה והשחתה : אחריב הרי׳ וגבעו׳ · משל על מלכי האומו׳ וכן עשבם משל על האמו׳ : וכן נהרו׳ ואגמי׳ משל על האמו׳ שהם מלאי׳ כל טוב כמו הנהרו׳ והאגמי׳ עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרו׳ והאגמי׳ שיבשו ושבו איים שהם מקומו׳ לשבת : אחריב · ענ׳ חרבן : והולכתי · אבל ישר׳ שהם כעורי׳ בגלו׳ אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכ׳ לארצ׳ דרך מדבר העמי׳ : לאור · כי ההולך בחשך או בדרך מעקשי׳ יכשל וההולך בדרך לא ידע כאלו הולך בחשך או במעקשי׳ וישר׳ ילכו כהולך באור ובדרך מישור :

עשיתים

ולא ישמע ד' וסימ' אליכם פרעה · ויסרו אתו ולא ישמע · כל איש אשר ימרה · ראות רבות ולא תשמר :
ויצרך ג' וסימ' בראך יעקב ויצרך ישראל · ויצרך מבטן יעזרך · גאלך ויצרך מבטן : ולהבה ג' וסימ' כי
העבר במים אתך אני · בצל חשבון עמדו · אליך יי' אקרא כי אש אכלה דיואל ·

עשיתם ולא עזבתים : נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו : החרשים שמעו והעורים הביטו לראות : מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה : (כ) ראית רבות ולא תשמר פקח אזנים ולא ישמע : יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר : והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין אמר השב : מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור : מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלא יהוה זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו : (כה) וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב :

מג

(א) ועתה כה אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה : כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך :

אעברינון ולא ארחיקינון : יסתחרון לאחורא יבהתון בהתא פלחי צלמיא דאמרין לצלם מתכא אתון טעותנא : רשיעיא דאינון כחרשין הלא אודנין לכון שמעו וחיביא דאינון כסמן הלא עינין לכון אסתכלו וחזו : הלא אם יתובון רשיעיא יתקרון עבדי וחיביא דינביי שלחית עליהון אלא רשיעיא עתידין לאשתלמא פורענות חוביהון ברם אם יתובון יתקרון עבדיא דיי : חזיתון סגיאן ולא נטרתון אתפתחא אודניכון ולא קבילתון אולפן : יי רעי בדיל לזכאותיה ישראל ירבי לעבדי אוריתיה ויתקיף יתהון : והוא עם בזיז ואניס אתחפיאו בהתא עולימי כולהון ובבתי יסורין עגנהון הוו לעדי ולית דמשיזיב לביזא ולית דאמר אתיב : מן בכון יצית דא יקביל ויסבר לסופא : מן מסר לעדי יעקב וישראל לבוזזין הלא יי מן קדם דחבו קדמוהי ולא אבו למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולא קבילו אולפן אוריתיה : ושפך עליהון חימת רוגזיה ותקוף עבדי קרביה אייתי עליהון וקטלו בהון מסחור סחור ולא ידעו ושליטו בהון ולא שויאו דחלתיה על לבא : וכען כדנן אמר יי דבראך יעקב ודאתקנך ישראל לא תדחל ארי פריקתך רביתך בשמך דילי את : ארי בקדמיתא כד עברתון בימא דסוף מימרי הוה בסעדכון פרעה ומצראי דסגיאין כמי נהרא לא יכילו לכון ואף בתניניתא כד תהכון לביני עממיא דתקיפין באשתא לא יכלון לכון ומלכוון דחסינן כשלהוביתא לא ישיצין יתכון : ארי

עשיתים · עבר במקום עתיד וכמוהו רבים ובדברי הנבואות ברוב העתידות כאלו נעשו : נסוגו · ואז יבושו עובדי פסילים וכן הבוטחי' בהם ויסוגו אחור ממחשבתם : החרשי' · אמר הנה כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה' ועורים לראותו שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הראשונות שבאו תדעו שהאחרונות העתידות יבואו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להטיב דרכיכם ולא עוד לא שאתם אומרי' לנביאי כשאקרא אתכ' שאתם חרשי' ועורי' : מי עור · אתם תאמרו על נביא ה' שהוא עבדי שהוא עור : כמלאכי נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו · וכפל הענין במלות שונות : כמשלם · עבדי הנביא שהוא שלם בראות הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו : ראות · ואתם תראו ברות רבות : ולא תשמור · בעין לבבכם למה באו אלינו הצרו' האלו והנה עיניכ' רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמו' את דרכו · וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים · ראות מקור ובן פקוח · ואמר תשמור ישמע לשון יחיד כי אפילו אחד מהם לא ישמור ולא ישמע לשוב אל הדרך הטובה · ובאמרו תשמור בתי"ו הנוכח ואחר כך אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקרא ידבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד כמו שמעו עמי' כולם וזולתו : יהוה חפץ למען צדקו · יעשה לא למענכם שיגדיל תורתו עדין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה' ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תשמענה אבל עתה הם חרשי' ועורי' ובזויי' כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי בעונותיה' יהיה להם זה : והוא עם · ישרא' הוא עם בזוז שבוזזי' אותם אויביהם ושוסים אותם תמיד : הפח בחורים כולם · כמו על חור פתן אומר כי בחורי' אשר התחבאו שם יפיחו אותם אויביה' כלומר ילכדו אותם בפח שלהם · ובאמרו חורים ר"ל מערות ואמר חורים על דרך גנאי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם : ובבתי כלאי' החבאו · אמר כשילכדום אויביהם יחביאו' בבתי כלאי' ובכל הרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם בעונינו הוא זה : השב · בפתח השי"ן מקום צרי בעבור ההפסק ורוצה לומר אין אומר לאויב השב הבזה : מי בכם יאזין זאת · זאת התוכחה מי בכם שיאזינה ויקשיבנה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים זהו לאחור ויתודה ויאמר מי נתן למשיסה : מי נתן · שלא יאמר מקרה הוא היה לנו אלא שהקדוש ברוך הוא עשה זה בחטאתינו : למשוסה · כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד אלא שבכתוב הוי"ו במקום אות הכפל : זו חטאנו · זו אשר חטאנו לו · ויש מפרשים זו במקום אשר וכן ברשת זו טמנו : ולא אבו · כן דרך המקרא כמו שכתוב כמה פעמי' שיאמר בפסוק אחד בכנוים משונ' זה מזה והענין אחד ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה : וישפך · לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמה אפו כמו חמה באפו · או הוא מוכרת במקום סמוך כאלו אמר חמת אפו · וכן כאיפה שעורים אכיפה אסיר : ועזוז · שם שלם והוא כמו עז אלא שברוב יבא חסר הכפל וזה בא שלם וכן ועזוז וכפלאותיו : ותלהטהו · המלחמה : ולא ידע · ולא ישים על לב כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסור מעליו הרעה ואמ' ותלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפשם : ותבער בו · כאשר בא חילו לירושלם כן פירש אדוני אבי ז"ל : ועתה כה אמר ה' · יש מפרשים פרשה זו בענין כרש מלך פרס שעלה ישראל מגלות בבל · ואדוני אבי ז"ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון · והנה הענין הזה דבק במה שלמעלה מזה ותלהטהו מסביב כמו שפירשנו ועתה הבטיח יושבי ירושלם מסנחריב · ויש לפרש גם כן זאת הפרשה עתידה : בוראך יעקב · שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם : אל תירא כי גאלתיך · מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלם · ואם היא עתידה פי' גאלתיך מן הגלות : לי אתה · ועלי לגאלך : כי תעבור במים · לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגומר · ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושלם כי לא ישטפום נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אשו כי המשילם גם כן לאש כמו ותלהטהו מסביב · ואם היא עתידה יאמר כי בצאתך מהגלות ותעבור בין האמות שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך
כי

העורים ל' סימן [illegible] קמצין

עשיתים · אעפ"י כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי : החרשי' והעורים · על ישראל הוא אומר : מי עור · בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכולכם : וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות : מי עור כמשולם · מי שהיה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויצא נקי : ראות רבות · ראיות הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי : פקוח אזנים · אני עסוק לפקוח אזניכם על ידי נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא : יי' חפץ · להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאריך לכם תור' : והוא · העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב : הפח בחורים כולם · בחוריה' פחי נפש כולם · תוכפות דבר אחר הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמ' ובחורי' ובבתי כלאי' החבאו ויכיח שכן הוא : ואין אומר השב · כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באמתחותנו הוא דגש : יאזין · לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב : לאחור · יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן תרגם יונתן לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקר' עתיד להיות הוא : זו חטאנו לו · זו היא שגרמה את המשסה והבז את אשר חטאנו לו : ולא אבו · אבותינו בדרכיו הלוך : ולא ידע · יודע הוא שאדם בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו : ועתה · אף על כל זאת כה אמר יי' אל תירא : כי תעבור במים · כשעברת בים סוף אתך הייתי : ובנהרות לא ישטפוך · גרתה בין המצריים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות : כי תלך במו אש · לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה : ולהבה · שתשרף את האומות כמה שנאמר והיו עמים משרפות שיד גם היא לא תבער בך :
כתתי

כי אני ה' · קדוש ישראל · אני קדוש ישראל אלהיכם ואני מושיע אותך : נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך · כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלם שמע כי תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלם ושם נגף האל מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרים נתנם האל כופר לישראל ונתנו ביד מלך אשור תחת ישראל ואף על פי שסבא בן כוש כלל בכוש הבני' האחרים · ואם היא עתידה יהיה הענין מה שנאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפלטה · ואמר ומשל במכמני הזהב והכסף וכל חמודות מצרים ולובים וכושים במצעדיו · ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו' : מאשר יקרת · כפל הענין עוד ואמ' מאשר יקר ונכבד ישראל בעיני אתן אלה האומות תחתיך הם י יכלו וישרא' יגאלו ויצאו מהגלות : אל תירא · זה לא יתכן פירושו אלא עתידה · ולמה ה שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ו ואקבץ גלותך מארבע כנפות העולם · ומה שאמר זרעך ר"ל אפילו הקטנים אהלם לאטם · או אמר זרעך בעבור שהנבואה עתידה לזה הגלו והנבואה נאמרה לאותם שהיו בזמן ה ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרעם הוא שיהיה לפיכך אמר אביא ז זרעך · ומה שאמר אקבצך יורה על תחית המתים שיחיו אותם שהיו בדור ההוא וגלו : אומר · והנה זכר י ארבעה רוחו' כי תימן הוא דרום · ואמ' תני תכלאי הביאי בלשון נקבה לפי שהרוח ב בלשון נקבה · ומה שאמר לרוחו' הוא על דרך משל כאלו הרוחות ישאום במקומ' ויביאום אל ארץ ישרא' · או אמ' על יושבי הרוחות כמו שאמ' והביאו בניך ב בחצן וגו' · וטעם במי

וממערב ג' בקריא' וסימ' וממערב אקבצך · כי לא ממוצא וממערב · וממארצות קבצם : ועינים ג' בקריא' וסימ' ולא נתן יי' לכם לב לדעת · הוציא עם · עור ועינים יש · ועינים רמות תשפיל · אנ"ך : אנכי אנכי ג' בקריא' וסימ' הוא מוחה פשעיך למעני · אנכי אנכי יי' · אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את :

ג כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך : ד מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך : ה אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך : ו אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ : ז כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו : ח הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו : ט כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת : י אתם עדי נאם יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה : יא אנכי אנכי יהוה ואין מבלעדי מושיע : יב אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי נאם יהוה ואני אל :

ארי אנא יי אלהך קדישא דישראל פרקך יהבית חליפך מצראי כוש וסבא תחותך : מראת חביב קדמי איתיקרתא ואנא רחימתך ומסרית עממיא תחותך ומלכותא חלף נפשך : לא תדחל ארי בסעדך מימרי ממדינחא אייתי בנך וממערבא אקריב גלותך : אימר לציפונא איתא ולדרומא לא תעכיב איתו בני מרחיק וגלות עמי מסיפי ארעא : כל דא בדיל אבהתכון צדיקיא דאתקרי שמי עליהון וליקרי בריתינון אתקינית גלותהון אף עבדית להון נסין : דאפיק עמא ממצרים דאינון כסמן ועינין להון וכחרשין ואודנין להון : כל עממיא יתכנשון כחדא ויתקרבון מלכוון מן בהון יחוי דא וקדמיתא יבסרוננא יתנון סהדיהון ויזכון וישמעון ויימרון קשוט : אתון סהדין קדמי אמר יי ועבדי משיחא דאיתרעיתי ביה בדיל דתידעון ותהימנון קדמי ותסתכלון ארי אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלה : אנא אנא יי ולית בר מיני פריק : אנא חויתי לאברהם אבוכון מה דעתיד למיתי אנא פרקית יתכון ממצרים כמא דקיימית ליה בין בתריא ואנא אשמעית יתכון אולפן אוריתי מסיני ועד אתון קיימין ולית בכון נוכרי ואתון סהדין קדמי אמר יי ואנא אלהא :

רשי

נתתי כפרך מצרים · הם היו לפדיון לך שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כלייה כמו שנאמ' ביחזקאל ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרי' : ואתן אדם תחתיך · תמיד אני רגיל בכך : אומר · לרוח צפון תני הגליות שבצפון : ולתימן · שהיא רוח חזקה אל תכלאי מלנשב ב בחזקה להביא גליותי וכן עורי צפון ובואי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני אבל דרומי' שאינה צריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי : כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו · כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תקנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע"פ שעברו בגולה ובצרה כבר הכנתי להם כל צ צרכי גאולתם : הוציא עם עור · הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שעשו כעורים ועינים להם ולא ראו : כל הגוים נקבצו · אם כל הגוים נקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידה וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו י ישמיענו : לאמר אמתו הגדנו א אותם קודם שבאו : יתנו עדיה' · ששמעו שנבאו עליהם קודם : לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות וגאו : ועבדי יעקב אשר בחרתי · גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי אבטחתי : למען תדעו וגו' · כל זה עשיתי למען תתנו לב לדע' אותי : אנכי הגדתי · הגליות לאברה' : והושעתי · לקיי' דברי בעת קץ : והשמעתי · לכם הראשונו' : ואין בכם זר · באותן הימי' שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם בני האומות ע"ז להראות גדולתו ואהותו בכם : ואתם עדי · שפתחתי לכם שבעה רקיעי' ולא ראית' כל תמונה : גם

ובנותי האנשים והנשי' כי ינהל לאט הנשים עם ילדיהם כמו שאמר עלות ינהל : כל הנקרא בשמי · כי ישראל נקרא עם ה' · ובאמרו כל אומ' כי לא ישאר אחד מהם אף על פי שהם מפוזרי' בכל פאות · או אמר כל הנקרא בשמי מישרא' והם הצדיקי' כי יצרפם האל בצאתם והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלם והם הנקראים בשם ה' : ולכבודי בראתיו · כמו שאמר בורא יעקב ויוצרך ישרא' שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם מודים בזה יותר משאר האומות והנה הם כבראים לכבוד הא' כי הם מודים בו ומודיעי' שהשם ברא יצירת האדם מאין ליש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא תכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין · היצירה תקון אבריו · העשיה תקון מזונותיו וצרכי גופו לפיכך אמ' עשיתיו · לפיכך צריך האדם להתבונן ביצירת האד' ובתקו' אבריו היאך נעשו בחכמה ובתקון פרנסתו מיום הולדו וזאת החכמה מבית' האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודו' לשמו וזהו כבוד הא' · לפיכך אמ' ישרא' שבראתיו לכבודי והוא מתבונן במעשי' ומודה על יחודו דין הוא שאוציאנו מהגלו' · ויש לפרש הפסו' על העולם כולו לפי שאמ' אומ' לצפון תני וגו' ואמ' אני ראוי לצוות לארבע רוחו' העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמ' בראשית ברא אלהים את השמי' וגו' · ולכבודי בראתיו · שהוצאתיו מאין ליש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו : יצרתיו · צורותיו ובורותו : עשיתיו · ר"ל תקון פרטיו · וי"ת כל דא בדיל וגו' : הוציא · מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלו' כעורי' וכחרשי' : כל הגוים נקבצו · עבר במקו' עתיד יאספו הם וחכמיהם כולם : מי בהם · שיגיד זאת העתידה : וראשונו' ישמיעונו · הראשונות הם ענין סנחריב : ישמיעונו אותם טרם היותם כמו שהשמעתי' אני על ידי נביאי : יתנו עדיהם · שאמרום טרם היותם : ויצדקו · כאמ' עליה' כי צדיקי' הם באמרם ונאמנים בדבריה' : וישמעו ויאמרו אמת · ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמ' הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת : אתם עדי · אמ' לישרא' · ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא · אמ' אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם שיהיה · וכן הנביא עד שאמ' לכם בשמי וכאשר אמ' כן היה : למען תדעו · מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כן אקיים העתידות כמו שאמרתי להוציא בניכם מהגלות האחרון ותבינו כי אפילו לא יהיו לכם עדות בזה מדעתכם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת · והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אני הוא זה היחוד שאין למעלה ממנו כי כל יש אינינו הוא בעצמו : לפני לא נוצר א' · הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר ורוצה לומר לפני שיצרתי היצירות לא יצר א' זולתי שום יצירה ואמ' זה על האלילים ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר א' זולתי שום יצירה · והדוני אבי ז"ל פירש נוצר כמשמעו כפעל ופירשו כמוך כי הוא פתוח ר"ל לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו נוצרים היצירות על ידו וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר גם כן כלומר אחר שנוצרו על ידי לא יהיה דבר נוצר על יד שום א' · ויונתן תרגם אתון סהדין וגו' : אנכי אנכי · הכפל לחזק · וכן אני אני הוא · אמר אנכי השם המורה על עצם אמתתו ואחר שאני עיקר המבואו' וכל המבואו' בסבתי אין מושיע זולתי · ר"ל מאין רצוני ועושה דבר זולתי והושעתי כמה פעמים אתכם ואושיע עוד ואין מושיע · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אנכי אנכי פעמים שלא השתנה כהשתנות נבראות מעלה כנגד המוסך והתחתיים בעצם ובתבנית על כן אושיע בכל עת : אנכי · הגדתי והושעתי ר"ל הפעמים שהושעתי אתכם קוד' הגדתי לכם ע"י נביאי והשמעתי אתכם על ידיהם הושעתכם · וכן עשיתי : ואין בכם זר · ואין בכם ע"ז כמו באומות · לפיכך שמתי פני אליכם לטובה להושיעכם ולא עשיתי כן לשאר העמים כי יש בהם ע"ז ובוטחי' בו ואתם עדי בזה כי כן עשיתי עם אבותיכם ועמכם ואני א' היכול בראשונה ובאחרונה · ויונתן תרגם אנא חויתי לאברה' אבוכון וגו' :

גם

גם מיום · טרם שיהיה יום · כלומר קודם שיהיה העולם · וטעם גם לפי שאמר הגדתי והשמעתי ר"ל בימים הקדמונים בימי אבותיכם אמר כי גם קודם זה אני הוא · ועוד קודם שיהיה העולם גם כן אני הוא · וכן מעולם ועד עולם אתה אל מטרם שהיה העולם · ואחר שאני כן אין מידי מציל כשארצה להושיע או מעט או ארבה להרע לכם : אפעל ומי ישיבנה · וכאשר אפעל ואעשה דבר מי ישיב אותה הפעלה לאחור · ויש לפרש גם כן מיום אני הוא מזמן רב אני הוא עמכם · כמו שאמ' כי מעולם שברתי עולך וגו' · ר"ל מזמן רב ובכל אשר הייתי עמכם והושעתי אתכם מיד צריכם אין מידי מציל : כה אמר ה' · נבואה זו על גלות בבל : גואלכם · מגלות בבל : קדוש ישראל · אביכם · וכבר פירשנו בפסוק כי בראותו טעם אמרו קדוש ישראל א אביכם · ואמר אותו כמה פעמי' בזה הספר · ר"ל כי בזכותו הוא מטיב להם בגלותם · כמו שאמר וזכרתי את בריתי יעקב : למענכם שלחתי בבלה · בעבוריכם כדי שתבאו מהגלות שלחתי כורש לבבל להחריב' ולהוציא אתכ' מתוכה ולהשיבכ' לארצכם : והורדתי בריחים כולם · אוריד יושבי בבל ממעלותם ויברחו להם בבא כורש : בריחים · תאר · כמו בריחיה עד צוער אלא שזה מן הדגוש ו ובריחיה מן הרפים : וכשדי' באניות רנתם · וכשדים יברחו באניות וצעקתם כלומר צעקת הבכי · וכמוהו קומי רני בלילה · ויש מפרשים בריחים כמו באניות : והב"ת לשמוש · ובריחים שם האניות לפי שהולכות ברוח · ויונתן תרגם כמשוטין · ואני תמה מהחכם רבי אברה' אבן עזרא שכתב פי' שלחתי כאלו הוא קורא אותו ש שולחתי בקבוץ שפתים הש"ן מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו וכך ה הוא לשון פי' · והנה הטעם כל כך באתי במהרה לגאול אתכם כאלו שלחתי · וחכם גדול בספרד אמ' כי הכבוד ידבר עם הנביא ואמר ישראל הוא המשולח ל בבל לגאול ישרא' · וזה לשונו · ואני מקובל כי קריאתו שלחתי בחירק הש"ן מבנין פעל הדגוש · וכן מצאתי בכל הספרי' המדוייקי' אמר ראיתי · והמתרג' ירמה גם כן שכן היה קורא אותו שתרג' בדיל חוביכון אתגליתון לבבל · לא שאין פירושו כפירושנו כי הוא ר"ל שלחתי אתכם בגלות לבבל · אבל לפי מה שנמצא בדברי רבותינו זכרונם לברכה ירמה שהם היו קוראין שלחתי בקבוץ שפתי' הש"ן שאמרו כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם · גלו לבבל שכינה עמהם · שנאמר למענכם שלחתי בבלה · גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם : אני ה' קדושכם · שאני מקדיש שמי בכם · כמו שאמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה' מי בכם מכל עמו יהיה אלהיו עמו ויעל : בורא ישראל · כמו שפירשנו בוראך יעקב : מלככם · הוא מלככם באמת ולא יעזבכם ביד מלכי האמות : כה אמר ה' הנותן בים דרך · מי שנותן לעמו ישראל דרך בים סוף הוא יושיעכם מהגלות הזה · כי הענין דבק למעלה · וכפל הענין במלות שונות ואמר ובמים עזים נתיבה · או אמר מים עזים על הירדן : המוציא · ואחר שזכר הנס שעשה להם בים סוף זכר גם כן הנס שעשה להם בדבר סנחריב · כלומר מי שעשה לכם הנסים האלה יעשה לכם עוד בבבל ואמר המוציא שהוא הוציא חיל מלך אשור ברכב וסוס והביאו לארץ ישרא' · כמו שכתוב ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרי' ולדבורה אשר בארץ אשור וגו' · ואמ' אשור שבט אפי והנה הוא הוציאם והוא הפילם בירושלם : יחדו ישכבו בל יקומו · כשישכבו בלילה לא קמו · כמו שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים · זהו שאמר דעכו כפשתה כבו · כלומר כי ברגע מתו כמו הפשתה שדולקת שכבה במהרה · ודעכו כמו כבו : אל תזכרו ראשונות · אמר הנה אלה הנפלאות הראשונות אל תזכרו אותם בקבוץ גליות כל כך תהיה הפליאה ההיא גדולה · וכפל הענין במלות שונות ואמר וקדמוניות אל תתבוננו · וכן אמר ירמיהו הנביא לא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה וגומר · ורז"ל פי' אל תזכרו ראשונות זהו שעבוד מלכיות · וקדמוניות אל תתבוננו · זה יציאת מצרים : הנני עושה חדשה · הנני עושה פליאה חדשה · והוא אומר על קבוץ גליות : עתה תצמח · ובאמרו עתה וענין המלה הזאת על זמן קרוב לפי שהגאולה קרובה לבא אם ישובו ישראל בתשובה וזה כמה הגיע זמנה אם זכו ישראל · כמו שאמרו רז"ל · ובעונותינו שרבו יבאו מהם מה שיבאו · או אמר עתה כאלו עתה תצמח · כלומר תהיו בטוחים בה כאלו תראו אותה בעיניכם : הלא תדעו · זאת הישועה הלא תדעוה מקדם כי כתובה היא בתורת משה · שנאמר ושב ה' את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגומר · וזה לא נאמר על גלות בבל כי לא היו נפוצים בכל העמים ולא יצאו מן הגולה כי אם גולי בבל כי עשרת השבטים לא יצאו מגלותם · ועוד כי אמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך · והשבים מבבל לא שבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכריות · ומה שאמר בספר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה · ואמר ובקשתם אותי ומצאתם · על שתי הגליות זכר באותה הפרשה : אף אשים · אמר אף כלו' עוד אעשה עמכם טובה גדולה ופליאה רבה שלא תדעוה מן התורה שאשים במדבר דרך בישימון נהרו' · כמו שאמר למעלה בפסוק קול קורא · וכן אמר למעלה בפרשת חזקו ידים רפות כל הענין : בישימון · מקום שמם שהוא המדבר · ופרשו ישם מן והבמות תשמנה : תכבדני · על דרך משל · כמו או שיח לארץ ותורך · כמו שאמר למעלה ישושום מדבר וציה כי בהיות במקום ציה מים כאלו המדבר והציה ישישו וכל שכן חית השדה שתבא להם ההנאה מן המים שישישו וישמחו וכאלו תכבדני בתהילותיה : עמי בחירי · שבחרתי בו משאר העמים : עם זו יצרתי לי · יצרתי להיות לי לעם והם יספרו תהלתי על הנסים שאעשה להם בהוציאי אותם מהגלו' · ועתה החל בפרשה אחרת להוכיח את ישרא' שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלות לא במעשיכם הטובים ולא למענכם אעשה ואמר : ולא אותי קראת יעקב · אפילו לא קראת לי בעת צרתך כל שכן שלא יגעת בי ישרא' · ופי' כי יגעת כי תאמר שיגע' בי לא עשית כי אפי' לא קראת לי : בי · ר"ל בעבורתי כלומ' לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי · ויש לפרש לא די שלא קראתני אלא הוגעתני לעבוד ע"ז שהו' עלי לטורח :

באניות ד' וסימ' והשיבך יי' מצרים · אז אמר אחזיהו · וכשדים באניות רנתם · יורדי הים באניות · וחד ובאניות רבות ובא בארצות : עם זו ג' בקריאה וסימ' עם זו גאלת · עד יעבר עם זו קנית · עם זו יצרתי לי : ד' מל יוד בלישן הבאה בקריא וסי' והביאתי אתם וידעו את הארץ · לך הביא העיר · עד שהביאתיו אל בית אמי · לא הביאתי לי שה עלתיך · וים מסרה שאין מונין אלא ג' ודין בתרא אין מונין אותו אלא ג' קדמאי :

גַּם־מִיּוֹם֙ אֲנִ֣י ה֔וּא וְאֵ֥ין מִיָּדִ֖י מַצִּ֑יל אֶפְעַ֖ל וּמִ֥י יְשִׁיבֶֽנָּה׃ כֹּֽה־אָמַ֧ר יְהוָ֛ה גֹּאַלְכֶ֖ם קְד֣וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֑ל לְמַעַנְכֶ֞ם שִׁלַּ֣חְתִּי בָבֶ֗לָה וְהוֹרַדְתִּ֤י בָֽרִיחִים֙ כֻּלָּ֔ם וְכַשְׂדִּ֖ים בָּאֳנִיּ֥וֹת רִנָּתָֽם׃ אֲנִ֥י יְהוָ֖ה קְדֽוֹשְׁכֶ֑ם בּוֹרֵ֥א יִשְׂרָאֵ֖ל מַלְכְּכֶֽם׃ טו כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה הַנּוֹתֵ֥ן בַּיָּ֖ם דָּ֑רֶךְ וּבְמַ֥יִם עַזִּ֖ים נְתִיבָֽה׃ הַמּוֹצִ֥יא רֶֽכֶב־וָס֖וּס חַ֣יִל וְעִזּ֑וּז יַחְדָּ֤ו יִשְׁכְּבוּ֙ בַּל־יָק֔וּמוּ דָּעֲכ֖וּ כַּפִּשְׁתָּ֥ה כָבֽוּ׃ אַֽל־תִּזְכְּר֖וּ רִאשֹׁנ֑וֹת וְקַדְמֹנִיּ֖וֹת אַל־תִּתְבֹּנָֽנוּ׃ הִנְנִ֨י עֹשֶׂ֤ה חֲדָשָׁה֙ עַתָּ֣ה תִצְמָ֔ח הֲל֖וֹא תֵדָע֑וּהָ אַ֣ף אָשִׂ֤ים בַּמִּדְבָּר֙ דֶּ֔רֶךְ בִּישִׁמ֖וֹן נְהָרֽוֹת׃ תְּכַבְּדֵ֙נִי֙ חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֔ה תַּנִּ֖ים וּבְנ֣וֹת יַעֲנָ֑ה כִּֽי־נָתַ֨תִּי בַמִּדְבָּ֜ר מַ֗יִם נְהָרוֹת֙ בִּֽישִׁימֹ֔ן ל להַשְׁק֖וֹת עַמִּ֥י בְחִירִֽי׃ כ עַ֗ם־זוּ֙ יָצַ֣רְתִּי לִ֔י תְּהִלָּתִ֖י יְסַפֵּֽרוּ׃ וְלֹֽא־אֹתִ֥י קָרָ֖אתָ יַעֲקֹ֑ב כִּֽי־יָגַ֥עְתָּ בִּ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃

אַף מֵעָלְמָא אֲנָא הוּא וְלֵית דְּמִן יְדִי מְשֵׁיזִיב אַעְבְדִינַהּ וְלָא אֲתִיבִינַהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פָּרִיקְכוֹן קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בְּדִיל חוֹבֵיכוֹן אִתְגְלֵיתוּן לְבָבֶל וְאַחֲתִית בְּמְשׁוֹטִין כּוּלְהוֹן וְכַסְדָאֵי בִּסְפִינֵי תוּשְׁבַּחְתֵּיהוֹן׃ אֲנָא יְיָ קַדִּישְׁכוֹן דִּבְרָהִי לְיִשְׂרָאֵל מַלְכְּכוֹן׃ ט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְאַתְקֵין בְּיַמָּא אוֹרַח וּבְמַיִין תַּקִיפִין שְׁבִילָא׃ דְּאַפֵּיק רְתִיכִין וְסוּסְוָן מַשְׁרְיָין וְעַם סַגִּי כַּחֲדָא אִתְבְּלָעוּ וְלָא קָמוּ דְעִיכוּ כְּבוּצִין עַמִּי טְפוּ׃ לָא תִדְכְּרוּן קַדְמָיָתָא וּדְמִן אַוְלָא לָא תִסְתַּכְּלוּן׃ הָא אֲנָא עָבֵיד חַדְתָּא וּכְעַן תִּתְגְּלֵי הֲלָא תִדְעוּנַהּ אַף אֲשַׁוֵּי בְּמַדְבְּרָא אוֹרַח בְּצַדְיוּתָא נַהֲרִין׃ יְיַקְּרוּן קֳדָמַי כַּד אֵיתֵב מְדִינָן דְּצַדְיָן אֲתַר דַּהֲוָאָה שָׁרְיָן יְרוֹדִין וּבְנַת נַעֲמִיִן אֲרֵי יְהָבִית בְּמַדְבְּרָא מַיָּא נַהֲרִין בְּצַדְיוּתָא לְאַשְׁקָאָה גָלְוָות עַמִּי דְּאִתְרְעֵיתִי בַהּ׃ עַמָּא דֵין אַתְקֵינִית לְפוּלְחָנִי בְּתוּשְׁבַּחְתִּי יְהוֹן מִשְׁתָּעַן׃ אֲמִיר עַל יְדֵי נְבִיַּיָא וְלָא בְּפוּלְחָנִי עַרְעֵיתוּן דְּבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי לְאִיתוּן בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתִי יִשְׂרָאֵל׃

רשי

גם מיום אני הוא · לא אותו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני לבדי : אפעל · אם באתי לפעול אין משיב : למענכ' שלחתי בבלה · יונתן תרגם בדיל חוביכון אתגליתון לבבל : והורדתי בריחים כולם · ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומיישרה : וכשדים הוליכו אתכם באניות רנתם וגם יש לפרשו על בשורת הגאולה · למענכם שלחתי אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי וכשדים אוריד באניו' שהיתה רנתם בהם : הנותן בים דרך · בים סוף ושם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכו' לם יחדו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו : כפשתה כבו · תירגם יונתן כבוצין עמי טפו : אל תזכרו ראשונות · הנסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסוקו להודות ולהלל : אל תתבוננו · אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב : כי נתתי במדבר מים · כלומר בארץ חריבה אתן ישוב : תכבדני חית השדה · מקום שהוא חרב ומרבץ לחית השדה ולתנים ולבנות יענה : עם זו יצרתי לי · למען תהלתי יספרו : ואתה לא אותי קראת · בפנותך אחרי ע"ז : כי יגעת בי · כלאתה מהר בעבודתי :

לא הבאת לי, וזה היה בימי אחז שבטל עבוד' הא' מבית המקדש כמו שכתוב עליו ויסגור את דלתות בית ה' ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם ובכל עיר ועיר בנה במות לקטר לאלהים אחרי', וכן התודה עליו חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו ויסבו פניהם ממשכן ה' ויתנו עורף גם סגרו דלתות האולם ויכבו הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל: וזבחיך, כמו ובזבחיך חסר בי"ת השמוש וכמוהו רבים: לא העבדתיך, כי אם עבדתני ויגעת בעבורי אני הייתי המעביד והמיגע וכיון שלא יגעת ולא עבדת אינני מעביד ומיגע: בלבונה, כי לבונה זכה היתה בקטר' והם לא הקטירו: לא קנית קנה, קנה הוא קנה בשם שהיה בקטרת, ואמ' בקנה לא קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קנין כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתוב וקנה הטוב מארץ מרחק: הרויתני, על דרך משל: אך העבדתני, והנה הדבר הזה להפך כי אני לא העבדתיך ואתה העבדתני והטעם שהייתי סובל כעבד סובל טרחו וכן אמר היו עלי לטורח נלאיתי נשוא כי החטאים והעונות היו עלי למשא כבד וזה על דרך משל ואני סבלתי משאכם כעבד שאין לו יכולת להקל טרחו והיה מדרך המשפט שאכלה אתכם כרגע על רוב חטאתיכם אך סבלתי שלא כליתי אתכם וזה למעני כי לא למענכם ועל חטאתיכם אני נפרע מעט מעט מכם: אנכי אנכי הוא, הכפל לחזק ר"ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדבר ואנכי הוא הסולח ומוחה פשעיכם בכל דור ודור: למעני, שלא יחולל שמי בכם אם אכלה אתכם: הזכירני, ואם תאמר שאני שכחתי צדקותיך ואינם רבות חטאתיך כאשר אני אומר הזכירני כאדם המזכיר לחברו דבר ששכח: נשפטה יחד, אני ואתה אם הכיתיך כפי פשעיך או אם מחיתי אותם לך: ספר אתה למען תצדק, ספר אתה תחילה טענותיך למען תצדק בדין כמו שאמ' צדיק הראשון בריבו. ר"ל שאפי' תספר אתה אם תספר האמת לא תצדק ואפי' לא תספר כל חטאתיך ולא תספר כל צדקותי שעשיתי עמך: אביך הראשון חטא, ואיך תאמ' לא חטאת אתה והנה אביך הראשון חטא והוא אד' הראשון כי האד' מוטבע בחטא כי יצר לב האד' רע מנעוריו: ומליציך פשעו בי, פי' שריך וגדוליך וכן במליצי שרי בבל כי הענין אחד במ"ם כמו את מספר מפקד העם, וזכר השרי' שהם היו ראוים להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי, וי"מ אביך מלכך כמו והיתה יד ה' בכם ובאבתיכם ומפרשי' אותו על ירבעם, ויותר נכון להיות פירושו על שאול כי הוא מלך ראשונה על כל ישראל: ואחלל, הוי"ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני נותן לחרם יעקב וישרא' לגדופי' בעונותיהם אבל איני מכלה אותם מכל וכל, וזכר שרי קדש לפי שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קדש שיש בישרא' הם מחוללים ביד האויב ונספים בעון השרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעי' כשהם רבים וכן אמ' פן תספה בעון העיר כי לא ימלט האחד בין הרבים אף על ידי כן, וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה היו עבדי הא' וחסידיו ונספו בעון הרבי' ועל זה אמר כי עד צדק ישוב משפט, ופי' לחרם להרג כמו ואת כל הנשמה תחרים: לגדופים, שהם לחרפ' וגדופה בין האמות, ובדרש ואחלל שרי קדש אלו הלוי': ועתה שמע, אע"פ שאני מחלל אתכ' ומכה אתכ' בעונותיכ' עוד איטיב לכם טובה גדולה ועתה שמע הנחמה הטובה כי אתה עבדי בין שאר האמו' וכך בחרתי מכולם והעבד הטוב אף על פי שיחטא לפעמים לא יגרשהו אדוניו אלא מיסרו ובאחרו' אחר שיהיה נוסר כמה פעמי' ויחם העבד וישוב לעבוד את אדוניו בשלמת לבב וייטיב לו אדוניו טובה רבה: כה אמר ה', עושך, כמו אמר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילם ולמדם, או יהיה: ופירוש עושך, כמו בוראך יוצרך מבטן, פי' החכם רבי אברהם אבן עזרה כי רמז ליעקב כמו שאמר בבטן עקב את אחיו כלומר מי שיצר יעקב בבטן בכח שאחזה ידו בעקב עשו אחיו שלא כדרך שאר העוברים כי אין העובר מוציא ידו מן השליה כל שכן שיתפוס בידו וזה היה מעשה כח ומי שהיה עם אביכם בבטן יהיה עמכם בגלות שהוא מקו' צר לכם כמו הבטן לעובר, ויתכן לפרש ויוצרך מבטן כמו שפי' בוראך, וטעם מבטן כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית הא' וימול אותו לשמונת ימים: יעזרך, שיעזרך והוא אמ' לך אל תירא: וישורון, ידוע שהוא ישר' ונקרא כן לפי שהוא ישר בין העמי': כי אצק, כי כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך, וכן אמ' יואל אשפוך רוחי על כל בשר וכל בשר אינו ר"ל אלא ישר' לבד כמו שאמר ונבאו בניכם ובנותיכם, וכן אצק עליה' ברכתי, ובאמרו על זרעך ועל צאצאיך כי הנביא היה מתנבא כנגד דורו והיה מבטיח הישועה על בניהם שתבא הגאולה בימיהם, והמשיל דבר המים לשני ענינו' לרוחי וברכתי האחד לענין הנפש שישרא' צמאו' בגלות לדבר הנבואה שפסקה זה כמה שנים וכן אמ' לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' והבטיח לרוות הצמא כמו שהמים מרוים המקו' הצמא והיבש ואמ' אצק רוחי על זרעך, ולענין הגוף שישר' צמאי' בגלו' לישועה ולכל הטוב שהבטיח הא' בשובם לארצם ועל זה אמ' וברכתי על צאצאיך, ובאמרו על יבשה ר"ל יבשה וצמאה כי כל הארץ נקראת יבשה על דרך כלל כמו שאמ' ויקרא אלהים ליבשה ארץ אבל זהו פרט למקו' הצמא והיבש מן הארץ: וצמחו, בבין חציר, בי"ת בבין המשמשת הוא לתוספת באור כי מספיק היה אם אמ' בין חציר וכמוהו בי"ת בתוך, אמ' יצמחו ישרא' בטובה כאלו היו נזרעו' בין חציר וזה על דרך משל והחציר הוא צומח במהרה ולזה המשילם לחציר לרוב מהירות צמיחת' לא לעמידה כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו ולפיכך אמ' אחר כך כערבי על יבלי מים שעומדים בלחותם כל הימים: זה יאמר, כי הנשארים בישרא' כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה' ושהם מזרע יעקב כמו שאמ' והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמ' לו וגו', וכן אמ' והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט: יכתוב ידו לה', יאמ' בפיו ויכתוב בידו לה' ר"ל כי הוא לה', ויונתן תרג' ויקרב קרבניה, ובאמרו זה וזה לפי שיבא מזה אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישרא': יכנה, יכנה עצמו בשם ישר' כי לא יזכר שם עצמו אלא יאמ' ישר' אני

ספר ב' וסימ' ולמען ספר שמי בכל הארץ, ספר אתה למען תצדק: תצדק ד' ג' קמצין וא' פתח וסימ' ספר אתה למען תצדק, החפץ לשדי כי תצדק, תרשיעני למען תצדק, למען תצדק בדבריך, בתרא פתח:

לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃

וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃

לא איתיתא קדמי אימרין לעלתא וניכסת קודשך לא יקרתא קדמי לא אסגיתי עלך בקורבנין ולא אתקיפית עלך בלבונתא: לא זבינתא קדמי בכסף קני בסם ותרבי ניכסת קודשך לא דהינתא על מדבחי ברם אסגיתא קדמי בחובך אתקיפתא קדמי בעויתך: אנא אנא הוא שביק לחובך בדיל שמי וחטאך לא ידכרון: אימר כען נירין כחדא אישתעי את בדיל אם תיכול ותזכי: אבוך קדמאה חטא ומלפך מרדו במימרי: ואפיס רברבי קודשא ואמסר לקטלא יעקב וישראל לחסודין: וכען שמע יעקב עבדי וישראל דאיתרעיתי ביה: כידנן אמר יי דעבדך ודאתקנך ממעין יסעדינך לא תדחל עבדי יעקב וישראל דאתרעיתי ביה: ארי כמא דמתיהבין מיא על ארע בית צחונא ומתנגדין על יבשתא כן אתין רוח קודשי על בנך וברכתי על בני בנך: ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עסב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמין: דין יימר מדחליא דיי אנא ודין יצלי בשום יעקב ודין יקריב קורבניה קדם יי ובשמא דישראל יתקריב:

רשי

לא הבאתי לי שה עולותיך, כי אם לע"ז: לא העבדתיך, עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם היא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: לא קנית לי בכסף קנה, לקטרת לא הוזקקת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר רבי אבא קינמון היתה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרש איכה: העבדתני בחטאותיך, אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה חוזרת מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכד נצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: אנכי אנכי, אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני, ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך: הזכירני, כל תגמול שים לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד נבא למשפט: אביך הראשון חטא, באומרו במה אדע: ומליציך פשעו בי, אין לך בכל מליצים שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שנאי: ואחלל שרי קודש, בשביל עונותיכם: ועתה שמע, לשוב לתורתי יעקב עבדי: כי אצק מים על צמא, כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: וצמחו בבין חציר: בתוך עשו על ידי גרים שיתוספו עליהם, בין חציר הוא עשו שנאמר על אדום והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה: זה יאמר ליי' אני, אלו צדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב, אלו קטנים בני רשעים: וזה יכתוב ידו ליי', אלו בעלי תשוב': ובשם ישר' יכנה אלו הגרי' כך שנויה באבות דר' נתן:

כה

כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו, כי כשיגאלנו יהיה הוא מלך ישראל לבדו שלא יהיו ברשו' מלכי הגוים והוא אדון צבאות מטה ומעלה ובידו הכל והיכולת בידו להוציאם מהגלו': אני ראשון אף לצבאות מעלה העומדים שלא ישתנו אף להם אני ראשון ואני אחרון הם יכלו ואני קיים ומבלעדי אין אלהים לבטל אמונת העובדי' לשמש ולירח ולככבים אין באחד מהם שהוא אלהים אלא במצותי וברשותי הם מנהיגים מה שמנהיגים: ומי כמוני, ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידה ויערכה לי מה שהיה משומי עם עולם כלומ' מבריאת העולם, והנה יאמר משומי כלו' כי אני שמתי הנבראים בעת שבראתים כל אחד ואחד בגבולו ה העליונים למעלה ו והתחתונים למטה וכן יאמר לי האותיות אשר תבואנה ואותם כפל לשון אלא פירוש האותיות העתידות לבא בזמן קרוב ואשר עתידות לבא בזמן רחוק, ולמו תרגם יונתן כמו להם כמשמעו ופירוש בעבור כלומ' יגידו כדי לצדק עצמם ויש מפרשים ואותיות דברי מופת ואשר תבואנה יגידה ויערכה על ההוה ש מעבר מבריאת העולם עד הנה: אל תפחדו, אמר לישראל לא תפחדו מאלהים אחרים ואל תיראו מהם וכן אמר ירמיהו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם: ואל תרהו, פירוש לפי מקומו כמו אל תפחדו, ויונתן תרגם לא תרחלון ולא תתברון כמו לא תירא ולא תחת הלא מאז שהשמעתיך והגדתי העתידות לבא ובאו ואתם עדי כי לכם פלאתי כיאלי ועמכם עשיתי נסים ונפלאות ואתם יודעים אם יש אלוה מבלעדי כמו שאמר משה רבינו או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות וגו' לעיניכם כמו שאמר והנה אתם עדי: ואין צור בל ידעתי, כי אין למעלה ממנו ידוע כי כל הידועים כולם אכלי, או פירוש אין צור שלא ידעתי והם אינם יודעים אותם על האמת כי אינם אלוה, ואמר זה על המלאכים ועל הגלגלים, ות"י ולית דתקיף אלא מן קדמי מתיהב ליה תקוף: יוצרי פסל, האומנים שעושים ויוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תהו והפסילים שהם חמודיהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדים אותם: ועדיהם המה, ואם תאמרו אין אנו יודעים שלא יועילו עדיהם המה הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו וכיון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים, למען יבושו, יזכרו זה למען יבושו מעבדתם אותם, ו"מ ועדיהם המה ר"ל הם מעידים על עצמם כי אין להם כח כי אם תפרסם לא יוכלו למלט עצמם כ"ש אחרים: מי יצר אל, מי יעשה מעשה תהו כזה שיטרח לתהו ויטים כספו להבל היש שגעון כזה: נסך, כמהו או לשון יציקה: הן כל חבריו, המתחברים אליו לעשותו או לעבדו, או פירוש חבריו כמשמעו שהפסל תהו והמתעסקים בו הם תהו כמוהו כמו שאמר יוצרי פסל כולם תהו הנה הם חברי' לפסל בדבר תהו: וחרשים המה מאדם, אינם מלאכים ושרפים העושים זה האל אלא אומנים מבני אדם שעושים שאר מלאכות ועושים אותו אל, זה דבר תימה: יתקבצו כולם, פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו ויעמדו ויתנו במעשיהם מהו ויסתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהאל על מה שעשו ויבשו מעצמם ממעשיהם שהוא תהו שיתבוננו בו: חרש, סמוך לברזל כי הרי"ש פתוחה, ספר עתה במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אומן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבות כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מאבן או מברזל או בדיל או כסף או שאר מתכות בכלי ברזל יעשו אותם: מעצד, כלי ברזל שחותך בו חרש עצים והוא שקורין דולודור"ה בלעז או איי"שה: ופעל בפחם ובמקבות, אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל בנוקבות שיעשה אותם שיכור בהם הפסל זהו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרהו בהם, יצרהו פרסו יכר ופ"א הפעל כבלעת בדגש: ויפעלהו בזרוע כחו, בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעלתו שכר טוב ועניינו בזרוע בכחו, ובי"ת בזרוע משמשת במקום בכח, או פירוש כמו הפוך בכח זרועו וכן מקום עם קבר: גם רעב ואין כח, עד שמרוב חשקו במלאכה כשיגיע עת האכילה לא ירצה לקום מהמלאכה והוא רעב וכועל עד שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקום אפילו לשתות והנה הוא עיף וצמא ורעב ועם כל זה פועל מרוב חשקו במלאכה: חרש עצי', גם כן סמוך והרי"ש פתוחה, נטה קו, המדה: יתארהו יגבלהו כלומר ישים גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרו' מן העץ וכן ותאר הגבול, והצבע ההוא יקרא שרד והקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד: יעשהו במקצעות, ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצעות ומקצעות הם שני כלים דומין במלאכתם לאחד קורין לו פלא"נ"א ולאחר סי"מכ... מקולף בהם הנגר פני העץ ומחליקו, ותרגום ואת הבית יקציע יקלף ותרגם יונתן במקצעות באזמילא ואלו הכלים עשויין כמו אזמלים: ובמחוגה יתארהו, מחוגה קונפ"ס בלעז ובו יעשו הצורות ויתאר הדברים המצויירים, יתארהו הראשון אל"ף בחטף פתח והשני האל"ף בחטף קמץ: כתפארת אדם, כי צורתו כאדם ומפוארת מספר בעלי חיים, ותרגם יונתן כתפארת אדם כתושבחתא אתתא למתב בביתא כלומר כמו שהוא תפארת האשה שתשב בבית שלא תצא לחוץ כן הוא הפסל יושב בבית וכמוהו ונפש אדם מן הכסים, ואדוני אבי ז"ל פירשו כמשמעו והענין כפול ואמר ויעשהו בתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא לצורך אחר כי הוא ממקומו לא ימיש:

ראשון ח' וסימ' נמסר בסדר בא ובשמואל חלק ב' סימן י"ט: המה חד מן ד' נקודות בנביאי' וסימ' נמס' בסדר מדבר סיני: חבריו ד' ג' חס' וא' מל' וסימניהון הן כל חבריו יבשו, קח לך עץ אחד וכתב עליו ב' בו, ושלאחריו דבר אליהם כה אמר רפ', קדמא מל': חרש ג' פתחין וסימ' מעשה חרש אבן פתוחי חתם,

כה אמר יהוה מלך ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו: אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי: יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה בל יראו ובל ידעו למען יבשו: מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל: הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד: חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת

כדנן אמר יי מלכא דישראל ופרקיה יי צבאות אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלה: ומן כותי די ערעינה ויחוינה ויסדרינה קדמי משוויתי עמא דמן עלמא ואתיין ודעתידין למיתי יחוון לנא: לא תזדחלון ולא תתברון הלא מבכן בסרתך וחויתי ואתון סהדין קדמי האית אלהא בר מיני ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה תקוף: עברי צלמיא כולהון למא ופלחיהון דלא יהנון להון וסהדין אינון בנפשתיהון דלא חזן ולא ידעין בדיל דיבהתון: מן עבד דחלא וצילמא אתיך בדיל דלא להנאה: הא כל פלחיהון יבהתון ואומנין עבדונין מבני אנש יתכנשון כולהון יקומון יתברון יבהתון כחדא: נפחא מברזלא חציבא עביד ונפח נור בשיחורין ובמקובין מתקיף ליה ועביד ליה בתקוף חיליה דאם יכפן עבדיה ולא ייכול לא יהי ביה חיל ואם יצחי ולא ישתי מיא יהי משלהי: נגרא אעין נפיץ בחוטא מסר ליה במשקולתא מגזי ליה באזמיליא ובנצורין מאחיד ליה ועביד ליה כדמות גבר כתושבחת איתא

חרש ברזל מעצד ופעל בפחם, חרש עצים נטה קו, וסימ' עובדא דקיסא ופרזלא:

ומי כמוני יקרא, ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם, כל בריות: ואותיות, דברי מופת: ואשר תבואנה, ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: ואל תרהו, אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את שמי לבין האומות: הלא מאז השמעתיך, מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי, שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי, ת"י ולית דתקיף אילהין דמן קדמי מתיהיב ליה תקוף בל ידעתי לשון ולרעך בשם אני ידעתיך במדבר ידע לכתך: ועדיהם המה, הפסילי' הם עדים על בושת עובדיה' שהרי אנו רואין שאינם לא רואין ולא יודעין ואנו עובדין להם: למען יבושו, העובדים להם: נסך, לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נשך ושל נגף: הן כל חביריו, של אותו יוצר ונוסך פסילים ה המתחברי' אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו: וחרשים המה, אותם יוצרים ונוסכים ומבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל: חרש ברזל, חרש של ברזל: מעצד, הוא אחד מכלי הנפחי': ופעל, הפסל: בפחם, קרבו"ן בלעז: ובמקבות, מרטי"ל בלעז: יתארהו, לשון ציור: ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגומ', גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאלתר קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור: חרש עצים, ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו, כדרך הנגרים, ועל פי הקו יתארהו בשרד מיישר אותו ב במסור שקורין דלאור"ה בלעז: יתארהו, יפהו: יעשהו במקצועות, ומחליקו ברהיטני ואיזמל', מקצועות תירגם יונתן איזמלון: ובמחוגה יתארהו, לשון ותאר הגבול אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסבב אותן במחוגה קונפ"ס בלעז: כתפארת אדם, היא האשה שהיא תפארת בעלה:

תרזה

לכרות לו ארזים, עד הנה ספר מעשה הפסל מעץ הטוב עתה אומר כי עוד יטרח עושה הפסל שהולך אל היער לכרות לו ארזים לעשות מהם פסל, ועוד טורח יותר מזה שנוטע נטיעה ויגדל אותה עד שיהיה ראויה לכרות מתנה עצים לעשות פסל, ראו עד היכן הגיע כח עבודת והבל סכל בעיניהם בחשבם לקבל שכר טוב על זה והם טורחי' לתהו ובהו והבל לא יתבוננו בין נשיהם, ובאומרו ארזים מבקש המשובח שבהם לכרותו: תרזה, אילן מאילני סרק, ופירשו בו שהוא שקורין לו בערבי סנאב"ר: אלון, הוא ערמון: ויאמץ לו בעצי יער, לבקש מהם הטוב: נטע ארן, שם אילן גם כן טוב למלאכה, ובדברי רבותינו ז"ל עצי ארזי' ארני' וברושים: וגשם יגדל, יש מפרשים גשם גוף ר"ל גוף עץ, ושן בארמי גשמי יצטבע, והנכון לפרשו כמשמעו, וכן תרגם יונתן ומטרא ירבי, והוצרך לומר וגשם יגדל, כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם שלא אמר שאף על פי שהוא נוטע העץ לשם עבודה זרה הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות האל יתברך בא ואף על פי כן עולם כמנהגו נוהג כמו שאמרו ר רבותינו ז"ל בזה הענין הרי שגזל סאה של חטין וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין: והיה, כי כשכורת העץ וחושב אותו לפסל החתיכות הנפסלו' יהיו לו לבער ולהחם ולאפו באותם פסילי העצי': ויחם, החי"ת נקרא בקמץ חטף והזקף ביו"ד: ישיק, כמו יבעיר כלו' ישיק בהם את התנור: ואפה לחם, כמו וטחני קמח: למו, כמו לו או כמשמעו להם, ופירוש לפסילי' אף על פי שלא זכר אלא אחד רבים הם: חציו, ר"ל מקצתו אמר כי בחציו שמבער יהנה בשני פנים שיצלה בו צלי ויאכל עד שישבע ועוד שיחם בשרו באש: על חציו בשר יאכל, פירוש יצלה צלי היאך יאכל בשר על חציו שיצלה בו הצלי: ויאמ' האח, שמחה וכן האח האח ראתה עינינו, יאמר הסכל הזה מ מתפתה בדבר הפסל וישמח בו לסכלותו ב בשני פנים בהנאת

ארן נו"ן זעירא והיא חד מג' נונין זעירין וסימ' נטע ארן, ונבושבן, ונרגן מפריד אלוף, ואינון מן אלפא ביתא דאתון זעירין ונמסרו בריש ספר ויקרא: ויתפלל ג' רפין בקריא' וסי' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, יסגוד לו ויתפלל אליו, ויחי ויתן לו מזהב שבא, אנ"ך: שובה ה' מלרע בקריאה וסימ'

אדם לשבת בית: לכרת־לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ־לו בעצי־יער נטע ארן וגשם יגדל: והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף־ישיק ואפה לחם אף־יפעל־אל וישתחו עשהו פסל ויסגד־למו: חציו שרף במו־אש על־חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף־יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור: ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד־לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם: ולא־ישיב אל־לבו ולא דעת ולא־תבונה לאמר חציו שרפתי במו־אש ואף אפיתי על־גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: רעה אפר לב הותל הטהו ולא־יציל את־נפשו ולא יאמר הלוא־שקר בימיני: זכר־אלה יעקב וישראל כי עבדי־אתה יצרתיך עבד־לי אתה ישראל לא תנשני: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי־עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל־עץ בו כי־גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר:

איתא יתבת ביתא: למיקץ ליה ארזין ונסיב תרז ובלוט ומתקיף ליה באעי חורשא נצב אורנא ומטרא מרבי: והוי לאנשא לארלקא ונסיב מנהון ושחין אף אזא ואפא לחם אף עבדיה דחלא וסגיד אתכיה צלמא ובעא מיניה: פלגיה אוקיד בנורא על פלגיה בסרא אכיל טוה טוי וסבע אף שחין ואמר אח שחינית חזיתי נור: ושאריה לדחלא עבר לצלמא סגיד ואישתעבד ליה ובעא מיניה ואמר שיזבני ארי דחלתיאת: לא ידעין ולא מסתכלין ארי מטמטמן מלמחזי עיניהון מלאסתכלא בלבהון: ולא מתיב ללביה ולא מדע ולא סוכלתנו למימר פלגיה אוקידית בנורא ואף אפיתי על גומרוהי לחים טוית בסרא ואכלית ושאריה לתועבא אעביד לבלי אעא אסגוד: הא רחלתי פלגיה קטמא לביה שטיא אטעיה ולא ישיזיב ית נפשיה ולא יימר הלא שיקרא עבדת ימיני: אידכר אילין יעקב וישראל ארי עבדי את אתקינתך למהוי עביד פלח קדמי את ישראל לא תתנשי דחלתי: מחיתי כעבא חובך וכענן עדי כל חטאך תוב לפולחני ארי פרקתך: שבחו שמיא ארי עבד יי' פורקן לעמיה יבעו יסודי ארעא בועו טוריא תושבחתא חורשא וכל אילני דביה ארי פרק יי' יעקב ובישראל ישתבח:

כי ידנך

ובנחה יאמר שובה יי' רבבות, מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך, שובה יי' חלצה נפשי, שובה יי' עד מתי, שובה יי' את שביתנו:

רש"י

תרזה ואלון, מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער, עושה לו חיזוקים בין לחיזוק בין לכוי במיני עצים המשובחים זה מזה במראיהן: נטע אורן, כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו, אורן לשון נטע יונק פרנכון בלע"ז: והיה לאדם לבער, והיה אותו עץ מקצתו לצורכי אדם לבער: ויקח, מן העצים ויחם גופו לנגדם: אף ישיק, מהם תנור ואופה לחם: אף יפעל אל, מן הנותר ולא ישיב אל לבו, חציו שרפתי במו אש: ולא דעת ולא תבונה, בו לאמר זאת: לבול עץ, לרקבון עץ: רועה אפר לב הותל הטהו, לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר, הצלם שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס, ד"א רועה אפר לשון ריעות עובר ע"ז ומחבר אליו את ע"ז שהיא אפר: ולא יציל, הטעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: לא תנשני, לא תהיה שכוח מירלתי: מחיתי כעב פשעיך, במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי: פצחו, לשון פתחון פה:

ויוכרך

הנוק' לשעה ובחשבו כי יהיה לו שכר טוב בעבודתו ויאמ' מה טוב לי זה הפסל כי אני נהנה ממקצתו בהנאת גופי ומקצתו אעבדנו ויצילני בעת צרתי: חמותי, מלרע: ושאריתו לאל, פירוש לפסילו זהו הא' שלו: יסגוד לו, ישתחוה כפל ענין במלו' שונות כי יסגוד כמו ישתחוה כתרגומו, או פירוש יסגוד לו כריעה: וישתחו, פשוט ידים ורגלי' כמו שפירשו רבותינו ז"ל, ויונתן תרגם סגיד ליה ואשתעביד ליה: לא ידעו ולא יבינו, טח, מנחי העי"ן, ואם הוא פתח והוא פעל יוצא בחבירו והטח הוא האל על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו, או יהיה הטח יגרם הרע הגובר על שכלם: ולא ישיב, וי"ו ולא דעת כוי"ו וישא אברהם את עיניו, או הוא כפל ענין, אמר ולא ישיב אל לבו אלה הדברים שזכר כי הם דברי תימה ואין בלבו לא דעת ולא תבונה לאמר זה כלומר לחשוב בלבו חציו שרפתי במו אש ואף וגו': אפיתי על גחליו, ולמעלה אמר אף ישיק כי שניהם יעשה אדם בעצים, או ישיק בהם את התנור ויאפה הלחם על ידי הדבקה או יאפה הלחם על הגחלים: ויתרו, הנותר ממנו והוא שם מן יתר הגזם: לתועבה, לדבר שתעב האל ומנע מעבוד אותם: לבול עץ, לענף עץ, וכן כי בול הרים ישאו לו, ועקרו יבול: רועה אפר, אמ' זה העושה הפסל לעבדו רועה אפר הוא כלומ' מתעסק בדבר שלא יועיל לו והוא על דרך אפרי' רועה רוח, ויונתן תרג' הא דחלתא פלגי קטמא: לב הותל הטהו, הותל תאר ואם הוא פתוח ומשפטו להדגש שלא בא קל כמו התל בי, אמ' יצר הרע שהתל בו הטהו לדרך רעה והוא לא יבין ולא יכיל את נפשו טרם אבדה ולא יאמ' הלא שקר בימיני מה שפעלתי ועשיתי בימיני שקר הוא, וכתו' הלא שקרא עבדית בימיני: זכור אלה יעקב, אם העמי' עובדי פסילי' לא יבינו אתה זכור הדברי' האלה ולא תפותה לעובדי הפסילי': כי עבדי אתה, מלא עבדי אתה ולא עבד הפסילי' ועל כן יצרתיך להיו' לי עבד, וטעם יצרתיך כמו שפירש בוראך ויוצרך, או עת שלקח ישרא' לעם והוציאם מבית עבדי' הוא עת היצירה, ויונתן תרג' אתקינתיך למהוי עבד פלח קדמי: וישרא' לא תנשני, לא תנשה ממני זכרני אתה ואזכרך: מחיתי כעב פשעיך, כמו העב שנמחה במים כן מחיתי פשעיך: שובה אלי, ומה שחטאת עד הנה מחיתי, והחכם ר' אברה' בן עזרא כתב כעת העוברת בבאת השמש, וכפל הענין במלות שונו': שובה, מלרע: גאלתיך, עתה אגאלך מגלות בבל: רנו שמים, על דרך משל כאלו כל העולם ישמח בבאת ישרא' מהגלות: כי עשה ה', טובה עם עמו וגאם: תחתיו' ארץ, היא התקור' האמצעי' אשר בארץ, והנה זכר העגולה והנקוד' וזכר הרומש והצומח והחיו' לא זכר כי לא ישמחו כולם כי בכל תאבל: פצחו, ענינו הרמת קול, וזכר הרי' לפי שעיקר בריאת הארץ ההרי' שבה: יתפאר, כי תפאר' הא' יהי' בהוציא עמו מהגלו' והעמי' יפארוהו בזה, וכן אמ' כרש כל ממלכו' הארץ נתן לי ה':

כה אמר יהוה גאלך ויצרך מבטן אנכי יהוה עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מאתי: מפר אתות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל: מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם: האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש: האמר לכורש רעי וכל חפצי ישלם ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד:

כה אמר יהוה למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו: אני לפניך אלך והדורים אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע: ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי אני יהוה הקורא בשמך אלהי ישראל: למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני: אני יהוה ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני

כדנן אמר יי דפרקך ודאתקנך ממעין אנא יי עביד כולא תלית שמיא במימרי שכללית ארעא בגבורתי: מבטל אתוות בידין וקסומין משגש מתיב חכימיא לאחורא ודעתהון מקלקל: מקיים פתגמי עבדוהי צדיקיא ומילך שלוחוהי משלים דאמר לירושלם תתותב ולקירויא דבית יהודה יתבניין וחרבתהא אקומם: דאמר על בבל תחרוב ונהרהא איביש: דאמר על כורש למיתן ליה מלכו וכל רעותי יקיים ולדאמר לירושלם תתבני והיכלא ישתכלל: כדנן אמר יי למשיחיה לכורש דאתקיפית בימיניה למימסר קדמוהי עממין וחרצי מלכין אישרי לפתחא קדמוהי דשין והרעין לא יתאחרון: מימרי קדמך יהך ומישריא אכביש דשין דנחש אתבר ועברין דברזל אקצץ: ואתן לך אוצרין דחשוך וסימן דמטמרן בדיל דתדע ארי אנא יי דרביתי בשמך אלהא דישראל: בדיל עבדי יעקב וישראל בחירי וקרית לך בשמך אתקנתך ולא ידעתא למדחל קדמי: אנא יי ולית עוד ובר מיני לית אלהא סעדתיך ולא ידעת למדחל קדמי:

בדיל

ישלים ד' ב' מל וב' חס וסימ' ועצת מלאכיו ישלים, גם איביו ישלם אתו, וכל חפצי ישלם, כי ישלים חקי, קדמא' ובתרא' מל: אוצרות י"א מל וסי' במסר רבת':

מלאחי ת' ג' ומל · ר' ב' מ' וב' חס · ל' · ל' · ל' · לית' · ה' וחס' · ב' חל · ג' · ב' ח' וח' · ל' · ב' · חיסר ת' · ב' · ר' נ' · ח' ל' · ל' ו' וחס' · ר' מ' ל' · כו מיותרין · לג' · ל' · ב' · ל' · ב'

כה אמר ה', ויוצרך מבטן, פירשתיו: עושה כל, עשיתי כל העולם בעת הבריאה ולא היה אלא אני לבדי ובכל יום אני עושה שאני מעמידו בכחי: נוטה שמים, רוקע הארץ, פירשתים, ובאמרו לבדי ומאתי ר"ל כי אני ראשון לכל הנבראים ובעת הבריאה לא היה אלא אני לבדי ומאתי ומכחי היה הכל, ובבראשית רבה הכל מודים שלא נבראו מ מלאכים ביום ראשון שלא יהיו אומרי' מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקדוש ברוך הוא מ ממדד באמצעיתו אלא אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע ה הארץ מאתי: מי אתי כתוב לומר מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם: מפר אותות בדי', וכיון שהוא אדון הכל הוא מפר ומבטל כשירצה המעשים מ מהחכמים שהיו בבבל שהיו כותבים באותותם שהם אותות השמים, כמו שאמר ומאותות השמים אל תחתו, או פי' אותות שנות היום, כמו שאמ' והיו לאותו', שלא הכירו הרעה שתבא להם, כמו שאמר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים וגו', וקראם בדים לפי שהם כוזבים במשפט המזלות לפעמים, ובדים מן בדיך מתים יחרישו שפי' כזביך, וכן פי' קוסמים הם החוזים, כמו בלעם בן בעור הקוסם, כי חוזה בכוכבי' היה, ובדים וקוסמי' וחכמים הם כפל ענין במלות שונות, והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' בדים מגזרת בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד ויגידו העתידות ולא בדרך חכמה, וקוסמים הם חכמי המזלות וחכמים הם הרואים בכבד ובכתף: מקים דבר עבדו, הוא ישעיהו ומלאכיו שאר הנביאים שנתנבאו על בנין בית שני: לירושלם, בעבור ירושלם, וכן ולערי: תושב, שישובו יושביה עליה, תושב, שרשו ישב משקל נזכר פועלו מהנוסף: וחרבותיה, טעמו על ירושלם שזכר: האומר לצולה, היא בבל המשיל אותה למצולת ים לשני דברים האחד שהיא מלאה מים והשני לפי שהיתה בקעה: חרבי, כלומר יבשי, כלומר שלא ישאר כל טוב בה אלא תחרב על ידי כרש, וכן ונהרותיך אוביש דרך משל, והנה ביד האל הכל כי הוא אמר לירושלם שהיתה חרבה שתבנה ואומר לבבל שהיתה בנויה שתחרב: האומר לכרש, בעבור כרש אומר שהוא רועה שלי כלומר שיכתב את בני והוא ישראל: וכל חפצי ישלים, בבבל ובירושלם, והיכל תוסד, הנה נמצא היכל זכר ונקבה כי נמצא והיכל ה' לא יסד, ואפשר כי הק"ו תי"ו הנכח, ואמר תוסד כי בימי כרש לא עשו אלא היסוד כי בטלו העמונים את מלאכתם והיתה בטלה עד שנת שתים לדריוש: כה אמר ה' למשיחו לכורש, כמו שקראו רועי כן קראו משיחי, כלומר מלכי כי אני המלכתיו להחריב את בבל והמלך הוא משוח, או לפי שהמלוכה היתה על ידי משיחה נקרא המנוי שממנה האדם על איזה דבר בלשון משיחה, וכן ומשחת את חזאל, תמשח לנביא תחתיך, יען משח ה' אותי, וכן למשיחו לכרש הממונה שלו כי האל מנה אותו למלך: לרד לפניו, מקור מן הקל במשקל כסך יקושים, והוא מגזרת הרודד עמי תחתי, והוא ענין פריסה ורקיעה כתרגום וירקעו ורדידו: אפתח, שלא יהיה בהם כח לפני כורש כי האוזר חוזק המתנים: לפתוח, כאלו הם פתוחות, וכן לא יסגרו כאלו לא יסגרו שהרי אמר דלתות נחושה אשבור אני לפניך, כלומר עזרי ילך לפניך: והדורים, דרכים עקלקלות אישרם לפניך, והוא על דרך משל שלא יכשל בבאו לבבל בשום ענין, ודומה להדורים בדברי רבותינו ז"ל הדורה דכותא: אושר, כתוב בוי"ו וקרי אישר ביו"ד, והענין אחד כי אותיות אהו"י מתחלפות: אשבר, אגדע, כי בעזרתי תלכד בבל אף על פי שדלתותיה נחושה ובריחיה ברזל: ונתתי לך אוצרות חשך, כי מה שאדם אוצר מכסף וזהב ואבנים טובות תחת הקרקע יאצור אדם אותם במקום שהוא חשך ומסתרים ובבבל היו אוצרות רבות כמו שקורא אותה מדהבה, כלומר בעלת הזהב: ומטמוני, בשורק המ"ם השניה: למען תדע כי אני ה', כי זה הנצוח שאתה עושה בארצות להכניע מלכי הארצות תחתיך לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וברצוני, וכרש הכיר זה בדעתו כי מה' היתה לו, וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמי', ולפי שהמלכים אשר לפניו התגאו ולא הכירו האל עד ששלח ידו בהם, כמו מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי, ונבוכדנצר אמ' אעלה על במתי עב אדמה לעליון, לפיכך התבונן כורש בעצמו וראה שהראשוני' שנתגאו נפלו ביד האל הכיר כי הכח לא' וידע כי בידו הכל והוא המגבי' והוא המשפיל: למען עבדי יעקב, זה שאני עושה לא למענך אלא למען עבדי יעקב וכל זה להחריב בבל שהעבידום יותר מדאי והכבידו עולם ולהוציאם מהגלו' בעבור זה אני מותן לך הכח הזה: אכנך ולא ידעתני, כי כמה שנים לפני כורש ולפני גלות ישראל התנבא הנביא על חרבן בבל, ואמר ואקרא לך בשמך, ואמ' אכנך כי פעם היתה בשם כרש כמו בזאת הפרשה ופעם בלא זכר שם כרש וזהו הכנוי: ולא ידעתני, ועדין לא היית יודע אותי כשהייתי קורא על ידי נביאי שאתה תחריב בבל: אני ה' אאזרך, אתן אזור במתניך עד שלא ידעתני כי כבר דברתי על ידי עבדי הנביאים עליך שאתן לך כח על ממלכות הארץ ועל בבל:

ויוצרך מבטן: מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה הייתי לך לעזרה ובחרתיך: נטה שמי' לבדי, מפר אותו' בדי', לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותותם: בדי', הם החוזים בכוכבים על ידי אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים, שאני מחליף השרים שלמעלה וטועין אלו הנשאלין בהם ולפי שאיצטגנני' בבל היו חוזים בכוכבים כמו שהוא אומר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמי' לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות נדרי מצרים: מקים דבר עבדו, משה: ועצת מלאכיו, מלאך אחד אומ' ליעקב ישראל יהיה שמך וקיימתי דבריו אף כאן אקיי' עצת נביאי האומ' על ירושלם תושב: האומ' לצולה חרבי, האומר לבבל התיבשי: ונהרותיך אוביש, לפי שהיא יושבת על נהרות מדמה הריגת אוכלוסיה ליובש נהרות: רועי, מלך שלי: למשיחו, כל שם גדולה קרויה משיחות כמו לך נתתים למשחה ורבותינו אמרו למלך המשיח אומ' הקב"ה קובל אני לך על כורש כדאיתא במס' מגילה: לרד לפניו גוים, להרקיע ולרדד לפניו גוים, לרד לשטוח: ומתני מלכים אפתח, לשון חלשות הוא זה ששבר כח כי חגורת מתני' הוא זירוז כח כמו אזור נא כגבר חלציך, ואתה תאזור מתניך ומזיח אפיקי' ריפה לשון שברון כח: לפתוח לפניו, דלתי שערי בבל, שערי' הו' חלל פתח השער, דלתי' הם הפותחים ונועלין בהן את השער: והדורי' אישר, תירגם יונתן ושורייא אכבש כמו הדר' הדרגא על שם שמובבת החומה את העיר, ויש לפרש הדורים אורחו' עקלקלות אישר לפניו: הקורא בשמך, עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש: למען עבדי יעקב, שתוציאהו מגלות בבל: ולא ידעתני, לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל השורה פרק מעל צוארו:

יזכר

ישע ה' פתחי' וסימ' תפתח ארץ ויפרו ישע · כי הלבישני בגדי ישע · וכהניה אלביש ישע · וקדרי' שגבו ישע · ירחקו בניו מישע וידכאו : וכל צבא ד' בקריא וסימ' ויכלו השמי' והארץ' ונמקו כל צבא השמי' · ונגלו כספר השמי' · אנכי עשיתי ארץ ואדם · אתה הוא יי' לבדך : צבאם ז' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא בראש סים' לד' :

לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָהּ כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד : יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה : הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע וּצְדָקָה תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו : הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־חַרְשֵׂי אֲדָמָה הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־יָדַיִם לוֹ : הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין : כֹּה־אָמַר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל־פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי : אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוֵּיתִי : אָנֹכִי הַעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אֲיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת : כֹּה אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ בַּזִּקִּים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים :

(מסורה בגליון: ל' · ב' בתרומיו ל' מלעי' · ל' · ב' · ל' · ה' · לג' · ה' · ל' · כ"ף בסיפ' · ל' ותר ולאשה ל' · כ"ב · ל' · ל' · ד' · ז' · ה' · ג' · ד' בטע' בסיפ' ל' · ל' · ל' · ל')

בְּדִיל דְיִדְעוּן מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא וּמִמַּעְרָבָא אֲרֵי לֵית בַּר מִנִּי אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד : דְּאַתְקֵין נְהוֹר וּבְרֵי חֲשׁוֹךְ עָבֵיד שְׁלָם וּבָרֵי בִישׁ אֲנָא יְיָ עָבֵיד כָּל אִלֵּין : וְשַׁמְשׁוּן שְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וַעֲנָנַיָּא יִגְרְדוּן טוּבָא תִּתְפְּתַח אַרְעָא וְיֵיחוֹן מֵיתַיָּא וּזְכוּתָא תִּתְגְּלֵי כַּחֲדָא אֲנָא יְיָ בְּרֵיתִינוּן : וַוי דְּ מְרַמֵּי לְמִידַן לְקֳבֵיל פִּתְגָּמֵי בָּרוֹהִי וְרָחִיץ דְּיוֹטְבוּן לֵיהּ צַלְמֵי פַחְרָא דַּעֲבִידִין מֵעֲפַר אַדְמְתָא הַאֶפְשַׁר דְּיֵימַר טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא עֲבַדְתָּנִי וְעוֹבָדָךְ לֵית יְדִין לֵיהּ : וַוי דְּאָמַר לְאַב מָה תּוֹלִיד וּלְאִתְּתָא מַה תַּעְדָּן : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל וּדְאַתְקְנֵיהּ אָתְיָא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי אַתּוּן שָׁאֲלִין מִן קֳדָמַי עַל עַמִּי וְעַל עוֹבַד גְּבוּרְתִּי תְּפַקְּדוּנַנִי : אֲנָא בְּמֵימְרִי עֲבָדִית אַרְעָא וֶאֱנָשָׁא עֲלַהּ בְּרֵיתִי אֲנָא בִּגְבוּרְתִּי תְּלֵית שְׁמַיָּא וְכָל חֵילֵיהוֹן שַׁכְלֵילִית : אֲנָא אַיְתֵיתֵיהּ בִּגְלֵי בְּקוּשְׁטְ וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ אֲתַקֵּין הוּא יִבְנֵי קַרְתִּי וְגָלְוַות עַמִּי יְשַׁלַּח לָא בְדָמִין וְלָא בְמָמוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לֵיאוּת מִצְרַיִם וְתַגָּרֵי כוּשׁ וְאֱנָשֵׁי סְבָא גַּבְרִין דִּסְחוֹרָא עֲלָךְ יְעִידוּן וְדִילָךְ יְהוֹן בָּתַר פִּתְגָּמָךְ יְהָכוּן בְּשַׁלְשְׁלָן יְעִידוּן וְלִיךְ יִסְגְּדוּן מִינִיךְ יִבְעוּן וְיוֹדוּן לְמֵימַר בְּקוּשְׁטָא בִּיךְ אֱלָהָא וְלֵית עוֹד אֱלָהָא בַּר מִנָּךְ : בקושטא

יוצר אור · לצדיקים : ובורא חשך · לבבל וכן עושה שלום ובורא רע : הרעיפו שמים וגו' · צדק האמור במקרא מוסב על הטל ועל הרעיפה הרעיפו שמים צדק ושחקי' יזלו צדק כלומר מאתי יבא הצדק להיטיב להם מן השמים : בראתיו · בראתי את הדבר הזה : הוי רב את יוצרו · נתנבא ישעי' על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרוא תגר על אורך הצלחתו של נבוכד נצר עד אנה יי' שועתי וגו' ותעשה אדם כדגת הים והקב"ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה : אין ידים לו · אין מקום לו : הוי אומר לאב מה תוליד · כסבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו · ד"א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו : האותיות שאלוני וגו' · ה"א נקודה קמץ למדתה שאינה תמוהא וכן פירושו אם באתם לשאול לי אתם הנביאים שאוני על אותות השמי' ומופתים אשר אתם רואים כגזרי' בארץ עליהם הוו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישרא' שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר : תצוני · תמוה הוא וכי עליכ' לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלת לפני כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר : אנכי עשיתי ארץ · ונתתיה לאשר ישר בעיני : יגיע מצרים וגומ' · הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב שבימי חזקיהו כאשר ישוב מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלם וחמדת כל אוצרות כוש ומצרי' שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפל ב' בירושלם וחזקיהו ועמו יבזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר : עליך · ירושלם : בזיקים יעבורו · שהביאם שם סנחריב שלולים בקולרים ולאחר מפלתו עמד חזקיהו ופט' את כל השבויים ונתגיירו והכירו מלכות שמים : אנשי מדה · גובהי קומה : אך בך אל · יהו מודים שאין אלוה אלא לישראל :

אכן

למען · וממערבה · הה"א רפה ואינה לכנוי אלא הוא שם בלשון נקבה כמו מערב שם בלשון זכר · ויתכן להיות הה"א כנוי לשמש · כי ימצא בלשון נקבה ואם היא רפה ימצא כמוה · וזכר ממזרח ומערב כי ממזרח למערב הוא הישוב השלם ולא כן מצפון לדרום : יוצר אור ובורא חשך · מלרע : ובורא רע · מלעיל · וזכר אור וחשך ושלום ורע דבר והפכו זכרם למשל כי כן יעשה האל יתן אור ושלום וחשך ורע לבבל ורע הפך שלום כי ה' השלום טוב והמלחמה רע · ואמר על אור ושלום יוצר ועשה כי הם מעשה ועל חשך ורע אמר בורא כי אינ' דבר כי הסרת האור היא החשך · והסרת הטוב והשלום הוא רע : ובורא · ענין גזרה · כמו ואם בריאה יברא ה' גזר שיהיה · ואחז"ל פירש ובורא חשך ה' הארץ · כי היא הגורמת החשך בעולם כשתשקע השמש ה' הארץ מסך בין השמש ובינינו לפיכך הוא ה' החשך · ופירוש עושה שלום בין התולדות שהם הפוכות בטבעם · ובהסכמת ארבעה תולדות אלה יהיה בריאות הגוף והוא שלום ואם תגבר אחת מהם על חברתה ה' הקרה על החמה או החמה על הקרה או הלחה על היבשה או היבשה על הלחה זהו חלי הגוף שהוא רע · וזה יבא ממאכלי' רעים לגוף כי אם יהיו חמים ויאכל מהם יותר מדאי תגבר יד תולדת החמה או ההפך כי כל אחת עומדת כנגד חברתה · או יבא החלי מדברי' אחרים והבורא ברא הדברים והמאכלים · ואע"פי שאדם גורם לעצמו החלאים שהם על המאכלים הבורא ית' בראם · זהו ובורא רע · ואף על פי שהוא לא בראם לרע · וכתב רבינו סעדיה יחס הטוב והרע לבריאת האל כנגד מחשבת מי שהוא מאמין בשני אלוהות אחד טוב ואחד רע · לפיכך אמר אני ה' עושה כל אלה : הרעיפו שמים ממעל · ענין הזלה · וכן מן הקל ושחקים יערפו טל · והוא כמו הפוך : ירעפו · אמר זה על דרך משל על התשועה שתבא לישראל כאלו מלאכי שמים באים לעזרתם · וכן יושבי הארץ : ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד · פירוש ויפרו ישע וצדקה שתצמיח הארץ יחד · ואעפ"י שהזקף בישע דבקעם וצדקה לפיכך אמר ויפרו לשון רבים : בראתיו · כל אחד מהם הישע והצדקה · וי"ת הפסוק על תחית המתים : הוי רב את יוצרו · אמר זה על מלך בבל שהיה מתגאה ומתנשא כנגד האל והוציא כלי בית המקדש לשתות בהם · והמשיל משל ואמר אם החומר יריב עם היוצר אותו ויאמר לו מה תעשה אני יודע יותר ממך : חרש את חרשי אדמה · כי זה המלך חרש יתחשב עם חרשי אדמה · כי ככלי יוצר נפץ במהרה כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא : אין ידים לו · ידמה שלא עשוהו ידים · וכן המשילו לבן שאמר לאב מה תוליד או לאם מה תחילין כי זה דבר שאינו · ואיך יתנשא מלך בבל על האל שהוא בידו כחומר ביד היוצר · וכן אמר על מלך אשור היתפאר הגרזן על החוצב בו : כה אמר ה' · האותיות שאלוני · יאמר כנגד האמות שאלו לי העתידות הבאות לישראל אני אגיד לכם לא כאלהיכם שאינם יודעים מאומה : על בני · על ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו לנביאים בעבורי שיאמרו לכם דברי והם יגידו לכם מה אני עתיד לעשות בעבור בני והכח בידי לעשות כי אני בראתי הכל : אנכי · ואדם עליה בראתי · זכר האדם כי הוא ממונה עליה והוא ראש בריאות הארץ וכל הנבראים בה בעבורו · אמר ידי נטו שמים · ואמר וכל צבאם צויתי · כמו שאמר דוד כי הוא צוה ונבראו · להודיעך כי המעשה והנטיה לא היה אלא מצוה והמצוה איננה בדבור אלא רצון : אנכי העירותיהו בצדק · הכנוי על כרש שזכר למעלה · אמר אני הוא שעשיתי כל זה העיר העירותי לכרש שיעשה צדק ויוציא ישראל מהגלות ויחריב שונאיהם ומעבידיה' · וזהו צדק : הוא יבנה עירי · כי הוא נתן להם כסף וזהב לבנות הבית והעיר : לא במחיר ולא בשחד · כי אם לעשות רצוני כי ידע בלבו כי אני המלכתיו · כמו שאמר נתן לי ה' אלהי השמים · ואמר והוא פקד עלי לבנות לו בית : וגלותי ישלח · כמו שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל · והנה זאת תשועה לישראל ועוד ישועה אחרת טרם זאת וטרם גלותם והוא דבר סנחריב · ועל זה אמר · כה אמר ה' יגיע מצרים · וזה הענין כמו שאמר למעלה נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך · ושם פירשנו הענין · וכן פירשנו בפרשת יהיו עוד חמש ערים בארץ מצרי' : וסבאי' אנשי מדה · פירוש מדה גדולה · וכן אנשי מדות עליך יעברו · כי מלך אשור העבירם שם על ירושלם : ולך יהיו · כי לקחו ישר' כל הבזה והם היו בזיקים ובשלשלאות · ועליך ואליך אמ' לירושלם : ואליך ישתחוו · ואליך יתפללו · להתירם ממאסרם ויודו לך שאין אל אלא אתה ואין עוזר זולתך ואפס אלהים אלא אלהי ישרא' :

אכן

אכן' כן יאמרו הם, או הם דברי הנביא כי כן יודו האמות, וכן הוא באמת שאתה אל מסתתר שאינך נראה ואתה אלהי ישראל כי בהם נראה כחך וגבורתך בתשועת שהושיעם בעת צרתם: ומסתתר, פירשו יונתן כמו נסתר שתרגם בקושטא את אלהא דאשריתא בתקוף רומא שכינתך, והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כמשפטו שהוא מבנין התפעל אמת כי אתה אל מסתתר מסתתר מהגוי שאין לך חפץ בו ואתה אלהי ישראל מושיע: בושו וגם נכלמו, אמר כי הכלימה יותר מן הבשת: חרשי צירים, אומני הפסילים, וקראו צירים שהוא ענין צירים וחבלים יאחזון כמו שקראו עצבים, והנה הלכו בכלימה אומני הפסילים ועובדיהם כי לא הושיעום בעת צרתם הפסילים שהביאו עמהם אבל ישראל לא יבושו ולא יכלמו כי הוא נושע בה' תשוע' עולמי' ופירוש עולמי' זמנים ארוכים: ולא תבשו, דברי הנביא לישר': עד עולמי עד, כל ימי עולם: כי כה אמר ה', אמר כי לפי שזאת הפרשה טעם לאמר עליה ש מדבר בענין האלילים שלא יושיעו ולא יצילו ואין מושיע אלא האל שהוא ברא הכל: בורא שמים, כבר פירשנו כי זה הענין זכר אותו הנביא כמה פעמים מפני האומות הרעות שהיו בדורו: הוא האלהים, וכיון שהוא ברא הכל הוא האלהים, רוצה לומר השופט ו והמנהיג ולא הגלגלים והככבים כי אף על פי שהם מנהיגים ה התחתונים במצותי הם עושים ואני אלהים עליהם, כמו שכתוב הוא אלהי האלהים, ואמר זה הענין כנגד עובדי האלילים כי אין ראוי לעבוד אלא לאל שהוא אדון על הכל, וכן הוא אומר יוצר הארץ לקבל כח והנהגת ה העליונים: ועושה, מתקנה, כלומר הוא תקנה להיות יושבים עליה כשהקוה המים אל מקום אחד: הוא כוננה, כונן אותה להיות הנבראים עליה פרים ורבים, כמו שאמר להם פרו ורבו, ואם הם מתמעטי' הוא בפשע בני אדם שיש להם דעת להבי' הטוב והרע ובעשותם הרע הם מתמעטי' או זה על ידי זה במלחמ' או על ידי מגפה מאת האל, כמו שנגף מחנה אשור שזכר ובעונם נגפו ונתמעטו כי האל ברא הארץ לפרות ולרבו' לא ברא אותה לתהו להיו' תהו מאין אדם ובהמה אלא להיות יושבי' עליה ואיכם מתמעטי' כ"א בעונם: אני ה' ואין עוד, מוחץ ורופא ממית ומחיה אלא אני לבדי: לא בסתר דברתי כשדברתי במעמד הר סיני לא היה בסתר ובמקום ארץ חשך שלא ראה ולא שמע אדם כי נגלו נגלתי על הר סיני לזרע יעקב בקולו' וברקי' וענן כבד וקול שופר חזק מאד ושמעו וראו הקולות המקומו' הסמוכי' להר סיני ומהם שמעו אחרי' ואחרים מאחרי', כי אי אפשר לענין גדול כזה שלא היה נודע בכל העולם וכל זה לא עשיתי לתהו אלא לצורך כדי שידעו כי אני הוא האלהים ואמרתי לזרע יעקב שיבקשוני, כמו שאמר אנכי ה' אלהיך. ולא יבקשו אחר זולתי, כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, ואמרתי לזרע יעקב והוא הדין לכל בני אדם אלא הם ואבותם היו דבקים בי יותר משאר הגוי' ולקחתים סגולה מכל העמים והיה להם לשאר העמי' ללמוד מהם ולא לבקש אלהים אחרים כי לא יועילום, כמו שזכר כי לא הועילו ולא הושיעו הפסילים שהיו במחנה אשור: אני ה' דובר, מה שדברתי והגדתי להם לזרע יעקב צדק ומישרי' הוא הכל: הקבצו, התנגשו, תהיו נגשים כלכם אלי: פליטי הגוים, הפחותים שבגוים והם עובדי הפסילים שאי אפשר שאין בגוים חכמי' ומבינים כי הבל הוא עבודת הפסילים ואם הם רבים קורא אותם פליטי, רוצה לומר פחותים, וכן פליטי אפרים אתם פירושו הפחותי' שבאפרי' לא ידעו אלה הנושאי' את עץ פסלם לא ידעו ולא יבינו איך הוא אלוה והוא נושא אותו ומתפלל אליו, ובאמת הוא אל שלא יושיע: הגידו, איש לחברו והגישו זה את זה לפני גדוליכ' ומנהיגיכם: אף יועצו יחדו, הם אם ידעו זה ויאמרו מי מכל אליליה' השמיע זאת מקדם טרם בואה ומי מכל פסיליה' הגידה מאז לפני שתבא זאת הגזרה שהבאתי על מחנה אשור, וכן הגזרה שהבאתי על בבל, ואמר זאת כי על שתיהן דבר בפרשה שלמעלה מזו: הלא אני ה', אני הוא שהגדתי על ידי עבדי הנביאים הגזרה הזאת טרם בואה: ואין עוד אלהים מבלעדי, שהגידה ואני הוא אל צדיק, כלומר נאמן בדברי ומושיע שהושעתי ירושלם ממלך אשור והושעתי ישרא' מגלות בבל: פנו אלי, כמו שראיתם ישראל שהם נושעים בי ולפי שהם פונים אלי כן אתם כל אפסי ארץ, כלומר כל הגוים מקצות הארץ ועד קצות הארץ פנו אלי גם כן ותהיו נושעים בי גם כן ותדעו כי אני אל ואין עוד: בי נשבעתי, השבועה היא הגזירה שלא תשוב, אמר בי נשבעתי שזה יהיה באחרית הימים שיפנו אלי ויושעו כל אפסי ארץ, וזהו שאמר יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב, רוצה לומר יצא מפי בצדקה ולא ישוב אחור אותו הדבר, ומה הוא כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון, כמו שאמר צפניה הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד: תשבע כל לשון, כמו שאמר ובשמו תשבע, רוצה לומר שלא יזכירו שם אלהים אחרים ולא יכרעו לפניו אלא לפני האל יכרעו ויתפללו ובשמו ישבעו באמת: אך בה' לי אמר צדקות, המפרשים פירשו כי אלה דברי הנביא, ויש מפרשים אמר הנביא אלה העתידות לא ידעתי בדרך החכמה אך בשם שאמר לי אלהי הצדקות והעוז, והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אך בה' לבדו צדקות ועוז והכנסה מלת לי, והטעם בשם הדבר עמי, ואדוני אבי ז"ל פירש אמר הנביא אני נשבע בה' כי לי אמר צדקות ועוז:

מסתתר ד' וסימ' נמס בשמוא' חלק א' ריש סימ' כ': נושע ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' אשריך ישר' מי כמוך ישר' נושע ביי' תשועת, אין המלך נושע ברוב חיל, וחד צדיק ונושע הוא, וסימ' ישרא' פתחי' מלכיא קמצין: הקבצו ד' בקריא וסימ' הקבצו ושמעו בני יעקב, הקבצו ובאו התנגשו, הקבצו כלכם ושמעו מי, הקבצו ובאו האספו מסביב: הלוא אני ג' וסימ' אף יועצו יחדו, הלא אני מחשה, הלא אני אמרתי למנות בעם:

אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע: בושו וגם נכלמו כלם יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים: ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד: כי כה אמר יהוה בורא השמים הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה לשבת יצרה אני יהוה ואין עוד: לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני יהוה דבר צדק מגיד מישרים: הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים לא ידעו הנשאים את עץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע: הגידו והגישו אף יועצו יחדו מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יהוה ואין עוד אלהים מבלעדי אל צדיק ומושיע אין זולתי: פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד: בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון: אך ביהוה לי אמר צדקות ועז עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו: ביהוה

בקושטא את אלהא אשריתא בתקוף רומא שכינתך אלהא דישראל פריק: בהיתו ואף אתכנעו כולהון כחדא הליכו באתכנעו פלחי צילמיא: ישראל יתפריק במימרא דיי פורקן עלמי לא תבהתון ולא תתכנעון לעלם ולעלמי עלמיא: ארי כדנן אמר יי דברא שמיא הוא אלהים דשכליל ארעא ועבדה הוא אתקנה לא לריקנו ברה אלהן לאסגאה עלה בני אנשא אתקנה אנא יי ולית עוד: לא בסיתרא מלילית באתר ארעא קבל ולא אמרית לזרעא דבית יעקב לריקנו תבעו דחלתי אנא יי ממליל קשוט מחוי כיונן: אתכנישו ואיתו אתקרבו כחדא משיזבי עממיא לא ידעין דנסבין ית אעי צילמיהון ובען מן דחלא דלא יפרוק: חוו ואתקרבו אף אתמליכו כחדא מן בסר דא מלקדמין סבכן חויה הלא אנא יי ולית עוד אלה בר מיני אלה דזכאי ופריק לית אלא אנא: אתפנו למימרי ואתפריקו כל דבסיפי ארעא ארי אנא אלהא ולית עוד: במימרי קיימית נפק מן קדמי בזכו פתגם ולא יבטיל ארי קדמי תכרע כל ברך תקיים כל לישן: ברם במימרא דיי עלי אמר לאיתאה זכוון ותקוף במימריה יודון ויבהתון בטעותהון כל עממיא דהוו מתגרן בעמיה: במימרא דיי יזכון

רשי

אכן אתה אל מסתתר, וכן יאמרו להקב"ה אכן הבינונו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות כנחונך כביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מפורש במכילתא: חרשי צירים, אומני ציורים של צלמים עובדי עבודה זרה: לא לתוהו בראה, כי לשבת יצרה: לא בסתר דברתי, כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו ועל חנם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול: אני יי' דובר צדק מאחר שפתחתי להם בדבר צדקי ל להודיעם מתן שכרן אחרי כן הגדתי להם מישרי חוקי ותורותי שקודם מתן תורה נאמר להם ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה ממלכת כהנים וגו': התנגשו, לשון הגשה והנ"ון שפילה בו כאשר יאמר התנגפו יתנגפו: פליטי הגוים, אשר נשארו מחרבו של נבוכדנצר: לא ידעו הנושאי' את עץ פסלם, להבין דעת: השמיע זאת מקדם, מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אלהיכם תשועה אים אים לעובדיו: הלא אני יי' ואין עוד, שאני מודיע מה שאני עתיד לעשות לעמי ו ואקיים דברי: פנו אלי, והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו: בי נשבעתי, ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב ומהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו': אך ביי' לי אמר, המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי ביי' אמר צדקות ועוז אף על פי שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל ביי' הובטח לי צדקות ועוז ולא יבאו שאר אומות לכלל כבודי: עדיו יבאו ויבשו וגו', כל הנחרים בהקב"ה יבאו עדיו להתחרט על מה שטעו בחייה' ויבושו: הנחרי', המתגרי' ביי'

ולא ישוב ג' וסי' תורת אמת וכל ... נגיד

בני׳ יצדקו ויתהללו׳ בהבטחת מטען להבטו ימצאו צדקה ויתפארו במעוז׳ ויתהללו׳ פרוונטיר בלעז״: כרע בל קורס נבו׳ שהותיה של בבל כרעו קרבו לשון שחוק של עז״ הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק לישב על מושב בית הכסא עד שהוא מתרו: כרע בל קורס נבו׳ אי שקרופיד בל קונקי״לה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשון מאור הגולה: היו עצביה׳ צלמי צורות של בל ונבו היו לחיה ולבהמ׳ נדמו להיו׳ כחיה וכבהמ׳ שמזהימי׳ ומלכלכין עצמן ברעי שלהם: נשואותיכם עמוסו׳ משא׳ ריעי שבמעיכם כבידו׳ הם לעמום כמשא לאדם עיף לפיכ׳ קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריע׳: ולא יוכלו מלט משא׳ להפליט הצואה שבמעיה׳ כאשר המוציאין כהוגן׳ מלט לשון הוצאה מתקום בלוע וכן שתם קנה קפור ותמלט הוציאה ב ביכתה וכן והמליטה זכר ויונתן לא כן תרגם המקראות הללו: העמוסים מני בטן׳ מאז נולדותם בבית לבן הארמי ע עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכ׳ קמים בכל דור ודור ולא כאשר האומו׳ העומסי׳ ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ו ונשואים בזרועותי: ועד זקנה׳ אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת ולמלט לפי שאמר על ע״ז שהיא נסבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט: ותמשילוני׳ כמו ואתמשל כעפר ואפר לשון דמיון: ונדמה׳ ונהיה אני והוא דומין זה לזה: הזלים זהב מכים׳ לשון יזלו מים: בקנה ישקולו׳ הוא קנה המאזנים שקורין פל״ינ בלעז״: זכרו זאת׳ אשר אני חפץ לומר: והתאוששו׳ והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת: השיבו׳ על לב ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב: זכרו ראשונות מעולם: אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד אנכי אלהים ואפס כמוני: מגיד מראשי׳ אחרית׳ גלות מצרים ובאולתה הודעתי בבין הבתרים לפני היותה:

בל ג׳ וסי׳ ופקדתי על בל בבבל׳ כרע בל קרס נבו׳ הוביש בל חת מרודך: רחם ה ג׳ קמצין וב׳ פתחין וסימ׳ הלא ימצאו יחלקו שלל׳ הנשאי׳ מני רחם׳ ואטמא אתם במתנתם׳ שאול ועצר רחם׳ וא׳ ברכו׳ שדי׳ ורחם: ולא יענה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וזעקתם ביום ההוא׳ אז יזעקו אל יי׳ דמיבה׳ ישאהו על כתף יסבלהו׳ שם

יצדקו ויתהללו כל־זרע ישראל׃

א כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לעיפה׃ קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא ונפשם בשבי הלכה׃ שמעו אלי בית יעקב וכל־שארית בית ישראל העמסים מני־בטן הנשאים מני־רחם׃ ועד־זקנה אני הוא ועד־שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט׃

ה למי תדמיוני ותשוו ותמשלוני ונדמה׃ הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ו ויעשהו אל יסגדו אף־ישתחוו׃ ישאהו על־כתף יסבלהו ויניחהו תחתיו ויעמד ממקומו לא ימיש אף־יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו׃ זכרו־זאת והתאששו השיבו פושעים על־לב׃ זכרו ראשנות מעולם כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני׃ מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא־נעשו אמר עצתי תקום וכל־

יזכון וישתבחון כל זרעא דישראל׃ חמיט בל אתקטף נבו הוו צלמניהון דמות חיוא ובעירא מטולי טעיתהון יקרין על נטליהון ואנון משלהן׃ אתקציצו ואתקטפו כחדא ולא יכילו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא אזלו׃ קבילו למימרי דבית יעקב וכל שארא דבית ישראל דרחימין מכל עממיא וחביבין מכל מלכותא׃ ועד עלמא אנא הוא ועד עלם עלמיא מימרי קיים אנא בריית כל אנשא ואנא בדרית יתהון לביני עממיא אף אנא אשבוק לחוביהון ואסלח׃ למן תדמון קדמי ותשוון ותכוונון קדמי ב בקשוט׃ הא עממיא גבן דהב מכיס וכספא במאזניא תקלין אגרין קינאה ועביד ליה דחלא סגדין אף משתעבדין׃ נטלין ליה על כתפיהון סבלין ליה ס מחתין ליה באתריה וקאים מאתריה לא אפשר ליה דינוד אף יבעי מיניה לא יתיביניה מעקתיה לא יפרקיניה׃ אדכרו דא ואתקפו ואתיבו מרודין על לבא׃ אדכרו קדמיתא דמן עלמא ארי אנא אלה ולית עוד אלה בר מיני׃ מחוי מן אולא לסופא ומלקדמין דלא אתעבידא אמר מילכי יתקיים וכל רעותי

יצעקו ולא יענה׳ לעבדי קראתי ולא יענה: מראשית ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך:

עדיו יבא׳ כלומר בעל צדקות ועוז יקרב אליו ויבשו ויכלמו כל הנחרים בו׳ רוצה לומר כל הכועסי׳ והקוצפים בו׳ ויונתן תרגם ברם במימרא וגו׳: והנכון אצלי בפירו׳ הפסוק הזה כי הוא דבק באשר למעלה ממנו׳ אמר תשבע כל לשון אך בה׳ לבדו ולא באל אחר׳ והראיה לפירוש זה כי תשבע אין לו קשר באותו הפסוק׳ כי לי שזכר איננו לו קשור׳ כי לא יקשר ענין שבועה כזה הדרך אלא עם בי״ת לא עם למ״ד׳ כמו בה׳ נשבעתי׳ בי נשבעתי׳ ובשמו תשבע׳ ואשבע לו בה׳׳ וכן כולם: לי אמר׳ ה׳ צדקות ועוז׳ וכן הא׳ אמר לי צדקות ועוז לתתם לאשר עבדוני׳ עדיו יבא ויבשו כל ה הנחרים בו׳ כל העמי׳ שהיו נחרי׳ בו ומואסים בו ובעבודתו עד היום ההוא אז יבאו עדיו ויתודו לפניו ויבשו על מה שעשו׳ ואמר יבא בלשון יחיד רוצה לומר כל עם ועם׳ ואמר במכרה כי יבא זה אחר מן דכבירין לשון רבים: ביהוה יצדקו׳ העמים יבשו אבל זרע ישרא׳ יצדקו בעבודת׳ אותו ויתהללו בו לעיני העמים׳ כי הם דבקו בו אפילו בגלות׳ כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר: כרע בל׳ עתה שב לצחוק על הפסילי׳ שזכר הנושא׳ את עץ פסלם׳ אמר כי כשנלכדה בבל לא די שלא הצילם אלהיהם אלא הוא עצמו כרע׳ רוצה לומר ששברו אותו וכרע ונפל לארץ׳ וכן נבו קורס׳ והוא כמו כרע׳ ובל הוא שם פסל שעובדי׳ אותו בבבל׳ וכן נבו: לחיה ולבהמה׳ שנשאו אותם אחר ששברו אותם טענו אותם על הבהמות להוליכם למדי ופרס כי היו מכוסים כסף וזהב׳ ויש חיה שטוענים עליה משא כמו הפיל: נשאותיכם עמוסות׳ אמר דרך שחוק ולעג מנשאותיכם הם עמוסות הבהמות׳ כלומר טעונות יותר מדאי כי יכבדו המשאות מרוב הזהב שבהם עד שיאמרו החמרים והגמלים: משא לעיפה׳ עיפה׳ תאר לבהמה שהיא עיפה מכובד משאה: נשואותיכם׳ כמו משואותיכם׳ והוא תאר׳ ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות הנושאות׳ ואמר עמוסות שהם טעונות יותר מדאי׳ וכנוי נשואותיכם כנגד העצבים ללעג הבהמות הנושאות אותם עמוסות הם ועיפות׳ ויונתן תרגם חמוט בל יתקטף נבו וגומ׳׳ ועוד שנה הענין ואמר: קרסו כרעו׳ מלט משא׳ למלט עצמם מן המשא שלא ישאו אותם הבהמות׳ ונפשם הם עצמם הלכו בשבי כל שכן שלא הצילו עובדיהם׳ ונפשם עצמם׳ כמו ברזל באה נפשו׳ או אמר נפשם לפי מחשבת עובדיהם׳ ויונתן תרגם לא יכילו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא יהכון: שמעו׳ אמר וכל שארית על גלות בבל שהיו שארית עשרת השבטים שגלו ראשונה והם לא שבו בשוב גלות בבל: העמוסים מני בטן׳ אתם עמוסים ונשואים עלי מבטן ומרחם אמכם׳ וכן אשא ואסבול אתכם עד שיבה׳ כלומר כל ימיכם כי לא אטוש אתכם׳ או אמר ועד שיבה שצריך יותר סבל וסעד׳ רוצה לומר כי בכל עת שתהיו בצרה אני אסבל אתכם׳ וכן אמר דוד עליך הסמכתי מרחם׳ ואמר ועד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני: ועד זקנה׳ שיבה יותר מזקנה׳ וכן אמרו בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה: אני הוא׳ אני הוא עמכם: אני עשיתי׳ וכיון שעשיתי וגדלתי אתכם עלי לשאת ולסבול אתכם והמשא והסבל עליו יתברך הוא דרך משל׳ ואמלט׳ אמלט אתכם מגלות בבל: למי תדמיוני׳ ונדמה׳ ואהיה נדמה׳ אמר זה כנגד בני בבל שהיו בוטחים בפסיליהם ומעבידים ישראל ואומרים לא יוכל אלהיהם להציל אותם מידינו כי אלהינו מסרם בידינו׳ לפיכך אמר איך תדמו אותם אלהים לי כי אותם הם מזהב וכסף ומעשה ידי אדם הם: הזלים׳ ענין זול בדברי רבותינו ז״ל מוציאין הזהב בזול אף על פי שהזהב ביוקר הם עושים אותו לפסילים בזול ומוציאים הרבה ממנו מכיסם: בקנה׳ הוא קנה המאזנים: אף ישתחוו׳ ההשתחואה יותר מהסגידה׳ לפיכך אמר אף כמו שפירש בפסוק יסגוד לו וישתחו: ישאהו׳ אחר שעשהו הצורף ישאוהו לביתם כי לא ילך ברגליו: תחתיו׳ במקומו: ויעמוד׳ יעמוד שם במקום שיניחוהו: לא ימיש׳ פעל עומד מבנין הפעיל׳ וכן לא ימיש מתוך האהל: זכרו זאת והתאוששו מבנין אים׳ כלומר היו אנשים ולא בהמות שלא יבינו ולא ישכילו׳ ויש מפרשים התחזקו בענין אשישי קיר חרשת שענינו יסודות שהם חוזק הקיר׳ וכן תרגם יונתן אתקפו׳ ואדוני אבי ז״ל פירש מענין אש הכוו והצרפו׳ כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים: זכרו ראשונות מעולם׳ שהוצאתי ישראל ממצרים בעל כרחם ובאלהיהם עשיתי שפטים בזה תוכלו להכיר כי אנכי אל ואין עוד אלהים: ואפס׳ כמו אין: מגיד׳ כי כל העתידות האלה הגדתי טרם בואם שיבא כורש ויחריב בבל ואלהיה ויוציא ישראל מתוכה:

אומר

אומר עצתי תקום, אני אומר ועושה ועצתי שאמרתי תקום ואין מפר וכל חפצי אעשה ואין מוחה בידי : קורא, אמר זה על כורש שיבא מארצו שהיא מזרחית לבבל ויבא קל מהרה כמו העוף לפיכך קראו עיט : איש עצתי, שקיים מה שיעצתי על בבל דברתי זאת הגזרה ואביאנה, ובאמרו אף לרבות המעשה על המאמר, והראשון לרבות הקריאה שזכר, והקריאה היא שהעיר את לבבו כאלו קרא לו והדבור הוא על ידי הנביא, ואדוני אבי ז"ל פירש זה הפסוק על מלך המשיח וקראו עיט שיעוף במהרה בזמנו, וכן שני הפסוקים שאחר זה על גאולת הגלות הזה, וכן תרגם יונתן על הדרך הזה דאמר לכנשא גלותא וגו' : שמעו, אמר לאנשי בבל שהם אבירי לב ואכזרים לישראל :

תאחר ד' בקריאה וסימ' מלאתך ודמעך לא תאחר, כי תדר נדר ליי' אלהיך לא, קרבתי צדקתי לא תרחק, באשר תדר נדר לאלהים לא תאחר : ישיבה לארץ ד' בליש' וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סוף סימן ג' : נבאי ד' ג' חס' וא' מל' וסימ' נמסר בריש מלכים, וסי' דמל' הרוצה להעשיר יצפין : ולא אדע ג' בקריא' וסי'

חפצי אעשה : קרא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו אף דברתי אף אביאנה יצרתי אף אעשנה : שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה : קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי :

מז

רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה : קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות : תגל ערותך גם תראה חרפתך נקם אקח ולא אפגע אדם : גאלנו יהוה צבאות שמו קדוש ישראל : שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות : קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד : ותאמרי לעולם אהיה גברת עד לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה : ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול : ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך

רעותי אעביד : דאמר לכנשא גלותא ממדינחא לאיתאה ביגלוי כעוף קליל מארע רחיקא בני אברהם רחימי אף מליליות אף אייתינה אתקינתה אף אעבדינה : קבילו למימרי תקיפי לבא דרחיקין מזכותא : קריבא זכותי לא תתרחק ופורקני לא יתעכב ואתן בציון פריק לישראל תושבחתי : חותי ותיבי על עפר מלכו כנישת דבבל תיבי לארעא לית כורסי יקר מלכות כסדאי ארי לא תוסיפין דיקרון לך רכיכא ומפנקא : קבילי מרועא ועולי בשיעבוד גלא יקר מלכותיך אתברו שילטוניך אתבדרו עם משריתיך גלו כמי נהרא : תתגלי בהתתיך אף יתחזי קלניך פורענו גמירא אתפרע מניך ואשני דינך מבני אנשא : פרקנא יי' צבאות שמיה קדישא דישראל : תיבי שתקא ועולי בקבלא יקר מלכות כסדאי ארי לא תוסיפין דיקרון ליך תקיפת מלכוון : רגזית על עמי אפיסית אחסנתי ומסרתינון בידיך לא אתמלית עליהון רחמין על סבא אתקיפת מרותיך לחדא : ואמרת לעלם איהי תקיפת מלכון עד לא שוית אילין על לביך לא אדכרת לסופא : וכען שמעי דא מפנקתא דיתבה לרוחצן דאמרה בלבה אנא ולית בר מיני עוד לא איתיב ארמלו ולא אידע תכלו : ויתין ליך תרתין אילין זמן ביומא חד תכל וארמלו כד שלמן ייתון עלך בסגיאות חרשך בתקוף קסמך לחדא :

ואתרחיצת

ועתה שמעי זאת עדינה, מי זה מעלים עצה, ואני בער ולא אדע :

רשי

קורא ממזרח עיט, מארץ ארם שהיא במזרח קראתי לי את אברהם להיות נמלך בעצתי, עיט כמו התיב עיטה וטעים אתיעטו כל סרכי מלכותא וגם יש לפותרו בלשון עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו, ומארץ מרחק קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ארבע מלכיות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשכה גדולה וגו' : אף דברתי, עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה : אבירי לב, אשר אמצתם לבבכם בין האומות ודבקתם בי : הרחוקי' מצדקה, אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול, קרבתי צדקתי מעתה ולא תרחק : אין כסא, אין מלכות כי לא תוסיפי שיקראו לך עוד רכה וענוגה : קחי רחיים, היא עבוד' קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס, דבר אחר וטחני קמח לצדה לדרך גלותך : גלי צמתך, זרועיך ושוקיך דברים המצומת וקשור ומכוסה : חשפי שובל, גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם ת תלכי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות : ולא אפגע אדם, לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי : גואלינו יי' צבאות שמו, הנביא אומר כל זה הקדוש ברוך הוא עושה לגאלינו משם : על זקן הכבדת עולך, על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך : ותאמרי בלבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה המשך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך : ולא זכרת אחריתה, של רעתך שעשית, עדינה, ת"י מפנקתא : ואפסי עוד, ואפס מאותי כמו אין זולתי : שתי אלה, שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום : שכול, מיושביך : ואלמון, ממלכך כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול : כתומם, כולם שלמים בגזרתם השכול והאלמנות :

חבריך

הרחוקים מצדקה, מעשות צדקה להם : קרבתי, תפארתי, התשועה שאתן להם תהיה תפארת לי : רדי ושבי, רדי מכסא ממלכה שהיית מולכת על כל הארצות, ושבי על עפר לא שתהיה לך מלוכה אפילו בארצך כי על עפר תשבי, כלומר שתהיי חרבה, וקראה בתולה שהיתה עד עתה כבתולה שלא נבעלה, כלומר שלא שלטה יד אדם עליה, וכפל הענין במלות שונות, ואמר שבי לארץ וגומר : כי לא תוסיפי, מלרע בפסוק אחד לבד, אמר לא תוסיפי שיקראו לך רכה וענוגה כמו שהיו קוראי' עד עתה שהיית בעלת תענוגים, ובעל התענוגים יקרא רך, וכן אמר האיש הרך בך והענוג, הרכה בך והענוגה, כי לפי התענוג יהיה הרוך והחולשה באברים כי אנשי העמל והיגיעה שאין להם תענוג ומאכליהם גסים יהיו קשים וחזקים ויסבלו העמל והטורח : קחי רחים, כדרך השבוים שישימו אותם בבית הסוהר ויטחנו שם, כמו שאמר עד בכור השבי אשר אחר הרחי', וכן אמ' בשמשון ויהי טוחן בבית האסורים, אמ' לה שתלך בשביה : גלי צמתך, הצמה הוא השער שמתקנת אותו האשה על צדעיה מעל פניה ומכסה אותו בצעיף, וזהו כבודה, אבל האשה שתלך בגלות ירד כבודה ולא תשים בצעיף, והנה צמתה מגולה נופלת על פניה כאשה בזויה : חשפי שובל, חשפי כמו גלי, מענין מחשוף הלבן, וחשופי שת, והרגל יקרא שובל מענין שביל שהוא הדרך, שבילי עולם, ושבילך במים רבים, והאשה אף על פי שמכסה רגליה בלכתה בדרך תגלה אותם ואם תעבור נהר תגלה אפי' השוק, ולפי שדמה בבל לאשה רכה וענוגה אמר לה שתהיה עוד שפחה טוחנת ותלך בשבי בגלות במה ותעבור נהרות בגלות שוק : חשפי, האל"ף בשבול, ובמדרש מפרש שובל מענין שבלת הנהר, שאמר במדרש חזית חשפי שובל קלפי שבלתא דנהרא : תגל ערותך, וכפל ואמר גם תראה חרפתך, ואמר גם תראה רוצה לומר שתראה לכל העולם חרפתה : נקם אקח, מהרעה שעשו לישראל : ולא אפגע אדם, מענין פן יפגענו בדבר או בחרב, ואדם חסר כף השמוש, כמו לב שמח יטיב גהה, פירוש כגהה, וכן אדם פירוש כאדם, כלומר לא אפגעם כשאר אדם אלא אקח נקמה שלמה מהם, ועל הדרך הזה תרגם יונתן ואשני דינך מבני אינשא, ויש מפרשים אפגע מענין בקשה, כמו אל תפגעי בי, וכאשר הוא בלא בי"ת הוא נופל על העתר, וכן לא אפגע אדם, לא אקבל בקשת אדם עליהם, וכן פגעת את שם, כמו שאני עתיד לפרשו : גואלנו, מי עשה כל זה בבבל גואלנו ה' צבאות והוא יקרא קדוש ישראל כי בעבור ישראל יראה קדושת שמו בבבל : שבי דומם, שבי בשתיקה שלא ישמע קולך, כמו שאמ' והיה כאוב מארץ קולך ודומם שם או תאר כלל לזכר, כמו לנקבה ריק, וכן עורי לאבן דומם ובאי בחשך שלא תראי כי הדין עליך שתהיי כבלמת ולא ישמעו אותך ולא יראו אותך בני אדם כי היית גברת ממלכות ועתה את שבויה וגולה, ואם תאמרי שתשובי עוד לממלכתך : לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות, לא תוסיפי שיקראו לך והוא מלרע, כמו אשר בפסוק' שלמעלה, והם במסרה שנים מלרע : קצפתי, כל זה העונש בא לך בשביל ישראל שקצפתי עליה' והם נחלתי וחלקי מכל שאר האומות וכאשר קצפתי עליהם בעונם לא שמת להם רחמי' : על זקן, שדרך העולם לכבדו ולא להטריחו, וכן אמ' ירמיהו פני זקנים לא נהדרו : ותאמרי, אלה, פי' אלה העתידות לבא עליך לא חשבת שיוכלו לבא, ופירש עוד ואמר כל כך חשבת שתהיי לעולם גברת עד שלא שמת שום דבר על לבך מרעה שתבא עליך כי חשבת שתהיי לעולם לא זכרת אחרית, אחרית גאותך הגדולה שתשפל, ויש מפרשים לא זכרת אחרית ירושלם שהיתה גברת ונפלה בידך : ועתה, עדינה, כמו שקראה גם כן ענוגה : ואפסי ואפס זולתי בגדולה כמוני : אלמנה, העיר אלמנה במות מלכה שהוא לה כמו בעל לאשה והיא שכולה במות עמה שהם כמו בנים לה : ותבאנה, הוי"ו בשוא : רגע ביום אחד, כי בלילה נהרג בלשצר המלך ונכנסו פרס ומדי ולכדו העיר כמו שכתו' ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא, ופירוש ביום בעת, כמו יום צעקתי בלילה נגדך : שכול ואלמון, שם, רוצה לומר שימותו נערים וגדולים ותהייה הנשים אלמנות מבעליהן ושכולות מבניהן : כתמם, כהשלמתם, כלומ' רעות שלמות יבאו אליך :

חבריך / לשון כשפים כמו וחובר חבר : חכמתך ודעתך : חכמתך ורוע לבבך היא סובבתך הפכו לבך להיות סובבה אימו"יאה בלעז שבבוך ידרך שאר הבמות : לא תדעי שחרה / לא תידעין למיבעי עלה את פני מי תשחרי למלטך ממנה : כפרה / לקיחה ולהעבירה וזהו כל לשון כפרה הוא לשון קיחה וסילוק : עמדי נא / התחזקי נא : אולי תערוצי / אם תוכלי למיתקף : הוברי שמים / יונתן תרגם כמו צופי שמים דמסכן למזלת שמייא דימהו לברה כחמה ולברור תללו / וכן חברו מנחם עמהם מבררי הליכות המזלות וכא פתרונו יען אשר לא יוכלון ה הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היו' ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה חשכה להם מקסום לימד כי ב בינם מחשך יחתמו הכוכבי' ולא יוכלו לקסום : מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך / כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת תולדתה מקצת ממה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר המצפצפים והמהגים ס כעופות הללו שמצפצפין ומהגים ואין יודעין על מה : הנה היו / חוזיך כקש : אין גחלת לחמם / אין שארית להם כקש הזה שאין בדליקתו גחלי' להתחמם לאורם : איש לעברו תעו / איש לדרכו אל עבר כיון : שמעו זאת / שני השבטים העתידין ללכת בגולה לבבל : בית יעקב הנקראי' בשם ישרא' / הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם שאר שבטי ישראל : וממי יהודה יצאו / ושבט יהודה שיצאו ונזלו ממימי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו : לא באמת / כמו שאמר ירמיה ואם חי יי' יאמרו אכן לשקר וגו' כלומר לא הייתם כדי לינאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עם עשרת השבטים בימי סנחריב באלה וחבור שאין להם גאולה : ועל אלהי ישראל נסמכו / בימי חזקיה שנאמר בו ביי' אלהי ישרא' בטח היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכד נצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש : הראשונות /

ברב כשפיך / כלומר עם רב כשפיך ועצמת חבריך שלא יועילוך / והענין כפול במלות שונות : חבריך / מן וחובר חבר והוא ענין כשפים : ותבטחי ברעתך / אמר רעתך על הכשפים שהם רעה והסרת הבטחון מהאל ואת בטחת בהם ולא יועילוך : אין רואני / כי מעשה הכשפים יעשה בלט ובסתר / וכן אומר ויעשו כן החרטומים בלטיהם / ואף על פי שהיית ע עושה בסתר אני ר ראיתני / ואל"ף רואני פתח במקום צר"י ו ובמקצת ספרים הוא קמוץ / וכן להוציאני ממצרי' הקמץ במקום צר"י / חכמתך ודעתך / חכמות חיצוניות שהיו בך החכמה ההיא היא שובבה אותך מלפנות לאל שהיית חושבת שהיא תועילך היא ה המרידה אותך באל : שובבתך / ענין מרד / כמו שובו בנים שובבי' / והדומים להם : ובא עליך רעה / ובא לשון זכר ורעה לשון נקבה / על כן נאמר כי הוא חסר יום או דבר / כלומר יום רעה : לא תדעי שחרה / ולא תדעי עת בואה כמו השחר שבא בבקר כ כרגע / ויש מפרשים לצאת ממנה לאור כי הרעה חשך / ויונתן תרגם לא תדעין ל למבעי עלה : הוה / כמו שבר : כפרה / להסיר אותה / כמו אכפרה פניו במנחה שפירושו אסיר כעסו : שואה / פירו' שממה : עמדי / מנעוריך / כל ימי היותך / או פי' שמלמדין הנערי' אותם כשפים וחברים : אולי / דרך לעג : תערוצי / תתחזקי / והוא פעל עומד מענין עריץ / כלומר תהיי ערוצה : נלאת / כי לא יועילוך עצתיך וכשפיך ונלאת בהם : ונלאת / כמו יגעת : עצתיך / ברבוי הזכרים לבד :

וּבא יו"רפ בקריא' וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן / ובא הכהן וראה והנה פשה / ובא אהרן אל אהל מועד ופשט / ובא השמש וטהר ואח' יאכל מן הקדשי' / ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו / ובא האו' והמופ' אשר דבר אליך / ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה / ובא המלך דוד עד בחורים / ובאה והכה את

ברב כשפיך בעצמת חבריך מאד : ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני חכמתך ודעתך היא שובבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד : ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי : עמדי־נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי : נלאית ברב עצתיך יעמדו־נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך : הנה היו כקש אש שרפתם לא־יצילו את־נפשם מיד להבה אין־גחלת לחמם אור לשבת נגדו : כן היו־לך אשר יגעת סחריך מנעוריך איש לעברו תעו אין מושיעך :

א שמעו־זאת בית־יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם יהוה ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה : כי־מעיר הקדש נקראו ועל־אלהי ישראל נסמכו יהוה צבאות שמו :

ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' יתיר חבריך ב' · ט"ו · ל' ומ"ל וד' מ"ל בלוש · ל' · הברו ת' · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ת' · ג' · ט' מייתרין · ל' · ב' · מ"ו · ל'

ואתרחיצת בבישתיך אמרת לית דחזי ליך חוכמתיך ומדעיך היא קלקלתיך ואמרת בלביך אנא ולית בר מיני עוד : ותיתי עלך בישתא לא תדעין למיבעי עלה ותפול עלך עקא לא תיכלין לאעדיותה ותיתי עלך בתכיף אתרגושא לא תדעין : קומי כען בקסומיך ובסגיות חרשיך דהוית מתעסקא בהון מינקותיך מאים תיכלין להנאה מאים תיכלין למתקף : לאית בסגיאות מלכך יקומון כען ויפרקוניך דהוו מסכן למזלת שמיא חזן בכוכביא מהודעין זמניא מטען ליך למימר כן עתיד למיתי עלך ירח בירח : הא הוו חלשין כקשא עממיא דתקיפין כאשתא שציאונון לא ישזבון ית נפשהון מיד קטולין לית שאר ומשזי' אף לא אתר לאישתזבא ביה : כן הוו ביך עובדי שקריך דהוית מתעסקא בהון מינקותיך שלטוני תוקפיך גבר לקביל אפוהי גלו לית דפריק ליך : שמעו דא בית יעקב דמתקרן בשמא דישראל ומזרעי יהודה נפקו דגזר להון קיי' בשמא דיי אלהא דישראל לא יפסיק דכרניהון הלא קיים ממרי' בקשוט ובזכו : ארי בקרתא דקודשא חולקהון ועל אלהא דישראל רוחצניהון יי צבאות שמו :

קדמיתא

ארץ מצרים דירמיה כן כתיב / ובא עליך רעה / ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ / ובא לפנימה וימד / ובא לציון גואל / ובא כמהלך רישך / וחברן ובא מתהלך / ובא במלכות מלך הנגב / ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו : לחמם ו' בקריאה וסימ' ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא / לחמם בדאגה יאכלו / אין גחלת לחמם / כי לחמם לנפשם / ושרש רתמים לחמם / ויבינו בקיץ לחמם :

הוברי שמים / פירושו עמו החוזים בכוכבים / ופירוש גוזרי משפט העתידות על פי הכוכבים / וכתוב הוברו כלומר אשר חזו לך עד עתה / וקרי הוברי שחוזים עתה ושניהם ענין אחד מודיעים : לחדשים / הלמ"ד בסגול שלא כמנהג / וכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא מודיעים העתידות בחכמתם : לחדשים / כי לא יסתכלו לדעת כל הקורות באויר ובמדינות רק מעת התחברות המאורות כי הם עיקר אמונתם / וזהו טעם לחדשים עליך / ופי' כי מאשר יבאו דבק עם ויושיעוך / ורז"ל הדביקוהו לחדשים שאמרו מאשר ולא כל אשר / כלומר מודיעים מקצת העתידות ולא כולם / וטעם הפסוק החוזים שמודיעים הקורות הבאות איך לא הודיעו לך זאת הרעה הבאה עליך טרם בואה אם ידעוה ועתה אם יש להם תחבולה להושיעך ממנה יושיעך : הנה היו / החוזים היו כקש שנשרף מהר מפני האש והנה הם לא יוכלו להציל עצמם מיד הלהבה ששרפתם והיא הצרה ואיך יושיעוך : אין גחלת לחמם / הנה החוזים אינם כמו העץ הנשרף שיש תועלת בגחלתו אלא כמו הקש הנשרף שאין בו תועלת כי אין בו גחלת וגם להבתו לא תעמוד כן אלה החוזים בבא הצרה נבהלו ולא הועילו בחכמתם לא לעצמם ולא לאחרים : לחמם / מקור בפלס לסבב את בת יעקב / רוצה לומר להתחמם בה / והלמד פתוחה מפני החי"ת : אור לשבת נגדו / ואין אור / ואין שזכר עומד במקו' שמש : ואור הוא הלהבת / כלומר הלהבה שרפתם לא שקבלו תועלת בה לשבת נגדה להתחמם כן בבא הצרה לא מצאו לנפשם שום מקום תועלת : כן היו לך / חכמיך / כן עמדו לך בעת צרה כמו שתראו : אשר יגעת / בהם להיות חכמים בתוכך מכשפי' והוברים וחוזי' וכולם לא הועילוך ולא היו לך בעת צרתך / וכן סוחריך מנעוריך שסחרו בארצך זה כמה שני' בעת צרתך ברחו מן העיר והלכו להם : איש לעברו / זה למזרח וזה למערב : אין מושיעך / ואומר תעו / כי ברחו כתועים בדרך הנה והנה מפני הפחד מבולבלים ומבוכים : שמעו זאת / אמר הנביא כנגד אנשים שהיו רעים שמעו זאת העתידה שאמרתי שאחריב בבל בעבורכם אחר שתגלו אליה בעונותיכם / ועם כל זה לא נטשתי אתכם ואתם בית יעקב שהיה עבדי והיה לכם ללמד מעשה אביכם הנקראים בשם ישראל / וכיון שאתם נקראים בשם ישראל אביכם היה לכם להיות כמוהו : וממי יהודה יצאו / כלומר מזרע יהודה שהיה טוב / ועל הדרך הזה ענין יעקב ממקור ישראל / וזכר יהודה כי על שבט יהודה נבא כמו שאמר בראש הספר אשר חזה על יהודה וירושלם : הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו / ככל הענין במלות שונות / והנה הם נשבעים בו / ומזכירים שמו לא באמת ולא בצדקה כי אינם עושים מצותיו ואינם יראים אותו ואינם חוששים בהזכרת שמו אם לאמת אם לשוא כי אם ישבע אדם בחי המלך והוא מורד בו ראוי שיענשהו : כי מעיר הקדש / היא ירושלם שהיא עיר הקדש כי האל בחרה לשכנתו שהוא קדוש ישראל והיה לכם להיות קדושים ולא לטמא העיר אשר אתם נקראים על שמה / כמו שאמר ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם ואינו אומר על ירושלם לבדה כי אם על כל יושבי ארץ יהודה : נסמכו / בפיהם ולא בלבבם והוא ה' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל לעשות בהם כרצונו ואיך לא יראתם מפניו : הראשונות

מח

הראשנות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם פתאם עשיתי ותבאנה: מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה: ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום: שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה ונצרות ולא ידעתם: עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם פן תאמר הנה ידעתין: גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך: למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני: למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן:

שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו:

קדמיתא מבכין חויתי ומממרי נפקא ומסרתינון בתכיף עבדתינון ואתאה: גלי קדמי דאת סרבן וקשי כברזלא קדלך ובירת עינך חסין כנחשא: וחויתי לך מבכין עד לא יתיין בסרתך דילמא ותימר דחלתי עבדתינון וצלמי ומתכי אתיכינון: שמעתא הא אתגליאת לכל עמא מה דאתגליאת לכון ואתון הלא תחוון בסרתך חדתן מכען ונטירן ולא ידעתינון: כען אתבריאה ולא מבכין וקדם יום מיתיהון ולא בסרתינון דילמא תימר הא ידעתינון: אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילת אולפן אוריתא אף לפתגמי בירכן ולוטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך לקבלא ארי גלי קדמי דשקרא תשקר ומרוד ממעין יתקרי לך: בדיל שמי ארחיק רוגזי ותושבחתי אקיים לך בדיל דלא לשיצויתך: הא צרפתך ולא בכספא בחרתך ברחוק מסכינו: בדיל שמי בדיל מימרי אעביד דלא יתחל ויקרי דאתגליתי עליכון לעם אוחרן לא אתן: קבילו למימרי דבית יעקב וישראל מזומני אנא הוא אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלהא: אף במימרי שכלליה ארעא ובגבורתי תלית שמיא קרית אנא להון קמו כחדא: אתבנשו

צום ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעשו בניו לו כן כאשר׳ כי הקימו בני יהונדב בן רכב את׳ ופסלי ונסכי צום: ידעתם ד׳ קמצי׳ בקריא׳ וסימ׳ ובא האות והמופת אשר דבר אליך׳ השמעתיך חדשות מעתה׳ קרא אלי ואענך׳ והכעסתי לב עמים: ד׳ פסוקי׳ גם גם גם וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימ׳ ח׳:

רדק

הראשונות. דבר סנחריב׳ כי זאת התוכחה אחריו כאמרה וכיון שהגדתי על ידי נביאי ובא מה שאמרתי היה לכם להאמין בי ולשמור מצותי כי ראיתם כי פתאום עשיתי בסנחריב מה שגזרתי עליו׳ כמו שאמר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור: ואמר הראשונות בלשון רבים׳ וכן יבאו ואשמיעם ותבאנה׳ כי פעמים רבות התנבא על דבר סנחריב כמו שכתוב בזה הספר כמו שפירשנו: מדעתי׳ כבר ידעתי כי קשה אתה ואף על פי כן אוכיחך כי התשועה הגדולה שראית בימי סנחריב הרי אתה כאלו לא ראית היום קושי לב בעולם כזה׳ וכן אמר משה רבינו עליו השלום כי אני ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה׳ ואמ׳ ידעתי כי השחת תשחיתון: וגיד ברזל׳ קשה כגיד ברזל כי אחר שהפנת ערפך אלי לא פנית עוד אלי כאלו ערפך גיד ברזל שלא יוכל לחזור כאלו אין בו פרקים׳ וכן מצחך הוא כנחושה שלא תבוש מפני׳ כי העזות יראה במצח ובפנים׳ כי מי שיש בו העזות יראה מצחו ופניו כנגד מוכיחו כאלו מצחו ופניו קשים שלא יוכל להכניעם ולהכלם אלא ירים בעזו מצחו ופניו׳ וכן כתוב חזקו פניהם מסלע: ואגיד׳ הגזרה העתידה לבא הגדתי לך אותה מאז בטרם תבא פן תאמרי שאלו לא עשיתי זה שמא היית אומר עצבי עשם עשה או הגזרו הבאות ונסכי כוה אותם שיבאו: שמעת חזה כלה׳ שמעת אותה הגזרה כמו שהשמעתיך ראה אותה כלה באה: ואתם הלא תגידו׳ כי כן הוא׳ וכי תכחישו מה שראיתם בעיניכם׳ והנה השמעתיך עוד חדשות מעתה העתידות לבא והוא חרבן בבל כמו שספר: ונצורות׳ שמורות אצלי ולא ידעתם אותם: עתה נבראו׳ העת שיבאו מפי השם הוא עת בריאתם: ולפני יום׳ ולא לפני היום הזה שאני מגיד שמא תאמר הנה ידעתין זה לא היה כי עתה נבראו ולא ידעת ולא שמעתם עד עת׳: גם לא שמעת׳ יש לפרשו דבק בפסוק שלפניו׳ והנכון לפרשו בפני עצמו׳ אמר לו דרך תוכחה גם לא שמעת מה שצויתיך׳ כלומר לא קבלתם לא ידעת כי סרו המצות מלבבך ושכחתם והנה לא ידעת אותם: גם מאז׳ לא היתה עתה תחלת בגדך כי גם מאז הדורות שעברו לא פתחה אזנך לקבל דברי׳ וחירק הפ״א מקום שורק׳ וכן ופתחו שעריך׳ פתח השמדר׳ והנכון שיהיו כמשמעם מבנין פעל והם פעלים עומדים: בגוד תבגוד: בכל דור ודור יש בך בוגדים: כי מבטן׳ ר״ל מעת היותך לי לעם פשעת בי׳ וכן קרא לך פושע כי במדבר פשעת בי כמה פעמי׳ כי מי שהוא פושע פעם אחת לא יקרא פושע אלא מי שסוכה תמיד בפשעו יקרא פושע׳ או פירוש מבטן כי הרשע יש קצת ממדותיו בטבע יצירתו׳ וכן הצדיק כמו שאמר ברשעים זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב׳ וכן אומ׳ על הצדיק בטרם אצרך בבטן ידעתיך: למען שמי׳ שנקרא שמי עליכם שנקראתם עם ה׳׳ וכן אמ׳ משה רבינו בתפלתו והם עמך ונחלתך: אאריך אפי׳ בכל דור ודור כי אתם חייבים כליה במעשיכם הרעים אלא שאני מאריך אפי למען שמי ולמען תהלתי כי תהלה היא לי בהיות לי עם מיוחד מבין העמים דבקים בי כי אם יפשעו בי ישובו אלי: אחטם׳ כמו אאריך אפי׳ כי האף יקרא חוטם: הנה צרפתיך׳ לא רציתי להכריתך בעונותיך אבל צרפתיך על ידי עונויים בחרב ובשבי וברעב: ולא ככסף׳ ולא כצורף כסף כי צורף הכסף יסיר כל הסיגי׳ מן הכסף ויכלה אותם ממנו עד שלא ישאר בו אלא כסף צרוף ואני לא עשיתי כן כי מעטים היו הנפארים אם עשיתי כן אבל הרשעים שבכם שהם הסיגים עשיתי בחלאים או בשבי או בשכול בנים או בפרי בהמה או בפרי האדמה כמו שכתוב בקללות לא להכריתם מכל וכל׳ וזהו שאמר בחרתיך בכור עוני ובררתם ולא בכסף ולא ע״י אור של גהנם כי כצרוף הכסף באור שבחרתי לך כור עוני כנגד כור האור: כור הוא כלי שמתיכין בו הכסף: ועוני כולל כל מיני ענויים׳ ויש מפרשים בחרתיך כמו בחנתיך ואין צורך רק הוא כמשמעו כי הצרוף הוא בחירת הכסף מהסיגים׳ למעני למעני׳ הכפל רוצה לומר למען שמי ולמען תהלתי׳ כמו שאמר כי איך יחל איך יהיה מחולל שמי אם אכריתך: וכבודי לאחר לא אתן לא אתן לאחר כבודי שיתפארו עובדי אל אחר עלי שיאמרו אלהיהם מכר ישראל ולא היה כח בידו להושיעם מידם: יחל׳ מבנין נפעל מבעלי הכפל: שמע אלי יעקב וישראל מקוראי׳ שאני קראתיו ישראל ואתם נקראים על שמו ישראל: אני הוא׳ בזמן עומד: אני ראשון׳ בזמן שעבר: אני אחרון׳ בזמן עתיד: אף ידי׳ לא תאמר כי מראשית הזמן אני לבד כי אף טרם הזמן אני כי ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים והזמן נברא בבריאתם׳ ואמר יסדה לפי שהארץ כיסוד לבנין לפי שהיא תחתונה והשמים נטוים עליה׳ וזכר היד שהיא שמאל לארץ לפי שהיא נקלה כנגד השמים׳ וזכר הימין לשמים שהשמים נכבדים מהארץ כמו שהימין נכבדת מהשמאל׳ ועוד כי פעלת הימין יותר קיימת מפעלת השמאל כן השמים קיימים באיכותם ואין כן איכות הארץ׳ ופירוש טפחה תכן אותם בטפחו׳ כמו שאמר ושמים בזרת תכן: קורא אני אליהם יעמדו יחדו׳ הנה נחלקו רבותינו ז״ל בבריאת שמים וארץ׳ בית שמאי אומרי׳ שמים נבראו תחלה ואחר כך הארץ׳ שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ׳ ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים׳ שנאמר לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים׳ אמר רבי תנחומא אני אמרית טעמא לבריאה שמים קדמו׳ שנאמ׳ בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ׳ ולשכלול

רשי

הראשונו׳ שעברו גאולת מצרי׳ ותשועת חזקיהו מיד סנחריב: מאז הגדתי׳ מטרם היותם ופתאום עשיתים ותבאנה כמו שהגדתי תחילה על פי נביאי: מדעתי כי קשה אתה׳ מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאן ולא מאת הקב״ה הם לפי׳ אגיד לך מאז בטרם תבא וגו׳׳ מדעתי אם זו משמשת כתיבת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת ה׳ אתכם ומשמרו את השבועה: שמעת חזה כולה׳ שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כול׳: ואתם הלא תגידו׳ ותעידו׳ אשר לא נפל דבר: השמעתיך חדשות מעתה׳ עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעולם: ונצורות׳ ושמורו׳ באוצרותי ואתם לא ידעתם: עתה נבראו ולא מאז׳ הם: ולפני יום׳ היותם אני משמיעכם: ולא שמעתם׳ עד היום ולפני יום מוסב על השמעתיך האמור למע׳: גם לא שמעת גם לא ידעת וגו׳׳ תרגם יונתן׳ אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אוריתא אף לפתגמי בירכן ולווטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך: כי ידעתי בגוד תבגוד׳ כשידעתי להצילך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואף על פי כן שמרתי שבועת אבות וזהו שנאמ׳ ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקו׳ ראיתי את עוני עמי כך דרש ר׳ תנחומא: ופושע מבטן׳ משהייתם במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר איהם וגו׳: אאריך אפי׳ לשון הווה הוא: ותהלתי אחטם לך׳ וזאת היא תהלתי אשר אחטם לך לשון חוטם אשתום חוטמי מכלות עשן נחירי ומקצוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם: חרה אפי׳ וכן ועצמי חרה מני חורב נחר חוטמי מרוב חימום: ולא בכסף׳ ולא על ידי אור של גהינם כצרוף הכסף באור: בחרתיך׳ בחרתי לך כור עוני כ:גד כור אור כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב: כי איך יחל׳ איך יחלל שמי בהבריתי אתכם: וכבודי לאחר לא אתן׳ שאויביכם יאמרו יד אלהיהם רמה: שמע אלי יעקב׳ שם שקרא לך אביך: וישראל מקוראי׳ מאתי נקראת ישראל ויונתן תרגם וישראל מזומני: יו׳

ולמכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · אמר רבי שמעון בן יוחי תמה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כלפם וכשוים שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו · ואדוני אבי ז"ל פירש יעמדו יחדו כי כאשר ברא הבורא יתברך שמים וארץ הנה הוציאם מאין ליש ומכח הטבע למעשה ומחובר' בראש בריאתם ועלו השמים בטבעם כדרך העליונים לעלות וירדה הארץ בטבעה כדרך התחתונים לרדת ואו לא העמידם הא היו עוד היום השמים עולים והארץ יורדת אך כאשר ראה הא יתברך טוב עמידת העמידם · וזהו שאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו · והחכם רבי אברהם פירש אני עשיתי ובעת שאקרא אליהם למלא חפצי · יעמדו שניהם לפני כעבדים · והנכון בעיני שפירושו כן אני עשיתי בתחילת בריאתם וכל ימי עולם הם עומדים יחדו בכחי · ופירוש קורא אני אליהם שאני משפיע עליה' כחי בכל עת ובו יעמדו על תכונתם וכאלו אני קורא להם שיעמדו ועומדים : הקבצו · וכיון שאני עשיתי הכל בידי כל הנבראי' ואני אשפיל מלכות זו ואריס אחרת כמו שאעש' לבבל להשפילה ולהרים כרש · ושתקבצו כולכם הים בכם בנקבצי' מי הגיד אלה העתידות שאני עושה : מי בהם · שהגידם : ה' אהבו · פירוש כרש · וכבר זכרו כמה פעמי' שהוא יחריב בבל לפיכך כמך על המבין · וזכרו בכנוי ולא זכר שמו · ה' אהב אותו כי יעשה חפצו הא בבבל ויראה זרוע האל בכשדים כי הוא לא התפאר בכחו כמו סנחריב ונבוכד נצר · אלא אמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים · ומה שאמר הקבצו לנכח ואמר בהם שלא לנכח כן דרך הלשון · וכן שמעו עמי' כולם וזולתו : כשדים · חסר בי"ת השמוש · והוא כמו בכשדים · וכן לזנות בית אביה שהוא כמו בבית אביה · ורבים כמוהו · ויונתן פירש

הקבצו ד' ג' מנהון ר"פ וסימ' נמסר לעיל בסיפר' דא סימ' מ"ה : הביאתיו ד' בליש' ב' מל וב' חס' וסימ' נמסר בסדר מקץ : ועתה אדני אלהים ג' דסמיכי בקריא' וסימ' ועתה יי' אלהים הדבר · ועתה יי' אלהים אתה הוא · ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · וחד עתה יי' אלהים יאמן נא דבריך דד"ה : שלומך ג' בקריא' ב'

יחדו : הקבצו כלכם ושמעו מי בהם הגיד את אלה יהוה אהבו יעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים : אני אני דברתי אף קראתיו הבאתיו והצליח דרכו : קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה אדני יהוה שלחני ורוחו : כה אמר יהוה גאלך קדוש ישראל אני יהוה אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך : לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים : ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני : צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה הגידו השמיעו זאת הוציאוה עד קצה הארץ אמרו גאל יהוה עבדו יעקב : ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו ויבקע צור ויזבו מים : אין שלום אמר יהוה לרשעים :

א שמעו איים אלי והקשיבו לאמים מרחוק יהוה מבטן קראני ממעי אמי

אתכנשו כולכון ושמעו מן בהון חוי ית אילין יי מרחים ליה לישראל יעביד רעותיה בבבל ותקוף דרע גבורתיה יגלי בכסדאי : אנא במימרי גזרית קיים עם אברהם אבוכון אף רביתיה אעליתיה לארע בית שכינתי ואצלח ית אורחיה : אתקרבו למימרי שמעו דא לא מן אולא בסתרא מליליתי מעידן דאתפרשו עממיא מדחלתי מתמן אברהם אבוכון קרבתיה לפולחני אמר נבייא וכען יי אלהים שלחני ומימריה : כדנן אמר יי פריקך קדישא דישראל אנא יי אלהך מליף לך להנאה מחוי לך באורח דתהך : אילו אציתא לפיקודי והוי פון כשפע נהר פרת שלמך וזכותך כגלי ימא : והוי פון סגיא כחלא דימא בנך ובני בנך כפירודוהי לא יפסוק ולא ישתיצי שמיה דישראל מן קדמי לעלם : פוקו מבבל ערוקו ממדינת ארע כסדאי בקל תושבחתא חוו ובסרו דא אפקוהא עד סייפי ארעא אמרו פרק יי עבדוהי דבית יעקב : ולא אצחינון בחרבתא דברינון מיא מטינרא אפיק לדהון ובזע טינרא ונגודו מיא : לית שלם אמר יי לרשיעיא : קבילו נגוון למימרי ואציתו מלכוון מרחיק יי עד לא הויתי זמנני ממעי אמי

ארכר

חס' וא' מל' וסימ' לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר · הסיתוך ויכלו לך · עד הגבול שלחוך · קדמ' מל' : הוציאוה ג' בקריא' וסימ' הוציאוה ותשרף · הוציאוה עד קצה הארץ · הוציאוה אל מבית השדרות דד"ה · אנך : בחרבות ב' קמצי' וסימ' כשעלים · ולא צמאו בחרבות · וסימ' תעליא צחו :

רש"י

ה' אהבו · לזה שיעשה חפצו של הקדוש ברוך הוא בבבל : וזרועו · יראה בארץ כשדי' ועל כורש אמר כן : אף קראתיו · לכורש ויונתן תרג' יי' אהבו לישרא' אף קראתיו לאברהם וקריאה זו לשון גידול להיות מקוראי כמו אלה קריאי העדה : מעת היותה שם אני · מעידן דאיתפרשו עממי' מדחלתי תמן אנא קריבתיה לאברהם א' אבוכון לפולחני : ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · אמר נביאה וכען יי' אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה · ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת · תורת משה שנאמר בה זאת התורה · לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היותה לאותו דבר שהוא אומר שם אני : ולמדנו מכאן שכל הנביאים ע עמדו בסיני · ועתה שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכי' מעת היותה שם אני אמר הנביא · ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היותה שנגזר הקב"ה להביאה שם הייתי לומר משעת הגזירה הקב"ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוד פמליא של מעלה ואעפ"י שעדיין אינו נוצר : כמעותיו · של ים כדגי הים למיוב : לרשעים · לנבוכד נצר וזרעו : מבטן קראני · משאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להנבא ישועת ונחמות :

ויאם

אהבו על ישראל שתרגם ה' דרחים ליה לישרא' עביד רעותיה בבבל וגומ' : אני אני · הכפל לחזק · או פירוש אני שהייתי ואני שאהיה · וכמו שדברתי על כרש על ידי נביאי כן הביאותיו אל בבל ותצליח דרכו · ומה שאמר אף קראתיו קראתיו בשם · כמו שאמר למשיחו לכרש : קרבו · אלה דברי הנביא : לא מראש בסתר דברתי · נבואת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתי בסתר אלא בגלוי אמרתי כי כן יהיה : מעת היותה · מעת היות הגזרה כמו שאמרתי ואתם עדי · וכן עתה אדני אלהים שלחני על הגזרה העתידה לבא והיא חרבן בבל : ורוחו · פירוש מלאכו · כלומר ומלאכו בא אלי בשליחות האל יתברך בנבואה והודיעני זאת הגזרה העתידה לבא ושלחני אליכם שאודיענה לכם · ומה שהוצרך לומר ורוחו · כי פעמים ישמע הנביא קול בלא ראית מלאך ופעמי' יראה מלאך במראה הנבואה · ואדוני אבי ז"ל פירש לא מראש כאשר נבאתי נבואת סנחריב בגלוי דברתי ומעת היותה אותה הנבואה שאמר את מי אשלח ומי ילך לנו שם אני מזומן · ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו שם בקרבי להתנבא העתידות · והגאון רב סעדיה פירש כמו ברוחו · על דרך ותערבם ברוחך ביד נביאיך · וכמוהו דרשו ה' ועזו כמו בעזו · והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש ורוחו ומלאכו הממונה על מלכות פרס כי יש מלאכים ממונים על המלכיות כמו שכתוב בספר דניאל · ויונתן תרגם מעדן דאתפרשו עממיא וגו' : כה אמר ה' גאלך · מגלות בבל על ידי כרש : מלמדך · אני מלמד בכל יום להועיל לך שתהיה בשלום אם תשמע לי ולא תגלה לבבל ולא תצטרך לתשועה זאת אם תלך בדרך שאני מדריכך : לוא הקשבת · אלו עשית זה שהקשבת למצותי : ויהי כנהר שלומך · ולא תשלוט בך יד אויב ובא כנהר · רוצה לומר כמימי הנהר שהם רבים · ויונתן תרגם כשפע נהר פרת : וצדקתך · וצדקה שהייתי עוש' עמך כגלי הים שהם תמידים בלי הפסק זה אחר זה : ויהי כחול · והיה כמו כן כחול זרעך שהייתי מברך אותך בפרי בטנך · וכפל הענין במלות שונות · ואמר וצאצאי מעיך כמעותיו · ומעותיו הם אבני החול שהם גרורות קטנות והם כדמו' מעות הנזכ' בדברי רבותינו ז"ל · ויש מפרשים כמעותיו כמעי הים והם הדגים · ויונתן תרגם כפרודוהי והם אבני החול שהם פרודות קטנות : לא יכרת ולא ישמד שמו · פירוש שם זרעך · כלומר אף על פי שלא הקשבת למצותי לא אכריתך מכל וכל אלא אגלה אותך לארץ אויביך ואחר כך אגאלך ואומר לך צאו מבבל : מלפני · אלא אושיבך לפני בבית שכינתי · ואמר כנוי שמו על זרעך בעבור כי רוב השבי מהגולה היו הבנים כי האבות מתו : צאו מבבל ברחו מכשדי' · אין זה בריחה מפחד כי ביד רמה יצאו ובקול רנה אלא פירושו מהירות ההליכה · וכן לברוח הרשים כי מלפני ה' הוא בורח · כמו שפירש אדוני אבי ז"ל : הוציאוה · זאת הבשורה : ולא צמאו · אם נבואה זו על השבי מגלות בבל כמו שהוא בגראה הוא תימה איך לא נכתב בספר עזרא כשספר בבאתם מהגלות שנעשו עמהם נסים אלו שבקע צור בעבורם במדבר : אין שלום · אמר ה' לרשעים · לאנשי בבל · וזהו שאמר אמר ה' · ושלמטה בפרשת כי כה אמר רם ונשא שוכן עד אמר אלהי · והסימן ה' אלהי : שמעו איים · פירוש יושבי איים · ואלה דברי הנביא על עצמו · ואמר שמעו והקשיבו על העמים שהם מרחוק כאלו הם אצלו לפי שהתנבא אליהם פורענות העתידה לבא עליהם · שהרי התנבא על סנחריב מלך אשור כמה פעמים והתנבא על בבל ועל מואב ועל דמשק ועל מצרים ועל דומה ועל צור וצידון : ה' מבטן קראני אל תתמהו עלי אם אני מתנבא רעות עליכם כי אני מזומן לנבואה מן הבטן · והוא על הדרך שפירשנו בפסוק ופושע מבטן :

ויאם

ויסם פי, לא אוכל למנוע עצמי מלהתנבאות כי הוא סם פי כחרב חדה לדבר העתידות בתוכך לשון בלא מורא: בצל ידו החביאני, שלא יוכלו להרע לי ישראל אף על פי שדברתי עליהם רעות: וישמני לחץ ברור, לירות בלשוני למרחוק לאומות: באשפתו הסתירני, לפי שדמה עצמו לחץ דמה אמרי האל לאשפה שהחצים נסתרים שם, ואמר חרב חדה כנגד ישראל שהם קרובים אליו, ובחרב יכה אדם לקרוב ולא לרחוק, ואמר חץ כנגד האומות שהם רחוקים ובחץ יורה אדם למרחוק, ופירוש ברור מרוק ומרוט עד שהוא זך וברור: ויאמר לי עבדי אתה, שאתה מזומן לשליחותי כעבד לאדון שאומרת הנני שלחני: ישראל, יאמר בכלל ופרט אתה ישראל שאתפאר בך כאדון המתפאר בעבדו הנאמן: ואני אמרתי, בראותי כי לא שבו ישר' בתשוב' בתוכחתי אמרתי לריק יגעתי, וכפל הענין במלות שונות משפטי ופעלתי הם את השם שהוא שלחני אליהם ולא הועלתי ועמו אריב על זה: ועתה אמר לשובב יעקב אליו לפיכך יצרני להיות לו לעבד ולהשיב יעקב אליו בתוכחתי ושיאסף ישראל לו, כלומר לעבודתו ואם לא יועיל בדור הזה די לי שאכבד בעיני ה' ויודיעני סודותיו ועתידותיו והוא היה עזי שלא ירעו לי, וכתוב לא יאסף בא"לף ופירוש הכתוב בתמיה: ויאמר, נקל, כפעל עומד והק"וף בצרי, ופירו' בתמיה והוא אחר ה"א התמה, כלו' אמר הנקל למה אמרת כי לריק יגעת וכי נקל הוא מהיותך לי עבד לא די לך בזה אף על פי שלא ישמעו אליך אנשי דורך די לך שעשית שליחותי, ועוד להקי' את שבטי יעקב מנפילתם בגלות בין העמים ולא די לך שהתנבאת על הטובה שאני עתיד להביא עליהם: ונצורי ישראל להשיב, פירוש להשיב אותם לקדמות': ונצורי, פירוש חרבות, כמו ובנצורים ילינו: ונתתיך לאור גוים, פירוש כי נבואותיך יהיו לעתיד לאור גוים שיראו שיתקיימו נבואותיך וישובו לדרך טוב ויאירו בך להיו' ישועתי עד קצה הארץ, כי בתשועת ישראל יהיו נושעים גם כן הגוים אח' מלחמת גוג ומגוג, כמו שאמר יבאו כל בשר להשתחוות לפני, ואמר והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך: כה אמר ה', גואל ישראל, מגלות העמים, כי עתידו' הם אלה הפרשיות הבאות אחר זה: קדושו, שיתקדש בהם בנפלאות שיראה בהוציאו אותם מהגלות: לבזה נפש, אמר האל בעבור ישר' שהוא בזוי נפש ומתעב אותו כל גוי והוא עבד מכמה מושלים עוד יראה שיראוהו מלכים ויקומו מפניו ושרים וישתחוו לו: למען ה' אשר נאמן, למען ה' שהוא בעזרת ישראל יעשו זה, כמו שאמר זכריה יחזיקו עשרה אנשים וגומ' נלכה עמכם כי שמענו אלהי' עמכם: אשר נאמן, בדברו ובהבטחתו שהבטיח את ישר' ולמען קדוש ישראל אשר בחר בך: כה אמ' ה' בעת רצון, יאמר הא' לישראל בעת שתעשה רצוני אני עניתיך בזעקך אלי מצרה אם באה עליך: וביום ישועה, פי' וביום שתהיה צריך לישועתי עזרתיך ואצרך, וכן תעשה בכל דור ודור שאשמרך מן הכליה אף על פי שאתם חייבים לפעמים מכל מקום אצרך עד שאתנך לברית עם וזה לעתיד לימות המשיח שתהיה צריך להיות לברית עם ר"ל לקיום עם, כמו שאמר יקימך ה' לו לעם קדוש: להקים ארץ, פירוש להקים חרבות ארץ ישראל ולהנחיל נחלות שהיו שוממות כל זמן הגלות, וכן ת"י בעת רצון כמו שפירש בעדן דאתון וגומר, ותרגם להקים ארץ לאקמא צדיקיא דשכבין בעפר: לאמר לאסורים צאו, שהם בגלות כמו אסורים שאין להם כח לצאת מתחת ממשלת הגוים, וכן דמה הגלות לחשך: ירעו, שימצאו בכל מקום ספקם בצאתם מהגלות: ובכל שפיים, מקומות הגבוהים, וכן וילך שפי, וזכר שפיים כי אין דרך למצוא מרעה לבהמות בהרים כי אינם מקום מים כן המקומות שלא ימצא בהם הולך דרך ספקו הם ימצאו בהם ספקם: לא ירעבו, בכל הדרך לא יהיה להם רעב וצמא כי האל יזמין להם כי יפתח להם במדבר מעינות ויצמיח להם גם כן עצי מאכל עם פירותיהם, וזה דרך נס ופלא, כמו שאמר בצאתם ממצרים אראנו נפלאות: שרב, כמו אכלי חרב תרגום שרבא: מבועי, שרשו נבע בכל מקום שילכו במדבר יהיו נובעים להם מים: ושמתי, כמו שאמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו, וזה יהיה כמשמעו דרך נס כדי שלא יעלו וירדו בדרכים, או הוא דרך משל רוצה לומר שלא ייגעו ולא יעפו בדרכים כי העליה והירידה תיגע ההולך והאל יחזק כחם שלא ייעפו:

ואמר

ברור ב' וידעת ספתי

יצרי ל' במדנחאי כתיב יוצרי ובמ' כתב ל' ומל' למערבאי חס'

כחרב ג' בקריא' וסימ' וישם פי כחרב חדה, ושמתיך כחרב גבור, חדה כחרב פיות: חדה ה' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ט: והבל ג' בקריא' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו, לתהו והבל כחי כליתי, שקר החן והבל היופי, אנ"ך: למתעב ד' קמצין בליש' וסי' לבזה נפש למתעב גוי, ודבר תמים יתעבו,

הִזְכִּיר שְׁמִי׃ וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי׃ וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת־יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת־אֱלֹהָי׃ וְעַתָּה אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי׃ וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּה אָמַר־יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת׃ לֵאמֹר לַאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ עַל־דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל־שְׁפָיִים מַרְעִיתָם׃ לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא־יַכֵּם שָׁרָב וָשָׁמֶשׁ כִּי־מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל־מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם׃ וְשַׂמְתִּי כָל־הָרַי לַדָּרֶךְ

אדכר שמי: ושוי פתגמוהי בפומי כחרב חריפא בטלל גבורתיה אגין עלי ושויני כגיר בחיר די בבית אזנין מסתר: ואמר לי עבדי את ישראל דבך אשתבח: ואנא אמרית לריקנו לאיתי ללמא ולא מדעם חילי שיציתי ברם דיני גלי קדם יי ואגר עובדי קדם אלהי: וכען אמר יי דאתקנני ממעין למהוי עבד פלח קדמוהי לאתבא דבית יעקב לפולחניה וישראל לדחלתיה יתקרב ויקירנא קדם יי ומימר אלהי הוה בסעדי: ואמר הזעיר לכון דאתון מתקרן עבדי לאקמא ית שבטי יעקב וגלוות ישראל לאתבא ואתנינך לניהור עממין למהוי פורקני עד סיפי ארעא: כדנן אמר יי פרקיה דישראל קדישיה לדבסירין בני עממיא לדמטלטלין בני מלכוותא לדהוו עבדין לשלטונין להון מלכין יחזון ויקומון רברבין ויסגדון בדיל יי דמהימן קדישא דישראל ואתרעי בך: כדנן אמר יי בעידן דאתון עבדין רעותי אנא מקביל צלותיכון וביום עקא אנא מקיים פורקן וסעיד לכון ואתקנינך ואתנינך לקיים עם לאקמא צדיקיא דשכיבין בעפרא לאחסנא ירותן דצדיין: למימר לדאסירין בני עממי פוקו ולדעגינין בני מלכוות כד בקבלא אתגלו לנהור על אורחן ישרון ובכל ניגרין בית משריהון: לא יכפנון ולא יצחון ולא ילקינון שרבא ושמשא ארי דעתיד לרחמא עליהון ידברינון ועל מבועי מיין ישרינון: ואשוי כל טוריא כבישין קדמיהון כאורח וכבשיא

ויתעב את נחלתו, יתעב יי', וא' מתאב אנכי, ובמסרה אחרית' מוסיף זה כל אכל תתעב נפשם: שפיים ג' מל' וסימ' אפתח על שפיים נהרות, לאמר לאסורים צאו, קול על: אלה חד מן ח' פסוקי' אית בהון הנה והנה וסימ' נמסר בסדר ויצא:

רשי

ויסם פי כחרב חדה, להוכיח את הרשעים ולהתנבאות עליהם פורעניות: בצל ידו החביאני, שלא יוכלו להרע לי: לחץ ברור, ממורט קלי"ר בלע"ז: באשפתו, כלי נרתק החצי' שקורין קוי"ברא בלע"ז: ואני אמרתי להבל יגעתי, כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים: אכן משפטי את יי', הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם: לו יאסף, אליו ישוב בתשובה: נקל מהיותך וגו', מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים להנבא על מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם: נצורי ישראל, כמו ונצורת לב שלבם מוקף יצר הרהורי עבירה כעיר נצורת מצור הצרים עליה: לבזה נפש, נפש בזויה לישראל שהם בזויים: למתעב גוי, למי שהגוי מתעבו והוא עבד למושלים עליו: מלכים יראו, אותו וקמו: אשר נאמן, לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכיות כענין של' והנה תנור עשן וגו': קדוש ישרא' הוא ויבחרך: בעת רצון, בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני: וביום ישועה, שתהא צריך לישועה: ואצרך, ואשמרך: לברית עם, להיות עם ברית לי: להקים ארץ ישראל הבחורה לי בכל הארצות: לאמר לאסירים צאו, לעת אשר אומ' לאסירי גולה צאו: שפאים, תרגם יונתן נגדין כאלי מים: שרב, חום: ושמתי כל הרי לדרך, כלפי שאמ' על ידי חורבנה שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברים ושבים:

ומסלותי

ואמר הרי ומסלותי בכנוי המדבר והוא האל רוצה לומר שהוא יחדש הדרכים ההם במדברות מקום שאין שם דרך · כמו שאמר והיה שם מסלול ודרך וגומ׳ : הנה אלה · זכר ארבע הפאות שישראל מפוזרים בכולם · ואמר על פאת מזרח מרחוק לפי שארץ ישראל באמצע הישוב בקרוב והיא רחוקה מפאת מזרח יותר כי היא נוטה לפאת מערב בארץ · לפיכך אמר על מזרח מרחוק : ומים · הוא המערב : מארץ סינים · הוא הדרום · כמו שתרגם יונתן מארע דרומא · כי הסינים שוכנים שם · והסינים הוא מבני כנען · כמו שכתוב · ופירש רב סעדיה ז״ל ארץ בלפוון : רנו שמים · דרך משל כאלו כל העולם שמח בבאת ישראל מהגלות : ופצחו · כתוב יפצחו קרי והענין אחד · ופירוש הרמת קול בשמחה ·

התשכח ב׳ רפי׳ וסימ׳ התשכח אשה עולה · התשכח בתולה עדיה : אשכחך ב׳ וסימ׳ ואנכי לא אשכחך · אם אשכחך ירושלם : שאי ח׳ וסימ׳ קומי שאי את הנער · ויקרא אל גיחזי · שאי סביב עיניך · ותקשרים ככלה · שאי עיניך על שפיים · יען שכחת אתי · גם את שאי כלמתך · קומי רני בלילה : ח׳ פסוקי׳ דמיין

ומסלתי ירמון : הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים : רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם יהוה עמו ועניו ירחם :

ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני : התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך : הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד : מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו : שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה : כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך : עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום גשה לי ואשבה : ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם :

כה אמר אדני יהוה הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה : והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני יהוה אשר לא יבשו קוי : היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק

וכבשיא יראמון : הא אילין מרחיק ייתון והא אילין מציפונא וממערבא ואילין מארע דרומא : שבחו שמיא ובועי ארעא ודוצו טוריא תושבחתא ארי עתיד יי לנחמא עמיה ועל ענותנוהי ירחם : ואמרת ציון סליק שכינתיה יי מיני ויי רחקני : האיפשר דתתנשי איתתא ברה מלרחמא על בר מעהא מתיבא כנישתא דישראל ואמרת אם לית קדמוהי איתנשאה דלמא לא מיתנשי לי ית דעבדית עגל דדהב אמר לה נביא אף אילין איתנשיין מתיבא ואמרה ליה אם אית קדמוהי איתנשא דילמא מתנשי לי ית דאמרית בסיני נעביד ונקביל מתיב ואמר לה מימרי לא ירחקינך : הא כדעל ידין את צירא קדמי שורך לקבלי תדירא : יוחון בניכי חרבתיך מפגרך ומחרבך מיניך יגלון : זקופי ירושלם סחור סחור עינך וחזא כל בני עם גלוותיך מתכנשין ואתן לגויך קיים אנא אמר יי ארי כולהון ליך כלבוש דיקר ועובדיהון בגויך כקישוט כלתא : ארי חרבותיך וצדיותיך וארע מפגרותיך ארי כען תרחקין מיתיב ויתרחקו מסלעמך : מכען יימרון חד חד בגויך בני עם גלוותיך עקלי אתרא רוח לי ואיתב : ותימרין בלבך מן רבי לי ית אילין ואנא תכלא ויחידא גלויא ומטלטלא ואילין מן רבי הא אנא אשתארית בלחודי אילין היכא הוו : כדנן אמר יי אלהים הא אגלי בעממיא גבורתי ועל מלכותא ארים ניסי וייתון בנך בציבין ובנתך על פרוין יתנטלן : ויהון מלכיא תורבינך ומלכוותהון ישמשונך על אפיהון על ארעא ישתטחון למבעי מינך ועפר רגלך ילחכון ותדעין ארי אנא יי דלא יבהתון צדיקיא דמסברין לפורקני : היתנסיב מגברא עדי ואם דשבו זכאין ישתזיב

רש״י

ומסלותי ירומון · כלפי שאמ׳ כשמו מסלו׳ נתקלקלו אמין מתקן אות׳ עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו ק קילקול הדרכים ויגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר : מארץ סינים · מארע דרומא : כי נחם יי׳ · את עמו : ותאמר ציון · היא היתה סבורה ששכחתיה : התשכח אשה עולה · עולל שלה : מרחם בן בטנה · מלרחם על בן בטנה : גם אלה תשכחנה · אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך : על כפים · על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי ל לראותך ולזוכרך תמיד · דבר אחר על כפים מעל ענני כבוד כמו על כפים כסה אור : מהרו בניך · לטוב : תצרי מיושב · תהי צרה מרוב יושבי׳ שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלשבת ל להם בתים : בני שכולייך · בנים שהייתה שכולה מהם : גשה לי · התקרב לצד אח׳ בשבילי ואשבה : גלמודה · סולד״א בלע״ז : וסורה · מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה : ידי · נסי סימן להביא גלין׳ : נס · פירק״א בלע״ז כמו וכנס על הגבעה והוא סימן קיבוץ ומתכין ברא״שה בנר : בחוצן · איימ״לא בלע״ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערתי : היוקח מגבו׳ מלקוח · כסבורי׳ אתם שאי אפשר לקחת מעשו הרשע מלקוח שבזו של יעקב הצדיק : ואת

וזכר הרי׳ בפני עצמם ואף על פי שהם בכלל ארץ לפי שהם עיקר בריאת הארץ והחלק הקיים שבה · ועוד כי המתכו׳ בהרי׳ : ותאמ׳ ציון זכר ציון · לפי שהי׳ ראש ממלכת ישראל וכאלו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה · וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה׳ : עזבני · שכחני אמרה זה לאורך הגלות הזה ש מידמה שעזבה האל ושכחה : התשכח אשה עולה · בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח ל לבקש פרנסתו כמו ה הגדול · וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה · וכן אמר גם כן על הקטן כמו עול וכן או בן ינא או בת ינא · אם בנים ואם בנות · אמר התשכח אשה ע עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה : גם אלה תשכחנה · פעמים שגם אלה הנשים ת תשכחנה בניהן כשים בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל הן מ מעטות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם : הן על כפים פירש רב ס סעדיה ז״ל כמו עננים וכן נשא לבבינו אל כפים · והנכון כמשמעו · וכן תרגם יונתן · כאלו את חקוקה לפני שאזכרך תמיד : חומותיך · פירוש חומותי׳ ההרוסו׳ : מהרו · עבר · במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב : מהרסיך ומחריביך · והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה ו והחרבן : שאי סביב עיניך · כי מכל פאה יבאו כולם כל בניך מ

ואם שני ב׳ פסוקי׳ דמיין

מן ג׳ ג׳ מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב ו׳ וסימ׳ ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש מיד ומיד מיד · ולקחו מן הדם ונתנו על ועל על : כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר אשר · אז ישוב הרוצח ואזאז · הנני ענו בי נגד יי׳ את ואת את · ויאמר אלהם עד יי׳ בכם ועד עד · אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי : עלי עשור ועלי עלי · ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואלה אלה · לו חפץ יי׳ להמיתנו לא ולא לא · כי יצומו אינני שומע וכי כי · כה אמר יי׳ צבאות אל יתהלל חכם ואל אל :

מכל הפאות : חי אני · זו ההבטחה שלא תשוב אחור כמו כי נשבעתי בהקבץ כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה : כי חרבותיך ושוממותיך · שאת דואבת עליה׳ לא תדאגי עוד : כי עתה תצרי מיושב · כל החרבות והשוממות יהיו מיושבות עד שתצרי מרוב יושבים : תצרי · תדחקי · ורחקו מבלעיך · משחיתיך ירחקו בקיבת הארץ שלא יבא עוד בגבולך משחית : עוד · שכליך · שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחברו צר לי המקו׳ גשה לי ואשבה · כלומר גם הלאה בעבורי שאוכל לשבת כל כך יהיו רבים היושבי׳ · ויונתן תרג׳ רוח לי ואתיב : ואמרת · גלמודה · יחידה : גולה וסורה · אמר בניה שגלו וסרו ממנה וכן כשה גובלת עליה : וסורה שם תאר כמו וסורי בארץ יכתבו : איפה הם · מאיפה כלומר מאיזה מקום באו · או פירוש איפה היו : כה אמ׳ · בחצן · זרוע או כנף הבגד וכן חצני נערתי : והיו · אמניך · מגדליך כמו כאשר ישא האומן את היונק : וידעת · אז תדעי כי אני יי׳ ובידי הכל להשפיל ולהרים ואם היית שפלה ימים רבים תהיי רמה על כל העמים ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי הם קויתם אותי ימים רבים בגלות לא אבדה תקותכם ולא יהיה לכם עוד בשת מן האומות שהיו אומרים כי אין לכם תקוה : היקח מגבור · אלה הם דברי האומות איך יוקח מגבור מלקוח שלקח · ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו משני פנים האחד שהוא גבור והאחר שהוא צדיק בשבין כן ישראל איך יבאו מתחת רשותינו :

כי

כי סה׳ ענה הקדוש ברוך הוא: גם שבי גבור יוקח׳ כי אני גבור מכם שלקחנו מידכם׳ ומה שתאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצו׳ לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט כך פירשו אדוני אבי ז״ל: יריבך׳ שם תאר והיו״ד נוספת כיו״ד יקום׳ כלומר המריב אותך בגלות ואושיע בניך מתוכם: והאכלתי את מוניך׳ אונסיך׳ כמו ולא יונו עוד נשיאי עמי ותרגומו ולא יכנון: את בשרם׳ על דרך איש בשר זרועו יאכלו: וכעסיס׳ יין ענבי׳ או יין רמוני׳ נקרא כן לפי שיוצא על ידי סחיטה וכתישה׳ מן ועסותם רשעי׳ וכן מעסיס רמונים יטפו ההרי׳ עסיס: דמם׳ מדמם׳ ותרגם יונתן ית בשר דהוו מונין לך וגו׳: כה אמר ה׳ אי זה ספר כריתות אמכם׳ הנה אמר ירמיהו שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה א ליה׳ פירשו המפרשים כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתו׳ שלא יהיה מהם עוד מלך כי בקבוץ גליות נאמר ועבדי דוד נשיא להם׳ ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות׳ אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל ש שמוציא אשתו מביתו שקנה עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזירה אליו כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו׳ ונוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בסוף הגלות מ מבבל ועוד שמשגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלו׳ מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתו׳ ובני יהודה שבו לארצם אחר שבעי׳ שנה וישבו בארצם א ארבע מאות ועשרים שנה׳ ואעפ״ שיהודה לא גלה עדיין הנבי׳ דבר על העתיד ונחמה ש שמנחם את ישרא׳ שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם ב בעונותיהם ובשובם ל האל ישיב שבותם׳ ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות׳ כלומר כי קרובי׳ אתם לשוב לי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין בידי וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו גם כן אחר השבטים כי דוד ימלוך על ישראל כלו׳ וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ י יהודה אשר ביד אפרים ושבטי ישרא׳ חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד׳ ואף על פי שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתו׳ גדול וארך גלות׳ מאד והנה ישיב אותם עם שבט יהודה׳ והאם היא הכנסה והכלל והבנים הם הפרט והנה לא נמכרתם ואיככם כריכי׳ לכסף בפדותכם אלא עונותיכם היו דמי המכירה והתשובה תהיה כסף הפדות: מדוע׳ אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו׳ ולמה היה זה כי באתי ואין איש עונה אלי: קראתי׳ שובו אלי ואשובה אליכם: ואין עונה׳ מכם: הקצור קצרה ידי מפדות׳ וכי חשבתם לאורך גלותכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עתה אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי׳ והביאה והקריאה הם דברי הנביאים כמו שכתבנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אליו בלב שלם הוא קרוב אליהם ונכון לקבלם: הן בגערתי׳ איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא נגאלתם עד עתה והנה אחריב הים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף בגערה לבד׳ וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב׳ והגערה הוא שהוליך רוח קדים עזה את הים לחרבה: אשים נהרות מדבר׳ כשארצה אובים הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישראל וממקום המעבר עד הים יבש הנהר כמו שאמר והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה׳ ומה שאמר על הירדן נהרות והוא אחד מפני נהרות אחרים הנשפכים לתוכו׳ וכן אמר על זה אתה הובשת נהרות איתן׳ כמו שפירשתי בספר תהלים: אלביש׳ וכן עשיתי במצרים בהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך שלשת ימים: ושק אשים כסותם׳ כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור׳ והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות ואעפ״ שאתם בתוך עמי׳ רבים׳ וזכר המים והאויר לפי שהם יסודות ואם ביסודות יעשה חפצו כל שכן בנבראי׳ מהם׳ ויש לפרש עוד שבים שמים קדרות על קדרות השמש והירח׳ או על העננים כמו שאמר עליהם והשמים התקדרו עבים ורוח׳ אלא שנכון הוא לפרש הכל במה שעשה בעבור ישראל׳ ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל דמה טובות העמים שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות׳ ואמר שיחריב אותם ויוביש אותם כלומר שיפסיק טובתם בעבור הרעה שעשו לישרא׳ והענין כמו שפירשנו בפסוק ושמתי נהרות לאיי׳ ואגמים אובים: אדני אלהים׳ אלה דברי הנביא אמרם על עצמו׳ אמר נתן לי לשון למודים בלשון אנשים מורגלים בלשון כמו למוד מדבר׳ וכן אמר למעלה וישם פי כחרב חדה׳ שתקן לשוני לדבר בחות מהרה כאדם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף׳ ר״ל במה לשמוע את דבר ה׳ כמו לשתות היעף במדבר ר״ל הצמא׳ וכן בארץ ציה ועיף בלי מים׳ ופי׳ לעות לאמר דבר בעתו: ויעיר בבקר בבקר׳ אולי היו נבואותיו במראות הלילה והיה כאלו האל מעירו בבקר והנבואה׳ או פי׳ בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתו שיהיה בלא נבואה חדש או ימים: יעיר לי אזן׳ הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלמודי׳ כמו שאמ׳ ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים: אדני אלהים אמר שני פעמים ה׳ אלהים ועוד אמר וה׳ אלהים׳ הן ה׳ אלהים׳ לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעות המלאכים הנקראים אלהים:

ושק ג׳ וקמץ וסימ׳ אלביש שמים קדרות׳ בצום ושק ואפר דדניאל׳ הכזה יהיה צום אבחרהו: יעיר ח׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו׳ יי׳ כגבור יצא׳ אדני יי׳ נתן לי לשון למודים ב׳ בו׳ והוא רחום יכפר עון׳ אם זך וישר אתה׳ ובחזקתו בעשרו יעיר׳ ויך אלחנן בן יעור דד״ה כן כתיב׳ בתרא שום בר נש: בבקר בבקר

כה יִמָּלֵט: כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ: וְהַאֲכַלְתִּי אֶת מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב:

נ

א כֹּה׀ אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם: מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא: אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם: אֲדֹנָי יְהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים: ה אֲדֹנָי יְהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן

יִשְׁתֵּיזֵב: תּוּ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם הַאִיפְשַׁר דְיִתְנְסֵב מֵעֵשָׂו רְשִׁיעָא דְאָמִיר עֲלֵיהּ עַל חַרְבָּךְ תֵּיחֵי ע עֲדָאָה דַעֲדִי מִינִי וְאִם שְׁבִיָא דְשָׁבָא יִשְׁמָעֵאל דְאָמִיר עֲלֵיהּ דְצַדִיקַיָא הוּא יִשְׁתֵּיזָב: אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ אַף דִשְׁבוֹ גִבָּרִין אָתִיב וְדַעֲדוֹ תַקִיפִין אֲשֵׁיזֵב וְיַת פּוּרְעֲנוּתִיךְ אֲנָא אִתְפְּרַע וְיַת בְּנַיִךְ אֲנָא אֶפְרוֹק: תּוּ אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ אַף עֲדָאָה דַעֲדָא מִינִיךְ עֵשָׂו גִיבָּרָא יִתְנְסִיב מִינֵיהּ וְשִׁבְיָא דְשָׁבָא מִינִיךְ יִשְׁמָעֵאל גוֹתָנָא דְאָמִיר עֲלֵיהּ מְרִיד בְּאֱנָשָׁא יִשְׁתֵּיזָב וְיַת פּוּרְעֲנוּתִיךְ אֲנָא אִיתְפְּרַע וְיַת בְּנַיִךְ אֲנָא אֶפְרוֹק: וְאֶתֵּן יַת בְּסַר דַהֲווֹ מוֹנַן לִיךְ מֵיכַל לְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וּכְמָא דְמִתְרַוַּון מֵחֲמַר מְרֵית כֵּן חֵיוַת בָּרָא מִדְמְהוֹן תִּתְרְוֵי וְיִדְעוּן כָּל בִּסְרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ פַּרְקִיךְ וּמְשֵׁיזְבִיךְ תַּקִיפָא דְיַעֲקֹב: כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֵידָא הִיא אִגְרַת פִּיטוּרִין דִיהָבִית לִכְנִישְׁתְּכוֹן אֲרֵי אִתְרַחֲקַת אוֹ מַן גְבַר דַהֲוָה לֵיהּ חוֹבָא קֳדָמַי דְזַבְּנִית יַתְכוֹן לֵיהּ הָא בְּחוֹבֵיכוֹן אִזְדַבַּנְתּוּן וּבְמִרְדֵיכוֹן אִתְרַחֲקַת כְּנִישַׁתְכוֹן: מָא דֵין שְׁלָחִית נְבִיֵי וְלָא תָבוּ אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבִּילוּ הַאִיתְקְפָדָא אִתְקְפָדַת גְבוּרְתִּי מִלְמִפְרַק וְאִם לֵית קֳדָמַי חֵיל לְשֵׁיזָבָא הָא בְּמָזוֹפִיתִי אַחֲרִיב יַמָּא אֲשַׁוֵּי נַהֲרִין מַדְבְּרָא יִסְרוֹן נוּנֵיהוֹן מִבְּלִי מַיָא וִימוּתוּן בְּצַחוּתָא: אֲכַסֵי שְׁמַיָא כִּדְבְקַבְלָא וּכְסַקָא אֲשַׁוֵּי כְּסוּתְהוֹן: יְיָ אֱלֹהִים יְהַב לִי לִשָּׁן דְמַלְפִין לְהוֹדָעָא לְאַלְפָא לְצַדִיקַיָא דְמִשְׁלְהַן לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא חוּכְמָא בְּכֵן בִּצְפַר בִּצְפַר מַקְדִים לְשַׁלָּחָא נְבִיאוֹהִי מָאִים יִתְפַּתְּחָן אוּדְנֵי חַיָּבַיָא וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן: יְיָ אֱלֹהִים שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה

ואנא

יִ״ג וסימ׳ מצויין במסר׳ רבת׳ בערך בק:

ימלט יג וסי׳ תכם לנגדא רשבא שביא ונדקיה חמא וערק דפשט ודא באתיא אנימתא ושקרתא במיכא

רשי

ואת יריבך׳ ועם מריבך אני אריב: והאכלתי את מונייך׳ לחית השדה את בשרם׳ מונייך לשון אל תונו אונאת דברים ה המקניטי׳ אותך בגידופיהם: וכעסים׳ מתק יין: דמם ישכרון׳ כן ישכרו מדמם אותם הרגילי׳ לשתות דם ומי הם או עוף השמי׳ כן תירגם יונתן: מדוע באתי׳ להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: אלביש שמים׳ כבא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומה: נתן לי לשון לימודים׳ ישעיה היה אומר יי׳ שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העייפים ו ומאים לשמוע את דברי הקב״ה דבר לעות׳ מנחם חיברו במחלוקת עת לעשות ליי׳ לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן׳ מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלימודי׳ כמשפט הלימודי׳ האמת והנכוחה: פתח לי אזן׳ והשמיעני את מי אשלח שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו׳ כ כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו:

ואנכי

ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ואדני יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש: קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי: הן אדני יהוה יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם:

מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו: הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה זאת לכם למעצבה תשכבון:

נא

שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם: הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו: כי נחם יהוה ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי

ואנא לא סרבית לאחורא לא אסתחרית: גבי יהבית למחן ולסתי למירטן אפי לא טמרית מאתכנעו ורוק: ויי אלהים סעיד לי על כן לא אתכנעית על כן שויתי אפי תקיפין כטינרא וידענא ארי לא אבהית: קריבא זכותי מן ידין עמי נקום כחדא מן בעיל דיני יתקרב לותי: הא יי אלהים סעיד לי מן הוא די יחייבנני הא כולהון כלבושא דבלי וכעשא אכיל ליה: אמר נביא עתיד קודשא בריך הוא למהוי אמר לעממיא מן בכון מדחלייא דיי די שמע בקל עבדוהי נביא דעבד אוריתא בעקא כגבר דמהלך בקבלא ולית זיהור ליה מתרחיץ בשמא דיי ומסתמיך על פורקנא דאלהיה: מתיבין עממיא ואמרין קדמוהי ריבוננא לא איפשר לנא למיעסק באוריתא ארי כל יומנא אוזגרינא דין עם דין בקרבא וכד נצחנא דין לדין אוקדנא בתיהון ושבינא טפלהון ונכסיהון ובהדא גונא שלימו יומנא ולא איפשר לנא למיעסק באוריתא מתיב הקב״ה ואמר להון הא כולכון מגרן באשתא מתקפי חרב אזילו פילו באשת דגריתון ובחרב דתקיפתון ממימרי הות דא לכון לתקלותכון תתובון: קבילו למימרי רדפי קושטא דבען אולפן מן קדם יי אסתכלו די כחציבא מטינרא אתחצבתון וכפסולא דמגוב ריקן אספסלתון: אסתכלו באברהם אבוכון ובשרה דאעדי אתכון ארי חד הוה אברהם יחידאי בעלמא קריבתיה לפולחני וברכתיה ואסגיתיה: ארי עתיד יי לנחמא ציון לנחמא כל חרבתהא וישוי מדברהא כעדן ומישרהא כגינתא דיי ביע וחידוא ישתכח בה מעלי תודתא וקל דמשבחין: קבילו למימרי עמי וכנשתי לפולחני אציתו ארי אוריתא מן קדמי תיפוק ודיני

למעצבה אילין משמשין בה בסוף תיבותא וסימ׳ ודבבה ל׳ יפול מצדך אלף׳ קרבה ל׳ לא שמעה בקול׳ דאבה ל׳ בצאורו ילין עז׳ ורחבה ל׳ ונסבה למעלה למעלה׳ שבה ל׳ ואת תזנוניה ממצרים לא׳ ומריבה ל׳ ויקרא שם המקום מסה׳ למעצבה ל׳ תשכבון׳ הקבה ל׳ ויבא אחר איש ישראל׳ בעקבה ל׳ ויהוא עשה בעקבה׳ להעציבה ל׳ עשינו לה כוני׳ להעציבה דירמיה׳ שובבה מדוע העיר׳ קרבה ל׳ אל נפשי גאלה׳ חובה ל׳ אשר משמאל לדמשק׳ נעזבה ל׳ וקראו להם עם הקדש גאולי יי׳ מארבה ל׳ כמוץ יסוער מגרן׳ נקרבה ל׳ החרישו אלי איים׳ שגבה ל׳ ממנו את הכל נתן יי׳:

רש״י

ואנכי לא מריתי׳ מלילך בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומ׳ הנני שלחני: גוי נתתי למכי׳ הוא אמר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת כלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן: ויי׳ אלהים יעזור לי׳ אם יקומו עלי: קרוב מצדיקי׳ הקב״ה קרוב לי לזכותי בדין: עש׳ תולעת הבגדים: בקול עבדו׳ בקול הנביאים: אשר הלך חשכים׳ אפילו צרה באה עליו יבטח בשם יי׳ כי הוא יצילהו: הן כולכם׳ שאינם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש׳ עברתו עליכם: מאזרי זיקות׳ מחזיקי זיקות הן גצין וגחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן: לכו באור אשכם׳ לפי דרככם תלקו: מידי׳ תהא גמולכם זאת לכם: אל צור חוצבתם׳ ממנו׳ ואל מקבת בור׳ שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה׳ נוקרתם לשון נקרת הצור יקרוה ערבי נחל ומי הוא הצור הוא אברהם א׳ אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכ׳ אשר ילדתכ׳ לשון כי חלה גם ילדה׳ תחוללכם אשר תלד אתכם: כי אחד קראתיו׳ כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו משם מארצו וממולדתו׳ קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי ה׳ העדה וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: וערבתה׳ אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה לא שהערבה כבר היה בה ישוב והוחרב: תודה׳ קול הודייה: כי תורה מאתי תצא׳ דברי נביאי תורה הוא והמשפטי׳ סופן להיות מרגוע ומנוחה לגוים אשר א׳ אהפו׳ להם שפה ברורה לעובדני: ארגיע

לא מריתי׳ ללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני: גוי׳ ואף על פי שאתבזה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי ואין זה כדברי ירמיה שאמר ואמרתי לא אזכרנו וגומר׳ ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב׳ ואפשר שיהיה פי׳ הפסוק כן אפי׳ היו מכים ומורטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל: למרטים׳ מורטים שער לחייו וזקנו: ואדני אלהים יעזור לי׳ אם הכו אותי׳ ואמר יעזור לי שלא יתנני בידם להמיתני׳ ואם לא הכוהו פי׳ יעזור לי בהקי׳ דברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהס׳ דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי: כחלמיש׳ פי׳ האבן החזק: קרוב מצדיקי׳ שיצדיק דברי ויטים אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואות אלי גם שוכה הוא אלי קצת נבואות כמו דבר סנחריב וכיון שהוא שוכה אלי תמיד על כל פנים יקיי׳ אותם אם לא ישובו הם ת׳ תשובה שתשוב אחור דברו וינחם על הרעה׳ או פי׳ קרוב כי בקרוב יצדיק דברי: מי יריב אתי׳ שלא יהיה כמו שנבאתי: הן ה׳ אהים׳ מי הוא ירשיעני ב׳ בדבריו׳ ולא אמר מי שלא ימצא מי ש׳ שירשיעהו כי רבים היו מרשיעים אותו אלא אמר מי הוא שירשיעני כבגד יבלה׳ ופי׳ ירשיעני׳ כמו והרשיעו את הרשע׳ אשר ירשיעון אלהים: כלם׳ כל העומדים כנגדי לסתור את דברי: מי בכם׳ אחר שים מרשיעי׳ אותי מי שהוא בכם ירא את ה׳ ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה׳ וטוב לו: הן כלכם׳ רוצה לומר רובכם׳ כי באמת יראי האל היו בהם לא מאותם שהיה קורא להם אשר הלך חשכי׳ שישובו לו אמר ידעתי שלא תשובו כי כלכם אתם שהיית׳ בדר׳ רעה עד עתה קדחי אש אתם ר״ל קדחי אש באף הא׳ כמו כי אש קדחה באפי אבל אותו פעל עומד וזה פעל יוצא: וכן יוצא כי אש קדחתם באפי׳ מאזרי זיקות׳ כפל הענ׳ במלות שונ׳ ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מ׳ מאזרי זיקות: זיקות׳ הם ניצוצי האש׳ ויונת׳ תרגם מגרן באשתא׳ כתרגום והשלחתי בכם ואגרי בכון: לכו באור אשכם׳ אם בערתם ואותו האש תאכלכם׳ כי העון יכלה אתכם: מידי היתה זאת׳ הרעה לכם שתשכבון למעצבה׳ והשכיבה הזאת שאמר כמו שכיבת החולי או המות׳ כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם: אשכם׳ האלף בסגול והשי״ן רפה: שמעו דבר ה׳ כנגד הטובים יראי ה׳ הביטו אל צור חצבתם׳ פי׳ חצבתם ממנו׳ זה אברהם: ואל מקבת בור נקרתם׳ נקרתם בו זהו שרה׳ דמה רחם האשה לבור׳ ופי׳ מקבת נקיבת הבור׳ כאלו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה׳ והחכם רבי משה בן עזרא פי׳ בור שרה׳ כי היא הנפעלה׳ והמקבת אברהם כי הוא הכלי הפועל בבור: נקרתם׳ מן העיני האנשים ההם תנקר: הביטו׳ עתה פי׳ המשל: תחוללכם׳ תחולל אתכם׳ ותחולל עתיד במקום עבר כאלו אמר חוללה אתכם׳ וענינו מן חיל כיולדה׳ אמר הביטו אליהם ולכו בדרכיהם וראו מה עשיתי להם: כי אחד קראתיו׳ ואמרתי לו לך מארצך וממולדתך׳ אחד היה ואחר כן ברכתיו והרביתיו׳ ומה שסמך לענין זה נחמת ציון פי׳ אחז״ל בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיות להם בן לעת זקנתם אז פקדתי׳ ונתתי להם בן׳ כן ישרא׳ אחר שיארך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדם הא׳ ויוציאם מן הגלות: ואברכהו וארבהו׳ עתיד במקו׳ עבר כי וארבהו בשוא וכן ואברכהו פתח הוי״ו שהוא במקו׳ שוא: כי נחם ה׳ ציון׳ זכר ציון כי היא עיקר המלכות: וערבתה׳ כמו מדבריה׳ וכן במדבר בערבה׳ והדו׳ יום להם׳ ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כ׳ מנהג ובנבואות ברוב: הקשיבו׳ ולאומי׳ בוי״ו עם הדגש׳ והדומים לו כתבנו בספר מכלל: כי תורה מאתי תצא׳ כמו שאמ׳ בתחילת הספר כי מציון תצא תורה׳ כי המלך המשיח יורה העמים ללכת בדרכי ה׳׳ וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג: ומשפטי׳ כמו שאמר שם ושפט בין הגוים:

לאור

לאור עמי' ' שיאיר עיניהם בדרכי ה' וישפוט ביניהם ויניחם שיהיו בשלום זה עם זה ' כמו שאמר וכתתו חרבותיהם לאתים וגו' ' זהו שאמר ארגיע ' כלומ' אניחם ואשקיטם מעל אמתי או ממלחמה ' או פירוש לאור העמים לעיני העמים ארגיע להם ומשפטי להם ' כלומר שאעשה משפט בהם : קרוב צדקי ' אם ישמעו אלי בני הגלות קרוב הוא צדקי לבא : ויצאי ' הרי הוא כאלו יצא ' וכן אמר כי קרובה ישועתי לבא : וזרועי עמים ישפטו ' זהו מלחמת גוג ומגוג ' ואמר וזרועי בלשון רבים לרוב הנקמה שיעשה בהם כאדם המכה בשתי ידיו : אלי איים יקוו ' יושבי איים יקוו אלי מהיום ההוא ואילך : ואל זרועי ' שאסמוך אותם ביד ימיני : שאו ' אם הפסוק הזה כמשמעו איך יאמר ותשועתי לעולם תהיה ואם העולם יאבד איך תהיה ישועה וצדקה אם אין העולם נברא ' ואחז"ל פירש זה יהיה ולא יהיה זה ' והוא על דרך הפלגה כלומר קודם אחריב העולם משאני אבטל ישועתי וצדקתי ' וכמו שאלו קיימים כן תהיה ישועתי קיימת ' וכן אמ' ירמיהו הנבי' אם ימושו החקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני ' והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כן מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברים אלה והשמים הוא הרקיע והארץ היא המיושבת וישועת האדם וצדקתו לעולם עומדת ' ר"ל כי האויר יקרא לו הפסד ושנוי ' וכן הארץ כמו רעש הארץ ונפול ההרים ויבא מזה הפסד הישוב : ויושביה ' כמו כן ימותון ' ולענ"ד שאם מד'ים דות זכר השמים כי באויר הם חיי הגוף ויסוד הגוף הוא העפר ' וכן אמ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב ' אבל הנשמה החכמה לעולם קיימת לא תמות ' והרב הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' דרך משל על אבוד האומות והמרעים לישרא' ' אמ' ראו איך נחתכו השמי' ההם ושממה הארץ ההיא וימות מי שעליה ואתם נעדרים כאלו אמר שהם אשר מלאו את הארץ והיה נחשב בהם העמידה והקיום בשמים ' על דרך משל ונוזמא אבדו מהר וכלו כבלות העשן ועניניהם הקיימי' בקיימות הארץ יאבדו העניני' ההם כאבוד הבגד הבלה : נמלחו ' ענין השחתה ' וכן ארץ מלחה לא תשב ' והוא עבר במקום עתיד : תחת ' תשבר ' כמו אל תירא ואל תחת : שמעו ' אמר עוד כנגד בני הגלות ' וכפל הענין במ"ש ולא נחדש בו קצת הענין : תורתי בלבם ' אות' שתורתי בלבם לא בפיה' לבד כי הם יראו הישועה : חרפת אנוש ' שמחרפים אותם האומות על אחור הגאולה ' וכן אמר כל היום כלמתי נגדי וגו' : ומגדופותם ' גדופה כמו חרפה : כי כבגד ' זה הפסוק מסייע פי' הרמב"ם ז"ל : יאכלם ' הכנוי לאומות . כלומר יאכל אותם הרע הבא עליה' כמו הבגד שיאכל אותו העש וסס הוא אחי עש ובערבי יקרא סוס כי הם יאבדו מן הארץ ואתם תהיו בה לעולם בצדקתי וישועתי שאתן לכם : עורי עורי ' שניהם מלרע : לבשי עוז ' דרך משל כמו גאות לבש : עורי ' זה מלעיל : כימי קדם ' במצרי' : עולמי' ' זה ימים רבים וזמנים ארוכי' שעברו : הלא רהב ' זה מצרים ' וכן אזכור רהב ובבל ' ואמר המחצבת שהכה אותם בעשר מכות : מחוללת ' מגזרת חיל כיולדה : תנין ' זה פרעה ' וכן אמר התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו : הלא את היא המחרבת ים ' זה ים סוף ' כמו שאמ' וישם את הים לחרבה ' ושנה הענין ושלם במלות שונות : השמה ' מלעיל בשני פשטין כי הוא פעל עבר והוא במקו' אשר שמה . וכן הבאה מצרימה שבעים ' אשר באה ' כי לא תבא ה"א הידיעה על העוברים : ופדויי ' כמו שעשית מקדם כן תעשה עוד עם גלות ישרא' ' ועוד כמו שעברו גאולים בים סוף ובאו לארצם כן פדויי ה' ישובון מהגלות : ובאו ציון ברנה ' וי"ו ופדויי במקו' כן ' כי יש וי"ו להשוות דברי' כמו שכתוב בספר מכלל ' וכן וי"ו ושפתי רננות יהלל פי כמו שפירשנו בספר תילים ' וכן ושמועה טובה תדשן עצם ' ובספר משלי כמו אלה הוו"ן רבים : ושמחת עולם על ראשם ' דרך משל כי ילכו קוממיות ראש נשוי בשמחה : ישיגון כנו ' ושל מעלה מזה בפרשה חזקו ידים ישיגון וכנו ושם כתבנו הסימן שהוא וי"ו כ"ן : אנכי אנכי הוא מנחמכם ' אמ' מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקבה ואחר כך אמ' ותשכח ותפחד לשון זכר כי כן מנהג המקרא שמדבר כנגד כנסת ישרא' שמדבר בלשון רבי' מדבר כנגד הפרטי' וכשמדבר בל' שון יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בלשון נקבה מדבר כנגד הכנסה : ימות ' כי בן תמותה הוא ואם יצר לך היום לא יצר לך מחר : חציר ' פירוש כחציר ' וכן גור אריה יהוד' והדומי' לו רבי' : ותשכח ' ואחר שהוא בורא העול' היה לך לחשוב כי יש כח בידו להצילך מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת הא' שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו : נוטה ויוסד ' פירשתי' כמה פעמי' : אשר כונן להשחי' ' ולמה אתה מפחד ממנו שוב לא ולא תפחד ממנו כי בן אדם אם עלי'ה חמתו וכונן להשחי' לא יעשה ולא יספיק לו כדבר סנחריב ואיה חמתו הלכה כענן :

מהר

ראשם י"ד בקריאה וסימניהון נמסר בסדר מדבר סיני : אנכי אנכי ג' דמסיכי וסימניהון נמסר לעיל בסיפרא דא סימן מ"ג :

לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ׃ קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל זְרֹעִי יְיַחֵלוּן׃ שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת׃ שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְלִבָּם אַל תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל תֵּחָתּוּ׃ כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים׃ עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין׃ הֲלוֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים׃ וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃

בנהור ליה עממין אגלי ישתבחון : קריבא זכותי נפקת פורקני ובתקוף דרע גבורתי עממי יתדנון למימרי נגוון יסברון ולתקוף דרע גבורתי יתרחצון : זקופו לשמיא עיניכון ואסתכלו בארעא מלרע ארי שמיא כתננא דעדי כן יעידון וארעא כבסותא דבליא כן תבלי ויתבהא אף אינון הכין ימותון ופורקני לעלם יהי וזכותי לא תתעכב : קבילו למימרי ידעי קושטא עמא דאולפן אוריתי בלבהון לא תדחלון מחיסודי בני אנשא ומאתרברבותהון לא תתברון : ארי כלבושא דאכיל ליה עשא וכעמרא דאחיד ביה רוקבא זכותי לעלם תהי ופורקני לדר דרין : אתגלא אתגלא לבשי תקוף גבורא מן קדם יי אתגלא כיומי קדם דריא דמלקדמין הלא בדילך כנשתא דישראל תבירית גבריא שיציתי פרעה ומשריתיה דהוו תקיפין כתנינא : הלא בדילך כנשתא דישראל אחריבית ימא מי תהום רבה שויתי עומקי ימא אורח למיגז משיזביא : ופריקיא דיי יתכנשון מביני גלוותהון ויעלון לציון בתושבחא וחדות עלם תהי להון דלא פסקא וענן יקר יהי מטל על רישיהון בוע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותנחתא : אנא אנא הוא מנחמכון ממן אתון דחלין מאנשא דמאית ומבר אנשא די כעסבא חשיב : ואתנשיתא פולחנא דיי דעבדך דתלא שמיא ושכליל ארעא ודחלתא תדירא כל יומא מן קדם חמת מעיקא כמא דמתקנין לחבלא וכען אן היא חמת דמעיקא :

נוטה

רשי

ארגיע ' אניח : ישפוטו ' ייסרו יוסטי"ציא בלע"ז : שמים כעשן נמלחו ' שרי צבאות האומות שבשמים ' נמלחו נתבלו כמו בלויי הסחבות והמלחים בגד הבשחת ' לא"א נמלחו נתבלבלו לשון מלחי הים שמבלבלין המים במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קודש : והארץ ' שלטוני הארץ : ויושביה ' שאר העם : וישועתי ' לעמי לעולם תהיה ' ד"א שמים וארץ ממש וכה פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואף על פי כן יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה יותר מהם : עש וסס ' מיני תולעי' הם : עורי עורי ' תפלת הנביא היא : רהב ' מצרים שכתוב בה רהב הם שבת : מחוללת ' לשון הרג חלל : תנין ' פרעה : ופדויי יי' ישובון ' לשון תפלה ומוסב על עורי עורי : מי את ' בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : ותשכח את יי' עושך ' ולא נשענת עליו : המציק ' מושלי אומות העולם המשעבדי' בכם : אשר כונן ' נזדמן : ואיה חמת המציק ' מחר בא ואיננו :

מהר

מהר צועה להפתח · אפילו נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעיים כדי שלא ימות לשחת · וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבים שלא יחסר לחמו אף הוא ימות: צועה · לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שרימהו הנביא ליין השקט על שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונאמר שם ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו ·

ד״א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני׳ חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש · צועה חוגר כמו צועה ברוב כחו: ולא ימות · המסור בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא ר רבתי: רוגע הים · לשון עורי רגע פרו״כא בלע״ז: לנטוע שמים · לקיימא עמא דאמר עליהון יסגון ככוכבי שמיא: וליסוד ארץ · ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא: קבעת · תירגם יונתן פיילי והוא שם כוס ולי נראה ק קובעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו: התרעלה · הוא מטקה המטמטם ומתיש כח האדם כאכור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו והשרות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמסכת שבת מדיות רעולות מין כרבל נאה להתעטף בו · תרעלה איבטומישמ״ט בלע״ז: מצית · אבוסטי״ר בלע״ז: שתים הנה קוראתיך · צרות כפולו׳ שתים שתים: מי אנחמך · מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקת דוגמתך: עלפו · לשון עייפות כמו תתעלפנה הבתולות בצמא פ פשמ״ר בלע״ז: כתוא מכמר · הפקר כתוא זה שנפל למכמר · תוא כמו תאו וזמר ושכורת ולא מיין שכורת דבר אחר שלא מ מיין: יריב עמו · אשר ידין דיך עמו: מוגיך · מציעיך ומטלטליך · כמו והנה ההמון נמוג קרושל״ר בלע״ז: שחי · עבורה · על גביך:

התעוררי

מהר צועה · לא תזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית גלות והוא ישראל שהוא גולה בין העמים · ולשון צועה והוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול אחר · וכן לשון גלות כי גולה אתה למקימך אינו טלטול השבי · ולשון צועה יש בו פעל עומד כמו זה מהר צועה · וכן את נועה זונה · ויש שהוא פעל יוצא כמו ושלחתי לו צועים וצעוהו צועה ברוב כחו: ולא ימות לשחת · לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר · ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו ב בתחיית המתי׳ · אבל באמרו ולא ימות על הכלל יאמ׳ · כלומ׳ שלא ישאר שם כי על כל פני׳ יצא ויפתח ממאסר הגלות: ולא יחסר ל לחמו · בעודו בגלות אף על פי שהוא שבוי האל מזמין להם בין הגוים אויביה׳ ושוביהם טרפם וכרכם בכבוד · או פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו · ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו ב בחיים הוא דבר חלוש מאד אפילו נקביו קשי׳ עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת · וכיון שמהר להפתח צריך למזונות באם י יחסר לחמו ימות · ויונתן תרגם כן מוחי וגו׳: ואנכי ה׳ · שיש בידי כח להוציאך מ מהגלו׳ ואנכי רגע הים כל שכן שאגער בעמים המחזיקים בכם: רוגע · תרג׳ יונתן כמו גוער דנזיף בימא · ויש לפרשו כמו בוקע · וכן עורי רגע וימאס · בכחו רגע הים · והנה גערתי בים סוף לעברכם: ויהמו גליו · במקום הבקיעה · ולא יכלו לעבור עד שעברו י ישראל · וכן והמו גליו ולא יכלו: ה׳ צבאות שמו · והוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל: ואשים · הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם · וכן ודברי אשר שמתי בפיך: ובצל ידי כסיתיך · שלא יוכלו העמים לכלותך בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא להיותם בלבבך לעשותם כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו: לנטוע שמים · וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ וזהו קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש · וכן אמר הנני בורא שמים חדשים והארץ החדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו׳: ולאמר לציון עמי אתה · פירוש לבני ציון וזכר ציון כי היא עקר המלכות · ויונתן תרגם לקיימ׳ עמא וגו׳ כשעמוד: התעוררו · קבעת · שמרי הכוס: התרעלה · הרעדה · או פירושו סם המות אמר די לך בגלות כבר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפילו טפה כלומר כל הרעות הכתובות הגיעו עליך ודי לך קומי מהגלות התעוררי והתעוררי: אין מנהל לה · בעודה בגלות לא היה כח ביד בני הגלות לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מהרעה כי כולם היו שוים בה: שתים הנה · הרעות הקוראות אותך בהיותך בארצך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב אלה הרעות היו לך לבד רעות הגלות שסבלת זה כמה שנים: קראתיך · בנוע האל״ף: מי אנחמך · איזהו עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו: בניך עלפו שכבו · מענין על רחם יונה ויתעלף ענין עיפות ורבוץ האברים עד שלא יוכל לעמוד על עצמו כמו שאמר בקינות ירמיה שכבו לארץ חוצו׳ נער וזקן: כתוא מכמר · כתוא שהוא סובב במכמר שלכדו אותו בו · ותוא היא החיה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיות כמו כבש וכשב והוא שור הבר ומכמר הוא רשת · וכן יפלו במכמוריו רשעים · וכן ופורשי מכמורת: לכן · ושכורת ולא מיין · פירוש ושכורת הצרות ולא מיין: כה אמר אדניך · הוא יהיה אדוניך ולא מלכי האומות והוא אלהיך שיקח משפטך מן העמים: יריב עמו · יקח ריב עמו ומשפטם מן הגוים · וכן ריבו אלמנה: ושמתיה ביד מוגיך · פרשו יגה מן כי ה׳ הוגה: לנפשך · אמר כנפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בענוי הגוף: וכחוץ · פירוש כמו השוק שהכל עוברי׳ עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמ׳ ותשימי: עורי עורי · עזך · שהיית מופשטת ממנו עד עתה לבשי אותו: ערל וטמא · ערל זה מלכו׳ אדום הם הערלים · וטמא זה מלכות ישמעאל שהם מראים עצמם טהורים ברחיצת גופם והם טמאים במעשיהם הרעים ושתי המלכיות האלה החזיקו בירושלם מיום החרבן שניהם נלחמים עליה זה זמן רב זה כובשה מזה וזה כובשה מזה ומיום הגאולה ואילך לא יעברו בה עוד כל ימי עולם · וכן אמר וזרים לא יעברו בה עוד כל ימי עולם:

התעורי

ואנכי ט״ר פ בקריא׳ וסימ׳ ואנכי עמדתי בהר כימים הראשני׳ · ואנכי הסתר אסתיר פני · ואנכי לא חטאתי לך · ואנכי היום רך ומשוח מלך · ואנכי יי׳ אלהיך רגע הים ויהמו גליו · ואנכי מעשיה׳ ומחשבתיהם באה לקבץ · ואנכי תולעת ולא איש · ואנכי נטעתיך שורק · ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · וכל תריסר

מַהֵר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ טו וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־אָתָּה׃ הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית׃ אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה׃ שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃ כ בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃ וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃

נב א עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃

מוחי פורענא לאתגלאה ולא ימותון צדיקיא לחבל ולא יחסרון מזוניהון: ואנא יי אלהך דנזיף בימא והמן גלוהי יי צבאות שמיה: ושויתי פתגמי נבואתי בפומך ובטלל גבורתי אגינית עלך לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא ולמימר לדיירין בציון עמי אתון: אתרבא אתרבא קומי ירושלם דקבלת מן קדם יי ית כסא רחמתי ית פילי כסא דלווט שתית אעדית: לית דמנחם לה מכל בנין דילידת ולית דמתקיף בידה מכל בנין דרביאת: תרתין עקן אתאה עלך ירושלם לא יכילית למיקם כיד ארבע ייתין עלך ביזא ותברא וכפנא וחרבא לית די מנחמניך אלהן אנא: בנך יהון מטרפין רמן בריש כל שוקיא כמזרקי מצדן מלן חימתא מן קדם יי מזופיתא מן קדם אלהיך: בכן שמעי כען דא מטלטלתא דרויא מן עקא ולא מן חמר: כדנן אמר ריבוניך יי ואלהיך דעתיד למיעבד פורענות דין עמיה הא קבלית מן ידיך ית כסא דילווט ית פילי כסא דחימתי לא תוסיפין למשתה עוד: ואמסרינה ביד דהוו מונן ליך דהוו אמרין לנפשיך אמאיכי ונעדי ואמאיכת כארעא יקריך והוית כשוק לעדן: אתגלא אתגלא לבשי תוקפיך ציון לבשי לבושי תושבחתיך ירושלם קרתא דקודשא ארי לא יוספון ויעדון ביך עור ערלין ומסאבין:

ר״פ דכו׳ ואנכי: ובצל ג׳ בקריא׳ וסי׳ ובצל ידי כסיתיך · ובצל כנפיך אחסה · ובצל כנפיך ארנן: ארץ י״ד קמצין וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י״ד: אדניך ב׳ וסימ׳ אדניך יי׳ ואלהיך יריב עמו · כי הו׳ אדניך והשתחוי לו: עורי עורי ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ עורי עורי דבורה עורי עורי ב׳ בפסו׳ · לבשי עז זרוע יי׳ · לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך:

התנערי מעפר ׳ רמה ישיבתם בגלות כמי שהתפלש בעפר ואומר התנער מעפר וקום : שבי ׳ כמו את השבי ואת המלקוח ׳ ויונתן תרגם ענין ישב קומי תיבי על כורסי יקרך : התפתחי מוסרי צוארך ׳ חסר מ״ם השמוש ממוסרי צוארך שהרי היא בגלות כאלו עול מוסרים בצואר : שביה ׳ תאר בפלס עניה : כי כה אמר ה׳ ׳ חנם ׳ בלא כסף אלא בעונות : ולא בכסף ׳ אלא בתשובה ׳ ועוד נצריך בענין זה בפסוק וירא כי אין איש : כי כה אמר ה׳ ׳ מצרים ירד עמי בראשונה ׳ זכר שתי גליות גלות מצרים וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל ׳ ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם ׳ כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור בא שם תחילה ׳ וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו למה בא סנחריב והגלה עשרת השבטים ונבוכד נצר הגלה יהודה ובנימן והוא באפס בלא משפט ואע״פי שהיתה גזרה מהאל הם המצריים העבירו וענו אותם יותר מדאי ׳ וכן אשור כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה : ועתה ׳ בזה הגלות שהוא גלות שלישי : מה לי פה ׳ מה לי כל כך בזה הגלו׳ שהארכתי אותם זמן רב בגלו׳ כן יאמר האל בהגיע זמן הגאולה : כי לקח עמי חנם ׳ אינם מתעכבים בגלות בשביל כסף שהם חייבים לשוביהם אלא בעונותם גלו וכבר לקחו עונשם : משלו יהילילו ׳ הגוי׳ המושלי׳ בהם יהילילו אותם בעבודתם הקשה ובאה צעקתם אלי ׳ ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות שהגוים ינאצוהו שהם הורגים ושוללים אותם על יחוד שמי : לוקח ׳ פתוח כי הוא פעל עבר שלא נזכר פעלו מן הרגום : יהילילו ׳ שרשו ילל מענין יללה והוא מבני׳ הפעיל והוא פעל יוצא : מנואץ ׳ מורכב מפועל והתפעל וכבר בארנו דקדוקו היטב בספר מכלל בחלק הדקדוק משנו בבנין פועל : לכן ידע עמי שמי ׳ שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי זהו שאמר ביום ההוא אז ידע עמי שמי ׳ וכן

בכסף ט׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע סימ׳ כ״ב : לקח ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמץ וסימ׳ וישלחו יי׳ אלהים מגן ערן ׳ ויאמר לאמו אלף כסף ׳ ועתה מה לי פה נאם ׳ אילין ג׳ קדמאי קמצין ׳ אם תראה אתי לקח ׳ מעצר וממשפט לקח ׳ וא׳ ולקח מהם קללה ׳ ב׳ בתראי פתחין : נשאו י׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ׳

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלִָם הִתְפַּתְּחוּ מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן : כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ : כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ : וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ : לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי : מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ : קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן : פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם : חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ : סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה : כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל :

אִתְנַפַּצִי מֵעַפְרָא קוּמִי תִּיבִי עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא יְרוּשְׁלֵם אִתְפְּסָקוּ חַנְקֵי צַוְרִיכוֹן שְׁבוֹיֵי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן : אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ מַגָּן אִזְדַּבַּנְתּוּן וְלָא בִכְסַף תִּתְפָּרְקוּן : אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמִצְרַיִם נְחַת עַמִּי בְּקַדְמֵיתָא לְאִתּוֹתָבָא תַּמָּן וְאַתּוּרָאָה בְּלָמָא אַנְסֵיהּ : וּכְעַן עֲתִידְנָא לְמִפְרַק אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִזְדַּבַּן עַמִּי מַגָּן עַמְמַיָּא דְשַׁלִּיטוּ בְהוֹן מִשְׁתַּבְּחִין אֲמַר יְיָ וְתְדִירָא כָּל יוֹמָא עַל פּוּלְחַן שְׁמִי מַרְגְּזִין : בְּכֵן יִתְרַבָּא בְעַמְמַיָּא שְׁמִי בְּכֵן בְּעִידָּנָא הַהוּא תִּדְעוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא דְמַלֵּילִית וּמֵימְרִי קַיָּים : מַה יָאַיִין עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רִיגְלֵי מְבַסַּר מַשְׁמַע שְׁלָם מְבַסַּר טָב מַשְׁמַע פּוּרְקָן אֲמַר לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא דֶאֱלָהָיִךְ : קַל פַּרְנָסַיִךְ דִמְרִימִין קָלְהוֹן כַּחֲדָא מְשַׁבְּחִין אֲרֵי בְעֵינֵיהוֹן יֶחֱזוֹן גְבוּרָן דִּי עֲבַד יְיָ כַּד יְתִיב שְׁכִינְתֵּיהּ לְצִיּוֹן : בּוּעוּ וְשַׁבַּחוּ כַּחֲדָא חָרְבַת יְרוּשְׁלֵם אֲרֵי עָתִיד יְיָ לְנַחֲמָא עַמֵּיהּ פְּרִיק יְרוּשְׁלֵם : גְּלָא יְיָ יַת דְּרָע קוּדְשֵׁיהּ לְעֵינֵי כָּל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזוֹן כָּל דִּבְסַיְפֵי אַרְעָא יַת פּוּרְקָנָא דֶאֱלָהָנָא : אִתְפָּרַשׁוּ אִתְפָּרַשׁוּ פּוּקוּ מִתַּמָּן בִּמְסָאָב לָא תִקְרְבוּן פּוּקוּ מִגַּוַּהּ אִתְבְּחָרוּ נַטְלֵי מָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ : אֲרֵי לָא בִבְהִילוּ תִּפְּקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבְעִירוֹקִין לָא תְתוּבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי מְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן יְיָ וְעָתִיד לְכַנָּשָׁא גָלְוָתְכוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל : הא

רש״י

התנערי ׳ איסקורא״ה בלע״ז כמנער את הטלית : קומי ׳ מן הארץ מגזרת לארץ תשב : שבי ׳ על הכסא : התפתחי ׳ הוי נתרת : מוסרי ׳ קריגל״ש בלע״ז : שביה ׳ כמו שבויה : חנם נמכרתם ׳ על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר : ולא בכסף תגאלו ׳ אלא בתשובה : מצרים ירד עמי וגומ׳ ׳ הם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו : מה לי פה ׳ למה אני שוהא ומשהא בני כאן : יהילילו ׳ מתפארים לאמר ידינו רמה : מנואץ ׳ מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו : ידע עמי ׳ כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כשמעו : לכן ביום ׳ גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי : צופיך ׳ צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר : חשף ׳ גלה : צאו מתוכה ׳ מתוך אדום כי כל נחמות האלו האחרונות אינו אלא על גלות אדום : טמא אל תגעו ׳ שקץ יהיו לכם מליגע בם : הברו ׳ הטהרו : נושאי כלי יי׳ ׳ הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו במדבר : כי הולך לפניכם ׳ שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו ׳ כי לא בחפזון תצאו מה טעם כי הולך לפניכם יי׳ לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון ׳ ובמנוסה לא תלכון לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלי׳ ואת הנכשלים וכן הוא אומ׳ ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון : הנה

ובשמואל חלק ב׳ סימ׳ י״ח : עין בעין ג׳ וסימ׳ אשר עין בעין נראה אתה ׳ ולא תחס עינך ׳ קול צופיך נשאו קול : ישועת ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח : בחפזון ג׳ ומ״ל בקריא׳ וסימ׳ ואכלתם אתו בחפזון ׳ כי בחפזון יצאת מארץ מצרים ׳ כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה ׳

שאמר העמי׳ ידעוהו אז לא זכר עמי כי הם ידעוהו באמת וידעו כי הנבואה לא דברים לשוא והבטחה שהבטיחם על ידי הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדברו הנביאים מעצמן אלא הם נבאו בשמי ׳ ובראותם שיתקיימו ההבטחות ההם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי לא שניתי ולא תשכח כמו שידעוני אז בעת הגאולה : מה נאוו ׳ שרשו נאה והאל״ף נחה והנ״ון לנפעל ׳ וכן נאוו לחייך והוא ענין יופי : ואמר ענין יופי על הרגלי׳ על דרך משל כמו מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע קולו לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה׳ המלוכה ׳ והענין דרך משל כי ידוע הדבר בעולם כלו כאלו אנשים על ההרים משמיעי׳ קול הישועה ׳ וכן דרך העולם כשיש בשורה טובה הזריז משובח לבשר עליה : קול צופיך ׳ כנביאיך כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך על הגוים לפי שהוא צופה העתידות ואחר כן פירש מה יהיה קול קול כלומר שישאו קול בשמחה : וירננו יחדו ׳ כי יראו עין בעין בשוב השם ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה ׳ וכן אחר עין בעין נראה אתה השם כי כולם היתה בהם רוח הנבואה במעמד הר סיני מלבד הכבוד שראו בחוש העין ׳ ויונתן תרגם צופיך פרנסיך : פצחו ׳ ענינו הרמת קול ׳ וכן פצחי רנה : חשף ׳ דרך משל כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי ׳ וכן זרועך חשופה גלויה : סורו סורו ׳ הכפל לחזק : משם ׳ ממקום הגלות ׳ טמא ׳ אדום וישמעאל שאתם גולי׳ בימיה׳ והם טמאים ואתם עד כה נטמאת׳ עמהם ועתה באו מביניהם אל תטמאו עוד בתוכם ואל תגעו בם : מתוכה ׳ מתוך כל עיר ועיר שאתם בה : הברו ׳ הנקו מכל טומאה ומכל עון : נושאי כלי ה׳ ׳ כלי זיין שלכם יהיו כלי ה׳ ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתכם מהגלות וטעמו לפניו : כי לא בחפזון ׳ כלומר ביד רמה תצאו לא תפחדו מאדם ולא תהיו בריכים בכלי זיין ׳ ויונתן תרגם נטלי מאני דבית מקדשא ׳ ולא ידעתי דעתו כי אין בזה הגלות כלי בית המקדש כמו שהיו בגלות בבל שנשאו אותם בצאת׳ מהגלות : כי הולך לפניכם ׳ לפניכם תצאו בבהלה כי לא תיראו מאדם אבל ממצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרים אותם לצאת מפני מכותם אבל משיצאו מן העיר הלכו בנחת ביד רמה :

הנה ישכיל עבדי, הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו: כאשר שממו, כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו ראו מה תארם חשוך משחר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו: כן יזה גוים רבים, כן עתה גם הוא תגבר ידו ויזה את קרנות הגוי' אשר זירוהו: יקפצו, יסגרו פיהם מרוב תימהון כי כבוד אשר לא ספר להם על שום אדם ראו בו: התבוננו, איסתכלו: מי האמין לשמועתנו, כן יאמרו איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואין אין להאמין: וזרוע ה', כזאת בגדולה והוד על מי נגלתה עד הנה: ויעל כיונק לפניו, העם הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקות האילנות: וכשורש, עלה מארץ ציה: לא תאר, היה לו מתחלה ולא הדר: ונראהו ולא מראה ונחמדהו, וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו, ונחמדהו תמוה הוא: נבזה וחדל אישים, היה כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ועתה שמע עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר וישכיל לשון הצלחה הוא כמו, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל: וכמסתר פנים ממנו, מרוב בושתם ושפלותם היו כמסתירי פני' מתנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט: אכן חליינו הוא נשא, אכן לשון אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואי' שלא מחמת שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין להיות כל האומות מתכפרות ביסוריהן של ישראל, חלי שהיה ראוי לבא עלינו הוא נשא: ואנחנו חשבנוהו, אנו היינו סבורי' שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונותינו: מוסר שלומינו עליו, באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם: כולנו כצאן תעינו, עתה נגלה כי כל האומות תעו: הפגיעו

הנה ישכיל עבדי, הפרשה הזאת נאמרה על גלות ישראל, וקרא אותו עבדי כמו שאמר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך, אמר הנה יבא עת שיצליח עבדי וירום ונשא וגבה מאד: ישכיל, יצליח, כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל, וכן תרגם יונתן ויצלח, ואמר ירום ונשא וגבה, אמר לשון המעלה בכל לשון לפי שמעלתו תהיה מעלה יקרה, ועתה אפרש הפרשה כמו שפירשה אדוני אבי ז"ל בספר הגלוי ובספר הברית שחבר תשובה על המינין: כאשר שממו, ענין תמיה כמו משמים בתוכה, אמר כאשר תמהו מרוב שפלותך, והדין היה עליהם שיתמהו כי היו רואים שהיה משחת יותר מכל איש מראהו ותארו יותר משאר בני אדם, ואשר מדבר פעם לנכח כמו כאשר עליך ופעם שלא לנכח כמו שאמר מראהו ותארו כן דרך המקרא בכמה מקומות כמו שכתבנו, והחכם רבי אברהם פירש כי כן משחת מאיש מראהו דברי הגוים שיתמהו על ישראל ויאמרו כי משחת מאיש מראהו כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות גם יש בהם שישאלו הים ליהודי פה או עין כן הוא בארץ ישמעאל ובארץ אדום: משחת, באל"ף המס והוא תאר, וכן העריס המבדלות בחי"רק המס, תאר ותארו בחולם מבני האל"ף: כן יזה, ענין דבור, כמו יטיף שהוא בענין הזה, וכענין דבור, כטפו מים לשון הזיה, אל יטיפו יטיפון לשון דבור, כן יזה ענין דבור והוא יוכח לטליטי פר"לאר בלעז, אמר כמו שיתמהו על שפלותו כן יתמהו על גדולתו וידברו עליה תמיד: עליו יקפצו מלכים פיהם, אפילו למלכים יראה כבודם כבוד גדול, וכן אמר וראו גוים צדקתך וכל מלכים כבודך: יקפצו, לשון פתיחה, כמו מקפץ על הגבעות שהוא פתיחת המצעד בדלוג, ובלשון סגירה כמו לא תקפוץ ידך, ושניהם יכולים להתפרש על מלת יקפצו יפתחו פיהם לספר בגדולתו או ישימו יד על פה מרוב תמהון: כי אשר לא סופר להם ראו, יותר יראו מגדולתו משסופר להם ויותר מאשר שמעו יתבוננו באותו הזמן מגדולתו: מי האמין, הגוים יאמרו אז מי היה מאמין לשמועה שהיינו שומעים עליו מפי הנביאים או מפי האומרים בשמם לא היינו מאמינים מה שאנו רואים עתה בעינינו: וזרוע ה' על מי נגלתה, כמו שנגלתה על זה, או יהיה פירוש על מי דרך בזיון על מי נגלתה כמו שנגלתה על זה, כלומר מי היה שנגלתה עליו זרוע ה': ויעל כיונק, מן ילכו יונקותיו, כמו השרש שהוא בארץ ציה: ויעל כיונק, ממנו שאין לו תאר ולא הדר כן היה זה, ולפי דעתי כי פירו' עתה עלה זה מן הגלות לפני האל ועלה מהגלות על דרך פלא, כמו אם יעלה יונק מארץ ציה או אם ימצא פרח עץ או עשב שצומח בארץ ציה שיהיה פלא כן היה פלא עלותו מהגלות, והענין כפול במלות שונות: לא תאר לו, בעוד שהיה בגלות לא היה לו לא תאר ולא הדר, ר"ל פאר יפה: ונראהו ולא מראה, והיינו רואים אותו ולא היה מראהו יפה אלא כעור ומשונה משאר בני אדם: ונחמדהו, ולא היינו חומדי' אותו או מתעבי' אותו, ולא שנזכר עומד במקום שנים: נבזה, אין צריך לומר שלא היינו חומדים אותו אלא אף נבזה היה בעינינו: וחדל אישים, פחות שמבני אדם היה, או פירו' חדל הוא מאישי' שלא היו מתחברי' עמו: איש מכאובו' וידוע חולי, המכאובו' והחולי הוא צער הגלות, ופירושו ידוע, כידוע ורגיל היה לעבור עליו עול הגלות: וכמסתר פנים ממנו היינו כמסתרים פנים ממנו שלא היינו רוצי' להביט בו מרוב מאוס שהיינו מואסים אותו ולא חשבנוהו לכלום: אכן חליינו, הנה כתב יחזקאל הנביא בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן כל שכן איש אחר באיש אחר וכל שכן אומה באומה אחרת, אם כן מה הוא חליינו הוא נשא, מחולל מפשעינו ובחבורתו נרפא לנו, ואינו דומה לזה מה שאמ' ירמיהו בספר קינות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, כי הוא על דרך פוקד עון אבות על בנים, והוא כשאוחזי' הבני' מעשה אבותם בידיהם, כמו שאמר לשונאי, שזהו משפט אמת הא' שנושא הבן עונו ועון האב, ומה שאמר ירמיהו אמר על לשון הגוהים כי מתוך צערם לא יהיו דבריהם במשפט ובמשקל, וזה שיאמרו האומות אכן חליינו הוא נשא והדומי' לזה הוא דברי עצמם לא שישרא' סבלו עון האומות אלא הם יחשבו זה בדעתם כאשר יראו בעת הישוע' כי האמונ' שהחזיקו בה ישר' היא האמת והאמונ' שהחזיקו הם בה היא שקר ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין וגו', יאמרו לפי סברתם אם כן מה היה הצער שהיו סובלי' ישרא' בגלו' הנה לא היה בעונ' כי הם היו מחזיקי' אמונ' ישרה ואנחנו שהיה לנו שלום ושלוה והשקט ובטח היינו מחזיקי' אמונת שקר, אם כן החולי והמכאוב שהיה ראוי לבא עלינו היה בא עליה' והם היו כופר וכפרה לנו ואנחנו חשבנוהו בהיותו בגלות שהוא נגוע ומוכה אלהי' ומעונה מיד האלהים בעונו והנה אנו רואים כי לא זה בעונו אלא בעונינו זהו שאמ': והוא מחולל מפשעינו, מחולל פעל מן המרובע, מענין חיל כיולדה ומשרשו: ומדכא, מן דכא לארץ חייתי: מוסר שלומינו עליו, שלומינו כמו כלנו, כמו הגלת שלומים, כמו גלות שלמי' כלו' גלות שלמה, היסורי' שהיו ראוים לבא עלינו כולם באו עליו, וי"מ שלומינו מן שלום, כלומר כשהיינו בשלום והיה ראוי המוסר לבא עלינו בעונינו והיה בא עליו: ובחבורתו, מן חבורה תחת חבורה לא שזה דגוש וזה קל, והחבורה והנגע הוא משל על צער הגלות, וטעם נרפא לנו, כמו כי אעלה' רופאך, כלומר נרפא לנו עונש שהיה אוי לבא לנו, או אמ' יכן על הרע שיבא לאומות העולם ולא יעמוד להם, הנה נרפאו הם מאותו הרע וישר' נשארו ברע: כלנו כצאן תעינו, ר"ל כצאן מבלי רועה, לפיכך אמר כצאן בפתח הכ"ף לידיעה כי אותו הצאן הוא תועה שאין לו רועה: איש לדרכו פנינו, כל עם ועם לאלהיו, ועתה אנו רואין כי תעינו כולנו ועם ישראל האמת:

וגשא י"ב וסימ' בסדר תרומה: ואשר לא ח' וסימ' נמסר בסדר וארא: אישים ג' בקריאה ומ"ל וסימ' נבזה וחדל אישים, את אישים פעלי און, אליכם אישים אקרא:

הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד: כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן מִשְׁחַת מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ וְתֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם: כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ: מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה: וַיַּעַל כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ: נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא חֲשַׁבְנֻהוּ: אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה: וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֺנֹתֵינוּ מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא־לָנוּ: כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וַיהוָה

הָא יַצְלַח עַבְדִּי מְשִׁיחָא יְרַאֵם וְיִסְגֵּי וְיִתְקוֹף לַחֲדָא: כְּמָא דְסָבְרוּ לֵיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יוֹמִין סַגִּיאִין דַּהֲוָה חֲשׁוֹךְ בֵּינֵי עַמְמַיָּא חֵיזֵיהוֹן וְזִיוְהוֹן מִבְּנֵי אֱנָשָׁא: כֵּן יְבַדַּר עַמְמִין סַגִּיאִין עֲלוֹהִי יִשְׁתְּקוּן מַלְכִין יְשַׁוּוֹן יְדֵיהוֹן עַל פּוּמֵיהוֹן אֲרֵי דְלָא אִשְׁתְּעִיאוּ לְהוֹן חֲזוֹ וּדְלָא שְׁמָעוּ אִסְתַּכָּלוּ: מַן הֵימִין לִבְסוֹרַתְנָא דָא וְתְקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתָּא דַּייָ כְּדוֹן עַל מַן אִתְגְּלִיאַת: וְיִתְרַבָּא צַדִּיקַיָּא קֳדָמוֹהִי הָא כְּלַבְלְבִין דְּפַרְחָן וְכְאִילָן דְּמַשְׁלַח שׁוֹרְשׁוֹהִי עַל נַגְדִין דְּמַיִין כֵּן יִסְגּוֹן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא בְּאַרְעָא דַּהֲוָת צְרִיכָא לֵיהּ לָא חֵיזוּ חוּלַּא חֵיזְוֵיהּ וְלָא אֵימְתֵיהּ אֵימַת הֶדְיוֹט וִיהֵי זִיו קוּדְשָׁא זִיוֵיהּ דְּכָל דְּיַחְזְנֵיהּ יִסְתַּכַּל בֵּיהּ: בְּכֵן יְהֵי לְבוּסְרָן וְיִפְסוֹק יְקַר כָּל מַלְכְוָתָא יְהוֹן חַלָּשִׁין וְדָוָן הָא כֶּאֱנַשׁ כֵּיבִין וּמְזוּמַּן לְמַרְעִין וּכְמָא דַּהֲוָת מְסַלְּקָא אַפֵּי שְׁכִינְתָּא מִנָּנָא בְּסִירִין וְלָא חֲשִׁיבִין: בְּכֵן עַל חוֹבָנָא הוּא יִבְעֵי וַעֲוָיָתָנָא בְּדִילֵיהּ יִשְׁתַּבְקוּן וַאֲנַחְנָא חֲשִׁיבִין כְּתִישִׁין מְחַן מִן קֳדָם יְיָ וּמְעַנַּן: וְהוּא יִבְנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּאִתְחַל בְּחוֹבָנָא אִתְמְסַר בַּעֲוָיָתָנָא וּבְאוּלְפָנֵיהּ שְׁלָמֵיהּ יִסְגֵּי עֲלָנָא וּבְדְתָנְיֵהּ לְפִתְגָמוֹהִי חוֹבָנָא יִשְׁתַּבְקוּן לָנָא: כּוּלָנָא כְּעָנָא אִתְבַּדַּרְנָא גְּבַר לָקֳבֵיל אוֹרְחֵיהּ גְּלֵינָא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָת רַעֲוָא לְמִשְׁבַּק

נג

במאבות ל' וכתי' ק'

מנה ל' יקוד כתי' ק' חרב נחום

נגש ד׳ וסימ׳ צר לו כי נגש העם, ואיש ישראל נגש, נגש והוא נענה, וסא מוגה תחת ירהבו ונגש חורש בקוצר, בקצת ספרי מסרה מסרו יען כי נגש העם הזה דסיפרא במקום צר לו כי נגש העם הזה דבשמואל והוא שבוש נפל בספרי כי הדין דסיפרא הוא בשין והוא נמנה עם ד׳ נגש בשין שיש בקריא׳ וזה נמנה

הפגיע בו את עון כלנו: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יפתח פיו: מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו: ויהוה חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יהוה בידו יצלח: מעמל נפשו יראה ישבע בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים ועונתם הוא יסבל: לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל תחת אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע:

נד

א רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים

ל׳ ר׳ · ב׳ ל׳ · ב׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · ו׳ ר״פ בטע׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ · ד׳ ג׳ בטע׳ בסיפ׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ומל׳ · ל׳ · ג׳ בטע׳

למשבק חובי כולנא בדיליה: בעי והוא מתתב ועד לא פתח פומיה מתקבל תקיפי עממיא כאמרא לנכסתא ומסר וכרחלא וקדם גוזהא שתקא ולית לקבליה דפתח פומיה ממליל מילא: מיסורין ומפורענו יקריב גלותנא ופרישן דיתעבדן לנא ביומוהי מן ייכול לאשתעאה ארי יעדי שולטן עממי מארעא דישראל חובין דחבו עמי עד לותהון ימטי: וימסר ית רשיעיא לגהנם וית עתירי נכסיא דאנסו במותא דאבדנא בדיל דלא יתקיימון עבדי חטאה ולא ימללון ניכלין בפומהון: ומן קדם יי הות רעוא למיצרף ולדכאה ית שארא דעמיה בדיל לנקאה מחובין נפשהון יחזון במלכות משיחהון יסגון בנין ובנן יורכון יומין ועבדי אוריתא דיי ברעותיה יצלחון: משעבוד עממיא ישזיב נפשהון יחזון בפורענות סנאיהון יסבעון מביזת מלכיהון בחוכמתיה יזכי זכאין בדיל לשעבדא סגיאין לאוריתא ועל חוביהון הוא יבעי: בכן אפליג ליה ביזת עממין סגיאין וית ניכסי כרכין תקיפין יפליג עדאה חלף דמסר למותא נפשיה וית מרודיא שעביד לאוריתא והוא על חובין סגיאין יבעי ולמרודיא ישתבק בדיליה: שבחי ירושלם דהות כאיתתא עקרה דלא ילידת בועי תושבחתא ודוצי דהות כאיתתא דלא עדיאת ארי סגיאין יהון

עם הד׳ בשין דאית בקריא׳ ועוד כי בספרי׳ המדוייקי׳ נמסר על נגש דסיפר׳ לית דכוו׳ בסיפרא ואע״ג דאיכא פלוגתא בקריא׳ לדעת בעלי המסרה הוא בשין: לרבי׳ ד׳ בקריא׳ וסימ׳ מעמל נפשו יראה, והגביר ברית לרבי׳ שק ואפר יצע לרבי׳ ומשכילי עם יבינו לרבי׳ וב׳ ברבי׳ ועשה למבצרי מעזי׳ לכן אחלק לו ברבים:

רדק

הפגיע, העון הוא הפשע בהם והאל הוא המפגיע שמולא להם הרע, פירוש עון עונש העון, כמו כי לא שלם עון האמרי עד הנה: נגש והוא נענה, נגש בממון, כמו נגש את הכסף, לא יגוש את רעהו: נענה, בגוף שמענים גופו במכות, ועם כל זה לא יפתח פיו לא היה לו רשות לזעוק ולהתלונן על מה שהיינו עושים לו אלא היה כמו השה שיובילו אותו לשחוט שלא יפתח פיו ולא יצעק או כמו הרחל שנאלמת לפני גוזזיה, ודמיון השה הוא לעינוי הגוף ולתמותתו, ודמיון הרחל הוא לגניבת הממון שהוא בדמיון הגז, ודמה אותו לרחל ולא לכבש לחולשתה יותר, כי בכל המינין הנקבה חלושה מהזכר כן ישר׳ בגלות הם חלושים מאד: נאלמה, מלעיל והוא נפעל עבר: ולא יפתח פיו, לא לגוף ולא לממון: מעצר, מעצור הגלות שהיה נעצר שם וממשפט השבי שהיו עושים בו שפטי׳ לוקח ונפדה מכל זה: ואת דורו מי ישוחח, מי היה מדבר שיהיה דורו כל כך בגדולה, וכמוהו מי מלל לאברהם: ישוחח, ענין דבור, וכן במעשה ידיך אשוחח, והם מבנין מרובע מנחי העי״ן: כי נגזר מארץ חיים, כאשר גלה מארצו שנקראת ארץ חיים, כמו אתהלך לפני ה׳ בארצו׳ החיים, וזם לפרש כי בגלות נחשב באמת כאלו נגזר מארץ חיים ואיך היינו חושבים שתהיה לו גדולה כזו: מפשע עמי, כלעם ועם יאמ׳ כן כי מפשעו היה בא להם הנגע לא מפשע עצמם: ויתן, היו הורגים אותו בגלות כמו שהורגים הרשעים על רשעם והוא לא עשה חמס ולא דבר מרמה בפיו והיו הורגים אותו כאלו עשה רע והם היו מונים אותו עם רשעים, וטעם ויתן שהוא היה מוסר עצמו למיתה כי הם היו פוטרי׳ אותו אם היה כופר בתורתו וחוזר לתורת׳ והיה מוסר עצמו למית׳ ולא יכפור בתורתו, וכן אמר כי עליך הורגנו כל היום, וטעם ואת עשיר במותיו, כי גם העשיר הורגי׳ אותו בעבור עשרו והוא נהרג לא בעבור רשע שהיה בו אלא בעבור עושר שהיה לו, וטעם במותיו, לשון רבים כי מיתות רבות יעשו לו יש מהם נשרפים ויש מהם נהרגי׳ ויש מהם נסקלים ולכל מוסרים עצמם על יחוד השם: ויהוה חפץ דכאו החלי, אין אנו רואים במכאוביו ובצרותיו בגלות אלא חפץ האל כי הוא היה מחזיק בתורתו שהיא תורת אמת והיה מוסר עצמו עליה אם כן אין אנו רואים במכאוביו טעם לא או היה נתפש בעונותינו או היה חפץ הא׳ כך לדכאו ולהחליאו והחפץ הא׳ לא ידענו: החלי, חסר אל״ף שהיה למ״ד הפעל והוא נקרא כבעלי הא׳ל״ף ואף על פי שרוב השרש הוא בה״א: אם תשים אשם נפשו, אך זה אנו רואים כי גמול טוב יש לו על הרע שסבל ואם שמה נפשו עצמה במקום אשם כמו שאמר את רשעים, עתה יראה זרע רב, כמו שאמר זכריה הנביא עליהם ורבו כמו רבו, ואמר ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם, ואמר יחזקא׳ ארבה אותם כצאן אדם: יאריך ימי׳, כמו שאמ׳ בספר הזה כימי העץ ימי עמי, ואמר זכריהו הנביא ואיש משענתו בידו מרוב ימים: וחפץ ה׳ בידו יצלח, הנה היה בגלות חפץ ה׳ לדכאו וגמול זה יצלח בידו, חפץ ה׳ שירבה אותו מכאן ואילך ואילך דברי האל: מעמל נפשו, עד כאן דברי האומות ומכאן ואילך דברי האל: מעמל נפשו שסבל בגלות יהיה לו גמול שיראה ישבע, כלומר יראה טוב שישבע בו: בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים, עבדי הוא ישר׳ כמו שאמרנו בתחילת הפרשה, ופירוש בדעתו כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה׳, וכתוב כי כולם ידעו אותי, והנה עבדי ישראל שהיה צדיק ויודע את ה׳ יצדיק בדעתו גוים רבים, כמו שכתוב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו וגו׳: ועונותם הוא יסבול עונות הגוי׳ כי בצדקתו יהיה שלום וטוב בעולם אפילו לגוים: לכן אחלק לו ברבי׳, רבים ועצומי׳ הם גוג ומגוג והעמים אשר יבאו עמו על ירושלם, כמו שאמר זכריה הנביא ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרוב, וזה יהיה לו תחת אשר הערה למות נפשו בגמול שמסר עצמו למיתה ביד הגוי׳ בגלות יהיה לו כל הכבוד הזה ויהיה ממונם תחת ממונו שלקחו ונפשם תחת נפשו שימותו שם כל חיל גוג ומגוג, כמו שכתוב: הערה, שפך נפשו למות, וכן ותער כדה, ענין שפיכה, אבל הוא בענין אחר: ואת פשעים נמנה, כמו שפירשנו ויתן את רשעים קברו והוא חטא רבי׳, ויתכן לפרשו בגלות ור״ל חטא רבים שחטאו בו הגוי׳ והוא נשא וסבל בערם, והוא על דרך וחטאת עמך: ולפשעים יפגיע, ואעפ״כ היה מתפלל בעבור הפשעי׳ שהיו פושעים בו והיה מבקש מהם לברך את ארצם, כמו שאמר ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שם וגומ׳, וכמהו מן הכבד בלשון תחנה ובקשה הפגיעו במלך ויפתות׳ כי אין מפגיע, גם יש לפרש בעת הגאולה ויהיה פירו׳ כמו שפירשנו ועונותם הוא יסבל, ורבותינו פירשוה על משה רבינו עליו השלו׳ ואמרו תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנ׳ ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, ואת פשעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר, והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל, ולפשעי׳ יפגיע שבקש רחמי׳ על פשעי ישרא׳: ויש הנה ישכיל עבדי ישלא עבדי משיחא ותרגם כאשר שממו כמו דסברו לי׳ בית ישרא׳ וגו׳: רני עקרה, כתרגומו, כי ההרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה:

רשי

הפגיע בו, כעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו, הפגיע אשפרי״איר בלעז לשון תחנה: נגש והוא נענה, נגש הנה בנוגשים ודוחקים: והוא נענה, בתוכחת דברים שורפרלדי״ן בלעז: ולא יפתח פיו, סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזיה נאלמה, ולא יפתח פיו מוסב על שה לטבח יובל: מעוצר וממשפט לוקח, הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו האומות באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העוצר שהיה עצור בידם וממשפט היסורין שסבל עד עתה: ואת דורו, שנים שעברו עליו: מי ישוחח, את התלאות אשר מצאוהו: כי נגזר, היה מתחלה וגולה מארץ חיים היא ארץ ישרא׳ אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם: ויתן את רשעי׳ קברו, מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האומו׳ שהיו קונסין עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים, לדעת הרשעים נתרצה ליקבר ולא יכפור באלהי׳ חיים: ואת עשיר במותיו, ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשו׳ רעה ולחמוס חמס ככל הגוי׳ אשר גר ביניהם: ולא מרמה בפיו, לקבל עליו ע״ז באלוה: ויי׳ חפץ דכאו החלי, הקב״ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו: אם תשים אשם נפשו וגו׳, אמר הקב״ה אראה אם תהא נפשו נתונת ומסורת בקדושתי להשיבה לי אשם על כל אשר מעל הגמול לו גמולו ויראה זרע וגו׳, אשם זה לשון כופר שנותן אדם לנגד כחטא לו, אמינ״דא בלעז כענין שנאמר בפלשתי׳ אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם: מעמל נפשו, היה אוכל ושבע ולא היה גוזל וחומס: בדעתו יצדיק צדיק, היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו, ועונותם היה סובל כדרך כל הצדיקים שנאמר אתה ובניך תשאו את עון המקדש: לכן, על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים: הערה למות נפשו, לשון ותער כדה: ואת פושעים נמנה, סבל יסורין כאילו חטא ופשע והוא בשביל אחרי׳ נשא חטא הרבים: ולפושעים הפגיע, על ידי יסוריו שבאת על ידו טובה לעולם: רני עקרה, ירושלם אשר היתה כלא ילדה: לא חלה, לשון לידה הוא שהיולדה על ידי חיל וחבלים יולדת: מבני

בני שוממה · אף על פי שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה : מבני בעולה · והם אומות העולם שהם כבעולה · כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והפכה האלמנה והשכולה שהיא שוממה והיא ירושלם שהיא כאלמנה · ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים · ות״י ארי סגיאין וגו׳ · זכר רומי לפי דעתי שהיא מלכות הרביעית כי מלכו׳ ישמעא׳ אף על פי שהיא תקיפה מלכות רומי גוברת עליה : הרחיבי · מרוב בנים שיבאו לך : מקום אהלך · הוא ירושלם : ויריעו׳ משכנותיך · שאר ערי ישרא׳ : יטו · המטים היריעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האהל והמשכנו׳ כמו שאמר זכריהו הנביא משא דבר ה׳ בארץ חדרך ודמשק מנוחתו · ואמ׳ וגם חמת תגבל בה צור וצידון · ואמר ורא׳מה ויושבה תחתיה וגו׳ · ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה׳ ונבנתה העיר לה׳ ממגדל חננא׳ עד שער הפנה ויצא עד קו ה המדה וגו׳ : כי ימין ושמאל תפרצי · על דרך ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפו׳ : וזרעך גוים ירש · כולל מזרח ומערב : וערים נשמות · בין מארץ ישראל בין מ משאר ארצות ישראל יושיבו אותם : ב׳ תראי · אל תפחדי שיהיה באתך מגלות זה כ כבאתך משאר גליות שמצאוך בארצך צרות רבות ורעות בבית ר ראשון ובבית שני : כי לא תבושי · לעולם אחר שתצאי מזה ה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם כי בעלות האדם לגדולה ו ותמצאהו שפלות אחר כך יבוש ויכלם : כי בשת עלומיך · הצרות שהיו לך בארצך ובהיו׳ הימים ההם קדמונים קראם עלומי׳ : וחרפת אלמנותיך · הצרות שהיו לך בגליות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחי כל הצרות ה הראשונות כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הצרות הראשונות : ולא תכלמי · במקום ב׳ תראי שזכר כלומר אל תכלמי מפחד שתפחדי אחר היותך בארצך לא יהיה זה כי לא תחפירי והוא כמו תבושי והוא פעל עומד מן הכבד · בן החפיר לבנון · כי בועליך · מי שהיה

יטו ה׳ בקריאה וסימ׳ מן הגוים אשר אמר יי׳ דמלכים · ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי · ודרך ענוים יטו · ודבתריה ועל בגדים חבולים יטו אצל כל מזבח · יטו אביונים מדרך : ואשת ו׳ בקריאה וסימ׳ ואשת נח ושלשת נשי בניו · ואשת נעורים כי תמאס · היא חברתך ואשת בריתך · ואשת איש נפש יקרה · ואשת

ישעיה נד

א בני שוממה מבני בעולה אמר יהוה : ב הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי : ג כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו : ד אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד : ה כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא : ו כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך : ז ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך : ח בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה : ט כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך : י כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה : יא עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים : יב ושמתי כדכד שמשתיך

ל׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס · ב׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ רפוי · כח׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ · ב׳ · ה׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ בסיפ׳ · מתחלפין כימי חלה תרתי · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ · ל׳

ר יהון בני ירושלם צדיתא מבני רומי יתיבתא אמר יי׳ : אפתאה אתר בירת משרך וקרוי ארעיך יתיבי לא תמנעין אסגא עם משיריתיך ושלטוניך תקיפי : ארי לדרומא ולציפונא תתקפין ובניך עממין יירתון וקירוין דצדיין ייתבון : לא תדחלין ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי לא תתכלמין ארי בהתת עולמותיך תתנשין וחסודי ארמלותיך לא תידכרין עוד : ארי מריך דעבדיך יי׳ צבאות שמיה ופרקיך קדישא דישראל אלה כל ארעא יתקרי : ארי כאתתא שביקא ועיקרת רוח ערעך שכינתא דיי׳ וכאתת עולמין דאתרחקת אמר אלהיך : בשעא זעירא סלקית אפי שכנתי מנך ובטבוות עלם דלא פסקן ארחים עלך אמר פרקיך יי׳ : כיומי נוח דא קדמי דקיימית במימרי דלא יעידון מי טופנא דהוו ביומי נוח עוד על ארעא כן קיימית במימרי דלא יחול רוגזי עלך ולא איזוף ביך : ארי טוריא יעידון ורמתא יתפרקון וטובי מינך ירושלם לא יעידי וקיים שלמי לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי׳ : חשיכתא מקבלת עולבן קרתא דאמרין עלה עממי לא תתנחם הא אנא כביש בצרירא אבני רצפתיך ואשכלליניך באבנין טבין : ואישוי במרגלין אעך

רשי

מבני בעולה · בת אדום : יטו · למרחוק : מיתריך · הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קבי״לש בלעז ותוקעין בארץ : תפרוצי · תגברי : עלומייך · נעוריך : כי תמאס · כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט : בשצף קצף · מנחם פתר חרי אף ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן : ובחסד עולם · שיתקיים עד עולם : כימי נח זאת לי · שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו׳ : כי ההרים ימושו · אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מ מאתך לא ימוש : סוערה · שלבה סוער ברובי צרות : מרביץ בפוך · רוצף רצפתך באבני פוך : כדכד · מין אבן טובה : שמשותיך · יונתן תירגם אעך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונות ש שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחיצה במיני זכוכית כבעי׳ למי׳ ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני החומה : לאבני

מדינים נשתוה · ואשת חצרון אביה : בפוך ג׳ בקריאה וסימ׳ ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה דאיזבל · כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי · הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך :

ארוסיך הוא עושיך ומי שעשאך וכוננך הוא יהיה בעליך כי בגלות בעלוך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך : ה׳ צבאות שמו · והיכולת בידו כי הוא אדון צבאות מעלה ומטה : אלהי כל הארץ יקרא · אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמים יודו בו אז · ובועליך ועושיך לשון רבים דרך כבוד כמו מלת אלהים · וכן ישמח ישראל בעושיו : כי כאשה · אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקיים לעולם אלא הרי את כאשה שקצף עמה בעלה ועזבה ימים רבים : ועצובת רוח · כן קרא סמך ה׳ אשה עזובה ולא אשה אלמנה · ואם תאמר שיעזבך לעולם כי מאס בך והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם : ברגע · אף על פי שארכו ימי הגלות כולם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך · ות״י ברגע ר״ל בימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה : בשצף קצף · זה הפסוק כענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין במלות שונות לחזק הענין · ומלת בשצף פירש מנחם לפי הענין כמו בחרי קצף · ואדוני אבי ז״ל פירש במעט קצף · וכן תרגם יונתן בשעה זעירא סלקית אפי שכינתי מינך : כי מי נח · יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ופי׳ מנחם מי המבול וסמכם לנח שבאו בימיו ונקראו בשמו · ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי מדת דותה · וכן תרגם יונתן כיומי נח מכל מקום הענין אחד · אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעתי אחרי צאתך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך · ופי׳ זאת הגלות והשביה היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא יהיה לך גלות עוד · ושבועת מי נח היא שאמר שני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד ממימי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר · כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה והן הן נמי שבועה · ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמו שאמר והקמותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה היא קיום הדבר : מגער בך · הע״ן נקרא בחטף קמץ : כי ההרי׳ ימושו · ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואף על פי כן פעמים ימושו ותמוטנה ברעש הארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיי׳ שלא ימוש לעולם · ויש לפרש ההרי׳ והגבעו׳ משל על מלכי האומו׳ : עניה סערה · סוערת בסערת הגלו׳ : לא נחמה : פי׳ עד עתה לא נחמה : ות״י חשיכתא מקבלת עולבן קרת׳ וגו׳ : מרביץ · מושיב או משכיב כלו׳ שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין חול והם מרגליו׳ ועליהם ארביץ אבני הקיר · וכן ויסדתיך בספירי׳ וזה אומ׳ לירושלם : ות״ה הלא אמה כבים וגו׳ : ספיר · פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה · והחכ׳ ר׳ אברה׳ כתב שהיא אדומה · ויונתן תרג׳ באבני טבן כמו שתרג׳ אנקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא : ושמתי כדכד · תרג׳ ירושלמי כפך ספיר כדכדינא וספרינא וכפך היא מרגל׳ שחורה : שמשותיך · החלונו׳ שתכנס בהם השמש אפשר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים וכשיכנה בינוץ השמש עליהם יהיה המראה יפה מבפנים :

לאבני

לאבני אקדח · הא״מ מורה על העצם כלומ״ר לכל כליו תעשה נחשת · הרנו לאבנר · והשליטי לאבשלו׳ : אקדח · אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכתי לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש · וכן תרגם יונתן לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא : לאבני חפץ · אבני שיש חפץ בהם · ומה שאמ׳ כל גבולך כלומ׳ לא ירושלם לבדה אלא אף ערי גבולה · ויתכן לפרש למ״ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחילה אשים אותם לאבני׳ טובו׳ ומרגלי׳ · וכן למ״ד ושמתי׳ לשער והדומי׳ להם · והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שאם רצו יעשו בניינם באבנים טובות ומרגליות : וכל בניך למודי ה׳ · למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע כ בלמודים · וזה כענין שאמר ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו דעו את ה׳ כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : ורב שלום בניך · ר״ל וירבה כי רב פעל עבר מבנלי ה הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי״ו : בצדקה · בצדקה שתעשי תהיי כונה בגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני א אדם : כי לא תיראי · אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחיתה שלא תקרב אליך · והענין כפול במלות שונות : רחקי · כמו תרחקי · וכן ומות בהר כמו ו ותמות · ושים בסלע קנך כמו ותשים : הן גור יגור · פירושו כתרגומו ענין אסיפה כמו יגורו עלי עזים · ודרך פשוטו יתפרש כן הנה יאספו עליך עמים : אפס מאותי · לא במצותי כמו שאספו עליך פעמים אחרים במצותי כסנחריב ו ונבוכד נצר אבל אלה הגוים שיאספו אליך והם גוג ומגוג לא ב במצותי ואין האסיפה ההיא מאתי · ואע״פ שאמ׳ בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צ צפון והביאותיך על הרי ישראל · ומה שאמר יעלו דברים על לבבך זהו הענין בעצמו כי ה׳ שם בלבו לבא שם לא לרעת ישרא׳ אלא לטובתם ולקחת נקמת ישראל ממנו ומן הגוים האחרים שהרעו לישרא׳ ובארץ ישראל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישרא׳ ולהאמתם שיהיה בזאת ושלום לישראל וזהו פירושו אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שתהיה מחשבתם כן : מי גר אתך עליך יפול · מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפול כמו שאמר על הרי ישראל יפול : הן · כן כתיב וקרי הנה והענין אחד · אמר אף על פי שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבא גוג ומגוג והגוים אשר עמו בכלי מלחמה לרוב מי שעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לחבל העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל : באש פחם · כי בפחם יפעלו חרשי ברזל · ויונתן תרגם הפך ב״ית השמוש שתרגם נפח נור בשחורין : ומוציא כלי למעשהו · למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח : כל כלי יוצר · שיצר יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו ופרשו יצר ויוצר מבנין שלא נזכר שם פעלו מהנוסף ואם לא נמצא : לא יצלח · לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך : וכל לשון · אם יהיה לך משפט עם גוי אחר תרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת׳ תצאי מהמשפט זכאה כלומ׳ לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים זאת הברכה היא נחלת עבדי ה׳ · כלו׳ בנחלה היא להם לעולם וישרא׳ יהיו עבדי ה׳ מיום הגאלה עד עולם : הוי כל צמא · הוי לשון קריאה וכן הוי ציון המלטי · ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו האמות כי הא״ל הוא מולך על כל ואין זולתו ואז יבאו אל ירושלם ללמוד משפטי הא״ל ותורותיו כמו שאמר בתחילת הספר לכו ונעלה אל הר ה׳ ויורנו מדרכיו ויהיה הענין כאלו קוראם לבא וללמוד · והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהבהמה מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמ׳ כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה׳ : ואשר אין לו כסף · לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב · במשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמ׳ ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב · וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגדולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתם כמו שהיא · ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף : למה תשקלו כסף · פירש החכם רבי אברהם שיגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו · ויפה פירש · וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש : ואכלו טוב · זה התורה שנ׳ כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו : ותתענג בדשן נפשכם · לעולם הבא וכן ותחי נפשכם · כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה : הטו אזנכם · חסדי דוד הנאמנים · הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : הנאמנים · הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמו שאמר בתחילת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים : הן עד · מזהיר ומעיד בכם כמו העדותי בכם היום העד העיד בנו האיש לאמר והועד בבעליו ואף על פי שאלה והדומים להם ענין התראה לשון עדות הם גם כן כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה · וכן אמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמר בפניהם אני מתרה בכם שיהיו עדים ביני וביניכם · ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם · ויונתן תרגם הא רב לאומים בו״ו עם הדגש : נגיד ומצוה · בצר״י שלא כמנהג : אמר כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה עבדיו :

למודי ב׳ א׳ מל וא׳ חס׳ וסי׳ וכל בניך למודי יי׳ · היהפך כושי קדמ׳ מל׳ : לחבל ג׳ וסימ׳ נמסר בריש האי סיפר׳ סימ׳ יג : למשפט ט״ו דגשי׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו : למים ה׳ דגשי׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ובמלכי׳ ב׳ סוף סימ׳ ב׳ : בלוא ו׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ הוי כל צמא לכו למים ב׳ בפסו׳ · למה תשקלו

ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ : וכל בניך למודי יהוה ורב שלום בניך : בצדקה תכונני רחקי מעשק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך : טו הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול : הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל : כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם יהוה :

א הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב : למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם : הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים : הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים :

ותרעיך לאבני גמר וכל תחומך לאבני צרוך : וכל בניך אלפין באוריתא דיי וסגי יהי שלם בנך : בזכותא תתקנין אתרחקי מעושק ארי לא תדחלין ומתבירא ארי לא ייעול עלך : הא אתכנשא יתכנשון ליך גלוות עמיך לסופא מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון : הא אנא ברית נפחא נפח נור בשחורין ומפיק מנא לצורכיה ואנא ברית מחבלא לחבלא : כל זין דיתקן עלך ירושלם לא יצלח וכל לישן דיקום עמך לדינא תחייבניה דא אחסנת עבדיא דיי וחכוותיהון מן קדמי אמר יי : ווי כל רצבי למילף ייתי ויליף ודלית ליה כסף איתו שמעו ואליפו איתו שמעו ואליפו בלא ברמין ובלא בממון אולפן דטב מחמר ומחלב : למא תתקלון כספכון בלא למיכל וליאותכון בלא למסבע קבילו קבלא למימרי ואיכולו דטב ותתפנק בדדהין נפשכון : ארכינו אודניכון וקבילו למימרי שמעו ותתקיים נפשכון ואגזר לכון קיים עלם טבוות דויד דמהימנן : הא רב לעממיא מניתיה מליך ושליט על כל מלכוותא : הא

כסף בלוא לחם ב׳ בפסו׳ · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · אם ישך הנחש בלוא לחש :

רשי

לאבני אקדח · יונתן תירגם לאבני גומרי׳ תרגום גחלים פחמי אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונק״לא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמשקף והסף כולן מתוך האבן הם : לאבני חפץ · לאבני צרוך : רחקי מעושק · כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך : הן גור יגור אפס מאותי · הן ירא יירא ויגור מגזרת רעות אותו שאין אני עמו הוא עשו הרשע וחביריו : מי גר אתך · מי אשר כאסף עליך למלחמה או מי גר מי שמתגרה בך · ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות המשיח ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך ב בעניותך · עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל : הנה אנכי · אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שגיריתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות : ומוציא כלי למעשהו · לצורך גומרו כל צורכו : כל כלי יוצר עליך · כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך : יוצר · לשון חרבות צורים אף תשיב צור חרבו : הוי כל צמא · הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מארץ צפון : לכו למים · לתורה : שברו · לשון לשבור בר קנו : יין וחלב · לקח טוב מיין וחלב : למה תשקלו כסף · למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם : חסדי דוד · שאגמול לדוד חסדיו : עד לאומים · שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם : הן

הן גוי · אמ׳ כנגד ישרא׳ גוי שלא תדע שהוא רחוק מארץ ישרא׳ תקרא אותו ויבא לפניך אף על פי שלא תדעם ולא ידעוך עד היום בשמעם הנפלאו׳ שעשה הא׳ עמך ייראו ממך וירוצו לעבודתך למה שתבוס · ומי יתן לך זה התפארת ה׳ אלהיך · אמר לבני הגלות דרשו ה׳ בהמצאו · הנכון בפירושו מה שפירש אדוני אבי ז״ל דרשוהו בענין שימצא לכם · בהיותו קרוב · בענין שיהיה קרוב · וזו היא דרישה בכל לב כמו שכתוב קרוב השם לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · ורבותינו ז״ל פירשו בהמצאו קודם גמר דין · ויונתן תרגם תבעו דחלתא דה׳ עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין ·ר״ל שיעשו תשובה קודם מיתה כי אז הוא נמצא וקרוב ולא אחר מיתה. כי אחר מיתה אין תשובה לנפש כמו שאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה: יעזוב רשע דרכו · במעשה ובפה · וכן יעזוב מחשבותיו הרעות כי אין תשובה מועילה בגלוי אם לא תהיה גם כן בנסתר כי טובו׳ האדם ורעותיו הם תלויות ביד ובפה ובלב ומשלשתן צריכה התשובה: כי ירבה לסלוח · אף על פי שהאדם הרבה להרע: כי לא · כי אם חטא אדם לחברו יקום ממנו ולא ימחול לו ואף על פי שימחול לו בגלוי ישמור לו בלבבו · והגלוי יקרא דרך כמו שפירשנו והנסתר מחשבה · והנה אני מרבה לסלוח לא ככם וכאשר אני מוחל אני מוחל באמת ולא ישאר אצלי מהעון דבר: כי גבהו · כמו שאמר דוד כי כגובה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו וזהו חסד גדול כשישובו ליראה מהאל ימחול להם וייטיב להם גם אתם בגלות אם הרעותם והרבה לכם גלותכם שובו אלי ודרשוני ותמצאוני קרוב לכם כי לא ימוש דברי הטוב שהבטחתי אתכם · והמשיל זה הענין לגשם היורד מן השמים ואמר: כי כאשר ירד הגשם ושמה לא ישוב · כי לא יצא הגשם לבטלה שלא יעשה מעשה וישוב לו זה לא יהיה אלא מה יעשה הרוה את הארץ: והולידה והצמיחה · ונתן זרע לזורע · הגשם הוא הנותן כמו ונתנה הארץ את יבולה ומתבואת הארץ יקניע האדם תחילה מה שיצטרך לזרוע לו בשנה הבאה והשאר הוא לאכלו · ופשוטו של פסוק נראה כי אחר שהרוה ישוב הגשם אל השמים · פירש א״א ז״ל כי שוב הגשם הוא חום השמש שגורף אותו ולולי זה לא היתה הארץ צריכה גשם· גם נכון הוא מה שפירשנו בו ושמה לא ישוב לעולם אלא יעשה שליחותו והרוה את הארץ: כן יהיה דברי · שהבטחתי אתכם להוציאכם מהגלות ומפי אמרוהו הנביאים · לא ישוב אלי ריקם אלא באמת יעשה מה שחפצתי: והצליח · הענין שלא ימצאהו פגע שיתבטל קצת ממנו אלא הכל יעשה כמו שאמרתי: כי בשמחה תצאו · מהגלות: ובשלום תובלון · לארצכם: ההרי׳ והגבעות · וכל עצי השדה · דרך משל ר״ל שישמח כל העולם: ימחאו כף · יכו כף לשמחה כמו ויכו כף אל כף ויאמרו יחי המלך: תרגו׳ ויך ומחא· או יהיה ההרים והגבעות משל על מלכי אמות העולם · וכל עצי השדה משל על העמי׳: תחת הנעצוץ · מין ממיני הקוצים וכן סרפד · ואלה יגדלו במדבר · ואמר שהאל יתן תמורתם במדבר ברוש והדס כמו שאמר למעלה בפרשת העניים והאביונים אתן במדבר ארז שטה והדס וגו׳ · והיה לה׳ לשם שזה הפלא יהיה עומד כמו שפי׳ למעלה ויונתן תירגם דרך משל חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וגו׳: כה אמר ה׳ · אמר לבני הגלו׳ שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא אם תטיבו דרכיכם נראה כי התשובה מעכבת ביאת המשיח: אשרי אנוש יעשה זאת: שמירת שבת: יחזיק בה · שנזהר בה כל ימיו · מחללו · שלא יעשה בו שום מלאכה · וכן הוא בכלל שמירת שבת לקדשו כמו שאמר זכור את יום השבת לקדשו וקדוש שבת להבדילו משאר הימים כי כן כל לשון קדושה הוא ענין הבדלו מאחר במעלה · כמו שאמר ויבדל אהרן לקדשו קדש קדשים ומבדילו משאר הימי׳ במאכל ובמשתה וכסות נקיה זהו בענין הגוף ובענין הנפש שתהיה נפשו פנויה מעסקי העולם ובדלה מהם ומתעסקת בדברי תורה וחכמה ומתבוננת במעשי האל · וזכר ענין השבת בפרט במקום הזה לפי שהוא מדבר לבני הגלות שיטיבו דרכיהם ויגאלו מהגלות · והטובה שבהם הוא שמירת השבת ובעון שבת גלו מארצם · ואמרו רז״ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת שנאמר ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם · ואמרו אם משמרים ישרא׳ שתי שבתות מיד נגאלים שנאמ׳ אשר ישמרו את שבתותי וגו׳ · וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו׳ · ובזכרו מצות שבת הוא הדין לשאר מצות עשה אבל זכר החמורה ואע״פ שיש בה מצו׳ לא תעשה העשה הוא הכל שאם ישבות לא יעשה מלאכ׳ · ואמ׳ מחללו לשו׳ זכר אע״פ ששבת לשון נקבה ר״ל יום השבת:

ואל

ונוי ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ואתם תהיו לי ממלכת · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וחברו · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו: דרשו יי׳ ג׳ דסמיכי וסימ׳ דרשו יי׳ בהמצאו קראוהו · דרשו יי׳ ועזו · וחברו דד״ה: לסלוח ב׳ מל וסימ׳ ואל אלהינו כי ירבה לסלוח · דם הנקי: ושמה ח׳ וסימ׳ ושמה קברתי את לאה · כי מנגד תראה ·

הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך: דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יהוה וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יהוה: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל: כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדס והיה ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת:

נו

כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות: אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע:

הא עם דלא תדע יפלחינך ועם דלא ידעוך ירהטון לאסקא לך מיסין בדיל יי אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך: תבעו דחלתא דיי עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין: ישביק רשיעא אורחיה דרשעא וגבר אניס עשתונוהי ויתוב לפולחנא דיי וירחים עלוהי ולדחלתא דאלהנא ארי מסגי לסלחא: ארי לא מחשבתי מחשבתכון ולא אורחתכון תקנן כאורחת טובי אמר יי: ארי כמא דרמין שמיא מן ארעא כן תקנן אורחתי מאורחתכון ומחשבתי תקנן ממחשבתכון: ארי כמא דנחית מטרא ותלגא מן שמיא ולתמן לא איפשר ליה דיתוב אילהן מרוי ית ארעא ומרבי לה ומועילה ויהיב בר זרעא כמיסת ליזרע ולחמא כמיכת למיכל: כן הוי פיתגם טובי דנפק מן קדמי לא איפשר דיתוב לקדמי ריקן אילהין עביד ית דרעינא ומצלח לדשלחנא ליה: ארי בחדוא תיפקון מביני עממיא ובשלמא תתובלון לארעכון טוריא ורמתא יבועון קדמיכון תושבחתא וכל אילני חקלא ישענין בענפיהון: חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וחלף חייביא יתקיימון דחלי חטאה ויהי קדם יי לשום לאת עלם דלא יפסוק: כדנן אמר יי טרו דינא עיבידו צדקתא ארי קריב פורקני למיתי וזכותי לאתגלא: טובי אנש דיעביד דא ובר אינשא דיתקף בה יטר שבתא מאחלותיה ויטר ידוהי מלמעבד כל דביש:

רשי

הן גוי לא תדע תקרא לשימושך אם אלי תשמעו לשם יי׳ הנקרא עליך: בהמצאו · קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: כי לא מחשבותי מחשבותיכ׳: אין שלי ושלכ׳ שוות לכך אני אומ׳ לכם יעזו׳ רשע דרכו ויתפוש את דרכי · ואיש און מחשבותיו · ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני: כי גבהו שמי׳ וגו׳ · כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלו׳ שבח בדרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם: כי כאשר ירד הגשם והשלג ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם כן דברי אשר יצא מפי להודיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם · ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגומ׳ אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם: כי בשמחה תצאו · מן הגלות: ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה · שיתנו לכם פריים ושמחם ויהנו יושביה׳: תחת הנעצוץ וגו׳ · רבותי׳ דרשו תחת הרשעי׳ יעלו צדיקי׳ נעצוץ וסרפד · מיני קוצים הם כלו׳ הרשעי׳ יאבדו והצדיקים יטלו ממשלת׳: יעשה זאת · שומר שבת וגו׳: הבדל יבדילני יי׳ · למה אתגייר הלא הקב״ה יבדילני מעל עמו כשיטלם שכרם:

ואל

מסרה

הראיתיך בעיניך ושמה · ושמה כל סרני פלשתים · ושמת מרכבות כבודך קלון בית ׳קום וירדת בית היוצר · בבלה יבאו ושמה יהיו ׳כי כאשר ירד הגשם : כה אמר יי׳ ד׳ בטעמ׳ בסיפרא וסימ׳ חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו ׳הנותן בים דרך ובמים׳ שמרו משפט ועשו צדקה · השמי׳ כסאי והארץ הדום רגלי :

ואל יאמר · מה שזכר בן הנכר והסרים מישראל בן הנכר שאין לו ירושה בארץ והסרים שאין לו בן שירשנו אל יאמרו בעבור זה שהם מובדלים מארץ ישראל אני מבטיח אותם טובות אחרות כן פירש א״א ז״ל · והנה מצאנו ביחזקאל כי הגרים תהיה להם נחלה בארץ ישראל כאמר כי בן הנכר שאמר הנה שלא הוליד בנים אחרי שהתגייר והרי הוא כסרים שאין לו בן · ויחזקאל אמר על אשר הולידו בישראל אחרי שנתגיירו · וכן אמר אשר הולידו בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל : יבדילני · פתח הלמ״ד מקום צר״י · וכן יאהבני אישי והדומים לו שכתבנו בספר מכלל · וההבדלה הזאת שיהו חושבים שיאמר בן הנכר אף על פי שנלויתי אל ה׳ ונתגיירתי ואין לי בן בישראל לא אהיה נחשב מעם השם בין בעולם הזה בין בעולם הבא · וכן יאמ׳ הסריס מה אני בעולם כיון שלא אניח בן כמותי הרי אני כאלו לא באתי לעולם ולא חפץ בי הא׳ · והרי אני כעץ יבש שלא יוציא פרי וענף והנה הא׳ ברא העולם לפריה ורביה כמו ש׳ שכתוב פרו ורבו · וכתיב לשבת יצרה · ואחר שלא זכיתי להניח בן כמותי יכרת שמי וזכרי מן העולם אין הא׳ רוצה בי · ועל ענין זה אמרו רז״ל מי שאינו מניח בן ליורשו הרי הוא כמנודה לשמי׳ · לא אמרו מנודה אלא כמנודה שירצה כמנודה ואינו אם מעשיו טובי׳ · אמר א׳ יאמר ׳ יחשוב זה לא בן הנכר ולא הסרים : כי כה אמר ה׳ לסריסים · והקדים הסריסים לפי שהשלים בסרים וכן דרך הכתו׳ לתפוס האחרון כמו את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר : אשר ישמרו את ש׳ שבתותי · פירש א״א ז״ל שבת בראשית ושבת הארץ כי גם בענין שמטת הארץ בא כמו שכתוב בבריתי ואף על פי שהיה הכל בכלל בכלל : ובחרו באשר חפצתי · זכר הברית בפי׳ כי המצות יותר חזקו׳ לפי שנתנו בברי׳ כמו שאמר משה הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם על כל הדברי׳ האלה · או אמ׳ בבריתי על המילה כי הנה גם היא נתנה בשלש עשרה בריתות : ונתתי · בביתי ובחומותי · כתרגומו בבית מקדשי ובארע בית שכינתי · ר״ל בבתי ההיכל ובחומותי תוך חומות העזרה כי שם ימצאו החכמי׳ תמיד ויזכרו מעשי החסידים שהם בזמנם ושעברו : יד · מקו׳ כמו ויד תהיה לך · אבל זה אינו מקום בופני אלא במקום מעלה ושבח · וכן ברוך ה׳ ממקומו · ובענין המצא בדברי רז״ל ממלא מקום אבותיו והדומים לו : ושם · שתמשך שמו לדורות הבאים כמו שאמר שם עולם אשר לא יכרת · ומה שאמר ונתתי ואתן כמו שאמר לדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ כי אף על פי שמעשי האדם הישרים והטובים ממשיכים שמו כן הוא אבל בהיות האדם טוב לפני האלהי׳ ומעשיו בכונה טובה האל נותן בלבות בני אדם להזכירו לטוב כל הימים כמו שישמעו מעשיו בן מפי אב · וזה קצת גמולו הטוב אחרי מותו מלבד הגמול הגדול השמור לנשמתו · ואמר לו אחר שאמר להם · ר״ל לכל אחד מן הסריסים · וכן דרך המקרא בהרבה מקומות : ובני הנכר · על ה׳ · כמו אל ה׳ · וכן ותתפלל על ה׳ · וכן כל שומר שבת · זכר את השבת בפירוש לטעם שפירשנו · ועוד כי שמירת שבת יסוד גדול באמונת האל כי לא ישמור שבת אלא מי שיודה שהעולם מחודש ויש לו מחדש ברא׳ ואין זולתו אם כן אין לשרת ולעבו׳ זולתו ויאמין כי בששת ימים ברא א׳ את העולם ושבת ביום השביעי כמו שכתב משה רבינו וצוה לעמו אשר בחר בו לשמור את השבת להיו׳ להם לעדו׳ ולזכרון כי הוא ברא את העולם · ובעבור זה נתנה להם קודם מתן תורה כי אחר שהודיעם שהוא אדון ובורא אחר כך היה ראוי לצוותם על תורותיו ומצותיו לאדון המצוה לעבדיו ומי שילוה לה׳ ראוי שיאמין כי משה ותורתו אמת ובזה ילוה עם ה׳ להיות לעם אחד : והביאותים · כמי שמכניס אורח בביתו ומקבלו בשמחה כן אמר אבוה לכהנים שיקבלו׳ בשמחה כשיבאו להתגייר : ושמחתים בבית תפלתי · שיהיו שמחי׳ בראותם עצמם בעזרה שהוא בית התפלה שנה בשנה עם ישראל בתפלתם ובעולותיהם ובזבחיהם : לכל העמי׳ · כמו שאמ׳ שלמה בתפלתו וגם א׳ הנכרי כל שכן לשבים לדת ישרא׳ : נאם ה׳ · עוד אקבץ עליו לנקבציו · פירש אדוני אבי ז״ל לאחר שאקבץ נדחי ישרא׳ עוד אקבץ עליהם נקבצי׳ אחרים על נקבציו והם גוג ומגוג · והפסוק שאחריו מורה זה הפירוש : כל חיתו · אמר כל חית השדה וכל חית הארץ אתיו לאכול הפגרי׳ אשר במחנה גוג ומגוג · וכן אמ׳ בנבואת יחזקאל אמור לצפור כל כנף ולכל חית הארץ הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם : חיתו · הוי״ו נוספת כוי״ו בנו בעור · והדומים לו וכן חיתו יער · ובא הסמיכות על ב״ית השמוש · כמו השכוני באהלים · הדומים לו שכתבנו בספר מכלל : אתיו כווי שלם מנחי הלמ״ד · כמו בעיו · ובא אף בצר״י שלא לחטף עליו : צופו · חסר יו״ד הרבים מהמכתב עתה בהשלימו הנחמה שב הנביא להוכיח ישרא׳ בני דורו שהיו רעים · ואמר צופיו עורי׳ הם נביאי השקר מטים אותם לדרך רעה · ואמר לא ידעו ולא אמר לא ראו כי פירוש עורים עורי הלב : כלבים אלמים · דמה אותם לכלבים לפי שהכלבים שומרים הצאן וכשירגישו בחיה רעה שבאה אל הצאן ינבחו והחיה הולכת לה ונביאי השקר עושים עצמם כצופים ושומרים ישראל · והנה הם כמו כלבים אלמים שלא יוכלו לנבוח שלא יועילו לצאן כי תבא החיה ותטרוף הצאן כרצונם · או הם כמו הכלבים שאוהבים לנום ולא יעורו לקול שאגת החיה ותבא ותטרף · והנה הכלבים כמו שאינם ולא יועילום אבל יזיקום כי שומר הצאן ישען עליהם שינבחו ולא תבא החיה לטרוף · כן נביאי השקר שעושים עצמם שומרי ישראל · והנה יבאו אמות העולם שהם כמו חיות רעות ויטחינו בישראל · והנה השומרים לא יועילום אבל יזיקום שבעון דרכיהם הרעים שיורו אותם יבא האויב על ישראל · גם כן מנהג הכלבים לנום תמיד לפיכך המשילם לכלבים גם הם הצופים אוהבים לנום · ובמדרש וכי יש כלב אלם אלא מה הוא אלמים · מה טיבו של כלב זה אדם מעליך לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל :

הן אני ד׳ בקריא׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים ואיך · הן אני נשארתי לבדי · הן אני עץ יבש · הן אני כפיך לאל : אל הר ז׳ בקריא׳ וסים׳ ומשה היה רעה את צאן יתרו · ויקם משה ויהושע משרתו · ויאמר משה אל ה׳ לא יוכל העם לעלות · והיה נכון לבקר ועלית · ויפסל שני לחת אבנים · עלה אל הר העברים הזה וראה ·

ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש : כי כה אמר יהוה לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי : ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת : ובני הנכר הנלוים על יהוה לשרתו ולאהבה את שם יהוה להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי : והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים : נאם אדני יהוה מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו : כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער : צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח

ולא יימר בר עממין דמתוסף על עמא דיי למימר אפרשא יפרשנני יי מעל עמיה ולא יימר סריסא הא אנא חשיב כאע יביש : ארי כידנן אמר יי לסריסיא דיטרון ית יומי שביא דילי ומתרען ברעותי ומתקפין בקיימי : ואתן להון בבית מקדשי ובארע בית שכינתי אתר ושום דטב מבנין ומבנן שום עלם איתן להון דלא יפסוק : ובני עממיא דמתוספין על עמיה דיי לשמשותיה ולמרחם ית שמא דיי למהוי ליה לעבדין כל דיטר שבתא לאחלותיה ומתקפין בקיימי : ואיתינון לטורא דקודשי ואחדינון בבית צלותי עלוותהון ונכסת קודשיהון יתסקון לרעוא על מדבחי ארי בית מקדשי בית צלו יתקרי לכל עממיא : אמר יי אלהים דעתיד לכנשא מבדרי ישראל עוד אקריב גלוותהון לכנשא יתהון : כל מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון יתהון למיכל לחית ברא תסבע מנהון חיות חורשא : סכואהון סמן כולהון לא ידעין מדעם כולהון כלבין חרשין לא יכלין למיבח

רש״י

ואל יאמר הסרים · למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון : ומחזיקים · אוחזים : לכל העמים · ולא לישרא׳ לבדם כי אף לגרים : עוד אקבץ עליו · מן האומו׳ שיתגיירו ונלוו עליהם : לנקבציו · נוספים על קבוצי ישרא׳ : כל חיתו שדי כל האומות אתיו והתקרבו אלי ותאכלו את כל חיתו ביער · את גבורי האומות שאמצו את לבם מלהתגייר · חיתו שדי חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשת כח מחית היער וע״ל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה : צופיו עורים כולם · לפי שאמר דרשו יי׳ וכל הענין והם אינם שומעים אוזר ואומ׳ הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על ה׳ התשובה ותיטיב להם והרי פ׳ פרנסיה כעורים כולם ואין רואין את הנולד כצופה המופקד לראו׳ את החרב באה ולהזהיר את העם והוא עור מלראו׳ את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם · ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כן פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב :

הוזים

עלה אל הר העברים הזה הר נבו · ויעל משה מערבות · ונסב הגבול מבעלה ימה · שלחו כר מושל ארץ · במראות אלהים הביאני · והלכו גוים רבים ואמרו לכו · והלכו עמים רבים ואמרו לכו · והביאותים אל הר קדשי · עד שיפוח היום · שלח אורך ואמתך המה · וכל הר הכרמל דכוו׳ אל הר :

הזים שוכבים׳ פירש דונש כרדמים שוכבין ות״י נייימין שכבין ואין לו דמיון: והכלבים עזי נפש׳ רוכים למלאות כריסם אינגר״ים בלע״ז: והמה רועים׳ כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים׳ כולם לדרך הנייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם:

מקצהו׳ כמו כל העם מקצה מקצה מניינם ועד קצהו כולם נוהגין כן: אתיו אקחה יין׳ כך היו אומרים זה לזה: והיה כזה יום מחר׳ במאכל ובמשתה: הצדיק אבד׳ כגון יאשיהו: ואין איש שם על לב׳ למה נסתלק: באין מבין׳ אין בנותרים מבין מה ראה הקב״ה לסלקם: כי מפני הרעה׳ העתידה לבא על הדור נאסף הצדיק: יבא שלום׳ כי כן אמר הקב״ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ולא יראה ברעה: ינוחו על משכבותם׳ בהיות הרעה זה שהיה הולך נכוחו ביושרו כמו עשות נכוחה: ואתם קרבו הנה׳ הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו פורענותכם: בני עוננה׳ בני כשפים זרע שהזכר מנאף ותזנה הנקבה: על מי תתענגו׳ מה זה שפכתם מאחרי על מי תשענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על יי׳ אבל עכשיו על מי תתענגו: על מי תרחיבו פה׳ כשאתם מתעתעים ומלעיבים בנביאיו: הנחמים באלים׳ המתחממין בשכבת זרע תחת האלים הם אלה ואלון: שוחטי הילדים׳ לקרבן עז״ : סעיפי׳ נקרת הצורים וכן אל סעיף סלע: בחלקי נחל׳ בחלוקי אבנים אשר בנחל: חלקך׳ בהם ירגמו אותך: הם הם גורלך׳ להענש בהם׳ למה כי גם להם שפכת נסך: העל אלה אנחם׳ מלהרע לך: שמת משכבך׳ משכב ניאופיך לע״ז על ההרים הרמים: ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך׳ לפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת אשר נואפיה צופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשכבה אבל בעלה לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם:

הוזים׳ כתרגומו נייימין שכיבין אין לו חבר: אוהבי לנום׳ סמוך על אות השמוש׳ וכן משכימי בבקר׳ לנביאי מלכם׳ והדומים להם: והכלבים׳ ואם תאמר הכלבי׳ האלה לא יאכו לום בעליהם׳ לפיכך לא ישמרו הצאן׳ הנה הם אוכלים אבל אינם שבעים כי עזי נפש הם כנפש המתאוה היא עזה וחזקה ולא תשבע׳ כן אלה הצופי׳ כל עסקם במאכל ובמשתה ואינם שבעי׳ כי הם רודפים אחר התאוה׳ ומי שעושה כן לא ישבע לעולם: שבעה׳ שם או מקור: והמה רועים׳ רועים את עצמם ולא יחושו על הצאן שהם ישראל: לא ידעו הבין׳ לא ידעו להבין במעשיהם כי מעשיהם תהו הם ותועים ומתעים את ישראל וכל אחד מהם פונה לדרכו שיוכל ל להועיל לעצמו במאכל ובמשתה ולבצוע בצע ולא יחושו על העם: מקצהו׳ כל אחד מקצה שלו ובשכונתו עושים מעשים האלה׳ ומן התימה שתרגם יונתן רעים מבאישים ידמה שהוא קורא ה המלה בקמץ הרי״ש: אתיו׳ אומר כל אחד מנביאי השקר לבני העם בואו אגלי ואקח היין לכם שנשתה ב ביחד׳ ונסבאה׳ מן זולל וסובא: יום מחר׳ כעשה כמו היום׳ או יותר יהיה גדול יום מ מחר במשתה מן היום הזה: יתר׳ שם או תאר׳ אלה הם הדרכי׳ שמורים נביאי השקר לישרא׳ ומפתים אותם במאכל ובמשתה עד שישמעו להם לכל אשר יצוו אותם ומגירים אותם מדרך ה׳: הצדיק׳ הפסוק כפול במלות שונות׳ ואינו אומר על צדיק מיוחד אלא על הצדיקים שעברו מן הדור ההוא׳ וכן אמר ואנשי חסד נאספים׳ פירוש נאספים אל עמם׳ ובאמרו אבד לא ר״ל שהצדיק אבד במותו כי לעצמו לא אבד׳ כי

נאסף ג׳ ב׳ פתחין ואמ׳ קמץ וסימ׳ אני נאסף אל עמי קברו׳ כאשר נאסף אהרן אחיך׳ כי מפני הרעה נאסף הצדיק׳ ב׳ בתראי פתחין: ונשא י״ב וסימ׳ נמסר בסדר תרומה:

י **הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם׃** יא **וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקָּצֵהוּ׃** יב **אֵתָיוּ אֶקְחָה־יַיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד׃**

א **הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי־חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין כִּי־מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק׃** ב **יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ׃** ג **וְאַתֶּם קִרְבוּ־הֵנָּה בְּנֵי עֹנְנָה זֶרַע מְנָאֵף וַתִּזְנֶה׃** ד **עַל־מִי תִּתְעַנָּגוּ עַל־מִי תַּרְחִיבוּ פֶה תַּאֲרִיכוּ לָשׁוֹן הֲלוֹא־אַתֶּם יִלְדֵי־פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר׃** **ה** **הַנֵּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים׃** ו **בְּחַלְּקֵי־נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם־לָהֶם שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם׃** ז **עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח׃** ח **וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ**

נַיְימִין שָׁכְבִין רַחֲמִין לְמִדְמַךְ׃ וְכַלְבַיָּא תְּקִיפֵי נַפְשָׁן לָא יָדְעִין לְמִסְבַּע וְאִינוּן מַבְאֲשִׁין לָא יָדְעִין לְאִסְתַּכָּלָא כּוּלְהוֹן גְּבַר לְקֳבֵיל אוֹרְחֵיהּ גְּלוֹ גְּבַר לְמֵיבַז מָמוֹנֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל׃ אָמְרִין אִיתוֹ וְנִיסַּב חֲמַר וְנִתְרְוֵי מִן עַתִּיק וּתְהֵי שֵׁירוּתָנָא דְּמָחַר טָבָא מִדְּיוֹמָא דֵּין רַבָּא סַגִּיאָה לַחֲדָא׃ צַדִּיקַיָּא מֵיתִין וְלֵית אֱנָשׁ דִּמְשַׁוֵּי דַּחְלְתֵיהּ עַל לֵב וְגֻבְרֵי גַּמְלֵי חִיסְדָּא מִתְכַּנְשִׁין וְלָא מִסְתַּכְּלִין אֲרֵי מִן קֳדָם בִּישְׁתָא דַּעֲתִידָא לְמֵיתֵי מִתְכַּנְשִׁין צַדִּיקַיָּא׃ יְהָכוּן שְׁלָם יְנוּחוּן עַל אֲתַר בֵּית מִשְׁכְּבֵיהוֹן עָבְדֵי אוֹרָיְתֵיהּ׃ וְאַתּוּן אִתְקְרָבוּ הַלְכָא עַם דָּרָא דְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין דְּמִנַּצְבַת קוּדְשָׁא נִצְבַתְהוֹן וְאִינוּן מְנָאֲפִין וּמְזַנַּן׃ עַל מַן אַתּוּן מִתְפַּנְּקִין וְקֳדָם מַן תִּפְתְּחוּן פּוּמְכוֹן תִּסְגּוּן לְמַלָּלָא רַבְרְבָן הֲלָא אַתּוּן יַלְדֵי מְרוֹד זַרְעָא שִׁקְרָא׃ דְּפָלְחִין לְטַעֲוָתָא תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף נָכְסֵי יַנְקַיָּא בְּנַחֲלַיָּא תְּחוֹת שְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא׃ בְּשָׁעִיעוּת כֵּיף נַחֲלָא חוּלָקִיךְ אַף תַּמָּן אִינוּן עַדְבַךְ אַף לְהוֹן נְסִיכַת נִסְכִּין אַסֵּיקַת קוּרְבָּנִין הַעַל אִלֵּין יְתוּב מֵימְרִי׃ עַל טוּר רָם וּמְנַטַּל שַׁוִּית אֲתַר בֵּית מִשְׁרֵיךְ אַף לְתַמָּן סְלֵיקַת לְדַבָּחָא דִּבְחִין׃ וַאֲחוֹרֵי דַּשָּׁא וּמְזוּזְתָא שַׁוִּית דּוּכְרָן טַעֲוָתִיךְ הוית

אבל נשמתו בחיים ערבים טובים מחיי הגוף אלא אבד מדורו כי להם היא האבידה: ואין איש שם על לב׳ שיוכיח ישראל על המעשים הרעים האלה׳ או פירוש ואין איש שם על לב כפירוש ואין מבין שטעמו דבק עם כי מפני הרעה נאסף הצדיק׳ כלומ׳ הצדיק ואנשי חסד נאספו מן הדור טרם זמנם מפני הרעה העתידה לבא על הדור ההוא ושלא יראו הם ברעה ההיא׳ כמו שאמרה חולדה הנביאה על פי הדיבור ליאשיהו הנני אוסיפך אל אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: ואין איש שם על לב׳ ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה: יבא שלו׳ כשנאסף הצדיק טרם זמנו לטובתו הוא כמו שאמ׳ מפני הרעה׳ ועוד כי במותו יבא למנוחה טובה ויבא בשלום׳ כי טרם הרעה ימות בשלום׳ כמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ינוחו על משכבותם׳ החסידים שזכר במותם ינוחו במרגוע גדול׳ והמיתה תקונה בשכיבה׳ כמו ושכבתי עם אבותי׳ כי אף על פי שיובן ממנו שכיבה כמשמעה והיא שכיבת הגוף בקבר אף על פי כן באותה שכיבה תהיה מנוחה לנפש׳ כי לשון שכיבה גם כן כענין מנוחה׳ כמו לא שכב לבו ועורקי לא ישכבו: הולך נכוחו׳ השלום שזכר יבא נכח הצדיק בהאספו׳ כלומ׳ בשלום מת ולשלום יבא במותו׳ וכאו השלו׳ יבא לקראתו׳ והחכם רבי אברהם פירש לכל מי שיהיה הולך בחייו נכח השם יהיה לו במותו השלום והמנוחה: ואתם קרבו הנה׳ אמ׳ כנגד בני דורו הרעי׳ קרבו הנה לשמפט על מעשיכם הרעים: בני עוננה׳ שאמותיכם מעוננות ומכשפות׳ כי הכשוף נמצא ברוב בנשים׳ ואבותיכם מנאפים ואמותיכם זונות ואיך תהיו אתם טובים: ועוננה׳ תאר׳ וכן ועוננים כפלשתים׳ אם פרשם שלם ענן ואם פרשם עונן והוא ביוני: ותזנה׳ ר״ל ותזנה אמכם׳ כן היו בני הדור ההוא רעים בני רעים׳ ועל הדרך הזה אמר הושע לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו: על מי תתענגו׳ כמו שאמר אתיו אקחה יין וגו׳ שהיו מתענגים במאכל ובמשתה והיו מרחיבים פה ומאריכים לשון על נביאי ה׳ ומתלוצצים עליהם׳ כמו שאמר למעלה בפרשה הוי עטרת גאות׳ ואמר שמעו דבר ה׳ אנשי לצון׳ על עצמכם היה לכם להרחיב פה שאתם ילדי פשע זרע שקר: ילדי׳ הוא״ו בחירק שלא כמנהג אלא בפתח: הנחמים׳ הנה ראינו בספרי הנביאים שהמשילו ישראל ועובדי ע״ז לאשה שהיא מזנה תחת בעלה׳ ודברי יחזקאל ברוב על זה הדרך׳ וכן תחילת דברי הושע על הדרך הזה׳ ועל הדרך הזה ענין פרשה זו׳ וזהו ענין הנחמים באלים׳ שמת משכבך׳ אהבת משכבם׳ וכל לשון הפרשה: הנחמים׳ מבנין נפעל שרשו יחם׳ מן בכל יחם הצאן משכב הזכר׳ והנקבה אמר בלשון חמימות כמו יחמתני אמי׳ והיה בכל יחם הצאן׳ ויחמו הצאן׳ ליחמנה במקלות: באלים׳ ופירש אחר כך׳ תחת כל עץ רענן׳ כי אלים כלל לעצים כי כן היה דרכם לעבוד עבודה זרה תחת העצים הרעננים שענפיהם ועליהם לחים: שוחטי הילדים׳ היא עבודה זרה שהיו זובחי׳ לה הבני׳׳ וכן אמר יחזקאל הכביא ובחשם את בניהם לגלוליהם׳ והיו עושים זה בנחלים מקום שהיו שם סלעים תחת הסעפי׳ ופי׳ סעפים שנים׳ וכן בסעיף סלע עיטם׳ כמו שן סלע׳ ונקרא כן לפי שהוא כלע כמו הסעיף לאילן: בחלקי נחל׳ כשהיו מוציאין אבן חלקה ויפה באבני הנחל היו עובדי׳ לה׳ על דרך שאמרו רבותינו זכרונ׳ לברכה זקף לבנה והשתחוה לה: חלקי׳ שם תואר לאבן חלקה׳ כמו חלוקי אבנים אלא שהם שני משקלים ובשניהם הלמד דגושה׳ הם האבנים חלקך וגורלך׳ הפך ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי׳ ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון: אנחם׳ מבנין נפעל׳ כמו וינחם ה׳ על הרעה׳ אמר העל אלה׳ כלומר אם על אלה המעשים הרעים אוכל להנחם על הרעה שאביאה להם: על הר גבוה׳ כמו שאמר על ההרים הגבוהים ותחת כל עץ רענן: משכבך׳ כבר פירש׳ שהוא כנוי לעבוד׳ זרה שהיו עובדי׳ שם גם שם לא חששת לטורח העליה היה הכל נקל לך לאהבתך העבודה ההיא: ואח׳ הדלת והמזוז׳ שמת זכרונך׳ שמת דבר ממין העבודה שתזכרי תמיד העבודה׳ הפך וכתבת׳ על מזוזת ביתך ובשעריך׳ אני נתתי לך מצות מזוזה שתזכרי תמיד עבודתי ואת המית עבודתי בעבור עבודת אהי׳ אחרי׳ ושמת להם זכרון אחר הדלת והמזוזה והמית הזכרון שנתתי לך לזכרני תמיד׳ וי״מ זכרונך מן זכרו כיין לבנון׳ אזכרתה לה׳׳ כלומר שמת קטרת לעבודה זרה אחר הדלת והמזוזה:

כי

כי מאתי גלית ותעלי · כי מאתי גלית עצמך אשר צויתי לך עבודתי במקום סתר · מזבח אדמה תעשה לי · לא בנין אבנים גבוה וצויתי לא תעלה במעלות על מזבחי · ואת עשית בהפך לאלהים אחרים במקום מגולה על ההרים הרמים : הרחבת משכבך · אני אמרתי לא תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקו׳ אשר יבחר ה׳ אלהיך באחד

מרחוק ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בספר שמואל חלק א׳ סימ׳ כ״ו : ומעולם ג׳ בקריאה וסימ׳ הלוא אני מחשה · ומעולם לא שמעו · בטרם הרים יולדו : ואותי ה׳ מ״ל בסיפר׳ וסימ׳ אשר גדפו נערי מלך אשור · הן גור יגור אפס מאותי · ואת מי דאגת ב׳ בפסוק · ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי : דכא ג׳ בקריאה וסימ׳ לא יבא פצוע דכא · את דכא ושפל רוח · תשב אנוש עד דכא · אנ״ך :

כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִית׃ וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רִקֻּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִרַיִךְ עַד־מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל׃ בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית׃ וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזֵּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעֹלָם וְאוֹתִי לֹא תִירָאִי׃ אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת־מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ׃ בְּזַעֲקֵךְ יַצִּילֻךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ יִקַּח־הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִי יִנְחַל־אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי׃ וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃ כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃

הֲוֵית דַּמְיָא לְאִתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעְלַהּ וּטְעַת בָּתַר נוּכְרָאִין אַפְתֵּית אֲתַר בֵּית מִשְׁרָךְ וּגְזַרְתְּ לִיךְ מִנְּהוֹן קְיָם רְחֵימַת אֲתַר בֵּירַת מִשְׁרֵהוֹן אֲתַר בְּחַרְתְּ׃ כַּד עֲבַדְתְּ לִיךְ אוֹרַיְתָא אַצְלַחַתְּ בְּמַלְכוּתָא וְכַד אַסְגֵּית לִיךְ עוֹבָדִין טָבִין סַגִּיאָה מַשְׁרְיָתִיךְ וְשַׁלַּחַתְּ אִזְגַּדִּיךְ עַד מְרַחִיק וְאַמְאֵיכַתְּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא עַד לִשְׁאוֹל׃ בְּסַגִּיאוּת אוֹרְחָתִיךְ לָאֵית לָא אֲמַרְתְּ לְמֵתַב נִכְסִין סַגִּיאִין אַסְגֵּית עַל כֵּן לָא סְבַרְתְּ לְמֵתָב׃ וְיָת מַן יְצִיפְתְּ וּקְדָם מַן רְחֵילְתְּ אֲרֵי אַסְגֵּית לְמַלָּלָא כַּדְּבִין וּפוּלְחָנִי לָא אִדְּכַרְתְּ וְלָא שַׁוֵּית דַּחַלְתִּי עַל לִבִּיךְ הֲלָא אֲנָא יְהָבִית אַרְכָּא מֵעַלְמָא דְאִם תְּתוּבִין לְאוֹרַיְתָא וּלְקָדָמַי לָא תָבַתְּ׃ אֲנָא חֲוֵיתִי לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דְאִינוּן זַכְוָן לִיךְ וְאַתְּ אַסְגֵּית לִיךְ עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּלָא יַהֲנוּן לִיךְ׃ אַצְוָחִי כְּעַן אִם יִפְרְקוּנִיךְ עוֹבָדֵי שִׁקְרִין דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן מִינְּקוּתִיךְ וְיָת כּוּלְּהוֹן יִטּוֹל רוּחָא יְהוֹן בְּלָמָא וּדְרַחֲצִין עַל מֵימְרִי יַחְסְנוּן אַרְעָא וְיֵירְתוּן טוּרָא דְקוּדְשִׁי׃ וְיֵימַר אַלִּיפוּ וְאַזְהַרוּ אַפְנוּ לֵב עַמָּא לְאוֹרַח תַּקְנָא סְלִיקוּ תַקָּלַת רַשִׁיעַיָּא מֵאוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר רָמָא וּמְנַטְלָא דְשָׁרֵי בִשְׁמַיָּא וְקַדִּישׁ שְׁמֵיהּ בִּרוּמָא שָׁרֵי וְקַדִּישָׁא שְׁכִינְתֵיהּ אֲמַר לְמִפְרַק לִתְבִירֵי לִבָּא וּלְמַכִּיכֵי רוּחָא לְקַיָּמָא רוּחַ מַכִּיכִין וּלְמִסְעַד לֵב תְּבִירִין׃

מעריך · ואת הרחבת משכבך במקומו רבי׳ כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : יד חזית · בכל מקו׳ ומקו׳ אשר ראית הפך בכל מקום אשר תראה כי אני צויתי לך זה שלא תלמדי ממעשי הגוים שהם מקריבים בכל מקום ועשית הפך מ מצותי בכל דבר : ותשרי למלך בשמן · ותשורי פירש רב ס סעדיה ז״ל מגזי׳ תשורה שהיא מנחה · ואני פירשתיו בס׳ השרשי׳ כמו ותלכי · וכן תשורי מראש אמנה · ישור על אנשים · וכן שורותיך ומערביך · וכן בדברי רבותינו ז״ל שיירה ה העוברת ממקו׳ למקום : למלך · בפתח הלמ״ד לידיעה · ר״ל מלך אשור שהוא היה מושל בכל הארצות בימים ההם · ש ואמר לא די שעבדת אלהים אחרים אלא שסלקת בטחונך ממני ובטחת בזרוע בשר ודם · ועל זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו · שאלו היו עובדים ע״ז ודעתם לאל שהוא ה הסבה הראשונה ו ועובדים השמש והירח לכבודו ועובדים צורותם לעבודה היה רע : כמו שאמר לא תעשון אתי אלהי כסף וגו׳ · אלא עוד עשו רעה שהסירו לבם ובטחונם מהאל ובטחו במלך אשור ואחר כן נפלו בידו · ואמר בשמן כי שמן היו מוליכים מארץ ישראל · כמו שנ׳ עליה ארץ זית שמן · ואמר יהודה וארץ ישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך · ואמר ושמן למצרים יובל : ותרבי רקחיך · שהיית שולחת להם למנחה שמן רוקח עשית ממנו הרב׳ לשלוח למלך אשור להיות לך לעזר : ציריך · שלוחיך · בלחת אותם במנחה עד מרחוק כי ארץ אשור רחוקה היא מארץ ישרא׳ : ותשפילי · השפלת עצמך עד שאול ובזית בשלחך אל ארץ רחוקה לבקש עזר · ואפשר שיהיה תשפילי פעל עומד · וכן השפילו שבו · כלומר שפלת עד שאול בעבור המעשים הרעים · וי״ת הפסוק כן כד עבדת לך אוריתא וגו׳ : ברוב דרכך יגעת · אלו רצית היית נושעת במנוחה בארצך או הלכת בדרכי האל ית׳ ועתה כי מרדת בו הוצרכת לבקש עזר ויגעת ברוב דרכים : לא אמרת נואש · כמו האדם היגע בדרכים שיאמר נואש לבי מללכת בדרכי׳ האלה אשב ואנוח לא אמרת את כן אלא ערב היה לך כל הטורח ההוא על כן לא חלית ולא כאבת בטורח ההוא מאהבתך ללכת בדרכי העמים ולסור מדרך ה׳ · ופי׳ חית ידך · חיי כחך · כלו׳ מצאת דבר שהיה ערב לך כמו המזונות שהם חיי האדם וכחו : ואת מי דאגת · ממי פחדת ותיראי : כי תכזבי · אם תרצי לכזב ולומ׳ שלא עשית אלה המעשים שזכרתי ממי פחדת כי אותי לא זכרת כשהיית עושה המעשים הרעים ולא שמת על לבך כי לא היית חושבת שאני רואה מעשיך אם כן לא פחדת ממני למה תכזבי טוב הוא שתתוודי עליהם : הלא אני מחשה · הלא אני שתקתי לך והארכתי אפי ולא הענשתיך מיד ומעולם · ומקדם מדתי כן עם בריותי שאני מאריך אפי עליהם : ואותי לא תיראי · אבל את לא יראת אותי כי אם יראת אותי לא היית עושה המעשים הרעים ואם לא יראת אותי בעת המעשה לא תיראי אותי בעת התוכחה שתכזבי ותאמרי לא עשיתי רע : אני אגיד · ואעפ״י שתכזבי את ותאמרי צדיקה אני אני אגיד הצדקה שעשית והם המעשים הנזכרים התאמרי כי הם מעשים טובים : ואת מעשיך · ואגיד מעשיך שעשית ולא יועילוך המעשים שעשית כאשר חשבת אבל יזיקוך : בזעקך · עתה תראי אם יועילוך מעשיך כשתזעקי מרעת האויב תראי איך יצילוך קבוציך · ר״ל העמי׳ שהיית מקבצת לעזור לך והיית נושאת מנחה להם להיות לך לעזרה עתה תראי אם יצילוך כי הם יחריבוך כי מלך אשור החריב א״י והנה הם לא הצילו עצמם כשבא לירושלם בעם כבד : ואת כולם ישא רוח · כמו הרוח שישא המוץ קל מהרה כן מתו כולם ברגע אחד : והחוסה בי · והוא חזקיהו וסיעתו ינחל ארץ לא כמו שחשב מלך אשור ללכוד ירושלם : ויירש הר קדשי · הוא ירושלם · ואעפ״י שענין זה על חזקיהו וכלל בו ג״כ כל האדם וכל קבוץ האדם לא יועיל לו בזעקו מצרתו · כי כל קבוצי האדם בעולם הזה הוא רוח והבל ויראת ה׳ הוא אוצרו · והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי · העולם הבא נקרא ארץ חיים והר הקדש והעולם הזה מכשול והרמתו היא התשובה : ואמ׳ סלו סלו · החוסה בי יאמ׳ במנב׳ הא׳ · יב סלו סלו פנו דרך · כי המכשול שהיה בדרכים הורס · והוא האויב שלא היו יכולים ישראל לבא ירושלם מפני האויב · אמר פנו להם הדרך עתה והרימו המכשול · אם יש בדרכים אבני מכשול הרימו אותם כי המכשול הגדול והוא האויב כבר הוסר · והכווי אינו לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה · וכן ראה ריח בני · אמור למלך ולגבירה · חזקו ידים רפות · והדומים להם · ואמר שיפנו להם דרך ויבא עתה ישרא׳ בהשקט ובטחה · וענין סלו ומסלה שמרימים באבנים שמשימים בדרכים שהם מקולקלות בטיט · וי״ת סלו מה שמכירין האבנים מן הדרכים שלא יכשלו בהם בני אדם העוברים בדרכים והבהמות : כי כה אמר ה׳ · מאמר הנביא : שוכן עד · שוכן לעולם · וטעם שוכן עד כי כמו שיקרא שוכן מי שמתמיד עמידתו במקום כן יקרא האל ית׳ שוכן עד לפי שמתמיד השגחתו בנבראים : וקדוש שמו · כמו ששמעתי שהיו קוראים אותו השרפים קדוש ה׳ צבאות מה יאמ׳ האל מרום וקדוש אשכון : ואת דכא ושפל רוח · ואעפ״י שאשכון עם מרומים וקדושים והם הגלגלים והמלאכי׳ כן אשכון עם התחתוני׳ עם מי שהוא בהם דכא ושפל רוח להחיות רוחם ולבם אעפ״י בהם בצרה · פעמים לא תחשבו שאני משגיח עליהם · וכן ישרא׳ שעתידין להיות זמן ארוך בגלות והם שפלים ונדכאים אני עתיד להחיותם כי הם כמו מתים בגלות מרוב הצרות :

כי מאתי גלית ותעלי · אבלי היית סובבת וגלית הכיסוי שהיינו מכוסי׳ יחד ותעלי מאצלי : והרחיבי משכבך · לקבל בו נואפים הרבה : ותכרות לך · ברית מהם : אהבת משכבם · כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך יד א״יטי בלע״ז וכן ראו חלקת יואב על ידי : ותשורי למלך בשמן · ואני מתחלה גדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים : ותשורי · לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב וכן ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים : ותשלחי ציריך · שלוחיך למרחוק לגבות מס ממלכי האומות : ותשפילי · את חוקי האומו׳ עד שאול כן תירגמו יונתן : ברוב דרכיך יגעת · נתעסקת בדרכייך למלאות תאותך להרבות הונך : לא אמרת נואש · אתייאש מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב : חית ידך מצאת · צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך : על כן לא חלית · לא נחלה לבך לדאג על עבודתי לעסוק בתורה · חית לשון ערבי הוא צורך : ואת מי דאגת · ממי נתייראת : כי תכזבי · כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו כל האדם כוזב פליי״ר בלע״ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כ כוזב ובוגד : הלא אני מחשה · שהחשיתי על כמה פשעים שפשעת בי : אני אגיד צדקתך · אני תמיד מגיד ליך דברים שאם תעשי אותם תצדקי : ואת מעשיך · שאת עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך : בזעקך יצילוך קיבוציך · יקומו נא קבוצות אלילים ופסילי׳ אשר קבצת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישאו רוח ולא יקומו ולא יוכלו להציל : ואמר סולו סולו · כה יאמ׳ הנביא בשמי לעמי כבשו כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם : הרימו מכשול · סקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם הם היצה״ר רשע : מרום וקדוש · אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו · שפלים ונדכאים סובלי עוני וחלאים :

ואשלם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואשלם את נדרי אשר בחברון · ואשלם נחמים לו ולאבליו · מי הקדמני ואשלם: חטאתם ט׳ וסימ׳ וכפר על הקודש מטמא׳ וסמך אהרן את שתי · והיתה זאת לכם לחקת · וידבר אל העדה לאמ׳ כורו · קרא בגרון אל תחשך : ישוב ירחמנו · כן אהבו לנוע · זבחי הבהבי · העמיקו שחתו ·

כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְּצוֹף כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי : בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ : דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו : בּוֹרֵא נוּב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו : וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט : אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים :

קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם : וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר־צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן : לָמָּה צַּמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־חֵפֶץ וְכָל־עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ : הֵן לְרִיב וּמַצָּה תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע לֹא־תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם :

אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אִתְפְּרַע בְּדִין וְלָא לְאַפְרָשׁ יְהֵי רוּגְזִי אֲרֵי רוּחֵי מִיתַיָא אֲנָא עָתִיד לְאָתָבָא וְנִשְׁמָתָא אֲנָא עֲבָדִית : בְּחוֹבֵי מָמוֹנְהוֹן דַּאֲנָסוּ הֲוָה רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וְאַלְקֵיתִינוּן סְלֵיקִית שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וְטַלְטֵלְתִּינוּן בְּרֵרִית גָּלְוָתְהוֹן עַל דְּטָעוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן : אוֹרַח תְּיוּבְתְּהוֹן גַּלְיָא קֳדָמַי וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן וְאֵרַחֵים עֲלֵיהוֹן וַאֲשַׁלֵּם תַּנְחוּמִין לְהוֹן וּלְמִתְאַבְּלִין עֲלֵיהוֹן : דְּבָרָא מַמְלַל סִפְוָן בְּפוּם כָּל אֱנָשָׁא אֲמַר נְבִיָּא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְצַדִּיקַיָּא דִּינְטָרוּ אוֹרָיְתִי מִלְּקַדְמִין וּשְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְתָבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרָיְתָא קָרִיב אֲמַר יְיָ וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן : וְרַשִׁיעַיָּא כְּיַמָּא דְּטָרִיד דְּבָעֵי לְמִנַח וְלָא יָכִיל וְעָבְרֵי מוֹהִי סִין וְטִין : לֵית שְׁלָמָא אֲמַר אֱלָהִי לְרַשִׁיעַיָּא : נְבִיָּא אַכְלֵי בִּגְרוֹנָךְ לָא תִמְנַע כְּקָל שׁוֹפָרָא אָרִים קָלָךְ וְחַוֵּי לְעַמִּי מְרָדֵיהוֹן וּלְבֵית יַעֲקֹב חוֹבֵיהוֹן : וְקֳדָמַי יוֹם יוֹם אוּלְפַן תָּבְעִין כְּאִילוּ לְמִידַע אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי צָבַן כְּעַמָּא דְּזָכוּ עֲבַד וּמִדִּין אֱלָהֵיהּ לָא אִתְרָחֵיק שָׁאֲלִין מִן קֳדָמַי דִּין וּקְשׁוֹט כְּאִילוּ לְאִתְקָרְבָא לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ צָבַן : אָמְרִין לְמָא אֲנַחְנָא צָיְימִין וְקֳדָמָךְ גְּלֵי מְסַגְּפִין נַפְשָׁתָנָא וְקֳדָמָךְ יְדִיעַ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא בְּיוֹם תַּעֲנִיתְכוֹן אַתּוּן תָּבְעִין צָרְכֵיכוֹן וְכָל תַּקָּלָתְכוֹן אַתּוּן מְקָרְבִין : הָא לְתַחֲרוּ וּלְמַצוּ אַתּוּן צָיְימִין וּלְמִמְחֵי בְּכוּרְמֵיזָא דְּרִשְׁעָא לָא תִתְעֲנוּן תַּעֲנִין כְּאִילֵין לְאַשְׁמָעָא בִּמְרוֹמָא קָלְכוֹן :

ההרא

וכל בחטאתם ובחטאתם דכוותהון:

רשי

כי לא לעולם אריב · אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח : כי רוח מלפני יעטוף · כאשר רוח האדם שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יורד ויכנע על נעלו כמו העטופים ברעב בעטף עולל והנשמות שאני עשיתי · כי רוח מלפני כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו : בעון בצעו · גזלתו : קצפתי · תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מכרתי ואקצוף ועל כי הלך שובב בדרך לבו וכרם את המקר׳ וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו : דרכיו ראיתי · כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה : וארפאהו ואנחהו · אוליכהו בדרך מרפא או ואנחהו לשון הנחה ומרגוע : לו ולאבליו · למצטערי׳ עליו : בורא · אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקר׳ לו שלום שלום : לרחוק ולקרוב · שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמ׳ יי׳ ורפאתיו מחוליו ומחטאיו : והרשעים · שאין נותנין לב לשוב : כים נגרש · הים הזה גליו מתגאי׳ לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה אמר מי יי׳ סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות נבוכד נצר אמר אדמה לעליון : כים נגרש כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט : אין שלום · כלפי שאמ׳ לצדיקי׳ ולבעלי תשוב׳ שלום שלום לרחוק וגו׳ חזר ואמר אין שלום לרשעי׳ : והגד לעמי פשעם · אלו תלמידי חכמי׳ שכל שגגתם פשע ששגגת תלמוד עולה זדון : ולבית יעקב חטאתם · אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה : ואותי יום יום ידרושון · כענין שנאמר ויפתוהו בפיהם : ודעת דרכי יחפצון · חפצים לשאול הוראות לחכמי׳ כאילו רוצים לקיימ׳ : כגוי אשר צדקה עשה וגו׳ · כך שואלי׳ אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיי׳ וכשהן צמים ואין נענין אומרי׳ למה צמנו ולא ראית ואני אומ׳ הן ביום צמכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמילי׳ למצא ואף בגזל וחמס : וכל עצביכם · בעלי חוב שלכם העצבים על ידיכם אתם נוגשי׳ אותם ביום צומכם : לא תצומו כיום · כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע קולכם במרום : הלכוף

רדק

כי לא לעולם אריב · מיום היותו לי לעם ועד עתה הייתי במריבה עמהם הם חוטאים ואני קוצף עליהם ולא תהיה זאת המריבה והקצף לעולם כי אסיר לב האבן מהם ועשיתי אשר בחקי ילכו : כי רוח מלפני יעטוף · הרוח מלפני הוא והוא יעטוף וילבש הגוף ויכבוש אותו ללכת בדרך הטובה · וכפל הענין ואמר : ונשמות אני עשיתי · כמו שאמ׳ מלפני כי אין בנשמה מטבע הארץ כמו הגוף שהוא מטבע הארץ · לפיכך הוא חוטא והולך אחר תאות הבהמות וימשוך הרוח אחריו ולא תהיה כן לעולם לא יכיר האדם כי הנשמות מלפני הם ואני לבדי עשיתי אותם ואין בהם מטבע הארץ ומלאו דעה את ה׳ וזה מיום שאגאלם אותם מהגלות ואחיה אותם מתמותת הגלות · וי״ת הפסוק על תחית המתי׳ · ארי לא לעלמא וגו׳ : בעון בצעו · שהיה חומד ועושק · כיעון החמס גדול ואף על פי שאין בו מיתה · ומה שלא חייבה עליו תורה מיתה לפי שאין עון זה נמצא ברוב כי הוא מפסיד סדר הישוב לפיכך מונעים אותו בני אדם · אבל כשהעון הזה מתפשט במדינה לא תוכל לעמוד ותחרב מפני החמס · והמבול בא לעולם מפני החמס כמו שכתוב כי מלאה הארץ חמס מפניהם : הסתר · פירוש הסתר פני׳ כמו שאמר ואנכי הסתר אסתיר פני מהם : וילך שובב · מרד שמרד בי ובעבודתי ופנה אחרי אלהי׳ אחרי׳ כמו שהתעהו לבו : דרכיו ראיתי · ראיתי דרכיו כי אינו עומד זמן ארוך בדרך טוב שלא יחטא וישוב וכיון שהגליו והגלתיו זמן רב אשוב : וארפאהו · ר״ל רפואת הנפש · כמו רפאה נפשי : ושב ורפא לו · אסלח לעונו : ואנחהו · בדרך הטוב · כלומ׳ אייסר לבו שלא יחטא עוד : ואשלם נחומים לו ולאבליו · על הצרות ועל הרעה שסבל בגלו׳ אשלם לו נחומי׳ · כלו׳ טובו׳ שינחם בהם ויותר לאבליו לאותם שהתאבלו בגלות על חרבן ירושלם · כמו שאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · וי״ת דרכיו ראיתי ארח תיובתהון גלי קדמי · ותרגם לו ולאבליו להון ולמתאבלין עליהון : בורא · ואהיה מחדש דבר שפתים שיאמר בפי הכל שלום שלום ולא יזכר שם מלחמה בעולם · וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג · ופי׳ לרחוק ולקרוב · לרחוק מירושלם ולקרוב לה · ולפי שהמלחמה ההיא תהיה בירושלם סמך השלום אליה : ורפאתיו · שב לישר׳ כמו שפירשנו וארפאהו · ויש מחלוק׳ בדברי רז״ל בדבר זה · ומקצתם פירשו בהפך זה · ופירשו רחוק בעלי תשובה · ופירשו קרוב הצדיקים · ולמדו מזה ואמרו גדולי׳ בעלי תשובה מצדיקי׳ גמורים שכ׳ לרחוק ולקרוב ברישא רחוק והדר קרוב · ופירשו רחוק מי שהיה רחוק ונתקרב וקרוב מי שהיה קרוב כבר : והרשעי׳ · ולא ישובו הרשעי׳ · כמו שאמ׳ בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וגומר · ופי׳ הפסוק נמשך טעמו עד אין שלום לפי שאמ׳ שלום שלום לרחוק ולקרוב אבל הרשעי׳ שהם כים נגרש אין שלום להם לא ישופו כולם אז · ופירוש כים נגרש · כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל לא יבא גל אחר גל לעולם לא ינוח ובבואו אל השפה יגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה · ודמה מעשי הרשעי׳ לרפש וטיט כי לעולם לא ינוחו הרשעי׳ מהרע העולם עד שימותו כמו שאמ׳ שם רשעי׳ חדלו רגז : אין שלום אמ׳ אלהי · כן הוא · והספרי׳ שכתו׳ בהם אמ׳ ה׳ טעות הוא כי הראשו׳ אשר בפרש׳ באו מבבל הוא אמ׳ ה׳ וזהו אמ׳ אלהי והסימן ה׳ אלהי : קרא בגרון · אמ׳ הנ׳ לנביא שיקר׳ בקול לבני דורו שהיו מראי׳ עצמם טובי׳ והיו רעי׳ ויוכיח׳ על מעשיהם וירים קולו · אמ׳ כמו השופר שישמע קולו למרחוק · והקריאה היא בגרון אע״פ שהדבור הוא נחתך בפה הקול יוצא מן הגרון · וכן אמ׳ רוממות אל בגרונם · בקראי נחר גרוני : אל תחשך · אלא תמיד קרא להם : לעמי · שהם נקראים עמי · וכפל הענין במלות שונות : ואותי דורשי׳ וחפצים בפה ולא בלב ולא במעשה כי העושה צדקה ומשפט לו נאה לדרוש ולשאול איך יעשה · אבל מי שלא יעשה למה ידרוש הנה בדרשו כפל עונו : למה צמנו · והם אומרים לי למה צמנו ולא ראית תעניתנו ולא קבלת תפלתנו : ולא תדע · כאלו לא תדע כלומר אין אתה משגיח בנו ואויבינו מושלים בנו וצמנו ולא ראינו שהושעתנו · והתשובה הן ביום צומכם · ואיך ארצה צומכם ואינו כי אם למריבה · כי ביום התענית יאספו העם וירצה אדם בעל חובו וישאל ממנו חפצו כלומר חובו · כי ימצאנו ביום התענית ואם לא יתן יגנוב אותו וידחקנו עד שיתן וגם יכנו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו הנה כי אין צומכם לאל כי אם לצורכיכם : עצביכם ממונכם · כמו ועצביך בבית נכרי · כי הממון יגיע האדם ועצבונו · ודגש בד״י עצביכם לתפארת הקריאה כדגש קוף מקדש · והדומים להם : תנגשו · מן לא יגוש את רעהו ובא בחולם · ומן התימה שתרגם אותו יונתן וכל תקלתכון מקרבין תרגם כמו בפ״ן כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה : הן לריב · הנה אין צומכם כי אם לריב ומצה ואיך ארצה אותו : אגרוף · ידוע בדברי רבותינו זכרונם לברכה שאמרם בעלי אגרופים וזולתו : כיום · כמו כהיום · והכף כף האמתי · כמו כף השבעה לי כיום · והדומים לו · להשמיע במרום שאתם נוצפים בתפלתכם כאלו אתם שופכים נפשיכם לפני ואינו כי אם דרך מרמה כאלו איני יודע לבבכם

הכזב

הבזה, אין הצום הנרצה התענית מלאכול ומלשתות וכפיפת הראש כמו האגמון והוא הגומא שכופף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעשי' האלה נבחרים ונרצים לפני אם לא בלב נשבר ובמעשיהם טובים ושוב מדרכים רעים: הלא זה, חרצבות רשע, קשורי רשע, וכן כי אין חרצבות למותם, כי מעשה הרשע כשיתחזק ידמה לקשר אמיץ שלא יוכל אדם לפתחו ולהתירו כי אם בטורח גדול, וכפל הענין במלות שונות: ואמר התר אגדות מוטה, כי מוטה כמו רשע שממטים העניים מן ימיטו עלי און, או יהיה המוט' שם העול, כמו ויקח חנניה את המוטה, ידמה דוחקם העניים ונגשם אותם כאלו ישימו עול ומוטה על צוארם, ויונתן תרגם שרי קטרי כתבי דין מסטי: ושלח רצוצים חפשים, הם העבדים שהם רצוצים ושבורים ביד אדוניהם עובדים על לא תרדה בו בפרך ולא ישלחום מקץ שבע שנים כמו שהוכיח ירמיהו הנביא גם כן בני דורו על זה: מוטה פירשנוהו: הלא פרוס, הפריסה היא הבציע' ידוע בדברי ר"ל בענין חתיכות הלחם מברך ואחר כך בוצע וזולתו: מרודים, כתרגומו מטלטלין, וכן עניי' ומרודי' עניה ומרודיה ענין טלטול: ומבשרך אל תתעלם, להאכיל הרעב ולכסות הערום הוא חיוב לכל ישראל אבל מי שהוא קרובו הוא חייב יותר זה, ואם יראה אותו שהוא עני לא יעלים עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מאחרים אלא חייב להלוות לו ולפתוח לפניו דרכים שירויח בהם: ומבשרך, כמו איש איש אל כל שאר בשרו, ומי שעושה המעשי' האלה מוחזק הוא שמקיי' כל המצות אלא זכר מעשים אלו שהם הפך המעשים הרעים שזכר: אז, אם תעשה מעשים אלו לא תצטרך לצום ולשק ואפר ויבקע כשחר אורך כמו השחר שהולך ואור עד נכון היום: אורך, רוצה לומר הצלחתך: וארוכתך, מהרה תצמח רפואתך אם בא עד עתה עליך רעה בגופך או בממונך, עתה בהטיבך מעשיך תצמח רפואתך מהרה כצמח האדמה שהולך וגדל כן תהיה הצלחתך זה יהיה בעולם הזה ובעולם הבא: והלך לפניך צדקך, כשתמות כבוד ה' יאספך אל מקום הכבוד אשר נפשות הצדיקי' צרורות שם בצרור החיים, ושנה זה הענין ושלש במלות שונות לחזק הענין אלא שבפעם שנית פרט דברים שזכר בכלל ובפעם השלישית זכר בפרט שמירת שבת שהוא יכור גדול לכל המצות כמו שפירשנו למעלה: אז תקרא, כי עתה בעשותך המעשים הרעים תאמר למה צמנו ולא ראית אבל בהטיבך מעשיך תדע שתענה אותך בקוראך אלי ואראה צומך ואשמע תפלתך: אם תסיר, אם תשוב מהמעשים האלה הרעים ותעשה מעשים טובים: מוטה, פירשתיו: שלח אצבע, מקור כמו שאמר למעלה ולהכות באגרוף רשע, אמר אם תסיר אותו המעשה הרע ואפילו שלח אצבעך תסיר כדרך בני אדם המריבים שישלח אצבעו האחד אל פני חברו לא שיכנו, וכן תסיר דבר און שלא תריב עם רעך אפילו בדברים, והכל הוא בכלל חרצבות רשע שזכר: ותפק לרעב נפשך, והלא המעשים הטובים שתעשה שתוציא לרעב נפשך ורצונך, כלומר שתפרוס לו לחמך ברוח נדיבה תעשה ובהסברת פנים שיכיר כי ברצון ובלב טוב אתה נותן לו, וכן על הכסות שכבר זכרו: ותפק, כמו ותוצא, וכן ויפק רצון מה', מפיקים מזן אל זן: תשביע, שתהיה פרוסת הלחם שתתן לו כדי שבעה: כצהרים, אם היה לך אפלה וצרה תשוב כמו הצהרים שהוא חוזק אור היום: ונחך ה', בדרך ה' נחני בצדקתיך, כלומר תמיד ישגיח עליך בכל אשר תפנה: בצחצחות, ענין יובש, כמו צחה צמא בעת שיהיה צמא וחסרון טוב בעולם הוא ישביע נפשך: ועצמותיך יחליץ, ידשן, על דרך ושמועה טובה תדשן עצם, וזכר העצמות לפי שהם מוסדות הגוף, וכענין זה אמרו רבותינו ז"ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר החליצנו ה' אלהינו, כלומר השביענו ודשננו במצותיך, או פירוש הניחנו כי כן פירשוהו לשון מנוחה, ואמרו כי בארבע לשונות נתרגמו בלשון הזה, ישלף, ישזיבן, יזין, יניח, ישלף כמו וחלצה נעלו, ישזיב כמו חלצני ה', יזין כמו חלוצים תעברו, יניח כמו ועצמותיך יחליץ, היך מה דאת אמר רבה והחליצנו: כגן רוה, שיש בו מעינות ישקוהו והוא רוה ושבע תמיד והירקות אשר בו לחים, או תהיה כמו מוצא מים והוא המקור אשר לא יכזבו מימיו כי אפילו בעת היובש הוא נובע, וכלות הדבר הוא כזב כלו מכזב בו שלא היה שם מעולם, על דרך כחש מעשה זית ותירוש יכחש בה: ובנו ממך, כי כמו שהמעשים הרעים מחריבים הארץ כן המעשים הטובים מיטבים אותה: ופי' ממך, המעשי' הטובי' היוצאים ממך יבנו חרבות העולם החרבות שהיו זמן רב: מוסדי דור ודור, המוסדות שנפלו זה דור ודור אתה במעשיך הטובים תקומם אותם: וקורא לך גודר פרץ, בני העולם יקראו לך כי בזכותך ובמעשיך הטובים יגדרו הפרצות: משובב נתיבות לשבת, כי בחרבן הארץ הנתיבות שוממות אין עובר בהם, כמו שאמר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד, ויאמרו עליך כי אתה המשובב הנתיבות לעבור בהם לשבת כי מפני ישיבת הערים ישובו גם כן הדרכים, ויונתן תרגם ויקרון לך מקים ארח תקנה מתיב רשיעיא לאוריתא: אם תשיב משבת, שלכת בשבת חוץ לתחום, ואמר אם תשיב כלו' אם היית הולך בדרך ונזכרת שהוא שבת והשיבות רגלך אחור שלכת עוד לכבוד שבת כל שכן עשות חפציך שהוא כולל המלאכות שחייבין עליהם מיתה כי אפילו לצאת חוץ לתחום שהוא בלאו חמור עליך ותשמר ממנו: ביום קדשי, שאני קדשתי כמו שאמר ויקדש אותו, והקדוש הוא שהבדילו משאר הימים, ופירוש עשות חפציך מעשות, ומ"ם משבת עומדת במקום שנים, ורגלך, וחפצך, חסרים יו"ד הרבים, ורבותינו ז"ל דרשו לברכה פירשו רגלך דרך המקרא לשון רבים שאמרו רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס שנאמר אם תשיב משבת רגלך, רגליך קרינן, כלומר אף על פי שכתוב רגלך בלא יו"ד ים אם למקרא:

וקראת

תביא י"ג בקריא' וסימ' ומכל החי מכל בשר, ראשית בכורי אדמתך תביא, וחברו, לא תביא אתנן זונה, ובמלאת ימי טהרה, ולא תביא תועבה אל ביתך, ולקחת מראשית כל פרי האדמה, וצו את יהושע בן נון, ואת עשרת חריצי החלב, תשמע זעקה מבתיהם, הלא פרוס לרעב לחמך ועניים, אף על זה פקחת עיניך, היתה כאניות סוחר ממרחק:

ח

: הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה: הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל־מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ: הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם: אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ: אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם־תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר־אָוֶן: וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם: וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו: וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת: אִם־תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי

הַהָדָא הוּא תַעֲנִיתָא דְרַעֲוָא בָהּ יוֹמָא דִמְסַגֵיף אֱנָשָׁא נַפְשֵׁיהּ כַּפִּיף רֵישֵׁיהּ כְּאַגְמוֹן כַּפִּיף וְעַל סַקָא וְקִיטְמָא בָּאֵירַת הַלְדָא אַתּוּן קָרַן תַּעֲנִי וְיוֹמָא דְרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ: הֲלָא דָא הִיא תַעֲנִיתָא דְרַעֲוָא בָהּ פְּרָדוּ כְּנִישַׁת רִישְׁעָא שְׁרוֹ קִטְרֵי כְּתָבֵי דִין מַסְטֵי וּפְטַרוּ דַהֲווֹ אֲנִיסִין בְּנֵי חוֹרִין וְכָל דִין מַסְטֵי תְּסַלְקוּן: הֲלָא תְפַרְנֵס לְכַפְנָא מִלַחְמָךְ וַחֲשִׁיכִין מְטַלְטְלִין תָּעִיל לְגוֹ בֵיתָא אֲרֵי תִיחְזֵי עַרְטִילָאָה וּתְכַסֵינֵיהּ וּמִקָרִיב בִּשְׂרָךְ לָא תִכְבּוֹשׁ עֵינָךְ: בְּכֵן יִתְגְלֵי כִּשְׁפַרְפָּרָא נְהוֹרָךְ וְאַסְוַת מַחֲתָךְ בִּפְרִיעַ תִּיסַק וִיהָכוּן קֳדָמָךְ זָכְוָתָךְ בִּיקַר מִן קֳדָם יְיָ תִּתְכְּנֵשׁ: בְּכֵן תְּצַלֵי וַיְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתָךְ תִּבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי וְיַעֲבֵד בָּעוּתָךְ אִם תַּעְדֵי מִבֵּינָךְ אַסְטָיוּת דִין מִרְמַז בְּאֶצְבַּע וּמַלָלָא מִלִין דְאוֹנֵס: וְתִתְפַּח קֳדָם כַּפְנָא נַפְשָׁךְ וְנַפְשׁ מְסַגְפָא תִּסְבַּע וְיִדְנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹרָךְ וְקִבְלָךְ יְהֵי כְּטִיהֲרָא: וִיַדְבְּרִינָךְ יְיָ תְּדִירָא וְיִסְבַּע בִּשְׁנֵי בַצוֹרְתָא נַפְשָׁךְ וְגוּפָךְ יְחֵי בְּחַיֵי עָלְמָא וּתְהֵי נַפְשָׁךְ מַלְיָא תַּפְנוּקִין כְּגִינַת שַׁקְיָא דְמַרְוְיָא וּכְמַבּוּעַ דְמַיִין דְלָא פַסְקִין מוֹהִי: וְיִבְנוּן מִינָךְ חָרְבַת עָלַם יְסוֹדֵי דַר וְדַר תְּקַיֵם וְיִקְרוּן לָךְ מְקַיֵים אוֹרְחָא דְתַקְנָא מְתִיב רַשִׁיעַיָא לְאוֹרַיְתָא: אִם תְּתוּב מַשְׁבְּתָא רִיגְלָךְ לְמֶעְבַּד צוֹרְכָךְ בְּיוֹמָא דְקוּדְשִׁי

ותערע

רשי

הלכוף, הה"א זו תמוהה כלומר שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו א"ים ב בלע"ז: הלזה תקרא צום, לשון תמיהא לפיכך הה"א נקודה חטף פתח: חרצובות, לשון קשור ואיסור: מוטה, הטיית משפט וכל מוטה תנתקו תירגם יונתן וכל מיסטי דין תסקלון: ועניים ומרודים, אנחים ונאנקים על צרתם כגון עוניי ומרודי אריד בשיחי: ומבשרך, ומקרובך: יבקע כשחר, כעמוד השחר הבוקע בעבים: וארוכתך מהרה, ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך: ותפק נפשך, בתנחומי דברי' טובים: בצחצחו' בעת צמאון ובצור' כך תירג' יונתן: יחליץ, יזיין כמו חלוצי צבא: משובב נתיבו' לשבת, תירג' יונתן מתביב רשיעיא לאוריתא משובב כמו משיב לשב' ליישובו של עולם:

נחלת

וקראת לשבת עונג, אם תשיב משבת, מצות לא תעשה. וקראת לשבת עונג, מצות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים ערבים וטובים שמתוך שישנהו משאר ימים לטוב יזכור מעשה בראשית ושהאל חדשו מאין ושבת ביום השביעי ומתוך כך ישבח לאל ויפארהו בפיו ובלבבו, ותתענג נפשו בו, ופי' וקראת כמו מקרא קדש: לקדוש ה' מכובד, כפל ענין במ"ש, ורבו' פירשו ביום הכפורי' שאמרו מאי דכתיב לקדוש ה' מכובד זה יום הכפורי' שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה: וכבדתו מעשות דרכיך, זהו הכבוד שתמנע מעשות כל מלאכה, כי פירוש דרכיך חפציך ומעשיך כמו דרכי כפרתי ודרכיך למחות מלכין והדומי' להם, ורז"ל פירשו דרכיך מנהגיך שלא יהא מנהגו של שבת כמנהגו של חול, כמו שאמרו וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, וכן שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול, וכן שלא יאכל המאכלי' והמשתה של שבת כשל חול, ופי' לשנות מנהג עת האכילה להקדים או לאחר: ממצוא חפצך, כפל ענין במ"ש כי הוא כמו מעשות דרכיך כמו שפיר' על דרך הפשט, וכת' מלספקא צורכך, ורז"ל פיר' ממצוא חפצך, בדברים שלא ידבר בשבת בחפציו, והם הדברי' שצריך לעשותם בחול, ודקדקו מחפצי' ואמרו חפציך אסור לדבר הא חפצי שמים מותרים כמו שאמרו חשבונו' של מצוה מותר לחשבן בשבת, ואמרו פוסקין צדקה לעניים בשבת, ואמרו משדכין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות, כי כל הדברים האלה אם ידבר בהם הם מצוה, ואפי' ללמדו במה שיחיה כדי שלא יהיה גנב ומלסטם את הבריות, ואמרו ודבר, שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול כלומ' שידבר בשבת בנחת וימעט בדברי', ואמרו דבר דביר אסור הרהור מותר ואף על פי כן החסידים היו נשמרים אפילו מהרהור חפציהם אלא בחפצי שמים כמעשה החסיד ההוא שמספר במסכת שבת, וי"ת ודבר דבר ומלמללא מלין דאונס, כי דבר און כי כן מתרגם און אונס וזה אסור אפילו בחול: אז תתענג על ה', אם תתענג את השבת תתענג על ה' כלומר ישפיע לך טובות עד שתתענג עליו ותודה בו ובטובו כי מאתו הכל ובידו, והתענוג על ה' הוא תענוג הנפש, והגאון רב סעדיה פירש תענוג הגוף כלו' תענוג גופך יהיה על ה' לא ככסילים שכ' בהם לא נאה לכסיל תענוג אבל המשכיל לא ירבה בתענוג יותר מדאי כי אם במשפט בעבו' כי הוא מתעסק בחכמה ובה יתענג יותר אלא שתענוגי הגוף במשפט ייטיבו שכלו ויחזקו כחותיו הגשמיה והם כח הזכרונות וכח הבחינה וכח המחשבה: והרכבתיך על במותי ארץ, כמו ירכיבהו על במותי ארץ והיא ארץ ישראל שהיא גבוה מכל הארצות, כלומר אם תגלה ממנה ישליטך עוד עליה בשכר שמירת שבת ושאר המצות וההבטחה הזאת לכל בני הגלות אם הוא קרוב מזמן הגאולה יזכה לישועה ואם הוא רחוק מזמן הגאולה יזכה לתחיית המתים ויזכה לארץ ישראל ולטובה: והאכלתיך, כפל הענין במלות שונות, ואמר יעקב כי בניו הם מיוחדים בנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בן יצחק, וכן אמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם, ורז"ל דרשו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמ' והאכלתיך נחלת יעקב אביך, לא כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, ולא כיצחק שנאמר בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אלא כיעקב שנאמר בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: כי פי ה' דבר, וכיון שהוא דבר יקיים דברו: הן לא קצרה, אחר שהשלים להורותם על המעשים הטובים ושיסורו מהמעשים הרעים שב להוכיחם עוד על רוע מעשיהם, ואמר כי לשוא יתלוננו על האל, ואומרים למה צמנו ולא ראית, ואמר להם זה שלא ראה האל צומכם ולא הושיע אתכם מאויביכם לא מפני שקצרה ידו מהושיע ולא מפני שכבד' אזנו משמוע כי הוא שומע צעקתכם ובידו להושיע אתכם אלא שעונותיכם גרמו לכם והם מבדילים ביניכם לבינו והרי הוא כאלו אינו שומע או כאלו אין כח בידו להצילכם, ולמה מפני עונותיכם: הסתירו, עובר לשלישי: כי אם, מפורש יהוא: כי כפיכם נגאלו בדם, בשפיכות דם נקי: ואצבעותיכם בעון, לשלח אצבע ולהכות באגרוף: ושפתותיכם, והנה העון במעשה ובדבור, ומלת נגאלו מורכבת מן נפעל ופעל שלא נזכר שם פועלו, ושבת ההרכבה כתבנו בספר מכלל: ועניינו ענין טנוף מן לחם מגואל: אין קורא, אחד מהם לחבירו להוכיח בצדק, ויונתן תרגם לית דמצלי בקשוט: ואין נשפט, באמונה כי השופט יעות דינו: בטוח על תהו, כשמדבר עם חבירו שוא שאין לבו עמו כפיו על מה הוא בוטח על תהו כי חושב בלבו שלא יגלה לחבירו אם הוא מדבר בשוא והלא הוא גלוי לפני האל וגם לחבירו יגלה יום אחד מתוך מעשיו והנה בטחונו בהבל: הרה עמל, דמה המחשבה להריון והדבור והמעשה ללידה: והוליד, נכתב ביו"ד השמך: ביצי, דמה עוד מחשבותם ומעשיהם לביצי צפעוני כשיבקעו יצאו מהם צפעונים כן מחשבותם רעות ומעשיהם רעים, ופירוש בקעו הצפעונים מבקעי' אותם, כמו ביצת האפרוח שמנקר בחוטמו ובוקע הקליפה מעט מעט עד שיצא כך הם מטרידים לבם תמיד במחשבות רעות עד שיוציאום למעשה: וקורי עכבים, יריעות שאורג העכבים שאין להם תועלת וקיום והעמדה כן מעשיהם לא יועילום: האוכל מביציהם, שב לביצי צפעוני שזכר, אמר כמו האוכל ביצי צפעוני שימות בלא ספק כן המתחבר אליהם ולמעשיהם ימות: והזורה, כמו והזורה בקמץ הרי"ש על משקל על פי אבשלום היתה שומה, ובא בגגול תחת הקמץ, כמו ולנה בתוך ביתו שהוא כמו ולנה בקמץ, ועניינו כמו ותשכח כי רגל תזורה, והוא אומר על ביצי הצפעוני כשהיא זורה ברגל, אמר אם יאכל אדם מביצי הצפעוני ימות, וכן אם תזורה רגלו על הביצה תבקע הביצה ויצא האפעה וימיתנו כן כל המתחבר עם הרשעי' בכל ענין שיתחבר עמהם ימיתוהו, והאפעה הוא הצפעוני ושני שמות יש לו, וכן תרגם יונתן שניהם חיוון חורמנין, ותרגם והזורה תבקע אפעה, ומשחן ומפקין חיון חורמנין מפרייתהון: קוריהם, כמו קורי עכבים שאינם ראויים לעשות מהם בגד ולהתכסות בהם כן לא יתכסו הם במעשיהם בבא הרעה עליהם בעבור כי מעשיהם מעשה און:

רגליהם

על יי' לא' וסימ' נמסר במס' רבת' בערך אדני: קורא ו' וקמץ בקריא' וסי' וראו גוים צדקך וכל מלכי' כבודך, ובנו ממך חרבו' עולם מוסדי דור ודור, לשום לאבילי ציון, גם לא שמע גם, נדרשתי ללא שאלו, לאופני' להם קורא הגלגל, וכל לשון עץ דכוו': במותי ג' מל בקריא' וסימ' ירכיבהו על במותי ארץ, והרכבתיך

וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר׃ אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ׃ כִּי אִם־עֲוֺנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטֹּאותֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ׃ כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בֶּעָוֺן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃ אֵין־קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה בָּטוֹחַ עַל־תֹּהוּ וְדַבֶּר־שָׁוְא הָרוֹ עָמָל וְהוֹלֵיד אָוֶן׃ בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקֵּעוּ וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע אֶפְעֶה׃ קוּרֵיהֶם לֹא־יִהְיוּ לְבֶגֶד וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי־אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם׃

ותערע לשבתא בתפנוקין לקדיש דיי תיקר ותיקר קדמוהי מלמיעבד אורחך מלספקא צורכך ומללא מלין דאונס׃ בכן תתפנק קדם יי וישרינך על תוקפי ארעא ויוכלינך פירי אחסנת יעקב אבוך ארי במימרא דיי גזיר כן׃ הא לא מקפידות ידא מן קדם יי לית אתון מתפרקין ולא מדיקיר קדמוהי מלמשמע לא מתקבלא צלותכון׃ אלהין חוביכון הוו מפרשין ביניכון לבין אלהכון וחטאיכון גרמו לסלקא אפי שכינתא מנכון מלקבלא צלותיכון׃ ארי ידיכון שותפין בדם זכאי ואצבעתכון בחובין סיפוותכון ממללין שקר לישנכון ניכלי מהשיב׃ לית דמצלי בקשוט ולית דמתדן בהימנותא מתרחצין על למא וממללין שקר מותן ומפקין מלבהון מילין דאונס׃ הא כביעי חיוי חורמנין מפרתין וכקוין דעכובית כהיא דמן דאכיל מביעיהו מאית ומשחנא ומפקן חיוון חורמני מפרתין׃ הא כקוין דעכובית דלא כשירין לאתכסאה כן לית הנאה בעובדיהון דרשיעי עובדיהון עובדי אונס וליאות שקר בידהון׃

על במותי ארץ, הנה יי' יוצא ממקומו: נשפט ה' קמצין וסימ' אין קורא בצדק, כי באש יי' נשפט, חנני נשפט אותך על אמרך, בא שאון עד קצה, איש חכם נשפט:

רשי

נחלת יעקב אביך, נחלה בלא מצרים כמה שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' לא כאברהם שנאמר לו הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנא' ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פירש ר' שמעון: הן לא קצרה, את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא: הסתירו פנים, גרמו לכם שהסתיר פניו מכם: נגאלו, לשון טינוף וכן לחם מגואל: צפעוני, מין נחש רע: בקעו, אישקלורשט בלע"ז כלומר מעשים מכוערים שאינם לטובתם עשו: וקורי עכבים, אירינייש בלע"ז וקורי א' אורטורש בלע"ז: קורי, הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן ומנח' חברו במחברת קורות על שם שהעכבים מיסך אריגותיו בקורות: והזורה, תירגם יונתן משחן לשון חימוס שקורין בלע"ז קוב"ר המתחמם יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה: אפעה, מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה ועיקר לשון והזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה ועיצורו של זה הוא חימומו:

ואין

רגליהם ׳ וימהרו ׳ כי אפילו החייב מיתה ראוי לדיין לאמץ דינו ולא ימהר בדיני נפשות והם ימהרו לשפוך דם נקי : דרך שלום לא ידעו ׳ כי לא דרכו בה : עקשו להם ׳ הם עותו נתיבותיהם לעצמם כי יכשלו בם : על כן ׳ הפסוקים האלה עד וירא כי אין איש הם דברי הנביא על לשון בני הגלות הזה כי בעון האבות עם עון הבנים ארכה הגלות הזאת כי רוב ישראל לא שבו עוד משגלו בגלות ראשונה ׳ וכן אמר ירמיהו הנביא על לשון בני הגלות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ׳ ואמר דוד על לשון בני הגלות אל תזכור לנו עונות ראשונים ׳ ואמר על כן שהרבו אבותינו להרע אנחנו עוד היום בגלות והנה האל בו שפטנו מדה כנגד מדה הם רחקו המשפט והצדקה והשלו על כן רחק משפט ממנו : ולא תשיגנו צדק׳ ׳ כי מעודות הבורא הוא ל לפקוד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : נקוה לאור ׳ יום יום נקוה לאור ולישועה שהיא האור והנה חשך והוא הגלות ׳ וכפל הענין במלות שונות ׳ נגששה כעורים קיר ׳ כמו נמששה ׳ מן והיית ממשש בצהרי׳ והצרות בגלות הם החשך ו והעורון : באשמנים כמתים ׳ הרי אנו חשובים כאלו אנו כ נקברים כמו המתים ׳ ומלת באשמני׳ פירשה אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת ושרשו אשם ׳ מן תאשם שמרון ש שהוא ענין שממה ו והקברים הם מקום שממה ו"ת אתאחד עלמ׳ וגו׳ : נהמה כדובי׳ כלנו ׳ קול הדובי׳ בקול המיה ויללה ׳ וכן היוני׳ הוגות בקול יללה כי ההגיגה והיללה כ נמצא בזה הענין בקול יללה ׳ וכן אמר כיוני הגאיות כולם הומות ו"ת עמנא מן קדם ב בעלי דבבנא וגו׳ : למשפט ׳ שיקח האל משפטנו מאויבינו ׳ כי רבו פשעינו ׳ עם פשעי אבותינו כי בתחילה אמר כי בפשעי האבות היה אריכות הגלות ׳ ועתה הוסיף ואמר לא בפשעי האבות לבד ולא בפשעי הבנים לבד

הנה ג׳ וסי׳ נהמה כדבים כלנו ׳ הגו סיגים מכסף ׳ ודבתריה הגו רשע לפני מלך ׳ קדמא כתיב ה׳ בסוף תיבותא : ברחוב ד׳ ומל בקריא׳ וסי׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין ׳ רק ברחוב אל תלן ׳ כשלה ברחוב אמת ׳ ברחוב אכין מושבי : וסר מרע ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וסר מרע משתולל ׳ איש היה בארץ עוץ איוב שמו ׳

רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם : דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלוֹתָם נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם : עַל־כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ : נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים : נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ : כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי־פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֺנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם : פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר : וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־תוּכַל לָבוֹא : וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא יְהוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין

רַגְלֵיהוֹן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ רַהֲטִין וּמוֹחִין לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֶשְׁתּוֹנֵי אוֹנֵס בִּיזָא וְתַבְרָא בִּכְבִשֵׁיהוֹן : אוֹרַח שְׁלָמָא לָא יָדְעִין וְלֵית דִּינָא בְּמַהֲכֵיהוֹן שְׁבִילֵיהוֹן עַקִימוּ לְהוֹן כֹּל דְּדָרִיךְ בְּהוֹן לָא יְדַע שְׁלָמָא : עַל כֵּן אִתְרַחַק דִּינָא מִנָּנָא וְלָא מְעָרְעָן לָנָא זַכְוָן סַבַּרְנָא לִנְהוֹר וְהָא חֲשׁוֹךְ לְזֵיהוֹר וְהָא כִּדְבְקַבְלָא אֲנַחְנָא מְהַלְּכִין : נְמַשְׁמֵשׁ כִּסְמָן כּוּתְלִין וּכְדְלֵית לְהוֹן עַיְנִין נְמַשְׁמֵשׁ אִתְקִילְנָא בְּטִיהֲרָא כְּמָא דְּמִתְקְלִין בְּקַבְלָא אִתְאַחַד בְּאַפָּנָא כְּמָא דְּאַחִידִין קִבְרַיָא בְּאַפֵּי מִיתַיָא : עַמְּנָא מִן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבְנָא דְּמִתְכַּנְשִׁין עֲלָנָא כְּדוּבִין כּוּלָנָא וּכְיוֹנִין נַהֲמָא נְהִימְנָא סַבַּרְנָא לְדִינָא וְלֵית לְפוּרְקָנָא אִתְרַחַק מִנָּנָא : אֲרֵי סַגִּיאִין חוֹבָנָא קֳדָמָךְ וְחַטָּאָנָא אַסְהִידוּ בָנָא אֲרֵי חוֹבָנָא גְּלַן לָנָא וְעַוְיָתָנָא יָדְעָנָא לְהוֹן : מְרֵידְנָא וְכַדִּיבְנָא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וְאִסְתַּחַרְנָא לְאַחֲרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶּאֱלָהָנָא וַהֲוֵינָא מְמַלְּלִין שְׁקַר וְסַטְיָא מוֹחַן וּמַפְּקִין מִלִּבְּהוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁקַר : וְאִסְתַּחַר לְאַחֲרָא דִּינָא וְזַכְוָתָא מֵרָחִיק קָמַת אֲרֵי אִתְקִילוּ בִּרְחוֹבָא עָבְדֵי קוּשְׁטָא וְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא לָא יָכְלִין לְאִתְגְּלָאָה : וַהֲווֹ עָבְדֵי קוּשְׁטָא מִטַּמְּרִין וּדְסָטָן מִבִּישׁ מִתְבָּזְזִין וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּבְאִישׁ קֳדָמוֹהִי אֲרֵי לֵית דִּינָא

רש"י

ואין משפט במעגלותם ׳ כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת כמשפטו : נתיבותיהם עקשו להם ׳ הם העוו את דרכם לעצמם : רחק משפט ממנו ׳ שאנו צועקי׳ חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה : ולא תשיגנו צדקה ׳ הנחמות הטובות שהבטיחנו אינן משיגות אותנו לבוא לנגוהו׳ נקוה ובאפלות נהלך : באשמנים ׳ מנחם פתר לשון מחשכים ורוב הפותרי׳ מודי׳ לו אבל דונש פתר בו לשון שומן והאל"ף נוספת בו כמו אל"ף ש שבאחוותי ושבאכזב ודרך האתרי׳ אף כאן בין האשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים ויונתן תירגם לשון מסגר איתאחד ב באפנא כמה דאחידין קברי׳ באפי מיתיא : הגה נהגה ׳ לשון יללה : דבר עשק ׳ כמו לדבר עשק : הורו והוגו ׳ לירות ולהוציא הורו לשון ירה בים ׳ ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור והוגו כאשר הוגה מן המסילה הגו סיגים מכסף : והוסג אחור ׳ משפט נקמתנו מאויבנו שהיא תלויה בהקב"ה : וצדקתו עומדת מרחוק ׳ למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון ש שהאמת כשלה מארץ אף משמים אין הצדק והמשפט באין : משתולל ׳ מוחזק שוטה על הבריו׳ כמו אולכה שולל והוא מגזרת ש שוגג דמתרגמי׳ שלו וכן על השל : וירע בעיניו כי אין משפט ׳ לפיכך הביא עליהם הפורענות : וירא

אלא אלה ואלה גרמו ׳ ואמר נגדך כי אנחנו מתודים בגלות על עונותינו שהם גלוים וידועים לפניך לפיכך אמר נגדך לא כמו האבות שהיו אומרים מקצתם אין השם רואה אותנו : וחטאתינו ענתה בנו ׳ אמר וחטאתינו לשון רבות ואמר ענתה לשון יחידה רוצה לומר כל אחת ואחת מהחטאות העידה בנו כי בעונם העונות באות לנו הצרות ׳ וכמוהו לשון יחיד על רבים ועיניו קמה ׳ ויבא אלי אנשים ׳ כלכדה הקריות ׳ לא תמעד אשוריו ׳ והדומים להם : אתנו ׳ שאנחנו מכירים בהם ומתודים עליהם ׳ וכפל הענין ואמר ועונותינו ידענום : פשע וכחש בה׳ ׳ שניהם מקור ׳ וכן נסוג דבר : הורו והגו ׳ מקור ׳ או יהיה נסוג מנחי העי"ן והנון לנפעל ׳ כמו לא נסוג אחור לבינו ׳ ופירוש וכחש אין זה כמו כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא שהרי אמר נגדך כלו שהוא יודע בנו ובמעשינו ׳ אלא פירוש וכחש בהשם כי כשיכחש איש בחברו כאלו מכחש בה׳ ׳ וכן אמר ומעלה מעל בה׳ וכחש בעמיתו וכיון שמכחש בעמיתו שהפקיד אצלו או שהלוה לו בלא עדים הרי הוא כאלו מכחש בה׳ שהרי הוא עד ביניהם ׳ או פירוש בה׳ כמו שתרגם יונתן במימרא דה׳ ׳ כלומר כחש במצותו שצוהו לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו : ונסוג מאחר אלהינו ׳ הפך אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ׳ ונסוג שרשו נסג ענינו ענין התאחרות כמי שסב לאחור ׳ וכן והוסג אחור משפט : וסרה ׳ רוצה לומר דבר סרה פירוש מעוותת : הרו ׳ כמו הרו עמל הנזכר למעלה ובאה הה"א בחולם והיה משפטו בקמץ ׳ וכן והגו כי שרשו הגה ובא הה"א בחולם במקום קמץ ׳ ופירושו כמו הרו עמל שפירשנו למעלה ׳ ומה שחושבים בלבם ומוציאים מן המחשבה אל הדבור ואל המעשה מחשבותיהם ודבריהם דברי שקר ׳ ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הרו כמו להורות את בני ישראל ששרשו ירה ׳ ויונתן תרגם הרו והגו מוחן ומפקין : והסג ׳ אמר על דרך משל כי המשפט סב לאחור כי אין לו מקום ביניהם ׳ וכן הצדקה מרחוק תעמוד לא תקרב אליהם והמשפט הוא לשפוט בין שני בעלי ריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע בדינו : והצדקה ׳ היא לתת לעני ולהלוות לו וגמילות חסדים ותקון המדות בין לעניים בין לעשירים ׳ והאמת להיות דובר אמת ולא ישקר בעמיתו בפקדון או בתשומת יד והדומה להם ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב ורוב האמת שיודה באל ובמצותיו : ונכוחה ׳ הוא היושר שיהיה ישר בדרכיו ובמה שבינו לחבירו ולא יאהב לעצמו יותר מלחברו ׳ כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך ׳ ויהיה ישר עם כל אדם מאיזה עם שיהיה ׳ ומה שאמר ברחוב כי בסתר היו בהם אנשי אמת ׳ וכן אמר ירמיהו ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה כי אנשי אמת היו נחבאים לא היו מתראים בפני האחרים כי היו נבזים ושפלים בעיניהם ׳ ויונתן תרגם משפט עבדי דינא וצדקה עבדי זכותא אמת עבדי קושטא ונכוחה עבדי הימנותא : ותהי האמת נעדרת ׳ שלא היתה נמצאת ביניהם כלל כאלו לא היתה מעולם : וסר מרע משתולל ׳ אינו נמצא כאלו שללו ובזזו אותו מן העולם : וירא ה׳ וירע בעיניו ׳ כי אין משפט ׳ זכר משפט והניח האחרי׳ כי זה קשה מכולם כי אם אין משפט בטל סדר בני אדם ולא יעמוד הישוב ׳ ואמרו רבותינו ז"ל גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דין אלא על החמס ׳ שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם : וירא

השמת לבך אל עבדי איוב ׳ וחברו ׳ חכם ירא וסר מרע :

דבר

וירא כי אין איש · הנה מבארנו בתורה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו · ואמ' ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך · וכן אמ' ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך · הנה על ידי התשובה יהיה קבוץ גליות · וישעיה אמ' וירא כי אין איש ותושע לו זרועו וגומ' · וכן אמ' ואביט ואין עוזר · וכן אמ' דרכיו ראיתי וגומ' · כמו שפירשנו למעלה · ואמ' יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישר' וגו' · ואמ' והוצאתי אתכם מן העמי' וגו' ואומ' וברותי מכם המורדי' והפושעי' בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישר' לא יבאו · וגם בתורה אמ' וזכרתי להם ברית ראשוני' וגומ' · נראה כי בחסד האל ובזכות האבות יבאו לא בזכותם וגם בדברי רז"ל ראינו שהיו נבוכי' בזה אם יגאלו על ידי תשובה אם לאו · ואמרו אמ' רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב · בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומ' כי אין מפגיע והדר ותושע לו זרועו · בדור שכלו זכאי דכתיב ועמך כולם צדיקי' לעולם ירשו ארץ · ועוד אמרו רבי יהושע בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא הוי · וכתיב עני ורוכב על חמור הא כיצד זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור · ועוד בדבריהם רבי אליעזר אומ' אם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין שנאמ' שובו בני' שובבי' · אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו אלא בתשובה ומעשים טובים · הנה אנו רואי' כי מסופקים היו אם יהיה קבוץ גליות על ידי תשוב' או לאו וזה מפני מחלוקת הפסוקי' ואפש' לתרץ הפסוקי' כי רוב ישראל ישובו בתשובה אחר שיראו סימני הגאולה · ועל זה נאמ' וירא כי אין איש כי לא ישובו בתשובה עד שיראו תחילת הישועה ועדין יהיו בהם פושעי' ומורדי' ויצאו מהגלות בכלל רוב ישר' השבי' בתשובה ויכלו בדרך שלא יבאו לארץ ישראל · ובאמרו וירא כי אין איש רוצה לומ' על כלל ישר' שלא ישובו בתשובה שלמה ולא יפגעו לאל בלב נכון עד שיראו סימני הגאולה · ואיש אומ' על כלל ישר' · כמו ואיש ישר' נשבע במצפה שהיו שם כל ישראל · כי לא יתכן שלא יהיה איש ואנשי' בישר' צדיקי' וטובי' שיהיו ראוים לגאולה אבל לא לגאול כל ישר' בזכותם · וכן מה שאמ' רבותינו ז"ל דור שכלו חייב ר"ל רובו כי לא היה מעולם בישר' דור שכלו חייב שלא היו בהם אנשי' צדיקי' וטובי' · וגם החייבי' לא אמ' שיהיו חייבי' כליה חס ושלום אלא שאין ראוין לגאולה · וישתומם · ענין תמהון לבב · וכן כאשר שממו עליך רבי' אשתומם כשעה חדא : מפגיע · ענין תפלה ובקשה · כמו אל תפגע בי : ותושע לו זרועו · כי אין עוזר וסומך עמו כי אם כחו וצדקתו לבדו כי מעשה האל וצדקתו הם כעוזרי' וסומכי' להושיע אותו · ואמר זרועו ואמר צדקתו אמר זרועו כנגד הגוי' לקחת נקמה מהם כמו שאמר היוקח מגבור מלקוח כמו שפירשנו · ואמ' צדקתו כנגד האבות שזכר בריתו עמהם ולזרעם אחריהם ועושה עמהם הצדקה להושיעם מהגלות · ובאמרו תושע לו רוצה לומר לעצמו · והטעם לפי שעל האדון מוטל להושיע עבדו מיד המחזיקים בו והמשתעבדים בו כמו שעושים בנו אומות העולם היום ובתשועת העבד יושע האדון · רוצה לומר שיגדל שמו · וכן הושיעה ימינך ועננו : וילבש צדקה · כלוו יהיו שני מינים על דרך משל כלי צדקה וישועה לישראל וכלי נקם לגוים · והמשיל כלי הישועה לכלי מלחמה שהם מגן שריון וכובע · משל שיגן על ישראל בגלות ובצאתם מהגלות מהאויבים שלא ירעו להם · והשריון והכובע אינם מלבושים אלא לפי שעה בעת המלחמה · והתשועה תארך מעת התחלתה עד שיהיו ישראל בארצם ובשעת מלחמת גוג ומגוג · והמשיל כלי הנקם והקנאה לבגדים והמעיל שילבש האדם אותם כל שעה כי עוד כל ימי עולם יהיו אומות העולם עבדים לישראל וירדו בשונאיהם ובני נכר אכריהם וכורמיהם והוא נקם וקנאה על השעבוד ששעבדו בישראל כל ימי הגלות : תלבשת · שם ואמר השם אחר הפעל לחזק הענין · כמו ויבוס דוד בוס · קצף ה' על אבותיכם קצף · ומעלה מעל · למען טבוח טבח · והדומים להם : כמעיל · המ"ם נקראת רפה שלא כמנהג ברוב אלה שמשפט כמוהו : כעל גמולות · כמו שלבש קנאה על גמולות שגמל לפרעה ולסנחריב ולשאר צוררי ישראל כן ילבש קנאה כשיוציאם מגלותם · וכפל הענין עוד לחזק · ואמר כעל ישלם · כמו ששלם על אותם גמולות לאויביו כן ישלם · ומהו התשלום חמה לצריו גמול לאויביו : גמול · הרע שעשו לישראל ישלם להם · וכפל עוד ואמר לאיים גמול ישלם · לאיי הגוים · וזכר איים לפי שישראל מפוזרים בגלות בכל האיים וכולם הרעו לישראל ולכולם ישלם האל גמול : וייראו · ואחר שישלם הגמול ייראו אותו כל העולם ממערב וממזרח כלומ' בכל העולם : כי יבא כנהר צר · פירש אדוני אבי ז"ל יבא לשון שקיעה · כמו ובא השמש וטהר · אמר ישקע הצר ולא יראה עוד · כמו הנהר שיכנס בים ולא יראה · ופי' נוססה ענין ניסה · אמר רוח ה' הניס הצר שלא יראה : ונססו · מבנין מרובע ושרשו נוס · ואז ובא לציון גואל · ובדברי רז"ל אם ראית דור שצרות רבות עליו חכה לו · שנאמר כי יבא כנהר צר וגו' · וכתיב בתריה ובא לציון גואל · ויש לפרש כי יבא כנהר צר טעם למה שאמר וייראו ממערב וגו' אמר טעם למה ייראו ה' כי יבא כנהר צר כי יבא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל כמו הנהר הבא במרוצה ואז רוח ה' נוססה בו ותכלנו מן העולם · כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה · ואז ובא לציון גואל · כי אף על פי שיהיו ישראל בירושלם קודם שיבא גוג ומגוג כיון שיבא הוא יאמרו כי לא בא להם גואל הואיל ואומות העולם באים ונלחמים עליהם וכשישפטהו האל שם בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אז יאמרו כי בא לציון גואל באמת · ולשבי פשע ביעקב · כי אז ישובו כל ישראל בתשובה שלמה · ונוססה מענין נס · כמו כמסוס נוסס · כי מנהג העולם כי נושא הנס מכה בראשונה בחיל שכנגדו ורוח ה' תהיה נוססה בו ומכה בחיל גוג ומגוג · ועל הדרך הזה תרגם יונתן וייתון כשפע נהר פרת מעיקים ובמימרא דה' יתברון : ובא לציון גואל · מפורש הוא : ולשבי · מלרע : ואני זאת בריתי אותם · פירש החכם רבי אברהם בן עזרא זאת הברית שאכרות עמהם רוח הנבואה שיהיה להם · וזהו שאמר רוחי אשר עליך · ודברי אשר שמתי בפיך · כפל דבר כמו שכתוב והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר וגו' · והנבואה לא תפסק מהם לעולם וזהו שאמר לא ימושו מפיך וגו' · אמר כנגד ישראל · ואדוני אבי ז"ל פירש כי בריתי היא התורה שנתנה בברית והבטיחם שלא תמוש מפיהם לעולם ותהיה ברית דבר שהוא קיים כי כל ברית הוא קיום דבר · ולפי דעתי כי כן הוא פירוש הפסוק · אמר ואני · פירוש ואני מבטיח אותם בזאת · לפי שאמר ולשבי פשע ביעקב שיהיו בלי עון נקיים מכל פשע אמר כי זאת תהיה בריתי אותם · כמו שאמר ירמיהו וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה וגומר · ואמר ונתתי תורתי בלבם וגומר · ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · וזהו שאמר רוחי אשר עליך זאת רוח טהרה שאתן בתוכם שלא יחטאו עוד · וזהו שאמר יחזקאל ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וגומר · וזהו שאמר ישעיהו רוחי אשר עליך כי זאת הרוח היתה בנביא ואמר לו שאותה הרוח תהיה לישראל אז ודברי כמו שהם סדורים בפיך · ואמר כנגד ישראל לא ימושו מפיך אחר שאשים אותם בפיהם לא ימושו עוד לעולם לא מפיך ולא מפי זרעך לעולם :

קומי

ובא י"ז ר"פ וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' י"ו ולעיל בהאי סיפרא סי' מ"ז : ומפי ג' בקריאה וסימ' הראשונות מאז הגדתי · ואני זאת בריתי אותם אמר ב' בפסו' : ועד עולם י"ב דסמי' בקריא' וסימ' לסרבה המשרה ולשלום אין קץ · ואני זאת בריתי אותם אמר · לאמר שובו נא איש מדרכו · ושכנתי אתכם במקום הזה ·

מִשְׁפָּט׃ וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ
וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ
זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ׃ וַיִּלְבַּשׁ
צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ
וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט
כַּמְעִיל קִנְאָה׃ כְּעַל גְּמוּלוֹת כְּעַל
יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו
לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם׃ וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב
אֶת־שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ אֶת־
כְּבוֹדוֹ כִּי־יָבֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה
נֹסְסָה בוֹ׃ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל
וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה׃
וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי
אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ
וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ
מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ
אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

דִינָא׃ וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְלֵית גְבַר דְלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וִירִיעַ קֳדָמוֹהִי וְלֵית אֱנָשׁ דִיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפַרְקִינוּן בִּדְרַע תּוּקְפֵיהּ וּבְמֵימַר רְעוּתֵיהּ סְעָדִינוּן׃ אִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד זַכְוָון לְעַמֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקָן אַיְתֵי בְּמֵימְרֵיהּ לִדְחַלוֹהִי וְיִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד לְאִתְפְּרָעָא בִּתְקוֹף מִסַנְאֵי עַמֵיהּ וִיתֵיב נִקְמָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ מָרֵי גְמַלְיָא הוּא גוֹמְלָא יְשַׁלֵם פוּרְעֲנוּת לְסַנְאוֹהִי גִימְלָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי לְנַגְוָותָא גִימְלָא יְשַׁלֵם׃ וְיִדְחֲלוּן מִמַעְרְבָא יַת שְׁמָא דַיְיָ וּמִמַדְנַח שִׁמְשָׁא יַת יְקָרֵיהּ אֲרֵי יֵיתוּן כִּשְׁפַע נְהַר פְּרָת מְעִיקִן בְּמֵימְרָא דַיְיָ יִתַּבְּרוּן׃ וְיֵיתֵי לְצִיוֹן פָּרִיק וּלְאַתָבָא מָרוֹדַיָא דְבֵית יַעֲקֹב לְאוֹרַיְתָא אֲמַר יְיָ׃ וַאֲנָא דֵין קְיָמִי עִמְהוֹן אֲמַר יְיָ רוּחַ קוּדְשִׁי דַעֲלָךְ וּפִתְגָמֵי נְבוּאָתִי דְשַׁוֵיתִי בְּפוּמָךְ לָא יְעִידוּן מִפּוּמָךְ וּמִפּוּם בְּנָךְ וּמִפּוּם בְּנֵי בְנָךְ אֲמַר יְיָ מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא׃

קומי

ושמתי את הצולעה לשארית · ויברך דוד את יי' לעיני · ואנחנו נברך יה מעתה · יחל ישראל אל יי' · יהי שם יי' מבורך · וחסד יי' מעולם ועד עולם · ירושלם הרים סביב לה · יי' ישמור צאתך ובואך :

רשי

וירא כי אין איש · ועתה בהנחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ : וישתומם · ויחריש לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע · וישתומ' לשון אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו ותי"ו דוישתומם כתי"ו של משתולל שניהם משמשו' לשון מתפעל וכן דרך התיבה שיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל כתפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיו' שורש התיבה כמו וישתומם לשון שומו שמי' משמים בתוכם כשמו אחרונים לשון תמהון : ותושע לו זרועו · וינקם מאויביו : וצדקתו · שמכתהו הוא להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ואע"פ שאין אנחנו הגונו' להושע : קנאה · אינפר"מנט בלע"ז לקנאות לשמו הגדול : כעל גמולות · כדת להשיב על גמולות האויבי' : כעל ישלם · כדת להשיב עליהם ישלם : כי יבא כנהר צרה על אויביו : נוססה בו · כפלאת בו לשון נס · ד"א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ כמו והיה כמסוס נוסס : זאת בריתי אותם · בדבר זה כרתי בריתי להם והקיו' כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם :

על

קומי אורי · אמר כנגד ירושלם · ואורי מוי וכבר פירשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה, והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא : כי בא אורך · הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה גדולה · וכפל הענין ואמר וכבוד ה' עליך זרח · וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך · ויש מפרשים כי בא אורך שקע אורך כמו ובא השמש אמר דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה · וכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם והכל דרך משל : כי הנה החשך · חשך וערפל משל על הצרות : יזרח ה' · וכבודו עליך יראה · כפל ענין במלות שונות כי ה' כבוד ה' · ויש מפרשים כמו בכבודו · וכן נראה בכבודו :

והלכו גוים · כמו שאמ' והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו זהו שילכו הגוים לאור ישרא' הם ומלכיהם ושריהם : זרחך · שם יהא ממנו זרח על משקל צמח פרח : שאי סביב · כולם פירוש בניך ובנותיך · ותרג' כל עם גלות ובא הידיעה אחר הכנוי כמו וישמו את טעמו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : תאמנה · מענין כאשר ישא האומן את היונק והיתה הנו"ן ראויה ל להדגש לחסרון נו"ן ה השרש כי הנו"ן כתובה לרבות · ואחז"ל כתב כי המלה יחידה והנו"ן שרש והה"א נוספת כ כה"א ותקרבנה ותבאנה ואף על פי שאמר ו ובנותיך · ר"ל כל אחת ואחת · ופי' על צד תאמנה · על צד המלכו' והשרות כמו שכתוב ושרותיהם מניקותיך : אז תראי · מן ראה · ורבי' טעו בזאת המלה שקראו אותו בנצי"ה כמו מן ירא · וגם יש ספרים שכתוב ביו"ד טעות היא כי מן ראה היא · וכן ת"י בכן תחזין ותנהרין · ופי' תראי בניך שיבאו מכל צד ויקהבו סביך · זהו ונהרת שהוא ענין א אורה כמו ואל תופע עליו נהרה הביטו אליו

ומקום ג' בקריאה וסימ' ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע :
והשתחוו ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בא :

א קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח : כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה : והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך : שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה : ה אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך : שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יהוה יבשרו : כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר : מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם : כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך : י ובנו בני נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך : ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים

ר"פ · ל מלעיל ל | ר"ג | ל | ל · לחטף | ל · ב' · ב' | ל | ו · ל | ב' · א | ל · ב' | ל · ל | ל | י"ד חס' | לג' · ו | ג' | ל חס' · ב' | ל · ל · ב' | ל | ב'

קומי אנהרי ירושלם ארי מטא זמן פורקנך ויקרא דיי עלך יתגלי : ארי הא חשוכא יחפי ארעא וקבלא למלכוות ובך ישרי שכנת דיי ויקריה עלך יתגלי : ויהכון עממיא לנהוריך ומלכיא לקביל זיהוריך : זקופי ירושלם סחור סחור עינך וחזא כל בני עם גלותך דמתכנשי ואתן לגויך בנך מרחיק ייתון ובנתך על גססין יתנסבן : בכן תחזן ותתנהרין ותרחלין ויפתי לביך ברחלת חטאין ארי יתחלף ליך עותר מערבא נכסי עממיא יתעלון לגויך : שיירת ערבאי תחפי סחרניך הוגני מדין והולד כולהון משבא ייתון דהב ולבונה יהון טעינין ודאתן עמהון בתושבחתא דיי יהון משתען : כל עאן ערבאי יתכנשו לגויך דכרי נבט ישמשונך יתסקון לרעוא על מדבחי ובית תושבחתי אישבח : מן אילין דאתן בגלוי כעננין קלילין ולא אתעכבא גלוותא דישראל דמיתכנשי ואתיין לארעהון הא כיונין דתיבן לגו שובכיהון : ארי למימרי נגוון יסברון ונחתי ספיני ימא אידא פרסא קלעהא בקדמיתא לאיתאה בנך מרחיק כספהון ודהבהון עמהון לשמא דיי אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך : ויבנון בני עממיא שורך ומלכיהון ישמשונך ארי ברוגזי אלקיתיך וברעותי ארחם עלך : ויתפתחון תרעך תדירא יימם וליליא לא יתאחרון לאעלא לגויך נכסי עממיא ומלכיהון

רשי

על צד תאמנה · על גיסכי ככלים של מלכים תהיינה אמונות : אז תראי ונהרת · בכין תחזין ותנהרין : ופחד ורחב לבבך · ויתמה ויחרב לבך : כי יהפך עליך המון ים · ארי יתחלף ליך עותר מערבא : חיל גוים · נכסי עממיא : שפעת · רוב : בכרי מדין · הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה : ועיפה · גם הם מבני מדין עיפה ועפר ואבידע : ואילי נביות · דכרי נביות : בראשונה · כמו כבראשונה בימי שלמה שנאמר כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שני' תבא אני תרשיש וגו' : תרשיש · שם הים : לשם ה' אלהיך · שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבאו : כי פארך · נתן לך פאר : וברצוני · ובהריצותי לך אימונא"פיימנט ב בלע"ז : ופתחו שעריך תמיד · לשון פיתוח מתפעולת לשון כ כבד על שם שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתחו ט"ס אוביר"טס בלע"ז :
ברום

ונהרו : ופחד ורחב לבבך · ופחד כאדם הנבהל בבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו בך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כן ירחב לטובה ולשמחה : כי יהפך עליך המון ים · כי היית חרבה ושממה ועתה תהיי בהפך כי יבאו עליך עמי' רבי' כהמון ים ות"י ותדחלין ויפתי לביך וגומר : שפעת · ענין רבוי וכן ושפעת מים תכסך כי שפע ימי' יינקו : בכרי · הם גמלי' הקטני' עולי ימי' · וכן בכרה קלה : ותהלו' ה' יבשרו כתרגומו כלומר הגמלים והכוחרים והזהב והלבונה יביאו אותם בבחורה גם למנחה למלך המשיח ולבית ה' · וטעם יבשרו לפי שיהיו אמות העולם חדשים בספור תהלות ה' כי עד אותו הזמן ישראל הוא שיתיחדו בספור תהלות ה' וכל מספר חדשות יקרא מבשר : כל צאן קדר · ר"ל רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה · קדר ונביות מגדלי צאן לרוב כי הם יושבי אהלי' ונוסעים ממקום למקום מבקשים מקום המרעה : אילי נביות ישרתונך · חסר בי"ת השמוש ופי' באילי נביות ישרתונך הגוים שיביאו לך מנחה מהם : ישרתונך · מלעיל האתנחתא בה"א לפיכך הנ"ון בסגול : יעלו על רצון מזבחי · כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון · וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם ופירוש יביאו מנחה מהם · וכן יעלו מהם על מזבחי שיקריבו מהם קרבן לה' : או ישראל יקריבו מהם · ויש מחלוקת בדבר זה בדברי רז"ל כי רבי אליעזר אומר שאין מקריבין מבהמות הגוים לא אנחנו ולא הם לפי שחוששין בהם לרביעה · והקשו זה הפסוק לר' אליעזר ותרץ כולם גרי' גרורי' הם לעתיד לבא דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד : אפאר · שיביאו שם הגוים מנחה וקרבנות · וטעם אפאר שאתן בלבם לפארו · וכן טעם אהפוך אל עמים : מי אלה · אמר תעופינה לשון נקבות על קהלות ישר' העולות מהגולה מזה ומזה ותבאנה קל מהרה כמו העב · והמשיל מרוצת הקלות לעופפו כי היא התנועה הקלה שבתנועו' וכן מחץ יעוף יומם : וכיונים אל ארבותיה' · כי יותר יעופו מהרה בשובם אל קניהם ממה שיעופו בצאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר בפיהם : ארבותיהם · הם חלונות השובך · וכף כינים פתוחה לידיעה כלומר היונים שיניחו הגוזלים בשובך · כי לי איים יקוו · פירוש שוכני האיים יקוו לי כי ידעו כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו בניך במקומם · ואפילו יהיו רחוק יביאו אותם אל ארץ ישראל : ואניות תרשיש בראשונה · בחסרון כף הדמיון כבראשונה כמו שהיו באות אניות תרשיש בראשונה בימי שלמה : כספם וזהבם אתם · אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומ' עם כל ממונם יבאו לא יניחו ממונם דבר בארצות הגולה · או אפשר כספם וזהבם של הגוים כמו שאמר בעולי בבל ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה לשם ה' אלהיך כי ישמעו את שמע כבודו וגדלו שעשה בהוציאו עמו מהגלות ובנקמתו שנקמה בשונאיהם : פארך · בקמץ הר"ש לנקבה כמו בכנוי הזכר בעבור כי כאשר מדבר כנגד כנסת ישר' ידבר פעם בלשו' זכר ופעם בלשון נקבה לשון זכר כנגד העם ולשון נקבה כנגד הכנסה · ופירוש פארך הוא נתן לך הפאר והכבוד הזה שיעבדוך הגוים : ובנו בני נכר · מלבד שיעבדוך במנחו' שיביאו לך יעבדוך בארצך שיבנו חומותיך ויעשו מלאכתך : ישרתונך · מלעיל כמו אשר לפניו : כי בקצפי · אז תכירי כי כל עניך בין הטוב בין הרע הוא מאתי ואינו מקר' כלל כי בעת שהיה קצפי עליך היית אמה לעבדי' בגלו' ובעת רצוני שיהיה עליך יעבדוך אפי' מלכי הגוים כל שכן העם : ופתחו · מן הדגוש והוא פעל עומד · וכן פתח המדבר פתחה אזניך · כלומר יהיו פתחי' תמיד יומם ולילה להביא אליך חיל גוים · אמ' כנגד העיר ירושלם כמו שהיא כל הפרשה שעריך יהיו פתוחים תמיד בלילה כמו ביום כדי שיכנסו נושאי חיל הגוים אליך למנחה כי יהיה שלום בעולם וילכו בלילה בצאת החוס · וכן תרגם יונתן להביא אליך להעלא בגוך נכסי עממיא :

ומלכיהם

ומלכיהם נהוגים ׳ יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדי׳ לפני אדוניהם ׳ ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים שילכו בדרך ילכו רוכבי׳ או רגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד ׳ ויונתן תרג׳ נהוגים זקוקים רוצה לומר אסורים בזיקי׳ : כי הגוים חרוב יחרבו ׳ ענין חרבן ׳ ויש מפרשים ענין חרב כלו׳ יהרגו : כבוד הלבנון ׳ העצים הטובי׳ שבו ׳ ואחר כך מפרש מה הם כמו שהיה משלח מלך צור למלך שלמה : ברוש תדהר ותאשור ׳ כבר פירשנו בפרשת העני׳ והאביוני׳ : לפאר מקום מקדשי ׳ שיבנו בהם בית המקדש ׳ ומקו׳ רגלי אכבד ׳ כי בית המקד׳ מכוון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגליו אכבד כי הוא יתן בלבם להביא : והלכו שחוח ׳ שש בשקל גבוה קומתו ׳ מן תחתיו שחו : בני מעניך ׳ אותם שהיו מעניך בגלות ומתו כבר בזמן הישועה בניהם ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך ׳ ור״ל מעניך מעני בניך ׳ כי כנגד ירושלם מדבר על כפות רגליך ועל כפות רגלי בניך ורוצה לומר על מדרך הכפות כי הכף מתחת : עיר ה׳ ׳ כי כבודו יראה בה : ציון קדוש ישראל ׳ סמוך ציון של קדוש ישראל : תחת עזובה ׳ שנגלה כבוד ה׳ מעליך : ואין עובר ׳ בחרבנה : משוש דור ודור ׳ לכל דורות העולם תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ : וינקת חלב גוים ׳ דרך משל כלומ׳ שתאכלי טוב ארץ הגוי׳ : ושוד מלכי׳ ׳ בחולם כמו בפתח חלבו שד ׳ והוא על דרך משל רוצה לומר טובם ׳ וכן תרג׳ יונתן ותסבעון נכסי עממיא ובזת מלכין תתפנקון : תחת הנחשת ׳ תחת הנחשת שלקחו הגוים ממך אביא זהב ׳ כלומר אתן בלבם לשלם לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם : ושמתי פקדתך שלום ׳ תחת פקודתך שהיו הגוים נותנים פקידים על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים : לא ישמע עוד חמס ׳ שיעשו לך הגוים לא ישמע עוד : וקראת ׳ אז תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלות על החומות ולסגור השערים מפני האויב ׳ לפיכך תקראי להם ישועה הפך המלחמה שהיתה מקדם בשערים ׳ וכן בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה׳ ׳ ויונתן תרגם ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין : לא יהיה ׳ כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה ׳ אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה׳ והוא הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח לכלום ׳ והכל דרך משל כמו שאמר ואור החמה יהיה שבעתים : לתפארתך ׳ שתתפאר בכבודו וטובו שיגדיל עמך : לא יבא ׳ גם זה משל ׳ כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי : ועמך כולם צדיקי׳ ׳ שיצרף אותם הא׳ ׳ כמו שכתוב וצרפתים כצרוף כסף והנשארים יהיו כולם צדיקים וקדושים ׳ כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגומר : לעולם ירשו ארץ ׳ שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו כנצר מטעי שירשו במעשיהם כי אני נטעתים לא כבראשונה שנאמר עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה נראה שהיה מטע ה׳ אלא זמורת זר : להתפאר ׳ שאתפאר בהם בקרא להם עם ה׳ כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר : הקטן ׳ אינו אומר על גוף אחד כי מה ענין קטן וצעיר אלא רוצה לומר השבט והמשפחה ׳ הקטן מהם יהיה לאלף פעמים ממה שהוא עתה ׳ וכפל הענין במ״ש כמנהג ׳ ואמר הצעיר לגוי עצום : אני ה׳ בעתה אחישנה ׳ זאת הטובה שאני מבטיחם אני ה׳ אעשנה שהיכולת בידי ׳ ואמר בעתה ואמר אחישנה אמרו רז״ל זכו אחישנה לא זכו בעתה ׳ ויש לפרש כשיגיע עתה אחישנה ׳ לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת התחלת הישועה עד כלותה ׳ ויונתן תרגם אנא השם בזמנה אייתינה :

ישמע ׳ בקריא׳ וסימ׳ ובכל אשר אמרתי ב׳ לכ׳ תשמרו ׳ לא ישמע עוד חמס בארצך ׳ וגלתי בירושלם וששתי ׳ בהקיר בור מימיה כן ׳ כה אמר יי׳ עוד ישמע במקום ׳ ויתנהו בסוגר בחחים ׳ והשבתי המון שריך ׳ קול מלאככה ׳ אחריו ישאג קול ׳ וגם נביאים העמדת וא׳ וישמע ויקמו הלוים : לאף ב׳ וסימ׳ ומאה לאף ואף ׳

וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ כִּי־הַגּוֹי
וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ
וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן
אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם
רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ
שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־
כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ
עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין
עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ
דּוֹר וָדוֹר׃ וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד
מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה
מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ תַּחַת
הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל
אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת
הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם
וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃ לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס
בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת
יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃
לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם
וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ
יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃
לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא
יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם
וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ וְעַמֵּךְ כֻּלָּם
צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר
מַטָּעַו מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ הַקָּטֹן
יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי
יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

וּמַלְכֵיהוֹן זְקִיקִין׃ אֲרֵי עַם וּמַלְכוּ
דְּלָא יִפְלְחוּנִיךְ יְרוּשְׁלֵם יֵיבְדוּן
וְעַמְמַיָּא אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצוּן׃
יְקַר לִבְנָן לְגַוִיךְ יִתְעַל בִּרְוָן
מוֹרָנַיִן וְאֶשְׁכְּרָעִין כַּחֲדָא לְשַׁבָּחָא
אֲתַר בֵּית מַקְדְּשִׁי וַאֲתַר בֵּית
אַשְׁרָווּת שְׁכִינְתִּי אֲיַקַּר׃ וִיהָכוּן
לְגַוִיךְ כְּפִיפִין בְּנֵי מְשַׁעְבְּדָיִךְ
וְיִשְׁתַּטְּחוּן לְמִבְעֵי מִינִיךְ עַל פַּרְסַת
רִיגְלַיִךְ כָּל דַּהֲווֹ מַרְגְּזִין לִיךְ וְיִקְרוֹן
לִיךְ קַרְתָּא דַיְיָ צִיּוֹן דְּאִתְרְעֵי בַהּ
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ חֲלַף דַּהֲוֵית
שְׁבִיקָא וּמְטַלְטְלָא וְלֵית דְּעָדֵי
וְאֵישַׁוֵינָךְ לִיקַר עֲלַם בֵּית דִּיץ דַּר
וְדָר׃ וְתִסְבְּעִין נִכְסֵי עַמְמַיָּא וּבְבִיזַּת
מַלְכֵיהוֹן תִּתְפַּנְּקִין וְתִדְעִין אֲרֵי
אֲנָא יְיָ פָּרְקִיךְ וּמְשֵׁיזְבִיךְ תַּקִּיפָא
דְיַעֲקֹב׃ חֲלַף נְחָשָׁא דְּבָזוּ מִינִיךְ
יְרוּשְׁלֵם אַיְתֵי דַּהֲבָא וַחֲלַף בַּרְזְלָא
אַיְתֵי כַסְפָּא וַחֲלַף אָעַיָּא נְחָשָׁא
וַחֲלַף אַבְנַיָּא בַּרְזְלָא וְאֵשַׁוֵי פַּרְנָסָךְ
שְׁלָם וְשִׁלְטוֹנַיִךְ בְּזָכוּ׃ לָא יִשְׁתְּמַע
עוֹד חִיטוּפָא בְּאַרְעִיךְ בִּיזָא וְתַבִּירָא
בִּתְחוּמִיךְ וִיעַרְעוּן פּוּרְקָן עַל
שׁוּרִיךְ וְעַל תַּרְעַיִךְ יְהוֹן מְשַׁבְּחִין׃
לָא תִצְטָרְכִין עוֹד לִנְהוֹר שִׁמְשָׁא
בִּימָמָא וְאַף לָא לְזֵיהוֹר סִיהֲרָא
בְּלֵילְיָא וִיהֵי לִיךְ יְיָ לִנְהוֹר עֲלַם
וֵאלָהָךְ לְתוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ לָא תִיבְטֵל
עוֹד מַלְכוּתִיךְ וִיקָרִיךְ לָא יֶעְדֵּי
אֲרֵי יְיָ יְהֵי לִיךְ לִנְהוֹר עֲלַם
וְיִשְׁלְמוּן יוֹמֵי אֶבְלָיִךְ׃ וְעַמִּיךְ
כּוּלְהוֹן זַכָּאִין לַעֲלַם יַחְסְנוּן אַרְעָא
נִיצְבָא דַּחֲדוּתִי עוֹבַד גְּבוּרְתִּי
לְאִשְׁתַּבָּחָא׃ הַזְּעֵיר בְּהוֹן יְהֵי
לְאַלְפָא וְחַלִּישׁ לְעַם תַּקִּיף אֲנָא יְיָ בְּזִמְנַהּ אַיְתִינַהּ׃

רשי

ברוש תדהר ותאשור ׳ מיני עצי יער לבנין : ציון קדוש ישראל ׳ ציון דאיתרעי ביה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל : ושד מלכים ׳ לשון שרים ותינוקי יורה עליו : תחת הנחשת ׳ שנטלו ממך : ושמתי פקודתך שלום ׳ ואימני פרנסייך שלם ושלטונייך בזכו ׳ פקודתך פקידים שליך ורבותינו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שרחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה : לא יהיה לך עוד ׳ לא תצטרכי לאור השמש : להתפאר ׳ שאהיה מתפאר בהם פורונצ״ר בלע״ז : לא יאסף ׳ לשון אספו נגהם הכניסו אורם : בעתה אחישנה ׳ זכו אחישנה ׳ לא זכו בעתה :

יען

אמר

הקטן יהיה לאלף : לגוי עצום ג וסימ׳ חרף ממגי ואשמידם ׳ הקטן יהיה לאלף ׳ והנהלאה לגוי עצום :

רוח

רדק

רוח ה׳ עלי · אלה הם דברי הנביא על עצמו · רוצה לומר כי הבשורות הטובות שאמר ושעתיד לומר רוח הנבואה מאת ה׳ היא ששרתה עליו ושלחו האל לבשר בהם ישראל העתידים להיות בגלות זמן ארוך וימצאו אלה הנחמות כתובות ולא יתיאשו מן הגאולה · כי מפי ה׳ הם אלה הנחמות ששלחני לאומרם ולכתבם לבשר בהם בני הגלות שהם ענוים ונשברי לב כי סובלים הגלות לשם ה׳ · ואלו רצו להפרד מיחודו ומתורתו היו כאחד מהעמים אשר הם ברשותם · וטעם משח · רבה וגדל ומנה אותי להיות שליח באלה הנחמות · וכן ומשחת את חזאל · תמשח לנביא תחתיך · אל תגעו במשיחי · ולפי שמנוי המלכים הוא על ידי משיחה נאמר למנוי אחר לשון משיחה · ואף על פי שאין שם משיחה · ופירוש יען בעבור · כי אפשר ששרתה עליו רוח נבואה ולא ימנה אותו להיות שליח לבשר בנבואה ההיא אחריה · לפיכך אמר רוח ה׳ עלי יען משח אותי · כלומר מה שאני אומר ברוח נבואה שהיתה עלי בעבור כי האל מנה אותי לזה להיות שליח לבשר ענוים לחבש לנשברי לב : פקח קוח · שתי מלות ונכנס מלה אחת · ופירוש פתוח המאסר · ויש לפרשו כענין שתי מלות ושיקראו לאסירי׳ פקח · רוצה לומר שיפתחו ממאסרם · וכן יקראו להם קוח פרשו לקח · ר״ל שילקחו מהגלות · ואחז״ל פירש כי שם המאסר קוח לפי שהם נלקחים ונכלאים בו · כאלו אמר פתחו בית המאסר ויצאו האסירים · ויונתן תרגם ולאסירי׳ אתגלו לנהור : לקרא שנת רצון · שנת הגאולה שהיא שנת רצון · כמו שנאמר וברצוני רחמתיך אבל שנות הגלות היו שנות קצף · כמו שנא׳ כי בקצפי הכיתיך : ויום נקם · הוא יום גוג ומגוג שינקם ה׳ בהם ובזה ינחם האל כל אבלים · ואחר כך פירש מי הם האבלים ואמר לאבלי ציון : לשום פאר תחת אפר · כי מנהג האבל לשום אפר בראשו : שמן ששון · וכן שמן ששון מחבריך · וזה גלה על חברו פאר תחת אפר : מעטה תהלה · הוא משל · כי אין מעטה תהלה הפך רוח כהה אם לא יהיה דרך משל · כי מצאנו גם כן מעטה ולבישה ברוח · כמו ורוח לבשה את עמשאי · שמן ששון תחת אבל · כי האבל אינו סך שמן · כמו שאמר בדבר התקועית : כהה · תאר לנקבה · וכן והיא כהה · ופי׳ רוח קצרה וחלושה · וכן ונכהתה כל רוח כי רוח ישראל קצרה בגלות : אילי הצדק · כמו אלני · כמו שאמר מטע ה׳ · כמו כי יבשו מאלים : להתפאר · כבר פירשנוהו : ובנו חרבות עולם · בזה אין בו ממך אלא באותו של מעלה בפרשת קרא בגרון ובנו ממך חרבות עולם · וכן מתחלף במאמר המלות · ופי׳ ובנו ישראל אילי הצדק שזכר חרבות עולם שהיו חרבות מזמן רב : שממות ראשונים · שהיו שוממות מדורות הראשונים הם יקוממו אותם : וחדשו ערי חרב · אותן הערים שהיו חרבות יחדשו אותם · והפסוק כפול במלות שונות : ועמדו זרים · ועמדו מעצמם יקומו ממקומם ויבאו לעבוד אתכם ורעו צאנכם : אכריכם · עובדי שדותיכם : וכורמיכם · עובדי כרמיכם : ואתם לא תהיו · כריכים לעבוד עבודתכם כי בני נכר יעשו אותם ותהיו פנוים לעבוד את השם · כמו הכהנים שהיו מוכנים ומזומנים לעבודת בית המקדש כן תהיו פנוים מעסקי העולם ותתעסקו בתורת האלהים ובדברי חכמה לדעת את ה׳ : חיל גוים תאכלו · וזה מלבד שיעבדו אתכם בארצם יביאו לכם למנחה זהב וכסף וכל טוב מארצם · והחכם ר׳ אברהם בן עזרא פירש והגוים יהיו כנגד ישראל וישראל כנגד בני אהרן הכהנים · על כן חיל גוים כנגד המעשר : תתימרו · תתגדלו ותתרוממו בכבודם שהוא ממונם : תתימרו · היוד תחת אלף וכן וה׳ האמירך היום · ות״י תתפנקון : תחת בשתכם · שהייתם בגלות לבשת ולחרפה ותחת אותו הבשת יהיה לכם הפכו והוא הכבוד על פי שנים שהיה לכם בשת יהיה לכם כבוד · ות״י חלף דאבהתון ואתכנעתון על חד תרין בטבוון די אמרית לאיתי לכון : וכלימה ירנו חלקם · תחת שזכר עומד במקום שנים · ותחת כלימה שהיה להם בגלות ירנו בחלקם הטוב שאתן להם · ות״י ויתבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון : לכן בארצם משנה יירשו · ולא יצטרכו לצאת מארצם לסחורה להרויח ממון כי בארצם יירשו מטוב העולם משנה ממה שהיה להם ואותה השמחה תהיה להם לעולם שלא תפסק : כי אני ה׳ אוהב משפט · נותן טעם למה שאמר שיתן לכם משנה · אמר כי אני אוהב משפט · וזה יהיה עול ולא משפט · כי ישראל שהם מבחר הגוים ואשר דבקו בה׳ כל ימיהם וארכו להם ימי הגלות והרעה אם לא יהיה להם עוד תקוה לא יהיה משפט · ואני ה׳ אוהב משפט שיעשו אותו בני האדם כל שכן שאעשהו אני כי אפילו בעבודתי אני שונא גזל · וזהו בעולה כמו שאמר והבאתם גזול · אם כן על כל פנים כיון שאני אוהב משפט ושונא הפכו שהוא גזל בדין שאגמול להם תחת גלותם · ורעתם רב טובה כפליים מה שהיה להם ברעה כי הכל סבלו לשמי · לפיכך ונתתי פעלתם באמת שכר פעלתם שפעלו ועשו לשמי אתן להם באמת וברית עולם שלא יהיה לו הפסק אכרות להם לא כברית אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שהיה לו הפסק · ונודע בגוים · כשילכו בארצות הגוים לטייל או לסחורה אף על פי שלא יצטרכו יהיו נודעי׳ ונכרים לרוב הכבוד והגדולה שיהיה להם וילכו בבגדי חופש ורקמה יאמרו עליהם אלו בני ישראל הם אלו זרע ברך ה׳ הם · ובאמרם ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים · כי הם הבחורים הם שילכו לתאותם לראות ארצות הגוים :

ישעיה סא

א רוח אדני יהוה עלי יען משח יהוה אתי לבשר ענוים שלחני לחבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח : לקרא שנת רצון ליהוה ויום נקם לאלהינו לנחם כל אבלים : לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה וקרא להם אילי הצדק מטע יהוה להתפאר : ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו וחדשו ערי חרב שממות דור ודור : ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם : ואתם כהני יהוה תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו : תחת בשתכם משנה וכלמה ירנו חלקם לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם תהיה להם : כי אני יהוה אהב משפט שנא גזל בעולה ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם : ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יהוה :

בעולה ס׳ אל בסיפל׳

תרגום

אמר נביא רוח נבואה מן קדם יי אלהים עלי חלף דרבי יתי יי לבשרא ענותניא שלחני לתקפא לתבירי לבא למקרי לדשבן חירו ולדאסירין אתגלו לניהור : למקרי שנת רעוא קדם יי ויום פורענות קדם אלהנא לנחמא כל אביליא : לשואה לאבילי ציון למיתן להון כליל חלף קטם משח רחדוה חלף אבלא רוח משבחא חלף רוחהון דהוות עמיא ויקרון להון רברבי קושטא עמיה דיי לאשתבחא : ויבנון חרבת עלם צדיית קדמאי יקוממון ויחדתון קרוין דהואה חרבן צדיא דר ודר : ויקומון נוכראין וירעון ענכון ובני עממיא אכריכון ומפלחי כרמיכון : ואתון כהניא דיי תתקרון דמשמשין קדם אלהנא יתאמר לכון נכסי עממיא תיכלון וביקרהון תתפנקון : חלף דבהתתון ואתכנעתון על חד תרין בטבוון דאמרית לכון איתי לכון ויבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון בכן בארעהון על חד תרין יחסנון חדות עלם תהי להון : ארי אנא יי רחימנא דינא מרחק קדמי שקרא ואונסא ואתן אגר עובדיהון בקשוט וקיים עלם אגזר להון : ויתרבון בעממיא ביניהון ובני בניהון בגו מלכותא כל חזואיהון ישתמודעינון ארי אינון זרעא דברכיה יי :

מסורה

חורב ז׳ וחס׳ וסימ׳ הייתי ביום אכלני חרב · על הגזה לבדה · אל הגזה לבדה · ויהי חרב אל הגזה לבדה · תהיה משלכת לחרב · לחרב ולקללה תהיה בצרה דירמיה · חרב ל׳ ממיה ויבשו · ונתתי את ארץ מצרים · וסוכה תהיה לצל יומם · מחסה מזרם · כחרב בציון ב׳ בו · וחשו ערי חרב · קול ישורר בחלון חרב בסף ·

ואקרא חרב : שנא ושנא ד׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ יהושע · שנא גזל בעולה · ושנא תקעים בטח · שנא בצע יאריך ימים · וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ : ברך י״ג בקריאה וסי׳ במסר׳ רבת׳ : ישיש ד׳ בקריאה וסימ׳ כן ישיש יי׳ עליכם להטיב אתכם ולהרבות · ומשוש חתן על כלה · ישיש עליך בשמחה · ישיש כגבור לרוץ ארח · וחד וישיש בכח יצא לקראת נשק :

רשי

יען משח · אין משיחה זו אלא לשון שררה וגדולה : פקח קוח · פקח את מלקוחם ושבים והתירום : לקרוא לשבויים דרור · כלומ׳ לבשר להם בשורת הגאולה : שנת רצון · שנת פיוס ורצוי : אילי הצדק · לשון אילנות כמו מאילי׳ אשר חמדתם ומטע ה׳ יורה עליו : אכריכם · מנהיגי המחרישה : כהני יי׳ · משרתי הקב״ה : חיל גוים · נכסי עממיא : תתימרו · אתם תתגבהו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה : תחת בשתכם · שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלומר תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוני׳ כלמה חלק׳ ים רנה שהיא אבל כמו קומי רוני בלילה וכמו ותעבור הרנה דאחאב : כי אני ה׳ אוהב משפט שונא גזל בעולה · לכך איני מקבל עולות העמים שכולן גזל : ונתתי פעולת׳ · של ישראל שהיא באמת אני ונתתי פעולת׳ שפעלו שכר שסבלו גדופי האומות על כבודי באמת :

כחתן

סוס אשים בה׳ ׳ אלה הם דברי ירושלם לדעת המתרגם שתרגם אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא דה׳ ׳ או הם דברי ישראל בשובם מהגלות ׳ וכתב אדוני אבי ז״ל בה׳ ׳ במדת רחמים: באלהי ׳ במדת הדין ׳ ועל כן כפל שוש אשיש ׳ ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא עליונית ומקבלת יסורין יותר מהגוף: בגדי ישע מעיל צדקה ׳ דרך משל ׳ והבגדים הם שילבש אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו ׳ לפיכך אמר יעטני על מעיל: יכהן פאר ׳ יגדיל פארו בלבושים נאים ׳ כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם ׳ לפיכך נאמרה הגדולה בלשון כהונה ׳ וכן ובני דוד כהנים היו ׳ ויונתן תרגם כחתנא דמצלח בגנוניה וככהנא רבא דמתקן לבושוהי׳ כליה׳ כלי תכשיטין וקשוריה: כי כארץ ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא צמחה׳ כי היה הגרגיר בארץ כשבר ונשחת ואחר כך יצמח ויתחדש וישוב למה שהיה ויותר טוב ויפה בחדושו׳ כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר אחד יצאו כמה גרגירים׳ כן ישראל היו ימים רבים בגלות נשחתים ונפסדים וכמעט אבדה תקותם ויצמחו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו וייפו על מה שהיו במספר ובכבוד ובגדולה יותר ממה שהיו כפלי כפליים׳ ועוד המשיל אותם לגנה שתצמיח זרועיה זו אחר זו שאין הירקו׳ צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו בה צמחים לפי עתי השנה׳ כן ישראל תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל הגוים כי כולם ידעו ויכירו בטובתם שהיא גדולה על כל הטובה שבעולם: זרועיה׳ שם על כל זרע זרוע תואר׳ ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי מקבלת הטובות הם מאת הבורא יתברך והוא משל כארץ תוציא צמחה מעצמה בלא זריעה ומקבלתם שישראל זרעו בטובות שעשו והוא משל כגנה זרועיה תצמיח שזורעים אותה ומצמחת כן יצמיח צדקה ואתו ותהלה מזכיות ישראל:

רשי

יאכלהו ד׳ וחס׳ וסימ׳ ואכלו את הבשר בלילה הזה׳ בחדש השני בארבעה עשר יום. בחדש הזה׳ בשלו את הבשר פתח אהל מועד׳ כי מאספיו יאכלהו והללו:

כחתן׳ אשר ילבש לבושי פאר כהן גדול: וככלה תעדה כליה׳ תכשיטיה: כי כארץ תוציא צמחה וגו׳ ׳ למען ציון אחשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקט ׳ לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה: יקבנו ׳ יפרשנו: בעולה: מיושבת: כי יבעל וגו׳ ׳ ארי כמה דמיתתב עולם עם בתולתא כן יתייתבון בנייכי בנייכי: על חומותיך ירושלם׳ רבותינו דרשוהו משמעו מלאכים המזכירים את ה׳ על חורבנה לבנותה מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון כי בחר ה׳ בציון כדאיתא במסכ׳ מנחות ויונתן תירגם חומותיך אבות הראשונו׳ המגיני׳ עלינו כחומה: הפקדתי שומרים ׳ לכתוב ספר זכרונו׳ שלא ישתכח זכותם מלפני: לא יחשו ׳ מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה׳ ׳ את זכות האבו׳: אל דמי לכם ׳ אל תחרישו: יאכלוהו

סב

שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהֹוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם: א לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר: ב וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהֹוָה יִקֳּבֶנּוּ: ג וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהֹוָה וּצְנוֹף מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ: ד לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהֹוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל: ה כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: ו עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּירִים אֶת־יְהֹוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם: ז וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־

ל׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ר״ב · ל׳ · ומ״ל · ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · וכניף ק׳ · ב׳ בכפו · כ״ה · ב׳ · ב׳ בכפו׳ · ב׳ · ל׳ · ר׳ · ל׳ · ג׳ · פסוקי׳ עד ועד

וקרא י׳ תמנין לשון קן רבו׳

אָמְרַת יְרוּשְׁלֶם מֶחְדָא אֶחְדֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ תְּבוּעַ נַפְשִׁי בְּפוּרְקָנָא דֶאֱלָהִי אֲרֵי אַלְבְּשַׁנִי לְבוּשִׁין דְפוּרְקָן מְעִיל דְזָכוּ עַטְפַנִי כַּחֲתָנָא דְמַצְלַח בִּגְנוּנֵיהּ וּכְכַהֲנָא רַבָּא דְמִתְקַן בִּלְבוּשׁוֹהִי וּכְכַלְּתָא דְמִתְקַשְּׁטָא בְּתִיקוּנָהָא: אֲרֵי כְאַרְעָא דְמַפְּקָא צִמְחָהּ וּכְגִינַּת שַׁקְיָא דְזֵירוּעָהָא מַרְבְּיָא כֵּן יְיָ אֱלֹהִים יְגַלֵּי זְכוּתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא דִירוּשְׁלֶם לָקֳבֵיל כָּל עַמְמַיָּא: עַד דְאַעְבֵּיד פּוּרְקָן לְצִיּוֹן לָא אֲנִיחַ לְעַמְמַיָּא וְעַד דְאַיְיתֵי נֶחָמָא לִירוּשְׁלֶם לָא אַשְׁקֵיט לְמַלְכְוָתָא עַד דְיִתְגְלֵי כִשְׁפַרְפְּרָא נְהוֹרָא וּפוּרְקָנַהּ כְּבָעוּר יִבְעַר: וְיֶחֱזוּן עַמְמַיָּא זְכוּתִיךְ וְכָל מַלְכַיָּא יְקָרִיךְ וְיִקְרוֹן לִיךְ שְׁמָא חֲדַתָא דִי בְמֵימְרֵיהּ דַיְיָ יְפָרְשִׁינֵיהּ: וּתְהוֹן כְּלִיל דְחֶדְוָא קֳדָם יְיָ וּכְתַר דְתוּשְׁבָּחָא קֳדָם אֱלָהִיךְ: לָא יִתְאֲמַר לִיךְ עוֹד שְׁבִיקָא וּלְאַרְעִיךְ לָא יִתְאֲמַר עוֹד צַדְיָא אֲרֵי לִיךְ יִתְקְרֵי עָבְדֵי רְעוּתִי בַהּ וּלְאַרְעִיךְ יַתְבָא אֲרֵי תְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בִּיךְ וְאַרְעִיךְ תִתְיַתַּב: אֲרֵי כְּמָא דְמִתְיַתַּב עוּלֵים עִם בְּתוּלְתָּא כֵּן יִתְיַתְּבוּן בְּגַוִיךְ בְּנַיְיכִי וּכְמָא דְחָדֵי חֲתָנָא עִם כַּלְּתָא יֶחְדֵי עֲלַךְ אֱלָהִיךְ: הָא עוֹבָדֵי אֲבָהָתַךְ צַדִיקַיָּא קַרְתָּא דִירוּשְׁלֶם מְתַקְנִין וּנְטִירִין קֳדָמַי כָּל יְמָמָא וְכָל לֵילְיָא תְדִירָא לָא פָסְקִין מִתְאַמַר דָכְרַן טַבְוָתִיךְ קֳדָם יְיָ לָא פָסִיק לְכוֹן: וְלָא יִפְסוֹק דָכְרָנֵיהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי עַד דִיתְקֵין

למען ציון ׳ אלה הם דברי ה׳ בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה ׳ וזכר ציון וירושלם הוא כפל ענין במלות שונות וכן לא אחשה ולא אשקוט כי ציון וירושלם עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון: כלפיד יבער כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותה הגוים הרחוקים: וראו גוים צדקך הצדק שעשה האל עמך כדקך וכבודך אמר כנגד ירושלם: שם חדש ׳ כמו שאמר חפצי בה: יקבנו ׳ יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות: והיית׳ הענין כפול במלות שונות: עטרת וצניף תפארת ומלוכה יד וכף ׳ וטעם ביד ה׳ בכף אלהיך לומר כי הוא יחזקם לך שלא יפלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלכותך כי תמיד יהיה ידו עמך לסמכם והטעם שתהיה היא עטרת תפארת לאמות העולם שיתפארו בה ובמלכותה: לא יאמר ׳ ולארצך ׳ שהיא ארץ ישראל כי לירושלם ידבר: חפצי בה ׳ כי בירושלם יהיה הכבוד: בעולה ׳ על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל ׳ וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה ׳ ותרגם יונתן בעולה יתבא וכן תרגם תבעל תתותב: כי יבעל ׳ כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישראל כל זמן שלא יהיו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבים בה אמות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלי׳ בה ולא היה נאה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה אבל כשישובו ישרא׳ בתוכה תהיה כבעילת בחור בתולה: ומשוש חתן על כלה ׳ בימי חופתה שהוא נקרא חתן והיא כלה ואז הוא הששון והשמחה ביניהם יותר כי אז הם בחדושם כן יהיה שמחת אלהיך עליך כל הימים: על חומותיך ׳ דרך הדרש בזה ידוע שהשומרים הם המלכי׳ והם מתפללים לאל על ירושלם שישיבנה לישובה ויש מפרשים כי השומרי׳ הם אבלי ציון שמתפללי׳ ביום ובלילה על ירושלם ׳ וגם יש לפרש על כל ישרא׳ בגלותם שהם שומרים וצופים תמיד בנין ירושלם ומזכירי׳ בונה ירושלם ביום ובלילה בתפלותיהם ובברכותיהם ׳ ויונתן תרגם על עובדי אבהתך צדיקיא קרתא ירושלם וגו׳ וכן תרגם יונתן אל תתנו דמי לו ולא יפסוק דוכרנהון מן קדמוהי עד דיתקן ועד דישוי ית ירושלם תושבחתא בארעא ׳ ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלם אמר האל לירושלם אחר שיבנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרים כל היום וכל הלילה תמיד: לא יחשו ׳ כי שאר שומרי חומות אם הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חברו וביום הם ישני׳ ׳ אבל שומרי חומות ירושלם יהיו ערי׳ ביום ובלילה תמיד ׳ והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת הא׳ ׳ כמו עיני ה׳ אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה: המזכירי׳ את ה׳ ׳ אמר כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר ה׳: אל דמי לכם ׳ לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלם בחומותיה ובבניניה וישימה תהלה בארץ ׳ הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלו׳ חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות ׳ ודברי׳ אלה הם דברי הא׳ מראש הפסוק ׳ על דרך שובו בנים שובבי׳ ארפא משובותיכם ׳ הננו אתאנו לך כי אתה אלהינו שמזרז אותם על התשובה ׳ ומה שאמר תחלה הפקדתי ואחר כך אמ׳ המזכירי׳ את ה׳ ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב ׳ כמו ויאמר משה אמר עלה אל ה׳ והדומים לו ׳ ויש לפרש כי המזכירי׳ את ה׳ הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחו׳ הטובו׳ האלה מבטיח אתכם הא׳ הזכירו את שמו תמיד שפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלם וישימה תהלה בארץ: ואל תתנו דמי לו ׳ כפל ענין לחזק ׳ ומפורש הוא בפסוק שלמעלה ממנו ׳ ואמר דמי לכם ׳ ואמר דמי לו ׳ כי כמו שהמדבר לחברו מתעסק בדברו ומן התמדת דבורו מזיקין את חברו להיות תאוין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק ׳ והנה כשיפסוק מלדבר תהיה השתיקה וההפסק לשומע כמו למדבר ׳

מבצרה ג׳ יובב בן זרח · וחברו דדה״י · מי זה בא מאדום · אנ״ך : פורה ב׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סוף סימ׳ י׳ : ואין עוזר ו׳ דסמיכי וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימ׳ יד׳ :

יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃

עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃

מִי־זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃

ת דְתַקִין וְעַד דִישַׁוֵי יָת יְרוּשְׁלֵם תּוּשְׁבַּחְתָּא בְּאַרְעָא׃ קַיֵים יְיָ בִּימִינֵיהּ וּבִדְרַע תּוּקְפֵּיהּ אִם אֶתֵּן יָת עִיבוּרִיךְ עוֹד מֵיכַל לְבַעֲלֵי דְבָבִיךְ וְאִם יִשְׁתּוּן בְּנֵי עַמְמַיָא חַמְרִיךְ דִלְאֵית בֵּיהּ׃ אֲרֵי דְכַנְשׁוּהִי לְעִבוּרָא יֵיכְלוּנֵיהּ וִישַׁבְּחוּן קֳדָם יְיָ וּדְעַצְרוּהִי לַחֲמָרָא יִשְׁתּוּנֵיהּ בְּדָרַת קוּדְשִׁי׃ נְבִיָא עִבְרוּ וְתוּבוּ בְּתַרְעַיָא אַפְנוּ לֵב עַמָא לְאוֹרַח תַּקְנָא בַּסְרוּ בְּסוֹרָן טְבָן וְנַחֲמָן לְצַדִיקַיָא דְסַלִיקוּ הִרְהוּר יִצְרָא דְהוּא כְּאֶבֶן תַּקְלָא אֲרִימוּ אָתָא עַל עַמְמַיָא׃ הָא יְיָ אַשְׁמַע לְסִיְפֵי אַרְעָא אֲמָרוּ לִכְנִשְׁתָּא דְצִיוֹן הָא פָּרְקִיךְ מִתְגְלֵי הָא אַגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ עִמֵיהּ וְכָל עוּבָדֵיהוֹן גְלַן קֳדָמוֹהִי׃ וְיִקְרוּן לְהוֹן עַמָא דְקוּדְשָׁא פְּרִיקַיָא דַיְיָ וְלִיךְ יִתְקְרֵי תְּבִיעֲתָא קַרְתָּא דְלָא אִתְרַחֲקַת׃ מַן אָמַר אִלֵין עָתִיד לְאֵיתָאָה מְחָא עַל אֱדוֹם פּוּרְעָן תַּקִיפָא עַל בוֹצְרָה לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִין עַמֵיהּ כְּמָא דְקַיֵים לְהוֹן בְּמֵימְרֵיהּ אָמַר הָא אֲנָא מִתְגְלֵי כְּמָא דְמַלֵילִית בִּזְכוּ סַגִיָא קֳדָמַי חֵיל לְמִפְרַק׃ מָא דִין יִסְמְקוּן טוּרִין מִדַם קְטִילִין וּמֵישְׁרַיָא יִפְקוּן כַּחֲמַר בְּמַעְצַרְתָּא׃ הָא כִּבְעוּט דְמִתְבְּעֵט בְּמַעְצַרְתָּא כֵּן יִסְגֵי קְטוֹל בְּמַשְׁרְיַת עַמְמַיָא וְלָא יְהֵא לְהוֹן תְּקוֹף קֳדָמַי וְאֵיקְטְלִינוּן בְּרוּגְזִי וְאִידוּשִׁינוּן בְּחֶמְתִּי וְאֶתְבַּר תְּקוֹף תַּקִיפֵיהוֹן קֳדָמַי וְכָל חַכִּימֵיהוֹן אֵיסַלְעֵם׃ אֲרֵי יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא קֳדָמַי וּשְׁנַת פּוּרְקַן עַמִי מְטָת׃ וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְבַר דְלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וִידִיעַ קֳדָמַי וְלֵית אֵינַשׁ דִיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפְרַקְתִּינוּן בִּדְרַע תּוּקְפִּי וּבְמֵימַר רְעוּתִי סְעַדְתִּינוּן׃

רדק

נשבע ה׳ · כי כאשר יאמר השבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי · ואמר נשבע ואמר אתן · כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳ · ואמר בימינו ובזרוע עזו · רוצה לומר כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים : ובימינו ובזרוע עזו · הוא כפל ענין במלות שונות כי הימין הוא הזרוע העז באדם · וכן מדבר הא על דרך משל : כי מאספיו · מן הרגום והוא מן הקל וכמוהו רבים · וטעם והללו את ה׳ רמז למעשר שני ונטע רבעי · וזהו כי מאספיו יאכלוהו · שהיו כאוכלי׳ לבעלים · ונטע רבעי הוא הלולים לה׳ · וכן במעשר שני היה מתודה ומהלל לאל · והוא שאמר בחצרות קדשי · כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלם לפנים מן החומה כמו שכתוב לפני ה׳ אלהיך תאכלנו · וכל העיר נקרא לפני ה׳ אלהיך · וכן נקראת חצרות קדשי · והחצר כלל הבתים : עברו עברו · הכפול כמו שפירשנו במלת סלו סלו · והכפל גם כן לחזק הענין : בשערים · על דרך עברו משער לשער במחנה : פנו דרך העם · עם ישראל · וענין סלו ומסלה פירשנוהו גם כן שם : סקלו מאבן · לפירוש הראשון שפירשנו שם יהיה פירוש סקלו מאבן שישליכו במסלו׳ אבנים · וזהו פירוש סקלו · ומה שאמר מאבן · רוצה לומר מאבנים גדולות סקלו אותם · ולפירוש השני יהיה פירוש סקלו הסרת האבנים מהדרכים : הרימו נס על העמים · שיבשרו אותם בכל מקום שהם בגלות · וכל זה דרך משל לא שירימו נס ויסקלו דרכים · אלא דרך משל כאומר שנודרך לפלוני שבא · כי בהגיע עת הישועה יאמרו העמים לישראל באו שובו לארצכם כאלו הרימו להם נס כל כך תגלה הישועה לכל : הנה ה׳ · הנה שכרו אתו · שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול : ופעלתו לפניו · ושכר פעלתו · ושב׳ שזכר ע״מ במקום שנים · ופירוש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לאל בהחזיקם בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרות הגדולות · וכנוי וי״ו ופעלתו שב לאל כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשוה · וכן ומתחתים בבית תפלתי כמו שפירשנו · ולפניו · רוצה לומר עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו · ויונתן תרגם הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי : וקראו · דרושה · הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לך : עיר לא נעזבה · הפך מה שאמרת עזבני ה׳ : מי זה בא מאדום · נבואה זו על חרבן אדום העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע · והמשיל האל יתברך המחריבה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג וכאלו אדם שואל מי הוא זה · והוא עונה אני מדבר בצדקה · כלומ׳ מה שדברתי אני בצדקתי לישרא׳ עשיתי כי אני רב להושיע · כלומר רב כח להושיע ישרא׳ כי בחרבן אדום תהיה ישועת ישרא׳ כמו שפירשנו באותה פרשה : חמוץ · אדום · לפי ענין הפסוק : מבצרה · בצרה היתה עיר גדולה לאדום לפיכך כנה רומי בשם בצרה : הדור בלבושו שלבש בגדי נקם : צעה ברב כחו · מניע ומטלטל הגוים מקצה אל קצה · וכבר פירשנו המלה בפסוק מהר צועה להפתח מדוע אדום ללבושיך · המלמד כלמד לאמות חמס הרגו לאבכר · והשליש׳ לאבשלום · והדומי׳ להם · וכל זה דרך משל כמו שפירשנו שדמה האל לגבור הורג באויביו ובגדיו אדומים מן הדם ו״ת מה דין יסמקון טורין וגו׳ : פורה · והנה הא כעונה לשואל ואמר פורה דרכתי לבדי · הגת נקראת פורה לפי שמפררי׳ ומרכבי׳ בתוכה הענבי׳ כשדורסי׳ אותם · והמשיל הגוי׳ כאלו הם ענבי׳ בגת והאל דורכם · ומה שאמ׳ לבדי ואין איש אתי · רוצה לומ׳ שאין זכות לישרא׳ והוא היה כעוזר לו אם היה להם זכות · וכבר פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש : גם מהעמי׳ אין איש · לעזרתי להנקם באויבי ישרא׳ כי כולם היו אויביה׳ ובכולם אעשה נקמה : לפיכך אדרכם באפי · שיש לי עליה׳ על שהרעו לישרא׳ שהגליתי ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה : נצחם · דמם · יזה על בגדי לפיכך הם אדומי׳ ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם וחזקו : אגאלתי · כמו הגאלתי · ואלף תמורת הא הפעל · וכן אתחבר יהושפט כמו התחבר · ואגאלתי ענין טנוף ולכלוך · וכן לחם מגואל : כי יום · היה בלבי · זמן רב עד שבאה שנת גאולי · ואז יהיה יום נקם בעמי׳ : ואביט · פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש · ואמר למעלה זרועו וצדקתו · והנה א׳ זרועי וחמתי זרועי כמו שפי׳ שם וחמתי על נקם שעשה בגוי׳ בזמן הישועה לפיכך סמך לו ואבוס עמי׳ :

רשי

יאכלוהו · מוסב על דגנך : ישתוהו · מוסב על תירושך : עברו עברו בשערים · אמר נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא : סולו סולו המסלה · פכשו הדרך בט״ן לוקמי״ן בלע״ז סולו לשון מסלה הוא : סקלו מאבן · סקלו המסילה והסליכו אבני מכשול לצדדין · מאבן מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות · סקלו איספיריי״איין בלע״ז : הרימו נס · כלונס פורק״א בלעז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם : הנה שכרו · מוכן לתת לעבדיו מוכן אתו : ופעולתו · שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת : מי זה בא מאדום · נתנבא הנביא על שאמר הקב״ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הורג את שר שלהם תחלה כענין שנ׳ כי רותה בשמי׳ חרבי ואח״כ על אדום תרד וכבר בזעם פניו שהרג הרג רב והנבי׳ מדב׳ בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדים ובהרגו הרג הדם נתז על בגדיה׳ כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע וכן וקולו כקול מים רבי׳ דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האזן כדרך שאיפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוב גבורות אלהינו להשמיעה כמות שהיא : מי זה בא מאדום · ישראל אומר מי זה וגומ׳ ובא חמוץ בגדים צבועים בדם וכל דבר שהוא מתנאץ בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ : מבצר׳ · אמרו רבו׳ שתי טעיות עתיד שר של רומי לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לאדום במות מלכם הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנאמר על קריות ועל בצרה : זה · שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והקב״ה משיבו אני הוא שעלת לפני לדבר בצדקת האבות : ובצדקת דורו של שמד וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושיך מדוע בגדיך אדומים : ומעמים אין איש אתי · מתיצב לפני להלחם : נצחם · דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם : אגאלתי · כמו גואלו בדם : ואביט ואין עוזר · לישראל : וחמתי היא סמכתני · חמתי שיש לי על האומות אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ולעפ״ש שאין ישראל ראויין והגוי׳ם לגאולה ואשתומם · לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע : ואבוס

ואבוס, ענין רמיסה ודריכה כמו בוסס בטיט חצות: ואשכרם בחמתי, אשקם כוס חמתי עד שישכרו: נצחם, חזקם ותקפם: חסדי ה', אמר הנביא על החסדים שהראה לו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אדם החסדים שעשה להם בשעבר כדי שיודו וישבחו שמו, ואמ' חסדים לבד לפי שהם מרו את דברו והוא הטיב להם בכל דור ודור, לפיכך אמר תהלות ה' כי על אותם החסדי' ראוי להלל את ה' כעל כל אשר גמלנו ה' אזכור אותם החסדים כמו שהיו על כל אשר גמלנו, ורב טוב שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא לפי מעשיהם: ויאמר, כאשר לקחם לו לעם כשהוציאם ממצרים אמר אך עמי המה, אלה עמי הם שלקחתים מתוך עם אחר ולקחתים לי לבנים ולא ישקרו בי לעולם: ויהי להם למושיע כיון שהיה לו להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם, ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה, אך טוב לישרא' אלהים והדומים להם: בכל צרתם לא צר, כתוב באלף וקרי בוי"ו, ופי' הכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיעם ממנה, ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם, על דרך ותקצר נפשו ב בעמל ישראל, והכל דרך משל, ודברה תורה בלשון בני אדם ות"י בכל עידן דחבו קדמוהי וגו' ורז"ל כתבו על הפסוק הן יקטלני לא איחל, שהוא קרי וכתוב גם כן אמרי לחזי האי אי בלמד אלף כתוב אי בלמד וי"ו כתוב וכל היכא דכתוב למד אלף לא הוא אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתוב בלמד אלף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והא כתיב ומלאך פניו הושיעם לא משמע הכי ומשמע הכי ומלאך פניו הושיעם משבב שבות להושיעם והשבו' יבאו מלפניו לא שיהו מקרים והשבה תקרא מלאך גאלם מהרה שהם בה כן יעשה עמהם בכל דור ודור, זהו שאמר כל ימי עולם: וינטלם, וינשאם, כפל ענין במלות שונות: והמה מרו, ענין מרי, כמו מריתם פי: ועצבו, ענין הכעסה, וכן כמה ימרוהו וגו', אמר אחר שהיה גואל אותם מהרה המה שבו ומרו את דברו ולא שמעו לקולו ורוח קדשו והוא דברי נביאיו הנאמרי' ברוח הקדש, וכן ת"י: ויהפך להם לאויב, הפך שגאלם מיד אויב הוא נלחם בם והיו עניניהם באים להם בדרך רעה עד שהיו אומרים זה מיד האלהים הוא: ויזכור ימי עולם, ישרא' בגלות בעתות הצרה הוא זוכר ימים מקדם, זהו ימי עולם, כששלח משה לעמו: ועמו, חבר למ"ד השמוש, כמו ויבא ירושלם, והדומי' לו, ואמר הנביא בדרך הנבואה כי ישראל זוכר בגלו' אותם הימי' ואומ' הנה ישרא' במצרי' היו רבי' בהם עובדי עבודה זרה כמו שמפורש בספר יחזקא' ואעפ"י כן כיון שראה את ענ"י רחם עליהם, ואמר וישמע אלהים את נאקתם ונגלה למשה ואמר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרי' ושלחו להם ועשה עמהם אותות ומופתי' והוציאם ממצרים וגאלם, ואעפ"י כן כשרדפו מצרי' אחריהם לא זכרו הנפלאו' שעשה עמהם, ואמר המבלי אין קברים במצרים וגו', ואעפ"י כן העבירם בים ביבשה והעלם מן הים ויכסו מים צריהם, ולפיכך הם תמהי' בגלו' ואומרים איה המעלם מים: את רועי צאנו, עם רועי צאנו, והם משה ואהרן, ואעפ"י שאנו חוטאי' לפניו הלא גם אבותינו חטאו והיה מושיעם בעת צרתם למה ארך לנו זה הגלות כל כך עד שנצטרך לומר איה הוא המושיע את אבותינו כאלו היום אינו נמצא: איה השם בקרבו את רוח קדשו, שישלח בהם רוח נבואה מלבד משה אהרן ומרים היו שבעי' זקני' שנחה עליהם רוח נבואה גם ביום מעמד הר סיני היו כולם נביאי', ומי שעשה עמהם כל זה איה הוא עתה, והנה עתה נסתלק רוח נבואה משמתו חגי זכריה ומלאכי שאז היו עמנו נביאים היו מודיעים לנו קץ הגאולה והיה לנו נחת רוח בזה אבל אנחנו זה כמה בגלות ואין לנו נביא ולא אתנו יודע עד מה: המעלם, בצרי' ומנהג הפעל בקמץ עם מ"ם הפעלים, כמו אנכי רוכב, והמפרשי' פירשו ויזכר על האל יתברך, ועל הדרך הזה תרגם יונתן: מוליך לימין משה, עתה ספר איך העלם מים ואיך ירדו בתוך הים, ואעפ"י שהוא ידוע אומר כן להגדיל הספור ולהודות האל יתברך כי בנס גדול ופלא מופלא היה שהיה מוליך זרוע תפארתו לימין משה שהיה בידו המטה, ואיך היה מטה משה בוקע הים לא שהוא היה מוליך לימינו זרוע תפארתו והיה בוקע מים מפניה' פירוש מפני ישר' כדי שיעברו בתוכו: לעשו' לו שם עולם, שיזכרו אותו כל העמי' על זה הדב' הגדול וייראו ממנו, כמו שאמ' שמעו עמים ירגזון, כי לא היה צריך זה להעביר ישר' לפאה האחרת כי מאותה הפאה שנכנסו לאותה הפאה עצמה יצאו לא עשה זה להראו' ידו הגדולה ולהראות כי בידו הכל אפי' להפך הטבעי' היסודיי' והוא תפארת לו ושם עולם, וכל זה הראה על ידי משה ויסר עמו מאהבתו אותם: מוליכם, עוד ספר גודל הנס שלא תאמר אף על פי שהיה יבש קרקע הים לא היה כל כך יבש שיהיו יכולים ללכת בו בחזקה או לרוץ בו לפיכך אמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר, הוליכם באותו התהום כמו הסוס הרץ במדב' שהיא ארץ המישור ואין שם לא אבן ולא טיט שיהיה לו מכשול כן היו הם יכולין לרוץ באותו קרקע הים כל כך נתקשה הקרקע בים כרגע ולא נכשלו בו: כבהמה, והמשיל עוד לכתם בקרקע הים ואמ' כי הם ירדו בתוך הים כמו שתרד הבהמה בבקע' בלי עמל, כי המורד מעט והולך בבקעה נוחה כי היא דרך מישור: רוח ה' תניחנו, הכנוי לעמך שזוכר אחר כן, כמו ותראהו את הילד, והדומי' לו, אמר רוח ה' הניח עמך ממצריו והרודפים אחריו, ואמ' רוח ה' כמו רוחך, וכן וא' משה אמ' עלהא ה', ומלת כן מושב' לדמיון כבהמה שזכר, וענין הפסוק כן כבהמה בבקעה תרד כן נהגת עמך ורוח ה' תניחנו, ויונתן תרגם תניחנו כמו תנחנו, מן נחה את העם, כבעירא דבמישרא מדברא מימרא ה' דברינון: שם תפארת, שם שיהיה לך תפארת וכבוד לעולם והנה כל זה עשית בימי' הקדמוני' ועתה נטשתנו בגלו' זה כמה שנים: הבט, עד כי רם ה' ושפל יראה, והשמי' זבול קדשו ותפארתו כי בהם יו' אה עזו כי הם עומדי' לעד לעולם בגבורת' לא ישנו ולא יחליפו, איה קנאתך וגבורתך שהיית מקנא בראו' שני עמך ומראה גבורתך בעמי', איה הם עתה המון מעיך ואיה המון מעיך ורחמיך שאמרת המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה' איה המון המעים ואיה הרחמים:

אלי

תהלות ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' חסדי יי' אזכיר, נורא תהלת עשה פלא, ואתה קדוש יושב, לא נכחד מבניהם, וא' ותהלות יי' יבשרו, דאורי' חס': ומלאך ב' פתחין וסימ' ומלאך הברית, ומלאך פניו הושיעם: והמה י' רפ' בקריאה וסימ' והמה טרם ישכבון, והמה לקחו את אשר עשה מיכה,

ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם: חסדי יהוה אזכיר תהלת יהוה כעל כל אשר גמלנו יהוה ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע: בכל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם: והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם: ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו: מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם: מוליכם בתהמות כסוס במדבר לא יכשלו: כבהמה בבקעה תרד רוח יהוה תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת: הבט משמים וראה מזבל קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתך המון מעיך

ואיקטיל עממי' ברוגזי ואידושׁשׁינון בחימתי ואירמי לארע ארעתא קטילי גיבריהון: אמר נביא טיבותא דיי' אנא מדכר תושבחתא דיי' כעל כל דגמלנא יי' וסגי טוביה לבית ישראל דגמלינון כרחמוהי ובסגיות טוביה: ואמר ברם עמי אינון בניא דלא ישקרון והוה מימריה להון פריק: בכל עידן דחבו קדמוהי לאיתאה עליהון עקא לא אעיק להון ומלאך שליח מן קדמוהי פריקינון ברחמתיה ובמחסיה עליהון הא שיזבינון ונטלינון וסוברינון כל יומי עלמא: ואינון סריבו וארגיזו על מימר נביי קודשיה ואיתהפך מימריה להון לבעיל דבב הוא אגיח קרב בהון: וחס על יקר שמיה בדיל דוכרן טבוותיה דמן עלמא גבורן דעבד על ידי משה לעמיה דילמא ימרון אן דאסיקינון מן ימא אן דדברינון במדברא כרעיא לעניה אן דאשרי ביניהון ית מימר נביי קודשיה: דבר לימינא דמשה דרע תושבחתיה בזע מי ימא וסוף מן קדמיהון למעבד ליה שום עלם: דברינון בין תהומיא כסוסיא די במדברא לא מתקל כן אף אינון לא איתקילו: כבעירא די במישרא מדברא מימרא דיי' דברינון כן דברתהי לעמך למעבד לך שום דתושבחא: איסתכי מן שמיא ואתגלי ממדור קודשך ותושבחתך אן פורענותך וגבורותך המון טבוותך וסגיות

רשי

ואבוס, לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך וכמו בוססו את חלקתי: נצחם, גבורת נצחונם: חסדי יי' אזכיר, הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי יי': ורב טוב, אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו: אך עמי המה, אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: בכל צרתם, שהביא עליהם: לא צר, לא היכר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקו' כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפני' המשמשי' לפניו הושיען תמיד בשליחותו כל מקן: והמה מרו, הקניטו כמו ממרים הייתם: ויזכור ימי עולם משה עמו, הנביא מתאונן ואומ' בלשון תחנה הוים בגולה זוכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתם הוא אומר איה משה רועינו המעלינו מים סוף: את רועה צאנו, דמיון רועה המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקב"ה ולימדנו חוקים ומשפטי': מוליך לימין משה זרוע תפארתו, הקב"ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב"ה היה זרועו מוכן לימינו: כסוס במדבר, שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום: כבהמה, אשר בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפל"א בלע"ז: תרד, התפשט כמו לרד לפניו גוים כן רוח יי' תניחנו לתהו' ועשה בו דרך כבושה: כן נהגת עמך, כך היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך: איה קנאתך, הראשונה: המון מעיך, שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז כענין שנאמר על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו כתרגומו מהיות הומים עלינו כאשר מאז התאפקו

אלי התאפקו, אני רואה שהתאפקו והתחזקו רחמיך אלי ולא נכמרו למהר לרחם עלי ואיך היה זה: כי אתה אבינו, והאב לא יתאפק על הבן אלא ירחם עליו מיד: כי אברהם לא ידענו, על דרך אבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני, כי אף על פי שאברהם אבינו הנה כמה דורות שמת ואב בשר ודם לא ידע בנו או בן בנו אלא בחייו אלא אתה אבינו חי וקיים מעולם ועד עולם ואין לנו לצעוק אלא אליך ובכל הדורות שעברו ושיהיו אתה אבינו ואתה גואלנו מכל צרה ומעולם שמך עלינו, וזכר אברהם כי הוא ראש האבות, ועוד שאמר לו האל כי ביצחק יקרא לך זרע, ואמ׳ ואתן לו את יצחק ולא אמר את ישמעאל, כמו שאמ׳ ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, וזכר ישראל כי כל זרעו זרע אמת לא כיצחק שיצא ממנו עשו, ואומר ויאהב יצחק את עשו: למה תתענו ה׳, בראותינו שלות הרשעים ואורך הגלות לנו והצרות תמידות עלינו, הנה אנו תועים מדרכיך ואומרים אין תקוה עוד, וכאלו אתה תתענו בהאריכך גלותינו, ובאמרו תתענו תקשיח לבנו, אינו אומר על כלם אלא רבים מישראל נתיאשו מהגאולה לאורך הגלות וכיון שיש בהם קצת מדבר בלשון כלל, וכן אמר הקב״ה למשה עד אנה מאנתם, בעבור קצת העם שיצאו בשבת ללקוט מן, וכן אמר דניאל חטאנו והרשענו והעוינו ומרדנו: תקשיח, ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר האהוב, וכן תקשיח בניה ללא לה: שוב למען עבדיך, שוב מחרון אפך בנו ואם לא למעננו כי אנחנו חוטאים שוב למען עבדיך, והם האבות ולמען שבטי נחלתך והם י״ב שבטים, שהיו לך לנחלה כמו שכתוב יעקב חבל נחלתו: למצער, לזמן מעט ירשו עם קדשך שנתת להם הארץ נחלה מעט זמן עמדו בה וגלו ממנה כי לא היו בה אלא ארבע מאות ועשר שנה בראשונה ורוב ישראל לא שבו עוד אליה:

התאפקו כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו: כי אתה אבינו, ועליך להביט ולראות בצרותינו: כי אברהם לא ידענו, בצרת מצרים: וישראל לא יכירנו, במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה יי׳ אבינו בכולם נעשית לנו אב ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכ׳ שבת: תקשיח, לשון אימוץ לב: למה תתענו, כי בידך להסיר יצר הרע ממנו כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגו׳ ואומר והסירותי את לב האבן וגומ׳: למצער ירשו עם קדשך, גדולתם וירושתם זמן מועט היתה להם: בוססו, דוששו: היינו, עתה כעם אשר לא בחרת למשל בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם: לו קרעת שמים, וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים נזלו ברתת וזיע: כקדוח אש, את דבר השמש מלפניו וכאשר המ׳ תבעה האש כשתתן נחלת אש מתכת בוערת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכם: להודיע שמך לצריך, כענין שנ׳ באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו׳ לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו: בעשותך, במצרים ובכל האויבי׳ נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראו׳ שלא היינו הגונ׳ לכך ירדת להר סיני אז מפניך הרים נזלו כך פי׳ דונש בן לברט אבל יונתן תירגם כקדוח אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנאמ׳ בו וגם המים אשר בתעלה לחכה: ומעולם לא שמעו, כאותן נוראות שעשית לאחת מכל האומות לפני כן וגם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים ל למחכה לו מה שעשית אתה למחכים לך כך שמעתי מרבי׳ יוסי והנאני אבל רבותנו שאמרו כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגומ׳ משמעו עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב״ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: פגעת את שש ועושה צדק, כמו ויפגע בו וימת סילקת ממנו והרגת את הצדיקי׳ שהיו ששים לעשות צדק ובדרכי רחמיך היו מזכירי׳ אותך בתפלתם: הן אתה, כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאי׳ בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם: ונושע

והמה מביאים איש מנחתו דמלכים, והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי׳, והמה מרו ועצבו את רוח, והמה אם ישמעו ואם יחדלו, והמה כאדם עברו ברית, והמה לא ידעו מחשבת יי׳, והמה עזה עם דוד דד״ה, והמה לשואה יבקשו נפשי:

וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃ כִּי־אַתָּה אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירָנוּ אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃ לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ׃ לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ׃ הָיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא־מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃

סד א כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃ בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃ פָּגַעְתָּ אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ

וְסַגִּיּוּת רַחֲמָךְ עֲלַי יִתְחַסְנָן׃ אֲרֵי אַתְּ הוּא וְרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאַב עַל בְּנִין אֲרֵי אַבְרָהָם לָא אַסְקְנָא מִמִּצְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לָא עֲבַד לָנָא פְּרִישָׁן בְּמַדְבְּרָא אַתְּ הוּא יְיָ וְרַחְמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאַב עַל בְּנִין פַּרְקָנָא מֵעָלַם שְׁמָךְ׃ לְמָה תְּרַחֲקִנַּנָא יְיָ לְמִטְעֵי מֵאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמָךְ כְּעַמְמַיָּא דְּלֵית לְהוֹן חוּלָק בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתָךְ לָא יִתְפְּנֵי לִיבְּנָא מִדַּחְלְתָךְ אֲתֵיב שְׁכִינְתָךְ לְעַמָּךְ בְּדִיל עַבְדָּךְ צַדִּיקַיָּא דְּקַיְימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְמֶעְבַּד בֵּינֵיהוֹן שִׁבְטֵי אַחְסַנְתָּךְ׃ בִּזְעֵיר דִּירִיתוּ עַמָּא דְקוּדְשָׁךְ בַּעֲלֵי דְבָבָנָא דְּשִׁישׁוּ מַקְדְּשָׁךְ׃ הָא אֲנַחְנָא עַמָּךְ דְּמִן עָלְמָא לָא לְעַמְמַיָּא יְהַבְתָּ אוּלְפַן אוֹרָיְתָךְ לָא אִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלֵיהוֹן לָא לְהוֹן אַרְכֵינְתָּא שְׁמַיָּא אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ׃ כַּד שְׁלַחְתָּא רוּגְזָךְ בְּאִישָּׁתָא בְּיוֹמֵי אֵלִיָּהוּ אִתְמְסִיאוּ יַמָּא מַיָּא מְלַחֲכָא אִישָּׁתָא לְהוֹדָעָא שְׁמָךְ לְסַנְאֵי עַמָּךְ מִן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא זָעוּ׃ בְּמַעְבְּדָךְ פְּרִישָׁן לָא סַבְרְנָא לְהוֹן אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ׃ וּמֵעָלְמָא לָא שְׁמַעַת אוּדֶן קָל גְּבוּרָן לָא אַצֵּיתַת לְמִלּוּל זְרַע עֵין לָא חָזַת מָא דְחָזוּ עַמָּךְ שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִינָּךְ דְּאַתְּ עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ צַדִּיקַיָּא דְּמִן עָלְמָא דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנָךְ׃ מִתְרַעִין קֳדָמָךְ עוֹבָדֵי אֲבָהָתָנָא צַדִּיקַיָּא דַּהֲווֹ לְמֶעְבַּד רְעוּתָךְ בִּקְשׁוֹט וּבִזְכוּ בְּאוֹרַח טוּבָךְ וְרַחֲמָךְ הֲווֹ דְּכִירִין לְדַחֲלָתָךְ הָא בְּכָל עִידָּן דַּהֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ עֲלָנָא עַל

צרינו בססו מקדשיך, זמן מצער עמדו ובאו צרינו וגרשונו ממנה ולא עוד אלא שבססו ורמסו מקדשך שהיה מקום כבוד ולא היו נכנסים בו אלא יחידים: היינו מעולם, היינו אנחנו תחת ממשלתך לא צרינו כי לא משלת בם ולא נקרא שמך עליהם ואיך באו הם תחתינו בארץ ירושתנו: לוא קרעת שמים ירדת, דרך שאלה שמא קרעת שמים וירדת לדבר עמהם כמו שעשית לנו ואם מפניך הרים נזלו בעבורם כמו בעבורנו, וזה היה ביום מעמד הר סיני שירד כבודו על הר סיני והיה אש וענן וההר חרד ונזדעזע הוא והאחרים שהיו קרובים אליו כמו הר שעיר והר פארן גם כן נזלו מים מהענן ששכן עליהם אלא שעקר הדבר היה על הר סיני לפיכך נזכר בתורה הר סיני לבד, והנה היה ההר בוער באש ונוזל מים כי האש והענן עליו: קרעת שמים, דרך משל, כמו ודלתי שמים פתח, ושמים הוא האויר: נזלו, דגש הלמד לתפארת הקריאה מפני ההפסק: כקדוח אש המסים, המסים שם שרשו מסס והיתה הסמך ראויה להדגש בחסרון הכפל אלא שבא הנח תמורת הדגש והאחר מן המסים המס, ואש גדול וחזק יקרא אש המסים שממס כל דבר כן היה האש ההוא על הר סיני: כקדוח, ענין בערה ושריפה, כמו כי אש קדחה באפי, כי אש קדחתם, והיתה אש שתבעה מים כי האש היתה בהר ומים היו בהר הנה היו המים רותחים והיה ההר עשן כלו בין מקום האש בין מקום המים, כי המים הרותחין יעלו עשן וכל זה להודיע שמך לצריך שאינם יודעים שמך ולא היו מכירי׳ בך ועל ידי הנוראות הודעת להם כי יש אדון בעולם ומנהיג יעשה בכל כרצונו יבעיר ההרים שלא כמנהג וטבע העולם, ובעבור שרגזו גוים מפניך כאשר רגזו ההרים מאותו היום בשמע ונודע בעולם: מים תבעה אש, אש הוא הפועל אף על פי שבא אחרון והנוים הוא הפעול אף על פי שבא ראשון, כי הדבר מבואר כי האש תרתיח המים ואין לטעות בו לפיכך לא הקפידו בראשון ובאחרון: תבעה, ענין רתיחה, לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות כאמר בזה הלשון, ויש לפרש הענין הזה כלו דרך משל על המלחמות שנלחם האל בעבור ישראל באויביהם: ואמר קרעת שמים וירדת על דרך הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא, וכן ההרים משל על מלכי האומות, והאש כמו שאמר והיו עמים משרפות שיד: בעשותך, לא נקוה הנוראות הגדולות שהיית עושה עמנו לא היינו מקוים להם שתעשה בעבורנו כל כך נוראות שתרד בעבורנו ויזלו הרים מפניך: ומעולם לא שמעו, אמות העולם ולא האזינו הנוראות שעשית עמנו ולא שמעו ולא ראו אלהים זולתך, ר״ל שום אלוה זולתך שיעשה למחכה לו מה שעשית אתה למחכה לך, ות״י כן ומעלמא לא שמעת אודן וגומ׳ ובדברי רבותינו ז״ל אמר שמואל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: פגעת את שש ועשה צדק, יש אומרים פגיעה המיתה, כלומר סלקת מן העולם הצדיקים שהיו ששים במצותיך ועושים צדק, יש מפרשים פגעת קבלת תחנת הצדיקים, וכן לא אפגע אדם לא אקבל תחינת אדם עליהם, ולפי הפירושים ענין הפסוק על דרך אבד חסיד מן הארץ, אמר אותם הצדיקים שהיו עושים מצותיך בשמחה אינם בעולם עתה שיעמדו לנו בפרץ כמו שהיו עושים הראשונים: בדרכיך יזכרוך, היו זוכרים אותך בדרכיך שהם שלש עשרה מדות בשהיית כועס על עמך בעונותם היו הצדיקים עומדים לפניך כמו שעשה משה בדבר העגל ובדבר המרגלים, אמר ה׳ ארך אפים ורב חסד נושא עון וגומ׳, סלח נא לעון העם הזה וגומ׳: הן אתה קצפת ונחטא, כשהיית קוצף עלינו בעבור שחטאנו לפניך: בהם עולם ונושע, בהם היינו נושעים כל ימי עולם, כלומר בכל דור ודור שהיו בהם צדיקים והיינו נושעים בהם שהיו מתפללין לפניך בעדנו אבל עתה בגלות אפסו החסידים והצדיקים וכלנו אנחנו כטמא אין הבר אלא שתעשה אתה למען שמך:

ששי

א״ל כתי׳ סי״ן ואח׳ כתי׳ סמ״ך

ונחטא, אחר שחטאנו, וכן וירם תולעים ויבאש, אחר שבאש, וכן ויבקעו המים אחר שנבקעו המים: ונהי כטמא, עדים, מתרגום ספחת עדיא, ויש מפרשי' מתרגום הרה מעדיא, כלומר כשתלך בגדיה מלוכלכים בדם, ויש לפרש בגד שמרטוט ובלוי, וכן בדברי רבותינו ז"ל המשמשת בעדים עד שהוא נתון תחת הכר, והענין אחד כי בגד מלוכלך הוא מוסר מחבריו, אמר אמתנו כשאנו בגלות כמו הדבר הטמא, או כמו בגד עדים שהוא נמאס כן כל צדקותינו אפילו הצדקות שאנו עושים אינם רצויות אלא כמאוסות כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו, ולפיכך ונבל כעלה כלנו כמו העלה שהוא נובל כן אנחנו נובלים כלנו, וכמו הרוח שנושא העלה הנופל כן ישיאונו עונותינו לזרותינו בכל פאה, ודקדוק אלת ונבל יש אומרים שהוא מבנין כפעל ומשפטו ונובל ובהעדר פ"א הנעל הנופלה תנועתה על נו"ן איתן, ויש אומרי' שהוא מבנין הפעיל והיה משפטו הבי"ת להדגש ובא הנח תמורת הדגש, כמו שבא במלת ויזד יעקב: ועוננו, חסר יו"ד הרבים מהמכתב: ואין קורא בשמך, כמו שהיו חסידים הראשונים עושים: מתעורר, ואין מתעורר, ואין שזכר עומד במקום שנים: להחזיק בך במצותיך ובדרכיך כי הסתרת פניך: כי כענין כאשר, כמו כי תוליד בנים, אמר כאשר הסתרת פניך ותמוגגנו ביד עונינו אין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך, כמו שהיו עושים הראשוני' שהיו עומדים בפרץ לפניך: ותמוגגנו, ענין המסה ואמר ביד עונינו כי לא אתה עשית אלא עונינו: ואתה ה', אף על פי שחטאנו לפניך אנחנו בניך ואתה אבינו והאב לא יזנח הבן ואף על פי שחטא לו, והנה אנחנו החומר ואתה יוצרינו והיוצר ישנה החומר מכלי לכלי כאשר ישר בעיני היוצר כן אנחנו בידך ולא כן שאר הגוים כי אין השגחתך עליהם תמידה אבל אנחנו בידך כחומר ביד היוצר שעיניו תמיד בחומר ועושה כלי, ואם לא ישר בעיניו ישוב ויעשהו כלי אחר, כן אתה עיניך בנו תמיד ופוקד מעשינו ואם חטאנו וקצפת עלינו והנה אנחנו כלי כשחת שוב ועשנו כלי אחר ואל תזכור לעד עונינו והבט כי עמך כלנו, ואף על פי שחטאנו לא יצאנו מתחת רשותך ולא עזבנו שמך הגדול ולא פנינו אל אלהים אחרים לפיכך העבר עונינו ורחם עלינו: עד מאד, תקצוף, מפורש הוא: ערי קדשך, והבט ערי קדשך שהיו מדבר ציון וירושלם שהיו משכן כבודך הנה הם מדבר ושממה, אע"פ שאחר חרבנה שבו הגו' ובנו אותה כיון שאין ישראל עליה הרי היא חרבה ושממה מיושביה, ועוד כי בידם תחרב מזמן כי יבאו הרומי' ויקחוה מיד ישמעאל ויחריבוה והנה היא היתה בזה הענין מיום גלות ישרא' ממנה: בית קדשנו, אבותינו הללוך בו והיה לשרפת אש ברצונה ובשבייה, ועודנו בחרבנו כי לא נבנה מעולם מקום המקדש ביד הגוים: וכל מחמדינו, היה בית המקדש והנה הוא לחרבה זה כמה שני': העל אלה, איך תוכל להתאפק על אלה ולא תרחם: תחשה, תשתוק כאלו אין אתה שומע צעקתינו: ותענינו, שאנחנו מעונים בגלו' ביד האויבי' וי"ת העל אלין תתחסן ה' וגו', נדרשתי, והנה האל משיב לבני הגולה כי בעונות אבותיהם שגברו ועברו עבודה זרה ובעונות' בגלות ועברו על המצות ארך הגלות כל כך, ואמר נדרשתי ללא שאלו כדרשתי לאבותיכ' אם ידרשוני ולא שאלוני, וכפל הענין במלות שונות ושלש הענין ורבע שאמר נמצאתי ואמר אמרתי ואמר פרשתי ידי, וכל זה לחזק הענין כי כמה פעמי' היה שולח להם ביד הנביאים שובו אלי ואשובה אליכם וכיוצא בענין הזה: לא קורא בשמי, כאלו לא נקרא בשמי עם ה' כן לא פנה אלי: פרשתי ידי, לקבלם בתשובה אם ירצו וי"ת שלחית נביי וגומ': לא טוב, ר"ל דרך רע, וכן מנהג הלשון, כמו יתיצב על דרך לא טוב, אשר לא טהורה היא, אשר איננו טהור, והרומים לו: העם, על פני, ר"ל בירושלם גם בבית המקדש עמו תועבות: בגנות, כמו שהיה מנהג תחת כל עץ רענן: על הלבנים, בשעה שהיו שורפין הלבנים היו משימין עליהם קטרת לעבודה זרה: היושבים בקברים, לדרוש אל המתים וי"ת דיתבין בבתיא וגו': ובנצורים ילינו, בחרבות ילינו בלילה שיראו להם השדים לדעתם, כי המזיקים נראים בחרבות למאמינים בהם, וכן ונצורי ישראל להשיב ענין חרבות וי"ת ועם פגרי בני אנשא דיירין: בשר החזיר, עוברין על כל הכתוב בתורה: ומרק פיגולים, כולל כל שאר הבהמות טמאות שקצים ורמשים וכלם הם פגולים ותעבים: ומרק, כמו ואת המרק שפוך, כי הוא מרוק הבשר וכליהם נראים באותו השומן הדבק בהם וזכיר אדם כי בשר חזיר ושקצי' בשלו בהם אם ירצו לכפור בהם ולומר שלא אכלום, וכתוב ופרק והענין אחד: האומרי', הם טמאים ואוכלים כל טמא ואומרים למי שהוא טהור אני טהור ממך: קרב אליך, כלומר עמוד בעצמך אל תקרב אלי: אל תגש בי כי קדשתיך, אני קדוש ממך:

אלה

צדקותינו ג' בקריא' וחס' וסימ' הוציא יי' את צדקתינו, ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו, כי לא על צדקתינו אנחנו: היתה ד' קמצין וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סימ' יד: שאלו ג' קמצין בקריא' וסימ' ויקחו האנשים מצידם ואת פי ההלכים, לרדת מצרים, נדרשתי ללא שאלו: פרשתי ג' בקריאה וסימ'

רשי

ומושע, לשון הווה: ונהי כטמא, מאחר שנסתלקו הצדיקי' ממנו: וכבגד עדים, וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומרי' הסר עדים תרגום של הסרה: ונבל כעלה, וכמוש כעלה פלייש"טר בלע"ז: ועונינו כרוח ישאונו, וכחובנא כרוחא איתנטילנא: מתעורר, כמו מתגבר על יצרו: ותמוגגנו, ותניענו: תחשה ותענו, תחרים על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי ה' אזכיר: נדרשתי ללא שאלו, הקב"ה משיבו אי אפשר שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים: אמרתי הנני הנני שובו אלי, והנני מוכן לקבל: אל גוי לא קורא בשמי, אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי: פירשתי ידי, כדי לקבלם בתשובה: סורר, סר מן הדרך: זובחים בגנות, מעמידים ע"ז בגנותיהן ומקטרין שם בשמים על הלבנים: היושבים בקברים, שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים, הם פגרי המתי' שהם כנתונים במצור שאינם יכולין לצאת: ומרק פיגולים, רוטב כתעב כמו ואת המרק שפוך: האומרים, אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ול תגש בי: כי

על דחבנא בהון בעובדי אבהתנא צדיקיא דמן עלמא אנחנא מתפרקין: והוינא כמסאב כולנא וכלבוש מרחק כל זכוותנא ונתרנא כמיתר טרף כולנא ומן קדם חובנא כרוחא איתנטילנא: ולית דמצלי בשמך מתרעי לאתקפא ברחלתך ארי סליקתא אפי שכינתך מיננא ומסרתנא ביד חובנא: ואת יי רחמך עלנא סגיאין כאב על בנין אנחנא טינא ואת בריתנא ועובד גבורתך כולנא: לא יהי רגז מן קדמך יי בנא עד לחדא ולא לעלם תדכר חובין הא גלי קדמך דעמך אנחנא כולנא: קרוי קדשך הואה מדברא ציון מדברא הות וירושלם צדיא: בית קדשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הוה ליקידת נור וכל בית רגגנא הוה לחורבה: העל אילין תתחסן יי ואת יהיב ארכא לרשיעיא דמשעבדין בנא עד עלמא:

אשתאלית במימרי לדלא שאילו מן קדמי תבעית אולפן אוריתי לדלא תבעו דחלתי אמרית הא אנא משתאיל תדירא כל יומא לעם דלא מצלי בשמי: שלחית נביאי כל יומא לעמא מסרבנא דאזלין באורח דלא תקנא בתר עשתוניהון: עמא דמרגזין על מימרי קדמי תדירא דבחין בגיניאך טעותא ומסקין בוסמיא על לבניא: דיתבין בבתיא דבנן מעפר קבריא ועם פגרי בני אינשא דירין ואכלין בשר חזירא ורטף פיגול במניהון: דאמרין רחיק להלא לא תיקרב בי ארי דכינא

ונחטא בהם עולם ונושע: ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל־צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו: ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי־הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו ביד עוננו: ועתה יהוה אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו: אל־תקצף יהוה עד־מאד ואל־לעד תזכר עון הן הבט־נא עמך כלנו: ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שממה: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל־מחמדינו היה לחרבה: העל־אלה תתאפק יהוה תחשה ותעננו עד־מאד:

סה

נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל־גוי לא־קרא בשמי: פרשתי ידי כל־היום אל־עם סורר ההלכים הדרך לא־טוב אחר מחשבתיהם: העם המכעיסים אתי על־פני תמיד זבחים בגנות ומקטרים על־הלבנים: הישבים בקברים ובנצורים ילינו האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם: האמרים קרב אליך אל־תגש־בי כי

פרשתי ידי כל היום, כי בארבע רוחות השמי', פרשתי ידי אליך: הלבני' ג' בקריאה וסימ' לא תאספון לתת תבן לעם ללבון, ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים, ומקטרים על הלבנים:

אלה, שעשו המעשים הרעים האלה ולא הסירו בעצמם כי רע עשו הם מעלים עשן באפי: אש יוקדת, באפי כל היום עליהם ועל זרעם אחריהם, לפיכך ארכה הגלות לבניהם זמן רב: הנה כתובה, החטאת הגדולה לא נמחת אלא הרי היא כתובה לפני לזכרה תמיד: לא אחשה, ולא אשקוט: כי אם שלמתי, עד אשר אשלם להם משלם רעות אבותיהם המצטרף עם עונותם בגלות אבל העיקר הוא עונות אבותם שגרל: ושלמתי על חיקם, אף על פי שאני עתיד לשלם גמולם לבניהם אחריהם מעתה אשלם לעצמם שעשו הרעה ות"כ הא כתיבא קדמי וגו׳: עונותיכם ועונות אבותיכם יחדו, כלומ׳ הצטרפו אלה עם אלה והאריכו אתכם בגלות: אשר קטרו, אותו המעשה הרע כפרו בי ועברו עבודה זרה, והוא שאמר חרפוני כי כשעבדו על הגבעו׳ הנה חרפוני ובזוני וכפרו בי כי אני צויתי שלא לעבוד עבודה זרה כי העובד עבודה זרה כופר בעיקר: ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם, תחלה אמדד להם עצמם פעולתם אל חיקם ואחר כך לבניהם, הראשון כתוב ב וקרי על חיקם וזה השני על וקרי אל חיקם: כה אמר ה׳, אמר כנגד בני הגלות אל תתיאשו בעבור זה שאמרתי מן הגאולה כי אף על פי שאשלם לכם עון אבותיכם בהאריכי גלותכ׳ בעונם עם עונותיכ׳ לא אתום אתכם, אלא על כל פנים אוציא אתכם מן הגלות ואשיבכם אל ארצכם אחר שישלם ענשכם, והמשיל לאשכול ענבים שבשאל להוציא ממנו התירוש, ואם יבא אדם להשחיתו יאמ׳ לו חברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כי תירוש יש בו שהוא ברכה וטובה, ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאין בהם ברכה בעבור התירוש שיש בו השאירהו כן ישראל אף על פי שיש בהם חוטאים צדיקים יש בהם שהם ברכה לעולם ובעבו׳ הצדיקי׳ אין ראוי להשחיתו אלא כמו שעשו באשכול שדרכו אותו ויוציאו ממנו התירוש וישליכו ממנו החרצנים והזגים כן יעשה האל בישראל ויוציאם מהגלות בהגיע עתם ויצרפם בדרך, כמו שכתוב בנבואת יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו׳ ות"כ כדנן אמר ה׳ כמא דאשתכח וגו׳: והוצאתי מיעקב זרע, פירוש זרע ברכה, כלומר זרע הראוי ליעקב, וכלל בכלל יעקב עשר׳ השבטי׳: ומיהודה, כלל בו בנימן, כי מלכות אחד היו וגלו כאחד, וזכר שתי הגליות שלא יתיאשו אפי׳ עשרת השבטי׳ שלא שבו משגלו בראשונה מבטיח אותם שישובו עוד לארצם וירשוה, ואמר הרי ר"ל הר ציון והר הבית שהוא בחלק יהודה: והיה השרון לנוה צאן, כמו שהיה, כי השרון מקום מרעה, וכן כתוב ועל הבקר הרעים בשרון: ועמק עכור לרבץ בקר, וכן העמקים ירבצו בהם הבקר וירעו בהם כמו שהיו ויותר טוב כי ירבצו בטח ולא יפחדו מאויב והעמקי׳ מקום מרעה גם כן, ומה שזכר עמק עכור לפי שהיה לו שם גנאי מתחילה, אמר עוד לא יזכר אותו השם כי רבץ בקר יקראו עמק ברכה, וכן אמר הושע ואת עמק עכור לפתח תקוה, ולמי תהיה כל זאת הברכ׳ לעמי אשר דרשוני לא לאשר עזבוני, לפיכך אמר אחריו: ואתם עוזבי השם, אמר כנגד אנשי הדור שהיו עובדים עבודה זרה והם יכלו ברשעת׳ הם ונשמתם ולא יראו בטובת ישראל לעתיד לבא, כמו שאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו רבים ולא כלם אלא הצדיקים: השכחים, שם התאר, אמר הם השוכחים הר קדשי שהוא בית המקדש מלהקריב עליו קרבן: העורכים לגד שלחן, גד פירושו מזל, כלומר מקריבים למזל מן המזלו׳, ואמר רבי משה כהן שהוא כוכב צדק כי כן יקרא בלשון ערבי: והממלאי׳ למני ממסך, וכן ממלאי׳, כלומר משלימים ממסך יין, ר"ל נסך למני והוא שם כוכב, ויש מפרשים לכוכבים שהם מנוים והם שבעה כוכבי לכת: ומניתי, לשון נופל על הלשון, והוא דרך צחות, כמו גד גדוד יגודנו, דן ידין עמו, ועקרון תעקר, ולפי שאמר למני אמר ומניתי, אתם עובדים למנין הכוכבים ואני אמנה אתכם לחרב ולא יחבר אחד, וכן אמר אחריו כלכם לטבח תכרעו יען: ובאשר לא חפצתי, זה היה מרד להם שבחרתם באשר לא חפצתי: לכן כה אמר ה׳, מה שאמר למעלה מזה הוא כנגד אותו הדור שהיה הנביא בו כמו שפירשנו שהיו עובדים עבודה זרה, ואם כנגדם אמ׳ זאת הפרשה גם כן לא יתכן זה כי כלם גלו כשגלו צדיקי׳ ורשעים, גם מהצדיקי׳ מתו בחרב כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ, אלא מה שאמר ומניתי אתכם לחרב על הרשעים גמורי׳ המשתקעים האל בעבודה זרה, אמר שלא נשאר אחד מהם שלא מת בחרב אבל האחרי׳ גלו הצדיקים ושאינם צדיקי׳ גמורי׳, ואף על פי שמתו מן הצדיקים אל אמונה ואין עול ידע מה מעשה אין להרהר אחריו, ואם נאמר כי זאת הפרשה כנגד עולי הגולה כמו שכתוב שיצרפם בעלותם מהגלות אינו דבק במה שכתוב למעלה, ועוד שאמר ואתם תרעבו ולא אמר ואתם אלא לאותם שזכר, על כן הנכון בעיני כי אלה הפסוקים נאמרו דרך משל על שכר העולם הבא, אמר מתחלה ענשם בעולם הזה ומניתי אתכם לחרב, ועתה אמר ענשם לעולם הבא, ואמר הנה עבדי יאכלו, ר"ל תשיג נפשם המשכלת בחכמה העליונה בידיעת האל, וההשגה הזאת תענוג הנפש כמו שהאכילה והשתיה תענוג הגוף, וכן נאמר גם כן דרך משל הוי כל צמא לכו למים ואמ׳ לכו שברו ואכלו, ואמר שמעו אלי ואכלו טוב, כל זה משל לחכמה, וכתוב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר השם, וכן צמא׳ נפשי לאלהים, וכן בספר משלי הרבה כזה, ורבותינו ז"ל משלו גם כן שכר העולם הבא וענשו בזה הענין, והביאו גם כן אלה הפסוקים לראיה, אמרו תנן התם ר׳ אליעזר אומ׳ שוב יום אחד לפני מיתתך, אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע באיזה יום ימות אמ׳ להם כל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה,

ואף

ראשנה ו׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימ׳ י"ח: וירשוה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה וירשוה, בחירי ועבדי, והשיבותים אל הארץ דירמיה, ויבנה ערי יהודה דתהילים:

קְדַשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם: הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי לֹא אֶחֱשֶׁה כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי עַל־חֵיקָם: עֲוֺנֹתֵיכֶם וַעֲוֺנֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה עַל־חֵיקָם: כֹּה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל: וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרָי וִירֵשׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ־שָׁמָּה: וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי: וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי הָעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמְסָךְ: וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם: לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם

דְכֵינָא מִינָךְ אִילֵּין רוּגְזֵיהוֹן כִּתְנָנָא קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתְהוֹן בְּגֵיהִנָּם דְּאִישָּׁתָא דָּלְקָא בַהּ כָּל יוֹמָא: הָא כְתִיבָא קֳדָמַי לָא אֶתֵּן לְהוֹן אַרְכָּא בְּחַיַּיא אֵילָהֵן אֲשַׁלֵּם לְהוֹן פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן וְאֵימְסוּר לְמוֹתָא תְּנְיָנָא יַת גְּוִיַּתְהוֹן: חוֹבֵיכוֹן וְחוֹבֵי אֲבָהַתְכוֹן גְּלַן קֳדָמַי כַּחֲדָא אֲמַר יְיָ דְּאַסִּיקוּ בּוּסְמִין עַל טוּרַיָּא וְעַל רָמָתָא חַסִּידוּ קֳדָמַי וְאֶתֵּן אֲגַר עוֹבָדֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא עַל חֵיקְהוֹן: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָה דְאִשְׁתְּכַח נֹחַ זַכַּאי בְּדָרָא דְטוּפָנָא וַאֲמַרִית דְּלָא לְחַבָּלוּתֵיהּ בְּדִיל לְקַיָּימָא עָלְמָא מִינֵיהּ כֵּן אַעְבֵּיד בְּדִיל עַבְדַי צַדִּיקַיָּא בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא כֹּלָּא: וְאַפֵּיק מִיַּעֲקֹב זַרְעָא וּמִיהוּדָה יָרֵית טוּרַי וְיַחְסְנוּנַהּ בְּחִירַי וְעַבְדַי צַדִּיקַיָּא יִשְׁרוּן תַּמָּן: וִיהֵי שְׁרוֹנָא לְבֵית מִשְׁרֵי עַדְרִין דְּעָאן וּמֵישַׁר עָכוֹר לְבֵית אַרְבָּעָה בַקְרָן דְּתוֹרִין לְעַמִּי דִּתְבָעוּ דַחַלְתִּי: וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנָא דַייָ אִתְנְשֵׁיתוּן יַת פּוּלְחַן טוּרָא דְקוּדְשִׁי דִּמְסַדְּרִין לְטַעֲוָון פָּתוֹרִין וּמְמַזְגִין לְדַחֲלַתְהוֹן אַגָּנִין: וְאֶמְסַר יַתְהוֹן לְחַרְבָּא וְכָלְכוֹן לְקַטָּלָא תִּתְמַסְרוּן חֲלָף דִּשְׁלָחִית נְבִיַּי וְלָא תַבְתּוּן אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבֵּילְתּוּן וַעֲבַדְתּוּן דְּבִישׁ קֳדָמַי וּבִדְלָא צְבֵינָא אִתְרְעֵיתוּן: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא עַבְדַי צַדִּיקַיָּא יֵיכְלוּן וְאַתּוּן רַשִׁיעַיָּא תִּכְפְּנוּן הָא עַבְדַי צַדִּיקַיָּא יִשְׁתּוּן וְאַתּוּן רַשִׁיעַיָּא תִּיצְחוּן

רשי

כי קדשתיך, כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן תירגם יונתן: אלה, התועבות אשר עשו הם לעשן חימה באפי: הנה כתובה, חטאתם לפני וכבר נגזר דינם ונחתם: עונותיכ׳, ושל אבותיכם יחדו אשלם לכם: כאשר ימצא התירוש באשכול, תירגם יונתן כמה דאשתכח נח זכו בדרא ד דטופנא: התירוש, זה נח שהיה מתוק באשכול בדור המקולקל ויש לפתור כמשמעו: למען עבדי, למען כל צדיק וצדיק הנמצא בהם: ועמק עכור, כמשמעו: והשרון, שם מחוז שהיה בארץ ישראל: עוזבי יי׳, רשעי ישרא׳ שהחזיקו בע"ז ומתו ברשעם: העורכים לגד, שם ע"ז העשויה על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לה: למני, למנין חשבון הכומרים אנשי ממלאין אגנות מזג יין: ממסך, יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך מסכה יינה ויש פותרי׳ למני לע"ז שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי רגש י יורה שהוא לשון מניין: עבדי, הצדיקים: ואתם, הפושעים בי: שונכם

ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו תשובה ומעשים טובים · אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזמן את עבדיו ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן ויושבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום טפשים שבהם הלכו ועשו מלאכה ואמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח פתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסין מקושטין והללו נכנסין כשהן מלוכלכים שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמ׳ הללו ישבו ויאכלו והללו יעמדו ויראו · זוגו חתנו של רבי מאיר בשם רבי מאיר אומר אף הם נראים כשמשים אלא אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים · שנאמר לכן כה אמר השם הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו׳: הנה עבדי · מנהג הסעודה לאחר אכילה ושתיה שהם שמחים ישמחו וירונו וירימו קול בשירי׳ וצעקתם תהיה להפך · כי הרמת קול עבדי תהיה מטוב לב והרמת קולכם תהיה מכאב לב ומשבר רוח ויהיה קולכם קול יללה: והנחתם · על עונש הגוף אמר זה כי עונש הנפש לא ידע אדם בו · אלא פירוש כשתמותו מיתת הגוף בחרב תניחו אחריכם שמכם לשבועה ולקללה הפך הצדיק שכתוב בו זכר צדיק לברכה · אבל אתם יזכר שמכ׳ לקללה כי בחירי יקללו בכם מי שיקללו ויאמרו יהיה כך וכך והמיתך ה׳ כמו שהמית פלוני ופלוני · כמו שאמר על צדקיהו ואחאב שקללם מלך בבל · שנ׳ בהם ולוקח מהם קללה לכל גלות יהוד׳ אשר בבבל לאמר ישימך אלהים כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש: ולעבדיו יקר׳ שם אחר · בהפך זה שיהיה שמם וזכרם אחריה׳ לברכה ויתברכו בהם · כמו שאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך

ומשבר ג׳ קמצ׳ בליש׳ וסימ׳ ולא נתלו על שבר · ומשבר רוח תיילילו · ושברה כשבר נבל: מעיני ד׳ וסימ׳ ותדד שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות · נוחם יסתר מעיני · ויסתר עמל מעיני: כאחד ז׳ בקריא׳ וסימ׳ זאב וטלה ירעו כאחד · כל הקהל כאחד · וחברו כל הקהל · כי הטהרו הכהנ׳ · ויעמד ישוע ובניו · בבקר זרע

רשי

שמכם לשבועה · לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקרני כאשר אירע לפלוני: והמיתך · מיתת עולם: ולעבדיו יקרא שם אחר · שם טוב וזכר לברכה: אשר המתברך בארץ · כי תהיה יראתי על כלם ומלאה הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי ה אמת שאימן ושמר הבטחתו זאת: כי נשכחו הצרות · לכך יקראוני אלהי אמן: שמים חדשים · יתחדשו השרי׳ שלמעלה ויהיו שרי ישראל שרים עליונים ושרי האומו׳ תחתונים וכן בארץ ויש אומ׳ שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגו׳: עול ימים · נער כמו עולל עול ימים קטן בשנים: בן מאה שנה ימות · יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כן תפרש בבראשית רבה: יקולל · בעבירה שהיא כריתה מדוי: כימי העץ · תירגם יונתן עץ החיים: ואכל

מסרה

את זרעך ולערב · ויהי כאחד למחצרי׳ וסימ׳ דובא וכל קהלנא אדכון קמון טבתא בחצרתהון:

תצמאו הנה עבדי ישמחו ואתם תבשו: יט הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו: והנחתם שמכם לשבועה טו לבחירי והמיתך אדני יהוה ולעבדיו יקרא שם אחר: אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני: כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב: כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש: וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה: כ לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקלל: ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו פרים: לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי ומעשה

יט ג׳ ל׳ ב׳ ל׳ · ב׳ וכתן לפריקיו ל׳ ל׳ · ב׳ בפסוק ב׳ י׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ ב׳ · י׳ · ל׳ ג׳ ד׳ · ל׳ · ב׳ ב׳ · ל׳ ל׳ ל׳ בסיפ׳ וכל קרי׳ דכו׳ בת״א יג׳ · י׳

תיצחון הא עבדי צדיקיא יחדון ואתון רשיעיא תבהתון: הא עבדי צדיקיא ישבחון מטוב לב ואתון תצוחון מכאב לב ומתבר רוח ת תיללון: ותשבקון שומכון לקיומא לבחירי וימתכון יי אלהים מותא תנינא ולעבדוהי צדיקיא יקרי שמא אוחרנא: דמברך בארעא יברך באלהא קיימא ודימקיים בארעא יקיים באלהא קיימא ארי יתנשין עקתא קדמיתא וארי מסתרן מן קדמי: ארי הא אנא ברא שמיא חדתין וארעא חדתא ולא ידכרון קדמיתא ולא יתסקון על לב: אילהן יחדון ויבועון בעלם עלמיא דאנא ברי ארי הא אנא ברי ית ירושלם ביעא ועמה חדי: ואיבוע בירושלם ויחדון בה עמי ולא ישתמע בה עוד קל דבבן וקל דמצוחין: ולא יהי מתמן עוד יניק יומין וסבא דלא ישלים ית יומוהי ארי דחייב עולם בר מאה שנין יהי מאית ודחטי בר מאה שנין יתרך: ויבנון בתין ויתבון ויצבון כרמין ויכלון אבהון: לא יבנון ואחרנין יתבון לא יצבון ואחרנין יכלון ארי כ כיומי אילן חייא יומי עמי ועובד

אלהים כאפרים וכמנשה: לשבועה · כמו לקללה · וכן אמר בשבועה יתן ה׳ אותך לאלה ולשבועה · כי בשבועה יזכיר האדם קללה כמו שאומר אדם בשבועתו אהיה כך וכך אם עשיתי זה · ויונתן תרגם והמיתך וימיתכון ה׳ אלהים מותא תנינא: אשר המתברך · ומתי יהיה זה שיקללו בחירי ה׳ הרשעים אחר באת ישרא׳ מהגלות ויבאו הרשעי׳ לעת כלון והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש · כי באותו הזמן המתברך בארץ יתברך באלהי אמן שלא ישאר בעולם שום אמונה ושום יראה שיתברך וישבע אדם בה אלא באלהי אמן לבד · ואמר בארץ כי בכל העולם תהיה אמונה אחת והיא אמונת אלהי אמן · ופי׳ אלהי אמן · כמו אל אמונה · כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד · ופי׳ מתברך מבקש הברכה לעצמו · כמו והתברכו בזרעך · ולא אמר ונברכו בך · והמתברך יאמר אלהי אמן יברכני כמו שברך פלוני ופלוני הצדיקים · וכן לא ישבעו שום שבועה אלא באלהי אמן · כמו שאמר כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון: כי נשכחו הצרות הראשונות · כי עד אותו הזמן לא היה העולם בלא צרות ובלא מלחמות ובאותו זמן יהיה שלום בעולם · כמו שאמר ודבר שלום לגוים · ואמר וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה · וכל כך יהיה שלום עד שישכחו הצרות הראשונות · ובאמרו וכי נסתרו מעיני · הראה כי הכל היה מאת ה׳ לכל גוי וגוי לא בדרך מקרה · וכן דברו הנביאים מפי ה׳ על הצרות והמלחמות על כל גוי וגוי טרם בואם: כי הנני · מרוב הטובה שתהיה כאלו יהיה העולם חדש שמים חדשים והארץ חדשה · כמו שאמר ולא תזכרנה הראשונות · פי׳ הצרות הראשונות כמו שאמרנו · והחכם רבי אברהם פירש שמים חדשים על הרקיע · אמר שהאל יחדש אויר טוב שיהיו בני אדם בריאים ויחיו שנים רבות גם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה · ואם כפירושו יהיה זה בכל העמים והנה אמר הכתוב כי כימי העץ ימי עמי לא עמים אחרים: כי אם שישו · יאמר כנגד ישראל יאמר להם האל שישו וגילו עדי עד מרוב הטובה לא יאמר להם דבר אחר · כלומר שום דבר רע כי אם זה הדבר הטוב: אשר אני בורא · פירוש מחדש · כי הדבר החדש יקרא בריאה · כמו בראשית ברא אלהים וגו׳ · ואם בריאה יבראה ה׳: כי הנני בורא את ירושלם גילה · שיהיה שמה גילה ושם עמה משוש · וזכר ירושלם כי אף על פי שיהיה שלום בכל העולם תהיה ירושלם העקר ומשם יצא השלום לעולם והתורה והדרך הטוב שבעבורו יהיה שלום · כמו שאמר על מלך המשיח ודבר שלום לגוים · ואמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו · כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלם · ורב הטובה והשלום ואריכות הימים בירושלם ובארץ ישראל יהיה · כמו שאומר נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים ונשא מגבעות: וגלתי בירושלם · לפיכך יהיה שמה גילה כי אני אשמח בה מפני שיעשו בה רצוני וישכון בה כבודי · וכן עמה משוש שאשיש בהם שיהיו עבדי ובחירי ועושי חפצי: קול בכי וקול צעקה · כי יבכו בני אדם בעיר על מת בלא זמנו או על חלל או על שביה שישבו מן העיר וכל זה לא יהיה כי חרב ומלחמה לא יהיה ומיתה טבעית לא תהיה כי אם לשנים ארוכים שיהיה האדם מלא ימים כשימות עד שלא יבכו לו · והנה יהיה הפירוש בפסוק שאחריו: לא יהיה משם · מירושלם · והוא הדין לכל ארץ ישראל אבל ירושלם היא העקר והיא ראש ממלכת ישראל · ופירוש משם כי באמרו לא יהיה · ר״ל לא יצא משם לקבורה: עול · נער · כמו עולל וזקן · כי בן שנים לזקנה והנה הוא זקן ולא מלא את ימיו עד שיהיה בן שבעים · וזה בזמן הזה אבל באותו הזמן לא יאמרו על זקן שמלא את ימיו עד שיהיה בן שלש מאות שנה ויותר כמו שהיו הדורות הראשונים בתחילת בריאת העולם היו החיים ההם בכלל או ביחידים ולעתיד לבא יהיה בכלל ישראל: כי הנער בן מאה שנה ימות · אם ימות אדם בן מאה שנה וזה יהיה בעונו יאמרו עליו נער מת · ופירש זה ואמר והחוטא בן מאה שנה יקולל · כלו׳ כי קללת האל תהיה לו וחוטא הוא כשימות בן מאה שנה: ובנו בתים וישבו בהם · כל ימי עמוד הבנין ויותר · וכן ונטעו כרמים ואכלו פרים כל ימי היותם נושאי פרי · ופירש הענין ואמ׳: לא יבנו · כי כימי העץ שיטעו כן יהיו ימיהם · כמו שאמ׳ לא יטעו ואחר יאכל · ואמר עמי ובחירי כי להם יהיה אריכו׳ הימים לבד ועל דרך תוספת לא לשאר העמי׳ · ויונתן תרג׳ כי כימי העץ ארי כיומי אילן חייא · ואפש׳ שכיון בזה למה שאמרו רבותינו ז״ל עץ חיים מהלך חמש מאות שנה:

יבלו

יבלו בחירי · שיבלו מעשה ידיהם בימיהם · כמו שאמר ולא יבנו ואחר ישב : לא יגעו לריק · הפך מה שאמר בקללה וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם · אמר להם כי כל יגיעם יהיה לברכה כי לא יבא אויב שיאכל יגיעם ולא שדפון וירקון : ולא ילדו לבהלה · כי לא ימותו בניהם בחייהם שיבהלו במיתתם : וצאצאיה׳ אתם · כל ימיהם יהיו אתם כי לא ימותו בחייהם · ושפל הענין במלות שונות : והיה · הפך מה שאמר בגלות שפותה בענן לך מעבור תפלה : טרם יקראו · פעמים טרם יקראו ופעמים עוד הם מדברי׳ : זאב וטלה · כבר פירשנו הענין בפרשת ויצא חטר : ונחש עפר לחמו · כמו שהיה לא דבר אחר · כלומר לא יוסף ארס מישראל · כמו שמפורש לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והיא ארץ ישראל · והמשיל התורה כנחש יהיה פירוש שלא יהיה מאכלו אלא מין שהוא עפר שנאמר כי עפר אתה כי ישראל נאמר עליו בזמן ההוא כי מלאה הארץ דעה את ה׳ והנה איננו עפר ולא ישוך הנחש עקבו : כה אמר ה׳ · עתה חזר להוכיח בני דורו הרשעים והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיח בתחיל׳ הספר גם כן למה לי רוב זבחיכם וגו׳ · אמר השמים כסאי · כלומר וכי סבורים אתם שהבית שאתם מביאי׳ שם הזבחי׳ שאני שוכן בו ושיכלני הבית כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי · כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא צויתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם לא צויתי אלא כדי שיכונו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבא שם להתפלל ולהעלות עולות וזבחי׳ לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשפכם כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושים הרע ובאים לבית וזובחים לפני הפסדתם הכונה ואין זה מצותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך ואתם מכעיסי׳ אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי · ומה שאמר כסאי לא שיהיה הוא יתברך גוף שיושב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו · והכסא באמת מכובד משרפרף · לפיכך דמה השמים לכסא והארץ להדום רגלים שהוא השרפרף · וכל מה שבשמים ובארץ הוא סבה לכל והכל נעשה במצותו ובגזרתו מן העליונים אל התחתונים : ואי זה מקום · כפל ענין במלות שונות : ואת כל אלה · ולא תחשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומים כמוני לא כן אלא אני הקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה : ויהיו כל אלה · אני עשיתים והיו כמו שצויתי ועם כל זה שאני רם על כל רמים אני מביט אל השפלים והענוים והחרדים אל דברי לקיים מצותי אף על פי שאין מקריבין קרבן כי שאינו חוטא אין צריך לקרבן אבל המקריבים קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרצון אבל הם לעון ועל זה אומר : שוחט השור · אמר מי שישחוט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו בשחטו השור כאלו מכה איש ומת · וכן זובח השה להקריבו כאלו ערף כלב להקריבו לפני · וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר לפני שהם כמו הכלב והחזיר טמאים · וכן מזכיר לבונה כאלו מברך און ודבר שוא לפני כלומר גזל שהוא און ושוא : מזכיר · מקטיר כמו אזכרתה לה׳ : מברך · מביא מנחה כמו קח נא את ברכתי שענינו כמו מנחתי · וכן קח נא ברכה מאת עבדך מנחה וכן לשאול לו בשלום ולברכו ולהביאו לו מנחה · ומה שאמר עורף כלב לפי שאינו בן שחיטה אמר בו לשון עריפה כמו שאמר בפטר חמור וערפתו · וכן וערפו שם את העגלה שהיו מכין אותה בקופיץ ממול ערפה ופירושו כריתות הערף · וערף קריאתו בשני טעמים והוא פעל כי השם הוא מלעיל ערף ולא פנים · וזכר כלב וחזיר לפי שהכלב מפריס פרסה אף על פי שאינו שוסע שסע והחזיר מפריס פרסה ושוסע שסע · והנה שניהם יש בהם צד סימני טהרה והם טמאים · כך הם מראים בעצמם צד מעשה טוב בהקריבם הקרבן והם טמאים במעשיהם הרעים · ואמר גם המה · פירוש הם ששוחטים השור וזובחים השה גם המה הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה לפי שבחרו בדרכיהם הרעים : ובשקוציהם נפשם חפצה · לא בדרכי ובמצותי שאמרתי להם אל תפסקו את נפשותיכם : גם אני אבחר בתעלוליהם · כיון שהם משחיתים דרכיהם גם אני אבחר בהשחתת מעשיהם · וכן ובעלילותם הנשחתות · והדומים להם ענינם מעשה הרס והשחתה : ומגורתם · מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם : יען קראתי · להם על ידי הנביאים להשיבם לדרך הטובה : ואין עונה · כלומר אין מקבל דברי : שמעו · מנדיכם · מרחיקים אתכם בעבור שאתם חרדים לדבר ה׳ הם שונאים אתכם ומרחיקים אתכם והם אומרים למען שמי יכבד ה׳ · כלו׳ כבד הוא עלינו במצותיו אשר צונו · כמו ולא נכבד עליך · הם אמרו זה בעבור ה׳ אבל הוא האל יהיה נראה ונגלה בשמחתכם שתשמחו בישועתו והם יבשו · ומתי יהיה זה כאשר יהיה קול שאון מעיר · והם כנגד בני דורו החרדים אל דבר ה׳ אמר כמו שאמר וחרד על דברי יהיה פירושו ונראה על שכר הנפשות כמו שפירשנו · או לפי שהם עתידים לחיות בתחית המתים לימות המשיח · ויתכן לפרש כי אמר זה כנגד עולי הגולה החרדים אל דבר ה׳ :

קול

יאכל תבן · ולא יצטרך להשחי׳ בבהמה : ונחש הרי עפר לחמו ומצוי לו תדיר ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמצינו שעשו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו׳ אבל ביד בני כאר השבטים שנמשלו לחיות לא מצינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל כשור יאכלו את עשו שנמשל כתבן : השמים כסאי · איני צריך לבית המקדש שלכם : איזה בית · אשר הוא כדי לשכינתי : את כל אלה · השמי׳ והארץ ידי עשתה ואת אשר בימשמתי שכינתי בתוכם בהיותם נשמעין לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונ׳ מקטיר לבונה כמו אזכרת׳ והית׳ ללחם לאזכרה : מברך און · מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתפיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור׳ שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אחי ברכה ובאו שי : גם המה בחרו בדרכיהם · הם חפיצי׳ בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמ׳ מהו גם כן דרך לשון עברית לומ׳ שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר : בתעלוליהם · להתעולל בם לשון כי התעללת בי : ומגורתם · מה שהם יראי׳ : יען קראתי · שמעו שמוע ושובו אלי : ואין עונה · לאמר שמעתי : החרדים אל דברו · הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו : אמרו אחיכם · פושעי ישרא׳ הנזכרי׳ למעלה : שונאיכם מנדיכם · האומרים קרב אליך אל תגש בי · ד״א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא : למען שמי יכבד ה׳ · בגדולתנו הקב״ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם : ונראה בשמחתכם והם יבושו · הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי כל שאון שלהם בא לפני הקב״ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה׳ משלם גמול לאויביו : בטרם

גם אני ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר בכפר שפטים סוף סימ׳ ב׳ : ובאשר ד׳ בקריאה וכו׳ ומניתי אתכם לחרב · גם אני אבחר בתעלוליהם · ואפרוחיו יעלעו דם · ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך : בחרו ג׳ בקריאה וסימ׳ ויקחו להם נשים מכל אשר · ובאשר לא חפצתי בחרו · תחת כי שנאו דעת · אנ״ך :

ידיהם יבלו בחירי : לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי יהוה המה וצאצאיהם אתם : והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע : זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל־תבן ונחש עפר לחמו לא־ירעו ולא־ישחיתו בכל־הר קדשי אמר יהוה :

סו

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי : ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי : שוחט השור מכה־איש זובח השה עורף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה : גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו :

שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו :

ידיהון יבלון בחירי : לא יחלון לריקן ולא ירבון למותא ארי זרעא דברכיה יי אינון ובני בניהון עמהון : ויהי עד לא יצלון קדמי ואנא אקביל צלותהון עד לא יבעון מן קדמי אעביד בעותהון : דיבא ואמרא ירעון כחדא ואריא כתורא ייכול תבנא וחיויא עפרא מזוניה לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא דקודשי אמר יי : כדנן אמר יי שמיא כורסי יקרי וארעא כיבש קדמי אידין ביתא דתבנון קדמי ואידין אתר בית אשריות שכנתי : וית כל אילין גבורתי עבדת והלא הואה כל אילין אמר יי ובדין רעוא קדמי לאסתכלא ביה ביד ענותן ומכיך רוח ומשתוי לקביל פתגמי : נכים תורא כקטיל גבר דבח אימר כנקיף כלב מסקי קורב דם חזירא קורבן מתנתהון מתנת אונס אף אינון איתרעיאו באורחתהון ובשקוציהון נפשהון אתרעיאת : אף אנא איצבי בתברהון וממה דיצפן לא ישתיזבון חלף דשלחית נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו ועבדו דביש קדמי ובדלא צביני איתרעיאו : קבילו פתגמא דיי צדיקיי דמשתוון לקביל פתגמי רעותיה אמרין אחיכון סנאיכון מרחקיכון בדיל שמי יסגי יקרא דיי ונחזי בחדותכון ואינון יבהתון :

קל

קול שאון מעיר · אז לימות המשיח יבא קול שאון מעיר ירושלם על גוג ומגוג והם אויבי ה׳ · וכן אמר בנבואת זכריה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם : בטרם · ר״ל כי פתאום תבוא הישועה לישראל · והמשיל ירושלם לאם וישראל לבנים · ואמר זכר כי הוא טוב וחזק מן הנקבה וכן ישמחו יולדיו יותר מן הנקבה כן יהיה אותו הדור שתהיה להם הישועה · והנה אמר בטרם תחיל ילדה · ואמר אחר כן היוחל · ואמר כי חלה · הטעם כי הישועה תבא להם פתאם כמו אם תלד הנקבה בטרם יבא חבל לה · אבל קודם שתשלם הישועה וטרם שיקבצו כל ישראל בארצם ותשלם שלותם תהיה להם מעט זמן כמו חבלי יולדה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם כמו שפירשנו · וכן אמ׳ בנבוא׳ זכריהו ונלכדה העיר ונשסו הבתים וגו׳ · ואחר החבלים האלה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם · ואמר לעת ערב יהיה אור · וזוהי הלידה אחר שחלה · ואמר ויפבו בה וחרם לא יהיה עוד : והמליטה הלידה · כאמרה בזה הלשון · וכן שמה קננה קפוד ואגמון ותמלט : מי שמע : היוחל ארץ · בא בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ · והוא משלא נזכר שם פעלו מהנוסף · והנוסף ימצא כן פעל עומד ויוצא · העומד כמו יחילו עמ׳ ולאשה מה תחילין והיוצא קול ה׳ יחיל מדבר · יחילו דרכיו בכל עת · ומלת היוחל שעול מהיוצא כי ממנו יבנה שלא נזכר פועלו : האני אשביר · אחר שהמשיל ציון לאשה יולדת אמ׳ האני אשביר ולא אוליד כלומ׳ אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה כן זה לא יתכן · ואם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג באמת אוליד אותה · והלידה היא הישועה : אם אני המוליד ועצרתי · אני הוא המוליד ארצות הגוים עד הזמן ההוא ואז אעצור אות׳ מלדת כי הגדולה והכבוד יהיה לישראל לבדם · וי״ת אנא אלהא ברית עלמ׳ וגו׳ : שמחו · כל אוהביה · בגלות על דרך כי רצו עבדיך את אבניה ואז בקבוץ גלויות תשמחו בה

חלה ג׳ מלעיל וסימ׳ פצחי רנה וצהלי לא חלה · כי חלה גם ילדה ציון · כי חלה לטוב יושבת מרות דמיכה : משוש ד׳ בקריאה וסי׳ כי על כן בתי משוש · גילה ועמה משוש · שישו אתה משוש כל המתאבלים · הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי : נשפט ה׳ וקמצי׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא ריש סי׳ נ״ט :

קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהֹוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו : בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר : מִי שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי חָלָה גַּם יָלְדָה צִיּוֹן אֶת בָּנֶיהָ : הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהֹוָה אִם אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ :

שִׂמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ : לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ :

כִּי כֹה אָמַר יְהֹוָה הִנְנִי נֹטֶה אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ : כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ : וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד יְהֹוָה אֶת עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת אֹיְבָיו : כִּי הִנֵּה יְהֹוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי אֵשׁ : כִּי בָאֵשׁ יְהֹוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת כָּל בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהֹוָה : הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל הַגַּנּוֹת

קָל אִתְרְגוּשָׁא מִקַּרְתָּא דִירוּשְׁלֵם קָלָא מֵהֵיכְלָא קַל מֵימְרָא דַייָ דִּמְשַׁלֵּים גִּימְלָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי : עַד לָא מֵיתֵי עָקָא לַהּ תִּתְפְּרֵק עַד לָא יֵיתֵי לַהּ זִיַע כְּחֶבְלִין עַל יָלְדְּתָא יִתְגְּלֵי מַלְכָּהּ : מַן שְׁמַע כְּהָדָא וּמַן חֲזָא כְּאִילֵין הַאִיפְשַׁר דְּתִתְעֲבֵר אַרְעָא בְּיוֹמָא חַד אִם יִתְבְּרֵי עַמָּא זְמַן חֲדָא אֲרֵי עֲתִידָא דְתִתְנְחֵם צִיּוֹן וְתִתְמְלֵי מֵעַם שְׁבֵי גָלְוָתְהָא : אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא בְּרֵית כָּל אֱינָשָׁא אֲנָא בַּדְּרֵית יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אַף אֲנָא עָתִיד לְכַנָּשָׁא גָלְוָתִיךְ אֲמַר אֱלָהִיךְ : חֲדוֹ בִּירוּשְׁלֵם וּבוּעוּ בַהּ כָּל רַחֲמָהָא דוּצוּ עִמַּהּ דִּיץ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַבְּלִין עֲלַהּ : בְּדִיל דְּתִתְפַּנְקוּן וְתִשְׂבְּעוּן מִבִּיזַת תַּנְחוּמָתָא בְּדִיל דְּתִשְׁתּוֹן וְתִתְרַוּוֹן מֵחֲמַר יְקָרַהּ : אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי לַהּ כִּשְׁפַע נְהַר פְּרָת שְׁלָם וּכְנַחַל מְגַבַּר יְקַר עַמְמַיָּא וְתִתְפַּנְקוּן עַל גִּיסְסִין תִּתְנַטְלוּן וְעַל רְכוּבִין תִּתְרַבְּיוּן : כִּגְבַר דְּאִמֵּיהּ מְנַחֲמָא לֵיהּ כֵּן מֵימְרִי יְנַחֵם יַתְכוֹן וּבִירוּשְׁלֵם תִּתְנַחֲמוּן : וְתֶחֱזוֹן וְיֶחֱדֵי לִבְּכוֹן וְגוּוִיַּתְכוֹן כְּדִיתְאִין יְזַהֲרוּן וְתִתְגְּלֵי גְבוּרְתָּא דַייָ לְאוֹטָבָא לְעַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא וְיֵיתֵי לְוַט לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי : אֲרֵי הָא יְיָ בְּאִישָּׁתָא מִתְגְּלֵי וּבְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי לַאֲתָבָא בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ וּמְזוֹפִיתֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אִישָּׁתָא : אֲרֵי בְאִישָּׁתָא עָתִיד יְיָ לְמֵידָן וּבְחַרְבֵּיהּ יַת כָּל בִּיסְרָא וְסַגִּיאִין קְטִילַיָּא קֳדָם יְיָ : דְּמִזְדַּמְּנִין וּמִדַּכַּן לְגִינַיָּא טָעֲוָתָא סיעא

רשי

בטרם תחיל · ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכה : והמליטה זכר · כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה א׳ איסקמו״ציר בלע״ז : היוחל ארץ ביום אחד · היבא חיל ליולד׳ ליל׳ מלא ארץ בני׳ ביום אחד : האני אשביר ולא אוליד · האני אביא את אשתי על המשבר ולא אפתח רחמ׳ להוצי׳ עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל׳ לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה : משד · לשון שדים : תמוצו · מוצ״יר בלע״ז : מזיז כבודה · מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה : זיז : איסמו״בימנט בלע״ז : וכנחל שוטף · אני נוטה אליה כבוד גוים : על צד · על צדי אומני׳ על ניסםי׳ : תשעשעו · תהיו משועשעי׳ כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנ״יר בלע״ז : ונודעה יד ה׳ · בעשותו נקמותיו נוראות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו : באש יבא · בחמת אש יבא על הרשעים : להשיב · לבריו בחימה את אפו : כי באש · של גהנם ה׳ נשפט עם בריו ולפי שהו׳ בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען ט׳ טענותיו למבוא עונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו הנני נשפט אותך לשון וויכוח הוא דריש״ניר בלע״ז ופשוטו כי באש ה׳ ובחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מגורים ב׳ במקרא : המתקדשי׳ המזדמני׳ אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע״ז פלונית · אל הגנות · שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע״ז : אחר

ותשישו בתוכה שתראו בבנינה כמו שראיתם בחרבנה והתאבלתם עליה כן תשמחו בה ותשישו בתוכה : למען · התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ושבעתם משוד תנחומיה כי ידעתם כי זה יהיה במוכלם : משוד · כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו שד בפתח והוא על דרך משל ר״ל תענוג : תמצו · ענין מציצה : מזיז · ענינו לפי מקומו כמו זיו · ויונתן תרגם מחמר יקריה : כי כה אמר ה׳ · שלום שלום הגוים שיבאו מכל פאה לשאול שלומם ומביאים להם מנחה · ומה שאמר כנחל שוטף · לא שיזיק כמו הנחל השוטף אלא כמו שהנחל השוטף יבא במרוצה כן יבא להם כבודם וממונם במרוצה · ועל הדרך הזה בא כוס תרין ירין לאלהים : וינקתם · על דרך משל כמו שיונק התינוק החלב מאין עמל כן תאכלו כבוד הגוי׳ שלא יגעתם בה · ואחר שהמשיל אותם לתינוק ביניקה המשיל אותם גם כן ליונק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה וכל זה ממיני גדול היונק כן תהיו אתם מנושאים בגוים ומכבדים בכל מיני כבוד וגדולה : תשעשעו · מבנין פעל שלא נזכר שם פועלו מבנין פיעל שממנו יוצא זה · וכן ושעשע יונק : כאיש אשר אמו תנחמנו · מהרה שעברה עליו כן אני אנחמכ׳ מצרת הגלות ובירושלם תנוחמו · כי שמה יראה כבודי עליכ׳ · ומה שזכר האם ולא האב לפי שהאשה מפרלת בדברים יותר מן האיש : וראיתם · ועצמותיכם כדשא תפרחנה · הפך ורוח נכאה תיבש גרם · כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם בגלות כן כשתשובו לירושלם השמחה והששון יבריאו עצמותיכם : את עבדיו · כמו עם עבדיו שתהיה יד ה׳ עמהם לטובה ועם אויביו לרעה ולזעם וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג · וזעם · מלרע כי הוא פעל לפיכך חציו קמץ וחציו פתח · ויונתן תרגם ועצמותיכ׳ כרטא תפרחנ׳ וגויתכון כדתאי יזהירון : כי הנה ה׳ באש נשפט · כמו שאמ׳ בנבואת יחזקאל אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו : מרכבותיו · גזרותיו היורדות מן השמים להשיב בחמה אפו שלא היה עדין גדול על כל גוים עתה ישיבנו בהימה · וחימה גדולה מאף · כי חימה לשון חמום כי כשיתחמם בעל הכעס בדבר שיכעס בו יהיה כעסו גדול · ועל הדרך הזה תרגם יונתן לאתבא בתקיף רוגזיה · ואדוני אבי ז״ל פירש להשיב להבעיר מן שביב אש · והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ · ואם זה בחירק וזה בצר״י אחד הוא : כי באש ה׳ נשפט כפעל עומד והוא קמוץ · ואמר כי יהיה נשפט עם גוג ומגוג באש כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגומר · ובחרבו הוא מה שאמר שם חרב איש באחיו תהיה והוא חרב ה׳ את כל בשר · כמו שנאמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה : המתקדשים · רוב המפרשים פירשו אלו שהם מתקדשים בידיהם בשתי וערב שעומים · וזה קוראים בזה הלשון בלע״ז סנטו״גר : והמטהרים · דימו מתטהרים כי הוא מבנין התפעל כמו המתקדשי׳ וכן הוא הענין בענין התפעל כמו והתברך בלבבו כי לא יהיה ברוך אלא מתברך הוא בעצמו שהו׳ חושב שיהיה ברוך · וכן מתכבד וחסר לחם הוא מראה עצמו כנכבד ועשיר ואינו כי הוא חסר לחם · וכן המתקדשי׳ מראי׳ עצמם כקדושי׳ והם טמאי׳ וכן המטהרי׳ והם הישמעאלי׳ שהם מטהרים גופותם ורוחצים עצמם תמיד והם טמאים במעשיהם הרעים ומטונפים והנה הם מראים עצמם טהורים ואינם : אל הגנות · בברכות המים אשר בגנות :

אחר

אחר אחד בתוך / אחר הבריכה הגדולה המיוחדת שהוא בתוך הגן הולכים אחריה ושם רוחצים גופם ומעשיהם מכוערים שם בזנות / והכתוב אחד והקרי אחת כלומר יהיה מעין או בריכה / כי מעין לשון זכר ובריכה לשון נקבה / ויש מפרשים אחר אחת האחרות בתוך הגן / והנה אין עתה עובדי אשרה אולי יש בקצות הארץ : אוכלי בשר החזיר / אלו הנוצרים / כי הישמעאלים אינם אוכלים החזיר : השקץ והעכבר / אלו הישמעאלים שהם אוכלים השקץ והעכבר : יחדיו / והישמעאלים יסופו אז במלחמת גוג ומגוג כי שתי מלכיות אלה גוברות בעולם בזמן הזה / והיא מלכות רביעית במראות דניאל ושתיהם נחשבות למלכות אחת לפי שלא שלטה אחת לבדה בעולם / והמפרשים הפסוק על ישראל אינו נכון כי אינו ענין הפרשה אלא על העתיד בימי גוג ומגוג ואין עתה בישראל אוכלי בשר החזיר ועובדי אשרה / ות"י דמזדמנין ומדכן לגינוי וגו' ואנכי מעשיה' / אנכי אהיה עם מעשיהם ומחשבותיה' של אלה הגוים המתקדשים / אמר העת הבאה לקבץ את כל הגוים / כלומר אני אסבב שיבאו כל הגוים עם גוג ומגוג כדי שיראו את כבודי שאכבד בהם כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך / ואמ' והעליתיך והביאותיך ואמר יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבה רעה כמו שאמר הנה ומחשבותיהם / ואמר בנבוא' זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם / נראה כי הא' יסבב ויתן בלבבם / לפיכך אמר הנה ואנכי מעשיהם ומחשבותיה' / ואמר באה על העת / כלומר העת ההיא העתידה / וכן אמר בנבוא' זכריה הנה יום בא לה' / וכמהו בחסרון עת הנה באה ונהיתה שנאמר בזה הענין בנבואת יחזקאל : ושמתי בהם אות / זהו שאמר בנבואת זכריה ועיניו תמקנה בחוריהם והוא האות שישים האל / ואלה שילכו בגוים יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג / וכן ושלחתי מהם פליטים אל הגוים הוא שאמר שם והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה וגו' / כי האל יותירם להגיד כבודו בגוים שלא באו לירושלם והם איים רחוקים מירושלם שלא שמעו / ואלה הפליטים ובעלי האות ילכו בכל הארצות להגיד / ואומר מושכי קשת הם הטורקים : תובל ויון / ואף על פי שכתוב כי גוג הוא נשיא משך ותובל אם כן יבאו עמו ואיך יאמר כי להם יגידו המגידים לא יתכן שלא ישארו בארצם רבים מן הגוים אלא בעלי מלחמה ילכו והמגידים יגידו לנשארים בארצות : והביאו ישראל / שהיו נשארים באיים הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם הגוים אשר הם בתוכם כשישמעו זה הפלא הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג יביאו ישראל בסוסי' וברכב מנחה לה' ויביאו אותם מלובשים בגדי תפארת ורוכבים בסוסים וברכב כמו שמביאים ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה' כן יביאו הגוים את ישראל בבגדי' טהורי' נאים ובמרכבות נאות ובכבוד' / ופי' בצבים / כמו שש עגלות צב שתרגומו כר מחפיין / והם כלים מעשים מחוברים שנושאו' בהם בני אדם על גבי בהמה ועושי' אותם מכפני' בבגדים נאים : ובכרכרות / הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות / כמו ודוד מכרכר שפירושו מרקד / ות' מכרכר משבח / ובכרכרן ובתושבחן וגו' : על הר קדשי / כמו אל / וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה' / וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו / והדומים להם : וגם מהם / כלומר אפילו מאותם שהיו משוקעים בגוים באיים הרחוקים עד שלא נודע זכרם ולא עלו עם אחיהם בית ישראל מן הגולה / ואפשר שמנו קצת מן הדת אף על פי כן מהם אקח לכהנים ללוים אותם שהיו כבר ממשפחות כהונה ולויה אקח אותם הכהנים להיות כהנים משרתים לפני והלוי' לשרת כמו הלוים לשוררים בשיר בכנור ובנבלים / ובדברי רבותינו ז"ל וגם מהם אקח משהם מביאים אותם ומנחתם והם באים לילך והוא זה ישראל וזה כהן וזה לוי כגון שנמכרו לעבדים ונשתכחו ועל אונס נעשו גוים / אמר רבי אלעזר וגם מהם אקח שהם מביאי' את ישראל למלך המשיח כל מי שיהיה בהן ישרא' או כהן או לוי / גם מהם אקח מן המביאים ומן המובאים : ות' ואף מנהון וגו' ואדוני אבי ז"ל פירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים לצורך הכהנים להיות להם חוטבי עצים ושואבי מים / וכן אמר בנבואת זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' / ר"ל הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי הגוים יהיו עובדים הכהנים : כי כאשר השמים החדשים / קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום / וכן יהיו / וכן הארץ עומדת בחדושה לא תבלה אלא שתולדותיה בלים / וכן אמר שלמה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת / ופירוש לפני כי אני סבת קיומם ועמידתם : ופירוש אשר אני עושה שאני מעמידם בחדושם / וכן יעמד זרעכם ושמכם שלא תחשבו אתם שתהיה בימיכם הגאולה שמא זרעכם אחריכם יגלו מארצם ויאבד שמם בגלות לא יהיה זה כי באותה הטובה שתהיו אתם יעמד זרעכם אחריכם כל ימי עולם כימי השמים על הארץ כי לעולם לא יאבד שם ישראל ולא יגלו עוד מארצם כמו שחשבו אלו הגוים שבאו עם גוג ומגוג להלחם על ירושלם שחשבו להגלות את ישרא' ולאבד שמם / לפיכך אמר כי כאשר לא יהיה כמו שהם חשבו כי לעולם יעמוד זרעכם כעמוד השמים והארץ : והיה מדי חדש בחדשו / כמו מחדש לחדש / ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק / וזכר שני זמנים הקרובים לקרובים והרחוקים לרחוקים כמו משנה לשנה או יותר לפי רחוק הארצות וקרבתם לירושלם : וכל

אל הגוים ה' וסימ' ושמתי בהם אות / ויבא אל הגוים / בהגלותי אותם / אל הגוים השוללים אתכם דזכריה / שפוך חמתך דתהלות : והביאו ד' וסימ' נמסר בסדר ויקרא : בכלי י"ח בליש' וסימ' ויבאו האנשים על הנשי' / וכל כלי פתוח אשר / לא יהיה כלי גבר / ויקח מקלו בידו / והבית בהבנותו / בשלם הבשר /

אחר אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא

סיעא בתר סיעא אכלי בשר חזירא ושיקצא ועכברא כחדא יסופון אמר יי: וקדמי גלן עובדיהון ועישתוניהון עתידנא לכנשא ית כל עממיא אומיא ולישניא וייתון ויחזון ית יקרי: ואישוי בהון אתא ואשלח מנהון משיזבין לביני עממיא למדינת ימא פולאי ולודאי דנגדין ומתחן בקשתא למדינת תובל ויון נגותא רחיקן דלא שמעו ית שמע גבורתי ולא חזו ית יקרי ויחוון ית יקרי בעממיא: וייתון ית כל אחיכון מכל עממיא קורבנא קדם יי בסוסון וברתיכין וברהלי ובכודנון ובכירכרן ובתושבחן על טורא דקודשי לירושלם אמר יי כמה דייתון בני ישראל ית קורבנא במנא דכי לבית מקדשא דיי: ואף מנהון איקריב למהוי כהניא וליואי אמר יי: ארי כמה דשמיא חדתין וארעא חדתא דאנא עביד קיימין קדמי אמר יי כן יתקיים זרעכון ושומכון: ויהי בזמן ריש ירח בירח ובזמן שבא בשבא ייתון

אך לא יעשה בית יי' / ב' בו / ומוצא כלי למעשהו / והביאו את כל אחיכ' / שאנן מואב מנעוריו / ונשחת הכלי אשר הוא עושה / אכלני הממני נבוכד נצר / ואתה קח לך חטין / ויקרא באזני קול גדול / והנה ששה אנשים / לא יערכנה זהב / יש זהב ורב פנינים / וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכוותא בכ"א כלי וסי' ויהי לחזקיהו עושר וכבוד הרבה / וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכוות' כלי וכלי וכל תריסר ותהלות דכוות' כלי וכלי במ"ב הפורטים על פי הנבל / ולו הכין כלי מות / ונמסר גם בסדר ויקהל :

אמר יי' / נ' ס"פ בנבי'

רשי

אחר אחת / כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשי' ומטהרים לעבוד סיעה אחר סיעה שגמרה חבירתה את עבודתה : בתוך / באמצע הגינה כן היה דרכם להעמידה : ואנכי מעשיה' ומחשבותיהם באה וגו' / ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד יי' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האוסף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אלי ירושלם : וראו את כבודי / בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו : ושמתי בהם אות ונומר / פליטי' ינצלו מן המלחמה ואני אבחירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שידומו חביריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הצובאים על ירושלם : בצבים / הם עגלות משוקפות במחיצות ואהל ודומה לו שש עגלות צב : ובכרכרות / בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר טרי"קיר בלע"ז ומנח' פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ : כאשר יביאו / מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון : וגם מהם אקח לכהנים ללויים / מן הגוים המביאים אותם ומן המובאי' אקח כהנים ולוים שמטומעי' עתה בגוים מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ולברור אותן מתוכן ויהיו משמשי' לפני אמ' יי' היכן הם הכתרות לוי' שהם כך מפו' באגדת תלים : תולעתם

וכל בשר, ר"ל כל בני אדם ואפילו שאר העמים, וכן ויברך כל בשר את שם קדשו, והנה ראינו בנבואת זכריה כי כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם יעלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות, וטעם בחג הסכות כי מלחמת גוג ומגוג תהיה באותו הזמן: ויצאו וראו, אותם הגוים שיבאו להשתחוות מחדש לחדש או משבת לשבת יצאו חוץ מירושלם לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל וחשבו לעשות כנגדו להגלות ישראל מארצם, וזה יהיה קרוב ליום המשפט, ואף על פי שיקברום בית ישראל כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ בשבעה חדשים אפשר כי באותם שבעה חדשים יראו משפט הרשעים ההם: כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, והאש תהיה לאות בהם, וכן התולעת תהיה גם כן אות שלא תמות מפני האש: והיו דראון לכל בשר, לאות שבאו להשתחות להשם כמו שאמר יבא כל בשר להשתחות לפני, וכשיבאו ויראו בהם משפט הנגזר להם ויראו פגריהם מלאים תולעים אוכלים אותם והאש הבוער בהם, ויעלה באפם ויהיה מאוס להם וילכו מפניהם אחר שראו משפטם לא יוכלו לעמוד שם שעה מרוב הסרחון, ומלת דראון ענין מאוס וכן לדראון עולם, ועקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו ז"ל הדרא והכנה שבתבואה שבארץ מפני שאין בהם לחה, ויש מפרשים שזה הוא יום הדין לפושעי ישראל ויצאו הצדיקים חוץ לירושלם בגיא בן הנום ושם יראו בפושעים זה המשפט, ויש מפרשים שזה יהיה אחר תחית המתים ויקיצו גם כן הרשעים ויהיו אחר שיקיצו לדראון עולם כמו שכתוב בדניאל, ואחרים אמרו כי ואשם לא תכבה, רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי האל תשאר אבל בגלגלי האש: ותולעתם לא תמות, אמר על הגוף שהרי אמר בפגרי האנשים, והנכון בעיני מה שפירשנו, ות"י ויפקון ויחזון בפגרי גבריא וגו':

רשי

תולעתם, רמה האוכלת את בשרם: ואשם, בגיהנם: דראון, לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די ראייה עד דיימרון צדיקיא מיסת חזינא:

סליק ספר ישעיה

לא תכבה ו' וסימ' נמסר בסדר צו ולעיל בסיפרא דא סימן לד': לכל בשר ז' וסימ' נמסר בסדר קרח:

כָּל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה: וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר: והיה מדי חדש:

כָּל בִּסְרָא לְמִסְגַד קֳדָמַי אֲמַר יְיָ: וְיִפְּקוּן וְיֶחֱזוּן בְּפִגְרֵי גֻּבְרַיָא חַיָּבַיָא דִּמְרָדוּ בְּמֵימְרִי אֲרֵי נִשְׁמַתְהוֹן לָא יְמוּתוּן וְאִישַּׁתְהוֹן לָא תִטְפֵי וִיהוֹן מִתְדָּנִין רַשִׁיעַיָּא בְּגֵיהִנָּם עַד דְּיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִּיקַיָּא מִיסַת חֲזֵינָא:

יחקק סימן

סכום פסוקי דסיפרא אלף ומאתים ותשעים וחמשה וסימ' אר"צה וחציו כי אם שם אדיר ה' לנו:

חזק ונתחזק

ברוך השם אשר ברא הרים וגבעות:
וחלקלנו מכחו להשלים ספר ישועות:
הוא יבשרנו בשורות טובות ושמועות:
ויראנו מתורתו נפלאות:
וישם לנו לטובה אות:
וקרב לנו קץ הפלאות:

אילין מלין דכתיב וי״ו בסוף תיבות וקרי׳ י׳ וסימני׳ מצותו ועשה חסד דמשנה תורה׳ אזנו ויאמר שאול לרצי׳׳ בלבו ושם האיש נבל׳ שנואו ויאמ׳ דוד ביום ההוא׳ תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך׳ תשובו ב׳ בפסו׳׳ אכלנו חממנו נבוכד נצר ה׳ בפסו׳ נידו אדם מתחת כנפיהם׳ חתיתו כי נתתי את חתיתו׳ רבו אכתוב אשתנו באדין נבוכד נאצר התמלי׳ לשרושו וכו׳ די לא להוא עבד דתא׳ ויעשו מתניה מתני ויעשו׳ ידו מבני נבו יעיאל׳ וענו ובקבקיה וענו ואחיהם :

כי אם בזאת יתהלל המתהלל

וחלופיהן חד מן כ״ד כתיבן י׳ בסוף תיבות וקרי׳ ו׳ וסי׳ דודי ואחריו אלעזר בן דודי׳ במי כי תנוח יד יי׳ בהר עתה סבבוני׳ ושובי שובו נא אל תהי עולה׳ יעדי ושאר דברי שלמה׳ וישבי ויבאו אל חלקיה

דברי

השכל וידע אותי כי אני ה׳

עשה חסד משפט וצדקה בארץ

כי באלה חפצתי נאם ה׳

עזור נא אל אדיר ועין לבי האיר בכתבי דברי ירמיהו הנביא :
היה עם פי עטי בדבר לא יחטיא ויברך מבטי ויסר מחטבי :

סמוך אלי תמוך בידי לבבי היה עזרי בפירוש ירמיהו :
בחנתי בעזרתך הלא היא ובינתי באיכה הוא ומה הוא :

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מצאנוהו מסודר בסדרן של נביאי׳ אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פירושו אחר פי׳ ספר ישעיהו ואע״פ שאינם מסודרין כן בדברי רז״ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי עשר ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חורבנא וירמיה כוליה חורבנא ויחזקאל סופיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חורבנא לחורבנא ונחמתא לנחמתא אף על פי כן בכל הספרי׳ הטובים אשר ראינו שנכתבו בספרד מכמה שנים הרבה לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו וכן ירמיהו קודם ליחזקאל ובשנים עשר שהוא אחרי כן השוו עם סדר רז״ל אף על פי שיש בהם נביאים קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במיעוטו כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה איידי דזוטר מרכס וכתבו נבואתם בספר אחד עם נבואות חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים האחרונים ונבואתם גם כן קטנה ואני אכתוב בע״ה בפי׳ הספר הפסוקים שצריך לפרשם והמלין שצריך לדקדקן לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בפי׳ ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים ומצאנו שלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור ירמיה וצפניהו וחולדה ואמרו רבותינו זכרם לברכה ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בתוך בתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ועתה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת :

רשי

דברי ירמיהו׳ מן הכהני׳ ליתי בר קלקלתא דתקן עובדוהי ירמיה בא מרחב הזונה ולוכח בר מתקנתא דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר :

אשר היה דבר יי׳ אליו וגו׳ אשר התחילה שכינה לשרות עליו באותו הזמן : ויהי

נ״ער הנה

יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן : אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ :

פתגמי נְבוּאַת יִרְמְיָהוּ בַּר חִלְקִיָּה מִן רֵישֵׁי מַטְּרַת כַּהֲנַיָּא מִן אֲמַרְכָּלַיָּא דַּהֲווֹ בִּירוּשְׁלֵם גַּבְרָא דְּקַבֵּיל ד אַחְסַנְתֵּיהּ בַּעֲנָתוֹת בַּאֲרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִין : דַּהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה בִּתְלַת עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכֵיהּ :

רדק

דברי ירמיהו בן חלקיהו׳ כתב א״א ז״ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית יי׳ בימי יאשיהו וירמיהו בנו נבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו ש שמצא ספר תורה : מן הכהנים׳ תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות : בענתות׳ היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שהחל בדברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל הגוים וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל׳ ובדרש ג׳ נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך תחלת נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר״ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמ׳ אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו קשר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתו׳ וכן ירמיהו ספר ב׳ תחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעות שעשו לו :

ויהי בימי׳ דבר יי׳ שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה ובשנת אחת עשר׳ כפל ביד מלך בבל וגלת׳ ירושלם בחדש החמשי כמו שכתוב בסוף ספר מלכים: בטרם אצורך׳ כן כתיב בוי"ו וקרי הצד"י בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין
בטרם אצרך כתב אדוני אבי כאשר ברא היצורו הר׳ ידעו בכח הטבע ואחר כך הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהיית׳ עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פי׳ ידעתיך כמו ידעתיך בשם שאמר למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם: הקדשתיך׳ מלשון קדושה׳ וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול והלא כל הנביאים והצדיקים וכן ה הרשעים בטרם הבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ה ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר׳ משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהי׳ נכון לנבואה עם ההתלמדות ויש לדעתו ליש׳ למה לא אמ׳ זה הענין לנביא אח׳ אלא לירמיהו ונוכל לומ׳ לפי שידע הא-ל ית׳ שירמיהו יסרב בשליחו׳ הא׳ הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות הא-ל ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב ב בשליחות הא-ל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבוא׳ למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא נוכר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר ה היצירה יגבר בה עם ההתלמדות וי"ת הפסוק כן עד לא בריתך וגו׳ כבעמוד: ואומר אהה׳ לשון קריאה על הנער ועל הרח"ב ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחר ואין תמה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה החכימה אותם אע"פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר"ל משרת ואע"פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחד שהיה בימיו או חכם ור"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים בהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי"ת כן ואמרית קביל בעותי וגו׳ כבעמוד: כי על כל אשר אשלחך׳ על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בעשתות באה לו הנבואה בתחילה ורצה הא-ל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקו׳ שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא: להצילך׳ בא בטרחות בסגול הלמ"ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו משפט ההפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו אלא יגעו בו ויכוהו ויכילהו מידם שלא ימיתוהו אף על פי שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב וכשבאו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם יי׳: וישלח יי׳ את ידו׳ הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ונראה ובמראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הגעת הדבר אלא על האוזן לא על הפה במראה הנבואה נר׳ לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בחיתוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעיל וי"ת הפסוק דרך משל ושלח יי׳ ית פתגמי נבואתיה וגו׳ כבעמוד: ראה הפקדתיך׳ שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם וכפל הלשונות הנתיצה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומו׳ והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כך אשיב שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם ואמר לבנות כנגד לנתוש ולנטוע כנגד לנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לאומות והטוב לישר׳ שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא למעקר לתרעא ולאבד׳ ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא: ויהי דבר יי׳׳ זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה כראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה מקל הוא להכיר זה הראה לו הא-ל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצים לפיכך מקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשותו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמותי לאבאשא אנא חזי: ויהי

ויהי בימי ה׳ דכמ׳ כי בקריא׳ וסימ׳ ויהי בימי אמרפל מלך שנער׳ ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דסיפרא׳ עד תם עשתי עשרה שנה׳ ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין דישעיה׳ ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ׳ ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש: ובטרם ג׳ בקריא׳ וסימ׳

א וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בְּטֶרֶם אֶצּוֹרְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃ רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃

ג׳ וח׳ ג׳ ר״פ ל׳ ומ״ל ג׳ ג׳ ל׳ ג׳ ל׳ חס׳ ה׳ חס׳ בליש׳ ב׳ הנח נגע את ה׳ ג׳ ג׳ מ״ל בליש׳ ל׳ מ״ל ב׳ תכח׳ לת׳ ל׳

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דִּשְׁלִימָא חֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין לְצִדְקִיָּה אֲחוּהִי בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דַּאֲתָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְצָר עַל יְרוּשְׁלֵם תְּלַת שְׁנִין וְאַגְלֵי עַמָּא דְבָה בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ עַד לָא בְרֵיתָךְ בִּמְעִין אַתְקְנְתָּךְ וְעַד לָא אַתֵיתָא לְעָלְמָא זַמֵּינְתָּךְ נְבִי מַשְׁקֵי כַּס דְּלְוָט לְעַמְמַיָּא מַנִּיתָךְ׃ וַאֲמָרִית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא לֵית אֲנָא יָדַע לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי רַבִּי אֲנָא וּמְשֵׁירוּתִי עָקָא וְגָלוּ אֲנָא מִתְנַבֵּי עַל עַמָּא הָדֵין׃ וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תֵימַר רַבִּי אֲנָא אֲרֵי כָל אֲתַר דְּאֶשְׁלְחִינָּךְ תְּהָךְ וְיָת כָּל דַּאֲפַקְדִינָּךְ תִּתְנַבֵּי׃ לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי לְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ׃ וּשְׁלַח יְיָ יָת פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתֵיהּ וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר יְיָ לִי הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ׃ חֲזִי דְּמַנִּיתָךְ יוֹמָא הָדֵין עַל עַמְמַיָּא וְעַל מַלְכְּוָתָא לְמֵיעְקַר וּלְתַרְעָא וּלְאַבָּדָא וּלְפַגָּרָא וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי יִרְמְיָה וַאֲמָרִית מְלַךְ דְּמוֹחִי לְאַבְאָשָׁא אֲנָא חָזֵי׃

ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו׳ ובטרם תצא מרחם הקדשתיך׳ ובטרם יתנגפו רגליכם: ויאמר יי׳ אלי ד׳ בטעמא בסיפר׳ וסימ׳ אל תאמר נער אנכי׳ צדקה נפשה משובה ישראל׳ קרא את כל הדברים׳ אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי׳ וסימ׳ טליא צדיקא קרא לשמואל: על הגוים ה׳ וסימ׳ ראה הפקדתיך היום הזה׳ שפוך חמתך על הגוים דירמיה׳ אשר היה דבר יי׳׳ מן הממלכות תהיה׳ וקצף גדול אני:

ד׳ בנעמ׳ ומי׳ נער אנכי ... [illegible]

ויהי בימי יהויקים׳ ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיהו בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלם בחדש החמשי: בטרם אצרך בבטן וגו׳ מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו׳ אצרך לשון צורה: ידעתיך׳ קיינוסטו״י בלע"ז כמו לא נודעתי להם: הקדשתיך׳ זמנתיך לכך: נביא לגוים׳ לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים כך מדרש בסיפרי נביא מקרבך וגו׳ יקים לך ולא לגוים הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך בנוהגים מנהגי גוים ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוי׳ להשקות׳ כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמה שנא׳ קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים׳ ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא אר׳ ארבעים שנה וזה נתנב׳ ארבעים שנה: אהה׳ לשון יילל קונפלייגט בלע"ז: כי נער אנכי׳ אינו כדי להוכיח משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעש׳ להם הוציאם ממצרי׳ וקרע להם את הים הורי׳ את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת כל חותי אני בא להוכיח: על כל אשר אשלחך׳ אל האומות: ואת כל אשר אצוך׳ לישראל תדבר: וישלח יי׳ את ידו׳ כל שליחות שהוא אצל יד לשון ה הושטה לא"ה כתרגו׳ ושלח יי׳ ית פיתגמי נביאותיה: פקדתיך׳ מניתיך על הגוים׳ לנתוש ולנתוץ א אדיקפ"יר בלע"ז ועל ישר׳ לבנות ולנטוע אם ישמעו כך תרגם יונת׳: מקל שקד׳ אמנדול״ר בלע"ז: הטבת

היטבת לראות, השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי ויונתן תירגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא, ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר ביטולו עשרים ואחד יום כמנין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית: סיר נפוח, רותח בוייליינט בלעז: ופניו, רתיחותיו אשקאלודי"ם בלעז: מצפון תפתח הרעה, בבל לצפונה של ארץ ישראל היא: ודברתי משפטי אותם, אתווכח עמהם עם יהוד' וירושלם: תאזור מתניך, לשון זריזות כאיש חיל: למלכי יהודה, כנגד מלכי יהודה: ונלחמו אליך, ויהון דיינין ומגיחין למיסתר פתגמי נבואתך: זכרתי לך, אם הייתם שבים אלי תאוותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעורייך ואהבת כלולו' חופתך שהלכתיך לחופה ולשון הכנסה הוא כלולותיך נוצ"ים בלע"ז ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: קדש ישרא' כתרומה: ראשית תבואתו, כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן תירגם יונתן: ולא

ויהי דבר יי' שנית, מה אתה רואה שנית לפי ששתי המראות היו בענין אחד ואע"פ שהדברים המראו' לו כשתנו אמ' כי בענין זה נר' לו פעם שנית שאלו ג"כ מה הוא רואה ופי' לו ג"כ המשל תוך המראה לא שבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא כבר אלא זאת וכן ויהי דבר יי' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין כ"א שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרש שאמ' שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו: סיר נפוח, נפוח תאר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופח באש שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה: ופניו מפני צפונה, הצד מן הסיר שיוצק ממנו יקרא פנים: מפני צפונה, היה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו במ"ם באר בו שני ענינים כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היו פוני' פני צפונה ואמר אותו במם להורות כי ה המרתיחין אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל ואדוני אבי ז"ל פי' ופניו פני השפתים או הכירה ש ששופתין עליה הקדרה אמר כי פני השפתי' שמכניסי' משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם כמו שהמשיל אותה גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין וגם מבואר ה הענין וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדוד אנא חזי ותקום משריתיה דמדברן ואתיין מאפי צפונא: תפתח, ענין התרה כמו ויפתח את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא ואפשר ג"כ ענין פתיחה כי שני הענינים קרובים: כי הנני קורא, כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו: משפחות ממלכות צפונה, המשפחות אמר על העם וממלכו' אמר על המלכים ראשי הממלכו' ועל שמם נקראים ממלכות ואומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכד נצר ועל הממלכות אמר ובאו ו ונתנו איש כסאו ר"ל כשיצורו על ירושלם והם נרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל שנזכר למטה כאשר נלכדה ירושלם: ודברתי, דבור האל עמהם הוא הביא המלכים עליהם וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל וגו' ואמר ו ובמוסרם יחתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים ע עליהם להוכיחם: למעשי ידיה', ביו"ד ויש ספרים שכתוב בהם ל למעשה בה"א טעות הוא ועל פי המסורת הנה ידענו זה: ואתה

דברי י"ג וסימ' נמסר בספר מלכים א' סימ' ו': לעיר ד' וסימ' לעיר מבצר ולעמוד ברזל, ויעמד שפטים בארץ וישרם למטה מערבה, בנה חומה חיצונה: יוכלו י"א בקריא' וסימ' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני, ולא יוכלו בני ישראל לקום, אמחצם ולא יוכלו קום ויפלו, ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל, צפיו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ כִּי׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה

וַאֲמַר יְיָ לִי יָאוּת חֲזֵיתָא אֲרֵי מוֹחֵי אֲנָא עַל פִּתְגָּמִי לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי תִּנְיָנוּת לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרִית מֶלֶךְ דְּרָתַח כְּדוּד אֲנָא חָזֵי וְתִקּוּם מַשִּׁירְיָתֵיהּ דְּמִדַּבְּרָן וְאָתְיָין מֵאַפֵּי צִפּוּנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִי מִצִּפּוּנָא תִּשְׁרֵי בִישְׁתָּא לְמֵיתֵי עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְכַלֵּי לְכָל זַרְעִית מַלְכְוָת צִיפּוּנָא אֲמַר יְיָ וְיֵיתוּן וְיִרְמוּן גְּבַר כּוּרְסוֹהִי לְקֳבֵל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל שׁוּרָהָא סְחוֹר סְחוֹר וְעַל כָּל קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ וַאֲמַלֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּינֵי מִנְּהוֹן עַל כָּל בִּישַׁתְהוֹן דִּשְׁבָקוּ פוּלְחָנִי וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְאִשְׁתַּעְבָּדוּ לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ וְאַתְּ תִּתְקַף חַרְצָךְ וּתְקוּם וּתְתַנַּבֵּי לְהוֹן יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לָא תִתְמְנַע מִלְּאוֹכָחוּתְהוֹן דִּלְמָא אֲתַבְּרִינָךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ וַאֲנָא הָא יְהַבְתָּךְ יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כְּקִרְיָה כְּרִיכָא וּכְעַמּוּדָא דְּבַרְזֶל וּכְשׁוּר דִּנְחָשׁ לְאַשְׁקָאָה כָּס דִּלְוָט לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לְמַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה לְרַבְרְבָהָא לְכָהֲנָהָא וּלְעַמָּא דְּאַרְעָא׃ וִיהוֹן דַּיְנִין וּמְגִיחִין לְקִבְלָךְ לְמִסְתַּר יָת פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתָךְ וְלָא יִכְלוּן לָךְ אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיזָבוּתָךְ׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ אֵיזֵיל וְתִתְנַבֵּי קֳדָם עַמָּא דִּי בִירוּשְׁלֵם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּכִירְנָא לְכוֹן טַבְוַת יוֹמֵי קֳדָם רַחֲמַת אֲבָהַתְכוֹן דְּהֵימִנוּ בְּמֵימְרִי וַאֲזַלוּ בָּתַר תְּרֵין שְׁלִיחַיי בָּתַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּלָא זָוְדִין בְּאַרְעָא דְּלָא מִזְדַּרְעָא׃ קוּדְשַׁיָּא אִינוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ עַל בַּזָּזֵיהוֹן כִּדְמִיעָא אֲרָמוּת עַלַּלְתָא דְּמַן דְּאָכִיל מִינֵּיהּ חַיָּיב לִמְמַת וּכְשִׁירוּ חֲצַד עוֹמֶר אֲרָמוּתָא דְּעַד לָא מְקָרְבִין מִינֵּיהּ כָּהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן קוּרְבָּנַיָּא עַל מַדְבְּחָא

עורים כלם, ונתתיך לעם הזה, על מי אדברה ואעידה, לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה, זנח עגלך שומרון, נעו עורים בחוצות, מים רבים לא יוכלו לכבות, ב' קדמאי חס:

תאזור מתניך, ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב: פן אחתך, אם לא תירא מהם ותבטח בי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם: על כל הארץ, ואחר כך פי' למלכי יהודה אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכלו אדם לכבוש עיר מבצר כל שכן אם יהיו לה חומות נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו וי"ת על כל הארץ לאשקאה כס דלווט על כל יתבי ארעא: ונלחמו אליך, כמו שת"י ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך: להצילך, שלא ימיתוך: הלוך, מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אשורי: באזני ירושלם, ר"ל וגם ירושלם ומדב' כנגד העיר כלו מדבר כנגד העם: זכרתי לך חסד נעוריך, אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אעניש המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך וענין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שת"י דכיר אנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכו' דהימינו במימרי וגו' כבעמוד ואפשר שהיה דעתו באמרו יומי קדם על האבות אברהם יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד או אהבת כלולותיך פי' חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמונים ימי נעורים בדרך משלה כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקנים ופי' כלולותיך שם מן כלה כי כנסת ישראל נדמית לכלה ביום מתן תורה והקב"ה מדמה לחתן: קדש ישר', חשב כמו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונו' כי התרומה שהיא ראשית התבואה היא קדש וכל זרים אוכליו ישאו עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם החוב הוא כפעם עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכד נצר ולעונם ישראל נחרבה בבל כמו שכתוב: תבואתה, כתוב בה"א במקום וי"ו כמו אהלה והרומים לו וי"ת קדש התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשיא אינון בית ישראל קדם יי' ועל בזזיהון וגו' כבעמוד: ירמיה

יאשמו · האלף במוא לבדו: כה אמר · מה מצאו אבותיכם · הדורות הראשונים שנכנסו לארץ שעברו ע"ז: איה יי' · לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה יי' המעלה אותנו כלומר איה שהלכנו אותו אחרי גוימו ולא פנינו אליו: ערבה ושוחה · כתרגומו מישר וחרוב: ולא ישב אדם שם · שמא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומו' ההם ראוים ליישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז"ל בזה ידוע ופי' אדם אדם הראשון ואמ' מאחר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון ליישוב נתישבה ושלא גזר עליה אדם הראשון ליישוב לא נתישבה: אל ארץ הכרמל · מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדו' ובכרמי' ואילנות טובים נקרא כרמל ולפי שארץ ישרא' היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' קראה ארץ הכרמל וי"ת לארעא דישרא' דהות מנצבא כברמלא: לתועבה · כתרגו' לפלחן טעותא שהם תועבת יי' ומה שאמ' ארצי נחלתי רוצה לו' הארץ הראויה לי לשרות בה ה שכינתי כי הי' נבחר' מכל הארצו' לטעם ידוע אצל המשכילים: הכהנים · איה יי' · פירשנוהו והכהנים שהם לפני יי' כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומ' לעם העובדי' לבעל איה יי' שתעבדו לזולתו: ותופשי התור' · הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתו' בה אלא לומרים בפה ולא בלב זהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים ה הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד וי"ת ומלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי: והרועים · הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועי' רועי' הצאן וכ"תי ומלכיא מרדו במימרי: והנביאים · הם נביאי השקר: לכן עוד אריב אתכם · אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמ' עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכ' כי גם הם ירעו ככם וזה על ה הדרך שאמר משה רבי' כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך ודבריתוכח את האחרונ' כי עברו איי כתיים וראו וכל הענין וי"ת בכן אנא עתיד ל לאתפרעא מנכו' אמר יי' ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון א אנא עתיד לאתפרעא: כי עברו איי כתיים · מלא בשתי יודי"ן פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האמות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואף על פי שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אף על פי כן אינם ממירים אלהותם וי"ת כן ארי עיברו לנגוות כתאי וחזו למדינת ערבא: וגו' כבעמוד והאריך הוא על זה הפסוק: הן היתה כזאת · בדרך שאלה לא שיהיה הן בדרך אם כמו שכתב רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה"א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומה לו: ההימיר · כן כתוב ביו"ד בין הה"א והמ"ם וכתב כן להביא במלה שני ענינים ענין ההחלפה כמו ואם המר ימיר מנחי הע"ין והענין השני מן ובכבודם תתימרו מנחי הפ"א והוא הענין גדולה ר"ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואף על פי שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק באלו: שומו · כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין שממה: שערו · ענין סערה: חרבו · ענין חרבן והחי"ת נקראת בקמץ חטף והוא גוי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו ב"כ גוי אבל מן הדגש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק וי"ת הפסוק כן אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידה למחרב כבעמוד: כי שתים · המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים: בארות

ולא אמרו איה יי' · כי נלך אחרי אלהים אחרים: ערבה · פלנור"א בלעז: ושוחה · כטוויה אי כפוס"אה בלעז: ציה · דיסיקאט"ה בלעז: צלמות · לשון חשך הוא: אל ארץ הכרמל · לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא: כטועה · כיער: תופשי התורה · סנהדרין: והרועים · המלכים: נבאו בבעל · בשם הבעל: עוד אריב · טרם אביא עליכם רעה א אתווכח עמכ' עוד על ידי נביאי אף על פי שרבתי עמכם כבר י ימים רבים: איי כתיים · לאיי כתיים · איי איש"לש בלעז: וקדר שלחו · ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד · ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן · כמו אם אם המיר גוי מהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד · וכתיים וקדריים יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ו ומטלטלין ממרעה למרע' וממדב' למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך ת תירגם יונתן ורבותי' אמרו כתיים עובדים למי' וקדריים עובדים לאש ואף על פי ש שיודעים שהמי' מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם: בלא יועיל · בע"ז שאין בה תועלת: שמו שמים · לשון תמהון שמו השתוממו והו' לשון ציווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו: ושערו · לשון סער: חרבו מאד · כאילו אתם מחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב: שתים רעות · אם המירו יראתם ב בכיוצ' בה יש כאן רעה ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע"ז שהיא כבורו' של מי' מכונסין נשברין ונסדקין ו ומימיהם נבלעים ב בסדקיהם: אשר

כבודו · יאחת תיקון סופרים

ולא אמרו ד' בקריא' וסימ' ולא אמרו איה יי' המעלה אותנו מארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי' אלהינו · ולא אמרו העברים ברכת יי' אליכם: הכהנים ג' ר"פ וסימ' הכהני' לא אמרו איה יי' · הכהנים בני ידעיה · וחברו: ועמי י"א בקריא' וסימ' יי' הצדיק ואני ועמי הרשעי' ·

כל-אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם-יהוה: שמעו דבר-יהוה בית יעקב וכל-משפחות בית ישראל: כה אמר יהוה מה-מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו: ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא-עבר בה איש ולא-ישב אדם שם: ואביא אתכם אל-ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו ותטמאו את-ארצי ונחלתי שמתם לתועבה: הכהנים לא אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא-יועלו הלכו: לכן עד אריב אתכם נאם-יהוה ואת-בני בניכם אריב: כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת: ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל: שמו שמים על-זאת ושערו חרבו מאד נאם-יהוה: כי-שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם

יו חס' · זה בטע' בקיפל · ל' · ל' · ל' · ס"פ · ג' · ג' ר"פ · ב' חס יוד · יר חס' ו' דכמי' · ב' מל' ג' · ל' ות' · י' ות' · ל' ל'

מן דאכיל מניה מתחייב אף כן כל בזזיהון דבית ישראל יחובון בישתא תיתי עליהון אמר יי: קבילו פתגמא דיי בית יעקב וכל זרעית בית ישראל: כדנן אמר יי מה אשכחו אבהתכון במימרי שקר ארי אתרחקו מדחלתי וטעו בתר טעותא והוו ללמא: ולא אמרו נדחל מן קדם יי דאסיק יתנא מארעא דמצרים דדבר יתנא במדברא בארע מישר וחרוב בארע צדיא וטולימותא בארע דלא עדא בה אינש ולא אתותב אינשא תמן: ואעלית יתכון לארע דישראל דהות מנצבא בכרמלא למיכל איבה וטובה ועלתון וסאיבתון ית ארע בית שכינתי ואחסנתי שויתון לפולחן טעותא: כהניא לא אמרו נדחל מן קדם יי ומלפי אוריתא לא אליפו למידע דחלתי ומלכיא מרדו במימרי ונביאי שקרא מתנבן בשום טעותא ובתר דלא יהנון להון אזלו: בכן אנא עתיד לאיתפרעא מנכון אמר יי ומן בני בניכון דאם יעברון כעובדיכון אנא עתיד לאיתפרעא: ארי עיברו לנגוות כתאי וחזו ולמדינת ערבאי שלחו ואסתכלו לחדא וחזו עממי דגלן מכרך לכרך וממדינה למדינה נטלין ית טעוותהון ומובלין להון עמהון ובאתר דאינון שרן פרסין ית משכניהון ומקימין ית טעוותהון וסגדין להין אידא היא אומא ולישן דעבדת כותכון בית ישראל: הא עממיא לא שבקו פולחן טעוותהון ואינון טען דלית בהון צרוך ועמי שבקו פולחני דבדיליה אנא מיתי עליהון יקרא ואזלו בתר דלא יהנון להון: איתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידא למיחרב ועל בית מקדשא דעתיד לאיצטדאה ועל דעובדין בישין עבדו עמי לחדא אמר יי: ארי תרתין בישין עבדו עמי פולחני שבקו דבדיליה אנא מיתי עליהון יקרא כמבוע דמיין דלא פסיק ושעו בתר טעוותא דאינון להון

איש ריב הייתי אני · ועמי שבחוני ימים אין מספר · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · ועמי אהבו כן נמה תעשו · ועמי לא ידעו את דרך יי' · ועמי את טובי ישבעו · ועמי תלואים למשובתי · שמעוני אחי ועמי בד"ה · כי נמכרנו אני ועמי · תנתן לי נפשי:

אשר לא יכילו. טינדרו"נט בלע"ז את מימיהם שהמים מטפטפין את שפתם וכתליה' והם נופלין: לחבוב, לחפור: יליד בית, בן האמה: ישאגו, שואגים לשון הווה: כפירים, מלכים: נצתה, נתצו באש: גם בני נוף ותחפנחס: הם מצריים שאתם בוטחי' עליהם לעזרה: ירעוך קדקד, ירצצו גלגלתכם

בארות, הם חריצים עשוי' בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברין יצאו המים מהם כמו שישכנו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב האל למיחלין לו הוא נמשל למקור מים חיים לשני פנים לטובה אח' שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב הא' למיחלי' לו

ישב ה' חס' בסיפ' וסימ' עריו נצתה מבלי ישב, כתבו את האיש הזה ערירי, ולא יכרת לדוד איש, ואת ערי יהודה אתן שממה, ואני הנני ישב במצפה, לדרך ג' רפין בקריא' וסימ' ועתה מה לך לדרך מצרים ב' בפסוק, וישם לדרך פעמיו, יי' אלהיך ו' דסמיכי בקריא' וסימ' כי לי איים יקוו ואניות תרשיש, הלא זאת

בארות בארת נשברים אשר לא־יכלו המים: העבד ישראל אם־יליד בית הוא מדוע היה לבז: עליו ישאגו כפרים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה מבלי ישב: גם־בני־נף ותחפנס ירעוך קדקד: הלוא־זאת תעשה־לך עזבך את־יהוה אלהיך בעת מוליכך בדרך: ועתה מה־לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה־לך לדרך אשור לשתות מי נהר: תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי־רע ומר עזבך את־יהוה אלהיך ולא פחדתי אליך נאם־אדני יהוה צבאות: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבור כי על־כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן את צעה זנה: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה:

כגובין תבירין דלא יכלין לקייכא מיא: הכעבדא הוה ישראל אם יליד ביתא הוא מדין איתמסר לבוזין: עלוהי יכלין מלכיא ירימון קלהון ושוו ארעיה לצדו קרווהי יצדיין מבלי יתיב: אף בני מפיס ותחפנחס יקטלון גיברך ויבזון נכסך: הלא דא פורענותא תיתעבד מינך על דשבקת ית פולחנא דיי' אלהך דאחזיך אורחא תקנא ולא הליכתא בה: וכען מה לכון לאיתחברא לפרעה מלכא דמצרים למירמי דוכריכון בנהרא ומה לכון למגזר קיים עם אתוראה לאגלאה יתכון להלאה מעבר פרת: איתיתי עלך יסורין ולא מנעת מבישתיך ועל דלא תבתא לאוריתא פורענותא תיתעבד מינך ודעי ותחזא ארי בישתא ומרירא איתי עלך ירושלם על דשבקתא ית פולחנא דיי' אלהך ולא שויתא דחלתי לקבל עינך אמר יי' אלהים צבאות: ארי מעלמא תברית ניר עממיא מצווריכון פסקית חניקיכון ואמרתון לא נוסף עוד למיעבר על מימרך ארי על רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף את פלחא לטעוותא: ואנא קיימתכון קדמי כמנצב גפנא בחירא כולכון עבדי קשוט ואיכדין אישתניתון קדמי בעובדיכון מקלקליא סטיתון מבתר פולחני הויתון כגפן דלית ביה הנאה: ארי

תעשה לך עזבך את יי' אלהיך, תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך, ותרא איבתי ותכסה בושה, יי' אלהיך בקרבך גבור, אך דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת, וכל כופי פסוקי' דכוו' במ"א ונטעתי' על אדמת' ולא ינתשו:

ירעוך לשון רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: הלא זאת תעשה לך, הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך ה החטאה והעון אשר עזבת את יי' אלהיך: בעת מוליכך בדרך, שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: מה לך לדרך מצרים, למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שיחור, שטבעו זכוריה' בנילוס. שיחור הו' נילוס כמה שנא' מן השיחור אשר על פני מצרים בספר יהושע: ומה לך, למרוד בי למען תגלי לדרך אשור למעבר נהר פרת: תייסרך רעתך, סוף שרעתך תביא עליך ייסורין: ומשובותיך, לשון בנים שובבי': תוכיחוך: לשון מוסר, ולא פחדתי, פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: שברתי עולך, העול של עץ נופל בו לשון שבירה והמוסרו' שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה: מוסרותיך, הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור, על דבריך: כי על כל גבעה, אף אתה לא שמרת א הבטחתך ועל כל גבעה את צועה לשון משכב ומצע כי משמש לשון אלא: נטעתיך שורק, שורק הוא זמורת גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות של בני נח שש מאות ושש מנין שורק: סורי, דישטור"לטורש בלע"ז: גפן נכריה, הצומחת ביערים:

בארות קדם מ"ו וכו' ותתפנחס ק' אעבוד ב' כת"ד וקרי'

כי הטוב' יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאח' ועוד גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות ו והאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מ מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרום מאויבים. הגרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים ה המכונסים לא מעצמם כן ה הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן הם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל ואם הם בוטחים שאלהי' יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברי' ולא ימצא בהם מים כן הם שבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם וינצחום אויביה' אפילו יהיו מדוקרים וכן רבים ותרום' יהיו למאר' כמו שאמ' פנה אל הרבה והנה מעט וגו' ואמ' והבאתם הבית ונפחתי בו: יכילו, יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: העבד, הה"א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי ב בני' אתם ליי' אלהיכם ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נטשו האל שיבזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן ומדוע עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם ובזזוהו בידם ומדוע היה זה והכפירים הם מלכי האומות נדמו לכפירי אריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך: נצתה, חרבו ושממו וכתי' בדיין ושרשו יצת וכתיב בה"א וקר' בו"ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרופות אש ואדוני אבי ז"ל פירש נצתו נמחו כי המקום החרב יעלה צמחים: גם בני נף, אמר הנביא והשיב להם כתופש דבריהם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את יי': ירעוך, ישברוך כמו רעה התרועעה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמ' קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מוחצת הראש באמצע כי הוא חוצה הראש וטרף זרוע אף קדקד ות"י ירעוך קדקד יקטלון גיברך ויבזו נכסך: ותחפנחס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם: הלא זאת תעשה לך, אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך: בעת מוליכך בדרך, הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את יי' ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך בידיעה כלומ' הדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים: ועתה מה לך, למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזרך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היית צריכה לטרוח דרכים רחוקים שאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור ות"י וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגו' כשאמור: תיסרך, אחר שנסית כמה פעמים כי בעשותך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת בי ימשלו בך האויבים הם בעצמם רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך: פחדתי, שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמ' יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שאביא עליך רע בעונש מעשיך הרעים: כי מעולם, מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך והכתו' אעבור לא אעבור עוד עבודה זרה ולא עשית כן אלא בכוח לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עבודה זרה כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו': צועה זונה, דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחת ואחר כך תתשוק זונה אחר ותלך אחריו ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עבדת עבודה זרה פלו' זמן אחד ואחר כך ע"ז פלו' ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד ע"ז: צועה, הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן צועה להפתח וכן צועה ברב כחו אך הוא פועל יוצא: ואנכי, שורק, הוא הגפן המשובח שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמר זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והבנים שיצאו ממנו היו טובי' ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמ' נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון נקבה ובלשון זכר ובלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת הגפן נכריה: כי

עשית ד׳ וסימן לאשה מה זאת עשית ׳ ראי דרכך בגיא דעי ׳ איפה לקטת היום ׳ אשר עשית את ונכלמת ׳ ומן והודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוו׳ : לעץ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אמרים לעץ אבי אתה ולאבן ׳ לעץ הקיצה עורי לאבן ׳ כי יש לעץ תקוה :

כִּי אִם תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ : פֶּרֶה לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשׁוֹ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ : מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ : כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם : אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים ו

אֲרֵי אִם תְּדַמַּן לְאִתְנַקָּאָה מֵחוֹבִיךְ כְּמָא דְּמַנְקַן בְּנִיתְרָא וּמְחַוְּרִין בְּבוֹרִיתָא הָא כְּרוֹשֶׁם כִּיתְמָא דְּלָא דָּכֵי כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבַיִךְ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : אֵיכְדֵין תֵּימְרִין לָא אִסְתָּאֲבִית וּבָתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא הֲלֵיכִית זְקוֹפִי עֵינַיִךְ עַל אוֹרְחָתִיךְ כַּד הֲוֵית יָתְבָא בְּחֵילְתָא לְקָבֵל בֵּית פְּעוֹר דְּעִי מָה עֲבַדְתְּ הֲוֵית דָּמְיָא לְיַנְקָא קְלִילָא דִּמְקַלְקְלָא אוֹרְחָתְהָא : כְּעֵרוֹדָא דִּמְרוֹרָה בְּמַדְבְּרָא בִּרְעוּת נַפְשָׁהּ שָׁתְיָא רוּחָא כְּעֵרוֹדָא כֵּן כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל מָרְדַת וּפָעַת מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צְבִיָאת לְמִיתַב נְבִיָּא אֲמַר לַהּ כָּל בָּעֲהָא וְאוֹרַיְתִי לָא יִשְׁתַּלְהוֹן בְּזִמְנָהּ יַשְׁכְּחוּנַהּ : מְנַעִי רִיגְלִיךְ מִלְּאִיתְחַבְּרָא לְעַמְמַיָּא וּפוּמִיךְ מִלְּמִיפְלַח לְטַעֲוָתָא וַאֲמַרְתְּ תָּבִית מִבָּתַר פָּלְחָנִיךְ לָא אֲרֵי רְחִימִית לְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אֵיהַךְ : כְּבַהֲתַת גְּבַר דְּמִתְחַשַּׁב מְהֵימַן וּמִשְׁתְּכַח גַּנֵּיב כֵּן בְּהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִינּוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבֵיהוֹן וְכָהֲנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דִּשְׁקְרָא : אָמְרִין לְצֶלֶם אָעָא אֲבוּנָא אַתְּ וּלְמַה דְּמִיתְעֲבֵד מִן אַבְנָא אָמְרִין לֵיהּ אַתְּ בְּרֵיתָנָא אֲרֵי אַחֲזָרוּ בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַחַלְתִּי לְקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן

כי אם תכבסי ׳ כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי כלומר שתשובי בתשובה אף על פי כן אשים על עונך כל כך הוא רב ועצום וזהו כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פנים אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו מושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלי׳ עונש עונם הרב בארצם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז״ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנ׳ לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם : בנתר ׳ יש מפרשי׳ הוא שקורין לו בלעז אלומ״י ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו׳ מנקין כל דבר : ובורית ׳ י״מ שהוא שקורים לו בלעז סבו״ן ויש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו : איך תאמרי ׳ רוצה לומר כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי לא תוכלי לכחש : ראי דרכך בגיא ׳ והלא על הגבעות היתה עבודתה איך אמר בגיא אלא ר״ל ראי דרכך שהוא דרוך בגיא לעלות אל הגבע׳ וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות אל הגבעה לעלות עולות ואת תמידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה כברת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בן יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגו׳ כשמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש : דעי מה עשית ׳ בגאי מול בית פעור והנה גם כן בארצך הנה את כבכרה קלה שמשרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עבודה זרה פלוני׳ ופעם ע״ז פלונית ות״י הוית דמיא כינקתא קלילא דמקלקלת ארחתא ובכרה היא הגמלה הקטנה עולת ימים והיא רצה יותר מהזכר ׳ משרכת מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים : פרה ׳ בא״ה כמו בא״ף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור וחמור ולפי שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר כאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בלשון נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקו׳ שתאוה לא יכול אדם להשיבה ממקו׳ תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא הרחה ומשיכת האויר אל האף והשאיפה היא במרוצה כמו שכתב החכם הגדול רבי שלמה בן גבירול כי רמז חום הריח באמרו כי לא לקלו׳ המרוץ מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרחף או לנופף על החמימות הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחום האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שתיא רוח כירודה הוסיף בו כתנים כמו שנאמר שאפו רוח כתנים : תאנתה ׳ מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר מאנה עצמה ללכת למקו׳ תאותה מי יוכל להשיבה : כל מבקשיה לא ייעפו ׳ כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיגה : בחדשה ימצאונה ׳ י״מ החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיגה ולמשלה כן כנסת ישר׳ והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל יי׳ ולא יועילו אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חדש אב שנפל הבית והוחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשתראה בחורבנה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאוה כאלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה : מנעי ׳ כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם שמת והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחרי יי׳ לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחי׳ ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאיתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו׳ כשמוד : יחף ׳ שם כי אילו היה תאר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר : צמאה ׳ שם בשקל שמלה : וגרונך ׳ וגורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים : כבשת גנב ׳ פירוש הנכון כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב מהימן ומשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת : כן הובישו ׳ פירוש היה להם להובים כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להובים ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר יי׳ בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתביים מהמעשה אשר קראו באמת כן ישראל היו מוחזקים בעם יי׳ עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרים היה להם להובים כי יצאו מחזקתם : שריהם ׳ בלא וי״ו כמו בוי״ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : וכהניהם ׳ כהני הבעל : נביאיהם ׳ נביאי השקר : אומרי׳ לעץ ׳ ולאבן ׳ ל׳ למי העץ והאבן : אבי אתה ׳ גדולי ואדוני : ילדתנו ׳ כמו ירדתנו וכן בטרם הרים יולדו : כי פנו אלי עורף ׳ רוצה לומר כל עבודתם אינה אלא לעבודה זרה אינם פונים לעבודתי כלל ופנותם אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בו וכן נזכר הפנה בעורף הפנה עורף מואב בוש : ובעת

נתר ׳ מין אדמה שחפין ושפין בה את הכגדים : בורית ׳ נקיון כמו ובר לבב ויש לועזים בורית שאבו״ן בלעז : נכתם עונך ׳ יהא כרושם כתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי כתם טאק״א בלעז : עונך : על עון העגל כאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר ביום פקדי ופקדתי עליהם כל פקודת הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם : ראי דרכך בגיא ׳ מה עשית מול בית פעור ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכ׳ דרכיה בכרה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע בכרי מדיין מתורגם הונגי מדיין והם גמלים בחורים כמו שמצינו בסנהדרי׳ נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהונגי : משרכת ׳ מחזקת בדרכי נעוריה לשון משרך שריך ויש לחברו עם שרוך הנעל קושרת דרכי נערותה בלבה : פרה ׳ שלוואדי״קו בלעז ויש לועזין פולי״ן בלעז : למוד מדבר ׳ הלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע : שאפה רוח ׳ פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו : תאנתה מי ישיבנה ׳ אותה מדת תאני׳ שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנא׳ שאפו רוח כתנים : מי ישיבנ׳ ׳ אותה מרה כן אתם מי יוכל להשיבכ׳ מדרכיכם הרעה : כל מבקשיה לא ייעפו ׳ כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה נופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד הוכן לכם כבר מימות המרגלי׳ שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו : תאנתה ׳ שון דגרומנ״כא בלעז כן ת״י כירודא ׳ ד״א לשון יללה כמו תאניה ואניה לא״ שאקונטרי״אה בלעז כמו תאנת שילה : מנעי רגלך מיחף ׳ זו היא מרתך כפרה האוהב לנוע נביאי אומרי׳ ליך מנעי עצמך מע״ז שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם נואש נוקליי״ר בלעז : כי ימצא ׳ בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כן תירגמו יונתן : ובעת

ובעת רעתם יאמרו, אלי קומה והושיענו וכן ת"י ובעידן דבישתא אייתי עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחי' עלנא ופרוקנא: מספר עריך היו אלהיך, בכל עיר ועיר אלוה אחד: למה תריבו, איך תבאו להתווכח בריב ולומר לא חטאנו: כולכם פשעתם בי, אף הצדיקים במשמע היינו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקיא כרבא:

ובעת רעתם, כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר צדקיהו דרוש נא בעדינו את יי' כי נבוכדנצר מלך בבל נלחם עלינו: ואיה, כי מספר עריך, ואם תאמר אין לי אלהים אחרי' מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה:

י' מלין בתרי טעמי פי' דאתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במ"א מקומות שישרתנה מאיילה וסימ' נמסר בסדר פנחס ושם נמסר י"א כי יש ספרים מוסיפים לאפנים להם קורא הגלגל:

וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ לָמָּה תָרִיבוּ אֵלָי כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם בִּי נְאֻם־יְהוָה׃ לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית׃ הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר־יְהוָה הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם־אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹא־נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ׃ הֲתִשְׁכַּח בְּתוּלָה עֶדְיָהּ כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ וְעַמִּי שְׁכֵחוּנִי יָמִים אֵין מִסְפָּר׃ מַה־תֵּיטִבִי דַּרְכֵּךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה לָכֵן גַּם אֶת־הָרָעוֹת לִמַּדְתִּי אֶת־דְּרָכָיִךְ׃ גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּים לֹא־בַמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה׃ וַתֹּאמְרִי כִּי נִקֵּיתִי אַךְ שָׁב אַפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל־אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי׃ מַה־תֵּזְלִי מְאֹד לְשַׁנּוֹת אֶת־דַּרְכֵּךְ גַּם מִמִּצְרַיִם תֵּבֹשִׁי כַּאֲשֶׁר־בֹּשְׁתְּ מֵאַשּׁוּר׃

ג' ר"פ · ל' · ל' רפי · ל' · י' מלין בתרי טעמי ב' · לותם ו' · ט' חס' ב' לים · למדת ק' · ל' מל' · ב' · ב' ורע · ב' · ב' ה' · ל' ה · ל' · ל'

וּבְעִידַן דְּבִישְׁתָּא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן כָּפְרִין בְּטַעֲוָתְהוֹן וּמוֹדַן קֳדָמַי וְאָמְרִין רַחֵים עֲלַנָא וּפְרוֹקְנָא׃ וְאָן דַּחֲלָתְכוֹן דַּעֲבַדְתּוֹן לְכוֹן יְקוּמוּן אִם יָכְלִין לְמִפְרַקְכוֹן בְּעִידַן בִּישְׁתְּכוֹן אֲרֵי מִנְיַן קִרְוֵיכוֹן הֲוָאָה דַּחֲלָתְכוֹן דְּבֵית יְהוּדָה׃ לְמָה אַתּוּן מְרַמַּן לְמִידַן לְקַבֵּל פִּתְגָּמַי כּוּלְּכוֹן מְרַדְתּוּן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃ לְמַגָּן אַלְקֵיתִי יַת בְּנֵיכוֹן אוּלְפַן לָא קַבִּילוּ קַטִּילַת חַרְבְּכוֹן נְבִיֵּיכוֹן כְּאַרְיָא דִמְחַבֵּל׃ עַם דָּרָא אַתּוּן קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַיְיָ הָא כְּמַדְבַּר צַדְיָא דְּלֵית בֵּיהּ הֲנָאָה הֲוָה מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל אִם כְּאַרַע חוֹרְבָּא מַה דֵּין אֲמַרוּ עַמִּי אִיטַּלְטֵילְנָא לָא נְתוּב עוֹד לְפוּלְחָנָךְ׃ הַאֶפְשַׁר דְּתִתְנְשֵׁי בְּתוּלְתָא תִּיקּוּנַהּ כַּלְּתָא קִישּׁוּטָהָא וְעַמִּי שְׁבָקוּ פֻּלְחָנִי יוֹמִין דְּלָא מִנְיָן׃ מָה אַתְּ מִשְׁתַּפְּרָא בְּאוֹרְחָתִיךְ לְמֶעְבַּד רַחֲמֵי לְאִתְחַבָּרָא בְּעַמְמַיָּא בְּכֵן אַף יַת בִּישַׁן אַלֵּיפַת מִן אוֹרְחָתִיךְ׃ אַף בְּסִיתְרָא אִשְׁתְּכַחַת דַּאֲשַׁדַּת דַּם זַכָּאֵי דַּם נַפְשָׁת דְּמִסְכְּנִין זַכָּאִין לָא כְּמָה דְמִשְׁכְּחִין בְּמַחְתַּרְתָּא אִילֵּין עַל כָּל אִילֵּין עֲבַדְתְּ׃ וַאֲמַרְתְּ אֲרֵי זְכֵיתִי בְּרַם תָּב רוּגְזֵיהּ מִינִּי הָא אֲנָא עָבֵיד עִימִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִּין עַל דַּאֲמַרְתְּ לָא חַטֵּיתִי׃ מָה אַתְּ מִסְתַּכְּלָא לַחֲדָא לְקַלְקָלָא יַת אוֹרְחָתִיךְ אַף מִמִּצְרַיִם תֵּיבַהֲתִין כְּמָה דִּיבְהֵתַת מֵאַתּוּרָאֵה׃

אף

לשוא הכיתי, על אשר כי לא הועיל שיקחו מוסר: אכלה חרבכם את נביאכם, הרגתם את זכריה וישעיה: ראו דבר יי', הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר יי' מועיל: המדבר הייתי לישראל, לשון תימה הוא לכך נקוד מ"ם רפי וה"א בחטף פתח כלום מדמה לבותיכם שהוא מדב' שהלכו בו שהזרתי להם לחם זה דבר יום ביומו: מאפליה, לשון חשך: מדוע אמרתם: רדנו, נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש ר' תנחומא ומנחם פי' רדנו לשון ירידה ועוד פנ' אחרים: תיטיבי, תקשטי עצמך לקראת כאפיך כמו ותיטב ראשה ד' דאיזבל בפרשת יהוא: גם את הרעות למדתי, חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם גם לשון אפי' לכן לשון שבועה אמת אך את הדרך הרע שבכל הדרכים למדת לעצמך לימדת הגונת: לא במחתרת מצאתים, לא מצאתה אותם במחתרת כ שהרגת אותם: כי על כל אלה, [illegible] מוכיחים אותך בדברים האלה מצאתים כה יאמר לנקבה לשון פעלת והרבה יש בספר יחזקאל את כשאתים: ותאמרי, בלבך: כי נקיתי, אשר זכאה אני כפשי: נשפט אותך, בא עמך במשפט: תזלי, לשון זלזול לשנות את דרכך לעזוב אותי ולסמוך על מצרי לעזרה בימי יהויקים וצדקיהו, לשנות: לשון שינוי: כאשר בושת מאשור, שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר בדברי הימים: לאמר

למה תריבו, ענין מריבה ותלונה אמר כשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרי' למה עזבנו יי' ויתננו ביד אויבינו' ולמה זה אתם מריבים אלי והלא כלכם פשעתם בי ופי' כלכם גדוליכם וקטניכם וי"ת ענין דין למה אתון מרמן למדין לקביל פתגמי: לשוא, אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר אתם מריבים לי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם תאמרו למה אני מכה בניכ' לפי שהם למדים מקטנותם לדב' שוא ואם מיסרי' אותם נביאי יי' מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא למגן כלומר בחנם הכיתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז"ל פי' לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו: אכלה חרבכם נביאיכם, יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפי' נכון כי לא היה אז נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפי' אדוני אבי ז"ל אמר נביאיכם שהם נביאי השקר אתם הרגתם אותם כשמעכם דבר יי' ונבואתם גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר ויקרעו קרעים בטרפו כן אתם השחתם אות' בנפשות' ובגופותם: הדור, הה"א הא הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם: ראו דבר יי', הבינו מה שהוא אומר לכם כי יש ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דבריך טובים והדומים להם, ובדר' כי צנצנת המן הראה להם לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו:

המדבר הייתי, אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפליה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו בי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה מלכים ושרים לא נבא עוד אליך, רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה, מאפליה מלה אחת בשוא הלמ"ד ונקודתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקו' מאפליה המ"ם בפת' והאלף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ"ם בשוא והאלף בפתח והפ"א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת יה וכן שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי"ת מאפליה חרובה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניים מרודים מטלטלין: התשכח בתולה עדיה, בתולה כלה וכפל הענין במלות שונו' כי אין כלה בעדים וקשורין כ"א בתולה וכן אין בתולה בעדי' ובקשורין כ"א כלה ויסר' כמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותי היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה: מה תיטיבי, תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומות כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ומצא לשון הטבה ברעה כי רוצה לומ' תקון הדבר או חזוקו כמו ההיטב חרה לך כי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב: גם את הרעות, כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו: גם בכנפיך, בכנפי בגדך על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיתא דם זכאי תרגם בכנפיך סתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שאמר נמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות: לא במחתרת, שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקים: מצאתים, מצאת אותם כי כן תחבר הנקבה המצאת עם הכנוי בחירק התי"ו: כי על כל אלה, טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו: ותאמרי, אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אלהיהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ירע לי עוד ובזה ענשך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עומות ובזה אני נשפט אותך ומעניש בזה על אמרך לא חטאתי: מה תזלי, פרשו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו אמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו: כאשר בושת מאשור, שסלח אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבוטי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יבאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה ובשאל עזר ונפל עזור לפיכך אמר אחר זה הפסוק: גם

גם מאת זה תצאי · רוצה לומר מן המקום הזה שלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם ולא תצליחי להם רוצה לומר בעבורם ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הצועקת על אידה הולכת וידיה על ראשה כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה ות"י וחובך על רישיך : לאמר · ענינו עם כי מאס יי' הוא מאס בך בעבור מבטחיך ואומר לך הן ישלח איש את אשתו : חנוף תחנף הארץ ההיא · שיעשה בה זה המעשה כמו שאמרה תורה כי תועבה היא לפני יי' ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא :

לאמר הן ישלח וגו' · יש לי לומר שאין עוד את ראויה לי כי כן דרך המשלח את אשתו והלכה לה וגו' : ואת זנית רעים רבים · עם אוהבים רבים ואף על פי כן שובי אלי : ושוב אלי · כמו שובות ולשוב אלי אני שוקק בך : שפיים · יבלי מים : לא שוגלת · לשון פלגש : ישבת להם · להיות מוכנה לקראתם :

רעים ה' בקריא' וסימ' לאמר הן ישלח איש את אשתו · לחלק יגיד רעים · הן יוסיף רעים רבים · איש רעי' להתרועע · אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ותוכל ג' קמצין וסימ' כי שרית עם אלהים ועם אנשים · ותעשי הרעות ותוכל · פתיתני יי' ואפת :

גם מאת זה תצאי וידיך על־ראשך כי־מאס יהוה במבטחיך ולא תצליחי להם : לאמר הן ישלח איש את־אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש־אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם־יהוה : שאי־עיניך על־שפים וראי איפה לא שגלת על־דרכים ישבת להם כערבי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך : וימנעו רבבים ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם : הלוא מעתה קראתי לי אבי אלוף נערי אתה : הינטר לעולם אם־ישמר לנצח הנה דברתי ותעשי הרעות ותוכל : ויאמר יהוה אלי בימי יאשיהו המלך הראית אשר עשתה משבה ישראל הלכה היא על־כל־הר גבה ואל־תחת כל־עץ רענן ותזני־שם :

אף מלות דין תפקין ובהתת חובך על רישיך ארי רחיק יי' רוחצניך ולא תצליחין להון : למימר הא יפטר גבר ית איתתיה ותהך מלותיה ותהי לגבר אוחרן האיפשר דיתוב לותה עוד הלא מיחב תיחוב ארעא ההיא ואת טעית ואיתחברת לעממין סגיאין ותובי מכען לפולחני אמר יי' : זקופי עינך על נגרין וחזא היכא לא איתחברת ליך למפלח לטעוותא על אורחת בית מישריהון אורכת להון כערבאי דשרן בשכונין במדברא וחייבת ארעא בטעוותיך ובבשתיך : ואיתמנעו רסיסא ומלקושא לא הות וחוצף כאיתא נפקת ברא הוה ליך מכרבת לאיתכנעא : הלא מכען תצלן קדמי ריבוני את פרקי דמן עלמא : האיפשר דיתנטרון ליך חוביך לעלם אם תתקף עלך מחא לאפריש הא מליליות ועבדת בישן ואסגיתא : ואמר יי' לי ביומי יאשיה מלכא החזיתא מה דעבדו דמתחכנין למתב לפולחני דבית ישראל אזלין אינון על כל רמא מנטלא ולתחות כל אילן עבוף ופלחין אען לטעוותא :

ו אברית

ג

כערבי · יושב אהלים שהוא תמיד מצוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי שסוכן בערבה : מלקוש · המטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין ומלקוש טרדיו"א בלע"ז : הלא מעתה · האולי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כן הינטור ליך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו אם ישמור לנצח לא ישמור : הנה דברת · בפיך לא כבא עוד אליך ואותה הרעה תעשי ולא תתמי לב לשוב : ותוכל · ונכחת למרוד : משובה · נכחת ומוכחת בימי יאשיהו המלך כשביקש להחזיר עטרת השבטים הראית אשר עשתה משובה ישראל השובבה אנבויי"אה בלע"ז ישראל עטרת השבטים : הולכה היא · בעודה על אדמתה קודם שגלת בימי חזקיה עם הושע בן אלה הולכה היתה הולכ' על כל הר גבוה : ותזני שם · לע"ז ותזני כמו ותזן יו"ד יתירה : ואומר

ואת זנית רעים רבים ושוב אלי · במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב"ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם נחלה והיא לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שזונה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבים ודבקו בטעותם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין כמשל בנביאים שדברו בזה המשל וקראו ענין זה ענין זנות ושמשו בו בכל לשון של זנות וזה הרבה בספר יחזקאל אמר ואחר שהלכת לבעלים איך תשובי אלי עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבים עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואח' כן תשובי אלי ואשוב אליך : שאי · שפים · מקומות גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעות הנשאות כי כן היה דרך עובדי ע"ז בזמן ההוא כמו שכתוב : שגלת · כתיב שכבת קרי כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין הע"ז : על דרכים ישבת להם · פי' לעובדי ע"ז כלומ' ישבת מיחלת עוברי דרכים שהם מאיזה מקומות רוצה לומר עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : כערבי במדבר · כי כן דרך הערביים השכנים במדבר יושבים להם על הדרכים מיחלי' השיירות העוברות למכור להם ולקנות מהם ות"י שפים נגרין כמו נגרי בריתא בתלמוד ותרגם לא שגלת לא אתחברת ליך למפלח וגו' כשאמור : בזנותיך · בשמן רבוי אחר לבד והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : וימנעו רביבים · הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקר' יורה ומורה וכן בדברי רז"ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיהם הרעים כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח אשה זונה שאינה בושה מכלכופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך בושי ממעשיך ראי הפגעים שמשיגך בעבורם עם כל זה מאנת הכלם זהו שאמר מאנת כלומ' שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניה' ורז"ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנ' וימנעו רביבים וגו' ות"י וחוצפא כאתתא נפקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חצוף בלשון רז"ל : הלא מעתה קראתי · כתיב ביו"ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו לנמצא ופי' הכתוב אמר הלא מעתה כלומ' היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראת לך ע"י נביאי במה היה לך לעזות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי' הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומתחנך אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא : הינטור · אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור חטאתך לנצח לא יעשה זה אלא בשובך אליו ישוב אליך ויטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל · דברתי כתיב ביו"ד אמר הנביא הנה דברתי לך לשוב ולא עשית ואת הרעות וקרי דברת בשוא התי"ו כנוי המנצחת אמר הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו שדברת : ותוכל · תרגם יונתן ואסגיאת כלומר הרבית לעבוד רעות בכל יכלתך וזה הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעות כמו שיכולת עשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויש וי"ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשמדבר כנגד כנסת ישראל ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד ורז"ל פירשו שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראתי לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחי' היו כמו שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר הינטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעות ותוכל : ויאמר · בימי יאשיהו המלך · למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עבודה זרה מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה נאמרה קודם התשובה ומה שאמר בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שדומה שעשו תשובה אלא שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחות הנביא ירמיה שהתנבא עליהם אפשר ששבו מקצתם בגלוי ובגלוי לא בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשובה ואע"פ שאומר ביאשיהו אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא ששב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר : הראית אשר עשתה · זה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישראל קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישראל צ"ב שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן נפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנשאר מישראל מפוזרין בארץ מצרים וממנשה ומשמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו כמו שאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל : משובה · שם תאר וכנויו מורדת מן שובו בנים שובבים : הולכה היא · לפירוש הראשון פי' שהיתה הולכת היא ולפי' השני כי עתה הולכה היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו : ותזני שם · הה"י במקום ה"א למ"ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן צור ילדך תשי וחטאתם מלפניך אל תמחי : ואומר

רשי

ואומר. על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי ושאר נביאים שבי תשוב: ותרא בגודה אחותה יהודה. כל זה בגודה קשה ממשובה: ישראל. שהם ראשונים לקילקול ולא ראו פורענות ללמוד ממנו ולשוב קרויין משובה: יהודים. שראה שגלו אלו ולא לקחה מוסר קרויים בגדה: וארא כי על אודות וגו'. נקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פירושו ישראל נקוד זקף מובדל משלחתיה שלחתיה נקוד זקף גדול לעצמו וזהו פירו' וארא נסתכלתי בה ליפרע ממנ' ולמה כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל ומה היתה נקמתי שלחתיה מעל פני ולא יראה בוגדה יהודה שראתה בפורענותה של שומרון לתת לבה לשוב: ותחנף את הארץ. וטעת עם פלחי אבניא ואעיא ויונתן תירגם מקל זנותה לשון קלות מדקלילין בעינהא טעוותא: וגם בכל זאת. שראו בקלקלה פורענות חבירהם: כי אם בשקר. דורו של יאשיהו מראים עצמם שהם צדיקי' והם רשעי' היו כרים צורות של ע"ז על דלתותיהם מבפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבערי' ע"ז בודקין היה הדלת פתוח ולא היו מכירין בה: צדקה נפשה משובה ישראל. נקתה ופטרה עצמה מן הדין שלא היה לה ממי ללמוד: הלוך וקראת וגו'. הלוך כתרגומו איזיל לשון צווי כאן ציוהו לילך ולהחזיר עשר' השבטי' בימי יאשיהו כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו: צפונה. אל המקומות שגלו שם לאשור: פני. רוגזי כן ת"י: פשעת. מרדת: ותפזרי את דרכיך. לשון זנות פיסוק רגלים למשכבי אשה: שובבים. אשווייא"ר בלע"ז שסיבבתם דרכיכם מרוב כל שקית' בשלוה ועונג כמו שהוא אמר הפורטים על פי הנבל השותים במזרקי יין: כי אנכי בעלתי בכם. נקראתם בשמי שאני אדון לכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אויבי: לא

שלחתיה ב' וסימ' איזה ספר כריתות אמכם. ואתן את ספר כריתותיה: ויאמ' יי' אלי ד' בטעמא בסיפר' וסימ' נמסר בריש סיפרא: צפנה ה' חס' בסיפר' וסימ' סיר נפוח אני רואה ופניו. כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות. הלוך וקראת את הדברים האלה. כי אם חי יי' תנינא דספרא. אל ינוס הקל ואל ימלט:

ואמר אחרי עשתה את־כל־אלה אלי תשוב ולא־שבה ותראה בגודה אחותה יהודה: וארא כי על־כל־אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את־ספר כריתתיה אליה ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם־היא: והיה מקל זנותה ותחנף את־הארץ ותנאף את־האבן ואת־העץ: וגם־בכל־זאת לא־שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל־לבה כי אם־בשקר נאם־יהוה: ויאמר יהוה אלי צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה: הלך וקראת את־הדברים האלה צפנה ואמרת שובה משבה ישראל נאם־יהוה לוא־אפיל פני בכם כי־חסיד אני נאם־יהוה לא אטור לעולם: אך דעי עונך כי ביהוה אלהיך פשעת ותפזרי את־דרכיך לזרים תחת כל־עץ רענן ובקולי לא־שמעתם נאם־יהוה: שובו בנים שובבים נאם־יהוה כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם

ואמרית בתר דעבדו ית כל אילין לפולחני יתובון ולא תבו וחזו משקריא אחיהון דבית יהודה: וגלי קדמי ארי על כל עיסק דטעו דמתחסנין למתב לפולחני דבית ישראל אגליתינון כמה דיהבין אגרת גט פיטורין ומשלחין ולא דחילו משקריא דבית יהודה אחיהון ואזלו וטעו אף אינון: והות מדקלילא בעינהא טעוותהא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא: ואף בכל דא לא תבו לפולחני משקרי אחיהון דבית יהודה בכל לבהון אילהן בשקרא אמר יי: ואמר יי לי זכיאו נפשיהון דמתחסנין למתב ל לפולחני דבית ישראל ממשקריא דבית יהודה: איזל ותתנבי ית פתגמיא האילן בארע ציפונא ותימר תובו דמתחסנין למתב ל לפולחני דבית ישראל אמר יי כד תתובון לא אשלח רוגזי בכון ארי מסגי למעבד טבוון אנא אמר יי ולא יתנטרון ליך חוביך לעלם: ברם דעי חוביך ארי במימרא דיי אלהך מרידת וקלקילת ית אורחתך איתחברת לעממי פלחי טעוותא תחות כל אילן עבות ולמימרי לא קבילתון אמר יי: תובו בניא דמתחכנין למתב אמר יי ארי אנא איתרעיתי בכון ואיקרב יתכון כאילו אתון משתארין

רדק

ואומר. אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוך צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה: ותרא בגודה אחותה יהודה. כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתוב חסר הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב וכן פסוקי' רבים במקרא כמו שנגיד חסר תבונו' וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: ותרא. ותראה כתיב ואחד הוא: בגודה. שם תאר בא בקמץ הבי"ת על דרך היחיד: וארא. ואני נ"כ ראיתי כי היא ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משוב' שלחתיה עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהודה שאשלח אותה גם כן ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו נקשר בסוף הענין כי אם בשקר לפיכך אמר וארא כי בני אד' לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובת' בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה והנה אמר ישעיהו איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פי' המפר' כי ירמיהו דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתו' שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליו' אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוצי' אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתו' מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכו' אליו ונוכל לפרש גם כן לפי שעשר' השבטי' לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתו' ואף על פי שעתידים לחזור אבל שבט יהוד' הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתות שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ת"כ שנה ואף על פי ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על העתיד ונחמה שנחם ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אף זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו ששבתם פעם אחרת כי אין בידי ובידכם כריתות ובשובם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישר' חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה: בגדה. בא בצרי עין הפעל על דרך היחיד וכן נוטרה את הכרמים והדומים להם: והיה מקול זנותה. ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותא ופירושו כתרגומו והוה מדקלילה בעינהא טעוותא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וכבר פירשנו כי לשון זנות ונאוף הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעבודה זרה: וגם בכל זאת. בכל זאת שראתה ששלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי' למעלה בפסוק ויאמר יי' אלי בגודה שם תאר היה משפטו בשוא פ"א הפעל כמו קרובה רחוקה ונשאר עם הקמץ כמו שהוא לזכר: ויאמר יי' אלי צדקה נפשה. אף על פי שחטאה משובה ישראל תחלה הנה אחותה יהודה הוסיפה לחטא עד שנחשבת אחותה ישראל צדקה כנגדה ותוספת החטא ביהודה הוא לבואם בית האל להכנים שם פסיליהם ואליליהם ולבטל שם עבודת האל ולעבוד עבודה זרה בבית עצמו כמו שאמר באחז שצוה לעשות מזבח בבה"ב דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח יי' וגו' ויסגר את דלתות בית יי' ואמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ואמר עליו וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה אמר וישתחו לכל צבא השמים ואמר והעביר את בנו באש ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יי' ואמר עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו והחטיא גם את יהודה בגלוליו ואמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה חללים: הלוך וקראת. אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח וחבור ועריי מדי והם צפון העולם כלפי מזרח אלא פירושו הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת רוצה לומר שיקרא הדברים האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל שגלו כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואומר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימים וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונכם לעולם שלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלות יהודה ומה שאמר לא אפיל פני בכם ר"ל לעולם וטעם לעולם לשנים ללא אפיל פני וללא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בהגלותו אותם ופני פי' כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא פני יי' חלקם והדומים להם ומה שאמר כי חסיד אני ר"ל כי אף על פי שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי: אך דעי. אך קודם שאשיבך אלי צריך שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי ביי' אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך: ותפזרי. כי לא עבדת ע"ז אחת לבדה אלא פזרת את דרכך לזרים לזה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: ובקולי לא שמעתם. כי הייתי מתרה בכם תמיד ע"י הנביאים ולא שמעתם: שובו בנים שובבים. מורדים כמו משובה שפירשנו: כי אנכי בעלתי בכם. כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות"י אתרעית בכון ואדוני אבי ז"ל פי' בעלתי קנתי לפי שהוא קשור בב"ית וכן אנכי בעלתי בם נאם יי' ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי:

אחד

אחד מעיר: אפילו יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם ואומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות צפונה ורז״ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יבאו כלם מהגלות: ונתתי, כלבי,

לא יאמרו עוד ארון, כי כל כנסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאילו הוא ארון, יפקדו, כמו יזכרו: ולא יעשה עוד, מה שנעשה בו כבר בשילה שהביאוהו במלחמה עם פלשתים בימי עלי: ונקוו, ונקבצו לשון מקוה מים: שרירות, לשון ראייה כמו אשורנו: ילכו בית יהודה על בית ישראל, עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת: ואנכי

בימי ההמה ח׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה כי תרבו ופריתם בארץ, ילכו בית יהוד׳ה על בית ישר׳, לא אעשה אתכם כלה, בני ישראל המה ובני יהודה, אשר יחזיקו עשרה אנשים, וגם על העבדים, אשר אשיב את שבות יהודה, דרכים גתות בשבת ומביאים: ההמה י״ב וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך: ויבאו ז׳ חטפין וסימ׳ ואתה

אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון: ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל: והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יהוה לא יאמרו עוד ארון ברית יהוה ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד: בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יהוה ונקוו אליה כל הגוים לשם יהוה לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע: בימים ההמה ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם: ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואמר אבי תקראו לי ומאחרי לא תשובו: אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בית ישראל נאם יהוה: קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו את יהוה אלהיהם: שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו לך כי אתה יהוה אלהינו: אכן לשקר מגבעות המון הרים אכן ביהוה אלהינו תשועת ישראל:

חד מקרתא ותרין מזרעיתא ואעיל יתכון לציון: ואמני עליכון פרנסין עבדי רעותי ויפרנסון יתכון במדע ובחוכמה: ויהי ארי תסגון ותפשון בארעא ביומיא האינון אמר יי לא ימרון עוד ארון קיימא דיי ולא יסק על לב ולא ידכרון עוד ביה ולא יזועון ולא יגיחון ביה עוד קרב: בעידנא ההיא יקרון לירושלם אתר בית שכינתא דיי ויתינהון למיפלח בה כל עממיא לשמא דיי לירושלם ולא יהכון עוד בתר הרהור לבהון בישא: ביומיא האינון יתחברון דבית יהודה עם בית ישראל ויתון כחדא מארע ציפונא לארעא דאחסנית ית אבהתהון: ואנא אמרית איכדין איצלחינך בבניא ואתן ליך ארע חימדתא אחסנת חדות תושבחת עממיא ואמרית ריבוני תצלן קדמי ומבתר פולחני לא תתובין: בכן כמה דמשקרא איתתא בבעלא כן שקרתון במימרי בית ישראל אמר יי: קלא על נגדין אשתמע דבכן ומתאנחין בני ישראל ארי קלקילו ית אורחתהון איתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון: תובו בניא דמתחסנין למתב אשבוק לכון כד תתובון הא בכל עידן אתון אמרין תבנא לפולחנך פרוקנא ארי את יי אלהנא: בכן לשקרא פלחנא על רמתא ולא להנאה איתרגישנא על טוריא ברם במימרא דיי אלהנא פורקן ישראל:

טירעו אותם כלבי וחפצי לא כרועים הראשונים והם מלכי ישר׳ ויהודה שהיו מדריכי׳ אותם בדרך רעה ולעבוד ע״ז אבל אות׳ הרועי׳ שאתן להם בזמן הישועה ירעו אותם דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישר׳ שיהיו עם מלך המשיח כמו שנאמ׳ בנבוא׳ מיכה והקימונו עליו שבעה רועי׳ ושמונה נסיכי אדם: והיה כי תרבו, לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לב כלומר אף על פי שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמ׳ ובימי׳ ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמ׳ עוד ולזה אמ׳ לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמה וכתי׳ ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב: בעת ההיא, אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלם להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה כל הגוים לשם יי׳ ולעבדו לא להלח׳ ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים: שרירות לבם, חזוק לבם מדברי רז״ל שריר וקים: בימים ההמה, בקבוץ גליות: על בית ישראל, עם בית ישראל וכן ויבאו האנשים על הנשים: מארץ צפון, כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה לבבל: ואנכי אמרתי, זה שאמר עד הנה אני עתיד לקיים כלם באחרית הימים אף על פי שתהיו בגלות ימים רבי׳ אבל אם תרבו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבנים כלומ׳ במאמר שתקראו לי בנים כמו שנא׳ בנים אתם ליי׳ אלהיכ׳: ואתן לך, כלומר אשאירך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת

ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת: ואנכי אמרתי, בלבי ולכך הנחלתיה לאבותיכם: איך אשיתך בבנים, את ערתי ואומתי בתוך שאר בנים מעורב בין האומות לפיכ׳ בררתי מנה יפה ואתן לך ארץ חמדה צבי צבאות גוים צביון כל צבאות גוים: אכן, אבל אתם לא עשיתם מחשבתי כי אם כמו אשה שבוגדת מרעה על שאינו יכול להספיק מזונותיה כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב כך מדרש אגדה: על שפיים נשמע, קרוב הוא להישמע: הננו אתאנו לך, הנביא מלמדם להתוודות ולומר כן הננו אתאנו לך אכן לשקר וגו׳ והבשת אכלה וגו׳ נשכבה בבשתנו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומ׳ אתאנו באנו: אכן לשקר שמרנו, מגבעות והמון הרים שעבדנו ע״ז שם אכן באמת: והבשת

הרם את מטך, ואני הנני מחזק את לב מצרים, קום לך למסע, הבו לכם שלשה אנשים, על הר נשפה, בימים ההמה ילכו בית, ויבאו אליך במבוא עם, בתרא מל׳: נשמע ד׳ קמצין וסי׳ קול על שפיים נשמע, קול ברמה נשמע נהי בכי, בלי נשמע קולם, כתוב בה בגוים נשמע:

ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים: נחלת צבי, כפל ענין במ״ש כי צבי פי׳ חפץ והוא כמו חמדה מזכר שחפצי׳ בה צבאות הגוים וי״ת צבי צבאות גוים חדות תושבחת עממיא ואיך יהיה זה ובאי זה ענין שתזכנה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבני׳ ואתן לך ארץ חמדה שתקראו לי אבי ומאחרי לא תשובי תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסה והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמו שפי׳ במלת תקראו: אכן בגדה, כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי ומה שקשר זה הלשון עם מ״ם שלא כמנהג ר״ל כי בבגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר: קול על שפיים נשמע, נפעל בינוני כי הוא קמץ ופי׳ שפים המקומות הגבוהים ואמר על שפים כדי שישמע קולם למרחוק בהתודותם ופי׳ הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפים ויבכו ויתחננו לאל בני ישרא׳ ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את יי׳ אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה יי׳ אלהינו: שובו, ארפה, כתיב בה״א והוא כמו באלף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה דרך משלה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף נרפאת ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה: הננו, קל ונבוא הנון: אתנו, נקרא בקמץ כבעלי האלף והוא מבעלי הה״א מן ואתא מרבבות קדש: אכן לשקר, יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבודה זרה כי לא הועילה לנו כי העבודה זרה היו עובדים על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופי׳ מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם ביי׳ אלהינו והמון קמץ הה״א ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ופתח הה״א כמו אבי המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר הוא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עבודה זרה לשקר הוא והרים חסר בית השמוש כמו הנמצא בית יי׳ לזנות בית אביה וזולתו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פלחנ׳ על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא ויש לפרש הפסוק בענין אחר, אכן לשקר מגבעות, אנחנו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאמות וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היה כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן פי׳ אחז״ל ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליהם לטובה כשילכו בדרכיו ומהרם תמיד ולא כן שאר האמות: והבשת

והבשת · ע"ז מעסקנו בה כמה דאת אמר ויכזרו לבשת היא אכלה את יגיע אבותינו בעון עבודתה היה יגיעם לבז : אם תשוב ישראל · בתשובה זו אלי תשוב לכבודך וגדולתך הראשונ' · ואם תסיר שיקוציך מפני אז לא תנוד לגלות בגולה : ונשבעת חי יי' באמת · כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתו' בפס אם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו : והתברכו בו גוים · אם תעשי כן אז יתברכו בישראל הגוים כל גוי יאמר לבנו תהא כפלוני ישראל : יתהללו · יגידו שבחכם · דא יתהללו מי שיוכל להדבק בישרא' יתפאר בדבר פורוו"טר בל' : כי כה אמר יי' וגו' · נירו לכם ניר · הוו למדים מעובדי אדמה שנרים אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצים בעת הזרע בחורף אף אתם הטיבו מעשיכ' בטרם תבא אליכם הרעה שלא תהא תפלתכם כמחשת כשתצעקו : ואל תזרעו אל קוצים : ואל תהי צעקתכם לפני מתוך הרשע כי אם מתוך תשוב' שלא תהיו דומי' לזורע בלא ניר והיא כהפכת ל לקוצי' קרדו"ם בלע"ז : המלו ליי' : בטרם תבא חמתי כאש זהו הניר לפני הזרע : ואמרו תקעו שופר · הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופר לברוח : מלאו · לשון אסיפה והרבה יש במקרא אשר יקרא עליו מלא רועי' יקראו אחריך מלא יחד עלי' יתמלאון : שאו נס · לברוח לציון : העיזו · האספו כמו שלא העז : עלה אריה · נבוכד נצר : מסובכו · דרך אריה לישב במארב סבכי היער אשפיי"ש בלע"ז : תצינה · לשון ציה : על

מנעורנו ג' ומ'ל וסי' אנשי מקנה היו · והבשת אכלה את יגיע · ושל אחריו נשכבה בבשתנו : ניר ה' ז' מ'ל וחד חס' וסי' למען היות ניר לדוד · נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלם · לתת לו ניר ולבניו כל הימים · לתת לו ניר ולבניו דד"ה · נירו לכם ניר ואל תזרעו · נירו לכם ניר דהושע · רב אכל ניר ראשים · נר רשעים

וְהַבֹּשֶׁת אָכְלָה אֶת־יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם׃ נִשְׁכְּבָה בְּבָשְׁתֵּנוּ וּתְכַסֵּנוּ כְּלִמָּתֵנוּ כִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל־תִּזְרְעוּ אֶל־קֹצִים׃ הִמֹּלוּ לַיהוָה וְהָסִרוּ עָרְלוֹת לְבַבְכֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם׃

הַגִּידוּ בִיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם הַשְׁמִיעוּ וְאִמְרוּ וְתִקְעוּ שׁוֹפָר בָּאָרֶץ קִרְאוּ מַלְאוּ וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ וְנָבוֹאָה אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃ שְׂאוּ־נֵס צִיּוֹנָה הָעִיזוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ כִּי רָעָה אָנֹכִי מֵבִיא מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם נָסַע יָצָא מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֵךְ לְשַׁמָּה עָרַיִךְ תִּצֶּינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃

וּבַהֲתַת חוֹבִין אֲסִיפַת יַת לֵיאוּת אֲבָהָתָנָא מִזְעוֹרָנָא יַת עָנְהוֹן וְיַת תּוֹרֵיהוֹן וְיַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתְהוֹן׃ נִשְׁכּוּב בְּבַהֲתַת חוֹבָנָא וְתַחְפִּינָנָא אִתְכְּנָעוּתָנָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא חַבְנָא אֲנַחְנָא וַאֲבָהָתָנָא מִזְעוֹרָנָא וְעַד יוֹמָא הָדֵין וְלָא קַבֵּילְנָא לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא׃ אִם תְּתוּב יִשְׂרָאֵל לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ תִּתְקַבַּל תְּיוּבְתָּךְ עַד לָא תִּתְחֲתֵם גְּזֵירְתָּךְ וְאִם תְּעִירֵי שִׁקּוּצָךְ מִן קֳדָמַי לָא תִתַּלְטֵל׃ אִם תְּקַיֵּים בִּשְׁמִי קַיָּים הוּא יְיָ בְּקוּשְׁטָא בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא וְיִתְבָּרְכוּן עַמְמַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל וּבֵיהּ יִשְׁתַּבְּחוּן׃ אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לֶאֱנַשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עִיבִידוּ לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין וְלָא תִבְעוּן פּוּרְקָן בְּחוֹבִין׃ תּוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וְאַעְדוּ רֶשַׁע לִבְּכוֹן אֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם דִּילְמָא יִדְלַק בְּאֶשָּׁתָא רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵיס מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן׃ חַווּ בִיהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם בַּסְּרוּ וְאִמְרוּ תְּקַעוּ שׁוֹפָרָא בְּאַרְעָא אַכְלוּ אַסְגּוּ וְאִמְרוּ אִתְכַּנְשׁוּ וְנֵיעוּל לְקִרְוִין כְּרִיכָן׃ זְקוּפוּ אָתָא עַל צִיּוֹן גְּלוֹ לָא תִתְעַכְּבוּן אֲרֵי בִּישְׁתָא אֲנָא מַיְתֵי מִצִּיפּוּנָא וּתְבִירָא רַבָּא׃ גְּלָא מַלְכָּא מִכְּרַכֵּיהּ וּמְחַבֵּל עַמְמַיָּא נְטַל בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ נְפַק מֵאַתְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה אַרְעִיךְ לְצָדוּ קִירְוַיִךְ יְצַדְיָן מִבְּלִי יָתֵיב׃

חטאת · בתרא חסר · ונבואה ב' א' מ'ל וא' חסר וסי' לכו ונבואה ונגידה בית המלך · האספו ונבואה אל ערי המבצר · קדמא חסר · וא' נבואה למשכנותיו נשתחוה :

והבשת · ויתודו גם כן ויאמרו כי הבשת והיא העבוד' זרה אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת כמו ויכזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא ירובשת ירובעל כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו והיגיע היא התבואות השדה כי בעונם זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או אויב וכן אכלה את צא"ס ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו מתים בדבר בעונם עון עבודה זרה הנה שאנחנו יודעים כי ה הבשת והיא עבודה זרה אכלה הכל וי"ת ובהתת חובין אספת ית לאות אבהתנא · ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו רוצה לומר כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו : נשכבה בבשתנו · אנחנו גם כן כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריה' אחזנו דרכיהם ונשכבה בבשתינו · ובאמרו נשכב' לפי שהאדם שהוא בצרה גדולה ולא ידע מה לעשות יפיל עצמו בשוכה ושוכב · וכן על הדרך הזה' אם תשכבון בין שפתים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכן אמר ותכסנו כלימתינו על דרך ובשת פני כסתני · מנעורינו פירוש מנעורינו עשינו הרע כמו ש שראינו לאבותינו : אם תשוב · אם תתודו בדברים האמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מ מארצכם · תשוב · השני ענין מנוחה כמו בשובה ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד · כלומר לא תנודו מארצכם וי"ו ולא כוי"ו וישא אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם ב בארצכם השקוצים והגלולים כי בכל מקום שהם הם לפני ויותר בארצכם שהוא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים וי"ת תשוב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי' תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך : ונשבעת · לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם יי' לשקר כמו שאמר ואם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט ובצדקה פי' אחז"ל באמת כשתדע שהוא באמת במשפט כשתתחייב מן הדין בשבועה · ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה ויונתן תירגם ונשבעת ואם כשבעת ואם תקיים בשמי קים הוא יי' בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת ויתכן פי' ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם השם הוא כבוד והדר למי שיראהו ויעבדהו בלב שלם השבועה בדבר שיזדמן לו להשבע היא מצוה והרי הוא כמי שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו נפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אלא יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את יי' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו זכרם' לברכה כשיהו בך כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמו : והתברכו בו גוים ובו יתהללו · כי עוד יבא זמן שאפילו אחר הגוים יתברכו בו' ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש כנוי בו שם לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח ואמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים : כי כה אמר יי' · נירו לכם ניר · נירו כמו הנירו כמו שימו השימו כי ה"א הבנין נופלת להקל והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה ובחרישה ההיא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה כשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאומר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר זהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח וי"ת עבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין : אל קוצים כמו על קוצים · כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומין לו : המלו ליי' · זאת היא מילת הלב ופירושו לפניו והסירו ערלת לבבכם : הגידו · אומר לשומעים נבואתו שיגידו איש לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם השמיעו על ידי כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר : קראו מלאו · כווי מהדגוש והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגש ופירושו אספו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק וינוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם ואע"פ שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט או אמר להם זה לפי מחשבתם שיכלו : שאו נס ציונה · אל ציון כלו' במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוה למרחוק : העיזו · כמו שלא העז את מקנך ענין המנוסה והאסיפה אל העיר : מצפון · מבבל שהוא צפון לארץ ישראל : עלה אריה מסבכו · זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכד נצר כבש כל הארצות לא עמד איש בפניו ופי' המשל לפניו ומשחית גוים · מסבכו היא סכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשת מסבכי עצים נקראת כן : תצינה · תחרבנה כמו גלים נצים וכן ת"י קרוין צדין ואחז"ל פי' תצמתנה מענין הצנו הרמוני' ויהיו לפי זה שפתרון שניהם שרשים וענין אחד והערים החרבות יבמיהון דאיש ועשבים : על

על זאת, כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו: והיה ביום ההוא, יאבד לב המלך ולב השרים, כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם בבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו נבהלים בבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו הכהנים הם כהני הבמות ולא יהיו נשמים כי בטלה עבודתם

על זאת, מה היא זאת כי לא שב וגו׳ ואע״פ שדבר למעלה בנבוכד נצר על החורבן כאן חזר לדבר במיתת יאשיהו: כי לא שב חרון אף וגו׳, ואע״פ ששב יאשיהו בכל לבו כאמר בו לא שב ה׳ מחרון אפו על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: והיה ביום ההוא, ביומו של יאשיהו: יתמהו, למה עלתה בו כל כך והם אין יודעין שאין

לעם הזה ב׳ בעניין וסימן ויאמר אהה, בעת ההיא: ולירושלם ח׳ וסימן הלא ת״א אשר הסיר דמלכים, וחברו דישעיה, ולירושלם מבשר אתן, אכן השא השאת, ודבתריה בעת ההיא יאמר לעם הזה: נירו לכם ניר דירמיה, הלא הוא יחזקיהו דד״ה, כי עזבו הלוים:

עַל־זֹאת חִגְרוּ שַׂקִּים סִפְדוּ וְהֵילִילוּ כִּי לֹא־שָׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִמֶּנּוּ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה יֹאבַד לֵב־הַמֶּלֶךְ וְלֵב הַשָּׂרִים וְנָשַׁמּוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים יִתְמָהוּ׃ וָאֹמַר אֲהָהּ ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אָכֵן הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ לָעָם הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְנָגְעָה חֶרֶב עַד־הַנָּפֶשׁ׃ בָּעֵת הַהִיא יֵאָמֵר לָעָם־הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם רוּחַ צַח שְׁפָיִים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בַּת־עַמִּי לוֹא לִזְרוֹת וְלוֹא לְהָבַר׃ רוּחַ מָלֵא מֵאֵלֶּה יָבוֹא לִי עַתָּה גַּם־אֲנִי אֲדַבֵּר מִשְׁפָּטִים אוֹתָם׃ הִנֵּה ׀ כַּעֲנָנִים יַעֲלֶה וְכַסּוּפָה מַרְכְּבוֹתָיו קַלּוּ מִנְּשָׁרִים סוּסָיו אוֹי לָנוּ כִּי שֻׁדָּדְנוּ׃ כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלִַם לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי עַד־מָתַי תָּלִין בְּקִרְבֵּךְ מַחְשְׁבוֹת אוֹנֵךְ׃ כִּי קוֹל מַגִּיד מִדָּן וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן מֵהַר אֶפְרָיִם׃

ב׳ יוס אולר בו | ח׳ א״ל בסיפ׳ | ז״ת ל׳ | ל׳ ח | לה מ״ל | ל׳ ב׳ | ט׳ רפין דסמי׳ לדבור | ד׳ | כ׳ ל׳ | ל׳ | ל׳ | ל׳ | ט ו

עַל דָא יִיסְרוּן סַקִּין יִסְפְּדוּן וְיִילְלוּן אֲרֵי לָא תַב תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ מִינָנָא׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבַּר לִבָּא דְמַלְכָּא וְלִבָּא דְרַבְרְבַיָא וְיִצְדּוּן כַּהֲנַיָא וּנְבִיֵי שִׁקְרָא יִשְׁתַּעַמְמוּן׃ וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים בְּכֵן הָא נְבִיֵי שִׁקְרָא מַטְעַן לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וּכְעַן הָא חַרְבָּא מְקַטְלָא בְעַמָּא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כְּרוּחַ טִיהֲרִין עַל רֵישֵׁי נַגְרִין דְּמַיִין בְּמַדְבְּרָא כֵּן אוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי לָא לְמִדְרֵי וְלָא לְבַדָּרָא׃ עַל דְּטָעוּ בָּתַר נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן בְּרוּחַ דְּשִׁקַּר בְּכֵן מַשְׁרְיַת עַמְמַיָא מֵאִלֵּין קַלִּילִין כְּרוּחָא יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן כְּעַן אַף בְּמֵימְרִי אַיְתֵינוּן וַאֲמַלֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּינֵי מִנְּהוֹן׃ הָא מַלְכָּא בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא וּכְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי קַלִּילִין מִנִּשְׁרַיָא סוּסְוָתֵיהּ וַוי לָנָא אֲרֵי אֲתֵי לְמִבְזְנָא׃ אִתְחַוְרִי מִלְּמֶעְבַּד בִּישָׁא לִבֵּךְ יְרוּשְׁלֵם בְּדִיל דְּתִתְפַּרְקִין עַד אֵימָתַי יוֹרְכוּן וְיִתְקַיְימוּן עֲבָדֵי אוֹנֵס דִּי בְגַוִּיךְ׃ אֲרֵי קָל נְבִיַּיָא דְמִתְנַבַּן עֲלֵיהוֹן דְּיִגְלוֹן עַל דִּפְלַחוּ לְעִגְלָא דִּי בְדָן וּמְבַסַּר בְּסוֹרָן בִּישָׁן יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן קָטוֹלִין עַל דְּאִשְׁתַּעְבַּדוּ לְצַלְמָא דַּאֲקִים מִיכָה בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

דורו חוזר יפה כשבא לבער את ע״ז מה היו ליצני הדור עושין א חוקקין צורת ע״ז על דלתותיהן חצייה בדלת זה וחצייה בדלת זה כשהיה פותחו לא היתה נכרית וכשהלך משם סוגרם והיא מתחברת: השא השאת, אטי״נטאר בלע״ז לשון הנחש השיאני שנביאי השקר ניבאו לכם שלום יהיה לכם: לעם הזה, על העם הזה שניבאו כולם: צח שפיים, מכבד ומטאטא אף את שדות יבלי המים לשיתם מדבר, לא״ צח לשון צמא דמתרגמינן כ צחות: דרך בת עמי, אותו רוח בא וגם לא לזרות מוץ מגורן א אהבונ״ר בלע״ז כמו ויזרם במזרה, ולא להבר ולנקות תבואה הוא בא כלומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות אנשים וטף ובהמה: רוח מלא מאלה, הפורענות יבא לי רוח מלא רוח שלם שלא אחזור בי ולא אנחם רוח טלנ״ג בלע״ז: משפטי׳, לשון ויכוח: וכסופה, איקומאטרוב״לון בלע״ז: אונך, חמסך: כי קול מגיד מדן, ארי קל נבייא מתנבן עליהון דיגלון על ד דפלחן לעגלא דבדן ומבסרן בסורן בישן ייתון עליהון על דאשתעבידו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים ואף על פי שכבר גלו העגלי׳ מימות סנחריב עדיין עונש קיים גדולה היא עבירה שסוברת לפניה ולאחריה לפניה מימות אברהם שנאמר וירדף עד דן כיון שהגיע לדן תשש כחו שעתידין בניו לעבוד שם ע״ז ולאחריה בחורבן הבית שנאמר כי קול מגיד מדן ומשמיע און: און, שבר: נכרים

והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם ות״י יתמהו ישתעממון כמו שתרגם אונקלוס ובתמהון לבב ו ובשעמימות לבא והוא אברת הלב והבהלה: ואמר, אכן השא השאת, כיון שאתה מראה אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאילו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי יי׳ דבר אתם והם על שני הסעיפים אם ישמעו לי ואם י ישמעו להם ורובם נוטי׳ אחריהם לפי שהם רבים או פי׳ כמו אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא ש שעניינו הערת חפץ כדי לגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה העניין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה וי״ת בכן הא נביאי שקרא מטען לעמא הדין ולירושלם ובאמרו לעם הזה ולירושלם פירו׳ ולעם הזה לעם שזכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבינו סעדיה פירש השאת רוצה לומ׳ גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני יי׳ פתיתי את הנביא באמרתי עליו שהוא מפותה ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע: ונגעה חרב עד הנפש, והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שהחלו להרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד שלא אף הורגי׳ ואיך יאמרו שלום יהיה לכם וי״ת הא חרבא מקטלא בעמא: בעת ההיא, בעת יבא האויב אמר להם הנה האויב בא עליה׳ כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומו׳ הגבוהי׳ כמו ההרים והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעי׳ הרבה שלא תעבור הבתי׳ והכותלי׳ והגדרות אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו ואיזה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ על ידי הרוח הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אף על פי שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה שממשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב וזהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זה הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירושו רוח צח זך ובהיר כמו דודי צח ואדום צחו מחלב רוצה לומר שהאויב הוא בכל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים לבושי מכלול כלם או פי׳ רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שיבש הארץ ויחריבנה וי״ת ברוח טיהרין על ריש וגו׳ כשעמוד: רוח מלא, חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת: יבא לי, מאמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו: גם אני אדבר משפטים אתם, פי׳ על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני מעצמי משפט תוכחה עמם אולי ישובו בהרבותי תוכחתי עליהם וי״ת על דטעו בתר נביאי שיקרא וגו׳ כשעמוד: הנה כעננים, כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנאמר ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: וכסופה, היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו: קלו מנשרים, כי הנשר קל לעוף מאשר עופות ועף בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר: כי שודדנו, כי לשדוד אותנו יבא: כבסי, לא תהיה תשובתך בגרונך לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה ג״כ תלין בקרבך מחשבות אונך זהו כי תשובתם לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד נקבה שהיא ירושלם כבר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו תשובת השאלה: ואונך, מענין עמל ואון ובאה הוי״ו נחה כמו עולתה ועולתה פעם נחה פעם נעה וענין תלין אינו לינת הלילה אלא השקידה על הדבר תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בצוארו ילין עז והדומים להם וי״ת עד אימתי יורכון ויתקיימון עבדי אונס דבגויך: כי קול מגיד מדן, אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנאמר מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי׳ עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד וי״ת הפסו׳ כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגו׳ כשעמוד: הזכירו

הזכירו לגוים / ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים כי הנה הם וכן השמיעו על ירושלם כי נוצרי באים ולמ"ד לגוים כמו בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא והדומים להם ופירוש נוצרים חיל כבוסר כבר והקרא על שמו ו"ת נוצרים כמו בוצרים בב"ית שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תבצור לא תקטף : ויתנו על ערי יהודה קולם / כלומר השמיעו על ירושלם כי כבר נתנו על ערי יהודה קולם ובמהרה יגיעו לירושלם ופירו' נתינת הקול תקיעת השופרות והחצוצרות בחיל : כשומרי שדי / כמו שדים או שדות . ובא בחסרון מ"ם כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים וחשופי שת כמו וחשופים והדומים להם או היו"ד תמורת הה"א והוא כמו שדה אבל י"ת לשון רבים כנטרי חקלן ופירוש כשומרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו ה הבהמה משום צד כן באו האויבים סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר"ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה והדומים להם : כי אותי מרתה / אותי פירוש דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עצמו וכן ממרים הייתם עם יי' כי את פי יי' כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות והחליף ה הדבר והמצוה או יהיה פי' אותי כמו בי כי יבא בקשר הב"ית כמו כי מרו בך וימרו בי ו"ת ארי על ממרי סריבת : דרכך ומעלליך / הדרך שהלכת בה והמעשים שעשית הם גרמו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך : עשו / מקור והיא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו : זאת רעתך / רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך ו"ת דא בשתא ומרדא אייתי וגו' כבעמוד : מעי מעי אוחילה / הכפל כדרך המוהי' שכופלים דבריהם וכן ראשי ראשי אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא אצעק מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו אצעק פעם ואחרים פעם הומה לי לבי : לא אחרים / לא אוכל להחרים כי לבי הומה לי תמיד : שמעת נפשי / אמר למה לא אוכל להחרים כי את נפשי שמעת קול שופר ולא' נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזניו כי עדיין לא בא האויב א אבל נפשו שמעה בנבואה ידבר כנגד נפשו כלומר את נפשי גרמת לי שלא אוכל להחרים כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה וכתו' שמעתי בי"וד ואחר הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמ' קירות לבי הוא דרך השאלה לפי שלבב

רשי

כצרים / כותני מצור עליהם : שדי / כמו שדה : אותי מרתה / הקניטה כמו ממרים הייתם מרגזין / עשו אלה / לעשות אלה לך : אוחילה / לשון חיל ורתת : קירות / אטיכיאש בלע"ז : שמעת נפשי / מאחורי הפרגוד באתני בשו' קול מתרועת מלחמה : שבר על שבר / חרבו' ירושלם על גלות יכניה : רגע יריעותי / רגע שודדו יריעותי : עד מתי אראה / האסיפו' האלה הנושאים נס להקבץ לבא להלחם : התקלקלו / נתקו ונזרקו ממקומן ועם קלקל בחצים חברו מנחם : והנה כרמל : ארץ הנטועה כל טוב ככרמל נהיה מדבר מדרש אגדה ראיתי את ההרים אלו ה האבות וכל הגבעות אלו אמהות כלומר זכותן תמה אין האדם זכות משה שנ' כ ה בו עניו מכל האדם והנה הכרמל אליהו : וכלה לא אעשה / ביושביה כי אותיר פליטים שילכו בגולה : תאבל / תחרב : זמותי / לשון מחשבה : על כי דברתי / הפורענות הזה ואקיימנה : ולא אשוב / ולא אנחם לחשוב מחשבות טובות ע עליהם : ורומה

הזכירו לגוים הנה השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרחק ויתנו על ערי יהודה קולם : כשמרי שדי היו עליה מסביב כי אתי מרתה נאם יהוה : דרכך ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך : מעי מעי אוחולה קירות לבי המה לי לבי לא אחריש כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמה : שבר על שבר נקרא כי שדדה כל הארץ פתאם שדדו אהלי רגע יריעתי : עד מתי אראה נס אשמעה קול שופר : כי אויל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו : ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם : ראיתי ההרים והנה רעשים וכל הגבעות התקלקלו : ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו : ראיתי והנה הכרמל המדבר וכל עריו נתצו מפני יהוה מפני חרון אפו : כי כה אמר יהוה שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה : על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה :

אדכרו לעממיא הא בשרו על ירושלם אימרו משרית עממין חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא וישרון על קרויא דבית יהודה וירימון עליהון קלהון : כנטרי חקלן הוו עלה מסחור סחור ארי על מימרי סריבת אמר יי : אורחתך בישתא ועובדך מקלקליא גרמו אילין ליך דא בישתא ומרדא אייתי עלך ירושלם עד דאיתבר רשע לביך : אמר נביא מעי מעי כיבין ליזע סמך ליבי המי לי ליבי לא שתיק ארי קל צוחת קרנא שמעת נפשי יבבות עבדי קרבא : תברא על תברא יתערע ארי איתבזיזת כל ארעא בתכף חרובת ארעי זמן חרא כל קרוי : עד אימתי אנא חזי סימון שמע קל קרנא : ארי איטפשו עמי מידע דחלתי לא אילפו בנין טפשין אינון ולא סוכלתנין אינון חכימין אינון לאבאשא ולאוטבא לית אינון ידעין : חזיתי ית ארעא הא צדיא ורקניא איסתכלית בשמיא והא לא מזהרין ניהוריהון : חזיתי טוריא והא זיעין וכל רמתא איתפרקא : חזיתי והא לית עמא שרי עלה וכל עופא דשמיא איטלטלו : חזיתי והא ארעא דישראל דהוה מצבא ככרמלא תבת למיהוי כמדברא וכל קירוהא צדיאה מן קדם יי מן קדם תקוף רוגזיה : ארי כדנן אמר יי צדו תהי כל ארעא וגמירא לא אעביד : על דא תחרוב ארעא ויקבלון נהורי שמיא מלעילא על דגזרית במימרי חשבית בעצתי אעבדינה ולא אתיבינה : סקל

ל"א בליש' / ב' חס' ל' / ב' את עיון ואת דן דמלכים / ב' בתרי ליש' / ד' כתי' ו"ו / ל' ל' / אוחילה ק' / ל' ז' חס' בליש' / שמעת ק' / ב' חד מ"ל וחד חס' / ב' ימ"ל / ל' / כ' ל' ג' / ל' / ל' / ל' ב' פסו' בסי' מפני מפני / ל' מלעיל / ר'

על ערי ב וסימ' את עיון ואת דן דמלכים / ויתנו על ערי יהודה קולם : מעי מעי חד מן י"א מקומות בטע' לגרמיה משרת לגרש אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסימ' את מחלת בת ישמעאל אי כבוד בן פנחס בן עלי / ויען יונדב בן שמעה אחי דוד / בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום / את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם / וגם כל היהודים אשר במואב / באים מדרך שער העליון / מעי מעי אוחילה / עבד מלך האנשים / הן ישא איש בשר קדש / ויעש / בירושלם חשבונות דו"ח : נתצו ג' בקריא וסימ' וכל עריו נתצו מפני יי' / והצורים נתצו ממנו / ונתצו רמתיך :

דפנות באהלי' שיש בו ו"ת את כביא וגו' כבעמוד : שבר על שבר / שבר השבטי' בא תחלה ועתה בא שבר יהודה : נקרא / ענין מקרה אע"פ שהוא באלף : שדדו אהלי / כנה הבתים החשובים והארמונים הגבוהי' באהלים כאילו היו אהלי' ויריעות נטויות שנקל לכבשם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע : עד מתי / השומרים מנהגם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים באים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמ' הנביא עד מתי יהיה זה הלא תשוב מחרון אפך על עמך ישרא' ועננהו הא' : כי אויל עמי / כי אילו היו חכמים ומכירי' הדרך הטובה וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין נס ושומעים קול שופר : בנים סכלים / לפי שנקראו בני האל כמו שאמר בנים אתם ליי' אלהיכם ואמר אלה הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את יי' כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר יי' מאסו וחכמה מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת יי' כמו שאמ' כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמי' ואחר שאינם יודעים את יי' ולא עושי' מצותיו חכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר : ראיתי / אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ : והנה תהו ובהו / כתרגומו צדיא וחרובא כיון שהיא שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו כמו בתחילת בריאתה שנ' והארץ היתה תהו' ובהו : ואל השמי' / כמו ואת השמי' וכן אספרה אל חק כמו אספר' את חק וירדפו אל מדין כמו את מדין והדומי' להם ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמי' ורעשו ההרי' והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העופות משם ולא יעופו באותה הארץ : ראיתי / התקלקלו / ענין קלקול ידוע בדברי רז"ל ואדוני אבי ז"ל פי' ענין קלות כלומ' רעשו מרוב קלותם כי כבדותם יעמידם : ראיתי / אין האדם / האדם שהיו בארץ אינם והם ישרא' : ראיתי / הכרמל / הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר : עריו / סמך הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים סבת היטיב' בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל : נתצו / ענין נתיצה והריסה ויונתן תירגם כמו הפוך בדיא כמו שתרגם נכתו אולי היה לומר כן אבל אפשר שנתנו נתצו הת"ו קודם לצד"י : כי כה אמר / וכלה לא אעשה / כמו שהבטיחם בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם : על זאת תאבל / תשחת וכן אבל תרום נשת"ן : על כי דברתי זמותי / כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ : וקדרו השמים / זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו : מקול

מקול פרש ורמה קשת · לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ורומה קשת יורה החצים בקשת אמר כשישמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויבאו מהערים להסתר במקומות הגבוהים : בורחת כל העיר · בורחים כל אנשי העיר וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה והדומין לו ואינו אומר על עיר מיוחדת באמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר : באו בעבים · במקומות הגבוהים בעבים על דרך הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא : ובכפים עלו · בסלעים תרגו' סלע כיפה : כל העיר עזובה · רוצה לומר כל עיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש : ואת שדוד · ואת שהוא חסר כף הדמיון ענינו ואת כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות : מה תעשי · כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתנאי מן הפורענות ולא תחושי לרעה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני הא' וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מחטאתו לא תלבש שני ולעדות עדי זהב כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן וגו' והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגו' הנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענו' והמשילם גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנסת ישראל היתה מתדמה במעשה האומו' לעבוד את אלהיה' וללבוש כלבושיהם להתגדל ולהתפאר בפניהם בבגדי' נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותה ויאמרו הרי היא כמונו ויאהבוה והנביא אומ' לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו אמר להפך בא מה שחשבתם כי אתם סלקתם בטחונכ' מעלי ובטחתם באומו' והתדמיתם להם במעשיכ' כדי למצא חן בעיניה' ויהיו חושקי' בכם והנה מאסו בכם עד שיבקשו נפשותיכ' להרג ולאבד : תקרעי · כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול אותם : עוגבים · חושקים וכן תירגם יונתן קצו בך רחמך וכן ותעגב על מאהביה והדומים לבזה הלשון עגבים חשק : כי קול כחולה · חולה שם תואר בפלס טובה מענין חיל כיולדה ומשרשו ואמר דרך משל כי בת ציון תריס קול כמו האשה היושבת על משבר תחיל תזעק בחבליה ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת ופירו' צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה : תתיפח · מענין ויפח לקץ שהוא ענין הבוין תהגה ותאמה ותקונן על הרוגיה ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי אמרה כפשי כי צער בת ציון אוי נא לי כי עיפה משב ול הצער הגדול לרוב הורגים שמצאוני ות' דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער : שוטטו · חפשו ובקשו והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלם ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים ורז"ל פירשו כיון שהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעי' וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידיך : אם תמצאו איש · ר"ל איש טוב וגדול במעשיהם וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין : ואם חי יי' · כי ברוב הם נשבעים באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמן שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לבקר הם נשבעים בשמי ואני היודע : יי' עיניך הלא לאמונה · אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה יי' עיניך הלא לאמונה כלומ' השגחתך בעולם הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם אם כן מה הועילה השגחתך בהם ודומה למה שאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו וכן מה שאמר ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה : כליתם מאנו קחת מוסר · הבאתם עד קרוב לכליה אע"פ כן מאנו קחת מוסר ואם הביאוך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא רצו לשוב לאמונה מאנו לשוב ולא שבו מעונהם ענין קיום כמו אמונה אומן במקום נאמן ות' יי' הלא גלי קדמך וגו' כבעמוד : ואני אמרתי · אמר הנביא כשראיתי אותם בעניני התוכחה הקטנים והגדולים אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולי' לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם : אלכה לי אל הגדולים · כי לפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם תוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו עול התורה אף על פי שידעוה נתקו עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה ואמר יחדו ר"ל כולם מצאתים כן וכן תירגם יונתן ברם אינון כחדא מרדו וגו' כבעמוד : על

פרש' ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' מקול פרש ורמה קשת · פרש וגלגל ורכב · פרש מעלה ולהב חרב · מצעיתא פתח : בפוך ג' וסימ' בפוך עיניה דאיזבל · מרביץ בפוך אבניך · כי תקרעי בפוך עיניך : הכיתה ג' מל' ה'

מִקּוֹל פָּרָשׁ וְרֹמֵה קֶשֶׁת בֹּרַחַת כָּל־הָעִיר בָּאוּ בֶּעָבִים וּבַכֵּפִים עָלוּ כָּל־הָעִיר עֲזוּבָה וְאֵין־יוֹשֵׁב בָּהֵן אִישׁ : וְאַתְּ שָׁדוּד מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי־תַעְדִּי עֲדִי־זָהָב כִּי־תִקְרְעִי בַפּוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי מָאֲסוּ־בָךְ עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ : כִּי קוֹל כְּחוֹלָה שָׁמַעְתִּי צָרָה כְּמַבְכִּירָה קוֹל בַּת־צִיּוֹן תִּתְיַפֵּחַ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ אוֹי־נָא לִי כִּי־עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים :

א שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם וּרְאוּ־נָא וּדְעוּ וּבַקְשׁוּ בִרְחוֹבוֹתֶיהָ אִם־תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם־יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ : וְאִם חַי־יְהוָה יֹאמֵרוּ לָכֵן לַשֶּׁקֶר יִשָּׁבֵעוּ : יְהוָה עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה הִכִּיתָה אֹתָם וְלֹא־חָלוּ כִּלִּיתָם מֵאֲנוּ קַחַת מוּסָר חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ לָשׁוּב : וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ־דַּלִּים הֵם נוֹאֲלוּ כִּי לֹא יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם : אֵלֲכָה־לִּי אֶל־הַגְּדֹלִים וַאֲדַבְּרָה אוֹתָם כִּי הֵמָּה יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם אַךְ הֵמָּה יַחְדָּו שָׁבְרוּ עֹל נִתְּקוּ מוֹסֵרוֹת :

מִקָּל פָּרָשִׁין וְדָנְגְרִין בְּקַשְׁתָּא גָּלוֹ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא עָלוּ לְמֵיעַרַק בְּחוּרְשַׁיָּא סְלִיקוּ לְאִיטַּמָּרָא בְּכֵיפַּיָּא כָּל קִירְוֵיהוֹן שְׁבִיקָן וְלֵית דְּיָתֵיב בְּהוֹן אֱנָשׁ : וְאַתְּ הָא מִתְבַּזְּזָא מָה אִית בִּיךְ חֵיל לְמֶעְבַּד אֲרֵי אִתְרְחֵיצְתְּ עַל לִבְשֵׁי צִבְעָנִין וְעַל דְּמִיתַּקְּנִין בְּתִיקוּנִין דִּדְהַב אֲרֵי תְכַחֲלִין בִּצְרִירָא עֵינָךְ לָא לַהֲנָאַת תִּיתַּקְּנִין קְצוֹ בִיךְ רַחֲמָךְ מִקְטְלִיךְ בָּעָן : אֲרֵי קָל כִּמְעַדְיָא שְׁמָעִית עָקָא כְּאִיתְּתָא דִּמְשָׁרְיָא לְמֵילַד בְּכוּר קָל כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן דְּמִשְׁתַּטְּחָא וּפָרְסָא יְדָהָא אָמְרָא וַוי כְּעַן לִי אֲרֵי מִשְׁתַּלְהֲיָא נַפְשִׁי מִן קֳדָם קָטוֹלַי : הֲלִיכוּ בְּשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וַחֲזוֹ כְּעַן וּדְעוּ וּבְעוֹ בִּרְחוֹבָהָא אִם תַּשְׁכְּחוּן גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין אִם אִית עָבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט בָּעֵי הֵימָנוּתָא וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן : וְאִם בִּשְׁמָא דַּייָ יַמָּן בְּכֵן לְשִׁקְרָא אִינּוּן מִשְׁתַּבְעִין : יְיָ הֲלָא גְּלֵי קֳדָמָךְ לְאוֹטָבָא לְעָבְדֵי הֵימָנוּתָא רְשִׁיעַיָּא אַלְקִיתָא יָתְהוֹן וְלָא תָבוּ שֵׁיצִיתִינוּן סָרִיבוּ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אַתְקִיפוּ אַפֵּיהוֹן מִטִּינָרָא סָרִיבוּ לְמֵיתַב : וַאֲנָא אֲמָרִית בְּרַם מְמַסְכְּנִין אִינּוּן אִיטַּפְּשׁוּ אֲרֵי לָא אַלִּיפוּ לְמִידַע אוֹרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן : אֵיהַךְ לִילְוַת רַבְרְבַיָּא וַאֲמַלֵּיל עִמְּהוֹן אֲרֵי אִינּוּן אַלִּיפוּ לְמִידַע אוֹרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן בְּרַם אִינּוּן כַּחֲדָא מְרַדוּ טַן אוֹרַיְתָא אִתְרְחַקוּ מִן אוּלְפָנָא :

וסימ' לך והכיתה את עמלק · והכיתה את בית אחאב · הלא לאמונה הכיתה אתם · ב' קדמאי מלרע : כל דבור אתו אתך אתם דגש בב"ט רפי אותו אותך אותם וסימ' נמסר בסדר וירא :

רש"י

ורומה · כמו רמה בים : באו בעבים · ביערות עבים מקום סיבוך קוצים להטמן : ובכיפים עלו · סלע מתרגם כיפה : כי תלבשי שני · להתנאות ולמצא רחמים לפני השודדים : תקרעי בפוך · לשון קריעה שהפוך נראה כ כמרחיב קרע העין כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת ק קרע : פוך · לשון כוחל : עוגבים · המשחקי' עם הנשים בברי מיני מיחוף כמו ותעגבה על פלגשיהם : נפשך יבקשו · מבקשים להרגך : כמבכירה · כאשה המבכרת תחלת לידתה : תתיפח · תייליל ותצעק בגיחות קונפלי"נט בלע"ז כמו ויפח חמס לשון דיבור : אוי נא לי · כך אומרת : יי' עיניך הלא הם · על בעלי אמונה להטיב ולמה בגדו זה בך ואין מבקש אמונה : הכיתה אותם · ולא נעשו חולים על המכה לשום אל לבם לשוב מרעתם : קחת · כמו לקחת : ואני אמרתי · הנביא אומר כן אך דלים הם מחכמה אלו שאני מדבר ע עמהם : נואלו · לשון אויל כתרגו' איטפשו : אלכה לי אל הגדולי' · הם ישמעו אך לא הועלתי וגם המה יחדיו שברו עולו של הקב"ה מעליהם : אריה

מהנה ז' בקריא' וסימ' ועשה מאחת מהנה, כל היוצא מהנה יטרף, ושמרון בחצי חטאתיך, והלשכות העליונות קצרות, אחת מהנה לא נעדרה, אחת מהנה לא נשברה, בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דד"ה; לוא לה מל' וסימ' נמסר בסדר ויקרא: ואכלתם ב' בקריא' וסימ' והעם הזה עצים ואכלתם, ואכלתם ח"ת

עַל־כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם נָמֵר שֹׁקֵד עַל־עָרֵיהֶם כָּל־הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף כִּי רַבּוּ פִּשְׁעֵיהֶם עָצְמוּ מְשֻׁבוֹתֵיהֶם: אֵי לָזֹאת אֶסְלוֹחַ לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים וָאַשְׂבִּעַ אוֹתָם וַיִּנְאָפוּ וּבֵית זוֹנָה יִתְגֹּדָדוּ: סוּסִים מְיֻזָּנִים מַשְׁכִּים הָיוּ אִישׁ אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ: הַעַל־אֵלֶּה לוֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי: עֲלוּ בְשָׁרוֹתֶיהָ וְשַׁחֵתוּ וְכָלָה אַל־תַּעֲשׂוּ הָסִירוּ נְטִישׁוֹתֶיהָ כִּי לוֹא לַיהוָה הֵמָּה: כִּי בָּגוֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה: כִּחֲשׁוּ בַּיהוָה וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא וְלֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה וְחֶרֶב וְרָעָב לוֹא נִרְאֶה: וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הִנְנִי נֹתֵן דְּבָרַי בְּפִיךָ לְאֵשׁ וְהָעָם הַזֶּה עֵצִים וַאֲכָלָתַם: טו הִנְנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם גּוֹי מִמֶּרְחָק בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה גּוֹי אֵיתָן הוּא גּוֹי מֵעוֹלָם הוּא גּוֹי לֹא־תֵדַע לְשֹׁנוֹ וְלֹא תִשְׁמַע מַה־יְדַבֵּר:

עַל כֵּן מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא מֵחוּרְשָׁא וְיִקַטְּלִינוּן עַמְמַיָּא דְתַקְפִין כְּדֵיבֵי רַמְשָׁא יְבַזְּזוּנוּן שִׁלְטוֹנִין דַחֲסִינִין כְּנִמְרָא כַּמְנִין עַל קִרְוֵיהוֹן כָּל דְיִפּוֹק מִנְהוֹן יִתְקְטֵל אֲרֵי סַגִּיאִין מַרְדֵיהוֹן תַּקִיפִין תִּיוּבַתְהוֹן: נְבִיָּיא אֵימַר לֵיהּ לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל אֵידָא אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן אֲנָא קְרֵיתִי לְכוֹן בְּנִין וְאִינוּן שְׁבַקוּ פוּלְחָנִי וּמְקַיְּמִין בְּשׁוּם טַעֲוָתָא עוֹד שְׂבָעִית יַתְהוֹן טוּבָא וְאִינוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי זַנָּאִין וּבֵית נַפְּקַת בָּרָא מִכְתַּיְעִין: סוּסָוָן אַגִּירָיסִין אַחֲרִין הֲווֹ גְבַר עַל אִיתַּת חַבְרֵיהּ מְצַוְּחִין: הַעַל אִילֵין לָא אַסְעַר לְאֵיתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָּא אֲמַר יְיָ וְאִם מִן עַמָּא דִכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְהוֹן כִּרְעוּתִי: סָקוּ בְּקִרְוָהָא וְחַבִּילוּ וּגְמִירָא לָא תַעְבְדוּן פַּגָּרוּ בִּירָנְיָתָהָא אֲרֵי לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהוֹן: אֲרֵי שְׁקָרָא שְׁקָרוּ בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲמַר יְיָ: כַּדִּיבוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲמַרוּ לָא מִן קֳדָמוֹהִי אַתְיָא עֲלָנָא טַבְתָא וְאַף לָא תֵיתֵי עֲלָנָא בִּישְׁתָּא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא לָא נִיחֱזֵי: וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא יְהוֹן לְלָמָא וּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן לָא תִתְקַיֵּים דָא פּוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵד מִנְהוֹן: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת חֲלַף דְאִתְנַבֵּיתוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין הָא אֲנָא יָהֵיב פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ תַּקִיפִין כְּאִישָׁתָא וְעַמָּא הָדֵין חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וִיקַטְּלִינוּן: הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן עַם מְרַחִיק בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ עַם תַּקִיף הוּא עַמָּא דְמֵעַלְמָא הוּא עַמָּא לָא תֵידַע לִישָׁנֵיהּ וְלָא תִשְׁמַע מָה דִימַלֵּל: בית

השדה: ולא תשמע ד' דסמיכי בקריא' וסימ' לא תאבה לו ולא תשמע אליו, ואם יפנה לבבך ולא תשמע' הנני מביא עליכם גוי ממרחק, עד אנה יי' שועתי דתדיסר:

רשי

אריה, מלכות בבל: זאב, מלכות מדי: נמר, מלכות יון: יטרף, באדום: זאב ערבות, לשון ערבה ושוחה זאב המדבר: שוקד, ממהר, ומנחם חברו עם לשון שמירה כמו לשקוד על ד דלתותי וי"ת לשון אריבה: אי לזאת אסלח לך, בתמיה שמא לזאת אסלח לך ומנחם פי' אי כמו אין אשר בניך עזבוני ו ואשביע אותם כל טוב: יתגודדו, יתקבצו גדודים: סוסים מיוזנים משכים היו, כסוסים אלו המיוזנים בקושי אבר תשמיש בכל בקר היו משכים לאור בקר הוא ב בהשכמה: יצהלו, לשון זה נופל על הסוסי' מקול מצהלות אביריו לשון צהלה אנווישמי"נט בלעז: בשרותיה, לשון מישור: ומנחם חברו לשון חומה עם אדלב שור אך לא יתכנו כ כטישות כ"ש בלעז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם ההומות ולא עם ה המישור ואני אומר שרותיה לשון שורות הכרם וי"ת בשרותים בקירוהא ונטישותיה בירניתהא: ויאמרו לא הוא, לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא: והנביאים יהיו לרוח, כתרגומו ונביאי שקרא יהון ל ללמא כלומר הנבואה הנבאים לנו נביאי שקר בשמו של הקב"ה דבריהם יהפכו להבל: והדיבר, של קדושה שהם אומרים לנו בשם הקדוש ב"ה אינו בהם: כה יעשה להם, הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר יי' לי ומה אמר יען דברכם את הדבר הזה וגו' ואכלתם, ותאכל אותם: איתן, תקיף: גוי מעולם הוא, מימי קדם התחיל למרוד בי בדור הפלגה בארץ שנער: אספתו

רדק

על כן הכם, על שעברו על התורה מעליהם הכה אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך לישוב כדי לטרוף הבהמה יחידי כי אינו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לצאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות ישדדם שלם נקוד על דרך החסר או הוא מבנין מרובע כמו ישודד מכבותיו ובא כמשפטו והוא הבנין האריה ינשל למלך כמו שהאריה מלך החיות והזאב משל לחיל ונמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במשיריתיה יסק עליהון וגו' כבעמוד ויש מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה: נמר שקד, כמו שוא שקד שומר ענין השקדנות על הדבר וההתמדה בו: מהנה, ר"ל מהערים: אי לזאת אסלח לך, מלת אי לשון קריאה והוא הכוף בלשון ערבי יא מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך כלומר בעבור זאת הטוב' ואיני מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו' והקריאה כנגד ירושלם: ואשביע אותם וינאפו, על דרך וישמן ישורון ויבעט: יתגודדו, יתקבצו גדודים ולא ישובו איש מחברו וכן תירגם יונתן מסתייעין: סוסים מוזנים, כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות והוא כמו הפוך מזונים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסי' שנתנו להם מזון רב בלילה והם שבעים בתאותם בבקר יצאו ויצהלו וצהלתם היא נתינת קולם ובשמחה א אורג"ליר בלעז כן הם יצאו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם: ואל אשת רעהו, בעבור אשת רעהו: משכים, שם וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר: העל אלה, אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא א אענישם על הרעות הגדולו' האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר: ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי, ונפשו הוא והוא נפשו וכן נשבע יי' בנפשו כמו בי נשבעתי ויונתן פי' בנפשי כלומ' ברצוני תרגם ואם עמא דכדין עובדיהון לא אתפרע מנהון כרעותי: ואם בגוי אשר כזה, זה עם וי"ו השמוש ואם והבאים אחר זה בפרשיות ה האחרות אם בלא וי"ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כ כתרגומו: עלו בשרותיה, בחומותיה תרגום חומה שורא והכנוי לירושלם והצווי עלו ושחתו כנגד האויבים ויונתן תירגם בשרותיה בקרוהא: הסירו נטישותיה, הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו ארמנותיה בירניתהא: כי לא ליי המה, עתה כבר היו ליי' שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה ליי' שיגן עליהם כי עם העיר עזבוהו והוא עזבה והתירם לאויב ויש מפרשים הסיר נטישותיה כמו ואת הנטישות הסר הרת שהם סעיפי האילנות המתפשטים ובאמרו וכלה לא תעשו אינו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם: כי בגוד, לפיכך תקחו נקמתי מהם ובדין אני מצוה לכם שתשחיתום כי הם בגדו בי: כחשו ביי' ויאמרו לא הוא, פירוש לא הוא שיטביח עלינו ויראה מעשינו ואם נעשה כחפצנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אף על פי שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא תבא להם נבואה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימר' דיי' ואמרו וגו' כבעמוד: והנביאים, הנביאים שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה להם לרוח כלומר כמוץ לפני רוח: והדיבר אין בהם, כיון שמדבר אין בהם כלומר רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמיפין להם מעשיהם ואומרים לא תבא עליכם רעה ובזמנם זה יבלו ויהיו לרוח: כה יעשה להם, על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומ' כך וכך רעה יעשה להם וי"ת ונבייי שקרא יהון וגו' כבעמוד: לכן כה א"י, את הדבר הזה, שאתם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והנה דברי מגעים אליך הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה כמו שאמר אומר ויהי דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד העם ואמר בפיך כמדבר כנגד הנביא הרי הוא כאומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני מתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם שתרגם כנגד הנביאים שתרגם חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין: הנני מביא, בית ישראל: קריאה, ממרחק, כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן, חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא, מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם ירלים אותנו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו, ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו: ולא תשמע, ולא תבין והענין כפול במלות שונות: אשפתו

אשפתו · כי אוצר האשפה ימיתו כל מי שיגעו בהם ופאילו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים : כלם גבורים · כי הם מלומדי מלחמה ואין להם מפלט להנצל מידם : ואכל · לחמך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוק יש אכילה היא איבות המאכל ויש אכילת החרב כמו שתרגם יונתן ויבוזון אורחך וגו׳ כבצמור : ירושש · ענין רש וסבר וענין הריסות מפל גם כן בהריסת הערים כמו כי תאמר ארוס רששנו ונשוב ונבנה חרבות : בחרב · בעת החרב או טעם בחרב לא נלה לבניך ולבנותיך כאילו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה להכאיב נפש האבות שישחטו בניהם לעיניה׳ והם הקטני׳ שמתים בעון אבותם : גם בימים ההמה · כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתו׳ לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה : והיה כי תאמרו · מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה · ושב לדבר כנגד הנביא שיגיד להם תשובת השאלה כאשר ע׳ עזבתם וגו׳ והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם : כן תעבדו זרים · מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם : הגידו · אומר לכל השומעי׳ דברו שיאמרו להם זאת התוכחה דבר חול גבול הים : שמעו נא · מבואר הוא : האותי · איך לא תיראו מפני· והנה יש לי שני עדים שלא תוכלו להכחיש כי האחד הוא בכלל העולם והאחר הוא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים על מקום אחד ותראה היבשה והנה ב בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ ל מקום אחד היו שופכים על המקום ההוא גבבים כמו מד והיה להם לפי טבעם לרדת ו ולהתפשט על פני כל הארץ כ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסף והאמירה היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו · והנה החול אין חומה גבוה ש שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשי׳ והומין ובאים עד השפה כאילו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני מנעתי טבעם בזה ובזה תוכלו להכיר כי אני משגיח ב בתחתונים ועושה בהם כרצוני ואיך לא תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי ל לקרות אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם סורר ומורה שאתם מכירים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעונותכם רבונו אמונתן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבעות חקות קציר ישמור לנו ובהיותכם מיוחדים בין שאר האומות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן להם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר להם מבלתי מכוין ומשגיח הופך הטבע כרצונו כאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרים בתורה אבל זה העד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא סר ולא יסור כל ימי היות עולם וכזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים בואת גלי הים עד השפה ולא יעברו החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאילו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ זה דבר שלא יוכל אדם להכחיש : תחילו · מן חיל כיולדה : יעברנהו · הנון נוספת כמו כל היום יברכנהו : ויתגעשו · גליו שאמר בסוף · ויעברנהו גם כן בנון נוספת : ולעם · סרו וילכו · סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם ות״ת על דסטו מבתר פולחני גלו : ולא אמרו · נירא נא · נון נא נקראת רפה אע״פ שמלת נירא נקראת מלעיל : הנותן גשם · ואחר כך פי׳ יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב ויורה בוי״ו השמוש הנותן גשם בשאר עתי השנה לצורך הנבות ולשתו׳ ולשאר צרכי האדם והבהמו׳ ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו : שבועות חקות קציר ישמור לנו · אותם שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה מנשבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבעות עד חג השבועו׳ לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות ות״ת בזמן קים שבועיא דבזמן חצדא נטר לנא : עונותיכם · והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון האל היה נותן לכם גשם בעתו וכל דבריכם באים על הנכונה אם כן מי מנע הטוב מכם ומי הביא עליכם הרע אלא עונותיכם וחטאתיכם : כי נמצאו · ישור כשך יקושים · יביט כל אחד בדרכי׳ אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה בעתו ויביט כאדם המניח יקוש׳ ומציב משחית ללכד העופות כן יביטו הם ויראו ויארבו והציבו משחית אנשי׳ ילכודו ולא עופות ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות כן הם מציבים ומארבים מזה ומזה ללכוד אנשי׳ ולגזול מהם מה בעתם

ישור

אשפתו ג׳ בקריא׳ וסי׳ אשפתו כקבר פתוח · אשרי הגבר אשר מלא אשפתו · הביא בכליותי בני אשפתו : פתוח ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקה : בהנה ג׳ וסימ׳ לחטא׳ אשר הוא יושב בהנה׳ אשר אתה בוטה בהנה בחרב : חק עולם ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו׳ כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם ·

אַשְׁפָּתוֹ כְּקֶבֶר פָּתוּחַ כֻּלָּם גִּבּוֹרִים׃ וְאָכַל קְצִירְךָ וְלַחְמֶךָ יֹאכְלוּ בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ יֹאכַל צֹאנְךָ וּבְקָרֶךָ יֹאכַל גַּפְנְךָ וּתְאֵנָתֶךָ יְרֹשֵׁשׁ עָרֵי מִבְצָרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵנָּה בֶּחָרֶב׃ וְגַם בַּיָּמִים הָהֵמָּה נְאֻם־יְהוָה לֹא־אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם כָּלָה׃ וְהָיָה כִּי תֹאמְרוּ תַּחַת מֶה עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהֵי נֵכָר בְּאַרְצְכֶם כֵּן תַּעַבְדוּ זָרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָכֶם׃ הַגִּידוּ זֹאת בְּבֵית יַעֲקֹב וְהַשְׁמִיעוּהָ בִיהוּדָה לֵאמֹר׃ שִׁמְעוּ־נָא זֹאת עַם סָכָל וְאֵין לֵב עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ׃ הַאוֹתִי לֹא־תִירָאוּ נְאֻם־יְהוָה אִם מִפָּנַי לֹא תָחִילוּ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חָק־עוֹלָם וְלֹא יַעַבְרֶנְהוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ וְלֹא יוּכָלוּ וְהָמוּ גַלָּיו וְלֹא יַעַבְרֻנְהוּ׃ וְלָעָם הַזֶּה הָיָה לֵב סוֹרֵר וּמוֹרֶה סָרוּ וַיֵּלֵכוּ׃ וְלוֹא־אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַנֹּתֵן גֶּשֶׁם וְיֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּעִתּוֹ שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר יִשְׁמָר־לָנוּ׃ עֲוֺנוֹתֵיכֶם הִטּוּ־אֵלֶּה וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב מִכֶּם׃ כִּי־נִמְצְאוּ בְעַמִּי רְשָׁעִים

בֵּית אֲזֵיהּ כְּקִבְרָא פְּתִיחַ כּוּלְהוֹן גִּיבָּרִין׃ יְבוּז חֲצָדָךְ וּמֵיכְלָךְ יִקְטְלוּן בְּנָךְ וּבְנָתָךְ יִשְׁבֵּי עָנָךְ וְתוֹרָךְ יְבוּז פֵּירֵי גוּפְנָךְ וְתֵינָךְ יְפַגַּר קִרְוֵי אַרְעָךְ כְּרִיכָתָא דְּאַתְּ רָחִיץ לְאִישְׁתֵּיזָבָא בְהוֹן מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא׃ וְאַף בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן אֲמַר יְיָ לָא אַעֲבֵיד עִמְּכוֹן גְּמִירָא׃ וִיהֵי אֲרֵי תֵימְרוּן חֲלַף מָה עֲבַד יְיָ אֱלָהָנָא לָנָא יָת כָּל אִלֵּין וְתֵימַר לְהוֹן כְּמָה דְּשַׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲכוֹן כֵּן תִּשְׁתַּעְבְּדוּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא בְּאַרְעָא דְלָא דִילְכוֹן׃ חַווֹ דָא בְּבֵית יַעֲקֹב וּבַשְּׂרוּהָא בְּבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר׃ שְׁמַעוּ כְעַן דָא עַמָּא טַפְשָׁא וְלֵית לֵיהּ לֵב דְּעֵינִין לְהוֹן וְלָא חָזָן אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין׃ הֲמִן קֳדָמַי לָא תִידְחֲלוּן אֲמַר יְיָ אִם מִן קֳדָם מֵימְרִי לָא תְזוּעוּן דְּשַׁוֵּיתִי חָלָא תְּחוּמָא לְיַמָּא קְיָם עָלַם וְלָא עָדֵי לֵיהּ וּמִטַּרְפִּין וְלָא אָכְלִין וְהָמָן גַּלּוֹהִי וְלָא עָדָן לֵיהּ׃ וּלְעַמָּא הָדֵין הֲוָה לֵב סָטֵי וּמָרִיד עֲלְ דְּסָטוּ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי גְלוֹ׃ וְלָא אֲמָרוּ בְּלִבְּהוֹן נִדְחַל כְּעַן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִּמְחִית מְטַר בַּכִּיר וְלַקִּישׁ בְּעִדָּנֵיהּ דִּבְזִמַּן קְיָם שְׁבוּעַיָּא דִּבְזִמַּן חֲצָדָא נְטַר לָנָא׃ חוֹבֵיכוֹן גְּרַמוּ אִלֵּין לְכוֹן וְחַטָאֵיכוֹן מְנָעוּ טוּבָא מִנְּכוֹן׃ אֲרֵי אִשְׁתְּכָחוּ בְּעַמִּי חַיָּבִין

והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה · והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש · האותי לא תיראו נאם יי׳ ואם מפני · וי״א בליש וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : שבועות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ שבעת חקת קציר ישמר לנו · שבועי שבעות להם · חג שבעות ימים דיחזקאל · שבעות מטות אומר · קדמא חס׳ :

רש״י

אשפתו · מקום נרתק החצים : ירושש ערי מבצריך וגו׳ הריזה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריהם אשר אתה בוטח בהנה ירושש ימסכן : בחרב · על ידי נייכות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכם : האותי לא תיראו · הלא הים שאינו רואה מפני הפורענו׳ ואינו מצפה לקיבול שכר ירא מפני ואינו עובר הגבול אשר שמתי סביביו : תחילו · לשון פחד : ויתגעשו גליו · ומרומם לעבור הגבול ולא יוכלו לעבור : והמו גליו · שאון קול גדול : ולא יעברנהו · הגלי׳ לא יעברו הגבול : יורה ומלקוש · כתרגו׳ בכיר ולקיש · שבועות חוקות קציר · שבעה שבועו׳ שחקק לנו בהם שתי חקו׳ת קציר חק העומר וחק שתי הלחם : ישמר לנו · שיהא הקציר בזמנו : הטו אלה · הטו החקות האלה מעליכ׳ שאינו שומרם לכם ואתם כלים ב ברעב : ישור

ישור: יארוב וכן למען סוררי לשון אשורנו ולא קרוב: כשך יקושים, כאשר ישוך היקוש שעושין ללכוד כבשים ביער שרגלו בא לתוכו והוא נושכו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פ״ידיבלע״ז: הציבו משחית, ציב״ל בלע״ז כן עושין אורבים על עיר או על דרך: הציבו, כמו מצב פלשתים: ככלוב, הוא מקום שמפטמין בו עופות וכן תירגמו יונתן בבית פיטמא ובלע״ז פר״יק: עשתו, לשון עשת מן גוף עב ובלע״ז א אוספ״סירט: עברו דברי רע, אם באת רעה או עבירה לידם לא כנו ממנה אלא ע עברו בה ועשאוה: לא דנו דין יתום, למען יצליחו: שמה, תמהון: ושערורה, דבר מגונה לכל ומהו דבר התמהון הנביאי׳ נבאים שקר ואומרים הוו גוזלין ואונסין והכהנים שהם שופטי העם ומנשיהם ירדו את העם על ידי ה הנביאי׳ כלו׳ לאחריהם כמו והמלך עובר וכל העם עוברים על ירו רדוד אחריו אף כאן על ידיהם אחריהם ל לעשות כדברי הנביאי׳: העיזו בני בנימין, ללכת לעריכם לשמור מבצריכם: בית הכרם, שם מקום הוא: שאו משאת, כן להקבץ ולהלחם על נפשכם: הנוה והמעונגה דמיתי, החרבתי תרגמו יונתן לשון ונדמו נאות ה השלום נדמתה א אשקלו׳: רעי׳ ועדריהם, משל הוא מלכים וחיילותיהם: רעו, אכלו: את ידו, את מקומו סביביו: קדשו, זמנו: אוי לנו, לעת: פנות היום: כי פנה היום, כאשר פנה לעת ערב הביתו האור בבית המקדש: כרתו

ישור יביט כמו אשורנו ולא קרוב כשך הוא מקור כמו כהניח או תאר והוא כמו מניח מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד יקושים שם כמו מוקשים וי״ת ארי אשתכחו בעמי חייבין וגו׳ כבעמוד: ככלוב מלא עוף, כלוב כלי עשוי מנסרין מגדלין בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן ת״י כבית פיטמא ודומה לו והנה כלוב קיץ כל עשוי מנסרים והמשילם לכלוב מלא עוף כמו שהכלוב ממלאים אותו עופות כפי מה שהוא ונותנים לתוכו מאכלם ומשק׳ ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה ר״ל ממון מקובץ במרמה ובאון ומתעדנין בו: על כן גדלו ויעשירו, על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו: שמנו עשתו, על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קצת המליצה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים עשתו וכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו ניכסין: גם עברו דברי רע, לא דים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע כלומר יותר הרעו לעשות מאשר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אורית׳ עברו דבים דין יתום לא דנו ופי׳ דין יתום כלומ׳ משפט היתום והאדם החלוש שלא שפטו ולא לקחו משפטם מעושקיהם: ויצליחו, ואף על פי כן ויצליחו: ומשפט אביונים, כפל ענין במלו׳ שונות: העל אלה פירושו כתרגומו העל אילין לא אסער וגו׳ כבעמוד: שמה ושערורה נהיתה, שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שנהיה בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערורה ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכת״י שמה תימה ויש נוסחאות תיומא והוא לשון כליון כמו מתם תיומי מיא בדברי רז״ל ותרגו׳ שערורה ושנו: הנביאים, עתה פי׳ מה היא השמה והשערורה שנהיתה

כזה ה׳ וסימ׳ הנמצא כזה איש אשר רוח, והיה כזה יום מחר, אם בגוי אשר כזה, ותרין חברוהי: משאת ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ועל בית הכרם שאו משאת, נוגי ממועד, ויתן משאת כיד המלך, וחד ומשאת ויתן לו ארוחה ומשאת: קומו ונעלה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ קומו ונעלה בצהרים, ודבתריה קומו ונעלה בלילה,

יָשׁוּר כְּשַׁךְ יְקוּשִׁים הִצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכֹּדוּ׃ כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל־כֵּן גָּדְלוּ וַיַּעֲשִׁירוּ׃ שָׁמְנוּ עָשְׁתוּ גַּם עָבְרוּ דִבְרֵי־רָע דִּין לֹא־דָנוּ דִּין יָתוֹם וְיַצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֶבְיוֹנִים לֹא שָׁפָטוּ׃ הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרָה נִהְיְתָה בָּאָרֶץ׃ הַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל־יְדֵיהֶם וְעַמִּי אָהֲבוּ כֵן וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְאַחֲרִיתָהּ׃ הָעִזוּ בְּנֵי בִנְיָמִן מִקֶּרֶב יְרוּשָׁלַ͏ִם וּבִתְקוֹעַ תִּקְעוּ שׁוֹפָר וְעַל־בֵּית הַכֶּרֶם שְׂאוּ מַשְׂאֵת כִּי רָעָה נִשְׁקְפָה מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ הַנָּוָה וְהַמְּעֻנָּגָה דָּמִיתִי בַּת־צִיּוֹן׃ אֵלֶיהָ יָבֹאוּ רֹעִים וְעֶדְרֵיהֶם תָּקְעוּ עָלֶיהָ אֹהָלִים סָבִיב רָעוּ אִישׁ אֶת־יָדוֹ׃ קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַצָּהֳרָיִם אוֹי לָנוּ כִּי־פָנָה הַיּוֹם כִּי יִנָּטוּ צִלְלֵי־עָרֶב׃ קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַלָּיְלָה וְנַשְׁחִיתָה אַרְמְנוֹתֶיהָ׃

ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ וחד ככלוב · ל׳ ל׳ · ל׳ וחד ויכליחו · ה׳ · ל׳ וחד שערורה · ל׳ · ה״ה · ל׳ ואם · ל׳ וחד ובתקוע ג׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ב׳ · ג׳ · י״ב · ג׳ · ל׳

בְּנִכְלִין אַשְׁרִין דָּם זַכִּי כִּלְבוּשׁ צַיָּדִין דְּמָחֵי וְקָטִיל מִתְעַשְּׁתִּין לְחַבָּלָא נַפְשִׁין קָטְלִין׃ כְּבֵית פִּטְמָא דִּמְלֵי עוֹפָא כֵּן בָּתֵּיהוֹן מְלַן נִכְלִין עַל כֵּן סַגִּיאוּ וַעֲתִירוּ׃ עֲתָרוּ אַף קְנוֹ נִיכְסִין אַף עֲבָרוּ עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא עֲבָרוּ דְּבִישׁ דִּין דִּקְשׁוֹט לָא דַיְינִין וְאִילוּ הֲווֹ דַיְנִין דִּין יַתְמָא הֲווֹ מַצְלִיחִין וְדִין חֲשִׁיכַיָּא בִּקְוּשְׁטָא לֵית אִינוּן דַּיְנִין׃ הַעַל אִילֵּין לָא אֶסְעַר לְאִיתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישָׁא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִּכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כִּרְעוּתִי׃ תִּימְהָא וּשְׁנוּ הֲווֹ בְּאַרְעָא׃ נְבִיֵּי שִׁיקְרָא מִתְנַבַּן שְׁקַר וְכַהֲנַיָּא מְסַיְעִין עַל יְדֵיהוֹן וְעַמִּי רְחִימוּ כֵן וּמָה תַּעְבְּדוּן לְסוֹפָא׃ גְּלוֹ בְּנֵי בִנְיָמִן מִגּוֹ יְרוּשְׁלֶם אֲרֵי קָל צְיוֹחַת קְרָבָא אִשְׁתְּמַעַת בְּאַרְעָא וְעַל בֵּית בִּקְעַת כַּרְמַיָּא זְקִפוּ עַמְמַיָּא סִמְוָתָא אֲרֵי בִישְׁתָא אִסְתְּכִיאַת מִצִּיפוּנָא וּתְבִירָא רַבָּא׃ יָאֲתָא וּמְפַנְּקְתָא אִיכְדֵין קַלְקֵילַת יַת אוֹרְחָתִיךְ בְּכֵן בְּהִיתַת כְּנִשְׁתָּא דְּצִיּוֹן׃ לַהּ יֵיתוּן מַלְכִין וּמַשִּׁירְיָתֵיהוֹן יִגְרוּן עֲלַהּ מַשְׁכְּנִין כְּחוֹר סְחוֹר וְסַיְעִין גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ׃ זַמִּינוּ עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא קוּמוּ וְנִיסַּק בְּטִיהֲרָא וַוי לָנָא אֲרֵי פְנָא יוֹמָא אֲרֵי נְגַדוּ טוּלֵי רַמְשָׁא׃ קוּמוּ וְנִיסַּק בְּלֵילְיָא וְנַחְבִּיל בִּרְנְיָתְהָא׃ ארי

קומו ונעלה ציון אל יי׳, וחד קומו נעלה:

בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רע: נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם, ענין לקיחה מן ורדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב וי״מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר״ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומנותם ומטים המשפט כרצונם: ועמי אהבו כן, ר״ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים: ומה תעשו לאחריתה, כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר כלומר אם השערורה יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתה כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה: העיזו, הניסו כמו שלח העז מקנך אומר לבני בנימין שהם בירושלם אתם בנימין נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כל שכן משאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקום שתנוסו משם והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלם היתה ליהודה ובנימין ומה שאמר לבנימין ולא אמר ליהודה כאדם שמוהה על קרוביו תחלה כי הוא כותב עליהם יותר ממה שהוא כותב על אחרים והוא היה מענתות בארץ בנימין והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וי״ת העיזו גלו: ובתקוע תקעו שופר, תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקועה ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להנים העם אל העיר: ועל בית הכרם שאו משאת, מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור כל הכרמים אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקי׳ הלהבה ויבואו ומשאת כמה משואות במשנה: נשקפה, נראתה ונגלתה עתה תבא: מצפון, היא בבל שהיא לצפון: הנוה והמעונגה דמיתי, פעל יוצא כמו אם היה מן הדגום דמיתיך רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחריבה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלה סוקיות ומעונגה ונוה תאר לנקבה בפלס דוה ורבי יהודה חיו״ג פירש הנוה כמו נאוה באל״ף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי ונוי וכן תרגם יונתן ומפנקא והרומי אבי זכריה ז׳ לברכה פירש דמיתי כרתי כמו נדמו עמי: אליה, המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חייליהם וצבאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והעם לצאן כמו הוי רועה אוילי ונתתי להם רועים כלבי והדומים להם וכת״י לה ייתון מלכים ומשירייתהון: רעו איש את ידו, את מקומו, וכן רועות על ידיהן כלומר מלך אחד או שר יצור על עיר או על ערים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ: קדשו עליה מלחמה, אומר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמן למלחמה על ציון: קומו ונעלה בצהרים, ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים כמו שאמר מדבר באפל יהלך ומקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים להם עולה עליהם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים אומרים אויבנו לרעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועת יפה לרוב האורה ואנחנו נקח ממנו הרע ולא הטוב כי לנו חשך היום וזהו כי פנה היום שלנו האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה: קומו, ארמנותיה, שהם חושבים לשגב בהם נשחיתה אותם: כי

כי כה אמר יי׳ · כלומר מאת יי׳ היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה וכאילו אמר להם כרתו עצה עצה כמו עץ והה״א אינה לכינוי כי היא רפה אמר כרתו עצים לעשות מהם דיק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדיק וכדומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגום סוללה מליאתא והוא שסופתין עפר ועצים תוך החפירות אשר סביב העיר עד שממלאי׳ אותם מעפר ועצים תלים סביב לעיר על מלוי החפירות כדי לעלות מהם לחומה והוא הנקרא סוללה:

כרתו עצה: לא מפיק ה״א והוא לשון עץ שאין לשון כריתה נופל על העצה ועצה האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה: העיר הפקד · שבאה פקודתה: כהקיר · לשון מקור: ביר · באר: כן הקרה רעתה · כן נובעת רעתם תמיד מוסיפים ומחדשים: חלי ומכה · על כן איתיתי עלה מרע ומחא: הוסרי · קבלי מוסר: פן תקע · פן תנתק הוקע לשון חיבור והוקע אותם ויש מפר׳ לשון הסרת החיבור והרבה תיבות משמשות כן: עולל · גרפא״ץ בלעז לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללו׳ והעניים באים ועוללי׳ אותם כן יבוזו ויחזרו ויבוזו: השב ידך · את׳ השונא השב ידך לשלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ומחפש העוללות וכן היתה שהגלה את יהויקים והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף שלשה חדשים והגלהו חזר לסוף שתי עשרה שנה והגלה את צדקיהו: סלסלות · רבירקו״רש בלעז כמו סלסלה ותרוממך כך פיר׳ דונש ומנח׳ פי׳ לשון סל פני״רש בלעז: ואעידה · לשון התראה: ערלה · אטומה וכן כל לשון ערלה: לחרפה · מחרפין אותו: ואת חמת יי׳ מלאתי · לבי מלא נבוא׳ לבוא חמת יי׳ עליהם: הכיל · כמו להכיל אסופרי״ר בלעז: שפוך על עולל · לשפוך על היונקים: בחוץ · בשוק: מלא ימים · קרוב למות והוא יתר על זקן: שדות ונשים יחדו · יוסבו לאחרים: בוצע בצע · אוסם ממון: על נקלה · קל הוא לנביאי השקר להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ובדבר זה מרפאין בדיבורם את השבר העתיד לבא עליהם: הובישו · עליהון למיבהת: הכלים · כמו להכלי׳:

מרגוע

ישמע י׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס׳: ואעידה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואעידה בם את השמים ואת הארץ · ואעידה לי עדים נאמנים · על מי אדברה ואעידה · שמעי עמי ואדברה · שמע עמי ואעידה בך: מלאתי ג׳ וסי׳ ואת חמת יי׳ מלאתי · ואולם אנכי מלאתי כח · כי מלאתי מלים · בתרא מלתי כתיב: שלום שלום

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּרְתוּ עֵצָה וְשִׁפְכוּ עַל־יְרוּשָׁלִַם סֹלְלָה הִיא הָעִיר הָפְקַד כֻּלָּהּ עֹשֶׁק בְּקִרְבָּהּ׃ כְּהָקִיר בּוֹר מֵימֶיהָ כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ חָמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד חֳלִי וּמַכָּה׃ הִוָּסְרִי יְרוּשָׁלִַם פֶּן־תֵּקַע נַפְשִׁי מִמֵּךְ פֶּן־אֲשִׂימֵךְ שְׁמָמָה אֶרֶץ לוֹא נוֹשָׁבָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כַגֶּפֶן שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל הָשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר עַל־סַלְסִלּוֹת׃ עַל־מִי אֲדַבְּרָה וְאָעִידָה וְיִשְׁמָעוּ הִנֵּה עֲרֵלָה אָזְנָם וְלֹא יוּכְלוּ לְהַקְשִׁיב הִנֵּה דְבַר־יְהוָה הָיָה לָהֶם לְחֶרְפָּה לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ וְאֵת חֲמַת יְהוָה מָלֵאתִי נִלְאֵיתִי הָכִיל שְׁפֹךְ עַל־עוֹלָל בַּחוּץ וְעַל סוֹד בַּחוּרִים יַחְדָּו כִּי־גַם־אִישׁ עִם־אִשָּׁה יִלָּכֵדוּ זָקֵן עִם־מְלֵא יָמִים׃ וְנָסַבּוּ בָתֵּיהֶם לַאֲחֵרִים שָׂדוֹת וְנָשִׁים יַחְדָּו כִּי־אַטֶּה אֶת־יָדִי עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי מִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם כֻּלּוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וּמִנָּבִיא וְעַד־כֹּהֵן כֻּלּוֹ עֹשֶׂה שָּׁקֶר׃ וַיְרַפְּאוּ אֶת־שֶׁבֶר עַמִּי עַל־נְקַלָּה לֵאמֹר שָׁלוֹם שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם׃ הוֹבִישׁוּ כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבוֹשׁוּ גַּם־הַכְלִים לֹא יָדָעוּ לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים בְּעֵת־פְּקַדְתִּים יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְהוָה׃

ארי כדנן אמר יי צבאות קוצו אעא וצברו על ירושלם מליתא היא קרתא דאיתפקידו לה חובהא כולהון אונסין בגוה: כגובא דמקיים מוהי כן אוריכו ואיתקיימו בגוה עבדי בישתא קל חטופין ובזוזין משתמע בה קדמי תדירא על כן איתיתי עלה מרע ומחא: איתרדא ירושלם דילמא ירחק מימרי יתך דילמא אשוינך צדיא כארע סרום דלא איתיתבת: כדנן אמר יי צבאות איתבזזא יתבזזון כמה דמהלכין על שולי גפן למקטף שארא דישראל ועוד תתוב מחתך עליהון כדקטיף על כלסילין: על מן אמליל ואסהד ויקבלון אולפן הא איטפשת אודניהון ולא יכלין למיצת הא פתגמא דיי הוה להון לחיסודין מדלא צבן ביה: וית נבואת בתקוף מן קדם יי איתמליתי לאיתי לסוברא ולא יכילת למשפך על ינקין בשוקא ועל סיעת עולימין כחדא ארי אף גבר עם איתתא יתאחדו סב עם דשבע יומין: ויסתחרון בתיהון לאוחרנין חקלן ונשין כחדא ארי ארים ית מחת גבורתי על יתבי ארעא אמר יי: ארי מזעירהון ועד רבהון כולהון אנסי ממון ומספר ועד כהן כולהון עבדי שקר: ואסיאו ית תבר כנישתא דעמי במלי שקריהון למימר שלמא שלמא ולית שלם: עליהון למיבהת ארי תועבתא עבדו אף מיבהת לית אינון בהתין אף איתכנעא לית אינון ידעין בכן יתרמון קטילין בעידן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי: כדנן

ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ יצר סמוך תצר · בורא ניב שפתים שלום · וירפאו את שבר עמי · וחברו וירפאו את שבר בת עמי על נקלה · ורוח לבשה את עמשאי ראש השלישים לך דוד:

העיר הפקד · היא העיר שהפקד עונה אע״פ שהאריך לה הקב״ה לא יאריך לה עוד כי כלה עשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם עשק בקרבה כלומר אפי׳ בתוך העיר עושקים אין צריך לומ׳ חוץ לעיר בדרכים: כהקיר ביר · כהקיר מן מקור ביר כמו באר אמר כמו שהבאר מימיה מבעין תמיד בלי הפס׳ כן הקרה רעתה וזהו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגיח לעד לא כמו שהם אומרי׳ אין יי׳ רואה אותנו: חלי ומכה · אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכי׳ אותם כמו שנאמר ופני עניים תטחנו או פירושו עונש החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליה׳ חלי ומכה וכן ת׳ כגובא דמקיי׳ מוהי וגו׳ כשעמור: הוסרי · פן תקע נפשי ממך · שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדב׳ ממקומו ושרשו קעע או יקע: לא נושבה · כאילו לא נושבה מעולם כך תהיה שממה ות״ת כארע דסרוס דלא אתותבת: כה אמר יי׳ · עולל · מקור מן הדומה למרובע כי שרשו עלל אמר כמו שמעללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן ועוד פי׳ ואמר השב ידך כבוצר על סלסלות כל אחד מהאויבי׳ יאמ׳ לחבירו השיב ידך לבוז ולשלול כמו שהוא בוצר ומשים בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם עד שיעולל הגפן כולה ויונתן פי׳ השב ידך דברי הנביא כנגד האל ותרגם מחתך עליהון כדקטיף על סלסלין סלסילות כמו סלי׳ שרשו סלל והדגש לאות סלי חורי ובסלסלות נכפלה גם כן פא הפעל: על מי · ואעידה ענין הזהרה כמו העד העיד בנו האיש ובא בלשון עדות כי המזהיר באחר מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן: ולא יוכלו להקשיב: הם עושים עצמן כאילו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב: לחרפה · כי מה שהוא חרפה לאדם לא ירצה לשמעו כן הוא להם דבר יי׳: ואת חמת · חמת יי׳ היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאתי להכילה: שפוך על עולל: לשפוך החמה על עולל: בחוץ · כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה וכן בשפכה החמה: ועל סוד בחורים יחדיו · ולא תועיל להם כחם סוד ר״ל סיעה שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה: איש עם אשה · כלומר עם אשתו: זקן עם מלא ימים · כי לא יחמלו על זקן ומלא ימים הוא יותר מהזקן ת״י ואת חמת יי׳ וית נבואה דיי׳ בתקיף מן קדם יי׳ אתמלאתי: ונסבו · שדות ונשים: וכן שדותיהם תהיינה לאחרים: כי מקטנם · כמו שחטאו כולם כן ילקו כולם: מנביא · נביאי השקר ות״ת מספר ר״ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הלוים כי גם הם היו רעים: וירפאו · נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי: על נקלה · כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש: לאמר שלום שלום ואין שלום · הם אמרו שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום: הובישו · פי׳ בתמיה כשעשו תועבה הובישו לא הובישו: גם הכלים לא ידעו · פי׳ לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם: לכן יפלו בנופלים · נביאי השקר וכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלים מישראל · וזה יהיה בעת פקודתם שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חרבן הבית והעיר:

כה

מרגוע, מנוחה: גם בוש לא יבושו, אינם מתביישין ממעשיהם הרעים:
והקימותי עליכם צופים, הוא שמעמידין אנשים על המגדלים בעת החירום ואיש
צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופר ומזהיר את העם להחלץ ולבא על החומה
אף אני העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענות הבאה להזהר ולתקן
דרכיכם שתנצלו והוא כשופר תקיעת הצופה הקשיבו לקול השופר הזה והחלכו צופים גייט"ש בלעז והקימותי פי' העמדתי להם כבר וכן ת"י ואקימית: את אשר בם, את הרעה אשר בידם: פרי מחשבותם, שכר מחשבותם: ותורתי וימאסו בה, הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה שהיה לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה ודרך המקראות לדבר כן: למה זה לי לבונה, אשר אתם מקריבים לפני אשר משבא באה: לא ערבו, לא נעמו: יחזיקו, יקחו כמו וישלח ידו ויחזק בו כן כרה החזיקתני אחזתני: מגור, יראה, לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב וכן ת"י: התפלשי, התגוללי: אבל יחיד, אבל של בן יחיד מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספד תמרורי', לפי שהוא דבוק כ נקוד מספד בפתח ואינו נקוד מספד בצרי: עלינו, כביכול עלי ועליך: בחון

כה אמר יי' עמדו על הדרכים, פי' עמדו ברעתיכם על הדרך הטוב ועל הדרך
הרע וראו בבינתכם ואמר זה כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם
פוסחים על שתי הסעיפים אם יי' הוא האלהים לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי
האמת אומרי' לכם הוסרו ושובו מדרכיכם הרעים ואל תנתנו ביד אויב ונביאי
השקר אומרים להם טוב הוא הדרך שאתם אוחזין לא תסורו ממנו ומה שהנביאים מפחידים אתכם כי תנתנו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכלכם איזה הוא הדרך הטוב גם שאלו בעבור נתיבות עולם כמו שאמר מרע"ה שאל אביך ויגדך כן אמר להם שאלו נתיבות עולם כלומר שאלו בעבור הדרכים אשר מעולם כלומר הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב ומי שאחז דרך שמורים אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי ש שאחז בדרך השקר ומשני פנים אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה: ותמצאו מרגוע לנפשכם, ובזה תמצאו מרגוע נפש ונחת רוח בשתי ה הסעיפים וכשאמרתי לכם זה אמרתם לא נלך ולא נחקור על הדרכים כי מה שאנו אוחזין הוא טוב בעינינו: והקימותי, צופים, נביאי אמת שמזהירים אותם ואומרי' להם איך הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוהו ש שאומרים לכם שלום יהיה לכם ועתה הקשיבו לקול שופר ש שתוקעים סביבותיכם בשופר מפני האויב להניס העם ויאמרו לא נקשיב וכן אמרו לא נחוש לכל זה כי אנחנו בירושלם נהיה בשלום ות"י ואקימית עליהון וגו' כבעמור: לכן שמעו הגוים, אמר העמים שמעו כי אני מזהיר בכם: ודעי עדה, ואת עדת ישראל דעי: את אשר בם, כמו שאמר ראי את עונך וזהו את אשר בם העון אשר באנשיך מקטנם ועד גדולם וכן ת"י ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: שמעי הארץ, כי את עדה בינו וביניהם ואמר הארץ ולא אמר השמים כי גם הם עדים לפי ש שהארץ תהיה חרבה בעונם: פרי מחשבותם, אינו אומר שיענישם על המחשבה לבד אלא על מעשיהם שהם פרי מחשבות' שהם חושבים שאין אני רואה מעשיהם לפיכך הולכים אחר

צפים ב' כתיב כן חס' ויו וסימ' ויקחהו שדה צפים, והקמתי עליכם צפים, וא' מל' דמל' צופים מהר אפרי':
עלותיכם ב' כתיב כן בקריא' וסימ' למה זה לי לבונה משבא תבוא, עלותיכם ספו על זבחיכ' והיה המקום
אשר יבחר אלהיכם בו, והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב ושארא עלתיכ' כתיב בכ"א מל' דמל' ויכלו

כה אמר יהוה עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך: והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב: לכן שמעו הגוים ודעי עדה את אשר בם: שמעי הארץ הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה: למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי: לכן כה אמר יהוה הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו שכן ורעו יאבדו: כה אמר יהוה הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ: קשת וכידון יחזיקו אכזרי הוא ולא ירחמו קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת ציון: שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה: אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב: בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאם יבא השדד עלינו:

כדנן אמר יי קומו על אורחן וחזו ושאילו לשבילין דמן עלמא אידא אורחא דתקנא והליכו בה ואשכחו נייח לנפשכון ואמרו לא ניזל: ואקימית עליכון מלפין קבילו למילי נביא ואמרו לא נקביל: בכן שמעו עממיא ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: שמעי ארעא דישראל הא אנא מיתי בישתא על עמא הדין תושלמת עובדיהון ארי לפתגמי עבדי נביא לא קבילו ואוריתי וקצו בה: למה דנן קדמי לבונתא דמשבא תיתי וקני טבתא מארע רחיק עלוותכון לא לרעוא וניכסת קודשיכון לא יתקבלון קדמי: בכן כדנן אמר יי הא אנא מיתי על עמא הדין תקלן ויתקלון בהון אבהן ובנין כחדא מגיר וקריביה יבדון: כדנן אמר יי הא עמא אתי מציפונא ועממין רברבין יתון בגליו מסייפי ארעא: קשתן ותריסין אחידין אכזראין אינון ולית להון רחמין קלהון כימא באיתרגושיה ועל סוסוון רכיבין מסדרין אינון כגבר עביד קרבין עלך כנישתא דציון: שמענא ית שמעהון איתרשלא ידנא עקא אחרתנא הא כחיבלין לילידתא: לא תיפקון לחקלא ובאורחא לא תהכון ארי חרבא דסנאה מקטלא למתכנשי מסחור סחור: כנישתא דעמי איסרו סקין וחופו רישכון בקיטמא אבל ביחיד עובידו לכון מספד במרר ארי בתכף יתון בוזזין עלנא:

את הימים והיה ביום השמיני, בעולתינו ובזבחינו כן כתיב, ועולתיך לנגדי תמיד, ועולתך ידשנה סלה,
כן כתיב ושארא עלתיך כתיב: שק ד' קמצין וסימ' וכל אשר יפל עליו, בת עמי חגרי שק, על כל מתנים
שק, ואני בחלותם לבושי שק, וכל השק בשק ואס"ף דכוו':

ידינו ר"מל

לבם למלאות תאותם: על דברי, כמו אל דברי וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו, ואדוני אבי ז"ל פירש פרי מחשבותם המחשבות שאדם חושב ולא באו לידו על
כן נמנע מעשותם עליהם אמר פרי מחשבותם אבל המחשבות שיבאו לידו ונמנע מעשותם מיראת שמים לא יצטרכו למעשים ות"י פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון:
ותורתי וימאסו בה, כמו ואל תורתי לא הקשיבו כי על דברי ר"ל דברי הנביאים שמזהירים אותם ותורתו ר"ל תורת משה לאדרי שלא הקשיבו לה כשקוראים אותה אליהם
אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה: למה זה לי לבונה, וקנה
הטוב, שהיו מביאין אותם מארץ מרחק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ואמר כמו הקטרת היו נמצאים בה או זכר השנים והוא הדין לאחרים והקטרת
היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני למה תטרחו להביא הכשרון שהוא הקטרת: לכן, אבות ובנים, שכן ורעו, זכר כן להודיע כי האב לא
יזהיר הבן אם ידע וכן אם הבן ידע לא יזהיר לאב וכן האיש עם שכנו ר"ל שהוא שוכן אצל ביתו וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפות עמו אין אחד מהם מתירא ומזהיר
את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו יאבדו כתיב ואבדו קרי והענין אחד: כה אמר יי': יעור, ואני הוא המעיר אותו לבא מבבל אל ירושלם ארץ
רחוקה לא יהיה בלתי הערה ויעור מבנין נפעל: קשת וכידון יחזיקו, כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין: כים יהמה, כגלי הים: ועל סוסים ירכבו, כי לא יבאו
רגלים לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ומלת זמתם יותר חזקה: ערוך כאיש למלחמה, כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הנועד להלחם עם
חברו מלחמה ערוכה שמגין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינין וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו אליך בת ציון:
שמענו את שמעו, שמעו הגוי שזכר והנפרד מן שמעו שומע בפלס רומח ושמענו מאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל החרדים אל דבריו: אל תצאי, תלכי יתצאי תלכי
כתוב ביו"ד הנקבה מדבר כנגד הכנסת תלכו תצאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד: חרב, יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו: ומגור, ופחד יש בכל
סביבותיכם אם תצאו ות"י מגור מסביב מתקלא למתכנשין מסחור סחור: בת עמי התפלשי באפר, התגוללי בתוך האפר ות"י וחפו רישיכון: אבל יחיד, אבל אדם
שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה: מספד תמרורים, מספד סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות ובמסורה ג' פתחין והסימן תמריא שמכין לרמוניא פירוש
תמריא מספד תמרורים שמיכין מספד בית האבל רמניא כמספד הדרימון: כי פתאום: מעתה התחילו לספוד כי לא תדעי עת בואו כי פתאום יבא עלינו: בחון

בחון׳ אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומתנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו מבצר כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם וחפש אחר דרכיהם זהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר׃ כלם סרי סוררים׳ סרי בסמך כמו בשין השרים הם שרי סוררים כלומר שעבדיה׳ סוררים והשרים כמו כן מוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לחבל עניים באמרי שקר והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד שהן מעורבין זה בזה והנחשת בזה המקום

ורעים ג׳ וסימ׳ מעט ורעים היו ימי שני חיי ׳ ויתן יי׳ אתות ומופתים׳ צרוף ורעים לא נתקו׃ היטיב ב׳ מ׳ל וסימ׳ כי אם היטיב תיטבו את דרכיכם ׳ וגם היטיב אין אתם׃ גר ג׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת׳ גר ויתום ואלמנה לא תעשקו ׳גר אנכי בארץ ׳ אנ״ך׃ ועד עולם י״ב וסי׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס׳׃

ו בָּח֛וֹן נְתַתִּ֥יךָ בְעַמִּ֖י מִבְצָ֑ר וְתֵדַ֕ע וּבָחַנְתָּ֖ אֶת־דַּרְכָּֽם׃ כֻּלָּם֙ סָרֵ֣י סֽוֹרְרִ֔ים הֹלְכֵ֥י רָכִ֖יל נְחֹ֣שֶׁת וּבַרְזֶ֑ל כֻּלָּ֥ם מַשְׁחִיתִ֖ים הֵֽמָּה׃ נָחַ֣ר מַפֻּ֔חַ מֵאִשְׁתַּ֖ם עֹפָ֑רֶת לַשָּׁוְא֙ צָרַ֣ף צָר֔וֹף וְרָעִ֖ים לֹ֥א נִתָּֽקוּ׃ כֶּ֣סֶף נִמְאָ֔ס קָרְא֖וּ לָהֶ֑ם כִּֽי־מָאַ֥ס יְהוָ֖ה בָּהֶֽם׃

א הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר הָיָ֣ה אֶֽל־יִרְמְיָ֔הוּ מֵאֵ֥ת יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ עֲמֹ֗ד בְּשַׁ֙עַר֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה וְקָרָ֣אתָ שָּׁ֔ם אֶת־הַדָּבָ֖ר הַזֶּ֑ה וְאָמַרְתָּ֞ שִׁמְע֣וּ דְבַר־יְהוָ֗ה כָּל־יְהוּדָה֙ הַבָּאִים֙ בַּשְּׁעָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה לְהִֽשְׁתַּחֲוֹ֖ת לַיהוָֽה׃ כֹּֽה־אָמַ֞ר יְהוָ֤ה צְבָאוֹת֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הֵיטִ֥יבוּ דַרְכֵיכֶ֖ם וּמַֽעַלְלֵיכֶ֑ם וַאֲשַׁכְּנָ֣ה אֶתְכֶ֔ם בַּמָּק֖וֹם הַזֶּֽה׃ אַל־תִּבְטְח֣וּ לָכֶ֔ם אֶל־דִּבְרֵ֥י הַשֶּׁ֖קֶר לֵאמֹ֑ר הֵיכַ֤ל יְהוָה֙ הֵיכַ֣ל יְהוָ֔ה הֵיכַ֥ל יְהוָ֖ה הֵֽמָּה׃ ה כִּ֤י אִם־הֵיטֵיב֙ תֵּיטִ֔יבוּ אֶת־דַּרְכֵיכֶ֖ם וְאֶת־מַֽעַלְלֵיכֶ֑ם אִם־עָשׂ֤וֹ תַֽעֲשׂוּ֙ מִשְׁפָּ֔ט בֵּ֥ין אִ֖ישׁ וּבֵ֥ין רֵעֵֽהוּ׃ גֵּ֣ר יָת֤וֹם וְאַלְמָנָה֙ לֹ֣א תַעֲשֹׁ֔קוּ וְדָ֣ם נָקִ֔י אַל־תִּשְׁפְּכ֖וּ בַּמָּק֣וֹם הַזֶּ֑ה וְאַחֲרֵ֨י אֱלֹהִ֧ים אֲחֵרִ֛ים לֹ֥א תֵלְכ֖וּ לְרַ֥ע לָכֶֽם׃ וְשִׁכַּנְתִּ֤י אֶתְכֶם֙ בַּמָּק֣וֹם הַזֶּ֔ה בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לַאֲבוֹתֵיכֶ֑ם לְמִן־עוֹלָ֖ם וְעַד־עוֹלָֽם׃ הִנֵּ֤ה אַתֶּם֙ בֹּטְחִ֣ים לָכֶ֔ם עַל־דִּבְרֵ֖י הַשָּׁ֑קֶר לְבִלְתִּ֖י הוֹעִֽיל׃ הֲגָנֹ֤ב ׀ רָצֹ֙חַ֙ וְנָאֹ֔ף וְהִשָּׁבֵ֥עַ לַשֶּׁ֖קֶר וְקַטֵּ֣ר לַבָּ֑עַל וְהָלֹ֗ךְ אַחֲרֵ֛י אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יְדַעְתֶּֽם׃

בְּחִיר יְהַבְתָּךְ בְּעַמִּי כִּכְרַךְ תַּקִּיף וְתִהוֹדַע וְתַחֲוֵי לְהוֹן יָת אוֹרְחַתְהוֹן׃ כָּל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין מְהַלְּכִין בִּנְכִילוּ כְּמָא דִּמְעָרַב נְחָשׁ עִם בַּרְזֶל כּוּלְהוֹן מְחַבְּלִין אִינוּן׃ הָא כְּמַשַׁב נַפָּחִין דְּחָדֵיךְ כְּגוֹא נוּרָא כֵּן חַשׁ קָלְהוֹן דִּנְבִיַּיָא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא וְלָא תָבוּ וּכְאַבָּרָא דְּמִתְמְסֵי בְּגוֹ כּוּרָא כֵּן הֲוָאָה בְּטִילִין בְּעֵינֵיהוֹן מִלֵּי נְבִיַּיָא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן לָא לַהֲנָאָה אַלִּיפִינוּן מַלְפֵיהוֹן וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא לָא שְׁבָקוּ׃ הָא מִכְּסַף פְּסוֹלָא מַרְחִיקִין קְרוֹ לְהוֹן אֲרֵי רְחִיק יְיָ יַתְהוֹן׃

פִּתְגָּם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ קוּם בִּתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וְתִתְנַבֵּי תַמָּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְתֵימַר קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּיְיָ כָּל דְּבֵית יְהוּדָה דְּעָלִין בִּתְרְעַיָּא הָאִלֵּין לְמִסְגַּד קֳדָם יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל אַתְקִינוּ אוֹרְחָתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן וְאַשְׁרֵי יָתְכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ לָא תִתְרַחֲצוּן לְכוֹן עַל פִּתְגָּמֵי נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּאָמְרִין קֳדָם הֵיכְלָא דַּיְיָ אַתּוּן פָּלְחִין קֳדָם הֵיכְלָא דַּיְיָ אַתּוּן דָּבְחִין קֳדָם הֵיכְלָא דַּיְיָ אַתּוּן סָגְדִין תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא אַתּוּן מִתְחָזַן קֳדָמוֹהִי׃ אֲרֵי אִם אַתְקָנָא תְתַקְּנוּן יָת אוֹרְחָתְכוֹן וְיָת עוֹבָדֵיכוֹן אִם מֶעְבַּד תַּעְבְּדוּן דִּין דִּקְשׁוֹט בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ׃ גִּיּוֹר יָתוֹם וְאַרְמְלָא לָא תוֹנִיסוּן וְדַם זַכַּי לָא תְשַׁדּוּן בְּאַתְרָא הָדֵין וּבָתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תְהָכוּן לְאַבְאָשָׁא לְכוֹן׃ וְאַשְׁרֵי יָתְכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין בְּאַרְעָא דִּיהָבִית לַאֲבָהַתְכוֹן לְמִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא׃ הָא אַתּוּן מִתְרַחֲצִין לְכוֹן עַל פִּתְגָּמֵי נְבִיֵּי שִׁקְרָא בְּדִיל דְּלָא לַהֲנָאָה׃ גָּנְבִין קָטְלֵי נַפְשָׁן וְגָיְפִין וּמִשְׁתַּבְעִין לְשִׁקְרָא וּמַסְקִין בּוּסְמִין לְבַעְלָא וְאָזְלִין בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא דְּלָא יְדַעְתּוּן׃

פירו׳ הברזל שקורין בלע״ז אצ״יר שמערבין אותו עם הברזל לעשו׳ בו כלי אומנו׳ כי לא יתיתוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פי׳ אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמדב׳ לענין חוזק וי״ת כל רברביהון מרדין וגו׳ כשעמוד׃ נחר מפוח ׳ לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אות׳ הנפח כלי על ידי האש המשילם עוד למלאכת הצורף כשיתיך הכסף ישים העופר׳ עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והמפח נופח במפוח באש לצרף הכסף והמפוח הו׳ משל על הנבי׳ הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו וגרונו אמר כי המפוח נשרף מרוב התמדת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים שמדבר אית׳ הנביא השכם והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתקו ועודם בקשים והעופרת משל למעט׳ השתדלו׳ והתמדה בדברי משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף ׳ צרוף שם תאר בשקל גדול׳ נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרה נחשתה׃ מאשתם׳ כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין׃ כסף נמאס׳ ואחר שלא נתקו מרעתם הנה הם כסף נמאס וכן קראו אותם היודעים אותם ורעותם כי מאס יי׳ בהם כיון שלא נתקו מרעותם ואינן חוזרים למוטב׃ הדבר׳ אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות ה הקודמות אלא כה אמר יי׳ לפי שאמ׳ לו זאת הנבואה בשער בית יי׳ לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית יי׳ מאת יי׳ כאמר לו דבר זה ם שיעשה כן׃ עמוד בשער בית יי׳׳ הוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים׃ הבאים בשערים האלה׳ שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלש׳ בדרום ואחד במזרח׃ כה אמר׳ ואשכנה אתכם׳ אעמידכם בשכונכם במקו׳ זה ולא תגלו ממנו וכמוהו החייתם כל נקבה העמדת׳ אותן בחיים׃ אל תבטחו לכם אל דברי השקר׳ לשון בטחון נשקר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בטחים הוא על׃ היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳ המה׳ אלו דברי השקר שאומרי׳ להם נביאי השקר המתעים אותם או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל יי׳ לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר כן פי׳ אדוני אבי ז״ל ופי׳ כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם אמר הרי ההיכלות באתם אומרים לפני חשובים כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות וי״ת לא תתרחצון לכון וגו׳ כשעמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש׃ עשו תעשו׳ מקור בו״ן כמו בה״א׃ גר יתום׳ כמו שמש ירח בחסרון וי״ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לחולשתם׃ במקום הזה׳ בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום השכינה׃ לרע לכם׳ אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושים זה אתם נופלים לפני אויביכם׃ ושכנתי׳ למעולם ועד עולם׳ למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה להם עד עולם ר״ל כל ימי עולם אם ילכו בניהם בדרכי׃ הנה׳ לבלתי הועיל׳ כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים׃ הגנוב׳ התחשבו בתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונשם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה תנצלו נצלנו ופי׳ למען אתם אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה׃

רשי

בחון נתתיך׳ לירמיה כאמר הזק נתתיך ב בתוכם ותדע ובחנת את דרכם שתוכיחם והם לא ישמעו׳ בחון לשון חוזק כמו עופל ובחן הקימו בחוניו׃ סרי סוררי׳ סרים מן הדרך׃ הולכי רכיל׳ בין הנחשת והברזל מטילי איבה בין שני סרים שיש בהן כח ל להתגרות יחד כך ם שמעתי ואני אומ׳ הולכי רכיל הם וחזקי׳ כנחש׳ וברזל להחזיק כזביה׳ ויונתן תירגם רכיל זה לשון מוכל מהלכין בנכילו כמה דמערב נחשא עם ברזלא ונוכל הוא לשון מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו׃ נחר מפוח׳ משל הוא כשצורפי׳ כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם באתי לצרוף א אתכם המפוח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו׃ ולשוא׳ ועל חנם צרף הצורף כי לא הועיל׃ ורעי׳ לא נתקו׳ מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאים להוכיח ולא הועילו נתקו פורצט״ראקיין בלע״ז׳ ל״א ורעים כמו רשעים׃ נחר׳ לשון חרה אפי ועצמי חרה מני חורב איסר״ט בלע״ז׃ כסף נמאס׳ שאינו נצרף בבוס יגיעה׃ היכל יי׳ היכל יי׳׳ תלת זימנין בשתא אנחנא מתחזיין קדמוהי׃ הגנוב רצוח וגומ׳׳ בתמיה וכי הלה תעשו ויועיל ההיכל לכם׃

המערת

ובאתם · מפורש הוא : המערת פריצי' · וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולים בבאכם אליו הוא כפל ענינכם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שתכעתי לעשותי אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה : גם אנכי הנה ראיתי · לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי אינני כמו בן אדם שיכול אחר לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבאכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחלה ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם ומה שתאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמ' היכל יי' כמו שפירשנו למעלה אלה הם דברי שקר : כי לכו נא · ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו והיה עם פלשתי' ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזים אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו · ושלשת הפסוקים הבאים אחר זה הפסוק מבוארים הם : את כל זרע אפרים · עשרת השבטים שגלו וכנה אותם לאפרים לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות ומשם ואילך נקראו עשרת השבטים בשם אפרים : ואתה תשא · ענין הגבהת הקול כמו וישא עשו את קולו : רנה · צעקה כמו ועבר הרנה קומי רני : האינך · וכחוצות ירושלם · שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקי' וברחובו' : הבנים · כל בני הבית מתעסקי' בעבודה זו לשכר שיקבלו ב בעבודה : לעשות כונים · מיני מאכלים שהיו מכינים ומניחים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לבן ודפתן אליהם לעשותן ו ולתקנן היטב וי"ת כוני' כרדוטין : למלכת השמים · חסר אלף ופי' כמו מעשה השמים כלומר לכוכבים וי"ת למלכת השמים לשון מלוכה ר"ל לכוכב גדול שבשמים וי"ת לכוכבת שמיא : האותי · הם עושים להכעיסני וכי סבורים הם שהם מכעיסים אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס וחרון אף : למען בשת פניהם · שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני ראוי שהכעס במעשיהם אפילו תחול בי שום מדה מה פלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך ומה שאמר בתורה שעמוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליה' דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא ית' אין בו מדת כעס ולא מפחיתות המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו : לכן · אפי וחמתי · כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול עליהם ואף וחמה

רשי

המערת פריצים · היה בעיניכם הבית הזה בתמיה : הנה ראיתי · שכך הוא בעיניכם : כאשר עשיתי לשילה · בימי עלי כאשר השלכתי עשרת השבטי' : לעשו' כונים · דפוס הכוכב : מלכת השמים · כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים לשון מלכה וכן תירגם יונתן מלכת שמייא : נתכת · יורדת ונוגעת כמו ומטר לא נתך ארצה לא מטא : עולותיכם

שילו ח' כתי' כן כו"ו בקריא' וסים' נמסר בסדר ויחי : בראשונ' ח' מ"ל בקריא' וסים' כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו · ושמתי מקום לעמי ישראל דמלכי' · וחברו דד"ה · כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר · כל מכה יבוסי בראשונה דד"ה ב' בפסוק · נחלה מבוהלת בראשונה · ואמצא ספר היחש : המה עשים ה' בקריאה וסים'

ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבת האלה : המערת פרצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם יהוה : כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל : ועתה יען עשותכם את כל המעשים האלה נאם יהוה ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם : ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר נתתי לכם ולאבותיכם כאשר עשיתי לשלו : והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את כל אחיכם את כל זרע אפרים : ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך : האינך ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחוצות ירושלם : הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני : האתי הם מכעסים נאם יהוה הלוא אתם למען בשת פניהם : לכן כה אמר אדני יהוה הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה : כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל

ואתן אתון וקיימין קדמי בביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי ואמרין אתון שיזבנא בדיל למעבר ית כל תועבתא האילין : הכבית כנישת רשיעין הוה ביתא הדין דאיתקרי שמי עלוהי בעיניכון אף קדמי כן גלי אמר יי : ארי אזילו כען לאתר בית שכינתי די בשילו דאשריתי שכינתי תמן בקדמיתא וחזו ית דעבדית ליה מן קדם בישת עמי ישראל : וכען חלף דעבדתון ית כל עובדיא האילין אמר יי ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים וממלל ולא קבילתון ואתנביאו לכון ולא תבתון : ואעביד לביתא דאיתקרי שמי עלוהי דאתון רחיצין ביה ולאתרא די הבית לכון ולאבהתכון כמא דעבדית לשילו : ואגלי יתכון מארעא בית שכינתי כמא דאגליתי ית כל אחיכון ית כל זרעא דישראל : ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו וצלו ולא תבעי מן קדמי ארי לא רעוא קדמי לקבלא צלותך : הלית את חזי מא דאינון עבדין בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם : בנייא מלקטין אעא ואבהתן מדליקין ית נורא ונשיא לישן לישא למעבד כרדוטין לכוכבת שמיא ולנסכא נסכין לטעוות עממיא בדיל לארגזא קדמי : המרמן די קדמי אינון מרגזין אמר יי הלא לאבאשא להון בדיל דיבהתון בעובדיהון : בכן כדנן אמר יי אלהים הא רוגזי וחמתי חל באתרא הדין על אנשא ועל בעירא ועל אילן חקלא ועל איבא דארעא נישיצי ולא יהי חים : כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל

ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת · כן המה עשים גם לך בשמואל · האינך ראה מה המה עשים · עוד תשוב תראה תועבות גדלות דיחזקאל · כי ענבים בפיחם המה עשים דיחזקאל : מלקטים ב' וסים' שבעים מלכים בהנות · הבנים מלקטים עצים : האותי ב' א' מ"ל וסים' האותי לא תיראו נאם יי' · האותי הם מכעיסים · קדמ' מ"ל : כה אמר ו' בטעמ' בסיפר' וסים' עלותיכם ספו · לא יכרת איש ליונדב · על הכלים הנותרים · אנוש לשברך · עוד יקנו בתים · לכל הגולה אשר הגלתי :

ואמר נתכת לרוב תרופתה לבא עליהם כדבר הנתך ובאמרו נתכת לשון נקבה ואמר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא ודרך לשון הקדש להיות זכר הפועל עם השם הדבק בו יהיה ראשון או אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ונכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי ותאכל היא והוא גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני : ובערה · אמר בערה ולא הזכיר האש לפי שהחמה ענין חמימות וטבע האש אשר באדם מוליד הכעס והחמה : כה אמר יי' צבאות · זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודים מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם עובדים את יי' בגדלה והשלמים היו מביאין לאכול בשר על הראות במעשיהם עבודת האל ואמ' מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים לא יהיו רצוין :

ספו

ספו, ענין תוספת שני שרשים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ולאמר גם כן ספו משרש יסף בשקל שבו רדו והכווי הזה אינו למצוה רצונית אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך: כי לא דברתי, ביום הוציאי אותם מארץ מצרים, יש מפרשים כי היא המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנ׳ בו שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז״ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח ויש לפרש גם כן כי עקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מדעתו יהיה כך וכך והתמידי׳ שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו באין לצבור אבל ל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידי׳ לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא אם כן יחטא בשוגג וזוה בטרכת האומרין להשיב החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמיו׳ לפי שתולדתם מחלב ודם ויהיה נזהר שלא י יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידי׳ גם בנין הבית לעבודה אפשר שהיא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז״ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם ע״ז רצה להעתיקם לעבודת האל ושימחה שם ע״ז מהם: כיאם, מבואר הוא: ולא שמעו, במועצות, פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו ש שפי׳ בשרירו׳ לבם הרע ושרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר על אנשי׳ למה שלבם פונה אליו וי״מ תוקף לבם מענין טריר וקים בדברי רז״ל וי״ת הרהור לבהון: ויהיו לאחור, ומה היה ענינם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה וי״ת ואחזרו לפולחני קדל וגו׳ כשעמוד: למן היום, כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורו׳ היו רובם פושעים ואע״פ שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים: יום יום, כלומר יום ויום: השכם ושלוח, בכל בקר ובקר כי רוב ההזהר׳ תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושלוח הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם: ולא הטו את אזנם: הרעו מאבותם, בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ו ואמון שהיו אחרוני׳ הרבו אשמה מן הראשונים: ודברת, ולא ישמעו, ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפי׳ לא יענוכה כשתקרא להם אע״פ כן הזהירם יענוכה נכתב בו ה״א המבטא אחר כ״ף המנח וכן וחסידיך יברכוכה והדומין לו: ואמרת, מפיהם, אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואינם הפך מי שנ׳ עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת: גזי נזרך, גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר לאבל ואמר לשון נקבה על הכנסיה וי״ת תליסי על רברבך דיגלון: את דור עברתו, הדור הזה ששפך עליהם עברתו וחמתו וי״ת ית דרא די עברו על ממריה: כי עשו, שמו שקוציהם, אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם: ובנו, אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואינם מרחמים עליהם לרוב אהבתם הע״ז וי״ת דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי ורז״ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים: לכן, וקברו בתופת מאין מקום, כי לא היה לפני זה מקום לקבורה:

והיתה

ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא וסימ׳ ולא אם עודנו חי, ויאמר אלהים יען אשר, ולא ישיב אל לבו ולא, ולא שמעו ולא אבו, והקימתי עליהם רעים, ולא שמעו ולא הטו את אזנם, בן אדם הנני לקח ממך, ולא ימכרו ממנו, אתה תזרע ולא תקצור: ולא ישמעו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו׳

עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר: כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח: כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם: וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים: לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ: וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם: וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם: גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ: כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ: וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי: לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם:

עלותכון אוסיפו על ניכסת קודשיכון ואכלו בסרא: ארי לא מלילית עם אבהתכון ולא פקידתינון ביומא דאפיקית יתהון מארעא דמצרים על עסקי עלון ונכסת קודשין: אילהן ית פתגמא הדין פקידית יתהון למימר קבילו למימרי ואהוי לכון לאלהא ואתון תהון קדמי לעם ותהכון בכל אורחא דאפקיד יתכון בדיל דייטב לכון: ולא קבילו ולא ארכינו ית אודניהון ואזלו בעצתהון בהרהור לבהון בישא ואחזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקביל אפיהון: למן יומא דינפקו אבהתכון מארעא דמצרים עד יומא הדין ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא יום מקדים ומשלח: ולא קבילו למימרי ולא ארכינו ית אודניהון ואקשיאו ית קדלהון אבאישו מאבהתהון: ותמליל עמהון ית כל פתגמיא האילין ולא יקבלון מינך ותתנבי להון ולא יתיבונך: ותימר להון דין עמא די לא שמעו למימרא דיי אלההון ולא קבילו אולפן פסקת הימנותא ואתמנעת מפומהון: תלישי על רברביך דיגלו וטולי על ניגדין אילי ארי רחיק יי ורטיש ית עם דרא דעברו על מימריה: ארי עבדו בני יהודה דביש קדמי אמר יי שויאו שקוציהון בביתא דאתקרי שמי עלוהי לסאבותיה: ובנו במת תופא די בחילת בר הנם לאוקדא ית בניהון וית בנתיהון בנורא דלא פקדית באוריתי ולא רעוא קדמי: בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יתאמר עוד תופת וחילת בר הנם אלהן חילת קטילי ויקברון בתופת מבלי אתר:

רשי

עולותיכם, שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מ מקובלות לפני ולמה תפסידום: ביום הוציאי אותם, תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמע תשמעו ב בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי ס סגולה: בשרירות לבם, במראה לבם לשון אשורנו: יום השכם ושלוח, מדי יום ביום השכם ושלוח, גזי נזרך, תלשי שער כמו ויגז שלוים ויגז את ראשו, לא נזרך כתרך לשון ג גדולה וכ״תי רברבך וכן חברו מנחם: ויטוש, ויעזוב: במות התופת, הוא המולך שהיה של נחשת ו ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ומסוקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין ב בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו תופת על שם התוף הנום על שם נהמת הבן: לא צויתי, במצוה שיקריבו בניהם לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט א את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא ל להודיע צדקו:

ואין

ולא יאמר סימ׳ קדמ׳ ולא יאמר עוד התופת תניינא ולא יקרא למקום הזה עוד התפת

ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי, אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים, ודברת אלהם את כל הדברים האלה: בנתיהם ה׳ חס׳ וי״ו וסימ׳ נמסר בסדר ראה: לכן ד׳ בטעם בכפרא וסימ׳ כל אכליך יאכלו, הנני פקד על שמעיה, הנה אפי וחמתי נתכת, ולא יאמר עוד התפת, על הנביאים, אם תשוב ואשיבך לפני ולא יקרא למקום הזה עוד, אל יהויקים על הנביאים הנבי׳, על יהויקים אל קריב׳, ושלחתי לו צעים שמעו עצתי, וחברו ופקדתי על פסיליה:

והיתה, אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שימלאו הקברים מרוב הרוגים : והשבתי, לחרבה תהיה הארץ, ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה : בעת ההיא, ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויצאו שיוציאו לא שיצאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכים שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים מיושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא שנבא עליהם שיהיה כך והיה כך ואף על פי שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנאמר אשר אהבום ואת אשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו ענשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן אמר בפושעי ישראל והיו מושלכים בחוצות ירושלם ורז"ל אמרו בענין חיים מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והיתה יד יי' בכם ובאבותיכ' זה חטוטי שכבי והביאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומ' למה היה נבחר מות מחיי' אם המתים נחטטים ואם היה עונש המתים היה להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים ובענין החיים מתים נחטטים למה אמר ונבחר מות מחיים ופי' ונבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם : לדומן, לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל ונבחר המתים יהיה ענשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרי' שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם : בכל המקומות הנשארים, בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניה וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף באו מצרימה אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק : ואמרת, היפלו ולא יקומו, טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומר למה זה החזיקו כל כך במעשיה' הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בענשם מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בענש מעשיהם ואחר כן בטובם קמו וכי כבורים הם שאם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון אפו זה לא היה אם כן מדוע שובבה וי"ת היפלון ולא יקומון וגו' כבעמוד : מדוע שובבה, בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן ונחלת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבים משובה ישראל : העם הזה ירושלם, חסר הסמך העם הזה עם ירושלם וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל : משובה נצחת, פתח באתנח ופירוש עולמית מן נצח משובה שם משובה ישראל תאר : החזיקו בתרמית מאנו לשוב, ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה : הקשבתי, מאמר הנביא כשאני הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא : כן, טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות : אין איש נחם, כפעל עומר כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו : כלה שב במרוצתם, וכתוב במרעותם לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט כלם הולכים ושבים במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה ויונתן תירגם הקשבתי מאמר האל יתברך אציתי וגלי קדמי : גם חסידה, אפילו העופות שאין להם שכל בכח הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט יי' שהיה להם לדעתו מן השכל גם לשמרו לפי מה שהגיעו אותם מורי התורה ומה שנחלו בו מן אבותם דור אחר דור ואמר להם ירמיהו זה כדרך שאמר ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהים ובמדבר בעצים הגבוהים כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים דרך נשר בשמים והחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקום אחד ובימי הקיץ והחום במקום אחר וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה, ועמי משנים משפט יי' שידעוהו בשכל אם ירצו וגדלו עליו אבותיהם והם ואינם רוצים להחזיק בו : ותור וסוס ועגור, גם כן שמרו את עת באנה במקום אחד בזמן ידוע ובזמן אחר במקום ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמני' ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי, חסידה פי' רז"ל זו דיה לבנ' ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקה להם וי"מ שהיא שקורין לה ציגוני"א, ותור ידוע, וסוס כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד וכן נמצא כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו כסים עגור כן אצפצף ות"י וכורכיא ובדברי רבותינו ז"ל קס ריש לקיש בות כי כורכיא ופי' רש"י ז"ל גרו"אה בלע"ז, ועגור ת"י ושנוניתא ובדברי רבותינו ז"ל אימת סנונית על הנשר ופי' רבינו האי קטא"ף בערבי והוא הדרור שקורין בלע"ז רונדי"נא וי"מ הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו גי"ט בלע"ז :

ואת עצמות ז' בקריא' וסימ' ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים, וילך דוד ויקח תניינא דפסו', ושל אחריו ויעל משם את עצמות שאול תניינא דפסו', ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ד' בפסוק : ולא ישוב ו' וסי' בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדכר וגחיך, ופי' שורך טבוח לעיניך, כי נשבעתי יצא מפי,

וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד : וְהִשְׁבַּתִּי מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלַםִ קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ :

ח בָּעֵת הַהִיא נְאֻם יְהוָה וְיוֹצִיאוּ אֶת עַצְמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ מִקִּבְרֵיהֶם : וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ : וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת : וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה הֲיִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ אִם יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב : מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם הַזֶּה יְרוּשָׁלַםִ מְשֻׁבָה נִצַּחַת הֶחֱזִיקוּ בַּתַּרְמִית מֵאֲנוּ לָשׁוּב : הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמָע לוֹא כֵן יְדַבֵּרוּ אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי כֻּלֹּה שָׁב בִּמְרֻצוֹתָם כְּסוּס שׁוֹטֵף בַּמִּלְחָמָה : גַּם חֲסִידָה בַשָּׁמַיִם יָדְעָה מוֹעֲדֶיהָ וְתֹר וְסוּס וְעָגוּר שָׁמְרוּ אֶת עֵת בֹּאָנָה וְעַמִּי לֹא יָדְעוּ אֵת מִשְׁפַּט יְהוָה :

ותהי נבלתא דעמא הדין משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד : ואבטל מקרויא דבית יהודה ומשוקי ירושלם קל בדיע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן ארי לחורבא תהי ארעא : בעידנא ההיא אמר יי' יפקון ית גרמי מלכיא דבית יהודה וית גרמי רברביהון וית גרמי כהניא וית גרמי נביי שקרא וית גרמי יתבי ירושלם מקבריהון : וישטחונון לקבל שמשא וסיהרא ולכל חילי שמיא דרחמנון ודפלחונון ודטעו בתריהון ודתבעונון ודיסגידו להון לא יתכנשון ולא יתקברון לזבל מבדר על אפי ארעא יהון : ויתרעון במותא מבחייא לכל שארא דישתארון מן זרעיתא בישתא הדא בכל אתריא דישתארון דאגליתינון לתמן אמר יי' צבאות : ותימר להון כדנן אמר יי' היפלון ולא יקומון אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון : מה דין מתחסנין למתב לפולחני עמא הדין יתבי ירושלם תבו למרד מן אוריתא ולא צבן למתב אתקיפו בניכלין מסרבין למתב : אצית וגלי קדמי לא כדכשר ממללין לית גבר דימתיב מן בישתיה למימר מה עבדית כולהון מסגן ברעות נפשהון כסוסי דגזר בקרב : אף חוריתא בשמיא ידעה זמנהא ושפנינא וכורכיא וסנוניתא נטרין ית עידן מיעלהון ועמי לא הוו ידעין למעבד ית קימא דיי' :

היפלו ולא יקומו, ליש גבור בבהמה, ויזכור כי בשר המה, ישחק לפחד ולא יחת :

רשי

ואין מחריד, את העופות מעל הפגרים : ושטחום לשמש, והכשדים ישבו לצור על העיר בקברי השרי' שהיו כאים כפלטין : לדומן, לזבל : ונבחר מות מחיים, אף על פי שהם רואים את המתים נתונים בבזיון כרת החיים גדולה הימנ' ויבחרו את המו' : היפלו ולא יקומו, הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין לה תקומה : אם ישוב ולא ישוב, ולכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב"ה מגזרתו, ד"א אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם ות"י אם למיתב גלי קדמי לא יתובון : משוב' נצחת, משובת עולם כמו נצח : החזיקו, אחזו : בתרמית, במרמה : לא כן, לא כהוגן כמו כן בנות צלפחד : כלה שב במרוצתם : כדרך הראשון חוטאים וחוזרים וחוטאי' מרוצה קורש"י בלע"ז : שוטף, איספרדי"ץ בלע"ז : חסידה, ציגוני"א בלע"ז : מועדיה, עת עברם אל איי הים מפני הצנה ועת שובם : שמרו, המתינו : תור וסים ועגור, ושפנינא וכורכיא ושנוניתא כורכיא גרו"אה בלע"ז סנונית ארונדי"לא בלע"ז : אכן

ולא ישוב ו' וסי' תורא אשתבע ונפל אריה אדכר וגחיך

איכה

איכה תאמרו חכמים אנחנו · בחכמות החיצונות ועוד תורת יי׳ אתנו כלומר אצלנו היא כתובה : אכן לשקר עשה עט · אם תורת יי׳ אתכם מה יועיל אם לא תקיימו אותה מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים שכתבו אותה לחנם כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו אינה כתובה לשקר לחנם כמו אך לשקר שמרתי : הובישו · כי שקר עמו כשיראו שלא תועיל להם חכמתם אז בשת יהיה להם בשת פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם להצילם מהרעות הבאות עליהם ואחר שבדבר יי׳ מאסו ולא רצו ללמוד התור׳ ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה · וחכמת סמוך למלת מה כלומר מה מועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התור׳ : לכן אתן ליורשים · כלומר למי שיחזיקו בהם בגלו׳ כאילו הם יורשים : כי מקטון ועד גדול · כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקים הבאים אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלו׳ למעלה מקטנם ועד גדולם והנה מקטון ועד ג גדול למעלה כלו בוי״ו והנה כלה בה״א ואחד הוא · וירפו למעלה וירפאו באל״ף נעה והנה וירפו בבעלי הה״א והענין אחד ענין רפואה למעלה את שבר עמי והנה את שבר בת עמי : הובישו · פירשנוהו למעלה כי פירושו בתמיה · למעלה גם הכלו׳ והנה הכלם מבנין כפעל ומפורש הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פיר׳ למעלה עם שאר הפסוקים ו ולמעלה בעת פקדתיה פירשנו פקדתי אותם והנה בעת פקדתם שם והענין אחד : אסוף אסיפם נאם יי׳ · שניהם לשון כליון אסף מקור מן ואספת נפשך ונפש ביתך אסיפם מן יחרו יסופו אלא שמלת אסיפם מבנין הפעיל והוא יוצא ויסופו מבנין הקל והוא עומד הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלה שני המיני׳ כי הם עקר הפירו׳ ואותם מרבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך : והעלה נבל · אפילו העלה יבול טרם זמנו כדי להרבות רעתם : ואתן להם יעברום · מה שנתתי להם רוב הפירות וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם כי יאכלום האויבים מ״ש יעברום במקום מהם וכן חזקתי ותוכל חזקת ממני תמלאמו נפשי תמלא מהם בני יצאוני יצאו ממני והמפרשי׳ פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונש זה אסיפם וכן דעת יונתן ותרגם הפסוק כן שיצאה אשיצינון אמר יי׳ וגו׳ כבעמוד : על מה אנחנו יושבים · בכפרים ובערי המיצור כבטוחים ועל מה עזר יש לנו : ונדמה · ענין שתיקה כלומ׳ אין לנו להתלונן ולהתרעם על מה באה עלינו הצרה כי יי׳ אלהינו הדימנו כי חטאנו לו ונדמה שרשו דמם והוא מן הקל ממשקל יסב ויסרק מה אקוב ידמו כאבן ולדעת אדוני אבי ז״ל שרשו נדם הדימנו שרשו דמם מבנין הפעיל והה״א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלומר הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו ידמו לשאול ונדמו נאות השלום : וישקנו מי רוש · סם המות משחיתות עשב לפיכך אמר מי ועניינו כתרגומו ואשקנא כס דלוט בים כרישי חיון והפסוק מאמר הנביא בלשון ישראל : קוה לשלום · מקור כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיננו השלום שהוא טוב : לעת מרפה · בה״א כמו באל״ף אם קוינו לעת רפואה ממכאוב הצרות : והנה בעתה · צרות גדולות שמאויבים ושמבעיתים אותנו וי״ת ולעידן סליחות חובין והא פורענות חטאין כענין רפאה נפשי כי חטאתי לך : מדן נשמע · לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו וי״ת על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון : נחרת סוסיו · עטישת סוסיו וקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף : מקול מצהלות אביריו · על הסוסים אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בצהלה ושמחה כמו שנאמר על הסוס וישים בכח וי״ת מקל מפסיעו׳ גברוהי : כי הנני משלח בכם · פירושו כתרגומו הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחישה ויקטלון יתכון אמר יי׳ :

מבליגיתי

בדבר יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויוסף יי׳ להראה בשילה · ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו · הובישו חכמים חתו · גם ביהודה היתה · בדבר יי׳ שמים נעשו · ומן והנה איש אלהים בא מיהודה עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכות׳ במ״א וישמע הנביא אשר השיבו : ואין שלום ה׳ וסימ׳ וירפאו את שבר עמי · וחברו

איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יהוה אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר ספרים : הבשו חכמים חתו וילכדו הנה בדבר יהוה מאסו וחכמת מה להם :
לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטן ועד גדול כלה בצע בצע מנביא ועד כהן כלה עשה שקר : וירפו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום : הבישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתם יכשלו אמר יהוה :
אסף אסיפם נאם יהוה אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום : על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש כי חטאנו ליהוה :
קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה : מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עיר וישבי בה : כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יהוה :

איכדין תימרון חכימין אנחנא ועל אוריתא דיי אנחנא רחיצין בכן הא לשקרא עבד ספר קולמס דשקר למזיפא : בהיתו חכימיא איתברו ואיתאחידו הא בפתגמא דיי קצו וחולק בחוכמתא לית להון :
בכן אתן ית נשיהון לאוחרנין חקלתהון לירותין ארי מן זעירא ועד רבא כולהון אנסי ממון מספר ועד כהן כולהון עבדי שקר : ואסיאו ית תבר כנישתא דעמי במילי שקריהון למימר שלמא שלמא ולית שלם : עליהון למיבהת ארי תועבה עבדו אף מבהת לית אינון בהתין ואיתכנעו לית אינון ידעין בכן יתרמון קטילין בעידן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי :
שיצאה אשיצינון אמר יי ויסופון כמיסף ענבין מגפן וכניבלא מתינא וכטרף מאילן על דיהבית להון אוריתי מסיני ועברו עלה : על מה אנחנא יתבין איתכנשו וניעול לקרוין כריכן ונישתוק תמן ארי יי אלהנא איתי עלנא תבר ואבהתנא ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון ארי חבנא קדם יי : סברנא לשלם ולית טב ולעידן סליחות חובין והא פורענות חטאין : על די פלחו לעגלא דבדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון מקל פסיעות גיברוהי זוועון כל יתבי ארעא ייתון ויבזון ארעא ומלואה קרויא ודיתבין בהון : ארי הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחוון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר יי :

על

וירפו את שבר בת עמי · קול חרדה שמענו · נביאי ישראל · יען וביען : אסוף ג׳ וחס׳ וסימ׳ אסף אסיפם נאם יי׳ · אסף אאסוף יעקב · אסף אסף כל מעל פני : ומלואה ג׳ וסימ׳ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה · וישטפו ארץ ומלואה · ליי׳ הארץ ומלואה :

רש״י

אכן הנה לשקר · היא חכמתכם לשקר בכם לרפותכם על נקלה עשית עט שקר סופרי נביאכם : הובישו חכמים · כמותכם ומהו הבשת הנה ב בדברי יי׳ מאסו ו וחכמת מה להם : וירפו · כמו וירפאו : הובישו · בשת וכלימה תבא להם : גם בוש לא יבושו · אינם מתביישין במעשיהם הרעים לתת לב לשוב : אסף אסיפם · לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה : אין ענבים בגפן · לא יותר דבר : והעלה נבל · לשון כמש פלייסטי״ש בלע״ז כמו וכנובלת מתאנה כאשר נובלת עליה : ואתן להם יעברום · כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ו ועברו עליהם : ונדמה שם · ונדום שם נשב שם דומים ואבלי׳ : מי רוש · כס דלווט בים כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס ש שבשיניו : נחרת סוסיו · עטישות נחיריו : מדן נשמע · י״ת על דפלחו לעגלא דבדן : מצהלות אביריו · צהלת משחק סוסיו ותכינו במקום אחר סוסים נקראו׳ אבירים מדהרו׳ דהרות אבירי לשון סוס דוהר ויונתן תירגם מקל מפסועית גברוהי : נחשים צפעונים · לשון שבעי׳ שנה נעשה צפע ו ואותם אזנו שלא י ישמע לקול חבר ה המלחש שנ׳ כמו פתן חרש יאטם אזנו הוא שנאמר אשר אין להם לחם :

מבליגיתי

מבלגיתי עלי יגון · כמו הבלגתי ושם דבר הוא מיפלאיטו"מכנץ בלע"ז כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני : עלי לבי דוי · מקול צעקות הגלות אלי בפורענות הבאות : הנה קול שועת בת עמי · אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא ה' בציון ואם ישובון אליו ימצא להם : עבר קציר כלה קיץ · כפינו לעזרת מצרי' לא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנוי' ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו : קדרתי · לשון שחרות ואופל : שמה · תמהון : החזיקתני · אחזתני : הצרי אין בגלעד · שהצרי בא משם כמו שנאמר עלי גלעד וקחי צרי כלומר וכי לא היו להם אנשי' צדיקים ממי ללמוד וייטיבו דרכיהם · ארוכת · רפואת איספלאסטרה בלע"ז : עצרת בוגדים · כנסיות בוגדים : וידרכו · לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת היא ארבליסטרה בלע"ז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכה והנביא המשיל לשונם לקשת שקר שדרכו לשונם קשת בשקר : מרעה אל רעה · מעבירה אל עבירה : עקוב יעקוב · ארוב יארוב : העוה נלאו · יגעו וטרחו לעוות את דרכם העוה כמו הכבד את לבו לאוונות : שבתך בתוך מרמה · שכהן יושבין ח שבין מחשבות מרמה ובמרמ' החליפו יראתי ומאנו דעת אותי : במרמה · בשביל המרמה : הנני צורפם · בייסורין : מפני

מבלגיתי עלי יגון · ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט ורבי יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלת כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבלגיתי והורכבה המלה משניהם ופי' אמר הנביא אנשים ונשים המחזקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ור' אחי רבי משה פירש המלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיא בתשלומו מרביתי ובמשקלו מבליגיתי אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומר שארצה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על צרתי מוסף על צרת ישר' שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמר עלי : הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים · צועקי' מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים השם אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא עלינו הלא יי' שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך חשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר מרחקים המ"ם בפתח השם האל"ף נחה ות"י השם אין בציון נבייא אוכח יתהון וגו' כבעמוד : עבר קציר · קציר הוא זמן שיוסף אדם בו משני השבורות ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ ואומר זה דרך משל כלומר עברו הזמני' שחשבנו להושע בהם ולא נושענו : על שבר · הוא מאמר הנביא על עצמו שהשבר לשבר ישראל ויונתן פי' שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם על תבר כנשתא וגו' כבעמוד וכרוס פי' מן נתכרכמו פניו : הצרי אין בגלעד · אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכתו ובגלעד היה מקום הצרי כמו שאמ' גם כן עלי גלעד וקחי צרי והיא רפואה לחלאים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלו' מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו : ארוכת · רפואת ות"י אמר ירמיהו נביא וגו' כבעמוד : מי יתן ראשי מים · מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק : את חללי בת עמי · מי שבוכים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ישימנו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכותה וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר זולתי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו

ו' פסוקין בקריא' אית בהון אין אין במצעו' פסו' וסי' ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו · וכי יראה הכהן את נגע הנתק · הנה היא לוטה בשמלה · ולבנון אין די בער וחיתו · וירא כי אין איש דישעיה · הנה קול שועת בת עמי מארץ · הצרי אין בגלעד אם רופא · הבנים אין לישרא' אם יורש · וכי תגישון עור לזבוח אין רע ·

מבלגיתי עלי יגון עלי לבי דוי :

הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים היהוה אין בציון אם מלכה אין בה מדוע הכעסוני בפסליהם בהבלי נכר : עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו : על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני : הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי : מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי : מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים : וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ כי מרעה אל רעה יצאו ואתי לא ידעו נאם יהוה : איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך : ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו : שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי נאם יהוה :

לכן כה אמר יהוה צבאות הנני צורפם ובחנתים

על דהוו מלעיגין לקביל נבייא דמתנבן להון דוונא ותנחתא איתי עליהון מן קדם חוביהון עליהון אמר נביא לבי דוי : הא קל צוחת כנישתא דעמי מארעא רחיקא נבייא אוכח יתהון השכינתא דיהלית בציון אם מלכה לית בה מא דין מרגזין קדמי בצלמניהון בפולחן טעותא : אמרת כנישתא דישראל עדא זימנא שלים קיצא ואנחנא לא מתפרקין : אמרת ירושלם על תבר כנישתא דעמי אודעזעית אתחפיאו אפי אכרום אוכמין בקדרא אשתממו אחדתני : אמר ירמיה נבייא דילמא לא אית בי עובדין טבין למיבעי על בית ישראל הלא מחמיד הויתי לאולפניה דאליהו נבייא דמגלעד דפתגמוהי אינון אסותא ארי על דלא תבו בכן לא סליקת אסו למיחת כנישת דעמי : מן יתן רישי כנחל דמיין ועיני כמבועא דמעיין ואיבכי יממ וליליי על קטילי כנישתא דעמי : מן יתנינני במדברא בית מבתת עדי אורחן ואשבוק ית כנישתא דעמי ואיהך מלותהון ארי כולהון זנאין סיעת שקרין : ואליפו ית לישנהון פתגמי שקר דמן אינון כקשתא נבילא ולא להימנותא תקיפו בארעא ארי מבישתא לבישתא נפקו ומודע דחלתי לא אליפו אמר יי : גבר מחבריה אסתמרו ועל כל אחא לא תתרחצון ארי כל אחא מיכמן כמין וכל רחים בנכילו יהליך : וגבר בחבריה משקרין וקושטא לא ממללין אליפו לישנהון פתגמי שקר אטפשו טעו : יתבין בבית כנישתהון ומשתען על עויתהון בנכילו מכרבין למדע דחלתי אמר יי :

בכן כדנן אמר יי צבאות הא אנא מייתי עליהון עקא וצריף להון ובחר להון ארי

אמר נבל בלבו אלהים · וחברו · הכל סר יחדו נאלחו אין עשה · כלו סג יחדו נאלחו · עשה גדולו' תניינא דאיוב · ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים · עיר פרוצה אין חומה : ובחנתים ב' הנני צרפם ובחנתים · ובחנתים כבחון את הזהב :

מקבל הפעולה : מי יתנני מלון אורחים במדבר · ישבתי מלון לעוברי ארח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאוה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישרא' כי לא יוכל לראות רעתם : עצרת בוגדי' · שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת"י סיעת שקרין ואדוני אבי ז"ל פירש מלכות בוגדים מן יורש עצר זה יעצר בעמי : וידרכו · מבנין הפעיל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה : לשונם · היא קשת דרוכה ומורה דבר שקר ודבר מר : ולא לאמונה גברו בארץ · מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימנעו העושקים : כי מרעה אל רעה יצאו · יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו ל לבם שעה אחת לדעת את יי' ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את יי' : ואיש מרעהו · עקוב יעקב · ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי"ן בשוא לבדו וכל שאר יעקב שוא בפ' קם העי"ן בשוא ופתח : ואיש · יהתלו · דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק : למדו לשונם · הרגילו כמו פרא למוד מדבר : העוה נלאו · להתעוות ולעשות מעשה עול ובא על דרך תאוכים הלאת : שבתך · אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא יוכל להשיבם אליך : במרמה · כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להניח דרכם הרעה ות"י יתבין בבית כנישתהון וגו' כבעמוד : לכן · הנני צורפם בצרות שאביא עליהם ארחה אם ישארו קונים או אם ישובו כסף נבחר מפני הצרות :

כי

כי איך אעשה מפני בתעמי, כי איך אעשה שלא אצרפם מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם נקראים עמי ות' ארי איכדין אעביד מן קדם חובי כנישתא דעמי: חץ שוחט, כן כתיב וקרינן שחוט והכתיב ר"ל כמו שוחט שהוא הורג כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל והקרי שחוט רוצה לומר נמשך אפ"לט בלעז רוצה לומ' שהוא נמשך על המשחזת לחדדו ויונתן תירגם כגיר די מחריף כמו סכינא חריפא בדברי רבותינו זכרונם לברכה שפי' מחודד החתיכה ומה שפי' בו גם כן לשון משיכה הוא ב"כ מדברי רבותינו זכרונם לברכה שאמרו התיז את הראש בבת אחת פסולה ואמרו מנא הני מילי אמר קרא חץ שחוט לשונם ואמר תנא דבי ר' ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי זכרונו לברכה פיר' שחוט שם תאר כמו שוחט וכן במשקלו ארס עשוק ברס נפש כמו עושק: מרמה דבר, כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו: העל אלה, מבואר הוא: לא אפקוד בם, והשנים הראשוני' אין כתוב בם והענין אחד: על ההרים, נאות מדבר, ההרים מקום מרעה הצאן והעזי' ברוב או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכני' כמו נדמו נאות השלום וכן בוי"ו נוה משלח ונעזב מות כרות רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרג' אונקלוס בתר שפר רעיא במדברא וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא ברואתו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים לרועים לא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי ובאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או כאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות: נצתו, ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרטו יצת ובדברי רז"ל ר' יהוד' אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנ' על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ"ב הוו רבי יוסי אומ' שבע שנים נתקיים בה גפרית שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ונתתי, לגלים: גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו: מעון תנים, משכן התנים ומגורם ות' תנין ירודין: מי האיש החכם ויבן את זאת, יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי יי': ויאמר יי', לפניהם, לא בשמים היא ולא מעבר לים היא: וילכו, שרירות, פירשנוהו למעלה: למדום אבותם, הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו: לכן, מאכילם, בא הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעברו אותו את נבוכד נצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם כמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי שחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן: והפיצותי, עד כלותי אותם, רובם: כה אמר, התבוננו, בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו: למקוננות, בפתח הלמ"ד ר"ל המקוננות הידועות: ואל החכמות, שהן חכמות בדברי הספד וקינה: ותבואינה, הראשון בתנועת האל"ף בסגול והשני ותבואנה בהעלם האל"ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העין במסרה: ותמהרנה, ותשנה, בהעלם האל"ף מהמכתב: עלינו, מאמר הנביא בכלל ישראל: ותרדנה עינינו דמעה, כלומר לקול נהיין והספדן נבכה ופי' דמעה בדמעה כי תרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה הענין כאלו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני יורדה מים ות' ויטפרן עיננא דמעין: ועפעפינו, הם אישוני העינים וכפל הענין במלות שונות ות' וגלגלי עיננא יגרון מיא: כי קול נהי נשמע מציון, וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להנצל בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שאר הערים שנכבשו וחוזרין ליושבן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקוה ואז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ, ארץ בקמץ בזקף והוא אחד מי"ד ארץ שהם זקפין קמצין: כי

ובקרבו ג' וסימ' ישים ארבו, ובקרבו הם יושבי', ישית מרמה: לגלים ג' וסימ' ונתתי את ירושלם לגלי', והיתה בבל לגלי' מעון תנים, אשר התעתדו לגלי': ויבן ג' רפי' בקריא' וסי' מי האיש החכם ויבן את זאת, מי חכם ויבן אלה נבון וידע, ויבן על עזבי ברית קדש: ואשר דבר ב' לי' מי האיש החכם: כה אמ' ז' בטעמ' בספר וסי' עולל יעוללו, התבוננו וקראו, צורפם ובחנתי' משלח הנה רעה יוצאת, קשת עולם, עשוקי':

כִּי־אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי׃
חֵץ שׁוֹחֵט לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ׃ הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃
עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ׃ וְנָתַתִּי אֶת־יְרוּשָׁלִַם לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב׃
מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־הָלְכוּ בָהּ׃ וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־רֹאשׁ׃ (טו) וַהֲפִיצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה׃ וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם׃
כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ בֹּשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ

שחוט קרי; ב'; ל'; לית ול'; ל' בסיפ'; ג' ר'; ל' בסיפ'; ג' רפין; ל' וחס'; ו'; ל'; ל' חד מל' וחד חס'; לא ידעום; בטע' ר"ו; ל' ומל'; ב'; ל' ב' חס א'; ב'

אֲרֵי אֵיכְדֵין אַעְבֵּיד מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ כְּגִיר דִי מְהָרִיף לִישַׁנְהוֹן נִכְלִין מַחְשִׁיב בְּפוּמְהוֹן שְׁלָמָא גְבַר עִם חַבְרֵיהּ מְמַלְלִין וּבִמְעוֹהִי מְשַׁוֵי כְּמַנְתֵּיהּ׃ הַעַל אִילֵין לָא אַסְעַר לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְהוֹן כִּרְעוּתִי׃ עַל טוּרַיָא אֲנָא מָרִים קָלִי וּבָכֵי וּמַצְוַח וְעַל דִירָווֹת מַדְבְּרָא אִילְיָא אֲרֵי צְדִיאוּ מִבְּלִי אֱנָשׁ דְעָדֵי וְלָא אִשְׁתְּמַע קָל בְּעִירָא בְּאַרְעֲהוֹן מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְעַד בְּעִירָא אִיטַּלְטַלוּ גְלוֹ׃ וְאֶתֵּין יַת יְרוּשְׁלֵם לְיַגְרִין מְדוֹר יְרוֹדִין וְיַת קִרְוֵי דְבֵית יְהוּדָה אֶתֵּן לְצָדוּ מִבְּלִי יָתֵיב׃ מַן גְּבַר דְחַכִּים וְיִסְבַּר יַת דָא וּדְאִתְמַלַּל מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ וִיחַוֵינָהּ עַל מָה חֲרוּבַת אַרְעָא צְדִיאַת כְּמַדְבְּרָא מִבְּלִי יָתֵיב׃ וַאֲמַר יְיָ עַל דִי שְׁבָקוּ יַת אוֹרָיְתִי דִיהָבִית קֳדָמֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא הֲלִיכוּ בָהּ׃ וַאֲזַלוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּבָתַר בְּעֲלַיָא דְאַלִּיפִינוּן אֲבָהַתְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין מְרַר כְּגִירִין וְאַשְׁקֵינוּן כָּס דְלוּט כְּרֵישֵׁי חִוְיָן׃ וְאֲבַדְּרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא דְלָא יְדָעוּ אִינוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וְאֵיגָרֵי בַּתְרֵיהוֹן דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא עַד דְאֵישֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִסְתַּכָּלוּ וּקְרוֹ לְאִילְיָתָא וְיֵיתְיָן וּלְחַכִּימָתָא שְׁלָחוּ וְיֵיתְיָן׃ וְיוֹחֲיָן וְיִטְּלָן עֲלָנָא אִילְיָא וְיִשַׁגְרָן עֵינָנָא דִמְעִין וְגַלְגַלֵי עֵינָנָא יִגְרוּן מַיָא׃ אֲרֵי קָל אִילְיָא אִשְׁתְּמַע מִצִּיּוֹן אֵכְדֵין אִתְבְּזֵיזְנָא בְּהִיתְנָא לַחֲדָא אֲרֵי חֲרוּבַת אַרְעָא

רש"י

מפני בת עמי, מן קדם חובי כנישתא דישראל: חץ שחוט לשונם, משוך כמו זהב שחוט וכן ושחט' שטים טרייט בלע"ז, לא לשון שחיטה ממש טרא"קאש בלע"ז וכן חברו מנחם וכת' כגיר די מחריף ובקרבו ת' ובמעוהי: על ההרים, על חורבן ההרים: ועל נאות מדבר, נוה רועים שבמדברות נאות לשון נוה וכן נאות אלהי' וכן לביתך נאוה קדש: נצתו, לשון ציה וכן נצתה: נדדו הלכו, סופן לילך חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה משגלו צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס וחמשים ושתים שנה היו ורמז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטרי' נ"ב והחשבון מכוון במס' מגלה: לגלים, רגורין: מי, החכם, שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי יי' אליו שיגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ בא כל הפורענות הזה: לענה, עשב מר: מי ראש, ארס נחש: כי

לכן כה ג' בטע' וכו' סוף פוקי ירמ'

ארץ י"ד קמץ וכל אתנח דכו' במ"ר

כי השליכו משכנותינו · כאלו משכנותינו השליכו אותנו חוצה או בא על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בשת גדול מזה שיצא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד: כי שמענה · כי התספד והנהי בנשים ברוב כי הן רכות הלב יותר מן האנשים: כי עלה · הארמון הוא הבית הגבוה ובהסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דבר רחוק כי הם גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד ואמר דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה ואף על פי שהיו נביאי האמת אומרים זה אלינו תמיד לא היינו שומעים אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת:

רשי

כי השליכו משכנותינו · את שוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבי' את משכנותינו לארץ: להכרית עולל מחוץ · מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק: אל יתהלל חכם · אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם השכלתם וידעת' אותי אז תתהללו בחכמתכ' השכל כמו השבר אנטילי"נט בלע"ז: על כל מול בערלה · על כל מול שיש לו ערלה אפילו ערלת לב וכל שכן על הערלים: על מצרים וגו' · שכוני ארץ ישראל היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב ביחזקאל ומפורש בסדר עולם: קצוצי פאה · לשון קצה המוקצין בפאת מדבר: אל

רעותה ה' ומל' וסימ' וישאילו איש מאת רעהו ואשה מאת · אך שם נקבצו דיות אשה · דרשו מעל ספר יי' וקראו · ולמדנה בנותיכם נהי ואשה · והנשארו' תאכלנה אשה בשר · וא' לרעותה הטובה: מאסף ד' בקרי' וסימ' מאסף לכל המחנות לצבאת' דדן דבהעלתך · אין איש מאסף אתם הביתה דגבעה · ושלאחריו ויאמ'

כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ׃
כִּי־שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר־יְהוָה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה׃ כ כִּי־עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃ דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃
הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־כָּל־מוּל בְּעָרְלָה׃ כה עַל־מִצְרַיִם וְעַל־יְהוּדָה וְעַל־אֱדוֹם וְעַל־בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל־מוֹאָב וְעַל כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה הַיֹּשְׁבִים בַּמִּדְבָּר

ל' · ה' · ל' ומל' · ב' · ב' מ"ל · ד' · ית"בנע' · ל' · כן כת' מוגה · ל' וחס' · י"ג מ"ל בכתי'

ארי צדיאה ברניתהא׃
ארי שמעא נשיא פתגמא דיי ותצית אודניכון למילי נבוהי ואליפנא לבנתיכון איליא ואיתתא לחברתה עינויא׃ ארי כליק מותא בחרכנא על בברניתנא לשיצאה ינקין משוקא עולימין מרחובין׃ איתנבי כדנן אמר יי ותיתרמי נבילתא דאנשא כזיבל מבדר על אפי חקלא וכעמירא מבתר חצדא ולית דמכניש׃ כדנן אמר יי לא ישתבח שלמה בר דוד חכימא בחוכמתיה ולא ישתבח שמשון בר מנוח גיברא בגבורתיה ולא ישתבח אחאב בר עמרי עתירא בעותריה׃ אילהן בדא ישתבח דמשתבח דחכים ואליף למידע דחלתי ארי אנא יי עבידנא חסדא ודין דקשוט אכו בארעא ארי באילן רעוא קדמי אמר יי׃ הא יומיא אתן אמר יי ואסער על כל עממיא ערליא ועל בית ישראל דדמן עובדיהון לעובדי ערליא׃ על מצראי ועל יהודה ועל אדומאי ועל בני עמון ועל מואבאי ועל כל מקפי פתא דשרן בשכונין במדברא

ציו עברים אנחנו מבית לחם יהודה · וכעמר מאחרי הקוצר ואין מאסף: אותי י"ג מ"ל בספרא וסימ' כי אם בזאת יתהלל המתהלל · כאשר עזבתם אותי · האותי לא תראו · שבתך בתוך מרמה · ואטמנהו בפרת · זה גורלך מנת מדיך · על אשר עזבו אותי · כגבור עריץ · ולא תכעיסו אותי · כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · ודרך אחד ליראה אותי · כי אויל עמי אותי לא ידעו · כי נתתם אותי אל בית הכלא:

עולל מחוץ · כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורי' ברחובות והנה הם נכרתים משם · דבר כה נאם יי' · אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם השם כמו כה אמר יי' אלא שנאם הוא שם המאמר: כדומן · כבר פירשנוהו למעלה וכעמיר · מאחרי הקוצר שמניחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם: כה אמר יי' · אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון שלא ידעו את יי' ולא הלכו בדרכיו חכמה מה להם וכמו שאמר חכמים המה להרע וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו וזכר אלו התכונות השלש כי החכם יוכל פעמי' רבו' בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור יוכל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא יוכלו באלה השלש שדרך העולם להנצל בהם אלא במה יוכלו אותם שיוכלו בהשכל וידוע אותי פירוש בהשכל אותי ובידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגי' על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשו' חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא: בארץ · כלומר עם בני העולם וההולך בדרכיו הוא יורע אותו כמו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא הוא הדעת אותי נאם יי' הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל ובזה נכללו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלות' לפי שהיו צדיקי' וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ישארו בארץ ב' או ד' או אפי' י': כי אם בזאת · בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ולדעת אותי ומה שאמ' כי אני יי' טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט וצדקה כמו שפירשנו לפיכך פירש ואמר כי אני יי' עושה חסד אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי: באלה חפצתי · שיעשה אותם האדם ויחי בהם ומה שאמר בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בשמים כמו שאמר יי' בהשמים חסדך אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם לחכמים הנה פירשתי לך שני הפסוקים האלה לפי ענין הפרשה דבקים בעניניה באר היטב והחכמים אשר ראינו ספריהם פירשו אלה שני הפסוקים לענין נאות אבל לא הדביקום לענין הפרשה והחכם רבי אברהם בר' חייא המכונה באח"ב אלב"רגלוני פי' אלו שלש התכונות בחכמה יקנה האדם החכמה ויקרא חכם וכשיהיה מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור והמעדיף על זה נקר' עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל הבנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם ראוי להתהלל כי אם בה כמו שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בה ראוי שיתהלל המתהלל והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון ז"ל פי' כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבע' ענינים נופל על השגת האמתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמצא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בכם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם ביסיסים חכמה ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמה ומזה הענין חכמים המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושמוש המחשבה פעמים יהיה החכמה ההיא וההתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות ואמר שאין שלמות הקנין ולא שלמות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית ופירש גם כן שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו ומשפט לדון במה שראוי על הנכון יהיה נקמה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המציאו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העניים רוצה לומר הנהגתו בבעלי חיים בכחותיהם יקרא צדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות והרעות כפי מה שמחייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתו גם כן בארץ כפי מה שהיא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם: הנה ימים באים · קרובים לבא וזכר אלה האומות בעבור ישראל כי אלו הם אשר הרעו לישראל ועוד כי אלו האומות החריב נבוכד נצר וגם הוא וזרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי: על כל מול בערלה · על כל מול אלו ישראל שהם מולים ועל אשר בערלה אלו האומות שזוכר ועל שזכר עומד במקום שנים: על מצרים ועל יהודה · כי ישראל מלכות אפרי' החריב מלך אשור כבר ויהודה החריב נבוכד נצר וכל שאר הגוים שזכר: ועל כל קצוצי פאה היושבים במדבר · זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכד נצר כמו שהתנבא ירמיהו ונבואתו כתובה בסוף הספר ופירוש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר וקצה וקצץ בענין אחד: כי

כי כל הגוים, עתה פי' ערל ופי' בערלה כ"ב. דלא אמר על הגוים שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב וראוין ליענם ולא אמר על הגוים שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נצטוו עליה אלא בעבור ישראל א"ור כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האמות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה הגוים והם ערלי לב לא תועילם מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את יי' כמו שאמר לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האמות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהים כי בחרו תחתיו אלהים אחרים לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגו':

הוא אלהים ה' בנביאים וסי' ונשמע וישמע לבבנו, ולא קמה עוד רוח, מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו, דעו כי יי' הוא אלהים, ויאמר יי' אלהי אבתינו הלא אתה:

כִּי כָל־הַגּוֹיִם עֲרֵלִים וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי־לֵב׃

שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל־תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל־תֵּחָתּוּ כִּי־יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה׃ כִּי־חֻקּוֹת הָעַמִּים הֶבֶל הוּא כִּי־עֵץ מִיַּעַר כְּרָתוֹ מַעֲשֵׂה יְדֵי־חָרָשׁ בַּמַּעֲצָד׃ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב יְיַפֵּהוּ בְּמַסְמְרוֹת וּבְמַקָּבוֹת יְחַזְּקוּם וְלוֹא יָפִיק׃ כְּתֹמֶר מִקְשָׁה הֵמָּה וְלֹא יְדַבֵּרוּ נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא כִּי לֹא יִצְעָדוּ אַל־תִּירְאוּ מֵהֶם כִּי־לֹא יָרֵעוּ וְגַם־הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם׃ מֵאֵין כָּמוֹךָ יְהוָה גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה׃ מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה כִּי בְכָל־חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל־מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ׃ וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְסָלוּ מוּסַר הֲבָלִים עֵץ הוּא׃ כֶּסֶף מְרֻקָּע מִתַּרְשִׁישׁ יוּבָא וְזָהָב מֵאוּפָז מַעֲשֵׂה חָרָשׁ וִידֵי צוֹרֵף תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁם מַעֲשֵׂה חֲכָמִים כֻּלָּם׃ וַיהוָה אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא־אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקִּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא־יָכִלוּ גוֹיִם זַעְמוֹ׃

אֲרֵי כָל עַמְמַיָא עַרְלִין בְּבִשְׂרְהוֹן וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלִין בְּלִבְּהוֹן׃ קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא דְמַלֵיל יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מֵאוֹרְחַת עַמְמַיָא לָא תֵילְפוּן וּמֵאָתְוָן דְמִשְׁתַּנִין בִּשְׁמַיָא לָא תִתַּבְרוּן אֲרֵי מִתַּבְרִין עַמְמַיָא מִנְהוֹן׃ אֲרֵי גְזֵירַת עַמְמַיָא לְמַה אִינוּן אֲרֵי אָעָא מֵחוּרְשָׁא קַץ לֵיהּ עוֹבַד יְדֵי נַגַר בְּחַצִינָא׃ בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא חָפֵי לֵיהּ בְּמַסְמְרִין וּבְמַקָבִין מַתְקִיף לֵיהּ דְלָא יִצְטְלֵי׃ עוֹבַד נְגִיד זְקִיפִין אִינוּן וְלָא מְמַלְלִין אִיתְנַטָלָא יִתְנַטְלוּן אֲרֵי לֵית בְּהוֹן רוּחָא לְהַלָכָא לָא תִדַחֲלוּן מִנְהוֹן אֲרֵי לָא מַבְאֲשִׁין וְאַף לְאֵיטָבָא לֵית אִינוּן יָדְעִין׃ לֵית בַּר מִינָךְ יְיָ רַב אַתְּ וְרַב שְׁמָךְ בִּגְבוּרְתָא׃ מַן לָא יִדְחַל מִן קֳדָמָךְ מֶלֶךְ עַל כָּל עַמְמַיָא אֲרֵי דִילָךְ הוּא מַלְכוּתָא אֲרֵי בְּכָל חַכִּימֵי עַמְמַיָא וּבְכָל מַלְכְוָתְהוֹן לֵית בַּר מִינָךְ׃ וּבַחֲדָא יְחוּבוּן עַמְמַיָא עַל דְאִיטְפַּשׁוּ עַל דְפִלְחוּ לְטַעֲוָתָא דְלָמָא אִינוּן׃ כַּסְפָּא דְמִתְחָפַן מֵאַפְרִיקָא מֵיתַן וְדַהֲבָא מֵאוֹפִיר עוֹבַד נַגַר וִידֵי קֵינֵי תִּכְלָא וְאַרְגְוָן לְבוּשְׁהוֹן עוֹבַד חַכִּימִין כּוּלְהוֹן׃ וַיְיָ אֱלָהִים קְשׁוֹט הוּא אֱלָה קַיָים וּמֶלֶךְ עָלְמִין מֵרוּגְזֵיהּ תְּזוּעַ אַרְעָא וְלָא יְכָלִין עַמְמַיָא לְסוֹבָרָא רוּגְזֵיהּ׃

רש"י

אל דרך הגוים אל תלמדו, ואז מאותות השמים אל תחתו מ מחמ' לוקה וממאורות לוקין: חרש, אומן, מסמרות, קלו"ס בלע"ז: מעצד, דולדוייר"א: מקבות, קורנס מר"טיל בלע"ז: יפיק, יכרע ברכיו לשון פוקה ופיק ברכי': כתומר מקשה, מקים אותה בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל: אל תיראו מהם, אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם: וגם היטב אין אותם, אם תעבדום היטיב כמו להיטב: לך יאתה, לך נאה: ובאחת יבערו, הגוים ומה היא האחת מוסר ה הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו יבערו לשון שטות ופן ויכסלו: מרוקע, מרודד: ויי' אלהים אמת, למה כי הוא אלהים חיים ומלך עולם לכך יכול לאמת דבריו אבל בשר ודם אומר לעשות ומת או תשש כחו או יורד מנכסיו ואין בידו ל לקיים: ברכה

שמעו, מבואר הוא: כה אמר יי' אל דרך הגוים, כמו את דרך הגוים וכמוהו אספרה אל חק יי' וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך הגוים כיון ש שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא ד דרכי הגוים ומאותות השמים אל תחתו ואם תאמר נעבוד הכוכבים כדרך הגוים כי הם שולטים ב בארץ ואותותם נראים להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו מ ממשלה בארץ בתבואות ובפירות כמו שכתוב וממגד תבואות שמש ואם נעבוד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו וכירח גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו מן הכוכבים כי הם עבדי ועושי דברי ואם ת תעבדו האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון וישלח מארה ב בתבואותיכם הפך מחשבתכם: כי יחתו הגוים מהמה, אף על פי שיחתו הגוים מהמה אתם אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם הם כדרך הנהגתם בעולם יהיה קיום העולם ו ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מהלכם זהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב א אם להרע ואתכם לקח אם ת תעבדוהו בלב שלם יצילכם מכל נזק משפטי הכוכבים וגם הגוים לא תועילם עבודתם להם כי ה האדון ראוי ליעבד לא העבד ל לפיכך לא תצילם עבודתם אותם מנזקם: כי חקות העמים, ראו אל מה הביאם עבודה זו כי מעבודת הככבים באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם זה נעשה במקום השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב מעשה נבוכד נצר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חקות שמו להם לאחר כהני הצלמים והרגילו אותם בזה הדעת עד שארכו השנים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל דבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדוייר"א בלע"ז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך ייטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו: בכסף ובזהב ייפהו, לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני הרואים ויכנס בלבם לעבדו: יחזקום, עשי הכסף והזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם עד שלא יפיק כלומר שלא יצא מתכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכים ויש לפרשו מענין ותפק לרעב ויהיה זה פעל עומד רוצה לומר שלא יצא ממקומו: כתמר מקשה, כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקשה שוה כן הצלם עומד זקוף שוה כדמות אדם ולא ידברו כי אין בקרבם רוח מנעה כל שכן מדברת וזהו שאמר נשוא ינשוא אם יסיעום ממקום למקום ישאו כי הם לא יצעדו ברגליהם ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ואל תיראו מהם כי לא ירעו: וגם היטב אין אותם, אין עמהם כח להטיב תומר כמו תמר וכן בא בחולם והיא יושבת תחת תומר, ינשוא הפוך כי הראוי ינשאו וכן נשוא לשוא עריך כמו נשאו: מאין כמוך, ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא: מי לא ייראך, ב"וד האיתן לבד ופא הפעל נעלמת מהמכתב ומסורת הי"וד בנעיא להורות על יו"ד הנפקדת אמר מי לא יראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי לירא מהם אבל אתה מי לא יראך אפילו הגוים העובדים האלילים ראוי להם שייראוך כי אתה מלך עליהם: כי לך יאתה, המלוכה לא לאחר כלומר ראויה היא לך וליחס אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך וביניהם ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי הפסל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם מצריך להיותם אמצעיים אף על פי כן הם חוטאים כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם יי' ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעי' מפני שהורגלו בעבודתם ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמים ויודעים ומכירים כי מלכות בן אדם היא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם ליי': ובאחת, חכמי הגוים כאחת יבערו ויכסלו שהם מיסרים העם לעבוד הפסילי' שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן הפסל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם: כסף מרוקע, מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז מי שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אותם בתכלת וארגמן מרוקם במלאכת חכמים במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום: ויי' אלהים אמת, אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם אבל יי' אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואחר זולתו אינם אמת אע"פ שהם אלהים כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמתי והשופט האמתי שאין כחו והנהגתו תלוים ביד אחר: הוא אלהים חיים, הוא החי האמתי שאין חייו תלויין באחר כי חיים ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שיצילו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחורבן יושבי הארץ איזה גוי שיהיה ויוכלו להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחילה קודם בא הפורענות ביד עבדיו הנביאים: ותרעש הארץ, נוכל לפרש גם כן כמשמעו שתשקע עיר ויושביה פעמים ברעש הארץ: ברכה

כדנה תאמרון להום · זה נאמר האל שלח ירמיהו לבבל בני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שיאמרו אותו לכשדים בלשונם ומה שאמר כדנה תאמרון להום שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי ואמר להום במ״ם כי פעמים בא כן במ״ם כמו שנמצא בעזרא וכן אמרין להום אף על פי שברוב יבא בנ״ון: אלה · לשון עברי ולשון ארמי גם כן מצאנוהו בעזרא אלה מניא בכתוב הוא אלה וקרי אל ואל ואלה אחד כמו הארצות האל ואמר אלה לפי שהם נראין לבני האדם אף על פי שהם גבוהים: וארקא פי׳ ארץ ובדברי רז״ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל אדמ׳ ארקא ו״ת הפסוק כן כבעמוד ולא

ויוצא ״ב מ״ל וסימ׳ נמסר בכפר שפטים סימן ו׳ : לא ט׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ לא כאלה חלק יעקב · וחברו לא לישוב אף יי׳ · לא ישוב חרון אף יי׳ · לא ישבתי בסוד משחקים · לא שלחתי את הנביאים · לא תקח לך אשה · לא כברית אשר כרתי · לא דכאו עד היום :

כִּדְנָה֙ תֵּאמְר֣וּן לְה֔וֹם אֱלָ֣הַיָּ֔א דִּֽי־שְׁמַיָּ֥א וְאַרְקָ֖א לָ֣א עֲבַ֑דוּ יֵאבַ֧דוּ מֵֽאַרְעָ֛א וּמִן־תְּח֥וֹת שְׁמַיָּ֖א אֵֽלֶּה׃ עֹשֵׂ֥ה אֶ֙רֶץ֙ בְּכֹח֔וֹ מֵכִ֥ין תֵּבֵ֖ל בְּחָכְמָת֑וֹ וּבִתְבוּנָת֖וֹ נָטָ֥ה שָׁמָֽיִם׃ לְק֨וֹל תִּתּ֜וֹ הֲמ֥וֹן מַ֙יִם֙ בַּשָּׁמַ֔יִם וַיַּ֥עֲלֶה נְשִׂאִ֖ים מִקְצֵ֣ה אָ֑רֶץ בְּרָקִ֤ים לַמָּטָר֙ עָשָׂ֔ה וַיּ֥וֹצֵא ר֖וּחַ מֵאֹצְרֹתָֽיו׃ נִבְעַ֤ר כָּל־אָדָם֙ מִדַּ֔עַת הֹבִ֥ישׁ כָּל־צוֹרֵ֖ף מִפָּ֑סֶל כִּ֛י שֶׁ֥קֶר נִסְכּ֖וֹ וְלֹא־ר֥וּחַ בָּֽם׃ טו הֶ֣בֶל הֵ֔מָּה מַעֲשֵׂ֖ה תַּעְתֻּעִ֑ים בְּעֵ֥ת פְּקֻדָּתָ֖ם יֹאבֵֽדוּ׃ לֹֽא־כְאֵ֜לֶּה חֵ֣לֶק יַעֲקֹ֗ב כִּֽי־יוֹצֵ֤ר הַכֹּל֙ ה֔וּא וְיִשְׂרָאֵ֖ל שֵׁ֣בֶט נַחֲלָת֑וֹ יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת שְׁמֽוֹ׃ אִסְפִּ֥י מֵאֶ֖רֶץ כִּנְעָתֵ֑ךְ יֹשֶׁ֖בֶת בַּמָּצֽוֹר׃ כִּֽי־כֹ֞ה אָמַ֣ר יְהוָ֗ה הִנְנִ֥י קוֹלֵ֛עַ אֶת־יוֹשְׁבֵ֥י הָאָ֖רֶץ בַּפַּ֣עַם הַזֹּ֑את

(מסורה בגליון: ל׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ כתח · ל׳ · ח׳ · ג׳ ג׳ חס׳ בכבי׳ · הארץ ״ב ק׳ מל · ב׳ חס׳ · ט׳ ר״פ בכונ׳ · ג׳ לג׳ · ל׳ · ל׳ יושבת ק׳ · ו׳ בטע׳ · ב׳ א׳ מל׳ לר״ת)

וְדָנָא פַּרְשֶׁגֶן אִיגַרְתָּא דִּשְׁלַח יִרְמְיָה נְבִיָּא לְוָת שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא דִּי בְבָבֶל וְאִם יֵימְרוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא דְּאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן פְּלַחוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּדֵין תְּתִיבוּן וּכְדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן טַעֲוָן דְּאַתּוּן פָּלְחִין לְהוֹן טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן מִן שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְאַחָתָא מִטְרָא וּמִן אַרְעָא לָא יָכְלִין לְצַמָּחָא פֵּירִין אִינוּן וּפַלְחֵיהוֹן יֵיבְדוּן מֵאַרְעָא וְיִשְׁתֵּיצוּן מִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אִילֵּין׃ וּכְדְנָא תֵּימְרוּן לְהוֹן אֲנַחְנָא פָּלְחִין לִדְעָבֵיד אַרְעָא בְּחֵילֵיהּ שַׁכְלֵיל תֵּבֵל בְּחוּכְמְתֵיהּ בְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ תְּלַת שְׁמַיָּא׃ לְקָל מִיתְנֵיהּ דְּיִכְפַּת דְּמַיִין בִּשְׁמַיָּא וּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְיָפֵי אַרְעָא בַּרְקִין לִזְמַן מִטְרָא עֲבַד וּמַפֵּיק רוּחִין מִבֵּית גִּנְזוֹהִי׃ אִיתְבָּרוּ כָּל עַמְמַיָּא מִלְּמִידַע חָכְמָא בְּהֵית כָּל קֵינֵי מִלְּמֶעְבַּד צְלֵם אֲרֵי שִׁקְרָא אַתִּיכוּנוּן וְלָא רוּחָא בְּהֵן׃ לְמָה אִינוּן עוֹבַד תּוֹלְעָבָא בְּעִידָן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יֵבְדוּן׃ לָא כְּאִילֵּין חוּלָקֵיהּ דְּיַעֲקֹב אֲרֵי דִּבְרָא כּוֹלָּא הוּא וְיִשְׂרָאֵל שִׁבְטָא דְּאַחְסַנְתֵּיהּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ כְּנוּשִׁי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתֵיךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפָּא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן׃ אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין וּכְמָה דְּשָׁדַן אַבְנָא בְּקַלְעָא כֵּן הֵיבַדַּר יָת יָתְבֵי אַרְעָא בְּזִמְנָא הָדָא

ואעיק

רש״י

כדנא תימרון · אגרת היא ששלח ירמיה לזקניה וגלותו בגולה להשיב לכשדי׳ ארמית תשוב׳ אם אומרין להם לעבוד ע״ז: לקול תתו · בעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים: נשיאים · ענגים: ברקי׳ פלגדור״ש בלע״ז: נטה · טינדי״ט בלע״ז: נבער · לשון איש בער וכן נבערו הרועים: נסכו · לשון מסכה: בעת פקודתם · כשאפקוד עליהם: טו אספי מארץ כנעתך · החביאי כנוסי מארעא סחורתך כמו כנען בידו מאזני מרמה ומנחם פירש כנעתך לשון הכנעה ושפלות · ואספי לשון שתויה שחי והשפילי יותר מ משפלות ארץ את ה הכנעתך את ירושלם היושבת עתה במצור: קולע · כזה שהוא זורק אבן בקלע: למען

רד״ק

הארץ בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד יי׳ צבאות שמו הכל הוא מענה שיאמרו להם בני ישר׳ כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשו שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלח להם ירמיה בלשון ארמי וכן פי׳ יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנחנא פלחין לדעביד ית ארעא בחיליה ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע״ז משגלו ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכד נצר אנוסים היו ואעפ״כן היו ענושים בזה בימי המן לולי ש ריחם עליהם האל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם: עושה ארץ בכחו · למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדים וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רצי׳ עליה סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הבא מאתו ית׳ ובאותו הכח עומדת הארץ תלויה בינתי׳ לא תזוז אילך ואילך אפי׳ כחוט השערה כמו שכתוב תולה ארץ על בלימה לא ידע אדם במה זאת שהחכם מתבונן כי מכח הסבוב היא עומדת במתים בלא שום ס סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע לפי שהיא כבדה אע״פ כן האל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל: מכין תבל בחכמתו · תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ והכין אותה האל בחכמתו בנהרות נמשכים ובמעינות נוזלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכים לישוב אדם ולבהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה: ובתבונתו נטה שמים · שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ונטיתם ומהלכם ומרוצתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל נעשה בתבונתו שלא תושג: לקול תתו · וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ: ולא האלילים · כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו והנה אנחנו ישר׳ שאנו חלק יי׳ ית׳ ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל זה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא נותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ כמו שאמר ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה והמים לא יעלו מן הארץ אלא איד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו האל בטבע ששם בו והאל יתנהו מים באויר בכח שנתן בו וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים: ויעלה נשיאים · וי״ו ויעלה כוי״ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי׳ אחר שירד מעשות העולה נשא ידיו על העם ויברכם וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת וכן ויעלה נשיאי׳ אחר שמעלה נשיאים נותן המים כי באויר במקום מיוחד שבו ישוב האיד מים ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאדים עולים מפאתי צפון ודרום וזהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב · ארץ כתוב הארץ קרי והענין אחד: ברקים למטר עשה · ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורידים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו ומה שאמר לקול תתו הוא כהימית התחלת המטר משמעת קול וכן אמר כי קול המון הגשם: ויוצא רוח מאוצרותיו · זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים לנשיאתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא איד וממנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר: נבער כל אדם מדעת · מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה: הובישׁ כל צורף מפסל · וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה ים לו להובים כי שקר נסכו לשקר חפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר: כי לא רוח בם · באלילים והוא נסך וחפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך: נסכו · ענין כסוי וחפוי כמו המסכה הנסוכה ואת קשות הנסך: הבל · בעת פקדתם יאבדו · כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ופקדתם היא פקידת בבל שפקד האל עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקודת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה וגומר כלומר שסברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם: לא כאלה חלק יעקב · לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונברא ובחר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם חלקתו ונחלתו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה וזה אנחנו מכירים ומודים יי׳ צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעבוד לא הכוכבים שהם צבאותיו: כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבור׳ האלילים והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוכחים התחבולה אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב: אספי מארץ כנעתך · יאמר כנגד בבל אל תתגאו עתה על ישראל בסביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אליליכם בעבור שאתם עתה מושלי׳ באמות כי הנה קול יי׳ אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך ההכנע׳ שהיית מכנעת העמים אספי אותה ההכנעה כי לא תכניעי עוד וענין אספי כענין אסוף ידיך ו״ת כנושי מארעא סחורתך פירש כנעתך מן כנעניה כסברי ארץ: יושבת במצור · את שאת יושבת במקום חזק ואת חושבת שלא תשלוט בך אומה מצור ענין חוזק כמו ותבן צור מצור לה ות״י דיתבא בתוקפא בקירוין כריכן ו״מ מן ובנית מצור ופי׳ את שאת עתידה לשבת במצור · יושבתי כתיב בתוקפת יו״ד כמו אוהבתי לדוש וקרי יושבת והענין אחד: כי כה אמר יי׳ · קולע · כמו שמשליכין אבן בקלע ישלכו כל גוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל בלבד לפיכך אל תרחיבו פה עליהם וכן נבא עליהם ירמיהו לאדום ולמואב וכן הבא׳ כמה שכתוב בפעם הזאת כי כלם לקו על ידי נבוכד נצר ואחר כך לקה הוא והגלדה בבל בתחלת מלכות בן בנו :

והצרתי

והצרתי להם למען ימצאו · אשר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל · והצרתי ענין צרה וצוקה והחסם ראב״ע פירש כן כי ה׳ יביא עליהם קולעים ויצר להם מקומם והטעם להיותם נחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז״ל פירש כמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל לוקין והצרתי מלעיל הטעם ברי״ש ות״י ואעיק להון בדיל דיקבלון חוביהון : אוי לי על שברי · אמר הנביא לפי שדבר בפורענות יושבי הארץ ר״ל שאר האמות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי על שברי כי ישראל לוקים תחלה : נחלה מכתי · הח״ת בשוא לבדו נחלה פירוש נכאבת כלומר מכה קשה היא וחשבתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד · אהלי המשיל ירושלם לאהל וערי יהוד׳ כמיתרי׳ לאהל : בני יצאוני · כי העם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו : יצאוני · יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן חזקתני ותוכל הזקת ממני אין נוטה עוד אהלי אם אומר עוד יהיה מלך שיטה האהל משדד ראיתי כי איננו ואי׳ מקים יריעות האהל שנפלו כי ה האהל עשוי מיריעות : כי נבערו הרועים · לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין ו וצדקיהו שהיו מלכים והמלך י יקרא רועה וכן תרגם יונתן ארי אטפשו מלכיא : לא השכילו · לא הצליחו כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והדומין לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא ד דרשו את יי׳ כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכו׳ כמו שהצליח הוא כמו שכתוב עליהם וכל מרעיתם נפוצה הצאן שהיו רועים והם ישראל נפוצו בגלות : קול שמועה · הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמועו׳ מבהילו׳ כמו הרעש בא מארץ צפון כלומר ששמענו שנסע נבוכד נצר מ ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרי׳ לאיזה מקו׳ יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא ל לשום את ערי יהודה שממה : ידעתי יי׳ · פירושו כמו שפי׳ אדוני אבי ז״ל כי על נבוכד נצר נאמר שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר מי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון בנסעו ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני ד דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלם עמד בדעתו כאילו חוזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל החליף רוחו ושנה את קסמיו ל לבא אל ירושלם בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו וחלל את השם ואמר הנביא ידעתי יי׳ כי לא לאד׳ בקמ״ץ הלמ״ד לידיעה לאד׳ הידוע והוא נבוכד נצר : אין לו דרכו · כלומר אינו ברשותו כי אתה תטנה רצונו : לא לאיש הולך · וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין ההכנה בידו כמו שאמר שלמה מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ : יסרני יי׳ אך במשפט · פירושו כמו שפירש רבי יונה כי הנביא מדבר בלשון יחיד דרך כלל ואמר בראותו נבוכד נצר בא אל ארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטנו כי אם תיסרני באפך תמעיטנו מהיות גוי וכן ת״י איתי עליהון ייסורין וגו׳ כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך : שפוך חמתך · אם יש לך אף וחמה שפוך אותה על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו כי ישראל אף על פי שחטאו לפניך לא יצאו מתחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מכל האמות ומחזיקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללין לפניך ואף על פי שאין לבם נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבדה תקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים : משפחות · כמו גוים כי האומה תקרא משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה : כי אכלו · ואע״פ שהם שבט אפך על ישראל אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה ורצון הם לעצבם ועליהם שפוך חמתך : ואת נוהו השמו · כתרגומו וית מדוריהון אצדיאו ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ודבר על העתיד : הדבר · לאמר שיאמר אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמר שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע ואמר ויאמר הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול יי׳ ויעשו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה : ודברתם · אתה ונביאי האמת האחרים עמך כי היה כפנים שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם ותכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפילו בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית : אל איש יהודה · כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם : ועל יושבי ירושלם · כמו ואל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ והדומים להם ות״ת ודברתם ותמללינון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ הת״ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדוייקים ודברתם בסגול הת״ו : ואמרת · עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כ״ו שנאמרו בתורה בסיני ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו : אשר · ביום הוציאי · בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית : ויום · פי׳ במקומות עת ועשיתם · זמן כמו והיה ביום ההוא טרם יקרי וחרה אפי בו ביום ההוא : מכור הברזל · שהיו הם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור ·

רש״י

והצרותי ב׳ וחס׳ וסימ׳ כי כה אמר יי׳ הנני קלעאת ישבי הארץ · והצרתי לאדם : באה ז׳א בטע׳ מלרע וסימ׳ בזכריה סימ׳ יד : לאדם ה׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמר · ופי׳ מי שם פה לאדם או מי ישום · ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו · והצרתי לאדם · כמים הפנים לפנים כן לב · ויאמר לאדם הן

למען · אשר ימצאו סכר פעולתם : נחלה · לשון חולי : והשאנו · תי׳ ואסוברינה אשופר״ירלוי בלע״ז : יצאוני · יצאו ממני ירושלם אומרת כן : הרועים · המלכים : לא השכילו לא הצליחו במלכותם כ כמו בבל אשר יפנה ישכיל : מרעיתם · צאן מרעיתם : לא לאדם דרכו · כי יכר הרע שבארץ בו מטהו מן הדרך : אך במשפט · בייסורי׳ : אל באפך · פן תהא כלייה במשפט יוסטי״צא בלע״ז אך במשפט ת״י ברם ברין חסוך · ד״א ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו אין ביד כל אד׳ כח להצליח דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב ל להחריב ביתך : אכלו · דיוורירו״נט בלע״ז וכן ואכלוהו : אמן

והצרתי להם למען ימצאו :

אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו : אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי : כי נבערו הרעים ואת יהוה לא דרשו על כן לא השכילו וכל מרעיתם נפוצה : קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צפון לשום את ערי יהודה שממה מעון תנים : ידעתי יהוה כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צעדו : יסרני יהוה אך במשפט אל באפך פן תמעטני : שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו :

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר : שמעו את דברי הברית הזאת ודברתם אל איש יהודה ועל ישבי ירושלם : ואמרת אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת : אשר צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אתם מארץ מצרים מכור הברזל לאמר שמעו בקולי

ואעיק להון בדיל דיקבלון פורענות חוביהון : ווי לי על תברי מרעא מחתי ואנא אמרית ברם דין מרעי ואיסובריניה : ארעי חרובת וכל קרוי איתבזיזת עמי גלו וליתנון לית דמתח עוד משכני ומקיים יריעתי : ארי איטפשו מלכיא ואולפן מן קדם יי לא תבעו על כן לא יצלחון וכל עמהון יתבדרון : קל בסורתא הא אתיא ותברא רבא מארע ציפונא לשואה ית קרויא דבית יהודה לצדו מדור ירודין : ידענא יי ארי לא לאינשא אורחיה ולא לגבר דאזיל ומתקן ית פסיעתיה : איתא עליהון יסורין יי ברם בדין חשוך לא יתקף רוגזך בהון דלמא יזערון : שפוך חמתך על עממיא דלא אליפו למידע דחלתך ועל מלכותא די בפולחן שמך לא תבעו ארי שליטו בדבית יעקב ובזו נכסיהון ושיציאונון וית מדורהון אצדיאו :

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי למימר : קבילו ית פתגמי קיימא הדין ותמללון עם אינש יהודה ועל יתבי ירושלם : ותימר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל ליט גברא דלא יקביל ית פתגמי קיימא הדין : דפקדית ית אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מכורא דברזלא למימר קבילו למימרי

יראת יי׳ · וכל קהלת דכוו׳ במ״א וסימ׳ לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת : ואכלהו ג׳ חס׳ וסימ׳ ואכלהו במקו׳ קדוש · ואכלהו איביכם · כי אכלו את יעקב דירמיה :

ועשיתם אותם · המצות וזהו שמעו בקולי המצות שיצוס : למען · ואען ואומר אמן יי' · אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית ויי' לשון קריאה ותפלה כלומ' יי' כן יהיה : ויאמר · הוסיף עוד והזהירו לקרוא אליהם את כל הדברים ופי' לנו שי מה שאמר אל איש יהודה שלא ימתין להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמר להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו וכן מה שיאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם : כי העד · באבותיכם התרתי כשהעליתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד שלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד : ולא שמעו את דברי הברית · הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו וזהו שאמר אשר צויתי לעשות ולא עשו צויתי להם לקיים דברי הברית ולא קיימו ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה וקיום הברית קורא מעשה : ויאמר יי' אלי נמצא קשר · יראה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמר נמצא קשר כלומר מרדו בי אחר שסבו בימי יאשיהו : שבו על עונות אבותם הראשונים · דור אמון ומנשה ואחז וכל ה הפסוקי' עד מה לידידי מבוארים הם ופי' והלכו ערי יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל הארץ באו מצרימה ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך והנה אמר כי אינני שומע בעת קראם אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם אלא אנקם מהם כל כך הרבו לעשות הרע בעיני להכעיסני לא אוכל להמלט את הפורענות : בעד רעתם · על רעתם וכן בעד הסלה יכלו והדומים להם רבים : מה לידידי בביתי · אמר הנביא מה לידידי בביתי קרא האל ידידי לפי שהוא היה מאוהבי האל אמר מה לו עוד בביתי ר"ל בבית המקדש כלומר להסרות שכינתו שם : עשותה המזמתה הרבים · בעשות כנסת ישראל התועבה את רבים כלומר עם אלהים אחרים כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וכיון שהיא הניח' אל אחד ועשתה מזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי ואמר בביתי כמו שאמר לידידי כי ידיד הנביא הוא ולא ידידם וכן בית המקדש בית הנביא הוא ולא ביתם : ובשר קדש יעברו מעליך · חוזר לכנסת ישראל ואומר לה את מקרבת קרבנות לרבים שהם אלהים אחרים ובשר קדש בשר מזבח יי' שהוא קדש אותם קרבנות הקדש עוברים מעליך כלומר כאילו אינם מוטלים עליך לעשותם : כי

רשי

אמן יי' · שיהא ארור : העד העדותי · לשון התראה : ואביא עליהם את כל דברי הברית · האלות האמורות בברית על הדברים אשר צויתי לעשות שלא עשו : ערי יהודה · מערי יהודה : רנה ותפלה · בכעו ובכלו : מה לידידי בביתי · מה לעם סגולתי לבא עוד בביתי : עשותה המזמתה · לעשות היא מזמת עצת חטאים שלה : הרבים · שבהם : ובשר קודש יעברו מעליך · אף המילה בטלו מבשרם שעל י ידה היו מקודשים לי : כי

ויאמר ד' בטעם בסיפרא וסימ' בלשון ארמי עולימא קרא צדיקא לשמוא ופי' נמסר בריש האי סיפרא : ט' פסוקי' ולא ולא ולא וסי' נמסר לעיל בהאי סיפר סי' ז' : לשמוע ד מל וסי' בני בכר דשמוא · העם הזה הרע · שבו על עונות אבות' · לשמוע ל הרנה דדה : יוכלו יא וסי' נמס' ביהושע סי' ז' ובריש האי סיפרא סוף סי' א' :

וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם כְּכֹל אֲשֶׁר־אֲצַוֶּה אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ה לְמַעַן הָקִים אֶת־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּיּוֹם הַזֶּה וָאַעַן וָאֹמַר אָמֵן יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם׃ כִּי הָעֵד הַעִדֹתִי בַּאֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַעֲלוֹתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַשְׁכֵּם וְהָעֵד לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ אִישׁ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם הָרָע וָאָבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַבְּרִית־הַזֹּאת אֲשֶׁר־צִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת וְלֹא עָשׂוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי נִמְצָא־קֶשֶׁר בְּאִישׁ יְהוּדָה וּבְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ שָׁבוּ עַל־עֲוֺנֹת אֲבוֹתָם הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר מֵאֲנוּ לִשְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרַי וְהֵמָּה הָלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם הֵפֵרוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתָם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא אֲלֵיהֶם רָעָה אֲשֶׁר לֹא־יוּכְלוּ לָצֵאת מִמֶּנָּה וְזָעֲקוּ אֵלַי וְלֹא אֶשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ וְהָלְכוּ עָרֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וְזָעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הֵם מְקַטְּרִים לָהֶם וְהוֹשֵׁעַ לֹא־יוֹשִׁיעוּ לָהֶם בְּעֵת רָעָתָם׃ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה וּמִסְפַּר חֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם שַׂמְתֶּם מִזְבְּחוֹת לַבֹּשֶׁת מִזְבְּחוֹת לְקַטֵּר לַבָּעַל׃ וְאַתָּה אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ בְּעֵת קָרְאָם אֵלַי בְּעַד רָעָתָם׃ טו מֶה לִידִידִי בְּבֵיתִי עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָה הָרַבִּים וּבְשַׂר־קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ

וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן כְּכָל דַאֲפַקֵּיד יַתְכוֹן וּתְהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃ בְּדִיל לְקַיָּמָא יַת קְיָמָא דְקַיֵּמִית לַאֲבָהַתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּיוֹמָא הָדֵין וְאָתֵיבִית וַאֲמָרִית אָמֵן יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי אִתְנַבֵּי יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם לְמֵימַר קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ אֲרֵי אַסְהָדָא אַסְהֵדִית בַּאֲבָהַתְכוֹן בְּיוֹמָא דְאַסֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין מַקְדַּם וּמַזְהַר לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יַת אוּדְנְהוֹן וַאֲזַלוּ גְּבַר בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן פּוּרְעָנוּתָא עַל דְלָא קַבִּילוּ פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין דְּפַקֵּדִית לְמֶעְבַּד וְלָא עֲבָדוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי אִשְׁתְּכַח דְּמָרְדוּ בְּמֵימְרִי אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם׃ תָּבוּ לְחוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן קַדְמָאֵי דְּסָרִיבוּ לְקַבָּלָא יַת פִּתְגָמַי וְאִינוּן טָעוּ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלַחְהוֹן אַשְׁנִיאוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה יַת קְיָמִי דִּגְזָרִית יַת אֲבָהַתְכוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן בִּישְׁתָּא דְלָא יִכְלוּן לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִינַהּ וִיצַלּוּן קֳדָמַי וְלָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃ וִיהָכוּן אֱנָשׁ קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְיִבְעוֹן מִן טַעֲוָתָא דְאִינוּן מַסְּקִין בּוּסְמִין לְהֶן הָאִם יָכְלָן לְמִפְרַקְהוֹן בְּעִידַן בִּשְׁתְּהוֹן׃ אֲרֵי מִנְיַן קִרְוֵיכוֹן הֲוָאָה דַחֲלַתְכוֹן דְּבֵית יְהוּדָה וּמִנְיַן שׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם שַׁוִּיתוּן אֵיגוֹרִין לְבַהֲתָא וְאֵיגוֹרִין לְאַסָּקָא בוּסְמִין לְבַעְלָא׃ וְאַתְּ לָא תְצַלֵּי עַל עַמָּא הָדֵין וְלָא תִתְחַנַּן עֲלֵיהוֹן בְּבָעוּ וּצְלוֹ אֲרֵי לֵית אֲנָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּעִידַן דְּאַתְּ מְצַלֵּי עֲלֵיהוֹן קֳדָמַי בְּעִידָן בִּישְׁתְּהוֹן׃ מָה לְעַמָּא דַהֲוָה חֲבִיב קֳדָמַי שְׁבָקוּ פּוּלְחַן בֵּית מַקְדְּשִׁי עֲבָדוּ עֵצָה לְיָחֲטָא סַגִּיאִין מְעָרְבִין בְּשַׂר שִׁיקּוּצִין עִם בְּשַׂר קוּדְשָׁא יִגְלוּן מִנִּיךְ מִן קֳדָם

מסרת

והושע ג' וסימ' מבא בדמים · והושע ידך לך · ברוך טעמך וברוכה · והושע לא יושיעו להם בעת רעתם : ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימ' מי מנה עפר יעקב · כי מספר עריך היו אלהיך יהוד' · כל ימי רשע הוא מתחולל · כי מה חפצו בביתו אחריו · ידעתי כי אז תולד · קדמא קמץ : מעליך ה' בקריא' וסימ' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · ואשטף דמיך · אשבור מוטהו מעליך :

רדק

כי רעתיכי אז תעלוזי · ולא שים לך בשת ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלוזי ותשמחי ויש מפרשים ובשר קדש כמו ואנשי קדש וכמו יבא כל בשר להשתחות שפירושו בני אדם כלומר החבירו' אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות : המזמתה · הכפל לחזק הענין וכן ישועתה עזרתה : רעתיכי · היו"ד נוספת כיו"ד מעוריכי תחלואיכי וי"ת הפסוק כן מה לעמא דהוה חביב וגו' כבעמוד · ובדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו ושמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמתה אמר לו שמא מעוטם חטאו אמר לו הרבי' אמ' לו היה לך לזכור בשר המילה אמר לו ובשר קדש יעברו מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו' : זית רענן · המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנ' עליו לחים : יפה פרי תאר · פי' יפה פרי ויפה תואר ויפה שזכר עומד במקום שנים ר"ל שפריו יפה ותארו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא יי' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר"ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשים טובי' ויפים דומים לפרי זית אשר בדשנו והוא ש ממנו יכבדו אלהים ואנשים : לקול המולה גדולה · ועתה גרמו לך עונך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה כאילו אמר עליך כי כן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם כי יבשו מאלים אשר חמדתם ויי' הודיעני אז הראיתני והדומי' להם רבי' : ורעו דליותיו · ואותם הגוים ישברו דליות הזית שהיית נמשלת בו ואדוני אבי ז"ל פירש עליה כמו עלה זית ר"ל הזית אם בעליה פי' בעלי הזית שהיו רעננים ולחים עתה יצית אש בהם והנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה גם כן בלשון נ נקבה כאילו זכר הכנסת ואחר כך שב לדבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו · המולה כתוב בו"ו עם הדגש וכמוהו מעטים שמצאו באותיות אהו"י עם הדגש וזכרנום בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ופי' המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני וכן קול המולה כקול מחנה ופי' הצית הבעיר כמו ויצת אש בציון והדומים לו · ורעו פי' וישברו כמו ירעוץ קדקד ורעו את ארץ אשור בפתחיה · דליותיו פירוש ענפיו וקראו בזה הלשון ר"ל מלשון ארוממך יי' כי דליתני שפירושו רוממתני וזכר הענפי' הנה בזה הלשון ר"ל שאפילו הענפי' הרמים ישברו והוא משל על ירושלם ובית המקדש וי"ת הפסוק כן הא כאילן זיתא וגו' כבעמוד : ויי' צבאות הנוטע אותך · לפי שהמשילה לזית אמר עליה לשון נטיעה כלומר שהשכינך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בעשותך טובה כן דבר עתה אליך על ידי הנביאי' שעתיד לבא עליך בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה על בית ישרא' דבר רעה ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך : ויי' הודיעני · פירש אא"ז הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות כמו שאמר בפסוק שאחר זה אמ' הודיעני כא ואדעה אז ידעתי כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעתי להם אם אני מוכיח אותם לטובת' אני עושה: אז הראיתני מעלליהם · כי בזה הראיתני מעלליהם הרעים אם לי היו רוצים לעשות כן קל וחומר לאחרים ואמר הודיעני ואמר הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד וכמוהו רבי' במקרא כמו שכתבנו למעלה : ואני ככבש אלוף · כמו ואלוף חסר וי"ו החבור וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלים וכן במשקל אחר שגר אלפיך וי"ת כאימר בחיר פי' אלוף תאר לכבש שהיה נבחר כמו אלוף תימן אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחים לטבוח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי ומה היו חושבים עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו ופי' כתרגו' נרמי סמא דמותא במיכליה ואמר נשחיתה במקום נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה · ועץ פירו' עץ מות כלומ' עץ שהוא סם המות וכן ויורהו יי' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה נס בתוך נס : בלחמו · במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל : מארץ חיים · מן העולם הזה וי"ת מארעא דישראל : לא יזכר עוד · פי' בחיים וכפל הענין במלות שונות : ויי' צבאות שופט צדק · שפטני מהם כי אתה שופט בצדק בוחן כליות ולב כי אתה בחנת לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם : אראה נקמתך · כלו' שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם : כי אליך גליתי את ריבי · אין לי אח וקרוב לגלות את ריבי כי הם חשבו להמיתני אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם ובאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו וכת"י גליתי אמרית : לכן · ולא תמות בידינו · ואיך אמר ירמיהו ויי' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושש למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה דרך הפחד והגזום שלא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרים כי על ידי סם אמות מת : לכן כה אמר יי' · הבחורים ימותו בחרב · הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב : בניהם ובנותיהם ימותו ברעב · בעיר וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ימצא דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בניהם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב : ושארית · אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישראל לפי שהיה להם להחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם יתנבא בשם יי' : שנת פקדתם · שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכדנצר שפקד האל עליהם את עונם חרבה הארץ וגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו האויבים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית וכן אמרו רז"ל וכן מצאנו בשוב גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה : צדיק אתה יי' כי אריב אליך · שאריב אליך כלומר שאם אומר שאריב אליך לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה: אך משפטים אדבר אותך · אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנדונין כי אני נבוך בזה :

מדוע

ולא ידעתי ה' בקריא' וסימ' ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו · ויאמר המלך שלום · ואני ככבש אלוף יובל לטבוח · המליכו ולא ממני · ובצלעי שמחו ונאספו : על אנשי ד' בקריא' וסימ' וישימהו שאול על אנשי המלחמה · ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים · וחברו דירמיה · כה אמר יי' צבאות על אנשי ענתות :

כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי: זַיִת רַעֲנָן יְפֵה פְרִי־תֹאַר קָרָא יְהוָה שְׁמֵךְ לְקוֹל הֲמוּלָּה גְדֹלָה הִצִּית אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ דָּלִיּוֹתָיו: וַיהוָה צְבָאוֹת הַנּוֹטֵעַ אוֹתָךְ דִּבֶּר עָלַיִךְ רָעָה בִּגְלַל רָעַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם לְהַכְעִסֵנִי לְקַטֵּר לַבָּעַל: וַיהוָה הוֹדִיעַנִי וָאֵדָעָה אָז הִרְאִיתַנִי מַעַלְלֵיהֶם: וַאֲנִי כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף יוּבַל לִטְבוֹחַ וְלֹא־יָדַעְתִּי כִּי־עָלַי חָשְׁבוּ מַחֲשָׁבוֹת נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ וְנִכְרְתֶנּוּ מֵאֶרֶץ חַיִּים וּשְׁמוֹ לֹא־יִזָּכֵר עוֹד: וַיהוָה צְבָאוֹת שֹׁפֵט צֶדֶק בֹּחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־רִיבִי: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשְׁךָ לֵאמֹר לֹא תִנָּבֵא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא תָמוּת בְּיָדֵנוּ: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיהֶם הַבַּחוּרִים יָמֻתוּ בַחֶרֶב בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יָמֻתוּ בָּרָעָב: וּשְׁאֵרִית לֹא תִהְיֶה לָהֶם כִּי־אָבִיא רָעָה אֶל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת פְּקֻדָּתָם: צַדִּיק אַתָּה יְהוָה כִּי אָרִיב אֵלֶיךָ אַךְ מִשְׁפָּטִים אֲדַבֵּר אוֹתָךְ

מן קדם בשתיך בכן הויתא תקיפא : הא כאילן זיתא דשפיר בריויה ויאי בחזויה וסוכיה מטלן באילניא כן רבי יי' שמיך בעממיא וכדו דעברת על אוריתא משיריית עממין דתקיפין כאישתא יתון עלך ויתחברון להון סומכון : ויי' צבאות דקיים יתיך גזר לאיתאה עלך בישא בדיל חובי בית ישראל ובית יהודה דעבדו להון לארגזא קדמי לאסקא בוסמין לבעלא : ויי' אלפני ואליפית בכין אחזיתני עובדיהון : ואנא באימר בחיר דלנכסתא מתובל ולא ידעית ארי עלי חשיבו עשתונין בישין אמרין נרמי סמא דמותא במיכליה ונשיציניה מארעא דישראל ושמיה לא יתדכר עוד : ויי' צבאות דיין קשוט גליין קדמוהי כוליין ולב אחזי פורענות דינך מינהון ארי קדמך אמרית ית עלבני : בכן כדנן אמר יי' על אינשי ענתות דבען למיקטלך דאמרין לא תתנבי בשמא דיי' ולא תמות בידנא : בכן כדנן אמר יי' צבאות האנא מסער עליהון עולימיהון יתקטלון בחרבא בניהון ובנתיהון ימותון בכפנא : ושארא לא יהי להון ארי איתי בישתא על אינשי ענתות שנת סוערן הוביהון : זכי את יי' מלמידן לקביל פתגמך ברם שאילת דינין אנא שאל מן קדמך מה דין

רשי

כי רעתכי אז תעלזי, כשאתם עוברים עבירה אתם שמחים : לקול המולה · לשון שאון עם רב שיבא ע עליהם: ורעו דליותיו · ורצצו את ענפיו: ויי' הודיעני · כך אמר הנביא הקב"ה הודיעני את פורענותם : ואני ככבש אלוף אשר יובל לטבח · יובל יובא לפי שאני מודיעם הרעה הם אומרים להורגני ככבש אלוף דומה ויהודה בן קוריש פ פתרונו ככבש ושור אשר יובל לטבח אלוף כמו שגר אלפיך ואע"פ שלא נאמר ושור יש לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה כסים עגור כן אצפצף ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול ויונתן מסייעו שתירגם כ כאימ' בחיר : נשחיתה עץ בלחמו · נרמי סמא דמותא במיכליה : אראה נקמתך מהם · את אנשי ענתות היה מקלל : אל אנשי ענתות · כמו על אנשי ענתות : צדיק אתה יי' כי אריב אליך · כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדבריך אך חפץ א אני לדבר משפטים אותך להודיעני ד דרכך : מדוע

מדוע דרך רשעים צלחה, שאתה נתת גדולה לנבוכד נצר הרשע ותצליחהו להחריב ביתך, ד"א על אנשי ענתות היה צועק וקורא תגר: שלו, לשון שלוה: ואתה יי' ידעתני: גם על אנשי ענתות העומדים עלי עזרני כי אתה ידעתני: התיקם כצאן לטבחה, נתקם מן החיים למות דישטאקלוש בלעז כמו עד התיקנו אותם מן העיר: והקדישם, הזמינם: עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש, עד כאן דברי הנביא תאבל תחרב ורוח הקדש משיבתו מרעת יושבי בה ספתה בהמה ועוף ספתה פיכד"א בלעז: כי אמרו, יושבי הארץ הזאת: לא יראה את אחריתנו, אין גלוי לפניו מה יהיה בסופינו: כי את רגלים רצתה וילאוך, קרוביך הכהנים כמותך ואנשי עירך באים להורגך: ואיך תתחרה את הסוסים, לרוץ עם הסוסים כלומר ומה קרוביך ההגו' באים להרגך כל שכן שיקומו להרגך שרי יהודה והן קשים עליהם וזו היא הצלחת האויב וכן תרגם יונתן דנא תיובתא וגו' כבעמוד ומדרש רבותינו אם לא על שכר שלש פסיעות פרץ כנבוכד נצר לגבורי בימי מרודך בלאדן אתה תמיה שהרבית גדולתו כל כך מה תתמה עוד כשתראה שלום שכר שאשלם לצדיקים שרצו לפני כסוסים: את רגלי' עם רגלי פיאונ"ים בלעז: תתחרה, אאטי"רם בלעז: ובארץ שלום אשר אתה בוטח, שם הלאוך: ואיך תעשה בגאון, שרי יהודה וגאון הירדן משל הוא לפי שהוא מקום אריות ונמרים וכן לימדנו יונתן בהרבה מקומות וכאן תירגם ואכדין את מרמי לקבל חיות ברא די ברום ירדנא והנה כאריה יעלה מגאון הירדן תירגם יונתן בשני מקומו' כאריה דסליק מרום ירדנא: קראו אחריך מלא, קבוצת אנשים: ידידות נפשי, עם סגולתי: נתנה

מדוע דרך רשעים צלחה, כי היו בישראל רשעים מצליחים ואני זכאי את יי' מלמרן וגו' כבעמוד: נטעתם, משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה ואמרו נטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה וכן אמר בתורה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כתרגומו: שרשו, מבנין פעל הכבד אשר על דרך המרובע וכן כל שרש בארץ גזעם: קרוב אתה בפיהם, אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הו' כי את' רחוק מכליותיהם ואינם חושבים כי בידך טובתם ושאתה המטיב והמריע ות"י קריבין פתגמי נבואתך וגו' כבעמוד: ואתה יי' ידעתני תראני, ואתה ראה אותי במה שאני, ובחנת לבי אתך, בחנת לבי שהוא אתך לא כלבם שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התיקם כצאן לטבחה, כמו עד התיקנו אותם מן העיר אמר אלו השלוים הרשעים התיקם ממקו' רבצם לרעתם כצאן לטבחה: והקדישם, והזמינם: ליום הריגה, ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום לא להכנל מן ההרג ואז יודע לעולם כי רשעתם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם: עד מתי תאבל הארץ, עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלא ליום ה הריגה שתאבל הארץ והוא יום החרבן: ועשב כל השדה ייבש, זה על דרך המליצה וכן ספתה בהמות ועוף ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא יוכלו אלה הרשעים השלוים מיום ה הריגה כי הם אומרים בשלותם לא ירא' אחריתנו אם יאמרו להם נביאי האמת הנה יבוא אחריתכם לרע אף על פי שאתם שלו' עתה והם אומרים לא יראה האל א אחריתנו כי איננו משגיח בנו ובמעשינו ואינו יודע מה אחריתנו: ספתה, ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל: כי את רגלים,

תראני ב' וסימ' אגוע ועין לא תראני, ואתה יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: ובחנת ב' וסימ' בחון נתתיך, יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: י"ב פסוקים אית בהון גם גם גם וסי' גם תבן גם מספוא רב עמנו, ויצו גם את השני גם את השלישי, ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער, לא איש דברים אנכי, גם צאנכם גם בקרבם קחו, משול בנו גם אתה, ו ישאל שאול ביי', כי גם אחיך ובית אביך, כי גם נביא גם כהן, גם תמול גם שלשום, גם לא שמעת גם לא ידעת, גם אהבתם גם שנאתם:

מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה שָׁלוּ כָּל־בֹּגְדֵי בָגֶד׃ נְטַעְתָּם גַּם־שֹׁרָשׁוּ יֵלְכוּ גַּם־עָשׂוּ פֶרִי קָרוֹב אַתָּה בְּפִיהֶם וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם׃ וְאַתָּה יְהוָה יְדַעְתָּנִי תִּרְאֵנִי וּבָחַנְתָּ לִבִּי אִתָּךְ הַתִּקֵם כְּצֹאן לְטִבְחָה וְהַקְדִּשֵׁם לְיוֹם הֲרֵגָה׃ עַד־מָתַי תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְעֵשֶׂב כָּל־הַשָּׂדֶה יִיבָשׁ מֵרָעַת יֹשְׁבֵי־בָהּ סָפְתָה בְהֵמוֹת וָעוֹף כִּי אָמְרוּ לֹא יִרְאֶה אֶת־אַחֲרִיתֵנוּ׃ כִּי אֶת־רַגְלִים רַצְתָּה וַיַּלְאוּךָ וְאֵיךְ תְּתַחֲרֶה אֶת־הַסּוּסִים וּבְאֶרֶץ שָׁלוֹם אַתָּה בוֹטֵחַ וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה בִּגְאוֹן הַיַּרְדֵּן׃ כִּי גַם־אַחֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ גַּם־הֵמָּה בָּגְדוּ בָךְ גַּם־הֵמָּה קָרְאוּ אַחֲרֶיךָ מָלֵא אַל־תַּאֲמֵן בָּם כִּי־יְדַבְּרוּ אֵלֶיךָ טוֹבוֹת׃ עָזַבְתִּי אֶת־בֵּיתִי נָטַשְׁתִּי אֶת־נַחֲלָתִי נָתַתִּי אֶת־יְדִדוּת נַפְשִׁי בְּכַף אֹיְבֶיהָ׃

מרין אורחת רשיעיא מצלחא שלן שליוא כל משקרי שקר: קימתינון אף תקיפו עתרו אף קנו ניכסין קריבין פתגמי אוריתך בפומהון ורחיקא דחלתך מכוליתהון: ואת יי כולא ידיע וגלי קדמך דאת בחר לבביא דרען ברחלתך רשיעיא אתקינון כענא לניכסתא חמינינון ליום קטול: עד אימתי תחרוב ארעא ועשבא דכל חקלא ייבש מחובי רשיעיא דיתבין בה סף בעירא ועופא ארי אמרו לא גלי קדמוהי סופנא: דנא תיובתא לירמיה נביא על בעותיה נבייא את דמי לגברא דרהט עם רגלאה ולאי ואיכדין את מרמי למרהט כל קבל סוסותא בבקעתא ובארעא שלמא את מתבטח ונפיל ואיכדין את מרמי למעבר כל קבל חיות ברא ברובי ירדנא ואם על טבוון דאנא סוטב לנבוכד נאצר מלכא דבבל ריגלאה נבייא את חזי ומתמה ומן פון דאחזיך מה דאנא עתיד למעבד לאבהתך צדיקיא דמן עלמא דרהטו כסוסותא למעבד עובדין טבין קדמי ואף אמרית להון דאיתי על בניהון ברכן ונחמן הא כמיא דנחתין שטוף לירדנא: ודאת בעי עליהון רחמין ארי ית אחך ובית אבוך אף אינון שקרו בך אף אינון אמרו עלך מילין בישין לא תהימן בהון ארי ימרון עלך פתגמין תקנין: שבקית ית בית מקדשי רטשית ית אחסנתי מסרית ית עמא דהוה חביב קדמי ביד סנאוהי: הות

פי' אדוני אבי ז"ל כי זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה אמר ועל מה ששאלתני אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלי' כמותך והלאוך כי רבו ויותר ממך ולא היה בך יכולת להטיב' והלאוך במרוצתם להשיגם: ואיך תתחרה את הסוסים, ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם וזה פי' המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואינך יודע דעתם וסודותם שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי והוסיף לו עוד על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק ענין עצמו ואמר לו אני רואה אותך חלוש ונלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולבך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך והם אנשי ענתות שהם בני משפחתך ובמדרגה אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג עמם צריך אתה שתתחזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי בלא מורא והוסיף לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהיה ראוי שתהיה לך ארץ שלום והיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשים להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שנתגדלו ביחד להגן זה על זה ושיתמסרו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם או קרוביהם ואתה לא תוכל לעשות זה כי הם מערימים עליך להמיתך: ואיך תעשה בגאון הירדן, כלומר במקום שמתגאה גלי הירדן והוא משל על שרי יהודה וירושלם והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישראל כי פרת בגבול ארץ ישראל הוא ויתכן לפרשו על נבוכד נצר שעתיד להעמיד חיילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיהו אם אתה מפחד מהם שהם מעט' איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן ויונתן גם כן פירש הפסוק לפי תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דנא תיובתא לירמיה וגו' כבעמוד: כי גם, בגדו בך, כי היית בוטח בהם ואמרו להאכילך סם המות: קראו אחריך מלא, קבוץ כלומר התקבצו אחריך לירדך ולבהלך אם תתנבא להם וכן מלא רעים קבוץ רעים שיתקבצו אחרי האריה: אל תאמן בם, אם יקרבוך וידברו אליך טובות אל תאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אצלם ותהיה בבתיהם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להאכילך או להשקותך סם המות ות"י ודאת ירמיהו בעי עליהון רחמין וגו' כבעמוד ורבי' האיי פירש מלא מן המלות שמפרשים אותן בהפכן כלומר חסר בכל דבר כמו שאומרים לסמית סגי נהור ואדוני אבי ז"ל פי' מלא מן חסר מלאו לבו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך שום יראה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם יי' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד להנבא ולא תפחד מן המיתה: עזבתי את ביתי, אמר האל כאדם הנוהם על אבדתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישראל כמו שאמר יעקב חבל נחלתו: ידידות נפשי, אהבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה: היתה

היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה : העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה : רעים רבים שחתו כרמי בססו את חלקתי נתנו את חלקת חמדתי למדבר שממה : שמה לשממה אבלה עלי שממה נשמה כל הארץ כי אין איש שם על לב : על כל שפים במדבר באו שדדים כי חרב ליהוה אכלה מקצה ארץ ועד קצה הארץ אין שלום לכל בשר : זרעו חטים וקצים קצרו נחלו לא יועלו ובשו מתבואתיכם מחרון אף יהוה : כה אמר יהוה על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל הנני נתשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם : והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים והשבתים איש לנחלתו ואיש לארצו : והיה אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי חי יהוה כאשר למדו את עמי להשבע בבעל ונבנו בתוך עמי : ואם לא ישמעו ונתשתי את הגוי ההוא נתוש ואבד נאם יהוה :

הות קדמי אחסנתי כאריא בחורשא סליקת עלי אתרוגשתה על כן רחיקתה : כעופא דמתבדר כן אתבדרא אחסנתי קדמי וכעופא דמשתדי כן יתכנשון עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור מלכי עממיא ומשיריתיהון ייתון עלה למיבזה : מלכין סגיאין קטילו עמי דושישו ית אחסנתי יהבין ית אחסנת חמדתי למדבר צדי : שויוהא לצדו אתאבלת קדמי חרובת צדיאת כל ארעא ארי לית איניש דמשוי דחלתי על לבא : על כל ניגרין במדברא אתו בזוזין ארי חרבא קדם יי מקטלא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא לית שלמא לכל ביסרא : לא תהון דמין לדזרעו חטין על בייר ולא משכחין למיכנש אלהן כובין ומעללתהון לית להון הנאה ותבהתון בעובדיכון במיתי עליכון תקוף רוגזא דיי : כדנן אמר יי על כל מגריא בישיא דמנזקין באחסנתא דאחסנין ית עמי ית ישראל הא אנא מטלטל להון מעל ארעהון וית דבית יהודה איטלטל מביניהון : ויהוה בתר דאטלטל יתהון אתוב במימרי וארחם עליהון ואתיבינון גבר לאחסנתיה וגבר לארעיה : ויהי אם מילף יילפון מאורחת כנישתא דעמי לקיימא בשמי קיים הוא יי כמא דאליפו ית עמי לקיימא בשום טעותא ויתקיימון בגו עמי : ואם לא יקבלון אולפן ואטלטל ית עמא הדין טילטול דאבדן אמר יי :

לכל בשר ז' בקריא' וסימ' נמסר בסדר קרח : כה אמר י"י בטעמא בספרא וסימ' מה מצאו אבותיכם בי עול, אל יתהלל חכם בחכמתו, אל דרך הגוים אל תלמדו, ארור הגבר, עמוד בחצר, על כל שכני הרעים, עשו משפט וצדקה, כתבו את האיש, הנני שב שבות, קול ברמה נשמע נהי, מנעי קולך מבכי ועיניך, נותן שמש לאור יומם, עוד ישמע במקום הזה, אם ימדו שמים, אל תשיאו, את פרעה חפרע, תאמר אליו, מים עולים מצפון :

רש"י

נתנה עלי בקולה, עלתה לפני צעקת חמסיה : העיט צבוע, הה"א תמוהה לכך הוא פתח הפי הם עוף צבוע מגואל בדם שאלר העופות נאספים עליו : העיט סביב עליה, שמא עוף טמאים הם אלו החיילות הגדודים הקלים אשר סביביה, ד"א העיט צבוע עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים עליו לאוכלו שמואסים אותו : התיו, באו : רועים רבים, ראשי גייסות של חיל נבוכד' נצר כמו שנאמ' למעלה אליה יבאו רועים ועדריהם : בוססו, לשון מרמס וכן והיו כגיבורים בוסי' בטיט חוצו : חלקתי, יקנפנ"יא בלעז : אבלה עלי, לפני : זרעו חטי' וקוצי' קצרו, התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא נרו להם ניר תשובה ומעשים טובי' לכך זרעו אל קוצים ספר שנקוד בו זרעו בחירק הז"ן כיבום הוא : נחלו, לשון חולי נחלו במכאובם ובצעקתם לפני ולא יועילו : מתבואותיכם, ממעשיכם : שכני הרעים, מצרים עמון ומואב ואדום וצר וצידון שהיו שכיני א ארץ ישראל ומזיקין אותם : אשוב ורחמתי', כולן לקו סמוך לחרבן הבית ובכולן נאמר ושבתי את שבות בספר זה : אם למוד ילמדו, אם יתגיירו : ונבנו, לשון בניין : אזור

רד"ק

היתה, כאריה ביער, כשמואג האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היה' לי כמו האריה ביער שמואג בלילה ונתינת קולה ושנאתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עבודה זרה בבתי האלילים כמו שנאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואומ' ויקראו בקול גדול על כן שנאתיה, ונטשתיה כי נלאתי נשוא עוד מעשיה הרעים : העיט, שניהם הה"א בפתח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז"ל הפסוק כן העיט צבוע בדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שישבע העיט יבאו כל חיות ה השדה לאכול כמו שאמר לכו אספו כל חית השד' התיו לאכלה אמר לעופות אחר שתשבעו אתם, לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העופות יבאו על החללים תחלה כי הם יראו בעופפם כמו שאמר באשר חללים שם הוא והחיות רואות העופות צבועים מדם החללים ויתורו ממקומם : התיו, הה"א תמורת אל"ף אתיו אקחה יין שובו אתיו וענינו כמו באו והחיות הן משל על האמות שבאו עם נ נבוכד נצר להחריב ירושלם כ כאילו עשו להם אות והרימו להם נס שיבאו והוא משל העיט הצבוע לחיות והוא דבר הנבואה : רעים רבים, מלכי גוים שבאו עם נבוכד נצר והמלך כמו הרועה לצאן וכ"ת מלכין סגיאין קטלו עמי : כרמי, ישראל כמו שאמר כי כרם י"י צבאות בית ישר' : בססו, רמסו : שמה, נבוכד נצר ואף על פי שלא זכרו הרי זכר רועים רבי' והוא היה בראשם והוא שם החלקה לשממה : אבלה עלי שממה, שם תאר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני ה השימותיה : כי אין איש שם על לב, למה החרבה כי אין איש מהם שם על לבו דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע"י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם וי"ת הרי לית דמשוי דחלתי על לבא : על כל שפים במדבר, מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפיר ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם לשם שהוא מן הישוב באו שודדים : חרב לי"י אכלה, כמו אוכלת אמר בזה ובזה כמו אם אכלה אבל ברוב יאמר על משקל פעלת והרג. הוא אכילת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה וכזה תאכל חרב : מקצה ארץ ועד קצה הארץ, כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכולם פשטה יד נבוכד נצר וחרבו היא לי"י כי הוא העיר את חרבו עליהם והנביא התנבא על אחת מהן טרם בא לה הפורענות כמו שכתוב בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר : זרעו חטים וקוצים קצרו, אמר הנביאים זורעים חטים בכם ישראל שאתם נקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטי' הם דברי הנבואה : וקוצים קצרו, כי לא צמחו להם בחלקה כי אם קוצים שו הם מעשים רעים שדומין לקוצים : נחלו לא יועילו, ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם : ובשו מתבואותיכם, היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף י"י מפחדם מחרון אף י"י העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים ויפרש הם שנקראו כרם י"י וחלקת י"י ואדוני אבי ז"ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו נחלו מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי' בשו מתבואותיכם בווי כלו' יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים וי"ת ולא תהון דמין לדזרעו חטין וגו' כשעמוד : כה אמר י"י על כל שכני הרעים, הם פלשתים ועמון ומואב וצר וצידון ואדום שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעים להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו : הנוגעים, פירוש להרע וכן כל הנוגע בהם הנוגע באיש הזה כתרגומו דיזיק וכן הנגעים דמזיקין : הנני נתשם, גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם : אתוש מתוכם, אותם שגלו מביניהם אתוץ מתוכם בשובי שבות עמי : והיה, אשוב ורחמתים, כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם כמו שאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימין מגלות בבל שבו גם הם : והיה, את דרכי עמי, הדלת מעמדת בגעיא והמסרה לי' געיא : בשמי חי י"י, כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו ע"ז ולא נשבע בבעל ואם הם ילמדו דרכם בזה ובזה הוא בטול ע"ז : כאשר למדו, כי באמת ישראל לא למדו לעבוד ע"ז כי אם משכניהם : ונבנו בתוך עמי, כי הרבה נתגיירו מהם ב טובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל, ונבנו יהיה להם בנין ביניהם כלומר עמידה וקיום וכן תרגם יונתן ויתקימון : ואם, ואבד, שלא ישובו עוד לארצם ומה שא ומר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל או עדין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות :

וקח י״ג וסימ׳ נמסר בסדר קרח: לכל י״א דגשי׳ בקריא׳ וסימ׳ והנה נשחת האזור אשר לא יצלח: ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח · ובידך לגדל ולחזק לכל · טוב יי׳ לכל ורחמיו · במספר במשקל לכל · ואחיהם לכל משפחות יששכר · לכל זמן ועת לכל חפץ · הכל כאשר לכל מקרה אחד · זה רע בכל אשר נעשה · ואמר לכל סכל הוא · כי מקרה בני האדם ומקרה: הידוע ג׳ בקריא׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ הידוע נדע כי יאמ׳ הורידו׳

יג

א כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלוֹךְ וְקָנִיתָ לְּךָ אֵזוֹר פִּשְׁתִּים וְשַׂמְתּוֹ עַל־מָתְנֶיךָ וּבַמַּיִם לֹא תְבִאֵהוּ׃ וָאֶקְנֶה אֶת־הָאֵזוֹר כִּדְבַר יְהוָה וָאָשִׂם עַל־מָתְנָי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר׃ קַח אֶת־הָאֵזוֹר אֲשֶׁר קָנִיתָ אֲשֶׁר עַל־מָתְנֶיךָ וְקוּם לֵךְ פְּרָתָה וְטָמְנֵהוּ שָׁם בִּנְקִיק הַסָּלַע׃ ח וָאֵלֵךְ וָאֶטְמְנֵהוּ בִּפְרָת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אוֹתִי׃ וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים רַבִּים וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ פְּרָתָה וְקַח מִשָּׁם אֶת־הָאֵזוֹר אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְטָמְנוֹ־שָׁם׃ וָאֵלֵךְ פְּרָתָה וָאֶחְפֹּר וָאֶקַּח אֶת־הָאֵזוֹר מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־טְמַנְתִּיו שָׁמָּה וְהִנֵּה נִשְׁחַת הָאֵזוֹר לֹא יִצְלַח לַכֹּל׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה כָּכָה אַשְׁחִית אֶת־גְּאוֹן יְהוּדָה וְאֶת־גְּאוֹן יְרוּשָׁלִַם הָרָב׃ י הָעָם הַזֶּה הָרָע הַמֵּאֲנִים לִשְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרַי הַהֹלְכִים בִּשְׁרִרוּת לִבָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם וִיהִי כָּאֵזוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר לֹא־יִצְלַח לַכֹּל׃ כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבַּק הָאֵזוֹר אֶל־מָתְנֵי־אִישׁ כֵּן הִדְבַּקְתִּי אֵלַי אֶת־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־בֵּית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה לִהְיוֹת לִי לְעָם וּלְשֵׁם וְלִתְהִלָּה וּלְתִפְאָרֶת וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הֲיָדֹעַ לֹא נֵדַע כִּי כָל־נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה הִנְנִי מְמַלֵּא אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶת־הַמְּלָכִים הַיֹּשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַנְּבִיאִים וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם שִׁכָּרוֹן׃ וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל־אָחִיו וְהָאָבוֹת וְהַבָּנִים יַחְדָּו נְאֻם־יְהוָה לֹא־אֶחְמוֹל וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֲרַחֵם מֵהַשְׁחִיתָם׃ טו שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל־תִּגְבָּהוּ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

כדנן אמר יי לי איזיל ותזבין לך זרז דכיתן ותשויניה על חרצך ובמיא לא תעיליניה: וזבינית ית זרזא כפתגמא דיי ושויתיה על חרצי: והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עימי תנינות למימר: סב ית זרזא די זבינתא די על חרצך וקום איזיל לפרת וטמרוהי תמן בשעיעות כיף גלי: ואזלית וטמרתיה בפרת כמא די פקיד יי יתי: והוה מסוף יומין סגיאין ואמר יי לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקידתך למטמריה תמן: ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחבל זרזא לית ביה צרוך לכל מרעם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: כדנן אמר יי כדין אחבל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי: עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמי דאזלין בתר הירהור לבהון וטעו בתר טעות עממיא למפלחהון ולמסגיד להון ויהון כזרזא הדין דלית בהון צרוך לכל מרעם: ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קריבית לפולחני ית כל בית ישראל וית כל בית יהודה אמר יי למהוי קדמי לעם ולשום ולתושבחא ולרבו ולא קבילו: ותימר להון ית פתגמא הדין כדנן אמר יי אלהא דישראל כל גרב יתמלי חמר ויימרון לך המידע לא הוינא ידעין ארי כל גרב יתמלי חמר: ותימר להון כדנן אמר יי הא אנא ממלי ית כל יתבי ארעא הדא וית מלכא דיתבין לדוד על כורסותי וית כהניא וית נביא דשיקרא וית כל יתבי ירושלם עקא ויהון דמן לרויא: ואיגרינון גבר באחוהי ואבהן ובנין כחדא אמר יי לא אחמול ולא איחוס ולא ארחם מלחבלותהון: קבילו ואציתו לא תתרברבון ארי במימרא דיי גזיר כן:

רש"י

אזור. פורצי״נט בלע״ז: ובמים לא תביאהו. לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב: ולא יצלח לכל. אינו ראוי ללבוש: ויהי כאזור הזה. גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב: נבל. כלי חרס הוא ועשוי להכניס בו יין: ונפצתים איש אל אחיו. אכה זה על זה עד שישברו חתיכות דקות כמו כלי יוצר תנפצ׳ ונפץ את עולליך וכן כל ניפוץ שבמקרא: והאבות והבנים. אנפץ זה אצל זה: יתנגפו

כה אמר ד׳ בטע בסיפ׳ וכו׳ הליך · כן אבני · הכני חיסר ·

הידוע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ תה

רד"ק

כה אמר ה׳. ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו מה שצוהו האל והחכ׳ הגדול מורה צדק רמב״ם כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא ארע בו טעם עדין ואם ר״ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא יחגרהו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו ושאר הענין מפורש ופירוש בנקיק הסלע בחור הסלע ות״י בשעיו׳ כיף גלי ומה שאמר שילך בנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא בגבול ארץ ישראל ר״ל כי כשיגלו מא״י לבבל ישחת גאונם: לא יצלח לכל. לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם: המאנים. שם תאר האחר מאין בצר״י לפי שהוא בקבוץ האל״ף בשוא ופתח: ויהי כאזור. ופי׳ ויהיה גאונם שזכר את גאון יהוד׳ ואת גאון ירושלם: ואמרת כל נבל ימלא יין. אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרס והנבל היה להם משל לשני דברי׳ האח׳ כי כמו שהנבל ימלא יין וכו׳ כלומ׳ ימלא בתוכו ושהוא נבלע בדפניו כן יהיו מלאים מ שכרון מכל צד והשכרון הוא משל לרוב הצרו׳ כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעש׳ כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל ישברו שבריו וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו כן יהיה ויריבה ביניהם על רוב צרותיה אפילו האבות עם הבנים ינושבו איש באחיו והנה ישחתו ע״י האויבים וע״י עצמם: שמעו אל תגבהו. לא תתגאו ותחשבו בעצמכם כי המוסר והחכמה עמכם ואינכם צריכים לשמוע מוסר הא׳ ע״י נביאיו לא תעשו זה: תנו ליי׳ אלהיכם כבוד. ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו אלא תנו לו כבוד: בטרם

הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון · הידוע לא נדע כי כל נבל ימלא יין · וי״ש חילוק באתיהון עיין בפרש׳ מקץ: כה אמר יי׳ אלהי ישראל כ״ד וסימ׳ במס׳ רבת׳ בערך אדני: ימלא ח׳ בקריא׳ וסי׳ יגע בהם ימלא ברזל · והנחל ההוא ימלא מים · והבית ימלא עשן · כי כל נבל ימלא יין ב׳ בפסוק׳ · ימלא פי תהלתך · אז ימלא שחוק פינו · ואחר ימלא פיהו חצץ:

ב טרס יחשיך , יחשיך עליכם השמש כלומר שידמה לכם היום לילה מרוב הצרות : ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף , על הרי חשך , נשף פירוש לילה וא"ר הרי כשתחשבו להשגב כאדם הנשגב בהרי' כן תחשבו להשגב בעזר מצרים או על ההרים עצמם יתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתנגף רגלו באבן כמו שנבא עליה ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו : וקוית לאור , ע"י מצרים : ושמה לצלמות , האל ישים אותה התקוה לצלמות : ושית לערפל , כפל ענין במלות שונות ישית כתוב פי' כמו ישים וקרי ושית והוא מקור והענין אחד : ואם לא תשמעוה , אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומ' לכם מפי האל ית' במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובכית הנפש במסתרים היא הדאגה : מפני גוה , מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם ל לשמוע דבר יי' כמו שאמ' להם ואל תגבהו : גוה , כמו גאה וי"ת מן קדם דיעדי מנכון יקרבו : ודמוע תדמע , נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר יי' שהיה האל להם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד שוסים : ותרד , כל כך תדמע עיני עד שתרד בדמע : אמר למלך ולגבירה , זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה ריח בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והדומים להם והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם ה הגבורים והחרש והמסגר : השפילו שבו , כאילו אמר שבו בשפל כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כסאכם ושבו על הקרקע : כי ירד מראשותיכם , בפלם ממלכותיכם האחד מראשה ב בפלם ממלכה והוא שם לרשות ולממלכה ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר"ל שום רשות לא נשאר להם אלא הכל

יתנגפו , יכשלו אצופי"ר בלע"ז : הרי נשף , הרי חשך בלכתם בגולה : ושית לערפל , כמו ולשית את האור לערפל : מפני גוה , מפני גדולה שלכם שתבטל מפני גאוותה של מלכות שמים שתתן לפסילים : למלך ולגבירה , יהויכין ואמו : ירד מראשותיכם , ווסטר"י קא"ן בלע"ז עלייתכם כמו שנאמר ויבא אלית

במסתרים ג' רפי' בקריא' וסימ' ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה , דמינו כאריה יכסוף , דוב ארב הוא לי ארי : נשבה ג' בקריא' וסימ' נמסר בסדר לך לך : אלופים ה' חס' ו"ו בליש' וסימ' לאלפיהם בארץ שעיר , ואת למדתי אתם עליך אלפי' לראש ואמרו אלפי יהוד' בלבם אשי' את אלפי יהוד' ככיור והיה כאלף ביהוד' :

תנו ליהוה אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתנגפו רגליכם על־הרי נשף וקויתם לאור ושמה לצלמות ישית לערפל : ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה־נפשי מפני גוה ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יהוה : אמר למלך ולגבירה השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתכם : ערי הנגב סגרו ואין פתח הגלת יהודה כלה הגלת שלומים : שאי עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נתן־לך צאן תפארתך : מה־תאמרי כי־יפקד עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה : וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך : היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם־אתם תוכלו להיטיב למדי הרע : ואפיצם כקש־עובר לרוח מדבר :

הבו קדם יי אלהכון יקרא עד לא תיתי עליכון עקא ותהון דמין לרמהלכין כדבקיבלא ועד לא יתנגפון ריגליכון על טורי קבל ותסברון לנהור ויהי עליכון חשוך לזיהור והא כדבקיבלא תהון מהלכין אתון : ואם לא תקבלון אולפן כד בסיתרא תבכי נפשי מן קדם דיעדי מנכון יקרבון ומדמע תדמע ותשגר עיני דמעין ארי אישתבי עמא דיי : אמר למלכא ולמלכתא אמאיכו תיבו ארי גלא יקרבון מנכון נפל כליל תושבחתכון : קירוי דרומא אתאחידו ולית דפתח גלו דבי יהודה כולהון גלו שלמא אתקבלו תושלימת עובדיכון : זקופו עיניכון וחזו דאתן מציפונא אן עמא דאיתמסר ליך עם תושבחתיך : מה תימרון ארי יסער עלך חובך ואת אליפת יתהון למעבד בישין עלך הוו רברבין כרמין אולא הלא עקא וחיבלין ייחדונך היא כחיבלין ללדתא : וארי תימרון בלביך מא דין ערעוני כל אילין על דסגיאו חובך אתגליאת בהתתיך אתחזי קלניך : האיפשר דישני הידואה משכיה ונימרא שלטי ריקמתיה אף אתון תיכלון לאוטבא דהויתון מלפין למעבד בישין : ואבדרינון כקשא דעדי מן קדם רוחא למדברא :

יורד כי אף בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכים אחרי כתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם : עטרת תפארתכם , כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה רוצה לומר דבר מראשותיכם וכן כי יהיה נערה יעשה מלאכה אשר כמוהו לא נהיתה והדומים לו ובזה יוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו : ערי הנגב , ת"י קרוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א"י כמו שכתוב וזכרו בזה הלשון מפני הפסוק הבא אחריו שזכר צפון הבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון : סגרו ואין פותח , ר"ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח ובאמרו סוגר ר"ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבא : הגלת יהוד' כלה , ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכם והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כלה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין : הגלת שלומים , כפל ענין במלות שונות כי שלומים כמו כלם ר"ל שלמים וכן מוסר שלומנו עליו כמו מוסר כלנו וי"ת רבותי מלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו שלמא אתקבלו תושלמת עובריכון : הגלת , משפט הגלתה כמו והרבת את שבתותיה והרבתה : שאו עיניכם , כתוב שאי וראי כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטים ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה שזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים ומה שזכר בלשון נקבה הוא כנגד כניסת השרים הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועי' אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים מצפון להגלותך : איה העדר נתן לך , ראוי העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והיו כאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד : מה תאמרי כי יפקוד עליך , יפקוד האויב עליך כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי אז וי"ת ארי יסער עלך חובך ר"ל יפקוד האל אבל לענין הפסוק כר' מה שפירשנו שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש וא"ר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שיגלוך אלה ויחריבוך כי את הרגלת אותם עליך כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך : הלא חבלים יאחזוך , כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתהפך כי כאמר כי צירים וחבלים יאחזוך : יאחזוך , האל"ף בחטף סגול : לדה , יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן ויהיה אשת סמוך גם אפשר שיהיה לדה תואר כמו ובא אין ללידה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר : וכי תאמרי , נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתונים וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה וכן אמר וגלותי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים : נחמסו , כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה ויגלה וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים : היהפוך , כי דבר טבעי הוא השחרות בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורות בנמר כן הרשע לא יוכל לסור מכם כאילו הוא טבעי בכם כ"כ למדתם והרגלתם עצמכם במעש' הרע עד שטב אצלכם דבר טבעי : למדי , כמו למוד מדבר מורגל : הרע , מקור כמו ואם הרע תרע וי"ת כושי הידואה : חברבורותיו , כתמיו וי"ת שלטי רקמתיה : ואפיצם , לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש עובר לרוח מדבר פירוש כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם במדבר כלומר אוציאם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר גם ים מדבר בין ירושלם ובבל :

יהויכין הוא ואמו ו ועבדיו וכולם הוליכם בגולה : ערי הנגב סוגרו , לפני הבאין עליהם מן הצפון ערי ארץ ישראל סגורות מאימת נבוכד נצר : הגלת שלומים , לא ילאם יהויכי' כי לעולם יבא ויגלהו , לא שלומי' גרדונאמי"ץ בלע"ז , כלומר תשלום עונם וכן ת"י איתקבלו ת תושלמת חוביהון : שאו עיניכם וראו , את הבאים עליכם מצפון : איה העדר ניתן לך , אחר שיגלו יאמר לירושלם כן : מה תאמרי כי יפקוד , הקב"ה עליך : לימדת אותם עליך אלופים לראש , שלחתם אליהם מלאכים כבדי' להביא מסם עז' שלהם לעבר' כמה שנאמר ביחזקא' ותעגבה עליה' למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה , ד"א למדת אותה עליך א אלופים חזקיהו שהראה לשלוחי מרודך בלאדן את כל בית נכאתה : שוליך , שיפולי הבגד' טי"ם אור"לאש בלע"ז כשמפשיט' את האשה דרך בזיון מהפכין חלוקה מלמט' למעלה : נחמסו עקביך , נגזרו דרכייך נחמסו כמו ויחמס כגן שוכו , עקביך , טר"צים בלע"ז פסקו עוברי ד דרכי' : כושי , שם אר' שחור וקורין מ"אור ב בלע"ז : ונמר , ליאפאר"ט בלע"ז : חברבורותיו , הנמר מנומר הוא והם ה החברבורות טק"ש בלע"ז ואי אפשר שיהפכו : הרע , כמו להרע :

מנת

זה

זה גורלך מנת מדיך · כמו מדותיך או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו ויקובץ בלשון זכרים כמו שער הפנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך ופי' במדה שמדדת מדדתי לך את ששכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פנים ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ומצאוך צרות רבות ורעות וזה גורלך ומנתך מאתי: וגם אני · מבואר הוא: נאופיך · כבר פירשנו כי כל ענין הנאוף הוא משל לע"ז: ומצהלותיך · שהיית שמחה על מעשיך הרעים: לא תטהרי אחרי מתי עוד · לא תטהרי אחרי שנטמאת ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי ות"א לא תדכן עד כען ליך ארכא יומין סגיאין: אשר היה · הבצרות · האחד בצרה ות"מ מזה לעתות בצרה הב"ת שרש ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אחר ובשכת בצורת והוא מלשון לא יבצר מהם ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרו ר"ל יוקר מעות ויוקר פירות והיה דבר יי' אליו קודם היות הבצרות כי יהיה ואמר לו בנבואה כך: אבלה יהודה · ענין השחתה כמו אבל תירוש אמלל גפן ות"א אתאבלו דבית יהודה: ושעריה אמללו · על דרך כל שעריה שוממים ר"ל אין יוצא ואין בא בהם או שבתו הזקנים משבת בשערים כמו שאמר זקנים משער שבתו ות"א וקרויהון חריבא: קדרו לארץ · השערים על דרך משל או פי' יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו ות"א ואתחפיאו אפיהון איכרום אוכמין כקדרא ואתרטישו לארעא: וצוחת ירושלם עלתה · על דרך ותעל שועת העיר השמימה ר"ל יושבי העיר יושבי ירושלם: ואדיריהם · הגדולים ששלחו צעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על הבירות שדרך למצא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או שיהיה שם מקום מים לעומק המקום והנה לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם ריקים כלומר שבו ריקם כמו שנאמר באיוב בשו כי בטח ופי' שבו כליהם שבו עם כליהם או פי' שבו על הכלים כלומר ע' משיב וכן אפוד ירד בידו לבלתי באו הכלים · צעוריהם כתיב והקרי ביו"ד ושניהם נכונים במשקל השמות אך שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר ביו"ד ולא נמצא צעור בוי"ו: בעבור האדמה חתה · בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה

מסרה: ונראה ה' וסי' שנית לא תכהן · ונר' לא הכהן · ונר' לא הכהן דוהו' במקו' השחין · והביאותיו ונר' פני יי' · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונרא' דשא: לא מצאו ד' וסי' ואדיריהם שלחו צעיריהם · ובשלש' רעיו הרה · ויצא מן בת ציון כל הדרה · טבעו בארץ שעריה: כתנים ג' וסי' ופראי' עמדו על שפים · אעשה מספד כתנים · ואתה כתנים בימים:

רשי

מנת מדיך · חלק מדותיך מדה כנגד מדה: חשפתי שוליך · גליתי שיפולי בגדייך להפשם על פניך: מצהלותיך · כצהלת סוסי' נואפים: אחרי מתי · תטהרי עוד: דברי הבצרו' · שיבוא עליהם רעב ומנחם חברו לשון מבצר כמו ומבצר משגב חומותיך: ושעריה · עריה: וצוחת ירושלם · צעקת ירושלם כמו מראש הרים יצוחו: על גבים · בורות שהמי' מתכנסין בהם: שבו כליהם ריקם · שלא ירד מטר: אכרי' · בובי"רש בלעז: וחפו · לשון כסוי: ילדה ועזוב · את וולדה לבקש לה מרעה: על שפיים · יבלי מים ריבי"רש בלעז: ענו בנו · העידו בנו: עשה למען שמך · עשה מה שתעשה עמנו למען שם גדול שיצא לך שאתה מושל בכל ואתנו עמך ואין מי מרעיתך ולא כאשה שתתן שם כאחוך לפסילים ומדר' אגדה למען שמך המשותף בשמינו: מקוה · תוחלת: נדהם · ריקר"ון בלעז מושך ידו מן המלחמה וי"א ריקריאנ"ן: ושמך עלינו נקרא · לפיכך אין כבודך בכך: תניחנו · פי' כמו תעזבנו: כן אהבו לנוע · כן כמה שגזרתי עליהם גולה אהבו שם להיות גולים לעבוד ע"ז רחוקות: ואליל

י ג	זה גורלך מנת מדיך מאתי נאם יהוה אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר: וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה קלונך: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עד:
יד א	אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו על דברי הבצרות: אבלה יהודה ושעריה אמללו קדרו לארץ וצוחת ירושלם עלתה: ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם: בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אכרים חפו ראשם: כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא: ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב: אם עונינו ענו בנו יהוה עשה למען שמך כי רבו משובתינו לך חטאנו: מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון: למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יהוה ושמך עלינו נקרא אל תנחנו:

צעוריהם ק'

תרגום: דין עדביך וחולק אחסנתיך מן קדמי אמר יי' דשבקת פולחני ואתרחצת על שקרא: ואף אנא אגלי בהתת חובך על אפך ויתחזי קלניך: טפשותיך ובשטותיך ועיצת חוטאי ינקותיך על רמתא בחקלא גלי קדמי שיקוציך ווי ליך ירושלם לא תדכן עד כען ליך ארכא יומין סגיאין: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם ירמיה על עסקי בוצרתא: איתאבלו דבית יהודה וקרויהון חרובא איתחפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא איתרטישו לארעא וצוחת יתבי ירושלם סליקת: ותקיפיהון שלחו תניניהון למיא אתו על פצירא ולא אשכחו מיא תבו מניהון ריקן בהיתו ואיתכנעו וחפו רישיהון: בדיל חובי יתבי ארעא איתברו ארי לא הוה מטרא בארעא בהיתו איכריא וחפו רישיהון: ארי אף אילתא במדברא ילידת ושבקא ארי לא הוו דתאין דעסבא: ועררין קמו על נגרין שתן רוחא כירורין קמא עיניהון ארי לית עשבא: אם חובנא אסהידו בנא יי' עיבד בדיל שמך ארי סגיאין תיובתנא קדמך חבנא: סיבור ישראל פרקיה בעידן עקא למה יחול רוגזך עלנא ואנחנא כתותבין בארעא וכעברי אורחא דסטא למבתא: למה יחול רוגזך עלנא ואנחנא מטלטלין ושביקין ואת גיבר יכיל למפרק ואת שכינתך בינא יי' ושמך עלנא איתקרי לא תשבקיננא: כרנן

ונסברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה שאמר בשו אכרים חפו ראשם · היה מלרע · בארץ ר"ל בארץ ישראל · אכרים הם עובדי השדות: כי גם אילת · אפי' האילת ילדה העפרים ועזבה אותם מחסרון מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אע"פ שהיא רחמנית והלכה להחיות את נפשה: ועזוב · מקור במקום עבר כאלו אמר ועזבה וכן והחיות רבוא ושוב כאלו אמר רצו ושבו: ופראים · שפים · חסר יו"ד הרבים מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמודתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשום מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פיר' בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים נראה כי עקר השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כירודא ובאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה בעמדם על השפי' אלא שאיפת הרוח: כלו עיניהם · בראותם כי אין עשב כאלו כלו עיניהם מרוב קביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונם שמתיהם בישוב ובמדבר ושאר הגוים היה להם שובע וזה היה להם בעמי' לאות לקבל עונם שעונותיהם מאת האל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת: אם עונינו ענו בנו · אמר הנביא בראותו בנבואה הרעה שיהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אם עונינו ענו בנו עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו: כי רבו משובותינו לך חטאנו · אמת כי הדין עליך להעניש כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברים בעבור אלהים אחרים ובהרבות החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו ואע"כ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם יי' · עונינו חסר יו"ד הרבים: מקוה ישראל · כי אף על פי שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אף על פי שהצרה תבא להם בעונם אתה מושיעם ותרחם עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב: למה תהיה כגר בארץ · במקומות רבים דברה תורה בענין הבורא כלשון בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח וביד וברגל כדברי בני אדם והכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחקו אונקלוס מתרגם התורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאים רחק מעל הבורא יחסי התארים וענין הפסוק גם כן ואמר אחריו הסב יונתן הדבר הנ"אמר על האל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו דרך דמיון ותרגם כן סבור ישראל וגו' כבעמוד למה תהיה כאיש נדהם למה יחול רוגזך עלנא וגו' כבעניוד ופשט הפסוקים כן הוא למה תהיה כגר בארץ כי מי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושביה אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כי אם הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוש לברכתה ולך הארץ ואנחנו גרים בה ותושבים עמך או אתה דומה בענין הזה כאיש נדהם והבהל לא ידע מה לעשות או כגבור אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו: ואתה בקרבנו יי' · ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו: ושמך עלינו נקרא · כי אנחנו נקראים על שמך עם יי' לפיכך אל תניחנו · ובדרש שמך משותף בשמינו ישראל · נדהם פירושו לפי מקומו נבהל ואדוני אבי ז"ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי למי שהוא מכוסה לב מחלי מדהום: כה'

כה אמר יי׳, כן אהבו לנוע, כמו שאהבו הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי ורגליהם לא חשכו מלכת אף על פי שהיו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר להם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב נאמר כי אע״פ שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לצאת לארצות הגוים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לצאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו הא׳ על שלוט האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליה׳ לפי׳ אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קודם הגלות יזכור עונם ברעב ויפקוד חטאתם בחרב : ויאמר יי׳, לטובה, לפי שהתפלל על מקצתם לרעה והם רבו להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמ׳ התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הריגה לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליה׳ : כי יצומו, כשיקראו צום ויתענו ויתפללו אינני שומע אל רנתם פי׳ אל צעקתם כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה : רצם, ירצה אותם כלומ׳ עולותם ומנחתם לא יהיו לרצון לפני : ואמר, מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאי׳ מטעי׳ אותם ואומר׳ להם לא תראו חרב ורעב : שלום אמת, שלום של קיימא : ויאמ׳ יי׳, חזון שקר, כי לא ראו זו בנבואה והם אומרים כי בנבואה ראו אותה : וקסם ואליל ותרמית לבם, קסם כתב החכם הגדול רמב״ם ז״ל כי יש אנשים שישפע אליהם הכח השכלי בכח המדמה עד שידברו עתידו׳ ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם ויקרא בעליו קוסם ויש מפרשים כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם : ואלול ותרמות, כתוב בו״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהיה זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב והחרב, ותרמית לבם מרמה חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים בדברינו כמו שנבאנו אותנו בקצת העתידו׳ נאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב ושיפה להם מעשיהם כדי שנהיה נכבדי׳ בעיניה׳ ונאהבי׳ להם וזהו תרמי׳ לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם : מתנבאים לכם, אמ׳ לכם וכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישרא׳ כאומר כי רבו משובותינו וגו׳ : לכן, יתמו הנביאים ההמה, ר״ל ראשונה ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם החטיאו את ישרא׳ : והעם, אע״פ שהיו מטעים אותם נביאי השקר היה להם לבחון בין נביאי האמת לנביאי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מיפי׳ להם ע״ז שהוא בטול התורה ואע״פ שהם צודקי׳ בקצת דבריה׳ בעתידו׳ היה לכם להחזיק זה בקסם לא בנבואה כיון שדבריה׳ לבטול תורה והיא ע״ז שאפי׳ יעשו אותות ומופתים אמר׳ תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותו׳ והמופתי׳ אמר הכתוב הטעם כי מנסה יי׳ אלהיכם אתכם : ואין מקבר להמה, זה יהיה עונם עונש מוסף על היסורים והמיתה : נשיהם, כי היו נשמעות לדברי שקר יותר מן האנשי׳ : ובניהם ובנותיהם, הקטני׳ בעונם אבותיהם כי כן הוא המשפט מאת הא״ית׳ שהוא אל אמונה ואין עול : ואמרת, אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על שברם שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה ותאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו במעשם את הדברים האלה : בתולת בת עמי, עד שתגלה היא כמו הבתולה שלא ידעה איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוים להגלותה מארצה עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה : מכה נחלה, מכה קשה בחולי גדול : אם, תחלואי רעב, שם תאר על משקל ותעלולים ימשלו בם וזכר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים : כי גם נביא גם כהן, נביא מנביאי השקר כהן מכהני הלוים שהיו בהם רעים. כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך : סחרו אל ארץ ולא ידעו, סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שימותו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאים שם בגולה ואמר גם ר״ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר באמרו סחרו לפי שהולך דרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך דרך ישרה ות״י ארי אף ספר וגו׳ כבעמור :

המקום

לנוע ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר לחם הזית, התאנה, הגפן, כן אהבו לנוע : שלום ב׳ וסי׳ כי שלום אמת אתן לכם, שלום אסתר ומה יעשה בה : לכן י״ד בטעמא בסיפרא וסי׳ נמסר בסיפרא דא סימ׳ ז׳ : ההמה י״ב בקריא׳ וסימ׳ ויאמרו האנשים ההמה אלין, כי עד חימים ההמה היו בני ישראל, לכן כה אמר יי׳ על הנביאי׳,

י כה אמר יהוה לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויהוה לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם : יא ויאמר יהוה אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה : יב כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם : יג ואמר אהה אדני יהוה הנה הנביאים אמרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה לכם כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה : יד ויאמר יהוה אלי שקר הנביאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם המה מתנבאים לכם : טו לכן כה אמר יהוה על הנבאים הנבאים בשמי ואני לא שלחתים והמה אמרים חרב ורעב לא יהיה בארץ הזאת בחרב וברעב יתמו הנבאים ההמה : טז והעם אשר המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מקבר להמה המה נשיהם ובניהם ובנתיהם ושפכתי עליהם את רעתם : יז ואמרת אליהם את הדבר הזה תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד : יח אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב כי גם נביא גם כהן סחרו אל ארץ ולא ידעו :

כדנן אמר יי לעמא הדין כמה דרחימו כן איתפרע מנהון לאגלותהון מארע בית שכנתי וכמה דהוו מערבין לפולחן טעותא ומבית מקדשי רגליהון לא מנעו וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער עליהון חוביהון ויתפרע עויתהון : ואמר יי לי לא תצלי על עמא הדין לטבא : ארי יצומון לא רעוא קדמי לקבלא צלותהון וארי יסקון עלתא ומנחתא לא רעוא קדמי בהון ארי בחרבא ובכפנא ובמותא אנא משיצי יתהון : ואמרית קבל בעותי יי אלהים הא נביי שקרא אמרין להון לא תחזון דקטלין בחרבא וכפנא לא יהי לכון ארי שלם דקשוט אתן לכון באתרא הדין : ואמר יי לי שיקרא אמרין נביי שקרא דמתנבן בשמי לא שלחתינון ולא פקידתינון ולא מליליה עמהון נבואת שקר ואולפן וכדבין ורשע לבהון אינון מתנבן לכון : בכן כדנן אמר יי על נביי שקרא דמתנבן בשמי ואנא לא שלחתינון ואינון אמרין חרבא וכפנא לא יהי בארעא הדא בחרבא ובכפנא יסופון נביי שקרא האינון : ועמא דאינון מתנבן להון יהון מטרפין רמן בשוקי ירושלם מן קדם כפנא וחרבא ולית דקבר להון אינון נשיהון בניהון ובנתיהון ואשפוך עליהון ית בישתהון : ותימר להון ית פתגמא הדין ישגרן עיני דמען ליליא ויומם ולא ישתקן ארי תברא רבא איתברת מלכות כנישתא דעמי מחא ממרעא לחדא : אם נפקית לחקלא והא קטילי חרבא ואם עלית לקרתא והא ממרעי כפנא ארי אף ספר אף כהן איתפניאו לסחורתהון על די מה בארעא ולא בקרו :

רש״י

ואליל, לשון אל דבר שאינו : נחלה, מאד : לשון חולי : סחרו, סבבו לבקש הכלה : אל ארץ ולא ידעו, אל ארץ אחרת ולא היו יודעין בה עד הנה : אם

מסרה

והיה כי תרבו ופרית׳ בארץ׳ ילכו בית יהוד׳ על׳ יבאו בני ישראל יוגם על העבדים ועל השפחות׳ אשר יחזיקו עשרה אנשים׳ אשר אשיב את שבות יהוד׳, לא אעשה אתכם כלה׳ וכן תהיה מגפת הסוס הפרד׳ ראיתי ביהודה דרכים גתות׳ ולא ידעו ב׳ וסימ׳ המעתיק הרים ולא ידעו׳ סחרו אל ארץ ולא ידעו׳

אם בציון געלה נפשך, על מנת שלא לטוב עליה כי אם דעתך לטוב מדוע הכיתה באין מרפא: למען שמך, שנקרא רחום: כסא כבודך, בית המקדש ומדרש אגדה ישראל החקוקים בכסא כבודך: אם השמים יתנו רביבים, מאליהם אם לא על פיך בתמיה כל תמיהא הכפולה הראשונ' בה"א והשנייה באם כגון השמחני' אם במעבדים הטובה היא אם רעה המאום מאסת אם בציון געלה נפשך אף כאן היש בהבלי הגוים ואם ה השמים: משה ושמואל, שניהם נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואחר כך התפללו עליהם ולא עלה בלבם להתפ' אפי עד שהחזירום למוטב משה שימו איש חרבו וגו' ויזר על פני המים וגו' ואחר כך ואעלה אל ה' אולי אכפרה שמואל במצפה ויסירו בני ישראל את הבעלים ואחר כך קבצו את בני ישרא' המצפת' ואתפלל עליכם את' אינך יכול להשיבם אלי לכך אל תתפלל עליהם: נפשי, רצוני: אשר למות וגו' כל המאוח' בפסוק קש' מחבירו חרב קשה ממות מיתת חרב מנוולת ומיתה של מ מטתו אינה מנוולת וכן הוא אומר יקר בעיני יי' המות' לחסידיו. רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מ מצטער וכן הוא אומר טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי כולהו איתנהו בגוה: ופקדתי, לשון מינוי ופקידות: לסחוב, לגרר וכן אם לא יסחבום: לזעוה, מגזרת לא קם ולא זע וכמו נאוה מגזר' נאה מאד: לכל ממלכות הארץ, כל השומע רעה הבאה עליהם יזוע: ינוד, יקונן: ומי יסור אליך, לנטות מדרכו עדיו' לשאול לך לשלום: נלאיתי הנחם, כמה פעמים חשבתי להשחית ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם הנחם רפור פנסיר בלעז: במזרה

אבותינו ח' מל' וסימ' גם אנחנו גם אבותינו תניינא דפסו' והבשת אכלה את יגיע, נשכבה בבשתינו, ידענו יי' רשענו, יי' עזי ומעזי, ירא אלהי אבותינו, והנה נפלו אבותינו, על אשר לא שמרו אבותינו: יחזקיהו ג' בנביאים וסימ' נמסר בריש האי סיפרא: לשאל ו' חס' בקריאה וסי' והסיתהו לשא' מאת אביה שדה

כ הֲמָאֹס מָאַסְתָּ אֶת־יְהוּדָה אִם־בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב וּלְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה׃ יָדַעְנוּ יְהוָה רִשְׁעֵנוּ עֲוֺן אֲבוֹתֵינוּ כִּי חָטָאנוּ לָךְ׃ אַל־תִּנְאַץ לְמַעַן שִׁמְךָ אַל־תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ זְכֹר אַל־תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ׃ הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם מַגְשִׁמִים וְאִם־הַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ רְבִבִים הֲלֹא אַתָּה־הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְקַוֶּה־לָּךְ כִּי־אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃

טו

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אִם־יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אֵין נַפְשִׁי אֶל־הָעָם הַזֶּה שַׁלַּח מֵעַל־פָּנַי וְיֵצֵאוּ׃ וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ אָנָה נֵצֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לַחֶרֶב וַאֲשֶׁר לָרָעָב לָרָעָב וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי׃ וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶרֶב לַהֲרֹג וְאֶת־הַכְּלָבִים לִסְחֹב וְאֶת־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְאֶת־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ לֶאֱכֹל וּלְהַשְׁחִית׃ וּנְתַתִּים לְזַוְעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ בִּגְלַל מְנַשֶּׁה בֶן־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר־עָשָׂה **ה** בִּירוּשָׁלָםִ׃ כִּי מִי־יַחְמֹל עָלַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ וּמִי יָנוּד לָךְ וּמִי יָסוּר לִשְׁאֹל לְשָׁלֹם לָךְ׃ אַתְּ נָטַשְׁתְּ אֹתִי נְאֻם־יְהוָה אָחוֹר תֵּלֵכִי וָאַט אֶת־יָדִי עָלַיִךְ וָאַשְׁחִיתֵךְ נִלְאֵיתִי הִנָּחֵם׃

ל' וחס' · ב' · ל' · א' מל' · ב' כסו' אל אל אל · ג' · ל' · ל' · ב' חס' בקר' · ל' · ל' וחס' · לזעוה ק' · ג' וכל ד"ה דכו' במה ג' · ו' חס' · א' חס' בלים' · ל' · ל' · ג' · ויאמר יי' ד' נטע בסיפ' וסי' טניא צריקא קרא לשמואל

הֲמִרְטַשׁ רְטַשְׁתָּא יָת דְּבֵית יְהוּדָה וְאִם יָתְבֵי צִיּוֹן רַחֵיק מֵימְרָךְ מָה דֵין אַלְקֵיתָנָא וְלֵית לָנָא אַסָּא סַבַּרְנָא לִשְׁלָם וְלֵית טָב וּלְעִידָּן סְלִיחַת חוֹבִין וְהָא פּוּרְעָנוּת חִיטְאִין׃ יְדַעְנָא יְיָ חוֹבָנָא וְחוֹבֵי אֲבָהָתָנָא אֲרֵי חַבְנָא קֳדָמָךְ׃ לָא תְרַחֲקִינָנָא בְּדִיל שְׁמָךְ לָא תְבַסַּר אֲתַר בֵּית כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יֵיעוֹל דּוּכְרָן קְיָם אֲבָהָתָנָא קֳדָמָךְ לָא תְשַׁנֵּי קְיָמָךְ עִמָּנָא׃ הָא לֵית צְרוֹךְ בְּטַעֲוַת עַמְמַיָּא לְאַחָתָא מִטְרָא וְאִם שְׁמַיָּא לָא יִתְּנוּן רְסִיסִין אֱלָהֵין עַל מֵימְרָךְ הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ אֱלָהָנָא וּנְסַבַּר קֳדָמָךְ אֲרֵי אַתְּ עֲבַדְתְּ יָת כָּל אִילֵין׃ וַאֲמַר יְיָ לִי אִם יְקוּם מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְמִבְעֵי מִן קֳדָמַי לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּעַמָּא הָדֵין שַׁלַּח מֵאַרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי וְיִגְלוּן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לָךְ לְאָן נִגְלֵי וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּלְמוֹתָא לְמוֹתָא וּדִלְחַרְבָּא לְחַרְבָּא וּדִלְכַפְנָא לְכַפְנָא וּדִי לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא׃ וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן אַרְבַּע פּוּרְעָנוּן בִּישָׁן אֲמַר יְיָ יָת דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא לְמִקְטַל וְיָת כַּלְבַיָּא לְגָרְרָא וְיָת עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְיָת בְּעִירָא דְאַרְעָא לְמֵיכַל וּלְחַבָּלָא׃ וְאֶתְּנִנּוּן לְזִיעַ לְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא עַל דְּלָא תָבוּ כִּמְנַשֶּׁה בַּר יְחִזְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַל דְּאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד בִּירוּשְׁלֶם׃ אֲרֵי מַן יְחוּס עֲלָךְ יְרוּשְׁלֶם וּמַן יְהֵי עֲלָךְ וּמַן יְזוּר לְמִשְׁאַל לִשְׁלָמָא לָךְ׃ אַתְּ שְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ לְאַחְרָא אִסְתַּחֲרַתְּ וְאָרֵים יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאַחַבְּלִינָךְ עַל דַּהֲוֵית יָכְלָא לְמֵיתַב וְלָא תָבַתְּ׃ וּכְמָא

דשפטים, לשאל לנו מלך, לשאל לו לשלום ולברכו דשמואל, כימי יחמל עליך ירושלם: וינסו יי' בלבבם, ולא נתתי לחטא חכי:

המאום מאסת: חזר הנביא להתפלל עוד ואף על פי שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מקצת העם שב להתפלל: אם בציון, אם ביושבי ציון שתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על צרת היושבים בה: הכיתנו, מכת רעב: ואין לנו מרפא, כי אין מטר: קוה לשלום, מקיר אם נקוה שלום מהאמות שכנינו ונלך ונשבור בר בארצם ואין טוב, שום טובה לא יבא לנו משום בר: ולעת מרפא, מרפא מכרת הרעב ומכרת האויב: והנה בעתה, והנה אנחנו נבעתים מכרת שניהם ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין ומקצת זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרש' אסף אסיפם ויש ביניהם שנוי מעט הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפא בה"א וזה מרפא בא"לף: ידענו, ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבתינו: כי חטאנו לך, אנחנו והם והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו וזכר בפסוק המרדי' והוא שאמר רשענו וזכר הזדונות והוא שאמר עון וזכר גם כן השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך: אל תנאץ, אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ: אל תנבל כסא כבודך, אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך היא ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושבית נעזבים אין פונה אליהם: זכור, כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים א אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא: היש, למי נצעק על המטר אלא לך: בהבלי הגוים מגשימים, פירוש נותנין גשם: ואם השמים יתנו רביבים, אפי' השמים והוא הרקיע שנותנים המטר וכי השמים הם נותנים המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר א"כ אין נתינת המטר ברשותם וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצ' הלא אתה הוא יי' אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר: כי אתה עשית את כל אלה, מניעת הגשמים אתה עשית אותה שעצרת השמי' שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה על מניעת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה: ויאמר יי' אלי, למה תרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה, נפשי ר"ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לוים ונביאים והגדול שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכאמ' כי נאמן שמואל לנביא ליי' ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה: שלח מעל פני ויצאו, שלחם מעל פני ויצאו ואמר הגוי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם: והיה כי יאמרו, אשר למות, אמרו ר"ל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני יי' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער קרא טובי' היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכולם כלהו איתנהו ביה: ופקדתי, משפחות על דרך המשל כלומר ארבע מיני פורעניות: לסחוב, כי דרך הכלבים לגרר הנבלה באכלם אותה: ונתתים לזועה, כתיב וקרי לזעוה והענין אחד אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה: בגלל מנשה, כי הוא ההטיא את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללים כמו שכתוב ות"י על דלא תבו כמנשה בר חזקיהו: כי, ומי ינוד לך, כמו לנוד לו ולנחמו ענין נחמת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמתנחמים נדין ממקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת חרבנך שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים: את, נלאיתי הנחם, כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי ואזרם נלאתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם:

לוא לה' מ"ל וסימ' נמכר בסדר ויקרא: בעוד ג' חס' וסימ' בעוד שלשת ימים ישא פרעה, בעוד יומם בושה וחפרה, בעד רשע לנגדי: נשיתי ב' בתרי לישני וסי' לא נשיתי ולא נשו בי, ותזנח משלו' נפשי וא' ונשיתי אמך: חטאתיך ג' מ"ל וסימ' חילך ואוצרתיך לבז אתן, וחלב זבחיך לא הרויתני, מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך: וא' על חטאותיך, ושארא חטאתיך כתיב:

ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את עמי מדרכיהם לוא שבו: עצמו לי אלמנותו מחול ימים הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות: אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם בושה וחפרה ושאריתם לחרב אתן לפני איביהם נאם יהוה: אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני: אמר יהוה אם לא שרותך לטוב אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב: הירע ברזל ברזל מצפון ונחשת: חילך ואוצרותיך לבז אתן לא במחיר ובכל חטאותיך ובכל גבוליך:

ובמא דדרן במדריא כן איבדרית עמי בקרוי ארעא תכלית אבדית ית עמי מאורחתהון לא תבו: סגיאת קדמי ארמלתהון מחל יממין איתיתי עליהון על סיעת עולימיהון בזוזין כד בטיהרא איתיתי עליהון משריין בתכיף ובהבילא קרויהון: צדיאת ארעהון מבלי עמא הוו למיפחת נפש גלא יקרהון בחייהון ועד דאינון קיימין בהיתו ואתכנעו ושארהון לחרבא אימסר קדם בעלי דבביהון אמר יי: ווי לי אמי ארי ילידתני למהוי גבר דין ואינש מצו לכל יתבי ארעא לא רשן בירשותה דאנא רשינא תבע מנהון כולהון מלטטין לי: אמר יי אם לא סופך יהי לטב אם לא יתון ויבעון מינך בעידן דאיתי עליהון סנאה ויעיק להון בעיל דבבא מלך דתקיף כברזלא יסק לסעד מלך דתקיף כברזלא וכנחשא יתי מציפונא עלה למתברה: נכסיכון ובית גנזיכון לביזא אמסר לא בדמין בחובין דהויתון פלחין לטעותא ובכל תחומיכון: ותשתעבדון

רש"י

במזרה, כפה שקורין ווין בלע"ז כזה שהוא זורה שעורין שלא יהו כולן גולין למקום אחד: עצמו לי, רבו לפני אלמנותיו, על אם, על ירושלם שהיא עיר ואם בישראל: בצהרים, הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמונים: הפלתי עליהם פתאם עיר, השכנתי עליהם פתאם נייכות של עיר ובהלות רבות ויש פותרי' עיר לשון שנאה כמו ויהי עריך ופתריה לערך: אומללה יולדת השבעה, שומרון וכנוייה של עשרת שבטים שעמדו מהם ז' משפחות מלכים רשעים כבר אומללה וגלתה: ושאריתם, אלו יהוד' וקצת בנימן שנשתיירו בישראל: לחרב אתן, אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע וביתו: נפחה נפשה, לשון דאבה נפש מתרגמי' ודאבון נפש ומפחן נפש: בעוד יומם, בלא זמנ' מהרו ליפול כך נדרש במסכת גיטין ובמדרש רבי תנחומא דרשו כלפי ירושלם ומונה שבעה רשעים יהורם יהואש אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו אך יש למנות עוד רחבעם אביה אמציה אחזיה: וחפרה, לשון בושת: אוי לי אמי, ירמיה היה מתאונן על עצמו שהיו שונאין אותו בני עירו על דברי תוכחותיו: איש מדון, איש מריבה כמו לא ידון רוחי: לא נשיתי, כמו לא תהי' לו כנושה: כולה מקללוני, אומי רב עמהם על עסקי ממון שים לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללני: שריתיך, השאריתיך, לשון שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתר אותו לשון התרה ושריתיך כמו משרי קטרין ופתרון שריתיך כן הוא שנ' הנה פתחתיך היום מן האזיקים כלומר ביום אשר הקים יי' את דברו נאמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה וגם ישראל בקשו ממנו שיתפלל בשבילם כאשר נאמר לו התפלל בעדנו אל יי' אלהינו כי נשארנו מעט מהרבה: אם לא, לשון שבועה הפגעתי בך בעת רעה את האויב כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליהם כגון צדקיה אמ' לו דרוש נא בעדנו את יי' וגו', ד"א נבוזר אדן יבקש מאתך אם טוב בעיניך לבא אתי בבל: הירוע ברזל ברזל מצפון, או אוי ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל וכן פתרונו הם כמשלו לברזל הולכי רכיל נחשת ברזל ובירמיה נאמ' נתתיך לעמוד ברזל ולחומת נחשת ושלו חזק משלהם כי נבוכד נצר מצפון יבא כדבריו עליהם הירוע הירוכן ברזל שלהם את שלך, ד"א הירוכן פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכד נצר שהוא ברזל הבא מצפון, ונחשת תרגום יונתן נוטה לצד זה: חילך, לשון ממון: ואוצרותיך, לישראל הוא אומר: ובכל חטאותיך, ולמען כל חטאותיך תהי זאת לך: ובכל גבוליך, אשר העמדת ע"ז בכולן: אל

רד"ק

ואזרם, כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם אפיצם בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער נכנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו וכ"תי בכל קרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריה בקרוהא ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומר עליהם ואף על פי כן שבט יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעים לא שבו ואמר שכלתי כי בניו היו: עצמו לי, יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר"ל כי אני מכה עליהם ורבו אלמנותיו בעיני, אלמנותו כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ויש כמוהו רבים כמוהו וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות: הבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים, על קהלת בחורי' הבאתי שודד בצהרי' כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרי' ולא הועילה לבחורים גבורת', אם ר"ל קהלה או משפחה כמו שנקראת אום ואומה, בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שם מראות רכב בחור וכן ת"י איתיתי עליהו וגו' כשעמוד: הפלתי עליה פתאו עיר ובהלו', עליה על האם שזכר הפלתי עיר ר"ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מהרוהו ללכת פתאום וכאילו אמ' הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין כמו פתע פתאום ואדוני אבי ז"ל פירש עיר שונא מן ויהי עריך וי"ת איתיתי עליהון משירין וגו' כשעמוד: אמללה יולדת השבעה, ויולדת בנים רבים והיא כנסת ישראל ושבעה ענין רבוי במקומו לא חשבון מכוון וכן עד עקרה ילדה שבעה שבע יפול צדיק וקם שבע כחטאתיכם: נפחה נפשה, ענין דאבון כמו מפח נפש: באה שמשה בעוד יומם, על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות חשך השמש בצאתו, באה כתוב בא קרי והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה: בושה וחפר', כפל ענין במלות שונות: ושאריתם, השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר: אוי לי אמי, איש ריב ואיש מדון, כי כלם מריבים עמי ומדון כמו ריב: לא נשיתי ולא נשו בי, לא נשיתי בהם שאהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה שמונאים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם: כלה מקללוני, הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללני ומקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינ' לקצר הלשון ולצחותו והומרה הא' קלה בוי"ו כמנהג התחלכה במקומו ולולי שהחליפוה וקראו למ"ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה: אמר יי', אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב: אם לא, כענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה: שרותיך, כמו שריתך וחירק התי"ו במקום סגול וכן תי"ו והתפוצותיכם חירק התי"ו במקום סגול והאל"ף שאר נעלם מהמכת' וכן וגם כל שרית ישר' כמו שארית ושאריתך ענינו אחריתך כלומר מה שישאר לך מהזמן בבא רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב: אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה ואת האויב, בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזר אדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם לשבת אם ללכת כמו שכתוב, הפגעתי בפעל יוצא כלומר אם [illegible] בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר מתרבה ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמר כנגד ישראל כי גם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל, ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרה קטרין כמו שאמר לו נבוזר אדן הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך, שרותך כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואותיות אהו"י מתחלפות: הירוע, מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר אמר הישבר ברזל ברזל אחר ויחתוך ברזל אחר אם הברזל ההוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע"ז אצי"ר ר"ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכד נצר כי אם הם ברזל נבוכד נצר הוא ברזל ונחשת: מצפון, כי בבל בצפונית לארץ ישראל כמו שאמר מצפון תפתח הרעה: חילך, לא במחיר, כל כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר הכלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו: ובכל חטאתיך, ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך: ובכל גבוליך, הם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך שהם חטאתיך וזה ענין עד עולם תוקד והאמר אחר זה בפרשת חטאת יהודה במלות שונות במקצת:

והעברתי

והעברתי ׳ בר״ש פירוש אעביר אותך אל אויביך בארץ אשר לא ידעת : את אויביך ׳ כמו אל אויביך וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעברתי בד״לת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי בר״ש וכן נמצא בספרים המדויקי׳ הראוין לסמוך עליהם ובפרשת חטאת יהודה והעבדתיך בד״לת : קדחה ׳ פעל עומד פירוש בערה : אתה ידעת ׳ כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומרים על המוכיח אותם : אל לארך אפך תקחני ׳ אם תאריך אפך עליהם אל תקחני כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם וי״ת לא תתן ארכא לעולבני : דע שאתי עליך חרפה ׳ כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך : נמצאו ׳ כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתים ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיכך אמר ואכלם : כי נקרא שמך עלי ׳ בזה אני שמח מאשר שיאמרו עלי נביא השם ושאר הנביאי׳ יקראו נביאי הבעל ׳ ויהי דבריך כתוב בו״ו וקרי דברך בלא יו״ד לשון יחיד כמו שאמר ויהי והכתוב דרך פרט והקרי דרך כלל : לא ישבתי בסוד משחקים ׳ לא ישבתי דברך הוא שמחת לבבי ובאמרו לבבי ר״ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה שמחה בהיא שמחת הגוף שאשב בסוד משחקים ואשמח עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי : מפני ידך ׳ רוצה לומר מפני יד הנבואה כמו היתה עלי יד יי׳ וכן תרגם יונתן מן קדם מימרך פריש יתיבית וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מלאתני ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד יי׳ הויה והמכה והזעם והכאב הו׳ בזותם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב : למה היה ׳ למה ברגם ומלעיל על הה״א והיא אחר מן החמשה : נצח ׳ עולמי ותמידי שלא יפסק כי בכל יום ויום אני במריבה והאלו מכתי מאנה הרפא ולשון מאנה נאמר על דרך מליצת השיר כי אין למכה רצון למה היה זה מה עון יש בי : היו תהיה לי כמו אכזב ׳ והנה אתה תהיה לי כמו אכזב רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומר יפסקו והנה לא נאמנו והענין אחר כפול במלות שונות ובאמרו אכזב וזכר התאר ולא זכר המתואר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ויאכלו בריאה ואמר המשל כנגד האל בעבור שאמר לו בתחלת נבואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת וגו׳ והנה הם מחרפים ומכים אותי ואף על פי שאמר לו ונלחמו אליך יהיה דעתו שהמלחמה ההיא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק ובראותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב ׳ אנושה כמו אנושה מכותיה וכאב אנוש רוצה לומר חזקה וכבדה ואכזב האל״ף נוספת והוא תאר׳ כמו כזב והוא במשקל ארבע ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כדבין כמבוע דפסקין מוהי : לכן כה אמר יי׳ אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ׳ אמר לו האל דברת כנגדי דברים אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואסלח לך ותעמוד לפני כבתחלה והעמידה לפני יי׳ היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואברהם עודנו עומד לפני יי׳ ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא : ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ׳ ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל להשיב הרשעים שהם זוללים להשיבם טובים ויקרים כפי תהיה מה שתגזור ותאמר יתקיים כאלו אני אומר אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וי״ת רעות ממרי תקיים ויש מפרשי׳ כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומת נחשת : ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם ׳ אבל זה השמר לך שלא תשוב לדעתם בהשתדלותיך עמהם שמא יטעוך ברוב טענותם זה השמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם : ונתתיך ׳ אמר לא אהיה לך כמו אדם אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחלה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת בצורה : ונלחמו אליך ולא יוכלו לך ׳ כי אני לא אמרתי שמלחמת׳ אליך תהיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן שתוכיחם וכל זה הטורח תסבול להשיבם אלי כי אם לא תשיב כלם אי אפשר שלא תשיב מקצתם כמו שרצונו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יי׳ אלהינו דבר אלינו ואם תטרח בזה ולא תחוס לחרפתם וגדופם תקבל שכר מאתי : והצלתיך מיד רעים ׳ מכף עריצים ׳ שרוצים להמיתך : ויהי דבר יי׳ : לא תקח לך אשה ׳ יש הנה מבוכה למה כוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה כדאי ירמיהו שיחיו בניו בזכותו והנה הקטנים אינם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על קצתם ולא על כלם כי נגם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות ועוד שגם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא מתו כלם שהרי גלו מהם וכענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יבילו המה לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים : ואם

וְהַעֲבַרְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי עֲלֵיכֶם תּוּקָד׃ טו אַתָּה יָדַעְתָּ יְהוָה זָכְרֵנִי וּפָקְדֵנִי וְהִנָּקֶם לִי מֵרֹדְפַי אַל־לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ חֶרְפָּה׃ נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם וַיְהִי דְבָרֶיךָ לִי לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת לְבָבִי כִּי־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלַי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת׃ לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד־מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי׃ לָמָּה הָיָה כְאֵבִי נֶצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִם־תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם׃ כ וּנְתַתִּיךָ לָעָם הַזֶּה לְחוֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהוֹשִׁיעֲךָ וּלְהַצִּילֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וְהִצַּלְתִּיךָ מִיַּד רָעִים וּפְדִתִיךָ מִכַּף עָרִצִים׃

טז

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ לֹא־תִקַּח לְךָ אִשָּׁה וְלֹא־יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃

ב ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעתון ארי קדום תקיף באישתא נפק מן קדמי ברגז עליכון יחול׃ איתגלי קדמך יי יעול דוכרני ופקדוני לאוטבא לי ואסער על בעלי דבבי ואיתפרע לי מרדפי לא תתן ארכא לעולבני גלי קדמך דקבלית חיסודין על מימרך׃ קבלית לפתגמך וקיימתינון והוה מימרך לי לביע ולחדות לבי ארי איתקרי שמך עלי יי אלהי צבאות׃ לא יתיבית בסיעת משבחין ולא חדיתי מן קדם מימרך פריש ו יתיבית ארי נבואה דלוט מליתני׃ למה הות כיבי לאפרש ומרתי תקיפא למסרבא לאיתסאה לא יהי מימרך לי כדבין כמבע דמיין דפסקין מוהי׃ בכן כדנן אמר יי אם תתוב ואתיבנך קדמי תשמש ואם תתיב רשיעיא למהוי צדיקיא רעות מימרי תקיים יתיבון אינון ל לפתגמך ואת לא תתוב למטעי בתריהון׃ ואיתנינך לעמא הדין כשור דנחש כריך ויגיחון לקבלך ולא יכלון לך ארי בסעדך מימרי למפרקך ולשיזבותך אמר יי׃ ואישיזבינך מיד מבאשין ו ואיפרקינך מיד תקיפין׃ והות פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ לא תסב לך איתתא ולא יהון לך בנין ובנן באתרא הדין׃

רש״י

אל לארך אפך תקחני ׳ תירגם יונתן לא תתן ארכא לעלבני אל תקח את ריבי להמתין לארך אפיך אלא מהר והנקם לי : שאתי ׳ כמו סבלתי ׳ עליך ׳ בשבילך : נמצאו דבריך ואוכלם ׳ לתאוה מתחלה והיו לי לששון כי דמיתי שישמעו אלי עתה : מפני ידך ׳ מפני נבוא׳ הבאה לי מאתך : ישבתי ׳ יחידי ומשומ׳ באבלות כי נבואו׳ זעם מלאתני בחורבן ביתך : אנושה ׳ חולה כמו ויאנש ויחלה בבנה של בת שבע : היו תהיה לי ׳ אתה הוי לי : כמו אכזב ׳ כאדם שמבטחו כפסק ממנו שה״ק מניחני להצטער בידם אכזב מקור פוס׳ פיילינ״ץ בלע״ז : מים לא נאמנו ׳ לסמוך עליהם : לכן ׳ בעבור שאני סובל הכרו׳ הזה : כה אמר יי׳ ׳ לי : אם תשוב ׳ אתה ישרא׳ על ידי ואשיבך אני אלוה אמר לי לפני תעמוד : ואם תוציא יקר מזולל ׳ אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב : כפי תהיה ׳ שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה : ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם ׳ יתיבהון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי בתריהון :

בית

רש"י

בית מרזח · משתה. בספרי בפרש׳ בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזיחין אבל רבותי׳ פירשו מרזח אבל: תנד · תקונן: כי אספתי את שלומי וגו׳ · כשהיה אברהם אביהם עושה צדקה ומשפט נתתי לזרעו חסד ורחמים שנאמר יי׳ אלהיך לך וגו׳ ונתן לך רחמים הם הפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי · אספתי אטולי״ם בלע״ז כמו אסף אלהים את חרפתי: ומתו גדולים וקטני׳ · ואחר שהכל מתים מה לך לספוד: ולא יתגודד ולא יקרח להם · דרך האבלי׳ להתגודד ולשרט בשרם ולקרוח קרחה בראשם ומכל מקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבלו׳: ולא יפרסו · לשון שבירה כמו מנא מנא תקל ופרסין שמברין את האבלי׳ ברחב׳ ופורסין להם ברכת המוצי׳ כי הוא יברך הזבח תרגו׳ יונתן ארי הוא פריס על מזונא: ולא ישקו אותם וגו׳ · הרי טעם למה שאמרתי אל תלך לספוד: ובית משתה · אם אמרתי לך למעלה לא תבא זה הטעם הנני משבי׳ מן המקום הזה וגו׳: ועברתם

רד"ק

ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאמר רואה בזה הוא כי במקום הזה רוצה לומר בענתות ובענתות כאמרה לו נבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי נגזרה גזרה על הבנים והבנות הנולדים בענתות וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדתם הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שנאמר בנבוא׳ יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתו׳ כולם אם יהיו לירמיהו שם בנים ובנות יסופו בכלל האחרים כמו שנא׳ כי עד צדק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו כי יכוף צדיק אחד בתוך אלפים אנשים חייבים כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבנים והבנות ואילו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות והיה מוציאם מענתות טרם בא הגזרה לא היו נספי׳ עם האחרים אלא שלא היו מניחין אותם קרוביהם בני ענתות כי לא היו מאמינים בנבואה לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בנים ובנות כי יסופו בעון העיר ואפי׳ היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא ינצל בין כלם ומה שאמ׳ המה לבדם ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת כמו שאמר נח דניאל ואיוב בתוכה לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם שלשה או יותר ינצלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להצילם ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ואם ינצלום ממיתה אפשר שלא יצילום מגלו׳ או מעונש אחר ומה שכ׳ בשיר של פגעי׳ יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שהשכינה בו תמיד לא תסור ממנו כמו שכ׳ בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי · ואע״פ שנגזרה גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה להם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנ׳ אף על פי כן האל צוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמ׳ ליו׳ כי גזרתם קשה עד שצוהו האל שלא יקח אשה במקום ההוא: כי כה · הילודים · שם תאר וכן הילודים במדבר: ממותי · שם בשקל כמבואי עיר מבוקעה ובלא מם נוספת מותי חלאים תמות והוא קבוץ מן מות ר״ל מיתת תחלואי׳ ימותו ותחלואים

מסורה

לספוד ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ לא תבא בית מרזח · כי צמתם וספוד בחמשי · עת ספוד ועת רקוד : ישקו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ כי מן הבאר ההיא ישקו · ולא ישקו אתם כוס · ישקו כל חיתו יער · אב״ד : לעיניכ׳ ח׳ וסימ׳ ככל אשר עשה יי׳ · ואתפש בשני הלחת · ויקרא משה גם עתה התיצבו · הנני משבית · ושלמתי לבבל : והכם

ירמיה טז

ג כי כה אמר יהוה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמתם הילדות אותם ועל אבותם המולדים אותם בארץ הזאת: ד ממותי תחלאים ימתו לא יספדו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו ובחרב וברעב יכלו והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ה כי כה אמר יהוה אל תבוא בית מרזח ואל תלך לספוד ואל תנד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם יהוה את החסד ואת הרחמים: ו ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יקרח להם: ז ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו: ח ובית משתה לא תבוא לשבת אותם לאכל ולשתות: ט כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני משבית מן המקום הזה לעיניכם ובימיכם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה: י והיה כי תגיד לעם הזה את כל הדברים האלה ואמרו אליך על מה דבר יהוה עלינו את כל הרעה הגדולה הזאת ומה עוננו ומה חטאתנו אשר חטאנו ליהוה אלהינו: יא ואמרת אליהם על אשר עזבו אבותיכם אותי נאם יהוה וילכו אחרי אלהים אחרים ויעבדום וישתחוו להם ואתי עזבו ואת תורתי לא שמרו:

תרגום

ארי כדנן אמר יי על בנין ועל בנן דמיתילדין באתרא הדין ועל אמהתהון דילדן יתהון ועל אבהתהון דמולדין יתהון בארעא הדא: ממת מרעי כפן ימותון לא יתספדון ולא יתקברון לזבל מבדר על אפי ארעא יהון ובחרבא ובכפנא יסופון ותהי נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: ארי כדנן אמר יי לא תיעול לבית מרזיחא ולא תהך למספד ולא תרוי להון ארי כנישית ית שלמי מן עמא הדין אמר יי ית חסדא וית רחמי: וימותון רברבין ודעדקין בארעא הדא לא יתקברון ולא יספדון להון ולא יתהממון ולא ימרטון להון: ולא יפרסון להון על איבלא לנחמתהון על מיתא ולא ישקון יתהון כס תנחומין גבר על אבוהי ועל אימיה: ובית אסחרותא לא תיעול לאסתרא עמהון למיכל ולמשתי: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מבטל מן אתרא הדין לעיניכון וביומיכון קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן: ויהי ארי תחוי לעמא הדין ית כל פתגמיא האילין ויימרון לך על מה גזר יי עלנא ית כל בישתא רבתא הדא ומה חובנא ומה סורחננא דחבנא קדם יי אלהנא: ותימר להון על דשבקו אבהתכון פולחני אמר יי וטעו בתר טעוות עממיא ופלחונון וסגידו להון ופולחני שבקו וית אוריתי לא נטרו:

מסורה

לעיניכם · כשובי את שבותכם: הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב: שמרו ה׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ את משמרת יי׳ שמרו · ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו · על מאסם את תורתי · ועדותיו לא שמרו · ראיתי בוגדים ואתקוטטה · וחד אכל נערים ושמרו:

רד"ק

רוצה לומר בחלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב וכן תרגם יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואים ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פי׳ כמו שתרגם יונתן: לא יספדו ולא יקברו · כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: כי כה · בית מרזח · בית אבל כן פירשו רז״ל וכן וסר מרזח סרוחים ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם · בחולם וענינו פירשנו למעלה: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה · השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלומם לא באבלם ולא בשמחתם: ומתו · ולא יתגודד ולא יקרח להם · ואף על פי שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת אולי הם היו עושין כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עברות אחרות כמנהג הגוים ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשו׳ הדברי׳ שעושים על מת לא דברי אבל ולא דבר נחמה: ולא יפרסו · בסמך כתוב וענינו כמו פרשה ציון בידיה פריסת הידים באבל והכות כף אל כף ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז״ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון רבים רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אימיה: ובית משתה · הפסוקים הזה מבוארים עד לכן הנה ימים באים: על מה דבר יי׳ · מה בסגול והוא אחד מכ״ד מה שהם בסגול וכל דסמיך לאח״ע דכו׳ בה״ז: עוננו · בלא יו״ד וכן חטאתינו לשון יחיד:

ואתם

ואתם הרעותם ׳ והוא מן הדין פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ׃ והטלתי ׳ ענינו והשלכתי ׃ ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה ׳ כתרגומו ותפלחון תמן וגו׳ כשעמור ׃ חנינה ׳ רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים שלא יעבדו בכם בפרך ׃ לכן הנה ימים באים ׳ זו היא עתידה וזיה הנביא אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה פרי שלא יאמרו אבדה תקותינו כי אעפ״י שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה ׃ ולא יאמרו עוד חי יי׳ ׳ כשישבע אדם ויאמר חי יי׳ ודרך העולם לסמוך על הזכרת יי׳ דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר צדקיהו חי יי׳ אשר עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרים חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ואמר הנה ימים באים שלא יאמ׳ כי אם חי יי׳ אשר העלה וגו׳ וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ גליות ׃ אשר הדיחם ׳ המדיחים והם מלכי האומות המגלי׳ אותם ותירגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דיי׳ דאסיק ית בני ישראל וגו׳ כשעמור והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו זכרונם לברכה יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר ויש אומרים שיזכרוה אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו ׃ הנני שולח לדוגים ׳ כתו׳ בוי״ו כמו עמדו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו״ד והענין אחד והוא תואר לצדי הדגים ׃ ודיגום ׳ משפטו והדגום כמו מדוע אלי רבות משפטו הרבות אמר עתה הנני שולח לדיגים כלומר שיעיר את רוחם לבא כאילו שלח להם שיבאו והמשל כמשל צידת הדגים וכמשל צידת החיות והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים ׃ ומשל החיות הוא על הגולים כי צידי החיו׳ והעופו׳ יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתון אחרי כן וכן תירגם יונתן לדיגים לעמין קטולין ויקטלינון ׃ כי עיני ׳ לא כמו שהם אומרים אין יי׳ רואה אותנו ׃ ושלמתי ראשונה ׳ בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא צויתי׳ ולא הזהרתי׳ על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבו׳ והקיאה אותם כי אף על פי שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עץ ואבן כל שכן ישראל שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמר למעלה ויונתן תירגם ואשלם לתיניינין כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם ובגלוליהם ר״ל שיעור שקוציהם ובגלוליהם ועל הדרך הזה כאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא ומה שאמר ארצי ונחלתי הארץ הראויה לי להראות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אבל מבינו מדע ׃
יי׳ עזי ומעזי ומנוסי ׳ אמר הנביא דרך קריאה אתה יי׳ שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיח על הע״ז אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפסי׳ הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ויאמרו נחלו שעבדו ע״ז דור אחר דור נחלה לבנים מאבות ׃ ואין בם מועיל ׳ פי׳ באלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת ׃ היעשה לו ׳ אלהים ׳ לא יעשו משפט אלהים שיעשום בקראם אליהם ויעזרום מצרתם זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה ׃ לכן ׳ אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי ׃ וידעו כי שמי יי׳ ׳ כמו כי אני יי׳ כי הוא שמו ושמו הוא ׃

חטאת

הדחה שמה ג׳ בליש׳ וסימ׳ והיה כי יבאו עליך על כל הדברי׳ האלה הברכה ׳ כי אם חי יי׳ אשר העלה רפ׳ ׳ ב
תירא עבדי יעקב דירמיה ׃ ראשונה ל׳ בקריאה וסי׳ וישם את השפחות ואת ילדיהן ׳ ויהי בלדתה ויתן יד ׳
והקריב את אשר לחטאת ראשונה ׳ כל הפקודים למחנה יהודה ׳ ויהי לבני אהרן ׳ בחרו להם את הפר

וְאַתֶּם הֲרֵעֹתֶם לַעֲשׂוֹת מֵאֲבוֹתֵיכֶם וְהִנְּכֶם הֹלְכִים אִישׁ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֵלָי׃ וְהֵטַלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם אַתֶּם וַאֲבוֹתֵיכֶם וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֶת־אֱלֹהִים אֲחֵרִים יוֹמָם וָלַיְלָה אֲשֶׁר לֹא־אֶתֵּן לָכֶם חֲנִינָה׃ לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כִּי אִם־חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִים עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם׃
הִנְנִי שֹׁלֵחַ לְדַוָּגִים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה וְדִיגוּם וְאַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁלַח לְרַבִּים צַיָּדִים וְצָדוּם מֵעַל כָּל־הַר וּמֵעַל כָּל־גִּבְעָה וּמִנְּקִיקֵי הַסְּלָעִים׃ כִּי עֵינַי עַל־כָּל־דַּרְכֵיהֶם לֹא נִסְתְּרוּ מִלְּפָנָי וְלֹא־נִצְפַּן עֲוֹנָם מִנֶּגֶד עֵינָי׃ וְשִׁלַּמְתִּי רִאשׁוֹנָה מִשְׁנֵה עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם עַל חַלְּלָם אֶת־אַרְצִי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם מָלְאוּ אֶת־נַחֲלָתִי׃
יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל׃ הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃ לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה׃

וְאַתּוּן אַבְאֵשְׁתּוּן לְמֶעְבַּד מֵאֲבָהַתְכוֹן וְהָא אַתּוּן אָזְלִין גְּבַר בָּתַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי׃ וְאֵטַלְטֵל יַתְכוֹן מֵעַל אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְּלָא יְדַעְתּוּן אַתּוּן וַאֲבָהַתְכוֹן וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פַּלְחֵי טַעֲוָתָא יֵימָם וְלֵילֵי דְּלָא יְהֵי לְכוֹן רַחֲמִין׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא יְהוֹן מִשְׁתַּעַן עוֹד בִּגְבוּרְתָּא דַּיְיָ דְּאַסֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ אֱלָהֵן יְהוֹן מִשְׁתַּעַן בִּגְבוּרְתָּא דַּיְיָ דְּאַסֵּק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲרַע צִיפוּנָא וּמִכָּל מְדִינָתָא דְּאַגְלֵינוּן לְתַמָּן וַאֲתֵיבִינוּן לְאַרְעֲהוֹן דִּיהַבִית לַאֲבָהַתְכוֹן׃
הָא אֲנָא שָׁלַח לְעַמְמִין קָטוֹלִין אֲמַר יְיָ וְיִקְטְלוּנוּן וּבָתַר כֵּן אֶשְׁלַח לְסַגִּיאִין צַיָּדִין וִיצַדְּנוּנוּן מֵעַל כָּל טוּר וּמֵעַל כָּל רָמָתָא וּמִשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא׃ אֲרֵי קֳדָמַי גְּלַן כָּל אוֹרְחָתְהוֹן לָא מִסְתַּרָן מִן קֳדָמַי וְלָא מִטַּמְּרָן חוֹבֵיהוֹן מִלְּקֳבֵל מֵימְרִי׃ וְאֲשַׁלֵּם לְתִנְיָנִין כְּקַדְמָאִין חוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן עַל דְּאַחִילוּ יַת אֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן מְלוֹ יַת אַחְסַנְתִּי׃
יְיָ תּוּקְפִּי וְרֻחְצָנִי וּמְשֵׁיזְבִי בְּעִידָן עָקָא לְשֵׁימַע גְּבוּרְתָּךְ עַמְמִין יֵיתוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְיֵימְרוּן בְּרַם לְשִׁקְרָא פְּלַחוּ אֲבָהָתַנָא לְלָמָא וְלֵית בְּהוֹן הֲנָאָה׃ הַאִיפְשַׁר דְּיַעְבֵּד לֵית אֱינַשׁ דַּחֲלָן וְאִינוּן טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מְחַוֵּי לְהוֹן בְּזִמְנָא הָדָא אִיחַוֵּינוּן יַת פּוּרְעָנוּתִי וְיַת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְיִדְעוּן אֲרֵי שְׁמִי יְיָ׃

חובי

האחד ׳ ושלמתי ראשונה משנה ׳ ומדתי פעלתם ׳ והקרוב אליו כרשנא ׳ חיתה במעל הזה ראשונה ׳
במעל ׳ ומלך ׳ ושלמתי ׳ ראשונה כתיב ויהי לבני אהרן ראישנה כתיב ׳ ושארא ראשנה כתיב ׃

רשי

ועבדתם שם אלהים אחרים ׳ ת״י ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא יומם ולילי ׃ לכן ׳ לשון שבועה אף על פי שעברתם כי שבועה היא בידי שאגאול אתכם ׃ לא יאמר עוד וגו׳ ׳ רבותי׳ דרשו לא שתעקר יציאת מצרי׳ ממקומה אלא גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים טפלה לה ׃ ודיגום ׳ את הדייג שולחו מתוך מקום גדולו אף אלו ילכדו אותם בתוך העיר ומה שפסקו שלט רג משנלכד הוא מת כך אביא עליהם הורגים ואח״כ אשלח ציידים לנשארים ולבורחים מן החרב אל ההרים והגבעות וצדום להגלותם בשבי ׃ משנה עונם ׳ את ששנו על עונם לעשות עונות אבותיה׳ ויונתן תירגם כן ואשלם ל׳ לתיניינין קדמאין על חד תרין ׃ יי׳ עוזי ומעוזי ומנוסי ׳ א״נטיפו״ימא״נט בלע״ז ומנוס חברו לשון פלט כמו נתת ליראיך נס להתנוסס וכן יי׳ נסי ודונש פתר אותו לשון מנוס ממש ׃ אליך גוים יבואו ׳ סוף האומו׳ לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ועמך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים ׃ מאפסי ׳ כמו מקצה ׃ נחלו ׳ לשון נחלה ׃ מועיל ׳ לשון תועלת ׃ כי שמי יי׳ ׳ כשמשמעו מושל ושליט לקיים גזרותי ׃

בעת

חטאת יהודה ׳ ירמה כי חטאתם היא כתובה וחרוטה על לוח לבם שלא תוכל להמחה מלבם כאילו היא כתובה וחרוטה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן הוא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חיקוק הכתיבה בעופרת כדי שלא ישברו צדי החקוק ותפסד צורת הכתיבה ופירוש בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש כטל צפורן של ברזל וחקק בו: ושמיר ׳ פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגום ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק וב״ת בצפורן במקו׳ שנים כאילו א״ר בשמיר כלומ׳ כתובה בעט ברזל ובצפורן ובשמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם לבם הוא שמיר וחזק שהמשילו במקום אחר לאבן שנ׳ והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן היא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרוטה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר וב״ת בעט בצפורן תהיה הב״ת שקורא׳ ב״ת העזר וב״ת בשמיר תהיה ב״ת כלי ופי׳ חרוטה כמו חרותה מן חרות על הלוחות: ולקרנות מזבחותיכם ׳ בכ״ף אף על פי שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמר מזבחותיכם לשון נמצא כן הוא דרך המקרא במקומות רבים את׳ וכן חטאתיכם חרוטה בקרנות מזבחותיכם כי הם החטאת ולמ״ד ולקרנות במקום ב״ת כלמר לפניכם לחרב הרגתי לפעמי ישבת לכסא והדומ׳ להם: כזכור ׳ אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב עליהם כזכר בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה ליי׳ כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון ויונתן תירגם כאדכרא בניהון אגוריהון: על עץ רענן ׳ טעמו דבק עם מזבחות׳ לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ופי׳ על סמוך כמו ועליו מטה מנשה וזבחת עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחי׳ הכורם שהיו עובדים תחת האילן ועליו נאמר בכל מקו׳ תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעבודה זרה הנעבדת תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב: על גבעות ׳ חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על ותחת שני הפכים: הררי בשדה ׳ לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה אף על פי שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה לחלוק שם השלל ׳ חילך ממונך: כל אוצרותיך ׳ חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: במותיך בחטאת ׳ כמו הפוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכו׳ בטעמם כמו מקום שם קבר שטעמו מקום קבר שם ומספר אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך בחוביכון דהויתון פלחין לטעוותא בכל תחומיכון: ושמטתה ובך ׳ פירוש ושמטתה והשמטה תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בהיותך בה ויונתן תירגם ואייתי סנאה על ארעכון ותהא צדיא משמטתא ובכן אעביד פורענות דינין: והעבדתיך ׳ בדל״ת ולמעלה בפרשת אוי לי עמי והעברתי ברים: קדחתם ׳ הבערתם ולמעלה קדחה עד עולם ולמעלה עליכם: כה אמר יי׳ ׳ לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה: ומן יי׳ יסור לבו ׳ כי אם לא יסור לבו מיי׳ אינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזרו לא זולתו: והיה כערער בערבה ׳ ת׳ כעכוביתא במשרא ופירש רבינו האיי ז״ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי נאכל ונקרא ערער: ולא יראה ׳ על דרך השאלה: כי יבא טוב ׳ הוא המטר: ושכן חררים במדבר ׳ שהעץ הוא ישכון במקום שהוא חררים והוא במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום וחררים ענין שרפה ודלקה מרוב חמימות מן ועצמי חרה מני חרב וחרה נחשתה נחר מפוח חררים שם בשקל חצרים וכפל העיין במלות שומות ואמר ארץ מלחה לא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן הישוב וכן ברית מלח ברית נגזר וכן ארץ פרי למלחה ות״י כארע סרום דלא אתיתבת והמשיל האדם שיסיר בטחונו מהאל בזה העץ שאינו מתנחלא אלא עומד ביובש כל זמן ואף על פי שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו: ברוך הגבר ׳ והיה יי׳ מבטחו ׳ אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע: והיה על מים ׳ שלא ייבש לעולם: ועל יובל ׳ ועל פלגי מים ישלח שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים: ולא ירא ׳ על דרך השאלה כלומר אפי׳ כשיהיה חום בעולם לא יחום ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליבשו ואפי׳ עלהו יהיה רענן שלא יוכל כשאר העצים שנובלין עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים ואמר ידאג על דרך השאלה: ולא

בעט ברזל ׳ משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין נוחה לימחק: חרוטה ׳ חקוקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם ׳ שאינם שוכחין ע״ז שלהם: כזכר בניהם מזבחותם ׳ כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו גיעגועין על בנו ׳ ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור כ נתתי מצחך: ואשיריהם ׳ אשר על עץ רענן על עץ כמו אצל וכת׳ תחות כל אילן עבוף: הררי בשדה ׳ ירושלם היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה ולשון הררי כמו ערבי על שם שיושב בערבה מונטיינדש בלע״ז יושבים ההר: חילך ׳ כמו ממונך: במותיך בחטאת ׳ במותיך עשוי׳ בחטא לשם ע״ז בכל גבוליך: ושמטתה ׳ על כרחך תשמט את ארצך את אשר לא שבתה ב בשבתותיכ׳ שאמרתי לכם ושבתה הארץ: ובך ׳ אנקם מחמת נחלתך אשר נתתי לך בלא עשית רצוני לא להשמיטה ד״א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה א אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי ׳ יקדתם בחירי: אשר יבטח באדם ׳ בחריש׳ וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרועו ׳ כמו עזרו וכת׳ רוחצניה: ומן יי׳ יסור לבו ׳ שהבטיחו וציויתי את ברכתי לכם כך שמעתי: כערער ׳ כעץ יחידי לשון ערירי ויש אומר דגאשטיה בלע״ז ומנחם פיר׳ שם עץ מעצי היער וערער שמו וכן פי׳ כערער במדבר עץ אחד מעצי היער: בערבה ׳ לשון מישור: חררים ׳ יובש כמו חרה מני חורב: ארץ מלחה ׳ ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת: ולא יראה ׳ העץ כי יבא חם: בצורת ׳ לשון רעב פאמכא בלע״ז ׳ ל״א בצורת לשון מבצר וכן חברו מנחם: לא ידאג ׳ לא יפחד: עקוב

חטאת ז׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסוף סדר תצוה ובשמואל א׳ סימן ב׳: במותיך ג׳ וסימ׳ הצבי ישראל ׳ יהונתן על במותיך חלל ׳ במתיך בחטאת בכל גבולך ׳ בתרא חסר ׃ ושם ח׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ויצא ׃ ולא תשב ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אשה תארש ואיש אחר ישכבנה ׳ לכן ישבו ציים את איים ׳ ולא תעכר

חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה א בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃

כֹּה אָמַר יְהוָה אָרוּר ה הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃

בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג

חובי בית יהודה כתיבין בעיט דברזל בטפר שמיר חריתין על לוח לבהון ולקרנת איגוריכון׃ כאידכרא בניהון איגוריהון ואשיריהון תחות כל אילן עבוף ועל רמתא מנטלתא׃ על דפלחהון על טוריא בחקלא ניכסיכון וכל בית גנזיכון לביזא אימסר בחובין דהויתון פלחין לטעוותא בכל תחומיכון׃ ואיתי סנאה על ארעכון ותהי צדיא בשמיטתא ובכן אעבד פורענות דינין עד דאגלי יתכון מאחסנתכון דיהבית לכון ו ותשתעבדון לבעלי דבביכון ב בארעא דלא ידעתון ארי קידום תקיף כאישתא נפק מן קדמי ברגז עד עלמא יחול׃ כדנן אמר יי ליט גברא דאתרחץ באינשא וישוי בשרא רחצניה ומן מימרא דיי יעדי לביה׃ ויהי כעכוביתא במישרא ולא יחזי ארי ייתי טבא וישרי דלא ולד בכדברא בארע סרום ולא איתיתבת׃ בריך גברא דאתרחיץ במימרא דיי ויהי מימרא דיי רוחצניה׃ ויהי כאלן דשתיל על מבוע דמיין ועל נגרין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי ייתי הומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בוצרתא לא ייתר ולא

בה רגל אדם ורגל בהמה ׳ והיה כערער בערבה ולא יראה׃ מבטחו ד׳ בקריאה וסימ׳ ברוך הגבר אשר יבטח ביי׳ ׳ אשרי הגבר אשר שם יי׳ ׳ ינתק מאהלו מבטחו ׳ ובית עכביש׃

ימיש ז' בקריאה וסימ' לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש, ומשרתו יהושע בן נון נער, ישאהו על כתף יסבלהו, לא ימיש טרף, ולא ימיש מעשות פרי, איך ימיש לי לשובב שדינו, לא ימיש מרהובה תוך ומרמה: יכתבו ד' בקריא וסימ' מקוה ישראל יי' כל עוזביך יבשו: וככתב בית ישראל יכתבו, ועם צדיקי'

וְלֹ֥א יָמִ֖ישׁ מֵעֲשׂ֥וֹת פֶּֽרִי׃ עָקֹ֥ב הַלֵּ֛ב מִכֹּ֖ל וְאָנֻ֣שׁ ה֑וּא מִ֖י יֵדָעֶֽנּוּ׃ (י) אֲנִ֧י יְהוָ֛ה חֹקֵ֥ר לֵ֖ב בֹּחֵ֣ן כְּלָי֑וֹת וְלָתֵ֤ת לְאִישׁ֙ כִּדְרָכָ֔ו כִּפְרִ֖י מַעֲלָלָֽיו׃ קֹרֵ֤א דָגַר֙ וְלֹ֣א יָלָ֔ד עֹ֥שֶׂה עֹ֖שֶׁר וְלֹ֣א בְמִשְׁפָּ֑ט בַּחֲצִ֤י יָמָו֙ יַעַזְבֶ֔נּוּ וּבְאַחֲרִית֖וֹ יִהְיֶ֥ה נָבָֽל׃ כִּסֵּ֣א כָב֔וֹד מָר֖וֹם מֵרִאשׁ֑וֹן מְק֖וֹם מִקְדָּשֵֽׁנוּ׃ מִקְוֵ֤ה יִשְׂרָאֵל֙ יְהוָ֔ה כָּל־עֹזְבֶ֖יךָ יֵבֹ֑שׁוּ יְסוּרַי֙ בָּאָ֣רֶץ יִכָּתֵ֔בוּ כִּ֥י עָזְב֛וּ מְק֥וֹר מַֽיִם־חַיִּ֖ים אֶת־יְהוָֽה׃ רְפָאֵ֤נִי יְהוָה֙ וְאֵ֣רָפֵ֔א הוֹשִׁיעֵ֖נִי וְאִוָּשֵׁ֑עָה כִּ֥י תְהִלָּתִ֖י אָֽתָּה׃ הִנֵּה־הֵ֕מָּה אֹמְרִ֖ים אֵלָ֑י אַיֵּ֥ה דְבַר־יְהוָ֖ה יָ֥בוֹא נָֽא׃ (טו) וַאֲנִ֞י לֹא־אַ֤צְתִּי מֵֽרֹעֶה֙ אַחֲרֶ֔יךָ וְי֥וֹם אָנ֖וּשׁ לֹ֣א הִתְאַוֵּ֑יתִי אַתָּ֣ה יָדָ֔עְתָּ מוֹצָ֣א שְׂפָתַ֔י נֹ֥כַח פָּנֶ֖יךָ הָיָֽה׃

ב' מרחכה ב' חד מל' ל' וחס' ח' כדר כיו ק' ל' ל' ימיו ק' ל' ל' ל' וסורי ל' ק' ל' ל' ל' ל' ל'

וְלָא יִפְסוֹק מִלְמֶעְבַּד פֵּירִין׃ נְכִיל לִבָּא מִכּוּלָּא וְתַקִּיף הוּא מַן יְדַעִינֵיהּ׃ אֲנָא יְיָ חָקַר לִיבָּא בָּחַר כּוּלְיָאתָא וּלְמִתַּן לֶאֱינַשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ כְּפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי׃ הָא כְּקוֹרָאָה דִּמְכַנֵּישׁ בֵּיעִין דְּלָא דִּילֵיהּ וּמְשַׁחֵין אֶפְרוֹחִין וּבַתְרוֹהִי לָא יְהָכוּן כֵּן כָּל גְּבַר רְשִׁיעַ דִּקְנֵי נִיכְסִין וְלָא בְּדִינָא בְּפַלְגוּת יוֹמוֹהִי שָׁבֵיק לְהוֹן וּבְסוֹפֵיהּ מִתְקְרֵי רְשִׁיעָא׃ פּוּרְעָנוּתָא תִּתְעֲבֵד מִנֵּיהּ מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן אוּלָא מְקַבֵּל אֲתַר בֵּית מַקְדְּשָׁנָא׃ סִיבוּר יִשְׂרָאֵל יְיָ כָּל דִּשְׁבָקוּ פּוּלְחָנָךְ יִבַּהֲתוּן וְרַשִׁיעַיָּא דְּעָבְרוּ עַל מֵימְרָךְ בְּגֵיהִנָּם אִינוּן עֲתִידִין לְמִיפַּל אֲרֵי שְׁבָקוּ פּוּלְחָנָךְ יְיָ דִּבְדִילֵיהּ אַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי׃ אַסִּינִי יְיָ וְאִיתַּסֵּי פְּרוֹקְנִי וְאִתְפְּרֵק אֲרֵי תוּשְׁבַּחְתִּי אַתְּ׃ הָא אִינוּן אָמְרִין לִי אָן דְּאִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַּיְיָ יִתְקַיַּים כְּעַן׃ וַאֲנָא לָא עַכֵּיבִית עַל מֵימְרָךְ מִלְּאִתְנַבָּאָה עֲלֵיהוֹן לְאַתָּבוּתְהוֹן לְפֻלְחָנָךְ וּלְיוֹם בִּישׁ דְּאַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן לָא חֲמֵידִית אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ אַפָּקוּת שִׂפְוָתִי גְּלֵי קֳדָמָךְ הֲוָה׃ לא

אל יכתבו, ועל ספרך כלם יכתבו:

רש"י

עקוב הלב, מלא תואנה ועקובה מכל רעה: ואנוש, לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו, הוא סבור מי ידענו אני ה' חוקרו: קורא דגר, קוקו גלוצק"ט בלע"ז: ולא ילד, הקורא הזה מוסך אחריו אפרוחים שלא ילד דגר הוא כיפוף שמכפכף מצוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו ואלו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך עושה עושר ולא במשפט: יהיה נבל, מתקרי רשיעא: כסא כבוד וגו', לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד ומרום מראשית בריית עולם ומכון כנגד מקדשנו: מקוה ישר' ה' יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו, אותם שסרים מדברי שאינם שומעים של שליחותי בקברות תחתיות ארץ יכתבו: כי תהלתי אתה, בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי תהלתי ווכטנ"א בלע"ז: איה דבר ה': הפורענות שאתה מתנבא: ואני לא אצתי, לא מהרתי לזרוך להביאם מהיות רועה טוב מחזר אחריך לבקש עליהם רחמים: ויום אנוש, חולי של פורענות לא התאויתי ות"י ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון לאתבותהון לרחלתך ולפי התרגום יהיה אצתי לשון עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותך ולהשיבם אליך אם היו שומעים אלי: מוצא שפתי נכח פניך היה, להשיב את חמתך מהם:

רד"ק

ולא ימיש מעשות פרי, פי' אפי' בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח בה' לא יסור טובו לעולם ואפילו בשעה שאחר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שיאמרו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו: עקוב הלב, לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשישים בטחונו באדם וזה תלוי בכונת הלב כמו שאמר ומן ה' יסור לבו כמו שפי' לפיכך דבר בכונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראות בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי האל לפיכך אמר מי ידענו ואמר אני ה' חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשה כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מרמה בידיו הכל הוא בכונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב: ואנוש הוא, ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ויאמר על דרך המשל בכאב הלב ביגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר חרפה שברה לבי ואנושה: אני ה' חוקר לב בוחן כליות, זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר: ולתת, בפרשה זו ולתת בוא"ו כפרי בלא וי"ו ולמטה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו וכפרי בוי"ו והסימן וכלו ופי' ולתת אמ' אני ה' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו: כדרכו, לשון יחיד כתיב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן ככתוב לשון רבי' ויו"ד הרבים חסרה מהמכתב: קורא דגר, לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקורין בלע"ז פרני"ץ והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם גם כן הרשע שעשה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העושר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מת טרם זמנו או יאבד העושר מידו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת"י הפסוק הא כקוראה די מכנש בעין דלא דיליה וגו' כבעמוד, ימו כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו ביו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עליו בשמים ירעם: כסא כבוד, פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל משאת הכבוד כלו' מושלך ות"י פורענותא תתעבד מניה וגו' כבעמוד ורבותינו פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור ה' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגו' ופירש כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם ית' שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיהו מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים שהם כסא ה' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות הש"י על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומלהשגיח בשפלים ומעשה הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכינו ושבתו בשמי' ונראה בו אורו וכבודו ואח' שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבינו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגו' וענין וסורי בארץ יכתבו כלומ' הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם ית' ומעבודתו יכתבו בארץ לשוב עפר כבהמות לא יהיה בהם חלק נפש' שיכתב בשמים מבני עליה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא הש"י על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה: מקוה ישראל, ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבושו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שהיו בוטחי' באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורי' ממך כמו שאמר ומן ה' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך: כי עזבו מקור מים חיים את ה', וזהו מדה כנגד מדה שהם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סבור ישראל ויש מפרשין כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון: וסורי, יסורי כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מבחי הע"ן בשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה כחלץ קמים והדומים להם והכנוי לנביא כלומר סורי ממני שהם סרים מהשם כי אני דבק בהשם והם סרים ממני ועוזבים את ה' ועל הדרך הזה אמר ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור"ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר"ל הסורים ממני כלומר מדרכי הטובה שאני דבק באל ואפשר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים והדומים להם: רפאני ה', הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה, אני מתהלל בך שתצילני מידם: הנה המה, דבר ה', שאתה אומר שתחרב הארץ יבא נא כי אין אנחנו מאמינים כי ה' דבר להחריב עירו: ואני לא אצתי, לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלומר שאהיה נביא: ויום אנוש לא התאויתי, כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי יום אנוש יום חזק וכבד: מוצא שפתי, שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך לאתנבאה עליהון וגו' כבעמוד: אל

אל תהיה לי למחתה׳ כלומר אל תגרום לי בנבואתי שתהיה מחתה לפניהם: מחסי אתה ביום רעה׳ ביום שחושבים עלי רעה אתה מחסי וכן תעשה תמיד שלא אחת לפניהם כמו שהבטחתני: יבשו רודפי׳ הבא עליהם אחר שהם אומרים יבא נא הבא אותו עליהם: ומשנה שברון שברם׳ ומשנה אינו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני ורוצה לומר בשברון ש״י שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד באמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן וסוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו: כה אמר יי׳ עם כתוב וקרי העם ואחד הוא אלא שהכתוב חסר ה״א הידיעה: אשר יבאו בו׳ תחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת ומה שאמר בשער בני העם לקרוא באזני העם ה שנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלאכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקר׳ את כן בכל שערי ירושלם כדי להזהי׳ כל העם ומה שאמר לו לקרוא בשערים לפי שהיו ת מכניסין ומוציאין דרך השערים בשבת ולא הזהירם אלא בהכנס׳ והוצאה דרך השערים חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבי׳ כי ירושלם דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה לפיכך אמר והבאתם בשערי ירושלם לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ר״ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאים משא הם יותר מן ה המוציאים כי מביאי׳ בני הכפרים לעיר תבואה ופירות וכן מתכר וכן כתו׳ בספר עזר׳ כשהוכיחם נחמיה על השבת ואת׳ ומביאים ירושלם ביום השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם אלא מחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבים בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה ומה שאמר שמעו דבר יי׳ מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר״ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים: עשות בה כל מלאכה׳ בה כתיב וקרי בו ושניהם נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב ולשון זכר כל שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר״ל ובאו ויבאו כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יבאו בו ומה שבוא להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע״ז לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ו ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא ב במהר׳ הוא חוטא בשאר המצות ואמרו רבותינו ז״ל כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחל לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם למדו רז״ל רמז ואמרו אין הדלקה מצויה אלא בבית שיש בו חלול שב״ת ואמרו חז״ל לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה והנה הפרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת וענינה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד הא׳ל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל: והנהו

רש״י

אל תהיה לי למחתה׳ אל יהי פליאתך למחתה: יבושו רדפי׳ אנשי ענתות לבדם: ולא שמעו׳ אבותיכם למה שמעו זקניהם: ובא ישמו ולבא: על

הביא ח׳ וסימ׳ נמסר בריש ישעיה סימ׳ א׳: יצאו י״ד וסימ׳ וגם את הגוי׳ ולפני אלעזר הכהן יעמד׳ יתן יי׳ את איביך׳ ואני וכל העם אשר אתי׳ אם יצאו בנות שילו׳ וממך אשר יצאו ממך דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ ויקם המלך לילה׳ כה אמר יי׳ אלי הלוך׳ והיה ביום ההוא יצאו מים חיים׳ ואתה

אַל־תִּהְיֵה־לִי לִמְחִתָּה מַחְסִי־אַתָּה בְּיוֹם רָעָה: יֵבֹשׁוּ רֹדְפַי וְאַל־אֵבֹשָׁה אָנִי יֵחַתּוּ הֵמָּה וְאַל־אֵחַתָּה אָנִי הָבִיא עֲלֵיהֶם יוֹם רָעָה וּמִשְׁנֶה שִׁבָּרוֹן שָׁבְרֵם: כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי־עָם אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר יֵצְאוּ בוֹ וּבְכֹל שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה וְכֹל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה: כֹּה אָמַר יְהוָה הִשָּׁמְרוּ בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל־תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם: וְלֹא־תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם: וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם לְבִלְתִּי שׁוֹמֵעַ וּלְבִלְתִּי קַחַת מוּסָר: וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּן אֵלַי נְאֻם־יְהוָה לְבִלְתִּי הָבִיא מַשָּׂא בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וּלְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת־בּוֹ כָּל־מְלָאכָה: וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל־כִּסֵּא דָוִד רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְיָשְׁבָה הָעִיר־הַזֹּאת לְעוֹלָם: וּבָאוּ מֵעָרֵי־יְהוּדָה וּמִסְּבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם וּמֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמִן־הַשְּׁפֵלָה וּמִן־הָהָר וּמִן־הַנֶּגֶב מְבִאִים עוֹלָה וְזֶבַח וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה וּמְבִאֵי תוֹדָה בֵּית יְהוָה: וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבִלְתִּי שְׂאֵת מַשָּׂא וּבֹא בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בִּשְׁעָרֶיהָ וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִַם וְלֹא תִכְבֶּה:

יח

הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר: קוּם וְיָרַדְתָּ בֵּית הַיּוֹצֵר וְשָׁמָּה אַשְׁמִיעֲךָ אֶת־דְּבָרָי:

לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי כְּרַבִּין רְחִצָנִי אַתְּ בְּעִידַן עָקָא: יִבְהֲתוּן רָדְפַי וְלָא אֵיבְהַת אֲנָא יִתַּבְּרוּן אִינוּן וְלָא אִיתַּבַּר אֲנָא אֵיתֵא עֲלֵיהוֹן יוֹם בִּישׁ וְעַל חַד תְּרֵין תְּבַרָא תַּבְרִינוּן: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי אֱזֵיל וּתְקוּם בִּתְרַע בְּנֵי עַמָּא דְיֵעֲלוּן בֵּיהּ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּדְיִפְּקוּן בֵּיהּ וּבְכָל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֶם: וְתֵימַר לְהוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְכָל דְבֵית יְהוּדָה וְכָל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם דְעָלִין בְּתַרְעַיָא הָאִלֵּין: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִיסְתַּמַּרוּ בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא תִטְלוּן מְטוּל בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְתֵיעֲלוּן בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֶם: וְלָא תַיפְּקוּן מְטוּל מִבָּתֵּיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְכָל עֲיבִידְתָּא לָא תַעְבְּדוּן וּתְקַדְּשׁוּן יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא כְּמָה דְפַקֵּידִית יַת אֲבָהָתְכוֹן: וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִּינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ יַת קְדָלְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמִשְׁמַע וּבְדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא אוּלְפָן: וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ בְּדִיל דְּלָא לְאָעָלָא מְטוּל בְּתַרְעֵי קַרְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּלְקַדָּשָׁא יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד בֵּיהּ כָּל עֲיבִידְתָּא: וְיֵיעֲלוּן בְּתַרְעֵי קַרְתָּא הָדָא מַלְכִין וְרַבְרְבִין יָתְבִין עַל כּוּרְסֵי דָוִד רָכְבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן אִינוּן וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וְתִתֵּיב קַרְתָּא הָדָא לְעָלַם: וְיֵיתוּן מִקִּרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּמִסַּחֲרָנֵי יְרוּשְׁלֶם וּמֵאֲרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן וּמִן שְׁפֵילְתָּא וּמִן טוּרָא וּמִן דָּרוֹמָא מֵיתַן עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין וּלְבוּנְתָּא וּמַעֲלֵי תּוֹדְתָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי לְקַדָּשָׁא יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּבְדִיל דְּלָא לְמִטַּל מְטוּל וּמֵיעַל בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֶם בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאַדְלֵיק אֵישָׁתָא בְתַרְעָהָא וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנִיַּת יְרוּשְׁלֶם וְלָא תִטְפֵי:

פִּתְגָם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר: קוּם וְתֵיחוֹת לְבֵית פַּחֲרָא וְתַמָּן אַשְׁמְעִינָךְ יַת פִּתְגָמַי: ונחתית

מסרה

בן אדם שים לך שני דרכים׳ ביום ההוא יצאו מלאכים׳ בבאם הכהנים ולא׳ ואתה בחליים רבים׳ וחד ויצאו וסימ׳ עלו ח הסוס׳ והתהללו: הביאה׳ וסימ׳ נמסר בריש ישעיה ומביאי חד בן מלין דחס׳ יוד בלישן ביאה וסימ׳ והיה כי יבאך יי׳ אל ארץ הכנעני כאשר נשבע׳ תבאמו ותטעמו בהר׳ ואבא אתכם אלי׳ ויבאנו אל המקום׳ ויבאום אל יהושע׳ ואבאה אתכם׳ ומבאי תודה בית יי׳ ויבאם בבלה׳ והבאותם בית יי׳ סמל הקנאה הזה בבאה׳ ואבאם אל ארץ׳ כמים רבים הבאוך׳ ושובבתיך וששאתיך׳ ואבא אותם אל לשכת׳

והנהו, כתוב מלא אחת וקרי והנה הוא שתי מלות והענין אחד : האבנים, פלי היוצר שעושה עליו הכלים בחומה אשר בירו ו"ת סדנא ובספר השרשים הארכתי בפירושו עוד : ושב, פעל עבר כי הוא קמוץ תחיו וחציו פתח : מרעתו אשר דברתי עליו, פי' מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו אחר כן אמר ורגע אדבר וגו' : לבנות ולנטוע, פי' וכן עשיתי שבניתים ונטעתים ואחר כך עשה הרע ונחמתי והזכרנו לפי הזה לפי שצריך להפרים בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין הזה כי ברעה אמר חשבתי ובטובה אמר אמרתי : להטיב אותו, כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי : ועל יושבי, כמו ואל יושבי וכן ויתפלל על יי' כמו אל יי' : יוצר עליכם רעה, מחדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשת יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה : ואמרו נואש, וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי יי' : לכן, שערורית ענין לכלוך וטנוף מי שמע כזה שיניח אדם טהור וילך אחרי גלול וטנוף ו"ת שנוי כלומר דבר משונה עשתה והמשיל משל ואמר : היעזוב מצור שדי שלג לבנון, העזוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם כמצאים אותו בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדהו ונוזלי' מצור שהם קרים היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום בחמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב במים קרים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אח' קרוב לזה כי המים הקרים והטובי' יביאום בני אדם מרחוק דרך בצורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם וקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו בחמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי : ינתשו, בת"ו כמו בט"ית שהיא נטישה ועזיבה כי הט"ית והת"ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכם מעל פני כענין ונתשתי בת"ו ו"ת הפסו' כן כמה דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגו' כבעמוד : כי שכחוני, ויכשילום, חסר המכשילים וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשילים הם נביאי השקר : שבילי עולם, חסר לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים השבילים שדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם : וללכת נתיבות: דרך לא סלולה, כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה היא כמו שאמ' חדשים מקרוב באו, שבולי כתוב בו"ו וקרי שבילי ביו"ד והענין אחד אבל המשקלי' אינם אחד ותמרון מלת לעזוב יתכאו כמוה רבים

לאמור ג' מל' בקריא' וסי' ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך קדמא' דפסוק, ויהי דבר יי' אלי דעליה הכיוצר הזה לא אוכל לעשו' לכם, ויהי דבר יי' אל ירמיהו לאמור דעליה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה : אותי ב' מל' וסימ' ונחמתי על הטובה, ויקצפו השרים : נואש ד' וסימ' ברב דרכך יגעת,

וָאֵרֵד בֵּית הַיּוֹצֵר וְהִנֵּהוּ עֹשֶׂה מְלָאכָה עַל־הָאָבְנָיִם: וְנִשְׁחַת הַכְּלִי אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה בַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר וְשָׁב וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּלִי אַחֵר כַּאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר לַעֲשׂוֹת:

ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמוֹר: הֲכַיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא־אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן־אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל: רֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד: וְשָׁב הַגּוֹי הַהוּא מֵרָעָתוֹ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלָיו וְנִחַמְתִּי עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי לַעֲשׂוֹת לוֹ: וְרֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִבְנֹת וְלִנְטֹעַ: וְעָשָׂה הָרָעָה בְּעֵינַי לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹלִי וְנִחַמְתִּי עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְהֵיטִיב אוֹתוֹ: וְעַתָּה אֱמָר־נָא אֶל־אִישׁ־יְהוּדָה וְעַל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵר עֲלֵיכֶם רָעָה וְחֹשֵׁב עֲלֵיכֶם מַחֲשָׁבָה שׁוּבוּ נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְהֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם: וְאָמְרוּ נוֹאָשׁ כִּי־אַחֲרֵי מַחְשְׁבוֹתֵינוּ נֵלֵךְ וְאִישׁ שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע נַעֲשֶׂה: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁאֲלוּ־נָא בַּגּוֹיִם מִי שָׁמַע כָּאֵלֶּה שַׁעֲרֻרִת עָשְׂתָה מְאֹד בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל: הֲיַעֲזֹב מִצּוּר שָׂדַי שֶׁלֶג לְבָנוֹן אִם־יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים קָרִים נוֹזְלִים: כִּי־שְׁכֵחֻנִי עַמִּי לַשָּׁוְא יְקַטֵּרוּ וַיַּכְשִׁלוּם בְּדַרְכֵיהֶם שְׁבוּלֵי עוֹלָם לָלֶכֶת נְתִיבוֹת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה:

טו לָשׂוּם אַרְצָם לְשַׁמָּה שְׁרוּקֹת עוֹלָם כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיָנִיד בְּרֹאשׁוֹ: כְּרוּחַ־קָדִים אֲפִיצֵם לִפְנֵי אוֹיֵב

וּנְחַתִית לְבֵית פַּחְרָא וְהָא הוּא עָבֵיד עִיבִידְתָּא עַל סַדְנָא: וְאִתְחַבַּל מָנָא דַהֲוָה עָבֵיד דְּטִינָא בְּיַד פַּחְרָא וְתָב וְעַבְדֵיהּ מָן אוֹחֲרָן כְּמָא דְכָשַׁר בְּעֵינֵי פַּחְרָא לְמֶיעְבַּד: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: הַכְפַּחְרָא הָדֵין הֲלָא יוּכְלָא קֳדָמַי לְמֶיעְבַּד לְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ הָא כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחְרָא כֵּן אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל: זְמַן אֵימַלֵיל עַל עַמָּא וְעַל מַלְכוּתָא לְמֶיעְקַר וּלְתָרָעָא וּלְאַבָּדָא: וִיתוּב עַמָּא הַהוּא מִבִּישְׁתֵּיהּ דִּגְזָרִית עֲלוֹהִי וְאֵתוּב מִן בִּישְׁתָא דְחַשֵׁיבִית לְמֶיעְבַּד לֵיהּ: וּזְמַן אֵימַלֵיל עַל עַמָּא וְעַל מַלְכוּתָא לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא: וְיַעְבֵּד דְּבִישׁ קֳדָמַי בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאֵתוּב מִן טַבְתָּא דַּאֲמָרִית לְאֵיטָבָא לֵיהּ: וּכְעַן אֵימַר כְּעַן לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא בָּרֵי עֲלֵיכוֹן בִּישָׁא וּמְחַשֵּׁב עֲלֵיכוֹן מַחְשָׁבָא תּוּבוּ כְּעַן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וְאַתְקִינוּ אוֹרְחַתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן: וַאֲמָרוּ תַּבְנָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָךְ אֲרֵי בָתַר עֶשְׁתּוֹנָנָא נְהָךְ וּגְבַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא נַעְבֵּיד: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שְׁאִילוּ כְּעַן בְּעַמְמַיָּא מַן שְׁמַע כְּאִלֵּין שְׁנוּ עֲבָדַת לְחֲדָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל: הָא כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר דְּיִפְסוּק מֵי תַלְגָּ דְנָחֵית עַל חַקְלֵי לִבְנָן כֵּן לָא יִפְסְקוּן מִמְטַר נַחְתִין וּמֵי מַבּוּעַ נָבְעִין: אֲרֵי שְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי עַמִּי לָא לַהֲנָאָה אַסִּיקוּ בּוּסְמִין וְאַטְעִיאוּנוּן בְּאוֹרְחַתְהוֹן בִּישְׁתָא מִשְׁבִילִין תַּקְנָן דְּמִן עַלְמָא לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָן דְּלָא תַּקְנָן בִּשְׁבִילִין וְדְלָא מְכַבְשִׁין: לְשַׁוָּאָה אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ אִישְׁתְּמָמוּת עָלַם כָּל דְּיִעִיבַר עֲלַהּ יִכְלֵי וִינִיד בְּרֵישֵׁיהּ: כְּבִידוּר רוּחַ קִידוּמָא כֵּן אֵיבַדְרִינוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן

קול

מנעי רגלך מיחף, ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו, הלהוכח מלים תחשבו, וא' ונואש ממנו שאול : סלולה ב' א' מל' וא' חס' וסימ' דרך לא סלולה : וארח ישרים סללה בתרא חס' :

רש"י

על האבנים, על סדנא פורמ"אש בלע"ז : אשר הוא עושה בחומר, אשר הוא עושה מן החומר נשחת ביד היוצר בעודו לח ומקרא מסורס הוא : מרעתו אשר דברתי עליו, מעבירות שבידו אשר בשבילה דברתי עליו לנתוש ולנתוץ אשר פורקי בלע"ז : ונחמתי, וחשבתי מחשבה אחרת : ואמרו נואש, וידעתי שהם יאמרו לך על דברך שאין חוששין להם : שערורית, דבר נאלח : היעזוב מצור שדי שלג לבנון, היעזוב אדם הצריך לשתות מים הנוזלים מצור שבשדות הבאי' משלג הלבנון שהוא נקי : או אם ינתשו מים זרים, או אם יעזבו מים חיים נובעי' שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים זרים הם נובעים וזה וכיח אני קרתי ונטיתי מים זרים ומנחם חברו זרי' עם לא זורו ולא חובשו ל' לשון מימי יתרופ' ונתן טעם לדבריו ואמ' כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם והיה מוסיף יו"ד מ"ם והיה אומ' זרומים לרבות המ"ם ולהיותם זרמים, זרים ללשון ראשון של רש"י הוא לשון זרם ללשון שני הוא לשון זרות כלומר מים מאוסים : שדי, כמו שדה : קרים, פריוד"אש בלע"ז : נוזלים, קור"אנץ בלע"ז ועוד יש לפותרו אם ינתשו להיות מים זרי' כמאסים המים שהם קרים נוזלים : כי, כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו : שבילי עולם, שבילים המתוקני' אמרו שהם מכשול כדי ללכת דרך לא סלולה לא כבושה : שריקות, העובר על חרבות שראה כבר בבנינם טובות רגיל לשרוק : ישום, יתמה : עורף

כי כן דרך הכתו' לחסר מלו' שיובן ענינם מהכתוב ותחם עליך שחסר כפשי או עיני ותכל דוד והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל : לשום, הם גורמין בדרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה : שרוקות עולם, כתוב בו"ו וקרי ביו"ד שריקות ר"ל שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב : ישם ויניד בראשו, יתמה בלבו ויניד בראשו כאדם התמה : ברוח, כמו רוח קדים שהוא חזקה ומפיצה הקש והדברים הדקים כן אפיצם לפני האויב מיבראתו לפניו הנה והנה ערף ולא פנים : אראם

אראם, מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם. כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק ראיית ערף שהוא הסתרת פנים והפלגה אחר גו: ויאמרו, אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים איש לאחיו לכו ונחשבה על ירמיהו: לכו, ענין זרוז כמו לכה כה אנסכה בשמחה לכו נא ונוכחה לכו ונכהו בלשון והדומים להם: מחשבות, רוצה לומר מחשבות רעות להמיתו: כי לא תאבד תורה מכהן, כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן יש אתנו חכמים בעלי עצה וכן יש אתנו נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע: ונכהו, שנלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו: ואל נקשיבה אל כל דבריו, כלומר אל רבוי דבריו שאומר לנו אל נקשיבה ואמ' ירמיהו: הקשיבה, הם אומרים שלא יקשיבו לי אתה הקשיבה אי כלומר לתפלתי: ושמע לקול יריבי, כלומר לדבריהם שמדברים עלי: הישולם, כי כרו שוחה לנפשי, כם המות שרצו להשקותו שהוא כמו שכורי' שוחה לאדם להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם משלימים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליהם עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני: לכן, מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני: והגרם, כאמר לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר וכן יגרהו על ידי חרב: שכולות, מבניהם, ואלמנות מאנשיהם שיהיו הרוגי מות כלומר שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה: תשמע זעקה, כי הזעקה תהיה כשיבא הרע פתאם: כי כרו שיחה, כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו שוחה והשוחה והפחים הוא כם המות שחשבו להאכילו: ואתה אל תמחי, כמו אל תמחה היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו כור ילדך תמי: והיו מוכשלים, כתוב וקרי ויהיו והענין אחד: בעת אפך עשה בהם, על דרך ויחר אפי בהם ואכלם: כה אמר יי', בקבוק יוצר חרש, מיוצר חרש תקנה הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות ויונתן תירגם הפך המלו' ותרגם דלוע דחסף פחר וחסרון המ"ם ימצא כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם: ומזקני העם ומזקני הכהנים, פירוש תוליך עמך הזקני' כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניה' הבקבוק להיות להם למופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני האנשים ההולכים אתך וכן תירגם יונתן ותדבר עמך מסבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור, אשר פתח שער החרסית, משער החרסית יוצאים לגיא בן הנם ותירגם יונתן די קודם תרע קלקלתא וקלקלתא הוא בדברי רז"ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בספר עזרא ואת שער האשפות ורז"ל פירשו שהוא שער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור שמשם היו טמאים פורשים הדא היא דכתיב סורו טמא שער היסוד ששם היו מיסדים ההלכה שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימ' האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה ושער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל, החרסות בוי"ו כתיב וקרי ביו"ד החרסית ואחד הוא: אשר אדבר אליך, הדברים שאני מדבר עתה אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים: תצלנה אזניו, ענין תנועת הרעשה והוא מבנין נפעל ונאמר זה הלשון באזנים ובשפתים שמו לקול צללו שפתי: וינכרו, כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא יקבול המקום ההוא עבודה זרה:

אשר

על ירמיהו ד' בקריא' וסימ' לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבו', ויקצפו השרים, ויצו נבוכד נצר, הראשונות לנבוכד נצר: ואנשיהם ד' בקריאה וסימ' ויבאו אל גדליהו דמלכים, לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב, וישמעו כל שרי החילים, ויבאו אל גדליהו המצפתה דסיפרא: מוכי ב' קמץ חד כתיב יוד וסימ'

קְדָל וְלָא אַפִּין אַחְזֵינוּן בְּיוֹם תְּבָרֵיהוֹן׃

וַאֲמַרוּ אִיתוֹ וְנִתְחַשַּׁב עַל יִרְמְיָה מַחְשְׁבָן אֲרֵי לָא תִּיפְסוֹק אוֹרַיְתָא מִכָּהֵין וּמִילַךְ מֵחַכִּים וְאוּלְפַן מִסָּפַר אִיתוֹ וּנְסַהֲדִינֵיהּ סַהֲדָוָן דִּשְׁקַר וְלָא נְצִית לְכָל פִּתְגָמוֹהִי׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ דִּינִי וּשְׁמַע קֳדָמָךְ עוּלְבָּנִי׃ הַאֶיפְשַׁר לְשַׁלָּמָא חֲלַף טַבְתָּא בִּישְׁתָּא אֲרֵי כְּרוֹ פַּחַת לְמִקְטְלִי וְעוֹל וּדְכַרְ מְקָמִי קֳדָמָךְ לְמַלָּלָא עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין תַּקְנִין לַאֲתָבָא יַת חֲמָתָךְ מִנְּהוֹן׃

בְּכֵן הַב יַת בְּנֵיהוֹן לְכַפְנָא וְתַבֵיבִנוּן עַל יְדֵי קַטּוֹלֵי חַרְבָּא וִיהֶוְיָן נְשֵׁיהוֹן תַּכְלָן וְאַרְמְלָן וְגַבְרֵיהוֹן יְהוֹן קְטִילֵי מוֹתָא עוּלֵמֵיהוֹן מְטַעֲנֵי חַרְבָּא בִּקְרָבָא׃

תִּשְׁתְּמַע צְוַחְתָּא מִבָּתֵּיהוֹן אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָין בִּתְכֵף אֲרֵי כְּרוֹ פְּחֵירַת לְמִקְטְלִי וְקוֹלִין צְלוֹ לְפַרְכָּת רַגְלִי׃ וְאַתְּ יְיָ יְדִיעַ וּגְלֵי קֳדָמָךְ יַת כָּל אִיתְמְלוֹכֵיהוֹן עֲלַי לְמִקְטְלִי לָא תְכַפַּר עַל חוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן מִן קֳדָמָךְ לָא יִתְמְחוֹן וִיהוֹן מִתְכַּלִּין דְּמִן קֳדָמָךְ בְּעִידַן פּוּרְעָנוּת רוּגְזָךְ אִיתְפְּרַע מִנְּהוֹן׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי אִיזֵיל וְתִזְבּוֹן זְלוּעַ דַּחֲסַף פֶּחָר וְתִידְבַּר עִימָּךְ מִסָּבֵי עַמָּא וּמִסָּבֵי כַּהֲנַיָּא׃ וְתִיפּוֹק לְחֵילַת בַּר הִנֹּם דִּקְדָם תְּרַע קִילְקַלְתָּא וְתִיתְנַבֵּי תַּמָּן יַת פִּתְגָמָא דַּאֲמַלֵּל עִימָּךְ׃ וְתֵימַר קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּשְׁתָּא עַל אַתְרָא הָדֵין דְּכָל דְּיִשְׁמְעִינֵיהּ יְצִלַּן אוּדְנוֹהִי׃ חֲלַף דִּשְׁבָקוּ פוּלְחָנִי וְסָאִיבוּ יַת אַתְרָא הָדֵין וְאַסִּיקוּ בֵיהּ בּוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דְּלָא יְדָעוּנִין אִינוּן וַאֲבָהָתְהוֹן וּמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלוֹ יַת אַתְרָא הָדֵין דַּם זַכָּאִין׃

עֹרֶף וְלֹא־פָנִים אַרְאֵם בְּיוֹם אֵידָם׃

וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַחְשְׁבָה עַל־יִרְמְיָהוּ מַחֲשָׁבוֹת כִּי לֹא־תֹאבַד תּוֹרָה מִכֹּהֵן וְעֵצָה מֵחָכָם וְדָבָר מִנָּבִיא לְכוּ וְנַכֵּהוּ בַלָּשׁוֹן וְאַל־נַקְשִׁיבָה אֶל־כָּל־דְּבָרָיו׃ הַקְשִׁיבָה יְהוָה אֵלָי וּשְׁמַע לְקוֹל יְרִיבָי׃ הַיְשֻׁלַּם תַּחַת־טוֹבָה רָעָה כִּי־כָרוּ שׁוּחָה לְנַפְשִׁי זְכֹר ׀ עָמְדִי לְפָנֶיךָ לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב אֶת־חֲמָתְךָ מֵהֶם׃

לָכֵן תֵּן אֶת־בְּנֵיהֶם לָרָעָב וְהַגִּרֵם עַל־יְדֵי־חֶרֶב וְתִהְיֶנָה נְשֵׁיהֶם שַׁכֻּלוֹת וְאַלְמָנוֹת וְאַנְשֵׁיהֶם יִהְיוּ הֲרֻגֵי מָוֶת בַּחוּרֵיהֶם מֻכֵּי־חֶרֶב בַּמִּלְחָמָה׃ תִּשָּׁמַע זְעָקָה מִבָּתֵּיהֶם כִּי־תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פִּתְאֹם כִּי־כָרוּ שיחה לְלָכְדֵנִי וּפַחִים טָמְנוּ לְרַגְלָי׃ וְאַתָּה יְהוָה יָדַעְתָּ אֶת־כָּל־עֲצָתָם עָלַי לַמָּוֶת אַל־תְּכַפֵּר עַל־עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תֶּמְחִי והיו מֻכְשָׁלִים לְפָנֶיךָ בְּעֵת אַפְּךָ עֲשֵׂה בָהֶם׃

כֹּה אָמַר יְהוָה הָלֹךְ וְקָנִיתָ בַקְבֻּק יוֹצֵר חָרֶשׂ וּמִזִּקְנֵי הָעָם וּמִזִּקְנֵי הַכֹּהֲנִים׃ וְיָצָאתָ אֶל־גֵּיא בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר פֶּתַח שַׁעַר החרסות וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ׃ וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָהּ תִּצַּלְנָה אָזְנָיו׃ יַעַן ׀ אֲשֶׁר עֲזָבֻנִי וַיְנַכְּרוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְקַטְּרוּ־בוֹ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם הֵמָּה וַאֲבוֹתֵיהֶם וּמַלְכֵי יְהוּדָה וּמָלְאוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה דַּם נְקִיִּם׃

מכי חרב במלחמה, מכה אלהים ומענה: מלפניך י' בקריאה וסימ' ושלחתי את הצרעה תנינא דפסוק, אל תאמר בלבבך בהדף, שורך טבוח לעיניך, הוא ישמיד את הגוים האל מפניך, אשר הסירותי מלפניך, וחטאתם מלפניך אל תמחי, מלפניך אל תמחה, מלפניך משפטי יצא, אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך, והעשר והכבוד מלפניך:

רש"י

עורף ולא פנים, כשיברחו מפני האויב: אראם, ולא אושיעם: ויאמרו לכו וגו', ירמיה היה קובל על אנשי ענתות ואומר שאומרים כן: תורה מכהן, שעל הכהנים להורות תורה כשאמר יורו משפטיך ליעקב: ודבר מנביא, דברי נבואה: ונכהו בלשון, ונסהדיניה סהדותא דשקר: והגירם, לשון ענין נגרה מים המוגרים: על ידי חרב, על ידי גיסות: ואנשיהם, של המלחמות ויהיו הרוגי מלאך המות: כי כרו שוחה, שתפרוהו מאשת איש שנאמ' כי שוחה עמוקה זונה: אל תמחי, אל תהי מחויה ולפי שהוא ל' לשון נקבה כתוב בו יו"ד ואף היא יתרה כיו"ד של ותזמי שם: בקבוק, צלוחית: ומזקני העם, הולך עמך ומזקני העם מושב על הלוך ומזקני העם עמך: יוצר חרש, כלומר של יוצר שהיא של חרש: שער החרסית, שער האשפות ששם זורקין חרשים הנשברים וכן תירגם יונתן תרע קילקלתא: תצלנה, טינטינ"ר בלע"ז לשון מצלתים בצלצלי שמע: וינכרו, עשאוהו נכרי לפני: ובקותי

יקרא כ״א בקריא וסימ׳ לזאת יקרא אשה׳ עוד שמך אברם׳ ולא יקרא שמך עוד יעקב׳ כי ביצחק יקרא לך זרע׳ אולי יקרה יי׳ לקראתי ל׳ כתיב ה׳׳ ההוא יקרא ארץ רפאים׳ כי יקרא קן צפור לפניך׳ כי לנביא היום יקרא׳ רק יקרא שמך עלינו אסוף׳ לא תחד אתם בקבורה׳ עוד לנבל נדיב׳ אשר יקרא עליו מלא רועים׳ כי ביתי בית תפלה יקרא׳ דרך הקדש יקרא לה׳ כי בעליך עשיך׳ עיר הצדק קריה

ח ובנו את־במות הבעל לשרף את־בניהם באש עלות לבעל אשר לא־צויתי ולא דברתי ולא עלתה על־לבי׃ לכן הנה־ימים באים נאם־יהוה ולא־יקרא למקום הזה עוד התפת וגיא בן־הנם כי אם־גיא ההרגה׃ ובקתי את־עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם וביד מבקשי נפשם ונתתי את־נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ׃ ושמתי את־העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר עליה ישם וישרק על־כל־מכתה׃ והאכלתים את־בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר־רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יציקו להם איביהם ומבקשי נפשם׃ י ושברת הבקבק לעיני האנשים ההלכים אותך׃ ואמרת אליהם כה־אמר יהוה צבאות ככה אשבר את־העם הזה ואת־העיר הזאת כאשר ישבר את־כלי היוצר אשר לא־יוכל להרפה עוד ובתפת יקברו מאין מקום לקבור׃ כן־אעשה למקום הזה נאם־יהוה וליושביו ולתת את־העיר הזאת כתפת׃ והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על־גגתיהם לכל צבא השמים והסך נסכים לאלהים אחרים׃

ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו יהוה שם להנבא ויעמד בחצר בית־יהוה ויאמר אל־כל־העם׃ טו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי אל־העיר הזאת ועל־כל־עריה את כל־הרעה אשר דברתי עליה כי הקשו את־ערפם ל לבלתי שמוע את־דברי׃ א וישמע פשחור בן־אמר הכהן והוא־פקיד נגיד בבית יהוה את־ירמיהו נבא את־הדברים האלה׃ ויכה פשחור את ירמיהו הנביא ויתן אתו על־המהפכת אשר בשער בנימן העליון אשר בבית יהוה׃

ובנו ית במת בעלא לאוקדא ית בניהון בנורא עלון לבעלא דלא פקידית באוריתי ולא שלחית ביד עבדי נביאיא ולא רעוא קדמי׃ בכן הא יומיא אתן אמר יי לא יתקרי לאתרא הדין עוד תופת וחילת בר הנם אילהן חילת קטיליא׃ ואקלקל ית מלך אינש יהודה ויתבי ירושלם באתרא הדין ואירמינון בחרבא קדם בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ואתן ית נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא׃ ואשוי ית קרתא הדא לצדו ולאשתממו כל די עבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא׃ ואוכלינון ית בשר בניהון וית בשר בנתהון וגבר נכסי קריביה יבזון בצירא ובעקתא דיעיקון להון בעלי דבביהון ו ודבען למקטלהון׃ ותיתבר זלוע לעיני גבריא דאזלין עימך׃ ותימר להון כדנן אמר יי צבאות כדין איתבר ית עמא הדין וית קרתא הדא כמא דמיתבר ית מנא דפחרא דלא איפשר לאיתסאה ליה עוד ובתופת יקברון מבלי אתר למיקבר׃ כן אעבד לאתרא הדין אמר יי וליתבוהי ולמיתן ית קרתא הדא כתופת׃ ויהון בתי ירושלם ובתי מלכיא דבית יהודה כאתר תופת דמסאב לכל בתיא דאסיקו בוסמין על אגוריהון ל לכל חילי שמיא ונסיכו נסכין לטעות עממיא׃

ואתא ירמיה מתופת דשלחיה יי תמן לאתנבאה וקם בדרת בית מקדשא דיי ואמר לכל עמא׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על קרתא הדא ועל כל קרוהא ית כל בישתא דגזרית עלה ארי אקשיאו ית קדלהון בדיל דלא לקבלא ית פתגמי׃ ושמע פשחור בר אמר כהנא והוא ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי דירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין׃ ואלקי פשחור ית ירמיה נביא ויהב יתיה לכיפתא דבתרע שיבטא בנימין עילאה די בבית מקדשא דיי׃

והוה

רשי

ובקותי׳ ורוקנתי לשון בוקה ומבוקה ועל שם בקבוק שהוא מדבר בו לקח לשונו כן׃ ובמצוק׳ לשון צרה כמו צוקה׃ ח העיר הזאת כתופת׳ כולה מליאה הרוגים כמו התופת שהורגין שם את הילדים למולך׃ המהפכת׳ שם מקום בית האסורים ויונתן תרגם כיפתא אר״וולור בלעז׃ מגור

רדק

אשר לא צויתי׳ פרשתיו בפרש׳ גזי נזרך ויונתן תרגם דלא פקידית ודלא שלחית ביד עבדי נביאיא ולא רעוא קדמי׃ ובקותי׃ ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן תרגם ואקלקל׃ מכותה׳ חסר יוד הרבים מהמכתב׃ כי כאשר ישבור׳ פירוש כאשר ישבור איש וכן אם יחרש בבקרי׳ החורש׃ להרפה׳ בה״א כמו באל״ף ובא בדרך הפעלה כמו וירפא את מזבח יי׳ ההרוס׃ ובתפת יקברו׳ אף על פי שהוא מקום עז׳ שלהם במקום התפת אשר טמאו יאשיהו׃ הטמאים׳ טעמו אל בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה׃ לכל הבתים׳ פירוש בעבור של הבתים או על כל הבתים כלומר זה כאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה במקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני או׳׃ כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל׳ אדון צבאו׳ מעלה ומטה ואצביא עליכם צבא מטה׃ אלהי ישרא׳ אף על פי שהם חוטאים לפני ועבדו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי ומקצת הפושעי׳ יחזרו בהם׃ הנני מבי׳ חסר אל״ף למ״ד הפעל מהמכתב׃ ועל כל עריה׳ ערי יהודה כי כלם היו כמשפחות אל ירושלם כי היא האם׃ פקיד׳ נגיד הפקיד הגדול שהוא נגיד על כלם ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא׃ על המהפכת׳ יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז״ל פירש כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בפתים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין ות״י לכיפתא׃ בשער בנימן העליון׳ השער הזה היה בחלק בנימן כי בית המקדש היה מקצתו בחלק יהודה ומקצתו בחלק בנימן׃ לא

מסרה

נאמנה׳ ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה׳ למקום הזה עוד התופת׳ כי לך יקרא חפצי בה׃ לחכם לב יקרא נבון׳ אחת דתו להמית׃ ולתת ח׳ וסימ׳ ויצו יוסף וימלאו׳ עליכ׳ היו׳ ברכה׳ ולתת איביך לפניך׳ ולתת לאיש כדרכיו׳ ולתת את העיר הזאת כתפת׳ ועתה כמעט רגע׳ ושל אחריו ולתת לנו גדר ביהודה׳ ומעת הוסר התמיד׃ שמוע י״א ד׳ מל׳ וז׳ חס׳ וסימ׳ ואם ביום שמע אישה יניא׳ לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת׳ הנה שמע מזבח טוב להקשיב׳ זאת המנוחה הנחו לעיף׳ בנים כחשו׳ בנים לא אבו שמוע מל׳ כי הקשו את ערפם מל׳ ועשה הרע בעיני׳ רעה כתיב׳ אם אמרים אתם לא נשב׳ ואתם הרעתם לעשות׳ וסור לבלתי שמוע דדניאל מל׳ ויקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתיב דירמיה׃

רדק

לא פשחור קרא יי' שמך, אמר קרא יי' שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי יי' קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אמר נבאת להם בשקר ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא יי' שמך ודבר עמך לא קרא יי' אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך: כי כה אמר יי', נותנך למגור היה לו לומ' נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בנבואתך מבטח לך ולכל אוהביך שבוטחים בדברי שקר שאתה אומ' להם תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם: ונתתי חוסן, ענין חזק ותקף כמו והיה החסון לנעורת וחסון הוא כאלונ' וחוסן ר"ל האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן ויקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה: ואתה, אתה וכל אהביך, ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומר שיקברו בבבל רוצה לומ' אות' שימלטו מחרב ירו' ילכו בשבי בבבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך רוצה לומ' רבים מאהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבים מהארץ וכמוהו רבים: פתיתני, לפי שהכה אותו פשחור ונתן אותו במהפכת צעק חמס מתוך צערו ואמר פתיתני יי' כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה יי' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת לי אל תאמר נער אנכי: ואפת, ואני הייתי נפתה לדבריך: חזקתני ותוכל, היית חזק ממני בטענה ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי ל' לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לי: כלה, אומר על ישר' דרך כלל, ואפת מבנין נפעל ויהיה בתשלומו אפתה על משקל אבנה ובחסרון למ"ד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר אלהים והדבר הזה אשר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקים לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו: כי מדי, בכל עת שאדבר בדברי נבואה וכן מדי עברו והיה מדי באתם והדומ' להם: אזעק, אמר אני זועק ומרים קולי להם להוכיחם. והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרים לי דברי חמס ושוד עד שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר יי' לי לחרפה ולקלס: כל היום, כל הימים שאדבר דבר יי' הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו וקלס עניינו לעג ובוז וכן וקלסה לכל הארצות ות"י ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוה פתגמא דיי' לי לחסודין וללעג כל יומא: ואמרתי, ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו. עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני נבזה עליו: והיה בלבי כאש בוערת, היה דבר יי' בלבי כאש בוערת שאשתדל בכל כחי להוציאה וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר יי': נלאתי כלכל, נלאתי לכלכלו ולא אוכל לסבלו בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם ואמר בוערת ואמר עצור כי האש ימצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח. כלכל ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום בואו: כי שמעתי דבת רבים, לשון הרע שאומרים עלי: מגור מסביב, מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים. יגורהו בחרמו. ומה הם אומרים עלי זה לזה: הגידו ונגידנו, פירוש הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון: כל אנוש שלומי שומרי צלעי, אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר: אולי יפתה ונוכלה לו, אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שנשקהו כס המות ות"י מתי יטעי: ויי' אותי, הם חושבים להמיתני ומזה לא אפחד כי יי' הבטיחני ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כגבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד או פי' ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ות"י ויי' ממריה בסעדי כגבר תקיף:

והביאום ג' בקריא' ב' מל' וא' חס' וסימ' למען אשר יביאו בני ישרא', ובזזום ולקחום והביאום בבלה, ולקחום עמים והביאום אל מקומם: לשחוק ז' ו' מל' וא' חס' וסימ' כי היה דבר יי' חס', פתתני יי' ואפת חזקתני, וספק מואב בקיאו, והיה מואב לשחוק, לשחק אמרתי מהולל, ועת לשחק, לשחק עשים לחם, ליש' אחרי'

וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּצֵא פַשְׁחוּר אֶת־יִרְמְיָהוּ מִן־הַמַּהְפָּכֶת וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִרְמְיָהוּ לֹא פַשְׁחוּר קָרָא יְהוָה שְׁמֶךָ כִּי אִם־מָגוֹר מִסָּבִיב׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֶנְךָ לְמָגוֹר לְךָ וּלְכָל־אֹהֲבֶיךָ וְנָפְלוּ בְּחֶרֶב אֹיְבֵיהֶם וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְאֶת־כָּל־יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִגְלָם בָּבֶלָה וְהִכָּם בֶּחָרֶב׃ וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־חֹסֶן הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־יְגִיעָהּ וְאֶת־כָּל־יְקָרָהּ וְאֵת כָּל־אוֹצְרוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְזָזוּם וּלְקָחוּם וֶהֱבִיאוּם בָּבֶלָה׃ וְאַתָּה פַשְׁחוּר וְכֹל יֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ תֵּלְכוּ בַּשֶּׁבִי וּבָבֶל תָּבוֹא וְשָׁם תָּמוּת וְשָׁם תִּקָּבֵר אַתָּה וְכָל־אֹהֲבֶיךָ אֲשֶׁר־נִבֵּאתָ לָהֶם בַּשָּׁקֶר׃ פִּתִּיתַנִי יְהוָה וָאֶפָּת חֲזַקְתַּנִי וַתּוּכָל הָיִיתִי לִשְׂחוֹק כָּל־הַיּוֹם כֻּלֹּה לֹעֵג לִי׃ כִּי־מִדֵּי אֲדַבֵּר אֶזְעָק חָמָס וָשֹׁד אֶקְרָא כִּי־הָיָה דְבַר־יְהוָה לִי לְחֶרְפָּה וּלְקֶלֶס כָּל־הַיּוֹם׃ וְאָמַרְתִּי לֹא־אֶזְכְּרֶנּוּ וְלֹא־אֲדַבֵּר עוֹד בִּשְׁמוֹ וְהָיָה בְלִבִּי כְּאֵשׁ בֹּעֶרֶת עָצֻר בְּעַצְמֹתָי וְנִלְאֵיתִי כַּלְכֵל וְלֹא אוּכָל׃ כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב הַגִּידוּ וְנַגִּידֶנּוּ כֹּל אֱנוֹשׁ שְׁלוֹמִי שֹׁמְרֵי צַלְעִי אוּלַי יְפֻתֶּה וְנוּכְלָה לוֹ וְנִקְחָה נִקְמָתֵנוּ מִמֶּנּוּ׃ וַיהוָה אוֹתִי כְּגִבּוֹר עָרִיץ עַל־כֵּן רֹדְפַי יִכָּשְׁלוּ וְלֹא יֻכָלוּ

וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַפֵּיק פַּשְׁחוּר יָת יִרְמְיָה מִן כֵּיפְתָא וַאֲמַר לֵיהּ יִרְמְיָה לָא פַשְׁחוּר רַבֵּי יְיָ שְׁמָךְ אֱלָהֵן יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מְסַר לָךְ לְתָבַר לָךְ וּלְכָל רַחֲמָךְ וְיִתְקַטְלוּן בְּחֶרֶב בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְעֵינָךְ חָזְיָן וְיָת כָּל דְּבֵית יְהוּדָה אֶימְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַגְלֵינוּן לְבָבֶל וְיִמְחֵינוּן בְּחַרְבָּא׃ וְאֶתֵּן יָת כָּל עוֹתַר אַרְעָא הָדָא וְיָת כָּל עַמְלַהּ וְיָת כָּל לִיאוּתַהּ וְיָת כָּל אוֹצְרֵי מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה אֶימְסַר בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְיִבְזוּנוּן וְיִשְׁבּוּנוּן וְיוֹבְלִינוּן לְבָבֶל׃ וְאַתְּ פַשְׁחוּר וְכָל יָתְבֵי בֵיתָךְ תְּהָכוּן בְּשִׁבְיָא וּלְבָבֶל תִּתּוֹבַל וְתַמָּן תְּמוּת וְתַמָּן תִּתְקְבַר אַתְּ וְכָל רַחֲמָךְ דְּאִתְנַבֵּיתָא לְהוֹן בְּשִׁקְרָא׃ שַׁבַּשְׁתַּנִי יְיָ וְאִשְׁתַּבְּשִׁית תְּקֵפְתַּנִי וִיכֵלְתְּ לִי הֲוֵיתִי לִלְעֵיב כָּל יוֹמָא כּוּלְּהוֹן מְחַיְּכִין בִּי׃ אֲרֵי בִזְמַן דַּאֲנָא מִתְנַבֵּי אֲנָא מָרֵים קָלִי בְּכֵי וּמְצַוַּח וְעַל חֲטוֹפִין וּבְזוֹזִין אֲנָא מִתְנַבֵּי אֲרֵי הֲוָה פִּתְגָמָא דַייָ לִי לְחִסוּדִין וְלִלְעֵיב כָּל יוֹמָא׃ וַאֲמָרִית לָא אִידְכְּרִינֵיהּ וְלָא אֱמַלֵּיל עוֹד בִּשְׁמֵיהּ וַהֲווֹן פִּתְגָמוֹהִי בְּלִבִּי כְּאֶשָּׁא בָעֲרָא שָׁטְפִין יָת גַּרְמַי וּלְאֵיתִי לְסוֹבָרָא וְלָא יְכֵילִית׃ אֲרֵי שְׁמָעִית מִילֵּי סַגִּיאַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין מִסְחוֹר סְחוֹר חֲווֹ וּנְחַוֵּינֵיהּ כֹּל אֱנָשׁ שְׁלָמִי כָּמְנִין לְאַבְאָשָׁא לִי מָאִים יִטְעֵי וְנִיכּוֹל לֵיהּ וְנִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּתָנָא מִינֵּיהּ׃ וַייָ מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי כְּגִיבַּר תַּקִּיף עַל כֵּן רָדְפַי יִתְקְלוּן וְלָא יִכְלוּן לְמֵיקָם יִבְהֲתוּן

רשי

מגור, יראה: לא פשחור קרא יי' שמך וגו', לא נקרא שמך פשחור אלא בשביל דבר זה כלו' פשח סחור כמו אילן שנפשח וכן ויפשחני וכן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע אדם גדול ובן חורין פש חור אלא לכך נקרא שמך פשחור פשח סחור, ד"א פש סחור רבי' סביבותיך להרוג. וללשון זה מגור הוא לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב: חוסן, ממון: פתיתני, ללכת בשליחותך: חזקתני, הכבדת עלי ידך החזקה ללכת על כרחי: ותוכל, ונצחת: כולה, כל העם לועג לי: מדי אדבר, בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לצעוק ולהרים קול ולאמר קורא אליהם טובה כי אם נבואות חמס ושוד: כי היה דבר יי' לי, לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפין אותי: ולקלס, ולדבור כמו וקלסה: ואמרתי לא אזכרנו, אם אמר לי לבי שלא אלך בשליחותך עוד: והיה בלבי, הנבואה כאש בוערת ועל כרחי אני צריך לילך: עצור בעצמותי, וכנוס בעצמותי האש: כלכל, לסבול האש: כי שמעתי, אני אמרתי לא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמקלחשים עלי: מגור, לשון אסיפה וכ"ת: הגידו, עליו עדות שקר: ונגידנו, ונעידנו ומנחם פי' הגידו ונגידנו כמו לא תתגודדו וכן חבר ל' לחלק יגיד רעים לשון השחתה כמו גודו א' אילנא ודונש פתר אותו לשון הגדה ממש וכה פתרונו הגידו עליו דבר שקר ונגידנו למלך ויש לנו כמו נגידנו דברים רבים במקרא אשר לא יכון פתרונן כי אם עד אם יחלקון לשתי תיבות או לשלש כמו ולא יכלו דברו לשלום בני יבחוני: שומרי צלעי, מצפי שברי: אולי יפותה, לשמוע לנו ולטעות אחרינו: כי לא השכילו, לא הצליחו בעצתם:

ב' מל' בליש' בנביאים וסימ' הראים בשחוק שמשון, פתיתני יי' ואפת, וכל כתו' דכוו' מל' במ"ד חס' וסי' שחק לרעהו אהיה קדמ' דפסו', גם בשחק יכאב לב, כן שחק הכסיל, חייתי שחק לכל עמי, ואני הצעיר המאסף בקשתי ולא מצאתי פסו' קדמ' דהיינו כי היה דבר יי' לשחוק ובכ"ל כפרי המס' שהיו לפני כן היה כתו':

כצרים אשר הפך ׳ סדום ועמורה : ולא נחם ׳ משנגזר עליהם חורבן לא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו : שמח ׳ מ״ס דגושה שהוא לשון משמח אחרים ששמח את אביו בבשורתו : ארור היום אשר יולדתי בו ׳ פו״אי אינ״יירט בלע״ז היא שעת הריון ועל ידי אונס שמש חלקיהו אביו מטתו ביום שהיה בורח מפני מנשה

בשו מאד כי לא השכילו ׳ ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והוא עבר במקום עתיד יבשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי ואותה הבושת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם : ולא יכלו ׳ חסר וי״ו שהוא במקום יו״ד פ״א הפעל מהמכתב :

והיה האיש ההוא ב׳ דסמיכי וסימ׳ כערים אשר הפך יי׳ ׳ איש היה בארץ עוץ : ויכלו ג׳ בקריאה וסימ׳ ויכלו המ״ם מן החמת ׳ ויכלו בבשת ימי ויכלו באפס תקוה : תאמרון ח׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר וישלח ובמלכי׳ ב׳ סימן י״ח : ואת הכשדים ג׳ וסי׳ ואת כל היהודים דסיפרא ׳ ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל דסוף מלכים ׳

בֹּשׁוּ מְאֹד כִּי לֹא הִשְׂכִּילוּ כְּלִמַּת
עוֹלָם לֹא תִשָּׁכֵחַ׃ וַיהוָה צְבָאוֹת
בֹּחֵן צַדִּיק רֹאֶה כְלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה
נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת
רִיבִי׃ שִׁירוּ לַיהוָה
הַלְלוּ אֶת יְהוָה כִּי הִצִּיל אֶת נֶפֶשׁ
אֶבְיוֹן מִיַּד מְרֵעִים׃
אָרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יֻלַּדְתִּי בּוֹ יוֹם אֲשֶׁר
יְלָדַתְנִי אִמִּי אַל יְהִי בָרוּךְ׃ אָרוּר
הָאִישׁ אֲשֶׁר בִּשַּׂר אֶת אָבִי לֵאמֹר
יֻלַּד לְךָ בֵּן זָכָר שַׂמֵּחַ שִׂמְּחָהוּ׃ וְהָיָה
הָאִישׁ הַהוּא כֶּעָרִים אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה
וְלֹא נִחָם וְשָׁמַע זְעָקָה בַּבֹּקֶר וּתְרוּעָה
בְּעֵת צָהֳרָיִם׃ אֲשֶׁר לֹא מוֹתְתַנִי
מֵרָחֶם וַתְּהִי לִי אִמִּי קִבְרִי וְרַחְמָהּ
הֲרַת עוֹלָם׃ לָמָּה זֶּה מֵרֶחֶם יָצָאתִי
לִרְאוֹת עָמָל וְיָגוֹן וַיִּכְלוּ בְּבֹשֶׁת יָמָי׃

כא

א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה
אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּשְׁלֹחַ אֵלָיו
הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת פַּשְׁחוּר בֶּן
מַלְכִּיָּה וְאֶת צְפַנְיָה בֶן מַעֲשֵׂיָה
הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ דְּרָשׁ נָא בַעֲדֵנוּ אֶת
יְהוָה כִּי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל
נִלְחָם עָלֵינוּ אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה אוֹתָנוּ
כְּכָל נִפְלְאֹתָיו וְיַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ׃
וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֲלֵיהֶם
כֹּה תֹאמְרֻן אֶל צִדְקִיָּהוּ׃ כֹּה אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵסֵב אֶת
כְּלֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיֶדְכֶם אֲשֶׁר
אַתֶּם נִלְחָמִים בָּם אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶת
הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם מִחוּץ
לַחוֹמָה וְאָסַפְתִּי אוֹתָם אֶל תּוֹךְ הָעִיר
הַזֹּאת׃ וְנִלְחַמְתִּי אֲנִי אִתְּכֶם בְּיָד
נְטוּיָה וּבִזְרוֹעַ חֲזָקָה וּבְאַף וּבְחֵמָה
ח וּבְקֶצֶף גָּדוֹל׃ וְהִכֵּיתִי אֶת יוֹשְׁבֵי
הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת הָאָדָם וְאֶת
הַבְּהֵמָה בְּדֶבֶר גָּדוֹל יָמֻתוּ׃ וְאַחֲרֵי
כֵן נְאֻם יְהוָה אֶתֵּן אֶת צִדְקִיָּהוּ
מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶת עֲבָדָיו וְאֶת
הָעָם וְאֶת הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר הַזֹּאת

ואת האדם ל׳ ובקצת ספרי׳ כתי׳ את האדם וטעות כי הוא נמנה במסר׳ רבת׳ עם אותם ואת דלית להון ז׳ וגו׳

יבהתון לחדא ארי לא יצלחון ותתחפינון איתכנעות עלם דלא תפסוק : ויי׳ צבאות בחר קשוט גלין קדמוהי כולין ולב אחוי פורענות דינך מנהון ארי קדמך אמרית ית עולבני :
שבחו קדם יי׳ אודו קדם יי׳ ארי שיזיב ית נפש מסכן מיד מבאשין :
ליט יומא דאיתיילידית ביה יומא דילדתני ביה אמי לא יהי בריך : ליט גברא דבשר ית אבא למימר אתיליד לך בר דכר חדאה חדייה : ויהי גברא ההוא כקירויא דהפך יי׳ ברוגזיה ולא איתתבא וישמע צווחתא בצפרא ויבבא בעידן טיהרא : לווי דלא אמיר עלי דמתית ממעין והות לי פון אמי קבורי והוית כדלא הוית : למה דנן מבטנא נפקית למיחזי עמל ודוון וספו בבהתא יומי :
פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מקדם יי׳ כד שלח לותיה מלכא צדקיה ית פשחור בר מלכיה וית צפניה בר מעשיה כהנא למימר : צלי כען עלנא קדם יי׳ ארי נבוכדנצר מלכא דבבל מגיח קרבא בנא מאים יעבד יי׳ עמנא בכל פרישתיה ויסתלק מיננא :
ואמר ירמיה להון כדין תימרון לצדקיה כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל האנא מסחר ית מאני קרבא דבידכון דאתון מגיחין קרבא בהון עם מלכא דבבל ועם כשדאי דצירין עליכון מברא לשורא ואיכנוש יתהון לגו קרתא הדא : ואגיח אנא עמכון ביד מרמם ובדרע תקיפא וברגז ובחמה ובתקוף רב : ואמחי ית יתבי קרתא הדא וית אינשא וית בעירא במותא סגיאה ימותון : ובתר כן אמר יי׳ אמסר ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית עבדוהי וית עמא וית דאישתארו בקרתא הדא

שהיה הורג את ה הנביאים ושמש מטתו וברח : אם לא מותתני ׳ מלאך המות מרחם והרי זה מן המקראות קצרי דיבור : הרת עולם ׳ הריון של עולמית : עמל ויגון ׳ חורבן בית המקדש : הנני מיסב את כלי המלחמה ׳ יש בכם היודעים להשביע את השרים שלמעלה ה הממוני׳ על הפורענו׳ להציל איש איש מן הרעה שהוא ממונה עליה ובכך אתם ב בוטחי׳ הנני מיסב את השררה של זה לזה ולא תדעו על מי ת תשביעו : ואספתי אותם ׳ כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאשחית אתכם בדבר על ידי מלאך המות שהוא מן השרים ה העליונים וכן מפורש בענין בדבר גדול י ימותו : והיתה

ויי׳ צבאות בוחן צדיק ׳ אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו ויי׳ צבאות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי יגמלהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני ה האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו : שירו ליי׳ ׳ אמר זה כנגד החסידי׳ אשר היו בירושלם : כי הציל ׳ שגלה לו שלא יאכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו : ארור היום ׳ ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא תשיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו וגו׳ והוסיף הענין במלות שונות ואמ׳ יום אשר ילדתני אמי : ארור האיש אשר בשר את אבי ׳ ואף על פי שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קללה ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על ק קללו אותו ואומ׳ כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר : שמח ׳ שמחהו באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר יולד לו כי בני אדם שמחי׳ לבן זכר ודואגים על הנקבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי : והיה ׳ ושמע זעקה בבקר ׳ זעקה מקרוביו ומאוהביו בבקר כלומ׳ בתחלת היום וכן ישמע תמיד עד עת צהרים וכן מכאן ואילך כל היום אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרי׳ ותהיה קללתו מוספת והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה תהיה לשמח׳ כמו לא ירונן ולא ירועע יתרועעו אף ישירו ותהיה לאבל ולצער כמו למה תריע רע וכן ותרועה בעת צהרים : אשר לא מותתני מרחם ׳ מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתו קודם צאתו מרחם או אומר על האל כמו שאמ׳ איוב כי לא סגר דלתי בטני : ותהי לי אמי קברי ׳ שאם מותתני קודם צאתי מרחם היתה לי אמי קברי : ורחמה הרת עולם ׳ רחם אמי למה לא היתה לי להריון עולם ממני הרה בסמוך הרת כמו מן שפה שפת שלומים שפה שפת היאור ובאמרו הרת לשון נקבה ורחם מן הרום׳ לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם מ ממני שאהיה לעולם ברחמה : למה זה ׳ מבואר הוא וכן הפרש׳ הבאה אחריו מבוארת : נלחם עלינו ׳ קמוץ כי הוא בינוני : כה תאמרון ׳ חסר וי״ו המשך :

הנני מסב את כלי המלחמה ׳ יושבי ל׳ מ״ל וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך ישב ׳

הנני מסב ׳ כאילו כלי המלחמה אשר בידכם יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם : ואספתי אותם ׳ הכשדים : ונלחמתי הכשדים ילחמו אתכם מחוץ ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם : מן

מן הדבר מן החרב׳ מחרב המלחמה בהלחם על העיר אתן אותם ביד נבוכדנצר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו: והכם לפי חרב׳ מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה: לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם׳ שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בשרים ובזקנים לא חמל: הצרים עליכם יחיה׳ כתוב וקרי וחיה והענין אחד: והיתה לו נפשו לשלל׳ לריוח כאילו שלל אותה: ולבית מלך יהודה׳ חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בחסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים ופירושו ולבית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו: בית דוד׳ זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו ממעשיו הטובים:

דינו לבקר משפט׳ לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה וברב׳ מכרכם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר במשה רבינו ע״ה וישב משה לשפט את העם מן הבקר: והצילו גזול מיד עושק׳ מיד מי שעושק אותו וגזלו והגוזל הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו בחזקה ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירו ואין רוצה לתתו לו ומי שגוזל כ״ש שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגוזל גוזל ועושק: מעלליהם׳ כתוב בה״א לנסתרים וקרי בכ״ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו: הנני אליך׳ אמר כנגד ירושלם וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק והיא יושבת בעמק וכן קראה צור המישור כי הי׳ צור והר וסביבותיה מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ונלחמתי אתך: יחת׳ שרשו נחת ולולי החי״ת שהיא גרונית היתה דגושה ופי׳ ירד ויחנה וכן ותנחת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר בלשון ירידה לענין המלחמה שהיא ב בעמק ובמישור שמו שאמר או במלחמה ירד ונספה: ופקדתי׳ ביערה׳ הכנוי לירושלם רוצה לומר הערים אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו כאש תבער יער ואתי ביערה בקרואה: כה אמר יי׳ רד בית מלך יהודה׳ בהר הבית נאמר׳ לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר יי׳ דינו לבקר משפט אמר לו עוד שיאמר אותה להם עוד בבתיהם ושיבטיח ההבטחה הטובה אם ישמעו: בשערים האלה׳ בשערי העזרה כמו שאמר בשמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי׳ הבית הזה בית המלך לפי שאמר ר רוכבים ברכב ובסוסי׳ ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה: כה אמר יי׳ מיד עשוק׳ תואר בפלס קרוב גדול וענינו כמו עושק: כי אם עשו תעשו׳ עשו מקור בוי״ו במקום ה״א למ״ד הפעל: ועבדו׳ כתוב בלא יו״ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים: ואם לא׳ מבואר הוא: כי

והצתי אש ו׳ בקריא׳ וסימניהו׳ והצתי אש בשעריה׳ והצתי אש ביערה׳ בבתי אלהי מצרים׳ והצתי אש בעריו׳ והצתי אש בחומת דמשק׳ והצתי אש בחומת רבה: עשו ד׳ כתיב ו׳ בסוף וסימ׳ דרכך ומעלליך׳ כי אם היטב תטיבו׳ כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ואתנהו ביד איל גוים׳ וי״ש ספרי״ם נמסר בזנותך

מן הדבר מן החרב ומן הרעב ביד נבוכדראצר מלך בבל וביד איביהם וביד מבקשי נפשם והכם לפי חרב לא יחוס עליהם ולא יחמל ולא ירחם: ואל העם הזה תאמר כה אמר יהוה הנני נתן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות: הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה והיתה לו נפשו לשלל: כי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה נאם יהוה ביד מלך בבל תנתן ושרפה באש:

ולבית מלך יהודה שמעו דבר יהוה: בית דוד כה אמר יהוה דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם: הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם יהוה האמרים מי יחת עלינו ומי יבוא במעונותינו: ופקדתי עליכם כפרי מעלליכם נאם יהוה והצתי אש ביערה ואכלה כל סביביה:

כב

כה אמר יהוה רד בית מלך יהודה ודברת שם את הדבר הזה: ואמרת שמע דבר יהוה מלך יהודה הישב על כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים האלה: כה אמר יהוה עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה: כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה מלכים ישבים לדוד על כסאו רכבים ברכב ובסוסים הוא ועבדו ועמו: ואם לא תשמעו את הדברים האלה בי נשבעתי נאם יהוה כי לחרבה יהיה הבית הזה:

ד׳ בכו׳ אית בהון מן מן ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ד׳ חל׳ ׳ ב׳ יחיה ק׳ ׳ ב׳ רפ׳ ׳ ב׳ חל׳ ׳ מעלליכם ק׳ חסר ׳ ב׳ חל׳ בליש׳ ׳ ו׳ רפייך ׳ ל׳ ׳ כ״ה שמעי ובכל׳ מוגה שמע ׳ ל׳ ׳ ל׳ חס׳ ׳ ד׳ כתיב וי״ו ׳ ועבדיו ק׳ ׳ ב׳ חס׳

מן מותא ומן חרבא ומן כפנא ביד נבוכדראצר מלכא דבבל וביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון וימחינון לפתגם דחרב לא יחוס עליהון ולא יחמול ולא ירחם: ולעמא הדין תימר כדנן אמר יי׳ האנא יהב קדמיהון ית אורח חיי וית אורח מותא: דיתיב בקרתא הדא יתקטל בחרבא ובכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכשדאי דצירין עליכון ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא: ארי חל רוגזי בקרתא הדא לבישא ולא לטבא אמר יי׳ בידא דמלכא דבבל תתמסר ויוקדיניה בנורא: ולבית מלך שבטא דבית יהודה קבילו פתגמא דיי׳: בית דוד כדנן אמר יי׳ דינו לצפרא דינא ושיזבו אניסא מיד דאניס ליה דלמא ידלק כאישתא רוגזי וישיצי ולא יהי חייס מן קדם בישות עובדיכון: האנא שלח רוגזי עלך דיתבא בתוקפא בקרוין כריכן אמר יי׳ דאמרין מן יחות עלנא ומן יעול בבירניתנא: ואסער עליכון בפירי עובדיכון אמר יי׳ ואדליק אישתא בקרוהא ותשיצי בכל סחרנהא: כדנן אמר יי׳ חות לבית מלך שבטא דבית יהודה ותתנבי תמן ית פתגמא הדין: ותימר קבל פתגמא דיי׳ מלך שבטא דבית יהודה דיתיב על כורסי דוד את ועבדך ועמך דעלין בתרעיא האילין: כדנן אמר יי׳ עיבידו דינא וצדקתא ושיזבו אניסא מיד דאניס ליה וגיור יתם וארמלא לא תונון ולא תנסון ודם זכיי לא תשדון באתרא הדין: ארי אם מעבד תעברון ית פתגמא הדין ויעלון בתרעי ביתא הדין מלכין יתבין לדוד על כורסותיה רכיבין ברתיכין ובסוסון הוא ועבדוהי ועמיה: ואם לא תקבלון ית פתגמיא האילין במימרי קיימית אמר יי׳ ארי לחורבא יהי ביתא הדין: ארי

רשי

והיתה לו נפשו לשלל׳ כאדם השולל שלל וחוטפו והולך לו כן תהיה לו נפשו שלולה מן המית׳ מן ההורגי׳: פני׳ כתרגומו רוגזי: מיד עושק׳ טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הגזלן העושק את אחרים: ואין מכבה׳ שלא ימלט לכם שריד: יושבת העמק׳ ירושלם היא בתוך עמק׳ ד״א שהעמיק הקב״ה עצה עליך להחריבך: צור המישור׳ הר שכל סביביו מישור: מי יחת עלינו׳ מי יחנה עלינו כמו כי שם ארם נחתים: אל תונו׳ זו אונאת דברי׳: גלעד

מעלליהם ב׳ כתי׳ ה״א באמצע וקריל׳ כ׳

כה אמר לית כות׳ בסיפ׳ כ״ו פסו׳ אית בהון אל׳

אחר גו״ס במקום אם עשו תעשו דס״פרא ובדקתי אח״כ בספרים מדוייקים ומצאתיו בה״א ותמיה לי אם כ״ן למ״ה לא נמנה עם אותם ד׳ עש״ה שה״ם כתובי׳ בה״א ואם ואמ״ר שהוא בוי״ו א״כ נשב״ש כ״ל הספרים המדוייקי׳ שבכ״לם נמסר על כ״ל אחד מהד׳ עש״ו ד׳ כתיב וי״ו וג״ם ספרי המסר ועוד תמיה לי למ״ה נמנה הסכלת עשו דאוריתא עם הד׳ כתיב ה׳ מאחר שהוא בוי״ו ונמסר עליו לית כתיב וי״ו ימנה אותו עם אותם שה״ם בוי״ו ונתקשתי בהאי עניינא טובא ולא ידענא מ״ה למימר ב״ה:

רש"י

גלעד אתה לי וגו', אילו את חביב קדמי כבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשויניך מדברא גלעד בית המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם: וקדשתי, וזמנתי: וכרתי מבחר ארזיך, לפי שדמהו ללבנון נופל כאן הלשון הזה: אל תבכו למת, ליהויקים שימות לפני השער כשיסחבוהו להגלותו: בכו להולך, ליהויכין ולצדקיהו אמור מעתה חביבה מיתתו של יהויקים שנאמר בו ונבלתו תהיה מושלכת לחרב ביום ולקרח בלילה מחייו של יהויכין שנ' בו וארוחתו ארוחת תמיד וגו': אל שלום, הוא צדקיהו וכן נקרא בדברי הימים והרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בבני יאשיהו שבתחלה מלך יהואחז ואחר כך יהויקי' ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו: אשר יצא, ואף על פי שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאילו יצא: הוי בונה ביתו, על יהויקים הוא אומר שהוא היה רשע וסוף הענין מוכיח לכן כה אמר יי' אל יהויקים וגו': בית מדות, בית גדול כמו אנשי מדות שיש בהן מה למדוד: וקרע לו, והרחיב לו אחרי' הגיהו וקרע לו ופתח לו וכן תקרעי בפוך קרעת שיש ירדת כולן לשון פתיחה: וספון בארז, מסכך הגג בארזים: ומשוח בששר, ומצייר בסממני' תירגם יונתן בששר צבע הוא ממין הציורים, ל"א ומשוח בששר [illegible] כמו חוט המשיחה: התמלך, התאריך ימי' על שאת' מתחרה להשביר על ממשלתך להודיע שאתה מלך: אביך, יאשיה שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה וראה טוב כל ימי חייו: על

רד"ק

כי כה אמר יי' גלעד אתה לי ראש הלבנון, אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש ממלכת ישראל אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היא ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישר' וכן היית ראש הלבנון שנקראת גם כן ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר סביבותיך כאילו לא נושבו: אם לא, ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והדומים להם: נושבה, כתוב בה"א על הארץ דרך כלל וקרי נושבו על הערים ויונתן פי' גלעד בית המקדש ותרגם הפסוק כן ארי כדנן אמר יי' על בית מלך שבטי וגו' כשעמוד: וקדשתי, אזמן עליך משחיתים שישחיתו בתיך: איש וכליו, ר"ל וכלי משפו להפיל הבית: מבחר ארזיך, ר"ל קירוי הבתי' שספונים כמו שאמר למטה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה אמ' על קירות הבתים הספונים בארז: והפילו על האש, כמו שנ' וישרוף את בית יי' ואת בית המלך וגו' וי"ת ואזמן עליך מחבלי' וגו' כשעמוד: ועברו, מבואר הוא וכן ואמרו: אל תבכו למת, למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוציאו אותו מירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא משיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין ואמ' בעבור יהויקי' אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא ל"ז שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז"ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר משיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשי' לגהוץ ולתספורת ואמר בכו בכו להולך בלא בני' בכו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: כי כה אמר יי' אל שלום בן יאשיהו, שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע"פ שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדין משגלה ומת בבבל

בכו ובכו ה' כתיב ו' בקריאה וסימ' כי עם בציון ישב, בכו בכו להולך, הלוך ובכו ילכו: בגת אל תגידו דמיכה, בכו תבכה בלילה ודמעתה: ואת הארץ ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ואת הארץ תסחרו, ואת הארץ אשר נתתי לאברהם רפ', וירא מנחה כי טוב ואת הארץ, ואת הארץ הזאת ירשנו, בעת, כי במקום אשר

ירמיה כב

כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה עַל־בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה גִּלְעָד אַתָּה לִי רֹאשׁ הַלְּבָנוֹן אִם־לֹא אֲשִׁיתְךָ מִדְבָּר עָרִים לוֹא נוֹשָׁבָה׃ וְקִדַּשְׁתִּי עָלֶיךָ מַשְׁחִתִים אִישׁ וְכֵלָיו וְכָרְתוּ מִבְחַר אֲרָזֶיךָ וְהִפִּילוּ עַל־הָאֵשׁ׃ וְעָבְרוּ גּוֹיִם רַבִּים עַל הָעִיר הַזֹּאת וְאָמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָעִיר הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת׃ וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם׃ אַל־תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל־תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת־אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ׃ כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה אֶל־שַׁלֻּם בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֹּלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא־יָשׁוּב שָׁם עוֹד׃ כִּי בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא־יִרְאֶה עוֹד׃ הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ בְּלֹא־צֶדֶק וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חִנָּם וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן־לוֹ׃ הָאֹמֵר אֶבְנֶה־לִּי בֵּית מִדּוֹת וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנָי וְסָפוּן בָּאֶרֶז וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר׃ טו הֲתִמְלֹךְ כִּי אַתָּה מְתַחֲרֶה בָאָרֶז אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ׃ דָּן דִּין־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב הֲלוֹא־הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃

ו' בטע' בסיפ' · כשבו ח' · ב' כתי' כן · י"ז וכל וגנותי דכו' בתח' · ז' כתיבי' על אל על · ל' · ה' כתי' כן · ב' מהדו · ח' כסוקי' מטעי' בהון כ' ה' · ל' לכן · ל' · ל' · ל' · ל' זקף · ל' · ב' · ל' · ג' · למת ב' לא חסרתי · דן ג' לישן דין

תרגום

אֲרֵי כְּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בֵּית מַלְךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה אִילוּ אַתְּ חֲבִיב קֳדָמַי מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דְרָם בְּרֵישׁ טוּרַיָא אִם לָא אֵישַׁוֵינָךְ מַדְבְּרָא קִרְוִין דְלָא אִתְיַתְבָא׃ וְאֵיזַמֵן עֲלָךְ מְחַבְּלִין גְבַר וְזֵינֵיהּ וְיִקְטְלוּן שְׁפַר גִיבָּרָךְ כְּמָה דְקַצְצִין אָעֵי חוּרְשָׁא וְרָמָן לְנוּרָא׃ וְיִעִבְרוּן עַמְמִין סַגִיאִין עַל קַרְתָּא הָדָא וְיֵימְרוּן גְבַר לְחַבְרֵיהּ עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְקַרְתָּא רַבְּתָא הָדָא׃ וְיֵימְרוּן עַל דִשְׁבָקוּ יַת קְיָמָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן וּסְגִידוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וּפַלְחוּנוּן׃ לָא תִבְכּוּן עַל מִית וְלָא תְרַוּוּן עֲלוֹהִי בְּכוֹ מִבְכָּא לִדְגָלֵי אֲרֵי לָא יְתוּב עוֹד וְיֶחֱזֵי יַת אַרְעָא דְיַלְדוּתֵיהּ׃ אֲרֵי כְּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל שַׁלּוּם בַּר יֹאשִׁיָה מַלְךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דִמְלוֹךְ תְּחוֹת יֹאשִׁיָה אֲבוּהִי דִגְלָא מִן אַתְרָא הָדֵין לָא יְתוּב לְתַמָן עוֹד׃ אֱלָהֵן בְּאַתְרָא דְאַגְלִיאוּ יָתֵיהּ תַּמָן יְמוּת וְיַת אַרְעָא הָדָא לָא יֶחֱזֵי עוֹד׃ וַוי דְבָנֵי בֵּיתֵיהּ בְּלָא קְשׁוֹט וְעִלִּיתֵיהּ בְּלָא דִינָא כַּד חָזֵי בְּחַבְרֵיהּ מְפַלַּח מַגָן וְאַגְרֵיהּ לָא יְהַב לֵיהּ׃ דְאָמַר אֶבְנֵי לִי בָּתִּין דִמְשַׁח וְעִלְיָין מְרַוְחָן וּפַצִים לֵיהּ חַרְכִּין וּמְטַלַּל בִּכְיוֹרֵי אַרְזַיָא וּמְצַיֵר בְּסַמְמָנִין׃ הַאַתְּ מְדַמֵי לְמֶהֱוֵי כְּמַלְכָּא קַדְמָאָה אֲבוּךְ הֲלָא אֲכַל וּשְׁתָא וַעֲבַד דִין דִקְשׁוֹט וְזַכּוּ בְּכֵן טַב לֵיהּ׃ דָן דִין מִסְכֵּן וַחֲשׁוֹךְ בְּכֵן הֲוָת טַב הֲלָא הִיא דַעְתָּא דְרָעֵינָא בָהּ אֲמַר יְיָ׃

הגלו אתו, וכל את השמים ואת הארץ דכוו': דן ג' לישן דין וסימ' וגם את הגוי אשר, דן דין עני ואביון אז טוב, אין דן דינך למזור, וכל שום איניש וקרתא דכוו':

רד"ק

ורז"ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' כי שלום הוא יהואחז כי במצרים מת וכבר בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים: הוי בונה ביתו, זהו נאמר על יהויקים שזכר בפתם אל תבכו למת כמו שפירשנו ואחר שפירש ההולך פי' המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן זכרו בפי' בסוף הפרשה לכן כה אמר יי' אל יהויקים: ברעהו יעבוד חנם, היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו זהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעל יי' לא יביטו ואמר פעלו העי"ן בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו ובא זה בחולם הפ"א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירוש שכר פעלתו לא יתן לו זהו חנם שאמר וכן לא תלין פעלת שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז"ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו: האומר אבנה לי, אומר לבנות ובנה: בית מדות, גדולות וכן אנשי מדות: עליות מרוחים, מן ורוח לשאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרוחים מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ ותהו שאמר וקרע לו חלוני ופירו' פתח לו חלוני' כתרגומו ופצים ליה חרכין, חלוני כמו חלוני' וכן על דברי חוזי כמו חוזים ואורני' חורי וחשופי שת והדומי' להם: וספון בארז, פירו' בית מדות שזכר הוא מקורה בקורות ולחות ארזים ועוד הוא משוח בששר פירו' מצוייר במיני צבעונים וזכר אחד מהם שמציירים בו ברוב והוא ששר נקרא בערבי זנג'פור ובלעז מיני, ספון, מקורה כמו חלקת מחקק ספון אתם יושבים בבתיכם ספונים, בארז בקמץ האל"ף בזקף, ומשוח שם התאר בפלס קרוב רחוק ונקרא מעשה הציור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה: התמלוך, התחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתים הנאים הבנוים בחמס: מתחרה בארז, מתערב בארז כלומ' בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך: אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה, כלומ' אני תופש אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבנינך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס כמו שאמ' כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך וגו' ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וי"ת הא את מדמי למהוי כמלכא קדמאה רוצה לומר כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה וקרא דוד ארז כי היה כארז בלבנון: דן דין עני, הלא היא הדעת אותי נאם יי', פי' אותו בפסוק כה אמר יי' אל יתהלל חכם וגו' וי"ת הלא היא דעתא דרעינא אמר יי': כי

רד"ק

כי אין ׳בצעך׳ אחר חמדתך בממון: המרוצה׳ ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם אינו משרשו כי ימצא זה הענין מנחי העי״ן כמו לא יכהה ולא ירוץ והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אותם ומכריחם לעבודתו זהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בדברי הימים ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיהם: לכן׳ הוי אחי והוי אחות׳ הספד הקרובים כמו שאמר הוי אדון והוי הודה הספד העם ואיך יספדו אותו אם זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקים ואע״פ שלא נזכרה הודה כמו והדרו ר״ל מלכותו כמו שת״י ווי על מלכותיה והה״א במקום וי״ו הכנוי כה״א אהלה והרומים לו: קבורת חמור׳ ר״ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקים וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלם כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכי׳ אותו בגלות בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו להקבר: עלי הלבנון׳ אמר כנגד כנסת ישראל ראי אם יש לך עזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרים שהיית בוטחת בהם וסלקת בטחונך ממני עתה כבא שברך צעקי להם אם יושיעוך כי גם להם בא שבר כי מלך אשור נשבר ומצרים גם כן נשברו ע״י נבוכד נצר בימי יהויקים כמו שאמ׳ ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ואע״פ שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצא ממצרים וגו׳ באחרונ׳ בא נבוכד נצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר״ל עלי להר הלבנון וכן ובבשן ר״ל ובהר הבשן כי מן ההרי׳ ישמע קול הצועק למרחוק: וצעקי׳ בקמץ העי״ן מפני הזקף והצד״י מפוארת בקמץ חטף: מעברים׳ מכל עבר ומכל צד גם כן צעקי וראי כי לא יועילוך כי נשברו כל מאהביך ות״י סקי לבית מקדשא וצווחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שתרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז״ל ואמרו למה נקרא בית המקדש לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישראל אבל ובבשן שתרגם ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היו תמיד בהמות לקרבן: דברתי אליך בשלותיך׳ אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל: מנעוריך׳ רוצה לומר דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמצותיו היה הדור ההוא וכן פי׳ חסד נעוריך: כל רעיך תרעה רוח׳ כתרגומו כל פרנסיך ר״ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם׳ תרעה רוח תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאילו הרוח הדיחה אותם. ותירגם יונתן יתבדרון לכל רוח: כי אז תבושי׳ כשיכלה בטחונך: יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים׳ יושבתי מקוננתי ביו״ד יתירה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרים גם במבטא אהבתי לדוש מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן יושבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה רוצה לומר מיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון וזכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז: מה נחנתי׳ עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימצא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו ובזה יתפרש לשני הפנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך מכל אשר בבית וקוננת בארזים בבא לך החבלים: חי אני׳ כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות: חותם על יד ימיני׳ הטבעת שחותמים בה השטרים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על ידי הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקנך: אתקנך׳ שרשו נתק ודגש התי״ו מורה חסרון הנ״ון והנ״ון האחרונה נוספת כנ״ון יברכנהו ויש דרש על הנ״ון היתר׳ אמרו שבמקום שניתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורי׳ ושאל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמר לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: ונתתיך׳ כל אלו ביד שאמר לענין אמרם וכן אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים זה הכפל גם כן לחזק לענין ההוא ופירוש ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך: אשר אתה יגור מפניהם׳ שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם: וביד נבוכד נצר מלך בבל׳ שהוא מלך עז וקשה כמו שנאמר עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו: וביד הכשדים׳ שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר:

והשלתי

מסורה

ולבך ה׳ בקריא׳ וסי׳ בספר שפטי׳ סימן י״ו: הודו ה׳ בקריא׳ וסימ׳ הוי אדון והוי הודה ל׳ כתי׳ ה׳ ויהי כזית הודו׳ כסוס הודו למלחמה׳ כסה שמים הודו׳ הודו על ארץ ושמים וירם קרן: עלי ו׳ בקריא׳ וסימ׳ עלי באר ענו לה׳ עלי הלבנון וצעקי ובבשן תני׳ עלי גלעד וקחי צרי׳ על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון׳ עלי עילם צורי מדי׳ ולא אמר עלי לשלום לביתך: כניהו ג׳ וסימ׳ חי אני נאם יי׳ כי אם יהיה׳ העצב נבזה נפוץ׳ וימלך מלך צדקיהו:

מקרא

כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה: קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָם: עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ כָּל־מְאַהֲבָיִךְ: דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ בְּשַׁלְוֺתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי: כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ: יֹשַׁבְתִּי בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתִּי בָּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתְּ בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה: חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ: וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים:

תרגום

אֲרֵי לֵית עֵינָךְ וְלִבָּךְ אֱלָהֵין עַל מָמוֹנָא לְמֵינַס וְעַל דַּם זַכַּי לְמִשְׁפַּךְ וְעַל עוּשְׁקָא וְעַל דִּבְרְעוּת נַפְשָׁךְ לְמֶיעְבַּד: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל אָחִי וַוי עַל אֲחָתָא לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל מַלְכָּא וַוי עַל מַלְכוּתֵיהּ: כְּמָה דִמְשַׁגְּרַן יָת נְבֵלַת חֲמָרָא כֵּן יְשַׁגְּרוּן יָת נְבִלְתֵּיהּ יִתְגְּרַר וְיִשְׁתְּדֵי לְהַלָּאָה לְתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם: סַקִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וְצַוְּחִי וּבְתַרְעֵי טוּר בֵּיתָא אֲרִימִי קָלִיךְ וְצַוְּחִי עַל מְגִיזָתָא אֲרֵי אִתְּבָרוּ כָּל רַחֲמָךְ: שְׁלַחִית לְוָתִיךְ יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיָּיא כַּד הֲוַת יָתְבָא שְׁלֵיוָא אֲמַרְתְּ לֵית אֲנָא מְקַבְּלָא אוּלְפַן דָּא אוֹרְחָתִיךְ מִזְּעוּרִיךְ אֲרֵי לָא קַבֵּילִית לְמֵימְרִי: כָּל פַּרְנָסָךְ יִתְבַּדְּרוּן לְכָל רוּחַ וְרִיחֲמָךְ בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן אֲרֵי בְּכֵן תִּבְהֲתִין וְתִתְכַּנְעִין מִכֹּל בִּישְׁתָךְ: דְּיָתְבָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בֵּינֵי מַלְכַיָּא מְרַבְיָא בְּנָהָא מַה תַּעְבְּדִין בְּמֵיתֵי לִךְ עָקָא וְזִיעֲהָא כְּחִיבְלִין לְיָלֵידְתָּא: קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִם יְהֵי כָּנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּגְלַף דְּעִיזְקָא עַל יַד יְמִינִי אֲרֵי מִתַּמָּן בְּמֵימְרִי אַגְלֵינָךְ: וְאֶתְּנִינָךְ בְּיַד דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ וּבְיַד דְּאַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד דְּכַשְׂדָּאֵי:

ואיטלטל

רש"י

על בצעך׳ לגזול ממון: המרוצה׳ ריצוץ דלים ועושק יוכיח עליו כי עשוק ורצוץ תמיד כמוכים בלשון מקרא וכן את׳ מי עשקתי ואת מי רצותי: הוי הודו׳ הוי על תפארתו: קבורת חמור יקבר׳ כמה דמשגרין ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבילתיה יסגרון יסחבון: עלי הלבנון וצעקי׳ סקי לבית מקדשא וצווחי: ובבשן תני קולך׳ על הבשן שיחרב ויונתן תירגם ובתרעי טור ביתא ואיני יודע לפרש היאך נופל לשון בשן בשערי הבית אם לא בשביל הדלתו׳ שעושין מאלוני הבשן והוא שם מקו׳ או לשון בשן מקום בקעה רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבית המקדש: וצעקי מעברים׳ וצווחי על מגיזתא והם לשון מקום: בשלותך׳ כשהיתה בשלוה: כל רועיך׳ כל מלכיך: תרעה רוח׳ רוח קדים תרוצצם: מקוננת בארזים׳ שמשמת קנך במגדלות בתי ארזים לבנות בית מדות: מה נחנת׳ מה תמצא חן בשביל גובה מגדליך בעיני שודדיך בבא לך חבלי׳ של לידה ומנחם פתר נחנת לשון חניה אבל רבותינו פתר אותו לשון חן: חותם על ידי ימיני׳ חקוק וחתום בתוך בשר זרועי: אתקנך׳ אנתקך לשון התיקם כצאן לטבחה עד התיקנו אותם והנ״ון יתירה בו ומדרש אגדה במקום שניתק נתקן שעשה תשובה בבבל ונשאל הקב״ה שנשבע כתבו את האיש הזה ערירי ונולד לו זרובבל בבבל ונאמ׳ לו על פי הנביא ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כלפי שאמר לאביו אם יהיה חותם על יד ימיני אנתקנו:

והשלתי

והטלתי, כמו והשלכתי וכן ויטילו את הכלים ובאמרו אשר ילדתך ר"ל שהיא דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר ושם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם : על הארץ אחרת, בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן נכריה הכבש אחד הדוד אחד : אשר לא ילדתם שם, שלא תמצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם : ושם תמותו, גם זו קללה כלומר בארץ טמאה תמותו : ועל הארץ, כמו ואל הארץ ורבים כמוהו : אשר הם מנשאים את נפשם, שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה כמו שאמר הנה כלי בית יי' מושבים מבבל עתה מהרה וכו' ובעבור זה היו מנשאים את נפשם ובוטחים על שקר הת לך יהויכין ושאר הגולים : העצב נבזה, הה"א ה"א השאלה לפיכך היא פתוחה. אמ' אם כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לצלמי' והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת מ משליך אותו ומשבר אותו וזהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדים כי בהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו : הוטלו, כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו שהרי אמר עליו ערירי ואפשר שהיו לו בנים בגלותו בגולה ומתו בבבל והנה הוא ערירי וכפל הענין ואמר הושלכו אחר שאמ' הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות לחזק הדבר : ארץ ארץ ארץ, כבר כתבתי בפסוק היכל יי' היכל יי' היכל יי' מה ש פירש בו אדוני אבי ז"ל ויתכן לפרש כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי מ מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב נחמו נחמו עמי והדומי' להם ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ היכל יי' היכל יי' היכל יי' עוה עוה אשימנה והקריאה לארץ ר"ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן וכל הארץ באו מצרימה. ות"י מארעיה אגלוהי לארע אוחרי ארעא דישראל קבילו פ פתגמא דיי' : כה אמר יי', כתבו, זה הכנוי כנוי ראה ריא בני סולו סולו והדומים להם : ערירי, אם היו לו בנים ימותו בחיין ואם לא היו לו לא יהיו לו : לא יצלח בימיו, כי כל ימי חייו היה בשבי : כי לא יצלח, וגם בזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רבותינו ז"ל שעשה תשובה בבית האסורים ואמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה ש שמקרעת גזר דינו של אדם ש' כתבו את האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ו ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו אר"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי ובתר

מנשאים ג' וסימ' ועל הארץ אשר הם, ולא יהיה פליט, מנשאים את היהודים : וזרעו ז' בקריאה וסימ' נמס בסדר בלק : ג' פסוקי' משלשי' בקריא' וסימ' ארץ ארץ ארץ שמעי דבר יי', קדוש קדוש קדוש יי' צבאות, עוה עוה אשימנה, וחד היכל יי' היכל יי' היכל יי' המה יאותם יו חס' בסיפרא וסימ' הבית אתם ולא חלו'

וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־אִמְּךָ אֲשֶׁר יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת אֲשֶׁר לֹא־יְלִדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ׃ וְעַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ׃ הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּ׃ אֶרֶץ אֶרֶץ אָרֶץ שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה כִּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה׃

הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים וּמְפִצִים אֶת־צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת־עַמִּי אַתֶּם הֲפִצֹתֶם אֶת־צֹאנִי וַתַּדִּחוּם וְלֹא פְקַדְתֶּם אֹתָם הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיכֶם אֶת־רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ וַאֲנִי אֲקַבֵּץ אֶת־שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל־נְוֵהֶן וּפָרוּ וְרָבוּ׃ וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם וְלֹא־יִירְאוּ עוֹד וְלֹא־יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ נְאֻם־יְהוָה׃

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ׃ בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־יִקְרְאוֹ יְהוָה צִדְקֵנוּ׃

וְאֵיטַלְטֵיל יָתָךְ וְיָת אִמָּךְ דִּילֵידְתָּךְ לַאֲרַע אוּחֲרִי דְּלָא אִיתְיְלֵידְתּוּן תַּמָּן וְתַמָּן תְּמוּתוּן׃ וּלְאַרְעָא דְּאִינוּן מַטְעַן יָת נַפְשְׁהוֹן לְמִיתַּב תַּמָּן לְתַמָּן לָא יְתוּבוּן׃ בְּסִירָא חַלָּשָׁא מְטַלְטְלָא גַּבְרָא הָדֵין כָּנְיָה כְּמָנָא דְּלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ מָה דֵּין אִיטַּלְטָלוּ הוּא וּבְנוֹהִי וְאִתְגְּלִיאוּ לְאַרְעָא דְּלָא יְדָעוּ׃ מֵאַרְעֵיהּ אַגְלוּהִי לַאֲרַע אוּחֲרִי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַבִּילִי פִּתְגָּמֵי דַייָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּתוּבוּ יָת גַּבְרָא הָדֵין דְּלָא וְלַד גַּבְרָא דְּלָא יִצְלַח בְּיוֹמוֹהִי אֲרֵי לָא יִצְלַח מִזַּרְעֵיהּ גְּבַר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וְעָבֵד שׁוּלְטָן עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃

וַוי פַּרְנְסַיָּא דִּמְאַבְּדִין וּמְבַדְּרִין יָת עַם דְּאִתְקְרִי שְׁמִי עֲלוֹהִי אֲמַר יְיָ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל פַּרְנְסַיָּא דִּמְתַפַּרְנְסִין יָת עַמִּי אַתּוּן בַּדַּרְתּוּן יָת עַמִּי וְטַלְטֵלְתִּינוּן וְלָא תְבַעְתּוּן יָתְהוֹן הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיכוֹן יָת בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר יְיָ׃ וַאֲנָא אֵיכְנֵישׁ יָת שְׁאָרָא דְּעַמִּי מִכָּל מְדִינָתָא דְּאַגְלֵיתִי יָתְהוֹן לְתַמָּן וְאָתֵיב יָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן׃ וְאָקִים עֲלֵיהוֹן פַּרְנָסִין וִיפַרְנְסוּנוּן וְלָא יִדְחֲלוּן עוֹד וְלָא יִתַּבְרוּן וְלָא יְזוּעוּן אֲמַר יְיָ׃

הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאָקִים לְדָוִד מְשִׁיחַ דְּצַדִּיקַיָּא וְיִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְיִצְלַח וְיַעְבֵּד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא׃ בְּיוֹמוֹהִי יִתְפַּרְקוּן דְּבֵית יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁרֵי לִרְחָצַן וְדֵין שְׁמֵיהּ דִּיהוֹן קָרַן לֵיהּ יִתְעַבְדַן לָנָא זָכְוָן מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמוֹהִי׃ בכן

רשי

והטלתי, לשון השלכה : מנשאים את נפשם, לשון תנחומי' שנפשם מתנשאה להתנחם ולומ' עוד נשוב לארצנו : העצב נבזה, תמיה היא שמא צלם נשבר ונבזה האיש הזה מ שהושלך מעל פני כמי שאין חפץ בו : נפוץ, נשבר כמו כנבל יוצר תנפצם אחרי' הניהו העצב כמו העצבים מעציבין את הקטן במסכת שבת כלומר האתה נבזה ונפוץ בעיניך כעולל קטן שמעציבין אותו מ מילו"ויליר בלעז אין זה כדי : הוטלו, הושלכו לשון השלכה שאין לה תקומה כמו כי יפול לא יוטל : ארץ ארץ ארץ, מארצו גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישר' שמצורבר יי' ד"א ארץ ארץ ארץ שהיא ארץ שבארצו חשובה שבכולן, ד"א ארץ ישראל שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל : גבר אשר לא יצלח בימיו, כינבוהו : הוי רועים, מלכי יהודה : לא פקדתם אותם, לא נזהרתם לשומרם : ולא יפקדו, ולא יחסרו לשון ולא נפקד ממנו איש : יי' צדקנו, ה' מצדיק אותנו בימיו של זה : והשכיל, ויצליח : לנביאים

האותי הם מכעיסים, ואת למדתי אתם, ולא פקדתם אתם, ואני אקבץ את, את ירושלם ואת ערי, אל אתאב, וצוית אתם אל אדניהם, ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים, עד תמי אתם בידו, בבלה יובאו ושמה, ותקרא אתם, השכם ולמד, ויהי בפגש אתם, אתם זכר יי' קדמא, ואביא אתם בית יי' :

דגלה כתיב ובמי כניה אסיר כמו שאלתיאל בנו וגו' : הוי רועים, אמר על מלכי יהודה הרעים אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי כלומר שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות : לכן, ולא פקדתם אותם, ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונם שלא פקדתם אותם הנני פקד עליכם את רוע מעלליכם : ואני אקבץ, אם על גלות בבל אמר יהיה פי' ולא ייראו עוד זמן רב או יהיה כמשמעו לעולם והוא אומ' על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון : והקימותי, ורעום, ירעו אותם כמו הרועה הטוב : ולא יפקדו, לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש : הנה ימים באים, צמח צדיק, זהו המשיח וקראו צמח שיהיה נאנו בעולם כנאת צמח השדה שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כמו שאמר יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים ומלך מלך ואמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למצן בצוע בצע ממטיר עליו מטר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך ובהוסיפו מלך הוא לחזק המלכו' שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שאמר עליו וימשלו מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ : והשכיל, הצליח ובאתי ונצלת וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרי' זולתו : בימיו, וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו, יקראו ישראל יקרא המשיח בזה השם יי' צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק יי' לנו קיום תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך הקריאה שקרא משה רבי' עליו השלום למזבח יי' נסי וקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו וכן ושם העיר מיום יי' שמה ות"י דיהווין קרן ליה וגו' כבעמוד : לכן

לכן, אלה שני הפסוקים נאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת המלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות והענין אחד והכפל בכל מקום לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם: לנביאים, בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר יי' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו אים כתאות לבו כי דבר יי' לנו שלא תבא עליכם רעה: רחפו, התנודדו וכן מן הכבד מרחפת על פני המים: וכגבר עברו יין, עבר עליו היין כלומר שגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני יי' שהוא מחולל ע"י הנביאים האלה: ומפני דברי קדשו, שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי יי' הם מה שהם אומרים: כי מנאפים, איך יוכלו ליפות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועת שקר נשחתה הארץ אלו שתי הדעות הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר להטעותם כי לא תבוא עליהם רעה והנה הם רואי' בעיניהם כי רוב ארץ ישרא' נשחתה מפני רוב מעשיהם ה' הרעים: נאות מדבר, מקום מרעה הבהמות: ותהי מרוצתם רעה, זריזותם ומרוצתם הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל אלא לרעה: וגבורתם לא כן, וכן גבורתם אינה לדבר אמת: כן, פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולמנע' מלספר חלומות' ודברי שקריהם והם מתגברים על נביאי האמת ואומרים להם שלא יתנבאו בשם יי' כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם יי' ולא תמות בידינו ות"י מרוצתם ענין רצון וכן הרג' ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון: כי גם נביא גם כהן חנפו, בכרי בגזרת פעל ופי' נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן ר"ל ספר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן הוא מכהני הלוים כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם: חנפו, ענין רשע ומשוא פנים ות"י גניבו ארחתהון: גם בביתי, כי גם בבית המקדש היו עובדים ומזבחים לאלהים אחרים: לכן יהיה, כחלקלקות באפלה, כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כל שכן כשתהיה אפלה שלא יראה אנה ימשוך ואנה ילך: ידחו ונפלו בה, כאלו ידחה אותם דוחה מאחריהם כי על כל פנים יפלו בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש סבות חלקות הדרך והאפלה והדחיה ידחו מלעיל שלא כמנהג נחי הלמ"ד: ובנביאי שומרון, תפלה, כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא פתן תפלה ענין דבר גרוע שאין לו טעם: הנבאו בבעל, כי אחאב עבד הבעל וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ארבע מאות וחמשים איש בימי אחאב שהרגם אליהו ואחרי כן קמו אחרים שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב בתשובה, הנבאו חסר תי"ו התפעל ומשפטו התנבאו: ובנביאי ירושלם, לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דרך רעה: שערורה, פי' רשע ולכלוך: נאוף, כמו שנאמר בצדקיהו ובאחאב וינאפו את נשי רעיהם: והלוך בשקר, שהיו אומרים כי דבר יי' בהם: וחזקו ידי מרעים, שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם: לבלתי שבו, שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי ראו אומר מה שלא ראו: כסדום, כאנשי סדום: ויושביה כעמורה, ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים: לכן, מאכיל אותם לענה, אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות: חנופה, רשע ונשוא פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם: לכל הארץ, לכל יושבי ארץ יהודה: כה אמר יי', על דברי הנביאים, כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ונתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל: מהבילים, מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזון שהם אומרים מלבם הוא לא מפי יי': אומרים

רשי

רשי

לנביאים נשבר לבי בקרבי, לדברי הנביאים האומרים שלום יהיה לכם נשבר לבי: רחפו, הולכים ושבים ככנפי צפור המרחף על קנו ט' טרנבלירט בלעז: מפני יי', שאני שומע ממנו גזרה רעה אלא: מפני אלה, שבועת שקר: אבלה, חרבה: מרוצתם, קורשא בלעז ות"י למון רכון: גם נביא גם כהן: אפילו אלו שהכל למידין מהם: גם בביתי מצאתי רעתם, שהעמידו צלם בהיכל: ולא כן, לא בדין: בחלקלקות, ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה והאדם נופל חלקלקות באפלה כשלון על כשלון חלקלקות באור יש כשלון אפלה בלא חלקלקות יש כשלון: ובנביאי שומרון ראיתי תפלה, קודם שגלו ובנביאי ירושלם אני רואה עתה שערורה דבר מגונה: וחזקו ידי מרעים, אומרי' לרשעים שלום יהיה לכם: לבלתי שבו, שלא ישובו המריעי' איש מרעתו: וכל

צפנה ה' בסיפרא וסימ' נמסר בריש סיפרא סימ' ג': לא כן יט וסימ' ויאמ' יוסף אל אביו לא כן אבי, לא כן לכו נא הגברים ועבדו, לא כן עבדי משה בכל ביתי, ואתה לא כן נתן לך, לא כן אוחילה לפניך, כי איש מהר אפרים, לא כן ביתי עם אל, והוא לא כן ידמה ב' בפסו', שמענו גאון מואב גא מאד, הקשבתי

לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים: כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפנה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם:

לנבאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני יהוה ומפני דברי קדשו: כי מנאפים מלאה הארץ כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן: כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יהוה: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה כי אביא עליהם רעה שנת פקדתם נאם יהוה:

ובנביאי שמרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל: ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה:

לכן כה אמר יהוה צבאות על הנבאים הנני מאכיל אותם לענה והשקתים מי ראש כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ:

כה אמר יהוה צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יהוה:

בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יימרון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילהן יהון משתען בגבורתא דיי דאסיק ודאיתי ית זרעא דבני ישראל מארע ציפונא ומן מדינתא דאגליתינון לתמן ויתבון על ארעהון:

מן קדם נביי שקרא איתבר לבי במעי זעו כל גרמי הויתי כגבר רוי וכגברא דמשתטי מן קדם חמריה מן קדם יי ומן קדם פתגמי קודשיה: ארי זנאין איתמליאת ארעא ארי מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא יבישו דירוות מדברא ועל דמסגן כרעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגיברהון לא יצלחון: ארי אף ספר אף כהן גניבו אורחתהון אף בבית מקדשי גליין קדמי בישתהון אמר יי: בכן תהי אורחתהון להון כמשרועין בקבלא יתקלון ויפלון בה ארי איתי עליהון בישתא שנת סעורן חוביהון אמר יי: ובנביי שמרון חזיתי רשע מתנבן בשום טעותא ומטען ית עמי ית ישראל: ובנביי ירושלם חזיתי שנו זניין ומהלכין בשקר ומתקפין יד מבאשין בדיל דלא למתב גבר מן בישתיה הוו קדמי כולהון כסדום ויתבהא כעמורה: בכן כדנן אמר יי צבאות על נביי שקרא האנא מייתי עליהון עקא מרד כגידין ואשקינון כס דלווט ביש כרישי חיוין ארי מן נביי ירושלם נפקת חנפותא לכל יתבי ארעא: כדנן אמר יי צבאות לא תקבלון לפתגמי נביי שקרא דמתנבן לכון מטען אינון לכון רשע לבהון ממללין לא במימר דיי:

ואשמע, וגבורתם לא כן, אני ידעתי, לא כן אנחנו עשים היום הזה, ויחפאו בני ישראל, לא כן הרשעים כי אם כמוץ, ולב כסילים לא כן, כי לא כן אנכי עמדי, וחד ולא כן בדיו: תפלה ג' בקריא וסימ' ובנביאי שמרון ראיתי תפלה, בכל זאת לא חטא איוב, מעיר מתים ינאקו, וסימ' קרתא דאיוב שמרון: לכן יד בטעמא בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ז':

וכל הולך בשרירות לבו וגו׳ · ולכל הולך בשרירות לבו וגו׳ : מי עמד בסוד ה׳ · וישמע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו ולא הרשעים האלה שמיעה הראשונה שבמקרא זה שמיעה ממש שמיעה האחרונה קבלה : מזמות · לשון מחשבה : מתחולל · משתכן מחזר לשכון ועל ראש רשעים ישכון :

ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי וגו׳ יהיה להם לשמוע דברי ולהורתי את עמי ולא להטעותם בה מעלי : האלהי מקרוב · שאומרים רואה אלה בסומך לי ואין בי כח לשפט את התחתונים שהם רחוקים ממני ואיני יודע במעשיהם : אם יסתר איש · זהו כפל תמיהה האלהי מקרוב כדרך כל תמיהות הכפלות : עד מתי · ינבאו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנבאים שקר לקיים מחשבתם שהם חושבים להשכיח את עמי שמי וגו׳ : תרמית · לשון מרמה : פטיש · פי״ק בלע״ז ויש אומרי׳ מרט״יל בלע״ז : מגנבי דברי · איש מרעהו · איש מאת רעהו יש להם מרגלים אצל נביאי האמת ושומעין סגנון שלהם שהם מתנבאים בו ואומרין נבואת שקר באותו לשון כמו שעש׳ חנניה בן עזור שמע את ירמיה מתנבא בפסוק העליון הנני שובר את קשת עילם והוא ניבא בפסוק התחתון שברתי את עול מלך בבל כמו שאמרו רבותינו בסנהדרין : יספר חלום · יספרנו לשון הנביא כשאר חלומות ולא יחזקנו בדברי נבואה : מה לתבן את הבר · מה ענין שקר אצל אמת את הבר עם הבר : הלא

אומרים אמור · המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם והדומים לו : וכל הולך בשרירות לבו · שמו ולכל הולך ולמ״ד למנחאי שזכר עומדת במקום שנים : כי מי עמד · כי מי מהם שעמד בסוד השם רוצה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם :

וירא · פירוש במראה הנבואה : וישמע · הראשון בשוא הוי״ו והשני בפתח הוי״ו : הנה סערת יי׳ חמה יצאה · עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות כי דבר יי׳ הנבואה קיים כאילו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעים כלם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה ואמר אע״פ שאין האל עושה משפט ברשעים כלם הנה ימים באים שתצא סערת יי׳ · חמה יצאה בחמה תצא אותה הסער׳ מלפני האל ותחול על הרשעים עד כלותם : וסער מתחולל · כפל הענין לחזק הדבר ויונתן תירגם בהפרש מעט ביניהם שתרגם סערת מזופיתא ותרגם וסער מתחולל ועלעול משתגש וענין מתחולל ויחול ענין נפילה וחניה כמו יחולו על ראש יואב : לא ישוב · באחרית הימים · זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי עד אותם הימים הרי אתם כאילו אינכם מתבוננים בה לפי שאינכם רואים כליון הרשעים ובאמרו בינה אחר התבוננו הוא לתוספת באור ולחזק הפעולה כמו קצף יי׳ על אבותיכם קצף ויכס דוד כוס למען טבוח טבח והדומים להם ובאמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחית המתים בימות המשיח : לא שלחתי את הנביאים · אלא נביאי השקר אני לא שלחתי אותם : והם רצו · מהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם בשמי : ואם עמדו בסודי · ואם הוא כמו שהם אומרים שעמד׳ בסודי ודבר הנבואה באה להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא שיחזיקו ידי מרעים · ווי״ו וישיבום כוי״ו ושמאת טבועים כדתה ונתתי בשמכם והדומים להם שהוא לתנאי כלומר אם יהיה זה יהיה זה : האלהי מקרוב · כמו אלהים אחרים שנאמר עליהם חדשים מקרוב באו וכי אינני אלהי

ז׳ פסוקי׳ אית בהון ואני אני וסימ׳ ויאמר יעקב אל שמעון · וישב אל אחיו · ואמר לכם אתם תרשו · תמול באך והיום אניעך · ואמרת בלבבך מי ילד לי · אם יסתר איש במסתרים · ואני אהיה להם לאלהים : הנביא ב׳ רפ׳ וסימ׳ אשר אתו חלום · אשר ינבא לשלום : דברי י״ג וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ ג׳ :

אֹמְרִים אָמוֹר לִמְנַאֲצַי דִּבֶּר יְהוָה שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְכֹל הֹלֵךְ בִּשְׁרִרוּת לִבּוֹ אָמְרוּ לֹא־תָבוֹא עֲלֵיכֶם רָעָה׃ כִּי מִי עָמַד בְּסוֹד יְהוָה וְיֵרֶא וְיִשְׁמַע אֶת־דְּבָרוֹ מִי־הִקְשִׁיב דְּבָרִי וַיִּשְׁמָע׃ הִנֵּה סַעֲרַת יְהוָה חֵמָה יָצְאָה וְסַעַר מִתְחוֹלֵל עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל׃ לֹא יָשׁוּב אַף־יְהוָה עַד־עֲשֹׂתוֹ וְעַד־הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ בִּינָה׃ לֹא־שָׁלַחְתִּי אֶת־הַנְּבִאִים וְהֵם רָצוּ לֹא־דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְהֵם נִבָּאוּ׃ וְאִם־עָמְדוּ בְּסוֹדִי וְיַשְׁמִעוּ דְבָרַי אֶת־עַמִּי וִישִׁבוּם מִדַּרְכָּם הָרָע וּמֵרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב אָנִי נְאֻם־יְהוָה וְלֹא אֱלֹהֵי מֵרָחֹק׃ אִם־יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים וַאֲנִי לֹא־אֶרְאֶנּוּ נְאֻם־יְהוָה הֲלֹא אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא נְאֻם־יְהוָה׃ שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־אָמְרוּ הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי שֶׁקֶר לֵאמֹר חָלַמְתִּי חָלָמְתִּי׃ עַד־מָתַי הֲיֵשׁ בְּלֵב הַנְּבִאִים נִבְּאֵי הַשָּׁקֶר וּנְבִיאֵי תַּרְמִית לִבָּם׃ הַחֹשְׁבִים לְהַשְׁכִּיחַ אֶת־עַמִּי שְׁמִי בַּחֲלוֹמֹתָם אֲשֶׁר יְסַפְּרוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ כַּאֲשֶׁר שָׁכְחוּ אֲבוֹתָם אֶת־שְׁמִי בַּבָּעַל׃ הַנָּבִיא אֲשֶׁר־אִתּוֹ חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וַאֲשֶׁר דְּבָרִי אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מַה־לַתֶּבֶן אֶת־הַבָּר נְאֻם־יְהוָה׃

אָמְרִין בִּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן לִדְמַרְגְזִין קֳדָמַי מַלֵיל יְיָ שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וְכָל דְאָזֵיל בְּהִרְהוּר לִבֵּיהּ אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן בִּישְׁתָא׃ אֲרֵי לָא קָמוּ דְאִתְגְלֵי לְהוֹן רָז מִן קֳדָם יְיָ וְלָא חֲזוֹ וְלָא שְׁמָעוּ יַת פִּתְגָמוֹהִי וְלָא אֲצִיתוּ לְמֵימְרֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ׃ הָא מְזוֹפִיתָא מִן קֳדָם יְיָ בִּרְגַז נַפְקַת וְעַלְעוֹל מִשְׁתַּגֵשׁ עַל רֵישׁ רַשִׁיעִין יְחוּל׃ לָא יְתוּב רוּגְזָא דַיְיָ עַד דְיִעְבֵּד וְעַד דִיקַיֵים מַחְשְׁבַת רְעוּתֵיהּ בְּסוֹף יוֹמַיָא תִּסְתַּכְּלוּן בַּהּ אִסְתַּכָּלָא׃ לָא שְׁלָחִית יַת נְבִיֵי שִׁקְרָא וְאִנוּן רְהִיטִין לְאַבְאָשָׁא וְלָא מַלֵילִית עִמְהוֹן וְאִנוּן מִתְנַבַּן שְׁקַר׃ וְאִילוּ קָמוּ אִתְגְלֵי לְהוֹן רָז מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁמָעוּ פִּתְגָמֵי יַת עַמִּי וְאָתֵיבִינוּן מֵאוֹרְחַתְהוֹן בִּישְׁתָּא וּמִבִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן׃ אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא אֱלָהָא עֲתִידְנָא לְחַדָתָא עָלְמָא לְצַדִּיקַיָא׃ אִם יְדַמֵי גְבַר לְאִיטַמָרָא כִּיד בְּסִיתְרָא וְקֳדָמַי הֲלָא גְלֵי אֲמַר יְיָ הֲלָא יַת שְׁמַיָא וְיַת אַרְעָא יְקָרִי מַלֵי אֲמַר יְיָ׃ שְׁמִיעַ קֳדָמַי יַת דְאָמְרִין נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי שִׁקְרָא לְמֵימַר פִּתְגַם נְבוּאָה בְּחֶלְמָא אִיתְחֲזָא לִי׃ עַד אִימָתִי אִית בְּלִבְּהוֹן דִנְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן שְׁקַר וּמִתְנַבַּן רְשַׁע לִבְּהוֹן׃ דְמַחְשְׁבִין לְאַנְשָׁאָה יַת עַמִּי שְׁמִי בְּחֶלְמֵיהוֹן דְמִשְׁתָּעַן גְבַר לְחַבְרֵיהּ כְּמָה דִשְׁבָקוּ אֲבָהַתְהוֹן יַת פּוּלְחַן שְׁמִי וּמְקַיְימִין בְּשׁוּם טַעֲוָתָא׃ נְבִיאָה דְעִמֵיהּ חֶלְמָא יִשְׁתָּעֵי חֶלְמָא וּדְפִתְגָמֵי עִמֵיהּ יְמַלֵל פִּתְגָמֵי קְשׁוֹט הָא כְּמָה דְיִפְרֵשׁ מְדַמֵי בֵּין תִּבְנָא לְעִיבוּרָא כֵּן פָּרֵישׁ בֵּין צַדִּיקַיָא לְרַשִׁיעַיָא אֲמַר יְיָ׃ הלא

מרחוק הלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואינני כמו אלהים חדשים אלא אשר לא יראו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר ות״י הלא אלהא בריית עלמ׳ וגו׳ כבעמוד : אם יסתר · אני מלא · כמו וכבוד יי׳ מלא את המשכן כלומר שהיה ממלא את המשכן כי נאמר זה על האור שנברא כי אני מלא רוצה לומר אני ממלא כלומר כי בכל מקום אני וזה דרך משל כי הוא יתברך איננו גוף שיהיה ממלא מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ ותירגם יונתן יקרי מלי : שמעתי · חלמתי חלמתי · הכפל לחזק הענין והיו אומרים שהוא חלום של נבואה : עד מתי · היש בלב · רוצה לומר היש לעולם כמו שאמר עד מתי : נבאי השקר · מבנין נפעל : ונביאי תרמית לבם · כמו מרמה כלומר הם נביאי׳ מהתרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה : החושבים להשכיח את עמי שמי · כי הם מונעים אותם לשמוע אל נביאי האמת המדברים בשמי כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ושכחו שמי כן עתה שוכחים שמי בחלומות נביאי השקר ות״ת כמה דשבקו אבהתהון וגו׳ כבעמוד : הנביא · אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה הבאה בחלום כי החולם יספר חלומו ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי החלומות מדמיון המחשבו׳ בהקיץ והמחשבות בעתידות לא יצדקו רובם וכן אמר וחלומו׳ שוא ידברו : ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת · ידבר דבר שהוא אמת אם יהיה דברי בחלום לנביא ידבר דברי דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החולמים הם כמו התבן והתבן אין בו הנאה כי אם למאכל הבהמות או למלאכה והבר הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר ואמר בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין דבריו אלא ספור דברים שראה בחלומו כמו שיספר דברים ששמע אין לשכל בהם חלק כי אם בכח המדמה אבל דברי חלום הנבואה האמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי רוצה לומר השכלי עם כח המדמה ויונתן תירגם הא כמה דפרים בין תבנא לעבור׳ כן פרים בין רשיעיא לצדיקיא ור״ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אמר רבי יונתן כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים : הלא

הלא כה דברי · דברי החולמים הם כטלים כי מה שתראו כי הם אומרי׳ שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתבא ותשרף את אשר תמצא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי יעשה ולא יפול דבר: לכן הנני על הנביאים · כלומר הנני עליהם לכלותם וכן תירגם יונתן הא שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרשה ואמר שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות א׳ אומות העולם כמו שהתנבא ירמיהו על האמות והיו הולכים לעם ואומרי׳ להם כה אמר השם לעמון ועניין הנבואה כמו שאמ׳ ירמיהו בביתו לתלמידיו כדי ש׳ שיאמינו העם להם באמרם להם בשם יי׳ שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז״ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו כאמ׳ כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר יי׳ צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה ו׳ וכמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר יי׳ אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל׳ וחומר כמאן דאתמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון כח ומתק שפתי׳ ועליהם נאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם היו אומרים לעם דברי שלום בשם יי׳ והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי ש׳ שישמעו להם ועל זה אמרו רבותי׳ זכרונם לברכה המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומו׳ שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו א׳ אומרים אותה לעם בשם יי׳: הנני · הלוקחים לשונם · המחליקים לשונם וכן הטתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו כמו שאמ׳ במתק שפתיה תדיחנו: הנני על נבאי · משמש כפעל ובפחזותם · ובקלותם כלומ׳ בקלות דעתם וכן אנשים רקים ופוחזים: וכי ישאלך · האל יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא יי׳ היה דעתם וכונתם ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלו דבר יי׳ בלשון משא: או הנביא · כנביאי שקר · ויונתן תירגם ספר וכבר פירשנוהו: או כהן · מכהני הלוים: את מה משא · תאמר להם את שאלתם שאולים מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכם זו תהיה תשובת שאלתם ותירגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטוש יתכון: והנביא · מבואר הוא: כה · איש על רעהו · כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: מה ענה יי׳ · כמו מה דבר וכן ועניתָ ואמרת ויען איוב הראשון: ומשא יי׳ · כי המשא יהיה לאיש דברו · לכל איש מהם יהיה המשא דברו כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמע נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים כלומר בלבבכם תהפכו אותם מנבואה לכבדות: יי׳ צבאות · כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר: אלהינו · כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי דברו של אדם הוא נשיאות שפתיו כמו שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי כלומר וכראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות: כה · מבואר הוא: ואם · מבואר הוא: לכן הנני ונשיתי אתכם נשא · מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליהם כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה · ונשיתי ונטשתי וכבר כתבנו כי בבא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ר״ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואותי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שקניתי אתכם וכרתי ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה: ונטשתי

כג	הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְהוָה וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע:
ל׳ ל׳ ותס׳	לָכֵן הִנְנִי עַל־הַנְּבִאִים נְאֻם־יְהוָה מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ:
ג׳ בכ׳ ל׳	הִנְנִי עַל־הַנְּבִיאִם נְאֻם־יְהוָה הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם:
ל׳ ל׳	הִנְנִי עַל־נִבְּאֵי חֲלֹמוֹת שֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה וַיְסַפְּרוּם וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַחֲזוּתָם וְאָנֹכִי לֹא־שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְהוֹעֵיל לֹא־יוֹעִילוּ לָעָם־הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה:
ב׳ ל׳ ל׳ ח׳ ל׳	
ה׳ ר״פ ל׳	וְכִי־יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ־הַנָּבִיא אוֹ־כֹהֵן לֵאמֹר מַה־מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־מַה־מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה:
ג׳ ר״פ	וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הָאִישׁ הַהוּא וְעַל־בֵּיתוֹ:
ל׳ ג׳	
א׳	כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶל־אָחִיו מֶה־עָנָה יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה:
ב׳ בתרי לי׳ ל׳	וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ־עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ וַהֲפַכְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵינוּ:
ב׳	כֹּה תֹאמַר אֶל־הַנָּבִיא מֶה־עָנָךְ יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה:
ל׳	וְאִם־מַשָּׂא יְהוָה תֹּאמֵרוּ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲמָרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מַשָּׂא יְהוָה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תֹאמְרוּ מַשָּׂא יְהוָה:
ל׳ ל׳	לָכֵן הִנְנִי וְנָשִׁיתִי אֶתְכֶם נָשֹׁא

הֲלָא כָּל פִּתְגָמַי תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא אָמַר יְיָ וּכְפַטִּישָׁא דִּמְפַגַּע כֵּיפָא: בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אָמַר יְיָ מְגַנְּבִין פִּתְגָּמַי גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ: בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אָמַר יְיָ דְּמִתְנַבַּן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאָמְרִין כֵּן אָמַר: הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל דְּמִתְנַבַּן חֶלְמִ דִּשְׁקַר אָמַר יְיָ וּמִשְׁתָּעַן וּמַטְעַן יָת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהוֹן וּבְבַקְרוּתְהוֹן וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּנוּן וְלָא פַקֵּדְתִּינוּן וַהֲנָאָה לָא יְהוֹן לְעַמָּא הָדֵין אָמַר יְיָ: וַאֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ עַם הָדֵין אוֹ סָפַר אוֹ כָהֵן לְמֵימַר מַה נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְתֵימַר לְהוֹן כְּדֵין נְבוּאֲתָא וְאַרְטוֹשׁ יַתְכוֹן אָמַר יְיָ: וְסָפַר וְכָהֵן וְעַמָּא דְּיֵימַר נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְאַסְעַר עַל גַּבְרָא הַהוּא וְעַל בֵּיתֵיהּ: כְּדֵין תֵּימְרוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וּגְבַר לַאֲחוּהִי מַה אֲתֵיב יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ: וּנְבוּאָה בִּשְׁמָא דַייָ לָא תִדְכְּרוּן עוֹד אֲרֵי נְבוּאֲתָא תְהֵי לִגְבַר דִּמְקַיֵּים פִּתְגָּמֵי רְעוּתֵיהּ וְאַתּוּן מְרַמַּן לְבַטָּלָא יָת פִּתְגָּמֵי אֱלָהָא קַיָּמָא דַייָ צְבָאוֹת אֱלָהָנָא: כְּדֵין תֵּימַר לִנְבִיָּא מַה אֲתִיבָךְ יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ: וְאִם נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַייָ תֵּימְרוּן בְּכֵן כִּדְנַן אָמַר יְיָ חֲלָף דַּאֲמַרְתּוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַייָ וְשַׁלְחִית לְוָתְכוֹן לְמֵימַר לָא תֵימְרוּן נְבוּאֲתָא מִקֳּדָם יְיָ: בְּכֵן הָאֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי וְאַרְטוֹשׁ יַתְכוֹן מִרְטַשׁ וְאַרְחֵיק יַתְכוֹן וְיָת

ויספרום ב׳ וסימ׳ לאביהם · ויתעו את עמי : וכי י״ד ר״פ בנביאים וסי׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו · וכי הקים יי׳ להם · וכי ימצא איש את · וכי תאמרון אל יי׳ דמלכים · וכי יאמרו אליכם דרשו · וכי תאמר אלי אל יי׳ דישעיה · וכי ישאלך העם הזה · וכי תאמר בלבבך · וכי יאמרו השרים · וכי אנחנו מקטירים · וכי יעשה הנשיא נדבה · וכי תאכלו וכי תשתו · וכי תגשון עור · וכי יתן מתנה:

הלא כה דברי כאש · לא היה לטעות ולדמות חלומותם לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת כעניין שנאמ׳ ותהי בלבי כאש בוערת ואומר ויד יי׳ עלי חזקה: הלוקחים לשונם · המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון נאם יי׳ כנביאי האמת למען יאמינו בם: ובפחזותם · לשון התהון איסטורדיזון בלע״ז: מה משא יי׳ · לשון שחוק לפי שנבואתו להם למשא: ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי וגו׳ · ונטשתי ועזבתי אומרים לכם מה ה׳ המשוי אתם למשא להקב״ה והוא אמר טיטום ויסליך אתכם מעל זרועותיו משמים ארץ כך שמעתי: כי המשא יהיה לאיש דברו: אף על פי שאתם מהפכין את המשא לגנאי מ׳ משא דבר יי׳ לאיש דברו ולאיש עצתו הוא מגלהו ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והיא עיקר אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה מ׳ משאוי של פורענות למי שאומרו השואל מה משא: ע״א משא יי׳ לשון נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר ה׳ הקב״ה בלשון שבא ה׳ הסיגנון אליו והסיגנון לא היה מפרש הדיבור כל כך והיה נביא ה׳ השקר מהפך את ה׳ הפירו׳ לצד אחר והיה מדבר בדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא יי׳ את לשון הסגנון אלא מה דבר ומה ענה את פ׳ פירוש הדבר שאלו לנביא האמת לאמר לכם מה הקב״ה אומר ולהיכן מטין את ד׳ דבריו: כי המשא יהיה לאיש דברו · סיגנון שתוס הקב״ה אומרו שתם לאיש עצתו שאינו חשוד להפכו ואתם שואלים אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב״ה וזהו שאמר למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו גם זה לשון מיוסר: כה תאמר אל הנביא · כשאתם באים לשאול דברי מאת הנביא: ונשיתי · לשון גיד הנשה ולשון ונשתה גבורתם קופץ ומטלטל ממקום למקום: [ולא ימושו ממני כל אלה ולא] דורלוי

ואת העיר ה' בקריא' וסימ' וילחמו בני יהודה דשפטים / והמה לקחו את אשר עשה מיכה / ונתתי את הבית הזה כשלה / ככה אשביר את בני יהודה דירמיה / ונשיתי אתכם נשוא / והוספתי על ימיך דמלכים / את אדום ואת מואב / ומכף מלך אשור אצילך דישעיה : ואת שרי ג' בקריא' וסימ' ויעבר יורם צעירה / וחברו דד"ה / והנה שני דודאי תאנים : תאכלנה ד' בקריא' וסימ' הדוד האחד תאנים טבות / התאני' הטבות טובו'

ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכם מעל פני : ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח :

כד

הראני יהוה והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יהוה אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש ואת המסגר מירושלם ויבאם בבל : הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע : ויאמר יהוה אלי מה אתה ראה ירמיהו ואמר תאנים התאנים הטבות טבות מאד והרעות רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע :

ויהי דבר יהוה אלי לאמר : כה אמר יהוה אלהי ישראל כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה : ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש : ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יהוה והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לבם :

וכתאנים הרעות אשר לא תאכלנה מרע כי כה אמר יהוה כן אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת שריו ואת שארית ירושלם הנשארים בארץ הזאת והישבים בארץ מצרים : ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקמות אשר אדיחם שם : ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הדבר עד תמם מעל האדמה אשר נתתי להם ולאבותיהם :

כה

הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה

ח' · ל' · ל' · כ"ח וכניהו · ג' · ל' חס' · ל' · ג' ב' מ' וא' חס' · ד' · ג"ט · ב' א' חס' וא' מ"ל · ו' חס' · ל' · ב' · ג' א' חס' · לזעוה ק' · יתיר את כימן · י"ג ככו' את את את ב' · ר' מ"ל בככו' · ד' בטע' · ד'

קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי : ואתן עליכון חיסודי עלם ותתפינון איתכנעות עלם דלא תפסוק :

אחזיני יי והא תרין סלין תינין מחתין מקדם היכלא דיי בתר דאגלי נבוכדנצר מלכא דבבל ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית רברבי יהודה וית אומניא וית תרעיא מירושלם ואובילינון לבבל : סלא חדא תינין טבא לחדא כתינין בכירין וסלא חד תינין בישין לחדא ורבישין בישן לחדא דלא מתאכלן מבישו : ואמר יי לי מה את חזי ירמיה ואמרית תינין תיניא טבתא טבן לחדא ודבישן בישן לחדא דלא מתאכלין מבישו :

והוה פתגם נבואה מקדם יי עמי למימר : כדנן אמר יי אלהא דישראל כתיניא טבתא האילין כן אישתמודע ית גלוות יהוד דאגליתי מן אתרא הדין לארע כסדאי לטבתא : ואישוי מימרי עליהון לטבא ואתיבינון לארעא הדא ואיבנינון ולא אפגר ואיקיימנון ולא אטלטל : ואתן להון לב למידע דחלתי ארי אנא יי ויהון קדמי לעם ואנא איהוי להון לאלה ארי יתובון לפולחני בכל לבהון : וכתיניא בישתא דלא מיתאכלא מבישו ארי כדנן אמר יי כן אתן ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי וית שארא דירושלם דאישתארו בארעא הדא ודיתבין בארעא דמצרים : ואיתנינון לזיע ולבישא לכל מלכות ארעא לחיסודין ולמתל ולשועי וללוטא בכל אתריא דאגלינון לתמן : ואיגרי בהון ית דקטלין בחרבא בכפנא ובמותא עד דיסופון מעל ארעא דיהבית להון ולאבהתהון :

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל עמא דבית יהודה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה היא

רשי

דודאי / קדרות : מועדים / מוכנים : החרש והמסגר / תלמידי חכמים שגלו עם יכניה וכבר פירשתיו בספר מלכים החרש והמסגר לימ"ט ורא"ה ליפור"טיר בלע"ז / נ"א החרש והמסגר החרש לשון חרש והמסגר לשון סוגר כלומר חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שם מותקים מסגר שהיו סוגרים ואין פותח : כתאני הבכורות / שבישלו כל צרכן בתחלת בכורי תאנים שהם חביבות על מוצאיהם בראשיתם : כן אכיר את גלות וגו' / הרי זה מקרא מסורס כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי כבר יכניה וגלותו : אתוש / לשון עקירה : ולשנינה / שישננו וידברו הכל בפורענות' : לזעוה / לרעה בכל ממלכו' הארץ שישמע הרעה הבאה עליהם ויזועו: בשנה הרביעי' / שנה שנתחתם גזר דינם שיגלו ושיתו כוס החימ' כמו שאמו' בענין קח את כוס וגו' וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם : שלם

רדק

ונטשתי אתכם / לעזוב אתכם ואת העיר שאלך שהייתי ממנה ובאמרו מעל פני טעמו למלת אתכם ר"ל כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו וי"ת ואר"טי יתכון מרטש ואירחק יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי"ו והוא הנכון כי התי"ו והטי"ת ממוצא אחד הן ויבאו בענין אחד וכן טעה בטי"ת ותעה בתי"ו ענין אחד הן' וכן אם ינתשו מים זרים בתי"ו כמו ינטשו בטי"ת : ונתתי / וכלימות / שם בשורק הוי"ו ודגש המ"ם : הראני יי' / בחירק הה"א : והנה שני דודאי תאנים / אמר הראני במראה הנבוא' שני דודאי תאני' ואל"ף דודאי תאנים נוספת כאל"ף חמשי' לולאות וכן אמר הדוד אחד בלא אל"ף וענינו כלים וכ"תי סלין : מועדים / מוכני' ומזומנים לאכול והיה זה אחר הגלו' נבוכד נצר מלך בבל את יכניהו : ואת החרש ואת המסגר / יועצים וחכמים היו וי"ת ית אומניא וית תרעיא : הדוד אחד / כתאני הבכורות / המגיעות לעצים כאילו אמר כתאני עצי התאנה המבכרות / בכורות תאר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדו' בעיני מוצאיהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם : וכתאנים / כאילו אמר והנשברים יהיו תאני' הרעו' ואחר כן פירש ואמר כה אמר יי' : והיושבים בארץ מצרים / השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שילכו עם יוחנן בן קרח : לזועה / כתיב וקרי לזעוה והענין אחד כמו כבש וכשב : לחרפה / בלא וי"ו : לשנינה / בלא וי"ו : את הרעב / בלא וי"ו : הדבר / על ירמיהו / כמו אל : היה

מאד / ופתאני' הרעו' אשר לא תאכלנה / ונתתי אותם כתאני' : ובניתי' ב' וסי' והשיבתי את שבות / והשיבתי' על הארץ הזאת / קדמ' חס' : והישבים ג' בקריא' וסימ' וישמחו כל קהל / וכתאני' הרעות / והישבי' הראשוני' דד"ה / חד חס' וב' מ"ל / דתאנים חס' : לין מתחלפין ונתתי' לחרפה ולמשל ולשנינה ולקללה / והחרמתי' לשמה ולשרק' לחרבות עולם / והיתה ולחרב לשמה / ורדפתי לאלה ולשמה ולקללה ולחרפ' / ולא יוכל לחרבה לשמה ולקללה / כי בי נשבעתי כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה :

רדק

היא השנה הראשונה לנבוכד נצר / והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה אך כאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים בנו המליכו פרעה נכו מלך נבוכד נצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן יי' בידו את יהויקים והיא שנה ראשונה לנבוכד נצר: על כל עם יהודה / כמו אל ואל כל יושבי ירושלם / עם יה דה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושלם: זה שלש ועשרים שנה / יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה וב"ג שנה למלכו תחלת נבואת ירמיהו נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י"ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים בנו הנה שלש ועשרים שנה: אשכים ודבר / האלף במקום הא השכם כי אותיו' אה"וי מתחלפות ונכתבה יוד המשך שלא כמנהג עם הרי"ש ברוב: למן עולם ועד עולם / מזמן רב נתנה לאבותיכם ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו ולמ"ד למן עולם לא באה על ענין הדבר אלא לאמתת עצם הדבר ויספיק הענין זולתה וכמוהו למן היום אשר יצא מאר' מצרי' למתי אעתי' לך והדומ' להם: למען הכעיסוני / כתוב ר"ל בעבור שהכעיסוני וקרי הכעיסני למען הכעיס אותי עושים הע"ז לא להנאה שיש להם בה: את כל משפחות צפון / ולמעלה בתחלת הספר אמ' לכל משפחות ממלכות צפונה ושם פי' כי משפחות אומר על העם ו וממלכו' אומר על ראשי הממלכו' ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות: ואל נבוכד נצר מלך בבל עבדי / וטעם ואל אל שולח לא אל ולקחתי או יהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק יי' וירדפו אל מדין: ועל כל הגוים האלה / הסמוכים לאר' או האלה על הגוים שעתיד לזכרם בסמוך בפרשת כוס יין החמה: קול רחים ואור / קול רחים שטוחנין תבלין לסעודת שמחה וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה ות"י קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: כמלאת שבעים שנה / כי נבוכד נצר מלך מ"ה שנה והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל"ז לגלות המלך יהויכין כמו שכתוב בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנ' ח' לנבוכד נצר הרי מ"ה ואויל מרודך מלך כ"ג שנה והיאך ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג' שנים נשארו כ"ג בינתים והשלש לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה ה השלישית נהרג הרי מ"ה וכ"ג הרי ס"ח ושתים לבלשצר הרי ע' לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע' שנה כי לא מת בלשצ' עד שנה שלישית לו: לשממות עולם / שם מקובץ מן שממה והוא סמוך: את כל הכתוב בספר הזה / עם כל הכתוב / כלומ' אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל ה הגוים כל הכתוב בספ' הזה אשר נבא ירמיהו: כי עבדו בם גם המה / עבדו עבר במקום עתיד אמר יעבדו בכשדי' גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס: כי

רשי

שלש ועשרים / יאשיהו מלך שלשים ואחת כא מהם שתים עשר' שנה נשארו תשע עשרה ו וארב' של בנו הרי שלש ועשרים: אשכים ודבר / לשון הווה הייתי משכים ומדבר תמיד: קול רחים / סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם ש שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה: אור נר / סימן משתה כך שנינו בסנהדרין: את כל הכתוב על בבל בספר הזה / בסופו: כי עבדו בם / כמו כי יעבדו בם בבני בבל: גם המה גוים רבים / מדי ופרס: כוס

אשכים ג' מל' בליש' וסימ' מן שלש עשרה שנה / ואשלח אליכם את כל עבדי בתרא / מכרך רעהו בקול גדול בבקר השכים: לאמר ט' ר"פ בקריא' וסימ' לאמר שובו נא איש מדרכו / לאמר לאסורים צאו / לאמר הן ישלח איש את אשתו / לאמר לא כי ארץ מצרים / לאמר לך אתן את ארץ כנען / וחכרו דדה /

הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשֹׁנִית לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל כָּל עַם יְהוּדָה וְאֶל כָּל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר׃ מִן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיֹאשִׁיָּהוּ בֶן אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה זֶה שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה הָיָה דְבַר יְהוָה אֵלָי וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם אַשְׁכֵּים וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ וְשָׁלַח יְהוָה אֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲבָדָיו הַנְּבִאִים הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְלֹא הִטִּיתֶם אֶת אָזְנְכֶם לִשְׁמֹעַ׃ לֵאמֹר שׁוּבוּ נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמֵרֹעַ מַעַלְלֵיכֶם וּשְׁבוּ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם לְמִן עוֹלָם וְעַד עוֹלָם׃ וְאַל תֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם וְלֹא תַכְעִיסוּ אוֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְלֹא אָרַע לָכֶם׃ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם אֵלַי נְאֻם יְהוָה לְמַעַן הַכְעִסוּנִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם לְרַע לָכֶם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת יַעַן אֲשֶׁר לֹא שְׁמַעְתֶּם אֶת דְּבָרָי׃ הִנְנִי שֹׁלֵחַ וְלָקַחְתִּי אֶת כָּל מִשְׁפְּחוֹת צָפוֹן נְאֻם יְהוָה וְאֶל נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי וַהֲבִאֹתִים עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְעַל יֹשְׁבֶיהָ וְעַל כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה סָבִיב וְהַחֲרַמְתִּים וְשַׂמְתִּים לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה וּלְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ וְהַאֲבַדְתִּי מֵהֶם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל רֵחַיִם וְאוֹר נֵר׃ וְהָיְתָה כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְחָרְבָּה לְשַׁמָּה וְעָבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וְהָיָה כִמְלֹאות שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד עַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְעַל הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם יְהוָה אֶת עֲוֹנָם וְעַל אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתִּי אֹתוֹ לְשִׁמְמוֹת עוֹלָם׃ וְהֵבֵאתִי עַל הָאָרֶץ הַהִיא אֶת כָּל דְּבָרַי אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלֶיהָ אֵת כָּל הַכָּתוּב בַּסֵּפֶר הַזֶּה אֲשֶׁר נִבָּא יִרְמְיָהוּ עַל כָּל הַגּוֹיִם׃ כִּי עָבְדוּ בָם גַּם הֵמָּה גּוֹיִם רַבִּים וּמְלָכִים גְּדוֹלִים וְשִׁלַּמְתִּי לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃

היא שתא קדמיתא לנבוכד נצר מלכא דבבל: דאיתנבי ירמיה נביא על כל עמא דבית יהודה ועל כל יתבי ירושלם למימר: מן תלת עשרי שנין ליאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה ועד יומא הדין דנן עשרין ותלת שנין הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי ומליליח עמכון מקדם וממליל ולא קבלתון: ושלח יי לותכון ית כל עבדוהי נביא מקדם ומשלח ולא קבלתון ולא ארכינתון ית אודניכון לקבלא: למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ומבישות עובריכון ותיבו על ארעא דיהב יי לכון ולאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהן ולמיסגד להן ולא תרגזון קדמי בעובדי ידיכון ולא אבאש לכון: ולא קבלתון למימרי אמר יי בדיל דלא לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאבאשא לכון: בכן כדנן אמר יי צבאות חלף דלא קבילתון ית פתגמי: הא אנא שלח ואידבר ית כל מלכות ציפונא. אמר יי ולנבוכד נצר מלכא דבבל עבדי ואיתינון על ארעא הדא ועל יתבהא ועל כל עממיא האילין סחור סחור ואיגמרינון ואישוינון לצדו ולאישתממו ולחורב לעלאו ואובד מנהון קל ביע וקל חדוא וקל חתנין וקל כלן קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: ותהי כל ארעא הדא לחורבא לצדו ויפלחון עממיא האילין ית מלכא דבבל שבעין שנין: ויהי כמשלם שבעין שנין אסער על מלכא דבבל ועל עמא ההוא אמר יי ית חוביהון ועל ארע כסדאי ואישוי יתיה לצדות עלם: ואיתי על ארעא ההיא ית כל פתגמיא דגזרית עלה ית כל דכתיב בספרא הדין דאיתנבי ירמיה על כל עממיא: ארי פלחו בהון אף אינון עממין סגיאין ומלכין רברבין ואישלם להון כאיגוריהון וכעובדי ידיהון:

ל' וכתי' כן · כי אל' סרתי על עם · ל' · ל' ומל' ג' מל' בלים' · ל' דסמי' · ט' ר"פ · ב' · ר"ב · ל' · יג מל' בכו' ב' · הכעיסני ק' · ב' בטע' זקף בסיל' · ל' · ר' · ל' · י' · ל' · ב' · ל' · ג' ב' תס' ורין מל' ט' · והבאיתי ק' · י' מל' ב'

מסרה

לאמר אל הכהנים / לאמ' מתי יעבו' החדש: והבאתים ד' וסימ' והביאותי' אל הר קדשי / והביאותי' על הארץ הזאת / והביאתים אל אדמתם / אל המקום הזה / וכן דינן באתיהו' ישעי' ויחזקא' והביאותים כתיב מל' דמל' ירמיה והביאתי' כתיב חסר וי"ו / עזרא והבאתים כתיב חסר יוד קדמ' והוי"ו: במלאת ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' ויהי במלאת הכלים ותאמר אל בנח הגישה / שלישי' באור תבעיר / במלאות שבעים שנה / שנה מל': גדולים ו' מל' בקריא' וסימ' גדולים חקרי לב / כי עבדו בם גם המה / כשם הגדלים אשר בארץ דד"ה / כי מרפא יניח חטאים ג גדולים / זבדיאל בן הגדלים / ויזבחו ביום ההוא:

ואת ערי ז' וסימ' נמסר במלכי' חלק א סימ' ט: לחרבה לשמה ב' וסי' והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה: ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם: את ד' ר"פ בסיפרא וסימ' את ירושלם ואת ערי יהודה, ודבתריה פרעה מלך מצרים, את אדום ואת מואב, את דדן ואת תימא ואת בוז: תימא ה' וסי' נמסר בישעיה סימ' כ"א: תקומו ב' א' מל' וא' חס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשת' ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו, קדמ' חס': כה אמ'

טו כי כה אמר יהוה אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם: ושתו והתגעשו והתהוללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם: ואקח את הכוס מיד יהוה ואשקה את כל הגוים אשר שלחני יהוה אליהם: את ירושלם ואת ערי יהודה ואת מלכיה את שריה לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כיום הזה: את פרעה מלך מצרים ואת עבדיו ואת שריו ואת כל עמו: כ ואת כל הערב ואת כל מלכי ארץ העוץ ואת כל מלכי ארץ פלשתים ואת אשקלון ואת עזה ואת עקרון ואת שארית אשדוד: את אדום ואת מואב ואת בני עמון: ואת כל מלכי צר ואת כל מלכי צידון ואת מלכי האי אשר בעבר הים: את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קצוצי פאה: ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב השכנים במדבר: ואת כל מלכי זמרי ואת כל מלכי עילם ואת כל מלכי מדי: ואת כל מלכי הצפון הקרבים והרחקים איש אל אחיו ואת כל הממלכות הארץ אשר על פני האדמה ומלך ששך ישתה אחריהם: ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו מפני החרב אשר אנכי שלח ביניכם: והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות שתו תשתו: כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ נאם יהוה צבאות: ל ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת אליהם יהוה ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הידד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ:

ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל לי קבל ית כסא דחמר לוטא הדין מן קדמי ותשקי יתיה ית כל עממיא דאנא שלח יתך עליהון: וישתון ויתגשון ויטרפון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניהון: וקבילית ית כסא מן קדם יי ואשקיתי ית כל עממיא דשלחני יי לותכון: ית ירושלם וית קרויא דבית יהודה וית מלכהא וית רברבהא למיתן יתהון לחורבא לצדו לאישתממו וללוטא ביומא הדין: ית פרעה מלכא מצרים וית עבדוהי וית רברבוהי וית כל עמיה: וית כל מלכי סומכוותא וית כל מלכי ארע עוץ וית כל מלכי ארע פלישתאי וית אשקלון וית עזה וית עקרון וית שארא דאשדוד: ית אדום וית מואב וית בני עמון: וית כל מלכי צור וית כל מלכי צידון וית כל מלכי ניסא די בעיברא דימא: וית דדן וית תימא וית בוז וית כל מקפי פתא: וית כל מלכי ערב וית כל מלכי ערבאי דשרן בשכונין במדברא: וית כל מלכי זמרי וית כל מלכי עילם וית כל מלכי מדי: וית כל מלכי ציפונא דקריבין ודרחיקין גבר לאחוהי וית כל מלכוות עממיא דעל אפי ארעא ומלכא דבבל ישתי בתריהון: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל שתו ורוו ואשתגישו ונפלו ולא תקומון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניכון: ויהי ארי יסרבון לקבלא כסא מן ידך למשתי ותימר להון כדנן אמר יי צבאות משתא תשתון: ארי הא בקרתא דאיתקרי שמי עלה אנא משרי לאבאשא ואתון מדמן ומזכא תזכון לא תזכון ארי דקטלין בחרבא אנא מכלי על כל יתבי ארעא אמר יי צבאות: ואת תתנבי להון ית כל פתגמיא האילין ותימר להון יי ממרומא יכלי וממדור קודשיה ירים מימריה אכלאה יכלי ויתון בזוזין על ארע בית שכינתיה הא בנחתי מעצרא דמרימין קלהון כן ייתי זועה לכל יתבי ארעא: מטא

רשי

כוס יין החימה, כבוסת הפורענות: והשקית אותו, הגבא להם שלא תשוב עוד בשום תשובה: והתגעשו, ויתגעשון: והתהוללו, לשון הוללות ישתטו: כיום הזה, כאשר הם היום לאחר החורבן כתב ירמיהו ספרו: ואת כל הערב, כל שומכוותא אשר ערוב' פרעה ומשענתו עליה' לעזרה הערב גרנטיאה בלע"ז: ואת מלכי האי, כל אלו שמנה עד כאן שכיני ארץ ישראל הם: קצוצי פאה, המוקצים בקצה אותה הרוח: מלכי ערב, ערביא: ואת מלכי הערב, סומכוותא של ערביא: ששך, בבל בגימטריא של את בש: וקיו, קאה שמותה יותר מדאי שמקיא: החרב, התגר של מלחמה: מחל, מתחיל: על נוהו, מתאבל על חורבן ביתו: הידד, לשון הוי שצועקין עושי מלאכה כברה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גיתות רגילין בה: יענה, כל לשון עניה צעקת קול רם הוא: נשפט כח

מסרה
יי' צבאות ז' מיחדין בקריא' וסימ' פקדתי את אשר עשה עמלק, אני לקחתיך מן הנוה דשמואל, וחברו דדה"ו, עולל יעוללו בגפן, התבוננו וקראו, ככה אשבר דסיפר, והיה כי ימאנו, מהבילים המה אתכם, הנה רעה יוצאת, מיכה המרשתי, הנני אשלח בכם, עוד יהיה במקו' לארו' כה אמר יי' צבאות, הנני שובר את קשת, עשוקים בני ישראל, חומות בבל הרחבה, זמן ריש דחגי עד סוף תריסר דכוותהון במ"ב וסימ' שבתי לירושלם ברחמים, רעה את צאן ההרגה: להרע ו' וסימניהון ולא נתנו אלהים להרע עמדי, או נפש כי תשבע, חכמים המה להרע, אנכי מחל להרע, נשבע להרע ולא ימיר, זממתי להרע:

רדק

כי כה אמר, קח, והשקית, הכל במראה הנבואה: היין החמה, חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה וכמוהו העם המלחמה הספר המקנ' והדומים להם: ושתו והתגעשו, התפעל מורכב עם פעל שלא נזכר פועלו וענינו ענין ותגעש ותרעש הארץ: והתהללו, ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע: ואקח, ואשקה, הכל במראה הנבואה: את ירושלם, היא שתתה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכד נצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם: ואת מלכיה, יהויקים ויהויכין וצדקיהו: את שריה, בלא וי"ו: לשרקה, בלא וי"ו: ואת כל הערב, עם מקובץ מעמים נתערבו יחד ות"י סומכוותא לשון ערבוביא: ואת כל מלכי ארץ פלשתים, שאר ארץ פלשתי' לבד הערי' הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים בענין טחורי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל: ואת שארית אשדוד, נראה כי כשלכדה נבוכד נצר נשארה כי נחרבת מקצתה ע"י מלך מצרים או זולתו: ואת מלכי האי, אין בו כל בספר מוגה: קצוצי פאה, השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר ות"י מקפי פאתא: ואת כל מלכי ערב, הם הערביים יושבי אהלים כמו שנ' לא יהל שם ערבי: ואת כל מלכי הערב, השוכני' במדבר' לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פי' הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר: ואת כל מלכי זמרי, אפשר כי זמרי הוא זמרן מבני קטורה: הממלכות הארץ, בא הסמיכות עם ה"א הידיעה שלא כמנהג ברוב וכן באו כמהו הלשכות הקדש היתר הארב והדומים להם מעטים: ומלך ששך, מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך היא בבל ב באלפא ביתא דאת בש: וקיו, כן דרך השכור להקיא אבל השכור אחר שיקיא ושב מעט לדעתו ויקום אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו, וקיו שרשו קאה ובא היו"ד תמורת האל"ף: ממרום ישאג, על דרך משל כאילו ישאג וירים קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש: הידד כדרכים יענה, יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול לחזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלע"ז דואד"ו: נשפט

נשפט ה׳ קמץ וסימ׳ בישעיה ריש סימ׳ נ״ט ובריש סיפרא סוף סימן ב׳ ׃ מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ דסמיכי וסימ׳ מאלהי העמים ׳ והפיצך יי׳ בכל העמים ׳ והיו חללי יי׳ ביום ההוא ׃ לטבוח ד׳ ומ׳ל בקריא וסימ׳ ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ׳ כי מלאו ימיכם לטבוח ׳ אורידם ככרים לטבוח ׳ לטבוח ישרי דרך ׃ סכו ג׳ בקריא וסימ׳ עזב ככפיר סכו כן כתיב ׳ ויהי בעיל׳ כוכו כן כתיב ׳ ויחמ׳ כגן שכו שחת מועדו כן כתיב בשי״ן

בא שאון עד קצה הארץ כי ריב ליהוה בגוים נשפט הוא לכל בשר הרשעים נתנם לחרב נאם יהוה ׃ כה אמר יהוה צבאות הנה רעה יצאת מגוי אל גוי וסער גדול יעור מירכתי ארץ ׃ והיו חללי יהוה ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יספדו ולא יאספו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו ׃ הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו ימיכם לטבח ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה ׃ ואבד מנוס מן הרעים ופליטה מאדירי הצאן ׃ קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יהוה את מרעיתם ׃ ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יהוה ׃ עזב ככפיר סכו כי היתה ארצם לשמה מפני חרון היונה ומפני חרון אפו ׃

בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה מאת יהוה לאמר ׃ כה אמר יהוה עמד בחצר בית יהוה ודברת על כל ערי יהודה הבאים להשתחות בית יהוה את כל הדברים אשר צויתיך לדבר אליהם אל תגרע דבר ׃ אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רע מעלליהם ׃ ואמרת אליהם כה אמר יהוה אם לא תשמעו אלי ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם ׃ לשמע על דברי עבדי הנבאים אשר אנכי שלח אליכם והשכם ושלח ולא שמעתם ׃ ונתתי את הבית הזה כשלה ואת העיר הזאתה אתן לקללה לכל גויי הארץ ׃

וישמעו הכהנים והנביאים וכל העם את ירמיהו מדבר את הדברים האלה בבית יהוה ׃ ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יהוה לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים והנביאים וכל העם לאמר מות תמות ׃

מטא איתרגושא עד סיפי ארעא ארי דינא קדם יי בעממיא מיתפרע הוא לכל בשרא רשיעיא דבהון מסרינון לקטלא אמר יי ׃ כדנן אמר יי צבאות הא בישתא נפקא מעם לעם ועממין רברבין ייתון בגלוי מסייפי ארעא ׃ ויהון קטיליא רמן קדם יי ביומא ההוא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא לא יסתפדון ולא יתכנשון ולא יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא יהון ׃ אלילו מלכיי וצוחו וחופו רישיכון בקיטמ תקיפי עממא ארי שלימו יומיכון לקטלא ותתברון ותפלון דהויתו רגיגין כמני חמרתא ׃ וייבד בית עירוקי מן מלכיא ושיזבא מתקיפי עממא ׃ קל צוחת מלכיא ויללת תקיפי עממא ארי אביז יי ית עמהון ׃ ויצדון מדורי שלמהון מקדם תקוף רוגזא דיי ׃ גלא מלך מכרכיה ארי הוית ארעהון לצדו מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא ומן קדם תקוף רוגזיה ׃

בריש מלכות יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין מן קדם יי למימר ׃ כדנן אמר יי קום בדרת בית מקדשא דיי ותתנבי על כל קרוי דבית יהודה דעלין למסגד בבית מקדשא דיי ית כל פתגמיא דפקידתך לאיתנבאה להון לא תמנע פתגם ׃ מאים ישמעון ויתובון גבר מאורחיה בישא ואתיב מן בישתא דאנא חשיב למעבד להון מקדם בישות עובדיהון ׃ ותימר להון כדנן אמר יי אם לא תקבלון למימרי למהך באוריתי דיהבית קדמיכון ׃ לקבלא לפתגמי עבדי נביא דאנא שלח לותכון מקדם ומשלח ולא קבלתון ׃ ואתן ית ביתא הדין כשילו וית קרתא הדא אתן ללוטא לכל עממי ארעא ׃ ושמעו כהניא וספריא וכל עמא דירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין בבית מקדשא דיי ׃ והוה כד שיצי ירמיה לאיתנבאה ית כל דפקיד יי למללא עם כל עמא ואחדו יתיה כהניא וספריא וכל עמא למימר מימת תמות ׃

מרין

נשפט ׳ כאילו נכנס במשפט עמהם שיענישם על רעתם ונתנם ביד מלך בבל ׃ כה אמר יי׳ ׳ אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע״י נבוכד נצר או תהיה עתידה והוא הנכון ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני ׃ הלילו הרועים ׳ הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ ׃ והתפלשו ׳ התגוללו בעפר או באפר ׃ לטבוח ׳ שיהיו טובחים איש את רעהו ׃ ותפוצותיכם ׳ זאת המלה באה שלא כמנהג כי הפ״א בחולם והת״ו בחירק והנכון הפ״א בשורק והת״ו בצירי כי הוא מן תפוצה בשקל תבונה תמונה והקבוץ תפוצות בשקל תבונות תמונות תשובו׳ ועם כנוי המדברי׳ תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם כאשר מעל ואמר כי בא הפ״א בחולם לזווג התנועו׳ כמו תהוו ות יכסיומו ובא הת״ו בחירק כמו אם לא שריתך לטוב שראוי ם שאריתך כמו שפירשנו ׃ ונפלתם ככלי חמדה ׳ אתם שהייתם ככלי חמדה בשלותכ׳ עתה תפלו ותשברו ות״י ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמרתא ׃ ויללת ׳ בחירק הוי״ו ונח היו״ד לבן אשר ולבן כפתלי בשו״א הוי״ו וחירק היו״ד ׃ מרעית׳ ׳ צאן מרעית והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם ׃ ונדמו ׳ נכרתו כמו גם מדמן תדמי ׃ נאות השלום ׳ מקומות המרעה שהיו רוצים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם ׃ עזב ככפיר סכו ׳ הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד כוך בפלס עוז חוס יאמר ממנו סכו בשקל עזו את׳ כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקד׳ מפני שלא מצא שם רצונו וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו נחרב ׃ כי היתה ארצם לשמה ׳ כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו ׃ מפני חרב היונה ׳ חרון חרב היונה ר״ל חרב האויב האונסת אותם מן ולא יונו נשיאי עוד את עמי ׃ ומפני חרון אפו ׳ והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי׳ היונה מן יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא ׃ בראשית ממלכות ׳ על דברי עבדי הנביאים ׳ כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו ׃ כשלה ׳ כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה ׃

מרוע

נשפט ׳ מתוכח בדין ׃ מירכתי ׳ כתרגומו מסייפי ׃ הלילו ׳ לשון יללה ׃ מגוי אל גוי ׳ שאני משקשקן זה בזה ׃ התפלשו ׳ התגלגלו בעפר וטרליי״ר בלע״ז ׃ ותפוצותיכם ׳ הרי זה מקרא קצר כלומר ותפוצותיכם תקרבנה לבא ׃ ככלי חמדה ׳ כלומר אם תאמרו חשובים אנחנו הרבה יש כלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדים ׃ ונדמו ׳ לשון חורבה לשון הדימנו ונדמה שם ׃ עזב ככפיר וגו׳ ׳ גלה מלכא מכרכיה ככפיר העוזב את סוכו ׃ היונה ׳ משתכרת ביין כן תירגם יונתן ׳ ד״א לשון אונאה ׃ בראשית ממלכות ׳ פרשה זו תחתונה קדמה לעליונה ארבע שנים ׃ בפתח שער בית יי׳ החדש ׳ אחרים הביאו כשגלה יהויכין וקצת כלי בית אלהינו עמו שברו אילו של נבוכד נצר שער המזרחי וחזר צדקיא ותקנו וקראו לכך נקרא חדש ׃

וישמעו

כשלה
ב׳ חד כתי׳ ה׳
וחד כתי׳ ו״ו
וחס׳

מסרה

בקמץ ׃ בראשית ג׳ רפ׳ וסי׳ בלשון תרגום הא מקיים צדקתא ׃ כל לשון נחמה על במ״ז אל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י׳ ׃ שמיעה על י״ב בליש׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימ׳ ב׳ ׃ ואת העיר ח׳ וסימ׳ לעיל בסיפר׳ סוף סימ׳ כ״ג ׃

הנביאים ח׳ מל׳ בירמיה וסימ׳ למן היום אשר׳ הנביאים יהיו לרוח׳ יוציאו את עצמות׳ ויתפשו אתו הכהנים׳ ויאמרו השרים וכל׳ ואלה דברי הספר׳ ואשלח אליכם בתראה׳ הנביאים אשר היו לפני׳ וכל שאר נביאים וכתובים חס׳ כמ״א מל׳ וסימ׳ וכל הנביאי׳ מתנבאי׳ לפניהם: ושמעו ו׳ בקריא׳ וסימ׳ הקבצו ושמעו בני יעקב ב׳ בפסוק׳ האזינו ושמעו קולי ב׳ בפסו׳: הטיבו דרכיכם ומעלליכם׳ ויאמר יהושע

רשי

וישמעו שרי יהודה׳ שתפשו נביאי השקר והכהנים את ירמיה: מיכה המורשתי׳ דמן מרישה: עיים׳ גלים: ויחל׳ לשון תפלה: ואנחנו עושים רעה גדולה׳ אם נהרוג אותו: וגם איש היה מתנבא׳ מי שאמר זו לא אמר זו עד כאן ד דברי צדיקים ועמדו רשעי׳ שהיו שם ואמרו וגם איש מתנבא וגו׳ כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה׳ כך מפור בספרי: בראשית

מדוע נבית בשם יהוה לאמר כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין ישב ויקהל כל העם אל ירמיהו בבית יהוה: וישמעו שרי יהודה את הדברים האלה ויעלו מבית המלך בית יהוה וישבו בפתח שער יהוה החדש: ויאמרו הכהנים והנביאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם: ויאמר ירמיהו אל כל השרים ואל כל העם לאמר יהוה שלחני להנבא אל הבית הזה ואל העיר הזאת את כל הדברים אשר שמעתם: ועתה היטיבו דרכיכם ומעלליכם ושמעו בקול יהוה אלהיכם וינחם יהוה אל הרעה אשר דבר עליכם: ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם: אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני יהוה עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה: ויאמרו השרים וכל העם אל הכהנים ואל הנביאים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יהוה אלהינו דבר אלינו: ויקמו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קהל העם לאמר: מיכיה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יהוה צבאות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער: ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה הלא ירא את יהוה ויחל את פני יהוה וינחם יהוה אל הרעה אשר דבר עליהם ואנחנו עשים רעה גדולה על נפשותינו: וגם איש היה מתנבא בשם יהוה אוריהו בן שמעיהו מקרית היערים וינבא על העיר הזאת ועל הארץ הזאת ככל דברי ירמיהו: וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו וכל השרים את דבריו ויבקש המלך המיתו וישמע אוריהו וירא ויברח ויבא מצרים:

מדין איתנביתא בשמא דיי למימר כשילו יהי ביתא הדין וקרתא הדא תחרוב מבלי יתיב ואתכניש כל עמא על ירמיה בבית מקדשא דיי: ושמעו רברבי יהודה ית פתגמיא האילן וסליקו מבית מלכא לבית מקדשא דיי ויתיבו במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה: ואמרו כהניא וספריא לרברביא ולכל עמא למימר חובת דין דקטול לגברא הדין ארי אתנבי על קרתא הדא כמה דשמעתון באודניכון: ואמר ירמיה לכל רברביא ולכל עמא למימר יי שלחני לאיתנבאה על ביתא הדין ועל קרתא הדא ית כל פתגמיא דשמעתון: וכען אתקינו אורחתכון ועובדיכון וקבילו למימרא דיי אלהכון ויתוב יי מן בישתא דמליל עליכון: ואנא האנא מסיר בידכון עיבידו לי כמה דתקן וכמה דכשר בעיניכון: ברם מידע תידעון ארי אם קטלין אתון יתי ארי דם זכיי אתון יהבין עליכון ועל קרתא הדא ועל יתבהא ארי בקשוט שלחני יי עליכון לאיתנבאה קדמיכון ית כל פתגמיא האלין: ואמרו רברביא וכל עמא לכהניא ולספריא לית לגברא הדין חובת דין דקטול ארי בשמא דיי אלהנא מליל עימנא: וקמו גבריא מסבי ארעא ואמרו לכל קהלא דעמא למימר: מיכה דממרשא הוה מתנבי ביומי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה ואמר לכל עמא דבית יהודה למימר כדנן אמר יי צבאות ציון חקל תיתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא דיי לחישת חורשא: המקטל קטלוהי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל דבית יהודה הלא דחיל מן קדם יי וצלי קדם יי ותב יי מן בישתא דמליל עליהון ואנחנא גרמין לאיתאה בישתא רבתא על נפשתנא: ואף גברא הוה מתנבי בשמא דיי אוריה בר שמעיה מקרית יערים ואיתנבי על קרתא הדא ועל ארעא הדא ככל פתגמי ירמיה: ושמע מלכא יהויקים וכל גיברוהי וכל רברביא ית פתגמוהי ובעא מלכא למיקטליה ושמע אוריה ודחיל וערק ואתא למצרים: ושלח

רדק

מדוע נבית׳ בלא אלף כבעלי הה״א: כשלו יהיה הבית הזה׳ הראשון כתוב בה״א וזה בוי״ו ושניהם חסרים: בפתח שער יי׳ החדש׳ הוא שער המזרחית כמו שת״י במעלנא דתרעא בית מקדשא דיי׳ מדינחאה ופירשו רז״ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ושבע׳ שמות נקראו לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך כ נקרא חדש: ויקומו אנשים מזקני הארץ׳ אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי צדקיהו שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה: הלא ירא את יי׳ כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו׳ ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו: וגם איש היה מתנבא וגו׳׳ כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כ כשהיה מתנבא רעה הנה יהויקים מלך יהוד׳ כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מ מתנב׳ רע כמו ירמיהו גם ירמיהו יהרג: וירא׳ ביו״ד אית׳ וי״וד הפרט נעלמת מהמכתב: אלנתן

מסרה
אל בני ישראל גשו הנה ושמעו: בשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ אין לאיש הזה משפט מות׳ כי כל העמים ילכו איש בשם׳ אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו: ירושלם ה׳ מל׳ וסימ׳ מיכה ח המורשתי׳ ואלה נולדו לו׳ ושם אמו יהועדן דד״ה׳ אחר זה שלח אשר הגלה מירושלים׳ שמעיהו ה׳ וסימ׳ ואל שמעיהו הנלחמי׳ וגם איש היה מתנבא בשם יי׳ וירד בית המלך על׳ ויהי דבר האלהים אל דד״ה׳ ועמה׳ הלוים שמעיהו ונתניהו׳ וכל ושמעיהו דכוו׳ במ״א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם: המיתו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויהי בדרך במלון ויפגשהו׳ ויבקש המלך המיתו׳ יסר בנך כי יש תקוה ואל׳:

אל מצרים ב׳ וסימ׳ וחמדנים מכרו׳ בן עכבור ואנשים אתו : ויביאהו ז׳ וסימ׳ ויאמר אדני בזק׳ ופלשתים לקחו את ארון האלהים׳ ויוציאו את אוריהו׳ וירכיבוהו עבדיו מת ממגדו׳ וישמעו אליו גוים׳ ויתנהו בסוגר בחחים׳ ויבקש את אחזיהו וילכדהו : ג׳ פסוקי׳ דמיי׳ אית בהון אל וגו׳ ואל וגו׳ אל וסי׳ ושלחתם אל מלך אדום וגו׳ מלך מואב׳ אל תשמעו וגו׳ נביאכם וגו׳ קוסמיכם׳ הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו :

וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים את אלנתן בן עכבור ואנשים אתו אל מצרים : ויוציאו את אוריהו ממצרים ויביאהו אל המלך יהויקים ויכהו בחרב וישלך את נבלתו אל קברי בני העם : אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיהו לבלתי תת אתו ביד העם להמיתו :

כז בראשית ממלכת יהויקם בן יאושיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיה מאת יהוה לאמר : כה אמר יהוה אלי עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צוארך : ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב ואל מלך בני עמון ואל מלך צר ואל מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה : וצוית אתם אל אדניהם לאמר כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדניכם : אנכי עשיתי את הארץ את האדם ואת הבהמה אשר על פני הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה ונתתיה לאשר ישר בעיני : ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו : ועבדו אתו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו עד בא עת ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדלים : והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא נאם יהוה עד תמי אתם בידו : ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל ענניכם ואל כשפיכם אשר הם אמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל : כי שקר הם נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם והדחתי אתכם ואבדתם : והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו נאם יהוה ועבדה וישב בה :

ושלח מלכא יהויקים גברין למצרים ית אלנתן בר עכבור וגברין עמיה למצרים : ואפיקו ית אוריה ממצרים ואתיוהי לות מלכא יהויקים וקטליה בחרבא ורמא ית נבילתיה לקברי גלייא : ברם יד אחיקם בר שפן הות עם ירמיה בדיל דלא למימסר יתיה בידא דעמא למיקטליה : בריש מלכות יהויקים בר יאשיהו מלך שבטא דבית יהודה הות פתגמא דנבואה עם ירמיה מן קדם יי למימר : כדנן אמר יי לי עיביד לך חנקין וניריו ותתנינון על צורך : ותשלחינון לות מלכא דאדום ולות מלכא דמואב ולות מלכא דבני עמון ולות מלכא דצור ולות מלכא דצידון ביד איזגדיא דאתן לירושלם לות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה : ותפקיד יתהון לות רבונהון למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כדנן תימרון לריבונכון : אנא במימרי עבדית ית ארעא ית אינשא וית בעירא דעל אפי ארעא בחילי רבא ובאדרעי מרממא ויהבתה לדכשר קדמי : וכען אנא יהבית ית כל מדינתא האילן ביד נבוכד נאצר מלכא דבבל עבדי ואף ית חיות ברא יהבית ליה למפלחיה : ויפלחון יתיה כל עממיא וית בריה וית בר בריה עד דימטי עידן תבר ארעיה אף הוא ויפלחון ביה עממין סגיאין ומלכין רברבין : ויהי עם ומלכו דלא יפלחון יתיה ית נבוכד נאצר מלכא דבבל וית דלא יתן ית צוריה בניר מלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא אסער על עמא ההוא אמר יי עד דאימסר יתהון בידיה : ואתון לא תקבלון מן נבייכון דשקרא ומן קסמיכון ומן חילמי חלמכון ומן עוננכון ומן חרשיכון דאינון אמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל : ארי שקרא אינון מתנבן לכון בדיל לארחקא יתכון מעל ארעכון ואיטלטל יתכון ותיבדון : ועמא דיעיל ית צוריה בניר מלכא דבבל ויפלחיניה ואשריניה על ארעיה אמר יי ויפלחה ויתיב בה :

וען

רדק

אלנתן׳ מלה אחת היא : בראשית ממלכת׳ נבואה זו נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים ואמר לו האל כי כשימלוך צדקיהו אחר מלכו׳ יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומוטות וישלחם למלכי׳ הנזכרים ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויצוה אותם אל המלכים אדוניהם שסלחו אות׳ אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברי׳ הנזכרים בפרשה ויאמר להם ירמיהו גם כן ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה כי נראה כי המלכים הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל לפיכך צוה האל לירמיה שיאמר למלאכים האלה אחר שיכלו דברי אדוניה׳ יאמר להם ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברי׳ האלה וכלכם תביאו צואריכ׳ בעול מלך בבל ורז״ל אמ׳ כי כשהמליכו מלך בבל השליטו על המלכים האלה ומה שנאמר לו נבואה זו בראשי׳ ממלכ׳ יהויקי׳ והנבוא׳ איכה עדין עד י״א שנה כדי שידע יהויקים שעתיד למלוך נבוכד נצר שלא יבטח יהויקים במלך מצרים שהמליכו : מוסרות ומוטות׳ רצועות ונידים שקושרים בהם העול על צואר הבהמ׳ ות״י חנקין ונירין : לאשר ישר בעיני׳ ישר פעל עבר חביו קמץ וחביו פתח : עבדי׳ שיעשה רצוני בגוים : וגם את חית השדה נתתי לעבדו׳ ע״ד וחית השדה השלמה לך ות״מ כי בזמן שהיה בין החיות היו עובדו׳ אותו במאכל שהיו מביאו׳ לו וזה דרך דרש והוא בזמן ההוא שהיה אוכל כמו שאמ׳ לו ועשבא כתורין לך יטעמון ויש דרש שרכב ארי וקשר תנין בראשו : ואת בנו׳ אויל מרודך : ואת בן בנו׳ בלשצר : אותו את נבוכד נצר׳ בא הידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא שפעמים בא כן כמו ותראהו את הילד יביאה את תרומת יי׳ והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : עד תמי אותם בידו׳ בא יוצא אף על פי שכנוי עומד כי המקור כדמות השם : ואל חלמתיכם׳ פי׳ ואל חולמי חלומותיכם ות״י ומן חלמי חלמיכון : ואל כשפיכם׳ שם התאר למכשפים : כשף׳ בפלס גנב : לבלתי

רשי

בראשי׳ ממלכ׳ יהויקי׳׳ שלש שנים לפני שימלך נבוכד נצר נתנב׳ עליו שימלוך : מוסרות׳ הם רצועות העול שקורין קוי״גלש : ושלחתם וגו׳ מלך אדום׳ בימי צדקיהו בשנה הרביעית למלכו שעשאו נבוכד נצר שליט על חמשה מלכי׳ : מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון וגו׳ אלו חמש׳ מלכים נתן נבוכד נצר תחת ידו של צדקיהו חמש עשרה שנה היו על צוארו משנה אחת של יהויקים עד השנה הרביעית לצדקיהו שבסדר הימנו חנניה בן עזור : עבדי׳ שיעשה רצוני ליפרע משנאי : ואת בנו׳ אויל מרודך : ואת בן בנו׳ בלשאצר : עד בא עת ארצו׳ שיבואו דריוש המדי וכורש ויהרגו את בלשאצר : ואל

מסרה

על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך את הנרות : ישר ג׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ כאש ישר בעיני היוצר לעשותו׳ ונתתיה לאשר ישר בעיני׳ ויאמרו כל הקהל לעשות׳ וסימ׳ בארמי פחרותא א אתיהיבת לקהלא : אנכי נתתי ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ בסד׳ לך לך : ואת בנו ב׳ וסימ׳ ושור או שה אתו ואת בנו׳ ואת בנו ואת בן בנו : צוארו בצוארו ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וישם רבד הזהב על צוארו׳ והיה הגוי והממלכה׳ והגוי אשר יביא את צוארו׳ התתן לסוס גבורה׳ בצוארו ילין עז :

צדקיה ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים ׳ ואל צדקיהו מלך יהודה ׳ ויהי בשנה ההיא בראשית ׳ ביד אלעשה בן שפן ׳ אשר היה דבר יי׳ ל ירמיהו ׳ ובני יהויקים יכניה ׳ וא׳ וצדקיה ובן חכליה וצדקיה : הביאו ג׳ וסימ׳ בסדר מקץ : אל הגוי חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ זוגין חד אל וחד על וחד ועל וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ בערך על : וחיו ו׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ חלק ב׳ סימן יח : ח פסוקי׳ ואם ואם וסימ׳ נמס׳ בספ׳ בחקתי

יב ואל צדקיה מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה לאמר הביאו את צואריכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ועמו וחיו: יג למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר כאשר דבר יהוה אל הגוי אשר לא יעבד את מלך בבל: יד ואל תשמעו אל דברי הנבאים האמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל כי שקר הם נבאים לכם: טו כי לא שלחתים נאם יהוה והם נבאים בשמי לשקר למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנבאים הנבאים לכם: טז ואל הכהנים ואל כל העם הזה דברתי לאמר כה אמר יהוה אל תשמעו אל דברי נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה כלי בית יהוה מושבים מבבלה עתה מהרה כי שקר המה נבאים לכם: יז אל תשמעו אליהם עבדו את מלך בבל וחיו למה תהיה העיר הזאת חרבה: יח ואם נבאים הם ואם יש דבר יהוה אתם יפגעו נא ביהוה צבאות לבלתי באו הכלים הנותרים בבית יהוה ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה: יט כי כה אמר יהוה צבאות אל העמדים ועל הים ועל המכנות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: כ אשר לא לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את יכניה בן יהויקים מלך יהודה מירושלם בבלה ואת כל חרי יהודה וירושלם: כא כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים בית יהוה ובית מלך יהודה וירושלם: כב בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אתם נאם יהוה והעליתים והשיבתים אל המקום הזה:

כח

א ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנת הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן עזור הנביא אשר מגבעון בבית יהוה לעיני הכהנים וכל העם לאמר:

ועם צדקיה מלך שבטא דבית יהודה מלילית ית כל פתגמיא האילין למימר אעילו ית צוריכון בניר מלכא דבבל ופלחו יתיה ועמיה ואתקיימו: למא תתקטלון את ועמך בחרבא ובכפנא ובמותא כמא דמליל יי על עמא דלא יפלח ית מלכא דבבל: ולא תקבלון לפתגמי נביי שקרא דאמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל ארי שקרא אינון מתנבן לכון: ארי לא שלחתינון אמר יי ואינון מתנבן בשמי שקרא בדיל דאיטלטל יתכון ותיבדון אתון ונביי שקרא דמתנבן לכון: ולכהניא ולכל עמא הדין מלילית למימר כדנן אמר יי לא תקבלון לפתגמי נבייכון דשקרא דמתנבן לכון למימר הא מני בית מקדשא דיי מתותבין מבבל כען בפריע ארי שקרא אינון מתנבן לכון: לא תקבלון מנהון פלחו ית מלכא דבבל ואתקיימו למא תהי קרתא הדא חורבא: ואם מתנבן אינון ואם אית פתגמא דיי עמהון יבעון כען במימרא דיי צבאות בדיל דלא יתובלון מניא דאשתארו בבית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם לבבל: ארי כדנן אמר יי צבאות על עמודיא ועל ימא ועל בסיסיא ועל שאר מניא דאשתארו בקרתא הדא: דלא שבינון נבוכדנצר מלכא דבבל בגלותיה ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה מירושלם לבבל וית כל רברבי יהודה וירושלם: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על מניא דאשתארו בית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם: לבבל יתובלון ותמן יהון עד יומא דיעול דכרנהון קדמי אמר יי ואסיקינון ואתיבינון לאתרא הדין: והוה בשתא ההיא בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה בשתא רביעתא בירחא חמישאה אמר לי חנניה בר עזור נביא שקר די מגבעון בבית מקדשא דיי לעיני כהניא וכל עמא למימר:

ממלכו׳ יהויקי׳ ממלכת יהויקים בן יאשיהו ׳ הלין ג׳ רפ׳ ׳ וב׳ מנהון במצעתא פסו׳ וסימ׳ אשר היה דבר יי׳ ל ירמיהו הנביא ׳ בראשי׳ ממלכת צדקיה : ולעיני ד׳ וסימ׳ לעיני פרעה ולעיני עבדיו דדם ׳ את המדיני׳ ל חנניה הנביא לעיני הכהני׳ לעיני חנמאל דודי ולעיני כל היהודים :

רשי

ואל צדקיהו מלך יהוד׳ דברתי וגו׳ ׳ כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכי׳ : הנה כלי בית ה׳ ׳ שגלו עם יכניה : המכונות ׳ ת״י בסיסיא כמו את הכיור ואת כנו : חורי ׳ כמו שרי : בגלותו ׳ כמו בהגלותו : עד יום פוקדי אתם : בימי כורש כמו שמפורש בספר עזרא : ויהי בשנה ההיא ׳ כשהגיע אותו הזמן שהשליט נבוכד נצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אומר שליחותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכי׳ ביד מלאכיה׳ : בראשית ממלכות צדקיהו : בתחלה שהשליטו על חמשת המלכי׳ ואי אפשר לומ׳ בתחלת מלכותו שהרי נאמר בשנה הרביעית אות׳ שנה ירד להקביל את פני נבוכד נצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו כמה שנאמר בסוף הספר והשליטו על המלכים : אמר אלי וגו׳ ׳ אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם ובנואה זו בסוף הספר ונאמרה בראשית מלכת צדקיה כמו שמפורש שם ולפי שעילם סמוכ׳ לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן קל וחומר ומה עילם שלא באו אלא לעזור את הכשדי׳ כו׳ כמה שהיא בסנהדרין : יעשה

רדק

לבלתי באו הכלים לגזרת פעול בשקל מה טובו אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקום עתיד ואמר באו אל הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו : שבו כליהם ריקם : ובית מלך יהודה ׳ כמו ובבית ובי״ת בבית השם שזכר עומדת במקום שנים : אל העמודים ׳ כמו על או פי׳ בעבור כמו ויאמר אברהם אל שרי אשתו : בגלותו ׳ כמו בהגלותו וכשנפלה הה״א להקל הקריאה נשארה תנועתה על ב בי״ת השמוש : חורי יהודה ׳ גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו ואריבה את החורים : עד יום פקדי ׳ ע״י כרש מלך פרס שנתנם לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה : ויהי בשנה ההיא ׳ השנה שעשה המוסרו׳ והמוטות אסר צוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה היה בראשית ממלכת צדקיהו : בשנת הרביעי׳ ׳ כן כתוב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתוב כנמך אל המכפר כמו בשנת ב׳ למלכו והקרי מוכר׳ כמשפטו ׳ ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעי׳ למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר מנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב ל לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית ל מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשי׳ ממלכ׳ צדקיהו כמשמעו שנה ראשו׳ שמלך כמו שפירשנו ויהיה פירוש בשנת הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י״א שנה הנה כששלמו למלכות צדקיהו ארבע שני׳ נשלם השבוע ונשארו ממלכותו ז׳ שנים והנה שבוע אחר וחרב הבית בסוף ה השבוע כמו שקבלו רז״ל כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחילת מלכות צדקיהו שבימיו היה החרבן בסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו בה שמיטה לפיכך כתב גם כן בחדש החמשי לרמוז כי בחדש החמשי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו : חנניה בן עזור הנבי׳ : נביא שקר היה : הבאים

מסרה

וביהושע סימן כ״ב : יהודה ובירושלם ג׳ דסמי׳ בקריא׳ וסימ׳ וגם את האבות ואת דיאשיה דמלכים ׳ ואם נביאים הם ואם ׳ והצורים ישבו בה דעזרא : כח אמר ו׳ בטע׳ בסי׳ וסימ׳ נמסר בסימ׳ ז׳ : בראשית ה׳ ג׳ מנהון רפ׳ וסימ׳ בראשית ברא אלהים ׳

יקם ג' וסי' אך יקם יי' את דברו' אמן כן יעשה יי' יקם שערה: הנביאים ח' מל' בכפר' וסימ' נמסר בסים' כו': למלחמה כ' רפי' וסימ' אם לשלום יצאו תפשום' ועל ממלכות גדלות: הנביא ב' ר"פ וסימ' הנביא אשר אתו חלום' אשר ינבא לשלום: וישברהו ב' וסימ' ויתנהו יי' לאריה' ויקח את חנניה הנביא את המוטה: הלוך ו' מל' בסיפרא וסי' וקנית לך אזור פשתים' הלוך ואמרת אל חנניה וגו' מטות עץ שברת' הלוך להרגיע:

כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר שברתי את על מלך בבל: בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית יהוה אשר לקח נבוכדנאצר מלך בבל מן המקום הזה ויביאם בבל: ואת יכניה בן יהויקים מלך יהודה ואת כל גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה נאם יהוה כי אשבר את על מלך בבל: ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא לעיני הכהנים ולעיני כל העם העמדים בבית יהוה: ויאמר ירמיה הנביא אמן כן יעשה יהוה יקם יהוה את דבריך אשר נבאת להשיב כלי בית יהוה וכל הגולה מבבל אל המקום הזה: אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך ובאזני כל העם: הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר: הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יהוה באמת: ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו: ויאמר חנניה לעיני כל העם לאמר כה אמר יהוה ככה אשבר את על נבכדנאצר מלך בבל בעוד שנתים ימים מעל צואר כל הגוים וילך ירמיה הנביא לדרכו: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו אחרי שבור חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא לאמר: הלוך ואמרת אל חנניה לאמר כה אמר יהוה מוטת עץ שברת ועשית תחתיהן מטות ברזל: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבכדנאצר מלך בבל ועבדהו וגם את חית השדה נתתי לו: ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא חנניה לא שלחך יהוה ואתה הבטחת את העם הזה על שקר:

כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר תברית ית ניר מלכא דבבל: בסוף תרתין שנין אנא מתיב לאתרא הדין ית כל מני בית מקדשא דיי דשבא נבוכדנאצר מלכא דבבל מן אתרא הדין ואובילינון לבבל: וית יכניה בר יהויקים מלכא שבטא דבית יהודה וית כל גלות יהודה דאתגליאו לבבל אנא מתיב לאתרא הדין אמר יי ארי אתבר ית ניר מלכא דבבל: ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא לעיני כהניא ולעיני כל עמא דקימין בבית מקדשא דיי: ואמר ירמיה נביא אמן כן יהא רעוא מן קדם יי יקים יי ית פתגמך דאתנביתא לאתבא מני בית מקדשא דיי וכל גלותא מבבל לאתרא הדין: ברם שמע כען פתגמא הדין דאנא ממליל קדמך וקדם כל עמא: נביא דהוו קדמי וקדמך מן עלמא ואתנביאו על מדינן סגיאן ועל מלכון רברבן לקרבא ולבישא ולמותא: נביא דיתנבי לשלמא במיתי פתגם נביא יתידע נביא דשלחיה יי בקשוט: ונסיב חנניה נביא שיקרא ית נירא מעל צוור ירמיה נביא ותבריה: ואמר חנניה לעיני כל עמא למימר כדנן אמר יי כדין אתבר ית ניר נבוכדנצר מלכא דבבל בסוף תרתין שנין מעל צוור כל עממיא ואזל ירמיה נביא לאורחיה: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דתבר חנניה נבי שיקרא ית נירא מעל צוור ירמיה נביא למימר: איזיל ותימר לחנניה למימר כדנן אמר יי נירין דאעא תברתא ותעביד חלופיהון נירין דברזל: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל ניר דברזל יהבית על צוור כל עממיא האילין למפלח ית נבוכדנצר מלכא דבבל ויפלחוניה ואף ית חית ברא יהבית ליה: ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא שמע כען חנניה לא שלחך יי ואת ארחיצתא ית עמא הדין על שקר:

רדק

הבאים בבלה. שהיו באים: אמן כן יעשה יי'. פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה כי אני נשכר ואתה נפסד אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה נפסד שאת' גבעוני כמו שנאמר בגבעון ואתה חוטב לי עצים ושואב לי מים ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימן: אך שמע נא. הענין הזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח הא' אפילו על תנאי הוא בא אבל באמת תסור ממנו ה הטובה ההיא אם יחטא כמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכ' לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע בזה שהו' נביא שקר שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה: את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישברהו. טעם וישברהו על העול שהוא נתן המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטה: ועשית תחתיהן מוטות ברזל. אמר הא' לירמיהו אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ו ותאמר לו עוד כי כה אמר יי' אלהי ישראל וגו' אל השם צבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמר הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל ומה שאמ' מוטות עץ ואנחנו פירשנו מוטות רצועו' כן הוא כי המוטות רצועות או גידים שקושרי' בהם העול והעול מעץ לפיכך סמך המוטו' אל עץ וכן מוטות ברזל אין או' שהמוטו' יהיו מברזל אלא העול יהי' מברזל והמוטות רצועות או גידים ש שקושרים אותו בהם: מעל

רשי

יעשה. פלא"ח בלעז: יקם. לשון תפלה שלם סטי"ן אלו עד והביאו לבית הכלא לא כד"רן הר"ב המח"ב: אמן כן יעשה וגו'. בעלי אגדה אומרי' כך אמ' לו הלואי ויתקימו דבריך אני משתכר ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמים אם יעמוד הבית בבנינו ואתה גבעוני כדכתיב אמ' מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצי' ושואב מים ומוזה כדק שלא פירש נקיט ליה טעם רבתינו שלמדו מכאן כל המחניף לרשע סוף נופל ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירמיה בן שלמיה בן חננ' תפשו לבסוף והביאו לבית הכלא: אך שמע נא וגו' עד הנביא אשר ינבא לשלום. אמ' אני מתנבא פורענו' אם לא יבא איני שקרן ש שהקב"ה נחם על ה הרע' אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו' בבא דבר הנביא יודע וגו' אבל אם לא יבא דברו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו' כך דרש רבי תנחומא: את חית השדה נתתי לו. שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: השנה

ישראל' הלוך אל בית הרכבים' לעבד מלך הכושי: נבכד נאצר' חס' ו"ו וסימ' וחילוף שאר נביאיי נמסר במסרה רבתא בערך נב:

ואלה דברי ב׳ וסימ׳ ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה ׳ ואלה דברי דוד ׃ אל יתר ב׳ וסימ׳ אל יתר הזקנו ׳ ואלה דברי הספר ׳ ותרין על יתר וסי׳ כוננו הצם על יתר ׳ ומשלם על יתר ׃ כה אמר ו׳ בטע׳ כסיפ׳ וסימניהון נמסר בסיפ׳ סימ׳ ז׳ ׃ בבלה כ״ט וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבתא בערך בב ׃ שלום ׳ חטפין בקריאה וסימ׳ לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ב׳ בפסוק ׳ ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי ׳ וכל בניך למודי יי׳ ׳ ובכל

לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מְשַׁלֵּחֲךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה הַשָּׁנָה אַתָּה מֵת כִּי־סָרָה דִבַּרְתָּ אֶל־יְהוָה׃ וַיָּמָת חֲנַנְיָה הַנָּבִיא בַּשָּׁנָה הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃

כט

א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׁלַח יִרְמְיָה הַנָּבִיא מִירוּשָׁלָ‍ִם אֶל־יֶתֶר זִקְנֵי הַגּוֹלָה וְאֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־הַנְּבִיאִים וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מִירוּשָׁלַ‍ִם בָּבֶלָה׃ אַחֲרֵי צֵאת יְכָנְיָה־הַמֶּלֶךְ וְהַגְּבִירָה וְהַסָּרִיסִים שָׂרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ‍ִם וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלָ‍ִם׃ בְּיַד אֶלְעָשָׂה בֶן־שָׁפָן וּגְמַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה אֲשֶׁר שָׁלַח צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּבֶלָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־הַגּוֹלָה אֲשֶׁר־הִגְלֵיתִי מִירוּשָׁלַ‍ִם בָּבֶלָה׃

ה בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת־פִּרְיָן׃ קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתֵלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ־שָׁם וְאַל־תִּמְעָטוּ׃ וְדִרְשׁוּ אֶת־שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בַעֲדָהּ אֶל־יְהוָה כִּי בִשְׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם שָׁלוֹם׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל־יַשִּׁיאוּ לָכֶם נְבִיאֵיכֶם אֲשֶׁר־בְּקִרְבְּכֶם וְקֹסְמֵיכֶם וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲלֹמֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַחְלְמִים׃ כִּי בְשֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם בִּשְׁמִי לֹא שְׁלַחְתִּים נְאֻם־יְהוָה׃

י כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה כִּי לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת־דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־הַמַּחֲשָׁבֹת אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה מַחְשְׁבוֹת שָׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה׃ וּקְרָאתֶם אֹתִי וַהֲלַכְתֶּם וְהִתְפַּלַּלְתֶּם אֵלָי וְשָׁמַעְתִּי אֲלֵיכֶם׃ וּבִקַּשְׁתֶּם אֹתִי וּמְצָאתֶם כִּי תִדְרְשֻׁנִי בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְנִמְצֵאתִי לָכֶם נְאֻם־יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבִיתְכֶם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם וּמִכָּל־הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי אֶתְכֶם שָׁם נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מִשָּׁם׃

בכן כדנן אמר יי הא אנא מגלינך מעל אפי ארעא בשתא הדא את מאית ולשתא אוחרנתא את מתקבר ארי סטיא מלילתא קדם יי׃ ומית חנניה נביא שקרא בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה׃ ואלין פתגמי ספרא דשלח ירמיה נבייא מירושלם לות שאר סבי גלותא ולות כהניא ולות ספריא ולות כל עמא דאגלי נבוכדנצר מירושלם לבבל׃ בתר דגלא יכניה מלכא ומלכתא ורברביא רברבי יהודה וירושלם ואומניא ותרעיא מירושלם׃ ביד אלעשה בר שפן וגמריה בר חלקיה דישלח צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה לות נבוכדנצר מלכא דבבל לבבל למימר׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לכל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל׃ בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואיכולו ית איביהן׃ סבו נשין ואולידו בנין ובנן וסבו לבניכון נשין וית בנתיכון הבו לגבריא וילידן בנין ובנן וסגו תמן ולא תזערון׃ ותבעו ית שלם קרתא דאגליתי יתכון לתמן וצלו עלה קדם יי ארי בשלמה יהי לכון שלם׃ ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יטעון לכון נביכון דשקרא דביניכון וקסמיכון ולא תקבלון מן חלמי חלמיכון דאתון מחלמין׃ ארי בשקרא אינון מתנבן לכון בשמי לא שלחתינון אמר יי׃ ארי כדנן אמר יי ארי לפום משלם לבבל שבעין שנין יעול דכרניכון קדמי ואקים עליכון ית פתגמי תקנא לאתבא יתכון לאתרא הדין׃ ארי קדמי גלין ית מחשבתא די אנא מחשיב עליכון אמר יי מחשבת שלמא ולא לבישא למיתן לכון סוף וסיבור׃ ותצלון קדמי ואקבל צלותיכון ותבעון מן קדמי ואעביד בעותכון׃ ותתבעון דחלתי ותשכחון ארי תבעון מן קדמי בכל לבכון׃ ואשתאיל לכון במימרי אמר יי ואתיב ית גלותכון ואיכנוש יתכון מכל עממיא ומכל אתריא דאגליתי יתכון לתמן אמר יי ואתיב יתכון לאתרא דאגליתי יתכון מתמן׃

רשי

השנה אתה מת. ובשנה הבאה תקבר׃ בשנה ההיא בחדש השביעי. והלא אין חד׳ שביעי מן השנה אלא מת ערב ראש השנה וצוה בניו שיקברוהו לאחר ראש השנה ולא קוד׳ ויעלימו את מיתתו אותו היום כדי לעשות נבואת ירמיה שקר׃ והגבירה. אם המלך׃ ישיאו. לשון השאה כמו הנחש השיאני׃ וקראת׳ אותי והלכת׳ בדרכי והרי זה מקרא קצר׃ אל

רדק

מעל פני האדמה. ר״ל שיקבר בתוכה והנה הוא משולח מעל פניה׃ בשנה ההיא בחדש השביעי. פירשו רז״ל ואמרו בחדש השביעי שנה אחרת היתה ולא אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיזכירוהו אח׳ ר״ה כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר וכן ת״י ומית חנניה נביא שקר׳ בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה ומה שתרגם גם כן השנה אתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחרניתא את מתקבר פירו׳ הוא שפירש כי כן כוונת ירמיהו לא שאמרלו כן בפירוש שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת בזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמ׳ לו השנה הזאת אתה מת של השנה ור״ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז״ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנה מונה י״ב חדש מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ״ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה׃ והגבירה. היא אם המלך׃ והסריסים. כתרגומו רברביא׃ אלעשה. מלה אחת׃ כי בשלומה יהיה לכם שלום. כל זמן שתמשך הגלות כי אחרבן בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות׃ מחלמים. משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירו׳ ופי׳ אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמים אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים׃ כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם. ושבעים שנה למלכות בבל כתבנו למעלה חשבונם. אפקוד שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכו׳ בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם ע׳ שנה שהוא בגלות צדקיהו׃ אחרית ותקוה. אחרית טובה כמו שאתם מקוים׃ והלכתם. פי׳ בדרכי׃ כי

מסרה

יום ויום מרדכי מ מתהלך ׳ ואמר אהה יי׳ אלהים הנה על הנביאי׳ דסיפ׳ ׳ ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי ׳ ירנו וישמחו חפצי צדקי ׳ כי קנאתי בהוללים׳ שאלו שלום ירושלם ישליו ׃ אנכי ידעתי ג וסימ׳ גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך ׳ כי אנכי ידעתי את מריך׳ כי אנכי ידעתי את המחשבת ׃ וקראתם ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר אמור ׃ ובקשתם ג בקרי׳ וסימ׳ גם כהונה׳ משם יי׳ אלהיך ומצאת ׳ ובקשת׳ אתי ומצאת׳ ׃

היושב ב׳ מ״ל וסימ׳ כי כה אמר יי׳ אל המלך היושב אל כסא ב׳ כו׳ · וכל יהושע ושפטים וכל כתיביא דכוו׳ מ״ל במ״א חס׳ וסימ׳ ורכב ברזל בכל הכנעני : כה אמר ז׳ בטעמ׳ בכפרא וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ ט׳ : תאכלנה ד׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ כ״ד : אל דברי ג׳ וסימ׳ והיה האיש אשר לא ישמע · תחת אשר לא שמעו אל דברי · הלא תקחו מוסר : אותם י״ו חס׳ בסיפ׳ וסי׳ נמסר בסיפר׳ סימ׳ כ״ג : בבבל ח׳ בקריאה וסימ׳ וידבר אותו

כִּי אֲמַרְתֶּם הֵקִים לָנוּ יְהוָה נְבִאִים בָּבֶלָה׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב אֶל־כִּסֵּא דָוִד וְאֶל־כָּל־הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת אֲחֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָצְאוּ אִתְּכֶם בַּגּוֹלָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּם אֶת־הַחֶרֶב אֶת־הָרָעָב וְאֶת־הַדָּבֶר וְנָתַתִּי אוֹתָם כַּתְּאֵנִים הַשֹּׁעָרִים אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ וְרָדַפְתִּי אַחֲרֵיהֶם בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר וּנְתַתִּים לזועה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ לְאָלָה וּלְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה וּלְחֶרְפָּה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּים שָׁם׃ תַּחַת אֲשֶׁר־לֹא־שָׁמְעוּ אֶל־דְּבָרַי נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֲלֵיהֶם אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִאִים הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה׃ וְאַתֶּם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה כָּל־הַגּוֹלָה אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתִּי מִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אַחְאָב בֶּן־קוֹלָיָה וְאֶל־צִדְקִיָּהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַנִּבְּאִים לָכֶם בִּשְׁמִי שָׁקֶר הִנְנִי נֹתֵן אֹתָם בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִכָּם לְעֵינֵיכֶם׃ וְלֻקַּח מֵהֶם קְלָלָה לְכֹל גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּבָבֶל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ יְהוָה כְּצִדְקִיָּהוּ וּכְאֶחָב אֲשֶׁר־קָלָם מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאֵשׁ׃ יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנַאֲפוּ אֶת־נְשֵׁי רֵעֵיהֶם וַיְדַבְּרוּ דָבָר בִּשְׁמִי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לוֹא צִוִּיתִם וְאָנֹכִי הוידע וָעֵד נְאֻם־יְהוָה׃ וְאֶל־שְׁמַעְיָהוּ הַנֶּחֱלָמִי תֹּאמַר לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַעַן אֲשֶׁר אַתָּה שָׁלַחְתָּ בְשִׁמְכָה סְפָרִים אֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וְאֶל־צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן וְאֶל־כָּל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר׃ יְהוָה נְתָנְךָ כֹהֵן תַּחַת יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן לִהְיוֹת פְּקִדִים בֵּית יְהוָה לְכָל־אִישׁ מְשֻׁגָּע וּמִתְנַבֵּא וְנָתַתָּה אֹתוֹ אֶל־הַמַּהְפֶּכֶת וְאֶל־הַצִּינֹק׃ וְעַתָּה לָמָּה לֹא גָעַרְתָּ בְּיִרְמְיָהוּ הָעַנְּתֹתִי הַמִּתְנַבֵּא לָכֶם׃ כִּי עַל־כֵּן שָׁלַח אֵלֵינוּ בָּבֶל לֵאמֹר אֲרֻכָּה הִיא בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶן׃ וַיִּקְרָא צְפַנְיָה הַכֹּהֵן אֶת־הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּאָזְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃

אֲרֵי אֲמַרְתּוּן אֲקִים לָנָא יְיָ מַלְפִין בְּבָבֶל׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל מַלְכָּא דְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וְעַל כָּל עַמָּא דְיָתֵיב בְּאַרְעָא הָדָא אֲחֵיכוֹן דְלָא נְפָקוּ עִמְּכוֹן בְּגָלוּתָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָאֲנָא מְגָרֵי בְהוֹן יָת דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְכַפְנָא וּמוֹתָא וְאֶתֵּין יָתְהוֹן כְּתְיָנַיָא בִישְׁתָא דְלָא מִתְאַכְלָן מִבִּישׁוּ׃ וְאֶרְדוֹף בַּתְרֵיהוֹן בְּחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא וְאֶתְּנִינוּן לְזִיעַ לְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא לְמוֹמֵי וּלְצָדוּ וּלְאִשְׁתְּמָמוּ וּלְחִסוּדִין בְּכָל עַמְמַיָא דְאַגְלֵיתִינוּן לְתַמָּן׃ חֲלָף דְלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָמֵי אֲמַר יְיָ דִשְׁלָחִית לְוָתְהוֹן יָת עַבְדַי נְבִיַיָא מַקְדִים וּמְשַׁלַּח וְלָא קַבֶּלְתּוּן אֲמַר יְיָ׃ וְאַתּוּן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ כָּל גָלוּתָא דְאַגְלֵיתִי מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל אַחְאָב בַּר קוֹלָיָה וְעַל צִדְקִיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה דְאִתְנַבִּיאוּ לְכוֹן בִּשְׁמִי שִׁקְרָא הָאֲנָא מְסַר יָתְהוֹן בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִקְטְלִינוּן לְעֵינֵיכוֹן׃ וְיִתְנְסֵב מִנְהוֹן לוּטָא לְכָל גָלוּת יְהוּדָה דִי בְּבָבֶל לְמֵימַר יְשַׁוֵּינָךְ יְיָ כְּצִדְקִיָה וּכְאַחְאָב דִקְלָנוּן מַלְכָּא דְבָבֶל בְּנוּרָא׃ חֲלָף דַעֲבַדוּ קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל וְזַנִיאוּ יָת נְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן וּמַלִּילוּ פִּתְגָמָא בִּשְׁמִי שִׁקְרָא דְלָא פַקֵּדְתִּינוּן וּקְדָמַי גְלֵי וּמֵימְרִי סָהִיד אֲמַר יְיָ׃ וְלִשְׁמַעְיָה דְמִן חֵלָם תֵּימַר לְמֵימַר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר חֲלָף דִשְׁלַחְתְּ בִּשְׁמָךְ אִיגְרָן לְוָת כָּל עַמָּא דִי בִירוּשְׁלֵם וּלְוָת צְפַנְיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא וּלְוָת כָּל כַּהֲנַיָא לְמֵימַר׃ יְיָ מַנִּיךְ כָּהֵין חֲלָף יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא לְמֶהֱוֵי מְמַנָּא סְגַן כַּהֲנַיָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ לְכָל גְבַר דְמִשְׁתְּלֵי וּמִטַּפַּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ לְכִיפְתָא וּלְגוֹ צִינוֹקָא׃ וּכְעַן לְמָה לָא נְפַפְתָּ בְּיִרְמְיָה דְמִן עֲנָתוֹת דְמִתְנַבֵּי לְכוֹן׃ אֲרֵי עַל כֵּן שְׁלַח לְוָתָנָא לְבָבֶל לְמֵימַר אֲרִיכָא הִיא בְּנוֹ בָתִּין וְתִיבוּ וּצְובוּ גַנִּין וְאֱכוּלוּ יָת אִיבְּהוֹן׃ וּקְרָא צְפַנְיָה כַּהֲנָא יָת אִיגַּרְתָּא הָדָא קֳדָם יִרְמְיָה נְבִיָיא׃ והוה

רדק

כי אמרתם הקים לנו יי׳ נביאים · זה שאני אומר לכם כי לע׳ שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל שאתם אומרים הקים לנו יי׳ נביאים בבבל שאומרים לכם שעתה תשובו אינו כלום כי שקר הם נבאים לכם ות״י נביאים מלפין : היושב אל כסא · כמו על כסא : כתאנים השוערים · התולכלכי׳ כמו שערוריה עשתה וכן המשולם למעלה בנבואת שני דודאי תאני׳ שארית ירושלם כתאנים הרעות · השוערים הע״ן בקמץ בשלם כוכבי׳ כובעים : אשר הדחתים שם · עבר במקום עתיד כמו אריחס כי עדין לא גלו שארית ירושלם : ולא מעמתם · לא הם ולא אתם : וכאחב · הקמץ שמו לנבאי ויש תוספת לנבאי האמיתון אחיך : קלם · שרפם מן קלוי באש : ואנכי היודע ועד · יודע שהם מדברים שקר בשמי ועד שנאפו את נשי רעיהם ות״נ וגלי קדמי ומימרי סהיד · והיודע כתוב בהספר האותיו׳ הוידע : הנחלמי · נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושלם ות״י הנחלמי דמן חלם : בשמכה · כתוב בה״א כמו אשר בניתי אתכה וחסידך יברכוכה והדומי׳ להם : יי׳ נתנך · אע״פ שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי יי׳ הוא הסבה הראשונה וזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן צפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידי׳ אתה ושאר הכהנים : בית יי׳ · כמו בבית יי׳ וכן הנמצא בית יי׳ והדומי׳ להם : לכל איש משגע · בעבור כל איש ולנביא היו קוראים לנבאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה : אל המהפכת ואל הצינוק · המהפכת הוא בית הסהר וכן ת״י כיפתא ובדברי רז״ל כונסין אותה לכיפה : הצינוק · כלי מסגר לידים : ארכה · היא הגלו׳ : את פריהן · הראשון פרין ונם פריהן : הדבר

רש״י

אל המלך · צדקיהו · אשר לא גלה : כתאנים השוערים · לשון שערוריה : ולחרפה · שיחרפו אות׳ דשטרוויר בלע״ז כן כל חרפה שבמקרא : אשר קלם · לשון קלוי באש : וינאפו את נשי רעיהם · כמו שמפור׳ בסנהדרי׳ כה אמר הקב״ה שכני עם חבירי : ועד · לשון עדות : פקידים · ממונים : הנחלמי · שם מקום : נתנך כהן · אל צפניה כתב כן : מהפכת · כיפה : צינוק · שרן ציפ״פ בלע״ז : כי על כן שלח · כי יש לך לגעור בו על אשר שלח אלינו בבל לאמר ארוכה היא גלותכם שם : על כן · כמו על אשר : כי

מסרה

טובות · וחברו דדה · יעשה חפצו בבבל · ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה · ופקדתי על כל בבבל · ומכלי בית יי׳ · וכען הן על מלכא טב בארץ · באדין דריוש מלכא : פקידים ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס׳ יוד קדמא וסימ׳ יעש׳ פרעה ויפקד · יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע · פקידים מיד כנניהו · ויפקד המלך פקידים · ב׳ בתראי מ״ל דמ״ל : ארוכה ג׳ דנשי׳ וחס׳ וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול · לאמר ארכה היא · ארכה מארץ מדה :

הדבר אשר היה אל ירמיהו, מבואר: כה אמר יי׳, את כל הדברים אשר דברתי אליך, פירוש אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אמר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר יי׳ וגו׳ ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לו סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי זאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שיראו שנתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים: אל ספר, כמו בספר וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: כי הנה ימים באים, לעתיד לימות המשיח כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה והגלות בבבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם: ואלה הדברים, הם עתידים כמו שפירשנו: כי כה אמר יי׳ קול חרדה שמענו, דבר זה יאמרו כל הגוים אז בימות המשיח, שאלו נא וראו אם יולד זכר, הקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שהוא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לה חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמר זה והמשיל חבלי האנשים מרוב הצרה שתבואם לחבלי היולדה: לירקון, כי ברוב החבלים יכום הדם מהפנים והם ירוקים: הוי כי גדול, מאין כמהו, בנוע היום: ועת צרה היא ליעקב, וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שתהיה לפי שעה צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגו׳: והיה, עולו, עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עולם עליכם בגלות ות״י אתבר ניר עממיא מצואריכון ואמר צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח: ועבדו, אשר אקים להם, אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחית המתים ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד: ואתה אל תירא, מרחוק, מארץ רחוקה שאתם בגלו׳ שם: ואת זרעך, בניך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבי׳ לא כן אלא בנחת תצאו גדולים וקטנים כמו שאמ׳ בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוס׳ לא תלכון: ושאנן, פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי״ו והנ״ון פתוחה והתאר הנ״ון קמוצה: כי אתך, ויסרתיך למשפט, כמו שפי׳ יסרני יי׳ אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעים ות״י ואייתי עלך יסורי׳ לאלפותך ברם בדין חסוך ומה שאמר למשפט בפתחות הלמ״ד להורות הידיעה ר״ל לאותו משפט שנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו הכהו: ונקה לא אנקך, ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרת מן העולם נקי ממנו ות״י ושיצאה לא אשיציניך: כי

זׄפסו׳ על אל על וסי׳ וישכב שמשון עד חצי הלילה, ויתמדד על הילד, ועברו גוים רבים על העיר, ישלח על כל בני הגולה, על כן לבי למואב, לשלל שלל ולבז בז, ויתן שרי מלחמו׳ דד״ה: בטוב ט׳ דגשי׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ז׳: אל ספר ג׳ וסי׳ כתב לך את הדברים, ויכתב ירמיהו את, ויקרא בו לפני הרחוב:

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: שְׁלַח עַל־כָּל־הַגּוֹלָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה אֶל־שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי יַעַן אֲשֶׁר נִבָּא לָכֶם שְׁמַעְיָה וַאֲנִי לֹא שְׁלַחְתִּיו וַיַּבְטַח אֶתְכֶם עַל־שָׁקֶר: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה הִנְנִי פֹקֵד עַל־שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי וְעַל־זַרְעוֹ לֹא־יִהְיֶה לוֹ אִישׁ יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָעָם הַזֶּה וְלֹא־יִרְאֶה בַטּוֹב אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה־לְעַמִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־סָרָה דִבֶּר עַל־יְהוָה:

ל הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר: כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּתָב־לְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־סֵפֶר: כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אָמַר יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם וִירֵשׁוּהָ: וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל וְאֶל־יְהוּדָה: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה קוֹל חֲרָדָה שָׁמָעְנוּ פַּחַד וְאֵין שָׁלוֹם: שַׁאֲלוּ־נָא וּרְאוּ אִם־יֹלֵד זָכָר מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל־גֶּבֶר יָדָיו עַל־חֲלָצָיו כַּיּוֹלֵדָה וְנֶהֶפְכוּ כָל־פָּנִים לְיֵרָקוֹן: הוֹי כִּי גָדוֹל הַיּוֹם הַהוּא מֵאַיִן כָּמֹהוּ וְעֵת־צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ: וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֶשְׁבֹּר עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק וְלֹא־יַעַבְדוּ־בוֹ עוֹד זָרִים: וְעָבְדוּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם: וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד: כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהוֹשִׁיעֶךָ כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֲפִצוֹתִיךָ שָׁם אַךְ אֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימַר: שְׁלַח לְוָת כָּל בְּנֵי גָלוּתָא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל שְׁמַעְיָה דְּמִן חֵילָם חֲלָף דְּאִתְנַבֵּי לְכוֹן שְׁמַעְיָה וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתֵּיהּ וְאַרְחֵיץ יַתְכוֹן עַל שִׁקְרָא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַסְעַר עַל שְׁמַעְיָה דְּמִן חֵילָם וְעַל בְּנוֹהִי לָא יְהֵי לֵיהּ גְּבַר יָתֵיב בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין וְלָא יֶחֱזֵי בְּטוּבָא דַּאֲנָא עָבֵיד לְעַמִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי סְטְיָא מַלֵּיל קֳדָם יְיָ:

פִּתְגַם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כְּתַב לָךְ יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּלִית עִמָּךְ עַל סִפְרָא: אֲרֵי הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יַת גָּלְוַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֲמַר יְיָ וְאָתֵיבִנּוּן לְאַרְעָא דִּיהָבִית לַאֲבָהַתְהוֹן וְיַחְסְנוּנַהּ: וְאִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָל זִיָּעָא שְׁמַעְנָא דַּחֲלָא וְלֵית שְׁלָם: שְׁאִילוּ כְּעַן וַחֲזוֹ אִם יְלֵיד דְּכַר מָדֵין חֲזֵיתִי כָּל גְּבַר יְדוֹהִי מַחְתַן עַל חַרְצֵיהּ כִּילַדְתָּא וּמִשְׁתַּנִּין כָּל אַפַּיָּא לְמֶהֱוֵי כִּירַקְנָא: וַוי אֲרֵי רַב יוֹמָא הַהוּא לֵית דִּכְוָתֵיהּ וְעִידַּן עָקָא הוּא לְיַעֲקֹב וּמִינַהּ יִתְפְּרֵק: וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִיתְּבַר נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְורֵיכוֹן וְתַנְקֵיכוֹן אֵיפְסַק וְלָא יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּיִשְׂרָאֵל עוֹד עַמְמַיָּא: וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא בַּר דָּוִד מַלְכְּהוֹן דַּאֲקִים לְהוֹן: וְאַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וְלָא תִתְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי הָאֲנָא פָּרֵיק לָךְ מֵרָחִיק וְיַת בְּנָךְ מֵאֲרַע גָּלְוַתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לִרְחָצַן וְלֵית דְּמָנִיד: אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְמִפְרְקָךְ אֲרֵי אַעֲבֵיד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא דְּבַדַּרְתָּךְ לְתַמָּן בְּרַם עִמָּךְ לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא וְאַיְתֵי עֲלָךְ אִיסּוּרִין לְאַלָּפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין חֲסוֹךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצֵינָךְ: ארי

רש״י

כי הנה ימי׳ באים, ולא תאמר למה אכתבנו כי יאבדו כולם ואין קור׳ בו ואין זוכרו עוד כי הנה ימים באי׳ וגו׳: קול חרדה שמענו, יש פותרין על שמועת בבל שהיו חרידים ממנה אותם שגלו שם ומדרש אגדה על מלחמת גוג ומגוג: ואתה אל תירא, מכל הרעות אשר תראה באה על בבל אשר את׳ בתוכה: אם יולד זכר, אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלי׳ כיולדה: חלציו, כמו מתניו: ושאנן, כמו ושקט: היום ההוא, יום הריג׳ בלשאצר ומפלת בבל, ע״א יום מפלת גוג: אשבר עלו, יסיר עול האומות מעל ישר׳: ויסרתיך למשפט, בדין חסוך: ונקה לא אנקך, לשון טילוש השמד: אשם

מסרה

ל׳ ישר׳ ד׳ דסמי׳ בקרי׳ וסימ׳ ויאמר יהודה אל ישר׳ אביו שלחה הנער, הקבצו ושמעו בני יעקב׳, והנה קמתם תחת אבותיכ׳ תרבות׳, וישמעו פלשתים כי התקבצו, נסבלת, ואלה הדברים אשר דבר יי׳, משא דבר יי׳ אל ישראל ביד מלאכי, וכל משחתיך למלך דכו׳ אל ישראל במ״א על וסימ׳ ויאמ׳ נתן אל דוד אתה האיש: אקים ו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ ג׳: ושאנן ד׳ פתחי׳ בליש׳ וסימ׳ ושקט ושאנן ואין מחריד, שאנן מואב מנעוריו, ושב יעקב ושקט ושאנן, ושאנן מפחד רעה:

רדק

כי כה אמר יי׳ אנוש לשברך · הלמ״ד במקום הפעם ויספיק זולתה וכן למ״ד לאמות חמס הרגו לאבנר והדומים להם אחר הפעידה שאמר אמר סמוך לענין לא אנקך אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסה אמר אף על פי שאתה אנוש לשברך ונחלה מכתך עוד תהי לך תקוה וכל המרעים לך ילקו בעבורך זהו שאמר בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו · אנוש ונחלה פירשנו למעלה: אין דן · כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי: למזור · כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומ׳ כי אין לך רפואות תעלה פי׳ רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וענינו רפואה ותעלה והענין הזה הוא משל המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו: כל מאהביך שכחוך · אשור ומצרים שהיית הולכת להם ל לעזרה שכחו אותך: לא ידרשו · ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שנתתיך ביד הגוי האמר והנמהר האכזרי והם כשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפי׳ לעצמ׳ לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכדנצר ואדוני אבי ז״ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמ׳ בדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאש׳ יראו כי חליו כבד והוא נוטה למות יתיאשו ממנו מאהביו הרעי׳ ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך כל מאהביך בין רעים בין טובים ובדין דנו חליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך: מוסר אכזרי · פירושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות ומוסר סמוך לאכזרי כי הוא פתוח: מה תזעק · אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר ליש׳ פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופע׳ ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה והענין אחר אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעוק עליו כי מ מאתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך: עצמו חטאתיך · ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא ינקו כי גם המה יאכלו: לכן · וכל צריך כלם · הכפל לחזק הענין: שאסיך · האל״ף במקום וי״ו המשך כי פרשו ססה ופרש משסה שסס והענין אחר בזה וכן בא אל״ף במקום וי״ו המשך כמלת בבאתיו ובבאיו כי פרשו בכן: כי, ארוכה · רפואה: קראו לך · אומות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש ל להשיבה לישראל: כה אמר · ונבנתה עיר על תלה: כתרגומו ותתבני קרתא דירושלם באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישראל והתל גבוה וכן העומדות על תלם ואותו ת״י תקפהון: וארמון · ארמון המלך ובית המקדש כמו שת״י ובית מקדש כרחזי ליה ישתכלל: ויצא מהם · מאהלי יעקב ומשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ופירוש תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שנתן להם:

מוסר י״ב פתחין בקריא׳ וסימ׳ מוסר שלומנו עליו · מוסר חבלים עץ הוא · מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי · מוסר מלכים פתח · מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל · שמע בני מוסר אביך · שמעו בנים מוסר אב · ובעכס אל מוסר אויל · אויל ינאץ מוסר אביו · בן חכם מוסר אב · יראת יי׳ מוסר חכמה:

כי כה אמר יהוה אנוש לשברך נחלה מכתך: אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך: כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרשו כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב עונך עצמו חטאתיך: מה תזעק על שברך אנוש מכאבך על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך: לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה וכל בזזיך אתן לבז: כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם יהוה כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה: כה אמר יהוה הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנתיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב: ויצא מהם תודה וקול משחקים והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו: והיו בניו כקדם ועדתו לפני תכון ופקדתי על כל לחציו: והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם יהוה: והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: הנה סערת יהוה חמה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יחול: לא ישוב חרון אף יהוה עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו באחרית הימים תתבוננו בה: בעת ההיא נאם יהוה אהיה לאלהים לכל משפחות ישראל והמה יהיו לי לעם:

לא

ארי כדנן אמר יי׳ תקיף תבריך ממרעא מחתך: לית דדאין דינך לרחמא עלך אסו לא כליקית ליך: כל רחמך אנשיוך משאל בשלמך לא תבעו ארי מחת סנאה אלקתיך ייסור אכזראין על דסגיאו חובך תקיפו חטאך: מה את מצווחא על תבריך ממרעא מחתיך על דסגיאו חובך תקיפו חטאך עברית אילין ליך: בכן כל אנסיך יתאנסון וכל סנאך כולהון בשביא יהכון ויהון עדך לעדי וכל בזזיך אמסר לביזא: ארי איתי אסו ליך וממחתיך אסיניך אמר יי׳ ארי מטלטלתא קרו ליך ציון היא תבע לית לה: כדנן אמר יי׳ האנא מתיב גלוות ארעיה דיעקב ועל קרוהי ארחם ותתבני קרתא ירושלם באתרה ובית מקדשא כדחזי ליה ישתכלל: ויסגון בהון מעלי תודתא וקל דמשבחין ואסגינון ולא יזערון ואתקיפינון ולא יהון חלשין: ויסגון בניהון כדמלקדמין וכנישתהון קדמי תתקן ואסער בישתא על כל דחקיהון: ויתרבא מלכיהון מנהון ומשיחיהון מביניהון יתגלי ואיקריבינון ויתינהון לפלחני ארי מן הוא דין דאיתרעי לביה לאיתקרבא לפלחני אמר יי׳: ותהון קדמי לעם ואנא איהוי לכון לאלה: הא מזופיתא מן קדם יי׳ ברגז נפקא ועילעול מתכנש על ריש רשיעין יחול: לא יתוב תקוף רוגזא דיי׳ עד דיעבד ועד דיקיים מחשבת רעותיה בסוף יומיא תסתכלון בה: בעידנא ההיא אמר יי׳ אהוי לאלהא לכל זרעיית ישראל ואינון יהון קדמי לעם:

רשי

אנוש לשברך נחלה · שברך אנפר״ם בלע״ז: למזור · רפואה אין אדם סבור שתהא לך תמופה: תעלה · רפואה לשון הועיל: מוסר אכזרי · יסורי אכזריות המוסר אכזרי הוא: לכן · שבועה: שאסיך למשסה · לשון ביזה וכ״תי ויהון עדך לעדי: ארוכה · רפואה: וארמון · המקדש: והכבדתים · שיהו עם כבד: ולא יצערו · כמו ימעטו: אדירו · שר שלו: לגשת אלי · למלחמ׳ למחות בידי: ערב את לבו · לשון ערבון פרווי״לא הטי״נא בלע״ז: על ראש רשעי׳ · על ראש אומות: מתגורר · חוכה ודר לשון ארץ מגוריו ודוגמתו וסער מתחולל האמור במקרא האחר הוא זה שמניחם לשון חנייה: מכה

מוסר י״ב פתחין דסמי׳ לאתנחה דגל׳

כל ט׳ פסו׳ כל וכל וכל

מתגורר ג׳ חס׳ על האתנחתא

יעקוב ה׳ מל׳ וסימ׳ וזכרתי את בריתי יעקוב · הנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקוב ודוד עבדי · ושב יעקוב ושקט ושאנן תניינא · לא כאלה חלק יעקוב תניינא דסיפרא: כקדם ב׳ וסי׳ והיו בניו כקדם השיבנו יי׳: מי הוא זה ג׳ דסמיכי וסימ׳ מי הוא זה ערב את לבו׳ מי הוא זה מלך הכבוד׳ מי הוא זה ואי זה הוא אשר: ערב ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: י״ז פסו׳ אית בהון עד ועד וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימ׳ י״ח:

והכבדתים · כמו והרביתים כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע: ולא יצערו · כלומר ולא ימעטו והענין כפול במלות שונות ויונתן תרגם ואתקפינון ולא יהון חלשין: והיה אדירו ממנו · מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והענין כפול במלות שונות ומה שאמר ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה ליש׳ עוד מושל מהאמות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיות׳ בא״י פעמים שהיו נותנים מס למלכי האמות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופי׳ מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך: והקרבתיו ונגש אלי: יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרשו על ישראל וכ״תי ואקריבינון ויתינהון לפולחני: כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי · פי׳ מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפילו מהאמות כל שכן מישר׳ שהם עם קרובי מקדש שאקריבם אלי והם יהיו נגשים אלי: הנה סערת יי׳: גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה ושנה אותה עוד לחזק הענין ויש ביניה׳ שנוי בקצת המלות כי למעלה וסער בוי״ו ובזאת סער בלא וי״ו ולמעלה מתחולל ובזאת מתגורר והענין אחד למעלה אף יי׳ ובזאת חרון אף יי׳ למעלה תתבוננו בה בינה ובזאת תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה וי״ת ענין אסיפה מתכנס:

כם

כה אמר יי' מצא חן במדבר , ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה הפעם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצא חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעים שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל : הלוך להרגיעו , הלוך מקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך כלומר האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכ"תי הפסוק כדנן אמר יי' דיהב רחמין לעמא וגו' כבעמוד : מרחוק יי' נראה לי , הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמר' היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק יי' נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות ענה אותה האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה אלא להיות האהבה לעולם : על כן משכתיך חסד , ר"ל על כן משכתי לך חסדי ונראתי לך בכבודי על הר סיני להיו' אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלות זה שנים עוד אבנך ונבנית וגו' : עוד אבנך , כי העדה הפזורה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועציו ובשיבנה יתקבצו : בתולת ישרא' , כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדונים זולתי : עוד תעדי תפיך , כלומר מרוב הטוב תצאי ותשמחי בתפי' ובמחולות והתפים יהיו כעדי לך : עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו , נטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים בארצם מאויביהם היו יראים לצאת לכרמים כל שכן לטעת כמו שאמר בחכים ובקשת יבאו שמה ועתה הבטיחם שיהי' להם שלוה גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמים ועושים אותן חולין ויהיו מותרין לזר לאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא בשמחה ובשירים כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק : כי יש יום , יש יום שעתיד לבא שיקראו נצרים והם הצופים שהיו עומדים שם לקרא ליושבי הכפרים לעלות לציון להודות ליי' על רוב הטובה ויום פי' עת וזמן כמו ביום ההוא טרם ישי והדומין לו ות"י ארי אית אריכות יומיא וגו' כבעמוד : כי כה אמר יי' רנו ליעקב שמחה , זה יאמ' על תחלת הגאולה בבא קול הבשור' והוא פקדם כאילו אמר כה אמר יי' ליעקב רנו שמחה פירוש בשמחה וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר

רשי

מצא חן , בעיני דור המדבר : שרידי חרב , מצרים והעמלקי והכנעני : הלוך להרגיעו ישראל , בהולכם לנחול ארץ מרגועם : מרחוק , בזכות אבות : נראה לי , אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישרא' אהבת עולם אהבתיך : עוד אבנך ונבנית , בניינים שנים היו לך על ידי אדם לכך חרבו עוד אבנך אני בעצמי בניין שלישי ונבנית ל לעולם : וצהלו בראש הגוים , במגדלות גבוהים כדי שישמעו למרחוק : בם עור ופסח , אפי' הכשלים שבהם לא אמאם : תעדי : תתקשטי : וחללו , בשנה הרביעית יחללו את פריו לפדותו בכסף : נוצרים , צופים בראשי מגדלים גבוהים להכריז קול כשמע למרחוק , לא שמרים כמו נוצר חסד לאלפים לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם ששמרו התורה ויאמרו קומו וכ"תי ארי אית אריכו' יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקי' דנטרו אורית מלקדמין : מזרה , ספריי"ם בלע"ז : ונהרו , יאספו כמו נהר : רמן

נראה לי ב' וסים' כנגע נראה לי ' מרחוק יי' נראה לי : רנו ג' וסים' רנו ליעקב שמחה ' רנו שמי' כי עשה יי' , רנו שמים וגילי ארץ : ואפרי' ה' בקריא' וסי' ואפרים לא הוריש את יושבי ' בבכי יבאו ובתחנוני' אובילם , כאשר ראיתי לצור תנייבא דפסו' ' וענה גאון ישרא' בפניו ' עגלה מלמדה ' וכל מנשה ואפרי' דכוו' : ונהרו

כה אמר יהוה מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל : מרחוק יהוה נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד : עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים : עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו : כי יש יום קראו נצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל יהוה אלהינו : כי כה אמר יהוה רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע יהוה את עמך את שארית ישראל : הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ישובו הנה : בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא : שמעו דבר יהוה גוים והגידו באיים ממרחק ואמרו מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו : כי פדה יהוה את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו : ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יהוה על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם

כדנן אמר יי' דיהב רחמין לעמא דנפק ממצרים ספוק צרכיהון במדברא כד הוו מערקין מן קדם דקטלין בחרבא דבר במימריה לאשראה בית נייחא ישראל : אמרת ירושלם מלקדמין יי' אתגלי על אבהתנא נביא אימר להון הא רחמת עלמא רחימית יתכון על כן דבריית יתכון בטבוון : עוד איקיימינך ותתקיימין כנישתא דישראל עוד תתקנין בתיקוניך ותפקין בסיעת משבחין : עוד תצבין כרמין בטורי שומרון צובו שתלין ואחילו : ארי אית אריכות יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אוריתי מלקדמין חולקהון בארעא דישראל דהוו מחמרין לשני נחמתא דאתיין דאמרין אימרתי נקום וניסק לציון ונתחזי קדם יי' אלהנא : ארי כדנן אמר יי' שבחו דבית יעקב בחדוא ורוצו בריש גלי לעיני כל עממיא בשרו שבחו ואימרו פריק יי' ית עמיה ית שארא דישראל : האנא מיתי להון מארע ציפונא ואיכנישינון מסיפי ארעא דהוו בהון עוירין ותברין יסגיין בהון מעדיין וילדן כחדא במשירין סגיאין יתובון הלכא : במיגלהון כד הוו בכן גלו ובמיתבהון מביני גלוותהון ברחמין סגיאין איקריבינון אידברינון על פציד מיא באורח תקנא לא יתקלון בה ארי הוית מימרי לישראל כאב ואפרים חביב הוא קדמי : קבילו פיתגמא דיי' עממיא וחוו בנגוון מרחיק ואימרו מן דבדריה לישראל יכנשיניה ויטריניה כרעיא לעדריה : ארי פריק יי' ית דבית יעקב ושיזבינון מיד דתקפין מנהון : וייתון וישבחון בטור בית מקדשא דתבני בציון ויתפנקון בטובא דיהב להון יי' בעיבורא ובחמרא ובמשחא ובני ען ותורין ותהי נפשהון מליא תפנוקין כגינת

ג' וסי' ונהרו אליו הגוי' ' וחברו ונהרו אליו עמי' דמיכה' ונהרו אל טוב יי' על דגן ' וא' מלעיל הביטו אליו ונהרו :

כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : וצהלו בראש הגוים , כתרגומו ורוצו בריש גלי לעיני עממיא : השמיעו , הבשורה והללו את יי' : ואמרו הושע יי' , כמו שהשמיעתו הבשורה כן עשה והושע את עמך אמרו זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר : הנני מביא אותם מארץ צפון , כי רוב הגלות בצפון : מירכתי ארץ , ארץ בקמץ בסגול והוא אחד מי"ד שהם קמצין בזקף ובסגול : בם עור ופסח , כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם והרה והיולדת ילכו לאטם ואדוני אבי ז"ל פי' ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם : בבכי יבאו , יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה : ובתחנונים אובילם , ענין חמלה ורחמים כמו חלו נא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה תחנה מאת יי' אלהינו והדומים להם ענין חמלה ורחמים ות"י במגליהון כד הוון בכן וגו' כבעמוד : אל נחלי מים , כמו על נחלי מים כמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם : ואפרים בכורי הוא , זכר אפרים כי רוב ישר' והם עשרת השבטים היו במלכות אפרי' תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרים ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמר בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פי' חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישראל לענין חבה ואהבה וכ"תי ואפרים חביב הוא קדמי : שמעו , מזרה ישר' יקבצנו , מי שזרה אותו והגלהו בין האמות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שהרי על כרחם יוציאנו מרשותם וישיבנו לארצו וזהו שאמר אחר כן כי פדה יי' וגו' : ובאו במרום ציון , ת"י בטור בית מקדשא דאתבני בציון : ונהרו אל טוב יי' , ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים :

לראבם

לרחבה׳ להעבב ולרחב והוא מקור פ״א הפעל בפתח בפלס לאהבה את יי׳ אלהיך׃ אז תשמח בתולה׳ ר״ל כל בתולה ובתולה ות״י בכן יחדין כנישתא דישר׳ כד בחינגין׃ מיגונם׳ ה״וו היא נחה׃ ורויתי׳ הטעם מלרע בת״יו זכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי׃ כה אמר יי׳ קול ברמה נשמע׳ אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרי׳ וזכר האם לכלם והיא רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה׃ כי איננו׳ פי׳ העם וזכר אלו ואמ׳ עליה׳ איננו לפי שלא שבו עוד מהגלו כמו ש שבו יהודה ובנימן מגלו׳ ראשון מבבל ועשרת השבטים לא שבו עד ולא נודע מקומ׳ איש לפיכך אמר כי איננו ופי׳ ברמה בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק ויש דרש למה רחל לפי שהלכו אבות ואמהות לפיים את הקב״ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפיים נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבוד׳ שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי׳ אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על בני יש שכר לפעלתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל ה הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ותקבר בדרך אפר׳ ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקד׳ שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא היא דכתיב קול ברמה נשמע וגו׳ ות״ת הפסוק כן כדנן אמר יי׳ קלא ב ברום עלמא וגו׳ כבעמוד׃ בכי תמרורים׳ שבוכה במרירות לב על דרך אמרר בבכי ובכה אליך במר נפש׃ רחל מבכה׳ יבא הפעל משפעל הרגום לרוב הבכי׃ כה אמר יי׳׳ לפעלתך׳ לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שני׳ ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרגם ארי אית אגרא לעובדי אבהתך צדיקיא׃ ויש תקוה לאחריתך׳ לאחרית בניך׃ שמוע׳ מתנודד׳ בוכה ומהה פלאנ״רא בלע״ז ואומר לי׃ יסרתני׳ יסרתני זה כמה שנים בגלות והנני מוסר ולא ארע עוד׃ כעגל לא למד׳ שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך׃ השיבני׃ כלומר קבלני בתשובה׃ כי אחרי שובי נחמתי׳ אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו תשובה שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונות וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם׃ ואחרי הודעי ספקתי על ירך׳ אחרי שהודעתי בעצמי וחשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער ומתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי׃ וגם נכלמתי׳ הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו׃ כי נשאתי חרפת נעורי׳ כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר מהמעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופי׳ נעורי בימים הקדמונים וקראם הימים הקדמונים נעורים בדרך המשלה כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך כמו שפי׳ ות״י חסורי חובנא דמלקדמין׃ הבן יקיר׳ מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם׃ אם ילד שעשועים׳ כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו׃ מדי דברי בו׳ בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי צאתם מדי עברו יקח אתכם ענינם בכל עת׃ על כן המו מעי׳ על כן שאזכרנו באהבה הקדומה מעי לו בדעתי אותו בגלות׃ רחם ארחמנו׳ ואוציאנו מהגלות ופי׳ דברי בו לעבדי הנביאים ות״י הא כבר חביב קדמי וגו׳ כבעמוד׃ הציבי לך ציונים׳ אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו בלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך ר״ל אף על פי שתגלי לא אבדה תקותך כי עוד תשובי אל עריך אלה׃ שימי לך תמרורים׳ כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון גובה כמו ויתמרמר אליו ר״ל גלים גבוהים׃

דשן׳ שמן׃ בבכי יבאו׳ על ידי תפלה ותשובה׃ קול ברמה נשמע׳ קול ברום עלמא אישתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נבייא כד שלח יתיה נבוזר אדן מרמתא לשוב מאחרי הגולים אל גדליהו בן אחיקם כמו שאמר בספר זה׃ רחל מבכה על בניה׳ מדרש אגדה אמ׳ שהלכו אבות ואמהות לפיים את הקב״ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפיים נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומ׳ רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבוד׳ שעבד יעק׳ את אבא לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי לא די שסתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסר׳ סימניך לאחותך׃ מתנודד׳ קומפלי״ינט בלע״ז לשון מי ינוד לך׃ יסרתני׳ בייסורין אתה הקב״ה׃ כעגל לא לומד׳ פומאנ״ו לוזין בלע״ז לשון מלמד הבקר הייתי בתחלה לכך חטאתי לך׃ נחמתי׳ אני מתחרט על תועבותי׃ הודעי׳ שהתבוננתי בעצמי שמעלתי אפר״יבוי בל׳׃ חרפת נעורי׳ שיכולי׳ אויבי לחרפני על חטאות נעורי׃ הבן יקיר לי אפרים׳ הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד ואני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הו׳ כמי שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו׃ שעשועי׳ אוסבנ״ימנין בלע״ז׃ מדי דברי בו׳ בכל עת שאני מדבר בו ומדר׳ ויקרא רבה די דיבורי שנתתי בו שלימדתיו תורתי לרחם עליו׃ הציבי לך ציונים׳ סימנים בדרכי אבותיך הטובי׳׃ תמרורים׳ תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישר׳ לבבל שתחזרי באותו הדרך כלומר כי ודאי תשובי משם׃ דרך

כגן ז בקריא׳ וסימ׳ כגן יי׳ כארץ מצרים באכה׳ והשקית ברגלך׳ וערבתה כגן יי׳ ששון׳ והיית כגן רוה וכמוצא מים׳ והיתה נפשם כגן רוה׳ הארץ הלזו הנשמה׳ כגן עדן הארץ לפניו׃ בחרים ד׳ חס׳ ו׳ בקריא׳ בליש׳ וסימ׳ בשמואל ב׳ סימן ג׳׃ נשמע ד׳ קמץ וסימ׳ נמסר לעיל בריש סיפרא סימ׳ ג׳׃ וישו׳ ר״פ וסימ׳ נמסר

כְּגַן רָוֶה וְלֹא־יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד׃ אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם׃ וְרִוֵּיתִי נֶפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן וְעַמִּי אֶת־טוּבִי יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל־בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב׃ וְיֵשׁ־תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם׃ שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי׃ כִּי־אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל־יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם־נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי׃ הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־יְהוָה׃ הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים

כְּגִינַת שַׁקְיָא דִמְרַוְיָא וְלָא יוֹסְפוּן לְיִצְפָּא עוֹד׃ בְּכֵן יֶחְדְּיָין כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כַּד בְּחִנְגִין וְעוּלֵימִין וְסָבִין כַּחֲדָא וְאֶהֱפוֹךְ אֵיבְלְהוֹן לְבִיעַ וְאֵינַחֲמִנוּן וְאַחְדֵינוּן מִדְוָנֵיהוֹן׃ וְאַשְׂבַּע נַפְשׁ כַּהֲנַיָא תַּפְנוּקִין וְעַמִי בֵּית יִשְׂרָאֵל יָת טוּבִי דִיהָבִית לְהוֹן יִשְׂבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָלָא בְּרוּם עָלְמָא אִישְׁתְּמַע בֵּית יִשְׂרָאֵל דְבָכַן וּמִתְאַנְחַן בָּתַר יִרְמְיָה נְבִיָא כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַר אֲדָן רַב קְטוֹלַיָא מֵרָמְתָא אִילְיָא וּדְבָכָן בְּמָרַר יְרוּשְׁלֵם מְבַכְיָא עַל בְּנָהָא מְסָרְבָא לְאִיתְנַחָמָא עַל בְּנָהָא אֲרֵי גְלוֹ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מְנַעִי קָלִיךְ מִלְמִבְכֵּי וְעֵינַיִךְ מִלְשַׁגְרָא דִמְעַן אֲרֵי אִית אֲגַר לְעוֹבָדֵי אֲבָהָתִךְ צַדִיקַיָא אֲמַר יְיָ וִיתוּבוּן מֵאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ וְאִית סִיבוּר לְסוֹפִיךְ אֲמַר יְיָ וִיתוּבוּן בְּנַיָא לִתְחוּמְהוֹן׃ שְׁמִיעַ וּגְלֵי קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל דְבָכַן וּמִתְאַנְחִין עַל דְאִיטַלְטָלוּ אָמְרִין אַיְתֵיתָא עֲלָן יִסוּרִין וְלָא אַלִיפְנָא כְּעֵגַל לָא מַלֵיף נִיר כְּדוּ אֲתֵיבְנָא לְפוּלְחָנָךְ וּנְתוּב אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא׃ אֲרֵי כַּד אִנְתְנָא תַיְבִין לְאוֹרַיְתָא מִתְנַחֵם עֲלָנָא וְכַדוּ דְאִיתְגְלֵי לָנָא טְפַחְנָא עַל יַרְכָנָא בְּהֵיתְנָא וְאַף אִיתְכְּנַעְנָא אֲרֵי קַבֵּילְנָא חִיסוּרֵי חוֹבָנָא דְמִלְקַדְמִין׃ הַכְּבַר חֲבִיב קֳדָמַי יִשְׂרָאֵל הֲלָא רַבֵּי רְחִים הוּא אֲרֵי בִּזְמַן דְמַשֵׁי פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתִי עַל לִבֵּיהּ לְמֶעְבְּדְהוֹן מִדְכַּר דְכִירְנָא לְאוֹטָבָא לֵיהּ עוֹד עַל כֵּן אִיתְגוֹלָלוּ רַחֲמַי עֲלֵיהוֹן רַחֲמָא אֵירַחֵם עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אִדְכַּרִי לִיךְ עוֹבָדֵי אֲבָהָתִיךְ תַּקְנַיָא שַׁוּוֹאי שְׁפוֹכֵי תַחְנוּנִין כְּמָרַר

בסר׳ בהעלתך׃ שובי ג׳ מלרע וסימ׳ כי אחרי שובי נחמתי ואחרי׳ שובי נפשי למנוחיכי׳ עד שובי בשלום דד״ה׃ בשתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וגם נכלמתי כי נשאתי׳ אחי בשתי ונכלמתי להרים׳ בשתי לשאל מן המלך׃

שיתי לבך, ואם לא תציבי שיתי לבך שתזכרי הדרך שהלכת בה לגלות שי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה ות״א כנישתא דישר׳ אדכרי ליך עובדי אבהתך: עד מתי תתחמקין, תהיי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שעניינו סבב: הבת השובבה, שהיתה סובבת ומורדת בי כלומר עד מתי תסבבי הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעכבי בתשובה: כי ברא יי׳ חדשה בארץ, עתיד לברוא חדשה אחר שתשבי בגלות ימים רבים ומה היא החדשה כי נקבה תסובב גבר שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב אחר האשה וכן אמרו רבותי׳ זכרונם לברכה בעל אבדה מחזר על אבדתו ואז הנקבה תסובב אחר אישה כלומר שישובו בני ישר׳ אל יי׳ אלהיהם ויבקשו: וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי׳ אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יי׳ ואל טובו באחרית הימים: כה אמר יי׳, גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו בארץ יהודה זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש והוא נוה צדק הר הקד׳ ואמרו יברכך יי׳ כלומר שלא תחרב עוד: וישבו בה, בארץ יהודה שזכר ישבו בה יהודה כמו שהיה בה: וכל עריו, פירוש ובכל עריו וב״ת בה עומדת במקום שתים: אכרי׳ ונסעו בעדר, כי וישבו בה אכרי׳ ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו ות״א אכרין ודנטלין בסיען: כי הרויתי נפש עיפה, נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה: וכל נפש דאבה, שדאב׳ ודאגה לרוב הצרו׳ מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב: על זאת הקיצותי, הה״א בשו״א וכנ״ל והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבוא׳ תבא ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית וחזית תבית דמכית ושנתי הנתני, ויו״ן ואראה כוי״ו הן אתה קצפת ונחטא ר״ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי ואראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוכ׳ הקיצותי ושמחתי וכששבתי אחר כן שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי שהיתה עלי, ערבה ענין הנאה: הנה, זרע אדם וזרע בהמה, פירוש אשימם כזרע שמפרותא אחת יבאו כמה פרותות: האדם והבהמה, כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך ואחר שאמ׳ וזרעתי רוצה לומר שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי״ו וזרע וי״ו ההשואה כמו מים קרי׳ על נפש עיפה ושמוע׳ טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברים ר״ל כי כזה כן זה פי׳

שיתי ג׳ בקריא ב׳ חס ומלעיל וא׳ מלרע וסימ׳ למען שתי אתתי אלה שיתי כליל צלך שתי לבך למסלה דרך הלכתי, מצעי׳ מ״ל: יברכך יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא: וכל נפש ג׳ וסימ׳ זאת תורת הבהמה והעוף, וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה, וכל נפש דאבה מלאתי: ולנטע ג׳ כלאים וסימ׳ ראה הפקדתיך, ורגע

שתי לבך למסלה דרך הלכתי שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה: עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יהוה חדשה בארץ נקבה תסובב גבר: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו בשובי את שבותם יברכך יהוה נוה צדק הר הקדש: וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר: כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי: על זאת הקיצתי ואראה ושנתי ערבה לי: הנה ימים באים נאם יהוה וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה: והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע כן אשקד עליהם לבנות ולנטוע נאם יהוה: בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה: כי אם איש בעונו ימות כל האדם האכל הבסר תקהינה שניו: הנה ימים באים נאם יהוה וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה: לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם יהוה:

שוויאי ליביך איסתכלי בעובדין דעבדת אם תקנין דכן גלית לאורחא רחיקא כדו תובי כנישתא דישראל ותתובין לקירויך אילין: עד אימתי את מתחסנא למיתב כנשתא דסגיאין תיובתהא ארי הא יי׳ ברי חדתא בארעא ועמא בית ישראל יתינהון לאוריתא: כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל עוד ימרון ית פתגמא הדין בארעא דבית יהודה ובקרוהי כד אתיב ית גלותהון יברכינך יי׳ מדור קושטיה טורא קדישא: ויתבון בה דבית יהודה וכל קרויהון כחדא איכרין ודנטלין בסיען: ארי שבעית נפש משלהיא וכל נפש יצפא מליתי טוב: אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי איתערי וחזית תבית דמכית ושנתי הנתני: הא יומיא אתן אמר יי׳ ואקים ית דבית ישראל וית דבית יהודה אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא: ויהי כמה דחשבית עליהון למעקר ולתרעא ולפגרא ולאבדא ולאבאשא כן יהדי מימרי עליהון למבני ולקיימא אמר יי׳: ביומיא האינון לא ימרון עוד אבהתנא חטן ובניא לקן: אילהן אינש בחוביה ימות כל אינש דיחטי הוא ימות: הא יומיא אתן אמר יי׳ ואגזר עם דבית ישראל ועם דבית יהודה קיימא חדתא: לא כקיימא דגזרית עם אבהתכון ביומא דאתקפית בידיהון למפקהון מארעא דמצרים דאינון אשניאו ית קיימי ואנא איתרעיתי בהון אמר יי׳: ארי

רשי

דרך הלכתי, הלכתי כתיב וכל מקום שהלכת הלכתי אני עמך ויונתן ת״ג שימי לך תמרורים התפלל במרר נפשך ומנחם פי׳ תמרורין ענין תועל וכן פירש ותימרות עשן: תתחמקין, תסתרי מתני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך הנה חדשה נברא׳ בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון: ואשובבה בעיר אבקש׳ וגו׳ ומשום רבי יהודה הדרשן שמעתי נקבה תסובב להיות גבר אני נתתיך כבת המטלטלת עיגור ככשים שבעה אומות משבעים סוף שתטלי הכל כבן זכר שהוא יורש הכל: על זאת הקיצות, כך אמר ירמיה כל מה שהייתי ישן ונרדם בנבואת פורענות הנבוא׳ הזאת הקיצותי מתרדמתי: ערבה, נעמה: זרע אדם וזרע בהמה, הטובים והשכלים שבהם אני אזרעם כולם להיות זרע שלי זרע אד׳ וזרע בהמה תירגם יונתן אקימינון כבני אנשא ואצליחינון כבעירא שאין עונותיה נפקדין עליה: בוסר, פרי שלא נגמ׳ והוא מקהה את השינים: ושיני בנים תקהינה, הבנים ילקו בעון אבות: לאור

אבנר על גוי, והיה כאשר שקדתי: לא ט׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימ׳ י׳: הפרו ד׳ וסימ׳ כי עברו תורות, אשר המה הפרו את בריתי, שבו על עונות אבתם, עת לעשות ליי׳ הפרו:

זרע אדם כזרע בהמה כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם ות״י אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא: והיה, שקדתי, ענין השתדלות בדבר והזריזות בו: לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה, משל הוא לחוטא כמו שאמרו קדמוניהם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואמת הוא כי ממדת הבורא ית׳ פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם אז יתחברו עומת האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה אינו אלא בחטא ע״ז וכיוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם יי׳ ומלאה הארץ דעת את יי׳ וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפילו להם עצמן יארך הענש כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו ובוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל: הנה ימים באים, ברית חדשה, חדושה הוא שתהיה קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת יי׳ עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנביא נבא על תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שניתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבותם והיא התורה חדשה שחדש להם תשובתם הרי אמר ופי׳ מה היא לא כברית אשר כרתי את אבתם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שמפ׳ והולך כי לא תהיה אדום הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים וכל אותה הפרשה עתידה כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחורב: לא, החזיקי, בסגול הה״א תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם האריך אפו: בעלתי בם, כלומר אע״פ שבעלתי בם והייתי להם לאדונים אתם הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי כל לשון בעילה שהוא קשור בב״ית הוא לשון גנאי ופי׳ בעלתי כמו בחלתי ענינו קצתי כמו וגם נפשם בחלה בי: זאת

זאת, מבואר הוא: אכתבנה, בקמץ חטף התיו לבד אשר ולבך נפתלי בשוא ופתח: ולא ילמדו, אינו אומר שיהיו כלם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת את יי׳ כלומר לירא אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם יי׳: כולם, בוי״ו עם הדגש: כי אסלח לעונם, שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב חדש שידעו אותי: כה אמ׳ יי׳ נותן שמש לאור יומם, זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעת שובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד ואמר בירח ובכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישיגנה האדם על בוריה וכן אמר הידעת חקו׳ שמים וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמר ונותן ח חקות ירח וכוכבים לאור לילה: רוגע הים ויהמו גליו, רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופי׳ שבקע הים לבני ישראל אף על פי שהמו גליו הוא השקיטם ו ונצבו מי הים כחומה מימינם ו ומשמאלם ועברו ישראל: יי׳ צבאות שמו, שהוא אדון צבאו׳ מעלה ומטה ובידו הכל, וי״ו ויהמו כוי״ו וי״ד מצפות העולם וכל הדומי׳ לו שפירשנו אחר שירד כן פירוש זה אחר שהמו: אם ימושו החקים, על שמש ירח וכוכבים אמ׳ שלא ימוש חקם לא על בקיעת הים כלומ׳ כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו ישר׳ ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומ׳ עובדים לפני כל הימי׳ ופי׳ מלפני שאני מעמידם בחקותיה׳ ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אותה ה הבקיעה לא עמדה אלא וישב הים לפנות בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים ב בעבור ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עד שיברא להם לב חדש ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצירה שנ׳ אלא כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך האמת לחקות השמים המשיל אהבתם למדידת שמים למעלה ולחקיר׳ מוסדי ארץ מלמט׳ לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפש׳ הפרד האל מישראל שימאס אותם: על כל אשר עשו, כלומר על כל עונו׳ שעשו לא ימאס׳ בעבו׳ זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעלה ועל זה אמר: כה אמר יי׳ אם ימדו שמים וגו׳, וזכר המדידה לשמים לפי שהם כשוים ויתכן בהם ענין המדידה וזכר בארץ מוסדי שהיא תחתונ׳ כיסוד לבנין וכן אמר בפסוק אחר אף ימיני יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: הנה ימים, באים קרי ולא כתיב: ונבנתה העיר, רוצה לומר ירושלם: ליי׳, שתהיה כל ימי עד ליי׳ ולא תחרב עוד ואמר שתחרב העיר ממה שהית׳ ונתן גבול הרחבתה ממגדל חננאל עד שער הפנה: ר״ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואת זכריה עד שער הפנים וזכר גם כן שם ומגדל חננאל וחננאל שם ידוע אצלם ויונתן תרגם פקוס: ויצא עוד קו המדה, כתוב קוה בה״א כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקרי קו על הרוב: גרב וגעתה, שמות למקומות ידועים אצלם בירושלם או סמוך לה: וכל העמק, פירושו כתרגומו וכל מישרא אתרא וגו׳ כבעמוד פירוש הדשן מן דשן ושמן רוצה לומר מחנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשוטו פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בי ריסא דמלכא רוצה לומר מקום מרוצת הסוסים רוצה לומר שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה שעור ריס שהוא שבעי׳ קנים והקנה שש אמות וזרת: והשרמות, לפי פשוטו השדות רוצה לומר רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו בז בכלל העיר תוך החומה: קדש ליי׳, כמו קדש ישראל ליי׳ כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאומר בנבואת יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בבנין העיר ובבנין הבית לא יהרס עוד לעולם: השרמות, כתוב בר״ים וקרי בד״לת ויונתן תרגם אריתא הוא מלשון רז״ל אריתא דדלאי והוא אמת המים שמשקים ממנה השדות: הדבר, מבואר הוא וטעמו נמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חנמאל הוא שהיה זו בשנה העשירית ואחרי השלימו הדבר ספרו ירמיהו לאנשי המטרה:

בחצר

ידעו י״ב וסימ׳ למען ידעו דרתיכם׳ ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם׳ יצרי פסל כלם׳ למען ידעו ממזרח שמש׳ לא ילמדו עוד איש את רעהו׳ ואטמא אתם במתנת׳ באו ימי הפקדה׳ כל תפלה כל תחנה דד״ה׳ ואתה תשמע מן השמי׳ בתרא דד״ה׳ שיתה יי׳ מורא להם׳ למען ידעו דור אחרון׳ ויאמרו צרינו לא ידעו:

כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם־יְהוָה נָתַתִּי אֶת־תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל־לִבָּם אֶכְתֲּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת־יְהוָה כִּי כוּלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶסְלַח לַעֲוֺנָם וּלְחַטָּאתָם לֹא אֶזְכָּר־עוֹד׃

כֹּה אָמַר יְהוָה נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֻקֹּת יָרֵחַ וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ אִם־יָמֻשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי נְאֻם־יְהוָה גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת גּוֹי לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים׃

כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי־אֶרֶץ לְמָטָּה גַּם־אֲנִי אֶמְאַס בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל־כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם־יְהוָה׃ הִנֵּה יָמִים נְאֻם־יְהוָה וְנִבְנְתָה הָעִיר לַיהוָה מִמִּגְדַּל חֲנַנְאֵל שַׁעַר הַפִּנָּה׃ וְיָצָא עוֹד קָוֵה הַמִּדָּה נֶגְדּוֹ עַל גִּבְעַת גָּרֵב וְנָסַב גֹּעָתָה׃ וְכָל־הָעֵמֶק הַפְּגָרִים וְהַדֶּשֶׁן וְכָל־הַשְּׁרֵמוֹת עַד־נַחַל קִדְרוֹן עַד־פִּנַּת שַׁעַר הַסּוּסִים מִזְרָחָה קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא־יִנָּתֵשׁ וְלֹא־יֵהָרֵס עוֹד לְעוֹלָם׃

הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בַּשְּׁנַת הָעֲשִׂרִית לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה שְׁמֹנֶה־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר׃ וְאָז חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל צָרִים עַל־יְרוּשָׁלִָם וְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא הָיָה כָלוּא

אֲרֵי דֵין קְיָימָא דְאֶגְזַר עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּתַר יוֹמַיָא הָאִינוּן אֲמַר יְיָ אֶתֵּן יַת אוֹרַיְתִי בְּמֵיעֵיהוֹן וְעַל לִבְּהוֹן אֶכְתְּבִינַהּ וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ וְאִינוּן יְהוֹן קֳדָמַי לְעַם׃ וְלָא יַלְפוּן עוֹד גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וּגְבַר יַת אֲחוּהִי לְמֵימַר דְּעוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי כֻּלְּהוֹן יַלְפוּן לְמִדַּע דַּחַלְתִּי לִמְזְעֵירְהוֹן וְעַד רַבְּהוֹן אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן לָא יִדְכְּרוּן עוֹד׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּיהַב שִׁמְשָׁא לְאַנְהָרָא בִּימָמָא גְּזֵירַת סִיהֲרָא וְכוֹכְבַיָּא לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא נָזֵף בְּיַמָּא וְהָמָן גַּלּוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ כְּמָה דְּלֵית אֶפְשַׁר דְּיִעְדּוֹן קְיָמַיָא הָאִלֵּין מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אַף זַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לָא יִבְטְלוּן מִלְּמֶהֱוֵי עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָה דְּלֵית אֶפְשַׁר דְּיִדַּע אֱנָשׁ מִשְׁחַת שְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְאַף לָא לְמִבְדַּק יְסוֹדֵי אַרְעָא מִלְּרַע אַף מֵימְרִי לָא יְרַחֵק בְּכָל זַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל עַל כָּל דַּעֲבָדוּ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ הָא יוֹמַיָא אָתָן אֲמַר יְיָ וְתִתְבְּנֵי קַרְתָּא דִּירוּשְׁלֵם קֳדָם יְיָ מִמִּגְדַּל פְּקוּס וְעַד תְּרַע זָוִיתָא׃ וִיהֵי נָפֵיק עוֹד חוּט מְשַׁחַת בִּנְיָינָא לְקִבְלֵהּ עַד מָטֵי לְגִבְעֲתָא דִּסְמִיכָא לְגָרֵב וִיהֵי מִסְתַּחַר לִבְרֵיכַת עֶגְלָה׃ וְכָל מֵישְׁרָא אֲתַר דִּנְפָלוּ תַמָּן פִּגְרֵי מַשִּׁרְיַית אַתּוּרָאָה וְכָל אֲרִיתָא עַד נַחְלָא דְקִדְרוֹן עַד זָוִית תְּרַע בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא מַדִּנְחָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לָא יִתְעֲקַר וְלָא יִתְפַּגַּר עוֹד לְעָלַם׃

פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָת עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בְּשַׁתָּא עֲשִׂירֵתָא לְצִדְקִיָּה מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הִיא שַׁתָּא תְּמָנֵי עַסְרֵי שְׁנִין לִנְבוּכַדְנֶצַּר׃ בְּכֵן מַשִּׁרְיַית מַלְכָּא דְבָבֶל צָיְירִין עַל יְרוּשְׁלֵם וְיִרְמְיָה נְבִיָּא הֲוָה כְּלֵי

בדרת

רש״י

לאור, אישקלארזיר בלע״ז וכ״תי לאנהרא: רוגע הים, שובר הים מנידו ומרתיתו ועושה קמטים קמטים כמו עורי רגע: ימושו, כמו לא ימיש: אם ימדו שמים, כמה גובהם: גם אני אמאס בישרא׳ כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יוחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו: העמק הפגרים, עמק שנפלו שם פגרי מחנה ס סנחריב: והדשן מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם ו יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה ונבואה זו עתידה לבא בגאולה אחרונה על כורחך שלא מיכן שהרי לא היתה בבית שני: השדמות, קנפני״א בלע״ז: בריס, לשון מבור:

חצר

מסרה

השרמו׳ חד מן ד׳ מל׳ כתיב ר״יש וקרי׳ ד״לת וסי׳ עמיהור ואבשלום ברח וילך׳ וארומים בעת ההי׳ השיב רצין׳ השרמות וכל עמק הפגרי׳ גרל חמת נשא ענש: ואז ד׳ בקריא׳ וסי׳ ואז יקרב לעשתו יהיה כאזרח׳ ואז ירצו את עונם׳ כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל׳ ואז חיל מלך בבל:

בחצר המטרה / בחצר שהיו נשמרים שם האסורים מטרה שרשו נטר ענין שמירה כמו הינטור לעולם ותרגום ויאכוף אותם למשמר לבית מטרא: הנותן / מקור בחולם וכן הנתון תנתן ואם האכול יאכל: עד פקדי אותו / רוצה לומר שאקח נשמתו: ויאמר ירמיהו / חנמאל בן שלום דודך / שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו: משפט הגאולה / אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי: כדבר יי׳ / כמו שאמר יי׳ שיבא אליכן עשה: כי דבר יי׳ הוא / ידעתי כי מהשם הוא שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו ויש מפרשים כי חנמאל בא על פי הדבר לירמיהו: ואשקלה לו / הקוף בשוא ופתח: את הכסף / הכסף שהתנתי עמו שבעה שקלי׳ ועשרה הכסף / השקלים הם מנים והכסף הוא סלעים וכן תירגם יונתן שבעה מנין ועשר סלעין דכסף: ואכתוב בספר ואחתום / כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך חתמתי הספ׳ בחותם: ואעד עדים / במקנה שקניתי העדתי עדים כלומ׳ בפני עדים שזמנתי לכך קניתי השדה והם היו חותמים בספר המקנה: ואשקול הכסף במאזנים / וכבר אמר למעלה ואשקלה לו אלא רוצה לומר שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל ישר במאזנים כדי שלא יוכל להיות ביניהם דברים על משקל הכסף: ואקח את החתום / רוצה לומ׳ ספר המקנ׳ החתום כמו שאמר ואחתום: המצוה והחקים / רוצה לומ׳ ספר המצוה והחקים וספר שזכר עומד במקום שנים וספר זה הוא תנאי המכיר׳ כמו מספר שני תבואות שהיא מצוה בתורה והחקים מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין המכיר׳ וכל זה כתוב בספר אחד: ואת הגלוי / רוצה לומר ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה האחד שהיה חתום ואחד שהיה גלוי כשירצו לראותו ולקרותו שיעשו כדי שלא יפתחו החתום והנה הם שלשה ספרים ואדוני אבי ז״ל פירש הגלוי ספר שכתב בו מגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות כמו שעשה בעז ו״ת ית שטרא דזביני וגו׳ כבעמוד: ואתן את הספר המקנה / בא בה״א הידיעה עם הסמיכות כמו ממלכות הארץ כמו שכתבנו למעלה: לעיני חנמאל דודי / רוצה לומר בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמ׳ למעלה וכן ואת לוט אחיו רוצה לומר בן אחיו או חנמאל זה היה אחר שהיה דודו אחי אביו והמוכר היה בן דודו אבל חנמאל זה ש שהיה דודו היה שם בעת המקנ׳ ובאמרו שנתן לו ספר המקנה רוצה לומר עם הספרי׳ האחרים אלא שזכר ספר המקנה שהוא העיקר: הכתובי׳ בספר המקנה / ר״ל שחתמו בו שמם לעדות: לקוח / מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם: ואת החתום / ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום: למען יעמדו ימים רבים / עד שוב הגולה שלא תתקיים כבוא״ת עוד יקנו בתים ולהיות לאות לשיבת הגלות כזה הא״ל לקנות השדה למחמה לישראל שלא יחשבו שאבדה תקותם אם יגלו: אהה

רשי

חצר המטרה / לשון בית המשמר: עד פקדי אותו / פקידת כל האדם היא המיתה: ויאמר ירמיהו וגו׳ / לא לצדקיהו אמר כן לא פירש הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה ש הדבר אשר היה אל ירמיהו: בא אליך / על פי הדיבור: את ספר המקנה / שטר המכירה: ואת החתום וגו׳ / עם חתימתו כשהוא חתום כרת וחוק: ואת הגלוי / שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינין אשרתא דדייני הוא קיום השטרות ל לעשות הדבר גלוי ומפורסם פן ימותו העדי׳ ורבותינו פרשו לעניין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא: כה אמר וגו׳ / אל תאמר לחנם אני מ מכניעך שהרי הכל גולים: כיכה אמר יי׳ / סופן לקנות בתים: לעיני חנמאל דודי / ועד עכשיו קראו בן דודו שמא שנים היו ואם אין זה לא ידעתי מהו ויש מוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמיה כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו ימואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל ואינה היא המדה שלא מצינו בכל המקרא את האם קרוי דוד: לא

עינו ח׳ חס׳ יוד בתרא בקריא׳ וסימ׳ ועינו החלו כהות / ולא כחד ממנו / ויברח אבשלום / ועברה העברה / ויקח ויעל / ועינו את עינו תראינה / יראו עינו כידו / קורץ בעינו מולל ברגלו: ואדע ג׳ בקריאה ובטעם זקף וסימ׳ ואדע כי לא אבוש / ואדע כי דבר יי׳ הוא / ואדע כי כרובים המה: ולעיני ד׳ וסימ׳ נמסר לעיל

בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה: אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה לאמר מדוע אתה נבא לאמר כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ולכדה: וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועינו את עינו תראינה: ובבל יולך את צדקיהו ושם יהיה עד פקדי אתו נאם יהוה כי תלחמו את הכשדים לא תצליחו: ויאמר ירמיהו היה דבר יהוה אלי לאמר: הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות: ויבא אלי חנמאל בן דדי כדבר יהוה אל חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה לך ואדע כי דבר יהוה הוא: ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף: ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים: ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי: ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה: ואצוה את ברוך לעיניהם לאמר: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים:

בדרת בית אסיריא די בבית מלך שבטא דבית יהודה: דאסרי צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר מדין את מתנבי למימר כדנן אמר יי׳ האנא מסר ית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויכבשינה: וצדקיה מלך שבטא דבית יהודה לא ישתיזב מידא דכסדאי ארי אתמסרא יתמסר ביד מלכא דבבל וימליל פומיה עם פומיה ועינוהי ית עינוהי יחזין: ולבבל יוביל ית צדקיה ותמן יהי עד דיעול דוכרניה קדמי אמר יי׳ ארי תגיחון קרב עם כסדאי לא תצלחון: ואמר ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר: הא חנמאל בר שלום אחבוך אתי לותך למימר זבון לך ית חקלי דבענתות ארי לך חזיא אחסנתא למזבן: ואתא לותי חנמאל בר אחבי כפתגמא דיי׳ לדרת בית אסיריא ואמר לי זבון כען ית חקלי דבענתות דבארע שבטא בנימין ארי לך חזיא ירותא ולך אחסנתא זבון לך וידעית ארי פתגמא דיי׳ הוא: וזבנית ית חקלא מן חנמאל בר אחבי דבענתות ותקלית ליה ית כספא שבעא מנן ועשר סלעין דכסף: וכתבית בשטרא וחתמית ואסהדית סהדין ותקלית כספא במוזניא: ונסבית ית שטרא דזביני ית דכתיב בעיץ וחתים כהילכתא וכיר חזא וית שטרא פתיחא: ויהבית ית שטרא דזביני לברוך בר נריה בר מחסיה לעיני חנמאל אחבי ולעיני סהדיא דכתיבין בשטרא דזביני לעיני כל יהודאי דיתבין בדרת בית אסיריא: ופקדית ית ברוך לעיניהון למימר: כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל סב ית שטריא האילן ית שטרא דזביני הדין וית דכתיב בעץ וחתים וית שטריא פתיחא הדין ותתנינון במן דחסף בדיל דיתקיימון יומין סגיאין:

בסיפרא סימ׳ כ״ח: לקוח ד׳ בקריא׳ וסימ׳ לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אתו / לקוח את הספרים האלה ואת / מבחר הצאן / לקוח מאת הגולה / קדמא חס׳ / וסימ׳ סיפרא וספריא ענא וגלותא: ונתתם ו׳ בקרי׳ וקמצין וסימ׳ במלכים א׳ סימ׳ ח׳:

אהה אתה עשית את השמים ואת הארץ · וכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ויעלם ממך כל דבר המעשה בהם בין בשמים בין בארץ ואם תנתן העיר ביד הכשדים אתה ידעת וחשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו וזכר להם חסדי אבות הראשונים לפיכך אמר עושה חסד לאלפים שאם לא כן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרובה להכבש וזהו ענין תפלתו: אל חיק בניהם אחריהם · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי: האל הגדול הגבור · אמרו רז"ל למה לא אמר ירמיה והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו: גדול העצה · שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם: העליליה · המעשה: על כל דרכי בני אדם · לא כמו שאמרו אין יי' רואה אותנו: לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ואמר בפרט יי' עזי למעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן וכלו: עד היום הזה · פירוש עד היום הזה הם ידועים בבני אדם : ובישראל ובאדם · ובישראל עושה אותות ומופתים ובשאר בני אדם בעבור ישראל: ותעשה לך שם · אתה נודע באותות ומופתים ובהם ידעוך בני אדם על כרחם ובמצרים ובישראל ובאדם ובישראל ובמצרים עשית מופתי' כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו מזל שטמם חשך למצרים שימש אור לישראל ות"י ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא: ותצא · ובאזרוע · באל"ף נוספת מאותיות האמנתי"ו: ויבאו וירשו · ביו"ד אותן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: ובתרותך · כתוב והוא דרך פרט על התורות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת: ותקרא · מן כי הקרא יי' אלהיך וכתוב באל"ף במקום ה"א ואמר כן להודיע כי המקרה הרע בנא להם איננו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא ית' הקרה אותו: הנה הסוללות · הם העפים שמשליכים בהם האבני' בחומות העיר להפותם ויונתן תירגם הא מליתא כברו על קרתא ל למכבשה והוא תל עפר שסובבין סביב החומה לעלות ממש על החומה וכן בדברי רז"ל מליא בבבא: ויהי · הממני יפלא · באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפו מהם כי רבו עונותיהם להשמיכני ואע"פ כן אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלות ויקנו שדות ובתים בארץ הזאת: ואת הבתים · כמו שאמ' ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולי' והגבוהים על גגותיהם: מנעורותיהם

ובזרעך ה' חס' וסימ' נמסר בסדר עקב: ומשלם ג' וסימ' בסוף ואתחנן: גדול ג' ב' מל' וא' חס' וסי' העצה ורב · הכנפי' ארך האבר' הכנפים ורב נוצה' קדמא חס': כל סיפרא ועד היום הזה במ"ד עד היום הזה וסימ' נמסר במלכי' ב' סי' נ"א: ובישר' ג' דסמיכי בקריא' וסי' ובישר' ובאדם ותעשה לך שם · ובישר' יתפאר' ובישר' נחלתו:

טו כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: טז ואתפלל אל יהוה אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה לאמר: יז אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר: יח עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: יט גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: כ אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה לך שם כיום הזה: כא ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: כב ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: כג ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך ובתרותך לא הלכו את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל הרעה הזאת: כד הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: כה ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: כו ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: כז הנה אני יהוה אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר: כח לכן כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדראצר מלך בבל ולכדה: כט ובאו הכשדים הנלחמים על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש ושרפוה ואת הבתים אשר קטרו על גגותיהם לבעל והסכו נסכים

ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל עוד יזדבנון בתין וחקלין וכרמין בארעא הדא: וצליתי קדם יי בתר דיהבית ית שטרא דזביני לברוך בר נריה למימר: קביל בעותי יי אלהים הא את עבדתא ית שמיא וית ארעא בחילך רבא ובדרעך מרממא לא יתכסי מן קדמך כל פתגם: עביד טיבו לאלפי דרין ומשלם חובי אבהתא לבניא כד משלמין למחטי בתריהו' אלהא רבא גיברא יי צבאות שמיה: דרברבין מילכיה וסגיאין עובדוהי די קדמך גלין כל אורחת בני אינשא למיתן לאינש כאורחתי' וכפירי עובדוהי: דשויתא אתין ומופתים בארע דמצרים עד יומא הדין ולישראל עבדתא פרישן בגו בני אינשא ועבדתא לך שום כיומא הדין: ואפיקתא ית עמך ית ישראל מארעא דמצרים באתין ובמופתין וביד תקיפא ובאדרע מרמם ובחזונא רבא: ויהבת להון ית ארעא הדא דקיימתא לאבהתהון למיתן להון ארע עבדא חלב ודבש: ועלו ואחסינו יתה ולא קבילו למימרך ובאוריתך לא הליכו ית כל דפקידתא להון למעבד לא עבדו וערעת יתהון ית כל בישתא הדא: הא מליתא עלו על קרתא למכבשה וקרתא איתמסרת בידא דכשדאי דמגיחין קרבא עלה מן קדם דקטלין בחרבא ובכפנא ובמותא ודמלילתא הוה וקדמך גלי: ואת אמרת לי יי אלהים זבון לך חקלא בכספא ואסהד סהדין וקרתא איתמסרת בידא דכסדאי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: הא אנא יי אלהא כל בשרא המן קדמי יתכסי כל פתגם: בכן כדנן אמר יי הא אנא מסר ית קרתא הדא בידא דכסדאי וביד נבוכדנצר מלכא דבבל ויכבשינה: ויעלון כסדאי דמגיחין קרבא על קרתא הדא וידלקון ית קרתא הדא בנורא ויוקדונה וית בתיא דאסיקו בוסמין על איגוריהון לבעלא ונסיכו נסכין לטעוות

רשי

לא יפלא · לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות שדה: ומשלם עון אבות אל חיק · הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה: הגדול הגבור · ולא אמר והנורא אמר גוים מרקדין ב בהיכלו איה נוראותיו במסכת יומא: ובאדם · ובשאר אכמים · ד"א אותות שהיו מקולין לישראל ולמצרים כיצד ויהי הענן והחשך ויאר ה הלילה אותו מזל ש שמימש חשך למצרים שימש אור לישראל מדרש אגדה ויונתן תירגם ולישרא' עבדת פרישן בגו בני אינשא: ותקרא אותם · הקרית אותם לשון מקרה: ואשר דברת · רעה עליה היה ובא: והעיר נתנה · ולמה לי שדה: הממני יפלא · וכי העתידות עלומות ממני: למן היום אשר בנו אותה · ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה: ולמד

מסרה

וירשו ד' חס' וסימ' נמסר ביהושע ריש סימ' י"ב: צויתה ג' מל' וסימ' את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך · אשר צויתה לא יבאו · וא' וצויתה אותו לעיניהם: הנה אני ז' וסימ' קשרתי על אדני · הנה אני יי' אלהי כל בשר · מביא רוח בכם וחייתם · פותח את קברותיכם · לוקח את עץ יוסף · לקח את בני ישראל · בנה · בית לשם יי': על העיר י"ז וסימ' בהיותם באבים · רק עץ אשר תדע · והיה בבקר כזרח · ועתה אסף את יתר · ויהי כשמע את הדב' הזה וישלח שמה סוסים ורכב · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר · ויבא נבוכד נצר: ותבקע העיר וכל אנשי דמלכי' · ועברו גוים רבים · ובאו הכשדי' · ושבו הכשדי' · וגם איש היה מתנבא · ותבקע העיר וכל דירמיה ויאמר אל האיש לבוש · ויואל בן זבדי פקיד עליהם · וכל וגגותי דכוו' בבמ"א אל העיר וסימ' וגגותי אל העיר הזאת להושיעה קדמא דמלכים:

לאלהים אחרים למען הכעסני׃

ל כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עשים הרע בעיני מנעריתיהם כי בני ישראל אך מכעסים אתי במעשה ידיהם נאם יהוה׃ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה להסירה מעל פני׃ על כל רעת בני ישראל ובני יהודה אשר עשו להכעסני המה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם ואיש יהודה וישבי ירושלם׃ ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר׃ וישימו שקוציהם בבית אשר נקרא

לה שמי עליו לטמאו׃ ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת למען החטי את יהודה׃

ועתה לכן כה אמר יהוה אלהי ישראל אל העיר הזאת אשר אתם אמרים נתנה ביד מלך בבל בחרב וברעב ובדבר׃ הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשבתים אל המקום הזה והשבתים לבטח׃ והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים׃ ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם׃

מ וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיבי אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי׃ וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי׃

כי כה אמר יהוה כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם׃ ונקנה השדה בארץ הזאת אשר אתם אמרים שממה היא מאין אדם ובהמה נתנה ביד הכשדים׃ שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה ובערי ההר ובערי השפלה ובערי הנגב כי אשיב את שבותם נאם יהוה׃

עממיא בדיל לארגזא קדמי׃

ארי הוו בני ישראל ובני יהודה ברם עבדין דביש קדמי מזעוריהון ארי בני ישראל ברם מרגזין קדמי בעובדי ידיהון אמר יי׃ ארי רוגזי וחמתי חל בקרתא הדא למן יומא דבנו יתה ועד יומא הדין לאגלותא מקביל מימרי׃ על כל בישת בני ישראל ובני יהודה דעבדו לארגזא קדמי אינון מלכיהון רברבניהון כהניהון ונבייהון דשקרא ואינש יהודה ויתבי ירושלם׃ ואחזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקבל אפיהון ושלחית לותהון ית כל עבדי נביא מקדם ומליף ולית אינון צבן לקבלא אולפן׃ ושויאו שיקוציהון בביתא דאתקרי שמי עלוהי לסאבותיה׃ ובנו ית במת בעלא די בחילת בר הנם לאעברא ית בניהון וית בנתהון למולך דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי למעבד תועבתא הדא בדיל לחייבא ית דבית יהודה׃

וכען בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על קרתא הדא דאתון אמרין איתמסרת בידא דמלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא׃ הא אנא מכניש להון מכל מדינתא דאגליתינון לתמן ברוגזי ובחמתי ובתקוף רב ואתיבינון לאתרא הדין ואשרינון לרחצן׃ ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה׃ ואתן להון ליבא חד ואורח חד למדחל קדמי כל יומיא דייטב להון ולבניהון בתריהון׃ ואגזר להון קיים עלם דלא יתוב מימרי מבתריהון לאיטבא להון וית דחלתי אתן בלבהון בדיל דלא יסטון מבתר פולחני׃ ויחדי מימרי עליהון לאיטבא להון ואקיימינון בארעא הדא בקשוט במימרי וברעותי׃

ארי כדנן אמר יי כמה דאיתיתי על עמא הדין ית כל בישתא רבתא הדא כן אנא מיתי עליהון ית כל טבתא דאנא ממליל עליהון׃ ויזדבנון חקלין בארעא הדא דאתון אמרין צדיא היא מבלי אינשא ובעירא איתמסרת בידא דכסדאי׃ חקלין בכספא יזבנון ויכתבון בשטרא ויחתמון ויסהדון סהדין בארע שבטא דבנימין ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה ובקרוי טורא ובקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ארי אתיב ית גלותהון אמר יי׃ והוה

ולמד אותם׳ לשון פעול אפר״נכט בלע״ז׃ הנני מקבצם׳ ברחמים מכל אשר הדחתים שם באפי׃ כה

מנעורותיהם׳ מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו׃ כי היו בני ישראל׳ כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם׃ למן היום אשר בנו אותה׳ כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזבוח בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד׳ ובדרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה׃ ונביאיהם׳ הנביאי׳ שלהם שהם נביאי שקר׃ ולמד אותם׳ ע״י נביאי האמת׃ וישימו שקוציהם׳ אחז ומנשה׃ אשר לא צויתים׳ בג׳ מקומות נאמר זה הענין במלות שונות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפרשת גזי נזרך אמר לא צויתים ולא עלתה על לבי והשני בפרשת וקנית בקבוק אמר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי השלישי בזו הפרשה אמר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת׃ למען החטי את יהודה׳ וענינו פירשנו בפרשת גזי נזרך׳ החטי בחסרון האלף למ״ד הפעל וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דלך לא קרו חסר אלף למ״ד הפעל׃ ועתה לכן כה אמר יי׳ פרשה זו עתידה ומבוארת כי כה אמר יי׳ ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב בספר יהושע׃ ויהי

מסרה
אותה ׳ב מ״ל בקריאה וסימ׳ בסדר בלק וב׳ מנהון בסיפרא וסימ׳ למן היום אשר בנו אותה׳ יי׳ יוצר אותה להכינה׃ ואיש יהודה ז׳ דסמיכי וסימ׳ שלשי׳ אלף׳ דבקו במלכם׳ חמש מאות אלף׳ ועתה יושב ירושלם׳ נטע שעשעיו׳ ואיש יהודה וישב ירושלם׃ והושבתי׳ ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ והושבתים מארץ׳ אל המקו׳ הזה והשבתים לבטח׃ וששתי ב׳ וסימ׳ וגלתי בירושלם׳ וששתי עליהם להשיב אתם׳ וא׳ בדרך עדותיך ששתי׃ הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמיכי בקרי׳ וסימ׳ איננו גדול בבית הזה ממני׳ והיה אם דרך גבולו יעלה׳ אל אדות הרעה הגדולה הזאת׳ והיה כי תגיד לעם הזה דסיפר׳ כאש׳ הבאתי אל העם הזה את כל הרעה ה הגדולה׳ ולכם הנשמע דעזרא׃ וחתום ד׳ מ״ל בליש׳ וסימן נמסר בישעי׳ ריש סימן ח׳׃

לג

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ שֵׁנִית וְהוּא עוֹדֶנּוּ עָצוּר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשָׂהּ יְהוָה יוֹצֵר אוֹתָהּ לַהֲכִינָהּ יְהוָה שְׁמוֹ׃ קְרָא אֵלַי וְאֶעֱנֶךָּ וְאַגִּידָה לְּךָ גְּדֹלוֹת וּבְצֻרוֹת לֹא יְדַעְתָּם׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּתֵּי הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־בָּתֵּי מַלְכֵי יְהוּדָה הַנְּתֻצִים אֶל־הַסֹּלְלוֹת וְאֶל־הֶחָרֶב׃ ה בָּאִים לְהִלָּחֵם אֶת־הַכַּשְׂדִּים וּלְמַלְאָם אֶת־פִּגְרֵי הָאָדָם אֲשֶׁר־הִכֵּיתִי בְאַפִּי וּבַחֲמָתִי וַאֲשֶׁר הִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהָעִיר הַזֹּאת עַל כָּל־רָעָתָם׃ הִנְנִי מַעֲלֶה־לָּהּ אֲרֻכָה וּמַרְפֵּא וּרְפָאתִים וְגִלֵּיתִי לָהֶם עֲתֶרֶת שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ וַהֲשִׁבֹתִי אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וְאֵת שְׁבוּת יִשְׂרָאֵל וּבְנִתִים כְּבָרִאשֹׁנָה׃ וְטִהַרְתִּים מִכָּל־עֲוֺנָם אֲשֶׁר חָטְאוּ־לִי וְסָלַחְתִּי לְכוֹל־עֲוֺנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ־לִי וַאֲשֶׁר פָּשְׁעוּ בִי׃ וְהָיְתָה לִּי לְשֵׁם שָׂשׂוֹן לִתְהִלָּה וּלְתִפְאֶרֶת לְכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ אֶת־כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָנֹכִי עֹשֶׂה אֹתָם וּפָחֲדוּ וְרָגְזוּ עַל כָּל־הַטּוֹבָה וְעַל כָּל־הַשָּׁלוֹם אֲשֶׁר אָנֹכִי עֹשֶׂה לָּהּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עוֹד יִשָּׁמַע בַּמָּקוֹם־הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים חָרֵב הוּא מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין בְּהֵמָה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם הַנְשַׁמּוֹת מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין יוֹשֵׁב וּמֵאֵין בְּהֵמָה׃ קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת כִּי־טוֹב יְהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ מְבִאִים תּוֹדָה בֵּית יְהוָה כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת־הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה אָמַר יְהוָה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד יִהְיֶה בַּמָּקוֹם הַזֶּה הֶחָרֵב מֵאֵין־אָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־עָרָיו נְוֵה רֹעִים מַרְבִּצִים צֹאן׃ בְּעָרֵי הָהָר בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב וּבְאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּבִסְבִיבֵי יְרוּשָׁלִַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה עֹד תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן עַל־יְדֵי מוֹנֶה אָמַר יְהוָה׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה תנינות והוא עוד כען כלי בדרת בית אסיריא למימר׃ כדנן אמר יי דעבדה יי ברא יתיה לאתקנותא יי שמיה׃ צלי קדמי ואקביל צלותך ואחוי לך רברבן ונטירן דלא ידעתינון׃ ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל על בתי קרתא הדא ועל בתי מלכיא דבית יהודה דמתרעין להון וצברין מליתא לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא׃ ה אתן לאגחא קרבא עם כסדאי ולמליותהון ית פגרי בני אנשא דאלקיתי ברוגזי ובחמתי ודסליקית שכנתי מן קרתא הדא על כל בישתהון׃ הא אנא מיתי להון אסו ופורקן ואסינון ואיגלי להון תרע תיובא ואיחוינון דיהכון באורח שלם וקשוט׃ ואתיב ית גלות יהודה וית גלות ישראל ואקימינון כדבקדמיתא׃ ואידכינון מכל חוביהון דחבו קדמי ואשבוק לכל חוביהון דחבו קדמי ודמרדו במימרי׃ ויהון קדמי לשום דחדוא לתושבחא וליקר לכל עממי ארעא די ישמעון על כל טבתא די אנא עביד עמהון ויזועון וידחלון על כל ט טבתא ועל כל שלמא דאנא עביד להון׃ כדנן אמר יי עוד ישתמע באתרא הדין דאתון אמרין חרוב הוא מבלי אינשא ומבלי בעירא בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם דצדין מבלי א אינשא ומבלי יתיב ומבלי בעירא׃ קל ביע וקל חידוא קל חתנין וקל כלן קל דאמרין אודו קדם יי צ צבאות ארי טב יי ארי לעלמא טבותיה מעלי תודתא לבית מקדשא דיי ארי אתיב ית גלות ארעא כדבקדמיתא אמר יי׃ כדנן אמר יי צבאות עוד יהי באתרא הדין דחרוב מבלי אנשא ומבלי בעירא וכל קרויהון דירות בית מישרי רעיין וחוטרין רען׃ בקרוי טורא בקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ובארעא שיבטא בנימן ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה עוד יתינהון עמא על ידי משיחא אמר יי׃

רשי

כה אמר יי' עשה, העושה זאת׃ קרא אלי ואענך, להודיעך העתידות׃ ובצורות, שמורות בלבי לעשותם׃ הנתוצים אל הסוללות, לעשות מהם סוללות תלים שבצורי' למעלה אשר בונים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם אל הכשדים׃ ואל החרב, לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא׃ ולמלאם את פגרי האדם, ואת הבתים אשר נתצו עושים קברות לפגרים שנהרגים בתוך העיר׃ ואשר הסתרתי וגו'׃ כה אמ' יי' הנני מעלה לה וגו'׃ עתרת שלום, ברכת שלום שלוו בלע"ז׃ נוה רועים, מדור רועים׃ עוד תעברנה הצאן וגו', יבאו ויבאו ישראל על ידי מלך הולך ברא"ש׃ לא

רדק

ויהי דבר יי' שנית, ר"ל על זה הענין׃ כה, עשה, עושה ירושלם שזכר למעלה ופי' עשה מגדלה כלומר שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אשר עשה את משה ואת אהרן׃ יוצר אותה להכינה, מחדש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה הוא מוציא הדבר למעשה׃ קרא, אם תקרא אלי אענך כרצונך הפך מה שאמר ואל תשא בעדם רנה ותפלה׃ ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם, אגידה לך נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם ות"י רברבן ונטירן היה קורא ובצורות בנו"ן׃ כי כה אמר יי', אל הסללות ואל החרב, כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון שא שאותה בי"ת הכלי וזאת בי"ת העזר ופי' החרב כשיל המפילי' המגדלים וכן ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וסללות פירשנוהו׃ באים להלחם, אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדי' ולא פתחו להם לפיכך התחזקו ה הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר׃ למלאם את פגרי האדם, והם נרמו גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו בם הכשדים׃ הנני מעלה לה, לעיר ירושלם שזכר׃ ארוכה ומרפא, ענין כפול במלות שונות׃ וגליתי להם עתרת שלום ואמת, אמר וגליתי לפי שיהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה, עתרת פי' רוב כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי ת תפלה וכן העתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם׃ ופחדו ורגזו, גויי הארץ יפחדו וירגזו׃ על כל הטובה ועל כל השלום אשר אני עושה לה, פי' לירושלם׃ מביאים תודה, ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו את יי' וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה׃ מרביצי צאן, בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנם בלי פחד׃ בערי ההר בערי השפלה, בלא וי"ו והבאים אחריהם בוי"ו׃ על ידי מונה, ישראל נמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לגלות הפושעי' מישראל בבאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הנה גם כן עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה׃ כמה

ידעתם ד' בקריא' וקמץ וסי' ובא האות והמופת אשר דבר אליך, שמעת חזה כלה, קרא אלי ואענך, והכעסתי לב עמים רבים, וסימ' אתית וקרית שמעית וכעסית׃ ארוכה ד' ב' מל' וב' חס' וסי' הנני מעלה לה, כי אעלה ארוכה, ותעל ארוכה למלאכה, כי עלתה ארוכה, ב' קדמאי חס'׃ גויי ג' מל' וסימ' והיתה לי לשם ששון לתהילה, ונאספו עליה, וספרים כתב לחרף דד"ה, וכל אוריתא דכוו'׃ כבראשונה ה' בקריא' וסימ' נגפים הם לפנינו, ותהי כבראשונה דידבעם, קול אמרים הודו את יי', ואשיבה שפטיך כבראשונה, ובניתים כבראשונה, כי אשיב את שבות הארץ׃ ובארץ ה' וסימ' נמסר בסדר ויגש׃

צמח צדקה, זהו מלך המשיח: וזהו אשר יקרא לה יי' צדקנו, הקדוש ברוך הוא יקרא לירושלם יי' צדקנו כלומר שהטובה יאמרו יי' צדקנו ות"י ודין שמא דיהון קרן לה יתעבדן לנא זכון מן קדם יי' בגוה ולמעלה אמר ע"ל מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו ושניהם עולים לענין אחד ושם פירשנוהו ואדוני אבי ז"ל פי' וזה אשר יקרא לה הקב"ה שהוא יי' צדקנו: כה אמר יי' אם תפרו את בריתי היום, אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עד כל ימי הארץ וגו' יום ולילה לא ישבותו כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו: בעתם, על סדר התקופות: אשר, כמו כאשר חסר כף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר: כן ארבה, עד שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמים והמספר נופל על זה ועל זה: משרתי אותי, כמו משרתים כי פעמים יפול מ"ם הרבוי ויספיק ביו"ד הרבוי כמו נטעי נעמנים מני המרים מלאכי רעים והדומים להם: הלא ראית, שתי המשפחות, משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר יי' בהם להיות מנהיגי העם: ואת עמי ינאצון, וכיון שראו שהאלהי' מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניה' ולא יוכיחו' ולא ינהיגם בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכו' והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים נתונים ביד גויי הארצות ואדוני אבי ז"ל פי' ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי אלהים מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל נפל אל המים וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את שנופל על הפעול: כה אמר יי' אם לא בריתי, כלומר אם לא נהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מיראת ה המלכות: גם זרע יעקב ודוד, כתב ר' יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומ' בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמ' בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע יי' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי לא יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אך מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל ב בישראל כי אם מיעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות: אל זרע אברהם, כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים: ישחק, כתוב בשי"ן כמו בצד"י כי שני השרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק: כי אשוב, כתוב בוי"ו וקרי אשיב ביו"ד והענין אחד כי משכה מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב יי' את שבותך ורחמך:

אך

רשי

לא יכרת, כריתת עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור: כל הימי', לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה: אם תפרו את בריתי היום, אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיותם בעתם אשר כרתי לנח ובניו יום ולילה לא ישבותו: שתי המשפחות, המלכות והכהונה: ואת עמי ינאצון, בדברים האלה הם גורמים לעמי לנאץ מהיות גוי לפניו, לפני דבריהם אלה שמלמדין אותן לומר לא ישוב הקב"ה מחרונו עוד ולא תועיל להם תשובה: אם לא בריתי וגו', אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיו' בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא שמתים גם זרע יעקב וגו' ורבותינו דרשוהו לעניין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות:

אל בית ד' בסיפרא וסימ' הנה ימים באים נאם יי' והקומתי, הלוך אל בית הרכבים, כי בא ירמיהו אל, ויאמר אל המלך צדקיהו: ולכהני' ה' בקריא וסימ' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים, ולכהני' הלוים לא יכרת איש, ואחר הכינו להם ולכהני' ב' בפסוק, והסגני' לא ידעו אנה הלכתי: ומקטיר ג' בקרי'

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל־בֵּית יְהוּדָה׃ בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא אַצְמִיחַ לְדָוִד צֶמַח צְדָקָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ׃ בַּיָּמִים הָהֵם תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם תִּשְׁכּוֹן לָבֶטַח וְזֶה אֲשֶׁר־יִקְרָא־לָהּ יְהוָה צִדְקֵנוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לֹא־יִכָּרֵת לְדָוִד אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא בֵית־יִשְׂרָאֵל׃ וְלַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם לֹא־יִכָּרֵת אִישׁ מִלְּפָנָי מַעֲלֶה עוֹלָה וּמַקְטִיר מִנְחָה וְעֹשֶׂה זֶּבַח כָּל־הַיָּמִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמוֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־תָּפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי הַיּוֹם וְאֶת־בְּרִיתִי הַלָּיְלָה וּלְבִלְתִּי הֱיוֹת יוֹמָם־וָלַיְלָה בְּעִתָּם׃ גַּם־בְּרִיתִי תֻפַר אֶת־דָּוִד עַבְדִּי מִהְיוֹת־לוֹ בֵן מֹלֵךְ עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַלְוִיִּם הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתָי׃ אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר צְבָא הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִמַּד חוֹל הַיָּם כֵּן אַרְבֶּה אֶת־זֶרַע דָּוִד עַבְדִּי וְאֶת־הַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי אֹתִי׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ הֲלוֹא רָאִיתָ מָה־הָעָם הַזֶּה דִּבְּרוּ לֵאמֹר שְׁתֵּי הַמִּשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בָּחַר יְהוָה בָּהֶם וַיִּמְאָסֵם וְאֶת־עַמִּי יִנְאָצוּן מִהְיוֹת עוֹד גּוֹי לִפְנֵיהֶם׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

אשיב ק'

הא יומא אתן אמר יי' ואקים ית פתגמא תקנא דמלילית על בית ישראל ועל בית יהודה: ביומיא האינון ובעידנא ההיא אקים לדוד משיח דצדקה ויעביד דין דקשוט וזכו בארעא: ביומיא האינון יתפרקן דבית יהודה וירושלם תשרי לרוחצן ודין שמה דיהון קרן לה יתעבדן לנא זכון מן קדם יי' בגוה: ארי כדנן אמר יי' לא יפסוק לדוד גבר יתיב על כורסי מלכותא דבית ישראל: ולכהניא ליואי לא יפסוק גבר מן קדמי מסיק עלון ומקריב קורבן ועביד ניכסת קודשין כל יומיא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם ירמיה למימר: כדנן אמר יי' כמא דלית איפשר דיבטיל קיימי דאקימית עם יממא ועם ליליא ובדיל דלא למהוי יומם ולילי בעידנהון: אף קיימי לא יבטיל דאקימית עם דוד עבדי מלמהוי ליה בר מליך על כורסוהי וית ליואי כהניא דמשמשין קדמי: כמא דלית איפשר דיתמנון חילי שמיא ולא יתכיל חלא דימא כן אסגי ית זרעא דדוד עבדי וית ליואי דמשמשין קדמי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם ירמיה למימר: הלא חזיתא מא עמא הדין ממללין למימר תרתין זרעיתא דאיתרעי יי' בהון ורחיקינו וית עמי מרגזין מלמהוי עוד עם משמש קדמי כקבלהון: כדנן אמר יי' כמא דלית אפשר דיבטיל קיימי דאקימית עם יממא ועם ליליא כן גזירת שמיא וארעא לא שויתינון דיעדון: אף זרעא דיעקב ודוד עבדי לא ארחיק מלקרבא מבניהון עברין שולטן על זרעיה דאברהם יצחק ויעקב ארי אתיב ית גלותהון וארחם עליהון:

וסימ' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר, ולכהנים הלוים לא יכרת איש, והשבתי למואב: הלוים ד' דקדמי' לכהנים וסימ' גם בריתי תופר, וגם בירושלם העמיד, ויעמדו הלוים בכלי דויד, ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דדה: ואת הלוים ד' בקריא וסימ' גם בריתי תופר, ודבתריה אשר לא יספר, ויבאו את הכהני' מערי יהודה, ויאסף דוד את בני: יעקוב ה' מל' וסימ' נמסר בסדר בחקתי ולעיל בסי' סימ' ל': ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס, ולא תטיף על בית ישחק, ונשמו במות ישחק, ושבועתו לישחק דתהלים:

ועיניך ז' וסימ' בניך ובנותיך נתונים לעם אחר׳ הנני נותנך למגור׳ קחנו ועיניך שים׳ את עיני מלך בבל׳ ועיניך על רמים׳ תהי נא אזנך קשבת׳ ועיניך דרכי תצרנה: אבותיך ג' מל' בקריא' וסימ' שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך׳ ובמשרפות אבותיך דמלכים׳ אל תסג גבול עולם׳ אנ"ך: הנותרות ג' ב' חס' וסימ' ויעקב רעה את צאן׳ על פי השנים הנותרת׳ וחיל מלך בבל נלחמים׳ בתרא מל' דמל' ושארא חס' ו"ו

א הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה ונבוכדנאצר מלך בבל וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל העמים נלחמים על ירושלם ועל כל עריה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל הלך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת אליו כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ושרפה באש: ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו את פיך ידבר ובבל תבוא: אך שמע דבר יהוה צדקיהו מלך יהודה כה אמר יהוה עליך לא תמות בחרב:
ח בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך והוי אדון יספדו לך כי דבר אני דברתי נאם יהוה: וידבר ירמיהו הנביא אל צדקיהו מלך יהודה את כל הדברים האלה בירושלם: וחיל מלך בבל נלחמים על ירושלם ועל כל ערי יהודה הנותרות אל לכיש ואל עזקה כי הנה נשארו בערי יהודה ערי מבצר: הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור: לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש:
י וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו: וישובו אחרי כן וישיבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום לעבדים ולשפחות: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר:

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ונבוכד נצר מלכא דבבל וכל משיריתיה וכל מלכות ארעא שולטן ידיה וכל עממיא מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קרוהא למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל איזל ותימר לצדקיה מלך שיבטא דבית יהודה ותימר ליה כדנן אמר יי הא אנא מסר ית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויוקדינה בנורא: ואת לא תשתיזב מן ידיה ארי אתאחדא תתאחד ובידיה תתמסר ועינך ית עיני מלכא דבבל יחזיין ופומיה עם פומך ימליל ולבבל תתובל: ברם קביל פתגמא דיי צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה כדנן אמר יי עלך לא תתקטיל בחרבא: בשלמא תמות וביקידות אבהתך מלכיא קדמאי דהוו קדמך כן יוקדון עלך ווי על מלכא יספדון עלך ארי פתגמא אנא מליליה אמר יי: ומליל ירמיה נביא עם צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה ית כל פתגמיא האילין בירושלם: ומשרית מלכא דבבל מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קרויא דבית יהודה דאשתארא על לכיש ועל עזקה ארי אינון אשתארא בקרויא דבית יהודה קרוין כריכן: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בתר דגזר מלכא צדקיה קיים עם כל עמא דבירושלם למקרי להון חירו: לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בר ישראל ובת ישראל בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון גבר באחוהי יהודאה: ושמעו כל רברביא וכל עמא דעלו בקיימא לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון עוד וקבילו ושלחו: ותבו בתר כן ואתיבו ית עבדין וית אמהתא דפטרו בני חורין וכבישונון לעבדין ולאמהן: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה מן קדם יי למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא גזרית קים עם אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מבית עבדותא למימר:

רד"ק

אך בזה תתנחם׳ אע"פ שתגלה לא תמות בחרב: בשלום תמות׳ אע"פ שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושי' למלכי' זהו בשלום ורז"ל אמרו מהו בשלום שמת נבוכדנצר בימיו: ובמשרפות׳ כמו שהיו שורפים על מטתם בשמי' וזנים מרוקחים כמו שנ' בא"סא ורז"ל פי' מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן: כי דבר אני דברתי׳ כי זה הדבר אני דברתי אותו לפיכ' תדע שיתקיים: אל לכיש ואל עזקה׳ כמו על לכיש ועל עזקה ודומהם רבים כמו שכתבנו: הדבר׳ אחרי כרות המלך צדקיהו׳ שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאמו' בס' יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי' מזקני ישרא' לדרוש את יי' ושבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור פי' להם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו' ובא השמי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: לבלתי עבד בם׳ בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר:
ויכבישם

רש"י

בשלום תמות׳ אמרו רבותינו שמת נבוכד נצר בימיו שכל ימי נבוכד נצר לא יצאו אסיריו מאסיריהם ו וכשמת נבוכד נצר יצא צדקיהו מבית האסורי' ולמחרת מת וקברוהו בכבוד: ובמשרפות אבותיך׳ כך היה דרכם לשרוף על המלכי' מטתן וכלי תשמישן: אחרי כרות המלך׳ בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ו ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את יי' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומ' לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על ה המצות על שהחזירו את העבדים:
הנני

בתרא: אחיהו ד' וסימ' ויביאו את התרומה׳ אבד חסיד מן הארץ׳ לשלוח איש את עבדו׳ איש באחיהו ידבקו: שלחו ד' דגשי' וסימ' בשפטים סימן א':

מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם: ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית אשר נקרא שמי עליו: ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות: לכן כה אמר יהוה אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יהוה אל החרב אל הדבר ואל הרעב ונתתי אתכם לזועה לכל ממלכות הארץ: ונתתי את האנשים העברים את ברתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל: ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ואת צדקיהו מלך יהודה ואת שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם: הנני מצוה נאם יהוה והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת ערי יהודה אתן שממה מאין ישב:

לה

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר: הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והבאותם בית יהוה אל אחת הלשכות והשקית אותם יין: ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל בניו ואת כל בית הרכבים: ואבא אתם בית יהוה אל לשכת בני חנן בן יגדליהו איש האלהים אשר אצל לשכת השרים אשר ממעל ללשכת מעשיהו בן שלם שמר הסף: ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין:

מסוף שבע שנין תשלחון גבר ית אחוהי בר ישראל דיזדבן לך ויפלחינך שית שנין ותפטרניה בר חורין מעמך ולא קבילו אבהתכון למימרי ולא ארכינו ית אודניהון: ותבתון אתון יומא דין ועברתון ית דכשר קדמי למקרי חירו גבר לחבריה וגזרתון קים קדמי בביתא דאתקרי שמי עלוהי: ותבתון ואחלתון ית שמי ואתיבתון גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה די פטרתון בני חורין לנפשתהון וכבשתון יתיה למיהוי לכון לעבדין ולאמהן: בכן כדנן אמר יי אתון לא קבלתון למימרי למיקרי חירו גבר לאחוהי וגבר לחבריה הא אנא מגלי לכון חירו אמר יי מן חרבא ומן מותא ומן כפנא ואתן יתכון לזיע לכל מלכוות ארעא: ואתן ית גבריא דעברו על קימי ולא קיימו ית פתגמי קימא דיגזרו קדמי עיגלא דפסקו לתרין ועברו בין פלגוהי: רברבי יהודה ורברבי ירושלם ורברביא וכהניא וכל עמא דארעא דעברו בין פלגי עיגלא: ואימסר יתהון ביד בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ותהי נבילתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: וית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי אמסר ביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון וביד משריית מלכא דבבל דאסתלקא מנכון: הא אנא מפקיד אמר יי ואתיבינון על קרתא הדא ויגיחון קרבא עלה ויכבשונה ויוקדונה בנורא וית קירויא דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב:

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ביומי יהויקים בר יאשיה מלכא שבטא דבית יהודה למימר: איזיל לות בני בית רכב ותמליל עמהון ותעלינון לבית מקדשא דיי לחדא מן לשכתא ותשקי יתהון חמרא: ודברית ית יאזניה בר ירמיה בר חבצניה וית אחוהי וית כל בנוהי וית כל בני בית רכב: ואעלית יתהון לבית מקדשא דיי ללשכת בר חנן בר יגדליה נביא דיי דבסטר לשכת רברביא דמעיל לשכת מעשיה בר שלום אמרכלא: ויהבית קדם בני בית רכב כלידין מלין חמרא וכסין ואמרית להון שתו חמרא:

ואמרו

רש"י

הנני קורא לכם דרור. מאתי כאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: העגל אשר כרתו לשנים. כשחזרו וכבשו כרתו שלש ברית למרוד במקום וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה וגמורה לאמ' ככה יבתר ויחלק העובר עליה: העולים מעליכם. מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה: הנני מצוה. ושב חיל פרעה לארצו והכשדי' ישובו עליכם: אל בית הרכבים. בני יונדב בן רכב ומבני יתרו היו: איש האלהים. נביא רו"ה: שומ' הסף. אמרכלא טרשוריר בלע"ז: בהלים

רדק

ויכבשום. כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן כוסף וזה מן הקל: הנני קורא לכם דרור נאם יי אל החרב ואל הדבר ואל הרעב. כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם: לזעוה. לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנור' אלא שהאותיות הפוכו' כמו כבש וכשב והדומים להם: העגל אשר כרתו לשנים. כן היה דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים: שרי יהודה ושרי ירושלם. שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך: העולים מעליכם. כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם: בית הרכבים. מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקינים הבאים מחמת אבי רכב: והשקית אותם יין. אף על פי שהם לא שתו אמ' והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות: איש האלהים. כתרגומו נביא דיי: שומר הסף. סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין הולתם ות"י שומר הסף אמרכלא: כי

מסרה

ועבדך ב' וסימ' כי ימכר לך אחיך העברי. מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו: אותם י"ו חס' בספרא וסימ' כמס' לעיל בספרא סימ' כ"ג: לא שמעתם ג' דסמיכי בקרי' וסימ' לכן כה אמ' יי' צבאות יען. לקרא דרור איש לאחיו. דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת: וכל עם ז' דסמי' בקריא' וסימ' ויקם יהושע וכל עם המלחמה. ויעל יהושע מן הגלגל. ויבא יהוש' וכל עם המלחמה. ויעבר המלך הגלגלה. ותרא והנה המלך עומד על העמוד כמשפט דמלכי'. וחברו דדה. שרי יהוד' ושרי ירושלם. וסימ' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכ' ותמא גברא: הדבר ה' בטעמא בספרא וסימ' בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור. ונבוכד ראצר מלך בבל. אחרי כרות המלך צדקיהו ברית. בימי יהויקים בן יאשיהו. אשר דברת אלינו: ואת אחיו ה' בקרי' וסימ' ויושב יוסף את אביו. ודבתריה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו והאומ' לאביו ולאמו לא ראתיו. ויורש זבול את נעל ואת אחיו. ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה:

ויאמרו לא נשתה־יין כי יונדב בן־
רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא
תשתו־יין אתם ובניכם עד־עולם:
ובית לא־תבנו וזרע לא־תזרעו וכרם
לא־תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים
תשבו כל־ימיכם למען תחיו ימים
רבים על־פני האדמה אשר אתם
גרים שם: ונשמע בקול יהונדב בן־
רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי
שתות־יין כל־ימינו אנחנו נשינו
בנינו ובנתינו: ולבלתי בנות
בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא
יהיה־לנו: ונשב באהלים ונשמע
ונעש ככל אשר־צונו יונדב אבינו:
ויהי בעלות נבוכדראצר מלך־בבל
אל־הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלם
מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם
ונשב בירושלם:
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר:
כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי
ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע
אל־דברי נאם־יהוה: הוקם את־
דברי יהונדב בן־רכב אשר־צוה את
בניו לבלתי שתות־יין ולא שתו
עד־היום הזה כי שמעו את מצות
אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם
ודבר ולא שמעתם אלי: ואשלח
אליכם את־כל־עבדי הנביאים
השכם ושלח לאמר שבו־נא איש
מדרכו הרעה והיטיבו מעלליכם
ואל־תלכו אחרי אלהים אחרים
לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־
נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם
את־אזנכם ולא שמעתם אלי:
טו כי הקימו בני יהונדב בן־רכב את־
מצות אביהם אשר צום והעם הזה
לא שמעו אלי: לכן כה־אמר יהוה
אלהי צבאות אלהי ישראל הנני
מביא אל־יהודה ואל כל־יושבי
ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי
עליהם יען דברתי אליהם ולא
שמעו ואקרא להם ולא ענו: ולבית
הרכבים אמר ירמיהו כה־אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל יען א
אשר שמעתם על־מצות יהונדב
אביכם ותשמרו את־כל־מצותיו
ותעשו ככל אשר־צוה אתכם:

ואמרו לא נשתי חמרא ארי יונדב
בר רכב אבונא פקיד עלנא למימר
לא תשתון חמרא אתון ובניכון
עד עלמא: וביתא לא תיבנון
וזרעא לא תזרעון וכרמא לא
תיצבון ולא יהי לכון ארי במשכנין
תיתבון כל יומיכון בדיל דת
דתתקיימון יומין סגיאין על אפי
ארעא דאתון דיירין תמן:
וקבילנא למימר יונדב בר רכב
אבונא לכל דפקדנא בדיל דלא
למשתי חמרא כל יומנא אנחנא
נשנא בננא ובנתנא: ובדיל דלא
למיבני בתין למתבנא וכרמין
וחקלין וזרעין לא יהי לנא:
ויתיבנא במשכנין וקבילנא
ועבדנא ככל דפקידנא יונדב אבונא:
והוה כד סליק נבוכדנצר
מלכא דבבל על ארעא ואמרנא
איתו וניעול לירושלם מן קדם
משרית כסדאי ומן קדם משרית
ארם ויתבנא בירושלם:
והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עם ירמיה למימר: כדנן אמר
יי צבאות אלהא דישראל איזיל
ותימר לאנש יהודה וליתבי
ירושלם הלא תקבלון אולפן
לקבלא לפתגמי אמר יי: אתקיימו
פתגמי יונדב בר רכב דפקיד ית
בנוהי בדיל דלא למשתי חמרא
ולא אשתיאו עד יומא הדין ארי
קבילו ית תפקדתא דאבוהון ואנא
שלחית לותכון ית כל עבדי נבייא
מקדים וממליל ולא קבילתון
למימרי: ושלחית לותכון ית כל
עבדיי נבייא מקדים ומשלח למימר
תובו כען גבר מאורחיה בישתא
ואתקינו עובדיכון ולא תהכון
בתר טעות עממיא למפלחהון
ותיבו על ארעא דיהבית לכון
ולאבהתכון ולא ארכינתון ית
אודניכון ולא קבילתון למימרי:
ארי אקימו בני יונדב בר רכב ית
תפקדתא דאבוהון דפקידינון
ועמא הדין לא קבילו למימרי:
בכן כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל הא אנא
מיתי על אנש יהודה ועל כל יתבי
ירושלם ית כל בישתא דגזרית
עליהון חלף דשלחית לותהון ית
כל עבדי נבייא ולא קבילו
ואתנביאו להון ולא תבו: ולבני
בית רכב אמר ירמיה כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל חלף
דקבילתון לתפקידת יהונדב
אבוכון ונטרתון ית כל פקודוהי ועבדתון ככל דפקיד יתכון:

רד"ק

כי יונדב בן רכב אבינו, רוצה
לומר אבי אבינו כי הנה מצאנו
יונדב בן רכב שמלך יהוא בן
נמשי וממנו עד מלכות יהויקים
קרוב לש' שנה: ולא יהיה לכם,
טעמו על כלם: לא בית ולא כרם
ולא שדה, לא יהיה לכם לא
במתנ' ולא במקח מאחר: למען
תחיו ימים רבים, כי הבתים
והשדות והכרמים מעכבים את
האדם במקומו יהיה רעב או
חרב וימות בקוצר ימים מדאגה
ושלא יהיה לו במקומו כל זה
שיראה טוב בזה המקום ישב
בו ושיראה רע ילך למקו' אחר
שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם
שיהיו יושבי אהלי' ויסעו ממקום
למקום כפי מה שיראו הטוב
במקום בית שדה וכרם ויאריכו
ימים בזה וכן ראינו באבות
שהיו נוסעים ממקום למקום ב
באהליהם מפני הרעב ושתית
היין שמנעם ממנו שידוע מ
מקבתו שמטרף דעת מי שישגה
בו כמו שכתוב כל שוגה בו לא
יחכם וכתוב למי אבוי למי
מדיני' למי שיח למי פצעים חנם
למי חכלילות עינים למאחרים
על היין ושבת גלות עשרת
השבטים היה על הרבות שתית
היין כמו שנאמ' הוי עטרת גאות
שכורי אפרים ואמר הוי גבורים
לשתות יין ואמר משכימי
בבקר שכר ירדפו וגם יהודה
ובנימן שבת גלותם היין כמו
שכתוב וגם אלה ביין שגו וכל
הענין כמו שכתוב וראשון
ששתה היין אע"פ שהיה צדיק
ותמים נשתכר בו ונתבזה בו:
ויהי בעלות נבוכד נצר, בבית:
ונאמר באו ונבוא, בואו לשון
זרוז כמו לכו ונלכה הגלגל:
הוקם את דברי יהונדב, הוקם
לשון יחיד על רבים כי מלת את
כוללת הרבוי: ואשלח,
אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו
והטיבו כי עבודה זרה שקולה
כנגד כל העברות: ושבו אל
האדמה, כמו על וכן על ההרים
לא אכל: על מצות יהונדב, כמו
אל: וכן וילך אלקנה הרמתה
על ביתו כמו אל ביתו: לכן

רש"י

באהלים תשבו,
במדברות אשר אתם
גרים שם לא היה ל
להם חלק בארץ שבני
גרים היו: ויהי בעלות
נבוכד נצר, על
כרחנו באנו העיר ל
לכך עכשיו אנו יושבי'
בבתים: עצור

מסרה

יונדב ג' וסי' ויאמרו לא
נשתה יין כי, ונשב
באהלי' ונשמע ונעש,
לכן כה אמ' יי' צבאות
אלהי ישר' לא יכרת
איש, וכל שמו' דכוו'
יונדב בב"א יהונדב
וסי' ויאמר לו יהונדב
שכב על מטתך: תחיו
ג' בקריא' וסימ' ועתה
ישר' שמעאל החקים
, ובית לא תבנו וזרע
, דרשו טוב ואל רע:
ונשב ג' בנביאים ו
ובכתובי' וסי' ונשב
באהלים ונשמע ונעש
, ודבתריה בירושלם
, בנהר אהוא: באהלי'
ד' בקריא' וסימ' ב
בשפטים סימ' ח':
צונו ה' בקריא' וסי'
נמכר בסדר דברים
: הוקם ג' בקריא' ב'
מל' וא' חס' וסימ' הוקם
המשכן, נאם הגבר
הקם על, את דברי
יהונדב בן רכב, נאם
הגבר חס' ומלעיל:
שבו ה' חס' בנביאים
וכתובים וסימ' אם ת
תבעיו בעיו שבו אתיו
, ואשלח אליכם את
כל עבדי הנביאים ד
דאריך, וגם עתה נאם
יי' שבו עדי, ויעד יי'
בישראל וביהודה,
ושבו עוד צדקי בח
כתיב: אל יהודה ה'
וסימ' וישב אל יהודה
ויאמר לא מצאתיה,
הנני מביא אל יהודה
ואל כל יושבי ירושלם
את כל הרעה, ויהי
לתקופת השנה עלה
דדה', אשר תשלחני
אל יהודה דעזרא,
עד אשר אבוא אל
יהודה, וא' ואל יהודה
וסימ' ואלה הדברים
אשר דבר יי':

בכן

לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים:

לו

א ויהי בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה: אולי ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם: ויקרא ירמיהו את ברוך בן נריה ויכתב ברוך מפי ירמיהו את כל דברי יהוה אשר דבר אליו על מגלת ספר: ויצוה ירמיהו את ברוך לאמר אני עצור לא אוכל לבוא בית יהוה: ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי יהוה באזני העם בית יהוה ביום צום וגם באזני כל יהודה הבאים מעריהם תקראם: אולי תפל תחנתם לפני יהוה וישבו איש מדרכו הרעה כי גדול האף והחמה אשר דבר יהוה אל העם הזה: ויעש ברוך בן נריה ככל אשר צוהו ירמיהו הנביא לקרא בספר דברי יהוה בית יהוה:

ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה בחדש התשעי קראו צום לפני יהוה כל העם בירושלם וכל העם הבאים מערי יהודה בירושלם: ויקרא ברוך בספר את דברי ירמיהו בית יהוה בלשכת גמריהו בן שפן הספר בחצר העליון פתח שער בית יהוה החדש באזני כל העם: וישמע מכיהו בן גמריהו בן שפן את כל דברי יהוה מעל הספר: וירד בית המלך על לשכת הספר והנה שם כל השרים ישבים אלישמע הספר ודליהו בן שמעיהו ואלנתן בן עכבור וגמריהו בן שפן וצדקיהו בן חנניהו וכל השרים:

בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יפסוק גבר ליונדב בר רכב משמש קדמי כל יומיא: והוה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר: סב לך מגלת ספרא ותכתוב עלה ית כל פתגמיא דמלילית עמך על ישראל ועל יהודה ועל כל עממיא מיומא דמלילית עימך מימי יאשיה ועד יומא הדין: מאים ישמעון דבית יהודה ית כל בישתא דאנא מחשיב למעבד להון בדיל דיתובון גבר מאורחיה בישתא ואשבוק לחוביהון ולחטאיהון: וקרא ירמיהו ית ברוך בר נריה וכתב ברוך מפום דירמיה ית כל פתגמיא דיי דמליל עמיה על מגילת ספרא: ופקיד ירמיה ית ברוך למימר אנא כלי לית אנא יכיל למיעל לבית מקדשא דיי: ותיתי את ותקרי במגילתא דכתבתא מפומי ית פתגמא דיי קדם עמא בבית מקדשא דיי ביומא דצומא ואף קדם כל בית יהודה דאתן מקרויהון תקרינון: מאים תתקבל בעותהון קדם יי ויתובון גבר מאורחתיה בישתא ארי רב רוגזא וחימתא דגזר יי על עמא הדין: ועבד ברוך בר נריה ככל די פקדיה ירמיה נביא למיקרי בספרא פתגמא דיי בית מקדשא דיי: והוה בשתא חמשתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא תשיעאה גזרו צומא קדם יי כל עמא בירושלם וכל עמא דאתן מקרויא דבית יהודה בירושלם: וקרא ברוך בספרא ית פתגמי ירמיה נביא בבית מקדשא דיי בלשכת גמריה בר שפן ספרא בדרתא עיליתא בכעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה קדם כל עמא: ושמע מיכיהו בר גמריה בר שפן ית כל פתגמא דיי מעל כפרא: ונחת לבית מלכא ללשכת ספרא והא תמן כל רברביא יתבין אלישמע ספרא ודליה בר שמעיה ואלנתן בר עכבור וגמריה בר שפן וצדקיה בר חנניה וכל רברביא: והוו

רדק לכן. לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. תירגם יונתן משמש קדמי ובדברי רבותינו ז"ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה וי"א בנותיהם נשואות לכהונ' והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח: יונדב. בלא ה"א בפרשה שלשה וסימן ויאמרו ונשב ולא יכרת: ויהי בשנה הרביעית ליהויקים. קח לך מגלת ספר. מגלה וגליון יקרא הקלף או הגויל שיכתו' אדם עליו ובסמכו המגלה לספר רוצה לומ' שיכתוב עליה ואז תקרא ספר: וכתבת אליה. כמו עליה אמר שיכתוב כלל הדברים מראש הספר ועד הנה ורבותינו ז"ל דרשו זו מגלת איכה: ביום צום. ביום תענית ואדוני אבי ז"ל פירש ביום קבוץ מן צומת הגידין בדברי רבותינו ז"ל רוצה לומר יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ על צרתם: החדש. הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה: מעל הספר. שהיו כתובים על הספר: על לשכת. כמו אל לשכת: הגיד

רשי שער החדש. הוא שער המזרחי כך תירגם יונתן: עצור. בבית הכלא: פתח שער בית יי' הגד

מסרה
קח ל̇ב ר̇פ וסימ׳ נמסר בסדר במדב׳ סיני יאת כל הדברי׳ י̇ג חס׳ הל׳ה וסימ׳ ויספר העבד ליצחק את כל׳ וידבר אהרן את כל הדברים׳ ויעש אהרן ובניו׳ ואצוה אתכם בעת ההיא את׳ ויגד לו שמואל׳ עמד בחצר בית יי׳ ויאמר ירמיה אל כל השרים׳ כתב לך דכה אמר יי׳ אלהי ישראל קח לך מגלת ספר׳ ויגד להם מכיהו׳ ויהי כשמעם את כל כל הדברי׳ פחדו קדמ׳ דפסו׳ ויגידו באזני המלך׳ שוב קח לך מגלה: האף ג׳ קמצין וסי׳ כי יגרתי מפני האף׳ מה חרי האף הגדול׳ כי גדול האף והחמה: החמשית ה׳ בקריא׳ חס׳ יוד קדמא׳ וסימ׳ ובשנה החמשית תאכלו את פריו׳ ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו׳ היא השנה החמשית לגלות׳ ויהי בשנה החמשים למלך רחבע׳ וחברו עלה שישק מלך בבל׳ דאוריתא החמישת כתיב חס׳ יוד בתר׳ דירמיה החמשית כתיב חס׳ יוד קדמא׳ ושארא החמישי׳ כתיב מל׳ דמל׳: דליהו ג׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ אלישמע הסופר ודליהו בן׳ וגם אל נתן׳ לדליהו שלשה ועשרים:

שמע ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויגד להם מכיהו ׳ צעקו וי״י שמע ׳ זה עני קרא ׳ כי לא בזה ולא שקץ ׳ וסימ׳ בלשון תרגו׳ מכיהו צוח מסכינא ואת כזויי : ברוך בן נריהו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ קחנה בידך ולך ׳ וירמיהו לקח מגלה ׳ את הגברים ואת הנשים ׳ ושארא ברוך בן נריה : הגיד ג׳ מל׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ותגיד לבני ישראל ׳ הגיד נגיד למלך ׳ ובעל כנפים יגיד דבר ׳ אנ״ך : איפה ׳ כתיב כן איפה וסימ׳ נמס בסד׳ וישב ובשמואל ב׳ סימ׳ ט׳ :

ויגד להם מיכיהו את כל הדברים אשר שמע בקרא ברוך בספר באזני העם : וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי בן נתניהו בן שלמיהו בן כושי לאמר המגלה אשר קראת בה באזני העם קחנה בידך ולך ויקח ברוך בן נריהו את המגלה בידו ויבא אליהם : ויאמרו אליו שב נא וקראנה באזנינו ויקרא ברוך באזניהם : ויהי כשמעם את כל הדברים פחדו איש אל רעהו ויאמרו אל ברוך הגיד נגיד למלך את כל הדברים האלה : ואת ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו : ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו :

ויאמרו השרים אל ברוך לך הסתר אתה וירמיהו ואיש אל ידע איפה אתם : ויבואו אל המלך חצרה ואת המגלה הפקדו בלשכת אלישמע הספר ויגידו באזני המלך את כל הדברים : וישלח המלך את יהודי לקחת את המגלה ויקחה מלשכת אלישמע הספר ויקראה יהודי באזני המלך ובאזני כל השרים העמדים מעל המלך :

והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת האח לפניו מבערת : ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר אל האח עד תם כל המגלה על האש אשר על האח : ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם המלך וכל עבדיו השמעים את כל הדברים האלה : וגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם : ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך ואת שריהו בן עזריאל ואת שלמיהו בן עבדאל לקחת את ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסתרם יהוה :

וחוי להון מכיהו ית כל פתגמיא דשמע כד קרא ברוך בספרא קדם עמא : ושלחו כל רברביא לות ברוך ית יהודי בר נתניה בר שלמיה בר כושי למימר מגילתא דקריתא בה קדם עמא סבהי בידך ואיתא ונסיב ברוך בר נריה ית מגלתא בידיה ואתא לותהון : ואמרו ליה תוב כען וקרהא קדמנא וקרא ברוך קדמיהון : והוה כמשמעהון ית כל פתגמיא תווהו גבר לחבריה ואמרו לברוך חואה נחוי למלכא ית כל פתגמיא האילין : וית ברוך שאילו למימר חוי כען לנא איכדין כתבתא ית כל פתגמיא האילין מפומיה : ואמר להון ברוך מפומיה קרי לי ית כל פתגמיא האילין ואנא כתיב על ספרא בריותא :

ואמרו רברביא לברוך איזיל איטמר את וירמיה ואנש לא ידע איכא אתון : ואתו לות מלכא לדרתא וית מגילתא פקידו בלשכת אלישמע ספרא וחויאו קדם מלכא ית כל פתגמיא : ושלח מלכא ית יהודי למיסב ית מגילתא ונסבה מלשכת אלישמע ספרא וקרהא יהודי קדם מלכא וקדם כל רברביא דקיימין מעילוי מלכא : ומלכא יתיב בית סתווא בירחא תשיעיתא וית נורא קדמוהי מדלקין : והוה כד קרי יהודי תלת פצין וארבע בזע באזמיל ספרא ורמי לנורא דלגומרי עד דשלימת כל מגילתא על נורא דעל גומרי : ולא תווהו ולא בזעו ית לבושיהון מלכא וכל עבדוהי דשמעין ית כל פתגמיא האילין : ואף אלנתן ודליה וגמריה בעו מן מלכא בדיל דלא לאוקידא ית מגילתא ולא קביל מנהון : ופקיד מלכא ית ירחמאל בר מלכא וית שריה בר עזריאל וית שלמיה בר עבדאל למדבר ית ברוך ספרא וית ירמיה נביא ואגין עליהון יי׳ : והוות

רש"י

הגד נגיד למלך ׳ אולי ישמע : חצרה ׳ אל החצר כל תיבה שצריך למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה : ואת האח ׳ פירשו רבותינו עצים על שם שמדליקין באחוה ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים : שלש דלתות ׳ רבותינו אמרו מגלת קינות היתה קראו לפניו איכה בכה תבכה גלתה יהודה דרכי ציון אבלות בכל זה לא חש אמר אני מלך על הנותרים כיון שקרא היו צריה לראש אמר מעכשיו איני מלך מיד ויקרעה בתער הסופר : יקרעה ׳ כמו קרעה : הפגיעו ׳ התחננו : דברים

רד"ק

הגיד ׳ כתיב ביו״ד ואומר שלא מנהג ברוב : על הספר ׳ על שם סופו כי לא יקרא ספר עד שיכתוב בו : בדיו ׳ הוא שכותבי׳ בו : הסתר ׳ בתוך חצר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברים וירע לכם : חצרה ׳ מלעיל הזקף בבר״י והה״א נוספת והוא כמו חצר רוצה לומר חצר המלך : בית החרף ׳ כי עושים בית לקיץ שישלט בו הרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ישלט בה הרוח : ואת האח לפניו מבוערת ׳ כלי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערים בה כאילו היא מבוערת ויונתן תירגם וית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז״ל מאי אח רב אמר אחוצא ושמואל אמר עצים המדלקים באחוה : שלש דלתות וארבעה ׳ פירוש דפין כלומר דפי המגלה ונקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובאו בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה : והשלך ׳ מקור : אל האש אשר אל האח ׳ כמו על והראשונים אל והאחרונים על ופסוק חד סימן ואל על יקראוהו ורז״ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקי׳ וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקי׳ כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו ואנא מלכא בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא גלתה יהודה אמר להו ואנא מלכא דרכי ציון אבלו׳ אמר להו ואנא מלכא היו צריה לראש אמר להו מאן אמריה כי יי׳ הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפה באש ויונתן תירגם דלתו׳ פצין : ולא פחדו ולא קרעו ׳ כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרף את המגילה ורז״ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע : הפגיעו במלך ׳ ענין תחנה ובקשה וכן ויפתוהו כי אין מפגיע : ויסתירם יי׳ ׳ מחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם יי׳ אפשר שפת חשך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקו׳ שהיו ירמיהו וברוך : ויהי

ישיבה בית ו׳ וסי׳ שבי אלמנה בית אביך ב׳ בפסו׳ ׳ וישב ארון יי׳ בית עובד דשמוא׳ ׳ וישב בית החפשי׳ דד״ה ׳ ותשב תמר ושוממה ׳ והמלך יושב בית החרף : וכל עבדיו ד׳ בקריאה וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ב : שלמיהו ג׳ בקרי׳ וסימ׳ וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי ׳ ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך ׳ וישמע שפטיהו בן מתן ׳ וא׳ ושלמיהו וסימ׳ עזראל ושלמיהו שמריהו ׳ ובספרי׳ מסרה אחריתי מונח במקום וישמע שפטיהו וישלח המלך צדקיהו את יהוכל :

הראשונה ח' בקריא' וסימ' נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה ׳ותהי חמכה הראשונ' ׳אשר היו על המגלה הראשונה ׳ובאה הממשלה הראשנה ׳במרכבה הראשנה סוסים ׳על המחלוקת הראשנה לחדש הראשון ׳ הארך אמות במדה ׳ הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון ׃ וירמיהו ב' רף וסימ' וירמיהו בא ויצא בתוך העם ׳וירמיהו לקח מגלה אחרת ׃ ועוד כ"ג וסימ' חמש שנים אשר אין חריש ׳ ועוד לו אך המלוכה ׳

ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו אחרי ׀ שרף המלך את־המגלה ואת־הדברים אשר כתב ברוך מפי ירמיהו לאמר׃ שוב קח־לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל־הדברים הראשנים אשר היו על־המגלה הראשנה אשר שרף יהויקים מלך־יהודה׃ ועל־יהויקים מלך־יהודה תאמר כה אמר יהוה אתה שרפת את־המגלה הזאת לאמר מדוע כתבת עליה לאמר בא־יבוא מלך־בבל והשחית את־הארץ הזאת והשבית ממנה אדם ובהמה׃ לכן כה־אמר יהוה על־יהויקים מלך יהודה לא־יהיה־לו יושב על־כסא דוד ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה׃ ופקדתי עליו ועל־זרעו ועל־עבדיו את עונם והבאתי עליהם ועל־ישבי ירושלם ואל־איש יהודה את כל־הרעה אשר־דברתי אליהם ולא שמעו׃ וירמיהו לקח מגלה אחרת ויתנה אל־ברוך בן־נריהו הספר ויכתב עליה מפי ירמיהו את כל־דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך־יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה׃

לז

וימלך־מלך צדקיהו בן־יאשיהו תחת כניהו בן־יהויקים אשר המליך נבוכדראצר מלך־בבל בארץ יהודה׃ ולא שמע הוא ועבדיו ועם הארץ אל־דברי יהוה אשר דבר ביד ירמיהו הנביא׃ וישלח המלך צדקיהו את־יהוכל בן־שלמיה ואת־צפניהו בן־מעשיה הכהן אל־ירמיהו הנביא לאמר התפלל־נא בעדנו אל־יהוה אלהינו׃ וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא־נתנו אתו בית הכליא׃ וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על־ירושלם את־שמעם ויעלו מעל ירושלם׃

ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו הנביא לאמר׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דאוקיד מלכא ית מגילתא וית פתגמיא דכתב ברוך מפומא דירמיה למימר׃ תוב סב לך מגילתא אוחרי וכתוב עלה ית כל פתגמיא קדמאי דהוו על מגילתא קדמיתא דאוקיד יהויקים מלך שיבטא דבית יהודה׃ ועל יהויקים מלכא שיבטא דבית יהודה תימר כדנן אמר יי את אוקידתא ית מגילתא הדא למימר מא דין כתבתא עלה למימר מיתי יתי מלכא דבבל ויחביל ית ארעא הדא ויבטל מינה אנשא ובעירא׃ בכן כדנן אמר יי על יהויקים מלך שבטא דבית יהודה לא יהי ליה יתיב על כורסי דוד ונבילתיה תהי משגרא לשרבא ביממא ולגלידא בליליא׃ ואסער עלוהי ועל בנוהי ועל עבדוהי ית חוביהון ואיתי עליהון ועל יתבי ירושלם ועל אנש יהודה ית כל בישתא דגזרית עליהון ולא קבילו׃ וירמיה נסיב מגילא אוחרי ויהבה לברוך בר נריה ספרא וכתב עלה מפומא דירמיה ית כל פתגמי ספרא דאוקיד יהויקים מלך שיבטא דבית יהודה בנורא ועוד אתוספו עליהון פתגמין סגיאין כותהון׃ ומלך מלך צדקיה בר יאשיה חלף כניה בר יהויקים דאמליך נבוכד נצר מלכא דבבל בארעא דבית יהודה׃ ולא קביל הוא ועבדוהי ועמא דארעא לפתגמא דיי דמליל ביד ירמיהו נבייא׃ ושלח מלכא צדקיהו ית יהוכל בר שלמיה וית צפניה בר מעשיה כהנא לות ירמיה נבייא למימר צלי כען עלנא קדם יי אלהנא׃ וירמיה עליל ונפיק בגו עמא ולא יהבו יתיה בבית אסירי׃ ומשרית פרעה נפקא ממצרים ושמעו כסדאי דציירין על ירושלם ית שמעהון ואסתלקו מעל ירושלם׃ הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר׃ כדנן

רשי

דברים רבים כהמה, מתחלה היו שלש אלפא ביתין איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליה אני הגבר שכל אות משולשת בה׃ וימלך מלך, לפי שמעיקה באה לספר ולומר שנתקיימו הפורעניות שבאה עד הנה התחיל לומר כן ובאה עת הפקודה שיקרבו הימים להתקיים הדברים וימלך מלך על יהודה אחר יהויקים תחת כניהו וגו'׃ וירמיהו בא ויוצא בתוך העם, כשמלך צדקיהו נוה והוציאוהו מבית הכלא שכלאו יהויקים שצדקיה היה צדיק ודורו רשעים ויהויקים היה רשע ודורו צדיקים׃ וחיל פרעה יצא ממצרים, לעזרה ליהודה׃

רדק

ויהי דבר יי׳, אחרי שרוף המלך את המגילה ואת הדברים, שלא תאמר גליוני המגלה שרף שאף הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז"ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנאמ' את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב׃ לא יהיה לו יושב על כסא דוד, כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא׃ לחרב ביום, כי לא הניחוהו הכשדים להקבר׃ ועוד נוסף עליהם דברי' רבים כהמה, בדברי רז"ל רבי חמא בר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב דברים זה איכה יועם רבים זכור יי׳ כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא וחד אמ' ועוד נוסף עליהם זה אני הגב' שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתו' על המגלה הראשונ' איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הרא הוא דכתי' ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם׃ וימלך מלך, לפי שמלכו' יהויכין לא עמדה אלא ג' חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך׃ בית הכליא, כתיב ביו"ד וקרי הכלוא בוי"ו והוא בית האסורים כי במלוך צדקיהו נוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו יראייה׃ יצא ממצרים, לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים כשהמליכו ומרד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששמע שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים׃ לחלק

שלמיה ר' וכזה פלוגת' דלית איכון כי אם נ' כמ דין ודין כרוב הספרים וספרי המסרה שלמיה כתו'

ותהי נבלתם כסוחה ׳ ועוד בה עשיריה ׳ מנשה את אפרים ׳ ארם מקדם ופלשתים מאחור ׳ על כן על בחוריו ׳בלתי כרע תחת׳ ועוד נוסף עליהם דברים ׳ ועוד תשוב תראה ׳ ועוד בחיים חייתם ׳ ועוד הסיר את הבמו' דד"ה דיהושפט ׳ ועוד העם לא הכינו לבבם דד"ה דיהושפט ׳ ועוד העם משחיתם ׳ ועוד ברצותי בית אלהי ׳ ועוד אדומים באו ׳ועוד דבר עבדיו ׳ועוד מעט ואין רשע ׳ כי יש לעץ תקוה ׳ ועוד ראיתי תחת ׳ אני מדבר ומתפלל ׳ אני מדבר בתפלה ועוד תוסף׃

כה אמר יי' ג' תשיאו י"ח בטעמא כה אמ' בכי' וסי' נמס' לעיל בסיפרא דא סי' י"ב : מדקרים ב' וסי' ונשארו בם אנשי' מדקרי' שהם יזובו מדקרי' וא' ומדקרי' ונפלו חללי' בארץ כשדי' יראייה ב' ומל' ובענ' וסי' ושם בעל פקדת ושמו יראיי' ויתפש יראיי' בירמיהו: בית חבור חד מן ה' זוגי חד בית וחד בבית וסי' בית הבור כי בא ירמיהו ג' בית הבור ' בבית הבור ' ויהי בחצי הלילה ' בית רשע עוד האש בית רשע ' בבית רשע מארת

כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לְדָרְשֵׁנִי הִנֵּה חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם לְעֶזְרָה שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם: וְשָׁבוּ הַכַּשְׂדִּים וְנִלְחֲמוּ עַל־הָעִיר הַזֹּאת וּלְכָדֻהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ: כֹּה אָמַר יְהוָה אַל־תַּשִּׁאוּ נַפְשֹׁתֵיכֶם לֵאמֹר הָלֹךְ יֵלְכוּ מֵעָלֵינוּ הַכַּשְׂדִּים כִּי־לֹא יֵלֵכוּ: כִּי אִם־הִכִּיתֶם כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים אִתְּכֶם וְנִשְׁאֲרוּ־בָם אֲנָשִׁים מְדֻקָּרִים אִישׁ בְּאָהֳלוֹ יָקוּמוּ וְשָׂרְפוּ אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ: וְהָיָה בְּהֵעָלוֹת חֵיל הַכַּשְׂדִּים מֵעַל יְרוּשָׁלִָם מִפְּנֵי חֵיל פַּרְעֹה: וַיֵּצֵא יִרְמְיָהוּ מִירוּשָׁלִַם לָלֶכֶת אֶרֶץ בִּנְיָמִן לַחֲלִק מִשָּׁם בְּתוֹךְ הָעָם: וַיְהִי־הוּא בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן וְשָׁם בַּעַל פְּקִדֻת וּשְׁמוֹ יִרְאִיָּיה בֶּן־שֶׁלֶמְיָה בֶּן־חֲנַנְיָה וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר אֶל־הַכַּשְׂדִּים אַתָּה נֹפֵל: וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ שֶׁקֶר אֵינֶנִּי נֹפֵל עַל־הַכַּשְׂדִּים וְלֹא שָׁמַע אֵלָיו וַיִּתְפֹּשׂ יִרְאִיָּיה בְּיִרְמְיָהוּ וַיְבִאֵהוּ אֶל־הַשָּׂרִים: וַיִּקְצְפוּ הַשָּׂרִים עַל־יִרְמְיָהוּ וְהִכּוּ אֹתוֹ וְנָתְנוּ אוֹתוֹ בֵּית הָאֵסוּר בֵּית יְהוֹנָתָן הַסֹּפֵר כִּי־אֹתוֹ עָשׂוּ לְבֵית הַכֶּלֶא: כִּי בָא יִרְמְיָהוּ אֶל־בֵּית הַבּוֹר וְאֶל־הַחֲנֻיוֹת וַיֵּשֶׁב־שָׁם יִרְמְיָהוּ יָמִים רַבִּים: וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ וַיִּקָּחֵהוּ וַיִּשְׁאָלֵהוּ הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ בַּסֵּתֶר וַיֹּאמֶר הֲיֵשׁ דָּבָר מֵאֵת יְהוָה וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ יֵשׁ וַיֹּאמֶר בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל תִּנָּתֵן: וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ מֶה חָטָאתִי לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלָעָם הַזֶּה כִּי־נְתַתֶּם אוֹתִי אֶל־בֵּית הַכֶּלֶא: וְאַיֵּו נְבִיאֵיכֶם אֲשֶׁר־נִבְּאוּ לָכֶם לֵאמֹר לֹא־יָבֹא מֶלֶךְ־בָּבֶל עֲלֵיכֶם וְעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת: וְעַתָּה שְׁמַע־נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ תִּפָּל־נָא תְחִנָּתִי לְפָנֶיךָ וְאַל־תְּשִׁבֵנִי בֵּית יְהוֹנָתָן הַסֹּפֵר וְלֹא אָמוּת שָׁם:

כדנן אמר יי' אלהא דישראל כדין תימרון למלך שיבטא דבית יהודה דשלח יתכון לקדמי למתבע אולפן מן קדמי הא משרית פרעה דנפקא לכון לסעיד תבא לארעהו' למצרים: ויתובון כסדאי ויגיחון קרבא על קרתא הדא ויכבשונה ויוקדונה בנורא: כדנן אמר יי' לא תטעון נפשתיכון למימר אסתלקא יסתלקון מיננא כסדאי ארי לא יסתלקון: ארי אם תקטלון כל משרית כסדאי דמגיחין קרבא עמכון וישתארון בהון גברין מטענין גבר במשכניה יקומון ויוקדון ית קרתא הדא בנורא: והוה כד אסתלקא משרית כסדאי מעל ירושלם מן קדם משרית פרעה: ונפק ירמיה מירושלם למיזל לארעא שבטא בנימן לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא: והוה הוא בתרע שיבטא בנימן ותמן גברא ממנא ושמיה יראית בר שלמיה בר חנניה ואחד ית ירמיה נביא למימר לכסדאי את משתמע: ואמר ירמיה שיקרא את אמר לית אנא משתמע לכסדאי ולא קביל מיניה ואחד יראיה בירמיה ואיתיה לות רברביא: ורגיזו רברביא על ירמיהו ואלקיאו יתיה ויהבו יתיה בית אסירי בית יהונתן ספרא ארי יתיה עבדו לבית אסירי: ארי על ירמיה לבית אסירי ולגיו מן חנותא ויתיב תמן ירמיה יומין סגיאין: ושלח מלכא צדקיה ודבריה ושאליה מלכא בביתיה בסתרא ואמר האית פתגמא מן קדם יי' ואמר ירמיה אית ואמר ביד מלכא דבבל תתמסר: ואמר ירמיה למלכא צדקיה מה חבית לך ולעבדך ולעמא הדין ארי יהבתון יתי לבית אסירי: ואן נביאכון דשקרא דאתנביאו לכון למימר לא ייתי מלכא דבבל עליכון ועל ארעא הדא: וכען שמע כען רבוני מלכא תתקבל כען בעותי קדמך ולא תתיבינני לבית יהונתן ספר ולא אימות תמן: ופקיד

רדק לחלק משם בתוך העם, כמו להחליק חסר הא' הפעלה והוטלה תנועה תחת הלמ"ד וכן לשמיר מעוזניה והדומים להם ופי' לחליק להחליק עצמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יקנוהו לבית הכלא לפי שאמ' כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגומ' ועניין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לעניין חלקלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא, ודרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות: בשער בנימן, שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימן לפי שהיה בחלקו של בנימן או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימן: ושם בעל פקידות, בעל מנוי שמנו אותו באותו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים: ושמו יראייה, בזה השער יראייה בב' יודי"ן הראשו' נקראת והשנית איננה נקראת וכן מחויאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת בן אשר, ודרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ובא לו במיתה בזה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו בזה לירא‍ייה בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו: אל הכשדים אתה נופל, רוצה לומר מתחבר ונשמע אליהם וכן תירגם יונתן משתמע ומעניין זה והמנשה נפלו על דוד לכו ונפלה אל מחנה ארם: אינני נופל על הכשדים, זה על והראשון אל וסימן ואל על יקראוהו: בית האסור, בשקל אבום בעליו: ואל החניות, ת' ולגיו מן חנותא כלומר זה בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים: ואיה נביאכם, ואיו כתי' רוצה לומר אין הדבר שהבטחתם בו מפי נביאיכם: מחוץ

רשי שב לארצו מצרים, בספינות היו באים רמז הקב"ה לים והציף עליו כמו נדות ואובות דומות לצורות בני אדם אמרו זה לזה מה זאת אמרו אלו אבותינו שטבעום אבותיהם של אלו שאנו הולכי' לעזרתם בים מיד שבו לארצם: לחלק משם בתוך העם, לפלגא אחסנתא דיליה בגו עמא ובעבור הכשדים נרים עליה לא היה יוצא ממנה שמתפלל על העיר שלא תלכד: ושם בעל פקידות, ממונה לשמור שלא יצא אדם מן העיר להשלים אל הכשדים: בן שלמיה בן חנניה, הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב ללמד שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים יי' את דבריך, ומדרש אגדה שבזה חנניה את בנו ראה שאני מת על ידי ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו ובנו בזה גם הוא לבנו כך וכשהגיעה שעה הכשילו: ואל החנויות, תירגם יונתן לגיו מן חנותא חנויות היו לפני אותו בית הכלא: מחוץ

יי' בית החפשית ויחי עזיהו דדה' בבית החפשית וינגע יי' דמלכים, בית אבל טוב ללכת, בבית אבל לב חכמים, בית המלכות גם ושתי, בבית המלכות ותלבש אסתר מלכות: ואיה ג' רפ' בקריא' וסי' ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו, ואיו נביאיכם כן כתיב, ואיה איפה תקותי:

ונתון ז׳ בקריא׳ ג׳ חס׳ וד׳ מל׳ וסימ׳ ונתון אתו על כל ארץ מצרים ׳ העלה עליהם קהל ׳ ונתן את אלהיהם באש דישעיה ׳ ונתן לו ככר לחם ׳ את כל זה ראיתי ונתון ב׳ לבי ׳ ונתן תמרוקיהן ׳ ונתון הלבוש והסום על ׳ קדמא׳ וג׳ בתראין מל׳ : בחרב ברעב ח׳ וסימ׳ למה תמותו אתה ועמך ׳ ורדפתי אחריהם בחרב ׳ כה אמר יי׳ הישב בעיר הזאת ימות ׳ ויהיו כל האנשים אשר שמו את פניהם ׳ ועתה ידע תדעו כי בחרב ׳

לח

ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את־ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר־לחם ליום מחוץ האפים עד־תם כל־הלחם מן־העיר וישב ירמיהו בחצר המטרה׃ וישמע שפטיה בן־מתן וגדליהו בן־פשחור ויוכל בן־שלמיהו ופשחור בן־מלכיה את־הדברים אשר ירמיהו מדבר אל־כל־העם לאמר׃ כה אמר יהוה הישב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיצא אל־הכשדים יחיה והיתה־לו נפשו לשלל וחי׃ כה אמר יהוה הנתן תנתן העיר הזאת ביד חיל מלך־בבל ולכדה׃ ויאמרו השרים אל־המלך יומת נא את־האיש הזה כי־על־כן הוא־מרפא את־ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל־העם לדבר אליהם כדברים האלה כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם־לרעה׃ ויאמר המלך צדקיהו הנה־הוא בידכם כי־אין המלך יוכל אתכם דבר׃ ויקחו את־ירמיהו וישלכו אתו אל־הבור מלכיהו בן־המלך אשר בחצר המטרה וישלחו את־ירמיהו בחבלים ובבור אין־מים כי אם־טיט ויטבע ירמיהו בטיט׃ וישמע עבד־מלך הכושי איש סריס והוא בבית המלך כי־נתנו את־ירמיהו אל־הבור והמלך יושב בשער בנימן׃ ויצא עבד־מלך מבית המלך וידבר אל־המלך לאמר׃ אדני המלך הרעו האנשים האלה את כל־אשר עשו לירמיהו הנביא את אשר־השליכו אל־הבור וימת תחתיו מפני הרעב כי אין הלחם עוד בעיר׃ ויצוה המלך את עבד־מלך הכושי לאמר קח בידך מזה שלשים אנשים והעלית את־ירמיהו הנביא מן־הבור בטרם ימות׃

(Masoretic marginal notes: ה׳ ד׳ חס׳ · ז׳ ג׳ חס׳ · ב׳ רג״ש׳ · ל׳ · ג׳ · ז׳ בטע׳ בסיפ׳ · ח׳ · ויחיה ק׳ · ב׳ · ל׳ כתי׳ א׳ ל׳ ואיכון יד׳ כמו׳ דחיין חד את ואת · ה׳ כמותי׳ את כהון מ׳ תיבות · ל׳ · ר׳ וכל אוריית׳ דכו׳ בט״א · ל׳ · ו׳ · ב׳ רפוי׳ · ג׳ ומל׳ · ה׳ · ג׳ · margin letters: א · ש · ב · ד · י)

ופקיד מלכא צדקיה ופקידו ית ירמיה בדרת בית אסיריא ויהבין ליה פיתא דלחמא ליומא משוק נחתומיא עד דשלים כל לחמא מן קרתא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא׃ ושמע שפטיה בר מתן וגדליה בר פשחור ויוכל בר שלמיהו ופשחור בר מלכיה ית פתגמיא דירמיה ממליל עם כל עמא למימר׃ כדנן אמר יי׳ דיתיב בקרתא הדא יתקטיל בחרבא בכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכסדאי ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא ויתקיים׃ כדנן אמר יי׳ איתמסרא תתמסר קרתא הדא ביד משרית מלכא דבבל ויכבשינה׃ ואמרו רברביא למלכא יתקטיל כען גברא הדין ארי על כן הוא מרשיל ית ידי גברי עבדי קרבא דאשתארו בקרתא הדא וית ידי כל עמא למללא עמהון כפתגמיא האילין ארי גברא הדין ליתוהי תבע לשלמא לעמא הדין אלהין לבישו׃ ואמר מלכא צדקיה הא הוא מסיר בידכון ארי לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגם׃ ודברו ית ירמיה ורמו יתיה לגובא דמלכיא בר מלכא דבדרת בית אסיריא ושרביבו ית ירמיה באטוניא ובגובא לית מיא אילהין טינא וטבע ירמיה בטינא׃ ושמע עברא דמלכא צדקיה גבר רב והוא בבית מלכא ארי יהבו ית ירמיה לגובא ומלכא יתיב בתרע שיבטא בנימן׃ ונפק עברא דמלכא מבית מלכא ומליל עם מלכא למימר׃ ריבוני מלכא אבאישו גבריא האילין ית כל דעבדו לירמיה נביא ית דרמוהי לגובא כבר מית באתריה מן קדם כפנא ארי לית לחמא עוד בקרתא׃ ופקיד מלכא ית עברא דמלכא צדקיה למימר דבר עמך מכא תלתין גברין ותסיק ית ירמיה נביא מן גובא עד לא ימות׃

ודבר

רשי

מחוץ האופים ׳ משוק נחתומיא כמו וחוצות תשים לך בדמשק׃ והיתה לו נפשו לשלל ׳ והיו לו חייו הצלה כאילו שלל נפשו כ כאדם השולל שלל ו ומשתכר כך ישתכר זה נפשו׃ על כן הוא מרפא ׳ אלאקי״ן בלע״ז לשון רפיון׃ יוכל ׳ כמו יכול על אשר הוא מרפא את ידי וגו׳ ׃ הבור מלכיהו ׳ של מלכיהו׃ עבד מלך ׳ ברוך בן נריה׃ הכושי ׳ צדקיהו מה כושי משונה בעורו אף צדקיהו משונ׳ בצדקו מכל דורו ויש מדרש דורש הכושי על ברוך׃ וימת תחתיו וגו׳ ׳ אילו הניחו אותו במקומו היה מת מ מאליו ברעב והם הרעו לקרב מיתתו׃ איש סריס ׳ גבר רב׃ שלשים אנשים ׳ מתוך שכחן תש ברעב כדרכו כולן׃ בלוי

(marginal: יחיה ב׳ב׳ מלין כתי׳ יוד בריש תיבות׳ וקרי וא״ו)

רדק

מחוץ האופים ׳ משוק הנחתומי׳ ובמדרש שהיו נותנים לו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ ל לפלטרא פירוש פת קיבר פת כובין׃ יחיה ׳ כתיב וחיה קרי והענין אחד׃ לשלל ׳ לריוח כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב׃ יומת נא את האיש הזה ׳ בא׳ מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יחלק את הארץ׃ על כן הוא מרפא ׳ ענין רפיון והאל״ף תמורת ה״א למ״ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל׃ כי אין המלך יוכל אתכם דבר ׳ אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם הכנויין העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר איננו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ו ושלא ברצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכ׳ יכיל לאתבא יתכון פתגמא׃ ב׳ הבור מלכיהו בן המלך ׳ בא בסמיכות עם ה״א הידיעה כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן כמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא׃ וישלחו את ירמיהו בחבלים ׳ שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק׃ עבד מלך הכושי ׳ זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס וי״ת עבדא דמלכא צדקיהו ותרגם איש סריס גבר רב וכן רז״ל פי׳ הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מבני דורו ואנשי דורו היו רעי׳ ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה כמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך באחד מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה ב באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך׃ וימת תחתיו ׳ מפני הרעב קרוב למות תחתיו במקומו׃ מפני הרעב ׳ כי בעוד שהיה בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדין לא תם כל הלחם ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלחם כ כמצא כי אם בקושי ומאחר ש שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ירגישו אליו ימות בבור מפני הרעב׃ שלשים אנשים ׳ הוצרכו שלשים אנשי׳ להוציא אדם אחד מן הבור מפני שתשש כחם מ מפני הרעב׃ בידו

ולקחתי את שארית יהודה קדמא דפסוק ׳ ודבתריה ופקדתי על היושבים ׳ כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע׃ וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון ׳ ויקחו את ירמיהו ׳ ויכרתו את ראשו ׳ וישאו את ראשו ואת כליו ׳ וכל אוריתא דכו׳ במ״א וישלחו האנשים את ידם׃ והעלית ג׳ וסימ׳ אבנים שלמות תבנה ׳ ובנית שם מזבח ׳ והעלית את ירמיהו הנביא׃

רדק

בידו׳ עמו ברשותו לעשות מצותו למשוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידינו או פי׳ בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מ מקרבין מפני תשות כחם: בלוי סחבות׳ בלוי בו״ו למ״ד הפעל לבד וי״וד הרבים נעלמת מהמכתב ונסתרה במבטא: הסחבות׳ כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא ה״א הידיעה ופירוש חתיכות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחים ופירוש בגדים בלוים נשחתים מפני בליתם וכן ארץ מלחה נשחתה ובלוי מס תאר: בלואי הסחבות והמלחים׳ באל״ף תמורת ה״א למ״ד הפעל: תחת אצילות ידיך ׳ בתי השחי וכן בלשון זכרים על כל אצילי ידי: אל מבוא השלישי׳ מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי׳: את אשר עשה׳ כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח׳ דכתיבין ולא קריין: אשר עשה לנו את הנפש הזאת׳ נסבב לו מעין הענין באמרו לו הלא המת תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת כלומ׳ הנפש אשר בה כח הדבר והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האילין: אני דואג את היהודים׳ אני מפחד מן היהודים: פן יתנו׳ פי׳ פן יתנו הכשדים אותי בידם: והתעללו בי׳ יהרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בגנבה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם: אשר הראני׳ בחי״רק הה״א: אשר נשארו בבית מלך יהודה׳ הוא יהויכין נשיבא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל: והנה אומרות׳ הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות: הסיתוך אנשי שלומך ׳ כגילוי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל: ויכלו לך אנשי שלומך׳ שהלכת אחר דעתם: הטבעו בבוץ רגלך׳ בבוץ בטיט וביון מן הינלה גומא בלא בכה בבאתיו ונבאיו: רגלך׳ חסר יו״ד הרבים מהמכתב: נסגו אחור׳ שלא יכלו רגליך ללכת לפנים ונסגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שהסיתוהו הכשדים כשהיה בורח ודגש כמ״ך הסיתוך תמורת נו״ן הסיתוך:

מסורה

וישלחם ח׳ בקריא׳ וסימ׳ וישלחם מעל יצחק בנו׳ וישלחם יצחק וילכו מאתו׳ ויברכם יהושע׳ וישלחם ביהודה להאבידו דמלכים׳ ויכרת את מדויהם דשמואל׳ וחברו דד״ה׳ אל ירמיהו אל הבור׳ ויכרה להם כירה׳ וישלחם ביד פשעם: איעצך ג׳ בקריא׳ וסימ׳ עתה שמע בקולי איעצך ויהי׳ לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך׳ ויאמר ירמיהו ב׳ צדקיהו: יצוא ז׳ ד׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח ובסדר מסעי:

תרגום

ודבר עבדא דמלכא ית גבריא עמיה ועל לבית מלכא לתחות אוצרא ונסיב מתמן בלאי טפסן ובלאי שחקן ושרבבינון לות ירמיה לגובא באטוניא: ואמר עבדא דמלכא צדקיה לירמיה שוי כען בלאי טפסן ושחקן תחות מרבקי ידך מלרע לאטוניא ועבד ירמיה כן: ונגדו ית ירמיה באטוניא ואסיקו יתיה מן גובא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא: ושלח מלכא צדקיה ודבר ית ירמיה נביא לותיה למעלנא תליתאה די בבית מקדשא דיי׳ ואמר מלכא לירמיה שאל אנא יתך פתגמא לא תכסי מיני פתגמא: ואמר ירמיה לצדקיה ארי איחוי לך הלא מקטל תקטלינני וארי אמלכינך לא תקבל מיני: וקיים מלכא צדקיה לירמיה בסתרא למימר קיים הוא יי׳ ית דקיים לנא ית נפשתא האילין אם איקטלינך ואם אימסרינך ביד גבריא האילין דבען למיקטלך: ואמר ירמיה לצדקיה כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל אם מיפק תיפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתקיים נפשך וקרתא הדא לא תתוקד בנורא ותחי אנת ואינש ביתך: ואם לא תפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתימסר קרתא הדא בידא דכסדאי ויוקדונה בנורא ואת לא תשתיזב מידיהון: ואמר מלכא צדקיה לירמיה אנא יצף מן יהודאי דאשתמעו לכסדאי דלמא ימסרון יתי בידיהון ויתלעבון בי: ואמר ירמיה לא ימסרון קביל כען למימרא דיי׳ לדאנא ממליל עימך וייטב לך ותתקיים נפשך: ואם לית את צבי למיפק דין פתגמא דאחזיני יי׳: הא כל נשיא דאשתארא בבית מלך שבטא דבית יהודה מתפקן לות רברבי מלכא דבבל ואינון אמרין אטעיוך ויכילו לך אינש שלמך אשתקעא בבהתא ריגלך איסתחר לאחרא:

ירמיה לח

ויקח עבד־מלך את־האנשים בידו ויבא בית־המלך אל־תחת האוצר ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי מלחים וישלחם אל־ירמיהו אל־הבור בחבלים: ויאמר עבד־מלך הכושי אל־ירמיהו שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים ויעש ירמיהו כן: וימשכו את־ירמיהו בחבלים ויעלו אתו מן־הבור וישב ירמיהו בחצר המטרה: וישלח המלך צדקיהו ויקח את־ירמיהו הנביא אליו אל־מבוא השלישי אשר בבית יהוה ויאמר המלך אל־ירמיהו שאל אני אתך דבר אל־תכחד ממני דבר: ויאמר ירמיהו אל־צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי: וישבע המלך צדקיהו אל־ירמיהו בסתר לאמר חי־יהוה את אשר עשה־לנו את־הנפש הזאת אם־אמיתך ואם־אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את־נפשך: ויאמר ירמיהו אל־צדקיהו כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל אם־יצא תצא אל־שרי מלך־בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך: ואם לא־תצא אל־שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד־הכשדים ושרפוה באש ואתה לא־תמלט מידם:

ויאמר המלך צדקיהו אל־ירמיהו אני דאג את־היהודים אשר נפלו אל־הכשדים פן־יתנו אתי בידם והתעללו־בי: ויאמר ירמיהו לא יתנו שמע־נא בקול יהוה לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך: ואם־מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יהוה: והנה כל־הנשים אשר נשארו בבית מלך־יהודה מוצאות אל־שרי מלך בבל והנה אמרת הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור:

רשי

בלויי הסחבות׳ בלויי בגדים המסחבים: והמלחים׳ לשון רקבון כמו כעשן נמלחו: תחת אצילי ידיך׳ שלא יזיקוך החבלים: אצילות׳ איש״לאש בלע״ז: מבוא השלישי׳ לא ידעתי היכן הוא ושמא עזרת ישראל היא לומ׳ שהחיל ועזרת נשים לפניה: דואג׳ ירא: פן יתנו אותי׳ הכשדי׳ ביד היהודים לומר מלככם יהי ע עבדכם על שקדמתם להפלים עמנו: והתעללו בי׳ היהודים אינבר״וכש בלע״ז: אנשי שלומך׳ נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד: בבוץ׳ טיט לשון הינלה גומא בלי בכה: ואת

ונתנה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ מלא שבוע זאת ונתנה לך גם׳ ונתנה לעבדים המתהלכים׳ ואם לא תצא אל שרי מלך בבל: ותחי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אמלטה נא שמה הלא מצער׳ הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם׳ ויאמר ירמיהו לא יתנו: שלומך ג׳ בקריא׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ לוא הקשבת למצותי׳ עד הגבול שלחוך׳ הסיתוך ויכלו לך אנשי שלומך׳ קדמא מלא:

רד"ק

מוציאים אל הכשדים, מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשנכבשה הוציאום אל הכשדים שהיו בחוץ: תשרף באש, אתה תהיה גורם שתהיה שרופה לפי שלא תרצה לבאת אליהם ולהשלים הרי כאילו אתה תשרף אותה: כי לא נשמע הדבר, לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר: והיה כאשר נלכדה ירושלם, לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם היאך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י"א לצדקיהו שנלכדה ירושלם: וישבו בשער התוך, שער שהיה בין שני שערים או פי' שער החומה התיכונה. ורז"ל פירשו שהוא שער בעזרה והיה מזרחי ושבעה שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה בין שני שערים והנכון שהיה משערי ירושלם שנאמר ויבאו וישבו בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבא ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם: נרגל, מלה אחת: שראצר, מלה אחת: סמגרנבו, מלה אחת ויש ספרים שכתוב סמגר נבו תרתין מלין מקף ביניהם ויש ספרים נבו בשורק: שרסכים, מלה אחת וכתוב בשי"ן ובסמ"ך: רב סריס, תרין מלין: רב מג, תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרים היו שמם כשמם: דרך גן המלך, דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המער' ברח שלא ראו אותו וזמן הקדוש ברוך הוא צבי אחד וראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו: ויעלהו אל נבוכדנצר רבלתה, והלא בא נבוכדנצר ירושלם אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכדנצר: וידבר אתו משפטים, על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת יי' אשר השביעו באלהים: ואת כל חורי יהודה, קציני יהודה ושריו: במחשתים

רש"י

ואת העיר הזאת תשרף באש, הרי אתה כאילו שורפה בידי' שאתה גורם לה: ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו', מגיד שנתקיימה כאן נבואה על ידו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם וגו': בשער התוך, בתרגו' מציעא. שער העזרה שער ניקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשי' ובין שער ההיכל ורבותינו אמרו שער התוך שער שמחתכין בו הלכות עליהם הוא אומר מקום המשפט שמה הרשע: דרך גן המלך, מערה היתה לו מביתו עד ערבות ירחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקב"ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו זימן צבי לפני הכשדים מתהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפסו והוא רץ עד פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן המערה: וידבר אתו משפטים, למה עברת על השבועה: ואת כל חורי יהודה, אלו הסנהדרין על שהתירו לו את שבועתו: ואת

ואמרו אליך יו' בטעמא פזר גדול וגלגל וסימ' במסר' רבתא בערך טעם: ויחרשו ממנו ז' חס' יוד בלישן החרשה וסימ' והחרש יעקב עד באם, יי' ילחם לכם ואתם תחרשון, ושמע אישה תבינא, כי החרש לח ביום שמעו בתרא, למה אתם מחרשים, הומה לי לבי לא אחרש, ויחרשו ממנו כי לא נשמע דסיפרא:

ואת כל נשיך ואת בניך מוצאים אל הכשדים ואתה לא תמלט מידם כי ביד מלך בבל תתפש ואת העיר הזאת תשרף באש: ויאמר צדקיהו אל ירמיהו איש אל ידע בדברים האלה ולא תמות: וכי ישמעו השרים כי דברתי אתך ובאו אליך ואמרו אליך הגידה נא לנו מה דברת אל המלך אל תכחד ממנו ולא נמיתך ומה דבר אליך המלך: ואמרת אליהם מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם: ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר: וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם והיה כאשר נלכדה ירושלם:

לט

בשנה התשעית לצדקיהו מלך יהודה בחדש העשרי בא נבוכדראצר מלך בבל וכל חילו אל ירושלם ויצרו עליה: בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר: ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סריס נרגל שראצר רב מג וכל שארית שרי מלך בבל: ויהי כאשר ראם צדקיהו מלך יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך בשער בין החמתים ויצא דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים אחריהם וישגו את צדקיהו בערבות ירחו ויקחו אתו ויעלהו אל נבוכדנאצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים: וישחט מלך בבל את בני צדקיהו ברבלה לעיניו ואת כל חרי יהודה שחט מלך בבל:

תרגום

וית כל נשך וית בנך מתפקין לות כסדאי ואת לא תשתיזיב מידהון ארי ביד מלכא דבבל תיתמסר וית קרתא הדא תיתוקד בנורא: ואמר צדקיה לירמיה אינש לא ידע בפתגמיא האילין ולא תמות: וארי ישמעון רברביא ארי מלילית עימך וייתון לותך וימרון לך חוי כען לנא מה מליליה עם מלכא לא תכסי מיננא ולא נקטלינך ומה מליל עימך מלכא: ותימר להון בעו אנא בעי קדם מלכא בדיל דלא לאתבותי בית יהונתן לממת תמן: ואתו כל רברביא לות ירמיה ושאילו יתיה וחוי להון ככל פתגמיא האילין דפקיד מלכא ושתיקו מיניה ארי לא אישתמע פתגמא: ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא עד יומא דאיתכבשת ירושלם והוה כד איתכבישת ירושלם: בשתא תשיעתא לצדקיה מלך שיבטא דבית יהודה בירחא עשיראה אתא נבוכדנצר מלכא דבבל וכל משריתיה לירושלם וצרו עלה: בתרא עשרי שנין לצדקיה בירחא רביעאה בתשעה לירחא אתרעת קרתא: ואתו כל רברבי מלכא דבבל ויתיבו בתרעא מציעיתא נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סריס נרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל: והוה כד חזנון צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל גברי עבדי קרבא וערקו ונפקו בליליא מן קרתא באורח גינתא דמלכא בתרעא בין שוריא ונפק באורח מישרא: ורדפו משיריית כסדאי בתריהון וארביקו ית צדקיה במישרי ירחו ודברו יתיה ואסקוהי לות נבוכדנצר מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פיתגמי דינין: ונכס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלה לעינוהי וית כל רברבי יהודה נכס מלכא דבבל:

בעשתי ג' וסימ' ויהי בארבעים שנה בריש סדר דברים, בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי, בעשתי עשר' שנה דצור דיחזקאל פלוגתא: ראם ב' ויאמר יעקב כאשר ראם, כאשר ראם צדקיהו: וישיגו ה' חס' בליש' בקריא' וסימ' וישגם וידבר אלהם, ארדוף אחרי הגדוד הזה האשגנו, פן ימהר והשגנו הרעה, וישגו אתו בערבות יריחו דמלכים, וחברו קדמא דירמיה:

ובנחשתים, שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק שנקרא נחושה: לביא אתו בבלה, כמו להביא כן מהחל התרומה לביא בית יי׳: ואת בית העם, כמו בתי העם דרך כלל, ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת, נבוזראדן, מלה חדא וכן כל נבוכדנצר ונבוכדראצר מלה חדא: כרמים ויגבים שדות וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תירגם יונתן למהוי פלחין בחקלין ובכרמין: מאומה רע, ברגש הרים שום רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תשאירהו: כי אם כאשר ידבר, אם כתוב ולא קרי: ונבושזבן, בנו״ן זעירא והוא אחד מן שלש׳ נו״ן זעירין: רבי מלך בבל, כמו על כל רב ביתו: וישלחו ויקחו את ירמיהו, זה הפסוק הוא ספור מה עשו בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזר אדן שמצאו בתוך הגלות אסור באזיקים כשאר הגולים באסרום הכשדים שנכנסו בעיר והם לא היו יודעי׳ דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכד נצר כי לנבוזר אדן צוה ומה שאמר מחצר המטרה רוצה לומר כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמר על ירמיהו שלקחו אותו השבים מחצר המטרה והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו נבוזר אדן ושאר רבי המלך: להוציאהו אל הבית, אל הבית שהיה שם גדליהו וכן עשה: וישב בתוך העם, כמו שנאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם: הנני מבי, חסר אלף למ״ד הפעל: והיו לפניך ביום ההוא, דברים שגזרתי על העיר יהיו לפניך שתראה אותם כלומ׳ שלא תפחד שימיתוך השרי׳ טרם כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראה ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל: הדבר אשר היה אל ירמיהו, הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר יי׳ בהיותו עצור בחצר המטרה רוצה לומר שלא היה דבר יי׳ אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם זה הדבו׳ מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר בדבר גדליה עד סוף כל הענין, ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזר אדן הוא מה שאמר ושובה אל גדליהו זהו דבר יי׳ שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור אם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהיה לו דבר יי׳ ואמר ושובה אל גדליהו: מן הרמה, כי ברמה נשאר נבוזר אדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם:

רש״י

ואת בית העם, בתי כנסיות: כורמי׳ ויוגבי׳, שדות לעבדם כל יגיבה לשון חפירה אפוס״ץ בלע״ז: רבי, כמו שרי: אל גדליהו בן אחיקם, שנפל אל הכשדים על פי ירמיה וכשנלכדה העיר מיכהו שליט בנשארים שם: והיו לפניך ביום ההוא, והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימים: ביד האנשי׳, ביד הכשדים: הדבר אשר היה, מה שכ׳ בסוף הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ וגו׳ אלא שכתב תחלה על מה נאמר לו ומדרש אגדה באיכה רבתי מה היה הדבר ושובה אל גדליהו אמר לו או את נחות עמהון ואנא מסובר הכא או את כובר הכא ואנא נחית עמהון אמר אין אנא נחית עמהון מה אנא מהני להון אלא יחות ברייהון עמהון דקנין הוא מהני להון: מן הרמה, שהיה גולה מעצמו עמהן היה רואה כת שלולים בקולרין היה מכניס צוארו ביניהם כו׳ כדאיתא בפסיקתא דאפטרתא דברי ירמיהו שאי אפשר לומ׳ שנתנו נבוזר אדן באזיקים שהרי צוהו נבוכד נצר אל תעש לו מאומה רע:

באזיקים

לביא ב׳ לשון ביאה וסימ׳ לביא אתו בבלה, ויאמ׳ מהחל התרומה, וכל לשון ארי דכוו׳ בשמא מה אמך לביא: ועינך ז׳ בקרי׳ וסי׳ בניך ובנותי׳ נתני׳ לעם אחר, הנני נותנך למגור לך ולכל אהביך, קחנו ועיני׳ שים עליו, ועיניך את עיני מלך בבל, ועיניך על רמים, תהי נא אזנך קשבת, ועיניך דרכי תצרנה: ג׳ נונ״ן זעירין

ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים לביא אתו בבלה: ואת בית המלך ואת בית העם שרפו הכשדים באש ואת חמות ירושלם נתצו: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו עליו ואת יתר העם הנשארים הגלה נבוזראדן רב טבחים בבל: ומן העם הדלים אשר אין להם מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא: ויצו נבוכדראצר מלך בבל על ירמיהו ביד נבוזראדן רב טבחים לאמר: קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו: וישלח נבוזראדן רב טבחים ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל: וישלחו ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה ויתנו אתו אל גדליהו בן אחיקם בן שפן להוצאהו אל הבית וישב בתוך העם: ואל ירמיהו היה דבר יהוה בהיתו עצור בחצר המטרה לאמר: הלוך ואמרת לעבד מלך הכושי לאמר כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי את דברי אל העיר הזאת לרעה ולא לטובה והיו לפניך ביום ההוא: והצלתיך ביום ההוא נאם יהוה ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יגור מפניהם: כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נפשך לשלל כי בטחת בי נאם יהוה:

מ

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה בקחתו אתו

וית עיני צדקיה עור ואסריה בשלשלן דנחש לאובלא יתיה לבבל: וית בית מלכא וית בית עמא אוקידו כסדאי בנורא וית שורי ירושלם תרעו: וית שאר עמא דאשתארו בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו עלוהי וית שאר עמא דאשתארו אגלי נבוזראדן רב קטוליא לבבל: ומן עמא חשיכיא דלית להון מידעם אשאר נבוזראדן רב קטוליא בארעא דבית יהודה ומנינון למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ביומא ההוא: ופקיד נבוכדנצר מלכא דבבל על ירמיה ביד נבוזראדן רב קטוליא למימר: דבריהי ועינך שוי עלוהי ולא תעביד ליה מידעם ביש אילהן כמה דימליל עימך כן עביד עמיה: ושלח נבוזראדן רב קטוליא ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל: ושלחו ודברו ית ירמיהו מדרת בית אסיריא ויהבו יתיה לגדליה בר אחיקם בר שפן לאפקותיה לביתא ויתיב בגו עמא: ועם ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי כד הוה כליא בדרת בית אסיריא למימר: אזיל ותימר לעבדא דמלכא צדקיה למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי ית פתגמי על קרתא הדא לבישתא ולא לטבא ויהון קדמך ביומא ההוא: ואשיזבנך ביומא ההוא אמר יי ולא תתמסר ביד גבריא דאת דחיל מן קדמיהון: ארי שיזבא אשיזבנך ובחרבא לא תתקטיל ותהי לך נפשך לשיזבא ארי אתרחיצתא על מימרי אמר יי:

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בתר דשלח יתיה נבוזראדן רב קטוליא מן רמתא כד דבר יתיה

בקרי׳ וסי׳ ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר, נטע ארן וגשם יגדל, ונרגן מפריד אלוף: מבי ט׳ חס׳ אלף בליש׳ ביאה וסימ׳ כי על יום טוב בנו, המוציא והמבי דשמוא׳, הנני מבי אליך רעה דאחאב, ויבו ירבע׳ וכל דמלכים, לא אבי הרעה בימיו דהראית כי נכנע אחאב, הנני מבי את דברי אל העיר הזאת דספרא, עד היורש אבי לך, הלוך ואמרת לעבד, הבי המטפחת אשר עליך, בתרא פלוגתא:

באזיקים

ויבא ב״א וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׃ עיני כט וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך עין׃ ושובה ב׳ וחס׳ וסי׳ ל׳ גדליהו׳ הראה אתה׃ גדליה ה׳ וסימ׳ ועודנו לא ישוב ושבה׳ ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם׳ ויבאו אל גדליה המצפתה׳ ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים׳ דבר יי׳ אשר היה׳ וא׳ ויריב וגדליה׃ ויונתן ז׳ וסימ׳ עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר׳ ויען יונתן ויאמ׳ לאדניהו אבל אדננו׳ ובני יונתן פלת׳ ובני ידע אחי שמי׳

וְהוּא־אָסוּר בָּאזִקִּים בְּתוֹךְ כָּל־גָּלוּת יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה הַמֻּגְלִים בָּבֶלָה׃ וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים לְיִרְמְיָהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת־הָרָעָה הַזֹּאת אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ יְהוָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי־חֲטָאתֶם לַיהוָה וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְהָיָה לָכֶם דָּבָר הַזֶּה׃ וְעַתָּה הִנֵּה פִתַּחְתִּיךָ הַיּוֹם מִן־הָאזִקִּים אֲשֶׁר עַל־יָדֶךָ אִם־טוֹב בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא אִתִּי בָבֶל בֹּא וְאָשִׂים אֶת־עֵינִי עָלֶיךָ וְאִם־רַע בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא־אִתִּי בָבֶל חֲדָל רְאֵה כָּל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ אֶל־טוֹב וְאֶל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת שָׁמָּה לֵךְ׃ ח וְעוֹדֶנּוּ לֹא־יָשׁוּב וְשֻׁבָה אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעָרֵי יְהוּדָה וְשֵׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם אוֹ אֶל־כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת לֵךְ וַיִּתֶּן־לוֹ רַב־טַבָּחִים אֲרֻחָה וּמַשְׂאֵת וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃ וַיָּבֹא יִרְמְיָהוּ אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם הַמִּצְפָּתָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם כִּי־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בָּאָרֶץ וְכִי הִפְקִיד אִתּוֹ אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וָטָף וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ מֵאֲשֶׁר לֹא־הָגְלוּ בָּבֶלָה׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּדַלְיָה הַמִּצְפָּתָה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָהוּ וְיוֹחָנָן וְיוֹנָתָן בְּנֵי־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־תַּנְחֻמֶת וּבְנֵי עוֹפַי הַנְּטֹפָתִי וִיזַנְיָהוּ בֶּן־הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם׃ וַיִּשָּׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וּלְאַנְשֵׁיהֶם לֵאמֹר אַל־תִּירְאוּ מֵעֲבוֹד הַכַּשְׂדִּים שְׁבוּ בָאָרֶץ וְעִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְיִיטַב לָכֶם׃ וַאֲנִי הִנְנִי יֹשֵׁב בַּמִּצְפָּה לַעֲמֹד לִפְנֵי הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר יָבֹאוּ אֵלֵינוּ וְאַתֶּם אִסְפוּ יַיִן וְקַיִץ וְשֶׁמֶן וְשִׂמוּ בִּכְלֵיכֶם וּשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר־תְּפַשְׂתֶּם׃ וְגַם כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר־בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי־עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וַאֲשֶׁר בְּכָל־הָאֲרָצוֹת שָׁמְעוּ כִּי־נָתַן מֶלֶךְ־בָּבֶל שְׁאֵרִית לִיהוּדָה וְכִי הִפְקִיד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן׃

והוא אסיר בעזקיא בגו כל גלוות ירושלם ויהודה דאתגליאו לבבל׃ ודבר רב קטוליא לירמיה ואמר ליה יי אלהך גזר ית בישתא הדא על אתרא הדין׃ ואיתי וקיים יי כמא דמליל ארי חבתון קדם יי ולא קבלתון למימריה והוה לכון פתגמא הדין׃ וכען הא שריתך יומא דין מן עזקיא די על ידך אם תקין בעינך למיתא עימי לבבל איתא ואשוי ית עיני עלך ואם ביש בעינך למיתי עמי לבבל אתמנע חזי כל ארעא קדמך לדתקין ולדכשר בעינך למיזל תמן איזיל׃ ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם בר שפן דמני מלכא דבבל בקרויא דבית יהודה ותיב עמיה בגו עמא או לכל דכשר בעינך למיזל איזיל ומניה ליה רב קטוליא מתנן ונבזבן ושלחיה׃ ואתא ירמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ויתיב עמיה בגו עמא דאשתארו בארעא׃ ושמעו כל רבני חילותא די בחקלא אינון וגבריהון ארי מני מלכא דבבל ית גדליה בר אחיקם בארעא וארי מני עמיה גבריא ונשיא וטפלא ומחשיכי עמא דארעא מדלא אתגליאו לבבל׃ ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן ויונתן בר קרח ושריה בר תנחומת ובני עיפי דמנטופא ויזניה בר מעכת אינון וגבריהון׃ וקיים להון גדליה בר אחיקם בר שפן ולגבריהון למימר לא תדחלון מלמיפלח לכסדאי תיבו בארעא ופלחו ית מלכא דבבל וייטב לכון׃ ואנא הא אנא יתיב במצפיא למיקם קדם כסדאי דייתון עלנא ואתון כנושו חמרא ודבילתא ומשחא ושוו במניכון ותיבו בקרויכון דאחדתון׃ ואף כל יהודאי די במואב ובבני עמון ובאדום ודי בכל מדינתא שמעו ארי שבק מלכא דבבל שארא לדבית יהודה וארי מני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן׃

ותבו

רשי

באזיקים׃ בזיאו״ם בלע״ז׃ פתחתיך׳ לשון ויפתח הגמלים ויונתן תרגם הא כען שריתך ומנחם פתר כלם לשון פתיחה ממש׃ יי׳ אלהיך דבר וגו׳ למה אתה מצטער עליהם והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כדאיתא בפסיקתא׃ ועודנו לא ישוב׳ בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב״ה ושובה אל גדליהו אשר הופקד על העניים הנשארים גם הם צריכין לך כשאר הגולים׃ ארוחה ומשאת׳ מתנן ונבזבה׃ וקיץ׳ דבלה׃ ורבי

רדק

באזיקים׳ האל״ף נחה ופי׳ טבעות כבלים שיאסרו בהם הידים׃ יי׳ אלהיך דבר את הרעה הזאת׳ כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו׃ כי חטאתם׳ כנגד הכלל כמו שאמר הא׳ למשה רבינו עד אנה מאנתם׃ והיה לכם דבר הזה׳ דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי׳ כן היה לכם׃ הנה פתחתיך׳ כשלקחו מתוך הגלות אז פתחו מן האזיקים׃ ועודנו לא ישוב ושובה אל גדליה בן אחיקם׳ ועוד ירמיהו לא אמ׳ לו שישוב שבין נבוזר אדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך להשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם׃ ארוחה ומשאת׳ שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומ׳ שני מיני מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן׃ אשר בשדה׳ רוצה לומ׳ בכפרים׃ והחילים׳ הם שברחו מפני הכשדים הנה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם׃ וקיץ׳ פירוש פירות הקיץ שמייבשי׳ אותם כמו תאנים וזולתם והראשון וקיץ בשו״א הוי״ו והשני וקיץ הרב בקמץ הוי״ו׃ אשר תפשתם׳ שתפשתם אותם לשבת בם׃ בעלים

מסרה

בני השם הגזוני׳ וידבקו פלשתי׳ את שאול דד״ה׳ ויבאו אל גדליה המצפתה׳ ומן ריש׳ דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו׳ יונתן במ״ב יהונת׳ וסימ׳ לכה ונעברה ל׳ מצב הערלי׳ ויאמ׳ יהונת׳ הנה אנחנו׳ ומן ויהי ככלתו עד סוף סיפר׳ דכו׳ במ״א יונתן וסי׳ וידבר שאול אל יונתן בנו׳ וכל עזרא דכו׳ יונתן במ״א יהונתן וסי׳ לבלגת שמוע לשמעיה׃ גדליהו בן אחיקם בן שפן ו׳ וסימ׳ והעם הנשאר בארץ יהודה דמלכים׳ וישבע להם גדליהו דכיפ׳׳ וישלח ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה׳ ועודנו לא ישוב ושבה אל׳ וגם כל היהודים אשר במואב׳ וישב ישמעאל את כל שארית׳ את הגברי׳ ואת הנשים׳ ואני הצעיר המאסף מצאתי בכל הספרי׳ אשר לפני בפסוק ויקם ישמעאל בן נתניה גדליהו בן אחיקם בן שפן ופסוק וישב ישמעאל את כל שארית שמביא המסר׳ אין בו בן שפן ובכל ספרי המסרה מביא פסוק וישב ישמעאל במספ׳ הש״ש גדליהו בן אחיקם בן שפן׃

יככה ג׳ בקריא׳ וסי׳ כה אמר יי׳ אל תירא עמי יושב ׳ למה יככה נפש ונפוצו ׳ יומם השמש לא יככה: תעשה ד׳ קמצי׳ וסימ׳ אם תעשה עמנו רעה ׳ ויאמר גדליהו בן אחיקם ׳ ומה תעשה לשמך הגדול ׳ ותאמר לו אל אחי: וימת ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי אבאש דויג לגדליה וקטל נוגיח ׳ ופי׳ נמכר בשמואל א׳ סימן כ״ב: ואת הכשדים ג׳ וסימ׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים ׳ ואת כל היהודים דירמיה ׳ הנני מסב את כלי המלחמה:

וישבו כל היהודים מכל המקמות אשר נדחו שם ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאד: ויוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר בשדה באו אל גדליהו המצפתה: ויאמרו אליו הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להכתך נפש ולא האמין להם גדליהו בן אחיקם: ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה: ויאמר גדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעש את הדבר הזה כי שקר אתה דבר אל ישמעאל:

מא

ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל גדליהו בן אחיקם המצפתה ויאכלו שם לחם יחדו במצפה: ויקם ישמעאל בן נתניה ועשרת האנשים אשר היו אתו ויכו את גדליהו בן אחיקם בן שפן בחרב וימת אתו אשר הפקיד מלך בבל בארץ: ואת כל היהודים אשר היו אתו את גדליהו במצפה ואת הכשדים אשר נמצאו שם את אנשי המלחמה הכה ישמעאל: ויהי ביום השני להמית את גדליהו ואיש לא ידע: ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית יהוה: ויצא ישמעאל בן נתניה לקראתם מן המצפה הלך הלך ובכה ויהי כפגש אתם ויאמר אליהם באו אל גדליהו בן אחיקם: ויהי כבואם אל תוך העיר וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור הוא והאנשים אשר אתו: ועשרה אנשים נמצאו בם ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו כי יש לנו מטמנים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם:

ותבו כל יהודאי מכל אתריא דאתבדרו לתמן ואתו לארעא דבית יהודה לות גדליה למצפיא וכנשו חמרא ובילתא סגי לחדא: ויוחנן בר קרח וכל רבני חילוותא די בחקלא אתו לות גדליהו למצפיא: ואמרו ליה המידע תידע ארי בעליס מלכא דבני עמון שלח ית ישמעאל בר נתניה למיקטלך נפש ולא הימין להון גדליה בר אחיקם: ויוחנן בר קרח אמר לגדליה בסתרא במצפיא למימר איזיל כען ואמחי ית ישמעאל בר נתניה ואנש לא ידע למה יקטלינך נפש ויתבדרון כל דבית יהודה דאתכנישו לותך ויוביד שארא דבית יהודה: ואמר גדליה בר אחיקם ליוחנן בר קרח לא תעביד ית פתגמא הדין ארי שקרא את ממליל על ישמעאל:

והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ורברבי מלכא ועסרא גברין עמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ואכלו תמן לחמא כחדא במצפיא: וקם ישמעאל בר נתניה ועסרא גברין דהוו עמיה ומחו ית גדליה בר אחיקם בר שפן בחרבא וקטיל יתיה דמני מלכא דבבל בארעא: וית כל יהודאי דהוו עמיה עם גדליה במצפיא וית כסדאי דאשתכחו תמן ית גברי עבדי קרבא קטל ישמעאל: והוה ביומא תנינא למקטל ית גדליה ואנש לא ידע: ואתו גבריא משכם ומשילו ומשמרון תמנן גברין כד מגלחין דיקניהון ומבזעין לבושיהון ומתהמטין וקורבנא ולבונתא בידיהון לאיתאה לבית מקדשא דיי: ונפק ישמעאל בר נתניה לקדמותהון מן מצפיא אזיל מיזל ובכי והוה כד ערע יתהון ואמר להון עולו לות גדליה בר אחיקם: והוה כמיעלהון לגו קרתא ונכיסינון ישמעאל בר נתניה לגו גובא הוא וגבריא די עמיה: ועסרא גברין אשתכחו בהון ואמרו לישמעאל לא תקטליננא ארי אית לנא מטמורין בחקלא חטין וסערין ומשח ודבש ואתמנע ולא קטלינון בגו אחוהון:

וגובא

רד"ק

בעלים ׳ בסמך: אל תעש ׳ כתיב אל תעשה קרי והענין אחד: ויהי בחדש השביעי ׳ כמו מחר חדש וב"ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוכחי ר"ה מפני שהוא יו"ט: מזרע המלוכה ׳ מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימי׳ ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכי׳ היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהיתה בת מלכי׳ ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כמו שכתוב שם והנה הרג גדליה: ורבי המלך ׳ מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כלם עמו: אשר הפקיד ׳ פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ: מגלחי זקן וקרועי בגדים ׳ על חרבן בית המקדש: ומתגודדים ׳ שסרטו שריטות בבשרם לאבל: להביא בית יי׳ ׳ כי כשבאו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימ׳ הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל מתוכה ויש לפר׳ כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישראל מתוכה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזר אדן דלת הארץ השאיר גם בית המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו השארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית יי׳ קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו: הלך ובכה ׳ היה מראה עצמו בוכה: אשר

רשי

ורבי המלך ׳ ושרי המלך שהתקנאו בו על שנטל גדולה: להביא בית יי׳ ׳ כשנסעו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם וגלחו זקנם והתגודדו לשון שריטה: אשר

מסרה

בכה ובכה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: וישחטם ג׳ בקריאה וסימ׳ וישחטם במדבר ׳ ויורדם אליהו אל נחל קישון ׳ וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור:

והבור ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים ׳ והבור אשר השליך שם ישמעאל : נתניהו ה׳ וסימ׳ וישלחו כל השרים אל ברוך ׳ ויבאו אל גדליה המצפתה ׳ והבור אשר השליך שם ישמעאל ׳ החמשי יתניהו בניו ואחיו ׳ ועמה׳ הלוי שמעיהו : אל מים בקצת ספרי מסרה נמס׳ עם אותן שהם על מים וזה לא נמצא בכפרים המדוייקי׳ וגם בהרבה ספרי׳ מסרה כפרדים כי אינם אלא ז׳ על מים וזה לא נבנה עמהם וג׳ אל מים וזהא׳ מהם וזאת

והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא מפני בעשא מלך ישראל אתו מלא ישמעאל בן נתניהו חללים: וישב ישמעאל את כל שארית העם אשר במצפה את בנות המלך ואת כל העם הנשארים במצפה אשר הפקיד נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם וישבם ישמעאל בן נתניה וילך לעבר אל בני עמון: וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל הרעה אשר עשה ישמעאל בן נתניה: ויקחו את כל האנשים וילכו להלחם עם ישמעאל בן נתניה וימצאו אתו אל מים רבים אשר בגבעון: ויהי כראות כל העם אשר את ישמעאל את יוחנן בן קרח ואת כל שרי החילים אשר אתו וישמחו: ויסבו כל העם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח: וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך אל בני עמון: ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל שארית העם אשר השיב מאת ישמעאל בן נתניה מן המצפה אחר הכה את גדליה בן אחיקם גברים אנשי המלחמה ונשים וטף וסרסים אשר השיב מגבעון: וילכו וישבו בגרות כמוהם אשר אצל בית לחם ללכת לבוא מצרים: מפני הכשדים כי יראו מפניהם כי הכה ישמעאל בן נתניה את גדליהו בן אחיקם אשר הפקיד מלך בבל בארץ:

מב

א ויגשו כל שרי החילים ויוחנן בן קרח ויזניה בן הושעיה וכל העם מקטן ועד גדול: ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל יהוה אלהיך בעד כל השארית הזאת כי נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו: ויגד לנו יהוה אלהיך את הדרך אשר נלך בה ואת הדבר אשר נעשה:

וגובא די רמא תמן ישמעאל ית כל פגרי גבריא די קטל ביד גדליה הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא מלכא דישראל יתיה מלי ישמעאל בר נתניה קטילין: ושבא ישמעאל ית כל שארא דעמא די במצפיא ית בנת מלכא וית כל עמא דאשתארו במצפיא דמני נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם ושבינון ישמעאל בר נתניהו ואזל למיעבר לות בני עמון: ושמע יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל בישתא דעבד ישמעאל בר נתניה: ודברו ית כל גבריא ואזלו לאגחא על ישמעאל בר נתניה ואשכחו יתיה על בריכת מיין סגיאין די בגבעון: והוה כד חזא כל עמא דעם ישמעאל ית יוחנן בר קרח וית כל רבני חילותא די עמיה וחדיאו: ואסתחרו כל עמא דשבא ישמעאל מן מצפיא ותבו ואזלו לות יוחנן בר קרח: וישמעאל בר נתניה אשתיזב בתמניא גברין מן קדם יוחנן בר קרח ואזל לות בני עמון: ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל שארא דעמא דאתיב מלות ישמעאל בר נתניה מן מצפיא בתר דיקטל ית גדליה בר אחיקם גברין גברי עבדי קרבא ונשיא וטפלא ורברביא די אתיב מגבעון: ואזלו ויתיבו בגירות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה די בסטר בית לחם למיזל למיעל למצרים: מן קדם כסדאי ארי דחילו מן קדמיהון ארי קטל ישמעאל בר נתניה ית גדליה בר אחיקם דמני מלכא דבבל בארעא: וקריבו כל רבני חילותא ויוחנן בר קרח ויזניה בר הושעיה וכל עמא מזעירא ועד רבא: ואמרו לירמי נביא תתקביל כען בעותנא קדמך וצלי עלנא קדם יי אלהך על כל שארא הדין ארי אשתארנא זעיר מסגי כמא דעינך חזיין יתנא: ויחוי לנא יי אלהך ית אורחא דנהך בה וית פתגמא דנעביד: ואמר

רשי

אשר הכה ביד גדליהו ׳ מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש העלה עליו כאילו הרגו על ידו: על מים רבים ׳ על בריכת מיין סגיאין: בגרות כמהם ׳ בגרות דיהב דוד לכמהם בן ברזילי הגלעדי כשטב מ מלחמ׳ אבשלום כמו שנאמר בספר שמואל אני יעבר כמהם וגו׳: ויקול

מסרה

חמסרה שמונה וזה ג״כ כתוב שם על מים ח׳ בקריא׳ ונראה טעות: וכל שרי ז׳ דסמי׳ וסי׳ והנו נצב על עלתו ׳ יוחנ׳ בן קרח וכל שרי החיילי׳ ׳ וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי ׳ ויקח יוחנן בן קרח ׳ וחבירו ׳ ולא שמע יוחנן ׳ והאחשדרפנים והפחות: ויאמרו ו׳ בטע׳ ר״פ וסי׳ הבה נבנה לנו עיר ׳ הבה נלבנה ׳ אבל אשמים ׳ לכו ונפילה גורלות דיונה ׳ למלאכים הבאים ׳ ויאמרו אל ירמיהו הנבי׳ תפל נא תחנתינו:

הושעיה ג׳ וכו׳ ויאמר עזריה ׳ וילך ואחריהם ׳ עדין

רדק

אשר הכה ביד גדליהו ׳ בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו באו למצפה לאסכותו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו וכן ביד יואב אחיך כלומ׳ סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליה במקום גדליהו כלומר במקום שהיה בו במצפה וכן ויד תהיה לך איש על ידו פירושו מקום ורז״ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו בידו: אשר עשה המלך אסא מפני בעשא ׳ לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא: ואת בנות המלך ׳ כי לא הכה ישמעאל את אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזר אדן עם הגלות את השאיר עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין או יהויקים: לעבור את בני עמון ׳ כמו אל בני עמון וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן את מי הגדת מלין כמו אל מי: אל מים רבים אשר בגבעון ׳ כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרג׳ יונתן ועל ברכן מיין סגיאין די בגבעון: וסריסי׳ ׳ תרגם יונתן ורברביא: בגרות כמהם ׳ במקום מגר שם: כמהם בן ברזילי אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפי׳ נקרא על שמו ויונתן תרגם בגרות דיהיב דוד לכמהם ברזילי גלעדאה:

אמר

וחמת׳ י׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס״ג: אם ח׳ רפ׳ בספרא וסי׳ אם עונינו ענו בנו יי׳ אם ימשו החקי׳ הא׳ ׳ אם שוב תשבו בארץ ׳ אם יסתר איש במסתרים ואני ׳ אם יצאתי השדה והנה חללי ׳ אם תשוב ישראל נאם יי׳ אלי ׳ אם טוב ואם רע בקול ׳ אם בוצרים באו לך אם שודדי לילה: נחמה אל ז׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימ׳ ז׳ : ואתן נ׳ וסימ׳ מאשר יקרת בעיני נכבדת ׳ ואנכי אמרתי איך אשיתך ׳ ואתן לך

רדק

אסר אנו שולחים ׳ אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא ש מגלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא כתוב בלשון משנה ובתלמוד: אם שוב תשבו ׳ שוב מקור בחסרון פ״א הפעל ו ומשפטו בתשלומו ישוב ואף על פי שאין המנהג במקור שהו׳ בזה המשקל בנחי הפ״א לבא חס׳ הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו ׳ יכול: והשיב אתכם אל אדמתכ׳ ׳ על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט נכלל ברוב:
לאלה

תרגום

ואמר להון ירמיה נביא שמעית הא אנא מצלי קדם יי אלהכון כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב יי יתכון אחוי לכון לא אמנע מנכון פתגם: ואינון אמרו לירמיה יהי מימרא דיי בנא לסהיד קשוט ומהימן אם לא ככל פתגמיא די שלחינך יי אלהך לותנא כן נעביד: אם טב ואם ביש למימרא דיי אלהנא די אנחנא שולחין יתך לקדמוהי נקביל בדיל דייטב לנא ארי נקביל למימרא דיי אלהנא: והוה בסוף עשרא יומין והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה: וקרא ליוחנן בר קרח ולכל רבני חילותא דעמיה ולכל עמא למזעירא ועד רבא: ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי בעותכון קדמוהי: אם מיתב תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון ולא איפגר ואקיים יתכון ולא אטלטל ארי תבית מן בישתא דעבדית לכון: לא תדחלון מן קדם מלכא דבבל די אתון דחלין מן קדמוהי לא תדחלון מניה אמר יי ארי בסעדכון מימרי למפרק יתכון ולשיזבא יתכון מן ידיה: ואתן לכון רחמין וירחים עליכון ויתיב יתכון לארעכון: ואם אמרין אתון לא נתיב בארעא הדא בדיל דלא לקבלא למימרא דיי אלהכון: למימר לא אלהן לארעא דמצרים ניעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל שופרא לא נשמע וללחמא לא נכפן ותמן נתיב: וכען בכין קבילו פתגמא דיי שארא דבית יהודה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם אתון שואה תשוון אפיכון למיעל למצרים ותעלון לאתותבא תמן: ותהי חרבא די אתון דחלין מניה תמן תדביק יתכון בארעא דמצרים וכפנא די אתון יצפין מניה תמן ידביק בתריכון למצרים ותמן תמותון: ויהון כל גבריא דשויאו ית אפיהון למיעל למצרים לאתותבא תמן יתקטלון בחרבא בכפנא ובמותא ולא יהי להון שאר ומשיזב מן קדם בישתא די אנא מיתי עליהון:

מקרא

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא שָׁמַעְתִּי הִנְנִי מִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כְּדִבְרֵיכֶם וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַעֲנֶה יְהוָה אֶתְכֶם אַגִּיד לָכֶם לֹא־אֶמְנַע מִכֶּם דָּבָר: וְהֵמָּה אָמְרוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ יְהִי יְהוָה בָּנוּ לְעֵד אֱמֶת וְנֶאֱמָן אִם־לֹא כְּכָל־הַדָּבָר אֲשֶׁר יִשְׁלָחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלֵינוּ כֵּן נַעֲשֶׂה: אִם־טוֹב וְאִם־רָע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר אֲנוּ שֹׁלְחִים אֹתְךָ אֵלָיו נִשְׁמָע לְמַעַן אֲשֶׁר יִיטַב־לָנוּ כִּי נִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

וַיְהִי מִקֵּץ עֲשֶׂרֶת יָמִים וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ: וַיִּקְרָא אֶל־יוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וְאֶל כָּל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וּלְכָל־הָעָם לְמִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלַחְתֶּם אֹתִי אֵלָיו לְהַפִּיל תְּחִנַּתְכֶם לְפָנָיו: אִם־שׁוֹב תֵּשְׁבוּ בָּאָרֶץ הַזֹּאת וּבָנִיתִי אֶתְכֶם וְלֹא אֶהֱרֹס וְנָטַעְתִּי אֶתְכֶם וְלֹא אֶתּוֹשׁ כִּי נִחַמְתִּי אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לָכֶם: אַל־תִּירְאוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ בָּבֶל אֲשֶׁר־אַתֶּם יְרֵאִים מִפָּנָיו אַל־תִּירְאוּ מִמֶּנּוּ נְאֻם־יְהוָה כִּי־אִתְּכֶם אֲנִי לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וּלְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ: וְאֶתֵּן לָכֶם רַחֲמִים וְרִחַם אֶתְכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם: וְאִם־אֹמְרִים אַתֶּם לֹא נֵשֵׁב בָּאָרֶץ הַזֹּאת לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: לֵאמֹר לֹא כִּי אֶרֶץ מִצְרַיִם נָבוֹא אֲשֶׁר לֹא־נִרְאֶה מִלְחָמָה וְקוֹל שׁוֹפָר לֹא נִשְׁמָע וְלַלֶּחֶם לֹא־נִרְעָב וְשָׁם נֵשֵׁב: וְעַתָּה לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה שְׁאֵרִית יְהוּדָה כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם־אַתֶּם שׂוֹם תְּשִׂמוּן פְּנֵיכֶם לָבֹא מִצְרַיִם וּבָאתֶם לָגוּר שָׁם: וְהָיְתָה הַחֶרֶב אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֵאִים מִמֶּנָּה שָׁם תַּשִּׂיג אֶתְכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָרָעָב אֲשֶׁר־אַתֶּם דֹּאֲגִים מִמֶּנּוּ שָׁם יִדְבַּק אַחֲרֵיכֶם מִצְרַיִם וְשָׁם תָּמֻתוּ: וְיִהְיוּ כָל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׂמוּ אֶת־פְּנֵיהֶם לָבוֹא מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם יָמוּתוּ בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר וְלֹא־יִהְיֶה לָהֶם שָׂרִיד וּפָלִיט מִפְּנֵי הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם:

רשי

וקול שופר: שתוקעין הצופים להזהיר את העם: וטמנתם:

מסרה

רחמים ורחם: נראה ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ימהר יחישה מעשהו ׳ כחשו ביי׳ ויאמרו לא הוא ׳ לאמ׳ לא כי ארץ מצרי׳ נבוא ׳ נשכימ׳ לכרמי׳ נראה ׳ באורך נראה אור: תשימון ג׳ בקרי׳ וסימ׳ לא תשימון עליו נשך ׳ אם שום תשימון פניכ׳ ׳ עד אנה תשימו׳ קנצי למלין ׳ אנ״ך:

נתך ג' וסימ' ויחדלו הקולות והברד ומטר / עד נתך מים עליהם / כאשר נתך אפי : ובכל ה' בקריא וסימ' ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו / וככל החזון הזה דד"ה / כי התעיתי בנפשתיכ' / וככל החזון הזה / וככל כחי הכינתי לבית יי' אלהי דד"ה : תמותו ז' מל' וסימ' נמסר בסדר מקץ : וכל שרי ז' וסימ' נמס' לעיל בסיפרא סימ' מ"א / ואת ירמיהו ב' וסימ' וישלח המלך / אשר הניח נבוזר אדן רב טבחים : ואת ברוך ב' וסימ' ואת

כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כאשר נתך אפי וחמתי על ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם בבאכם מצרים והייתם לאלה ולשמה ולקללה ולחרפה ולא תראו עוד את המקום הזה : דבר יהוה עליכם שארית יהודה אל תבאו מצרים ידע תדעו כי העידתי בכם היום : כי התעתים בנפשותיכם כי אתם שלחתם אתי אל יהוה אלהיכם לאמר התפלל בעדנו אל יהוה אלהינו וככל אשר יאמר יהוה אלהינו כן הגד לנו ועשינו : ואגד לכם היום ולא שמעתם בקול יהוה אלהיכם ולכל אשר שלחני אליכם : ועתה ידע תדעו כי בחרב ברעב ובדבר תמותו במקום אשר חפצתם לבוא לגור שם :

ויהי ככלות ירמיהו לדבר אל כל העם את כל דברי יהוה אלהיהם אשר שלחו יהוה אלהיהם אליהם את כל הדברים האלה : ויאמר עזריה בן הושעיה ויוחנן בן קרח וכל האנשים הזדים אמרים אל ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך יהוה אלהינו לאמר לא תבואו מצרים לגור שם : כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו למען תת אתנו ביד הכשדים להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל : ולא שמע יוחנן בן קרח וכל שרי החילים וכל העם בקול יהוה לשבת בארץ יהודה : ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים את כל שארית יהודה אשר שבו מכל הגוים אשר נדחו שם לגור בארץ יהודה : את הגברים ואת הנשים ואת הטף ואת בנות המלך ואת כל הנפש אשר הניח נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם בן שפן ואת ירמיהו הנביא ואת ברוך בן נריהו : ויבאו ארץ מצרים כי לא שמעו בקול יהוה ויבאו עד תחפנחס :

ויהי דבר יהוה אל ירמיהו בתחפנחס לאמר : קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלבן אשר בפתח בית פרעה בתחפנחס לעיני אנשים יהודים :

ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כמא דחל רוגזי וחימתי על יתבי ירושלם כן יחול רוגזי עליכון במיעלכון למצרים ותהון למומי ולצדו וללוטא ולחיסודין ולא תחזון עוד ית אתרא הדין : גזירת פתגמא דיי עליכון שארא דבית יהודה לא תעלון למצרים מידע תדעון ארי אסהידית בכון יומא דין : ארי אטעיתון בנפשתיכון ארי אתון שלחתון יתי לקדם יי אלהכון למימר צלי עלנא קדם יי אלהנא ובכל דיימר יי אלהנא כן חוי לנא ונעביד : וחויתי לכון יומא דין ולא קבילתון למימרא דיי אלהכון ולכל די שלחני לותכון : וכען מידע תדעון ארי בחרבא בכפנא ובמותא תמותון באתרא דאתרעיתון למיעל לאתותבא תמן :

והוה כד שיצי ירמיה למללא עם כל עמא ית כל פתגמיא דיי אלההון דשלחיה יי אלההון לותהון ית כל פתגמיא האילין : ואמר עזריה בר הושעיה ויוחנן בר קרח וכל גבריא רשיעיא אמרין לירמיה שקרא את מתנבי לא שלחך יי אלהנא למימר לא תעלון למצרים לאיתותבא תמן : ארי ברוך בר נריה מגרי יתך בנא בדיל למימסר יתנא בידא דכסדאי למקטל יתנא ולאגלאה יתנא לבבל : ולא קביל יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא וכל עמא למימרא דיי למיתב בארעא דבית יהודה : ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא ית כל שארא דבית יהודה דתבו מכל עממיא דאתבדרו לתמן לאתותבא בארע דבית יהודה : ית גבריא וית נשיא וית טפלא וית בנת מלכא וית כל נפשתא די שבק נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם בר שפן וית ירמיה נביא וית ברוך בר נריה : ואתו לארעא דמצרים ארי לא קבילו למימרא דיי ואתו עד תחפנחס :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתחפנחס למימר : סב עמך אבנין רברבן ותטמרינון בטפיל בבניינא די בתרע בית פרעה בתחפנחס לעיני גברין יהודאין :

רש"י

וטמנתם במלט / מ"ס זו יסוד כופל הי' בתיבה כמו מקו' מעמד מעשה ויסודו לט כמו וילט פניו לאט אותה בתוך הטיט במלבן במלט אבולו ופמ"כטו בלע"ז : ספרירו

רד"ק

לאלה ולשמה ולקללה / פי' אלה לקללה כפל הענין במ"ש או פי' לאלה לשבועה וכ"תי למומי והוא על דרך והמתם שמיכם לשבוע' לבחירי : כי התעתם בנפשותיכ' / בכ"רי הע"ין ופירוש התעתם אותי ברצונכם כלומר במה שהית בנפשותיכם . כמו אם יש את נפשכם כלומר לא הראיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי ה' הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ל' ללכת למצרים לפיכך אמ' להם : ואגיד לכם היום ולא שמעת' / כי עדין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרים על כל פנים : את גדליהו / עם גדליהו : במלט במלבן / מלט הוא החומר שטוחים ממנו הלבנים או חומר אחר מסיד וחול במלבן במקו' שרפת הלבנים או במקו' שטוחין אותם ויונתן תרג' בטפיל בבינה : את

מסרה

ברוך שלו לאמ' / את הגברים ואת הנשים / קח י"ב ר"פ בקריא' וסימניהון קח נא את ברכתי אשר הבא' לך / קח את אהר' ואת בניו אתו / קח את הלוי' מתוך בני ישרא' / קח מאתם והיו לעבד את עבדת / קח את הלוים תחת כל בכור / קח את המטה והקהל את העד' / קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל' / קח את האזור בידך / קח בידך אבני' גדלות וטמנת' במלט / קח לך מגלת ספ' / קח בגדו כי ערב זר בתראה / קח נא מפיו תורה :

יעטה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע ׃ מצבות ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויוציאו את מצבות אוריהו ׳ ושבר את מצבות בית שמש ׳ ומצבות עוז׳ לארץ תרד ׳ וסימ׳ אפקו שמשא לארעא ׃ ואין בהם ב׳ וסימ׳ ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה ׳ ואין בהם תבונה ׃ השכי׳ ג׳ יתירין יוד בליש׳ בקרי׳ וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפר סי׳ כה׳ ׃ לחרבה לשמה לית דכוותי׳ דסמיך כן ׃ נפשתכם ודעליה ועתה כה אמר יי׳ אלהי צבאות אלהי ישראל

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שֹׁלֵחַ וְלָקַחְתִּי אֶת־נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַבְדִּי וְשַׂמְתִּי כִסְאוֹ מִמַּעַל לָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר טָמָנְתִּי וְנָטָה אֶת־שַׁפְרִירוֹ עֲלֵיהֶם׃ וּבָאה וְהִכָּה אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לֶחָרֶב׃ וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּבָתֵּי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם וּשְׂרָפָם וְשָׁבָם וְעָטָה אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר־יַעְטֶה הָרֹעֶה אֶת־בִּגְדוֹ וְיָצָא מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם׃ וְשִׁבַּר אֶת־מַצְּבוֹת בֵּית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֶת־בָּתֵּי אֱלֹהֵי־מִצְרַיִם יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃

מד

א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אֶל כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם הַיֹּשְׁבִים בְּמִגְדֹּל וּבְתַחְפַּנְחֵס וּבְנֹף וּבְאֶרֶץ פַּתְרוֹס לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה וְהִנָּם חָרְבָּה הַיּוֹם הַזֶּה וְאֵין בָּהֶם יוֹשֵׁב׃ מִפְּנֵי רָעָתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהַכְעִסֵנִי לָלֶכֶת לְקַטֵּר לַעֲבֹד לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם הֵמָּה אַתֶּם וַאֲבֹתֵיכֶם׃ וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הַשְׁכֵּים וְשָׁלֹחַ לֵאמֹר אַל־נָא תַעֲשׂוּ אֵת דְּבַר־הַתֹּעֵבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי׃ ה וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם לָשׁוּב מֵרָעָתָם לְבִלְתִּי קַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים׃ וַתִּתַּךְ חֲמָתִי וְאַפִּי וַתִּבְעַר בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם וַתִּהְיֶינָה לְחָרְבָּה לִשְׁמָמָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָמָה אַתֶּם עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה אֶל־נַפְשֹׁתֵכֶם לְהַכְרִית לָכֶם אִישׁ־וְאִשָּׁה עוֹלֵל וְיוֹנֵק מִתּוֹךְ יְהוּדָה לְבִלְתִּי הוֹתִיר לָכֶם שְׁאֵרִית׃ לְהַכְעִסֵנִי בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיכֶם לְקַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר־אַתֶּם בָּאִים לָגוּר שָׁם לְמַעַן הַכְרִית לָכֶם וּלְמַעַן הֱיוֹתְכֶם לִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה בְּכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ הַשְׁכַחְתֶּם אֶת־רָעוֹת אֲבוֹתֵיכֶם וְאֶת־רָעוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֵת רָעוֹת נָשָׁיו וְאֵת רָעֹתֵכֶם וְאֵת רָעֹת נְשֵׁיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא שָׁלַח וְאַדְבַּר יָת נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַבְדִּי וַאֲשַׁוֵי יָת כּוּרְסוֹהִי עֵיל מִן אַבְנַיָא הָאִילֵין דְטַכְּרִית וְיִגּוּד יָת אַפַּרְנֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃ וְיֵיתֵי וְיִקְטוֹל יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי לְמוֹתָא לְמוֹתָא וְדִי לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא וְדִי לְחַרְבָּא לְחַרְבָּא׃ וְאַדְלִיק אֶשָּׁתָא בְּבָתֵּי טַעֲוַת מִצְרָאֵי וְיוֹקְדִינוּן וְיִשְׁבִּינוּן וְירוֹקִין יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם כְּמָא דְמִתְעַטִיף רַעְיָא יָת לְבוּשֵׁיהּ וְיִפּוֹק מִתַּמָן בִּשְׁלָם׃ וִיתַבַּר יָת קָמַת בֵּית שֶׁמֶשׁ דִּי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיָת בָּתֵּי טַעֲוַת מִצְרַיִם יוֹקִיד בְּנוּרָא׃

פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָת עִם יִרְמְיָה עַל כָּל יְהוּדָאֵי דְיָתְבִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דְיָתְבִין בְּמִגְדּוֹל וּבְתַחְפַּנְחֵס וּבְמַפַּס וּבְאַרְעָא פַתְרוֹס לְמֵימָר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל בִּישְׁתָא דְאַיְתֵיתִי עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְאִינוּן חַרְבָּא יוֹמָא דֵין וְלֵית בְּהוֹן יָתִיב׃ מִן קֳדָם בִּישַׁתְהוֹן דַעֲבָדוּ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי לִמְהַךְ לְאַסָקָא בוּסְמִין לְמִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָא דְלָא יְדָעוּנוּן אַתּוּן וַאֲבָהַתְכוֹן׃ וְשַׁלְחִית לְוָתְכוֹן יָת כָּל עַבְדַי נְבִיַיָא מַקְדִים וּמַשְׁלַח לְמֵימַר לָא כְעַן תַעְבְּדוּן יָת עֵיסַק תּוֹעֵיבְתָא הָדָא דְרְחִיקִית׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן לְמִתַּב מִבִּישַׁתְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְאַסָקָא בוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָא׃ וַחֲל רוּגְזִי וְחֵמְתִי וּדְלִיק בְּקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וַהֲוָאָה לְחוּרְבָא לְצָדוּ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמָה אַתּוּן גָרְמִין בִּישְׁתָא רַבְּתָא עַל נַפְשָׁתְכוֹן לְשֵׁיצָאָה לְכוֹן גְבַר וְאִיתְּתָא וְעָלִים וְיָנִיק מִגוֹ בֵית יְהוּדָה בְּדִיל דְלָא לְמִשְׁבַּק לְכוֹן שְׁאָרָא׃ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן לְאַסָקָא בוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דְאַתּוּן אָתָן לְאִתּוֹתָבָא תַמָן בְּדִיל לְשֵׁיצָאָה לְכוֹן וּבְדִיל לְמֶהֱוֵיכוֹן לִלְוָטָא וּלְחִיסוּדִין בְּכֹל עַמְמֵי אַרְעָא׃ הַאִתְנְשִׁיתוּן יָת בִּישׁוּת אֲבָהַתְהוֹן וְיָת בִּישׁוּת מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיָת בִּישׁוּת נְשׁוֹהִי וְיָת בִּישַׁתְכוֹן וְיָת בִּישׁוּת נְשֵׁיכוֹן דַעֲבָדוּ בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם׃ לא

רדק

את ספרורו · כתיב בו״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואותיות אהו״י מתחלפות ופירושו אהלו והאהל המלך נקרא ספריר לופיו וכן אמרי ספר וספריר בשקל סגריר ׃ ובאה והכה · כתיב ובאה לשון נקבה על המחנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכד נצר ׃ ושרפם ושבם · ישרוף הבתים שבהם אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבה עובדיהם ׃ ועטה את ארץ מצרי׳ · כלומר יבוז את כל שללה ׃ כאשר יעטה הרועה את בגדו · כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד ימים ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה ואדוני אבי ז״ל פירש כמו הרועה שנוסע ממקום למקום ׃ וכשנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום ׃ בית שמש · שהיו עובדים שם לשמש וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון שיהיה ׃ מפני רעתם · רעת יושביהם · המה אתם ואבותיכם · המה יושבי הערי׳ שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכם לא ידעת׳ אותם ׃ השכחתם · הספ״ן קלה וההא בלא געיא ויש ספרי׳ ההא בגעיא ׃ ואת רעות נשיו · נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אביה שעשתה מפלצת לאשרה ׃ לא

רש״י

שפרירו · אהלו ודוגמתו ברוחו שמים שפרה ׃ ועטה את ארץ מצרים · יכרך כל שללה ויצא כאשר יכרוך ויגלום הרועה את בגדו וישליכו מעל כתיפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו ׃ את מצבות בית שמש · מזבחות שעשו שם אותם שנתגיירו בימי חזקיהו שבוי סנחריב שהוליך מכוש וממצרי׳ לפני ירושלם ביום מפלתו כמו שאמר ישעיה ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי׳ צבאות עיר ההרס יאמר לאחת ותירגם יונתן עיר קריתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון ׃ לא

מסרה
לית דכוו׳ חס׳ דחס׳ · במעשי י״א כתיב יו״ד וסימ׳ נמסר בישעי׳ סימ׳ נ״ט ׃ רעת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ושבע הפרות הרקות · לא תהיה אחרי רבי׳ · ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם · ב׳ בתראי דכפסו בתרא חס׳ ׃

רשי

לא דוכאו · לא נדכא לבם מרעתם : כי אם פליטים · ירמיה וברוך חזרו משם שהגלם נבוכד׳ נצר כשכבש ארץ מצרים בידו ב בעשרים ושבע למלכו כך שנויה בסדר עולם : המבלעדי אנשינו · שלא מדעתם · כוונים להעציבה · דפוסים בדמות עציב׳ : ולא

מסרה

חקתי ט׳ חס׳ ו׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ הבית אשר אתה בונה אם תלך · אם שוב תשובון אתם ובניכ׳ · קרע אקרע את הממלכה · יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי׳ · ולא אקח את כל הממלכה · למען בחקתי ילכו · לא דכאו עד היום הזה · ועל ריב המה יעמדו למשפט · אם חקתי יחללו וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ ו׳ במ״א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי : ולשוב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חלילה לנו ממנו למרד · ולא

ירמיה מד

לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא־הלכו בתורתי ובחקתי אשר־נתתי לפניכם ולפני אבותיכם : לכן כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את־כל־יהודה : ולקחתי את־שארית יהודה אשר־שמו פניהם לבוא ארץ־מצרים לגור שם ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד־גדול בחרב וברעב ימתו והיו לאלה לשמה ולקללה ולחרפה : ופקדתי על היושבים בארץ מצרים כאשר פקדתי על־ירושלם בחרב ברעב ובדבר : ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור־שם בארץ מצרים ולשוב ארץ יהודה אשר־המה מנשאים את־נפשם לשוב לשבת שם כי לא־ישובו כי אם־פלטים :

טו ויענו את־ירמיהו כל־האנשים הידעים כי־מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל־הנשים העמדות קהל גדול וכל־העם הישבים בארץ־מצרים בפתרוס לאמר : הדבר אשר־דברת אלינו בשם יהוה איננו שמעים אליך : כי עשה נעשה את־כל־הדבר אשר־יצא מפינו לקטר למלכת השמים והסיך־לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מלכינו ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע־לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו : ומן־אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך־לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו : וכי־אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה והסך לה נסכים :

כ ויאמר ירמיהו אל־כל־העם על־הגברים ועל־הנשים ועל־כל־העם הענים אתו דבר לאמר : הלוא את־הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם אתם ואבותיכם מלכיכם ושריכם ועם הארץ אתם זכר יהוה ותעלה על־לבו :

תרגום

לא פסקו עד יומא הדין ולא דחילו ולא הליכו באוריתי ובקימי דיהבית קדמיכון וקדם אבהתכון : בכין כידנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא משוי אפי בכון לבישא ולשיצאה ית כל דבית יהודה : ואסב ית שארא דבית יהודה דשויאו אפיהון למיעל לארע דמצרים לאיתותבא תמן ויסופון כולהון בארעא דמצרים יתרמון בחרבא ובכפנא יסופון מזעירא ועד רבא בחרבא ובכפנא ימותון ויהון למומי ולצדו וללוטא ולחיסודין : ואסער על דיתבין בארעא דמצרים כמא דאסערית על ירושלם בחרבא בכפנא ובמותא : ולא יהי שאר ומשיזיב לשארא דבית יהודה דאתן לאתותבא תמן בארעא דמצרים ולמתב בארעא דבית יהודה דאינון מטען ית נפשהון למתב למיתב תמן ארי לא יתובון אילהין משיזבין :

ואתיבו ית ירמיה כל גבריא דידעין ארי מסקן בוסמין נשיהון לטעות עממיא וכל נשיא דקימן קהלא רבא וכל עמא דיתבין בארעא דמצרים בפתרוס למימר : פתגמא דמללתא עמנא בשמא דיי לית אנחנא צבן לקבלא מינך : ארי מיעבד נעביד ית כל פתגמא דנפק מפומנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה ניסכין כמא דעבדנא אנחנא ואבהתנא מלכנא ורברבנא בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והוינא סבעין לחמא והוינא שלן שליוא ובישתא לא חזינא : ומן עידן דאתמנענא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה ניסכין חסרנא כולא ובחרבא ובכפנא ספנא : וארי אנתן מסקן בוסמין לכוכבת שמיא ומנסכן לה ניסכין הבר מגברנא עבדנא לה כרדיטין למעותא ומנסכן לה נסכין :

ואמר ירמיה לכל עמא לגבריא ולנשיא ועל כל עמא דמתיבין יתיה פתגמא למימר : הלא ית בוסמניא דאסקתון בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם אתון ואבהתכון מלכיכון ורברביכון ועמא דארעא יתהון דכר יי וגלי קדמוהי : ולא

רדק

לא דכאו עד היום הזה · לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מפני העונש שהשיגם על רעתם שעשו : למלכת השמים · רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל ית׳ והוא חסר אל״ף וכן האחרים אשר בפרשה ויש מפרשים למלכת משרש מלך ומעניינו כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש ותרגם יונתן ולכוכבת שמיא : ונהיה טובים · שהיינו בשלוה ובטובה : ומן אז חדלנו · והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזי׳ כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר : מקטרים · בא בזו״ר מ״ם לנקבות כמו נשים פלגשי׳ לבנים חטים שעורים ודומיהם : המבלעדי אנשינו · מאמר הנשים כי הן עקר המעשה : כונים · הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין : להעציבה · על דרך הכנוי רוצה לומר לשמחה והה״א רפה ומשפטה במפיק כי היא לכנוי והכנוי למלאכת השמים כי בלשון נקבה זוכר אותה כמו שאמר לה והה״א רפה ודינה במפיק כתבנו הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו : הקטר · שם בפלס והדבר אין בהם לי נקס ושלם : אותם זכר יי׳ · כל הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו׳ ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל : ותעלה על לבו · אותה הקטרת כי קטרת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה : ובעדותיו

מסרה

יהיה פליט ושריד ׳כי בשובכם על יי׳ : וכל הנשי׳ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשר נשא לבן אתנה׳ הידעים כי מקטרות נשיהם · יתנו יקר לבעליהן · אנ״ך : הדבר ד׳ כטעמ׳ בספרא וסימ׳ נמסר בסיפרא ריש סימ׳ לה׳ : ונהיה ב׳ וסימ׳ ונהיה עליה׳ עד פת׳ השער · ונשבע לחם ונהיה טובים : וכי י״ד ר״פ בנביאים וסימ׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו · וכי הקים יי׳ להם · וכי ימצ׳ איש · וכי תאמרון לא ט יי׳ דמלכים · וכי יאמרו אליכ׳ דרשו · וכי תאמר אלי אל יי׳ דישעיה · וכי תאמר בלבבך · וכי ישאלך העם הזה · וכי יאמרו השרים · וכי אנחנו מקטרים · וכי יתן מתנה · וכי תאכלו וכי תשתו · וכי תגישון עור לזבח אין רע · וכי יעשה הנשיא נדבה :

ורעה ס׳ ו׳ טבין וג׳ ביש׳ן

ובתורתו ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' מפני אשר קטרתם / כי אם בתורת יי' חפצו / ובתורתו מאנו ללכת / קדמא חס': ותדברנה ג' וסימ' ובעת מותה ותדברנה הנצבות / לא כי בנך המת ובני החי / ותדברנה בפיכם דסי': הגדול כל נביאי' וכתובי' מל' וכל אוריתא חס' במ"ח מל' וסי' ופלוגת' דמטעי' תמצא במסר' רבתא בערך גדול: מתי מספר ה' בקריאה וסימ' ונאספו עלי והכני ונשמדתי / והפיץ יי' אתכם בעמים / ופליטי חרב ישובון /

ולא יוכל יהוה עוד לשאת מפני רע מעלליכם מפני התעבות אשר עשיתם ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב כהיום הזה: מפני אשר קטרתם ואשר חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקול יהוה ובתרתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם על כן קראת אתכם הרעה הזאת כיום הזה:

ויאמר ירמיהו אל כל העם ואל כל הנשים שמעו דבר יהוה כל יהודה אשר בארץ מצרים: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם:

לכן שמעו דבר יהוה כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יהוה אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה אמר חי אדני יהוה בכל ארץ מצרים: הנני שקד עליהם לרעה ולא לטובה ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם: ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם דבר מי יקום ממני ומהם: וזאת לכם האות נאם יהוה כי פקד אני עליכם במקום הזה למען תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה: כה אמר יהוה הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד מבקשי נפשו כאשר נתתי את צדקיהו מלך יהודה ביד נבוכדראצר מלך בבל איבו ומבקש נפשו:

מה

הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל עליך ברוך:

ולא הות רעוא קדם יי עוד דלא למשבק מן קדם בישות עובדיכון מן קדם תועבתא דעבדתון והות ארעכון לחורבא ולצדו וללוטא מבלי יתיב כיומא הדין: מן קדם דאסיקתון בוסמין ודחבתון קדם יי ולא קבילתון למימרא דיי ובאוריתיה ובקימוהי ובסהדותיה לא הליכתון על כן ערעת יתכון בישתא הדא כיומא הדין: ואמר ירמיה לכל עמא ולכל נשיא קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה די בארעא דמצרים: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר אתון ונשיכון וגזרתון בפומכון וברעותכון קיימתון למימר מעבד נעביד ית נדרנא די נדרנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא ליה ניסכין אקמא תקיימון ית נידריכון ומעבד תעבדון ית נסכיכון: בכן קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה דיתבין בארעא דמצרים הא אנא קיימית בשמי רבא אמר יי אם יהי עוד שמי מתקרי בפום כל אנש יהודה אמר קיים הוא יי אלהים בכל ארעא דמצרים: הא אנא מסער עליהון לבישא ולא לטבא ויסופון כל אנש יהודה די בארעא דמצרים בחרבא ובכפנא עד דישתיצון: ומשזבי חרבא יתובון מן ארעא דמצרים לארעא דבית יהודה עם דמניין וידעון כל שארא דבית יהודה דאתן לארעא דמצרים לאיתותבא תמן פתגם דמן יתקיים אם דילי ואם די להון: ודא לכון אתא אמר יי ארי אנא מסער עליכון באתרא הדין בדיל דתידעון ארי אתקיימא יתקיימון פתגמי עליכון לבישא: כדנן אמר יי הא אנא מסר ית פרעה חבירא מלכא דמצרים ביד בעלי דבבוהי וביד דבען למקטליה כמא דמסרית ית צדקיהו מלכא שיבטא דבית יהודה ביד נבוכד נצר מלכא דבבל בעיל דבביה ודבעא למקטליה: פתגם נבואה דאתנבי ירמיה נביא על ברוך בר נריה כד כתב ית פתגמיא האילין על ספרא מפומא דירמיה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל עלך ברוך:

רד"ק

ובעדותיו / בסוף הד"לת ובחולם הוי"ו: ותדברנה בפיכם / הוי"ו בענין כאשר כוי"ו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי אמר כאשר דברתם בפיכם: ובידכם מלאתם / כלומר כן מלאת' בידכ' ואחרי כן פי' הדבו' והמעשה ואמר כנגד הנשים ואף על פי שאמר אתם ונשיכם כי עיקר המעשה היה בנשים כ כמו שאמר: אם יהיה עוד שמי נקרא / כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם: כי תאכלם חרב ורעב / הפך מה שאמר אשר לא נראה מ מלחמה וללחם לא נרעב: בפי כל איש יהודה / בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלות' אחר שאמר ותמו לתוספת באור וחוזק הענין ומה שאמר כל רוצה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה: מתי מספר / כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם: וזאת לכם האות / כי כשתראו בקרוב נבוכד נצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרי': כי קום יקומו / קום בחולם מקור כמו ושוב אלי: פרעה חפרע / בחי"ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה ב בימים ההם ויש אומרים כי החי"ת מקום ה"א והוא פרעה ב בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרעה תבירא: את הדברים האלה / הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה: אמרת

רש"י

ולא יוכל יי' עוד לשאת / כמו ולא יכול: פרעה חפרע / פרעה תבירא וחי"ת זו משמש במקו' ה"א: ומכוחה

סרא

בהיותכם מתי מספר: ומהם ו' בקריאה וסימ' דבר מי יקום / ומהם עוד תקח / ומהם מן בני שמעון / ומהם על כלי העבוד' ודבתריה ומהם ממנים / ומהם לא נבקש' ד' מנהון רפ' איבו ד' בקריא' וסימ' בשמואל א' סימן כ"ד

אמרת, כי יסף יי' יגון על מכאובי, פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי, ובדרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחילת הספר, ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוח הקדש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקדש מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר ונחה עליהם מה המקום משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו': ואתה תבקש לך גדולות, ואין גדולות אלא נבואות שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' ואומר ואגידה לך גדולו' ובצורות אמר הקב"ה ברוך אם אין כרם סייג למה כאן אין רועה למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו' הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישרא' וכן תרג' יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אשכחית: ואת כל הארץ היא, כל הארץ כמו שהיא כלה אהרוס ואתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שנתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא:

למצרים, נבא תחילה על פורענות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאש' הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכד' מלך אשור ומלך ארם כמו שאמ' הלא ככרכמיש כלנו וגו' והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו וארכו לו ימי המצור שם עד השנ' הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכד נצר ונאמר עליו נבואה זו ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכד נצר: אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנת הרביעית, מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר וכן בשנת שלש למלכו ואחרים זולתו: פרעה נכה, תרגם יונתן פרעה חגירא: ערכו מגן, כנגד חיל נבוכד נצר שיערכו להלח' על חיל פרעה או אמר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכ' נצר הבא עליהם: וצנה, כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ותרג' יונתן סדרו עגילין ותריסין: אסרו הסוסים, כמו ויאסר את רכבו: ועלו הפרשים, אותם הפרשים עלו על הסוסי' שתאסרו: והתיצבו בכובעים, התיצבו על הסוסי' בכובעים שבראשיכם: מרקו הרמחים, מרקו אותם מהחלודה ונקו אות': לבשו הסריונות, הם לבושי הברזל שעשוים טבעות טבעות: מדוע, המה חתים, חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכ' נצר מדוע היה זה אפה גבורתם: נסוגים אחור, שבים לאחור מפני חיל נבוכד נצר: יכתו, ענין שבר ובתיתה: ומנוס נסו, מנוס שם בפלט מקום: ולא הפנו, לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה זהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס: מגור מסביב, בעודם נסים יהיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיה' ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור: אל ינוס, מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים: ואל ימלט הגבור, ואל יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם: צפונה, בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון: מי זה, אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ: כיאור, כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ: כנהרות, כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכד נצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר: מצרים כיאור, הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הגימ"ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו שהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה בבאו לארץ וענין יתגעשו הוא ענין געש המים ותמעתם בחוזק ויונתן תרגם כיאור כענגא: ויאמר אעלה אכסה ארץ, אעלה בפתח האל"ף במקום כבול וכן אענה אף אני חלקי כי הם נועלים עומדים ואילו היו מבנין הפעיל היו יואחין ואינו רחוק שתהיה האל"ף בפתח אף על פי שאין כן המנהג: אובידה, מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להניח על האל"ף כמשפטו:

אמרת ג' רפ' וסימ' אך דבר שפתים עצה וגבורה, אוי נא לי, אמרת הנה הבית דד"ה: על הגוים ה' בקריא' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה, שפוך חמתך על הגוים דסיפרא, אשר היה דבר יי' אל ירמיהו, וקצף גדול אני קוצף, מן הממלכות תהיה שפלה: ימלט י"ג בקריא' וסימ' ויאמר אליהו להם תפשו, ויבאו לעשו' זבחי'

רשי

ומנוחה לא מצאתי, לא שרת עלי שכינה להנבא כמו ותנח עליהם הרוח מה נשתניתי מתלמידי הנביאי' יהושע שימש את משה נחה עליו רוח הקדש אלישע שימש את אליהו נחה עליו רוח הקדש אני מה נשתניתי: ואת כל הארץ, היא המדינה בנתיצה והריסה זו: תבקש לך גדולות, נבואות כמו ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' קרא אלי ואגידה לך גדולות וגו' אמר לו הקב"ה אם אין כרם אין סייג ואם אין כאן אין רועה איני נגלה על הנביאים אלא בזכותם של ישראל כך שנויה במכילתא בתחלתה: מגן, של עור הוא והוא' שלוק בשיוצא למלחמה מושחו בשמן: צנה, של עץ דמות תריסין שלנו: מרקו הרמחים, כמו ומורק ושוטף פורביר בלעז: המה חתים, מצרים: ולא הפנו, עוד לעמוד במלחמ' ולא היה להם כחו: כיאור יעלה, שהיה רגיל להעלות ניבות סביביו כמו נהר לשטף סביביו: יתגעשו מימיו, דמטרפין מוהי: כיאור יעלה, היה רגיל לעלו' בארץ צפון שהלך פרע' על נבוכד נצר בכרכמי' ושם נפל והרגו גבוריו והוא ברח מן המלחמה: אובידה, כמו אאבד: והתהוללו

אמרת אוי נא לי כי יסף יהוה יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי: כה תאמר אליו כה אמר יהוה הנה אשר בניתי אני הרס ואת אשר נטעתי אני נתש ואת כל הארץ היא: ואתה תבקש לך גדלות אל תבקש כי הנני מביא רעה על כל בשר נאם יהוה ונתתי לך את נפשך לשלל על כל המקמות אשר תלך שם:

אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו הנביא על הגוים: למצרים על חיל פרעה נכו מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמש אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה: ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה: אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות: מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו מגור מסביב נאם יהוה: אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור צפונה על יד נהר פרת כשלו ונפלו: מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו: מצרים כיאר יעלה וכנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ אבידה עיר וישבי בה:

אמרת ווי כען לי ארי אוסיף יי דוון על תברי לאיתי בתנחתי ונבואה לא אשכחית: כדנן תימר ליה כדנן אמר יי הא די בניתי אנא איפגר וית די קיימית אנא אטלטל וית כל ארעא דישראל דילי היא: ואת בעי לך רברבן לא תבעי ארי הא אנא מייתי בישתא על כל בסרא אמר יי ואתן לך ית נפשך לשיזבא על כל אתריא די תהך לתמן: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי על ירמיה נביא על עממיא: למצרים על משריית פרעה חגירא מלכא דמצרים דהוה על נהר פרת בכרכמיש דמחא נבוכד נצר מלכא דבבל בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה: סדרו עגילין ותריסין ואיתקרבו לאגחא קרבא: טקיסו סוסותא ויסקון פרשיא ויתעתדון בקולסיא צחצחו מורניתא לבשו סיריניא: מא דין חזיתי אינון תברין מסתתרין לאחורא וגיבריהון תבירין ומערק ערקין ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מסחור סחור אמר יי: לא יערק דקליל ולא ישתיזיב דגבר בארעא ציפונא על כיף נהרא פרת אתקלו ונפלו: מן דין דסליק במשריתיה כעננא דסליק וחפי ית ארעא כמבוע דמיין דמטרפין מוהי: מלכא דמצרים דסליק במשריתיה כעננא דסליק חפי ית ארעא כמבוע דמיין דמטרפין מוהי ואמר איסק אחפי ארעא ומלאה אוביד קרויא ודיתבין בהון: יסקון

ועלות, גם שבי גבור יקח ומלקוח, היקח מגבור מלקוח ואם שבי, וצדקיהו מלך יהודה, ויאמ' הך הכפתור, אל ינוס הקל ולא ימלט הגבור, והיה כל אשר יקרא, ובזה אלה להפר ברית, ומוצא אני מר ממות את האשה, בוטח בלבו הוא כסיל, עד שקרים לא ינקה, ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול, וסימ' תפש לגברא דשבא שביא צדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתה חכמתא ושקרת במיכאל:

עלו הסוסים · עתה בבא חיל נבוכד נצר עלו הסוסי' כרלה מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים: והתהוללו · אתם הרכב כמו שהייתם עושים מתחילה והרכב שם כלל כמו שש מאות רכב בחור ומוב ודהירתם שידמה הוללות ושגעון: ויצאו הגבורים · בצרי היו"ד והוא איתן ולית כותיה ושארא ויצאו בקמץ היו"ד: כוש ופוט · באו עם פרעה וכן לודים: תפשי דרכי קשת · סמוך על סמוך כמו כהרי נחלי דבש וחמאה חכמי יועצי פרעה וספוני טמוני חול: והיום ההוא · יום נקמה להנקם מצריו נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרע' נכה במגדו: ורותה מדמם · מן הקל ולית כותיה ושארא רותה ורותה מן הדגוש: אל נהר פרת · כמו על וכן אל ההרים לא אכל: עלי גלעד · ואם תעלי ותקחי צרי לא יועילוך: לשוא הרבית רפואות · לחנם תקחי רפואות למכתך: כי תעלה אין לך · ותעלה כמו רפואה והרפוא' היא משל על עזרת העוזרי' כמו כוש פוט ולוד: הרביתי · כתוב ביו"ד רוצה לומר שהם יאמרו כן בעת מפלתם והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרים: שמעו · וצוחתך · כמו צעקתך וכן צוחה על היין: גבור בגבור כשלו · כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוסם כי בכח מנוסת הראשון יכשל ויפול והאחרו' יכשל בו בנוסו שימצאנו מושל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה יחדיו נפלו שניהם: הדבר · אח"כ בא נבוכד נצר עוד להכו' את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם באו ואמר: הגידו במצרים · זכר תחילה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה: מדוע נסחף אביריך לא עמד · והתשוב' כי יי' הדפו · נסחף מן מטר סוחף כאילו שחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים רוצה לומר כל אחד ואחד מן אביריך: הרבה כושל · יי' שזכר הרבה בהם כושלים: גם נפל איש אל רעהו · כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו ויונתן תרגם נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם מ

והתהוללו · לשון כבלו': ורותה · לשון שובע · ל"א לשון שכרון כמו שכר דמתרגמי' מרוי: גבור בגבור כשלו · כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה: לבא נבוכד נצר · זו מכה שנייה שהחריב נבוכד נצר את מצרים בשנת עשרי' ושבע למלכו כמו ששנינו בסדר עולם: התיצב והכן לך · לנגד המלחמ' והכן ותקין:

שמעו ג' ר"פ וסי' בסדר בשלח: יחדיו ג' מ"ל בקריא' וסי' הילילי חשבון כי שודדה' שמעו גוים קלונך וצוחתך' כי גם המה הפנו נסו יחדיו: ונשובה ז' וסי' ויאמר אברהם אל נעריו · נתנה ראש ונשובה · המה באו בארץ צוף · הרבה כושל גם נפל איש · לכו ונשובה אל יי' · נחפשה דרכינו ונחקורה · השיבנו יי' אליך:

עלו הסוסים והתהוללו הרכב ויצאו הגברים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קשת: והיום ההוא לאדני יהוה צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם כי זבח לאדני יהוה צבאות בארץ צפון אל נהר פרת: עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך: שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ כי גבור בגבור כשלו יחדיו נפלו שניהם:

הדבר אשר דבר יהוה אל ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים: הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד: חי אני נאם המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא: כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב: עגלה יפה פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: גם שכריה בקרבה כעגלי מרבק כי גם המה

ל' · ב' ר"פ · תאמרכת סרית · ל' · ג' · ו' · הרבית י"ג · ק' · ג' ר"פ · ג' מ"ל · ב' א' תס' · ל' מ"ל · ל' · ב' · ג' מ"ל · ל' תס' · ב' ר"פ · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ד'

יסקון כוסותא וישתגשגן רתיכיא ויפקון גבריא כושאי ופוטאי אחדי תריסין ולודאי דנגדין ומתחן בקשתא: ויומא ההוא קדם יי צבאות יום פורענותא לאתפרעא מסנאי עמיה ותקטיל חרבא ותסבע ותרווי מדמהון ארי קטלא קדם יי צבאות בארעא ציפונא על נהר פרת: סקי לגלעד וסבי שעיף מלכות כנשתא דמצרים לא להנאה אסגית סממנין אסו לא סלקת ליך: שמעו עממיא קלניך וצוחתיך אתמליאת ארעא ארי גבר בגבר אתקלו כחדא אתקטלו תרויהון: פתגם נבואה דמליל יי עם ירמיה נביא למיתי נבוכד נצר מלכא דבבל למימחי ית ארעא דמצרים: חוו במצרים ובסרו במגדול ובסרו במפיס ובתחפנחס אמרו איזדרז ואתקן לך ארי קטילת חרבא סחרנך: מא דין איתברו גיברך ולא יכילו למיקם ארי יי תברינון: אסגיאו מתקליהון אף אישתמעו גבר לחברי ויימרון קומו ונתוב לעמנא ולארעא ילדותנא מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: זמינו לתמן פרעה מלכא דמצרים דסגיאין אתרגושתיה מעדי זמניא: קיים אנא אמר מלכא יי צבאות שמיה ארי כמא דיציב פתגמא דתבור בטוריא וכרמלא בימא כן ייתי תבריה: מני גלות אתקיני ליך מלכו כנשתא דמצרים ארי מפיס לצדו תהי ותצדי מבלי יתיב: מלכות יאיא הות מצרים עממין קטולין מציפונא ייתון עלה למבזה: אף רברבהא בגוה כעיגלי ריבקא ארי אף אינון

נסחף · נשטף והחליקו גיבוריך כמו מטר סוחף נסתחפה שרהו בלשון משנה ומשחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר שוטף כמו משעף פורה במערכה: הרבה כושל · הקב"ה שהדפו הרבה לו מכשול: גם נפל · כשקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמינו ממקום שבאנו משם להלחם: חרב היונה · חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא היונה לשון יין · ל"א לשון אונאה: קראו שם במלחמ' · הכריזו משל של חרפה: פרע' מלך מצרים שאון · שהיה מגביה קול שאונו ת תשואות להתהלל ב בחיילותיו: העביר המועד · שייעד יום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר יום זמן המועד: כי כתבור בהרים · כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים: כלי גולה · אדם יוצא לדרך מתקן לו תמת ומקדה של חרס לשתות בה: ונצתה · לשון ציה: עגלה יפיפיה · מלכות יאייא: קרץ · עממין קטולי' קרץ לשון חתוך וכן מחומר קורצתי: מצפון · מבבל: שכיריה · שריה שמו בתער השכיר': מרבק · קופ"לא בלע"ז: הפנו

משתמע וכן תרג' אף אשתמעו גבר לחבריה: ויאמרו קומה ונשובה אל בני עמנו · הגרים במצרים מארצות אחרות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרי' כי ברוב השנים ים שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכד נצר יאמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו: היונה · האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: קראו · אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב: העביר המועד · המועד שנתן למלך בבל לבאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרגם קראו זמינו: חי אני · כי כתבור בהרים · פירש אדוני אבי ז"ל כמו שהר תבור הוא מועד לצוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יצודו אותם: וככרמל בים יבא · כמו עצי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וכרמלא בימא כן ייתי תבריה: כלי גולה · יושבת בת מצרים · את בת מצרים שהיית יושבת כלומ' יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלי ממנה וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה: ונצתה · תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן תרגם יונתן ותצדי: עגלה יפהפיה מצרים · יפה פיה שתי מלות וענינו מלה אחת וכן פקחקוח והבוז לגאיונים הוא יהבהבו עלמות כל אלו שתי מלות וענינם מלה אחת וכן יפה פיה ונכפלו בם העי"ן והלמ"ד לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן: קרץ מצפון בא בא · ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני: מצפון · מבבל שהיא בצפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין: גם שכיריה · גייסות ששכרו לעזרם הם בקרבה: כעגלי מרבק · כמו העגלי' שעומדי' בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלי' ושותים ולא יבאו להלחם ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה: הפנו

הפכו · פנו עורף לבקש לנוס : קולה כנחש ילך · הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב״ה לנחש על גחונך תלך קיטע את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי : כי בחיל ילכו · אליה : כרתו יערה · כח יש בהן לכרות כל יערה : כי לא יחקר · מספר כבאס : על אמון · על הסר אמון יש שהוא לשון גדולה כמו התשבי מנא אמון אלכסנדריא רבתא לאסטיוריא״ה די א אלכסנדריא בלעז : ואף כן · מקץ ארבעי׳ שנה כמו שאמר יחזקאל : ואתה אל תירא · כדיקי׳ שבתוך מצרים שגלו שם על כרחם : למשפט · בדין חסוך מעט מעט · ונקה · לשון טיאוט והשמד וכן תירגמו יונתן לשון כלייה : אל פלשתים · על פלשתים : בטרם יכה פרעה את עזה · כשהיה נבוכד נצר צר על ירושלם בשנה העשירי׳ לצדקיהו יצא חיל פרע׳ ממצרי׳ ויעלו הכשדים מעל ירושלם כשמע פרעה שטף את עזה וסב לארצו בסדר עולם : שעטת · אין לו דמיון ויונתן תירגמו מפסועית : מרעש לרכבו · מרעש אשר לרכבו : גלגליו · אופני מרכבותיו : לא הפנו אבו׳ על בנים · להכילם : להכרית

כנחש ב׳ וסי׳ ילחכו עפר כנחש · קולה כנחש ילך : ואין להם ג׳ בקריא וסימ׳ כרתו יערה נאם יי׳ כי לא יחקר׳ ושבתי אני ואראה את כל העשקים ב׳ בפסוק : יעקוב ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסי׳ סימ׳ ל׳ ובסדר בחקתי : הדחת שמה ג׳ וסימ׳ בסיפרא סימ׳ ז׳ו : למשפט ט״ו וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ ט״ו : ומלואה ג׳ מל׳ וסימ׳ ויבאו ויאכלו ארץ · וישפטו ארץ ומלואה · ליי׳ הארץ ומלואה :

הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָיו לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם : קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים : כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר : הֹבִישָׁה בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן : אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ : וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה : וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד : אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ :

מז

אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־פְּלִשְׁתִּים בְּטֶרֶם יַכֶּה פַרְעֹה אֶת־עַזָּה : כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה־מַיִם עֹלִים מִצָּפוֹן וְהָיוּ לְנַחַל שׁוֹטֵף וְיִשְׁטְפוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ וְזָעֲקוּ הָאָדָם וְהֵילִל כֹּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ : מִקּוֹל שַׁעֲטַת פַּרְסוֹת אַבִּירָיו מֵרַעַשׁ לְרִכְבּוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו לֹא־הִפְנוּ אָבוֹת אֶל־בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדָיִם :

אִתְפְּנִיאוּ עֲרַקוּ כַּחֲדָא לָא יְכִילוּ לְמֵיקַם אֲרֵי יוֹם תְּבִרְהוֹן אֲתָא עֲלֵיהוֹן עִידַן סְעוּרַן בִּישַׁתְהוֹן : קָל נִיקוּשׁ זֵינֵיהוֹן כִּחְוַן זָחֲלִין אֲרֵי בְּמַשִּׁרְיָן יְהָכוּן עֲלֵיכוֹן וּכְמָא דְעָלִין בְּכַשִּׁילִין לְמִיקַץ אָעֵי חוּרְשָׁא : שֵׁיצוּ רַבְרְבָהָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי לֵית לְהוֹן סוֹף אֲרֵי סַגִּיאִין מִמַּשְׁרְיָא וְלֵית לְהוֹן מִנְיַן : בְּהִיתַת מַלְכוּת מִצְרַיִם אִתְמְסַרַת בְּיַד עַמָּא דְאָתָא עָלַהּ מִצִּיפּוּנָא : אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַסְעַר עַל אִתְרְגוּשַׁת אֲלַכְסַנְדְרִיָא וְעַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם וְעַל טַעֲוָתַהּ וְעַל מַלְכָהָא וְעַל פַּרְעֹה וְעַל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי : וְאֶמְסְרִינוּן בְּיַד דְּבָעַן לְמִקְטְלְהוֹן וּבְיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד עַבְדוֹהִי וּבָתַר כֵּן תִּשְׁרֵי כְּיוֹמֵי קֶדֶם אֲמַר יְיָ : וְאַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְלָא תִתְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי הָא אֲנָא פָרִיק לָךְ מֵרְחִיק וְיָת בְּנָךְ מֵאַרְעָא גָלוּתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לְרוּחְצַן וְלֵית דְּמָנִיד : אַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי אֲרֵי אַעֲבֵיד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלֵיתָךְ לְתַמָּן וְעִמָּךְ לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא וְאַיְתֵי עֲלָךְ יִסּוּרִין לְאַלָּפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין חֲסוֹךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצִינָךְ : דַּהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי עַד לָא יֵיתֵי פַרְעֹה וְיִמְחֵי יָת יָתְבֵי עַזָּה : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא עַמְמַיָּא אָתָן מִצִּיפּוּנָא וִיהוֹן כְּנַחַל מְגַבַּר וְיִבְזוּן אַרְעָא וּמְלָאָהּ קִרְוַיָּא וְדְיָתְבִין בְּהוֹן וִיצַוְחוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא וִילִלוּן כָּל יָתְבֵי אַרְעָא : מִקָּל מַפְסוּעִית פַּרְסַת גִּבָּרוֹהִי מִזִּיַע לִרְתִיכוֹהִי אִתְרְגוּשַׁת גַּלְגַּלּוֹהִי לָא מִתְפְּנַן אֲבָהָן לְרַחֲמָא עַל בְּנִין מֵאִתְרַשְׁלוּת יְדִין :

הפכו · פי׳ הפנו ערף : קולה כנחש ילך · קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין : כרתו יערה · מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו צווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדויקי׳ הכ״ף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם יי׳ ואין המנהג לבא נאם יי׳ אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכתו ירדו לטבח נאם ה המלך יי׳ צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעת׳ בי נאם יי׳ ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיי׳ כאילו בא יערה רוצה לומר עצי יערה והוא משל על עם מצרי׳ או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא : כי לא יחקר · חיל נבוכד נצר הבא עליהם לא יחקר מרוב : הובישה · פעל עומד וכן הובישו אכרים ותולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם ה הכשדים כי הם העלו תחילה הכשדי׳ מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש : אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל · זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לענש שהרע לישר׳ שישק מלך מצרים וכן פרע׳ נכה שהמית יאשיהו כמו שאמ׳ נקמת לה נקם מצריו כמו שפי׳ למעלה : אל אמון מנא · כמו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא מ ממלכות מצרים ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא א אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדריא : ונתתים · ואחרי כן תשכן · כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגו׳ ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו ש שתשכן בארצה כימי קדם : ואתה אל תירא · פרשה זו עתידה וכבר פירשתיה למעלה במקומה ושנה אותה · הנה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישר׳ ואתה אל תירא שאיכך כמותם ואף על פי שהם ישובו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישר׳ לא יסוף שמם וזכרם יעמד כימי השמים על הארץ : אשר היה · אל פלשתים · כמו על וכן אל ההרים לא אכל ותולתו : בטרם יכה פרעה את עזה · בסדר עולם כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלם מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר יי׳ אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים : כה אמר יי׳ · הנה מים עולים · מתגברים וכן ותעלה המלחמה והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון : וישטפו את ארץ פלשתים · כי פרעה הכה את עזה ונבוכד נצר יחריב הכל : והילל · הנ׳ מר בחיר״ק והוא חסר יוד המשך : מקול שעטת · הכות הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גברוהי ואביריו אמר על הסוסים החזקים : המון גלגליו · מהמון והם מרעש עומדת במקום שנים : לא הפנו אבות אל בנים · אפילו האבות שהם מרחמים על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם :

על היום הבא · כל שריד עוזר · צר וצידון היו עוזרים להם כי הם בגלילות פלשתים כמו שאמר מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת : כי שודד יי' את פלשתים · אין בו מלת כל אבל לסדר יש בו מלת כל : שארית אי כפתור · פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים ופירש רבינו סעדיה כפתור דמיטא · ואמר שארית שלא ישאר להם שארית : באה קרחה אל עזה · אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחילה ואחר כך בא נבוכד נצר וקרחה שלא נשאר בה דבר : נדמתה · נכרתה כמו נדמה מלך ישראל : שארית עמקם · רוב ממונם וחילם כי הרבוי יקרא בלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמק שאלה ות"י שאר תוקפהון ואפשר לפרש שהיו בהם יושבי העמק : עד מתי תתגודדי · ענין שריטה בבשר כמו לא תתגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרגם אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון : הוי חרב ליי' · כלומר כי ליי' הוא החרב : עד אנה לא תשקטי · זה מאמר הנוהה על פלשתים ואומר מי שכנגדו איך תשקטי : אל תערך · הוא נדן החרב : הרגעי · הוא ענין מרגוע כמו שאמ' תשקטי כי השקט והמרגוע אחד וכן ודמי ענין דממה : איך · צוה לה · אל אשקלון צוה לחרב שתלך אל אשקלון ל להכרית' ואיך תשקט עד שתשלם שליחותה : שם יעדה · שם הזמינה : למואב · אלהי ישרא' כי הוא לקח נקמת ישרא' מהם : נלכדה קריתים · העיר שנקראת קריתים ואפשר שיש שני מגדלים בעיר לפיכ' נקראת בלשון שני' : הובישה המשגב · העיר הנקראת המשגב ויונתן תרג' בהיתו מבית רחצניהון ואתברו : אין עוד · בחשבון חשבו · לשון נופל על הלשון הוא כחות הלשון וכן מדמן תדמי ועקרון תעקר : נשברה צעוריה · כתוב בוי"ו וקרי צעיריה ביו"ד ואחד הוא ותרגם יונתן שלטניהון ואפשר שכנה הכתוב הגדולים בלשון צעיריה על דרך גמאי : כי מעלה הלחות · כתיב וקרי הלוחית וי"ו וי"וד מ מתחלפי' כמשפט וזה הפסוק הו' בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עלה ו ובכה : בבכי יעלה בכי · וכפל בכי לחזק הענין : חורונים · שני הם חורון עליון וחורון תחתון : צרי צעקת שבר שמעו · וצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשברם וצרי כמו וצרים וכן חלוני שקופים אטומים כמו ח חלונים והדומים להם רבי' כמו שכתבנו בספר מכלל : נסו מלטו נפשכם ותהיינה · נפשכם תהיינה במקום שימלטו : כערוער במדבר · כמו כערוער בערבה כלו' אחר שתצאו מעריכ' ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער ב במדבר והוא עץ גדל במדבר ב בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונן ב במדבר' : כי יען בטחך במעשיך · במקניך ובקניניך וכן ואיש במעו' ומעשהו בכרמל ות"י באוצרך ובתי גנזך : גם את תלכדי · כלו' גם את כמו הגוי' האחרי' שאין להם אוצרו' כמו ולא היו בהשקט זמן רב כמוך כמו שאמ' שאנן מואב וגו' לפי' אמ' גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטח בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא יצא בגולה : ויבא · ועיר לא תמלט · ועיר מהם לא תמלט כי אל כל עיר יבא השודד : אשר אמר יי' · כמו כאשר וכן ותאכל מכות אשר כויתיך כמו כאשר : תנו ציץ למואב · כנף ותרגו' סגפיר ציצין ואמרו רז"ל אלו הם סנפירים שפור חין בהם אמר תנו כנף למואב כנף שיפרח בו ויצא מהרה מארצו זהו שאמר כי נצא תצא ענינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שענינו מלא הנוצה כי בכח הנוצה יעוף העוף לפיכך ממשל ההליכה המהרה בנוצה ונצא מקור והאל"ף תמורת ה"א וכן תצא והיה משפטו תצה ברגש בפלס תטה אלא שבא הנח תמורת הרגש כמו שבא כן במקומות רבים ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כיתרא מן מואב ארי מגלא יגלי : ארור · יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג ואמר זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קצף יי' גדל עליו לפי שהאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם : מלאכת יי' · כי מה שהם תבא להם זאת הצרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על יי' כמו שאומר : רמיה · מי שהוא מרפה ידו מהרע להם וכפל הקללה לחזק הענין :

שאמ

באה כלהון מלעיל במ"א מלרע וסימ' בזכריה סימ' י"ד · וכל יחזקאל ומלכים דכוו' מלרע במ"ב מלעיל וסימ' והשמועה באה אל יואב · באה הצפירה : יעדה ג' סימ' אם רעה בעיני אדניה · שמעו מטה ומי יעדה · ואל חוף הים שם יעדה : צעקה ד' בנביאים וסימ' מקול נפלה רעשה הארץ · קול צעקה מחרנים · קול צעק

על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר כי שדד יהוה את פלשתים שארית אי כפתור : באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עמקם עד מתי תתגודדי : הוי חרב ליהוה עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הרגעי ודמי : איך תשקטי ויהוה צוה לה אל אשקלון ואל חוף הים שם יעדה :

מח

למואב כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הוי אל נבו כי שדדה הבישה נלכדה קריתים הבישה המשגב וחתה : אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי גם מדמן תדמי אחריך תלך חרב : קול צעקה מחרנים שד ושבר גדול : נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה : כי מעלה הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חורנים צרי צעקת שבר שמעו : נסו מלטו נפשכם ותהיינה כערוער במדבר : כי יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי ויצא כמיש בגולה כהניו ושריו יחד : ויבא שדד אל כל עיר ועיר לא תמלט ואבד העמק ונשמד המישר אשר אמר יהוה : תנו ציץ למואב כי נצא תצא ועריה לשמה תהיינה מאין יושב בהן : ארור עשה מלאכת יהוה רמיה וארור מנע חרבו מדם :

על יומא דאתי למיבז ית כל ארעא פלשתאי לשיצאה לצור ולצידון כל שאר סעיד ארי אביז יי ית ארעא פלשתאי שאר נגוות קפוטקאי : מטת פורענותא ליתבי עזה איתברו אשקלנאי שאר תוקפיהון עד אימתי תיתהממון : ווי חרבא דשליחא מן קדם יי עד אימתי לא תנוחין איתכנשי ללדניך לבית זימנא תנוחין : איכדין תנוחין ויי פקיד עלה על אשקלון ועלי ספר ימא לתמן מזמנה :

למואב כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל ווי על נבו ארי אתבזיזת בהיתת אתכביעת קריתים בהיתו מבית רוחצנהון ואתברו : לית עוד תושבחא למואב בחשבון חשיבו עלה בישא איתו ונשיצינה מלמהוי עמא אף מדמן התתברין בתרך יהכון קטולי חרבא : קל צוחתא מחורונים ביזא ותברא רבא : אתברת מלכות מואב בסרו צוחת שלטוניהון : ארי מסוקית לוחית בד בכן יסקון בכן ארי במחתית חורונים ציוחת תבירי קרב יבסרון : ערקו שזיבו נפשכון והוו כמגדל ערער דשרן בשכונין במדברא : ארי חלף דאתרחיצת באוצרך ובבית גינזך אף את תתאחדין ויפוק כמוש בגלותא פלחוהי ורברבוהי כחדא : וייתון בוזזין על כל קרויהון וקרוא מינהון לא תישתיזב ויבדון דיתבין בעומקא וישתיצון דשרן במישרא דאמר יי : אעדו כיתרא מן מואב ארי מגלא תגלי וקרוהא לצדו יהוין מבלי יתיב בהין : ליט די עביד עלה עובדא מן קדם יי בנכלא וליט דימנע חרביה מקטול :

שלן

משער הדגים · לצדקה והנה צעקה · וכל אוריתא דכוו' : אמר ה' בטעמא רביע וסימ' דינא דאתתיה גלי וקם ברמיותא · ופי' בסדר כי תבא : וארור ה' בטעם זקף וסימ' מקלה · מסיג · משגה · שכב עם כל בהמה · שכב עם חתנתו · מכה רעהו בסתר · נותן אשה לבנימין · מונע חרבו מדם :

רשי

להכרית לצר ולצידון · פלשתים היו עוזרים אותם מאויביהם : אי כפתור · או"לם בלע"ז : נדמתה · נחרבה : תתגודדי · תשרטי באבל ובבכי : חרב ליי' · שהקב"ה מביא לעולם : הרגעי · לשון מרגוע : המשגב · שם מקום : חשבון ומדמן · שם מקום ולפי שמות' הוא מזכיר פורענותם : תדמי · תחרבי : צעיריה · שולטנהא הצעירי' מן המלכים : מעלה הלוחית · שם מקום הוא מעלת הר : כערוער · מגדל ערוער עשוי במדבר ואין ש סביביו ישוב כי אם שוכני אהלים · ומגדל העומד באין ישוב נראה כחורבן כן ת תירג' יונתן ומנחם פי' כערוער שם עץ מעצי היער : תנו ציץ למואב · תנו כנף למואב כל דבר תלאי התולה ו ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצית ו ויקחני בציצת ראשי : כי נצא תצא · כי במעופה וחפזון תצא בגולה ויהיה נצא מ בגזרת נוצה כן חברו מנחם וכן כי נצו גם נעו ויונתן תירג' אעדו כתרא ממואב תנו ל לאחרים ציץ הנזר א אשר למואב : מלאכת יי' · מלאכת השחתת מואב שהיא שלי חותו של מקום : לא

ארור ה' בטע' רביע וכל קם וגו' דינא דאתתיה ברמיותא

שאנן מואב · הנון פתוחה כיהוא לשון עבר : ושקט הוא אל שמריו : כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהרקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב ג כ לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו : לא נמר · שרשו נמר על משקל מרד והוא מבנין נפעל ועניינו לפי מקומו נתחלף או פי' ענין רפיון וחלישו' כתרגומו לא פג וכן על כן תפוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז"ל והיחוס דלמא פיינא דעתיהו דכבורא כלומר שמא תחלש דעת הגבור וכן אמרו גוף קבא יין מפיגו כלומר מחלישו ומתיש כחו וכן פי' לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו : לכן הנה ימים באים · צועים וצעוהו · צועים מן הקל וצעוהו מן

איכה ז' בקריא' וסימ' נמסר בריש מגלת איכה : ישבת ח' חס' וסי' ואם על המשכב הוא · והיא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · רדי מכבוד · חמשי ושארי על בבל הישבת על מבואות ים · והנה כל הארץ ישבת ושקטת · בהיות ירושלם ישבת ושלוה · וחד מנהון היושבת דמבואות ים · וחד ישבת ובחומה היא ישבת :

שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל-שמריו ולא-הורק מכלי אל-כלי ובגולה לא הלך על-כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר : לכן הנה-ימים באים נאם-יהוה ושלחתי-לו צעים וצעהו וכליו יריקו ונבליהם ינפצו : ובש מואב מכמוש כאשר-בשו בית ישראל מבית אל מבטחם : איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי-חיל למלחמה : שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח נאם-המלך יהוה צבאות שמו : קרוב איד-מואב לבוא ורעתו מהרה מאד : נדו לו כל-סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה-עז מקל תפארה : רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת-דיבון כי-שודד מואב עלה בך שחת מבצריך : אל-דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי-נס ונמלטה אמרי מה-נהיתה : הביש מואב כי-חתה הילילי וזעקי הגידו בארנון כי שדד מואב : ומשפט בא אל-ארץ המישר אל-חלון ואל-יהצה ועל-מופעת : ועל-דיבון ועל-נבו ועל-בית דבלתים : ועל קריתים ועל-בית גמול ועל-בית מעון : ועל-קריות ועל-בצרה ועל כל-ערי ארץ מואב הרחקות והקרבות : נגדעה קרן מואב וזרעו נשברה נאם יהוה : השכירהו כי על-יהוה הגדיל וספק מואב בקיאו והיה לשחק גם-הוא : ואם לוא השחק היה לך ישראל אם-בגנבים נמצאה כי-מדי דבריך בו תתנודד :

שלן מואבאי מזעוריהון ושקטין אינון על נכסיהון ולא אתגליאו מאתר לאתר ובגלותא לא הליכו על כן אוריכו שליוא נכסיהון כחמרא דינטיר על שמריה ורחיה לא פג : בכן הא יומיא אתן אמר יי ואשלח עליהון בוזזין ויבזונונון ונכסיהון ירוקנון וטוב ארעהון יגמרון : ויבהתון מואבאי דפלחין לכמוש כמא דבהיתו בית ישראל מבית אל רוחצנהון : איכדין תימרון גברין אנחנא וגברין דחילא למעבד קרבא : אתבזיזו מואבאי וקירויהון חרובא ושפר עולימיהון יתמסרון לקטלא אמר מלכא יי צבאות שמיה : קריב תבריהון דמואבאי למיתי ובישתהון מוחיא לחדא : דוו עלוהי כל סחרנוהי וכל ידעי שמיה אמרו איכדין אתבר מלך מבאיש שלטון מעיק : חותי מיקרא ותובי בצחיא מלכות כנשתא דדיבון ארי בוזזין אתו על מואב סליקו עלך חבילו כרכך : על אורחא קומו וסבו דיתבין בערוער שאילו למערקיא ולמשיזבי אמרו מה הוה על תברא דיכי : בהיתו מואבאי ארי אתברו אילילו וצוחו חוו בארנון ארי אתבזיזו מואבאי : ועברי פורענותא מטו לארע מישרא לחולון וליהץ ועל מיפעת : ועל ריבון ועל נבו ועל בית רבלתים : ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מעון : ועל קריות ועל בצרה ועל כל קרוי ארע מואב דרחיקין ודקריבין : אתקטפת מלכות מואב ושלטוניהון אתברו אמר יי : איתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא ארי על עמא דיי איתרברבו וירשון מואבאי באתריהון ויהון ללעיב אף אינון : ועל דהדיתון על תבריה דישראל כדלא חטו לכון כאילו כגנבין אשתכחו ועל דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תטלטלון : שבקו

רשי

לא נמר · לא נתחלף : צועי' · מריקי' וכן מהר צועה להפתח הוא ה הילוך המעיי' בטלטול : ונבליהם · חביותהם של מואבים : ינפצו · ישברו כמו איך נחשבו לנבלי חרש כל נבל ימלא יין : מכמוש · אשר בטח בו : מבית אל · עגל הזהב : נדו לו · לשון קינה כמו אל תנוד לו : שאלי נס ונמלטה · שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב : מה נהיתה · אם נמלט כלום מהשחית : ומשפט בא · פורענו' בא : השכירוהו · השקוהו תרעלה עד שישתכר : גם הוא · כמו שהיה ישר' שחוק לו : תתנודד · היית מניד בראשך ומתלוצץ על חרבנו לא כי מדי דברך בו שהיית מתרוצץ על חרבנו ת תתנודד לאלת בגולה וכתי' על דאסגיתון עליהון פתגמיכון ת תיטלטלון : בעברי

מעון לשם קריתא

הרגים וענינו מגלים ומסיעים אותו ממקומו שהיה בו שוקט עד הנה וכן צועה ברוב כחו ותרגם יונתן בוזזין ויבזונון : וכליו יריקו · לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמ' וכליו יריקו : ונבליהם ינפצו · נבליהם שבהם היין · כמו וכבל יין ינפצו · ינפצו אותם וישברו אות' וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן ונכסיהן ירוקנון וטב ארעהון יגמרון ואדוני אבי ז"ל פיר' ינפצו כמו יריקו מתרגו' ותער כדה ונפצת והו' כפל ענין לחזק : ובוש מואב מכמוש · שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם : מבית אל מבטחם · שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בסגול הט"ת ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל : שדד מואב ועריה עלה · כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדב' פעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקבה כנגד הכנסה ופי' עלה נפסק רוצה לומר המון עריה נפסק וכן יפוצי עלה כעלות גדיש ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז"ל פירש ולעריה עלה השודד : רדי מכבוד · מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרה דבר : ושבי בצמא · רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב ישבי כתי' וקרי ושבי והכתוב ר"ל שתהיה מיושבי ב בצמא : אל דרך · כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל : שאלי נס ונמלטה · אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והמלטים משאר ערי מ מואב שבא להם תחילה האויב תשאל מה נהיתה כלומר מה רעה נהיתה בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומ' אם איש ואם אשה : ונמלטה · מלעיל והוא נפעל עבר כלומר ואשר נמלטה : הגידו בארנון · כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שנכנס : קריות · שם עיר : הרחוקות והקרובות · הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר ב בתוך הארץ : נגדע קרן מואב · מלכות מואב ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמ' נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה ב במעלה על כל העם וכתי' מלמות : וזרעו · שריו וחייליו כי הם זרוע המלך והעם וחזקם כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ושלטניהון אתברו : השכירוהו · על דרך משל אמר לאויבים השכי והו כוס החימה : כי על יי' הגדיל · כשראו בצרת ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל יי' שאמרו שלא יוכל להצילם ותרגם יונתן ארי על עמא דיי' אתרברבו וכן אמר בגבולם בפניה כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות : וספק מואב בקיאו · לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מצד אל צד בהקיאו היין ששתה וספק בגופו לארץ כן יעשה מואב מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידשון מואבאי באתריהון דהוון · קיאו שם בפלם ריבו רימו : והיה לשחוק גם הוא · כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעיגו עליו גם הוא : ואם לוא השחוק היה לך ישראל · בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן תהיה אתה לשחוק : אם בגנבים נמצא · המצא ישר' בגנבים שתשחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב כמו שאמר ויריעו עלימו כגנב · כי מדי דבריך בו תתנודד · כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאו' הס /ח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר וי"ת ועל דחדיתון על תבריה דיש' וגו' כבעמוד

בקיאו ב' ומל' וסימ' כהתעות שכור בקיאו · וספק מואב בקיאו והיה לשחוק :

עזבו ׳ והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת׳ כמו היונה שתשים קנה בצדי הפחתים כדי שלא יקחו בני אדם אותה ואת אפרוחיה כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה ופחת היא חפירה ושוחה עמוקה ותרגום כי כרו שוחה ארי כרו פחת׃ ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא׃ שמענו ׳אמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה׃ אני ידעתי ׳ עברתו׳ שהיה מתעבר ומתקצף לאל דבר על הגוים שהיו מרוב גאותו׃ לא כן בדיו ׳ אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן תעשה׃ ואני ידעתי נאם יי ׳ פי׳ לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומר בגאותו כי תבא עליו הרעה׃ כן בדיו׳ אמת כמו כן בנות צלפחד דברות׃ לא כן עשו׳ בני מואב כמו שחשבו ויונתן תרגם קדמי גלן אמר יי׳ עובדי רברבניהון ולא תקנין יקריהון ולא כדכשר עברו ואנחנו בפירושנו קשרנו מלת בדיו עם כן ואף על פי שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו ויש לפרשו על דרך הטע׳ ועברתו לא כן לא נתקיימה עברתו׃ על כן על מואב איליל ׳הנביא מדבר על לשון עם מואב׃ קיר חרש ׃ שם עיר מערי מואב ובישעיה קיר חרשת׃ יהגה׳ יהגה מואב ויהגה הוא ענין צפצוף הפה בקול ויללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תקפיהון ותרגם יהגה דוון׃ מבכי׳ יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר׃ אבכה לך׳ כלו׳ בעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמרי כמו שכתוב בתור׳ אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כגפן חסר ה הנסמך פי׳ הגפן גפן שבמה וכבר פי׳ בספר ישעיה כי גפן משל על העם שיהרגו האויבים מקצתם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם פארות הגפן ה המתפשטות והם משל על הגוים ׃ על קיצך על בצירך שודד נפל׳ ובישעיה על קיצך ועל בצירך ה הידד נפל וקיצך הוא פירו׳ הקיץ לחים ויבשים ובזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים שוללים בוזזים׃ ונאספה׳ ובישעיה ונאסף ופי׳ יאסף מהם אל מקו׳ אחר או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם׃ ומכרמל׳ מקום שדות זריעה ועצי פרי׃ ידרך׳ פירוש לא ידרוך הדורך כמו שהוא בישעיה׃ הידד הידד לא הידד׳ הידד הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה אומר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה יקראו ות״י לא יעצרו עצורים ולא ירימון בקלהון׃ מזעקת׳ עגלת שלישיה׳ עגלת כמו עגלה הת״ו במקום ה״א וכן ותועבת לא לאדם לך אף גילת ורנן אל תתני פוגת לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה וכן היתה מואב ומלאה כל טוב שבאה אליה הרעב ואמר כי מצער ועד חורוני׳ הלך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלת תורתא רבתא׃ למשמות יהיו׳ ונמרי׳ שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמו׳ כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו׃ והשבתי׳ מעלה במה׳ מעלה בהמה קרבן על הבמה׃ על כן לבי למואב׳ מדבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך׃ על כן יתרת עשה אבדו׳ התי״ו במקום ה״א כמו שכתבנו במלת עגלת אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכסים וההמון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר אשר עשה וכן לעם עליה אשר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה׃ כי כל׳ אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לגנאי׃ על כל ידים גדודות׳ בפלם מלוכה חלוכה וענינו שריטה בבשר וכן לא תתגודדו׃ על כל גגות מואב׳ בגלוי יעשה מספד בגגות שירואם בני אדם וכן ברחובות׃ איך חתה׳ מלעיל בשני בספרין לשון עבר׃ הילילו׳ כווי״ו עבר׃ איך הפנה ערף׳ איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עומד בפניהם׃

בעברי פי פחת׳ מקום שהמים כורין תחת גידודי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתמעט מגלות הגומא ריקנית והיונה מקננת באחת מעברי הגומא וכשהנחל רבה שוטף את הקן והיא נודדת משם כך שמעתי ויונתן לא תירג׳ כן והוו כיונה דשבקא פום שובכהא ונחתא ושריא בארעית גובא׃ עברתו ולא כן שנאתו לישראל לא באמת ולא במשפט׃ בדיו׳ גיבוריו׃ לא כן עשו׳ לא כגמול הטיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים והציל את לוט אביה׳׃ קיר חרש׳ עיר מארץ מואב׃ יהגה׳ גונה כיונים הונים׃ מבכי יעזר אבכה לך׳ כשנאמרה נבואה זו כבר חרבה יעזר והיא סמוכה למואב׳ אבכה לך אבכה בשבילך דוגמת אותו בכי כי גם את תחרבי כמוה׃ הגפן שבמה׳ ארץ כרמים היתה׃ נטישותיך׳ לפי שדימה אותה לגפן דימה את גיבוריה ל לנטישות הגפן׃ עברו ים׳ שהלכו בגול׳׃ קיצך׳ לשון קיץ תאנים וקצך שהוא לשון קץ אין בו יו״ד והצד״י דגושה׃ ונאספה׳ וכלתה שלא תראה׃ לא ידרוך׳ עכבי׳ בקול ענות הידד בשמחה כאשר היו עושים׃ הידד לא הידד׳ שהידד יצעקו לא יהא הידד הראשון כי אם הידד של מגוס׳ חרב׃ עגלת שלישיה׳ מריכה נברתנית׃ על כן יתרת עשה׳ על אשר גאוה עשה לכך אבדו׃ גדודות׳ שריטות׃ איך חתה הילילו׳ הלילו עליה ואמרו איך חתה׃

והיו ו׳ וסימ׳ התחזקו והיו לאנשי׳ פלשתים ׳ תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל ׳ הקיפו הלוי׳ את המלך סביב דד״ה ׳ נודו מתוך בבל׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים ׳ עזבו ערים ושכנו בסלע׃ מזעקת ג׳ וסימ׳ חשבון עד אלעלה׳ אטם אזנו מזעקת דל ׳ מזעקת מושל בכסילים׃ עגלת ה׳ בקריא׳ וסימ׳ בשמואל א׳

עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת: שמענו גאון מואב גאה מאד גבהו וגאונו וגאותו ורם לבו: אני ידעתי נאם יהוה עברתו ולא כן בדיו לא כן עשו: על כן על מואב איליל ולמואב כלה אזעק אל אנשי קיר חרש יהגה: מבכי יעזר אבכה לך הגפן שבמה נטישתיך עברו ים עד ים יעזר נגעו על קיצך ועל בצירך שדד נפל: ונאספה שמחה וגיל מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים השבתי לא ידרך הידד הידד לא הידד: מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם מצער עד חרנים עגלת שלשיה כי גם מי נמרים למשמות יהיו: והשבתי למואב נאם יהוה מעלה במה ומקטיר לאלהיו: על כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה על כן יתרת עשה אבדו: כי כל ראש קרחה וכל זקן גרעה על כל ידים גדדת ועל מתנים שק: על כל גגות מואב וברחבתיה כלה מספד כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו נאם יהוה: איך חתה הילילו איך הפנה ערף מואב

שבקו קרויא ושרו בכיפיא יתבי מואב והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: שמענא רברבי מואב דמתגאן לחדא רברביהון ומפנקיהון וגיותנותהון ורמות לבהון: קדמי גלן אמר יי עובדי רברבהון ולא תקנין יקריהון לא כדכשר עברו: על כן על מואבאי מיללין ועל מואבאי כולהון מצווחין על אנש כרך תוקפיהון דוון: בכן כמא דאיתיתי משירין על יעזר כן איתי קטולי על שבמה מטלטלך גזו עברו ימא עד ים יעזר מטו על חצדיך ועל קטפיך בוזזין נפלו: ותתכניש ביע וחדוא מכרמלא ומארעא מואב וחמר ממעצריא אבטלית לא יעצרון עיצורין ולא ירימון בקלהון: מצווחת חשבון עד אלעלה עד יהץ אשתמע קלהון מצער עד חורונים עגלת תלתות רבתא ארי אף מי נמרים לצדו יהון: ואבטיל מן מואב אמר יי מקריב קורבן על במתא ומסיק בוסמין לטעותיה: על כן בלבהון מואבאי כבינורא המן ולבהון על אנש כרך תוקפהון כזמר אבובין דווי על כן שאר ניכסיהון דקנו יתבזזון: ארי כל סער ריש נתר וכל דקן גילוח על כל סיען מתהממין ועל חרצין סק: על כל איגריהון דמואבאי וברחוביהון כולהון עבדין מספדא ארי תברית ית מלכות מואב כמנא דלית צרוך ביה אמר יי: איכדין אתברו אילילו איכדין אחזרו קדלהון מואבאי

סימן ״ו׃ שלשיה ג׳ בקריא׳ בישעיה סימ׳ ט״ו׃ על כן ז׳ פסוקי׳ בקריא׳ אית בהון על אל על וסי׳ וישכב שמשון עד חצי הלילה ׳ ויתמודד על הילד שבע פעמים ׳ ועברו גוים רבים על העיר ׳ שלח על כל הגולה ׳ על כן לבי למואב ׳ לשלול שלל ולבזבז׳ ויתן שרי מלחמות דד״ה׃

בוש , שעבר על משקל הבקר אור כשהפשה עבר היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם : כי כה , כנשר ידאה , האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם והאויב הוא נבוכד נצר : נלכדה הקריות , הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן מצאנו על קריות ועל בצרה ואף על פי כנגבשה עליו ה"א הידיעה הנה כמוהו בקרקר בששות וי"ת ותכבש כרכא ומצדתא יתאחדן : כלב אשה מצרה , שהיא מצרה בעת חבליה כשכורעת לילד וכן תרגם יונתן דעקא לה בחבלהא : ומצרה מפעלה מן ובהצר לו והוא פעל עומד כלומר כואבת ועומדת בצרה : הניס , כתיב בו"ו כלומר מי שהניס בניו ומקנהו כמו הניס את עבדיו ואת מקנהו והקרי הנ' הנס אומר על עצמו ושניהם יהיו בהם נסים ומניסים : פחת , הוא חפירה גדולה ועמקה : אליה , אל מואב הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד : בצל חשבון עמדו מכח נסים , אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעי' שהית' בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה לאמורי : ותאכל פאת מואב , לפיכך חשבו להנצל בה עתה ואדוני אבי ז"ל פי' כי הנסים מכח אויביה' עמדו בצל חשבון ויונתן תרג' על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון עריקו : אש יצא , בלשון זכר וכן אש לא נופח : פאת מואב , כלומר עד הפאה שלא נשאר בה דבר או הוא דרך משל על הגדולים וכן תרגם יונתן קטילו רברבי מואב : וקדקד בני שאון , גם כן משל על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומה ומדברי גבוהו' וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגושתא : אוי לך , הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות : ושבתי שבות מואב , כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימות המשיח וכן שבות בני עמון שאומר אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון גם כן יהיה לעתיד וכן אומר בנבואת צפניה על שתי האומות האלה שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום ואמר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות כמו שאומ' בנבואה זו כי על יי' הגדיל ואומר שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואף על פי שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומו' קרובי' מארצם ואף על פי שנתערבו באומות אחרות אפשר שנשאר שמוס זכר להם : באחרית הימים , תשוב כל אומה ואומה בארצה וכולן תהיינה תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם : עד הנה משפט מואב , לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפט ענינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט : לבני עמון , מדוע ירש מלכם את גד , כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד ואפשר בנה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם : לכן , לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה : וירש ישראל את יורשיו , זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר על ידי נבוכד נצר תהיה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה ואפשר שהיה ענין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו גם כן על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה על ידי כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאר האומו' ואחר כך מרדו כמו שמרד צדקיהו : הילילי חשבון כי שדדה עי , חשבון היתה למואב אחר שגלו בבית שני בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתו' ונבוכד נצר כשעלה בארץ שטף בני עמון תחלה ואחר כך מואב וכשבא על בני עמון פגע בעי תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי : את חשבון בארץ מואב , אף על פי שאת בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את : וגם בנות רבה , והם הכפרים של רבת בני עמון : צעקנה , כי לא יהיה להם מקלט ברבה אף על פי שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו לבנות רבה צעקנה חגרנה שקים ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד העם שישבו בהם : והתשוטטנה

כלב ה' בקריא' וסי' אשר לבו כלב האריה ׳הנה כנשר יעלה׳נלכדה הקריות והמצדות׳ותתן לבך כלב אלהי׳ , וחברו תתן את לבבך׃יצא ג' סבירי' יצאה וסי' השמש יצא על הארץ׳כי אש יצא מחשבון׳ומן אח' מהן יצא קרן אותו׃ ישב ה' קמצי' וסי' ישב נא עבדך ואמו׳הבני׳אין לישר׳אשרי האיש׳יי' למבול ישב׳ יי' בכל צדקתיך׃

בוש והיה מואב לשחק ולמחתה לכל־סביביו׃ כי־כה אמר יהוה הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל־מואב׃ נלכדה הקריות והמצדות נתפשה והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה׃ ונשמד מואב מעם כי על־יהוה הגדיל׃ פחד ופחת ופח עליך יושב מואב נאם־יהוה׃ הניס מפני הפחד יפל אל־הפחת והעלה מן־הפחת ילכד בפח כי־אביא אליה אל־מואב שנת פקדתם נאם־יהוה׃ בצל חשבון עמדו מכח נסים כי־אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון׃ אוי־לך מואב אבד עם־כמוש כי־לקחו בניך בשבי ובנתיך בשביה׃ ושבתי שבות־מואב באחרית הימים נאם־יהוה עד־הנה משפט מואב׃

מט

לבני עמון כה אמר יהוה הבנים אין לישראל אם־יורש אין לו מדוע ירש מלכם את־גד ועמו בעריו ישב׃ לכן הנה ימים באים נאם־יהוה והשמעתי אל־רבת בני־עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שממה ובנתיה באש תצתנה וירש ישראל את־ירשיו אמר יהוה׃ הילילי חשבון כי שדדה־עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה

בהיתו ויהון מואבאי לחוך ולתביר לכל סחרניהון׃ ארי כדנן אמר יי הא כנשרא דמשתדי כן יסק מלך במשיריתיה וישרי על מואב׃ ותתכביש כרכא ומצדתא יתאחדן ויהי לב גיבריהון דמואבאי ביומא ההוא כלב אתתא דעיקא לה בחבלהא׃ וישתיצון מואבאי מלמהוי עם ארי על עמיה דיי אתרברב׃ דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב מואב אמר יי׃ דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מיגו כומצא איתאחד בסריגתא ארי איתי עליהון על מואבאי שנת סעורן חוביהון אמר יי׃ על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו איתקצר חיליהון ערקו ארי קידום תקיף כאשתא נפק מחשבון ועבדי קרבא כשלהוביתא מבין סיחון וקטילו רברבי מואב ויקירי בני איתרגושא׃ ווי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש ארי אידברו בנך בשביא ובנתך בגלותא׃ ואתיב גלות מואב בסוף יומיא אמר יי עד הכא למיעבד פורענות דין מן מואב׃ לבני עמון כדנן אמר יי הבנין לית לישראל אם ירית לית ליה מא דין אחסין מלכיהון ית ארע גד ועמיה בקרוהי יתיב׃ בכן הא יומיא אתן אמר יי ואשמע לרבת בני עמון יבבות עבדי קרבא ותהי לתל צדו ויתבי כפרנהא בנורא יתוקדון ויחסנון בני ישראל ניכסי עממיא דהוו מחסנין להון אמר יי׃ אילילו יתבי חשבון ארי איתבזיזת עי צוחו יתבי כפרני רבה אסרו סקין ספודו ואיתהממו

רשי

כנשר ידאה , האויב אל מואב ידאה יעוף : הקריות , שם העיר : פחד ופחת , אלו שני דברים קשים זה אבל זה שהפחד גורם לו לנוס והפחת מוכן ליפול בו פחת פוש"א בלע"ז : בצל חשבון , שהיא גבוהה ויש לה צל : עמדו , הנסים לנוח בצל מאשר לא היה בהן עוד כח לנוס : מבין סיחון , מעיר סיחון כמו בן ראובן ביהושע : וקדקד , אטריפי"רדא"ה בלע"ז ומנחם חברו לשון מקור וי"ת ויקירי לשון יקר : בני שאון , אותם שהיו מגביהים קול תפארת : הבנים אין לישראל , בי"ת רפה והה"א חטף פתח שהוא לשון תמיהה : מלכם , ע"ז של בני עמון מלכם שמה שנאמ' ולמלכום תועבת בני עמון לשון מלך : כי שדדה עי , הסמוכה לה ומארץ עמון היא : ובנות רבה , רבת בני עמון : והתשוטטנה

הבת ד׳ וסימ׳ וכל הבת תחיון׳ עד מתי תתחמקין הבת׳ מה תתהללי בעמקים מה אעידך מה אדמה לך: דים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ והמלאכה היתה דים לכל׳ השחיתו דים׳ הלא יגנבו דים: שתה ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה׳ צפה הצפית׳ אשר אין משפטם לשתות: שלוח ד׳ בקריא׳ וסי׳ במלכים א׳ סימ׳ יד:

והתשוטטנה בגדרות כי מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו: מה תתהללי בעמקים זב עמקך הבת השובבה הבטחה באצרתיה מי יבוא אלי: ח הנני מביא עליך פחד נאם אדני יהוה צבאות מכל סביביך ונדחתם איש לפניו ואין מקבץ לנדד: ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון נאם יהוה:

לאדום כה אמר יהוה צבאות האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם: נסו הפנו העמיקו לשבת ישבי דדן כי איד עשו הבאתי עליו עת פקדתיו: אם בצרים באו לך לא ישאירו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דים: י כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחבה לא יוכל שדד זרעו ואחיו ושכניו ואיננו: עזבה יתמיך אני אחיה ואלמנתיך עלי תבטחו: כי כה אמר יהוה הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה: כי בי נשבעתי נאם יהוה כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה וכל עריה תהיינה לחרבות עולם: שמועה שמעתי מאת יהוה וציר בגוים שלוח התקבצו ובאו עליה וקומו למלחמה: טו כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם:

ואתהממו בסיען ארי מלכהון בגלותא יהך פלחוהי ורברבוהי כחדא: מה את משתבחי במישרך חרובו תוקפך מלכותא טפשתא דמתרחצא בבית גנזהא אמרה מן ייעול עלי: הא אנא מיתי עלך דחלא אמר יי אלהים צבאות מכל סחרנך ותתבדרון גבר לקביל אפוהי וליתדמכניש למבדריא: ובתר כן אתיב ית גלוות בני עמון אמר יי:

לאדום כדנן אמר יי צבאות הלית עוד חוכמא בדרומא פסק מילכא מבניא אתקלקלת חוכמתהון: עירוקו גלו ארחיקו למתב יתבי דדן ארי תביר עשו איתיתי עלוהי עידן סעורן חובוהי: אם חטופין כקטפין אתו עלך לא אשארו עוללן אם גנביא בליליא חבילו מסתהון: ארי אנא איתיתי בלושין על עשו גליתי ית מטמרוהי דאם יבעי לאטמרא לא ייכול אתבזיזו בנוהי ואחוהי וקריבוהי וליתינון: אתון בית ישראל לא תשתבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על מימרי יתרחצן:

ארי כדנן אמר יי הא דלא חזי להון למשתי כסא דלוטא מישתא ישתון ואתון מרמן דמזכא תזכון לא תזכון ארי משתא תשתון: ארי במימרי קיימית אמר יי ארי לצדו לחיסודין לחורב וללוטא תהי בצרה וכל קרוהא יהוין לחורבא לעלם: בסורא שמעית מן קדם יי ואיזגר בעממיא שליח אתכנישו ואתו עלה וקומו לאגחא קרבא: ארי הא חלש יהבתך בעממיא בסיר בבני אנשא: טפשותך

רדק

והתשוטטנה בגדרות׳ מענין משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה צועקות וסופדות ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרי׳ חומה אלא גדרות כמו גדרות צאן או גדרות הגנות והכרמל׳ כי לא יעשו חומה בצורה לכפרים ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להסגב בעיר חומה דלתי׳ ובריח כי לא תועילכם כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכם היושב ברבה שהיא עיר המלוכ׳ ואני תמי׳ ממה שת״י והתשוטטנה בגדרות ואתהממן בסיען כמו שתרגם על כל ידים גרודות ידמה שהיה קורא בגדרות בשני דלתי״ן ומלת והתשוטטנה נקדמה הת״ו לפא הפעל מפני התחברות שני טתי״ן ובא שלא כמנהג באותיו׳ זס״ץ: מה תתהללי בעמקים׳ היתה מסתבח׳ בארץ המישו׳ שהית׳ לה והיתה רבת תבואות: זב עמקך׳ יזוב אותו העמק שאת מסתבח׳ בו בדם חלליך ויונתן תירגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך חרובו תוקפך: איש לפניו׳ כלומר כל אחד יהיה נדח כנגד פניו לאיזה צד שינוס כלומ׳ שלא יתקבצו הנדחים אחד עם אחד ולא יחמו איש באחיו: ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון׳ כמו שפירשנו למעלה בנבואת מואב: לאדום׳ נבואה זו עתיד׳ כמו נבוא׳ ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקאל וכולם משמעות נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי הצאן והם ישראל: האין עוד חכמה בתימן׳ וכן אמ׳ בנבואת עובדיה והאבדתי חכמי׳ מאדום נראה כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא תועילם חכמתם ותימן הוא מבני אליפז בן עשו אבל ת״י בדרומא: מבנים׳ ענין תבונה הבינוני מן הקל כמו בנתה לרעי שהוא מן הקל וכן אמ׳ בנבוא׳ עובדיה ותבונה מהר עשו אבל יונתן תרגם מבניא: נסרח׳ הרי״ש בקמץ חטף וענינו נפסדה ונסרחה מדברי רבותינו ז״ל טפה סרוחה ויונתן תרגם אתקלקלת: נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן׳ ודדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי׳ הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם ואדוני אבי ז״ל פי׳ כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והחזיקו מקום שבתם שלא תמצאם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו צווי כי לא יבא צווי מבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה״א בסגול ואילו היה צווי היה בפתח: אם בוצרים׳ יאמר על דרך משל איך נשחת אדום כלה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה: כי אני׳ ונחבה לא יוכל׳ כתוב בה״א במקום אל״ף והוא מקור בתשלומו ודומה לעבר כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר אמר והחבא לא יוכל עשו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו: עזבה׳ כלו׳ אם שודד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמ׳ כנגד החלל עזבה יתומיך אני אחיה כלו׳ אם אתה נופל על חלל ש׳ תחוס על הנשארי׳ אחריך כי אני אחיה אות׳ אין מי שיאמ׳ להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמו שאמ׳ בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו: עזבה׳ צווי כמו עזוב הנה הנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו ות״י אמון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על יתמיכון אתרחצון ואמר תבטחו זו על הנקבות וכן ונקרבו עצמות אחר שים בו סימן נקבות אחת די וכן מגוי יעמדנה ויתרנה הפרות בסימן נקבות אחד לבד: כי כה אמר יי׳ הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו׳ רוצה לומר אין משפטם כי אין העונש מוטל עליהם כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך כי כל האמות לקו בעונם שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו באשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם לפיכך משפט אדום לשתות כוס החימה יותר משאר האומות: כי׳ בבצרה׳ היא עיר מלוכה באדום: שמועה׳ אומר הנביא שמועה שמעתי מאת יי׳ וציר בגוים שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה: כי הנה׳ עם מעט היו אדום או גם ארצם אינה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא והנכון כי פירוש קטן שפל ובזה כמו קטנ׳ מכל החסדים: נתתיך׳ כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש:

תפלצתך

רשי

והתשוטטנה בגדרות׳ תירגמו יונתן ואיתהממון בסיען התגודדו בחיילות פתר והתשוטטנה לשון חיילות משוטטים וגדרות לשון גדרות צאן המלאים עדרים ויש לפתור והתשוטטנה והתגוללנה בזבל גדרות צאן לשון בזיון ויבז עשו: תתהללי׳ תתפארי ונטי״ר בלע״ז: בעמקים׳ שארצך ארץ עמקים ואין עצירת גשמים קשה לה שאין חמה שולטת בה: זב עמקך׳ משתרוב גשמים באה בה עד שזבו המים בעמק ושטפו שרשי התבואה כך פי׳ מנחם: איש לפניו׳ כל אשר יוכל למהר ולנוס: לנודד׳ לשון נע ונד: בתימן׳ אדום בדרומה של א״י היא כמה שנאמ׳ והיה לכם פאת נגב ממדב׳ צין על ידי אדום: מבנים׳ מדור זה: נסרחה׳ איתקלקלת: הפנו׳ התבערו מן המקו׳ הזה לשון ופנו את הבית: העמיקו לשב׳ להחבא בעמקי מסתרים נוסו הפנו העמיקו כולם לשון ציווי הם: לא ישאירו עוללו׳ בתמי׳ והשודדי׳ שבאו עליך לא השאירו לך כלום: חשפתי׳ גליתי כמו מחשוף הלבן ואת׳ הסגרת שרידי ישראל למען לא ישאר מהם איש כמה שנאמר אל תסגר שרידיו: ונחבה לא יוכל׳ ויבקש להחבא ולא יוכל: לחרפה ולקללה תהיה בצרה׳ בצרה מערי מואב של׳ מפני שהעמידה מלך לאדום כעניין שנאמר וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה היא לוקה עמו: אם בצרים באו לך וגו׳ חשפתי את עשו וגו׳ שמועה שמעתי וגו׳ כל כעין דוגמא זו נבא עובדיה על אדום לפי שסיגנון אחד עולה לכמה נביאי׳ אין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד במתכנת הדברים משתנין: עזבה יתומיך׳ שיתמת בישראל: אשר אין משפט׳ לשתו׳ שלא היו אחים לישר׳ ואם הרעו להם אין להם משפ׳ מות כמותך: קטן נתתיך׳ שאין בהם מלך בן מלך לא היה דרכם ברומי להעמי׳ מלך בן מלך:

תפלצתך

רש"י

תפלצתך, לשון בהלה שהיית ממהר ונבהל לעורר שטימתך ל לאחיך ויש לועזין לשון פלצו ויש לועזין לשון מפלצת: השיא אותך, להרע להם: שכני, שוכן: תפשי, כמו תופש והיו"ד יתרה בו: כאריה העולה מגאון הירדן שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעלה האויב אל נוה איתן: ארגיעה, אקרב את הרגע: אריצנו מעליה, פתאם ובהבלחה יחריבנה וישוב לו כרגע קטן אל מקומו ואני אומר אריצנו מעליה ממעל לה שיהא מתגבר עליה ועליון לה וכן ממעל לרקיע וכן ממעל לו מעל למדיו: ומי בחור, אותו שבחרתי לנקום נקמתי עליה אפקד: ומי יועידני, למלחמה להלחם אתי: רועה, מלך: אם לא, לשון באמת: יסחבום, יגררו: צעירי הצאן, בזויי האומות ורבותינו דרשו פרס שהוא ה הצעיר בבני יפת: ישים, לשון שממה: בושה חמת וארפד, ערי ארם כי שמעו שמועה רעה על דמשק שהית ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק לכך נמוגו: בים דאגה, דאגתם דומה לדאגת הים: השקט לא יוכל, כל דאגה לשון יראה הוא: רפתה דמשק, רפו ידיה מהלחם: ורטט, זיע: איך לא עוזבה, לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק החומה כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה: קרית משושי, כך יתאבל מלכה עליה: לכן

שכני ד' בקריא' וסימ' בסדר ברכה: כמהפכת ו' בקריא' וסימ' כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים, ושממה כמהפכת זרים, והיתה בבל צבי ממלכות, כמהפכת סדם ועמרה ושכניה, כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה, הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדום דעמוס: ארגיעה ד' ב' מל וא' חס' יוד וא' חס' ה' וסי'

תפלצתך השיא אתך זדון לבך שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך נאם יהוה: והיתה אדום לשמה כל עבר עליה ישם וישרק על כל מכותה: כמהפכת סדם ועמרה ושכניה אמר יהוה לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אריצנו מעליה ומי בחור אליה אפקד כי מי כמוני ומי יעידני ומי זה רעה אשר יעמד לפני: לכן שמעו עצת יהוה אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן אם לוא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נוהם: מקול נפלם רעשה הארץ צעקה בים סוף נשמע קולה: הנה כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על בצרה והיה לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה: לדמשק בושה חמת וארפד כי שמעה רעה שמעו נמגו בים דאגה השקט לא יוכל: רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה: איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי:

טפשותך אטעיאת יתך רשע לבך דאת דמי לנישרא דשרי בשיני כיפא מותביה בתקוף רומא ארי תרים כנישרא מורך מתמן במימרי אחתינך אמר יי: ותהי אדום לצדו כל דיעיבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא: כהפכתא דסדום ועמורה וקריבהא אמר יי לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר אינש: הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעיין ארי בזמן אייתינון עלה ושלטונין אימני עלה ארי מן כוותי ומן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי: בכן שמעו מלכא דיי דימלך על אדום ומחשבתיה דחשיב על יתבי ארעא דרומא אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון מדורהון: מקל מפלתהון זעת ארעא צווחתא בימא דסוף אישתמע קליהון: הא כנישרא דסליק ומשתרי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בצרה ויהי לב גבריהון דאדומאי ביומא ההוא כלב אתתא דעקא לה בתבלהא: לדמשק בהיתו יתבי חמת וארפד ארי בסורא בישא שמעו איתברו דחלא כימא ויצפא אחדתנון הא כנחתי ימא דשקטין ולא יכלין למנח: אתרשלו יתבי דמשק אתפניאו למיערק ושפלותא אחדתינון עקא וחבלין אחרונון הא כחיבלין דילדתא: איכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא כרכא חדאה: בכין

לאור עמים ארגיע, כי ארגיעה אריצנו, כי ארגיעה ארוצם כן כתיב, ועד ארגיע לשון שקר, קדמ' חס' ה', אריצם חס' יוד: כל לשון מחשבה על במ"ג אל וסימ' לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום, מה תחשבון אל יי' דנחום, ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים: נמגו ד' וחס' וסימ' כל יושבי כנען, וכי נמגו כל יושבי, וגם נמגו כל, לדמשק בושה חמת:

רד"ק

תפלצתך: יש מפרשים עבודה זרה וכן אשר עשתה מפלצת לאשרה או יהיה ענינו מן פלצו' בעתתני שהוא ענין אימה ורעדה אמר אימתך שהיתה מוטלת על שכניך לפי שהיית מגלית אותה המורא השיאה אותך וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב ויונתן תירגם טפשותך אטעיאת יתך: שוכני בחגוי הסלע, כמו שוכן והיו"ד נוספת וכן תפשי מרום גבעה וכן חוצבי מרום קברו והדומים לו ופירוש בחגוי מן חוג הארץ הנה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע רוצה לומר ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ואמר זה על הר שעיר ות"י דאת דמית לנשרא דשרי בשנא דכיפ': כי תגביה כנשר, פי' תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עוף גבוה מכל העופות: הנה כאריה, פי' כתרגומו הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוה לדיר רעין רוצה לומר יהיה נח לשכבם לפניו כמו דיר הרועים תרגום נוה דיר כמו שכתוב נוות כרות רועים ופי' איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים וזה הפסוק נאמר גם כן בנבואת בבל ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים כשהירדן ב בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ארץ ישראל יבא להם הרע כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: אל נוה איתן, אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר: כי ארגיעה אריצנו מעליה, רוצה לומר כאשר אשקיט וארגיע לישראל ארוץ אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלותו: ומי בחור אליה אפקוד, וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו אל ארץ אדום: כי מי כמוני, כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי: ומי יועידני, מי יתן לי זמן ומועד למלחמה: ומי זה רועה, ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני יועידני הכ"ון דגושה וזה הענין בעצמו אמר בנבואת מלך בבל לפי שגדל ענשם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירו' הזה שפירש בפסוק כי נרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז יהיה חרבן אדום ויונתן תירגם כי ארגיע מן רגע אחד וכן תירגם ארי בזמן אייתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערעני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי ובספר מכלל בחלק השרשים פירשתי כי ארגיע מן רוגע הים עורי רגע שענינם הבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלם מארצם: לכן, אל אדום, כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים: אם לא, ענין שבועה וכן נשבע יי' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה: יסחבום, כמו כתוב והשלך כלומר רמסום ויגררום: צעירי הצאן, אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשים כנגד האומות ואמר גם כן צעירי כנגד אדום כי עשו הגדול וכן אמר ורב יעבוד צעיר, ובדרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימין היו צעירי השבטים ויונתן תירגם אם לא יגררינון ויקטלינון תקיפי עמא: אם לא ישים עליהם, האל יתברך ישים עליהם נויהם כלומר ישים בתיהם שממה עמהם: מקול נפלם, כשנפל ממקום גבוה לנמוך שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותה כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ: צעקה, תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולה וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ ארו' ואף על פי שמדבר גדול שם נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתה: הנה, וידאה, ויעוף וכן כאשר ידאה הנשר: כלב אשה מצרה, כי' למעלה: לדמשק, בים דאגה השקט לא יוכל, כמי שהוא בים שיש לו דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה: רפתה דמשק, כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה: ורטט החזיקה, כמו רתת שהוא ענין רעד' ופלצות האברים: צרה וחבלים אחזתה כיולדה, מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה שמוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ונכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם אם כן מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים ופרש וי"ו וחבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו ופי' צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה: איך לא עזבה, איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק רוצה לומר אנשיה במשם כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה ותירגם יונתן איכדין לא אשבקת קרתא משבחתא וכן תירגם יונתן אכדין לא תנסית ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בנין וחוזק כלומר איך לא נבנתה בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה: תהלה, כתוב ותהלה קרי והענין אחד כי תבא תי"ו במקום ה"א במקומות רבים: לכן

רדק

לכן ידמו / יכרתו וכן ואל תדמו בעונה : והצתי / ענין הדלקה פרשו יצת וכן למה הציתו עבדיך : בן הדד / כך היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכד נצר ורבין שם הנולך בזמן חרבנה על יד סנחריב : לקדר ולממלכות חצור / אמר בזה שהכה נבוכד נצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אף על פי שלקו על ידו לפי שהאחרות לקו על ידי אחרים פעם אחרת שהרי אדום ומואב ובני עמון וארם לקו על ידי דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכד נצר לפיכך אמר אשר הכה וכתוב נבוכד ראצור בו"ו וקרי באלף וי"ו שהיה נקרא גם כן נבוכד ראצור בחולם : ושדדו / בווי מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבו מאד משכו אותה : את בני קדם / גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר וכן כתוב בתורה טור נפיש וקדמה ויונתן תירגם בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח : אהליהם / לפי שהם יושבי אהלים ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך : נסו נדו / כבר פירש' ענין הפסוק בנבואת אדום : קומו אל גוי שליו / כמו שלו הייתי אלא שזה משולל אחר במוא השי"ן בפלס שאר כאר זעיר ונכתב בו יו"ד המשך כמו בזעיר : והיו קצוצי פאה / יהיו קצוצים לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף : אשר היה / אמרו רבותינו ז"ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו : כה אמר יי' / קשת עילם / רוצה לומר חזקם ותקפם כמו שהקשת חוזק האוחז אותו וכן תירגם יונתן תקוף : והבאתי / ארבע רוחות / כאילו ארבע רוחות יכוס זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה הלאה כן יהיו מפוזרים בכל מקום וי"ת ארבע רוחות ארבע מלכוון : נדחי עולם / ברגש הדל"ת לחסרון פא הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הדל"ת : עולם / כתיב בו"ו עילם קרי ביו"ד ואותיו' אהוי מתחלפות : והחתתי / בא על דרך השלם ודגש התי"ו האחרון לחסרון תי"ו למד הפעל שרשו חתת ענין שבר : את חרון אפי / על שהרעו לישראל : ושמתי כסאי בעילם / כיון שאאביד ממנה מלך ושרים / ויבינו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז"ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן ובניו כי הכל היה סב' מהאל להטיב לישראל בגלותם ופי' מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מיי' היתה התבואה ההיא : והיה באחרית הימים / פי' בנבואת מואב : אשוב / כתוב בו"ו וקרי ביו"ד והענין אחד וכן שבית כתוב ביו"ד וקרי בו"ו והענין אחד : הדבר

רשי

לכן / לשון שבועה : ידמו / יחריבו ואינו זז מלשון דממה שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה : קדר / שוכני מדברו' באהלים הם אין חומה ואין עיר : מגור / אמאשמינט בלע"ז לא"ה לשון יראה : כי יעץ עליכם וגו' / ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שליו : בדד ישכנו / בטח ביחידות אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראי' שיבא אויב עליהם : קצוצי פאה / מוקצי' מקצה אל קצה הרוחות : את קשת עילם / את תקות עילם : ראשית גבורתם / מיטב גבורת' : ושמתי כסאי / מגזר שלי : ושאו

ב' כתי' עולם וקרי עילם ויען שכניה בן יחיאל ירוין

מקרא

לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא נאם יהוה צבאות : והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן הדד : לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדראצור מלך בבל כה אמר יהוה קומו עלו אל קדר ושדדו את בני קדם : אהליהם וצאנם יקחו יריעותיהם וכל כליהם וגמליהם ישאו להם וקראו עליהם מגור מסביב : נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור נאם יהוה כי יעץ עליכם נבוכדראצר מלך בבל עצה וחשב עליהם מחשבה : קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח נאם יהוה לא דלתים ולא בריח לו בדד ישכנו : והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל רוח קצוצי פאה ומכל עבריו אביא את אידם נאם יהוה : והיתה חצור למעון תנים שממה עד עולם לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם :

אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו הנביא אל עילם בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה לאמר : כה אמר יהוה צבאות הנני שבר את קשת עילם ראשית גבורתם : והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה ולא יהיה הגוי אשר לא יבוא שם נדחי עולם : והחתתי את עילם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם והבאתי עליהם רעה את חרון אפי נאם יהוה ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם : ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם יהוה : והיה באחרית הימים אשוב את שבית עילם נאם יהוה :

תרגום

בכין יתרמון עולמהא ברחובהא וכל גברי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי צבאות : ואדליק אשתא בשורי דמשק ותשיצי בירנית בר הדד : לקדר ולממלכות חצור דמחא נבוכד רצר מלכא דבבל כדנן אמר יי קומו סקו על קדר ובוזו ית בני מדינחא : משכניהון ועניהון ישבון יריעתהון וכל מניהון וגמליהון יסבון להון ויתכנשון עליהון דקטלין בחרבא מסחור סחור : עירוקו גלו לחדא ארחיקו למתב יתבי חצור אמר יי ארי מלך עליכון נבוכד ראצר מלכא דבבל מלכא וחשיב עליכון מחשבא : קומו סקו על עמא דיתבין שליוא שרן לרוחצן אמר יי לית להון דשין ועברין בלחודיהון שרן : ויהון גמליהון לביזא והמון גיתיהון לעדי ואיבדרינון לכל רוח מקפי פתא ומכל עיבריהון איתי תברהון אמר יי : ותהי חצור למדור ירודין צדו עד עלמא לא יתיב תמן אנש ולא יתיתיב בה בר אינש :

דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה נביא על עילם בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר : כדנן אמר יי צבאות הא אנא תבר ית תקוף עילם ריש גבורתהון : ואיתי על עילם ארבע מלכון מארבע רוחי שמיא ואיבדרינון לכל רוחתא האילין ולא יהי עם דלא יהכון לתמן מטלטלי עילם : ואתבר ית עילם קדם בעלי דבביהון וקדם דבען למקטלהון ואיתי עליהון בישא ית תקוף רוגזי אמר יי ואיגרי בתריהון דקטלין בחרבא עד דאשיציניהון : ואשוי כורסי מלכותי בעילם ואוביד מתמן מלך ושלטון אמר יי : ויהי בסוף יומיא אתיב ית גלות עילם אמר יי : פתגמא

מסורה

והצתי אש ו' וסימ' נמסר לעיל בסיפר סוף סימן כ"א : בחומת כל סיפר חומות במ"ג חומת וסי' שורא דדמשק נפל / ופי' ונתתיך לעם הזה / והצתי אש בחומת דמשק / ופקדתי על בל בבבל : בדד ח' וסימ' בדד ישב מחוץ למחנה / יי' בדד ינחנו / וישכן ישראל בטח / כי עיר בצורה / קומי עלו אל גוי שליו / לא ישבתי

בסוד משחקים / איכה ישבה בדד / ישב בדד ודם : צדקיהו ו' וסימ' ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים / ואל צדקיה מלך יהודה / ויהי בשנה ההיא בראשית / ביד אלעשה בן שפן / בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה / ובני יהויקים יכניה / וא' וצדקיה ובן חכליה וצדקיה : אשיב ג' דכתיב אשוב וסי' כי הנה בימים ההמה / גם זרע יעקב ודוד עבדי / והיה באחרית הימי' אשיב את : שבות דכתי' שבית ו' בקריאה וסימ' לכן כה אמר אדני יי' עתה אשיב את / ויי' שב שבות איוב בהתפללו / והיה באחרית הימים אשיב את שבות סדום ובנתיה ג' בפסוק / וא' חילוף כתיב שבות וקרינן שבית וסימ' רצית יי' ארצך :

ומלוכס / מורקה בלע"ז כימן אסיפה הוא / בל ומרודך שמות ע"ז של בבל : גוי מצפון / מדי ופרס : דרך הנה / דרך המקום הזה ירושלים יבכו פניהם כשתחרב בבל ויבאו מתוכה בריטין כורש מלך פרס : רועיהם התעום / מלכיהם התעום מעלי : הרים שובבום / אל ההרים אלע"ז שבהרים שובבום אבוי"תלכן בלע"ז שובבום מלכיהם ו"ת הרי' שובבום שלטוניא בזונן : ומקוה אבותיהם / וסבר אבהתהון : נדו מתוך בבל / מעתה צאו משם : כעתודים לפני צאן / דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש ה העזים : שסי נחלתי / בוזזי נחלתי : וערכו לה / ויסדרון עלה קרב : כי תפושו / לשון שומן : כעגלה דשה / הדשה בתבואה ואוכלת תמיד : אמכם / כניסייתכם : אחרית גוים / אם ראשיתכם גדול אחריתכם יהי מדבר : ידו

בל ג' בקרי' וסי' ופקדתי על בל בבבל / אמרו נלכדה בבל הוביש בל / כרע בל קורס נבו : ונלוו ד' בקרי' וסי' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד / ואת ציון ישאלו דרך הנה פניהם / ונלוו גוים רבים אל יי' / ונלוו עליה' רבים בחלקלקות : מעלה ומעלה ח' פתחין וסי' ויהי שמואל מעלה העלה / הנני מעלה

נ

א הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בָּבֶל אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ הַגִּידוּ בַגּוֹיִם וְהַשְׁמִיעוּ וּשְׂאוּ־נֵס הַשְׁמִיעוּ אַל־תְּכַחֵדוּ אִמְרוּ נִלְכְּדָה בָבֶל הֹבִישׁ בֵּל חַת מְרֹדָךְ הֹבִישׁוּ עֲצַבֶּיהָ חַתּוּ גִּלּוּלֶיהָ׃ כִּי עָלָה עָלֶיהָ גּוֹי מִצָּפוֹן הוּא־יָשִׁית אֶת־אַרְצָהּ לְשַׁמָּה וְלֹא־יִהְיֶה יוֹשֵׁב בָּהּ מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה נָדוּ הָלָכוּ׃ בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה וּבְנֵי־יְהוּדָה יַחְדָּו הָלוֹךְ וּבָכוֹ יֵלֵכוּ וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם יְבַקֵּשׁוּ׃ ח צִיּוֹן יִשְׁאָלוּ דֶּרֶךְ הֵנָּה פְנֵיהֶם בֹּאוּ וְנִלְווּ אֶל־יְהוָה בְּרִית עוֹלָם לֹא תִשָּׁכֵחַ׃ צֹאן אֹבְדוֹת הָיָה עַמִּי רֹעֵיהֶם הִתְעוּם הָרִים שׁוֹבְבִים מֵהַר אֶל־גִּבְעָה הָלָכוּ שָׁכְחוּ רִבְצָם׃ כָּל־מוֹצְאֵיהֶם אֲכָלוּם וְצָרֵיהֶם אָמְרוּ לֹא נֶאְשָׁם תַּחַת אֲשֶׁר חָטְאוּ לַיהוָה נְוֵה־צֶדֶק וּמִקְוֵה אֲבוֹתֵיהֶם יְהוָה׃ נֻדוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים יֵצֵאוּ וִהְיוּ כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי־צֹאן׃ כִּי הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיר וּמַעֲלֶה עַל־בָּבֶל קְהַל־גּוֹיִם גְּדֹלִים מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְעָרְכוּ לָהּ מִשָּׁם תִּלָּכֵד חִצָּיו כְּגִבּוֹר מַשְׁכִּיל לֹא יָשׁוּב רֵיקָם׃ וְהָיְתָה כַשְׂדִּים לְשָׁלָל כָּל־שֹׁלְלֶיהָ יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי תִשְׂמְחִי כִּי תַעַלְזִי שֹׁסֵי נַחֲלָתִי כִּי תָפוּשִׁי כְּעֶגְלָה דָשָׁה וְתִצְהֲלִי כָּאַבִּרִים׃ בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה׃

פִּתְגָמָא דְמַלֵּיל יְיָ עַל בָּבֶל וְעַל אֲרַע כַּסְדָּאֵי בְּיַד יִרְמְיָה נְבִיָּא׃ חַווּ בְעַמְמַיָּא וּבַסָּרוּ וּזְקוּפוּ אָתָא בַּסָּרוּ לָא תִימְנְעוּן אֲמָרוּ אִתְּבִישַׁת בָּבֶל בְּהִיתוּ דְּפַלְחִין לְבֵל אִתְּבָרוּ דְּפַלְחִין לִמְרוֹדָךְ בְּהִיתוּ צִילְמָנַהָא אִתְּבְּרָא טַעֲוָתַהָא׃ אֲרֵי סְלִיק עֲלַהּ עַם מֵאַרְעָא צִיפּוּנָא הוּא יְשַׁוֵּי יַת אַרְעַהּ לְצָדוּ וְלָא יְהֵי יָתִיב בַּהּ מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא אִטַּלְטַלוּ גְּלוֹ׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּבְעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְיִתְחַבְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן וּבְנֵי יְהוּדָה כַּחְדָא בְּמִיגְלֵיהוֹן כַּד הֲווֹ בְּכַן גָּלוּ וּבְמוּתְבֵיהוֹן מֵאֲרַע גָּלְוַתְהוֹן פּוּלְחָנָא דַּייָ אֱלָהֲהוֹן יִתְבְּעוּן׃ לְצִיּוֹן יִשְׁאֲלוּן לְמֵיזַל אוֹרְחָא מְכַבְּשָׁא קֳדָמֵיהוֹן יֵיתוּן וְיִתּוֹסְפוּן עַל עַמֵּיהּ דַּייָ וְיִגְזַר לְהוֹן קְיָים עָלַם דְּלָא יִפְסוֹק׃ עָאן מְבַדְּרָא הֲווֹ עַמִּי מַלְכַיָּא טַלְטְלִינוּן שִׁלְטוֹנַיָּא בְּזוֹנוּן מִטּוּר לְרָמָא גָּלוּ אִתְנְשִׁיאוּ מְבֵית רוֹחֲצָנְהוֹן׃ כָּל דְּאַשְׁכְּחוּנוּן בְּזוֹנוּן וְסַנְאֵיהוֹן אָמְרִין לֵית עֲלַנָא חוֹבָא חֲלַף דְּחָבוּ קֳדָם יְיָ אִתְרְחֵקוּ מִמְּדוֹר קוּדְשֵׁיהּ וְסִיבּוּר אֲבָהַתְהוֹן יְיָ׃ גְּלוֹ מִגּוֹ בָבֶל וּמֵאַרְעָא כַסְדָּאֵי פּוּקוּ וַהֲווֹ כְּרַבְרְבִין בְּרֵישׁ עַמָּא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי וּמַסִּיק עַל בָּבֶל מַשְׁרִית עַמְמִין סַגִּיאִין מֵאַרְעָא צִיפּוּנָא וִיסַדְּרוּן עֲלַהּ קְרָב מִתַּמָּן תִּתְאֲחַד גִּירְרוֹהִי כְּגִבַּר מִתְכֵּיל לָא תַיְבִין רֵיקָן׃ וּתְהֵי אַרְעָא כַסְדָּאֵי לְבִיזָא כָּל בּוֹזְזָהָא יִסְבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי תֶחְדוּן וַאֲרֵי תְבוּעוּן בּוֹזְזֵי אַחֲסַנְתִּי אֲרֵי תְרוּצוּן כְּעֶגְלֵי רִיבְקָא וּתְטוּלוּ כְּגִבָּרַיָּא׃ בְּהִיתַת כְּנִשְׁתְּכוֹן לַחֲדָא אִתְּבָרַת מְדִינַתְכוֹן הָא סוֹפְהוֹן דְּעַמְמַיָּא מִדְבַּר צָדֵי וַחֲרוּב׃ על

הדבר אשר דבר יי' אל בבל אל ארץ כשדים / הגידו בגוים / לפי שמבושר כבר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים : הובים בל חת מרודך / אלה היו אלהי בבל ואמר הרי הם כאילו הובישו עתה וחתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם : חת / פעל עבר בשקל תם עונך שרשו תחת חתו מלעיל : כי עלה גוי מצפון / מדי ופרס : בימים ההמה / כי כשחרבה בבל יצאו ישר' מהגלות על ידי כורש מלך פרס : יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדיו / פי' המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימן כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים מפוזרים כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס : הלוך ובכה / משמחתם בשובם לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יבאו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד : ציון ישאלו / בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון : דרך הנה / דרך המקום הזה כמו לא אתם שלחתם אותי הנה והרואים לו : באו ונלוו אל יי' / כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל יי' ונלוו צווי בא על דרך העבר וכן ונלוו אל יי' ונקבצו שפיהם צווי נלוו ונקבצו ו"ת באו ונלוו עבר מושב לעתיד ייתון ויתספון על עמא דיי' יגזר להון קיים עלם דלא יפסוק דעתו בזה שילוו עמהם גרים בעלותם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ונספחו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד וחצי הפסוק בעלותם מבבל וחציו לעתיד בימות המשיח כמו שפי' שם : צאן אובדות / שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל כי לא יהיה להם דורש ומבקש : היה עמי / כתוב על דרך כלל היו קרי על דרך פרט : רועיה' התעום / מלכיהם היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה : הרים שובבים / כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיות אהוי מתחלפות ועניינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרשום ושלחום ויש לפרש שברום ופתתום בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה וכן ושבבתיך ושלחתיך : כל / וצריהם / שעושים להם צרות : אמרו לא נאשם / אין עלינו אשם בהרע להם תחת אשר חטאו וזה דבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הצרה הזאת : נוה צדק / שהיה להם נוה צדק ומעון אמת כשהיו עושים רצונו ומקוה אבותיהם יי' וכן היה מקוה אבותיכם שהיו בוטחים בו ומקוים אליו הוא היה להם מקוה שהיו מוצאים תקותם בו : נדו / אמר כנגד ישראל נדו מתוך בבל : יצאו / כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח והענין אחד : והיו כעתודים לפני צאן / תהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ולא יראה ו"ת והוו כרברבין בריש עמא : כי הנה / וערכו לה משם תלכד / במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יצטרכו ללכת אל מקום אחר : חציו כגבור משכיל / חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג כן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל משכיל פעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ואם נהרג שכולה : והיתה כשדי' / פי' ארץ כשדים וכן תירגם יונתן ארע כסדאי או פי' עדת כשדים : כי תשמחי / כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו וכן תעלזי תפושי ותצהלי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם שמנים ורבים בטוב ארצי כמו עגלה דשנה והייתם צהלים ושמחים כמו אבירים בנצחם המלחמה ואתם לא בגבורתכם נצחתם את עמי כי אם מפני חטאי שהיה עליהם : תפושו / ענין רבוי רוצה לומר רבוי הבשר ובריאותו כמו ויבאותם ופשתם כעגלי מרבק : כעגלה דשא / כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאת בשר ודשא כתוב באל"ף והוא תאר במקום ה"א הנקבה ואל"ף השרש נגרעה או כפלה הה"א והקמץ סימן נפילתה וכן שיוצא מלפני השליט ומשפטו דשאה בפלס מלאה או דשאה בפלס חכמה ובמקצת ספרים הוא כתוב בה"א ופי' מענין דיש ופי' כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאוכלה אוכלת ויונתן תירגם ארי תרוצון כעגלת רבקא : בושה אמכם מאד / מן השמחה שהייתם שמחים כשהייתם חוזים נחלתי תהיו עתה בושים כשיבאו אחרים וישוסו אתכם ופירוש אמכם ויולדתכם היא כנשתכם וקהילתכם וכן ריבו באמכם ותירגם יונתן אמכם כנשתכון ותירגם יולדתכם מדינתכון : הנה אחרית גוים / ואחרית גויי מלכות בבל סופם שתהיה ארצם מדבר כי הם יהרגו ו נשאר ארצם ציה וערבה ערבה כמו מדבר :

מסרה
לה ארוכה / ולכהנים הלוים לא יכרת / ולכן הנה אנכי מעלה עליכם / והשבתי למואב נאם יי' / מעלה ולהב חרב ו וברק חנית / מעלה נשיאים מקצה / כי הנה אנכי מעיר ו ומעלה על בבל / וסי' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואביא וברק ברקי' בבבל :

מקצף יי' · מקצף שקצף עליה ויונתן תירגם על דארגזת בבל קדם יי' : לא תשב · כלומר לא ישבו בה בני אדם ומדבר על העיר כמו על יושביה וכן העיר היוצאת אלף רוצה לומר אנשיה שיוצאים ממנה : והיתה שממה כלה · שלא ישאר בכל העיר שום ישוב ובבל שישב דריוש וכרש ושהיא עד היום אינה אותה בבל שהיתה מקדם כי אותה היה חרבה ובנו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן : ערכו · פירושו ערכו מלחמה : ידו אליה · השליכו אליה ומזה הכבד לידות את קרנות הגוים רוצה לומר השליכו החצי' או האבנים : אל תחמלו אל חץ · אל כמו על וכמהו רבים אמר לא תחוסו על החצים ותאמרו שמא נירה אותו ולא נכה אדם כי לא ישוב ריקם כמו שאמר למעלה כי כל חץ שתשליכו יהרוג אדם כי ליי' חטאה : הריעו עליה סביב · פי' כדי להבהילם כמו שעשו ביריחו : נתנה ידה · כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם : נפלו אשויתיה · האל"ף נקרא בקמץ חטף ופי' יסודותיה וכן בארמית ואושיא יחיטו פי' כאשר עשתה שהרסה חומו' ירושלם : כרתו זורע · אחר שתהיה שממה לא יזרע בה אדם ולא יקצור ויונתן תירגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעדן קטול : מפני חרב היונה · פירשנוהו כי עניינו האונאה מן והאכלתי את מוניך ולא יונו כשיאי עוד את עמי ות"י מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מרויא תרגמו עניין יין : איש אל עמו יפנו · מאשר היו בבבל גולים מעמים רבים אומר שיפנו איש אל עמו : שה פזורה ישראל אריות הדיחו · פי' הדיחו אותה ואריות הוא משל על מלכי האומות שהגלו אותם מארצם : הראשון אכלו מלך אשור · פי' אכל בשרו שלא נשאר לו אלא העצמות והוא מלך אשור שהגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה ובנימן : וזה האחרון עצמו · פירוש שבר עצמותיו עד שלא נשאר בו דבר זה נבוכד נצר שהגלה יהודה ובנימן שהחריב ירושלם וכל ערי יהודה : לכן · אל כמו על : ושובבתי · אשיבנו אל נוהו אחר שאפקוד על אויביו : ורעה · לפי שהמשילו לשה אמר ורעה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה וזה הפסוק ואשר אחריו במשיבת גלות בבל או הם לעתיד והוא הנכון כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישרא' כמו שנאמר ופקדתי על כל לוחציו : בימים ההם · עניין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם עד גדולם . וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחריו בגלו' זה : לאשר אשאיר · וגם זה מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו ואמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו' : על הארץ מרתים · קרא מלכות בבל מרתים עניין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא מרבן : עלה עליה · אמר כנגד דריוש : ואל יושבי פקוד · קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויונתן לא תירגם כן פקוד לדעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע : חרוב והחרים אחריהם · חרוב כווי מעניין חרב כלומר חרוב בחרב וכן והחרים כמו ואת כל הנשמה החרים ופי' אחריהם לאשר ינוסו רדוף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פי' אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג שפירש בניהם שהם אחרית האדם ואחריתו וכן ת' ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון : קול · מבואר הוא : איך נגדע · פטיש כל הארץ · כי הוא היה כמו הפטיש ששובר ומפוצץ ועתה נשבר איך היה זה : יקשתי לך · שמתי לך מוקש שנלכדת בו : נמצאת וגם נתפשת · שאילו ידעת טרם בא עליך שמא היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאום באה עליך הרעה ונמצאת במקומך ונתפשת ות"א אתבעו חובך ואשתכחו : התגרית · עניין התערב הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה : פתח · על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם :

מכותיה ב' מל' וסימ' כי אנושה מכותיה · כל עובר על בבל ישום וישרוק : זורע ב' מל' וסימ' זורע עולה יקצר און · כרתו זורע מבבל : כל לשון פקידה על במ"ד אל וסימ' הנני פוקד אל אמון מנוא · הנני פקד אל מלך בבל וגו' ארצו ב' בפסוק · פקדות אל שערי הבית : ככל אשר צויתיך ד' דכמי' בקריאה וסי' ואת שמן המשחה

מקצף יהוה לא תשב והיתה שממה כלה כל עבר על בבל ישם וישרק על כל מכותיה : ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ כי ליהוה חטאה : הריעו עליה סביב נתנה ידה נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה כי נקמת יהוה היא הנקמו בה כאשר עשתה עשו לה : כרתו זורע מבבל ותפש מגל בעת קציר מפני חרב היונה איש אל עמו יפנו ואיש לארצו ינוסו : שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל : לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור : ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו : בימים ההם ובעת ההיא נאם יהוה יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר : על הארץ מרתים עלה עליה ואל יושבי פקד חרב והחרם אחריהם נאם יהוה ועשה ככל אשר צויתיך : קול מלחמה בארץ ושבר גדול : איך נגדע וישבר פטיש כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים : יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת נמצאת וגם נתפשת כי ביהוה התגרית : פתח יהוה את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יהוה צבאות בארץ כשדים :

על דארגזת בבל קדם יי' לא תתיתב ותהי לצדו כלה כל דיעיבר על בבל יכלי ויניד על כל מחתהא : סדרו על בבל סחור סחור כל מתחי קשתא שדו בה לא תתוסון על גרריא ארי קדם יי' חבת : יביבו עלה סחור סחור אתמסרת בידיהון נפלא אשיתהא אתפגרא שורהא ארי פורענות עמא דיי' היא אתפרעו מינה כמא דעבדתא עיבידו לה : שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעידן קטול מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא גבר לעמיה יתפנון וגבר לארעיה יעירקון : עם מבדרא ישראל מלכיא טלטילינון קדמאה שליט בהון מלכא דאתור ודין בתראה אסיפינון נבוכד רצר מלכא דבבל : בכן כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל הא אנא מסער על מלכא דבבל ועל ארעיה כמא דאסערית על מלכא דאתור : ואתיב ית ישראל לאתריהון ויתפרנסון בארעא כרמלא מתנן ובטור בית אפרים וגלעד ומקדשא תסבע נפשהון : ביומיא האינון ובעידנא ההיא אמר יי' יתבעון ית חובי ישראל וליתינון וחטאי בית יהודה ולא ישתכחון ארי אשבוק לשארא דאשאר : על ארעא דעמא סרבן סקו עלה ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שארהון אמר יי' ועביד ככל דפקידתך : קל קרבא בארעא ותברא רבא : איכדין אתקטיף ואתבר מלכא דהוה מזיח לכל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא : אתצידת ליך ואף אתאחדת בבל ואת לא ידעת אתבעיאו חובך אישתכחו ואף איתאחדת ארי בעמא דיי' איתגרית : גלא יי' ית בית גנזיה ואפק ית מני כס דלווט קדמוהי ארי עיבידא היא קדם יי' אלהים צבאות בארעא כסדאי :

ואת קטרת · ואתה אם תלך לפני דמלכים · וחברו דד"ה · על הארץ מרתים עלה עליה :

רש"י

ידו אליה · זרקו לה אבנים כמו וידו אבן בי : נתנה ידה · כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי שרוצה לבקש רחמים ועזרה וכן מצרים נתנו יד הושטנו יד למצרים לבקש מהם עזרה : אשויתיה · חוזק יסודותיה וכן ואושיא יחיטו ובלשון משנה כגון אלו החופרים לאושין וכן והתאוששו והתחזקו : כאשר עשתה · לעיר יי' : כרתו זורע · שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעידן קטול : הראשון אכלו · שהגלה עשרת השבטים : עצמו · גרמו גירם עצמותיו שגמר השירים יהודה ובנימן עצמו דיםוש"ר בלע"ז : ורעה הכרמל · לשון מרעה : מרתים · שהמרתני והרגזתני : פקוד · שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע תירגם יונתן שם מדינות : ועשה ככל אשר צויתיך · אתה כורש ביד ישעיה הנביא : פטיש כל הארץ · שהיה מפוצץ ומכתת את הכל : יקושתי לך · לשון מוקש :

בלו

באו לה מקץ, ת״י עולו לה מסטרא ויש לפרש מקץ מעת שבא קצה באו לה: פתחו מאבוסיה, המקומות שאוצרו בהם התבואות והפירות מעניין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות: סלוה כמו ערמים, ידרכו עליה במסלה כמו שדורכי׳ על הערמים לדוש ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסללה כי לדעתו כל לשון מסלה עניין הרמה ו״ת גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא: חרבו כל פריה, עניין הריגה וחרב פריה משל על גדוליה וגבוריה כמו סבבוני פרים וכן ת״י גברהא: קול נסים, הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש

השמיעו אל בבל חד מן כ״ו פסקי׳ דספרא וסימ׳ ויהי דבר יי׳ ב׳ שנית, ואם תשוב ישראל נאם יי׳, מעי מעי אוחילה קירות לבי, זאת חמת יי׳ מלאתי, הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר, וירפאו את שבר בת עמי על נקלה, וחברו וירפו, וידרכו את לשונם קשתם שקר, למען הקים את השבועה, כי את רגלים רצתה

רשי

כה ה באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית: חרבו כל פריה ירדו לטבח הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם: קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יהוה אלהינו נקמת היכלו: השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל יהי פליטה שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה כי אל יהוה זדה אל קדוש ישראל: לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי מלחמתה ידמו ביום ההוא ל נאם יהוה: הנני אליך זדון נאם אדני יהוה צבאות כי בא יומך עת פקדתיך: וכשל זדון ונפל ואין לו מקים והצתי אש בעריו ואכלה כל סביבתיו: כה אמר יהוה צבאות עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שביהם החזיקו בם מאנו שלחם: גאלם חזק יהוה צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל: חרב על כשדים נאם יהוה ואל ישבי בבל ואל שריה ואל ל ה חכמיה: חרב אל הבדים ונאלו חרב אל גבוריה וחתו: חרב אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הערב אשר בתוכה והיו לנשים חרב אל אוצרתיה ובזזו: חרב אל מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו: לכן ישבו ציים את איים וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד לנצח ולא תשכון עד דור ודר:

ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ה׳ · ל׳ · ב׳ · לה קרי ולא כתי׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ יכריח תשיח י׳ · ל׳ ט׳ בכו׳ · ל׳ לפני כל סוביהם · ל׳ ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ בעניין יו חס׳ ב׳ מל׳ · ב׳ · ג׳ מל׳ ד׳ בכ׳

עולו לה מסיטרא פתחו איבולהא גמירו נכסהא כמא דמגמרין ית ערימת עיבורא כן גמרוהא לא יהי לה שארא: שיציאו כל גברהא יתמסרון לקטלא ווי עליהון ארי מטא יום תבירהון עידן סעורן בישתהון: קל דערקין ומשתזבין מארעא דבבל לחואה בציון ית פורענותא דיי אלהנא פורענות היכליה: בכרו על בבל סגיאין כל מחתי קשתא שרו עלה סחור סחור לא יהא לה שיזבא שלימו לה כאגרה ככל דעבדת עיבידו לה ארי על עמא דיי בסרת אמרת מלין דלא כשרן קדם קדישא דישראל: בכן יתרמון עולימהא ברחובהא וכל אינשי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי: הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא אמר יי אלהים צבאות ארי מטא יום תבירך עידן סעורן בישתיך: ויתקיל מלכא רשיעא ויפול ולית ליה מקים ואדליק אישתא ב בקירוהי ותשיצי כל סחרניהון: כדנן אמר יי צבאות אנוסין בית ישראל ובית יהודה כחדא וכל שוביהון אתקיפו בהון מסרבין לשלחותהון: פריקהון תקיפא יי צבאות שמיה אתפרעא אתפרע ית עולבניהו בדיל למיתב רשיעי ארעהון ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל: דקטלין בחרבא ייתון על ארעא כסדאי אמר יי ועל יתבי בבל ועל רברבהא ועל חכימהא: דקטלין בחרבא ייתון על קסמתא וישתבשון דקטלין בחרבא ייתון על גברהא ויתברון: דקטלין בחרבא ייתון על סוסותהון ועל רתיכהון ועל כל סומכוותא די בגוה ויהון חלשין כנשיא דקטלין בחרבא ייתון על בית גינזהא ויתבזזון: שרבא במהא ויבשון ארי ארעא צילמניא היא ובטעותא משתבחין: בכין יערעון תמון בחתולין וישרון בה בנת נעמין ולא תיתיב עוד לעלם ולא תשרי עד דר ודר:

רחיק

באו לה מקץ, מסוף העיר התחילו בה שלא תרגיש ותתפשו פתאום: פתחו מאבוסיה, תירגם יונתן איבולהא שעריה ואין לו דמיון ומנחם חברו לשון א אבוס: סלוה, דושו אותה: כמו ערמים, גרנות: כל פריה, שריה כן דרך הנביאים להמשיל ה השרי׳ לפרים אבירים ולעתודים: השמיעו אל בבל רבים, לשון וישמע שאול את העם הזעיקו להאסף אל בבל מורים בחצים כמו וסבו עלי רבוו: לכן, לשון שבועה: הרגיע את הארץ, כשתפול בבל יהי מרגוע והנחה לכל: אל הבדים, אל הקוסמים שלה: ונואלו, בקסמיהם ודומה לו מפר אותות בדים וכן תירגם יונתן על עם שבורי׳ ואומרי׳ דברי כזב: הערב, סומכוותא ברנטו״אה בלע״ז: ובאימי׳ יתהללו, ישתטו לא פורווכטרוכט בלע״ז וכת״י ישתבחון באלהי העמים שהיו להם: ציים את איים, יערעון תמון בחתולין מיני חיות המצויין ל ה בחורבה: הנה

מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר יי׳ הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל: השמיעו, אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול נאמרה בלשון שמיעה וכן מן הרגום וישמע שאול את העם: רבים, יורי חצים כמו וימררוהו ורבו וסבו עליו רביו ו״ת מגיאין כמו הן רבים עתה עם הארץ: אל יהי לה פלטה, לה קרי ולא כתיב של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה והסימן תמ״פ: כי אל יי׳ זדה, עבר מלעיל עניין זדון ות״י ארי עמא דיי׳ בסרת אמרת מלין דלא כשרן קדם קדישא דישראל: לכן, ידמו, יכרתו: הנני אליך זדון, שם תאר כמו זיד יהיר: וכשל זדון ונפל, אמר זה כנגד מלך בבל וכן ת״י הא אנא שלח רוגזי עלך רשיעא: כה אמר יי׳ מבואר הוא: גואלם, הרגיע והרגיז, שניהם מקור ובאה הה״א בהם בחיר״ק כמו העבר וכן באו כמו הם גנון והציל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי׳ הרגיע עניין מרגוע ומנוחה כי כרגז סיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעיש ממלכות ו״ת הרגיע עניין רוגע הים שתרגם בדיל למתבר רשיעי א ארעא ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל: חרב על כשדים, מבואר הוא: חרב אל הבדים ונואלו, הבדים פי׳ הכוזבים מן בדיך מתים יחרישו והם הקוסמים ועתה בבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם: נואלו, עניין סכלות וכן נואלו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמיא ויטתבשון: חרב, ואת כל הערב, כמו ערב רב רוצה לומר אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהיה עניין סחורה כמו ועורבי מערבך ר״ל אל כל אנשי הערב כלו׳ הסוחרים: והיו לנשים, חלשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם: חרב אל אוצרותיה, אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבניין וההריסה והנתיצה ו״ת דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון: חורב אל מימיה ויבשו, מן חרבו המים לפי שבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה: כי ארץ פסיליהם היא, כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם: ובאימים יתהוללו, כקראו העצבים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו משתגעי׳ בהם ובעבודתם ומן התימה שתרגם יונתן ובטעותהא משתבחין תרגם יתהוללו עניין תהלה והוא לפי המנהג עניין הוללות וסכלות כמו ויתהולל בידם והתהוללו הרכב: לכן, ציים, חיות השוכנות בציה ותירגם יונתן תמון וים מפרשים שהם כמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה כדי שלא תקפוץ הכמיה מרט״נא בלע״ז: איים, תירגם יונ׳ תן חתולין: כמהפכת

ויל״אוך, בימיו תושע יהודה, וכל העמק הפגרים, שדות בכסף יקנו וכתוב בספר, ונבוכד נאצר דהדבר אשר היה, ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ב׳ בפסוק, וישם ישמעאל, אתם ונשיכם, הילילו, רפתה דמשק, והחתתי את עילם, ערכו על בבל סביב, השמיעו אל בבל רבים, ושלחתי לבבל זרים, והיתה בבל לגלים מעון תנים ב׳ בפסוק:

כמהפכת, להפלגה. והוא שם סמוך אל הפועל כמהפכת סדום ועמור׳ שם סמוך אל הפעול: ואת שכניה, שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות ות׳ רחיק מימרי יתהון כמה דרחיק יי׳ ית סדום וית עמורה וקריבתהא: הנה, ומלכים רבים, גדולים וחשובים כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש או פירוש רבים במנין כי באו עם דריוש מלכי אומות אחרות כמו שאמר למטה ממלכות אררט מני ואשכנז: קשת וכידון, כתרגומו קשתן ותריסין פי׳ כידון כלי מגן ואפשר שיהיה כ״ו רומח כמו וישחק לרעש כידון להב חנית וכידון: ערוך כאיש למלחמה, כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זין: שמע מלך בבל, הוא בלטשצר: הנה כאריה יעלה, פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום ועוד אנו מפרשים אותו הנה אמר כי משחית בבל יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מ מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברים המים שהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישראל יבא עליהם הרע כלומ׳ מעונם ישר׳ יבא הרע לבבל ויעלו ישראל לגאון על ידי המלך הכובש בבל: אל נוה איתן, אל נוה מקום איתן והיא בבל: כי ארגיעה אריצם מעליה, ר״ל כאשר ארגיע ואשקיט לישראל אריץ אותם מעל ארץ בבל שהם שם בגלות ומי בחור אליה אפקוד וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואצוה אותו על בבל להלחם בה ושאר הפסוק מבואר הוא: יועדני, הנו״ן דגושה כמו אשר למעלה: לכן אל בבל, כמו על בבל וכן אל ארץ כשדים כמו על: אם לא יסחבום צעירי הצאן, הם ישראל כמו שפי׳ למעלה ואף על פי שהסוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היו סבת סחיבתם והרי הם כאילו הם סחבום כי בעונם ישראל בא עליהם האויב כמו שנאמר נקמת יי׳ אלהינו נקמת היכלו: אם לא ישים עליהם נוה, ולמעלה נוהו ושם מבואר הענין: מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ, מקול שנתפשה בבל וכן תירגם יונתן מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא: וזעקה בגוים נשמע, פירוש וקול זעקה וקול שזכר עומד במקום שנים והוצרכנו לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר וכן אשר כמוהו לא נהיתה זכר זעקה זכר ונקבה ואע״פ שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול: כה אמר יי׳, ואל יושבי לב קמי, כשדים בא״ת ב״ש ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים ועל הדרך הזה תירגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארע כשדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומתהון רוחהון מחבלא הנה הוסיף ארע כשדאי ופי׳ לב קמי כמשמעו לפי דעתו: ושלחתי לבבל זרים וזרוה: זרים כזרים וזרוה מן מזרה ישראל והוא לשון נופל על הלשון לצחות וזרים בשקל קמים מנחי העי״ן וזרוה מנחי הלמ״ד מבנין הדגוש והרי״ש איננה ראויה להדגש ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחד ושרש אחד ויהיה זרים תאר בפלס דוים כלים וכת״י בזוזין ויבזוזינון: ויבוקקו את ארצה, ענין רקות כמו כי בקקום בוקקים: אל ידרוך הדורך קשתו, אומר אל הדורך שידרוך קשתו אל אשר יתעל בשריונו אל תחמלו אל בחוריה ות״א אל כמו אליה לה ימתח דמתח קשתיה ולא יסק בסיריניה: ואל יתעל, אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לבוש ושריון הוא לבוש הברזל אוברג״א בלע״ז וידרוך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי: ונפלו, הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק: כי לא אלמן, איננו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקיים ואם עזבה בגלות עוד יפקדנה וישוב אליה ויפקוד על אויביהם: כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל, ארץ כשדים מלאה אשם וחטאה מקדוש ישראל כלומר ממה שעשו רעות בעמו ות״א כן ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי׳ צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול מימר קדישא דישראל:

וגוי ד׳ בקריאה וסימ׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהני׳, וגוי לא ידעוך אליך ירוצו, וגוי גדול יעור מירכתי ארץ, וגוי גדול ומלכי׳ רבים יערו: יערו ג׳ בקריאה ב׳ מנהון חס׳ וסימ׳ ומלכי׳ רבים יערו מירכתי ארץ, יערו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט, ולא יעירו משנתם, יהושפט מל׳: כל לשון מחשבה על במ״ג אל וסימ׳ לכן שמעו

כמהפכת אלהים את־סדם ואת־עמרה ואת־שכניה נאם־יהוה לא־ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם: הנה עם בא מצפון וגוי גדול ומלכים רבים יערו מירכתי־ארץ: קשת וכידן יחזיקו אכזרי המה ולא ירחמו קולם כים יהמה ועל־סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת־בבל: שמע מלך־בבל את־שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו חיל כיולדה: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל־נוה איתן כי־ארגיעה ארוצם מעליה ומי בחור אליה אפקד כי מי כמוני ומי יועדני ומי־זה רעה אשר יעמד לפני: לכן שמעו עצת־יהוה אשר יעץ אל־בבל ומחשבותיו אשר חשב אל־ארץ כשדים אם־לא יסחבום צעירי הצאן אם־לא ישים עליהם נוה: מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ וזעקה בגוים נשמע:

נא

כה אמר יהוה הנני מעיר על־בבל ואל־ישבי לב קמי רוח משחית: ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויבקקו את־ארצה כי־היו עליה מסביב ביום רעה: אל־ידרך ידרך הדרך קשתו ואל־יתעל בסרינו ואל־תחמלו אל־בחריה החרימו כל־צבאה: ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה: כי לא־אלמן ישראל ויהודה מאלהיו מיהוה צבאות כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל:

רחיק מימרי יתכון כמא דרחיק יי ית סדום וית עמורה וקריבהא אמר יי לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר אינש: הא עמא אתא מציפונא ועממין רברבין ומלכין סגיאין ייתון ביגלי מסיפי ארעא: קשתא ותריסין אחידן אכזראין אינון ולית להון רחמין קלהון כימא באתרגושתיה ועל סוסותא רכבין מסדרין אינון כגבר עביד קרבין עלך כנישתא דבבל: שמע מלכא דבבל ית שמעהון ואתרשלא ידוהי עקא אחדתיה הא כחיבלין ליולדתא: הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעיין ארי בזמן דאיתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מן כותי ומן דיערעינני וליה מלך דאית ליה תקוף קדמי: בכין שמעו מלכא דייי די מלך על בבל ומחשבתיה דחשיב על יתבי ארעא כסדאי אם לא יגררום ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון מדוריהון: מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא וצווחתא בעממיא אשתמעת:

כדנן אמר יי הא אנא מיתי על בבל ועל יתבי ארעא כסדאי עממין קטולין דרם לבהון ושפירין בקומה רוחהן מחבלא: ואשלח על בבל בוזזין ויבזונה וירוקנון ית ארעא ארי הוו עלה מסחור סחור ביום ביש: לדי ימתח דמתח קשתיה ולדי יסק בסירניה ולא תחוסון על עולימהא גמירו כל נכסהא: ויתרמון קטולין בארעא כסדאי ומטעיין בשוקהא: ארי לא שבקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול מימר קדישא דישראל:

עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום, ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים, מה תחשבון אל יי׳ דנחום: צבאה ב׳ וסי׳ כי מלאה צבאה, החרימו כל צבאה: אשם כלהו׳ קמצי׳ בס״ב פתחי׳ וסי׳ לאשר אשם לו, אשום אשם ליי׳:

רש״י

הנה כאריה, אשר יעלה מגאון הירדן כן יבוא השודד אל נוה איתן כך תירגם יונתן הא מלך במשרייתיה ייסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא ואף כך תירגמו יונתן ואף תעשה בגאון הירדן לקבל חיות ברא ברום ירדנא: כי ארגיעה, כשאביא הסעה: מעליה, ממעל לה: ומי יועדני, למלחמה: צעירי הצאן, פרס צעיר לבני יפת: לב קמי, כשדים בגימטריא דאת בש: רוח משחית, את רוח מלך פרס ומדי שהוא משחית רוח טלנ״ט בלע״ז: וזרוה, ונפצוה: ויבקקו, וירוקנו: אל ידרוך הדורך, הרי זה מקרא קצר אל אשר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו: ואל יתעל בשריונו, אל ירפא: כי לא אלמן, לא שכחו מלנקום נקמתו: כי ארצם, של כשדים: ממו

כמו · אומר שאנשים מאורבות אחרות שהיו בה לסחורה שינוסו מתוכה שלא יספו בעון העיר: אל תדמו בעונה · ענין כריתה כמו ונדמו נאות השלום: כוס זהב · קרא היין הזך זהב לזכות הזהב המשל המשילו בו וכן המשיל השמן הזך בזהב כמו שאמר המריקים מעליהם הזהב וכן הרוח הזכה מצפון זהב יאתה ואמר ביד יי' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוים וזהו מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה מיינה שתו גוים: יתהוללו · ישתגעו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל האל זך ונקי הצור תמים פעלו: פתאום · אולי תרפא דרך לעג: רפאנו · נכתב כבעלי האלף ונקרא כבעלי הה"א: ולא נרפתה · כבעלי הה"א ובאמרו רפינו דבר על הלשון האנשים הנכרים אשר בה: הוציא · דבר על לשון ישראל שהיו בה: הברו · מן ברר כמו חץ ברור הוא והוא לשון מריקה וברירה ולבון וכן ת"י שננו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה: מלאו השלטים · אספו המגינים וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ · השלטים מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכתב אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האברו מן אבר כיונה ארך האבר שענינו נוצה ר"ל שימו נוצה בחצים כדי ליפרש: אל חומות בבל · כמו על ומוהו כתבנו רבים בזה הספר · שאו נס · כשתכבשו אותה שאו נס על החומות להראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות: החזיקו המשמר · קודם כבוש העיר: גם זמם גם עשה · כל אחד לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם: שכנתי · נכתבה בו יו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים חוצבי מרום קברו והדומים לו וכן בנקבה אוהבתי לדוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי הצ"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכבה ר"ל ששכנת מקדם ואת שוכנת עדין בא עליך הרעה וטעם על מים רבים כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרות אפשר אוצרות התבואות או אוצרות כסף וזהב: אמת בצעך · זרוע בצעך כלומר שהיית מבצעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך או פירו' מדת בצעך ר"ל במדה שמדדת ובצעת ירושלם כן מדד לך האל: נשבע בנפשו · כאלו אמר בו כמו בי נשבעתי כי אינו דבר אחר ונפשו דבר אחד כמו האדם שלא דברה תורה כלשון בני אדם וכן נפשו אותה ויעש ויש מקרה שלא תטעה ירמיהו נשבע יי' צבאות בנפשו עמוס קדמ' נשבע יי' בקדשו תנינא נשבע יי' בנפשו: כי אם · לשון שבועה כמו שפירשנו: מלאתיך · עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך לרוב כמו הילק שיבא לרוב וכן אמר כדי ארבה לרוב כלומר שיביא עליה מחנות האויבים לרוב מאד: וענו · יזעקו כמו הידד כדורכים יענה: עושה ארץ בכחו · זאת הפרשה כתובה למעלה אחר כדנה תאמרון להום ושם באר' ויש ביניהם שנוי מעט במלות למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאים · למעלה בקצה הארץ בה"א בקרי והנה מקצה ארץ בלא ה"א · למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו · ושנה הפרשה הנה לענין אלילים שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היתה הצלתתם:

מפן

רשי

נסו · ישראל מתוך בבל: כוס זהב · היתה בבל עד הנה ביד יי' לשכר בה את כל הארץ יין החימה: על כן יתהוללו גוים · נשתכרו ונשתטו: נגע אל השמים משפטה · גבה פורענותה עד אל השמים: הוציא יי' את צדקותנו · נזכרנו לפניו לזכו' ובאו צדקו' אבותנו לפניו: הברו · לשון נקיון: השלטים · אשפות שהחצים נתונים בהם: גם זמם יי' · זה ימים רבים: גם עשה · את מזימתו דרך המקרא לדבר שני גמין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון: בא קצך · קץ שלך: אמת בצעך · מדת חמסך לא אמת בצעך מדת סופך כמו כי יבצע: בנפשו · אישמים"מוס בלע"ז: כי אם · לשון באמת: וענו עליך הידד · וירמון עלך בקלהון: מל ותיך אדם · אימלינך משריית עממין ד דסגיאין כחלא: נבער כל אדם · העושה פסל לאלוה: נסכו · לשון מסכה: בעת פקדתם · כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם: ושבט נחלתו · יעקב הנזכר למעלה בראש המקרא: מפן

ומלטו ב' בסיפרא וסימ' נסו מתוך בבל ומלטו · צאו מתוכה עמי ומלטו איש: למכאובה ב' מל' בליש' וסימ' פתאום נפלה בבל ותשבר · כי כל ימיו מכאובים: צדקותינו ג' בקריא' וסימ' הוציא יי' את צדקתינו · וכבגד עדים כל · כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים: להשחיתה ד' וסימ' עתה המבלעדי דישעיה · כי על בבל

נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליהוה גמול הוא משלם לה: כוס זהב בבל ביד יהוה משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים על כן יתהללו גוים: פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא: רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים: הוציא יהוה את צדקתינו באו ונספרה בציון את מעשה יהוה אלהינו: הברו החצים מלאו השלטים העיר יהוה את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה כי נקמת יהוה היא נקמת היכלו: אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים כי גם זמם יהוה גם עשה את אשר דבר אל ישבי בבל: שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך: נשבע יהוה צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הידד: עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים: לקול תתו המון מים בשמים ויעל נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרתיו: נבער כל אדם מדעת הביש כל צרף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם: הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו: לא כאלה חלק יעקוב כי יוצר הכל הוא ושבט נחלתו יהוה צבאות שמו:

עירוקו מגו בבל ושיזיבו גבר נפשיה לא תלקון בחובה ארי עידן פורענותא היא קדם יי גמלא הוא משלם לה: הא ככסא דדהבא דהוא רגיג מכל מניא כן עילאי חובה דבבל בכן פורענות תקיפא עתידא דייתי לה מן קדם יי עתידין דיתרוון מינה רוון כל מלכי עממיא ומכס פורענותא ישתון עממיא על כן ישתגשון עממיא: בתכיף נפלת בבל ואיתברת אילילו עלה סבו שעיף לתבירה מאים תתסי: אסינא ית בבל ולא מיתסיא שבקוהא וניזיל גבר לארעיה ארי קריב לשמיא תברה ומנטל עד שמי שמיא: גלא יי ית זכותנא איתו ונשתעי בציון ית עובדא די עביד יי אלהנא: שנינו גירריא מלו שלטיא אעיר יי ית רוח מלכי מדי ארי על בבל רעותיה לחבלותה ארי פורענותא דיי היא פורענות היכליה: על שורי בבל זקופו אתא אתקיפו מטרתא אקימו נטריא אתקינו חוצניא ארי אף חשיב יי אף עבד ית דמליל על יתבי בבל: דשריא על מיין סגיאין סגיאין בית גנזהא מטא יום תבריך עידן סעורן בישותיך: קיים יי צבאות במימריה אלהן אימלינך משריית עממין סגיאין כחלא וירימון עלך קלהון: אמר אילין דעבד ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה תלא שמיא: לקל מיתניה דיכפת דמיין בשמיא ומסיק ענגין מסיפי ארעא ברקין לזמן מטרא עביד ומפיק רוחין מבית גנזוהי: איטפשו כל עממיא מלמידע חוכמתא בהירת כל קינאי מלמיעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון: למא אינון עובד תולעבא בעידן דאסער עליהון חוביהון ייבדון: לא כאילין חולקיה דיעקב ארי די ברא כולא הוא וישראל חולק שיבטא דאחסנתיה יי צבאות שמיה: מבורר

מזמתו · וישלח האלהים מלאך לירושלם · ובת הנשים יתן לו: אוצרות ד' מלאים בליש' בקריאה וסי' שוכנת על מים רבים · נותן באוצרות תהומות · ויפקדו ביום ההוא · ואוצרה על האוצרות: מסרה אחריתי אוצרות ד' מל' דמל' וסי' נותן באוצרות תהומו' · ויפקדו ביום ההוא · הביאו מעשר הדגן · ודבתריה ואוצרה על אוצרות · וא' אוצרת חס' ו"ו בתרא וסי' שוכנת על מים רבים · ושארה אצרות חסר ו"ו קדמא: כאלה ג' בקריא' וסי' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר · וחברו · שמעתי כאלה רבות: ושבט ח' בקריאה וסימ' כי יוצר הכל הוא · ושבט מצרים יסור: ושבט עברתו יכלה · ושבט לגו כסילים · ושבט לגו חסר לב:

מפץ אתה לי · מפץ שם הכלי שמנפצים בו האבנים וכן ואיש כלי מפצו בידו אלא שזה צרי וזה קמץ והנפוץ הוא השבר עם הפזור כי כשמשברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כלם בזה הענין ואמר האל יתב' כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכו' אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל ואוסיף על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה : ונפצתי · כלם מלרע והוא מורה לעתיד ברוב הנבואה הזאת אספר שנאמרה קודם מלוך נבוכד נצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר : הנני אליך הר המשחית · קרא בבל הר ואם היא בקעה רוצה לומר הר עיר בצורה כמו אם היא יושבת בהר וכן הרות הגלעד רוצה לומר הערים הבצורות וכן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים גם כן משל על המגדלי' הגבוהי' אשר בבבל וכן ת"י ואמגרינך מן תקפא כלומ' אפילך ממקומות החזקי' והגבוהים : וגלגלתיך · ענין גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך : ולא יקחו ממך אבן לפינה ואבן למוסדות · כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מינך מלך למלכו ושלטון לשולטנו : שאו נס · כווי שאיו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה והוא על דרך המליצה כמו ראה ריח בני אמור למלך ולגבירה חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו נס תקעו שופר : קדשו עליה · השמיעו עליה : פקדו · העלו · כי לפי שאמ' בארץ ואמר בגוים לא נאמר כי כנגד מדי אמ' לבד : קדשו · ענין הזמנה : השמיעו עליה · ענין אסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם : ממלכות אררט מני ואשכנז · או באו עם דריוש ותירגם יונתן מלכו' ארע קרדו משרית הורמני והדיב : פקדו עליה · ענין מנוי : טפסר · כמו שר וכן וטפסריך כגוב גובי · כילק סמר · כמו סמר מפחדך בשרי וכן מן הדגוש תסמר שערת בשרי ענין השעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו אריצמנטו ב בלע"ז ויונתן תירגם זמינו עלה עברי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב ופירוש מפנכין ענין דהירה כמו שתרגם גם כן מדהרו' דהרות אביריו מפנוקא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי : ותרעש · ותחול · ענין חיל כיולדה : כי קמה על בבל · אל קמה יחידה ואמר מחשבות יי' רבים רוצה לומר כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום : חדלו · ישבו במצדות · ולא יכלו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להשגב בהם : נשתה גבורתם · שכחה וכן ונשתו מים מהים : היו לנשים · חלשים כמו הנשים : הציתו · המציתים : רץ לקראת רץ ירוץ · היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו גם כן להגיד למלך כי נלכדה עירו : מקצה · כלומר מקצה האחד : והמעברות נתפשו · מעברות המים בכניסת העיר והיו בהם מגדלי' למנוע אויבים אם ירצו להכנס בעיר ולפי באמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברות אין לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו : ואת האגמי' שרפו באש · אגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב האגמא מלבא בעיר וכן הלכוף כאגמון ראשו הוא האגמא ורבי יונה כתב כי אגמים הם המעברים ודמה אותו ללשון הערב שאומר למעברי' אגם : כי כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל · אמר אלהי ישראל כי נקמת ישראל יקח מהם : הדריכה

רשי

מפץ אתה לי · עד הנה העמדתיך לי לשחית ולנפץ את האומו' שגזרתי עליהם גולה : ושלמתי לבבל · אחרי כל זאת שאגמור נקמתי על ידו באומות : קדשו · זמנו : טפסר · לשון חיל : סמר · הריצ"יר בלע"ז כמו תסמר שערת בשרי : ותחול · לשון חלחלה : נשתה · קפצה כמו גיד הנשה שנשה מ ממקומו : כגורן

בריחיה ל' מל' אבר וסבר

מַפֵּץ־אַתָּה לִי כְּלֵי מִלְחָמָה וְנִפַּצְתִּי בְךָ גּוֹיִם וְהִשְׁחַתִּי בְךָ מַמְלָכוֹת׃ כ וְנִפַּצְתִּי בְךָ סוּס וְרֹכְבוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֶכֶב וְרֹכְבוֹ׃ וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִישׁ וְאִשָּׁה וְנִפַּצְתִּי בְךָ זָקֵן וָנָעַר וְנִפַּצְתִּי בְךָ בָּחוּר וּבְתוּלָה׃ וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֹעֶה וְעֶדְרוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִכָּר וְצִמְדּוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ פַּחוֹת וּסְגָנִים׃ וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבֶל וּלְכֹל יוֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים אֵת כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְצִיּוֹן לְעֵינֵיכֶם נְאֻם יְהוָה׃ כח הִנְנִי אֵלֶיךָ הַר הַמַּשְׁחִית נְאֻם־יְהוָה הַמַּשְׁחִית אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ וְגִלְגַּלְתִּיךָ מִן־הַסְּלָעִים וּנְתַתִּיךָ לְהַר שְׂרֵפָה׃ וְלֹא־יִקְחוּ מִמְּךָ אֶבֶן לְפִנָּה וְאֶבֶן לְמוֹסָדוֹת כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה נְאֻם־יְהוָה׃ שְׂאוּ־נֵס בָּאָרֶץ תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגּוֹיִם קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ עָלֶיהָ מַמְלְכוֹת אֲרָרַט מִנִּי וְאַשְׁכְּנָז פִּקְדוּ עָלֶיהָ טִפְסָר הַעֲלוּ־סוּס כְּיֶלֶק סָמָר׃ קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גוֹיִם אֶת־מַלְכֵי מָדַי אֶת־פַּחוֹתֶיהָ וְאֶת־כָּל־סְגָנֶיהָ וְאֵת כָּל־אֶרֶץ מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וַתָּחֹל כִּי קָמָה עַל־בָּבֶל מַחְשְׁבוֹת יְהוָה לָשׂוּם אֶת־אֶרֶץ בָּבֶל לְשַׁמָּה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ ל חָדְלוּ גִבּוֹרֵי בָבֶל לְהִלָּחֵם יָשְׁבוּ בַּמְּצָדוֹת נָשְׁתָה גְבוּרָתָם הָיוּ לְנָשִׁים הִצִּיתוּ מִשְׁכְּנֹתֶיהָ נִשְׁבְּרוּ בְרִיחֶיהָ׃ רָץ לִקְרַאת־רָץ יָרוּץ וּמַגִּיד לִקְרַאת מַגִּיד לְהַגִּיד לְמֶלֶךְ בָּבֶל כִּי־נִלְכְּדָה עִירוֹ מִקָּצֶה׃ וְהַמַּעְבָּרוֹת נִתְפָּשׂוּ וְאֶת־הָאֲגַמִּים שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְאַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה נִבְהָלוּ׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בַּת־בָּבֶל

מְבַדַּר אַתְּ קֳדָמַי כְּרַכָּא דִי בֵיהּ מָנֵי קְרָבָא וַאֲבַדַּר בָּךְ עַמְמִין וַאֲחַבֵּיל בָּךְ מַלְכְוָן׃ וַאֲבַדַּר בָּךְ סוּסְוָן וּרְתִיכֵיהוֹן וַאֲבַדַּר בָּךְ רְתִיכִין וְרִכְבֵיהוֹן׃ וַאֲבַדַּר בָּךְ גְּבַר וְאִתְּתָא וַאֲבַדַּר בָּךְ סַב וְיָנִיק וַאֲבַדַּר בָּךְ עוּלֵימִין וּבְתוּלָן׃ וַאֲבַדַּר בָּךְ רָעֲיָא וְעֶדְרֵיהּ וַאֲבַדַּר בָּךְ אִכָּר וּפַדָּנֵיהּ וַאֲבַדַּר בָּךְ שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין׃ וַאֲשַׁלֵּם לְבָבֶל וּלְכָל יָתְבֵי אַרְעָא כַסְדָּאֵי יַת כָּל בִּישַׁתְהוֹן דַּעֲבָדוּ בְּצִיּוֹן לְעֵינֵיכוֹן אֲמַר יְיָ׃ הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ כְּרַכָּא מְחַבְּלָא אֲמַר יְיָ דִּמְחַבֵּיל יַת כָּל אַרְעָא וַאֲרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וַאֲמַגְרִינָךְ מִן תּוּקְפָּא וְאֶתְּנִינָךְ לִכְרַךְ יְקִידָא׃ וְלָא יִסְבוּן מִינָךְ מְלַךְ לְמַלְכוּ וְשִׁלְטוֹן לְשׁוּלְטָנוּ אֲרֵי צָדוּת עָלַם תְּהֵי אֲמַר יְיָ׃ זְקוּפוּ אָתָא בְּאַרְעָא תְּקָעוּ שׁוֹפָרָא בְּעַמְמַיָּא זַמִּינוּ עֲלַהּ עַמְמַיָּא בַּסָּרוּ עֲלַהּ מַלְכְוָת אַרְעָא קַרְדּוּ מַשְׁרְיַת חוּרְמִינֵי וְהַדְיָב זַמִּינוּ עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא דִּיהוֹן סַלְקִין סוּסְוָתְהוֹן מְפַנְּכִין הָא כְּזַחֲלָא דִּמְצַלְהָב׃ זַמִּינוּ עֲלַהּ עַמְמַיָּא יַת מַלְכֵי מָדַי יַת שִׁלְטוֹנָהָא וְיַת כָּל טוּרְנָהָא וְיַת כָּל אֲרַע שׁוּלְטָנֵיהּ׃ וּתְזוּעַ אַרְעָא וְתִתְמְרַע אֲרֵי קָמָא עַל בָּבֶל מַחְשַׁבְתָּא דַּיְיָ לְשַׁוָּאָה יַת אַרְעָא דְבָבֶל לְצָדוּ מִבְּלִי יָתִיב׃ אִתְמְנִיעוּ גִּיבָּרֵי בָבֶל מִלְּאַגָּחָא קְרָבָא יְתִיבוּ בִּמְצָדָיָא אִתְּבָרַת גְּבוּרְתְהוֹן הֲווֹ חַלִּישִׁין כִּנְשַׁיָּא אִתְדְּלָקָא בִּרְנְיָתָהָא אִתְּבָרוּ עַבְרָהָא׃ רָהִיט לִקְדָמוּת רָהִיט יְרְהוֹט וּמְחַוֵּי לִקְדָמוּת מְחַוֵּי לְחַוָּאָה לְמַלְכָּא דְבָבֶל אֲרֵי אִתְכְּבִישַׁת קַרְתֵּיהּ מִסּוֹפֵיהּ׃ וּמְגִיזָתָא אִתְאַחֲדָא וְיַת אַגְמַיָּא אוֹקִידוּ בְנוּרָא וְגַבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא אִתְבְּהִילוּ׃ אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּנִשְׁתָּא דְבָבֶל

ל' · ג' · ב' · ל' לד"מל · ח' · יד · ל' ומל · ל' · ל' · ל' ומל · יה"א בליש' · ג' מכהון קמצי · ידין פתחי · ל' · ל' וה' ר"פ וכתח · ל' · ל' · ב' בטע' לעיל · ח' · ל' · יד · ל' חס' וג' חס' בליש' · ב' · נ"ט · ב' כל העם · ה' בטע' בכיפ'

הדריכה׳ בא המקור בחירק הה״א ומשפטו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה״א בחירק גנון והציל פסוח והמליט: עד השמידו אותם׳ ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבים: עת הקציר׳ המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן וייתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אף על פי שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר שיבואו וילכדו כל עריה סביב והוא משל הקציר ואחר כך יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומביאין מיטב חילם כל העירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויכלוה כליון חרוץ: אכלנו המממנו׳ אלו החמשה שהם בפסוק כתובים בו״ו וקרויין ביו״ד והכתוב לשון רבים על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל׳ המממני כמו והמם גלגל עגלתו ענינם ענין שבר: הציגני כלי ריק׳ העמידני ריקה כמו כלי ריק וריק שם כאילו אמר כלי ריקות: מלא כריסו מעדני׳ על דרך משל כלומר מלא אוצרו מטובי׳ מלא בקמץ: הדיחני׳ כמו שידיח אדם את הכלי מלא כ שאין בו דבר ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן ענין הפסוק אבר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר: חמסי ושארי׳ שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על ה החללים וכן ודמי וכפל הענין במלות שונות ואדוני אבי ז״ל פירש ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד בו: ואל יושבי כשדים׳ כמו על יושבי ארץ כשדים וכת׳ על יתבי ארעא כשדאי: לכן׳ אומר האל ית׳ לציון ולירושלם שקורא חמס על בבל: הנני רב את ריבך׳ והחרבתי את ימה׳ משל על טובה הרב כמימי הים: והיתה׳ ושרקה׳ שישרוק עליה כל עובר: יחדו ככפירים ישאגו׳ אפשר לפרשו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי הלוכדים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו הישאג אריה ביער והדומים להם: נערו׳ כענין שאגו ורז״ל נהגו בזה הלשון על חמור באמרם חמור נוער: כגורי׳ בחולם: בחמם׳ בלילה שנלכדה בבל עשה בלשצר משתה גדול כמו שכתו׳ בספר דניאל ויצאה היד הכותבת בקיר ההיכל כמו שכתוב וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת חמימותם במשתה אשית ברע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשצר מלכא שגיא מתבהל וזיווהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: והשכרתים׳ למען יעלזו׳ אשכיר אותם בתוך המשתה שישנו שינת עולם כי שאר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אחר כך מיינם אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי בית המקדש וישנו שינת עולם ולא יקיצו כאם יי׳ שימותו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ור׳ יונה פירש למען יעלזו יתחוללו ויערפו מלשון ערבי עלו אלמות ועדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתה ונראה שישחקו וכן פירשו מזה כי רעתיכי אז תעלזי ות״ת הפסוק כן איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר יי׳: אורידם׳ מבואר הוא וכן איך נלכד: ששך׳ פירשוהו שהוא בבל באת״ בש: עלה על בבל הים׳ דרך משל אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסו את הארץ וכן תירגם יונתן סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא: היו׳ וערבה׳ כמו מדבר כמו כארץ ערבה ושוחה וכן במדבר בערבה: ופקדתי על בל בבבל׳ בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זהבו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו: והוצאתי את בלעו מפיו׳ על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו: ולא ינהרו אליו עוד גוים׳ ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים: גם חומת בבל נפלה׳ הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומות בבל הרחבה ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה: צאו׳ מבואר הוא: ופן ירך לבבכם׳ לפיכך אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבא אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכה בשלום ובלשצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השנית וזהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית וזהו ואחריו בשנה השמועה: וחמס

רש״י

כגורן עת הדריכה׳ הרי היא עתה מלאה כגורן בעת שדשו את תבואתה שהיא מליאה חטין: עוד מעט׳ ותתרוקן ותדמ׳ לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית: חמסי ושארי׳ צעקת חמסי ומזונותי אשר אכלו שארי: נערו׳ לשון חמור נוער: בחמם אשית את משתיהם׳ אכוין שיהו משתיהן בעת החום כדי ש שישתכרו: למען יעלזו וישנו׳ וירדמו: שנת עולם׳ שנת עולמית וכן עלתה בם מתוך משתה ושכרות נחרבו ונהרגו ונלכדה העיר כמו שנאמר ב בדניאל בלשאצר אמר בטעם חמרא וגו׳ אשתי חמרא וגו׳ ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא וגו׳ ודריוש מדאה קביל מלכותא: ככרים׳ כבשים כתורין: ששך׳ בבל בגימטריא דאת״ בש: עלה אל בבל הים׳ חיל גדול כמי הים: על בל׳ על ע״ז של בבל: את בלעו׳ שהוספלו כל יושבי הארץ תחתיו: ולא ינהרו׳ ולא יאספו וכן ונהרו אליו כל הגוי׳ כמימי נהרות כולם ההולכים אל הים: בשמועה

חומת כל ספר חומות במ״ג חומת וסי׳ פורא דדמשק נפל

חמסי ב׳ וסימ׳ ותאמר שרי׳ חמסי ושארי על בבל: ונקמתי ג׳ וסימ׳ ויאל שאול את העם׳ ונקמתי דמי עבדי׳ הנני רב את ריבך ונקמתי: שנת ה׳ בליש׳ שינה וסימ׳ בחמם אשית את משתיהם׳ והשכרתי שריה וחכמיה׳ אם אתן שנת לעיני׳ מתוקה שנת העבד׳ בלילה ההוא נדדה שנת המלך: חומת ג׳ בספר׳ וסימ׳ שורא דדמשק נפל׳ ופירושן לעיל בסי׳ מ״ט: ופן ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש׳ רק השמר לך ושמר נפשך מאד׳ השמר לך פן תנקש אחריהם תנינא דפסוק׳ ופן ירך לבבכם ותראו׳ ופן אורש וגנבתי׳ ופן תדרוש לאלהיה׳ לאמר:

כגרן ערת הדריכה עוד מעט ובאה עת־הקציר לה: אכלנו המממנו נבוכד ראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו: חמסי ושארי על־בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל־ישבי כשדים תאמר ירושלם:

לכן כה אמר יהוה הנני רב ארת־ריבך ונקמתי את־נקמתך והחרבתי את־ימה והובשתי ארת־מקורה: והיתה בבל לגלים מעון־תנים שמה ושרקה מאין יושב: יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות: בחמם אשית את־משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת־עולם ולא יקיצו נאם יהוה: אורידם ככרים לטבוח כאילים עם־עתודים: איך נלכדה ששך ותתפש תהלת כל־הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים: עלה על־בבל הים בהמון גליו נכסתה: היו עריה לשמה ארץ ציה וערבה ארץ לא־ישב בהן כל־איש ולא־יעבר בהן בן־אדם: ופקדתי על־בל בבבל והצאתי את־בלעו מפיו ולא־ינהרו אליו עוד גוים גם־חומת בבל נפלה: צאו מתוכה עמי ומלטו איש ארת־נפשו מחרון אף־יהוה: ופן־ירך לבבכם ותיראו

דמיא לאידרא דמטא עידן אדריכותיה עוד ציב חד זעיר וייתון בזוזין עלה: אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני: חטופי ובוזזי על בבל תימר כנישתא דציון וחובת דם זכאי דאתשד בי על יתבי ארעא כסדאי תימר ירושלם: בכן כדנן אמר יי׳ הא אנא דאין ית דיניך ומתפרע ית פורענותיך ואחריב ית ימה ואוביש ית מבועהא: ותהי בבל ליגרין מדור ירודין צדו ואשתממו מבלי יתיב: כחדא כאריון יהמון כבני אריון ירימון קליהון: איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר יי׳: אמסרינון כתורין לקטלא כדיכרין עם גדיין: איכדין איתכבישת בבל ואיתאחדת תושבחת כל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא: סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא באתרגושת גלוהי חפא: הואה קירוהא לצדו ארעא צדיא וחרבא ארעא לא יתיב בה כל אנש ולא יעיבר בה בר אנש: ואסער על דפלחין לביל בבבל ואבין ית נכסוהי מיניה ולא ישתמעון ליה עוד עממיא אף שורי בבל יתרמון: פוקו מגוה עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי׳: ודילמא יזוע לבכון ותידחלון סן

וחמס בארץ · שיבאו חומסים בארץ כשדים : ומושל על מושל · זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובפרס שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ירעו להם אבל ייטיבו וכורש שלח הגלות : לכן · וכל ארצה תבוש · כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכיחו ויסברו : יפלו בתוכה · כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם : ורננו · כאילו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתה : יבא לה השודדים · יבא לה דריוש עם חילו שהם השודדים : גם בבל · נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא היתה סבה לנפול חללי ישראל וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה : גם לבבל · בעבור בבל ועל ידה או פירוש לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפשעי כמו בפשעי : פלטים מחרב · אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכד נצר וגליתם לבבל הלכו מבבל : זכרו מרחוק את יי׳ · זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה · את יי׳ כלומר עבודת יי׳ שבטלה וכן תירגם יונתן ית פולחנא דיי׳ : וירושלם · שחרבה תעלה על לבבכם וצאו מתוך בבל : בשנו · ואמרו בשנו מאז מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו בגלותנו מירושלם : על מקדשי בית יי׳ · הכל בכלל בית יי׳ ומקדשו הדביר וההיכל והאולם כל אחד מקדש : לכן · יאנק חלל · החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה וצעקה : כי תעלה בבל השמים · לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים ובצורי׳ בשמים וכי תבצר ותחזק מרוב עזה שתגביה למרום בנינה לא יועיל לה כי מאתי יבאו שודדים לה ופי׳ מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל : תבצר · ענין חוזק מן גדולות ובצורות וכן לבצר החומה : קול זעק מבבל · זעק׳ שם הצעקה ישמעו מבבל : כי שודד · ואבד ממנה קול גדול · שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם אבד האל ממנה אותו קול : כי בא עליה · על בבל כמו ותראהו את הילד והדומים לו : חתתה קשתותם ג׳ פירשו המפרשים חו״רק החי״ת קוס שורק וכן ופתחו שעריך תמיד ות״י אתבר׳ קשתותיהון והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגוש רוצה לומר כאילו בבל חתתה ושברה קשתותם ברוב חטאתיה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות יי׳ : והשכרתי · מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתים למען יעלזו : נאם המלך יי׳ · כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והו׳ אדון צבאות מעלה וצבאות מטה כן שמו וכן הוא : כה אמר יי׳ צבאות חומות בבל · כל אחת מחומותיה הפנימית והחיצונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בנינה : כי ערער תתערער · ענין שבר והריסה וכן עוררו ארמנותיה ושרשם עור מנחי העי״ן וכפלו פ״א הפעל ולמ״ד הפעל בערער תתערער כמו ותתחלחל המלכה משרש חול :

בדי ריק · כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב ופירוש העמים אשר בבבל אם יגעו להציל עצמם לריק יגעו כי הצלתם תהיה באש כי מה שיחשבו להנצל תבא בהם אש ותשרפם הנה יגיעתם לריק או פירושו או ישרו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו וזה הפירוש נראה לי לפי מה שכתוב בנבואת חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין כפול במלות שונות : ויעפו · לגזרת פעל : באש יצתו · יבערו באש : ויגעו עמים · ב׳ו״ר האתנן לבד והיא מעמדת בגעיא כי הגעיא להסרון הי״וד פ״א הפעל :

הדבר

לנפל ד׳ בקריאה וחס׳ וסימ׳ אל הארץ הזאת לנפל בחרב · גם בבל לנפל · דחה דחיתני לנפל · אם מזרע היהודים מרדכי : כי תעלה בבל כל ר״פ דנביאי׳ כי במ״ד וכי וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפרא סימן מ״ד : כמים ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ והמו גליה׳ כמים רבים · כמים מוגרי׳ במורד · כמים עכרו תזכור : וישנו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בחמם אשית את משתיהם · וישנו שנת עולם · ולא יקיצו נאם המלך · ושכנו במדבר וישנו ביערים :

בשמועה הנשמעת בארץ ובא בשנה השמועה ואחריו בשנה השמועה וחמס בארץ משל על־משל : לכן הנה ימים באים ופקדתי על־פסילי בבל וכל־ארצה תבוש וכל־חלליה יפלו בתוכה : ורננו על־בבל שמים וארץ וכל אשר בהם כי מצפון יבוא־לה השודדים נאם־יהוה : גם־בבל לנפל חללי ישראל גם־לבבל נפלו חללי כל־הארץ : פלטים מחרב הלכו אל־תעמדו זכרו מרחוק את־יהוה וירושלם תעלה על־לבבכם : בשנו כי־שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על־מקדשי בית יהוה : לכן הנה־ימים באים נאם־יהוה ופקדתי על־פסיליה ובכל־ארצה יאנק חלל : כי־תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה נאם־יהוה : קול זעקה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים : כי־שדד יהוה את־בבל ואבד ממנה קול גדול והמו גליהם כמים רבים נתן שאון קולם : כי בא עליה על־בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גמלות יהוה שלם ישלם : והשכרתי שריה וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה וישנו שנת־עולם ולא יקיצו נאם־המלך יהוה צבאות שמו : כה־אמר יהוה צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי־ריק ולאמים בדי־אש ויעפו :

מן קדם בסורתא דתישתמע בארעא ותיתי בשתא בסורתא ובתרוהי בשתא בסורתא ויסגון חטופין בארעא ויקום שלטון על שלטון : בכן הא יומיא אתן ואסער על צילמי בבל וכל ארעא תיחרוב וכל קטילאה יתרמון בגוה : וישבחון על בבל שמיא וארעא וכל די בהון ארי מציפונא ייתון עלה בזוזין אמר יי׳ : אף בבבל אתרמיאו קטילי ישראל אף לבבל יתרמון קטילי כל ארעא : משיזביא מחרבא גלו לא תתעכבון אדכרו מרחיק ית פולחנא דיי׳ וירושלם תיסק על לבכו : בהיתנא ארי שמענא חיסודין חפת אתכנעותא אפנא ארי עלו נוכראין וסאיבו ית בית מקדשא דיי׳ : בכן הא יומיא אתן אמר יי׳ ואסער על צלמהא ובכל ארעא יתרמון קטולא : ארי תיבני בבל בניינין דרמין עד צית שמיא וארי תיכרוך כרכין תקיפין עד רומא מן קדמי ייתון בזוזין עלה אמר יי׳ : קל צווחתא מבבל ותברא רבא מארעא כסדאי : ארי אביז יי׳ ית בבל ואביד מינה משירין סגיאין ויתכנשון עליהון משריית עממין סגיאין וירימון באתרגושת קלהון : ארי אתו עלה על בבל בזוזין ואתאחידו גיברהא איתברא קשתותיהון ארי אלהא מרי גמליא יי׳ שלמא ישלם להון גמוליהון : ואראוי רברבהא וחכימהא ושולטנהא וטורנהא וגיברהא וימותון מותא תניינא דלא ייתון לעלמא דאתי אמר מלכא יי׳ צבאות שמיה : כדנן אמר יי׳ צבאות שורי בבל פתיא אתחמר׳ יתחמרון ותרעהא רמיא בנורא יתוקדון ויהלון עממיא לריקנו ומלכוותא תסוף אישתא וישתלהון :

פתגמא

רשי

בשמועה הנשמעת בארץ · השמועה הזאת של בלשצר שנהרג : ובא בשנה השמועה · באותה שנה עצמה תבוא השמועה שחרבה בבל מש׳יח מן השמים שנ׳ והיתה בבל צבי ממלכו׳ תפארת גאון כשדי׳ כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה : ואחריו · בשנה השניה : השמועה · הטובה לכם כה אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו : ומושל על מושל · דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השנייה כורש הפרסי : גם בבל · היתה לנפול בה חללי ישראל : גם לבבל · יפלו חללי כל ארצה : פליטים מחרב · ישראל שגלו לתוכה שפלטו מחרב נבוזר אדן : כי שמענו חרפה · שהיו כשדים אומרים ומחרפים אותנו לאמר יד אלהינו רמה שהחרבנו את ביתו : יאנק חלל · יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא גונח כשמוציא הרומח היא האנקה : וכי תבצר · לשון מבצר חוזק : מאתי יבואו שודדים לה · מאתי מן השמים הגבוהים ממנה יבאו לה השודדים : נתן שאון קולם · נשמע קול צעקתם : תתערער · לשון חפירה לשון ערו ערו עד היסוד : בדי ריק · בהרבה ריק שיבא עליהם : שר

הדבר ד׳ בטעמ׳ גריש בסי׳ וסי׳ על כל עם יהוד׳ בשנה הרביעית׳ בשנת העשירית לצדקיהו ׳הדב׳ אשר היה אל ירמיהו מאת יי׳ דעליה אחר שלח אותו נבוזר אדן׳ הדב׳ אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה׳ חלוף ולא יקחו ממך כי שממות עולם תהיינה נאם יי׳׳ למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה ס״פ׳ היו עריו לא ישב בהן כל איש ולא יעבור בהן בן אדם׳ ושארא לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם׳קדמ׳ ופקדתי על

הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶת־שְׂרָיָה בֶן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה בְּלֶכְתּוֹ אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּבֶל בִּשְׁנַת הָרְבִעִית לְמָלְכוֹ וּשְׂרָיָה שַׂר מְנוּחָה׃ וַיִּכְתֹּב יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־תָּבוֹא אֶל־בָּבֶל אֶל־סֵפֶר אֶחָד אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַכְּתֻבִים אֶל־בָּבֶל׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־שְׂרָיָה כְּבֹאֲךָ בָבֶל וְרָאִיתָ וְקָרָאתָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וְאָמַרְתָּ יְהוָה אַתָּה דִבַּרְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַכְרִיתוֹ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־בּוֹ יוֹשֵׁב לְמֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה׃ וְהָיָה כְּכַלֹּתְךָ לִקְרֹא אֶת־הַסֵּפֶר הַזֶּה תִּקְשֹׁר עָלָיו אֶבֶן וְהִשְׁלַכְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ פְּרָת׃ וְאָמַרְתָּ כָּכָה תִּשְׁקַע בָּבֶל וְלֹא־תָקוּם מִפְּנֵי הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵבִיא עָלֶיהָ וְיָעֵפוּ עַד־הֵנָּה דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃

בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמִיטַל בַּת־יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוֹיָקִים׃ כִּי עַל־אַף יְהוָה הָיְתָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם וִיהוּדָה עַד־הִשְׁלִיכוֹ אוֹתָם מֵעַל פָּנָיו וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל׃ וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הוּא וְכָל־חֵילוֹ עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב׃ וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר עַד עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ׃ בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא־הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ׃ וַתִּבָּקַע הָעִיר וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה יִבְרְחוּ וַיֵּצְאוּ מֵהָעִיר לַיְלָה דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין־הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂיגוּ אֶת־צִדְקִיָּהוּ בְּעַרְבֹת יְרֵחוֹ וְכָל־חֵילוֹ נָפֹצוּ מֵעָלָיו׃ וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים׃ וַיִּשְׁחַט מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ לְעֵינָיו וְגַם אֶת־כָּל־שָׂרֵי יְהוּדָה שָׁחַט בְּרִבְלָתָה׃

ד׳ בטע׳ בקו׳ פתגמא די פקיד ירמיה נביא ית שריה בר נריה בר מחסיה כד אזל בשליחות צדקיה מלכא שבטא דבית יהודה לבבל בשתא רביעתא למימלכיה ושריה רב תוקרבא׃ וכתב ירמיה ית כל בישתא דעתידא למיתי על בבל על ספרא חד ית כל פתגמיא האילין דכתיבי על בבל׃ ואמר ירמיה לשריה כמיתך לבבל ותחזי ותיקרי ית כל פתגמיא האילין׃ ותימר יי את גזרתא על אתרא הדין לשיצויתיה בדיל דלא למהוי ביה יתיב למאנשא ועד בעירא ארי צדוות עלם תהי׃ ויהי כשיצויתך למיקרי ית סיפרא הדין תקטר ביה אבנא ותרמיניה לגו פרת׃ ותימר כדין תשתקע בבל ולא תקום מן קדם בישתא די אנא מיתי עלה וישתלהו עד הכא נבואת פתגמי ירמיה׃

בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אימיה חמוטל בת ירמיה מלבנה׃ ועבד דביש קדם יי ככל די עבד יהויקים׃ ארי על דארגיז קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכינתיה ומרד צדקיה במלכא דבבל׃ והוה בשתא תשיעיתא למימלכיה בירחא עשיראה בעסרא לירחא אתא נבוכדנצר מלכא דבבל הוא וכל משיריתיה על ירושלם ושרו עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור׃ ועלת קרתא בציירא עד חדא עסרי שנין למלכא צדקיה׃ בירחא רביעאה בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הות מיכל לעמא דארעא׃ ואתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא ערקו ונפקו מן קרתא בליליא באורח תרע בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזלו באורח מישרא׃ ורדפו משירית כסדאי בתר מלכא וארביקו ית צדקיה במישרי ירחו וכל משיריתיה אתבדרא מיניה׃ ואחידו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין׃ ונכיס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלתה לעינוהי ואף ית כל רברבי יהודה נכס ברבלתה׃

רשי

שר מנוחה, רב תקרובתא. על ידו היו רואים את פני המלך המביאים לו תשורה: כי על אף יי׳ היתה, היא גרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהוא תחלת החורבן: דיק, כרקום: יברחו, כמו ברחו: דרך שער בין החומותים, מערה היתה לו מביתו עד ערבו׳ יריחו וכבר פירשתיה בספר הזה: רבלתה, היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים, על שעבר על השבועה: את כל שרי יהודה, סנהדרין שאמר להם אתם התרתם לו את שבועתו: בבית

מסרה

פסילי בבל׳ תנביינא ופקדתי על פסיליה׳ קדמא וכל ארצ׳ תבוש׳ תנביינא ובכל ארצה יאנק חלל׳ ירמיה ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו׳ חבקוק ויגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו: בחד׳ ז׳ רפ׳ בקרי׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וישמע יתרו ויחזק ט״ו בקריא׳ בשמואל א׳ סימן י״ז: העיר ג׳ וסימ׳ וילך האיש מהעיר׳ ואשר הסתרתי פני מהעיר הזא׳׳ ותבקע העי׳ וכל אנשי חמלחמ׳ דסיפרא: לעיניו ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ושרף את הפרה לעיניו את ערה׳ ותלך תמר בית אמנון אחיה׳ ואת בני צדקיה דמלכים׳ וישחט מלך בבל דסיפרא׳ וחברו:

רדק

הדבר׳ בלכתו את צדקיהו׳ כתוב בסדר עולם כי בשנה הרביעית לצדקיהו ירד הוא לבבל להקביל פני מלך בבל ושריה שר מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ולדעת יונתן לא הלך שם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו: בשנת הרביעית׳ דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר וכן בשנת ב׳ למלכו והדומי׳ לו: שר מנוחה׳ שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשוח ולהתענג עמו וי״ת כמו מנחה שר תקרובתא: כבאך׳ בבא וכן ככלותך: אל תוך פרת׳ הנה מצאנו כי נהר פרת גבול ארץ ישראל כמו שכתוב בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל: ולא תקום׳ ולא תתקיים כלומר לא תהיה לה תקומה: ויעפו׳ פי׳ אנשיה שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם: עד הנה דברי ירמיהו׳ לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר שזכר על בבל כמו שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברים לא נבואת ירמיהו שאמי שכתב הספר כתב בסוף הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסוף ספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתו׳ לדעת החכם הרב הגדול ר׳ משה בר מימון ז״ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט תפסק ממנו ולפי דעתו זה אפשר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כשהשלים נבואת בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד: בן עשרים ואחד שנה׳ פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם בארנוה גם בבנינה במלכים פירשנו ענין העמודים ומה שכתו׳ הנה כי חדש דברים הנה שלא פירש שם וענין הרמונים גם כן מבואר שם וכן המחלוקות שבין שתי הפרשיות פירשנו שם ומה שיש לנו לפרש בפרש׳ זו כפרש׳: בבית

בבית הפקדות · בבית האיסורין: בית הגדול · בתי כנסיות שמגדלין בהם תפלה ויש אומרי' בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה מחלוקת האמוראים היא: יתר האמון · כמו ההמון: וליוגבים · חופרין בארץ ורבותי' אמרו כדיתלזון: ואת המכונות · של כיורות: ואת הספים · תירגם יונתן קליא ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר הוא ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף ויש מפרשים הספים לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא כי כן תרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתה על כתפהא וללשון זה נראה שהסיפים אינם ממין כלי זמר אלא הם כדים: ומזמרות · הם כלי זמר: מחתות · שחותין בהן גחלים מעל המזבח: מנקיות · כשפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים כמו ששנינו במנחות: אשר תחת המכונות · לא ידעתי היאך שהרי תחת הים היו ודומה לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות: יסובנו · יקיפנו עוגל היקפו: ועוביו ארבע אצבעות · סביב חללו: נבוב · חלול: ושבכה ורימונים על הכותרת · עשויים כשתי אגנות אחת כדרכה כפויה על פי התחתונה · והעליונ' קרויה שבכה קוי"פא בלע"ז ורמוני' תחובים היו בשרשרו' והשרשרת שני ראשיה קשורין יחד ונתונה על השבכה מלמעלה מקו' שהשבכה קצרה מלמעלה והיא יורדת עד מקו' דבק השבכה והכותרת שהוא הבטן הרחב שבכותרת ושם עומדת והרימונים מכסים את מקום הדבק שתי פיות האגנות המדובקים יחד: תשעים

רדק

בבית הפקדו' · כתיב וקרי בית: עמד לפני מלך בבל · שעמד ופי' נבוזר אדן שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם דבק עם בא לא עם מלך בבל: ומדלות העם · ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלה ומקצתם השאיר: ואת יתר האמון · כמו ההמון כי אותיו' אהו"י מתחלפות וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במסרת קימן בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אנשי בתר עניא אזלא עניותא: העמודים שנים · אע"פ שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורות אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונת לא רוצה לומר אשר תחת הים שזכר ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים וחסרון הזה רבים במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה רוצה לומר כי לא היו שם אחרים לא אותם הכלי' שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן: לנחשתם כל הכלים האלה · בא שכמו קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים להם רבים: קומה העמוד האחד · כתיב קומה כמו המוכרת ואף על פי שהוא סמוך וכן כאיפה שעורים והדומים להם וקרי קומת כמשפטו: ויהיו

ובחדש ה' ר"ף וסימ' יבשה הארץ · ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס · ובחדש החמישי דסוף מלכים · ודסוף סיפרא · ובחדש השביעי מקרא: ואת כל בית ט' וסימ' נמסר במלכי' ב' סימ' כ"ה: וליגבי' ל' והוא חד מן מלין דרישיהו' ול' וסימ' נמסר במס' רבת' בערך ל': בבי' יי' ט"ל וסימ' נמסר במסר' רבתא בערך אדני: כלי

ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויבאהו מלך בבל בבלה ויתנהו בבית הפקדת עד יום מותו: ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם: וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שרף באש: ואת כל חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אשר את רב טבחים: ומדלות העם ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו אל מלך בבל ואת יתר האמון הגלה נבוזראדן רב טבחים: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים: ואת עמודי הנחשת אשר לבית יהוה ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יהוה שברו כשדים וישאו את כל נחשתם בבלה: ואת הסרות ואת היעים ואת המזמרות ואת המזרקת ואת הכפות ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו: ואת הספים ואת המחתות ואת המזרקות ואת הסירות ואת המנרות ואת הכפות ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים: העמודים שנים הים אחד והבקר שנים עשר נחשת אשר תחת המכנות אשר עשה המלך שלמה לבית יהוה לא היה משקל לנחשתם כל הכלים האלה: והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע אצבעות נבוב: וכתרת עליו נחשת וקומת הכתרת האחת חמש אמות ושבכה ורמונים על הכותרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני ורמונים:

וית עיני צדקיה עויר ואסריה בשילשלן דנחש ואובליה מלכא דבבל לבבל ויהביה בבית אסירי עד יום מותיה: ובירחא חמישאה בעשרא לירחא היא שנת תשע עשרי שנין למלכא נבוכדנאצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא קם קדם מלכא דבבל בירושלם: ואוקיד ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא: וית כל שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל משירית כסדאי דעם רב קטוליא: ומחשיכי עמא וית שארא דעמא דאישתארא בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא: ומחשיכי עמא דארעא אשאר נבוזר אדן רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין: וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית כל נחשהון לבבל: וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית מזרקיא וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו: וית קוליא וית מחתיתא וית מזרקיא וית דודיא וית מנרתא וית בזיכיא וית מכילתא דדהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא: עמודיא תרין ימא חד ותורי תרי עסר דנחשא דתחות בסיסיא דעבד מלכא שלמה בבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשהון דכל מניא האילין: ועמודיא תמנא עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתא עסרי אמין מקף לה סחור סחור וסומכיה ארבע אצבעין חליל: וקרונתהון עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון חדא חמש אמין וסריגתא ורימוניא על קרונתהון סחור סחור כולא נחשא וכאילין לעמודא תנינא ורימוניא: והוו

הנחשת ד' וסימ' והעיר שרפו באש · ואת הסירות דסוף מלכי' · וחברו דסוף סיפרא · עשה שלמה את הים: הים אחד ב' וסימ' העמודי' שנים דסוף ירמיה · ואת הים דד"ה: ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס · וחברו דד"ה · ועביו ארבע אצבעות נבוב:

תשעים וששה רוחה / ובסוף המקרא הוא אומר כל הרמונים מאה על השבכה ובספר מלכים הוא אומר והרימונים מאתים טורים ארבע מאות לשתי השבכות אמור מעתה ארבע מאות היו לשתי השבכות על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא שאמור כאן כל הרימוני' מאה על השבכה לטור האחד ומאתי' לשני הטורים הוא שאמור שם והרימוני' מאתים טורים סביב מאתי' לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודי' העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ארבע רימונים מכל טור שאין נראין מבחוץ הוא שאמור כאן ויהיו הרימונים תשעים וששה רוחה כמו לרוח כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ולכך הטעם מלמעלה תחת הרי"ש כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד זו למדתי בפרק שלשים ושתים מדות שאמר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי : כהן המשנה / סגן הכהני' הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול : שומרי הסף / אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות להן : ושבעה אנשים מרואי פני המלך / ובספר מלכים אמר וחמשה אנשים השנים חשובי' ולא חשובי' : המצביא את עם הארץ / יודע מניין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא : בשנת שבע / הוא גלות יכניה ובספר מלכים אמר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמונה שמלך נבוכד נצר היא שנת שבע שכבש את יהויקים לעבד דאמ' מר שנה ראשו' כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים : יהודים שלשת אפים / ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרת אלפים הכתוב הזה פירש יהודים שלשת אפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים אחד אומר עשרת אלפים ואחד אומר שבעת אלפים בא זה ופירש יהודים שלשת אלפים ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרה : בשנת שמונה עשרה / הוא גלות צדקיהו ולמעלה הוא אומר שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר תשע עשר' שמלך שמונה עשרה שכבש את יהויקים : בשנת שלש ועשרים / כתנה נר בידו ושטף יהודים שבסביבו עמון ומואב שבע מאות וארבעים וחמשה כך מפורש בסדר עולם : בעשרים וחמשה לחדש / ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש בעשרים וחמשה מת שוטנו נבוכד נצר ובעשרים וששה נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובעשרים ושבעה מלך ונשא את ראש יהויכין : נשא / כשאו וגדלו / לא מנאו עם שאר המלכים כמו שא את ראש בני ישראל : ארוחתו / נוטל פרס מבית המלך לכל ברכיו : סליק ספר ירמיה

רוחה ב' חד מלעיל וכתיב ה' וחד מלרע וכתי' א' וסימ' ויהיו הרמנים תשעים וששה דסוף סיפרא' באדין דקו כחדא / כתרא מלרע וכתיב א' : ב' פסוקי' מטעי' וסי' אשר הוא פקיד דסוף מלכים / ירמיהו אשר היה פקיד' ואפ"ס היה גבור ציד / מלכים ואת הספר שר הצבא' ירמיה ואת כפר שר הצבא' ואפ"ס וזה פתשגן הנשתוון:

ויהיו הרמנים תשעים וששה רוחה כל הרמנים מאה על השבכה סביב : ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן המשנה ואת שלשת שמרי הסף : ומן העיר לקח סריס אחד אשר היה פקיד על אנשי המלחמה ושבעה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר ואת ספר שר הצבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים בתוך העיר : ויקח אותם נבוזראדן רב טבחים וילך אותם אל מלך בבל רבלתה : ויכה אותם מלך בבל וימתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו : זה העם אשר הגלה נבוכדראצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה : בשנת שמונה עשרה לנבוכדראצר מירושלם נפש שמנה מאות שלשים ושנים : בשנת שלש ועשרים לנבוכדראצר הגלה נבוזראדן רב טבחים יהודים נפש שבע מאות ארבעים וחמשה כל נפש ארבעת אלפים ושש מאות : ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכן מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה לחדש נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכתו את ראש יהויכין מלך יהודה ויצא אתו מבית הכליא : וידבר אתו טבות ויתן את כסאו ממעל לכסא מלכים אשר אתו בבבל : ושנה את בגדי כלאו ואכל לחם לפניו תמיד כל ימי חיו : וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל דבר יום ביומו עד יום מותו כל ימי חייו : חזק

והוו רימוניא תשעין ושיתא בעברתא כל רימוניא מאה על סריגתא סחור סחור : ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא : ומן קרתא דבר גוזא חד דהוה ממנא על גברי עבדי קרבא ושבעא גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא ושיתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בגו קרתא : ודבר יתהון נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת : ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון ברבלה בארעא דחמת ואתגליאו דבית יהודה מעל ארעהון : דין עמא דאגלי נבוכד נצר בשנת שבע יהודאי תלתא אלפין ועסרין ותלתא : בשנת תמני עסרי לנבוכד נצר מירושלם נפשתא תמני מאה תלתין ותרתין : בשנת עסרין ותלת לנבוכד נצר אגלי נבוזר אדן רב קטוליא יהודאי נפשתא שבע מאה ארבעין וחמש כל נפשתא ארבעא אלפין ושית מאה : והוה בתלתין ושבע שנין לגלות יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה בתרי עסר ירחין בעסרין וחמשא לירחא רבי אויל מרודך מלכא דבבל בשנת מלכותיה ית ריש יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה ואפיק יתיה מבית אסירי : ומליל עמיה פתגמין תקנין ויהב ית כורסיה מעיל לכורסי מלכיא די עמיה בבבל : ושני ית לבושי אסוריה ואכל לחמא קדמוהי תדירא כל יומי חיוהי : ושריותיה שריות תדירא מתיהבין ליה מן קדם מלכא דבבל פתגם יום ביומיה עד יום מותיה כל יומי חיוהי :

סכום פסוקי ספר ירמיהו אלף ושלש מאות וששים וחמשה
וסי' אשס"ה וסדרי' שלשים ואחד וחציו ויאמר חנניה :

רדק

ויהיו / תשעים וששה רוחה / מלעיל והה"א נוספת ורוח פי' עבר ופאה כמו לכל רוח אחרה מדד את רוח הצפון והדומים להם ובספר מלכים בבנינה פירשנו הענין : בשנת שבע / פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י"ח ותחלת י"ט כי שם כתוב י"ט : בשנת שלש ועשרים / כתוב בסדר עולם כי אז נתנה נור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל : נפש שבע מאות ארבעים וחמש / והכל ארבעת אלפים ושש מאות בין שלשת החשבונות האלה : בעשרים וחמשה / ובספר מלכים בעשרים ושבעה ושם פירשנו הענין : מלכים / כתוב וקרי המלכים : ושנה / כתוב בה"א ובמלכים ושנא באל"ף : לפניו / פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חייו :

תם ונשלם ספר ירמיה שבח לאל בורא עולם

מסרה

וימתם ה' חס' יו"ד בליש' וסי' בפגעו בו הוא ימתנו / להמתו דהעלו אתו אלי במטה / והנה קמה כל המשפחה / ועשר' אנשי' / ויכה אתם מלך בבל / עוד מצאתי להמתם במדבר גם הוא חס' : שמונה ג' מלאים בנביאים וסימ' ויעבדו את בני ישראל את עגלון / בשנת שמנה עשרה לנבוכד נצר תניינא דפסוק / ומעלות שמונה מעליו / וכל ד"ה דכוו' מל' : מלכתו ג' חס' וסי' יזל מים מדליו / נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת דסוף ירמיה / ותכון מלכתו מאד דשלמה דמלכים : בבבל ח' וסי' נמסר בסיפרא סימ' כ"ט : ושנה ב' חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ושנא את בגדי כלאו דסוף מלכים כתיב א' / וחברו' הדין דסוף סיפרא כתיב ה' ואינון חד מן י"ו זוגין מן ב"ב חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסימ' במסרת דבתא בערך א' : חייו ד' חס' בליש' וסי' נמסר בסוף מלכי' :

חד מן מ״ח מלין דנסבין א׳ במצעו׳ תיבות׳ ולא קרי׳ וסימנהון תאספון לא תוכפון לתת תבן׳ והאכפסוף אשר בקרבו׳ ויאצל וירד יי׳ בענן וידבר׳ משאת כי תשה
וכניהו בן יהוידע כן׳ רפאתי ויצא אל מוצא המי׳ רפאנו את בבל ולא נרפתה׳ ונרפאו ויאמר אלי המים האלה׳ בראדך בעת ההיא שלח דמלכי׳ פארה הנה
ורצאתי ויכלו את הימים׳ ואענה את זרע דוד למען זאת׳ ואעשיר אשר קניהן יהרגון׳ וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך׳ ארבאל יושר ב׳

וזרחה לכם יראי שמי

חד מן י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרינן וסימ׳ רפוא למטה בנימן פלטי׳
אשר על אחריח ואתיקיהא מפו ומפו׳ נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה

ויהי

אתה דבאת כחלל רחב׳ ותדכאנני עד אנה תוגיון׳ מאוס אם תטה אשורי מני׳ מאום ילדים אשר אין בהם׳ בודאם ואשלחה אליו
שתים רעות עשה עמי ב׳ בפסו׳ שאפיך לכן כל אכליך יאכלו׳ השאטו׳ בטרם תגלה רעתך׳ שאטך כי כה אמ׳ יי׳ אלהי׳ יען השאטים ולא יהיה עוד לבית
למה זה תשאל לשמי׳ חטאים ויגידו לשאול לאמור׳ ויאסף לרא מפני׳ חלאמה ויגד לדוד ויאסף את כל יש׳ דשמואל׳ המלאכים והיה לתשובת השנה דשמואל׳

שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק:

לדוד בנו וקח נא לאחיך איפת הקליא חזה׳ אבוא אשר אמר אליהם זאת׳ רצוא
ושציא ביתיא דנא עד יום׳ יפוא ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל

מראות אלהים נטגבו גם נפלאו׳ ולעין נביאיו בנבואה נבראו׳ בהם בעולם רק בעת התקטרו׳ רואות ברוחות בנביאים נבאו׳ מראות יחזקאל מראותם נסתמו׳ וללב נבונים מהבינם נוראו׳

ירחו תמונות יעלו גם ירדו׳ זורות למיניהם אשר לא נמצאו׳ נפלו יכודיהם לאישים חכמו׳ כי גבהו גם עמקו התפלאו׳ סעיפי בנו קמחי לפרסם יפאלו׳ מאלהים לעזרם בם למען נפלאו׃

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זאת המראה אשר פתח בה יחזקאל הנביא ספרו היא מראה סתומה מאד והנני אדבר בה בענין המראה דע כי מראת הנביא בענין לבבו נראות במחשבו כאילו יצורה בבת עינו נדמית לדמיונו כמראות המראה אשר בעתה נבראה ומאחרי הספור לרואה כמצאה ואחרי הקיצו מתרדמת המראה ימצאה במחשבתו כלואה כאילו בעטו יכתבנה או בפיו יקראנה ומחשבתו מעת מחברתו כח המדבר לפעל המחבר תעלה מרומות ותרד תהומות תעשה לה כנפים ותעוף בשמים תשב הרים ותכנס בחדרי חדרים הראה התמונות נפלאות לעתים נקראות לעתים נבראות לפניו כמצאות כאילו לעין החוש נראות מלפני אל אלהי הרוחות הנה פלוחות בלב הנביא מפותחות פעם ברורות לו ונכוחות פעם בהם מחשבותיו פוכחות כמאמר זכריה מה אלה אדוני ומאמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין ואני שמעתי ולא אבין ישמעו דברים נעלמים וקולות עצומים׳ ויחזקאל הנביא ראה מראה סתומה ושמע מנופה עצומה אבל ממנו לא נעלמה שאם כן היה שואל עליה כזכריה ודניאל והמראה הזאת נקראת מרכבה כמו שנ׳ בספר מלכי׳ ומעשה האופני׳ כמעשה אופן המרכבה ואת כעובדי גלגלת מרכבת יקרא וכן נאמר בדברי הימים ולתבנית המרכבה כרובים זהב וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל הנביא בנבואתו גם דוד המלך אביו מסר לו הכל על ידי רוח הקדש כמו שכתוב הכל בכתב מיד יי׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית גם כורות בקירים ואריות שבר בקירות הבית והכלים מענין מרכבת הקדש היו שבה ראה יחזקאל הנביא פני אריה ופני שור והכרובים שבר בהם היו במקום נשר ואדם אשר במרכבה כי הכרובים פניו פני אדם וכנפיו כנפי נשר הנה הכרוב כלל שניהם וכן היו בהם ארבעה אופנים ונקראת מרכבה לפי שנראית על דמות מרכבה בארבע חיות ארבעה אופנים ומרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע בהמות כמו שכתוב ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן רבותינו ז״ל קראו המראה הזאת מרכבה כמו שאמר ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואחר שרבותינו ז״ל הזהירו שלא לדרוש במעשה מרכבה אינני רשאי לכתוב בפירוש הספר הזה מה שעלה בדעתי לפרש במרכבה כי אם אעשה כן אהיה כדורש אותה ברבים כי הפירוש הזה נמסר לכל לומר ספר לפיכך כתבתי פירוש מעשה המרכבה בקונטרס בפני עצמו כמוס עמדי חתום באוצרותי בעבור שלא אמנענו ולהועיל בו כל חכם הראוי לתכור לו סתרי תורה ואשוב מעתה לפרש הספר ולא אפרש בפסוקי המרכבה אלא טעמי המלות מפסוק ואילך עד סוף המרכבה ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת׃

הנה פתח לבנו ה׳ את אוצרו ויאנה לידינו אותו הקונטרס ומי שחננו האל ביה והמשכל ימצא אותו בסוף הספר הזה׃

רדק

ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש׳ החשבון הזה כתב אדוני אבי ז״ל כי לפי פשוטו פירושו שלשי׳ שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמש לגלות יהויכין׳ הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחמש וחמש ליובל׳ וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והילך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שנ׳ בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומ׳ זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן בתלתין שנין לזמן דאשכח

והוה

בתלתין שנין לרשיד **בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש** לזמן דאשכח
חלקיה כהנא רבא סיפרא דאוריתא בבית מקדשא בעזרתא תחות אולמא בפלגות ליליא בתר מעלני סיהרא ביומי יאשיה בר אמון מלך שיבטא דבית יהודה בתמוז בחמשא לירחא

רשי

ויהי בשלשים שנה׳ סתם הנביא דבריו לא פירש שמו מי הוא ולא פירש למניין מה מנה לפיכך הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראו׳ הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למניין מה מנה שנ׳ בחמשה לחדש היא השנה החמישית וגו׳ אין אלה דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד ועוד שמתחילה אמר נבואתו בלשון עצמו ואני בתוך הגולה ואראה מראות אלהים וכן בסוף ואראה והנה רוח סערה וגו׳ ואלו שני מקראו׳ מפסיקין דבריו כאילו אחר מדבר עליו היה היה דבר יי׳ אל יחזקאל ותהי עליו שם יד יי׳׃ ואני

נפתחו ב' וסימ' נפתחו שערי ארצך · נפתחו השמים ואראה: החמישית ה' וסימ' נמסר בסדר קדשי ובירמיה סימ' לו": יחזקאל ב' בקריאה וסימ' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר · והיה יחזקאל לכם למופת · וא' ליחזקאל העשרים דד"ה: ואראה ג' בסיפ' וסימ' וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ·

וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר־כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים: בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין: הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָה: וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה: וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם:

אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּגוֹ בְּנֵי גָלוּתָא עַל נְהַר כְּבָר אִיתְפְּתַחוּ שְׁמַיָּא וַחֲזֵית בְּחֵיזוּ נְבוּאָה דִּשְׁרַת עֲלַי חֵיזוּ יְקָר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ: בַּחֲמִשָּׁא לְיַרְחָא הִיא שַׁתָּא חֲמִישַׁתָּא לְגָלוּת מַלְכָּא יוֹיָכִין: מֶהֱוֵי הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יְחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תָּב תִּנְיָנוּת וְאִיתְמַלִּיל עִמֵּיהּ בִּמְדִינַת אַרְעָא כַּסְדָּאֵי עַל נְהַר כְּבָר וּשְׁרַת עֲלוֹהִי תַּמָּן רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ: וַחֲזֵית וְהָא רוּחַ עַלְעוֹלָא אָתֵי מִן צִיפּוּנָא עֲנָן רַב וְאֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא וְזִיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר וּמִגּוֹ עֲנָנָא וּמִגּוֹ עַלְעוֹלָא כְּעֵין חַשְׁמַלָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא: וּמִגַּוַּהּ דְּמוּת אַרְבַּע בִּירְיָן וְדֵין חֶזְוֵיהוֹן דְּמוּת אֱנָשָׁא לְהֵין: וְאַרְבְּעָא אַפִּין לְחָדָא וְאַרְבַּע אַפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁתַּת עֲסַר אַפִּין לִבְרִיתָא חֲדָא מִנְיַן אַפַּיָּא דְאַרְבַּע בִּירְיָן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָא אַפִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְחָדָא וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁתַּת עֲסַר גַּדְפִּין לְכָל אַפָּא וְאַפָּא שִׁתִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לִבְרִיתָא חֲדָא וַהֲווֹ מִנְיַן גַּדְפַיָּא דְאַרְבַּע בִּירְיָן מָאתָן וְחַמְשִׁין וְשִׁיתָּא אַפִּין וְגַדְפִּין:

וארא חחיות והנה אופן · וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב · וארא כי נטמאה · ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית: מראיהן ד' כתיב נו"ן בקריאה וסי' ומראיהן רע כאשר בתחילה ואיקץ · ומראיהן שפל מן הקיר · וזה מראיהן דמות אדם להנה · מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו:

ואני בתוך הגולה · כלומר חוץ לארץ ישראל: על נהר כבר · שם הנהר: מראות אלהים · על שם שלא היה רואה באספקלריא מאירה קורא אותו מראות אלהים כמין חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאים אדמה: היא השנה החמישית לגלות המלך יהויכין · שהיתה תחילת מחזור השמיטה והיה בתשובה...

...מכינו למדין שעלשים שנה שמנה לתחילת היובל מנה שהיובל האחרון התחיל בתחילת י"ח ליאשיה היא השנה שמצא חלקיהו את הספר וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחילת היובל יאשיהו מלך ל"א שנה צא מהן י"ז שעברו כבר נשתיירו י"ד שנה יהויקים מלך י"א שנה הרי כ"ה ויכניה בנו לא מלך אלא ג' חדשים וגלה ושנה שניבא יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשי' ביובל וכן מצינו בסוף נבואתו שנתן סימן למנין היובל שנאמר ויהי בעשרי' וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש ואמרו רבותינו איזהו שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומ' זו שנת היובל: היה היה דבר יי' · אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שורה בחוצה לארץ אלא ע"י שהיתה עליו תחילה בארץ ושנינו בברייתא דמכילתא בן אדם עמוד על רגליך הוא היה תחילת הספר שאין מוקדם ומאוחר ויש אומרים בן אדם חוד חידה הוא תחלת הספר ואומר אני שאותה נבואה נאמרה לו קודם שגלו שהיא ראויה ליאמר לו בארץ שאין מפורש בה גולה והיא נכרת תחלת שליחותו אליהם ויונתן אף הוא כך תרגם מהוה הוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות דאתמלל עמיה במדינת ארע כשדאי ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין: כל לשון יד האמורה בספר זה ובכל לשון נבואה איננה אלא לשון אנס שהנבואה תוקפתו על כרחו כאדם משתגע דישטרייא בלע"ז: והנה רוח סערה באה מן הצפון · היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך נדמית לרוח סערה וענן: באה מן הצפון · חוזרת היתה מארץ כשדים שהיא בצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נבוכד נצר שלא יאמרו האומו' ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היא שנאמר זה העם לא היה כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה: ונוגה לו · לענן סביביו מבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל לינצל משם: כעין החשמל · חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי המלה מורכבת באמרם מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללן במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות כלומר משבחות ומהללו' את השם ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש ואמר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השניה וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמלה תו' שמ': ומתוכה · של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו ומדרש שדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות אינו מיושב לי על הענין: דמות אדם להנה · יש לתמוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה בעיני לפי שזה אב לכלם קילס הנביא את המרכבה בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו: וארבעה פנים לאחת · לאחת זו לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה וכן לכל חיה וחיה: וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי ששים וארבע כנפים לחיה והוא שתרגם יונתן מאתן וחמשין ושיתא גפין: ... רגל

דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאורייתא עולה לחשבון אחר למה שפירש ארוני אבי ז"ל כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיה הכהן הספר בבית יי' כמה נשארו ממלכותו י"ג שנה כי ל"א שנה מלך י"ג של יאשיהו וי"א של יהויקים הרי כ"ד ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואע"פ שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשי' שנה ליובל והראה האלית' ליחזקאל המראה הזאת שים בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר וכבר החלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשי' ליובל שהיתה שנה חמשית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא אל בבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורי' שהוא סימן צאת העבדים מעבדות לחרות ולהורות כי האל ית' ימלא לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלות: ואני בתוך הגולה · בא הכנוי טרם הידיעה כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד ותחמתו אותו לחם והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון ממנו נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא בתוכם ובאה לו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראות שמספר והולך ומה שאמר מראות אלהים רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל ארזי אל מאפל יה שלהבת יה וי"ת הפסוק כן והוה בתלתין שנין וגו' ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת וכן אומרים המגידים כי כבר הוא פרת ונחלקו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל ר' יודן ורב הונא רבי יודן אומר הוא פרת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו גבים ואינם יוצאים בכברה רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו: בחמשה לחדש · כבר כתבנו טעם השנה החמישית: יויכין · כמו יהויכין וכן יונדב ויהונדב יונתן ויהונתן: היה היה דבר יי' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים · אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשנדבר עמהם בחוצה לארץ לא מדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר ואני הייתי על אובל אולי ואני הייתי על יד הנהר ר' אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה בשדה תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מפני יי' ויש אומרים כי פעם ראשונה אינו מדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שנית מדבר ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם יי' עם יחזקאל וגו' כשעמוד ומה שאמר אל יחזקאל בר בוזי היה לו לומ' אלי וכן ותהי עליו עלי שאר שכן דרך המקרא לפעמים כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל יי' את יפתח ואת שמואל ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו: וארא · ואש מתלקחת · פי' מתלקחת בתוך הענן כמו ואש מתלקחת בתוך הברד: ומתוכה כעין החשמל · ת"י ומגו ענגא מגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא ודעת רז"ל בחשמל שהוא מלאך ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצא אש מחשמל ושרפתו ועוד דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות: ומתוכה · תירגם יונתן חיות בריין: ורגליהם

ורגליהם · ונוצצים · מענין נכון : קלל · ממורט וחק ות"י ומנצצן כעין נחשת מצלהב : וידו אדם · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם כאילו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים ר"ל כעיני יונים : חוברות אשה · כמו ביריעות אשה אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובים ותירגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא גפיהון לא מיתחזרין ב במיזלהין בירייא לקבל אפהא אזלן : ופניהם · מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינו דבקה עם הבאה אחריה ר"ל ופניהם היו כמו שנזכר וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף : ואיש · הרוח · הרצון וכן תירגם יונתן רעוא : ודמות · פירוש דמות עינים כי דמות גופותם כבר אמר : והיא מתהלכת · היא האש וכן תירגם יונתן אשתא מסתלהבא בין ב ביריתא : והחיות רצוא ושוב · מקור שרשו רצה והאל"ף במקום ה"א ויהיה רצה ורוץ בענין אחד וכן ותרץ עמו משרש רצה ענין מרוצה ובזק כמו ברק וכן תירגם יונתן ברקא ובדברי רבותינו ז"ל מאי רצוא ושוב אמ' רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים ור' יהודה אומר בשם רבי שמעון בן פרטא כזה שבוזק גפת בכירה כלומר כמי שמפזר גפת שהיא פסולת הזתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב ע עולה ויורד וזהו פירושו רצוא ושוב ולפי' שהוא ברק ענינו כי הברק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט תשיגנו ה הראות ברוצו ושובו והתכנסו קל מהרה ויונתן תירגם הפסו' כן ובריתא באשתלוחיהון ל למעבד רעות רבונהון דאשרי שכינתיה במרומא וגו' ובקצת נוסחאות באנפא בגימל : וארא החיות · והנה אופן אחד בארץ · פירושו למטה במקום שפל כמו רקמתי בתחתיות ארץ וכתי' : מראה האופני' ומעשיהם כעין תרשיש · תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין תכלת ופי' ומעשיהם בדמיון אבן תרשיש כי הוא אמ' שתי מלות מראיהם ומעשיהם ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולדמיון מעשה כ כתרשיש שהם מקבלים מעשה ופעלה כמוהו : וגביהן

וידי ד' וסימ' וידי משה כבדים · וידי עם הארץ תבהלנה · וידי אדם מתחת · מעשה חרש וידי צורף : ודמות פניה' פני אדם חד מן כ' פסו' דאית בכל חד ד' מלי' דמיי' קדמא קרחי וג' בתראי נסבי' ו' וסי' נמס' במסר' רבתא בערך ו' : ל' אשר ה' בקריא' וסימ' ועתה לך נחה את העם ל' אשר דברתי לך · והתנחלתם את הארץ בגורל

וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל: וִידֵו אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעְתָּם: חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם לֹא־יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ: וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל־הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי־שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאול לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי־נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּן: וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת מִלְמָעְלָה לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ וּשְׁתַּיִם מְכַסּוֹת אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶנָה: וְאִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן: וּדְמוּת הַחַיּוֹת מַרְאֵיהֶם כְּגַחֲלֵי־אֵשׁ בֹּעֲרוֹת כְּמַרְאֵה הַלַּפִּדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת וְנֹגַהּ לָאֵשׁ וּמִן־הָאֵשׁ יוֹצֵא בָרָק: וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק: וָאֵרֶא הַחַיּוֹת וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ אֵצֶל הַחַיּוֹת לְאַרְבַּעַת פָּנָיו: מַרְאֵה הָאוֹפַנִּים וּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעֵין תַּרְשִׁישׁ וּדְמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּן וּמַרְאֵיהֶם וּמַעֲשֵׂיהֶם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן: עַל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן:

וְרִיגְלֵיהוֹן רִיגְלִין כִּיוָנָן וּפַרְסַת רִיגְלֵיהוֹן כְּפַרְסַת רִיגְלִין סַגְלְגְלָן וּמְזִיעַן עַלְמָא בְּמַהְכֵיהֶין וּמְנַצְנְצָן כְּעֵין נְחָשׁ מְצַלְהָב: וִידִין כִּידֵי אֱנָשָׁא עֲבִיד לְהוֹן מִתְּחוֹת גַּפֵּיהוֹן עַל אַרְבַּע סִיטְרֵיהוֹן לְמֵיחֲתֵי בְהֶן גּוּמְרִין דְּאֶישָׁא מִבֵּינֵי כְּרוּבַיָּא מִתְּחוֹת רְקִיעָא וְעַל רֵישֵׁיהוֹן לְמִתַּן עַל חוּפְנֵי סְרַפַיָּא לְמִיזְרַק עַל אֲתַר רַשִׁיעַיָּא לְאַבָדָא חַיָּיבַיָּא עָבְרֵי מֵימְרֵיהּ וְאַפֵּיהוֹן וְגַפֵּיהוֹן שָׁוֵי לְאַרְבַּעְתְּהֶין: מְכַוְּונָן חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא גַּפֵּיהוֹן לָא מִיתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהֶין בִּירְיָיא לָקֳבֵיל אַפֵּהָא אָזְלָן: וּדְמוּת אַפֵּיהוֹן אַפֵּי אֱנָשָׁא וְאַפֵּי אַרְיָא עָבִיד מִימִינָא לְאַרְבַּעְתְּהֶין וְאַפֵּי תוֹרָא עָבִיד מִסְמָלָא לְאַרְבַּעְתְּהֶין וְאַפֵּי נִשְׁרָא לְאַרְבַּעְתְּהֶי: וְאַפֵּיהֶן וְגַפֵּיהֶן פְּרִישִׁין מִלְעֵילָא לַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַוְּונָן חֲדָא וְתַרְתֵּין מְכַסַּן יַת גְּוִיַּתְהֶין: וּבִירְיָא לָקֳבֵיל אַפֵּהָא אָזְלָא לַאֲתַר דְּתֶהֱוֵי תַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלָן לָא מִיתְחַזְרָן בְּמֵיזַלְהֶין: וּדְמוּת בִּירְיָתָא חֶזְוֵיהוֹן כְּגוּמְרִין דְּאֶישָׁא בָּעֲרָן כְּחֵזוּ בְעוּרַיָּא אֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בֵּין בִּירְיָתָא וְזִהוֹרַיָּא לְאֶישָּׁתָא וּמִן אֶשָּׁתָא נָפִיק בַּרְקָא: וּבִרְיָתָא בְּאִשְׁתַּלּוּחֵהֶין לְמֶעְבַּד רְעוּת רִיבּוֹנְהֶן דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בִּמְרוֹמָא עֵילָא מִנְהֶין בְּאַגְפָּא עֵינָא לְמֵיחֱזֵי חָזְרָן וּמַקְפָן וּמְכַסָּן יַת עָלְמָא וְתָיְבָן בִּירְיָתָא חֲדָא וְקַלִּילָן כְּחֵיזוּ בַּרְקָא: וַחֲזֵית בִּירְיָתָא וְהָא גַּלְגַּל חַד מִשְׁתְּוֵי כְּמִלְּרַע לְרוּם שְׁמַיָּא בִּסְטַר בִּירְיָתָא לְאַרְבַּע אַפּוֹהִי: חֵיזוּ גַלְגַּלַּיָּא וְעוֹבָדֵיהוֹן כְּעֵין אֶבֶן טָבָא וּדְמוּת חַד לְאַרְבַּעְתְּהֶין וְחֶזְוֵיהוֹן וְעוֹבָדֵיהֶין כְּמָא דִּיהֱוֵי גַּלְגַּל בְּגוֹ גַלְגַּל: עַל אַרְבְּעָא סִיטְרֵיהֶין בְּמֵזַלְהֶין אָזְלָן לָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהֶין: וגביהן

רגל ישרה · רגלין כיונן מכוונין זה כנגד זה · ד"א ישרה שאין להם קפיצי ארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה ואין צריכין להיו להם קפיצין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכב : רגל עגל · רגל עגול וכן תירגם יונתן רגלין סגלגלין : ונוצצים · מתוך זהרוריתם דומה כאילו יוצאות מהם נצוצות כדאמרינן במסכת יומא אף היא עשתה נברשת של זהב כו' בשעה שחמה זורחת נצוצות יוצאין הימנה וכו' ונוצצים אישטנצל"ונט בלע"ז · כעין · כמו כמראה : נחשת קלל · מזוקק ומאיר ומנחם חברו עם קלוי באש : וידי אדם מתחת כנפיה' · כתרגומו למחת בהון גומרין דאישא וגו' וכן אנו מוצאים בספר זה וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר ב בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים וכן אחריו ו ויראו לכרובים תבנית יד אדם וגו' ידי אדם חותות ואת האש ו ונותנו' לכרוב והכרוב לשליח כדי שיצטננו גחלים מיד ה' יד להקל הפורענות מעל ישרא' : על ארבעת רבעיהם · לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח : ופניהם וכנפיהם לארבעת' · כתרגומו שוה לארבעתהון : חוברות אשה אל אחותה כנפיהם · כנפה של זו פרושה לצד כנפה של זו ל לכאן וכן לכאן עד שחוברות ומגיעות זו לזו וכך הם מכסות פניהם שהכנפים ש פרושות למעלה מן הפנים : לא יסבו בלכתם · אם רוצות ללכת לאיזה רוח ש שירצו אין צריכות ל להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו כ כל אותה הרוח שהם ר רוצים ללכת ילכו : ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה · אולמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסות אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפיהם חוברות לכל אחת כנף חיה זו פרושה לצד כנף חיה זו ושל זו לצד זו והפנים שביניהם מכוסים בהם ודוגמ' לשון מקרא זה יש עוד בפרשה זו וגביהם וגובה להם ויראה להם תיבת וגביהם עומדת בעצמה : ושתי' מכסות · ושתי כנפים האחרות מכסות את גויותיהנה : אל אשר יהיה שמה הרוח · הרצון ללכת : היא מתהלכת בין החיו' · המראה הזאת מתהלכת בכל החיו' : ונוגה לאש · יותר מאש שלנו : ברק · פלגרו"ש בלע"ז : רצוא ושוב כמראה הבזק · פירשו רבותי' רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרת לחזור וליכנס כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע הנטוי למעלה מהן כמו שמפורש בעניין ברתעות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להשיב את ראשן · כמראה הבזק דלאטני"לא בלע"ז וגוון אש שלהם כגוון אש היוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצאה משם כבועה בגוונין : תו' ויש הבזק לשון פיזור כפי שפירשוהו רבותינו כמראה הבזק ר' יהודה אומ' בשם ר' כימון בשם ר' לוי בן פרטא כזה שבוזק גפת בכירה כלומר שמפזר גפת שהוא פסולת הזתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פי' רצוא ושוב ועוד יש בדברים בזק לשון פיזור בזק בהו עפרא והוו חרבי כלומר פזר וכן במסכה בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליק ויש משמ' בזק כמו ברק והוא לשון חפוש עכ"ל תו' : אופן אחד בארץ · ברצפת הרקיע : לארבעת פניו · של כל חיה וחיה האופן יש לו ארבעה פנים רבותינו אמרו זה סנדלפון העומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות אבל לפי הענין הנו למדין שהאופנים ארבעה הם : כעין תרשיש · כגוון אבן טובה ששמה תרשיש קריסט"ל בלע"ז : כאשר יהיה · אופן קבוע בתוך האופן שתי וערב לפי שהן הולכות לכל עבר פניהם לארבע רוחות צריך שיהא האופן מגלגל לארבעת רוחותיו : על ארבעת רבעיהם וגו' · בשביל מעשה האופנים הוצרך לשנותן לומר שאין האופנים מעכבין עליהם שאף הם עשויין לכך : וגביהן

למשפחתיכם · ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא · בבאם הכהנים · ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב : ושוב ג' בקריא' וסימ' וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב · וישלח את הערב ויצא יצוא · והחיות רצוא ושוב : סימן חברות אשה ל' אחותה · ואיש ל' עבר · ובתראה דרבעיהם בלכתן · ושארא בלכתם : לארבעתן ד' וסימ' ופני שור ופני נשר · מראה האופנים ומעשיהם · וגביהן וגבה להם :

ונביהן, תב יס להם: וגובה להם ויראה להם, מאוימים הם לרואה אותם זים פותרין יראה להם במורא עומדים: וגבותם, אילו"ר סור בלע"ז: מלאות עינים סביב, לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם: מעל הארץ, מעל רצפת הרקיע וכן תרגם יונתן מלרע לרום שמיא כלומר בהנשאם מלמטה למעלה: הרוח, הרצון של הבה"ה: שמה הרוח ללכת, אין צריך לומר להם לכו זה לכו שרוחו של הב"ה בחיות ורוח החיה באופנים: בלכתם, החיות: ילכו, האופנים: הקרח הנורא, ת"י גליד חסי' גלא"ה פורט בלע"ז: ישרות, מכוונ': כקול מים רבים: וכול קול כמוך ת"ל כקול שדי כקול המפורש ב בכתובים קול יי' בכח קול יי' שובר ארזים: קול המולה, כקול מחנה קל מלוליהון ד ב רמורן ומברכן קדם רבונוהון כקל משריית מלאכי מרום: בעמדם תרפינה כנפיהם, מלשמוע קול ויונתן תרגם במקמהון מ משתקן גפיהון מן ק קדם דבור דבורו של מקום היוצא ממעל ל לרקיע להשמי' לנביאי' שליחותו כמו שמקיים והולך ויהי קול וגו', ומדרש אגדה בעמדם מלקלס בשביל ישראל שיקלסו תחילה: ויהי קול מעל לרקיע, תרגם יונתן ובזמן דהוה רעות קדמוהי לאשמעא דבורא ל לעבדוהי נביאיא הוה קלא משתמע מעילוי רקיעא דעל רישיהון: תרפינה כנפיה' מאימת הדבור: וארא כעין חשמל, לא נתן רשו' להתבונן במקרא זה: בית לה, ולפנים לה כמראה אש: ואפל על פני, ואשתטחית: ואשמע קול מדבר, ומה דבר ויאמר אלי בן אדם וגו', בן אדם קורא ליחזקאל מתוך שרואה המרכבה ו הילך בין עלייה ו ומשתמש בה כמלאכי' לומ' אין כאן ילוד אשה אלא זה כן הטע"ס מ"ן אחד לר' והכא"הו ולי נראה שלא קראו בן אדם אלא בשביל שלא תהא דעתו רחבה עליו מתוך שהיה גם לבו במראה המרכבה ו ובמלאכות עליונים: את

חשמל קדמ' החשמל תניין חשמל תליתא החשמלה

ז פסוקי' שם שמה וסימ' נמסר בריש סדר ראה: כקול י' בקריא' וסימ' ואשמע את קול כנפיהם ג' בפסוק, וקול כנפי הכרבים משיקות, והנה כבוד אלהי ישראל כקול מרכבות על ראשי ההרים ב' בפסוק, והצב גלתה העלתה, וגויתו כתרשיש ופניו כמראה, כי כקול הסירים תחת הסיר: כעין ט' וסימ' והמן כזרע גד,

וְגַבֵּיהֶן וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּן: וּבְלֶכֶת הַחַיּוֹת יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבְהִנָּשֵׂא הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים: עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים: בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים: וּדְמוּת עַל־רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא נָטוּי עַל־רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה: וְתַחַת הָרָקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶם: וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל־שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם קוֹל הֲמֻלָּה כְּקוֹל מַחֲנֶה בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן: וַיְהִי־קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן: וּמִמַּעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא וְעַל דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה: וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה־אֵשׁ בֵּית־לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה־אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב: כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד־יְהוָה וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר:

וְגַבֵּיהֶן שָׁוַן לְקִבְלָא רְקִיעַ וְרוּמָא לְהֵין וּדְחִילִין אִנּוּן וְגַבֵּיהֶן מְלַן עַיְנִין סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתֵּהֶין: וּבְמֵיזַל בִּירְיָתָא אָזְלִין גַּלְגַּלַיָּא לְקִבְלֵיהוֹן וּבְאִתְּרָמָא בִּירְיָתָא כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין גַּלְגַּלַיָּא: עַל אֲתַר דַּהֲוֵי תַּמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלִין לְתַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל וְגַלְגַּלַיָּא מִתְרְמִין לְקִבְלֵהוֹן אֲרֵי כְּרוּחַ בִּירְיָתָא בְּגַלְגַּלַיָּא: בְּמֵיזַלְהוֹן אָזְלִין וּבְמִקְמַתְהוֹן קַיְמִין וּבְאִתְרָמֵהוֹן כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין גַּלְגַּלַיָּא לְקִבְלֵהוֹן אֲרֵי כְּרוּחַ בִּירְיָתָא בְּגַלְגַּלַיָּא: וּדְמוּת עַל רֵישֵׁי בִּרְיָתָא רְקִיעַ כְּעֵין גְּלִיד חֲסִין מַרְכַן עַל רֵישֵׁיהוֹן מִלְעֵילָא: וּתְחוֹת רְקִיעָא גַּפֵּיהוֹן מְכַוְּנַן חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא לַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵין וְלַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵין יַת גְּוִיָּתְהֶן: וּשְׁמָעִית יַת קַל גַּפֵּיהֶן כְּקַל מַיִן סַגִּיאִין כְּקָלָא מִן קֳדָם שַׁדַּי בְּמֵהַכְהֶין קַל מִילוּלֵיהֶן כַּד מוֹדָן וּמְבָרְכִין יַת רִיבּוֹנֵיהוֹן קַיָּמָא מֶלֶךְ עָלְמַיָּא כְּקַל מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי מְרוֹמָא בְּמִקְמַתְהֶן מַשְׁתְּקַן גַּפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִּי בֵּירָא: וּבִזְמַן דַּהֲוֵי רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי לְאַשְׁמָעָא דִּי בֵּירָא לְעַבְדוֹהִי נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל הֲוֵי קָלָא וּמִשְׁתְּמַע מֵעִילָוֵי רְקִיעָא מִבֵּין כְּרוּבַיָּא מִתְּחוֹת רְקִיעָא דִּי עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּמִקְמַתְהֶן מַשְׁתְּקַן גַּפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִּי בֵּירָא: וּמֵעִילָוֵי רְקִיעָא דִּי עַל רֵישֵׁיהוֹן כְּחֵיזוּ אֲבַן טָבָא דְּמוּת כּוּרְסַיָּא וְעַל דְּמוּת כּוּרְסַיָּא דְּמוּת כְּחֵיזוּ אֱנָשָׁא עֲלוֹהִי מִלְעֵילָא: וַחֲזֵית כְּעֵין חַשְׁמְלָא כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא מִגָּיו לַהּ סְחוֹר סְחוֹר חֵיזוּ יְקַר דְּלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּלְעֵילָא חֵיזוּ יְקַר דְּלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְרַע חֲזֵיתִי כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא וְזֵיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר: כְּחֵיזוּ קַשְׁתָּא דַּהֲוֵי בַעֲנָנָא בְּיוֹמָא דְּמִטְרָא כֵּן חֵיזוּ זֵיהוֹרָא סְחוֹר סְחוֹר הוּא חֵיזוּ דְּמוּת יְקָרָא דַיְיָ וַחֲזֵית וְאִשְׁתְּטָחִית עַל אַפַּי וּשְׁמָעִית קַל דְּמִתְמַלֵּיל: ואמר

ונביהן, מלת ונביהן כפרדת בטעם ופירושה כמו שפי' במלת ופניהם שאינה דבקה עם הבאה אחריה אמר ונביהן כמו שהיו בגב כל אופן אלא שגבהו' היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הדב' יהיה מופלג בכמותו יקרא כפלא ונורא וכן מעם נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם כמו ונביהן אלא שזה מקובץ ב בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומפני כפלו שנה המלה: ובלכת, ת"י ובמיזל ברייתא אזלי' וגו': על אשר יהיה שם הרוח, הרצון כמו שפירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים: ללכת, בשגול באתנחתא וכן ויסוב שמואל ללכת: ודמות, הנורא, פירוש נורא בלבנותו ובזהרו: ותחת, לאים, לכל אחד ואחד: ואשמע כקול שדי, פירוש חזק ותקיף וכן כשוד משדי יבא והיה שדי בצריך או פי' על האל יתברך שנקרא שדי וכן אמר במראה השלישית כקול אל שדי בדברו ורוצה לומר בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ושם א אמר נשמע עד החצר החיצונה שהוא גבול הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול נבואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול: קול המולה, פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת ממדברים רבים כקול מחנה: ויהי קול מעל לרקיע, תרגם יונתן הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא וגו': וממעל, דמות כמראה אדם לא תרגמו יונתן: וארא, בית לה, מבפני' לה ותרגם יונתן הפסוק כן וחזית כעין חשמלא כחיזו אשת' וגו' כבעמוד ובנוסחא אחרת מצאתי דלא אפשר לאסתכלא ביה ולרע: כמראה הקשת, ואפול על פני, ואראה כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה: ואפול על פני, שהשתוממתי לבי על המראה: ואשמע קול מדבר, ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדב' אלי זה היה מלאך שדבר עמו ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורת ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי ת קטנה שבנשיהם גדולה היא כ כיחזקאל בן בוזי ואמרו כי פני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל ועוד אמרו כי שלש הפנים היו בארבעה דגלי' ברגל יהודה פני אריה דכתי' גור אריה יהודה וברגל ראובן פני אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם וברגל אפרים פני שור שנאמר עליו בכור שורו הדר לו וברגל דן פני נשר שנאמר יהי דן נחש עלי דרך ונאמר אפעה ושרף מעופף: ויאמר

וארא והנה רוח סערה, ורגליה' רגל ישרה, מראה האפנים ומעשיהם כעין, ודמות על ראשי החיה רקיע, וארא כעין חשמל כמראה אש, כעין החשמלה, כעין אבן תרשיש, כעין נחשת קלל וקול דבריו דדניאל: סימן קדמא חשמל, תנייכא החשמל, תליתא החשמלה: מדבר ח' בקריא' וסי' יש לא ידי לעשות עמכם, ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו, ויכל משה מדבר אתם ויתן על, ועתה דעי וראי מה תעשי, ותבא בי רוח כאשר דבר אלי, ואשמע מדבר אלי, אהבת רע מטוב, נצור לשונך מרע:

ויאמר אלי בן אדם · פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו לפיכך תרגם יונתן בר אדם לא בר אנשא ואע״פ שתרגם פני אד׳ אפי אנשא לענין הדמיון אמר זה: אותך · כמו אתך בדגש: ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · בשעה שדבר עמי באה בי רוח שחזקה אותי והעמידתני על רגלי: מדבר · מבנין התפעל ומשפטו מתדבר: ויאמר · אל בני ישראל · אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלם על ידי כתב כי הוא היה בבבל ואחר שאמר למטה לך בא אל הגולה נראה כי לאותם שבבבל שלחו: אל גוים המורדים · אף על פי שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקים במעשיהם הרעים אלה עובדים לעבודה זרה של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר או אמ׳ גוים לחלוק השבטים והמשפחות וכן עמים הר יקראו אחריך בנימן בעממיך: והבני׳ קשי פני׳ · ת׳ חציפי אפין וכן גוי עז פנים מי שאין לו בשת פניו עזים וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחנו ; אדם: כה אמר יי׳ · כלומ׳ תאמר להם הנבואה בשמי: והמה אם ישמעו ואם יחדלו · אף על פי שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה ויש ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמחטי: ואתה · כי סרבים · ממאנים וממרים תרגום וימאן וסריב ותרגם ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר במשקל חרמים נגבים וסלונים קוצים וכן סלון ממאיר קוץ כמו קוצים וכוכים הם אתך אף על פי כן אל תירא מהם: אותך · כמו אתך: ואל עקרבים · כמו ועם עקרבים והם קוצים קשים ויונתן תרגם ובגו עממיא דעובדיהון דמין ל לעקרבים פירוש כמו נחש שרף ועקרב: ודברת · כי בית מרי המה פירוש בית מרי המה כמו ואני תפילה שפי׳ איש תפלה: ואתה · אל תהי מרי כבית המרי · הראשון תואר ובא בסגול בטרח׳ כמו בהפסק כי כן מנהג הטרח׳ במקומות: פצה פיך · וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה והוא משל ללמד דברי הנבואה ולזכרם וי״ת ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך: ואראה והנה יד שלוחה אלי · והנה בו מגלת ספר זכר היד

את מדבר אלי · את המתדבר עמי וכבוד הוא לכתוב מדבר כלפי מעלה שהאומ׳ מדבר נשמע כאדם המדבר לחבירו פונה אליו פנים אל פנים והאומר מדבר משמעו שהשכינה מדבר בפני עצמו בכבודו ושלוחיו ישמעו פור״פלאנץ בלע״ז: אל גוים המורדים · שני שבטים קרויין שני גוים: והבנים · לפי שאמר אבותם פשעו בי ואו בניהם קשי פנים: והמה · שמא ישמעו שמא יחדלו מלשמוע כידעתי כי בית מרי הם אנשי קנתורין ג״א שאני יחפץ שידעו לעת פורענות׳ כי נביא היה בתוכם שהוכיחם ולא שמעו: סרבים · לשון מרדות כלומר סרבנים ורונים פתר אותו לשון קוצים ועשרים שמות להם: סלונים · לשון קוצים וכן סלון ממאיר וקוץ מכאיב: ואל עקרבים אתה יושב · העם אשר את׳ מוכיח ילאוך ויקניטוך כאילו אתה יושב על עקרבים ועוקצין אותך מכל צדדיך עקרבים אנליטש״ירם בל׳ ל״א עקרבים ממש וכן ת״י ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב: אל תהי מרי · מליך במליחותי: פצה · פתח וכן פצו עלינו פיה׳: פצה פיך ואכול · משל הוא הטה אזנך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל ל לרעבון: את אשר אני נותן אליך · מה היא הנתינה היא מגילת הספר: והנה וגו׳ · יש דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה כמו השמש יצא על ה הארץ וזרחה לכם ו יראי שמי שמש וגו׳ אל המחנ׳ האחת והכהו: פנים ואחור · מה דהוא מן שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא: קינים · פורענותם של צדיקים בעולם הזה: והגה · מתן שכרן שירננו עליו לעתיד לבא: והי · נהי של רשעים לעולם הבא: ואוכלה ותהי בפי וגו׳ · וקבילתהא והוו פתגמא בפומי כדבש חלי: עמקי

מרי ד׳ וסי׳ לבני מרי ותכל תלנות׳ מעלי · כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · ל תהי מרי כבית המרי פצה פיך · ואמרת אל מרי אל בית ישראל: אכול ה׳ מל׳ וסימ׳ ואשימה לפניך פת לחם · ויאמר לו קום אכול · בן אדם את אשר תמצא אכול ב׳ בו · אכול ושתה יאמר לך:

ב ויאמר אלי בן אדם עמד על רגליך ואדבר אתך: ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מדבר אלי: ויאמר אלי בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה: והבנים קשי פנים וחזקי לב אני שולח אותך אליהם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה: והמה אם ישמעו ואם יחדלו כי בית מרי המה וידעו כי נביא היה בתוכם: ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא כי סרבים וסלונים אותך ואל עקרבים אתה יושב מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה: ודברת את דברי אליהם אם ישמעו ואם יחדלו כי מרי המה: ואתה בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך אל תהי מרי כבית המרי פצה פיך ואכל את אשר אני נתן אליך: ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה והי:

ג ויאמר אלי בן אדם את אשר תמצא אכול אכול את המגלה הזאת ולך דבר אל בית ישראל: ואפתח את פי ויאכלני את המגלה הזאת: ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת אשר אני נתן אליך ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק:

ז׳ כטע׳ בסיפ׳ · ל׳ · ח׳ · ב׳ מ ל · ב׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ מ״ל · ה״ מ״ל בליש׳ יר״ף · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · יר״ תל ליש׳ זכר · ל׳ · ב׳ זקף קמץ · לר בסיפ׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ג׳ ב׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ב׳ בתרי ליש׳ לא״ בטע׳ · ה׳ מ״ל · י״ח · ל׳ חס · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳

ואמר לי בר אדם קום על ריגלך ואמליל עמך: ועלת בי רוחא כד מליל עמי ואקמתני על ריגלי ושמעית ית דמתמליל עמי: ואמר לי בר אדם שלח אנא יתך לות בני ישראל לות עממיא סרבניא דסריבו על מימרי אינון ואבהתהון מרדו במימרי עד כרן יומא הדין: ומתקרן בניא אינון חציפי אפיא ותקיפי לבא אנא שלח יתך לותהון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים: ואינון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמיחטי ארי עם סרבן אינון וידעון די נביא הוה ביניהון: ואת בר אדם לא תדחל מנהון ומפתגמיהון לא תדחל ארי מסרבין ומקשן לקיבלך ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב ומפתגמיהון לא תדחל ומן קדמיהון לא תתבר ארי עם סרבן אינון: ותתנבי ית פתגמי נבואתי להון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי ארי עם סרבן אינון: ואת בר אדם קביל ית די אנא ממליל עמך לא תהי סרבן כעמא סרבנא ארכין נפשך וקביל ית די אנא יהב לך: וחזית והא דמות יד מתושטא לצד לותי והא ביה מגלת ספרא: ופרס יתה קדמי והא כתיבא מאפהא ומאחורהא מן דהוה מן שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא וכתיב בה דאם יעברון בית ישראל על אוריתא ישלטון בהון עממיא ואם יעיברון ית אוריתא יסוף מנהון אילייא ודוונא ותינחתא: ואמר לי בר אדם ית דמתיהיב לך קביל קביל מא דכתיב במגילתא הדא ואזיל ואתנבי על בית ישראל: וארכינית ית נפשי ואחכימני מה דכתיב במגילתא הדא: ואמר לי בר אדם נפשך תסבע ומיעך תמלי אם תקבל מה דכתיב במגילתא הדא די אנא יהיב לך וקבילתהא והוו פיתגמהא בפומי כדבש חלי: ואמר

זכר ונקבה וברוב היא לשון נקבה וכן בלשון זכר יכתוב ידו לי״ : ויפרש · והיא כתובה פנים ואחור · פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור: וכתוב אליה · כמו עליה: קנים והגה והי · כולם לשון נהי ומספד ואלה הקנים היו על ישראל: ויאמר אלי את אשר תמצא אכול · פי׳ אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול: ואפתח את פי · הכל דרך משל כמו שכתבנו ותרגם יונתן וארכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתא הדא: ויאמר אלי · בטנך תאכל · דרך משל שלא יקיא מתוך פיו אלא יאכיל בטנו ותרגם יונתן ית נפשך תסבע: את המגלה · פי׳ מן וכן הם יצאו את העיר כמו מן העיר: ואוכלה · אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה: למתוק · כמו מתוק והלמ״ד מורה על העצם ויספיק זולתה וכן לאמות חמש והדומים להם שכתבנו בספר מכלל רוצה לומר שקבלה ולמדה ברצון טוב ובלב טוב: ויאמר

ויאמר אלי · ודברת בדברי · בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לעוזות שלא יבינו לשונך : כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון · כפל ענין במלות שונות אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריהם כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינם : לא על עמים רבים · ר"ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם : אם לא אליהם · אם לא לשון שבועה וכן אם לא בקים רבים לשמה יהיו אם לא כאשר דמיתי כן היתה כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה כאילו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם נבואתך

עמקי ג' וסימ' את עם נועז · כי לא אל עם עמקי שפה · ודבתריה לא אל עמים · וא' בעמקי שאול קראיה : חזקים ג' וסימ' וילכו בני דן לדרכם · הנה נתתי את פניך חזקים לעמת · חזקים כראי מוצק : לא תירא ח' וסימ' לא תירא מהם זכור תזכור את · וראית סוס ורכב עם רב ממך · ויי' הוא ההולך לפניך הוא

ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם : כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל : לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם אם לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך : ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה : הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם : כשמיר חזק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא תחת מפניהם כי בית מרי המה : ויאמר אלי בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שמע : ולך בא אל הגולה אל בני עמך ודברת אליהם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה אם ישמעו ואם יחדלו : ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יהוה ממקומו : וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעמתם וקול רעש גדול : ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי ויד יהוה עלי חזקה : ואבוא אל הגולה תל אביב הישבים אל נהר כבר ואשר המה יושבים שם ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם :

ואמר לי בר אדם איתא איזיל לות בני ישראל ותתנבי בפתגמי נבואתי להון : ארי לא לות עם עמיקי ממלל ויקירי לישן את שליח לאתנבאה אילהן לות בית ישראל : לא לות עממיא סגיאין תקיפי ממלל ויקירי לישן דלא תשמע פתגמיהון אילו לותהון שלחיתך אינון יקבלון מינך : ובית ישראל לא ייבון לקבלא מינך ארי לית אינון צבן לקבלא למימרי ארי כל בית ישראל חציפי אפין ותקיפי ליבא אינון : הא יהבית ית אפך תקיף כקביל בית אפיהון וית בית עינך חסין כקביל בית עיניהון : כמא דשמירא תקיף מטינרא כן יהבית ית בית עינך חסין כקביל בית אפיהון לא תדחל מנהון ולא תיתבר מן קדמיהון ארי עם סרבן אינון : ואמר לי בר אדם ית כל פתגמי דאמליל עמך קביל בלבך ובאודנך שמע : ואיתא איזיל לות בני גלותא לות בני עמך ותתנבי להון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי : ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכנתיה : וקל גדפי בריתא נקשן חד לחד וקל גלגליא לקבליהון וקל זיע סגי : ורוחא נטלתני ונסיבתני ואזלית במריר בתקוף רוחי ונבואה מן קדם יי עלי תקיפת : ואתית לות בני גלותא לתל אביב דיתבין על נהר כבר ונחית ביניהון ואינון יתבין תמן ויתיבית תמן שבעא יומין שתיק ביניהון :

והוה

רש"י

עמקי שפה · שיהא להם לשון עמוק שאינך מכיר בו : אל בית ישראל · כי אל בית ישראל אני שולחך אשר לשונם כלשונך : אם לא אליהם שלחתיך וגו' · לשון שבועה הוא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא : שמיר · מין תולעת הו' שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו הג"ה ל"א שמיר לשון כלע חזק ובתרגו' ירושלמי הוא תרגום של צור וכן תרגום מצור החלמיש שמיר טינרא וים מפרש' שמיר הברזל החזק כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו כן נקרא הברזל שמיר בשביל חזקו : כה אמר יי' אלהים · הנבואה הזאת לאומרה להם : אם ישמעו · או ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה להם : ותשאני רוח · לאחר שגמר דבריו בא אל הרוח ל לשאתו אל המקום אשר בני הגולה שם : משיקות · לשון נשיקה מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשתן כמו שאמו' למעלה ואשמע את קול כנפיהם : ואלך מר · שהיה קשה בעיני לקטרג את בני עמי : ויד יי' עלי חזקה · אכפו וכחו להוליכני על כרחי : תל אביב · לתל אביב שם מקום : משמים · משתומם ואדם מעותק מלדבר : סופה

ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך · ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי : הנה נתתי את פניך חזקים · שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם : כשמיר חזק מצר · באולם כמו ותקח כפורה צור הברזל : חזק · יקרא שמיר אמר כמו שהברזל חזק מן הצור וחותך אותו כן תשברם אתה ותכלם : כי בית מרי המה וידעתי שיעמדו כנגדך בהוכיחך אותם ויאמר · קח בלבבך ובאזניך שמע · הו"ו כו"ו הן אתה קצפת ונחטא והרומז לו אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ש שמעת : ולך בא אל הגולה · הוא היה במקום אחר ומקו' בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר : הגולה · רוצה לומר בני הגולה או פירושו הכנסת הגולה : ודברת אליהם ואמרת אליהם · כפל ענין במלו' שונו' לחזק הענין רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון ו ותשאני רוח · במראה הנבואה נדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה : ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי' ממקומו · כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקו' שנבואה שהייתי שם והקול היה או' ברו' כבו' יי' ממקומו ר"ל כשסר ממקומו מעל הכפורת מבין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרים כבודו בהיותו ביניהם בסמל הקנאה המקנה וכאילו נתוסף כבודו בסורו מהם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישרא' נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית והחכם הגדול רבי' משה ז"ל פירש ממקומו כפי מעלתו ועכם חלקו במציאות : וקול כנפי החיות · כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובותיה דא לדא נקשן : וקול רעש גדול · והיה הקול רעש גדול ושמיעתו זה הקול פעם א אחרת מורה על מהירו' הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כמו שפי

ישמיד · לא תירא מפניהם דירמיה · לא תירא אתם ולא תחת מפניהם דסיפרא · לא תירא מפחד לילה · לביתה משלג · והיית מוצק לא תירא · וקול כנפי חד מן י"ר"פ מן ג'ג' מלין דנסבין ו' בקריא' וסי' ולכל חית הארץ ולכל ולכל · והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה · וכן תעשה לחמרו וכן וכן · וכל הארץ בוכים וכל וכל · ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי · וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש את אשת רעהו ואיש ואיש · ואל תרא ביום אחיך ואל ואל · ובני אפים ישעי ובני ובני · ושם האיש אלימלך ושם ושם :

למעלה : ורוח נשאתני · במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמרו רוח נשאתני ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה ובואו אל הגולה תל אביב וישבתו שם שבעת ימים משמים ומקץ ז' ימים שב אליו הדבר ויאתו אל הבקעה וכן קח לך לבנה שכב על צדך קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בשנה הששית אני יושב בביתי וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגו' ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיח עד אותו העת כמו שאמר והדבר אל הגולה וגו' : ואלך מר בחמת רוחי · רוצה לומר מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי : ויד יי' עלי חזקה · יד הנבואה : ואבא תל אביב · שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם : אל נהר כבר · כמו על נהר כבר : ואשר · כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר וכאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והשני ויתיבית כמשמעו והקרי כמשמעו ואשב ומה שאמר המה יושבים רוצה לומר ואשב כמו שהיו הגולה יושבים ואשר ענין חזוק ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל וא"ת שתיק :

ויהי

ויהי מקצה שבעת ימים · סוף השבעה ימים · מבואר הוא : בן אדם צופה · כמו הצופה שמזהיר את העם שבא עליהם האויב : והזהרת אותם ממני · כלו׳ בשמי בדברים שמשמעת ממני : באמרי · מדרכו הרשעה · הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה : בעונו ימות · מיתה מופלגת בעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אף על פי כן אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה : ודמו מידך אבקש · כיון שכוונתיך להזהירו כמו שאמר באמרי לרשע כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאילו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו את שמעת בנפשו כי היה שב בהזהרתך לפיכ׳ אבק״ש דמו מידך ואעניש עליו : ואתה · מבואר הוא : ובשוב צדיק · ונתתי מכשול לפניו · המכשול הוא שימות בחטאו ואדוני אבי ז״ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו בעולם הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו ר רוצה לומר לעולם הבא אבל ל לעולם הזה תזכרנה : צדקתו · כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובי׳ קדמוהי כראה שדעתו כדעת רבותינו ז״ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול בסתר אמר ה הקדוש ברוך הו׳ אני אתן מכשול לפניו כלומר אני ממציא לידו ח חטא גלוי לכל כדי שידע הכל כי הוא רשע : ואתה · כי הזהרתו צדיק · הכנוי קודם הידיעה וכן ויש׳נו א״ת טעמו והמתו חיתו לאם והדומי׳ להם : צדיק · מי שהי׳ כבר צדיק : לבלתי חטא · צדיק שלא ישוב מצדקו : חיו יחיה · בוי״ו במקום ה״א למ״ד הפעל : נזהר · בקמץ והוא כפעל עומד : ותהי עלי שם · בתל אביב וכוהו לצאת אל הבקעה והראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו י יושבי׳ שם בני אדם ושנה לו פעם אחר פעם להשגילו ההשגחה ו וההנהגה ועוד כי באות׳ הבקעה שבה נבנתה בבל הראהו האל שם השגחתו בברואים שבלל שם שפתם ובטל שם מחשבת׳ ובאמרו כבבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוט דברי המרכבה : ואקום · מבואר הוא : ותבא בי · מתחילה צוהו להיותו בתוכה שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות כנגר בתוך ביתו ולא יבא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדבר עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה : ואתה · הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם · כאילו אסרוהו בעבותי׳ שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכם : ולשונך · כאילו דבוקה למוכך אל חכך ותהיה נאלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם : ובדברי אותך · ככלותי לדבר אתך אפתח את פיך כלומ׳ אתן לך רשות לדבר להם : השומע ישמע והחדל יחדל · וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי ה המראה אשר ראיתי ואחז״ל פירש זה על מה שאמר בבא אליו הפליט ויד יי׳ היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו׳ : ואתה בן אדם קח לך לבנה · למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבונים בלבני׳ הערים או באבנים תהיה הלבנה משל בזה והלבנה כחה לחקק בה יותר מהאבן ויונתן תרגם לבנה אבנא :

ובשוב ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול · בשוב צדיק דככל התועבות · ובשוב רשע מרשעתו וחברו · וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי : חיו ד׳ כתיב ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ואתה כי הזהרתו צדיק · ויראה וישב · חבול ישיב רשע · ושלאחריו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה : עבותים ג׳ מלאים בקריא׳ וסימ׳

ויהי מקצה שבעת ימים ○ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני : באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש : ואתה כי־הזהרת רשע ולא־שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את־נפשך הצלת : ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו בחטאתו ימות ולא תזכרן צדקתו אשר עשה ודמו מידך אבקש : ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא־חטא חיו יחיה כי נזהר ואתה את־נפשך הצלת :

ותהי עלי שם יד־יהוה ויאמר אלי קום צא אל־הבקעה ושם אדבר אותך : ואקום ואצא אל־הבקעה והנה־שם כבוד־יהוה עמד ככבוד אשר ראיתי על־נהר־כבר ואפל על־פני : ותבא־בי רוח ותעמדני על־רגלי וידבר אתי ויאמר אלי בא הסגר בתוך ביתך : ואתה בן־אדם הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם : ולשונך אדביק אל־חכך ונאלמת ולא־תהיה להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה : ובדברי אותך אפתח את־פיך ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה השמע ישמע והחדל יחדל כי בית מרי המה :

ואתה בן־אדם קח־לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את־ירושלם :

והוה מסוף שבעא יומין והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהיר יתהון מלמחטי קדמי : כד אמרית לרשיעא מימת תמות ולא אזהרתוהי ולא מלילתא לאזהרא רשיעא מאורחיה דרשעא לקיימותיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע : ואת ארי אזהרתא רשיעא ולא תב מחוביה ומאורחיה דרישעא הוא בחוביה ימות ואת ית נפשך שיזבתא : וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר ואתן תקלת חובין קדמוהי הוא ימות ארי לא אזהרתוהי בחוביה ימות ולא אידכרן זכותיה דעבד ודמיה מן ידך אתבע : ואת ארי אזהרת לצדיקא בדיל דלא למחטי צדיקא והוא לא חטי מיחי ייחי ארי איזדהר ואת ית נפשך שיזבתא :

ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי קום פוק לבקעתא ותמן אמליל עימך : וקמית ונפקית לבקעתא והא תמן יקרא דיי שריא כיקרא דחזיתי על נהר כבר ואשתטחית על אפי : ועלת בי רוחא ואקימתני על ריגלי ומליל עימי ואמר עול איטמר בגו ביתך : ואת בר אדם הא גזרי פתגמי פומי עלך כאיסור גרילן דאסרין בהין ולא תיפוק ביניהון : ולישנך ארביק לחכך ותשתוק ולא תהי להון לגבר מוכח ארי עם סרבן אינון : ובמללותי עימך ארכין ית נפשך ותימר להון כדנן אמר יי אלהים דמקביל יקביל אולפן ודי יתמנע יתמנע מלמחטי ארי עם סרבן אינון : ואת בר אדם סב לך אבנא ותתן יתה קדמך ותצור עלה קרתא ית ירושלם :

רש״י

צופה נתתיך · למה את׳ שותק הלא כצופה שמעמידי׳ על המגדלים לראו׳ אם יבאו גייסות לעיר יתקע בשופר ל להזהיר את העם ש שיכנסו ויתחזקו כן נתתיך להזהיר להשמ׳ מן הפורענות שלא א אביאנו עליהם : ונתתי מכשול לפניו · כשהוא עושה דבריו בהצנע ומראה עצמו כצדיק אני נותן עבירה ת מפורסמת לפניו כדי לגלו׳ מעשיו ושאביא רעה עליו לא יהרהרו אחרי : ולא תזכרנה צדקותיו · פרשו רבותינו בתוהא על הראשונות שמתחרט על הצדקות הראשונו׳ מעשה : והנה שם כבוד יי׳ עומד · הקדו׳ על ידו לילך שם מדת ענוה יתירה מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן התלמי׳ ממתין לרב וכאן הרב ממתין ל לתלמיד : הסגר בתוך ביתך · להראות שאינם ראויין לתוכחה : הנה נתנו אליך עבותי׳ · הוי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים וכן תרגם יונתן הא גזרי׳ פתגמי עלך כאיסור גילרין וגו׳ : ובדברי אותך · כשאחפוץ לדב׳ אתך לשלחם אליהם : ואמרת אליהם כה אמר יי׳ אלהים · את כל דברי שליחותי : השומע ישמע · אין זה מן השליחות אלא רוח ה הקודש אמר לנביא אתה אמור אליהם ש שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל כי ידעתי כי לא כלם י ישמעו כי בית מרי המה : לבנה · טויל״ה בלע״ז ויש מהם שהם גדולו׳ :

חנה נתנו עליך עבותים · והנה נתתי עליך עבותים · ויתן את צמרתו : ישמע ב׳ קמצין וסימ׳ פן יראה בעיניו ובאזניו · השמע ישמע והחדל :

דייק׳ מגדל בלע״ז שמשליכין בו אבנים לעיר: סוללה׳ שופך עפר וסוללו ושובטו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר ולירות בחצים סוללה באשטיין בלע״ז: ושים עליה כרים׳ תרגם יונתן איפרורון והם כפרים שמושיב חיילותיו ויושבים באהלי׳ לרוחות העיר שלא יהא אדם יוצא ובא ופי׳ כרים שרים ממוני׳ על הצבא זה שומר לרוח זו וזה לרוח זו: קיר ברזל׳ דוגמת לחומות העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר: אות היא׳ שכך תבא ירושלם במצור: על צדך השמאלי׳ לסבול צער ויסורין מניין ימים כמניין שנים אשר ה הקיפותי רוחי על ש שהכעיסו לפני ותכפר על עונ׳ אחרי אם קשה בעיניך הפורענו׳ שאני אומר להביא עליהם נתתי לך את שני עונם וגו׳ הקילותי עליך ל לקבל את צער שסבלתי אני למניין שני שחטאו לפני הפכתים לך ל למניין ימים׳ ל״א שני כמו שנים וכן תרגם יונתן ואנא יהבית לך על חד תרין בחוביהו: שלש מאות ותשעים יום׳ שנינו בסדר עולם מלמד שחטאו ישראל שלש מאות ותשעי׳ שנה משנכנסו לארץ עד ש שגלו ממנה עשרת ה השבטים ואתה מוצא מהם מפורשי׳ מאתים וארבעי׳ ושלש משמלך ירבע׳ עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים ק״ז שנים ואחר סתומים אלו השכ״ז שנים שמצאתי בתשובות רב יוסף ריש מתיבתא שחטאו י׳ השבטי׳ מימות יהושע עד שהגלם סנחריב משמרו׳ חשוב בימי השופטי׳ ח׳ שני ביד כושן י״ח ביד עגלון כ׳ ביד סיסרא ז׳ ביד מדי׳ י״ח ביד בני עמון מ׳ ביד פלשתי׳ הרי ק״א מן מיכה עד שנשבה הארון בימי עלי מ׳ הרי קכ״א חשוב לירבע׳ בן נבט כ״ב נדב בנו ב׳ בעשא כ״ד אלה בנו ב׳ עמרי י״ב אחאב כ״ב אחזיה בנו ב׳ ויהורם אחיו י״ב ויהוא כ״ח יהואחז י״ז יהואש בנו ט״ז וירבעם בנו מ״א הרי ש״ן שנה ומנחם בן גדי י׳ פקחיה בנו ב׳ ופקח בן רמליהו כ׳ והושע בן אלה ט׳ שנים הרי שפ״א ושנה אחרונה להושע אינה מן המנין לפי ששנת ט׳ להושע נלכדה שמרון ולא היה חשבון המלכו׳ להושע אלא ח׳ שני׳ הרי שפ״ב שני׳ שחטאו מלכי יהודה אחר גלות סנחריב עד שנאמרה פרשה זו ליחזקאל מפורשים למטה ולא הוצרכתי לפרשה: עון בית יהודה מ׳ יום׳ מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלם ארבעי׳ שנה כב של מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך עשרים ושתים ושתים דאמון וי״א דיהויקים ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כלם ארבע מאות ושלשים ואחר הנבואה הזאת שהן שש שנים הרי שמנה יובלות ושלשים ושש שנה בשמנה יובלות שמונה שבועי שמיטות הרי חמשים ושש שנות שמיטה ושמונה שנות יובל הרי ששים וארבע ובשלשים ושש שנה יש חמש שנות שמטה הרי ס״ט שמיטו׳ ושנת היובל האחרון נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו מתוכה הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטום ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב בסוף דברי הימי׳ למלאת דבר יי׳ בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה: בדרך השמאלי׳ לשמרון: בדרך הימני׳ ליהודה לפי שיהודה בדרומה של ארץ ישראל כמה שנאמר ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך ואף בספר יהושע תחום נגב שבט יהודה כל נגב הדרומי: ואל מצור ירושלם׳ אשר חקות על הלבינה תשים פניך כשתשכב על צדך השמאלי תהי הלבינה לנגדך וכן בשכבך על הימיני: וזרועך׳ תהא חשופה לנגדה כאדם הנלחם הוא אות לגבורי נכר הנלחם בה חשופה כמו גלויה: נתתי

ישים ט׳ וסימ׳ בסדר בשלח: מחבת ג׳ וסי׳ על מחבת בשמן תעשה׳ וכל נעשה במרחשת׳ מחבת ברזל ונתת אתה: ואני נתתי לך ב׳ וסימ׳ ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך׳ ואני נתתי לך את שני עונם: זרעך ד׳ חס׳ בליש׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וגדעתי את זרעך ואת זרע׳ הכל היום יחרוש החורש לזרוע׳ וזרעך

וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָיֵק וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מַחֲנוֹת וְשִׂים עָלֶיהָ כָרִים סָבִיב: וְאַתָּה קַח לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וַהֲכִינֹתָה אֶת פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה שְׁכַב עַל צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת עֲוֺן בֵּית יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת עֲוֺנָם: וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ אֶת שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר יָמִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְכִלִּיתָ אֶת אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל צִדְּךָ הַיְמָנִי שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת עֲוֺן בֵּית יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה נְתַתִּיו לָךְ: וְאֶל מְצוֹר יְרוּשָׁלִַם תָּכִין פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ:

וְתִתֵּין עֲלַהּ בְּצִיַר וְתִבְנֵי עֲלַהּ כַּרְקוֹם וְתִצְבּוֹר עֲלַהּ מְלִיתָא וְתַשְׁרֵי עֲלַהּ מַשְׁרְיָן וּמַנֵּי עֲלַהּ אִיפְרוּרְוָן סְחוֹר סְחוֹר: וְאַתְּ סַב לָךְ מַסְרֵית בַּרְזֶל וְתִתֵּן יָתַהּ כּוֹתֶל בַּרְזֶל בֵּינָךְ וּבֵין קַרְתָּא וְתַתְקִין יַת אַפָּךְ לַהּ וּתְהֵי בְּצִיָרָא וּתְצוּר עֲלַהּ אָת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל: וְאַתְּ שְׁכוּב עַל סִטְרָךְ דִּסְמָלָא וּתְשַׁוֵי יַת חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי מִנְיַן יוֹמַיָא דְתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי תְּקַבֵּיל יַת חוֹבֵיהוֹן: וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ עַל חַד תְּרֵין כְּחוֹבֵיהוֹן לְמִנְיַן יוֹמַיָא תְּלַת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין וּתְקַבֵּיל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל: וְתַשְׁלִים יַת אִלֵין וְתִשְׁכּוּב עַל סִטְרָךְ דִּימִינָא תִּנְיָנוּת וּתְקַבֵּיל יַת חוֹבֵי בֵית יְהוּדָה אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא יְהַבִיתְנוּן לָךְ: וּלְצִיַר יְרוּשְׁלֵם תַּתְקִין אַפָּךְ וּדְרָעָךְ תַּתְקִיף וְתִתְנַבֵּי עֲלַהּ: והא

חשופה׳ ולא בזרוע גדולה ובעם רב׳ וכל אורית׳ דכוו׳ חס׳ במ״ג בליש׳ בקרי׳ וסי׳ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים׳ במסות באתות ובמופתים ובמלחמה׳ וטרף זרוע אף קדקד: לישנא אחרינא וזרעך ה׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ בסדר עקב:

ונתת׳ ובנית עליה דיק׳ מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה: ושפכת עליה סוללה כתרגומו ותכבר עלה מליתא והוא ששופכים עפר בחפירו׳ שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או להלחם: ושים עליה כרים סביב׳ שגדים ושרי חיילות ואדוני אבי ז״ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרי׳ והרומי׳ לו יהוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: ואתה׳ מחבת ברזל׳ מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פ פשוטה יותר מפרור ואחר כלי ברזל לדמותה לקיר וענין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורי׳ וכעורים כמו שדמה אות׳ לראשי׳ השחורי׳ והם רחוקים מהלבין והם מ מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית וענין והכינות את פניך אליה כי פני יי׳ אליהם אם ישובו אליו או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא ומה שאמ׳ וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה: אות היא׳ כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה: ואתה שכב׳ עוד זה שיעשה אות אחר להם: שכב על צדך השמאלי׳ לפי שרוב שכיבת האדם היא על צדו ה השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם ה הרוב וצוה לו שישכב עליו ש״צ יום כי כן היו שני עונם ורש״י ז״ל פירש לפי ששמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על ש שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל ופירוש תשא את עונם תסבול עונם כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השנים שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואף על פי שארכו הימים הכל היה במראה הנבואה ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה ורובם מצאנו בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני יי׳ היו משועבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון ק״א שנים ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני יי׳ והיו בשיעבוד מלכי האומות תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשי׳ ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרי׳ של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני יי׳ כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים כי אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם יי׳ חסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמנה עשר׳ שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות ובין ימים שבין שמשון לעלי שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת״י את שני עונם על חד תרין בחוביהון: וכלית את אלה׳ רוצה לומר כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהוד׳ לעשות הרע בעיני יי׳ כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני יי׳ ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שכ׳ עליו אשר עשה האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגו׳ ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועמד ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש וסמך זה לפסוק ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכים ולפי זה הפי׳ נחשב עשרים ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקים וצדקיהו ואע״פ שמלכו בין שניהם עשרים ושתים לא נחשב הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי דעתי כי הארבעים שנה נחשבו׳ כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה האל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו וליהויקים תלה בחטאות מנשה כמו שאמר ביהויקים אך על פי יי׳ היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה יי׳ לסלוח וכן אמר בצדקיהו כי על אף יי׳ היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה: הימיני׳ כתוב הימני קרי׳: ואל מצור ירושלם תכין פניך׳ אמר לו כי בשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה ירושלם והמצור: וזרועך חשופה׳ מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף יי׳ את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך תתקף: ונבאת עליה׳ בעוד שתצור עליה תנבא עליה ותאמר לה דברי מוסר ושתהיה נכבשת אם לא תשוב:

והנה

רדק

והנה נתתי, כאילו נתתי לך עבותים שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים ומלת מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי האחד מצור שמרון והאחד מצור ירושלם ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמטות והיובלות ותמצא בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל בגלות שבעים שנה כמו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע' שמטות בשלש מאות וחמשים שנה יש חמשים שמטות כשאתרו לך מן הארבע מאות ושלשים שמנים שנה בחמשים שנה שבע שמטות הרי הם חמשים ושבע שמטות נשארו שלשים שנה שבהם ארבעה שמטות ועוד שתי שנים הרי לך ששים ואחד שמטות ובארב' מאות שנה שמנה יובלים הם ששים ותשעה שמטו' שבטלו והשמטה האחת לתלאת שבעים תחשוב שתי שנים שנשארו לנו משלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שם שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפילו אם רצו: ואתה קח לך חטין, בנו"ן כמו במ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים את קול הרנין כמו הרנים והדומי' לו כזה לו גם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים לאכלו לא יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אד' מהם לחם אלא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלע"ז מ"ליו וכסמי' ברגם בסמ"ך והוא שקורין בלע"ז ס"גלא: בכלי אחד, כלומר שתערבם כולם והכל במראה הכבואה: אשר אתה שוכב על צדך, ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר או אמר על דרך סתם לכלול שניהם וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימינו גם כן ארבעים יום כזה שיאכלנו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב: ומאכלך, במשקול. בחולם בשקל מזמור וזה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום אלא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם: ומים במשורה תשתה, אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ואותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמי' אלא מעט מעט ישתה אות' לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון מים בירושלם כל ימי המצור שהיה משנת תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר: ועוגת שעורים תאכלנה, חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וזולתה רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המינים קשה לאוכלה ולא אמר כעוגת חטים כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורב כעוגת חטים לבדם: והיא בגללי צואת האדם, מלת והיא מורה על פירושנו כי עוגת שעורים היא דמיון כי אילו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת ושמכה לשעורים לומר שרובה שעורים היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפירוש שפי' עוגת שעורים שתהא עריבתה כעריבת עוגת שעורים שאינה כמה לא היה לו לומר תאכלנה ולא תעשנה: תעוגנה לעיניהם, תעוגנה הכטים וי"א כי הנו"ן והא לפעלה והיתה הנו"ן ראויה להדגש פי' אתה בעצמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תחררינה רוצה לומר תאפנה על הגחלים כי לפי' מקראת העוגה חררה וענין תעגנה תעשה החררה והמעשה לעוגה היא אפיתה ואמר לו שיאפה אותה בגללי צואת האדם ומקראת הכואה היבשה בגלל לפי שהיא מתגלגלת ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ופירוש לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם: ויאמר יי', את לחמם טמא, כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות: ואומר, הנה נפשי לא מטמאה, לא נפשי ולא גופי אינם מטומאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא וזהו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה: מנעורי, אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס ורז"ל פירשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומא' בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם פי' בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות כוס כמו ככוס תרגום שחוט כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל: ולא בא בפי בשר פגול, שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה: ויאמר אלי, צפועי, כתיב בוי"ו וקרי צפיעי ביו"ד והאותיות אהו"י מתחלפות וצפיעי הבקר פירוש גללי הבקר וצפיעי כמו צואות ענין יציאה היא וכן הצאצאים והצפיעות וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם: ויאמר, מטה לחם, משען כמו שהמטה משען האדם וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל ושיתה מימיו במשורה כי אות היה לבני ישראל: ובדאגה, שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים: ובשממון, בתמהון לבב: למען, עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים: ונשמו איש ואחיו, כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו: ונמקו, ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונם שיהיו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה:

ואתה

במשקול ה' מל בליש' וסימ' או ככר כסף תשקול, במשקול עשרים שקל, לו שקול ישקל כעסי, ועשרת אלפי' ככר כסף אשקול, ואשקולה להם את הכסף: אשקול על ידי עשי המלאכה, על גנזי המלך, הד"ין תר"ין בתרא"ין דאינון אשקול על ידי עשי המלאכה על גנזי א"ת ד"לא מסרי יתהון:

וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוּרֶךָ׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתָּה שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ׃ וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם מֵעֵת עַד־עֵת תֹּאכְלֶנּוּ׃ וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִשְׁתֶּה שִׁשִּׁית הַהִין מֵעֵת עַד־עֵת תִּשְׁתֶּה׃ וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה וְהִיא בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָה לְעֵינֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה כָּכָה יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־לַחְמָם טָמֵא בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר אַדִּיחֵם שָׁם׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא־אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד־עַתָּה וְלֹא־בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת־צְפוּעֵי הַבָּקָר תַּחַת גֶּלְלֵי הָאָדָם וְעָשִׂיתָ אֶת־לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה־לֶחֶם בִּירוּשָׁלַםִ וְאָכְלוּ־לֶחֶם בְּמִשְׁקָל וּבִדְאָגָה וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ׃ לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֹנָם׃

והא גזרית פתגמי עלך כאיסור גרילן ולא תתהפיך מסטרך לסטרך עד אשלמותך יומי צירך: ואת סב לך חיטין וסעורין ופולא וטלופחין ודוחן וכונתין ותתן יתהון במנא חד ותעביד יתהון לך למיכל מניין יומיא דאת שכיב על סטרך תלת מאה ותשעין יומין תיכלינה: ומיכלך דתיכלינה במתקל עסרין פילם ליום מעידן עד עידן תיכלינה: ומיא במכילא תשתי חד מן שתא בהינא מעידן עד עידן תשתי: וחררא דלחים שעורין תיכלינה והיא על גלי ספקת אינשא תחררינה לעיניהון: ואמר יי כדין ייכלון בני ישראל ית מיכלהון מסאב בין עממיא דאגלינון לתמן: ואמרית קביל בעותי יי אלהים הא נפשי לא מסאבא ונבילא ותבירא לא אכלית מזעורי ועד כען ולא אכלית בסר מרחק: ואמר לי חזי דיהבית לך ית גלי תוריא חלף גלי אינשא ותעביד ית מיכלך עליהון: ואמר לי בר אדם הא אנא תבר סעיד מיכלא בירושלם ויכלון לחמא במתקל ובציפא ומיא בצרו ובאישתממו ישתון: בדיל דיחסר להון מיכל ומשתי ויצרון גבר ואחוהי ויתמסון בחוביהון:

ואת

רשי

נתתי עליך עבותים, גזירת מצותי תהא חמורה עליך כאילו כאסרת בעבותים שלא תהפך מצדך אל צדך: עד כלותך ימי מצורך, מניין הימים האלה שגזרתי עליך: חטים ושעורים וגו' ודוחן וכסמים. פאנ"יץ איאפ"ילטרא בלע"ז כי הרעב שיה' עליה בימי המצור ויאכלו לחם הערובת ובמיאום: במשקול, סימן לאנשי מצור היראי' מן הרעב ואוכלי' במשקל ושותין במשור': מעת עד עת, מיום ליום במדה זו תשתה ששית ההין: ועוגת שעורי' תאכלנה, עריבת' מגוולת כעריב' שעורים ולא נאה כעריבת עוגת חטים: בגללי צאת האדם תעוגנה, תאפינה בגחליהם שמייבשן ושורפן: אהה, לשון אנח': נפשי לא מטמא', לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה: ונבילה וטריפה לא אכלתי, בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה: בשר פיגול, בהמה שהורה בה חכם ולא יתכ' לומ' נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה: טמא, מאוס: צפיעי, גללי: מטה לחם, משען לחם פ"יצא דיפאן בלע"ז: ובדאגה, דואגים שמא יכלה הלחם מהם דאגה אי"נפא בל' ובלשונינו טרואר בלע"ז: למען יחסרו, דאגתם ושממונם בשביל שיהו חסירי לחם ומים בימי המצו' וידאגו פן יכלה:

חרב

במשקול לישנא ובמ' מל בלוס

חרב חדה, סימן לחרב נבוכד נצר: תער הגלבים, הרצענים ולשון יוני הוא ויש אומרים פרקמ"ניר בלע"ז ומנחם חבר תער הגלבי' תער הגלחים ואין לו דמיון בתורה: בתוך העיר, אשר חקותה על הלבינה ככלות ימי מצורך אות היא שיכלו שלישיתם בזלעפות רעב בתוכה מהם כלא כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: תכה, אותו בחרב: סביבותיה, סביב אותה לבינה סימן על הבורחים מן העיר שישיגום כשדים ויהרגום סביב ירושלים: והשלישית תזרה לרוח, סימן לגולים שילכו למצרים יוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריהם שהלך נבוכד נצר והחריב את מצרים ושם נהרגו: וצרת אותם בכנפיך, אלו מתי מעט שיגלו לבבל ויחיו: ומהם עוד תקח, מאותם מתי מעט: ושרפת אותם באש: סימן לאחאב בן קולי' וצדקי' בן מעשיה אשר קלם מלך בבל: ממנו תצא אש, מן הרמזים האלה שאני רומז לך תצ' הפורענו' לכל בית ישראל: בתוך הגוים, שמתיה באמצע העולם: ותמר את משפטי, והחליף את משפטי: מן הגוים, שכך כתוב במנשה ויתע מנשה את יהודה ויושבי ירושלם לעשות רע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני ישראל ויש פותרי' שהגוי' לא קבלו תורתי והם קבלוה ע עליהם ועברו עליה: יען המנכם, יען הזמינכם את עצמיכם להפקר מן הגוים המנכם לשון וימן להם המלך ומנחם פתרו לשון הומה כמו המון גוים: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם, שהם לא המירו את אלהיהם והם לא שהו' ואתם המירתם כבודי בלא יועיל ורבותי' פי' שתוקנים שבהם לא עשיתם כ כמקולקלים שבהם עשיתם: גם אני, את בגדת עלי וגם אני ה הנני עליך: ועשיתי

ואתה בן אדם, אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה ויגלח במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהרה גלבי' הספרי' והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא ובבראשית רבה היה המלך עומר ומגלב ות"י גוב ירושלמי וכל זקן גרועה מגלבה: שלישית, העברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער מ משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחית האל מחנה אשור יגלח יי' בתער ה השכירה וגו' וזהו לחלוק השער המגולח לג' חלקים משל לישראל המגולחי' ומוסרי' מארצ' ומהעולם שהם ברעב מהם בחרב מהם בגו'ות: כאור תבעיר בתוך העיר, העיר שחקק בלבינה: במלאת ימי המצור, וימי מצורו שהיו ת"ל יום וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך ה העיר כן ברעב כן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה: תכה בחרב סביבותיה, זה משל על צדקיהו וכיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי ב בערבות ירחו השיגום והכום: והשלישי' תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם, וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב וענין הריקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאותם שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראי' ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו במאמר ארבעה קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה: ולקחת, זה משל לאותם שג'ו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם ל לארצם כדבר הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה: ומהם, מן הגולים מבבל שכלו בבבל הרשעים שבהם גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש: ממנו תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושלם בין לאותם אשר בגולה כי זה שמעשיך רמז לכליון ישראל כמו שפתו': כה אמר אדני יי', בתוך הגוים שמתיה יושבת בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצות יפה נוף משוש כל הארץ מפני שהיא באמצע הישוב לפיכך א אוירה טוב וממוזג מכל הארצות ויושביה היה להם ללכת בדרך ישרה ולעשות משפטי הטובים והם המירו אותם לרשעה מן ה הגוים אשר סביבותיהם כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני בני ישראל והגוים ההם אשר סביבותיה' לא המירו משפטיהם והם המירו משפטי בלא יועיל: ותמר, מן כי המירו את רוחו מתרים היית עם יי' והתי"ו בסגול והוא מבנין הפעיל: לרשעה, שם וסמוך וברשעת הגוים ההם: כי במשפטי מאסו, והגוים לא מאסו במשפטיהם: לכן כה אמר אדני יי' יען המנכם מקור ופרושו המון עשיתם יותר המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרביתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה על דרך ויטמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיהם ואתם המירותם אותי בלא יועיל ורבותינו ז"ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם וזונתן תרגם יען המנכם ... עליך גם אני, כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם ואעשה זה לעיני הגוים למען תכבו ותכלמו ממעשיכם הרעים: ועשיתי, את אשר לא עשיתי, פי' בגוי אחר וכן אמר בתוכחות והפלא יי' את מכותך: לכן אבות יאכלו בנים, וזה העונש גדול שאין כמוהו: לכל

לרוח ג' קמץ בקריאה וסי' והשלישית תזרה לרוח, לעשות לרוח משקל, ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אריק ד' בקריא וסימ' נמכר בסדר בשלח: את משפטי ג' בקריא' וסימ' את משפטי תעשו ואת חקתי, ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי, ותמר את משפטי לרשעה: משפטי דקדים לקחתי ה' בקריא' וסימ'

א וְאַתָּ֣ה בֶן־אָדָ֗ם קַח־לְךָ֣ ׀ חֶ֣רֶב חַדָּ֗ה תַּ֤עַר הַגַּלָּבִים֙ תִּקָּחֶ֣נָּה לָּ֔ךְ וְהַעֲבַרְתָּ֖ עַל־רֹאשְׁךָ֣ וְעַל־זְקָנֶ֑ךָ וְלָקַחְתָּ֥ לְךָ֛ מֹאזְנֵ֥י מִשְׁקָ֖ל וְחִלַּקְתָּֽם׃ שְׁלִשִׁ֗ית בָּא֤וּר תַּבְעִיר֙ בְּת֣וֹךְ הָעִ֔יר כִּמְלֹ֖את יְמֵ֣י הַמָּצ֑וֹר וְלָקַחְתָּ֣ אֶת־הַשְּׁלִשִׁ֗ית תַּכֶּ֤ה בַחֶ֙רֶב֙ סְבִ֣יבוֹתֶ֔יהָ וְהַשְּׁלִשִׁית֙ תִּזְרֶ֣ה לָר֔וּחַ וְחֶ֖רֶב אָרִ֥יק אַחֲרֵיהֶֽם׃ וְלָקַחְתָּ֥ מִשָּׁ֛ם מְעַ֖ט בְּמִסְפָּ֑ר וְצַרְתָּ֥ אוֹתָ֖ם בִּכְנָפֶֽיךָ׃ וּמֵהֶ֣ם ע֣וֹד תִּקָּ֔ח וְהִשְׁלַכְתָּ֤ אוֹתָם֙ אֶל־תּ֣וֹךְ הָאֵ֔שׁ וְשָׂרַפְתָּ֥ אֹתָ֖ם בָּאֵ֑שׁ מִמֶּ֥נּוּ תֵֽצֵא־אֵ֖שׁ אֶל־כָּל־בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃

ה כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה זֹ֖את יְרוּשָׁלִַ֑ם בְּת֤וֹךְ הַגּוֹיִם֙ שַׂמְתִּ֔יהָ וּסְבִיבוֹתֶ֖יהָ אֲרָצֽוֹת׃ וַתֶּ֨מֶר אֶת־מִשְׁפָּטַ֤י לְרִשְׁעָה֙ מִן־הַגּוֹיִ֔ם וְאֶת־חֻקּוֹתַ֔י מִן־הָאֲרָצ֖וֹת אֲשֶׁ֣ר סְבִיבוֹתֶ֑יהָ כִּ֤י בְמִשְׁפָּטַי֙ מָאָ֔סוּ וְחֻקּוֹתַ֖י לֹא־הָלְכ֥וּ בָהֶֽם׃ לָכֵ֞ן כֹּֽה־אָמַ֣ר ׀ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֗ה יַ֤עַן הֲמָנְכֶם֙ מִן־הַגּוֹיִם֙ אֲשֶׁ֣ר סְבִיבֽוֹתֵיכֶ֔ם בְּחֻקּוֹתַי֙ לֹ֣א הֲלַכְתֶּ֔ם וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֖י לֹ֣א עֲשִׂיתֶ֑ם וּֽכְמִשְׁפְּטֵ֧י הַגּוֹיִ֛ם אֲשֶׁ֥ר סְבִיבוֹתֵיכֶ֖ם לֹ֥א עֲשִׂיתֶֽם׃ לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה הִנְנִ֥י עָלַ֖יִךְ גַּם־אָ֑נִי וְעָשִׂ֧יתִי בְתוֹכֵ֛ךְ מִשְׁפָּטִ֖ים לְעֵינֵ֥י הַגּוֹיִֽם׃ וְעָשִׂ֣יתִי בָ֔ךְ אֵ֚ת אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־עָשִׂ֔יתִי וְאֵ֛ת אֲשֶׁר־לֹא־אֶעֱשֶׂ֥ה כָמֹ֖הוּ ע֑וֹד יַ֖עַן כָּל־תּוֹעֲבֹתָֽיִךְ׃ לָכֵ֗ן אָב֞וֹת יֹאכְל֤וּ בָנִים֙ בְּתוֹכֵ֔ךְ וּבָנִ֖ים יֹאכְל֣וּ אֲבוֹתָ֑ם וְעָשִׂ֤יתִי בָךְ֙ שְׁפָטִ֔ים וְזֵרִיתִ֥י אֶת־כָּל־שְׁאֵרִיתֵ֖ךְ

וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ חַרְבָּא חָרִיפָא מִסְפַּר גַּלָּבַיָא תִּיסַב לָךְ וְתַעְבַּר עַל רֵישָׁךְ וְעַל דִּיקְנָךְ וְתִיסַב לָךְ מוֹזְנַן דְּמַתְקַל וְתִפְלְגִינוּן׃ תִּלְתָּא בְּנוּרָא תַּדְלֵיק בְּגוֹ קַרְתָּא כְּמִישְׁלַם יוֹמֵי צִירָא וְתִיסַב יַת תִּלְתָּא תִּקְטִיל בְּחַרְבָּא סַחֲרָנַהָא וְתִילְתָּא תְּבַדַּר לְכָל רוּחַ דְּכֵן יִתְבַּדְּרוּן וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בַּתְרֵיהוֹן׃ וְתִיסַב מִתַּמָּן זְעֵיר בְּמִנְיָן וְתָצוּר יַתְהוֹן בִּכְנָפָךְ׃ וּמִנְּהוֹן עוֹד תִּיסַב וְתִרְמֵי יַתְהוֹן לְגוֹ נוּרָא וְתוֹקִיד יַתְהוֹן בְּנוּרָא בְּכֵין תִּיפּוֹק אֶשָּׁתָא עַל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דָּא יְרוּשְׁלֵם בְּגוֹ עַמְמַיָא שַׁוִּיתַהָא וּסְחוֹר סְחוֹר לַהּ מְדִינָתָא׃ וְאַשְׁנִיאַת יַת דִּינַי לְמִחַבְּבֵיהוֹן מִן עַמְמַיָא וְיַת קְיָמַי מִן מְדִינָתָא דִּי בְּסַחֲרָנַהָא אֲרֵי בְּדִינַי קָצוּ וּקְיָמַי לָא הֲלִיכוּ בְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּחַבְתּוּן מִן עַמְמַיָא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן בִּקְיָמַי לָא הֲלִיכְתּוּן וְיַת דִּינַי לָא עֲבַדְתּוּן וּכְנִימוֹסֵי עַמְמַיָא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן לָא עֲבַדְתּוּן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אַף אֲנָא וְאַעְבֵּיד בְּגַוִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין לְעֵינֵי עַמְמַיָא׃ וְאַעְבֵּיד בִּיךְ יַת דְּלָא עֲבָדִית וְיַת דְּלָא אַעְבֵּיד דִּכְוָתֵיהּ עוֹד חֲלַף כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ׃ בְּכֵן אַבְהָן יֵיכְלוּן בְּסַר בְּנֵיהוֹן בְּגַוִּיךְ וּבְנַיָא יֵיכְלוּן בְּסַר אֲבָהַתְהוֹן וְאַעְבֵּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וַאֲבַדַּר יַת כָּל שְׁאָר עַמִּיךְ לְכָל

את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו, והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה, ותמר את משפטי לרשעה ב' בפסוק, מעני השיב ידו, יען במשפטי מאסו, יען משפטי לא עשו וחקתי מאסו, ועבדי דוד מלך עליה' ורעה אחד, על ריב חמה יעמדו למשפט: תועבתיך ה' כתו' כן חס' ו' כתר' וסימ' ועשיתי בך את אשר לא עשיתי, יען את מקדשי טמאת, ואת כל תועבתיך ותרבי את תועבתיך, ושארא תועבותיך: נאם ג' בטע' זרק' בסיפ' וסימ' יען את מקדשי טמאת במקום, ועשיתי:

לכל רוח · מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן באמר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה : לכן · את מקדשי טמאת · כי מנשה שם פסל האשרה בבית המקדש : וגם אני אגרע · כמו שגרעת את כבודי בשומך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני האנשים זרים ויעשו בך שפטים : ולא תחוס עיני · בחולם : וגם אני לא אחמול · כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו : שלישיתיך · עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השערה לג' חלקים : אזרה · מבנין הדגוש והאלף נקודה בשוא וסגול שלא כמנהג ברוב · וכלה אפי · עד אני אכלה בם אמר אחר שיכלה אפי והנחתי חמתי בם אנחם מנקמתי בם · כי רבה תהיה :

והנחמתי · מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו וימאן להתנחם וסגול הנון מקום פתח ודגש הנון לחסרון התיו : בכלותי · בבית ויונתן תרגם והתנחמתי ואוסיף : ואתנך לחרבה · שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפ' בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה : לעיני כל עובר · וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישום וישרוק עליך בזה הפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים והסי' בל : והיתה חרפה · כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחד וגדופה שם בשקל מלוכה וענינו כמו חרפה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג : מוסר ומשמה · מוסר שיוסרו הגוים בך כמו שאמ' ונוסרו כל הנשים ומשמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך וי"ת ותהא לחסודין ולאתרברבא ר עלך צרו ולאשתממו לעממיא : באף ובחמה ובתוכחות חמה · הכפל לחזק הענין : בשלחי את חצי הרעב · חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קצתה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת השמים שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל הנה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו ושברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר לשם כי אם בקושי גדול מפני האויבי' הצרים עליהם : אוסף · בצר"י ורש"י ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעו' שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אף על פי שמצאו לקנות וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעות בזול : ושלחתי עליכ' רעב וחיה רעה ושכלך · רעב והחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי הגדולי' יעמדו כנגד החיה בכלי זינם ואמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכ' וגם בגדולי' תשלוט החיה והרעב אלא שבקטני' יותר לפיכך אמר ושכלוך :

ודבר ודם · דם זה הוא החרב ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחילה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר וחרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו ראשונה לישר' ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכד נאצר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם : אני יי' דברתי · וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים : בן אדם · לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהים שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיה באפיקים ובגאיות אמר שיתנבא עליה' כלומר כאילו מדבר כנגדם כי הבמות והמזבחות והחמנים שבמים עליהם יאבדו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכם מזבחותיכם חמניכם חלליכם גלוליכם וחרב כולל החרב ההורג העובדים והחרב המותצת את המזבחות והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה יתן בחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי החמה : ולגיאות · כתיב וקרי ולגאיות ואחר הוא אלא שבקרי שימן הא הנקבה נוספת ליוד כראות :

אזרה ג' בקריאה וסימ' ואתכם אזרה בגוים והרקתי אחריכם · וכל אגפיו אזרה לכל רוח · והשלישי' לכל רוח אזרה : אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה : אוסף ג' מלרע ב' חס' וא' מלא וסי' ככל אשר שאלת מעם אלהיך בחרב · לא אוסף אהבתם · בשלחי את חצי הרעב הרעים · אהבה מל' · וסי' בלשון ארמי שמעית

לכל־רוח׃ לכן חי־אני נאם אדני יהוה אם־לא יען את־מקדשי טמאת בכל־שקוציך ובכל־תועבתיך וגם־אני אגרע ולא־תחוס עיני וגם־אני לא אחמול׃ שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך והשלשית בחרב יפלו סביבותיך והשלישית לכל־רוח אזרה וחרב אריק אחריהם׃ וכלה אפי והנחותי חמתי בם והנחמתי וידעו כי־אני יהוה דברתי בקנאתי בכלותי חמתי בם׃ ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל־עובר׃ והיתה חרפה וגדופה מוסר ומשמה לגוים אשר סביבותיך בעשותי בך שפטים באף ובחמה ובתכחות חמה אני יהוה דברתי׃ בשלחי את־חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית אשר־אשלח אותם לשחתכם ורעב אסף עליכם ושברתי לכם מטה־לחם׃ ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך ודבר ודם יעבר־בך וחרב אביא עליך אני יהוה דברתי׃

ו

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם שים פניך אל־הרי ישראל והנבא אליהם׃ ואמרת הרי ישראל שמעו דבר־אדני יהוה כה־אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב ואבדתי במותיכם׃ ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמניכם והפלתי חלליכם לפני גלוליכם׃

ג' בטע' בכיפ' ל · ה' כ' חס' ו' בתר' ה' · ח' מ"ל · ב' כתו' כן בלישניר אתי · ט' מ"ל · ג' · ד' · ב' חס' ו"ו חמתי בך · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ט' · ג' ב' חס' וא' מ"ל · ל' וחס' · לא' בטע' · ה' · ל · גאיות' ל' ק'

לכל רוח׃ בכן קיים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דמקדשי סאיבת בכל שקוציך ובכל תועבתיך ואף אנא איקטוף תקוף דרעיך ולא יחוס מימרי ואף אנא לא ארחם׃ תלתיך במותא ימותון ובכפנא ישתיצון בגויך ותלתא בחרבא יתקטלון סחרניך ותילתא לכל רוח אבדר ודקטלין בחרבא אגרי בתריהון׃ ויחול רוגזי ואניח חימתי בהון ואסיף וידעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקיים כד יחול רוגזי בהון׃ ואתנינך לחרבא ולחיסודין ביני עממיא די בסחרנך לעיני כל רעדי׃ ותהן לחיסודין ולאיתרברבא עלך צדו ואישתממו לעממיא דבסחרנך כד אעביד בך פורענות דינין ברגז ובחמה ובתקוף רגז אנא יי גזרית במימרי׃ בגריותי ית מחת כפנא מכתשין בישין דמתקנין לחבלא דאשלח יתהון לחבלותכון וכפנא אוסיף עליכון ואתבר לכון סעד מיכלא׃ ואשלח עליכון כפנא וחיתא בישתא ויתכלוניך ומותא וקטלא יעדון ביך ודקטלין בחרבא איתי עלך אנא יי גזרית במימרי׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם קביל נבואה על טורי ישראל ואתנבי עליהון׃ ותימר טורי ישראל קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים לטוריא ולרמתא ולפצידיא ולחילתא הא אנא מיתי עליכון דקטלין בחרבא ואוביד במותיכון׃ ויצדון איגוריכון ויתברון חניסנסיכון וארמי קטיליכון קדם פגור טעותכון׃

ואיתן

דרחימו כפנא : אל הרי ה' וסי' והוצאתים מן העמים · במרעה טוב ארעה אתם · בן אדם שים פניך אל הרי ישראל · ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל · ויתנהו בסוגר בחחים :

רש"י

והנחותי חמתי · כשאנקם בם תנוח חמתי ולא תקניט ר רוחי : והנחמתי · ואתנחם על הנער שהערתם אותי : ולחרפה · דישט"רויר בלעז : וגדופה · בזיון : מוסר · יסורין : ומשמה · תמהון : ורעב אוסיף עליכם · הוא רעב הפרוטה הכלה מן הכיס כך שמעתי : מטה לחם · משען לחם : ולגבעות · לשון רמה : ולגיאות · לשון גיא : חמנים · מין צלמי עז"ה העשויין על הגגות לחמה :

ויאשמו

ונתתי

ונתתי וזריתי, מלרע בפעם אחד : בכל, תשמנה, שרשה ישם. ענין שממה ישם ושמם בענין אחד : יחרבו, בסגול היוד והחית ענין חרבן : ויאשמו, בשוא האלף ענין שממה וטעם למען בעבור כי חטא הבמות הם המזבחות והגלולים : ונפל חלל, על דרך כלל : והותרתי, בכם שלא תפלו כלכם בחרב : בהזרותיכם, בא המקור בזור הרבוי לפי שהמקור הוא בדמות השם וכן בבמותיך גבך : וזכרו, אשר נשברתי לבם הזונה אמרו קצת המפרשים שהוא כמו שברתי וכן תרגם יונתן די תברית ואומנו נכון שיהיה בנין כפעל יוצא ופירושו כמשמעו עומר ויהיה את כענין מן כמו כבאתי את העיר אמר הא״ל על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה ובא על דרך ויתעצב אל לבו : ונקוטו בפניהם,

רש״י

ויאשמו, יהיו כבוים באשמתם : וזכרו פליטיכם אותי, את חסדי ואת רחמי שהייתי מרחם עליהם בהעוותם לפני בארץ : אשר נשברתי את לבם הזונה, אשר נכנעתי אצלם אף על פי שזנה לבם וסר מעלי הייתי מבקש מהם על ידי נביאי לשוב אלי ואטיב להם ולא אבו : ונקוטו בפניהם, מנחם חברו עם ראיתי בוגדים ואתקוטטה יתקוטטו על עצמם על אשר לא שמעו אלי ות״י וידיקון ויהון חזן וכן תרגם האונקלוס דמדיקי׳ וכוי ואנקה דמדיקן דמוני״ר בלע״ז : רקע, ענינו יורה עליו מכה רגלו על הארץ ומדדר את הטיט והוא דרך אבל : ואמר אח וצעקת יגון ואוי : והנצור, הנאסף אל העיר ונצורו עליו : וכליתי חמתי, אשלים כל חרוני ותשבי בדעת : אלה, פלגבו״ן בלע״ז : עבתה, לשון עץ עבות שענפיו מרובין : שממה, מאין יושב : משמה, תמהון שיתמהו עליה רואיה : בא הקץ, שאמרתי ומוטת בארץ והשחת וגו׳ הערותי בכם כי אבד תאבדון ומשמתם בגימטריא תתנ״ב והם כשתהו בה תתנ״ו ארבע מאות ומ׳ משנכנסו לה עד שנבנה הבית וארבע מאות ועשר הבית : רעה

בשוב ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ ל׳ : הזונה חד מן ה׳ זונין דפשטין ציבחר וסי׳ במחזה לאמר אל תירא אברם, ירפה לכן כאכול קש לשון אש : מקשה ותחת מעשה מקשה קרחה, הזונה וזכרו פליטיכם אותי, יונה ואיש לא יונה חבולתו, לעולה ואל הכתף מחוצה, הבנה והשקל עשרים גרה, החולה

וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְזֵרִיתִי אֶת־עַצְמוֹתֵיכֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם הֶעָרִים תֶּחֱרַבְנָה וְהַבָּמוֹת תִּישָׁמְנָה לְמַעַן יֶחֶרְבוּ וְיֶאְשְׁמוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ וְנִשְׁבְּתוּ גִּלּוּלֵיכֶם וְנִגְדְּעוּ חַמָּנֵיכֶם וְנִמְחוּ מַעֲשֵׂיכֶם׃ וְנָפַל חָלָל בְּתוֹכְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְהוֹתַרְתִּי בִּהְיוֹת לָכֶם פְּלִיטֵי חֶרֶב בַּגּוֹיִם בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם בָּאֲרָצוֹת׃ וְזָכְרוּ פְלִיטֵיכֶם אוֹתִי בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם אֲשֶׁר נִשְׁבַּרְתִּי אֶת־לִבָּם הַזּוֹנֶה אֲשֶׁר־סָר מֵעָלַי וְאֵת עֵינֵיהֶם הַזֹּנוֹת אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָקֹטּוּ בִּפְנֵיהֶם אֶל־הָרָעוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ לְכֹל תּוֹעֲבֹתֵיהֶם׃ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה לֹא אֶל־חִנָּם דִּבַּרְתִּי לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַכֵּה בְכַפְּךָ וּרְקַע בְּרַגְלְךָ וֶאֱמָר־אָח אֶל כָּל־תּוֹעֲבוֹת רָעוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר יִפֹּלוּ׃ הָרָחוֹק בַּדֶּבֶר יָמוּת וְהַקָּרוֹב בַּחֶרֶב יִפּוֹל וְהַנִּשְׁאָר וְהַנָּצוּר בָּרָעָב יָמוּת וְכִלֵּיתִי חֲמָתִי בָּם׃ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּהְיוֹת חַלְלֵיהֶם בְּתוֹךְ גִּלּוּלֵיהֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם אֶל כָּל־גִּבְעָה רָמָה בְּכֹל רָאשֵׁי הֶהָרִים וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וְתַחַת כָּל־אֵלָה עֲבֻתָּה מְקוֹם אֲשֶׁר נָתְנוּ־שָׁם רֵיחַ נִיחֹחַ לְכֹל גִּלּוּלֵיהֶם׃ וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה מִמִּדְבַּר דִּבְלָתָה בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

ז

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל קֵץ בָּא הַקֵּץ עַל־אַרְבַּעַת כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ עַתָּה הַקֵּץ עָלַיִךְ וְשִׁלַּחְתִּי אַפִּי בָּךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃

וְאִתֵּין יַת פִּגְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם פִּיגוּר טַעֲוָתְהוֹן וַאֲבַדַּר יַת גַּרְמֵיכוֹן סַחֲרָנוּת אֵיגוֹרֵיכוֹן׃ בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן קִירְוַיָּא יֶחֶרְבָן וּבָמָתָא יִצְדְּיָן בְּדִיל דְּיֶחֶרְבוּן וְיִצְדּוּן אֵגוֹרֵיכוֹן וְיִתַּבְרָן וְיִבַטְּלָן טַעֲוָתְכוֹן וְיִתְקַטְפוּן חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְיִתְמְחוּן עוֹבָדֵיכוֹן׃ וְיִתְרְמוּן קְטִילִין בֵּינֵיכוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְאַשְׁאַר בְּמֶהֱוֵי לְכוֹן מְשֵׁיזְבֵי חַרְבָּא בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּאִתְבַּדָּרֵיכוֹן בִּמְדִינָתָא׃ וְיִדְכְּרוּן מְשֵׁיזְבֵיכוֹן דַּחַלְתִּי בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִשְׁתְּבִיאוּ לְתַמָּן דְּתַבְרִית יַת לִבְּהוֹן טַפְשָׁא דִּסְטָא מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיַת חֵיזוּ עֵינֵיהוֹן דִּטְעָא בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וְיִדַּנְקוּן וִיהוֹן חָזַן עַל בִּישָׁתָא דַּעֲבָדוּ לְכָל תּוֹעֲבָתְהוֹן׃ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ לָא לְמַגָּן גְּזָרִית בְּמֵימְרִי לְמֶעְבַּד לְהוֹן בִּישְׁתָא הָדָא׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים טְפַח בִּידָךְ וּדְפוֹם בְּרִיגְלָךְ וְאֵימַר וַוי עַל כָּל תּוֹעֶבְתָּא בִּישָׁתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי בְחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא יִתְרְמוֹן׃ דְּרָחִיק בְּמוֹתָא יְמוּת וּדְקָרִיב בְּחַרְבָּא יִתְקְטִיל וּדְיִשְׁתְּאַר וּדְיֵיעוֹל לִכְרַכֵּי צִיָרָא בְּכַפְנָא יְמוּת וְיָחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן׃ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּמֶהֱוֵי קְטִילֵיהוֹן בְּגוֹ פִּיגוּר טַעֲוָתְהוֹן סַחֲרָנוּת אֵיגוֹרֵיהוֹן עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא בְּכֹל רֵישֵׁי טוּרַיָּא תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף וּתְחוֹת כָּל בּוּטְמָא מְעַפְיָא אֲתַר דִּי הֲבוּ תַמָּן קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן לְכָל טַעֲוָתְהוֹן׃ וְאָרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלֵיהוֹן וְאֶיתֵּן יַת אַרְעָא לְצָדוּ וְאִישְׁתְּמָמוּ מִמַּדְבַּר דִּבְלַת בְּכֹל מוֹתְבָנֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קִיצָא מְטָא מְטַת פּוּרְעָנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עַל אַרְבַּע רוּחֵי אַרְעָא׃ כְּעַן מְטַת פּוּרְעָנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עֲלָךְ וְאֶשְׁלַח רוּגְזִי בִּיךְ וְאִתְפְּרַע מִינִּיךְ כְּאוֹרְחָתִיךְ וְאֶיתֵּן עֲלָךְ יַת כָּל תּוֹעֲבוֹתָיִךְ׃

ולא

אל לבו : ונקוטו בפניהם, ברגש הטית ושרשו קטט ענינו ענין כריתה וכן משורש קוט מענין זה ונקוטותם בפניכם פי׳ בפניכם כתרגומו ויהון חזן על דרך יראו עיניו כידו : אל הרעות כמו על וכן אל ההרים לא אכל : וידעו כי לא אל חנם דברתי, כמו בחנם כלומר שיתקיים מה שדברתי וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון : כה אמר יי׳, הכה בכפך כפך בכפך כמו ויספוק את כפיו או הכה בכפך על ירכך כמו ספקתי על ירך : ורקע ברגלך, כשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ושוטח הארץ תחתיו : ואמר אח, ענינו אוי ואבוי וכן ת״י ווי : אל כל תועבות רעות בית ישראל, סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם נהרי נחלי דבש וחמאה והדומים להם : אשר בחרב, את בעונם התועבו׳ בחרב ברעב ובדבר יפולו : הרחוק, מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שישיגוהו האויבים בחרב יפול : והנשאר והנצור, הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות והנצור פעול מן נוצר תאנה ענינו שהוא שמור בתוך העיר או הוא מענין מצור ומשרשו והוא כפעל ובא בשורק כמו נבוכים הם בארץ כן כעיר נצורה וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא : וידעתם, אל כל גבעה, כמו על וכמוהו רבים : בכל ראשי ההרים, חסר וי״ו החבור והוא כמו ובכל וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : עבתה, מן עץ עבות יאמר מן עבות עבתה לנקבה ברגש התי״ו כמו מן ארוס ארמ׳ : מקום אשר נתנו, מקום סמוך למלת טעם וכן במקום לא ידע אל : ונטיתי, שממה ומשמה, הכפל לחזק : ממדבר דבלתה, בדלת כמו רבלתה בר״ש וכן דעואל רעואל וזכר שמקום הזה לפי שמם היה נבוכד נצר כאשר צרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה : ואתה בן אדם כה אמ׳ אדני יי׳ לאדמ׳ ישר׳, לטובה : קץ בא הקץ, אמר האל כי לטובת אדמת ישראל קץ והנה עתה בא הקץ : על ארבע, כתיב על ארבע קרי והכתו׳ לזכר הקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה : עתה הקץ עליך, פירושו כנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר : כדרכיך, בכף : ולא

ואמרתם הנה מתלאה והפחתם, ומוצא אני מר ממות את, דוה לבינו על אלה חשכו : מזבחותיה׳ ג׳ א׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ כי אם כה תעשו להם מזבחותיה׳ ואתם לא תכרתו ברי׳ דספר שפטי׳ בהיו׳ חלליה׳ קדמא חסר :

ולא תחוס ה׳ בקריאה וסימ׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך ׳נפש בנפש עין ׳לכן חי אני נאם יי׳ ׳ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך ׳ולא אחמול בדרכיך עליך: מכה ה׳ קמצין בקריאה וסימ׳ מכה איש עברי מאחיו ׳מכה במטה אשר בידי׳ האשר שבית בחרבך אתה מכה ׳ מכה עמים בעברה מכת

וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי עָלַיִךְ וְלֹא אֶחְמוֹל כִּי דְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רָעָה אַחַת רָעָה הִנֵּה בָאָה: קֵץ בָּא בָּא הַקֵּץ הֵקִיץ אֵלָיִךְ הִנֵּה בָּאָה: בָּאָה הַצְּפִירָה אֵלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בָּא הָעֵת קָרוֹב הַיּוֹם מְהוּמָה וְלֹא־הֵד הָרִים: עַתָּה מִקָּרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ חֲמָתִי עָלַיִךְ וְכִלֵּיתִי אַפִּי בָּךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ: וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמוֹל כִּדְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה מַכֶּה: הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן: הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה־רֶשַׁע לֹא־מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא־נֹהַּ בָּהֶם: בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה אַל־יִשְׂמָח וְהַמּוֹכֵר אַל־יִתְאַבָּל כִּי חָרוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ: כִּי הַמּוֹכֵר אֶל־הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם כִּי־חָזוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב וְאִישׁ בַּעֲוֹנוֹ חַיָּתוֹ לֹא יִתְחַזָּקוּ:

ה׳ ח׳מ׳ל · ה׳ כתיב כן · ה׳ בטע׳ בכית׳ · ב׳ קרן · ל׳ בטע׳ · ב׳ תר מ׳ל ל׳ · ד׳ מ׳ל · ה׳ · ב׳ט · ה׳ מ׳ל · ה׳ כתיב כן · ל׳ חס׳ וח׳ מ׳ל ל׳ · ל׳ · ד׳ מ׳ל בליש · ל׳ · ג׳ · ל׳ג

וְלָא יְחוּס מֵימְרִי עֲלָךְ וְלָא אֶירְחַם אֲרֵי חוֹב אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֶבְתִּיךְ בְּגַוִיךְ יֶהֶוְיָין וְתִדְעִין אֲרֵי אֲנָא יְיָ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בִּישְׁתָא בָּתַר בִּישְׁתָא הָא אַתְיָא: קִיצָא מְטָא מְטַת פּוּרְעֲנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עֲלָךְ הָא אַתְיָא: אִיתְגְלִיאַת מַלְכוּתָא עֲלָךְ יָתִיב אַרְעָא מְטָא עִידָן תְּבִירַת קָרִיב יוֹם אִיתְרְגוּשְׁא וְלֵית לְאִשְׁתֵּיזָבָא בִּמְצָדֵי טוּרַיָא: כְּעַן מִקָּרִיב אֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עֲלָךְ וְיֵיחוּל רוּגְזִי בִּיךְ וְאִתְפְּרַע מִינִיךְ כְּאוֹרְחָתִיךְ וְאֶתֵּן עֲלָךְ יַת כָּל תּוֹעֶבְתִּיךְ: וְלָא תָחוּס מֵימְרִי וְלָא אֶרְחֵים בְּחוֹבֵי אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֶבְתִּיךְ בְּגַוִיךְ יֶהֶוְיָין וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֵיתֵיתִי עֲלֵיכוֹן מְחָא: הָא יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא מְטָא הָא אַתְיָא אִתְגְלִיאַת מַלְכוּתָא צְמַח שׁוּלְטָנָא הוֹפַע רַשִׁיעָא: חֲטוֹפִין קָמוּ לְמִיסְעַד רַשִׁיעִין לָא מִנְהוֹן וְלָא מֵאִיתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וְלָא מִבְּנֵיהוֹן וְלָא מִבְּנֵי בְנֵיהוֹן: מְטָא עִידָן תּוֹשְׁלְמַת חוֹבִין קָרִיב יוֹם פּוּרְעֲנוּ חֵיטְאִין זַבְנָא לָא יֶחְדֵי וּמְזוּבְנָנָא לָא יִדְוֵי אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִיתְרְגוּשַׁתְהוֹן: אֲרֵי מְזוּבְנָנָא לִזְבִינָא לָא יְתוּב וְעַד דְאִינוּן חַיִין יְדַנוּן בְּגַוִיתְהוֹן אֲרֵי נְבִיָא מִתְנַבֵּן עַל כָּל אִיתְרְגוּשַׁתְהוֹן לְמֵיתָב בְּתִיוּבְתָּא וְלָא תַּיְיבִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ מִתְרַעַן וְעַד דְאִינוּן קַיְימִין בְּתִיוּבְתָּא לָא מִתַּקְפִין:

בלתי סרה ׳ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול ׳וסימ׳ עבראה בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי: קונה הקונה ד׳ מ׳ל בקריאה וסימ׳ והיה כעם ככהן כעבד כאדניו ׳בא העת הגיע היום ׳פורע מוסר ׳רע רע יאמ׳ הקונה: חרון ג׳ קמצין בקריאה וסימ׳ כי חרון אל כל המונה ׳כמו חי כמו חרון יסערנו ׳ ואתם מוספים חרון:

רש״י

רעה אחת רעה ׳ רעה שלימה ומיוחדת למעלה מכל הרעות הוא חורבן הבית: הנה באה ׳ טעמו באל״ף הוא לשון פועלת: באה הצפירה ׳ טעמו למעלה בבי״ת והוא לשון פעלה כבר באה הצפירה כמו בא וטקע מאור השחר והתפארנו: ולא הד הרים ׳ ולא לאישתיזבא לריש טוריא והד לשון צעקת הכרזה קול לברוח אל ראשי ההרי׳ כמו הידד השבתי ועוד עליו הידד השמעת קול נושאי משא ענבים אל הגת וטועני הקורה: מקרוב ׳ במהרה: הנה היום ׳ הנה בא היום: הנה באה ׳ הרעה: יצאה הצפיר׳ ׳ עלה השחר של יום הרעה: צץ המטה ׳ להכות אתכם: פרח הזדון ׳ נתגלה נבוכד נצר הרשע: החמס קם וגו׳ ׳ החמס אשר בידכם הו׳ קם עליכם למטה רשע לשחתכם: לא מהם ׳ כך אמ׳ הקב״ה למשחית איני זקוק להשאיר נפש כי אין טובה יוצאה לא מהם ולא מבניה׳ ולא מהמונ׳: ולא נה בהם ׳ אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישר׳ אחרי יי׳ ולשון ארמי הוא תתינהון לפולחני לשון תאוה וגעגועין ומנחם חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פירש לשון יללה ואין בתבה רק ה״א יבור: והמוכר אל יתאבל ׳ אף על פי שדרך המוכר שהוא להיות עצב אל יתעצב כי כולכם לגלות: כי המוכר אל הממכר לא ישוב: משיגלה בגולה לא ישוב ויראה עוד השדה שמכר ולמה יתאבל: ועוד בחיים חייתם ׳ כל ימי חייהם לא ישובו אל מקומם: כי חזון את כל המונה וגו׳ ׳ הרי נבואה מתנבן על כל איתרגושתהון למיתב בתיובתא ולא תייבין: ואיש בעונו חיתו ׳ כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו: לא יתחזקו ׳ לא יחזקו לבם על יצרם הרע לשוב לתורתם:

מכה ה׳ וסי׳ ע׳ בחוטרא תניני עמ׳ ברוגז׳ ו׳

רד״ק

ולא תחוס ׳ בחולם: כה אמר יי׳ רעה אחת רעה ׳ רוצה לומר זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו שאמר למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד וידמה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם בישתא בתר בישתא: קץ בא בא הקץ ׳ הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד הוסיף ואמר הקיץ אליך הקיץ מבנין הפעיל מענין קץ והקיץ שרשו קוץ מנחי העי״ן וקץ שרשו קצץ מכפלי הפעל: הנה באה ׳ הרעה שזכר: באה הצפירה ׳ הגזרה באה לך בבקר מתרגם בקר צ צפרא או הוא ענין סבוב כלומר סבה היא מאת האל יתברך לבא אליך החוב ויונתן שתרגם אתגליאת מלכותא פיר׳ הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא ע עטרה והיא סימן מלכות: קרוב היום מהומה ׳ חסר הסמך כאלו אמ׳ היום יום מהומה וכן הארון הברית והדומים להם: ולא הד הרים ׳ הד הוא לשון קריאה כמו הידד הידד אמר שהמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים שאדם נותן קולו בין ההרים ידמה שיוצא קול מבין ההרים ואינו קול אלא כמו שידמה אבל זה קול הצעקה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם ולית לאישתיזבא במצדי טוריא: עתה מקרוב ׳ כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר המקרי הבאים בזה הדרך שידמה ענינ׳ כשמוש בי״ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בשרש מן ונפרש מקרוב כן לפי שמלת עתה הורה על זמן העומד שהוא בין העבר והעתיד ופעמ׳ יאמר עתה להרחבת הלשון לזמן שהו׳ קרוב לזמן העומד מלפניו או מאחריו ויש קרוב מקרו׳ ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה הזמן העומד ומה יהיה עתה ש שאשפוך חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין: ולא תחוס עיני ׳ זה הפסוק אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכ״ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני יי׳ והוסיף בזה ואמ׳ כי אני יי׳ מכה:

הנה היום ׳ צץ המטה ׳ יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא שם ויורה עליו פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישרא׳ עתה יפרחו ויציצו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו וכבוכד נאצר קורא מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יצאה הצפירה ונבוכד נאצר גם כן יקרא זדון כמו הנני אליך זדון ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשעא: החמס קם למטה רשע: החמס שעשוקים להם למטה רשע שמכה אותם ויונתן תרגם חטופין קמו למסעד רשיעיא: לא מהם ׳ לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות: ולא מהמונם ׳ ולא מרבוי ממון שלהם כמו מהמון רשעים ומי אוהב בהמון שפירושם רוב ממון: ולא מהמהם ׳ כמו מהם וכפל בו המ״ם וה״א כאלו אמר שני פעמים מהם רוצה לומר משום דבר מהם לא ישאר ר״ל בניהם ובני בניה׳ או יהיה מהמהם מן המה רוצה לומר דבר שאדם הומה עליו והם הבנים: ולא נה בהם ׳ לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם לא מבניהון ולא מבני בניהון: בא העת ׳ הקונה אל ישמח ׳ דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן בדברי רבותינו ז״ל הדבר אשר בפי האנשים זבנית קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט: כי חרון ׳ יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם: כי המוכר ׳ טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המשפט בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו אבל הם חרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו: ועוד בחיים חיתם ׳ ואף על פי שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים: חיתם ׳ נפשם ׳ כמו וחיתם בקדשים וחיתו כאור תראה: כי חזון אל כל המונה ׳ כי כשאמר החזון על כל המונה לא ישוב ׳ לא היו שבים מרשעם כשהיו מזהירי׳ אותם הנביאים השכם והערב: ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו ׳ וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנביאה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזבינא לזבינא לא יתוב וגו׳ כשעמוד בפסוק של מעלה כי חרון בר״ם ובזה הפסוק כי חזון בזי״ן וסימן רז:

תקעו בתקוע : השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להגים אשר בחוץ אל העיר זהו והכין הכל כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר : ואין הולך למלחמה, ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה : החרב בחוץ, רעב ודבר יאכלנו, כתרגומו ישיציניה : ופלטו, כיוני הגאיות, דרך היונים להקבץ בגיא : הומות, משמיעות קול כקול נהי כן יעשו הפלטים בנוסם : והיו על ההרים, להסגב בהם עד יעבור חיל האויבים ובהיותם על ההרים יהמו ויכהו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לנו כל זה : אל ההרים, כמו על ההרים : כל הידים תרפינה, כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים :

פלצות ד' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ"א : עדיו ג' בקריאה וסימ' ולא שתו איש עדיו עליו, וצבי עדיו לגאון שמהו, במתג ורסן עדיו לבלום, אנך : והשבתי י"ג בקריאה וסי' ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין, והשבתי מערי יהודה, והשבתי למואב נאם יי', והבאתי רעי גוים וירשו, והשבתי זמתך ממך, והשבתי

תקעו בתקוע והכין הכל ואין הלך למלחמה כי חרוני אל כל המונה : החרב בחוץ והדבר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו : ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות איש בעונו : כל הידים תרפינה וכל ברכים תלכנה מים : וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה : כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יהוה נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי מכשול עונם היה : וצבי עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבתם שקוציהם עשו בו על כן נתתיו להם לנדה : ונתתיו ביד הזרים לבז ולרשעי הארץ לשלל וחללוה : והסבותי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה : עשה הרתוק כי הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס : והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים ונחלו מקדשיהם : קפדה בא ובקשו שלום ואין : הוה על הוה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה ובקשו חזון מנביא ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים : המלך יתאבל ונשיא ילבש שממה וידי עם הארץ תבהלנה מדרכם אעשה אותם ובמשפטיהם אשפטם וידעו כי אני יהוה :

נפקין באצווחת קרנא ומתקנין במני זינא ולית דאזיל לקרבא ארי רגזי מן קדמי על כל איתרגושתהון : חרבא מלברא ומותא וכפנא מלגיו דבחקלא בחרבא יתקטיל ודי בקרתא כפנא ומותא ישיצינה : ומשיזביא ישתיזבון מנהון ויהון על טוריא כיוני חיליא כולהון מנהמין גבר בחובי נפשיה : כל ידיא יתרשלן וכל רכוביא יתאשדן מיא : ויסרון סקין ותחפי יתהון איתכנעותא ועל כל אפיהון בהתא ובכל רישיהון מרט : כספיהון בשוקין ירמון ודהביהון לבוסרן יהי כספיהון ודהביהון לא יכיל לשיזבותהון ביום רוגזא דיי נפשהון לא יסבעון ומעיהון לא ימלון ארי לתקלת חובין יהי : וחרות תיקוניה ליקר יהביתיה ואינון צילמי תועבתהון שיקוציהון עברו ביה על כן יהביתיה להון לבוסרן : ואמסרינה ביד רשיעין למיבז ולחייבי ארעא לעדי ויחלוניה : ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ית ארעא בית שכינתי ויעלון בה רשיעין ויחלונה : עביד שלשלן ארי ארעא איתמליאת חייבי קטול וקרתא איתמליאת חטופין : ואיתי מבאשי עממיא ויחסנון ית בתיהון ואבטיל רבות רשיעין ויתחלון מקדשיהון : איתקפרת מטת ויבעון שלמא ולית : תבר על תבר ייתי ובסורתא על בסורתא תהא ויבעון אולפן מספר ואוראה תיפסוק מכהן ומלך מחכים : מלכא יתאבל ורבא ילבש צדו וידי עמא דארעא יתבהלן מאורחתהון אעביד עמהון ובנימוסיהון אתפרע מנהון וידעון ארי אנא יי : והוה

זמה מן הארץ, וכרתי להם ברית שלום, ופקדתי על תבל רעה, והשבתי את המון מצרי', והאבדתי גלולים והשבתי אלילים, והשבתי המון שיריך, ויאמר יי' אליו קרא שמו יזרעאל, והשבתי כל משושה חגה חדשה :

רשי

ותקעו בתקוע, כשיבוא עליהם הכר הכינו עצמם למלחמה ואין יוכל להלחם : כיוני הגאיות, דרך היונים להקבץ בגאיו' והומות שם והיו הומים אל ההרים אשר ינוסו שם איש בעונו כיוני הגאיו' אשר כלם הומות : תלכנה מים, מזיעת אימה : לנדה יהיה, לשקוץ יהיה להם : וצבי עדיו, של הקב"ה אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שקראו גאון עוזם כמה שנא' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם והם צלמי תועבת עשו בו על כן וגו' : את צפוני, את מקום מסתרי' צפון שם ביניהם : עשה הרתוק, שלשלת אות הוא שילכו בגולה אסורים בזיקי' : משפט דמים, חובי קטול : רעי גוים, רעים שבגוי' ואכזריי' : ונחלו, ויתחלו לאחרים : מקדשיה', בתי היכלי הבמות שבהם נועדים שם לשון בית זמונם : קפד' בא, כמו קפדתי כאורג חיי לשון כריתה : הוה על הוה, מאורע על מאורע הויה אחר הויה ומנחם חברו לשון שבר : ותורה תאבד מכהן, הרגילי' בהוראה כמו שנאמר ותורה יבקשו מפיהו : בשנת

וכל ברכים תלכנה מים, תלכנה מים על דרך משל כאילו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה : וחגרו, מבואר הוא : כספם בחוצות ישליכו, משל לפר' אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שנא' בישעיה ביום ההוא ישליך האד' את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שיראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצות ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אות' בשוקי' וברחובות וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיה' כמו שישבעו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב : לנדה יהיה, לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם כי מכשול עונם היה כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה : וצבי עדיו, זהו בית המקדש שהוא פאר יפי כבוד הא' הנקדש בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד הא' נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבות על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקו ממנו ויגלו מארצ' : ונתתיו, וחללוה, כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית : והסבותי, כמו שאמר בתור' והסתרתי פני מהם : וחללו, הזרים המקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשי' ששם הארון : ובאו בה פריצים וחללוה, לשון נקבה על שכינת הכבוד החונה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכינתי ויעלון בה רשיעין ויחלונה : עשה הרתוק, עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוים : משפט דמים, כלומר כולם חייבים משפט דמי' לפי ששפכו דם נקי ועברו עברות שנתחייבו עליהם מיתה וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים : והעיר מלאה חמס, ועוד שעושים בה חמס ועל כן ראוים לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס : והבאתי רעי גוים, הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר : ונחלו מקדשיהם, ונחלו ענין חלול שרשו חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונשמו ההרים : מקדשיהם, כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעב גוי שהוא שם תאר : קפדה, בא מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירא והוא בא או הה"א נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי : ובקשו שלום ואין, יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם : הוה על הוה, שבר על שבר וכן תרגם יונתן תבר על תבר וכן במשקל אחר יעות כהותו והות רשעים יהדוף ענין רעה ושבר : אל שמועה, כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ : ובקשו חזון מנביא, רוצה לומר ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מיי' וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן שימותו הן שתפסק חכמתם ונבואתם כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי' : ותורה תאבד מכהן, כי הכהנים היו מורי התורה ויונתן תרגם מנביא מספר רוצה לומר סופר ומזהיר העם : המלך, ונשיא, הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : מדרכם אעשה אותם, הם מאסו התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגומ' : ובמשפטיהם, בב"ת :

ויהי

ויהי בשנה הששית, פירוש לגלות המלך יויכין: בששי, הוא חדש אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמישית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים ומחצי תמוז של שנה חמשית עד ה' באלול של שנה ששית אפילו לעורף אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הארבעים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה: וזקני יהודה, שגלו עם יכניה: יד ה', רוח נבואה כשנתנבא בחזקה נקראת יד ה' ובשלש המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד ה' וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלו' צדקיהו והו האחרו' כנג' גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והבית לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה השקוצי' והגלולי' בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ובנסעו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגו' ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה: וארא', מבואר הוא למעלה בראש הספרים: החשמלה, הה"א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה מבא המלך החיצונה והדומים להם: וישלח, השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל: בציצת ראשי, היא מחלפ' הראש פלוט"א בלעז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף נתלה בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלימה: במראות אלהים, הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה היה שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצת ראשו למשל כאדם הקוצף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא: אל פתח שער הפנימית, פירוש שער החצר הפנימית והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית ונקראת פנימית לפי שהיא פנימית להר הבי' הקרואה חיצונה ובאמרו הפנימית וזכר התאר בחסרון המתאר הנה כמוהו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח: הפונה צפונה, שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים: מושב סמל הקנאה המקנה, בא בדרך בעלי הה"א ומשפטו המקניא בשקל משגיא לגוים ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל: והנה שם, כמראה אשר ראיתי בבקעה סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה: ויאמר אלי, והנה מצפון לשער המזבח, זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל: בביאה, רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא: ויאמר אלי, מהם, כן כתיב מלה חדא וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין: לרחקה, הה"א בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכמו נחשת לרחצה ופי' כדי שארחק מעל מקדשיהם עושים התועבו' במקדשי על פני: ויבא אותי אל פתח החצר, הוא הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו סמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מבפני' חור אחד בקיר וחתר בקיר ע"ז שנעשה החור פתח שיכול אדם להכנס בו וראה הצלמי' מצויירים על הקיר שהיו עובדים להם וזו המראה משל חתירת הקיר להראותו בקיעת העיר ובעון העבודה זרה שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה ועניין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למבוא ולריק שבנו עליה קודם: ואבוא, מחקה על הקיר, כמו מחוקק כי חקק וחקה בענין אחד ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם אבני מחקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים:

ציצת ד' בליש' וכתיב כן ג' בפרשת ציצת ויקחני בציצת ראשי: כמראה ה' דגשים בקריאה וסי' וזה מעשה המנורה מקשה זהב והנה שם כבוד אלהי ישר' ופני הקדש המראה כמראה וכמראה המראה אשר ראיתי ב' בפסוק: ועוד כ"ג וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן לו': והנה כל ה' דסמי' וסימ' נמסר במלכים א' סימן ז':

ח

א ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד אדני יהוה: וארא והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר כעין החשמלה: וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה: והנה שם כבוד אלהי ישראל כמראה אשר ראיתי בבקעה: ה ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה:

ויאמר אלי בן אדם הראה אתה מהם עשים תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פה לרחקה מעל מקדשי ועוד תשוב תראה תועבות גדלות: ויבא אתי אל פתח החצר וארא והנה חר אחד בקיר: ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד: י ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות אשר הם עשים פה: ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב:

ל' · ו"מל בליש' · ה'· ל' · ט'· ל' · ר' · ה"י ד' ב' מל' · ר"מל · ב' · ל' · ה' דגשים · ב' ובפסו' · ל' · ב' תר מל' ויתר חכ' · מה הם ק' · ל' · נ"ג · כה"' · ל' חס · ב'· ל' · ל' נטע' בקו' · ה'· ל' · ג'

והוה בשתא שתיתאי בשתיתאה בחמשא לירחא אמר נביא אנא יתיב בביתי וסבי בית יהודה יתבין קדמי ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי אלהים: וחזית והא דמות כחיזו אשתא חיזו יקר דלא יכלא עינא למיחזי ולית אפשר לאיסתכלא ביה ולרע חיזו אשתא וחיזו יקר דלא יכלא עינא למחזי ולא אפשר לאיסתכלא ביה ולעילא כחיזו זהרא כעין חשמל: ואושיט דמות יד ואחדני בסער רישי ונטלת יתי רוחא בין ארעא ובין שמיא ואעילת יתי לירושלם בחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם יי במעלנא דתרעא גואה דפתיח לצפונא דתמן מותב צלם קנאתא דמרגזין: והא תמן יקר אלהא דישראל כחיזוא דחזיתי בבקעתא: ואמר לי בר אדם זקוף כען עינך לאורח ציפונא וזקפית עיני לאורח ציפונא והא מצפונא לתרע מדבחא צלם קנאתא הדין במעלנא: ואמר לי בר אדם חזי את מה דאינון עבדין תועיבן רברבן דבית ישראל עבדין כא לאיתרחקא מעל מקדשי ועוד תתוב תחזי תועיבן רברבן: ואעיל יתי לתרע דרתא וחזית והא חורא חד בכותלא: ואמר לי בר אדם חתור כען בכותלא וחתרית בכותלא והא תרעא חד: ואמר לי עול וחזי ית תועבתא בישתא דאינון עבדין כא: ועלית וחזית והא כל דמות רחיש ובעירא שיקוצין וכל טעותא דפלחין להין בית ישראל מצויירין על כתלא סחור סחור:

רש"י

בשנה הששית, לגלות יכניה: ממראה מתניו וגו', אסור להתבונן בפסוק זה: בציצת ראשי, בשער ראשי פלוצי"ל בלעז: במראות אלהים, הראני כאילו נושא אותי ומביאני לירוש': שער הפנימית הפונה צפונה, שער העזרה שהיא פנימית להר הבית והיו לה שערים לכל רוחותיה: סמל הקנאה, צלם הקנאה ממקנ' ומקניט להקב"ה שנתנוהו שם להקנאת להקב"ה להרגיזו וכן ת"י צלם דקנאתא דמרגזין: שא עיניך דרך צפונה, להר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזרה מבחוץ היה עומד ודרך צפונ' לשער חוץ לעזרה הוא: מצפון לשער המזבח, בהר הבית מצפון לאותו שער העזרה הצפוני ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד המזבח: בביאה, כשאדם בא ליכנס לעזר' מוצאו שם בביאה אנטר"יאה בלעז: לרחקה מעל מקדשי, כדי שאתרחק מעל מקדשי: אל פתח החצר, הקריבני עד פתח אותו שער עצמו: חור אחד בקיר, חומת העזרה: חתר נא בקיר, והרחב את החור: והנה פתח אחד, דרך החור ראיתי פתח לשכה אחת: שקץ, עשויין לשקוץ עבודה זרה: מחקה, חקוקין על הקיר: ושבעים

ושבעים

ויאזניהו בן שפן, חשוב היה ולמרין דורו היתה לפיכך הקפיד עליו: ועתר ענן הקטרת, תמור קטור ענן הקטרת ולשון עתר מרבית וכן העתרתם עלי דבריכם וכן ונעתרות נשיקות שונא וכן חברו מנחם במחלוקת אחת שלשתן ופירש ענין מעבה המה אך כל אחד לשון בני אדם: בחדרי משכיתו, מסוכה ברצפת אבני מים לשון וסכתי כפי: אל פתח שער בית יי', תוך חלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון דאמר מר שני פשפשין היו בבית החליפות אחד בצפון ואחד בדרום: מבכות את התמוז, צלם אחד שמחממות אותו מבפנים והיו עיניו של עופרת והם נתוכין מחום ההיסק ונראה כאלו בוכה ואומרות תקרוב׳ הוא שם תמוז לשון היסק כמו עד די חזה למזייה ואתוב׳ אזה יקיר׳ מבכות את התמוז פיי"שנט פלור"יר לאלקאלפי"ן בלעז: ויבא אותי אל חצר בית יי' הפנימית, היא העזרה כי הר הבית נקרא החצר החיצונה ועד עכשיו בתוכה היה עומד אלא שהוא נכנס בשער הצפוני והראהו בבית החליפות את צלם התמוז וחזר והוליכו למזרח לפני ההיכל והמזבח: ופניהם קדמה וגו', ממשמע שנאמר ופניהם קדמה יודע אני שאחוריהם אל ההיכל אלא מגיד שהיו אחוריהם מגולה שהיו פורעין עצמם ומתריזין כלפי מטה: משתחוויתם, כשתי קיבוץ הוא משמש לשון השחת ולשון השתחויה כן הוא בתלמוד ירושלמי משחיתים את ההיכל ומשתחוים לחמה וכן ת"י ואינון מתחבלין וסגדין

ושבעים איש, ע' סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם כמו שאמר ישעיה עמי מאשריך מתעים: ויאזניהו בן שפן גדול שבכולם היה: מקטרתו, המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה: ועתר ענן הקטורת, עובי הענן כי היו מחתות רבות מהעובדים שהיו רבים ומהנעברים גם כן שהיו רבים כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברים ורבוים: ויאמר, בחשך, כי חושבי׳ שלא יראה הא׳ מה שעושי׳ בחשך בחדריהם וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרי׳ עזב יי׳ את הארץ כלומ׳ אינו משגיח כלל בתחתונים אלא בעליונים שהם הגלגלים והמלאכי׳ אבל בענייני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך: ויאמר, מבואר הוא: ויבא אותי אל פתח שער בית יי׳ אשר אל הצפונה, זה שער התא שנקרא גם כן צלע ויציע בהיא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזר׳ שהוא חצר הפנימ׳: מבכות את התמוז, יש מפרשים כי מבכות הוא כנוי רוצה לומר משמחות את התמוז בירח תמוז היו עושים חג לעבודה זרה והיו הנשים באות לשמחו וי"מ שהיו עושים בתחבולות שיבאו המי׳ לעיני עבדה זרה הנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה ש׳ שואל שיעבדוהו ויש מפרשים התמוז השרוף מן למזא לאתונא רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשי׳ היו בוכות אותם: מבכות, מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל כתב כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודו׳ הקד׳ מונים כי היה איש מנביאי ע"ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז׳ כוכבי לכת וי"ב מזלות והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכן הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחד׳ תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז ויש מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלהם ותרגום ופגעו ציים את איים ויערעון תמוזין בתוליין וברוב הנסחאות כתוב תמוזין בשני ווי"ן ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם: ויאמר, גדולות מאלה, בא כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם אל היכל יי׳ ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכוונת האל כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדם הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמית ועתה בטלו המצוה והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחות לו ובדברי רבותינו ז"ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל יי׳ אלא מלמד שהיו פורעי׳ אחוריהם כלפי מטה: ויבא אותי אל חצר בית יי׳ הפנימית היא אותה חצר שזכר אלא שהסיע אותו ממקום למקום בחצר כי היה לצד צפון בפתח התא כמו שפירשנו ועתה הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזר׳: משתחויתם, מלה מורכבת מן משחיתים והשתחוית׳ וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשים משתחוים קדמה לשמש ואמר לשכנסם השתחויתם דרך שאלה ויונתן פירש המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוים שתרג׳ מתחבלין כנדין וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה: ויאמר, הנקל, בדרך כפעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה: כי מלאו את הארץ חמס, עד שסבו עוד להכעיסני בביתי: והנם שולחים את הזמורה אל אפם, והנה הם מקטרים בביתי ושולחי׳ רוח הקטרתם אל אפי מלבד הבזיון שעושים לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי: הזמורה, פירוש ריח רע והיא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה לפיכך ת"י מייתן בהתא לאפיהון ותרגם בשת בהתא והוא מקום הבשת: אפם, רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תקון סופרים: וגם

ענן ד' חטפין פתחין בקריא' וסי' כי ענן יי' על המשכן יומם ואש', וכסה ענן הקטרת, ועתר ענן הקטר' עלה, יפיץ ענן אורו, וחד וענן יי' עליהם יומם: המה עשים ה' בקריא' וסימ' איש איש ממלאכתו אשר המה כן המה עשים גם לך דשמואל, האינך ראה מה המה עשים, עוד תשוב תראה תועבות, כי עגבים בפיהם:

וְשִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן־שָׁפָן עֹמֵד בְּתוֹכָם עֹמְדִים לִפְנֵיהֶם וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ בְּיָדוֹ וַעֲתַר עֲנַן־הַקְּטֹרֶת עֹלֶה: וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם אֲשֶׁר זִקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים בַּחֹשֶׁךְ אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ כִּי אֹמְרִים אֵין יְהוָה רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב יְהוָה אֶת־הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֵלָי עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים: וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה אֲשֶׁר אֶל־הַצָּפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת אֶת־הַתַּמּוּז: וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת מֵאֵלֶּה: וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־חֲצַר בֵּית־יְהוָה הַפְּנִימִית וְהִנֵּה־פֶתַח הֵיכַל יְהוָה בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אֲחֹרֵיהֶם אֶל־הֵיכַל יְהוָה וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ: וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם הֲנָקֵל לְבֵית יְהוּדָה מֵעֲשׂוֹת אֶת־הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ־פֹה כִּי־מָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָמָס וַיָּשֻׁבוּ לְהַכְעִיסֵנִי וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת־הַזְּמוֹרָה אֶל־אַפָּם:

וְשַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָה בַּר שָׁפָן קָאֵים בֵּינֵיהוֹן קָיְמִין קֳדָמֵיהוֹן וּגְבַר מַחְתִּיתֵיהּ דִּקְטָרְתָּא בִּידֵיהּ וִיטוּר עֲנַן קְטָרְתָּא סָלִיק: וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם דְּסָבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין בְּקַבְלָא גְּבַר בְּאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ אֲרֵי אָמְרִין לָא גְלַן עוֹבָדַנָא קֳדָם יְיָ רַחִיק יְיָ יַת אַרְעָא: וַאֲמַר לִי עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵבָן רַבְרְבָן דְּאִינוּן עָבְדִין: וְאַעֵיל יָתִי בְּמַעֲלָנָא דִּתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וְהָא תַמָּן נְשַׁיָּא יָתְבָן מְבַכָּן יַת תַּמּוּזָא: וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵבָן רַבְרְבָן מֵאִלֵּין: וְאַעֵיל יָתִי לְדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ גַּוַּיְתָא וְהָא תְּרַע הֵיכְלָא דַּיְיָ בֵּין אוּלָמָא וּבֵין מַדְבְּחָא כְּעַשְׂרִין וַחֲמִשָּׁא גַּבְרָא אֲחוֹרֵיהוֹן לְהֵיכְלָא דַּיְיָ וְאַפֵּיהוֹן לְמַדִינְחָא וְהָא אִינוּן מִתְחַבְּלִין סָגְדִין לְמַדִינְחָא לְשִׁמְשָׁא: וַאֲמַר לִי הֲחֲזֵיתָא בַּר אָדָם הַזְעֵיר לְבֵית יְהוּדָה מִלְּמֶעְבַּד יַת תּוֹעֲבָתָא דַּעֲבָדוּ כָּא אֲרֵי מְלוֹ יַת אַרְעָא חֲטוֹפִין וְתָבוּ לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי וְהָא אִינוּן מַיְתָן בַּהֲתָא לְאַפֵּיהוֹן: וְאַף

אחוריהם ג' חס' בקריא' וסימ' וכל אחריהם ביתה דמלכים, וחברו דדה', אחוריהם אל היכל יי': אל אפם חד מן י"ח מלין תקון סופרים וסימ' נמסר בריש כפר במדבר סיני: כל לשון אף על במ"א הזמורה ל' אפם:

ומנחם חברו לשון שחות כמו שחי ונעבורה: הנקל לבית יהודה, המעט להם וקל בעיניהם שאר עבירות שבידם: מעשות את התועבות, אם היו חדילים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתו פה: כי מלאו את כל הארץ חמס, ונקל בעיניהם אותו עון וישובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות האלה: והנם שולחים את הזמורה אל אפם, והנם שולחים אל חוטמם את ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת כלומר בושתם זה אל פיהם ישוב ומנחם פירש והנם שולחים את הזמור׳ אל אפם ענין דופי וקלון הוא לפרושו השוה ריח מקטרתם ובעם קרבנם וניחוחם למלאכת דופי נקבים ואחוריהם אל היכל יי׳ יורה על הענין: קרבנו

וגם אני, מבואר הוא: ויקרא, פקדות העיר, האנשים הפקודים על אנשי החיל וכן ויבס הכהן פקודו על בית יי וסמך ל העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחילה והחיל אחריהם ואלה פקדות העיר שמבאר שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך אלא הם שבעת השרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שאמר בספר ירמיהו והם נרגל שמגר ננו שר סכים רב סרים נרגל שראצר רב מג ואע"פ שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם ו והראה לו השם יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד י ירושלם: ואיש כלי משחיתו, כלי בחירק כי הוא יחיד וכן כלי מפצו: משחתו, בצרי והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחירק ת תהרגו למשחית חרשי משחי: והנה ששה אנשים, פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה מש׳ והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי ברי׳ הם בגדי פשתן המגוהצין והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקדת העיר וכדברי רבו׳ ז"ל מאי ניהו ששה אנשי׳ משבר משחית מכלה קצף אף וחמה: שער העליון, פירשו רבותינו ז"ל שהוא שער מזרחי ונקר׳ עליון שהו׳ למעלה מעזרת ישראל: אשר מפנה צפונה, מזרחי צפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המרא׳ בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל: מפנה, פעול בשקל אשר אתה מראה בהר: מפצו, כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ: ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים, כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז"ל פי׳ כן וכן אמרו זה גבריאל והם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש: וקסת הסופר במתניו, קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והו׳ נייר או לוח ואע"פ כ ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שאמ׳ והתוית תיו ואולי לפי שתלוי במתני הסופ׳ הנייר או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס: לבוש בדים, בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופי׳ לבוש בבדים: ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת, זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עמדם אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשחיתי׳ קדמה לשמם וכיון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שבעון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב: אל מפתן הבית, מורה שנסתלק הכבוד מבית המקדש ובאמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שנים כרובים היו אחז"ל כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמ׳ו י׳ מסעות נסעה שכינה ואפשר כי אמר מעל הכרוב הוא דרך משל ות״ת אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא ובאמרו בכרובא ולא אמר מכרובא ר"ל כי עם הכרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא הטרף יעוף אל הארם רמז בהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה: וכבוד אלהי ישראל, מבואר הוא: הלבוש הבדים, אותו הנזכר שהיה לבוש בדים ובא בידיעת התאר והמתאר: ויאמר יי׳ אלו, כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ובוי"ו והוא כמו עליו בשמים ירעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שנזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרשה בית יי׳ והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם הסיעוני ממנה ברוב עונותם: והתוית תו, ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקי׳ לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה ורבותינו ז"ל פי׳ תיו האות הנקראת תי"ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תי"ו של דיו ועל מצחן של רשעים תי"ו של דם ואמר מאי שנא תי"ו רב אמר תי"ו תחיה תי"ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה: והנאנקים, ענין צעקה וצווחה כמו האנק דום ושב הפועל נפעל לרוב הפעולה וכן הדברים בך: ולאלה אמר באזני, ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר המתוה הזה ויכו: על תחוס, כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו: עיניכם, כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד כמו לא תחוס עינך והיחיד הוא דרך כלל: זקן בחור, תהרגו למשחית שם רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל: וממקדשי תחלו, מאשר במקדשי כי אותם חייבים יותר שעובדים עבודה זרה במקדשי על פני להכעיסני: באנשים הזקנים, הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עבודה זרה בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז"ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאלף ועד תי"ו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחילה והתוית תיו ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו: ויאמר

קרבו פקדות העיר: הקריבו את הפקידים אשר הפקדתי לשחת את העיר, ששה אנשים, רבותינו פירשו במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה: מפצו, שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך: וקסת הסופר, פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה וחורתין בם בעט: אצל מזבח הנחשת, הוא מזבח האבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה במדבר: מעל הכרוב, מעל הכפרת שהשכינה היתה שורה בם עד הנה והתחילה להסתלק ולצאת להון מעט מעט עשר מסעו וזה מסע הראשון מן הכרוב למפתן בית קדשי הקדשים: והתוית תיו, ורשמת רושם: על מצחות האנשים, הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתים: ולאלה אמר באזני, לששת המחבלים: וממקדשי תחלו, מן העומדי׳ לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי הם אותם אשר קיימו התורה מאלף ועד תיו במס׳ שבת: ונשאר ויבאו להזיקם חזר וצוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאית׳ במסכת שבת: ונשאר

כלי, ז׳ח בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל: לבוש כל לישנ׳ חס׳ בנביאים בם׳ב וסימ׳ ושריון קשקשים, הוצא לבוש לכל עבדי וכל כתובים דכוו׳ מ׳ל במ׳א חס׳ כי כל ביתה לבש שני: ולאלה ג׳ ר"פ בקריא׳ וסימ׳ ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם, ולאלה אמר באזני עברו, ולאלה תהיו תרומת הקדש. כופא דספרא:

ט

וגם אני אעשה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמול וקראו באזני קול גדול ולא אשמע אותם: א ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות העיר ואיש כלי משחתו בידו: ב והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וקסת הספר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת: ג וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית ויקרא אל האיש הלבש הבדים אשר קסת הספר במתניו: ד ויאמר יהוה אלו עבר בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה: ה ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו על תחוס עיניכם ואל תחמלו: ו זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית:

ואף אנא אעביד ברגז לא יחוס מימרי ולא אירחם ויצלון קדמי בקל רב ולא אקביל צלותהון: ואכלי ואנא שמע קל רב למימר אתקרבו דממנן על קרתא וגבר מאן חיבולי בידיה: והא שיתא גברין אתן מאורח תרעא עילאה דפתיח לציפונא וגבר מאן בירוריה בידיה וגברא חד ביניהון לביש לבושין ופנקס ספרא בחרציה ועלו וקמו בסטר מדבחא דנחשא: ויקר אלהא דישראל אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קודשיא ושרא מעיל לקביל סקופת ביתא וקרא לגברא דלביש לבושיא דפינקס ספרא בחרציה: ואמר יי ליה עיבר בגו קרתא בגו ירושלם ותרשום תוא על בית עיני גבריא דמיתאנחין ודמאנקין על כל תועיבתא דאתעבידא בגוה: ולאילין אמר ואנא שמע עיברו בקרתא בתרוהי וקטולו ולא תחוס עיניכון ולא תרחמון: סב עולים ובתולה וטפלא ונשיא תיקטלון לחבלא ועל כל גברא דעלוהי רושם תוא לא תקרבון ומבית מקדשי תשרון ושריאו בגבריא סביא דקדם ביתא: ואמר

ויאמר אליהם טמאו את הבית, אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים: ומלאו, צווי מבנין הדגוש ואף על פי שהלמ"ד אוכה' דגושה כי ומלאו כמוהו קלים מבנין הדגוש כמו ובקשו ברחובותיה כי לא מלאו אחרי ויקנאו בו והדומים להם: את החצרות, חצרות בית המקדש עזרת אנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות: ויהי כהכותם, בכף כהכותם בחצרות כי שם היה הנביא במראה: ונאשאר אני, נשארתי אני ביניהם שלא הכוני ומלה זו מורכבת מן ונשאר שהוא נפעל עבר ומן אשאר שהוא אתין מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלא הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר שני טעמים במלה אחת לקצר והוא על דרך צחות כמו שפירשנו במלת משתחויתם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התי"ו אלא הוא לבדו: ואזעק ואומר, על ירושלם כי היא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלם וכבר מתו ברעב או בחרב או בגלות: ויאמר אלי, ותמלא הארץ חמס, ארץ ישראל ויהודה לפיכך חרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עברות העונש הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום ישוב בחמס והמבול בא בעבור החמס ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים: והעיר מלאה מטה: וגם העיר הזאת ירושלם שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונתם הרעה כי אמרו עזב יי' את הארץ ואין יי' רואה, ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וכבר פירשנו ענין זה למעלה: וגם אני, שמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניי' גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה: והנה האיש, האל נמר תשובתו אלי: והנה האיש לבוש הבדים, משיב דבר אליו שעשה במכותו לעבור בעיר ולהתוות התיו: לבוש הבדים, בשוא כמשפט הסמוכים: כאשר צויתני, כתיב וקרי ככל אשר צויתני כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו: ואראה והנה אל הרקיע, כמו על הרקיע וכן אל ההרים לא אכל והדומים להם רבים: אשר על ראש הכרובים, הוא מה שאמר במראה הנבואה הראשונה ומעל לרקיע אשר על ראשם כי החיות שזכר במראה ההיא הם הכרובי' שזכר במראה הזאת כמו שאומר למטה וארע כי כרובים המה: ויאמר אל האיש לבוש הבדים, גם זה בשוא כמשפט הסמוכי': אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב, למ"ד לגלגל במקום הא הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים

צאו ג' וסימ' לאמר לאסורים צאו, נודו מתוך בבל, ויאמר אליהם טמאו את הבית: במאד מאד ו' וסימ' נמסר בסדר לך לך: נתתי ג' קמץ וסימ' וגם אני לא תחוס עיני, מצמרת הארז, הכל נתתי: ד' פסוקי' אל אל על וסימ' ויבא יואב אל המלך דוד, ומשפט בא אל ארץ המישור, ויאמר אל האיש לבוש הבדים,

ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים צאו ויצאו והכו בעיר: ויהי כהכותם ונאשאר אני ואפלה על פני ואזעק ואמר אהה אדני יהוה המשחית אתה את כל שארית ישראל בשפכך את חמתך על ירושלם: ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מטה כי אמרו עזב יהוה את הארץ ואין יהוה ראה: וגם אני לא תחוס עיני ולא אחמל דרכם בראשם נתתי: והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני: ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם: ויאמר אל האיש לבש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר ויבא לעיני: והכרבים עמדים מימין לבית בבאו האיש והענן מלא את החצר הפנימית: וירם כבוד יהוה מעל הכרוב על מפתן הבית וימלא הבית את הענן והחצר מלאה את נגה כבוד יהוה: וקול כנפי הכרבים נשמע עד החצר החיצנה כקול אל שדי בדברו: ויהי בצותו את האיש לבש הבדים לאמר קח אש מבינות לגלגל מבינות לכרבים ויבא

ואמר להון סאיבו ית ביתא ומלו ית דרתא קטולין פוקו ונפקו וקטלו בקרתא: והוה כקטלותהון ואשתארית אנא ואשתטחית על אפי וצוחית ואמרית קביל בעותי יי' אלהים המתבל את ית כל שארא דישראל במשפכך ית חימתך על ירושלם: ואמר לי חובי בית ישראל ויהודה תקיפו בהלחדא לחדא ואתמליאת ארעא חייבי קטול וקרתא איתמליאת אסטיות דין ארי אמרו רחיק יי' ית יתבי ארעא ולית דאגליא קדם יי': ואף אנא לא אחוס מימרי ולא ארחים פורענות אורחתהון ב בריש'הון יהבית: והא גברא דלביש לבושא דפינקסא בחרציה מתיב פיתגמא למימר עבדית כמא דפקדתני: וחזית והא ברקיעא די על ריש כרוביא כאבן טבא כחיזו דמות כורסיא איתחזי ע עליהון: ואמר לגברא דלביש לבושיא ואמר עול לביני גלגלא לתחות כרובא ומלי חופנך גומרין דאישא מביני כרוביא וזרוק על קרתא ועל ואנא חזי: וכרוביא קיימין מדרום לביתא במיעל גברא ועגן אמיטתא אתמליאת ית דרתא גויתא: ואיסתלק יקרא דיי' בכרובא דהוה שרי עלוהי ושרא מעיל לקביל סקופת ביתא ואתמליאת ביתא ית ענן אמיטתא ודרתא איתמליאת ית זהור יקרא דיי' וקל כנפי כרוביא אישתמע עד דרתא בריתא כקלא מן קדם שדי במלולא: והוה בפקידותיה ית גבר דלביש לבושיא למימר סב אשתא מביני גלגליא מביני כרוביא ועל

רשי

ונאשאר אני, ונשארתי אני: מלאה מוטה, דין מעוקל: על ראש הכרובים, על ראש ארבע חיות המרכבה ובפרש' זו חזר לקרות' כרובים לפי שנהפכו פני השור לפני כרוב כמה שכתוב בפרשה זו ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה ס סניגור: בינות לגלגל, בין האופנים כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לירדם הקב"ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיכשלו הגחלים ותקל הגזרה וכן הוא מפורש בענין וישא ויתן אל חפני ל לבוש הבדים: וזרוק על העיר, לא זרקם מיד ואף על פי שקבלם לבוש הבדי' לא השליכ' עד לאחר שש שנים ל לקבלתו שנתעממו ה הגחלים בידו כל שש שני' ותדע שהרי נבוא' זו בשנה הששית נאמר והעיר חרבה בשנת א אחת עשרה: מימין לבית, בדרום: החצר הפנימית: היא העזרה: על מפתן הבית, הוא האולם עצמו האמור למעלה: עד חצר החצונה, הר הבית יכול מפני הקול כמוך תלמו' לומר כקול שדי בדברו אלא משהוא מגיע לחצר החצונה הוא נפסק: והנה

וארא ואקום ואמר ב' אל החרים ואל הסגנים: וימלא ו' בקרי' וסי' אחרי הכות יי' את היאר, וימלא את החכמה, וימלא בית הבעל, וימלא הבית את הענן, וימלא המן חמה, וימלא המן על מרדכי חמה:

וכמוהם אשר למלך כשען על ידו עד לשמים הגיע שיר: למעלות לגלגל, על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים: ואל תחת, כמו בינות ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה: גחלי אש מבינות לכרובים, כמו מתחת לכרובים זהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות ושם באורנו הענין: ויבא לעיני, בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי בואו ולא נאמר מה עשה והפסיק בענין הכרובי' ואמר: והכרובים עומדים מימין לבית בבאו האיש, הראה האל לנביא הכרובים מימין לבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושים לצפון הבית לטעם שכתבנו הראהו הכרובים בהפכם: בבאו האיש, כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים ופי' בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל: והענן מלא את החצר הפנימי, היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכבה הראשונה בנסתר ובהיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובצאת הכבוד מן הבית לחצר כמלא הבית מן הענן: והחצר מלאה את נוגה כבוד יי', כי דרך החצר יצא הכבוד: וירם, מבואר הוא: וקול כנפי הכרובים, מבואר הוא במרכבה הראשונה: ויהי בצותו, חזר להשלים ענין ויבא לעיני שאמר:

ויעמוד

ויעמוד אצל האופן, הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר או כאמ' כי אצל אינו כמו בינות ושנה המצוה בזה שנו שמשנה בלקיחת האש מבינות הכרובי' אלא לקח זה הוא את הכרוב ועם זה לא לשנות המצוה אלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה וקדם ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרוב הזה הוא אחד מן הכרובים אשר האופנים אצלם לפיכך אמר מבינות לכרובים : וישלח, ויקח ויצא, יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר, ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדי' בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד ותקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלי' עוממות בידו להקל עוד הגזרה שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד שנת אחת עשרה : וירא, מה שאמר וירא ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלי' וכנפים כמשמעם ואמר באחד מהם להורות על האחרים : ואראה, מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר : ומראיהם, גם זה מבואר : בלכתם, כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך את הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמאה : וכל בשרם, יש להתבונן למה זכרו לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר : וגבהם, חסר יו"ד הרבוי מהמכתב : וידיהם, תרגם יונתן ואסדרתהון ענין אסדרות הספינה שהוא מקום המדרון : לארבעתם אופניהם, זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימן וידותון חצוצרות והרומים להם ובקצת היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שנהגו תוספת באור ב במקומות וכנוי אופניהם על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר כמו באו שלשתיכם ויפלו שבעתם : לארבעתם, תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליא : לאופני' להם קורא הגלגל באזני, לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונו' כמו בגד ושמלה ואמ' ואופן ועגלה ואמר והמם גלגל עגלתו והענין אח' ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול ש שקרא להם קול הגלגל והו' ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר יי' כי כל המעשה שזכר לאופנים ברצונו וברצונו היה וכאילו קורא לו המצוה עשה כך ועשה כך ומצות האופן הוא הכרוב : קורא, משלא נזכר שם פעלו מהדגוש והפועל הוא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע האל את הנביא בנבואה קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמ' : וארבעה פנים לאחד, לכל אחד מהכרובים : פני האחד פני הכרוב, פי' פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשו' פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמ' לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור ופי' כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם אדם וכרוב חד הוא ותרצו אפי רברבי ואפי זוטרי ואנחנו פירשנו ענין זה בנסתר : וירמו הכרובים, לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון הנשאות שנאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד וגם פירשנו הענין בנסתר ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל : בעמדם, מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר : וברומם, בחולם : ויצא, מבואר הוא : וישאו הכרובי', בצאתם, מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית : ויעמוד, על דרך הכלל : הכרובים, כאילו אמר ויעמדו לא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו : פתח שער בית יי' הקדמוני, בצאתם ממפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ לא התרוממו מעל הארץ בעמדם והעמידה שם מפני האנשים שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאילו הם רחקו הכבוד לצאת ולהרום מעל הארץ : עליהם, על הכרובים ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראו' כרובים :

היא

הכרבים י"ג חס' וסימ' נמסר בסדר תרומה : ומראה ז' קמצי' וסימ' ומראה כבוד יי' כאש, ומראה הנגע עמק, ומראה הנתק, ומראה אש לילה, ומראה האפנים כעין אבן תרשיש, ומראה הילדים האכלים, ומראה הערב והבקר, וא' פתח ומראה ולא בחידות : קורא ו' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימ' נ"ח :

וַיַּעֲמֹד אֵצֶל הָאוֹפָן׃ וַיִּשְׁלַח הַכְּרוּב אֶת־יָדוֹ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר בֵּינוֹת הַכְּרֻבִים וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן אֶל־חָפְנֵי לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיִּקַּח וַיֵּצֵא׃ וַיֵּרָא לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד־אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם׃ וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים אֵצֶל הַכְּרֻבִים אוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וְאוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וּמַרְאֵה הָאוֹפַנִּים כְּעֵין אֶבֶן תַּרְשִׁישׁ׃ וּמַרְאֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן׃ בְּלֶכְתָּם אֶל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִפְנֶה הָרֹאשׁ אַחֲרָיו יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם׃ וְכָל־בְּשָׂרָם וְגַבֵּהֶם וִידֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם וְהָאוֹפַנִּים מְלֵאִים עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם אוֹפַנֵּיהֶם׃ לָאוֹפַנִּים לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל בְּאָזְנָי׃ וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי־נָשֶׁר׃ וַיֵּרֹמּוּ הַכְּרוּבִים הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי בִּנְהַר־כְּבָר׃ וּבְלֶכֶת הַכְּרוּבִים יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבִשְׂאֵת הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם לָרוּם מֵעַל הָאָרֶץ לֹא־יִסַּבּוּ הָאוֹפַנִּים גַּם־הֵם מֵאֶצְלָם׃ בְּעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְרוֹמָם יֵרוֹמּוּ אוֹתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּהֶם׃ וַיֵּצֵא כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיַּעֲמֹד עַל־הַכְּרוּבִים׃ וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם וַיֵּרוֹמּוּ מִן־הָאָרֶץ לְעֵינַי בְּצֵאתָם וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וַיַּעֲמֹד פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי וּכְבוֹד אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה׃

וְקָם בִּסְטַר גַּלְגְּלָא׃ וְאוֹשִׁיט כְּרוּבָא יַת יְדֵיהּ מִבֵּינֵי כְּרוּבַיָּא לְאִישָּׁתָא דִּי בֵּינֵי כְּרוּבַיָּא וּנְסִיב וִיהַב לְחָפְנֵי דְּלָבִישׁ לְבוּשַׁיָּא וּנְסִיב וּנְפַק׃ וְאִתְחֲזִי לִכְרוּבַיָּא דְּמוּת יַד אֱנָשָׁא תְּחוֹת גַּפֵּיהוֹן׃ וַחֲזֵית וְהָא אַרְבְּעָא גַּלְגַּלַּיָּא בִּסְטַר כְּרוּבַיָּא גַּלְגַּל חַד בִּסְטַר כְּרוּבָא חַד וְגַלְגַּל חַד בִּסְטַר כְּרוּבָא חַד וְחֵיזוּ גַּלְגַּלַּיָּא כְּעֵין אֶבֶן טָבָא׃ וְחֶזְוֵיהוֹן דְּמוּת חַד לְאַרְבַּעְתְּהוֹן כְּמָא דִּיהֵי גַּלְגַּל בְּגוֹ גַּלְגַּל׃ בְּמֵיזַלְהוֹן עַל אַרְבַּעַת סִטְרֵיהוֹן אָזְלִין לָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהוֹן אֲרֵי לְאַתְרָא דְּמִתְפְּנֵי קַדְמָאָה בַּתְרוֹהִי אָזְלִין וְלָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהוֹן׃ וְכָל בִּסְרֵיהוֹן וְגַבֵּיהוֹן וְאַסְדְּרָתְהוֹן וְכַנְפֵיהוֹן וְגַלְגַּלַּיָּא מְלַן עֵינִין סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהוֹן דְּגַלְגַּלַּיָּא׃ לְאוֹפַנַּיָּא לְהוֹן אִתְקְרֵי גַּלְגַּלָּא וַאֲנָא שְׁמַע׃ וְאַרְבְּעָא אַפִּין לְחַד אַפֵּי חַד אַפֵּי כְּרוּבָא וְאַפֵּי תִּנְיָנָא אַפֵּי אֱנָשָׁא וּתְלִיתָאָה אַפֵּי אַרְיָא וּרְבִיעָאָה אַפֵּי נִשְׁרָא׃ וְאִתְרְמוּ כְּרוּבַיָּא אִינוּן בִּרְיָתָא דִּי חֲזֵיתִי בִּנְהַר כְּבָר׃ וּבְמֵיזַל כְּרוּבַיָּא אָזְלִין גַּלְגַּלַּיָּא לְקִבְלֵיהוֹן וּבְמִטַּל כְּרוּבַיָּא יַת גַּפֵּיהוֹן לְאִתְרְמָא כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא לָא מִתְחַזְרִין גַּלְגַּלַּיָּא אַף אִינוּן מִקִּבְלֵיהוֹן׃ בְּמִיקַמְהוֹן קַיְמִין וּבְאִתְרוֹמֵיהוֹן מִתְרַמְּין עִמְּהוֹן אֲרֵי בְּרוּחַ בִּרְיָתָא בְּהוֹן׃ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּייָ דַּהֲוָה שָׁרֵי עֲלוֹהִי מֵעִיל לְקָבֵיל סְקוֹפַת בֵּיתָא וּשְׁרָא עַל כְּרוּבַיָּא׃ וּנְטַלוּ כְּרוּבַיָּא יַת גַּפֵּיהוֹן וְאִתְרְמוּ כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא וַאֲנָא חָזֵי בְּמִפַּקְהוֹן וְגַלְגַּלַּיָּא לְקִבְלֵיהוֹן וְקָם בְּמַעֲלָנָא דִּתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ מַדִּינְחָאָה וִיקַר אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן מִלְּעֵילָא׃

אינון

וירומו ב' א' מל' וא' חס' וסימ' ויראו הכרובים היא החיה, וירומו מן הארץ לעיני, קדמא חס' : לרום ב' וסים' שמים לרום, לרום מעל הארץ לא יסבו :

רש"י

והנה ארבעה אופני', לפי שנשתנית אחת מן הפנים הוזקק לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות בראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא, וידיהם של אופנים הם החור שהמרכבה מתגלגלת בתוכן שקורין בו"ל בלע"ז ויונתן תרגם ואסדרתהון, ושפוטיהם : לארבעתם, אופניהם לארבעת אופני החיות : להם קורא הגלגל באזני, אני שמעתי שהמלאך היה קור' את האופן גלגל קורא הגלגל להם נקרא שם גלגל : פני האחד, פני הכרוב הם היו פני השור שנהפכו לכרוב : פתח שער בית יי', פתח ההיכל : הקדמוני, שבמזרח וזה היה מסע סילוק השני ממפתן בית קדשי קדשים לעזרה :

היא

רש״י

היא החיה, מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר: ואדע, כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם: והנה בפתח השער וגו׳, הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל ה׳ אלא שלא פירש שם מי היו וכאן פירש את שמות שנים מהם: האומרים לא בקרוב, יבאו דברי הנביאים עלינו: בנות בתים, אין לחוש להם אלא בנות בתים ושבת ב׳ בתוכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותינו: היא הסיר ואנחנו הבשר, כשם שאין הבשר יוצאת מן הסיר עד גמר בישולו כך לא נצא ממנה עד שנמות: כן אמרתם, ידעתי כי זאת אמרתם ה׳ ירושלם הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי לחללים שנתתם בה היא לסיר שהם נגמרו בה אבל לכם לא תהי׳ לסיר לקלוט אתכ׳ עד יום מיתה כי אתכם הוציא מתוכה: ומעלו׳ רוחכם, העולה על דעתכם בוטר״א של״ש בלע״ז: הוציא, כמו להוציא: ולשון בניתם הבתים כי בגלו׳ תלכו האבות והבנים ואין יורש את הבתים: חרב יראת׳, כשפנית׳ לעזרה למלך מצרים כמו שנאמר בצדקיהו וימרד בו לשלוח מ׳ מלאכיו למצרים: על גבול ישראל, בסוף הגבול והיא רבלת׳ ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפט צדקיהו ביד נבוכ׳ נצר כמו שנאמר בספר מ׳ מלכים שם שחט את בניו שם נקר את עיניו והיא סוף הגבול שנא׳ במרגלים ובכמה מ׳ מקומות עד לבא חמת: לא תהיה לכם לסיר, המשמרת כתחיה עד גמר בישולם: ואתם תהיו בתוכה לבשר, שתותכו בתוכ׳ ותשברו בתוכה כבשר בסיר ו׳ ובתוך קלחת: אל גבול ישראל אשפוט אתכם, ולא בתוכה תמותו: אחיך

רד״ק

היא החיה, מבואר הוא: ארבעה ארבעה פנים לאחד, לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים: ודמות ידי אדם, ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא: ודמות פניהם: מראיהם: ואותם, ועצמם כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כלומר עצם הפנים ומראיהם היה כפני אשר ראיתי בנהר כבר: ותשא אותי, וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית ה׳ הקדמוני למעלה זכר זה ויבא אותי אל חצר בית ה׳ הפנימית ושנה אותו הנה להודיע כי באותם כ״ה אלה היו הע׳ שרי העם: ויאמר, והיועצי׳, לפי שהיו שרי׳ וגדולי העיר אמ׳ זה בהם כי בהם תלויה עצת ה׳ העי׳ עצת דבר רע: האומרים לא בקרוב בנות בתים, לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא ה׳ הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירו׳ ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמננו למות ונמות בה: בנות, מקור כמו ביום עשות אלהים: והנבא, כן אמרתם, אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכ׳ ולא כאשר חשבתם כי מחשבותיכם אני ידעתי׳ ידעתי שאתם חושבי׳ באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומ׳ כי חלליכם שהרביתם הם בשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך ה׳ קלחת אבל לעצמיכם לא יהיה המשל כמו שחשבתם: ומעלות רוחכם אני ידעתיה, המחשבה העולה על רוחכם ונקראת מעלה ולרבות מעלות ופי׳ ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות: הרביתם, והנה הולך ומפרש המשל: לכן, הוציא מתוכה, מקור במקום אוציא כלומר גזרתי ל׳ להוציא אתכם מתוכה לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מ׳ מותכם ולא תגלו ממנה: חרב יראתם, בצרי מן ולא ירא׳ אלהים והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסי׳ ועם רב: וחרב אביא עליכם, אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יציל אתכם מלך מ׳ מצרים: והוצאתי אתכם מתוכה, לא כאשר חשבת׳ שתהיו בתוכה עד יום מותכם: בחרב תפולו, על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהוד׳ שחט ברבלתה וחמת גבול ישראל כמו שאמ׳ מלבוא חמת ועד נחל מצרים: היא לא תהיה לכם לסיר כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכ׳: ואתם תהיו בתוכ׳ לבשר, אבל לא בתוכה ממש כי אל גבול ישר׳ אשפוט אתכם והיה זו כבשר שמבשלים אותו והוא נמק בתוכו כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת וגם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדוד׳ לברם אתון תהון בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: וידעתם, אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני ה׳ כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם, לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים: ויהי

מסורה

היא ג׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה, היא החיה אשר ראיתי, היא לא תהיה לכם לסיר: ואותם ג׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ והעמיד הכהן המטהר, אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם, ויבאו אליך כמבוא עם, קדמא חס׳: והיעצים ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ והיעצים עצת רע בעיר, ויעציך כבתחלה, יעץ בליעל׳,

יחזקאל י–יא

הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר־כְּבָר וָאֵדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה: אַרְבָּעָה אַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאֶחָד וּדְמוּת יְדֵי אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם: וּדְמוּת פְּנֵיהֶם הֵמָּה הַפָּנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל־נְהַר־כְּבָר מַרְאֵיהֶם וְאוֹתָם אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ:

יא וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא אֹתִי אֶל־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי הַפּוֹנֶה קָדִימָה וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ וָאֶרְאֶה בְתוֹכָם אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־עַזֻּר וְאֶת־פְּלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָהוּ שָׂרֵי הָעָם: וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַיֹּעֲצִים עֲצַת־רָע בָּעִיר הַזֹּאת: הָאֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב בְּנוֹת בָּתִּים הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר: לָכֵן הִנָּבֵא עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא בֶּן־אָדָם: וַתִּפֹּל עָלַי רוּחַ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם אֲנִי יְדַעְתִּיהָ: הִרְבֵּיתֶם חַלְלֵיכֶם בָּעִיר הַזֹּאת וּמִלֵּאתֶם חוּצֹתֶיהָ חָלָל: לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ הֵמָּה הַבָּשָׂר וְהִיא הַסִּיר וְאֶתְכֶם הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ: חֶרֶב יְרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה: וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ וְנָתַתִּי אֶתְכֶם בְּיַד־זָרִים וְעָשִׂיתִי בָכֶם שְׁפָטִים: בַּחֶרֶב תִּפֹּלוּ עַל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: הִיא לֹא־תִהְיֶה לָכֶם לְסִיר וְאַתֶּם תִּהְיוּ בְתוֹכָהּ לְבָשָׂר אֶל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם: וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר בְּחֻקַּי לֹא הֲלַכְתֶּם וּמִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם:

תרגום

אינון בריתא דחזיתי תחות יקר אלהא דישראל בנהר כבר וידעית ארי כרוביא אינון: ארבע ארבע אפין לחד וארבע גפין לחד ודמות יד אנשא תחות גפיהון: ודמות אפיהון אינון אפיא די חזיתי על נהר כבר חזויהון ואינון בריא לקביל אפהא אזלא: ונטלת יתי רוחא ואעילת יתי לתרע בית מקדשא דיי מדינחאה דפתיח למדינחא והא במעלנא דתרע עסרין וחמשא גברין וחזית ביניהון ית יאזניה בר עזור וית פלטיה בר בניה רברבי עמא: ואמר לי בר אדם אילין גבריא דמחשבין למינס ודמלכין מלך ביש בקרתא הדא: דאמרין לא בקריב למיבני בתין היא חשיב לנא כדודא ואנחנא חשיבין בגוה כביסרא דבשיל בגו דודא: בכן איתנבי עליהון איתנבי בר אדם: ושרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי אימר כדנן אמר יי כן אמרתון בית ישראל ודי אתון מהרהרין ודסליקת על לבכון קדמי גלן: אסגיתון קטיליכון בקרתא הדא ומליתון שוקהא קטילין: בכן כדנן אמר יי אלהים קטלכון דשויתון בגוה אינון כביסרא והיא כדודא ויתכון אגלי מגוה: מן קדם דקטלין בחרבא דחילתון ודקטלין בחרבא איתי עליכון אמר יי אלהים: ואגלי יתכון מגוה ואימסר יתכון ביד נוכראין ואעבד בכון פורענות דינין: בחרבא תתקטלון על תחום ארעא דישראל אתפרע מנכון ותידעון ארי אנא יי: היא לא תהי לכון כדודא ברם אתון תהון בגווה כביסרא דבשיל בגו דודא על תחום ארעא דישראל איתפרע מנכון: ותדעון ארי אנא יי די בקימי לא הלכתון ודיני לא עבדתון ובנימוסי עממיא די בסחרניכון עבדתון: והוה

מסורה

ויעציו ושריו, וכל יועצי דכוו׳: חוצתיה ג׳ כתיב כן בליש׳ וסימ׳ אל תגידו בגת, ומלאתם חוצתיה, חגרו שק, וכל ירמיה דכוו׳ חצות כתיב: יראתם ג׳ וסימ׳ חרבא דמשה נורא, ופי׳ בסדר בהעלתך:

ויהי כהנבאי, בכ"ף כאשר הייתי מתנבא ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו: כלה אתה עושה, דרך שאלה ואף על פי שאין בו ה"א השאלה כמו הרדוף אחרי הגדוד הזה אתה זה בני עשו והדומים להם ומה שנבעך על מיתתו שראה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעשה תשובה והאל לא ענה לבעקתו דבר: ויהי, בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך, אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישר' כלה, וסמך ענין זה למה שהיו אומ' בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבי' שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבי' ואומ' לנגד אותם שגלו: רחקו מעל יי', אותם שגלית רחקו מעל יי' כלומר מעל אדמת יי' שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה: רחקו, בווי"ו פ"א הפעל פתוח כמו ושחטו הפסח ואמ' היא ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: לכן, כי הרחקתים בגוים, ואף על פי כן לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומר אם רחקו ממקדש יי' שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיו' שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביה' שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך וקבצתי אתכם: למקדש מעט, פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט אינו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להון בתי כנישתא וגו' כבעמוד: לכן, אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה: וקבצתי אתכם, על גלות השבטים אמר זאת הנבוא' לא על גלות בבל כי לאותן שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל: ובאו שמה, נחלקה המלה בטרחא וכן ויבא מה ואיכון עזרה בטעמא: את כל שקוציה: השקוצים והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי אדום כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו השקוצים בה והיא שוחת כי עליו נאמר גם כן ולתת שקוץ משומם: ונתתי להם לב אחד, שיהי' להם לב אחד ליראה את יי' לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל: לב האבן, חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר: לב בשר, כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעיא דהוא תקיף כאבנא וגו' כבעמוד: למען, מבואר הוא: ואל לב שקוציהם, וא' אם הם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיהם דרכם בראשם נתתי. כלו' אשיב גמולם בראשם ופי' לב שקוציה' כאילו לבם חלוק לשני לבבות כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר: וישאו, כבר פירשנו הענין: ויעל, כי משער בית יי' נסע אל תוך העיר ואם לא נזכר ומעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסתלק מן העיר ושב לו אל מקומו השמים ופי' מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמר וירומו מן הארץ לעיני וההר הזה הוא הר הזתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זיתיא: ורוח נשאתני, במראה ברוח אלהים, להודיע כי ההליכה לירושלם והשיבה לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לי כן: ויעל מעלי המראה אשר ראיתי, אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר זהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגו': ואדבר, אשר הראני, בסגול הה"א ולית כותיה ומה שאמר את כל דבר יי' דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתי שם משמים ובאתו אל הבקעה וקחתו לבנה ושכיבתו על צדו ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התועבה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם זהו את כל דברי יי' אשר הראני:

ואפל חד מן ו' זוגי' מן ב"ב בסיפ' קדמא נסיב אות וחס' מלה ותנייני חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ' ואתו את יי' אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע, אתו את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע, שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים, שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים, ולא אבו אשר

וַיְהִי כְּהִנָּבְאִי וּפְלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָה מֵת וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶזְעַק קוֹל־גָּדוֹל וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה כָּלָה אַתָּה עֹשֶׂה אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם אַחֶיךָ אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם רַחֲקוּ מֵעַל יְהוָה לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה׃ לָכֵן אֱמֹר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם וְכִי הֲפִיצוֹתִים בָּאֲרָצוֹת וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם׃ לָכֵן אֱמֹר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְאָסַפְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצוֹתֶם בָּהֶם וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ וּבָאוּ שָׁמָּה וְהֵסִירוּ אֶת־כָּל־שִׁקּוּצֶיהָ וְאֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ מִמֶּנָּה׃ וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרָם וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב בָּשָׂר׃ לְמַעַן בְּחֻקֹּתַי יֵלֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְאֶל־לֵב שִׁקּוּצֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וּכְבוֹד אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה׃ וַיַּעַל כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל תּוֹךְ הָעִיר וַיַּעֲמֹד עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִקֶּדֶם לָעִיר׃ וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתְּבִיאֵנִי כַשְׂדִּימָה אֶל־הַגּוֹלָה בַּמַּרְאֶה בְּרוּחַ אֱלֹהִים וַיַּעַל מֵעָלַי הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי׃ וָאֲדַבֵּר אֶל־הַגּוֹלָה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר הֶרְאָנִי׃

יב

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

וַהֲוָה בְּאִתְנַבְּיוּתִי וּפְלַטְיָה בַר בְּנָיָה מִית וְאִשְׁתַּטְּחִית עַל אַפַּי וּצְוָחִית בְּקָל רַב וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים גְּמִירָא אַתְּ עָבֵיד עִם שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אַחָךְ אַחָךְ אֱנָשׁ קְרִיבָךְ וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן דַּאֲמַרִין לְהוֹן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם אִתְרַחַקוּ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ דִילָנָא הִיא אִתְיְהִיבַת אַרְעָא לְמֵירְתַהּ׃ בְּכֵן כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי אַרְחֵיקְתִּינוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וַאֲרֵי בַדַּרְתִּינוּן בִּמְדִינָתָא וִיהָבִית לְהוֹן בָּתֵּי כְנִישָׁתָא תִּנְיָין לְבֵית מַקְדְּשִׁי וְאִינוּן כִּזְעֵיר בִּמְדִינָתָא דְאִתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן׃ בְּכֵן אֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן מִן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וַאֲכְנֵישׁ יָתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְאִתְבַּדַּרְתּוּן בְּהֵין וְאֶיתֵּן לְכוֹן יַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיֵעֲלוּן לְתַמָּן וְיַעְדּוּן יַת כָּל שִׁקּוּצָהָא וְיַת כָּל תּוֹעֲיבָתָא מִינַּהּ׃ וְאֶיתֵּן לְהוֹן לֵב דָּחִיל וְרוּחַ דְּחִילָא אֶתֵּן בִּמְעֵיהוֹן וְאֶתְבַּר לִיבָּא דְרַשִׁיעַיָּא דְהוּא תַּקִּיף כְּאַבְנָא מִבִּיסְרֵיהוֹן וְאֶיתֵּן לְהוֹן לִבָּא דָחִיל קֳדָמַי לְמֶעְבַּד רְעוּתִי׃ בְּדִיל דִּבְקְיָמַי יְהָכוּן וְיַת דִּינַי יִטְּרוּן וְיַעְבְּדוּן יַתְהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃ בָּתַר פּוּלְחַן שִׁיקּוּצֵיהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן לִבְּהוֹן טָעֵי פּוּרְעָנוּת אוֹרְחַתְהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וּנְטַלוּ כְּרוּבַיָּא יַת גַּפֵּיהוֹן וְגַלְגַּלַּיָּא לָקֳבְלֵיהוֹן וִיקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן מִלְּעֵילָא׃ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ מִן גּוֹ קַרְתָּא וּשְׁרָא עַל טוּר זֵיתַיָּא דְּמִמַּדְנַח לְקַרְתָּא׃ וְרוּחַ נְטַלְתַּנִי וְאוֹבִילַתְנִי לִמְדִינַת אַרְעָא כַּסְדָּאֵי לְוָת בְּנֵי גָלוּתָא בְּחֶזְוָא בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּשְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְאִסְתַּלַּק מִנִּי חֶיזְוָא דַּחֲזֵיתִי׃ וְאִתְנַבֵּיתִי לִבְנֵי גָלוּתָא יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ דְּאַחֲזְיַנִי׃

רשי

אחיך אחיך, גלות שמרון וגלו' יכניה וכל בית ישראל שהלכו בגולה: אשר אמרו להם, אשר אמרו עליה' יושבי ירושלם שלא גלו עם יכניה שהמליך עליהם נבוכד נצר את צדקיהו ועתה הם משחקים על אחיך שגלו ואומרים עליהם רחקו מעל יי': למקדש מעט, לבתי כנישתא דאינון יתבין תיניין לבי מקדשא: לב בשר, לב רך ונוח ליכנע: ואל לב שקוציהם וגו', ואותה אשר לב שקוץ ותועבה לבם הולך שנשארו בירושלם שלא גלו וטועי' בע"ז ושקוצי': דרכם בראשם נתתי, שאוציא עליהם חרב ושבי וילכו בגולה: וישאו הכרובי', לאחר שגמ' דבריו אלי נסתלק: על ההר אשר מקד' לעיר, הוא הר הזיתי' שהוא במזרחו של העיר וזה מסע שלישית: במראה ברוח אלהים, נדמה לי כאילו עכשיו הוא מחזירני מירוש' לבבל: כלי

מסרה

אמר זאת המנוחה, לא אבו. כי עם מרי הוא בני' לא אבו שמוע תורת יי', ואפלה ויהי בהכותם ואזעק ואמר, ואפל ויהי בהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול ואמ', וירפאו את שבר עמי, וירפו את שבר בת עמי, והנשאו מי זה מלך הכבוד, ושאו מי הוא מלך הכבוד, וחד חלוף קדמא חסר אות ויתיר מלה ותנייני יתיר אות וחס' מלה וסימ' בך בחר כי עם קדש אתה, ובך בחר כי עם קדש אתה:

ולא ראו ב' וסימ' ושמתי בהם אות · בן אדם בתוך בית המרי : עשה לך ז' וסימ' בסדר בהעלתך : בעלטה ג' ובענין וסימ' לעיניהם על כתף תשא · ובערב חתרתי לי בקיר ביד · והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא : ובערב ד' בקרי' וסי' ובערב יהיה על המשכ' כמראה אש · ובערב תאמר מי יתן בקר · ובערב חתרתי לי בקיר ·

בן אדם בתוך בית המרי אתה ישב אשר עינים להם לראות ולא ראו אזנים להם לשמע ולא שמעו כי בית מרי הם : ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וגלית ממקומך אל מקום אחר לעיניהם אולי יראו כי בית מרי המה : והוצאת כליך ככלי גולה יומם לעיניהם ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה : לעיניהם חתר לך בקיר והוצאת בו : לעיניהם על כתף תשא בעלטה תוציא פניך תכסה ולא תראה את הארץ כי מופת נתתיך לבית ישראל : ואעש כן כאשר צויתי כלי הוצאתי ככלי גולה יומם ובערב חתרתי לי בקיר ביד בעלטה הוצאתי על כתף נשאתי לעיניהם : ויהי דבר יהוה אלי בבקר לאמר : בן אדם הלא אמרו אליך בית ישראל בית המרי מה אתה עשה : אמר אליהם כה אמר אדני יהוה הנשיא המשא הזה בירושלם וכל בית ישראל אשר המה בתוכם : אמר אני מופתכם כאשר עשיתי כן יעשה להם בגולה בשבי ילכו : והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא בעלטה ויצא בקיר יחתרו להוציא בו פניו יכסה יען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ : ופרשתי את רשתי עליו ונתפש במצודתי והבאתי אתו בבלה ארץ כשדים ואותה לא יראה ושם ימות :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : בר אדם בגו עמא סרבנא את יתיב די עינין להון למחזי ולא חזן ואודנין להון למשמע ולא שמעין ארי עם סרבן אינון : ואת בר אדם אתקין לך מני גלותא וגלי ביממא לעיניהון ותתגלי מאתרך לאתר אוחרן לעיניהון מאים יתבהלון ארי עם סרבן אינון : ותפיק מנך כמני גלותא ביממא לעיניהון ואת תפוק ברמשא לעיניהון כמפקני גלותא : לעיניהון חתר לך בכותלא ותיפוק ביה : לעיניהון על כתפא תטול בקבלא תיפוק אפך תכסי ולא תחזי ית ארעא ארי את יהביתך לבית ישראל : ועבדית כן כמא דאתפקידית מני אפיקית כמני גלותא ביממא וברמשא אתחתרית לי בכותלא ביד בקבלא נפקית על כתפא נטלית לעיניהון : והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עימי בצפרא למימר : בר אדם הלא אם יימרון לך בית ישראל עמא סרבנא מא את עביד : אימר להון כדנן אמר יי אלהים על רבא מטל נבואתא הדא בירושלם וכל בית ישראל דאינון ביניהון : אימר אנא אתכון כמא דעברית כן יתעביד להון בגלותא בשביא יהכון : ורבא דביניהון על כתפא יטול בקבלא יפוק בכותלא יחתרון לאפקותיה ביה אפוהי יכסי חלף דחב הוא ולא יחזי ית ארעא : ואפרוס ית מצדתי עלוהי ויתאחר בסריגתי ואגלי יתיה לבבל למדינת ארעא כסדאי ויתה לא יחזי ותמן ימות : וכל

רשי כלי גולה · כלי לשתות ומקירה קטנה ללוש בה חררה אות לבית ישראל שבירושלם שיעשו כן ולא יצטרכו ללוש בצק בגומא על גבי קרקע והחבצים נכנסים בתוכה והם לא שמעו לו והוכרחו לכך והוא הכתו' בספר קינות ויגרס בחצץ שני במדרש קינות : וגלה יומם · תיום אל יום שמים שלשה ימים נהוג בעצמך כאדם המכין צעדיו לגלות שיראו בני הגולה וישאלו מה מעשיך ואת תגיד להם שסימן הוא לצדקיהו ושמו וישלחו להם אלו את שלוחיהם ויודיעו לאחיהם וקרוביהם אם שם כל אשר ישמעו מפיך וכן כל יומם שמקרא לשון יום יום הוא דבר הנוהג ימים רבים כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואת דבריו : אולי יראו · שמא יבינו אפרצבי"ר בלע"ז : כי בית מרי המה · לפיכ' צריך הוא שמא : חתר לך בקיר · סימ' לצדקיהו שיצא דרך מחתרת מערה כי ירא לצאת בפרהסי' מפני הכשדים : כמוצאי · קומא"א איסולום בלע"ז : בעלטה תוציא · לכשתחשך תוציא את כליך : כלי הוצאתי ככלי גולה יומ' · יום יום הייתי מראה להם שאני מתקן לעצמי כלי גולה : הנשיא המשא הזה · על המלך צדקיהו אני מראה המשא הזה לשון נבואה : פניו יכסה · מחמת כלימה שהוא בורח מן העיר לילה : ופרשתי את רשתי עליו · מערה היתה לו מביתו עד ערבו' יריחו ויצא דרך המערה מה עשה הקב"ה הביא צבי אחד לפני חיל כשדי' והילך לפניה' על גב המערה והם רודפים אותו וכשיצא צדקיהו מן המערה בערבו' יריחו ראוהו יוצא ותפשוהו : ואותה לא יראה · כי ברבלה בארץ חמת דבר אתו משפטי' ועור את עיניו ואחר כך הביאו לבבל כמה שנאמר בספר מלכי' ובירמיה : וכל

רדק ויהי דבר · בן אדם · עינים להם לראות ולא ראו · שהרי ראו שגלו הם וכאילו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאילו לא שמעו עדי' מחזיקים ידי הנשארי' בירוש' שהיו שולחים להם נביאיה' וקסמי' כי לא יגלו הנשארים ושמעיהו הנחלמי שלח ספרים אל כל העם אשר בירוש' להבטיחם על שקר : ואתה בן אדם עשה לך · תקן לך כלי גולה והם מקל ותרמיל וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחו' על שקר יושבי ירושלם לאמ' שלא גלו : וגלה יומם · מן היות השמש על הארץ יקר' יומם אבל יום כולל פעמים היום והלילה וזהו שני דברים האחד לגלו' ממקו' למקום באותה העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה ויגלה לבית רחוק מביתו במקום שיהיו בני הגולה רואים וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממנה ביומם בעוד יומם יקרר שמשם והאות האחר שיחתר בקיר העיר לילה כאדם היוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו ויצא לו דרך החור ויכסה פניו בצאתו שלא יראהו אדם כאדם שיש לו בשת וזה יהיה אות לצדקיהו שיצא מירושלם לילה כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר : והוצאת כליך בכלי גולה · כמו שמוציא אדם כלי גולה שקנו בכתפו ומקלו בידו : כמוצאי גולה · כמו שיצא אדם בגולה כר וצעף : מוצאי · שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים : לעיניהם · והוצאת בו · במקום חתירת הקיר תוליך כליך רוצה לומר שיהיה החור מקום כר ויוציא בו כליו ואחר כך יצא הוא : לעיניהם · בעלטה · בחשך בלא נר כאדם שיש לו בשת בצאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם : ולא תראה את הארץ · על דרך בושנו מאד כי עזבנו ארץ : ואעש · ביד · לא בכלי ברזל שחותרי' בו כדי שלא ישמעו קולו ושמו כן כאשר היוצא פתאם בחפזון באין לו פנאי לקחת כליו כן צדקיהו ושריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון ואע"פ שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר הנה בקיר יחתרו אמת כן היה וכן נראה מדרך הסברא כיהם יצאו דרך גן המלך שסגרו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן שסגרו לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתו' בו כי בחפזון יצאו וברחו : ויהי · בן אדם · הנשיא המשא הזה בירושלם · פירושו כתרגומו על רבא מטל נבואות הדא בירושלם והנשיא הוא צדקיהו : אמור אני · כן יעשה להם · ולא אמר כן יעשו להם · לפי שעל כרחם גלו בגולה בשבי כי יש גולה שאינה שבי כמו וגם גולה אתה למקומך וגלית אל מקום : והנשיא · על כתף ישא · בגדיו כאדם בורח שמרים בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה : בעלטה · כי בלילה יצאו כמו שכתוב בקיר יחתרו להוציא בו בקיר הגן יחתרו לו עבדיו להוציאו בו : יען אשר לא יראה לעין הארץ · בעבור שלא יראה את הארץ בצאתו : יכסה פניו · כי בשת הוא לו שיברח מן העיר שהיה מולך עליה ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותיה בית אפוהי יכסי חלף דחב יעקרון ית עינוהי ולא יחזי ית ארעא : ופרשתי · שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו · ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו צדקיהו דרך המערה והקדוש ברוך הוא זמן צבי והלך על גב המערה ורדפו הכשדי' אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו זהו שאמ' יחזקאל ופרשתי : ואותה לא יראה · כי מלך בבל עור עיניו ברבלתה : וכל

ומקטירים ליי' עולות בבקר ובערב : הלא ח' חס' בספרא וסימ' הלא אמרו אליך · הלא כנעת בה רוח הקדי' · הלא ידעתם מה אלה · הלא דרכיכם לא יתכנו · וחברו · הלא המשל משלים הוא · הלא תגיד לנו מה אלה קדמא' מקול מפלתך : ויצא ג' וסימ' והנשיא אש' בתוכם אל כתף · לפניו ילך דבר ויצא · גרש לץ ויצא מדון :

וכל אשר סביבותיו עזרה, בה״א כמו אהלה ופי׳ סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות צדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו: וכל אגפיו, בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות״י משריתיה ואדוני אבי ז״ל פירש אגפיו אגפיך האל״ף נוספת והוא מתרגום כנפי׳ גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך: אזרה לכל רוח, שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מה׳ בשאר ארצות וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והית׳ החרב אשר אתם יראים ממנה שם ת תשיג אתכם: וידעו, אז בהתקיי׳ הנבואה להם ידעו כי אני יי׳ ו ויספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו כי בעונתם בא להם כל זה כמו ש מדבר יי׳ על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני יי׳: והותרתי, מבואר הוא: ויהי, בן אדם לחמך ברעש תאכל, ברעש הגוף וברתת וכן ברעד תנועת הרתת כמו וירגז המלך: ואמרת אל עם הארץ, הם בני הגולה: אל אדמת ישראל, כמו על כלומר ליושבי ירושלם וליושבי׳ על אדמת ישראל: למען תשם ארצה, פרשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם: ממלואה, מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסי׳: והערים, מבואר הוא רוצה לומר הערים המיושבים א את ירושלם והם כרכים ועיירות אחרי׳ הסמוכים לה הבאים לשם לדין ולמלך: ויהי, בן אדם, לכם, על דרך שאמר למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמו׳ מצותי או אמ׳ לנביא שיאמר לישראל מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרי׳ יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לנו בשם יי׳ אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יארכו ימי ה החזון שהם מתנבאים כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים: ואבד כל חזון, פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרים חזון כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימי׳ יאבד כל חזון שלא יתקיים כי מתוך אריכות דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו נעמוד על הארץ תמיד והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעים השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשיעשו ע״ז וגזל ושפיכו׳ דמי׳ רק שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם וקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנשא בפי האדם תמיד: יארכו, מן הקל בכלם יעמדו למשפט: לכן אמר, מבואר הוא: כי לא יהיה עוד כל חזון שוא, כי לא נבואתי כנבואת נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיים ובהתקיים דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם גם כן יסופו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא: ומקסם חלק, ומקסם פתח ואף על פי שאינו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה הסמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו ונכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולשומו מרומם ויהי המלבר ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר ומקסם וקסם ענין כולל מלאכה שיעשו אותה לדעת העתידות: בתוך בית ישראל כן הוא, והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל: כי אני, אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד: אדבר דבר, איזה דבר שאדבר יעשה: תמשך, לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה כגזרת מהא: ועשיתיו, תחילה אמ׳ ויעשה ואח׳ כך ועשיתיו שלא תאמ׳ יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם באו: ויהי, עוד שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא: ויהי

וכל אגפיו, סדרו ומנחם פתר בו לשון כנפים: אזרה לכל רוח, הם יוחנן בן קרח ושרי החיילים שגלו למצרים ושם השיגתם חרבו של נבוכד נצר כשהחריב את מצרים: למען יספרו את כל תועבותיהם, כי כזאת וכזאת עשינו והודיע כי לא על חנם גליתם: אפ״דרי בלע״ז: ויאמרו בעונינו לקינו: ממלואה, מעושרה: מחמס כל היושבי׳ בה, בעון חמס יושביה: הנושבות, לו״ם אבי״אם בלע״ז: מה המשל הזה, למה אתם מושלים כן תמיד בפיכם למשול דבר זה: יאריכו הימים, ולא תבא הפורענות ובתוך כך ואבד החזון הרע שהנביאים נבאים לנו ויתפתח ויתקע: ימשלו, לשון משל: לא יהיה עוד חזון שוא, לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכם שלו׳ על שקר כי מהרה אקרי׳ את דברי נביאי האמת לבוא: מקסם חלק, דבני״לא בלע״ז קסם של חלקלקות: תמשך, שר״א אונג״א בלע״ז: לימים רבים, הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה: הנבלים

אריך ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח: תועבותיה ג׳ מל׳ וסימ׳ ושלמתי ראשונה משנה עונם, וכל לב שקוציה, והותרתי מהם אנשי מספר: אל אדמת ואל אדמת ח׳ בסיפרא וסימ׳ ואמרת אל עם הארץ, וברותי מכם המורדים והפושעים, והיתה ידי אל הנביאים, בהביאי אתכם אל אדמת ישראל, והטף אל מקדשים, יען

וְכֹל אֲשֶׁר סְבִיבֹתָיו עֶזְרֹה וְכָל־אֲגַפָּיו אֱזָרֶה לְכָל־רוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם: וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּהֲפִיצִי אוֹתָם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת: וְהוֹתַרְתִּי מֵהֶם אַנְשֵׁי מִסְפָּר מֵחֶרֶב מֵרָעָב וּמִדָּבֶר לְמַעַן יְסַפְּרוּ אֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם לַחְמְךָ בְּרַעַשׁ תֹּאכֵל וּמֵימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבִדְאָגָה תִּשְׁתֶּה: וְאָמַרְתָּ אֶל־עַם הָאָרֶץ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לַחְמָם בִּדְאָגָה יֹאכֵלוּ וּמֵימֵיהֶם בְּשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ לְמַעַן תֵּשַׁם אַרְצָהּ מִמְּלֹאָהּ מֵחֲמַס כָּל־הַיֹּשְׁבִים בָּהּ: וְהֶעָרִים הַנּוֹשָׁבוֹת תֶּחֱרַבְנָה וְהָאָרֶץ שְׁמָמָה תִהְיֶה וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם מָה־הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַאַרְכוּ הַיָּמִים וְאָבַד כָּל־חָזוֹן: לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִשְׁבַּתִּי אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה וְלֹא־יִמְשְׁלוּ אֹתוֹ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אִם־דַּבֵּר אֲלֵיהֶם קָרְבוּ הַיָּמִים וּדְבַר כָּל־חָזוֹן: כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד כָּל־חֲזוֹן שָׁוְא וּמִקְסַם חָלָק בְּתוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל: כִּי אֲנִי יְהוָה אֲדַבֵּר אֵת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כִּי בִימֵיכֶם בֵּית הַמֶּרִי אֲדַבֵּר דָּבָר וַעֲשִׂיתִיו נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם הִנֵּה בֵית־יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים הֶחָזוֹן אֲשֶׁר־הוּא חֹזֶה לְיָמִים רַבִּים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת הוּא נִבָּא:

וְכֹל דִּי בְּסַחֲרָנוּהִי סַעֲדוֹהִי וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהּ אֲבַדַּר לְכָל רוּחָא וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בַּתְרֵיהוֹן: וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַגְלֵי יָתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וַאֲבַדַּר יָתְהוֹן בִּמְדִינָתָא: וְאַשְׁאַר מִנְּהוֹן גֻּבְרִין דְּמִנְיָין מֵחַרְבָּא מִכַּפְנָא וּמִמּוֹתָא בְּדִיל דִּישְׁתְּעוּן יָת כָּל תּוֹעֲבָתְהוֹן בְּעַמְמַיָּא דְּאִתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם מֵיכְלָךְ בְּזִיעַ תֵּיכוֹל וּמִשְׁתָּךְ בְּצָרוּ וּבְאִישְׁתְּמָמוּ תִּשְׁתֵּי: וְתֵימַר לְעַמָּא דְּאַרְעָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל מֵיכַלְהוֹן בְּזִיעַ יֵיכְלוּן וּמִשְׁתְּהוֹן בְּאִשְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוּן בְּדִיל דְּתִיצְדֵי אַרְעָא מִמְּלוֹאָהּ מֵחֲטוֹף כָּל דְּיָתְבִין בָּהּ: וְקִרְוַיָּא דַּהֲוָאָה יָתְבָן יֶחֶרְבָן וְאַרְעָא לְצָדוּ תְּהֵי וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם מָא מַתְלָא הָדֵין לְכוֹן עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יוֹרְכוּן יוֹמַיָּא וְתִבְטִיל כָּל נְבוּאָה: בְּכֵן אֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲבַטֵּיל יָת מַתְלָא הָדֵין וְלָא יִמַתְלוּן יָתֵיהּ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל אֱלָהֵן אִתְנַבִּי לְהוֹן אִתְקְרִיבוּ יוֹמַיָּא וּפִתְגַם כָּל נְבוּאָה: אֲרֵי לָא תְהֵי עוֹד כָּל נְבוּאָה שְׁקַר וּכְזוּב כִּדְבִין בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֲמַלֵּיל יָת דַּאֲמַלֵּיל פִּתְגָמָא וְיִתְקַיַּם וְלָא יִבָּטֵל עוֹד אֲרֵי בְּיוֹמֵיכוֹן עַמָּא סַרְבָנָא אֲמַלֵּיל פִּתְגָמָא וַאֲקַיְּמִינֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם הָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אָמְרִין אוּלְפַן דְּהוּא מַלִּיף לְיוֹמִין סַגִּיאִין וּלְעִידָּן רָחִיק הוּא מִתְנַבֵּי: בְּכֵן

מסרה

אמרך האח, ותשמח בכל שאטך בנפש, הנה אני פותח את קברותיכם, חלק ג׳ קמצי׳ בקריא וסימ׳ הן עשו אחי איש שעיר, כי לא יהיה כל חזון שוא, ופה חלק יעשה מדה׳ וחד וחלק משמן חכה: תמשך ב׳ וסימ׳ לא תמשך עוד כי בימיכ׳ בית המרי, כה אם אדני יי׳ לא תמשך:

ויהי. בן אדם. הנבאים בקמץ הבית ולית כוותיה: לנביאי מלבם. השמיכות באל אות השמות כמו גמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא מראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו: כה אמר. הנבלים. אנשים פחותים ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שטיא ותרגם זה גם כן דמשתטן: אחר רוחם. אחר רצונם: כשועלים בחרבות. כמו השועלים הנכנסים במקום הפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפי' להם נביאי השקר דבריהם ומפתי' להם והם סומכי' ידיהם שיסמעו להם גם כן האחרים ומשחיתים כרם יי' צבאות. ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי יי': לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר. אמר כנגד שרי ישראל וגדוליו שהיה כח בידם למחות בהם אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לגדרם ולהכות בהם ולכלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשובה ומעשים טובי' לשמור על בית ישראל: לעמוד במלחמה ביום יי'. כלומר ביום אף יי' ועברתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דיי' כי אם עשית כן מעשיכ' היו עומדי' לכם במלחמ' ולא היתה שולטת בכם יד אויביכ': חזו שוא וקסם כזב. פי' וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריהם על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות ולפעמים היו באים דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשי' מאשר יבאו עליך מאשר ולא כל אשר לפיכך היו נפתים לדבריהם והיו אומרים גם כן כי דבר יי' היה להם בחזון וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב: ויחלו לקיים דבר. מיחלים ישראל לקיים דבריהם והיא תוחלת נכזבת: הלא. אמר כנגד הנביאים: ואומרים. ואתם אומרים: לכן הנני אליכם. כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון: והיתה ידי אל הנביאים. כמו על: בסוד עמי לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו. פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון: ואל אדמת ישר' לא יבאו. בשוב גלות בבל: יען וביען. הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי: והטעו את עמי. זה לבדו בטי"ת במקר' כי במקרא ישתמשו בענין זה בתי"ו תעה לבבי כי רוח זנונים התעה וכן כלם בתי"ו אבל במשנ' ותלמוד נשתמשו בענין הזה בטי"ת העובר לפני התיבה וטעה והטעו את בעל הבית וזולתם רבים וכן שמושם בענין הזה בטי"ת והטי"ת והתי"ו ממוצא אחד הם ויבא זה במקום זה: והוא בונה חיץ והנם טחים אותו תפל. נביא השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבונה חיץ והיא מחיצה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ בחומר טפל וגרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח כי שהוא דבר שאין לו טעם ואדוני אבי ז"ל פי' תפל לבנים שאינם שרופים ובנין שעושין מהם בבא הגשם עליו יפול ויונתן תרגם ושעע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנם טוחים אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפים דבריהם בדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את ארץ לא מטוהרה היא ונביאיה טחו להם תפל: אמור אל טחי תפל ויפל. הבונים בכלל ויונתן תרגם אימר לדבני מחיצה ושעיע ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא. ויפול. הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כו"ג ויפה אברהם את עיניו והדומים לו כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם שוטף שיפילנו: היה. עבר במקום עתיד: ואתנה אבני אלגביש תפלנה. כנגד אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבים החזקים: ואתנה. כמו ואתן והה"א נוספת כמו ואתנה ויונתן תרגם ואתנה כמו ואתן אבני אלגביש יתתן ובמסכת מסחאות כתיב ואת אבני שגבים ואבני אלגבים הם אבני ברד גדולות ויקראו שגבים ואלגבים מלה אחת במסכת הספרים ובקצתם שתי מלות ויש מפרשים במלה אחת ענין שתי מלות דומות אל גבים מן ראמות וגבים: והנה

ויעשה ב' וסימ' לא תמשך עוד כי בימיהם. כה אמר אדני יי' לא תמשך: ולבלתי ד' שאין להם זוג בפסוק וסימ' לבלתי שאת משא. ולבלתי בנות בתים לשבתנו. אם תפרו את בריתי. ההלכי' אחר רוחם. וכל היכא דאית לבלתי ולבלתי דכוו' בפסו' במא לבלתי לבלתי וסימ' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום

לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כָּל דְּבָרָי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה:

יג

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן אָדָם הִנָּבֵא אֶל נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבָּאִים וְאָמַרְתָּ לִנְבִיאֵי מִלִּבָּם שִׁמְעוּ דְּבַר יְהוָה: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הוֹי עַל הַנְּבִיאִים הַנְּבָלִים אֲשֶׁר הֹלְכִים אַחַר רוּחָם וּלְבִלְתִּי רָאוּ: כְּשֻׁעָלִים בֳּחֳרָבוֹת נְבִיאֶיךָ יִשְׂרָאֵל הָיוּ: לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל לַעֲמֹד בַּמִּלְחָמָה בְּיוֹם יְהוָה: חָזוּ שָׁוְא וְקֶסֶם כָּזָב הָאֹמְרִים נְאֻם יְהוָה וַיהוָה לֹא שְׁלָחָם וְיִחֲלוּ לְקַיֵּם דָּבָר: הֲלוֹא מַחֲזֵה שָׁוְא חֲזִיתֶם וּמִקְסַם כָּזָב אֲמַרְתֶּם וְאֹמְרִים נְאֻם יְהוָה וַאֲנִי לֹא דִבַּרְתִּי:

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן דַּבֶּרְכֶם שָׁוְא וַחֲזִיתֶם כָּזָב לָכֵן הִנְנִי אֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: וְהָיְתָה יָדִי אֶל הַנְּבִיאִים הַחֹזִים שָׁוְא וְהַקֹּסְמִים כָּזָב בְּסוֹד עַמִּי לֹא יִהְיוּ וּבִכְתָב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִכָּתֵבוּ וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה: יַעַן וּבְיַעַן הִטְעוּ אֶת עַמִּי לֵאמֹר שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם וְהוּא בֹּנֶה חַיִץ וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָּפֵל: אֱמֹר אֶל טָחֵי תָפֵל וְיִפֹּל הָיָה גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַתֵּנָה אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ תִּפֹּלְנָה וְרוּחַ סְעָרוֹת תְּבַקֵּעַ:

בְּכֵן אֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא יִתְבַּטִּיל עוֹד כָּל פִּתְגָמַי דַּאֲמַלִּיל פִּתְגָמָא וְיִתְקַיַּם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן וְתֵימַר לְדְמִתְנַבַּן בִּרְעוּת לִבְּהוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּייָ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִשְׁתַּטַּן דְּאָזְלִין בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּמִדַּעַם לָא חֲזַן: כְּתַעֲלִין בְּחָרְבָתָא נְבִיֵּי שִׁקְרָךְ יִשְׂרָאֵל הֲווֹ: לָא קַמְתּוּן בְּתִירְעָתָא וְלָא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין לְמִבְעֵי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֵקַם לְמִבְעֵי עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין בְּעִידָן דְּאָתוּ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא בְּיוֹם רוּגְזָא דַּייָ: מִתְנַבַּן שְׁקַר וּמַלְפַן כַּדְבִין אָמְרִין אֲמַר יְיָ וַייָ לָא שַׁלְחִנּוּן וּמְחַצְפִין דְּיִתְקַיַּם מִלַּתְהוֹן: הֲלָא נְבִיאָן דִּשְׁקַר אִתְנַבֵּיתוּן וְקֶסֶם כַּדְבִין אֲמַרְתּוּן וְאָמְרִין אֲמַר יְיָ וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְמַלַּל: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּאִתְנַבֵּיתוּן שְׁקַר וְאַלִּיפְתּוּן כַּדְבִין בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וּתְהֵי מַחַת גְּבוּרְתִּי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן שְׁקַר וּמַלְפִין כַּדִּיבִין בְּרָז טַב דִּגְנִיז לְעַמִּי לָא יְהוֹן וּבִכְתַב חַיֵּי עָלְמָא דִּכְתִיב לְצַדִּיקֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְכַּתְבוּן וּלְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יֵעֲלוּן וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים: חֲלַף דְּאִתְנַבִּיאוּ שְׁקַר וַחֲלַף דְּאַטְעִיאוּ יַת עַמִּי לְמֵימַר שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם וְאִינוּן דָּמַן לְדִבְנֵי מְחִיצָא וְשָׁעַע לֵיהּ טִין פַּטִּיר דְּלָא תְבַן: אֵימַר לְדִבְנֵי מְחִצָא וְשָׁעֲיעַ לֵיהּ טִין פַּטִּיר דְּלָא תְבַן נְפִיל הוּא כְּעַן יְהֵי מְטַר מַגְבַּר וְיַת אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ יְיִתְּתַן וְרוּחַ עַלְעוֹלִין תִּבְזַע:

רשי

הנבלים. השוטים: רוחם. כמו רצונם: כשועלים בחרבות. כשיבא אדם על פרץ החורבה בורח השועל על דרך פרץ אחרת ואינו עומד בפרץ להלחם: לא עליתם בפרצות. לא עשיתם מעשים טובים שתוכלו לעכב את הרע' מלבא: חזו. לשון נבואה: ויחלו לקיי' דבר. ואיך סבורי' לקיים דבריהם לשון תוחלת ויש אומ' איקוי"ר בלע"ז לשון אחר לשון המתנ': והוא בונה חיץ. והנה עמי כבוני' בנין מחיצ' והנביאים טחים אותו תפל קרקע הרומה לטיד ואינו מתקיים לפני הגשמים: תפל. איטמ"ך בלע"ז. וי"א בלאסטר"א בלע"ז: ואתנה. כמו ואתם: אבני אלגבים. אבני ברד גדולות ואומ' אני לפי שהם מזהירו' ככל אבני גבים הוא מדמה אותן אל גבים שהיא אבן טובה כענין שנ' ראמו' וגבים ורבותינו אמרו אלגבים שעמדו באויר על גב אים וזהו משה רבינו שנ' ומטר לא נתך ארצה אותם שהתחילו לירד לא הגיעו לארץ: תפלנה. על הקיר: היה

השבת. ומקסם ב' וסימ' כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. הלא מחזה שוא חזית': יכתבו ד' בקריאה וסימ' וסורי בארץ יכתבו. ובכתב בית ישר' לא יכתבו. ימחו מספר חיים ועם צדיקי'. ועל ספרך כלם יכתבו: ואתנה ג' וסי' ואתנ' ידעת' כי בכל כחי עבדת'. אמו' ל טחי תפל ויפל. ואתנ' צאני. וחד אתנה וסי' הנני ל כסתתיבנה:

והנה, הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן איה הבנין אשר בניתם אלא לקח הענין האחרון לקצר או לפי שבוני החיץ לא והיו אחרי נפול הקיר כייכלו ויסיפו נביאי השקר וישארו קצת מן הטחים והם ישראל ולכשאחרים יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החיץ קיר ואמר והנה נפל הקיר רוצה לומר כי בנפול הקיר והיא חומת ירושלם שנבקעה יודע כי נפל החיץ הנאמר על דרך משל : לכן , ובקעתי , פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע : והרסתי , ונפלה , ירושלם : בתוכה , בתוך ירושלם כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד : וכליתי , ואומר לכם , ואז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישרא׳ הנבאים מלבם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלו בתוכה או בחרב או ברעב או ב בדבר : נביאי ישראל הנבאים , פשוה הב״ת וא״ת הקיר הראשון הוא ההוא והשאר קירתא , ותרגם את הקיר אשר טחתם ית קירתא דאתנביתון בה נבואן דש״ר וכן ובטחים אותו ואין לו הטחים : ואתה , אחר שאמר לו להנבא על נביאי השקר אמר לו להנבא על נביאות השקר : המתנבאות מלבהן , ואומרות כי רוח יי׳ דבר בהן ומגידות עתידות ואומרו׳ זה יחיה וזה ימו׳ וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעש׳ כשפי׳ ואומרות כי בנבואה בא להן זה : ואמרת , הוי למתפרות כסתות , כסת הוא כר שמשימי׳ תחת הראש כשישכב אדם ופעמי׳ אדם יושב עליו והנשים האלה היו ע עושו׳ זה הענין בדרך כשפי׳ והיו מתפרות כסתו׳ על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מ מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרו׳ להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על ר רגליהם בעוד שהיו עושו׳ המעש׳ : אצילי ידי , שמו ידים וכן ואורבים חורי כמו חורים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואצילי הם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידין והמרפיק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז״ל במשנה כפיו ובמרפקו : המספחות , כמו המטפחות והם הצניפים שמכסות בהם הנשים את פניהן : לצודד נפשות , כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו נתפשות במצודותיכן שאתן א אומרות עליהן שתמותינה לפי שאינ׳ מוגי׳ בכן שידעו כי עון הו׳ ואעפ״כן הם מתפחדי׳ מדבריהן וסבורים כי הן יודעות העתידות אבל לרשעים המחזיקי׳ בידיהן ומושין בהן ונותנין להן שבריהן אומרות להם שתחיינה נפשותם ותבא להם טובה : הנפשות תצודדנה לעמי׳ , הה״א לשאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבנו שתצודדנה נפשות עמי והם ה התמימי׳ : ונפשו׳ לכנה תחיינה , ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותנו כאילו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשת עמי אתון יכלן לאברא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכילתון לקיימא ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיהן : ותחללנה אותי אל עמי , כמו בעמי וכן ואל הארון כמו בארון והחלול הוא שמסירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב : בשעלי שעורים ובפתותי לחם , שכר מעשיהן שמואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם ויש מפרשי׳ כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתו׳ ובהם היו עושות המעשה : להמית נפשות אשר לא תמותנה , אלו הן נפשות הצדיקים : ולחיות נפשות אשר לא תחיינה , אלו נפשות הרשעים כי בעבור דברים לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם למי שהם בעמי שומעי כזב : בכזבכם , הז״ן בסגול : לכן הנני אל כסתותיכנה , כמו הנני אליכם שפי׳ ודגש סמך כסתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש ק״וף מקדש יי׳ : לפורחות , להיות פורחות בדבריכם שתאמרו שימותו : וקרעתי אותם מעל זרועותיכם , הם אצילי ידים שזכר ואמר זרועותיכם ואם היו על זרועות השואלי׳ אותם בהם הם כאילו הם זרועו׳ הם כי הן היו עושות בהם המעשה ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות : ושלחתי

ט׳ פסוקי׳ אין ואין במצעות פסו׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : שלום ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ולא יכלו דברו לשלם , ויעש שמוא׳ את אשר דבר יי׳ , וישם דמי מלחמה בשלם , ולא תורד שיבתו בשלם שאול׳ , ויהי שלם בין חירם ובין שלמה , ומי יסור לשאל לשלם לך , נביאי ישראל הנבאים דיחזקאל ב׳ בפסו׳ :

והנה נפל הקיר הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם : לכן כה אמר אדני יהוה ובקעתי רוח־סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה : והרסתי את־הקיר אשר־טחתם תפל והגעתיהו אל־הארץ ונגלה יסדו ונפלה וכליתם בתוכה וידעתם כי־אני יהוה : וכליתי את־חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים אתו : נביאי ישראל הנבאים אל־ירושלם והחזים לה חזון שלם ואין שלם נאם אדני יהוה : ואתה בן־אדם שים פניך אל־בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן : ואמרת כה־אמר אדני יהוה הוי למתפרות כסתות על־כל־אצילי ידי ועשות המספחות על־ראש כל־קומה לצודד נפשות הנפשות תצודדנה לעמי ונפשות לכנה תחיינה : ותחללנה אתי אל־עמי בשעלי שעורים ובפתותי לחם להמית נפשות אשר לא־תמותנה ולחיות נפשות אשר לא־תחיינה בכזבכם לעמי שמעי כזב : לכן כה־אמר אדני יהוה הנני אל־כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את־הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרעתיכם

והא נפל כתלא הלא יתאמר לכון אן שיעא דשעיתון : בכן כדנן אמר יי׳ אלהים ואיתי מלך דתקיף ברוח עלעולין בחמתי ועממין קטולין כמטר מגבר ברוגזי יירתון ומלכון דחסינין כאבני אלגביש ברגז לשצאה : ואפגר ית קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר ואירמינה לארעא ויתגלון אושהא ותפל ותשתיצון בגוה ותידעון ארי אנא יי׳ : ויחול רוגזי בקרתא ובנביי שקרא דאיתנביאו בה נבואן דשקר ויתאמר לכון לית קרתא ולית נביי שקרא : נביי שיקרא דישראל דמיתנבן על ירושלם ומטען לה באולפן שלם ולית שלם אמר יי׳ אלהים : ואת בר אדם קביל נבואה על בנת עמך דמתנבן כרעות ליבהון ואיתנבי עליהון : ותימר כדנן אמר יי׳ אלהים ווי עליהן על דמחטטן רקועי חשוך על כל מרבקי ידין ועברין פת כומרין על ריש כל קומה לאברא נפשן הנפשת עמי אתון יכלין לאברא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן הלא יכלתין לקיימא : ואחלתין רעותי בעמי בשעלי סערין ובמגוסין דלחים לאמתא נפשן דלא חזי להין דימותון לא אתון ממתין ולקיימא נפשן דלא חזי להין לקיימא ותתקיימין לא אתון מקיימין בכדבותכון לעמי שמעי כדבין : בכן כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא שלח רוגזי על רקועי חשיכוכין דאתין מטעין למימר בהון אנתנא מחרשן ית נפשן לאברא ואפסיק יתהן מעל דרעיכון ואשיזיב

אל עמי ד׳ וסימ׳ אני נאסף אל עמי , ותחללנה אתי אל עמי , ויקחני יי׳ מאחרי הצאן , בא הקץ אל ישראל לא , וחד ואל עמי ידו גורל :

רש״י

איה הטיח , כך כשתב׳ הרעה יאמר לכם איה השלום שהבטחתם : הקיר היא ירושלם : הוי למתפרות כסתות , קוטר״אש בלע״ז כמין כתות קטנו׳ היו תופרות והולו׳ לכשאל׳ איהם על אצילי ידיהם וקוסמות להם באותן כנתות קסם שקרים ולמי שהם חפצות א אומרו׳ קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע אצילי איישל״ם בלע״ז : אצילי ידי כמו אצילי ידים כמו תלמי שדי : ועושות המספחות , על ראשי האנשי׳ אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר ו וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונת׳ תרגמו פת כומרין וכן תרגם במות טלואות מחפיין פת כומרין המספחו׳ כמו ספחיני נא ליסא״בטמ״נץ בלע״ז ויש לועזי׳ פלגרא״יש בלע״ז : לצודד נפשות בהן , הן צדות הנפשו׳ לביהנם שמחזיקות ידי הרשעים לקסום להם שלום ומרפות ידי צ צדיקים לקסום להם רעה : הנפשו׳ תצודד׳ זגו׳ , תמיה היא : ונפשות לכנה תחיינה׳ לכנה כמו לכם שאת׳ נוטלות שכר על כך ו ומתפרנסות בכך : בשעלי שעורים , כמו מי מדד בשעלו מים אונב״אלונ״אש בל׳ לא לשון מדה : ובפתותי לחם , א״לפיי״צאש בלע״ז שאתן נוטלות בשכרכן : להמית נפשו׳ אשר לא תמות׳ , כלומר לאמר על הנפשות אשר לא ת תמותנה אלו ימותו ו ולאמר על אשר לא ת תחיי׳ יחיו כי קסמי׳ שקר ועמי מקבלי׳ את קסמי כזב שלכם : לפורחות , להיות פורחות על ידיכן ל לגיהנם : ושלחתי

ושלחתי את הנפשות, אשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודדות אותן: את נפשים, בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים: וקרעתי את מספחותיכם, וכן אקרע מספחותיכם שהייתן משימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות הוא כליון הנשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן: למצדה, חסר וי"ו: יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו, שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו והן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן: ולחזק ידי רשע כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה: הכאות, ענין כאב כמו ונכאה לבב: מדרכו הרע, כן ימצא פעמים דרך לשון זכר כמו זה הדרך לכו בו: לכן שוא, מבואר הוא

רשי

ושלחתי את הנפשות: כתרגומו ואשזיב ית נפשתא דאתון מחרשן ית נפשהן לאברותהא: את נפשים, את אנשי להיות הנפשות פורחות: יען הכאות לב צדיק שקר, כשאתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה: ויבא אלי אנשים, כלם בלב אחד לרעה לכך נאמר ויבא ומדר' אגד' אומ' על שם שהבה גלה אזן הנבי' תחילה הנה יבואו אליך פלוני ופלוני: העלו גלוליהם אל לבם, לבם לגלוליהם לעבוד: נתנו נכח פניהם, להיות להם עז תמיד למור' ולאוה: האדרש אדרש, התראה כי אני אדרוש להם ואשיב על דבריה' הרב' תמיה' מתקיימו': נעניתי לו, פוי"ש רפונדו"ץ בלעז אף על פי שהוא בא לפני ברוב גלוליו כן ת"י למען תפוש את בית ישר' וגו' בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון: נזורו, כמו נזיר אחיו פורי"נט א אשבריין בלעז: שובו, מדרכיכם: והשיבו את לבבכם: מעל גלוליכם, אשר העליתם אל לבבכם: השיבו פניכם, אשר שמתם מכשול עונכם לנכחם: נענה לו בי, מתשאיל ליה במימרי אדרש לו: ונתתי

וידעתן ב' בנ"ן וסי' וקרעתי את מספחתיכ' לכן שוא לא תחזינה וקסם, וא' ידעתן, ואתנה ידעתן: ויבא ח' דמיין ויבאו וסבירין ויבא וסי' נמסר בסדר שלח לך: נענתי ב' וסי' אני יי' נעניתי לו בה ברב, נעניתי עד מאד: בלבם ט' בקריאה וסי' חחיל אשר נגע אלהים בלבם, עם תורתי בלבם, למען תפוש את בית ישראל, ולא זעקו אלי בלבם, ואמרו אלפי יהודה בלבם, אל יאמרו בלבם האח, וחרבם תבוא בלבם וקשתותם, אמרו בלבם נינם יחד, גם את העלם נתן בלבם:

ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצדדות את נפשים לפרחת: וקרעתי את מספחתיכם והצלתי את עמי מידכן ולא יהיו עוד בידכן למצדה וידעתן כי אני יהוה: יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו ולחזק ידי רשע לבלתי שוב מדרכו הרע להחיתו: לכן שוא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד והצלתי את עמי מידכן וידעתן כי אני יהוה: ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני:

א ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם האדרש אדרש להם: לכן דבר אותם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל הנביא אני יהוה נעניתי לו בה ברב גלוליו: למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם:

ה לכן אמר אל בית ישראל כה אמר אדני יהוה שובו והשיבו מעל גלוליכם ומעל כל תועבתיכם השיבו פניכם: כי איש איש מבית ישראל ומהגר אשר יגור בישראל וינזר מאחרי ויעל גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל הנביא לדרש לו בי אני יהוה נענה לו בי:

ואשזיב ית נפשתא דאתון מחרשן ית נפשהן לאברותהא: ואפסיק ית פת כומריכון ואשזיב ית עמי מידכון ולא יתמסרון עוד בידכון לאישתיצאה ותדעון ארי אנא יי: חלף דאבהתין לב זכאי למהוי שקר ומן קדם מימרי לא אתכהין ולתקפא ידי רשיעא בדיל דלא למתב מאורחיה בישתא לקיומותיה: בכן שקר לא תיתנבאון ואולפן לא תילפון עוד ואשיזיב ית עמי מידכון ותדעון ארי אנא יי: אתו לותי גברין מסבי ישראל ויתיבו קדמי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם גבריא האילין אסיקו פולחן טעותהון על לבהון ותקלת חוביהון יהבו לקביל אפיהון ה האישתאלא ישתאיל במימרי להון: בכן אתנבי להון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים גבר גבר מבית ישראל די יסיק פולחן טעותיה על ליביה ותקלת חוביה ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נביא אנא יי מישתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמתערב בסגי פולחן טעותה: בדיל לקרבא ית בית ישראל למתן תיובתא בליבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כולהון: בכן אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותכון וית כל חובי פולחן טעות תועבתכון ארחיקו מקביל אפיכון: ארי גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון בישראל ויסטי מבתר פולחני ויסק פולחן טעותיה על ליביה ותקלת חובוהי ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נבייא למשאל ליה במימרי אנא יי מישתאיל ליה במימרי: ואתן

ויש מפרשי' הענין הזה ברציחת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן ומפרשים לפורחות בעבור אותן נפשות שאומר שהיו מעלות מ מקבריהן ופורחות באויר: ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל, וישבו לפני אמר הנביא כללות נבואה זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את יי' והאל גלה אלי את לבבם ואמר ויבא לשון יחיד על רבי' להודיע כי בהסכמה אחת ובלב אחד באו כלם על זה: ויהי, בן אדם, האדרש אדרש להם, האלפ"ין בחירק הראשון מקור בחולם והאל"ף במקום ה"א כי כבד על הלשו' לקרא שני ההי"ן כאחד והוא בחולם בשקל הנתון תנתן ואמר וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש וקבול הדרישה היא לתת שאלת': לכן דבר אותם, עמם, כמו אתם: נעניתי לו בה ברוב גלוליו, ונעניתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלו' צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונעניתי לו ונענה לו נדיכי' פירו' לפי בנינם ולפי עניינם כי נעניתי ונענה הם מבנין נפעל ו והאל הוא הפועל בענותו הצועק אליו כמו שאו' עננו יי' עננו אשר יענה באש הוא האלהים והאדם הצועק הוא נענה כמו שאמר הן אצעק חמס ולא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה ואיך אמר הנה על האל יתברך נעניתי ונענה נאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הוא על שני פנים והאחד הוא תחילת ה הדבור כמו ויען איוב הראשון וענית ואמרת והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצא ברוב כשאמ' כי הקדוש ברוך הוא הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נעניתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא ו והצועק: בה, כתיב בה"א וקרי באל"ף כי אותיות אה"וי מתחלפות ופי' בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלו' צפון לבו וזהו שאמר אחריו: למען תפוש את בית ישראל בלבם, שהם מכסים את לבם ממני ואני אתפשם ב בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבותם הרעה ויונתן תרגם אני יי' נעניתי בה ברוב גלוליו אנא יי' מישתאיל לי' במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמערב בסגי פולחן טעוותה ותרגם למען תפוש בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כלהון ורבותינו ז"ל דפירשו למען תפוש את בית ישראל בלבם כי בעבודה זרה מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עבודה זרה אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאילו עבדוה: נזורו, אפטר שהגון טרם ויהיה מן הקל מנזרת פעול בשקל ולא יכלו מענין וינזרו מקדשי בני ישראל או יהיה מבנין נפעל משרש זור מענין זר: לכן, שובו והשיבו, לזקני ישראל אומר שובו והושיבו נשיכם ובחוריכם: השיבו פניכ', שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו: כי איש, ומהגר אשר יגור בישראל, זכר הגרים נראה כי מן הכשרים שבו לדת ישראל משגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הביא עליהם כל אשר דבר בעזבם את תורתו: ובא אל הנביא לדרוש לו בי, לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו: אני יי' נענה לו בי, אני יי' אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו צפון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל הפך שאלתו אתן לו שאתן פני בו: ונתתי

והנביא ג׳ רפ׳ בקריאה וסימ׳ והנביא ההוא או חולם החלום ׳ והנביא והכהן והעם ׳ והנביא כי יפתה ודבר דבר : יטמאו ב׳ בחירק תחת יוד וסימ׳ למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ׳ ולא יטמאו עוד בגלוליהם ׳ ואינון מן אב׳ מן ב״ב י׳ ברישהון : והשלחתי ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בחקתי ׳ דנאל ג׳ חס׳ יוד וסימ׳ חכם אתה מדנאל ׳ והיו שלשת האנשים האלה בתוכה ׳ ונח דנאל ואיוב בתוכה : אעביר ג׳ וסימ׳ אני אעביר כל טובי ׳ לו חיה רעה ׳ ואת רוח הטומאה :

וְנָתַתִּי פָנַי בָּאִישׁ הַהוּא וַהֲשִׁמֹתִיהוּ לְאוֹת וְלִמְשָׁלִים וְהִכְרַתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה : וְהַנָּבִיא כִי־יְפֻתֶּה וְדִבֶּר דָּבָר אֲנִי יְהוָה פִּתֵּיתִי אֵת הַנָּבִיא הַהוּא וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלָיו וְהִשְׁמַדְתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל : וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם כַּעֲוֺן הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֺן הַנָּבִיא יִהְיֶה : לְמַעַן לֹא־יִתְעוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרַי וְלֹא־יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא־לִי לִמְעָל־מַעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ וְשָׁבַרְתִּי לָהּ מַטֵּה־לָחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָהּ רָעָב וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה : וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : לוּ־חַיָּה רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה

(ל׳ וכתי׳ כן ׳ ג׳ר״פ ׳ ג׳ . ג׳ . ל׳ ׳ ל׳ ׳ ב׳ ׳ ג׳א בכו׳ ׳ יו״ חכ׳ את׳ . ל׳ בטע׳ ׳ ג׳ ׳ ג׳חס׳ יוד ׳ ב׳ב ׳ ג׳ וחל׳ . ל׳)

וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וַאֲשַׁוֵּינֵיהּ לְאָת וּלְמַתְלִין וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ מִגּוֹ עַמִּי וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ : וּנְבִיָּא אֲרֵי יִטְעֵי וִימַלֵּיל פִּתְגָּם אֲנָא יְיָ אַטְעֵיתִי יַת נְבִיָּא הַהוּא וַאֲרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלוֹהִי וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ מִגּוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל : וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן כְּחוֹב דַּאֲתֵי לְמֵילַף וְלָא אֲלִיף כְּחוֹב נְבִיֵּי שִׁקְרָא יְהֵי : בְּדִיל דְּלָא יִטְעוּן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא יִסְתַּאֲבוּן עוֹד בְּכָל מֵירְדֵיהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם אַרְעָא אֲרֵי תֵיחוּב קֳדָמַי לְשַׁקְּרָא שְׁקַר וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלַהּ וְאֶתְבַּר בַּהּ סְעִיד מֵיכְלָא וְאֶשְׁלַח בַּהּ כַּפְנָא וַאֲשֵׁיצֵי מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא : וִיהוֹן תְּלָתָא גַּבְרַיָּא הָאִילֵין בְּגַוַּהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב אִינוּן בִּזְכוּתְהוֹן יְשֵׁיזְבוּן נַפְשְׁהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : אִילּוּ חֵיוְתָא בִּישְׁתָּא אַעֲבַר בְּאַרְעָא וְתִתְכְּלִינַהּ ותהי

רדק

ונתתי פני ׳ כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ואעסוק בזה או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד אכפרה פניו : והשימותיהו לאות ולמשלי׳ ׳ והרעה הגדולה שאביא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוי׳ : והנביא כי יפתה ׳ אמר וכן יהיה עונם הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח החפץ כי נביא השקר ההוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפי׳ את נשי רעיהם וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר ב בענינים רבים ואחד מהם זה הענין כנביאי השקר שהיו מ מתפארים בנבואה והאל העיר חפצם בזה כדי להודיע שקריה׳ ופחזות׳ ובבא להם העונש מאת האל יתברך יצדיקו בני אדם ע עליהם את הדין וזהו שאמר אני השם פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז״ל ודומה לזה וחזקתי את לב פרעה ורבי סעדיה ז״ל פירש פתיתי באדתי וגליתי עליו שהוא מפתה : פתיתי ׳ בדגש התי״ו ע״ן הפעל : כעון הדורש כעון הנבי׳ ׳ כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעלה שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כחוב דאתי למילף ולא אליף : למען ׳ מבואר הוא : ויהי ׳ בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל ׳ לא בעבו׳ כל חטא אשלח להם העונש הגדול שא כשיהיה החטא למעול מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה : ונטיתי ידי עליה : בשדפון וירקון או ואצוה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר : אדם ובהמה ׳ הבהמה לעונש האדם : והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב ׳ דנאל חסר היו״ד וכן שאחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל והיו״ד נקראת אף על פי שאינה כתובה כיו״ד ירושלם והאל״ף נחה כי הנקוד תחת היו״ד והיו״ד דגושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמות בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אף על פי שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשכוה כורש לבנותו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסים וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו אלא עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יתכן שישארו יחידי׳ בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואף על פי שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו׳ אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג ונאמר כי עד צדיק ישוב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיהם ויצילו עצמם ואיוב גם כן הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם וכן אמרו רבותי׳ ז״ל ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אף על פי שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אף על פי כן המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם : ינצלו נפשם ׳ זה לבדו מתרגום בזה הענין : לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה ׳ לו כמו אם כמו לו החייתם אותם : ושכלתה ׳ פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי היא כאם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ : אעביר׳ בארץ ׳ כמו הנני משליח בך : והיתה

רש״י

ונתתי פני באיש ההוא ׳ אחרי כן אשלא ישמע אל דברי הנביא פני מישאר״ם בלע״ז : והשימותיהו ׳ תרגם יונתן ואשויניה : והנביא כי יפתה ודבר דבר ׳ שאינו אמת : פתיתי ׳ פתחתי לו פתח לאיזו טירדה ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו : כעון הדורש ׳ כעון הנביא כחוב דאתי למילף ולא אליף כחוב נביי שקרא יהי : מטה לחם ׳ משען לחם : נח דנ׳ ואיוב ׳ לפי שאלו שלשה ראו שלשה ע עולמות נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי ודני׳ את בית המקדש או את עצמו תחילה שר על כל השרים וסוף ה הושלך לגוב אריות וחזר לגדולתו וכן איוב ראה את עצמו מיושב וחרב ומיושב לפיכך הביאו דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבניינו וחורבנו ובנין שני וכן אמ׳ להם הקב״ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם י יכניה וגלותו אילו ת תחטא לי אח׳ מארבעת הגוים וגזרתי עליה אחת מארבעת שפטי׳ אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמסדרן בפרשה זו זה אחר זה ושלשת הצדיקים אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואני אביא ארבעתן על ירושלם ואשאיר לכם מבניכ׳ אשר שם ואף על פי שאינכם בתוכ׳ ולא שהם ראויי׳ להצלה אלא לנחם א אתכם כשיגלו אצלכם ותראו מעשיה׳ הרעים ותתנחמו על הרע׳ אשר הבאתי עליהם כי ת תראו שלא היו כדאי לשובלם עוד הר״י ז״ה מה״לך סד״ר פר״שה זו כ״ולה לש״ון ז״ה אי״ן לי״שבו ונר״אה שא״נו לש״ון הר״ב וע״וד נר״אה שבס״פר ז״ה חס״ר אח״ת מאר״בע ספט״ים מ״אז וע״ד אז״ ׳ ל״א ארץ כי תחטא לי וגו׳ והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב לפי ששלשת האנשים האלה הצילם הב״ה משלשת שפטים האלה הזכיר הכתו׳ את אלו נח נמלט משלשתן מחיה רעה מניין אתה או׳ בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיות ליכנס ולא הניחן הב״ה דכתיב ויסגר יי׳ בעדו ואין ויסגר אלא מחיות כד״א וסגר פום אריוותא ולא חבלונני ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערכלות כו׳ בב״ר מן הרעב מניין שנ׳ מן האדמה אשר אררה בא ולמד בב״ר במקום שחושב עשרה רעבון שירדו לעולם והמצא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן האדמה אשר אררה מן החרב זה המבול ועוד שהיו דורו מבקשין ליזדווג לו והיו אומרים אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהצילו הב״ה אמ׳ הב״ה אין אני מכניסו ליכנס אלא בחצי היום ודרגים ליה ימלל הד׳ בעצם היום הזה באקנח בעצומו של יום דניאל בשעה שנכנס נבוכד נצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והכיח לדניא׳ הגלה לדניא׳ הגלת שלומים לפי שמצאו שלא רוח חכמה מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלם בימי יהויקים צר עליה נבוכד נצר שלש שנים שנאמר ויהי רעב גדול בעיר מן החיות מניין וסגר פום אריותא ולא חבלונני וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מניין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מצינו שהיה רעב בימיו מן החיה מניין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם מן החרב מניין יפלח כליותי ולא יחמול : והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם ׳ מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות יצילו כמו שהוזכרו בשני שפטים האחרונים דוגמא לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדורו של יכניה ולא נמלטו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה כה אמ׳ יי׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי : לו חיה ׳ אם חיה : חרב

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה, לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושביה יעברו דרך עליה. אנשי ארצות אחרות ולא תרבה פה החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך השליחם בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפילו האנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם: שלשת, אם בנים ואם בנות יצילו, קטנים וקטנות כמו אם בן יגחו אם בת יגח כלומר אפילו הקטנים שהם בלא חטא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבות ואפי' בני הצדיקים הקטנים ימותו כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים בין רשעים: או חרב אביא על הארץ, זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היא המסרה מן ריש ספרא עד והטף כולהון אל הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ: ואמרתי חרב תעבור בארץ, לא אמ' בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פירוש ו ואמרתי להם ע"י נביאי להתרות כי לא שולח נביא לפרוש ועמוד להתרותם כי השכל הוא המתרה בעברו כלה שהשכל מורה עליה' אלא פירוש ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה ם שמגידי' עוברי ארחות מלך פלו' יבא על הארץ הזאת והאומרים ההם כאילו אמ' הא' יתברך כמו והכרתי שהחיל הבא עליהם הם המכריתים אלא שהאל העיר את רוחם לבא עליהם אבל חיה משלחת בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה וכן הדבר אין מגיד עד באו: ושלשת, מבואר הוא: או דבר, ושפכתי חמתי עליה בדם. הטעם כי הדבר יבא ברצון האל בהפסד האויר בחום או בקור משונה מהמנהג והאויר והדם מתדמים בשתי איכותיהם שהם החום והלחות והדם הוא הנפש ורוח החיים שהיא בלב ת תלויה באויר ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ב ברגע אחד רבים. לפיכך אמר ושפכתי חמתי בדם: ונח, אם בן ואם בת, לא רבים ולא אחד כי הראשון אם בנים ואם בנות והשני בנים ובנות וזה אם בן ואם בת אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול: כי כה אמר, אף כי ארבעת שפטי הרעים רוצה לומר כל שכן כמו אף כי אנכי אעננו. והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבעת שפטי' אני אעשה אותה כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה ו ירושלם שלחתי הארבעה עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהבטיח' הא' יתברך ואותך לא אעש' כלה, : להכרית ממנה אדם ובהמה, כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליטה: והנה, המוצאים בנים ובנות, המוצאים מירושלם להגלותם בבלה ואמר בנים ובנו' כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בנים ו ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי גם כן מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה וגלו: הנם יוצאים אליכם, אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמים אשר בי כי עדין תראו אותם ברשעם שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי יי' והלכו למצרים: ונחמתם על הרעה, תהיה ראותכם אותם ברשעם נחמה לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלם: ונחמתם, מבנין נפעל: ונחמו אתכם, מבנין פעל הדגוש: ויהי, בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ, מה גריעתו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפן אני שואל אותך לא על עץ גפן שעשה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער איננה כי עצי היער אף על פי שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלים ולקורות מהם בתים אבל עץ הגפן הזה איננו כן:

על הארץ סי' מן ריש ספרא עד והטף אל מקדשים כולהון אל הארץ בכ"א או חרב אביא על הארץ, ומן והטף עד סופא דספרא וכל שאר קריי' דכוו' על הארץ בכ"ג אל הארץ וסי' וירדו מעל כסאותם, יקרא אל השמים מעל, ובניהם הרבית ככוכבי השמים: אשלח ט' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה: ונח ג' ר"פ וסימ'

רשי

חרב, גייסות למלחמה: שפטי, מישגוישטיש בלע"ז: אף כי, לשון קל וחומר וכל שכן הוא וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהוד' יראים ואף כי נלך קעילה וכן בפרשה זו הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו': כ תרה, איירטרמא"ש בלע"ז: המוצאים, בשביה וביאוס כאן: עלילותם, מעשיהם: מה יהי' עץ הגפן מכל עץ, מה כוחו מכל שאר עצים: הזמורה אשר היה בעצי היער, לא על גפן הכרמים שעושה פרי אני אומר לך אלא על זמורו' גפן הגדילה ביערים:

היוקח

ט״ו והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה: שלשת האנשים האלה בתוכה חי אני נאם אדני יהוה אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה: או חרב אביא על הארץ ההיא ואמרתי חרב תעבר בארץ והכרתי ממנה אדם ובהמה: ושלשת האנשים האלה בתוכה חי אני נאם אדני יהוה לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו: או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה: ונח דנאל ואיוב בתוכה חי אני נאם אדני יהוה אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם:

כ כי כה אמר אדני יהוה אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה: והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם ואת עלילותם ונחמתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלם את כל אשר הבאתי עליה: ונחמו אתכם כי תראו את דרכם ואת עלילותם וידעתם כי לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי בה נאם אדני יהוה:

טו

א ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער:

ותהי לצדו מבלי עדי מן קדם חיתא: תלתא גבריא האילין בגוה קיים אנא אמר יי' אלהים אם בנין ואם בנן ישיזבון אינון בלחודיהון ישתיזבון וארעא תהי לצדו: או דקטלין בחרבא איתי על ארעא ההיא ואימר דקטלין בחרבא יעידון בארעא ואישיצי מינה אנשא ובעירא: ותלתא גבריא האילין בגוה קיים אנא אמר יי' אלהים לא ישיזבון בנין ובנן אלהן אינון בלחודיהון ישתיזבון: או מותא אשלח על ארעא ההיא ואשפוך חימתי עלה בקטול לשיצאה מינה אינשא ובעירא: ונח דניאל ואיוב בגוה קיים אנא אמר יי' אלהים אם בר אם ברת ישיזבון אינון בזכותיהון ישיזבון נפשהון: ארי כדנן אמר יי' אלהים אף ארי ארבע פורענין בישן חרבא וכפנא וחיתא בישתא ומותא שלחית על ירושלם לשיצאה מינה אנשא ובעירא: והא אישתארת בה שיזבתא דמיתפקין בנין ובנן אינון נפקין לותכון ותיחזון ית אורחיהון וית עובדיהון ותתנחמון על בישתא דאיתיתי על ירושלם ית כל דאיתיתי עלה: וינחמון יתכון ארי תחזון ית אורחיהון וית עובדיהון ותדעון ארי לא למגן עבדית ית כל דעבדית בה אמר יי' אלהים: והות פתגם נבואה מן קדם יי' עימי למימר: בר אדם מה שנא אילן גופנא מכל אילנא שבשתא דהות באעי חורשא:

היסבון

ח״ל · 5 · ל׳ רפ׳ · ט׳ וה׳ ואסלח · ג׳ רפ׳ · ג׳ חל · ל׳ ויחד ואם בת היא׳ ותיה · י״ג דסמי׳ · י״ג וכל עזרא רכו׳ בח״ח · ג׳ חס׳ · ב׳ ח״ל · ד׳ ח״ל · ל׳ · ל׳ דסמי׳ · בספר מוגה לה · לח׳ בטע׳ · ב׳ וח״ל

ונח בן שש מאות שנה, ונח דניאל ואיוב בתוכה, ונח מצא חן בעיני יי': יוצאים ד' מ"ל וסי' והנה נותרה בה פלטה, יוצאים אל הגלילה, כי מימיו מן המקדש, אל ארץ צפון הניחו דזכריה: הזמורה ב' ומ"ל וסימ' ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל, בן אדם מה יהיה עץ הגפן:

היקח

היקח: אם יקחו ממנו יתד אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכה אלא אפילו יתד לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו: כל כלי, שום כלי אפילו קטן כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו שום חלב ושום דם: הנה לאש נתן לאכלה, אין בו צורך אלא להדליק בו האש: את שני קצותיו אכלה האש, עוד אתכנו פחות ואומר הנה שני קצותיו אכלה האש כלומר אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו באמת תוכו נחר כי אם אכלתו מן הקצה האחד עוד הקצה האחר רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו באמת תוכו נחר ואף על פי שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה סביבותיו ואין לו צורך אלא שיחזיר אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כל שכן כשאכלתו האש סביביו: ותוכו נחר, שרשו חרר משפעלי הכפל והוא נפעל בשקל ונקל זאת בעיני י' ונשב גועתה ונקמצה חי"ת נחר מפני הזקף או הוא נפעל בינוני לפיכך היא קמוצה כמו עם נבר תתבר אבל נחר מפוח שהוא נפעל עבר החי"ת פ פתוחה וכן ויחר מבנין נפעל בשקל לא ימר אלא מפני שלא תרגש החי"ת והיו"ד בצרי והחי"ת קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר המורגש מהאש לא שנשרף ממש ועניין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצים וביש' כא' כי אתם המעט מכל העמים וכשיוציא פרי טוב יצא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועלת אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורת היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שעשה מעשים רעים אין לו תקנה אלא ליסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מ מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה ואמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמר ובתוכו נחר זה ירושלם שהיא ב באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשר' השבטי' ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם בנחרו מן האש ובאו להם ארבעת ה השפטים לא לקחו מוסר ומה תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכלם לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחרימם גם ירושלם שתהיה שממה וזהו שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם נמלטה מן האש שסלחתי אליהם השכם והערב שישובו בתשובה והעיר לא תטרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם: הנה בהיותו תמים, כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשוב' אע"פ שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי משליט בהם אויביה' לשלול שלל ולבוז בז כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אותם האש כל סביבם וחרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקמו את לבם עד שנעשה להם האכזר כיתר והורגלו במעשי הגוים הרעים ואחזו ברעה רעה ואמר כי הגוים מצליחים במעשיה' ואעפ' כן גם אני כמו שאח' אחז כשנלחם עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרי' אותה להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם: לכן כה אמר י', בעץ היער, דרך כלל כמו לא תשחית את עצה: אשר נתתיו לאש לאכלה, אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונה: ונתתי, מהאש יצאו והאש תאכלם, מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון: ויהי, בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה, כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית תועבתהון: ואמרת, אמר לו שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע"י ספר אולי ישמעו וישובו: מכורותיך, בחולם ועניינו כמו מגורותיך: ומולדותיך מארץ הכנעני, קשר מ"ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו מולדת ושבנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר י' אלהים ליתבי ירושלם תותבותכון וגו': ומולדותיך, עתה החל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כדת הילוד אלא כמו שנולדה עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמים ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגעול ההוא אלא שתחיה ותהיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה החומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לנערותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא לבעל וכשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומ' הבטיחה שיוציאה לחפשי והשבע לה על זה ובא עמה בברית אתה וכל הענין כאשר הוא הולך ואו' הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל: ומולדותיך, אמר לך מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת ויציאת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי הא-ל ית': ביום הולדת אותך, זה הרמב"ן נכתב בוא"ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל ואותך כמו עצמך כאילו אמר ביום שנולדת: לא כרת שרך, כי זה מצרכי הילוד בעת לדתו וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו לילד הוא בסכנה מיתות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרק תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם ואמר ביום הולדת אותך מכאן מילדים את החיה בשבת:

אכלתהו ד' וסימ' ואמרנו חיה רעה אכלתהו · ויכירה ויאמר · הנה בהיותו תמים לא יעשה · מטח עזה אש אכלתהו: בשומי ב' וסי' מהאש יצאו והאש · בשומי ענן לבושו: ומלדתיך ב' א' חס' וא' מל' וסימ' ומלדתיך מארץ הכנעני · דכנעני חס' ודבתריה ומולדותיך ביום הולדת מל' דמל':

היקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי: הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה: ה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה:

לכן כה אמר אדני יהוה כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם: ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם וידעתם כי אני יהוה בשומי את פני בהם: ונתתי את הארץ שממה יען מעלו מעל נאם אדני יהוה:

יו

א ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם הודע את ירושלם את תועבתיה: ואמרת כה אמר אדני יהוה לירושלם מכרתיך ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית: ומולדותיך ביום הולדת אתך

היסבון מיניה אעא למעבד עיבידא אם יסבון מיניה סיכתא למתלי בה כל מאן: הא לאישתא אתמסר לאישתיצאה ית תרין סיטרוהי אכלא אישתא וגויה חר היכשר לעיבידא: הא כד הוה שלים לא כשר לעיבידא אף אלהין דאישתא אכלתיה וחר היכשר עוד לעיבידא:

בכן כדנן אמר יי אלהים כמא דאילן גופנא באעי חורשא דמסרתיה לאישתא לאישתיצאה כן מסרית ית יתבי ירושלם: ואתן ית פורענותי בהון על פיתגמי אוריתא דיהיבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאשתא ישיצינון ותידעון ארי אנא יי כד יחול רוגזי בהון: ואיתן ית ארעא לצדו חלף דשקרו שקר אמר יי אלהים:

והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית כל תועבתהון: ותימר כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם תותבתכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא והודעתיה דאתון נחתין למצרים בדרע מרומם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך מן קדמיכון ית אימוראי ומשיצי ית חיתאי: ואף כד נחתו אבהתכון למצרים תותבין בארעא לא דילהון משעבדין ומענן הות כנשתא דישראל דמיא לולדא דרטיש על אפי ברא ולא

רשי

היקח ממנו וגומ', אינה ראויה לכך: כל כלי, שום כלי: הנה לאש נתן לאכלה, ארבו"ריר בלעז הנה שאלתיך על התמים ואינו ראוי לכלום עתה עוד אני מוסיף על השאלה הנה אם נתנה זמורה ממנה באש ואכלה האש בשתי קצות הקיפה עד כי נחר תוכו: נחר, כשחר מן האש ברו"איר בלעז: נחר למו ועצמי חרה וים לועזי' אשתר"ע בלעז וכן ויחר עלי אפו חברו מנחם עם עצמי חרה היצלח עוד למלאכה: כן נתתי, את ירושלם שתי קצותיה אכלה האש שתי גליות כשגלה יהויקים גלו עמו מזרע המלוכ' ומן הפרתמים כמו שנאמר בדניאל אחריו גלה יכניה בנו והחרש והמסגר ותוכו נחר צדקיהו הנותר בה כבר גזרתי עליו שלא תופשיך גחלי אש וזרוק על העיר: מהאש יצאו, על פתגמי אורית' דיהיבין מגו אישתא עברו ועממיא דתקיפין כאישת' ישיצונון: הודע, פיימבו"ייר בלעז: מכורותיך, כמו מגורותיך מנחם חברו לשון תולדה וכן פירש כלי חמס מכורותיהם איש מאת מכרו לבד ממכריו כלם לשון תולדות: אביך ואמך, אברהם ושרה משם כשלו גרולתם ובני חת נתנו לה קבר: ביום הולד אותך, פוטנ"אה בלעז כשבחרתי בך במצרי' היית בלא שום תקון ולפי שדימה הדבר ללידה הזכיר כאן תיקוני הולד:

שרך

שרך · כמו שררך : למשעי · לתכות כחית הסלע שעיעות כיפא תרגומו אלא למכט בלעז ומנחם חבר למשעי לשון שעשוע : לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד כ-י שיתקשה בשרו : והחתל · לשון כריכה בבגדים וכן וערפל חתולתו הוא שמלפפין את הולד : לחמלה · לחוס : בגעל · אכבוריש"מנט בלעז : מתבוססת · נרפסת כמו יבוס קמינו : בדמיך חיי · אף במוליך זה לא תמותי ושניה לומר שני פעמי' לפי שבדם פסח ודם מילה נגאלו לשון אחר מתבוססת שוי"ליאה בלעז : בעדי · לשון מכלול ומנחם פירשו בעדי עדים לשון עד כמו ב בטחו בי' עדי עד א אנג"יקא אשי"גלא בל' אבל דונש פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדים הוא נון י' שמות אוי אריים כבי כביים גדי גדיים : נכונו · פורי"נט אפייטי"אם בלעז : ושערך צמח · סימני נערות : דודים · אמיטי"אש בלעז : ואסוכך · לשון משיחה וכל הענין אינו אלא לשון משל ויונתן פירש את כולה ואין להוסיף על התרגו' וכן פירשה מכורותיך ומולדותיך וגו' תותבותכון ו וילדותכו' מארע כנענאי תמן איתגליתי על א אברהם אבוכון בין בתריא ואודעיתיה ו דאיכון כחתין לגזרי' ובדרע מרמם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך ית אמוראי וחתאי : ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו' · ואף כד נחתו אבהתכון למצרי' תותבין בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הות כנישתא דישר' דמיא לוולדא דרטים על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא אישטתיף לאיתנקרא ובמלח לא איתמלח ובאיסורי' לא איתאסר : לא חסה עליך עין וגו' · לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון טבא חדא לאנחא לכון משעבודכו' לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירת גמירא למרמי ית דכוריכו' בנהרא לאבדא יתכון בעידן דהויתון במצרים : ואעבר עליך וגו' · ועל דוכרן קים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשיעבודיכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון ואמרית לכון בדם פסחא אפרוק יתכון : רבבה כצמח השדה נתתיך · ריבבת כצימחי חקלא יהבתיכון וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין ולשבטין ובעובדי אבהתכון תקנא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין ומענן : רבבה כצמח השדה · כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו : ואת ערום ועריה · מן המצות : ואעבור עליך ואראך · ואיתגליתי על משה באסנא ארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקנכון ואגינית במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר יי' אלהי' למיהויכון עם מסמש קדמי · ואפרש כנפי : כנף בגדו : ואשבע

ובמים ג' בקריאה וסימ' ובמים רבים זרע שיחור · ובמים לא רחצת למשעי · ובמים עזים נתיבה : אל פני

ובמים ג' בקריאה וסימ' ובמים רבים זרע שיחור · ובמים לא רחצת למשעי · ובמים עזים נתיבה : אל פני ט' בקריא' וסימ' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך קדמאה · וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן · ויקחו את אשר צוה משה אל פני · את הפור החיה יקח אתה ואת עץ תנינא · ואל יבא בכל עת ל הקדש ל

לֹא־כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא־רֻחַצְתְּ לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ׃ ה לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃ וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי ו וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה׃ וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי עָלַיִךְ

(מסורה: ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ט' · ל' · ג' · ב' · ב' · ב' בכסו' · ל' · ל' · ל' · ל' מל' · ל' ומל' · ב' ח' חל' · ל')

וְדָלָא אִתְפְּסַק שׁוּרֵיהּ וּבְמַיָא לָא אִשְׁתְּטִיף לְאִתְנַקָּרָא וּבְמִלְחָא לָא אִתְמְלַח וּבְאִיסוּרִין לָא אִתְאֲסַר׃ לָא חָסַת עֲלֵיכוֹן עֵינָא דְפַרְעֹה לְמֶעְבַּד לְכוֹן טָבָא חֲדָא לְאַנְחָא לְכוֹן מִשִּׁעְבּוּדְכוֹן לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן וּגְזַר עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת גְּמִירָא לְמִרְמֵי דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא לְאַבָּדָא יָתְכוֹן בְּעִידָן דַּהֲוֵיתוּן בְּמִצְרַיִם׃ וְעַל דָּכְרַן קְיָם אֲבָהַתְכוֹן קֳדָמַי אִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְכוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי אַתּוּן מְעַנַּן בְּשִׁעְבּוּדְכוֹן וַאֲמָרִית לְכוֹן בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא אָחוּס עֲלֵיכוֹן וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּדַם פִּסְחָא אֶפְרוֹק יָתְכוֹן׃ רִבְבַת כְּצִימְחֵי חַקְלָא יְהַבְתִּיכוֹן וּסְגֵיתוּן וְתַקִּיפְתּוּן וַהֲוֵיתוּן לְזַרְעִין וּלְשִׁיבְטִין ו וּבְעוֹבָדֵי אֲבָהַתְכוֹן תַּקְנָא עִידָן פּוּרְקָן כְּנִישְׁתְּכוֹן מְטָא אֲרֵי אַתּוּן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנַּן׃ וְאִתְגְּלֵיתִי עַל מֹשֶׁה בְּאַסְנָא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנְכוֹן וְאַגֵּינִית בְּמֵימְרִי עֲלֵיכוֹן

מבית · ויבא משה ואהרן ל פני אהל · ויקהילו משה ואהרן את הקהל · לא חסה עליך עין · ואצאה בשע' חגיא לילה · ומן בעשרי' וחמש שנה לגלותינו עד סוף דסיפרא דכוו' ל פני ול פני במ"ד על פני וסי' בסד' משפטי' :

לא כרת שרך · מכאן שחותכין את הטיבור בשבת : ובמים לא רחצת · מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה : שרך · דגוש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחרת והשרר הוא הטבור וידוע הוא : ובמים לא רחצת · שתם רחיצה במים חמין : והמלח לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד בשבת : והחתל לא חתלת · מכאן שמלפפין את הולד בשבת : למשעי : פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במים חמין מחליקה הבשר ומעדנת אותו ותרגום חלקת צואריו שעיעות' , צואריה ויהיה הי"וד למשעי במקום אות הכפל : והמלח לא המלחת · והמלח בקמץ חטף הה"א : הומלחתי · בשורק הה"א כי המלח מחזק עור בשר הילד ומקשה א אותו : והחתל לא חתלת : כמו שמלפפין את הולד ומחתלין א אותו בחתלת בגדי' וקושרין אותו לתקן איבריו ולישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בשיליתו ראשו בין ברכיו · וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעת מת יוסף וקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו זהו שאמ' בגעל נפשך ביום הולדת אותך זהו געל דמי הלידה כן ישראל העבידום מצרי' בפרך וענו אותם בכל מיני עינוים עד שהיו קרובים למות מרוב העינויים ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל ע עבוד' בשדה ממאסם בהם שלא ירחום זהו משל ותשלכי על פני השדה ויונתן תרג' הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו' : לא חסה עליך עין · אחת מאלה · אפילו אחת מאלף כל שכן כלם שהיית צריכה להן : לחמלה בשורק החית : אל פני · כמו על פני · וכמוהו רבים : בגועל נפשך · נופך וכן ברזל באה נפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעול שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו' : ואעבור עליך : כבר פירש' ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע להם בארץ מצרים על ידי אהרן ומרים ומשה נודע להם בנבואה שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו : ואראך מתבוססת בדמיך · מתגוללת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבני' ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחי' אותם לעשות הלבני' יום יום לא ישבותו : בדמיך חיי · לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבודה תחיו ותרבו כצמח השדה : חיי · כמו תחיי צווי במקום אית"ן כמו עלה ומות בהר כמו תמות שים קינך כמו תשים ומה שכפל פעמים בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא כי כן מנהג המקר' לכפול הדברי' לחזק הענין ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה בשרם כי בזכות שתי המצות האלה יצאו מהגלות ויונתן תרגם על דוכרן קיים אבהתכון קדמי אתגליתי למפרקכון וגו' : רבבה · מבואר הוא למעלה : ותרבי ותגדלי · כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף : ותבואי בעדי עדים · באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לערותה בתכשיטין כאיש ופי' בעדי עדים בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחריו שדים נכונו ושערך צמח ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטיה הטובים שהם כעדי כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך : צמח · פעל עומד מן הדגוש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה : ואת ערום ועריה · ערומה ובלויה כיום הלידה · ואת ערום ועריה שם יתפרש בחסרון ב"ית בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישראל וזהו בכמה מקומות מדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבויים ועבדים והרי הם כאלו הם ערומים או יהיה דרך משל שהיו ערומי' ממצות האבו' לשמור דרך יי' לעשות צדקה ומשפט וכן שדים כנוי משל על התור' שבכתב ותורה שבעל פה שהן נכונות לתתם להם' בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כמו שהשדים מגדילים התינוק ומעמידים אותו בחיים כן התור' מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושעריך צמח משל ליחידים שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעת שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחת הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישרא' והנזירים והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרים שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו' : ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים · שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים והראתי כי עת דודים הגיע שנלחמתי בעבורך במצרים עד שהוצאתיך משם ביד חזקה : ואפרש כנפי עליך · כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם : ואכסה

ואכסה ערותך וָאֶשָּׁבַע לָךְ וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וַתִּהְיִי לִי׃ וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ וָאֲסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃ וָאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃ וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל גְּרוֹנֵךְ׃ וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃ וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי וָמֶשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכָלְתְּי וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה׃ וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי עָלַיִךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

טו וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ וַתִּזְנִי עַל שְׁמֵךְ וַתִּשְׁפְּכִי אֶת תַּזְנוּתַיִךְ עַל כָּל עוֹבֵר לוֹ יֶהִי׃ וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי לָךְ בָּמוֹת טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה׃ וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי

תרגום: וַאֲעַדִּתִּי חוֹבֵיכוֹן וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִיפְרַק יַתְכוֹן כְּמָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהַתְכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמֶהֱוֵיכוֹן עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃ וּפְרֵיקִית יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי וְאַעֲדִיתִי תְּקוֹף מַרְוָתָא מִנְּכוֹן וּדְבָרִית יַתְכוֹ בְּחֵרוּתָא׃ וְאַלְבֵּישִׁית יַתְכוֹן לְבוּשֵׁי צִיוּרִין מֵחֶמְדַּת סַנְאֵיכוֹן וִיהָבִית מְסַן דִּיקַר בְּרִיגְלֵיכוֹן וְקַדֵּשִׁית מִנְּכוֹן כַּהֲנַיָּא לְמֶהֱוֵי מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי בְּמַצְנְפַן דְּבוּץ וְיָת כַּהֲנָא רַבָּא בִּלְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין׃ וְתַקֵּינִית יַתְכוֹן תִּיקּוּן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּתִיבִין עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהִיבִין עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּבִקְדוּשַּׁת שְׁמִי רַבָּא קַדֵּישִׁית יַתְכוֹן׃ וִיהָבִית אֲרוֹן קְיָימִי בֵּינֵיכוֹן וַעֲנַן יְקָרִי מְטַל עִלָּוֵיכוֹן וּמַלְאָךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיכוֹן׃ וִיהָבִית מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן מְתַקַּן בִּדְהַב וּכְסַף וִירִיעוֹת בּוּץ וְצִבְעוֹנִין וְצִיוּרִין וּמַנָּא דְּטַב כְּסוּלְתָּא וְכִדְבַשׁ וּכְמִשַׁח אֲכֵילִית יַתְכוֹן וְעַתַּרְתּוּן וְתַקִּיפְתּוּן לַחֲרָא וְאַצְלַחְתּוּן וְשַׁלְטְתּוּן בְּכָל מַלְכְּוָתָא׃ וּנְפַק לָךְ שׁוּם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּשׁוּפְרִיךְ אֲרֵי גְמִיר הוּא יְקָרִי דְּשַׁוֵּיתִי עֲלַיִךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאִיתְרְחֵיצַת בְּשׁוּפְרִיךְ וְטָעֵית עַל שְׁמִיךְ וְאִיתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עִם כָּל דַּעֲדֵי וְלָא כְּשַׁר לִיךְ לְמֶעְבַּד כֵּן׃ וּנְסֵיבִית מִלְּבוּשַׁיִךְ וַעֲבֵידִית לִיךְ בְּמַן מַחְפִין פַּת כּוּמְרִין וּטְעֵית עֲלֵיהוֹן לָא כִּדְכְשַׁר וְלָא כִּדְחָזֵי׃ וּנְסֵיבִית מָאנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ מִדַּהֲבִי וּמִכַּסְפִּי

מסורה: מעליך ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הסירי את יינך מעליך׳ ובשר קדש יעברו מעליך׳ וארחצך במים׳ ועתה אשבור מוטהו מעליך׃ ושמן ו׳ בקריא׳ וסימ׳ סלת ודבש ושמן אכלתי׳ ולחמי אשר נתתי לך סלת׳ בחטי מנית ופנג ודבש׳ אהב יין ושמן׳ אוצר נחמד׳ ומאכל ומשתה׳ בקצת ספרי מסרה מונח גם בכלל אלו ואתם

אספו יין וקיץ ושמן וטעות הוא כי הוא ושמן בשוא תחת הוא׃ עובר כל סיפר׳ מל׳ במא ונתתי את הר שעיר׳ וכל שאר קריא׳ חסרי׳ במח מל׳ וסימ׳ ויאמר יהואש אל ׳תחת היותך עזובה ושנואה׳ ואפיצם כקש׳ לשום ארצ׳ לשמה׳ גוי נשמו פנות׳ אד׳ להבל דמה׳ זאת העיר העליזה׳ מדוע אתה עוב׳ את מצו׳ המלך׃

רד״ק: ואכסה ערותך׳ שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כמשמעו בבגדים טובים כמו שפירשנו או בדרך הטובה שהוריתי אתכם ובנסים ובנפלאות שהראיתי לכם עד שסבתם כלכם לאמונה טובה ואין ערוה ודבר רע ביניכם׃ ואשבע לך׳ זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרי׳ אני יי׳ שקיימתי שבועתי׃ ואבוא בברית אתך׳ בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם על כל הדברים האלה׃ ותהיי לי לעם׳ כמו שאמר היום הזה נהיית לעם ליי׳ אלהיך ותרגם יונתן ואתגליתי למשה בסנה וגו׳׃ וארחצך׳ הוא מה שאמר לך אל העם וקדשת׳ היו׳ ומחר וכבסו שמלות׳ כמי שיצא מעבדו׳ לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו גם להטהר מן הטומאה שיצאו ממנה שסכנו בתוך עם טמא זהו שאמר אשטוף דמיך מעלי׳ שטף ולכלוך העבודה כמו שפירשנו ואסכך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבוד׳ בחמר ובלבנים וזה משל למנוחה שהית׳ להם וספוק צרכם במדבר כמו שאמר ויתעדנו מטובך הגדול וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המליצ׳ לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעילה כמו שנ׳ שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה׃ ואלבישך רקמה׳ ת״י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו׳ אמ׳ רבי יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו סבורין שאת׳ גומלי׳ שלש עשר׳ דבר שהפרשתם לי כנגד שלש עשר׳ דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגו׳ ואני מעלה עליכם שאתם גומלים עלי כמו שאמ׳ דוד אשיר ליי׳ כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דבר אלו וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהי׳ לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר הוי אומר אשירה ליי׳ כי גמל עלי׃ ואנעלך׳ הע״ין בשוא ופתח׃ ואכסך משי׳ הוי״ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו׃ ואעדך עדי׳ תרגם יונתן והתקינית יתכון וגו׳׃ ואתן נזם׳ תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו׳׃ ששי׳ כן כתיב ביו״ד וקרי שש והיו״ד בכתוב נוספת׃ ותיפי׳ מלעיל בשני פסוקין לבן אשר ושרשו יפה והוא מנחי הקצוות׃ ותצלחי למלוכה׳ שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד׃ ויצא לך שם בגוי׳ ביפיך׳ זה היה במלכו׳ דוד ושלמה כי כליל הוא שלם בכל ענייני היופי וההדר׃ בהדרי אשר שמתי עליך כלומר כל זאת ההצלח׳ הגדולה שהיתה לך באלה הימים בעזרתי היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי משליט אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך׃ ותבטחי ביפיך ותזני על שמך׳ בטחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הבא בכנסת ישראל היא עבודה זרה ואף על פי שהמליצ׳ היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל היא ענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה׃ ותשפכי את תזנותיך על כל עובר׳ כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזנונים היית עד ששפכת אותם׃ על כל עובר׳ על כל מי שיעבור עליך׃ לו יהי׳ לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונה המופקרת לכל שלא תספיק באחד עירה עד שמפקרת עצמה על הנכרים העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעבודה זרה אחת ובשתים ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ואם יעבור נכרי מן הגוים הרחוקים ועבודה זרה בידו לו יהיה חשקך עד שתעשי אותה בארצך׃ תזנותיך׳ לשון רבים תזנות במשקל תרבות והרבים תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא באל״ף לא כשר לך למעבד כן׃ ותקחי׳ דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי צבעונים למשוך לב הזונים להכנס בביתה׳ ופי׳ במות טלואות עשית טלואי׳ מבגדים רכובים ומרובים זה על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מצבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים המתערבים קצתם עם קצתם יתחדש מהם ערבות לכסות הנפש וזהו פירוש טלואות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או צהוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעבודה זרה וזו שוכה מזו בתבניתה ובעבודתה׃ לא באות ולא יהיה׳ לא באות במות כמוהן כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או עם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כדכשר ולא כדחזי׃ ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי׳ לחבוב עבודה זרה עושים מכלי כסף ומכלי זהב המכוארים שיש להם ועושים מהם הצלמים כמו שאמר בדבר העגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם׃

רש״י: ואשבע לך׳ לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם ואין לכן אלא שבוע׳ כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי׳ ואבא בברית אותך׳ הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם׃ וארחצך במים׳ ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא׃ ואלבשך רקמה׳ ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמד׳ שנאיכון׃ ואנעלך תחש׳ אינקאלצ״יטווי טי״יטון בל׳ ויהבית מסן דיקר בריגליכון׃ ואחבשך בשש׳ אינפוצי״נישטווי בלעז וקדשית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ׃ ואכסך משי׳ שוי״אה בלעז וית כהנא רבא בלבושי צבעוני׳ ומדר׳ אגד׳ ואכסך משי אלו שבע׳ ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמוד הענן יומם׃ ואעדך עדי׳ אינפאר״יטווי בלעז ותקינית יתכון תיקון פיתגמי אורית׳ כתיבין על תרין לוחי אבניא׃ צמידים׳ חבורים דבור שנג׳ חבירו חמש׳ כנגד חמשה׃ ואתנה׳ על ידי משה׃ ואתן נזם על אפך׳ ויהבית ארון קיימי ביניכון׃ ועגילים על אזניך׳ לשון נזם וענן דיקר מטיל עילויכון על שם שהיו מוקפין בענול׃ ועטר׳ תפאר׳ בראשך׳ ומלאך שליח מן קדמי מדבר בריש׳כון שנ׳ ויעבר מלכם לפניה׳ ויי׳ בראשם׃ ותעדי זהב וכסף׳ ויהבית משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף ויריעות בוץ ובצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא ודבש וכמשח אכילית יתכון ועתרתון ותקיפתון לחרא ואצלחתון ושליטתון בכל מלכוותא׃ סלת ודבש ושמן אכלת׃ המן שהיה משתנה לכל הטעמים לסלת ודבש ושמן אכלת ומדרש אגדה י״ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הב״ה להביא י״ג דברים המכוונין בתרומ׳ המשכן ואע״פ כן הוא פורע להם כנגדן לעתיד לבא י״ג דברים וברא יי׳ על מכון הר ציון וגו׳ וסוכה תהיה לצל יומם מחורב מזרם וממטר וגו׳׃ ותיפי׳ לשון יפי׃ כי כליל הוא׳ לשון מכלול ד״א כי כליל הוא כי שלם היה ד״א כי כליל קרונ״א בלעז כמו נזר דמתרגמי׳ כלילא׃ ותזני על שמך׳ בטחת על שם היופי שיצא לך׃ ותשפכי את תזנותיך׳ הראית יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותיך לפתות אותך לזנות עמם׃ לו יהי׳ ומשכתאו לך אתה הפקרת להם עצמך ולכל אשר שאל זנותך לו היה ויונתן תרג׳ ולא כשר ליך למעבד כן כאילו היה כתוב לא יהי וכל משל הזה על עגל הזהב׳ ועל שאר ע״ז שעברו שבטו של דן במדבר כמו שכתו׳ כל הנחשלי׳ אחריך ומכיו בפסיקת׳ זה שבטו של דן שהענן פולטו שהיו כולם עובדי ע״ז׃ במות טלואות׳ מכוסות בבגדים מנומרי׳ של מיני צבעונין פלטר״אם בלעז׃ לא באות׳ לא היתה ראויה זאת לבא כ״ן אב״ביר אוכ״ן אא״טרא בלעז׃ בלמי

אשר נתתי לך · כמו שאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושות צלמי זכרות לדבר התשמיש : ותקחי · לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על הזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה לפותם בעיניה ולמשוך לבבם אליה ולענין המשל פירש ותכסים על הצלמים וכנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך : וקטרתי · הט"ית נקראת בקמץ חטף לבן אשר : נתתי לפניהם · כתוב בו"ו וקרי בלא יו"ד והכתוב כאילו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעיטי בי כרשינין שהאכלתיך : ולחמי · ונתתיהו לפניהם · אני נתתי לך לאכלה זהו פי' אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הצלמים לקרבן

לריח יו וסימ' נמסר בסדר ויקרא : לאכול יג מל וסימ' הנה חדש מחר · ויכתר דוד בשדה ויהי היום · ותקח את המשרת דאמנון ותמר · והלחם והקיץ לאכול הנערי · ודבש וחמאה וצאן ושפות · ויצקו לאנשי לאכול · ותזבחים להם לאכול · את הנשיא נשיא הוא · והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ · כנשר חש לאכול · הן

אשר נתתי לך ותעשי-לך צלמי זכר ותזני-בם : ותקחי את-בגדי רקמתך ותכסים ושמני וקטרתי נתתי לפניהם : ולחמי אשר-נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחח ויהי נאם אדני יהוה : ותקחי את-בניך ואת-בנותיך אשר ילדתי לי ותזבחים להם לאכול המעט מתזנותך : ותשחטי את-בני ותתנים בהעביר אותם להם : ואת כל-תועבתיך ותזנתיך לא זכרתי את-ימי נעוריך בהיותך עירם ועריה מתבוססת בדמך היית : ויהי אחרי כל-רעתך אוי אוי לך נאם אדני יהוה : ותבני-לך גב ותעשי-לך רמה בכל-רחוב : אל-כל-ראש דרך בנית רמתך ותתעבי את-יפיך ותפשקי את-רגליך לכל-עובר ותרבי את-תזנותך : ותזני אל-בני-מצרים שכניך גדלי בשר ותרבי את תזנתך להכעסני : והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך ואתנך בנפש שנאותיך בנות פלשתים הנכלמות מדרכך זמה : ותזני אל-בני אשור מבלתי שבעתך

די יהבית ליך ועבידית ליך צלמי דכורא וטעית בהון : ונסיבית ית לבושי ציוריך וכסיתינון ומשחי וקטורת בוסמי שוית קדמיהון : וטובי דיהבית ליך סולתא ומשח ודבש אכילתיך ויהביתינון קדמיהון קורבנין לפולחן הלא הואה כל אילין אמר יי אלהים : איכא אסגית לארגזא קדמי כנשתא דישראל די דברת ית בנך וית בנתך דעתידין למפק מנהון תולדת קודשא קדמי ונכיסתינון להן קורבנין לפולחן הזעירא הות בעינך טעותיך : ונכיסית ית בניא ויהביתינון באעברא יתהון להן : וית כל חובי תועיבתיך וטעותיך לא אידכרת ית יומין דמלקדמין כד הוית מטלטלא ושביקא מתעניא בשעבודיך הוית : מה יהי בסופיך על כל בישתיך נבייא אימר לה ווי ליך על דחבת ווי ליך על דלא תבת אמר יי אלהים : ובנית ליך איגורין ועבדית ליך רמן בכל רחוב : בריש כל פרשות אורח בנית רמתיך ואחילת ית קרושתיך ואיתחברת ליך למפלח לטעותא ואסגית ית טעותיך עם כל רעדי ואסגית ית טעותיך : וטעית בתר בני מצרים קריבך מסרבלי בסר ואסגית ית טעותיך לארגזא קדמי : והא ארימית ית מחת גבורתי עלך ומנעית טוביך ואמסרינך ביד בעלי דבבך כפרני פלישתאי דאילו עליהון שלחית נביי איתכנעו ואת לא תבת מאורחיך דעיצת חטאין : וטעית בתר בני אתור מדלא ירעת אוריתא

וטעית

אעצור השמים ולא יהיה מטר · טוב אשר יפה לאכול ולשתות דקהלת · אין אשכול לאכול :

רשי

צלמי זכר · לפי שדימה אותה לנקבה זונה ר דימה את הצלם לזכר הנואף עמה : ולחמי אשר נתתי לך וגו' · יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואף על פי כן ויהי ביום מ מחר ולא פסק ואף כן מפורש בספר עזרא אף כי עשו להם עגל מסכה וגו ואתה ב ברחמיך הרבים לא עזבתם וגו' ומנך לא מנעת מפיהם כדי שלא לאונאו מה' ולא מנעתו אף כאן ויהי נאם יי' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד ליום מחר כך דרש רבי תנחומא : אשר ילדת לי · היו לו חמשה בני ארבעה מהם לעבוד עבוד' זרה ואחד מוקצה לבית ה הספר ובא להקריב אחד מבניו למולך מ מקריב לו את זה ש שהקצה ללמוד תורה במדרש ר' תנחומא ואני אומר אשר ילדת לי אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר ר רחם : את ימי נעוריך : את חסדי אשר עשיתי עמך במצרים : אוי אוי לך · ווי לך על דחבת ווי ליך על דלא תבת : ותבני לך גב · גוב' כעין בית מוס ותזנו' : ותבני · לשון בנין : ותפשקי את רגליך · לפי שדימה אותם ל לזונה דבר בלשון ת תשמיש שיש פסוק הרגלים אותקייםמ"ם בלעז : גדלי בשר · בעלי אבר תשמיש : חוקך · מזונותיך בימי שפוט השופטי : ואתנך בנפש שנאותיך · בימי שמשון : הנכלמו' מדרכ' זמה · תרג' יונתן דאילו לוותהון שלחית נביי איתכנעו ולא היו הולכי בדרך זמתך : מבלתי שבעתך · מתוך שלא שבעת בתועבו' מצרי' : ותזנים

ותי"ו הנקבה הנמצאת תקרא בחירק בהתחברה עם הכנוים לפיכך תי"ו ונתתיהו בחירק והיו"ד למשך וכן לא במחתרת מצאתי ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פיר' סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי : ויהי נאם יי' · כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני היודע ועד זהו שאמר אני יי' ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר יי' אלהים · ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו ואף על פי כן ביום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אף כי עשו עגל ומסכה וגו' ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיהם ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם יי' אלהים היה ה הלחם ולא פסק מלירד : ותקחי · אשר ילדת לי · שנכנסו בבריתי ולי היו ואת לקחת אותם ממני ו ומתורתי וזבחת אות' להם לאכול האש אותם ולהעבירם למולך כמו שאמר לשרוף את בניה' ואת בנותיהם באש · ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעבודה זרה ואחד מקצה לבית הספר בא ל להקריב אח' מבניו למולך מקרי' לו את זה שהקצה ללמוד תורה ויונתן תרגם הפסוק כן איכא אסגית לארגזא קדמי כנשתא וגו' כשעמור : המעט מתזנותך · כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד אמר המעט לך מה שהכעסתני בבניך ובבנותיך שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי : ואת כל תועבותיך : ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמה חסדי' עשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה : לא זכרתי · כתוב ביו"ד רוצה לומר אני לא

זכרתי לך בימי נעוריך מה שאת עתיד' לחטא וריחמתי עליך בימי נעוריך והקרי זכרת מבואר הוא : מתבוססת בדמך היית · ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים ישב בדמי טהרה ושיזכר אותם בלשון רבים מפני שיש מקומות חלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעלה והפרוזדור גם יש מראו' דם שונים זה מזה ויקרא אות' דרך כלל דם לשון יחיד · עירום · כת' ביו"ד המשך : ויהי אחרי כל רעתך · ויהי כן כמו שהית' מתחילה ערו' וערי' כן היתה אחר שעשית כל הרע' שעשית נאסרת בערו ובחוסר כל : אוי אוי לך · כמה פעמי' יש עליך לומר אוי שהפסדת כמה טובות בפשיעתך : ותבני · הפסוק כפול בענין במ"ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות : אל כל ראש דרך · אל במקום בי"ת כמו ונ' הארון תתן את העדות כמו ובארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצ' לכל עובר : ותתעבי את יפיך · והדרך שהיה לך שיצא לך שם בגוי' ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבת אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחלית ית קרושתיך ואפשר לפרש ותתעבי פעל יוצ' לשלישי כלומר שיתעבו אותו לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל : ותפשקי את רגליך לכל עובר · פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזנית עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל ע"ז שיספר לך כל עובר עליך : תזנותך · כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד : ותזני אל בני מצרים · כמו עם : גדלי בשר · אבר התשמיש יקרא בשר רר בשרו או החתים בשרו · וכן אמר על מצרים אשר בשר חמורים בשרם ובדרך התשמיש תאות הנשים לגדלי בשר וי"ת מסרבלי בשר וענין המשל רוצה לומר שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרים תזנותך לשון יחיד : והנה נטיתי ידי עליך · לשפטך כמעשיך : ואגרע חקך · חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך : בנפש שונאותיך · ברצון כמו אל תתנני בנפש צרי רוצה לומר שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן היו שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם : בנות · כתרגומו כפרני פלשתאי : הנכלמות מדרכך זמה · אפילו הן שהן שונאותיך נכלמות מדרכך שהיא דרך זמה : ותזני אל בני אשור · עם בני אשור : מבלתי שבעתך · שם בפלך חכמתך אמר לא שבעת בתועבות מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך התאוית גם לתועבותם :

ותזנים

ותזנים׳ ותזני עמס ו״ת מבלתי שבעתך מדלא ידעת אוריתא והרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת תיובתא: ותרבי את תזנותך׳ גם זה לשון יחיד: אל ארץ כנען כשדימה׳ יש מפרשים כמו מארץ כנען ואינו נכון כי מ״ם השמוש הוא הפך מלת אל ולמ״ד השמוש ועוד מה צריך לזכר כנען היה לו לומר מארצך אלא פי׳ כשמשמעו אל ארץ כנען כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנענים אשר הוריש יי׳ מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותיך כמו שכתוב במשנה מכל אשר עשו האמורי אשר לפניו ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה ארץ כנען וכשדימה רוצה לומר אל כשדים כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותך כי לא שבעת באחד מהן וגם בזאת לא שבעת בדרך שתיהן: מה אמולה לבתך׳ זכר לב בלשון נקבה לבריאות אמולה גזורה כלומר אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזור׳ ואינה כי לא חשבת כל אשר עשית כי הם מעשי׳ רבים ורעים: מעשה אשה זונה שלטת׳ פירו׳ מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה: שלטת׳ שם תואר בפלס אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שלטת בלע״ז גלייאדר״א ויונתן תרג׳ דשליט לה בנפשה: בבנותיך׳ לפי שהמקור דומה לשם בא פ פעמים בלשון רבוי וכן ב בהזרותיכם בארצות ועניין הרבוי רוצה לומר בנינים רבים במזבחות אלהים רבים: גבך׳ כמו שאמר למעלה ותבני גב: עשיתי׳ ביו״ד נוספת בסוף וכן ולא הייתי והקרי בלא יו״ד כמנהג כי אין יו״ד לנקבה אחר תי״ו ה המנחאת אף על פי שנהגו כן במקומות אחר כ״ף המנחאת כמו עוניכי נעוריכי תחלואיכי ל לא נהגו כן אחר תי״ו המנחאת: לקלס אתנן׳ בזה לא היית כזונה כי הזונ׳ לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפילו הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב ת תאותה היא תתן אתנן כמו שאמר ואת נתת את נדניך וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד שמבקשים מיני העבוד׳ בכל מקום ושוכרים שלוחים ומשלחים כסף וזהב ל לאלהי העמים ומיקרים עבודה זרה שלהם בעיניהם וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ו ומבזה אלהי עם אחר ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים: האשה המנאפת׳ כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הו׳ משל לע״ז: לכל זונות יתנו נדה׳ מתן הזונה יקרא נדה ובמ״ן תמורת ה״א ואת נתת את נדניך ורז״ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולות כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא ו״ת אגרו כמו אתנן: תשחדי׳ בקמץ חטף החי״ת ועניין הפסוקים האלה כבר פירשנוהו: ויהי בך׳ ואחריך לא זונה׳ בוי״ו עם הדגש אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כמותיך ופי׳ ולא זונה לא נעשה ולא יעשה כמעשה הזנו׳ כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש: ותהי להפך׳ אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנסה פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה: לכן׳ מבואר הוא: כה אמר יי׳ אלהים יען השפך נחשתך׳ פי׳ תחתיתך ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל עניין במלות שונות כי עניין השפך כעניין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה ועניין נחשתך כעניין ערותך כי תחתית האשה היא הערוה ונחשתך תחתך כמו וחדה נחשתה וכן בדברי רבותינו ז״ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו ויונתן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך ועניין זה המשל כי נגלו מעשיה הרע׳ לעיני כל העמים בקבלה עונש על מעשיה הרע׳ וכעניין זה אמר הושע אגלה את נבלותה לעיני מאהביה: מאהביך׳ הם שהיית מחבבת ומתחברת להם לעבוד ע״ז שלהם: וכדמי בניך׳ בכ״ף פירוש באותו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעבודה זרה גם אני לא חמלתי על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית: אשר נתת׳ מהם לגלולים שזכר: לכן אשר ערבת עליהם׳ כמו יערב עליו שיחי עניין ההנאה וההכשר: על כל אשר שנאת׳ כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים כלומר הנני מקבץ את׳ הגוים שאהבת עם אותם ששנאת וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך וזהו גלוי הערוה: וראו את כל ערותך׳ על דרך משל: ושפטתיך משפטי נואפות ושופכות דם׳ כי יש עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכות דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את נואפת תחת אישך שהוא הא׳ יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לע״ז: ונתתיך דם חמה וקנאה׳ כתרגומו ואמסרינך לקטול ברוגז ובחמה כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם:

י״ב מלין וגם וב׳ מלין סוף פסו׳ וסימ׳ וגם בעליו יומת׳ וגם הגמלים השקתה׳ וגם שמו בכליהם׳ וגם לא שבעת׳ וגם אני אליך׳ וגם במכתב לאמר דעזרא׳ וחבירו דד״ה׳ וגם משרי ישראל דד״ה׳ וגם נגיד ברית׳ וגם ילדתי בנים׳ וגם בהמות שדי׳ וגם זה הבל: אתנן ה׳ פתחין בליש׳ בקריא׳ וסי׳ לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב׳ ויהי בך הפך מן הנשים תנייגא דפסוק׳ ושרפו בתיך באש׳ כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן ב׳ בפסוק: אלהם ז׳ חס׳ בסיפרא וסי׳ לכן הנני אקבץ׳ בן אדם דבר אל זקני׳ איש שקוצי עיניו השליכו׳ ואמר אלהם מה הבמה׳ על הדם תאכלו׳ כה תאמר אלהם׳ ודבר אלהם ר״פ:

ותזני וגם לא שבעת: ותרבי את־תזנותך אל־ארץ כנען כשדימה וגם־בזאת לא שבעת: מה אמלה לבתך נאם אדני יהוה בעשותך את־כל־אלה מעשה אשה־זונה שלטת: בבנותיך גבך בראש כל־דרך ורמתך עשיתי בכל־רחוב ולא־הייתי כזונה לקלס אתנן: האשה המנאפת תחת אישה תקח את־זרים: לכל־זנות יתנו־נדה ואת נתת את־נדניך לכל־מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך: ויהי־בך הפך מן־הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן־לך ותהי להפך: לכן זונה שמעי דבר־יהוה: כה־אמר אדני יהוה יען השפך נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך על־מאהביך ועל כל־גלולי תועבותיך וכדמי בניך אשר נתת להם: לכן הנני מקבץ את־כל־מאהביך אשר ערבת עליהם ואת כל־אשר אהבת על כל־אשר שנאת וקבצתי אתם עליך מסביב וגליתי ערותך אלהם וראו את־כל־ערותך: ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת דם ונתתיך דם חמה וקנאה:

וטעית בהון ואף לא ידעת תיובתא: ואסגית ית טעותיך לאתחברא לעמא דארעא דכנען למהך בנימוסי כסדאי ואף ברא לא ידעת אוריתא: מה תקיף הוה רשע ליבך אמר יי אלהים במיעבדיך ית כל אילין כעובדי איתא נפקת ברא דשליט לה בנפשה: במיבנך איגורך בריש כל פרשות אורח ורמתך עבדת בכל רחוב ולא הוית כנפקת ברא דמיתהניא באגרא: כנישתא דישראל דמיא לאיתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי שבקת ית בעלה וטעת בתר נוכראין: לכל נפקת ברא יהבין אגר ואת אהנית ית אגריך לכל רחמך ושחדת יתהון למיתי עלך מסחור סחור בטעותיך: והוה ביך שנו כנישתא דישראל מן מדינתא בטעותיך ובתריך לא הוות דטעת כוותיך ובמיתנך אגר ואגר לא איתיהב ליך והוית לשנו: בכן דעובדהא כנפקת ברא כנשתא דישראל קבילי פתגמא דיי: כדנן אמר יי אלהים חלף דאגליאת בהתתיך ואתחזית קלוניך בדטעירת בתר רחמיך וית כל חובי פולחן טעוות תועבותיך ובחובא דם בניך דנכיכת להן: בכן הא אנא מכניש ית כל רחמיך דאיתרעית למיטעי בתריהון וית כל דרחימת עם כל דשנית ואכניש יתהון עלך מסחור סחור ואגלי בהתתיך להון ויחזון ית כל קלוניך: ואיתפרע מיניך פורענות גיפן ואשדת דם ואימסרינך לקטול ברגז ובחימה: ואמסר

רש״י

ותזנים׳ לשון זנות אהה״ע שאחר האל״ם בלע״ז: אל ארץ כנען כשדימה׳ כשדים לא מארץ כנען הם וכך פרשו הוסף בלמי כשדים על של כנענים שהיו סמוכ׳ ליך וזנית להם כבר ויונתן תרגם ותרבי תזנותיך כשדימה ודמית ל לכנענים השטופי׳ בעז״ ואסגיאת טעוותיך ל לאתחבר לעמא דכנע׳ למהך בנימוסי כסדאי ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה שכן ק קורא ארץ כשדי׳ ארץ סוחרים כמו שנאמר ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו: מה אמולה׳ מקולקלת וכן היהודי׳ האומללי׳ וכן כי אמלל אני: לבתך׳ כמו לבך: שלטת׳ שיכרה שליט עליה: בבנותיך גבך׳ כמו בבנותיך לשון בנין: לקלס אתנן׳ לרב׳ ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלסה לשון דבור פאר״לין בלע״ז אתנן הו׳ לשון שכירו׳ לוי״אין בלע״ז: האשה המנאפת׳ את האש׳ המנאפת׳ תא׳ אומה וגו׳׳ בהיותה תחת בעלה נותנת עיניה ב באחרים: נדה׳ מוהר בתזנותיך׳ מרוב זנות שהיה בך עשית כן: לא זונה׳ לא כמוה לכל זונה כזנותך: השפך נחשתך׳ הוא לשון מולים שקורין פ פונ״ץ בלע״ז וכן הרבה בסדר טהרות נחשתו של תנור השפך נחשתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב: ועל כל גלולי תועבתי׳: ויען כל גלולי תועבותי׳: ובדמי בניך׳ ובעון דמי בניך אעשה לך הרעה הזאת המפורש׳ בעניין הנני מקבץ וגו׳: ערבת׳ מאלאם בל׳: ונתתיך דם חימה וקנאה׳ ואכניסך להורגי בחימה וקנאה וכעס: והרבו

ונתתי

ונתתי אותך בידם, ביד האהובים והשנואים הנזכרים: ערום ועריה, כמו שמצאתיך בעת שחמלתי עליך והרסו גבך כמו שפירש כי על המזבחות אמר ויונתן תרגם ויפגרון סוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורת אגירך: והעלו, אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ורגמו אותך באבן, כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שימיתוה ובן וירגמו אותו אבן הנאמר בעכן ופירש אדוני אבי ז"ל כי אחרי שאמר מליצת המשל והשבתיך מזונה נראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה נבזת ושפלה בעיני

הא ג' וסימ' הא לכם זרע וזרעת' וגם אני הא דרכך בראש נתתי' הא כדי פרזלא לא מתערב: ואביכן ב' וסימ' ואביכן התל בי והחליף' אמכן חתית ואביכן אמרי: ותשחתי ז' חס' בליש' וסימ' גמס בשמוא' ב' ריש סימ' יא:

וְנָתַתִּי אוֹתָךְ בְּיָדָם וְהָרְסוּ גַבֵּךְ וְנִתְּצוּ רָמֹתַיִךְ וְהִפְשִׁיטוּ אוֹתָךְ בְּגָדַיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ וְהִנִּיחוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה: וְהֶעֱלוּ עָלַיִךְ קָהָל וְרָגְמוּ אוֹתָךְ בָּאָבֶן וּבִתְּקוּךְ בְּחַרְבוֹתָם: וְשָׂרְפוּ בָתַּיִךְ בָּאֵשׁ וְעָשׂוּ־בָךְ שְׁפָטִים לְעֵינֵי נָשִׁים רַבּוֹת וְהִשְׁבַּתִּיךְ מִזּוֹנָה וְגַם־אֶתְנַן לֹא תִתְּנִי־עוֹד: וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי בָּךְ וְסָרָה קִנְאָתִי מִמֵּךְ וְשָׁקַטְתִּי וְלֹא אֶכְעַס עוֹד: יַעַן אֲשֶׁר לֹא־זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי נְעוּרַיִךְ וַתִּרְגְּזִי־לִי בְּכָל־אֵלֶּה וְגַם אֲנִי הֵא דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְלֹא עָשִׂיתִי אֶת־הַזִּמָּה עַל כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ: הִנֵּה כָּל־הַמֹּשֵׁל עָלַיִךְ יִמְשֹׁל לֵאמֹר כְּאִמָּה בִּתָּהּ: בַּת־אִמֵּךְ אַתְּ גֹּעֶלֶת אִישָׁהּ וּבָנֶיהָ וַאֲחוֹת אֲחוֹתֵךְ אַתְּ אֲשֶׁר גָּעֲלוּ אַנְשֵׁיהֶן וּבְנֵיהֶן אִמְּכֶן חִתִּית וַאֲבִיכֶן אֱמֹרִי: וַאֲחוֹתֵךְ הַגְּדוֹלָה שֹׁמְרוֹן הִיא וּבְנוֹתֶיהָ הַיּוֹשֶׁבֶת עַל־שְׂמֹאולֵךְ וַאֲחוֹתֵךְ הַקְּטַנָּה מִמֵּךְ הַיּוֹשֶׁבֶת מִימִינֵךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ: וְלֹא בְדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ וּבְתוֹעֲבוֹתֵיהֶן עָשִׂיתִי כִּמְעַט קָט וַתַּשְׁחִתִי מֵהֵן בְּכָל־דְּרָכָיִךְ: חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־עָשְׂתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ הִיא וּבְנוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית אַתְּ וּבְנוֹתָיִךְ:

וְאֶמְסַר יָתִיךְ בִּידֵיהוֹן וְיִפְגְּרוֹן שׁוּרִיךְ וְיִתְרְעוֹן רָמָתִיךְ וְיַשְׁלְחוּן יָתִיךְ לְבוּשֵׁי יְקָרִיךְ וְיִסְבוּן מָנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא: וְיַסְקוּן עֲלִיךְ מַשִׁירְיָין וְיִרְגְּמוּן יָתִיךְ בְּאַבְנֵי קְלַע וִיבַזְעוּנִיךְ בְּסַיְפֵיהוֹן: וְיוֹקְדוּן בָּתַּיִךְ בְּנוּרָא וְיַעַבְדוּן בִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִּינִין לְעֵינֵי מְדִינָן סַגִּיאָן וְאֶבְטְלִינִיךְ מִלְּמֶהֱוֵי כְּנַפְקַת בָּרָא וְאַף אֲגַר לָא תִתְּנִין עוֹד: וְאָנִיחַ חֲמָתִי בִּיךְ וְתַעְדֵּי קִנְאָתִי מִינִיךְ וְאֲסִיף וְלָא יְהֵי רוּגְזִי עוֹד: חֲלַף דְּלָא אִדְּכַרְתְּ יַת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין וַהֲוֵית מַרְגְּזָא קֳדָמַי בְּכָל אִלֵּין וְאַף אֲנָא פּוּרְעָנוּת אוֹרְחָתִיךְ בְּרֵישׁ יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא עֲבַדַתְּ לִיךְ עֵיצָה לְמֵתַב מִן כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ: הָא כָּל דְּמַתִּיל עֲלָךְ יִמְתּוֹל לְמֵימַר כְּעוֹבָדֵי אִימָא כֵּן בְּרַתָּא: לְמָא הֲוֵית בְּרַתָּא לְאַרְעָא דִּכְנַעַן לְמֶעְבַּד כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְּאִתְרַחֲקוּ אַבְהָן עִם בְּנִין וַאֲחָתָא לִסְדוֹם וַעֲמֹרָה דְּאִישְׁתֵּיצִי עִמְּהוֹן אַבְהָן עִם בְּנִין הֲלָא אִימְכוֹן שָׂרָה בֵּינֵי חִתָּאֵי הֲוָת וְלָא עֲבַדַת כְּעוֹבָדֵיהוֹן וַאֲבוּכוֹן אַבְרָהָם בֵּינֵי אֱמוֹרָאֵי וְלָא הֲלֵיךְ בְּעֵיצַתְהוֹן: וַאֲחָתִיךְ רַבְּתָא שֹׁמְרוֹן הִיא וּכְפַרְנָהָא דְּיָתְבָא עַל סְמָאלִיךְ וַאֲחָתִיךְ דִּזְעֵירָא מִינִיךְ דְּיָתְבָא מִימִינִיךְ סְדוֹם וּכְפַרְנָהָא: וְאִילוּ בְּאוֹרְחָתְהוֹן הֲלֵיכְתְּ וּכְתוֹעֲבָתְהוֹן עֲבַדְתְּ חֲסוּךְ הֲוָה חוֹבִיךְ אִילֵּין דְּאַסְגִּירַת לְחַבָּלָא מִנְּהוֹן בְּכָל אוֹרְחָתִיךְ: קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם עֲבֵידַת סְדוֹם אֲחָתִיךְ הִיא וּכְפַרְנָהָא כְּמָא דַּעֲבֵידִית אַתְּ וּכְפַרְנָיִךְ:

רשי

והרסו גביך, בנייני נוכחי כימוסיך: רמותיך, לשון במות: ובתקוך, אין לו דמיון ות"י ויבזעונך אטריפורדרוכטווי בלע"ז: והשבתיך מזונה, מהיות עוד זונה: הא, כמו הנה: ולא עשית את הזמה, אף על פי שאני נתתי דרכך בראשך לא עשית עצה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם כל זימה שבמקרא לשון עיצה הוא יש לטובה ויש לרעה: כל המושל, לשון משל וחידה הוא: כאמה בתה, הה"א של כאמה אינה מפיק הא לפי שאינה תמשמשת כלום אלא כאם כן בתה: בת אמך, אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם: גועלת אישה ובניה, אשר הרבו תועבותם עד כי נגעלה והקיאה הארץ את יושביה האבות והבנים יחד: ואחות אחותך, סדום הסמוכה לאר': אמכן חתית וגו', ת"י הלא אמכון שרה ביני חתאי הוות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעצתהון: על שמאלך, לפי שנחלת יהודה בגבול הדרומי של ארץ ישראל היה נמצאו כל שאר השבטים על שמאלם: ולא בדרכיהם הלכת, והלואי בדרכיהון הלכ' ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן לא לעבדך וכן ולא אם עורנו חי דיהוכתן אפלייאוט בלע"ז: כמעט קט, היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת"י ויש פותרין ולא בדרכיהם הלכת כשמשמעו כמעט קט היו תועבותיה' בעיניך ותשחיתי מהן קט פ' פיקוט בלע"ז:

ותגבהינה

כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תשאר כמבוזה ושפלה בעיני כל ועניין המשל הזה הוא הריסת החומות שמשליכים בקלע ובדיק אבנים גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויקבו את הקלעים ויכוה: ובתקוך בחרבותם, כתרגומו ויבזעונך בסיפיהון: ושרפו, כי כן עושים לנשים המנאפות ולעניין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית יי' ואת בית המלך ואת בתי ירושלם: שפטים, סקילה שרפה והרג: לעיני נשים רבות, כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולעניין המשל כתרגומו לעיני מדינן סגיאן רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשים בדרך משל: והשבתיך מזונה, מהיות זונה וכן ויסירה מגבירה מהיות גבירה ונכחידם מגוי מהיות גוי, ועניין המליצה פירשנו ועניין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים: והנחתי, אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נשבת ממך עבוד' אלהים אחרים: יען, וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדים שעשיתי עמך בימי נעוריך כשמצאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים: ותרגזי, זה לבדו פעל יוצא מן הקל: זכרתי, כתיב ביו"ד יתירה בסוף: וגם אני הא דרכך בראש נתתי, את עשית את כל התועבות האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראש ולקחתי נקמתי ממך: הא, כמו הנה וכן הא לכם זרע, ולא עשיתי, היו"ד יתירה בכתוב וכבר פירשתי זה ופי' ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובי מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך איך עשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים שהוציאני מבית עבדי' ונתן לי ארץ כזאת ועשה לי כמה טובו' וכמה חסדי' כל זה נתת אל לבך ועל הדרך הזה ת"י ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותיך: הנה כל המשל, ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם: כאמה בתה, כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל. והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישר' והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירוש' בת אדום והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה: כאמה, הה"א רפה בתה הה"א מפיק ומשנו הה"א רפה שדינה במפיק כמו ותחמרה בחמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה השבתיך והדומי' להם ובא הכנוי קודם הידיעה כמו ישכנו עם אחד ותראהו את הילד והדומים להם ובזה באה הה"א הידיעה עם הכנוי לענין הדמיון: בת אמך, את שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא: וכמו שגעלה היא אישה ובניה כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי הזה אשר לפניכם והגעול והקיא ענין אחד ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט. כי על דרך כלל העם היא שכנה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך וכן את אחות אחותך כדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות וכן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כלל גם כדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ: אמכן חתית ואביכן אמרי, ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמרי שעשיתם כמעשיהם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר בה כאילו אמכן ואביכן היו אמרי וחתית ושאר האומות ההם יושבי הארץ: ואחותך הגדולה, רוצה לומר הגדולה ממך כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים: על שמאלך, כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון: ולא בדרכיהן הלכת, אלא רע מהן: וכתועבותיהן עשית, ולא כתועבותיהן אלא רע מהן: כמעט קט ותשחיתי מהם, מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון: ותשחיתי מהם, מסדום ומשמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט שאמר עשרי' ושלש שנה אלה: קט, כמו מעט ונכפל במלו' שונו' למעט יותר: חי אני, אם עשתה, כי הם לא המירו שהיה' ואת המירות כבודך בלא יועיל ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנו:

הנה

הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי: ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבותיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר עשיתי: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך: ושבתי את שבותהן את שבית סדם ובנותיה ואת שבית שמרון ובנותיה ושבית שביתיך בתוכהנה: למען תשאי כלמתך ונכלמת מכל אשר עשית בנחמך אתן: ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לקדמתן ושמרון ובנותיה תשבן לקדמתן ואת ובנותיך תשבינה לקדמתכן: ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך ביום גאוניך: בטרם תגלה רעתך כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב: את זמתך ואת תועבותיך את נשאתים נאם יהוה: כי כה אמר אדני יהוה ועשית אותך כאשר עשית אשר בזית אלה להפר ברית:

הא דין הוה חוב סדום אחתיך גאותנין סבעין לחמא ושליוא ושירוכיא הוה לה ולכפרנהא ויד מסכן וחשוך לא אתקיפת: ואתרברבא ועבדא תועיבא קדמי ואגליתי יתהון כמא דיגלי קדמי: ושמרון כפלגות חובך לא חבא ואסגית ית תועבתיך מנהון חכית ית אחתיך בכל תועבתיך דעבדת: אף את קבילי איתכנעותיך די בעית לאחתיך בחוביך דאיתעיבת מנהון זכין מניך ואף את בהיתי וקבילי איתכנעותיך ברזכית אחוותיך: ואתיב ית עמהן להן ית עמא דסדום וכפרנהא וית עמא דשמרון וכפרנהא ואתיב גלות עמיך ביניהון: בדיל דיתקבלין איתכנעותיך ותיתכנעין מכל דעברת בנחמותיך יתהן: ואחתיך סדום וכפרנהא יתובון לאוילהן ושמרון וכפרנהא יתובון לאוילהי ואת וכפרנך תתובון לאוילכן: ולא הוית סדום אחתיך לאולפן בפומיך ביום איתרברבותיך: עד לא תיתגלי בישתיך כעידן דחסידו כפרני ארם וכל סחרנהא כפרני פלשתאי דבזו יתיך מסחור סחור: ית חובי עיצת חיטאך וית פולחן תועבתיך את קבילתינון אמר יי: ארי כדנן אמר יי אלהים ואתפרע מניך כמא דעבדת דבסרת על מומי לאשנאה קיים:

נאון ג' וסימ' ערה נא גאון וגבה ׳ גאון שבעת לחם ׳ לפני שבר גאון ׳ וא' וגאון וסימ' יראת יי' שנאת רע: גם ג' רף בסיפ' וסימ' גם את שאי כלמתך ׳ גם אני נשאתי את ידי תנייינא דסיפרא ׳ גם הם אתו ירדו: אחיות ה' בליש' בקריא' וסימ' והחייתם את אבי ואת אמי ׳ בצדקתך אחיותך ׳ ואחיותיהם צרויה ואביגיל ׳ וקראו לשלשת אחיתיהם דאיוב ׳ ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו: ואחותיך ג' וסימ' ושמרון כחצי חטאתיך ׳ סדם ובנותיה תשכן ׳ וזכרת את דרכיך ונכלמת ׳ בקצת ספרי' ראיתי אחותי"ך דשמרון אחותך כתוב חס' ובקצת ספרי מסרה מסור עליו חס': תגלה ג' בקריא' וסי' לא תגלה ערותך עליו ׳ בטרם תגלה רעתך ׳ תגלה רעתו בקהל ׳ וחד ותגלה ערותך:

ותגבהינה ׳ היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין עד שאמרו נשכח תורת רגל מארצינו שאין באים שם לאחסרינו: ואסיר אתהן כאשר ראיתי ׳ דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגו': ותצדקי את אחותך: קודם שהתעבת יותר מהן היו נדונות לחובה וכיון שהרשעת מהן עשית אותן כצדקניות ונתת להן פתחון פה לומר ים שהכעיסוך יותר ממני: אשר פללת ׳ אשר שפטת להן קודם שהרשעת מהן היית אומרת עליהן ראויות הן לפורענות: את שבות סדום ׳ ארפא את הארץ מגפרית ומלח ואושיב בה יושבים: בתוכהנה ׳ כמו בתוכן: בנחמך אותן ׳ כשהרשעת מהן ונתת להן פתחון פה ׳ ד"א בנחמך אותן כשתבא עליך הרעה ינוחמו הנה לומר לא לבדינו לקינו: ולא היתה סדום אחותך וגו' ׳ בתמיה לשמועה בפיך להוכיח רבים ולומר הזהרו שלא תהפכו כסדום כאילו היתה ליך שמועתה חדשה: ביום גאונך ׳ כשהיית בגדולתך: כמו עת חרפת בנות ארם ׳ כמו שנגלית בעת מסרתי אתכ' ביד מלכי ארם שבאו על אחז בעת ההי' החל יי' להשליח ביהודה את גדודי ארם וגו' וכד"ה ויתנהו יי' ביד מלכי ארם וגו' ופלשתים פשטו בערי הנגב והשפלה וגו': השאטות ׳ לשון בזיון ולא קריא אל"ף ויבא מתרגמי' ושט: נשאתים ׳ נשאת אות' ולשון נקבה הוא בכמה מקומות בספר זה: ועשיתי אותך וגו' ׳ ועשיתי לך רעה כגמולך אשר עשית: אשר בזית אלה וגו' ׳ אותה שקבלת עליך בחורב לעוברך בברית יי' אלהיך וגו' אך לא אפיר אני את הברי' מלזוכרו כי אין אני כמותך: וזכרתי

הנה זה היה ׳ סדום אחותך ׳ גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט וסמיכו' שלות אל השקט לרוב השלום: שבעת ׳ שם או תאר בפלס שפלת קומה וטעם היה לה אל ושלות השקט: ותגבהינה ׳ כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות מפני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג כמו תבאנה ותבאינה ואמ' ותגבהינה לשון רבות על סדום ובנותיה שזכר ויהיה פירוש ואסיר אתהן שהשחתי את הערים כלם לפי שהפכתי אותם שלא יהיה שם ישוב וזהו ואסיר או יהיה פי' ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר ויהיה פי' ואסי' זאת בגלותו זאת בהשחתה ופי' כאשר ראיתי כמו שנראה לי כי משפטם כן או פי' כאשר ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה והנכון כי פי' ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר אותה בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר: ושמרון ׳ מהנה ׳ משמרון ובנותיה: ותצדקי את אחותך ׳ כשאמ' ותרבי את תועבותיך חושב אותן צדיקות כנגד מעשים הרעים כאילו את שמת אותם צדיקות כנגד מעשיך: אחותך ׳ כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות הכתוב על שמרון והקרי על שומרון וסדום: עשיתי ׳ כתוב ביו"ד יתירה: גם את ׳ אשר פללת לאחותך ׳ פירוש שמרון אמר קודם שחטאת היית שופטת אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהוד' לירבעם מלך ישראל ועמכם עגלי זהב ואנחנו יי' אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמרת יי' אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהוד' היו טובים ברוב עד אחז וחזקיהו הטיב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עבודה זרה לבד מיאשיהו אם כן ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן: תצדקנה ממך ׳ כי עתה הם צדיקות ממך ואמר לאחותך לשון יחידה על שמרון ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנ' ואמ' אחיותיך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם שמרון: אחיותך ׳ בא ברבוי הנקבות לבד בלא רבוי הזכרים וכן והפלה יי' את מבותך והדומי' להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו נשאתי עליך חרפה ותי' קבולי אתכנעותיך: בצדקתך ׳ מקור בתוספת תי"ו: ושבתי את שביתהן ׳ כולם בזה הפסוק שבית כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ובשורק שבותהן: שביתיך ׳ כתיב וקרי בחירק וביו"ד: בתוכהנה ׳ מלה מורכבת מן יחידה ורבות כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת הא בתוכהנה וטעם ההרכבה כי בתוכה רוצה לומר בתוך שבית שמרון כי הם עם אחד וכיון שסדום שכנה להן אמ' בתוכהנה וטעם זה תשובה שאומרים שהנחמות כבר עברו והנה סדום היום עדין בהפיכתה כמו שהיתה ולא שבבה עדין ישוב: למען ׳ בנחמך אותן ׳ לפי שא'ת הרשעת מהן ימצאו נחמה בך באשר עשו כאילו את תנחמי אותם ברעתך הגדולה מרעתם: ואחותיך ׳ בבנין רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבות וכן כלאת ברוב עשתך שנים הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ואחד הוא כמו שכתוב תגבהינה ותגבהנה כמו תבאנה ותבאינה: ולא היתה ׳ לשמועה בפיך ביום גאוניך ׳ לא זכרת בפיך שמועות סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא נתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה: גאוניך ׳ לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלותם: בטרם תגלה רעתך ׳ לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בערי ארם זהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו יי' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דמשק: וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב ׳ וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתי' פשטו בערי שפלה והנגב ליהוד' וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם: השאטות ׳ ענין בזה וכן השאטים אותם והאלף נחה כאלף וקאם שאון: את זמתך ׳ את נשאתים ׳ סבלת אותם וקבלת עונשם: כי כה אמר יי' ׳ ועשית אותך ׳ כתיב ועשיתי קרי הכתוב אומר את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברית כמו שכתוב לעברך בברית יי' אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכריתי ברית עמך ואמר לא את אבותינו כרת יי' את הברית הזאת כי אתנו ואמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת: וזכרתי

ס וזכרתי אני את־בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם: וזכרת את־דרכיך ונכלמת בקחתך את־אחותיך הגדלות ממך אל־הקטנות ממך ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך: והקימתי אני את־בריתי אתך וידעת כי־אני יהוה: למען תזכרי ובשת ולא יהיה־לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי־לך לכל־אשר עשית נאם אדני יהוה:

יז א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם חוד חידה ומשל משל אל־בית ישראל: ואמרת כה־אמר אדני יהוה הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר־לו הרקמה בא אל־הלבנון ויקח את־צמרת הארז: את ראש יניקותיו קטף ויביאהו אל־ארץ כנען בעיר רכלים שמו: ה ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה־זרע קח על־מים רבים צפצפה שמו:

ודכירנא אנא ית קיימי דעימך ביומי קדם ואקים לך קים עלם: ותדכרין ית אורחתיך ותתכנעין בקרבותיך ית מדינן דרברבן מניך עם דזעירן מניך ומסרית יתהון ליך לאשתמעא ואת לא עבדת ית אוריתא: ואקים אנא ית קימי עימך ותדעין ארי אנא יי: בדיל דתדכרין ותבהתין ולא יהי לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך מן קדם אתכנעותיך כד אשבוק ליך לכל דעבדת אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם חוד חידתא ומתיל מתלא על בית ישראל: ותימר כדנן אמר יי אלהים נשרא רבא רב גפין אריך איברין חפי כנפין דיליה ציורין אתא לליבנן ונסיב ית עומרתא דארזא רמא: ית ריש שבשתיה נסיב ואובליה לארעא דבטלא מפולחנא בארעא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שויה: ונסיב מזרעא דארעא ויהביה בחקל טב למזרע נצביה על מיין סגיאין גפן נסבא שויה:

והקימותי ג' מל' בקריא' וסימ' והקימותי לך ברית עולם קדמאה דיחזקאל, והקימותי את זרעך דד"ה, והיה כי ימלאו ימיך, ושש חס' וי"ו וסימ' נמסר בסדר בחקתי, ושארא הקמתי כתיב: לבנות ד' בקריא' ב' מל' וב' חס' וסימ' ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף, בהרות, בהרות, בהרות כהות לבנת: ונתתי אתהן לך לבנות

ולא מבריתך, קדמא ובתרא מל': ואמרת ה' בטע' בס' וסימ' מכרותיך, הנשר הגדול, ישראל, אצילי, דבר: על מים ז' וסימ' וצוה הכהן דמצורע, ושחט את הצפר האחת רפ', והיה כעץ שתול דירמיה, שכנתי על מים רבים, ויקח מזרע הארץ, אמך כגפן בדמך על מים שתולה, יי' על מים רבים:

רש"י

וזכרתי אני את בריתי, אשר היה עמך בימי נעוריך וזכרתי בהטיבי לך את דרכיך הרעי' ונכלמת מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה: בקחתך את אחותיך, כשתכבשי לירש את האומות אשר סביבותיך הקטנות והגדולות: לבנות, לפרוורי' לך משועבדים ליך כמו סדום ובנותיה וכפרנהא: ולא מבריתך, ולא משמרך את הברית אשר כרתי את אתך אלא בחסדי וברחמי שאני שומר את בריתי ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמונייא שלך לא נתתים לאברהם אביך בין הבתרים וזה הלשון קרוב לענין שכן קורין עליה לקרבות פאטרמוניא בלע"ז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו: למען תזכרי, דרכך בהטיבי לך: ובושת, להרים פנים אלי: בכפרי לך, בסלחי לך את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב הטיבותי לך: חוד חידה, הנבואה שנענין בלשון חידה היא שהוא מדמה את נבוכד נצר לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת ארזים: ארך האבר, כמו כנף אל"א בלע"ז: לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש: הרקמה, מנוקד כאה ומצויירת: את צמרת הארז, כל סוף האילן ובלע"ז ב"מא הוא משל שהגלה את יהויקים וגבוריו: את ראש יניקותיו קטף, גדולתו ומלכותו השפיל יניקותיו כמו ענפיו: ויביאהו אל ארץ כנען, אל ארץ תגרים היא בבל: ויקח מזרע הארץ, את צדקיהו כמו: בשדה זרע, בירושלם בעיר מלוכה: קח על מים רבים, נטעו על מים רבים כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביביו: צפצפה, מין אילן ערבה שענפיו מרובים סאלצ"א בלע"ז:

מרחת

רד"ק

וזכרתי אני את בריתי אתך בימי נעוריך, את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברית שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים: והקימותי לך ברית עולם, כמו שקבלת אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עוד ברית עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם: וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך, וזה יהיה בגאלת ישראל מהגלות הזה ואז תקחי הגדולות עם הקטנות תחת ידך כי המלכות תהיה ליהודה כמו שאמר ועשיתי לגוי אחד והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנות בנימין ושמעון שהיה חלקם בתוך נחלת בני יהודה: ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך, אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות כחשבו' כערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו ו"ת ואת לא עבדת אוריתא לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התורה ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה ובדרש ולא מבריתך לא מפטרמונייא שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין הבתרים: והקימותי אני את בריתי אתך, זה אתך ברגש ושלמעלה אותך: למען תזכרי ובושת, כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימת אותו לי ויהיה לך בשת מזה ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוים והיה לך בזה פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו אשר עד שאבדה תקותינו מאורך הגלות ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עלי ו"ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך:

ויהי, בן אדם חוד חידה, החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים: ואמרת, הנשר הגדול גדול הכנפים, פי' במה הוא גדלו ואמר שהוא גדול הכנפים ועוד אמר ארך האבר מלא הנוצה, אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה תאר גדלו וחזקו לעוף ועוד תאר לו הדר ויופי, ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מראה בזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה המחט בחוטים שונים זה מזה בצבעונים וזהו מעשה רוקם כמו שלל צבעים רקמה: בא אל הלבנון, לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא ענף הגבוה שבען ב"מא בלע"ז, הנשר הוא משל לנבוכד נצר מלך בבל כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות: בא אל הלבנון, הלבנון, היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקראת על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצות: וצמרת הארז, הוא משל להר ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טורפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכד נצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפילו סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך: את ראש יניקותיו קטף, הענפים הרבים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת הוא משל לבית המלוכה והצמרת שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפי' רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכ' בנים רבים וגדול הבנים הוא מלך הוא ראש היניקות והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נצר קטף אותו ממלכותו: ויביאהו אל ארץ כנען, ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנעניה נכבדי ארץ סוחריה ובבל היתה עיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים ונבוכד נצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ונשיו וסריו ויונתן תירגם כן ית ראש שבשתיה נסיב ואובליה לארעא דבטלא מפולחנא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שויה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובדת ונותנת מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם בא ישראל אליה כי היתה ארץ שוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים בשובם מאחרי יי': ויקח מזרע הארץ, זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכד נצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצלח ויעשה פרי תבואתה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע בשדה הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראויה להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל יתברך והפסל הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: קח על מים רבים, קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ כמו אריה שאג מי לא יירא וחבריו או בא להפריש בינו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא צווי ופי' לקחו על מים רבים כלומר שלקח מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה פי' על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקום שהיה צדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנטע הנטוע על מים רבים ויונתן תירגם נצביה נטעו מתרגום ויטע ונציב: צפצפה שמו, פי' רז"ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירושו שמו שם ישראל עצמו ויונתן תירגם גפן נסבא שויה רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי האחרון הזורע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה:

ויצמח

ויצמח · כי עד שמרד צדקיהו הצליח במעשיו ונדל במהרה ומרדו היה מן הדומה בשנ' החמשית למלכו כי בשנה הד' למלכו הלך אל בבל כמו שכתוב בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כי כן כתוב בספר ירמיהו כי שם המלכי' שלחו מלאכי' אל צדקיהו מלך יהודה ושם פירשנו הענין ופירוש ויצמח הזרע שזרע צמח : ויהי לגפן סורחת · כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שנדלדלה המלוכה מעת שמלך מנשה כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אע"פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיה רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפירוש המשל להיות ממלכה שפלה לפנות דליותיו אליו · כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבהו ויעלו דליותיו שהם הענפים אלא פונות אל הגפן כן רצה נבוכד נצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון : ושרשיו תחתיו יהיו · שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחד ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר נמצא גם כן גפן בוקק ישראל וילקטו ממנו פקועות שדה : ותהי לגפן · כמו והיית לאיש : ותעש בדי' ותשלח פארות · פראות כתיב ריש קודם לאל"ף ובדים הם הנפים והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על סביבותיו והמלכים נשמעים לו כל זמן שעמד בשבועתו ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו : ויהי נשר אחד · זה משל למלך מצרים ואף על פי שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו

סרחת · כמו וסרח העודף גרי"ם : שפלת קומה · לעבוד למלך בבל : דליותיו · זמורותיו : אליו · אל מלך בבל : תחתיו · תחת מלך בבל : בדים · מטות : ותשלח · ותגדל : פארות · ענפים רבים : ויהי נשר אחד · מלך מצרים : כפנה שרשיה · לשון רעבון כמו לשור ולכפן רעבו ונתאוו שרשי הגפן הזאת לאותו הנשר תוספ' ויש משמע כפנה כמו אספה והוא הפוך בדברי רבותינו יש מן הדומה לו שקורין לאסיפת העם כנופיא וכפנה הוא כמו כנפה אמאש"א בלע"ז : ודליותיו שלח לו · ושלוחיה שלחה לו לבא אליה ולהשקות אותה מערוגת מטעה מעוגיאות מים שעשה לה הנשר הראשון : אל שדה טוב וגו' · כלומ' ועל חנם עשתה זאת כי אל שדה טוב היתה שתולה : לגפן אדרת · לגפן תקיף כל האלכא ביתא במקר' זה ותמיה אני כי אינו כמנה במסורת : ינתק · הנשר הראשון : ואת פריה יקוסס · כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ששחטן לעיניו : טרפי · עלי פו"ליי"א בלע"ז : ולא בזרוע גדולה ובעם רב · יבא הנשר השני לעזרתה : למשאות אותה משרשיה · לנוכח העוקרות ומשיאות אותה משרשיה : והנה · עתה שתולה כרצונה : התצלח · איפשר שתצלח זו שבגדה במי שנטעה ראשון : מה אלה · מה החידה הזאת ופירשה להם : ויקח את מלכה ושריה · הם במרת הארץ יהויקים ושריו : בבלה · היא עיר הרוכלים : מזרע המלוכה · צדקיה : אילי הארץ · שרי הארץ : לעמדה · למען יתקיים : בספוך

שלחה ו' רפין וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' י"ו : ולשאת ב' וסימ' ולשאת את חלקו · לעשות ענף ולשאת פרי : צמחה ד' וסימ' כי כארץ תוציא · כל טרפי צמחה תיבש · על ערגת צמחה תיבש · ברביבים תמגגנה צמחה תברך : מזרע המלוכה ד' דסמיבי בקריאה וסי' בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · וחברו דירמיה · ויקח

ויצמח ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פארות : ויהי נשר אחד גדול גדל כנפים ורב נוצה והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה : אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת : אמר כה אמר אדני יהוה תצלח הלוא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טרפי צמחה תיבש ולא בזרע גדולה ובעם רב למשאות אותה משרשיה : והנה שתולה התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צמחה תיבש :

ויהי דבר יהוה אלי לאמר : אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה אמר הנה בא מלך בבל ירושלם ויקח את מלכה ואת שריה ויבא אותם אליו בבלה : ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה ואת אילי הארץ לקח : להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא לשמר את בריתו לעמדה :

(ל' ל · ל' · פארית · ל ה · ו' רפין · ב'לכ בלו' הבסס ל · ג · ב' · ל' · ל' ה · ר' ג · לג' ל · ל' ח חס בכיו' · ב' ל' וחל' ריחס ד' · ח' חס' בכו' · ל' כ"ה · ל"ט ד · כ"ח · ל' ל)

וצמח והוה לגפן תקיף סגיך בקומא לכפפא עוברתיה ליה ושרשוהי תחותוהי יהון והוה לגפן ועבד שבקין ושלח עוברן : והוה נישרא חד רבא רב גפין וחפי כנפין והא גופנא הדא כפרת שורשהא עלוהי ועוברתיה שלחת ליה לאשקאה יתה מעוגית נצבתה : בחקל טב עלי מין סגיאין היא שתולה למעבד ענף ולמטען פירין למהוי פגלין תקיף : אימר כדנן אמר יי אלהים תצלח הלא ית שורשהא יפסיק וית איבה יקטיף ויבשון כל טרפי צמחה ייתרון ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשהא : והא שתולה התיצלח הלא כמיקרב בה רוח קידומא תיבש מיבש על עוגית נצבתה תיבש : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : אימר כען לעמא סרבנא הלא ידעיתון מה אילין אימר הא אתא מלכא דבבל לירושלם ודבר ית מלכה וית רברבהא ואוביל יתהון לותיה לבבל : ודבר מזרעא דמלכותא וגזר עימיה קיים ואעיל יתי במומי וית רברבי ארעא דבר : למהוי מלכו חלשא בדיל דלא לאיתרברבא למיטר ית קיימיה לספלחיה :

מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא דריש דניאל :

הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון : והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו · כפנה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רז"ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים ודליותיו שלחה לו שחד ועבדו : להשקות אותה מערוגות מטעה · עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל זהו מערוגות מטעה כי מלך בבל שנטעה עשה לו ערוגו' להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו : אל שדה טוב אל מים רבים · כמו על אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו להיות מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים : אמר כה אמר יי' · תצלח · בתמיה : הלא את שרשיה ינתק · הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל : ואת פריה יקוסס · זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו : יקוסס · יכרת כמו יקוצץ בד"ר : ויבש · כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו : כל טרפי צמחה תיבש · תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל : ולא בזרוע גדולה ובעם רב · ולא יוכל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו : למשאות אותה · כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל : למשאות · שם במקום מקור בפלס להשאות כמו להטיא וכן למשע את המחנות כמו להסיע ות' ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשהא ר"ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכד נצר אף על פי שבא הוא וכל חילו י"ושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד י"א שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת ושרית מקצת חילו ונבוזר אדן בראשם וכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה : והנה שתולה התצלח · והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיה הנביא כי חשב שלא תנתן העיר ביד הכשדים : התצלח · ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית : הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש : המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח הקדים היא חמה ומיבשת וכן אמר רוח הקדים הוביש פריה ואמר יבא קדים רוח יי' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו : תיבש יבש · האחרות מקור ויבא כן לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם : על ערוגת צמחה תיבש · במקום שהיה מקוה שישקה אותה מלך מצרים : ויהי · אמור נא · אמור לו שיאמר להם פירוש המשל : את מלכה · זה יהויכין כמו שפירשנו : ויקח מזרע המלוכה · זה צדקיהו כמו שפירשנו · ואת אילי הארץ לקח · מלבד האלה והברית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו מערובות שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגאה עליו : להיות · לשמור את בריתו לעמדה · לעמוד בה בברית :

וימרד

וימרד בו׳ ונמלט׳ בתמיה: חי אני׳ אם לא׳ לשון שבועה כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי: ולא בחיל׳ גדול׳ יעשה אותו׳ יעשה עמו כלומ׳ לא יעזרהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם: בשפוך סוללה ובבנות דיק׳ כששפכו סוללה ויבנו דיק ללכוד העיר להכרית נפשות רבות שהרג בעיר כשלכדה בכל זה לא עזרו פרעה סללה ודיק כבר פירשנו בתחלת הספר׳ וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה: ובזה׳ והנה נתן ידו׳ כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלו׳ כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך: לכן׳ אם לא׳ לשון שבועה כמו שכתבנו: אלתי׳ כי באלהים השביעו: ובריתי׳ כי בשמו כרת אותו ברית: ונתתיו בראשו׳ אותו העון אתננו בראשו כמו אשיב לו גמולו בראשו או אמר בראשו על עורון עיניו: ופרשתי׳ שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב״ה זמן צבי כמו שכתבנו למעלה בפרשת עשה לך כלי גולה: ונשפטתי אתו שם: כי בבלא יהיה שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל בי בא לו הרעה הזאת והוא יתודה בזה ו״ת ואתפרע מניה תמן: מעלו׳ חסר בי״ת השימוש כמו הנמצא בית יי׳ והדומים לו: ואת כל מברחו׳ כתיב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וכמוהו רבים והוא תאר ועניינו הבורחים ש ברחו עמו או בלעדיו: בכל אגפיו׳ בכל חייליו כמו שפיר׳ למעלה: בחרב יפולו׳ אותם שישיגו הכשדים והנשארי׳ שלא ישיגום: לכל רוח יפרשו׳ יהיו מפוזרים בכל פאה: יפרשו׳ מבנין נפעל לשון פזור וכן בא בענין זה מן הכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם: כי אני יי׳ דברתי׳ תדעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא יי׳ האומר ועושה גוזר ומקיים: כה אמ׳ יי׳׳ ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי׳ מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקח׳ מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה זהו שאמר ונתתי: מראש יונקותיו רך אקטף׳ ראש יונקותיו הוא יהויכין כמו ש פירש׳ למעלה ממנו אקטוף ענף רך לנוטעו במקומו זהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו א אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין: על הר גבוה ותלול׳ פעול מן תל שראש ההר דומה לתל והוא הר ציון תל ובלע״ז אמול״ט: בהר מרום ישראל׳ מרום ארץ ישראל כי ירושלם גבוהה מכל ארץ ישר׳ וארץ ישר׳ גבוהה מכל הארצות ו״ת בטור קודשא דישראל: אשתלנו׳ אתיו בקמץ חטף לתפארת הקריאה: ועשה פרי׳ ובצדקיהו לא זכר פרי כי מתו בניו כמו שזכרנו: והיה לארז אדיר׳ כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמר צמרת הארז לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו: ושכנו תחתיו׳ ישר׳ ישכנו בצלו: תשכנה׳ דגש הנו״ן לנו״ן הסרם שנפלה ופירוש תשכנה השפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל: וידעו כל עצי השדה׳ לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומו׳ לשאר עצי היער: וידעו כי אני יי׳׳ השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל׳ השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהודה והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם ויש מפרשים עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו עץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלות שפל והגביהו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הכה שב עץ לח ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא וגו׳:

רשי

בשפוך סוללה׳ כשיבא נבוכד נצר וישפוך סוללה על ירושלם: להכרית נפשות רבות׳ להרוג את בני העיר: נתן ידו׳ הבטיח באמונה ונשא ידו בברית: ונתתיו בראשו׳ הוא סימוי עיניו: ופרשתי עליו רשתי׳ כמו שפירשתי למעלה בתחלת הספר שזימן צבי להלך על גג המערה: ונשפטתי׳ ואתווכח עמו: ואת כל מברחו׳ כתרגומו וית כל גיברוהי ומנחם חברו עם בריח דודי וכה פתרונו ואת כל הבורחים: בכל אגפיו׳ בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו: יפרשו׳ פרונשי״רון בלע״ז: ונתתי׳ כתרגומו ואקיימיניה: ולקחתי אני׳ את מלך המשיח: רך אקטוף׳ אין דרך להרכיב אלא מן הרך שגדל אשתקד שקורין גרייפ״א בלע״ז: ותלול׳ לשון תל שדרך תל להיו׳ גבוה ותלול אומבכ״ליה בלע״ז: תשכנה׳ דגשות הנו״ן משמש תחת נו״ן שנייה כאילו כתוב ת תשכונה: השפלתי עץ גבוה׳ את האומו׳ המושלים בישראל: הובשתי עץ לח׳ צדקיהו וזרעו: הפרחתי עץ יבש׳ יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהי פחת יהודה למשול:

ויהי

נאם ג׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ בריש סיפר׳ סימן ה׳: בזה ח׳ בקריאה וסימ׳ כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו׳ בזה לך לעגה לך בתולת׳ וחברו דישעיה׳ אשר בזה אתו ואשר הפר׳ אם לא אלתו אשר בזה׳ ואת אסיריו לא בזה׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני׳ ולא בזה את תפלתם׳ וחד ובזה אלה להפר ברית: בראשו ט״ו וסי׳

טו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב היצלח הימלט העשה אלה והפר ברית ונמלט: חי אני נאם אדני יהוה אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות: ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות: ובזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה לא ימלט:

לכן כה אמר אדני יהוה חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו: ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי והביאותיהו בבלה ונשפטתי אתו שם מעלו אשר מעל בי: ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוח יפרשו וידעתם כי אני יהוה דברתי:

כה אמר אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבה ותלול: בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בצל דליותיו תשכנה: וידעו כל עצי השדה כי אני יהוה השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש אני יהוה דברתי ועשיתי:

ומרד ביה לשלחא אזגדוהי למצרים למיתן ליה סוסון ועם סגי היצלח הישתיזב דעביד אילין ומשני קיים הישתיזב: קיים אנא אמר יי׳ אלהים אם לא באתרא דמלכא דאמליך יתיה ודבסר על מומתיה ודאשני ית קיימיה עימיה בגו בבל ימות: ולא במשריין סגיאן ובעם סגי יעביד עמיה פרעה קרבא במיצבר מליתא ובמיבני כרקום לשיצאה מדינן סגיאין: ובסר על מומי לאשנאה קים והא אמטי ידיה לפרעה וכל אילין עבד לא ישתיזיב:

בכן כדנן אמר יי׳ אלהים קיים אנא אם לא מומתי דבסר וקיימי דשני ואיתן פורענות אורחיה ברישיה: ואיפרוס עלוהי מצרתי ויתאחד בסריגתי ואגליניה לבבל ואתפרע מניה תמן שיקריה דשקר קדמי: וית כל גיברוהי בכל משירייתיה בחרבא יתקטלון ודישתארון לכל רוח יתבדרון ותדעון ארי אנא יי׳ גזרית במימרי:

כדנן אמר יי׳ אלהים ואקריב אנא ממלכותא דבית דוד דמתיל כארזא רמה ואקיימיניה מבני בנוהי יניק ואירבי ואקיימיניה במימרי בטור רם ומנטל: בטור קודשא דישראל אקיימיניה ויכניש משריין ויעביד סומכוון ויהי למלך תקיף ויסתמכון עלוהי כל צדיקיא וכל עינותניא ביטלל מלכותיה ישרון: וידעון כל מלכי עממיא ארי אנא יי׳ אמאיכית מלכוות דהוות תקיפא ותקיפת מלכוות דהוות חלשא אמאיכית מלכוות עממיא דהוות תקיפא כאעא רטיב ותקיפית מלכוות בית ישראל דהוות חלשא כאעא יביש אנא יי׳ גזרית במימרי ואקיים:

והוה

ושלם אתו בראשו׳ בראשו נגעו׳ והשיב את אשמו׳ דמו בראשו ואנחנו נקיים׳ ואת רעת נבל׳ וכובע ישועה בראשו׳ ישם ויניד בראשו׳ ובריתי אשר הפיר דסיפרא׳ ותבא חרב ותקחהו׳ ואתה תשמע השמי׳ דמלכים קדמא׳ וחברו דדברי הימים ואתה תשמע מן השמים קדמא׳ ישוב עמלו בראשו׳ דמו בראשו יהיה דסיפרא׳ החכם עיניו בראשו׳ ואשר נתן כתר: דברתי ועשיתי ד׳ דסמיכי וסימ׳ וידעו כל עצי השדה׳ היעמד לבך אם תחזקנה׳ וידעו כל הגוים אשר ישארו׳ ונתתי רוחי בכם:

ויהי

ויהי · לאמר · שיאמר להם לישראל : מה לכם · על אדמת ישראל · על חרבן ארץ ישראל יאמרו הדור שחרבה בימיהם זה המשל : אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה · ופירו' המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינ' והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול כי הם החטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישראל בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין השיבם האל יתעלה והוא ענין כל הפרשה הבאה אחר זה : חי אני · אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה · כי אני אודיע בם משפטי ודרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו דעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותם בבשר להניע הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו ברעתכם שאענש הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי : הן כל הנפשות לי הנה · מבואר הוא : ואיש כי יהיה צדיק · עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתו' בתורה פוקד עון אבות על בנים שהרי כתוב עם לשונאי : כי יהיה צדיק · בהמנעו ממצות לא תעשה : ועשה משפט וצדקה · שקיים מצות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיות ואמר : אל ההרים לא אכל : קמץ בזקף לפי שהיו עובדים ע"ז על ההרים הרמים כמו שכתוב לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמו על וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעבודה זרה וכן תי' בטוריא לא פלח לטעוותא : ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל · אין צריך לומר שלא עבד ע"ז אלא אפי' עיניו לא נשא אליה כענין שנאמר אל תפנו אל האלילים ואחר שזכר הע"ז והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העבירות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הישוב בעולם וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפילו עונות עצמו לא ישאם אם ישוב מהם ובכל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם הצרות רבות לבנים באותו הדור ואבותיהם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה נאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות כמו שאמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואף על פי שאנקלוס תרגם וחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו על דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המיתה הזאת כוללת כל הקללות שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגו' וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו' בזעת אפך וגו' והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המצליח במעשיו ואמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר אל נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמ' על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כי מי שחייו רעים חשוב כמת וכמה מן הנביאים בחייהם שאלו מיתתם כמו שמצינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב בבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשנאי ואמר בגמול הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפים דורות כמו ששמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום שאנחנו אוהביו ושומרי מצותיו ואף על פי שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עבודה זרה ומשאר עונות המזכרים נקיים רוב ישראל וכל שכן שהבטיח אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עולם ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואשר יצאו מכלל אמונתינו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר כי כן יוכל לראו' הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כי יש רשע מאריך ברעתו וזכר עלי שאמר לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדורו' מראש ידע שלא היו בבני' מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא כמו שאמרו רז"ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמילות חסדים מתכפר וזכר בפרשה זאת שלשה דורות בצדיק ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנה לא הועילה לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחיים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את חטאות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד חרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה נאמר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ונשארו מעשיו הרעים עד שחרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו ויעתר לו וישמע תפלתו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאחזי מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה והגלה בה הכל מבואר : ואיש · חבולתו חוב ישיב · בחבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התורה להשיב את העבוט וחבולה הוא המשכון חוב ידוע שהוא המלוה : ועירום · כתב בי"ור המשך :

אל ההרים לא אכל חד מן ח' פסו' אית בהו לא לא לא וסימ' והיא שפחה נחרפת · לאמר לא כי ב' ארץ מצרים נבא : ומלדתיך ביום הלדת · אל ההרים לא אכל קדמא דסיפרא · ארזים לא עממוהו · הנכחדות כי הנה אנכי מקיים · לא שמעה בקול · לא תרצח לא תנאף דאלה שמות :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה : חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל : הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת : וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה : אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב : וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵרֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד :

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימָר : מָא לְכוֹן דְאַתּוּן מַתְלִין יָת מַתְלָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲבָהָתָא חָטַן וּבְנַיָא לָקַן : קַיָים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם יְהֵי לְכוֹן עוֹד מַתֵל כְּמַתְלָא הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל : הָא כָל נַפְשָׁתָא דִילִי אִינוּן כְּנַפְשׁ אַבָא וּכְנַפְשׁ בְּרָא קֳדָמַי אִינוּן אֱנַשׁ דְיֶחֱטֵי הוּא יְמוּת : וּגְבַר אֲרֵי יְהֵי זַכַּאי וְיַעְבֵּיד דִין דִקְשׁוֹט וּזְכוּ : בְּטוּרַיָא לָא פְלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָת אִיתַּת חַבְרֵיהּ לָא סָאֵיב וּלְוַת אִיתְּתָא מְסָאֲבָא לָא עָל : וֶאֱנַשׁ לָא אוֹנִי מַשְׁכּוֹן דְחוֹבְתָא אָתִיב גְזֵילָא לָא גְזַל מִלַחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב וְעַרְטִילָאָה כַּסֵי מִכְסוּתֵיהּ :

רשי

ויהי דבר ה' אלי לאמר · מה לכם אתם מושלים את המשל · אם"פלא"ץ בלע"ז : אבות יאכלו בוסר · פרי עד שלא נתבשל ביי"רגו"ץ בלע"ז : ושיני הבנים תקהינה · אגאצירו"נט בלע"ז כך דרכו של הב"ה האבות חוטאים והבני' לוקים שהרי כמה שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא נראה ללקות בעונינו : משל · כמו למשול : כל הנפשות לי הנה · ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא : אל ההרים לא אכל · בטוריא לא פלח לטעוותא לאכול זבחי מתים : אל גלולי · שאר עבוד' זרה כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ושבדן : חבלתו חוב ישיב · אם חבל שלמת רעהו ועשה בחובו ישיב אותה לו כבוא השמש :

בנשך לא יתן · הבי"ת פתוחה לחסרון ה"א הידיעה ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה : ותרבית לא יקח · אמרו רז"ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקו עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לא יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גביית החוב כי אז הוא לוקח : מעול ישיב ידו · כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה משפט אמת אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם : בחקותי יהלך · מן הדגוש והוא עומד וזכר החקים והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט : והוליד בן פריץ · שפורץ גדר האמת : ועשה אח מאחד מאלה · אח כמו אחד ויאמר ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא דל"ת ויאמ' בשני לשונות כמו אני ואנכי ות"י כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאילין ופירוש ועשה אח ועשה עון אחד ואי זה עון מאלה הנזכרים ופירוש מאחד מאלה הנזכרים כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה : והוא את כל אלה לא עשה · כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אותם אלא עשה הפכם : כי גם אל ההרים אכל · אכל פתח בזקף ושלמעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה : עני ואביון הונה · זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונתו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על ההוה כי לא יירא להונותם מחלישותם וההונאה היא קיחת ממון א אחרי במשא ומתן שלא מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו כשיאי עוד את עמי והאכלתי את מוניך : תועבה עשה · שקרב אל נדה : בנשך · וחי · בתמיה : דמיו בו יהיה · זכר דמיו לשון רבים ואמר יהיה לשון יחיד כמו ש שפירשנו למעלה בפרשת הודע כי דם נזכר בכלל ובפרט גם לשון הויה נופל על הענין כמו כי יהיה נערה : והנה · מבואר הוא : על ההרים · זהו שאמר על ושארא אל : ואיש חבול לא חבל · לא חבל אותו בעת שראוי להשיבו : מעני השיב ידו · מעשות לו שום רע וכן מאחרים אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא חלוש : אביו · גזל אח · כל ישראל אחים כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו וגזלתו ותירגם יונתן גזל גזילה לחד מאחוהי : ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו · כאילו אמר ורע עשה בתוך עמיו ואמ' דרך כלל על הרעות וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה אשר לא יהיה טהור : בתוך עמיו · כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשים : מדע · חסר וי"ו ולית כוותיה · וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדתי זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאנו רואי' אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים ע עונותיכם ועון אבותיכם כמו שהיא מדתי פוקד עון אבות על בני' לשונאי : שמר ויעשה אותם · שמר מצות לא תעשה ויעשה מצות עשה : הנפש · מבואר הוא : רשע · כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא ה"א הידיעה : והרשע · עד הנה דבר באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו ממעשיו ואמר כי אם היה רשע ושב מרשעתו ויעשה משפט וצדק' חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו לו עוד וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותרצו בתוהא על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינ' נחשבים לו לכלום : חיה יחיה ולא ימות · יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא וכן יחי ראובן ואל ימות : מכל חטאתו · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : כל פשעיו · מבואר הוא : החפץ אחפוץ מות רשע · אינני חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה : ובשוב

רשי

ועשה אח מאחד מאלה · תירגם יונתן ויעביד לאחוהי מחדא מאילין : והוא את כל אלה · את כל הטובות האלה שעשה אביו : תועבה עשה · משכב זכור : ויראה ולא יעשה כהן · ראה בלבו שאין טוב לעשות כן אפרו"ויט בל' : מעני השיב ידו · מעשות לו רעה : כל

ח' פסוקי' אית בהון חטאה ועשייה וסי' והתודו את חטאת' אשר עשו · זאת חטאתכם אשר עשיתם את העגל' · בכל חטאת אביו אשר דאביה · על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע דזמרי · וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם · כי על אף יי' · והנה הוליד בן פריץ · והרשע כי ישוב : חטאת ו' חס' בליש' בקריא' וסי' נמסר בסדר

בנשך לא יתן ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו משפט אמת יעשה בין איש לאיש: בחקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת צדיק הוא חיה יחיה נאם אדני יהוה: והוליד בן פריץ שפך דם ועשה אח מאחד מאלה: והוא את כל אלה לא עשה כי גם אל ההרים אכל ואת אשת רעהו טמא: עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב ואל הגלולים נשא עיניו תועבה עשה: בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה: והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן: על ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל את אשת רעהו לא טמא: ואיש לא הונה חבל לא חבל וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד: מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה בחקותי הלך הוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה: אביו כי עשק עשק גזל גזל אח ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו והנה מת בעונו: ואמרתם מדע לא נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה את כל חקותי שמר ויעשה אתם חיה יחיה: הנפש החטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה: והרשע כי ישוב מכל חטאתו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות: כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר עשה יחיה: החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יהוה הלוא בשובו מדרכיו וחיה:

בְּחִיבוּלְיָא לָא יְהַב וְרִיבִּיתָא לָא נְסִיב מִשִּׁיקְרָא אָתֵיב יְדֵיהּ דִּין דִּקְשׁוֹט עֲבִיד בֵּין גְּבַר לִגְבַר: בִּקְיָמֵי הֲלִיךְ וְדִינַי נְטַר לְמֶעְבַּד קְשׁוֹט צַדִּיקָא הוּא מֵיחָא יֵיחֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וְאוֹלִיד בַּר רַשִׁיעָא אָשִׁיד דָּם וְיַעְבֵּיד לַאֲחוּהִי מֵחֲדָא מֵאִילֵין: וְהוּא יָת כָּל אִילֵין לָא עֲבַד אֱלָהֵין בְּטוּרַיָּא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְיָת אִיתַּת חַבְרֵיהּ סָאִיב: מִסְכֵּין וְחָשִׁיךְ אוֹנִי גְּזֵילָא גְּזַל מַשְׁכּוֹנָא לָא אָתֵיב וּלְפוּלְחַן טַעֲוָתָא זְקַף עֵינוֹהִי תּוֹעֵיבָא עֲבַד: בְּחִיבוּלְיָא יְהַב וְרִיבִּיתָא נְסִיב הַאִיתְקַיַּים לָא יִתְקַיַּים יָת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִילֵין עֲבַד מֵימַר יְמוּת חוֹבַת קְטוּלֵיהּ בֵּיהּ תְּהֵי: וְהָא אוֹלִיד בַּר וַחֲזָא יָת כָּל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַעֲבַד וַחֲזָא וְלָא עֲבַד כְּוָתְהוֹן: עַל טוּרַיָּא לָא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָת אִיתַּת חַבְרֵיהּ לָא סָאִיב: וֶאֱנָשׁ לָא אוֹנִי מַשְׁכּוֹנָא לָא נְסִיב וּגְזֵילָא לָא גְזַל מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב וְעַרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ: מִמִּסְכֵּינָא לָא אָתֵיב יְדֵיהּ חִיבוּלְיָא וְרִיבִּיתָא לָא נְסִיב דִּינַי עֲבִיד בִּקְיָמַי הֲלִיךְ הוּא לָא יְמוּת בְּחוֹבֵי אֲבוּהִי מֵיחָא יֵיחֵי: אֲבוּהִי אֲרֵי עֲשַׁק עִישְׁקָא גְּזַל גְּזֵילָא לְחַד מֵאֲחוּהִי וּדְלָא תַקִּין עֲבַד בְּגוֹ עַמֵּיהּ וְהָא מִית בְּחוֹבֵיהּ: וְתֵימְרוּן מָא דֵין לָא לָקֵי בְּרָא בְּחוֹבֵי אַבָּא וּבְרָא דִין וּקְשׁוֹט וּזְכוּ עֲבַד יָת כָּל קְיָמַי נְטַר וַעֲבַד יָתְהוֹן מֵיחָא יֵיחֵי: אֱנָשׁ דְּיֵיחוֹב הוּא יְמוּת בְּרָא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי אַבָּא וְאַבָּא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי בְּרָא זְכוּת זַכָּאָה בֵּיהּ יִתְקַיַּים וְחוֹבַת חַיָּיבָא עֲלוֹהִי תְּהֵי: וְרַשִׁיעָא אֲרֵי יְתוּב מִכָּל חוֹבוֹהִי דַעֲבַד וְיִטַּר יָת כָּל קְיָמַי וְיַעְבֵּיד דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ מֵיחָא יֵיחֵי לָא יְמוּת: כָּל חוֹבוֹהִי דַעֲבַד לָא יִדָּכְרוּן לֵיהּ בִּזְכוּתֵיהּ דַעֲבַד יִתְקַיַּים: הֲמִירְעָא רַעֲוָא בְּמוֹתֵיהּ דְּרַשִׁיעָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא כַּד יְתוּב מֵאוֹרְחֵיהּ וְיִתְקַיַּים: וכד

מסרת

נשא : גזל ב' קמצין וסימ' גזל אח ואשר לא טוב עשה · וגזל משפט וצדק תראה : ויעשה ד' בקריאה וסימ' נמס' במלכים א' סימ' ל"ו : צדקת ה' בקריא' וסימ' כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא · צדקת הצדיק עליו תהיה · צדקת הצדיק לא תצילנו · צדקת ישרי' תצילם · צדקת תמים תישר דרכו · וחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו :

ובשוב צדיק, וחי, בתמיה: צדקתו, חסר יוד הרבים מהמכתב: ואמרתם לא יתכן דרך יי׳, שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים אינו נכון זה שתאמרו אתם: הדרכי לא יתכן, איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם ויונתן תירגם לא יתכן דרך יי׳ לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי׳: בשוב, מבואר הוא: ומת עליהם, על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה השיב הענין כי כבר זכרו וכן אמר עוד ובשוב רשע. וחדש בו גם כן זה הענין והוא אמרו ויראה וישוב כלומר ראה מעשיו הרעים והתבונן בהם כי רעים הם

ובשוב ד׳ וסימ׳ ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול, ככל התועבו׳ אשר עשה, ובשוב רשע מרשעתו, וחברו׳ וחד וכשוב דוד מהכות את הפלשתי: הלא כל סיפרא מ״ל במ״ח וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפרא סימ׳ י״ב: יחיה ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ואיש ואשה לא יחיה דוד, והכה דוד את הארץ ויואב יחיה את שאר העיר דדברי הימי׳, יחית

ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ככל התועבות אשר עשה הרשע יעשה וחי כל צדקתו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל ובחטאתו אשר חטא בם ימות: ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו: בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות: ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה: ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה חיו יחיה לא ימות: ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן: לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יהוה שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עון: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל: כי לא אחפץ במות המת נאם אדני יהוה והשיבו וחיו:

יט

ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל: ואמרת מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה: ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל: וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים:

וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר ככל תועבתא די עבד רשיעא יעביד ויתקיים כל זכותיה דעבד לא ידכרון בשקריה דשקר ובחובוהי דיחב בהון ימות: ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי שמעו כען בית ישראל האורחת טובי לא מפרשן לכון הלא אורחתכון דילכון לא תקנן: וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות עליהון בשיקריה די עבד ימות: וכד יתוב רשיעא מחובוהי די עבד ויעביד דין דקשוט וזכו הוא ית נפשיה יקיים: וחזא ותב מכל חובוהי די עבד מיחא ייחי לא ימות: ואמרו בית ישראל לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי האורחת טובי לא מפרשן לכון בית ישראל הלא אורחתכון דילכון לא תקנן: בכן אנש כאורחתיה איתפרע מנכון בית ישראל אמר יי אלהים תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא ולא יהי לכון לתקלא חובין: ארחיקו מנכון ית כל חוביכון דחבתון בהון ועיבידו לכון לב דחיל ורוח דחלא ולמה תמותון בית ישראל: ארי לא רעינא במותא דחייב לימת אמר יי אלהים תובו לפולחני ואתקיימו: ואת טול איליא על רברבי ישראל: ותימר מה כנשתא דישראל דהות דמיא לליתא ביני מלכיא רבא ביני שלטוניא רביאת בנהא: ורביאת חד מבנהא מלכא הוה ואליף למיקטל קטיל אנשא קטל: ושמעו עלוהי עממיא בפריגתהון אתאחד ואיתיאוהי בשלשלן לארעא דמצרים: וחזת

רש״י

כל צדקותיו לא תזכרנה, פרשו רבותינו במתחרט על עליהם: לא יתכן, כמו לא יתקן אפייטי״ש בלע״ז: שובו והשיבו, שובו אתם והשיבו את אחרים דטורני״ר בלע״ז: מה אמך לביא, כמה היתה חשובה אמך אתה צדקיהו שנמשלה ללביא זו: בין אריות, שרי יהודה: ותעל אחד מגוריה, על בני יאשיהו כאמרה קינה זו הראשון הוא יהואחז: אדם אכל, גזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ולפי המשל כל חיה שטעמ׳ טעם בשר אדם מתגברה באכלים לעולם: וישמעו אליו גוים, פרעה מלך מצרים: בשחתם נתפש, גומץ חופרין ומכסין פיהם בקש והחיה נופלת בתוכה: בחחי׳, כמין טבעות ברזל נוקבין חוטמו ומוסכין אותו בהן: ותרא

רד״ק

והתחרט עליה׳ ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבל שכר: יחיה, הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיי׳ והמות לפי מעשיו: ויראה, מבואר הוא: וישוב, כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והשי״ן קמוצה: חיו יחיה, בוי״ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחיה בה״א ואחד הוא כי המקור מנחי הלמ״ד מן הקל יבא בוי״ו או בה״א: ואמרו, הדרכי, לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד: דרכיכם לא יתכנו, כל אחד מדרכיכם: לכן, שובו והשיבו, איש את אחיו ויונתן תירג׳ תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא ולא יהיה לכם מניעת התשובה למכשול עון: השליכו מעליכם, התחרטו עליכם ובזה תשליכו ענשיכם מעליכם: כי לא אחפוץ במות המת, על שם סופו וכן יומת המת על שם סופו וכן ת״י דחייב למימת כמו שתרגם אנקלוס ר׳ דחייב קטול: ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל, אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהוד׳ יהואחז ויהויקים וצדקיהו: ואמרת מה אמך לביא, תבא מלת מה בענין נהי כמו זה וכמו מה אמולה לבתך הכנסת תקרא אם וכן ת״י מה כנישתא דישראל דהות דמיא לליתא והמשילה ללביא ו והיא אם האריות ואריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה הי״ד תמורת האל״ף והאל״ף במקום ה״א הנקבה כאל״ף גבהא קומתו ויו״ד המשך נבלעת בדגש הי״ד המוגעת תמורת האל״ף: בין אריות רבצה, בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד: בין אריות, בין מלכי האומות: רבתה, ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי והכפיר קטן מהארי וגדול מגור ואריות משל למלכים וכפירי׳ משל לשלטונים וכן ת״י אריות מלכייא וכפירים שלטונייא: ותעל, מבנין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר״ל אחד מבני המלוכ׳ והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו ר״ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר ר״ל שמלך יהואחז וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה אז חרבה: וילמד לטרף טרף אדם אכל, למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם כי הארי או הכפיר אשר טרפו בחיות ופעמים טרף גם האדם כן יהואחז נלחם בגדול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה: וישמעו אליו גוים, חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשט בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם זהו שאמר בשחתם נתפש בשחתם מן כורה שחת וי״ת כמו במצודתם שתרגם בפריגתהון אתאחד: בחחים, בשלשלאות של ברזל וכן תירגם יונתן בשלשלן: ותרא

איש עגלת בקר, כי לא יחיה רשע, נשימה נא שקים במתנינו, הוא את נפשו יחיה: ואתה שא קינה אל כל לשון קינה על במ״ג אל וסי׳ ויקונן המלך אל אבנר, ואתה שא קינה אל נשיאי ישר׳, ונשאו אליך בניהם:

ותרא כי נוחלה · הפך התוחלת ופירו' אבדה תקותה ועל הדרך הזה תירגם יונתן וחזת ארי פסק אבד סברה ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת כלומר ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב עניינה והנה אבדה תקותה: ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו · אמרה אולי יצלח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך: ויתהלך בתוך אריות · זה היה יהויקים שהמליכהו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכד נצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרים: כפיר היה · שלא עלה במעלה עד שיקרא אריה אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו: וילמד לטרוף טרף אדם אכל · אפשר שנלחם בארום ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל וכן בישראל היה שופך גם דם נקי: וידע אלמנותיו · הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך כלל אמר כי היה הורג האנשי' והיה שוכב עם אלמנותיהם זהו שפירש וידע כמו וידע אדם עוד את חוה אשתו וכן העיד עליו הנביא שהיה שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ות"י וידע ואצדי בירניתיה תרגם וידע ענין שבר וחרבן כמו ויודע בהם אנשי סכות ותירגם אלמנותיו כמו ארמנותיו שתרגם ואברית בירנייתיה: ועריהם החריב: ממעשיו הרעי' היה חרבן הערים בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גרם החרבן וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו: ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו · שממה ארץ יהוד' מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם ולפי שהמשילו לכפיר אמר קול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות · נתנו עליו בקולם כלומר שנאספו גוים רבים כמו שאמ' את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון: ויתנוהו בסוגר · הנה לא זכר בזה המשל יהויכין וצדקיהו ויש לפרש כי יהויכין לא מלך אלא ג' חדשים לפיכך לא זכרו וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקי' וצדקיהו במספר אחד ושניהם נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד ועיקר החרבן החל מיהויקים שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית

ויתהלך ג' ר"פ וסימ' ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו · וחברו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו · ויתהלך בתוך אריו' כפיר היה: ויתנהו ד' ג' חס' וא' מל' וסי' ויתנהו על יד עשי המלאכ' המפקדי' ר"פ כן כתי' · התיכו עבדיך · ויתנהו בסוגר בחחים · ויאמר המלך ויתכו את הכסף דדברי הימים · בתרא מל': וירא

רשי

ותרא · אמו כנסת ישראל: כי נוחלה · לשון חולי: ותקח אחד מגוריה · יהויקים': כפיר שמתהו · מלך כל כפיר שבמקר' ארי בחור וגבור: וידע אלמנותיו · מענה את הנשים והורג את בעליהן ויש פותרין אלמנותיו כמו ארמנותיו וידע לשון שבור והרס כמו וגבוה ממרחק יידע: ועריהם החריב · שנתן מס על הארץ לתת לפרעה בכל שנה כמו שנאמר במלכים: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות · וישלח יי' בו את גדודי ארם ואת גדודי כשדים ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון ויתנו אליו גוים ואיתכנשו: בסוגר · ת"י בקולרין: במצודות · להיות כלוא שם: אמך כגפן · עוד זה מן הקינה: בדמך · לשון דמיון ומשל כלומ' דומה אתה למי שהיתה אמו כגפן שתולה על מים: פוריה · כמו פורה רום לשון עושה פרי: ממים רבים · על ידי מים רבים: מטות עוז אל שבטי מושלים · שלטונין תקיפין ומלכין גברין: עבותי' · אילנות שענפיהם מרובין: ותתש · כל כ נישה. ונטישה הוא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ: ורוח הקדים · נבוכד נצר: הובישה את פריה · שחט את בני צדקיהו: ותאכ

ח ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותקח אחד מגריה כפיר שמתהו: ויתהלך בתוך אריות כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל: וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלאה מקול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות ויפרשו עליו רשתם בשחתם נתפש: ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו במצדות למען לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל: אמך כגפן בדמך על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים: ויהיו לה מטות עז אל שבטי משלים ותגבה קומתו על בין עבתים וירא בגבהו ברב דליתיו: ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו: ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא:

וחזת ארי פסק אבד סיבורה ורביאת חד מבנהא מלכא שויתיה: והליך בגו מלכיא מלכא הוה ואליף למיקטל קטול אנשא קטל: ואצדי בירניתיה וקירויהון אחריב ואצדיאת ארעא ומלואה מקל אתרגושתיה: ואתכנישו עלוהי עממיא סחור סחור ממדינתא ופרסו עלוהי מצדתהון בסריגתהון אתאחד: ויהבוהי בקולרין בשילשלן ואיתיאוהי לות מלכא דבבל איתיאוהי במצדיא בדיל לא ישתמע קליה עוד על טורי ישראל: כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא כגופן דשתילא על מבוע דמיין ותופה שפיר וסוכה סטלן היא שתילה על מיין סגיאין: והוו בה שלטונין תקיפין מלכין וגיברין לשעבדא מלכו זראים בתוקפיה על מלכותיה ואיתנצח בסומכותי בסגי גיברוהי: ואיתעקרת בתקוף מארעא בית שכינתא לארעא אוחרי איתגליאת ומלך דתקיף ברוח קידומא קטיל עמה איטלטלו וגלו שילטוני תוקפה ועממיא דתקיפין כאשתא שיציאונון: וכען דמיא לגופן דשתילא במדברא בארעא צדיא וחרבא:

ל' · ב' וחס' ג' ר"פ · ג' · ר' ג' חס' וא' מל' · ח · ו' · ל' · ב' · ל' חס' · ל' · ר' ח'

ב' בקריא' וסימ' וירא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן · ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים · וירא אליו יי' באלוני ממרא · ויאמר אל תרד מצרימה · וירא אליו יי' בלילה ההוא · וירא אלהים אל יעקב עוד · ויאסר יוסף מרכבתו · בלבת אש מתוך הסנה · ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · ויקהל עליהם קרח · ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן · ויב' משה ואהרן מפני הקהל · באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן · וירא אליו מלאך יי' · וירא מלאך יי' אל האשה · וירכב על כרוב ויעף דשמואל · וירא יי' אל שלמה · וחברו אל שלמה שנית · וירא לכרובים תבנית יד · וירא בגבהו ברב דליותיו:

אלהים ומשרי הארץ: בסוגר בחחים · ת"י בקולרין בשלשלן: יביאהו במצודות · ואחר שהביאהו לבבל הביאהו במצודות פירוש מגדלים חזקים להיות שם כלוא וכן מצודות סלעים משגבו במצודות ענין גדרי: למען לא ישמע קולו · לפי שאמר מקול שאגתו אמר שלא ישמע עוד קול אל הרי ישראל ואל כמו על ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו ואם על יהויקים גם כן נכון כי בגלות ראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שם כי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות שני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ולדעת קצת המפרשים מת בבבל: אמך כגפן בדמך על מים שתולה · עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל בענין אחר דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחילה עם המלכים הראשונים דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריהם וכ"פ אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסה ופירו' בדמך כמו בדמותך וכן ת"י כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא לגפן דשתילא על מבוע דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותך כמו וכורם לגלות משל שהוא כמו וכורתם אבל כנה כמו פנתה או הוא משקל אחר דם במשקל גו וקו ורב האי ז"ל פירש בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר ים בו מרטיבות טבעו: על מים שתולה · לפיכך היתה פוריה וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים: פוריה · גדלה מן פרו ורבו והוא במשקל בוכיה או יהיה פוריה עושה פרי לרוב וענפה שם התואר ענינה בעלת ענפים ארוכים: ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלים · ענפיה היו מטות עוז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלי' והם המלכים אשר בידם שבטי המוסר: ותגבה קומתו · זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב ובלשון זכר כמו שאמר הנה קומתו ואמר וירא בגבהו ברוב דליותיו וכן בלשון זכר גפן בוקק ישראל וכן וימצא גפן בשדה וילקט ממנו: על בין עבותים · הענף שהוא בין העבותים הוא גבוה על כל שאר הענפי' והוא האצבעי שבאילן והוא הנקרא צמרת וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר העצים והמשל כי מלכות דוד ושלמה בנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוים ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו נשמעים למלכות בית דוד ומשועבדים תחתיה עד שהיתה נראית בגובה ובמעלה על כולם ברוב גבורים ושרים רבים ונכבדים שהיו לה זהו משל ברוב דליותיו וכן תירגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו': דליותיו · במשקל חריותיו: ותתש בחימה · הנטישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבה שפלה מהכל כי לארץ השלכה וכן אמר ויתשם יי' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה: ורוח הקדים הוביש פריה · כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים כי המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי היא חמה ויבשה ועוד כי בבל מזרחית כפונית לארץ ישראל: התפרקו ויבשו · דליותיו שזכר מטה עזה אש אכלתהו: מטה ע"ה · הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו: ועתה שתולה במדבר · בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה: ותצא

ותצא אש ממטה בדיה · הוא צדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול : קינה היא ותהי לקינה · קינה היא בדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות ותירגם יונתן אמר נביא אליא היא נבואתא ותהי לאיליא : ויהי בשנה השביעית · לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו הא׳ יתעלה נבואה אחת להוכיחם ואף על פי שהיו ביניהם נבואות אחרות בכל שנה היתה תחלת הנבואה זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששית וזקני יהודה יושבי׳ לפני ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי׳ מזקני ישראל לדרוש את יי׳ וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת יי׳ לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכח׳ ביום ההוא כי בעונם ובעון אבותם חרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את יי׳ וצדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמר כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ובסדר עולם מי היו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרים בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאי׳ כי אותם שגלו לבבל לא עבדו ע״ז אחר שגלו : ויהי · בן אדם · את זקני ישראל · כמו עם או אל : אדרש · האל״ף בחירק : התשפט : תירגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרבה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעי׳ והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם : ואמרת · ביום בחרי בישראל · החי״ת בקמץ חטף לתפארת הקריאה החל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלה נביאיו ומי הם משה או אהרן ומרי׳ וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרים על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שזאת זו היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעי׳ תכסה אהבה : ואשא ידי · כמו שנ׳ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברה׳ ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב אמר וכן אמ׳ שם ונתתי אותה לכם מורשה אני יי׳ : ואודע להם · נודעתי להם על ידי נביאים ששלחתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני יי׳ : אני יי׳ · שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי ות״י קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם : ביום ההוא · כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם : צבי היא לכל הארצות · תפארת וחמדה לכל הארצות היא כי היא הנוף המאמצעי והוא מטובח משאר הנופות והאויר ממוזג וטוב מכל הארצות וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותירגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא : ואומר אליהם · קודם לכן אמרתי להם על יד הנביאים הראשונים שבאו להם משה רבינו עליו השלום : איש שקוצי עיניו השליכו · כי העינים מביאות האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גילוליהם לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו רז״ל עינא וליבא סרסורי דחטאי ניהו : ובגלולי מצרים · כתרגומו ובפולחן טעות מצראי לא תסתאבון : וימרו בי · לשפוך חמתי לכלות אפי כפל הענין במלות שונות כי כששופך אדם מה שבכליו הוא מכלה ממנו מה שבתוכו : ואעשה · לבלתי החל · מבנין נפעל וברי החי״ת מקום פתח וכן כי יחל לזנות והם ענין חלול : אשר נודעתי · על ידי הנביאים : לעיניהם · כי המצריים היו שומעים בדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו עליו השלום כשמשבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד יי׳ את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו בן הנביאים הראשונים ובדברי רבותינו ז״ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג׳ ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם : ואוציאם

ותצא אש ממטה בדיה : משון מלכיה ושריה באת לה הרעה : קינה היא ותהי לקינה · אוליא היא נבואתא והות לאוליא : לדרוש יי׳ · על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידינו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום ומסוף הענין אתה למד מתשוב׳ שהשיבם והעולה על רוחכם וגו׳ אם אדרש לכם בבקשתכם וכשנ׳ ה הספר הזה הוא אומר אדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות הנלמדי׳ אותנו שהב״ה חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בזה ההוא אמ׳ ולא יעשה מדרש רבי תנחומא : התשפט אותם · לשון ויכוח : ביום בחרי בישראל · הרי שהיתה שנאה זו כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבי׳ לפשוע נתעוררה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים וגו׳ : ואומר אליהם · אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הב״ה על משה בסנה וזהו שנ׳ לעיל הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו׳ : וימרו בי · הם הרשעי׳ רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושים עלו בני ישראל וגומ׳ אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות : לבלתי החל · שלא יתחלל שמי מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי מ משמיתם היו אומרים אויביה׳ מבלתי יכולת בידו להוציאם :

נשאתי ידי נשיאת יד ז׳ חס׳ את בקריאה בליש׳ וסי׳ נשא ידו במלך בדוד · ביום בחרי בישראל ב׳ בפסוק ודבתריה ביום ההוא נשאתי ידי להם · וגם אני נשאתי ידי להם במדב׳ קדמא · על כן נשאתי ידי · וישא ידו להם להפיל · וחד כי אשא אל שמים ידי :

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה וְלֹא־הָיָה בָהּ מַטֵּה־עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה :

כ א וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי : וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם : ה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת : וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם : וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם :

ל״ת ל׳ מלעיל · ג׳ חס׳ · ל׳ · ז׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ ת׳ · ר״ב בטע׳ · ל׳ · ת׳ חס׳ את · ב׳ בתרי לש׳ בלגני · ב׳ · ז׳ מכו׳ ולא לא לא · ב׳ · ל׳ דכתי׳ כר

וְאָתוּ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאִישָׁתָא מְחוֹבֵי וּזְוָנָהּ עַמָּהּ קְטִילוּ וְלָא הֲוָה בָהּ שִׁילְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין ד רְגִיבְרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ אֲמַר נְבִיָּא אִילְיָא הִיא נְבוּאָתָא וּתְהֵי לְאִילְיָא : וַהֲוָה בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא בְּחַמְשָׁא בְּעַסְרָא לְיַרְחָא אֲמַר נְבִיָּא אֲתוּ גַּבְרִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וִיתִיבוּ קֳדָמַי : וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַתּוּן אָתַן קַיָּים אֲנָא אִם אִשְׁתְּאִיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : הֲתוֹכַח יָתְהוֹן הֲתוֹכַח בַּר אָדָם יָת תּוֹעֲבַת אֲבָהַתְהוֹן ה הוֹדְעִינוּן : וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא דְאִתְרְעִיתִי בְּיִשְׂרָאֵל וְקַיֵּימִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב וְאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם ו וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן לְמֵימַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : בְּיוֹמָא הַהוּא קַיֵּימִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִּי הֲבֵית לְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ תּוּשְׁבַּחְתָּא הִיא לְכָל מְדִינָתָא : וַאֲמָרִית לְהוֹן גְּבַר יַת שִׁיקּוּצוֹהִי אַרְחִיקוּ מִקְּבֵיל עֵינוֹהִי וּפוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִסְתַּאֲבוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרִי וְלָא אֲבוּ לְקַבָּלָא לִנְבִיֵּי גְּבַר יַת שִׁקּוּצֵי ע עֵינֵיהוֹן לָא אַרְחִיקוּ וְיַת פּוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא שְׁבַקוּ וַאֲמָרִית לְמִשְׁפַּךְ חֵימְתִי עֲלֵיהוֹן וְיָחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרַיִם : וַעֲבָדִית בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל דְּלָא יִתְחַל לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִּי אִינוּן בֵּינֵיהוֹן דְּאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן לְעֵינֵיהוֹן לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם : וְאַפֵּיקְתִּינוּן

ואוציאם, ואביאם, חסר יוד: ואתן, וחי בהם, כתרגומו ויחי בהון לחיי עלמא וכן תירגם אנקלוס וחי בהם אני יי: וגם את שבתותי, אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומות והפרישם מגלולי מצרים ונתן להם תורה קדושה חקים ומשפטים צדיקים ואמר שבתותי לשון רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמנות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כזה פעמים בפרש' תוכחות חלול שבת: וימרו בי, בחקותי לא הלכו, שנוה אותם במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט: חללו מאד, כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקים והמשפטי' אשר כוס עברו עליהם כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: ואומר, מבואר הוא: וגם אני נשאתי את ידי להם, בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ: יען, מבואר הוא: ותחס עיני, ולא עשיתי אותם כלה, כי השארתי בניה' אחריהם להביאם אל הארץ: ואומר, בחוקי, בוו"ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר: וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר, להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות, וכן אמר דוד ע"ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצו' וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכום ויכתום עד החרמה וכן מה שאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וישב ממנו שבי וזהו ולזרותם בארצות כי באותו השבי הרחיקום שוביהם ומכרום לשאר גויי הארצות ובדרש כי על העתיד אמר שגזר על זרעם להיותם גולים מארצם ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגומ' והפיץ יי' אתכם בעמים וגו' ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורו' כי בתשע' באב חרב הבית בראשונה ובשניה: יען

אני יי' מקדשם ד' בקריאה וסימ' אך אל הפרכת לא יבא ואל, ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא, והשיאו אתם עון אשמה, וגם את שבתתי נתתי להם להיו' לאות: הביא ח' קמצי' בקריאה וסי' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר, ואותנו הוציא משם למען הביא, ויאמר אבשלום וכל איש ישרא' טובה עצת אחיתפל, לא תוסיפו הביא מנחת שוא, יבושו רדפי ואל אבושה אני, והיה אם שמוע תשמעון דירמיה, וגם אני נשאתי ידי, הבי המטפחת אשר עליך, בתרא חס א': תטמאו ג' קמץ וסימ' ולאלה תטמאו, אל תשמרו ובגלליהם אל תטמאו, ובגלולי מצרים אל תטמאו: את שבתותי ב' וסי' וגם שבתותי נתתי להם להיות, את שבתתי חללו ואמר לשפוך: גם ג' רפ' בסיפ' וסימ' גם את שאי כלמתך, גם אני נשאתי את ידי תגיינא דכפרא, גם הם אתו ירדו:

רשי

להיות לאות, אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי: בחוקותי לא הלכו, כמו אותי בעגל וברפידים מלקבל את התורה ונותירו מן המן: ואת שבתותי חללו, יצאו מן העם ללקוט מן: וימרו בי הבנים, שבטו של דן וכן המתמרדים לבעל פעור לאחר שמתו דור המדבר: להפיץ אותם, מאז הבטחתי להפיצם כי תוליד בנים ובני בנים וגו': כתתי

ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל המדבר: ואתן להם את חקותי ואת משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם: וימרו בי בית ישראל במדבר בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם: טו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל הארץ אשר נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות: יען במשפטי מאסו ואת חקותי לא הלכו בהם ואת שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר: ואמר אל בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמרו ובגלוליהם אל תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת כ משפטי שמרו ועשו אותם: ואת שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם: וימרו בי הבנים בחקותי לא הלכו ואת משפטי לא שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם את שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר: והשבתי את ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתי אותם לעיניהם: גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות:

ואפיקתינון מארעא דמצרים ואעלתינון למדברא: ויהבית להון ית קימי וית דיני הודעית יתהון דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון בחיי עלמא: ואף ית יומי שביא דילי יהבית להון למהוי לאת בין מימרי וביניהון למידע ארי אנא יי מקדשהון: וסריבו על מימרי בית ישראל במדברא בקימי לא הליכו וית דיני קצו דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון חיי עלמא וית יומי שביא דילי אחילו לחדא ואמרית למישפך חימתי עליהון במדברא לשיצאותהון: ועבדי בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפיקתינון לעיניהון: ואף אנא קיימית במימרי להון במדברא בדיל דלא לאעלא יתהון לארעא די יהבית עבדא חלב ודבש תושבחא היא לכל מדינתא: חלף די בדיני קצו וית קימי לא הליכו בהון וית יומי שביא דילי אחילו ארי בתר פולחן טעותהון לבהון טעי: וחס מימרי עליהון מלחבלותהון ולא עברית עמהון גמירא במדברא: ואמרית לבניהון במדברא בגזירת אבהתכון לא תהכון וית נימוסיהון לא תטרון ובפולחן טעותהון לא תיסתאבון: אנא יי אלהכון בקימי הליכו וית דיני טרו ועבידו יתהון: וית יומי שביא דילי קדישו ויהון לאת בין מימרי וביניכון למידע ארי אנא יי אלהכון: וסריבו על מימרי בניא בקימי לא הליכו וית דיני לא נטרו למיעבד יתהון דאם יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא ית יומי שביא דילי אחילו ואמרית למישפך חימתי עליהון דיחול רוגזי בהון במדברא: ואתיב ית מחת גבורתי ועברית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפקית יתהון לעיניהון: אף אנא קיימית במימרי להון במדברא לאגלאה יתהון לביני עממיא ולבדרא יתהון במדינתא:

רד"ק

יען, מבואר הוא: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים, כיון שהם מאסו בחקותי מסרתי אותם ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים שמשימים עליהם האויבים הם המסים שמשימים עליהם לתת בכל שנה ושנה ועבודות אחרות ומשפטים לא יחיו בהם שישימו אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטי היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: ואטמא, אולי אמר זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שצויתי לתתם לי לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לע"ז וזהו טומאתם הפך הקדושה ופירוש ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתים והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני וזהו שלא נזכר השבט הנצמד לבעל פעור בברכת משה רבינו עליו השלום: למען אשמם, הם עשו הפך רצוני למען שאשימם בשממה כי כבר הזהרתים שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם: למען אשר ידעו אשר אני יי', וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתי על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף אשימם מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו בתשלומו אשמם: לכן, עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ: ואביאם אל הארץ, ויתנו שם כעס קרבנם, שהיו מכעיסים אותי בקרבנם שהיו מקריבים לע"ז כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם: ואומר אליהם מה הבמה, כשראיתי שהם מקריבי' לעבודה זרה בכל מקום ואני יחדתי להם מקו' מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי צוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים ממעשי הגוי' לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשותם בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים: אשר אתם הבאים שם, אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאינכם באים אל בנוה המיוחד לי: ויקרא שמה במה עד היום הזה, כי להרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי נאמר בדברי שמואל הרמתה ונאמר בדבר שלמה הבמה אשר בגבעון ונאמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם ע"ז לא הניחו לעשותן אפי' בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני יי' היו עושים אותם לשמי: לכן אמור אל בית ישראל, על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם: נטמאים, בוא"ו הנו"ן כמו המנבאים בשוטן: ובשאת מתנותיכם, ענין הנטילה והתרומה: והעולה על רוחכם היו לא תהיה, המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים: על רוחכם, כמו על לבבכם כמו שתירגם יונתן כי הרוח שוכנת בלב: אשר אתם אומרים נהיה כגוים, אתם חושבים לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואים הגוים מצליחים בעבודת ע"ז כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ולא כן הדבר כי אומו' העולם איני משגיח עליהם מפחיתותם אלא כמו הבהמות אלא כשים להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושים רצוני אבל כשעוברים על מצותי אגביר הגוים עליהם להצליחם לא לטובתם אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגיח עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו בדברי רז"ל שאר גוים דלא מקפיד דינא עלייהו אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה מכל העמים ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העמים לא תשבתו מהיות גוי כי אפילו יצאו מעטים מכם מן הכלל כללכם יהיה גוי לפני כל הימים ובחזקה אמלוך עליכם ואקבץ אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי:

חי אני

יחיו ז' בקריאה וסימ' ויאמרו להם הנשיאי' יחיו, מתים בל יחיו רפאי', יחיו מתיך נבלתי, יי' עליהם יחיו, וגם אני נתתי להם חקים לא טבים, אבותיכם איה הם, מדוע רשעי' יחיו עתקו: וכל עץ ה' בקריאה וסימ' והערים יהרסו, והכיתם כל עיר מבצר, רנו שמים כי עשה יי', ואביאם אל הארץ, ואמרת ליער הנגב:

יען משפטי לא עשו וחקותי מאסו ואת שבתותי חללו ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם: ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשמם למען אשר ידעו אשר אני יהוה: לכן דבר אל בית ישראל בן אדם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה עוד זאת גדפו אותי אבותיכם במעלם בי מעל: ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה להם ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כעס קרבנם וישימו שם ריח ניחוחיהם ויסיכו שם את נסכיהם: ואמר אלהם מה הבמה אשר אתם הבאים שם ויקרא שמה במה עד היום הזה: לכן אמר אל בית ישראל כה אמר אדני יהוה הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים: ובשאת מתנתיכם בהעביר בניכם באש אתם נטמאים לכל גלוליכם עד היום ואני אדרש לכם בית ישראל חי אני נאם אדני יהוה אם אדרש לכם: והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן:

חלף דדיני לא עבדו ובקימי קצו וית יומי שביא דילי אחילו ובתר טעות אבהתהון הואה עיניהון: ואף אנא מדמרדו במימרי ולא אבו לקבלא לנביאי ארחיקתינון ומסרתינון ביד שנאיהון ובתר יצריהון טפשא אזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא איתקיימתון בהון: וסאיבית יתהון במתנתהון באעברא כל פתח ולדא בריל דאצדינון בריל דידעון די אנא יי: בכן איתנבי לבית ישראל בר אדם ותימר להון כדנן אמר יי אלהים עוד דא ארגיזו קדמי אבהתכון בדשקרו במימרי שקר: ואעילתינון לארעא דקיימית במימרי למיתן יתה להון וחזו כל רמא מנטלא וכל אילן עבוף ונכיסו תמן ית נכסיהון ויהבו תמן ארגזא קורבניהון ושויאו תמן פולחן דבחיהון ונסיכו תמן ית נסכיהון: ואמרית להון מא במתא דאתון אתן לאשתטאה תמן ואיתקרי שמה במתא עד יומא הדין: בכן אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים הבאורח אבהתכון אתון מיסתאבין ובתר שיקוציהון אתון טען: ובמיטל מתנתכון באעברא בניכון בנורא אתון מיסתאבין לכל פולחן טעותכון עד יומא דין ואנא אישתאיל לכון במימרי בית ישראל קיים אנא אמר יי אלהים אם אישתאיל לכון במימרי: ודאתון מהרהרין ודסליקת על לבכון קדמי גליין דאתון אמרין נהי כעממיא כזרעית מדינתא לשמשא אעא ואבנא: קיים אנא

מתנותיכם ד' ב' מל' וב' חס' וסימ' מלבד שבתות יי' ומלבד', ואתם בית ישראל ענפיכם, ובשאת מתנתיכם בהעביר, מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי', ב' קדמא מלאים: בגוים ג' בקריא' וסימ' כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן, והעלה על רוחכם, ויקטרו שם בכל במות:

רש"י

נתתי להם חוקים לא טובים, מסרתים ביד יצרם להכשל בעונם וכן ת"י מסרתינון ביד יצרהון טפשא ואזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא יתקיימו בהון: ואטמא אותם במתנותם, אותם מתנות שחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאותם בבכורות למולך הרי חקים לא טובים: למען אשמם, אשומם ואחריב אותם אשמם לשון שממה והמפרשו לשון אשמה טועה הוא שהאל"ף היכה מסרתו התיבה: אשר ידעו, כשאביא עליה' הרעה: עוד זאת, הוסיפו לעשות כשהביאותים אל הארץ: ויקרא שמה במה, לשון גנאי כלומר במה היא נחשבת: הבדרך אבותיכם וגו', לשון תמיה וכי כך הגון שבדרך אבותיכ' אתם נטמאים ואני אדרש לכם להשיב על שאלתכם: ובשאת מתנותיכם, ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיכם לע"ז: והעולה על רוחכם, ושעולה על דעתכם: נהיה כגוים, כפרוק עולו מעל צוארינו מאחר ששלחנו מעליו: היה לא תהיה, כי כבר קבלתם עליכם מדעתכם בימי יהושע כמו שנאמר ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל וכל הענין:

מדבר

חי אני, ובחימה שפוכה, לכלות הפושעים והמורדים: והוצאתי, אשר נפוצותם בם, בחולם הפא ויבא בשורק כמו ובחכמתי כי נבונותי: והבאתי אתכם אל מדבר העמי', כשאוציאכם מן העמים לא אביאכם אל ארמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמצא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם ארם ולא עובר ושב כדי שלא יראו הגוים ברעתכם וישמחו לכם זהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומר ביני וביניכם בייחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר:

פנים ד' פנים ה' וסימ' כי ראיתי אלהים פנים, ודבר יי' אל משה פנים אל, ולא קם נביא עוד בישר' כמשה, וירא גדעון כי מלאך יי', ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: יבא י"ד סבירין יבאו לשון רבים וסימ' בסדר שמיני: ואת שם ד' בקריאה וסימ' ואת שם השני קרא אפרים, ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי, ואת שם

חי אני נאם אדני יהוה אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם: והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה: והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאם אדני יהוה: והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית: וברותי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני יהוה: ואתם בית ישראל כה אמר אדני יהוה איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו עוד במתנותיכם ובגלוליכם: כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יהוה שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם: בריח ניחח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפצתם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים: וידעתם כי אני יהוה בהביאי אתכם אל אדמת ישראל אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאבותיכם: וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם בכל רעותיכם אשר עשיתם: וידעתם כי אני יהוה בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל נאם אדני יהוה:

קיים אנא אמר יי אלהים אם לא ביד תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך אמלוך עליכון: ואפיק יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאיתבדרתון בהון ביד תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך: ואעיל יתכון למדבר עממיא ואיתפרע מנכון תמן אפין באפין: כמא דאיתפרעית מן אבהתכון במדברא ארעא דמצרים כן אתפרע מנכון אמר יי אלהים: ואניח עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא: ואפריש מנכון די מרדו ודי שקרו במימרי מארעא תותבותהון אפיק יתהון ולארעא דישראל לא יעלון ותידעון ארי אנא יי: ואתון בית ישראל כדנן אמר יי אלהים גבר פולחן טעותיה איזילו פלחו ובתר דתתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי וית שמא דקודשי לא תחלון עוד במתנתכון ובטעותכון: ארי בטור קודשי בטור קודשא דישראל אמר יי אלהים תמן יפלחון קדמי כל בית ישראל כולהון בארעא חייא תמן יתקבל קורבניהון בפריע ותמן אתבע ית אפרשותכון וית ריש אצוותכון בכל קודשיכון: קורבן לרעוא יתקבל קורבנכון בפריע כד אפיק יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא באתבדרתון בהן ואתקדש בכון לעיני עממיא: ותדעון ארי אנא יי כד אעיל יתכון לארעא דישראל לארעא די קיימית במימרי למיתן יתה לאבהתכון: ותדכרון תמן ית אורחתכון וית כל עובדיכון דאיסתאבתון בהון ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון: ותידעון ארי אנא יי כד אעביד עמכון בדיל שמי לא כאורחתכון בישתא וכעובדיכון מחבליא בית ישראל אמר יי אלהים: והוה

קדשי לא תחללו, ואת שם קדשי אודיע בתוך: אדרוש ג' מל' בקרי' בליש' וסי' ושם אדרוש את תרומתיכם, ואחר כל ירוק ידרוש, כי בכם נדרוש לאלהיכם: אל אדמת ח' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י"ב י"ג' מלין מן י"א אתין וסימ' וכעלילותיכם הנשחתות, וכתועבותיהן עשים, והאחשדרפנים והפחות:

רשי

מדבר העמים, הוא המדבר שהלכו בו א' ארבעי' שנה וכן מיכה הושע והולכתיה ה' המדבר: תחת השבט, שתהיו כפופים לי ולמוסרי: במסורת הברית, בברית שמסרתי לכם: וברותי, לשון ברירה: מארץ מגוריהם, מארץ גלותם אוציא אותם ואמיתם במדבר: לכו עבדו, ואל תראו לאומו' שאתם מקראים על שמי בבואכם אל הנביא לשאול לו תורה ואחר שהוא אומ' לכם דברי אינכם שומעים אלי כענין שנא' והנך להם כשיר עגבים וגו' שומעין את דבריך ואותם אינם עושים: במתנותיכ' ובגלוליכם, שאתם מפרישים הבכורות בשם בכורה כאשר צויתי אתכם ומשקריא שמי על ה' הדבר אתם מקריבים אותם לעבודה זרה: משאותיכם, כמו משארותיכם, לשון מזון כמו שאר' כסותה ועונתה לא יגרע וכן חברו מנחם: ונקטתם, לשון קטטה לשון אחר כתרגומו ותידנקון וכן ת"י הנאנקים דמונ"ר בלע"ז: דרך

וכעלילותיכם ל' והוא חד מן ג' מלין מן י"א אתין

רדק

כאשר, מבואר הוא: והעברתי אתכם תחת השבט, על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומר כמו הצאן שהמונה אותם אוחז שבט בידו ומונה אותם אחד אחד והעשירי מוציא ל' למעשר כן אמנה אתכם והחוטא יאבד וזה המנין על דרך משל וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר יי' ותירג' יונתן ואניח עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא: במסרת הברית, חסר האל"ף פ"א הפעל ומשפטו במאסורת והוא שם בשקל מחנורת שק ופירושו אאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנ' לעולם: וברותי, פרשו ברר רוצה לומר אברור מכם המורדים והפושעים ל' לכלותם במדב': מארץ מגוריהם אוציא אותם, מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם: לא יבוא, דרך כלל כמו לא יבואו ובמסרה י"ד סבירין לשון רבים: ואתם, לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידים לצאת מהגלות שב להוכיח ב' בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלם לפיכך אמר ואתם: איש גלוליו לכו עבדו, הכווי הזה אינו דרך מצוה רצונית כי אם דרך גזום כמו שמח בחור בילדותך רוצה לומר שמח ותראה מה יקרך באחריתך או פירו' טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול יי' ופירו' ואחר אם אינכם שומעי' אלי ו"ו ואחר כו"ו וישא אברהם את עיניו, ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תירגם ובתר דתתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי: כי בהר קדשי, עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בשובם מהגלות שם ארצם: שם ארצם, שם ארצה אותם על ידי קרבנותיהם ו' ומעשיהם הטובים, ומה שאמר בהר מרום ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שם יעבדוני כל בית ישראל כלה בארץ, לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדים והפושעים בי אמר הנה כל בית ישראל כלה לפיכך אמר בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם ואמר כל בית ישראל ואמ' כלה כפל הענין לחזק וכן וכל פריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם והדומי' להם וחזוק הענין בזה הדבר לומר כי אע"פ כן במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד ואע"פ שיהיו בברה וי"ת בארעא חייא: ושם ארדוש, ארצה שיקריבו לפני כאילו אני דורש קרבנותיהם כי בהיות מעשיהם טובים יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם: ואת ראשית משאותיכם, מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים והעיסה וי"ת וית ריש אצוותכון: בריח ניחח, ונקדשתי בכם לעיני הגוים, זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל: וידעתם, מבואר הוא: וזכרתם, ונקטתם בפניכם, ענין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופירו' תהיו נכרתים בעיניכם כלומר תחשבו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים להכרת מן העולם וי"ת ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון: וידעתם, מבואר הוא: ויהי

ויהי דבר יי׳ · בן אדם שים פניך דרך תימנה · הנביא היה בבבל ואמר לו שאל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא דרומה של בבל כי בבל היא צפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל : והטף אל דרום · ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון : והנבא אל יער השדה נגב · קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים וגספו הצדיקים שהיו מעטים בעון הרשעים שהיו רבים נספו בכללם כמו שאמר כי עד צדיק ישוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום : ואמרת · הנני מצית בך אש · ענין הדלקה והבערה כמו ויצת אש בציון : כל עץ לח וכל עץ יבש · משל כמו שפירשנו לצדיקי׳ ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכן לא ימנע בשלהוביתא דמשיא ובמקבת נוסחאות הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יבש לא תטפי לשלהובית׳ דמשיצא : לא תכבה להבת שלהבת · כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומר האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין בגלות ובין בחרב : ונצרבו בה כל פנים · מן צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרבת ענין שריפה ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניהם מבשת וכלימה בגלותם : מנגב צפונה · מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמר למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שלקו ישראל מנגב צפונה כן ילקו שאר האומות ויגלו כמותם : וראו כל בשר · בערתיה לא תכבה · תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא יי׳ אתייתכון ולא אתמנעון ולנוסח׳ אחרת ארי אנא יי׳ אדליקתה לא תטפי ופירושו וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו יי׳ אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי׳ כאשר דבר כי חטאתם ליי׳ ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה : ואמר אהה יי׳ אלהים · איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כ כשאני אומ׳ להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו כנבואת הנשר הגדול ונבואת׳ אמך כגפן בדמך וכן השאר אומרים בעבורי : הלא ממשל משלים הוא · מדבר משלים הוא ואינו אומר על פי הנבואה אלא להראות עצמו כי הוא יודע למשול משל לפיכך שונה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה · והטף אל מקדשים במקום והטף אל דרום · והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב · ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב · והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש · והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש : ויהי דבר יי׳ · בן אדם · והטף אל מקדשים · אמר לשון רבים כי בית המקדש ג׳ בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני : ואמרת · מתערה · הוא תיק החרב ותירגם יונתן מלדנה והוא כמו בעברי וישב חרבו על נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה בחלוף נו״ן בלמ״ד כמו נשכה ולשכה : והכרתי ממך צדיק ורשע · כמו שכתבנו למעלה כי הצדיקים נספים בעון הרשעים וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ורב סעדיה פיר׳ צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הקב״ה וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע טוב היה אצל לבן אם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניהם רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך : יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע · בעבור שעשית נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מראוי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם זהו שאמר לכן תצא חרבי מתערה : אל כל בשר · אל כמו על וכמוהו רבים ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים : מנגב צפון · כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שתכרות חרבי אתכם מנגב לצפון שיגלו אתם שמה ונכרתם בחרב מלך צפון כן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס : וידעו · לא תשוב עוד · לא תשוב אל תערה עד אשר תכרו׳ האומות הנזכרות בדברי הנביאים : ואתה · האנח בשברון מתנים · כי כל הנאנח על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה : ובמרירות · רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח : והיה · אל שמועה · כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם : וכהתה כל רוח · תקצר וכן רוח כהה כי כהה לשון קצור ועצור וקמוט : תלכנה מים · תלכנה כמו מים שימסו ויזובו מרוב בהלה : הנה באה ונהייתה · הנה בקרוב השמועה הרעה באה להם וכן תהיה כמו שתשמעו : ויהי

לא תכבה ו׳ וסי׳ בריש סדר צו ובישעיה סימ׳ לד׳ : אמרים לי ג׳ בליש׳ וסימ׳ הלא ממשל משלים · ישמו על עקב בשתם · שמחתי באמרים לי בית יי׳ נלך : מתערה ד׳ בקריאה וסימ׳ וישלפה מתערה · הנני אליך · והוצאתי חרבי מתערה · ודבתריה ותצא חרבי מתערה · ודבתריה והוצאתי חרבי מתערה : ונמס ב׳ וסימ׳ וכל המלאכה נמבזה ונמס · אל שמועה כי באה ונמס :

כא

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ תֵּימָנָה וְהַטֵּף אֶל־דָּרוֹם וְהִנָּבֵא אֶל־יַעַר הַשָּׂדֶה נֶגֶב׃ ג וְאָמַרְתָּ לְיַעַר הַנֶּגֶב שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מַצִּית־בְּךָ אֵשׁ וְאָכְלָה בְךָ כָל־עֵץ־לַח וְכָל־עֵץ יָבֵשׁ לֹא־תִכְבֶּה לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת וְנִצְרְבוּ־בָהּ כָּל־פָּנִים מִנֶּגֶב צָפוֹנָה׃ ד וְרָאוּ כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה בִּעַרְתִּיהָ לֹא תִּכְבֶּה׃ ה וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הֵמָּה אֹמְרִים לִי הֲלֹא מְמַשֵּׁל מְשָׁלִים הוּא׃

ו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ז בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־יְרוּשָׁלִַם וְהַטֵּף אֶל־מִקְדָּשִׁים וְהִנָּבֵא אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ ח וְאָמַרְתָּ לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי אֵלַיִךְ וְהוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע׃ ט יַעַן אֲשֶׁר־הִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע לָכֵן תֵּצֵא חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ אֶל־כָּל־בָּשָׂר מִנֶּגֶב צָפוֹן׃ י וְיָדְעוּ כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה הוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ לֹא תָשׁוּב עוֹד׃ יא וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבִמְרִירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם׃ יב וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל־שְׁמוּעָה כִי־בָאָה וְנָמֵס כָּל־לֵב וְרָפוּ כָל־יָדַיִם וְכִהֲתָה כָל־רוּחַ וְכָל־בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מַּיִם הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

ב׳ · ג׳ · ל · ה׳ כפו׳ כל וכל כל · ל · ה׳ · ו׳ · ל · ל · ג׳ בליש׳ · ל · ה״נ · ב׳ · ל · ח · ל · ה · ה׳ · ב׳ בטע׳ · ל · כ״ר כפו׳ · ל · ל · ל · כ״ר · ל · ב׳ · ל · ל · ב׳ · ל · ק״לר

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה לְאוֹרַח דָּרוֹמָא וְאַלֵּיף עַל דָּרוֹמָא וְאִתְנַבֵּי עַל חוּרְשָׁא דַּחֲקַל דָּרוֹמָא׃ וְתֵימַר לְחוּרְשָׁא דְּדָרוֹמָא קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַּיְיָ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַדְלִיק בָּךְ אֶשָּׁתָא וְתִקְטִיל בָּךְ כָּל אִילַן רְטִיב וְכָל אִילַן יַבִּישׁ לָא תִטְפֵי לְשַׁלְהוֹבִיתָא דִּמְשֵׁיצְיָא וְיִתְרַשְׁמוּן בַּהּ כָּל אַפַּיָּא מִדָּרוֹם לְצִיפּוּנָא׃ וְיֶחֱזוּן כָּל בְּנֵי בִסְרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַדְלֵיקְתַּהּ לָא תִטְפֵי׃ וַאֲמָרִית קֳבֵיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא אִינוּן אָמְרִין לִי הֲלָא מַמְתֵּיל מַתְלִין הוּא׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל יְרוּשְׁלֵם וְאַלֵּיף עַל מַקְדְּשִׁין וְאִתְנַבֵּי עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ וְתֵימַר לְאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ וְאַפֵּיק חַרְבִּי מִלְּדָנַהּ וְאַגְלֵי מִינִיךְ זַכָּאָךְ בְּדִיל לְשֵׁיצָאָה חַיָּיבָךְ׃ חֲלַף דְּאַגְלֵי מִינִיךְ זַכָּאָךְ בְּדִיל לְשֵׁיצָאָה חַיָּיבָךְ בְּכֵן תִּיפּוֹק חַרְבִּי מִלְּדָנַהּ עַל כָּל בִּסְרָא מִדָּרוֹם לְצִיפּוּנָא׃ וְיִדְעוּן כָּל בְּנֵי בִסְרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַפֵּיקִית חַרְבִּי מִלְּדָנַהּ לָא תְתוּב עוֹד׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְאֲנַח בְּזִיוּעַ חַרְצִין וּבִמְרַר תִּיתְאֲנַח לְעֵינֵיהוֹן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לָךְ עַל מָה אַתְּ אִתְאֲנַח וְתֵימַר עַל בְּסוֹרְתָא אֲרֵי אַתְיָא וְיִתְמְסֵי כָּל לֵב וְיִתְרַשְׁלָן כָּל יְדִין וְתִיעַמֵי כָּל רוּחַ וְכָל רְכוּבַיָּא יִתְאַשְׁדָן מַיָּא הָא אַתְיָא וְתִתְקַיַּים אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגַם

רשי

דרך תימנה · ארץ ישראל בדרומה של בבל : אל יער השדה · אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער וכשדה להחרם להלך בו ש שועלים : ונצרבו · לשון צרבת השחין ועל שפתיו כאש צרבת לשון כויה : כל פנים מנגב צפונה · כל האנשים שבדרומה של בבל שהיא בצפון לשון צרב רטריי״ר בלעז : ממשל משלים הוא · כשאני מתנבא להם בלשון משל ז וחידה כגון יער ואש אוכלת לח ויבש : ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · הנבא להם נבואה מפורשת שאמרתי לך שים פניך דרך תימנ׳ אני מפרש לך שים פניך אל ירושלם : והטף · והנבא וכן אל תטיפו ואל תטיף על בית ישחק : אל מקדשי׳ · הוא יער השדה מקדשים שהם חורבים : צדיק ורשע · הוא הלח והיבש : יען אשר הכרתי ממך · וידעתי כי ישמחו האומות ל לאידך׳ אקצוף עליהם ואגרה את כבודם נגד בכלם הוא שכתבתי ונצרבו בה כל פנים הדרומיים : הרב

לח ג׳ ב׳ פתח׳ וא׳ קמץ

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר יְהוָה אֱמֹר חֶרֶב חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם־מְרוּטָה׃ לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה לְמַעַן־הֱיֵה־לָהּ בָּרָק מֹרָטָּה אוֹ נָשִׂישׂ שֵׁבֶט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל־עֵץ׃ (טו) וַיִּתֵּן אֹתָהּ לְמָרְטָה לִתְפֹּשׂ בַּכָּף הִיא־הוּחַדָּה חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָּה לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד־הוֹרֵג׃ זְעַק וְהֵילֵל בֶּן־אָדָם כִּי־הִיא הָיְתָה בְעַמִּי הִיא בְּכָל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל מְגוּרֵי אֶל־חֶרֶב הָיוּ אֶת־עַמִּי לָכֵן סְפֹק אֶל־יָרֵךְ׃ כִּי בֹחַן וּמָה אִם־גַּם־שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל־כָּף וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה חֶרֶב חֲלָלִים הִיא חֶרֶב חָלָל הַגָּדוֹל הַחֹדֶרֶת לָהֶם׃ לְמַעַן לָמוּג לֵב וְהַרְבֵּה הַמִּכְשֹׁלִים עַל כָּל־שַׁעֲרֵיהֶם נָתַתִּי אִבְחַת־חָרֶב

(ג׳ · ג׳ ספ׳ וגם · ל׳ חס · ג׳ · ב׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ מל׳ · ב׳ · ב׳ בתרי לש׳ · ל׳ · ל׳ וכ׳כ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ עמו׳ כרות)

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֵימַר חַרְבָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל תִּקְטוֹל וְחַרְבָּא דִבְנֵי עַמּוֹן תִּיתְנֵי וּתְשֵׁיצֵי׃ בְּדִיל לְמִקְטַל קְטוֹל אִשְׁתְּלִיפַת בְּדִיל לְמֵיעֲבַד פּוּרְעָנוּת אִשְׁתְּנִינַת עַל דְּחַדִיאוּ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כַּד גְּלוֹ עַל דִּפְלַחוּ לְטַעֲוָתָא וְתָבוּ אִינוּן לְמִטְעֵי בָּתַר צַלְמֵי אָעַיָא׃ וִיהַב פּוּרְעֲנוּתְהוֹן לְאִתְמַסְרָא בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל הִיא מְחַת חַרְבָּא תְּהֵי פּוּרְעֲנוּתְהוֹן לְמִמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד קָטוֹלִין׃ צְוַח וְאֵילִיל בַּר אָדָם אֲרֵי הִיא הֲוַת בְּעַמִּי הִיא וְכָל רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל קְטוֹלֵי חַרְבָּא אִתְכְּנִשׁוּ וַאֲתוֹ עַל עַמִּי מִסְחוֹר סְחוֹר בְּכֵן טְפַח עַל יַרְכָא׃ אֲרֵי אִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיָּא וְלָא תָבוּ וּמַה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן אֵימַר וְאַף שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין מִגְלָא יִגְלוֹן וּבְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא לָא יִתְקַיְּמוּן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וּטְפַח יַד עַל יַד וְתִתְכְּפֵיל חַרְבָּא תְּלִיתָאָה חֲרַב קְטוֹלִין הִיא חֲרַב פּוּרְעָנוּת קְטוֹלָא רַבָּא דִּמְזִיעָא לְהוֹן׃ בְּדִיל לְמִתְבַּר לִיבְּהוֹן וּלְאַסְגָאָה מַתְקְלְהוֹן עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן מַנֵּיתִי קַטְלֵי חַרְבָּא ווי חרבא

רשי

חרב חרב · שתי חרבות חרב מלך בבל ראשונה ואחר כך חרב בני עמון ביד ישמעאל בן נתניה שיהרוג את גדליה ואת הכשדים אליו משארית החרב כמו שמפורש בירמיה : מרוטה · פורבי״אה בלעז ומנחם חברו לשון שליפה וכן ויתן אותה למורטה וכן כלם : היה לה ברק · להיות לה ברק זהרורית. פלנדור״ש בלעז : או נשיש · לשון תמיה הוא שמא יש לנו לשוש עוד : שבט בני מואסת כל עץ · שבט שאני מכה בה את בני לייסרו קשה מכל השבטי׳ ומואסת היא מכת כל מטה וכל עץ כי אינם אבלה לכלום : ויתן אותה · את השבט : למורטה לתפש בכף · לשחשחה שתהא נוחה והגונה לתופשה בכף : היא הוחדה חרב · היא השבט חרב חדה ומרוטה היא לתת אותה ביד כשדים כבר להרוג בה : והילל · לשון יללה : כי היא · החרב תהיה בעמי ובכל נשיאיה ושריהם : מגורי אל חרב · קבוצת עמים באים לחרב היו סביבו עמי כן ת״י מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל אגרה בקיץ אגרה בקציר נהרסו ממגורות העוד הזרע במגורה ומנחם חברו לשון יראה כמו ויגר מואב : לכן ספק אל ירך · לנהי ולקינה : כי בחן · כי בוחן רב בגזרות שאר פורענות הרבה שבחנתי בהן שפוט ודבר ורעב וחיה : ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה · ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו עם שאר הבחן : לא יהיה · עוד בני בעולם וכן ת״י לא יתקיימון אבל שאר המקר׳ לא תרגם כך וכן נראה בעיני ושמעתי בו לשונות רבים וראיתי בספרי פתרונות ולא מתיישבו לי והפייט שייסד בחנוכה ממואסת כל עץ הרקיר המזנה מסייעני שקרא את החרב מואסת כל עץ ויונתן כן תרג׳ או נשיש וגו׳ על דחדיאו שבטא דבית יהודה ובנימן לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא אף הוא מפרש או נשיש לשון תמיהא · כי בחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אימר ואף שיבטא דבית יהודה ובנימן מגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא יתקיימון מלכות שבט שהיתה מואסת בחבירתה ומלעגת עליהם ועל הרעה הבאת עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום עוד אפתרנו לשון אחר או נשיש וגו׳ או שמא נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלשי יהודה מואסי ע״ז הם כמו שמצינו בחזקיה שאמר ועמכם עגלי הזהב ואסא ויהושפט וחזקיהו ויאשיהו שבערו כל ע״ז שבעולם שתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה · זעק והילל ואל תשים על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בחון הדבר לפני שלא ישובו תשובה הוגנת · ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה ומה אמתין עוד אפילו אם באו לשוב ולמחות בע״ז לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמר לירמיה אם ישוב לא ישוב : הנבא והך כף אל כף · כדרך הסופדים ומה היא הנבואה והכפל חרב שלישיתה אני אמרתי חרב חרב חרבו של נבוכד נצר להחריב ירושלם וחרב בני עמון בגדליה עוד יש חרב של שלישית כפולה פי שתיהן הללו וחרב חללים תהיה והיא חרב החלל הגדול המפלת חללים רבים : החודרת להם · בכל אשר תבאו תרדף אתכם בחדרי חדרי׳ הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו משם אל ערים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב : למוג · לשון הנעה לשון אחר לשון דבר נמס : והרבה המכשולים · והרבות המכשולים וכן כל הרבה שבמקר׳ לשון הרבות הוא לשון פעול · אבחת חרב יש פותרין טבחת ט״ית תחת אל״ף בא״ט ב״ח ויש פותרין כמו אבעת לשון בעתה ולא יתכן כי הת״ו באבחת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והת״ו בבעתה מן היסוד ואני אומר אבחת חרב השמעת קול הורגי חרב לשון נביחה גלאפ״שמינט בלעז כי נו״ן בנביחה יסוד נופל הוא כמו נו״ן בנטיכה ותבא אל״ף במקומה כמו אחוותי באזניכם אסוך שמן ומנחם פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי ענינו : אח

רדק

ויהי · בן אדם · אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה אמור להם כי זאת החרב הנזכרת שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה להיות היטב ומהר וגם מרוטה שעברה החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבוח טבח וכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבים שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי : ויונתן תירגם חרבא דמלכ׳ דבבל תקטול וחרב׳ דבני עמון תיתני ותשיצי פירוש חרב בני עמון חרב ישמעאל כי בעלים מלך בני עמון שלחו : מרוטה · ענין המריקה והעברת החלודה יפה עד שתבריק כמו נחשת ממורט : למען טבוח טבח · בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה וכן למען בצוע בצע קצף יי׳ על אבותיכם קצף ומעלה מעל ביי׳ ויכס דוד כוס והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : למען היה לה ברק · היה מקור כמו היות וכן הבט ימין וראה : מרטה · משלא נזכר שם פועלו ודגש הט״ת לתפארת הקריאה לחזק קריא׳ הט״ת כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו ש שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : או נשיש שבט בני מואסת כל עץ · או שמא שאמרו ששים ושמח לזאת ה החרב כי לא יבאה לנו אלא ל לאויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יבאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל וי״ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול איסתליפת וגומ׳ : ויתן אותה למרטה · מקור בתוספת ה״א כמו ל לקרבה אל המלאכה כי הה״א רפה ר״ל האל יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט : לתפוש בכף · שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטו אותה וכפל הענין עוד ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג · מרטה גם זה בדגש הט״ת : היא הוחדה חרב · כמו הפוך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים רבות עתים כמו עתים רבות והדומים להם : זעק והיליל בן אדם · כי היא היתה בעמי החרב שזאת תהיה בעמי לכן זעק והיליל בן אדם לא שתשים כמו שאמר או נשיש : היא בכל נשיאי ישראל · כי יאשיהו מת בחרב׳ וכן יהויקים ובני צדקיהו ששחטו לעיניו וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו : מגורי אל חרב היו את עמי · משכין ויגר מואב ענין פחד ויראה שחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם ובאה מלת מגורי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות על מלת עליו על מלת את כמו והולכי על דרך שיחו ומשוש את רצין וי״ת כן צוח ואוליל וגו׳ : לכן · שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל : ספוק אל ירך · אל כמו על : כי בחן ומה · כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שמעטית להבריקה ולהפחיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו : ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה · ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הכה לשוא מורטה והבריקה והבריקת החרב היא משל להזהרת הנביאים ויונתן תירגם ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו וגו׳ : ואתה בן אדם · ותכפל החרב שלישיתה · שלפניו והה״א נוספת והוא כמו שלישית כלומר תכפל שלשה פעמים לכך נקראת החרב שלישית רוצה לומר שיהיו הכרות שונות ומשלשות עליהם יש מפרשים שלישיתה גדולה כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו : חלל הגדול · דרך כלל כלומר חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים : החודרת להם · המכה אותם בחדרי בתיהם או שהיתה צפונה בחדר עד עתה שיצאה בעבורם ויונתן תירגם שלישיתה תליתאה ותירגם החודרת להם דמזיעא להון ותרגומו כמו הפוך החודרת ענין חרדה : למען למוג לב · אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר ופי׳ בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם : והרבה · מקור בסגול והחיה אותם הזמה הזמו : על כל שעריהם נתתי אבחת חרב · פי׳ ענין בעתה כמו אבעת בדכך פירשוהו המפרשים לפי ענינו כמו ברק חרב והדומה לו ויש מפרשים אבחת טבחת בחלוף אל״ף בט״ית באלפא ביתא דאט״ בח ויונתן תירגם קטלי חרבא : אח

הוחדה ג׳ וסימ׳ חרב חרב הוחדה וגם מרוטה · ודבתריה למען טבוח טבח הוחדה · ודבתריה לתפש בכף היא הוחדה · תלתיהון בחד ענינא דא בתר דא : מגורי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ בארץ מגורי אביו · מגורי אל חרב היו : שלישתה ג׳ כתיב׳ כן בליש׳ וסימ׳ ונסכיהם חצי ההין · ויוסף יי׳ קרא שמואל · ותכפל חרב שלישתה :

והרבה ב׳ וסימ׳ למוג לב והרבה המכשלים · והרבה עמו פדות והוא יפדה · ואינון מן זוגין מן ב״ב דמשמשין וה׳ בריש תיבותא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך ה׳ :

אח עשויה לברק, אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי ואחי רבי משה ז"ל פירש ענין אנחה ונפלה הה"ן כה"ן אמן מלאמת את' כי זאת החרב עשויה לברק המעשה שנפל בה והיא המריטה נעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם: מעטה לטבח, לפי ענינו כמו הוחדה כמו שאמר למען טבוח טבח הוחדה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין ואדוני אבי ז"ל כתב כי פי' מלשון והוא עוטה מעיל אך מעטה מבנין פיעל הדגוש כמו מגולה מן גלה מכוסה מן כסה וענינו שענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה שגלתה לטבח ויונתן תירגם ווי חרבא אשתליפת למקטל אשתניאת לשיצאה: התאחדי הימיני השימי השמילי, השמילי בחסרון אל"ף שמאל כי איננה עקרית כי אם למשך אמר כנגד החרב. התאחד באחת הפאות כי לא נכר בך אנה פניך מועדות או לצד ימין שהיא ירושלם או לצד שמאל שהיא בבל ופי' השימי שימי פניך לצפון ה השמילי שם או פירוש השמילי לרבת בני עמון כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה ויונתן תירגם אשתליפי וקטולי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין: וגם אני אכה כפי אל כפי, אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו האל יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלם ועל ישרא' כי עליהם מועדות פני החרב הזאת וגם בהבריקי אותה על פניהם לפיכך ילקו בה: והניחותי חמתי, ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על דרך וחמת המלך שככה: אני יי' דברתי, ובידי לקיים מה שדברתי ויונתן תירג' ואף אנא אייתי פורענות וכו': ויהי דבר יי', ואתה בן אדם שים לך, תחשב בלבך שיהיו שנים דרכים או תקן לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה: לבא חרב מלך בבל, שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והוא החרב שהזכרתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל: מארץ אחד יצאו שניהם, שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ או פירוש אחד על המלך כאלו אמר מארץ מלך אחד: ויד ברא בראש דרך עיר ברא, ויד פי' מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה: ברא צווי, מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה לא שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה"א וברא מן הדגוש ומבעלי האל"ף וכמוהו ובראת לך שם אמר בחר לך מקום שיפנו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה דרך ילך ואמר עוד זה המקו' ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירג' יונתן ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשות כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל בפרשת דרכים: דרך תשים, את רבת בני עמון, כמו אל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן והראה את הכהן כמו אל: בירושלם בצורה, יהודה היושב בירושלם שהיא עיר בצורה וחזקה וחושבים להשגב בה אמר החרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה וזכר רבה וירושלם שהם ערי הממלכה ויונתן תירגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגומ': כי עמד מלך בבל אל אם הדרך, כמו על וכמוהו רבים וקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות: לקסום קסם, לראות בקסמיו לאי זה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלם או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה כמו למען טבוח טבח והדומים לו שכתבנו ואחר שאמר לקסם דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר: קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד, וכל זה ממעשי הקסם ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הציפורן וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים יראו בהם העתידות ובשלשת מיני קסם אלה ראה נבוכד נצר אם ילך לירושלם שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלם ואדוני אבי ז"ל כתב קלקל ענין קלות כלומר ירה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קסית בגירריא: בימינו, מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה: לשום כרים, גדודים שרי חיילות וכן ושים עליה כרים ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשי' כמו עם חלב כרים אילים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: לפתוח פה ברצח, שיפתח בו נבוכד נצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר: להרים קול בתרועה, שירימו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר: לשום כרים על שערים, כשיסגרו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענינו: לשפוך סוללה, כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברים עפר נגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה להלחם משם ולהכנס בעיר: ולבנות דיק, הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה: והיה להם כקסום שוא בעיניהם, כקסום כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם נבוכד נצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל: שבועי שבועות, כאלו היו הכשדים שבועי שבועות להם כלומר כאלו נשבעו להם שבועות רבות:

אח עשויה לברק, אוי ואח כי עשויה היא ללהט מרוטה ומוברקת: מעטה לטבח, ועטויה כשמלה עד תתפש בכף לטבח ביום המלחמה ויש פותרין מעטה על לשון מיעוט שמתמעטת כשמשננין אותה וטעות הוא בידם כי חסרון הוי"ו ודגשו הטי"ת יורה עליה כי אין המ"ם שורש בתיבה כמ"ם של מעונה ומסוכה ומעטה ומעלפ"ג ספירים ומנחם חבר מעטה לשון מחשבה כמו התיב עיטה וטעם' אבל דונש פתר אותו כמו עוטה אור כשמל': התאחדי, אל מקום אחד או לימין או לשמאל: מועדות, מזומנות: וגם אני אכה כפי אל כפי, אני אומר לך הכה כף אל כף וגם אני כמוך מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והניחותי אותה: שים לך שנים דרכים, כמו שהוא מפיים המקרא: ויד ברא בראש דרך עיר, פנה לך מקו' בראש דרך שאתה בה ועשה לך כמין דרך מפולגת לפרשת דרכים אחד פונה לימין ואחד פונה לשמאל: יצאו שניהם, שני הדרכים: ויד ברא מקום פנה מן הקוצים והברקנים אוסרטיר בלע"ז ודוגמתו בספר יהושע עלה לך היערה ובראת לך שמה ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו ומנחם חברם כלם לשון ברירה כמו ברו לכם איש ברא לישנ"ט בלע"ז: דרך תשים לך וגומ', שימן מתי דרכים הללו למלך בבל היוצא מארצו על מנת לילך או לירושלם או לרבת בני עמון לאי זו משתיהן שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו': אם הדרך, קארפור בלע"ז: קלקל בחצים, ליהט בלהט חצים זרק חץ כלפי למעלה והיא פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל קלקל בחצים חברו מנחם עם נחשת קלל ועם לא פנים קלקל ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו וכל הגבעות התקלקלו ויש לועזים קלקל טרא"ט בלע"ז וכן ת"י קלקל בחצים קסית בגיריא: שאל בתרפים, צלם שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותה שעה יש בו דבור לעולם: ראה בכבד, יש בקיאים קוסמים בכבדי: בימינו היה הקסם ירושלם, כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלם: לשום כרים, שלטונים ממונים ראשי גייסות לשום כרים על שערים אתה וגיים שלך סב על שער פלוני: לשפוך סוללה, שופכין עפר וסוללין וצוברין תל גבוה וכובשין אותה כעין שכובשין תלי המגדלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר: והיה להם, לישראל מה שעשה נבוכד נצר: כקסם שוא, ולא יאמינו שיבא אך באמת שבועי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכד נצר וכל הקסמים כוונו זה בזה: והוא

יצאו ט"ו בקריאה וסי' נמס' בירמיה סימ' י"ז: ויד ג' קמצי' בקריא' וסימ' ויד ל' תשלחו בו למען הציל' ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת' ויד ברא בראש דרך' וסי' תיפוק בירא למדברא: ואת יהוד' ג' דסמיכי וסי' שלח לפניו ל' יוסף להורו' ויוסף יי' לחרו' בישר' ואת יהודה בירושלם בצורה: שבעו' ד' וסי' נמס' בירמיה סי' ה'

אַח עֲשׂוּיָה לְבָרָק מְעֻטָּה לְטָבַח׃ כ הִתְאַחֲדִי הֵימִינִי הָשִׂימִי הַשְׂמִילִי אָנָה פָּנַיִךְ מֻעָדוֹת׃ וְגַם־אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים־לְךָ שְׁנַיִם דְּרָכִים לָבוֹא חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל מֵאֶרֶץ אֶחָד יֵצְאוּ שְׁנֵיהֶם וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ־עִיר בָּרֵא׃ דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא חֶרֶב אֵת רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וְאֶת־יְהוּדָה בִירוּשָׁלִַם בְּצוּרָה׃ כה כִּי־עָמַד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־אֵם הַדֶּרֶךְ בְּרֹאשׁ שְׁנֵי הַדְּרָכִים לִקְסָם־קָסֶם קִלְקַל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה בַּכָּבֵד׃ בִּימִינוֹ הָיָה הַקֶּסֶם יְרוּשָׁלִַם לָשׂוּם כָּרִים לִפְתֹּחַ פֶּה בְּרֶצַח לְהָרִים קוֹל בִּתְרוּעָה לָשׂוּם כָּרִים עַל־שְׁעָרִים לִשְׁפֹּךְ סֹלְלָה לִבְנוֹת דָּיֵק׃ וְהָיָה לָהֶם כִּקְסָום־שָׁוְא בְּעֵינֵיהֶם שְׁבֻעֵי שְׁבֻעוֹת לָהֶם

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וב׳ חס בלוע׳ · ל׳ · ט׳ · ל׳ר בסיפ׳ · יד׳ · ג׳ · ב׳ לה׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ והוא לא פנים · ל׳ · ל׳ · ב׳ בעכמתי · ל׳ · ל׳ ויתיר וי״ו · ל׳ ויתיר ד׳

וַי חַרְבָּא אִשְׁתְּלִיפַת לְמִקְטַל אִשְׁתַּנִּינַת לְשֵׁיצָאָה׃ אִשְׁתְּלִיפִי וּקְטוּלִי מִדָּרוֹמָא וְשֵׁיצֵי מִן צִיפוּנָא לְאָן אַפַּךְ מְזַמְּנִין׃ וְאַף אֲנָא אַיְתֵי פוּרְעֲנוּת עַל פוּרְעֲנוּת וַאֲנִיחַ חֵימְתִי אֲנָא יְיָ גְזָרִית בְּמֵימְרִי׃ וַהֲוָת פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימַר׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אַתְקֵין לָךְ תַּרְתֵּין אוֹרְחָן דְּיֵיתוּן בְּהוֹן קָטוֹלֵי חַרְבָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל מִמְּדִינְתָּא חֲדָא יִפְקוּן תַּרְוֵיהוֹן וְאַתְרָא אַתְקֵין בְּרֵישׁ פְּרָשׁוּת אוֹרַח קַרְתָּא אַתְרָא אַתְקֵין׃ אוֹרְחָא אַתְקֵין דְּיֵיתוּן בָּהּ קָטוֹלֵי חַרְבָּא מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה דִּנְפַקוּ מִירוּשְׁלֵם לְמֵיתַב בְּקִירְוִין כְּרִיכָן׃ אֲרֵי קָם מַלְכָּא דְבָבֶל עַל אֵם פְּרָשׁוּת אוֹרַח בְּרֵישׁ תַּרְתֵּין אוֹרַח לְמִקְסַם קְסַם קֶשֶׁת בְּגִירְרַיָּא שָׁאִיל בְּצַלְמָנַיָּא חֲזָא בְּכַבְדָּא׃ בִּימִינֵיהּ הֲוָה קִסְמָא נְפִיל לִמְהָךְ לִירוּשְׁלֵם לְמַנָּאָה אִיפַּרְוְרָוָן לְפַתָּחָא תַּרְעִין דְּיֵעֲלוּן בְּהוֹן קָטוֹלִין לַאֲרָמָא קָל בְּאַצְוָוחַת קַרְנָא לְמַנָּאָה אִיפַּרְוְרָוָן עַל תַּרְעִין לְמִצְבַּר כְּלִיתָא וּלְמִבְנֵי כַּרְקוֹם׃ וַהֲוָה לְהוֹן קִיסוּמֵיהוֹן כְּרִיבִין בְּעֵינֵיהוֹן נַחְשִׁין דַּהֲוָה מְנַחֵשׁ לְהוֹן וְאִינוּן לָא יָדְעִין דְּאַרְבְּעִין וּתְשַׁע זִמְנִין הוה

והוא מזכיר עון להתפש, ונבוכדנצר בקסמו את קסמיו היה מזכיר עונות שביד ישראל שהיו מודיעים לו עמון ומואב שביניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים: להתפש, שהיו ישראל נתפשים בידו: יען הזכרכם עונכם, שאתם מחדשין עבירות מיום אל יום ועונותיכם הראשונים נזכרים על ידיהם: בהגלות פשעיכם, החדשים: להראות חטאותיכם, הישנים: יען הזכרכם לפני לרעה לפיכך בכף תתפשו ביד מלכא דבבל תתמסרון: חלל רשע, חייב להיות חלל ברשעך: נשיא ישראל, צדקיהו: בעת עון קץ, בעת מתמלאת הסאה והגיע עון האחרון הממלא את הסאה: הסיר המצנפת וגו', כתרגו' אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתר' מצדקיה מלכא אומר דין ודין באתרי' לא יתקיי': השפלה הגבה וגו', גדליה בר אחיקם דלאו הות דיליה יסביג' וצדקיה דדיליה היא תעדי מיניה: עוה עוה, לשון עי השדה לשון חורבה אחר חורבה פעמים ושלש אשימנה כבר ניטלה מיכניה וניתנה לצדקיה ומצדקיה ת תנתן לגדליה הרי ש שתים וגחם חבר עוה עם עותה ושתי המלכה העויכו והרשענו: גם זאת לא היה, גם לגדליה לא תתקיי' עד בא ישמעאל בן נתניה: אשר לו המשפט, אשר עליו משתי להפרע נקמתי ומשפטי: ונתתיו, בידו: אל בני עמון ואל חרפת', אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכד נצר בקסמיו לבא על ירושלם וחרפו אותי ותאמר' לאמ' יד עז' שלהם רמה: למען ברק, להכיל חללים רבים למען לא יחסך מראה להט שלה בחלליה: בחזות לך שוא, קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עלינו: לתת אותך אל צוארי, להטעותך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעים של ישראל: אשר בא יומם וגו', יום שלהם: השב

להראות ג' ומל' וסימ' כי לא יוכלו להראות: וילך אליהו להראות אל אחאב, להראות חטאתיכם: וחד וביום הראות בו: הגבה ב' וסי' העמק שאלה או הגבה, השפלה הגבה והגבה: פתוחה ג' וסי' ויעזבו את העיר, חרב חרב פתוחה, ואגרת פתוחה בידו:

וְהוּא־מַזְכִּיר עָוֺן לְהִתָּפֵשׂ׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן הַזְכַּרְכֶם עֲוֺנְכֶם בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם בְּכֹל עֲלִילוֹתֵיכֶם יַעַן הִזָּכֶרְכֶם בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ׃
וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה זֹאת לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַ וְהַגָּבֹהַּ הַשְׁפִּיל׃
עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה גַּם־זֹאת לֹא הָיָה עַד־בֹּא אֲשֶׁר־לוֹ הַמִּשְׁפָּט וּנְתַתִּיו׃
וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־חֶרְפָּתָם וְאָמַרְתָּ חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח מְרוּטָה לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק׃
בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃

יב בטע' בכיפ׳ | ל׳ | ג׳ חס׳ הראות ד׳ מל׳ ל׳ | ב׳ ל׳ ל׳ | ב׳ חו הגבה למעלה׳ | ל׳ ג׳ מן תלת תלין מתחתן ל׳ | כ״ר | ג׳ ל׳ | ל׳ | ט׳ מל׳ בלי׳ש׳ זכר ל׳

הֲוָה כְּמִין וּמִיתִיתֵב עַל פִּתְגָמָא עַד דְּתֵיתֵי לֵיהּ שַׁעְתָּא דְיִתְמַסְרוּן בִּידֵיהּ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּאַדְכַּרְתּוּן חוֹבֵיכוֹן בְּאִתְגְּלָאָה מִרְדֵיכוֹן לְאִתְחֲזָאָה חֲטָאֵיכוֹן בְּכֹל עוֹבָדֵיכוֹן חֲלַף דְּאִדְּכַּרְתּוּן בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמַסְרוּן׃
וְאַתְּ חַיָּיב קְטָלָא רַשִׁיעָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְטָא יוֹם תַּבְרֵיהּ עִידָן תּוֹשְׁלֵימַת חוֹבוֹהִי׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַעְדִּי מִצְנֶפְתָּא מִשְּׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וְאַבְטֵיל כִּיתְרָא מִצִּדְקִיָּה מַלְכָּא אוֹמַר דֵּין וְדֵין בְּאַתְרֵיהּ לָא יִתְקַיֵּים מִיגְלָא יִגְלוֹן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם דְּלָא הֲוַת דִּילֵיהּ יִסְבִּינַהּ צִדְקִיָּה דְּדִילֵיהּ הִיא תַּעְדֵּי מִנֵּיהּ׃ חוֹבֵיהוֹן דְּחָבוּ כְּחוֹבֵיהוֹן אִיתְפְּרַע מִנְּהוֹן אַף לְדֵין לָא יִתְקַיֵּים לֵיהּ עַד דְּאֵיתֵי עֲלוֹהִי פוּרְעָנוּת יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְאֶמְסְרִינֵיהּ בִּידֵיהּ׃
וְאַתְּ בַּר אָדָם אִיתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל חִיסוּדֵיהוֹן וְתֵימַר חַרְבָּא חַרְבָּא אִישְׁתְּלִפַת לְמִיקְטַל אִישְׁתְּנִינַת לְשֵׁיצָאָה בְּדִיל לְמֶהֱוֵי לַהּ צַחְצוֹחִין׃ בְּאִיתְנַבָּאָה לָךְ שְׁקַר בְּאַלָּפָא לָךְ כַּדְבִין לְמִמְסַר יַת צַוְּרָךְ בְּצַוְּרֵי קְטִילֵי רַשִׁיעַיָּא דִּמְטָא יוֹם תַּבְרְהוֹן עִידָן סְעוֹרַן בִּישַׁתְהוֹן׃ אתיב

והוא מזכיר עון להתפש: וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי הנה צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אלה הארץ וכן אמר רצוח ונאוף והשבע לשקר, שבועי שם תאר בשקל השכוני באהלים ואדוני אבי ז"ל פירש והיה להם כקסם שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כי דעת' היה לבני עמון והאל יתברך משכם לירושלם בעבור שלא המתין על חלול י"י שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירגם והוא להון קיימותיהון וגו' תירג' שבועי שבועות כמו שבעה שבועו': לכן כה אמר יען הזכרכם עונכם, כמו שאמר מזכיר עון: הזכרכם, מקור מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ואון ותרפים הפצר אמר בעבו' שאתם מזכירי' לפני עונכם והוא עון שבועת שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכ' בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה אתם מ מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחמורים עם הקלים יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך בכף יתפשו, ופירוש בכף בפתח הבי"ת מורה על הא הידיעה רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירג' יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון: חלל רשע, חלל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה: נשיא ישראל, הוא צדקיהו: אשר בא יומו, הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה: בעת עון קץ, בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ שסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד נצר באלהים והוא מרד בו ובזה אלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכד נצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עידן תושלימת חובוהי פירשו כמו השוך: כה אמ' אדני י"י, הסיר המצנפ' והרים העטרה, הסיר והרים שנין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר אסיר המצנפת וארים העטרה מעל ראש המלך ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו ות"י אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו: זאת לא זאת, העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה: השפלה הגבה, יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בשובו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו': והגבוה השפל, צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין: השפלה, הה"א בו נוספת כי המלה מלעיל והוא כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אילו היתה לנקבה היה אומר השפלה הש"ן בשוא: עוה עוה אשימנה, ענין עוה כמו ועות פני י"י אמר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשוב ליושרה ולמתכונתה עד זמן רב ואמר שלשה פעמים עוה כי ג' דורות היתה בטלה העטרה אחר הגלות והם אסיר שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה: גם זאת לא היה, גם זאת השפלו' שהיתה לא היתה לעטרה כי אע"פ שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכד נצר: אשר לו המשפט ונתתיו, בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב זהו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו: ואתה בן אדם, ואל חרפתם, שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם ובאתם אמרתם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שהוחדה לישראל פתוחה גם כן להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכד נצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחילה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלם ונפל גורלו על ירושלם והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון: לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם ואמר גם כן בנבואת צפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון: פתוחה, החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון ואומר פתוחה לפי שהוציאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשהוציאה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין פתחו וכן תירגם יונתן אשתלפת: לטבח מרוטה, מבואר הוא: להכיל למען ברק, פירוש החרב הוחדה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים: להכיל, כמו ונורא מאד ומי יכילנו ואדוני אבי ז"ל פירש להכיל כמו להאכיל וכן אזין עד תבונות כמו אאזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאדם האוחז החרב הוא המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולים להאכיל הוחדה למען ברק מרוטה ופירוש למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אשתנינת לנכסא בדיל למיהוי לה צחצוחין תירגם להכיל לנכסא: בחזות לך שוא, אמר כנגד בני עמון ואומר לשון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזיך וקוסמיך חוזים וקוסמים לך שוא וכזב בהבטיחם אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה: לתת אותך אל צוארי חללי רשעים, כמו עם כלומר עם צוארי החללים ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוורך בצוארי קטילי רשיעיא ואמ' החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירשתי למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון, השב

השב אל תערה · השב מקור הפ״ה בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומ׳ סבורה את שאשיב החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה : במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך · ר״ל בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יבאו ממנה לארצות אחרות מרוב בטחם שלא תבא עליהם חרב אויב : מכורותיך · כמו מגורותיך : ושפכתי עליך זעמי · אפיח עליך · מענין נופח באש פחם ואף על פי שהם שני שרשים וכן אמר למטה ונפחתי עליכם באש ע עברתי · ר״ל אבעיר אש עברתי עליך כמו שנופחי׳ באש להבעירו וכן תירגם יונתן באשתא פורענותי אתקיף עלך : בוערים · כסילים ומהרים שיהרגו פתאום כמו בינו בוערים בעם ויש לפרש בוערים מענין באש תבעיר יער כלומר מכלים ושורפים וכן אמר המקרא על בינו בוערים בתרי לישני ות״ת בוערים רשיען : חרשי משחית · שהם אומנים להשחית : משחי׳ · שם כמו השחתה וכן תרגמו למשחית : לאש תהיה · אמר תהיה לשון זכר הנמצא ואמר דמך ואמר תזכרי לשון נקבה הנמצאת כי כן דרך המקרא כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר לשון זכר ידבר כנגד העם וכשידבר לשון נקבה ידבר כנגד הכ:סה והעדה שהוא ל לשון נקבה ושניהם ענין אחד : דמך יהיה בתוך הארץ · הפך ארץ אל תכסי דמי רוצה לומר שלא יכוסה דמך זהו שאמר לא תזכרי : ויהי דבר יי׳ · ואתה בן אדם התשפוט התשפוט · הכפל לחזק הענין כמו האכה אכה אמר אם תשפוט אותה ראה מעשיה : את עיר הדמים · אע״פ שהיתה עיר גלולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכו׳ דם נקי וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה : והודעת · תודיע אותה את כל תועבותיה ועליהם תשפטנה והמשפט הוא בדברים שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשי׳ כל הרע הבא עליה ויותר ות״ת התוכח ית קרתא דאשדי דם זכאי : ואמרת עיר שופכת דם · עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר היוצאת אלף עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם : בתוכה · אמר בתוכה לשני טעמים האחד כי שפיכו׳ דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכות דמים בדרכי׳ ובמסתרים והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלם פה לפה : לבא עתה · שפיכות דמים גרם לה לבא עת חרבנה : ועשתה גילולי׳ עליה לטמאה · אמ׳ עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות ות״ת עליה בגוה : לטמאה · הטמאות שאדם מוזהר עליהם הם מדרגות יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגילולים שהיא טמאת הנפש ועל אלה השתים האחרונו׳ קאה ארץ כנען הגוי אשר בה לפיכך זכרם בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגילולי׳ לטמאה וכן בתורה אמ׳ בהפך קדושי׳ תהיו ואמ׳ אחריו אל תפנו אל האלילי׳ ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגילולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר לטמאה ואמר ובגלוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה : בדמך · ותקריבי ימיך · אתה ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך : ותבא עד שנותיך · שנות הגלות והחרבן והוא כפל הענין במלות שונות ואמר ותבא שהוא לשון זכר הנמצא לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכונו בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה · על כן נתתיך חרפה לגוים · שהגוים מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם : על כן נתתיך · זאת חרפה וקלסה להם כלומר בפיהם וטעם נתתיך כי כולם שולטים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדפך הפך הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועתה חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכי׳ יתקלס ורוזנים משחק לו : הקרובות · טמאת השם · שים לך שם טומאה בגוי׳ כי מלבד שאת טמאה בגופך את טמאה בשמך : רבת המהומה · שמהומותיך רבות רעב וחרב ודבר : הנה נשיאי ישראל · המלכים והשרי׳ : איש לזרועו היו בך · כלומר כל איש ואיש לפי חזקו היו להרע ולשפוך דם זהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עזרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ : אב ואם הקלו בך · ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם להרחיק ואפי׳ לא הזהירה עליה׳ התורה : עשו בעשק בתוכך · כל מה שהיו עושי׳ ומתעסקי׳ עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובי׳ ועוזרים וכן הגזו היתום והאלמנה לפי שהם חלושים שמת בעלה ואביו : קדשי בזית · כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון : ואת שבתותי חללת · כמו שראינו מה שהזהירם ירמיהו על חלול השבת : אנשי רכיל · שהיו הולכים רכיל מהחלוט׳ לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם : ואל ההרים אכלו · כמו שפירש׳ למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל : ומה

השב · כמו השב מהרי הס״ן רפה המתינו עד שוב חרב חרב שעל ישראל אל תערה ואחר כך כשיגמור נקמתי בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת וגו׳ : חרשי משחית · אומנין לקטלא : אנשי בוערים · מנהיגין עצמן בשגעון לחבל ולהשחית : אפיח עליך · לשון נפיחת אש במפוח זה ימ״ס רב״ים שפירשתי פרשה זו כאשר כתוב למעלה עכשיו אני רואה בשינוי ל לשונות שנ״ה שאין הנביא מדבר אלא על החרב · לתת אותך על צוארי חללי הרשעי׳ · השב אל תערה וגו׳ · אפיח עליך · אינו נופל לשון זה אלא על מתנת וכן חרשי משחית · ונראה בעיני שעל נבוכד נצר כאמרה נבואה זו וכן משמע הנבא ואמרת כה אמר יי׳ אלהים על בני עמון ועל חרפתם כלומר על נבוכד נצר שבני עמון מחרפים את ישר׳ על שהחריבם נבוכד נצר · חרב חרב פתוחה חרב נבוכד נצר הכפולה לבאת בשני הדרכי׳ על ירוש׳ ועל בני עמון מפורש בפרשה העליונה הרי פורענות לבני עמון · בחזו׳ לך שוא בקסם לך כזב אתה סבור כי על ידי קסמיך שלהבל ושוא וכזב אתה מצליח שחרבך נתונה אל צוארי חללים הרשעים שבא יומם בגזירה מלפני בעת תשלום עת קיצם · השב אל תערה כלומר העת יבא שתשוב אל תערה ותקבל החרב פורענות מיד מלכי מדי ואז אפיח עליך באש ע עברתי ותהיה נתונה ביד נפחים שוטי׳ שהם חרשי משחית שיבואו לחרדך ולמורטך כ כאשר מאז ושחיתוך : ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · התשפט את עיר הדמים · ירושלם : והודעתה · מפיק ה״א

עד לתרגמתא

בעריס ב׳ וחס׳ וסימ׳ ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית · בינו בערים בעם : ותבוא י׳ מל׳ כנביאים וסימ׳ ותבוא אליו כלט ותתקע · אשה בעלת אוב · והיא מתקדשת מטמאתה · ותבוא האשה אל כל העם · ותבוא דרך מבוא הסוסים · ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך · ותבוא חרב ותקחהו · ותבא חרב ותקח מהם נפש · ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו · ותבוא אליך תפלתי · וכל כתו׳ דכוו׳ מל׳ במ״ב חס׳ וסימ׳ ותבא כמים בקרבו · ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב :

הָשֵׁב אֶל־תַּעְרָהּ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־נִבְרֵאת בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ׃ וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלָיִךְ וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים בֹּעֲרִים חָרָשֵׁי מַשְׁחִית׃ לָאֵשׁ תִּהְיֶה לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֹא תִזָּכֵרִי כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ ח הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ קֳדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ

ב׳ א׳ ר״פ וא׳ פ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ כתו · ל׳ בכול · ל׳ מפיק ה״א · ג׳ ב׳ מ׳ ל׳ וא׳ תם · ב׳ מפיק ה״א · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · י׳ מ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · י׳ לף בכופ׳ · ב׳ · ב׳ ח׳ ובענין · ב׳ חס׳ · ל׳ וחד ועל ההרים

אָתֵינָא חַרְבָּא לְנַרְנְהּ בְּאַתְרָא דְאִיתְבְּרֵיתוּן בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּתְכוֹן אֶתְפְּרַע מִנְכוֹן׃ וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲלָךְ חִימְתִי בְּאֶשַּׁת פּוּרְעֲנוּתִי אַתְקִיף עֲלָךְ וְאֶמְסְרִינָךְ בְּיַד גִּיבָּרִין רַשִׁיעִין דְאוּמָנִין לְחַבָּלָא׃ לְעַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא תִּתְמַסְרוּן לְאִישְׁתֵּיצָאָה חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּגוֹ אַרְעָא לָא יֵיעוּל דָּכְרָנִיךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימָר׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲתוֹכַח הֲתוֹכַח יַת קַרְתָּא דְאַשְׁדִּי דַם זַכַּי בְּגַוָהּ וְתַחֲוֵי לַהּ יַת כָּל תוֹעֲבָתְהָא׃ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְאַשְׁדֵּי דַם זַכַּי בְּגַוָהּ מְטָא עִידָן תַּבְרָהּ וּדְפַלְחִין לְטַעֲוָת בְּגַוָהּ בְּדִיל לְסָאֳבוּתָהּ׃ בְּחוֹבַת דַּם זַכַּי דְאַשַׁדַּת חֲבַת וּבְפוּלְחַן טַעֲוָתִיךְ דִיפְלַחַת אִיסְתָּאֲבַת וְקָרִיב יוֹם תַּבְרִיךְ וּמְטָא עִידַן בִּישְׁתִיךְ עַל כֵּן יְהַבְתִּיךְ חִיסוּדִין לְעַמְמַיָא וּלְעֵיב לְכָל מְדִינָתָא׃ דְקָרִיבִין וּדְרַחִיקִין מִינִיךְ יִתְלַעֲבָן בִּיךְ סוֹאֲבַת שְׁמָא דְסַגִּיאִין אִיתְרְגוּשָׁתָהּ׃ הָא רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר לְתוּקְפֵיהּ הֲווֹ בִיךְ בְּדִיל לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּי׃ אַבָּא וְאִימָּא אַקִילוּ בָךְ לְגִיּוֹרָא אֲנִיסוּ אוֹנָסָא בְּגַוִיךְ יַתְמִין וְאַרְמְלָן אוֹנִיאוּ בִיךְ׃ עַל קוּדְשֵׁי בַּסַרְתְּ וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי אַחֵילְתְּ׃ גַּבְרֵי אָכְלֵי קוּרְצָא הֲווֹ בִיךְ בְּדִיל לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכָּאי וּבְטוּרַיָא פַּלְחוּ בִיךְ לְטַעֲוָתָא אֲרֵי

והודעת אותה : עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה · הרי זה מקרא מסורס וזהו פירושו עיר שופכת דם בתוכה אמר יי׳ אלהים לבא עתה : ועשתה גלולי׳ · כמו ואשר עשתה גלולים וגו׳ : עד שנותיך · גזירת ומשכתם בגימטריא שאת׳ משה : וקלסה · רבה שהכל מדברי׳ ביך פר״לדין בלע״ז יתקלסו בך ומה היא הקלסות טמאת השם זו היא שטמאת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בגיפ׳ ליוכרם וגרמו עצמם להקרות עם טמא שפתים : איש לזרועו · כל ראשים גבר : אב ואם הקלו בך · כל התועבו׳ שבפרשת קדושים תהיו שהוזהרו עליהם כמנו כאן : קדשי בזית · ולא כמו שאמרתי לרצונכם תזבחו : ואל ההרי׳ אכלו בך · ובטוריא פלחו ביך לטעותא : זמה

זמה עשו בתוכך · אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרט קצתם : ערות אב · זכר חמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהיא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד והאחרי׳ לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז״ל כי אמון הרבה אשמה שבא על אמו : טמאת הנדה · שם רוצה לומר אשה שהיא מרם נדות וכמהו שם והוציאו את הנדה מן הקדש בימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת העינוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלוה בנדתה כמו שים לבתולה : ואיש את אשת רעהו · אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל פלישה והדומים לו אלא אמר איש ואיש כמו איש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה : שחד · מלכך ושריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי : נשך ותרבית לקחת · כפל הענין במלות שונות ורז״ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין : ותבצעי רעיך בעושק · פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסיא כלומר ההנית מרעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם אשור ומצרים שהיו נותנים להם שוחד להיות להם לעזר : ואותי שכחת : כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטעם אח׳ ואותי שכחת את׳ אותי שכחת שהזהרתי אותך על כל אלה העבירו׳ והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי שצויתיך עליהן : והנה הכתי כפי · דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי : אל בצעך · כמו על ובדברי רבותינו ז״ל כ״ד חטאות כדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכתי כפי אל בצעך : אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך · אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבים שפכו ויונתן תרג׳ כך הא איתיתי פורענו׳ עלך כחובי ממון אונסך די אנסת רוצה לומר מה שלקחת באונס מן הכאנסים שאין כח בידם להמלט מן האנסים ההם : היעמד לבך · היוכל לעמד לבך לרוב הצרות שאני מ מביא עליך זהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומ׳ ימי הצרו׳ : דברתי ועשיתי · כמו שדברתי כן אקיים כי אני יי׳ והיכולת בידי : והפיצותי · והתמותי טמאתך ממך כי לא עברו גלולים שהם הטמאה הגדולה בגלות : ונחלת בך · עיקרו ונחלת ונהעדר הנו״ן פ״א הפעל היתה ראויה ע״ן הפעל להדגש לולי שהח״ית אינה מקבלת דגש ופירושו תהי נחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול : לעיני גוים · שהם יראו כי אין את נחשבת כחלתי בהיותך בגלות ביניהם : וידעת כי אני יי׳ · אז תדעי ותכירי כי אני יי׳ כי עתה שכחת אותי ואז בבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדעי כי אני יי׳ אומר ועושה גוזר ומקיים : ויהי דבר יי׳ · בן אדם היו לי בית ישראל לסיג · לסוג כתיב בוא״ו וקרי ביו״ד כי אותיות אהוי מתחלפות אמר היו לי בית ישר׳ כמו הסיג שהוא פסולת הכסף : וזכר המתכות שהספחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועופרת כלומ׳ אם היו כולם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתיך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו בפתרון בתלמוד ובלע״ז מי״טאל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו להתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חבר הככמך כמו אומרים אמת והנכון בהם סיגים סיגי כסף אומרי׳ אמרי אמת ויש לפר׳ סיגים בכסף היו בחברון ב״ית השמוש כמו הנמצא בית יי׳ והדומי׳ לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם וישראל היו בהם חסידים מועטים וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמ׳ בחכמי כזהב אבל לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו : לכן · יען היות כלכם לסיגים · תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכ׳ ואתיך אתכם באש עברתי כי כמו שהדבר המותך תאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו בארצם בטובה יגלו ממנה לרעה : אל תוך ירושלם · היא תהיה לכם כמו הכור למתכות : קבצת כסף · מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס מלוכה : לפחת · פרשו נפח מענין מפח באש פחם ובמקום הזה נגרעה הנו״ן כמו נו״ן נגש מן לגשת ומפני החי״ת נפתח לפחת ופירוש עליו על הכור שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הגחלת משימים עליו ובא להנתיך שלם עם הנו״ן שהוא פ״א הפעל : והנחתי והתכתי אתכם · והנחתי אתכ׳ בתוך הכור להתיך אתכ׳ או פי׳ אניח ואעזוב אתכ׳ ביד החרב והרעב והדבר : וכנסתי · כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכם באש עברתי : כהתוך כסף · שם ויבא שלם כהנתוך במשקל כהגדוף עמן אלא שזה בשורק וזה בחולם ואמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירושלם ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמי׳ הא׳ חד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה :

ויהי

לימים ה׳ דגשי׳ בקריא׳ וסימ׳ עשרת כסף לימים · ובגלחו את ראשו · היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים · ובאתי להבינך · על כן קראו לימים האלה פורים : וידעת ז׳ בקריא׳ וסי׳ והיו מלכים אמניך ושרותיהם · וינקת חלב גוי׳ ושד מלכי׳ · והקימותי אני · ונחלת בך לעיני הגוי׳ · וארשתיך לי לעולם · ונלוו גוים רבי׳ א

רש״י

זמה · עצות של רשעה : ותבצעי רעיך בעושק · העשרת את אוהביך בעושק שעשקת מן ה העניים לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ יי׳ וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק : הכתי כפי · צעקתי ווי וקינה : על בצעך · כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נחתם גזר דין : אשר אני עושה אותך · פועל ליך כפעלך : והתימותי · וכליתי : ונחלת בך · תתחללי בעצמך על מה שעשית : לסיג · תערובת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצורפו : כור · שצורפין בו זהב : קבוצת כסף · כאשר יקבוץ הצורף את כל הסיגים אל תוך כור : לפחת · לנפח : להנתיך · ויונקת מתרג׳ ותתיך לא

בן אדם נהרבה ... [illegible]

זמה עשו בתוכך : ערות־אב גלה־בך טמאת הנדה ענו־בך : ואיש את־אשת רעהו עשה תועבה ואיש את־כלתו טמא בזמה ואיש את־אחתו בת־אביו ענה־בך : שחד לקחו־בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואתי שכחת נאם אדני יהוה : והנה הכיתי כפי אל־בצעך אשר עשית ועל־דמך אשר היו בתוכך : היעמד לבך אם־תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי : והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך : ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי־אני יהוה :

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם היו־לי בית־ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו : לכן כה אמר אדני יהוה יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל־תוך ירושלם : קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל־תוך כור לפחת־עליו אש להנתיך כן אקבץ באפי ובחמתי והנחתי והתכתי אתכם : וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה : כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה וידעתם כי־אני יהוה שפכתי חמתי עליכם :

ארי עיצת חיטאין עברו בגויך : ערית אבא גליאו ביך איתא טומאת עניאו ביך : וגבר ית איתת חבריה עבר תועיבא וגבר ית כלתיה סאיב בעיצת חטאין וגבר ית אחתיה בת אבוהי ענא ביך : שוחדא קבילו ביך בדיל למשפך דם זכי חיבוליא וריביתא נסבת ואהנירת רחמיך באונסא ופולחני שבקרת אמר יי׳ אלהים : והא איתיתי פורענותי עלך בחובי ממון אונסיך דאנסת ועל דם זכי דאשתפיך בגויך : התתקף ליביך אם יתחכנן ידיך ליומיא דאנא עתיד למעבד עמך אנא יי׳ גזרית במימרי ואקיים : ואגלי יתיך לביני עממי ואיבדרנך במדינתא ואסיף סאובתיך מיניך : ואיתקדש ביך לעיני עממיא ותדעין ארי אנא יי׳ :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עימי למימר : בר אדם הוו קדמי בית ישראל לפסולא כולהון כמא דמערב נחש ובעיץ ופרזל ואבר בגו כורא לפסולת כספא הוו : בכן כידנן אמר יי׳ אלהים חלף דהויתון כולכון לפסולא בכן הא אנא כניש יתכון לגו ירושלם : במיכנש כסף ונחש וברזלא ואבר ובעיץ לגו כורא לאתקפא עלוהי נורא לאמסיותיה כן אכניש ברוגזי ובחימתי ואסיף ואשיצי יתכון : ואכניש יתכון ואתקיף עליכון באישת פורענותי ותתמסון בגוה : כאיתמסאה כסף בגו כורא כן תתמסון בגוה ותידעון ארי אנא יי׳ שפיכית חמתי עליכון : והוה

מסרה

יי׳ ביום ההוא · ויהי בשכבו וידעת את המקו׳ : והנחתי ג׳ וסי׳ אל נא תמש מזה · והנחתי והתכתי א אתכם · ונתתי רוחי בכם והיתם :

ויהי דבר יי׳ · בן אדם אמר לה · לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם : את ארץ לא מטוהרה היא · כמו שקראה למעלה טמאת השם · ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומים להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה : ולא גשמה ביום זעם · הה״א במפיק ויתכן לומר כי הוא שם גשם בשקל גדל ובהתחברו עם הכנוי בא פא הפעל בשורק כמו הללוהו כרוב גדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביום זעם כלומר ביום אף יי׳ שחרה בהם עצר את השמים ולא היה מטר כמו שיעדם בתורה ואמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש ובפל הדגש כמו שנופל ברבי׳ מהדגוש ומפיק הה״א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כביכורה בטרם קיץ וגולה על ראשה : קשר נביאיה · נביאי השקר קשרו קשר ביניהם שיתנבאו בענין אחד לאמר שלום שלום · ויונתן תרגם סיעת ספרהא בגוה : כארי שואג טורף טרף · כארי הכף פתוחה לא תורה על הידיעה אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מ מבהילים העם בדבריה׳ וצועקי׳ בקול ומדברים בחזקה ומראים טענותיהם להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים אותם זהו נפש אכלו כאילו הם נוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם : חוסן ויקר יקחו · חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזקים בידם מעשיהם הרעים ובעונם זה יבא עליהם האויב ו ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה · חסן כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן : כהניה · זכר הראשוני׳ והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כלם דרכו דרך רעה כל אח׳ במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשותה כיון שהם עוברי׳ עליה איך יזהירו העם עליה : ויחללו קדשי · שאכלום בטומאה : בין קדש לחול לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו · כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל : ומשבתותי העלימו עיניהם : שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמי׳ והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו א אינם רואים : ואחל בתוכם ·

טרף ד׳ חס׳ וסי׳ קשר נביאיה · אריה טרף בדי · פצו עלי · טרף נפשו : כ״ל חילופי דספ״רא ודכ״ל סיפ״רא וסיפ״רא תמצ״א במסר׳ רב״ת דכס״דרנא לפו״ס ענ״ית דעת״ין כ״ל אח״ד ע״ל דגל״ו באותות וחילופי דספ״רא ודשא״רא ספ״רי תמ״צא בער״ך ח׳ בא״ר היט״ב כ״י פ״ה קצ״ר המ״צע מהשת״רע : ולא מצאתי ה׳ וסימ׳ לה בתולים :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם אֱמָר־לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה הִיא לֹא גֻשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם׃ קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ כַּאֲרִי שׁוֹאֵג טֹרֵף טָרֶף נֶפֶשׁ אָכָלוּ חֹסֶן וִיקָר יִקָּחוּ אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ בְתוֹכָהּ׃ כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ קָדָשַׁי בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ וּבֵין־הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם וָאֵחַל בְּתוֹכָם׃ שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כִּזְאֵבִים טֹרְפֵי טָרֶף לִשְׁפָּךְ־דָּם לְאַבֵּד נְפָשׁוֹת לְמַעַן בְּצֹעַ בָּצַע׃ וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל חֹזִים שָׁוְא וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב אֹמְרִים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וַיהוָה לֹא דִבֵּר׃ עַם הָאָרֶץ עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֵל וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת־הַגֵּר עָשְׁקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ וָאֲבַקֵּשׁ מֵהֶם אִישׁ גֹּדֵר־גָּדֵר וְעֹמֵד בַּפֶּרֶץ לְפָנַי בְּעַד הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שַׁחֲתָהּ וְלֹא מָצָאתִי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי כִּלִּיתִים דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כג

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שְׁתַּיִם נָשִׁים בְּנוֹת אֵם־אַחַת הָיוּ׃ וַתִּזְנֶינָה בְמִצְרַיִם בִּנְעוּרֵיהֶן זָנוּ שָׁמָּה מֹעֲכוּ שְׁדֵיהֶן וְשָׁם עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֵיהֶן׃

(Masorah in margin: ל״א בטע׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ · ד׳ יחס׳ · ב׳ · י׳ · ב׳ רפין · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ רגשין · ה׳ · ח׳ · ל׳ בטע׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳)

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אֵימַר לַהּ אַתְּ אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אַרְעָא לָא מְדַכְּיָא הִיא וְלָא אִתְעֲבִידוּ בַהּ עוֹבָדִין טָבִין דִיגְנוּן עֲלַהּ בְּיוֹם לְוָט׃ סִיעַת סַפְרָהָא בְגַוַהּ כְּאַרְיָן נָהֲמִין לְמִיקְטַל קְטוֹל אֱינָשָׁא קְטָלוּ עוּתַר וִיקָר נְסִיבוּ אַרְמְלָתְהָא אַסְגִּיאוּ בְגַוַהּ׃ כָּהֲנָהָא חַטְפִין בְּאוֹרָיְתִי וּמַפְסִין קֻדְשַׁי בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָא לָא אַפְרִישׁוּ וּבֵין מְסָאָב לְדַכְיָא לָא הוֹדִיעוּ וּמִיּוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי כָּבְשׁוּ עֵינֵיהוֹן וְחַלַּת רְעוּתִי בֵּינֵיהוֹן׃ רַבְרְבָהָא בְגַוַהּ כְּדִיבִין חָטְפֵי חֲטוֹף לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּי לְאַבָּדָא נַפְשָׁן בְּדִיל לְקַבָּלָא מָמוֹן דִשְׁקַר׃ וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא דִי בְגַוַהּ רְמַן לְדִבְנֵי מְחִצָא וְשָׁעַע לֵיהּ טִין פַּטִּיר דְלָא תָבֵן מִתְנַבַּן שְׁקַר וּמַלְפִין לְהוֹן כַּדְבִין אָמְרִין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְמַלַּל׃ עַמָּא דְאַרְעָא עֲשַׁקוּ עוּשְׁקָא וּגְזָלוּ גְזֵלָה וּמִסְכֵּין וְחַשִׁיךְ אוֹנִיאוּ וּלְגִיוֹרָא אֲנַסוּ בְלָא כְדִינֵי׃ וְאִתְבַּע מִנְּהוֹן קֳדָמַי גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין דִיקוּם בְּתִרְעַת קֳדָמַי וְיִבְעֵי רַחֲמִין עַל עַמָּא דְאַרְעָא בְּדִיל דְלָא לְחַבָּלוּתַהּ וְלָא אַשְׁכָּחִית׃ וּשְׁפֵיכִית עֲלֵיהוֹן חֵימְתִי בְּאֶישַׁת פּוּרְעֲנוּתִי שֵׁיצִיתִינוּן פּוּרְעֲנוּת אוֹרְחָתְהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל תַּרְתֵּין מְדִינָן דְאִינוּן כְּתַרְתֵּין נְשִׁין דִי בְנַת אִמָּא חֲדָא הֲוָאָה׃ וְטָעֲאָה בְמִצְרַיִם בָּתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן טַעֲאָה תַמָּן פַּלְחָא לְטַעֲוָתָא וְתַמָּן קַלְקָלָא עוֹבָדֵיהֶן׃

רש״י

לא גשמה ביום זעם · לא נתן גשם הראוי לה לטהרה ביום זעם ופירוש הדבר כתרגו׳ לא אתעבידו בה ע עובדין טבין דיגנון עלה ביום לווט : קשר נביאיה · נקשרים יחד בעצה רעה : נפש אכלו · שהיו נוטלין שוחד ומחזיקים ידי מרעים להרוג ולשלול ולבות ונבאין להם ש שלום : חסן · ממון : חמסו תורתי · עליהם היה להוכיח ולהורות ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הרי זה חמס שחמסוה מן הצריכין ללמוד : ואחל · ונתחללתי : למען בצע בצע · לחטוף ממון : טחו להם תפל · דומין לטוחי בנין טיט שאינו מעובד כל צרכו שאי׳ בו תבן והוא נשפר מאיליו בבא עליו ג גשמים ולשון תפלכל דבר המחוסר תקון : שתים נשים · תרתין מדינן דאינון כתרין נשין : בנות אם אחת · שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתים בימי ר רחבעם : שמה מעכו · בני מצרים את שדיהם לשון ומעוך : ושם עשו · המצריים את דדי בתוליהן כלומ׳ למדום את דרכי תועבות׳ עמו אינו · ויפר״יכט בלע״ז : ושמותן

ואבקש מהם גדר גדר · ולמנחמים ולא מצאתי · אשר עוד בקשה נפשי · ויאמרו שרי פלשתים :

מבנין נפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן וחלת רעותי ביניהון : שריה · למען בצע בצע · כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לחזק הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו : ונביאיה · שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה : טחו להם תפל · כתרגומו ונביי שקרא די בגוה רמן לדבני מחיצה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ : עם הארץ · מי שחזק בחבירו עושקו וגוזלו כי אין משפט בעיר : ואבקש מהם · איש גודר גדר · אמרתי אולי יצא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברוהו הרעים והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה כי כבר שבו מדרכיהם הרעים כמו שעשה משה רבינו עליו השלום שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית · גודר גדר בשני טעמים במאריך הב״מל מפני המקף ומעמיד בד״לת להעמיד מפני תשרי שבד״לת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : ואשפך · מבואר הוא : ויהי דבר יי׳ · בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו · המשיל הכנסה המיוחדת לאם ובהתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרגם יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאימון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה : ותזנינה · כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עבודה זרה ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות בדרך התשמיש הכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה וכן תרגם יונתן וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן וכן כל הענין תרגם על זה הדרך : שמה מעכו שדיהן · מעכו משלא נזכר פועלו מהדגוש בשקל דוכו כלם קוצים ועניינו מענין ומעוך וכתות וחיתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן בדברי רבותינו ז״ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונה וכפל הענין במלות שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן בעודן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למצות שירמז מהאבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים וכטלו במצרים וזהו עשוי השדים : ושמותן

ושמותן, זה המשל הוא על שתי הבנו' שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה וזכר שמרון לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל שעת שבנה אותה עמרי וירושלם ראש ממלכת יהודה ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לו חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם : ואהליבה ירושלם, רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי ופירוש ותהיינה לי מתחילה היו לי לנשי' על דרך משל כלומר היו כשמעים אלי ועושים מצותי : ותלדנה בנים ובנות, כלומר הצליחו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרגם והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן : ותזן אהלה תחתי, אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלי' היתה עדין תחתי כי לפס הא' עשה ירבעם העגלים מתחלה ואח' כך בא אחאב ועשה הבעל ועבדו זהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים : ותעגב על מאהביה, ענין חשק כמו אלמו בך עוגבים ודומיהם שבפרשה זו וכתב אדוני אבי ז"ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטים ששמו המלה הזאת ב בענין חשק האל ית' : אל אשור קרובים, עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים או פירוש קרובים כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה לי והושיעני ואחז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אות' להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכתב : לבושי תכלת, השרים שבאו עם מלך אשור וראתה בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ו ולמדה ממעשיהם זהו שאמר ותתן תזנותיה עליהם ומבואר הוא : ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה, אף על פי שלמדה מעשה עבודה זרה מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגילולים ובכשפים כי הם למדום ראשונה זהו כי אותה שכבו בנעוריה : וישפכו, שלמדום לרוב כמו הדב' הנשפך בדברי המעוננים והמכשפים : לכן נתתיה, לפי שסלק' בטחונה ממני ועזב' עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותה בידם : המה גלו ערותה, הגלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך הגלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים : לקחו, הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותם והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו : ותהי שם לנשים, היתה שם רע לשאר נשים העוגבות כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותה והרגה והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והות שום למדינתא : ושפוטים עשו בה, משפטי נקמות עשו בה, שפוטים שם שפוט במשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב : ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה, שם עגבה בפלס על זה אהבה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה בחטאתיה לא נמנעה בעבור זה מלבטוח במלכי אומות העולם וללמוד ממעשיהם לא שהשחיתה עגבתה ממנה כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה : מזנוני אחותה, נכפל בו ע"ן הפעל כמו הבניני מן הנה כן זנוני מן זנה : אל בני אשור עגבה, כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז : קרובים, פירשנוהו : לבושי מכלול, בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרט למעלה תכלת ועוד דברים רבים אחרים כמו ארגמן ושני וכרמל : וארא, טעם וארא נמשך ובא עד ותקע נפשי מעליה : ותוסף אל תזנותיה, כמו על ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה : ותרא אנשי מחקה, כלומר ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדי' ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיהם ציירה לה אותם על הקיר לראותם תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם : אנשי, כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחר וכן מאנשי התרים חלוני שקופים והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בנבואת השנה הששית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירשתי שם : כשדיים, כתוב בשני יודי"ן כמו אלהי העבריים וקרי כשדים ביו"ד אחד על הרוב : חקקים בששר, דמותם חקוק על הקיר בצבעים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל הצבעים ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסמגיא ועוד מכרם שכר שם אחד מן הצבעים שקורין מיני בלע"ז : חגורי אזור במתניהם, חגורי בחולם והוא תאר ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות שבת מאמתי מתחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיטול ידיו ועוד אמרו הני חברהון בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא ליה המיינים לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם : סרוחי

קרובים ה' מל' בליש' וסימ' וידעו קרובים את גבורתי, מאהביה אל אשור קרובים, הכהנים אשר קרובי' ליי', ומלך ששך ישתה, ויכתב מרדכי את : ואותה ד' בקריא' ג' חס' וא' מל' וסימ' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש, ואתה החייתי, ואתה בחרב הרגו, ואותה לא יראה, בתרא מל' : ותסף ה' רפ'

ב' בכס' וּשְׁמוֹתָן אָהֳלָה הַגְּדוֹלָה וְאָהֳלִיבָה אֲחוֹתָהּ וַתִּהְיֶינָה לִי וַתֵּלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת וּשְׁמוֹתָן שֹׁמְרוֹן אָהֳלָה וִירוּשָׁלַ͏ִם אָהֳלִיבָה : ב' וַתִּזֶן אָהֳלָה תַּחְתָּי וַתַּעְגַּב עַל־מְאַהֲבֶיהָ אֶל־אַשּׁוּר קְרוֹבִים : ח' לְבֻשֵׁי תְכֵלֶת פַּחוֹת וּסְגָנִים בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים : ה' וַתִּתֵּן תַּזְנוּתֶיהָ עֲלֵיהֶם מִבְחַר בְּנֵי־אַשּׁוּר כֻּלָּם וּבְכֹל אֲשֶׁר־עָגְבָה בְּכָל־גִּלּוּלֵיהֶם נִטְמָאָה : ב' וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִמִּצְרַיִם לֹא עָזָבָה כִּי אוֹתָהּ שָׁכְבוּ בִנְעוּרֶיהָ וְהֵמָּה עִשּׂוּ דַּדֵּי בְתוּלֶיהָ וַיִּשְׁפְּכוּ תַזְנוּתָם עָלֶיהָ : לָכֵן נְתַתִּיהָ בְּיַד־מְאַהֲבֶיהָ בְּיַד בְּנֵי אַשּׁוּר אֲשֶׁר עָגְבָה עֲלֵיהֶם : הֵמָּה גִּלּוּ עֶרְוָתָהּ בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ לָקָחוּ וְאוֹתָהּ בַּחֶרֶב הָרָגוּ וַתְּהִי־שֵׁם לַנָּשִׁים וּשְׁפוּטִים עָשׂוּ בָהּ :

וַתֵּרֶא אֲחוֹתָהּ אָהֳלִיבָה וַתַּשְׁחֵת עַגְבָתָהּ מִמֶּנָּה וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִזְּנוּנֵי אֲחוֹתָהּ : אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר עָגָבָה פַּחוֹת וּסְגָנִים קְרֹבִים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם : ה' בכס' וָאֵרֶא כִּי נִטְמָאָה דֶּרֶךְ אֶחָד לִשְׁתֵּיהֶן : וַתּוֹסֶף אֶל־תַּזְנוּתֶיהָ וַתֵּרֶא אַנְשֵׁי מְחֻקֶּה עַל־הַקִּיר צַלְמֵי כַשְׂדִּיִּים חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר : חֲגוֹרֵי אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם

וּשְׁמָהָתְהֶן אָהֳלָה רַבְּתָא וְאָהֳלִיבָה אֲחָתַהּ וַהֲוָאָה מְשַׁמְשָׁא קֳדָמַי וְאַצְלַחָא בִּבְנִין וּבְנָן וּשְׁמָהָתְהֶן שָׁמְרוֹן אָהֳלָה וִירוּשְׁלֵם אָהֳלִיבָה : וְטָעַת אָהֳלָה מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בָּתַר רַחֲמָהָא בָּתַר בְּנֵי אָתוּר קְרִיבְהָא : לְבוּשֵׁי גְמִיר שִׁילְטוֹנִין וְטוּרְנִין עוּלֵימֵי חֶמְדְּתָא כּוּלְהוֹן פָּרְשִׁין רוֹכְבֵי סוּסָן : וְאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן עוּלֵימֵי בְּנֵי אָתוּר כּוּלְהוֹן וּבְכָל דְּאִיתְרְעִיאַת בְּכָל פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אִסְתָּאֲבַת : וְיַת פּוּלְחַן טַעֲוָת דַּהֲוָת עִימָהּ מִמִּצְרַיִם לָא שַׁבְקַת אֲרֵי יָתַהּ אַפְלְחוּ לְטַעֲוָתָהּ וְאִינוּן אַלְפוּהָא עוֹבָדִין בִּישִׁין וְשָׁפְכוּ טַעֲוָתְהוֹן עֲלַהּ : בְּכֵן מְסַרְתִּהָא בְּיַד רַחֲמָהָא בְּיַד בְּנֵי אָתוּר דְּאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן : אִינוּן גַּלִּיאוּ קְלָנַהּ בְּנַהָא וּבְנָתַהָא שְׁבוֹ וְעַמַּהּ בְּחַרְבָּא קְטִילוּ וַהֲוַת שׁוּם לִמְדִינָתָא וּפוּרְעָנוּת דִּינִין עֲבָדוּ בְגַוַּהּ :

וַחֲזַת אֲחָתַהּ אָהֳלִיבָה וְחַבִּילַת רַחְמְתַהּ מִינַהּ וְיַת טַעֲוָתַהָא מִטַּעֲוַת אֲחָתַהּ : בָּתַר בְּנֵי אָתוּר אִיתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי שִׁילְטוֹנִין וְטוּרְנִין קְרִיבִין לְבוּשֵׁי גְמַר וּפָרְשִׁין רָכְבֵי סוּסָן עוּלֵימֵי חֶמְדְּתָא כּוּלְהוֹן : וּגְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי אִסְתָּאֲבַת אוֹרְחָא חֲדָא שַׁוִּי לְתַרְתֵּיהֶן : וְאוֹסִיפַת עַל טַעֲוָתַהּ וַחֲזַת גֻּבְרִין מְצַיְּירִין עַל כָּתְלָא צַלְמֵי כַסְדָּאֵי מְצַיְּירִין בְּסַמְמָנַיָּא : אֲסִירִין זְרִיזִין בְּחַרְצֵיהוֹן מחתין

בקריא' וסימ' ותסף ללדת את אחיו את הבל, ותסף עוד ותלד בן, הלין ב' קדמא' חס', ותוסף המלחמה, ותוסף אל תזנותיה, ותוסף אסתר ותדבר לפני, ג' בתראי מל' :

רש"י

ושמותן, בכינוי אהלה ואהליבה : ושמותן, הראשוני' שמרון היא שאני מכנה אהלה שנעשית אהל מתחילה לעגלי ירבעם ובית הבעל לאחאב ואף על פי ששמרון לא נבנתה עד בימי עמרי קורא את מלכי ישראל על שמה שמשנבנית נעשית ראש : אהליבה, על שם שאהלי היה בה ומקדשי : ותעגב, ותתאוה איסוויי"ר בלע"ז לעז א אחר ריסטי"ריר : אל אשור קרובים, שהיו שכנים לה ושלחו להם להיות להם לעזר זה היה מנחם בן גדי ש שנתן מס לפול מלך אשור להיות ידו אתו להחזיק הממלכ' בידו והנביא מדמה הדבר לאשה מנאפ' שאם היו עובדים להקב"ה לא נ נצרכו למלכי אשור : ותתן תזנותיה עליהם, לב ניאוף ורוח זנונים נתנה עליהם שהיתה מתאוה להם : ובכל אשר עגבה וגו', בכל האומות אשר נשתתפ' עמהם למדה דרכיהם ונטמאה בגלוליהם : ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה, גם על מלכי מצרים סמכו ש שמלכו בהושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים : כי אותה שכבו וגו', ומאז וישפכו תזנותם עליהם תאות זנוניהם נכנס בה מימי נעוריה : לכן נתתיה וגו', שבא סנחריב והגלה אותם, ותהי שם לנשים, לוקח מהן קללה לכל הנואפות להוסר ממנה ראו ראו מה עלתה לפלונית על זימתה : ושפוטים, כמו שופטים יוטי"שא"ם בלע"ז : ותרא אחותה אהליבה, את כל הרעה אשר באה לאחותה על זנוניה ולא יראה : ותשחת עגבתה, תאותה זוי"טיר בלע"ז : אל בני אשור עגבה, זה אחז ששלח אל מלך אשור לעזרה : ותוסף אל תזנותיה, להתאוות לצלמים שלא ראת' אותם אלא דמותם : מחוקה על הקיר, בששר כזאת לא עשתה אחותה : צלמי כשדים, דמות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהן : בששר, מיני ציור : חגורי אזור, כן דרך לבושי כשדים : סרוחי

סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלישים כלם דמות בני־בבל כשדים ארץ מולדתם: טו ותעגב עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה: ויבאו אליה בני־בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם ותטמא־בם ותקע נפשה מהם: ותגל תזנותיה ותגל את־ערותה ותקע נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי מעל אחותה: ותרבה את־תזנותיה לזכר את־ימי נעוריה אשר זנתה בארץ מצרים: ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר־חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם: כ ותפקדי את זמת נעוריך בעשות ממצרים דדיך למען שדי נעוריך: לכן אהליבה כה־אמר אדני יהוה הנני מעיר את־מאהביך עליך את אשר־נקעה נפשך מהם והבאתים עליך מסביב: בני בבל וכל־כשדים פקוד ושוע וקוע כל־בני אשור אותם בחורי חמד פחות וסגנים כלם שלשים וקרואים רכבי סוסים כלם: ובאו עליך הצן רכב וגלגל ובקהל עמים

מחתין קולסין ברישהון חיזו גיברין כולהון דמות בני בבל מדינת כסדאי ארעא ילדותהון: ואתרעיאת למטעי בתריהון בתר חיזו עינהא ושלחת אזגדין לותהון למדינת ארע כסדאי: ואתו לותה בני בבל למעבד רחמו וסאיבו יתה בטעותהון ואיסתאבת בהון עד דקצת נפשה בהון: ואתגליאת בהתתה ואתחזי קלנה ורחיק מימרי יתה כמא דרחיק מימרי ית אחתה: ואסגיאת ית טעותה לאדכרא ית יומין דמלקדמין דטעת בהון כד הות בארעא דמצרים: ואתרעיאת למהוי שמוטא להון דבסר חמרין בסריהון וצחנת סוסון צחנתהון: ואדכרת ית חובי עצת חיטאך דמלקדמין במיעבריך ממצרי רחימו בדיל חטאי ינקותיך: בכן אהליבה כדנן אמר יי אלהים הא אנא מיתי ביגלאית רחימך עלך ית דקצת נפשיך בהון ואיתינון עלך מסחור סחור: בני בבל וכל כסדאי פקודאי ושועאי וקועאי כל בני אתור עמהון עולימי חמרתא שלטונין וטורנין כולהון גיברין מזמני רוכבי סוסון כולהון: וייתון עלך במאני זינא ברתיכין וגלגלין ומשרית עממין דמזינין בעיגלין

למראה ד' בקריא' ב' צרי וב' סגול וסימ' ויצמח יי' אלהים מן האדמה / ויבאו אל גלילות הירדן / אילין ב' קדמאי סגול / והריחו ביראת יי' / ותעגבה עליהם למראה עיניה / צרי: חמורים ו' מל' וסימ' נמסר בכפר שופטים סימן י"ט: פקוד ה' מל' בליש' בקריא' וסימ' ועל יושבי פקוד / בני בבל וכל כשדים / לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה / יזכור עונם יפקוד חטאתם / על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד:

סרוחי טבולים / יתירי כובעים גדולים ומנחם פירש כמו ויטבלו הכתנת בדם ופתרון סרוחי טבולי' כן הוא סרח העודף מן המכנפת צבועה טבולים אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן תרגם יונתן מחתין קולסין: שלישים / גבורים: למראה עיניה / בשביל מראית דמות צורתן: ויבאו אליה בני בבל למשכב דודים / כרתו יחד ברית ואומר אני שזה נאמר על חזקיהו ששמח על מלאכי מרודך בלאדן והאכילן על שלחנו והראה את כל בית נכותה ודוגמ' שאמר הנביא אנשי מחוקה על הקיר לפי שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדים רגילים אצלם כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באו אלי ובשביל ראות פניה' פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הב"ה על הדבר כמה שנאמ' הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגו' ובדברי הימים ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגו': ותקע נפשה מהם / שמרד בהם יהויקים וצדקיהו ותקע א' אשלוקי"ר בלע"ז כמו ותקע כף ירך יעקב הוקעה לשון חבור ותקיעת עץ בארץ הוא וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו לשון קעייה כאשר תאמר ותשרש שרשיה לשון קליטה וכל תבואתי תשרש לשון עקור וכן בסעיפיה פוריה לשון ענפים ומסעף פורה לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו: לזכור את ימי נעוריה / עלת על לבה תאות בני מצרים שסלח צדקיהו אליהם שנאמר וימרד בו לשלוח מלאכיו מצרים: ותעגבה על פלגשיה' / על פלגשותם להיות להם לפלגש: אשר בשר חמורי' / אבר תשמיש: וזרמ' סוסים / לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה זרמת קלוח הזרע כמו זרם מים עבר: ותפקדי / ותזכרי: בעשות / לשון כבישה: את מאהביך / את כשדים אשר ערכו על חזקיהו: את אשר נקעה נפשך מהם / אשר חזר צדקיהו ושנאם ומרד בהם: פקוד ושוע וקוע / תרגם יונתן שם מדינות ומקרא מסייעו בספר ירמיה על הארץ מרתי' עלה עליה ועל יושבי פקוד והפותרים אומרים לשון פקידים ושרים ושלטונים: וקרואי' / שמו"ץ בלע"ז: הצן / פירש דונש אחד מכלי המלחמה הוא ואני אומר לשון הקפת מחנות כמו ולצנינים בצדיכם ולמטריין מקפנכון הצן מנחם פירש כמו צנה וסוחר אמתו ואין דונש מודה לו והתרגו' שתרג' וייתון עלך במאני זיינא מסייע לדונש הוצן כמו בהוצן ויש משמע הוכן כמו חוצן מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הוצן וענינו חיל כמו וזרועות הנגב שפירושו וחיילות הנגב:

ונתתי

סרוחי טבולים בראשיהם / טבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתנת בדם ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה והדומים להם אמר כי בני בבל מצויינים בראשיהם צניפים צבועים ואותם הצניפים הם עודפים ותלויים להם מאחריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל. וסרוחי רוצה לומר עודפי' ויתרים כמו וסרח העודף וחצי היריעה העודפת תסרח ומלת ברוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כאלה נופלת עליה שהיא נקראת נופלת מצד עליה שהם נופלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם: מראה שלישים כלם / כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתנאות בלבושיהם ובדרכיה': דמות בני בבל / כן הוא דמות בני בבל שהם כשדי': ארץ מולדתם / והמנהג הזה שהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שאומרי' ישר' ונאה בעיניהם מנהגם מנהג עצמם: ותעגב / כתיב ותעגבה קרי בתוספת ה"א כיון שראתה אותם עגבה עליהם זהו שאמ' למראה עיניה: ותשלח מלאכים / אליהם כשדימה / שלח אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו: ויבאו אליה / למשכב דודים להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד: ויטמאו אותה / למדוש דרכי ע"ז שלהם: ותקע נפשה מהם / כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו קעע וענ' זה המרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו: ותגל תזנותיה / כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים: ותגל את ערותה / זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים: ותקע נפשי מעליה / כלומר סלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון: ותרבה / לזכר את ימי נעוריה / כל כך הרבתה תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את הרעו' שעשתה בימי נעוריה במצרים: ותעגבה על פלגשיהם / פירשו המפרשים פלגשים עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש כמו זר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשי' על הנשים והדומי' לו אמר כל כך חשקה בהם עד שדמתה להם כמו פלגשיהם לא נשותיהם ולענין זה נוטה דעת המתרגם שתרגם ואתרעיאת למהוי שמוטא להון בט"ית בקצת נוסחאות פי' שמוטה להם ובקצת נוסחאות שמטא כמו שפחה: אשר בשר חמורים בשרם / טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו דם יהיה זובה בבשרה או טעמו על המצריים ועל הכשדים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח ודמה ערותם לחמורי' שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופי' בזמה יותר משאר הבהמו' וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריים מכוערי' במעשיה' ואף על פי כן חשק' בהם ולמדה את מעשיהם המכוערים והפחותים שבמעשיהם זהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרים בתחילת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחילת זנותם והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זכרת הזנות שזנית במצרים ואהבת אותה גם כן בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים: בעשות ממצרים / זה לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה: לכן הנני / מעיר את מאהביך עליך / שהיו מאהביך מתחילה: את אשר נקעה נפשך מהם / שמרדת בהם ונקעה שרשו קעע והוא בפלס ורחבה ונסבה או שרשו נקע: בני בבל וכל כשדים / משאר מדינות בבל: פקוד ושוע וקוע / שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה נבוזר אדן נבושזבן שר אצר רבמג ושאר הנזכרים שם פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול אף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי: כל בני אשור אותם / פי' באו אותם כמו אתם וכן ואדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם אולי יי' אותי והדומים להם: וקרואים / כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמנין: ובאו עליך הצן / שם לאחד ממיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרגם יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בחי"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע והחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילותיו:

צנה

צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב׳ כתרגומו מזוינין בעיגלין וקולסין ימנון עלך וקובע בק״וף והלרע ועניינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש: ונתתי לפניהם משפט: אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה ידי עמהם להחריבך: ושפטוך במשפטיהם׳ את אהבת מנהגם ומשפטיהם לפיכך אתן אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחט בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחט ואת עיני צדקיהו עור: ונתתי קנאתי בך׳ על ידיהם אתן קנאתי וחמתי בך: ועשו אותך בחימה׳ יעשו עמך נקמה בחימה: אפך ואזניך יסירו׳ זה המשפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם המחירים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בחימ׳ יסירו ממנו המחירי׳ והאזני׳ והעינים וזה משל למלכו׳ ולכהונ׳ בהוסר ממנה׳ אפך הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבוה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים בבואו אל הקד׳ בפעמוני הזהב ותרג׳ יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון: ואחריתך בחרב תפול׳ תרגם יונתן ועמיך בחרבא יתקטלון נראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהו׳ כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא כנגד הראש כמו שאמר טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם: המה בניך ובנותיך יקחו׳ יקחו אותם לעבדים וישבו אותם על דרך שנאמר נתן בניו פליטים ובנותיו בשבית ופי׳ פליטי׳ מחרב כי ברוב לא יהרוג האויב הקטני׳ והקטנות לא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדי׳ ולשפחות: ואחריתך תאכל באש׳ אמר אחריתך על הבתים הנשארים אחרי האדם במותו וכן כתוב ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש ותרגם יונתן ואחריתך ושפר ארעיך: והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך׳ אפשר שזה נאמ׳ על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או נאמר על כל שלל העיר בין בבי׳ המקדש בין בשאר הבתים: והשבתי זמתך ממך׳ כי מיום שגלו לא עבדו ע״ז: כיכה אמר יי׳ הנני נותנך׳ הנ״ון בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסה מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה הענין הזה עוד לחזק: ועשו׳ ערום ועריה׳ בערום ובעריה בפרש׳ הודע את ירוש׳ כתבנו פירושו: זנוניך׳ ואת׳ זנון מן זנה בהכפל ע״ן הפעל כמו הגיני מן הגה: עשה אלה לך׳ מקור כלומר אלה מעשה לך בזנותך עונותך הו׳ בזנותיך׳ עשה בחולם ומקור בסקל בבנותיך: בדרך׳ מבואר הוא: כה אמר׳ תהיה׳ פי׳ הכוס תהיה לצחוק וללעג פי׳ שהגוים יצחקו וילעגו על רוב הפורענות הבא עליך: מרבה להכיל׳ אמר לכוס שהיא רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב:

תפול ח׳ מל׳ בקריא׳ וסי׳ ואחריתך בחרב תפול׳ ונטשתיך המדברה על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך׳ על פני השדה תפול׳ וכל חומה לארץ תפול׳ כתפי משכמה תפול׳ כשתפול עליהם פתאום׳ כי נפול תפול לפניו׳ וכל קהלת ומשלי דכוו׳ מל׳ במ״ג חס׳ וסימ׳ וברשעתו יפל רשע׳ באין תחבולות יפל עם׳

צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב וְנָתַתִּי לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט וּשְׁפָטוּךְ בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם: וְנָתַתִּי קִנְאָתִי בָּךְ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה אַפֵּךְ וְאָזְנַיִךְ יָסִירוּ וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל הֵמָּה בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ: וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת־בְּגָדָיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ: וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ וְאֶת־זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם וּמִצְרַיִם לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד:

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי נֹתְנָךְ בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת בְּיַד אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם: וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה וְלָקְחוּ כָּל־יְגִיעֵךְ וַעֲזָבוּךְ עֵרֹם וְעֶרְיָה וְנִגְלָה עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתָיִךְ: עָשֹׂה אֵלֶּה לָךְ בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם עַל אֲשֶׁר־נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם: בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ וְנָתַתִּי כוֹסָהּ בְּיָדֵךְ: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ תִּשְׁתִּי הָעֲמֻקָּה וְהָרְחָבָה תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג מִרְבָּה לְהָכִיל: שִׁכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי כּוֹס שַׁמָּה וּשְׁמָמָה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן: וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית וְאֶת־חֲרָשֶׂיהָ תְּגָרֵמִי וְשָׁדַיִךְ תְּנַתֵּקִי כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַוֵּךְ וְגַם־אַתְּ שְׂאִי זִמָּתֵךְ וְאֶת־תַּזְנוּתָיִךְ:

בְּעִיגְלִין וְקוּלְסִין יְמַנּוּן עֲלָךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאֶתֵּן קֳדָמֵיהוֹן פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְיִתְפָּרְעוּן מִינִיךְ בְּנִימוּסֵיהוֹן: וְאֶתֵּן פּוּרְעֲנוּתִי בִּיךְ וְיִתְפָּרְעוּן מִינִיךְ בִּרְגַז רַבְרְבָךְ וְיַקִּירָךְ יִגְלוּן וְעַמִּיךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן אִינוּן בְּנָךְ וּבְנָתָךְ יִשְׁבּוּן וּשְׁפַר אַרְעִיךְ יִתּוֹקְדוּן בְּנוּרָא: וְיִשַׁלְחוּנִיךְ לְבוּשֵׁי יְקָרִיךְ וְיִסְבוּן מָאנֵי דְתוּשְׁבַּחְתִּיךְ: וְאֲבַטֵּל חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָךְ מִינִיךְ וְיַת פּוּלְחַן טַעֲוָתִיךְ דַּהֲוֵית עִימִּיךְ כַּד הֲוֵית בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְלָא תְזָקְפִין עֵינָךְ לְהוֹן וְטַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִידְכְּרִין עוֹד:

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְסַר לִיךְ בְּיַד דְּסָנֵית בְּיַד דְּקָצַת נַפְשָׁךְ בְּהוֹן: וְיִתְפָּרְעוּן מִינִיךְ בִּדְבָבוּ וְיִשְׁבּוּן יַת כָּל לֵיאוּתִיךְ וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא וְתִתְגְּלֵי כְּהַתְרַת טַעֲוָתִיךְ וְחוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָךְ וְזְנוּנִיךְ: חוֹבָךְ גְּרַמוּ אִלֵּין לִיךְ בְּמִטְעֵית בָּתַר עַמְמַיָּא וְאִסְתָּאַבָא בְּפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן: בְּאוֹרַח אֲחָתִיךְ הֲלִיכְתְּ וְאֶתֵּן כַּס פּוּרְעֲנוּתָהּ בִּידִיךְ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ תִּשְׁתַּן תַּקִּיפָא וְחַסִּינָתָא תְּהֵין לְחוּךְ וּלְלַעִיב מִסְגֵי עָקָא דְּתֵיתֵי עֲלָךְ: הָא כְרַוְיָא וְרַוָּן תִּתְמְלַן כַּס צָרוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ כַּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ שֹׁמְרוֹן: וְתִשְׁתִּין יָתַהּ וְתִגְמְרִין וְיַת פּוּרְעֲנוּתָהָא תְּקַבְּלִין וּבְסָרִיךְ תְּתַלְּשִׁין אֲרֵי אֲנָא גְזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּשְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאַרְחֵיקְתְּ דַּחֲלְתִי מִקֳּבֵל עֵינָךְ וְאַף אַתְּ קַבִּילִי חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָךְ וְטַעֲוָתִי:

ואמר

רשי

ונתתי לפניהם משפט׳ מה שעלי לשפוט עשה אותם שלוחי לעשות המשפט: במשפטיהם׳ משפט שלא כתבתי בתורתי׳ הו׳ ממשפטי נימוסים׳ ואיזה זה זה שמוי ע[יני]הם שעורו את עיני [צד]קיהו: אפך ואזניך [אלו] הם תפאר׳ הפרצוף [ו]הם המשיל הכהונה [ו]המלכות: ואחריתך׳ [ש]אר העם: ואחריתך [ת]אכל באש׳ ושפר [אר]עיך שהן אחריות [ש]נען עליהם לפרנסה [ו]את בגדיך׳ בגדי [כה]ונה: אשר נקעה׳ [שנ]עריס שמרדת בהם: [עש]ה אלה׳ לשון פעול [...]שנט בלע״ז: מרבה [לה]כיל׳ יתיר׳ מלהכיל [...]ו ר׳ לכבול: ומשמה [...]תמהון: ומצית׳ [לש]ון מוצץ עד התמצית [...]ו״רא״ם בלע״ז: [ו]את חרשיה׳ דימה [...]ן המשקה פורענות [לישר]אל לכלי חרס [...]שנשבר אין לו ת[קנה] כך משתבא ת[פור]ענותם ויִשבר הכוס [לא] ישוב להשקות עוד [...]שהו׳ מדב׳ בהשקאת [...]ומו קורא אותו זהב [כ]אמר כוס זהב בבל [ביד] יי׳ משכרת כל ה[א]רץ: ואת חרשיה [תג]רמי׳ כמו׳ ועצמותיה׳ [לא גר]ם לא גרמו לבקר [רונ]ג״יר בלע״ז גורר [...]קיו את שביבות ה[חר]ם או החרס לרדות [מע]ליו בשר הדבוק בו [...] ומנחם חברו לשון [שב]ירה וגם כן פתר [וע]צמותיהם יגרם וכן [לא] גרמו לבקר: התשפט

מלאך רשע יפל ברע: והשבתי י״ג וסימ׳ נמס׳ בריש סיפרא סוף סימן ז׳: עשו ד׳ כת״ב וי״ו וסימ׳ נמס׳ בירמיה סימן כ״ב: וללעג ל׳ מה אדני יי׳ בוס אחותך׳ וללאה ל׳ השדת אל צאנו׳ וללבן ל׳ שתי בנות׳ וללחם ל׳ המערכת ולעלת׳ וללוי ל׳ אמר תומך ואוריך׳ וללמד ל׳ כי עזרא הכין לבבו: להן י״ד וסימ׳ הנה נא לי שתי בנות׳ וישב יצחק ויחפר ב׳ בו׳ ויאמר להן ראה אני את פני אביכן׳ ויקרא מלך מצרים למילדות׳ כן בנות צלפחד תבייבא דפסוק׳ המה עולים במעלה העיר׳ והוא הפיל להן גרל׳ ויאמר אלי בן אדם התשפוט׳ והקמתי עליהם רעה אחד׳ כי משלשות הנה׳ ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים דד״ת׳ אך לא בעי ישלח יד׳ יתן יי׳ לכם ומצאן מנוחה:

שכרון ויגון תמלאי׳ אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות: ושתית אותה ומצית׳ תשתי אותה הכוס כלה עד התמצית שתמציאי: ואת חרשיה תגרמי׳ ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציאי אותה תשברי הכוס בשיניך למצות חרשיה והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס ואמר חרשיה לשון רבים כי בהשברה יהיו חלקיה רבים: תגרמי׳ מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים רוצה לומר ולעום אותם כמו תשרם שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמו שכתוב תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן התרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרסים בלעיסה תגרמי: ושדיך תנתקי׳ תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ותרגם יונתן ובסריך תתלשין והמשל הזה הוא שיערבו עליהם צרות עד כלותם כליון חרוץ משל ושדיך תנתקי הוא על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו ששכחו התורה ובטלו אותה כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא נכתבו ואף הלשון שכחו: לכן כה אמר יי׳ אחרי גוך׳ כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא ירצנו ולא יזכרנו: וגם את שאי זמתך׳ עונש זמתך שאי וסבלי: ויאמר

ערוך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ קשת וכידון יחזיקו וחברו תרויהון דירמיה · כי ערוך מאתמול תפתה · ושלחן ערוך לפניהם · ושלחן ערוך לפניה וקטרתי ׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִשְׁפּוֹט אֶת־אָהֳלָה וְאֶת־אָהֳלִיבָה וְהַגֵּד לָהֶן אֶת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן׃ כִּי נִאֵפוּ וְדָם בִּידֵיהֶן וְאֶת־גִּלּוּלֵיהֶן נִאֵפוּ וְגַם אֶת־בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ־לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶן לְאָכְלָה׃ עוֹד זֹאת עָשׂוּ לִי טִמְּאוּ אֶת־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ׃ וּבְשַׁחֲטָם אֶת־בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא לְחַלְּלוֹ וְהִנֵּה־כֹה עָשׂוּ בְּתוֹךְ בֵּיתִי׃ וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה לַאֲנָשִׁים בָּאִים מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר מַלְאָךְ שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם וְהִנֵּה־בָאוּ לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ עֵינַיִךְ וְעָדִית עֶדִי׃ וְיָשַׁבְתְּ עַל־מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לְפָנֶיהָ וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ עָלֶיהָ׃ וְקוֹל הָמוֹן שָׁלֵו בָהּ וְאֶל־אֲנָשִׁים מֵרֹב אָדָם מוּבָאִים סָבָאִים מִמִּדְבָּר וַיִּתְּנוּ צְמִידִים אֶל־יְדֵיהֶן וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת עַל־רָאשֵׁיהֶן׃ וָאֹמַר לַבָּלָה נִאוּפִים עַתָּה יִזְנֶה תַזְנוּתֶהָ וָהִיא׃ וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ כְּבוֹא אֶל־אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל־אָהֳלָה וְאֶל־אָהֳלִיבָה אִשֹּׁת הַזִּמָּה׃

ואמר יי לי בר אדם התוכח ית אהלה וית אהליבה וחוי להן ית תועבתהן ׃ ארי זניאן בהן ודם זכי אשדו בידיהן ובתר פולחן טעותהן טעו ואף ית בניהן דעתידין למיפק מנהן תולדת קודשא קדמי אעבירו להן לפולחן ׃ עוד ארגזו קדמי סאיבו ית בית מקדשי ביומא ההוא וית יומי שבייא דילי אחילו ׃ ובנכסותהון ית בניהון לפולחן טעותהון ועלו לבית מקדשי ביומא ההוא לאחלותיה והא כדין עבדו בגו בית מקדשי ׃ ואף ארי שלחת לגבריא דאתן מרחיק דאיזגד שליח לותהון והא אתו לאתר דזמינת אתקינת שוקין ומנית פלטורין ׃ ורמית דרגשין מככין דיקר ופתורין מלן כל טוב סדרת קדמיהון וקטורת בוסמי ומשחי שוית עליהון ׃ וקל איתרגושתהון דישלן שליא בהון ולתקוף גיברין מסגי אנשא אתן מסחור סחור ממדברא ויהבו שירין על ידיהון וכתר דתושבחא על רישיהון ׃ ואמרית לכנישתא דישראל דבליאת עמה בחובין כען תשבוק מטעותה ותתוב לפולחני ולא תברת ׃ ועלו לותה כמא דעלין לות איתתא פונדקיתא כן עלו לאהלה ולאהליבה מדינתא דעיצתהון חיטאין ׃ וגברין

רשי

התשפט · לשון ויכוח כמו זמתך קבלי חובי עגת חטאיך ׃ ודם בידיהם · בכאופיהם שפכו דם ׃ ואת גלוליהם נאפו · נאוף שלהם עם גדוליהם היה ׃ וגם את בניהם וגו׳ · וזהו שפיכות הדם שבידיהם · טמאו את מקדשי ביום ההוא · ביום שבוחטות את בניהן לע״ז באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני ׃ ואת שבתותי חללו · שהיו שוחטין את בניהם בשב׳ ׃ ואף כי תשלחנ׳ · וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה להביא אליהן משרי האומות אוהביהן ורואי׳ החלול שמחללנ׳ מקדשי ׃ שלוח אליהם · מאת אהלה ואהליבה לבא אליהם ׃ והנה באו לאשר רחצ׳ כחלת וגו׳ · לאשר תרגם יונתן לאתר דזמינת בל׳ ע׳ מקו׳ אשר ייעדת להם לאמר במקום פ׳ פלוני נבא לקראתכם מקושטות במרחץ וכחול כחלת ׃ כחלת · מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהם א׳ אקלי״רא בלע״ז ׃ מטה כבודה · מוכללת במצעות נאות פרי״דא בלע״ז ׃ וקול המון · של אומו׳ רבות היו בה ולא המון של מלחמה אלא קול המון שליו ׃ ואל אנשי׳ · בשביל אנשים ושל אנשים היה אותו המון ולא של בהמה ׃ מרוב אדם · שהיו בתוכה המובאי׳ לבא מן המדבר ׃ סבאים · שהיו דרין סביב לה משכיניה עמון ומואב וכן תרגום סבאים מ׳ מסחור סחור ׃ ויתנו · אהלה ואהליבה ׃ צמידים על ידיהם · להתקשט לבא כלומ׳ עמון ומואב מתו׳ שהם רבים היא מתקשטת ומתפארת להם ומתוך שהם שכימיה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם כדי שיהיו נאות בעיני הנואפים ויי״ו שלא יתנו יתירה כמו אותה של עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה וכמו אותה של ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב ׃ ואומר לבלה נאופים עתה יזנה וגו׳ · אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופיה מעתה שהזקינה וזנו תזנותיה ממנה ותבא תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עורגת בזנותיה כאשר בתחלה ׃ יזנו · יבאו כל זונה תרגו׳ נפקת ברא כך שמעתי וכן ת״י · לבלה נאופים כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה כמו בבית אביה ירחצו מים כמו ירחצו במים ויבלה חנם ואם בית אישה נדרה וכן פי׳ דונש ומנחם חברו עם תבל עשו ולא יתכנו דבריו ׃ ויבוא אליה · כל אחד מאוהביה לבו ׃ אשת הזמה · נשי הזמה ׃ ואנשים

רדק

ויאמר · התשפט את אהלה ואת אהליבה · אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תועבותיהן ׃ כי נאפו · זה הנבוא משל לא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם ׃ ודם בידיהן · כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו וכן נקראת ירושלם עיר הדמי׳ כמו שכתוב למעלה ׃ ואת גלוליהן נאפו · זהו דרך משל לעבודת הגלולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישר׳ זנו תחת הא׳ יתבר׳ שהיה אישה לקח אלהים אחרים לעובדם ׃ וגם את בניהן אשר ילדו לי · כלומר לעבודתי כי בשמונה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום ב בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלוליהם באש זהו לאכילת האש ׃ עוד · ביום ההוא · זהו ענין כפל עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאלו אני רוצה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי ׃ ובשחטם · מקור מן הקל ויש אומרים מן הדגוש וכפל הענין בזה הפסוק במלות שונות ׃ והנה כה עשו בתוך ביתי · והנה עשו זה החלול בתוך ביתי או פי׳ גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ו ומקטרים להם כמו שכתבנו ב בפרשת בשנה השמינית ׃ ואף כי תשלחנה · כל שכן שעשו יותר תועבה שיש עלי לתתם ביד א׳ אויביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק ע״י שליחותה וכן פירוש אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה אליהם שיבואו אליה להנהיגם בדרכיה ובמעשיה׳ ׃ לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי · אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבורם נתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי ש שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויחשקו בה והמשל כי שלחה אליה׳ אנשי׳ מדברו׳ כבדו׳ ומנחו׳ להביא אהבתם עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם ות״י לאתר דזמינת אתקינת שוקין ומנית פלטורין ׃ וישבת על מטה כבוד׳ · בוי״ו עם הדגש וכן כבוד׳ בת מלך פנימה ואת השבוד׳ לפניה׳ והדומי׳ להם ׃ ושולחן ערוך לפניה ׃ לפני המטה כי כן היה מנהג׳ להסב על המטות בעת האכילה כמו שמצאנו בדברי רז״ל ופי׳ ערוך ערוך בכל מיני מאכלים טובים ׃ וקטרתי ושמני שמת עליה · בקמץ חטף הטי״ת לקריאת בן אשר ולקריא׳ בן נפתלי וקטרתי בפתח הטי״ת ׃ עליה · על המטה כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז״ל שהיו מסימים בשמים על הגחלים להעלות עשנם אל האף לריח טוב וכן היו משוחים בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמ׳ וקטרתי ושמני ביו״ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתים לה והיא עבדה בהם לעבודה זרה כמו שאמ׳ בפרשת הודע את ירושלם · ודרגשין ידוע בדברי רבותינו ז״ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד המזל · מככין פי׳ מצעות תרגום רפדתי ערשי מרבדים · מכבר מסכב וכפות תרגומו מככין ׃ וקול המון שלו בה · ב״ית בה רפה ואף על פי שוי״ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו יי׳ בם אמר קול המון נשמע בה באהליבה וההמון ההוא שלו כלומר לשלום באו כמו אליה לא למלחמה כי היא שלחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי ישרו מעשיהם בעיניה ׃ ואל אנשים מרוב אדם · ואל כמו ועם וכן ותשה אל אחותה קברו אותי אל אבותי והדומים להם אמר אלה ששלחה אליהם באו עם אנשים אחרים ׃ מרוב אדם · מרוב אדם שרצו להביא עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים סבאים ממדבר זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים ׃ סבאים · גוי סבא והם מבני כוש וכמוהו וסבאים אנשי מדה אלא שבא הסמ״ך בשוא וזה בקמץ ׃ ויתנו צמידים אל ידיהן ׃ כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה וכשמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר נבואת הנביא ׃ ואומר לבלה נאופים · רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה נאוף · בלה זקנה כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר מדקנה בעו״ז כמה שנים ועדיין לא נתנה אל לבה ולא שבה אלי ׃ עתה יזנה תזנותיה והיא · עתה יאבדו ע״ז תזנותיה והיא עמהם כי בגלותה יאבד הכל האלילי׳ והעובדים אותם ואמר יזנו כלומר יבאו מרשותם ומארצם כי הזונה יוצאה מרשות הבעל וכן ותזנה עליו פלגשו · יזנה כתיב בה״א כמו ידיבו לא שבכה וקרי בוי״ו יזנו ׃ ויבא · לשון יחיד כלומר כל גוי וגוי והוא אחד משמשה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והוין לשון יחיד ׃ אשת הזימה · זה לבדו בא מן אשה אשות כי יאמר נשים נשי לנגאי בא כן ׃ ואנשים

וְאֲנָשִׁים צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם כִּי נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בִּידֵיהֶן׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל וְנָתֹן אֶתְהֶן לְזַעֲוָה וְלָבַז׃ וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן קָהָל וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ יִשְׂרֹפוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן הָאָרֶץ וְנִוַּסְּרוּ כָּל הַנָּשִׁים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה כְּזִמַּתְכֶנָה׃ וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן וַחֲטָאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשֶּׂאינָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ בֶּן אָדָם כְּתוֹב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל יְרוּשָׁלִַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וּמְשֹׁל אֶל בֵּית הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת וְגַם יְצֹק בּוֹ מָיִם׃ אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ כָּל נֵתַח טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא׃ מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ רַתַּח רְתָחֶיהָ גַּם בָּשְׁלוּ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ׃

וְגַבְרִין זַכָּאִין בְּקִבְלֵיהוֹן יִתְפָּרְעוּן מִנְּהֶן פּוּרְעָנוּת גַּיְפִין וּפוּרְעָנוּת אַשְׁדָּת דַּם אֲרֵי זַנָּאִין בְּהֶן וְדַם זַכֵּי אַשְׁדוּ בִּידֵיהוֹן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַתְנַבֵּי דִּיסְקוּן עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָן וְאֶמְסַר יַתְהוֹן לְתַבִּיר וּלְבִזָּא׃ וְיִרְגְּמוּן יַתְהֶן בְּאַבְנֵי קֶלַע מַשְׁרְיָן וְיִבְזְעוּן יַתְהֶן בְּסַיְפֵיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתְהוֹן יִקְטְלוּן וּבָתֵּיהוֹן יוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ וְאֵיבַטֵּיל חוֹבֵי עֲצַת חִיטְאִין מִן אַרְעָא וְיִתְרְדוּן כָּל מְדִינָתָא וְלָא יַעַבְדָן בַּעֲצַת חַטָּאֵיכוֹן׃ וְיִתְיַהֲבוּן חוֹבֵי עֲצַת חַטָּאֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְחַטָּאֵי פוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן תְּקַבְּלָן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּשַׁתָּא תְּשִׁיעֵתָא בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲסָרָא לְיַרְחָא לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם כְּתַב לָךְ יַת שׁוּם יוֹמָא יַת כְּרַן יוֹמָא הָדֵין סְמַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל עַל יְרוּשְׁלֵם בְּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וְאִתְנַבֵּי לְעַמָּא סַרְבָנָא נְבוּאָה וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִתְנַבֵּי דִּיסְקוּן מַשִּׁירְיָן עַל קַרְתָּא הָדָא וְאַף יִתְיְהִיב לַהּ אַרְכָא לְקַבָּלָא מְצִירָא׃ כְּנוֹשׁ רַבְרְבָהָא לְגַוַּהּ כָּל גְּבַר גִּיבַּר אִימְתָן וּגְבַר עָבִיד קְרָב מַשִּׁרְיֵי עַמְמִין מַלְיָיתָהּ׃ מַלְכֵי עַמְמִין קָרִיב וְאַף מַקִּים סוּמְכְוָתְהָא עִמְּהוֹן אֲבַע זִמְנַהּ אַף יִתְרְמוּן קְטִילָהָא בְּגַוַּהּ׃

ואנשים י׳ וסימ׳ בספר שפטים סימ׳ ט׳ : ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל״ז : ולא תעשינה ב׳ וסי׳ ולא תעשינה כזמתכנה׳ מפר מחשבות ערומים : כתוב ד׳ מל׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ וכתוב בספר וחתום והעד עדים ׳ כתוב לך את שם היום ׳ וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים ׳ אכתוב לו רבי תורתי ׳ י״ ׳ יספור בכתוב עמים : שפות ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הסיר הגדולה ובשל נזיד ׳ שפות הסיר שפות וגם יצק בו ׳ וחד ושפות בקר : לקוח ד׳ בקרי׳ וסימ׳ כפרא וספריא ענא וגלותא ופי׳ בירמיה סימן ל״ב :

ואנשים צדיקים ׳ אנשים דיוכים שרי מלך בבל ומלך אשור ות״י זכאין בקיבליהון לפי מעשיהן של אלו הזונות צדיקים הנוים מהם : משפט נאפות ומשפט שופכו׳ דם ׳ כמו שפורש אחריו : העלה ׳ ונתון ׳ וברא ׳ כולן לשון עשה ופעול הם : וברא ׳ לשון קפיצה וכן וברא תו היער יהיה לך בספר יהושע : ורגמו עליהן אבן ׳
והריג׳ בניהן ובנותיהן
ושריפת בתיהן הוא
משפט נואפות וברא
אותהן בחרבותם הוא
משפט שופכות דם :
ונתנו זמתכנה עליהן ׳
שפטיהן יתנו את
משפט זמתכן ב
בראשיכן : בשנה
התשיעית ׳ לצדקיהו :
סמך מלך בבל ׳ היום
בר עליה : שפות הסיר ׳
על פי הכירה במקום
מושבה היא קרויה ש
שפיתה בלשון המשנה
שאמרו רבותינו מקום
שפיתת שתי קדירות
ועוד שנינו אחד שופת
את הקדירה ואח׳ נותן
לתוכה מים ואחד נותן
לתוכה תבלין למדנו
שהשפית היא הושבתה
על פי הכירה עד שלא
יתנו לתוכה כלום :
והרונמא זו על ירושלם
שאמרתם עליה היא
הסיר עתה באה העת
שתהיה לסיר ואתם
בתוכו לבשר יבא נבוכ׳
נצר ויתנכה על האור
ומנחם פירש לשון
שימה : וגם יצק בו
מים ׳ הם צורכי
המצור יצק כמו שפוך
: אסוף נתחיה אליה
׳ מירא את המצור
אספו לתוכ׳ כל ראשיה
ושריה : כל נתח טוב
׳ כל גבר גיבר אימתן
וגבר עביד קרב :
מבחר הצאן לקוח ׳
קח אתה כבוכד
נצר את מבחר חייליך
סביבותיה כן ת״י ואינו
מיושב על ענין הסיר
וכן נרי׳ לפותרו מבחר
ישראל יבאו ויכנסו ב
בתוכה : וגם דור
העצמי׳ תחתיה ׳ סדר
וערך העצמים תחת
שאר האברים כלומר
ילחמו הגבורי׳ בשביל
האלשים ויסמכו אלו
עליהם דור לשון
עריכה וכן יכנפך ב
בנפה כדור שורות ה
היקף גייסות וכן שורה
תרגם דרא ומנחם פי׳
כמו אני אגדיל המדור
: רתח רתחיה ׳ ואחר
שיהו כלם לתוכ׳ יקרבו
כלי המצור והמלחמה
אל העיר : חלאתה

ואנשים צדיקים : כתב אדוני אבי ז״ל איננו אומר צדיקים אמת אך בעלי טענות ומחוזרין בדין ישפטו אותם בשני דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי כמו ויסלף דברי צדיקים : אותהם בחולם האל״ף : כי כה אמר יי׳ ׳ העלה עליהם קהל ׳ העלה מקור וכן ונתן אתהם לזעוה כאילו אמר אעלה ואתן :
ורגמו עליהן אבן קהל ׳ קהל
העמים ירגמו עליהם באבנים
כמשפט הנואפות והמשל הוא
הדיק שבנו על העיר : וברא
אותהן בחרבותם ׳ וברא פעל
עבר מן הקל לגזרת פעל בכרי
בשקל ירא והוא ענין כריתה
כמו ובראת לך שם והוא מן
תרגום כלומ׳ יכרתו אותם הגוים
בחרבותם וכן תרגם יונתן
ויבזעון יתהון בסיפיהון ואמר
וברא לשון יחיד על דרך כלל :
והשבתי זמה ׳ כיון שיגלו מיד
תשבות הזמה והגלולים : ונוסרו
דגש הוי״ו לחסרון תי״ו ה
התפעל ודגש הסמך לאות הבנין
והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת
מן נפעל והתפעל וכן ונכפר
להם הדם הראוי ונתכפר ׳ אמר
הגוים האחרים יקחו מוסר מכם
כשראו שלקיתם העונש בעונכם
ובזמתכם שעשיתם : ולא תעשינה
כזמתכנה ׳ ואף על פי שיעשו לא
יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודו׳
אלהיהם בעבודות אלהים אחרים
ולא יעבדו אלהים רבים כאשר
עשיתם אתם : ונתנו זמתכנה
עליכן ׳ יתנו בדבריהם עונש
זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט
הוא שיבא עליכם עונש זמתכן :
וחטאי גלוליכן תשאינה ׳ כמו
עונש ישאו תשאו את עונה
והדומי׳ להם ענין הסבל והמשא
ומלת תשאינה בתנועת האל״ף
בסגול והיו״ד לנסך : ויהי דבר
יי׳ אלי בשנה התשיעית ׳ למלכות
צדקיהו וכן כתוב במלכים
ובירמיה בשנה התשיעית למלכו
: בן אדם כתוב לך את שם היום
את עצם היום הזה ׳ הנבואה
באה לו בעשרה בטבת שבאותו
יום סמך מלך בבל על ירושלם
ואמר לו שיכתוב אותו היום ויראהו
לפני הגולה כי באותו היום סמך
מלך בבל וכששמעו אחר כן מפי
המגידים כי כן היה באותו היום
עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא
היה בתוכם ואמת הם דבריו ש
שאומר להם בשם יי׳ ולא ישמעו

עוד אל נביאי השקר : ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום באחד בשבת או בשני בשבת או אי זה יום שהיה כי אין שמות לימים בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום רוצה לומר בעשור לחדש העשירי ׳ ופירוש סמך סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דייק : ומשל אל בית המרי ׳ משל הסיר היא ירושלם וזה המשל אתה תמשול אותו לא כמו שהם היו מושלים ואומרים היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בשנה השנית : שפות הסיר שפות ׳ זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שישים אותה על השפתים ואחר כך יצק בו מים ואחר כן ישים הבשר בתוכה וירתיח האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל אל ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחוז בה האור מהרה כי המי׳ מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נכלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י״א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב : וגם יצוק בו מים ׳ אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך המשל שהיא ירושלם או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה : אסוף נתחיה אליה ׳ הנתחים שראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור : כל נתח טוב ׳ משל לשרי יהודה : ירך וכתף ׳ אלו נתחים טובים מלאים בשר : מבחר עצמים מלא ׳ וכן משאר מבחר האברים מלא הסיר ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים : מבחר הצאן לקוח ׳ מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והרומים להם הבשר שתחת יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים : וגם דור העצמים תחתיה ׳ דור צווי בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמים תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמו׳ חללים שנעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות : רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה ׳ כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה : לכן

רד"ק: לכן · עתה פי' המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר : כיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה · חלאתה הראשון רפה הה"א : חלאתה פי' זוהמת' כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאת' נשאר בה לא יצאה ממנה וחלאתה משל לעונות הגראים בתוכה עד שנראה' בעיני כל רואיה כזוהמא המואסת : לנתחיה לנתחיה הוציאה · לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחי' אחר נתחים וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספים בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמ' וההרגים ולזמן יוצאים גם כן וההרגים וכן גלו ממנה גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואחר כן גלות החורבן עם צדקיהו : לא נפל עליה גורל · לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב :

כי דמה · למה היה כל זה העונש כי דמה בתוכה היה כי הדמים ששפכו בה באנשים מגולים הם והם מעוררים העונש והמשפט ובדרש כי על דם זכריה נאמר שראהו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות זהו שאמר להעלות חמה ולנקום נקם : על צחיח סלע שמתהו · כאילו על שן סלע שמתיהו במקום גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות כנעלם אותו העון מלפני הא' יתברך אלא גלוי ועומד הו' לפניו לנקום נקם מהם · צחיח סלע הוא המקום הגבוה שבסלע והוא שן הסלע וכן מאחרי לחומה בצחיחים :

להעלות חמה · שפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם : נתתי את דמה · אחר שמתהו ואמר נתתי היא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתהו על צחיח סלע ו ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לה כי גדול עונה מנשא · וכן אמר בספר מלכי' וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יי' ל לסלוח : לכן כה אמר יי' · גם אני אגדיל המדורה · לפי שאמר דור העצמים תחתיה אמר הא' יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשו' הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עצי' על העצמים

רש"י: חלאתה · זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחתה שקורין אשקומא בלעז כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה : לנתחיה לנתחיה · גלות אחר גלות היוצא ונפל אלו הכשדים איש איש לבדו : לא נפל עליה גורל · לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד לתתם לפני כל אחד ואחד חלקו וגורלו ות"י מדלא יתעביד בה תיובא לא נפל ע עליה גורלו של מקום : צחיח · שעיעות : לא שפכתהו על הארץ וגו' · ת"י בזידו ובדרע מרומם שפכיתיה לא שפכיתי' בשלו למיעבר עלוהי תיובא ורבותי' פירשוהו בדמו של ז זכריה בן יהוידע לא נהגו בו לא כדם הצבי ולא כדם האיל : להעלות חמה · לפני כויתי לאותו דם שלא יבלע בקרקע כדי ש שיזכר לנקם נקמתו : המדורה · הסק גדול פוא"לה בלעז : הרבה העצים הדלק האש · להרבו' העצי' ולהדליק האש ולהתם הבשר : והרקח המרקחה · כשהבשר תם מעל העצמות והוא מבטמק ומעורב ברוטב ונעים בכף דומה למרקחת פטום שממנים ש שמערבי' אותו יפה יפה ומתוך בימוק הבשר עשה נהפך לתוכה בקירי' אאורטיר בלעז וזהו שאמר והעצמות יחרו יכשו ויעשו לשון חרה מני חורב וכן ל למען תחם וחרה כ נחשתה כדרך קדירה שתמו מימיה ברתיחת מתחממת ונשרפין ח חרסיה והתבשיל מ מתקלקל : תתום חלאתה · תכלה זוהמת' ותבלע בנחשת' כיר של נחשת הוא : תאנים הלאת · בתואנות ותרמית הלאת את העניים לכן לא יצאו ממנה רשעים שבתוכ' אלא באש פורענות יכלו : בטומאתך · בטומאה של זמה תכלי : יען טיהרתיך · להוכיח' על פי הנביאי' ולא טהרת וגו' : לא אפרע · לא אבטל גזירתי : ולא אחוס · לשוב ממחשבתי הרעה אשר דברתי לעשות לך : מחמד עיניך · אשתך כמו שהענין מוכיח ב בסופו :

שמתהו ב' וסימ' אחד מנוריה כפיר שמתהו · כי דמה בתוכה היה על צחיח : סימן והרקח במרקחת ירקח פתחין · מרקחה מרקחיה קמצין וסימ' טעם בקוף פתחין טעם בח"ת קמצין · ולא תצאו ו' דסמיכי וסימ' ולא תצא משם אנה · הנה נתנו עליך עבותים · תאנים הלאת ולא תצא · ולא תצא בצבאתינו · ותרין חברוהי ·

לכן כה אמר אדני יהוה אוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה לנתחיה לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל : כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר : להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות : לכן כה אמר אדני יהוה אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה : הרבה העצים הדלק האש י התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו : והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה תתם חלאתה : תאנים הלאת ולא תצא ממנה רבת חלאתה באש חלאתה : בטמאתך זמה יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך לא תטהרי עוד עד הניחי את חמתי בך : אני יהוה דברתי באה ועשיתי לא אפרע ולא אחוס ולא אנחם כדרכיך וכעלילותיך שפטוך נאם אדני יהוה :

ויהי דבר יהוה אלי לאמר : טו בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך :

תרגום: בכן כדנן אמר יי אלהים ווי על קרתא דאשדי דם זכי בגוה דהיא כדורא דחזית ומתיה ביה וזיהומתיה לא נפקת מיניה גלו על גלו א איתפק עמה מדלא יתעביד בה תיובא : ארי דם זכי דאיתאשד בגוה בזידו ובדרע מרומם שפכיתיה לא שפכיתיה בשלו למעבד ע עלוהי תיובא : למיעבד פורענות לאתפרעא בתקוף גליתי חוביהון על דאשידו דם זכי בגלאי בדיל דלא לאישתבקא : בכן כדנן אמר יי אלהים ווי על קרתא דאשדי דם זכי בגוה אף אנא אסגי תבירה : אכני מלכיא כניש משיריתא טקיס ס סוכותהא וזמין עלה עבדי קרבא וגברהא יתבשלון ואשאר ארעא צדיא בדיל דיצדון ויסופון תרעי קירוהא ויתמסון בגוה עבדי ס סאובתה ויסופון חובהא : תסקופין איתמליאת ולא יפקון מינה עבדי בישתא בנורא תיתוקד מסגיות חובהא : בריסתאבת בעצת חטאין חלף דדכיתיך ולא דכית מסואבתיך לא תידכן עוד עד דאניח חימתי ביך : אנא יי גזרית במימרי אתיא ותתקיים לא אמנע ולא אחוס ולא ארחם כאורחתיך בישתא וכעובדך מקלקליא אתפרע מינך אמר יי אלהים : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם הא אנא נסיב מינך ית רגגת עינך במותא ולא תיספוד ולא תבכי ולא תשגר דמעין :

ולא תצא אלהי' : אני יי' דברתי ב' רפ"ף וסימ' אני יי' דברתי אם לא זאת אעש' · באה ועשיתי לא אפר' : ולא תבוא ג' בקריא' וסימ' ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו · כחשו ביי' ויאמרו לא הוא · הנני לוקח ממך את מחמד עיניך : לקח ח' וחס' וסימ' אם לקח יעקב אשה · ארור לקח שחד · לקח את אדניך · וחברו · את מחמד עיניך · את עץ יוסף · הנני לקח את בני ישראל · יסר לץ לקח לו קלון · וא' ולקח נפשות חכם :

כי האור יאחז במהרה יותר בעצים מן העצמים שהם קשים ולהדליק האש הרבה כדי שיתם הבשר ויהיה מאוכל וגם העצמו' שהם קשי' יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה : הרבה · מקור וכן הדלק התם והרקח ופירושו והרקח המרקחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמים להטעים הבשר לאכילה וערוב הבשמים יקרא רקח מרקחת וענין המשל שיתמו בעיר מרוב הגרות ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבשר הוא מוכן לאכול אחר שהוא מבושל ומרוקח במרקחת והעצמות משל לגדולים כמו שפי' : יחרו · מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררים במדב' שהוא מקום הנשרף מרוב חמימות : והעמידה על גחליה ריקה · מקור כאילו אמר והעמידה כיון שיתם הבשר ויחרו העצמות תשאר הקדרה ריקה על האש ותחם וחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה : למען תחם · מבנין נפעל שרשו חמם והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשיה תהיה שממה גפרית ומלח שרפה כל ארצה : וחרה · מבנין הקל שרשו חרר כמו שפירש' יחרו : נחשתה תחתיה · וכן יען הפסך מחמתך תחתיתך ובמסכה הבית שהיא מלאה משקין טהורין וכתן למטה מכחושתו של תנור פי תחתיתו : ונתכה בתוכה · בתוך חרסיה תבלע טומאתה וכפל הענין במלות שונות ואמר תתם חלאתה תתם בטורק כמו בחולם כמו ושפתי חכמים תשמורם והוא מבנין נפעל : תאנים הלאת · תאנים משרם און ומענינו פי' הוגיעה עצמה עשות השקרים ובא על דרך העוה כלאו · ולא תצא ממנה רבת חלאתה : לא תוכל לצאת ממנה כי היא רבת חלאתה כיון שהיא רבת חלאה אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם חלאתה : בטמאתך זמה · עדין את בטומאתך שהיא הזמה : יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך · בעבור שאני טהרתיך שהזהרתיך תמיד על ידי נביאי שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי : לא תטהרי עוד · עד שתקבלי העונש וזהו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו במקומו : אני יי' דברתי באה ועשיתי · הגזרה באה עתה ואני אעשה אותה ולא תחשבו שתבא דרך מקרה : לא אפרע · לא אשוב אחור ממה שגזרתי וכן בדברי רז"ל הקורא למפרע : שפטוך · השופטים כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם או פי' שפטוך הגוים הבאים עליך : ויהי · בן אדם · מחמד עיניך · זה אשתו כמו שמכרם ותמת אשתי בערב : במגפה · שלא יקדם לה חולי וזה למופת כי פתאום יבא שברם במחמד עיניהם שהוא בית המקדש : ולא תספוד ולא תבכה · להיות למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרות : ולא תבא דמעתך · לא תבא על לחייך ות"י ולא תשגר דמעין :

האבן

האנק דם׳ שהאנק דם כלומר מזעק כמו אבלים שתוק אתה שלא תזעק ותרגם יונתן אידנק שתוק ובדברי רז״ל האנק מכאן שמצווין על המתי׳ ולמדו ממלת דום שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמר באלה הסנים תעשה מנהג אבל לנוח ולידום אבל בשאר דברים לא : מתים אבל לא תעשה, כמו הפוך אבל מתים לא תעשה וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם וכן ומספד אל יודעי נהי אל מספד והדומים להם ו״ת על מיתיך אבלא לא תעביד : פארך חבוש עליך, פארך היא מגבעת הראש שהוא פאר הראש כמו פארי המגבעות פארי פשתים יהיו על ראשם הפארים והכעדים ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו ויטב בגלוי הראש׳ ממגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפם עם הראש שהוא סימן לאבילות לפיכך אמר הא׳ יתברך ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופת לישראל ורבותינו ז״ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת״י טוטפתך יהוין עלך : ולחם אנשים לא תאכל : כשאר אבלים ששולחים להם שכניהם מאכל, ותרגם יונתן ולחים אבלין לא תיכול : ואדבר על העם, דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי : ואעש בבקר, שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים : ויאמרו, מה אלה לנו, מה מופת הם הדברים האלה לנו : כי אתה עושה, כי ידענו שאת׳ עושה אותם למופת לנו : ואמר אליהם דבר יי׳, אינני עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם ה הנבואה שבאה לי שתמות אשתי וצוני האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם : דבר יי׳ היה אלי לאמר, לכם מה מופת הוא לכם : אמור, הנני מחלל, שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצים וחללוה : גאון עוזכם, כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועזם ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענן ובאש העליונה : מחמד עיניכם, שהיה יפה בבנינו ובתקונו : ומחמל נפשכם, כאשר יחמול אים על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחי׳ אותם נביאי השקר שהיו עמהם בבבל : בניכם ובנותיכם אשר עזבתם, כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחמל על נפשם יבא להם מבשר שיאמר להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם כי מרוב צרותם יהיו דהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכות : ועשיתם, מבואר הוא : ופארכם, חכר יו״ד הרבים מהמכתב : ונמקת׳, כמו שאמר משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם : ונהמתם, כארם הסואב בפיו ונוהם על הרע׳ אשר עשה כענין ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך

עזכם ב׳ וסימ׳ ושברתי את גאון עזכם את מקדשי עזכם : יחזקאל ב׳ וסימ׳ היה היה דבר יי׳ דריש כיפרא, והיה יחזקאל לכם למופת : הפליט ה׳ וסי׳ ויבא הפליט ויגד, ביום ההוא יבא הפליט אליך, ודבתריה יפתח פיך את הפליט, בא אלי הפליט מירושלם, לפני בא הפליט ויפתח :

רשי

האנק, השתתק׳ בשתיק׳ שו״אם דמוכ״ן בלע״ז : פארך, תפילין כל אלה מצות אבלים ואתה חילוף אבל אסור בתפילין וסנדל וחייב בעטיפ׳ הראש ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים : כאשר צויתי, שלא לנהוג אבילות : מה אלה לנו מה הרמזי׳ הללו עלינו : אשר עזבת׳ בירושלם כשגליתם בגולה : ועשיתם כאשר עשיתי, לא תנהגו אבילות כי אין מנחמי׳ לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקום מנחמים, ד״א שתהיו יראים לבכות לפני הכשדים שאתם בתוכם : שפם, גרנ״ון בלע״ז : ונמקתם, אישרוי״ן דמוכ״ן בלע״ז : את הפליט, עם הפליט : בבאה, בבא הרעה הזאת, משא נפשם, שנפשם מתנשאה בהם : ביום ההוא, אי איפשר לבא הפליט ביום החורבן וכן פתרונו ביום ההו׳ שיבא הפליט אליך ל להשמיע אזניך ביום ההוא יפתח פיך : להשמעות אזנים, לבשר בשור׳ שהוכתה העיר : ותדבר ולא תאלם, לפי שאמרתי לך ונאלמת ולא תהיה להם ונומ׳ מעתה יראו שדבריך אמת ולא ת תאלם עד שתתנבאות להם : האח

האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל : ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי : ויאמרו אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה : ואמר אליהם דבר יהוה היה אלי לאמר : אמר לבית ישראל כה אמר אדני יהוה הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם ובניכם ובנותיכם אשר עזבתם בחרב יפלו : ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים לא תאכלו : ופארכם על ראשיכם ונעליכם ברגליכם לא תספדו ולא תבכו ונמקתם בעונתיכם ונהמתם איש אל אחיו : והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו בבאה וידעתם כי אני אדני יהוה : ואתה בן אדם הלוא ביום קחתי מהם את מעזם משוש תפארתם את מחמד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם : ביום ההוא יבוא הפליט אליך להשמעות אזנים : ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת וידעו כי אני יהוה :

כה

ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך אל בני עמון והנבא עליהם :

אידנק שתוק על מיתיך אבלא לא תעביר טוטפתך יהוין עלך ומסנך תשוי בריגלך ולא תתעטיף על שפם ולחים אבלין לא תיכול : ואתנביתי לעמא בצפרא ומיתת איתתי ברמשא ועברית בצפרא כמא דאיתפקדית : ואמרו לי עמא הלא תחוי לנא מא אילין לנא ארי את עביד : ואמרית להון פתגם נבואה מן קדם יי הוה עימי למימר : אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים הא אנא מפיס ית בית מקדשי יקר תוקפיכון רגגא ד רעיניכון וחיבוב נפשכון ובניכון ובנתיכון דשבקתון בחרבא י יתקטלון : ותעבדון כמא דעברית על שפם לא תתעטפון ולחים אבלין לא תיכלון : וטוטפתכון ברישיכון ומסניכון ברגליכון לא תספדון ולא תבכון ותתמסון בחוביכון ותתנהמון גבר לאחוהי : ויהי יחזקאל לכון לאת ככל די עבר תעבדון במיתה ותרעון ארי אנא יי אלהים : ואת בר אדם הלא ביומא דאעדי מנהון ית בית מקדשיהון יקר תוקפהון חדות תושבחתהון יתנסיב מינהון רגגא דעיניהון וחיבוב נפשהון דטב להון מ מבניהון ומבנתהון : ביומא ההוא ייתי משיזבא לותך לאשמעותך בסורא : ביומא ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא ותתנבי ולא תשתוק עוד ותהי להון לאת ותרעון ארי אנא יי : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם קביל נבואה על בני עמון ואתנבי עליהון :

שפאתי מוסר וגו׳ : והיה יחזקאל, הנביא היה מדבר בלשון האל יתברך לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני יי׳ אלהים : בבאה, בבא השמוע׳ הרעה שחרב בית המקדש : ואתה, הלא ביום קחתי, על דרך שאמר הנני לוקח ממך : ואת משא נפשם, מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניהם חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם רוצה לומר בניהם ובנותיהם : ביום ההוא יבא הפליט אליך, נראה כי פירוש ביום ההוא ביום קחתי שזכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשנת שתים עשרה שנה וגומ׳ אלא פי׳ ביום קחתי ביום ההוא בעת כמו ביום הכותי כל בכור והיה ביום ההוא טרם יפי׳ ואחרא אפי׳בו ביום ההוא והדומים להם שפירוש׳ עת וזמן : להשמעות אזנים, להשמיע לאזנים דבר החרבן, להשמעות, שם ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא וים לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן החרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשביים עמהם עד בואם לבבל : ביום ההוא יפתח פיך את הפליט, עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאשר נבאתי לכם ולא שמעת׳ ולא האמנתם לדברי ו״ת ביומ׳ ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא : ותדבר ולא תאלם עוד, כיון שיגיעו אליה כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיח׳ כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמ׳ ולא תאלם עוד לפי שאמ׳ לו בנבוא׳ הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח : ויהי דבר יי׳, בן אדם עתה החל בפורענות האומות השכנות לארץ ישראל שמחו לחרבנה ובגלותו לדבר בחרבן ארץ ישר׳ בפר׳ הזאת פתח בחרבן האומות : ואמרת

ואמרת לבני עמון · יען אמרך · אמר לשון נקבה כנגד הכנסת : האח · ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והרומים להם וכן תרגום חדו : כי נחל · נפעל מפעלי הכפל ועקרו נחלל והוא קמוץ אף על פי שהוא עבר כמו שדומה הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואילו היה בינוני היה נשמה בפתח הנון כן נחל כאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מצאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי : ואל אדמת ישראל כי נשמה · והיא ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה או שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה · לכן הנני נותנך · בקמץ הנון והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם : לבני קדם · אמר אף על פי שנמלטו מיד נבוכד נצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצ' : וישבו טירותיהם בך · לא שילכדוה וילכו להם לא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מישבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה : המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך · דרך משל כמו שת"י אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך : ונתתי את רבה · היא עיר המלוכה : לנוה גמלים : כי אחר זמן שיכבשו אותה מדי ופרס ת מעצמם או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן : וידעתם כי אני יי' · תדעו כי אני יי' היכול על הכל ומשגיח בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה ומה שיבא לכם גם כן לפי ששמחתם לאיד ישראל : כי כה אמר יי' · יען מחאך יד · לשמחת ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמח' והוא הרקוד : מחאך · מקור ובא פ"א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברי לכם בפתחי את קברותיכם והדומים לו ומפני אות הגרון י יפתח פ"א הפעל כמו ובשחטם את בניהם לפעמו במחנה דן ואמר רקעך בפתח פ"א הפעל גם כן ואף על פי שאין הקו"ף גרונית ובא כן לזוג המלות : בכל שאטך בנפש · תרגום ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו · שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך : שאטך · מקור והשי"ן בקמץ והיה משפטו להקרא חטף כמו בשכבך ושב רחב להניח האל"ף : לכן · ונתתיך לבג לגוי' : לבג כתי' ופירושו מאכל כמו פת בג וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה והג"מל והז"ן מתחלפין באלפא ביתא דא"ט ב"ח : כה אמר יי' · יען אמר מואב ושעיר · אמור · מקור : מואב · הוא עיקר האמירה לפיכך הוא לשון יחיד כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיה : הנה ככל הגוים בית יהודה · לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים לקו בית יהודה כי כל הגוים על ידי סנחריב ונבוכד נצר והנה הם גם כן כהם ולא הועילה להם שכינת האל יתברך אשר היה בתוכם : לכן הנני פותח את כתף מואב · עבר מואב כמו ולכתף השנית ובסמוך יאמר כתף בגבול אמר אפתח עבר מואב מהערי' מצד הערי' הבצורו' שלו שהיה בוטח בהם משם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות : בעל מעון וקריתמה בלא יו"ד אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא : לבני קדם על בני עמון · לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון ושנה בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישרא' וגדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות גלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון בני עמון הרבו גדופים וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמר יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וגו' לפי' הרבה בפורענות ושנה בה בפרשת מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו : ונתתיה למורשה · אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה : ובמואב · מבואר הוא : כה אמר · עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום : יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה · הראו בהם מעשה נקם ואף על פי שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיה ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר שם : ויאשמו אשום · אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים ויאשמו האל"ף בשו"א : ונקמו בהם : כמצא בו אחרים בקשר הבי"ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה :

לכן

נחל ב' א' קמץ וא' פתח ובתרי לישני וסימ' אשר נחל משה אל מקדשי כי נחל · בתרא קמץ : טירותיהם ג' מל' בליש' בקריא' וסימ' וישבו טירותיהם בך · מתחת הטירות · ואלה מושבותם לטירותם דה"א : עליך ג' מטע' וסימ' לכן הנני נטיתי את ידי : כל ידעיך בעמים · דבר ואמרת : מהערי' ד' וסימ' נמסר בספר שפטים

ואמרת לבני עמון שמעו דבר-אדני יהוה כה-אמר אדני יהוה יען אמרך האח אל-מקדשי כי-נחל ואל-אדמת ישראל כי נשמה ואל-בית יהודה כי הלכו בגולה : לכן הנני נתנך לבני-קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך : ונתתי את-רבה לנוה גמלים ואת-בני עמון למרבץ-צאן וידעתם כי-אני יהוה :

כי כה אמר אדני יהוה יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל-שאטך בנפש אל-אדמת ישראל : לכן הנני נטיתי את-ידי עליך ונתתיך לבג לגוים והכרתיך מן-העמים והאבדתיך מן-הארצות אשמידך וידעת כי-אני יהוה :

כה אמר אדני יהוה יען אמר מואב ושעיר הנה ככל-הגוים בית יהודה : לכן הנני פתח את-כתף מואב מהערים מעריו מקצהו צבי ארץ בית הישימות בעל מעון וקריתמה : לבני-קדם על-בני עמון ונתתיה למורשה למען לא-תזכר בני-עמון בגוים : ובמואב אעשה שפטים וידעו כי-אני יהוה :

כה אמר אדני יהוה יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום ונקמו בהם :

ותימר לבני עמון קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרתא חדוא על מקדשי ארי איתחל ועל ארעא דישראל ארי צדיאת ועל דבית יהודה ארי הליכו בגלותא : בכן הא אנא מסר ליך לבני מדינחא לירותא ויתובון בירניתהון ביך ויגרון ביך משכניהון אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך : ואתן ית רבה למדור גמלין וית בני עמון לבית מישרי עדרין דען ותדעון ארי אנא יי : ארי כדנן אמר יי אלהים חלף דיטפחתא בידך ורפסתא בריגלך וחדיתא בכל ציפוח נפש על ארעא דישראל : בכן הא אנא מרים ית מחת גבורתי עלך ואתנינך לביז לעממיא ואישיצינך מביני עממיא ואבדינך מן מדינתא אצדינך ותידע ארי אנא יי : כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרו מואבאי ושעיר מה שנו מכל עממיא דבית יהודה : בכן הא אנא תבר ית תקוף מואב מקירויהון מכרכיהון עד פציחיהון חדות ארעהון בית ישימות בעל מעון וקריתים : לבני קדם על בני עמון ואמסרינה לירותא בדיל דלא יהי דכרן בני עמון בעממיא : ובמואב אעביד פורענות דינין וידעון ארי אנא יי : כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו אדומאי בתקוף פורענות לבית יהודה וחבו חובא ואתפרעו מנהון :

בכן

רשי

האח · לשון שמחה : כי נחל · כי נחל והיה מורשה לאחרים : לבני קדם · כשדים וארם לצד מזרח הם : יען מחאך יד ורקעך ברגל · לשם שמחה ואף על פי שפירשו הספר אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגלך ואמור האח יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמח' אבל אין עושין שוה וכן חלילים לכלה ולמת : ורקעך · לשון מרפס : בכל שאטך · לשון בזיון פותרין בו כמו ויבז עשו שמתרגם אונקלוס ושאט עשו ואני אומר שאט לשון שאף גולוזמ"נט בלעז : הנה ככל הגוים בית יהוד' · בטלה אהב' הבא' מהם ונמסרו להנתן ביד נבוכד נצר כשאר הגוים ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקפלו צורות הכרובים שבר שלמה על קיר ההיכל כמעשה איש ולויות והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מרחיקים עצמם כשנועים במה היו עוסקין : הנני פותח · את מבצרי ארץ מואב אשר בסוף גבולם הוא הכתף סוף גבול ארצ' כמו ולכתף הספינה אל הכתף דמתרג' לעיברא : לבני קדם · אפתח אותם שיבאו על בני עמו דרך ארץ מואב : ודרנה

סימ' ב' : הישימות ד' וסימ' ויחנו על הירדן מבית הישימות והערבה עד ים : ובית פעור ואשדוד · לכן הנני פתח את כתף מואב · ומשתנין באתיהון אוריתא הישמת ד' כתיב בן · יהושע הישמו' כתיב · יחזקא' הישימו' :

ודדנה׳ ויתבי דדן׃ ביד עמי ישראל׳ הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי׳ יען עשות פלשתים בנקמה׳ בשנאה ובפרך כאדם הנוקם נקמתו באויבו׃ את כרתי׳ עמא דחייבין לאשתיצאה ואומר אני לפי שראיתי במקו׳ אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתים ואינו קורא כן לאומה אחרת נראה בעיני שים גבול בפלשתים ששמו כרתי וכן אני מוצ׳ בספ׳ שמוא׳ בגדוד ששרף את צקלג אנחנו פשטנו על נגב הכרתי׃ חוף הים׳ מארקא בל׳ הם פלשתי׳ שיושבין במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים האחרון׃ בעשתי עשרה׳ לצדקיהו׃ על ירושלם׳ שהיתה במצור׃ האח׳ לשון קול שמחה׃ נשברה דלתות העמים׳ עיר שכל האומו׳ נכנסי׳ לה לסחורה מעתה תשבר כי לא ילך התגור מעליה עד תלכד׃ נסבה אלי׳ מעת הוסבה סחורות העמים אלי׃ אמלאה החרבה׳ אתמלא אני מן העיר ירושלם החרבה׃ וסחיתי׳ ועקרתי כמו בית גאים יסח יי׳ ונסחתם מעל׃ לצחיח סלע׳ לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתץ ויסח עפרה אל הים נשאר הסלע חלק וכן ת״י לשטיעות כיף גלי׃ משטח חרמים׳ על הסלע ישטחו הדייגים את חרמי מכמרות׳ לנגבם׃ ובנותיה אשר בשדה׳ הכפרים המשועבדו׳ לה סביבותיה׃ והקים

ונטיתי ידי על אדום חד מן ז׳ דחס׳ את וסימ׳ דם׳ ארבה׳ חשך׳ והארב קם מהרה׳ ארץ כי תחטא׳ והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך ונטיתי ידי על אדום׳ הנני נטה ידי על פלשתים׳ הנני אליך הר שעיר׳ על כן חרה אף יי׳ בעמו׃ ויי׳ הטה ידו׳ ויך ידו על צפון׳ ידו נטה על הים׳ ונטיתי ידי על יהודה׳

לכן כה אמר אדני יהוה ונטתי ידי על־אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה ונתתיה חרבה מתימן ודדנה בחרב יפלו׃ ונתתי את־נקמתי באדום ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי וכחמתי וידעו את־נקמתי נאם אדני יהוה׃

כה אמר אדני יהוה יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש למשחית איבת עולם׃ לכן כה אמר אדני יהוה הנני נוטה ידי על־פלשתים והכרתי את־כרתים והאבדתי את־שארית חוף הים׃ ועשיתי בם נקמות גדלות בתוכחות חמה וידעו כי־אני יהוה בתתי את־נקמתי בם׃

ויהי בעשתי־עשרה שנה באחד לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם יען אשר־אמרה צר על־ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה׃ לכן כה אמר אדני יהוה הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו׃ ושחתו חמות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה ונתתי אותה לצחיח סלע׃ משטח חרמים תהיה בתוך הים כי אני דברתי נאם אדני יהוה והיתה לבז לגוים׃ ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה וידעו כי־אני יהוה׃

בכן כדנן אמר יי אלהים ואריים מחת גבורתי על אדום ואשיצי מינה אינשא ובעירא ואתנינה חורבא מדרומא ויתבי דדן בחרבא יתקטלון׃ ואיתן ית פורענותי באדום ביד עמי ישראל ויתמסרון ויתפרעון מן אדום כרוגזי וכחימתי וידעון ית פורענותי אמר יי אלהים׃

כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו פלישתאי בדבבו ויתפרעון פורענו בציפות נפש בדיל לחבלא דבבות עלם׃ בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא מרים ית מחת גבורתי על פלשתאי ואשיצי ית עמא דחייבין לאישתיצאה ואוביד ית שאר ספר ימא׃ ואעביד בהון פורענוין רברבן בתקוף רגז וידעון ארי אנא יי בדאיתן ית פורענותי בהון׃

והוה בחדא עסרי שנין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם חלף דאמרת צור על ירושלם חידוא איתברת דהוות מספקא סחורא לכל עממיא איסתחרת למיתי לותי דהוות מליא חרובת׃ בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צור ואסק עלך משירית עממין סגיאין כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי׃ ויחבלון שורי צור ויפגרון מגדלהא ואעקר עפרה מינה ואיתן יתה לשעיעות כיף גלי׃ משטח ציירין תהי בגו ימא ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים ותהי לביזא לעממיא׃ ויתבי כפרנהא די בחקלא בחרבא יתקטלון וידעון ארי אנא יי׃ ארו

יען קראתי ותמאנו׳ כי נטה אל אל ידו׃ דלתות ב׳ וסימ׳ בן אדם יען אשר אמרה׳ ועשויה אליהם אל׃ חומות ח׳ בקריאה וסימ׳ ביום יושר חשיד׳ ואת כל חומות ירושלם סביב נתצו דמלכים׳ ושחתו חומות צר׳ ויבן את בית חורון העליון׳ הטיבה ברצונך את ציון׳ ויהי כאשר שמע סנבלט׳ ואצאה בשער הגיא לילה׳ זנח יי׳ מזבחו נאר מקדשו׳ וסימ׳ תקפו דמלכא חבלו ובנה ואייתב סנבלט נפק למדבחא׳ וכל ירמיה דכוו׳ חומות במ״ג חומת וסי׳ ונתתיך לעם הזה׳ והצתי אש בחומות דמשק׳ ופקדתי על בל בבבל וסי׳ טורא דדמשק נפל׃ צור י׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ וישלח חירם מלך צור דמלכים׳ ואמרת לצור הישבת ב׳ בפסוק׳ באנק חלל׳ חכמיך צור׳ כי כצור נדמה׳ ישא קינה על מלך צור׳ כאשר ראיתי לצור׳ צור תעודה חתום תורה׳ גבל ועמון ועמלק פלשת׃

לכן כה אמר יי׳ ונתתיה חרבה מתימן׳ אחן ארוס חרבה מצד תימן כלו׳ שתימן תחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרג׳ מדרומא׃ ודדנה׳ הה״א מקפת כי הוא מלעיל הטעם בדל״ת רוצה לומר יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן׃ ונתתי׳ ביד עמי ישראל׳ מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שגבר יד ישרא׳ עליהם והחריבו׳ וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות׃ כאפי וכחמתי׳ בכף רוצ׳ לומר כמו שהיה אפי וחמתי גדולה עליה׳ כן יעשו בהם נקמה גדולה׃ כה אמר יי׳׳ בנקמה׳ הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלומר בענין רעת הנקמ׳ שהיא גדולה מרעה אחרת כאילו ישרא׳ הרעו להם תחלה והם לקחו נקמת׳ מהם ויונתן תרג׳ בדבבו׳ בשאט בנפש׳ בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשות׳ להרע להם דרך בזיון וקלון׃ למשחית איבת עולם׳ שם כמו והודי נהפך עלי למשחית כלומר הרעו להם להשחתה להיות איבת עולם ביניהם׃ לכן׳ והכרתי את כרתים׳ משפח׳ גדולה מפלשתים וכן נאמר עליהם פשטנו נגב הכרתי וכן גוי כרתים׃ את שארית חוף הים׳ כי עשו אבד בחרבן ארץ ישראל כי הים האחרון הו׳ גבולם וארץ פלשתי׳ ים ממנ׳ גם כן על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי׃ ועשיתי׳ מבואר הוא׃ ויהי בעשתי עשרה שנה׳ י״א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלם האח׃ באח׳ לחדש לא גלה באי זה חדש וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב׃ בן אדם׳ האח׳ ענין שמחה כמו שפירשנו׃ נשברה דלתות העמים׳ העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נכנסים ויוצאים בה הסוחרים בסחורתם מכל העמים׃ נסבה אלי׳ אותה הסחור׳ שהיו מביאי׳ הסוחרים בה נסבה ותתגלגל אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי׳ נסבה מבני׳ נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לנזיר׳ פעל בכרי׃ אמלאה החרבה׳ אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור ב״א שנה ל׳ לצדקיה ידעו כי לא תמלט ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן׳ אמלאה האל״ף מבנין נפעל בתוספת ה״א׳ החרבה מבנין הפעל ולתקן קריא׳ החי״ת שהיא גרונית נקדו הה״א בקמץ רחב והחי״ת בחטף קמץ׃ לכן׳ כהעלות הים לגליו׳ כי בהסתער הים מפני הרוח מעל׳ גליו למעלה ותרג׳ יונ׳ כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי׃ ושחתו׳ וסחיתי׳ עפרה ממנה כי צור נבנתה על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך הישוב וכאשר כסוהו מי הים בעת חרבנה סחבו והשליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה׃ לצחיח סלע׳ המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו צחיחה מקום יבש ומאת כמו והשביע בצחצחות נפשך ויונת׳ תרגם לשעיעות כיף גלי כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר׃ משטח חרמים תהיה׳ שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהיה יבש ונגוב כי מה שאומר [illegible] ובתוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש ונגוב׃ והיתה לבז לגוים׳ כי הגוים כשיבאו עליה יבוזוה וישללוה׃ ובנותיה׳ הם הכפרים׃ תהרגנה׳ יהרגו אנשיהן׃ כי

כי כה אמר׳ מלך מלכים׳ כי כל מלכי הארץ תחתיו ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאשר ירצה: בנותיך׳ דיק וסוללה׳ פירשתי למעלה בפרשת לככה: צנה׳ כלי מגן הנקרא טרג״א בלעז ובערבי ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחי קבלו׳ פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה׳ מחי מכה תרגום מכה מחי׳ קבלו נגדו תרגם נגד קבל וכן ויכהו קבל עם נגד העם ויש לפרש כי המ״ם נוספת והוא מדברי רבותי׳ ז״ל שאמרו מתלקטין בחי קבל והוא הקשת שקורין ארק״א בלישטרא ומורים בו חצים לעומדים בחומה שלא יראו בחומה מפחד החצים ולא ילחמו ותרג׳ יונתן ומחת פגוזוהי׳ בחרבותיו׳ הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם האבנים: משפעת סוסיו׳ מרבוי וכן שפעת גמלים תכסך ויכסך על דרך הפלגה: אבקם׳ האבק שיעלו ברגליהם: תרעשנ׳ חומותיך׳ על דרך הפלגה: כמבואי עיר מבקעה׳ כמו שבאין בעיר מבוקעה בלא יגיעה ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך׳ מבואי׳ קבוץ מן מבוא: בפרסות סוסיו׳ ומצבות עזך לארץ תרד׳ הם המגדלים הגבוהים שהם נכבי׳ למעלה והם מצבות העז כי בה יעז ויסגב האדם ובאמרו תרד רוצ׳ לומר כל אחד מן המצבות: ושללו חילך׳ כתרגומו נכסך: רכלתך׳ סחורתך: ועפרך׳ עפר הבנין: והשבתי המון שיריך׳ רבוי שיריך שהיית שמח ומתענגת ושרת מרוב טובה: ונתתיך׳ תי״ו תהיה תי״ו הנסתר׳ שלא לנוכח וכן תבנה ואמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא ביבשה על שפת הים כי צור הקדומה היא בתוך הים והיא צחיח סלע: כה אמר יי׳ מפלתך׳ מפלת ההרוגים: באנק חלל׳ כמו יאנק חלל ואנקת החלל היא יציאת נשמתו מהקיה בקול בעת מותו ויונתן תרג׳ בניהום מטעני חרב: בהרג׳ כמו בההרג ובכפול ה״א הבנין הוטלה תנועת׳ על בי״ת השימוש: הרג׳ שם הפועל ואמר שם הפעל אחר הפעולה לחזק הענין כמו ויכם דוד כוס למען טבוח טבח בצוע בצע בוגדי בגד והדומים להם: וירדו׳ הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה והוחרת כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו: וחרדו לרגעים׳ לשעות ולרגעים כלומר תמיד ות״ת ויזועון מן קדם תבריהון תרגם לרגעים מן רגע הים עורי רגע: נושבת׳ נושבת מימי׳ כי מהסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתישבה ועלתה במעלה ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרי׳ ות״ת דהות יתבא בגו ימיא: העיר ההללה׳ הה״א במקום אשר כי לא תבא הה״א הידיעה בעברים וכן וכל ההקדים שמואל כמו אשר הקדים: אשר היתה חזקה בים׳ רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שבהם העיר היתה חזקה בבנינה וכן יושביה חזקים ות״ת דהוית יתבא בתקוף ימא: אשר נתנו חתיתם לכל יושביה׳ מרוב חוזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים וזכר הים בלשון נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה: עתה יחרדו׳ בשוא החי״ת: האין׳ בנו״ן אחת לבד והנון במקום מ״ם וכן לקץ הימין כמו הימים ותרגם יונתן פרוריא וכן תרגם ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא וזה עשה מפני שכפל בפסוק ופרוריא פירוש מגרשי הערים והכפרים וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרוריא וכן בדברי רבותינו ז״ל פרוריה: מצאתך׳ כתרגומו במיפק גלוותך: כי כה אמר יי׳ כערים אשר לא נושבו׳ כי בשנראה הסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם: בהעלות

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵבִיא אֶל־צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב׃ בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה׃ וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן בְּחֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו׃ מִשִּׁפְעַת סוּסָיו יְכַסֵּךְ אֲבָקָם מִקּוֹל פָּרַשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בִּשְׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה׃ בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת־כָּל־חוּצוֹתָיִךְ עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד׃ וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי הֲמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד׃ וּנְתַתִּיךְ לִצְחִיחַ סֶלַע מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְצוֹר הֲלֹא מִקּוֹל מַפַּלְתֵּךְ בֶּאֱנֹק חָלָל בֵּהָרֵג הֶרֶג בְּתוֹכֵךְ יִרְעֲשׁוּ הָאִיִּים׃ וְיָרְדוּ מֵעַל כִּסְאוֹתָם כֹּל נְשִׂיאֵי הַיָּם וְהֵסִירוּ אֶת־מְעִילֵיהֶם וְאֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתָם יִפְשֹׁטוּ חֲרָדוֹת יִלְבָּשׁוּ עַל־הָאָרֶץ יֵשֵׁבוּ וְחָרְדוּ לִרְגָעִים וְשָׁמְמוּ עָלָיִךְ׃ וְנָשְׂאוּ עָלַיִךְ קִינָה וְאָמְרוּ לָךְ אֵיךְ אָבַדְתְּ נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים הָעִיר הַהֻלָּלָה אֲשֶׁר הָיְתָה חֲזָקָה בַיָּם הִיא וְיֹשְׁבֶיהָ אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּיתָם לְכָל־יוֹשְׁבֶיהָ׃ עַתָּה יֶחְרְדוּ הָאִיִּן יוֹם מַפַּלְתֵּךְ וְנִבְהֲלוּ הָאִיִּים אֲשֶׁר־בַּיָּם מִצֵּאתֵךְ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּתִתִּי אֹתָךְ עִיר נֶחֱרֶבֶת כֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא־נוֹשָׁבוּ

ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מיתי על צור נבוכד נצר מלכא דבבל מציפונא מלך מלכיא בסוסון וברתיכין ובפרשין ומשרי ועם סגי: יתביכפרנך די בחקלא בחרבא יקטיל ויבני עלך כרקום ויצבור עלך מיליתא ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחת פגוזוהי יהב בשורך ומגדלך יתרע באבני ברזליה: מריפסת סוסותיה יחפינך אבקהון מקל פרשין וגלגלין ורתיכין יזועון שורך במיעלוהי בתרעך כמא דעלין בקרתא דמתרעא משור: בפרסות סוסותיה ידוש ית כל שוקך עמיך בחרבא יקטיל וקמת תוקפיך לארעא ימגר: ויבזון נכסך וישבון סחורתיך ויפגרון שורך ובתי חמרתך יתרעון ואבנך ואעך ועפרך בגו ימא ישוון: ואבטל איתרגושת זמריך וקל ניגון כינריך לא ישתמע עוד: ואתנינך לשעיעות כיף גלי משטח צײדין תהי לא תתבני עוד ארי אנא יי גזרית במימרי אמר יי אלהים: כדנן אמר יי אלהים לצור הלא מקל מפלתך קטילך בניהום מטעני חרב כד יתרמון קטולין בגויך יזועון פרוריא: ויחתון מעל כורסותיהון כל רברבי ימא ויעדון ית מעיליהון וית לבושי ציוריהון ישלחון זיע ילבשון על ארעא יתבון ויזועון מן קדם תבריהון ויצדון עלך: ויטלון עלך אליא ויימרון לך איכדין אבדת דהות יתבא בגו ימא קרתא משבחתא דהוית יתבא בתקוף ימא היא ויתבהא איכדין איתמסרו לתבר כל יתבהא: כען יזועון פרוריא ביום מפלת קטילך ויתבהלון נגוותא די בימא במיפק גלוותיך: ארי כדנן אמר יי אלהים כד אתן יתיך קריה חרבא כקירוין דלא איתותב

באסקותי

והקים עליך צנה׳ ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחי קבלו׳ הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו אילקול״א דשאפור״רא בלעז ויש לועזים קבלו דשארבלי״טא בלעז ויש לועזים פוריי״רא בלעז: בחרבותיו׳ באומכיות חורבן שיביא עמו: משפעת סוסיו׳ כשיש סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעת וכן שפעת מים תכסך דלאפוי״שון בלעז: כמבואי עיר מבקעה׳ כמה דעלין לקרתא דמתרעא משור שנפרצה חומתה: רכלתך׳ סחורתך: וחרדו לרגעים׳ לשברים פן יבא עליהם גם הם כשברך לרגעי׳ לשון שבר כמו רוגע הים עורי רגע על רגעי ארץ על דכאי ארץ ומנחם פיר׳ לשון רגע כמו כי רגע באפו: ושממו׳ לשון תמהון: נושבת מימים׳ ים נוקדין רפי ופותרין מ מיושבת מימי׳ קדמונים וים נוקדי׳ דגש ופותרין מיושבת בחזק׳ על ידי ימים הסבובים לה וכן תרגם יונתן וכן הוא: אשר נתנו חתיתם׳ סביבות לכל היושבים׳ חתיתם לורדפריי״מנט בלעז: האין׳ כמו האיים: מצאתך׳ מיציאתך בגולה: בהעלותי

בהעלות עליך את תהום, באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפונך עממין סגיאין כן ת"י. שנשמעו בתחילה נתנה ביד נבוכד נאצר וסוף עלה הים ושטפה: את יורדי בור, עם יורדי גיהנם: אל עם עולם, עם שאר האומו' אשר שם מעולם: בחרבות מעולם, כערים אשר חרבו מאז סדום וחברותיה: ונתתי צבי בארץ חיים ואתן התפאר' בירו': בלהות, פרשו יונתן כל הות כדלא הוית והפותרין אומרי' לשון מקום מרקד שעירים ומזיקים: על מבואות ים, על הנמל שהספינו' באות עד החומה והספרים והרב' כרכי' יושבין על הים ואינם מקו' נמל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם מבואות ים פור"ט בל': רוכלת העמים, כך היה מנהגם סוחרים הבאים לה זה מצפון וזה מדרום לא היו רשאין לעשות סחורה זה עם זה אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה: את אמר' אני כלילת יופי, עד עכשיו הכל אומרים על ירושלם כלילת יופי משוש כל הארץ עכשיו את מתגאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי: בוניך, ארדכליך לשון בנין: ברושים משניר, לפי שהיא בנויה בים ובים אבר' המשילה הנביא לספינה משובחת שהכבידו משאה בתוכה וטבעה ברוח קדים, משניר טור תלגא: את כל לחתים, הלוחים שנעשית האניה מהם: ארז מלבנון, שם יער שהארזים מצויין בו: תורן, הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש שקורין בו"ילא בלעז ובו נקבי' בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו מש"ט בלעז: אלונים, מין עץ שרק שקורין קיי"שנא בלעז: משוטיך, הם שרחבים בראשם שמנהיגים בהם האניה ריימ"ש בלעז: קרשך, הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אחר ובו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברניט ובלשון לעז גוברנ"אל: עשו שן בת אשורים, אי אפשר לו להיות אלא של עץ וזהו בתאשורים כאילו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור שניהם תרגמן יונתן אשכרועין ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע ומצופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולחוזק כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתיטרון כסוייה לא יפול אבל יונתן פי' הקברניט הזה לפי ענין העיר על קרשי שעריה: שש ברקמה, בגד שש עשוי בציורי רקמות: מפרשך, הוא שקורין בלשון אשכנז שיג"ל ובלשונינו בו"ילא בלעז: להיות לך לנס, לפורשו על כלונס הארז ולהגביהו על התורן נס בלשון משנה כלונס ובלעז פ"רקא: היה מכסך, לאהל ולגג על פני כל האניה: היו שטים לך, תופסי משוטיך להנהיגך: חובליך

בהעלות ג' בקריאה וסימ' בהעלות יי' את אליהו, בתתי אותך עיר נחרבת, ואחר הכינו להם ולכהנים: תחתיות ז' בקריאה וסימ' ואת גלות תחתיו' דיהושע, הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים, והורדתיך את יורדי בור, נהה על המון מצרים, שם עילם וכל המונה, שתני בבור תחתיות, קראתי שמך יי' מבור תחתיות:

בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים: והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם והושבתיך בארץ תחתיות בחרבות מעולם את יורדי בור למען לא תשבי ונתתי צבי בארץ חיים: בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם נאם אדני יהוה:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם שא על צר קינה: ואמרת לצור הישבתי על מבואת ים רכלת העמים אל איים רבים כה אמר אדני יהוה צור את אמרת אני כלילת יפי: בלב ימים גבוליך בניך כללו יפיך: ברושים משניר בנו לך את כל לחתים ארז מלבנון לקחו לעשות תרן עליך: אלונים מבשן עשו משוטיך קרשך עשו שן בת אשרים מאיי כתים: שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך: ישבי צידון וארוד היו שטים לך

באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפינך עממין סגיאין: ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא לות עמא דמעלמא ואצדינך בארעא ארעית בחרובת דמעלמא עם נחתי גוב בית אבדנא בדיל דלא תתיתבין ואיתן חדוא בארעא דישראל: כדלא הוית אתנינך וכן תהי ותתבעין ולא תשכחין עוד לעלם אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: ואת בר אדם טול על צור אליא: ותימר לצור דיתבא על מגרש מחוזי ימא מספקא סחורא לעממיא לנגוון סגיאן כדנן אמר יי אלהים צור את אמרת אנא משכללא בשופרי: בגו ימיא תחומיך ארדכליך שכלילו בניניך: בירוון משניר בנו ליך ית כל גישרך ארזין מליבנן נסיבו למעבד תורנין עלך: בלוטין ממתנן עבדו משוטי ספינך תירומי תרעך דפין דאשכרעין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתיטרון ממדינת אפיליא: בוץ וציורין ממצרים הוה פרסיך למהוי ליך לאת תכלא וארגונא ממדינת איטליא הות כסותיך: יתבי צידון וארוד הוו שייטין ומתן סחורא לגוויך

אלישה ג' בקריאה וסימ' ובני יון אלישה ותרשיש, וחברו דדברי הימים, מאיי אלישה היה מכסך:

בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים, כפל הענין בתלות מוזות ואמר למעלה משטח חרמים תהיה כשו המים היה למעה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפה ואחר כך חזרו גלי הים לאחור ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפונך עממין סגיאין: והורדתיך את יורדי בור, כלומר תאבדי מן העולם כמו יורדי בור והוא הקבר ותרג' יונתן ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא: אל עם עולם, כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר: והושבתיך בארץ תחתיות, כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק: למען לא תשבי, שלא תשבי עוד: ונתתי צבי בארץ חיים, ואתן חפץ ופאר בא"י שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמות' שהיא ארץ חיים ולפי שאמ' על צור בארץ תחתיו' שהיא ארץ מתים שאבדו מן העולם אמר בהפך על ארץ ישרא' שהיא ארץ חיים ורבותינו ז"ל דרשו ארץ שמתיה חיים כלו' שהמתים בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתי' ותרגם יונתן ואתן חדוא בארעא דישראל: בלהות אתנך, הפוך כמו בהלות ענין בעתה וכליון: ותבקשי, ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הו"ו כמשכת בגעיא והת"ו בשוא ופתח ויונתן תרגם בלהות שתי מלות כדלא הוית בל הות: ויהי, ואתה בן אדם, ואמרת, על מבואות ים, על מקומו' שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל שנכנסים שם הספינות: רוכלת העמים, סוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמ' והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה: בלב ימים גבוליך, כי מכל צד היה לה ים: בוניך, האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך ובתיך: כללו יפיך, הם השלימו יפיך כי בנו אות' בטוב שבבנינים וביפה שבהם: ברושים משניר, כי בהר שניר היו גדלים הברוש' היפים: את כל לחתים, לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת שנים או לפי שהספינה עשויה שני צדדי' כי שני ראשיה חדים והחכם ר' אברהם אע"פירש כי הטעם שים ספינות שעושים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל גשרך רוצה לומר גשר שיעברו עליו מספינה לספינה: לעשות תורן עליך, התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס: עליך, רוצה לומר על ספינותיך: אלונים, הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין: משוטיך, מן כל תופשי משוט אלא שהוא משקל אחר כי מן משוט יאמר משוטיך בשוא המ"ם ובלא דגש הש"ן כמו מן מקום מקומיך ומשוטיך בחירק המ"ם ודגש הש"ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני שיט: משוטיך, רוצה לומר משוטי ספינותיך: קרשך עשו שן, קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומר על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל באחד הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינו' צור היו עושי' מקרשי שן לגדולה ולפאר: בת אשורי', עדת אשורי' עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתיים כי שם הפילי' מצויין שעושי' מעצם שלהם קרשי' וכלים ולכך נקרא העצ' ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכ' היפה ויונתן תרגם בת אשורי' מלה אחת מן תדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרועין וכן תרג' תירומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאתיטרון ממדינת אפיליא ולא הבנתי מלת לאתיטרון ובקצת נוסחאות לאתר כטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוש"ות בלעז: כתים ביו"ד אחת כתיב וקרי בשני יודי"ן ביו"ד היחס וביו"ד הרבוי כתיים כמו אלהי העבריים: שש ברקמה ממצרים, יריעות פשתן עשויות ומעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך להיות לך לנס, והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס ואומר כי דרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות יריעות שש כאות עשויות מעשה רוקם: תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך, בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה, היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם וממטר ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי מיריעו' צבוע' בתכלת וארגמן לנוי: מאיי אלישה, תרגם יונתן ממדינת איטליאה: יושבי צידון וארוד היו שטים לך, הם היו מלחי' לצורכיהם שטי' אוחזי המשוט' מנהיגי הספינה ויונתן פי' היו שטי' בצבורך להביא סחורה ליך הוו שייטין ומייתין סחור' לגויך:

חבליך׳ אוחזי הקברניט לכוין ולייסר האניה: זקני גבל׳ אומני הבנין כמו שנאמר ובוני חירום והגבלים: מחזיקי בדקך׳ מתקני בדקיך שלא יכנסו בהם המים אפ״יטונט טאקר״אוכא בלעז: כל אניות הים ומלחיהם׳ הספנים שלהם: היו בך׳ היו סביביך לשוט אל המדינות הרחוקות להביא הסחורה לתוכך:

חכמיך צור היו בך׳ צור הוא לשון קריאה כלומר את צור חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו: המה חובליך׳ חובל יקרא מושך חבלי הוילון במשפט וצריך למשכם בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחד הוא הרב פרנס הספינ׳ המלמד שאר החובלים למשוך כפי מה שיראה והוא ה האוחז הקברניט המקרא טי״מון בלעז וכן מנהיג הספינ׳ להדריכ׳ הדרך אשר יראה וכל זה בחכמ׳ : זקני גבל וחכמיה׳ בנאים היו וכן אמר בבניין שלמה ו והגבלים והם היו באים לצור ל להחזיק בדק העיר בחומותיה ובנינה : [כל אניות הים ומלחיה׳ כתרגומו כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומייתן ס סחורה לגויך תופשי המשוט׳ נקראים מלחים : לערב מערבך׳ ענין סחורה וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראת הסחורה מערב והסוחרי׳ עורבין לפי שהסוחרין עורבים זה לזה בסחורתם במקחם וממכרם : פרס ולוד ופוט׳ היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהית׳ צריכה לעשות מלחמ׳ עם אחרים : מגן וכובע תלו בך׳ נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מ מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה המה נתנו הדרך כי היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טובי׳ ויפי׳ ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעי׳ בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו : תלו׳ מבנין פועל הדגוש : בני ארוד וחילך׳ בני ארוד הם ג״כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלח׳ עליך : וגמדים במגדלותיך׳ היו אנשים ננסים אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי : שלטיהם׳ מגיניהם כמו כל שלטי הגבורי׳ : תלו על חומותיך׳ גם זה מן הדגוש : תרשיש סחרתך׳ מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרג׳ תרשיש מן ימא :

לערוב ב׳ ומב׳ ליש׳ וסימ׳ רפא היוב לערוב ׳ לערב מערבך ׳ קדמא מל׳ : בכסף ט״ו רפין וסי׳ נמסר ביהושע סימ׳ כ״ב : עזבונך ד׳ ובענין וסימ׳ תרשיש סוחרתך ׳ מבית תוגרמה ׳ רכלי שבא ורעמה ׳ בזאת עזבוניך מימים : ראמות ג׳ כתיב כן וסימ׳ את בצר במדבר ׳ ומעבר לירדן נתנו ׳ ארם סחרתך :

חכמיך צור היו בך המה חבליך: ט זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל־אניות הים ומלחיהם היו בך לערב מערבך: י פרס ולוד ופוט היו בחילך אנשי מלחמתך מגן וכובע תלו־בך המה נתנו הדרך: יא בני ארוד וחילך על־חומותיך סביב וגמדים במגדלותיך היו שלטיהם תלו על־חומותיך סביב המה כללו יפיך: יב תרשיש סחרתך מרב כל־הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך: יג יון תבל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך: יד מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופרדים נתנו עזבוניך: טו בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן והובנים השיבו אשכרך: טז ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ וראמות וכדכד נתנו בעזבוניך: יז יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך: יח דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל־הון ביין חלבון וצמר צחר:

חכימיך צור הוו ביך אינון פרנסך: סבי גבל וחכימהא הוו ביך מתקפי צורכך כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומיתן סחורא לגויך: פרסאי ולודאי ופוטאי הוו במשריתך גברי עבדי קרביך עגילין וקולסין תלו ביך אינון אסגיאו זיוך: בני ארוד וכל משיריתיך על שורך סחור סחור ואף קפוטקאי במגדליך הוו שלטיהון תלו על שורך סחור סחור אינון שכלילו שופריך: מן ימא מיתן סחורה לגויך מסגי כל עותר בכסף ברזל עבץ ואבר יהבו בבית גנזך: יון תובל ומשך אינון תגרך בנפשא דאינשא ומני נחשא מיתן סחורה לגויך: ממדינת גרממיא סוסון ופרשין וכורנן מיתן סחורא לגויך: בני דדן תגרך יתבי נגוון סגיאן מיתן סחורה לגויך בקרנין דיעלין ושן דפיל וטוסין אתיבו קורבניך: מן ארם מיתן סחורא לגויך מסגי עותריך בתכריכין דארגון ורקם ובוץ ציורין ואבנין טבין ומרגלין יהבו בבית גנזך: יהודה וארעא דישראל אינון תגרך בחיטי ריחוש וקוליא ודבש ומשח ושעיף יהבו בחנותיך: מן דמשק מיתן סחורא לגויך בסגי עותריך כסגי כל עותר בחמר חילת מבעל ועמר מילת כבינא:

לערב מערבך׳ לשון ערוב גרבט״אה בלע״ז הם כל צורכי האדם שהוא חי בהם וממנו הוא ערוכתו והצלתו לחיין : בני ארוד וחילך׳ שאר חיל בני א״ם היושבים בתוכך : וגמדים׳ תרגם יונתן ואף קפוטקאי שמעתי משמו של רבי מנחם על שם שיורדים בים עד התהום ומשערים גומדי אמות עומקו נקראו גמדים אנדרוי״ם בלע״ז ויש פותרי׳ שהם ננסים ונכנסין במדת אמה: שלטיהם׳ הם אספות שנותנין בהם חצי׳ כמו הברו החצים מלאו השלטי׳ קויבר״יג׳ בלע״ז: תלו׳ הרבה תלוי תלוים : תרשיש׳ ים ששמה תרשיש : מרוב כל הון׳ שהיה בתוכך ובטוחים ה הסוחרים שימצאו בך סחורה הראויה להם : בדיל׳ אשט״יין בלע״ז : עזבוניך׳ חוזקיך ועוזך כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה וממונו של אדם הוא חוזקו המעמידו על ר רגלו : בנפש אדם׳ עבדים ושפחות למכור : ידך׳ מקומך : קרנות שן והובנים׳ קרני יעלים ועצמו׳ פיל וטווסים עופות ששמן פאון בלע״ז : השיבו אשכרך׳ הביאו לך תשורה : בנפך׳ איקאבוקל״א בל׳ : ארם

מרוב כל הון׳ מרוב כל הון שמביאה אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך בכסף ברזל בדיל בחסרון וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון : עזבוניך׳ סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך : יון תובל׳ בנפש אדם׳ שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאים משם כמו כן וכל המקומו׳ שזוכר כל אחד לפי הכריו המנצאו׳ שם שמביאי׳ אותם למקום אחר למכור ואמ׳ כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה : מבית תוגרמה סוסים ופרשים׳ תרגם יונתן ממדינ׳ גרממיא ויש מפרשים ופרשים מין סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשי׳ כנגד הסוסים האחרים כמו שהאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אד׳ במלחמ׳ ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי באותן המקומות שמוכרין בני אדם כמו שמוכרים היום הכושים לעבדים יש מהם שראוים להיות עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומיון תבל ומשך יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים : נתנו עזבוניך׳ זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך : בני דדן׳ סחורת ידיך׳ איים רבים מפלת בני דדן היו סוחרים על ידיך : קרנות שן והובנים׳ דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור״ל קרנו׳ ושן וחסר וי״ו החבור כמו שמש ירח והדומי׳ להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנין דיעלין ושן דפיל׳ והבנים פיר׳ בו העץ המקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם וטווסין הוא העוף שקורין בלע״ז פאון : השיבו אשכרך׳ השיבו מנחתך כמו והשיב למלך ישראל והוא הבאת המנחה פעם אחר פעם : אשכרך׳ מנחתך כמו אשכר יקריבו : ארם׳ מרוב מעשיך׳ מרוב מעשים ומלאכות יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה ו״ת בנכך ארגמן בתכריכין דארגון והמהתי מתרגומו כי נפך הוא גם אבן יקרה הנזכרת בתורה : בעזבוניך׳ תרגם יונתן בבית גנזך : יהודה׳ בחיטי מנית׳ שם מקום בארץ ישראל שהחיטים שם יפות ומצאנו עד בואך מינית וכן פנג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז״ל מערבין בקוליא והוא מירקות השדה הנאכלים ופי׳ בעל הערוך שהוא עשב שמורפין אותו ומשימין אפרו בבורית ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלע״ז והיה נמצא ביריחו כי לכך נקראת יריחו מענין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון : נתנו מערבך׳ תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש׳ מערבך שהוא ענין סחורה : דמשק׳ ביין חלבון׳ שם מקום בדמשק שיינו טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבעל : וצמר צחר׳ לבן וכן אהונות צחורות ויונתן תרגם ועמר מילת כבינא :

ארם סחרתך׳ באבני׳ טובות האמורו׳ במקר׳ וארגמן ורקמה ובוץ : מרוב מעשיך׳ מתוך שהיו יודעין בעשיותיך וצריך שמרבי׳ להם מעשה כוי ותפאר׳ לתכשיט : בחטי מנית׳ שם מקום שחיטיה יפות כמו עד בואך מנית ומדרש אגדה חטין יפין ונסין המוכרין במנין ויונתן תרגם בחטי דריחוש לשון קבוצת מנויים הרבה טרוקא״ש בלע״ז וחבירו בפסיקתא מה הדס רחוש בעלין אף לאה רחושה בבנים ולא ידעתי מהו מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגום ירושלמי בחיטי מנית ופנג ריחושא וקלמא שערי דחושלא שבתלמוד אנו מונים שעורים קלופים ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן ואף לפי ניקוד דגש דרכו בל יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה כן יתרגם וגם שם העיר המונה אנוכוקדין שם והמונה לא מפיק ה״א ותרג׳ ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דכביהין איתרגושתהא : ופנג׳ ראיתי בכפר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מצויין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלכמ״א בלע״ז : ביין חלבון׳ יין לבן מבושל ומנחם חברו עם חלב חטים לשון טוב׳ וצמר צחר׳ ועמר מילת כבינא ביום שנולד הטלה וטיהרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו כביבין בקרסי׳ כדי שיהא צמרו נקי צחר לבן כמו אהונות צחורות: ורן

ודן ויון · מדינות הם : מאוזל · מגזה של פירחין : ברזל עשות · עשוי כעששיות מש״ם בלע״ז והוא פרזלא המרוקה : בבגדי חפש לרכבה · בלבוש דיקר לרתיכין : בכרים · כבשים ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מאה אלף כרים דמיטע מלך מואב : אשור כלמד · ית תרינן אתור ומדי : במכללים · בדברים שהם למכלול פר״מונטו בלע״ז ומה הם המכלולי׳ גלומי תכלת ורקמה · טליתות של תכלת מרוקמות : ובגנזי ברומים · בתכשיטי פאר שגנזו׳ אותם בארגזין שקורי׳ אשקרי״ן בלע״ז והם מחופין עור ומצויירין לנוי במיני מסמרין כ סורו׳ סורו׳ וכיורין והם בלשון ארמי קמטרין בלשון ערבי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לנוי : וארזים · אני הדסי׳ אותן ארגזים היו כ נתוני׳ במגדלי עץ הדס ומפיאין אותן לתוך ה המגדלין והקמטראות שבתוכן והתכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה וכה פתרון הלשון בלשון כ ה קצרה ובגנזי ברומים החבושים בחבלים וארזים בתוך עץ ארז שהברומים הם ה הקמטראות והיו א אסורים בחבלים ו ונתונים במגדלי הדס שהוא ממיני ארז ו ומכלולים שבתוך ה הברומים קרא יונתן וכוספי דארז באימלי׳ די זהריתא תבשיטין הכריכין שמירה נאה דמחתין בקומטרין מונחים בקמטראות והמגדלים שבתרגום כמו שאנו סומין תיבה ומגדל פישריט׳ בלע״ז : אניות תרשיש שרותי׳ · הם היו לך לערבה ומיסור כמס שהמיסור הו׳ דרך כבושה להביא בו סחור׳ לעיר היושבת ביבשה היו לך הת׳יך אניות תרשיש מכלה להביא מערבך לתוכך : שרותיך · לשון סרון ומיסור ודוגמתו עלו בשרותיה : ותמלאי ותכבדי מאד · הביאו לתוכך משאוי רב ו והכבידו משאך יותר מדאי : במים רבים הבאוך השטי׳ אותך · כדרך האניות הגדולו׳ שמפליגין אותן לתוך פלגוס הים ומתוך שמתמלאת וכבדת בא רוח הקדים ושברך בלב ימים ולענין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת עושר גבה לבך ובא עליך פורענות : מגרשות · כמו מגרשי העיר : על הארץ יעמדו · מה לנו עוד באניות להיכן נוליך סחורה עוד : יתפלשו · יתגלגלו : וכשאו

ודן ויון מאוזל · בוא״ו עם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד אזלו מים מני ים ואזל לו · וכן תרגם יונתן הלך אזל · ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בשיירות · וכן תרגם יונתן ודן ויון בשירין : נתנו · ברגש הנו״ן לתפארת הקריאה מפני ההפסק : ברזל עשות · זך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלהינדי ויונתן תרגם בערקין דברזל · במערבך · תרג׳ יונתן בחנותך : דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה · בגדים יקרים הראוים לחפשי ולבן חורין : לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין : ערב וכל נשיאי קדר · תרגם יונתן וכל רברבי נבט : בכרים · בכבשים ויונתן תרגם בתורין כראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים : רכלי · נתנו עזבוניך · תרגם יונתן יהבו בבית גנזך : חרן וכנה ועדן · תרגם יונתן חרוון ונציבין וחדיב : אשור כלמד רכלתך · פי׳ אדוני אבי ז״ל שהיו כנו למודים לבא אליך בסחורתם תמיד ויהיה כלמד שם התואר כמוך והמוכרת למד בשק׳ כבר והסמו׳ כבר פה ותרגם יונתן מדינן אתור ומדי אנון תגרך : המה רכליך במכלולים · כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא : בגלומי תכלת ורקמה · בגלימו׳ תכלת וגלימא ידוע בדברי רז״ל ויש מפרשי׳ כרכי בגדי׳ טרוסי״לם בלע״ז : ובגנזי ברומים · ארגזים עשויים מעור וגנוזים בתוכם ה הבגדים החמודים שנקראים ברומי׳ והביא לי ראיה אדוני אבי ז״ל מן הערבי שאומר לבגדים ה הנאים והנכבדי׳ תאב מברומא : בחבלים חבושים · הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזי׳ הם חבושים בחבלים : וארזים במרכלתך · כמו חרוזים מן צאורך בחרוזים שהם הענקים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגנזין דתכלא וכוספין וגו׳ פי׳ אוכרו׳ כמו בי גזי דמלכא בדברי רז״ל וכוספין אפשר שהוא כמו גושפן ובדברי רז״ל וחותמין בתרין גושפנקי פי׳ חותמות באימלין הוא תרגום גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי והם התיבו׳ שמניחים בהן הספרים ותרגם יונתן לאסר על המלתא׳ קמטר׳ : אניות תרשיש שרותיך · שיירות ההולכות בסחורתך כלומ׳ רבות ביחד כמו שיירא : ותמלאי ותכבדי · כמו ותרבי וכן עם כבד : בלב ימים · כאילו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים או אמר בלב ימים לפי שהית׳ בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה ואמרו ימים׳ לשון רבים לפי שים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים : במים רבים הבאוך השטים אותך · השטים בלא אל״ף ועניינו ענין בזה וסלל ותרגום ויבז ושט ועניין בזה וסלל בלשון אחר ובמים רבים הוא משל לברו׳ כאילו אמ׳ בברות רבות הביאוך ויונתן כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך : רוח הקדים שברך · אמ׳ שהיית בלב ימים רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשיש לפיכך דמה החזק והוא נבוכדנצר לרוח הקדים וכן תרגם יונתן מלך דתקיף כרוח קדומא תברך בגו ימיא הוכך · יפלו בלב ימים ביום מפלתך · כי אחר שכבש נבוכדנצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העיר ושטף כל השלל וההרוגי׳ עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו : לקול זעקת · מגרשות · בחולם והוא כמו מגרשים והעניין דרך הפלגה רוצה לומר כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר : וירדו מאניותיהם · אל הארץ יעמודו · כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על : והשמיעו · יתפלשו · כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר : והקריחו אליך קרחא · באל״ף במקום הא : ומשאו

ודן ב׳ בתרי לישני וסים׳ למה ינור אביות · ודן ויון מאוזל : נתנו ונתנו ד׳ דגשי׳ וסים׳ ונתנו את בנותיו להם · בעזבוניך נתנו · כי ממך הכל ומידך נתנו לך · מצרי׳ נתנו יד אשור : עדן ועדן ד׳ בסגול וסי׳ ההצילו דמלכי׳ · ההצילו דישעיה · ושברתי בריח דמשק · חרן וכנה ועדן : השטים ב׳ חס׳ אל״ף וסים׳ ישבי צידון

ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קדה וקנה במערבך היה : דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה : ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך בכרים ואילים ועתודים בם סחריך : רכלי שבא ורעמה המה רכליך בראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך : חרן וכנה ועדן רכלי שבא אשור כלמד רכלתך : המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וארזים במרכלתך : אניות תרשיש שרותיך מערבך ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים : במים רבים הביאוך השטים אתך רוח הקדים שברך בלב ימים : הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחבליך מחזיקי בדקך וערבי מערבך וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך : לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות : וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו : והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה ויעלו עפר על ראשיהם באפר יתפלשו : והקריחו אליך קרחה וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש מספד מר :

ודן ויון בשירין סחורתיך מיתן בערקין דברזל קדה וקנה בשם בחנותיך יהבו : מן דדן מיתן סחור לגויך בלבוש דיקר לרתיכין : ערב וכל רברבי נבט אינון תגרך בתורין ודיכרין וגדיין בהון הות סחורתיך : תגרי שבא ורעמה אינון תגרך בריש כל בוסמין ובכל אבנין טבן ודהבא יהבו בבית גנזך : חרוון ונציבין וחדיב תגרי שבא מדינת אתור ומדי אינון תגרך : אינון תגרך בגמר מיני כל תושבחתא בגוזין דתכלא וכושפין דארזא באימלין די זהריתא דמחתין בקומטרין חפן גילדין מאסרין באטונין די בוצא מחתין בעזקת גלב עיבידת ימא מחתין במגדלי אעי הדסין בהון הות סחורתיך : בספיני ימא הוו שייטין ומיתן סחורה לגויך ועתירת ותקיפת לחדא בגו ימיא : כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך מלך דתקיף ברוח קדומא תבריך בגו ימיא : עותריך ונכסיך סחורתיך ספנך ופרנסך מתקפי צורכיך ומיתן סחורת חנוותיך וכל גברי עבדי קרביך די ביך וכל משיריתיך די בגויך יתרמון בגו ימיא ביום מפלת קטיליך : לקל צוחת פרנסך יזועון פרווריא : ויחתון מספיניהון כל אחדי משוט ספנין כל פרנסי ימא על ארעא יקומון : וישמעון עלך בקלהון ויצווחון במרד ויסיקון עפרא על רישיהון בקיטמא יהון חפיפין : וימרטון עלך מרט ויסרון סקין ויבכון עלך במריר נפש ויעבדון מספד מריר :

וארוד · בימים רבים הביאוך : ובכל ה׳ דמטעי׳ בהון דסבירין בכל וסים׳ ובכל ארץ מצרים תשחת · ובכל אשר אמרתי אליכ׳ תשמרו · ובכל ארצה יאנק חלל · ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך · מחזיקי בדקך וערבי מערבך : כל לשון שמיעה אל ב׳ם ׳ב על וסים׳ ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע על תרהקה לאמר דישעיה · דרשו מעל ספר יי׳ · הזכירו לגוים בירמיה · תשמעו על דברי הנביאי׳ · לשמוע על דברי עבדי הנביאים ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמר יי׳ שאו נס בארץ · והשמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על ים סוף :

קרחא · כתיב א׳ ונקרא ה׳

ונשאו אליך בניהם · ענין נהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקים ועל דעתי שהאל"ף עין הפעל מומרת בה"א וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק הפרשי : מי כצור כדמה בתוך הים · יאמרו בקינתם מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיא דומה בתוך הים ודומה נכרתת וכן סכנה דומה נפשי ויונתן תרגם מי כצור לית דדמי לה בגו ימיא : בצאת · כשהיו יוצאים עזבוניך מן הים השבעת עמים רבים מרוב סחורותיך שהיו יוצאות מן הים כלומר ממך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים : עת נשברת מימים · עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אמר מימים היה עושרך והונך ומים שטפו הכל : כל יושבי האיים · לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי שאר האיים שממו :

ומלכיהם שערו שער · שיפחדו על עצמם שלא יקרה כמקרך ענין שער ידוע ושוה הוא בכ"מך וש"ן : רעמו פנים · ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה : סוחרים · מבואר הוא : ויהי דבר יי' · בן אדם · עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על ה המלך : אל אני · כלומר כמו אני שלא יוכל אד' להזיקני ולהרע לי : מושב אלהים ישבתי בלב ימי' · כי אני ישבתי במקום חזק כי אני בלב ימי' שהימי' מקיפי' אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמי' עוברים אותי ומביאים לי מנחה ויונתן תרגם דחלא אנא מושב תקיפין יתיבית בגו ימיא : הנה חכם אתה מדניאל · זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל מדניאל : חסר יו"ד והיא נקראת דנושה ב בתנועת הסגול על פי שאינה כמו יו"ד ירושלם שנקרא בתנועת החירק ואינה בתוכה ויאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל כל סתום לא עממוך · הדברים הסתומים והנעלמים לא נכתמו ממך עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו אלא שהוא עובר וזה בורר וכן איכה יועם זהב שנסתר זהרו ונכסה וכן תרג' יונתן וכל רז לא יתכסי מנך : בחכמתך · ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמ' בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי : עשית · ותעש · ענין תכונה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה חיל נכסים כמו את החיל הזה : ברוב · מבואר הוא : חילך · בחילך בנכסיך או בכחך וכן תרגם יונתן מעתרייתך : לכן · על יפי חכמתך · בשוא היו"ד ופי' והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחת חכמתך בחרבכך או כמשמעו על הגבה שהרבה ברוב חכמתו : יפעתך · דרך מן הופיע מהר פארן ויפעה בשקל שמלה : לשחת · ומתה · אין בו מן השרש כי אם המ"ם ועיקרו מתת בשקל שבת קמת ותי"ו למד הפעל נבלעת בדגש תי"ו הנמצאת וגכת' בו הנח שאחרי התי"ו : ממותי · שם בפלס ממבואי עיר מבוקעה וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות כלומר בדקירות רבות כמו מיתו' החלל שדקרוהו דקירות רבות עד' שימות וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פי' ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמות ביד עריצי גוים מיתה משונה בדקירות רבות :

במעמקי מים ב' וסימ' עת נשברת מימים · באתי במעמקי מים : קהלך ב' וסימ' הונך ועזבוניך · עת נשברת מימים : גבה ח' בקריא' וסימ' אמר לנגיד צור · גבה לבך ביפיך · ובחזקתו גבה לבו דדברי הימים · ולא כגמול עליו השיב דיחזקיהו דדברי הימים · לא גבה לבי ולא רמו עיני · וחד ונגבה ירום ונשא וגבה : הנה

ונשאו אליך בניהם קינה וקוננו עליך מי כצור כדמה בתוך הים : בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ : עת נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו : כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שער רעמו פנים : סחרים בעמים שרקו עליך בלהות היית ואינך עד עולם :

כח ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם אמר לנגיד צר כה אמר אדני יהוה יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים : הנה חכם אתה מדנאל כל סתום לא עממוך : בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך : ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך : לכן כה אמר אדני יהוה יען תתך את לבבך כלב אלהים : לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך : לשחת יורדוך ומתה ממותי חלל בלב ימים : האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך ואתה אדם ולא אל ביד מחלליך : מותי ערלים תמות ביד זרים כי אני דברתי נאם אדני יהוה : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שא קינה על מלך צור ואמרת לו כה אמר אדני יהוה אתה חותם תכנית מלא חכמה וכליל יפי :

ויטלון עלך בעיניהון אליא ויללון עלך מן כצור לית דדמי לה בגו ימא : במיפק סחורתיך מביני עממיא שבעת עממין סגיאין בסגי עותריך ונכסיך אתעתרת מלכי ארעא : כען איתברת דהוית מספקא סחורה לעממיא בעומקי ימא סחורתיך וכל משיריתיך בגויך נפלו : כל יתבי נגוותא צדיאו עלך ומלכיהון זעו זיע איתרשימו אפיהון : תגרין בעממיא צדיאו עלך כדלא הוית איתנינך וכן תהן עד עלמא :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : בר אדם אימר למלכא דצור כדנן אמר יי אלהים חלף דראים ליבך ואמרת דחלא אנא ומותב תקיפין יתיבית בגו ימיא ואת אנשא ולית בך צרוך וחשיבתא בליבך דאת דחלא : הא חכים את מדניאל וכל רזלא יתכסא מינך : בחוכמתך ובסוכלתנותך קניתא לך ניכסין וכנשתא דהבא וכספא באוצרך : בסגי חוכמתך ובסחורתך סגיאת משיריתך וראים לבך במשיריתך : בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דחשיבתא בלבך דאת דחלא : בכן הא אנא מיתי עלך נוכראין תקיפי עממיא וישלפון סיפיהון על תיקון חוכמתך ויחבלון זיו איקרך : לחבלא יחתונך ותמות ממית מטעני חרבא בגו ימיא : המימר תימר דחלא אנא קדם דקטלך ואת אנשא ולית בך צרוך ביד מחבלך : ממת רשיעין תמות ביד נוכראין ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם טול איליא על מלכא דצור ותימר ליה כדנן אמר יי אלהים את דמי למנא לצורתא די מתקן בחוכמא ומשכלל בשופריה :

רשי

ונשאו אליך בניהם · בנהי שלהם : כדומה · כך שם ראשי אדום כענין שנאמר משא דומה וי"ת לית דדמי לה כדומה כדוגמתה : בצאת עזבוניך וגו' · כל זה יקוננו עליך בקינתם : רעמו פנים · זעומי פנים וכן בעבור הרעימה וכן כל תלונה תורעמת : שרקו · בובליר בלע"ז כך שורקין על דבר שאבד והלך לו : מושב אלהי' · עשה לו באויר על הים במגנגנין כמין שבעה רקיעים ויושב לו על ה העליון : הנה חכם אתה מדניאל · דניאל בא כבוכד נצר לעשותו אלוה ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ולא קביל עליה ואתה עשית עצמך אלוה : וכל סתום לא עממוך · לא עמום ממך קנתורין הם שמקנתרין כלומ' שמא חכם אתה כדניאל שנאמר בו כל רז לא אנס לך : עשית לך חיל · קנית לך נכסין : ותעש זהב וכסף · ונכסתא : והריקו חרבותם · כמשמעו והדרש אגדה משכב זכור שנבעל כנשים שלשה עשו עצמ' אלוה ונבעלו כנשי' יואש בן אחזיה שנא' ואת יואש עשו שפוטים וחירם ונבוכד נצר : יפעתך · הופעתך לשון תואר פנים והמדרש דורשו יופי עתך : מחלליך · כמו הורגך : תכנית · פייכטורא בלע"ז : אתה חותם תכנית ו וגומ' אתה הוא מלא חכמה לחתום ולטבוע כל תבנית וצורה :

בערן

י' ר"פ בסיפרא וסימ' הנה נתתי את פניך · באה הצפירה · הנה לאש נתן לאכלה · הנה בהיותו תמים · הנה כל המשל · הנה זה היה עון סדום · הנה נשיאי ישר' · הנה אשור ארז · הנה חכם אתה · הנה באה ונהיתה נאם יי' : כלב ה' וסימ' נמס בירמי' סוף סימ' מ"ח : על מלך ט' בקריא' וסימ' בימיו עלה פרע' נכה · ויקח אתכם נבוזר אדן דמלכים · ויצא יהויקי' מלך יהוד' דמלכים · ונשאת המשל הזה · בן אדם שא קינת על · והיה כמלאת שבעי' שנה · בעת ההי' בא חנני ויער כחו ולבבו · ובעתי' ההם רבי' יעמדו על מלך הנגב :

האמור תאמר מחללך · כמו מהרגך והוא מבניין הדגוש ונפל ממנו הדגש ויבא מן חלל חללים : מותי ערלים תמות · שם אמר מן מות מותים כמו מן און אונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו : ערלים · כתרגומו רשיעיא כלומר ערלי לב : ויהי · בן אדם · אתה חותם תכנית · משלים התכנית כי כלו שלם בך ותכנית שם בשקל גפרית כי התי"ו שרשית וכן ומדדו את תכנית פירו' תוכן כל החכמות והכבוד והעושר וכן פירש מלא חכמה כליל יופי ויונתן תרגם את דמי למנא דצורתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה :

בערן

בעדן גן אלהים וגו׳ · בסגי טוב ותפנוקין את מתפניק כאילו בעדן גינתא דיי׳ את פרי עותרא גיותא ויקרא מתיהיב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : מסוכתך · חופתך · ל״א לבוש כסוייך : מלאכת תופיך ונקביך בך · אע״פ שנתתי לך הכבוד הזה יודע הייתי שתגאה ועשיתי בך מלאכות תופים ונקבי׳ המוציאין רוח בקול

בעדן גן אלהים · כאילו בעדן גן אלהים היית שלא חסרת דבר ותירגם יונתן בסגי טבוון ותפנוקין את מתפנקא כאילו בעדן גנתא דיי׳ את שרי וגיותא ויקרא מתיהב לך בעדן גן כמו בעדן בגן וב״ת בעדן עומדת במקום שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואף על פי שברוב נסמך גן אל עדן ושני מקומות היו כמו

את ג׳ לזכר וסימ׳ ואם ככה את עשה לי · ואת תדבר אלינו · את כרוב ממשח : יפעתיך ב׳ וסימ׳ וחללו את יפעתך · חכמתך על יפעתך : ואוצא אש מתוכך חד מן מלין מיחדי׳ דחסרים יו״ד בליש׳ יציאה וסימ׳ מוצאי דבת הארץ · והוצא עליה שם רע · ותעלה ותצא מרכבה דמלכים · ויצאו את מצבות · ביום הוצאי אתכם ·

בעדן גן-אלהים היית כל-אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו׃ את-כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש אלהים היית בתוך אבני-אש התהלכת׃ תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד-נמצא עולתה בך׃ ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא ואחללך מהר אלהים ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני-אש׃ גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על-יפעתך על-ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך׃ מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשיך ואוצא-אש מתוכך היא אכלתך ואתנך לאפר על-הארץ לעיני כל-ראיך׃ כל-יודעיך בעמים שממו עליך בלהות היית ואינך עד-עולם׃

ויהי דבר-יהוה אלי לאמר׃ בן-אדם שים פניך אל-צידון והנבא עליה׃ ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי-אני יהוה בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה׃

בסגי טוב ותפנוקין את מתפנק כאילו בעדן גינתא דיי׳ את שרי עותרא גיותא ויקרא מתיהב לך כל אבנין טבין מסדרן על לבושך סמקן ירקן וסבהלום כרום ימא ובורלא ופנתירין שבזיז אזמרגדין וברקן משקען בדהב כל אילין עיבידת תיקונך בכן ראים ליבך ברם לא איסתכלת בפגרך דאיתעביד חללין ונקבין דאינון צורכך דלא איפשר לך דתתקיים בלא בהון מומא דאיתבריתא עמך מתקנין׃ את מלך מרבא למלכו ויהבית לך רבותא ואת על טור קודשא דיי׳ בסרתא ובעמא קדישא סברתא למישלט׃ שלים את באורחך מומא דאיתבריתא עד דאשתכח שקר בך׃ בסגיאות סחורתך אתמליאו אוצרך חטוף וחבתא ואפסינך על דבסרתא על טור קודשא דיי׳ ואבדינך מלכא ורבתנא על די סברתא למשלט בעמא קדישא׃ ראים לבך בתוקפך אתחבלת בחוכמתך על זיו אימתך על ארע רטשיתך אזהרא למלכיא יהביתך לאסתכלא בך׃ מסגי חובך בשקר סחורתך אפיסתא מקדשך ואיתי עממיא דתקיפין כאשתא מחובי זדונך אינון ישיצונך ואתנינך כקטם על ארעא לעיני כל חזך׃ כל דידעך בעממיא צדיאו עלך כדלא הוית אתבינך וכן תהי עד עלמא׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר׃ בר אדם קביל נבואה על צידון ואתנבי עלה׃ ותימר כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צידון ואיתיקר בגויך וידעון ארי אנא יי׳ כד אעביד בך פורענות דינין ואיתקדש בה׃

ואשלח

ביום הוצאי דלקרוא דרור · להוצאהו אל הבית דירמיה · ואוצא אש מתוכך דיחזקאל · ותעלומה יוצא אור · ומלבם יוצאו מלין · ומוצא דבה הוא כסיל ·

היה זמר בתוף וגם היה לך להתבונן : את כרוב ממשח הסוכך · את עוף מרה כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו סכך רב כלו׳ מושל ממשל רב מ ממשח לשון גודל כמו אבשי מדו דמתרגמינן גברי דמשחן : ונתתיך בהר קודש אלהים היית · ונתתי לך מקום לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייעת את שלמה בעצי ארזים : בתוך אבני אש התהלכת · קנית לך זכרון עם מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת : נמצא עולתה בך · באמרך אל אני : מלו · כמו מלאו : ואחללך מהר אלהים · גרמת שאמחה אותך שלא תדרוך עוד בבנין ביתי : ואבדך · כמו ואאבדך : מתוך אבני אש · שלא תטול חלק עם הצדיקים ·

ורבותינו במדרש אגדה דרשו הענין הזה באדם הראשון וכך אמ׳ הנביא לחירם מה נתגאית ברקיעך שמא בעדן גן היית כמו שהיה אדם הראשון כל אבן יקרה וגו׳ כי כל החופות האלה עשיתי לאדם הראשון ופחות׳ שבכולן זהב שהוא מנויה אחרון מלאכת תופיך וגו׳ בזאת השויתיך לו ולא באחרת וכך נסתכלתי ובראתי תופי׳ ונקבים באדם הראשון את כרוב ממשח שמח אתה כאותו הכרוב שהיה גדול בממשח הסוכך כולו מקצה השמים ועד קצה השמים ושמא נתתיך להיות בהררי קודם כאשר נתתי לו : שחת חכמתך על יפעתך · שנתגאית ביפעתך : לראוה בך · להסתכל בבוסתך לראוה כמו לראיה : חללת מקדשיך · קדושתך : אם מרגוכך · דברי גאוה שיצאו מפיך לאמר אל אני · לא כתרגומו ואייתי עממיא דתקיפין כאשתא מחייב זדונך : בנומו · תמהו :

וכפלל

סמוך עדן אל גן ... שכתו׳ וכהר יוצא מעדן להשקות את הגן : מסוכתך · גזרך והוא כתוב בסמך כמו הכר מסוכתו והוא על דרך הפלגה כאילו גזר ביתו או גנו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : וברקת · כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני מקלים : וזהב · כלל הזהב עם האבנים היקרו׳ כי הוא המשובח שבמיני מתכו׳ ומשימין אותו עם האבני׳ במלאכות הנאות והיקרות וי״ת משקען בזהב כלומר כל אלה האבני׳ משבצו׳ בזהב על לבושך : מלאכת תפיך ונקביך · תפיך כמו בתפי׳ ובמחולות ונקביך הם כלי הנגון העשוי׳ נקבים נקבים : בך · כלומר בביתך מיוחדים אלין כמותם : ביום הבראך כוננו · כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מנחי העי״ן ויונתן תירגם כל אילין עבידת תקונך וגו׳ : את כרוב ממשח הסוכך · דמה אותו לכרוב לרוב מעלתו : ממשח · ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי : הסוכך · לפי שכ׳ בכרובים סוככים בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו וממשח שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקסם חלק ולשומו מרמס ויהי המלבר ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר שמו : ונתתיך · אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני והתגאית על עמי : בהר קדש אלהים היית · אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמה המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכי׳ : בתוך אבני אש התהלכת · לישראל קרא אבני אש שהיו עם קדוש · ואדוני אבי׳ ז״ל פי׳ הפסו׳ בלשון תמיה ופי׳ בתוך אבני אש גופי׳ רוחניים שלא עליוני׳ ופי׳ בו עוד פי׳ אחר עוד חשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבנים יקרות אבני אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה : תמים אתה · מיום הבראך · מיום עמדת על דעתך וכן רכבת עלי מעודך מעוד שרכבת : עד נמצא עולתה בך · שהתגאית על עם יי׳ ושמחת בחורבנם : ברוב רכלתך מלו תוכך חמס · ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו כוחריך עושים חמס לכוחרי המקומות האחרי׳ ואמרת כי מרוב שנודע העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא : מלו · כמו מלאו · ובא בדרך בעלי הה״א : תוכך · תוך עירך : ותחטא · את החטאת במה ששמחת על חורבן ארץ ישראל וחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת : ואחללך מהר אלהים ואבדך · הוו״ן קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות : ואבדך · מבנין הדגוש ומשפטו ואאבדך ובכפול אלף פ״א הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפין הוטלה תנועתה על אלף האית״ן אמר ואחללך מהר אלהים ואאבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור בהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לאלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש ר״ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אנשי קדש שהם ישראל המשולים לאבני אש : גבה לבך · שחת · דינו שחת : על יפעתך · שגבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכ׳ לא יגבה לבו בטוב העולם הזה : יפעתך · פירושמהו : לראוה בך · כמו לראות בך כלומ׳ לראות בך הפך מה שהייתה חושבת ברוב גאות לבך ולתמוה עליך וכן ת״י לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והמה יביטו יראו בי את כל גבוה יראה ואין צריך להוציאם מענינם ומלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורת למ״ד הפעל בוי״ו כראות ומשקלו לאהבה את יי׳ אלהיך : מרוב עונך בעול רכלתך · בעול סמוך מן עול ולא בא בדרך חברו במשקלו : חללת מקדשך · ארמונך כמו מקדש מלך הוא אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך : ואוציא אש מתוכך היא אכלתך · האש היא משל לעון ולפי שאמר אכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הנאכל באש שב לאפר ובאמרו כל הענין בלשון עבר כמו השלכתיך נתתיך ואוציא ואתנך כלם עבר במקום עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב : כל יודעיך · שממו · כמו תמהו : בלהות · פירשנוהו : ויהי · בן אדם · מבואר הוא : ואמרת · אמר הנני עליך ואמר בה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד :

ושלחתי

ושלחתי · ונפלל חלל · כמו ונפל אלא שנכפלה בו למד הפעל : בחרב יבא עליה מסביב · בחרב יבא עליה : ולא יהיה כילון ממאיר · כמו קוץ והענין כפול במלות שונות : ממאיר · כמו צרעת ממארת פוני"נט בלע"ז : מכאיב · ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושלטונין מעיקין : השאטים אותם · ענין בזה ושלל וכן תירגם יונתן דבזזין כי אלה האומות שזכר הם שכנים לארץ ישראל והיו מריעים לישראל : כה אמר יי · מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם המריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד : וישבו · מבואר הוא : בשנה העשירית בעשירי · עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות צור לפי שהיתה פורענותה תחילה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחילה בשנה העשירית ואח"כ בשנת החרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים שני פעמים ואחר החרבן גם כן שני פעמים בי"ב שנה : בן אדם · ועל מצרים כלה · אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים · וזכר התנים הגדול במ"ס במקום נון וכמוהו כמהם וכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרים הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו והתנים הוא הדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו : לי יאורי · המשקה אותו וארצי הטובע כמצא בה ברוב השנים ואיני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואה : ואני עשיתני · אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם ויונתן תירג' הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכ' דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית : ונתתי חחיים · כתוב בשני יודי"ן ונקר' ביו"ד אחת אחי' ואם היה נקר' ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת יו"ד הראשונה בחירק והשניה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה פרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי הע"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחח תקוב לחיו : דגתי · שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגתי והדבקתי · שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כלם יסופו : ונטשתיך המדברה · אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כי המצרים ימותו בחרב על פני השדה בצאתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותירגם יונתן ולא תקבץ ולא תתקבר רוצה לומ' ולא תקבץ לקבורה : וידעו כל יושבי מצרים · יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישרא' להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי איננו חזק ואיננו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעי וכן בחסרון התואר כאמר יהיו רוצה לומר כאמר לבן וכן ויום בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכום אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רב שקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה · לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו : בתפסס

וקוץ ג' וסימ' וקוץ ודרדר תצמיח · סלון ממאיר וקוץ מכאיב · וקוץ הוליד את ענוב : כה אמר ה' בטע' בכפרא וסימ' בקבצי את בית ישראל · כל בן נכר · בראשון באחד · שער החצר הפנימית : בעשרי ד' חס' בליש' וסימ' בשנה התשיעית לצדקיהו · לשכניהו העשרי · בשנה העשירית בעשרי · דפרעה דסי' · בעשרי בחמשה

ושלחתי בה דבר ודם בחוצותיה ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב וידעו כי אני יהוה : ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב מכל סביבתם השאטים אותם וידעו כי אני אדני יהוה :

כה אמר אדני יהוה בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב : וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבתם וידעו כי אני יהוה אלהיהם :

בשנה העשרית בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל מצרים כלה : דבר ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני : ונתתי חחיים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק : ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה : וידעו כל ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל :

ואשלח בה מותא וקטלא בשוקהא כד יתרמון קטילין בגוה באיתיאותי עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור וידעון ארי אנא יי : ולא יהי עוד לבית ישראל מלך מבאיש ושילטון מעיק מכל סחרניהון דבזזין יתהון וידעון ארי אנא יי אלהים : כדנן אמר יי אלהים כד אכניש ית בית ישראל מביני עממיא דאיתבדרו לתמן ואיתקדש בהון לעיני עממיא ויתובון על ארעהון דיהבית לעבדי ליעקב : ויתובון עלה לרוחצן ויבנון בתין ויצבון כרמין ויתבון לרוחצן כד אעביד פורענות דינין מכל דבזזין יתהון מסחרניהון וידעון ארי אנא יי אלההון : בשתא עשיריתא בעשיראה בתרי עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם קביל נבואה על פרעה מלכא דמצרים ואיתנבי עלוהי ועל מצראי כולהון : איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהי' הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דישרי בגו נהרוותיה די אמר דילי מלכותא ואנא כבישית : ואתן שירין בליסתך ואקטול שלטוני תוקפך עם גיברך ואבטלינך ממלכותך וית כל שלטוני תוקפך עם גיברך יתקטלון : וארטשינך למדברא יתך וית כל שילטוני תוקפך על אפי חקלא תתרמי נבילתך לא תתכניש ולא תתקבר לחית ארעא ולעופא דשמיא מסריתך לאישתיצאה : וידעון כל יתבי מצרים ארי אנא יי חלף דהוו סמך קניא רעיעא לבית ישראל : באיתכניותהון

לחדש לגלותינו בא אלי הפליט · וכלרבו' מניין מלא' במ"א והמה בשלשי' איש : אמר לי ה' דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בסדר וירא אליו יי' : המדברה י"ב וסימ' נמסר בסדר אחרי מות : אותך י"ז מל' וסימ' במסר' רבת' :

רשי

ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב · על אשר יראו החרב מסביב בחוץ יפללו יושבי העיר ויהיו בטוחים להיות חללים בתוכה ונפלל כמו לא פללתי לא סברית וכמו ואויבינו פלילים ידונו עצמם להיות חללים בתוכה : ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו' · לפי שניבא על עמון ומואב ופלשתים ואדום וצור וצידון שהם שכני ארץ ישר' שיחרבו ומאחר שיאבדו כלם לא יהיה סלון וקוץ לישרא' בכל סביבותם שיכאיבם וש ירע להם : סלון · מין קמשונים וחוחים הוא : ממאיר · כמו צרעת ממארת פוניי"נט בלע"ז : השאטי' אותם · הבוזזי' אותם : לעבדי ליעקב · כמו שניתנה ליעקב בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה : התנים הגדול · לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה על ידי יאורי נילוס הוא לפיכך הנביא מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור : לי יאורי · איני צריך לעליונים כי יש לי יאור מספיק כל צרכי : ואני עשיתני · בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי : חחים · כמין טבעות ברזל אינ"ש בלע"ז : דגת יאוריך בקשקשותיך · אינטיא"ק ארדים בלע"ז כלומ' אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם : ונטשתיך המדברה · איאט"מדריטוי בלע"ז זו היא אובדו' של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתים : משענת קנה · כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכד נצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו : בתופסס

בתפשם בך בכפך, בכך קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ, תרצץ: ובקעת להם כל כתף, כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו: והעמדת להם כל מתנים, מאחר שתשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סומכון ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני רואה את דבריהם ומנחם חברו עם מעמד רגלי' במוני: ולא תשב ארבעי' שנה, ארבעים ושתי' שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרו' ושבע שבלים רעות ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף אמר לו שבע הפרות הרקות והרעו' ושבע השבלים הרקות הרי ארבעים ושתים לרעה ולא היה להם אלא שתים שנא' כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי ב בשנה השלישית זרעו שנאמר והן זרע ונחיה וגו' והארבעים נפרעו להם עכשיו תשב ארבעים שנה תשב טר"א אשיג"אה בלע"ז: מכורתם, מגורתם ל"א כמו תולדותם וכן חברו מנחם: לבלתי רדות בגוים, לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים: ולא יהיה, מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראותם עוד: ויהי בעשרים ושבע שנה, למלכות נבוכד נצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובו' מוקדם מאוחר: העביד את חילו, על צר עבודה גדולה: כל ראש, אכני חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה, כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחי' ויגיעים בשאת משאות עפים ואבנים והוא לצר את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם מוקרח קא"לבו בלע"ז מרוטה פלי"אה בלע"ז: ושכר לא היה לו, לאחר ששללו שללה עלה הים ושטפו מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים: פעולתו

בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל־מתנים: לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה: והיתה ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי: לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־גבול כוש: לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־בה ולא תשב ארבעים שנה: ונתתי את־ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־מצרים בגוים וזריתים בארצות: כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה: ושבתי את־שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על־ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן־הממלכות תהיה שפלה ולא־תתנשא עוד על־הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים: ולא יהיה־עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו כי אני אדני יהוה: ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם נבוכדראצר מלך־בבל העביד את־חילו עבדה גדלה אל־צר כל־ראש מקרח וכל־כתף מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו מצר על־העבדה אשר־עבד עליה:

באיתכניותהון בך ביד מלך תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאיסתמכותהון עלך תתבר ולא תהי להון לבית סומכון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא מיתי עלך דקטלין בחרבא ואישיצי מינך אנשא ובעירא: ותהי ארעא דמצרים לאישתממו וחורבא וידעון ארי אנא יי חלף דאמיר מלכותא דילי ואנא כבשית: בכן הא אנא שלח רוגזי עלך ועל מלכותך ואתן ית ארעא דמצרים לחורב צדו ואישתממו ממגדל סונה ועד תחום כוש: לא תעיבר בה ריגלא אנשא וריגלא די בעירא לא תעיבר בה ולא תתיתב ארבעין שנין: ואתן ית ארעא דמצרים לצדו בגו מדינן צדיין וקירוהא בגו קירוין דהואה חרבן הוין לצדו ארבעין שנין ואגלי ית מצראי לביני עממיא ואיבדרינון במדינתא: ארי כדנן אמר יי אלהים מסוף ארבעין שנין אכניש ית מצראי מביני עממיא דאיתבדרו לתמן: ואתיב ית גלות מצרים ואתיב יתהון לארעא פתרוס על ארעא תותבותהון ויהון תמן מלכו חלשא: מן מלכותא תהי חלשא ולא תתרברב עוד על עממיא ואזעירינון בדיל דלא יפלחון בעממיא: ולא יהון עוד לבית ישראל לאיתרחצא עליהון לאדכרא חובין באפניותהון בתריהון וידעון ארי אנא יי אלהים: והוה בעסרין ושבע שנין בקדמאה בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם נבוכדנצר מלכא דבבל אפלח ית משירייתיה פולחן רב על צור כל סער ריש נתר וכל כתף איתמרט ואגר לא הוה ליה ולמשירייתיה מצור על פולחנא דאפלח עלה: בכן

ועד גבול ד' בליש' בקריא' וסימ' מן כשיחור אשר על פני מצרים, ושלמה היה מושל, ממגדל סונה ועד גבול כוש, ויהי מושל בכל הממלכות: ולא תשב ד' בקרי' וסימ' בירמיה סים י"ז: תהיין ה' כתיב כן בליש' בנביאים וסימ' ותהיין שתיהן לך לנשים, ולא תחום עיני עליך תניינא דסיפרא, וחברו תליתא כי אני יי':

מכה, ונתתי את ארץ מצרים שמה, ולא תהיין להם לאכלה: על הגוים ח' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה, שפוך חמתך על הגוים דירמיה, אשר היה דבר יי' מן הממלכות תהיה, וקצף גדול אני: ושכר ב' בתרי לישני וסימ' וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו, ושכר הרביעי:

בתפשם בך בכפך תרוץ, תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ: והעמדת להם כל מתני', יש מפרשי' והעמדת בהפוך האותיו' והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמוד מלהכפף וכן ת"י ולא תהוי להון לבית סומכון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופירש יונתן המשל כן באתכנויתהון ויש נוסחאות באתכנעותהון בך ביד מלך ב בבל תקיף תתמסר ויבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר: בכפך, כתיב רוצה לומר שתסמוך אותם בידך וקרי בכף ר"ל בכפם כאדם שתופש הקנה בכפו לסמוך בו: לכן, מבואר הוא: והיתה, יאור לי ואני עשיתי, כמו שפירשתי ואני עשיתני לשני הפירושים ויונתן תירגם גם כן בתרגומו מלכותא דילי ואנא כבשית: לכן, לחרבות, חורב שממה לאותה חרבות אתננה שתהיה חרב שממה וי"ת לחרב צדו ושממו: לא תעבור בה, ארבעים שנה, יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פעמי' שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י"ד מהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הדקות והרעו' ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה להיות חרבה אותם מ' שנה: ונתתי, מבואר הוא: מחרבות, מופעלו' ומפני האל"ף הוסב הקמץ חטף בחי"ת: כי כה אמר יי', מבואר הוא: ושבתי, מכורתם, כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה: מן הממלכות, והמעטתים, הפך הנני מפרך והרביתיך: רדות, מקור מן לא תרדה בו בפרך: ולא יהיה עוד, דרך כלל על עם מצרים: למבטח מזכיר עון, שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם: ויהי בעשרים ושבע שנה, למלכות נבוכד נצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו ו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכד נצר שהגלה נבוזר אדן נפש תשמ"ה כמו שכתו' בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובשביבות ארץ ישראל נפש תשמ"ה: בן אדם, אל צור, כמו על צור: כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה, כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים ב במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועפים על ראשיהם ועל כתפיהם: מקרח, שנשר שער הראש מרוב העבודה: מרוטה, שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים: ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבוד' אשר עבד עליה, כי כשכבש נבוכד נצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אוצריה וחילה והנה חיל נבוכד נצר טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור:

לכן

רד"ק

לכן ׳ מבואר הוא: פעולתו ׳אשר עשו לי ׳תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל וכן תירגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם ׳ פירושו בזמן ההוא כמו ואחרי אשר בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ״ז לנבוכד נצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה ופירש אדוני אבי ז״ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמ׳ כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שמלך כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה ושהם מ״ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישרא׳ שנלחם מן הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן עשרים כנה ודריוש אחינו בן ס״ב: ולך אתן פתחון פה בתוכם ׳ פירוש שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמ׳ ז״ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר כיצד בשנת כ״ז לנבוכד נצר נתנה את מצרים בידו כשאתו ממלכותו י״ח שנה וכ״ב דאויל מרודך הרי ארבעים ובשנה ראשונ׳ לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנא׳ בשתא חדא לבלשצר וגו׳ וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא יי׳: ויהי ׳ בן אדם ׳ הילילו ׳ אמר כנגד מצרים: כי קרוב יום ׳ כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום ליי׳ ר״ל כי היום הזה בא להם מיי׳ ואליו הוא למהר יום אידם כי הוא יצוה לאויב לבא עליהם: יום ענן ׳ ענן וערפל יהיה להם היום ההוא: עת גוי׳ יהיה ׳ עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה ויונתן תירגם עידן תבר עממין יהא: ובאה ׳ מלרע: והיתה חלחלה בכוש ׳ פירוש בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם: חלל ׳ דרך כלל רוצה לומר חללים רבים: כוש ופוט ולוד וכל הערב ׳ עם מקובץ מעמים כתערבו יחד ו״ת סומכותא לשון ערבוב: ובני ארץ הברית ׳ שהיה להם ברית עם ארץ מצרים אבל לא היו מהם וממשפחות׳ ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם: כה אמר יי׳ ׳ סומכי מצרים ׳הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם: ממגדל סונה ׳ הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחול החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו ופנוי מלת בה לארץ מצרים: ונשמו בתוך ארצות נשמות ׳ בתוך ר״ל בכלל ופירו׳ ונשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות: וידעו ׳ בתתי אש במצרים ׳ על דרך משל כתרגומו כד איתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים: ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש ׳ בצים הם הספינות כמו וצי אדיר לא יעברנו והיה משפטו ציים בשני יודי״ן כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברים יהודים אמר בעת ההיא אחרי חרבן מצרים אביא על כוש צבא גוים בספינות ויקראם מלאכים כאלו בשליחות האל ית׳ באים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן ים נהרות אחרות ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים: להחריד את כוש בטח ׳ כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותם העם שיבואו עליהם פתאום: כיום מצרים ׳ כמו שהיית חלחלה בהם בחרבן מצרים כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם: כי הנה באה ׳ רוצה לומר עת חורבנם:

מסורה

ונשא ז׳ בקריא׳ וסימ׳ על כתפות האפוד ׳ ונשא אהרן את שמות בני ישראל ׳ את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן ׳ והיה על מצח אהרן ׳ והוא עד או ראה או ידע ׳ ואם נפש כי תחטא ועשתה ׳ ונשא השעיר עליו את כל עונותם ׳ ואם לא יכבס ׳ איש איש כי יקלל אלהיו ׳ ואם הפר יפר אתם אחרי ׳ ונשא שה מהעדר ׳ ויצו המלך את חלקיה תניינא ׳ ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ׳ וחברו בחר מרום ישראל ׳ ונשא המונה ׳הנני גוער לכם את הזרע: ליום כ׳ דגשי׳ וסי׳ מצוין במס׳ רבתא בערך יום: וקרוב ד׳ בקריא׳ וסי׳ וקרוב לבוא עתה ועשתה גלולים ׳ כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ ׳ הודינו וקרוב שמך ׳ וקרוב לשמוע מתת הכסילים: יצאו י״ד וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ י״ז: מלפני י״ב וסימ׳ נמסר בסדר אמור:

מקרא

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

ל

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הֵילִילוּ הָהּ לַיּוֹם׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַיהוָה יוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יִהְיֶה׃ וּבָאָה חֶרֶב בְּמִצְרַיִם וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ בִּנְפֹל חָלָל בְּמִצְרָיִם וְלָקְחוּ הֲמוֹנָהּ וְנֶהֶרְסוּ יְסוֹדֹתֶיהָ׃ כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד וְכָל־הָעֶרֶב וְכוּב וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אִתָּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה וְנָפְלוּ סֹמְכֵי מִצְרַיִם וְיָרַד גְּאוֹן עֻזָּהּ מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה בַּחֶרֶב יִפְּלוּ־בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וְנָשַׁמּוּ בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרָיו בְּתוֹךְ עָרִים נַחֲרָבוֹת תִּהְיֶינָה׃ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי־אֵשׁ בְּמִצְרַיִם וְנִשְׁבְּרוּ כָּל־עֹזְרֶיהָ׃ בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַלְאָכִים מִלְּפָנַי בַּצִּים לְהַחֲרִיד אֶת־כּוּשׁ בֶּטַח וְהָיְתָה חַלְחָלָה בָהֶם בְּיוֹם מִצְרַיִם כִּי הִנֵּה בָּאָה׃

תרגום

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא יָהֵיב לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיִשְׁבֵּי אִתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיֵבוֹז בִּיזַהּ וְיַעְדֵּי עֲדָאַהּ וּתְהֵי אֲגַר לְמַשִׁירְיָתֵיהּ׃ אַגְרֵיהּ דְאַפְלַח בַּהּ יְהָבִית לֵיהּ יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דְּחָבוּ קֳדָמַי לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּיוֹמָא הַהוּא אַיְתֵי פּוּרְקָן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָךְ אֶתֵּן מִפְתַּח פּוּמָא בִּנְבוּאָה בֵּינֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֵילִילוּ וְאִמְרוּ וַי מִן קֳדָם יוֹמָא׃ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא וְקָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ יוֹם עֲנַן זִיעַ עִידָן תְּבַר עַמְמַיָא יְהֵי׃ וְתֵיחוּל חַרְבָּא בְּמִצְרַיִם וִיהֵי זִיעַ בְּכוּשׁ כַּד יִתְרְמוּן קְטִילִין בְּמִצְרַיִם וְיִשְׁבּוּן אִתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִפְגְּרוּן אוּשַׁהָא׃ כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי וְלוּדָאֵי וְכָל סוּמְכָוָתָא וְכוּב וּבְנֵי אַרְעָא קְיָמָא עִמְּהוֹן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ וְיִתְקַטְלוּן סַעֲדֵי מִצְרַיִם וְיִבָּטֵיל יְקַר תּוּקְפַהּ מִמִּגְדּוֹל סְוֵנֵה בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְיִצְדּוּן בְּגוֹ מְדִינָן דִּצְדִין וְקִרְוֹהִי בְּגוֹ קִרְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן יְהֶוְיָן׃ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַיְתֵי עַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא עַל מִצְרַיִם וְיִתְּבְרוּן כָּל סַעֲדָהָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִפְּקוּן אִיזְגַּרִין מִן קֳדָמַי בְּלִיגְיוֹנִין לַאֲזָעָא יָת כּוּשׁ רַשְׁרְיָא לְרוּחְצָן וִיהֵי זִיעָא בְּהוֹן כְּיוֹם מִצְרַיִם אֲרֵי הָא אַתְיָא׃

רש"י

פעולתו אשר עבד בה ׳ שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי ׳ מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם הבל: ביום ההוא אצמיח קרן ׳ לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישראל במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שמונה שנים לפני מפלת מצרי׳ ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרי׳ ואותו חשבון כלה בשנת ב׳ שמלך בלשצר ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס ל׳ להתחזק ונגזר׳ מפלה על בבל שנאמר בשנת חדא לבלשצר דניאל חלם חזא וגו׳ קדמיתא כאריה היא בבל וכתי׳ חזה הויתי עד דאימריטו גפהא וגו׳ וארו חיוה אוחרי תנינא דמיא לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר ת׳ תפשי המלוכ׳ ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל שנא׳ בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומניין שארבעי׳ שנה של מצרים כלן באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכד נצר בכ״ז לנבוכד נצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסף א׳ ארבעים שנה הרי ס׳ ששים ושבע כא מהם ארבעים וחמש לנבוכד נצר ועשרים ושלש ל׳ לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות הין: ולך אתן פתחון פה בתוכ׳ ׳ ולך יחזקאל והא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת: הה ׳ כמו אהה הה ליום העתיד לבא על האומות: עת גוים ׳ עידן תבר עממיא: והיתה חלחלה בכוש ׳ לשון רעד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם: וכל הערב: ת׳ וכל סומכותא כל העורבי׳ ערובת מצרים גרכט״אה בלעז: ארץ הברית ׳ כרותי ברית למצרים לעזור לה: בתתי אש ׳ חמתי כאש: מלאכים מלפני ׳ גדודי גייסות הולכים בשליחותי בשיירות רבות להחריד את כוש היושבת בטח: ומכרתי ׳ כתרגומו ואימסר: בצים ׳ כמו וצים מיד כתים וכן תרגמו יונתן בלגיונין: ונתתי

כה אמר, מבואר הוא: הוא ועמו, מובאים, כי אני יי' מביא אותם: ונתתי יאורים חרבה, יבשה כמו אשר בחרבה ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא היאור אמר דרך משל שיחרבו היאורים רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה: כה אמר יי', והאבדתי גלולים, כמשמעו ולפי שהיה בטחונם בהם שיצילו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובישו בל את מרודך חתו גלוליה או הוא על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ות"י ואביד דפלחין לטעוותא: ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד, ומלך גם כן אשבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד ר"ל זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם שהרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים או יהיה עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמ' ונתתי יראה בארץ מצרי' שיהיו לעולם יריאים משאר העמים: והשמתי, בנא, נא היא אליכסנדריא וכן תירגם יונתן: ושפכתי, מבואר הוא: ונתתי, חול תחיל סין, כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו הכתו' מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה: להבקע, שיבקעו חומותיה: ונוף צרי יומם, ואל נוף יבואו צרי יומם רוצה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים ויונתן תירג' בעיל דבבא יקפינה יום יום: בחורי און, שם עיר בארץ מצרי' ואפשר שהיא און הכתו' בתורה כהן און ופיבסת תרין מלין כתיבין וקרין מלה חדא והוא שם עיר: והנה בשבי תלכנה כמו הן הנה היו לבני ישראל, ואמר המה לזכרי' והנה לנקבות ופירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשים אמ' ואף על פי שלא זכרם הנה זכר הבחורים שיפלו בחרב ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי ויונתן תירגם עולמי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון: ובתחפנחס, הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונשתנו התנועות כי זה נקוד הבי"ת בחיריק והתי"ו בשוא והחי"ת בפתח והפ"א והנ"ון בשוא: חשך היום, בשי"ן וקרא בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמר זה מרוב הצרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס איתי חשך ביומם תירגם אותו כמו חשך בימין: את מטות מצרים, מוטות עולם שהיו על צוארי הגוים ויונתן תירגם כדאתבר תמן ית תקוף מצרים: היא ענן יכסנה, כת' גומו מלך במשרייתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא: ובנותיה בשבי תלכנה, רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח להלח' כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי: ויהי באחת עשרה שנה, לגלות צדקיהו: בראשון בשבעה לחדש, בחדש הראשון שהוא ניסן: בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי, זהו שנאמ' בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו' וזהו שנשברה זרועו האחת: והנה לא חובשה, אחר שנשברה שתוכל לתפוש בחרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד: לשום חתול, כריכה שכורכין העצם הנשבר וחובשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד: לחבשה, במפיק הה"א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יוצא וכן ויכר לו ולא חזקו שפעל יוצא מן הקל ופירש יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מיתקפא לאתסאה וגו': לכן

והשבתי, ג' וסי' נמסר בריש ספרא דא סוף סימ' ז': מובאים ג' בקרי' וסי' אנחנו מובאי' להתגולל עלינו, מובאי' סבאים, לשחת הארץ: כה אמר ט' בטע' בסיפרא וסים הכה כף אל כף, השפך נחשתך, והאבדתי גלולי', כסיתי עליו את תהום, הנני אל הרועים, האתה הוא אשר, רב לכם נשיאי, כי יתן הנשיא, והנה ג'

כה אמר אדני יהוה והשבתי את המון מצרים ביד נבוכדראצר מלך בבל: הוא ועמו אתו עריצי גוים מובאים לשחת הארץ והריקו חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל: ונתתי יארים חרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים והשמתי ארץ ומלאה ביד זרים אני יהוה דברתי: כה אמר אדני יהוה והאבדתי גלולים והשבתי אלילים מנף ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד ונתתי יראה בארץ מצרים: והשמתי את פתרס ונתתי אש בצען ועשיתי שפטים בנא: ושפכתי חמתי על סין מעוז מצרים והכרתי את המון נא: ונתתי אש במצרים חול תחיל סין ונא תהיה להבקע ונף צרי יומם: בחורי און ופי בסת בחרב יפלו והנה בשבי תלכנה: ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים ונשבת בה גאון עזה היא ענן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה: ועשיתי שפטים במצרים וידעו כי אני יהוה:

ויהי באחת עשרה שנה בראשון בשבעה לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רפאות לשום חתול לחבשה לחזקה לתפש בחרב: לכן כה אמר אדני יהוה הנני אל פרעה מלך מצרים

כדנן אמר יי' אלהים ואבטל ית איתרגושת מצרים ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל: הוא ועמיה עמיה תקיפי עממיא אתן לחבלא ארעא וישלפון סיפיהון על מצרים וימלון ית ארעא קטילין: ואתן נהריהון יבישתא ואמסר ית ארעא ביד מבאשין ואצדי ארעא ומלהא ביד רשיעין אנא יי' גזרית במימרי: כדנן אמר יי' אלהים ואביד דפלחין לטעותא ואשיצי דפלחין לצילמניא מממפס ומלכא מארעא דמצרים לא יהי עוד ואתן דחלא במצרים: ואצדי ית פתרוס ואיתי עמא דתקיפין כאישתא על טאניס ואעביד פורענות דינין באלכסנדריא: ואשפוך חימתי על סין תקוף מצרים ואשיצי ית אתרגושת אלכסנדריא: ואיתי עממיא דתקיפין כאישתא במצרים מזע תזוע סין ואלכסנדריא תהי מתרעא משור ומפים בעלי דבבו יקפונה יום יום: עולימי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון: ועל תחפנחס איתי חשוך ביומם כד איתבר תמן ית תקוף מצרי ויבטל בה יקר תוקפה מלך במשריתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא ויתבי כפרנהא בשיביא יהכון: ואעביד פורענות דינין במצרים וידעון ארי אנא יי': והוה בחדא עשרי שנין בקדמאה בשבעא לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי' עימי למימר: בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מתקפא לאיתסאה למיתן עיצה למחכם לאיתקפא למיחד מלכו: בכן כדנן אמר יי' אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרעה מלכא דמצרים ואיתבר

רשי

ונתתי יאורים, ארץ היאורים היא מצרים: ועשיתי שפטים בנא, אלכסנדריא: להבקע, חומותיה תבקע: צרי יומם: צרים יבאו עליה יום יום והנה בשבי תלכנה שתיהן המדינות און ופיבסת: חשך היום, ימנע האור: ענן יכסנה, צרה תבא עליה ותכסנה ותחשך ביום כסוי ענן: ובנותיה, וכפרנהא: את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי, כבר פעם אחרת שנתתי חילו ביד נבוכד נצר בשנה הרביעית ליהויקים כמה שנאמר בספר ירמיה למצרי' על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה בכרכמיש על נהר פרת אשר הכה נבוכד נצר וגו': והנה לא חבשה, מאותו היום והלאה כמה שנאמר בספר מלכים בסופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר פרת עד נחל מצרים ובשגגון זה נתנבא ירמיה גם הוא על אותה המכ' בלשון רפואה אין לה שנאמ' עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך: לא חובשה לשון קשירה שקושרין עצם הנשבר: לשום חתול, מעשה בגדים ורטייה כמו והחתל לא חתלת: לתפש בחרב, שיהא לו עוד כח להלחם: ושברתי

בקריאה וסי' בשמואל ב' סימן ד': חשך ז' בקריאה וסי' בלשון תרגום ירדף מני רבוני יומא בישא ועמא דמותא, ופי' נמסר בשמואל א' סוף סימן כד': רפאות ג' בקרי' וחס וסי' לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך, אין דן דינך למזור, והנה לא חבשה לתת רפאות:

לכן, את החזקה ואת הנשברת, החזקה אשר הנשברת תהיה שבורה כמו שהיתה והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכד נצר על נהר פרת: והפיצותי, מבואר הוא: וחזקתי, וכאן נאקות חלל לפניו, כבר פירשנו לעיל מהו נאקות חלל והוא הנאקה הנשמע מהקנה בקול בעת מותו: והחזקתי, תפלנה, כאלו כפלו שלא יהא בהם כח: ונטה אותה, על דרך נטה את מטך: אל ארץ מצרים, כמו על וכמוהו רבים: ויהי, בן אדם, אל מי דמית בגדלך, למי את דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והחל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון: הנה אשור, יפה ענף, שענפיו יפים: וחורש מצל, ענף שהוא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו. מצל מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפתח כמו מסב קלע ויבא בבגדי הכני מסב את כלי המלחמה: ובין עבותים היתה צמרתו, הסעיף העליון יקרא צמרת. אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין ענפים עבותים בין אשים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו רז״ל וענף עץ עבות והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל סגיין שלח שרשוהי. ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי ששמע מעצת דור הפלגה שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור שמעו כל בעלי עולם קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם: מים גדלוהו, היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך. כלומר היתה לו הצלחה גדולה: תהום רוממתו, זכר תהום בלשון נקבה ובלשון זכר תהום אמר לו כי הוא ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבים עד בא עתו: את נהרותיה הולך סביבות מטעה, נהרות שתהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהום הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה: ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה אמר כי שתהום הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיה מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה והמשל כי רוב הטובה והצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ. ויונתן פירש המשל בן בעממיא סני בסומכוותיה תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שלטנוהי מני על מדינת ארעא: שלחה, קלה הלמ״ד והאות להרגש ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם: על כן גבהא קומתו, האל״ף במקום ה״א: ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו, הענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשמות שונים והעד משעף פארה: סרעפותיו, כתיב בלא יו״ד הרבוי וקרי ביו״ד וכמוהו רבים: פארותיו, האל״ף קודם לרי״ש: ממים רבים בשלחו, בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים אותם מים רבים ארכו פארותיו: בסעפותיו, פארותיו, האל״ף קודם הרי״ש וית המשל כן במשריותיה כבים כל כרכין תקיפין וגו׳: וייף, היו״ד הראשונה אותן והשנייה פ״א הפעל. פרשו יפה ויאמר האותן אינה יופה ובחסרון למ״ד הפעל ויף ויף וזה וייף הוא לקריאת בן נפתלי בחירק היו״ד הראשונה ונח השנייה לקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה וחירק השנייה ובקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השנייה לבן אשר וזו היא קריאה נכונה על משקל ויסב: בארך דליותיו, הם הענפים הרמים מענין ארוממך יי׳ כי דליתני: ארזים

רשי

ושברתי את זרועותיו, אשבור את השנית ותהיין שתיהן שבורות כלומר כבר לקח מלך בבל מצד האחד עוד אשבור לו יתר המלכות כולו: וחזקתי, לשון חוזק: והחזקתי, לשון אחיזה שאוחז בידו לסומכה שלא תפול וסופו יוכיח וזרועות פרעה תפלנה שאינו אוחז בהן: אל מי דמית בגדלך, בהתגדלך לנגדי אל מי היית סבור לדמות: הנה אשור, שהפלתי כבר: ארז בלבנון, היה: וחורש מצל, יער מסכך צל גדול: ובין עבותים, עצי רענן: צמרתו, ביימא בלע״ז: תעלותיה, פוסי״ץ בלע״ז: אל כל עצי השדה, להשקותם והדוגמא כתרגומו של יונתן הא אתוראה דמי לארזא דלבנון וגו׳ כבעמוד: מים גדלוהו תהו׳ רוממתהו, בעממיא סגין בסמכוותא תקיף וית מלכיא שעביד לתחות מלכות׳ וית שלטנוהי מני על כל מדינת ארעא ומדרש אגדה ובין עבותים היתה צמרתו מהיכן זכה לגדולה לפי ששמע מעצת דור הפלגה שנ׳ מן הארץ ההיא יצא אשור כששמעו כל באי העולם קליעה אחת לבוא בעצה למרוד בו אז היתה צמרתו נבדלת לעצמה ולא נשתלשלה עמהם: מים גדלוהו תהום רוממתהו, ועל ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם: סרעפותיו, ענפיו: פארותיו, זמורותיו: ממים רבים בשלחו, פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר בגדלו פארותיו ולשון שילוח נופל בהם כמו ותשלח פארות: קננו, לשון קן: בסעפותיו, בענפיו: דליותיו, אף הם לשון ענפי׳ הנטוים לאורך לכלכד כמין דליות הכרם שקורין ויילא״ש בלע״ז: וייף, לשון יופי: לא

את החזקה ל׳ וחד ואת החזק׳ את האבדת אבקש ואינון מן שטה חדא חד את ואת וכל חד וחד לית דכוו׳ וסי׳ נמס׳ במסרא רבתא בערך את: וחזקתי ב׳ וסימ׳ וחזקתי את לב פרעה ורדף וחזקתי את זרועות מלך בבל: תפלנה ב׳ וסי׳ אבני אגביש תפלנה, וזרועות פרעה תפלנה: והמונו ג׳ מל׳ וסי׳ בכפר שפטי׳ סימן ד׳: ל׳ מן

לא

ושברתי את זרעתיו את החזקה ואת הנשברת והפלתי את החרב מידו: והפיצותי את מצרים בגוים וזריתם בארצות: וחזקתי את זרעות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו ושברתי את זרעות פרעה ונאק נאקות חלל לפניו: והחזקתי את זרעות מלך בבל וזרעות פרעה תפלנה וידעו כי אני יהוה בתתי חרבי ביד מלך בבל ונטה אותה אל ארץ מצרים: והפיצותי את מצרים בגוים וזריתי אותם בארצות וידעו כי אני יהוה:

ויהי באחת עשרה שנה בשלישי באחד לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם אמר אל פרעה מלך מצרים ואל המונו אל מי דמית בגדלך: הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צמרתו: מים גדלוהו תהום רממתהו את נהרתיה הלך סביבת מטעה ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה: על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתו ותארכנה פארתיו ממים רבים בשלחו: בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים: וייף בגדלו בארך דליותיו כי היה שרשו אל מים רבים:

ואיתבר ית סעדוהי וית שילטונוהי תקיפיא דבהון הוא תבר ית מלכוותא וארמי ית תוקפא מיניה: ואגלי ית מצראי ביני עממיא ואיבדרינון במדינתא: ואתקיף ית מלכות מלכא דבבל ואתן ית תוקפי בידיה ואיתבר ית תקוף פרעה וינהם נהום מטעני חרב קדמוהי: ואתקיף ית מלכות מלכא דבבל ומלכות פרעה תבטיל וידעון ארי אנא יי כד אתן תוקפי ביד מלכא דבבל ויתפרע פורענות מן ארעא דמצרים: ואגלי ית מצראי לביני עממיא ואבדר יתהון במדינתא וידעון ארי אנא יי:

והוה בחדא עסרי שנין בתליתאה בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם אימר לפרעה מלכא דמצרים ולאיתרגושתיה למן דמיתא בתוקפך: הא אתוראה דמיא לארזא בליבנן דנופיה שפיר וסוביה מטלן ורם בקומתה ועל ניגרין שלח שרשוהי: בעממיא סגי בסומכוותא תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שילטונוהי מני על כל מדינת ארעא: על כן ראים בתוקפיה מכל מלכי ארעא וסגיאה משרייתיה ואיתנצחו סומכוותיה על עממין סגיאין באיתנצחותיה: במשריתיה כביש כל כרכין תקיפין ותחות שילטונוהי שעביד כל מדינת ארעא ובטלל מלכותיה יתיבו כל עממין סגיאין: ואיתנצח בסומכוותיה בסגי גיברוהי ארי הוות איממיה על עממין סגיאין:

מלכין

ג׳ וסימ׳ אל מי מכולנו דיהוא, בן אדם אמור אל פרעה, אל מי דמית בכה: שלוחה ז׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ א׳ סימן יו׳: גבהא חד מן מלין דלית דכוו׳ כתיבין א׳ בסוף תיבותא וסי׳ נמס׳ במסרה רבתא בערך א׳: בארך ג׳ בקריאה וסי׳ בארך יריעת האהל יהיה סרוח, ויף בגדלו בארך דליותיו, בארך אפים יפתה קצין, אב״ך:

לא עממוהו, לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד כמה ממנו: בגן אלהים, כלומר בכל העולם: ערמונים, קסטניי"ש בלע"ז: כל עצי עדן, כלומר כל המלכים המשובחין: יען אשר גבהת בקומה, כך אמרתי לאשור: ביד אל גוים, ביד קשה שבגוים ביד נבוכד נצר נתתיו דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה: עשה יעשה לו, נבוכד נצר ככל רצוני: ויטשוהו, ויפילוהו לארץ כמו ויטש על המחנה: על מפלתו ישכנו וגו', כתרגומו על מפלת קטילוהי: עצי מים, שהם רכים ותלשים אלא שענפיהם רבים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם לדמות עצמן לארזי עדן כלומר לא היה לו להתגאות על ישראל ולא יעמדו עליהם: אל בין עבותים, לא יתגאו להשוות גבורתם שותי מים לעצי עבותים: ביום רדתו שאולה, כשהשפלתי את מלך אשור ביד אויבו: האבלתי, עליו אבלים רבים שהיו סמוכין עליו: כסיתי עליו את תהום, כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמור למעלה תהום רוממתהו אותו היום כסיתיו שלא יעלה ויכבה את תבערתו כלומר החלשתי את עוזריו: ואמנע נהרותיה, שהיו הולכין סביבות מטעה: ויכלאו מים רבים, שהיו מאריכין פארותיו כמו שאמר למעלה ותארכנה פארותיו ממים רבים: ואקדיר, בשבילו לבנון ואקדיר לשון שחרות: וכל עצי השדה, שהיו תעלותיו שלוחים אליהם כמו שאמר למעלה: עליו עלפה, בשבילו פסק לחלוחם כאדם שמתעלפה ורוחו פורחת פשמי"ר בלע"ז: וינחמו בארץ תחתית, שאר יורדי גיהנם קבלו תנחומים אמרו אף זה כמונו: וזרועו

ארזים לא עממוהו, כמו כל כתום לא עממוך ענין הסתר וכסוי רוצה לומר הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ובאמרו בגן אלהים הוא על דרך הפלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע יי' אלהים גן בעדן: וערמונים, כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קסטני"ר בלע"ז: כפארתיו, כאן הרי"ש קודם לאל"ף: יפה עשיתיו, אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתברך היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי: לכן, אמר גבהת ואמר ויתן ורם כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים לו: ואתנהו ביד אל גוים, ואתנהו בשוא הוי"ו והוא עתיד במקום עבר: איל, למדינחאי מלא ביו"ד ולמערבאי חסר יו"ד ופירו' ביו"ד תקיף הגוי' וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכד נצר כמו שאמר בסדר עולם וכן אחז"ל בשנה ראשונה כבש נינוה: ברשעו גרשתיהו, ברשעו טעמו לפניו ולאחריו: ויכרתהו זרים, לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה. זרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שנאמ' עליהם גם כן הגוי המר והנמהר וענין המשל מפורש: על מפלתו, ת"י על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמי' ועל פגרי משרייתיה נחת כל חיות ברא: ואל פראתיו, הרי"ש קודם לאל"ף: למען, זה אשר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים: כל שותי מים, כל ארזים ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם ור"ל במשל על הצלחתם במלוכ' כמו שפירשנו: ולא יעמדו אליהם בגובהם, אליהם בצירי מן אלה ואלון מאלים אשר חמדתם ויהיו שם כלל לכל עצים או יהיו שם לאילן הנקרא בלעז אולמ"ו וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח האל"ף ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עבדי מלכו: בתוך בני אדם, בכלל בני אדם כן ימותו המלכי' כמו שאר בני אדם: אל יורדי בור, כמו עם יורדי בור והוא הקבר ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אברנא: כה אמר, האבלתי כסיתי עליו את תהום, כאילו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק ע"ד מ': האבלתי, פעל יוצא לשני: כסיתי, פעל יוצא לשלישי כסיתי בברי המ"ך: ואמנע נהרותיה, נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה

ביפיו ב' וסימ' לא דמה אליו, מלך ביופיו: יפה ה' בקריא' וסימ' ובאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ, יפה עשיתיו ברוב דליותיו, את הכל עשה יפה בעתו, טוב אשר יפה לאכול ולשתו', הנך יפה דודי אף נעי': למען אשר לא יגבהו חד מן ל"ד פסו' דאית בהון לא ולא ולא קדמא קרחי ותרין אחרנין נסבין וי"ו וסימ'

ח ארזים לא עממהו בגן אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וערמנים לא היו כפראתיו כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו: ט יפה עשיתיו ברב דליותיו ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים: י לכן כה אמר אדני יהוה יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו: יא ואתנהו ביד איל גוים עשו יעשה לו ברשעו גרשתיהו: יב ויכרתהו זרים עריצי גוים ויטשהו אל ההרים ובכל גאיות נפלו דליותיו ותשברנה פראתיו בכל אפיקי הארץ וירדו מצלו כל עמי הארץ ויטשהו: יג על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה: יד למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי מים כי כלם נתנו למות אל ארץ תחתית בתוך בני אדם אל יורדי בור: טו כה אמר אדני יהוה ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים ואקדר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עלפה: טז מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה את יורדי בור וינחמו בארץ תחתית כל עצי עדן מבחר וטוב לבנון כל שתי מים: יז גם הם אתו ירדו שאלה אל חללי חרב

מלכין תקיפין לא איתנצחו לקיבליה בתקוף גבורה דהוה עמיה מן קדם יי' שלטונין לא קמו קדם משיריתיה וגיברין לא יכילו כסומכותיה בתקוף גבורא דהוה עמיה מן קדם יי' לא דמי ליה בתוקפיה: שפיר עבדתיה בסגי גיברוהי וזעו מן קדמוהי כל מלכי קדם בתקוף גבורא דהוה עימיה מן קדם יי': בכן כדנן אמר יי' אלהים חלף דראימתא בקומה ויהב מרותיה על מלכותיה וראים לביה בתוקפי': ואימסרניה ביד תקיף עממיא איתפרע מיניה בחובי תרכתיה: ושיצוהי נוכראין תקיפי עממיא ורטשוהי על טוריא ובכל חיליא נפלא משיריתיה ואתברו סומכותיה בכל פצידי ארעא ונחתו מטלל מלכותיה כל עממי ארעא ורטשוהי: על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמיא ועל פגרי משיריתיה נחא כל חית ברא: בדיל דלא יראמון בתוקפהון כל מלכי קדם ולא יתנון ית מרותהון על מלכותא ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עברי מלכו ארי כולהון איתמסרו למותא לארעא ארעית בגו בני אינשא עם נחתי גוב בית אבדנא: כדנן אמר יי' אלהים ביום אחתותי יתיה לשאול איתאבלו עלוהי חפרת עקא ית עלמא וחרובא מרינתא וזעו עממין סגיאין וחשוכית עלוהי אפי מלכיא וכל מלכי עממיא עלוהי טפחו כתפא: מקל מפלתיה אזעית עממיא באחתותי יתיה לשאול עם נחתי גוב בית אבדנא ואיתנחמו בארעא ארעיתא כל מלכי קדם שלטונין ועתירי ניכסיא כל עבדי מלכו: אף אינון עימיה איתחתו לשאול עם קטלי חרבא

נמסר במסר' רבתא בערך לא: שאלה ט' בקריא' ח' חס' וא' מלא וסי' ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן, לא ירד בני עמכם כי אחיו מת, ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון, והיה כראותו כי אין הנער ומת, והורידו, ואם בריאה יברא יי', וירדו הם וכל אשר להם חיים, ביום רדתו שאלה, מקול מפלתו הרעשתי, גם הם אתו ירדו, וחד ישובו רשעים לשאלה כל גוים, וכלהון חס' במ"ב לא ירד, ישובו רשעים,

ואקדיר עליו לבנון, לפי שהמשילו לארז בלבנון אמ' כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון ובאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה: עלפה, שם תאר מן ויתעלף תתעלפנה הבתולות ועניינה רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת הא' ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אכל לקח ותוספת הה"א בו כתוספ' הה"א במלת אשה לי' נחה כמה ובאמרו בלשון יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה: מקול, וינחמו בארץ תחתית, היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו: מבחר וטוב לבנון, סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם והדומים לו: גם הם, המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כי אשר ירדו לפניו נחמו בו וכמו"כ גם כן מתו עמו: וזרעו

וזרועו ישבו בצלו בתוך גוים, אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב ות"י וזרועו ושלטונוהי אתחברו מתוקפיהון בגו מלכותא : אל מי דמית ככה, אמר כנגד פרעה אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבור שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל גם אתה תפול : והורדת את עצי עדן, כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה : בתוך ערלים, הם ערלי לב ועל דרך הזה ת"י חייביא : הוא פרעה, כאילו אמר אתה פרעה אלא שדרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים להם : ויהי בשתי עשרה שנה, למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן : בן אדם שא קינה, כי כן יקוננו עליו המקוננים : כפיר גוים נדמית, כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית אתה בתוך הגוים : ואתה כתנים בימים, וכן היית כמו התנים הגדול בימים כמו שאמר עליו גם כן התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ומ"ש כתנים במקו' כן כמו שכתבנו : ותגח בנהרותיך, ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו ופירו' ותוציא מים בנהרותיך אל היבשה וב"ית בנהרותיך כב"ית בך צרינו ננגח והדומי' לו או יהיה ותגח מבנין קל ופי' ותבא עם נהרותיך לשטף את הארץ והנהרות הם משל לחיילותיו : ותדלח מים ברגליך, שאר מים של שאר ארצות : נהרותם, נהרות מים שזכר : ותדלח, ותרפוש, ענין אחד במלות שונות ענין הדריכ' במים עם עכירות המים כי כ שהדורס אדם במים שאינם ע עמוקי' שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המים וזה משל שהיה נלחם בגוים רבים ומשחית ארצותם, ותירג' יונתן ותגח ענין מלחמ' שתרגם ואגחת במשיריתך וגו' : כה אמר, רשתי, ואמר בחרמי לומר כי האל יתברך יהיה עמהם להשחית מ מצרים וחרמי כמו רשתי וכן יגורו חרם ות"י רשתי מצודתי וחרמי שרינתי כי הרשת עשוי מעשה שירוג : ונטשתיך, מבואר הוא : אטילך, כמו אשליכך וכן ויטילו את הכלים : נתתי את בשרך, כתרגומו ית בסר קטיליך כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו, ואמר על ההרי' שיחשבו להשגב בהרי' ושם יהרגו או העופו' ישאו אותם על ההרים : רמותיך, שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרי' ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותירגם יונתן ויתמליין חלייא פגרי משירייתך ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם : והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים, צפתך מן צפו מים על ראשי ותלת. צפתך בינוי לנקבה מנחי העי"ן אמר ארצך הצפים המים עליה רוצה לומר ארץ המישור עתה אשקה אותה מדמך רוצה לומר מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים ועוד אל ההרים כלומר עד שיגעו על ההרים וזה דרך הפלגה וכתב אדוני אבי ז"ל כי אמר זה בעבור יאור מצרים שיצא להשקות השדות וקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זב עליה : ואפיקי' ימלאון ממך, מדם חלליך או משבריהם ויונתן תירגם ארץ צפתך ארע דהמיתא רוצה לומר ארץ דשנה : וכסיתי, בצרי הכ"מך : בכבותך, כשאכבה אותך ר"ל כאילו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה עשן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו וכן כל ענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו : כל מאורי אור, חשכת הכוכבים המאירים על הארץ וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך : והכעסתי לב עמים, שיהיה לבבם כר וזעף עליך מפחדם שיפחדו על עצמם ותירגם יונתן ואזיע לב עממין סגיאין : בהביאי שברך בגוים, האנשים הנשברים והנגפים בך ועל הדרך הזה תירגם יונתן באתיותי תבירי קרבך לביני עממיא או פירושו בהביאי באזניהם קול השבר ושמעו : והשמותי, ענין תמהון כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו : ישערו עליך שער, זכר השם אחר הפעל הנגזר מהשם לחזק הענין כמו ויצם דוד צום והדומים להם :

וזרועו ישבו בצלו, ועוזריו אשר ישבו בצלו : אל מי דמית ככה, אתה פרעה אל מי מעצי עדן דמית שיהא ככה גדול כאשור בכבוד ובגודל והרי ראית שהורדתיו שאול ואף אתה והורדת עם עצי עדן עם שאר מלכים חזקים : אל ארץ תחתית, גיהנם : כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימי', היה לך לרבוץ תוך יאוריך כמשפט הדגים ולא לבאת אל היבש' ולהגאות בלבך ונדמית בעצמך לכפיר השליט ביבשה ויוצא לטרוף טרף : ותגח בנהרותיך, ותצא חוץ עם נהרותיך לשון ב גוחי מבטן כי יגיח ירדן ואורב ישראל מגיח ממקומו לשון דבר הנובע ויוצא מ מבית מסתרים : ותדלח, לשון עכירה : ברגליך, רגלים לא היו לך ועשית לך ר רגלים כחית הארץ לעבור מימי הארצות ולרפוש נהרותם ו והדוגמא כתרגו' יונתן ואגחתא במשרייתך ואזעתא עממיא ב בסומכוותך ואחריבתא מדינתהון : בחרמי, לשון מכורה והרבה יש במקרא יגורהו ב בחרמו מכורי' וחרמים : ומלאתי הגאיות רמותיך, השלכתך כמו רמה בים ויש אומרים רמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש : והשקיתי ארץ צפתך, ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי יאוריך כמו צפו מים על ראשי ויצף הברזל אותה הארץ אשקה מדמך : אל ההרים, הגבוהים שבה : צפתך, טונפרוטמ"ש בלע"ז : ואפיקים, ראוריש בלע"ז : וכסיתי בכבותך כמים, כשתכבה תבערתך יעלה העשן ויכסה ה השמים ויחשיך ה המאורות כלומר כל שומעי שמעך יתאבלו וישתוממו כי ידאגו איש לנפשו לאמר גם עלינו יעמוד המשחית : כל מאורי אור בשמי' ימרי' של מעלה מליציך : בהביאי שברך, באיתיותי תבירי קרבך לבימיהון : והכעסתי לב, כלומר ירגז ויחרד לבם : והשימותי, לשון תמהון : בעופפי

אל מי ג' בקריא' וסימ' ויאמר יהוא אל מי אל מי מכלנו, אל מי דמית בגדלך, אל מי דמית ככה : בשני עשר ו' בליש' וסימ' נמסר בסדר תצוה : כתנים ג' בקריא' וסימ' בירמיה סימן יד : בימים ח' דגשים בקריאה וסימ' פרו ורבו ומלאו, כל אשר לו סנפיר יוכל אשר אין לו, ואתה כתנים בימים, בימים וכל תהומו' : ומלאתי

וזרעו ישבו בצלו בתוך גוים : אל־מי דמית ככה בכבוד ובגדל בעצי־עדן והורדת את־עצי־עדן אל־ארץ תחתית בתוך ערלים תשכב את־חללי־חרב הוא פרעה וכל־המונה נאם אדני יהוה :

לב

א ויהי בשתי עשרה שנה בשני־עשר חדש באחד לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם שא קינה על־פרעה מלך־מצרים ואמרת אליו כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים ותגח בנהרתיך ותדלח־מים ברגליך ותרפש נהרותם : כה אמר אדני יהוה ופרשתי עליך את־רשתי בקהל עמים רבים והעלוך בחרמי : ונטשתיך בארץ על־פני השדה אטילך והשכנתי עליך כל־עוף השמים והשבעתי ממך חית כל־הארץ : ה ונתתי את־בשרך על־ההרים ומלאתי הגאיות רמותך : והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל־ההרים ואפקים ימלאון ממך : וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את־כככביהם שמש בענן אכסנו וירח לא־יאיר אורו : כל־מאורי אור בשמים אקדירם עליך ונתתי חשך על־ארצך נאם אדני יהוה : והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על־ארצות אשר לא־ידעתם : והשמותי עליך עמים רבים ומלכיהם ישערו עליך שער

ושלטונוהי איתחברו מתקיפהון בגו מלכותא : למן דמית כדין ביקר ובירבו במלכי קדם ותיתחת עם מלכי קדם לארעא ארעיתא בגו חייביא תשכב עם קטילי חרבא הוא פרעה וכל איתרגושתיה אמר יי אלהים : והות בתרתא עסרי שנין בתרי עסר ירחין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : בר אדם טול אליא על פרעה מלכא דמצרים ותימר ליה תקיף בעממיא הויתא ואת כתנינא בימיא ואגחתא במשריתך ואזעתא עממיא בסומכותך ואחריבתא מדינתהון : כדנן אמר יי אלהים ואפרס עלך ית מצדתי בקהל עממין סגיאין ותיתאחד בכריגתי : וארטשינך בארעא על אפי ברא אירמי נבילתך ואשרי עלך כל עופא דשמיא ואסבע מינך חית כל ארעא : ואתן ית בסר קטילך על טוריא ויתמלון חיליא פגרי משריתך : וארווי ארעא דהניתא מדמך על טוריא ופצידיא יתמלון מינך : ותתחפינך עקא באכהיותי ית זיו יקר מלכותך מן שמיא יזערון עם משיריתך דהוו סגיאין ככוכביא מלך במשיריתיה יחפינך כעננא דסליק ותחפי ית שמשא וכסהרא ביממא לא מזהר נהוריה : כל שבילי אורחתיך דמתקנין ונטירן בגויך הא כמנהרי זהריא בשמיא אקלקלינון עלך ותחפי עקא כקבלא ית ארעך אמר יי אלהים : ואזיע לב עממין סגיאין באיתיותי תבירי קרבך לביני עממיא למדינן דלא ידעתנון : ואצדי עלך עממין סגיאין ומלכיהון יתמהון עלך תימה באיתיותי

ד' בקרי' וסי' את דבריך, את הריו חלליו, את הבית הזה כבוד, ומלאתי הגאיות : וירח ט' בקריא' וסימ' וידם השמש וירח עמד, שמש בגבעון דם וירח בעמק, חשך השמש בצאתו, שמש וירח קדרו, וחברו תרויהון ביואל, וכסיתי בכבותך שמים, יומם השמש לא יככה, הללוהו שמש וירח, וירח יקר הולך :

בעופפי חרבי על פניהם׳ בהבריקי ולהני אותה על פניהם להפחידם ולהודיעם כי בה יהרגום בעופפי ענין בהירות והבריקה כמו תעופה כבקר תהיה ויש לפרש גם כן ענין תנועה כלומר בהניעי ועופפי אותה על פניהם וענין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז״ל אין מדליקין בגרי מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה ויונתן תירגם באיתיותי עלך דקטלין בחרבא ואינון חזן׃ וחרדו לרגעי׳ מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע הים ויזועון מן קדם תבריהון׃ איש לנפשו׳ כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד ברואותם מפלתך׃ כי כה אמר׳ תבואך׳ תבא לך׃ בחרבות׳ מבואר הוא׃ והאבדתי׳ מעל מים רבים׳ שהיתה גדלה על מים רבים כי מים רבים היו במצרים ביאורים ואגמים לבד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמה שתעבור בהם כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם ותדלחם כמו תרמסם ובאמרו עוד רוצה לומר זמן רב כמו ולא יבשו עוד גדודי ארם׃ אז אשקיע מימיהם׳ כשהמים רבים במקום אחד יש בהם עומק ונקראו שוקעי׳ לפי שהנופל בהם שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים׃ ונהרותם כשמן אוליך׳ זכים כשמן כי המים שתעבור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים ויונתן תירגם ובכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בניח אדבר ובמקצת נוסחאות בכן אבריתי למלכוותהון ומלכיהון בניח אדבר׃ בתתי׳ ונשמה׳ ותהיה נשמה הארץ ממלואה והנ״פ שעמד הטעם במלת ונשמ׳ טעמה דבק עם ארץ נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם׃ קינה היא׳ כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן׃ קינה היא וקוננוה׳ אמרו אותה בקול קינה וי״ת אליתא היא כנואתה ותהי לאליא׃ בנות הגוים תקוננה אותה׳ בני הכפרים אשר בגוים יקוננו אותה וכן תירגם יונתן כפרני עממיא יילילון יתה ויש לפרש בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה היא מנהג הנשים כמו שאמר וקראו למקוננ׳ ותבאנה תקוננה דגש נו״ן הנקבות לחסרון נו״ן הכפל לבנין המרובע או פירו׳ בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת ארום שפי׳ עדת׃ ויהי בשתי עשרה שנה מבואר הוא למעלה׃ בחמשה עשר לחדש׳ ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשני עשר חדש׃ בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו׳ אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן וינהה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננ׳ והנוהים עליהם והורידהו פירושו לפנין׃ אל ארץ תחתיות׳ לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי ואם הם שניהם שרשים׃ אותה ובנות גוים אדירים׳ הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ושפלו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם ובנות קהלות כמו בת ארום בת בבל׃ תחתיות׳ הם קבוץ תחתית׃ ממי נעמת׳ אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המיני הגוים שיחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד׃ רדה והשכבה את ערלים׳ רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר והשכבה מקור בתוספת הא מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו צווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו׃ מתוך חללי חרב יפלו׳ שגם הם יהיו חללי חרב׃ חרב נתנה׳ כמו לחרב נתנה׃ משכו אותה וכל המוניה׳ משכו צווי לגזרת פעול המ״ם נקראת בקמץ חטף וכן אמר המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותם לארץ תחתית׃ ידברו לו אלי גבורים׳ אמר דרך משל כי בירדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורים שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם ולא ספר מה ידברו לו כי סמך על המבין והדבר כמאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו׃ את עוזריו׳ עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו׃ ירדו שכבו הערלים׳ עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב׃ שם אשור וכל קהלה׳ קהל ארץ אשור׃ סביבותיו קברותיו׳ סביבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו׃ אשר נתנו קברותיה בירכתי בור׳ לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר והנה נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית והעמק שאמר בקבורתם באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תשוב יד וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשותם׃ ויהי

לרגעים ד׳ וסימ׳ אנייו׳ בצרה׳ חרדות ילבשו על הארץ ישבו׳ וחרדו לרגעים איש לנפשו׳ לרגעים תבחננו׃ בשמן ב׳ וסימ׳ ונהרותם בשמן אוליך׳ כשמן הטוב׃ בהכותי ב׳ א׳ מל וא׳ חסר וסימ׳ בהכתי בארץ מצרים׳ בהכתי את כל יושבי בה׃ תקוננה חד מן ג׳ מלין ת׳ ברישתיבותא ומן ב׳ ב׳ בפסו׳ וסימ׳ תדלחם

בעופפי חרבי על פניהם וחרדו לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך׃ כי כה אמר אדני יהוה חרב מלך בבל תבואך׃ בחרבות גבורים אפיל המונך עריצי גוים כלם ושדדו את גאון מצרים ונשמד כל המונה׃ והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם׃ אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך נאם אדני יהוה׃ בתתי את ארץ מצרים שממה ונשמה ארץ ממלאה בהכותי את כל יושבי בה וידעו כי אני יהוה׃ קינה היא וקוננוה בנות הגוים תקוננה אותה על מצרים ועל כל המונה תקוננה אותה נאם אדני יהוה׃ ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו אותה ובנות גוים אדרם אל ארץ תחתיות את יורדי בור׃ ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים׃ בתוך חללי חרב יפלו חרב נתנה משכו אותה וכל המוניה׃ ידברו לו אלי גבורים מתוך שאול את עזריו ירדו שכבו הערלים חללי חרב׃ שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברתיו כלם חללים הנפלים בחרב׃ אשר נתנו קברתיה בירכתי בור

באיתיותי עלך דקטלין בחרבא אינון חזן ויזועון מן קדם תברהון גבר לנפשיה ביום מפלת קטילך׃ ארי כדנן אמר יי אלהים קטולי חרבא מלכא דבבל ייתון עלך׃ בחרבא דגיבריא אימגר משיריתך תקיפי עממיא כולהון ויבזון ית תקוף מצרים ותישתיצי כל איתרגושתהא׃ ואוביד ית כל בעירה מעל מיין סגיאין ולא תזועונון רגלא דאנשא עוד ופרסות בעירא לא תזעונון׃ בכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בניח אדבר אמר יי אלהים׃ כד אתן ית ארעא דמצרים צדו ותצדי ארעא ומלהא באיתיותי מחא על כל דיתבין בה וידעון ארי אנא יי׃ אמר נבויא אליא היא נבואתא ותהי לאיליא כפרני עממיא ילילון יתה על מצרים ועל כל איתרגושתה ילילון יתה אמר יי אלהים׃ והות בתרתא עסרי שנין בחמשא עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם איתנבי על אתרגושת מצרים ותברה לה ולכפרני עממיא תקיפיא איתנבי דיתמסרון לארעא ארעיתא עם נחתי גוב בית אבדנא׃ ממן את גיבר חות ושכיב עם חייביא׃ בגו קטלי חרבא יתרמון לה לחרבא יתמסרון לשיצאה יתהון וית כל איתרגושתהון׃ וימללון עימיה תקיפי גיבריא מגו שאול עם סעודהי נחיתו שכיבו חייביא קטלי חרבא׃ תמן אתור וכל משיריתיה גוב בית אבדנא סחרתהון קבריהון כולהון קטילין דאיתקטלו בחרבא׃ דאיתמסרו לקבורא בסיפי גוב בית אבדנא והוה

והאבדתי את בהמתה׳ תקוננה קינה היא וקוננוה׳ תכול ואנה שמעית עלך׃ קברותיה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשר נתנו קברותיה׳ בתוך חללים ר״פ שם משך תובל׳ ומשתנין באתיהון קדמא קברתיה כתיב׳ תנינא׳ קברתה כתיב חס׳ דחס׳ תליתאה קברותיה כתיב מל׳ דמל׳׃

רשי

בעופפי חרבי על פניהם׳ לשון עוף פורח בשלחי עליך חיל שלוחי דרך ארצם׃ וחרדו לרגעי׳ לשברי׳ פן גם עליהם יבא השבר לא׳ לשון רגע ממש כן חברו מנחם׃ איש לנפשו׳ כל אחד על עצמו שויימא״מאם בלעז׃ מעל מים׳ של שאר מדינות שהיית עוברם׃ אשקיע מימיהם׳ שלא תעברם רגל בהמה ישקע ה הטיט ויהיו המי׳ צלולי׳ וקיים כשמן המזוקק׃ ארץ ממולאה׳ ארץ שהיא עתה ממולאה מכל טוב׃ נהה׳ בכה וקונן׃ והורידהו אותה ובנות וגו׳ התנבא עליו ועל כל האומות שירדו לבאר שחת כאן הראהו הקב״ה ליחזקאל שכל האומו׳ יורדין לגיהנם׃ ממי נעמת׳ כלום נעמת משאר הערלים אף אתה רדה לבור והשכבה אותם׃ חרב נתנה׳ לחרב נתנה מצרים׃ ידברו לו׳ ידברו עליו ועל עוזריו׃ אילי גבורים מתוך שאול׳ סרס המקרא ודרשהו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו כלומ׳ גם על עוזריו אתו ידברו אילי גבורים שבשאול וכנה יאמרו עליהם ירדו שכבו ה הערלים וגו׳ כל לו ולי ולהם ולך הסמוכין לדבור אינם אלא לשון על׃ שם אשור׳ בגיהנם׃ סביבותיו׳ בתוך שאול קברותיו מוכנים כי משם לא יבא לנוח בקבר׃ בירכתי בור׳ בעמקי בור בתוך עמקו׃ ויהי

ויהי קהלה סביבות קברתה, קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור ובאמרו סביבות אינו אומ' שיקברו במקום שנקברו הם אלא שיפלו בחרב כמותם ומשפט אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים ויונתן תירגם על דשליטו בארעא דישראל: שם עילם, סביבות קברתה, המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר על עדת השרים והגבורים: אשר ירדו ערלים, שמתו ברשעם: וישאו כלימתם, כי יהיו נכלמים מגדולתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם ויונתן תירג' וקבילו אתכנעותהון: בתוך חללים נתנו משכב לה, שמשכבה בקבר עם שאר החללים: בכל המונה סביבותיו קברותיה: סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא: חללי חרב, כולם אשר בפרשה חטופים אין מאריך בחי"ת: שם משך: מחללי חרב, מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והוקל והלמ"ד בשוא ופתח והפועל ביד מחלליך: ולא ישכבו את גבורי' נופלים מערלי', אמר כי עם חללי חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומר שמתו מיתת עצמם שלא נפלו בחרב ופירש עוד ואמר מערלי' אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם רוצה לומ' מאותם ערלי' שירדו לשאול בכלי מלחמתם כלומר שעד מותם אחזו בכלי מלחמתם וכאילו נתנו חרבותם תחת ראשיהם בשכבם בקבר כלומר שעד הקבר גברה ידם במלחמה הם הנזכרי' ולא ישכבו עם אותם הגבורים אלא עם אותם שהם חללי חרב: ותהי עונותם על עצמותם, חטאת עונות' ועונשם היתה על עצמותם כלומ' שדקרו אותם בחרב ושברו עצמותיהם: כי חתית גבורים בארץ חיים, לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלומר פחותים יהיו מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו חרבותם תחת ראשיה' כמשמעו כי כן עושים אותם הגבורי' שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם והכיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיה' שימצאו המונחים בחטיטת הקברי' כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורי' ולא נפלו בחרב במותם ויהיה להם לשם וי"ת נופלים דאתקטילו: ואתה, אמר כנגד פרעה: תשבר, בפתח הבי"ת כמו תשבר בצרי וכמוהו וכל תקנך תזכר ותעצר המגפ': שמה אדום וכל אלה שזוכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב: שמה נסיכי צפון, הם מלכי בבל: וכל צדוני, כמו צדונים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים: מגבורתם, הגימ"ל רפה ומשפטה להדגש וכמוהו מבציר אביעזר: וישכבו ערלים, שמתו ברשעתם: אותם, וניחם, פתח והוא כפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו: כי נתתי את חתיתו, כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והוא מאמ' האל יתברך והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פירו' כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתית: והשכב, ההא בקבוץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו: וכל המונה, בה"א כמו בוי"ו וכן ויט אהלה והדומים לו:

קבורתה ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בסדר וישלח: תחתיות ו' וסימ' ביהושע סימ' ט"ו: סביבותיו ד' מל' וסי' שם אשור וכל קהלה, בתוך חללים נתנו, שם משך תובל, ישת חשך סתרו דתהלו': ראשיהם י"ג בקריא' וסימ' ואת עמודיו חמשה ואת וויהם, והאדנים לעמוד' נחשת, ועמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת,

וַיְהִי קְהָלָהּ סְבִיבוֹת קְבֻרָתָהּ כֻּלָּם חֲלָלִים נֹפְלִים בַּחֶרֶב אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּית בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ שָׁם עֵילָם וְכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹת קְבֻרָתָהּ כֻּלָּם חֲלָלִים הַנֹּפְלִים בַּחֶרֶב אֲשֶׁר־יָרְדוּ עֲרֵלִים אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ בְּתוֹךְ חֲלָלִים נָתְנוּ מִשְׁכָּב לָהּ בְּכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתֶהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים חַלְלֵי־חֶרֶב כִּי־נִתַּן חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר בְּתוֹךְ חֲלָלִים נִתָּן׃ שָׁם מֶשֶׁךְ תֻּבַל וְכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרוֹתֶהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים מְחֻלְלֵי חֶרֶב כִּי־נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ וְלֹא יִשְׁכְּבוּ אֶת־גִּבּוֹרִים נֹפְלִים מֵעֲרֵלִים אֲשֶׁר יָרְדוּ־שְׁאוֹל בִּכְלֵי־מִלְחַמְתָּם וַיִּתְּנוּ אֶת־חַרְבוֹתָם תַּחַת רָאשֵׁיהֶם וַתְּהִי עֲוֹנֹתָם עַל־עַצְמוֹתָם כִּי־חִתִּית גִּבּוֹרִים בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ וְאַתָּה בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשָּׁבַר וְתִשְׁכַּב אֶת־חַלְלֵי־חָרֶב׃ שָׁמָּה אֱדוֹם מְלָכֶיהָ וְכָל־נְשִׂיאֶיהָ אֲשֶׁר־נִתְּנוּ בִגְבוּרָתָם אֶת־חַלְלֵי־חָרֶב הֵמָּה אֶת־עֲרֵלִים יִשְׁכָּבוּ וְאֶת־יֹרְדֵי בוֹר׃ שָׁמָּה נְסִיכֵי צָפוֹן כֻּלָּם וְכָל־צִדֹנִי אֲשֶׁר־יָרְדוּ אֶת־חֲלָלִים בְּחִתִּיתָם מִגְּבוּרָתָם בּוֹשִׁים וַיִּשְׁכְּבוּ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ אוֹתָם יִרְאֶה פַרְעֹה וְנִחַם עַל־כָּל־הֲמוֹנֹה חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה וְכָל־חֵילוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כִּי־נָתַתִּי אֶת־חִתִּיתוֹ בְּאֶרֶץ חַיִּים וְהֻשְׁכַּב בְּתוֹךְ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

והוה משיריתהון סחרנותהון קברתהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתמסירו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: תמן עילם וכל איתרגושתה סחרנותהון קבריהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתחתו חייביא לארעא ארעיתא דאיתמסירו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: בגו קטיליא איתמנא בית משכבהון להון בכל איתרגושתהון סחרנותהון קבריהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא בגו קטיליא איתמסירו: תמן משך תובל וכל משיריתהון סחרניהון קברתהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: ולא ישכבון עם גיבריא דאיתקטלו מחייביא דאיתחתו לשאול במני קרביהון ויהבו ית סיפיהון תחות רישיהון והוו חוביהון על גרמיהון ארי אתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו לארעא דישראל: ואת בגו חייביא תתבר ותשכוב עם קטילי חרבא: תמן ארום מלכהא וכל רברבהא דאיתמסירו בגבורתהון עם קטילי חרבא אינון עם חייביא ישכבון ועם נחתי גוב בית אבדנא: תמן רברבי ציפונא כולהון וכל צידונאי דאיתחתו עם קטיליא באיתברותהון מגבורתהון בהתין ושכיבו חייביא עם קטילי חרבא וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: יתהון יחזי פרעה ויתנחם על כל איתרגושתיה קטילי חרבא פרעה וכל משריתיה אמר יי אלהים: ארי איתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו בארעא דישראל ושכיבו בגו חייביא עם קטילי חרבא דפרעה וכל איתרגושתיה אמר יי אלהים: והוה

ואת האלף ושבע המאות וחמשה, וישימו את ראשיהם בדודים, נטוי על ראשיהם מלמעלה, ויעלו עפר על ראשיהם, וכל ראשיהם קרחה, ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם, כסום יכסמו את ראשיהם, מאתים דד"ה, מה עצמו ראשיהם, ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: סימן מן ריש יחזקאל עד ויאמר יי אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש לגלותנו על כל ועל כל במ"ג אל כל ואל כל וסימ' אל כל ראש דרך בנית, יען אשר הכרתי ממך, מים גדלוהו, ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף דסיפרא אל כל ואל כל במ"א על כל וסימ' ולא יגשו לכהן לי:

רש"י

ויהי קהלה, בתוך שאול סביבו' קבורתה: אשר נתנו חתית, אשר נתנו שבר בארץ ישראל: נתנו משכב לה, לעילם: מחללי, כמו הרוגי: ולא ישכבו, אלה הנזכרי' עם גבורים שמתו מיתת עצמם כי נופלי' וגרועים יהיו מערלים אשר מתו מיתת עצמם וירדו בכלי מלחמתם שאול: ויתנו, קובריה' את חרבותם תחת ראשיהם לסימן להודיע כי לא שלטה בהם חרב: ותהי עונותם על עצמותם, לא מחסר מעונם כלום שלא כפרה עליהם חרב ההריגה שלא נהרגו ומה הוא העון כי חתית הגבורי' ההם היתה בארץ חיים: ואתה בתוך ערלים, לפרעה הוא אומר: את חללי חרב, ולא עם המתי' מיתת עצמם: בחתיתם מגבורתם בושים, באתברותהון מגבורתהון בהתין: כי נתתי את חתיתי בארץ החיים, כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תתן עוד חתית אדם בה:

לבופה

ויהי

ויהי, בן אדם, אל בני עמך, הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך כי בעונותם שלטה בהם יד הגוים: ואמרת אליהם, אמור להם זה המשל: ארץ כי אביא עליה, אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היא ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם: מקציהם, רפויה הקוף ועניינו כמו מקצה אחיו לקח ומם מקציהם מ"ם השמוש ומ"ם מקצה מ"ם התוספת: וראה את החרב באה על הארץ, כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא: ושמע, ולא נזהר, כל נזהר דפרשה זו קמצין: את קול, מלט, בצרי: והצפה, נלקח, קמץ בזקף: אדרש, ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיה לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ובטחו בו וכן אמר והאלהים אנה לידו ואף על פי כן חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ואמר כי יפול הנופל ממנו ואמרו רז"ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: ואתה בן אדם, הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר: וקול השופר, הוא דבר הנביא כמו שאמר הרם קולך והגד לעמי פשעם: ואתה נפשך הצלת, בלא מלת את ושארא את נפשך הצלת: ואתה בן אדם כן אמרתם לאמר, כמו כן בנות צלפחד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלו' אם תודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה: נמקים, מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם: אמר אליהם, כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה: ואתה בן אדם, ביום חטאתו, מקור בשקל לבלתי קרת לנו עד יום צאת: באמרי, והוא בטח על צדקתו, אף על פי שפירשנו זה הענין בתורה על הראשונה כמו שפירשו רז"ל אמר בטח רוצה לומר כי הוא חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אף על פי שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאות לבו: ויהי

רשי

לצופה באריט"א בלע"ז: וראה את החרב, המה הגייסות: דמו בראשו יהיה, עון מיתתו ידרש מיד עצמו שפשע בנפשו: והוא נזהר נפשו מלט, אם נזהר היה נמלט: צופה נתתיך, כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא תאבד נפש כן נתתיך להזהיר את ישראל: כן אמרתם, לפיכך אין אתם חפצי' לשוב כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה: לחיות בה, בצדקתו: לא תזכרנה, להצילו מליענש על עבירה זו: חבול

בראשו י"ד וסי' נמסר בסוף סדר ויקרא ולעיל בסיפ' סימן י"ז: ותבוא י' מל' בנביאים וסי' נמסר בסיפרא דא סימן כ"ב: והזהרת ג' ב' חס וא' מלא וסימ' אתהם את החקים, צפה נתתיך לבית ישראל, וחברו, קדמא מל': ולא שב ה' בקריא' וסי' וילך בדרך אחר דמלכים, בא המלאך עד הם, וחברו, ואתה כי הזהרתה רשע,

לג

א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם דבר אל־בני־עמך ואמרת אליהם ארץ כי־אביא עליה חרב ולקחו עם־הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לצפה: וראה את־החרב באה על־הארץ ותקע בשופר והזהיר את־העם: ושמע השמע את־קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה: את קול השופר שמע ולא נזהר דמו בו יהיה והוא נזהר נפשו מלט: והצפה כי־יראה את־החרב באה ולא־תקע בשופר והעם לא־נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד־הצפה אדרש: ואתה בן־אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אתם ממני: באמרי לרשע רשע מות תמות ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: ואתה כי־הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא־שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת: ואתה בן־אדם אמר אל־בית ישראל כן אמרתם לאמר כי־פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה: אמר אליהם חי־אני נאם אדני יהוה אם־אחפץ במות הרשע כי אם־בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל: ואתה בן־אדם אמר אל־בני־עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא־יכשל בה ביום שובו מרשעו וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו: באמרי לצדיק חיה יחיה והוא־בטח על־צדקתו ועשה עול כל־צדקתו לא תזכרנה ובעולו אשר־עשה בו ימות:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם איתנבי לבני עמך ותימר להון ארעא ארי איתי עלה דקטלין בחרבא וידברון עמא דארעא גברא חד מביניהון וימנון יתיה להון לאזהרא: ויחזי ית דקטלין בחרבא דאתן על ארעא ויתקע בשופרא ויזהר ית עמא: וישמע די שמע ית קל שופרא ולא איזדהר ואתו קטולי חרבא ודברוהי חובת קטוליה ברישיה יהי: ית קל שופריה שמע ולא איזדהר חובת קטולא ביה תהי והוא אזדהר נפשיה שזיב: ומזהרנא ארי יחזי ית דקטלין בחרבא אתן ולא תקע בשופרא ועמא לא אזדהר ואתו קטולי חרבא ודברו מנהון נפשא הוא בחוביה אידבר ודמה מיד אזהרנא אתבע: ואת בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהר יתהון מלמחטי קדמי: בדאמרית לרשיעא רשיעא ממת תמות ולא מלילתא לאזהרא רשיעא מאורחיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרתא רשיעא מאורחיה למתב מינה ולא תב מאורחיה הוא בחוביה ימות ואת נפשך שיזבתא: ואת בר אדם אימר לבית ישראל כן אמרתון למימר ארי חובנא וחטאנא עלנא מתיהבין ובהון אנחנא מיתמסין ואיכדין ניחי: אימר להון קיים אנא אמר יי אלהים אם רעינא במית רשיעא אלהין כד יתוב רשיעא מאורחיה ויחי תובו תובו מאורחתכון בישתא ולמה תמותון בית ישראל: ואת בר אדם אימר לבני עמך זכות זכאה לא תשזבניה ביומא דחובתיה וחובת חייבא לא יתקל בה ביומא דיתוב מחוביה וצדיקא לא ייכול לאתקיימא ביה ביומא דחובתיה: בדאמרית לזכאה מיחא יחי והוא יתרחיץ על זכותיה ועבד שקר כל זכותיה לא ידכרן ובשיקריה דעבד ביה ימות:

מסרה

וחברו: תמותו ז' מל' וסי' נמסר בסדר מקץ: וצדי' י' וסי' מדבר שקר תרחק, ואתה בן אדם אמו' אל בני עמך, הנה עפלה לא ישרה, זרח בחשך אור, חנון יי' וצדיק ואלהינו, יבין וצדיק ילבש, בפשע איש רע מוקש, כל היום התאוה תאוה, לוה רשע ולא ישלם, כעבור סופה ואין רשע: חיו ד' כתיב כן וסימ' נמסר בריש סיפרא דא סימן ג':

ויהי· לגלותינו· לגלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא׃ ויד יי'· בא אלי· הפליט כמו שאמר למעלה ביום יבא אליך הפליט ושם פירשנו הענין וכן בפסוק ודברי אותך׃ ויהי· בן אדם יושבי החרבות האלה· כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישראל היתה חרבה׃ אחד היה אברהם ויירש את הארץ· אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד וירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושה כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה ארע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואף על פי שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו הארץ לירושה׃ ובדברי רז"ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ׃ רבי שמעון בן יוחי אומ' ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטוינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו׃ למורשה· להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה׃ לכן· על הדם תאכלו· ואני צויתי לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת עבודה זרה שהיתה חק מן ה הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזהו דבר הלמד מענינו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו׃ ועיניכם תשאו אל גלוליכ'· שאתם פונים אליהם תמיד לעובדם ולהשתחוות להם ואפילו להביט בהם אסרתי לכם כמו שאמר אל תפנו אל האלילים׃ ודם תשפכו· ר"ל דם נקי׃ והארץ תירשו· בתמיהה ואיך תרשו את הארץ ותעשו לה המעשים שאינם טבע הארץ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו ממנה מפניכם מפני עבודת עבוד' זרה ושפיכות דם נקי ועשות התועבו' כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי ה הארצות האלה שהיו לפניכם׃ עמדתם על חרבכם· לשפוך דם נקי ויונתן תירג' אתעתדיתון על תוקפיכון׃ עשיתן תועבה· בנו"ן במקום מ"ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות׃ כה תאמר· אם לא· לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו׃ במצדו'· מגדלים חזקים׃ ונתתי· מבואר הוא׃ וידעו· מבואר הוא׃ ואתה

ובשוב ד' בקריאה וסי' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול· ככל התועבות· ובשוב רשע· וחברו· וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי· בעשרי ד' חס' בליש' וסי' בסדר נשא ולעיל בסיפר' סימן כ"ט׃ בוא י"ד מל' בקריא' וסימ' ויאמ' בוא ברוך יי' למה תעמד· ויכינו את המנחה עד בוא יוסף· ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו׃ עד

ובאמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה׃ חבל ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות׃ כל חטאתו אשר חטא לא תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה׃ ואמרו בני עמך לא יתכן דרך אדני והמה דרכם לא יתכן׃ בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בהם׃ ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה׃ ואמרתם לא יתכן דרך אדני איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל׃

ויהי בשתי עשרה שנה בעשרי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הכתה העיר׃ ויד יהוה היתה אלי בערב לפני בוא הפליט ויפתח את פי עד בוא אלי בבקר ויפתח פי ולא נאלמתי עוד׃

ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם ישבי החרבות האלה על אדמת ישראל אמרים לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה׃

לכן אמר אליהם כה אמר אדני יהוה על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם ודם תשפכו והארץ תירשו׃ עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו׃ כה תאמר אלהם כה אמר אדני יהוה חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו לאכלו ואשר במצדות ובמערות בדבר ימותו׃ ונתתי את הארץ שממה ומשמה ונשבת גאון עזה ושממו הרי ישראל מאין עובר׃ וידעו כי אני יהוה בתתי את הארץ שממה ומשמה על כל תועבתם אשר עשו׃

ובדאמרית לרשיעא ממת תמות ויתוב מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו׃ משכונא יתיב רשיעא גזילא שלים בגזירת חייא הליך בדיל דלא למיעבד שקר מיחא ייחי ולא ימות׃ כל חובוהי דחב לא ידכרן ליה דין דקשוט עבד וזכו מיחא ייחי׃ ויימרון בני עמך לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי ואינון אורחתהון דילהון לא תקנן׃ כד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות בהון׃ וכד יתוב רשיעא מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו עליהון הוא יתקיים׃ ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי אינש כאורחיה איתפרע מנכון בית ישראל׃

והוה בתרתא עסרי שנין בעשיראה בחמשא לירחא לגלותנא אתא לותי משיזבא מירושלם למימר איתרעת קרתא׃ ונבואה מן קדם יי הות עימי ברמשא קדם מיתי משיזבא ופתח ית פומי עד מיתי לותי בצפרא ואיפתח פומי ולא שתקית עוד׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם יתבי חורבתא האילין על ארעא דישראל אמרין למימר חד הוה אברהם בעלמא וירית ית ארעא ואנחנא סגיאין לנא יהיבא ארעא למירתה׃

בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים על דם זכי אתון אכלין ועיניכון אתון זקפין לפולחן טעותכון ודם זכאי אתון אשדין וארעא אתון מרמן למרתה׃ ואיתעתדתון על תוקפיכון עבדתון תועיבא וגבר ית איתת חבריה סאבתון וארעא אתון מרמן למירתה׃

כדנן תימר להון כדנן אמר יי אלהים קיים אנא אם לא די בחרבתא בחרבא יתקטלון ודי על אפי ברא לחיתא מסרתיה לשיצויתהון ודי במצדתא ובמערתא במותא ימותון׃ ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו ויבטל יקר תוקפה ויצדון טורי ישראל מבלי עדי׃ וידעון ארי אנא יי בדאתן ית ארעא לצדו ואישתממו על כל תועבתהון דעבדו׃

מסרה

חשנה התשיעי' עד בוא תבואתה· אם חבול תחבל שלמת רעך· וידי משה כבדים ויקחו אבן· פלי"גא על דין· לבלתי בוא בגוים· עד בוא המלך אחז מדמשק· כל אשר ידבר בוא יבוא· בוא בצור והטמן בעפר· בוא כתבה על לוח· ביום בוא גוג על אדמת ישראל· לפני בוא הפליט ב' בפסו'· את אליהו הנבי' לפני בוא יום יי'· וכל שמואל דכוו' מל' במ"חם׃ עשיתן ב' וסי' ותחיין את הילדים· עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה׃ במצדו' ח' וסימ' בלשון ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בכל אקש לה מותא· ופי' נמסר בישעיה סימן ל"ג׃

רשי

חבול· עבוט שכויתו להשיבו כבא השמש׃ ומת בהם· בשבילם יענש׃ ויפתח את פי· כמו שאמר בר"א הספר ונאלמת ולא תהיה לאיש מוכיח ואחר כך אמר לו ביום קחתי מהם את מעוזם יבא הפליט אליך ביום ההוא יפתח את פיך את הפליט ולא תאלם עוד׃ עד בא אלי בבקר· כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלי בבקר׃ אחד היה אברהם· זה אחד מארבעה דברי' שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון בן יוחי תלמידו דורש כמותו וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטוה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטווינו על מצות הרבה כל שכן לנו נתנה הארץ למורשה הוא שהנביא משיבם על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו בתמיה אם כצוויתם אין אתם שומרי' על הדם תאכלו את מאכלי תפנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלין את ממונם׃ עמדתם על חרבכם· כלומר כל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם׃ עשיתם תועבה· משכב זכור׃ אשר בחרבו'· בערים החרבות שסופן להיות חריבות׃ ואשר במצדות· במחבא להטמן מן החרב א אשלח בם את הדבר׃

הנדברים

במצדות

ט' בליש' וכו' במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בכל אקש לה מותא

ואתה בן

ואתה · הנדברים בך · מרוב המתדלות בדבור עם הפועל נפעל וכן מה מדברנו עליך אז מדברו יראי יי׳ ולשון דבור שהוא קשור עם ב״ת הוא לענין גנאי כמו ותדבר מרים ואהרן במשה תשב באחיך תדבר ואל יקשה עליך נכברות מדובר בך שהרי פירושו ואמר נכבדות אבל פירו׳ הנבואה יבא פעמים בקשר הב״ת כמו רוח יי׳ דבר בי והדומים לו : אצל הקירות · כי כן מנהג בני האדם בפנים זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחד עם אחר דבר סתום נסמכו׳ אל הקיר ומדברים שלא ישמע׳ אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומד אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר עם שהוא גם כן מקום סתר בדבור וכן נאמר באבנר ויטהו אבנר אל תוך

אחד כ״ה פתחין וסימ׳ נמסר בספר מלכים חלק ב׳ סימן ו׳ : וישובו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ האנשים האלה שלמים הם אתנו · מקניהם וקנינם וכל · ויבואו אליך כמבוא עם · ויצו מלך אשור לאמר : ומטיב נגן חד מן ט׳ מלין חסרי׳ יוד בליש׳ הטבה וס׳ מ׳ להיטבך באחריתך · והיטבך והרבך מאבתיך · כי ייטב אל אבי · והיטב לאדני ·

רשי

הנדברים בך · מתלוננים בך : וישבו לפניך · כאילו הם עמי : עגבים · שחוק כמו עוגב : בצעם · גזילתם : והנך להם כשיר עגבים · והא את להון כזמר אבובי׳ : ובבאה · הרעה אליהם : הנה באה · כי אמת מוכחת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נביא אמת היה בתוכ׳ : על רועי ישראל · על פרנסי ישראל · אשר היו רועים אותם · את עצמם היו מענגים ממומון חביריהם אשר תחתיהם : הלא הצאן ירעו הרועים · הלא משפט הרועים לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמם : את הנחלות · את החושות מאין כח דולרוש״אש בלעז ם שבריכו׳ חיזוק לתמוך בהן ביד : לא חבשתם · לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאי׳ : את הנדחת · שנדחת מתוך העדר אל החוץ : רדיתם · יסרתם : ישגו כאני · הולכו׳ טועות על פני כל ההרי׳ כלומ׳ כעשו הפקר לעשו׳ איש איש כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא שפטתם בין איש לרעהו : וירעו הרועים אותם · את עצמם : ולא

וְאַתָּה בֶן־אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ הַנִּדְבָּרִים בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים וְדִבֶּר־חַד אֶת־אַחַד אִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר בֹּאוּ־נָא וְשִׁמְעוּ מָה הַדָּבָר הַיּוֹצֵא מֵאֵת יְהוָה׃ וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ כִּמְבוֹא־עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ כִּי־עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים אַחֲרֵי בִצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ׃ וְהִנְּךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב נַגֵּן וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם אוֹתָם׃ וּבְבֹאָהּ הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם׃

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא עַל־רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם לָרֹעִים כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הוֹי רֹעֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם הֲלוֹא הַצֹּאן יִרְעוּ הָרֹעִים׃ אֶת־הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת־הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ הַצֹּאן לֹא תִרְעוּ׃ אֶת־הַנַּחְלוֹת לֹא חִזַּקְתֶּם וְאֶת־הַחוֹלָה לֹא־רִפֵּאתֶם וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם וְאֶת־הַנִּדַּחַת לֹא הֲשֵׁבֹתֶם וְאֶת־הָאֹבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם וּבְחָזְקָה רְדִיתֶם אֹתָם וּבְפָרֶךְ׃ ה וַתְּפוּצֶינָה מִבְּלִי רֹעֶה וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וַתְּפוּצֶינָה׃ יִשְׁגּוּ צֹאנִי בְּכָל־הֶהָרִים וְעַל כָּל־גִּבְעָה רָמָה וְעַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ נָפֹצוּ צֹאנִי וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ׃

לָכֵן רֹעִים שִׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא יַעַן הֱיוֹת־צֹאנִי לָבַז וַתִּהְיֶינָה צֹאנִי לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה מֵאֵין רֹעֶה וְלֹא־דָרְשׁוּ רֹעַי אֶת־צֹאנִי וַיִּרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם וְאֶת־צֹאנִי לֹא רָעוּ׃ לָכֵן הָרֹעִים שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃

ואת בר אדם בני עמך דרנן בך בסטר כתליא ובתרעי בתיא וימליל חד עם חד גבר ית אחוהי למימר איתו כען ושמעו מה פתגמא דנפק מן קדם יי׳ : וייתון עלך כמיתי גברין תלמידין ויתיבון קדמך עמי ושמעין ית פיתגמך ויתהון לא יעבדון ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין בתר ממון אונסיהון לבהון טעי : והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטב לנגנא ושמעין ית פתגמך ולמעבדהון לירת אינון צבן : ובמיתיה הא אתיא וידעון ארי נביא הוה ביניהון : והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עימי למימר : בר אדם איתנבי על פרנסי ישראל איתנבי ותימר להון לפרנסיא כדנן אמר יי׳ אלהים ווי על פרנסיא דישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא איתמניאו פרנסיא : ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין פטימיא אתון נכסין עמא ליתיכון מפרנסין : ית כאיביא לא תקיפתון ולמריעיא לא אסיתון ולתביריא לא צמרתון וית דאיטלטלו לא אתיבתון וית דאתברו לא בעיתון ובתוקפא פלחתון בהון ובקשיו : ואיתבדרו מבלי פרנס ואתמסרו לאישתיצאה לכל מלכוות עממיא ואיטלטלו : טעו עמי בכל טוריא ועל כל רמא מנטלא ועל כל אפי ארעא איתבדרו עמי ולית דתבע ולית דבעי : בכן פרנסין קבילו ית פתגמא דיי׳ : קיים אנא אמר יי׳ אלהים אם לא חלף דהוו עמי לביזא ואיתמסרו עמי לאישתיצאה לכל מלכוות עממיא מבלי פרנס ולא תבעו פרנסיא ית עמי ופרניסו פרנסיא ית נפשיהון וית עמי לא פרניסו : בכן פרנסיא רשיעיא תובו לאוריתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אציתו לאולפן וקביל ופתגמא דיי׳ :

הנער לדבר אתו בשלי : ודבר חד · כמו אחד ונפל האל״ף לקצר וכן בלשון ארמי הוא בחסרון האל״ף : את אחד · פתח כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו ויונתן תירגם המדברים בך דדנין בך בסתר כותליא : ויבאו אליך כמבוא עם · ר״ל כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר יי׳ ות״י כמיתי גיברין תלמידי׳ וגלה האל לנביא מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו : כי עגבים בפיהם המה עושים · לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין : והנך להם כשיר עגבים · כשיר חשק ודברי שחוק : יפה קול ומטיב נגן · כמו שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קול ומטיב נגן כך הם מדמים שישמעו דבריך בלב טוב ות״י והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטב לנגנא תירגם עגבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא : ובבאה הנה באה · הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג ושחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכ׳ ובתוכך איכה דברי לעג : ויהי · בן אדם הנבא · ואמרת אליהם לרועים · תוספת ביאור : רועי ישרא׳ · הם המלכים · כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים : אשר היו רועים אותם · עצמם וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבור אותו בגאי קבר את עצמו וכן תירגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא אמר כי המלכים היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיגם כ כמשפט : הלא הצאן ירעו הרועים · הלא היה להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה כאמן ויהי דוד עושה משפט ו וצדקה לכל עמו וכן אמ׳ באסא ויאמר ליהוד׳ לדרוש את יי׳ ולעשות התורה והמצוה ונאמר ביהושפט שלא לשריו וגו׳ ללמד בערי יהודה ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ונאמר ויעמד שפטים בארץ ונאמר ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת יי׳ באמונה ובלבב שלם וגו׳ : את

החלב · אמר כי מיטב הצאן יאכלו רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט : ויונתן תירגם ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין ופטימיא אתון נכסין לעמ׳ ליתיכון מפרנסין : הבריאה · השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל : את הנחלות · פרשו חלה מבנין נפעל ופירו׳ נחלות שהם כאבות באחד מאיבריהן וצריכות חזוק : ואת החולה · שיש לה חולי שצריכה רפואה : ולנשברת · שנשבר אחד מעצמיה : ואת הנדחת · שנפרדה מהאחרות וידע אדם מקומה ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה : ואת האבדת · שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליהם וכן השבויים והגולים לא חששו בהם לפדותם ולהשיבם : ותפוצינה · לכל חית השדה · פירוש המשל כתרגומו ואתמסרו לשיצאה לכל מלכות עממיא ואטלטלו ובגוסחא אחריתא ים לאשתיצאה לכל מלכות וגו׳ : ישגו · מבואר הוא : לכן · מבואר הוא : חי אני · מבואר הוא : לכן · שנה הפסוק לחזק הענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון רועים והשני הרועים והראשון את דבר יי׳ והשני דבר יי׳ ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא דשיעיא תובו לאוריתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אציתו לאולפן אוריתא וקבילו פתגמא דיי׳ :

ממרה

מה תיטבי דרכך · יפה קול ומיטב נגן · והיטבתי מראשותיכ׳ · לב שמח ייטב גהה · ארבעה מיטבי לכת תנויינא דפסוק : הבריאה ב׳ וסימ׳ את החלב תאכלו ואת ה הצמר · ובשר הבריאה יאכל : י״ג פסוקים בקריא׳ אית בהון ואין ואין וסי׳ במסר׳ רבת׳ :

כה אמר, ודרש תי, שלעניש אותם על אשר לא רעו אותם: והשבתים מרעות צאן, שאקח המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם כלומר לא ימלכו עליהם עוד ויונתן תירגם ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון: כי כה אמר, הנני אני, כיון שפשעו בהם הרועים אני ארעה אותם ואוציאם מגלותם: כבקרת, כפרשות, כמו כפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב ויונתן תירגם ומפרש להון: ביום ענן וערפל, כי יום חשך היה להם הגלות והמליצה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן: והוצאתים, אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ, כי הענים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים: במרעה טוב, ובהרי מרום ישרא' אמר זה על ירושלם שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל וכן ישרא' יהיה להם נוה בירושלם לעתיד לבא כמו שכתוב בסוף זה הספר: אני ארעה, ואני ארביצם, כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרים אז ירביצ' כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים: את האבדת ואת החולה אחזק, אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמ' למעלה ואמר אחזק הכולל שניהם כי הרפואה לחזק ה הבריאות: ואת השמנה ואת החזקה, אשמיד השמנה והחזקה שדוחפין את החלושות משמרעה אני אשמיד חזקתן: ארענה במשפט, כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן ה הראוי להן והמשל על העושקי' והחזקים שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים ויונתן תירגם ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא: ואתנה, בין שה לשה, בין החזקה לחלושה: לאלים ולעתודים, כי הם החזקים שבצאן ויונתן תירגם לענין המשל בין גבר לגבר בדין ל לחטאיא ולחייביא: המעט, פי' המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון אכלי' שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מ מותרא שמשיכון שתן: ומשקע מים, המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מ מימיהם: וצאני, ועמי ויונתן תירג' ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: תרפשון, ומרפש, כתוב בש"ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה: לכן, בריה, כמו בריאה ופירושו שמנה והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן: יען, תירגם יונתן חלף דברשע ובדרע דחקתון וגו': והושעתי, מבואר הוא: והקימותי, את עבדי דוד, המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה: ואני

אתהם ה' וסימ' וישכם לבן בבקר, והזהרת אתהם את, וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני, כבקרת רעה עדרו, ויתנו בגורל ממטה יהודה בד"ח: אל הרי ה' בקריא' וסימ' והוצאתים מן העמים, במרעה טוב ארעה אותם, שים פניך אל הרי ישראל, הנבא על גוג, ויתנהו בסוגר בחחים: השמנה ב' בתרי לישני

כה אמר אדני יהוה הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם והשבתים מרעות צאן ולא ירעו עוד הרעים אותם והצלתי צאני מפיהם ולא תהיין להם לאכלה:
כי כה אמר אדני יהוה הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים:
כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל:
והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם ורעיתים אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ:
במרעה טוב ארעה אתם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל:
אני ארעה צאני ואני ארביצם נאם אדני יהוה:
את האבדת אבקש ואת הנדחת אשיב ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החזקה אשמיד ארענה במשפט:
ואתנה צאני כה אמר אדני יהוה הנני שפט בין שה לשה לאילים ולעתודים:
המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון:
וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה:
לכן כה אמר אדני יהוה אליהם הנני אני ושפטתי בין שה בריה ובין שה רזה:
יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה:
והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז ושפטתי בין שה לשה:
והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד הוא ירעה אותם והוא יהיה להן לרעה:

כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרנסיא ואתבע ית עמי מידהון ואיבטלינון מלפרנסא עמא ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשהון ואשיזיב עמי מידהון ולא יתמסרון בידהון לאשתיצאה:
ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מתגלי ואתבע ית עמי ואיבקרינון:
כמא דמבקר רעיא עדריה ביומא דהוי בגו עניה ומפרש להון כן אבקר ית עמי ואשיזיב יתהון מכל אתריא דאיתבדרו לתמן ביום עננא ואמיטתא:
ואפיקינון מביני עממיא ואכנשינון מן מדינתא ואעילינון לארעהון ואפרנסינון על טורי ישראל בפצידיא ובכל מותבי ארעא:
בפירנוס טב אפרנס יתהון ובטור קודשא דישראל יהיבת מישריהון תמן ישרון באתר דיאי ופרנוס טב יתפרנסון על טורי ישראל:
אנא אפרנס ית עמי ואנא אשרינון לרוחצן אמר יי אלהים:
ית דאבדו אתבע וית דאיטלטלו אתיב ולתביריא איצמוד ולמרעיא אסובר וית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס עמי בדינא:
ואתון עמי כדנן אמר יי אלהים הא אנא דאין בין גבר לגבר לחטאיא ולחייביא:
הזער לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דיישין בריגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא בריגליכון אתון דיישין:
ועמי מותר מיכל שמשכון אכלין ומותר משתי שמשכון שתן:
בכן כדנן אמר יי אלהים להון הא אנא מתגלי ואידון בין גבר עתיר ובין גבר מסכן:
חלף דברשע ובדרע דחקתון ובתוקפא חברתון כל כאיביא עד דבדרתון יתהון לביני מדינתא:
ואפרוק לעמי ולא יתמסרון עוד לביזא ואידון בין גבר לגבר:
ואקים עליהון פרנס חד ויפרנס יתהון ית דוד עבדי הוא יפרנס יתהון והוא יהי להון לפרנס:
ואנא

רשי

ולא ירעו עוד הרועים אותם, את עצמם: ובקרתים, לשון ביקור חולים: כפרשות, כשהן נפוצות והוא הולך ביניה' ומאספם יחד: ביום ענן וערפל, כי כן דרך הצאן להתפזר ביום המעונן: ואת השמינה ואת החזקה, ההודפת ודוחפת את חברותיה: בין שה לשה, בין בעלי אגרופי' לחלשים: המעט מכם, את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב והלוואי לא תרמסו המותר ברגליכם והאכלנה אותן שאר צאני אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ברגליכם ולא די לכם אשר משקע מים תשתו אלא שהנותרים ברגליכם תרפשון: ומשקע מים, המים הצלולים ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלים והדוגמה כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסיכון אכלין שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותריה שמשיכון שתן: וצאני מרמס רגליכ' וגו' ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: שה בריה, חזקה: רזה, מייגר"א בלעז: עבדי דוד, מלך מזרעו: ושנו

וסימ' השמנה היא אם רזה, ואת החולה אחזק ואת השמנה: ואתנה ג' וסימ' בסדר ויצא ובסיפרא דא סימן ג' יתרפשון ג' כתיב שי"ן בליש' וסי' ואת הנותרי' ברגליכם, ודבתריה וצאני מרמס רגליכם תשתינה, מעין נרפש ומקור משחת: החוצה י"ו בקריא' וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ב: דויד ח' מלאים בקריא' וסימ' והארכתי ימיך, ויהי לעת זקנת שלמה, ולבנו אתן שבט, והקימתי עליהם דיחזקאל, כמגדל דויד צוארך בנוי, וכל תריסר ועזרא ודה"ה דכוו' מלאים:

ואני יהוה אהיה להם לאלהים ועבדי דוד נשיא בתוכם אני יהוה דברתי: וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים: ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו: ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה והיו על אדמתם לבטח וידעו כי אני יהוה בשברי את מטות עלם והצלתים מיד העבדים בהם: ולא יהיו עוד בז לגוים וחית הארץ לא תאכלם וישבו לבטח ואין מחריד: והקמתי להם מטע לשם ולא יהיו עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד כלמת הגוים: וידעו כי אני יהוה אלהיהם אתם והמה עמי בית ישראל נאם אדני יהוה: ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם אדני יהוה:

לה ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך על הר שעיר והנבא עליו: ואמרת לו כה אמר אדני יהוה הנני אליך הר שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה: עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה וידעת כי אני יהוה: יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ: לכן חי אני נאם אדני יהוה כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך: ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב: ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך חללי חרב יפלו בהם: שממות עולם אתנך ועריך לא תישבנה וידעתם כי אני יהוה:

ואנא יי אהוי להון לאלהא ועבדי דוד מלכא ביניהון אנא יי גזרית במימרי: ואיגזר להון קיים שלם ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ויתיבון במדברא לרוחצן ויתעתקון בחורשא: ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין ואחית להון מטר בכיר בעידניה מטרין דברכן יהון: ויתן אילן חקלא ית איביה וארעא תתן עללתה ויהון על ארעהון לרוחצן וידעון ארי אנא יי כד איתבר ית ניר תוקפהון ואשיזבינון מיד דמפלחין בהון: ולא יהון עוד ביזא לעממיא ומלכות ארעא לא ישיצינון ויתבון לרוחצן ולית דמניר: ואקים להון נצבא לקיימא ולא יהון עוד מטלטלי כפנא בארעא ולא יקבלון עוד אתכנעות עממיא: וידעון ארי אנא יי אלההון מימרי בסעדהון ואינון עמי בית ישראל אמר יי אלהים: ואתון עמי עם דאיתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון אנא אלהכון אמר יי אלהים:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם קביל נבואה על טורא דשעיר ותתנבי עלוהי: ותימר ליה כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך טורא דשעיר ואריים מחת גבורתי עלך ואתנינך לצדו ולאישתממו: קירוך חורבא אשוי ואת לצדו תהי ותדע ארי אנא יי: חלף דהות לך דבבות עלם יתביבתא ית בני ישראל על ידי קטולי חרבא בעדן תברהון בעידן תושלימת חוביהון: בכן קיים אנא אמר יי אלהים ארי לקטול אעבדינך ודקטלין בחרבא ירדפונך אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך: ואתן ית טורא דשעיר לצדו ולאישתממו ואשיצי מיניה דעדי ודתאיב: ואמלי ית טורוהי קטולוהי רמותוהי וחילוהי וכל פצירוהי קטילי חרבא יתרמון בהון: צדו עלם אתנינך וקירוך לא יתיתבן ותדעון ארי אנא יי:

נתינה יבולה ד׳ חס׳ את בליש׳ וסימ׳ ונתתי גשמיכ׳ בעתם ונתנה הארץ ׳ונתן עץ השדה את פריו׳ גם יי׳ יתן הטוב׳ ארץ נתנה יבולה ׃ יבולה ח׳ וסימ׳ נמס׳ בריש סדר בחקתי ׃ ולא ישאו ד׳ וסימ׳ והיו על אהרן ועל בניו בבאם ׳ ושמרו את משמרתי ׳ ולא ישאו עצים מן השדה ׳ ולא ישאו עוד כלמת הגוים ׃ ונטיתי יד יו׳ חס׳ את וסימ׳ נמסר בהאי סיפרא סי׳ כ״ה ׃ איבת ב׳ ובסיפרא וסימ׳ בשאט בנפש למשחית ׳ יען היות לך איבת עולם ׃ ושב ג׳ קמץ וסימ׳ ודוד הולך ושב מעל שאול ׳ ושב ורפא לו ׳ והכרתי ממנו עבר ושב ׃

רשי

וישנו ביערים ׳ תירגם יונתן ויתעתקון בחורשא ויש לפותרו בלשון שינה ׃ ונתתי אותם וסביבות גבעתי ׳ תהי נתינתם בברכה ונתתי כמו והשבתי ׃ מטע לשם ׳ קיום שיהא לשם עולם ׃ אספי רעב ׳ טעוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני ׃ אדם אתם ׳ אינכם כבהמות בעיני ׃ ותגר ׳ ותשפל כמו והגרתי לגיא אבניה שהיו מסגירין אותם לאויביהם כשהיו בורחים דרך ארצם וזו היא שאמר עובדיה אל תעמוד על הפרק ׃ בעת אידם ׳ כשמסרתים ביד אויב ׃ בעת עון קץ ׳ כשנגמר קץ עונם ונתמלאת סאתם ׃ לדם אעשך ׳ נופל בחרב ׃ דם שנאת ׳ בזית את הבכורה עבודתי היתה מסור׳ להם ושנאת להיות מלכך עמך בדם קרבן עבודתי ולכלוך דם הרוגים ירדפך ויש אומרים דם מילה שנאת ויש אומרים רוצחים אתה ירא כשאר כל אדם ורוצחים ירדפוך ויש אומרים דם שנאת אחיך שהוא בשרך ודמך ׃ ועריך לא תשובנה ׳ לא כמו שאמרתי למצרים ושבתי את שבו׳ מצרי׳ ושבתי את שבות בני עמון וזו היא שאמר מלאכי ואת עשו שנאתי ואתן את הריו שממה שעתידים לשוממות עולם ׃

ו׳ ׃ מבואר הוא ׃ וכרתי ׳ וישנו ביערים ׳ כי לא יפחדו מחית היער וישנו ענין שינה ׃ ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה ׳ אתן אותם ברכה על דרך והיה ברכה וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה והיא ארץ ישרא׳ כלה שהיא סביבות בית המקדש כי בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי׳ בראש ההרים ונשא מגבעות ות״י ואשרי יתהון סחור לבית מקדשי ויהון מברכין ותירגם הגשם מטר בכיר ׃ ונתן ׳ מבואר הוא ׃ ולא יהיו ׳ וחית הארץ ׃ משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיצינון ׃ והקמותי להם מטע ׳ כמו שאמר ונטעתים על אדמתם ׃ לשם ׳ שיהא שמם בגוים ות״י לקיימא ׃ אספי רעב בארץ ׳ ענין כליון כמו אכו׳ אסיפם ות״י מטלטלי כפנא כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו מתטלטלים במצרים ובשאר ארצות והיו נושאים שם כלימת הגוים כמו שנאמר גרות באבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתים ונאמר באבימלך לגור בשדי מואב ונאמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים ׃ וידעו ׳ מבואר הוא ׃ ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ׳ כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיגיעו הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את יי׳ ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם שיהיה ככר בנו חלק האלוהי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומבני האדם הדומים לה ות״י ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון ועל הדרך הזה אחז״ל אדם אתם אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם ׃ ויהי ׳ בן אדם שים פניך על הר שעיר ׃ סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה מפלת אדום כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ׃ ואמרת ׳ מבואר הוא ׃ עריך ׳ ואתה שממה תהיה ׃ שכלו עם אדום בכל מקום שיהיו ׃ יען היות לך איבת עולם ׳ ולא פירש עם מי ורוצה לומר עם בני ישרא׳ כמו שאמר ותגר את בני ישראל ׳ ופי׳ ותגר כמו יגירוהו על ידי חרב ענין ההתכה כי ענין הגרת הדם ממכות החרב ׃ בעת עון קץ ׳ בעת שבא קץ גלותם בעונם ות״י בעידן תושלמת חוביהון ׃ לכן חי אני ׳ כי לדם אעשך ׳ כלומר אתקינך ואזמינך לחרב ׃ ודם ירדפך ׳ כלומר שופכי דמים ירדפוך ׃ ורדפך ׳ שניהם הד״לת בחטף קמץ לבן אשר ובסוף ופתח לבן נפתלי ׃ אם לא דם שנאת ודם ירדפך ׳ שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך וימינוך ות״י אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך ׃ ונתתי ׳ לשממה ׳ שם בפלס שמלה ספחה ונמשך פ״א הפעל בטעם ׃ ומלאתי את הריו חלליו ׳ ואמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשוקו והדומים להם ׃ רבים חללי חטוף ׃ שממות עולם ׳ נמשך פ״ה הפעל בטעם ׃ תישבנה ׳ כתיב ופי׳ ענין ישוב וקרי תשובנה רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן ׃ יען

רד״ק

יען אמרך את שני הגוים · ישראל ויהודה: ואת שתי הארצות · ארץ יהודה ובנימן וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות · ואמר תהיינה על הדבק וכן גרי ב׳ יי׳ ולמהותי לזר תחשבוני הנה אפי וקנאתי וחמתי נתכת ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת אלא שנחלקה המלכות אחרי דוד: ויי׳ שם היה · שמע דבריהם ושיב גמולם בראשם: לכן · ועשיתי כאפך וכקנאתך · כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך: אשר עשית משנאתיך בם · משנאתיך כתיב ביו״ד הרבוי ובא בסימן רבוי הזכרים לבד כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם: ונודעתי בם כאשר אשפטך · כי בעבורם אשפטך ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם ות״י ואתגלי לאוטב׳ להון כד אתפרע מינך: וידעת · נאצותיך · בקמץ הנ׳ון והאלף והוא מן הדגושים לולי האלף נחבה בשקל אפרים וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא ברגש מפני הר״ים: לאמר שממה · כתוב בה״א כמו לא שפכה וקרי בו״ו: ותגדילו · שהייתם אומרים שאינני שומע דבריכם הרעים: והעתרתם · ענין רבוי דברים חזקים וכן נעתרות נשיקות שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון: כה אמר · כשמח כל הארץ · כ״ף כשמח וכ״ף כשמחתך שני כ״פי הדמיון סמוכי׳ כמו כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגבירתה כמוכר כקונה כמלוה כלוה כנושה כאשר נושא בו והדומים להם רוצה לומר שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישר׳ שוין כלומר כמו ששמחת על נחלת ישר׳ כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך: כשמחתך · תהיה הר שעיר · בא הר מכונה בלשון נקבה או פירושו עדת הר שעיר וכן כל אדום כלה רוצה לומר עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום: ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישר׳ · אחר שדבר פורענות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל: כה אמר · האח · כתרגומו חדוה: ובמות עולם · קרא הרי ישר׳ במות עולם לפי שארץ ישר׳ גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות: לכן · יען ביען · הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו: שמות ושאוף אתכם מסביב · שמות מקור בשקל השכח חנות אל ואמר חלותי היא ושאוף ענין בליעה כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם ושאוף פועל יוצא ופירושו הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבת׳ ועסקם לשמות אתכם ולבלוע אתכם ות״י חלף דיתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור: ותעלו · העי״ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי״ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח: על שפת לשון ודבת עם · כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגויהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל נעלים על שפת והיו דבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ואתאמרתון: לכן · כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר יי׳ להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר יי׳ להרים ולגבעות: ולחרבות השוממות · בבתי הע״ם במקצת ספרים ובמקצתם בשוא: לכן · ועל אדום כלא · אל״ף במקום ה״א כמו והיה לכם לזרא קראנה לימרא כן יתן לידידו שינא: את ארצי · עכינו כתרגומו ית ארעא בית שכנתי: בשאט נפש · בלא בי״ת ואמר למעלה בפרשת פלשתים בשאט בנפש בבי״ת: למען מגרשה לבז · שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות כאילו אמר לגרוש אותה להיותה לבז וכן תירגם יונתן בדיל לתרכותה למבזה: לכן

רש״י

שני הגוים · ישראל ויהודה ומדרש אגדה רבי תנחומא דורשו כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להשיאו שיעורר על יצחק על ירושת אברה׳ ויהרג ישמעאל את יצחק ואהיה אני גואל הדם ואהרג את ישמעאל וזהו יקרבו ימי אבל אבי ואירש אני את יצחק ואת ישמעאל: ויי׳ שם היה · יודע את מחשבותיך: ועשיתי כאפך · כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך: ונודעתי בם · כאשר אשפטך אז יכירו את גבורתי: העתרתם · הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת ולשון ע עובי: כשמח כל הארץ · כשאטול אני את מלכותי כי אז ת תשמח הארץ כענין שנאמר יי׳ מלך תגל הארץ אז שממה א אעשה לך: האח · שמחה: ובמות עולם · ארץ ישר׳ שהיא גבוה וגוי של עולם: שמות ושאוף אתכם מסביב · שביניכם היו משתוממים ותומהים לבתוק ולראות בסוף חורבנכם ושואפים ותאבים ומצפים להיותכם מורשה לשארית הגוים: ותעלו על שפת לשון · ועכשיו בחורבנכם הכל מדברי׳ ומדובבי׳ בכם לאמר האח הרי שממו: ודבת עם · פאר״למנט בלעז: למען מגרשה לבז · לפי שראו גירושה לבז שהוטלה לביזה: לשכלם

מסורה

ואת שתי ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו · ואת שתי בניך הנמצאות · ואת שתי קצות שתי · וחברו · ואת שתי נשיו הציל דוד דצקלג · יען אמרך את שני הגוים · נתנו ו׳ בקריא׳ וסי׳ כי חקך וחק בניך נתנו · למען אשר לא יגבהו · אשר נתנו קברתיה · שמה אדום וכל מלכיה · וידעת כי אני יי׳ שמעתי

יחזקאל

(לה) יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה ויהוה שם היה: לכן חי אני נאם אדני יהוה ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה משנאתיך בם ונודעתי בם כאשר אשפטך: וידעת כי אני יהוה שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה לנו נתנו לאכלה: ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם אני שמעתי: כה אמר אדני יהוה כשמח כל הארץ שממה אעשה לך: כשמחתך לנחלת בית ישראל על אשר שממה כן אעשה לך שממה תהיה הר שעיר וכל אדום כלה וידעו כי אני יהוה:

לו א ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל ואמרת הרי ישראל שמעו דבר יהוה: כה אמר אדני יהוה יען אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו: לכן הנבא ואמרת כה אמר אדני יהוה יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו על שפת לשון ודבת עם: לכן הרי ישראל שמעו דבר אדני יהוה כה אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות לחרבות השממות ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב: ה לכן כה אמר אדני יהוה אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים ועל אדום כלא אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש למען מגרשה לבז:

תרגום

חלף דאמרת ית תרין עממין וית תרתין מדינן דילי אינון ואירתינון וקדם יי׳ גליין מחשבת ליבא: בכן קיים אנא אמר יי׳ אלהים ואעביד כרוגזך וכחימתך דעבדתא מדסנית להון ואיתגלי לאיטבא להון כד איתפרע מינך: ותדע ארי אנא יי׳ שמיע ית כל ארגזותך דאמרת על טורי ארעא דישראל למימר צדיאת לנא איתמסירו לאשתיצאה: ואיתרברבתון עלי במילי פומכון ואסגיתון עלי פתגמיכון קדמי שמיע: כדנן אמר יי׳ אלהים כמיחדי כל ארעא צדו אעביד לך: כמא דחדיתא על אחסנת בית ישראל דצדיאת ארעהון כן אעביד לך צדו תהי טורא דשעיר וכל אדום כולה וידעון ארי אנא יי׳: ואת בר אדם איתנבי על טורי ישראל ותימר טורי ישראל קבילו פתגם יי׳: כדנן אמר יי׳ אלהים חלף די אמר סנאה עליכון חדוא ובמת עלם לירותא הות לנא: בכן איתנבי ותימר כדנן אמר יי׳ אלהים חלף די איתרברבו חלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור למהויכון ירותא לשארא דעממיא ואיתאמרתון על שפת לישן ורננת עם: בכן טורי ישראל קבילו פתגמא דיי׳ אלהים כדנן אמר יי׳ אלהים לטוריא ולרמתא לפצידיא ולחיליא ולחרבתא צדיתא ולקירוי שביקתא דהואה לחוך וללעב לשארא דעממיא דמסחור סחור: בכן כדנן אמר יי׳ אלהים אם לא באישת פורענותי גזרית במימרי על שארא דעממיא ועל ארומאי כולהון די הבו ית ארעא בית שכינתי להון לירותא בחדוות כל לב בצפוח נפש בדיל לתרכותה למבזה: בכן

מסורה

את כל נאצותיך · נתנו מרעה אחד: כשמחתך חד מן ד׳ זוגין מן ב״ב כ״ס ברישיהון וסי׳ כספר ל׳ ונמקו כל צבא השמים · כסיר ל׳ ירתיח כסיר מצולה · כשמח ל׳ כה אמר אדני יי׳ כשמח · כשמחתך ל׳ לנחלת בית ישראל דסיפ׳ · ואינון מן א״ב כ׳ ברישיהון וכל חד לית ליה זוגא: שמות ג׳ בקריא׳ וסי׳ שמות ההרורי · יען ביען שמות ושאוף · אשר שם שמות בארץ: כלא חד מן מלין דמשמשין א׳ בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך האלף:

לכן · כלימת גוים · בלא הא ולית כותיה ושלמטה בפרשה האחרת כלימת הגוים : לכן · מבואר הוא : ואתם · ענפכם תתנו · רוצה לומר ענף עצמיכם · ופריכם · בסגול הפא ויש ספרים בחירק : כי קרבו לבא · פעל עומד מן הדגוש וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבא מתרגמה פעל עומד מן הכוסף או פי׳ קרבו לבא קרבו ביאתכם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב פולחני למיתי : כי הנני · מבואר הוא : והרביתי · כל בית ישראל כלה · הכפל לחזק הענין ולהורות על עשרת השבטים שנעלמו עד היום : והרביתי · כקדמותיכם · קבוץ מן שקדמית שלף יבם : והטבותי מראשתיכם · אמר ארבה אתכם כמו שהייתם מקדם ויותר איטיב ממה שהייתם בראשונה : והטבתי · מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והטלתי אתכם ומן והטיבותי כמו הטיבות כי היה עם לבבך אם הניפותי על יתום ידי או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני הפרשים בענין זה : מראשתיכ׳ · הרי״ש בחירק והוא משקל אמרה שמלה אמר כן האחר ראשה בנוח האל״ף והקבוץ ראשות בפלם אמרות שמלות כרשות ובסמוך ראשות בפלם כבשות הכאן אלא שנחה האל״ף וכן בסמיכות הכנוי · והולכתי · כשאוציאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם · ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר : כה אמ׳ · לכם · כנגד ההרים ואמר אוכלת אדם וגו׳ כנגד הארץ : אתי · כתיב ביוד שריך הי״וד הנוספת לנקבה ה המגלת כמו נעוריכי תחלואיכי והדומים להם וקראת כמשפט : גויך · חסר יו״ד הרבים מהמכתב וכן וגויך ביו״ד אחת לבדה : לכן · לא תכשלי · כתיב וקרי תשכלי ועניג׳ קרוב : ולא תכשלי · כן כתיב וקרי ויונתן תרגם תכשלי תתכלין : ויהי · בן אדם · כטומאת הנדה · לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא לה לבעל ה המשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי טהרתה כן הרחיק האל ית׳ ישראל והגלם לארצות הגוים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שישובו א אליו ויטהרו מטומאותיה׳ : ואשפוך · מבואר הוא : ואפיץ · מבואר הוא : ויבא · לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך בכל ברתם לנ בר : ויחללו את שם קדשי באמור להם עם יי׳ אלה ומארצו יצאו · וזהו חלול הש״י שאומ׳ הגוים על ישרא׳ עם יי׳ אלה כבר נקראו עם יי׳ אלה ויצאו מארצו והניחם ב בגלות זה כמה והנה כאילו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת יי׳ להוציאם ויאמרו איך בחר בהם ואחר כך נאסם והשליכם מעל פניו ויונתן תרגם ועלו לביני עממיא דאתגליאו ל לתמן על דאחילו ית שמ׳ דקודשי כדאמרין להון עמא דיי׳ אילין ואיכדין מארע בית שכנתיה גלו : ואחמול · מבואר הוא : לכן

רשי

רשי

לשכלם · לגרש יושביך מקרבך הו׳ קרוי שכול : אוכלת אדם את · לימורה היא הארץ הזאת להשחית את י יושביה האמוריים כלן בה והיהודים כלו בה : ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · בן אדם בית ישראל יושבים על אדמת׳ וגו׳ · כטומאת הנדה · המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי ת תטהר ותאב לשוב אליה : ויבא · לפי שאמ׳ בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרש׳ בלשון יחיד ומדרש אגדה הב״ה בא עמה׳ בגולה ומטה אמ מה היו א אומרי׳ השבאי׳ הרי אנו עם יי׳ ולא היה לו יכולת להצילם במדר׳ איכה רבתי : ויחללו את שם קדשי · השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליה׳ עם יי׳ אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת א ארצו : לא

ישאו ו׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ חטאם ישאו ערירים ימתו · כי את שארו הערה · ולבני קהת לא נתן כי עבדת · זהב ולבונה ישאו ותהלות יי׳ · המה כלמתם ישאו · עליו משל ישאו : ואתם ד׳ ר״פ בקריא׳ בטעמא וסימ׳ קמון ישרא׳ וכתבן בשבתא · ופי׳ ביהושע סי׳ י״ח : ולא תוסף ד׳ בקריא׳ וסי׳ נוע תנוע ארץ כשכור · והולכתי

לכן הנבא על אדמת ישראל ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות כה אמר אדני יהוה הנני בקנאתי ובחמתי דברתי יען כלמת גוים נשאתם : לכן כה אמר אדני יהוה אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו : ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא : כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם : והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונושבו הערים והחרבות תבנינה : והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והטבתי מראשתיכם וידעתם כי אני יהוה : והולכתי עליכם אדם את עמי ישראל וירשוך והיית להם לנחלה ולא תוסף עוד לשכלם : כה אמר אדני יהוה יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית : לכן אדם לא תאכלי עוד וגויך לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה : ולא אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד וגויך לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם בית ישראל ישבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם לפני : ואשפך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה : ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתים : ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם יהוה אלה ומארצו יצאו : ואחמל על שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה :

ה׳ בטע׳ בכי׳ · ל׳ · ל״ג בטע׳ בכיל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ כתיור · ל׳ · ל׳ · טו · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ עורים · טו · ג׳ ל׳ כ · את ק׳ · גוייך ק׳ · וגוייך ק׳ · ג״רפ ולא לא לא · ל׳ · וגוייך · ל׳ ק׳ · ויחם · ד׳ בכיל׳ · ל׳ וחד כדרכם · ל׳ · כ״ח חס׳ בכיל׳ · ל׳ · ל׳ · טו מ״ל · כ · ג׳ · ל׳ · ח׳ · ד׳ קף בכיל׳

בכן איתנבי על ארעא דישראל ותימר לטוריא ולרמתא לפצידיא ולחיליא כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא ברוגזי ובחימתי גזרית במימרי חלף דאיתכנעות עממיא קבילתון : בכן כדנן אמר יי׳ אלהים אנא קיימית במימרי אם לא עממיא די בזו יתכון מסחור סחור אינון איתכנעותהון יקבלון : ואתון טורי ישראל איבכון תצלחון ופריכון תטענון לעמי ישראל ארי קריב יום פורקני למיתי : ארי הא אנא מתגלי עליכון ואתפני במימרי לאיטבא לכון ותתפלחון ותזדרעון : ואסגי עליכון אינשא כל בית ישראל כולהון ויתתבן קירויא וחרבתא יתבניין : ואסגי עליכון אינשא ובעירא ויסגון ויפשון ואתיב יתכון כדמלקדמין ואוטיב לכון כדמן אוולא ותדעון ארי אנא יי׳ : ואסגי עליכון אינשא ית עמי ישראל ויחסנונך ותהי להון לאחסנא ולא תוסיף עוד לתכלותהון : כדנן אמר יי׳ אלהים חלף דאמרין לכון מקטלת אינשא את ומתכלת עמיך הוית : בכן אינשא לא תקטלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי׳ אלהים : ולא אשמע ליך עוד איתכנעות עממיא וחיסודי עממיא לא תקבלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי׳ אלהים : והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עימי למימר : בר אדם בית ישראל יתבין על ארעהון וסאיבו יתה באורחתהון ובעובדיהון כסואבת איתתא טומאה הוות אורחתהון קדמי : ושפיכית חימתי עליהון על דם זכי דאשדו על ארעא ובפולחן טעותהון סאבוה : ואגליתי יתהון לביני עממיא ואיתבדרו במדינתא כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתפרעית מנהון : ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי בדאמרין להון אם עמיה דיי׳ אילין ואיכדין מארעא בית שכינתיה גלו : וחסית על שמא דקודשי דאחילוהי בית ישראל ביני עממיא ואיתגליאו לתמן : בכן

ואתם ד׳ ר״פ וכו׳ קמון ישראל וכתבן בשבתא

תשכלי ק׳

מסרה

עליכם אדם · עין שופתהו · ואמר עד פהתבא : תוסף ג׳ חסרים יוד בקריאה וסימ׳ ולא תסף עוד לשכלם · כי אם תציל · ובוגדים באר׳ תוסף : על אדמת׳ ד׳ וסימ׳ בקבצי את בית ישרא׳ · ונתן עץ השד׳ את פריו · בית ישראל ישבים · בשבתם על אדמתם : שמה ד׳ סוף פסוק בספרא וסימ׳ מן העמים אשר נפצו ש שמה · ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו · בעשרים וחמש שנה לגלותינו · סביב שמונה עשר אלף :

לכן · מבואר הוא : וקדשתי · מבואר הוא : ולקחתי · מבואר הוא : וזרקתי · דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות כטהר בכפרה ויונתן תרגם ואשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טעותהון אדכי יתכון : ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם · החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה וכן תרגם יונתן לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא : לב בשר · לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי : ואת רוחי · וית רוח קדשי : וישבתם · מבואר הוא : והושעתי · וקראתי · כאלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים : והרביתי · לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים · כי ארץ ישראל צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך היה הרעב מצוי בה יותר משאר ארצות והנה אברהם יצחק ואלימלך וכבאר יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה : וזכרתם · ונקטתם בפניכם · תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו בדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מארצנו ויונתן תרגם ותרקנון ותהון חזן : לא למענכם · בושו והכלמו · דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר לא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש : כה אמר יי · ונבנו החרבות · הה״א בסגול והחי״ת בקמץ חטף והרי״ש בקמץ : והארץ · מבואר הוא : ואמרו · בעודה שממה היו אומרים העוברים כן ויונתן תרגם כי אחר שתשוב ליישובה יאמרו כן ויימרון ארעא דין דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגינתא דעדן וקרויא חרבת וצדיתא ומפגרת׳ כריכן תקיפין יתיבו : והערים החרבות · בצרי הרי״ש : וידעו · אשר ישארו סביבותיכם · וראוה בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך : אני יי דברתי ועשיתי · דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי : כה אמר יי · עוד זאת אדרש · עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם : כצאן אדם · אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן ואמ׳ כצאן עם כ״ף הידיעה ופי׳ אחר כן כצאן קדשים וי״ת כצאן אדם אמבינון באינשא ואצלחינון בבעירא : כצאן

לעיניה כ״ד וסימ׳ נמס בסד׳ חקת התורה : ומכל גלוליכ׳ חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ בכל משבתיכ׳ דוספרתם לכם דפרשת אמור · ההרותיה ואת כל ההרותיה בקע דמלכים · מבליניתי · גלוליכ׳ ומכל גלוליכם אטהר · מכל תועבותיכם · כי למבראשונה

לכן אמר לבית ישראל כה אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם : וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניהם : ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם : וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם : ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר : ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם : וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים : והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי אל הדגן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב : והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים : וזכרתם את דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבותיכם : לא למענכם אני עשה נאם אדני יהוה יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל :

כה אמר אדני יהוה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את הערים ונבנו החרבות : והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר : ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו : וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי :

כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם :

בכן אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים לא בדילכון אנא עביד בית ישראל אלהין על שמא דקודשי דאחילתון ביני עממיא דאתגליתון לתמן : ואקדש ית שמי רבא דאתחל ביני עממיא דאחילתון ביניהון וידעון עממיא ארי אנא יי אמר יי אלהים כד אתקדש בכון לעיניהון : ואקריב יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מכל מדינתא ואעיל יתכון לארעכון : ואשבוק לחוביכון כמא דמידכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סאבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון : ואתן לכון לב דחיל ורוח דחילא אתן במעיכון ואתבר ליבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא מבסריכון ואתן לכון לב דחיל קדמי למעבד רעותי : וית רוח קודשי אתן במעיכון ואעביד ית די בקיימי תהכון ודיני תטרון ותעברון : ותיתבון בארעא די הבית לאבהתכון ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלהא : ואפרוק יתכון מכל סואבתכון ואברך ית עיבורא ואסגי יתיה ולא אתן עליכון כפנא : ואסגי ית פירי אילנא ועללת חקלא בדיל דלא תקבלון עוד חיסודי כפנא ביני עממיא : ותדכרון ית אורחתכון בישתא ועובדיכון דלא תקנין ותרקנון ותהון חזן על חוביכון ועל תועבתכון : לא בדילכון אנא עביד אמר יי אלהים יתידע לכון בהיתו ואתכניעו מאורחתכון בית ישראל : כדנן אמר יי אלהים ביומא דאדכי יתכון מכל חוביכון ואתיב ית קירויא ויתבניין חורבתא : וארעא דהות צדיא תתפלח חלף דהות צדו לעיני כל דעדי : ויימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למהוי כגינתא דעדן וקירויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא תקיפין יתיבו : וידעון עממיא די ישתארון סחרניכון ארי אנא יי בניתי מפגרתא קיימית צדיתא אנא יי גזרית במימרי ואקיים : כדנן אמר יי אלהים עוד דא אישתאיל לכון במימרי לבית ישראל למעבד להון אסגינון באנשא ואצלחינון בבעירא : טעמא

רשי

לא למענכם אני עושה · את זאת שאושיעכם : וקדשתי את שמי · ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכ׳ מן הגוי׳ : מים טהורי׳ · אכפר עליכם ואעביר טומאותיכ׳ בהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת : לב חדש · יצר שנתחדש לטובה : ונקוטותם בפניכם · דמונ״יר בלע״ז תמיקו בעצמיכם בבשתכם על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה : והארץ הנשמה תעבד · הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת : היתה כגן עדן · עכשיו נהפכה להיות כגן עדן : והערים החרבות · זה ימים רבים עכשיו בצורות ישבו : אדרש לבית ישראל · אתפתה להם בתפילתם ברורשם אותי על זאת : ארבה אותם · אדם כצאן לרוב : כצאן

מסרה

דד״ה · ונבזביתך לאחרן חב · שהם חרהיבוני · וסי׳ מהמ״ג תלוש : בושו ג׳ מל׳ וסי׳ ואם נכלמו מכל אשר עשו · בושו והכלמו מדרכיכ׳ בית · בך בטחו ולא בושו : דברתי ועשיתי ד׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא דא סי׳ י״ז :

כצאן קדשים · ופירש אחר כן כצאן ירושלם במועדיה והוא הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבים : הערים החרבות · בא בברי הר״ים ויונתן תרגם כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועד פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מליין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא יי׳ אמר בזמן מועד פסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחוט שם ולאוכלו שם כמו שכתו׳ בתורה : היתה עלי יד יי׳ · ויניחני · כתרגומו ואשריני ענין מנוחה : בתוך הבקעה · אפשר שהיית הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר : והיא מלאה עצמות · תרגם יונתן גרמי אנשא והענין הזה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשל כי בני ישראל יבאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראו׳ לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה ויש בזה מחלוקת בדברי רז״ל תניא ר׳ אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו יי׳ ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו יי׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו׳ והרגום אנשי גת וגו׳ ויתאבל עליהם אפרים אביהם ושמואל אמר אלו בני אד׳ שכפרו בתחיית המתים ורבי יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו׳ כמו שכתוב בפרק חלק : והעבירני · וכל זה במראה הנבואה : עליהם סביב סביב · כדי שאראה אותם כולם ומה שפירש ר״שי ז״ל סביב סביב לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך בזהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרג׳ יונתן על הכהנ׳ ופאת זקנם לא יגלחו ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש : ויאמר · בן אדם · מבואר הוא : ויאמר · הנבא · מבואר הוא : כה אמר · מביא בכם רוח · אחר הבשר והעור והגידי׳ כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר : ונתתי עליכם גידי׳ · כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי רבים מהם נקשרות בעצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא העליון ומה שאמר איוב עור בשר תלבישני ועצמו׳ וגידים תסוככני לא אמ׳ שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזכרם בתחילה שהרי אמר תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון : וקרמתי · פעל יוצא ויקרם עליהם עור פעל עומד כמו שאמר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז״ל אמרו כדי שיקרמו פניה : ונבאתי · ותקרבו · העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימנין ותקרבנה וכמוהו ואלמנותיך עלי תבטחו וברוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה : וראיתי · ובשר עלה · פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר וי״מ עלה גדל כמו ותעל אחר מגוריה : ויאמר · מארבע רוחות בואי הרוח · זו היא רוח החיים לפיכך אמר מארבע רוחות : כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי היא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכם : ופחי · פרשו נכח על משקל גשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים : בהרוגים האלה · אינו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה נאמר גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב : והנבאתי · חבר ת״ו התפעל ומשפטו והתנבאתי לפיכך מדגשה הנ״ון לחסרון הת״ו : ויאמר

כצאן ז׳ בקריאה וסי׳ התיקם כצאן לטבחה והקדישם · כצאן קדשים כצאן ירושלם ב׳ בפסוק · יחד אשימנו כצאן בצרה · ביום ההוא כצאן עמו · נחשבנו כצאן טבחה · תתננו כצאן מאכל : היתה ה׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ היתה עלי יד יי׳ ויוציאני · היתה לי נחלתי · היתה לי דמעתי לחם · היתה יהוד׳ לקדשו · היתה כאניו׳ סוחר :

כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי־אני יהוה :

א היתה עלי יד־יהוה ויוצאני ברוח יהוה ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות : והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד על־פני הבקעה והנה יבשות מאד : ויאמר אלי בן־אדם התחיינה העצמות האלה ואמר אדני יהוה אתה ידעת : ויאמר אלי הנבא על־העצמות האלה ואמרת אליהם העצמות היבשות שמעו דבר־יהוה : כה אמר אדני יהוה לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם : ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם וידעתם כי־אני יהוה : ונבאתי כאשר צויתי ויהי־קול כהנבאי והנה־רעש ותקרבו עצמות עצם אל־עצמו : וראיתי והנה־עליהם גדים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם : ויאמר אלי הנבא אל־הרוח הנבא בן־אדם ואמרת אל־הרוח כה־אמר אדני יהוה מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו : והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על־רגליהם חיל גדול מאד מאד :

כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועדי פיסחיא כן יהוין קירויא ארעא דישראל דהואה חורבן מליין אינשא עמא בית ישראל וידעון ארי אנא יי׳ : שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי׳ ואפקני ברוח נבואה די שרת עלי מן קדם יי׳ ואשריני בגו בקעתא והיא מליא גרמי אינשא : ואעברני עליהון סחור סחור והא סגיאן לחדא על אפי בקעתא והא יבשין לחדא : ואמר לי בר אדם הייחון גרמיא האילין ואמרית יי׳ אלהים את גלי קדמך : ואמר לי אתנבי על גרמיא האילין ותימר להון גרמיא יבישיא קבילו פתגמא דיי׳ : כדנן אמר יי׳ אלהים לגרמיא האילין הא אנא מעיל בכון רוחא ותיחון : ואתן עליכון גידין ואסיק עליכון בסרא ואקרום עליכון משכא ואתן בכון רוחא ותיחון ותדעון ארי אנא יי׳ : ואיתנביתי כמא דאיתפקדית והוה קל כאיתנביותי והא זיעו וקריבו גרמיא גרמא לות חבריה : וחזית והא עליהון גידין ובסרא סליק וקרם עליהון משכא מלעילא ורוח לית בהון : ואמר לי איתנבי על רוחא איתנבי בר אדם ותימר לרוחא כדנן אמר יי׳ אלהים מארבע רוחיא אתיא רוחא ועולי בקטיליא האילין וייחון : ואיתנביתי כמא די פקדני ועלת בהון רוחא ויחיו וקמו על ריגליהון משיריין סגיאן לחדא לחדא :

ג מל׳ גבי נו״ן בליש׳ העברה וסי׳ והעבירני עליכם סביב סביב · ויאמר המלך לעבדיו העבירוני · אשר יעבירוני : הנה אני ז׳ בקריא׳ וסימ׳ הנה אני קשרתי על אדני · הנה אני יי׳ אלהי כל בשר · הנה אני מביא בכם רוח · הנה אני פותח את קברותיכם · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים · הנה אני לוקח את בני ישראל · בונה בית : ובשר ח׳ בקריא׳ וסימ׳ זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי · ובשר כי יהיה בו בערו שחין · והעורבים מביאים לו לחם ובשר ב׳ בפסוק · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · לחם חמודות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני ועצמות :

רשי

כצאן קדשים · שהיא באה לירושלם במועדי פסחים לשון אחר כתרגומו אסגיתון באונסא ואכלתיתון בבעירא כלומר שלא יהיו עומותיהם נזכרים עליהם : היתה עלי יד יי׳ ויוציאני ברוח יי׳ וגו׳ · יד יי׳ כל יד יי׳ שבנבואה לשון כפייה הו׳ שהיתה הרוח כופה אותו לילך כשמתנגע אל מקום שהרוח חפץ : והיא מלאה עצמות · רבותי׳ אמרו שהיו משבט אפרי׳ שיצאו ממצרים לפני הקץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כמו שאמור בדברי הימים : והעבירני עליה׳ סביב׳ לבקעה ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן : התחיינה · הנראה בעיניך שיוכלו לחיות : ונתתי עליכ׳ גידי׳ וגו׳ · ובספר איוב הוא אומ׳ עור ובשר תלבישני תחילה ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם שפושט וחוזר ולובש שמה שפשט אחרון לובש ראשון אבל בתחילת בריית הולד עור ובשר תחילה ואח׳ כך עצמות וגידים : וקרמתי · לשון קרום איקרוט״א בלע״ז : ויהי קול · והנה רעש העצמות שהיו טופחין זה לזה : עצם אל עצמו · עצמות כל אחד כל מקום שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אצל מקום חבורו : מארבע רוחות · כל מקום שהלכו נשמותיהם לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו : ופחי · כמו נופח באש פחם : העצמות

ויאמר אלי · העצמות האלה כל בית ישראל המה · אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמרו יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו׳ כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה · ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראיתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאלו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו : לכן · אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות ואם כמשמעו מבואר הוא ומחלוקת יש בדברי רז״ל על המתי׳ בחוצה לארץ מהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מקברותיהם ומהם אמרו מקברותיה׳ יעלו לא״י בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בחוצה לארץ יחיו כמו מיתי א״י שהרי אמר פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : וידעתם · מבואר הוא : ונתתי רוחי בכם · זהו רוח השכל כמו שפירשנו כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים אם כן מה שאמר אח״כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד כמו שפירש גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : וחייתם · הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שאמ׳ בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי : והנחתי אתכם על אדמתכם · הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד : ויהי · ואתה · ולבני ישרא׳ חברו · שבט בנימי׳ שהיה עם שבט יהוד׳ לעולם גם לאחר שנחלק׳ המלכות : חברו · כן כתיב לפי שהיה בשבט אחד : ליוסף עץ אפרים · לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטי׳ על שם אפרים : וכל בית ישראל חברו · חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמר בית יעקב : וקרב · צווי מן הדגוש ובא בפתח הר״ים כמו כתר לי פלג לשונם · לך לעץ אחד אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אח׳ שם בפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יחד כאלו הם עץ אחד : והיו לאחדים בידך · שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת · ואדוני אבי ז״ל פירש אמר לו שיקרא שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס · ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר שיהם לוחא וכן והיו העצים תרג׳ לוחיא ושבפסוק דבר תרג׳ את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרים את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתי׳ לעץ אחד לעמא חדא : וכאשר · כמו שאמר לו שכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל : דבר · חבירו · כתי׳ וקרי חבירוי : ונתתי אותם עליו · אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה : עליו · פירושו עמו : את עץ · פירושו עם עץ : והיו · מבואר הוא : ודבר · מבואר הוא : ועשיתי · ולא יהיה · כתיב על דרך כלל וקרי יהיו : ולא יטמאו · שבין התפש׳ ומשפטו יתטמאו : ועברי

ויאמר ג׳ בטעם זרקא בספרא וסים׳ העצמות האלה · זקני יהודה · אל אדמת ח׳ בספרא וסים׳ נמסר בריש סיפרא סימן י״ב : והנחתי ג׳ וסים׳ אל נא תמש מזה · והנחתי והתכתי · ונתתי רוחי בכם וחייתם : ליוסף ה׳ וסים׳ ויספר שר המשקים · ויולד ליוסף בארץ · ויקרבו ימי ישראל למות · ויאמר ליוסף הנה אביך · כה

ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו : לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : וידעתם כי אני יהוה בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי : ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם כי אני יהוה דברתי ועשיתי נאם יהוה : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו : וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך : וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא תגיד לנו מה אלה לך : דבר אלהם כה אמר אדני יהוה הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי : והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם : ודבר אליהם כה אמר אדני יהוה הנה אני לקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל אדמתם : ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד : ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים :

ג׳ בטע׳ בכי׳ · ג׳ · ד׳ ומל׳ · ח׳ · ל׳ ותר כתחי · ל׳ ומל׳ · ג׳ ובעכיין י״ג · ד׳ · ט ו · כ״ד בקיו׳ · ל׳ בקיו׳ · חבריו · ל׳ ק׳ · חבריו · כ״ה ק׳ חס׳ ל׳ · ב׳ ר״ף יעכו אתו · ז׳ חס׳ בקיו׳ · ט׳ ותקרי׳ · חבריו ק׳ ל׳ וכתי׳ כן · כ · כ״ו · י״א · ז׳ ט׳ ותס׳ ט׳ בקיו׳ כ״ה חס׳ בקיו׳ · ג׳ סבי׳ בערי ל׳ · ל׳ · יהיו ק׳ ל׳ מלעיל · ב׳ · כ״ה חס׳ בקיו׳

ואמר לי בר אדם גרמיא האלין כל בית ישראל אינון הא אינון אמרין יבשו גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא : בכן אתנבי ותימר להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא פתחית ית קבריכון ואסק יתכון מקבריכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישראל : ותדעון ארי אנא יי כד איפתח ית קבריכון וכד אסיק יתכון מגו קבריכון עמי : ואתן רוחי בכון ותחון ואשרי יתכון על ארעכון ותדעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקיים אמר יי : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : ואת בר אדם סב לך לוחא חדא וכתוב עלוהי לשבטא דיהודה ולבני ישראל אחיהון וסב לוחא חדא וכתוב עלוהי שיבטא דיוסף די הוא שיבטא דאפרים וכל בית ישראל אחיהון : ותקריב יתהון חד לות חד לך ללוחא חד ויהון לחוד בידך : וכד יימרון לך בני עמך למימר הלא תחוי לנא מה אילין לך : איתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית שבטא דיוסף די הוא שיבטא דאפרים ושבטי ישראל אחיהון ואחבר יתהון עלוהי ית שבטא דיהודה ואעבדינון לעמא חד ויהון חד קדמי : ויהון לוחיא די תיכתוב עליהון בידך לעיניהון : ואיתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית בני ישראל מביני עממיא דאתגליאו לתמן ואכנוש יתהון מסחור סחור ואעיל יתהון לארעהון : ואעביד יתהון לעמא חד בארעא בטור קודשא דישראל ומלכא חד יהי לכולהון למהוי מלכא ולא יהון עוד לתרין עממין ולא יתפלגון עוד לתרתין מלכוון עוד : ולא יסתאבון עוד בטעותהון ובשיקוציהון ובכל מרדיהון ואפרוק יתהון מכל מותבניהון דחבו קדמי בהון ואדכי יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא : ועברי

רשי

העצמות האלה כל בית ישראל המה · רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם המה שהרי הם אומרי׳ יבשו עצמותינו בצרו׳ אבדה תקותינו ומה נוחיל לתשועת עוד ד״א כלם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתים עכשיו הם אומרים אבד׳ תקותינו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים : לכן הנבא · שעתיד אני להחיותם שנית : ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו׳ וכתוב עליו ליהודה ולבית ישראל חביריו ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימן שנלוה עליו · ולקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרי׳ ושאר תשעת שבטים שהיו אחרי ירבעם שהיה משבט אפרים : והיו לאחדים · אני אחברם לשני העצים שיהא עץ אחד בידך : הנה אני לוקח את עץ וגו׳ שלא יהיו עוד לשתי ממלכו׳ : לעברי

מסרה
תאמרו ליוסף אנא · קח לך עץ אחד וכתוב עליו · כי יהודה גבר באחיו · ויצא הגורל הראשו׳ לאסף ליוסף : לקח ח׳ וחס׳ בקריא׳ וסי׳ אם לקח יעקב אשה מבנות חת כנא׳ ארור לקח שחד ל׳ להכות נפש דם · ויצאו בני הנביאי׳ אשר בית אל · ויגשו בני הנביאי׳ אשר ביריחו · הנני לקח ממך · הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים · הנני לקח את בני ישראל מבין הגוים · וסר לץ לקח לו קלון · וחד ולקח נפשות חכם : ומלך אחד ח׳ מן י׳ יחידאין אחד ולית להון זוגא וסי׳ על אחד ל׳ ההדים אשר אמר אליך · ואת אחד ל׳ עשר ילדיו ויעבר · ונשיא אחד ל׳ נשיא אחד למטה ב׳ בו׳ וראש אחד ל׳ בא מדרך אלון מעונני׳ דשפטי׳ · ונביא אחד ל׳ זקן דמלכי׳ · ומלך אחד ל׳ יהיה לכלם למלך · ודרך אחד ל׳ ליראה אתי כל הימים · לא אחד ל׳ מי יתן טהור :

ועבדי דוד מלך · המלך המשיח יקרא שמו דוד ולפי שיהיה מזרע דוד קראו דוד או רמז לתחיית המתים: וישבו · לעבדי ליעקב · לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו: וכרתי · יהיה אותם · פי' עמם כי יש מן הרפים שפירושים עם: ונתתים · פי' ונתתים בארצי או בברכתי ויונתן תרגם ואברכינון: והיה משכני עליהם · תרגם יונתן ביניהון לפי שבמקומו' קשור שכינת האל יתברך עם בתוך ומה שאמר במקום הזה עליהם לומ' כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכ' לעולם: וידעו · מבואר הוא: ויהי · בן אדם · אל גוג ארץ המגוג · מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה"א הידיע' ואין ה"א הידיעה באה על שם אדם לספר שהוא שם היחס כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם היחס תבא ה"א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליהם ואל עומד במקום שנים כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג: נשיא ראש משך ותובל · גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומות האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הו' ענין כפול במלות שונו' והוא סמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון מספר מפקד העם: ואמרת · מבואר הוא: ושובבתיך · אשבר לך מן כי שובבים יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז"ל דברי' שמשבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתיך רוצה לומר אשבר לבך עד שתתאוה מאד לצאת ממקומך לבא אל ארץ ישראל ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה הא' יתברך כדי שיהא נודע בכל העמים ונקדש בהם: ונתתי חחים בלחייך · על דרך משל למשוך אותך כמו שמושכים לדג ויונתן תרגם ושובבתיך ואשדלינך רוצה לומר אפתה אותך כתרגומו של כי יפתה ארי ישדל: לבושי מכלול כולם · בכל מיני דין: קהל רב צנה ומגן · בצינה ומגן: פרס · כולם מגן וכובע · במגן וכובע וכובע מלרע: גמר וכל אגפיה · רוצה לומר ערת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו וכן תרגם יונתן משירייתהא: בית תוגרמה · כמו בית ישראל ויונתן תרגם מדינת גרממיא וכן אמרז"ל במסכת יומא גמר זו גרממיא כדעת התרגום: ירכתי צפון · כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון: אגפיו · אגפי תוגרמה: הכון והכן לך · הכון אתה והכן לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך: מימים רבים תפקד · אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג נסגרי' שם בסוף צפון כי הסגיר' שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד וזהו שאמר מימים רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני העולם בצאתך כי עד היום ההוא לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא בימיהם: באחרית השנים · זה יהיה בעת הישועה אחר צאת כל ישראל מהגלות או רובם: משובבת מחרב · כמו ושובבתיך משוברת מחרב העמי' ויונתן תרג' מעכין שב דיתבו עמא מקטולי חרבא: ועלית כשואה · כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעים קול ושוטפין וכן כבא כשואה פחדכם: אותך · כמו אתך בדגש עמכו כמו עמך: כה אמר ה' · מבואר הוא: ואמרת

משכני ג' בקריא' וסימ ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל · בטמאם את משכני אשר · והיה משכני עליה': שים פניך אל גוג וחד על גוג ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ול"ית דכוו' בסיפ' וסי' נמסר במסרה רבת' בערך אל: רב ל"ג קמצי' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך רב: הכון ב' א' מל' וא' חס' וסימ' הכן והכן

ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם: וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם: וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם: והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם: וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

לח

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותבל והנבא עליו: ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל: ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך ואת כל חילך סוסים ופרשים לבשי מכלול כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם: פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע: גמר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון ואת כל אגפיו עמים רבים אתך: הכן והכן לך אתה וכל קהלך הנקהלים עליך והיית להם למשמר: מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מקבצת מעמים רבים על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח כלם: ועלית כשאה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל אגפיך ועמים רבים אותך: כה אמר אדני יהוה והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה:

ועבדי דוד מלכא עליהון ופרנס חד יהי לכולהון ובדיני יהכון וקימי יטרון ויעבדון יתהון: ויתיבון על ארעא די הבית לעבדי ליעקב דיתיבו בה אבהתכון ויתבון עלה אינון ובניהון ובני בניהון עד עלמא ודוד עבדי מלכא להון לעלם: ואגזר להון קים שלם קים עלם יהי עימהון ואיבריכינון ואסגי יתהון ואתן ית מקדשי ביניהון לעלם: ואשרי שכינתי ביניהון ואהוי להון לאלה ואינון יהון קדמי לעם: וידעון עממיא ארי אנא יי מקדש ית ישראל במהוי מקדשי ביניהון לעלם:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם קביל נבואה על גוג ארעא מגוג רב ריש משך ותובל ואתנבי עלוהי: ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל: ואשדלינך ואתן שירין על ליסתך ואפיק יתך וית כל משיריתך סוסון ופרשין לבושי גמיר כולהון משירין סגיאין די מזינין בעגילין ותריסין אחידי סייפין כולהון: פרסאי כושאי ופוטאי עמהון כולהון מזינין בעגילין וקולסין: גמר וכל משיריתהא מדינת גרממיא סיפי ציפונא וית כל משיריתהון עממין סגיאין די עמך: איזדרז ואתקין לך את וכל משיריתך דאתכנישו עלך ותהי להון למטר: מיומין סגיאין תמני משיריתך בסוף שניא תיתי על ארעא דתבו עלה מקטלי חרבא דאיתכנשו מעממין סגיאין על טורי ארעא דישראל דהוו לחורבא תדירא ואינון מביני עממיא איתגליאו ויתיבו לרוחצן כולהון: ותיסק באיתרגושתא תיתי כעננא דסליק וחפי ית ארעא תהי את וכל משיריתך ועממין סגיאין די עימך: כדנן אמר יי אלהים ויהי בעידנא ההיא יסקון הירהורין על ליבך ותחשיב מחשבן בישן:

רשי

לעבדי ליעקב · כענין שנתתיה ליעקב בלא מצרים: אל גוג · כך שם המלך: המגוג · שם האומה כד"א גומר ומגוג: ושובבתיך · אעשה אותך שובב אשבוי"שיר בלע"ז כל ההולך בשרירות לבו נקרא שובב כמו וילך שובב בדרך לבו: ונתתי חחים בלחייך: דרך חיה להוציאה בחחים שבלחייה לפי שאינ' רוצ' לבא גם אני אתן בלבך הרהורין ויכר המוסך אותך מארצך לבא על ארץ ישראל: וכל אגפיה · כל סביביה: הכון והכן לך · הכון אותך והכן לך חיל אחרים הכון הזדמן: והיית להם למשמר · דרך המלכים לתת לב על חיילותיהם היאך יבאו ולהעמיד משמרו' שלא יבא משחית על חילו בלילה: מימים רבים תפקד · מימים רבים שחטאת לי תפקד עתה לפני לזכור עונותיך להשיב גמולך ואשיאך באחרי' השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מחרב שבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם על ידי חרב האויב: אשר היו לחרב' תמיד · זה שנים רבות וסמוך לבואך עליהם חזרו: והיא מעמים הוצאה · והיה לך לשום על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך: כשואה · כחשך המכס' את הארץ שואה ברוא"ינה בלע"ז: יעלו דברי' · יסקון הרהורין: מחשבת רעה · להלחם כנגדי: אל

לך אתה וכל קהלך · הכון לקראת אלהיך ישראל · קדמא חס': כשואה ל' וחד כשואה בשוא תחת הכ"ף ואינון מן א"ב מן כ"ב חד מלרע וחד מלעיל כ"ף בריש תיבותא וסימ' נמסר במסר' רבתא בערך כ':

וְאָמַרְתָּ אֶעֱלֶה עַל־אֶרֶץ פְּרָזוֹת אָבוֹא הַשֹּׁקְטִים יֹשְׁבֵי לָבֶטַח כֻּלָּם יֹשְׁבִים בְּאֵין חוֹמָה וּבְרִיחַ וּדְלָתַיִם אֵין לָהֶם׃ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז לְהָשִׁיב יָדְךָ עַל־חֳרָבוֹת נוֹשָׁבֹת וְאֶל־עַם מְאֻסָּף מִגּוֹיִם עֹשֶׂה מִקְנֶה וְקִנְיָן יֹשְׁבֵי עַל־טַבּוּר הָאָרֶץ׃ שְׁבָא וּדְדָן וְסֹחֲרֵי תַרְשִׁישׁ וְכָל־כְּפִירֶיהָ יֹאמְרוּ לְךָ הֲלִשְׁלֹל שָׁלָל אַתָּה בָא הֲלָבֹז בַּז הִקְהַלְתָּ קְהָלֶךָ לָשֵׂאת כֶּסֶף וְזָהָב לָקַחַת מִקְנֶה וְקִנְיָן לִשְׁלֹל שָׁלָל גָּדוֹל׃ לָכֵן הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ לְגוֹג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא בְּשֶׁבֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָבֶטַח תֵּדָע׃ וּבָאתָ מִמְּקוֹמְךָ מִיַּרְכְּתֵי צָפוֹן אַתָּה וְעַמִּים רַבִּים אִתָּךְ רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם קָהָל גָּדוֹל וְחַיִל רָב׃ וְעָלִיתָ עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל כֶּעָנָן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּהְיֶה וַהֲבִאוֹתִיךָ עַל־אַרְצִי לְמַעַן דַּעַת הַגּוֹיִם אֹתִי בְּהִקָּדְשִׁי בְךָ לְעֵינֵיהֶם גּוֹג׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַאַתָּה־הוּא אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי בְּיָמִים קַדְמוֹנִים בְּיַד עֲבָדַי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים בַּיָּמִים הָהֵם שָׁנִים לְהָבִיא אֹתְךָ עֲלֵיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי׃ וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ־עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל־חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל׃ וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל־הָרַי חֶרֶב נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה׃

ט׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ · אית בכתו׳ אב׳ ל׳ · ב׳ ל׳ · י׳ בזקף בכביא וכתו׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ב׳ ורפי כ״ר · ג׳ · ב׳ · ג׳ בענין רגשי׳ · ב׳ ובענין · ב׳ ב׳ · כ״ו · ל׳ ומל׳ ותר וקדמונים · י״ג מל׳ · כולהון כתיבין · ה׳ כסו׳ וכל וכל וכל · ב׳ ויגוע כל בשר · ל׳ · ח מל׳

וְתֵימַר אֶיסַק עַל אַרְעָא דְיָתְבָא שְׁלֵיָא בְּקִרְוֵי פַּצְחַיָא אֵיהָךְ עַל עַמָּא דְשַׁקְטִין וּשְׁרָן לְרוֹחְצָן כּוּלְהוֹן יָתְבִין בְּלָא שׁוּרָא וְעֶבְרִין וְדָשִׁין לֵית לְהוֹן׃ לְמֵיבַז בִּיזָא וּלְמַעְדֵי עֲדָאָה לְכַנְשָׁא מַשִׁירְיָתָךְ עַל חָרְבָתָא דְאִתְיַתְּבָא וְעַל עַמָּא דְאִתְכַּנְשׁוּ מִבֵּינֵי עַמְמַיָא דְאַצְלְחוּ בְּנִכְסִין וְקִנְיָנִין יָתְבִין עַל תּוּקְפָא דְאַרְעָא׃ שְׁבָא וּדְדָן וְתַגָּרֵי יַמָּא וְכָל מַלְכָהָא יֵימְרוּן לָךְ הַלְמֵיבַז בִּיזָא אַתְּ אָתֵי הַלְמַעְדֵי עֲדָאָה כְּנֵשְׁתְּ מַשִׁירְיָתָךְ לְמִיסַב כְּסַף וּדְהַב לְמִשְׁבֵּי נִכְסִין וְקִנְיָנִין לְמַעְדֵי עֲדִי סַגִי׃ בְּכֵן אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר לְגוֹג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא בְּעִידָנָא הַהוּא כַּד יִתְבוּן עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן תֵּדַע פּוּרְעָנוּת גְבוּרְתִּי׃ וְתֵיתֵי מֵאַתְרָךְ מִסְיָפֵי צִפּוּנָא אַתְּ וְעַמְמִין סַגִיאִין דִּי עִימָךְ רָכְבֵי סוּסָוָן כּוּלְהוֹן מַשִׁירְיָן סַגִיאִין וְעַם סַגִי׃ וְתִסַּק עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל כַּעֲנָנָא דְסָלִיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא בְּסוֹף יוֹמַיָא תְּהֵי וְאַיְתֵינָךְ עַל אַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי בְּדִיל דְיִדְעוּן עַמְמַיָא פּוּרְעָנוּת גְבוּרְתִּי כַּד אִתְקַדַּשׁ בָּךְ דִּיהוֹן חָזָן בְּפוּרְעָנוּתָךְ גּוֹג׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַאַתְּ הוּא דְמַלֵּילִית בְּיוֹמֵי קֳדָם בְּיַד עַבְדֵי נְבִיֵי יִשְׂרָאֵל דְאִתְנַבִּיאוּ בְּיוֹמֵי הָאִינוּן מִלְּקַדְמַת דְנָא שְׁנִין סַגִיאָן לְאַיְתָאָה יָתָךְ עֲלֵיהוֹן׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהוּא בְּיוֹם מֵיתֵי גוֹג עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יַדְלִיק רוּגְזִי וְחֵימְתִי׃ וּבְאִתְגְּלָאָה פּוּרְעָנוּתִי בְּמַדְלִיק אֶישַׁת רוּגְזִי גְזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא בְּיוֹמָא הַהוּא יְהֵי זִיעַ סַגִי עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וִיזוּעוּן מִן קֳדָמַי נוּנֵי יַמָּא וְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְחֵיוַת בָּרָא וְכָל רִחְשָׁא דְרָחִישׁ עַל אַרְעָא וְכָל אֱנָשָׁא דִי עַל אַפֵּי אַרְעָא וְיִתְפַּגְּרוּן טוּרַיָא וְיִתְתַּלְשׁוּן מִגְדְלַיָא וְכָל שׁוּר רָם לְאַרְעָא יִתְחַמַּר׃ וְאַזְמְנִינֵיהּ לְמִיפַּל בְּחַרְבָּא עַל טוּרֵי יִשְׂרָ׳ עַמִּי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֶרֶב גְּבַר בַּאֲחוּהִי תְּהֵי׃

ואמרת׳ על ארץ פרזות׳ כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזות פירו׳ ערי השדה שאין להם חומה: אבוא השוקטים׳ אל השוקטים׳ וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם ובזרבים: לשלל׳ להשיב ידך על חרבות נושבות׳ להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משירייתיך: עשה מקנה וקנין׳ האחד על הבהמות והאחר על שאר נכסים וכן מקניהם וקנינם ותרגם יונתן ואצלחו בנכסין וקנין: יושבי על טבור הארץ׳ פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך ונקראת ארץ ישר׳ טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישר׳ גבוה מכל הארצות: שבא׳ וכל כפיריה׳ מלכיה ושריה וכן כפיר גוים נדמית ונקרא כן על ש״מ כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן תרגם יונתן וכל מלכהא: לכן׳ תדע׳ כאשר תדע שהם יושבי׳ בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי: ובאת׳ מבואר הוא: ועלית׳ לעיניהם גוג׳ לשון קריאה אתה גוג: כה אמר׳ ביד עבדי׳ הנביאים יחזקאל וזכריה ואף על פי שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרשה הנה יום בא על מלחמה זו נאמרה: בימים ההם שנים׳ כאילו אמר זה שני׳ רבות ויונתן תרג׳ מלקדמת דנא שנין סגיאין ובדברי רז״ל אלדד ומידד מתנבאי׳ במחנה על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנא׳ הא׳ האתה הוא וגו׳ אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבוא׳ אח׳: והיה׳ מבואר הוא: ובקנאתי׳ רעש גדול׳ כמשמעו שנרעש אר״י וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים ונאמר ונסתם גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה: ורעשו׳ כל זה יהיה בא״י ומה שאמר דגי הים וכו׳ על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים ארץ ישראל וכן העופו׳ והחיות שיהיו במקומו׳ הרעש: ונהרסו ההרים׳ כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים אולי כי גם כן יקרא להרים אחרים: ונפלו המדרגות׳ תרג׳ יונתן ויתפלפלון מגדליא ורש״י ז״ל כתב שמעתי שהם סלעים זקופים תלוי׳ ונראים כנופלים: וקראתי עליו׳ על גוג: לכל הרי׳ כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמניניה למיפל בחרב׳ על טורי עמי: חרב איש באחיו תהיה׳ כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת יי׳ שתהיה בהם: ונשפטתי

על ארץ פרזות׳ יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במעוזם ואינם יראים׳ לאתקף אל ערי מבצר כרזות כמו מערי הפרזי מאין חומה: אבואה׳ אל השקטים ואראה מה הוא מבטחם: להשיב ידך על חרבות נושבות׳ להשחית שנית את הערים שהיו חרבות עד הנה ועכשיו נתיישבו אל עם המאסף מעמים העושים עתה מקנה וקניין׳ על טבור הארץ׳ על גובה וחוזק הארץ כטבור זה שהוא אמצעו של אדם ומשופע מכל צדדיו: וכל כפיריה׳ בוחרים חריפין שבה הרגילים לבוא ולבוז ככפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר: יאמרו לך הלשלול שלל אתה׳ כלומר מי הגיד לך את מקום העושר הידעת כי לארץ מלאה שלל ובז את הולך ושם באמת המת׳ הון עתק: תדע׳ תרגם יונתן תדע פורענות גבורתי כלומר תדע ותכיר מי הוא מעוזם ומבטחם: האתה הוא׳ באותן הימים יאמר הקב״ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימים קדמוני׳ ביד עבדי נביאי ישר׳ כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות גוג ומגוג ואספתי את כל הגוים וגו׳ ורבותי׳ אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו עליו והו שנים האמור כאן אל תקרי שני׳ אלא שני שני נביאי׳ נתנבאו נבוא׳ אחת בפרק אחד: והיה ביום ההוא ביום בא גוג על אדמת ישר׳ וגו׳׳ רעש גדול׳ על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר: ונפלו המדרגות׳ אני שמעתי שהם סלעים הזקופים ותלויים ונראים כנופלים ואני אומ׳ הם רגלי מגדלים שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגו׳ מדרגות אשקלונ״ם בלע״ז כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה מטלין האבנים מעמידי המדרג׳: וקראתי חרב לכל הרי׳ לבא חרב בהם עליו וקראתי וזימנתי ומה היא החרב שאקר׳ עליו: חרבם של עכו׳ חרב איש באחיו: ואבני

לשלול שלל חד מן כ״ו פסוקין בקריא׳ דאית בהון כל א״ב וסימ׳ זה הדבר אשר צוה לקטו ממנו׳ או הנסה אלהים לבוא׳ ידוע תדעו כי לא יוסף יי׳ דיהושע׳ ויצא אחד השדה ללקט אורות׳ ואלישע ישב בביתו׳ ויבאו המצרעים האלה בקצה המחנה׳ על כן חרה אף יי׳ בעמו׳ המתקדשים והמטהרים אל הגנות׳ כה אמר יי׳ עשו משפט׳ ובאו הכשדים הנלחמים׳ הלא כגעת בה רוח הקדים׳ לשלול שלל ולבוז בז׳ ונשמדו במות׳ ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם׳ ונגש חרש בקוצר׳ לכן חכו לי נאם יי׳׳ ולקחת כסף וזהב דזכריה׳ ויהי לעזיהו חיל׳ יש אחד ואין שני גם בן ואח׳ ונשלוח כפרים ביד הרצים׳ די מטורא אתגזרת אבן׳ דתא מהחצפא׳ ואלו עיר וקדיש׳ אדין צבית׳ ועלי הטה חסד׳ מלטיה דגבעוני וידון המרונתי: בוא י״ג מל׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ב׳ ובסיפרא דא סימ׳ ל״ג: ה׳ פסוקין וכל וכל וכל וסימ׳ והערי׳ יהרסו׳ אתה הוא יי׳ לבדך׳ ורעשו מפני דגי׳ וכל פסיליה יכתו׳ וכל הארץ בכים קול גדול:

וכשפטתי, ואבני אלגביש, הוא מין ממיני הברד ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד דומות אל גבים מן ראמות וגביש שהיא אבן לבנה מהאבנים היקרות: והתגדלתי, מבואר הוא: ושובבתיך וששאתיך, ושובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירשו בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה. ויש מפרשים אותו לפי ענינו אבריתך או אחריבך ואדוני אבי ז"ל פי' אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית והם ששה ויונתן תרגם ואשדלינך ואטעינך: והכתי קשתך, אכה בו עד שאשפילנו מידי שמאלך כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו ועניין זה רוצה לו שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם על הרי: לעיט צפור כל כנף, הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר טיט היון: כל כנף, פי' כל בעלי כנף וכן כל צפור כל כנף ובשלמו העניין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר ההרוגים טורפין ושאינם טורפין: על פני השדה, בין שיהיו על ההרים בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים: ושלחתי אש במגוג, אכלה אותם כמו האש המכלה או הוא כמשמעו כמו שאמ' אש וגפרית אמטיר עליו: ואת שם, ולא אחל את שם קדשי עוד, כי בהחריבו הבית שמו מחולל בגוים כאילו הוא יתברך מחלל שמו: הנה באה ונהייתה, באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ובערו והשיקו, כפל העניין במלות שונות: ולא ישאו, לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזיין: ולא יחטבו, מן הקל: והיה מקו' שם קבר, כמו הפוך מקום קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף אם כריך תאכלם כמו אף כריך אם תאכלם כל תשא עון כל עון תשא והדומי' להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ויונתן תרג' אתר כשר לבית קבור' ובדרש לפי שכסו שם ויפת ערות אביהם זכה שם לציצית בטלית וזכה יפת לקבורה בארץ ישראל ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ: גי העוברים, באותו הגי שעוברים דרך עליו: קדמת הים, למזרח הים ולא פירש אי זה ים והנה היו בארץ ישראל ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילת מגיותא מדנח ים גינוסר והוא ים כנרת: וחסמת היא את העברים, חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומ' כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיה' מריח הרע ותרגם יונתן וסומכא היא לתרין טוריא: המונה, בהא מקום ו"ו כמו אהלה והדומים לו: גי העברים, ביאור לבדה: גיא המון גוג, ביאור ואלף: וקברום, האל יתברך צוה לקבור הנתלים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומא' הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לה' המלכי' וכן יקברו ישראל המון גוג למען טהר את הארץ: שבעה חדשים, שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם: וקברו

רש"י

ואבני אלגביש, אבני ברד התלויות כאבני' טובות ששמם גביש כעניין שנ' ראמו' וגביש ורבו' אמרו אל גב אים אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו באויר על גב האים משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמר לא נתך ארצה לא הגיע לארץ: וששאתיך, כמו והששאתיך על עמי כמו לא ישיא אויב בו: ולא אחל את שם קדשי, שפלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם עם יי' אלה ולא יכול להצילם: והשיקו, כמו תנור שהסיקוהו בלשון משנה: בנשק, אחר מור"אש בלע"ז: אתן לגוג מקום שם קבר, מקום שיהא שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה: גי העוברים, גי ששם עוברים את ים כנרת להביא משם פירות ג ניגוסר תמיד: קדמת הים, במזרח ים ניגוסר, ת"י וחוסמת היא את העוברים ו וסוגרת היא את ה העוברי' כמו לא תחסם מרוב פגרי' שיפלו שם יחדלו את העוברים מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם ומנחם פתרו בפה ו יחסמו את אפם ית מלהריח ריח הפגרי': וקברו

ועל אגפיו חד מן ו' פסוקי' אית בהון ועל ועל ומלה חדא ביניהון וסימ' וכפר את מקדש הקדש ׳ יביא יי' עליך ועל עמך ׳ ונשפטתי אתו בדבר ובדם ׳ עם כל מלכות תבורת ׳ והוא ישקיט ומי ירשיע ׳ קימו וקבלו היהודים עליהם : תפול ח' מל' וסימ' לעיל בסיפרא סימ' כ"ג : אתך ג' דגשי' בענין וסימ' גמר וכל אגפיה ׳

ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו: והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני יהוה:

לט א ואתה בן אדם הנבא על גוג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל: ושבבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון והבאותך על הרי ישראל: והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה: ה על פני השדה תפול כי אני דברתי נאם אדני יהוה: ושלחתי אש במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו כי אני יהוה: ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד וידעו הגוים כי אני יהוה קדוש בישראל: הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים: ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו אש ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם נאם אדני יהוה:

והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים קדמת הים וחסמת היא את העברים וקברו שם את גוג ואת כל המונה וקראו גיא המון גוג: וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים:

ואתפרע מיניה במותא ובקטלא ומטר מגבר ואבני אלגביש אישתא וגופריתא אמטר עלוהי ועל משיריתיה ועל עממין סגיאין די עימיה: ואיתרבי ואתקדש ואגלי גבורתי לעיני עממין סגיאין וידעון ארי אנא יי: ואת בר אדם אתנבי על גוג ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל: ואשדלינך ואטעינך ואסקינך מסיפי ציפונא ואיתינך על טורי ישראל: וארמי קשתך מיד שמאלך וגירך מיד ימינך אמגר: על טורי ארעא דישראל תתרמי נבילתך את וכל משיריתך ועממין די עימך לעופא ציפר כל די פרח ולחית ברא מסרתך לאישתיצאה: על אפי ברא תתרמי נבילתך ארי אנא גזרי במימרי אמר יי אלהים: ואדליק אישתא במגוג וביתבי נגוות דישרן לרוחצן וידעון ארי אנא יי: וית שמא דקודשי אגלי בגו עמי ישראל ולא אחיל ית שמא דקודשי עוד וידעון עממיא ארי אנא יי קדישא אשריתי שכינתי בישראל: הא אתיא ותתקיים אמר יי אלהים הוא יומא די גזרית במימרי: ויפקון יתבי קירוי ארעא דישראל ויהון שגרין ומסתוברין במני זייני בעגלין ותרסין בקשתן ובגירין ובאעי מורנין ורומחין וידלקון בהון נורא שבע שנין: ולא יסבון אעין מן חקלא ולא יקצון מן חורשא ארי במני זינא ידליקון נורא ויבזון ית בזזיהון ויעדי ית עדיהון אמר יי אלהים: ויהי בעידנא ההוא אתן לגוג אתר כשר לבית קבורא בישר' בחילתא מגיותא מדנח ים גינוסר וסמכא היא לתרין טוריא ויקברון תמן ית גוג וית כל איתרגושתיה ויקרון חילת איתרגושת גוג: ויקברונון בית ישראל בדיל לדכאה ית ארעא שבעא ירחין:

ובאת ממקומך ׳ על הרי ישראל : אחל ב' קמץ וא' פתח וסימ' אחל תת פחדך ׳ אחל גדלך בעיני ׳ ואת שם קדשי אודיע ׳ בתרא פתח : ויצאו ז' רפין וסימ' נמסר בסדר ויהי בשלח פרעה : ישאו כ' בקריא' וסימ' ולא ישאו עון ומתו חקת ׳ ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו ׳ ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות ׳ ועבד הלוי הוא את עבדת ׳ ושבעה כהנים ׳ וחברו ויקרא יהושע ׳ המה ישאו קולם ׳ משא בהמות נגב ׳ ישאו דבלת תאנים ׳ ישאו מדבר ועריו חצרים תשב ׳ אהליהם וצאנם ׳ והקימתי להם מטע ׳ ולא ישאו עצים ׳ חטאת עמי יאכלו ׳ ושפט בין עמים רבים דמיכה ׳ ישאו נהרות דכים ׳ ישאו הרים שלום לעם ׳ לו שקול ישקל כעשי ׳ ישאו בתוף וכנור ׳ כי בול הרים ישאו לו : המונה ד' כתיב ה' בקריא' וסי' מי דמית ככה ׳ אותם יראה פרעה ונחם ׳ וחסמת היא את העברים ׳ כי נתתי את חתיתו :

רדק

וקברו, והיה להם לשם, כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאים עליהם ואף על פי שהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ: ואנשי תמיד יבדילו, ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם: את העוברים, כמו עם העוברים אמר כי האנשים המותמדים יאמרו לעוברי בדרך עליהם באיזה מקו׳ שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרי׳ בארץ שלא הרגו בגיא כי שם נהרגו רובם: יחקרו, ישלימו החקירה: ועברו העוברים, אינו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפילו עצם אדם ובנו אצלו ציון מאבני׳ עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא מיוחדין יהיו וקברין במקו׳ אחד ויהיו זכר לימים הבאים מה מעשה האל יתברך בה והכיון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד: אל גיא, כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: וגם שם עיר המונה, כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה המונה לא מפיק ה״א ויונתן תרגם הפסוק כן ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרת דסגיאי׳ אתרגושתהא וידכון ארעא: ואתה בן אדם, הפרשה הזאת מבוארת היא: בשר גבורים, אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן, משל על המלכים והשרים ומה שקורא להם לאכול הוא בין ההריגה לקבורה: ואכלתם, מבואר היא, ושבעתם, מבואר הוא: ונתתי, מבואר הוא, וידעו, מן היום ההוא והלאה בימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום שמואל מהיום: וידעו, עכין ויפלו בחרב כולם רובם וכן וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו: לכן, מבואר הוא:

רשי

וקברו כל עם הארץ, שמתו שם: והיה להם לשם, כל האומות יספרו את שמם לשבח ולאמר אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו: ואנשי תמיד, אנשים המותמדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים: מקברים את העוברים, מקברים עם העוברי׳ את הפגרים החושמים ומעכבי׳ את המעבר שהעוברי׳ את הים מקברים אותם להצלת׳ את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן ת״י: את הנותרי׳ על פני הארץ, רחוק מן המעבר שאי׳ העוברים את הים מ מתעסקי׳ בהם לקוברם יקברום אלה המותמדי׳ ומובדלי׳ לכך: מקצה שבעה חדשים, יכלו מרבית הפגרי׳ הנראי׳ לעינים להקבר ומאז והלאה יחקרו בארץ במקום המסתרים ב בחוחים ובין הקוצים ויקברו מה שימצאו: ועברו העוברים בארץ, הולכי דרכים שיראו עצם אדם ובנו אצלו ציון סימן שים כאן ע עצם של מת כדי ש שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות: עד, בא אנשי התמיד המובדלים לחקור ו וקברו אותו: וגם שם העיר המונה, וגם הגי׳ שמה עיר הומיה מרוב אדם היא רומי הרשעה וגם היא חיל יושבים שם יקברו: וטהרו, את ישראל בארץ את טהרותיהם ותרומותיהם, המונה לא מפיק ה״א לפי שה״א אחרונה משמשת שם דבר המוב׳ כמו הומיה: אלים כרים ועתודים, מלכים ודוכסים שלטונים ושרים: מריאי בשן, שור של פטם קרוי אלמרי ב בלשון ערבי: את משפטי, את פורענותי ומשטי״א בלע״ז: וידעו הגוים כי בעונם גלו, בני ישראל כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם ו וגלו: וקנאתי לשם קדשי, ולבשתי קנאת תשועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד וקנאתי לשם קדשי בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי:

שם ו׳ בכגול וסימ׳ אברם אברהם נשר קרתא דבריח בוכרא ופי׳ נמס׳ בסדר לך לך: הקבצו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ הקבצו ושמעו בני יעקב ׳הקבצו ובאו התנגשו׳ הקבצו ובאו האכפו מסביב ׳הקבצו כלכם ושמעו: לשבעה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ לאכול לשבעה ולמכסה עתיק׳ ואכלתם חלב׳ זרעתם הרבה דריש חגי׳ למה תשקלו

וקברו כל־עם הארץ והיה להם לשם יום הכבדי נאם אדני יהוה: ואנשי תמיד יבדילו עברים בארץ מקברים את־העברים את־הנותרים על־פני הארץ לטהרה מקצה שבעה־חדשים יחקרו: ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אתו המקברים אל־גיא המון גוג: וגם שם־עיר המונה וטהרו הארץ: ואתה בן־אדם כה־אמר אדני יהוה אמר לצפור כל־כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על־זבחי אשר אני זבח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם: בשר גבורים תאכלו ודם־נשיאי הארץ תשתו אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כלם: ואכלתם־חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון מזבחי אשר־זבחתי לכם: ושבעתם על־שלחני סוס ורכב גבור וכל־איש מלחמה נאם אדני יהוה: ונתתי את־כבודי בגוים וראו כל־הגוים את־משפטי אשר עשיתי ואת־ידי אשר־שמתי בהם: וידעו בית ישראל כי אני יהוה אלהיהם מן־היום ההוא והלאה: וידעו הגוים כי בעונם גלו בית־ישראל על אשר מעלו־בי ואסתר פני מהם ואתנם ביד צריהם ויפלו בחרב כלם: כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם ואסתר פני מהם: לכן כה אמר אדני יהוה עתה אשיב את־שבית יעקב ורחמתי כל־בית ישראל וקנאתי לשם קדשי:

ויקברון כל עמא דארעא ויהי להון לשום יום איתיקרותי אמר יי אלהים: וגברין זמנון תדירא למהוי עדן בארעא מקברין עם דעדן ית די אישתארו על אפי ארעא לדכיותה מסוף שבעא ירחין ישרון למבדק: ועדי אורחא דעדן בארעא די אם יחזי גרמא דאינשא ויבני לותיה ציונא עד דיקברון יתיה די מקברין בחילת איתרגושת גוג: ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרת דסגיאין איתרגושתהא וידכון ארעא: ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים אימר לעופא ציפר כל די פרח ולכל חית ברא איתכנישו ואיתו איתקרבו מסחור סחור על קטילי די אנא קטיל לכון קטול סגי על טורי ישראל ותיכלון בסרא ותשתון דמא: בסר גיברין תיכלון ודם רברבי ארעא תשתון מלכין שלטונין וטורנין גיברין עתירי נכסיא כולהון: ותיכלון תרבא למסבע ותשתון דמא מבסר קטילין די אנא קטיל לכון: ותסבעון על טורי ישראל סוסון ורתיכין גיברין וכל גברי עבדי קרבא אמר יי אלהים: ואתין ית יקרי בעממיא ויחזון כל עממיא ית פורענותי דעבדית וית גבורתי דשויתי בהון: וידעון בית ישראל ארי אנא יי אלההון מן יומא ההוא ולהלא: וידעון עממיא ארי בחוביהון גלו בית ישראל על דשקרו במימרי וסליקית שכינתי מנהון ומסרתינון ביד סנאיהון ואתקטלו בחרבא כולהון: כסואבתהון וכמרדיהון איתפרעית מנהון וסליקית שכינתי מנהון: בכן כדנן אמר יי אלהים כען אתיב ית גלות יעקב ואירחם כל בית ישראל ואיתפרע פורענות גבורתי מן עממיא על דאחילו ית שמא דקודשי:

כסף בלא לחם: משפטי ז׳ו וסימ׳ למה תאמר יעקב׳ קרוב מצדיקי מי יריב׳ ואני אמרתי לריק יגעתי׳ הקשיבו אלי עמי׳ ונתתי את כבודי בגוים׳ זעף יי׳ אשא כי חטאתי׳ לכן חכו לי נאם יי׳ העירה והקיצה למשפטי׳ מלפניך משפטי יצא׳ כי עשית משפטי ודיני׳ ראיתה יי׳ עותתי׳ חי אל הסיר משפטי׳ צדק לבשתי וילבשני׳ כי אמר איוב צדקתי׳ האף תפר משפטי׳ על משפטי אכזב:

ונשו את כלמתם, בהטיבי להם ולא אגמלם כרעתם אז ישאו כלימתם ויבושו מלהרים פנים ומנחם פירש ונשו כמו אשרי נשוי פשע לשון כפרה: ולא אותיר, אחד מהם בגולה: בראש השנה בעשור לחדש, איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל שחרב הבית בשנת שלשים ושש ביובל שהתחיל בשמונה עשר שנה ליאשיהו ולסוף ארבע עשרה היה ראוי היובל להיות והיא שנת עשרים וחמש לגלות יכניה שגלה בעשרים ושש ביובל י"ד של יאשיהו מ"ח עד ל"א ויהויקים י"א: יד יי', חוזק תוקפו להוליכני על כרחי: ויבא אותי שמה, אל העיר ההוכתה היא ירושלם אותה שנה הראהו בנין הבית לעתיד לבא: במראות אלהים הביאני, לא הוליכני שם אלא הראני כאילו אני שם: אל הר גבוה מאד, שכן הוא עתיד ליגבה שנא' ונשא מגבעות: כמבנה עיר, כבנין עיר: מנגב, בדרומו של הר: כמראה נחשת, כעין זיו החיות ונוצצי כעין נחשת קלל: ופתיל פשתים בידו, למדידת קרקע אין יפה מחבל פשתים: וקנה המדה, למוד בו את עובי החומה ואורך ורחב השערים: לכל אשר אני מראה אותך, מבנין הבנין: הובאתה הנה, מבבל: והנה חומה מחוץ לבית, בנין בית אחר הראני בצפון ההר וחומה מחוץ סביב סביב כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרום והבית בצפון: שש אמות באמה וטופח, שית אמין באמתא והיא אמתא ופשך כן ת"י זו היא אמה בינונית בת ששה שהי' אמה וטופח באמה בת חמשה: רוחב הבנין, עובי החומה: וקומה קנה אחד, וזו היא חומה חנוכה שהיא סביב הר הבית והיא היתה נמוכה כמו ששנינו כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה כו': ויבא

ונשו את כלימתם, כמו ונשאו ופי' ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהית' להם בגלות: ואת כל מעלם אשר מעלו בי, כי בעונם עונם היו סובלים כלימת הגוים, ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח: בשובבי אותם מן העמים, בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה: לעיני הגוים רבים, בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו שורי הגפן בכריה את העגלה חדשה והדומים להם: וידעו, מבואר הוא: ולא אסתיר, מבואר הוא: בעשרים וחמשה שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש ב"ד שנה אחר אשר הוכתה העיר, בשלשי' שנה ליובל ראה המראה הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספ' והו' השנ' מהחמשי' לגלו' המלך יהויכין כמה נשאר מן היובל כ' שנה שם שנים של צדקיהו שהרי עברו לו תשע וי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ' והיא שנת החמשי' שהיא שנת היובל וזהו שאמר בר"ה בעשור לחדש איזו היא שנה שר"ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדי' היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים הראה לו הקדוש ברוך הוא צאת מהגלו' ובנין הבי' בשנת היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישר' וחטאתם לא יזכר עוד: שמה, העיר שזכר: במראות, אל הר גבוה מאד, זהו הר הבית והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישראל: ועליו כמבנה עיר מנגב, פי' ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו חרבנו לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחילה: כמבנה, שם סמוך בשקל מקנה, וענינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובבנין הבית הראהו איך היו בוני' אותו והראהו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו: ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת, כאילו אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא

אל הגוים ה' וסימ' ושמתי בהם אותי, ויבא אל הגוים, בהגלותי אתם, אל הגוים השוללים אתכם דזכריה, שפוך חמתך דתהלות: הכתה ב' וסימ' אחר אשר הכתה העיר, בא אלי הפליט: במראות ד' ב' חס' וב' מל' וסים' ויאמר אלהים לישראל, במראות הצבאות אשר צבאו, ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים,

ונשו את־כלמתם ואת־כל־מעלם אשר מעלו־בי בשבתם על־אדמתם לבטח ואין מחריד: בשובבי אותם מן־העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם ונקדשתי בם לעיני הגוים רבים: וידעו כי אני יהוה אלהיהם בהגלותי אתם אל־הגוים וכנסתים אל־אדמתם ולא־אותיר עוד מהם שם: ולא־אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את־רוחי על־בית ישראל נאם אדני יהוה:

מ

בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד־יהוה ויבא אתי שמה: במראות אלהים הביאני אל־ארץ ישראל ויניחני אל־הר גבה מאד ועליו כמבנה־עיר מנגב: ויביא אותי שמה והנה־איש מראהו כמראה נחשת ופתיל־פשתים בידו וקנה המדה והוא עמד בשער: וידבר אלי האיש בן־אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר־אני מראה אותך כי למען הראותכה הבאתה הנה הגד את־כל־אשר־אתה ראה לבית ישראל: והנה חומה מחוץ לבית סביב סביב וביד האיש קנה המדה שש־אמות באמה וטפח וימד את־רחב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד:

ויקבלון ית איתכנעותהון וית כל שקריהון דשקרו במימרי במתביהון על ארעהון לרוחצן ולית דמניד: כד אתיב יתהון מביני עממיא ואכניש יתהון מן מדינתא בעלי דבביהון ואיתקדש בהון לעיני עממין סגיאין: וידעון ארי אנא יי אלההון ועל דחבו קדמי אגליתי יתהון לביני עממיא וכדו דתבו כנישתינון לארעהון ולא אשאר עוד מנהון תמן: ולא אסלק עוד שכינתי מנהון דשפיכית ית רוח קודשי על בית ישר' אמר יי אלהים: בעשרין וחמש שנין לגלותנא ברישא דשתא בעשרא לירחא בארבע עסרי שנין בתר דאיתרעת קרתא בכרן יומא הדין שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואעיל יתי לתמן: ברוח נבואה דשרת עלי מן קדם יי אעילני לארעא דישראל ואשריני על טור רם לחדא ועלוהי כבנינין קרתא מדרומא: ואעיל יתי לתמן והא גברא חיזויה כחזו נחשא וחוט דכיתנא בידיה וקני משחתא והוא קאים בתרעא: ומליל עימי גברא בר אדם חזי בעינך ובאודנך שמע ושוי ליבך לכל די אנא מחזי יתך ארי בדיל לאחזיותך איתיתא הלכא חוי ית כל דאת חזי לבית ישראל: והא שורא מברא לביתא סחור סחור וביד גברא קנה משחתא דחד מנהון שית אמין באמיא באמתא דהיא אמתא ופשך ומשח ית פותיא דבנינא קניא חד ורומא קניא חד: ועל

במראות הביאני אל ארץ ישראל, ב' קדמאי חס': הביאני ד' בקריא' וסימ' בסדר עקב: ושים ט' וסימ' נמס' בסוף סדר ויהי בשלח פרעה: הראותכה ב' חד מל' וחד חס' וסימ' ואולם בעבור זאת העמדתיך, כי למען הראותכה הבאתה, קדמא חס':

בדמות איש כמו שנאמר ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחילת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל ונחשת שם משותף נחשתי ויברכני יי' בגללך: ופתיל פשתים בידו, למדוד: וקנה המדה, גם כן בידו למדוד אלא שבחבל מודד ארץ מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד ארץ מדה מועט' כמו מדת הבנין וזולתו: והוא עומד בשער, ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד: וידבר, מבואר הוא: הראותכה, כתוב בה"א אחר הכ"ף וכן הבאתה: והנה חומה מחוץ לבית סביב, שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היו בו שש אמות באמה וטפח באמה הידועה שהיא של חמשה טפחים וטפח זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת ששה טפחים וכן אמרינן במשנה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך: וקומה קנה אחד, זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם וכן שנינו במסכת מדות כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד לפניו וזה שהוא יאמר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיתה חנוכה ועולי גולה עשו הבנין כדמות שראהו בבנין יחזקאל העתיד בקצת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד: ויבוא

וַיָּבוֹא אֶל־שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִימָה וַיַּעַל בְּמַעֲלוֹתָו וַיָּמָד ׀ אֶת־סַף הַשַּׁעַר קָנֶה אֶחָד רֹחַב וְאֵת סַף אֶחָד קָנֶה אֶחָד רֹחַב׃ וְהַתָּא קָנֶה אֶחָד אֹרֶךְ וְקָנֶה אֶחָד רֹחַב וּבֵין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת וְסַף הַשַּׁעַר מֵאֵצֶל אוּלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנֶה אַמּוֹת וְאֵילָו שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְאֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבָּיִת׃ וְתָאֵי הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַקָּדִים שְׁלֹשָׁה מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה מִפֹּה מִדָּה אַחַת לִשְׁלָשְׁתָּם וּמִדָּה אַחַת לָאֵילִם מִפֹּה וּמִפּוֹ׃ וַיָּמָד אֶת־רֹחַב פֶּתַח־הַשַּׁעַר עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַשַּׁעַר שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת׃ וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת אַמָּה אֶחָת וְאַמָּה־אַחַת גְּבוּל מִפֹּה וְהַתָּא שֵׁשׁ־אַמּוֹת מִפֹּה וְשֵׁשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃

וְעַל לְתַרְעָא דִפְתִיחַ לְאוֹרַח מַדִינְחָא וּסְלִיק בְּדַרְגוֹהִי וּמְשַׁח יַת סִיפָּא דְתַרְעָא קַנְיָא חַד פּוּתְיָא וְיַת סִיפָּא חַד קַנְיָא חַד פּוּתְיָא׃ וְתַוָּא קַנְיָא חַד אוּרְכָּא וְקַנְיָא חַד פּוּתְיָא וּבֵין תַּוַּיָּא כָּתְלָא חֲמֵשׁ אַמִּין וְסִיפָּא דְתַרְעָא מְקָבֵיל אוּלַמָּא דְתַרְעָא מִלְּגָיו קַנְיָא חַד׃ וּמְשַׁח יַת אוּלַמָּא דְתַרְעָא מִלְּגָיו קַנְיָא חַד׃ וּמְשַׁח יַת אוּלַמָּא דְתַרְעָא תְּמָנֵי אַמִּין וְאֵילוֹהִי תַּרְתֵּין אַמִּין וְאוּלַמָּא דְתַרְעָא מִלְּגָיו׃ וְתַוֵּי תַרְעָא בְּאוֹרַח מַדִינְחָא תְּלָתָא מִכָּא וּתְלָתָא מִכָּא מִשַּׁחְתָּא חֲדָא לִתְלָתֵיהוֹן וּמִשַּׁחְתָּא חֲדָא לְאֵילַיָּא מִכָּא וּמִכָּא׃ וּמְשַׁח יַת פּוּתְיָא דְמַעֲלָנָא דְתַרְעָא עֲסַר אַמִּין אוּרְכָּא דְתַרְעָא תְּלַת עַסְרֵי אַמִּין׃ וְתְחוּמָא דִי קֳדָם תַּוַּיָּא אַמְּתָא חֲדָא וְאַמְּתָא חֲדָא תְּחוּמָא מִכָּא וְתַוָּא שִׁית אַמִּין מִכָּא וְשִׁית אַמִּין מִכָּא׃

ט"ו מ"ל · ל' · יתיר ת' · יתה' · ל' · יתיר · ואילו' ת' · ה"א כתי' ה' בבכוונה · י' חס' · ה"א כתי' ה' · ל' ומ"ל · ו' כף בבכוונה · ה"א כתי' ה' בבכוונה

ויבוא ט"ו מ"ל בקרי' וסי' ויבוא והנה עלי׳ ויקץ שלמה והנה חלום׳ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי׳ ונביא אחד זקן׳ ויבוא אל המלך׳ ויתחפש מלך ישרא' ויבוא במלחמה׳ וימת המלך ויבוא שמרון׳ ויבוא יהוא יזרעאלה׳ ויבוא ישעיהו בן אמוץ דישעיה׳ ויבוא אלי אנשים מזקני ישר'׳ ויבוא ב' הגוים אשר באו שם׳ ויבוא אליה בבוא אל אשה זונה׳ ויבוא אל שער אשר פניו׳ ויבוא גם השטן בתוכם׳ וחברו׳ וכל אסתר דכוו' מ"ל בס"ב חס' וסימ' אל המשתה אשר עשתה אסתר׳ ויבא המלך והמן לשתות׃

ויבוא׳ מחוץ לחומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית׃ אשר פניו דרך הקדימה׳ שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער וכן תרג' יונתן דפתיח לארח מדינחא ור"שי ז"ל פיר' ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי׃ ויעל במעלותיו׳ לפי' ר"שי ז"ל עלה לי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקו' אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו׃ וימד את סף השער קנה אחד רחב׳ ברוחב החומה היה רחבו׃ ואת סף אחד׳ וכן היה הסף השני והספים הם מזוזות השער מפה ומפה׃ והתא׳ הוא לשכה ונקרא יציע ובלע אמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובע היה׃ ובין התאים חמש אמות׳ פירו' מה שהיה בין התאים כלומר הכותל הממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תוויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה וחמשה מקומות היו נחלקים זה לפנים מזה מחומ' הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהנים׃ וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד׳ לפי שזכר למעלה מדת ספי השע' שהם הספים החצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער מדת רחבו קנה אח' כמו החיצוני' וכן הסף השני ואף על פי שלא זכרו׃ מהבית׳ פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו׃ וימד את אולם השער מהבית קנה אחד׳ עובי כותל האולם מבפני' קנה אחד׃ וימד את אולם השער שמנה אמות׳ שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים׃ ואולם השער מהבית׳ מבפנים כתרגומו מלגיו והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער והוא שקורא' בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמר כי זה אולם השער מבפנים היה׃ ותאי השער דרך הקדים׳ לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שמכם לו ואמר תאי השער דרך הקדי' השער שדרכו למזרח׃ שלש' מפה ושלש' מפה׳ ג' מדרום השער וג' מצפונו׃ לאילים׳ אילי האולם שזכר או אילי התא׃ מפה ומפו׳ מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתובי' בה"א ומפו בסוף הפסוק כתיב בוי"ו׃ וימד׳ פתח השער׳ המזוזו' והאסקופות והפתח כלו קרוי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמר כי אורך השער שלש עשרה אמות ואורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף החצוני היה רחבו קנה אחד הוא ששה אמות ואותו הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המדה היתרה נקרא' ארך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והארך מסף אל סף י"ב אמות אלא שברחב אין נכלל מדת הספים שאינו אומ' אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקר' פתח ובאורך נכלל מדת הספי' ומדת הספים בין הפנימי והחצוני י"ב אמות כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמות ור"שי ז"ל פי' אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן׃ וגבול לפני התאות׳ לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום ור"שי ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה ואפשר שאמר שהיה התא הדרומי נמשך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני׃ וימד

ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה׳ נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי היא נקראת חצר החצונה בכל הענין הזה לפי שהיא לפני עזרת ישראל׃ ויעל במעלותיו׳ ששפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשים שתים עשרה מעלות כאותה ששנינו לפנים ממנו החיל עשר אמות ושתי' עשרה מעלות היו שם כו'׃ סף השער׳ היא מזוזת השע'׃ קנה אחד רוחב׳ שש אמות ומכסה את כל עובי החומה שהיה קנה אחד כמו שאמור למעלה׃ ואת סף אחד׳ מזוזה השנית אחת מצפון ואחת מדרום׃ והתא׳ הוא יציע שקורין אפנדי"ץ בלע"ז והיו שלשה מימין השער ושלשה מן השמאל כמו שאמור בענין והתאי' סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבי' ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתב אחר כל הענין ויביאני אל החצר החצונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היה חוצה לה שעדיין לא נכנס לתוכ'׃ והתא קנה אחד אורך וגו'׳ חללו של כל אחד ואחד שש אמו' מרובע׃ ובין התאים חמש אמות׳ כותל המפסיק בין התאים עוביים ה' אמות וכן ת"י ובין תאוויא כותלא חמש אמין וכן שנינו במסכ' מדו' כותל התא חמש׃ וסף השער מאצל אולם השער וגו'׳ שלפנים מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפורש בענין בולט לתוך עזרת נשים עשר אמות ובראשן דלתות ומזוזות וזהו שאמר וסף השער שהוא אצל אולם השער׃ מהבית׳ כלומ' לצד פנים׃ קנה אחד׳ רחבו לכסות עובי חומת האולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי החומה של אולם לימין ולשמא' קנה אחד כמו שמפרש והולך׃ וימד את אולם השער מהבית׳ לפנים מן השער׃ קנה אחד׳ עובי חומת הימין והשמאל שהאולם בנוי עליהם׃ וימד את אולם השער׳ שמונה אמות משך בליטתו לתוך עזרת נשים׃ ואיליו׳ אשטלפי"ן כל אילים האמורי' בענין הם כמין אילנו' עגולין עשוין מאבני גזית ועומדין בפתח אחד מימין ואחד משמאל במקום ספים מזוזות וכן תרגם יונתן ויכוצו אמות הסיפים אילוות ספיה וקרוין אילים על שם עגולן כאלה וכאלון׃ ואיליו שתים אמות׳ עובי עגולן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל נמצא בליטת האולם ואילים שלו עשר אמות לתוך העזר' לפנים מן השער׃ ואולם השער מהבית׳ לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פירש באולמי שערי עזרת נשים שהם היו משוכין לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונים כנגד שערי עזרת ישראל נמצא אולם כנגד אולם ודבר נוי הוא זה׃ ותאי השער׳ הזה אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים שלשה היו מפה שלשה לדרום ושלשה לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם להר הבית ומדת חללו וכותל המפסיק בין כל אחד פי' למעלה׃ ומדה אחת לאילים׳ העשוין לספי האולם מבפנים׃ מפה ומפה׳ מימין ומשמאל מדתן שתים אמות׃ רחב פתח השער׳ רחב חלל הפתח וכן שנינו כל הפתחים רחבן עשר אמות׃ אורך השער׳ הוא חלל אולם השער מן הצפון לדרום׃ שלש עשרה אמות׳ עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל תתמה שאצל הפתח קורהו רחב ואצל חלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא אורכו והרחב מסף לסף והאולם לפי שמשך בליטת חללו מן המזרח למערב פחו' ממדת חללו מן הצפון לדרו' שזו שמונה אמות וזו י"ג קורא את המדה היתירה אורך והרי עדות לדבר במסכת דמלכים והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית נמצא מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למערב יתירה על מצפון לדרום ובאולם חלוף למדת שהמדה היתירה קרויה אורך׃ וגבול לפני התאות אמה אחת וגו'׳ התאות שמכאן ומכאן לשער היו משוכין מן כנגד חלל האולם שלפנים אמה לצפון ואמה לדרום שכבר פי' שהוא מבית משוך כנגד חלל השער אמה ומחצה לצפון וכן לדרום ועכשיו מפרש שהתאי' שבחוץ משוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אחת נמצאו משוכין מחלל רחב הפתח שתי אמות ומחצה לכאן ושתי אמות ומחצה לכאן וזהו למון וגבול אשומיי"ל בלע"ז מקום פנוי וכותל התא עוביו חמש נמצא עובי כותל הצפוני של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כלים זה כנגד זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא נמשך אמה אחת לתוך כנגד עובי כותל האולם וכן לדרום׃ וימד

וימד את השער מגג התא לגגו רחב עשרים וחמש אמות פתח נגד פתח: ויעש את אילים ששים אמה ואל איל החצר השער סביב סביב: טו ועל פני השער היאתון על לפני אלם השער הפנימי חמשים אמה: וחלונות אטמות אל התאים ואל אליהמה לפנימה לשער סביב סביב וכן לאלמות וחלונות סביב סביב לפנימה ואל איל תמרים: ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב סביב שלשים לשכות אל הרצפה:

ומשח ית תרעא מאיגר תוא לאיגריה פותיא עסרין וחמש אמין תרע לקביל תרע: ועבד ית אלייא שיתין רומהון אמתא חדא ועל אלא דדרתא ותרעא סחור סחור: וקדם תרעא מציעאה די קדם אולמא דתרעא גואה חמשין אמין: וכוין סתימן לתויא ולאליהן מגיו לתרעא סחור סחור וכן לאולמיא וכוין סחור סחור לגיו ועל אלא כותרתא: ואעליני לדרתא בריתא והא לשכן ורצפתא עביד לדרתא סחור סחור תלתין לשכן על רצפתא:

(בגליון: היאתון האיתון ק׳)

לגגו ל׳ וג׳ כתיב גגו וסימ׳ וצפית אתו זהב טהור׳ ויצף אתו זהב טהור׳ ויעש להם סכות איש על גגו: ועל פני מן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא אל פני ואל פני במ״ד על פני ועל פני וסי׳ ועל פני השער האיתון׳ כי ארך הלשכות אשר לחצר׳ וחמשת אלפים הנותר׳ והנותר לנשיא מזה ומזה תניינא דפסוק׳ ובכל שאר קריא׳ אית ט׳ ל׳ פני וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ולעיל בסיפרא דא סימן י״ו: ל׳ הרצפה ל׳ וחד על הרצפה ואינון מן א״ב מן חד חד חראל וחד על ו״ל דכוו׳ וסימ׳ במסר׳ רבתא בערך אל:

רשי

ויּמד את השער מגג התא לגגו׳ מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער: עשרים וחמש אמות׳ עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שמצד שני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שתא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט״ו וחלל הפתח עשר אמו׳ הרי כ״ה וכלן מדת רחב השער הן כנגד שלש עשרה אמות של חלל האולם שבפני׳ ושני כתלי׳ קנה מכאן וקנה מכאן הרי כ״ה: פתח נגד פתח׳ פתח התא שאצל השער ב דרו׳ מכוון כנגד פת׳ פתח התא שאצל השער ב בצפון שלא היה לכל שש התאים האלה פתח בכותל שכנגד ה החוץ אלא שני התאין הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים אל אויר שבין שיהם וכן הוא אומר למטן ואל אליהמה לפנימ׳ לשע׳ למדנו שפתחיה׳ פונים לשער: ויעש את אילים ששים אמה׳ גובהן של אילים של שפי ה האולם גבוהים ששים אמה: ואל איל החצר השער סביב׳ וכן לכל אילי החצ׳ שבכל אולמי׳ שעריה סביב סביב שאף בצפון ובדרום היו לה שערים עשויין כתבנית השער הזה כמו שמפורש בענין: ועל פני השער האיתון׳ גובהו של השער הזה והוא קרוי שער האיתון לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל באי העזרה איתון תרגום של ביאה: על לפני אולם השער הפנימי׳ עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער: חמשים אמה׳ ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה: וחלונות אטומות אל התאים׳ התאים האלה לא היו להם פתחים אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן מצינו במסכת מדות בתאים שסביבות ההיכל שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולתאים שבחצר שלא היו אלא שלשה תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעים שני פתחים אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ולאיכון של צד השער היו שני פתחים אחד פתוח לאמצעי ואחד לצד השער וכן לתא החצון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעלה פתח נגד פתח והיו להם חלונות שקופי׳ אטומים פתוחי׳ לצד החצון וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ ש׳ המזרח ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו אי זאת הנשקפה כי השקיף ממרום קדשו וכן אל המשקוף גם כן פתר לשון השקפה: ואל אליהמה לפנימה לשער׳ ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער פתח התא הצפוני מצפון לשער ופתח התא הדרומי מדרום לשער וכתפות הפתחים שמזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שהי׳ שוכנים לבין אויר בליטת התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער: וכן לאילמות׳ וכן היו חלונות לאילמות של כל שער ושער: וחלונות סביב סביב לפנימה׳ בחומה לצד העזרה מבפנים: ואל איל תמורים׳ ת״י כותרתא כותרות בראש האיל היה עשוי כמין כותרות דומה לדקל כי במסכת׳ דשלמה הן מתורגמות צורת דקלין פומ״ילש בלע״ז: ורצפה׳ פלמק״ץ בלע״ז ורצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה שמצינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קנבר״אש בלע״ז ומה שאמור בענין והרצפה אל כתף השערים ותחתיתה כנגד גובה השערים אנו למדין שהרצפה הזאת עלייה היא: והרצפה

רדק

וימד את השער מגג התא לגגו׳ פי׳ רש״י ז״ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ״ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט״ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ״ה ואם כפירושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האח׳ לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומ׳ אותם בכלל ועוד כי יונתן תרגם מגג התא מאגרי תויא לשון רבים לומר כי על כל התאים אמר ותא הוא שם כלל ועוד ו״ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו ואף על פי שיש לקיימו כי מצאנו כמו זאת הו״ו עמו הראובני והגדי והאמת כי המדות האלה אשר בבנינה זו אינם מבוררות אצלינו כי הם בבנינה העתידה ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליה׳ ומה שנמצא מהם בקבלה במסכת מדות או בתרגום יונתן נקבל והאחר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו וכן אמרו רז״ל במסכת דברים מזו הנבואה פ׳ פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפשר כי התאים האלה היו צרים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ״ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן כאמר בשאר השערים עם התאים והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה ואורך חמשים ואולי היו שם אולמים אחרים לבד האולם הנזכר: פתח נגד פתח׳ פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ור״שי ז״ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון: ויעש את אילים ששים אמה׳ בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד אילא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאות אילא שתין אמין רומיהון אמתא חדא: ואל איל החצר השער סביב סביב׳ פירוש וכן לכל אילי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה להם המדה הזאת ואיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקו׳ אילים כי חמשה שערים היו בחומת הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במסכת מדות חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה קורה פירוש שם אים מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו שושן הבירה במערב כורה שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערים סביב: ועל פני השער היאתון׳ כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם תרעא מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ומזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה חמשים אמה ארך כמו שמנה בשאר השערים ארך חמשים אמה ורחב עשרים וחמש עם התאים והאילים והאילמים כלומר מסף השער החצוני עד איל השער הפנימי שהוא האולם חמשים אמה: על לפני אולם׳ כמו עד וכן על המעברות כמו עד ור״שי ז״ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני לומר שעל פני האומר כאן היא גובה וכן פי׳ למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערים מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים ואיכה מצא לשון אורך שענינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פי׳ שם כי בדברי הימים ספר מדתן בעת יציקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה: וחלונות אטומות סתומות׳ ואינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא פי׳ אטומות כפי׳ חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות ר״ל שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר: אליהמה׳ כמו אליהם והה״א נוספת על מ״ם הרבים וכן אחר נו״ן הרבות גוויתיהנה כסתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב וכן לאילמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער הזה וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואילמים היו להם חלונות אטומות אילמות כמו אלים שהוא רפה: וחלונות סביב סביב לפנימה׳ החלונות שהיו סביב לפנימה ר״ל החלונות שהיו סביב לצד פנים היו ולא לצד חוץ החומה: ואל איל תמרים׳ ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם צורת דקלין ואפשר שהיו עשוים על צורת דקלים כותרות על ראשיהן: ויביאני אל החצר החיצונה׳ היא עזרת נשים כי עד הנה היה בהר הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל: והנה לשכות׳ ואחר כך אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלה הלשכות: ורצפה׳ ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרקע באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נרא׳ שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גזוזטרא ואפשר שמעין אותה בנו בבנין בית שני גזוזטרא בעזר׳ נשי׳ הוא שאמ׳ במסכת מדות חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין: ש׳ הרצפה׳ כמו על וכן ש׳ ההרי׳ לא אכל:

והרצפה אל כתף השערים, והרצפה שעליה הלשכות היתה שוה כעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף צד ועבר כמו ולכתף הבית: לעומת אורך השערים, כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה ובזה כלל מדת אורך ורחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמר שהיתה בנויה על כתף השערים: וימד רחב מלפני השער התחתונ', כמו התחתון והה"א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטע' בת"ו כי שער הוא לשון זכר וקרא תחתונה שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזר' נשים כי ההר היה משופע ועולה והרי אמר הנה כי בשבע מעלו' יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצר הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המדה היתה מחוץ, לא עם השער הפנימי לפיכ' אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר: הקדי' והצפון, זו המדה היתה למזרח ולצפון: והשער, אמ' שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים: ותאו, כל תאיו ותאו וחלונו ואילמו חסרים יו"ד הרבוי בכתוב: שלשה מפו ושלשה מפו, שניהם כתובים בו"ו: כמדת השער הראשון, הוא שער הר הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש אמה: וחלונו, ובמעלות שבע יעלו בו, בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים לעזרת ישר' ובנו בו על השער ובבנין בית שני שנינו במסכ' מדות ט"ו מעלות עולות מתוכם לעזרת ישרא' כנגד ט"ו שיר המעלו' שבתילים שעליהם הלוים עומדים בשיר: ואילמו לפניהם, לפני המעלו' היו אילמו כי קודם שיכנס לאולמים היה עולה במעלות: ושער לחצר הפנימי, אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער רוצה לומר השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה: ויוליכני, בעזרת נשי' הוליכו דרך הדרום ומבואר הוא: וחלונים, כהחלונות האלה, עם ה"א הידיעה כמו להגדוד אשר בא אליו בהשמים חסדך כהיום הזה והדומים להם ויש בו דרש כהחלונות כהה חלונות כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כלומ' לא לאורה אני צריך: ומעלו' שבעה עולותיו, כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרו' מעזרת נשים לעזרת ישרא': ותמורי' לו, פירשנוהו: אחד מפו ואחד מפו, שניהם כתובי' בו"ו: ושער לחצר הפנימי, הוא עזרת ישראל כמו שפירשנו: ויביאני, את השער הדרום, כמו הדרומי ובא הסמיכות עם ה"א הידיעה כמו הלשכות הממלכות הארץ והדומים להם: ותאו, מבואר הוא: ואלמות סביב סביב, היו אלמות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר: ארך חמש ועשרים אמה, בין כלם היו מחזקות בארך הקיר חמש ועשרים: ורוחב חמש אמות, כל אחד רוחב חללו חמש אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה: ואילמו אל חצר החיצונה, אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטו' אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיה עזרת נשים שאיליו ואילמיו מבפנים: ומעלות

והרצפה אל כתף השערים, גובה שערי החצר היה משפיע העליה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים: הרצפה התחתונה, כשתמית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנון וזה בת"ו למדנו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיתה של רצפה היא לעומ' גובה השער וה"א של תחתונה כה"א של ביתה וכה"א של עזרת' ושל חלאת' שהן יתירות: וימד רחב, חלל עזרת נשים: מלפני השער התחתונ', זה השער המפורש למעלה: לפני החצר הפנימי, עד עזרת ישראל: הקדי' והצפון, לשתי רוחותיה חללה מאה: מדד ארכו ורחבו, כמדת שער הקדי' כך מפור' בענין: חמשים אמה ארכו, גובהו: ורחב חמש ועשרים, מגג התא לגגו: ואילמיו לפניה', ואולם השער לפני המעלות קודם שיכנס לאולם היה עולה במעלות: ושער לחצר הפנימי, לעזרת ישרא': נגד השער, החצונה מכוונים: וימד משער, התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב חלל עזרת נשים: ויוליכני דרך הדרום, לחצר החצונה: בהחלונות האלה, דרש רבי תנחומא ה"א יתירה זו לשון כהה חלונות כהות רחבות מבחוץ וקצרו' מבפנים לומר לא לאורה אני צריך שכל חלונות העשוי' להכניס אורה קצרו' מבחו' ומרחיבו' מבפנים: עולותיו, כמו מעלותיו: אל אילו, על ראש האיל היה דקל מצוייר: וימד את השער הדרום, של חצר הפנימי: ואלמו', אר"בונ בלע"ז סביב סביב הכותל היה עשוי אולמים אולמי' נכנסין בעוביו ואילמות הללו היו מבפנים כי התאים היו מבחוץ ושמה תאו' וכותליהם וט"ו אמו' של רחב השער עולים למנונים ואחת אמה וכל החצ' הפנימי אינו אלא מאה על מאה כמו מפורש בענין: ואילמיו אל החצר החצונה, אולמו של שער הפנימי לא היה לצד פני' כמו שהיה אולמו של שער החצונה אלא מבחוץ היה בולט: ארוך

דרך הצפון ו' בקריא' וסימ' והשער אשר פניו דרך הצפון, פני דרך הצפון, והלשכה אשר פניה, ופתח הצלע למנח, ויוציאני אל החצר החצונה, ודרך לפניהם: מדד ה' בקריא' וסימ' מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן, והשער אשר פניו, מדד רוח הקדים בקנה המדה, מדד רוח הצפון חמש מאות, את רוח

וְהָרִצְפָה אֶל־כֶּתֶף הַשְּׁעָרִים לְעֻמַּת אֹרֶךְ הַשְּׁעָרִים הָרִצְפָה הַתַּחְתּוֹנָה׃ וַיָּמָד רֹחַב מִלִּפְנֵי הַשַּׁעַר הַתַּחְתּוֹנָה לִפְנֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִי מִחוּץ מֵאָה אַמָּה הַקָּדִים וְהַצָּפוֹן׃ וְהַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה מָדַד אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ׃ וְתָאוֹ שְׁלוֹשָׁה מִפּוֹ וּשְׁלֹשָׁה מִפּוֹ וְאֵלָו וְאֵלַמָּו הָיָה כְּמִדַּת הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה׃ וְחַלּוֹנָו וְאֵילַמָּו וְתִמֹרָו כְּמִדַּת הַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים וּבְמַעֲלוֹת שֶׁבַע יַעֲלוּ־בוֹ וְאֵילַמָּו לִפְנֵיהֶם׃ וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי נֶגֶד הַשַּׁעַר לַצָּפוֹן וְלַקָּדִים וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל־שַׁעַר מֵאָה אַמָּה׃ וַיּוֹלִכֵנִי דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וְהִנֵּה־שַׁעַר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וּמָדַד אֵילָו וְאֵילַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ וְחַלּוֹנִים לוֹ וּלְאֵילַמָּו סָבִיב סָבִיב כְּהַחַלֹּנוֹת הָאֵלֶּה חֲמִשִּׁים אַמָּה אֹרֶךְ וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה׃ וּמַעֲלוֹת שִׁבְעָה עֹלוֹתָו וְאֵלַמָּו לִפְנֵיהֶם וְתִמֹּרִים לוֹ אֶחָד מִפּוֹ וְאֶחָד מִפּוֹ אֶל־אֵילָו׃ וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל־הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם מֵאָה אַמּוֹת׃ וַיְבִיאֵנִי אֶל־חָצֵר הַפְּנִימִי בְּשַׁעַר הַדָּרוֹם וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר הַדָּרוֹם כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ וְתָאוֹ וְאֵלָו וְאֵלַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה וְחַלּוֹנוֹת לוֹ וּלְאֵלַמָּו סָבִיב סָבִיב חֲמִשִּׁים אַמָּה אֹרֶךְ וְרֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת׃ וְאֵלַמּוֹת סָבִיב סָבִיב אֹרֶךְ חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת׃ וְאֵילַמָּו אֶל־חָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹרִים אֶל־אֵילָו

וְרִצְפְּתָא לְעִיבְרָא דְתַרְעַיָא לָקֳבֵיל אוֹרְכָּא דְתַרְעַיָא רִיצְפְּתָא אַרְעִיתָא׃ וּמְשַׁח פּוּתְיָא מִן קֳדָם תַּרְעָא מְצִיעָאָה דְקֳדָם דַּרְתָּא גַוַיְתָא מִבָּר מְאָה אַמִּין לְמַדִינְחָא וּלְצִפּוּנָא׃ וְתַרְעָא דִפְתִיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא לְדַרְתָּא בָרַיְתָא מְשַׁח אוֹרְכֵּיהּ וּפוּתְיֵיהּ׃ וְתַוּוֹהִי תְלָתָא מִכָּא וּתְלָתָא מִכָּא וְאֵלוֹהִי וְאוּלַמּוֹהִי הֲוַת כְּמִשְׁחַת תַּרְעָא קַדְמָאָה חַמְשִׁין אַמִּין אוֹרְכֵּיהּ וּפוּתְיָא עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַמִּין׃ וְכַוּוֹהִי וְאוּלַמּוֹהִי וְכוּתַרְתֵּיהּ כְּמִשְׁחַת תַּרְעָא דִפְתִיחַ לְאוֹרַח מַדִינְחָא וּבְדַרְגִּין שִׁבְעָא סַלְקִין בֵּיהּ וְאוּלַמּוֹהִי קֳדָמֵיהוֹן׃ וְתַרְעָא לְדַרְתָּא גַוַיְתָא לָקֳבֵיל תַּרְעָא דִפְתִיחַ לְצִיפּוּנָא וּלְמַדִינְחָא וּמְשַׁח מִתְּרַע לִתְרַע מְאָה אַמִּין׃ וְאוֹבְלַנִי בְּאוֹרַח דָרוֹמָא וְהָא תַרְעָא חַד פְּתִיחַ לְאוֹרַח דָרוֹמָא וּמְשַׁח אֵלוֹהִי וְאוּלַמּוֹהִי כְּמִשְׁחָתָא הָאִילֵין׃ וְכַוִּין לֵיהּ וּלְאוּלַמּוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר כְּכַוַּיָא הָאִילֵין חַמְשִׁין אַמִּין אוֹרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַמִּין׃ וְדַרְגִּין שִׁבְעָא דַרְגוֹהִי וְאוּלַמּוֹהִי קֳדָמֵיהוֹן וְכוּתְרָן לֵיהּ חֲדָא מִכָּא וַחֲדָא מִכָּא עַל אֵלוֹהִי׃ וְתַרְעָא דְדַרְתָּא גַוַיְתָא בְּאוֹרַח דָרוֹמָא וּמְשַׁח מִתְּרַע לִתְרַע בְּאוֹרַח דָרוֹמָא מְאָה אַמִּין׃ וְאַעְלְנִי לְדַרְתָּא גַוַיְתָא בִּתְרַע דָרוֹמָא וּמְשַׁח יַת תְּרַע דָרוֹמָא כְּמִשְׁחָתָא הָאִילֵין׃ וְתַוּוֹהִי וְאֵלוֹהִי וְאוּלַמּוֹהִי כְּמִשְׁחָתָא הָאִילֵין וְכַוִּין לֵיהּ וּלְאוּלַמּוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר חַמְשִׁין אַמִּין אוֹרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַמִּין׃ וְאוּלַמַּיָא סְחוֹר סְחוֹר אוֹרְכָּא עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַמִּין וּפוּתְיָא חָמֵשׁ אַמִּין׃ וְאוּלַמּוֹהִי לְדַרְתָּא בָרַיְתָא וְכוּתְרָן עַל אֵלוֹהִי

הדרום מדד, סב אל רוח הים מדד: דרך הדרום ז' בקריא' וסימ' ויולכני דרך הדרום ב' בפסוק, ושער לחצר הפנימי ב' בפסוק, וידבר אלי זה הלשכה, ופניהם דרך הדרום אחד, ובפתחי הלשכות: אמות ו' ס"פ בבניינה וסימ' ארך השער שלש עשרה, ושער לחצר הפנימי דרך הדרום, ותאו ואיליו ואילמיו כמדו' האלה קדמא דעניינא, ואלמות סביב סביב, ובא לפנימה וימד איל הפתח, אל פני ארך אמות המאה,

שמונה ג' מל' בנביאים וסימ' ויעבדו בני ישראל את עגלון, בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר תנינא דפסוק דירמיה, ומעלות שמונה מעלו, וכל ד"ה דכוו' מל': תאיו אליו חד מן ו' זוגין מן ג' בעני' קדמא ותנייג' נסיב וי"ו ותליתא קרחי וסימ' וסאתים שערים ויאמר, וסאתים שערים ויצא העם, סאתים שערים ויהי כדבר,

ומעלות שמונה מעלו: ויביאני אל החצר הפנימי דרך הקדים וימד את השער כמדות האלה: ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולאלמו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה: ואלמו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו: ויביאני אל שער הצפון ומדד כמדות האלה: תאו אלו ואלמו וחלונות לו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה: ואילו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו: ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה: ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה לשחוט אליהם העלה והחטאת והאשם: ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות: ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו: וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית ארך אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה אחת אליהם ויניחו את הכלים אשר ישחטו את העולה בם והזבח: והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב ואל השלחנות בשר הקרבן: ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום

ודרגין תמניא דרגוהי: ואעלני לדרתא גויתא באורח מדינחא ומשח ית תרעא כמשחתא האילין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכווין ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מיכא ומיכא ותמניא דרגין דרגוהי: ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האילין: תווהי אלוהי ואולמוהי וכווין ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין: ואלוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מיכא ומיכא ותמניא דרגין דרגוהי: ולישכתא ופירתחה באיליא דתרעיא תמן מתקנין ית עלתא: ובאולמא דתרעא תרין פתורין מיכא ותרין פתורין מיכא למיכס עליהון עלתא וחטאתא ואשמא: ולעיברא דמיברא למסקנא במעלנא דתרע ציפונא תרין פתורין ולעיברא אוחרנא דלאולמא דתרעא תרין פתורין: ארבעא פתורין מיכא וארבעא פתורין מיכא לעברא דתרעא תמניא פתורין בינידהון נכיסין: וארבעא פתורין לעלתא באבני גזירת אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא חדא ופלגא ורומיה אמתא חדא עליהון ויחתון ית מניא דיכסון ית עלתא בהון ונכסת קודשיא: ועונקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחיא מגיו לאולמיא סחור סחור ועל פתוריא בתר קורבניא: ומברא לתרעא גואה לישכת ליואי בדרתא גויתא די לעבר תרע ציפונא ואפיהון לאורח דרומא

אורך חמשים אמה, בגבהו חמשים אמה: ואילו לחצר החיצונה אשר ספו"י לחרקאם(?) בלע"ז אולם השער קרוי אילים כאן: ולשכה, היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל: ופתחה, של לשכה אצל אילי השער לצד השער: באילים השערים, יש בפרשה פסוקים קורין לכתפות השער אילים מ"ייכשלים(?) בלע"ז: שם ידיחו את העולה, הנשחטת בצפון ידיחו את העולה ירחצו את הקרביים: ובאולם השער, הצפוני: שנים שלחנות, במזרחו ושתי' במערבו ואף על פי שהן היו משוכין אל תוך החצר החיצונה קדושתן כלפנים: ואל הכתף מחוצה, ואל עבר פתח האולם מחוצה לחלל האולם לתוך חללו של פתח של כר(?) עזרת ישראל: לעולה לפתח השער הצפונה, כשנכנס לתוך השער ועולה במעלות פתח העזרה: שני שלחנות, לכתף הפתח למזרח או למערב: ואל כתף האחרת, אשר לפתח האולם שנים שלחנות: אליהם ויניחו את הכלים, עליהם מניחין הסכינין והמזרקות שמקבלין בהם את הדם שיהו מוכנים לשוחטים שם קדשי קדשים בצפון: והשפתים טופח אחד, עונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין סביבות המטבחים בצפון לתלו' ולהפשיט בהם את הקדשי' הוא ששנינו בפסחים אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ובכתלים שבהן תולין ומפשיטין וכן ת"י ועונקלין נפקין פשך חד: מוכנים בבית, קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגוו: ומחוצ' לשער הפנימי, ומחוץ לחלל אולם השער לתוך אויר חצר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו: לשכו' שרים, לשכות לוים משוררי': ופניהם דרך הדרום, פתחם לצד דרום: אחד

ומעלות שמונה מעלו: בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג' מעלות: ויביאני, דרך הקדים, כן הביאו בשלשה הרוחות וכמו זה כן זה והכל מבואר: ולשכה ופתחה באילים השערים, כמו באילי השערים ובא בסמיכות עם המ"ם כמו אילים כמר(?) סיגים כסף והדומים להם ואמר כי ברוח הצפון ראה לשכה והיא פתוח' באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשטם ונתוחם כמו שאמר בתור' צפונה לפני יי': שם ידיחו את העולה, כמו שכתוב וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אותם: ובאולם השער, מפו, הראשון בוי"ו והשני בה"א: לשחוט אליהם, כמו עליהם וכן ואל ההרים לא אכל והדומים להם רבים: העולה והחטאת והאשם, כמו שכתוב בתורה במקו' אשר תשחט העולה תשחט החטא' וכן אש' במקו' אשר ישחטו את העולה ישחטו את החטאת והיה כן שלא לפרס' החוטאים: ואל הכתף מחוצה לעולה, בסגול כמו מעלה כלומ' מחוץ למעלות שזכר: השער הצפונה, כמו השער הדרום שפירשנו: ארבעה, אליהם ישחטו, כמו עליהם: וארבעה שלחנות לעולה, זכר העולה לפי שהיתה תמיד וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחים כמו שאמ' בסוף הפסוק והזבח: אליהם ויניחו את הכלי', הוי"ו נוספת כוי"ו ויפח אברהם את עיניו והיה ועתה והדומי' לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחי' הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בהם את הדם: והשפתי', טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב, כלי שמושפתי' עליו הקדירו' והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא בלשון שנים ויונתן תרגם ועונקלין נפקין פשך חד קבעין בעמודי בית מטבחי' מגו לאולמיא סחור סחור ועונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם וקורין עונקלין בע"ז או באלף אונקלין ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנו' ומפשיטי' אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודי' ננסין ורביעי' של ארז על גביה' ואונקלין של ברזל קבועי' בהן ושלש סדרים היה לכל אחד ואחד שבהם תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים: ואל השלחנות בשר הקרבן, בהעמדת קמץ הקוף בגעיא וברפיון הבי"ת מפני שסוא הר"ם כמו מפני והעמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת ורבי יונה כתבו בחטיפות הקוף ורפיות הבי"ת: ומחוצה לשער הפנימי לשכו' שרי', שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלומ' בחלל החצר הפנימי' לשכות הלוים המשוררי' וכן תרג' יונתן לשכת ליואי: אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום, והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו: אחד

ושמחת עולם ופדויי יי', ושמחת עולם ששון ושמחה ישיגון, שמחת עולם תחת בשתכ', ושער מתחולל הנה סערת, ושער גדול כה אמר יי', סער מתגורר הנה סערת בתרא, ואתה אל תירא עבדי יעקב, ואתה אל תירא עבדי יעקב, אתה אל תירא עבדי יעקב, ותאיו ואיליו ואילמיו, ותאיו ואיליו ואילמיו, תאיו איליו ואילמיו, והאר פניך אלהים השיבנו, והאר פניך אלהים צבאות השיבנו, האר פניך יי' אלהים צבאות השיבנו: מפה י"א כתיב ה' בצורת הבית וסי' ותא השער דרך הקדים ג' בפסוק קדמאה ותנינא ותליתא, וגבול לפני התאות קדמאה דפסוק, ושנים שלחנות, ארבעה שלחנות מפה ב' בפסוק, ויביאני אל אלם הבית ב' בפסוק קדמאה דפסוק ותנינא, ועמודים אל האלים ב' בפסוק: שרים ח' בליש' וסים' נמסר בשמואל חלק ב' סים' י"ט:

אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון: וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית: והלשכה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח המה בני צדוק הקרבים מבני לוי אל יהוה לשרתו: וימד את החצר ארך מאה אמה ורחב מאה אמה מרבעת והמזבח לפני הבית: ויבאני אל אלם הבית וימד אל אלם חמש אמות מפה וחמש אמות מפה ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו: ארך האלם עשרים אמה ורחב עשתי עשרה אמה ובמעלות אשר יעלו אליו ועמדים אל האילים אחד מפה ואחד מפה:

מא ויביאני אל ההיכל וימד את האילים שש אמות רחב מפו ושש אמות רחב מפה רחב האהל: ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו וימד ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה: ובא לפנימה וימד איל הפתח שתים אמות והפתח שש אמות ורחב הפתח שבע אמות: וימד את ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה אל פני ההיכל ויאמר אלי זה קדש הקדשים: וימד קיר הבית שש אמות ורחב הצלע ארבע אמות סביב סביב לבית סביב: והצלעות צלע אל צלע שלוש ושלשים פעמים

חד לעיבר תרע מדינחא אפי אורח ציפונא: ומליל עימי דא לשכתא דפתיחא לאורח דרומא לכהניא נטרי מטרת ביתא: ולישכתא דפתיחא לאורח ציפונא לכהניא נטרי מטרת מדבחא אינון בני צדוק דקרבין מבני לוי לפולחנא דיי לשמשא קדמוהי: ומשח ית דרתא אורכא מאה אמין ופותיא מאה אמין מרבע ומדבחא די קדם ביתא: ואעליני לאולמא דביתא ומשח אלא דאולמא חמש אמין מיכא וחמש אמין מיכא ופותיא דתרעא תלת אמין מיכא ותלת אמין מיכא: אורכא דאולמא עסרין אמין ופותיא חד עסרי אמין ובדרגין דסלקין ליה ועמודיא על אליא חד מיכא וחד מיכא: ואעילני להיכלא ומשח ית אליא שית אמין פותיא מיכא ושית אמין פותיא מיכא פותיא דמשכנא: ופותיא דתרעא עסר אמין וכתפי תרעא חמיש אמין מיכא וחמיש אמין מיכא ומשח אורכיה ארבעין אמין ופותיא עסרין אמין: ועל לגיו ומשח אלא דתרעא תרתין אמין ותרעא שית אמין ופותיא דתרעא שבע אמין: ומשח ית אורכיה עסרין אמין ופותיא עסרין אמין די קדם היכלא ואמר לי דין בית קודש קודשיא: ומשח כותלא דביתא שית אמין ופותיא דמחיצתא ארבע אמין סחור סחור מקף לביתא סחור סחור: ומחיצא מחיצא על מחיצא תלתין ותלת חדא עסרי בסידרא

זה י' ח' כתי' ה' וב' כתיב ו"ו וסימ' נמסר במלכי' חלק ב' סימן ו': חקרבי' ג' בליש' וסי' אתם קרבי' היום' והלשכה אשר פניה דרך הצפון, קדש מן הארץ הוא לכהנים: והמזבח ב' וסימ' והמזבח נקרע וישפך, וימד את החצר ארך: אליו כלהון חס' בבניינא במ"א מ"ל וסימ' ובמעלות אשר יעלו אליו, וכל קריא' דכוו' אליו מ"ל

במ"נ חס' וסימ' למה קשרתם כלכם, עבור בתוך העיר, רוץ דבר אל הנער הלז: ובא יו"ד רף בקריא' וסי' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ו וישעיה סימ' מ"ז: שלוש ח' מ"ל וסימ' על מה הכית את אתנך, שלוש ערים תבדיל לך קדמ' דמשנה תורה, שלוש פעמים בשנה דראה, והצלעו' צלע אל צלע, המזב' עץ שלוש אמו', וכל כתו' דכוו' מ"ל:

רדק

אחד אל כתף שער הקדים, אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים: פני דרך הצפון, כלומר פתוחה לצד צפון ואמר אחד לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר: וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום, לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לבד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים וזו לכהנים: והלשכה, לשכה הנזכרת אשר פניה דרך הצפון: המה בני צדוק, זכר צדוק כי הו' היה כהן גדול תחלה בבית שבנה שלמה כמו שכתו' וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה ואשר היו מבני איתמר ירדו מ ממעלות הכהונה בקללת עלי: וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה אמה מרובעת, זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהנים: והמזבח לפני הבית, אמר ומדד גם כן המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא זכרנו: ויביאני אל אולם הבי', הוא אולם ההיכל: וימד אל אולם, אל חסר יו"ד אמר כי מדד אילי האולם אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל אחד חמש אמות: מפה שניהם בה"א: ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו, שניהם בו"ו ואמר כי רוחב שער האולם היה כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג' אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא ר רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרי' אמה טול מהם שש לכתפות השער ג' מכאן וג' מכאן נמצא רחבו של שער י"ד אמה ולבאר זה סמך לו: ארך האולם כ' אמה, ארכו כנגד רחבו של היכל: ורחב י"א, כן היה בבנין בו' שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י"א אבל בבנין שלמ' היה כ' רחבו כארכו: ובמעלות אשר יעלו עליו וראיתיו מדגר במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ושנים עשר מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה: ועמודים אל האילים אחד מפה ואחד מפה, אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שנים עמודי' ראה להם: מפה, שניהם כתובין בה"א: ויביאני אל ההיכל וימד את האילים, אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה והיה רחבו של כל איל שש אמות: רחב האהל, רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל ויונתן תרגם ופותיה דמשכנא: ורחב הפתח עשר אמות, רחב פתח ההיכל: וכתפות הפתח ה' אמות מפה וה' אמו' מכאן הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמו שאמר ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה: מפו, שניהם כתובים בוי"ו: ובא לפנימה, לפני ולפנים אל הדביר: וימד איל הפתח שתים אמות, רוצה לומר שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות: והפתח שש אמות, עביו של פתח שש אמות ורחבו שבע: וימד, אל פני ההיכל, כי כן היה רחבו של היכל עשרי' אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני: וימד קיר הבית שש אמות, כותל ההיכל: ורוחב הצלע, מלרע וכן צלע אל צלע והצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ותרגם יונתן מחיצתה וכן תרגמו שם ועניין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם אלא שהוא כפול במלות שונות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד' אמות ושם חמש אמות והצלעות האלו בג' כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזהו סביב: והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים, אל כמו על כי זו על זו היו בנויות כמו שאומר במלכים שלש ושלשים

רשי

אחד אל כתף שער הקדים, לשכה אחת אל כתף שער הקדים: פני דרך הצפון, ופתחה לצד צפון: לכהנים, משמרתי הבית כתרומה הם הלוים המשוררים: וימד את החצר, חלל עזרת ישראל לפני האולם וההיכל: אל אולם הבית, אולם ההיכל: וימד אל אולם, כמו איל. אולם עובי כתפות הפתח הרואה את המזרח מדד מן המזרח ל למערב, וא"י הכותב מצ"אתי בפירושים א אחרים כמו שהעתקתי ורוחב השער ג' אמות מפה וכו' הוא עובי ה האיל הצפוני בתוך חלל הפת' למערב וכן עובי האיל הדרומי לתוך חלל האולם ל למערב ואע"פי שכך שנינו כותל אולם חמש והאולם אחת עשרה של לעתיד לבא אינו אלא שלש לא שבאולם בית שני כו: חמש אמות, ואף של בית שני היה כן שכן שנינו כותל א אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפות לפתח לצפון ולדרום שהיה רחב הפתח ע עשרים אמה כרחב האולם וכאן כתוב ו ורחב השער שלש אמו' מפה ושלש אמות מפה וא"ני יוד"ע לברר פירו' אלא לרוחב כתפות הפתח שלש אמות סותמין חלל הפתח מכאן ושלש אמו' מכאן: אורך האולם עשרים אמה, כנגד רחב ההיכל: ורוחב עשתי עשרה, מן המזרח למערב: ובמעלו' אשר יעלו אליו, ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח עשרים ושתים אמה ושתים עשרה מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה: ועמודים אל האילים, יכין ובועז שהיו במקדש ראשון: שש אמו' רחב, הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם: רחב האהל, רחב האולם שהוא ברחבו של אולם ובאורכו של היכל, בפירושים אחרים: רחב האהל, אהלו של פתח: וכתפות הפתח חמש אמו', שההיכל רחבו כ' אמה ורחב הפתח י' נמצאו כתפותיו מפה ומפה של חמש חמש: ובא לפנימה, אל המחיצה המפסקת בין ההיכל לקדש הקדשי': וימד איל הפתח, עוביו שתים אמות אין זה שוה לאמה טרקסין: והפתח שש אמות, איני יכול לפרשו אלא לגבהו: אל פני ההיכל, על פני רחבו של היכל: את קיר הבית, כותל מערבי: ורחב הצלע, אפנד"יץ בלע"ז התא של אחריו ארבע אמות חללו ושל בית שני היה שש ועל כרחך בית זה לעתיד לבא שהרי בבית שני לא היתה חומה מפסקת לבית קדשי הקדשים: צלע אל צלע, תא אל תא ותא על תא: שלש ושלשים פעמים, ובבית שני היו שלשי' ושמונה חמש עשרה בצפון וט"ו בדרום חמשה על חמשה וחמש על גביה' ושמונ' במערב הוא צלע הוא יציע הוא תא ואו' אני שהתאי' שבצפון ובדרום כך סדרן של אחד ואח' ארכו י"ב אמה הרי ס' אמה לחמש תאים וה' כתלי' של ה' ה' אמה הרי פ"ה ורחב ה' אמות של המוצא פירכסת ג' אמה של אורך הכותל וכן לדרום ושבמערב אחד ע"ב אחד ושלשי' על גביהן ואורכן על גביהן כ' אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשי' הרי י"א בכל סדר וכן ת"י חד עסר בסידרא: ובאת

ובאות בקיר אשר לבית לצלעות · קורות עליות היציעים היו ראשיהם של צד מחיצת התאים החצונה באות ונוקבות בקיר בצדו הפנימי וזהו אשר לבית לצלעות בצדו אשר לתוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית קבועים בחזקה פוסרי״ם בלע״ז׃ אלא יהיו אחוזים בקיר הבית · ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסות שהיה קיר ה ההיכל בולט לתוך ה התאים כמו שאמור בבנין שלמה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה היציעה התחתונה חמש באמה רחבה חללה ו ועליית שם שהיה כותל ההיכל כנוס מלמעלה אמה לפיכך חלל ה התיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה והיא ה היתה עליה של תיכונה שהיה כותל ההיכל כ כנוס לתוכו אמה מ מלמעלה ואף אלו היו כמותן וזהו שאמור ולא יהיו אחוזים בקיר הבית לא היו נוקבין בקיר ההיכל כשאר ראשי קורות נמוכים הקבועים בכותל גבוה שנוקבי הכותל ותוקעי׳ ראשי הקורות בנקבי׳׃ ורחבה · והצלעות היו הולכין ומרחיבין ל למעלה כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה׃ ונסבה למעלה למעלה · ומוסב׳ מסיבה שקורין וי״ץ בל׳ של בנין אבנים היא כמין עמוד ומעלו׳ עולות בו והעולה בהם דומה לו כהולך

ושלשים פעמים זו על זו היה גובהם שלש ושלשים רגלים ומדת הרגל שני טפחים וי״ת תלתין ותלת חדא עסרא בסדרא ר״ל שהיו הצלעות לג׳ לשלש רוחות הנה י״א לכל רוח מסודרו׳ זו אצל זו׃ ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב · יהיו כנכנסו׳ ראשי הקורו׳ בקיר ההיכל כמה שהיה מונח בו לצלעות כמו שאמ׳ במלכי׳ כי מגרעות נתן לבי׳ סביב חוצה׃ להיו׳ אחוזי׳ ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · להיות אחוזים במקום המונח ב בקיר ולא בקיר שיעמו בקיר ה הבית חורים להיות ראשי הקורו׳ אחוזות בה כמו שאומר שם לבלתי אחוז בקירות הבית · כי קיר הבית היה רחב מלמטה הולך ומצר כלפי חוץ כנגד ה התאים להיות ראשי הקורות א אחוזים באותו מקום המונח להם׃ ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות · הצלעות כל מה שהיו עולי׳ למעלה היו מתרחבות ב במקום המונח להם בקיר כמו שאמר במלכים היציע התחתונה ח׳ אמ׳ באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה וגו׳ ומה שאמר ונסבה רוצה לומ׳ כי במסיבה היו עולים למעלה לצלעות כמו שאמר במלכים ובלולים יעלו אל התיכו׳ ומן התיכונה אל השלישי׳ ובלול או הלול הוא בנין כמין ע עמוד חלול עשוי כמו מעלו׳ סביב סביב והעולה בו עולה דרך היקף וכן שנינו במסכת מדות ומסיבה היתה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתח של עליה פתוח כלפי דרום כי מוסב הבי׳ למעלה

וראיתי י״ב וסי׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי מה והגדתי לך · וראיתי לבית גבה · וראיתי והנה עליה גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלו׳ · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסוק ·

וּבָאוֹת בַּקִּיר אֲשֶׁר־לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב׀ סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים וְלֹא־יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת׃ וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת כִּי מוּסַב־הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב׀ סָבִיב לַבַּיִת עַל־כֵּן רֹחַב־לַבַּיִת לְמָעְלָה וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל־הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה׃ וְרָאִיתִי לַבַּיִת גֹּבַהּ סָבִיב׀ סָבִיב מְיֻסְּדוֹת הַצְּלָעוֹת מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה׃ רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר־לַצֵּלָע אֶל־הַחוּץ חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבָּיִת׃ וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב׀ סָבִיב׃ וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמֻּנָּח פֶּתַח אֶחָד דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וּפֶתַח אֶחָד לַדָּרוֹם וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת סָבִיב׀ סָבִיב׃

קְבִיעִין בְּכָתְלָא דְּמִגָּיו לִמְחִיצָתָא סְחוֹר סְחוֹר לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שָׁרִיתָא נַיְיתִין עַל זְוָוא וְלָא יְהוֹיָן שָׁרִיתָא מְעַבְרָן בְּכָתְלֵי בֵּיתָא׃ וּפוּתְיָא מְסִיבְּתָא וְסַלְקָא לְעֵילָא לְעֵילָא מִן מְחִיצָתָא אֲרֵי מַקְפָא בֵּיתָא לְסַלְקָא לְעֵילָא לְעֵילָא סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו עַל כֵּן פְּתֵי בֵּיתָא מִלְעֵילָא וְכֵן בִּמְסִיבְּתָא סַלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילָיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעָתָא׃ וַחֲזֵית לְבֵיתָא רוּמָא סְחוֹר סְחוֹר מְשַׁכְלְלָן מְחִיצָתָא מְשַׁחַת קַנְיָא שִׁית אַמִּין רְוַח׃ פּוּתְיָא דְכָתְלָא דִּמְחִיצָתָא דִּלְבָרָא חֲמֵשׁ אַמִּין וַאֲתַר שָׁבִיק בֵּית מְחִיצָיָא דִּלְגָיו׃ וּבֵין לִשְׁכָתָא פּוּתְיָא עַסְרִין אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר מַקַּף לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַרְעָא דִמְחִיצָתָא לַאֲתַר שְׁבִיק תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְאוֹרַח צִיפּוּנָא וְתַרְעָא חַד פְּתִיחַ לְדָרוֹמָא וּפוּתְיָא דַּאֲתַר שְׁבִיק חֲמֵשׁ אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃ ובנינא

ל׳ וחס׳ · ב׳ וכתב׳ ויתי׳ · ל׳ · ל׳ · י״ב · ב׳ מיוסדות · ל׳ · ל׳ ויחד למנח · ה׳ · י׳

וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים׃ מנח ל׳ בית צלעות אשר לבית · למנח ל׳ ופתח הצלע · המנח ל׳ חמש אמות סביב׃ ופתח ה׳ בקריא׳ וסי׳ חתבה בצדה תשים · ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · וקדמאה ותליתאה דופתח הצלע · ופתח הבית דלתותיו׃

ומקיף סביבו׳ עמוד אבנ׳ ובלשון אשכנז קרוי ווידלשטי״ן והוא שאמו׳ בבנין שלמה ובלולים יעלו אל התיכונה אף הוא מתורגם ובמסיבתא כמו ונסבה למעלה למעלה מסיבה עולה למעלה למעלה עד גג העליון התא כ׳ זו שהוא מצר והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון׃ כי מוסב הבית לצלעות למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה · על כן שאמרנו ורחבה למעלה למעלה רחב בית תוך הצלעות למעלה העליונה רחבה מכולן׃ וכן התחתונה · ת״י וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא וכן יעלו על ידי מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה׃ וראיתי לבית גבה · לא פירש שיעורו אבל במסכת מדות שנינו על רום מאה אמה׃ מוסדות הצלעות מלא הקנה · יסוד הצלעות היה מלא הקנה׃ שש אמה אצילה · ת״י רווח יסוד מחיצת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמו׳ כמו שמפור בעניין במקרא של אחריו׃ רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ · מחיצ׳ התאים הסמוכה לחצר היא מחיצת מערבית׃ חמש אמות · וכן שנינו במסכת מדות באותו כותל שהוא חמש׃ ואשר מונח · ומקום פנוי היה מונח במקצועו׳ הצפון והדרום שאבל המזרח והמערב שאין התאים מקיפין את כל הבית ולאותו מקום פנוי היו פתחי התאים שבמקצועות מזרחיו׳ כמו שאמור בעניין ופתח הצלע למונח כי לא היו להם פתחים לתאים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אלא לאותן שבמקצוע מזרחית צפוני׳ ובמזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקו׳ המונח ובאותו פתח נכנסין לו ומתוכו לתא השני ומן השני אל השלישי וכן סביב שכן שנינו במסכ׳ מדות שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ואף י״ת כן ואשר מונח ואתר שביק׃ לשון אחר ואשר מונח כלומ׳ וכן אותו של צד פנים מן הצלעות לצד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאי׳ ובין הבית ובאותו מקום היו פתחי התאים כמו שמפו׳ בעניין ופתח הצלע למונח ורחבו היה חמש אמות כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח חמש אמות כדפרישית לעיל שלא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם והבית חמש אמות וכן ת״י ואתר שביק׃ כאת דרך הים רחב שבעים אמה · רחב הבניין לרוח מערבית מצפון לדרום שבעים אמה והא לך החשבון התא הצפוני ד׳ וכותליו עשר הרי י״ד וחמש מקום הפנוי בין התא לבית הרי י״ט · רחב יסוד הכתלים היה נבלע בחלל התא ובמקום הפנוי וכותל ההיכל שש הרי כ״ה וחללו רחב כ׳ הרי מ״ה וכותל ההיכל דרומי שש הרי נ״א וי״ט של תאי הדרום כך הכל ע׳׃ בית צלעות אשר לבית · כנגד אויר רחב הצלעות בקרן הזוית · סביב סביב שכתו׳ במקו׳ המונח אינו בד׳ פאות כמשמעו אלא כלו׳ מכאן ומכאן דרום וצפון זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית׃ ובין הלשכות רחב עשרים אמה · לשכות היו בחצר החצונה בצפונה של החצר הפנימית אבל חומתה והפסק כאמה רחב בין מחיצות הלשכות למחיצות התאים שסביב היה ולא הבית כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד׃ ופתח הצלע למונח · ופתח התאים החצונים פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כמו שפירשתי׃ והבנין

הלול או בלול קורא אותו מוסב והיה עולה למעלה למעלה עד העליונה׃ על כן רחב הבית למעלה · על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזי׳ בקיר הבי׳ היה רחב לבי׳ למעלה העליונ׳ שבצלעו׳ היתה רחבה מכולן׃ וכן התחתונ׳ יעלה על העליונ׳ לתיכונה כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעילתא באורח מציעתא׃ וראיתי לבית גבה סביב סביב · אמ׳ כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה ובבית שני עשו גבהו מאה אמה׃ מוסדות הצלעות · כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והאותיות אהוי מתחלפות · אמר שראה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות׃ אצילה · פירשו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר בריוח היה ברחבן שש אמות ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאר האמות הם מן ראש האצבע המקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי׃ רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות · אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות׃ ואשר מונח בית צלעו׳ אשר לבית · אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה בשוה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לומר לו מדה ולפיכ׳ אמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו׃ ובין הלשכות רחב עשרים אמה · אם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכו׳ אמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שים לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשי׳ חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום וח׳ במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג׳ על גבי ג׳ ושנים על גביהן ורבי׳ שלמה ז״ל פי׳ רחב שבין מחיצו׳ הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית׃ ופתח הצלע למונח · למקום המונח שלו׳ מקו׳ פנוי לפני הצלע שם היה פתחו׃ פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום פתח אחד ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום ועל היציע אמר ורחב מקו׳ המונח חמש אמות סביב אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות ובתאים שהיו בבית שני שנים ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד אחד התא מן הימין ואחד התא מן השמאל ואחד התא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפשפש ואחד להיכל׃ והבנין

והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה · אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין ואמר כי רחב כל כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולצד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליה גזרה לפי שהוא כאלו נגזרה מן הבית למעלה וכן תרגם יונתן גזרה ביצורתא שהוא ענין גובה כמו גדולות ובצורות בשמים או נפרש על הבית עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז״ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמ׳ כי הבנין אשר על פני הגזר׳ כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל׳ אמה יתרים שהיה האולם עודף על ה ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהיו בית החליפות וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסב׳ שלש כותל התא חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדת המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשר׳ אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפו׳ ששם גונזין את הסכינים ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ה ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בנין החליפו׳ מחובר לאולם מכאן ומכאן ׃ וארכו תשעים אמה · אורך הקיר עד בית החליפות ׃ ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה · לפירושינו מדד הבית בפני עצמו והגזרה בפני עצמה ולפירוש רבינו שלמה ז״ל מה שאמר ומדד את הבית רוצה לומר שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה ׃ הבניה · שם בשקל שמלה וכן שנינו במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעי׳ אמות ואמה כיורו ואמתים בית דולפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד׳ אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה אמה טרקסי׳ אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש ׃ ורוחב פני הבית והגזרה · לפירושינו הוא כמו כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפי׳ רבי׳ שלמה ז״ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה ׃ ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה · כמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב ׃ ואתיקיהא מפו ומפו · לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה ׃ ואתוקיהא · כתיב בוי״ו אחר הנו״ן וקרי ביו״ד ואותיות אהו״י מתחלפות ונכתבה אל״ף המשך אחר הה״א ואתיקיהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא ׃ מפו · שניהם כתובים בוי״ו ׃ וההיכל הפנימי ואולמי החצר · נמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן ׃ הספים · האטומות · פירשנוהו ׃ והאתיקים סביב לשלשתם · כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב צפון ודרום כמו שפירש׳ למעלה ׃ נגד הסף שחיף עץ סביב · תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות כמו שאומר במשנה מנסרין בנסרין ׃ והארץ עד החלונות · רוצה לומר מן הארץ עד החלונות ׃ והחלונות מכסות · היו מכוסות מלמעלה ׃ על מעל הפתח · על מה שהיה מעל הפתח ׃ ועד הבית הפנימי ולחוץ · כלו׳ ולחוץ ממנו ׃ ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי · בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצון שהוא ההיכל ׃ מדות · לכל אחד בפני עצמו מהדברי׳ הנזכרי׳ ראה מדות ידועות ולא זכר׳ כולם בפרט אלא מקצת׳ ׃ ועשוי כרובים ותמרים · הקיר עשוי בציור כרובי׳ ותמורים כמו שהיה בבנין שלמה · ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים ׃

ושנים

אשר אל פני הגזרה חד מן חד ח׳ אשר אל וסימ׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם · ויעשו שתי טבעות זהב · והשלך אל האש · ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳ · ומחוצה לשער הפנימי · והבנין אשר אל פני הגזרה · ויאמר אלי לשכות הצפון · חמת כרותה סכרים ׃ אשר על אחריה כל לשון אחרי אל במ״ב על

(ח׳ ב׳ והאחרון הכביר) וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה פְּאַת דֶּרֶךְ־הַיָּם רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה וְקִיר הַבִּנְיָן חָמֵשׁ־אַמּוֹת רֹחַב סָבִיב ׀ סָבִיב וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה ׃ וּמָדַד אֶת־הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה (ל׳) וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה ׃ (ל׳ ומ״ל) וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקָּדִים מֵאָה אַמָּה ׃ וּמָדַד אֹרֶךְ־הַבִּנְיָן אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה אֲשֶׁר עַל־אַחֲרֶיהָ וְאַתּוּקֶיהָא (ואתיקיהא ק׳ ב׳) מִפּוֹ וּמִפּוֹ מֵאָה אַמָּה וְהַהֵיכָל הַפְּנִימִי וְאֻלַמֵּי הֶחָצֵר ׃ הַסִּפִּים וְהַחַלּוֹנִים הָאֲטֻמוֹת וְהָאַתִּיקִים ׀ סָבִיב (ל׳) לִשְׁלָשְׁתָּם נֶגֶד הַסַּף שְׂחִיף עֵץ סָבִיב ׀ (ל׳) סָבִיב וְהָאָרֶץ עַד־הַחַלֹּנוֹת וְהַחַלֹּנוֹת מְכֻסּוֹת ׃ (ל׳) עַל־מֵעַל הַפֶּתַח וְעַד־הַבַּיִת הַפְּנִימִי וְלַחוּץ וְאֶל־כָּל־ (ל׳) הַקִּיר סָבִיב ׀ סָבִיב בַּפְּנִימִי וּבַחִיצוֹן (ל׳) מִדּוֹת ׃ וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹרִים (ל׳) וְתִמֹרָה בֵּין־כְּרוּב לִכְרוּב ו

וּבִנְיָנָא דִקְדָם בִּיצוּרְתָּא רוּחַ אוֹרַח מַעַרְבָא פּוּתְיָא שַׁבְעִין אַמִּין ו וְכָתְלָא דְבִנְיָנָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא סְחוֹר סְחוֹר וְאוּרְכֵיהּ תִּשְׁעִין אַמִּין ׃ וּמְשַׁח יַת בֵּיתָא אוּרְכָא מְאָה אַמִּין וּבִיצוּרְתָּא וּבִנְיָנָא וְכָתְלַיָא אוּרְכָא מְאָה אַמִּין ׃ וּפוּתְיָא דִקְדָם בֵּיתָא וּבִיצוּרְתָּא לְמַדִינְחָא מְאָה אַמִּין ׃ וּמְשַׁח אוּרְכָא דְבִנְיָנָא דִקְדָם בִּיצוּרְתָּא דִלַאֲחוֹרָהָא וְזָוְיָתָהָא מִיכָא וּמִיכָא מְאָה אַמִּין וְהֵיכְלָא גַוָּאָה וְאוּלָמֵי דָרְתָא ׃ סִיפַיָא וְכַוִּין סְתִימָן וְעַתִּיקַיָא סְחוֹר סְחוֹר ל לִתְלָתֵיהוֹן לָקֳבֵל סִיפָא דְחָפֵי נִיסְרִין דְאַרְזָא סְחוֹר סְחוֹר ו וְאַרְעָא עַד כַּוַּיָא וְכַוִּין סְתִימָן ׃ עַד לְעֵילָא מִן תַּרְעָא וּמִן בֵּיתָא גַוָּאָה וּלְבָרָא וְעַל כָּל כּוּתְלָא סְחוֹר סְחוֹר מִלְגָיו וּמִלְבָרָא מִשְׁחָן ׃ וּגְלִיף כְּרוּבִין וְכוּתְרַן וּכְתַרְתָּא בֵּין כְּרוּבָא לִכְרוּבָא

ותרין

וסימ׳ אחרי המשכן · ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה ׃ על מעל הפתח חד מן ה׳ זוגין מיחדין מן חד חד חד עד וחד על וסימ׳ נמסר בסדר ויחי ׃

(על אחריה ב׳ בלוי׳ אחרי המשכן) (על מעל ל׳ והוא חד מן ה׳ זוגין מייחדין מן חד חד חד על׳ וחד עד)

והבנין אשר על פני הגזרה וגו׳ · רחב כל הבנין לרוח המערבית רחב הבית ועובי הכתלים הצפוניים והדרומיי׳ עם התאים הצפוניים והדרומיים ועובי כתליה׳ לצפון ולדרום רחב שבעים אמה וכן היה בבית שני וכן שנינו במסכ׳ מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומונה החשבון ׃ הגזרה · ת״י ביצורתא ואומ׳ אני שהבי׳ הגבוה קרוי כן והתאים הסמוכי׳ אשר סביב אותם הוא קורא בנין ומכא׳ פתר גזרה לשון לשכה ׃ פאת דרך ים · רוח מערבי׳ ׃ וקיר הבנין · כתלי התאי׳ ׃ וארכו תשעים אמה · אורך בנין התאים והמוגה תשעי׳ אמה הצפון והדרום חוץ מבית החליפות שאינו נמנה עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה שוה לשאר הבנין ש שהבית היה רחב מ מלפניו שלשים אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט״ו אמה ב בצפון וט״ו אמה בדרום והוא היה נקראת בית החליפות ששם גונזין את הסכינים ואורך אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות כ כשאתה תשעים אמה אורך ברוחב ש שבעי׳ שכל הבית היה אורך מאה מזה ומזה כמו שמפורש בענין ובמסכת מדות ׃ ומדד את הבית אורך מאה אמה · סך הכל עם משך בית החליפו׳ וכך שנינו במסכת מ מדות ההיכל מאה על מאה ברום מאה מן המזרח למערב מאה כותל אולם חמש ורחבו י״א כותל ההיכל שש וארכו ארבעים ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קדשי הקדשים וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש ואף למעלה בענין כך מפורש מדת כלם חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שהתא שבמשנה רחבו שש וכתלו חמש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שנאמר ומוסדות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא מצר וכונס אמה שנא׳ וקיר הצלע חמש אמות ׃ והגזרה והבניה וקירותיה · סוף המקרא מפ׳ את ראשו לומ׳ סך הכל מאה אמה ׃ ורחב פני הבית והגזרה לקדי׳ מאה אמה · הגזר׳ והתא שמאחריו היא הבנייה כמו בנין ועובי הכתלים הכל מאה אמה הוא שפרשתי למעלה שהבית עודף לפני רחב שלשי׳ אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאי׳ ט״ו אמה לצפון וט״ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן ׃ ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה · עכשיו חוזר ומודד אורך הבית לדרום כמו שמדד לצפון · מכא · והיינו על אחריה כלומר אחורנית שחזר ומדד על עקיבו כלפי מערב ׃ ואתיקיהא · ת״י זויות כלומר עם משך בית החליפות שבזויות הבית ׃ וההיכל הפנימי ואולמי החצר · סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא שלאחריו וכן פירושו וההיכל וכן הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החצר המפורשין למעלה ואילמו׳ סביב סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומו׳ והאתיקי׳ סביב לשלשתן בין לגזרה הוא ההיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הספים מזוזות לפתחיהם ולשלשתם היו חלונות אטומות ולשלשתם היו אתיקים ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמין עמודים מרובעים בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פילי״ש בלע״ז ׃ נגד הסף שחיף עץ · נסר של ארז ת״י נגד הסף נגד מזוזת הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ · מנ׳ סביב סביב כלומר מזה ומזה בשני צדי חלל הפתח ׃ והארץ עד החלונות · וקרקעית החומה עשוי כותל נסרי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסות בו · מנ׳ · שאף החלונות היו אטומות מבפנים כענין שנאמר וחלונות אטומות אל הבית וכל זה מבפנים לפי שהיו טחין עליו צפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבנים ׃ על מעל הפתח · בגובה ׃ ועד הבית הפנימי · כל הבית קדש הקדשים עד כלו ׃ ולחוץ · לצד ההיכל · סביב סביב · בכל כתליו ׃ בפנימי ובחיצון · בבית קדשי הקדשים ובהיכל ׃ מדות · מחופה נסרים גדולות עשויות במדה ׃ ועשוי כרובים ותמורים · ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים ׃

ושנים

ושנים פנים לכרוב, אחד פני כפיר ואחד פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן וכשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אדם מכאן כמו שאמור בענין, עשוי אל כל הבית, לבית קדשי הקדשים: וקיר ההיכל, וכן לקיר ההיכל: מזוזת רבועה, אני שמעתי בבנין שלמה מזוזה רבועה שהיו לה מזוזות משני צדדין ומפתן מתח' למשקוף ממעל ואני אומר שהמזוזו' היו מרובעו': המראה כמראה, ת"י חיזוא כחיזו יקרא כמראה כמה כבוד שראיתי במרכבה על נהר כבר אור נוגה ראיתי בבית קדש הקדשים: המזבח עץ, ת"י פתורא דקבל מדבחא יש לו השלחן קורא מזבח שמכפר בזמן הזה כמזבח כך שמעתי: ומקצעותיו רגליו גגו וארכו כתוב במקרא והוא גגו גוף השלחן: וקירותיו, מסגרותיו: ושתים דלתות, לכל פתח סוגרים זה לעומת זה אחד במזוזת צפונית ואחד במזוזת דרומי': ושתים דלתות לדלתו', לפתח ההיכל היו שתי זוגות דלתות כמו ששנינו במסכת מדות ארבע דלתות היו לו שתים מבפנים ושתים מבחוץ החצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל שהיה שש אמה והדלת רחבו חמש כשיעור חצי רוחב הפתח וכנוס אמה לפנים מן המזוזה כמב' עובי הכותל חמש אמו' מגולה וכשהדלת החצון נפתח לפני' היה מכסה אותה והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסרמוטא היו נקפלות לאחוריהם אלו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצ' וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו' וזה פירושו בין פנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו כנוסות חצי אמה לפנים מן המזוזה הפנימיות נפתחות לצד החצונות וחצונות לצד הפנימיות וכיצד שני דלתות של חמש חמש אמות נפתחות זו כנגד זו בתוך חמש אמות רחב של עובי הכותל של חוליות היו וכנגד חציין היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקסאות של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו כמו כשנקפלות עמדו על שתי אמות ומחצה וכשנפתחות זו לעומת זו מכסות חמש אמות של עובי הכותל: ועב עץ אל פני האולם, ועב תרג' בלע"ז לשון קורות בתינו כלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט שנינו במסכת מדות וזהו ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מהחוץ: אל כתפות האולם, לשתי עברי הפתח: וצלעות הבית והעבים, והראני צלעות ואת העבים ואמרו רבותינו ז"ל צלעות הבית אלו המלטסין והעבים אלו המריסות ומה הן מריסות קורות ומה הן מלטסין ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליהם ראשי הקורות: ויוציאני, מן החצר הפנימית: אל החצונה, בשער הצפון שהוזכר למעלה ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון והוא היה נתון באמצע אורך עזרת ישראל שהוא מאה אמה: ויביאני

ושנים פנים לכרוב, כמו שאמר פני אדם ופני כפיר: ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו, הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדה האחד ופני כפיר מכרוב שבצדה האחר: מפו, שניהם כתובים בוי"ו: מהארץ, הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח: וקיר ההיכל, וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשי' ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט: ההיכל, נקוד אולי לזה הטעם והוא אח' מט"ו נקודין שבמקרא: ההיכל מזוזת רבוע', הת"ו במקום ה"א וכן אל תתני פונת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומים להם ופירושו מזוזת פתח ההיכל היתה מרובעת כי יש שיעשו המזוזות עגולות ויונתן תרגם היכלא דספוהי מרבעין ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזות אמר: ופני הקדש המראה כמראה, ופתח קדש הקדשים שהוא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות"י ואפי בית כפורי חזויה כחיזו יקרא: המזבח עץ ג' אמות גבוה וארכו שתים אמות, זה המזבח אינו דומ' לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב, ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן ויונתן תרגם מקבל מדבחא פתורא דאעא דעתו כי על השלחן דבר וזכר מזבח לפי שהיה נגד המזבח ובדרש רז"ל פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרויהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר: ומקצעותיו לו, זויות השלחן לו כלומ' מדותיו: וארכו וקירותיו עץ, פי' רבינו שלמה ז"ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המליצה לא נמצאת כי הארך והרוחב אינו עצם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו באמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן: ושתים דלתות להיכל ולקדש, לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ובאמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אחת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר: ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת, פי' רבותינו ז"ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד' דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימיות נפתחו' לתוך הבית לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית היה מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין אכרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אח' ושתים דלתות לאחרת פירוש אכרכה מטה כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אכטרוכי ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב רבנן אמרי כמין אכטרוכי מטה הדלתות היו מקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יוצא ואינו יוצא: שתים לדלת אחת, שמה היו שתים וכן לאחרת: ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל, בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן יביאה את תרומת יי' ותראהו את הילד והדומים להם: כרובים ותמרים, מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים: אל דלתות ההיכל, אל כמו על וכמוהו רבים: ועב עץ אל פני האולם מהחוץ, פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר העבים ונקרא בדברי רז"ל מרים על מרים שבנאה בבירה וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותינו ז"ל בזויות בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבינו שלמה ז"ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח: וחלונים, וצלעות הבית והעבים, פירשו רבותינו ז"ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המריסין פירוש מלטסין נדבך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמריסין הם קורות גדולות: ויוציאני אל החצר החיצונה, היא עזרת נשים: הדרך

מהארץ ה' בקריא וסימ' ויקם דוד מהארץ, ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל, וימאן ויאמר, עד מעל הפתח, כי משלשו' הנה: ושתים דלתות חד מן ה' רפ' יחידאין מן ג' ג' מלין דמיין קדמא נסיב וי"ו ותניינא ותליתא קרחי וסימ' ומכל החי מכל בשר שנים מכל, ואלה בני רעואל כן עשו אלה אלה, ואשר עשה

וּשְׁנַיִם פָּנִים לַכְּרוּב: וּפְנֵי אָדָם אֶל־הַתִּמֹרָה מִפֹּו וּפְנֵי־כְפִיר אֶל־הַתִּמֹרָה מִפֹּו עָשׂוּי אֶל־כָּל־הַבַּיִת סָבִיב סָבִיב: מֵהָאָרֶץ עַד־מֵעַל הַפֶּתַח הַכְּרוּבִים וְהַתִּמֹרִים עֲשׂוּיִם וְקִיר הַהֵיכָל: הַהֵיכָל מְזוּזַת רְבֻעָה וּפְנֵי הַקֹּדֶשׁ הַמַּרְאֶה כַּמַּרְאֶה: הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ וְאָרְכּוֹ שְׁתַּיִם אַמּוֹת וּמִקְצֹעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה: וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַהֵיכָל וְלַקֹּדֶשׁ: וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוּסַבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לְדֶלֶת אֶחָת וּשְׁתֵּי דְלָתוֹת לָאַחֶרֶת: וַעֲשׂוּיָה אֲלֵיהֶן אֶל־דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כְּרוּבִים וְתִמֹרִים כַּאֲשֶׁר עֲשׂוּיִם לַקִּירוֹת וְעָב עֵץ אֶל־פְּנֵי הָאוּלָם מֵהַחוּץ: וְחַלּוֹנִים אֲטֻמוֹת וְתִמֹרִים מִפֹּו וּמִפֹּו אֶל־כִּתְפוֹת הָאוּלָם וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֻבִּים:

וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה

ותרין אפין לכרובא: ואפי אינשא עביד לכותרתא מיכא ואפי אריא עביד לכותרתא מיכא גליף על כל ביתא סחור סחור: מארעא עד לעילא מתרעא כרובין וכותרן גליפן וכן לכתלא דהיכלא: היכלא דסיפוהי מרבעין ואפי בית כפורי חזויה כחזו יקריה: כקביל מדבחא פתורא דאעא תלת אמין רומיה ואורכיה תרתין אמין וזיווין ליה ואורכיה וכותלוהי דאעא וכליל עמי דין פתורא דקדם יי: ותרתין דשין להיכלא ולבית כפורי: ותרתין דשין אימהן לדשיא תרתין מקפן דשין תרתין לדשא חד ותרתין דשין לאוחרנתא: וגליף עליהון על דשי היכלא כרובין וכותרן כמא דגליף על כותליא וסקפתא דאעא על אפי אולמא מלברא: וכוין סתימן וכותרתא מיכא ומיכא על כתפי אולמא ומחיצת ביתא וסקפתא: ואפקני לדרתא בריתא באורח

לדתן ולאבירם, אשר אשר, וגם אשר לא שאלת גם גם, ושתים דלתות לדלתות שתים שתים, וכי מי אני ומי עמי, כי כי, ולבני לוי הנותרים לבני לבני, ולך טרדין מן לך לך:

ושתים ה' רפ' יחידאי' מן ג' קדמ' נסיב וי"ו ותליתא' קרחי

הדרך דרך הצפון · כתרגומו באורח תרעא דפתיח לאורח צפונא: הגזרה · הבנין · פירשנום למעלה: אל פני אורך אמות המאה · הידיעה בעבור שזכר למעלה והגזרה והבניה וקירותיה ארך מאה אמה: אל פני פתח הצפון · כתרגומו תרעא חד דפתח לצפונא: והרוחב חמשים אמות · כמו שאמר למעלה ועל פני שער האיתון על לפני שער הפנימי חמשים אמה: נגד העשרים · האמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה · הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגו': אתיק אל פני אתיק בשלשים · לשכה אל פני לשכה בשלשים רוצה לומ' שהיו לשכה למעלה מלשכה שלש זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה: ולפני הלשכות · אמר שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · ואמ' הפנימית דרך כלל כאילו אמר הפנימיות ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו: ופתחיהם לצפון · אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון: והלשכו' העליונות קצורות · כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבו' העליונו' מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהיה בבני' שלמה היציע התחתונה וגו' אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקים מהנה ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו' ואיני יכול להבין בנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהיו כותלי הלשכו' עשויות כמין כפה שאוירם הולך ומצר מלמעלה ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה כלומ' אוירו רחב ואמר מהנה ואחר כך פי' מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר: יוכלו · כתוב בוי"ו במקום אל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפות והוא ענין תפישה והלשון הזה מצאנו בדברי רבותינו ז"ל באמרם כמה לוחות אוכלות בארון שמה ויונתן לא פירש לנו בזה דבר אלא שתרגם הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דחיקן ארי נסיבן זוויא מנהו' מארעיתא וממציעתא בבנינא ואומר אני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה: כי משלשות · ג' תאי' היו זה על זה: ואין להן עמודי' כעמודי החצרו' · שנסמכו התקרו' על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכו' והכתלים היו עשוין כמין כפה: על כן נאצל מהתחתונות והתיכונות מהארץ · על כן מרחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבו' ולמעלה קצרות: נאצל · מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פרישה ויונתן תרגם על כן דחיקא: ונגד

העשרים ג' וסי' לא אשחית בעבור העשרים · נגד העשרים · ליחזקאל העשרים: מהנה ז' בקרי' וסי' ועשה מאחת מהנה · כל היוצא מהנה יטרף · ושמרון בחצי חטאתיך · והלשכות העליונות קצרות · אחת מהנה לא נעדרה · אחת מהנה לא נשברה · בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדברי הימים:

בְּאוֹרַח תַּרְעָא דְפָתִיחַ לְאוֹרַח צִיפּוּנָא וְאַעֲלַנִי לְלִישְׁכְּתָא דְקֳדָם בֵּיצוּרְתָּא וּדְקֳדָם בִּנְיָנָא לְצִיפּוּנָא: לָקֳבֵיל אוּרְכָּא דְאַמִּין מְאָה תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְצִיפּוּנָא וּפוּתְיָא חַמְשִׁין אַמִּין: לָקֳבֵיל עַסְרִין דִּלְדָרְתָא גַּוָּיְתָא וְקָבֵיל דִּלְצִפּוּנָא רִיצְפְּתָא דִפְתִיחָא לְדָרְתָא בָּרָיְתָא זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי מְתַלְתִין: וְקֳדָם לִשְׁכָּתָא מַהֲלַךְ עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא לְגָיו אוֹרַח אַמְתָא חֲדָא וְתַרְעֵיהֶן פְּתִיחִין לְצִיפּוּנָא: וְלִישְׁכָּתָא עִילָיְתָא דְחִיקָן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָא מִנְהוֹן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְצִיעֲתָא בִּנְיָנָא: אֲרֵי מְתַלְתָן אִינוּן וְלֵית לְהוֹן עַמּוּדִין כְּעַמּוּדֵי דָרָתָא עַל כֵּן דְחִיקָן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְצִיעֲתָא מֵאַרְעָא: ותרין

הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי אֶל־הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה וַאֲשֶׁר־נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן: (ב) אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת: (ג) נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְנֶגֶד רִצְפָה אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים: (ד) וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן: (ה) וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת בִּנְיָן: (ו) כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת מֵהָאָרֶץ:

ויביאני אל הלשכה אשר נגד וגו' · אל אחת מהלשכות הראשונות אי נמי אל מקום הלשכות קנברו"ן בלע"ז הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות עשרי' אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית ואין אדם יוכל ליכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העשרים שביניהם ובין התאים אלא דרך החצר הפנימית, כמו שמפורש למטה בעני' שהרי אמ' שהחצר הפנימי מאה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמר על רחב הבית לקדי' מאה אמה נמצא רחב הבית סותם את רחב החצר החיצונ' ואינו יכול ליכנס לפני' מצידי האולם לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות דרך החצר החיצונה הצפונית: אשר נגד הגזרה · אותן הלשכו' היו כנג' כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והנה על פני ההיכל מאה אמה: אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון · פתח הלשכה שהיא פונה לצפון לחצר החצונה ורואה כנגדו חמשים אמה רחב עד הכותל צפוני של חצר החצונה ואורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום חמשי' אמה כמו שאמור למטה בענין ואולם החצר החצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה וימד משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות חלל אויר אורך מאה אמה ורחב חמשים: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי: כל זה סימן מקום הלשכות אצל העשרים ורחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב סביב לבית כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החצונה · שאמרנו למעלה שעלייה היתה החצר מוקפת סביב לה: ואתיק על פני אתיק · לא ידעתי מהו · ת"י אתיק אל פני אתיק הוא עמוד כמו שפירש ר"ש נמי לעיל והאתיקים סביב לשלשתם שהם עמודי' והלשכות העליונות היינו הני לשכות עצמם שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש ר"ש גבי ומתחת הלשכות האלה והכי פירש על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר שנים מהם היו קצרות כלומ' אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם · שכן דרך הבנאים לאתק מלאכת בנייניהם לעשות עמודים עד שני שלישי החומה ומשם ואילך כלים ומשפיעים ולכך השלישית אינה קצרה · והיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמטה ואין להם עמודים כעמודי החצרות כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודים שאר עמודים מיוסבים אצל החומה לחיזוק אבל הכי בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין · על כן נאצל · כתרגומו דחיקן לפי שהם בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים חזקי' הלשכות · מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ · לצד הארץ · כך מצאתי בשם אחד גדול: בשלישים · תרגם יונתן מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהתיכונות ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו · כי יוכלו אתיקים מה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונות ואינם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונות וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו: על כן נאצל · תרגם יונתן דחיקן: וא"י לא היה לי ל"ה רב ולא עוזר בכל הבנין הזה אלא כמו שהראוני מן השמים: ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · נראה בעיני לפי שחלל החצונה רחב מאה מצפון לדרום ומהן הלשכות רחב חמשים ולפניהם אויר חמשים לצד צפון הרי כאן כל רחב החצר נמצא כל רחב החצר סתום שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר העשרים שבין הלשכות והתאים כי אויר עשרים אמה המפסיק בין התאים והלשכות הוא ט"ו אמות שאחורי בית החליפות ומוסף עליהם חמש אמות ואם תאמר נמצא אויר חמש אמות בין זוית החליפות לזוית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החצונה הבא מן המזרח למערב סותמו שהרי עוביו שש אמות ורחבו כלה לאותה זוית לסוף מאה אורך של חצר הפנימית אל זוית בית החליפות לפיכך אין מבוא לאותו אויר עשרים לא בפנימית ולא בחיצונה אלא אם כן היה משפע וכונס כשהיה מכלה סוף חומת שבין שתי החצרות שיפע בתוך חצר החצונה או בפנימית בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר חמש אמות שבין כותל החליפות לכותל הלשכה והילך באותו אויר לצד מערב עשר אמות ושם כלה משך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב עשרים וזהו שאמר מהלך עשר אמות רחב לבא אל הפנימית ודרך אמה אחת שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת שפיפע ונכנס בסוף החומה ולמה קורהו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך עשר אמות אורך לפי של ענין בנין החליפות הוא רחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ט"ו אמה ומן המזרח למערב אינו אלא עשר אמות: ופתחיהם לצפון · ופתחי הלשכות הללו לצפון מב' וזהו פירוש של פתח הצפון הכתובה למעלה שם קוצר הדבור וכאן פירושו: והלשכות העליונות וגו' כי משולשות הנה וגו' · לא הבנתי בהם כלל: כי יוכלו אתיקים · כמו תאכלו אוכלים וממעטים באויר הלשכות:

ונגדר

החצונה ג׳ כתיב כן חס׳ יוד וסימ׳ ואילמיו אל חצר החצונה דתמורים דשער הדרום · וגדר אשר לחוץ · כי אורך הלשכות אשר לחצר · וחד חס׳ דחס׳ ומתחת הלשכות : דרך הצפון ו׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ א׳ : בבואן ב׳ חס׳ וחד מ׳ל וסימ׳ ויצג את המקלות · בפני הגדרת הגינה · קדמא חסר : קרובים ח׳ מ׳ל

וְגָדֵר אֲשֶׁר־לַחוּץ לְעֻמַּת הַלְּשָׁכוֹת דֶּרֶךְ הֶחָצֵר הַחִצֹנָה אֶל־פְּנֵי הַלְּשָׁכוֹת אָרְכּוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה: כִּי־אֹרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִצֹנָה חֲמִשִּׁים אַמָּה וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה: וּמִתַּחְתָה לְשָׁכוֹת הָאֵלֶּה הַמֵּבוֹא מֵהַקָּדִים בְּבֹאוֹ לָהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִצֹנָה: בְּרֹחַב גֶּדֶר הֶחָצֵר דֶּרֶךְ הַקָּדִים אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה וְאֶל־פְּנֵי הַבִּנְיָן לְשָׁכוֹת: וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם כְּמַרְאֵה הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן כְּאָרְכָּן כֵּן רָחְבָּן וְכֹל מוֹצָאֵיהֶן וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן וּכְפִתְחֵיהֶן: וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הֲגִינָה דֶּרֶךְ הַקָּדִים בְּבוֹאָן: וַיֹּאמֶר אֵלַי לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה הֵנָּה לִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר־קְרוֹבִים לַיהוָה קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שָׁם יַנִּיחוּ קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וְהַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם כִּי הַמָּקוֹם קָדֹשׁ: בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא־יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בִגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי־קֹדֶשׁ הֵנָּה יִלְבְּשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל־אֲשֶׁר לָעָם: ט וְכִלָּה אֶת־מִדּוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי

וְכָתְלָא דִלְבָרָא לָקֳבֵיל לִשְׁכָּתָא אוֹרַח דָרְתָא בָרִיתָא דִקְדָם לִשְׁכָּתָא אוּרְכֵּיהּ חַמְשִׁין אַמִּין: אֲרֵי אוּרְכָּא דְלִישְׁכָּתָא דִלְדָרְתָא בָרִיתָא חַמְשִׁין אַמִּין וְהַוְיָין עַל אַפֵּי הֵיכְלָא מְאָה אַמִּין: וּמִלְרַע לְלִישְׁכָּתָא הָאִילֵין מַעֲלָנָא מִמַּדִינְחָא דְעָלִין לְהֶן מִדָּרְתָא בָרִיתָא: בְּפוּתְיָא דְכָתְלָא דְדָרְתָא בְּאוֹרַח מַדִינְחָא דְקֳדָם בִּיצוּרְתָא וּדְקֳדָם בִּנְיָנָא לִישְׁכָּן: וְאוֹרַח קֳדָמֵיהוֹן כְּחֵזוּ לִשְׁכָּתָא דְפִתִיחָן לְאוֹרַח צִפּוּנָא כְּאוּרְכֵּיהֶן כֵּן פּוּתְיְהֶן וְכָל מַפְּקָנֵיהֶן וּכְדַחֲזֵי לְהֵין וּכְתַרְעֵיהֶן: וּכְתַרְעֵי לִישְׁכָּתָא דְפְתִיחַ לְאוֹרַח דָרוֹמָא תְרַע בְּרֵישׁ אוֹרַח אוֹרַח קֳדָם דוּכַן לֵיוָאֵי אוֹרַח מַדִינְחָא בְּמַעֲלַנְהֶן: וַאֲמַר לִי לִשְׁכַּת צִיפּוּנָא לִשְׁכַּת דָרוֹמָא דִקְדָם בִּיצוּרְתָא אִינוּן לִשְׁכַּת קוּדְשָׁא דְיֵיכְלוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא תַּמָּן יְיַחֲתוּן קוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָא וּמִנְחָתָא וְחַטָאתָא וַאֲשָׁמָא אֲרֵי אַתְרָא קַדִּישׁ: בְּמֵיעַלְהוֹן כַּהֲנַיָא וְלָא יִפְּקוּן מִקוּדְשָׁא לְדָרְתָא בָרִיתָא וְתַמָּן יְיַחֲתוּן לְבוּשֵׁיהוֹן דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן אֲרֵי קוּדְשָׁא אִינוּן וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוֹחֲרָנִין וְיִתְעָרְבוּן עִם־עַמָּא: וְשֵׁיצֵי יַת מִשְׁחַת בֵּיתָא גַוָּאָה ואפקני

בל׳יש׳ וסים׳ נמסר בסיפרא דא סים׳ כ׳ג : והמקום קדש חד מן י׳ג קדש׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ בסד׳ תצוה ובסד׳ נשא : וכלה ו׳ וסים׳ וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו · ושב והרע לכם וכלה אתכם · שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה · וכלה את מדות הבית :

רשי

וגדר אשר לחוץ וגו׳ · המפסיק בין הלשכות והחצר החצונה של צד מזרח : ארכו חמשים אמה · מן הצפון לדרום : כי ארך הלשכות · מן הצפון לדרום חמשים אמה : והנה על פני ההיכל · מן המזרח למערב כנגד האולם וההיכל ובית הכפרת והיא מאה אמה : ומתחת הלשכות האלה · איני יודע אם בא ללמד שהיה להם מחילות מתחתיהם או בא ללמד שהיו ל׳ לשכות במזרח החצר ולפי שהחצר הולך ומשפיע לצד המזרח קורא לו ומתחת ה הלשכות האלה שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומ׳ ובשפולו של חצר אל המבוא א אשר מהקדים : בבאו להנה מהחצר החצונ׳ · ברחב גדר החצר וגו׳ · הבא מן הקדים של חצר החצונה וסובב אל הצפון דרך מקצוע צפונית מזרחית של ח חומת הפנימי׳ מבחוץ לבא לאותן הלשכות שבצפון מוצא על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית ש שהוא מערבי לחצונה כנגד הגזרה והבנין שבפנימית : לשכות · סמוכות לאותו הכותל ועומדות בחצונה · מבאתי · ודרך לפניהם לפני לשכות הללו יש דרך רחב אויר החצר חמשים אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון ה הכתובות למעלה : כארכן · של לשכות הצפון ארכן של אלו וכן רחבן : וכל מוצאיהן · כמוצא לשכות הצפון : וכמשפטיה׳ וכפתחיהן · של לשכות הצפון : וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום · פתחי לשכות הקדים שאף בדרום היו לשכות מ מובדלות מן התאים הדרומיים עשרי׳ אמה כמו שאמר למעלה ובין הלשכות רחב ע עשרי׳ אמה סביב לבית סביב סביב : פתח בראש דרך · פתח היה להם ללשכות הקדי׳ בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה ת״י דוכן ליואי ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו נוגנים ושרים עליו : דרך הקדים · שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים בפרשת ותשלם והלוים המשוררים לכלם לאסף להימן לידותון וגו׳ עומדים מזרח למזבח : בבאם הכהנים וגו׳ · בבואם לאותן לשכות לאכול : ולא יצאו · מהן שהן קדש · אל החצר החצונה · בבגדי קדש שעליהם : ושם יניחו בגדיהם וגו׳ · וקרבו אל אשר לעם · ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש בהן מעלות טהרה ובגדי החול מדרס להם : ומדדו

רדק

וגדר אשר לחוץ · ובא וראה שלפני חוץ הכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשי׳ אמה ארכו כאורך הלשכות לפיכ׳ אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה. כי מאה אמה היה אורך ההיכל כמו שכתבנו והלשכות לא היו תופשות כל אורכו של היכל אלא חציו : ומתחתה · משלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכות ואמר הלשכות האלה המביא מהקדי׳ כבר אמר כי הלשכו׳ לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתחת הלשכו׳ מה שתחתם כלפי מזר׳ לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית ומשם ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעלה לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כ כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא : ברחב גדר החצר דרך הקדים · אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניה׳ כמראה׳ הלשכו׳ ר״ל כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדב׳ ודרך מבואר הוא : ובפתחי הלשכות · פתח בראש דרך · ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך · דרך בפני הגדרת הגינה · והוא דרך הקדים בבואן פי׳ כשהיה האדם נכנס מן ה המזרח : הגדרת הגינה · ר״ל מעלת אבנים עשויה כמו גדר א אבני׳ והיתה הגינה ונלאה הגינה מדברי רז״ל דבר הגון ותרגם יונתן דוכן ליואי ודוכן הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולי׳ מעזרת ישראל לעזרת כהנים ובמסכת מדו׳ שנינו וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהיו הנשים רואות מלמעלה והאנשי׳ מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש ע עשרה מעלות עולו׳ מתוכ׳ לעזרת ישראל כנגד ט״ו שיר המעלות ש שבתילים שעליה׳ הלוים עומדים בשיר ולא היו גרוטות פירוש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היא המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוים אומרים שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במסכת סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן אצל המזבח היה כמו ששנינו במסכת מדות עזרת ישרא׳ היתה ארך קל״ה על רחב י״א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י״א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ר׳ אליעזר בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך היא המשנה שנויה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים בנבלים ובכנורות עומדים מזרח למזבח : ויאמר אלי · אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים ליי׳ קדשי הקדשים · להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל שהיא הנקראת עזרה בסתם והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלי׳ קדשיהם ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראים גם כן קדשי הקדשים ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והחטאת והאשם : בבאם · בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה שהיא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת הכהנים שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה : וקרבו אל אשר לעם · אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים ש׳ הבגדים אשר לעם והם ישר׳ בעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא : וכלה את מדות הבית הפנימי · הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל : והוציאני

והוציאני · חוץ לחומת הר הבית: אשר פניו דרך הקדים · זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה: ומדדו סביב סביב · מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות: מדד רוח הקדים · סביב כל אותו הרוח וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב והיה בין הכל חמש מאות אמה ארך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שבאותו הרוח ה השלי' פאות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם: ויוליכני · אחר שמדד הרוחות מחוץ לעיני ה הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו: והנה · בא מדרך הקדי' · נכנס בשער בדרך מזרח: וקולו כקול מים רבים · כמו שאמר בתחילת הספר אלא ששם הוסיף כקול שדי ופירוש וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה: והארץ האירה מכבודו · שעל עומר מהכוסף והשאר שבאו מן הבנין הם יובאים כמו האיר כיקיו תבל וכן להאיר על הארץ : מכבודו · מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפי' : וכמראה המראה · ובכלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כענין המראה שראיתי בבאי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה וכן כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה : אל נהר כבר · כמו על וכמוהו רבים ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא ששת ה האנשים רוצה לומר בבאי כאשר באו האנשים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנבאותי לחבלא ית קרתא ומה ששנה לשון מראה כמה פעמים לענין המראות ה המשתנות בענין המרכבה ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאי' לא היו רואים אלא מתוך תשע אספקלריאות ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה ולא בחידות שהיה רואה באספקלריא המאירה ומה שאמ' תשע הוא רמז לתשע המשכות ו וחסוקיהם והעשירי יהיה קדם : אל פני · כמו על פני · וכבוד יי' בא אל הבית · אל ההיכל : ותשאני רוח · עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ו ועתה שראה לו הכבוד עם ה המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה : ואשמע מדבר אלי מהבית · מדב' כמו מתדבר מבנין התפעל והת"ו נבלעת בדגש : מהבית · הקול יצא מהבית משם הכבוד אלי ש שהייתי בחצר הפנימי : והאיש היה עומד אצלי · אפשר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה ש שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר: ויאמר · את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכון שם · כאילו אמר זהו אשר אשכון שם ואמר מקום כסאי כי בית המקדש כנגד כסא הכבוד: ומקום כפות רגלי · על דרך והארץ הדום רגלי ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתו' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ובספר ירמיה ביארנו הענין היטב ויונתן תרגם ארי אתר בית כורסי יקרי ודין אתר יקרי בית אשריותי: בזנותם · שהיו זונים אחרי אלהים אחרי' ועושין פסיליהם בביתם שהיה אצל בית יי': ובפגרי מלכיהם · כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם: במותם · ובמותם שהיו עושים בבתיהם או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם: בתתם ספם את ספי · כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה שסבבה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית יי' ואמר בדברי יואש ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך: ומזוזתם אצל מזוזתי · כפל הענין במלו' שונות כמנהג כי המזוזה היא הסף ויונתן תרג' במתקנהון ספיהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון: ואכל · בחסרון הה"א למ"ד הפעל כמנהג והו' כמו ואם מן הרגוש עתה:

מדד ה' וסימ' נמס לעיל בסיפרא סימ' מ': פנה ג' וחס' וסימ' אשר לבבו פנה היום מעם · וצפנה פנה הגלגל · פנה דרך הקדים: כבדו ג' חס' בליש' בקריא' וסימ' הן הראנו יי' אלהינו את כבדו ואת גדלו · ותחת כבדו יקד יקוד · והארץ האירה מכבדו · וכל כבודי דכוו' חס' במ"א ואולם חי אני: מדבר ח' בקריא' וסימ' יש לאל

ואפקני באורח תרעא דפתיח לאורח מדינחא ומשחיה סחור סחור: משח רוח קידומא בקני משחתא חמש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור: משח רוח ציפונא חמיש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור: ית רוח דרומא משח חמיש מאה קנין בקני משחתא: אסתחר לרוח מערבא משח חמש מאה קנין בקני משחתא: לארבע רוחיא משחיה שורא ליה סחור סחור אורכא חמש מאה ופותיא חמש מאה לאפרשא בין קודש לחולא: ואובילני לתרעא תרעא דפתיח לאורח מדינחא: והא יקר אלהא דישראל איתגלי מאורח מדינחא וקל מברכי שמיה כקל מיין סגיאין וארעא נהרת מזיו יקריה: וכחיזו חזווא דחזיתי כחזווא דחזיתי באיתנביותי לחבלא ית קרתא וחיזווא כחיזו דחזיתי על נהר כבר ואישתטחית על אפי: ויקרא דיי איתגלי בביתא באורח תרעא דפתיח לאורח מדינחא: ונטלתני רוחא ואעילתני לדרתא גויתא והא אתמלי יקרא דיי ביתא: ושמעית די ממליל עימי מלגיו וגברא הוה קאים לקבלי: ואמר לי בר אדם דין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכינתי דאשרי שכנתי תמן בגו בני ישראל לעלם ולא יסאבון עוד בית ישראל שמא דקודשי אינון ומלכיהון בטעותהון ובפגרי מלכיהון במותיהון: במיתנהון סיפיהון מקביל סיפי בית מקדשי וביניניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון וסאיבו ית שמא דקודשי בתועבתהון דעברו ושיציתי יתהון ברוגזי:

וְהוֹצִיאַנִי דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים וּמְדָדוֹ סָבִיב סָבִיב: מָדַד רוּחַ הַקָּדִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה חֲמֵשׁ־אמות קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה סָבִיב: מָדַד רוּחַ הַצָּפוֹן חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה סָבִיב: אֵת רוּחַ הַדָּרוֹם מָדָד חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה: סָבַב אֶל־רוּחַ הַיָּם מָדַד חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה: לְאַרְבַּע רוּחוֹת מְדָדוֹ חוֹמָה לוֹ סָבִיב סָבִיב אֹרֶךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְרֹחַב חֲמֵשׁ מֵאוֹת לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחֹל: וַיּוֹלִכֵנִי אֶל־הַשָּׁעַר שַׁעַר אֲשֶׁר פֹּנֶה דֶּרֶךְ הַקָּדִים: וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ: וּכְמַרְאֵה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר־רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת־הָעִיר וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל־נְהַר כְּבָר וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי: וּכְבוֹד יְהוָה בָּא אֶל־הַבָּיִת דֶּרֶךְ שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וַתְּבִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה הַבָּיִת: וָאֶשְׁמַע מִדַּבֵּר אֵלַי מֵהַבָּיִת וְאִישׁ הָיָה עֹמֵד אֶצְלִי: וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֶת־מְקוֹם כִּסְאִי וְאֶת־מְקוֹם כַּפּוֹת רַגְלַי אֲשֶׁר אֶשְׁכָּן־שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וְלֹא יְטַמְּאוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל שֵׁם קָדְשִׁי הֵמָּה וּמַלְכֵיהֶם בִּזְנוּתָם וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם בָּמוֹתָם: בְּתִתָּם סִפָּם אֶת־סִפִּי וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם וְטִמְּאוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וָאֲכַל אֹתָם בְּאַפִּי:

ידי לעשות עמכם רע: ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו · ויכל משה מדבר אתם · והוא בן בליעל מדבר אליו · ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · ואשמע מדבר אלי מהבית · אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע: בתתם ל' ספם ל' ספי ל' וטמאו ל' ואכל ל' ירחקו ל':

ומדדו סביב סביב · לכל היקף הר הבית מבחוץ: לארבע רוחות מדדו: שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה שהקנה שש אמות וזה הוא שייסד הקליר דוד יכונה קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת אלפי אמות והיא שלשי' ושש כמדה הראשונה שהיה הר הבית חמש מאות אמה על חמש מאות אמה חלוק שלשת אלפי' על שלשת אלפים ברבועו' של חמש מאות אמו' שתי וערב ותמצא שם שלשי' ושש רבעים של חמש מאות על חמש מאות ועל כן אמר הפייט שלשים ו ושש כמו שהיתה מ מתכפלת · מב' · חומה לו להר הבית סביב מאות שתי וערב זו ח חומת החיל המקפ' כל ההר : לארבע רוחות מדדו חומה לו להר הבית סביב ה' מאות שתי וערב זו חומת ה החיל המקפת כל ה ההר : להבדיל · את העם בין קדש שלפנים לחול שבחוץ · מב' · גמר כל מדה · ויוליכני חזר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד לעזרה : וכמראה המראה · תשע מראות כתובין במקר' זה ומתוכן היו רואין הנביאים חוץ ממשה רבינו שהיה רואה מתו' מראה אחת לפיכך אספקלריא שלו מאירה ורוא' ממש וזהו שייסד הפייט מ מחזו המבוחנות ב בתשע מחזות: בבאי לשחת את העיר : בפרשת והתוית תיו שנאמר שם קרבו פ פקודת העיר ושם פיר' את רוגמת מרכבה : מדבר אלי · מתמלל עמי כבוד הוא לומר כלפי מעלה מדב' כמו מתדבר כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא עדי : ובפגרי מלכיהם · שהיו בתיהם סמוכין לבית הקברות כמו שמצינו במלכים בשלמה ו ובעתליהו ופעמי' שהיו קוברין אות' בגו ביתם כמו שהוא מפר' ואמר בתתם ספם את ספי : מב' · ואכל כמו ואכלה וכליתי: עתה

מג

אתה ז׳ ר״פ בנביאים וסי׳ אתה ידעת את דוד אבי׳ אתה תשמע השמים בתרא. דנכרי דמלכי׳ זכרני ופקדני דירמיה׳ אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא׳ הגד את בית ישראל את הבית׳ אתה תאכל ולא תשבע׳ ודבתריה אתה תזרע׳ על ראש ההר ה׳ דסמיכי בקריא וסימ׳ והיה נכון לבקר׳ ויעבר דוד העבר׳

עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם לְעוֹלָם׃ אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃

כְּעַן יְרַחֲקוּן יָת טַעֲוָתְהוֹן וּפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן לְעָלַם׃ אַתְּ בַּר אָדָם חַוֵּי יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל יָת בֵּיתָא וְיִתְכַּנְעוּן מֵחוֹבֵיהוֹן וְיִמְשְׁחוּן יָת טִיקוּסֵיהּ׃ וְאִם יִתְכַּנְעוּן מִכָּל דַּעֲבָדוּ בְּמֶחֱזֵיהוֹן צוּרַת בֵּיתָא וְטִקוּסֵיהּ וּמַפְקָנוֹהִי וּמַעֲלָנוֹהִי וְכָל צוּרָתֵיהּ וְיָת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְכָל צוּרָתֵיהּ וְכָל דְּחָזֵי לֵיהּ הוֹדַע יָתְהוֹן וּכְתוֹב לְעֵינֵיהוֹן וְיִטְּרוּן יָת כָּל צוּרָתֵיהּ וְיָת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְיַעַבְדוּן יָתְהוֹן׃ דָּא אוֹרַיְתָא דְבֵיתָא עַל רֵישׁ טוּרָא כָּל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא הָא דָא אוֹרַיְתָא דְבֵיתָא׃ וְאִלֵּין מִשְׁחַת מַדְבְּחָא בְּאַמַּיָּא בְּאַמְּתָא דְּהִיא אַמָּה וּפֻשְׁךְ וְתַשְׁוִיתָא אַמְּתָא וְאַמְּתָא פּוּתְיָא וְגַדְנְפָא מַקַּף לַהּ עַל סִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר זַרְתָא חֲדָא וְדֵין טִיקוּס מַדְבְּחָא׃ וּמִתַּשְׁוִית אַרְעָא עַד מְסַמְּתָא אַרְעִיתָא תַּרְתֵּין אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא חֲדָא וּמִמְּסַמְּתָא זְעֵירְתָא עַד מְסַמְּתָא רַבְּתָא אַרְבַּע אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא׃

ומדבחא

כ״ה רף׳ ל׳ · כ״ז · ל׳ רף · ל׳ · ל׳ מל׳ · ב׳ · ל׳ חותם · ל׳ · ל׳ · תיו ת׳ · תיו׳ תיו ת׳ · ת׳ · כ׳ו׳ · ל׳ · א׳ · א׳ חס׳ · א׳ בכבי׳ ובכתו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ בכבו׳ · ל׳ בכבו׳

וישלח אליו שר חמשים׳ אלף אחד מפני גערת אחד׳ זאת תורת הבית על׳ וזה גב ל׳ פתח וא׳ קמץ ותבני לך גב׳:

גב׳ ותבני׳ קרנב׳

פתה׳ על כרחם ירחקו את זנותם שהבדלתי לי הקף גבול גדול סביב: אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם׳ בהראותי למו חסדי שאיני מואסם בעונם׳ מנאתי׳ ומדדו את תכנית׳ ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין׳ ואם נכלמו שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו את הודע אותם את שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית׳ גבול הבנין היאך הוא מ מלפניו ועד אחוריו ם סדורים לארבע רוחות: ותכונתו׳ חשבון תאיו ולשכותיו: וכל צורותיו׳ כרובים ותמורי׳ ואילים ואילמי׳ מג׳׳ וכל צורותיו בתרא לא פורש: וישמרו׳ ילמדו עניני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ׳ מג׳׳ ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של י יהוש׳ לבא בזרוע וכנס כדדרשינן עד יעבר ובניין זה מאז היה ר ראוי להם כשעלו מן הגולה ובאולת עולם אלא שגרם החטא לא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויבאו ברשות כורש ו ובנו לעצמן ויש אומ׳ בבבל כשלו בכבריו: ואלה מדות המזבח׳ שמפרש למטן ארבע עשרה אורך בארבע עשרה רחב: באמות אמה אמה וטופח׳ באמה בת ששה שהי׳ אמה וטופח באמ׳ בת חמשה: וחיק האמה׳ אבל היסוד שלו נמדד באמה של חול שהיא בת חמשה חיק לשון חיקוי קביעות והוא ה היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת חמשה׳ וחיק האמה זה היסוד׳ ואמה רוחב זה הסובב׳ וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה: וזה גב המזבח׳ ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בערובין ובמנחות מפורש יותר לפי השבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו ששנינו עלה חמש וכנס אמה אינו באמה בת חמשה: וגבולה אל שפתה׳ הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת חמשה: ומחיק הארץ׳ מן היסוד מקרקע הארץ׳ עד העזרה התחתונה׳ עד גג מלבן הראשון׳ שתים אמות׳ ולא היה כן בבית עולמים שם שנינו מביא מלבן של לב׳ על לב׳ וגובהו אמה וכאן גובהו שתים: ורחב אמה אחת׳ כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים כמנא כניסה לו סביב סביב רחב אמה וזו היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד ...ת עזרה משתמתא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבני׳ וזפת וכיר וקוניא וממחה ושופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה: ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות׳ מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה: ורחב האמה׳ היא כניסת הסובב עלה ארבע וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע: והראל

עתה ירחקו׳ כי יהיה להם לב חדש ליראה אותי: ופגרי מלכיהם ממני׳ גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי: ממני׳ ממקום מקדשי: אתה בן אדם הגד את תבנית ישראל את הבית׳ בני הגולה: ויכלמו מעונותיהם׳ שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי ב בתוכם לעולם: ומדדו את תכנית׳ תכנית צורת הבית שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגאל ויחיו המתים יכינו אותו לסימן שהראו׳ זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתים: ואם נכלמו׳ אם יהיו נכלמי׳ מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב ל לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו: וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם׳ ישמרו אות׳ בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצור׳ והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא י ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתי׳ יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבי׳ שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית ה המתים: צורת הבית׳ מה שלפני׳ מחומת הר הבית בכלל: ותכונתו׳ תכונת בנינו בלשכות ובתאים: ומוצאיו ומובאיו׳ בשערים הנזכרים: וכל צורותיו׳ צורת כל בית בפני עצמו: ואת כל חקותיו׳ מה שראוי להשתמ׳ בבתי׳ ובשלחנו׳ ובלשכו׳: וכל צורתיו׳ צורת הכרובים והתמורים: וכל תורתיו׳ חלק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים: זאת תורת הבית׳ זאת הנזכרת למעלה: על ראש ההר׳ הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין: כל גבולו סביב סביב׳ כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים ובהר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה: הנה זאת תורת הבית׳ הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל: ואלה מדות המזבח׳ רז״ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו קרנות וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף לה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא ובמסכת מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהני׳ אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר ר׳ יוסי מתחילה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גומא שנאמר והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז״ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העדות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירוש באמות באמות הידועות בנבואה זו של אמה מחם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בקדש בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחילת נבואה זו שם אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד׳ גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירוש וגבלה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא: וזה המזבח׳ זה מספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב: ומחיק הארץ מאמצע הארץ ומהשוה בה אשר בין העזרה העליונה לתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקו׳ מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישר׳ עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקום המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורוצה האמה לא דעתו אינו מן העזרות קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו ההריאל

ארבע

ארבע אמות והנה זה סטח המזבח מלמטה על הארץ ד' אמות בארך וברוחב וכן בגובה והוא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שה"ו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד' אמות לפיכך אמר ד' אמות בשתים וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז"ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצ' בו כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו ומתנו ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקום המערכה זכר למעלה : וההרא' מבואר הוא ומהאראיל וכן והאראיל כתוב ביו"ד בין האלף והלמ"ד וקרי היו"ד בין הרי"ש והאל"ף והענין אחד : והעזרה ארבע עשרה ארך לא ידענו על איזו עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה : והגבול כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת"י גדנפא : חצי האמה חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב : והחיק לה אמה סביב לא ידענו מה היה מקום זה החיק בעזרה : ומעלתהו פנות קדים המעלות שהיו עולי' בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקו גבורהו כמו גבוריו : פנות מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולי' בוחוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגן דסלקין ליה לאתפנאה למדינחא ות"ת כל חיק בזו הפרשה תמותא ר"ל מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי' רז"ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנו' כזרה כי מלבנות היה עשוי המזב' כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבני' מפולמו' בין גדולות בין קטנו' ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמו' בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבני' מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופירוש מפולמות לחות כמו דגים מפולמות : ויאמר אלי בן אדם כה אמר יי' אלה חקות המזבח ביום העשותו ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים : ולזרוק עליו דם ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא : ונתת ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואעפ"י שיהיה אהרן שם או יהיה הוא מכפה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרי' בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל : מזרע צדוק כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק : פר בן בקר לחטאת וכן במלואים שעשה משה : ולקחת העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח : ואל הגבול אל גבול העזרה הנזכרת : וחטאת אותו וכפרתהו כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי : ולקחת את הפר החטאת נסמך עם הא הידיעה כמו המזבח הנחשת והדומים לו : ושרפו במפקד הבית ושרפו השורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולשון במפקד כמו במצות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו רוצה לומר במקום מן הבית שמצוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף : וביום השני מבואר הוא : בכלותך מחטא בבי"ת מבואר הוא : והקרבתם והשליכו הכהנים עליהם מלח כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח : שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שאז"ל מלואי' הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו וע"כ כראינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד : שבעת

ומהאריאל חד מן שיטה חדא ומ"ה בריש תיבותא וסי' ומהיר ל' והוכן בחסד כסא ומהיר ל' קרוב יום יי' הגדול ומהלובות ל' נכונו ללצים שפטי' ומהמונם ל' כאשר יהגה ומהגר ל' כי איש ומהעזרה ל' הגדולה עד העזרה הקטנה ומהאריא' ל' ולמעלה הקרנות ארבע ומהריון ל' אפרי' כעוף יתעופף כבודם ומהלוים

והראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע : והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו : והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים : ויאמר אלי בן אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם : ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן בקר לחטאת : ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנתיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו : ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש : וביום השני תקריב שעיר עזים תמים לחטאת וחטאו את המזבח כאשר חטאו בפר : בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים : והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה : שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו :

ומדבחא ארבע אמין וממדבחא ולעילא קרנתא ארבע : ומדבחא תרתא עסרי אורכא בתרתא עסרי פותיא מרבע על ארבעא סטרוהי : ומסמתא ארבע עסרי אורכא בארבע עסרי פותיא על ארבע סיטרהא וגדנפא מקף לה סחור סחור פלגות אמתא ותשוית לה אמתא סחור סחור ומאתר דסלקין לה מיתפנן למדינחא : ואמר לי בר אדם כדנן אמר יי' אלהים אילין גזירת מדבחא ביום איתעבדותיה לאסקא עלוהי עלתא ולמזרק עלוהי דם ניכסת קודשיא : ותתן לכהניא ליואי די אינון מזרעא דצדוק דקריבין לפולחני אמר יי' אלהים לשמשא קדמי תור בר תורי לחטתא : ותיסב מדמיה ותתן על ארבע קרנתיה ועל ארבע זוית מסמתא ועל תחומא סחור סחור ותדכי יתיה ותכפר עלוהי : ותיסב ית תורא דחטתא ויוקדיניה באתר דחזי לביתא מברא למקדשא : וביומא תנינא תקריב צפיר בר עזי שלים לחטתא ותדכי ית מדבחא כמא דדכיאו בתורא : בשיציותך מלדכאה תקריב תור בר תורי שלים ודכר מן ענא שלים : ותקרבינון קדם יי' ויתנון כהניא עליהון מילחא ויסקון יתהון עלתא קדם יי' : שבעא יומין תעביד צפירא דחטתא ליומא ותור בר תורי ודכר מן ענא שלימין יעבדון :

והראל הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש וי"ת אף הוא ומדבחא ארבעה אמין : והאריאל שתים עשרה אורך מקום המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע וזהו שתים עשרה בשתים עשרה : על ארבעת רבעיו שמאמצעיתו הוא מודד שתים עשרה לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במסכת מדות המזבח היה שלשים ושתים על שלשי' ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשי' על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא עשרים ושמונה על עשרים ושמונ' מקו' הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ע עשרים ושש על עשרי' ושש מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכ' : והעזרה ארבע עשרה אורך גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וארבע עשרה האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעיה : והגבול סביב אותה : י"ת גדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות : חצי האמה מאמצעיתו מודד נמצ' אמה על אמה : והחיק לה אמה זו כנישת היסוד : ומעלותהו פנו' קדים וכבש שעולים בו היה בדרום כדי ש שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפונ' היו דרך ימין ושאתה נותן הכבש בדרום ה העולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח : הכהנים הלוים אשר משבט לוי : מזרע צדוק לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו : אל ארבע קרנותיו של מזבח : פנות העזרה גג המזבח : וכפרתהו תקנת אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה ת"י ברחזי לביתא כלומ' להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן : במפקד הבית במקום קדוש ולשון במפקד סבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא כאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה : תקריב שעיר עזים זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם ע"פ הדיבור : מחטא מלטהר : תמימים יעשו לעולה : ורבותי

ל' ועל הסבלים : וחטאת ג' וסימ' את המזבח אתו וכפרתהו וחטאת את המקדש : עלה ה' חס' בליש' בסיפרא וסימ' והעלה על רוחכם ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה כחטאת כעלה וכמנחה והעלה אשר יקריב הנשיא ליי' ששת כבשים והקרבתם לפני יי' והשליכו :

רשי

ורצאתי · לשון רצון : סגור יהיה · רבותי העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהיה לשער ההיכל פישפש פתח קטן כך שנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרו' ואחד בצפון שבדרו' לא נכנס בו אדם מעולם עליו מפורש ע"י יחזקאל השער הזה יהיה סגור : בא בו · לעתיד לבא : את הנשיא נשיא הוא וגו' · את הנשיא אני נותן רשות נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהני' בלשכות : הוא ישב בו לאכול לחם · בתו' חללו : מדרך אולם השער יבא · כשהוא נכנס לתוך החצר הפנימית כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אולם השער העזר' שבמזרח יכנס לתוך העזרה ובו בדרך ישוב כשישוב יצא באותו הדרך שנכנס ולפי שהוא אומ' למט' בענין ובבא עם הארץ לפני יי' במועדים הבא דרך וגומ' שצוה לעשות העזרה קפנדריא לפי שהיתה ביאה לראיית פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בניאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו לראיית פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למטה בענין' פעמים רבות · מכ' את הנשיא כ"ג נשיא הוא ומחשיבותו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו · מדרך אולם השע' יבא דרך אולם שער מזרחי יכנס לעזרה ויבא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו · ומדרכו יצא שאין זה ראוי לקפנדריא כשאר שערי' וכל היום שלא בשעת אכילת הנשיא יהיה סגור : בני נכר · שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים זהו משומד והן ערלי לב : וערלי בשר · כהן שמתו אחיו מחמת מילה : ותשימון למשמרי משמרתי במקדשי לכם · תשימון לכם לרצונכם במקדשי אנשים שאינם ראוין להיו שומרי משמרתי :

רדק

שבעת ימים · וכפרו : כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שבכתוב טעם שבעת ימים דבק למעלה : וטהרו אותו · לפי שנטמא ביד גויי הארץ : ומלאו ידו · כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלו' ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנתחי הקרבן : ויכלו את הימים · הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר : והי' ביום השמיני והלאה · פי' ביום השמיני ומשם והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב ובכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים : ורצאתי אתכם · כתוב באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיו לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויים לפני ויונתן תרג' ויתקבל קרבנכון ברעוא קדמי אמר יי : וישב אתי · המקדש החיצון · זה ההיכל : והוא סגור · עתה אשר השיב אותי מצאתיו סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד יי' אל הבית כמו שאמר למעלה : ויאמ' אלי יי' השער הזה סגור יהיה · לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול' אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות ושני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי' אלהי ישרא' בא בו והיה סגור : יי' אלהי ישרא' בא בו · רוצה לומר ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה ומה שמפרשי' בזה הפסוק הוא מבוא' כי על המקד' הוא מדב' ועל שעריו לא על אחר וכל הפסוקים מלפניו ומאחריו תשובה להם וכל משכיל ישכיל ואיני צריך להאריך תשובתם ופירוש פשפשין פתחים קטנים : את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יי' · את הנשיא כמו על הנשיא וכן והראה את הכהן את מי הנגדת מלין והדומים להם במקום אל · וכן ת"י לרבא יהי רבא הוא אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הנשי' יהיה ובעבור כי נשיא ישרא' הוא יושב בזה השע' מחוץ באסקופתו החיצונה : לאכול לחם לפני יי' · כשיאכל זבחי שלמיו לפני יי' יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם : ומדרכו יצא · אותו דרך שנכנס יצא והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם : ויביאני · מבואר הוא : ויאמר · תורתו · כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד : ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש · כלומר תשים לבך בכל השערים שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם המקדשים אחד יותר מחבירו : ואמרת אל מרי · תואר כמו אלתהי מרי : רב לכם מכל תועבותיכם · די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושין הנשארים בארץ : בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר · ערלי לב שעברו ע"ז ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אמש הערלה מאוסה היא לפני האל יתברך ולא יכול לשרת לפני יי' ושניהם נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבינו עליו השלום קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן אחז"ל דבר זה מתורת משה רבינו עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי : לחללו את ביתי כמו ותראהו את הילד : בהקריבכם · כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראוים לעבודה : ויפרו את בריתי · והם הפרו את בריתי : אל כל תועבותיכם · שהיו כהנים לכם בע"ז שהייתם עובדים ו"ת בני גבר בני עממיא : ולא שמרתם · לכם · אותם שהיו שומרים לכם במשמרת ע"ז שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי · ולמ"ד לשומרי כלמ"ד הרגן לאבנר והדומי' לו :

ידיו ה' כתיב ידו וסימ' נמסר בסדר כי תשא : סגור ה' בקריא' וסי' וישב אותי דרך השער · ודבתריה השער היה סגור יהיה ב' בפסוק · יהיה סגור ששת ימי המעשה · סגור חותם צר · וכל זהב סגור דכוו' : נשיא ד' קמצין בספרא וסימ' את הנשיא נשיא הוא · ועבדי דוד · ודוד עבדי · ונשיא מארץ : אמירה ל"ו יי' ד' פי' דקדים

שבעת ימים יכפרו את-המזבח וטהרו אתו ומלאו ידו׃ ויכלו את-הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על-המזבח את-עולותיכם ואת-שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה׃

וישב אתי דרך שער המקדש החיצון הפנה קדים והוא סגור׃ ויאמר אלי יהוה השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא-יבא בו כי יהוה אלהי-ישראל בא בו והיה סגור׃ את-הנשיא נשיא הוא ישב-בו לאכול-לחם לפני יהוה מדרך אולם השער יבוא ומדרכו יצא׃ ויביאני דרך-שער-הצפון אל-פני הבית וארא והנה מלא כבוד-יהוה את-בית יהוה ואפל אל-פני׃ ויאמר אלי יהוה בן-אדם שים לבך וראה בעיניך ובאזניך שמע את כל-אשר אני מדבר אתך לכל-חקות בית-יהוה ולכל-תורתו ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש׃ ואמרת אל-מרי אל-בית ישראל כה אמר אדני יהוה רב-לכם מכל-תועבותיכם בית ישראל׃ בהביאכם בני-נכר ערלי-לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את-ביתי בהקריבכם את-לחמי חלב ודם ויפרו את-בריתי אל כל-תועבותיכם׃ ולא שמרתם משמרת קדשי ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם׃

שבעא יומין יכפרון על מדבחא וידכון יתיה ויקריבון קורבניה׃ וישלמון ית יומיא ויהי ביומא תמינאה ולהלא יעבדון כהניא על מדבחא ית עלותכון וית ניכסת קודשיכון ויתקבלון קורבנכון ברעוא אמר יי אלהים׃ ואתיב יתי אורח תרע מקדשא בראה דפתיח למדינחא והוא אחיד׃ ואמר יי לי תרע הדין אחיד יהי ולא יתפתח ואינש לא יעול ביה ארי יי אלהא דישראל איתגלי עלוהי ויהי אחיד׃ לרבא יהי רבא הוא יתיב ביה למיכל לחמא קדם יי מאורח אולמא דתרעא יעול ומאורחיה יפוק׃ ואעלני אורח תרע ציפונא דקדם ביתא וחזית והא איתמלי יקרא דיי ית בית מקדשא דיי ואישתטחית על אפי׃ ואמר לי יי בר אדם שוי ליבך וחזי בעינך ובאודנך שמע ית כל דאנא ממלל עימך לכל גזירת בית מקדשא דיי ולכל דחזי ליה ותשוי ליבך למעלני ביתא בכל מפקני מקדשא׃ ותימר לעמא סרבנא לדבית ישראל כדנן אמר יי אלהים סגי לכון מכל תועבתכון בית ישראל׃ באיתיותכון בני עממיא רשיעי ליבא וערלי בכרא למהוי במקדשי לאפסא ית עזרתי בקריבכון ית קורבני תרב ודם ניכסת קודשין ואשניאו קיימי על כל תועבתכון׃ ולא נטרתון מטרת קודשי ומניתון לנטרי מטרת מימרי במקדשי לכון׃

כדנן

אלי קודם לאזכרה בקריא' וסימ' העמד המצפה · השער הזה סגור יהיה · שים לבך וראה בעיניך · ויקחני יי' מאחרי הצאן : תועבותיכם ח' בטע' פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח' מקומות וסימ' מהמ"ג תל"וש וסי' נמסר בסדר אמור ולעיל בסיפרא דא סימ' לו" :

כה אמר, לא יבא אל מקדשי, לעתיד: לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל, זה שאני אומר בן נכר איני אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל: כי אם הלוים, כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות לא ונשאו את עונם שלא יעברו עבודת קרבן, ו"ו ונשאו כו"ן וישא אברהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל: והיו במקדשי משרתים, פירוש שוערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים בה שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מנויי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוים שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי: יען אשר ישרתו אותם, תחת שהיו משרתים את ישרא' לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד בעבודת הבית בדברים שהם כשרים ב בזרים כי כזרים יחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה כי הכהנים אשר תעו בהיותם בת זיית המתי' לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם: והכהנים הלוים בני צדוק, לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו ל לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק: המה יבאו אל שלחני לשרתני, כמו שתי' לפתורי דלחם אפיא: והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית, אם כאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח וממנו לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם צמר היה כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת היא צמר צבוע בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך ק־א הדביר חצר והוא בית והיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד: פארי פשתי', נקראו כן המגבעות לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעש' להם לכבוד ולתפארת: על מתניהם, כמו שכתוב בתורה ממתני' ועד ירכים יהיו: לא יחגרו ביזע, פי' רז"ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מ מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבבהון יסרון, יזע שם בשקל נגע כי היו"ד שרש ומפני הפסוק נקמצה היו"ד: ובצאתם אל החצר החצונה, ואחר כך אל החצר החצונה אל העם אמר איזו חצר החיצונה אל העם פי' מקום שהעם שם והוא עזרת ישרא': יפשטו את בגדיהם, הוא מה שאמ' למעלה ושם יניחו בגדיהם: ולא יקדשו את העם בבגדיהם, כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם ועל הדרך הזה ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון: ורא"שם

כה אמר ד' בטעם זרקא בסי' וסימ' בקבצי, כל בן נכר, בראשון באחד, שער החצר: מרי ד' בקריא' וסימ' למשמרת לאות לבני מרי, כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים, אל תהי מרי בבית המרי, ואמרת אל מרי: כל ירמיה ויחזקאל בית ישרא' במ"ז בני ישרא' וסימ' קול על שפיים נשמע, לכן הנה ימים באים ודבתריה

רש"י

כי אם הלוים אשר רחקו וגו', כי אם כה תעשו להם הלוי' אשר רחקו מעלי ונעשו מ משומדים לע"ז ועכשיו חזרו בהם: ונשאו עונם, מגשת עוד אל מזבחי אלא פקודו' של שערי הבית פקידות קומ' דישא"ש בלע"ז ם שומרים ושוערים יהיו: המה ישחטו את העולה, עבודה הכשר' בזרים ובעבדים ובנשים: למכשול עון, כומרים לע"ז להמשיכם לכך: והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו', בתעות, קנא"נשאחרר' בלע"ז: אל שערי החצר הפנימית, לפני ולפני' ביום הכפורים: ולא יעלה עליהם צמר, תכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשנו ביום הכפורי' בעבודת פנים: וביתה, ולפנים: פארי, קאפיי"לש בלע"ז: ולא יחגרו ביזע, שנינו בברייתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למטה מאציליהם ולא למטה ממתניה' שהוא מקו' זיעה אבלאסו"ירא בלע"ז לשון אחר אסרה התורה לכהני' מלבושי צמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר: אל החצר החצונה אל החצר החיצונה, לפי שהיה מרב' בהיכל לפני ולפנים וקראם חצר הפנימית והצרם יש לו לקרות עזרת י ישראל חצר החצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמי' לומר שעל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נ נכנסין: והניחו אותם בלשכות הקדש, כמו שאמר משה רבי' ע"ה ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניח' שם: ולא יקדשו את העם, ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו שהעם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורי' אצל בגדי הקודש: ורא"שם

כדנן אמר יי אלהים כל בר עממין רשיעי ליבא ועריל בסרא לא יעלון למקדשי לכל בני עממיא די בגו בני ישראל: אלהן ליואי דאתרחיקו מרחלתי במטעי ישראל דטעו מבתר פולחני בתר טעותהון ויקבלון חוביהון: ויהון במקדשי משמשין ממנן על תרעי ביתא ומשמשין ית ביתא אינון יכסון ית עלתא וית ניכסת קודשיא די לעמא ואינון יקומון קדמיהון לשמשותהון: חלף דהוו משמשין יתהון קדם טעותהון והוו לבית ישראל לתקלת חובין על כן קיימית במימרי עליהון אמר יי אלהים ויקבלון חוביהון: ולא יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי ולמקרב על כל קודשי לקודשי קודשיא ויתקבלון איתכנעותהון ותועבתהון די עבדו: ומניתי יתהון נטרי מטרת ביתא לכל פולחניה ולכל דיתעביד ביה: וכהניא ליואי בני צדוק די נטרו ית מטרת מקדשי במיטעי בני ישראל מבתר פולחני אינון יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי וישמשון על מדבחי לקרבא קדמי תרב ודם ניכסת קודשין אמר יי אלהים: אינון יעלון למקדשי ואינון יתקרבון לפתורי לחים אפיא לשמשא קדמי ויטרון ית מטרת מימרי: ויהי במיעלהון לתרעי דרתא גויתא לבושי בוצא ילבשון ולא יהי עליהון כסות עמר בשמשותהון בתרעי דרתא גויתא ולגיו: קובעין דבוץ יהון על רישיהון ומכנסין דבוץ יהון על חרציהון ולא יסרון על חרציהון על לבביהון ייסרון: ובמיפקהון מדרתא וקודשא לדרתא בריתא לאיתערבא עם עמא ישלחון ית לבושיהון די אינון משמשין בהון ויחתון יתהון בלשכת קודשא וילבשון לבושין אוחרנין ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון:

ט כה אמר אדני יהוה כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל: י כי אם הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם: יא והיו במקדשי משרתים פקדות אל שערי הבית ומשרתים את הבית המה ישחטו את העלה ואת הזבח לעם והמה יעמדו לפניהם לשרתם: יב יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל למכשול עון על כן נשאתי ידי עליהם נאם אדני יהוה ונשאו עונם: יג ולא יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי אל קדשי הקדשים ונשאו כלמתם ותועבותם אשר עשו: יד ונתתי אותם שמרי משמרת הבית לכל עבדתו ולכל אשר יעשה בו: טו והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאם אדני יהוה: טז המה יבאו אל מקדשי והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ושמרו את משמרתי: יז והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה: יח פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע: יט ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם:

כי אם חי, על כל רעות בני ישרא', מנערותיהם ב' בפסוק, עש וקים בני יהודה, בימים ההם ובעת ההיא דהלוך ובכו, ויאמר אלי בן אדם שולח, ככה יאכלו בני ישראל, איבת עולם, ונתתי את פגרי, ודבר אלהם כה אמר, בן אדם את מקום, כה אמר יי' כל בן נכר, והכהנים הלוים בני צדוק, לכהנים המקדש מבני צדוק: והכהנים הלוים ג' וסימ' וידבר משה, נשאים אתו, בני צדוק: ולא יעלה ג' בקרי' וסי' ולא יעלה בה כל עשב, ולא יאמרו עוד ארון ברית יי' ולא יעלה עליהם צמר: פארי ב' וסי' ואת פארי המגבעו', פארי פשתים יהיו על ראשם: בלשכת ג' חס' בליש' וסי' והניחו אתם בלשכת הקדש, עשרים לשכת אל הרצפה, בלשכת פטורים, ועיין לקמן בסי' מ"ה דמט"ע':

וראשם לא יגלחו, להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו, גדול שער לא ירבו: כסום יכסמו, כאומנות הזו שסדורין בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל ויונתן לפרשו לשון מרת דבר השוה לאבזיות ראש ולא גדול שער אלא בדרה שוה אתוליר בלעז: בבאם אל החצר הפנימית, אל ההיכל: כי אם בתולות יקחו, הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מ מכהן יקחו יש מן ה הכהנים שמותרין ב באלמנה, מ"ב, אשר תהיה אלמנה, גמורה פרט לגרושה וחלוצה אף על פי שאויה היא אסורה אף להדיוט: ואחרי טהרתו, אחר פרישתו מן המת כך שנויה במועד קטן: וביום באו, תחלה אל הקודש להתחנך ל לעבוד יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במועד קטן שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר זה קרבן אהרן ובניו וגומ' וכמו שמפורש במסכת מנחו': והיתה להם, הכהונה לנחלה: חרם, לשון קדש וכן כל לשון חרמה שהוא על הקדש: להניח, אפוש"ר בלעז כמו ו וינח בכל גבול מצרי': כל נבלה וטרפה וגו', לפי שהותרה להם מ מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו: ובהפילכם את הארץ בנחלה, שעתידי' לחלוק את ארץ ישראל לשנים עשר רצועות לא כ כחלוקה הראשונה ש שהית' לרב כפי מנייא ולמעט כפי פקידיו ו והיו שני שבטים אוג' ברצועה אחת עכשיו החלקי' שוים וכשורות הכרם מפאת ים עד פאת קדים כמו ש שמפור' בסוף הספר: תרומה ליי', לבנות בית המקדש הזה בו: יהיה

וראשם לא יגלחו, לא יגלחו כל שער הראש: ופרע לא ישלחו, לא יגדלו השער משלשים יום ואילך: כסום יכסמו את ראשיהם, ישוו את הגלוח לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחר לשלשים יום ורז"ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עיקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון: ויין לא ישתו כל כהן, החצר הפנימית, בעזרת הכהנים מן המזבח ו ולפנים כמו שכתוב בתורה ומה שאמר לו משפטי הכהני' אף על פי שכתוב בתורה לפי שחידש דברים שאינם מפורשים בתורה בפסוק גם אפש שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה: ואלמנה, אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם כאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים יקח כמו שפירשו רבותינו ז"ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון והנה הניח זונה וחללה כי כיון שכתו' בתור' לא זכר הכל: ואת עמי, מבואר הוא: ועל ריב למשפט, לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד: ישפטהו, ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה וכתיב ושפטוהו רוצ' לומ' יעמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו: ואת חקתי בכל מועדי, בדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו: ואל מת אדם, זהו בכהן הדיוט: ואחרי טהרתו, אפשר שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אך שרז"ל פירשוהו בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת: וביום בואו אל הקדש, רוצה לומר אחר שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטמאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור ט טמאתו וזה יהיה חידוש לעתיד ורז"ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר ש שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח ק קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגומ' יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ו ובזמן שאי' ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ואני תמיה למי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפה והלא מדבר בכהן הדיוט

ויין ה' ר"פ ושי ויין לנסך רביעית ההין, ויין לנסך שלשית, ויין תקריב לנסך, ויין לא ישתו כל כהן, ויין ישמח לבב אנוש להצהיל: חקתי ט' חס' בנביאים ובכתובים וסימ' נמסר בירמיה סימ' מ"ד: ואל מת ל' אדם לא יבא לטמאה, ואל קין ל' ואל מנחתו לא שעה, ואל אמה ל' תכלנה מלמעלה, ואל משה ל' אמר עלה

כ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם: וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית: וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ: וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם: וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ: כה וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ: וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ: וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם: הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה: ל וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ: כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים:

מה א וּבְהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשָׂרָה אָלֶף קֹדֶשׁ־הוּא בְכָל־גְּבוּלָהּ סָבִיב:

וְרֵישֵׁיהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּפְרוּעַ לָא יְרַבּוּן סַפָּרָא יְסַפְּרוּן יַת שְׂעַר רֵישֵׁיהוֹן: וַחֲמַר לָא יִשְׁתּוּן כָּל כַּהֲנִין בְּמֵיעַלְהוֹן לְדָרְתָא גַוָּיְתָא: וְאַרְמְלָא וּמְתָרְכָא לָא יִסְבוּן לְהוֹן לִנְשִׁין אֱלָהֵן בְּתוּלָתָא מִזַּרְעָא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְאַרְמַלְתָּא דִּי תְהֵי אַרְמַלְתָּא שְׁאַר כַּהֲנַיָּא יִסְּבוּן: וְיַת עַמִּי יַלְפוּן בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָא וּבֵין מְסָאֳבָא לְדַכְיָא יְהוֹדְעוּנוּן: וְעַל פַּלְגוּת דִּינָא אִינוּן יְקוּמוּן לְמֵדַן בְּדִינֵי רְעוּתִי יְדוּנוּנוּן וְיַת אוֹרָיְתִי וְיַת קְיָמַי בְּכָל מוֹעֲדַי יִטְּרוּן וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי יְקַדְּשׁוּן: וְעַל מֵיתָא דֶאֱנָשָׁא לָא יֵעוֹל לְאִסְתַּאָבָא אֱלָהֵין לְאַב וּלְאֵם וְלִבַר וְלִבְרַת לְאָח וְלַאֲחָת דְּלָא הֲוַת לִגְבַר יִסְתַּאֲבוּן: וּבָתַר דְּכוּתֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין יִמְנוּן לֵיהּ: וּבְיוֹם מֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָרְתָא גַוָּיְתָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא יַקְרֵיב חַטָּאתֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וּתְהֵי לְהוֹן לְאַחְסָנָא חוּלַק מוֹתַר קוּרְבָּנֵי חוּלַקְהוֹן וְאַחְסָנָא לָא תִתְּנוּן לְהוֹן בְּיִשְׂרָאֵל מַתְּנַן דִּי יְהָבִית לְהוֹן אִינוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן: מִנְחֲתָא חַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא אִינוּן יֵיכְלוּנֵיהּ וְכָל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל לְהוֹן יְהֵי: וְרֵישׁ כָּל בִּכּוּרֵי כוֹלָא וְכָל אַפְרָשׁוּת כּוֹלָא מִכָּל אַפְרָשׁוּתֵיכוֹן לְכַהֲנַיָּא יְהֵי וְרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן לְכַהֲנָא לְאַשְׁרָאָה בִּרְכְּתָא בְּבֵיתָךְ: כָּל נְבֵילָא וּתְבִירָא מִן עוֹפָא וּמִן בְּעִירָא לָא יֵיכְלוּן כַּהֲנַיָּא: וּבְפַלְּגוּתְהוֹן יַת אַרְעָא בְּאַחְסָנָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא אוּרְכָּא עֶשְׂרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִּין אוּרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִּין קוּדְשָׁא הוּא בְּכָל תְּחוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר:

אל י"ג: לנחלה ט"ו וסימ' נמסר בסדר קרח: וראשית ו' וסימ' ראובן בכורי אתה, ראשית דגנך תירשך תניינא דפסוק, וראשית כל בכור כל ב' בפסוק, שמנים ימשחו, ובא בארץ הצבי:

מטמא לקרובים ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקדש וגומ' ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יזהירוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר: והיתה להם לנחלה, הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה: המנחה, מבואר הוא: וראשית כל בכורי כל, בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי' לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגו': מכל תרומותיכם, ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן: להניח ברכה אל ביתך, טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה: כל נבלה וטרפה, כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע"פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפני שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ואמר לא יאכלם ולא אמר ולא יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז"ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהו מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליהם: ובהפילכם את הארץ בנחלה, על ירושלם אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישראל ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב הארך הוא ממזרח למערב והרחב מצפון לדרום ואמר: יהיה

רדק

יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב, אלה המדות שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשים וכנגד' מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבע' אלפים ושבע מאות וחמשים וכן מהר הבית כלפי דרום שהם ת תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים : ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים, אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ו ועשרים אלף ועשרת אלפי' תמוד אותם כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית ובו רוצה לומר בהר הבית והוא ה הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהכל ורש"י ז"ל פירש מן המדה הזאת תמוד בקנה המדה שמדד בו רביע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה ה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלה החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות ה הוצרך לומר הנה שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית שהוא שש אמות הקנה : חמש, כתיב וחמשה קרי והענין אחד ושם בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר : קדש מן הארץ הוא, זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ו ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים : והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש, הר הבית הוא מקדש לצורך המקדש המקודש מהיכל והוא הבית ההיכל והדביר ו והנשאר יהיה לך מקום לבתים להם ולבתיהם וחמשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרים וחמש מאות אלפים בארך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרע : וחמשה ועשרים אלף ארך, במדה שהיתה לכהנים בין המקדש ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוים לאחוזה במוך לאחוזת הכהנים כמו שאמר למטה לעומת גבול כהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים : עשרים לשכות, אמר שיעשו בחלקם במוך לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם השוערים כדי שיהו קרובים אל הבית והנשאר יהיה לצרכיהם ולבתיהם : ואחזת העיר, שתהיה אחוזה לכל ישראל כי כולם יהיו נאחזים בירושלם לכל שבט יהיה שער אחד בעיר כמו שאמר בסוף הספר ותהיה אחזת העיר רחב חמשת אלפים והארך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב נמצאת התרומה הזאת בין כולם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם כ"ה אלף אורך והרחב לכהנים עשרת אלפים וללוים עשרת אלפים ולאחזת העיר חמשת אלפים הרי חמשה ועשרים אלף : לעומת תרומת הקדש, כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחזת הכהנים והלוים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר, ואחר כך פירש אל פני כי לא"ר השמות הנזכרת לתרומה ולאחזת ר"ל אל פניהם למזרח ואל פניהם למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה רחב חמשה ועשרים אלף כנגד תרומת הקד' ואחוזת העיר וארך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף חמשה ועשרים אלף ארך נחלת הכהנים והלוים ואחזת העיר תהיה אחזת הנשיא כנגד' ברחב עד סוף גבול ארץ ישראל למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו שנים עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה : לעומת, בחולם כמו לעומת בפתח עמת בשקל כבל מן כי עול שבולו עומת בשקל גומץ : אחד החלקים, חלקי השבטים כמו שפירשנו : לארץ יהיה לו לאחזה, החלק הזה יהיה לו לאחזה בארץ ישראל ולמ"ד לארץ במקום בי"ת כמו וישב אתו לארץ הרגתי לפנפי ישבתי לכבה והדומים להם למ"ד במקום בי"ת ויונתן תרגם דא ארעא תהא לרבא לאחסנא בישראל והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה : ולא

מסורה

ומן ה' ר"פ בנביאים וסימ' ומן העיר לקח סריס אחד דסוף מלכים, וחברו דסוף ירמיה, ומן העם הדלים, ומן המדה הזאת תמוד, ומן אז חדלנו, וכל דניאל ועזרא וד"ה דכוו' ר"פ ומן וכל אוריתא דכוו' ומן ב"מג מן וסי' מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה, מן הארץ ההיא יצא אשור, מן השמי' השמיעך את קולו ליסרך : למקדש

תרגום

יְהֵי מִרֵין לְקוּדְשָׁ חֲמֵשׁ מְאָה בַּחֲמֵשׁ מְאָה מְרַבַּע סְחוֹר סְחוֹר וְחַמְשִׁין אַמִּין רְוַחָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר : וּמִן מְשַׁחְתָּא הָדָא תִּמְשַׁח אוּרְכָּא עַסְרִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַשְׂרָא אַלְפִין וּבֵיהּ יְהֵי מַקְדְּשָׁא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין : קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא הוּא לְכַהֲנַיָּא דִּי מְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דְּיֵהוֹן קָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לְהוֹן אֲתַר שְׁבִיק לְבֵיתָא וְכִבְשָׁא לְמַקְדְּשָׁא : וְעַסְרִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא וְעַסְרָא אַלְפִין פ פּוּתְיָא וִיהֵי לְלֵיוָאֵי מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא לְהוֹן לְאַחְסָנָא עַסְרִין לִשְׁכַן : וְאַחְסָנַת קַרְתָּא תִּתְּנוּן חַמְשָׁא אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא עַשְׂרִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יְהֵי : וּלְרַבָּא מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּלְאַחְסָנַת קַרְתָּא לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלָקֳבֵיל אַחְסָנַת קַרְתָּא מֵרוּחַ מַעַרְבָא מַעַרְבָא ו וּמֵרוּחַ מַדִינְחָא מַדִינְחָא וְאוּרְכָּא לָקֳבֵיל חַד מִן חוּלָקַיָּא מִתְּחוּם מַעַרְבָא עַד תְּחוּם מַדִינְחָא : דָּא אַרְעָא תְּהֵי לְרַבָּא לְאַחְסָנָא בְּיִשְׂרָ'

יחזקאל מה

יִהְיֶה מִזֶּה אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע סָבִיב וַחֲמִשִּׁים אַמָּה מִגְרָשׁ לוֹ סָבִיב: וּמִן־הַמִּדָּה הַזֹּאת תָּמוֹד אֹרֶךְ חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּבוֹ־יִהְיֶה הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים: קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ: וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת ה אֲלָפִים רֹחַב יִהְיֶה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת: וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה: וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת־קֵדְמָה קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה: לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל

ל' · ל' וחס · ל' יתיר י · ג' בסיפ' · ג' בליש' · ל' בטע' · ג' · יהיה ק' · ג' חס בליש' · ל' · ג' · ג' · ז' ל' ומל' כ"ת

ג' דנסים וסימ' ושרפו במפקד הבית, קדש מן הארץ הוא לכהנים, ראה עתה כי יי' בחר בך דשלמה ד"ה : לאחוזה עשרי' לשכו' קשה לי שבכל הספרים המדוייקי' כולם הא' לשכות הוא חס' ונמסר עליו ג' חס' בליש' ובספרי המסרה כולם שהיו לפני מונח זה עשרים לשכות אל הרצפה ועוד קשה לי שבספרים כולם כתו' שלשים לשכות אל הרצפה ולא נמצא עשרי' ואולי לפי זה נוכל לומר כי הטעות הוא בספרי המסרה מצד הסופרי' שהוסיפו אל הרצפה שאם היה נמצ' פסוק זה היינו עשרי' לשכות אל הרצפה אזי היה קשה טובא :

רשי

יהיה מזה, מן התרומ' הזו יהיה לצורך הקודש להר הבית חמש מאות קנ' והמותר לבתים לכהנים כמו שמפורש בסוף הספר : ומן המדה הזאת, בקנה המדה שנמדד בו ריבוע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמור בענין של מעלה לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב חמש מאות קנים וגו' תמוד אורך חמש' ועשרים אלף קנים ורחב עשרת אלפים קנים ולפי שלא פי' בפסוק ראשון מה הן חמשה ועשרי' אלף אם קנים אם אמות הוצרך לומר שכ"ה מדות בקנה המדה שמדדו בה חמש מאות על חמש מאות של הר הבית נמדדין אלפים הללו לתרומה : קדש מן הארץ, שרש את המקד' מותר הקדש אשר מן הארץ לא יהיה לכהני' משרתי המקדש הקריבים וגו' קדש מן הארץ היא התרומה הזאת : לכהני' משרתי המקדש יהיה, העודף על חמש מאות של הר הבית י"ב אלף ומאתים וחמשים למזרח וכנגדן למערב והמקדש באמצע וארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדם לדרום : והיה להם מקום לבתים, העודף הזה שסביב המקדש : ומקדש למקדש, וחמש מאות על חמש מאות האמצעיים יהיו מקודשי' לצורך המקדש איסייכטיב"לא אשפיינטואי"רא בלע"ז : וחמשה ועשרים אלף, קנ' אורך ועשרת אלפים רחב תרימו רצועה אחרת אצל זו בדרומה של זו לצורך הלוים כך מפו' בסוף הספ' שהוא בדרום, מג' עשרים לשכות יהיו ללוים תכף המקדש לשמור הבית ולשמי ומותר הרצועה יעשו לצרכיהם : ואחוזת העיר, היקף העיר ואחוזת מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים : תתנו חמשת אלפים רוחב, בדרומה של שניה וארך כמדת שתי הרצועות נמצאת כל התרומה מרובעת כ"ה על כ"ה אלפים : לעומת תרומת הקודש, כלומר במדת ארך רצועות תרומת הקדש, לכל בית ישראל יהיה, אותה רצועה שלישית תהי המושב לזרים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר, בסוף הספר הוא חולק את ארץ ישרא' ממזרחה למערבה לשלש עשרה רצועות שתים עשרה למנין השבטים וכל אחת עשרים רחב וחמש אלף קנים רחב וארכן כאורך כל ארץ ישר' ורצועה אחת לתרומה ארכה מן גבול מזרח עד גבול מערב ורחבה כה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק ומאותה רצועה הוא תורם באמצעיתה שלש רצועות הללו האמורות למעלה שהם כ"ה אלפים על כ"ה אלפים והעודף עליהם למזרח עד סוף גבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמערב : אל פני תרומת הקודש ואל פני אחוזת העיר, כנגד כל רחב שלשת הרצועות המובדלות לתרומת הקודש של רצועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר : מפאת ים ימה, ממערב תרומת הקודש והעיר עד מערב הגבול : ומפאת קדמה קדימה, וממזרח התרומה למזרח לעומת אחד החלקים של שבטים המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של ארץ ישראל עד גבול קדים : לארץ יהיה לו לאחוזה, ת"י דא ארעא תהא לרבא לאחסנא : ולא יונו, לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם : הרימו

ולא יונו עוד נשיאי את עמי · כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדול יהיה להם אחוזה בתוך בני ישרא' והם יחלקו הארץ לבית ישרא' לשבטיה' ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה ועוד שיהיה להם לב חדש ליראה את יי' ולשמור מצותיו ולא יונו עוד ענין אונס וכן תרגם יונתן ולא יינסון כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מ מדעת שלא מדעת כמו לא תונו איש את עמיתו מדעת שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכן והאכלתי את מוניך חרב היונה העיר היונה ושני הענינים נזכרים בפרשה הבאה אחר זה חמס ושוד זהו מדעת המאזנים והאיפה והבת זהו שלא מדעת: כה אמר אדני יי' · אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החרבן: רב לכם · זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו: הסירו · אותם ועשו משפ' וצדקה: הרימו גרשותיכם מעל עמי · סלקו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם ויונתן תרגם סליקו תקלתכון: מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם · לא תעשו עול במדות ובשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ו ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה ומה שעושין העם הוא עון המלכים שאינם מוחים בידם גם ידם במעל: האיפה והבת תכן אחד יהיה · האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם: לשאת מעשר החמר הבת · בשמן וביין תשאו למעש' שאתם חייבין לתת מחמר אחד בת אחת וכן בחיטים ובשעורים ובשאר הזרעים: ועשירית החמר האיפה · מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת: אל החמר יהיה מתכנתו · מתכונת כל אחד וסכום שלו יהיה הוא אל החומר שכל אחד מהם הוא עשירית החומר והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש והאיפה שלש סאין כתרגומו וכן הבת ואחר שאמ' להם כלי המדות שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו · ואמר והשקל עשרים גרה ומנין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המניינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וכן שלשת מנים זהב וכן כסף מנים אלפים ויונתן תרגם וסלעא עשרין מעין תלתות מנ"א עשרין סלעין מני כספא עשרין וחמש סלעין רבעות מנ"א חמש עשרי סלעין כלהון שיתין מנין ומנ"א רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם ואחז"ל מנה של קדש כפול היה וראו זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעין זוזי הוי כי השקל הוא ד' זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה בדבריהם אינו אלא מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבר והם הארבעים היתרים על המאתים: זאת התרומה אשר תרימו · זהו לעתיד ר"ל שירימו לחנוך הבית לעתיד: ששית האיפה מחומר החטים · זה יהיה קרבן הראשון לקהל שיחנכו המזבח בו זה ירימו ליי' מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ירים ליי' ממנו ששית האיפה קמח שהוא אחד מששים בחומר וכן מן השעורים ירימו למנחה קמח ששית האיפה שהוא אחד מששים בחומר: וששיתם · פעל מן ששה כמו וחמש את הארץ מן חמשה והוא מבנין פעל הדגוש בשקל ועניתם: וחק השמן · וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה · ואמ' הבת השמן פי' הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטי' והשעורי' כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו שמה בת וזו שמה איפה ותכן אחד להם כמו שכתוב למעלה אבל לא פירש למעלה איזו מדת הלח ואיזו מדת היבש ועתה אמר הבת בשמן כמו שפירשנו · ואמ' מעשר הבת מן הכור והכור הוא החומר שזכר ונקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומר מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת כמו שנותנת ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד ממאה בכור זהו שאמר עשרת הבתים חומר והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתי' חומר ר"ל כמו שמהדרה היא היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד: ושה אחת מן הצאן מן המאתי' · זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו והוא אחד מן המאתים מי שיהיו לו מאתים כאן יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת ואמ' אחת כי נקבה תהיה ומכינו שה בלשון נקבה בין שה בריה ובין שה רזה: ממשקה ישראל · מן השמני' והמבחרים ישראל יקריבו קרבן כמו שאמ' בתורה מבחר נדריכם ואמ' כל חלב יבחר להכך מה שהיו עושים מי [illegible] עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמ' וזובח משחת להם וכן

סימן אוריתא מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם · יחזקאל מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם · סימן והעומר עשרית האיפה ל' כ"כ בתורה ועשירית האיפה סולת ל' מל' דמל' בתורה ושאר אוריתא עשירית כתיב וכל נביאים וכתובים עשרית כתיב במ"א ועשירית החומר דסיפרא : המנה חד מן ה'

ולא־יונו עוד נשיאי את־עמי והארץ יתנו לבית־ישראל לשבטיהם׃ כה־אמר אדני יהוה רב־לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גרשתיכם מעל עמי נאם אדני יהוה׃ מאזני־צדק ואיפת־צדק ובת־צדק יהי לכם׃ האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר הבת ועשירת החמר האיפה אל־החמר יהיה מתכנתו׃ והשקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם׃ זאת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחמר החטים וששיתם האיפה מחמר השערים׃ וחק השמן הבת השמן מעשר הבת מן־הכר עשרת הבתים חמר כי־עשרת הבתים חמר׃ ושה־אחת מן־הצאן מן־המאתים ממשקה ישראל למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יהוה׃

ולא יינסון עוד רברבי ית עמי וארעא יתנון לבית ישר' לשיבטיהון׃ כדנן אמר יי אלהים סגי לכון רברבי ישראל חטפא ובזא אעדו ודין דקשוט וזכו עיבידו סליקו תקלתכון מגו עמי אמר יי אלהים׃ מוזנון דקשוט ומכילן דקשוט ובתין דקשוט יהי לכון׃ מכילתא וביתא טיקוס חד יהי לכון סכום תלת סאין למיסב מעשר כורא במכילתא רטיבא ביתא ועסר כורא יבישא מכילתא מן כורא יהי טיקוסיה׃ וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מניא רבא מני קודשא יהי לכון׃ דא אפרשותא דתפרשון חד מן שתא במכילתא מכור חטין וחד מן שתא במכילתא מכור סערין׃ ודחזי למיסב מן משחא במכילתא רטיב מעישורא ביתא מן כורא חד מן עסרא הויא ביתא בכורא ארי עסר בתין כורא׃ ואימר חד מן ענא מן מאתן דחזי למיסב מפיטמא דישראל למנחתא ולעלתא ולנכסת קודשיא לכפרא עליהון אמר יי אלהים׃

ארזי

זוגין דפשטין צבחר פי' בפתח קטן וסי' במחזה לאמר אל תירא אברם · ירפה לכן כאכול קש · מקשה ותחת מעשה מקשה קרחה · הזונה וזכרו פליטכ' אותי · יונה ואיש לא יונה חבולתו · לעולה ואל הכתף מחוצה · המנה והשקל עשרים גרה · עשרים שקלים · החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם · ומוצא אני מר ממות את · דוה על אלה חשכו :

הרימו גרושותיכם · סלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם : איפת למדת היבש בת למדת הלח : תכן אחד · לשון מניין כמו ותכן לבנים תתנו מדה אחת זו עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאים וזו עשירית לחומר הלח · איפה ובת לשון מדה חמר וכור מוי"י בלעז : לשאת · כמו לקחת וכן ת"י למיסב לשאת מעשר החומר תהי הבת וכן עשירית לחומר יבש האיפה : אל החומר יהיה מתכונתו · סכום חשבון הבת והאיפה לפי גודל החומר יהיה · מג' · אם יוסיפו בחומר יוסיפו בבת אם יפחתו מזה יפחתו מזה שיכוין מעשרו לו : והשקל עשרים גרה · עשרים מעין : עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל' · הרי ששים שקלים : המנה יהיה לכם · לוב"נט בלעז ומנחם חברו לשון מניין והרי יש כאן מאתים וארבעים זוז מכאן שהיה מנה של קדש כפול והוסיפו בימי יחזקאל שתות הרי מאתים וארבעים ונחלקו הכתוב לשלשה ולא כתב ששים שקלים יהיה לכם המנה כזה לעשו' ממנו משקל שלישיתו ומשקל רביעו ומשקל מנה של חול שהיה מתחילה וכן ת"י תלתות מנ"א עשרין סלעין מני כספא עשרין וחמש סלעין רבעו' מנ"א חמש עשרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנ"א רבא קודשא יהא לכון : ששית האיפה מחומר החטים · הרי אחד מששים הפוחת לא יפחות מכן וזו היא שאמרו עין רעה אחד מששים : וששיתם · ונתלקו אחד מששה באיפה לתרומת חומר השעורים : וחק השמן וגו' · הבת השמן למעשר : הבת השמן וגו' · הבת שהיא מדת השמן זו היא מעשר הבת יהי מן הכור · מג' · העישור שהבת מעשרת מן הכור יהיה כיצד מעשר הבת מן הכור עשורת' של בת על הכור הוא די"ך מזור"ש בלעז תיבה זו משמשת על עצמה ועל אחרי' כמו עבודת הקודש ועבודת בני מררי : עשרת הבתים · יהיה לכם החומר ולא יתכן ליטול הימנו בת אחת למעשר : כי עשרת הבתים חומר · לפי שהחומר יהיה לכם עשרה בתים וכן ת"י חד מן עסרא הוא ביתא בכורא ארי עסר בתין כורא : ושה אחת מן הצאן · מיוחד שבצאנו וכן אמר שה מבחר נדריכם לומיי"לור בלעז : מן המאתים ממשקה ישראל · מן הנסכים ממותר שתי מאות שנשתיירו בכור שנפל לתוכו יין ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה וכלאי הכרם שבטלין במאתים · ממשקה ישר' מן המותר ליש' כל קרבנותיהם יהיו משקה הראוי לישרא' כל עיקר הסעודה קרויה על שם המשקה כלו' האכילה עם השתייה תהא מן המותר לישרא' :

אל

וחטאת ג' וסימ' את המזבח, אתו וכפרתהו, וחטאת את המקדש: וכן תעשה ה' בקריא' וסימ' וכן תעשה בשפת היריעה, וכן תעשה לחמורו ג' בפסוק, וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה:

ג"ך כָּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד' רגש' וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

ד' בטע' בקיפ' ה' כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃

כָּל עַמָּא דְאַרְעָא יְהוֹן עָבְדִין יַת אַפְרָשׁוּתָא הָדָא לְרַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל רַבָּא יְהֵי עֲלָתָא וּמִנְחָתָא תִּסְכַּיָּא בְּחַגַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא וּבְשַׁבַּיָּא וּבְכָל מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא יַעְבֵּיד יַת חַטָּתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת עֲלָתָא וְיַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְכַפָּרָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תִּסַּב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְתִדְכֵּי יַת מַקְדְּשָׁא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּתָא וְיִתֵּן עַל סְקוּפַת בֵּיתָא וְעַל אַרְבַּע זָוְיָת מְסַמְּרָתָא לְמַדְבְּחָא וְעַל סְקוּפַת תַּרְעָא דְרָתָא גַּוָּיְתָא׃ וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשַׁבְעָא בְּיַרְחָא מִגְּבַר דְּכִשְׁתְּלֵי וּמִטִּפַּשׁ וּתְכַפְּרוּן עַל בֵּיתָא׃ בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא עֲסַר יוֹמָא לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן פִּסְחָא חַגָּא שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירַיָּא יִתְאֲכִיל׃ וְיַעְבֵּיד רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא חֲלוּפוֹהִי וַחֲלַף כָּל עַמָּא דְאַרְעָא תּוֹרָא דְחַטָּתָא׃

ושבעא

רדק וכן תרגם יונתן משטימיא דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה נקרא המפוטם משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמי' לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או בדרך בבאתם ור"ש ז"ל פי' הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית וששיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז"ל עין רעה אחד משמי' ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומה מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורו' הבינונית שהוא אחד מן החמשי' ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז"ל דרשו מן המאתי' ממשקה ישראל מן המשקים שנאסרו בכור ם שנפל בו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה ולכלאי ה הכרם שעולין באחד ומאתים: כל העם הארץ, בחסרון הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם: יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל, בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת ה התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא י יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ו ובמועדים כמו שאמר: ועל הנשיא, מבואר הוא: כה אמר, בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד ובאחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושנה אותו הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידין להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ולחטא עליו ולכפר את הבית לא שיבאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יבאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית נשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן החל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית אם בין שהיתה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיתה חנוכת המזבח קודם ניסן שבעה ימים בין שתהיה באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז"ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר"ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר"ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכ' תקריבו עולה ליי' פרים בני בקר שנים וגו' והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר ופר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן יקריבו מלואים: ולקח, אל מזוזת הבית, זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו: אל מזוזת הבית, הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם ויתן על סקופת ביתא: ואל ארבע פנות העזרה למזבח, העזר' הסמוכה למזבח כמו שפירש למעלה: ועל מזוזת שער החצר הפנימית, היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או כאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית, זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאי' פר העלם דבר: מאיש שוגה ומפתי, מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג' מאות גרבי שמן ויושב בעליה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלינו: בראשון, יהיה לכם הפסח, שחיטת פסח: חג שבעות ימים מצות יאכל, שבעות בחולם כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין: ועשה הנשיא, כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אומר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד:

ושבעת

רשי אל התרומה הזאת, האמורה למעלה לרעת כל עם הארץ תהי': ועל הנשיא, אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של ר' מנחם שבמלך מדבר: כה אמר יי' אלהים בראשון באחד לחדש וגו', תקח פר בן בקר תמים, הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהו המלואים באחד בניסן: וחטאת, וטהרת: וכן תעשה בשבעה בחדש, יש לומר כן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה ם שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעש' פר שאינו נאכל בשבעה שבטי' שחדשו דבר והורה בית דין שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב צבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר: מאיש שוגה ומפתי וגו', הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי ה המלואי' שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו ם שבזמן שישראל מ מכופרי' הבית מכופר: שבועות ימים, על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועו', מנ', מצות יאכל ומצות יאכלו בו בחג: ועשה הנשיא ביום ההוא וגו', רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו ד דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גרון שישב בעליה ו ודרשו ובעונינו ממנו נעלם מה שדרש ב בקרבנות האלה פר בארבעה עשר בניסן למה, ואומר אני שמא בארבעה עשר בניסן של פסח ראשון ם שנתחנך בו הבית ע עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי' ומגיד שאם לא ה הקריבו בשמיני ל למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם יום טוב לפי שעליו קרבנות ו ועולות המועד לעשות כמו שאמר למעלה ועל הנשיא יהיה ה העולו' והמנחה והנסך בחגים וגומ':

שבעת

שבעת פרים ושבעת אלים תמימים ליום · והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להשמיד מקרא זה אלא שבעה פרים ושבעה אלים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות. אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה וביום החדש פר בן בקר ת תמים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילי' ליום כירוש' דבר יום ביומו עולה שבעה פרים לשבעת ימים · וחטאת שעיר עזים לי' · שעירי הרגלים : ומנחה איפה לפר · מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הו' שהרי אמרה תורה ש שלשה עשרונים ויש לומר איפת קמח ל להוצי' סלת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין : ואיפה לאיל · אף זו קמח להוציא ממנה שני עשרונים סלת מנופה כל צרכה כמו ששנינו שתי הלח' שתי עשרונות משלש סאין · ואיפה לפר למדך שאם לא מצא סלת מנופ' כל כך יביא מסל' עשרון לסאה : הין לאיפה · לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו שא שנתות היו בהין ויקריב ממן לפי הסלת כמשפ' הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי מנתות של הין : שער החצר הפנימי הפונה קדים וגו · שנו רבותי' במסכת מדות שני פ פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ו ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה איש לא יבא בו והיה סגור : דרך אולם השער מחוץ · כמו שאמור למעל' ואילמיו אל החצר החצונה · דרך אולם השער של עזרה · כלומר יכנס בדרך שער מזרחי ש שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפשפש : ועמד על מזוזת השער · אותו שער הקטן הוא הפשפש : את עלתו ואת שלמיו · עולה ראייה ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יום טוב · כך מצאתי בפירושים מדוייקים ועמד על מזוזת השער שער הפנימי הוא אשר בחר' · מכ' · הפשפש כדאמ' מר איפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו : לא יסגר עד הערב · ולמה לא יסגר : והשתחוו עם הארץ · כל היום וגם כל הבא ולערב יסגרוהו : ביום השבת ששה כבשי' · לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים וביום השבת משמע שבת בראשי' משמע יום טוב ואו' אני שבת זו היכה שבת בראשי' שא"ט שטעון שבעה כבשי' ושני אילי' ובא ולימדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמי' לענין ראש חדש : מתת ידו · לימד שאין המנחו' מעכבו' זו את זו : וביום החדש פר בן בקר תמימי' · מקרא זה דרשו רבותינו במנחו' פר מה ת"ל לפי שנאמ' בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שני' יביא אחד לכך נאמ' פר וששת כבשי' מה תלמוד לפי שנ' בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמ' וששת כבשי' ומנין אפי' אחד ת"ל ולכבשי' כאשר תשיג ידו · מכ' · ובא הנשי' ביום החדש ובשבת בראשי' שאי' יסר' מכוו' על הראשי' והוא בא להשתחוו' :

שבע' הימי' ח' בקרי' וסי' במס' רבת' : ובא יי' ר"פ וסי' נמס' בשמו"ב סי' יו' ובישעי' סי' מ"ז : והשתחוו ז' וסי' וירדו כל עבדיך · וראה כל העם את עמוד · והיה ביום ההוא יתקע · והלכו אליך שחוח · והשתחוו עם הארץ פתח · רוממו יי' אלהינו · וחברו : ואיפה לפר ואיפה חד מן ח' ר"פ מסורת' מכא ומסורת' מכא ומלה באמצע וסימ'

ושבעת ימי החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום : ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה : כה בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן :

א כה אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח : ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על מזוזת השער ועשו ה הכהנים את עולתו ואת שלמיו והשתחוה על מפתן השער ויצא והשער לא יסגר עד הערב : והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה : והעלה אשר יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים : ה ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה : וביום החדש פר בן בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו : ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה : ובבוא הנשיא

ח' · כ' רג"ש' ח' ל' · ח' · ל' ה' חס' בסיפ' · ר' כטע' בסיפ' · ה' וכל זהב כנגור דכו' · יו ל' פ · ל' חל' · ז' · ה' חס' בכו' · ל' חס' ו' חס' בלים' · כן בסיפ' מוגה ויכה · ר' ב' מל' וב' חס'

ושבעא יומי דחגא יעביד עלתא קדם יי שבעא תורין ושבעא ד דיכרין שלמין ליומא שבעת יומין וחטתא צפיר בר עיזי ליומא : ומנחתא מכילתא לתורא ומכילתא לדיכרא יעביד ומשחא מלי הינא למכילתא : בשביעאה בחמשת עסרא יומא לירחא בחגא יעביד כאילין שבעא יומין כחטתא ו וכעלתא וכמנחתא וכמשחא : כדנן אמר יי אלהים תרעא דדרתא גויתא ד דפתיח למדינחא יהי אחיד שיתא יומי חולא וביומא דשבתא יהי פתיח וביומא דירחא יהי פתיח : ויעול רבא באורח אולמא דתרעא מלברא ויקום על סקופת תרעא ויעבדון כהניא ית עלתיה וית ניכסת קודשיה ויסגוד על סקופת תרעא ויפוק ותרעא לא יתאחיד עד רמשא : ויסגדון עמא דארעא במעלנא דתרעא ההוא בשביא ובירחיא קדם יי : ועלתא די יקריב רבא קדם יי ביומא דשבתא שיתא אמרין שלמין ודכר שלים : ומנחתא מכילתא לדיכרא ו ולאמריא מנחתא מרבק ידיה ומשחא כלו הינא למכילתא : וביומא דירחא תור בר תורי שלים ושתא אמרין ודכר שלמין יהון : ומכילתא לתורא ומכילתא לדכרא יעביד מנחתא ולאמריא כמא דתרביק ידיה ומשחא מלו הינא למכילתא : ובמיעל רבא באורח

ושבעת · מבואר הוא : ומנחה · מבואר הוא : בשביעי · זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה : כה אמר יי' · שער החצר הפנימית · זהו עזרת הכהנים ואמר כי שער עזר' זאת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין באים העם לבית המקדש ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד : ובא הנשיא דרך אולם השער · כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב ל למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל הסגו' כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהי' סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי יי' אלהי ישרא' בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן ב במועדים : והשתחוה על מפתן השע' ויצא · על מפתן שער ההיכל : והשער לא יסגר עד הערב · שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחד וכשיבאו כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח ה השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל : והשתחוו : מבואר הוא : והעולה · אמר מה קרבן יעשה בשב' בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו : ומנחה · מתת ידו · לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו וזהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו : וביום החדש · זה אמר על קרבן ראש חדש ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשי' שיהיה הפר והאיל תמימי' וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ראש חדש שנים פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשי' כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז"ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אח' תלמוד לומר פר לכיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד' יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו : ואיפה לפר · ולכבשי' כאשר תשיג ידו' כמו שכיר שם כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואילים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אלים מרובים ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ואל כולם בלא איפות : ובבא הנשיא · ובדרכו יצא · הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יצאו בדרך שבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא יצאו בדרכם שבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כשאר העם כמו שאמר : ובבא

וא' קין וא' מנחתו לא שעה' וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל ·וכל בגד וכל עוד אשר יהיה עליו שכבת זרע· איפה לפר ואיפה לאיל· ומאחזת הלוי' ומאחזת העיר· ובני יהוד' ובני ירושלם· וכי תאכלו וכי תשתו :

מו

ובא עם הארץ / במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון היה יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל :

כי נכחו יצאו / בחירק הנון וכן נכחו תחנו נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא : והנשיא בתוכם / כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם שעלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנאמ' ברב עם הדרת מלך : ובצאתם יצאו / לשון רבים יצאו יחד הוא והעם : ובחגים ובמועדים / ואף על פי שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי יי' לא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה ש שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותו' ולמועדים למועד אשוב אליך וכן כל זמן שית' אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים : וכי יעשה הנשיא נדבה / זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השוערי' השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים ש שאמר שיהיה סגור ששת ימי ה המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעש' יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת : ויצא וסגר את השער אחרי צאתו / ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש ש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם לפיכך אמ' והשתחוו עם הארץ בשבתו' ובחדשים ויבואו להשתחות אבל בימי המעשה העם עסוקים ב במעשיהם ולא יבאו להשתחות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא : וכבש בן שנתו תמים / זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתור' את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה אינה כמו שנזכר בתור' הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר נרא' שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר : ומנחה / לרוס את הסלת / לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן ותרג' לערבא ית סולתא ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה : ועשו / כתיב בוא"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו / כה אמר יי' / כי יתן הנשיא / אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן מתנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אות' אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה : וכי יתן / אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ : ושבת לנשיא / הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה והת"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והרומים לשם : אך נחלתו בניו להם תהיה / אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה וכן כשאך אלהים כבא אלהים : ולא יקח הנשיא / להונותם / כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי : ויביאני

יצאו ד' בקרי' וסימ' והפרתי אותם במאד מאד / פרה ורבה גוי וקהל גוים / והנשיא בתוכם בבואם / מהרו בניך מהרסיך / וחד מבית שכם ויצאו : בבקר בבקר י"ג וסימ' נמסר במס' רבתא בערך בק : עלת תמיד ה' בקריא' וסימ' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד / עלת תמיד העשיה בהר סיני / יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן / ואחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי' דעזרא / עולת ג' מל' בקריא' וסימ' על עולת תמיד יעשה דפסח / יעשו את הכבש ואת המנחה / ולעולת התמיד

באורח אולמא ותרעא יעול ובאורחיה יפוק : ובמיעל עמא דארעא למסגיד קדם יי' במועדיא דעליל באורח תרע צפונא למסגד יפוק באורח תרע דרומא ודיעול באורח תרע דרומא יפוק באורח תרע צפונא לא יתוב באורח תרע די על ביה ארי לקבליה יפוק : ורבא ביניהון במיעלהון ייעול ובמיפקהון יפקון : ובחגיא ובמועדיא תהי מנחתא מכילתא לתורא ומכילתא לדכרא ולאמריא דתרביק ידיה ומשחא מלי הינא למכילתא : וארי יעביד רבא נדבתא עלתא או נכסת קודשיא נדבתא קדם יי' ויפתח ליה ית תרעא דפתיח למדינחא ויעביד ית עלתיה וית נכסת קודשוהי כמא די עבד ביומא דשבתא ויפוק ויחוד ית תרעא בתר מפקיה : ואימר בר שתיה שלים תעביד עלתא ליומא קדם יי' בצפר בצפר תעביד יתיה : ומנחתא תעביד עלוהי בצפר בצפר חד מן שיתא במכילתא ומשחא תלתות הינא לערבא ית סולתא מנחתא קדם יי' קים עלם תדירא : יעבדון ית אימרא וית מנחתא וית משחתא בצפר בצפר עלתא תדירא : כדנן אמר יי' אלהים ארי יתן רבא מתנא לחד מבנוהי אחסנתיה היא לבנוהי תהי אחידתהון היא באחסנא : וארי יתן מתנא מאחסנתיה לחד מעבדוהי ותהי ליה עד שתא דיובלא ותתיב לרבא ברם אחסנתיה די בנוהי דילהון תהי : ולא יסב רבא מאחסנת עמא למינסהון מאחסנתהון מאחסנתיה יחסין לבנוהי בדיל דלא יתבדרון עמי גבר מאחסנתיה : ואעלני

דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא : ובבוא עם־הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא דרך־שער נגב יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו יצאו : והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו : ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה : וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו : וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו : ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד : ועשו את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד : כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה : וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה : ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו :

דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא / כלומר שער עצמו יבא ואינו מצוה לעשות העזרה קפנדריא אבל במועדים שנאמר בהם יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם היינו דכתיב בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצא : ובבא עם הארץ דרך שער צפון וגו' / כי נכחו יצאו / מצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה : והנשיא / גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בשפשם ההיכל הדרומי ל להשתחוות גם הוא מצוה עליו לעשו' העזר' קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויצא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ויכנס ויצא נכחו דרך שער האחר וזהו בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו כלם ה הנשיא עם שאר העם ולא יבא דרך שער ה המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שבת בראשית שהשער המזרחי אין נכחו ש שער במערב : וכי יעשה הנשיא נדבה / בששת ימי המעשה : ופתח לו את השער וגו' / לא ליכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר יעשה ביום השבת ומה אמור ביום השבת ועמד על מזוזת השער ועשו ה הכהנים את עולתו וגו' : אחרי צאתו / ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמו שאמור ביום השבת שביום השבת הוא אומ' והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את ה השער אחרי צאתו : וכבש בן שנתו / עולת התמיד : ששית האיפה / ירושלמית שהיא חומש של מ מדברית והן ב' עשרוני' האחד למנחת התמיד ואחד לחביתין ואף על פי שהחביתין קרובין לחצאין מביא הוא ב בבקר עשרון שלם ו וחוצהו כמו ששנינו ב במנחות : לרס את הסלת / אושפרזיר בלע"ז לא אישלליר בלע"ז לרס את הסלת לכתת ולבלול בו את הסולת לשון רסוס כמו והכה הבית הגדול רסיסי' ולשון מסכה אם היה עבה או מרוסס : שנת הדרור / שנת היובל : ושבת / כמו ושבה : אך נחלתו בניו להם תהיה / כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר : ויביאני

וביאני במבוא חד מן יד פסו׳ על אל אל וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: במקצע ג׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ והנה חצר במקצע ב׳ בפסוק׳ מנגד עלות הנשק המקצע דעזרא: ויאמר אלי ז׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ עמוד על רגלך׳ לך באאל בית ישראל׳ את כל דברי אשר אדבר אליך קח׳ בא וראה את

וַיְבִיאֵנִי בַמָּבוֹא אֲשֶׁר עַל־כֶּתֶף הַשַּׁעַר אֶל־הַלְּשָׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַפֹּנוֹת צָפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם מָקוֹם בַּיַּרְכָתַם יָמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־הַחַטָּאת אֲשֶׁר יֹאפוּ אֶת־הַמִּנְחָה לְבִלְתִּי הוֹצִיא אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה לְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם׃ וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה וַיַּעֲבִירֵנִי אֶל־אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר׃ בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת אַרְבָּעִים אֹרֶךְ וּשְׁלֹשִׁים רֹחַב מִדָּה אַחַת לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקְצָעוֹת׃ וְטוּר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת סָבִיב׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת אֶת־זֶבַח הָעָם׃

וַיְשִׁבֵנִי אֶל־פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה־מַיִם יֹצְאִים מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת קָדִימָה כִּי־פְנֵי הַבַּיִת קָדִים וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיּוֹצִאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסִבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ

יד פסו׳ על אל אל׳ ב׳ · בירכתים ק׳ · קן כת׳ · ג׳ מל׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ יתי׳ · ל׳ · ד׳ נקודות בכבות׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ מל׳ · ז׳ בטע׳ בספ׳ · ב׳ חס׳ · ז׳ · ל׳

וְאַעֲלַנִי בְּמַעֲלָנָא דִּי לְעִיבַר תַּרְעָא לְלִשְׁכַּת קוּדְשַׁיָּא דְּכַהֲנַיָּא דִּי פְּתִיחָן צִיפּוּנָא וְהָא תַמָּן אַתְרָא בְּסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ וַאֲמַר לִי דֵּין אַתְרָא דִּי בַשְּׁלוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא יָת אֲשָׁמָא וְיָת חַטָּתָא דִּי יֵיפוּן יָת מִנְחָתָא בְּדִיל דְּלָא לְאַפָּקָא לְדָרְתָא בָּרָיְתָא לְאִתְעָרְבָא עִם עַמָּא׃ וְאַפְּקַנִי לְדָרְתָא בָּרָיְתָא וְאַעֲבַרַנִי עַל אַרְבַּע זָוְיַת דָּרְתָא וְהָא דָּרְתָא בְּזָוְיַת דָּרְתָא וְדָרְתָא בְּזָוְיַת דָּרְתָא׃ בְּאַרְבְּעָה זָוְיַת דָּרְתָא דָּרְתָא מְקַטְרָא אַרְבְּעִין אֻרְכָּא וּתְלָתִין פּוּתְיָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְאַרְבַּעְתְּהוֹן דָּרְתָא׃ וְנִדְבָּכִין עֲבִידִין לְהוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהוֹן וַאֲתַר לְבַשָּׁלָא עֲבִיד מִלְּרַע לְנִדְבָּכַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ וַאֲמַר לִי דֵּין אֲתַר מְתַקַּן לְבַשָּׁלַיָּא דִּי בַשְּׁלוּן תַּמָּן מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא יָת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דְּעַמָּא׃ וַאֲתִיבַנִי לִתְרַע בֵּיתָא וְהָא מַיָּא נָפְקִין מִתְּחוֹת סְקוּפַת בֵּיתָא מַדִּינְחָא אֲרֵי אַפֵּי בֵיתָא לְמַדִּינְחָא וּמַיָּא נָחֲתִין מִלְּרַע מֵעֵבֶר סְקוּפַת בֵּיתָא לְיַמִּינָא מִדָּרוֹם לְמַדְבְּחָא׃ וְאַפְּקַנִי בְּאוֹרַח תְּרַע צִיפּוּנָא וְאַסְחְרַנִי בְּאוֹרַח דִּי לְבָרָא לִתְרַעָא

והתועבות׳ עוד תשוב תראה תועבות׳ והאנשים החשבים׳ אלה בית המבשלים׃

רשי

ויביאני במבוא׳ דרך האמה שבזוית בית החליפות שנכנסין בו לאויר עשרי׳ שבין הלשכות שבצפון לבין תאי ההיכל: אשר על כתף השער׳ שער הצפוני כתף השער אשר מן השער למערב: הפונות צפונה׳ שיש להם פתחים לצד חצר החיצונה לצפון ופתחים היו להם לאויר השערים: בירכתים ימה׳ בסוף הלשכות למערב: לבלתי הוציא׳ כמו להוציא שקדשי קדשים נפסלין ביוצא: לקדש את העם׳ ת״י לאיתערב׳ עם עמא: מקצוע׳ אנג״לא בלע״ז: חצרות קטורות׳ שנינו במסכת מדות אין קטורות אלא ש שאינן מקורות ושם מפר׳ מה היו משמשות: מהקצעות׳ בזוית מקוצעות החצר: וטור סביב בהם׳ שורת מדבך חומת אבנים בולט מן החומה סמוך לארץ ובו נקבי׳ מקום שפיתת קדרות ומתחת הטור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדירו׳ מלמעלה: ומבשלות עשוי׳ הוא החלל מתחת ושפית׳ הקדירו׳: את זבח העם׳ חזה ושוק של שלמים שאינ׳ נפסלין בהאם חוץ לעזרת ישראל כמות החטאת והאשם: וישיבני׳ לתוך החצר הפנימית: אל פתח הבית׳ והמים יורדין מתחת מכתף הבית הימנית׳ נובעין מתחת המפתן שהוא באמצ׳ המזר׳ ומצדדין באלכסון לצד הימין ויוצאין בעזרה בדרום המזבח ויוצאין חוץ ל לעיר במסכת יומא שנינו אמר רבי פנחס משו׳ רב הונא כפורא מעיין היוצא מבית ק קדשי הקדשי׳ בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ה היכל נעש׳ כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעש׳ כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן: ויוציאני׳ מן החצר הפנימית אל החצר החצונה בשער הצפון: ויסבני׳ סביב חומת הפנימית בתוך החצונה: אל

רדק

ויביאני במבוא אשר על כתף השער׳ כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף: אל הלשכות הקדש׳ בא סמוך בה״א הידיעה כמו הממלכות הארץ: אל הכהנים׳ שיהיו אל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים: הפנות צפונה׳ הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון: והנה שם מקום בירכתים ימה׳ כתרגומו בסופיהון מערב׳ כמו ולירכתי המשכן ימה רוצה לומר בפאת המערב: ויאמ׳ אלי׳ את האשם ואת החטאת׳ שהיה בשרם נאכל לכהנים: אשר יאפו את המנחה׳ ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים: לבלתי הוציא אל החצר החיצונה׳ עזרת ישראל כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונה אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת את החצר בבגדי כהונה כן יהיו מ מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשים והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואף על פי שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר ישרא׳ שגם ישר׳ היו מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמר למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיה נפסל אם יצא לשם: ויוציאני אל החצר החיצו׳׳ היא עזרת נשים: ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר׳ זויות החצר: והנה חצר במקצע החצר׳ בכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשי׳ אורך היתה היתה ק״ל אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות ש׳: ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ד׳ מקצועי החצ׳ והנה חצר במקצוע החצר וגו׳ בארבע׳ מקצוע׳ החצר חצרו׳ קטורות אין קטורות אלא קטורו׳ שאינם מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלים שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתלעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניה וחלקה היתה בראשונה וכו׳ כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתיה: בארבעת׳ ארבעים׳ שאמ׳ המשנה באורך רוצה לומר אבל ברחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות׳ מהקצעות׳ פעול מבנין הפעיל מן הקציע ופי׳ בעלות פנותיה ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מעשר נקודין שבמקרא ולשון קטורות לפי הפשט כמו קשורות ותרגום ותקשר וקטרת רוצה לומר מחוברות בזוית החצר וקשורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה וכן תרגם יונתן מקטרין אלא שבמשנה פי׳ קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה תקרה לפיכך קראן חצרות: וטור סביב׳ כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור וזהו שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קירות ותרגם יונתן ודבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לדבכיא: ומבשלות׳ שם רוצה לומר מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקטרות הסיר: ויאמר אלי אלה בית המבשלים׳ כמו בתי המבשלים׳ ובא על דרך כלל וכן לא חשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדם המה כמו בבתי רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם ויהיה המבשלים פועלים רוצה לומר האנשים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא: את זבח העם׳ זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלי׳ לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלם כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישראל היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו: וישיבני אל פתח הבית׳ אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית מתחילה ראה אותם יוצאים מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואחר כך היו נוטים לצד דרום ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מתחת מפתן הפתפס הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדי׳ מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר ובדברי רז״ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר רבי פנחס משום רבי הונא כפורא מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג ובתוספתא דסוכה רבי אליעזר אומר מים מפכין מפכפכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת יד מפתח הבית מכאן ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבירני מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה: ויוציאני דרך שער צפונה ויסיבני דרך חוץ׳ הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ להר הבית: אל

רדק

אל שער החוץ דרך הפונה קדים, והוציאני מהר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית: והנה מים מפכים מן הכתף הימנית, והמים ההם היו יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכים פירושו יוצאין לפי ענינו וכן תרגם יונתן נפקין: בצאת האיש, האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת: וקו בידו, הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה: וימד אלף באמה, מדד באותו קנה שהיה קנה המד' כמו שפי' ומדד ממקו' שהיו עוברי' המי' האלה ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פירשו רז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסוליו והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלע"ז: וימד אלף, מדד אלף אחרים והמים גאו עד שהגיעו לברכים זהו שאמר מים ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד מתנים זהו שאמר ויעבירני מי מתנים: מים ברכים, בא הסמיכות עם מ"ם הרבים כמו אמרים אמת כינו' כסף והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: וימד אלף נחל, ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ב ברגל: כי גאו המים מי שחו, עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם והוא שם בשקל אחז מן כאשר יפרש השוחה לשחות: ויאמר אלי הראית בן אדם, כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הבן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה: ויולכני וישיבני על שפת הנחל, הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני ממנו אל המים: בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד, מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן השפה אל הנחל עץ רב דרך כלל: ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה, הגלילה שם מחוז כמו גלילת פלשת והדומים לו הקדמונה פי' מזרחית: הערבה, כתרגומו מישרא: ובאו הימה אל הימה המוצאים, כתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחד ילך לים מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון וכן פירשו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן ואז"ל להיכן היו יוצאים לים טבריה ולים סדום ולים אוקינוס לרפות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טבריה ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה ים אוקיינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים, מן מליחתן ונרפאו האלף נחה: והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה, יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כי יש ים שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים וזה זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדום ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו נאמר יחיה כי מכאן נפש לשון זכר כל נפש שבעה אחד נפש: והיה יעמדו עליו דוגים, כתיב וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צדי הדג שתהיה בו דגה רבה ויונתן תרג' ויהא אתר למיקם עלה צידין: מעין גדי ועד עין עגלים, זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם: למינה תהיה דגתם, הה"א רפה ורוצה במפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי מ"ם דגתם אל הנחלים: בצאתו, כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכתיב באל"ף במקום וי"ו ופירושו מקומות הביצה: וגבאיו, מן לחשוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספין בה המים וכנוי בצאתו וגבאיו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות וגבאים אותם מים לא ירפאו: למלח נתנו, יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילי' ולמלוח כל דבר שיצטרך וי"ת למלח נתנו למחפורין דמלח יהון: ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה, כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם: לא יבול עליו, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ולא יתום פריו לחדשיו יבכר: ולא יכלה פרי האילן כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת: כי

רשי

אל שער: החצונה הפונה קדים: מים מפכים, בו"לונט בלע"ז רחבים כרוחב פי הפך כך פרשו רבותינו כדלעיל: וימד אלף באמה, חוץ לחומה וכל אותן אלף אמה לא גבר הנחל להיות עמוק אלא עד אפסים הם הקרסולים שקורין קביליי"ש בלע"ז: וימד אלף, אחרות ויעמיקו עד ברכים ועוד אלף והעמיקו עד מתני' מכאן ואילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסור ליכנס במי' מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים משבא למי מתני' יבא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה עומדים היינו דכתיב וישבני שפת הנחל כלומ' אצל שפת הנחל ששם היה עומד: גאו, כמו גדלו: מי שחו, נו"ריכט בלע"ז מים שצריך לשוט בהן ולא לעברם ברגל שלא ישטפוהו, שחו שיט כמו כאשר יפרש השוח' לשחות: הראית בן אדם, כמה מתגבר הנחל הזה: בשובני והנה אל שפת הנחל וגו', בתוך שהוליכני והושיבני כמחו על שפת עץ רב מאד מזה ומזה: עץ אחבור"ץ בלע"ז: אל הגלילה, לאמר"קא בלע"ז: הקדמונה, המזרחית שנו רבותי' בתוספתא של סוכה להיכן יוצאין לימה של טברי' ולימה של סדום ולים הגדול לרפות את מימיהם המלוחים ולמתקם וירדו הערבה זו ימה של טבריא ובאו הימה זו ימה של סדום אל הימה המוצאים זו ימה של אוקיינוס שהוא מוצ' מן הישוב להקיף את העולם ונרפאו המים מתליחתם ומדרש אגד' למה קור' אותם מוצאים על שם שני פעמים שיצאו: אל כל אשר יבא שם נחלים, הנחל הזה המתחלק לכמה נחלי' ממתיק את הימים שמתערב בתוכם ודגתם הנטרפת בם חיה ומתוקה: והיה יעמדו עליו דיגים, לחרמים, למכמורות: למינה תהיה דגתם, לא מפיק ה"א ופירושו למינים הרבה תהי דגתם למינה לשון רוב מינים כמו והדגה אשר ביאר: כל אגמיה השבתי בצאתיו, של ים כמו היגאה גומא בלא ביצה וגו' מר"שק בל': וגבאיו, כמו עשה הנחל הזה גבים גבים הבבים הבבעי' שסביבותיו והגבים הם נקעים שהמי' נאספי' בהם: ולא ירפאו, ליהפך למתיקה למה כי למלח נתנו ולא ירפאו הוי"ו הזו לתרופה טפילה ויתירה: לחדשיו יבכר, מדי חדש בחדש יבשל פירותיו:

הפונה ד' מל' וסי' וישלח תבנית יד, ותשא אתי רוח ותבא אותי, ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני, ואת אמציה מלך יהודה דדברי הימים: ויולכני ג' כתיב כן וסים' דרך הדרום, ע"ה השער שער אשר פנה, ויולכני וישבני על שפת הנחל: יוצאי' ד' מל' וסי' נמסר בריש סיפרא דא סי' יו"ד: רבה מאד ה' דסמיכי בקריאה וסי'

אֶל־שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים וְהִנֵּה־מַיִם מְפַכִּים מִן־הַכָּתֵף הַיְמָנִית׃ בְּצֵאת־הָאִישׁ קָדִים וְקָו בְּיָדוֹ וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מֵי אָפְסָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי מָתְנָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף נַחַל אֲשֶׁר לֹא־אוּכַל לַעֲבֹר כִּי־גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ נַחַל אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵר׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם וַיּוֹלִכֵנִי וַיְשִׁבֵנִי עַל־שְׂפַת הַנָּחַל׃ בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל־שְׂפַת הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל־הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל־הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל־הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם׃ וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר־יִשְׁרֹץ אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל׃ וְהָיָה יַעַמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד׃ בִּצֹּאתָו וּגְבָאָיו וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ׃ וְעַל־הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר

לְתַרְעָ בָּרָאָה אוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתִיחַ לְמַדִינְחָא וְהָא מַיָּא נַפְקִין מִן עִיבְרָא דְּיַמִּינָא׃ בְּמִיפַּק גַּבְרָא מִמַּדִינְחָא וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא בִּידֵיהּ וּמְשַׁח אֲלַף אַמִּין בְּאַמְּתָא וְאַעֲבַרְנִי בְּמַיָּא מֵי קַרְסוּלִין׃ וּמְשַׁח אַלְפָּא וְאַעֲבַרְנִי בְּמַיָּא מֵי רְכוּבִין וּמְשַׁח אַלְפָּא וְאַעֲבַרְנִי מֵי חַרְצִין׃ וּמְשַׁח אַלְפָּא נַחְלָא דְּלָא יְכֵלִית לְמֶעְבַּר אֲרֵי תְקִיפוּ מַיָּא מֵי סַחְוָא נַחְלָא דְּלָא אֶפְשַׁר לְאִתְעַבָּרָא׃ וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם וְאוֹבְלַנִי וַאֲתִיבַנִי עַל כֵּיף נַחְלָא׃ בְּמִיתְבִי וְהָא עַל כֵּיף נַחְלָא אִילָן סַגִּי לַחֲדָא מִכָּא וּמִכָּא׃ וַאֲמַר לִי מַיָּא הָאִילֵין נַפְקִין בִּגְלִילָא מַדִינְחָא וְנַחֲתִין בְּמֵישְׁרָא וְעָלִין בְּיַמָּא לְיַמָּא רַבָּא מִתַּפְּקִין וּמִתְּסַן מַיָּא׃ וִיהֵי כָל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי רַחֲשָׁא לְכָל אֲתַר דִּי עָלוּן לְתַמָּן מֵי נַחְלָא יֵיחוּן וִיהוֹן נוּנַיָּא סַגִּי לַחֲדָא אֲרֵי עָלִין לְתַמָּן מַיָּא הָאִילֵין וּמִתְּסַן וּמִתְקַיְּמִין לְכָל אֲתַר דִּי יֵעֲלוּן לְתַמָּן מֵי נַחְלָא׃ וִיהֵי אֲתַר לְמֵקַם עֲלוֹהִי צַיָּדִין מֵעֵין גֶּדִי וְעַד עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטַח לְצַיָּדִין יְהוֹן לְמִינֵהוֹן יְהוֹן נוּנֵיהוֹן כְּנוּנֵי יַמָּא רַבָּא סַגִּי לַחֲדָא׃ בִּיצוֹהִי וּפַצִּידוֹהִי לָא יִתַּסּוּן לְמַחְפּוֹרִין דִּמְלַח יְהוֹן׃ וְעַל נַחְלָא יִסַּק אִילָן עַל כֵּיפֵיהּ מִכָּא וּמִכָּא כָּל אִילַן דְּמֵיכַל לָא יִתְּרוּן טַרְפוֹהִי וְלָא יִפְסוֹק אִיבֵּיהּ יְרַח בִּירַח יְהֵי עָבֵיד פֵּירִין

הבשר עודנו בין שניהם, והיה כל נפש חיה אשר ישרץ, והיה יעמדו עליו דוגים, נחשת רבה מאד דד"ה, ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת דאיוב: עלהו ב' וסים' לא יבול עלהו, והיה עלהו רענן,

כִּי מֵימָיו מִן־הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה גֵּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים׃ וּנְחַלְתֶּם אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה׃

טו וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיָּם הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה׃ חֲמָת בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין־גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וּבֵין גְּבוּל חֲמָת חָצֵר הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר אֶל־גְּבוּל חַוְרָן׃ וְהָיָה גְבוּל מִן־הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹן צָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת וְאֵת פְּאַת צָפוֹן׃ וּפְאַת קָדִים מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין־דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תָּמֹדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה׃ וּפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד־מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ נַחֲלָה אֶל־הַיָּם הַגָּדוֹל

כ וְאֵת פְּאַת־תֵּימָנָה נֶגְבָּה׃ וּפְאַת־יָם הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד־נֹכַח לְבוֹא חֲמָת זֹאת פְּאַת־יָם׃ וְחִלַּקְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר־הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

אֲרֵי כּוֹהִי מִן מַקְדְּשָׁא אִינוּן נָפְקִין וִיהוֹן אִיבֵּיהּ לְמֵיכַל וְטַרְפּוֹהִי לְאָסוּתָא׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דֵּין תְּחוּמָא דְתַחְסְנוּן יָת אַרְעָא לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף יְתַקַּבֵּל תְּרֵין חוּלָקִין׃ וְתַחְסְנוּן יָתַהּ גְּבַר כַּאֲחוּהִי דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִיתְּנַהּ לַאֲבָהַתְהוֹן וְתִתְפְּלֵיג אַרְעָא הָדָא לְכוֹן בְּאַחְסָנָא׃ וְדֵין תְּחוּם אַרְעָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא אוֹרַח חֶתְלוֹן לְמַעֲלָנָא דִצְדָד׃ חֲמָת בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם דִּי בֵּין תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וּבֵין תְּחוּם חֲמָת בְּרֵיכַת עֲגְבָאֵי דִּי עַל תְּחוּם חַוְרָן׃ וִיהֵא תְּחוּמָא מִן יַמָּא חֲצַר עֵינוֹן תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וְצִיפּוּנָא צִיפּוּנָא וּתְחוּם חֲמָת וְיָת רוּחַ צִיפּוּנָא׃ וְרוּחַ מַדִינְחָא מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין גִּלְעָד וּמִבֵּין אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל יַרְדְּנָא מִתְּחוּמָא דִּי עַל יַמָּא מַדִינְחָא תְּמַשְׁחוּן וְיָת רוּחַ קִידוּמָא׃ וְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא מִירִיחוֹ עַד מֵי מַצּוּת רְקַם אַחְסָנָא לְיַמָּא רַבָּא וְיָת רוּחַ דָּרוֹמָא דְדָרוֹמָא׃ וְרוּחַ מַעַרְבָא יַמָּא רַבָּא מִתְּחוּמָא עַד מְקָבֵיל מַעֲלָנָא דַחֲמָת דָּא רוּחַ מַעַרְבָא׃

וְתִפַלְגוּן יָת אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְתִתְפַּלְגוּן יָתַהּ בְּאַחְסָנָא לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְירוּן בֵּינֵיכוֹן דְּאוֹלִידוּ בְנִין בֵּינֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן כְּיַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמְּכוֹן יִפְלְגוּן בְּאַחְסָנָא בְּגוֹ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ויהי

ועלהו ב' וסימ' והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה. ועלהו לא יבול: לשני עשר ו' בליש' וסימ' נמסר בסדר תצוה: וזה כ"ג ר"פ בקרי' וסימ' וזה אשר תעשה אתה. וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם. וזה אשר תעשה על המזבח. וזה לכם הטמא בשרץ. וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות. וזה מעשה המנורה מקשה זהב. וזה אשר לא תאכלו מהם את. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל. וזה יהיה לכם גבול צפון דמסעי. וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם. וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה. וזה הדבר אשר מל יהושע. וזה הדבר אשר תעשו דסוף ספר שפטים. וזה לך האות דשמואל דעלי. וזה מעשה המכונה. וזה דבר המס אשר הרים יד. אכול השנה ספיח דמלכים. וחברו דישעיה. וזה לך האות מאת יי' דישעיה. וזה גבול הארץ. וזה ימות בנפש מרה. וזה פתשגן הנשתון:

רשי

לתרופה: פירשו רבותינו ז"ל להתיר פה אלמי' ופה עקרות ומשמעו לשון רפואה כמו וירפו את שבר עמי על נקלה וכן חברו מנחם: גה גבול. יתרגם תחומא כמו זה גבול וכן ונתיק לבב לנוי כמו לבב לנוי ויסוד לפתור גה לשון גיא: יוסף חבלים. יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים: איש כאחיו. לא כראשונה אלא איש לפי פקודיו אלא עכשיו כל השבטים שוין וכמין שורת הכרם כל חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינוס למערב כמו שמפרש בענין ואין שתי שבטים ברצועה אחת: וזה גבול הארץ. תחומי מצרי ארץ ישראל: לפאת צפונה. רוח צפונית: מן הים הגדול. שהוא גבול למערב: הדרך חתלון. בא לו לצד מזרח אל חתלון ואל צדדה ואל חמת וברותה וסברי' כל העיירות הללו במצר צפון: חצר התיכון. ת"י בריכת עגיבאי: והיה גבול מן הים חצר עינן. והיה גבול רוח צפון מן הים חצר עינן: גבול דמשק. שהיא בגבול דמשק שחצר עינן במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפרש בגבולין שכתב משה רבינו והיו תוצאותיו חצר עינן וגו' והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן וגו' גבול דמשק במקצוע צפונית מזרחית אבל חצר עינן כמו שאמור למעלה חצר עינן ב' גבול דמשק גבול חמת במקצוע צפונית מערבית שנאמר זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת ומשם צדדה אשר על גבול חורן גבול דמשק במזרח כמוך למקצוע: וצפון צפונה וגבול חמת. כלומר כל מצר הצפון המפורש בתור' וגבול חמת שאף היא במצר הצפון כמו שנאמר וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאותיו הגבול צדדה הוא צדדה האמור כאן הדרך חתלון לבוא צדדה: ואת פאת צפון. והרי לך פאת צפון ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל מצר מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בתוך מצרים הללו כי אם ארץ כנען לבדה וכן בגבולין המפורשים בתורה אין עבר הירדן בתוכם וכן פירוש המקרא הזה ומצר מזרחי לארץ כנען אשר בין חורן ודמשק העומדין לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמור למעלה בענין ובין הגלעד וארץ ישראל אשר בעבר הירדן מזרחה: הירדן מגבול על הים הקדמוני תמודו. הירדן הוא מזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפורש למעלה עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית תמודו אורך מצר מזרחי ואף בתורה כך מפורש גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומי: ואת פאת קדימה. כלומר והרי לך פאת קדים: מתמר. מיריחו שהיא עיר התמרים וכן ת"י: עד מי מריבות קדש. הוא מדבר צין: נחלה אל הים הגדול. ומשם הולך הגבול עד נחל מצרים הנופל בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך נתן גבול נגב ממדבר צין על ידי אדום ומונה והולך עד מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחלה האמור כאן כמו לנחל ומצאתי מתורגם אחסנא ואם לא שהטעם למטה וראיתי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעמא הייתי אומ' שיבוש הוא ולא תירג' יונתן כן כי אם קראים טועים: ופאת ים. ומצר מערבי: הים הגדול מגבול עד נכח לבא חמת. ממקצוע דרומית האמור למעלה והוא נחל מצרים: עד נכח לבא חמת. עד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מערבית אצל הר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת:

רדק

כי מימיו מן המקדש המה יוצאים. מימי זה הנחל יוצאי' מן המקדש כמו שאמרנו למעלה ולפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העצים אשר על שפתו שותים ממנו לא יתומו פריים ועליהם לא יבול: והיו פריו למאכל. כתיב יהיה וטעמו על פריו ועל עליו וקרי והיה שטעמו על פריו. ואמר אחר כך ועלהו לתרופה רוצה לומר וכן יהיה לתרופה ופירו' תרופה שזכר מן עמודי שמים ירופפו כלומר יהיה עלהו לרפאת כל שבר שיניחו עלי העצים האלה על כל שבר וירפא ויונתן תירג' וטרפוהי לאסותא ורז"ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות: כה אמר ה' גה גבול. גה כמו זה וכן תירגם יונתן דין תחומא והג"מל זי"ן ב' באלפא ביתא דאטב"ח וכמוהו לבב לבז: יוסף חבלים. שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם וכן תירגם יונתן יוסף יקבל תרין חולקין: ונחלתם אותה איש כאחיו. כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשונים בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיהם היו רבים ונאמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו: וזה גבול הארץ. הדרך חתלון. כמו הארץ כנען והדומים לו: חמת ברותה. כמו שאמר וגם חמת תגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתורה: גבול דמשק. כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו: חצר התיכון. שם מקום ויונתן תירגם בריכת עגיבה: והיה גבול מן הים חצר עינון. הוא חצר עינן הנזכר בתור' והנזכר למטה אלא שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה מזכרים בתורה אלא שגדול יהיה גבול א"י לעתיד ממה שהיה: וצפון צפונה. ויתר הגבול לצפון א"י לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמת וזהו וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ב' הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולי' וכן כולם זולתי האחרונ' שהיא זאת: ופאת קדים. ומבין הגלעד ומבין א"י הגלעד לא היה מתחלה בכלל א"י אף על פי שהיה לישרא' כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ביניהם: הים הקדמוני. הוא ים המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחים: תמודו. אמר כנגד ישראל כמו שאמר וחלקתם את הארץ: ופאת נגב מתמר. תירגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים: נחלה אל הים הגדול. הוא שאמר נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה: נחלה. כמו נחל והה"א נוספת אף על פי שהמלה מלרע אבל נחלה מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על נפשימו. ויונתן תירגם אחסנתא: ופאת ים הים הגדול. מגבול הים הגדול הוא גבול מערבי ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול: נכח. כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחד: זאת פאת ים. זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לארץ ישראל: וחלקתם. מבואר הוא: והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים. בא עם הא הידיעה כמשפט שלא כמנהג ברוב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבולותיה לכם ולגרי' אשר הולידו בנים בתוככם בגלות: והיה

אל יד ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכ׳ אעשה, ואלה שמות השבטי׳ ב׳ בפסוק, הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם ב׳ בפסוק, וכל אסתר דכוו׳ אל יד במ״א על וסימ׳ ונתון הלבוש והסוס, סימן מן ואלה שמות השבטים עד סוף ספר׳ כולהון קדימה במ״ה קדים וסימ׳ ועל גבול דן, אפרים, ראובן,

וְהָיָה בַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים מִקְצֵה צָפוֹנָה אֶל־יַד דֶּרֶךְ־חֶתְלֹן לְבוֹא־חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק צָפוֹנָה אֶל־יַד חֲמָת וְהָיוּ־לוֹ פְאַת־קָדִים הַיָּם דָּן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל דָּן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה אָשֵׁר אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל אָשֵׁר מִפְּאַת קָדִימָה וְעַד־פְּאַת־יָמָּה נַפְתָּלִי אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל נַפְתָּלִי מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת־יָמָּה מְנַשֶּׁה אֶחָד׃ ה וְעַל גְּבוּל מְנַשֶּׁה מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה אֶפְרַיִם אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל אֶפְרַיִם מִפְּאַת קָדִים וְעַד־פְּאַת־יָמָּה רְאוּבֵן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל רְאוּבֵן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה יְהוּדָה אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל יְהוּדָה מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר־תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה וְהָיָה הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכֹה׃ הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַיהוָה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ י וּלְאֵלֶּה תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ־יְהוָה בְּתוֹכוֹ׃ לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ מִבְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתִּי אֲשֶׁר לֹא־תָעוּ בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר תָּעוּ הַלְוִיִּם

וִיהֵי שִׁבְטָא דִי יִתְגַיַּר גִּיּוֹרָא בְּגַוֵּיהּ תַּמָּן תִּתְּנוּן אַחְסַנְתֵּיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאִלֵּין שְׁמָהַת שִׁבְטַיָּא מִסִּיפֵי צִיפּוּנָא עַל תְּחוּם אוֹרַח חֶתְלוֹן מַעֲלָנָא דַחֲמָת חֲצַר עֵינָן תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק צִיפּוּנָא עַל תְּחוּם חֲמָת וִיהוֹן לֵיהּ רוּחַ קִידוּמָא מַעַרְבָא דָּן חַד׃ וְעַל תְּחוּם דָּן מֵרוּחַ מַדִּינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא אָשֵׁר חַד׃ וְעַל תְּחוּם אָשֵׁר מֵרוּחַ מַדִּינְחָא וְעַד רוּחַ מַעַרְבָא נַפְתָּלִי חַד׃ וְעַל תְּחוּם נַפְתָּלִי מֵרוּחַ מַדִּינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא מְנַשֶּׁה חַד׃ וְעַל תְּחוּם מְנַשֶּׁה מֵרוּחַ מַדִּינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא אֶפְרַיִם חַד׃ וְעַל תְּחוּם אֶפְרַיִם מֵרוּחַ מַדִּינְחָא וְעַד רוּחַ מַעַרְבָא רְאוּבֵן חַד׃ וְעַל תְּחוּם רְאוּבֵן מֵרוּחַ מַדִּינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא יְהוּדָה חַד׃ וְעַל תְּחוּם יְהוּדָה מֵרוּחַ מַדִּינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא תְּהֵי אַפְרָשׁוּתָא דְתַפְרְשׁוּן עַסְרִין וְחַמֵשׁ אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא כְּחַד מִן חֻלָקַיָּא מֵרוּחַ מַדִּינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא וִיהֵי כְּבֵישׁ מַקְדְּשָׁא בְּגַוֵּיהּ׃ אַפְרָשׁוּתָא דִי תַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין׃ וּלְאִלֵּין תְּהֵי אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכַהֲנַיָּא צִיפּוּנָא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּלְמַעַרְבָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין וּלְמַדִּינְחָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין וּלְדָרוֹמָא אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וִיהֵי כְּבֵישׁ מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּגַוֵּיהּ׃ לְכַהֲנַיָּא דְּקַדִּישִׁין מִבְּנֵי צָדוֹק דְּנָטְרוּ מַטְּרַת מֵימְרִי דְּלָא טְעוֹ בִּטְעוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּטְעוֹ לֵיוָאֵי

יהודה, ואלה מדותיה, וז׳ קדימה בשאר קריא׳ וסימ׳ ותשא אתי רוח, ויבוא אל שער, ולנשיא מזה ומזה ב׳ בו, וישיבני ל׳ פתח קדמא דפסוק, ופאת קדים מבין חורן תנינא דפסוק, מגמת פניהם: כאחד י״ב פתחין בקרי׳ וסי׳ הן האד׳ היה כאחד ממנו, דן ידין עמו, וחליתי והייתי כאחד האד׳, וחברו אם אסור יאסרוני, ויוצ׳ הלוי לשבת את האיש, גם את הארי גם את הדוב, ועשהאל קל ברגליו, אוכל על שלחני כאח׳ מבני המלך, כאח׳ הנבלי׳, וארך כאח׳ החלקי׳, על ירוש׳ ידו גורל, איש׳ הלך לקרוא למיכיהו דד״ה, ואחד וכאח׳ השרי׳ תפלו:

רדק

והיה בשבט אשר גר הגר אתו׳ כי לעתיד בבאת ישראל מהגלות ידעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו וייחס כל איש אל שבטו: ואלה שמות השבטים, פירו׳ אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי לצד צפון של ארץ ישר׳ בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן זהו שאמר אחר כך, והיו לו פאת קדים הים פירוש והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים כי כל החלקים זוכ׳ אותם באורך מ מזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקי׳ אלא לחלק התרומ׳ ולחלק הנשיא שם אורך ורחב כמו שכתוב למעלה. וכן יראה רוחב שאר החלקים ברוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף כי לא אמר על אורך חלקן לעולם אחד. ה החלקי׳ כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו ז״ל יי׳ בדרך ימינו: אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אני עתיד להושיב אתכם מחולים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים הים דן אחד: מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד, יהודה אחד, וכן כולם שעתידים ישר׳ ליטול אורך מן המזרח למער׳ על רוחב חמשה ועשרי׳ אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמשה ו ועשרים אלף קנים הם מאה ו וחמשים אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפי׳ אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל: ועל גבול דן, סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר: ועל גבול יהוד׳ התרומה אשר תרימו, בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחוזת הכהנים והלוים ואחוזת העיר והולך ופורט כל אחד כמו שנזכר למעלה: בתוכה, כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה וטעם בתוכו אל החלק והכל מבואר למעלה: לכהני׳ המקדש, רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל וכן תירגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזה הם המוקדשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו: כאשר תעו הלוים, ר״ל הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון:

והיתה

רש"י

מב׳ אני גר הגר אתו שנתגייר בגולה בתוך אותו שבטו: ואלה שמות השבטים, סדר חלקים שיחלקוה ביניהם מקום כל אחד ואחד מקצה צפונה דן יטול מצר צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהיא עם גבול דמשק שבמקצוע מערב צפון: והיה לו פאת קדים הים, כלו׳ מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פירש האורך ולא פירש הרוחב ובברייתא דספרי בפרשת האזינו שנינו מה ת״ל יהודה אחד דן אחד אשר אחד מלמד שעתידין ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב ברוחב עשרים וחמשה אלף קנים שהם שבעים וחמשה מילין ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהיא כאחד מן החלקים הללו כמו שמפורש בענין מה׳ שכך כתוב, והאורך כאחד החלקים והיא רחב עשרי׳ וחמש אלף קנים והאורך מפאת ים עד פאת קדים ו וכ״ה אלף קנים מאה וחמשים אלף אמה שהקנה שש אמות וכל אלפים אמה מיל כמו שאנו למדין במסכת יומא אבל עשר סוכות שמירושלם עד צוק הרי מאה וחמשי׳ אלף אמה עולין לשבעים וחמשה מיל וזהו שיסד רבי׳ אלעזר בפיוט כי אקח מועד לעת חלוק ארצותיה כשורת ה הכר׳ לאחוזותיה באורך מפאת קדים לקצותיה עד ים אוקיינוס ל למכותיה ברחב שבעי׳ וחמשה מיל חריצותיה: ועל גבול דן, ואצל גבול דן בדרומו: תהיה התרומה וגו׳, ואם תאמ׳ היאך יתכן שתהא ירושלם ב במקומה והלא היתה ירושלם במצר צפונו של יהוד׳ שכטל דרומה של ארץ כנען וכאן היא באמצע השבטים אין חלוקה זו דומה לחלוקת יהושע שזו כשורת הכרם וכל ה החלקים שוין וחלוקת יהושע היה שבט יהוד׳ חלק גדול ואף כי היה חלקו רב ממנו עד ש שנטל שמעון בגורלו ש׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ל לפיכך ים די עתה ב ברוחב חלק שנטל י יהודה בימי יהושע ליטול בו חלק עכשיו ה׳ שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד אוקיינוס וירושלם ב במקומה: והיה המקדש בתוכו, כמו שמפרש והולך: התרומה אשר תרימו לה׳, מן החלק הזה שהופרש אצל יהודה בדרומו אורך ממזרח עד הים ורחב כ״ה אלף קני׳ ממנה תהי תרומה לה׳ למקדש ומקום ל לבתים לכהנים ארך כ״ה אלפים קנים ממזרח למערב ורחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים, ואלה העשרת אלפים רחב וכ״ה אלף אורך יהיו לכהנים בצפון בתוך רצועות התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה: צפונה כ״ה אלף, הוא האורך ממזרח למערב: וימה רחב עשרת אלפים, מצר מערבי רחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: וקדימה רחב עשרת אלפים, ורוח מזרחית עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ונגבה אורך כ״ה אלף, מן המזרח למערב: והיה מקדש ה׳ בתוכו, הוא הר הבית חמש מאות קנים על חמש מאות קנים יהיה באמצע רצועה זו וכל סביבותיו לכהנים י״ב אלפים ומאתים וחמשים לצד מזרח וכן לצד מערב וברוחב ארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמור למעלה בענין יהיה מדה ל׳ הקודש חמש מאות בחמש מאות מרובע: לכהנים המקודש, החלק הזה המקודש יהיה לכהנים:

תרומיה

תרומיה׳ מפורשת תרומ׳ הוא שם הפרשה תרומיה מפורשת והיתה להם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח ברוחב כ״ה אלפים כמו שאמור למעלה ממנה יבדילו רצועה זו באמצע ארכה לכהני׳ ולמקדש׃ קדש הקדשים׳ שכל התרומה הגדולה קודם לכהנים וללוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו ש מפרש והולך וזו כ״ה אלף אורך וי׳ אלף רחב בכמו׃ המפורשת מ ממנה לכהני׳ ולמקדש תהיה קדש קדשים׃ אל גבול הלוים׳ אצל רצועות הלוי׳׃ והלוים לעומת גבול הכהנים׳ אצל רצועת הכהנים כמדת הכהנים כנגד כל ארכה׃ כל אורך׳ כל הרצועות אורכן כ״ה אלף׃ ולא ימר׳ ולא יחליפם בקרקע אחר׃ וחמשת אלפים הנותר ברחב׳ רצועות התרומה הגדולה שהיתה כ״ה אלפים רחב ואורך באחת החלקי׳ מפאת קדי׳ עד פאת ים וממז׳ חזר ותרם שתי רצועות באמצעיתה אורך ע עשרים וחמשה אלף ורוחבן עשרים אלף ו ועדיין נשאר ברחבה חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רחב יהיו למושב העיר א ארכן על פני ארך ח חמשה ועשרים אלף של תרומת הלוים׃ חול הוא׳ ואינן קודש כתרומת אותה רצועה של הכהנים והלוים חול הוא אבלם ויהיו לעיר למושב ישראל ולמגרש סביב העיר׃ בתוכה׳ באמצע אותה רצועה׃ ואלה מדותיה׳ של עיר׃ פאת צפון וגו׳׳ מרובעת ארבעת אלפים וחמש מאות קנים על ארבעת אלפי׳ וחמש מאות קנים כ נשארו ברוחב חמש מאות הם יהיה להם למגרש מאתי׳ וחמשים לצפון ומאתי׳ וחמשים קנים לדרום כמו ש שאמור במקרא של מטה וכן למזרח ולמערב הרי ה׳ אלפים על ה׳ אלפים באמצע הרצועה הרי כל רחבה מתולא ובארך הרצועה הזאת השליטית נשארו עשרת אלפי׳ למזרח ועשרת אלפים למערב עליהם הוא מפרש ואומר והנותר באורך לעומת תרומת הקודש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה׃ והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר׳ הם הגבעונים הנתונים חוטבי עצים ושואבי מים כן שמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל לעובדי העיר איפא״רבנט בלעז׃ והיה מגרש לעיר׳ כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי לא בתים ולא שדה׃ יעבדוהו׳ מכל שבטי ישראל שנתנו להם זה חלק בארץ׃ כל התרומה׳ המוקדשות המותרמות מתוך התרומה הגדולה כ״ה אלפים קנים על כ״ה אלפים קנים׃ רביעית׳ מרובעת אל תרומת הקדש לכהנים וללוים ואל אחוזת העיר אחוזת [illegible] והנותר לנשיא וגו׳׳ והנותר באורך התרומה הגדולה׃ מזה ומזה׳ למזרח ולמערב של תרומת הקדש ולאחוזת העיר׃ אל

קדש קדשי׳ ה׳ בנביאי׳ וכתובי׳ וסימ׳ זאת תורת הבית על ראש׳ ומן המדה הזאת תמד׳ והיה לכם תרומיה׳ בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן׳ ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשי׳׳ וכל אוריתא דכוו׳ כמו וסימ׳ נמס׳ בסדר תרומה׃ בתוכה ב׳ כתובי׳ כן ובענין וסימ׳ חול הוא לעיר למושב׳ ומקדש הבית בתוכה׃ קדים

יב והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ קדש קדשים אל גבול הלוים׃ יג והלוים לעמת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרת אלפים כל ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים׃ יד ולא ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור ראשית הארץ כי קדש ליהוה׃ טו וחמשת אלפים הנותר ברחב על פני חמשה ועשרים אלף חל הוא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה׃ טז ואלה מדותיה פאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים ומפאת קדים חמש מאות וארבעת אלפים ופאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים׃ יז והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקדימה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים׃ יח והנותר בארך לעמת תרומת הקדש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה והיה לעמת תרומת הקדש והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר׃ יט והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל׃ כ כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר׃ כא והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש

(ל׳ · ה׳ בנביא׳ וכתו׳ וכל אורי׳ דכו׳ במ״ו · ט׳ כתו׳ ולא ולא · יעביר ת׳ כ״ח · ד׳ בטע׳ · ל׳ · בתוכו · ג׳ כ״ב ק׳ · חמש כתיב ולא קרי ה׳ בענין · תבואתו ת׳ · ב׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ מ״ל דמ״ל · ק׳)

ותהי להון אפרשותא כאפרשות ארעא קודש קודשין על תחום ליואי׃ וליואי לקביל תחום כהניא עסרין וחמשא אלפין אורכא ופותיא עסרא אלפין כל אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עסרא אלפין׃ ולא יזבנון מיניה ולא יחליף ולא יעביר ריש ארעא ארי קודשא קדם יי׃ וחמשא אלפין דאשתארו בפותיא על אפי עסרין וחמשא אלפין חולא הוא לקרתא למותב ולרוח ויהי כיבש קרתא בגויה׃ ואילין משחתהא לרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח דרומא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מדינחא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה׃ ויהי רוחא לקרתא לציפונא מאתן וחמשין ודרומא מאתן וחמשין ומדינחא מאתן וחמשין ומערבא מאתן וחמשין׃ ודאשתאר באורכא לקביל אפרשות קודשא עסרא אלפין למדינחא עסרא אלפין למערבא ויהי לקביל אפרשות קודשא ותהי עללתיה למיכל לדמפלחין בקרתא׃ ודמפלח בקרתא יפלחוניה מכל שבטי ישראל׃ וכל אפרשותא עסרין וחמשא אלפא ועסרין וחמשא אלפא מרבע תפרשון ית אפרשות קודשא לאחסנת קרתא׃ ודאשתאר לרבא מיכא ומיכא לאפרשות קודשא ולאחסנת

ה׳ בעניינא וסימ׳ נמס׳ לעיל בהאי סימן׃ תבואתה ב׳ כתיב ה׳ וסימ׳ קדש ישראל ליי׳ ראשי׳ תבואתה׳ והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר׃ רביעית ג׳ מ״ל דמ״ל וסי׳ ויין לנ״סך רביעית ההין תקריב על׳ למצרי׳ על חיל פרעה׳ רביעית תרימו את תרומת הקדש דסוף יחזקאל׳ וכל שאר אוריתא ומלכים ויחזקאל רביעת כתיב בס״א רבעית וסימ׳ והקריב המקריב קרבנו ליי׳׳ וכל שאר נביאים וכתובי׳ רבעית כתיב׃

והיתה להם תרומיה שם תואר בפלס תחתיה שליטיה מתרומת הארץ׳ תרומיה שם תואר בפלס תחתיה שליטיה והרומים להם ואמר אף על פי כי חלק הכהנים עם המקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים׃ אל גבול הלוים׳ רוצה לומר על וכן תירגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחזת העיר וחלק הכהנים עם המקדש היא תרומת התרומה כי כל עיר ירושלם היא תרומה׃ והלוים׳ מבואר הוא׃ ולא ימכרו ממנו׳ הלוים׳ וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל׃ ולא ימר׳ וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת׃ ולא ימר ולא יעביר׳ דרך כלל יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר׳ ולא יעביר קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו׃ ראשית הארץ׳ כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית׃ כי קדש ליי׳׳ פירו׳ כל זה הוא קדש ואף על פי שהאחד מקדש יותר מחברו הכל הוא קדש ליי׳ כי הוא אחוזת משרתי יי׃ וחמשת אלפים׳ חול הוא לעיר׳ אחזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת א׳ לפים הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו ואף על פי כן הוא קדש ותרומת הארץ כי ירושלם היא מקודשת מכל ארץ ישראל ומה יהיו אלה חמשת אלפים לעיר׃ למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה׳ כתיב וקרי בתוכו וכבר פירשנוהו׃ ואלה מדותיה׳ מדות העיר שהוא קדש מרובעת לכל רוח חמש מאות אמות וארבעת אלפים׃ ופאת נגב חמש חמש מאות וארבע אלפים׳ חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד מחמו׳ דכתיבין ולא קריין׃ והיה מגרש לעיר צפונה׳ מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשי׳ ומאתי׳ לכל רוח הנה רחב אחזת העיר ש שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפי׳ וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשים ומאתים צפונה וחמשים ומאתים נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים׃ והנותר בארך לעמת תרומת הקדש׳ שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ״ה אלפים׃ והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר׳ תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמים ובגנים׃ תבואתה׳ כתיב בה״א וקרי בו״ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה״א במקום וי״ו כמו אהלה׃ והעובד העיר יעבדוהו׳ מכל שבטי ישראל׳ כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות ויש מפרשים עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושלם העיר הקדושה בגבול ישראל׃ כל התרומה׳ כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף בריבוע וזהו שאמר רביעית׃ אל אחוזת העיר׳ עם אחזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשת ועשרים אלף׃ והנותר לנשיא מזה ומזה׳ הכל מבואר למעלה׃ לעמת

יו מלין בקריאה קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ׳ ומרתם מחוץ לעיר · אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשים שרי גדודים היו בין שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל · המשרתים את המלך דויקהל דדברי הימים · צאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · ויאמר חרבונה

והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר אל פני חמשה ועשרים אלף תרומה עד גבול קדימה וימה על פני חמשה ועשרים אלף על גבול ימה לעמת חלקים לנשיא והיתה תרומת הקדש ומקדש הבית בתוכה ומאחזת הלוים ומאחזת העיר בתוך אשר לנשיא יהיה בין גבול יהודה ובין גבול בנימן לנשיא יהיה: ויתר השבטים מפאת קדמה עד פאת ימה בנימן אחד: ועל גבול בנימן מפאת קדימה עד פאת ימה שמעון אחד: ועל גבול שמעון מפאת קדימה עד פאת ימה יששכר אחד: ועל גבול יששכר מפארת קדימה עד פאת ימה זבולן אחד: ועל גבול זבולן מפאת קדימה עד פאת ימה גד אחד: ועל גבול גד אל פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי מריבת קדש נחלה על הים הגדול: זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל ואלה מחלקותם נאם אדני יהוה:

ואלה תוצאת העיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה: ושערי העיר על שמות שבטי ישראל שערים שלושה צפונה שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד: ואל פאת קדימה חמש מאות וארבעת אלפים ושערים שלשה ושער יוסף אחד שער בנימן אחד שער דן אחד: ופאת נגבה חמש מאות וארבעת אלפים מדה ושערים שלשה שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד: פאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים שעריהם שלשה שער גד אחד שער אשר אחד שער נפתלי אחד: סביב שמנה עשר אלף ושם העיר מיום יהוה שמה: חזק

סכום הפסוקים של כפרא אלף ומאתים וע״ג

ה׳ בטע׳ א׳וכן ועגלה · ד׳ בעינן · בתוכו · ב׳ ק׳ · ד׳ רגשי׳ נקיל׳ · ג׳ חס׳ · כה · כיתן · ל · ג׳כ׳כ · ר׳ מ׳ל בכביאו׳ · ל׳ בטע׳ בעינן · כיתן · ל׳ ר״פ · ג׳ ר״פ · ל ה · ר׳ כ׳ף נקיל׳

ולאחסנת קרתא לקביל חמשא ועסרין אלפין אפרשותא עד תחום מדינחא ומערבא לקביל עסרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכיבש מקדש ביתא בגויה: ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימן לרבא יהי: ושאר שבטיא מרוח מדינחא ועד רוח מערבא בנימן חד: ועל תחום בנימן מרוח מדינחא עד רוח מערבא שמעון חד: ועל תחום שמעון מרוח מדינחא ועד רוח מערבא יששכר חד: ועל תחום יששכר מרוח מדינחא עד רוח מערבא זבולן חד: ועל תחום זבולן מרוח מדינחא עד רוח מערבא גד חד: ועל תחום גד לרוח עיבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצות רקם אחסנא לימא רבא: דא ארעא דתתפלגון לאחסנא לשיבטיא דישראל ואילין פלגותהון אמר יי אלהים: ואילין מפקני קרתא מרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה משחא: ותרעי קרתא על שמהת שבטיא דישראל תרעין תלתא פתיחין לציפונא תרע ראובן חד תרע יהודה חד תרע לוי חד: ולרוח מדינחא ארבעת אלפין וחמש מאה ותרעין תלתא תרע יוסף חד תרע בנימן חד תרע דן חד:

ולרוח דרומא ארבעא אלפין וחמש מאה משחן ותרעין תלתא תרע שמעון חד תרע יששכר חד תרע זבולן חד: ורוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה תרעיהון תלתא תרע גד חד תרע אשר חד תרע נפתלי חד: סחור סחור תמנת עסר אלפין ושמא דקרתא דמתפריש מיומא די ישרי יי שכנתיה תמן:

חזק

רדק

לעמת חלקים · ר״ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה: בתוכה · כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומ׳ באמצע חלקו תהיה התרומ׳ בין גבול יהודה ובין גבול בנימן יהודה מן הצפון ובנימן מן הדרום וכבר פיר׳ למעלה חלקי הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחריה זוכר חלקי חמשת אלפים המותרים בנימן סמוך לתרומה ואצלו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון: ואלה תוצאות העיר · רוצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערים נמצאו לארבע רוחותיה שנים עשר שערי׳ לשני׳ עשר שבטים ובזכרו השבטים זכר גם כן המדות: סביב שמנה עשר אלף · כלל ארבעת צפים וחמש מאות לכל רוח והם שמנה עשר אלף וזכר המדות בכלל ובפרט: ושם העיר מיום יי׳ שמה · רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר יי׳ שמה רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר · וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו יי׳ צדקינו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי׳ צדקינו:

נשלם ספר יחזקאל

רשי

אל פני חמשה ועשרים אלף · על רחב כ״ה אלפים תרומה עד גבול קדימה של ארץ ישראל כולה: וימה על פני וגו׳ · וכן למערב על פני שלשת הרצועות של כהני׳ ולוים ואחוזת העיר ברוחב כ״ה אלפים : על גבול ימה · כמו עד גבול ימה עד אוקיינוס : לעומת חלקים · כנגד אורך חלקי השבטי׳: לנשיא · יהיה : והיתה תרומת הקדש · היא רצועת הכהנים : ומקדש הבית בתוכה · הכל באמצע נחלת הנשיא : ומאחוזת הלוים ומאחוזת העיר · גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה : בין גבול יהוד׳ ובין גבול בנימן · כל רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהודה מצפון ובנימן מן הדרום יהי׳ לנשיא והיא הרצועה שהותרמ׳ ראשון רחב כ״ה אלפי׳ באורך אחד חלקי השבטים : ויתר השבטי׳ · יטלו בדרומה של אותה רצוע׳ בנימן אצלה ואצלו שמעון ואצלו יששכר ואצלו זבולן ואצלו גד מצא גד במצר דרומי של ארץ ישראל : ועל גבול גד · מצר דרומי שלו · מתמר מי מריבת קדש נחלה · מיריחו עיר התמרים במקצוע המזרח ובא למערב לאמי מריבת קדש ובא והולך עד נחל מצרי׳ השופך לים הגדול במקצוע ד׳ דרומית מערבית: תוצאות העיר · שעריה לד׳ רוחותיה : מדה · היא קנה המדה ה׳ מאות וד׳ אלפים קנים : סביב י״ח אלף · היקף העיר י״ח אלף קנים כך עולה חשבון ד׳ רבועה : ושם העיר מיום יי׳ שמה · ת״י שמא דקרת׳ איתפרש מיומ׳ דאשרי יי׳ שכינתיה תמן כלומר לא יקרא לה שם אחר אלא שם הראשון שהיה לה מיום שעקד אברה׳ את יצחק בנו שם שקרא לו יראה והיא היה שמה שלם הרי ירוש׳ וים עוד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בנינה ולהלן יקראו לה יי׳ שמה :

סליק ספר יחזקאל

אחד מן הסריסים · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצני נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין · ב׳ מנהון בו׳ משרתים חוץ מן הגלגל יסי׳ כל יחזקאל ותרי׳ עשר ל׳ הים במ״ב על הים וסימ׳ ופאת קדים מבין חורן · והיה גבול מתמר מי מריבת קדש · וכל שאר קריא׳ דכוו׳ במ״א אל הים וסימ׳ כל הנחלים הולכים אל הים : תוצאת ג׳ כתיב כן עיין בסדר מסעי : סי׳ ושערי העיר שערים שלשה · ואל פאת קדימה דיוסף ושערים שלשה · ופאת נגבה דשמעון ושערים שלשה · פאת ימה דגד שעריהם שלשה · כל יחזקאל שער במ״א ושער יוסף : סביב ג׳ ר״פ וסי׳ סביב שמונה עשר אלף · סביב רשעים יתהלכון · סביב בעתוהו בלהות :

זה פירוש מעשה המרכבה על דרך הנסתר לחכם הנזכר רבי דוד קמחי זצ"ל

נקראת המרכבה הנראית במראה הנבואה לנביא כן, לפי שנראתה לו על דמות המרכבה בארבע חיות וארבעה אופנים, והמרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בד' חיות כמו שכתוב, ותצא מרכבה ממצרים וגו'. וכן רז"ל קראו למראה הזאת מרכבה, כמו שאמרו ז"ל ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו, ואין המרכבה מבלי רוכב, לפיכך הראה האל לנביא דמות כסא כמראה מעל המרכבה, ודמות כמראה אדם עליו, והמרכבה סימן הנסיעה והראה לנביא במראה הנבואה כי כבוד ה' נוסע מבית המקדש וראה והבין גם כן הנביא כמו במעשה המרכבה כי האל מנהיג בנמצאים הנבראים ומבין מעשיהם ועושה בהם כרצונו כמו שהרוכב מבין במעשה מרכבתו ומנהיג אותה ועושה בה כרצונו, וכל זה הראה לו האל להשכילו, כי כבודו נוסע ממקומו מפני מעשה ישראל הרעים, בטומס הטמא בבית שהשכין כבודו בו וכאילו דחקוהו לצאת ממקומו, וכן ראה במראה הנבואה הזאת המרכבה בעצמה בשוב כבוד ה' אל הבית לעתיד בימי המשיח כמו שכתו' בסוף הספר, ומה שקרא בעלות המרכבה חיות, לפי שארבעתם היו במראה מחלק מין החי לא מין הצומח ולא מין הדומם, ולא יכול ליחד להם שם לפי שמורכבות הן בדמותן ובמראיהן לפיכך קראם חיות שם כולל אותם כולם וכן ת"י לזה הטעם בריתא, ומה שראה לחיות דמות, לפי שעיקר שמירת הרוכב והשגחתו במין האדם באמצעות החיות, ומה שראה לחיות ארבעה פנים לכל אחת מהן, לפי שחלק מין החי ארבע מחלקות למיניהם וזכר הראש שבכל אחת מהן, כי אריה מלך החיות, ושור מלך הבהמות, ונשר מלך בעופות, ואדם מלך על כולם, לפיכך ראה החיות בדמות אדם, וראה הצד הנכבד שברוחות והוא צד מזרח, ראה לנכחו פני אדם, ועוד כי יצירת האדם היתה במזרח, והנכבד והחזק אחריו מן החיים הוא האריה, לפיכך ראה פניו לצד ימין, וראה פני השור שהוא פחות ממנו לצד שמאל כמו שהימין נכבד וחזק על השמאל: גם ראה פני השור לצד שמאל לפי שרוב הישוב בצפון ושיבתו התבואות שהם בכח השור ולדרום אריה כי שם רוב מין החיות, וכן אמר משא בהמות נגב לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף, ויישוב בני אדם מעט שם: וראה פני הנשר לצד מערב כנגד פני האדם שהם לצד מזרח לפי שיש לעוף מעלה על שאר בעלי החיים בעופו על פני רקיע השמים ועוד כי יצירתו מן הים והוא מיוחס למערב ימה וצפונה ונגבה ומזרחה, והפנים הכוונה בנבראו, ועיקר ההכרה, ולפיכך ראה חילוק הפנים, ולא היה זכר לדגים בזה לפי שאינם כאדם ביבשה, ועוד כי העוף שזכר יש בו חלק מן המים, כמו שאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף, והוא שמירת הרוכב בכל מין החי, או אם נאמר שאין השמירה אלא באדם מפני חלק העליון שבעבורו הוא אדם נאמר כי הארבעה פנים הם על האדם כמו שאמר ודמות אדם להנה, והנה האדם במשל חלק העליון בו פניו פני אדם ופני שור ופני נשר, כי יש שמתהלל בגבורתו ולא ישתמש בה בשכליים אלא בבהמיים, לפיכך פניו פני אריה: ויש שמתהלל בעשרו בהנאות הבהמיות והנה פניו פני שור כי העושר בא לאדם להרבות התבואות ורוב תבואות בכח שור, ויש שאין לו לא גבורה ולא עושר ונוטה אחר תאוות העולם חוטף ואוכל כנשר יטוש עלי אוכל והנה פניו פני נשר, וכל זה ראה הרוכב לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: והכנפים אשר ראה לחיות לפי שהכנפים מעירות התנועה, הראה לו כי ענין השמירה כשמר בא לו מהאל באמצעות החיות מהרה בלי עיכוב לפי מה שהוא, ועזיבת השמירה גם כן יחוש לתנועה והכנפים שהיו לכסות מורות כי ענין השמירה מכוסה מאד מפני השתנות ענין השמירה בבני אדם כל שכן בשאר החיים, שמסופק אם יש בהם שמירה אם לאו, והחיות הם משל לנבדלים, לפיכך ראה מראיהן דמות אדם יש בו חלק מהן ובאמצעות תהיה השמירה מהאל בשאר הנבראים והאופנים הם משל למסיבים כמו אופן העגלה, את אופן מרכבותיו ואמר וגלגלים בסופה: וכמו שהבהמות אשר במרכבת מניעות אופן המרכבה, ומגלגלות אותן, כי חיות הקודש מניעות האופנים כי רוח החיה באופנים, ר"ל נפש האופן הנאצלת מן החיה, לפיכך אמר רוח החיה באופנים ולא אמר בחיה, כי החיות אינם כגופות, ואע"פ שאין לחיות תנועה על האמת, הנביא ראה המראה על דרך מושגי החוש ככל מראה אשר בנבואה, והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו, והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו, והנה המדה והוא עומד עליהם תחת העץ וכל מניע הוא מתנועע בעת הניעו במושגי החוש, וכל מתנועע יש לו מניע, לפיכך בלכתם ילכו, ולפי שמעשיהם כתנועתם ראה להם ידי אדם מתחת כנפיהם, והידים פעלות המעשה:

ואחרי אשר ביארנו מעשה המרכבה דרך כלל נפרש אותה דרך פרט פסוק אחר פסוק בעזרת המלמד אדם דעת,

ויהי בשלשים שנה, מבואר הוא בפירוש הספר בתחילתו, בחמשה, מבואר הוא בפירוש: היה היה, גם כן מבואר הוא: וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון, למניין מה שראה במראה הגלות וחרבן הארץ, וענין סערה וצפון, מן כי מצפון באה להם הרעה כמו שכתוב מצפון תפתח הרעה, כי בבל צפונית לארץ ישראל היה לענין הנהגת העולם הוא ענין צפון ונסתר ולב האדם מסתער עליו: ענן גדול, וראיתי גם כן ענן גדול ואש מתלקחת, לענין הגלות מפורש הוא כי הוא ענן גדול וחשכה גדולה, וכן שאכלה ירושלם ויושביה, ולענין הנהגת העולם, כי הענן והאש הן מתהפכין, וכן בהנהגת העולם יש דברים סותרין זה לרוב דעות בני אדם, ועוד הן משל לקור ולחום שהם קיום העולם השפל ומה שאמר מתלקחת, כמו ואש מתלקחת בתוך הברד שהוא מן הפלאות: ונוגה לו סביב, פי' לענן ולאש ג"כ, כי באחד נראו לו מתערבין זה בזה, כי פי' מתלקחת בתוך הענן תהיה ענין לקיחה או ענין הבערה כענין מתלהבת, ולענין הגלו' פי' שיצאו לאורה מחשיכה ועתידין לצאת מחשיכה לאורה: והנה הנוגה סביב והחשכה והבילבול בתוך, ולענין הנהגת העולם כי מי שילך סביב המבוכה והבילבול והסתירות ויסוב תמיד בדעתו סביב הענין ההוא יתבאר ויצא מן המבוכה ויהיה נוגה לו מאין חשך ואין סתירה ולענין ההשגה יש קצת השגה, כמו שסביביו והם הנבדלים זהו הנוגה, אבל להשיג עצמו הוא כנכנס בחשך וערפל: ומתוכה כעין החשמל מתוך האש, מתוך הסערה שהסתער והשתומם לבו על המראה, ראיתי כעין החשמל, ו"ת ומתוכה ומגו עננא ומגו עלעולא, וחשמל הוא הזך אשר באש המריקה מן העשן: זהו שאמ' מתוך האש, וכן אמר במראה השלישית כמראה זוהר כעין החשמלה, ודמה בו הרוכב: ומה שזכר כעין החשמל הוא מה שזכר למטה וארא כעין חשמל, וזכרו בראשונה ובאחרונה, בראשונה זכרו דרך כלל ופתח לנו שני פתחים: זכר החשמל ראשונה לפי שהוא ראשון ועליון על הכל במדרגה ובמעלה: וזכרו באחרונה לפי שהוא אחרון וסוף בלימוד ובהשגה: ולענין מציאותו דמה אותו בדרך משל לעין החשמל, אבל לענין השגת בן אדם אותו ישית חושך סתרו, ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים, ונגש משה לבדו אל יי' והם לא יגשו, ובדברי רז"ל מאי חשמל, אמר רב יהודה חיות אש ממללות, במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות, בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות, ומתוכה פירושו כפי' אשר לפניו: דמות ארבע חיות, כבר פירשנו דמות ארבע חיות, ועוד לטעם אחר לפי שהיו משל להנהגת העולם הגדול והעולם הקטן, והם על ארבע דרכי', לפיכך ראה ארבע חיות וארבעה אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים הכל ארבעה, כי מן החיות והאופנים תבא ההנהגה בארבע חלוקות לד' פרטים שהם הוה העולם השפל, והעולם ד' מינים, דומם וצומח וחי ומדבר, והמאורו' הגדולות מנהיגי העולם השפל על ד' דרכים, כי השמש במהלכו מתהלך בד' תקופות השנה, וכן הירח בארבע תמורות בחודש, וכן היום מתחלקת בד' תקופות כנגד ד' פרקי', וכן החי והצומח הכל הולך על ארבעה, וכל זה הנהגת העולם השפל, והרוכב בזו המרכבה השכל הפועל, וכן הנהגת העולם הקטן הולכת על ארבעה, כי מנהיגי גוף האדם הם ד', הזן והמגדל והמדמה והמתעורר: והזן נחלק לד' כוחות, המושך והמחזיק והמעכל והדוחה, בארבעה איכויותיהם, והם החום והקור והיובש והלחות, ועוד ארבע לחות שבהם מתקיים הגוף, והם הדם והלחה הלבנה והמרה השחור' והמרה האדומה: וכן מחקרי העולם ארבעה, יש ומה ואיך ולמה והם כזו המרכבה שהוא עולם הקטן, שכל האדם, ולענין זה אמרו רז"ל ויעל מעליו אלהי', אמר ר' שמעון בן לקיש, האבות הם המרכבה כי שכלם נוטל בהם ומנהיגם ובזה תנוח עליהם רוח הרוכב העליון, וכן במספר המרובע הראשון הוא ארבעה ובו ישלם המספר כי מאחד עד ארבעה עשרה: ולדמיון זה היו ד' רגלים וד' טורים בחושן, וזה מראיהן דמות אדם להנה, מראיהן ר"ל מראה צורתם ותכונתם, לא עינים כי אם דמות עינים, עוד יאמ' שהוא כנאלי אם דמות אדם בגופן ובבגדיה, ובפניהם מצד אחד, או גם הפנים כולם פני אדם אלא שהיו משונים אלה מאלה לטעם שפירשנו, וארבעה פנים לאחת וארבעה כנפי' לאחת מהן, ו"ת וארבעה גפין לחדא וגו', הנה ת"י ומנה לכל אחד מהפני' ד' כנפים ר"ל כי הפעולות והנפעלות על ד' דברי' כולם כמו שכתבנו מקדם, ופירוש לאחת מהן לכל אחת מהפנים שהיו להם היו ארבע כנפי' כדעת המתרג' ולפירושינו פירושו כמו הפוך, וארבעה כנפי' להם, ר"ל לחיות ולא בין כולם ארבע כנפים אלא לכל אחת מהן ארבע כנפים, ורגליהם רגל ישרה, רגליהם הם משל לאופנים, כי הם המהלכים בכח החיות כמו שהרגלים מהלכים בכח הגוף: ואמר כי רגליהם רגל ישרה, כלומר אין להם עיוות ועיקום כמו רגלי החיים כי האופנים שוין וישרים: וכף רגליהם ככף רגל עגל, לפי שכפות הרגלים הם הדורכי' במקום המהלך, דמה תנועתם לכח רגל, ולפי שדמה אותן לחיות, והרגל העגול שבד' הנראים במראה הוא רגל השור, ואמר כף רגל עגל, ואמר עגל ולא שור לשיתוף במלת עגול וראש עגול לכסא מרובעות ולא עגולות, והאופנים עגולים ומהלכם מהלך הסבוב תנועה מודבקת, והתרגום מסייע לפירושינו, שתרגם כפרסת רגלין כגלגלין, ולא אמר מספר הרגלים ומיעוטו שנים, וראייה עוד שלא ראה להם אלא שתי רגלים, כי הפנים הנראים במזרח ובמערב הם פנים של מהלכי שתים, ותנועת האופנים ממזרח למערב וממערב למזרח ונוצצים כעין נחשת קלל, לא אמר על הרגלים שעינם כעין נחושת קלל כי עינם כעין תרשיש, אך על הניצוץ אמר כעין נחושת קלל, וכן הם ונוצצים לרוב מרחקם לא יראה כן לחוש, גם יש לפרש טעם ונוצצים על החיות עצמן לומר שראה עינם כעין נחושת קלל ונוצצים כמוהו: וכן ראה מלאך: ות"י הפסוק כן, ורגליהון רגלין כיוונן ופרסת רגליהון כפרסת רגלין כגלגלין ומזיען עלמא כמהכון ומנצצן כעין נחש מצלהב: וידי אדם וידו

כתיב

כתיב בוין וקרי ביוד · והכתיב ר״ל וידו ידי אדם · כלומר וידיו ידי אדם · וכן ועיניו כיונים על אפיקי מים · ר״ל ועיניו כעיני יונים · ... ועניין ידי אדם פירשנו למעלה · על ארבעת רבעיהם · להודיע כי לכל רוח מארבע רוחות העולם · היה יד תחת הכנף · ופניהם וכנפיהם לארבעתם · כמו כן הפנים והכנפים לארבעתם היו על ארבעת רבעיהם שוה בשוה כי לא היו פנים וכנפים מעבר אחד סמוכים לחביריהם יותר מעבר אחר אלא כמרחק שוה זה מזה על ארבעת רבעיהם · ות״י הפסוק כן · וידוהי כידי אינשא עביד להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למחתי בהון גומרין דאישתא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן על חפני · שרפיא למיזרק על אתר רשיעיא לאבדא חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוה לארבעתיהון · חוברות אשה אל אחותה כנפיהם · אמר שראה החיות שהיו חוברות בכנפיהם הפרושות אשה אל אחותה והבין מזה כי פעולתם אינן חלוקות שיפעלו אלה במקצת העולם ואלה במקצת העולם · אשה אל אחותה · בפעולתם : לא יסבו בלכתם · לא היו מסבבות פניהם בלכתם מרוח זה לרוח זה · למה · כי איש אל עבר פניו ילכו · ולכל רוח היה להם פנים · גם רגליהם עגולים שלא היה צורך להסיבם והבין מזה כי בהשתנות פעולתם מפעולה לפעולה אין ביניהם עיכוב ולא החזרת פנים · והסיבה כי בכל מקום הם בשוה · כי הם אין להם מקום : ות״י מכוון חדא לקביל חדא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון ברייה לקביל אפא אזלא : וכינה אותם אשה ואיש כי מכונות בלשון חיות שהוא לשון נקבה · ובלשון כרובים כמראה השנית שהם לשון זכר : ודמות פניהם פני אדם · פניהם העיקריים · כי שאר הפני׳ הם כמושלים אל העניין הנראה בהם : אבל פניהם היו פני אדם כמו שידיהם ידי אדם · ותבין זה מתרגום שתרגם יונתן בימין ובשמאל · עביד מימינא ועביד משמאלא · ולא תירגם בן אדם · לא אמר בהם עביד · ומה שתרגם עביד ר״ל בדבר העושה להשאיל לא מעיקר הדבר · אף על פי שבפני נשר לא תירגם עביד : זה היה לקצר כי כבר זכרם לפי שהנשר הוא נעקר מפני הכנפים : כי הכרוב שהיו פני אדם היו לו שתי כנפים ואלה הפנים היו לצד מזרח כמו שפירשנו · ולא הוצרך לומר אל המזרח כי פני האדם מכוונים למזרח · ולעניין זה נקרא הדרום ימין והצפון שמאל ומערב אחור · וכיון שפני אדם הם למזרח · ופירוש האחרון ימין ושמאל · ידוע כי הרוח הרביעית הוא מערב לאין צריך באור אחר · וכבר כתבנו הפנים והכנפים · ויונתן לא חידש דבר בזה הפסוק אלא מלת עביד כמו שפירשנו · ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה · מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דביקה עם הבא אחריה ר״ל ופניהם היו כמו שזכרנו · וכנפיהם היאך היו שהיו פרודות מהגוף ופורשות מלמעלה לעופף כמו שאמר במראת ישעיה ובשתים יעופף · וזהו שאמר לאיש שתים חוברות איש · כלומר אחד מן החיות היו שתי כנפי׳ שהיו חוברות עם כנפי האיש האחר ואותם היו לעופף · ושתיים האחרו׳ היו מכסות בהם את גוויותיהנה · ומה שאמ׳ למעלה כי העוף בעופפו מגביה כנפיו כלפי למעלה עניין העופפות ועניין הכיסוי פירשנו למעלה · ומה שאמ׳ בחיות אשה ואיש · לפי שהנראה היא חיה שהיא בלשון נקבה והמשל היא איש · והנה איש עומד לנגדו · וכבר כתבנו טעם אחר למעלה · ויש לנו לפרש למה זכר ישעיה שש כנפים לשרף ויחזקאל לא זכר לחיה אלא ארבע כנפים לדעתינו כי החיה הוא השרף ורז״ל כך היה דעתם והוקשו זה לזה ותרצו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים · כביכו״ל נתמעטו כנפי החיות ופירשו שש כנפים · בשתים יכסה פניו שלא יביט בשכינה וימות שם כי לא יראני האדם וחי ואפילו חיות הקודש ובשתים יכסה רגליו דכתיב וכף רגליהם ככף רגל עגל · אמר הקב״ה יהיו רגליהם מכוסים שלא יהיו עוונות בניי נזכרים · ובשתים יעופף שהם מקלסים · ואני בפירוש ישעיה דרכתי דרך החכם הגדול רבינו משה בן מיימון ז״ל כי החיות אינם השרפים שם והחיות ארבע · אבל למה שנתחדשה לו דעת אחרת עתה כי החיות הם השרפים צריך לתת טעם למה ראה ישעיה שש ויחזקאל ארבע · ויחזקאל ראה ארבעה פנים לאחת · וישעיה לא ראה פנים אחרים · ויחזקאל אמר מניין לחיות וישעיה לא אמר מניין לחיות · וישעיה לא אמר מניין לשרפים · לכל אחת צריך ליתן טעם · כאמר כי מראות ישעיה ומראות יחזקאל שוות בעניין אחד · והוא להבין מכל אחד מן המראות עניין השגחת האל ושמירתו בנבראים · ולא הראה האל לישעיה תואר המרכבה שהיא בנויה על ארבע ארבע · לפי שהמרכבה סימן הנסיעה כמו שפירשנו · ובימי ישעיה לא היתה עת נסיעת הכבוד מבית המקדש עדיין והיה כחושב לנסוע לא נוסע עדיין · ובימי יחזקאל נסע · ויחזקאל לא היה כחו יפה כישעיה · לפיכך הראה לו האל דבר ההשגחה במבואר יותר בארבע חיות וארבעה אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים כמו שפירשנו כי במניין הארבעה יתבאר יותר עניין ההשגחה בשפלים על סדר הארבעה כמו שכתבנו : ושש כנפים שראה ישעיהו שהיו השתים לכסות הפנים והשתים לכסות הרגלים · והשתים לעופף · לפי שישעיה עיון דק בהם יותר מיחזקאל · והבין ישעיה כנפים עניין מציאות הנבדלים ושהם נעלמים מהשגה והוא דבר דק ונסתר · לפיכך אמר יכסה פניו · והבין ברגלים הדברים שהנבדל סיבה להם כי השפלים נעלמים ונסתרים מהשיגם · לפיכך אמר ובשתים יכסה רגליו · אבל יחזקאל בשפוס דמות הדברים השפלים שאין כיסוי הסתר בהם כל כך : וכן ראה ברגלים שהם משל לתנועת הגופנית שאין דבר תנועתם דבר מכוסה ונסתר והוא עצמם שהם שכלים נבדלים קשה להשיגם · ולזה אמר ושתיים מכסות את גויותיהנה · ועוד כי עניין השמירה מכוסה כמו שכתבנו · וישעיה לא ראה מניין לשרפים כי מצד עצמן אין להם מניין · כי מה שאינו גוף אינו נופל תחת המניין אלא בעילות ועלולים · אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבוון קדמוהי יקומון · וגם זה המספר אינו לדקדוק מניין אלא כמו שתאמר אלף ורבבה עד אין מספר · ויחזקאל לא ראה להם מספר מצד עצמם אלא מצד פעולותיהם · ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר : איש

אל עבר פניו ילכו · כבר זכר עניין זה למעלה · ולא שינה הפסוק הנה אלא לחדש בו עניין והוא אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו · ופירוש הרוח החפץ והרצון · וכן ת״י רעותא · והעניין שחידש הוא שהחיות יש להם רצון ובחירה כמה שהושפע להם מן ההנהגה · כמו שפירש המורה צדק בפרק השביעי מן החלק השני · והראייה בזה מה שאמר המלאך ללוט שאמר כי לא אוכל לעשות דבר וגומ׳ · ואמר הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה · ועוד ממה שכתוב השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו וגומ׳ · כי לא ישא לפשעכם וגומ׳ · ויונת׳ לא חדש בזה הפסוק דבר : ודמות החיות · פירוש דמות עינם ומראיהם · כי דמות גופותם כבר אמר מראיהן כגחלי אש · פירוש ראה מראיהן כגחלי אש · כמו שראה ישעיה שרפים · ומה שהגדיל בוערות הלפידי׳ · לגדל עוונם שהלך הולך וגדל עד שחרב הבית ונתחייבו כלייה ושריפה : היא מתהלכת בין החיות · הוא האש שזכר · וכן ת״י אשתא מט׳ להבא בין ברייתא מלבר שראה מראיהן כגחלי אש · ראה אש שהיתה מתהלכת בין החיות · וזה היה משל לשריפת בית המקדש שהיו בו כרובים שהן מצורות החיות · וכן בית המלך · וכן בית גדול שרף באש · כמו שראה במראה השלישית וזרוק על העיר : ונוגה לאש · רמז בזה כי אותה האש לא תהיה לעולם לכלות את ישראל · אלא עוד יהיה לה נוגה להאיר לישראל : ומן האש יוצא ברק : ועוד יצא מן האש ההוא ברק לאומות העולם כמו שאמר ברק ותפיצם · ולעניין ההנהגה העולם הגדול : האש משל על המאור הגדול · ולעולם הקטן על החום הטבעי · ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר : והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק : בזק כמו ברק · וכן ת״י ארקא : ובדברי רז״ל מאי רצוא ושוב · אמר רב יהודה כאור היוצא מבין הכבשן · מאי כמראה הבזק · אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא כאור היוצא מן החרסים · ור׳ יהודה אומר בשם ר׳ סימאי בן פרטא · בזק שבוזק נפת בבירה · כלומר כמי שמפזר נפת שהוא פסולת זתים בבירה שהיא מתלקח מהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד · וזהו פירוש רצוא ושוב · ולפירושינו שהוא בזק עניינו כי הבזק רץ מהרה ושב ומתכסה מהרה עד שכמעט תשיגנו הראות ברוצא ובשובו · ועניין זה בחיות כי יעשו החיות בנבראים אשר תחתיהם במדרגה מעלה אחר מעלה בלי עיכוב · והשיבה לאחור · הוא כאדון ששולח מעבדיו לעשו׳ מעשה ואחר כך ישובו אליו לשמוע מה שיצוה עוד · ובשליחות האל לחיות אינן כך · כי השיבה היא קלה כשיבת הברק ויותר עד שאין לשער · אלא שלא מצא דמיון קלי יותר מזה · ובהם על האמת אין שיבה ואין ריצה כי אינן גופות אלא שדמה במראה עניינם בעניין הגופות כמו שנראה לכל מראה הנבואות · וכתב בעל ספר יצירה · עשר ספירות בלימה צפויים כמראה בזק ותכליתם אין להם קץ · ודברו בזה ברצוא ושוב · ולמה אמרו בסופה ירדופו · ועוד אמר עשר בלימה : בלום פיך מלדבר וליבך מלהרהר · שוב למקום · שכך נאמר והחיות רצוא · ות״י הפסוק כן · ובריתא באסתלחותהון למעבד רעות ריבונהון דאשרי שכינתיה במרומא עילאה מינהון בהכפא עינא למחזי חזרן ומקפן ומסכן ית עלמא ותייבן ברייה חדא וקלילן כחיזו ברקא : וארא החיות והנה אופן אחד בארץ · בארץ פירוש למטה במקום שפל בארץ כמו רקמתי בתחתיות ארץ · אמר עוד ראיתי למטה מן החיות אופן אחד אצל כל חיה מהם : כי האופנים היו ארבעה כמו החיות שאמר לארבעתן · וכן אמר במראה השלישית · וארא והנה ארבעה אופנים · אם כן מה שאמר אופן אחד ר״ל לחיה אחת · ומה שאמר לארבעת פניו ר״ל לחיה אחת ולארבעת פניה לא היה אלא אופן אחד · ומה שהוצרך לומר לארבעת פניו · להודיע כי האומר שהיה אצל החיה לא היתה נוטה לצד אחד מהפנים יותר מן האחר אלא לארבעת פניו היה בשוה : וטעם פניו לחיה לשון זכר ונקבה כמו שפירש באיש ואשה · או יהיה טעם פניו לאופן ויהיה פי׳ כמו צדיו · כי לא ראה לאופנים צורת פנים · והבין מזה כי הנהגת החיות לעולם באמצעות האופנים היה שוה לארבעת הפנים כמו שפירשנו אותם · אלא שהשמירה אינה שוה בהם · ובאומרו והנה אופן ולא אמר דמות אופן כמו שאמר דמות ארבע חיות · להודיע כי אלה גופות ואלה אינם גופות : ות״י וחזית ברייתא והא גלגל חד מתחות כמלרע לרום שמיא כסיכור ברייתא לארבעת גפוהי : ומראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש · תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני חושן תרשיש שהם וישפה · וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין התכלת וכן הוא מראה האופנים : ופירוש ומעשיהם דמיון תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהן ומעשיהם : ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש : ולדמיון מעשה כתרשיש · שהם מקבלין מעשה ופעולה כמו שיראה על פניו דרך שיראה מאחריו וזה לרוב זכותו כן הוא ופנים מתפעלין כי המאורים אשר על אופן העליון נראין מתחת אופן התחתון · זכותו · ודמות אחד לארבעתן · שארבעתן בדמות עין תרשיש · מראיהם ומעשיה׳ כאשר יהיה האופן בתוך האופן · שב להודיע המראה והמעשה בעניי׳ אחד · והוא שהיו נראין בגלגלים שהיו בתוכם שהיו בתוכם אופנים ומגלגלין העליון את האופנים אשר בתוכן כאשר יהיה האופן בתוך האופן · כי התשיעי שהוא עליון מגלגל אשר בתוכו עמו · ויונתן לא חידש בזה דבר : על ארבעת רבעיהם בלכתן ילכו · לכל פיאה מארבעת רבעיהן כמו שהיו הולכות החיות · כן היו הולכין הם : לא יסבו בלכתם · כמו שהחיות לא היו מוסבות מצד אל צד · ויונתן לא חידש בזה דבר : וגביהן וגובה להם ויראה להם · מלת גביהן נפרדת בטעם · ופירושו כמו שפירשנו במלת ופניהם שאינה דביקה עם הבא אחריה : אמר וגביהן · היו כמו בגובה כל אופן אלא שגובה היה להם עד שמרוב גביהן היתה יראה להם כי הדבר מופלג בכמותן יקרא נפלא ונורא · וכן ומעט נורא · אל ארץ נוראה · או באומרו כמו הקרח הנורא : וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתן · וגבותם כמו וגביהן · אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה מקובץ בלשון נקבות · ומפני כפלו שינה המלות · והעינים הם משל למאורות · ות״י וגביהון שוון לקבל רקיעא · ר״ל כי כלפי רקיע

אשר על ראשי החיות שוות אין ביניהם פרידה וחילוק · אבל עלוליהם יש ביניהם
חילוק לפי המקבלים : ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם · אמר כי הליכתם הנראת
לאופנים תלויה בהליכת החיות ואצלם ילכו : ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו
האופנים · ענין נשיאות החיות והאופנים מעל הארץ · הוא משל לענין שיקרה
בעולם השפל ובדברים שיוצאין מסדר וההנהגה כאילו אין מנהיג ושומר כאילו הם
דברים מופקרים למקרה · וזה כמטר סוחף יבא וישטוף זרעים ודשאים ועשבים
גם עצי פרי עם שאר העצים עד שימות ומחסרון בני אדם ובהמות וחיות · וכן
ברוב השלג והברד והרוחות החזקות והרעמים והברקים ועיפוש האויר או התחדשות
בו ממיתות יכלו ארץ או ארצות או בהשקט מקומות והרעש והזועות והמים השוטפים
מן הימים כמו שזכר מורה צדק בפרק ע"ב מן החלק הראשון ממאמר מורה הנבוכים ·
ואף על פי שכל זה הוא לפי הנהגתו כיון שרוב הנהגתו הוא קיום ההויה והויה מה
שהוא בהפכו ידמה כאילו אין הנהגה וכן יהיה בזה העולם הקטן · וכן אמ' בחורבן
הארץ נתנו את נבלת עבדך וגומ' · וכל זה ידמה סילוק סדר וההנהגה כאילו
המנהיגים והשומרים נשאו מעל הארץ וכל אשר בה ויניחום מופקרים · ות"י ובמיזל
בריותא אזלין גלגליא לקבליהון ובאיתרמא ברייתא דמלרע לרום שמיא מתרמן
גלגליא : על אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו · כבר פירשנוהו · כי פי' הרוח
הרצון · ופירש הכוונה בזה · והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופני' ·
והוסיף עוד ואמר והאופנים ינשאו לעומתם · לתת טעם למה היה האופני' והנשאם
לעומת החיות · ופירש הטעם ואמר כי רוח החיה באופנים · וכבר פירשנו זה ·
ותרגום יונתן נוטה לפירושינו שתרגם אחרי רוח ברייתא כגלגליא · ושאר הרוח
תרג' רעוא · ללכת בסגול באתנח · וכן ויסב שמואל ללכת : בלכתם ילכו ובעמדם
יעמודו · ההליכה היא משל על הנהגת העולם והעמידה היא גם כן משל · כי אין
עמידה והפסק לאופנים כי כל ימי עד הם מתגלגלים בלא עמידה ובלא הפסק אלא
העמידה היא כמו עומדים ממעל לו · וכל צבא השמים עומדים עליו שהוא ענין
השירות · כמו והוא עומד עליהם · והעבודה והשירות לפני האל להשכיל בו ית'
ויתברך שמו · ובאומרו ובעמדם יעמודו · לפי שהשכל יבא לאופנים מהחיות · ואף
על פי שהוא ראה ההליכה והעמידה וההתנשאות מוחש על דרך משל · והראה לו
כן כדי שיבין מהמוחש מושכל · ובזה הפסוק חידש העמידה והשאר הוא כפל לחזק
הענין · ועל הכל אמר כי רוח החיה באופנים : ודמות על ראשי החיה רקיע · כאילו
אמר ודמות רקיע על ראש החיה והחיה דרך כלל במקום החיות · כמו רוח החיה
באופנים · וזה הרקיע איננו גוף · אבל הנביא ראהו מוחש כדי שיבין ממנו חוש
כולם · ואין בכל אשר הוראה דבר גופני אלא האופנים לפיכך לא אמר בהם דמות
אלא והנה אופן · וזה הרקיע אור השכל הבהיר החופף על הכל ששמו כשם רבו
הנטוי על ראשי החיות והוא שכתוב בו שנברא ביום שני יהי רקיע בתוך המים ויהי
מבדיל בין מים למים · בין צורה שיש לה דיבוק עם הגוף ובין צורה שאין לה דיבוק
עם הגוף · ואפשר שעמו פמליא כאף אלפין ורבוא רבוון : הנורא · פי' נורא בלכתו
ובזהרו · ובפרקי ר' אליעזר אומר · איזהו רקיע שנברא ביום שני רבי אליעזר
אומר הרקיע שעל ראשי החיות שנ' ודמות ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא ·
מהו כעין הקרח הנורא כאבנים טובות ומרגליות והוא מאיר לכל השמים כאור שהוא
מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בצהרים בגבורתו · שנ' ונהורא עמיה
שריה · וכמוהו הצדיקים עתידין להאיר לעתיד לבוא שנ' והמשכילים יזהירו כזוהר
הרקיע · ועוד אמר ברוך כבוד יי' ממקומו · במקומו לא נאמר אלא ממקומו שאפי'
החיות שנושאות את הכסא אינן רואות אותו שנתן הקב"ה בינו לבינן הרקיע שנ'
ודמו' על ראשי החיו' רקיע · ויונתן לא חידש בזה הפסוק דבר : ותחת הרקיע
כנפים ישרות אשה אל אחותה · מה שאמר ישרות הוא מה שאמר למעלה חוברות ·
כי כשהכנפים פרושות הוא הם ישרות · ובהתחברם אשה אל אחותה לאיש שתים
מכסות להנה · אמ' כי לכל אחת מהן היו עוד שתי כנפי' מלבד הישרות שהיו לעופף
היו להם עוד שתים כנפי' שהיו מכסו' להנה · ומה הן מכסות להנה את גויותיהנה ·
ואע"פ שזה הענין כבר זכרו ושינה אותו עוד להודיע כי מה שבהם נאצל עליהם
מהרקיע הנטוי על ראשיהם · וגם בזה לא חידש יונתן דבר : ואשמע את
קול כנפיהם · הבין מזה כי האופני' יש להם בגלגולם קולות עצומים · ויחס זה לחיות
כמו שיחס להם התנועה · אע"פ שאינה להם על דרך האמת אלא לפי שמכח' מתגלגלי'
מיחס להם תנועת האופנים וקול האופנים שמע קול גם כן כמו שאמר וקול האופני'
לעומתם · אלא ששינה הנה הענין ויחס הקול לחיות לבד כי המה העיקר · ומה
שאמר בעמדם תרפינה כנפיהם · הבין מן העמידה השירות והעבודה · כמו שאמר
והורה כי הגלגול והתנועה הן לענין ההנהגה · אבל מצד עצמן בשרתם השמים
מספרים כבוד אל אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם כל שכן החיות שלמעלה
מהם · וזה הוא ריפוי הכנפים כי הם המשמיעות קול כקול שדי · פי' חזק ותקיף · וכן
כשוד משדי יבא · והיא שדי בבריך · או פי' על האל שנקרא שדי · וכן במראה
השלישית כקול שדי בדברו · כשדבר בהר סיני שנאמ' בו קול גדול ולא יסף · ושם
נאמר נשמע מן החצר שהוא גדול הבית · וכן בהר סיני · אף על פי שהיה גדול לא
נשמע חוץ למחנה ישרא' · וכן כל קול נבואה איננו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול :
קול המולה · פי' כמו מלה · אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת מדברי' רבי'
כקול מחנה · ועוד ענין שמע זה הקול להודיענו כי המרכבה נוסעת מן הבית כי קול
כנפי החיות הוא משל לנסיעה · כי העוף כבואו לעוף ידפוק בכנפיו · וכן האופנים
משמיעים קול בלכתם · ות"י הפסוק כן · ושמעית ית קל גפיהון כקל מיין סגיאין
כקלא מן קדם שדי במהכהון קל מילוליהון כד מודן ומברכין ית ריבונהון קיימא
מלך עלמין כקל משריית מלאכי מרומא בעת זמהון משתקן גפיהון מן קדם דבירא :
ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם · אמ' היה קול לא כקול שאמ' קול כנפיהם
אלא מעל לרקיע אשר על ראשם יבא הקול · הבין מזה כי אף על פי שהרקיע נטוי
על ראשיהם · ואין הוא המצוה אותם והמשמיע קולו להם על פעולותיהם אל מעל
לרקיע הוא אותו הקול מאת הרוכב · והקול והדבר הוא דרך משל · וכן אמר גבורי
כח עושי דברו לשמוע בקול דברו · כי הרקיע · אף על פי שאתם הוא עלול גם כן
והנה הקול היוצא מעל לרקיע הוא כאדון המצוה עבדיו העומדי' עליו הוא נותן להם
קול ומדבר והם שומעים ושותקים לשמוע בקול דברו · וזהו בעמדם תרפינה כנפיה'
כי אין לעבדים העומדים קול ודבר אלא השמיעה והקבלה · ורמז גם כן באומרו
ויהי כי היה זמן אחד ולאדם מיוחד שהקול יוצא לו מעל לרקיע בלא אמצעי · שנ'
וישמע את הקול מדבר אלין · פנים בפנים דבר יי' עם משה · ולשאר הנביאים הקול
מהנפרד האחרון · הוא השכל הפועל · ות"י הפסוק כן · ובזמן דהוי רעוא קדמוהי
לאשמעא דבירא לעבדוהי נביאייא ישראל הוה קלא משתמע מעילוי רקיעא דעל
רישיהון במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבירא : וממעל לרקיע אשר על ראשם ·
אמר כי עוד יש נמצא ממעל · וראה דמות כסא עליו כי אין יושב אלא על כסא · ומה
שהיה דמות היה מראיהו כמראה אבן ספיר שהו' בהיר ומזהיר : ועל דמות הכסא
דמות כמראה אדם עליו מלמעלה · והוא היושב או הרוכב · כי פעמים יתארהו
רוכב לענין המרכבה במושלו עליה שרוכב על מרכבתו · ופעמים יתארהו כמלך
יושב על כסא · ומורה במלת יושב גם כן קיום במציאותו · והכסא לא יהיה דבר
חוץ מעצמו כי אין למעלה מן הרקיע נפרד אחר אלא הרוכב והכסא מורה כמותו
עצמותו וגדולתו · כמו שפירש הרב המורה צדק בפסוק כי יד על כס יה · בפרק ט'
מהחלק הראשון ממאמר הנכבד מורה הנבוכים · כי כמו שהמלך בשבתו בין שריו
יודע למי שלא ידעהו בשבתו על כסא למעלה משריו · כי עצמות היושב הזה וחכמתו
מורה עליו כי הוא נמצא והוא עלת הכל יתב' שמו · והצור' המוחשת המכבדת בצור'
המוחשות היא צורת האדם · לפיכך ראה דמות כמראה אדם · ולפי שעל דרך
האמת אין לרוכב דמות שוה בדמיון · ואמר דמות · ואמר דמות כמראה אדם
להרחיק ממנו בשמות · לא ת"י שלא יעלה על לב איש שיש לו ית' דמות ומראה ·
ולא חדש יונתן בזה הפסוק דבר אלא שלא תרג' דמות כמראה אדם : וארא
כעין חשמל · זה שהיה כמראה אדם ראיתיו בעינו כעין חשמל : כמראה אש בית
לה סביב · פי' בית לה · כמו מתוכה · כמו שאמר למעלה מתוך האש · והוא הדק
שבאש · כמו שפירשנו · והאש העב סביבו והדק בתוכו · וראה לו שני מראים כעין
חשמל מראה מתניו ולמעלה וממתניו ולמטה כמראה אש ונוגה לו סביב · והדק
לא יראה לרוב דקותו · והחילוק הזה הוא משל כענין שאמר וראית את אחורי ופני
לא יראו · והחלק הנכבד באדם הוא ממראה מתניו ולמעלה · כי באותו החלק
צורת הפנים וכלי המעשה · וכלי הנשימה אשר בהם ישכיל האדם · ור"ל כי תשיג
המרכבה מן הרוכב קצת מצד עצמה ברוכב עליה ומהות הרוכב ואמיתתו שהם
הפנים לא תשיג על האמת שנאמר כי לא יראני האדם וחי · פי' וחי · אפי' חיות הקדש
אינם רואין אותו · וזה פי' ונוגה לו סביב · ההשגה שמשיגות אותו חיות הקדש ·
והרקיע שעל ראשם · ובמדרש חזית אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שהם
מדמים את הצורה ליוצרה הדא הוא דכתיב ואשמע קול אדם בין אולי אובל · אמ'
ר' יודן ר' סימון אית ליה הדין דהוא מחוור מן הדין : ועל דמות הכסא דמות
כמראה אדם עליו מלמעלה · ות"י הפסוק כן · וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא
מגיו לה סחור סחור דלא יכילא עינא למיחזי לא אפש' לאסתכלא ביה ומלרע חזית'
כחיזו אשתא וזיהור לה סחור סחור · ובנוסחא אחרינא דלא אסתכלית ביה ומלרע
וכו' : כמראה הקשת · והם ארבעה · הייני · וסמוך לייני המראה המעורב · וסמוך
לו הירוק · וסמוך לו הכרכומי · והוא למטה מכולם · והוא מצד אחלה · לפיכך
ראה מראה הקשת לענין ארבעה שהוא הולך בכל ענין המרכבה לטעם שזכרנו
והוא מראה שאין האדם שוללות בו שאינו מבהיק · והוא משל ההשגה שזכרנו
שהוא הנוגה סביב · והוא מראה דמות כבוד יי' · כלומר מה שתשיג המרכבה
מכבוד יי' : ואראה ואפול על פני · וארא כל המראה הנזכר' מראשה ועד סופה ·
ואפול על פני · שהשתוממתי לבי על המראה · ובעודי על פני שמעתי קול שמדבר אלי ·
וזה היה מלאך שמדבר עמו · ומה שכתב החכם הגדול הרמב"ם ז"ל במעשה
המרכבה ידוע שסיפרו למבינים אותו · ואמרו ר"ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו
המרכבה כמו שראה אותו יחזקאל בן בוזי · עד שאמרו שהקטנה שבנשים גדולה
כיחזקאל בן בוזי · ואמרו כי צורת שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל ·
ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים · בדגל יהודה היה פני אריה · וכתיב
גור אריה יהודה · ובדגל ראובן צורת אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ·
ולהם צורת אדם · ובדגל אפרים צורת שור שנאמ' בכור שורו הדר לו · ובדגל דן
פני נשר שנ' יהי דן נחש עלי דרך ונאמר בו אפעה ושרף מעופף : המראה
השלישית · בשנה הששית · והנה ששה אנשים מסיבים והשביעי ביניהם שהוא
לבוש הבדים · וידוע כי בדים הם בגדי פשתן המנוהגין · והוא הסופר הגדול
ומנהיג העיר · והוא הזורק אש בעיר · וזה פקודת העיר · ואפשר כי קסת הסופר
הוא רמז לאשר נקרא סופר ההולך לבוש הבדים · ורז"ל פירשו לבוש הבדים זה
גבריאל מלאך של אש לפיכך הוא הזורק האש על העיר · וכן ראהו דניאל לבוש בדים
וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש : והכרובים עומדים לבית · הראה האל
לנביא הכרובים מימין לבית · לפי שהראהו התועבו' שהיו עושין לצפון הבית הראה
לו הכרובי' גבורי כח עושי דברו לדרוש הבית · וכן באמצעותם יקח נקמת העוברי'
רצונו ועל דברו · כי מבינותם יוקח האש המכלה אותם · ולענין הנהגת העולם
הגדול דרך ימין יבוא האש מלבוש הבדים · וכן לעולם הקטן : ויעמוד אצל
האופן · הודיע בזה כי אין לאופנים מעשה אלא מסבת הכרובים · לפיכך נאמר
המעשה לכרובים · ונראה לכרובים תבנית יד אדם מתחת כנפיהם כי מעשיהם
כתנועתם ותנועתם היא תנועת האופנים כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב ·
והאופן הולך אחר הכרובים · כי רוח החיה באופנים · אפשר שרמז במלת הראש
האמון העליון המקיף עמו כל האופנים אשר בתוכו · והיא התנועה היומית : וכל
בשרם · זכר לאופנים בשר לפי שהם באמת גוף · אבל לכרובים שאינם גוף על
דרך האמת · אלא בדרך המראה לא זכר להם בשר · אלא פנים וכנפים ידים ורגלים ·
אבל בשר לא נאמר על שכל נפרד בשום מקום · כי בשר יאמ' בדבר מוחלט מבעלי

פירוש מעשה מרכבה על דרך הנסתר

חיים לא על זולתו · אפי' בדרך משל · והצד העליון בגוף נקרא גב ומה שכתוב
בעובי הדבר יקרא בשר · ועניין הפסוק דבק למה שאמ' לא יסבו בלכתם · כי אחר
הראש ילכו האופנים · ולא תאמר בגלגל · כי גם בחלקיהם שהם בשרם וגביהם
וידיהם וכנפיהם כולם ילכו אחר הראש · וידיהם אינו אומר על ידיהם שיהיו משל
כמו שאמר תבנית יד אדם תחת כנפיהם · אלא פי' ידיהם כמו שתי ידות לקרש
האחד · והם קוטב כל אופן · וכנפיהם · פי' המקיפים הקטני' שהם כשטח המקיפים
הגדולים למי שיש לו זה הדעת בחכמי המחקר · ולדעת זולתם יהיה פי' וכנפיהם
על תנועת עצמם ועל סתר עניינם בהנהגה · אחר כן אמר והאופנים מלאים עינים
סביב לארבעת אופניהם · הוא מה שאמ' במראה הראשונה וגבותם מלאות עינים
סביב לארבעתם · וכן פירשנו המשל · ומה שאמר שם וגבותם · הוסיף פירוש הנה
ואמר והאופנים שלא תאמר העינים היו על הגבות לבד · כלומר על שטח האופנים ·
ר"ל כל עובי האופנים · כי העינים עוברים מצד אל צד כמסמרים בדלת · ומה שאמ'
אופניהם אחר שאמר לארבעתם הוא תוספת ביאור כמו להם לבני ישראל · ועמהם
הימן וידותון חצוצרות · והדומים להם · וכינוי אופניהם על עצמם · כמו שנהגו
בכינוי המספר · כאו שלשתכם · ויפלו שבעתם : לארבעתם · ת"י לארבעתיהון
דגלגליא : לאופנים להם קורא הגלגל באזני · לא אמר כי לאופנים יקראו
לגלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי לשון · כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו
בגד ושלמה · ואומר אופן עגלה · ואומ' גלגל עגלתו · והעניין אחד · ומה בא ללמד
הנביא כי שמע כי לאופנים היו קורין גלגלים · אלא בא ללמד הנביא כי שמע כי
לאופנים בא קול שקרא להם הגלגל והוא קריאה · כמו הדור אתם שמעו דבר יי' ·
הקהל חקה אחת · ר"ל כי כל המעשה שזכר לאופנים במצותו וברצונו היה · וכאילו
קורא לו המצוה ואומר לו עשה כך ועשה כך · ומצוה באופן הוא הכרוב · כי רוח
החיה באופנים · ואין קריאתו בקול ובכלי דבור אלא השמיעהו האל בנבואה קול
להבינו העניין · וכן וקרא זה אל זה ואמר · פני הכרוב · במקום שזכר במראה
הראשונה פני השור · וידוע מה שאמרו בו רז"ל · ואנחנו נאמר לעניין ומה שפירשנו
במרכבה · כי כרוב שם הנבדל בכל מקום ונעשה לדמיון כדמות שתי תבניו' הסברו'
במושגי החוש בשפלים · והם פני אדם וכנפי העוף · וידוע כי המין שבבעלי חיים
שאינם מדברים אשר תועלת האדם תלויה בו לפני הגוף ברוב הוא השור לתזונו ·

ורב תבואות בכח שור · ולתשמיש משאו ולאסוף גורנו הוא המוסף התועלות שהאדם
נעזר בהם ברוב המשא · הנה שרוב עזרת האדם לחיי הגוף הוא השור · ואחר
שהאדם כמו נמשך לתאוות העולם הגופניות וישליך אחרי גוו השמיעות אף כי
השכליות · הנה הוא ושורו אוכלין באבוס אחד · ואין לשכל בו דבקות · ואין בו
שמירת הרוכב · ונסתלקו הפנים האלה מהמרכבה אפילו כמושאל · אמר מכח
הדמיון מהפנים האחרי' עד שיקראו בני אדם לאדם שאין בו דעת שור · ולא יקראו
לו אריה ונשר · כי יש להם חלק גדול בכח הדמיון ותחבולה על טרפם · ורמז לו בזו
המראה ולא במראה הראשונה · לפי שהראה לו בזו המראה התועבות שהיו עושים
בבית שעל ידם נסתלק הכבוד מכל הכנסה לדמיו' הכרוב · לא מהכרוב כי ש' הכרוב
שב · וכן לעניין שמירה כללית נמשל כבהמות נדמו ונשארו לו במראה המרכבה
פני אדם למעטים שהיו בהם הנקראים אדם המודלוי' בינו · לעניין זה גם כן נשתנה
לו שם חיות בכרובים · כי החיות שם מורכב · לא כן כרוב כי הוא הנבדל ולא יורו
בו שם אחר להודיעו · כי לא נשארה לו שמירה מופתית בארץ · לפיכך שמע הנביא
שם כרובים · כי מה שראה בראשונה ראה באחרונה · כמו שאמר הוא החיה אשר
ראיתי בנהר כבר · וכן מה שאמר ואדע כי כרובים המה · לא נתחדשה לו ידיעה ·
כי גם בראשונה ידע כי אין בשמים שור ואריה ונשר · ואינם כי אם לדמיון במראה
אלא שבזו המראה השכילהו האל סילוק הכבוד והשמירה מהארץ · כמו שאמר וירומו
מעל הארץ לעיני · והנה שבו החיות כרובים כי לא נשארה השמירה בכרובים ר"ל
ביחידים על דרך מופת זולתי השמירה שהיא דרך כלל על כל חי · זהו ואדע כי
כרובים המה · עתה ידעתי כי הם כרובים ולא חיות · אף על פי שראיתי באחרונה ·
מה שראיתי בראשונה · ולזה הטעם אמר בזו המראה חיה ולא חיות כאילו נתייחדה
השמירה באחת · ומפני שנותן השם מחיות לכרובי' זכר העניין כמה פעמי' וארבעה
פנים · ואמר היא החיה · ואמר עוד וארבעה פנים לאחת · ואמר ודמות פניהם ·
המה הפנים להודיע כי לא נשתנה לו בעניין המראה דבר : וירומו · לשון הרמה ·
שנאמ' בזו המראה הוא לשון הנשאות כמו שנאמ' במראה הראשונה והעניין אחד ·
כי רוממות ונשיאות עניין אחד · ושם פירשנו העניין : בעמדם · מבואר היא במראה
הראשונה : ויבא · הוא כמו שפירשנו הסתלק השמירה מן הארץ ונתייחדה בכרובי' :

יתברך עלת המרכבה העליונה אשר המציא לידינו זה הפירוש מן המרכבה על דרך הנסתר דרך כלל ופרט מפרישת רד"ק
תוסף על פירושו שפי' בספר עצמו · וזה הוא מעט הכמות ורב האיכות : והוציאנו לאור תעלומתו ואם כוונת המחבר
לא היה בזה יען עמותו מגלת סתרים · עם כל זה לא הוסננו אחור ידינו מלהדפיסו בעבור רוב התועלת הנמשך
מעצמותו למבינים אותו · כי הפי' הראשון כמו חומר וזה לו צורה · על כן אני מודיע לכל מסתכל בפי' הזה לבל יסבור
שבירא ואל יחשוב מחשבות בפי' הזה שלא ישיגו דבריו ולא ידעו כלל על ברור זולתי שלמדו מפי חכם מבין והסברא בו אולת מחשבה
רבת הנזקים מועטת התועלת ·

בגדול ממך בל תדרוש · בחזק ממך בל תחקור · במופלא ממך בל תדע ·
במכוסה ממך בל תשאל · במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות :

חד מן כ״ב אתין דכתי׳ ו׳ד בריש תיבותא וקרי׳ ו׳ וסימנהון יבאו כי הם ומקניה׳ יעלו׃ יחננו׃ ויאמ׳ בעוד חילד חי׃ יפצחו רנו שמים וגילי ארץ׃ יאבדו לכן כה אמר׳ ו׳
הראשון בריבו׃ ישאל מחרף עצל לא יחרש׃ ירם ונשא החמון ירם לבבו׃ ירמות ומבני בני משלם ומלך׃ יקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא

אשרי אדם שומע לי

חד מן י״א מלין דכתיבין ב׳ וקרי׳ כ״ף וסימנהון בשמעכם והיה במשוך בקרן היובל׃
ישראל׃ יבלו קדמ׳ יבלו בטוב ימיהם׃ באמרם ויהי באמרם אליו יום

דבר

לשקד על

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זה הספר המחובר משנים עשר נביאים׳ אמרו ר״ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם היה כל אחד מיוחד בפני עצמו׳ ואמרו כי נבואת הושע קדמה לנבואת ישעיה׳ וזהו שאמר תחלת דבר ה׳ בהושע׳ וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה רבינו עליו השלום עד הושע כמה נביאים׳ אמר רבי יוחנן שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק׳ ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה׳ ואמרו מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע׳ שנ׳ וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישרא׳ לאמר קשר עליך עמוס וגו׳׳ אמ׳ ח״ו לא אמ׳ אותו צדיק כך׳ ואם אמ׳ מה אעשה לו שכינה אמרה לו׳ ומה שהוקשה להם מפני מה זכה לפי שלא מלך עמהם בזמן אחד אלא בזמן עזיהו ארבע עשרה שנה׳ כי ארבעי׳ ואחת שנה מלך ובשנת שבע ועשרי׳ לו מלך עזיהו׳ הנה לא נשארו לו משני מלכותו בזמן עזיהו כי אם ארבעה עשרה שנה ועזיהו מלך חמשי׳ ושתי׳ שנה׳ ובפירוש מלכי׳ הארכנו בזה ותרצנו מה שהוקשה במנין שנות המלכי׳ האלה׳ ורז״ל אמרו כי עזיהו וירבעם מלכו כאחד מכל מקום לא מלך ירבעם כי אם עם עזיהו׳ ואמרו רבותינו ז״ל כל שמו ושם אביו בנבואה בידוע שהו׳ נביא בן נביא׳ שמו ולא שם אביו בידוע שהו׳ נביא ולא בן נביא׳ שמו ושם עירו בידוע שהו׳ נביא מאותו׳ העיר׳ שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא מירושלם׳ ואמרו מי שנזכר אביו ואבי אביו הוא לגדולת אבותיו שהיו גדולי׳ ממי שנזכר אביה׳ לבד׳ ואמרו כי בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאס׳ והיה נשיא לראובני׃

רדק

דבר ה׳ אשר היה אל הושע׳ והנה דברי נבואתו היו דברי תוכחת לישרא׳ ויהודה שעשו הרע בעיני ה׳ בימי המלכים האלה כמו שכתוב׃ תחלת דבר ה׳ בהושע׳ מצאנו לשון דבור שהוא ענין נבואה קשור עם בי״ת השמוש׳ כמו הרק אך במשה דבר ה׳ הלא גם בנו דבר׳ רוח ה׳ דבר בי׳ פה אל פה אדבר בו׳ אפשר שתהיה מלת דבר ה׳ פעל עבר׳ רוצה לומ׳ תחילה אשר דבר ה׳ בהושע זה היה שאמר לו קח לך אשת זנונים׳ או יהיה דבר שם׳ כמו והדבר אין בהם׃ ויאמר ה׳ אל הושע לך קח לך אשת זנונים׳ כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמר לו שיקח אשת זנונים ולקחה והרתה וילדה ממנו שלש פעמים׳ וזה משל לישרא׳ הזונים מאחרי ה׳׳ וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה׳׳ ופירוש וילדי זנונים׳ ויהיו לך ממנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא׳ כן ישרא׳ והנולדים מהם באלה הדורות זנו מאחרי ה׳׳ וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים׳ אעפ״י שנמצא בדברי רבותינו ז״ל שהענין כמשמעו׳

בארי ב׳ ומב׳ ליש׳ וסימ׳ בת בארי החתי׳ הושע בן בארי׃ תחלת ג׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ תחלת דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳׳ תחלת חכמה יראת יי׳׳ תחלת דברי פיהו סכלות׃

דְּבַר־יְהוָה׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ

תרגום

פתגם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַּהֲוָה עִם הוֹשֵׁעַ בַּר בְּאֵרִי בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ שֵׁירוּת פִּתְגָמָא דַיְיָ בְּהוֹשֵׁעַ וַאֲמַר יְיָ לְהוֹשֵׁעַ אֵיזִיל אתנבי

רשי

דבר יי׳ אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו׳׳ ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנו׳ שמקברת את בעליה בימי ירבעם בן יואש מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה שנ׳ וישלח אמציה וגו׳ קשר עליך עמוס וגו׳׃ תחלת דבר יי׳ בהושע׳ רבותי׳ אמרו תחלה לארבעה נביאי׳ שנתנבאו בימי עוזיה הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעיה נתנבא שנ׳ וינועו אמות הסיפים וגו׳ והוא היה יום שנתנגע עזיה שנכנס להיכל שרעשו העליוני׳ לשורפו ותחתוני׳ לבולעו כעונש׳ של עדת קרח שהיו׳ בהם בלועין ושרופי׳ בעמוס כאמ׳ שנתי׳ לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנ׳ בו בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמ׳ בו עוזיה׃ ופשוטו של מקרא תחלת דיבור שדבר הקב״ה עם הושע אמ׳ לו לך׃ קח

שאמרו ויאמר ה׳ אל הושע׳ אמר לו הקב״ה להושע חטאו ישראל׳ היה לו לומר

רשי

קח לך אשת זנונים · רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ריש פרק האשה: וילדי זנונים · שתלד לך ילדים שיהו ספיקי ממזרות ויונתן תירג׳ איתנבי על יתבי קרתא טעותא וקח האמור כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה: כי זנה תזנה · לשון הוה הוא: את גומר · רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה ות״י גומר שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלות תאנה: ותהר ותלד · ואוסיפת למיעבד עובדין בישין: קרא שמו יזרעאל · קרי שמהון מבדריא התנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בעמים: את דמי יזרעאל וגו׳ · כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעברו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועברו ע״ז לכך אני חושב עליה׳ דמי בית אחאב כדם נקי: על בית יהוא · ירבעם בן יואש מבני יהוא היה וזכריה בנו נהרג: לא אוסיף עוד ארחם · לרחם: כי נשא אשא להם · אחלק להם מנת כוסם ופעולתם כמו וישא משאות: ואת בית יהודה ארחם · לאחר שאשבית את ממלכות ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו: ותגמל את לא רוחמה · לפי תרגומו ויגלה אותו הדור בין העמים שגלו שם: ותהר ותלד בן · ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ולפי פשוטו כמשמעו: והיה מספר · מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד ורבותי׳ פי׳ בפסחים הרגיש הושע בעצמו שחטא על שאמ׳ החליפם עמד ובקש עליה׳ רחמי׳ ובסיפרי רבי רב פר׳ ויסב ישראל בשטים שניכו ר׳ אומר יש פרשיו׳ סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישרא׳ כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך איפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותמיה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם ארחיק עצמי מאילו אינו לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשיבו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגומ׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגומר אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגומ׳:

ראם

רדק

לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם רחמים לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת · אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה · אמר לו קח לך אשת זנונים · אחר כך אמר לו לך שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלחה אף אני אשלח את ישרא׳ · לאח׳ שנולדו לו ממנה שני בנים ובת אחת א׳ אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך כיון שדברתי עמו פירש מן האשה גדול עצמך ממנה · אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה · אמ׳ לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני אשת זנונים כך אמ׳ שבני ישראל בני הם בני בחוני אברהם יצחק ויעקב והם אחד משלשה קנינים ואתה אמרת העבירם באומה אחרת · כיון שידע שחטא עמד לבקש ר׳ רחמים על עצמו · אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש ר׳ רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים · ויונתן תרגם הענין על דרך משל וכמו הוא פירושו: וילך ויקח את גומר בת דבלים · שם זונה ידועה באותו הזמן: ותהר ותלד לו בן · אמר בן כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו הזכר שהוא חזק מהנקבה ומלך ארבעים ואחת שנה והשיב גבול ישרא׳ מלבוא חמת עד ים הערבה · ות״ת ואזל ואתנבי עליהון ואמר דאם יתובון וגו׳ · פירש גומר כענין גמירה · כלומר יגמור עליהם פשעיהם וישלח עונם · ופירש דבלים מן דבלת תאנים: ויאמר ה׳ אליו קרא שמו יזרעאל · זהו ירבעם בן יואש כמו שפירשנו שהיה חזק במלכותו · לפיכך אמר כי עוד מעט · כי לא פקד בימי ירבעם כי הוא הצליח במלכותו · אבל בימי זכריה בנו פקד דמי יזרעאל על בית יהוא שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ופסקה מלכות יהוא · ולמה אמר דמי יזרעאל הדמים אשר שפך ביזרעאל מבית אחאב · ואף על פי שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה׳ כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה׳ ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי · וכן ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם ואף על פי שהיה רשע כמו שנאמר ועל אשר הכה אותו: והשבתי ממלכות בית ישראל · כי מעט עמדה מלכות ישראל אחר כן כי בימי הושע בן אלה גלו כלם ובימי יהוא נאמר בימים ההם החל ה׳ לקצות בישראל וגומ׳ · ות״ת הפסוק כן ואמר ה׳ ליה קרי שמיה מבדריא וגומ׳: והיה ביום ההוא ושברתי · ביום ההוא שאפקוד על דמי יזרעאל אשבור את קשת ישראל · כלומר חזקם ותקפם · וי״ו ושברתי נוספת על מה שאמר והשבתי: בעמק יזרעאל · קשתם שהיה בעמק יזרעאל כי ראש ממלכת אפרים שומרון ויזרעאל · כי בית מלכות אחאב היה בשומרון וביזרעאל · וכן המלכים הבאים אחריו · ות״ת ויהא בעדנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל: ותהר עוד ותלד בת · אחר שילדה בן שהוא משל לירבעם בן יואש כמו שפירשנו ילדה בת · והוא משל לזכריה בנו ולשלום בן יבש שמלך אחריו שהיו חלשים כנקבה כי זכריה לא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ושלום לא מלך אלא ירח ימים ונהרג: כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל · לא אוסיף עוד שארחם · וכן אל תרבו תדברו שתדברו · ונדעה נרדפה שנרדפה: כי נשוא אשא להם · את האויב עליהם שיגלו אותם ויחריבו ארצם · או יהיה פירוש להם כמו אותם · וכן הרגו לאבנר כמו את אבנר · כלומר אשא אותם לארץ אויביהם · ויש לפרש כי עד עתה הייתי נושא וסולח להם שהייתי מרחם עליהם ולא אוסיף עוד: ואת בית יהודה ארחם · שהרי עמדה מלכות יהודה אחר גלות ישראל משנת שש לחזקיהו עד שחרב הבית והושעם מיד סנחריב לא בחרב ובקשת ובמלחמה בסוסים ובפרשים כי מלאך ה׳ הכה במחנה אשור כמו שכתוב: ותגמול את לא רוחמה ותהר ותלד בן · אמר ותגמול לפי שארכו ימי החולשה בימי זכריה ושלום גם בימי מנחם בן גדי שמלך עשר שנים כי בימיו בא פול מלך אשור · גם בימי פקחיה בנו שמלך שנתים עד שעמד פקח בן רמליהו והתחזק במלוכה ומלך עשרים שנה והתגבר על מלכות יהודה והרג ביהודה מאה ועשרים אלף איש ביום אחד גם צר על ירושלם עם רצין מלך ארם · ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן · ועל דורו נאמר קרא שמו לא עמי · כי עליו נאמר ויעש הרע בעיני השם לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט · והחכם רבי אברהם בן עזרא ז״ל פירש משל ותגמול אחר שגלו עשרת השבטים והולידו בנים השבטים בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קרא שמם לא עמי · וכן תרגם יונתן: ויאמר · מבואר הוא: והיה מספר בני ישראל · אף על פי שעתה קרואים לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד ולא יספר · לא ימד כל שכן שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד · ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבים לא יפול אלא לשון מספר לפיכך חלקם ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניהם ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים ואף על פי שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין החפץ בהם כי אם ענין רבוי:

והיה

מסורה

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו יזרעאל: ובמלחמה ג׳ בקריאה וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי · ולא אושיעם בקשת ובחרב · ברעב פודך ממות ובמלחמה:

מקרא

אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי־זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה׃ וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם וַתַּהַר וַתֵּלֶד־לוֹ בֵּן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־בֵּית יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְשָׁבַרְתִּי אֶת־קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם׃ וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבְחֶרֶב וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים׃ וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא רֻחָמָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי וְאָנֹכִי לֹא־אֶהְיֶה לָכֶם׃

ב

וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר

תרגום

אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל יַתְבֵי קַרְתָּא טַעֲוָתָא דְאִינוּן מוֹסִיפִין לְמֵיחְטֵי אֲרֵי מִטְעָא יִטְעוּן דַּיָּירֵי אַרְעָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַּיְיָ׃ וַאֲזַל וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן דְּאִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן וְאִם לָא כְּמִיתַּר עֲלֵי תְּאֵינִין יִתְרוּן וְאוֹסִיפוּ וַעֲבָדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין׃ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ קְרָא שׁוּמְהוֹן מְבַדְּרַיָּא אֲרֵי עוֹד צִיבְחַר כִּזְעֵיר וְאַסְעַר דַּם פַּלְחֵי טַעֲוָתָא דַּאֲשַׁד יֵהוּא בְּיִזְרְעֶאל דְּקַטְלִינוּן עַל דִּפְלַחוּ לְבַעְלָא תָּבוּ אִינוּן לְמִטְעֵי בָּתַר עֶגְלַיָּא דְבֵית אֵל בְּכֵן אַחֲשְׁבִינֵיהּ דַּם זַכֵּי עַל בֵּית יֵהוּא וַאֲבַטֵּל מַלְכוּתָא מִבֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא וְאֶתְבַּר יַת תְּקוֹף עָבְדֵי קְרָב יִשְׂרָאֵל בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל׃ וְאוֹסִיפוּ וַעֲבָדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲמַר לֵיהּ קְרֵי שׁוּמְהוֹן דְּלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי לָא אוֹסִיף עוֹד לְרַחֲמָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַם אִם יְתוּבוּן מִשְׁבַּק אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן׃ וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְאֶפְרוֹקִינוּן בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן וְלָא יִתְפָּרְקוּן בְּקַשְׁתָּא וּבְחַרְבָּא וּבְעָבְדֵי קְרָבָא בְּסוּסָוָן וּבְפָרָשִׁין׃ וְדָרֵיהוֹן דְּאִתְגְּלִיאוּ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אִשְׁתַּכָּחוּ דְּלָא הֲווֹ רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאוֹסִיפוּ וַעֲבָדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין׃ וַאֲמַר קְרֵי שׁוּמְהוֹן לָא עַמִּי אֲרֵי אַתּוּן לָא עַמִּי בְּדָלֵית אַתּוּן מְקַיְּימִין פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְיתִי מֵימְרִי לָא הֲוָה בְּסַעֲדְכוֹן׃ וִיהֵי מִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגֵּי כְּחָלָא דְיַמָּא דְּלָא מִתְכַּל וּדְלָא מִתְמְנֵי

ויהי

והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים: יאמר להם, בזמן ההוא: בני אל חי, כי ישובו אל ה' והוא יטיב שבותם וירחמם, וטעם בני אל חי, כי בזמן הזה עושין עצמן בנים לאלהים אחרים שאינם חיים ואפילו אחיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתברך חי מבלי סיבה ועילה, ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לבני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו, וזה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימן שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישראל יחדיו: ושמו להם ראש אחד, זהו מלך המשיח, וכן ת"י וימנון להון רישא חד מדבית דוד: ועלו מן הארץ, מארץ גלותם יעלו לארצם, והמפרשים זה הענין על הגלות אינכו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות וגם ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו או ויבאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנה ירד, ויו"ן ועלו מן הארץ פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא, וירד מעשות החטאת והעולה וירם תולעים ויבאש והרומים להם, כי המשיח לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושלם, ויש מפרשי' ראש אחד שיהו הנביא שיעלה אותם מן הגלו': כי גדול יום יזרעאל, יום עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלו' שארך זמן רב, ואחז"ל פי' זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים ועתה אקבצם לפיכך קרא שם ישראל יזרעאל, שאל זרעם בגוים, ו"ת ארי רב יום כנישתהון: אמרו לאחיכם עמי, פירש רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימן אחיכם עשרת השבטים שהיו קרואים

שד לכתיב ש"ן והוא מן מלין דחמיין ש"ן וקרי סמך

ובני ישראל ט"ו במצעתא פסו' וסימ' יוצאים ביד רמה, אז ישיר משה, כי בא סוס פרעה, מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס, ויוציאו את המקלל, בעבר הירדן בגיא מול בית פעור: ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע, ויהי ככלות יהושע, משה עבד יי' ובני ישראל הכום, ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו,

והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל: אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה: ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה: פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא: ואת בניה לא ארחם כי בני זנונים המה: כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי: לכן הנני שך את דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא: ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא

טו. מתחיל פכו' וכל ר"פ דכו' · ל' ומ"ל · ל' · ל' · ל' ית"א רכין · ל' ו' ל' וחס' · ל' וחד את בניה · ית"א כתיו' באתכתו' · ל' · ל' · ל' וחד ושקוי · ל' · ל' · ל' · ל' · ל'

ויהי באתרא דאיתגליאו בני עממי כד עברו על אוריתא ואיתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: ויתכנשון בני יהודה ובני ישראל כחדא וימנון להון ריש חד מן בית דוד ויסקון מן ארעא גלותהון ארי רב יום כנישתהון: נביא אימרו לאחיכון עמי תובו לאוריתי ועל כנישתכון ארחם: אוכחו לכנישתא דישראל ואמרו לה ארי היא לא מתעניא בפולחני ומימרי לא מקביל צלותה עד דתעדי עובדהא בישיא מקביל אפהא ופולחן טעותהא מבין קרוהא: דלמא אסליק שכינתי מינה ואעדי יקרה ואשוינה רטישא כיומיא קדמאי עד לא אתקריבת לפולחני ויחול רוגזי עלה כמא דחל על עם דרא דעברו על אוריתי במדברא ואשוי ארעא צדיא ואקטלינה בבצורתא: וית בנהא לא ארחם ארי בנין דטען אינון: ארי טעת כנישתהון בתר נביי שקרא בהיתו מלפיהון ארי אמרה איהך בתר עממי רחמי מספקי מיכלי ומשתי כסות מילא ובוץ משח כל פרנוסי: בכן הא אנא מקלקל ית אורחתיך כמא דסיגין בכוביא ואפסוק כמא דמפסקין בכתליא ושבילה לא תשכח: ותרדף שלם עם עממי רחמה ולא תדבק יתהון ותבעי סעיד ולא תשכח

ותימר

ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון, ויקרא המלך לגבעונים, ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, ויגע החדש השביעי דעזרא וחברו דנחמיה וכל ר"פ דכוו': שד חד מן מלין דחמיין ש"ן וקרינן סמ"ך וסימ' ושכתי כפי עליך, בשמיכה, ותכסהו, בשוג קשת יהונתן, ושפח אדני קדקד, משוכתו חסר, שך הנני שך את דרכך, השירו הם המליכו ולא ממני, בשורי גם אוי להם, שחיף עץ סביב סביב, שפדנה והתשוטטנה, וכמשמרות דברי חכמים, כעשי לו שקול, כעשך: ותרב כעשך, כעש כי לאויל יהרג, מכעש ותכח מכעש עיני, בשכות התמלא בשכות עורו, תשככני עור ובשר, שכו ויחמס כגן, שתם גם כי אזעק, שושתי כי אמר בכח ידי:

רש"י

ראש אחד, דוד מלכם: כי גדול יום, קיבוץ זריעתם: אמרו לאחיכם עמי, כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנשתכון ארחם: ריבו באמכם, בכנסייה שלכם של עכשיו שהיא אם לדורו' הבאי': מבין שדיה, דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם ויונתן תירגם ופולחן טעוותא מבין קירוהא: כיום הולדה, כיום שמצאתיה במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כורת שורך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין: כמדבר, גזירות שנגזרתי עליהם במדבר שם יתמו ושם ימותו: והמתיה ואיקטלינה: אמם, כנסייה שלהם: הובישה הורתם, בהיתו מלפיהון החכמי' המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרי' להם לא תגנובו והם גונבי' לא תלוו ברבית והם מלוים: אחרי מאהבי, בדרכי האומות: הנני שך, לשון סגירה כמו השר משוכתו כמשוכת חדק: את דרכך, דרכים ושבילים שאת הולכת בהם: אחרי מאהביה, מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה: ורדפה, ממשקולת לשון כבד הוא זה כמו ומרדף ריקים פורק"ייר בלע"ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם: ובקשתם, ובקשה אותם: לא

לא עמי בזמן שהיו עושים הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלו' אמרו להם עמי: ולאחותיכם רוחמה, ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם, ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבוים אחיותיכם כמו את אחי ואת אחיותי: ריבו באמכם, עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחלה, ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים והנולדים בדור ודור ילדי זנונים אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם, והכנסה משולת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה: כי היא לא אשתי, כיון שזנתה תחתי: ותסר זנוניה מפניה, כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני כבשונים שתראה יפה בעיני הזונים: ונאפופיה מבין שדיה, היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם זה מדרכי הזונות, והפנים הוא משל לנביאים שהיו העם מחליפים נביאי ה' בנביאי השקר ואלה הם הזונים: ושדיה הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו מחליפים אותם בחוקי הגוים ואלה הם הנאפופים: פן אפשיטנה ערומה, ואניחנה ערומה: והצגתיה כיום הולדה, אעמידנה ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום יצאתי מבטן אמי והענין כפול במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערום ועריה ואמר ואלבישך רקמה וכל הענין כמו שהוא, ומשל הלידה היא כשהיו במצרים עבדים כמו שפירשנו שם: ושמתיה כמדבר, שהוא הפקר לכל, ועוד שלא ימצא בו שום מחיה ושום צורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרי' לכל כמו שאמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול, גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נכתה כמדבר: ושתיה כארץ ציה, הענין כפול במלות שונות, וכן והמתיה בצמא, כי המדבר הוא במקום אשר אין בו מים, ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה והנבואה כמו שאמר הנה ימים באים ושלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה' ואז נבואה לא תקרא אם ונקראו הפרטים בנים, או הילודים כל דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון: ואת בניה לא ארחם, כמו שפירשנו כי הכנסה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בנים, או הילודים כל דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון העובד ע"ז: כי זנתה אמם הובישה הורתם, ת"י ארי טעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון: אחרי מאהבי, אשור ומצרים שהיו לישראל ברית עמהם ומבילים אותם מאוביהם והיו הולכים בטח בשוחד אשר היו נותנים להם וכיון שהיו בשלום בבריתם עמהם כאלו הם מספיקים צרכם כי בעזרתם היו עובדים אדמתם והולכים מארץ אל ארץ בשלום, וזהו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי, ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה ומאהביה שבטחה בהם, כי לא יועילו לה בעת צרתה, ואחז"ל פירש אחרי מאהבי השמש והירח והכוכבים שהיו עובדים להם וכומתם היתה כי הם היו נותנים מזונם וספוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו: ושקויי, היין ושאר משקים: לכן הנני שך את דרכך בסירים, שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא יועילוה מאהביה והם אשור ומצרים, או לפירוש אדוני אבי ז"ל המזלות, והנה דרכה כאלו יש בה משוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאלו גדורה בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם, ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: שך, כמו אתה שכת בעדו ומתי הע"ין ולפי שעושים גדר הכרמים והשדות משכים נאמר הפעולה ממנו שך שכת ושכים ידוע שהם כמו קוצים, וכן סירים וכן צנינים כולם מיני קוצים הם ולא באה הפעולה כי אם משכים: ורדפה, אם לאשור ולמצרים תרדוף שלומם ועזרתם ולא יתנו לה ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה:

ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון ׳ וזה לא תאמר עד שסבלה הגלות זמן רב כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה׳ אלהיך כי אלו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה : והיא לא ידעה ׳ כי היו מתעים אותה ראשיהם ונביאי השקר וכל הטוב שהיה לה לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן ובתירוש וביצהר ושולח ברכה במעשי ידיהם עד שהיה להם רוב כסף וזהב וישמן ישורון ויבעט ועשו הכסף וזהב בבעלים כמו שאמר בכסף וזהב יפחו : לכן אשוב ׳ כדי שתדע כי מידי היה לה הטוב דגני בעתו ותרושי במועדו שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר הפך הברכה שהייתי שולח בהם ׳ וכן בכל מעשה ידיהם אשלח מארה ׳

וענתה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ וענתה בי צדקתי ׳ ונגשה יבמתו אליו ׳ וענתה השירה הזאת ׳ וענתה שמה כימי נעוריה : אישי ח׳ בקריא׳ וסי׳ במסר רבת׳ :

ואמרה אלכה ואשובה אל־אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה : והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל : לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי לכסות את־ערותה : ועתה אגלה את־נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא־יצילנה מידי : והשבתי כל־משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה : והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו־לי מאהבי ושמתים ליער ואכלתם חית השדה : ופקדתי עליה את־ימי הבעלים אשר תקטיר להם ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם־יהוה : לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על־לבה : ונתתי לה את־כרמיה משם ואת־עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ־מצרים : והיה ביום־ההוא נאם־יהוה תקראי אישי ולא־תקראי־לי עוד בעלי :

ותימר איהך ואיתוב לפולחן ריבוני קדמאה ארי טב לי כד הויתי פלחא קדמוהי מכען לא אפלח לטעותא : ואינון לא ידעין ארי אנא בריכית להון עבורא וחמרא ומשח וכספא אסגיתי להון ודהבא מיניה עבדו לטעותא : בכן יתוב מימרי למיטל עיבורא בעידן אידריה וחמרא בעידן מעצרתיה ואציל כסות מילא ובוץ דיהבית לה לכסאה ית קלנה : וכען אגלי ית קלנה לעיני עממיא רחמהא ואנש לא ישזבינה מן ידי : ואבטל כל חדותהא חגהא ירחהא ושבתהא וכל מועדהא : ואצדי פירי גופנה ותינה דהות אמרה יקר אינון לי דיהבו לי עממיא רחמיי ואשוינון לחורשא ותיכלינון חית ברא : ואסער עלה ית יומיא דהות פלחא לטעותא דמסקא להון בוסמין הוית דמיא לאיתתא דשבקת ית בעלה ואתקינת בקדשהא ובחליטת מרגליתהא וטעת בתר רחמהא כן כנישת ישראל רחמת למפלח לטעותא ופולחני שבקת אמר יי : בכין הא אנא משעביד לה לאוריתא ואעביד לה ניסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא וביד עבדי נביא אמליל תנחומין על ליבהא : ואמני לה ית פרנסתהא מתמן וית מישר עכור לתחמודי נפש ויתינהון תמן למימרי כיומי קדם ואף אנא אעביד להון ניסין וגבורן כיום מסקהון מארעא דמצרים : ויהי בעידנא ההיא אמר יי תתינהון לפולחני ולא תפלחון עוד לטעות עממיא :

רשי

לא ידעה ׳ לא שמה אל לבה והראת עצמה כלא יודעת : וכסף הרביתי לה וזהב ׳ והם עשאוהו לבעל : בעתו ׳ בעת גמר בישול הפירות : והצלתי ממנה צמרי ופשתי ׳ אשר היה לכסות את ערותה כל הגלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכן כי כל העושר אשר הציל : ואיש לא יצילנה מידי ׳ אף זכות אבותם תמה : והשמותי ׳ לשון שממה : אתנה ׳ כמו אתנן : ושמתי׳ ליער ׳ שהחיות מהלכו שם ואוכלות הפירות : ופקדתי עליה ׳ שכר פורענות : ימי הבעלים אשר תקטיר ׳ תמיד להם ולשון הווה הוא : ותעד נזמה וחלייתה ׳ לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים וחלייתה לשון ערבי הוא קישוט : לכן הנה אנכי מפתיה ׳ מסדלה להמשך אחרי לותא״יר בלעז״ ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר וציה ושם תשיב אל לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני משמרדה בי : את כרמיה ׳ תירגם יונתן לשון פרנס׳ ומנהיג׳ וכן לא יפנה דרך כרמים וכן כרמי שלי לא נטרתי ד״א והולכתיה המדברה למדבר שיחון ועוג ובסגנון זה נתנבא יחזקאל שנ׳ והוצאתי אתכם אל מדבר העמי׳ ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדי׳ וגו׳ והכתובים אחרי׳ וזהו את כרמיה : ואת עמק עכור ׳ עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה תחלת תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי : וענתה שמה ׳ לשון דירה כמו מעון אריות : כימי נעוריה ׳ שישבה במצרי׳ ימים רבי׳ : וכיום עלותה וגו׳ ׳ שצעקה אלי ממצרי׳ מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה : תקראי אישי וגו׳ ׳ תעבדוני מאהבה ולא מיראה אישי לשון אישות וחיבת נעורי׳ בעלי לשון אדנות ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : ולא

וכל המשתכר משתכר אל צרור נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש לכסות את ערותה כי הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה אציל אותם ממנה ׳ וכן ת״י ׳ ופי׳ והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאביכו ענין ההסרה והשלילה : ועתה אגלה את נבלותה ׳ כיעורה ומעשיה הרעים יהיו מגולים כשאסתיר פני ממנה : לעיני מאהביה ׳ שלא יצילוה ׳ ולפירוש אחז״ל לעיני השמש : ואיש לא יצילנה מידי ׳ איש מכל מאהביה ׳ ובדרש אף תמה זכות אבות : והשבתי ׳ כי עם הצרה אין חדש ואין שבת ורא״שי החדשי׳ והשבתות שהיה בהם קרבן מוסף היו ימי שמחה ׳ וכן החגים והמועדים שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה להם בהם שמחה מרוב הצרות : וכל מועדה ׳ אמ׳ מועדה אחר שאמר חגה והמועדים הם חגים ׳ וכן אמר יחזקאל בחגים ובמועדי׳ ׳ לפי שיום חג שאינו מועד לא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כמו ויעש שלמה בעת ההיא את החג וגו׳ ׳ שבע ימים ושבע׳ ימים הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג׳ וכן אוכלי׳ ושותי׳ וחוגגי׳ ויום מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשוב אליך ׳ וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ׳ כמו למועד אשר יעדו ׳ ורב סעדיה גאון ז״ל פירש חגה שלש רגלים וכל מועדה ראש השנה ויום הכפורי׳ ושמיני עצרת : והשמותי גפנה ותאנתה ׳ אשר אמרה אתנה המה לי בעבור שאמר׳ כי מיד מאהביה הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב אני אשי׳ אותה לשממה ותדע אם היה לה הטיב ההוא מאתי או מאתם : אתנה ׳ לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה ועניינם כמו תנאי ושרשה תנה והאל״ף נוספת ׳ וי״ת אתנה יקר ׳ וזכר הגפן והתאנה כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני בעתו : ושמתים ליער ׳ שיבואו בו חיות השדה לפיכך ואכלתם חית השדה וזה מפני חורבן הארץ ׳ או המשיל האויבי׳ לחית השדה : ופקדתי עליה ׳ על פשעי עונם בגלות ׳ אפקוד עליה הזמן שעברה הבעלים ואאריך אותה בגלות לעונם שהניחו עבודתי ועבדו לאלהים אחרי׳ ׳ ואף על בני ביאתם יהיה זה העונש אע״פ שהם לא יעבדו ע״ז בגלו׳ כן הוא משפט ענשם לפי שבני ביאתם לא יהיו שלמי׳ בעבודת הא׳ ובמצותיו בגלו׳ לפיכך יצטרף עון אבותם העובדים ע״ז עם עונם ואמ׳ בתורה והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי : ותעד נזמה וחליתה ׳ לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשטת בתכשיטים כאו׳ כדי שתראה יפה בעיני מאהביה : וחליתה ׳ מן וחלי כתם וגו׳ ׳ ובחליטת אחר מתקוני העדיים לכן ת״י ובתי הנפש והלחשים וקדשיה וחליטתא : לכן הנה אנכי מפתיה ׳ ב״ור במקום למד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעודה בגלות ׳ וזה כענין כתוי כי המפתה את חבירו מעבירו מדעתו שהיה בו לדעת אחר ׳ כן הקב״ה מעביר ישר׳ מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התאוה ויצר הרע ויתן בלבם לעזוב הרע ולקחת הטוב ועל זה אמר והסירותי את לב האבן מבשרכ׳ ונתתי לכם לב בשר : והולכתיה המדבר ׳ זהו שאמ׳ יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמי׳ ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים : ודברתי על לבה ׳ אנחם אותה מצער הגלות שסבלה : ונתתי לה את כרמיה משם ׳ מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לה כלו׳ אעיר אותה שם במדבר להטיב לה בארצה לפי שבמדבר העמי׳ יצרוף אותם ויכלה המורדי׳ והפושעי׳ ויפחדו הנותרי׳ לפיכך יהיו צריכים תנחומין ודבר על לבם שיתן הא׳ יתברך את ארצם כבתחילה לפיכך אמר ודברתי על לבה ואע״פי שפירשנו כי התנחומין יהיו מן הצער שסבלה בגלות הכל יהיה לזה ולזה ׳ ומה שזכר כרמיה לפי שזכר בפורענות והשמותי גפנה אמר בנחמה כרמיה : ואת עמק עכור לפתח תקוה ׳ לפי שבתחילת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא יפחדו בהכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו מגורפים וטהורים כי במדבר העמי׳ יברכו ׳ ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לגנאי אלא יקרא לו שם לשבח והוא פתח תקוה ׳ ומה שאמר פתח ולא אמר עמק כמו שהיה לפי שהיה להם כפתח כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחילה ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה ׳ והחכם ר״א פירש עמק עכור ׳ עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה ׳ ורמ״ז ז״ל פירש עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן לפתח תקוה ותוחלת שמתוך אותם הצרות אתן להם לב לשוב אלי ׳ ורבינו סעדיה גאון פירש יעשה האל ית׳ כפלאות בעמק שנהרג בו עכן באותו הזמן ויקראו לו פתח תקוה וישירו לאל יתברך על הנפלאות וזהו שאמר וענתה שמה מן והען להם מרים : כימי נעוריה ׳ כמו הנס שעשה האל יתברך לישראל בימי סיסרא שנאמר ותשר דבורה וכן בדוד ע״ה אמר וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת : וכיום עלותה מארץ מצרים ׳ שירת משה על ים סוף : והיה ביום ההוא נאם ה׳ תקראי אישי ׳ ר״ל תקראי לי איש כי בעל האשה יקרא איש ׳ כמו אלקנה אישה וכנסת ישראל משולה לאשת איש ׳ ובעל הוא שם משותף כי היו קוראי׳ לע״ז בעל לפיכך אמר ולא תקראי לי עוד בעלי כדי להסיר שם הבעלים מפיה ׳ ורבו׳ ז״ל פי׳ ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה :

והסירותי

והסירותי · טעם והסירותי כי האל ית׳ ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויעזרם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו · אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד · וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם · ור׳ סעדיה ז״ל פירש מפיה מפי ישראל · ולא יזכרו עוד בשמם

ולא יזכרו עוד · ישראל בשמם של בעלי׳ או לא יזכרו הבעלי׳ בשמם של ישרא׳ לומר שהם אלוהות להם או לא יזכר שם הבעלים עוד כד״א והאלילים כליל יחלוף : עם חית השדה · שלא שבית מזיקין מן העולם וכן הוא אומר לא ירעו ולא ישחיתו וגו׳ : בצדק ובמשפט · שתתנהגו בהן : ובחסד וברחמים · שיבוא לך מאתי על ידיהם

וידעת ז׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ב · והיה ביום ו׳ בטעם בסיפ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ : ואהבי ד׳ וסי׳ ואהבי אשישי ענבי׳ · שנאי טוב ואהבי רע · ואהבי שמו ישכנו בה · ואהבי עשיר רבי׳ :

וְהֲסִרֹתִ֛י אֶת־שְׁמ֥וֹת הַבְּעָלִ֖ים מִפִּ֑יהָ וְלֹא־יִזָּכְר֥וּ ע֖וֹד בִּשְׁמָֽם׃ וְכָרַתִּ֨י לָהֶ֤ם בְּרִית֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא עִם־חַיַּ֤ת הַשָּׂדֶה֙ וְעִם־ע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וְרֶ֖מֶשׂ הָאֲדָמָ֑ה וְקֶ֨שֶׁת וְחֶ֤רֶב וּמִלְחָמָה֙ אֶשְׁבּ֣וֹר מִן־הָאָ֔רֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּ֖ים לָבֶֽטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּ֥יךְ לִ֖י לְעוֹלָ֑ם וְאֵרַשְׂתִּ֥יךְ לִי֙ בְּצֶ֣דֶק וּבְמִשְׁפָּ֔ט וּבְחֶ֖סֶד וּֽבְרַחֲמִֽים׃ וְאֵרַשְׂתִּ֥יךְ לִ֖י בֶּאֱמוּנָ֑ה וְיָדַ֖עַתְּ אֶת־יְהוָֽה׃ וְהָיָ֣ה ׀ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא אֶֽעֱנֶה֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה אֶעֱנֶ֖ה אֶת־הַשָּׁמָ֑יִם וְהֵ֖ם יַעֲנ֥וּ אֶת־הָאָֽרֶץ׃ וְהָאָ֣רֶץ תַּעֲנֶ֔ה אֶת־הַדָּגָ֖ן וְאֶת־הַתִּיר֣וֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָ֑ר וְהֵ֖ם יַעֲנ֥וּ אֶת־יִזְרְעֶֽאל׃ וּזְרַעְתִּ֤יהָ לִּי֙ בָּאָ֔רֶץ וְרִחַמְתִּ֖י אֶת־לֹ֣א רֻחָ֑מָה וְאָמַרְתִּ֤י לְלֹֽא־עַמִּי֙ עַמִּי־אַ֔תָּה וְה֖וּא יֹאמַ֥ר אֱלֹהָֽי׃

וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֵלַ֗י ע֚וֹד לֵ֣ךְ אֱהַב־אִשָּׁ֔ה אֲהֻ֥בַת רֵ֖עַ וּמְנָאָ֑פֶת כְּאַהֲבַ֤ת יְהוָה֙ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְהֵ֗ם פֹּנִים֙ אֶל־אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים וְאֹהֲבֵ֖י אֲשִׁישֵׁ֥י עֲנָבִֽים׃ וָאֶכְּרֶ֣הָ לִּ֔י בַּחֲמִשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר כָּ֑סֶף וְחֹ֥מֶר שְׂעֹרִ֖ים

(מסורה:) ל׳ חל׳ יו׳ בלוש׳ · ג׳ · ב׳ · ג׳ · ו׳ בטע׳ בסיפ׳ · ה׳ ר״פ · ל׳ · ד׳ ויתס׳ · ח׳ · א · ב׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳

ס וְאַעְדֵי יַת שׁוּם טָעֲוַת עַמְמַיָא מִפּוּמְהוֹן וְלָא יְהֵי דִכְרַן שׁוּמְהוֹן עוֹד׃ וְאֶגְזַר לְהוֹן קְיָם בְּעִדָנָא הַהִיא דִיהוֹן שְׁלָם עִם חֵיוַת בָּרָא וְעִם עוֹפָא דִשְׁמַיָא וְרַחֲשָׁא דְאַרְעָא וְקַשְׁתָּא וְחַרְבָּא וְעָבְדֵי קְרָב אֲבַטֵל מִן אַרְעָא וְאַשְׁרֵינוּן לְרוֹחְצָן׃ וְאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי לְעָלַם וְאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּקוּשְׁטָא וּבְדִינָא וּבְחִסְדָא וּבְרַחֲמֵי׃ וְאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּהֵימְנוּתָא וְתִדְעוּן לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ׃ וִיהֵי בְּעִדָנָא הַהִיא אֲקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן אֲמַר יְיָ אַפְקִיד יַת שְׁמַיָא וְאִנוּן יַחֲתוּן מִטְרָא עַל אַרְעָא׃ וְאַרְעָא תַרְבֵּי עִיבוּרָא וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְאִנוּן יְסַפְּקוּן לְגָלְוַת עַמִּי׃ וְאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי וַאֲרַחֵים עֲלֵיהוֹן דְלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאֵימַר לִדְהֲוֵיתִי אֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי בְּרַם עַמִּי אַתּוּן וְהוּא יֵימַר אֱלָהִי׃ וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאִנוּן דְמַן לְאִתְּתָא דִרְחִימָא עַל בַּעֲלָהּ ו וּמְזַנְיָא עֲלוֹהִי וְכָל כְּדֵין רָחִים לָהּ וְלָא צָבֵי לְמִפְטְרַהּ כֵּן רְחִימַת יְיָ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִנוּן מִתְפַּנָן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָא בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וִיהוֹן דְמַן לִגְבַר דְאִשְׁתְּלֵי וַאֲמַר מִלָּא בְּחַבְרֵיהּ׃ וּפְרַקְתִּנוּן בְּמֵימְרִי בְּיוֹם חַמְשָׁא עֲסַר לְיַרְחָא נִיסָן וִיהַב יַת כְּסַף תִּקְלַיָא כִּפּוּר לְנַפְשְׁהוֹן וַאֲמַרִית דִיהוֹן מְקָרְבִין קֳדָמַי עוֹמַר אַרְמוּתָא מעללת

בפי אומות העולם כי אף האומות לא יעברו ע״ז באותו זמן כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד · ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורות עולמי׳ · ואמר בשמם לפי שיש להם שם זולתי בעל : וכרתי · על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך · ונאמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם : ועם עוף השמים · כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיהם ותבואתם : ורמש האדמה · כמו נחשים ועקרבים : וקשת וחרב · כמו שאמר וכתתו חרבותם לאתים : ומלחמה · כתרגומו ועבדי קרבא · או פירושו שאר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכר : וארשתיך · כנגד מה שאמר אשת זנונים וזכר שלשה פעמים וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות מצרים וגלות בבל וזה הגלות שאנחנו בו היום וכל זמן שאתם מן הגלות היה האל ית׳ כאלו מארש אותם הארוסים האחרונים כשהוציאם ממצרים לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם · והארוסים השניים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתוב שהיו בהם מחללי שבתות ונושאים נשים נכריות והיו כובשי׳ אחיהם לעבדים ושפחות׳ הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמי׳ לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושי׳ שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה׳ אלהיך · ואמ׳ וארשתיך לי באמונה שעניינו בקיום שלא ימוט לעולם כמו אמונה אומן במקום נאמן : וידעת את יי׳ כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : והיה ביום ההוא אענה את השמים כמו שאמר ולקחתי את דגני · אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טלם והארץ תתן את יבולה · ואמר אענה את השמים שהיו נעצרים בהיותם בארץ כמו בימי אחאב בשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד · ואמר אענה כאלו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם וארצם שיתנו מטר כמשפטם בגשמי ברכה · וזהו אענה שיהיה רצוני בהם : והם יענו את הארץ · כאלו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו : והארץ תענה · שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו : והם יענו את יזרעאל כי ברבות הטובה רבו אוכליה כי תהיינה החרבות מלאות צאן ישראל · בפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגוים ובזמן הישועה קורא אותם יזרעאל שהיו נזרעים בארצם · לפיכך אמר אחריו וזרעתיה לי בארץ · ות״י הענין כן ויהא בעידנא ההיא וגו׳ וזרעתיה לי בארץ · שיהיו רבים כזרע הארץ ויהיו לי לא כבתחילה · ות״י ואקיימנכון וגו׳ · ורז״ל פירשו בארץ העמים שאמרו אמר ר׳ אלעזר לא הגלה הקב״ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנ׳ וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה אלא כדי להכניס כמה כורין : ויאמר ה׳ אלי · אחר שהשלים הנביא דברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד בני דורו · וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה · ואמר עוד כי כבר אמ׳ לו שיקח אשת זנונים ועתה דבר לו משל אחר · ואמ׳ לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לה לריע והיא תהיה מנאפת אחר כן עם אחרים · והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה׳ והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה · ועתה הוסיף במשל זה באהבת האל ית׳ את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה החביבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה כמו שנ׳ ביעקב ויאהב יעקב את רחל · ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשיו שהיו חביבות עליו · ועם כל זה פנו אל אלהים אחרים : ואוהבי אשישי ענבים · ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה׳ ומצותיו ולהגות באהבתה תמיד כי היא המלמדת הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ותאותם שתיית היין כל שוגה בו לא יחכם · ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים · ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם · ופי׳ אשישי ענבים יין ענבים ות״ת ואמר ה׳ לי וגו׳ : ואכרה לי · דגש הכ״ף לתפארת הקריאה כדגש קוף מקדש ה׳ ושרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם רוצה לומר קניתיה לי לאשה · וטעם בחמשה עשר כסף · ת״י ופרקתינה במימרי · ביום חמשה עשר לירח ניסן · ועוד פי׳ בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי״ב שבטים : וחומר שעורים ולתך שעורים · הם גם כן ט״ו כי החומר עשר אפות כמו שנאמר כי עשרת הבתים חומר · ולתך הוא חצי חומר · ופי׳ רב סעדיה גאון ז״ל חומר ולתך שהם ט״ו כנגד משה ואהרן ומרים וי״ב שבטים שיצאו ממצרים · ויש לפרש לענין שפירש המתרגם חמשה עשר כסף ט״ו בניסן יהיה פי׳ חומר ולתך מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה כי חומר הוא שלשים סאים ולתך ט״ו הנה מ״ה וט״ו ימים שנשארו מניסן ושלשים של אייר הרי מ״ה · ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כשום ככרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ומשקבלו את התורה נפקחו עיניהם ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו · וכתב רש״י כי מצא כתוב בשם רב האי ז״ל ואכרה ליקבתי פדיונה לנדרי בדמים קלים האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ט״ו כסף · וחומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים עד ששים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שנה הוא חמשים שקל :

באברהם אבינו כתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומ׳ לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב״ה שנאמ׳ ונתן לך רחמי׳ ושמר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד שפסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב״ה אסף מהם החסד והרחמים שנאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד והרחמים וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמר ציון במשפט תפדה וגומ׳ והקב״ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן : וארשתיך לי באמונה · בשכר האמונ׳ שהאמינו בגול לאבטחו׳ שעל ידי נביאי : אענה את השמי׳ · לבוק אל השחקים משלג הטוב התלוים במאמר והם יענו לבוק מים על הארץ : את יזרעא׳ · את בני הגולה שמזרעו וקבצו : וזרעתיה לי · כזורע סאה להכני׳ כמה כורין כן יתוספו עליה כמה גרים : אהובת ריע · חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב״ה את ישרא׳ והם זונים תחתיו אל אלהים אחרים : אשישי ענבים · פירש מנחם גביעי יין אוהבי׳ להשתכר ביינם ואינם עוסקי׳ בתורה וכן מכינו שמעניטם במקו׳ אחר על כך השותים במזרקי יין : ואכרה לי · לשון סחורה ברגניי״א בלע״ז כמו אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה : בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים · ת״י ופרקתינון במימרי בחמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שערין כלומר לא הוגעתי׳ בדברי׳ קשים · בחמשה עשר כסף בגימטריא כסן ובפסיקתא הוא נדרש בחמשה עשר כסף בחמשה עשר בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר שלשים סאה והלתך חצי חומר :

רשי

ואומר אליה ימים רבים תשבי לי ׳ ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו חמשים יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי לה את התורה ובה הזהרתיה לא תזני : ולא תהיי לאיש ׳ לא יהיה לך אלהים אחרים : וגם אני אליך ׳ אנכי יי׳ אלהיך ׳ ואשר עשה שני חשבונות מחמשים יום אחד לכוס חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף שלשים יום בחמשה עשר באייר ומשם לחמשה ע עשר יום שבין שאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בראש חדש סיון ובשם רב היי מצאתי דבר הגון ׳ ואכרה לי וגו׳ קצבתי דמיה כוסר פריונה לנגדי ברמי׳ קלים האומר ערך נפשי עלי אם מבן שנים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל ׳ וחומר שעורין ערך זכר מבן עשרי׳ שנה ומעלה ועד בן ששים חמשים שקל והם דמי פריון חומר שעורין שגם הוא חמשי׳ שקל כסף ׳ ולתך שעורין דמי פריון קרקע לתך שעורים למקדש ׳ עשרים וחמשה שקלים הוא ערך הקצוב מבן חודש עד חמש ה׳ שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלים הרי עשרי׳ וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבת הבעל בשומרון למלכי ישרא׳ ואין אפוד של אורי׳ ותומים המגיד להם נעלמות ואין תרפי׳ הם צלמים העשויים בכוון שעה אחת העשוייה לכך ומדברים מאליהם ומגידים נעלמות וכן ת״י ולית אפוד ומחוי : אחר ׳ ימי הגולה : ישובו בני ישראל ובקשו את יי׳ וגו׳ יתנא משום ר׳ שמעון בן יוחאי בשלשה דברים מאסו בני ישרא׳ בימי רחבעם במלכו׳ שמים ובמלכו׳ בית דוד ובבית המקדש ההד״ר אין לנו חלק בדוד כשמעו לאהליך ישראל אל תיקרי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד זה בית המקדש אמר ר׳ שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישר׳ עד שיחזרו ויבקשו שלשתן אחר ישובו בני ישרא׳ ובקשו את יי׳ זו מלכות שמים ואת דוד מלכם כשמעו ופחדו אל יי׳ ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה : אלה וכחש ׳ נשבעין בשקר : פרצו ׳ ת״י ומולדין בנין מנשי חבריהון : ודמים בדמים נגעו ׳ חובין על חובין מוסיפין ולפי משמעו פרצו הגדר והרבו שפיכו׳ דמים עד נגוע דם הרוג זה בדם חברו : תאבל ׳ תחרב וינדל האבל בה : יאספו ׳ יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסף אסיפם : אך איש אל ירב ׳ אתם מתרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שנאמר בעמוס שאמר לו אמציה כהן ביתאל לא תנבא על בית יעקב ולא תטיף על בית יצחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו : ועמך כמריבי כהן ׳ כנו עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב :

וכשלת

ישבו ז׳ חס׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : ובעוף ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ׳ וירדו בדגת הים ובעוף השמים דויברך ׳ על כן תאבל הארץ וקדרו :

תרגום

מְעַלַּלַת סְעָרִין : נְבִיָּא אֲמַר לַהּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל חוֹבֵיכוֹן גְרַמוּ לְכוֹן דְתִתְגַלוּן יוֹמִין סַגִיאִין תֵּיתִנְהוֹ לְפוּלְחָנִי לָא תִטְעוֹן וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא וְאַף אֲנָא עָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן : אֲרֵי יוֹמִין סַגִיאִין יְתִבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵית מַלְכָּא מִדְבֵית דָוִד וְלֵית דְעָבִיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל וְלֵית דְדָבַח לְרַעֲוָא בִּירוּשְׁלֵם וְלֵית קָמְתָא בְּשֹׁמְרוֹן וְלֵית אֵיפוֹד וּמְחַוֵי :

בָּתַר כֵּן יְתוּבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְבְּעוּן יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא בַר דָוִד מַלְכְּהוֹן וְיִתְנַהֲרוּן לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וּרְבֵי טוּבֵיהּ דְיֵיתֵי לְהוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָא :

קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דִינָא קֳדָם יְיָ עִם יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לֵית עָבְדֵי קוּשְׁטָא וְלֵית גָמְלֵי חִיסְדָא וְלֵית דִמְהַלְּכִין בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ בְּאַרְעָא : יֵימַן לְשַׁקַּר וְכַדְבִין וְקָטְלֵי נַפְשָׁן וְגַנְבִין וְגַיְפִין וּמוֹלְדִין בְּנִין מִנְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן וְחוֹבִין עַל חוֹבִין מוֹסְפִין : עַל כֵּן תֶּחֱרוֹב אַרְעָא וְיִצְדֵי כָּל דְיָתִיב בַּהּ בְּחַיַּת בָּרָא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַף נוּנֵי יַמָּא יִזְעֲרוּן מִן קֳדָם חוֹבֵיהוֹן : בְּרַם עַל דְאַמְרִין סְפַר לָא יַלִּיף וְלָא יוֹכַח נְבִיָּא וְעַמָּךְ נָצַן עִם מַלְפֵיהוֹן :

ותתקלון

הושע

וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים : וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם־אֲנִי אֵלָיִךְ : כִּי יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים : אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה וְאֶל־טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים :

ד

שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין־אֱמֶת וְאֵין־חֶסֶד וְאֵין־דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ : אָלֹה וְכַחֵשׁ וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף פָּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ : עַל־כֵּן תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ בְּחַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף הַשָּׁמָיִם וְגַם־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵפוּ : אַךְ אִישׁ אַל־יָרֵב וְאַל־יוֹכַח אִישׁ וְעַמְּךָ כִּמְרִיבֵי כֹהֵן :

רדק

ולתך שעורים ׳ דמי פדיון זרע להך שעורים עשרים שקלים וחמשה שקלים ׳ ערך מבן חדש ועד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים שקלים הרי כ״ה ׳ ו״ת ככף בפני עצמו לא חברו עם חמשה עשר ׳ ותרגם ויהבית כסף וגו׳ : ואמר אליה ׳ אמרתי לה אחר שנאספת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות חיות ימים רבים ׳ וטעם לי שתהיי קרואה בשמי׳ ולא באיש אחר ותאמרי אנכי אשת פלו׳ ולא תזני עם אנשים וגם לא תהיי אשה לאיש מיוחד אחר זולתי : גם אני אליך ׳ וגם אני לא אבוא אליך ׳ ולא מזכר עומד במקום שנים ׳ וזה יהיה ימים רבים ׳ ובפסוק הבא אחריו פירש המשל כי ימים רבים ות״י נביאה אמר לה וגו׳ : כי ימים רבים ישבו בני ישראל ׳ ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגוים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם : ואין זבח ואין מצבה ׳ אין זבח לאל ואין מ מצבה לעז׳ : ואין אפוד ותרפי׳ ׳ אין אפוד לאל שיהיה מגיד העתידות באורים ותומים ׳ אין תרפים לעז׳ שהם מ מגידים העתידו׳ לדעת המאמינים בהם ׳ וכן אנחנו היום בזה הגלו׳ כל בני ישראל ות״י לית מלכא וגו׳ : אחר ישובו בני ישראל ׳ זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה ׳ ודברי רז״ל רבי שמעון בן יוחי אומר בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכו׳ שמים ובמלכו׳ בית דוד ובבית המקדש ׳ ההד״ר אין לנו חלק בדוד כשמעו ׳ לאהליך ישראל אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך ׳ ראה ביתך דוד זה בית המקדש ׳ א״ר שמעון בן מנסיא אין מראין סימן גאולה לישרא׳ עד שיחזרו ויבקשו שלשתן ההד״ר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ זה מלכות שמים ׳ ואת דוד מלכם כמשמעו ׳ ופחדו אל ה׳ ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון ׳ ופחדו אל ה׳ שיפחדו ויראו ממנו בשובם אליו ויקוו עם התשובה הטובה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרי׳ הימי׳ ות״ת ויתבעון ית פולח׳ דה׳ וגו׳ ׳ ופי׳ רב סעדיה ז״ל ו טובו אל כבודו כמו אני אעביר כל טובי על פניך : שמעו דבר ה׳ עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור : עם יושבי הארץ יושבי ארץ ישראל דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ שיעשו בו צדקה ומשפט ובזה התניתי להם שיהיו עיני בה מראשית השנה ועד אחרית שנה וכיון שהם עושים בהפך אלה וכחש וגו׳ ׳ אף אני אעשה עמהם בהפך מה שהבטחתים והסתרתי פני מהם ותאבל הארץ ואמלל כל יושב בה : כי אין אמת ׳ וכן אמר ירמיה הנביא ואם יש עושה משפט וצדקה ואסלח לה ׳ ואמר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ ׳ וצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב שהיו רשעים כמו שפי׳ בספר ירמיהו : אין אמת ׳ אין עושה אמת ׳ ואין מדבר אמת : ואין חסד ׳ כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כ״ש שלא יעשה חסד ׳ וכן לא ימד ולא יספר כמו שפירשנו : ואין דעת אלהים בארץ ׳ לעשות משפט וצדקה ׳ כמו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו ׳ דן דין עני ואביון אז טוב לו ׳ הלא היא הדעת אותי נאם ה׳ ׳ או יהיה פי׳ דעת אלהים החקירה בידיעת אלהותו ות״י ולית דמהלכין בדחלת׳ וגו׳ : אלה וכחש ׳ עוד יעשו שישבעו בשמו לשקר זהו אלה וכחש ׳ ופי׳ רב סעדיה אלה שנכנסו באלות הברית ׳ והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם ׳ וכחש ועוד מכחשים בכל אשר קבלו עליהם לאלהי׳ : פרצו ׳ פרצו הגדר ומשמרת התורה והרבו לעשות עבירות ות״ת ומולדין בני מנשי וגו׳ : ודמים בדמים נגעו ׳ דמי הנרצחים נוגעים זה בזה מרובם ות״ת וחובין על חובין מוסיפין : על כן תאבל הארץ ׳ תחרב ותשחית ארץ ישראל : ואמלל כל יושב בה ׳ יכרת משנה כל יושב בה : בחית השדה ובעוף השמים ׳ עם חית השד׳ ועוף השמי׳ כי אחר שתהיה הארץ חרבה יכרת ממנה אדם ובהמה ׳ ובחית השדה אינו ר״ל המדבריות אלא הבהמה הגדלה בישוב עם בני אדם והיא נקראת חיה כמו שאמר זאת החיה אשר תאכלו ׳ גם יתכן כי אף חיות המדבריות בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומות הישוב החרבי׳ אם לא יהיה במקצתם ישוב כמו שאמר ורבה עליך חית השדה ׳ ובאמרו ובעוף השמים כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות הישוב שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות ׳ או נאמר עוף השמים על דרך גוזמא להפלגת הדבר ׳ וכענין זה נאמר בנבואות ירמיהו מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו ׳ ויתפרש גם כן על אחד משני הפנים ׳ ובדברי רז״ל ר׳ יהודה אומר נ״ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו׳ ׳ מעוף השמים ועד בהמה ׳ נדדו הלכו ׳ בהמה בגימ׳ נ״ב הוו ׳ רבי יוסי אומ׳ שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח שריפה כל ארצה ׳ ובי״ת בחית ובעוף ר״ל כי גם בהם תהיה הכריתה : וגם דגי הים יאספו ׳ יכלו וימותו ׳ ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן הארץ כי בים סוכות׳ ואמ׳ כי גם בים היתה הקללה שנ׳ לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב ׳ וכן בים לא יעלה בשלעים אשר בים וגם בקרקע הים עשב וצמח שמהם ירעו הדגים ׳ וזה בים ארץ ישראל שהיתה בארץ קללת האל יתברך בעון יושביה ביבשה ובים ות״י ואף נוני ימא וגו׳ : אך איש אל ירב ואל יוכח איש ׳ אך זה אינו למעט אבל הוא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי ׳ אך טוב אלהים לישראל ׳ אמר איש אל ירב ואל יוכח חבירו על רשעו כי לא יועילנו כי גם הוא עושה רע כמוהו : ועמך כמריבי כהן ׳ כף כמריבי לאמת הדבר ׳ כמו כף השבעה לי כיום ׳ כמשיגי גבול ׳ והדומים להם ׳ אמר הכהן היה לו להורות ולהריב ולהוכיח העם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ׳ ובאת אל הכהן ׳ ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו תוכחתו אלא הם מריבים ומוכיחים אותו על דרך שאמרו דור ששופט שופטיו ׳ או פי׳ כי הכהן רע כמוהם ׳ ואם הוא מוכיחם הם גם כן יוכיחו אותו ׳ ויש מפרשים כמריבי כהן כעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה ות״ת ברם על דאמרין וגומ׳ :

וכשלת

וכשלת היום · אמר כנגד ישראל בעבור שעמך תכשל ותפול · היום · ר"ל הזמן הזה בקרוב תבא מפלתך · וכן וחרה אפי בו ביום ההוא · ביום ההוא שרם יפי · והדומ' להם · ענינם עת וזמן : וכשל גם נביא עמך לילה · נביא השקר המתעה אותך יכשל עמך כמו האדם נכשל בלילה בחשיכה · וכן ת' : ודמיתי אמך · זכרתי כנסתך · כלומר שלא תשאר ביושר' כנסה כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה · וכבר פירשנו כי הכנסת תקרא אם : ודמיתי · ענין כריתה · כמו כי נדמה כל עם כנען · נדמה נדמה מלך ישראל · והדומ' להם : נדמו עמי · גם זה ענין כריתה · ות' איטפשו : מבלי הדעת · כי אין מי שיודיע ויורה הדרך הטובה : כי אתה הדעת מאסת · אמר כנגד הכהן שהיה בזמן ההוא אתה מאסת הדעת לעצמך ולהורותו לעם · לפיכך אני אמאסך מכהן לי · כיון שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא להורות התורה אמאסך שלא תהיה כהן בבית · ואיך אמר כי מבלי הדעת נדמו והלא היו להם כל זמן נביאי אמת שהיו מורים להם התורה ומוכיחין אותם יום יום על דעת · כלומ' כי אחר שהכהני' שהיה להם להורות התורה היו תועים מדרך האמת כמו העם היו נתלים בהם ובנביאי האמת היו מסופקים מפני נביאי השקר שהיו מורים להם הפך האמת לפי' נדמו העם ונשחתו :

וכשלת היום וגו' ותתקלון ביממא ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כרבליא ואבהית כנישתכון ואביים כנישייא שלכם : נביא עמך · נביאים שעמך : ודמיתי · כמו נדמו עמי כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו : אשכח בניך · אותן שעמדו על הר סיני נתנו בניהם ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה : כרובם כן חטאו · כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברית כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה קראו להם כן הלכו מפניה' כל כמה שהנביאי' קוראין להם להוכיחן כן הם היו בורחין מפניהם כרובם כן חטאו לפיכך כבודם בקלון אמיר : חטאת עמי · כל חטאת שבספר תרי עשר פתחין לפי שכולן דבוקין חוץ מאחד ראשית חטאת היא לבת ציון חטאותיהן של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמר להם למעלה וכשל גם נביא עמך נעשו להם כהני במות ואוכלי' מה שהיו כהני' ראויין לאכול : ואל עונם · של ישר' ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון ו וקרבנו' לכפרה : והיה כעם ככהן · אני אשוה את העם לבזיון כהני שחללו אותם מכהן להם ולי אף אני אחלל את העם באומות כן ת"י : ולא יפרוצו · לא יגדלו בנים · הזנו' והיין והתירוש שהם עסוקי' בם לקח את לבם מאחרי : בעצו ישאל · בצלם שעשה מן העץ : יגיד לו · אל דבריו הוא שומע שאומרי' לו נביאי הבעל בשם ע"ז : אלון · קייאנ"א בלע"ז שגדל בו פרי שקורין גלנ"ץ בלע"ז : לבנה · עץ שקליפתו לבנה : אלה · אולמ"א בלע"ז שענפיו מרובי' ונוטעי' אותו לצל : על כן תזנינה בנותיכם · על שאתם מתחברי' לע"ז כמשפטי הגוי' והגוי' מתחברי' עמכם ואתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדו' לכם מבנות הגוי' נוהגו' כמנהג אמן ומזנו' כן ת"י : לא אפקוד על בנותיכ' · עוד לבודקן במי המרי' כשתזנינה למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו : יפרדו · ת"י מסתייעין לשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חיברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין :

ועם

נפשו ג' מטעי' בהון וסימ' ואל עונם ישא נפשו · להושיע משפטי נפשו · ולא נתתי : י"ד פסוקי' בספרא אית בהון ולא ולא וסימ' במסר' רבת' בערך לא :

ה וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם־נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדָּעַת כִּי־אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם־אָנִי: כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ־לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר: חַטַּאת עַמִּי יֹאכֵלוּ וְאֶל־עֲוֺנָם יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ: וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ: י וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרֹצוּ כִּי־אֶת־יְהוָה עָזְבוּ לִשְׁמֹר: זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח־לֵב: עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם: עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה וְאֵלָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה: לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ

וְתִתְקְלוּן בִּימָמָא וְיִתְקְלוּן אַף נְבִיַּיא דְשִׁקְרָא דִי עִמְּכוֹן כַּד בְּלֵילְיָא וְאַבְהִית כְּנִישְׁתְּכוֹן: אִטַּפְּשׁוּ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא אֲרֵי אַתְּ מִידַע דַחַלְתִּי קַצְתָּא וְאַרְחֵקִינָךְ מִלְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וְעַל דְאִתְנְשֵׁיתָא אוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָךְ אַרְחֵיק בְּנָךְ אַף אֲנָא: כְּמָא דְאַסְגֵיתִי לְהוֹן עֲלָלָא כֵּן אַסְגִיאוּ לְמֵיחְטֵי קֳדָמַי יְקָרְהוֹן בְּקְלָנָא חַלִּיפוּ: כַּהֲנַיָּא פַּסוּ לְמֵיכַל חֲטָוַת עַמִּי בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי נַפְשְׁהוֹן: וִיהִי כְּמָא דְאַשְׁוֵי חִילוְנָאָה כְּכַהֲנָא לְאַפָּסָא קוּדְשֵׁיהוֹן אַפֵּיס יַת יְקָרְהוֹן וְאַשְׁוֵי דִיקִיר לְבַסִּיר בְּדִיל לְאִתְפְּרַע מִינְהוֹן כְּאוֹרְחָתְהוֹן בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדֵיהוֹן מְקַלְקְלַיָּא אָתִיב לְהוֹן: וְיֵיכְלוּן וְלָא יִסְבְּעוּן יִסְּבוּן נְשִׁין וְלָא יוֹלְדוּן בְּנִין אֲרֵי יַת פּוּלְחָנָא דַייָ שְׁבָקוּ וְלָא נְטָרוּ: זְנוּתָא וְחַמְרָא וְרַוְיָתָא שְׁלִיף וּמַטְעֵי יַת לִבְּהוֹן: עַמִּי דִי בְּצַלְמָא אָעֵיהּ שָׁאִיל וּמַרְמֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ מְחַוֵּי לֵיהּ אֲרֵי רוּחַ דְטָעוּ אַטְעִיתִינוּן וְטָעוּ מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן: עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא מְדַבְּחִין וְעַל רָמָתָא מַסְקִין בּוּסְמִין תְּחוֹת בְּלוּט וּלְבַט וּבוּטְמָא אֲרֵי מַעְפֵי טוּלֵיהּ עַל כֵּן מְזַנְיָין בְּנָתֵיכוֹן דַהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְמַיָּא וְכַלָּתְכוֹן דִנְסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן עַמְמַיָּא גַיְיפָן: לָא אַסְעַר עַל בְּנָתְכוֹן אֲרֵי מְזַנְיָין וְעַל כַּלָּתְכוֹן אֲרֵי מְגַיְיפָן אֲרֵי אִינוּן עִם זַנְיָתָא מִסְתַּיְעִין וְעִם נַפְקַת בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתָן

ועם

ואמאסך · כתי' באל"ף יתירה בין הכ"מף וכ"ף הנמצא ולא ידענו ענינה למה נכתבה שם : ותשכח תורת אלהיך · כי לכהנים נתנה להורותה כמו שכתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי · וכתי' יורו משפטיך ליעקב ואתה שכחת אותה מללמדה ולהורותה · אשכח בניך גם אני · גם אני אשכח בניך כי אתה תמות כי מאסתיך מכהן לי גם בניך אשכח ואמאס אותם שלא יעמדו תחתיך ולא יהיה להם כבוד הכהונה או ימותו או יגלו · וענין אשכח על דרך משל כאדם השוכח דבר ולא ישים לבו אליו · ועל הדרך הזה השכח חנות אל ולא ישכח את ברית אבותיך : כרבם כן חטאו לי · אהרן הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו בניו ופרצו חטאו לי ושכחו תורתי · כמו שהטיבותי להם הרעו הם · לפיכך אמר כבודם בקלון אמיר · שעשיתי ראשים על העם ומכפרים ואם לא ישמרו תורתי אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום : אמיר · אחליף · כמו ואם המר ימיר · ויש לפרש כרבם כמו שהרביתי בעושר ובנכסים כן חטאו לי · על דרך וישמן ישורון ויבעט · ועל הדרך הזה ת"י : חטאת עמי יאכלו · אינם כהנים כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאים העם לא להורות את התורה והדרך הישרה · ואל עונם ישאו נפשו · אל עון העם ישאו הכהנים כל אחד נפשו אומרים מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם וזהו כענין ואליו הוא נושא את נפשו וי"ת כהניא פסו למיכל וגו' · ויש לפרש חטאת עמי יאכלו כענין בני עלי הם אוכלים החטאת קודם זריקת הדם והקטרת האימורים וכשאומ' להם הבעלים מה זה שאתם עושי' : אל עונם ישאו נפשם · אומרי' להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו כי אכילתינו גם כן כפרה והם טועים כי כשאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרי' זהו כשאכילתם כתורה אחר זריקת דם והקטרת אימורים · והיה כעם ככהן · אלה כפי הדמיון על דרך הקצרה · ופירוש העם ככהן והכהן כעם · וכן דרך המקרא כי כמוך כפרעה · כמלוה כלוה · והדומ' להם · והענין כמו שהם שוים העם והכהן בעון כן יהיו שוים בעונש : ופקדתי עליו דרכיו · על כל אחד מהם וי"ת ויהי כמו דאשוי וגו' : ואכלו · כיון שהם אוכלים שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה : ואכלו ולא ישבעו · וכן שכיבתם עם הנשים כיון שבזנות הוא לא יפרצו ולא ירבו כי לא יהיה להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן זהו שאמר הזנו ולא יפרוצו · הזנו פעל עומד · כמו הזנה הזנו · וכן הזנית אפרים : את ה' עזבו · לשמור דרכיו כי אינם חפצים בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו · ור' סעדיה ז"ל הדביקו עם הפסוק הבא אחריו עזבו את ה' לשמור : זנות ויין ותירוש יקח לב · הזנות שהם מתעסקי' בו והחמדת השתיה שהם עושי' יקח לבם שאין להם לב להבין אי זה הדרך הטוב ילכו בה · וזכר תירוש אחר שאמר יין כי התירוש הוא היין החדש הוא לוקח הלב ומשכר מהרה : עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו · הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה · ומקלו הם נביאי השקר · כן פירש אאז"ל · וי"מ עצו ומקלו הע"ז שהיה מען · וכן ת"י עמי דבצלם אעיה שאיל וגו' : התעה אותם · והוא רוח נביאי השקר שהוא רוח זנונים מתחת אלהיהם כמו הזונה המזנה תחת בעלה : על ראשי ההרים יזבחו · מן הרגום כמו זבח אמון להם אזבח ואינו יוצא לשלישי כמו שפירש החכם רבי אברהם אבן עזרא אבל הרגום מורה במקומות האלה ודומיהם על רוב הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ונמנו · ומה שאמר על ראשי ההרים והגבעות דרך עובדי ע"ז כמו שכתוב בתורה על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן · וראש ההר הוא המקום הגבוה שבו : תחת אלון · תרגו' בלוט · וכן יקרא בערבי והוא אילן שנושא הפרי שקורין לו בלעז גלא"נ ועפיו מרובין לפי' בוחרין בו לעבוד ע"ז תחתיו כמו שאמר כי טוב צלה · וכן לבנה ואלה · ולבנה עץ שנזרתו לבן · ואלה שקורין בלעז אולמו · ות"י כי טוב צלה ארי מעפי טולה · וכן אלה עבודת בוטמא מעפיה : על כן תזנינה בנותיכם · לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ לעיר אל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם ע"ז לפיכך יש להם מקום לבנות ולכלות לזנות ולנאף וי"ת על כן מזנין וגו' · לא אפקוד · אין לחשוב להן הזנות לעון כי למרות מבעליהם עשו : כי הם עם הזונות יפרדו · כי הם יפרידו עצמם מנשיהם ונוסים עם הזונות ועם הקדשות כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונות ועם הקדשות ללכת שם לזבוח וישכבו עמהן שם : יפרדו · מן הרגום · ויש לפרש גם כן יפרידו הנשים מבעליהן לזנות עמהן · ואאז"ל כתבו מענין פרד · ר"ל כי הם שטופים בזמה כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמוהו · וי"מ עוד ישבו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כך הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כער ואונן · וי"ת ארי אנון עם זניתא מסתייען · ותרגום יזבחו אכלין ושתן · כלומר זובחים זבח לאכול ולשתות עמהם :

ועם

וְעָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט׃ טו אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי־יְהוָה׃ כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ בַּמֶּרְחָב׃ חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם הַנַּח־לוֹ׃ סָר סָבְאָם הַזְנֵה הִזְנוּ אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ׃ צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם׃

ה

שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְשִׁיבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־תָּבוֹר׃ וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם׃ אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי כִּי

ג' ב' כתרי ל' ליס' חד מל' ויתר ת"ס · ל' · ג' ב' חלוף · ב' · ל' · י"ב מל' ל' · ג' · ח' · ל' · י"א בכבי'

וְעַם דְּרָא דְּלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא הֲלָא אִתְרְטַשׁ׃ אִם טָעַן אַתּוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְחַיְּבוּן דְּבֵית יְהוּדָה לָא תֵיתוּן לְגִלְגָּלָא וְלָא תִסְּקוּן לְבֵיתְאֵל וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן לְשַׁקַּר קַיָּים הוּא יְיָ׃ אֲרֵי כְּתוֹרָא דְּאִתְפַּטַּם וּבָעִיט כֵּן מְרִיד בִּסְגֵי טוּבָא יִשְׂרָאֵל כְּעַן יְדַבְּרִינוּן יְיָ כְּאִימַּר בְּחִיר בְּבִקְעָה׃ אִתְחַבַּרוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבַקוּ לְהוֹן יַת פּוּלְחָנָא׃ שִׁלְטוֹנֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ שִׁירָוָן מִן אוֹנֶס בְּכֵן טָעוּ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר זְנוּתָא רְחַמוּ דְּתֵיתֵי לְהוֹן קְלָנָא רַבְרְבֵיהוֹן׃ עוֹבָדֵי רַבְרְבֵיהוֹן לָא תַקְּנִין כְּמָא דְּלֵית אֶפְשַׁר לְמֵצַר רוּחַ בִּכְנָף כְּעַן אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה וְיִבְהֲתוּן מֵאִיגוֹרֵי טַעֲוָתְהוֹן׃ שְׁמָעוּ דָא כַּהֲנַיָּא וְקַבִּילוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית מַלְכָּא אֲצִיתוּ הֲלָא לְכוֹן לְמִידַע דִּינָא אֲרֵי תַקָּלָא הֲוֵיתוּן לְמַלְפֵיכוֹן וּכְמִצְדָּא דִּפְרִיסָא עַל טוּר רָם׃ וְדִבְחִין לְטַעֲוָן מַסְגַן וַאֲנָא מַיְתֵי יִסוּרִין לְכוּלְהוֹן׃ קֳדָמַי גְּלַן עוֹבָדֵי דְבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא מִטַּמְרִין מִן קֳדָמַי אֲרֵי

ירעם' בקריא' וסימ' כי כפרה סוררה סרר ישרא', גרן ויקב לא ירעם, כצאן לשאול שתו מות ירעם, וא' וירעם כתם לבבו: האזינו ח' ומל' וסימ' השמים ואדברה, שמעו מלכים האזינו רזנים, שמעו דבר יי' קציני סדום, האזינו ושמעו קולי, ולאמי אלי האזינו, ובית המלך האזינו, האזינו כל יושבי חלד, שמעו הכמי'

מלי: אפרים ד' קמצי' בקריא' וסימ' למטה אפרים הושע בן נון, ויהי איש מהר אפרים, חבור עצבי' אפרי', צרור עון אפרים, וכל אסף דכוו:

רשי

ועם לא יבין ילבט, אחרי שאינכ' נותנין לב להבין לפי' תתלבטו ללקות בפורענות ל' יבוט לשון טורח הדרך וליאות מ"ש דילש"ר בלע"ז: אם זונה אתה ישראל, לא ילמדו בני יהודה דרכם, לא"א אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבין בכך ואני מחייבם כמו שאמור למעלה ואת בית יהודה ארחם: ואל תבואו, בני יהודה הגלגל ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל ששם עשרת השבטים עובדים ע"ז שנאמר כל רעתם בגלגל בגלגל הרבו לפשוע: ואל תעלו בית און, היא ביתאל שהעמיד שם ירבעם את העגלים: ואל תשבעו, עמהם חי ה' כי אם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירין שם שמים וכשהיו נשבעים באמת נשבעין בשם הבעלים: כי כפרה סוררה, שנוראה דאיתפטים ובעיט כן סרר ישרא' מרוב אכילה ושתייה: עתה ירעם, מרעית מצומצמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין: חבור עצבי' אפרים, נצמד לע"ז ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל: סר סבאם, נעשה משתיהם זר מעלי סר לשון זר כמו סורי הגפן נכריה כלומ' סר ממקומו ונהפך לאחר, סבאם משתה ייכם שהיה עם הזונות: אהבו הבו קלון: הזמינו להם קלון הבו לשון הזמנה כמו הבה נתחכמה הבה נרדה הבה נבנה: מגניה, שריה ומלכיה: צרר רוח אותה בכנפיה, מדבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחוק כן יבאו האויבי' עליהם ויגלום בגולה ואז יבשו מזבחות' מזבחי תועבות' שאין פונים אליהם כאשר יאמר חטא חטאה כן יאמ' זבח זבחה מן המקומו' שהיו זובחי' שם וכת"י מאיגורי תועבתהון: כי לכם המשפט, משפט היסורין עליכ' בית המלך כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרים הללו הושיבו פרסדיאות לשמור שלא יעלו ישרא' לרגל לבית המקדש מדרש תנחומא מצאתי לשון אגדות כאדם המאיים על איש המקניטו חייך שאני צורר לך בכנפיך כך המקרא הזה מאיי' על ישרא' קנאתי קשורה וחמתי להנקם באחרית ויבושו ממעשיהם: ושחטה שטים העמיקו, משך שטיותם העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העולה לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחטה לשון זהב שחוט נמשך וכטווה ות"א לשון שחיטת זבחי' לע"ז: ואני מוסר לכולם, ואף אני אייסרם בייסורי' אכין מוסר לכולן: כי

רדק

ועם לא יבין ילבט, יכשל, כמו ואויל שפתים ילבט, ות"י יתקטש ברעתו כאדם שלא ידע מה לעשו ומתקטש, וכן הוא בלשון ערבי, וכן פירש א"א ז"ל, ות"י ועם דרא דלא אסתכל באורייתא הלא יתרטש: אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה, אם אתה ישראל זונה אחר העגלים יהודה שיש לו בית המקדש אל יאשם מה לו ללכת אחר ע"ז: ואל תבאו הגלגל, לפי שבגלגל היה המשכן בתחלה בהכנסה לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד ע"ז בנו שם במות לע"ז ושבט יהודה מה לו לבא ה הגלגל ולהניח בית ה המקדש שבעירם: ואל תעלו בית און, הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים ולגרעון לכנות שמו לגנאי קורא אותו בית און, כי יעקב אבינו קרא ל למקום בית אל מפני המראה שראה בו ו ונגלה שם האל, ואחר שנתן שם ירבע' העגל כנו הנביאי' שמו וקראו אותו בית און כי העגל שוא ואון היה, ומה שאמ' תעלו לפי שבית' היה במקום גבוה, וכן הוא אומר עולים אל הר האלהים בית אל, וגם בית און היה מקום סמוך לבית אל ולפי' שא שלא אומר זה אלא על בית אל שהיה שם העגל, וכן ת"י ולא תסקון לבית אל: ואל תשבעו חי ה', כי אתם עובדי עבודה זרה ונשבעי' בשם השם זהו דרך הכעסה ו ובזיון, וים מפרשים ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר בתורה ולא תשבעו בשמי לשקר, וכת"י ולא תשתבעון בשמי לשקרא קיים הוא השם, וכן אמר ואם חי השם יאמרו אכן לשקר שבעו: כי כפרה סוררה, כמו הפרה הרעה שמעקלת ומעוותה עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אחר כוס ועותו עצמם מתחת העול ופרקו מעליה' עול המצות: עתה ירעם ה' ככבש במרחב, לולי שסרר היה רועה אותם ה' בשפע כמו הכבשי' במרחב, ר"ל ככר נרחב שרועים כרצונם, וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב: וכבש, שם כלל על כבשים רבים, כמו ויהי לי שור וחמור, וכן פירש א"א ז"ל, וי"מ עתה ירעם באדם ככבש יחידי במרחב שהוא צועק והולך אילך ואילך ואינו שוקט ואינו רועה ות"י ארי כתורא וגומר וענין סוררה וסרר ענין העוות והסתנו' מהמנהג: וכן בן סורר ומורה, והדומים לו: חבור עצבים, חבור דבוק הוא עם עצבים, עצבים, העגלים והבעל והאשרה, כל כך נתחבר בהם עד שאין לו תקנה ולא ישמע לדברי תוכחה: הנח לו, אמר כנגד הנביא הנח לו מלהוכיחו כי לא יועיל, וזהו על דרך העברה כאדם שקוצף על חברו שלא ישמע לו בהוכיח אותו אומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך לעולם אע"פי כן חוזר ומוכיחו אחר שעה: סר סבאם, תרגום ויבאם וסר כל כך הם שותים ומשתכרי' עד שבאם סובאם בפיהם והוא יין או השכר, כמו שבאך מהול במים: הזנה הזנו, ורוב שתיית היין ושכר מביא אותם לידי זנות, וכן ישעיה הוכיח אפרים ברוב שתות היין, כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים, וכל הענין כמו שכתוב שם, ות"י סר כמו סר בשי"ן, שלטניהון אסגיאו שירוון מן אונס: אהבו הבו קלון מגיניה, מגיניה הם שריה, כי השרים לעם כמו מגנים, אמר שהשרים אוהבים לאמר הבו, אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט וזה קלון להם, וכנוי הה"א מגיניה לעדת אפרים, ות"י רחימו דייתי להון קלנא רברבניהון: צרר רוח אותה בכנפיה, כמו האדם שיצרור הרוח בכנפיו ושיקיר כנפיו לא ימצא כלום כן אפרים החזיק בעבודת העגלים וקוה שיבא לו ממנה תועלת ולא מצא מאומה אלא נזק וחסרון, לפיכך יהיה להם בשת מזבחותם שזבחו לעגלים כי לחנם עשו אותם הזבחים כי לא בא להם מהם טוב כי אם רע, והנה הוא כמו הרוח הצרור בכנפי', ואמר צרר לשון זכר ואמ' בכנפיה לשון נקבה ואמ' לשון רבים ויבשו מזבחותם כן דרך הכתוב לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה, כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה עדה או קהלה, וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים דרך פרט: זבחותם, היחידה זבחה במשקל שמלה זבחותם במשקל שמלותם, ואא"ז ל פי' צרר רוח אותה, רוצה לומר עדת אפרים צרר אותה בכנפיה להוליכה בגולה ואז יבשו מזבחותם ויהיה רוח זכר ונקבה: שמעו, עתה שב להוכיח יהודה ואותם שהיו ראוים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך גם כן היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט, וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עקר בית ישראל, וי"מ בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל: כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור, לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואים שאתם עושי' מעשיהם רעים ולומדים מכם והנה אתם להם בהפך מה שהיה ראוי להיות ואתם להם כמו הפח והרשת שלוכדים בהם החיות והעופות כן הם נלכדים במעשיכם הרעים שנוספים ככם, וזכר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והצידים פורשי' עליהם מצודותיהם, ות"י מצפה מן צופה כתיב שתרגם ארי תקלא הויתון במלפיכון וכמצודה דפרים על טור רם, ובדרש רב לכם מעלות ירושלם מה עשה ירבעם הושיב שני פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה, וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה: ושחטה שטים העמיקו, מקור כי השי"ן פתוחה והוא במשקל לאהבה אמר השטים שהם עוברי עבוד' זרה שסטים מדרכי הא' יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא סוטה תחת אישה, העמיקו שרה לשחוט ולזבוח לעבודה זרה: ואני מוסר לכלם, אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אות' אדם ולא יוכיחם לפיכך הם חוטאי' כי אני אים מוסר לכלם ויום ויום אני מייסר אותם ולא ישמעו לי: ואני מוסר, חסר אים, כמו ואני תפילה, שפירושו ואני איש תפילה ות"י ודבחין לטעון וגו': אני ידעתי אפרים, אמ' זה על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלים והפריד ישרא' מעבודת הא' בבית המקדש, אמ' אני ידעתי את לבבו, כמ"ש ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו': וישראל לא נכחד ממני מתה שנועץ עם שרי ישרא' לא נכחד ממני כי ידעתי כמ"ש ויועץ המלך ויעש ב' עגלי זהב: כי

ששים ג' חד כת' סמוך עשת שטים ובקמ' בכרו' ראוי' גם זה מונח בסמך

עשוק ד' בקריא' ג' מל וא' חס' וסימ' והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור · פרי אדמתך וכל יגיעך · עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל · אדם עשנק בדם נפש · בתרא חס' :

עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃ לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ׃ וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֺנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם׃ בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם׃ בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃ תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין׃ אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה׃ הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם עֶבְרָתִי׃ עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי־צָו׃

אֲרֵי כְעַן טְעַן בֵּית אֶפְרַיִם אִכְתְּאָבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ לָא שָׁבְקִין עוֹבָדֵיהוֹן לְמֵתַב לְפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי רוּחַ דִּטְעוּ בֵּינֵיהוֹן וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ וְיִמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזַן וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית אֶפְרַיִם יִתְקְלוּן בְּחוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אַף דְּבֵית יְהוּדָה עִמְּהוֹן׃ בְּעָנְהוֹן וּבְתוֹרֵיהוֹן יְהָכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יִשְׁכְּחוּן סַלִּיק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן׃ בְּמֵימְרָא דַיְיָ שַׁקַּרוּ אֲרֵי בְנִין מִבְּנַת עַמְמַיָּא כְּעַן קַיִּימוּ לְהוֹן כְּעַן אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עַמְמִין יַרְחַ בְּיַרְחַ וְיִבְזוֹן יַת פֵּירֵי אַרְעֲהוֹן׃ נְבִיַּיא אֲרִימוּ קָלְכוֹן כְּדִשׁוֹפָרָא אִתְנַבִּי דְיֵיתוֹן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא קָטוֹלִין עַל דְּאַמְלִיכוּ יַת שָׁאוּל דְּמִגִּבְעַת אַצְוַחוּ כַּד בְּחַצוֹ צַרְתָּא אָמְרוּ דְּיֵיתוֹן עֲלֵהוֹן מַלְכִּין בְּמַשְׁרְיָתְהוֹן עַל דְּלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָּמֵי שְׁמוּאֵל דְּמֵרָמְתָא בַּסָּרוּ עֲלֵיהוֹן יַבָּבוּת עַבְדֵי קְרָבָא עַל דְּשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי וְאִסְתְּחַרוּ לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא פְּלָחוּ קֳדָמַי בְּמַקְדְּשָׁא דִּי בְּאַרְעָא שִׁבְטָא בִנְיָמִן׃ בֵּית אֶפְרַיִם לְצָדוּ תְּהֵי בְּיוֹם תּוֹשְׁלֵימַת חוֹבִין בְּרַם בְּשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הוֹדָעִית אוֹרַיְתָא׃ הֲווֹ רַבְרְבֵי יְהוּדָה כִּמְשַׁנֵּי תְחוּם עֲלֵיהוֹן אֶשְׁפּוֹךְ כְּמַיָּא חֶמְתִּי׃ אֲנִיסִין דְּבֵית אֶפְרַיִם כְּבִישִׁין בְּדִינֵהוֹן אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ דַיָּנֵיהוֹן לְמִטְעֵי בָּתַר מָמוֹן דִּשְׁקַר׃ ומימרי

רשי כי עתה הזנית אפרים · עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהן שהיו מעכבי' אות' מלעלו' לרגל עמד זה ובטל פרסדיאו' ולא עלו לפיכ' גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם : לא יתנו מעלליה' · לא יעזבו דרכ' הרע' כמו נתן ריחו ולא נתנו להרע עמדי ולא נתן סיחון : וענה גאון ישר' כמו לענו' מפני לשון עוני והכנעה : בפניו · ואיכון חזן · ודונש בן לברט פירשו לשון עדות בבא ל להם פורענותם יעיד בהם ו ובפניה' גאון וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני : בצאנם ובבקרם · בקרבנותיהם : חלץ · נשמט כמו וקח לך את חליצתם בגדים שנשמט מעליהם : בנים זרים ילדו · שנתחתנו בגוים : יאכלם חדש · חודש אב : תקעו שופר · שיזהרו להשמר מן חרב הבייכות שיבאו עליהם : הריעו בית און · אחריך הגיים הולך אתה בנימין זאת הריעו בבית און ות"י תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא ש שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיהם גרמו להם לשוב מאחרי כגון ירבעם וחביריו הריעו עליהם און ושבר גדול אחריך בנימין על שאחרתם וחזרת אחור מלעלות לרגל לבית המקדש שהוא בחלקו של בנימין אחריך בנימין על איחורך את בנימין : לשמה תהיה ביום תוכחה · כשאבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיה' למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה והם עברו עליה · אפרים לשמה וגו' בשבטי ישר' הודעתי נאמנה ריאבהו בשם ר' אחא בר' חנינא אמ' ביום שיתווכח עמהם הקב"ה בדין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטיה' הודעתי שהדין אמת אתה מוצא כשגלו ע עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימן והיו עשרת השבטים אומרין מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש בדבר וחס ושלום אין משוא פנים שא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שממו עשרת השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני בייתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה : כמשיגי גבול · כאדם המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל חביריהם המלכי' לפיכך עליהם אשפוך וגו' וכמשמעו היו גוזלים שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב משיגי גבול ולא כמשיגי : עשוק אפרי' · ביד האומות : רצוץ משפט · מיוסר ביסורי' ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צוואות חדשות של נביאי הבעל : וכרקב

רדק כי עתה הזנית אפרי' אתה ירבעם הזנית עם העגלים ואחר כך נטמא ישראל בעז' · והיה הזנית פעל עומד כמו שכתבנו · או יהיה פעל יוצ' ר"ל אתה הזנית ישר' אחר הבעלים · ובדרש כי אתה הזנית אפרים עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיה' כיון שמלך הושע בן אלה ביטל פרדסיאות שהושיב ירבע' אף ש"ג לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו · ואע"פכ לא עלו לירושלם לפיכ' נחתם גזר דין עליהם לגלות' · הה"ד אני ידעתי אפרי' · כי עתה הזנית אפרים עתה נראה שאתה ה הזנית שאין לך לתלות במלכך : לא יתנו · כמו ולא נתן סיחון · לא יקנני הסב רוחי · והדומים להם ענין ע עזיבה והנחה · אמר לא יניחו אותם מ מעלליהם הרעי' לשוב אל אלהיהם · כלומר כל כך הרבו לפשוע עד שלא נשאר להם דרך לתשובה עד ש שיקבלו ענשם · או פי' כל כך הם דבקים ב במעשיהם הרעים עד שאפילו יהרהרו פעם אחת תשובה בלבם הם מתחרטים מיד · כי רוח זנונים בקרבם המתעה אותם : ואת ה לא ידעו · לא דרשוהו אפילו פעם אחת אלא תמיד הם דבקים ב במעשיהם הרעים ות"י ואולפן וגו' : וענה גאון ישראל בפניו · כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים · אמר כי גאונו יעיד בפניו כשיקבל עונשו עליו ות"י ויימאך יקר ישרא' · ואיכון חזן תרג' וענה מלשון הכנעה כמו לענו' מפני · ופי' גאון ישר' גדולתם ויקרם וכבודם · ומה שאמר ואיכון חזן כלומ' בעודם בארצם טרם גלותם יראו בהכנעתם ושפלותם תחת הכבוד שהיה להם מתחלה : וישר' ואפרי' · אמר אפרי' בעבור ירבעם בן נבט המתעה אותם ובעבור שבטו שהוא שבט אפרי' · וישראל אמר בעבור שאר ישר' שהלכו אחריו כלם יכשלו בעון העגלים : כשל גם יהודה עמם · כי אפילו יהודה שהיה בחלקו בית המקדש עזב עבודת השם יתברך לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו : בצאנם ובבקרם ילכו · שבט יהודה ישובו לעבודת הא' יתברך בבית המקדש · זהו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' · וזה היה בימי יאשיהו שבערו עבודה זרה ושבו לעבוד את השם ועשו פסח · ואמ' כי לא נעשה כפסח הזה וגומר : ולא ימצאו חלץ מהם · לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזרה גזרה · כמו שכתוב אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה וגומר · ואמר ואת יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישר' וגומר : חלץ · נפרד מהם וסר מעליהם · והוא פעל עומד · והיוצא וחלצה נעלו · חלצו שד · בה' בגדו כי בנים זרים ילדו · כמשמעו שהתחתנו בגוים ועובדים עבודה זרה שלהם · וזהו בגידה בה' שצוה אותם לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי ותרג' יונתן במימרא דה' שקרו ארי בנין מבנת עממיא קיימו להון · ויש לפרש כי בנים זרים ילדו שהלכו בחקות הגוים · וכן אמ' ובילדי נכרים ישפיקו · ותרגם יונתן ובנימוסי עממי' אזלו' : עתה יאכלם חדש את חלקיהם · עתה בקרוב יבוא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיהם · רוצה לומר שדותיהם וכרמיהם · כמו ואכלה את החלק שהוא כמו חלקת השדה · והחדש הזה הוא חדש תמוז שהובקעה העיר וחדש אב שחרבה · או פי' חדש בזמן מועט כמו חדש · וכן ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · לדעת יונתן רוצה לומר חדש בחדש · כלומר תמיד יאכלם האויב יום ביום וחדש בחדש · וכן תרגם יונתן כען איתי עליהון עממיא ירח בירח ויבזון ית פרי' ארעהון : תקעו שופר · כמו שתוקעים בשופר להזהיר העם ולהאסף אל העיר העם והצאן · ואלו המקומות הם לבנימן · ובית און היה לבני יוסף לאפרים סמוך לבנימן · כי ארץ חלק בנימן היתה בין יהודה ובני יוסף : אחריך בנימן הנה האויב אחריך בנימן כי כבר כבש ארץ אפרים ות"י נבייא ארימו וגו' : אפרים לשמה תהיה · עדת אפרי' : ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה · כשהוכחתי' במדבר כשהיו כל השבטי' כאחד הודעתי אותם נאמנה · כלומר דבר אמת · אם בחקותי תלכו' אם תשמעו · אם לא תשמעו וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצם ואגלם ממנה כי כן הודעתים באמת ות"י ביום תוכחה ביום תשלומת חובין · ובדרש ר' אבהו אמר בשם רבי יוסי בר' חנינא ביום שתוכחה הקב"ה עמהם בדין אתה מוצא כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימן והיו עשרת השבטי' אומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותם · וכי משוא פנים יש בדבר וחו שאין משוא פנים אלא שעדיין לא נתמלאת סאתם וכיון שחטאו גלו אז שממו עשרת השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין · לקיים מה שנ' בשבטי ישר' הודעתי נאמנה שאני נאמן : היו שרי יהודה כמסיגי גבול · בס"ך · כמו ארור מסיג גבול רעהו · וכף כמסיגי לאמת הדבר · כמו כף הסבעה לי כיום · כי אותו כהיום · והדומים להם · ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיהם החלושים שהיתה להם נחלה סמוך לנחלתם והיו מסיגי' גבולם ולוקחי' מנחלתם · כמו שאמ' בנבואת יחזקאל ולא יונו עוד נשיאי את עמי להונות' מאחוזתם · ורש"י פי' כי כאדם המדבק גבול חבירו כן הם מהרו לאחוז דרכי חביריהם לפיכך אשפוך וגומר · ורבינו סעדיה ז"ל פי' כמסיגי גבול המצות היו שרי יהודה כמו שרי אפרי' שהסיגו גבול המצות ועברו על אלות הברית כן עשו הם · ואחז"ל פי' השרים היו כמו מסיגי גבול שהיו צועקי' לפניהם בעלי הגבול כי חביריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם והם לא היו מקשיבי' לצעקתם · והנה השרים כמו המסיגים שסומכים את ידיהם בהסגתם הגבול · והחכם רבי אברהם אע"פ עושים רע לאשר היה ברשותם כמסיגי גבול בסתר : עשוק אפרים · ביד האומות שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים · ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך אחרי צו לפי שרצה ללכת אחרי מצות ירבעם בן נבט · הואיל הלך · כלומר ברצונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ומאד התרצה בדבר הרע ההוא : צו · שם כמו מצוה · וכן צו לצו בשקל קו · ואע"פי שחסר ירבעם שלא זכרו אחרי צו כן מנהג המקרא במקומות לחסר במקום שהענין מובן · וידוע היה כי לא היו הולכי' באותו הדור אחרי מצות האל כ"א אחרי מצות ירבעם · לפי' שנה ה' לגדעון ואמר במקום מצוה צו ות"י אניסין דבית אפרים וגו' : ואני

ונשובה ז' בקריא' וסימ' ויאמר אברהם אל נעריו · נתנה ראש ונשובה · המה באו בארץ צוף · הרבה כושל גם נפל איש · לכו ונשובה אל יי' · נחפשה דרכינו ונחקרה · השיבנו יי' אליך : בנביאי' ה' וסימ' נמסר בשמוא' א' סימן י' : ודעת אלהים ג' בליש' בקריא' וסימ' כי אין אמת ואין חסד · כי חסד חפצתי · ודעת אלהים תמצא :

ג' ל ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה: ויַרְא אפרים את חליו ויהודה את מזורו וילך אפרים אל אשור ל' וחס
וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור: ב' חד חס' ל'
כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית ל' יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל: אלך אשובה אל מקומי טו
עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר פתח להם ישחרנני: לכו ונשובה אל ב' חד חס' ז' א
יהוה כי הוא טרף וירפאנו יך ב' ל ויחבשנו: יחיינו מימים ביום ז' כסו' מן ז' תיבו' וכל תיבו' יוד השלישי יקמנו ונחיה לפניו:
ונדעה נרדפה לדעת את יהוה כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו ב' · ב' יתר חס' כמלקוש יורה ארץ: מה אעשה ב' חס' לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים ג' הלך: על כן חצבתי בנביאים ה' ה הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור יצא: כי חסד חפצתי ולא זבח ל' ודעת אלהים מעלות: ג'

ומימרי כעשא לדבית אפרים וכרקבא לדבית יהודה: וחזא אפרים ית מרעיה ויהודה ית מכאוביה ואזלו דבית אפרים ל לאתור ושלחו למלכא דייתי לאתפרע להון נביא אימר להון הוא לא יכיל לאסאה להון ולא יעיח מנכון מכאוב: ארי מימרי כליתא לדבית אפרים וכבר אריון לדבית יהודה אנא במימרי אקטול ואעדי ארים גבורתי ולית דמשיזיב: אסליק שכינתי אתוב למדור ק קודשי די בשמיא עד דידעון דחבו ויבעון מן קדמי כד תעוק להון יבעון רחלתי: יימרון איתו ונתוב לפולחנ דיי ארי הוא די מחנא ויסגנא ודאיתי עלנא תבר יניח לנא: יחיננא ליומי נחמתא דעתידין למיתי ביום אחיות מיתיא יקימיננא וניחי קדמוהי: ונילף נרדוף למידע ית דחלתא דיי כנהור צפרא דמקשיט במיקפיה וייתי בירכן לנא כמטר מגבר ב בלקישא דמרוי ארעא: מן קדם דין דקשוט מא אעביד לכון דבית אפרים מא אעביד לכון דבית י יהודה וטבותכון כענן צפרא וכטלא דמוחי פסיק: על כן דאזהרתינון בשליחות נביי ולא תבו איתיתי עליכון קטולין על דעברו על מימר רעותי ודיני כנהור נפיק: ארי בעבדי חסדא רעוא קדמי ממדבח ועבדי אוריתא דיי מסקי עלון: ואינון

וכרקב · תולעת האוכל העץ ונוחקו: מזורו · לשון חולי: וילך אפרים אל אשור · זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד: וישלח · יהודה: אל מלך ירב · זה אחז שנתן שחד לתגלת פלאסר לעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו: והוא לא יוכל לרפוא לכם · שהרבה גדודים מפלשתי' וערבי' שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים כי חלק אחז את בית יי' ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ולא יגהה מכם מזור · לא יסיר מכם מכאוב ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאש' הוגה מן המסלה הורו והוגו מלב הגו סיגים מכסף: ואשא ואין מציל · אשא את הטרף: אלך · אסתלק מהם ואשובה אל השמים: עד אשר יאשמו · יחזיקו עצמם כאשמי' להודות על אשמתם: ישחרונני · יבקשונני: לכו ונשובה · יאמרו לכו ונשובה וגו': יך · לשון הווה הוא הוא מכה אותנו והוא יחבשנו: יחיינו מיומים · יחזקנו משתי פורעניות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו: ביום השלישי · בבנין הבית השלישי יקימנו: מיומים משתי עתים שעברו עלינו · ביום השלישי בעת השלישי: לדע' את יי' · באמת ובתמי' נכונו' כשחר זה אשר נכון מוצאו: ויבא כגשם לנו · כגשם הבא להיות חיים לעולם שאז יבא להורות חיים שיבאו לנו: יורה ארץ · ירוה ארץ: מה אעשה לך · מפני מדת הדין איך אוכיח מ משפטיך לאור: וחסדכם כענן בקר · כל טובתכם וצדקתכ' אינה כלום: על כן חצבתי בנביאי' · על אשר חצבתי עליהם דברי על ידי הנביאי' והם לא נזהרו בהם לפיכ' הרגתי' באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירג' יונתן על כן כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה לשלה בני: ומשפטיך אור יצא · בתמיה ואיך אוכל לשאת לכם פנים מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך: ודעת אלהים · חפצתי מעולות: כאדם

ואני כעש לאפרים · כן אהיה לאפרים וליהודה כמו העש שאוכל הבגדים וכרקב האוכל העצים והעץ · כלומר כן אכלה אותם: וירא · מזורו · כמו מכתו · כי המכה לפי שזורו אותה נקראת מזור · אמר כשראו אפרים ויהודה שאויבי' באים עליהם תמיד ושוללי' אותם בקשו עזר ממלך אשור ולא שבו אלי ולא בקשו עזר ממני אלא מבשר ודם שלא יוכל לעזור אותם אם אין רצוני: וישלח · ר"ל וישלח יהודה כי כבר זכר שניה' · ובפסו' זה זכר אפרים בפירוש ויהודה בסתם · כי כבר זכרו בסמוך: וילך אפרים · ר"ל המלאכי' ששלח · או אמר וילך על מנחם שהלך לפול מלך אשור כאשר בא על הארץ ויתן מנחם לפול מלך אשור אלף ככר כסף וגו' · ולא הועיל כלו' אלא לפי שעה · כי מלך אשור הוא שהחריב את הארץ גם שוסי' אחרי' שסו אותם ולא עזרם מלך אשור · וכן אחז מלך יהודה שלח למלך אשור · ואמ' ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ירב · הוא שם עיר בארץ אשור · ובזה הספר זוכר אותו שתי פעמים · ואפשר כי אשור היו לו שני שמות: לא יוכל לרפא · לפי שהמשיל הצרה לחולי אמ' לרפא: ולא יגהה · כלומר ולא ירפא · וכן לב שמח ייטיב גהה רפואה · ופי' מזור אחד מכם לא ירפא ות"א וחזא אפרים וגו': כי אנכי · איך יוכל מלך אשור להועיל לכם אפי' אם ירצה כי אנכי לכם כשחל ואין מציל מידי: אני אני · הכפל לחזק הענין · וכן ראו עתה כי אני אני הוא: אלך ואשובה אל מקומי · כלומר אסלק שכינתי מהם ואשובה אלי בשמי' שהוא מקום כבודי כי הם הקילומי ולא ישכון כבודי ביניהם: עד אשר יאשמו · האלף והשי"ן בשו"א ועניינו עד שישימו עצמם אשמים · וכן תי' עד דידעון דחבו: ישחרונני · ידרשוני ויבקשוני · כמו אם תשחר אל · והדומי' להם · והנו"ן הראשונה כנו"ן ישמעון הנוספת פעמים בעתידי הרבים: לכו · ענין זרוז המעשה · כמו לכו ונחשבה על ירמיהו · לכה נא אנסכה בשמחה · והדומי' להם שאין עניינ' הליכה ממש אלא זרוז המעשה · ולפי שההליכה זרות והישיבה עצלה נאמ' זרוז בלשון הליכה · יאמר איש לחבירו לכו ונשובה אל ה' · וזה היה בימי יאשיהו שבקשו את השם ועבדוהו: כי הוא טרף · כולו קמוץ · ואף על פי שהוא פעל עבר כי יש רבים קמוצים כמו שכתבנו בספר מכלול · ואמר ונשובה אל השם כי הוא טרף כמו שאמר אטרוף ונאמר: ואין מציל · ואם נשוב אליו הוא המוחץ והוא הרופא · וכפל הענין במלות שונות ואמר יך ויחבשנו: יך · בתשלומו יכה והוא עתיד במקום עבר: יחיינו מיומים · ענין רפואה · כמו עד חיותם · וכמו וימרחו על השחין ויחי · ואמ' אם חלינו יומים הוא ירפאנו מחוליינו עד שביום השלישי יקימנו ונחיה זמן רב לפניו · כלומר אם ארכו צרותינו זמן רב והוא משל יומים בקרוב יביא לנו ישועתו והוא משל ביום השלישי · והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירש ביום השלישי · הפך כל נשבר כי אז יכאב · וכן אמ' ביום השלישי בהיותם כואבי' · ופי' עוד יחיינו מיומים זה התאמ' הוא על העתיד · ומיומים משל לשני גליות גלות מצרים וגלות בבל ביום השלישי משל לגלות הזה השלישי שיקימנו ממנו ונחיה לפניו שלא נגלה עוד לעולם ונחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד: ונדעה נרדפה · תהיה הסכמתינו ודעתינו כאחד ונרדפה כלנו לדעת את ה': ונדעה · כמו ונדעה בינינו מה טוב לדעת את ה' לעשות משפט וצדקה כמו שכתו' הלא היא הדעת אותי נאם ה' · ואאז"ל פירש נדעה אותו ויתברר אלינו כאשר יתברר אור השחר שאין שם עבים · זהו נכון מוצאו · כאשר אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו · בתחלה דעהו ואחר כך עבדהו כי אם לא ידע דרך יחודו למי יעבוד · על כן אמר ונדעה נרדפה בתחלה נדעה ואחר כך נרדפה לדעת את ה' כלומר לעבדו · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' ונדעה נרדפה נדעה שנרדפה לדעת את ה' · כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את ה' עד שילמוד חכמו' הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה · וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל את השם יתבר' במעשיו כמו השחר בבאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת · ויבא הטעם שהשם יעזרנו ויורנו האמת · על דרך יערף כמטר לקחי · ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מה' כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא רק מאתו יתברך · ולפירושנו כשחר נכון מוצאו · פי' אם נעשה זה שנרדפה לדעת את ה' הוא יהיה לנו כשחר נכון מוצאו כלומר שיופיע אורו וטובו עלינו ועוד המשיל משל אחר ואמר ויבא כגשם לנו כמו הגשם שמחיה הזרעים המתים כן האדם השרוי בצער דומה למת וכשתבא לו התשועה ידמה לו תחיה מתמותתו · וכפל עוד הענין ואמר כמלקוש יורה ארץ · ופי' כמלקוש ויורה שיבא בארץ כן יבא לנו · ויונתן תרגם כמלקושא דמרוי ארעא ויהיה לפי' יורה כמו ירוה הפוך: מה אעשה לך אפרים · איך ארפא אתכם ואיך אחבוש ותשובתכם אינה שלמה · כי אם עשו מלכי ישראל הישר בעיני השם מהרה שבו לעשות הרע כמו יהוא · וכן מלכי יהודה אשר עשו בימי יאשיהו הישר בעיני השם שבו לעשות הרע בימי בנו ובן בנו · וזהו וחסדכם כענן בקר · כמו ענן הבקר או הטל · כי כחם השמש יפסק: משכים · שם בס"ל יתן אוכל למשכיר · כלומר בהשכמה הולך · ותרגם יונתן וכטלא דמוחי פסיק: על כן חצבתי בנביאים · כמו חוצב בהר שכורת האבנים · ופי' על כן בעבור שחסדכם כענן בקר הוגעתי הנביאים יום ויום השכם ודבר להזהירכם שתעמדו בדרך הישרה ולא תמעטם · ומרוב הוגיעי אותם בשליחותי הרי הם כאלו הרגתים · וכל זה עשיתי בעבור שמשפטיך כאור שיצא · כלומר שיהיה משפטיך אור יצא · כלומר בצאתו כמו שאמר כשחר נכון מוצאו · ואדוני אבי ז"ל פירש חצבתי בנביאים הרגתים · מתו בשליחותי כמו זכריה ואוריה: ומשפטיך אור יצא · בתמיהה ות"י על כן דאזהרתינון וגו': כי חסד · אעפ"י ששבו לעבוד את ה' בבית המקדש בימי הושע בן אלה שביטל פרדסיאות ששם ירבעם בדרכים אף על פי כן חסד ודעת אלהים לא היה בהם · וכן ביהודה שעבדוהו בימי יאשיהו שהרס הבמות והמזבחות והעלו זבחיהם בבית המקדש · עשות החסד הוא העיקר · ודעת אלהים שהוא לעשות משפט וצדקה · ותרגם יונתן ודעת אלהים ועבדי אוריתא דה' :

והמה

וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי׃ גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם׃ וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים דֶּרֶךְ יְרַצְּחוּ שֶׁכְמָה כִּי זִמָּה עָשׂוּ׃ בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרִירִיָּה שָׁם זְנוּת לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃ גַּם יְהוּדָה שָׁת קָצִיר לָךְ בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי׃

ז כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֺן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן כִּי פָעֲלוּ שָׁקֶר וְגַנָּב יָבוֹא פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ׃ וּבַל יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל רָעָתָם זָכָרְתִּי עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד פָּנַי הָיוּ׃ בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ מֶלֶךְ וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים׃ כֻּלָּם מְנָאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה מֵאֹפֶה יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד חֻמְצָתוֹ׃ יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מִיָּיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת לֹצְצִים׃

ואינון כדריא קדמאי עברו על קימי וכארעא טבא די הבית להון למעבר רעותי תמן שקרו במימרי׃ גלעד קרית אנוסין בניכלין אשדין דם זכי׃ וכמא די מסבר אנש למשרין אתחברו אינון וכהניהון באורחא חדא קטלין נפשן כתף חד ארי עיצת חטאין עברו׃ בבית ישראל חזיתי שנו אשניאו קיימא דגזיר עמהון דלא למפלח לטעות תבו אינון למטעי בתר עגליא בביתאל תמן טעו בית אפרים אסתאבו בית ישראל׃ אף דבית יהודה שריאו לאסגאה חוביהון אף להון ימטי חובין באתבותי גלות עמי׃ כמתבעי חובי ישראל ויתגלין עווית אפרים ובישת שמרון ארי עבדו שקר ובליליא בבתיא גנבין ובמדברא בימשא קפחין׃ ולא מחשבין בלבהון דכל בישתהון גליין קדמי כען יקפונינון עובדיהון בישיא די קדמי הוו גלן׃ בסריקתהון מחדן מלכא ובכדיבהון רברבין׃ כולהון מחמדין למיגף נשי חבריהון דלקין כתנורא דאזילהון נחתומא בכן יגלון בפריע מקרויהון כמא דמוחן לקיומא מחשבת רישעא ועל דלא אדכרו ניסין וגבורן דאתעבידו להון ביום מסקהון ממצרים מעירן מילוש לישא עד לא חמע׃ יומא דמניאו עליהון מלכהון שריאו רברביא למשתי עסיה חמר נגד לידיה סיעת שקרין׃ ארי

כאדם ג' בקריא' וסימ' והמה כאדם עברו ברית, אכן כאדם תמתון, אם כמות כל האדם ימתון אלה׃
שת ד' קמצין בקריאה וסימ' כי שת לי אלהים זרע אחר, ולא שת לבו גם לזאת, גם יהודה שת קציר, מי שת בטוחות חכמה׃

[Masorah marginal notes: ה"א רפי' ג' · ל' · ל' · כלונת' ירצחו · שעררית' · א' · ד' · ל' · נ' · ל' · ל' · ב'· ל' · ל' חס' ומלעיל ויתר מלרע · ל' · ל'· ל' · ל' וחס']

כאדם, כאדם הראשון: שם בגדו בי, בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי: עקבה מדם: מליאה אורבי רציחה כמו ואת עקבו ויעקבני: וכחכי איש גדודים, וכאשיפת איש ציר רגים האוספם בחכה יחד כן חכי גדודיהם חבורות כהניהם המתחברים ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד: כי זמה עשו, כי עצה היא אשר נתיעצו לפני א הסיפתם לאיזה מקום ילכו לרצח ולשלול שלל וכחכי איימרו"ש בלע"ז ואף בלשון משנה חכי לשון חיבור הוא ולא יטיל בו יותר משלשה חכין הם תפירו' שהסורק מחבר בהן שני ראשין מן הבגד יחד כשחובטו במקלות ולשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכשיש בהם חיבור אדם ם שנאספים יחד חבר כהנים הוא לרצח והראשון מדברי ר' מאיר שליח צבור זצ"ל: שכמה, לשון כת אחת: שערוריה, וי"ת לשון שיבוי ששינו את דרכם וכן שמה ושערוריה: גם יהודה, אף הוא הואיל וקילקלה: שת, המשית זמן פורענות לה: בשובי שבות עמי, בהוכיח אותם לשובב משובותם: קציר, עת סילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה ב בפורענות בבל בספר ירמיה, שבות עמי לשון משובה נערות וילדות איכוי"זורא בלע"ז וכן בנים שובבים הבת השובבה: כרפאי לישראל, כשאני חפץ להושיעם ולרפאותם עונותם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים וגונבי' ממון חביריהם ואף פושטים ב גדודיהם בליסטיות ללסטם את הבריו': ובל יאמרו ללבבם, אינן נותנין על לבם שכל רעתם כתובה לזכרון לפני: ישמחו מלך, מלכם חפץ ברעה שהם עושים: בוערה מאופה, שהוסקה מיד הנחתו' כן יצרם בוער בקרבם: ישבות מעיר, י"ת מה שתירג' ואיני יכול ליישב בו לשון המקרא ולפי שמועו ישבות יצרם הרע שהוא מעירם מלוש בצק עד חומצתו מחשב בלבו את הרעה כיצד יעשה אותה הוא שובת וישן עד הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בצק עד שהחמיצה שהו' יכול לאפו' וכן הוא אומ' במיכה הוי חושבי און ופועלי רע על משכבות' באור הבקר יעשוה: יום מלכנו, ביום שאנו ממליכין את מלכנו: החלו שרים, נעשו שרינו חולים: חמת מיין, מחום היין הבוער בם והמלך מושך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר את לוצנים:

והמה כאדם עברו ברית, כאדם שבוגד בחבירו ועובר על בריתו כן נקל בעיניהם לבגוד בו ולעבור על בריתו, ופי' שם בארצם במקום שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי, ויש מפרשי' כאדם כאדם הראשון וי"ת ואינון כדריא קדמאי וגו': גלעד עקובה מדם, מן עקוב הלב, והוא שם בעקבה ענין תרמית והערמה, וכן פירשוהו רבותינו ז"ל עקובה מדם שהיו ע עוקבי' להרוג נפשות, כלו' מפרימי', ובמקו' אחר פירשו עקובה ת מלוכלכת מרוב דם שמופכין בה, כמו שאמ' בתלמוד ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אסור, ואמר מה הוא עקיבת יין כההוא ד דמלכלך, כדכתיב עקובה מדם: וכחכי איש גדודים, הה"ר במקום הא' חכה והוא מקור, ואמ' כמו שגדודי א הלסטים מחכים איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבר כהנים, רוצה לומר כהני ה הבמות שמתחברים לשלול עוברי דרך: דרך ירצחו שכמה, בדרך ירצחו כלם שכם אחד כי מי שישלול י ירצח אם יעמוד כנגדו בעל הממון ירצחנו: כי זמה עשו, כל מעשה ה רע ותועבה עשו, וכן הוא זמות יען, כלומר לא זה בלבד עשו אלא זמה היא כל מעשיהם, ואפשר לפרש זמה מחשבה, כלומר כמו שחשבו בלבם כן עשו, ויונתן תרגם גם כן ו וכאשר ענין חכו לי ש שתרגם וכמה דמסביר איניש למשריין וגו', ויש מפרשים וכאשר מן וכחכה העלה ויפרשו גדודי' מן מלא על כל גדותיו, כלומר כמו שמשליכים ציידי הדגים החכה לנמשך הדגים אשר ביאור והציידים בהשליכם החכה עומדי' על גדות הנהר או היאור ומשם צדים הדגים כן חבר הכהנים צדים בני אדם, וכן פירש רב סעדיה גאון זכרונו לברכה, ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כהנים שרים וגדולים, כמו ובני דוד כהנים היו: בבית ישר' ראיתי שערוריה, בבית אל ובדן כי שם העגלים שהם שערוריה, לשון כיעור וטנוף כמו התאנים השוערים, שערורית עשתה: שם זנות לאפרים, העגלים שעשה ירבעם משבט אפרים וזנה אחריהם: נטמא ישראל, נטמאו בהם ישראל שעבדו עשרת השבטים אותם, ופי' שם בבית אל ובדן וי"ת בבית ישראל וגו': גם יהודה שת קציר לך, פירשו בו כי גם יהודה שם עצמו לעבוד ע"ז כמו אפרים אעפ"י שהיה בית המקדש בחלקו, ופי' שת קציר, כמו ועשה קציר כמו נטע, כלומר נטע גם כן נטע זר כמו אפרים: בשובי שבות עמי, כשחשבתי לשוב שבות עמי, לפי שלא היו כולם עובר אחד לעבוד ע"ז אבל אחד מיהודה עבר ע"ז גם כן המחתים ביד אויביהם, ולפי דעתי כי יהודה קריאה כמו יהודה אתה יודוך אחיך, כלומר אתה יהודה גם לך שת קציר המשיב שבות עמי, והוא ירבעם בן יואש מלך ישראל, כי אעפ"י שהיו מרעים ישראל ויהודה כמו שהקדים בשובי שבות עמי ע"י ירבעם, כי ראיתי עוני ישראל מורה מאד, גם לך יהודה שת קציר ונטע טוב ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה, ואעפ"כ לא חזרתם למוטב לא ישראל ולא יהודה, וזהו שאמר אחר זה כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים וגו', וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה, וזהו פי' בשובו שבות עמי ופי' כרפאי לישראל וי"ת אף דבית יהודה וגו': כרפאי לישראל, וגנב יבא פשט גדוד בחוץ, פירושו כתרגומו: ובל יאמרו ללבבם, אינם חושבי' בלבבם כי כל רעתם זכרתי: עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו, עתה יסבו אותם מעשיהם הרעים שהיו כנגד פני ולא נעלמו ממני ובקבלם העונש יכירו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם בראשם: ברעתם ישמחו מלך, כשנמשכו עם ירבעם בדבר העגלים שמחוהו: ובכחשיהם, שכחשו בה' ואמרו אלה אלהיך ישר', שמחו גם כן השרים הנסמכים עם ירבעם באותה עצה, או פירושו בכל יום ויום משמחים מלכם ברעת שעושים ובעושק ובחמס כי גם ידו עמהם, ובכחשיהם שמכחשים ומשקרים איש בעמיתו משמחים השרים כי גם הם תומכים את ידיהם: כלם מנאפים, המלך עם השרים וגם העם נמשכים אחריהם, והמשיל חמימות הניאוף לחמימות האש, ואמ' כי הם כמו התנור הבוער, מאופה, ר"ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב חמימות התנור והסיקו הוא הזמן שישבות האופה מהעיר הנסים האופות בו לחמם, והזמן ההוא הוא מלוש בצק עד חמצתו, כי כשמשים העצים בתנור להסיקו הוא מצוה הנשים ללוש וישבות מהעיר אותן עד שיחמץ הבצק כמו שהו' משער בלבו ואז יעורר אותן שיבואו עם בצקן לאפות, וזה הוא שיעו' היסק התנור, ואמ' כי הם בוערי' בניאוף כמו התנור בעת היסקו: בוערה, מלעיל הטרחא בעי"ן והה"א נוספת, כי תנור לשון זכר: מעיר, כמו מהעיר וי"ת כולהון מחמדי' וגו': ואחז"ל פי' ישבות מעיר היכר המעיר אותן אם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש בצק עד חמצתו: חמצתו, מקור בשלם לחמלה עליך, או שם במשקל טמאה: יום מלכנו, יום שהיו ממליכים מלך שהיו קוראים אותו היום יום מלכנו, אמ' מה היה עסק השרי' עמו לא לדבר בענין גבורה ונכוח האויבים ולהעמיד משפט כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא מה היה עסקם באכילה ושתייה עד שהחלו המלך מרוב מתות היין, וזהו חמת מיין שהיה זה בא בנאדו מלא יין וזה בא בנאדו ומשקין המלך עד שמחלין אותו, והוא עם רוב השתיה משך ידו את לוצנים ומתלוצץ עמהם, וכתב אחז"ל בתחילה קראם שרים קודם שיסכרו ואחר קראם לוצנים: חמת, מן ותמלא את החמת מים אלא שהוא משקל אחר, ולוצנים תואר במשקל ומשפט שענין נחמת קללי:

כי

כִּי־קֵרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹעֵר כְּאֵשׁ לֶהָבָה: כֻּלָּם יֵחַמּוּ כַּתַּנּוּר וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי: אֶפְרַיִם בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל אֶפְרַיִם הָיָה עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה: אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע גַּם־שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע: וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְלֹא־שָׁבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא בִקְשֻׁהוּ בְּכָל־זֹאת: וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיוֹנָה פוֹתָה אֵין לֵב מִצְרַיִם קָרָאוּ אַשּׁוּר הָלָכוּ: כַּאֲשֶׁר יֵלֵכוּ אֶפְרוֹשׂ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם אַיְסִרֵם כְּשֵׁמַע לַעֲדָתָם: אוֹי לָהֶם כִּי־נָדְדוּ מִמֶּנִּי שֹׁד לָהֶם כִּי־פָשְׁעוּ בִי וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים: וְלֹא־זָעֲקוּ אֵלַי בְּלִבָּם כִּי יְיֵלִילוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם עַל־דָּגָן וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ יָסוּרוּ בִי:

אֲרֵי אִתְקָרַבוּ לַעֲצַת חַטָּאִין וְלָא עַכִּיבוּ כְּתַנּוּרָא בָּעַר לִבְּהוֹן בְּאִתְכַּמּוֹנֵיהוֹן כָּל לֵילְיָא מוֹרִיךְ רוּגְזְהוֹן עַד צַפְרָא הוּא דָּלִיק כְּאִישָׁא שַׁלְהוֹבִי: כּוּלְּהוֹן מְחַמְּמִין כְּתַנּוּרָא וּבְלִישַׁן שִׁקְרֵיהוֹן מְחַיְּבִין יָת דַּיָּנֵיהוֹן כָּל מַלְכֵיהוֹן אִתְקְטָלוּ לֵית דִּמְצַלֵּי מִנְּהוֹן קֳדָמַי: בֵּית אֶפְרַיִם בְּעַמְמַיָּא אִתְעָרְבוּ בֵּית אֶפְרַיִם דָּמַן לְחַרְרָא דְעַד לָא אִתְהַפְּכַת אִתְאַכְלַת: בְּזוֹ עַמְמַיָּא נִכְסֵיהוֹן וְאִינוּן לָא יָדְעִין אַף חֲלִישׁוּתָא מְטִיתְנוּן וְאִינוּן לָא מִסְתַּכְּלִין: וּמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזַן עַל דְּלָא תָבוּ לְפוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָהוֹן וְלָא בְעוֹ מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל דָּא: וַהֲווֹ בֵית יִשְׂרָאֵל דָּמַן כְּיוֹנָה שְׁרִיחֲתָא דְּאִתְנְסִיבוּ בְנָהָא וְלֵית לַהּ לֵב לְמִצְרַיִם אִתְקָרַבוּ לְאַתּוּר גָּלוּ: בַּאֲתַר דִּיהָכוּן אֶפְרוֹס עֲלֵיהוֹן מְצָדְתִּי כְּעוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲטַלְטְלִינוּן יִסּוּרִין אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַל דִּשְׁמָעוּ לַעֲצַתְהוֹן: וַי לְהוֹן אֲרֵי אִתְרַחֲקוּ מִדַּחֲלְתִּי בִּזּוּזִין אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן אֲרֵי מְרָדוּ בְּמֵימְרִי וַאֲנָא הֲוֵיתִי פָּרִיק לְהוֹן וְאִינוּן מְמַלְּלִין קֳדָמַי כַּדִּיבִין: וְלָא מְצַלַּן קֳדָמַי בְּלִבְּהוֹן בְּכֵן מְיַלְּלִין עַל עַרְסָתְהוֹן בְּסַגִּי עִיבוּרָא וַחֲמַרָא דַּהֲווֹ כָּנְשִׁין מְרָדוּ בְמֵימְרִי:

כתנור ג' דגשי' וסימ' כי קרבו כתנור לבם, כלם יחמו כתנור, כי הנה היום בא בער כתנור: ז' פסוקי' אית בהון והוא והוא וסימ' ויהי נער מבית לחם, והנה עמך שמעי בן גרא, וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש, אתו תקדישו, אכלו זרים כחו, והוא יבנה את היכל יי', ואחר בא חצרון:

רשי

כי קרבו כתנור לבם בארבם, הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמסיקים ומשיקין אותו לאפות: כל הלילה ישן אופיהם, כאותם שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה, ישן אופהם כלומר עד הבוקר ישינים ולבקר בוערים כלם עד שגמרו את רעתם: ואכלו את שופטיהם, הרגו את הסנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם ומה עלתה להם כל מלכיהן נפלו לפי שאין קורא בהם אלי ובתלמוד ירושלמי במס' ע"ז דורשו ביום שהמליכו את ירבעם החלו שרים חמת מיין כמו שמפורש אתון לגבוה אמרין ליה קום עיבד לן ע"ז אמר לון השתא פתי רמשא הוא וכל עמא שתיי כלומר עת שכרות הוא שמא עכשיו שכורי' אתם ומחר תחזרו בכם איזלון ואיתו בצפרא אזלו ואתו בצפרא הדא היא כי קרבו כתנור וגו' אמ' לון אנ' דחיל מן סנהדרי' דילכון אמרין לוי אנן קטלינן לון הדא היא ואכלו את שופטיהם משך ידו כד הוה חמי בר אנש כשר הוה מותיב גבוי תרין ליצנין ואינון אמרין לוי איזה דור חביב מכל הדורות והוא אמ' לון דור המדבר ואינון אמרין לוי ולא עבדון ע"ז והוא אמר לון אגב דהוו חביבין לא איתעבדון ואינון אמרין לוי חם דמלכא בעי למיעבד כן דום שהמלך רוצה לעשות כן: יתבולל, יבולבל בגולה בין האומות: עוגה בלי הפוכה, תירגם יונתן כחררא דעד דלא איתהפכת איתאכלת עוגה חררה שאופין על הגחלי': והוא לא ידע, לא שם אל לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנאמר כי לא השאיר ליהואחז וגו' וישימם כעפר לדוש ואעפ"כ לא חזר ירבעם בנו מדעת אביו: גם שיבה זרקה, תירגם יונתן אף חלשותא מטיתנון ואינון לא מיסתכלין: וענה גאון ישראל בפניו, ומאיך יקרא דישראל ואינון חזן לשון עוני ואין וענה זה לשון עתיד אלא לשון עבר כמו וקרא זה אל זה שמעתי שקרא זה אל זה וכמו ועשה לו כתנת פסים אף זה לשון עבר כבר כמעטו ונשפלו, ובכל זאת לא שבו אל יי' אין לב להבחין מה טוב להם או מה רע להם: מצרים קראו, לאוקם שהריעו להם מעולם הם קוראים לעזרה: אשור הלכו, אל מלך אשור הלכו שיעזור להם: כאשר ילכו, למצרים: אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים, שהנשר והנץ עולין למעלה ממנו ומורידין אותן לארץ כן אורידם במצרים על יד נבוכד נצר: לא כעוף השמים הנלכד ברשת התלויה על קלונסות ולאחר שהן ברשת מורידין הרשת: איסירם כשמע לעדתם, אביא עליהם ייסורין ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא שעתידין הם לומר לו התפלל נא בעדינו וגו' ויגד לנו יי' אלהיך וגומר אם טוב ואם רע וגומר ואומר להם אם שום תשימו פניכם לבוא מצרים והיתה החרב אשר אתם יריאים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין: איסירם לשון ייסורין ומנחם פי' לשון קשר ומוסרותיך אנתק אבל דונש פתר לשון ייסורין כמו ליסרה אתכם ונוסף היו"ד השני באיסירם כאשר נוסף בייסירו ועפעפיך ייסירו נגדך: ואנכי אפדם, אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה והם דברו עלי כזבים אמרו אל ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך יי' לאמר אל תבואו מצרים: כי יילילו על משכבותם, כי על כן תבא להם יללה כך ת"י: יתגוררו, יש להם מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בי:

רדק

כי קרבו כתנור לבם בארבם, לבם שהוא בוער כתנור קרבו אותו בארבם כלומר קרבו אותו למעשה הרע, כלומר שמו לבבם לחשוב מחשבות רעות שיעשו הרע אחר המחשבה, וזהו בארבם, כי הרוב' לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא ישמרו ממנו, והמחשב' כמארב: כל הלילה ישן אופיהם, הלב הוא כלי המחשבה והכח הפועל בו הוא האופה על דרך המשל, וכמו שהאופה מסיק את התנור בלילה ובבקר ימצא שבערו העצים ואופה בו את הפת שהוא תכלית מעשה ההיסק, והנה האופה ישן בלילה אחר שנתן העצים בתנור שאין לו מעשה עד הבקר, כן האופה בענין המשל שהוא כח המחשבה הוא ישן בלילה, כלומר שוכב ונח שלא תצא המחשבה לידי מעשה עד הבקר, והחושב קורא אותו ישן לפי שאי' במחשבה יגיעת הגוף: בקר הוא בוער, כלומר שהם להוטים בבקר לעשות הרע שחשבו בלילה, וכן אמר החושבים לעשות רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם: כלם יחמו כתנור, מבואר הוא המשל, ונפלו לענין שאמר ואכלו את שופטיהם, כי האש אוכלת והענ' כי הם במעשיהם הרעים אוכלים ומכלי' את שופטיהם שלא יעשו משפט בעיר, כי מרוב המרעי' לא יוכלו לעשות משפטם וגם יחניפו הרשעים ולא יוכיחום כיון שרואים שידם תקפה והשוגם עליהם לפי שאין מחלקין עצמם מכל משפט אלא שופטים מי שיכולת בידם ומניחים מי שאין יכולת בידם, וכן אמר בנבואות ישעיה יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם: כל מלכיהם נפלו, שהיו מלכי ישר' נופלים זה ביד זה כי זה שהיה הורג המלך מולך תחתיו, גם נפלו ביד אויביהם מלכי האומות ואעפ"כ אין קורא בהם אלי שהיה להם לחשוב בלבם הרי אין כח ביד מלכנו להושיענו מצרינו כשובה אלא ה' כי הוא יושיענו, ויש מפרשין בהם במלכים אף על פי שרואין עצמם נופלים ביד האומו' אין אחד מהם שיקרא אלי וישוב מחטאו, ותרגם יונתן ואכלו את שופטיהם ובלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון: אפרים בעמים הוא יתבולל, כמו כי שם בלל ה' שפת כל הארץ, ענין בלבול וערבוב, כלו' הוא מעורבב בעמי' שהא' ית' הבדילם מהם והם התערבו בהם ועשו כמעשיה': עוגה בלי הפוכה, כמו העוגה הנאפה על הגחלים אם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחתיה ואינה נאפה מלמעלה כן היא העצה שאינה נכונה כשאין הופכין אותה מענין לענין עד שיושיבוהו על אופניה כן היה אפרים בעצתו לעבוד העגלים ואלהי' אחרים ולא הבחין ולא בחר בטוב, וי"ת דמן לחררא דעד דלא אתהפכת אתאכלת: אכלו זרים כחו, כמו שכתוב בספר מלכים: והוא לא ידע, לא ידע כי בעונו בא לו כל זה ולא שב מרשעו: גם שיבה זרקה בו, כי האדם ישוב מדרך הרעה בימי הזקנה כי יראה כי אפס כחו והולך בדרך כל הארץ וישוב טרם מותו, ודמה אריכות הגזרה להם זמן רב לימי הזקנ', ואמר גם באחרונה בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיהם כאדם שזרקה בו שיבה אעפ"כ לא שבו מדרכם הרעה: זרקה בו, פעל עומד כאלו אמר נזרקה בו, והחכם רבי אברהם ב"ע פי' זרקה בו התולדת וי"ת אף חלישותא וגו': וענה, פירשנוהו למעלה: ויהי אפרים, המשילו ליונה הנלכדת ברשת לפתיותה שאין לה לב להבין שתבא ללקט הגרגירים רשת פרושה שם ללכדה כן אפרים שהיו הולכים ושואלים עזר מאשור או ממצרים כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהאומו' ולא מהא' ית' אשר בידו הכל וכשיחשבו להעזר בהם יפלו ברשת הא' ית', וזהו שאמ' כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי, וזכר היונה והוא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין לה מרה היא כאלו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרע שימצאנה, וי"ת והוו בית ישר' דמן ליונה שריחיתא וגו', ופי' בעל הערוך שריחיתא מבכה וגורדת פניה, ודמהו ללשון הערבי שאומר לאשה המבכה ומשרטת פניה שרחה: כאשר, כעוף השמים אורידם, בתוך הרשת: איסירם כשמע לעדתם, אכניסם במוסר העמים כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא ישמעו אל דברי התורה: אוי להם כי נדדו ממני, מעבודת בית מקדשי לעבוד העגלים, וזהו פשע ומרד בי: ואנכי אפדם, היה בלבי לפדותם מצרותם אבל הם דברו עלי כזבים, כמו שאמ' ויחפאו בני ישראל שאמרו שאיני יודע ומשגיח במעשיהם אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליהם והסתרתי פני מהם והיה לאכול: ולא זעקו אלי בלבם, לפי מחשבתם שחושבים שאיני שומע צעקתם ואיני יודע לא טובתם ולא רעתם: כי יילילו על משכבותם, כשהם על מטתם והם חושבים במה שיבא להם מהרע יילילו ויבכו על שיכנס הרע ולא חשבו כי מאתי בא להם הרע כי פשעו בי: על דגן ותירוש יתגוררו, כשיבא בעיר דגן או תירוש למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר ואף על פי כן יסורו בי: יתגוררו, ענין אסיפה וחבור כמו הן גור יגור, יגורו עלי עזים: יסורו, מן כי דבר סרה, סורר ומורה, והם בענין שני שרשים סור וסרר וי"ת על דגן ותירוש בסגי עיבורא וגו':

יתגוררו ל' אחר ובית זונה יתגוררו

ואם

ואלי ג' וסימ' ואלי יחשבו רע ואלי דבר יגנב, ואלי יאספו כל חרד : זו ב' כתו' בוי"ו וסימ' מזעם לשונם זו לעגם, ועדותי זו אלמדם, וח' כתיב זה בה"א וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ו' : שפר ב' חס' בנביאים וסימ' אל חכך שפר, בדי שפר יאמר האח, ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו' חס' : זנח ג' בקריא' וסימ'

טו ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע : ישובו לא על היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים : א אל חכך שפר כנשר על בית יהוה יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו : לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל : זנח ישראל טוב אויב ירדפו : הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת : ה זנח עגלך שמרון חרה אפי בם עד מתי לא יוכלו נקין : כי מישראל והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי שבבים יהיה עגל שמרון : כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעהו : נבלע ישראל עתה היו בגוים בכלי אין חפץ בו :

וכמא די אנא מיתי עליהון יסורין ומתקיף על דרעיהון כן אף אינון חשבין לאוספא קדמי בישן : תבו למרוד מן אוריתא לא על דאבאישית להון דמן אינון כקשת ניכלא יתקטלון בחרבא רברביהון מעמקות לישנהון אילין עובדיהון עד דאינון בארעא דמצרים : נביא בחיכך אכלי כר בשופר אימר הא כנשרא דמישתרי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בית מקדשא דיי חלף דעברו על קיימי ועל אוריתי מרדו : בכל עידן דאתיא עליהון עקא מצלן קדמי ואמרין כען ידענא ארי לית לנא אלה בר מינך פרוקנא ארי אנחנא עמך ישראל : טעו בית ישראל מבתר פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון טובא מכען סנאה ירדופינון : אינון אמליכו ולא ממימרי רביאו ולא מרעותי כספהון ודהבהון דאסיקו להון ממצרים עבדו להון טעון בדיל דישתיצון : טעו בתר עגלא דשמרון תקיף רוגזי בהון עד אימתי לא יוכלון למזכי : ארי מישראל הוא גבי אומן הוא עבדיה דחלא דלית בה צרוך הוא ארי לנסרי לוחין יהי עיגלא דשמרון : בית ישראל דמן לדרות זרע ועלעול חציד קמה לית ליה גוב לא יעביד סאים יקנון ניכסין עממיא יבזונונון : איתבזיז ישראל כען הוו בעממיא כמנא דלית צרוך ביה : ארי

זנח עגלך שמרון, זנח ישראל טוב אויב, זנח יי' מזבחו נאר מקדשו : יקצרו ג' בקריאה וסימ' כי רוח יזרעו וסופתה, הזורעים בדמעה ברנה, בשדה בלילו יקצרו :

רשי

ואני יסרתי חזקתי זרועותם, ביסורתי על ידי נביאי לשמוע אים במה שהם מייסרים אותם ו ויתחזקו זרועותם : ישובו לא על, שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו נאם הגבר הוקם על שהוא לשון ע עילוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו : היו כקשת רמיה, שכשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה ל לדרום : יפלו בחרב שריהם, יוחנן בן קרח וכל החיילים שסבו למצרי' : מזעם לשונ', לשון קשה שהשיבו לירמי' : זו לעגם, אשר ילעיגו להם בארץ מצרים למה שבתם אצלנו כדי להביא עלינו פורענו' והלא כתו' לכם לא תוסיפו לראותם עוד : אל חכך שופר, שכינ' אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא בשופר ואמור עופו ומהרו האויבי' כאשר ידאה הנשר ובאו אל בית יי' אל חכך שופר כאלו השופר נתון אל חכך : לי יזעקו, כשתבא עליהם הרעה : אלהי ידענוך, הלא עמך אנחנו וסרסהו ודרשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמע להם כי זנח ישר' טוב לפיכ' אויב ירדפו : השירו, עשו שרים ד"א השירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסור' מוכיח כן שחברו במסורת כתבין ש"ן וקריין כמ"ך ופתרונו כמ"ך : למען יכרת, למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם : זנח, הקב"ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבביתאל שמלכי שומרון עובדים שם : עד מתי לא יוכלו, להפנות לבם להנקות מאותו טינוף : כי מישראל והוא, מכספם וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו והו"ו של והוא נופל ויש הרבה ו"ו דומין לו בבאתיו ובבאיו ולא ירפאו אף כאן כי מיסר הזמנתו והכנתו והו' נעשה ויש לייסב הו"ו הזאת כן כי מישרא' והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון : שבבים, לנסרי לוחים ולשון ארמית הוא שיבא מכשורא : קמה אין לו, לזרע שלהם כלומ' לא יצליחו במעשיהם : אולי יעשה, אף אם יעשה קמח זרים יבלעוהו אף אם יצליחו בנכסים סופו ליפול ביד זרים :

פרח

ואני יסרתי, שהיה להם הטוב והיו חזקי' כנגד אויביהם אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע כי אמרו כי אינו מאתי רק מקרה הוא להם הטוב או הרע : יסרתי, כמו מוסר מלכים, מוסרות ערוד, ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר וי"ת וכמא די אנא מייתי וגו' : ישובו לא על, הוא קמוץ, כמו הוקם על, לפיכך הוא תאר כמו עליון, ופירושו כשתבא להם הצרה ישובו לזעוק אל אליליהם לא אלי שאני עליון על הכל : היו כקשת רמיה, תאר או שם והוא ענין מרמה, כלומ' הקשת המרמה שירמה דורך הקשת שיורה לעבר אחד ויהפוך ידו כרגע לעבר אחר ותולה המרמה בקשת, ואף על פי שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואף על פי שהוא על יד אחר, כך ישראל פ פעמי' היו שבים לדרך טובה וברגע היו שבי' לדרך רעה, והנה הם הקשת על דרך משל, ונביאי השקר הם ה הדורך במשל שעל ידם שבי' לדרך הרעה, כי כן ראינו בדבר אליהו אחר שעשה ה המבחן האמתי אמרו כל העם ה' הוא האלהי' ה' הוא האלהים, וכמעט שבו לעבוד הבעלים והעגלים : יפלו בחרב שריהם מ מזעם לשונם, שריהם שמוליכי' אותם בדרך רעה ואומרים להם כ כשיבא עליהם האויב נלך למצרים ונבקש מהם עזר, וזהו זעם לשונם שזועמים האל בדברים האלה ומה יבא להם : יפלו בחרב בדרך, וזו ההליכ' לעג היא להם בארץ מצרי' שלועגים ומתלוצצים כשהם באים לבקש עזר מהם, וכן אמר בנבואת ישעיה משא בהמות נגב וגו', לבאים מהם וגו', מהם היו אוכלים חיות ה הרעות ומהם היו כ נופלים בחרב האויב : זו, בחולם, וכן ועדותי זו אלמדם, והוא כמו זאת : אל חכך שופר, כמו שאמר למעלה ת תקעו שופר בגבעה, וכשמדבר אל העם י ידבר פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבי', אמר שים אל חכך שופר כי הנה האויב שידאה כנשר על בית ה', כלומ' יבא על כל הארץ וגם על בית ה' להחריבו יען עברו בריתי והם שטמוהו תחלה גם אני אטשנו ואניחנו ביד זרים, וסמך שופר אל החך והשופר יניחנו אל השפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שיצא מהגרון וי"ת נביא בחיכך אכלי וגו' : לי יזעקו, היה להם לישרא' לצעוק אלי בעת צרתם לאמר : אלהי ידענוך, כלומר ידענו שאין מושיע בלתך, וישראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו, וכמוהו רבים במקרא המאוחר מוקדם כמו מקום שם קבר, יחד אנכי עד אעבור, והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : זנח ישרא' טוב, והוא הא"ל ית' שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו, ובא הכנוי עם הו"ו לבדה, כמו וזה שמו אשר יקראו : הם המליכו, המליכו ירבעם ולא שאלו את פי, ואעפ"י שמלכות ירבעם מהאל ית' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה', ואחיה הנביא לא אמ' להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו, ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלם לפני ה' ועשה להם העגלים היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמ' לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם, וכן מלכי ישרא' האחרו' לא היו ממליכים אותם על פי ה' זולתי יהוא בן נמשי : השירו ולא ידעתי, שמו שרים ומנהיגי' עליהם ולא ידעתי כי הם היו מכשילים אותם וסומכי' ידי מרעי' : כספם וזהבם, כמו שאמ' בראש הספר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל : למען יכרת, למען יכרת שמם ויגלו מארצם, או יכרת הכסף והזהב מהם מדה כנגד מדה הם שמוהו לע"ז יכרת מהם : זנח עגלך שמרון, ואעפ"י שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש הממלכה למלכי ישר' היה שמרון מאחאב ואילך והמלכי' הם היו המחזיקי' בעבודת העגלי' כמו שאמ' בכל אחד מהם וילך בחטאת ירבע' לא סר מחטאת ירבע', לפיכך סמך העגל אל שמרון, וכן אמ' שבבים יהיה עגל שמרון, ופי' זנח הרחיק כמו זנח ה' מזבחו, אמ' את שמרון הרחיק אותך עגלך, כלומ' שבעבורו רחקת מארצך, ור"ל שמרון אנשי שמרון, או יהיה זנח פעל עומד, ופי' רחק עגלך ממך כי גלה, כי מלך אשור כשלכד שמרו' וערי ישר' שבר את העגלי' ולקח הזהב : חרה אפי בם, בשני העגלי', או פי' בם בישרא' העובדי' אותם : עד מתי לא יוכלו נקיון, עד מתי לא יוכלו להיות נקיים מזה העון, כלומר עד מתי יאריך הזמן שלא יוכלו להיות נקיים : כי מישרא', זה העגל מישראל היה, כלומר לא למדו עבודה זו מהאומות כמו שאר ע"ז שלמדו מהם אלא מישראל עצמם יצא מן העגל שעשו במדבר כמו שפירשנו בספר מלכי' : והוא חרש עשהו, והוא העגל אמ' אל תחשבו כי אלהי' הוא ויש בו כח כי חרש עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו : כי שבבי' יהיה עגל שמרו', עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדי' אותו כי אפי' את עצמו לא יוכל להציל, כי שבבים כמו שברים, כלומר שישברו אותו וישאו אותו לתועלת הזהב לא לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל : שבבים, כמו שברים וחתיכות, כמו שבא מכשורא בדברי רז"ל, וכן אמרו ויגד משה את דברי העם אל ה' דברי' שמשבבין לבו של אדם כלומר שמשברין, וי"ת ארי לנסרי לוחין : כי רוח יזרעו, כלו' למה טרחו בעבודה זו כאלו אדם זורע רוח שאין בו ממש שלא יקצור אלא רוח או פחות ממנו, כלומר לא תשיגנו הנאה של כלום אלא נזק, והסופה קשה מהרוח בשתם, כי הסופה כמו הסערה כמו שאמ' בסופה ובסערה דרכו, ותי"ו וסופתה כתי"ו ישועתה, והכפל לחזק הענין : קמה אין לו, לפי שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו, אמר לא יבא לעת שיהיה קמה, וקמה תקרא התבואה כשעומדת לקצר שיקוו הזורעי' הנאה ממנה בקרוב אחר הקצירה שיעשו אותה קמח, וגם הם לא יהיה זמן שיקוו תועלת ממעשיה', ואמ' עוד צמח בלי יעשה קמח, כלומ' אפי' יצמח הזרע אחר הזריעה, והמשל שיצליחו מעט במעשיה' אחר שהחלו לעשו' הרע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הנאה שלמה כמו הצמח שיבא לידי קצירה וטחינה : אולי יעשה זרים יבלעוהו, שאם יעשה פעם אחת שיבא לידי קמח, כלומ' שיצליחו בנכסיה' עד שיגיע להם מעט הנאה בתחילה יבאו זרים ויבלעוהו ולא תשלם להם ההנאה : נבלע, שיבלעוהו הגוים ויאכלו כל טובו : עתה היו בגוים, בעיני הגוים שילכו לבקש עזר מהם והם נבזי' בעיניה' וחשבום הגוים ככלי אין חפץ בו שמשליכין אותו, כמו שאמ' למעלה זו לעגם בארץ מצרי', או פי' היו בגוים שהלכו בגלו' :

כי

כי המה עלו אשור · אמר עלו ולא היא ירידה מארץ ישראל לאשור · כי פי׳ עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור כמו ועלה מן הארץ · או אם תאמר כי עלה מן הארץ רוצה בו עליה ממש כלומר לארץ אשר באו משם והיא ארץ כנען הנה כמוהו לשון סלוק והפסק כמו יכוצי עלה · סעלות גדים בעתו · בחגי ימי ג׳ תעלמי · והגאון רב סעדיה פי׳ עלו כמו באו שתרגום באו עלו · ולפס׳ לפרש עלו אשור עליה ממש והוא כשבא פול מלך אשור לארץ ישראל בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישראל עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלם שהיה גבוה מכל ארץ ישראל : פרא בודד לו · אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעצת נפשו לבקש עזר הנה והנה ממצרי׳ ומאשור · וכן ת״י גלו לאתור על דהליכו ב ברעות נפשהון כערוד מרוד : אפרים התנו אהבי׳ · לשון תנאי׳ · כמו אתנה המה לי · אתנן זונה · אמר כי אפרים התנו אהבים עם מצרים ואשור היו נותני׳ להם שוחד להיות בבריתם ובאהבתם ות״ת אתמסרו בידו וגו׳ : גם כי יתנו · יתנו גם הוא ענין תנאי כמו ה התנו אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד · אמר מה תועלה להם כי ה התנו בגוים כי עתה בקרוב אקבץ הגוים עליהם להגלותם · אלא שמתחלה יתלוננו ויתרעמו ממשא מלך שרים כמו שכתו׳ בספר מלכים שהיו נותנים מלכי האומות עליהם עונש מס · וזהו מעט כנגד הגלות : ויחלו מעט · ענין תחלה : מלך שרים · חסר וי״ו השמוש · והוא כמו מלך ושרים · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · והרומים להם רבים · ופי׳ שרי׳ שרי האומות · ות״א אף אם ישנון וגו׳ : כי הרבה מזבחות ·

בודד ג׳ בקריא׳ וסימ׳ פרא בודד לו · כי מצפון עשן בא · כצפור בודד על גג : חטאתם ט׳ וסימ׳ נמסר בכפר ישעיהו ריש סימ׳ נ״ח : גיל ג׳ בקריא׳ וסי׳ אל תשמח ישראל אל גיל כעמים · גיל יגיל אבי צדיק · השמחים אלי גילי וחוד וגיל גבעות תחגרנה :

כי המה עלו אשור פרא בודד לו
אפרים התנו אהבים: גם כי יתנו
בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט
ממשא מלך שרים: כי הרבה אפרים
מזבחות לחטא היו לו מזבחות לחטא
: אכתוב לו רבו תורתי כמו זר
נחשבו: זבחי הבהבי יזבחו בשר
ויאכלו יהוה לא רצם עתה יזכר עונם
ויפקד חטאתם המה מצרים ישובו:
וישכח ישראל את עשהו ויבן
היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות
ושלחתי אש בעריו ואכלה ארמנתיה
א : אל תשמח ישראל אל גיל כעמים
כי זנית מעל אלהיך אהבת אתנן
על כל גרנות דגן: גרן ויקב לא ירעם
ותירוש יכחש בה: לא ישבו בארץ
יהוה ושב אפרים מצרים ובאשור
טמא יאכלו: לא יסכו ליהוה יין ולא
יערבו לו זבחיהם כלחם אונים להם

ארי אינון גלו לאתור על דהליכו
ברעות נפשהון כערד מרוד בית
ישראל איתמסרו ביד עממיא דרחימו
: אף אם ישנון בית ישראל דחלתי
על ליבהון מביני עממיא אקריב
גלוותהון ואפילו יתחכמון כזעיר
אעדי מנהו מרות מלכין ושילטונין
: ארי אסגאו דבית אפרים איגורין
למחטי הוו להון איגורי טעותהון
לתקלא: כתבית להון סגיאות
אורייתי ואינון כעממיא אתחשיבו
: דבחין דימגבן מן אונס דבחין
בסרא ואכלין וקדם יי לא רעוא
בהון כען יסער חוביהון ויתפרע
עוייתהון אינון למצרים יתובון:
ושבק ישראל ית פולחן עבדיה
ובנא היכלין לטעותא ודבית
יהודה אסגיאו קירוין כריכן וא
ואשלח אשתא בקירווהי ותשיצי
בירניתהא: לא תחדון דבית ישראל
ולא תבועין כנימוסי עממיא ארי
טעתון מבתר פולחנא דאלהכון
רחימתון למיפלח לטעותא על
כל אידרי עיבורא: מאידרא וממעצרתא לא יתזונון וחמרא לא יסופיק להון: לא יתובון
בארעא שכינתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים לאתור יגלון מסאב ייכלון: לא ינסכון
קדם יי נסכין דחמר ולא יתקבלון לרעוא קורבניהון דיבחהון כלחם מרחק להון

רשי

פרא בודד לו · נעשו כפרא שהולך בודד לעצמו שואף רוח ממקום למקום לבוד : התנו אהבים · ת״י לשון תנים כי ערוד זה שהולך במדברות שאפו רוח כתני׳ לקנות להם אוהבי׳ נואפים זרים · התנו אודנר״וניט בלע״ז ויש לפרש לשון אתנן : גם כי יתנו בגוים · אע״ז שעשו זאת שהתנו אהבים בגוים עתה אקבצם בבא עת גאולתם לא אעכבנה : ויחלו מעט ממשא מלך שרים · ויכנו מעט בגלותם מיראת משא מלך שרי׳ מעול מלכי האומות : כי הרבה אפרי׳ · לפי׳ שהילכו ממשא מלך שרים : אכתו׳ לו · אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי׳ וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו : זבחי הבהבי · זבחי עולותי שהם מהבהבי׳ לפני כאש שעל מזבחי : יזבחו בשר ויאכלו · למה לי שמביאים אותם יזבחו יהיו להם לבשר יאכלום ויאכלום כי אינני רוצה אותם : אל תשמח ישרא׳ · כשאר עמי׳ שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זנית מעלי ואבדת טובות הרבה : אהבת · להיות כזונה לקבל אתנן : על כל גרנות · כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה : לא ישבו בארץ יי׳ · לא יתעכבו בארצם : לא יסכו · לשון נסך : לא יערבו לו · לא תהא מנחתם ערבה עליו : כלחם אונים · כלחם גזילה הבא על ידי כח ואונים :

כי

שניהם במות הב״ת ובאו כן על דרך הסמיכות · ולפסר שחסר הכ״ף מזבחות העגלים או העצבים וזולתם ממיני ע״ז שמלאוהו במו״א עם הידיעה · הרבה למזבחות · ואמר הרבה על אשר עשו אבותם כמו אחאב שהוסיף הבעל והאשרה · ומה לו להרבות ולהוסיף כי כבר היו לו אלא שהוסיף על חטאו · ות״א לחטא הראשון למחטי והשני לתקלא ויפה פירש: אכתוב לו · כתוב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף התי״ו מפני סמיכותו למלה זעירה : רבו · כתיב בוי״ו וקרי ביוד בקריאה בי״ת · ופי׳ הכתוב המכו׳ שרבו בתורתי · ופי׳ הקרי גדולות ונכבדו׳ מתורתי כתבתי לו והנה הם מחשבי׳ לו כמו זר שלא ידעו אליהם · כמו בימי יאשיהו שהיה להם דבר חדש ספר התורה כשמצאוהו : אכתוב · כמו כתבתי · ואמר אכתוב כאלו אני כותב אותם להם בכל יום ויום שהנביאי׳ שאני שולח להם יזהירום על דברי התורה ויזכירום להם ולא שוה להם : רבי · מן על כל רב ביתו שפי׳ גדול ונכבד וי״ת כתבית להון סגיאות וגו׳ : זבחי הבהבי · אמר תחלה שהרבו מזבחות לע״ז ועתה אומר כי מה שיזבחו בבית המקדש אינו לרצון כי אינם שבים מחטאם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו השלמים שהיו אוכלים הבעלים · ופי׳ הבהבי מתנותי והוא כפול העי״ן והלמ״ד מן יהב · כלומר המתנות שהם חושבים שמתנים לי · ות״י דבחין דמגבן מן אונסי׳ וי״מ הבהבי ענין צליית הבשר מן שקפלה ולא הבהבה מהבהבין באור בדברי רז״ל · ור״שי פי׳ אותם זבחים שמהבהבין לפני במזבח מה לי שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי אינני רוצה אותם · וטוב היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי״ו ויאכלו במו״א ואינה אלא בפת״ח : עתה יזכור · עתה בקרוב יזכור עונם כשישובו מצרים עם יוחנן בן קרח ויעברו על דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן הארץ ובגלותם כמו שאמר בירמיהו ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב וברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימותו : וישכח ישראל את עושהו · כמו הוא עשך כלומר גדלך · וכן אשר עשה את משה ואת אהרן · אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו : ויבן היכלות · לעבוד בהם ע״ז · ות״י ובנא היכלא לטעותא · ויתכן לפרש ויבן היכלות להסגב בהם מפני האויב · כמו שאמר ויהודה הרבה ערים בצורות כלומר שכחו אל מושיעם ובטחו בהיכליהם ובמבצריהם ולא יועילום כי אני אשלח אש בעריו · כלומר שיבא עליהם האויב ברצוני שישרוף עריו וארמנותיו באש · כמו שכתוב וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש · וכן עשה בערי יהודה · וכן אמר בנבואת ישעיה עריכם שרופות אש · או יהיה פי׳ האש החרבן שיהיה גדול כאלו הערים והארמנו׳ שרופות באש : אל תשמח · אם יקרה לכם דבר שמחה כמו חופות חתנים וזולתם אין לך לשמוח כמו שאר העמים כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועבדת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל · אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדם ע״ז ולא ישימו על לב : אהבת אתנן על כל גרנות דגן · לפי שהמשילו הנביאים עבודת ע״ז כמעשה זונה · אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה ופי׳ על כל גרנות דגן בעת שהייתי נותן ברכתם מלאות דגן כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט · או יהיה פי׳ על כל גרנות דגן כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים ע״ז שם בגורן לפי מחשבותם שהנעבד ההוא הוא המתן התבואה : גורן ויקב לא ירעם · כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעה אותם גורן ויקב כי אביא עליו השדפון והירקון או הארבה או האויב שלא יגעו ממנו גורן ויקב · וכן אמר בראש הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה : ותירוש יכחש בה · אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שיגעו ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הכלות אכילת הענבים ושתיית התירוש שיגעו מהענבים · ואחר שאמ׳ הנה ותירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבים ואחר כך אמר ותירוש · ופי׳ יכחש בה כאלו יכחש בהם כי מה שיקוו ממנו לא ימצאו בו שתהיה בו מארת ה׳ כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב לחסוף חמשים פורה והיתה עשרים · ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי בזה ובזה ידבר על העם פעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון רבים על דרך פרט ופעם לשון נקבה על העדה · ובמסרה ב׳ כתיבי׳ בה וסבירי׳ בם והאחד הוא ויכו בה : לא ישבו בארץ ה׳ · היא ירושלם כיון שהם מטמאי׳ אותה בגלוליה׳ לא ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי אלילי׳ כמו שאמ׳ ותקא הארץ · וכן מי שיעשה בה התועבות הכ׳ זנות · כמו שאמר ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : ושב אפרים מצרים · הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם · וכן אמ׳ בקללות בתורה והשיבך ה׳ מצרי׳ וגו׳ · אעפי שמלכות אפרי׳ גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב · והצרות שהשיגום בארצם · גם שרידים מאפרים ה ועם דלת יהודה ובנימן כששבו למצרי׳ אחר שמכעס ירמיהו הנביא בשם ה׳ : ובאשור טמא יאכלו · ובארץ אשור שגלו שם טמא יאכלו · כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כי בין הגוים לא יוכלו לאכול לחמם בטהרה ובנקיות : לא יסכו לה׳ · נסך ולא יערבו לו · אמר מה להם עתה להביא נסכי׳ בית ה׳ כי לא יערבו לו אינם ערבים לפניו כי הם עוברים על מצותיו ותורותיו : זבחיהם כלחם אונים להם · זבחיהם שהם מביאים לפני יחשבו להם כלחם אונים שמאכל אבלים שהוא טמא שהם טמאי מתים :

כל

לחמם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ככה יאכלו בני ישראל את לחמם ׳ לחמם בדאגה יאכלו ׳ אין גחלת לחמם ׳ כי לחמם לנפשם ׳ ושרש רתמים לחמם ׳ ויכינו בקיץ לחמם : אבותיכם ג׳ מ״ל בסיפרא וסימ׳ כענבי׳ במדבר מצאתי ישר׳ כבכורה בתאנה ׳ קצף יי׳ על אבותיכם קצף ׳ אבותיכ׳ איה הם ׳ וכל כתובים דכוו׳ מ״ל במ״ג חס׳ וסי׳

כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה: מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־יְהוָה: ה כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם תְּקַבְּצֵם מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם קִמּוֹשׂ יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם: בָּאוּ יְמֵי הַפְּקֻדָּה בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ עַל רֹב עֲוֺנְךָ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה: צֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ עַל־כָּל־דְּרָכָיו מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו: הֶעְמִיקוּ שִׁחֵתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכּוֹר עֲוֺנָם יִפְקוֹד חַטֹּאותָם: י כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם: אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן: כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם בְּשׂוּרִי מֵהֶם: אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל־הֹרֵג בָּנָיו:

ל׳ ר׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ · ב׳ ר״פ מלכי׳ · ג׳ חס׳ בליש׳ י״ב · ג׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ מ״ל · ל׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ לא מכית ויתר מכית · ל׳ · ג׳ מ״ל בכו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ כתי׳ ס״ן · י׳ מ״ל בליש׳ ה׳ · ל׳ מ״ל

כָּל דְּיֵיכְלִינֵיהּ יִסְתָּאַב אֲרֵי קוּרְבָּנֵיהוֹן עַל נַפְשֵׁהוֹן לָא מְכַפַּר לְהוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ: מַה תַּעַבְדוּן לְיוֹם מוֹעֲדָא וּלְיוֹם חַגָּא דַּיְיָ: אֲרֵי הָא יִגְלוּן מִן קֳדָם בִּזּוּזִין לְמִצְרַיִם יִתְכַּנְשׁוּן לְמָפִיס יִתְקַבְּרוּן בֵּית חֶמְדַּת כַּסְפְּהוֹן קַרְסוּלִין יֵירְתוּן בְּהוֹן חַתּוּלִין בְּבִרְנְיָתְהוֹן: אֲתוֹ יוֹמֵי סְעוּרְתָּנָא אֲתוֹ יוֹמֵי תּוֹשְׁלָמַת חוֹבִין יֵדְעוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מִתְנַבַּן לְהוֹן נְבִיֵּי קוּשְׁטָא וּמְשַׁעַמְמִין לְהוֹן נְבִיֵּי שִׁקְרָא עַל דְּאַסְגִּיאוּ חוֹבָךְ תַּקִּיפוּ חֶטְאָךְ: מַסְכַּן בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי יִתְקַיַּם לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא לִנְבִיֵּיהוֹן קוֹלִין צְלָן עַל כָּל אוֹרְחָתְהוֹן מַסְגַּן תַּקְלָא בְּבֵית אֱלָהֲהוֹן: אַסְגִּיאוּ לְחַבָּלָא כְּיוֹמֵי גִבְעֲתָא יִסְעַר חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן: כְּגוּפַן דִּשְׁתִיל עַל עֵינָא דְמַיָּא כֵּן בְּמַדְבְּרָא אֲרַע מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּבַכְּרָה בְּתֵינְתָא דִּי בְּאָוֵל מְאַבְּבָא חֲבִיבִית אֲבָהָתְכוֹן וְאִנּוּן אִתְחַבָּרוּ לְבַעַל פְּעוֹר וְטָעוּ לְבַהֲתָא וַהֲווֹ שִׁקּוּצִין כִּדְרַחִיםוּ: בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעוֹפָא דְּאַפְרַחוּהִי מְקִנֵּיהּ וְאִיטַּלְטַל כֵּן גְּלָא יַת יְקָרְהוֹן וְלַד לָא יִסְגּוֹן וּמְפִירֵי מְעֵיהוֹן לָא יֶחֱרוֹן: אֲרֵי אִם יְרַבּוֹן יַת בְּנֵיהוֹן וְאִתְכְּלֵינוּן וְעַל דְּאִתְמְנַעוּ רִיגְלֵיהוֹן מִלְּאִתְחֲזָאָה בְּבֵית מַקְדְּשִׁי: סִלְמְהֵוֵי גֻּבְרִין אֲרֵי וַוי לְהוֹן בְּסַלְקוּתִי שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן: כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּמֶעְבְּדָהּ אוֹרַיְתָא דָּמְיָא לְצוֹר בְּאַצְלָחוּתָא בְּשַׁלְוָתָא הֲווֹ דְּבֵית אֶפְרַיִם לְקַטְלָא לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא בְּנֵיהוֹן:

כל אוכליו יטמאו ׳ כל האוכלים לחם אונים הם טמאים כן זבחיהם טמאים: כי לחמם לנפשם לא יבא בית ה׳ ׳ הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומר לכפרת נפשם לא יבא כי אין תועלת להם בו ולא יכפר להם בעבור כי הם מזידים ׳ ואף בהביאם הקרבן אינם שבים ממחטאם : אוני׳ ׳ אבלים ׳ וכן לא אכלתי באוני באבלי אלא שזה שם וזה ת האר : מה תעשו ליום מועד ׳ יום החרבן יקרא יום מועד וחג ׳ על דרך קול נתנו בבית ה׳ כיום מ מועד ׳ ויום החרבן הוא מועד וחג השם כי ה השם ית׳ קרא האויבי׳ לבא יחדיו לבית השם להחריבו ולשפוך דם בני ישראל כדם זבחי׳ ׳ כמו שאמר בנבואת ישעיה והיתה לי כאריא׳ : כי הנה הלכו משוד כי הנה הלכו משוד הרעב למצרים : וליום החרבן מה יעשו ואנה ינוסו לעזרה : שוד הוא הרעב כמו השוד ו והשבר ׳ ופי׳ הרעב והחרב תקבצם : מוף תקברם ׳ כי שם ימותו ההולכים שם בחרב ורעב : מוף ׳ כמו נוף וכן כמהם וכמהן : מחמד לכספם ׳ בתי חמדתם שהיו אוצרות כספם : קימוש ירשם ׳ כלו׳ ירש אותם הקמוש שיהיה שם תמורת ה הכסף כשיחרבו הבתי׳ יצמחו בהם הקוצים : קימוש וחוח ׳ הם מיני קוצים ׳ ות״י מיני חיות קרסולין חתולין : באו ימי הפקודה ׳ שיפקוד האל עונם ימי השלום שישלם להם האל ית׳ כמעשיהם הרעים ׳ אז ידעו ישראל ויודו ויאמרו על נביאי ה השקר שהטעו אותם והיו אומרי׳ להם שלום שלום אז יאמרו עליה׳ : אויל הנביא משוגע א איש הרוח על רוב עונך ׳ על רוב עונך היה זה שנטית אחרי נביאי השקר ועזבת נביאי האמת : ורבה משטמה ׳ לפיכך רבה משטמת האל ית׳ עליכם : שלום ׳ שם בסכל שגול אויל ׳ ות״י דהוה מתנבין להון נביאי קושטא ומשעממין להון נביאי שקרא על דסגיאו חוביך ותקיפו חטאיך : צופה אפרים ׳ אפרים שם לו צופה עם אלהיו ׳ והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו : נביא פח יקוש ׳ הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כמו הפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדבריו נביאיהם : משטמה בבית אלהיו ׳ מכל לפרש בית אלהיו בית העגלים שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה בינו ובין האל ית׳ ׳ ויוכל לפרש גם כן בבית אלהיו בבית האל שהוא בית המקדש ׳ ות״י מסגי תקלא בבית מקדשא דאלההון ׳ ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכריה שהרגו בבית המקדש ׳ והנה הפסוק מדבר על אפרים וזכריה הרגו בני יהודה : העמיקו שחתו ׳ העמיקו סרה ושחתו דרכיהם : כימי הגבעה ׳ כימים ששחתו בני בנימן בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעשה בפלגש : כענבים במדבר ׳ כמו אם ימצא אדם ענבים במדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי שישמח בהם ׳ וכמו שישמח אדם כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישראל במדבר ופרנסתים וכלכלתים לא חסרו דבר כאלו היו בארץ נושבת והמה לא הכירו בטובי : ובאו בעל פעור וינזרו לבשת ׳ היו נפרשים ממני ללכת אחרי הבשת שהיא העבודה זרה שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיהם : ויהיו שקוצי׳ כאהבם ׳ ויהיו לעבור שקוצי׳ כאשר אהבו את בנו׳ מואב וזנו עמהם והטו את לבבם לעבוד את אלהיהם ׳ או פי׳ ויהיו שקוצי׳ בלא חסרון כי העובד הוא שקוץ ׳ ופי׳ בראשיתה התחלה הראשונה המבכרת ׳ וזכרון זה הענין לומר כמעשה אבות יעשו בנים אני הטיבותי עם אבותיכם ומרדו בי ׳ וכן הטבתי לכם ופשעתם בי ׳ ואחז״ל פי׳ טעם במדבר דבק עם מצאתי ׳ ופי׳ הפסוק כענבי׳ וכבכורה בראשיתה שישמח המוצא אותם כן מצאתי אבותיכם במדבר ושמחתי עמהם ׳ ופי׳ ויהיו שקוצים כאהבם כמדת האהבה שאהבתים כן היו שקוצים בעיני : אפרים ׳ כבודם ׳ קרא הבנים כבוד כי הם כבוד האבות ׳ כמו שכתוב עטרת זקנים בני בנים ׳ וכן הוא חק הבנים שמכבדים האבות : מלדה ומבטן ומהריון ׳ מלידה שימותו מקצתם בעת הלידה ׳ ומבטן שימותו מקצתם בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון ׳ ומהריון שלא תהרינה ׳ כלומר שתהיינה עקרות מקצתם : כי אם יגדלו את בניהם ׳ אמר אם יהיו בהם שימלטו מאלה המקרים ויגיעו ללידה ויגדלו אותם נערים ימותו לא יבאו לזמן שיקראו אדם ׳ זהו שאומר ושכלתים מאדם : כי גם אוי להם בשורי מהם ׳ ולא זו בלבד כי גם בכל מעשיהם תהיה מארה עד שיקראו אוי להם בשורי מהם ׳ כמו שאמר בחורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול : בשורי ׳ בשי״ן כמו בסורי בסמ״ך : אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה ׳ ראיתי אפרים בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על הים בנוה טוב ואחר כך כנוה המים כן ראיתי׳ אפרים שיוציא עתה אל הורג בניו שיבואו עליהם האויבים ויבאו מעריהם לקראתם למלחמה ויהרגום אויביהם ׳ ופירושו להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא ׳ ואפרים שם כלל ובניו הפרטים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר כליון הבנים ׳ ות״א אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בניהון :

כי לחמם לנפשם ׳ ראוי הוא זה להם למאכל ולא לבא לבית יי׳ ד״א כלחם אונים כלחם אבילים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו : ליום מועד ׳ ליום זמן קבוע להיות האויב נועד עליכם : חג יי׳ ׳ זבח הריגה שים לו בכם : כי הנה הלכו ׳ ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכדנצר : מוף ׳ מארץ מצרים היא : מחמד לכספם ׳ בתי חמדת אוצרות כספם : קימוש וחוח ׳ מיני חיות תירגם יונתן : הפקודה ׳ שיפקדו עונותיכם : השלום ׳ תושלמת חובין : אויל הנביא ׳ אף מנביאי אמת שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור ש שתחלתו נביא אמת : ורבה משטמה ׳ שהקב״ה שונא מעשיכ׳ : צופה אפרים עם אלהיו ׳ הם מעמידין להם נביאים המשטינין אותן לבד ע״ז שלהם : נביא פח יקוש על כל דרכיו ׳ ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם : משטמה בבית אלהיו ׳ בבית המקדש הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה כענין שנאמר משפט מות לאיש הזה וגו׳ : כימי הגבעה ׳ יש אומרים זה גבעת בנימן בפלגש ויש אומ׳ זה גבעת שאול שנאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא : כענבים במדבר ׳ כענבים שהם חביבים במדבר כך חיבבתי את ישראל : כבכורה בתאנה ׳ מבושלת כתאנה בעץ התאנה : בראשיתה ׳ בתחלת בישול התאנ׳ : ראיתי אבותיכם ׳ כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם : וינזרו ׳ אין נזירה בכל מקום אלא פרישה : לבשת ׳ לע״ז שהיא בשתם : ויהיו שקוצי׳ ׳ לפני : כאהבם ׳ את בנות מואב : אפרים כעוף יתעופף וגו׳ ׳ אמר הנביא הלואי ויהי כעוף הזה הנודד מקנו וחדל מפריה ורביה כך ישכלו את זרעם או בשעת לידה או יתעכל בבטן ואפילו או בשעת הריון לא יקלוטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שאם יגדלו ושכלתים מאדם : כי גם ׳ לאבות אוי : בשורי מהם ׳ כמו בסורי מהן והוא מן מסורת כתבין שי״ן וקריין סמ״ך ד״א כעוף יתעופף כבודם ונומר כעוף זה שפורח ואינו כן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנכטערו בפניהם בלידה ובהריון מלידה זה צער לידה ומבטן אלו ימי העבור ומהריון בשעת תשמיש כל זה יכלה כיצד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים : אפרים כאשר ראיתי לצור ׳ בשלותה ועטירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לע״ז כן תירגם יונתן :

וזנח עמנו בראש ׳ ואמר להם שמעוני הלוים עתה ׳ וכל עזרא דכו׳ :

יתן

משכיל ב' וסי' חציו כגבור יתן להם רחם משכיל: אוסף ג' מלרע בקריא' ב' מל וא' חס וסי' ככל אשר שלת מעם יי' אלהיך, לא אוסיף אהבת', בשלחי את חצי הרעב הרעי', וסימ' שמעי' דרחמו כפנא: כטוב ד' רפין וסימ' נמסר בשפטים סימ' י"ו ובשמואל ב' סים' י"ג: יערף ב' בתרי לישני וסימ' כמטר לקחי, יערף מזבחותם

תֵּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃ כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סֹרְרִים׃ הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בְּלִי־יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי בִטְנָם׃ יִמְאָסֵם אֱלֹהַי כִּי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נֹדְדִים בַּגּוֹיִם׃

י

גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יְשַׁוֶּה־לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵיטִיבוּ מַצֵּבוֹת׃ חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם׃ כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ׃ דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃ גַּם־אוֹתוֹ

הב להון יי ית תושלמת עובדיהון הב להון רחם מתכיל ותדין יבשין: כל בישתהון גליין קדמי בגלגלא ארי תמן רחיקתינון על בישות עובדיהון מבית מקדשי אתריכינון לא אוסיף לרחמא עליהון דכל רברביהון מרדין: בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשוהי מלרע ויבש נופיה מלעילא גוב לא יעביד אף אם ירבון בנין ואקטיל שפר מעיהון: ירחקינון אלהי ארי לא קבילו למימריה ויהון מטלטלין ביני עממיא: גפן בזיזא ישראל דהוה גפן נציב במעבדיה אוריתא פירי עובדיהון גרמו להון דיגלון כד אסגיתי להון עללתא אסגיאו פולחן לאיגוריהון כד איתיתי טובא לארעהון אוטיבו לקמתהון: אתפלג לבהון מן אוריתא כען יחובון כען איתי עליהון סנאה יחבר קדלהון דאיגוריהון יבוז קמתהון: ארי כען יימרון לית מלכא לנא ארי לא דחילנא מן קדם יי ומלכא מה יעביד לנא: ממללין מילין דאונס יימן לשקר ללמא גזרין קים כען איתי עליהון כרישי חיוין בישין דין שקרהון על תחומי חקלן: על די פלחו לעגליא בביתאל מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון יסבון מנהון עיגלא דשמרון ארי אתאבלו עלוהי עמיה ופלחוהי עלוהי יבועון על יקריה ארי גלא מיניה: אף יתיה לאתור

ישדד מצבתם: אבל ג' וסימ' אבל תירוש אמללה גפן, אמללה ארץ החפיר, לעגלות בית און יגורו:

רשי

תן להם ה' מה תתן, הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאת עולם ואל איסף תפוקתך תן להם מהרה בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים תן להם רחם משכיל בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או יצטמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק: כל רעתם בגלגל, שם הרבו לעבוד ע"ז בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרין להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל: לא אוסף אהבתם, לאהוב אותם: פרי בל יעשון, לא טוב להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנם: ימאסם אלהי, איננה קללה אלא בשורה עתיד הוא למאסם: גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו, ישרא' דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני פרי הטוב והשוה לו: כרוב לפריו הרבה למזבחות, כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים למזבחות, פרי ישוה לו פרי אשר ישוה לו וייטב לו ד"א גפן בזות ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי ישוה לו יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכנסייה שלהן לרעה וזהו לשון התרגום: הטיבו מצבות, הרבו מצבות: חלק לבם, משני: עתה יאשמו, הוא הדבר אשר יערוף מזבחות' ישחית לשון וערפו שם וערפתו ישבור צוארם ד"א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפילו ישרא' עובדי ע"ז ושלום ביניהם אין ה[שטן] השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו ושנוי המחלוקת שנא' חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג: כי עתה, בבא אליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכנו אשר בטחנו בו לאמר יצא ב[ראשנו] בראשנו ונלחם את מלחמותנו אין מועיל לנו כלום: אלות שוא, השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הווה כרות ברית לע"ז לפיכך ופרח עליהם משפט ייסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי ו"ת על תלמי שדי בעון שמסיגין גבולי שדות תלמי שדי מענות המחרישה קרויה תלם ד"א על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחותם כמו שנא' גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי שם יפרח עליהם משפט עונם ד"א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברי' עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פורחים וגדלים תמרורי' לעניים ואביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט: לעגלות בית און וגו', לפורענות העתידה לבא על עגלים שבביתאל שהיא נקראת בית און בספר יהושע: יגורו, יראו ממנו שכיניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה:

גם

רדק

תן להם, הנביא מתפלל עליהם כשראה שיוציא אל הורג בניו, ואמר תן להם מה שתתן מכליון הבנים בבטן, או בעודם קטנים ולא יכלו ביד אויב: רחם משכיל, שימותו בבטן, ואמר משכיל כאלו הרחם משכיל אותם כי ברחם הם שכולים: ושדים צומקים, אם יגיעו ללידה שיצמקו שדי אמותיהם וימותו באפס חלב: צומקי', יבשים, כל רעתם בגלגל, כי שם חדשו המלוכה ומאסו אותי ממלוך עליהם, או פי' בגלגל לפי שהיה ה[משכן] המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן ו[היה] והיה המקו' הנבחר היו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם ל[בעל] לבעל לפי שהוא מקום נבחר, וכן אמר בגלגל שורים זבחו: מביתי אגרשם, כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת א[להים] אלהים אחרים אגרשם מביתי שאפי' אם ירצו לחזור ולעבדני בו לא ימצאו כי יחרב למען כי הרבו לפשוע: לא אוסף אהבתם, אוסף בצר"י: אהבתם, מקור, ר"ל לאהבה אותם: כל שריהם סוררים, שריהם שהיה עליהם להוכיחם ו[להחזירם] ולהחזירם למוטב הם סוררי' איך אקוה מהם תשובה לפיכך לא א[וסיף] אוסיף אהבתם: הכה אפרים, הכה ביד אויביו: שרשם יבש, ועוד דמהו לעץ שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם לא ילדון, כמו שאמר למעלה מ[לידה] מלידה ומבטן ומהריון, ו"ת כן בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשיה מלרע וגומר: פי' כוב כמח או פרח, ו"ת כמח בלי יעשה קמח כוב לא יעביד, ובמשנה מפני שהנבייה כושרת עליהם, ועוד אמר מועלים בעצים ואין מועלים בספוי ולא בנבייה: ימאסם אלהי, אמר הנביא ימאסם אלהי כי איננו אלהיהם כי לא שמעו לו לפיכ' ימאסם וישלחם מעל פניו שיהיו נודדי' בגוים: גפן בוקק, גפן רק שאין בו שום לחלוחית, וכן בוקה ומבוק': פרי ישוה לו, ואיך ישים לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בזזוהו אויבים והניחוהו כלי ריק איך יבא עוד וירבה בבנים ובנכסי': כי כרוב לפריו הרבה מזבחות, כאשר הייתי אני מרבה פריו ומצליחו בנכסים ובבנים, הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל: כטוב לארצו, שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם הטיבו מצבות כלומר החזיקו להקים מצבות לאלהים אחרים, וכן ההיטב חרה לך, ו"ת ישוה ענין שוא ושקר, כלומר הפרי ישקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה: חלק לבם, מיראת האל ומתורתו חלק לבם: עתה יאשמו, לפיכך עתה בקרוב יחרבו: יאשמו, ענין שממה, וכן תאשם שמרון: הוא יערוף מזבחות', הוא שחלק הוא שיערוף מזבחות' שהרבו וישדד מצבותם שהטיבו: וזה יהיה בעת החרבן: יערוף, ענין הריסה ושבירה, וכן תשך בעריפיה לדעת קצת המפרשים: חלק, פעל עומד כמו נחלק: ישדד, מפעלי הכפל מבנין הדומה למרובע ענין שבר ושוד: כי עתה יאמרו, עתה בגלותם מארצם יכירו ויאמרו כי אין מלך לנו, פי' כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להצילנו מיד אויבינו כמו שחשבנו כששאלנו לנו מלך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו, והאל ית' היה מלכנו ולא היינו צריכים מלך והוא היה מצילנו מיד אויבינו כאשר היינו עושים רצונו וכיון שלא יראנו את ה' ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו הרי הוא אין בו כח להצילנו אחר שקצף בנו הא' ית' כי חטאנו לו וזה יתודו ישרא' בגלותם: דברו דברים, כשיעצו ירבעם וחביריו מה לעשו' להחזיק בידו המלוכה, ודברו דברי' שלא יעלה העם לירושלם לבית המקדש, ועל זה נשבעו וכרתו ברית ושבועת שוא היתה שבועתם לבטל דברי תורה ומצות הא' ית' ולעשו' כורו' לעבדם: ופרח כראש משפט, לפיכ' פרח משפטם זה כראש ולענה, על דרך שרש פורה ראש ולענה: על תלמי שדי, ימה שפורח להם בתלמי שדותיה' ראש ולענה יהיה, וזהו משל לרעות שיבאו עליהם בעונם זה ויוכיח הפי' הזה הפסוק הבא אחריו: לעגלות בית און ו"ת ממללין מילין דלותם וגו': שדי, כמו שדה: אלות, מקור בשקל ראות רבות: לעגלות בית און, הם העגלים שעשה ירבעם, וזוכר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלא זכרות, וזכר בית און והוא בית אל שמכנה אותו כן לגנאי, ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היו שניהם שם, אמר על עגלות בית און שתבטל עבודתם כשישברו אותם וגו': יגורו שכן שמרון, יפחדו השוכנים בשמרון, וזכר שמרון אעפ"י שהעגלים לא היו שם, ולפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישראל והם היו המחזיקים בעבודת העגלים, ואמר כשתחרב ביתאל ולא הצילה העגלים יפחדו השוכנים בשמרון על עצמם כי כל ארץ ישראל נלכדה קודם שומרון שצר עליה מלך אשור ג' שנים: כי אבל עליו עמו, על העגל אשר בבית אל יאבלו עליו עמו העובדים אותו: וכמריו עליו יגילו, וכמריו הם כהניו המקריבים עבודתו שהיו מתחילה שמ' ושמחי' עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו כשישברו אותו לעיניהם הנה גלה כבודו ממנו:

גם

נס אותו לאשור יובל · רבוי על כבודו שנזכר · אמר כי הנה במקומו גלה כבודו ממנו כשישברוהו גם גוף העגל והוא הזהב שבו אחר שנשברה צורתו יוליכו אותו לאשור לשאת אותו : מנחה למלך ירב · והוא מלך אשור שנקרא שמו ירב : בשנה אפרים יקח · אז יקח בשת אפרים ויבוש ישראל מעצתו שנועץ ירבעם שהיה משבט אפרי' עמהם לעשות העגלים אז יבושו מעצתם : בשנה · כמו בושה והנון נוספת : יובל · כמו יובל שי ענין הולכ' והובאה · ורבי סעדיה ז"ל פי' גם אותו לרבות על העגל שכדין נגלה תחלה · ות"י למלך ירב למלכא דייתי ל לאתפרעא להון · ר"ל למלך אשור שיריב א אותם : נדמה שמרון מלכה · נדמה נפעל עומר כי הוא בשקל והוא ענין כריתה כמו שפירשנו : נדמה עמי · אמר נכרת בשמרון מלכה שעמד כמה י ימים במצור ולא היה יכול להנצל מיד מלך אשור והלך בגולה קל מהרה : כקצף על פני מים · וקצף קליפת העץ · כמו ותאנתי לקצפה · ות"ת כריתה א על אפי מיא בלעז א אסקומה : ונשמדו במות און · ר"ל בית און וכן ת"י ויצדיין במות בית אל : חטאת ישרא' · שהם חטאת ישראל : קוץ ודרדר יעלה על מזבחות' · על מזבחות ישרא' שיחרבו יעלו ק קוצים : ואמרו להרים כסונו ·

גם אותו לאשור יובל · זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער ה' את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגומ' ונטל עגלי הזהב אשר בביתאל והלך לו לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל : מנחה למלך ירב · זה סנחריב : בשנה אפרים יקח · בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרים שהעמיד לו עגל זה לאלוה :

קוץ ודרדר ל' יעלה על מזבחותם · וקוץ ודרדר ל' תצמיח לך · נפלו ל' בחירק הנון ולגבעו' נפלו עלינו וחד ונפלו : עלוה ג' בקרי' וסימ' אוף עלוה אוני יתת דאורי' · וחברו דד"ה · לא תשיגם בגבע' · אנ"ך : ישדד ג' בקריא' וסימ' הכל היום יחרוש החרש לזרוע · ואפרי' עגלה מלמדה · ישדד עמקים אחריך · קדמא וישדד :

לאשור יובל מנחה למלך ירב בשנה אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו : נדמה שמרון מלכה כקצף על־פני מים : ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על־מזבחותם ואמרו להרים כסונו ולגבעות נפלו עלינו : מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא־תשיגם בגבעה מלחמה על־בני עלוה : באותי ואסרם ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עינתם : ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על־טוב צוארה ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד־לו יעקב : זרעו לכם לצדקה קצרו לפי־חסד נירו לכם ניר

לאתור יובלון קורבנא למלכא דייתי לאתפרעא להון נבייא אמר להון בהתא דבית אפרים יקבלון ויבהתון דבית ישראל ממלכי עצתהון : בהתת שמרון במלכה ברותתא על אפי מיא : ויצדין במת ביתאל חובי ישראל גרמו להון דיגלון כובין ואטטין יסקון על א איגוריהון כען איתי עליהון עקא דמותא דיהון דמן כאילו טורי חפן להון ורמתא נפלו עליהון : מיומי גבעתא חטיתון בית ישראל תמן קמו מרדו במימרי למנאה עליהון מלכא ואף לא זכיאו דתתקיים להון מלכותא בגיבעת תמן אתו עליהון עבדי קרבא לקטלא אבהן עם בנין סליקו : במימרי איתיתי עליהון יסורין וכנשית עליהון עממיא ושליטו בהון כמיסר פדנא על תרתין עונתיה : כנישתא דישראל דמיא לעיגלתא דמלפין לה למירדי ולא אלפא רחמא להלכא ברעות נפשה ואנא פרקית יתהון משעבוד מצרים אעדיתי ניר תקוף מצוריהון אשריתי בית ישראל על תקוף ארעא דאמוראה כבישין קדמיהון דבית יהודה אחסינית יתהון אחסנתא דקיימית לאבוהון יעקב : בית ישראל עבידו לכון עובדין טבין הליכו באורחא דקושטא קיימו לכון אולפן אוריתא : הא

ויבוש ישרא' · מאותה עצה שנועצו לעשות' כמו שנ' ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב : נדמה · נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני מים שהוא אישקומא בלעז : במות און · במו' ביתאל : קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם · שגלו עובדיהם ואין עוד פונה להם ואמרו ישראל להרים כסונו שלא יראונו אויבנו בבשתנו : מימי הגבעה חטאת ישראל · חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת באת אולת יד מימי גבעת בנימן חטאה ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניא' בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן ר רשעתים ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מכינו בסדר עולם : שם עמדו · באותה מדה אחזו להם מאז : לא תשיגם בגבעה מלחמה וגו' · ולפי שהיה עון ע"ז בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחו ידם במלחמת הגבעה על בני בנימן וקראם בני עולה בני גאוה שעשו עצמן עליונים ולא שמעו בקול אחיהם לתת את בני הגבעה ויונתן תירגם על שאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מ מתישב לי אחר לשון העברית וגם שאר חיבור הפרשה נופל על לשון הראשון : באותי ואסרם · לפי רצוני תמיד יסרתים משופט לשופט ומסרתים ביד שוסיהם : ואוספו עליהם עמים באסרם לשתי עונותם · לפי שדימה אותם לעגלה כמו שנא' אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ואוסרה בעול המחרישה ושמלוני העול נוקבין ויורדין אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עיני השור וכן ת"י כמיסר פדנא על תרתין עינוהי פדנא צמד בקר : ואפרי' עגלה מלומדה · פורפוייגטא בלעז עשוייה חבורו' חבורות במלמד הבקר שקורין ריסגלוי"ן בלעז כלומ' הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לא נכנעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא נכנעה להיות חורשת כלומר לא נכנעו לתורה אלא אחר שרירות לבם : אוהבתי · יו"ד יתירה כמו גנובתי יום : ואני עברתי על טוב צוארה · לפיכך אני מביא עליכם מלכים שיתישו את כחם : ארכיב אפרים יחרש יהודה וגומר · אם תרצו שארכיב אפרים על האומות יחרש יהודה וישדד לו לעצמו חרישה של מעשים טובים כמו שהוא מפורש ואומר נירו לכם ניר וגומר : זרעו לכם לצדקה · אבל אתם חרשתם רשע וגומר לפיכך וקאם שאון בעמך : נירו לכם ניר · עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא נר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע :

ועת

ואמרו ישראל כסונו מרוב צרה וצוקה שתבואם ישאלו שיפלו ההרים והגבעו' עליהם ויכסום שיהיו נקברי' תחתיה' ולא יסבלו הצרות ההם : מימי הגבעה חטאת ישרא' · שמסרו עצמם שבט בנימן להחזיק בדבר נבלה גם שאר השבטים שנכנסו · על שהיו ביניהם עובדי ע"ז : שם עמדו · ירמה פי' שם עמדו הפושעים האלה אשר בדור הזה שהם מחזיקי' ברשעם ולא ישובו למוטב · וכן אמ' למעלה העמיקו שחתו כימי הגבעה לא תשיגם · ואלה חושבים בלבם שלא תשיגם מלחמה כמו שהשיגה אותם הפושעים בגבעה כשבאו ישראל על אותם בני עולה · והם בני בנימן כי כלו בעונם כן יכלו אלה בעונם ותשיגם חרב האויב לא יחשבו שלא תשיגם : עלוה · כמו הפוך עולה · וכן זועה וזעוה · כבש וכשב · שמלה ושלמה · והרומים להם · ויונתן פי' מימי הגבעה כששאלו להם מלך והוא היה מגבע בנימן ומאז החלו למרוד באל ית' ואינו מיושב הפסוק על פירושו : באותי ואסרם · ברצוני ובתאותי שאיסרם כיון שאינם מקבלים מוסר ממני ע"י הנביאים שמוכיחים אותם בשמי איסרם ע"י עמים שיאספו עליהם : באסרם לשתי עונותם · כמו שאוסרים השורים לחרוש : עונותם · כמו מעניתם · והם חריצות השדה הנקראות גדודי' ותלי העפר מזה ומזה נקראו תלמים · והנה דמה יהודה ואפרים לשתי פרות חורשות · ואמרתי שיחרשו טוב וחרשו רע והם אסרו עצמם זה בזה והתחברו זה לזה לעשות הרע בעיני השם · ואסרם לשתי עונותם היה כשנתחתן יהושפט עם אחאב מלך ישראל ועשה יהורם בנו הרע בעיני ה' והלך בדרכי מלך ישרא' · ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה · וכן עשה אחזיה בנו : ואסרם · שרשו יסר מן הקל · וכן יוסר לץ · ודגש הסמך לתפאר' הקריאה לחסרון היו"ד פא הפעל · כמו אבק מים על במא ובמקבות יצרהו : עינותם · כתי' ביו"ד אחרי העי"ן וקרי בוי"ו שאותיות אהוי" מתחלפות וי"ת במימרי אייתי עליהון וגו' : ואפרים עגלה מלומדה · למעלה המשילה לפרה שאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל ועתה קראה עגלה כי בימי נעורים למדה האל ית' לחרוש · והחרישה עם הזריעה היא עשות המעשים · והקצירה הוא פרי המעש' ואני למדתיה לעשות המעשים הטובים כדי לאכול טוב והיא מאנה לחרוש · כלומר לעשות המעשים אלא תרצה לאכול ולהנות מן הטוב אשר אני נותן לה בלי מעשה שתעשה אלא בחנם תרצה לאכול · זהו שאמר אהבתי לדוש · לדוש ולא לחרוש כדי שתאכל בשעת הדישה · והנה איננה עושה מעשה לרצון בעליה אלא לרצונה ולהנאתה : אוהבתי · כמו אוהבת והיו"ד נוספת כי המלה מלעיל : ואני עברתי על טוב צוארה · כשעברתי עליה לתת עליה עול להיות צוארה שמן עשיתי שלא הכבדתי עולה כי הפרות שמכבידים עולם צוארם כחוש · ור"ל במשל שלא הכביד עליהם עול המצות · או פי' כשעברתי עליהם לחלוק עול המלכות · ר"ל כשדברתי ביד אחיה הנביא על טוב צוארה עברתי שכל ישראל היו שלוים איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ובעת מותו היה זה שאמרתי לחלוק המלכות : ארכיב אפרים · אמרתי להרכיב אפרים · כלומר להרכיב עליו עול מלכות ירבעם שהיה משבט אפרים · וכיון שאני הרכבתי עליו העול אמרתי שיעשה רצוני ויבוא העם לעבדני ולהיות תחת רשותי ומצותי שאמרתי לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי וגומר · ובניתי לך בית נאמן וגו' : יחרוש יהודה · כי כבר הרכבתי עליו העול ואין לי אלא שיחרוש כרצוני כי המלך כבר היה ביהודה ונשאר גם כן אחר שנחלקה המלכות : ישדד לו יעקב · המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש לשוות פני האדמה ולתקנה לזריעה · וכן אמ' ישדד עמקים אחריך · ואם מלך אפרים ומלך יהודה היו חורשים ברצון האל ית' והחרישה היא אזהרת העם היה להם לשדד והוא לתקן אזנם ולבם אל דברי האזהרה שיהיו מקבלים עליהם המצות לעשותם והיא הזריעה · ואם ירבעם ורחבעם היו מזהירים העם לעשות הישר בעיני ה' היה יעקב והוא כלל ישרא' משדד כלומר מכינים לבם לקבל המצות : זרעו · ואמרתי להם זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד · כלומר עשו הטוב בעיני והגמול הטוב שתקחו מאתי יהיה יותר רב על מעשיכם הטובים כפי הזורע שזה שמקוה לקצור שאתים או יותר · לפי' אמ' בזריעה צדקה ובקציר' חסד כי החסד יותר על הצדקה · ובדברי רז"ל גדולה גמילו' חסדי' יותר מן הצדקה שנ' זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד · זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל קוצר ודאי אוכל : נירו לכם ניר · ואחר שתקצרו שובו לחרוש עוד ולזרוע כלומר לא תשקוטו ממעשיכם הטובי' כל ימיכם והניר הוא החרישה · ות"י לחרוש חריש למיכר כיריה · ובדברי רז"ל נירה שנה וזרעה שנה · או פי' נירו משל לעוררי הלבבות שיקבלו דברי התוכחה כמו חרישת השדה לקבל הזרע : נירו · בווי מבנין הפעיל ומשפטו הנירו ונפל ממנו הה"א הבנין כמו שהוא המנהג בבנוי נחי העין · כמו שימו שיתו

יובל נ' זת' קמץ כשה לטבח

על טוב ל' וחד אל טוב

ועת תקבצו לדרוש את יי׳ לתלמוד תורה עד יבא ויורה צדק לכם, כשתהיו יגעי׳ בה הוא יבין אתכם להודיעכם כפונותיה בצדק ד״א מירו לכם ניר עשו מעשים טובים קודם שיבוא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך ואז יהיה עת ראוי לכם לדרוש הקב״ה בכל צרכיכם כי אז תשמע צעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדקה לכם כמו ירה בים: אכלתם פרי כחש, איתקבלתון תושלמת חוביכון: וקאם שאון, קול ענות גוסו גוכו: כשד שלמן בית ארבאל, כבוזזים הבאי׳ על עם יושב בשלום פתאם על ידי מארב שלא נזהרו בהם לברוח מפניהם ושודדי׳ את הכל, בית ארבאל יונתן תרגמו בית מארב והאל״ף ולמ״ד יתירים בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כגון יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם אף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנחם אבל דונש פותרו שם מקום: רוטשה, נבקעה וכן נעריס תרטשנה ועולליהם י ירוטשו לא״ רוטשה עוזבה כמו נוטש׳: ככה עשה לכם ביתאל כל הפורענות הזה גרם לכם העגל שבביתאל: רעת רעתכם, רעת רשעכם עבירות זדונכם: בשחר כדמה נדמה, כנרדם כאילו בלילה כלומר אין בו כח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ו ואוהבהו מנוער מגל טוב: וממצרים קראתי לבני, על ידי נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו: קראו להם כן הלכו מפניהם, כל מה שהנביאים קוראי׳ להם ללמדם דרך הטוב כן הם הפנו עורף לברוח מפניה׳ : לבעלים יזבחו, דרך המקרא לדבר כן כמו כרובם כן חטאו לי וכאשר יענו אותו כן ירבה:

ועת לדרוש את ה׳ עד יבא ויורה צדק לכם, פירושו כתרגומו הא בכל עידן ונומר והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ ועת תדרשו השם לרוות הזרע עד יבא מלקוש, ויורה צדק לכם, כמו יורה ומלקוש, וי״מ אם תדרשו את ה׳ לדעת תורתו ומצותו הוא יבא ויורה אתכם צדק, על דרך בא ליטהר מסייעין אותו, ואא״ז ז״ל כתב קצרו לפי חסד כל מה ש שתקצרו בעולם הזה חסד יהיה עד יבא ל לעולם הבא ויורה לכם הקרן כמו שאמרו רז״ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיה׳ בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: חרשתם, פי׳ חרשתם וזרעתם, כי אחר החרישה ה הזריעה ושניהם משל למעשה כמו שפירשנו, את׳ אתם עשיתם הפך מה שצויתי לכם ש שאמרתי זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש, והקצירה משל לגמול, ופי׳ פרי כחש פרי הכחש שכחשתם בי, או פי׳ פרי כחש פרי שמכחש במקוי׳ אותו כמו שאמ׳ ותירוש יכחש בה: כי בטחת בדרכך ברוב גבוריך, בטחת בדרכך שהיית הולך בה והוא דרך הרשע והאמונה הרעה ובטחת גם כן ברוב הגבורים שהיו לך מעמך או ממצרים שהיו מבקשים עזר מ מהם ושמת בשר זרועך

חרשתם ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ לולא חרשתם בעגלתי, חרשתם רשע עולתה: בשחר־ל נדמה נדמה מלך ישראל, וחד כשחר נכון מוצאו: וממצרים ב׳ וסימ׳ והיה בהגיח יי׳, כי נער ישראל ואהבהו: ולא ידעו ג׳ בקריא׳ וסי׳ ואת אבשלום הלכו, ואנכי תרגלתי לאפרים, ולא ידעו עשות נכוחה:

תרגום	מסורה	מקרא
הָא בְּכָל עִידָן נְבִיַּיא אָמְרִין לְכוֹן תּוּבוּ לְדַחַלְתָּא דַיְיָ כְּעַן יִתְגְּלֵי וְיֵיתֵי זַכְוָן לְכוֹן: אִתְעַשְׁתְּתוּן לְכוֹן אוֹנֵס רְשַׁע עֲבַדְתּוּן אִתְקַבַּלְתּוּן תּוּשְׁלַם עוֹבָדֵיכוֹן אֲרֵי אִיתְרְחֶצְתָּ בְּאוֹרְחָתָךְ בִּסְגֵי גִּיבָּרָךְ: וִיקוּם אִתְרְגוּשָׁא בְּעַמָּךְ וְכָל כְּרַכָּךְ יִתְבַּזְזוּן בְּבִיזַּת שַׁלְמָא בִּכְמַנָא בְּיוֹמָא דִקְרָבָא אִם עַל בְּנִין קְטִילַת: כֵּן גְּרַמוּ לְכוֹן חוֹבִין דְּחַבְתּוּן בְּבֵיתְאֵל מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן בְּסוֹפָא כְּהֵירַת וְאִתְכְּנַע מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: אֲרֵי רַבֵּי הֲוָה יִשְׂרָאֵל וְרַחִימְתֵּיהּ וּמִמִּצְרַיִם קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין: שְׁלָחִית נְבִיֵּי לְאַלָּפָא לְהוֹן וְאִינוּן טָעוּ מְקַבֵּיל אַפֵּיהוֹן לְטַעֲוַת מְדַבְּחִין וּלְצַלְמַנַיָּא מַסְּקִין בּוּסְמִין: וַאֲנָא כְּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי דַּבָּרִית בְּאוֹרַח תַּקְנָא לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַלְתִּינוּן כְּדַעַל דַּרְעִין וְלָא יְדַעוּן דְּמִן קֳדָמַי מִתְרַחֵם עֲלֵיהוֹן: בְּמִיגְּרַת בְּנִין רְחִימִין נְגַדְתִּינוּן בְּתְקוֹף רַחֲמָא וַהֲוָה מֵימְרִי לְהוֹן כְּאִיכָּרָא טָבָא דְמַקִּיל בִּכְתַף תּוֹרַיָּא וּמוֹרִיךְ בְּלַחֲוָאתָה וְאַף כַּד הֲווֹ בְמַדְבְּרָא אַסְגֵּיתִי לְהוֹן טוּבָא לְמֵיכַל:	ב׳ מל׳ בסיפ׳ / ב׳ בתרי ליש׳ בעגלתי / ל׳ מל׳ / ל׳ · ל׳ ומל׳ / ל׳ · ל׳ / ל׳ / ב׳ / ל׳ · ל׳ / ל׳ · ג׳ / ל׳ · ל׳ / ל׳ / ל׳ ומל׳	וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה עַד־יָבוֹא וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם: חֲרַשְׁתֶּם־רֶשַׁע עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם פְּרִי־כָחַשׁ כִּי־בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ: וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ יוּשַּׁד כְּשֹׁד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל בְּיוֹם מִלְחָמָה אֵם עַל־בָּנִים רֻטָּשָׁה: כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית־אֵל מִפְּנֵי רָעַת רָעַתְכֶם בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: (א) כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי: קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן: וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים: בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל:

כשד שלמן יג פסו׳ מתחלפין בטע׳

יא

לא

ואנכי תרגלתי לאפרים קחם וגו׳, שלחתי לפניהם מנהיג המרגילם בנחת: קחם על זרועותיו, זה משה שנאמר בו כאשר ישא האומן את היונק, תרגלתי כמו הרגלתי ואין לו דמיון: ולא ידעו כי רפאתים, יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים ואגדה במדרש ר׳ תנחומא דורשו כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידי׳ לצאת מאפרי׳ ירבעם ואחאב ונסתלקה ממנו רוח הקדש ויאמר מי אלה בקש יוסף רחמי׳ ושרת רוח הקדש על יעקב וברכם זהו ואנכי תירגלתי רוחי על יעקב לבורך אפרים ולקחם על זרועותיו: בחבלי אדם, הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן ת׳׳י: ואהי להם כמרימי עול על לחיהם, כאיכרים הטובים המרימים עול בידיהם על ידי לווחי׳ להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליה׳ לא״ כמרימי עול על לחיהם כאכרי׳ המרימי׳ עול מעל כואר השור ע״י שמאריכי׳ את הכלונים שהעול מתון בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליה׳ כן ת״י הא כאיכרא טבא דמקיל בלחייאן על לחיהם לשון לחי של מבוי: ואט אליו אוכיל, הטיתי לו כח להכיל עול היסורי׳ ויונת׳ תירג׳ על שם שסיפק מזונו׳ להם במדבר:

לא

ולא בטחת בי, לפיכך ככשלת, וכ״ף הככח לנכח הושע בן אלה שחרב שומרון וגלו השבטים בימיו: וקאם שאון בעמך, מפני רעתך יקום שאון בעמיך שיבואו האויבים עליהם להחריבם: וקאם, כתיב באל״ף והוא מקום ע״ן הפעל: שאון, כמו ושאון לאומים, כשאון מים כבירים ענין המון העם: בעמיך, כתיב ביו״ד והוא לשון רבים ר״ל על השבטי׳: וכל מבצריך יושד, כל המבצרים שאתה בוטח בהם יושד כל אחד מהם על יד השודד שיבא עליהם: יושד, מבנין הפעל מפעלי הכפל והדגש מורה על חסרון הכפל וכתוב בו״ו עם הדגש: כשוד שלמן בית ארבאל, ביום מלחמה, שלמן אויב ידוע היה באותן הימים ששמו שלמן ובא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבני׳ ולא השאיר פליטה, וארבל הוא שם אדם גדול היה בימיהם, ויונתן תרגם ויקום אתרגושא בעמך וגו׳, תרגם ארבאל מן וארב לו, ואדוני אבי ז״ל פירש שלמן הוא שלמנאסר מלך אשור בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל יתברך עליה ותפשה בשנוה: אם על בנים רטשה, לפי שרחמי האם על הבנים בעת שירצו להרגם שפלת עצמה עליהם: רטשה, כמו ועולליהם ירטשו ענין ההשלכה בארץ לבקעם, ורבותינו ז״ל פירשוהו ענין עזיבה כתרגו׳ תשמטנה ונטשתה תרטשנ׳ אמרו שהיו עוזבים נשיהם ובניהם והולכים להם מפני החרב והרעב, ואמר רטושים מדעתם נטושים בעל כרחם: ככה עשה לכם ביתאל, כל זה גרם לכם ביתאל, כלומר העגל שעבדתם שם: מפני רעת רעתכם, זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכם והיא עבודת העגל ואמרכם אלה אלהיך ישראל: בשחר נדמה נדמה מלך ישראל, הוא הושע בן אלה, וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז״ל בתחלת מלכותו בשנת שם לו שאמרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וצר עליה שלשה שנים ולכדה, ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה בשנה וי״ת בסופא בהית וגו׳: ונדמה, ענין כריתה, כמו נדמו עמי: נדמה, מקור עם הנון כמו הנגלה נגליתי: כי נער ישראל ואהבהו, בעודו נער אהבתיו והוא בהיותו במצרים לפיכך אני מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מנערותם אהבתים והצלתים מיד אויביהם וכאשר עוברים על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו, וזהו שאמר וממצרים קראתי לבני, כמו שאמר בני בכורי ישראל, ואומר אליך שלח את בני ויעבדני, ופירוש קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני, או פירוש קראתי לו בהיותו בני, וטעם ממצרים כי מאותו העת החלי לקרוא אותו בני, קראו להם, הנביאים אשר אני שולח להם קראו להם השכם והערב לשוב אל ה׳: כן הלכו מפניהם, כל עומת שהיו קוראים להם כן היו הולכים מפניהם ולא יקשיבו אל דבריהם ולא יניחו מעלליהם הרעים: לבעלים יזבחו לפסילים יקטרון, וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ: ואנכי תרגלתי לאפרים, זכר אפרים לפי שהוא עשה העגלי׳, אמר ואיך יגמול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במצותי ובעבודתי: תרגלתי, לשון הרגל והת״ו במקום ה״א הרגלתי כן דעת המדקדקים, ורבי אחי רבי משה זכרונו לברכה אמר כי הוא שם תרגלתי בפלם תפארתי ואף על פי שבאה המלה מלעיל המשקל אחד הוא, ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילי׳ הנער לילך מעט בלי טורח כן כשהסעתי׳ ממסע למסע בהוציאי׳ אותם ממצרים הסעתים מעט מעט בלי טורח הענן הולך לפניהם יומם ועמוד אש לילה: קחם על זרועותי׳, המנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו כמו שאמר כאשר ישא האומן את היונק: ולא ידעו כי רפאתים, לא הכירו כי אני הרופא אותם מכל מחלה ומכל צרה, כמו שאמר כי אני ה׳ רופאיך: קחם, בחסרון פ״א הפעל, והוא כמו לקחם וי״ת ואנא כמלאך וגו׳: בחבלי אדם אמשכם, לפי שהמשיל אפרים לעגלה והעגלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבלי עגלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר ימשוך אדם את חבירו לאטו שלא יכריחנו ללכת על כרחו כן משכתים לאטם, וזהו בעבותות אהבה שאמר אחר כך: ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם, הייתי להם כאותם שמרחמים על העגלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צוארה ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשוך ותנוח מיגיעה שעה או שעות ביום כן אני לא הוגעתי ישראל בחרישותם, וכבר פירשנו משל החרישה והעול: ואט אליו אוכיל, ועם כל זה אצפ״ שהיא נחה מיגיעה מטים לה מאכל במקומה כן אני לישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר ספוקם בלי טורח לחם ובשר וי״ת במיגרת רחימין וגו׳: לחיהם בסקל כליהם, אוכיל שם בשקל אופיר:

לא

ח לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם׃ וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃ לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃

א סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל

לָא יְתוּבוּן לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּרַם אֲתוּרָאָה יִשְׁלוֹט בְּהוֹן אֲרֵי מְסָרְבִין לְמִתַּב׃ וְתָחוּל חַרְבָּא בְּקִירְוֹהִי וְתִקְטִיל גִּבָּרוֹהִי וּתְשֵׁיצֵי רַבְרְבוֹהִי מִמַּלְכֵי עֵצַתְהוֹן׃ וְעַמִּי פְּלִיגִין לְמִיתַּב לְאוֹרַיְתִי וּבְמַרְוָעָא קַשְׁיָא יִתְעַרְעוּן כַּחֲדָא לָא יְהָכוּן בְּקוֹמָא זְקוּפָה׃ אֵיכְדֵין אֶמְסְרִינָךְ אֶפְרַיִם אֲשֵׁיזֵבִינָךְ יִשְׂרָאֵל אֵיכְדֵין אַבְדְּרִינָךְ כְּאַרְמָה אֲשֵׁוִינָךְ כִּצְבוֹיִים מִתְעָרַע מֵימַר קְיָימִי לְקָבְלֵי כַּחֲדָא מִתְגּוֹלְלָא רַחֲמַת אֲבָהַתְכוֹן׃ לָא אַעְבֵּיד תְּקוֹף רוּגְזִי וְלָא יְתוּב מֵימְרִי לְחַבָּלָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱלָהָא אֲנָא מֵימְרִי לְעָלְמָא קַיָּים וְלֵית עוֹבָדֵי כְּעוֹבָדֵי בִּסְרָא דְדַיְירִין עַל אַרְעָא כֵּן גְּזָרִית בְּמֵימְרִי דְבֵינֵיכוֹן שְׁכִינְתִּי קַדִּישָׁא וְלָא אַחְלֵיף בְּקִרְוָא אוֹחֲרִי עוֹד יְרוּשְׁלֵם בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ יְהָכוּן מֵימְרֵיהּ כְּאַרְיָא דְמַכְלֵי אֲרֵי הוּא יַכְלֵי ו וְיִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא מִמַּעְרְבָא׃ כְּעוֹפָא דְאָתֵי בְּגִלְּאֵי כֵּן יֵיתוֹן דְּגָלוּ לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּכְיוֹנָה דְיָתְבָא לְגוֹ שׁוֹבְכָא כֵּין יְתוּבוּן דְּאִטַּלְטָלוּ לְאַרְעָא דְאָתוּר וְאֲתִיבִינּוּן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעֲדְהוֹן אֲמַר יְיָ׃ אַסְגִּיאוּ קֳדָמַי כַּדִּיבִין דְּבֵית אֶפְרַיִם וּבְנִיכְלֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית יְהוּדָה הֲווֹ מִתְקְפִין בְּפוּלְחַן עַד דִּגְלָא עַמָּא דֶאֱלָהָא מֵאַרְעֲהוֹן וְאִינוּן דַּהֲווֹ פַּלְחִין קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשָׁ מִיתְקָרַן

לא ישוב אל ארץ מצרים. הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדי' לאשור על כי מאנו לשוב׃ וחלה חרב, ותנוח חרב בעריו׃ וכלתה בדיו ואכלה, וכלתה גיבוריו ותאכלם׃ ממועצותיהם, נקוד שני טעמי' בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטמא בעל בעמיו וכן לדרותיכם דסמן משחת קדם׃ ועמי תלואים למשובתי, כשהנביאי' מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי׃ ואל על יקראוהו יחד לא ירומם. ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאי' יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאותו לעשותו ויש מפר' ול על יקראוהו קשים פגעים ופגעוס ואל כמו יש לאל ידי ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ול שם דבר היה נקוד בצירי ויונתן תירג' במרועא קשיא יתערעו עשה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן׃ יחד לא ירומם, כחדא לא יהכון בקומה זקופה׃ אמגנך, אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך׃ נכמרו, נתחממו לשון חרמי וכן עורינו כתנור נכמרו׃ לא אשוב, מדברי הטוב אשר אמרתי לא משתי' ולא געלתי' להיות משחית את אפרי'׃ כי אל אנכי, המקיים דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטובה׃ בקרבך קדוש ולא אבא בעיר, אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלם ולא אשרה אותה עוד על אחרת ויש מפר' בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך׃ כאריה ישאג, עוד ישאג להם כארי' שיבאו מן הגלות וילכו אחריו׃ ויחרדו בנים מים, ויתכנשון גלוותא ממערבא׃ סבבוני, כבר בכחש ובמרמה אפרי' ובית ישרא' מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד בירא' שהיס רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב"ה׃ רועה

לא ישוב אל ארץ מצרים, לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי אם היו טובים אלי לא היו צריכים לעזר מצרי'׃ ואשור הוא מלכו, ועל כרחו אשור הוא מולך עליו ועובד אותו ושולח לו מנחה בכל שנה ושנה, וכל זה למה כי מאנו לשוב, כלומר לשוב אלי כי אם היו טובים לי לא היו מלכי האומות מושלי' עליהם אבל הם היו מושלים על האומות כמו שהיו עושי' בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני, וכן הבטחתים ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו׃ וחלה חרב, תפול ותנוח, כמו יחולו על ראש יואב׃ וכלתה בדיו ואכלה, פי' בדיו ענפיו, והוא משל לכפרים כי כבר זכר עריו והכפרים לערים כמו הענפים לאילן, וכן יקראו בנות שהם לעיר כמו בנות לאם ות' ותחול חרבא וגו'׃ ממועצותיהם, פי' וכל זה יבא להם מעצתם הרעה שעזבו עבודתי לעבוד אלהים אחרים׃ ועמי תלואי' למשובתי, החירק תחת האלף והיא במקום ה"א למד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך אשר תלואים שמה, אמר עמי תלואי' בין הצרה והרוחה פעם תבואם צרה פעם יהיו בהרוחה, וזהו למשובתי כלומ' בעבור המשובה והמרד שעושים לי, ויו"ד משובתי כיו' שמחתי' בבית תפילתי ואם לא היו מורדים היו לעולם ברוחה, ואא"ז ז"ל פי' מסופקים הם במשובתי מלשון רז"ל אשם תלוי אמר כי כפקה להם במשובתי אף על פי שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד בי יעצו דבר זה, ור"מי ז"ל פי' למשובתי ענין תשובה אמר שהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי הם תלואים אם לשוב אם לא לשוב, ולא מצאנו משובה כי אם לגנאי, וכן תי"ו ענין תשובה׃ ואל על יקראוהו, יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית'׃ יחד לא ירומם, וכלם כאחד אין בהם מי שוב לאל ית' וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו, והחכם רבי אברהם אע"פ וכולם על דרך אחד לא ירומו ראש וכן בדרך המתרגם, ואא"ז ז"ל פי' ירומם בצרי כמו בפתח אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה שחושב לעלות אליה׃ איך אתנך אפרים, אע"פי שחטאת מאד לכני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב׃ אמגנך, אמסרך כמו אשר מגן צריך בידיך׃ כאדמה, כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אלא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה׃ יחד נכמרו נחומי, נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה, וכן כי נכמרו רחמיו, וכן תרג' יונתן ואונקלוס אתגוללו רחמוהי, וי"מ נתחממו כמו כתנור נכמרו׃ נחומי, שם נחום במשקל חבור צבור׃ ככבאים, החירק תחת היו"ד והאלף נחה והיא במקו' וי"ו המשך׃ לא אעשה, לא אשוב, אם יסרתי' בעונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל׃ כי אל אנכי ולא איש, כי אנכי ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו, או פירושו כטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אע"פי שהם חטאו לפני לא איסרם ולא אשחיתם מהיות עם בקרבך קדוש וצד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי׃ ולא אבא בעיר, פי' הגאון רב סעדיה ז"ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם, ועל הדרך הזה תי' ולא אחליף בקרתא אחרי עוד ית ירושלם, והחכם ר' אברהם ן' עזרא פי' בקרבך קדוש אף על פי שלא אבא בעיר כמו שאמר השמים כסאי אלהים את האדם על הארץ, ור"ל פירשו ואמרו משום דבקרבך קדוש לא אבא שלא אבא בירושלם של מעלה עד שתבנה ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתי' ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו׃ אחרי ה' ילכו אף על פי שהלכו בעונם שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם׃ כאריה ישאג, כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישרא' לקול שאגת הא' ית' כי הוא ישאג כלומ' יגלה להם לישרא' בגלותם ע"י נביא אותות ומופת שישלח׃ ויחרדו בנים מים, יבואו ממזרח וממערב' ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב בשקורא אותם כן יבואו אל אל מקום המקדש שיושיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה' אלהיכם׃ יחרדו, ענין תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת, וזכר מים שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות, והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש מים מה שפירש אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית׃ יחרדו כצפור ממצרים, אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל נודד הצפור אל נודד האדם באמרו כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שאמר כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור ואותם שהם בארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה החרדה לשוב אל שובכה כמו שאמר גם כן בשיבת הגלות וכיונים אל ארובותיהם, וזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ומשלו בהם וגלו אליהם׃ סבבוני בכחש אפרים, אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שעושים, וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם הקיפוני סביב בית המקדש בעבודת אלהים אחרים ולא נשארו אלא שבט יהודה בתווך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל, וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימן ולא זכר בנימן כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו׃ ויהודה עוד רד עם אל, כשהחלו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה בירא' האל ובעבודתו, כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגומר וכל הבא למלא את ידו בפר בן בקר וגומר והיה כהן ללא אלהים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן וגומר׃ רד, ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו, ופי' רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים, או זכר ענין הממשלה לפי שבשהיה המלך עובד את ה' היה מוכיח את העם לעבוד אלהים יתברך לבדו וכשהיה המלך עובד אלהים אחרים היה מכריח את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן׃

ממועצותיהם ה' ס"פ בטע' פי' ס"פ לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות ובה' מקומו' ישרתוהו מאיילא בתיבתו וסי' בעל בעמיו להחלו, לדרתיכ' דראשי' עריסותיכ' ממועצותיה' דסיפ' והאשתלי דברישד"ה וקויתי לו, והמקף מחברו כתיב אח׃ ו' פסוקי' מן ד"ד מלין ב' קדמאי לא נסיב ו' וב' בתראי נסבי' ו' וסי' ואצוה את שפטיכם בעת ההיא בין בין ובין ובין, ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים ל' ואל ול', ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו כי וכי וכי כי מפני חרבו נדדו מפני מפני ומפני מפני בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי, לא אעשה חרון אפי לא לא ולא ולא ולא לא לא, יחד פסוק חלוף ולא ולא לא לא אשר ידבר הנביא בשם יי׃

ה' ס"פ בטעם · ב' חד חס' וחד מל' · ל' · ב' ב' ובפסו' ל' · ל' · ג' ל' · ו' כמו' דווין · ב' · ב' ל"פ · ל' · ל' ל' מל' · ל' חס' · יד חס' ל'

רועה רוח · לשון ריע מתחבר לדברי רוח לעז׳ : ושמן · שלהם למצרים מובילו׳ לתת
שוחד למצרי׳ לעזור אותם : וריב לי״י עם יהודה · אליהם הוא מגיד את דברי ריבו
אשר עשו לו אחיהם בית ישר׳ ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו : בבטן עקב
את אחיו · כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר : בכה · המלאך :
ויתחנן לו · כשאמ׳ לו לא אשלחך
כי אם ברכתני והמלאך היה
מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו
של הקב״ה ליגלות עליך בביתאל
ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו
הוא ואני נסכים לך על הברכות
שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו
של עשו היה והיה מערער על ה
הברכות : י״י אלהי הצבאו׳ י״י זכרו׳
כאשר הייתי מאז כן אני עתה
ואם הייתם הולכים עמי בתמימו׳
כיעקב אביכם הייתי מתנהג עמכם
כאשר נהגתי עמו : ואתה באלהיך
תשוב · בהבטחתו ובמשענתו
שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך
ותשוב אין רק חסד ומשפט שמור
ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד
: כנען בידו מאזני מרמה · אתם
סומכי׳ על בנעכם שאתם סוחרי׳
ורמאי׳ ועל עושרכ׳ אתם אומרי׳ אך
עשרתי ולמה אעבוד את הקב״ה :
מצאתי און לי · און כח ומדרש
אגדה היה דורש רבי שמעון זצ״ל
מצאתי און לי מצאתי לי שטר
חוב שיש לי מלכות על ישראל
וילכו גם אחיו ויפלו וגו׳ הננו לך
לעבדים און לי דימי שטר כמו כ
כותבין עליו אונו וכמו באוני אחד
ובטומי אחת בברא׳שית רבה
וזה פירושו ויאמר אפרים אך
עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן
נבט שהיה משבט אפרי׳ מתפאר
בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי
און לי שטר אחד שכל ישראל ע
עבדי׳ לי שאבי קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים
ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפי׳ אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי
הם עבדי׳ מה כתו׳ אחריו ואנכי י״י אלהיך מארץ מצרים · גדולה הבאה לאביך במצרי׳
מאתי היתה · אמר הקב״ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי י״י אלהיך שנ׳ בי׳
דברו׳ שכחת שהעמדת שני עגלים אחד בביתא׳ ואחד בדן ולענין פשוטו של מקרא
אתה אומר מצאתי און לי על ידי עושק ומאזני מרמה · ואנכי י״י אלהיך מארץ מצרים
שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אף אני היודע ונפרע
ממאזני מרמה העשויים שבלי הבין והטומן משקלותיו במלח כדי לרמות : כל
יגיעי לא ימצאו לי · טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספק
לכפר על עוני אשר חטאתי כן תירג׳ יונתן נבייא אימר להון כל עותרכון לא יתקיים
לכון ביום תושלמת חוביכון : לא ימצאו · לא יספקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפ׳
כל יגיעי כל היגעים לבקש עוני ולא ימצא לי עון שאם כן היה ראוי לכתוב
כל יגעי בלא יו״ד ולינקד בצירי אבל עתה אינו לשון יגע אלא לשון יגיע :
עוד

ורדף ג׳ וחס׳ בקרי׳ וסי׳ ורדף אין · ורדף שלמנים · ורדף קדים : בבטן ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בטרם אצרך בבטן
ידעתיך · בבטן עקב את אחיו · בבטן עשני עשהו : אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל : ויאמר אפרים
י״ב סבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בספר שפטים סי׳ י״א :

וְעַם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן

ג׳מל · ג׳ וחס׳ · ר׳ · ל׳ · כ״ד׳ ג׳ · ג׳ כתי׳ ש״ן · ל׳ זעיר׳ קמץ ויתם · ב״אל ה׳ · ט׳ · י״ב סבי׳ ויאמרו · ג׳מל

מִיתְקְרַן עַמָּא קַדִּישָׁא בְּכֵן הֲווֹ ק קַיָּמִין׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמַן לְדָרוֹחַ זְרַע וְעַלְעוֹל חֲצַד כָּל יוֹמָא כַּדִּיבִין וּבִיזָּא מַסְגַּן וּקְיָים עִם אֲתוּרָאָה א אַקִּימוּ וְקוּרְבָּנָא לְמִצְרַיִם מוֹבְלִין׃ וְדִינָא קֳדָם יְיָ עִם דְּבֵית יְהוּדָה וּלְאַסְעָרָא עַל יַעֲקֹב כְּאוֹרְחָתֵיהּ וּכְעוֹבָדוֹהִי תַּקְנַיָּא יְתִיב לֵיהּ׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב עַד דְּלָא אִתְיְלִיד אֲמִיר דְּיִסְגֵּי מִן אֲחוּהִי ו וּבְתוּקְפֵיהּ אִתְרָבַב עִם מַלְאָכָא׃ וְאִתְרַבַב עִם מַלְאָכָא וִיכִיל בְּכָה וּבְעָא מִינֵיהּ בְּבֵיתְאֵל אִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי וְתַמָּן יְמַלֵּיל עִמָּנָא׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הוּא יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת דְּאִתְגְּלֵי עַל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּכְמָא דַּאֲמִיר עַל יְדֵי מֹשֶׁה דִּכְרָנֵיהּ לְכָל דָּר וְדָר׃ וְאַתְּ בְּפוּלְחָנָא דֶּאֱלָהָךְ תִּתְּקֵף חִסְדָּא וְדִינָא טַר וּסְבַר לְפוּרְקָנָא דֶּאֱלָהָךְ תְּדִירָא׃ לָא תֶהֱוְיָין כְּתַגָּרִין דְּבִידֵיהוֹן מוֹזְנַן דְּנִכְלִיל לְמֵנַס רְחוֹמִין׃ וַאֲמָרוּ דְּבֵית אֶפְרַיִם בְּרַם עֲתַרְנָא אַשְׁכַּחְנָא אוֹנֶס לָנָא נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן כָּל עוּתְרְכוֹן לָא יִתְקַיַּים לְכוֹן בְּיוֹם תּוֹשְׁלָמַת

ועם קדושים נאמן · כפל הענין במלות שונות כי קדושים במקום אל אמר למון
רבים כמו אלהים קדושים הוא · אמר כי נאמן היה יהודה עם האל ית׳ ומחזיק
בעבודתו אע״פי שאפרים היה עובד את העגלים · ואחז״ל פי׳ נאמן על האל ית׳ · ומן
התימה שת״י עם אל כמו עם אל בפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרג׳
אסגיאו קדמי בכזבין
וגו׳ : אפרים רועה רוח
ורודף קדים · בעברו
העגלים דומה למי
שפותח פיו אל הרוח
ורועה אותו כי לא יחיה
ממנו : ורודף קדים ·
כפל הענין במלות ש
שונות וזכר קדים כי
הוא הקשה שברוחות
ומזקת לבני אדם כן
הם לא די שלא הועילה
להם עבודת העגלים
אלא שהזיקה להם : כל
היום כזב ושוד ירבה ·
אינו חוזר בו מרשעו אא
כל הימים מרבה כזב
שהיא עבודת העגלים
וכן מרבה בשוד ושבר
שיבא עונש בעבודתם ·
ועם כל זה לא יבין ולא
ישוב מעבודת העגלים
לעבודת האלהים ית׳
אלא מה עושה כשתבא
אליו צרת האויב כרתו
ברית עם אשור לעזרם
וכן עם מצרים פעם
עם זה פעם עם זה :
ושמן למצרים יובל ·
שהם מובילים השמן
למצרי׳ לסחר כי השמן
בא להם למצרי׳ ולסחר
ארצות מארץ ישראל
כמו שכתוב בנבואת
בר · יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך ·
ואמר ביטעיה ותשורי למלך בשמן כי היתה ארץ ישראל ארץ זית שמן : וריב לה׳
עם יהודה · אע״פי שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע״פי שהחזיק בעבודת האל
בבית המקדש אחר כך הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמר שיש לה׳
ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעי׳
כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו והראיתי עליו
אות שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה אותו האות
לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה ארון לעמו בימיו ומה שהראיתי עליו לא היה
אלא בעבור זרעו והם אינם מכירי׳ זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקי׳ בי ובעבודתי
ואני הייתי מקיי׳ להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו : בבטן עקב
את אחיו · כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו
בבטן אין לו כח ויכולת באחד מאבריו ואף כי יבקע השליה ויתפוש בעקב העובר
האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו · כי בסוף והוא
העקב ישלטו בניעקב בבני עשו · ואע״פי שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם
כמו שאמר ויהיו אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה
שריד לבית עשו וגו׳ וכל זה לא נתנו אל לבם בניו : ובאונו שרה את אלהים · ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר
כנגדו כאלו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה׳ לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומזל כל זמן שיעשו רצוני ומאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח
ויכולת בהם כי השגחת האל ית׳ דבקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן · וכן אמר בתורה אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם
לקח ה׳ וגו׳ : וישר אל מלאך ויוכל · כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו · זה לא נזכר בתורה ופי׳
כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמר ויאמ׳ שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי הא׳ ית׳ שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד
ממנו עד שברכנו : בית אל ימצאנו · המלאך מצא אותו גם כן בביתא׳ ושם ברכו גם כן · ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר · ואחז״ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי ביתאל
ימצאנו הא׳ ית׳ בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישרא׳ : ושם ידבר עמנו · דברי הנביא אמר שם בביתא׳ מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישרא׳ על עבודת העגל בביתא׳ כמו שאמ׳
עמוס דרשוני וחיו ואל תדרשו ביתאל וגו׳ ואחז״ל פי׳ ושם ידבר עמנו · דברי המלאך אמר לו כי הא׳ ית׳ ימצאנו בביתא׳ ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרא שמך
ישרא׳ לאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל · והגאון רב סעדיה פי׳ ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישרא׳ שאמ׳ לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה
ממך וגו׳ · ואמרו רז״ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגוא׳ אותי מכל רע וגו׳ : ויהוה אלהי הצבאות · אע״פי שנגלה לאביכם בא׳ שדי לאמר לו אני א׳ שדי פרה ורבה
עוד חדש שמו הנכבד למשה והכל בעבורכם לחדש בו אותות ומופתים להוציאכם מעבדות לחירות והוא יו״ד ה״א וי״ו ה״א והוא אלהי צבאות אלהי הצבאות מעלה שהם המלאכים
והגלגלים עם כוכביהם ובשם א׳ ואלהי׳ הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא א׳ אלהי הצבאו׳
ה׳ זכרו כמו שאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור · ועל הדרך הזה ת״י נביא אמר להון ה׳ אלהי הצבאות וגו׳ : ואתה · אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר
תנוח כמו בשובה ונחת תושעון : חסד ומשפט שמור · בתנאי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מרותנו הם כמו שאמ׳ כי אני ה׳ עושה חסד
ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה׳ ואע״פי שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמ׳ במקום אחר במרו משפט ועשו צדקה · ואמר הנה וקוה א׳ אלהיך תמיד והוא צדקה ויוסר
שתקוה תמיד א׳ ה׳ · ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים ת״אמר כי מאתו הוא הכל תזכרהו תמיד ותקוה לו כמו שאמ׳ בתורה וזכרת את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח
לעשות חיל · לא כאפרי׳ שאמר אך עשרתי מצאתי און לי · ויש לפרש בי״ת באלהיך תשוב במקו׳ למ״ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רננו
צדיקי׳ בה׳ כמו לה׳ ו״ת ואת בפולחנא וגו׳ : כנען בידו · ואתה אין אתה כן לא אתה כמו הכנען והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה : לעשוק אהב · הפך חסד ומשפט שמור ו״ת
לא תהוון כתגרין וגו׳ : ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי · הפך וקוה א׳ אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית׳ ואינו מודה שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם
ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית׳ שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה ושכחת את ה׳ אלהיך · זהו שאמר עשרתי ר״ל עשרתי מעצמי : און · כמו הון · או פירושו כמו
כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה : כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא · עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא :
אשר

אשר חטא׳ כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה׳ או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמי׳ על השגגה׳ או פי׳ עון אשר חטא אשר היה לי בו חטא כלומר שחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה בידיעתי כלומר ע״י שחטאתי אני עליו ולקחתיו בעון בידיעתי׳ ועל הדרך הזה והשיאו אותם עון אשמה השמיכות ר״ל עון שיאשמו עליו וי״ת ואמרו דבית אפרים וגו׳ : ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים׳ משם ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה אותו׳ ומופתי׳ והוצאתי׳ מארץ מצרים מבית עבדי׳ וכן אמר בתורה אנכי ה׳ אלהיך וגו׳ ׳ ועליך היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם כל אחריהם בזמן ששמעתם בקולי׳ וכן אני עתיד להוציאך מהגלו׳ שיהיו שם כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלי׳ כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מארצות העמי׳ להושיב אתכם באהלי׳ במדבר בדרך ולהראותכם נפלאות עד שתשובו לארצכם בשלום כמו שכתוב אפתח על שפיי׳ נהרות וגו׳ ואומ׳ וארץ ציה למוצאי מים׳ ופי׳ כימי מועד כצאתך ממצרים וכל זה לא נתתם אל לבכם לא התבוננו בטובות שעשיתי עם אבותיכם ועמכם : ודברתי על הנביאים׳ כמו עם הנביאים׳ וכן ויבואו האנשים על הנשים׳ אמ׳ מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאים להזהירכם מאתי והרבתי חזון להם ימים רבים : וביד הנביאים אדמה כלומר נתתי דמיונות ומשלי׳ ביד הנביאים כמו המשל שאמר ישעיה כרם היה לידידי ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה׳ ומה שאמר וביד פי׳ כי על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלי׳ כמו אשר דבר ה׳ ביד משה : אם גלעד און׳ אם גלעד החל לעשות און שהם החלו לעשות הרע תחלה והם גלו תחלה : אך שוא היו׳ נוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר

עד אושיבך באהלים׳ אכרית מתוכך שוחרי מרמה ואושיבך באהלים אעמיד מתוכך תלמידים עוסקים בתור׳ : כימי מועד׳ כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אהלי׳ : ודברתי על הנביאי׳ להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב : וביד הנביאים אדמה׳ נראיתי להם בכמה דמיות ד״א אדמה להם דברי על ידי משלים כדי ליישבם על שומעיה׳ : אם גלעד און׳ אם בא להם שבר ואונם הם גרמו לעצמם כי אך שוא היו ובגלגל שורי׳ זבחו לעז״ : גם מזבחותם׳ רבים כגלים שעל תלמי שדי תלמי שדי היא מענית המחרישה קרוייה תלם : ויברח יעקב שדה ארם וגומ׳ ׳ כארם שאומ׳ כחוזר על הראשונו׳ שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד זאת עשיתי לך הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו : ובאשה שמר׳ את הצאן : ובנביא העלה יי׳ וגו׳ ׳ ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגו׳ : הכעיס אפרי׳ ׳ לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו : תמרורים׳ הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישרא׳ לעז״ והמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למידין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להשמד לבעל פעור וענשן הכתוב יותר ממצרי ואדומי שטיבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם : עליו יטוש׳ עליו יטילם הקב״ה : וחרפתו׳ שחרף את שלמה כעניין שנ׳ וירם יד במלך שהוכיחו ברבי׳ על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק : ישיב לו אדוניו׳ הקב״ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו : כדבר אפרים רתת׳ כשקינא ירבעם למקו׳ ודבר כנגד שלמה דברי׳ קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה : נשא הוא בישר׳ ׳ משם זכה להנשא להיות מלך ישראל : ויאשם בבעל׳ כיון שעלה לגדולה ויאשם בעז״ : וימת׳ נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב וי״ת כד מליל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דתבו בפולחן טעותא מתקטלין׳ ועתה׳ בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטא : כתבונם׳ כתבניתם : זובחי אדם עגלים ישקון׳ הכומרים אומרים לישראל מי שזובח בנו לעז״ כדי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן : וכטל משכים הולך׳ וכטלא דמוחי פסיק : כמוץ יסוער מגורן׳ כמוצא דנסבא רוחא מאידרא יסוער אשר סערה תשאנו :

באהלים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ דרך השכוני באהלים׳ כי באהלי׳ תשבו כל ימיכם׳ ונשב באהלים ונשמע ונעש׳ עוד אושיבך באהלים כימי מועד : תמרורים ד׳ וסימ׳ בת עמי חגרי שק׳ קול ברמה נשמע נהי בכי׳ שימי לך תמרורים׳ הכעיס אפרים תמרורים : זובחי ב׳ וחס׳ וסימ׳ מאת זבחי הזבח אם שור׳ זבחי אדם עגלים :

אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר׃ הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃

תּוּשְׁלָמַת חוֹבִין׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עוֹד אוֹתֵיבִינָךְ בְּמַשְׁכְּנִין כְּיוֹמֵי קֳדָם׃ וּמַלֵּילִית עִם נְבִיַּיָּא וַאֲנָא נְבוּאָן אַסְגֵּיתִי וּבְיַד נְבִיַּיָּא שְׁלַחִית׃ אִם בְּגִלְעָד הֲווֹ אֲנוּסִין בְּרַם בְּבֵית גִּלְגָּלָא תּוֹרִין לְטַעֲוָן דַּבְּחוּ אַף אִיגוֹרֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ כִּיגָרִין עַל תְּחוּמֵי חַקְלָא׃ נְבִיַּיָּא אֲמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן אֲזַל לַחֲקַל אֲרָם וּפְלַח יִשְׂרָאֵל בְּאִיתְּתָא וּבְאִיתְּתָא נְטַר עָנָא׃ וְאַף כַּד נְחַתוּ אֲבָהַתְכוֹן לְמִצְרַיִם נְבִיָּא שְׁלַח יְיָ וְאַסִּיק יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַל יְדֵי נְבִיָּא אִתְנְטַר׃ מַרְגְּזִין דְּבֵית אֶפְרַיִם מוֹסְפִין לְמֶיחְטֵי וְחוֹבַת דַּם זַכַּי דְּאַשִׁיד עֲלוֹהִי יְתוּב וְחִסּוּדֵיהּ יְתִיב לֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ׃ כַּד מַלֵּיל חַד מִבֵּית אֶפְרַיִם רְתִיתָא אֲחִיד לְהוֹן לְעַמְמַיָּא מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ בְּיִשְׂרָאֵל וּכְדוֹ דְּהָתָבוּ עַד דִּפְלָחוּ לְטַעֲוָתָא מִתְקַטְּלִין׃ וּכְעַן מוֹסִיפִין לְמֶיחְטֵי וַעֲבָדוּ לְהוֹן מַתְּכָא מִכַּסְפְּהוֹן בִּדְמוּתְהוֹן צַלְמָנִין עוֹבַד אוּמָנִין כּוּלְּהוֹן לְהוֹן אִינוּן מַטְעַן נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּבָחִין לְעוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא תּוֹרַיָּא לְעֶגְלַיָּא נַכְסִין׃ בְּכֵן יְהוֹן כַּעֲנָנָא צַפְרָא וּכְטַלָּא דְמוֹחֵי פְּסִיק כְּמוֹצָא דְנַסְבָה רוּחַ מֵאִידְרָא וּכְתָנָנָא מִכַּוַּת נוּרָא׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ

ויהיה הענין כפול במלות שונות׳ או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואעפ״י שהזקף במלת היו אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הניקוד : בגלגל שורים זבחו׳ כי בני הגלגל היו שכנים לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד עבודה זרה כמו הם ולעשות און ושוא וזבחו שורים לעז״ במקום שעשו מזבח לה׳ יתברך והשכינו שם המשכן תחילה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לעז״ : גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי׳ לא די במזבח שעשו בגלגל לעז״ כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות : שדי׳ כמו שדים וכן וקרע לו חלוני כמו חלוני׳ וכתי׳ : ויברח יעקב׳ והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו׳ ויעבוד ישראל באשה׳ אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו׳ והעבודה ששמר את צאנו וכן בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו גם כן ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים : ובנביא העלה׳ ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה : ובנביא נשמר ארבעי׳ שנה שהיו במדבר נשמרו ע״י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרים ומכעיסים אותי בתועבות ובלא״ זהו שאמר : הכעיס אפרים תמרורים׳ הכעיס אפרים את האל ית׳ בתמרורים והם המזבחות שהם כגלים וציונים וכמוהו שימי לך תמרורים׳ ויש לפרשו גם כן מענין מרורים ופירושו כעס תמרורים כלומר כעס רע ומר : ודמיו עליו יטוש׳ דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל ית׳ בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו : יטוש׳ כמו והנם נטושים על פני כל הארץ׳ ויטוש על המחנה ענין התפשטות׳ ואדוניו׳ הוא הקדוש ברוך הוא ואף על פי שהוא אינו מכיר באדנותו על כרחו אדוניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו : כדבר אפרים רתת׳ מתחלה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמים אשר סביבותיו כי בדברו היה אוחז רתת ורעדה השומע אותו והיה רם וגדול בשבטי ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים׳ וזהו שאמר נשא הוא בישראל׳ כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת׳ כלומר נפל לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו׳ ועל הדרך הזה ת״י כד ממלל חד מדבית אפרים וגומ׳ : ועתה יוסיפו לחטוא׳ ועתה כשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא כי מתחלה כשהיו עובדים בימי השופטים היו עובדים הבעלים ושבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהים ית׳ שלא יעלה אדם לירושלם לעבודת בית המקדש ויעבדו לפני העגלים לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים ויעשו להם מסכה מכספם והנה העגלים לא היו כסף אלא זהב אלא ר״ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבונת עצבים והם העגלים׳ ופי׳ כתבונם כמו שהתבוננו בדבר איזו צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר׳ והטעם פירשנו בספר מלכים׳ וי״ת כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כדמותהון׳ ומלת כתבונם היה ראוי כתבונתם וכן וזורם לבלות שאול כמו וזורתם כי הנפרד תבונה זורה וי״א כי הם משקל אחד ויאמר מהם בלא ה״א תבון זור : מעשה חרשים כלה׳ כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו : להם הם אומרים׳ בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח זבחי אדם׳ כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח עגלים ישקון׳ ישקו העגלים על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו׳ ורז״ל פי׳ זבחי אדם שהיו זובחים בניהם לעז״ זהו שאמר אדם והיו אומרים להם כומרי עז״ מי שיזבח בנו לעז״ כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו : לכן יהיו כענן בקר׳ לפיכך ילכו לאבדו׳ ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמה מהרה הוא נפסק כשיגבר חום השמש כן הם יכלו מהרה׳ וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגרן כן יסוערו הם מארצ׳ : וכעשן מארובה׳ או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שיכלה במהרה בגל ונפסק : יסוער׳ בצרי כמו בפתח והוא מהבני׳ שלא נזכר פעלו מהדגוש :

ואלהים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ כ״ח: על דרך ה׳ בקרי׳ וסי׳ ותסר בגדי אלמנותה מעליה, רכבי אתנות צחורו׳ יושבי, וישרנה הפרות, כנמר על דרך אשור, יתיצב על דרך לא טוב, וכל על הדרך דכוו׳ במ״ב ויט אליה ל הדרך, ואתה תשמע השמים דד״ה: מלך ושרים ב׳ וסי׳ תנה לי מלך ושרים,

וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן
בִּלְתִּי׃ אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ (ה)
תַּלְאֻבוֹת׃ כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ
וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ וָאֱהִי לָהֶם
כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃
אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר
לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה
תְּבַקְּעֵם׃ שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי
בְעֶזְרֶךָ׃ אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ (י)
בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ
תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ
בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃
צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה
חַטָּאתוֹ׃ חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־
בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד
בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם
מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי
קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃
(טו) כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים

אלהך דאסיקתך מארעא דמצרי׳ ואלה בר מיני לא תדע ופריק לית אלא אנא: אנא סופיקית צורכיהון במדברא בארעא דהויתון תאבין בה לכל מידעם: כד זנתנון סבעו מסבע וראים ליבהון על כן שבקו להון ית פולחני: והוה מימרי להון כליתא כנימרא כמין על שבילא: ערע מימרי בהון כדוב מתכל ותברית רשע לבהון וקטלתינון תמן כבני אריון כחית שינא דמבזע שיציתינון: כד מחבלין אתון בית ישראל עובדיכון שלטין בכון עממיא וכד תייבין אתון לאוריתא מימרי הוה בסעדכון: אן מלכך כען ויפרקינך בכל קרויך ודיינך דאת אמרת מני עלי מלך ושלטון: מניתי עלך מלכא ברוגזי ואעדיתי בחימתי: גניזין חובי בית אפרים נטירין לאתפרעא כל חוביהון: עקא וזיע כחבלין על ילדה ייתון עלוהי הוא בר דאתרבי ולא חכים למידע דחלתי ארי כען איתי עלוהי עקא כאתתא דיתבה על מתברה וחיל לית לה למילד: בית ישראל מיד קטול פרקתינון וממחבלא שזבתינון כען יהי מימרי בהון לקטול ופתגמי למחבלא על דעברו על אוריתי אסליק שכינתי מנהון: ארי אינון מיתקרן בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו כען איתי עליהון מלך תקיף כרוח קידום

ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים, ויחלו מעט ממשא מלך שרים: מעיני ד׳ בקרי׳ וסי׳ ותדד שנתי מעיני, כי נשכחו הצרות הראשונות, נחם יסתר מעיני, ויסתר עמל מעיני:

ואנכי ה׳ אלהיך, ולא היה לך למרוד בי: אני ידעתיך, נתתי לב לדעת צרכך ובספקתיך: תלאובות, אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו ארץ שאובין בו כל טובה ואין מזונין: כמרעיתם: כאשר באו לארץ מרעית׳ והיו שביעי׳ את שבעו וירם לבם וירם במטה לשון מרי דבר אח׳ וירם ויגבה הוא עצמו: על דרך אשור, כל אשור שבמקר׳ דגש וזה רפי שאינו שם מקום אלא אחרוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב: כדוב שכול, כמו בוכל כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול כלות׳ כלו לבוש שכולים ומוכן לשכל אכשי׳: ואקרע סגור לבם, כדרך הדוב אוחז בצפורניו בחזה וקורע עד הלב: את לבם הסגור מלהבין לטוב לי: שחתך ישראל, חבלת עצמך ישרא׳ כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקר׳ קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב כי בי כי בי היה המרד אשר מרדת ואם תאמר מה איכפת לך בעזרך מרדת כשמרדת בי: אהי מלכך איפה, יונתן תירגם איה מלכך ואני אומר איני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מנגד לראות איפה מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחריתך איפה מושיעך: צרור עון אפרים, לא ויתרתי עליו צפון הוא אצלי כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: במשבר בנים, שהיולדות יושבו׳ עליו לילד ובלעז׳ קורין למשבר ש״לא במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: מיד שאול אפדם, אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דברך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות: אהי, קוטב עליך גזרת שאול: נוחם יסתר מעיני, לא אנחם על הרעה הזאת נוחם לשון ניחום והמ״ם משורש התיבה כמו מ״ם של נועם שהרי הטעם למעלה והחי״ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ״ם משמש בו לשון רבי׳ היה טעמו תחת החי״ת ונקודה קמץ נוחם רוחם: כי הוא בין אחים יפריא, ת״י ארי אינון מיתקריין בנין ועובדין מתקלקלין אסגיאו אחים לשון דבר רע כמו אח עשויה לברק ואמר אח אל כל תועבות יפריא לשון פורה ראש ולענה ואני אומר אחים לשון ותרעינה באחו בין אחים יפריא מפריא וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו ד״א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוזתן של ישראל על ידו נחלקו לשתי ממלכות יפריא לשון פרא אדם: יבא קדים, מלך תקיף כרוח קדומה מאורח מדבריא יסק: הוא

ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים, כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע, לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תדעו כי אין מושיע בלתי: אני ידעתיך, היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה: בארץ תלאובות, בארץ צמאה והיא המדבר, והביא אדוני אבי ז״ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרים לאב אלרגול ר״ל צמא האיש ות״י בארעא דהויתון וגו׳: כמרעיתם וישבעו, כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו שאמר בתורה שעתיד׳ לעשו׳ כן אמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וגומר, ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך, ואמ׳ וישמן ישורון ויבעט וגומ׳: ואהי להם, כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד העמים: והייתי להם כמו שחל, או כמו נמר שאשור על הדרך שנכון לטרוף מה שיעבור עליו בדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביה׳ ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם: אשור, פעול מבנין הקל, וכן השווי מהקל ואשרו בדרך בינה בשקל שמרו זכרו: אפגשם כדוב שכול, שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימצא אדם או בהמה יבקעם מהרה, ובזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרים כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה כולו בהולדו בשליא עבה מאד והדוב מלחכת השליא וחותכת מעט כדי שלא תזיק לולד והיא יגיע בזה מאד עד שתעביר כל הבשר ויצא הולד ולפי שטרחה הרבה בו היא מרת נפש יותר כשיהרגו אותו: ואקרע סגור לבם, לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו, וזה דרך משל כי כן יעשה האריה בטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו: ואוכלם שם כלביא, שם בעריהם אוכלם בדבר ובחרב האויב כמו הלביא הטורף בלי חמלה גם חית השדה תבקעם בחוץ כמו שאמ׳ בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו׳ ות״י כחית שינא וגו׳: שחתך, העגל שזכר למעלה אמ׳ הוא שחתך כי לולי זה כי היה עזרך, ובאו שני בי״תי השמוש כאחד ויספיק באחד אלא [illegible] כנוסים בענין, וזה מנהג הלשון לדבר כזה, ופי׳ בי היה עזרך או כי שמו היה בעזרך, וכן כי שלח ברשת ברגליו או ברשת רגליו, וכן המנהג בשני כמ״ה [illegible] כי כמוך כפרעה: אהי אפוא, אהיה קיים לעולם אבל מלכך איפה שמאסת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך והיה הוא שיושיעך: בכל עריך, שבאים עליהם האויבי׳ כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו: ושופטיך, ששמת עליך מרעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך מלך ושולטי׳ ושרים כי אם בעזרתי וי״ת אהי הפוך כמו היה מתרגם אן מלכך וגו׳: אתן לך, נתתי לך מלך באפי כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתי׳ ולא מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין לכם מלכות אלא מלכותי והמלך שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תנצלו הוא ואתם מכל רע, וי״מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון, וי״מ במלכי השבטי׳ ירבעם והושע בן אלה, ומה שאמ׳ על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות בית דוד נתנו: צרור, שמור הוא אצלו כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר חתום בצרור פשעי והעון וחטאת הוא עון העגלי׳: חבלי יולדה, צירים כצירי יולדה יבואו לו בצרות שתביא עליו: והוא בן לא חכם, לפי שהמשיל חבליו לחבלי יולדה אמר כי הנולדי׳ אינם חכמי׳ כלומ׳ הדורו׳ הבאי׳ שראו אבותיה׳ בצרה בעונותיה׳ לא היו חכמי׳ ולא התבוננו כי אבותם בעונם מצאתם הצרה ולא שבו ממעללי אבותיה׳ ועשו רע כמוהם: כי עת לא יעמד במשבר בני׳, כי אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העולם והמשבר הוא הרחם וים בני׳ זריזי׳ בטבעם בצאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמי׳ לא היו עומדי׳ שעה אחת בצרה כ״א מיד שהיו שבי׳ אל השם יתברך היו נצלי׳ מהצרה: במשבר, פתוח כי הוא סמוך למלת בני׳, ונקרא הרחם משבר מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה: מיד שאול אפדם, הייתי פודם אותם מיד שאול אם היו חכמים: ממות אגאלם, כפל הענין במלות שונות: אהי דבריך מות, אבל עתה שאינו חכם אלא נבל וכופר בטובתי לא די שלא אפדך ממות אלא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה, ופי׳ דבריך דברי ששלחתי לך לא שמעת בקולי והוא יגרום לך המות, ואמר דבריך כמו דברי כי הכנויי׳ יפלו על הפעל ועל הפעול וכן ושמחתים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך, וי״מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכה״א מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרי׳ וי״ת יהא מימרי בהון וגו׳: אהי קטבך שאול, ואני אהיה גורם כריתתך לשאול, קטבך ענין כריתה וכן ומקטב ישוד צהרים, ותרגום ירושלמי לחטוב עצי׳ למקטב אעין: וקטבך בא בקמץ הקו״ף שלא כמנהג משקלו, ודומהו קטנ׳ עבה: נוחם יסתר, מעיני הנוחם שהייתי מנחם על רעת׳ כמו שאמר וינחם ה׳ על הרעה עתה יסתר מעיני כל כך הרבו לפשוע: כי הוא, כי אפרים היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדל ופורה בין אחיו כמו שאמר יעקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ועתה שחטא יבא קדים רוח ה׳ והוא מלך אשור, והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור מזרחית לארץ ישראל, ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה,
ואמר

ואמ׳ רוח ה׳ להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל שלהבת יה · ואמר גם כן רוח ה׳ לפי שהאל ית׳ העיר את רוחו לבא על ישראל · וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח פלנאסר מלך אשור וגומר · וכן כתו׳ שמלך מנחם בא פול על ארץ ישראל ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור · ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה : ממדב׳ עולה · כי הרוח הוא תמיד במדבר · או פי׳ כי מדבר יש בין א״י לארץ אשור ומפני א אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור א אפרים שהוא היה מ מתחלה כמו עץ פורה על מים כמו שנאמר עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מ מעינו מפני אותו הרוח : יבוש · שרשו יבש בשקל יאות מן יאת · ויחרב · כמו יבש מן חרבו המים : הוא ישסה · אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי ח חמדה : תאשם · האל״ף בשו״א לבדו והוא ענין שממה · וכן ויאשמו יושבי בה · וזכר שמרון כי היא ראש ממלכת אפרים · וכן אמ׳ וראש אפרים שמרון והיא נלכדה אחרו׳ שבארץ ישראל : כי מרתה באלהיה · כי היא החזיקה בעבודת ה העגלים כי אם היו ה המלכים טובים היו מ מחזירי׳ ישרא׳ למוטב : ירטשו · דרך אכזריות להפיל הקטני׳ בקרקע או אל הקירות לבקעם וכן דרך אכזריו׳ לבקע הנשי׳ ההרות · והריותיו בשקל דליותיו : שובה ישר׳ · כי כשלת בעונך · כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה׳ יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו · ואמרו עד׳ כמו אל · וכן ושבת עד ה׳ אלהיך שובו עדי · ואמרו רז״ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמ׳ עד ה׳ אלהיך : קחו עמכם דברים · אינו שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברי׳ טובים שתתודו בהם עונותיכ׳ ושובו אל ה׳ בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד · או פירושו אחר שתשובו התודו לפניו : ואמרו אליו · כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם : כל תשא עון · כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם · כל עון תשא והוא הפוך · או פי׳ לכל תשא עון וקח טוב וקח דבר טוב או לב טוב : ונשלמה פרים שפתינו · במקום פרי׳ נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא · ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונו׳ בני ישראל וגומר : אשור לא יושיענו · והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לא התשועה : על סוס לא נרכב · שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה : ולא נאמר עוד · מבואר הוא : אשר בך ירוחם יתום · כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח ואתה תתן בו כח ותגילהו וכן תעשה לנו : ארפא משובתם · ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם · אעלה ארוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה : אהבם נדבה · אאהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי׳ שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי · ואומר לשון רבי׳ על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל · אהיה כטל לישראל · הפך מה שאמר ויבש מקורו · ואמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל ית׳ לא יהיה נפסק מהם · וזה יהיה לעתיד בשוב הגלות : יפרח כשושנה · אמר כשושנה לפי שמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות · ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה להעקר : ויך שרשיו כלבנון · כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם ויתנו שרשים חזקים לא יוכלו להעתם ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם · ועל הדרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב · ומה שאמר ויך על דרך ומחא אל כתף ים כנרת כלומר יכו השרשים הנה והנה באורך וברוחב : ילכו יונקותיו · וכמו שהשרשים יתנו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק · והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום · או יהיה משל השרשים תורת משה רבינו עליו השלום שתהא קיימת לעד והיונקו׳ הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל ית׳ יום יום : ויהי כזית הודו · שיהא כח לאותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים : וריח לו כלבנון · כמו כריח השדה אשר ברכו ה׳ כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים ויש בהם מהם ריח טוב רוחה לומ׳ שילך שמם הטוב למרחוק : ישובו יושבי בצלו · ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל ית׳ : יחיו דגן · יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית׳ שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם : ברוב דגן · חסר כ״ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה · כי חטאת קסם מרי והדומים להם · ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה : זכרו כיין לבנון · ריחו כמו אזכרתה ליי׳ · אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב · וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלם ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא · ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד · ויש מפרשים ישובו יכוחו כמו בשובה ונחת · ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שמני טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיחיו אותו כמו הגפן וכופלו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכוגבה בזה זכרו רבותינו ז״ל במעי טבע שיהיה לעתיד בחטה :

אפרים

עד יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ושבת עד יי׳ אלהיך ושמעת בקולו · בצר לך ומצאוך כל הדברים · ונגף יי׳ את מצרים · שובה ישראל עד יי׳ אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה : כלבנון ד׳ בקריא׳ וסימ׳ אהיה כטל לישראל יפרח · וריח לו כלבנון · יהי פיסת בר בארץ · מראהו כלבנון בחור :

יד

א רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃ תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ ה אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃

ב׳ מל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כה׳ י״ג · ל׳ · ב׳ ועל תל · ו׳ זמ׳ל · ל׳ · ר׳ כ׳ ב׳ י״ב · ל׳ · ב׳ לב׳ · ז׳ חס׳ ב׳ · ל׳ וחותך · ל׳ · ל׳ · ו׳ בלי׳

כְּמֵימְרָא דַיְיָ מֵאוֹרַח מַדְבְּרָא יִסַּק וְיֶחֱרַב בֵּית גְנוֹזוֹהִי וְיִצְדֵי קִרְיַת מַלְכוּתֵיהּ הוּא יָזוּב אוֹצְרִין כָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא׃ תְּחוּב שֹׁמְרוֹן אֲרֵי סָרִיבַת עַל מֵימַר אֱלָהָא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְּלוּן וְעוּלֵימֵיהוֹן יִתְרַפְּסוּן וּמְעַדְיָתְהוֹן יִתְבַּזְעוּן׃ תּוּב יִשְׂרָאֵל לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי אִתְקַלְתָּא בְּחוֹבָךְ׃ קְרִיבוּ עִמְּכוֹן פִּתְגָמִין דְּאוֹרָיְתָא וְתוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ אִמְרוּ קֳדָמוֹהִי קְרִיב קֳדָמָךְ לְמִשְׁבַּק עַל עֲוָיָן וְנִתְקַבֵּל הָא כְטָבִין וִיהוֹן מִילֵי סִפְוָתָנָא מִתְקַבְּלִין קֳדָמָךְ כְּתוֹרִין לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָא׃ מַלְכֵי אַתּוּר לָא יִפְרְקִינָנָא עַל רִכְבֵי סוּסָוָן לָא נִתְרְחֵיץ וְלָא נֵימַר עוֹד אֱלָהָנָא לְעוֹבָדֵי יְדָנָא דְּמִן קֳדָמָךְ אִתְרְחֵם עַל אֲבָהָתָנָא כַּד הֲווֹ בְמִצְרַיִם הָא כְיַתְמִין׃ אֲקַבֵּלִינוּן בְּתְיוּבְתְּהוֹן אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן אֲרַחֲמִינוּן כַּד יְתוּבוּן בְּנִדְבָא אֲרֵי תָב רוּגְזִי מִנְּהוֹן׃ יְהֵי מֵימְרִי כְּטַלָּא לְיִשְׂרָאֵל יִזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנָּא וְיִתְּבוּן עַל תְּקוֹף אַרְעֲהוֹן כְּאִילַן לִבְנָן דְּמְשַׁלַּח עוֹבַרְתֵּיהּ׃ יִסְגּוֹן בְּנִין וּבְנָן וִיהֵי כְּזִיו מְנָרַת קוּדְשָׁא זִיוְהוֹן וְרֵיחֲהוֹן כְּרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן יִתְבוּן בִּטְלַל מְשִׁיחֲהוֹן וְיֵיחוֹן מִתַיָּא וְיִסְגֵּי טוּבָא בְּאַרְעָא וִיהֵי דִכְרָן טַבְוָתְהוֹן עָלִיל וְלָא פָסִיק כְּדִכְרָן יַבָּבוּת חֲצוֹצְרָתָא עַל חֲמַר עַתִּיק דְּמִתְנַסַּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ ח

ויימרון

הוא ישסה · אותו המלך ישסה אוצר׳ כל כלי חמדתו · תאשם שומרון · משפט תגלה אשמתה · והריותיו · נשים מעוברות שבתוכה : שובה ישרא׳ · שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו הענינין משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמ׳ להם טלו לכם ימי׳ ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישר׳ עד יי׳ אלהיך כדאיתא בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשטים : עד יי׳ אלהיך · תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא יי׳ במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגוריא קטיגוריא : כי כשלת · באו לך מכשולי׳ בעד׳ עונך · כל תשא עון · כל עונותינו שא : וקח טוב · ולמדנו דרך טוב · ד״א מעט מעשי׳ שבידנו קח בידך ושפטנו אחריה׳ וכן דוד אומ׳ מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה משרי׳ · ד״א וקח טוב וקבל הודייה מאתנו שנאמר טוב להודות ליי׳ : ונשלמה פרים · שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו : אשור לא יושיענו · עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת א אדם לא מאשור ולא ממצרים : על סוס לא נרכב · זו היא עזרת מצרים שהיו שולחי׳ להם סוסים כמו שאמרו לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב : ולא נאמר עוד · למעשה ידינו שהם אלהינו : אשר בך · לבדך תהי׳ תקוותינו המרחם יתומי׳ : ארפא משובתם · אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחר שיאמרו כ לפני כן ארפא משובת׳ ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ר ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו : ויך · הטל את שרשיו ויצליחם כלבנון כשרשי׳ אילני הלבנון שהם גדולים : ילכו יונקותיו · יסגון בנין ובנן ויהי כזית מנרת׳ דקודשא זיויהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא : כלבנון · כבית מקדשא : ישובו יושבי בצלו · אותן שהיו כבר יושבי׳ בצל הלבנון שרימה בו ישראל ובית המקדש ועכשו גלו מעמו ישובו אליו : זכרו כיין לבנון · ודוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר :

אפרים

אפרים, ולא יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' והיה לי כל הטוב הזה, ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה: אני עניתי ואשורנו, כלומר אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם, ומה אומר לו: אני כברוש רענן, אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אבל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: מי חכם ויבן אלה, וכשהשלים הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה', לא כאותם שאומרים לא יתכן דרך ה' כמו שאמ' ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות: וצדיקים ילכו בם, כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט, ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל ית' כי הצדיק שאינו רואים אולי אינו צדיק בלבו. כמו שהוא בורא והאל בוחן לב וחוקר כליות, או מיסרו לטובתו לעולם הבא שהוא עולם השכר, וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית' בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הבא, כמו שאמר בתורת משה רבינו ע"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם, כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואינו בדרך ישר כי הצדיק יבואנו רע והרשע יבואנו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו, ואדוני אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם, כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך, וזה כאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה:

ויבן ג' דפין בקריא' וסימ' מי חכם ויבן את זאת ואשר דבר, מי חכם ויבן אלה, ויבן על עזבי ברית קדש: וצדקים ד' ג' מל וא' חס' יוד קדמא' וסימ' כי ישרים דרכי יי', וצדיקים ישמחו ויעלזו, וצדיקי' ככפיר יבטח, ברבות רשעים ירבה פשע, קדמא חסר יוד קדמא: פתואל ל' פניאל ל' מתושאל ל' מחייאל ל':

רש"י

אפרים, יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים ויטוב מ מע"ז אשר מכתני מעליהם: ואשורנו, אראה בעניו: אני כברוש רענן, אני לו נכסף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכסף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אזיה מצוי לו: ממני פריך נמצא, והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: מי חכם ויבן אלה, מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים יכשלו בם, בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת"י:

אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

יימרון דבית ישראל מה לנא עוד למפלח לטעותא אנא במימרי א אקבל צלותהון דישראל וארחם עלוהי אנא במימרי אעבדיניה כבירון שפיר ומן קדמי סליח ל לתיובתהון משתכחא: מן חכים דיסבר אילין סוכלתן וידעינון ארי תקנן אורחתא דיי וצדיקיא דהליכו בה ייחון בהון בחיי עלמא ורשיעי יתמסרון לגיהנם על דלא הליכו בהון:

קצ"ז

ספר יואל

רש"י

אל יואל בן פתואל, בן שמואל הנביא שפיתה לאל בתפילתו, יש אומרים שנבואה זו נאמר' באותן שבע שנים שאמר אלישע כי קרא יי' לרעב וגו' ובימי יהור' בן אחאב היו ובהלכות גדולות כמצא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה: ההיתה זאת, האמור למטה יתר הגזם וגומ': גזם ארבה ילק חסיל, מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבאו ובאו באותן הימים ואכלו כל פרי העץ וירק השדה: עסיס, יין הטוב: גוי עולה על ארצי, הגובאי הזה כינהו כנבא גוים: לקצפה, למפח נפש: חשוף חשפה והשליך, קלוף קליפת העץ והשליכה עד הלבינו זמורו' הגפן: מתלעו', הן השינים הנשכין שלועס בהן: אלי, קינה מתרגמינן איליא:

הכרת

דבר יהוה אשר היה אל יואל בן פתואל: שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם: עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם: כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה: אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה:

פתגם נבואה מן קדם יי דהוה עם יואל בר פתואל: שמעו דא סביא ואציתו כל יתבי ארעא ההות דא ביומיכון ואם ביומי אבהתכון: עלה לבניכון אשתעו ובניכון לבניהון ובניהון לדר אוחרן: מותר זחלא אכל גובא ומותר גובא אכל פרחא ומותר פרחא אכל שמוטא: אתערו רוויא ובכו ואילילו כל שתי חמר על חמר מרת ארי אתמנע מפומכון: ארי עמא סליק על ארעי תקיף ולית מניין שנוהי שני אריא ונבוהי כבר אריון: שוי פירי גופני עמי לצדו ותינתהון למפחת נפש מקלף קלף ורמא חוורו שבשתא: כנישתא דישראל עיבידי איליא כבתולא דאסירא סקא למספד על בעל עולימתהא:

הקיצו ב' וסימ' הקיצו ורננו שכני עפר, הקיצו שכורים ובכו והילילו: ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי, באלף ומאתים רכב דה"ה, זה הים גדול ורחב, אמר ויבוא ארבה:

דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל, זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיביא האל ית' בארץ ישראל על עונותיהם, ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח, ויש אומרים כי בימי יהורם בן אחאב נבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ, כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים, וה' שנים היו ד' מיני ארבה וה' שנים היו הגשמים נעצרים, ובסדר עולם אמר כי בימי מנשה נבא ואמר יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה, ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: שמעו זאת הזקנים, כי הם ראו יותר במה שעבר בימיהם, כמו שאמר זקניך ויאמרו לך: ההיתה זאת בימיכם, אם היתה זאת הה"א ה"א השאלה, ואם בימי אבותיכם, כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד, ואעפ"י שאמר בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם, ואמר וילק אין מספר הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו, לפיכך לא נזכר בתורה אלא הארבה ולא היה אלא עת אחת, וזה היה ד' מינים גזם ארבה ילק חסיל ובאו בד' שנים זה אחר זה כמו שאמר יתר הגזם וגו', וזאת הרעה לא היתה עד אותו הזמן: עליה, על הגזרה הזאת: לדור אחר, בניהם הבאים אחריהם, כלומר לזמן רחוק תוכלו לספר זאת הגזרה: יתר הגזם, מה שהותיר הגזם בשנה ראשונה אכל הארב' בשנה השנייה כי לא באו ד' המינים בשנה אחת אלא זה אחר זה בד' שנים, וכן אמר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו', ויש אומרים כי נקרא גזם על שם שגוזז את התבואה, וארבה לפי שהוא הרב שבמינים, וילק לפי שהוא לוקק ולוחך את העשב, וחסיל לפי שהוא כורת את הכל מן יחסלנו הארב', ות"י מותר זחלא אכל גובא ומותר גובא אכל פרחא ומותר פרחא אכל שמוטא: הקיצו שכורים, אותם הרגילים להשתכר ביין עתה הקיצו משכרתכם ובכו יומם ולילה כי לא תמצאו יין כי הארבה יאכל הענבי': עסיס, היין נקרא עסיס, וכן כל משקה שיוצא ע"י כתיתה ודריכה, מן ועסותם את רשעים, ות"ת עסיס חמר מרת: כי גוי, כל קבוץ מן החי יקרא גוי לפיכך אמר על הארבה גוי, וכן אמר על הנמלים עם לא עז ועל השפנים עם לא עצום: שניו שני אריה, כאלו יש לו שנים כשני האריה: ומתלעות לביא לו, מתלעות הם השנים הגסות והלביא גדול מן האריה, ות"ת שנוהי כשני אריון וניבוהי כבר אריון, והנה אמ' ובני לביא יתפרדו נרא' כי לא יקרא הקטן לביא: שם גפני לשמה, עבר במקום עתיד, או פי' יאמר יושב הארץ בבואו שם גפני לשמה, וכן כי גוי עלה על ארצי שזכר: ותאנתי לקצפה, כל הכנויים הם דברי יושב הארץ, או הם דברי הנביא, וכן ת"י שוי פירי גפני עמי לצדו, ופי' לקצף ולזעם ולמארה, ות"י למפחת נפש, ויש לקצפה לקליפה, וכן מפרשים כקצף על פני המים ר"ל שיסיר הארבה הקליפה שיאכלנה: חשוף חשפה, הכנוי לתאנה גם לגפן, וכן הלבינו שריגיה, ופי' חשפה גלה אותה, כלומר שהסיר קלפתה וכן ת"י מקלף קלף ורמא, ופי' השליך הקליפה לארץ באכלו הלחות שבין הקליפה לעץ, או פי' חשפה והשליך שאכל העגלים והשמרי' השליך לארץ והנה היא מגולה: הלבינו, כי אחר שימוץ הארבה הלחות נשארו השריגים יבשים ולבנים: הלבינו, פעל עומד, וכן כשלג ילבינו: אלי, אומר כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו הבתולה שנשאת לבחור ומת בעודה נערה כי אז היא רוב שמחתם זה בזה וכשמת מתאבלת אבל כבד והיא חוגרת שק תחת עדיה וחליתה: אלי פי' קונני, ות"י ויקונן המלך ואיליה מלכה: חגורת שק, הפועל הזה נשתמשו בו בפועל ובפעול כאחד יאמר חוגר ויאמר חגור, וכן לובש ולבוש:

הכרת

הכרת מנחה ונסך, א"ר הכרת לשון זכר ואמ' מנחה שהיא לשון נקבה לשון זכר נופל על הענין, כלו' קרבן המנחה והנסך, וכן אמר יעשה מלאכה: הכרת, בנין הפעל כי הארבה הכריתו, ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך, לבית המקדש והם אין להם מה יאכלו ומה ישתו: אבלו הכהנים, שהיו אוכלים משלחן ה' ואין: שדד שדה, אבלה בשחתה ושממה, כי אין בה פירות וכן אבל תירוש: הוביש תירוש, כמו יבש, והוא פעל עומד, וכת' יבישו גופניא, או יהיה מענין בשת ויאמר זה על"ד כאלו יש לו בשת כשנפסק: אמלל, ענין כריתה, וזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג' הם רוב חיי האדם: הובישו, בושו וכן הילילו, ואמר הובישו כי רצוני לכם שתבושו כי מעשיכם וטרחכם בשדה הוא לריק: אכרים, עובדי השדות: כורמים, עובדי הכרמים, וטעם אכרים על חטה ושעורה, וטעם כורמי' על הגפן: הגפן הובישה, יבשה, וכן ת' יבישו גופניא, או הוא ענין בשת כמו שפי' הובישו תירוש, כי הובישו שעון יבש כלומ' נפסק כי התבואה והפירות הם ששון בני אדם וכן ת' ארי פסקת חדוותא, או יהיה ענין בשת על דרך משל: חגרו, ר"ל חגרו שק, ופירש אחר כך לינו בשקים, ופי' באו בית ה' ושם ספדו, ואמר לינו כי אפילו בלילה לא תסירו השקים מעליכם אולי ירחם ה' עליכם, ואמר משרתי מזבח, ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא במזבח לאלהי', וסמך השירות לשני' למזבח כמו אשר ישרתו לה' בהם: קדשו צום, הזמינו העם לתענית, ות' גזרו תענית קראו עצרה שיהיו נעצרים העם ממלאכת' ויאספו לתפלה ובקשה, וזעקו אל ה', אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכ' המכה הזאת, וכל זה אמ' הנביא שעשו בבא הארבה עליהם, או שישובו בתשובה טרם באו והא' ברחמיו יבטל הגזרה: אהה ליום, אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא: וכשוד משדי יבא, כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי, והנגיד פי' משדי מחזק, וכן כקול מים רבים כקול שדי שודד חזק ותקיף שאין דרך להמלט ממנו: הלא נגד עינינו אכל נכרת, נראה התבואה המבושלת ויבא הארבה לעינינו ויכרתנו וכיון שנכרת האכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאים קרבנות בחג הקציר ושמחים שם כי גדולה היתה שמחת הקציר כמו שאמר כשמחת הקציר: עבשו פרדות, כמו עפשו ענין עפוש, כי הבי"ת והפ"א ממוצא אחד, וכן במשנה הבקר לעניים כמו הפקר: פרדות, הם גרגרי הזרע שהם תחת הארץ, ואמר שמ' מארה אחרת תהיה כי הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת הארץ ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה, או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמים שלא ירדו עליהם כי גם כן תהיה עצירה גדולה בשנים האלה: מגרפותיהם, בשגול המ"ם והם חתיכות העפר, וכן באבן או באגרוף לדעת קצת המפרשים, וי"ת אתמסיאו גובי חמר תחות מגופתהון תרגם מגרפותיהם כמו מגופת חבית: נשמו אוצרות, אוצרות התבואה נשמו כי אין דבר להכנים בהם והנה הם שוממים: נהרסו ממגורות, בשורק, וכפל הענין במלות שונות כי ממגורות כמו אוצרות, וכן העוד זרע במגורה, ופי' נהרסו כאלו נהרסות כי לא יכניסו בהם דבר או נהרסו כי אין חושש להם לתקנם שמנהג משנה לשנה שנופלים ונפתחים, והמ"ם הראשונה במלת ממגורות נוספת גם כן מאותיות אמתי"ן, ובאו שתי אותיות נוספת כאחת במלה, וכן מתלאה, ואדוני אבי ז"ל כתב כי המ"ם הראשונה לשמוש כאלו היתה בחירק ממגורות ופי' מקצתם מהמגורות נהרסו, וכמו מ"ם השמוש בפתח כי למבראשונה לא התקדשו למרי: וכי הובים דגן, פירשנוהו: מה נאנחה בהמה, אמר דרך כלל ואחר כך דרך פרט: נבוכו, ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע מה יעשה, וכן נבוכים הם בארץ: גם עדרי הצאן, אמר גם כי עדרי הצאן, ימצאו פעמים מרעה שלא ימצאוהו הבקר לפי שהם עולי' בהרים ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב: נאשמו, האלף בשו"א לבדו וענינו ענין שממה, וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו: אליך ה', כי אין מושיע זולתך: כי אש, כאלו אש ולהבה עברה בהם כאשר עבר הארבה בהם: נאות מדבר, אהלי הרועים יקראו נאות והוא באלוף וי"ו באל"ף מן נוה, וי"ת דירית מדברא והוא לשון דירה, או לשון דיר בדברי רז"ל נכנסות לדיר להתעשר: גם בהמות שדה, אפי' חיות השדה שמצאו מרעה בהרים רחוק מן הישוב ולא בא שם הארבה: תערוג אליך, מפני הצמא: כי יבשו אפיקי מים, כי הארבה יהיה באלה השנים ועצירת הגשמים היה אף על פי כן חיות השדה שהולכות למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות האחים מעט הנה ומעט הנה אבל לא ימצאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים, ואף על פי שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה: תערוג, כל אחת ואחת והוא ענין צעקה על הצמא, כמו כאיל תערוג על אפיקי מים: ואש אכלה נאות המדבר, מקומות הדשא שהיו במדבר יבשו כאלו אש אכלה אותם, וקראם נאות לפי שנוטים שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואף על פי שהוא רחוק מן הישוב:

תקעו

הוביש ד' מל' וסימ' כי שמענו את אשר הוביש, אשר הוביש רפ', ויהי כשמוע כל מלכי, כל הובאיש על עם כן כתיב: ותפוח ג' בתלת לישני ב' מל' וא' חס' וסימ' למנשה היתה ארץ תפוח, ותפח והעינם, רמן גם תמר ותפוח: וזעקו ג' פתחי' בקריא' וסימ' לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם, והילילו הרעי' וזעקו,

הכרת מנחה ונסך מבית יהוה אבלו הכהנים משרתי יהוה: שדד שדה אבלה אדמה כי שדד דגן הוביש תירוש אמלל יצהר: הבישו אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שעורה כי אבד קציר שדה: הגפן הובישה והתאנה אמללה רמון גם תמר ותפוח כל עצי השדה יבשו כי הביש ששון מן בני אדם: חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח באו לינו בשקים משרתי אלהי כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך: קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יהוה אלהיכם וזעקו אל יהוה: אהה ליום כי קרוב יום יהוה וכשד משדי יבוא: הלא נגד עינינו אכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל: עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן: מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו: אליך יהוה אקרא כי אש אכלה נאות מדבר ולהבה להטה כל עצי השדה: גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר:

פסקו קורבנין ונסכין מבית מקדש דיי אתאבלו כהניא דמשמשין בבית מקדשא דיי: אתבזיזו חקליא חרובת ארעא ארי סף עיבורא יבישו גופניא נתרו זיתיא: בהיתו איכריא אלילו מפלחי כרמיא על חיטין ועל סערין ארי סף חצד חקלא: גופניא יבישו ותיניא נתרא רמונין אף דיקלין וחזור כל אילני חקלא יבישו ארי פסקת חידותא מבני אנשא: אסרו וספידו כהניא אלילו דמשמשין על מדבחא עולו ביתו בסקיא דמשמשי קדם אלהי ארי אתמנע מבית מקדשא דאלהכון קורבנין ונסכין: גזרו תעני ערעו כנישא כנישו סביא כל יתבי ארעא ועולו לבית מקדשא דיי אלהכון וצלו קדם יי: ווי מן קדם יומא ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי וכביזא דמן קדם יי שדי ייתי: הלא עוד דאנחנא חזן עיבורא סף פסק מבית מקדשא דאלהנא חדוא וביע: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון צדיאו אוצריא אתפגרו אסניא ארי סף עיבורא: לחדא מתאנחא בעירא מתערבלן בקרן דתורין ארי לית רעיא להון אף עדרי ענא צדיאה: קדמך יי אנא מצלי ארי קידום תקיף כאישא אסף דרוות מדברא ושלהוביתא שיצאת כל אילני חקלא: אף חיות ברא מסברא קדמך ארי יבישו פצידי מיא וקידום תקיף כאישא אסף דרוות מדברא: תקעו

קדשו צום קראו עצרה, וסימ' בלשון ארמי אזלו רעיא וקדישו: ולהבה ג' בקריא' וסימ' ולהבה מבין סיחון, ולהבה לא תבער כך, ולהבה להטה כל עצי השדה:

רש"י

הכרת, כמו נכרת ה"א הנקודה בחטף קמץ עומדת במקום נ"ון כמו והיית הסדה השלמה לך: בשו, הכלמו: אכרים, מנהיגי המחרישה: על חטה ועל שעור, מוסב על אכרים, ועל הכורמי' אמר הגפן הובישה: אומללה, נכרתה פסק פריה: הובים, כמו יבש: קדשו צום, הזמינו צום: עצרה, אסיפה: אהה לשון גניחת יללה: וכשוד וכביזת שודדים: יבוא, מאת המקום: נגד עינינו, אנו רואי' עבשו, העלו חלודה ועיפוש בלעז מוויס"ר: פרודות, ותרגם יונתן גרבי חמרא: מגרפותיהם, תרגם יונתן מגפותיהון מגופת כסוי החבית: נשמו אוצרו', של יין ושל שמן: ממגרות, מגורות של חטין: נבוכו, נתערבלו ונסתבכו ותעו ביערים ובמדברות: נאשמו, נתקלקלו באשמתן: נאות מדבר, לשון נוה: תערג, תצעק כאשר פתר דונש ערג לאילי' נהם לשחלי' וגעה לעגלי' וצהל לסוסים וציפצוף לעופות ונבח לכלבים:

תקעו

כשחר ב' רפין וסי' כשחר פרש על ההרים' כשחר נכון מוצאו ׃ ד' פסוקים אית בהון פנים ואחור וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה ׃ אכלה ה' בקריאה וסימ' במסרא רבתא ׃ ילכון ג' בקריא' וסימ' ואיש בדרכיו ילכון' ודבתריה גבר במסלתו ילכון' אם עזבו בניו תורתי ׃ וכוכבים ג' בקריאה וסימ' במסר' רבתא ׃

ב

תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יהוה כי קרוב ׃ יום חשך ואפלה יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור ׃ לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה וגם פליטה לא היתה לו ׃ כמראה סוסים מראהו וכפרשים כן ירוצון ׃ כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון כקול להב אש אכלה קש כעם עצום ערוך מלחמה ׃ מפניו יחילו עמים כל פנים קבצו פארור ׃ כגבורים ירצון כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם ׃ ואיש אחיו לא ידחקון גבר במסלתו ילכון ובעד השלח יפלו לא יבצעו ׃ בעיר ישקו בחומה ירצון בבתים יעלו בעד החלונים יבאו כגנב ׃ לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם ׃ ויהוה נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו כי גדול יום יהוה ונורא מאד ומי יכילנו ׃ וגם עתה נאם יהוה שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד ׃

תקעו שופרא בציון יבבו בטור קודשי יזועון כל יתבי ארעא ארי מטא יומא למיתי מן קדם יי ארי קריב ׃ יום חשוך וקיבלא יום עננא ואמיטתא כנהור צפרא פרים על טוריא עם סגי ותקיף דכותיה לא הות מן עלמא ובתרוהי לא יוסיף עד שני דר ודר ׃ קדמוהי אכלא אשתא ובתרוהי משיציא שלהוביתא כגינא דעדן ארעא קדמוהי ובתרוהי מדבר צדו ואף שזבא לית ליה לרשיעיא ׃ כחיזו סוסותא חזיוהון וכפרשיא כן רהטין ׃ כקל רתיכיא על רישי טוריא מקפצין כקל שלהובית אישתא דמשיציא כקשא יבישא כעמא תקיפא דידע סידרי קרבא ׃ מן קדמוהי יזועון עממיא כל אפיא איתחפיאו איכרום אוכמין בקדירא ׃ כגיבריא רהטין כגברי עבדי קרבא סלקין לשורא וגבר באורחיה אזלין ולא מעכבין אורחתהון ׃ וגבר אחוהי לא דחקין גבר בכבישיה אזלין לאתר דאינון שלחין קטלין ולא מקבלין ממון ׃ בקרתא מזדינין על שורא רהטין בבתיא סלקין מן חרכיא עלין כגנבין ׃ קדמוהי חרובת ארעא זעו שמיא שמשא וסיהרא קבילו וכוכביא כנשו זהרהון ׃ ויי ארים מימריה קדם משריתיה ארי סגי לחדא משריתיה ארי תקיפין עבדי מימריה ארי רב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ותסין לחדא ומן יכיל לסוברותיה ׃ ואף כען אמר יי תובו לפולחני בכל לבכון ובצומא ובבכיתא ובמספדא ׃

רשי

תקעו שופר' להשמיעם שישובו בתשובה בטרם תבואתם הרעה הזאת ׃ יום יי' ׃ מה שאמרנו למעלה ׃ כשחר פרוש על ההרים' הארבה והגזם נפרשי' על ההרי' כשחר הנפרש בכל העולם ׃ כמוהו לא נהיה מן העולם' לבוא כל המיני' הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן ׃ לפניו אכלה אש' משחיתים את הכל כאילו אש אוכלת לפניהם ולהבה מלהטת אחריהם ׃ כגן עדן' היתה הארץ לפני בואו ואחר שילך הניח את הארץ כמדבר שממה ׃ כמראה סוסי' מראהו' במרוצת' ׃ כקול להב האוכלת קש' משמעת קול ׃ ערוך מלחמה' לפי שהוא דבוק נקוד חטף פת' ׃ קבצו פארור' שחרות כקדירה כמה דאת אמר ובשלו בפרור ואלף הכתיבה יתירה היא ואינה נקראת ׃ ולא יעבטון' אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא יעקלון ׃ ובעד השלח' כמו בעד החלונים על פני כלי זיין יפלו ויחנו ׃ ולא יבצעו' ולא יקבלו ממון ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל שליחותו של הקב"ה מפילים עצמן ובצע כסף לא לקחו ׃ בעיר ישוקו' לשון השמעת קול כמו כמשק גבים דוב שוקק ממשק חרול וי"ת לשון נשק מזדיינין ׃ רגזו שמי' בשביל פורענות הבאה על ישרא' רוגזים ורועשים ׃ אספו נגהם' הכניסו אורן ׃ ויי' נתן' עליה' קולו במאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה ׃ כי רב מאד מחנהו' אשר ישלח בכם אם לא תטיבון ׃ ואל

רדק

תקעו שופר והריעו' כפל הענין במלות שונות כי ציון הוא הר הקדש' וכן אמר על ציון הר קדשי' וטעם תקעו והריעו לעורר הלבבות על התשובה ׃ יום חשך' הפרה כמשלת לחשך כמו שהשמחה כמשלת לאורה' או פי' כי מרוב הארבה חשכה הארץ כמו שאמר בארבה מצרים ותחשך הארץ ׃ כשחר פרוש על ההרים' כמו שחר שהוא פרוש על ההרים כרגע כי שם נראה תחלה השמש בבואו שהם גבוהים כן יבא זה הארבה פרוש ופושט על הארץ ברגע ׃ כמוהו לא נהיה' כי אותו של מצרים לא היה אלא מין אחד והוא הארבה והיה רב אותו המין במצרים יותר ממה שהיה עתה בארץ ישראל' לפיכך אמר ואחריו לא יהיה כן' והנה אמר כמהו לא נהיה כי היו ארבעה מינים ושבמצרים לא היה אלא מין אחד ׃ לא יוסף' עברי כמו לא יוסיף בחירק ׃ לפניו' במקום שיחנה נראה לפניו ולאחריו כאלו אש אכלה ולהטה כל הצומח' לפיכך אמר לפניו ואחריו כי מקום חנייתו לא יראה כי הוא יכסה את עין הארץ אבל חונה במקו' זה ואוכל ונוסע במקום אחר ואוכל זהו לפניו ולאחריו ׃ כגן עדן הארץ לפניו' לפני בא הארבה היתה הארץ כגן עדן ואחרי שיבא על הארץ ואכל כל הצומח נשארה הארץ אחריו מדבר שממה ׃ וגם פליטה לא היתה לו' שלא הניח דבר מן הצומח שלא אכל' ויונתן תרג' ואף שיזבא לית ביה לרשיעיא ׃ כמראה סוסים' במרוצתו דומה למראה הסוסים' כקול מרכבות' בפתח המם ׃ על ראשי ההרי' ירקדון' קול הליכתם כקול הליכת המרכבו' ויותר להם שהולכים על ראשי ההרי' ולא כן המרכבות ירקדון כי מהלך הארבה ברקידה ממקום למקום' כמו שאמר לנתר בהם על הארץ ׃ כקול להב אש אכלה קש' כי הקש והעצי' הדקי' כשתאחז בהם אש משמיעי' קול' וכן אמ' כקול הסירי' תחת הסיר ׃ ערוך מלחמה' כעם עצום שערוך להלחם עם שכנגדו שמשמיע קול ותרועה להבהיל שכנגדו ׃ ערוך' העי"ן בשוא וכגול הוא פעול סמוך ׃ מפניו' פארור' שחרות וקדרות' כמו הקדרה כן היו כל הפני' מפניו' כמו ובשלו בפרור והאלף בתוכה למסך' וכת"י כל אפיא אתחפיאו אוכרום אוכמין כקדרה' וי"מ קבצו פארור על דרך וכוכבים אספו נגהם' והאלף תפס עליה' כי אין לשון קבוץ בלשון אסיפה בכל מקום' כי לא יאמר קבוץ ידיך כמו שיאמ' אסוף ידיך' ולא יאמר ויקבוץ רגליו כמו שאמ' ויאסוף רגליו אל המטה ונאמ' ואין איש מאסף אותי ולא יאמ' מקבץ אותי' וכן לא יאמר קבצו נגהם כי הקבוץ יאמר על הדבר המפוזר והאסיפה יאמר אף על דבר שאינו מפוזר ׃ כגבורים ירוצון' ולא יעבטון ארחותם' כתרגומו ולא מעכבין ארחתהון' ואין לו חבר במקרא' וי"מ אותו מן העבט העביטנו' כמו שאמ' גבר במסילתו' וי"מ אותו כמו יעוותו' וכן הוא בלשון ערבי' ואיש' גבר במסילתו' לפי שהמשילם באנשי' ובגבורי' אמ' גבר אע"פי שלא יפול זה הלשון אלא על בני אדם ׃ ובעד השלח יפולו' השלח הוא הסייף' וכן מעבור בשלח' ואין משלחת במלחמ' ' ובעד פי' על' כמו ויסגר השם בעדו' וכפר בעדו' יפלו כמו יחנו' וכן על פני כל אחיו נפל' מפלים בעמק ׃ לא יבצעו' כמו לא יפצעו מן פצע תחת פצע' והוא פעל עומד' וכן ובצעם בראש כלם' והוא פעל יוצא ענין כריתה' אמר אין החיל הזה כשאר אויבים שתמצאם מלבא עליך בחרב כי אלה יחנו על החרבות ולא יבצעו וזה לקלותם' וי"ת שלח ענין שליחות' ויבצעו ענין שוחדי בצע' אמר ולאתר דאינון שליחון אזלין קטולין ולא מקבלין ממון' אמר אינם כשאר אויבים שמתפייסים בממון ׃ בעיר ישוקו' ענין שוק' וחבר זה הלשון בארבה לפי ששוקיו הם ארוכים' ועוד כי הוא הולך תמיד לא ינוח אלא מעט' וכן אמר כמשק גבים שוקק בו' ר"ל התמדת ההליכה' וכן ובן משק ביתי' וי"ת בקרתא מזדינין ׃ בבתים יעלו' כי משאות אויבים ישגב האדם בבתים הגבוהים ׃ בעד החלונים' כמו מן החלונים' וכן בעד השבכה בעד החלון' אמר אינם כשאר אויבים שתסגור השער לפניהם כי מן החלונים יכנסו בבית כמו הגנב שימצא השער סגור ויסתדל ליכנס מן החלונים ׃ לפניו רגזה ארץ' בבואו תרגז הארץ לפניו' וזה דרך משל' וכן רעשו שמים וקדרו ואספו נגהם הכל משל לרוב הצרה כי כן דרך הכתוב' כמו חשך השמש בצאתו' והדומים לו רבים' וענין אספו נגהם אספו אורם לתוכם שלא נראה' וכן אסוף ידיך ויאסוף רגליו ׃ ויהוה נתן קולו' והנה הגלות הזה לפני בואו ע"י נביאיו כדי שישובו בתשובה ׃ ומי יכילנו' מי יוכל לסבלו' וכן מי מכלכל את יום בואו' וגם עתה' טעם וגם ר"ל אם לא תשובו לפני בואו גם עתה אחרי בואו אני מזהיר בכם שתשובו' ואמר עתה כי קרוב היה עת בואו בהגבאת הנביא' כמו שאמר כי בא יום ה' כי קרוב בכל לבבכם שלא תהיה התשובה בלב ולב שתראו דרכי התשובה בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה תהיה בנסתר כי הוא העקר ׃ ובצום ובכי ובמספד' בנראה להכניע הלבבות ושיראו איש את חברו גם בוכה וסופד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו ׃

וקרעו

וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכים לקרוע בגדיכם כ"ש שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה כי חנון ורחום הוא כן מדותיו כמו שכתוב בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבים · וכן כתוב וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: מי יודע ישוב · י"מ מי יודע אולי ישוב האל ית' ונחם · ואעפ"י שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אעפ"כ אם רבו העונ' לא ינחם עד שיענים מעט או רב · לפיכך אמר מי יודע · או יהיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהי' על הרעה הזאת · ות"י מאן ידע דאית ביה חובין יתיב מנהון ויתרחם עלוהי: והשאיר אחריו ברכה · והאל ית' ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו בעדנו · ירחמנו האל ית' וישאיר בצומח ברכה שלא ישחית הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה' אלהיכם כנגד מה שאמר הכרת מנחה ונסך מבית ה': תקעו · פירשנוהו למעלה: אספו עוללים ויונקי שדים · שית גמו גם הקטנים · וכן יונקי שדים יתענו שלא יניקו ויהיו כלם באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולי' יבכו לבכיתם וישובו והאל ית' ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים: יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה · אפי' החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו · וכן הכלה תצא מבית החופה והוא החדר שזכר · או פי' מחופת מהחליים והעדיים שחופפין עליה בימי החתונה וכלם יהיו באסיפה אחת ויבכו החתן והכלה עמהם תחת שמחתם · וכל אלה הדברים שוברים לבו של אדם וה' ירחם · ות"י ויפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא: בין האולם ולמזבח · כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם ובהתבטל העבודה כמו שאמר הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית' בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך: חוסה · מלעיל: לחרפה למשול בם גוים · כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני הרעב וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים

חנון ורחום ח' וסי' במס' רבת': ויאמרו ט' רפין וסי' נמסר בישעיה סי' יד: ואל תתן ג' וסימ' כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' · ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גוים · ואל תתן עלינו דם נקי דיונה: והתירוש ג' ומל' בקריאה וסימ' והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה' · ויען יי' ויאמר לעמו הנני שולח · וכל יהודה

וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה

ח' · קמץ · יז' · ב' · ב' ויקס את החכר ט' רפין · ג' · ה' · ג' מל · ב' בתרי לישנ' בכי גד למשכיותם · ג' חס · ר"ח · ל' · ל' · ל' · ט ו · כ

ונחם ו' פתחין ונספרל' שהוו לבכי' מנאתי זה ונחם דמי יודע נקוד קמץ ושמור עליו קמץ ושלפניו פתח א' ל' האסורו' חונה זה דמי יודע חד קמץ ו' פתחין

וְאַעְדּוּ רִשְׁעָא לִבְּכוֹן וְלָא בִּבְזוּעַ לְבוּשֵׁיכוֹן וְתוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן אֲרֵי חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא הוּא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט וּמְתִיב מֵימְרֵיהּ מִלְאַיְתָאָה בִּישָׁא׃ מַן יָדַע דְּאִית בִּידֵיהּ חוֹבִין יְתוּב מִנֵּיהּ וְיִתְרַחֵם עֲלוֹהִי וְכָל מַן דִּיתוּב יִשְׁתְּבְקוּן לֵיהּ חוֹבוֹהִי וִיקַבֵּל בִּרְכָן וְנַחֲמָן וּצְלוֹתֵיהּ כִּגְבַר דִּמַקְרִיב קוּרְבָּנִין וְנִסְכִּין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן׃ תְּקַעוּ שׁוֹפָרָא בְּצִיּוֹן גְּזָרוּ תַּעֲנִי עֲרָעוּ כְּנִישָׁא׃ כְּנָשׁוּ עַמָּא זַמִּינוּ קְהָלָא כְּנוֹשׁוּ סָבַיָא אִיתוּ טַלְיָא וְיָנְקֵי תַּדְיָא יִפּוֹק חַתְנָא מֵאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ וְכַלְּתָא מִבֵּית גְּנוּנְהָא׃ בֵּין אוּלָמָא וּלְמַדְבְּחָא יִבְכּוּן כַּהֲנַיָא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ וְיֵימְרוּן חוּס יְיָ עַל עַמָּךְ וְאַל תִּתֵּן אַחְסַנְתָּךְ לְחִסּוּדִין לְמִשְׁלַט בְּהוֹן עַמְמַיָא לְמָה יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָא אָן דְּאִתְפְּרִיקוּ בְּמֵימַר אֱלָהֲכוֹן׃ וְחַס יְיָ עַל אַרְעֵיהּ וְרַחִים עַל עַמֵּיהּ׃ וַאֲתִיב יְיָ וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא אֲנָא מְבָרֵךְ לְכוֹן עֲבוּרָא וַחֲמַר וּמִשְׁחָא וְתִסְבְּעוּן יָתֵיהּ וְלָא אֶתֵּן יָתְכוֹן עוֹד חִסּוּדֵי כַּפְנָא בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ וְיָת עַמָּא דְּאָתֵי מִצִּיפוּנָא אַרְחִיק מִנְּכוֹן וְאַגְלֵינֵיהּ לְאַרְעָא צַדְיָא וְחָרְבָא רֵישֵׁיהּ לְיַמָּא מַדִּינְחָא וְסוֹפֵיהּ לְיַמָּא מַעַרְבָאָה וְתִסַּק סְרוּחֵיהּ וְיֵיהַךְ רוּחֵיהּ אֲרֵי אַסְגֵּי לְמֶעְבַּד בִּישִׁין׃ לָא תִדְחֲלִין אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל בּוּעִי וַחֲדִי אֲרֵי אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד בָּךְ טָבִין לְעַמֵּיהּ׃ לָא תִדְחֲלוּן חֵיוַת בָּרָא אֲרֵי אִתְעַטְּרוּ דִּירְוַת מַדְבְּרָא אֲרֵי אִילָנָא אַצְלַח אִבֵּיהּ תְּאֵנָא וְגוּפְנָא טְעַנוּ פֵּירְהוֹן׃ וּבְנֵי צִיּוֹן בּוּעוּ וַחֲדוּ בְּמֵימְרָא דַּייָ

הביאו: אדמה י"א בקריאה וסימ' וקין היה עבד אדמה · מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו · משא צמד פרדי' אדמה · כי מי דימון מלאו דם · הוי רב את יוצרו · שדד שדה אבלה אדמה · אל תיראי אדמה גילי ושמחי · אשתך בעיר תזנה · ואמר לא נביא אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון:

בהיותם גרים בארצם: ויקנא ה' לארצו · התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל ית' תפלתם ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממה · וטעם הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים: לארצו · בעבור ארצו וכן המקנא אתה לי: ויען · ענה לצועקים ע"י נביאיו: שולח לכם · שאצמיח לכם עשב השדה ועשב הארץ · ות"י מברך לכון: ושבעתם אותו ממנו · וכן שן תשבענו והקאותו תשבע ממנו: ואת הצפוני ארחיק מעליכם · הארבה קרא צפוני שבא להם מפאת צפון: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · ושם ימות שלא ימצא מה יאכל · לפיכך ועלה באשו: את פניו אל הים הקדמוני · פי' המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל: וסופו אל הים האחרון · ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב ארץ ישראל: פניו · ר"ל ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים לים המזרחי לים המערבי: ועלה באשו · האלף בשוא לבדו: ותעל צחנתו · כפל הענין במ"ש כי צחנתו כמו באשו · וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברי': כי הגדיל לעשות · הארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל ית' ריחם על הארץ והמיתו · ורז"ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח · ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם · והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן: את פניו אל הים הקדמוני · שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו: וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו · ועלה באשו ותעל צחנתו · שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל · כי הגדיל לעשות אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכלם: אל תיראי אדמה · ארץ ישראל אל יראו יושביה: גילי ושמחי · כנגד חגרו וספדו והלילו קדשו צום: כי הגדיל ה' לעשו' · פי' לעשו' טובו' כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות: אל תיראי בהמות שדי · כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג אליך: כי דשאו נאות מדבר · שאמ' עליהם ואש אכלה וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים · כי עץ נשא פריו · כמו שעץ נשא פריו בטוב כן במדבר דשאו מקומות הדשאים · חילם · כחם והוא הפרי · ות"י טענו פירהון: ובני ציון · כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון:

כי

רש"י

ואל בגדיכם · כי אינו חפץ לקריעת בגדיכם ד"א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת אבל: ונחם על הרעה · נהפך למחשבה אחרת: מי יודע · שיש בו עון ישוב וינחם: והשאיר · אחריו ברכה על ידי התשוב' תבא ברכה בפירות: קבצו זקני' · ממשקולת שלא קבוץ לי לשון רפי וקל: למשול בם גוים · לשון משל ושנינה: לחרפה · לגידופין: ויקנא יי' לארצו · לשון המקנא אתה לי נכנס בלבו ברתה ונלחם במלחמת' ונתעסק בצרכיה ורבותינו פירשו לשון התראה התרה בגובאי על עסקי ארצו: חרפה · גידוף שיקראו אתכם חסירי לחם: ואת הצפוני · יש לפותרו על חיל הארב' ועליו נופל לשון והדחתיו אל ארץ ציה ושממה ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם: הקדמוני · המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון ובמקד' שני וכן פירשוהו על שפשט פניו במקד' ראשון ושני והחריבם לפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור כ"ל פניו הים הקדמוני מקצת חילו אשלח למזר' ומקצתו למער': צחנתו · באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף: כי הגדיל לעשות · רעה שפשט ידו בגדולים: אל תראי אדמה · ארץ ישראל אל תשובו בתשובה:

את

כי נתן לכם את המורה לצדקה ׳ כמו יורה ׳ ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר ׳ וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון אחר כך פירש עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון ׳ או פי' הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם גם כן מלקוש בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן ושניהם מורה במ"ס כמו יורה ב"ור ׳ וי"ת המורה הראשון ענין הוראה שתרגם הפסוק כן ובני ציון בועו וחדו במימרא דה' אלהכון ארי יהיב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידניה ולקישא בירח ניסן ׳ ורז"ל פי' כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם נביא לישרא' צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אף על פי כן צאו וזרעו נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקי' של נמלים ושבכותלי' ויצאו וזרעו בב' ובג' ובד' ורביעי וירדה להם רביעה שנייה בחמשה בניסן והקריבו עומר בי"ו בניסן ונמצא העומר המתקרב מתבוא' הגדלה בששה חדשים קרב משל י"א יום ׳ ונמצאת התבואה הגדלה בששה חדשים גדלה באחד עשר יום ועל אותו הדור נאמר הזורעי' בדמעה ברנה יקצרו : ומלאו הגרנות בר מבואר הוא : והשיקו ׳ כמו והציפו מן ויצף ה' אלהים את מי ים סוף על פניהם כלומר שיהיו היקבים מלאים עד שיצופו היין או השמן על פניהם ׳ ובדברי רז"ל מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ואחר כך השיקן טמאו' פי' שקען במי מקוה עד שיצופו מי המקוה עליהם : ושלמתי לכם את השנים ׳ כי לא באו בשנה אחת כמו שפי' ׳ וי"ת הפסוק הזה דרך

אכול י' מלאים בקרי' בליש' ויאכל גם אכול את כספנו ׳ הן לא הובא את דמה ׳ האכול אכלנו מן המלך ׳ אכול השנה ספיח דמלכים ׳ וחברו דישעיה ׳ ערוך השלחן צפה הצפית ׳ אכול ושתו כי מחר ׳ ואכלתם אכול ושבוע ׳ אכול ואין לשבעה ׳ אכול ושבוע והותר : ההמה י"ב וסימ' בירמיה סימ' יד : בוא י"ג מ"ל וסימ'

אלהיכם כי־נתן לכם את־המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון : ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר : ושלמתי לכם את־השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם : ואכלתם אכול ושבוע והללתם את־שם יהוה אלהיכם אשר־עשה עמכם להפליא ולא־יבשו עמי לעולם : וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד ולא־יבשו עמי לעולם :

ג

והיה אחרי־כן אשפוך את־רוחי על־כל־בשר ונבאו בניכם ובנתיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו : וגם על־העבדים ועל־השפחות בימים ההמה אשפוך את־רוחי : ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן : השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : והיה כל אשר־יקרא בשם יהוה ימלט כי בהר־ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר יהוה

דיי אלהכון ארי אתיב לכון ית מלפיכון בזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידניה ולקישא בירח ניסן : ויתמלין אדריא עיבורא ויטופון נעוויא חמרא ובריא משח : ואשלם לכון שניא טבתא חלף שניא דבזו יתכון עממיא אומיא ולישניא ושלטוניא ומלכותא פורענות חילי רבא דשלחית בכון : ותיכלון מיכל ותסבעון ותשבחון ית שמא דיי אלהכון דעבד עמכון פרישן ולא יבהתון עמי לעלם : ותדעון ארי בגו בית ישראל אשריתי שכינתי ואנא יי אלהכון ולית עוד ולא יבהתון עמי בית ישראל לעלם : ויהי בתר כן אשפוך ית רוח קודשי על כל בסרא ויתנבון בניכון ובנתיכון סביכון חלמין יחלמון עולימכון חזוונין יחזון : ואף על עבדין ועל אמהן ביומיא האינון אשפוך ית רוח קודשי : ואתן אתין בשמיא ובארעא דם ואשא ויתורין דתנן : שמשא יתהפיך לקבלא וסהרא לדמא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא ודחילא : ויהי כל דצלי בשמא דיי ישתזיב ארי בטורא דציון ובירושלם תהי שיזבתא כמא דאמר יי ומשזביא

רשי

את המורה את נביאכם המורי' אתכם לטוב' כדי לצדק אתכם : מורה מלקוש ׳ כמו יורה ומלקוש : בראשון ׳ בניסן ואף על פי שהיורה היא רביעה ראשונה היורד' על הזרע והיא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום : והשיקו ׳ לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והיא הבור שלפני הגת : והיה אחרי כן ׳ לעתיד לבא : על כל בשר ׳ על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת ונתתי לכם לב בשר : ותמרות עשן ׳ זקיפות מעלה עשן בגובה : יהפך לחשך ׳ לביים את המשתחוים לחמה : והיה כל אשר יקרא וגומ' כאשר אמר ׳ והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך :

ובשרידים

מסרה

בישעיה סימ' ב' וביחזקאל סימ' לג' ועיין פלוג' דאית בהאי סימ' במסרה רבתא בערך בא :

משל נראה כי דעתו היה שהיא נבואה עתידה לימות המשיח שתרגם ואשלם לכון שניא טבתא וגו' : ואכלתם ׳ אשר עשה עמכם להפליא ׳ פלא היה כי בשנה אחת שלם להם תבואת ארבע שנים ׳ ולדברי רבותינו ז"ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול : ולא יבושו ׳ לפי שהיה להם באלה השנים חרפת רעב בגוים : וידעתם ׳ תכירו שאני בקרבכם שומע צעקתכם ואני אלהיכם ואין עוד ׳ לא כאלהי העמים שעבדתם כי הם לא יועילו כי תהו המה : והיה אחריכן ׳ כמו והיה באחרית הימים ׳ ואמר אחריכן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישרא' אני אמר עתה תדעו ולא ידיעה שלמה כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימו' המשיח שנ' כי מלאה הארץ דעה את ה' : אשפוך רוחי על כל בשר ׳ פי' בישר' כמו שאמ' במקו' אחר כל בשר ואינו לכל בעלי חיים ג"א האדם לבדו ׳ ואומ' ויברך כל בשר בן פרט הנה כל בשר על ישרא' הראויי' להיות רוח הקדש עליה' ׳ ואמר כל ר"ל הגדולים והקטני' כמו שאמר כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ׳ ורוחי היא רוח דעה והשכל כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' ואחר כך פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבור' רוח דעת ויראת ה' ׳ ומפני שיזדכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברי עד שיתנבאו כי לא אמר כי כלם יתנבאו אלא ונבאו בניכם ובנותיכם ׳ ובשפיכות הרוח אמ' על כל בשר אבל בנבואה לא אמר כל אלא ונבאו בניכם ובנותיכם ׳ ואמר זקניכם בחוריכם לא כלם והוא ע"ד שכתב החכם הגדול הרב ר' משה בן מימון ז"ל כי לא תבא לאדם הנבואה ואפי' עם התלמודות אלא אם כן קדם לו טבע בעת היצירה ׳ והבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל הנביא והנבואה תהיה להם במראה החלום כמו שאמ' חלומו' חזיונות ׳ וכן היתה נבואת רוב הנביאים ׳ כמו שאמר אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ׳ וכן יהיו בהם מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו בנביאים שעברו עד שאולי יהיה בהם כמשה רבי' ע"ה ׳ והנה זכר שלשה מעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה : וגם על העבדים ׳ כמו שאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמכם וגם אותם לפי שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את ישראל תהיה להם רוח דעה והשכל ׳ וענין שפיכות הרוח ר"ל שתהיה בהם רוח לרוב כענין השפיכה ׳ וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים : ונתתי מופתים ׳ באותו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לרוב ההרג שיהיה אש ותמרו' עשן בשמים והם הברקים השורפים בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת על מגפת הגוים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם : תמרות עשן ׳ עמודי עשן ׳ ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ושוה ידמו הדבר הגבוה והישר אליו לפיכך אמר ותמרות עשן על עמודי העשן ׳ וכן בדברי רז"ל על העשן אמרו משתעלה תמרתו ואמרו בית אבטינס היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמותם שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפזר לכאן ולכאן ׳ ואלה הברקים שירדו שלא בטבעם או השמש שיהפך לחשך והירח לדם פירשו המפרשים כמשמעו כי באותו הזמן יהיו אלה המופתים ׳ וכן דעת החכם רבי אברהם אב"ע ז"ל ואמר כי קדרות המאורות הוא מופת על מלחמו' עצומות וקדרות המאורות יהיה באותו הזמן לפני בא יום ה' והיא יום מגפת גוג ומגוג והעמי' אשר אתו והסימני' האלה יהיו מופתי' על הדבר הזה ׳ ופי' והירח לדם הוא קדרות הירח כשיהיה הקדרו' שלם יהיה הירח שחור ובשלא יהיה הקדרות שלם יהיה אדום כדם ז"ס והירח לדם ׳ והר"מבם פי' כי זה והדומה לו הוא ע"ד משל על הצרות שיבאו על העמי' והמופתי' שאמ' בשמי' ובארץ דם ואש ותמרות עשן וכן השמש יהפך לחשך והירח לדם כל זה הוא משל ׳ הצרות והמלחמו' כמ"ש על הארבה לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבי' אספו נגהם ׳ וכן יאמר על מפלת גוג ומגוג שמש וירח קדרו וכוכבי' אספו נגהם ׳ ולפי הר"מבם ז"ל מה שאמ' לפני בא יום ה' היה לו לומ' בבא יום ה' ׳ ואפשר שאמ' שהצרה הזאת תהיה לישראל ויהיה להם האור לחשך לפני בא יום מפלתו של גוג ומגוג שיעלה עם עמים רבים על ירושלם עד שילחמו עליה ויצא חצי העיר בגולה וזה הוא החשך כמו שאמ' בנבוא' זכריה לא יהיה אור יקרו' וקפאון ויום מפלת גוג ומגוג הוא יום ה' הגדול והנורא כמו שאמ' בארבה כי גדול יום השם ונורא מאד : השמש ׳ פירשנוהו : והיה כל אשר יקרא ׳ כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישר' זמן מועט ׳ כמו שאמ' על אותו הזמן חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ׳ ואז יכלו רבים מישר' והקדושי' והראוי' הם יאמת ימלטו ׳ כמו שאמר בנבואת ישעיה והיה כל הנותר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם ׳ וכן אמר כל אשר יקרא בשם ה' והוא שיקראוהו באמת כמו שאמ' קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ׳ והם השרידי' אשר ה' קורא כי הם יקראוהו באמת והוא יקרא אותם עבדיו ואוהביו : כי בהר ציון ׳ כי שם יעלו הגוים :

ובשרידים

ובשרידים ׳ והפלטה תהיה בשרידי׳ ׳ או יהיה פי׳ קורא קריאת הגדולה והכבוד ׳ וכן שלישים וקרואים קרואי העדה ׳ וקראתי לעבדי לאליקים ׳ וית קורא זמין : כי הנה ׳ כי הנה זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם והם ימות המשיח ׳ וזכר יהודה וירושלם אף על פי שכל ישראל ישובו לפי שהמשיח יהיה משבט יהודה זכר יהודה ׳ וזכר ירושלם לפי שהוא ראש הממלכה ׳ גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג : אשוב ׳ כתוב בוי״ו מן הקל ׳ כמו ושב ה׳ את שבותך ענין הנחה והשקט ׳ וקרי אשיב ביו״ד מן הכבד ענין השבה : וקבצתי ׳ ולא בהיותו הזמן אקבץ את כל הגוים ׳ וטעם וקבצתי שאתן בלבם שיבאו עם גוג ומגוג ׳ וכן אמר בנבואת יחזקאל והביאותיך אל הרי ישראל : והורדתים אל עמק יהושפט ׳ כי שם תהיה המלחמה ׳ וזה העמק היה למלך יהושפט אולי בנה שם או עשה שם מעשה ונקרא על שמו ׳ והעמק לעיר ירושלם ׳ או נקרא עמק יהושפט על שם המשפט ׳ כמו שאמר ונשפטתי עמם שם ׳ וכן תר׳ למישר פלוג דינא : ונשפטתי ׳ אכנס במשפט עמם ואוכיח׳ על אשר הרעו לישראל בגלותם ביניהם : אשר פזרו בגוים ׳ טיטוס ומחנהו שהחריבו ארץ ישראל ופזרו יושביה בין הגוים : ואל עמי ׳ כמו ועל ׳ וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על : ידו גורל ׳ היו משליכים גורל ביניהם על ישרא׳ זה יהיה שלך וזה יהיה שלי : ידו ׳ משפטו יידו מן לירות את קרנות הגוים ומפני פגישת שני יודי״ן כאחד חסרו היו״ד פ״א הפעל והוטלה תנועתה על יו״ד א״יתן ׳ ופירוש ישליכו כמו אשליך עליהם גורל : בזונה ׳ בשכר הזונה : וגם מה אתם לי ׳ מה לי ולכם שבאתם בארצי שאתם שכני והיה לכם להטיב לעמי ולא עשיתם כן אלא כאשר ראיתם שבאו עליהם מלכי האומות התחברתם עמהם לשלול שלל ולבוז בז ׳ ויונתן תרג׳ ואף מה אתון חשיבין קדמי : גלילות ׳ כמו גבולים : הגמול ׳ הה״א הה״א השאלה וגמול הוא תחלת הטובה שמטיב אדם לחבירו או תחלת הרעה ׳ כמו כי גמל עלי ׳ כי גמלת עלינו ׳ ויש להשבת הטובה או הרע׳ ׳ וכשנקשר הענין בלשון שלום הוא להשבת גמול כמו שאמ׳ הגמול אתם משלמי׳ עלי ואם גומלי׳ אתם עלי הוא התחלת הרעה ׳ אמ׳ מה זה שאתם מריעי׳ לי אם תחשבו להנקם ממני שהרעתי לכם מתי הרעותי לכם ׳ ואם תאמרו כי אתם מעצמכם גומלים לי עתה רעה כי מי שירע לישראל מחשבתו להרע לי כי הם בני אם כן הוא קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם : אשר כספי וזהבי לקחתם ׳ כי כספם וזהבם של ישראל לי הוא כי אני נתתיו להם : ובני יהודה ׳ בעודם בארצם הייתם גונבים את הקטני׳ ומוכרים אותם לבני היונים שהם רחוקים מארץ ישרא׳ למען לא ישובו עוד לארצם ׳ או אמ׳ זה בגלותם שבאו עם אויביהם והיו לוקחים הבנים ומוכרים אותם ליונים : הנני ׳ מעירם ׳ כי עוד ישובו לארצם אעפ״י שמקום גלות׳ רחוק ישובו לארצם הם או בניהם או גם הם גם בניהם הם בתחיית המתי׳ ובניהם שיהיו בזמן הישועה : ומכרתי ׳ כלומ׳ אמסרם בידם והם ימכרום לשבאי׳ שהם רחוקי׳ מארצם יותר מהיוני׳ : לשבאי׳ ׳ בתנועת השין בחירק והיו״ד נחה ׳ שבאי׳ הם בני שבא והם מזרחי׳ ודרומית לארץ ישרא׳ ולצר וצידון ופלשת והם רחוקי׳ מאד מאלה הארצות : קראו זאת ׳ כלו׳ כרוז יעבור שיהם ויעירם לבא למלחמה זאת על ירושלם : קדשו ׳ הזמינו . כמו ויקדש את ישי ואת בניו : כתו אתיכם לחרבו׳ ׳ כלי המלחמה ׳ והאתי׳ הם שחופרי׳ בהם ׳ והמזמרות הם שחותכי׳ בהם הזמורות ׳ אמ׳ כל כלי ברזל השיבו אותם לכלי מלחמה כי גדולה תהיה זאת המלחמה ובזמן השלום שיהיה אחר זאת המלחמה אמר בנבואת ישעיה בהפך זה ׳ וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיה׳ למזמרות : עושו ובאו ׳ הקבצו מן עש כסיל וכימ׳ שהוא חבור כוכבים ׳ וכן תרגם יונתן יתכנשון ויתון : ונקבצו ׳ כווי שלם עם נ״ון הבנין : הנחת ה׳ גבוריך ׳ הורד מתרגו׳ וירד ונחת : גבוריך ׳ הם המלאכי׳ ׳ על דרך כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ׳ ועל דרך מן השמים נלחמו הכוכבי׳ ממסילותם נלחמו עם סיסרא : יעורו ׳ מבואר הוא : שלחו מגל ׳ המשיל הגוים ההם לתבואה שבשלה והגיע זמנה לקצור שישלח אדם את המגל לקצרה כן הגוים האלה הגיע זמנם למות בחרב בעמק הזה : בואו רדו ׳ רדו בעמק הזה כי הוא כמו הגת שמלאה ענבים שראוי לדרוך אותם כן אתם בית ישראל דרכו אלה הגוים בזה העמק ושלחו בהם החרב :

הסיקו

בימים ההמה ח׳ וסימ׳ נמס׳ בירמיה סימ׳ ג׳ ׃ ידו ג׳ וסימ׳ ואל עמי ידו גורל ׳ ביום עמדך מנגד ׳ גם היא לגולה הלכ׳ ׳ וא׳ וידו אבן בי ׃ הטבים ה׳ חס׳ ו׳ בליש׳ בקרי׳ וסי׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם שני ׳ פן תאכל ושבעת ובתים טבי׳ ׳ והאנשי׳ טבים לנו מאד ׳ אשר פגע בשני אנשים ׳ ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם ׃ הבאתם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בסדר חקה ׃ הגבורי׳ ז׳ מל׳ וסי׳ ונתן הנביא ושמעי ורעי ׳ ואת נתן הנבי׳ ובניהו ואת הגבורים ׳ עלו הסוסים והתהללו ׳ אלה עשו שלשת הגבורים ׳ ואת כל צבא הגבורים ׳ ויקהל דוד את כל ׳ כמגדל דוד צוארך ׃ מגל ב׳ וסי׳ ותופש מגל בעת קציר ׳ שלחו מגל כי בשל קציר ׃

ובשרידים אשר יהוה קרא׃

ד

כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם׃ וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו׃ ואל עמי ידו גורל ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו׃ וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הגמול אתם משלמים עלי ואם גמלים אתם עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם׃ אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם׃ ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם׃ הנני מעירם מן המקום אשר מכרתם אתם שמה והשבתי גמלכם בראשכם׃ ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה ומכרום לשבאים אל גוי רחוק כי יהוה דבר׃ קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה׃ כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני׃ עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת יהוה גבוריך׃ יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט כי שם אשב לשפט את כל הגוים מסביב׃ שלחו מגל כי בשל קציר באו רדו כי מלאה גת

ומשיזביא דיי זמין׃ ארי הא ביומיא האינון ובעידנא ההיא דאתיב ית גלוות אנש יהודה ויתבי ירושלם׃ ואכנוש ית כל עממיא ואחתנון למישר פילוג דינא ואתפרע מנהון תמן על עמי ואחסנתי ישראל דבדרו ביני עממיא וית ארעי פליגו׃ ובעמי רמו עדבין ויהבו עולימא באגר זניתא ועולמתא זבינו בחמרא ואשתיאו׃ ואף מא אתון חשיבין קדמי צור וצידון וכל תחומי פלישתאי הגמלא אתון משלמין קדמי ואם גמלין אתון קדמי קליל בפריע אתיב גמליכון ברישיכון׃ די כספי ודהבי נסבתון ומני חמדתא טביא אעילתון להיכליכון׃ ובני יהודה ובני ירושלם זבינתון לבני יונאי בדיל לארחקותהון מעל תחומיהון׃ הא אנא מיתי להון ביגלאי מן אתרא דזבינתון יתהון לתמן ואתיב גמליכון ברישיכון׃ ואמסר ית בניכון וית בנתיכון ביד בני יהודה ויזבנונון לבני שבא לעמא רחיקא ארי במימרא דיי גזיר כן׃ אכלורא בעממיא זמינו עבדי קרבא יתון ביגלאי גיבריא יתקרבון ויסקון כל גברי עבדי קרבא׃ אתקינו סכיכון לסיפין ומגליכון למורנין דחליש יימר גבר אנא׃ יתכנשון וייתון כל עממי מסחור סחור ויתקרבון תמן יתבר יי תקוף גבריהון׃ ייתון ביגלאי ויסקון עממיא למישר פילוג דינא ארי תמן איתגלי למדן ית כל עממיא מסחור סחור׃ אושיטו בהון חרבא ארי מטא זמן קיצהון חורו ודושו קטילי גבריהון כבעוט דמיתבעט במעצרתא

רש״י

ובשרידים ׳ בשארית אשר יותיר : אשר יי׳ קורא ׳ לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה : אל עמק יהושפט ׳ ארד עמם בעומק הדין ׳ יהושפט משפטי יה : ידו גורל ׳ כמו וידו אבן בי : הגמול אתם משלמים ׳ זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרים עיר : קל מהרה ׳ לשון זריזות : לשבאים וגו׳ ׳ לבני שבא : כי יי׳ דבר ׳ והיכן דבר עבד עבדים יהיה לאחיו כן מפורש במכילתיה : קדשו מלחמה ׳ אם תוכלון להלחם כנגדי : אתיכם ׳ קלטר״ש בלע״ז : מזמרותיכם ׳ שרפא״ש בלע״ז : עושו ׳ כמו חושו כך חברו מנחם ויונתן תרגם יתכנשון ואומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכונס יחד משא״ה בל׳ ואין ת״יו בו יסוד : שמה הנחת יי׳ גבוריך ׳ שם בקבוצת עמק יהושפט ישבור גבורתכם כן תרגם יונתן ואיני יודע אם לשו׳ ארמי הורד׳ או לשון חתת והנ״ון בו נופל כמו הנעל לדניאל קדם מלכא שאין בו אות שורש אלא על : שלחו מגל וגומ׳ ׳ שלפו חרבות אותם ההולכים בשליחותי לחבל את הגוים : כי בשל קציר ׳ כלומר כי הגיע עתם ודמה הדבר לקציר שקוצרים אותם במגלות כשנגמר בישולו : באו רדו כי מלאה גת ׳ מן הענבי׳ באו ודרכו אותם כלומר נתמלאה סאת עונם : רדו ׳ לשון כבישות ורידוי רמו ורדו ברגת הים :

השיקו

השיקו היקבים · שהם מלאים עד שיכוף היין על פיהם ושפך היין על פיהם והוא משל לשפיכת הדם · וכן הם באה עתם למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיה׳ : המוני המוני׳ · הכפל לחזק הענין : בעמק החרוץ · קורא אותו חרוץ כי שם יהיו הגוים חרוצים וחתוכים · או כי שם יחרוץ ויחתוך משפטם כמו שקרא אותו עמק יהושפט · וכן תרגם יונתן עמק החרוץ פלוג דינא כמו שתרגם עמק יהושפט : שמש · חשכו וקדרו להם ולמעלה פירשנוהו : וה׳ מציון ישאג · כי שם שכינתו בירושלם וכאלו משם ישאג ויתן קולו עליהם ולקולו ירעשו שמים וארץ · והכל דרך משל · אמר גם רעש יהיה ביום ההוא בארץ ישראל כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה : וה׳ מחסה לעמו · מאת הגוים גם מהרעש שלא יזיקם : וידעתם · והיתה ירושלם קדש · כמו הקדש שאסור לזרים : וזרים לא יעברו בה עוד · להרע להם כמו שעשו עד היום · גם אפשר שלא יכנסו זרים בירושלם כי תגדול קדושתה לעתיד · וכמו שההיכל אסור להכנס שם ואפי׳ ישרא׳ כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מאומות העולם : והיה ביום ההוא · בעת ההיא אחר כלות הגוים שמה תהיה טובה גדולה לישראל · והמשיל הטובה שתהיה להם בהזמנה מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרי׳ יטפו להם עסים והגבעות תלכנה חלב · וענין תלכנה חלב מרוב ההזלה וההגרה כנה ההליכה לגבעות ואף על פי שהחלב הוא ההולך והנגר · וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקים · ועל הדרך הזה ותרדנה עינינו דמעה · והאפיקים הם העמקים שנגרים בהם המים : ומעין מבית ה׳ יצא · זהו כמשמעו כמו שכתוב בנבואת יחזקאל : והשקה את נחל השטים · כתרגומו מישר שיטין · כי העמק יקרא נחל בין יש בו מים בין אין בו מים · כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל · ובדברי רז״ל היושבת בנחל · והגאון רב סעדיה ז״ל פירש נחל השיטים הוא

וככבים ו׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סי׳ ב׳ : מחסה ט׳ רפין בקריא׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ : נקיא חד מן י״ב מלין דכתיבי׳ אלף בסוף תיבות׳ ול״א קריין וסי׳ במס׳ רבת׳ בערך א׳ :

הָשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה רָעָתָם׃ הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ׃ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ וַיהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר קָדְשִׁי וְהָיְתָה יְרוּשָׁלִַם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא יַעַבְרוּ בָהּ עוֹד׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים׃ מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר שָׁפְכוּ דָם נָקִיא בְּאַרְצָם׃ וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלִַם לְדוֹר וָדוֹר׃ וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן׃

ל׳ ויתר והפיתי׳ ב׳ בכסו׳ ל׳ · ט׳ רפין בל׳ ב׳ · י׳ דגא׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · י״ב יתירי׳ א׳ בסו׳ תיבות׳

ע״ג

אוֹשִׁיטוּ דִּמְהוֹן אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁתְהוֹן׃ מַשִׁירְיָן מַשִׁירְיָן בְּמֵישַׁר פִּילוּג דִּינָא אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ בְּמֵישַׁר פִּילוּג דִּינָא׃ שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא קְבָלוּ וְכוֹכְבַיָא כְּנַשׁוּ זְהוֹרֵיהוֹן׃ וַיְיָ מִצִּיוֹן יְכַלֵי וּמִירוּשְׁלֵם יָרִים מֵימְרֵיהּ וִיזוּעוּן שְׁמַיָא וְאַרְעָא וַיְיָ סָמֵךְ לְעַמֵּיהּ וְסָעִיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִּי בְּצִיּוֹן טוּרָא דְּקוּדְשִׁי וּתְהֵי יְרוּשְׁלֵם קוּדְשָׁא וְנוּכְרָאִין לָא יְעִידוּן בַּהּ עוֹד׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִרְבּוּן טוּרַיָא חֲמַר מְרַת וְרָמָתָא יִגְרְן טוּבָא וְכָל פַּצִּידֵי דְבֵית יְהוּדָה יַהֲכוּן מַיָא וּמַבּוּעַ מִבֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ יְהֵי נָפִיק וּמַשְׁקֵי יָת מֵישַׁר שִׁיטִין׃ מִצְרַיִם לְצָדוּ תְּהֵי וֶאֱדוֹם לְמַדְבַּר צָדוּ תְּהֵי מֵחֲטוֹף בְּנֵי יְהוּדָה דְּאַשְׁדוּ דַּם זַכַּאי בְּאַרְעֲהוֹן׃ וִיהוּדָה לְעָלַם תְּתֵיב וִירוּשְׁלֵם לְדָר וְדָר׃ וְדְאִתְפְּרָעִית דִּמְהוֹן מִן עַמְמַיָא תּוּב אֲנָא עֲתִיד לְאִתְפְּרַע אֲמַר יְיָ וְדַאשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן׃

רש״י

השיקו היקבי׳ · קול קילוח היקבי׳ היורד תוך הבור שלפני הגיתות נשמע : בעמק החרוץ · שמם חרוץ המשפט אמת וכן תרגם יונתן מישר פילוג דינא : אספו נגהם · הכניסו אורם : מציון ישאג · ממה שעשו לציון : ירעשו שמים וארץ · יפרע משרים של מעלה שרי האומות ואחר כך מן האומות : מחסה · לשון כיסוי ובלע״ז אברי״איל : אפיקי · מקום מוצא מים : והשקה את נחל השטים · כמשמעו וישקו ית מישר שטים ומדרשו יכפר על עון פעור : מצרים ואדום · שמכן זה לזה לפורענות אתה מוצא שאילולי מצרי׳ לא היתה אדום שנאמר כי ששה חדשי׳ ישב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתיב ויברח הדד הוא ואנשים ארומיים וימצא הדד חן בעיני פרעה וגו׳ והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגו׳ ובאחרונ׳ ויהיו לשטן לשלמה אמר הקב״ה אני אכלה זו וזו : מחמס בני יהודה · בשביל החמס שעשו לבני יהודה אשר שפכו את דמם : ונקיתי דמם לא נקיתי · ואף אם אנקה אותם משאר עבירו׳ שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקדוש ברוך הוא שוכן בציון :

ספר עמוס

אשר היה בנוקדים · תרגם יונתן דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד : שנתים לפני הרעש · שנתי׳ קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנאמר וינועו אמות הסיפי׳ ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו׳ :

מכיון

דברי

עָמוֹס אֲשֶׁר הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ׃

ל׳ · ל׳ · ל׳

פתגמי

עָמוֹס דַּהֲוָה מָרֵי גִיתִין מִתְּקוֹעַ דְּאִתְנַבֵּי עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין קֳדָם מֵיתֵי זִיעָא׃

ואמר

הירדן כי הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך שמכנ׳ אליו : מצרים · זכר מצרי׳ בעבור הישמעא׳ ואדום מצרי׳ ואדום בעבור מלכות רומי · ולא שתי האומו׳ הנה הנזכרות זה ימים רבי׳ ותהיינה עד עת הגאולה והיא חיותא רביעאה במראות דניאל · וזכר מצרים בעבור ישמעאלים כי אשת ישמעאל היתה מצרית · שנאמר ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים · וכן אמו הגר המצרית · לפיכך יחס האומה הזאת למצרים · וזכר אדום בעבור מלכות רומי · וכן עשה ישעיה בפרשת קרבו גוים שהיא על חרבן רומי כמו שפירשנו שם · ואמר זה בעבור כי מלכות רומי רובם אדומים ואעפ״י שנתערבו בהם עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במלכות ישמעאלים נקראים על העיקר · ומלך קיסר אדומי היה · וכן כל המלכים אחריו אשר היו ברומי ושתי האומות האלה הרעו לשבט יהודה ובנימן שגלו ביניהם ושפכו דמם כמים בארצם · ואדום שהיא מלכות רומי היא שהחריבה בית שני ע״י טיטוס הרשע ושפכו דמם והגלו אותם בין האומות · ועל גלותינו זה נאמר הפסוק הזה לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו ברשות שתי האומות האלה : נקיא · נכתב באלף · וכן אל תתן עלינו דם נקיא · ובא על דרך נחי האלף כמו נביא : בארצם · הכנוי לבני יהודה או למצרים ואדום : ויהודה · מצרי׳ ואדום יהיו שממה לא ישבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב : ונקיתי · מכספם וזהבם שלקחו אנקה האומות כי גם ישרא׳ יקחו מהם לעתיד ויהיו להם לשלל אבל דמם ששפכו לא אנקה אותם לא נפש תחת נפש נפש השופכי׳ או בניהם אחריה׳ · כי בכל כסף וזהב שבעולם שיתנו כופר נפשות לא יהיו נקיי׳ מדמם ששפכו · ויונתן הדביק טעם דמם עם ונקיתי שתרגם ודאתפרעית דמהון מן עממיא טוב אנא עתיד לאתפרעא אמר ה׳ דאשרי שכינתיה בציון : וה׳ שוכן בציון · טעמו למה שאמ׳ למעלה ויהודה לעולם תשב · אמר וה׳ שוכן בציון גם כן לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר שתשוב שם בימות המשיח · וכן חתם יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה׳ שמה :

תם ונשלם ספר יואל · תהלה לאלהי ישראל ·

דברי עמוס

כתבו רז״ל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי עצמו · וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל · ומה שהשיב לו · וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו · וכן דברי קהלת · וכן אמרו רבו׳ שלמה נביאו׳ לפי שהיתה נבואתם דברי קנטורין כתלית נבואתן בעצמן · ר״ל בעצמן שדברו דברי עצמן והתחילה נבואתן דברי : אשר היה בנוקדים מתקוע · רועה היה והרועה יקרא נוקד · או מי שמתעסק במקנ׳ · כמו ומישע מלך מואב היה נוקד ונקרא נוקד לפי שרוב הבהמו׳ יש להם כתמים שחורי׳ או לבני׳ מן נקוד וטלוא · ואמ׳ בנוקדי׳ ולא אמר היה נוקד ר״ל כי גדול שבנוקדי׳ אשר היה בתקוע · ותקוע היא עיר גדולה בנחלת בני אשר : אשר חזה על ישרא׳ בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבע׳ · כבר כתבנו בתחילת הספר כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה · ואמר אשר חזה על ישרא׳ כי רוב נבואתו היתה על ישראל ושמרון לא זכר על יהוד׳ כי אם מעט · ובדרש כשאמ׳ הקב״ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמ׳ לו ישעיה הנני שלחני אמ׳ את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנ׳ בשבט יכו על הלחי את השופט · שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוסא אמרו לא היה לו להקדוש ברוך הוא לאשרוי שכינה אלא על הדין פילוסא · פי׳ קטיע לישנא · אמ׳ ר׳ פנחס למה נקרא שמו עמוס שהי׳ עמוס בלשונו : שנתי׳ לפני הרעש · היה בימי עזיהו כמו שנ׳ בנבוא׳ זכרי׳ ונסת׳ כאשר נסת׳ מפני הרעש בימי עזיה מלך יהוד׳ · ואמרו בדרש כי אותו היום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש · ואמ׳ כי תחלת נבוא׳ עמוס היתה שנתי׳ לפני הרעש · וזכר זה בעבו׳ שהתנבא על הרעש טרם בואו · כמו שאמ׳ והכתי בית החורף על בית הקיץ :

ויאמר

ויאמר · אמר מציון ומירושלם פי שם שכינתו · והענין כפול במלות שונות וכן ישאג ויתן קולו · וענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה · כמו שאמר אריה שאג מי לא יירא השם אלהי׳ דבר מי לא ינבא : ואבלו · והנבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעצירת הגשמי׳ : ויבש ראש הכרמל · ר״ל מיטב הכרמל · והכרמל הוא שם כלל למקום זרע שדות וכרמים והטוב והדשן שבו י יאבל כל דשן הר זה שבו : ואבלו · ענין השחתה והספד · כמו שאמ׳ ע״כ תאבל הארץ והדומים להם · ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא תחלת ד הדברים למה שאמ׳ אחר כך כה אמר ה׳ · ותי׳ ד״מ ויבדו׳ מרורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון : כה אמר ה׳ · התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו לישר׳ בהיותם בארצם והאל יתברך ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל ש שהשחיתו מעשיהם ו ויגלו מארצם בעונם עונותם מלבד שלקו בארצם בחרב וברעב ובדבר · ועתה החל בדמשק ואמר : על שלשה פשעי דמשק · הנה דמינו כי האל ית׳ לא יענים האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה ממדותיו שנושא עון ועובר על פשע · ואמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וברביעית יענישו · והנה לא ישגיח על א אמות העולם לטובה ולרעה כי אם בעבור ישרא׳ אלא אם כן יהיה חמס גדול כדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החמס מפסיד ה הישוב והאל יתברך רוצה בישוב העולם · והנה דמשק הרעו ל לישראל שלש פעמים בימי בעשא מלך ישרא׳ ובימי אחאב ובימי י יהורם בן אחאב ואעפ״י שנלחם בישראל לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו בבואם בארץ ישראל אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנאמר כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדוש · והרביעית שבא על יהודה בימי אחז ואז נענש על כלם שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית · וכל זה נבא עמוס שנאמר ושברתי בריח וגו׳ · וגלו עם ארם קירה · ונבואה זו ניבא עמוס כ״ה שנה קודם בואה · כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי׳ שם · ופי׳ לא אשיבנו לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר ששב עוד על פשעו אענישנו על כלם · והזכיר הקשה שבהם והוא על דושם בחרצות הברזל את הגלעד · שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגומר · ופי׳ את הגלעד · כתרגומו ית יתבי גלעד שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין חרוצות הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון · שנאמר וישם במגרה ובחריצי הברזל : ושלחתי אש · הוא משל על האויב · כמו כי אש יצאה מחשבון · חזאל ובן הדד הם מלכי ארם : ושברתי · שלא יכילו דלתותיה ובריחיה ולא תעמוד לפני האויב : בקעת און · היא עיר גדולה בארם · וכן בית עדן · ואעפ״י שדמשק היתה ירושה ממלכי דוד בית עדן גם כן היתה מושב המלכים · לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן · כי תומך שבט הוא המלך · כמו לא יסור שבט מיהודה · כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם · וכן ראינו באחשורוש ויושט המלך את שרביט הזהב אשר בידו : קירה · אל קיר׳ והוא שם עיר בארץ אשור · וכן כתוב בספר מלכי׳ ויגלם קירה : כה אמ׳ · על הגלותם גלות׳ שלמה להסגיר לאדום · אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי היו פלטי׳ מגלות טיטוס והיו בורחי׳ דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא״י הפלשתי׳ היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומים היו רובם · וזהו גלות שלמה שלא נשארה פלטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה · וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת כי למלכי יהודה היתה כמו שכתוב · ואמ׳ כי רובם שבו לדת ישר׳ · ואשר לא שבו עליה׳ אמ׳ ואבדו שארית פלשתי׳ : ושלחתי · מבואר הוא : והכרתי · והשבתי ידי · כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלו׳ עוד אשיב ידי על עקרו׳ להשחיתה וכה יאבדו שארי׳ פלשתי׳ : ואבדו שארי׳ · ואבדו על הפרט שארי׳ על הכלל : כה אמ׳ ה׳ · לאדו׳ גם זה בגלו׳ בית שני · כי צר סמוכה גם כן לא״י לפי׳ אמ׳ על הסגירם ולא זכרו ברית אחי׳ · הם ידעו כי אדום לא זכרו הברי׳ ליש׳ הראויה להיו׳ בין אחי׳ והיו אכזרי׳ ליש׳ · והם הסגירו׳ בידם וישרא׳ ואדום אחי׳ · וכן שלח משה למלך אדום כה אמר אחיך ישרא׳ · וי״מ אחי׳ שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם : כה אמר · על רדפו בחרב אחיו · י״מ על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו · וי״מ כשעברו ישרא׳ על אדום במדבר · ואמר ויצא אדו׳ לקראתו בעם כבד · והנכו׳ שהוא על חורבן בית שני כמו שפי׳ שתי הפרשיו׳ אשר לפני זאת : ושחת רחמיו · רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמי׳ ובטלם

ויאמ׳ יי׳ חד מן ז׳ בטע׳ מרעימין ומפסיקין ר״פ וסי׳ ויתמהמה ויחזיקו · ויאמ׳ יי׳ אלהי אדני · וזמאן ויאמ׳ לו אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמ׳ יי׳ מציון ישאג · ואמ׳ לה לה מאניא שא אזל אחת המו : עדן ג׳ פתחין וסי׳ ההצילו אתם אלהי הגוים דמלכים · וחברו דישעיה · ושברתי בריח דמשק והכרתי :

וַיֹּאמַר יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַםִ יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל : (ז׳ בטע׳ מעריני׳ ומפסיקי׳ ר״פ ה)

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־הַגִּלְעָד : (ל׳) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד : ה וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מִבֵּית עֶדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה אָמַר יְהוָה : (ב׳ מל׳ · ל׳) (כ׳ כף)

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם : וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ : (ר׳ חס׳ בלש׳) וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה : פ (ב׳ מלעיל חד חס׳ והשבתי את ידי)

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי־צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים : (ג׳) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ :

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו (ל׳)

ואמר יי מציון יגלי ומירושלם ירים מימריה ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון : כדנן אמר יי על תלתא חובי דמשק ועל ארבעא לא אשבוק להון על דדשו במוריגי ברזלא ית יתבי ארעא גלעד : ואשלח אישתא בבית חזאל ותשיצי ברניית בר הדד : ואיתבר תקוף דמשק ואשיצי יתיב מבקעת און ועביר שולטן מבית עדן ויגלון עמא דארם לקרני אמר יי : כדנן אמר יי על תלתא חובי עזה ועל ארבעא לא אשבוק להון על דאגליאונון גלו שלמא למימסר לארום : ואישלח אישתא בשורי עזא ותשיצי ברניתהא : ואשיצי יתיב מאשדוד ועביר שולטן מאשקלון ואתיב מחת גבורתי על עקרון וייבדון שארא דפלישתאי אמר יי אלהים : כדנן אמר יי על תלתא חובי צור ועל ארבעא לא אשבוק להון על דמסרינון גלו שלמא לארום ולא אידכרו קיים אחין : ואשלח אשתא בשורי צור ותשיצי בירניתהא : כדנן אמר יי על תלתא חובי ארום ועל ארבעה לא אשבוק להון על דרדפיה בחרבא אחוהי וחביל רחמוהי וקטיל

מציון ישאג · מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא : ואבלו נאות הרועים · ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון : על שלשה פשעי וגו׳ · דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם במדתי לוותר להם על שלשה פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט : ועל ארבע׳ לא אשיבנו · על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם מהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעי׳ הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכי׳ להם : בחרצות הברזל · ת׳ במורגי דפרזלא והוא כעין שופ״לא שקורין לימ״א שעשוי׳ מ חריצים חריצים ודשים בהם בני אדם ביסורי׳ ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן : חזאל ובן הדד · מלכי ארם וראש ארם דמשק : בקעת און · מקום הוא בארם : ותומך שבט : ועביד שולטן כמו לא יסור שבט על שם שהמושל רודה את העם במקלו׳ : מבית עדן · מקום : קירה · מקו׳ ושם הגלם סנחריב בימי אחז שנאמר ויעל דמשק ויתפש׳ ויגלה את ארם קירה כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישרא׳ לבא חרב על האומות נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקא׳ נבאו על חרב נבוכד נאצר : עזה · מפלשתי׳ היתה : גלות שלימה · גלות ישראל שהא הגלות ש שלימה שלא ימלט איש שהיו ע עומדים על הדרכים ותופשים הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגדת אחינו · עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמ׳ משא בערב ביער בערב תלינו : אשדוד אשקלון ועקרון סרני פלשתים הם : והשיבותי ידי · אכה ואשנה : ולא זכרו ברית אחים · אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית ש שניהם והיו קורין זה לזה אחי שנאמר מה הערים אשר נתת לי אחי : על רדפו בחרב אחיו · שנאמר פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו :

וא׳ ועדן חרן ומלכה : אמר יי׳ כ׳ סופי פסוקים בנביאי׳ וסימ׳ ונשא כל אשר בביתך דמלכי׳ · וחברו דישעיה · בעת פקדתים יכשלו · וחברו דבתריה אסוף אסיפם · כי אשיב את שבות הארץ · עוד תעברנה הצאן על ידי מונה · וירש ישר׳ את יורשיו · ואבד העמק · רני עקר׳ · לא ירעו ולא ישחיתו · וגם מהם אקח · והיה מדי חדש בחדשו · וגלו עם ארם קירה · והלך מלכם בגולה · והכרתי שופט מקרבה · ובכל כרמי׳ מספד · נחם יי׳ על זאת קדמאה · בשובי את שבותיכם לעיניכם · עלו ההר והביאו עץ · הארצה אתה מידכם :

ויטרף לעד אפו · האף שהיה לעמו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה וטרף ישרא' בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא הטורף · או תחסר ב'ית השמוש ר"ל באפו · וכפל הענין במ"ש · ואמר ועברתו שמרה הה"א נחה והכינוי על העברה והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל : כה אמר · על בקעם הרות הגלעד · בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעי' ההרי' שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבים בהם גבולם והיו משיגים גבול הגלעד · והסגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורים הכתובים בתורה ארור מסיג גבול רעהו · והרות כמו הרים · קובץ מן הר בלשו' זכרים הרים ובלשון נקבות הרות · ויש לפרש הרות הערים הבצורו' יכנה אותם בלשון הר ·

רשי

ויטרף לעד אפו · החזיק בה ולא הניחה : ארמנות בצרה · בין מואב ובין אדום היה ומארץ מואב ונמשכה אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה : בקעם הרות הגלעד · השחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה וכן אומר בירמי' לבני עמון כה אמר יי' הבנים אין לישרא' אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם : על שרפו עצמות וגו' · פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית ותבע הקב"ה את עלבון המלך שנהגו בו בזיון : הקריות · שם מקום כד"א על קריות ועל בצרה : בשאון · קול המון מלחמה : על מכרם בכסף צדיק · הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו : ואביון בעבור נעלים · תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיחסנון ואומר אני שכך פי' מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם :
המעתיקים

והצתי אש ו' ול בסי' וסימ' נמסר בירמיה סוף סימ' כ"א: שופט ו' מל בקריא' וסימ' שופט ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ישבת לכסא שופט צדק · אלהים שופט צדיק · ויותם בנו על בית המלך דו"ה · מלך שופט באמת דלים : שמרו ה' קמץ וסימ' נמסר בסדר בהעלתך ובירמיה סימ' ו"ז : מכרם ג' וסימ' ונתתי

וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם׃ וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה׃ וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד׃ וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃

וקטיל קטל עלמין רוגזיה וחמתיה נטרא לאפרש : ואשלח אשתא בדרומא ותשיצי בירנית בצרה : כדנן אמר יי על תלתא חובי בני עמון ועל ארבעא לא אשבוק להון על דבזו מעדיית ארעא גלעד בדיל לאפתאה ית תחומיהון : ואדליק אשתא בשורי רבה ותשיצי בירניתהא ביבבא ביומא דקרבא בעלעול ביום רוח : ויהך מלכהון בגלותא הוא ורברבנוהי כחדא אמר יי :

כדנן אמר יי על תלתא חובי מואב ועל ארבעא לא אשבוק להון על דאוקידו גרמי מלכא דאדום וסדינון בגירא בביתא : ואשלח אשתא במואב ותשיצי בירנית כרכיא ויהות בארגושא מואב ביבבא בקל שופרא : ואשיצי דיינהא מגוה וכל רברבהא אקטול עמיה אמר יי :

כדנן אמר יי על תלתא חובי יהודה ועל ארבעא לא אשבוק להון על דקצו באוריתא דיי וקימוהי לא נטרו ואטעיאונון כדביהון דהליכו אבהתהון בתריהון : ואשלח אשתא בדבית יהודה ותשיצי בירנית ירושלם :

כדנן אמר יי על תלתא חובי ישראל ועל ארבעא לא אשבוק להון על דזבינו בכספא זכאין וחשיכיא בדיל דיחסנון :

רשויטין

מכרם 'על מכרם בכסף צדיק' ביום מכרם ציד' אנ"ד :

וכן והרותיהם תבקע · הנני אליך הר המשחית · וכן אמר בנבוא' ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישרא' אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב · וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה · ויש לפרש גם כן הרות ה הגלעד הנשים ההרות · וכן ההרותיה בקע והרותיה תבקע · כמו שאמ' והריותיו יבקעו · וזה על מיעוט החמלה בהם · כמו שאמר ועולליהם ירטשו · ואם העוללים היו הורגים וההרות מבקעים כל שכן האחרים · וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד בישראל · וזהו שאמר ירמיהו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו : והצתי · בתרועה ביום מלחמה · וכן אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה בסער ביום סופה · המשיל חוזק המלחמה והלכדם מהרה לרוח סערה · וסופה הוא רוח סערה · והענין כפול במ"ש : והלך מלכם בגולה · כן אמ' בנבואת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו : כה אמר ה' · על שרפו עצמות מלך אדום לשיד · הוא מה שנאמ' בספר מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישרא' · והקצף היה

ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו שפירש' שם · לפיכך העצימו האל יתברך על זה · ופירוש לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפי' העצמו' אפר כמו השיד · וכן והיו עמים משרפות שיד · ות"ת על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון בגירא בביתיה · פי' שכד ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון : ושלחתי · הקריות · שם עיר בערי מואב : והכרתי · מקרבה · מקרב הקריו' כי היתה עיר המלוכה שלו · עמו · ר"ל עם מלך מואב : כה אמר ה' · עתה התנבא על יהודה וישרא' שהרעו מעלליהם והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט · ובימי מלכי יהודה הרעים היו חוטאי' והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אמר הא' ית' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה כשא האל ולא רצה להחריב ירושלם · וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל ית' יהואחז ויהויכין כי לא מלכו אלא ג' חדשים · והנה יהויכין היה השלישי ונשא הא' והנה הם ג' ונשא הא' ית' · וצדקיהו עשה הרע בעיני ה' ועליו נאמ' ועל ד' לא אשיבנו · ולא אבה עוד לסלוח · וחרב הבית בימיו ועליו אמ' כי על אף ה' היתה בירושל' וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו : על מאסם את תורת ה' · לא אמ' כי זה העון הוא הרביעי לא אמר כי ברביעי העניש הש"י על מה שעשו הם ואבותיה' שמאסו את תורת ה' · וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת השם המצות השמעיות וחקיו המצות השכליות : ויתעום כזביהם · הם דברי נביאי השקר : מאסם · האל"ף נקרא בקמץ חטף · ואמר ביהודה על מאסם תורת השם וישראל · גם כן מאסו את תורת השם בכל הרע אשר עשו · לא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה כתובה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם · כי אחרים היתה אבלם כשמצאוהו בימי חלקיה הכהן : ושלחתי אש · הוא נבוכד נצר : כה אמר ה' · על מכרם בכסף צדיק · אמר אעפ"י שעברו על שלשה עבירות חמורות והם ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים לא נתחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו העניש על כל מה שעשו · וכן בדור המבול אע"פ שהיו בידם כמה עבירות לא העניש אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניה' וכל שכן כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע"י השוחד מטים הדין' וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק · ופי' צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקי' · וגם הם צדיקי' בדברי אחרים כי ברוב טועני האמת הם צדיקים ברוב דבריהם · וכן העני' ברוב לא יטענו אלא האמת : בעבור נעלי' · אפילו בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם · ות"ת בדיל דיחסנון · ולא הבנתי דעתו ורש"י ז"ל פי' דעתו כן מטו' משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמי' קלים כדי לנעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם זהו בעבור נעלים לשון נעילה · דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקניין גמור שהוא בנעל שנאמר שלף איש נעלו :
המעתיקים

השואפים על עפר ארץ בראש דלים, השופטים הם השואפים ומביטו' ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרי' תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים, וענין זה הפסוק כענין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה, וענין השואפים כמו השואפי' אביון וי"ת דשייטין בעפרא וגו': ודרך ענוים יטו, שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שאותנ' בעלי דינם העשירים, ודרך פירושו משפט ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז צדיק דרכו והדומים להם, ותרג' ודין חשכיא מסטן: ואיש ואביו ילכו אל הנערה, ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללי' קדושתכם הרי אתם מחללים את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראי' בשמי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך: ועל בגדים חבלים יטו, שהם חובלים הבגדי' מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו וישתו עליהם בבתי ע"ז, ופי' יטו יטו עצמם להסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה וההסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות: ענושים, שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם: ואנכי השמדתי את האמרי, מפני חקותם הרעים שהיו להם השמדתי אותם מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובי' ולקחתם חקות האמורי, וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם, וזכר האמרי כי הוא החזק שבשבע האמות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו, ואעפ"כ השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו משרשו: וחסון, תקיף כמו והיה החסון לנעורת: ואלונים, כתרגו' בלוטין קסטנ"יר בלעז: ואנכי העליתי, וקור' שאביא אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים

ויין ו' בליש' וסימ' ישתו יין נסיכם, ביין חלבון וצמר צחר: ויין ענושים ישתו, וחכך כיין הטוב, וביין משתיו, ויין משתיהם, ויין מלכות רב כיד המלך: ימלט ח' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק, ודבתריה ותפש הקשת לא יעמד ב' בו, מי גבר יחיה, כי לא ידע שלו, ימלט אי נקי, אין אדם שליט ברוח, שקר הסוס

רש"י

השואפי' על עפר ארץ, על עפר הארץ שהם הולכים עליה כל שאפם וכל מחשבות' בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם שאיפה גולוש"ר בלעז: ודרך ענוים יטו וגו', האלמי' נוטי' מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו: אל הנערה, המאורסה: ועל בגדים חבולים יטו, תרגם יונתן על מטות שויין דמשכון מסחרי' זוקפין מלוה על העניים וממשכני' אותם ועושי' בגדיהם מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: בית אלהיהם, בבית עבודה זרה אצל מזבח יטו לשון מסיבה שכל מסיב' סעוד' בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושים, שעונשים אותם ממון ושותים בו יין: אלונים, קיינ"ס בלעז: ואשמיד פריו ממעל, שרים העליוני': ושרשיו מתחת, שרים התחתונים ד"א הכרעה היתה מכמא עיניה' מלמעלה ומשרקתן מלמטן: לנזירים, תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקי' בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה: ותשקו את הנזירים יין, שלא יורו אתכ' שהשיכור אסור להורו': האף אין זאת, בתמיה כלומר כלום אתם יכולים להכחיש את זאת ותשקו את הנזירים יין ית ואטעיתון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו, לעמוס כזה כן אמציה כהן ביתאל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: מעיק, תרגו' שלמציק תחתיכם, את חייכם', תעיק העגלה, מכובד משא שעליה: וקל ברגליו לא ימלט, את נפשו: ערום ינוס וגומר, ערטילאי בלא כלי זיין: רק אתכם ידעתי, אהבתי ואתם פשעתם ביעל כן וגו' ורבותינו דרשוהו לדבר אחר במסכת ע"ז: הילכו

הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי: וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם: וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת: וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי: וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה: וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ: הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר: וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ: וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ: וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה:

ג שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם:

דְּשַׁיְיטִין בְּעַפְרָא דְאַרְעָא רֵישׁ מִסְכֵּינַיָא וְדִין חֲשִׁיכַיָא מַסְטָן וּגְבַר וַאֲבוּהִי אָזְלִין עַל עוּלֵימְתָא בְּדִיל לַאֲחָלָא יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי: וְעַל שַׁוְיָין דְמַשְׁכּוֹן מְסַחֲרִין בִּסְטַר כָּל אִיגוֹרֵיהוֹן וַחֲמַר אוֹנְסָא שָׁתָן בֵּית טַעֲוָתְהוֹן: וַאֲנָא שֵׁיצֵיתִי יַת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָמֵיהוֹן דִּכְרוּם אַרְזִין רוּמֵיהּ וְחַסִּין הוּא כִּבְלוּטִין וְשֵׁיצֵיתִי אִיבֵּיהּ מִלְעֵילָא וְשָׁרְשׁוֹהִי מִלְרַע: וַאֲנָא אַסֵּיקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין לְמֵירַת יַת אַרְעָא דֶאֱמוֹרָאָה: וַאֲקֵימִית מִבְּנֵיכוֹן לִנְבִיאִין וּמֵעוּלֵימֵיכוֹן לְמַלְפִין הַאַף לֵית דָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ: וְאַטְעֵיתוּן יַת מַלְפֵיכוֹן בְּחַמְרָא וְעַל נְבִיַיָא פַּקֵּידְתּוּן לְמֵימַר לָא תִתְנַבּוֹן נְבוּאָה: הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא וּמְעִיק לְכוֹן בְּאַתְרֵיכוֹן כְּמָא דְעַיְיקָא עֶגְלְתָא דִטְעִינָא עֲמִירָא: וְיֵיבַד בֵּית עֵירוֹקֵי מִדְקַלִיל וּדְתַקִּיף לָא יַחְסִין חֵילֵיהּ וְגִבַּר לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ: וְאָחִיד קַשְׁתָּא לָא יְקוּם וּדְקַלִיל בְּרִיגְלֵיהּ לָא יִשְׁתֵּיזֵיב וּרְכִיב סוּסְיָא לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ: וּדְתַקִּיף לִבֵּיהּ בְּגִבָּרַיָא עַרְטִילָא דְלָא זַיִן יַעְרוֹק בְּיוֹמָא הַהוּא אֲמַר יְיָ: קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי גְזַר יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל כָּל זַרְעִיתָא דְאַסֵּיקִית מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: לְחוֹד בְּכוֹן אִתְרְעֵיתִי מִכָּל זַרְעִית אַרְעָא עַל כֵּן אַסְעַר עֲלֵיכוֹן יַת כָּל חוֹבֵיכוֹן

לתשועה: משפחות האדמה ג' דסמיכי וסימ' ונברכו בך דאברהם, ונברכו בך דיעקב, רק אתכם ידעתי:

ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתם דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמרי כשתבאו לרשת אותם, או טעם לרשת דבק עם העלתי אתכם מארץ מצרים: ואקים, עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי שהשריתי רוח נבואה בכם, ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה, וטעם מבניכם אפי' הנערים כשמואל וירמיה כ"ש הזקנים שיש בהם חכמה, ומבחוריכ' לנזירים, אפי' הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושי' לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ: האף אין זאת בני ישראל נאם ה', כי כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן: ותשקו, לא די שאתם לא נזהרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחת' עיניכם למה שעשיתי עמכם שאם שהנביאי' והנזירי' שהיו לכם לאות לקדושתכ' בטלתם אותם ומנעת' אותם מקדושת' שהיה לכם ללמד מהם: והשקיתם הנזירים יין, כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם, וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו, וטעם צויתם רוצה לומר בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהזהירכם בשמי: הנה אנכי מעיק תחתיכם, במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל, מעיק ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע ותרגום צרה עקתא, ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה איננה בעלת חיים שתעיק ותכיר, ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הנפח הוא מיכר יותר נושאת העמיר מנושאת משא אחר, ואמ' עמיר שם כלל לעמרי' רבי': ואבד מנוס, לא יאמץ כחו לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו: ותפש הקשת לא יעמוד, לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו: וקל ברגליו לא ימלט, פי' לא ימלט נפשו כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח, וטעם הענין במ"ם לחזק, גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ, כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל: ואמיץ לבו בגבורי', כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום, וטעם ערום שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה: שמעו, המשפחה הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרים לא תעלה: אשר העליתי, העליתי אבותיכם: רק אתכם, לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכ' שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והטבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכם עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדי' לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרי' הרחוקים ממנו כי משפחת הגוי' אינני חושש עליהם אם ייטיבו או ירעו שאם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישרא' לפי שהם קרובי' אי אעניש על עונם כמו שאמ' בקרובי אקדש, וכמו שפירשו רז"ל בפסוק וסביביו נשערה מאד, וכן אמרו ז"ל שאין גוים דלא מפקיד דינא עליהו, ובספר יחזקאל בפסוק והעולה על רוחכם היו לא תהיה הארכנו בזה הענין:

הילכו שנים יחדיו · שאתם אומרי' לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נכונו כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם : בלתי אם נועדו · אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני · כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג עד א"כ לכד וכן הוא אומר ישאג כבפירי' וינהום ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו :

התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה · בפח שנפלה עליו אין לה : היעלה פח מן האדמה · ממקום שהוטל שם אלא אם כן נאחז בו הצפור כשהוא רוצה ל לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה כבר נלכד : אם יתקע שופר · שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון : הישאג אריה · הוא כפול נאמר ר"א הנביאי' מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאומר למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פיר' הדוגמא הינבא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא א"כ הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף · היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון · התפול צפור על פח ואין הפח מפילה כלום' וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש · היעלה פח וגו' כך היעלו עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם · אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן ה הרעה שלא תבא ונשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו · כי לא יעשה דבר אלא אם כן גלה סודו אותו סוד אל עבדיו הנביאים : אריה שאג מי לא יירא · כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא : השמיעו · אתם בני פלשתים ובני מצרים והכריזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים ב בתוך העיר את דרכם הרעה : נכוחה · ישרה : חמס ושוד · ממון של גזל : צר וסביב הארץ · הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא : כאשר יציל הרועה · דבר מועט : בדל אוזן · חסחום דאודנא : כן ינצלו במישראל · מתי מעט : בפאת

הילכו שנים · כלומר אחר שפשעתם בי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם · ור' אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו · אלי לולי שנודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני ע עתיד לעשות וכנה אין דברו דרך מקרה וראיו אם יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד ל למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא כ נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אמת ד דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל ל לומר את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא : הישאג אריה ביער · לפירושנו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ב ביער שלא יהיה לו ט טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם : היתן כפיר · הענין כפול במ"ש · והחכם ר"א פירש הים מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני ם שאגתי חנם ועוד ה הראיתם אריה שיעלה משובתו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו אם כן איך תוכלו להמלט מגזרתי : התפול · והנה משל אחר ולפירושנו הוא מבואר כי לא ישוב ה האויב מעליכם ריקם · ולפי' החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו : התפול צפור על פח · אם אינו למוקש · והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו · והמוקש הוא האויב שאזוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הקימו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני העמידנו להכר לכם : אם יתקע · כתרגומו אם יתקע שופר בקריתא בלא זמניה · כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר · לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מאלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם : אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה · פי' ואיך תחשבו שתפול רעה בעיריכם שלא עשה אותה האל ית' אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי : כי לא · וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה · וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים : אריה שאג · מי לא ינבא · ואיך תצוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו : השמיעו על ארמנות · ר"ל אל מלכיהם ורוזניהם היושבים בארמנות · וזה כענין וישמח עליך אויב · והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר דוד וזה מאמר האל יתברך : על הרי שומרון · כי שומרון הר הוא · כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון · ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו · וארמנות בשוא המ"ם לסמיכות כי ינא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והרומים לו · וראו מהומות רבות · ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם : ולא ידעו עשות נכוחה · ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת · ונכוחה פי' ישרה · ומי הם אלו · האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם · ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות · וזהו מה שאמר : לכן · צר וסביב הארץ · הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממנו : והוריד ממך עוזך · האוצרות שאצרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך · ופי' ואמר ונבוזו ארמנותיך : כה אמר ה' · שתי כרעים או בדל אזן · רב או מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעים או אפילו בדל אזן שהוא דבר מועט אם יוכל להציל יציל · וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה · וזכר בדל אזן והוא הקצה שבאזן כתרגומו חסחום דאדן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יחום להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה · וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה והצדיקים שבה נצלו גם כן מן הדבר ומן החרב · שהרי כאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו · ומה שאמר בפאת מטה כי החולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ירחיק עצמו באחת מפאת המטה כדי שלא יראהו :

על פח ל' וחד אל פח ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו' וסימ' נמסר במס' רבתא בערך אל : ועם ג' קמצין וסימ' ופלשתים נאכפו · לא אפקוד על בנתיכם · אם יתקע שופר בעיר : השמיעו על כל לשון שמיע' אל במ"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע על תרהקה לאמר דישעיה ·

הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃ כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃ הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃ וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהוָה הָאוֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת מִטָּה

הֲיִהַכוּן תְּרֵין כַּחֲדָא אֱלָהֵן אִם אִזְדַּמָּנוּ׃ הֲיִנְהוֹם אַרְיָא בְּחוּרְשָׁא וְצֵידָא לֵית לֵיהּ הֲיָרִים בַּר אַרְיָון קָלֵיהּ מִמַּרְבּוּעָתֵיהּ אֱילָהֵין אִם אֲחַד׃ הֲתִפּוֹל צִפְּרָא בְּקוֹלָא עַל אַרְעָא וְצַיָּד לֵית לֵיהּ הֲיִשּׁוֹר קוֹלָא מִן אַרְעָא וּמֵחַד לָא אֲחַד׃ אִם יִתְּקַע שׁוֹפָרָא בְּקַרְתָּא בְּלָא זִמְנֵיהּ וְעַמָּא דִי בַהּ לָא יְזוּעוּן אִם תְּהֵי בִישְׁתָא בְּקַרְתָּא וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְעֲבִדַת׃ אֲרֵי לָא אִם כַּשְׁרִין פִּתְגָּמִין דְּמִתְעַבְדִין מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵן גְּלָא רָזֵיהּ לְעַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא׃ אַרְיֵה נְהִים מַן לָא יִרְחַל יְיָ אֱלֹהִים מַלִּיל מַן לָא יְקַבֵּיל נְבוּאֲתָא׃ בַּסְּרוּ עַל בִּירָנִית בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל בִּירָנִית בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְאִמְרוּ אִתְכַּנְשׁוּ עַל טוּרֵי שֹׁמְרוֹן וַחֲזוּ שִׁגּוּשְׁיָא סַגִּיאָן בְּגַוַּהּ וַאֲנוּסִין בְּגַוַּהּ׃ וְלָא יָדְעִין לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֲמַר יְיָ דִּי מַלַּן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִזָּא בְּבִירָנְיָתְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עָקָא תַּקִּיפָא לְאַרְעָא וִיבַטֵּיל מִינִיךְ תּוּקְפִּיךְ וְיִבְזוּן בִּירָנְיָתִיךְ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָא דְּמְשֵׁיזִב רַעְיָא מִפּוּמָא דְאַרְיָא תַּרְתֵּין כַּרְעִין אוֹ חַסְחוּס דְּאוּדֶן כֵּן יִשְׁתֵּזְבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּיָתְבִין בְּשֹׁמְרוֹן בְּתְקוֹף שׁוּלְטָן

דרשו מעל ספר ה' הזכירו לגוים בירמיה · ג' תשמעו על דברי הנביאים · לשמוע על דברי עבדי הנביאים ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמר ה' שאי נס בארץ · והשמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על ים סוף · ונמסר גם במלכי' ב' סים כ' וביחזקאל סי' כ"ז : כל לשון אסיפה אל במ"ג על וסים' במסרא רבתא : כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסים' במסר' רבת' · נקוט האי כללא בידך כל היכא דאמרי' במס' בתרי עשר בסיפ' פי' כל ספר תרי עשר :

ובדמשק

וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ׃ שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת׃ כִּי בְּיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ׃ וְהִכֵּיתִי בֵית־הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה׃

ד

א שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה׃ נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה׃ וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה׃ בֹּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים

(Masorah in the margin: ל׳ ‧ ג׳ ‧ ד׳ ‧ ל׳ חס׳ את׳ ‧ ל׳ וכ״כ ‧ ל׳ ‧ ל׳ ‧ ז׳ ומכתי׳ א׳ בליש׳ ‧ ג׳ ‧ י״ב ‧ ל׳ ‧ ל׳ ‧ ל׳ ‧ ל׳ ‧ ל׳ ‧ ל׳ ‧ לות׳ ל׳ ‧ ב׳ ‧ ב׳ אחר מ״ל ‧)

וְעַל דְמֶשֶׂק רְחִיצִין׃ קַבִּילוּ וְאַסְהִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵי צְבָאוֹת׃ אֲרֵי בְּיוֹם אַסְעֲרוּתִי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי וְאַסְעַר עַל דְּפַלְחִין לְאִיגוֹרַיָא בְּבֵית אֵל וְיִתְקַטְפָן קַרְנַת אֱגוֹרָא וְיִפְּלוּן לְאַרְעָא׃ וְאֶמְחֵי בֵּית סִתְוָא עַל בֵּית קַיְטָא וְיֵבְדוּן בָּתִּין דִּמְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל וִיסוּפוּן בָּתִּין סַגִּיאִין אֲמַר יְיָ׃ קַבִּילוּ פִּתְגָמָא הָדֵין עַתִּירֵי נִכְסַיָא דִּבְטוּרָא דְּשֹׁמְרוֹן דְּעַשְׁקִין מִסְכֵּינַיָא וְאַנְסִין חֲשִׁיכַיָא דְּאָמְרִין לְרִיבוֹנֵיהוֹן אַשְׁלְטוּנָא וְנֵיכוּל׃ קַיָּם יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ בְּקוּדְשֵׁיהּ אֲרֵי הָא יוֹמַיָא אָתָן עֲלֵיכוֹן וְיִטְלוּן יָתְכוֹן עַמְמַיָא עַל תְּרֵיסֵיהוֹן וּבְנָתְכוֹן בִּדְגוּגִית צַיָּדִין׃ וְיִתְרְעוּן עֲלֵיכוֹן שׁוּרָא וְיִפְּקוּן יָתְכוֹן כְּנִישִׁין גְּבַר לְקִבְלֵיהּ וְיִגְלוּן יָתְהוֹן לְהַלְאָה מִן טוּרֵי חַרְמִינֵי אֲמַר יְיָ׃ אִיתוֹ לְבֵיתְאֵל וּמְרָדוּ בְּגִלְגָּלָא אַסְגִּיאוּ לְמֶיחֱטֵי וּמַיְתָן לְצַפְרָא דִּבְחֵיכוֹן לִתְלָתָא יוֹמִין מַעְסְרָתְכוֹן

הצבאות ה׳ וסימניהון במסר׳ רבתא׃ ז׳ מפקין א׳ בליש׳ ארנות וסי׳ הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, לאדניהם למלך מצרים, פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה, ואדנינו דוד לא ידע, ואדנינו מכל אלהים, הודו לאדוני האדוני׳, כי קדוש היום לאדונינו, וע״ין במס״ר רב״תא בשע״רי הנ״קוד והנגי״נות בשע״ר א״שה וכ״לב ובשע״ר שמתחי״ל כ״ל לש״ון אלה״ות, ונמסר גם בתלים סימן ק״לו׃

רש״י

בפאת מטה ובדמשק ערש, תרגם יונתן בתקוף שלטון ובדמשק רחיצין ואומ׳ אני שפתרון התרגו׳ לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתיב כי אבדם מלך ארם, וירבעם בן בנו הושיעם במקבת שנאמר ולא דבר יי׳ למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו׳ הוא השיב את גבול ישראל וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חזקו של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבעם ועוד כבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ערש עיקר מנוחתם ומבטחם תהי על דמשק ורבותי׳ אמרו בסדר עולם רבי נהוראי אומר משום רבי יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו ע עמהם בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד משמנה שבהם ושאר ערם היכן הוא ב בדמשק לקיים מה שנאמר ו והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל שהיה מפרש זו אחד משמנ׳ שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ארבע פאות ים ושתי רוחות לפאה ד״א מצאתי בדברי רבי מא׳ זצ״ל בפאת מטה בעון אחזיה בן אחאב שפלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה ובדמשק ערש בן הדד מלך ארם שלח לדרוש באלהי ישראל׃ בית החורף על בית הקיץ, מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם העשירים שתי בתים אחד לחורף ואחד לקיץ׃ בתי השן, דמכבשי׳ בשן דפילא׃ פרות הבשן, נשי השרים והסגנים ויונתן תרגם עתירי נכסיא׃ ונשא אתכם בצנות, ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון׃ ואחריתכן בסירות דוגה, ובנתיכון ברגוגית צידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית כבבא בתרא, ואחריתכן פירש דונש בן לברט מגזעו זרעו של אחר נקרא׳ אחרית כמו ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לד׳ רוחות השמים ולא לאחריתו כלו׳ ולא יניח מלכותו לבנו׃ ופרצי׳ תצאנה אשה נגדה, ובפרצי החומה תצאנ׳ לנוס אשה נגדה בפרצה שתתצא נגדה כמו, ויעלו כל העם איש נגדו שירבו פרצות בחומה ולא יהו צריכו׳ לבקש פתחי׃ והשלכתנ׳ ההרמונה, והשלכתן מעליכן הגאוה והשררה שנטלת׳ ולשון ארמי הוא בתלמוד הרמונא דמלכא הוא ציווי המלך וי״ת ויגלון יתכון להלא׳ מן טורי הורמיני הם הרי חשך לשון חרם וחרבה׃ באו בית אל וגו׳, כאדר האומ׳ לבן בליעל עשה עשה עד שתתמלא סאתך׃ והביאו לבקר זבחיכ׳ זאת אומרי׳ להם כומרי הבעל ע״ז ותרבית היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה לא ילין לבקר אבל לעבודה זרה והביאו לבקר תורה אמר׳ בקדשי׳ קל׳ ביום זבחכ׳ יאכל וממחרת, ועז׳ ...

רד״ק

ובדמשק ערש, כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר במקרא, וערש כמו מטה, כמו הנה ערשו ערש ברזל, וי״א כי דמשק הד׳לת נוספת והוא שוק, כמו בן משק ביתי, ושוק המטה הוא הפאה, וי״ת בתקוף שלטון ועל דמשק רחיצין ת״רגם דמשק כשי״ן כמו דמשק בשי״ן, וכן בסדר עולם רבי נהוראי אומר בשם ר׳ יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל הרועה וגו׳, בפאת מטה אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ו ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד מ משמנה שבהם, ושאר ערם היכן הוא בדמשק שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק, ומה שאמר אחד משמנה כתב רש״י ז״ל בשם רבי מנחם שלא נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ד׳ פאות ים למטה ושתי רוחות ים לפאה, ומה שת״י בפאת מטה בתקוף שלטון פי׳ רש״י ז״ל לפי שבאותו הדור בימי י יהואחז בן יהוא כתוב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם שנאמר והוא השיב את גבול ישראל, וזהו בפאת מטה פנת הבית הוא חזוקו של בית, וכן פאת מטה הוא ח חזוקו של מטה לכן תרגם בתקוף שלטון ר״ל שלטון של ירבעם, ועוד כבא כי סופן ל להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם, וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצין מנוחתם ומבטחם יהיה על דמשק׃ שמעו, דברי האל ית׳ אמר כנגד הנביאים שישמעו זאת הגזרה ויעידוה בבית יעקב טרם בואה׃ כי ביום, הוא יום הרעש שהיה בימי עזיהו׃ ופקדתי על מזבחות בית אל, על דרך ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים׃ קרנות המזבח, זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית, ועוד זכר הקרנות כי עליהם היו מקריבי׳ וזורקי׳ הדם׃ והכתי, מנהג המלכי׳ לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ, וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי, וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה שהיתה עשויה לימי הקיץ, ואמר כי הרעש יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב, כמו שכתוב ואת בית השן אשר בנה, והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה׃ בתים רבים, רבים במספר, או פירושו גדולים בבנין והם הארמנות׃ שמעו, פרות הבשן, בשן הוא מקום מרעה שמן והבהמות הרועות בו שמנות וטובות, ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן בעלות תענוג והן שמנות ויפות׃ העושקות דלים, שהן מסבבות העשק והמרוצה שאומרות לאדוניהם שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהם הכסף מעלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם גם רוצצים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם׃ רוצצות, ענין שבירה, כמו קנה רצוץ, כלומר מכים אותם׃ לאדוניהם, האל״ף נעה בחטף פתח והוא אחד משבעה שהן מפיקין בלשון ארנות׃ נשבע, בקדשו, הוא השמים, והוא על דרך כי אשא אל שמים ידי, וכן אמר למעון קדשו לשמים׃ ונשא אתכם בצנות, כשא מבנין פיעל הדגוש והמנשא הוא האויב, וכת״י ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון, תרגם צנות כמו צנה וסוחרה, וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכון ברגוגית ציידין והיא ספינה קטנה, וכן במשנה סומכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית, ואמר סומכוס דתנא דארעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה, ועוד פירשו במלות צנות וסירות שמיני קוצים הם, ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ, כמו שאמר ובחוח תקוב לחיו, ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן, וכן ותחץ לארבע רוחו׳ השמים ולא לאחריתו כלומר לא תשאר המלכות לבנו׃ ופרצים, כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה נגדה דרך הפרצי׳ שלא יצטרכו לבקש שערים על דרך שאמר ויעל העם העירה איש נגדו׃ והשלכתנה ההרמונה, כמו הארמונה הה״א תמורת אל״ף, ופי׳ אחז״ל כי תשלכנה ארמון המלך שבבר החומה ותצאנה כמו שעשה צדקיהו כשברח מירושלם, וי״ת ויגלון יתהון להלא מן טורי חרמיני׃ באו בית אל ופשעו, זה הצווי אינו על דרך מצוה רצונית אלא על דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך, וזכר בית אל כי שם היה העגל, וזכר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל, ואמ׳ בגלגל שורים זבחו לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר והיו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר, לפיכך אמר הרבו לפשוע כי לא דייכם שקבעתם ע״ז בבית אל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע׃ והביאו לבקר זבחיכ׳, הפכתם עבודתי לאלהי׳ אחרי׳ כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאו׳ אותם לבית ע״ז, ופי׳ לבקר בכל בקר ובקר, כלומ׳ יום יום תביאו שם זבחיכ׳ לשלשת ימים מעשרותיכ׳, ימים ר״ל שנה כמו ימי׳ תהיה גאולתו כמו שאמ׳ בתורה מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתכ׳ כלומ׳ כל דברי הקרבנו׳ והמעשרו׳ תביאו לבית ע״ז כמו שהיה לכם להביא לי, וכן מה שאמ׳ וקטר מחמץ תודה כמו שאמ׳ בתודה על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו והם עושי׳ זה לע״ז, ואעפ״י שלא היו מקטירי׳ מהחמץ מהקרבן שהוא בא על חמץ והוא התודה היו מקטירי׳ מהקרבן ההוא האימורי׳, וי״מ כל זה הפך מה שאמרה תורה התורה אמר׳ ולא ילין חלב חגי עד בקר והם מביאו׳ לבקר זבחיה׳, כלומ׳ מלינו׳ אותם ומקריבו׳ אותם לבקר, ועוד מפרש׳ והביאו לבקר זבחיכ׳ שמקדימו׳ זבחי שלמי׳ לעולה, והתור׳ אמרה כי העולה קודמת לכל קרבנ׳

ועז' לב' ימים מעשר. בהמותכם תורה אמרה מאור לא תקטירו ועז"וקטר מחמץ תודה תורה אמר' לא תאחר לשלמו ועז' וקראו נדבות השמיעו הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור ו"ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אסרו חמוץ מכף מעול וחומץ: וקראו נדבו' השמיעו, בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל במדב' כן ת': נקיון שנים, אקהיות שנים,

ד"א נקיון שנים זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין ה השני' כמו דאת' הבש' עודנו בין שניהם: בעוד שלשה חדשים עד הקציר כלומר שלשה חדשי' לפני הקציר: חלקה, בקעת שדה קמפנ"יא בלעז: תמטר, תהא מקום מטר את' מר שיהן לקללה זו תרקב וזו תיבש: וחלקה אשר לא תמטיר עליה, לא תראה כמטרת את עצמה: הרבות גנותיכם, שאתם עוסקי' להרבות גנותיכם: יאכל הגזם, אכל הגזם: כאור, טיזו"ן בלעז כלומ' שחורים וחשוכים וקדרים: כדרך מצרים, כדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרי' : עם שבי סוסיכם, שיהרגו גם הסוסים: ואעלה באש מחניכם, ריח פגריכם מבאיש ובאפכם העליתי אותו: לכן, יען אשר לא שבתם עדי: כה אעשה לך, ככל הרעות האלה: עקב, כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך הכון ל לקראתי לשוב מרשעתך: מה שיחו, כל מעשיו פורטין לפניו בשעת מיתתו: עושה שחר, לצדיקים כאור נוגה: עיפה, הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וכן ארץ עיפתה תעופה כבקר תהי' וחשכך כבקר יהי' מאיר: ודורך על במותי ארץ, משפיל גבוהים וגסי הרוח: בתולת

לשלשת ימים מעשרותיכם, מעשר בהמה שהיא קדשים קלים והתורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחיכם יאכל וממחרת, והם אוכלים אותו לשלשת ימים, וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגומר, כי אע"פי שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטרו מהחמץ: וקטר מחמץ תודה, כבר פי', ו"ת חמץ מן אסרו חמוץ שתרג' ומגבן מן אנס תודתה: וקראו נדבות השמיעו, אתם עושים כמו מקרא קדש לעז' שאתם קוראים ומשמיעי' שיביאו העם נדבות ליום החג: כי כן אהבתם, עבודת אלהים אחרים אהבתם ולא עבודתי: וגם אני, כמו שחסרתם הקרבנו' והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ו ובשר בכל עריכם ו ומקומותיכם שאתם יושבי' מדה כנגד מדה ועם כל זה לא שבתם עדי: נקיון שנים, זהו חסר לחם, והענין כפול במ"ם, כי עם המאכל השנים מלאות, כלומר בין השנים, על דרך שאמר הבשר עודנו בין שניה' ובחוסר המאכל השנים נקיות, ו"ת אקהיות שנין, כי השנים קהות כשלא יתמידו האכילה: וגם אנכי, בעוד שלשה חדשים לקציר, כי שלשה חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו .ם סמוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת ג גשמים כפי מערכת הככבי' אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר עונש מ מעשיהם הרעי' ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה

שנים ב' וסימ' ולבן שנים מחלב, נתתי לכם נקיון שנים: וגם אנכי ה' בקריא' וסימ' בסדר וירא: על עיר ועל עיר ד' בקריא' וסימ' ולא אבה דוד להסיר דשמוא', והמטרתי על עיר אחת ב' בפסוק, שבעים שבעים נחתך על עמך: ואעלה ג' וסימ' ואמר עתה ירדו פלשתי', ואעלה באש מחניכם, ואעלה את שרי יהודה:

ה מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃ וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם ו וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר ו וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ׃ וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

סימן | ל' ב' חולב | ה' | ב' ב' | יד בכו' בכו' ולא ולא | ל' ומ' | ל' רף | ג' ל' ותם | י' | ב' מלא | יד פסו' לך לך | ג' | ב' ל' | ב'

מַעַסְרַתְכוֹן׃ וּמַגְבַּן מִן אוֹנֶס תּוֹדְתָא וּמִיתַּן לֵיהּ בְּזְמַר וְאָמְרִין דֵין לְרַעֲוָא אֲרֵי כֵן רְחִמְתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַף אֲנָא יְהָבִית לְכוֹן אַקְהָיוּת שִׁינִין בְּכָל קִרְוֵיכוֹן וַחֲסִירוּ מְזוֹן בְּכָל אַתְרֵיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ וְאַף אֲנָא מְנָעִית מִנְּכוֹן יַת מִטְרָא בְּסוֹף תְּלָתָא יַרְחִין לִזְמַן חֲצָדָא וְאַחִית מִטְרָא עַל קַרְתָּא חֲדָא וְעַל קַרְתָּא חֲדָא לָא אַחִית מִטְרָא אַחֲסַנְתָּא חֲדָא יְחוֹת עֲלַהּ מִטְרָא וְאַחֲסַנְתָּא דְלָא יְחוֹת עֲלַהּ מִטְרָא תִּיבַשׁ׃ וְיִשְׁתַּלְהוֹן תַּרְתֵּין תְּלַת קִרְוִין לְקַרְתָּא חֲדָא לְמִשְׁתֵּי מַיָא וְלָא יִסְבְּעוּן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ מְחֵיתִי יַתְכוֹן בְּשִׁדְפָנָא וּבְיַרְקָנָא סַגְיוּת גַּנֵיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן וְתֵינֵיכוֹן וְזֵיתֵיכוֹן אָכְלָא זַחֲלָא וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ שַׁלְחִית בְּכוֹן מוֹתָא כַּד בְּאוֹרַח מִצְרַיִם קַטְלִית בְּחַרְבָּא עוּלֵימֵכוֹן עִם שְׁבִי סוּסְוָתְכוֹן וְאַסְקִית סְרוּת מ מַשִּׁירְיֵכוֹן וּבְאַפֵּיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ רְחִיק מֵימְרִי יַתְכוֹן כְּמָא דְרַחִיק יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וַהֲוֵיתוּן כְּאוּד מְשֵׁיזַב מ מִיקְדָא וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אָמַ יְיָ׃ בְּכֵן מָה אַעְבֵּיד לָךְ יִשְׂרָאֵל חֲלַף דְלָא תַבַת לְאוֹרַיְתָא דָא אַעְבֵּיד לָךְ אִתְקַשַּׁט לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָךְ יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי הָא מִתְגְּלֵי דְצָר טוּרַיָא וּבְרָא רוּחָא לְחַוָאָה לֶאֱנָשָׁא מָה עוֹבָדוֹהִי לְאַתְקְנָאָה נְהוֹר לְצַדִּיקַיָא כִּנְהוֹר צַפְרָא דְאָזִיל וְתָקִין לְאִיתָאָה חֲשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָא לְמִיתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃

קבילו

מסרה
כמהפכת ו' וסימ' בירמיה סימ' מט: הכון ב' חד חס' וחד מל' וסימ' הכון והכן לך הכון לקראת אלהיך ישראל, בתרא מל':

אחת לבדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש: תמטר, מבנין נפעל: תמטיר, מבנין הפעיל, ופי' אשר לא תמטיר העב עליה, ויהיה והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשלישי, ויהיה תמטיר פעל יוצא לשני: ונעו, אל עיר אחת לשתות מים, כי אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומים ואעפ"י כן לא שבתם עדי: הכתי, עוד שנה אחרת שיהיה מטר הכה אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכם והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות ועם כל זה לא שבתם אלי: הרבות גנותיכם, מה יועיל לכם שתרבו לטעות גנות כרמים ותאנים וזתים כי הגזם יאכל אותו ואעפ"י כן לא שבתם עדי: שלחתי, בדרך מצרים, שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבתם כי אני הוא המביא עליכם הרעב ותשובו אלי אלא לא פניתם אלי והלכתם למצרים ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך ואעפ"י כן לא שבתם אלי: בחוריכם, כי הבחורי' היו שולחי' להביא התבואה: עם שבי סוסיכם, האויבי' שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגי' הבחורי' הרוכבים על הסוסים ההולכי' למצרים או השבים משם והיו שובים הסוסי': ואעלה באש מחניכם ובאפכם, המחנה שלכם שהיו הולכים למצרים היו הרוגים בדרך ופגריכם היו באש וסרחון לעוברים, ומה שאמר באפכם כלומ' כי גם באפכם היה עולה הבאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרי' והאחרונים היו מוצאי' הראשוני' הרוגים ועולה באשם באפם ואעפ"י כן לא שבתם עדי: הפכתי בכם, מקצת ארצכם בעודכם בה היא שממה כסדום ועמור' ואתם שנשארתם מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואי' ואיככם שבים עדי ו"ת רחיק מימרי וגו': לכן כה אעשה לך ישראל, כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל: עקב כי זאת אעשה לך, ובעבור שאני עושה לך כל זאת בעיניך: הכון לקראת אלהיך ישראל, הכון לבאת לקראתו בתשובה ובמעשי' טובים וייטיב לך, ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומטיב עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואיננו כשאר הגוים: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה ביצורים כרצונו, וזכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העפר, וזכר רוח שהוא דבר חזק בנבראים ואיננו נראה, והנה הוא יוצר ההרים החזקים הנראים לעין ובורא הרוח שאיננו נראה שמפיל אותם כמו שאמר הפך מפרק הרים, וזהו שאמר ודורך על במתי ארץ, וההרים הם במתי ארץ, והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום באתו הרים גבוהים, וזהו הרעם לפיכך זכר הרים ורוח, וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה עניינו ומעשיו ולא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא מגיד להם מעשיהם ע"י נביאיו, שיחו, בצרי', אתם ידעתם את האיש ואת שיחו בחירק ושניהם ענין האדם ומעשיו: עושה שחר עיפה, וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה וכשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש, עיפה, חשך כמו ארץ עיפתה, הנה הוא עושה ביצורים כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תטיבו ייטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם, ושמו השם אלהי הצבאות שהוא שופט צבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו לכן הטוב לך ישראל שתכון לקראתו במעשים טובים והוא ייטיב לך אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעי' עשה מה שעשה ו"ת ארי הא מתגלי וגו':

...רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא : נפלה לא תוסיף ... לא תוסיף קום לזמן ארוך / וזה אמר על עשרת השבטים שגלו ... ידי מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם כי בשוב גלות בבל לא ... לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם שישובו / והנה מצאנו ...

בתולת ישראל / משגלו בימי הושע בן אלה לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים : נטשה על אדמתה / כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על השדה קורהו נטישה / היוצאת אלף / המוציאה אף אלף : דרשוני וחיו / עלו לרגל לשלש פעמים בירושלם : ואל תדרשו בית אל / ובאר שבע לא תעבורו / לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו לא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם ע"ז אלא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת השבטים יוצא לדרום ולא עבר את באר שבע עודנו יכול ... [illegible]

תוסיף י"ג וסי' וחילוק אתיהון נמסר בסדר בא אל פרעה : יוצאת והיוצאת ה' מל' בקרי' וסי' והיוצאת מאה תשאיר עשרה / זאת האלה היוצאת / מה היוצאת הזאת / אין פרץ ואין יוצאת / הבאה והיוצא חדש בחדש / וחד היוצאת מבין רגליה ל' חס' א' : וחיו ז' בקרי' וסי' ויאמר אלהים יוסף ביום השלישי ואת עשו וחיו / עד באי

ה

א שִׁמְע֞וּ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֗ה אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֜י נֹשֵׂ֧א עֲלֵיכֶ֛ם קִינָ֖ה בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃ נָֽפְלָה֙ לֹא־תוֹסִ֣יף ק֔וּם בְּתוּלַ֖ת יִשְׂרָאֵ֑ל נִטְּשָׁ֥ה עַל־אַדְמָתָ֖הּ אֵ֥ין מְקִימָֽהּ׃ כִּ֣י כֹ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה הָעִ֛יר הַיֹּצֵ֥את אֶ֖לֶף תַּשְׁאִ֣יר מֵאָ֑ה וְהַיּוֹצֵ֥את מֵאָ֛ה תַּשְׁאִ֥יר עֲשָׂרָ֖ה לְבֵ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃ כִּ֣י כֹ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֔ה לְבֵ֥ית יִשְׂרָאֵ֖ל דִּרְשׁ֥וּנִי וִחְיֽוּ׃ ה וְאַל־תִּדְרְשׁוּ֙ בֵּֽית־אֵ֔ל וְהַגִּלְגָּל֙ לֹ֣א תָבֹ֔אוּ וּבְאֵ֥ר שֶׁ֖בַע לֹ֣א תַעֲבֹ֑רוּ כִּ֤י הַגִּלְגָּל֙ גָּלֹ֣ה יִגְלֶ֔ה וּבֵֽית־אֵ֖ל יִהְיֶ֥ה לְאָֽוֶן׃ דִּרְשׁ֥וּ אֶת־יְהוָ֖ה וִֽחְי֑וּ פֶּן־יִצְלַ֤ח כָּאֵשׁ֙ בֵּ֣ית יוֹסֵ֔ף ו וְאָכְלָ֥ה וְאֵין־מְכַבֶּ֖ה לְבֵֽית־אֵֽל׃ הַהֹפְכִ֥ים לְלַעֲנָ֖ה מִשְׁפָּ֑ט וּצְדָקָ֖ה לָאָ֥רֶץ הִנִּֽיחוּ׃ עֹשֵׂ֨ה כִימָ֜ה וּכְסִ֗יל וְהֹפֵ֤ךְ לַבֹּ֙קֶר֙ צַלְמָ֔וֶת וְי֖וֹם לַ֣יְלָה הֶחְשִׁ֑יךְ הַקּוֹרֵ֣א לְמֵֽי־הַיָּ֗ם וַֽיִּשְׁפְּכֵ֛ם עַל־פְּנֵ֥י הָאָ֖רֶץ יְהוָ֥ה שְׁמֽוֹ׃ הַמַּבְלִ֥יג שֹׁ֖ד עַל־עָ֑ז וְשֹׁ֖ד עַל־מִבְצָ֥ר יָבֽוֹא׃ שָׂנְא֥וּ בַשַּׁ֖עַר מוֹכִ֑יחַ וְדֹבֵ֥ר תָּמִ֖ים יְתָעֵֽבוּ׃ לָכֵ֡ן יַ֣עַן בּוֹשַׁסְכֶם֩ עַל־דָּ֨ל וּמַשְׂאַת־בַּ֜ר תִּקְח֣וּ מִמֶּ֗נּוּ בָּתֵּ֥י גָזִ֛ית בְּנִיתֶ֖ם וְלֹא־תֵ֣שְׁבוּ בָ֑ם

קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דִי אֲנָא נְטִיל עֲלֵיכוֹן אִילְיָא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ נְפַלַת לָא תוֹסִיף לְמֵקַם שַׁתָּא הָדָא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְטִישַׁת עַל אַרְעָא לֵית דִי קַיְימִינַהּ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְיִפְקוּן מִנַהּ אַלְפָא יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ מְאָה וּדְיִפְקוּן מִנַהּ מְאָה יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ עַד עַסְרָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל תְּבַעוּ דַחַלְתִּי וְאִתְקַיָימוּ׃ וְלָא תִתְבְּעוּן לְמֵהָךְ לְבֵיתְאֵל וּלְגִילְגָלָא לָא תֵיתוּן ו וְלִבְאֵר שֶׁבַע לָא תְעִבְּרוּן אֲרֵי דִי בְגִלְגָלָא מִגְלָא יִגְלוֹן וְדִפַלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵיתְאֵל יְהוֹן לְלָמָא׃ תְּבַעוּ יַת דַחַלְתָּא דַיְיָ וְאִתְקַיָימוּ ד דִילְמָא יִדְלַק כְּאֶישָׁתָא רוּגְזֵיהּ בְּבֵית יוֹסֵף וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חַיִיס בְּחוֹבִין דְהַוְיָתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵית אֵל׃ דְהַפְכִין לְגִידָא דִינָא וְזַכְוָתָא לְאַרְעָא רַמַשׁוּ׃ שְׁבָקוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם דַעֲבַד כִּימָה וּכְסִילָא ו וְהוֹפֵךְ לִנְהוֹר קְבַל וְיוֹמָם לְלֵילֵי מְקַבֵּיל דְאָמַר לְכַנָשָׁא מַשִׁירְיָין ס סַגִיאָן כְּמֵי יַמָא וּמְבַדַר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ דִמְגַבַּר חַלָשִׁין עַל תַּקִיפִין וּבִזְזִין עַל כְּרַכֵּיהוֹן דְתַקִיפַיָא מַשְׁלִיט׃ סָנַן לִדְמוֹכַח לְהוֹן בֵּית דִינָא פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְלִדְמְמַלֵיל כְּיוֹוֵנְתָּא מְעַקְמִין׃ בְּכֵן חֲלַף בְּמִיבְזֵכוֹן מִסְכֵּינַיָא וּמִנְסְבְכוֹן חֲשִׁיבַיָא בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתוּן וְלָא תִתְּבוּן בְּהוֹן כרמי

ולקחתי אתכם דמלכי' / ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי דירמיה / דרשו את יי' וחיו פן יצלח / עבדו את מלך בבל והשיבו וחיו / דרשוני וחיו / עזבו פתאים וחיו : לכן ב' בטע' בסיפ' וסימ' לכן יען בושסכם על דל / ודבתריה לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד :

[illegible]

...כמו שאמר מדן ועד באר שבע / היו מורים אותם נביאי השקר לבנות שם מזבחות לע"ז / וכן אמר חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע : כי הגלגל גלה יגלה / ... ובית אל יהיה לאון / כמו שהיו קוראים אותו נביאי בית און כי לאון ולאין תהיה / ואון זה כמו ורהבם עמל ואון / וכן ... [illegible]

רשי

כרמי חמד, כרמי חמדה, ומשאת לשון משא שמכבידין עליהם: צררי צדיק, מעיקין ליה לזכאה, בשער הטו, בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים: המשכיל, מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ואל יהרהר אחר מדת הדין שהרי כל זאת עשו: כי עת רעה היא, עת המזומנת לקבל רעתם: ויהי כן וגו', אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכ' כאשר אמרתם בלבבכם שהוא קיים לכם גדולתכם: שארית יוסף, כל ישרא' נקראין על שמו לפי שכלכל אותם: הו הו, לשון צעקה: וקראו איכר אל אבל, יפגעו שורות האיכרי' החורשי' בשדות בקול משבר האבלים הזועקים בחוצות: ומספד אל יודעי נהי, ועביד מספדא ידרע ברעביד א אילייא ואינו אלא לשון כפול כמו משפטי ודיני: הוי המתאוים וגו', האומרים ימהר יחישה מעשיהו: למה זה לכם וגומ', משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק: בעצרותיכם, קרבן כנישתכון שאתם קוראים עצרה: ושלם מריאיכם, ושלמי פטומיכון בהמות מפוטמות: הסר מעלי המון שיריך, שהלוים משוררים על הרוכן אחרי שאתם חמסנים ומעותי משפט: ויגל כמי' משפט, וזאת תעשו ואראה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגולה וישטוף ביניכם כמים נובעים: וצדקה, תגלה כנחל איתן: הזבחי' ומנח', וכי לזבחי' ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אני אמרתי אך כי יקריב כשירצ' להקריב ואומ' ויעשו בני ישרא' את הפסח במועדו מגיד שלא עשו ישרא' במדבר אלא אותו פסח לבדו:

ונשלמ' רשי

ועצמים ג' חס' בקריאה וסימ' כי ידעתי רבים פשעיכם, ושפט בין הגוים, ועצמ' כל הרוגיה, וכל אוריתא דכוו' חס' ב"מא ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי: יי' אלהי צבאות י"ב וסימ' וילך דוד הלוך וגדל דשמוא', נמצאו דבריך ואכלם, ויאמר קנא קנאתי ליי' דמלכים, וחברו, כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, יען

כַּרְמֵי־חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃ כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ׃ לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת רָעָה הִיא׃ דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי־כֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם׃ שִׂנְאוּ־רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל־רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ־הוֹ וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל־אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי׃ וּבְכָל־כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי־אֶעֱבֹר בְּקִרְבְּךָ אָמַר יְהוָה׃ הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה לָמָּה־זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ׃ הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ׃ שָׂנֵאתִי מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם׃ כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי עֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט׃ הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁרֶיךָ וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע׃ וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן׃ הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

כַּרְמֵי חֶמְרְתָא נְצִיבְתּוּן וְלָא תִשְׁתּוּן יַת חַמְרֵיהוֹן׃ אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְסַגִיאִין מֵרְדֵיכוֹן וְתַקִּיפֵי תְיוּבְתְּכוֹן מְעִיקִין לֵיהּ לְזַכָּאָה בְּדִיל לְקַבָּלָא מָמוֹן דִשְׁקַר וְדִין חֲשִׁיכַיָּא בְּבֵית כְּנִישַׁתְהוֹן מַסְטָן׃ בְּכֵן מַלְפַיָא בְּעִדָנָא הַהִיא מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָא שָׁתִיקוּ אֲרֵי עִידָן בִּישׁ הוּא׃ תְּבַעוּ לְאוֹטָבָא וְלָא לְאַבְאָשָׁא בְּדִיל דְתִתְקַיְמוּן וִיהֵי כְעַן מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּסַעְדְכוֹן כְּמָא דַאֲמַרְתּוּן׃ סְנוּ לְאַבְאָשָׁא וְרַחֲמוּ לְאֵיטָבָא וְאַתְקִינוּ בְּבֵית כְּנִישַׁתְכוֹן דִינָא מָאִים יִתְרַחֵם מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת עַל שְׁאָרָא דְיוֹסֵף׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת יְיָ בְּכָל רְחוֹבַיָא מִסְפְּדָא וּבְכָל שׁוּקַיָא יֵימְרוּן וַוי וַוי וְיַעְרְעוּן אִכָּר לְאֵבֶל וַעֲבִיד מִסְפְּדַיָא לְדְיָדַע אִילְיָא׃ וּבְכָל כַּרְמַיָא מִסְפְּדָא אֲרֵי אִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִין בְּגַוִיךְ אֲמַר יְיָ׃ וַוי לְמַחְמְדִין לְיוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ לְמָא דְנַן לְכוֹן יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹר׃ כְּמָא דִי יַעֲרוֹק גְבַר מִן קֳדָם אַרְיָא וִיעַרְעִינֵיהּ דּוּבָּא וְיֵיעוֹל לְבֵיתָא וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל כָּתְלָא וְיִכַּתִּינֵיהּ חִוְיָא׃ הֲלָא חֲשׁוֹךְ יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וְלָא נְהוֹר וְקַבַל וְלָא זֵיהוֹר לֵיהּ׃ סְנֵיתִי רְחֵיקִית חַגֵיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִישַׁתְכוֹן׃ אֲרֵי אִם תַּסְקוּן קֳדָמַי עֲלָוָן וְקוּרְבָּנֵיכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי׃ אַעְדִי מִן קֳדָמַי אִתְרְגוּשַׁת זְמָרָךְ וְנִיגוּן כִּנָרָךְ לָא אֶשְׁמַע׃ וְיִתְגְלֵי כְמַיָא דִינָא וְזָכוּתָא כְּנַחַל מַגְבַּר׃ הֲנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין קָרֵבְתּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

מסרה

דברכם את הדבר הזה, דרשו טוב ואל רע דעמוס, ודבתריה שנאו רע ואהבו טוב והציגו, ודבתריה בכל רחבת מספד, והגלתי אתכ' מהלאה לדמשק, נשבע אדני יי' בנפשו, מי כמוך חסין יה, וג' יי' אלהי צבאות אלהי ישר' וסי' הנני מביא אל יהוד, אם יצא תצא אל שרי, למה אתם עושי' רעה, ופלוגת' עיי"ן כמס' רבת' בערך אדני:

רדק

כרמי חמד, שהם נחמדי' וטובי', כמ"ש בתי גזית שהוא בנין נאה וטוב, או יהיה פירוש כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העניים, על דרך שאמ' וחמדו שדות וגזלו: כי ידעתי, לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכם הרעים כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לצרור הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו: ואביונים בשער הטו, כפל הענין במ"ש כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים ואינם עושקים כי אין להם כח לעשוק, ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים: לכן המשכיל בעת ה ההיא ידום, לפי שהם שונאים המוכיח אותם אמר מי שהוא משכיל מן הטובי' יהיה דומם ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו שהם מסיבים, כי עת רעה היא, שיד הרעים תקפה: דרשו טוב, עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו, ויהי כן, אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכם כאשר אמרתם, כלומר בכל ענין שחשבת' ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה, כי ה' אלהי צבאות אתכם, וכפל הענין עוד ואמר: שנאו רע, והציגו בשער משפט, ר"ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקנים: אולי יחנן ה', אעפי שחטאתם אליו הרבה אולי יחנן ה' על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא: שארית יוסף, הוא מלכות אפרים, ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר, כמ"ש כי ראה ה' את עני ישרא' מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגו': לכן, אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם עד שיהיה מספד בכל רחובות, הו הו, הוא קול המספד כמו הוי הוי, וקראו אכר אל אבל, אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעים והצמחים וזרעו ולא יקצרו, ומספד אל יודעי נהי, כמו הפוך ויודעי נהי אל מספד, וכן הידעת כי אז תולד, כמו הידעת אז כי תולד, מקום שם קבר כמו מקום קבר שם, והדומים להם, וי"ת בחסרון ועביד מספדא לידעי אילייא: ובכל כרמים מספד, שלא יהיו בהם ענבים כי אעבור בקרבך להרע לך כמו ועברתי בארץ מצרים: הוי המתאוים, כמו שאמר בישעיה האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו': כאשר ינוס איש, כלומר תבאו מצרה אל צרה: הלא חשך, ולא אור, אפילו קצת אור אין בו כי כולו חשך והחשך הוא משל לצרה: שנאתי, אמ' כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא כמו שכתוב, וכן יאמ' בסמוך הוי השאננים בציון, והם היו מקריבים בבית המקדש אעפ"כ הש' ית' מאס אותם הקרבנות כיון שמעשיהם רעים, חגיכם, קרבנות חגיכם, וכן בעצרותיכם, בקרבנות עצרותיכם, והענין כפול במ"ש כי החג הוא עצרת כמו שאמ' עצרת תהיה לכם עצרת לרבים עצרות, כמו מן עטרת עטרות, ובסמוך עטרות וכן עצרות, ודגש הצד"י בעצרותיכם לתפארת הקריאה כדגש קוף מקדש, וד"ר עצביכם תנובתו, והדומי' להם: כי אם תעלו, כמו שאמ' בנבואת ישעיה למה לי רוב זבחיכם וכל הענין: ושלם מריאכם, אחד מן שלמי מריאכם, כמו שאמר שם וחלב מריאים והם המפוטמים: הסר מעלי המון שיריך, רבוי שיריך שהלוים היו משוררי' על הקרבן בפה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירי' כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים ומה יועילו הקרבנו' אם תעבדוני מצד אחד ותמרדו בי מצד אחר: ויגל כמים משפט, מענין גלות מים, כי הג"מל פתוחה ויורה שהוא משרש גלל, כלומ' ילך המשפט כמים, וצדקה כנחל איתן, כנחל חזק שהוא נגר במרוצה, בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעברו ותעכבו אותם ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים איני רוצה בזה: הזבחים, הה"א ה"א השאלה, אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעי' שנה בית ישרא' כמו שאמר בנבואת ירמיהו כי לא דברתי את אבותיכ' ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, ושם פירשנו הענין, ארז"ל העשויה בהר סיני רבי אליעזר אומ' מעשה עולה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומ' קרבה ושוב לא פסקה אלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישרא' שבטו של לוי שלא עבד ע"ז הם הקריבוה, ועוד בדבריהם ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד, וכה"א הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה, רבי שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבי', ומי היה מקריב שבטו של לוי שנ' ישימו קטורה באפך וגו', ואומ' מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ישרא' שעברו ע"ז לא הקריבו שבטו של לוי שלא עבד ע"ז הקריבו:

ונשלם רדק

ונשאתם ב׳ וסימ׳ את אביכם ׳ את סכות מלכם ואת כיון צלמיכם : השאננים ג׳ וסימ׳ הוי השאננ׳ בציון ׳ רבת שבעה לה נפשנו ׳ על הגוים השאננ׳ : חמת רבה האי חמת לית דכוו פתח וכל לשון רוגזא פתחין : כדויד ג׳ וסי׳ ומי בכל עבדך כדוד נאמן ׳הפרטי׳ על פי הנבל ׳ והיה הנכשל ׳ קדמ׳ חס׳ ׳ וכל דכוו׳ כדויד :

וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם׃ וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

א הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם׃ הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס׃ הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים ה מִתּוֹךְ מַרְבֵּק׃ הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר׃ הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר יוֹסֵף׃ לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים

ב׳ את אביכם ל׳ · ל׳ פת׳ · וה׳ קמץ דרך כוכב ל׳ חס׳ · ל׳ · י״ג · ג׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ וחד סרוחים · ר׳ · ג׳ חד חס׳ · ל׳ בכוס׳ · ל׳ ג׳ · ג׳ וסי׳ ככלא דיוסף רוחא

וּנְטַלְתּוּן יַת סִיכוּת פִּתַּכְרְכוֹן וְיַת כִּיּוּן צַלְמֵיכוֹן כּוֹכַב טַעֲוַתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן לְכוֹן׃ וְאַגְלֵי יַתְכוֹן מֵהָלְאָה לְדַמֶּשֶׂק אֲמַר יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃

וַוי דְּשַׁלָן שְׁלֵיוָא בְּצִיּוֹן וּמִתְרַחֲצִין עַל כְּרַכָּא דְשׁוֹמְרוֹן מְקַיְימִין שׁוּם בְּנֵיהוֹן כְּשׁוּם בְּנֵי עַמְמַיָּא וְכָל דְּמִן דְּיִסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ עִבְרוּ לְכַלְנֵה וַחֲזוֹ וְאִזִּילוּ מִתַּמָּן לַחֲמַת רַבָּה וְחוּתוּ לְגַת דִּפְלִישְׁתָּאֵי דְּטָבִין מִן מַלְכְוָתָא הָאִילֵין אִם סַגִּי תְּחוּמְהוֹן מִתְּחוּמֵיכוֹן׃ אִינוּן רַחֲקִין יוֹם בִּישׁ וְאַתּוּן מְקָרְבִין בְּבֵית כְּנִישְׁתְּכוֹן חֲטוֹף׃ דְּשָׁכְבִין עַל עַרְסָן דִּמְכַבְּשָׁן בְּשֵׁן דְּפִיל וְעוּמְקִין עַל עַרְסֵיהוֹן וְאָכְלִין פְּטִימִין מֵעָנָא וְעִיגְלִין מִגּוֹ רַבְקָא׃ דִּמְנַגַּן עַל פּוּם נִיבְלָא כְּדָוִיד אַתְקִינוּ לְהוֹן מָנֵי זְמָרָא׃ דְּשָׁתַן בְּפִילְוָון דִּי כְסַף חֲמַר וְרֵישׁ מִשְׁחִין טָבִין מִתְמַשְׁחִי וְלָא כָאֵב לְהוֹן עַל תְּבָרֵי דְּיוֹסֵף׃ בְּכֵן כְּעַן יִגְלָן בְּרֵישׁ גָּלָן

שבר ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נבלא דיוסף רוחא׳ ופי׳ ושברה כשבר נבל׳ ומשבר רוח תיילילו׳ ולא נחלו על שבר יוסף׃

רשי

ונשאת׳ את סכות מלכם ׳ חוזר לענין הפורענות שלמעלה ׳ חשך לכם יום יי׳ ולא אור ונשאת׳ בגולה עמכ׳ את גילוליכ׳ ורכיבום האויבים על צואריכם לשאתם עמכם בגולה ׳ סכות כיון כוכב שמות ע״ז הן : והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ׳ כלומר לא לשכונותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמסר תם ביד מלכי ארום ולא היו שובים אתכם במקו׳ רחוק אלא עד דמשק ועתה ביד סנחריב אמסור א אתכ׳ והוא יגלה אתכם למרחוק : נקובי ראשית הגוים ׳ לכם היו קורא׳ גוי המשובח שבגוי׳ : ובאו להם בית ישראל ׳ הם בחרו במשפטי הגוים ובאו לכללם : עברו כלנה וראו ׳ למה מאסתם בתורתי לדבק בחוקות הגוים עברו וראו באומות החשובות אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ובירושלם : אם רב גבולם מגבולכם ׳ ומה מצאתם בי עול ׳ כלנה בבל ׳ חמת אנטוכיא : גת פלשתים ׳ חשובה שבחומות ערביהם שהיא קרויה מתג האמה על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות : המנדים ליום רע ׳ אתם מנידים עצמיכם ליום רע : ותגישון ׳ עצמיכ׳ לשבת בגלות עשו אחיך אשר יחמס אתכם ש׳ בו מחמס אחיך יעקב זה מדרשו של רבי מנחם זצ״ל ד״א המנדי׳ ליום רע המבזים על נבואת ימי רעה ש שהנביאים מתנבאים להם ׳ ותגישון שבת חמס ׳ זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית ב בבית ותגישון שבת בתיכ׳ זו אצל זו על ידי חמס : וסרוחים על ערשותם ׳ משתטחים ומאריכין עצמם על ערשותם ורבותינו פירשו מחליפין נשותיהם זה לזה ומסרחין ערסותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם : כרים ׳ כבשים : מרבק ׳ מקו׳ כנוס העגלי׳ ובלע״ז קופל״א : הפורטים על פי הנבל ׳ מנחם חברו עם ופרט כרמך ודוחה אני את דבריו שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך : כדויד חשבו להם וגו׳ ׳ חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג : השותים במזרקי יין ׳ יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה ו״א על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו : וראשית שמנים ׳ מובחר שבשמנים והוא אפרסמון : ולא נחלו ׳ לשון חולי : על שבר יוסף ׳ ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם :

וסר

רדק

ונשאתם ׳ אמר מצות האל ית׳ לא קבלתם ותקבלו ותסבלו עבודת סכות מלככם ׳ וסכות שם ע״ז ׳ ומלככם אמר על כוכב שעשה ע״ז על שמו וקורא אותו מלך לפי שהם חושבים אותו למלך עליהם ׳ או שהוא כוכב גדול בצבא השמים שהוא כמלך על צבאו ׳ וכן לקטר למלכת השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו ׳ וי״מ סכות ענין הסכת ושמע כלומר מאזינים לעבודת ע עבודה זרה ׳ וי״ת ונטלתון ית סכות פת כומריכון ׳ וכן וקלל במלכו ובאלהיו תרגם פת כומריכון ׳ כ׳ אפת כ״יסון ׳ וכן תרגם הכנעים במלבש ו וענין עבודה זרה הוא : ואת כיון צלמיכם ׳ יש מפרשים כיון כמו לעשות כוונים ׳ וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מ מאכלים שמטיבים ל לעבודה זרה לפיכך נקראו כונים ׳ ועוד פירשנו כיון שהוא כ כוכב שבתי ׳ וכן נקרא בלשון ישמעאל ופרס כיואן ׳ ועשו דמותו לעבדו : כוכב אלהיכם אשר עשית׳ לכם כוכב באומר כי הוא פקוח כלומר עשיתם צלם כוכב של אלהיכם ו והכוכב הוא ששמו א אותו עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו : והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ׳ רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשרת השבטי׳ ׳ וזכר דמשק לפי שמלך ד דמשק הרע לישראל מאד כמו שכתוב׳ ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק : אלהי צבאות ׳ מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם : הוי השאננים בציון ׳ שמרון היתה ראש הממלכה לישרא׳ ׳ וציון ראש ממלכת יהודה ׳ ואמר אוי להם לעשירים אשר בהם שהם שאננים ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולים וחושבים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף ׳ כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישר׳ וציון מערי יהודה ושני ההרי׳ האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוי׳ שישבו שם מתחלה והם ז׳ אמות ׳ וקרא ראשי׳ הגוים לפי שהיו ראשית הגוים שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות ׳ ואלה ההרים היו נקובים בשם לטובה ובאו להם בית ישראל בעזרת ה׳ לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם ישראל אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוים הראשונים היושבים בארצות האלה ׳ ולמה עשו זה יראו סביבותיכם אם יש ארץ טובה מארצכם וכי אם נתן להם האל ית׳ ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו : עברו כלנה ׳ ואלה השאננים ומתענגים בטובה שנתן להם ה׳ כופרים בו ובתורתו ואינם יראים מרעה שתבא עליהם וכשהנביאי׳ מוכיחי׳ אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינם יראים ובוטחים בעושרם ובמבצריהם החזקים שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה : עברו כלנה ׳ כלנה עיר גדולה בארץ שנער ׳ כמו שאמר בתורה ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה ׳ ולכו משם ׳ כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי אינה טובה מארצכם לכו משם לחמת רבה ׳ ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת ובנותיה : גת פלשתים ׳ אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים ונקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתים : המנדים ליום רע׳ מרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרי׳ ולעתים רחוקות הוא נבא ׳ ותגישון שבת חמס יום הפורענות אתם מרחיקי׳ ושבת חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול : השוכבים ׳ זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובשיבה ובשכיבה על מטעמי נאות ובשמוע כלי שיר ובגופים ׳ אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו ׳ וסרוחים על ערשותם ׳ מן וסרח העודף שמותחים על ערשותם בגדים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על בדי המטה וכל זה ממיני התענוג ׳ ורז״ל פי׳ וסרוחים על ערשותם ענין סרחון ׳ אמרו שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם ׳ וי״ת ועמקים על ערסיהון : ואוכלים כרים מצאן ׳ פי׳ כבשים שמנים ׳ וחסר האל״ף כי הענין מובן וכן כמו יהיו ר״ל כאשר לבן ׳ מלובשים בגדים בגדים חמודות בגדי מלכות ׳ ויש בעדרו זכר זכר תמים ׳ וי״ת ואכלין פטימים מענא : מתוך מרבק ׳ מקום שמכניסים שם העגלים לפטמם ׳ וכן ולאשה עגל מרבק ׳ ובדברי רז״ל הכניסה לרבקה ודשה : הפורטים על פי הנבל יתן ופרט כרמך ׳ ובדברי רז״ל פרט וכלל הוא ענין היחידות והנפרד מן הכלל ׳ ר״ל שאומרים בירים על פי הנבל כל מעלה ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בנגונה ׳ או פירוש פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הנגון ויש מפרשים פורטים מענין פרוטה בדברי רז״ל כלומר נותנים כל אחד פרוטה למנגן ׳ ויו״תן תרגם דמנגן על פום נבלא : כדויד חשבו להם כלי שיר ׳ כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבים שהם יודעים כמוהו ׳ ורוצה לומר בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השם יתברך לא זכרו : השותים במזרקי יין ׳ במזרקים שהם גדולים שותין יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקים שותים ׳ ומזרקי כמו מזרקים ׳ וכן חלוני שקופים כמו חלונים ׳ וכן כמו נטעים ׳ מלאכי רעים ׳ מי המרים ׳ והרומים להם ׳ ויו״תן תרגם כן ופרשו שמוך בחסרון שתרגם דשתן בפילוון דכסף חמר ׳ וכן תרגם בספל אדירי׳ בפילי גיבריא ׳ וראשי׳ שמני׳ ׳ מבחר שבשמני׳ המרוקחים : ולא נחלו ׳ על דרך חולה מכאב צלי ׳ והנפעל בזה אינו מקבל מקרה מן הקל ואין כי הקל פעל עומד לא מקבל מקרה מן הכבד : כי שבר יוסף ׳ היה ראוי שיהיה מחלה ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו ׳ ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש ׳ ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף ׳ כי משבט אפרים היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטים תחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה ׳ ועליו נבא יעקב אבינו ואמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ׳ ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו ׳ וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף : לכן ׳ הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו ע״ה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה :

וסר

וסר מרזח סרוחים · ויבטלון משתאות המבודלי' ובסי הרוח מרזחות לשון משתאות בספרי בפר' וישב ישראל בשיטים מצאתי וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קורואים להם ואוכלים : בנפשו · מדעת וכוונה : מתאב · כמו מתעב וכן תירגם יונתן מנבל אנא את בית מקדשא דביתיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזם שנ' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם : עיר ומלואה · ירושלים ויושביה : אם יותרו · מן הדבר והחרב : בבית אחד ומתו · סיפרפו האויבי' את הבית עליהם בלשרפם את העיר : ונשאו דודו ומסרפו · קרובו ואוהבו המכיל את עצמותיו מן השריפה כן תורגם יונתן ויטליניה קריביה מיקידא · ואמר המוציא מן השריפה לאשר בירכתי הבית לחבירו שהלך לבדוק בתוך הבית העוד עמך אדם חי זולתך שנמלט מן החבוסים · ואמר אפס אין חי אלא מתים ואמר זה אליו הס את הפגרי' · ואמר הס · השלך וסלק הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם יי' כן ת"י : רסיסי' · שיהא מרוסס לבקעיות דקות : בקיעי' · גדולים מרסיסי' לפי חשיבותו תהי מכתו כן תרגם יונתן וימחי מלכו רבא מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלשא : הירוצון בסלע סוסים · כלום ימעדו במרוצת' בשעתם שידורו של עולם : אם יחרוש · אדם בבקרים בסלע שאתם סבורים לפנות דרך הטובה ותתקיימו וקבליהו : ללא דבר · על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיים : קרנים · חוזק וגבורה לנגח בקרניו עניים ואביונים : מלבא חמת · שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל : עד נחל הערבה · נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית : כה הראני · פורענות שהיה רוצה להביא גובאי : בתחילת עלות הלקש · לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה והנה לקש היה צומח אחרי גזי המלך אחר שנגזו תבואת המלך עד שלא עלת בקנה היו גוזזין אותה מחת להאכיל לבהמות וכן תירג' יונתן דאיתגזיזת שיחתא דמלכא ולשון משנה הוא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה : והיה אם כלה · כאשר כלה לאכול את עשב הארץ · באותה שרה :

וסר מרזח סרוחים · יקרב ויבא אבל או זמן שהיו סרוחים על ערשותם ושמחים ומתענגים עתה יקרב אבלם · וסר לשון קריבה · כמו כורה שבה פה · אכורה נא ואראה · ויונתן תרג' לשון הסרה ויעדי מנהון מרזחין ומכבין הראשונה כף והשנייה בית · והוא מדברי ר"ז"ל תנתן סבנתי לבתי · ות"י והרדידים וכבנתיא : ויש נסחאות מכבין בשני כפין · ופירושו מכעו שתרגום ויסבת על מטה כבודה מכבין דיקר · ומרזח ר"ז"ל פירשוהו אבל · וכן אל תבא בית מרזח · וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש · שנאמר וסר מרזח סרוחי' · מרזח נעשה שר לסרוחים פירוש לסרוחים לנסחרי' · כלומ' לשאר העם כמו וסרח העודף שפירושו שאר היריעה העודפת · ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים שהרי תרגם ויעדי מנהון מרזחין ולא אמ' כי האבל יסור מהם אלא השמחה ת תסור מהם · ובסיפרי בפרשת וישב ישראל בשיטי' באחרונה חזרו לעשות להם מרזחין והיו קוראות לעם ואוכלי' שנאמ' ותקראנה להם ונומר · ואדוני אבי ז"ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול בין לבכי בין לשמחה · וכן הוא בלשון ערבי : נשבע ה' בנפשו · בעצמו · כמו בי נשבעתי · וכן אשר לא נשא לשוא נפשו : מתאב אנכי · השף תאבתי לישועתך ר"י"ש"ל"ת"ש בלע"ז · כמו משרש עוקר ה השרשים השף משרים · ויונתן תרגם מנבל אנא את גאון יעקב זה בית המקדש · וכן את גאון יעקב אשר אהב סלה · וכן תרג' יונתן ית בית מקדשא רבותיה דיעקב : והסגרתי · פירוש ביד אויב אסיר עיר עם אנשיה : והיה אם יותרו · שימלטו מן החרב והחביאו עצמם בבית ואמר

דודו ה' מ'ל וסימ' נמסר בספר שפטים סי'ט : הס ב' קמצין וסי' בכל מקום השליך הס · ואמר הס כי לא להזכיר : השמחים ג' בקריאה וסי' השמחים ללא דבר · השמחים לעשות רע ' השמחים אלי גיל : גובי ב' א' חס' ופתח וא' קמץ ומ'ל וסימ' בתחלת עלות הלקש · וטפסריך כגוב גובי · בתרא קמץ ומ'ל :

וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃

נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ׃ וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃ וּנְשָׂאוֹ דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הָס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה׃

כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃ הַיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃ הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם׃ כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃

ז

כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃ וְהָיָה אִם־כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן

וְיַעְדֵי מִנְהוֹן מַרְזְחִין וּמַכְּבִין׃

קַיִּים יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מְנַבֵּל אֲנָא יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דְבֵיתֵיהּ דְיַעֲקֹב וּבִרְנְיָיתֵיהּ רְחֵקִית וְאֶמְסַר קַרְתָּא וּמְלָאָהּ׃ וִיהֵי אִם יִשְׁתָּאֲרוּן עַסְרָא גַבְרִין בְּבֵיתָא חַד וִימוּתוּן׃ וְיִטְלִינֵיהּ קָרִיבֵיהּ מִקִּידָא לְאַפָּקָא גַרְמַיָּא מִן בֵּיתָא וְיֵימַר לְדִי בְשִׁידָא דְבֵיתָא הַעוֹד כְּעַן עִמָּךְ וְיֵימַר סָפוּ וְיֵימַר סַלִּיק אֲרֵי כַּד הֲווֹ קַיְימִין לָא הֲווֹ מְצַלַּן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ אֲרֵי הָא יְיָ מְפַקֵּיד וְיִמְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא תַקִּיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חֲלָשׁ׃ הֲיִרְהֲטוּן בְּכֵיפָא סוּסְוָן אִם יִתְרְדֵי בְתוֹרַיָּא אֲרֵי הֲפַכְתּוּן לְרֵישׁ חַוְיָן בִּישִׁין דִינָא וּפֵירֵי זְכוּתָא לְגִידִין׃ דַחֲדָן לְלָא מִדַּעַם דְאָמְרִין הֲלָא בְתוּקְפָנָא קְנֵינָא לָנָא נִכְסִין׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מֵקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וְיִדְחֲקוּן יָתְכוֹן מִמַּעֲלָנָא דַחֲמַת עַד נַחֲלָא דְמֵישְׁרָא׃ כְּדֵין אַחְזְנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא בִּרִירַת גּוֹבָאֵי בְּאַוַּל צִימוּחַ לְקִישׁ וְהָא צִימוּחַ דַעֲדַק בָּתַר דְאִתְגְּזִיזַת שִׁיחָתָא דְמַלְכָּא׃ וִיהִי כַּד שֵׁיצֵי לְמֵיכַל יָת עִסְבָּא דְאַרְעָא וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְיַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חֲטָאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִינוּן

אחד ימותו שם מן הדבר · ועשרה איננו דוקא אלא ר"ל רבי' : ונשאו דודו ומסרפו · דודו אחי אביו · ומסרפו · אחי אמו · כן פירשוהו קצת המפרשי' · וי"מ ענין שרפה והסמ"ך במקו' שין · ופי' אחז"ל אמ' אותו אוהבו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמי' מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתים שתוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי לא להזכיר בשם השם מה שלא היינו רגילים להזכיר בשם ה' והיינו מזכירים בשמות הבעלים זה גרם לנו הדבר הזה נשים יד לפה נסבול ונשתוק · או שלא לשבר לב העם מרוב הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים : כי הנה ה' מצוה · עוד דבר אחר האל ית' מצוה כלומר גוזר שיהיה רעב' · והוא שזכר למעלה והכתי בית החרף ונומר : והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים · רסיסים כמו בקיעי' בסמ"ך כמו בצדי' כמו קנה רצוץ ענין שבירה · וכן במשנה בסמ"ך ואם היא עבה או מרוסס כדי לבטל ביצה קלה שבביצים · ותרגום וכתות ודמרים · ויונתן פי' הענין דרך משל שתרגם ארי השם מפקד ונו' : הירוצון בסלע אם יחרוש בבקרים · אם יחרוש החורש · וכן כאשר ישבר כלי היוצר השובר · מן הבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה' המקריב · ויאמר ליוסף האומר · והדומים להם רבים · ור"ל אם יחרוש בסלע כי בסלע שזכר עומד במקום שנים · אמר אם דרך העולם בירוצו הסוסי' בסלע זה איננו · וכן אם יחרוש חרס בבקרים בסלע זה איננו · ואם יהיה זה יהיה הפך דרך העולם ומנהגו ואתם עושים הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיום יישוב העולם ומי שמעוות המשפט הוא הורס יישוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכי' סדר העולם · וכן אמר למעלה ההופכים ללענה משפט : ופרי צדקה ללענה · כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב · וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושים אותו ללענה : השמחים ללא דבר · כי לא תתקיי' שלותם וטובתם אם כן הם שמחים ללא דבר : קרנים · כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם העמי' כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה · ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל · והם אומרים כי בחזקם עשו זה ולא כן כי רחמי האל היו שריחם עליהם ונתן להם הכח להתגבר על אויביהם כמו שאמר כי ראה השם את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישראל ולא דבר השם למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש : כי הנני מקים · אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם : הנני מקים עליכם גוי · זהו מלך אשור עם בבאו : מלבא חמת עד נחל הערבה · אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחזקכם כמו שאמר בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה תראו כשאשיר פני מכם יבא הגוי הזה וילחצו אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה · ונחל הערבה זהו ים הערבה : כה הראני · יוצר גובי · אסיפת הארבה · כמו ויצר השם אלהים מן האדמה כל חית השדה וגומר ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שעניינו ויאסוף · ויוצר · שם בשקל ואת היותר החרמנו · או פי' יצירת הארבה כלומר שראה במראה הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת שראהו · וכן תרגם יונתן ברייתת גובא · או יהיה יוצר פועל ולא כם רוצה לומר שראה אל יתברך שהיה יוצר ארבה · גובי · תרגום ארבה גובא והיו"ד לרבים ובא בסימן אחד מסימני הרבים שהוא יו"ד מ"ם וגובי כמו גובים · וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים · וחשופי שת כמו חשופים · וכן בא ארבה בסימן רבים אלא שהיא משקל אחר במשקל גבים : בתחלת עלות הלקש · העשב היוצא באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש · והנה לקש · הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך · כלומר אחר שהיה נגזז העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צומח העשב והוא נקרא לקש והנה הארבה היה אוכלו · ויונתן תרגם כמו לצמוח לקש והוא כמות דעדק בתר דאתגזיזת שחתא דמלכא : והיה אם כלה · כאשר כלה · כמו והיה אם בא אל אשת אחיו כאשר בא · ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה · וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר · והדומים להם : מי יקום יעקב כי קטן הוא · ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזרות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה :

נחם

נחם, כמו וינחם ה׳ על הרעה, ונחם נפעל עבר כי החי״ת פתוחה: כה הראני, הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש, וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה עד שאכלה את תהום רבה, ופירושו על דרך ואת ה׳ים אשר בתעלה לחכה, ואכלה את החלק, פי׳ חלקת השדה, ובאמרו החלק בה״א הידיעה ר״ל חלקת השדה אשר למלך כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך, וזה להורות כי בעון המלך היה כי בזמן שהיה המלך טוב היו העם הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה, ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם גם כן רעים שהיו לומדים מעשיו, והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק השורף המונע המטר ומיבש הצמחים וימעטו את מימי הנהרות, ובראותי במראה הנבואה שהיא מכלה הכל צעקתי לאל ית׳ ואמרתי ה׳ ה׳ חדל נא מזאת הרעה הגדולה, ולמעלה אמ׳ סלח נא והענין אחד, כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם, ואחז״ל פירש באש כמשמעו שרצה לדון אותם באש ונפרעת בסדום ועמורה אלולי תפלת הנביא וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו: ויאמר, מבואר הוא: נחם, גם זה מבואר: כה הראני, נצב, כבוד האל ית׳ היה נצב על חומת אנך: ובידו אנך, פירשו בו בדיל, וכן יקרא בלשון ערבי ה הבדיל אנך בדגשת הכף ומשקולת הבנין עושין מבדיל או עופרת ר״ל חומה בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט, ובידו אנך ובידו משקולת המשפט לשפטם על פי מעשיה, ובאמרו ובידו להורות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיהם כי בידו הנקמה והחרמה והוא רב חסד מטה כלפי חסד ות״א מימרא דה׳ מעתד על שור דדין וגו׳ ובמדרש על חומת אנך על שורא דאונקא, ובידו אנך, כבעל חוב וסטרו בידו ועומד לגבותו מבעל חובו: מה אתה רואה עמוס ואמר אנך, זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריא ע״א, ר״ל שהיו דנין באונאה: ויאמר ה׳, על זאת המראה לא צעק הנביא כי לא ראה שהיה עושה כלה אלא שהיה שופטם בייסורין ובגלות לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא צעקת כמו בשתי המראות הראשונות, ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט: הנני שם אנך, אשים בקרב משקולת המשפט: לא אוסיף עוד עבור לו, ר״ל שאעבור לו על פשעיו שלא אביאנו לא אסבול עוד זה לא אעניסנו במשפטיהם הנה בנו במות ומקדשים להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיה׳ יפלו בחרב, והם בית ירבעם בן יואש שעברו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך: ונשמו במות ישחק, כתיב בשי״ן והוא כמו בצד״י כי שחק בשי״ן וצחק בצד״י ענין אחד, והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישר׳ כי אם בשם ישר׳ אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברה׳ ויצחק היו להם בנים אחרי׳ אבל יעקב אבינו כתיחד בזרע הקדש לפיכך קראו על שמו ישראל ויעקב, וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומו׳ בזה הספר, ואפשר כי דעתו היה בזוכרו במות ישחק לפי שיצחק אבי׳ נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל ית׳ ומצותיו והנה בניו מכעיסי׳ האל ית׳ בבמותיהם ובפסיליהם, ומקדשי ישראל הם ביתאל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות, לכן מקרא הארמון ואמר כי מקדש מלך הוא, ובא אל מקדשו להתפלל: וקמתי על בית ירבעם בחרב, כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם ובו נפסקה מלכות יהוא: וישלח, עמוס היה מתנבא בבית אל אלא הנבואות ואמציה שהיה כהן עז״ בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחייב מיתה שזכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך: בקרב בית ישראל, כי לא דבר דבריו בסתר אלא בגלוי ברבים: לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו, לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל: כי כה, ימות ירבעם, והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו, וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע: ויאמר אמציה, כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא יבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא ביתאל, ואעפ״י ששמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו שכתוב אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי שהיו תדירי׳ לבא שם לעבוד ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה ארץ ישראל, וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שאמר במלכים כן עשה בבית אל ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כמו שפי׳ בספר מלכים כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתם בזה המקום תהיה מקובלת יותר משאר מקומות ותהיה כמו ירושלם שהרי אמר יעקב אבינו והיה בית אלהים: ואכל שם לחם, לפי שנביאי השקר היו מתנבאים לעם בפתותי לחם ובכוסו של יין או שכר אמ׳ לו שיעשה הוא כן שילך ויבא בארץ יהוד׳ כי שם יאכילוהו לחם אם יבא רעת מלכי ישר׳:

וביתאל

לרב ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטי׳: לריב ה׳ בקרי׳ וסי׳ והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתיב, נצב לריב יי׳ ועומד, והנה קרא לריב באש, אל תצא לרב מהר, אם יחפץ לרב עמו, וחד למשפט ולריב דדה׳, ב׳ מנהון חס׳ וסימ׳ אל תצא לריב, אם יחפץ: ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימ׳ גם זרע יעקוב ודוד עבדי

הוא: נחם יהוה על־זאת לא תהיה אמר יהוה:

כה הראני אדני יהוה והנה קרא לרב באש אדני יהוה ותאכל את־תהום רבה ואכלה את־החלק: ואמר אדני יהוה חדל־נא מי יקום יעקב כי קטן הוא: נחם יהוה על־זאת גם־היא לא תהיה אמר אדני יהוה: כה הראני והנה אדני נצב על־חומת אנך ובידו אנך: ויאמר יהוה אלי מה־אתה ראה עמוס ואמר אנך ויאמר אדני הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא־אוסיף עוד עבור לו: ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו וקמתי על־בית ירבעם בחרב:

וישלח אמציה כהן בית־אל אל־ירבעם מלך־ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא־תוכל הארץ להכיל את־כל־דבריו: כי־כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו: ויאמר אמציה אל־עמוס חזה לך ברח־לך אל־ארץ יהודה ואכל־שם לחם ושם תנבא:

ו׳ כתיו׳ וכל ישעיה כ׳ כ״כ בכנו׳ · ה׳ ב׳ חס · ו׳ כתיו׳ וכל ישעיה קל״ד · ח · ד׳ ובעינין · ג׳ בכיל · ו׳ מל׳ בלים׳ · ד׳ כנוי ליצחק · ט · כ׳ · לג׳ · ט׳

אינון: אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי: כדנן אחזיני יי אלהים והא עתיד למידן באישתא יי אלהים ואכלת ית תהום רבא ושיציאת ית אחסנתא: ואמרית קביל בעותי יי אלהים שבוק כען לחובי שארא דבית יעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון: אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי אלהים: כדנן אחזיני והא יי קאים על שור דדין וקדמוהי דין: ואמר יי לי מה את חזי עמוס ואמרית דין ואמר יי הא אנא עביד דין בגו עמי ישראל לא אוסיף עוד למשבק להון: ויצדון במת ישחק ומקדשי ישראל יחרבון ואקים על בית ירבעם דקטלין בחרבא: ושלח אמציה רבא דביתאל לות ירבעם מלכא דישראל למימר מריד עלך עמוס בגו בית ישראל לא תיכול ארעא לסוברא ית כל פתגמוהי: ארי כדנן אמר עמוס בחרבא יתקטיל ירבעם וישראל מיגלא יגלון מעל ארעהון: ואמר אמציה לעמוס נבייא איתא אזיל לך לארעא דבית יהודה ואכול תמן לחמא ותמן תתנבי:

וביתאל

רשי

ויאמר אדני ה׳, סלח נא ואל תשחית הארץ: מי יקום יעקב, מאן יקום ויבעי על חטאיהון: כי קטן, ארי מטלטלין: נחם על זאת, נתרצה בתפלתי ונעתר לי: הראני, עוד פורענות להביא עליכם: והנה, קורא את כמלואת שלו: לריב, להכנס בפורענות דליקת אש: החלק, חלקת השדה: על חומת אנך: על שורא דדינא וכן פתר דונש, אנך לשון ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יביט בונה החומה ליישר ה הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט: הנני שם אנך, הנני שופט אותם בקו שורת הדין: עבור לו, להמתין להם על פשעיהם: וממקדשי ישר׳, הוא ביתאל שנאמ׳ כי מקדש מלך הוא: על בית ירבעם, בן יואש: כהן ביתאל, כומר לע״ז: בחרב ימות ירבעם, והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש: חוזה אתה, שמתנבא עתידות: לך ברח לך אל ארץ יהודה, ששם מקדשו של הקב״ה שאתה מתנבא בשמו: ואכול שם לחם, לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתותי לחם בשכר שתנבא להם:

וביתאל

אמאס, ונשמו במות ישחק, ולא תטיף על בית ישחק, ושבועתו לישחק דתהילים זאת כל דבריו ב׳ וסימ׳ וידבר יפתח, לא תוכל הארץ להכיל: אמציה ט׳ וסימ׳ ויוזבד בן שמעת דמלכים, אז שלח אמציה, בשנת עשרי׳ ושבע שנה לירבעם, ויתר דברי יואש דאשר נלחם, וישלח אמציה כהן בית אל, ויאמ׳ אמציה אל עמוס, ויען עמוס ויאמ׳ אל אמציה, ומשובב וימלך ויושה בן אמציה, בן חשביה בן אמציה בן חלקיה:

וּבֵית אֵל׳ מבואר הוא : ויען עמוס ׳ לא נביא אנכי׳ לא הייתי נביא מנעורי׳ וגם לא בן נביא אנכי׳ שלמדני דרכי הנבואה׳ כי בוקר אנכי׳ לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי ובאני כמו שאמר אשר היה בנוקדים׳ ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שתאמר : בולס׳ י״מ כמו בולס בש״ן מתרגם ויחפש ובלם כלומר ליקט שקמים למאכל בקריו׳ או פי׳ מערב השקמים עם דברי׳ אחרי׳ לבורך בקריו׳ ובדברי רז״ל דבר מעורב יקרא בלום כמו שאמר שכן עני אוכל פיתו מעיכה בלוסה׳ פי׳ שגילום הקמח והסובין והמורסן ביחד לפיכך מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעור חלה׳ ושקמים׳ הוא מין ממיני התאנים ות״א ארי מרי גיתין וגו׳ אנכי׳

אל עמי ד׳ וסי׳ נמסר בסדר ויחי וביחזקאל סי׳ ל״ג : אדמה י״א וסי׳ נמסר בכפר יואל סימן ב׳ : עבור ז׳ מל בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק : נאם אדני יי׳ ז׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ אם תכבסי בנתר׳ מקבץ נדחי ישר׳ שמעו והעידו׳ וקטר מחמץ׳ והילילו שירות׳ והבאתי השמש׳ והשלחתי רעב׳ וכל יחזקאל דכוו׳ במ״ד

וּבֵית־אֵל לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא׃ וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס שִׁקְמִים׃ וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וְעַתָּה שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית יִשְׂחָק׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃

ח כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ׃ וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃ וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס׃ שִׁמְעוּ־זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵּי־אָרֶץ׃ לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָה׃ לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּיר׃

ובית אל׳ יג׳ זעירין וחד רבה׳ · ט׳ · ל׳ ומל׳ ח׳ בטע׳ ל׳ ומ׳ · ד׳ · ד׳ כתוב ליצחק · ג׳ · ה׳ · ל״ג · ד׳ · י׳ ומל׳ בליש׳ · ל׳ · ד׳ · ב׳ וכתי׳ ל׳ ענוי · ה׳ · ל׳ ומל׳ ל׳ וחד ונפתחה · כ׳ ל׳ · ב׳ ל׳

וּבֵיתְאֵל לָא תוֹסִיף עוֹד לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי מַקְדַּשׁ מַלְכָּא הוּא וּבֵית מַלְכוּתָא הוּא׃ וַאֲתִיב עָמוֹס וַאֲמַר לַאֲמַצְיָה לָא נְבִיָּא אֲנָא וְלָא בַר נְבִיָּא אֲנָא אֲרֵי מָרֵי גֵיתֵי אֲנָא וְשִׁקְמִין לִי בִּשְׁפֵילְתָּא מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמָּא יִשְׂרָאֵל אֲנָא מְסַגִּיף נַפְשִׁי׃ וְדַבְּרַנִי יְיָ מִן דִּירָא מִבָּתַר עָנָא וַאֲמַר לִי יְיָ אִיזִיל אִיתְנַבֵּי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וּכְעַן קַבִּיל פִּתְגָמָא דַּיְיָ אַתְּ אֲמַרְתְּ לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא תַלִּיף עַל בֵּית יִשְׂחָק׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְּתָךְ בְּקַרְתָּא תִּטְעֵי וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְאַרְעָךְ בְּעַדְבָא תִתְפְּלֵיג וְאַתְּ עַל אַרְעָא מְסָאֲבָא תְּמוּת וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן׃ כִּדְנַן אַחֲזְיַנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא מָאן מְלֵי סוֹפֵי קַיְטָא׃ וַאֲמַר מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית מָאן מְלֵי סוֹפֵי קַיְטָא וַאֲמַר יְיָ לִי מְטַת פּוּרְעָנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסִיף עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן׃ וִילִילוּן חֲלַף זִמְרָא בְּבָתֵּיהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי פִּגְרֵי קְטוֹלִין בְּכָל אֲתַר דְּיִימַר רְמִי וּסְלִיקוּ׃ שְׁמַעוּ דָא דְּשָׁיְיטִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא רֵישׁ מִסְכֵּינַיָּא וּמְדַמַּן לְבַטָּלָא מִילֵי חֲשִׁיבַיָּא מִן אַרְעָא׃ דְּאָמְרִין אֵימָתַי יְמְטֵי יְרַח עֲבוּרָא וְנִזְבֵּין עֲבוּרָא וּשְׁמִיטְתָא וְנִפְתַּח אוֹצְרִין לְאַזְעָרָא מְכִילְתָּא וּלְאוֹסָפָא עַל סַלְעָא וּלְשַׁקְרָא בְּמוֹזְנָן דִּנְכִיל׃ לְמִקְנֵי בְּכַסְפָּא מִסְכֵּינַיָּא וַחֲשִׁיבַיָּא בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן וְהַמְמַת עִיבוּרָא נְזַבֵּין׃

רש״י

ובית אל לא תוסיף ע״ד להנבא׳ שאין מזכירין כאן אלא שם ע״ז : לא נביא אנכי׳ אינו מנביאי שקר שלכם הנוטלים שכרם לא להנבא איני צריך לכל זאת ולא ניהנתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו שתירג׳ יונתן ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא : בקר אנכי׳ רועה בקר : ובולס שקמים׳ מחפש בשקמים לראות איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורו׳ שכן דרך שקוצצין בתולת השקמה ובולס כמו ובולם אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא : ולא תטיף׳ לשון נבואה הוא והרבה יש במקרא הטף אל דרום : כלוב קיץ׳ סל מלא קוצי תאני׳ שאינם טובות : שירות היכל׳ שהם משוררים בתוך היכליהם במשתאותיהם : רב הפגר׳ סגי פגרי קטולין : בכל מקו׳ השליך הס׳ בכל אתר יימר רמי סליק השליכו מכאן השירו מכאן הפגרים האלה : השואפים׳ הבולעים אבון : ולשבית׳ כמו ולהשבית ודוגמא לשמיד משוזיה ללכת לגיד ביזרעאל : מתי יעבר החדש׳ זו היא האסיפה שאוספים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו שדותיהם יעבר החדש תירגם יונתן מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור ולשון הארכה הוא כמו העביר המועד ולפי פרושו את הקרבת העומר והשנה נמשכת והישן מתייקר : והשבת ונפתחה בר׳ מתי תבא השמיט׳ ויתייקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו : להקטין איפה׳ נמכור במדה קטנה ואת כספינו נקבל בשקל גדול : בעבור נעלים׳ בדיל דיחסנון : ומפל בר נשביר׳ והממת עיבורא נזבין את הפסולת שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים :

רד״ק

שלפתן מלעיל הטעם בכ״ן : ויקחני ה׳׳ לא הנחתי מלאכתי ברצוני כי האל יתברך לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן והוא השרה רוח נבואתו עלי והכריחני להנבא ואיך תאמר לי שלא אנבא והוא אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו : ועתה שמע דבר ה׳׳ כי גם עליך בפרט אני מתנבא׳ ולא תטיף על בית ישחק׳ כמו שאמ׳ ונשמו במות ישחק׳ ועל מלכות ירבעם כנאתי שהם עושים במות לפסילים׳ ואתה אומ׳ שלא אנבא עליהם בארצם האל ית׳ שלחני ולא אמנע בעבו דבריך׳ ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל ית׳ דבר עליך רעה׳ וזהו אשתך בעיר תזנה׳ טרם גלותכם תזנה אשתך בעודה בעיר תזנה עם האויב הבא על העיר׳ ואין זה כמו נשים בציון ענו כי העינוי הוא שלא ברצון האשה והזנות ברצון האשה׳ וכל זה בעונם אמציה שתזנה אשתו לעיניו ובנו ובנותיו יפלו בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית׳ מבורך אל שאר עונותיו שהיה עובד ע״ז ושאר עונות והאויבים היו הורגים הבנות והבנים הקטני׳ שלא יוכלו ללכת ברגליה׳ לפי׳ אמ׳ בניך ובנותיך בחרב יפלו׳ והגדולים היו מוליכים זולתי אותם שהיו כלאחי׳ שהיו הורגי׳ אות׳ האויבי׳ בהתגברם עליה׳ : ואדמתך בחבל תחלק׳ שתחלקוה ביניהם האויבי׳ הבאים לגור בארצם עם שאר האומות והם הגוים שהביא עם מלך אשור ויושב אותם בערי שומרון : ולא תטיף׳ ולא תדבר׳ וכן והיה מטיף אל העם הזה׳ אל תטיפו יטיפון׳ ות״א לא תליף : לכן׳ מבואר הוא : כה הראני׳ כלוב קיץ׳ סל מלא פירות הקיץ : ויאמר׳ בא לפר׳ לומה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ׳ ר״ל הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטים אותם מהעץ ואוכלים מהם ומיבשים מהם כן בא קץ ישראל להסיעם ממקומם׳ וקץ וקיץ אפשר שהם ענין אחד ושרש אחד : עבור לו׳ כמו שפירשנו עבור לו על פשעיו : והלילו שירות היכל׳ השירות והזמירו׳ שהיו מזמרים בהיכליהם יהפכו להם ליללה׳ ואמר על השירות והלילו׳ ר״ל יהפכו להם יללה׳ ועל הלשון הזה נאמר ולפניו תרוץ דאבה : רב הפגר בכל מקום השליך הס׳ בכל מקום שישליכו הפגרים המתים יאמר אחד לחברו מן המשליכים הס׳ כלומר נשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו למעלה׳ ות״א בכל אתר יימר רמי ושתיק כמו שתרגם למעלה : שמעו זאת השואפים אביון׳ ענין בליעה׳ כמו שאפני אנוש׳ ושאף במים חילם׳ ופי׳ כאילו בולעים אותו כשלוקחים ממונו בערמה ובאונאה׳ והם העשירים אוכרי הפירות׳ ולשבית ענוי ארץ׳ כמו ולהשבית׳ וכן לשמיד מעוזיה כמו להשמיד׳ ופי׳ הם חושבים לבטלם מן העולם שלוקחים מה שלהם במרמה ובעולה׳ ענוי ארץ׳ ענוי כתיב והעניים ברוב הם ענוים : לאמר׳ החדש׳ חדש הקציר שימצאו העניי׳ מה יאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו לקנות שבר׳ וכשיעבור החדש ויבואו העניי׳ לקנות ידחו אותם לשבת אחרת׳ ואומ׳ יעבור זה השבוע ובשבוע האחר נפתח אוצר הבר ונמכור ודוחי׳ אותם כן עד שתתייקר התבואה וימכרו לרצונם׳ שבת׳ שבוע׳ כמו שבע שבתות תמימות תהיינ׳ ויונתן פי׳ החדש חדש העיבור ופי׳ השבת שמט׳ שתרג׳ דאמרין אימתי ימטי ירח עיבור׳ ונזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין׳ לפי ששנת העיבו׳ מתארכת השנ׳ ומיקר׳ התבואה׳ וכן שנת השמטה שאינ׳ זורעי׳ מתיקרת התבואה׳ ואוכרי פירו׳ מתאוי׳ שנת היוקר : ונשבירה׳ ונמכור׳ כי מוכר התבואה יקרא משביר׳ כמו המשביר לכל עם הארץ׳ אוכל בכסף תשבירני׳ והתבואה נקרא׳ שבר לפי שסוברת הרעב׳ וכן אמר שבר רעבון בתיכ׳ על דרך ישברו פראים צמאם׳ להקטין איפה׳ מקטיני׳ האיפה שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים שאסף במשקל גדול מלוקחי התבואה והאבן ששוקלים בה הכסף מגדילים אותה׳ ועוד מעותים המאזנים שהם מאזני מרמה אחר שיעותו אותם׳ וכן ובגדי ערומים תפשיט׳ וכן וטחני קמח׳ והדומים להם׳ הנה כי בשלשה פנים מרמים את העניים במכרם להם התבואה : לקנות׳ הם מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם׳ כלומר שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמי׳ קלים לרוב הדוחק והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיהם גם חושבים לקנותם הם עצמם לעבדי׳ כמו שאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך : ואביון בעבור נעלים׳ אפילו בעבור נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר יכלו׳ ות״א בעבור נעלים בדיל דיחסנון׳ וכבר כתבנו פירושו למעלה׳ ומפל בר נשביר׳ ואומרים גם כן אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו בשאר עתים׳ ומפל בר׳ הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדולים בבית אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק :

בצהרים י״ב בקריאה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ח: למים ה׳ דגשי׳ בקריאה וסימ׳ ויצמא שם העם למים׳ רפאתי למים האלה׳ הוי כל צמא לכו למים׳ ואדיריהם שלחו צעיריהם׳ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם: ולא יקומו ב׳ וסימ׳ היפלו ולא יקומו׳ וחי דרך באר שבע:

נִשְׁבַּע יְהוָה בִּגְאוֹן יַעֲקֹב אִם־אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם: הַעַל זֹאת לֹא־תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקָה כִּיאוֹר מִצְרָיִם: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר: וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל־כָּל־מָתְנַיִם שָׂק וְעַל־כָּל־רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא־רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא־צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־לִשְׁמֹעַ אֵת דִּבְרֵי יְהוָה: וְנָעוּ מִיָּם עַד־יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ: בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה הַבְּתוּלֹת הַיָּפוֹת וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא: הַנִּשְׁבָּעִים בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחֵי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע וְנָפְלוּ וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד:

ט רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים

ל׳ חס׳ · וכשקעה ׳ ומל ק׳ · ו׳ בטע׳ בקיפ׳ · י״ב · ל׳ · ג׳ ככו׳ וכל כל · ה׳ · ה״א רפין · ג׳ · ל׳ תגי׳ · ח׳ · י״ו כמו׳ עד׳ ועד · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ היפלו · ק״לר · ב׳ מל׳ · ל

ישוטטו ב׳ א׳ ח׳ ל׳ וא׳ חס׳

קַיֵּים יְיָ דִּיהַב רְבוּתָא לְיַעֲקֹב אִם יִתְנְשׁוֹן לְעָלְמִין כָּל עוֹבָדֵיהוֹן: הַעַל דָּא לָא תֶחֱרוּב אַרְעָא וְיֶחֱרֵי כָּל דְּיָתֵיב בַּהּ וְיִסַּק עֲלַהּ כְּלַךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ דְּסַגֵּי כְּמֵי נַהֲרָא וְיַחְפֵּיג כּוּלַּהּ וְיִתָרֵךְ יָת יָתְבָהָא וְתִשְׁתְּקַע כְּנַהַר מִצְרַיִם: וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַכְסֵי שִׁמְשָׁא כַּד בְּסִיהֲרָא וְאַקְבֵּיל לְאַרְעָא בְּיוֹם נְהוֹר: וְאַהֲפֵיךְ חַגֵּיכוֹן לְאֶבְלָא וְכָל תּוּשְׁבַּחְתְּכוֹן לְאִילְיָא וְאַסֵּק עַל כָּל חַרְצִין סַק וְעַל כָּל רֵישׁ מְרַט וַאֲשַׁוֵּינָהּ כְּאֶבֶל יָחִיד וְסוֹפַהּ כְּיוֹם מְרִיר: הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶשְׁלַח כַּפְנָא בְּאַרְעָא לֵית דְּכַפִּין לְמֵיכַל וְלֵית דִּי צָחֵי לְמִשְׁתֵּי אֱלָהֵן לְקַבָּלָא יָת פִּתְגָמָא דַּיְיָ: וְיִשְׁתַּלְהוֹן מִיַּמָּא עַד מַעַרְבָא וּמִצִּיפּוּנָא עַד מַדִּינְחָא יְהַכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יִשְׁכְּחוּן: בְּיוֹמָא הַהוּא יִשְׁתַּלְהֲיָין כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דַּהֲוֵינוּן דָּמְיָין לִבְתוּלָן שַׁפִּירָן דְּטָעֲאָה בְּשִׁיפְרֵיהֶן עִם עוּלֵימִין חַיָּיבִין וִיהוֹן מִתַּרְפִּין וְרָמַן בְּצַחוּתָא: דִּי מְקַיְּימִין בְּחוֹבַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרִין קְיָימָא דַּחְלְתָא דִּי בְּדָן וְקַיְּימִין נִימוֹסֵי בְּאֵר שָׁבַע וְיִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן עוֹד:

אֲמַר נְבִיָּא חֲזֵיתִי יָת יְקָרָא דַּיְיָ אִסְתַּלַּק בִּכְרוּבָא וּשְׁרָא עַל מַדְבְּחָא וַאֲמַר אִם לֵית עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל תָּיְיבִין לְאוֹרַיְתָא כְּפֵי מְנָרְתָּא אִתְקְטִיל מַלְכָּא וְאִשַּׁיָּה וְיֶחֱרַב ביתא

רש״י הַעַל זאת לא תרגז הארץ׳ וכי אין פון זה כדי שתחרב עליו הארץ: ועלתה כאור כלה׳ ובמקו׳ אחר הוא אומר ועלה כיאור כלה ויונתן תירג׳ שניה׳ בשוה ויסק עלה מלך במשריאן דסגיאין כמי נהרא ויחפיג׳ כולה וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרשו כמו יכן ענן אורו על כפים כסה אור ועלתה כענן גשם כולה אפילה וחשיכה: ונגרשה ונשקעה כיאור מצרי׳ כילום עולה אחת למ׳ שנים ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מצטללין והוא קרוי שיקוע שהטיט העוכר את מימיו נשקע ונגרש כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ תקיא רשעי׳ שבתוכ׳ וא״ב תגוח: והבאתי השמש בצהרי׳ כשיהא להם שלו׳ גדול תבא מפלה פתאו׳ ואמרו רבותי׳ זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלו׳ כמו שאמרו רבותינו אין לא חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיהו מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היו׳ כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגו׳׳ השמש מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר וכסאו כשמש נגדי: והפכתי חגיכם לאבל׳ כענין שנ׳ וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו: וכל שיריכם לקינה׳ כענין שנ׳ ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם: כאבל יחיד׳ כאב שמתאבל על בן יחיד: כי אם לשמוע׳ שתפסוק מכם רוח הקדש: תתעלפנה׳ תפרח רוחם פשמ״יר בלע״ז כמו ויתעלף דיונה וכן עצי השדה עולפו וכן בלשון משנה יתעלפה: חי אלהיך דן׳ אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן: נצב על המזבח׳ מסתלק מכרובא למדבחא דרך יציאת חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכלו הוא מעמר מקצות שכבעה שכינה: הך הכפתור׳ שהוא בראש הנג: וירעשו הסיפים׳ איסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעדו השרים: ובצעם בראש כולם׳ כמו ופצעם ו״ת כפתור המנורה טפי מנרתא יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הסיפים ויחרוב ביתא ויתפגרון עזרתא: ובצעם

רד״ק נשבע ה׳ בגאון יעקב׳ ר״ל כמו בי נשבעתי׳ וכמו שאמר למעלה בנפשו׳ והוא ית׳ הוא גאון יעקב׳ או ר״ל בגאון יעקב בית המקדש כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה׳ וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב׳ ובית המקדש הוא גאון יעקב׳ כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכין ביעקב והם בעונותיהם סילקוהו ממנו: העל זאת לא תרגז הארץ׳ אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותהפך ׳ ואבל׳ וישחת כל יושב בה כי מי יוכל לסבל חמס גדול כזה׳ וכמו שנשחתה הארץ במבול מפני החמס ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה׳ ועלתה כאור כלה ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים׳ דין הוא שתעלה כולה מים כמו היאור מצרי׳ שעולה ומתגבר ומתפשט על כל הארץ׳ כיאור׳ כמו כיאור׳ וכן אמ׳ למטה בשנותו הפסוק ועלתה כיאור כלה׳ ונגרש׳ שתהי׳ נגרשת ממקומה ויכסוה מים ותהיה נשקעת בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה בבאתו׳ כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקום פתיחתה ימלא מים ויגברו המים עד שיכסו המקום ההוא׳ ואחז״ל פירש ונגרשה ונשקעה יבאו בגולה ממקום שבתם כצאת היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ובגבים שחופרים סביבותיו׳ וכן ישקעו הם בגלות ו״ת ויסק עלה מלך וגו׳׳ ונשקעה׳ ונשקה כתיב והכתיב ענין משקה כמו כי כלה משקה׳ ר״ל שתהיה כלה מים והקרי ונשקעה הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים: והיה ביום ההוא׳ ביום חרבן הארץ׳ והבאתי השמש בצהרים׳ משל על רוב הצרה שתהיה להם׳ על דרך שאמ׳ וקדר עליהם היום: והפכתי׳ וסמתיה כאבל יחיד׳ אמים הארץ לאבל גדול כאב המתאבל על בנו יחידו שהוא אבל גדול לו כן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד׳ ואחרית׳ כיום מר׳ כפל הענין במלו׳ שונות כי אבל היחיד הוא יום מר: הנה ימים באים׳ לפי שהם מאסו בנבואת הא׳ ית׳ כמו שאמר למעלה לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת האל ית׳ ולא ימצאו׳ והם כל ימי בית שני אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה וכן כל ימי הגלות הזה׳ והשלחתי רעב בארץ׳ בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו האדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישראל אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה׳ שהוא הנבואה ולא ימצאו׳ וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות: ונעו מים עד ים׳ פי׳ החכם רבי אברהם אע״ז ל׳ מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב ארץ ישראל ומצפון ועד מזרח׳ והנה זכר ד׳ הרוחות׳ והנה בארץ ישראל לא ימצאו דברי הנבואה כל שכן חוצה לארץ ובימי הגלות: ביום ההוא תתעלפנה׳ ענין עייפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו׳ וכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף׳ ובדברי רז״ל שמא יתעלפה: הבתולות היפות והבחורים בצמא׳ אפילו הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק בתענוגי העולם יצמאו על דבר ה׳ לשמעו לאורך הימים שיפסק מהם יתאוו אליו מאד: הנשבעים באשמת שמרון׳ כמו שמואסים היום דבר ה׳ ונשבעים באשמת שמרון׳ וחי אלהיך דן׳ יתחת חי ה׳ כן יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו׳ ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל׳ ותולה אותו בשמרון כי ראש מלכות אפרים שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים והעם אחריהם כמו שפי׳ למעלה: ואמרו חי אלהיך דן׳ ויאמרו כשנשבעים אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעים באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן׳ וחי דרך באר שבע׳ כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכים אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ומרוב שהיו דבקים בעבודת העגלים היו חושבים שהיו מקבלים שכר יותר אם ילכו לעבוד אותו אשר בדן כמו שכתוב וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעים חי אותו שהלכנו אליו דרך באר שבע: ונפלו׳ אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד׳ ו״ת דקיימין וגומר׳ תרגם דרך כמו והודעת להם את הדרך: ראיתי את ה׳׳ נצב על המזבח׳ אמר שראה במראה הנבואה כבוד ה׳ נצב על המזבח בבית המקדש׳ ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים׳ אמר למלאך שיכה כפתור ההיכל והספים הם שתי מזוזות השער׳ והכפתור הוא המשקוף אשר עליהם׳ ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחי׳׳ ואמר לו שיכה הכפתור ומכת הכפתור ירעשו הספים׳ ובצעם׳ המלה מלעיל בשני פשטין והוא צווי ופתח העי״ן מקום צרי״ כי המנהג בצרי״ כמו שמעם שלחם כן כתבו רבי יונה׳ וכן כתבו אחז״ל לפי שאמר הך צווי ובצעם גם כן צווי׳ ויתכן שיהיה שעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי״ו׳ ר״ל ויבצע האל ית׳ או האויב׳ ואם׳ יאמר על האל ית׳ כמו שאמר אחר כן אהרוג טוב׳ ואף על פי שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואח״כ אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות׳ ונפתחה עי״ן ובצעם מפני שהמלה מלעיל

מלעיל · ופי׳ בצעם ענין חתיכה וכריתה כמו מן הדגוס יתר ידו ויבצעני · ותרגום פתות אותה פתי׳ בצע יתה בצוען : ופי׳ בראש כולם · מי שהוא בראש כולם והם הכהני׳ · ואמר שיבצעם האל ית׳ כי גם הם פשעו בו · ואחריתם · שאר העם · כמו ואחריתך בחרב יפול כמו עמך · וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם · והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש הסער · וכן מה שאמר שראה שהיה נצב על המזבח לומ׳ שלא רצה בעבודת הכהנים : לא ינוס להם נס · מאותם שנתחייבו הריגה · כי מהם שנתחייבו הריגה מהם שנתחייבו גלות : ולא ימלט · פיחבא או שיכיתנו האויב מלהרגו · וי״ת כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו׳ · ובדרש ראיתי את ה׳ נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזובחו · ויאמר הך הכפתור זה יאשיה · וירעשו הספים · אלו שנקליטין שלו · ובצעם בראש כולם אמר רבי פנחס אמר רבי יוחנן משל לכהה שהיא מלאה עוגות מי מקטרג בה גזל · וזהו ובצעם מן ובוצע ברך והגזל הוא בראש כל העונו ור׳ יהודה אומר משמיה דר׳ יוחנן משל לבני אדם שהיה בהם ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמי׳ הגדול שבהם שקול כנגד כולם : אם יחתרו · אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעלה ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמים כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו׳ · וענין חתירה כענין חפירה · כמו ואחתור בקיר : ואם יחבאו בראש הכרמל · יש מערות בראש הכרמל שיתחבא האדם בהם : ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים · ואם יחשבו להסתר בקרקע הים · את הנחש · הוא התנין הגדול אשר בים והוא לויתן · וי״ת ואם ידמון וגו׳ · ובני ימא הם חיי הים : ואם ילכו בשבי · גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרי׳ יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרצונ׳ וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ושם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו : ואדני ה׳ הצבאות · הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה וברצונו הכל הוא יחריב ארצם · והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמ׳ למעלה תרגז הארץ · ורגזת הארץ הוא הרעש ובמקום הרעש יהיו מים כמו שפי׳ למעלה · וזהו שאמ׳ ותמוג הארץ שהוא מכיסת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה · והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה · כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה · ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה לשון יחיד דרך כלל והנה אמר ואבלו כל יושבי בה לשון רבים דרך פרט : ועלתה כיאור · ולמעלה אמר ועלתה כאור בהעלם היו״ד · ושקעה ולמעלה ונשקה : הבונה בשמי׳ מעלותיו · כתיב מעלותו בלא יו״ד הרבים וקרי ביו״ד וכמוהו רבים · והשמים הוא כלל לכל הגלגלי׳ והנה הוא בנה מעלות בשמים והם ט׳ גלגלים שהם זה למעלה מזה · ואגדתו על ארץ יסדה · ואגדה הוא האש והרוח והמים שהם לאגודה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ · והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה והטעם איך לא יראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ושופטו ומשגיח על הכל כמו שאמר ה׳ צבאות והוא ברא הכל וישחית הכל כשירצה הוא הארץ אשר יסדה על מכוניה והיושבים עליה אם ירבו לחטוא ישחית בינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה · והנה הכל בידו כחומר ביד היוצר שעשה כלי וישחיתהו ויעשה כלי אחר כן הוא יתברך ישחית בינו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם ועשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפי׳ למעלה · והחכם ר׳ אברהם אע״ז ז״ל פי׳ בשמי׳ האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלים זה למעלה מזה ואגדתו הם החיים על ארץ יסדם שהם האגודות : הלא כבני כושיים אתם לי בני ישרא׳ · כבני כושיי׳ שהם עבדים והם השחורים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדי׳ כן היה ראוי שתהיו אתם עבדים לי כי מבית עבדי׳ קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים · ופלשתיים מכפתור · וארם מקיר זה נפרש בענין תמה וכי העליתי פלשתי׳ וארם מגלותם כמה שהעליתי אתכם מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם בעונ׳ אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואחר כך לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכ׳ ואף על פי שעדיין לא גלו ארם ופלשתי׳ כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה · וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על חרבנם ועל גלותם אף על פי כן זכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה הם במקומות רבים עבר במקום עתיד שהרי הוא כאלו נעשה כי דברי האל יתברך אמת · ופירוש מכפתור · פלשתים שהגלתי מכפתור · כי פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים · וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים כי שודד ה׳ את פלשתים שארית אי כפתור · ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן · וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרים · זהו הפירוש הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו · ואכתוב גם כן מה שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב · רש״י ז״ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות ככושיים אשר אינם שבים אלי ונדמיתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו וגומר · גם אתם תוכלו להטיב · הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם והיא ההוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגומר כבשו גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים וישבו תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתים לי לעם · וארם מקיר · וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו משם · והחכם רבי אברהם בן עזרה כתב כן אמר יפת כי נשי הכושיים הם הפקר

אהרוג ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסי׳ וכל שריה אהרוג עמו אמ׳ יי׳ · ובצעם בראש כלם · קדמא מל׳ : ימלט י״ג וסימ׳ בלשון תרגו׳ תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכימתא ושקרת במיכלא · ופי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח וירמיה סימ׳ ב״ו : הנוגע ג׳ מל׳ וסי׳ וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב

וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג לֹא יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט׃ אִם יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם׃ וְאִם יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים וְאִם יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם׃ וְאִם יֵלְכוּ בַשְּׁבִי לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת הַחֶרֶב וַהֲרָגָתַם וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה׃ וַאדֹנָי יְהוִה הַצְּבָאוֹת הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתָּמוֹג וְאָבְלוּ כָּל יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה כַיְאֹר כֻּלָּהּ וְשָׁקְעָה כִּיאֹר מִצְרָיִם׃ הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָו וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ הַקֹּרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ׃ הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְהוָה הֲלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃

ביתא ויתפגרן עזרתא וסני בית מקדשא בשביא יהכון ושארהון בחרבא איקטול לא יערוק להון דעריק ולא ישתזיב להון דמשתזיב׃ אם ידמון לאטמרא כבשאול מתמן במימרי ידברינון ואם יסקון בצינין דרמין עד צית שמיא מן תמן במימרי יחתונון׃ ואם ידמון לאיטמרא ברישי מגדלי כרכיא מתמן אפקיד בלושין ויבלושונון ואם יטמרון מן קדם מימרי בניסי ימא מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין כחויא ויקטלונון׃ ואם יהכון בשביא קדם בעלי דבביהון מתמן אפקיד ית דקטלין בחרבא ויקטלונון ואשוי מימרי עליהון לבישא ולא לטבא׃ ויי אלהים צבאות די נזיף בארעא וזייעא ויצדון כל דיתבין בה ויסיק עלה מלך במשריתיה דסגי כמי נהרא ויחפינה כולה ותשתקע כנהר מצרים׃ די אשרי בתקוף רומא שכינת יקריה וכנשתיה על ארעא קשטה די אמר לכנשא משירין דסגיאין כמי נהרא ומבדר להון על אפי ארעא יי שמיה׃ הלא כבנין רחימין אתון חשיבין קדמי בית ישראל אמר יי הלא ית ישראל אסקית מארעא דמצרים ופלישתאי מקפוטקיא וארם מקירניי׃

זוב · הנוגע בארץ ותמוג · ואין נוגע בארץ דדניאל · אנ״ך : על ארץ ט׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ושבתי את שבות מצרים · גבה לך ביפיך · ואמרת אעלה על ארץ פרזות · הבונה בשמי׳ מעלותיו · להמטיר על ארץ לא איש · ידין בגוים מלא גויות · עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים · יהללו את שם יי׳ כי נשגב · והיה כמלאת שבעים · וכל ארץ מצרים דאורי׳ דכוו׳ :

ימלט י״ג וכו׳ תפש לגברא דשבא שביא וצדקיה חמא וערק דפשט ידא באיתתא חכימתא ושקרת במיכלא

בבני ג׳ תרקיו ריקרוורין

רשי

ובצעם בראש כולם · ואמתי מקדשא בשביא יהכון כמו ובצעם ממונם יגלה בראש כולם : אם יחתרון בשאול · אם ידמון לאיטמרא בשאול : ידי תקחם · במימרי ידבריכון שאיהון : ואם יעלו השמים · ואם יסקון בטורין רמין עד צית שמיא מתמן במימרי יחתנון : בראש הכרמל · בריש כרכא מגדלא : משם אחפש · לתמן אפקיד בלושין ובלשינון : בקרקע הים · בניסי ימא איי הים : אצוה את הנחש · ית עממיא דתקיפין כחוויא : הנוגע בארץ ותמוג · דנזיף בארעא וזיע ותמוג לשון נוע · וי״א הוא הנוגע בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת מאתו יצאת : ואגודתו · קבוצת בריותיו ד״א קבוצת הצדיקים היא היתה יסוד הארץ לתקינת השמים שבשבילם הכל קיים : הקורא למי הים · דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא : הלא כבני כושיים אתם לי · למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר אומות · ככושים אשר נדמיתם להם כ כענין שנאמר היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב · הלא בטובתי תחלת בחרי בכם היא הוצאה שהוצאתי אתכם מ מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כ כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגומ׳ כבשו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים מידם ו ואע״פ כן לא עשית׳ לי לעם : וארם מקיר · וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו · והשמדתי

הפקר ואין אום מהם יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם ואיככם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה ׳ ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם ׳ וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ׳ ומ״ם מארץ ישרת בעבור אחר וכבה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר ׳ ואחז״ל פירש הלא כבני כושיים אתם שאינם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם שרים מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור באו להם המשחיתים שהחריבו אותם ׳ וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאי׳ מכפתור השמידם וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרי׳ וגבולם היה עד עזה ועזה מערי פלשתים והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום ׳ וכל הנבואות שאמר מהממלכות והאומות באותה הפרשה לימים רבים ושנים ארוכים היו ׳ וכן וארם מקיר ׳ מקיר בא תגלת פלאסר שהגלם שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגומר ׳ וכן אמר בתחילת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קירה ׳ וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כי פלשתים מכפתור בא להם השודד וארם מקיר בא להם השודד כמו כן ׳ ויותן לא חדש בזה הפסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיים כבנין רחימין ׳ כושיים נכתב בשני יודי״ן ונקרא׳ הראשונה ׳ וכן ופלשתיים ׃ הנה עיני ה׳ ׳ בממלכה החטאה ׳ הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה ׃ והשמדתי אותה ׳ פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד ׃ כי הנה אנכי מצוה ׳ זה אני גוזר עליה׳ שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שינוע בגרגיר החטה בכברה כשמכברים אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרים הטובים שהם גסים ישארו למעלה ׳ וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כשמכברין אותה כן ישרא׳ יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יכלו ויפלו לארץ אלא חטאים שבהם הדומים לעפר ולפסולת שאין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ ׳ והאחרים החיי׳ שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ ׃ בחרב ימותו כל חטאי עמי ׳ על אותם חטאים מדורו אמ׳ הנביא ולא כל החוטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבינו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי ׃ ביום ההוא ׳ ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם ׃ וגדרתי את פרציהן ׳ פרצי ישראל ׳ ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה ׃ למען יירשו׳ הפסוק כמו הפוך ׳ למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום ׳ ר״ל אותם שנקרא שמי עליהם את אדום ׳ וטעם למען אמר אבנה אותה כימי עולם למען ירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן השאר כולם הכניעם לפניו ׳ וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים ההם כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו ׳ וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם ׳ ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כולם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתה יהיה חרבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם היו אחיהם וקצתה ירשו אותה ישראל וישבו בה ׃ עושה זאת ׳ זאת הגזרה אני שאמרתיה לעשנה כי הכח בידי לעשות ׃ הנה ימים באים ׳ חורש בקוצר ׳ כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החרישה ויפגשו זה בזה החורש בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר ׃ ודורך ענבים במושך הזרע ׳ כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע ׳ ופי׳ מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו ׳ ומה שאמר מושך הוא בלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו ׳ וי״ת במפיק זרעא ׃ והטיפו ההרים עסיס ׳ על דרך משל מרוב היין והפירו׳ על דרך זבת חלב ודבש ׳ ועסיס הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסים לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים ׃ תתמוגגנה ׳ על דרך משל כאו הגבעות כמוגו׳ ומתמוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן ואע״פ שלא זכר חלב כן ר״ל אלא שסומך על המבין בחסרון המלה ׳ וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו ׳ וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב ׳ ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיע׳ כמו שפירשנו שם ׳ ושם אמ׳ יטפו מן הקל והנה אמ׳ והטיפו מן הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה ׃ ושבתי ׳ מבואר הוא ׳ ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר״ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם השכנים להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם חרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל ית׳ ׳ וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים ׳ ומה שאמר ואכלו פרים והנה אמר ושתו את יינם כוונ׳ הענינ׳ אחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה ׃ ונטעתים ׳ כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו ׳ והענין שלא יגלו עוד מארצם ונה שיהיו תמיד עובדים האל ית׳ ועושין את רצונו ׳ אמר ה׳ אלהיך ׳ הוא מאמר האל ית׳ כנגד הנביא ׃ תם ונשלם ספר עמוס ׃ חזון

אקים ו׳ וסי׳ אקים את יצחק ׳ נביא אקים אל עלי ׳ ואת דוד מלכם ׳ אקים את סוכת דוד הנופלת ׳ והריסותיה אקים ׃ סימן כל אמ״ת ד״תקע עושה קמקין פי׳ כל אלה הדברים מלכים תרי עשר דברי הימים תהלי׳ קהלות עזרא עושה נקוד בצירי במכ״ב בסג״ול וסימ׳ נמסר במלכים גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים והיא בחלק ב׳ סימן ז׳ ׃ אמר יי׳ אלהיך ל׳ סוף פסוק ׃

רשי

והשמדתי אותה ׳ הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד ׃ כי הנה אנכי מצוה ׳ להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שכוברי׳ בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ומותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו ׃ ינוע ׳ על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאליו ׃ לא תגיש ותקדי׳ בעדינו הרעה ׳ בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא ׃ ביום ההוא ׳ אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת ׳ ית מלכותא דבית דוד ׃ למען יירשו ׳ ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם אשר כמו כי ׃ ונגש חורש בקוצר ׳ והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע ׃ תתמוגגנה ׳ יתפלחון תירגם יונתן קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים ׃ עסיס ׃ יין טוב ומתוק ׃

סליק ספר עמוס

הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יֱהוִֹה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָֹה׃ כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָֹה עֹשֶׂה זֹּאת׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָֹה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ׃

קמ״ו

הָא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים גְלַן עוֹבָדֵי מַלְכְוָתָא חַיָבְתָּא וְאֲשֵׁיצֵי יָתָהּ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא בְּרַם אֲרֵי לָא גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵי יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְפַקֵיד וְאֲבַדַר בְּכָל עַמְמַיָא יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִמְחוֹרִין בְּעַרְבְלָא וְלָא נְפִיל מִינֵיהּ אֶבֶן מְבֵינָא לְאַרְעָא׃ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן כָּל חַיָבֵי עַמִי דְאָמְרִין לָא תֵיתֵי וְתוֹחֵי עֲלָנָא בִישְׁתָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא אֲקִים יַת מַלְכוּתָא דְבֵית דָוִד דִנְפַלַת וְאֶבְנֵי יַת כְּרַכֵּיהוֹן וּכְנִישַׁתְהוֹן אַתְקֵין וְתִשְׁלוּט בְּכָל מַלְכְוָתָא וְתִיגְמַר וּתְשֵׁיצֵי סַגֵי מַשִׁירְיָתָא וְהִיא תִתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל כְּיוֹמֵי עָלְמָא׃ בְּדִיל דְיֵירְתוּן יַת שְׁאָרָא דֶאֱדוֹם וְכָל עַמְמַיָא בֵית יִשְׂרָאֵל דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלֵיהוֹן בְּכֵן אֲנָא יְיָ עָבֵיד דָא׃ הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְיַעֲרַע רַדְיָא בְּחַצוֹדָא וְעָצַר עִינְבִין בְּמִיפַּק בַּר זַרְעָא וְיִרְבוּן טוּרַיָא חֲמַר מְרַת וְכָל רָמָתָא יִתְפַּלְחָן׃ וְאָתֵיב יַת גָלְוָות עַמִי יִשְׂרָאֵל וְיִבְנוּן קִרְוִין דִצְדִין וִיתוּבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְיִשְׁתּוּן יַת חַמְרֵיהוֹן וְיַעַבְדוּן גִינִין וְיֵיכְלוּן יַת אִיבֵיהוֹן׃ וְאַקְיְמִינוּן עַל אַרְעֲהוֹן וְלָא יִטַלְטְלוּן עוֹד מֵעַל אַרְעֲהוֹן דִיהָבִית לְהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלָהָךְ׃

חזון עובדיה, מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמי' עובדיה גר אדומי היה אמ' הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעי' אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיה' ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם: הנה קטן נתתיך, כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא ורבותינו דרשו קטן שאין להם לא כתב ולא לשון בזוי שאין מעמידי' מלך בן מלך: שוכני בחגוי סלע, סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו חגוי כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא בריט"ה בלע"ז ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כו"ן של קנוי וכו"ן של שתוי שאין יסוד בתיבה אלא ש"ת וח"ת: באו לך, עליך: איך נדמיתה, למה נדמית דומם עד שגנבו כל רכושם, הלא בצרים ישאירו עוללות אלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשו ויגלו וידרשו מצפוניך: נבעו, תרגם יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו: עד הגבול שלחוך, אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך וליווך עד גבול, ארצך עד הספר שם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והכליחו: ויכלו לך, לפתותך לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך, אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה מזור חולי: וחתו גבוריך תימן, יחתו ויפחדו לבוא אל ארץ אדום ות"י ויתברון גיברך יתבי ארעא דרומא: למען יכרת, כל איש גבור: מהר עשו מקטל, מרוב הרג שיבא עליכם: מחמס אחיך יעקב, בשביל חמס שעשית ליעקב: ביום עמדך מנגד, שלא באת לעזור לו, נס

חזון עובדיה, זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא, ודעת רז"ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב, ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא רע על אדום היינו דאמרי אינשי כפא דחק ערא בגויה כסרוף חרדלא אמר בו בעל הערוך האומן שחק הכף אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל חזק, אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיה' ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם, והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל ובזה כלה נבואתו, והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלש פשעי אדום, והנביא הזה התנבא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלות ישרא' מן הגלו', וארץ אדום איננה היום לבני אדום כי האומות נתבלבלו ורובם הם בין אומות הנוכרים ואומות הישמעאלים ולא יכירו בהם מי הוא מאדום וממואב ומבני עמון ומשאר האומו' כי כולם גלו מארצם ונתערבו באומות אלא שמלכות רומי היתה בתחלה רובם בני אדום, ומה שאמרו הנביאים בחרבן אדום באחרית הימים על רומי אמרו כמו שפירשתי בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע כי כשתחרב רומי תהיה גאולת ישראל, וכן אמ' ירמיהו במגלת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגו', כה אמ' אדני אלהים לאדום בעבור אדום כמו אמרי לי אחי הוא: שמועה שמענו מאת ה', שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאלו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמ', עליה, על ארץ אדום, או פי' הפסוק כמו הפוך אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאי' האחרים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו, וכן אמר ירמיה הנביא בנבואתו שמועה שמעתי מאת ה': הנה קטן בזוי ושפל, כמו קטנתי מכל החסדי', וכן ת"י הא חלש יהביתך בעממיא, וכן אמר בזוי אתה מאד, כלומר שלא יחושו לך שאר הגוים אם תאבד, נתתיך, כמו אתנך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים: זדון לבך השיאך, להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב, שכני בחגוי סלע, שהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו, מרום שבתו: מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר, ובירמיה מרום גבעה, שכני, כמו שוכן והיו"ד נוספת, וכן חֹצבי מרום קברו, היושבי בשמים והדומים להם, בחגוי, כמו חוגו הארץ חג וחוג ענין אחד כלומ' סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו: אם תגביה כנשר, אם תגביה שבתך כמו הנשר שעוף גבוה מכל העופו', שים, כמו תשים, וכן עלה ומות בהר כמו תמות: אם גנבים, אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבי' שודדי בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם: הלא יגנבו דיים, כי דרך הגנבים לגנוב דיים כלומ' די יוכלון שאת ויניחו השאר: אם בוצרים באו לך, כלו' אם באו לך שודדים ביום כבוצרי' שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמ' השב ידך כבוצר על סלסילות אעפ"כ אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם נראות להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נחפשת שלא השאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתרים, גנבים ושודדי לילה, הענין אחד והוא כפול במ"ש כי רוב הגנבים יגנבו בלילה: איך נדמיתה, נכרת, כמו נדמו עמי מבלי הדעת נדמה מלך ישראל, ות"י אכדין הוית דמיך עד דגניבו מיסתהון כלומר איך היית ישן: איך נחפשו עשו, פי' מטמוניו עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול במ"ש, נבעו מתרגום ויבקש והעה', וכן אם תבעיון בעיו: עד הגבול, אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך כאלו הם מוליכים ובוכים על גלותך והם הם שעזרו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום ההוא תאבד חכמתך וגבורתך, לחמך, פי' אוכלי לחמך, מזור, פי' חולי ומכה, וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו: תחתיך, בסתר שהסתירו עצתם ממך והיו נראים לך כאוהבים, וכן תחתיו לאמר למי הארץ, בסתר, אין תבונה בו, בעשו שלא הבין מה שהיו עושים לו אנשי בריתו, וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח: הלא, באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם, וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתם, וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה, וביום שברם וחתו גבוריך תימן: וחתו גבוריך תימן, הוא מבני אליפז בן עשו, ות"י יתבי דרומא, למען יכרת איש מהר עשו מקטל, האל ית' יתן חתית בהם למען יכרת איש מהם מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם, ותרגום הרג קטול וכן אם תקטול אלוה רשע, הן יקטלני לו איחל, ות"י בדיל דישתצי גברא דביה צורבא: מחמס, כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל והנביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם, והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום מרעים לישראל בגלותם ע"י נבוכדנצר: ביום עמדך מנגד, מ"ם עמדך מעמדת בגעי"א, ולפירושנו יהיה פי' הפסוק כן אף על פי שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומי' רובם היו בני אדום עדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי היתה והרומיים היו על כולם שא' שמלכי רומי היו אדומים וכשצר טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם בארצם כאשר יוכלו להסגיר הפלטים מהם לבני רומי והיו עומדי' מנגד ושמחים על חרבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו, והאל ית' מנע את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה: ביום שבות זרים חילו, שבות מקור מן הקל מן שבה, פי' ביום ששבו זרים והם הרומיים נכסיו וקניניו, ידו

חזון ב' רפ וסי' חזון ישעיהו בן אמוץ ׳חזון עובדיה כה אמר: עובדיה ל' דכות' בנבי' וכל שאר נביאי' עובדיהו וכל כתובים עבדיה במ"ב עובדיהו וסימ' לזבולן ישמעיהו עבדיהו, והאנשים עשים באמונה: קנך ג' וסימ' ושים בסלע קנך, כי תגביה כנשר קנך דירמיה, ואם בין ככבי' שים קנך: ב' רפ אם אם וסי' אם גנבים באו לך, אם לשבט אם לארצו: שלמך ג' ב' חס' וחד מל' וסי' נמס' בישעיה סי' מ"ח וירמיה סי' ל"ח:

חזון

א עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ ה אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ י מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ

נבואת

עוֹבַדְיָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לֶאֱדוֹם בְּסוֹרָא שְׁמַעְנָא מִן קֳדָם יְיָ וְאִיזְגַּד בְּעַמְמַיָא שְׁלִיחַ קוּמוּ וְנִתְעַתַּד עֲלַהּ לִקְרָבָא׃ הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָא בּוֹסִיר אַתְּ לַחֲדָא׃ רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעָיךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְּשָׁרֵי בְּשִׁינֵּי כֵיפָא בְּרוּמָא מוֹתְבֵיהּ אָמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יְחַתִּינַנִי לְאַרְעָא׃ אִם תָּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי כוֹכְבַיָא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אַחֲתִינָךְ אֲמַר יְיָ׃ אִם גַּנָּבִין אָתוּ עֲלָךְ אִם בְּזוֹזֵי לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דְמוֹךְ עַד דִּיגְנְבוּ מִיסַּתְהוֹן וְאִם חָטוֹפִין כִּקְטוֹפִין אָתוּ עֲלָךְ הֲלָא מַשְׁאֲרִין עוֹלְלָן׃ אֵכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגַּלְיָין מַטְמוֹרוֹהִי׃ מִן תְּחוּמָא אַגְלִיוּךְ כֹּל אֱנָשֵׁי קְיָמָךְ אַטְעִיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פָתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַקְלָא תְחוֹתָךְ מְדֵלִית בָּךְ סוּכְלְתָנוּ׃ הֲלָא בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבֵיד חַכִּימִין מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא מִכַּרְכָּא דְעֵשָׂו׃ וְיִתַּבְרוּן גִּיבָּרָךְ יָתְבֵי דָרוֹמָא בְּדִיל דִּישְׁתֵּיצֵי גְּבַר דְּבֵיהּ צוּרְבָא מִכַּרְכָּא דְעֵשָׂו מִקְטוֹל׃ מֵחֲטוֹף אֲחוּךְ יַעֲקֹב תַּחְפִּינָךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּיצֵי לְעָלַם׃ בְּיוֹם מְקִימָךְ מִקֳּבֵל בְּיוֹמָא דְּבָזוּ עַמְמַיָא נִכְסוֹהִי וְנוּכְרָאִין

ידו גורל · אפשר שפרשו ידד בשקל רבו מארבה · או שרשו ידה · מן לירות את קרנות הגוים ומשפטו יידו בשני יודין והאלף מן הדגוש ושהפילו יוד השרש מפני כובד קריאת שני יודין הטילו תנועת יוד השרש שהוא פתח ביוד האיתן להורות עליה · אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בחלקם אותו שרי חיל האויבים : גם אתה כאחד מהם · האדומיים שבאו עם הרומיים : ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראות ביום צרת אחיך · ואחר כך פירש ביום אחיך זהו ביום נכרו · פי' נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוגלו מתכה · ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו · מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר · ואל תגדל פיך · בשחוק או בדברים אחרים · וכן ת"י ודאסגיתא למללא רברבן : אל תרא גם אתה · כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח · ואל תשלחנה · פירוש ואל תשלחנ' ידיך בנכסיו · וכן ת"י ודאושיטתא ידך בנכסוהי ביום תבריה : ואל תעמוד על הפרק · הוא אם הדרך מקום שמתפרקים ה הדרכים אחת הנה ו ואחת הנה והאדומים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים · פליטיו · בחירק כמו שרידיו : כי קרוב · אעפ"י שהיה רחוק מיום הנבואה · על כל הגוים · כי ביום גאולת ישרא' יהיה אותו היום הרי הוא כמו ק קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : כי כאשר שתיתם · שתיתם משתה ושמחה על חרבן הר קדשי כן תשתו כוס התרעלה אתה וכל הגוים · ישתו כל הגוים סביב · פירוש תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעו' שבהם שהרעו לישראל · וכת"י כמה דחדיתון על מחת טורא דקדשי כן ישתו כל עממיא כס פ פורענותהון תדירא · ושתו ולעו · יבלעו כמו ולע קדש · והיו כלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו : ובהר ציון תהיה פלטה · אף על פי שגלו רבים מישראל בגלות פלטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שגלו ממנו · והיה קדש · ישרא' יהיה קדש לה' שיהיו קדושים לא יהיה בהם עוד ערל ו וטמא · וירשו בית יעקב את מורשיהם · מה שירשו מתחלה ירשו ועוד יירשו שכניהם ארץ אדום ומואב וארץ פלשתים : והיה · כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלום · ומה שאמר בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ"ש כי בית יעקב נקרא בית יוסף מיום שנחלקה המלכות אבל לעתיד תשוב אחת · ורז"ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאינו זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף : וירשו הנגב את הר עשו · אמר עשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם · והשפלה את פלשתים · והשפלה ירשו ארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרים להשגב בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם : וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון · שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרי' לא לשבת ולא לזרוע אלא השדו' שהם המישור : ובנימן את הגלעד · וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירש משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירבה גבולו כל מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון · וי"ת וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו · רוצה לומ' כי יושבי דרום ארץ ישרא' ירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרום ארץ ישרא' ויושבי השפלה בארץ ישרא' ירשו את פלשתי' שהוא סמוך להם · וי"ת ויחסנון ית קרוי אפרי' וית קרוי שמרון דבית בנימן דיתבי ארעא דגלעד : וגלות החל הזה לבני ישרא' · החל חסר יוד והוא כמו החיל ואם הוא בצרי הנה כמהו ל המלך חזקיהו בחיל כבד · ופירוש גלות החל הזה לבני ישרא' כלו' שהם בני ישרא' שהם נפזרי' בגלות · אשר כנעני' · כלומ' אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת · וגלות ירושלם אשר בספרד · ירשו את ערי הנגב · והם ערי יהוד' כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישרא' · וכן אמ' עליה' בירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח · ואמ' ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני יהוד' כלומ' ישובו לארצם ולעריה' · או אמ' ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהוד' וכל שבטי ישר' יהיה להם חלק בירושלם כמו שכתו' בנבואת יחזקא' · וגלו' החל הזה · הוא גלות טיטוס שהגלה בארצו' מלכו' רומי והם ארצו' אלמנ"יא ואשקלונ"יא · וצרפת הוא שקורי' פראנצא וארצו' ספרד שקורי' ספאנ"יא ובני ירושלם הם שגלו בספרד ואחרי' גלו לשאר ארצו' הנזכרי' שהיו ברשו' רומי והתפשטו בארצו' ומארצו' או גלו מעצמם אותם שהם היום בארצו' ישמעא' · ואומרי' בקבלה כי בני ארץ אלמנ"יא היו כנעניי' כי כשפנה כנעני מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ אלמנ"יא ואשקלונ"יא שקורין ארץ אשכנז · ועד היום קוראי' אותם כנעני' · ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישרא' וגו' :

ידו ג' וסי' נמסר ביואל סימן ד' · ואל תרא חד מן י' רפ מן ג' ג' מלין דנסבין ו' וסי' ולכל חית ולכל ולכל · והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה · וכן תעשה לחמרו וכן וכן · וכל הארץ בוכים וכל וכל · ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי · וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש ואיש · ואל תרא

ונכרים באו שערו ועל ירושלם ידו גורל גם אתה כאחד מהם : ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה : אל תבוא בשער עמי ביום אידם אל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו ואל תשלחנה בחילו ביום אידו : ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו ואל תסגר שרידיו ביום צרה : כי קרוב יום יהוה על כל הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך : כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו : ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם : והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי יהוה דבר : וירשו הנגב את הר עשו והשפלה את פלשתים וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון ובנימן את הגלעד : וגלת החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב :

ונוכראי עלו בקירוהי ועל ירושלם רמו עדבין אף את כחד מנהון : ודחזיתא ביום דאחוך ביום תביריה ודחדית לבני יהודה ביום תברהון ודאסגיתא למללא רברבן בעידן עקא : ודעלתא בתרעי עמי ביום תברהון ודחזיתא אף את בבישתיה ביום תביריה ודאושיטתא ידך ב בנכסוהי ביום תבריה : ודקמתא על פירקא לשיצאה ית מערקוהי ודמסרתא משזבוהי בעידן עקא : ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי על כל עממיא כמא דעבדת יתעביד לך גמלך יתתב ברישך : ארי כמא דחדיתון על מחת טורא דקודשי ישתון כל עממיא כס פורענותהון תדירא וישתון ויסתלעמון ויהון כדלא הוו : ובטור ציון תהי משזבתא ויהון קדישין ויחסנון דבית יעקב ית נכסי עממיא דהוו מחסנין להון : ויהון דבית יעקב תקיפין כאשתא ודבית יוסף חסינין כשלהוביתא ודבית עשו חלשין כקשא וישלטון בהון ויקטלונון ולא יהי שיזבא לבית עשו ארי יי גזיר כן : ויחסנון יתבי דרומא ית כרכא דעשו ויתבי שפילתא ית ארעא פלישתאי ויחסנון ית קירוי אפרים וית קירוי שמרון ודבית בנימן ית יתבי ארעא גלעד : וגלות עמא הדין דבני ישראל דבארעא כנענאי עד צרפת וגלות ירושלם דבספמיא יחסנון ית קירוי ארעא דרומא : ויסקון

ביום אחיך ביום נכרו ואל ואל · ובני אפרים ישעי ובני ובני · ושם האיש אלימלך ושם ושם : ובית יוסף ב' וסימ' והתחלקו אתה לשבעה חלקי' דיהושע · ובית יוסף לחבה : את שדה ב' וסימ' ואם את שדה מקנתו · וירשו הנגב את הר עשו : החל ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' החל רש והתגר בו מלחמה · החל רש לרשת את · החל וכלה · וגלות החל הזה לבני ישראל · בתראה פתח : כנענים הכנענים ג' בקריאה וסימ' וגלות החל הזה לבני ישראל · יחצוהו בין כנענים · ותכנע לפניהם יושבי הארץ :

רשי

גם אתה כאחד מהם · מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם : אל תרא ביום אחיך · לא היה לך להביט ולעמוד מנגד · ביום נכרו · ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי : ואל תשלחנה בחילו · אל תשלחנה ידיך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך ל להוסיף עליו ידיך : אל תעמוד על הפרק · מקום שהבורחי' יוצאים דרך שם לימלט ובלשו' לעז קורי' אותו טרו"ג : כאשר שתיתם על הר קדשי · כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי : ולעו · כתרגומו ויסתלעמון לשון מהומה ושממו' וטירוף דעת אישטורדימנ"ט בלעז : את מורשיהם · נכסי עממיא דהוו מחסנין להון : כי פי יי' דבר · והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו' : וירשו הנגב · ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במצר דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרי' ואת הר שומרון : ובנימן את הגלעד · ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישר' במזרחה : וגלות החל הזה · תירגם יונתן עמא הדין : החל · לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד דרב שקה אלא שזה חסר יו"ד ויש עוד לפר' החל הזה גלות הגיא הזה : לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת · גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מי' השבטים לארץ כנענים עד צרפת : וגלות ירושלם אשר בספרד · שהם מבני יהודה אשר גלו ל לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל ו ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלעז ספרד תרגם יונתן אספמיא :

Mic: 5: 5 apoc: 17: 16

ועלו מושיעי', המלך המשיח וחביריו, שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם: לשפוט את הר עשו, לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם, ויונתן תרגם ויסקון משזבין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו והוא כרך של רומי: והיתה לה' המלוכה, ואז תהיה המלוכה לה' לבדו, כי כל הגוים יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה' בקריב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה' לעלם ולעלמי עלמיא:

תם ונשלם ספר עובדיה:

קום ט' רף וסימ' נמסר ביהושע סימ' ז' ולקמן בסיפר' דא: מלפני יי' ח' בקריא' וסימ' חמוסרים מלפני יי', ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ב' בפסוק, כי מלפני יי' הוא בורח כי הגיד, אז ירננו עצי היער דד"ה, ובזאת עליך קצף, ולא נכנע דאמון דד"ה, הרים כדונג נמסו, כל אורית' דכוו' במב' וסימ' ויתחבא האד' ואשתו מפני, ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם, וכל שאר קריא' דכוו' מפני יי': ויקרב ה' פתחין וסימ' ויקרב אהרן אל המזבח, ותקר' אשה חכמה מן העיר, והיה כי קם הפלשתי, ויקרב המלך על המזבח, אליו רב החובל:

וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה:

וְיִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין בְּטוּרָא דְצִיּוֹן לְמִדַּן יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא:

ספר יונה

כא

א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי לֵאמֹר: קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא עָלֶיהָ כִּי־עָלְתָה רָעָתָם לְפָנָי: וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֳנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה: וַיהוָה הֵטִיל רוּחַ־גְּדוֹלָה אֶל־הַיָּם וַיְהִי סַעַר־גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר: ה וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל־הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם וְיוֹנָה יָרַד אֶל־יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם: וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ נִרְדָּם קוּם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד: וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ

(בשוליים: ל' ול"כ · ב · ט' רף · ד' · ל' · ת' · ל' בטע' רביע · ל' · ל' · ל' · ל' חס' · ל' · ל' · ת' · ל' · ו"רפ בטע')

וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי לְמֵימָר: קוּם אֱזִיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ אֲרֵי סְלִיקַת בִּישַׁתְהוֹן קֳדָמַי: וְקָם יוֹנָה לְמֵעְרַק לְיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְחַת לְיָפוֹ וְאַשְׁכַּח אִלְפָא דְּאָזְלָא לְיַמָּא וִיהַב אַגְרַהּ וּנְחַת בַּהּ לְמֵיזַל עִמְּהוֹן בְּיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי ב בִּשְׁמָא דַיְיָ: וַיְיָ אֲרִים רוּחַ רַב עַל יַמָּא וַהֲוָה נַחְשׁוֹל רַב בְּיַמָּא וְאִילְפָא בְּעְיָא לְאִתַּבְּרָא: וּדְחִילוּ סַפָּנַיָּא וּבְעוֹ גְּבַר מִן דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזוֹ אֲרֵי לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וּרְמוֹ יַת מָנַיָּא דְּבְאִלְפָא לְיַמָּא לְאַקָּלָא מִנְּהוֹן וְיוֹנָה נְחִית לְאַרְעִית שִׁידָא דְאִלְפָא וּשְׁכִיב וּדְמוֹךְ: וּקְרֵב לְוָתֵיהּ רַב סַפָּנַיָּא וַאֲמַר לֵיהּ מָא אַתְּ דָּמוֹךְ קוּם צַלִּי קֳדָם אֱלָהָךְ מָאִים יִתְרַחֵים מִן קֳדָם יְיָ עֲלָנָא וְלָא נוֹבִיד: וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ

אי תו

רשי

ועלו, שרי ישראל מושיעים בהר ציון: לשפוט את הר עשו, ליפרע מהר עשו אשר עשו ליש' למשפט יוסטי"ציר בלעז: והיתה לה' המלוכה, לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מעשו הרשע הר עשו ית כרכא רבא דעשו היא רומי:

ספר יונה

וקרא עליה, את קריאתי: לברוח תרשישה, ים ששמה תרשיש ו:וא בחוצ' לארץ אמר אברח לי הים שאין שכינה שורה בחוצה לארץ. א"ל הקב"ה חייך יש לי שלוחי' כיוצ' בך לשלוח אחריך ולהביאך משם. משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם. ומה ראה יונה שלא רצה ללכת לנינוה אמ' הגוים קרובי תשובה הם אם אומר להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישר' שאין שומעי' לדברי הנביאי': ויתן שכרה, הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכר הספינה עד שעת היציאה והוא הקדים ולא עוד אלא שנתן שכר כולה: חשבה להשבר, כדמית כאילו היא נשברת: המלחים, בני אדם המנהיגי' את הספינ': איש אל אלהיו: מן שבעים אומות היו שם: רב החובל, שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלעז גוב"רנייל: מה לך נרדם, מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם: יתעשת, לשון מחשבה וכן עשתונותיו ומלבא עשית דדניאל: לכו

רדק

א

ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי לאמר, זה הנביא לא ראינו נבואה כתובה לו אלא זו שניבא על נינוה, אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר, ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז"ל, אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב, ר"ל חשש לכבוד ישרא' לפיכך ברח לחוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל ית' לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישרא' ולא חשש לכבוד האל ית', ותהו מה שנא' בו ויהי דבר ה' אל יונה שנית, שנית דבר עמו ולא שלישית, והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא, ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שלישי', ומהם אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישית, ומה שנא' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נתהפך להם מרעה לטוב, ונביא זה היה משבט זבולון מן הנראה כי גת החפר היה שם עירו ובחלק זבולון היה כמו שכתוב גת החפר עתה קצין, ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים זולתה כמוה, ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינם שבים מרשעם, ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל יתברך עם הנביא שהיה במעי הדג ג' ימים וג' לילות וחי, ועוד שהקיאו הדג, ועוד ללמד שהאל יתברך חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם וכל שכן כשהם רבים: קום לך אל נינוה, וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני, ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסוף ומינוה נהפכת למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני, למד כי האל יתברך משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס, וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס, והחמס מפסיד הישוב והאל יתברך רוצה בישוב העולם אבל בשאר עבירות אינם חשובים לפניו שישגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כמו שפי' בנבואת עמוס: ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה', ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר אנה מפניך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה' אלא מלפני ה' היה חושב כי פי' מלפני מדבר שהוא לפני ה' והוא רוח הנבואה כי חשב שאם יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמר יונה הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחות האל יתברך ישובו מדרכיהם הרעים ויחייבו ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל יתברך ואינם שבים מדרכם הרעה לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה, וכן פיר' רז"ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בחוצה לארץ ובעבור שהגוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח אמר לו הקב"ה יש לי כיוצא בך: וה' הטיל רוח גדולה אל הים, אמר רבי ברכיה אדם מבקש לברוח ובורח אבל שהוא יכול לעמוד, יש לך אדם שבורח אבל בורח הים ברח מפני שנאמר הים ראה וינוס ואתה ברחת אל הים, וי"ת מלפני ה' מן קדם דאתנבי בשמא דה': וירד יפו, מעירו שהיא גת החפר או מירושלם ירד אל יפו שהיא על שפת הים והוא חוף אניות והנכנס בים יקרא יורד כמו שאמר יורדי הים באניות כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה, ואחז"ל פי' כי יקרא יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה וירד בה, וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה, וכן יורדי הים באניות: וימצא אניה באה תרשיש, באה טעמו מלרע, ר"ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה: ויתן שכרה, שכר הראוי לו לתת לה ואמר לתת או מתנו מתחלה, ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שימהר ללכת ולא תמתין לסוחרים ולסחורות בעבור שהיה רוצה לברוח מהר, וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר: ויהוה הטיל, חשבה להשבר, על דרך הרחבת הלשון, ר"ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה: וייראו המלחים, הם תופשי המשוטים: אל ירכתי הספינה אל אחת מן הירכתים, וכן ויקבר בערי גלעד, ועל עיר בן אתונות: ויקרב אליו רב החובל, הגדול שבספנים כי הספנים נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם וחובל הוא שם כלל לחובלים, וכן ת"י רב ספניא הוא שם בשקל ואת היותר החרמנו, וגם כן יהיה שם כלל לחובלים והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ימשכו ויתירו הספנים את החבלים: יתעשת, יתרצה, וכן אבדו עשתנותיו מחשבות רצונו, וכן בארמית ומלכא עשית לקדמותיה ר"ל מחשב, וי"ת יתרחים: ויאמרו

ויאמרו, לכו ונפילה גורלות, יש לתמוה בזה הענין ואיך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול בים, וכי לא היו אניות אחרות בים, וכי כל האניות שים להם סער בים מפילים אנשיה גורלות בשל מי הרעה, ומצאתי בפרק רבי אליעזר בא עליהם סער גדול בים וימינם ושמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה בצרה גדולה שחשבה להשבר אמרו בשל מי הרעה הזאת לנו באשר למי הרעה הזאת לנו נדעה באשר למי הרעה הזאת לנו בעבור מי הוא : ויאמרו, הגידה נא לנו באשר למי הרעה, שאתה הוא מי שבעבורו באה אלינו הצרה הזאת, הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת מה היה מלאכתך אולי היה מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב : ומאין תבא, אולי ברחת מפני רעה ש עשית שם : ומה ארצך, אולי בני ארצך הם בני רשעים : ואי מזה עם אתה, מ"ם השמוש כמו הפוך כאלו אמר ומאיזה עם אתה, או יתפר' בלי הפוך זה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנוי מהשם ית' מרוע מעשיהם : ויאמר, בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו וכיון שאמר ה' אלהי השמים אני ירא השיב להם על שאלתם מה מלאכתך כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול, ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור שהיה להם סער בים אמר כי האל ית' עשה הים והוא הטיל רוח סערה בו והוא ישקיטנו כשירצה ויוציאנו אל היבשה, ואמר על השמים אלהי כי הוא מנהיגם ושופטם, ואמר על הארץ אשר עשה שפירושו תקן כי לא נבראת ונתחלה מתוקנת לצורך הברואים עד הקוות המים : וייראו, כי הגיד להם, כשאמר להם ואת ה' אלהי השמים אני ירא אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך, אמר להם אני נביא והאל ית' היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לכתי אליהם וברחתי לי מפני זה ויצאתי מארץ ישראל שהיא מקום הנבואה : ויאמרו, כי הים הולך וסוער, כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר, וישתוק הים מקום שאון גליו, וכן אמר וישמחו כי ישתוקו : ויאמ', בשלי, בעבורי כלומר בחטאת אשר לי : ויחתרו, החזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים, וי"ת ושייטין, ומה שאמר להשיב לפי שמהיבשה נסעה הספינה ושבתה אל היבשה הנה היא שבה אליה : ויקראו, מבואר הוא, אנה, בה"א : נקיא, באלף כדרך בעלי האלף כביא כשיא : ויטלהו, מבואר הוא : וייראו, ויזבחו זבח, איך זבחו זבח בספינה לא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם ה' : וידרו נדרי', אחר נדרים זולתי זבח כמו לתת צדקה לעניים : וימן ה', ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם והאל ית' הזמינו לפי שעה שבשעה שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים, וזה היה אחד מן הנסים, ובפרקי ר' אליעזר ר' טרפון אומר ממונה היה הדג מששת ימי בראשית לבלוע את יונה : ויתפלל יונה, נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד נס אחר שלא נדהם ולא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל : הדגה, כמו הדג ויבא בלשון זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה, ויש דרש כי נקבה היתה, ואם ממעי אינה במקום ב"ת אלא ר"ל כי מתוך הצר התפלל, וכן מבטן שאול שועתי, ממעמקי' קראתיך ה', מן המצר קראתי יה : ויאמ', ויענני, כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום : ותשליכני מצולה, ונהר יסובבני, הנהר הנכנס בים, והחכ' ר' אברה' אע"פ כי במקו' התחברו הים עם הנהר היה זה : כל משבריך וגליך, בהשבר גלי הים בעת הזעף יקראו משברי' : ואני אמרתי נגרשתי, שחשבתי כשהטילוני בים שאני מת, ונגרשתי מנגד עיניך כלו' מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני, אך עתה שעשית עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבית המקדש ומקו' הנבואה ומקו' השגחתך עוד תשיבני שם ואם אני ברחתי ממנו, ופי' להביט, להתפלל נגד ההיכל :

ונדעה ה' בקריא' וסימ' הוציא' אינו ונדעה אותם, יגישו ויגידו לנו יהגידו האותיות לאחור, ונדעה בשלמי הרעה הזאת, ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה, וחד פלוגתא ונדעה נרדפה לדעת : ז' פסוקין ואת את ואת וסימ' והקריב מזבח השלמי' אשה לי' חלבו, ואת כל חלב פר, ואת האיל יעשה, ואת כל שללה

לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו ויפלו גורלות ויפל הגורל על יונה : ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת לנו מה מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך ואי מזה עם אתה : ויאמר אליהם עברי אנכי ואת יהוה אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה : וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה זאת עשית כי ידעו האנשים כי מלפני יהוה הוא ברח כי הגיד להם : ויאמרו אליו מה נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הולך וסער : ויאמר אליהם שאוני והטילני אל הים וישתק הים מעליכם כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם : ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו כי הים הולך וסער עליהם : ויקראו אל יהוה ויאמרו אנה יהוה אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא כי אתה יהוה כאשר חפצת עשית : וישאו את יונה ויטלהו אל הים ויעמד הים מזעפו : וייראו האנשים יראה גדולה את יהוה ויזבחו זבח ליהוה וידרו נדרים :

ב

ויְמן יהוה דג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות :

ויתפלל יונה אל יהוה אלהיו ממעי הדגה : ויאמר קראתי מצרה לי אל יהוה ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי : ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו : ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קדשך :

אטילו ורמי עדבין ונידע בדיל מה בישתא הדא לנא ורמו עדבין ונפל עדבא על יונה : ואמרו ליה חוי כען לנא בדיל מה בישתא הדא לנא מה עיבידתך ומנן את אתי אי דא היא מדינתך ואי מדין עמא את : ואמר להון יהודאה אנא ומן קדם יי אלהא דשמיא אנא דחיל דעבד ית ימא וית יבישתא : ודחילו גבריא דחלא רבא ואמרו ליה מה דא עבדתא ארי ידעו גובריא ארי מן קדם יי הוא עריק ארי חוי להון : ואמרו ליה מה נעביד לך וינוח ימא מיננא ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף : ואמר להון טלוני ורמוני לימא וינוח ימא מעליכון ארי ידע אנא ארי בדילי נחשולא רבא הדין עליכון : ושייטין גבריא לאתבא ליבשתא ולא יכילו ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף עליהון : וצליאו קדם יי ואמרו קביל בעותנא יי לא כען ניבד בחובת נפש דגברא הדין ולא תתן עלנא חובת דם זכיי ארי את יי כמא דרעוא קדמך עבדתא : ונסיבו ית יונה ורמוהי לימא ונח ימא מנחשוליה : ודחילו גבריא דחלא רבא מן קדם יי ואמרו לדבחא דבח קדם יי ונדרו נדרין : וזמין יי נונא רבא למבלע ית יונה והוה יונה במעיא דנונא תלתא יומין ותלתא לילון :

וצלי יונה קדם יי אלהיה ממעיא דנונא : ואמר צליתי מדעקת לי קדם יי וקביל צלותי מארעית תהומא בעיתי עבדתא בעותי : ורמיתני בעומקיא בלבא דימא ונהר סחור סחור לי כל נחשולוהי דימא וגלוהי עלי עדו : ואנא אמרית אתרכית מן קדם מימרך ברם אוסיף לאסתכלא בהיכלא דקודשך :

אקפוני

רשי

לכו ונפילה גורלות, רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם מסתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפרק דרבי אליעזר : בשלמי, במעשה של מי ממנו : הגידה נא לנו באשר למי, למי חטאת אשר בשביל כן הרע' הזאת לנו : ומאין תבא, שמא על אנשי אותו מקום נגזרה גזירה : ואי מזה עם אתה, שמא עמך חטאו : מה זאת עשית, למה עשית כן לברוח מפני מושל כזה : ויחתרו האנשים, יגעו ועסקו כחותר במחתרת : בנפש האיש הזה, בעון שנשלח יד בנפשו : וידרו נדרים, שיתגיירו : דג גדול, זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לב להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק והתפלל שם שנאמר ממעי הדגה : מבטן שאול שועתי, מבטן הדג שהוא כשאול לי : כל משבריך וגליך, כל נחשולוהי דימא על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים : ואני אמרתי, כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך : אך, ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך :

סוף

מסרה

תקבוץ, ואם נכלמו מכל אשר, ויאמר אליהם עברי, ואת עשו שנאתי : ולא יכלו ג' בקריא וסימ' להוציא את הכנים ולא יכלו, להבקיע אל מלך אדום, ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה : כאשר י' דמטעי' דסבי' אשר בקריא וסימ' מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר תבינא ד' דפסוק, השמר בנגע הצרעת, אחרי כאשר יצאו הרדפים, עמו הראובני והגדי לקחו ב' נחלתם תביינא דפסוק, בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישר', החשבי' להשכיח עמי שמי, ותשכח יי' עשך נוטה שמי', כאשר ילכו אפרוש עליה' רשתי, כאשר חפצת עשית, וישמע זרובבל בן שאלתיאל :

אפפוני

אפפוני מים עד נפש, סבבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי עד שבלעני הדג, וכן כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי, הסוף הוא הנומא, וים ממנו גדל על שפת היאור או הים, לפיכך נקרא ים סוף שגדל על שפתו סוף רב, וים ממנו שגדל בקרקע הים בעיקרי ההרים והוא שקורין לו בלעז אלגא והוא דק וארוך וכשרך בראשי הדגים, וזהו שאמר סוף חבוש לראשי, ופי' לראשי לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג, וי"מ סוף ים סוף, ואומרים כי ים סוף הוא נכנס בים יפו, ועל הדרך הזה ת' ימא דסוף תלי עיל מן רישי: לקצבי הרים ירדתי, לסוף ההרים אשר בים כלומר לעיקריהם שהוא קרקע הים, וקצב וקץ אחד הוא, ות"י לעיקרי טוריא נחיתית: הארץ בריחיה בעדי, לעולם מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחיה בעדי כלו' שהייתה בורחת בעדי שלא אצא אליה לעולם שיהיה הים קברי, ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי והשחת הוא הקבר ואצא עוד אל היבשה, ה' אלהי, שפטת אותי בדין, ות"י ארעא נגרת בתוקפהא וגומ': בהתעטף עלי נפשי, זה הלשון נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו, וכן נפשם בהם תתעטף, אמר כשהיתה בצרה נפשי שבלעני הדג מתחילה חשבתי כאלו אני מת, ועם כל זה את ה' יתברך זכרתי והתפללתי אליו ותבא אליך תפלתי וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה אליך תפלתי: אל היכל קדשך, הוא השמים, וכן נאמר בהיכל קדשו ה' בשמים הכין כסאו ועל דרך הזה נאמר ותבא תפילתם למעון קדשו השמי': משמרי הבלי שוא, אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים והם משמרי הבלי שוא ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה, יעזבו חסדם שיראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם, אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך: משמרים, אינו פעל יוצא אלא הוא כמו שומרים, וי"מ חסדם יעזבו מן חסד יהוא, כלומר יעזבו אליליהם שהם חסד ונבלה, וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחים כשהגיעו אל

סוף חבוש לראשי, ימא דסוף תלי לעיל מן רישי שהראהו ה' הקב"ה ים סוף והיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים: לקצבי הרים ירדתי, לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי: אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי, כנגדי למעלה ממני סגור ולא אצא ל לעולם, בעדי כמו וסגרת הדלת בעדך וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור אבר כנגד אבר: לעולם, מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי, ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם: ותעל משחת חיי, אבל כבר ראיתי כאן גיהנם ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך תפילתי אל היכל קדשך: בהתעטף, באיסתלהות וכן בהתעטף נפשם וכן בעטוף עולל: משמרים הבלי שוא, אומות העולם העובדים ע"ז: חסדם יעזבו, יראת הקב"ה שכל חסדים וטובתן מאתו יעזובו אבל אני איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כן תרגם יונתן ובפרקי דרבי אליעזר דורשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים לע"ז ונתגיירו: ישועתה ליי', נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר ליי' ישועתה כמו לישועה וכן קומה עזרתה לנו לעזרה שלנו: נהפכת, נחרבת: אדרתו, לבוש יקריה: ויזעק, נוה והכריז: מטעם המלך וגדוליו, מעצת המלך אל גדוליו צוו להכריז: ויקראו אל האלהים בחזקה, אסרו אמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו:

לראשי ד' בקרי' וסי' לכן שומר לראשי אשימך, סוף חבוש לראשי, סכות לראשי ביום נשק, שמאלו תחת לראשי קדמאה דספרא: קום ט' ר"ן, וסי' קום התהלך בארץ לארכה, קום לך פדנה ארם, קם קדש את העם, קום רד לקראת אחאב, קום לך צרפתה, קום וירדת בית היוצר, קום לך אל נינוה, וחברו, קום כי עליך

אַקְפוּנִי מַיָא עַד מוֹתָא תְּהוֹמָא סְחוֹר סְחוֹר לִי יַמָא דְסוּף תָּלֵי עֵיל מֵרֵישִׁי: לְעִיקָרֵי טוּרַיָא נַחְתִית אַרְעָא נַגְרַת בְּתוּקְפָהָא עֵיל מִנִּי עָלְמִין וְאַתְּ קָרִיב קֳדָמָךְ לְאַסָקָא מֵחַבָּלָא חַיַי יְיָ אֱלָהִי: בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת עֲלַי נַפְשִׁי פּוּלְחָנָא דַיְיָ אַדְכְּרִית וְעָלַת לְקֳדָמָךְ צְלוֹתִי לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ: לָא כְעַמְמַיָא פַּלְחֵי טַעֲוָתָא מֵאֲתַר דְאִיתּוֹטַב לְהוֹן לֵית אִנּוּן יָדְעִין: וַאֲנָא בְּתוּשְׁבַּחַת אוֹדָאָה קוּרְבָּנִי אַקְרִיב קֳדָמָךְ דְנַדְרִית אֲשַׁלֵם פּוּרְקַן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לְנוּנָא וּפְלַט יַת יוֹנָה לְיַבֶּשְׁתָּא: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה תִּנְיָינוּת לְמֵימָר: קוּם אֵיזִיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלָהּ יַת נְבוּאָתָא דִי אֲנָא מְמַלֵיל עִמָךְ: וְקָם יוֹנָה וַאֲזַל לְנִינְוֵה כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וְנִינְוֵה הֲוַת קַרְתָּא רַבְּתָא קֳדָם יְיָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין: וּשְׁרֵי יוֹנָה לְמֵיעַל בְּקַרְתָּא מַהֲלַךְ יוֹמָא חַד וְאַכְרִיז וַאֲמַר בְּסוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וְנִינְוֵה מִתְהַפְּכָא: וְהֵימִינוּ אֱנָשֵׁי נִינְוֵה בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּגְזָרוּ צוֹמָא וַאֲסָרוּ שַׂקִין מֵרַבְּהוֹן וְעַד זְעֵירְהוֹן: וּמְטָא פִּתְגָמָא לְוַת מַלְכָּא דְנִינְוֵה וְקָם מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְאַעְדִּי לְבוּשֵׁי יְקָרֵיהּ מִנֵיהּ וְאִתְכַּסֵי שַׂקָא וִיתֵיב עַל קִטְמָא: וְאַכְרִיז וַאֲמַר בְּנִינְוֵה מִגְזֵירַת מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְמֵימַר אֱנָשָׁא וּבְעִירָא תּוֹרָא וְעָנָא לָא יִטְעֲמוּן מִדַעַם וְלָא יִרְעוּן וּמַיָא לָא יִשְׁתּוּן: וְיִתְכַּסוּן סַקִין אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וִיצַלוּן קֳדָם יְיָ בִּתְקוֹף וִיתוּבוּן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וּמִן חַטְפָא דִבְידֵיהוֹן:

מַן

אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי: לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי: בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ: מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ: וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה:

ג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר: קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ: וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים: וַיָּחֶל יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת: וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם: וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר: וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ: וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם:

ויאמר יי' ה' נגלו' והא' יי' ללנוני

הדבר, קום קדש חס': ויקרא ויאמר י' פסוקי' אית בהו ויקרא ויאמר וסי' נמס' במלכי' א' סי' י"ז: ויעבר ט' וסי' נמסר במלכים א' סי' ט"ו ובסדר נח: ויזעק ד' וסי' נמסר בספ' שפטי' סי' ד': וישבו ח' רפין וחס' וסי' במס' רבת':

אותה את כל הנסים שעשה הקב"ה עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו בים שנאמר משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו חזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם, שנאמר וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבחים וכי זבח זבחו אלא זה דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו להביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו ליראה את ה' אלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר על הגרים גרי הצדק, ות"י לא כעממיא פלחי טעותא וגו': ואני בקול תודה, שאודך בקול תודה בתוך קהל ואזבחה לך זבח תודה כאשר נדרתי: ישועתה לה', פי' ואומר כי הישועה לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי: ויאמר ה' לדג, העיר את רצונו שיקיאנו אל היבשה: ויהי דבר ה' אל יונה שנית, כבר פירשנו למעלה טעם שנית: קום, אשר אנכי דובר, שדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך שתקרא אליה שתהיה נהפכת על רעתם: ויקם, עיר גדולה לאלהים, כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדלה כמו כהררי אל, ארזי אל, שלהבת יה, מאפל יה: ויחל יונה, כי העיר היתה מהלך ג' ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה להכנס בעיר עד מהלך יום ובלכתו בעיר היה קורא ואומר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכ', ר"ל כמהפכת סדום ועמור' כי מעשיה היו כמעשיה': ויאמינו, כי אנשי האניה היו בעיר והעידו עליו כי הטילוהו אל הים וכל עניינו כמו שהיה, לפיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמה: ויקראו צום, קודם אזהרת המלך עשו תשוב' מעצמם והתענו ולבשו שקים: ויגע הדבר, הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר: אדרתו, אדרת המלוכה שעליו, ות"י לבוש יקריה: ויזעק, העביר כרוז בעיר על התשובה ואע"פ שהעם היו נזהרים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמה והשבת הגזל: מטעם המלך, ר"ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה, וכן וטעם זקנים יקח, בשנותו את טעמו והדומים להם, ות"י מגזרת מלכא: ויתכסו, בחזקה, בכל לב: מדרכו הרעה, אמר עבירות: ומן החמס, הוא כנגד כלם ועליו נגזרה גזרתם:

מי

מי יודע, אולי ישוב וניחם האלהים בטובינו ממעשיהם הרעים, או פי' מי שיודע דרכי התשובה ישוב, והאלהים יתברך ינחם, ות' מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם ה': ונחם, פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והוא מבנין נפעל: וירא, מדרכם הרע': כלל כל הרעות ומן החמס שבו בתשובה שלמה, כמו שאמרו רז"ל מי שגזל מרים ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מרים לבעליו: וינחם האלהים, כי כל דבריו שאמר להרע לבני אדם בתנאי אם לא ישובו אבל אם ישובו יסלח וזו המדה היא ממדותיו יתברך כמו שאמר בתורה, וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו', וכן יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו': וירע, שרשו ירע, וכן

אנה ו' כתיב ה' בליש' בקשה בקריאה וסימן זכור נא את אשר התהלכתי דישעיה, וחברו דמלכים,
אל נא נאבדה בנפש האיש הזה, אנה יי' הלא זה דברי, אנה יי' מלטה נפשי, אנה יי' כי אני
עבדך: אדמתי ג' בקריאה וסימן ונטשתים מעל אדמתי, עד היותי על אדמתי, על כן קדמתי לברוח,

מי־יודע ישוב ונחם האלהים ושב
מחרון אפו ולא נאבד: ויראה
האלהים את־מעשיהם כי־שבו
מדרכם הרעה וינחם האלהים על־
הרעה אשר־דבר לעשות־להם ולא
עשה: **ד** וירע אל־יונה רעה גדולה
ויחר לו: ויתפלל אל־יהוה ויאמר
אנה יהוה הלוא־זה דברי עד־היותי
על־אדמתי על־כן קדמתי לברח
תרשישה כי ידעתי כי אתה אל־
חנון ורחום ארך אפים ורב־חסד
ונחם על־הרעה: ועתה יהוה קח־
נא את־נפשי ממני כי טוב מותי
מחיי: ויאמר יהוה ההיטב חרה לך:
ויצא יונה מן־העיר וישב מקדם
לעיר ויעש לו שם סכה וישב
תחתיה בצל עד אשר יראה מה־
יהיה בעיר: וימן יהוה־אלהים
קיקיון ויעל מעל ליונה להיות
צל על־ראשו להציל לו מרעתו
וישמח יונה על־הקיקיון שמחה
גדולה: וימן האלהים תולעת
בעלות השחר למחרת ותך את־
הקיקיון וייבש: ויהי כזרח השמש
וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך
השמש על־ראש יונה ויתעלף
וישאל את־נפשו למות ויאמר
טוב מותי מחיי: ויאמר אלהים אל־
יונה ההיטב חרה־לך על־הקיקיון
ויאמר היטב חרה־לי עד־מות:
ויאמר יהוה אתה חסת על־הקיקיון

מן ידע דאית בידיה חובין יתוב
מנהון ויתרחם עלוהי מן קדם יי
ויתוב מתקוף רוגזיה ולא נובד:
וגלי קדם יי עובדיהון ארי תבו
מאורחתהון בישתא ותב יי מן
בישתא די מליל למעבד להון
ולא עבד: ובאש ליונה
בישא רבא ותקיף ליה:
וצלי קדם יי ואמר קביל בעותי
יי הלא דין פתגמי עד דהויתי
על ארעי על כן אוחיתי
למיערק לימא ארי ידענא ארי את
אלהא חננא ורחמנא מרחיק רגז
ומסגי למעבד טבון ומתיב
מימריה מלאיתאה בישתא: וכען
יי סב כען ית נפשי מיני ארי טב
דאימות מדאיחי: ואמר יי הלחדא
תקיף לך: ונפק יונה מן קרתא
ויתיב ממדנח לקרתא ועבד ליה
תמן מטלתא ויתיב תחותה
בטולא עד דיחזי מה יהי בסוף
קרתא: וזמין יי אלהים קיקיון
וסליק עיל מן יונה למהוי טולא
על רישיה לאגנא ליה מבישתיה
וחדי יונה על קיקיון חדוא רבא:
וזמין יי ית תולעתא במיסק צפרא
ביומא דבתרוהי ומחא ית קיקיון
ובאש: והוה כמדנח שמשא וזמין
יי רוח קידומא שתיקא ומפחת
שמשא על רישא דיונה ואשתלהי
ושאיל ית נפשיה לממת ואמר טב
דאימות מדאיחי: ואמר יי ליונה
הלחדא תקיף לך על קיקיון
ואמר לחדא תקיף לי עד מותא:
ואמר יי את חסתא על קיקיון
ודלא

רשי

מי יודע, עבירות שבידו ישוב: ונחם האלהי', נתעשת על הרעה לטוב ממנה: וירע אל יונה, אמר עכשיו יאמרו האומו' שאני נביא השקר: הלא זה דברי, יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם ואהיה שקרן בעיניה': וימן, לשון הזמנה: להציל לו מרעתו, מחום השמש: קיקיון, עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו: ותך, התולעת את הקיקיון במקום שיאמ' לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך: חרישית, אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן תרגם יונתן שתיקתא: ויתעלף, פשמ"יר בלע"ז: לא

וירע בעיני ה', תרע עינו, וכן כל אשר במשקלם, ולא כדברי רבי יהודה, ואיך ידע יונה ועדיין לא הגיע מ' יום, אמר לו האל ית' ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה, ויחר לו, כמו שפירשנו בעבור ישרא' שלא שבו מדרכם הרעה: ויתפלל יונה, התפלל קח נא את נפשי ואמ' בתחלת תפילתו אנה ה': הלא זה דברי, מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד ששובו ותנחם על הרעה ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל: אנה, כתיב בה"א: עד היותי, בעוד היותי, וכן עוד זה מדבר: קדמתי לברות, קודם שתבא אלי נבואתך בזה פעם שנית, ונחם קמץ כי הוא בינוני מבנין נפעל: ועתה קח נא את נפשי, שלא אראה ברעת ישראל, כמו שאמר משה רבינו ע"ה מחני נא מספרך, וכן אמר הרגני נא הרוג: ויאמר ה' ההיטב חרה לך, אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד, אלא ר"ל עוד אראך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לשבים, והיטב ענינו חוזק הענין, וכן ואכות אותו טחון היטב, שברו היטב, ויש מפרשים אם הטוב שאני עושה להם חרה לך, וי"ת כמו מאד הלחדא: ויצא מקדם לעיר, ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם: וימן, הצמיחו לפי שעה, ואע"פי שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו

אם עלי אדמתי תזעק: חרה לך ב' וסימן ויאמר יי' ההיטב חרה לך, ולמה נפלו פניך: וימן ה' ד' מנהון בסיפרא וסימן יי' דג גדול, יי' אלהים קקיון, האלהים תולעת, וימן אלהים רוח קדים, וחד בדניאל וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג: ויבש ג' ב' מל וא' חס וסי' וייבש הנחל, ואך את הקקיון וייבש, הוכח בעשב ויבש, בתרא חס':

עצי הסוכה כי ישב שם עד מלאת לו ארבעים יום ועשה עמו אות זה להשכילו בגזרתה' וכי רחמיו על כל מעשיו: וקיקיון, הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה צל, ובמשנה ולא בשמן קיק, ואמרו בגמרא מאי קיק רים לקיש אמר קיקיון דיונה, אמר רבה בר בר חנה לידידי חזי לי קיקיון דיונה ולאלוליבא דמי ואבי פסקי רבי פי' בין בבעי המים הוא גדל ועל פום הכמן מדלן יתיה, פי' על פתחי החנויות מדלין אותו לצל ומפרכנוהי עבדין משחא, פי' מגרעיניו עושין שמן, ופי' רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב הנקרא בלשון ערבי אלכרוע, ופי' כלוליבא מצאתי בתשובת הגאונים אילן סרק, ויש במקומינו הרבה ועושה גרעינ' ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו בנה הרבה עושה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכרוע: מרעתו, מחום השמש שהכהו שיבשו עצי הסוכה שהיו לו צל: וימן, הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון: בעלות, בבי"ת: ותך את הקיקיון, תולעת לשון נקבה, וכן כי תאכלנו התולעת: ותך, ר"ל שחתכו למטה, ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונחתך יבשו עליו שהיו לו לצל, והנה יום אחד היתה לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה ויבש: ויהי, וימן, הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו בחום השמש, ופי' חרישית חזקה שנעמו בני אדם כחרשים בנשיבתה, ות"י שתיקתא, ורוח קדים היא חמה, ותך השמש, הרוח והשמש: ויתעלף, יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום וכמעט יצאה רוחו כמו שפי' יתעלפנה בספר עמוס, וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפה: וישא', מבואר הוא: ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון, ואע"פי שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו, כי הנבראים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו, וכ"ש מין האדם כמו שכתוב ולכבודי בראתיו, ואף על פי שפירשנו זה על ישרא' מכל מקום על מין האדם מדבר כמו שאמר יצרתיו אף עשיתיו אלא לפי שישרא' מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי החכמים שבהם אמר הפסוק על ישראל:

אשר לא עמלת בו ולא גדלתו · הדבר שעמול בו האדם הוא עצב יותר באבדו · ואע״פי שהאל ית׳ לא עמל ביצירת הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים · שבין לילה היה ובין לילה אבד · בין כמו בן · וכן בן נון · ובן לילה · כמו בן לילה · כמו בן חדש · בן עשרים · ופי׳ בן לילה · כי בלילה אחת צמח ובלילה האחר אבד בסוף הלילה · כי בעלות השחר הוכה וייבש : ואני לא אחוס · הרבה מ״ב רבוא אדם · יותר מ״ב רבוא אדם · ורבוא הוא עשרת אלפים · ומלת משתים · במאריך המ״ם · והשי״ן איננה דגושה · אדם כולל זכרים ונקבות · אשר לא ידע · שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות · וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש · וכן בהמה רבה שיש בעיר והבהמה אין לה עונש וזכות · ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול · וכל שכן על רבים :

רשי

לא עמלת בו · בחרישה וזריעה והשקות מים : בן לילה · כמו בן לילה לא גדל שא לילה אחד : אשר לא ידע וגו׳ · קטני׳ : ובהמה רבה · בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירי׳ מי בראם :

שבן ז׳ בליש׳ וסימ׳ אם בן הכות הרשע · שבן לילה היה ב׳ בו · דברי אגור בן יקא · כי תשב ללחום · ובין ישרים רצון · ובן את הדבר · ובינה לו במראה · ד׳מנהון חס׳ הרשע קקיון אגור והא׳ פסוק של ובי״ן ישרי״ם ר״צון קשי״א לי לפ״י שבכ״ל הספרי׳ נקוד בי״ן בצר״י ואולי לדע״ת בעל״י המסר׳ הוא בחי״רק:

אשר לא־עמלת בו ולא גדלתו שבן־לילה היה ובן־לילה אבד : ואני לא אחוס על־נינוה העיר הגדולה אשר יש־בה הרבה משתים־עשרה רבו אדם אשר לא־ידע בין־ימינו לשמאלו ובהמה רבה :

דלא עמלת ביה ולא רביתיה די בליליא הדין הוה ובליליא אוחרנא אבד : ואנא לא אחוס על נינוה קרתא רבתא דאית בה סגי מתרתא עסרי ריבון אנשא דלא ידע בין ימיניה לסמליה ובעירא סגי :

ז׳ בליש׳ וכל בן נון דכו׳ · ל׳ סי״ן רפה · ר׳ חס׳ א׳

סלית ספר יונה

סח

מיכה א

דבר־יהוה׀ אשר היה אל־מיכה המרשתי בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה אשר־חזה על־שמרון וירושלם : שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה ויהי אדני יהוה בכם לעד אדני מהיכל קדשו : כי־הנה יהוה יצא ממקומו וירד ודרך על־במותי ארץ : ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במורד : בפשע יעקב כל־זאת ובחטאות בית ישראל מי־פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם : ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה : וכל־פסיליה יכתו וכל־אתנניה ישרפו באש וכל־עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קבצה ועד־אתנן זונה ישובו : על־זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מספד כתנים ואבל

פתגם נבואה מן קדם יי די הוה עם מיכה ממרשה ביומי יותם אחז יחזקיה מלכיא דבית יהודה דאתנבי על שומרון וירושלם : שמעו עממי כולהון אציתי ארעא ומלהא ויהי מימרא דיי אלהים בכון לסהיד יי מהיכלא דקודשיה : ארי הא יי מתגלי מאתר בית שכינתיה ויתגלי וירמוס ית תוקפי ארעא : ויתמסון טוריא תחותוהי ומישריא יתבזעון כשעותא מן קדם נורא כמיא דאשידין במורדון : בחובי בית יעקב כל דא ובחטא דבית ישראל היכא חבו דבית יעקב הלא בשמרון ואיכא חטו דבית יהודה הלא בירושלם : ואשוי שמרון ליגרי חקלן בית צדות מצבת כרם וארמי לחילתא אבנהא ואושהא אגלי : וכל צלמנהא ידקרון וכל טעותהא יתוקדון בנורא וכל בית דחלתהא אשוי לצדו ארי מאגר זניתא אתכנשו ולבית פלחי טעותא יתמסרון : על דא יספדון ויילילון יהכון בשוללא ערטילאין יעבדון מספדא בירורין ואיבלא

ב׳ יתר ת׳ · ב׳ הושע · ב׳ לישה · לב׳ · ג׳ ב׳ בסיפ׳ · ג׳ חל׳ · ל׳ · ג׳ רפין · ל׳ ג׳ יתר קמץ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ חס · ל׳ וחס׳ ו״ו · ג׳ · ב׳ · ת פסו׳ וכל וכל · ל׳ · ה׳ פתחי׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ חל׳ סולל · ק׳ · ג׳

הלוא כל סופ׳ חס׳ באת הלוא חסך יוסף׳

רשי

דבר המורשתי · מעיר מרים׳ : ויהי בכם לעד · שנבאתי לכם בשמו והתריתי בכם : יוצא ממקומו · משכא הרחמים לכסא הדין : ודרך על במותי ארץ · על הרמי׳ ובקי הרוח : כדונג · שעוה : המוגרים במורד · דמוגרין במדרון מוגרים לשון זיבת מים וכן עיני נגרה נגרות ביום אפו פרץ נחל מעם גר ויגר מזה : לעי השדה · לרגורין דחקלא לשון גלים כמו יגר שהדותא : והגרתי לגיא אבניה · והשכבתי כמו המוגרים במורד : כי מאתנן זונה קבצה · כל ההון הזה : ועד אתנן זונה ישובו · ולשמיון כשאר אתנני זונה ישובו כל קבוציה ויונתן תרג׳ ולבית פלחי טעותא יתמסרו כל קיבוציה : שלל שולל · משתגע כשוטה בתמהון לב כמו אשתוללו אבירי לב וסר מרע משתולל והת״ו היא באה לשמש בתיב׳ בלשון מתפעל ונתפעל וכן הילוך תיבה שתחילת יסודה שי״ן או סמך כשבאה עליו ת״ו בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך ה התיבה כמו משתולל אומר אני שהוא מלשון שוג׳ כמו לא תשלה אותי על השל דיימר שלו :

כי

דבר

ה׳ אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יותם · זה הנביא שאמרוהו ב בספר ירמיהו מיכה המורשתי היה נבא ב בימי חזקיהו מלך י יהודה · ונקרא מורשתי על שם עירו מרשה כמו שת״י דמן מרשה והיא בערי יהודה · והתנבא בימי שלשה המלכים האלה יותם אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישרא׳ שהיו בימי׳ ההם ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכרם : שמעו עמים כלם · אמ׳ שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג ה הכתוב במקומות רבי׳ · כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא · לכלם ולשריכם · כי ישובו מאלים אשר חמדתם · וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמים כלם · וכנגד ישראל אמר ורבוי עמים כנגד ה השבטים · וכן עמים הר יקראו : ארץ ומלואה · ארץ ישראל והעם אשר בה · ובאמרו לארץ הקשיבי הוא דרך משל שהרי אמר ומלואה : ויהי ה׳ בכם לעד · כי כבר הזהרתי אתכם בשמו :

א · ה

מהיכל קדשו · מן השמים : כי הנה ה׳ יוצא ממקומו · משל לגזיר׳ היוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ · וכן אמר בשירת דוד ויט שמים וירד · וכל זה הוא דרך משל על חרבן הארץ והערות העצומות כאלו ההרים נמסו והעמקים יתבקעו · וכן אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו : ונמסו כדונג · היא שעוה : כמים מוגרים במורד · כן ימסו ההרים ויגרו כמי מים שמוגרים במקום מורד שילכו מהרה · ות״י דאשדין במדרון · והכל דרך משל : בפשע · כפל הענין במ״ש · ויעקב וישראל אומר על עשרת השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו : מי פשע יעקב · מי גרם לפשע יעקב שהם העגלים : הלא שמרון · ר״ל מלך שמרון כי מלכי ישרא׳ היה ראש ממלכתם שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מוכיחים עבודת העגלים ישראל לא היו עובדים אותם כ״ש שהם היו מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך : ומי במות יהודה · הלא ירושלם · מי גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלם כי ירושלם היתה ראש הממלכה · והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש · ולא יאמר מי השור מי החמור : ושמתי · ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את ארץ ישראל והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא ויושב אותם בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכל בנין אשר בה כמו שסבה זה הנביא · ואמר ושמתי שמרון לעי השדה ושמתי והגרתי ע״י מלך אשור שהוא יעשה זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה׳ אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו׳ : לעי השדה · לגלי השדה כתרגום ליגרי חקלא · וכן תרגום והיתה בבל לגלים ליגרים כי הבנין החרב הוא גל אבנים : למטעי כרם · לפי ששמרון הוא הר והכרמי׳ בהרים טובים אמר שלא תהיה בנויה עוד שמרון אך יטעו בה כרמים : והגרתי לגי אבניה · כי היתה הר וכשיהרסו בניניה יגירו אבני הבנין מן ההר אל הגי : ויסודיה אגלה · שיעורו הבנין עד היסוד : וכל פסיליה יכתו · ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילי׳ : אתנניה · הבגדי׳ היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים שם מפני כבוד הפסילי׳ והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילי׳ ומכבדי׳ אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים : ישרפו באש · כי כאשר לכדו העיר שלחוה באש לרוב קצפם על יושביה שעמדו במצור ג׳ שנים ולא רצו להשלי׳ : וכל עצביה אשים שממה · ר״ל בתי העצבי׳ שהיו מכבדי׳ בעיניה׳ שממה יהיו · וכן ת״י וכל בתי דחלתה : כי מאתנן זונה קבצה · יש אומרי׳ כי חירק הקוף מקום שורק כמו קובצה · כמו ופתחו שעריך תמיד שהוא כמו ופותחו · וכת״י ארי מאגר זניתא אתכנשו · והנכון כי פירוש קבצה שמרון כי היו מביאי׳ לשמרון לבתי׳ הפסילי׳ והעצבים משאר ערי ישרא׳ כסף וזהב ומנחות בבואם לעבוד הפסילים והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה אותם שהם כמו אתנן זונה כמו שפירש׳ : ועד אתנן זונה ישובו · כי עובדי עבודה זרה יקחו הכל · וכן תרגם יונתן ולבית פלחי טעותא יתמסרון : על זאת אספדה ואילילה · דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ארץ ישראל ועל גלות ישרא׳ · או הוא מדבר על לשון ישראל הגולים · ובענין הזה ת״י על דא יספדון ויילילון וגו׳ : אילכה · כתב בו היו״ד פא הפעל : שולל וערום · שולל תואר בשקל עולל · ופי׳ שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במ״ש · או יהיה פי׳ שולל מהדעת כאדם מטורף מרוב הצרה · וכן מפרשים מוליך יועצים שולל : אעשה מספד כתנים · כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד :

כי

כִּבְנוֹת יַעֲנָה: כִּי אֲנוּשָׁה מַכּוֹתֶיהָ כִּי־בָאָה עַד־יְהוּדָה נָגַע עַד־שַׁעַר עַמִּי עַד־יְרוּשָׁלִָם: בְּגַת אַל־תַּגִּידוּ בָּכוֹ אַל־תִּבְכּוּ בְּבֵית לְעַפְרָה עָפָר הִתְפַּלָּשְׁתִּי: עִבְרִי לָכֶם יוֹשֶׁבֶת שָׁפִיר עֶרְיָה־בֹשֶׁת לֹא יָצְאָה יוֹשֶׁבֶת צַאֲנָן מִסְפַּד בֵּית הָאֵצֶל יִקַּח מִכֶּם עֶמְדָּתוֹ: כִּי־חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מָרוֹת כִּי־יָרַד רָע מֵאֵת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלִָם: רְתֹם הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת לָכִישׁ רֵאשִׁית חַטָּאת הִיא לְבַת־צִיּוֹן כִּי־בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל: לָכֵן תִּתְּנִי שִׁלּוּחִים עַל מוֹרֶשֶׁת גַּת בָּתֵּי אַכְזִיב לְאַכְזָב לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: עֹד הַיֹּרֵשׁ אָבִי לָךְ יוֹשֶׁבֶת מָרֵשָׁה עַד־עֲדֻלָּם יָבוֹא כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל: קָרְחִי וָגֹזִּי עַל־בְּנֵי תַּעֲנוּגָיִךְ

(ב"אל; ה' כתו' ו"ו; התפלשי ק'; ל'; ל'; ל'; ג' חלעי'; ל'; ל' ותס' ל'; ל' קמץ בכי"פ; ב' חד חס' לכ תו' ואחת מלמה; יד חס' ט' חס' ה' בלי' בויה; ל' ומל')

כִּבְנַת נַעֲמִין: אֲרֵי מְמַרְעָא כְּחָתְהָא אֲרֵי מְטַת עַד רְבֵית יְהוּדָה קְרִיבַת לְמֵעַל בְּתַרְעֵי עַמִּי עַד יְרוּשְׁלֶם: בְּגַת לָא תְחַוּוֹן מִבְכָּא לָא תִיבְכּוּן דְּיָתְבִין בְּבָתַּיָּא בְּעַפְרָא יִתְפַּלְּשׁוּן בְּקִיטְמָא חָפוּ רֵישֵׁיהוֹן: עִבְרוּ לְכוֹן דְּיָתְבִין בְּשָׁפִיר גְּלַן עֶרְיָא עַרְטִילָאִין בְּהַתִּין לָא יִפְקוּן מְשֵׁיזְבִין יָתְבֵי צַאֲנָן עִיבִידוּ לְכוֹן מִסְפֵּד בְּמֶרֶד עַל קְטִילֵי גִּיבָּרֵיכוֹן בֵּית צוֹלָאֵי בָּתֵּי חֶמְדַּתְכוֹן דַּהֲוֵיתוּן אַנְסִין וּמְקָרְבִין דִּין לְסְטַר דִּין בְּכֵן יִתְנְסִיב מִנְּכוֹן שְׁפַר אַרְעֲכוֹן: אֲרֵי דַּהֲוַת יַתְבָא עַל שְׁפַר אַרְעָ וּמְסַבְּרָא לְטַב וּמְסַבְּרָא לְמִיתַּב לְאוֹרַיְתָא מַה תַּעַבְדוּן אֲרֵי נַחֲתַת בִּישְׁתָא מִן קֳדָם יְיָ לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֶם: טְקִיכוּ רְתִיכַיָּא רְמוּ עַל רִכְשָׁא דְּיָתְבִין בְּלָכִישׁ רֵישׁ חוֹבִין הִיא לִכְנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי בִיךְ אִשְׁתְּכָחוּ מְרוֹדֵי יִשְׂרָאֵל: בְּכֵן תְּשַׁדְּרִין קוּרְבָּנִין לְמַחְסִינֵי גַת בָּתֵּי אַכְזִיב יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָּא בְּחוֹבִין דִּי פְלַחוּ בְּהוֹן לְטַעֲוָתָא מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: עוֹד מַחְסְנִין אַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּיָתְבִין בְּמָרֵשָׁה עַד עֲדֻלָּם יִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בִּתְחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: תְּלוּשִׁי וּרְמָא עַל בְּנֵי תַפְנוּקִיךְ: הא

כי אנושה מכותיה, כלומר אחת ממכותיה היא אנושה החרב והרעב והדבר, ועניין אנושה כאב ושבר חזק, כמו אנוש לשבר, ות"י ארי ממרע מחתהא: כי באה עד יהודה, המכה החלה בשמרון ובאה עד יהודה: נגע עד שער עמי, וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקרא שער עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד הא' ית' השוכן בה: בגת אל תגידו, זהו ע"ד הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינ' אמ' כמו שאמר דוד בקונו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתי' פן תעלוזנה בנות הערלים, והלא הם היו שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר: בכו אל תבכו, אם יראו אתכם בוכים ישמחו לבכייתכם: בבית לעפרה עפר התפלשתי, לעפרה בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן, וזכר אלה המקומות ואע"פ שכל ארץ ישראל חרבה לפי שמצא בהם לשון נופל על הלשון והוא דרך צחות, ודרך השרים והמקוננים לדבר בקינותיה' ובשירותיהם ובדבריהם דרך צחות לפיכך נראה שקרא לעפרה בפתח העי"ן לקרב יותר הקריאה לקריאת עפר, ועפר ר"ל עפר כמשמעו, או פי' אפר כי גם הוא נקרא עפר כמו מעפר שריפת החטאת, וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר וזהו דרך אבלות כמו שאמר וישב בתוך האפר, וכן ת"י בבתיא דעפרא בקטמא חפו ית רישיכון, ופי' התפלשי התגלגלי באפר והתעטפי בו, וכתי' התפלשתי והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה ואלילה, ופי' בבית לעפרה בעבור הבתי' שהיו לעפרה שהם היום שוממין, ועניין הלמד בעבור בתי החצרים שהיו לה חוץ לעיר, ובית דרך כלל במקום בתי, כמו ולא תשב אשה בבית דוד כי קדם המה: עברי לכם יושבת שפיר, בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינה כי שפיר היא יופי וגוי כמו הנותן אמרי שפר, ותרגום יפה תאר שפיר בריוא, והנה השפט עריה בשת כי גלוי הערוה הוא דבר כעור, ואמר עברי לשון נקבה כנגד הכנסה שבעיר ששמה שפיר, ואמר לכם כנגד הפרטים, וכן דרך המקרא במקומות רבים, אמר שילכו ערומי' גלוי הערוה בגלות כמו שאמר וחשופי שת זהו ערי' בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה, ובשת הוא הערוה, כמו והחזיק במבושיו, ועריה שם או תאר ובא בה"א בסמיכות כמו כאפה שעורים: לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל, גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון ובית האצל גם הוא שם מקום, ופירושו אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו ראשונה וכשהיו בוכים וסופדי' בגאתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכיניה' כי ידעו כי גם הם יגלו אחריה' ודים בצרתם: יקח מכם עמדתו, פירש אדוני אבי זכרונו לברכה האויב שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב יקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם, ועמדה שם כמו עמידה אף שהוא בשקל חמדה חמלה: כי חלה לטוב, חלה עיניו חיל וכאב גם זה בדרך לשון הקינה שהם בהפך מה שהיו רע בהפך הטוב, ואמ' כי יושבת מרות כואבת בעבור הטוב שהיה לה: כי ירד רע, לשערי ירושלם, כלומר עד שער ירושלם כמו שאמרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו, ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליהם אינו דרך מקרה אלא עונש עונם: רתום, גם זה לשון נופל על הלשון: רכש ולכיש קרובים בלשון, רתום לפי מקומו עניינו אסור, וכן ת"י טקיכו רתיכין רמו על רכשא: לרכש, כמו רוכבי הרכש, והיא בהמה קלת ההליכה כלומר מהרו לגלות: ראשית חטאת היא לבת ציון, לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל, וזהו שאמר פשעי ישראל ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל, וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש בך נמצאו תחילה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון, וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון: לכן תתני שלוחים על מורשת גת, בעבור שעברת עבודה זרה ולמדת האחרים לעבדה את צריכה לתת שלוחי' על מורשת גת שתהיה לך לעזר מפני האויב, ומורשת גת שם מקום בארץ פלשתי' והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים, וסמך אליה מורשת שפי' ירושה ר"ל גת שלכדה דוד ואחר כך ירשוה פלשתים והיתה להם למורשה בעונותיכם ובפשעיכם, כלומר ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיתה לכם עתה היא ביד אויביכם וצריכי' אתם להכנע להם ולפלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם: שלוחים, מנחות, כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה: על מורשת, כמו אל, וכן ונתן הספר על יודע ספר שהוא כמו אל, וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו, ואחרים זולתו: בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל, אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה, והוא כזיב האמור בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו, ואמר לאכזב לשון נופל על הלשון, ואכזב כמו כזב והאלף נוספת, והוא כמו היה תהיה לי כמו אכזב, ופי' בתי אכזיב שהיו עובדים בהם עז' היו להם בבטחונם בהם למקור אכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל, ופירוש למלכי יהודה כי אע"פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא בכלל ישראל, וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל, וכן אמר כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך ישרא': עוד היורש אבי לך יושבת מרשה, גם זה לשון נופל על הלשון כי יורש ומרשה קרובים בלשון, ומרשה שם עיר בערי יהודה, אבי חסר אלף שהוא למר הפעל מהמכתב, וכן שמן ראשם אל יני ראשי, אמר עוד אביא לך האויב שירש ארצך ויגלה אותך ממנה, עד עדלם יבא כבוד ישראל, ועדולם ג"כ עיר מערי יהודה, אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישרא', ויורש שזכר עומד במקו' שנים, והיורש הוא מלך אשור כמו שאמ' עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורו' ויתפשם: קרחי וגזי, אמ' כנגד מרשה או עדולם או כנגד כל הארץ והוא דרך משל לומ' אל הארץ קרחי וגוזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי אמ' כי גלו ממך, הקרחה היא תליש השער והגזיזה היא במספרי' וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר ויגז את ראשו, ואמ' גזי נזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקונן ירמיהו בני ציון היקרי' וגו',

מספד, ג' כתיבין ושי' טמרי' כמיכין לרחו"א

כי אנושה מכותיה, כי חולה היא במכותיה כמו ויאנש דמתואל: בגת אל תגידו, פן ישמחו לנו פלשתים: בבית לעופרה, עופרת אבי העזרי: עפר התפלשי לשון נופל על הלשון וכן יושבת שפיר עריה בשת וכן לא יצאה יושב צאנן כולם לפי שם העיר לשון הקינה, התפלשי התגלגלי פתרונו לפי ענינו התעפרי: עברי לכם, התחיל בלשון יחידות נקבה כמדבר אל כנסית העיר כמו שאמר יושבת שפיר כולם בשם כנסיה אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא אומר: יושבת שפיר, שם העיר: עריה בשת, גלויה בית הבושת כאשר נקראת שפיר שהוא שם כפל היוצא מרחמה של אמה: לא יצאה יושבת צאנן, לא יפקון משזבין מיתבי צאנן: מספד בית האצל יקח מכם עמדתו, המספד שגרמתם לנגזלים שאתם גוזלים נחלתם כדי להניח בית בבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד הבניינים שבניתם והעמדתם על נחלתם בית האצל אוטמנטו: כי חלה לטוב, כי קוותה לטובה אותה היושבת בשלוותה וממרה על פי הנביאי', כי ירד רע, הרי כי זה משמש בלשון אלא היא חלה לטוב אבל מפני מרותה ירד לה רע: רתום המרכבה לרכש, אסרו המרכבה לרכש שהוא קל לרוץ ותברחו ואמר רוכם שהוא לשון ערבי: לכן תתני שלוחים על מורשת גת, על אשר תתני שלוחים על מלכות דוד אשר הורים אתכם גת כענין שנאמר ויקח דוד את גת מיד פלשתי' ואתם מואסי' בו כמו שנ' יען אשר מאס העם הזה את מי השילוח וגו' לפי' בתי אכזיב שהית' מארץ יהודה ונמשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישר' שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכי' עליו ובימי אחז נתנבאת נבואה זו: לכן תתני שלוחים, פי' לכן כמו על אשר כמו על כן יתעי נטעי נעמנים על אשר נטעתיך נטעי נעמני' ואת נהפכת לזמורות זר: בתי אכזיב לאכזב, לשון נופל על הלשון מתגר' חלק למדתי מדרש מקר' זה כך: עוד היורש אביא לך, אויבים שיורישו אותך את היושבת במרשה יורש למרשה לשון נופל על הלשון: עד עדולם, שהוא לפנים מן הגבול ימוג אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו האויבים מגבולם עד עדולם. כן ת"י עד עדולם ייתון בתחום ארעא דישראל, ומדרש אגדה שמעתי משמו של רבי מנחם עוד היורש אביא לך ראויין היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותיכ' הסיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליה': קרחי, ראשך: וגוזי שערך, כמו ויגז את ראשו לשון תליסת שער: כנשר

כנשר · כתרגומו כנשרא דנתרן גדפוהי דרך הנשר למרט רוב כנפיו: ופעלי רע על משכבותם · כל הלילה גומרים בלבם איך יעשו הרעה לבקר: ובתים ונשאו · מוסב על וחמדו חומדים בתים · ונשאו כמו ולקחו: ולא תלכו רומה · ולא תהכון בקומה זקופה: ונהה נהי נהיה · ונהה לשון עתיד כמו ועשה ופנה ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אמר נהיה אמר שדוד נשדנו אויבינו שדדונו ולשון נשדנו שכתב בנ"ון בתחילה ולא כתב שדונו מפני שבא לשמש שתי לשונות לשון נפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב נשדנו היה הלשון מוסב על הנשדדים ולא אל השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב אל השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם כתנו ביד אשר שדונו ובלעז שומ"ר דיוושט"רא נש"ט ד"א נשדנו אכחנו גרמנו לעצמינו ששדדונו: חלק עמי ימיר · נחלת חלק עמי נחלף לאויב: איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק · איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם האויב הזה לנו איך איפשר לשובבם עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל · איך ימיש לי קונט"א שדיטור"נרא אמוי כמו סורה אלי ויסור אליו:

הרחיבי קרחתך כנשר · כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואחת לעשר שנים יעוף אחר למעלה עד האויר העליון הסמוך לגלגל האש ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נכתו: הוי חושבי און ופועל רע · פועלים רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר · ואמר על משכבותם כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוא חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו · באור הבקר יעשוה · בהשכמ' יעשו המחשב' הרעה שחשבו כי יש כח בידם לעשוק העניים:

משכבותם ד' וסי' יבוא שלום ינוחו על משכבותם · כי יילילו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד: ולא תלכו ב' וסימ' בחקות הגוי · ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכין לתיו ולית דכוו' וסימ' במסרא רבתא בערך לא:

הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך:

ב

א הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם: ב וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו: ג לכן כה אמר יהוה הנני חשב על המשפחה הזאת רעה אשר לא תמישו משם צואריכם ולא תלכו רומה כי עת רעה היא: ד ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה נהי נהיה אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק: ה לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יהוה: ו אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יסג כלמות: ז האמור בית יעקב הקצר רוח יהוה אם אלה מעלליו הלוא דברי ייטיבו עם הישר הולך: ח ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח שובי מלחמה:

הא כנשרא דנתרו גדפוהי כן אסגי מרט ברישך על בניך ארי גלו מיניך: ווי די מחשבין למינס למיעבד דביש על ערסתיהון מקדמין בצפרא ועבדין ארי אית חילא בידיהון: וחמדין חקלין וגזלין בתיא ואנסין ועשקין גבר וביתיה גבר ואחסנתיה: בכן כדנן אמר יי הא אנא מחשיב על דרא הדין בישא דלא תעירון מתמן צוריכון ולא תהכו בקומה זקופה ארי עידן ביש הוא: בעידנא ההיא יטול עליכון מתל ואיליא ובעינותיה יימר אתבזזא איתבזיזנא מחולקהון דעמי מעדן להון מאחסנתהון טרדין להון תאיבין חלקתהון מפלגין: בכן לא יהי לך מתח חוט משח בעדבא בקהלא דיי: לא תתנבון נבואה לא תילפון לעמא הדין ארי לא מקבלין אתכנעו: הכדין כשר ואמרין דבית יעקב האתקפר מימר מן קדם יי אם אילין עובדוהי הלא כל פתגמי תקניא דאמרית לאיתאה אתיתי על כל דמהלכין בקשוט: מקביל חוביהון עמי לבעיל דבבא מסרין מקבליהון עממיא קיימין מחסנין יתהון ממון יקרהון מנהון נסבין עדן בארעהון לרוחצן תייבין בהון כתבירי קרבא:

כנישת

משליך חבל · חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה: אל תטיפו יטיפון · אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד: ולא יסג כלימות · פן יסיגון אתכם כלימות מאתם כענין שנאמר אל תוכח לץ · כל טיף לשון נבואה כמו ולא תטיף על בית ישחק והטף אל הדרום: האמור בית יעקב · הזאת אמרו בית יעקב כששומעי' את הרעה אשר נביאי מתנבאי' להם: הקצר רוח יי' · שמא אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים: אם אלה מעלליו · כלום להרע: הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך · אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך את הישר הולך היטב איטיב לו: ואתמול עמי לאויב יקומם · המקרא מחובר לשלמעלה הימנו אני טוב ומטיב אני ואת הדבר אשר למולו ובעבורו עמי אותי יקומם לאויב לו: ממול שלמה אדר תפשטון · כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומפשיטים מעל כל העוברים עליכם בדרך: מעוברים בטח שובי מלחמה · ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם · שובי כמו סורי הגפן נכריה סוגי ממועד:

כמי

וחמדו · החמדה היא בלב והגזל הוא בידים כי יחמדו שדות חביריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרום להם ואם לא ירצו למכרם יגזלום ויקחום בחזקה · וכן יחמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה · ופי' ונשאו ולקחו · ות"ת ואנסין: ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו · כפל הענין במלו' שונות · ופי' שאם יעמד בעל הבי' כנגדו בגזלו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והנה יעשקו הגוף והממון: לכן · על המשפחה הזאת הם עם ישראל · כי נקרא הגוי משפחה · כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה · ועל המשפחות אשר בשמך לא קראו · וכן אמר גם כן על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים · אשר לא תמישו משם צואריכם · מעול הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מתוכה צואריכם · כלומ' לא תוכלו להנצל ממנה: ולא תלכו רומה · בשקל קומה טובה · אמר כיון שיהיו צואריכם תחת עול הרעה תהיו כנכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה · ותרג' ולא תהכון בקומה זקופה: ביום ההוא ישא עליכם משל · פי' המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל · ומן הנראה כי המקונן הוא נביא השקר ובראותו כי לא נעשתה עצתו יקונן ולפי שדרך המקונן לדבר משלים וחידות שהם דברים סתומים וכן דרך המשורר והקינה זו יש דברים סתומי' לפיכך קראה משל: ונהה נהי נהיה · ונהה בשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי · ונהי שם הקינה · ונהיה גם כן בשקל שמלה וכפל השם לרוב הקינה · ות"מ נהיה ענין שבר מן נהייתי ונחלתי · ות"ת ואלייא ובעינתיה · והוא ענין הגבהת הקול בקינה מן וענה איים · ובדברי רז"ל מענות אבל לא מטפחות: אמר שדוד נשדונו · יאמר בקינתו כן · נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק מקום חולם כי הרוב בחולם · ונקלותי עוד מזאת · ונמקותם בעונותיכם: חלק עמי ימיר · האדמה שהוא חלק עמי ימירנו האל יתברך בארון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי · איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי · איך ימיש לי · לשובב שדינו יחלק · כשחשבתי שהאל יתברך רוצה להשיב אלינו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים ר"ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו כמו שאמר ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים: לכן · אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו · אמ' אתה המקונן על נחלת ישרא' שמחלק אותה האויב ואתה גרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה' כאשר ישובו קהל ה' מהגלו' אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך שום זכר · ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקה בגורל בין היורשי' · ותרגם יונתן מתח חוט משח בעדבא: אל תטיפו · ענין הזלת הדבור · כמו ועלימו תטוף מלתי · והוא עד ההטפה ישרא' יטיפון לנביאי הא' אל תטיפו · כלומ' אל תזכרו לנו דברי הא' כי אין אנו שומעי' לכם · לא יטיפו לאלה לא יסג כלימו' · כנביאי הא' לא יטיפו לאלה האנשי' ולא יקחו כלימו' שאם יטיפו להם יכלימום · יסג · ענין הסגה ואם הוא כתו' בסמך הנה כמהו מן הכבד ארור משיג גבול רעהו וחבריו: האמור · הה"א הא הידיעה והיא בסגול כמו ויסר הערוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם · הדור אתם ראו דבר ה' · כלומ' אתה שאומרי' לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה' שאתה אומ' לנביאי ה' אל תטיפו אם קצרה נבואת ה' לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיחם ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם: אם אלה מעלליו · וכי אלה הצרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיכ' הם כי דברי ייטיבו ולא ירעו עם אדם שהולך דרך ישר: הקצר · פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח: ייטיבו · הי"וד הראשונה מונעת בצרי והשנית שהיא נחה פ"א הפעל והנכון עם ה"א הפעיל יהטיבו · כמו מושליו יהילילו: ואתמול · בשורק כמו בחולם · וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה · אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו החלושים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליה' מדה כנגד מדה: יקומם · פעל עמד וחרבותיה אקומם פעל יוצא: ממול שלמה אדר תפשטון · ואתם עומדים ממול שלמ' טובה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדר לו · ממול · כמו והוא יושב ממולו · אדר הוא כמו הדר · ואחז"ל פירש כן היו חובלים שלמה מבית העני בעבור המס ואומרים כי אין די במשכון זה והיו מפשיטים מעליו אדרתו · וזהו תפשיטון שהיו מפשיטים העניים שהיו חושבי' שהולכים בבטחה היו באים לביתם כמו שובי מלחמה ערומי' מבגדיה' ואחר כך היו אומרי' אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו אותו מביתו ·

וזהו

נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עלליה תקחו הדרי לעולם: קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ: לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם: עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם ויהוה בראשם:

ואמר שמעו נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט: שנאי טוב ואהבי רעה גזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם: ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת: אז יזעקו אל יהוה ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם: כה אמר יהוה על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום

תרגום

כנישת עמי תתרכון מבית חדותהון מנהון בניהון דברין גלא יקרהון דהוו אמרין קיים לעלמין: קומו וגלו ארי לא דא ארעא בית נייחא לרשיעיא בדיל טמיותה אינון מחבלין בדיל לסאובתה אתון מיסתייעין עלה: על דטעו בתר נביי שקרא דמיתנבן להון רוח די שקר ומלפין להון לחמר ולרויו ויהי כמא דאליפו למיטעי בתר נביי שקרא כן יגלון לארעא שקרא עם דרא הדין: בסופא כנש אכנישכון דבית יעקב כולכון קרבא אקריב גלותכון שארא דישראל כחדא אשוינון כענא בגו חוטרא כעדרא בגו דירא תמן מסגי אינשא: יסקון משיזבין כבר בקדמיתא ויסק מלך מדבר ברישיהון ויתבר בעלי דבבא דמעיק להון ויכביש כרכין תקיפין קרוי עממיא יחסנונון ויהי מלכיהון מדבר ברישיהון ומימרא דיי בסעדהון: ואמרית שמעו כען רישי יעקב ושלטוני דבית ישראל הלא לכון למדע ית דינא: סנן לאטבא ורחמין לאבאשא אנסין ניכסי עמא מנהון וממון יקירהון מנהון נסבין: ודי בזו נכסי עמי וממון יקרהון מנהון נסבין וית שארהון מגברין תייבין ומפלגין יתהון כמא דמפלגין איבריא לגו דודא וחלקיא לגו קדרא: בכן יצלון קדם יי ולא יקביל צלותהון ויסלק שכינתיה מנהון בעידנא ההיא כמא דאבאישו עובדיהון: כדנן אמר יי על נביאיא דשיקרא דמטען ית עמי דמן מוכיל להון שירון דבסר מיתנבן עלוהי שלמא ודלא

מסורה

אסף ג' וחס' וסי' אסף אסיפם נאם יי', אסף אאסף יעקב כלך, אסף אסף כל מעל פני האדמה: פרצו ג' וסי' עלה הפורץ לפניהם, ובית אבותיהם פרצו בד"ה, כי עתליהו המרשעת: ואשר י"ב ר"פ וסימ' נמסר בסדר בהר סיני: ולא יענה ה' וסי' וזעקתם ביום ההוא, אז יזעקו אל יי' דספרא, ישאהו על כתף, שם יצעקו ולא יענה, לעבדי קראתי ולא יענה:

רשי

נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה, שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות או לפי שאתם נוטלין את ממון בעליהן והם יושבים ומצירים ואין משמחין את נשותיה: תקחו הדרי, הדר הוד ועושר שנתתי להם: קומו ולכו כי לא זאת המנוחה, זו נתתיה לכם למנוחה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ, כי למען טמא אותה היא עושה חבורת חבלי רשעים, תחבל לשון אגודות כמו חבל נביאים חבלי רשעים וכן ת"י מסייעין עלה לשון סיעה, וחבל נמרץ ובעת אגודתם כבר נועצו ביניה ופירושו למה הם מתחברי נמרץ דבר מפורש באר היטב כמו מה נמרצו אמרי מה ימריצך קללה נמרצת: לו איש הולך רוח, לו מוצאים איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה: אסף אאסף, עוד ימים באים ואקבץ את' : כצאן בצר' כצאן רבה הכתוב במבצרי גדרות צאן: בתוך הדברו, ת"י וכעדרא בגו דיריה מקום שהוא מתנהג שם וכן ורעו כבשים כדברם: תהימנה מאדם, תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרבם: עלה הפורץ, מושיעם הפורץ גדרות סירים ומסוכות חדקים ליישר לפניהם הדרך: גוזלי עורם, של בית ישראל שהם ראשים וקצינים עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל: שאר עמי, בשאר עמי: ואת עצמותיה' פצחו, פתחו להוציא המוח כמו פצחו רנה פתחו פה ברנה: ופרשו כאשר בסיר, ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הניתנים בסיר לבשל, ופרשו לשון שבר כמו פרוש לרעב ולא יפרשו להם פרשה ציון: קלחת, קלדיי"רא בלע"ז: אז יזעקו אל יי', אז בבא אותו העת האמור למעלה אסף אאסף יעקב יזעקו אל יי' להטיב להם ברצו' עמו ובשמחת גויו ולא יענה אותם: הנשכי' בשיניה', ואוכלין בשר בהמות פטומות שמאכילין אותם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום, וכאשר יאכילום יקראו ויתנבאו להם שלום, וקדשו

רדק

וזהו כפי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו הדרי לעולם, הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עולליהם שהיו נסתרים ומתכסים שם על זה באו כלכם ונחלתי קומו ולכו כי לא זאת המנוחה, נשי עמי תגרשון, כל אחת ואחת מנשי עמי, ועמי הם העניים, כמו אם כסף תלוה את עמי, אמר אתם גורמים שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנכו בבית העני שלא ברשותו להעליל עליו ולגזלו וכשבא העני וימצא אחר מכם בביתו עם אשתו יחשד אשתו ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשים אותה מבית בעלה שהוא בית תענוגיה, מעל עולליה תקחו הדרי לעולם, מה שהוא הדרי לעולם והוא חבור האיש עם אשתו לפרות ולרבות שיבריתיה מבלע האדם וצויתי פרו ורבו ואתם תקחו אותו ההדר שהוא הדר וכבוד כמו שאמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד האל יתברך ועליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו: קומו ולכו, לכו בגלות כי לא תנוחו בארצכם כאשר חשבתם אני קראתי ארצכם זאת המנוחה והנחלה ועתה בעונותיכם אינה לכם נחלה ומנוחה קומו ולכו ממנה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ, זאת המנוחה והנחלה טמאה כמו שאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה, ובעבור זה טמאה שאתם טמאתם אותה בעבור זה תחבל ארצכם, כמו שאמר ותקיא הארץ, כלומר תחבל אתכם ותוקיא אתכם מתוכה, תחבל, ענין השחתה, כמו וחבל את מעשה ידיך, וכן וחבל נמרץ ענין השחתה והוא שם, ומהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו קללה נמרצת כלומר חבל חזק מאד: לו איש הולך רוח ושקר כזב, חוזר למה שהיו אומרים לנביאי האל אל תטיפו אמר לנביאיה' היו אומרים להם שלא יתנבאו אבל אם יש איש שהולך רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומ' להם שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואמר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר, כלומ' אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנב' לך נבואות טובות ירצו בו וישמעו דבריו והוא יהיה להם למטיף ולנביא: אסף אאסף יעקב כולך, ז"ת שני אלה הפסוקים פורענות כמו שאמר לפניהם ואחריהם, ופירוש אסף אאסף שיכנסו במצור בערים הבצורות מפחד האויב: כצאן בצרה, עיר גדולה מאדום והיא ארץ מקנה ומקנה רב בה, אמר שידמו ישראל בברחם אל הערים והאספם בהם מפחד האויב לצאן שיכניסו אותם אל הערים והאספם מפני האויבים כלומר שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני האויב כמו הצאן ותהימנה בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו בתוך מקום מנהגו והוא מבלה הצאן שמכניסים שם הצאן, ובאה מלת הדברו בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי והדל"ת מעמדת בגעיא ונקראת בקמץ רחב תחת קמץ חטף: תהימנה מאדם, מרוב אדם שיתקבצו ביחד בו תהימנה מפני האויב יהמו: עלה הפורץ, פירש אא"ז ז"ל על צדקיהו כשיצא דרך בין החומותים שפרצו לפניו החומה כמו שכתוב בנבואת יחזקאל בקיר יחתרו להוציא בו, ויעבור מלכם לפניהם, זה צדקיהו שברח לפני חילו וחילו אחריו: וה' בראשם, קודם מזה בראשם בסתלקה מהם שכינה ואחר כך גלו, ו"ת אלה הפסוקים נחמה לעתיד וכן תרגם בסופא כנשא אכנישינון דבית יעקב וגו', תרגם בצרה חוטרא כתרגום גדרות צאן חוטרין דעאן, ותרגם הדברא דירא כמו הכוכם באן לדיר בדברי רז"ל, ובדרש הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד: ואמר, חזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם, אמר הנביא לכם ראשי' וקצינים אומר כי עליכם התלונה כי לכם לדעת המשפט ולהציל גזול מיד עושק: שנאי טוב, רעה כתיב וקרי רע והענין אחד, אמר שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים ולא די שאינם מטיבים להם אבל מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע, ומהו הרע שעושים להם גוזלים עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם וזהו דרך משל כאלו מפשיטים עור הבשר ואוכלים הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולוקחים חקם המגדל העור והבשר והעצמות: ואשר אכלו, הגדיל מעשה ההשחתה וההרס בעניים, ואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת, ישברו העצמות ויחתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר ובקלחת, וכל זה להפלגת הרעה שעושים לעניים ולחלשים, פצחו, ענין שבירה, ופרשו ענין חתיכה כמו פרשה ציון בידיה, פרוס לרעב לחמך: סיר, קדרה, וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת סיר דוד וקלחת שלשתם ענין קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת: אז יזעקו, אז כשיבא עליהם האויב יזעקו אל ה' ולא יענה אותם כמו שלא היו הם עונים לזעקת העניים העשוקים מדה כנגד מדה, וזהו שאמר כאשר הרעו מעלליהם כמו שהם הרעו לעניים כן ירע להם האויב: כה אמר, הנשכים בשיניהם, הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם שלום, כלומר שלום יהיה לכם אל תיראו מהנביאים המתנבאים לכם פורענות והם בחלקת שפתותיהם נושכים אותם בשניהם כלומר מריעים להם כי נשיקתם נשיכה היא להם על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא, ואמר

ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה · כלומר מי שלא יתן להם מה שמואלים ממנו במאכל ובמשתה כמו שאמר למעלה אטיף לך ליין ולשכר ואם לא יתן יזמינו עליו מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברים רעים · ויש מפרשים המנשכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ואשר מאכלים נושכים בשניהם ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברים טובים · וכן ת״י : לכן לילה לכם מחזון · מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם · וכפל הענין במ״ש · ואמר וחשכה לכם מקסום כי נבואתם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמים ומקצתם היו חולמים · מקסום מקור : ובאה השמש · מרוב הצרה שתמצא : היו׳ ר״ל אור השמש כי ביום יראה ולהם יקדר מרוב ה הצרה · ו״ת היום עדנא : ובשו · ועטו על שפם · שיהיו כאבלים עוטי׳ על שפם כשיראו שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלים העוטים על שפם כמו שאמר הא׳ ליחזקאל ולא תעטה על שפם : כי אין מענה אלהים · כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים : מענה כמו דבר · וכן וה׳ ענהו · מה ענה ה׳ : ואולם אנכי · אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מ מענה אלהים אבל א אנכי מלאתי כח את רוח ה׳ אני מלא מרוח ה׳ מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושים נביאי השקר שמחניפים להם ו ומשבחי׳ להם מעשיהם הרעים ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפט אגיד להם : שמעו נא · שב להוכיח הראשים והקצינים כמו שאמר למעלה יעקשו ישותו הדרך הישרה הם מ מעותים אותה וכל ר דרכיהם ומעשיהם ח חמס וגזל : בונה ציון · כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמים ר״ל בגזל וחמס שעושין לעניים ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגדם · והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם העשוק שהרי הוא כאלו שופך דמו שאין לו מה יאכל ומשיב את נפשו · וכן אמר שלמה כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח · ו״ת דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין · נראה כי הבנין בדמי׳ כמשמעו · ולדעתו יהיה פי׳ שהיו לוקחי׳ כופר משופכי דמי׳ ובאותו כופר היו בוני׳ בתיהם : ראשיה · הם המלכים או הסנהדרין וכהניה שהיה להם להורות התורה כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב וגומר · והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו · ונביאיה הם נביאי השקר : יקסמו · כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי׳ למעלה : ועל ה׳ ישענו · כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרי׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה : לכן בגללכם · פי׳ בעבור עונותיכם שרבו ולא יפנה אל כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם · וציון שבניתם בדמים שדה תחרש · כלומר כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גליאבני׳ שיהרסו האויבי׳ הבנינים ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים : וכן אמר שמו את ירושלם לעיים · וכת׳ לינרין ותרגום והיתה בבל לגלים לינרין לפי השדה לינרי חקלא : עיין תהיה · בנו״ן כמו במ״ם · וכן לקץ הימין · והדומים להם : והר הבית לבמות יער · והר הבית שהם בית המקדש יהיה לבמות יער כלומר יהיה ליער בעבור היותו חרב יצמחו בו עשבים ועצים · ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים שמוכים הר הבית והר הזתים · או קרא גלי האבנים במות · ו״ת לחישת חורשא : והיה באחרית הימים · אחר שאמר חרבן ציון וירושלם אמר נחמה זו עליהם ויהיה זה באחרית הימים והם ימי המשיח · ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון ונעם מלים שונים ביניהם : הר בית ה׳ · הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יבא זמן שיהיה נכון בראש ההרים · ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר״ל שהגוים ינשאוהו ויכבדוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה׳ · וזכר זה לפי שהגוים היו עובדים אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות אמר כי אז יעבדו את השם שכם אחד וינשאו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו ינשאו׳ ומכבדי׳ מתחלה : ונהרו עליו עמים · וירוצו · ומזה נקרא מרוצת המים הרבים נהר : והלכו · ואמרו · כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה : ויורנו מדרכיו · כי מציון תצא תורה · זה דברי הנביא לא דברי העמי׳ כלו׳ למה יאמרו העמי׳ לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והמורה הוא מלך המשיח ועליו אמר ושפט : ושפט · השופט הוא מלך המשיח · וכן ויגד ליעקב המגיד · ויאמר ליוסף האומר · אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבואו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא אתו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה : לאתים · האזרא שחופרין בו מקרא את · ודגש הת״ו לא תים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו : למזמרות

רשי

וקדשו עליו מלחמ׳ · והזמינו עליו למלחמה : מענה אלהים · מענה נקוד קמץ לפי שהוא דבוק אל השם : עיין · דגורין : ונהרו · ונקבצו שם יחד כנהרות ההולכי׳ אל הים : ושפט · משפט זה לשון תוכחה הוא דשריג״מט בלע״ז :

כי

ואשר לא ח׳ דסמיכי וסימ׳ נמס׳ בסד׳ וארא : מענה שלשה בצירי וסי׳ בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא׳ ופי׳ ובשו החזי׳ וחפרו · שמחה לאיש במענה פיו · לאדם מערכי לב : ונשא י״ב וסימ׳ נמסר בסדר תרומה : ונהרו ג׳ וסימ׳ בירמיה סימ׳ לא׳ : ויורנו ג׳ וסימ׳ מה נעשה לנער היולד · ויורנו מדרכיו ונלכה דישעיה ·

ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה : לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום : ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים : ואולם אנכי מלאתי כח את רוח יהוה ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו : שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו : בנה ציון בדמים וירושלם בעולה : ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יהוה ישענו לאמר הלוא יהוה בקרבנו לא תבוא עלינו רעה : לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער :

ד

והיה באחרית הימים יהיה הר בית יהוה נכון בראש ההרים ונשא הוא מגבעות ונהרו עליו עמים : והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יהוה ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם : ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק וכתתו חרבתיהם לאתים

ודלא מוכיל להון מזמנין עלוהי קרבא : בכן תיבהתון מלאתנבאה ותתכנעון מלאלפא ותחפי עקא כקבלא ית נביי שקרא ויקבל עליהון עידנא : ויבהתון נביי שקרא ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על שפם כאבלין כולהון ארי לית בהון רוח נבואה מן קדם יי : וברם אנא אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן קדם יי ודין דקשוט וגבורתא לחואה ליעקב חבוהי ולישראל חטאוהי : שמעו כען דא רישי בית יעקב ושלטוני בית ישראל די מקלקלין אורחת דינא וית כל כונתא מעקמין : דיבנן בתיהון בציון בדם אשיר וירושלם בנכלין : רישהא בשוחדא דיינין וכהנהא בממון מורן ונביהא בכספא מלפין ועל מימרא דיי מסתמכין למימר הלא שכינתא דיי בינגא לא תיתי עלנא בישתא : בכן בדיל חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא לחישת חורשא : ויהי בסוף יומיא יהי טור בית מקדשא דיי מתקן בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא ויתפנין למפלח עלוהי מלכוותא : ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי מתקן ולבית שכינת אלהיה דיעקב ויאלפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תיפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם : וידין בין עממין סגיאין ויוכח למלכין תקיפין עד עלמא ויעפפון סיפיהון לסיכין ומורניתיהון

וחבירו דספרא : וכתתו ג׳ וסי׳ וכתתו חרבותם דישעיה · וכתתו חרבותיהם דספרא · וכתתו את הארץ :

למזמרות, הם הכלי' שזומרי' בהם הגפנים ושאר העצים, כמו וכרמך לא תזמור: וישבו, ישראל וכל הגוים גם כן לא תהיה מלחמה בעולם: כי פי ה' צבאות דבר, וכיון שהוא ית' דבר יקיים דברו: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו, עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי ישובו לדרך הטובה עד שיסיבם המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג: ואנחנו, אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד כי אעפ"י שיחריב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו באל אחר אלא נלך בשמו כל הימים כמו שא' אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: ביום ההוא, ביום קבוץ גליות כמו שאמר באחרית הימים: אספה, כמו אאספה, וכן ויוסף עוד דוד כמו ויאסוף:

בשם יי' אלהינו ג' דסמיכי בקריאה וסי' ויאמרו כל השרים דירמיה, כי כל העמים ילכו איש בשם יי' אלהיו, אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם: הצולעה ג' בקריאה וסימ' אספה הצולעה והנדחה אקבצה, ושמתי הצולעה לשארי' והושעתי את הצולעה: תצאי ג' בקרי' וסי' גם את זה תצאי ודדיך על כי עתה תצאי

וְהַחֲנִיתֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשְׂאוּ גּוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה׃ וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מַחֲרִיד כִּי־פִי יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֵּר׃ כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אֹסְפָה הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי׃ וְשַׂמְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה לִשְׁאֵרִית וְהַנַּהֲלָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמָלַךְ יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ וְאַתָּה מִגְדַּל־עֵדֶר עֹפֶל בַּת־צִיּוֹן עָדֶיךָ תֵּאתֶה וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלִָם׃ עַתָּה לָמָּה תָרִיעִי רֵעַ הֲמֶלֶךְ אֵין־בָּךְ אִם־יוֹעֲצֵךְ אָבָד כִּי־הֶחֱזִיקֵךְ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ חוּלִי וָגֹחִי בַּת־צִיּוֹן כַּיּוֹלֵדָה כִּי־עַתָּה תֵצְאִי מִקִּרְיָה וְשָׁכַנְתְּ בַּשָּׂדֶה וּבָאת עַד־בָּבֶל שָׁם תִּנָּצֵלִי שָׁם יִגְאָלֵךְ יְהוָה מִכַּף אֹיְבָיִךְ׃ וְעַתָּה נֶאֶסְפוּ עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תֶּחֱנָף וְתַחַז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ׃ וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ כִּי קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה׃ קוּמִי וָדוֹשִׁי בַת־צִיּוֹן כִּי־קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל וּפַרְסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה וַהֲדִקּוֹת עַמִּים רַבִּים וְהַחֲרַמְתִּי לַיהוָה בִּצְעָם וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

וּמוּרְנְיָתֵיהוֹן לְמַגְּלִין לָא יִטְּלוּן עַם בְּעַמָּא עַם סַיְפִין וְזַיִן וְלָא יִתְאַלְּפוּן עוֹד מִבְכֵּן קְרָבָא׃ וִיתוּבוּן גְּבַר תְּחוֹת פֵּירֵי גוּפְנוֹהִי וּתְחוֹת פֵּירֵי תֵינוֹהִי וְלֵית דְּמָנִיד אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת גְּזַר כֵּן׃ אֲרֵי כָּל עַמְמַיָּא יְהָכוּן עַל דִּי פָלְחוּ לְטַעֲוָתָא וַאֲנַחְנָא נִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא לְעָלְמָא וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֶכְנוֹשׁ מְטַלְטְלַיָּא וּמְבַדְרַיָּא אֲקָרֵב וּדְאַבְאֶשִׁית לְהוֹן מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמִּי׃ וַאֲשַׁוֵּי יַת מְטַלְטְלַיָּא לִשְׁאָרָא וּמְבַדְרַיָּא לְעַם תַּקִּיף וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עֲלֵיהוֹן בְּטוּרָא דְצִיּוֹן מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא׃ וְאַתְּ מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל דְּטָמִיר מִן קֳדָם חוֹבֵי כְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן לָךְ עֲתִידָא מַלְכוּתָא לְמֵיתֵי וְיֵיתֵי שָׁלְטוֹנָא קַדְמָאָה לְמַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם׃ וּכְעַן לְמָה אַתְּ מִתְחַבְרָא לְעַמְמַיָּא הֲמַלְכָּא לֵית בִּיךְ אִם מַלְכֵי מַלְכִיךְ אֲבָדוּ אֲרֵי תְקָפוּךְ עָקָא וְזִיעַ הָא כְּחַבְלִין לִילֵדְתָּא׃ מְרַעִי וְזוּעִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כְּיוֹלַדְתָּא אֲרֵי כְעַן תִּפְקִין מִקַּרְתָּא וְתִשְׁרַן בְּחַקְלָא וְתֵהָכִין עַד בָּבֶל תַּמָּן תִּשְׁתֵּיזְבִין תַּמָּן יִפְרְקִינָךְ יְיָ מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ וּכְעַן יִתְכַּנְּשׁוּן עֲלָךְ עַמְמֵי סַגִּיאִין דְּאָמְרִין אִימָתַי תֵּחוֹב וְתֶחֱזֵי בְּמַפָּלַת צִיּוֹן עֵינָנָא׃ וְאִינוּן לָא יָדְעִין רָזַיָּא דַיְיָ וְלָא מִסְתַּכְּלִין בְּמִלְכֵיהּ אֲרֵי קָרִיבִינוּן כְּעָמִירָא לְאִידְרָא׃ קוּמִי וְקַטִּילִי כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי עַמָּא דִי בִיךְ אֲשַׁוֵּי תַקִּיפִין כְּבַרְזְלָא וּשְׁאָרְהוֹן חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא וְתִקַּטְּלִין עַמְמִין סַגִּיאִין וְתִגְמְרִין קֳדָם יְיָ נִכְסֵיהוֹן וּמָמוֹן יְקָרֵיהוֹן קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא׃ כען

מקריה, טוב בתי כי תצאי את נערותיו: והמה, רפ' וסי' והמה טרם ישכבון, והמה לקחו את אשר עשה מיכה, והמה מביאים איש מנחתו דמלכי', והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי', והמה מרי ועצבו את רוח, והמה אם ישמעו ואם יחדלו, והמה כאדם עברו ברית, והמה לא ידעו מחשבות יי', והמה עזרו עם דויד דדברי הימים, והמה לשואה יבקשו נפשי:

רש"י

כי פי יי' צבאות דבר, והיכן דבר ונתתי שלום בארץ וגומר: ילכו איש בשם אלהיו, ילכו לאבדון על שעבדו ע"ז כן תירגם יונתן: אספה הצולעה, אכניש מטלטליא ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתו מצרעתו: ואשר הריעותי, ואותם שהריעותי להם בעונם: ואתה מגדל עדר, ת"י ואת משיחא דישרא' דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי' מגדל לשון מעוז ותירגם עדר כנסת ישרא' ותירגם עופל לשון אופל ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובוחן: עדיך תאתה, שארית הצולעה והנהלאה כולם יקבצו אליך: ובאה הממשלה הראשונה, תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלם כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונה המגלכ' לבת ירושלם: עתה, שאת מורדת בי: למה תריעי ריע, שיתי לבך למה את צריכ' לבקש ריעים ואהובים מלכי מצרים ומלכי אשור לעזור: חולי, לשון חלחלה כמו כי החזיקך חיל וה לשון נופל על יולדת: וגוחי, כרעי ושחי על בטנך וכן בלשון משנה כותל הגוחה לרשו' הרבים: תצאי מקריה, מירושלם ללכת בגולה: ושכנת בשדה, תהי שכונתך הרוסה כשדה: האומרים תחנף, עתה תתחייב ציון בחטאותיה ויפקד עליה עונה: ותחז בציון עינינו, ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראו' בה: כי קבצם כעמיר גרנה, סופו לקבצם אל עמק יהושפט ו וסביבות ירושלם למלחמה כמו שמקבצין עמיר כדי לדושם שם אף הם לרעתם נאספו ויאמר הב"ה לכנסת ישראל קומי ודושי בת ציון: והחרמתי, לשון הקדש: בצעם, מה שכנסו מגזילה וחמס: וחילם, ונכסיהון:

עתה

הצולעה, בכרי כמו מוגר אל הכרמי בכרי ופי' הצולעה ישראל שהם בגלות כחולים וכצולעים וכואבי' כי מי שהוא בצרה הרי הוא כמו צולע, וכן אמר דוד ובצלעי שמחו ונאספו, וכן פי' אז תפקחנה עיני עורים אז ידלג כאיל פסח: והנדחה, שהיא רחוקה ממקומה, ואולי אמר זה על עשרת השבטים שהם רחוקי' מארצם מאד, ות"י הצולעה מטלטליא והנדחה מבדרא: ואשר הרעותי, כמו שהרעותי להם כן א איטיב להם, ות"י ודאתבאשת להון מן קדם חובי עמי, כ"א ודאבאשית להון: ושמתי לשארית, שלא יכלו בגלות לא תאמר שהם שארית שישובו לארצם בזמן ההוא: והנהלאה יהיה הנדחה שזכר, והנהלאה, כפעל נגזרה מן הלאה שהוא ענין רחוק המקום והזמן, ות"י הנהלאה כמו הנדחה מבדרא, ואחז"ל פי' הנהלאה החזקה והשמנה ההולכת מהלאה לפני הצאן מרוב בריאותה, וכן פי' הצולעה שאינה יכולה ללכת אני אחזקנה והנהלאה אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום: ואתה מגדל עדר, הוא מגדל דוד, וקראו מגדל עדר כי ישראל נמשלים לעדר הצאן כמו שהמשילם בכמה מקומות, וציון וירושלם הוא מקום כל ישראל שהיו נאספים שם שלש פעמי' בשנה והיו בה כעדר בתוך הדברו והיא היתה ראש ממלכת ישראל, וכפל הענין במ"ש ואמ' עופל בת ציון, כי עופל כמו מגדל כמו עופל ובחן: עדיך תאתה ובאה, כפל הענין במ"ש לחזק הענין כיתאתה כמו ובאה: תאתה, תבא כמו: הממשלה הראשונ', הוא מלכות בית דוד, וכפל הענין במ"ש ואמ' ממלכת לבת ירושלם לחזק הענין, ות"י ואת משיחא דישרא' דטמיר וגו', ותרג' עופל טמיר כמו שתרגם ויבא אל העופל ועל לאחר כסי: עתה למה תריעי רע, ענינם ענין תרועה לאבל, כמו ותרועה בעת צהרים, ורע שם, וממנו את קול העם ברעה, ואמר זה כנגד ציון וירושלם, ואמר לשון נקבה כנגד העיר או כנגד הכנסה, אמר עתה שאת קרובה לגלות מארצך למה זה תתאבלי ותבכי עוד זכרי יום הנחמה והישועה: המלך אין בך, הלא מלכך ויועצך הא' יתברך ואעפ"י שיסתיר פניו הא' יתברך עתה ממך עדין הוא מלכך ויועצך ואם יגלה עתה מארצך עוד יגאלך מגלות בבל ויבא זמן שיגאל כל ישראל הנפוצים והנדחים בארבע כנפות הארץ, ועל זה אמר ועתה נאספו וגו': חולי וגוחי, חולי מענין חיל כיולדה וגוחי ענין האנח' כי הוא מענין אתה גוחי מבטן שהו' ענין הוצאה והאנחה היא הוצאת הנשימה אמר אם יש לך לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגוח כי בעונותי' עתה תצאי מקריה מירושלם וציון שנקראת קרית חנה דוד, או פי' מכל קריה וקריה שבארץ ישר' ועם כל זה זכרי הנחמה ואל תחשבי שאבדה תקותך: ושכנת בשדה, כדרך השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כלם ואחר כך מוליכים אותם כלם בשבי לארץ המגלים: ובאת עד בבל, כי שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכד נצר מלך בבל: שם תנצלי, מבואר הוא: ועתה, זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח, ואמ' כי עתה מובטחים תהיו בנחמה זו ואם היא לאורך זמן כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנם: גוים רבי', זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו: האומרי' תחנף, יחשבו בלבם עתה תחנף ציון ותתחייב בעונותיה תחרב כמו שחרבה מקדם: ותחז בציון עינינו, ותראינה עינינו בציון מה שקוינו, וכן ובאויבי ראתה עיני, ותחז כמו ותחזה: והמה לא ידעו מחשבות השם, למה העיר רואם לבא על ירושלם כי הם חושבים לשלול שללה ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצתו למה העירם לבא עליה כי הוא ית' העירם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל: כי קבצם כעמיר גורנה, כמו שמקבץ אדם עמירי השדה אל הגורן לדושם שם כן יקבץ האל ית' העמים על ירושלם וישראל ידושו אותם שם: קומי ודושי, כי קרנך אשים ברזל, לנגח אותם ולהפילם: ופרסותיך אשים נחושה לדושם, זהו שאמר והדיקות עמים רבים כי ישימם כעפר לדוש: והחרמתי, כמו שאמר בנבואת זכריה ואסף חיל כל הגוים, ואמר יהיה על מצלות הסוס קדש ליי', ואפשר כי קצת חיל הגוים יהיה בזה לישראל וקצתו יהיה קדש לה':

עתה

מושל י"ד מל' וסימ' מושל באדם ב' בו ׳ ושלמה היה מושל ׳ ואתה בית לחם אפרתה ׳ והעושר והכבוד מלפניך ׳ והקימתי את כסא מלכותך דברי הימים ׳ ויהי מושל בכל הממלכים דברי הימים ׳ אתה מושל בגיאות כי תשב ללחום ׳ ארי נוהם ודוב שוקק ׳ רבים מבקשים פני נדיב ׳ מזעקת מושל בכסילים ׳ אם

עתה תתגודדי בת־גדוד מצור שם עלינו בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל: ואתה בית־לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עולם: לכן יתנם עד־עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על־בני ישראל: ועמד ורעה בעז יהוה בגאון שם יהוה אלהיו וישבו כי־עתה יגדל עד־אפסי־ארץ: והיה זה שלום אשור כי־יבוא בארצנו וכי ידרך בארמנותינו והקמנו עליו שבעה רעים ושמנה נסיכי אדם: ורעו את־ארץ אשור בחרב ואת־ארץ נמרד בפתחיה והציל מאשור כי־יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו: והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה כרביבים עלי־עשב אשר לא־יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי־צאן אשר אם עבר

כ"ה דף ל' וחס' ל' ׳ י"ר מל' ׳ ל' בכ' ׳ ג' טבין ג' חד מל' ׳ ל' ׳ י"ח בכבו' ׳ ל' וחס' ׳ ל' וחד בפתחיה ׳ ו' בטע' בסיפ' ׳ ל' ׳ ל' בסי' וכל תלי' דכו' במ"א

כען תסתייעין במשיריין קרתא רציירין עלה בצרור דהווי מחן בחוטרא על ליסתא ית דייני ישראל: ואת בית לחם אפרתה כזעיר הוית לאיתמנאה באלפיא דבית יהודה מינך קדמי יפוק משיחא למהוי עביד שולטן על ישראל די שמיה אמיר מלקדמין מיומי עלמא: בכן יתמסרון כעידן יליתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל: ויקום וישלוט בתקוף מן קדם יי ברבות שמא דיי אלהיה ויתובון מביני גלוותהון ארי כען יסגי שמיה עד סיפי ארעא: ויהי מבכן שלמא לנא אתורא ארי יעול בארענא וארי ידרוך בבירניתנא ונמני עלנא שבעא מלכין ותמניא רברבי אינשא: וירעון ית ארעא דאתור בחרבא וית ארעא נמרוד בתקוף כרכהא וישיזבינא מאתור דלא יעול בארענא ולא ידרוך בתחומנא: ויהי שארא דבית יעקב בגו עממין סגיאי כטלא מן קדם יי וכרסיסי מלקושא די על עסבא די לא מוריך לאינשא ולא מכתר לבר אינשא: ויהי שארא דיעקב בעממיא בגו עממין סגיאין כאריא בבעירא בחורשא וכליתא בעדרי ענא דאם

דוח המושל תעלה: לבני אדם ל' בסיפרא וכל ספר תהילות דכוו' בט"א לחודיע לבני האדם:

רשי

עתה תתגודדי בת גדוד ׳ עתה בעת נזרתה הרעה על העון כי גבר תתגודדי בת גדוד בת כשדי' קבצי גדודין כי עתה הוא אשר תכלחי הגדוד אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי ׳ מי גרם לך להגלות את אשר ישראל מלעיבי' על נביאיהם ושופטיהם ומכים אותם על הלחי כך היו עושים וכן מצינו בפסיקתא וכן ישעיה הוא אומר גוי נתתי למכי': ואתה בית לחם אפרתה ׳ שיצא דוד משם שנא' בן אפרתי הזה מבית לחם יהודה ובית לחם קרויה אפרת שנא' בדרך אפרת היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה ׳ ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רות המואביה שבך ממך יצא לי משיח בן דוד וכן הוא אומר אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם ׳ לפני שמש ינון שמו: לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ׳ יתנם ביד אויביהם עד בא העת אשר חלה יולדה ציון את בניה ציון אשר החזיקה עתה חיל כיולד' ועכשיו היא קרויה יולדה ורבותינו אמרו מכאן אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה תשעה חדשים על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו הכנו שפירשתי: ויתר אחיו ׳ של מלך יהודה כלומ' שאר שבט יהודה: ישובון על בית ישראל ׳ יתחברו עם שאר השבטי' והיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: ורעה: ופרנס את ישרא': וישבו ׳ עתה מן הגליות: כי עתה יגדל ׳ מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: והיה זה שלום ׳ גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו צרות אחריהן: אשור כי יבא ׳ הרי כי משמש בלשון אם אם יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקימנו עליו שבעה רועים ׳ שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו: ורעו את ארץ אשור ׳ וירוצצו כמו תרועם ארץ בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד ׳ היא בבל: בפתחיה ׳ בשערי מדינותיה: כטל מאת יי ׳ שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם ביי': כאריה בבהמות יער ׳ כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס

רדק

עתה תתגודדי בת גדוד ׳ עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבאו עליך גדודים לפיכך תקראי בת גדוד ר"ל עדת גבורים: מצור שם עלינו ׳ גוג מגוג שם מצור עלינו עם כל גדודיו וחיילותיו: בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל ׳ כמו שאמר ויצא חצי העיר בגולה וגו' ואז יבזו השופטים והגדולים אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון: ואתה בית לחם אפרתה ׳ אמר אפרתה להודיע איזה בית לחם ׳ וכן ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם ׳ ואמר בית לחם אשר ליהודה כי נראה כי בית לחם אחר היה ׳ ואמר כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה אעפ"י שהיית צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא שופט להיות מושל בישראל וזהו המלך המשיח ׳ ופי' להיות להיותך נמנה בערי אלפי יהודה צעיר אתה כנגדם ׳ ואעפ"כ ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה ׳ וזהו שאמר ומוצאתיו מקדם מימי עולם כי מוצאות המשיח בזמנו יאמרו כי מקדם מזמן רב היו מבית לחם זהו דוד כי יש זמן רב בין דוד ובין מלך המשיח ׳ וזהו אל שהוא מימי קדם מימי עולם ׳ יש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו ׳ ומה שאמר כי מי היה מימי קדם אלא אל זהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה ׳ והם אומרים כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו ׳ כלומר כי אז יבא והא' קדמון בלי ראשית ׳ ומה שאמר כי מעולם ועד עולם אתה אל ׳ ר"ל מטרם עולם ׳ כמו שאמר מטרם הרים יולדו ׳ וכן מעולם נסכתי מטרם עולם ׳ כמו שאמ' עד לא עשה ארץ וחוצות ׳ ות"כ ואת בית לחם אפרת וגו': לכן יתנם ׳ בעת הישועה יתן האל ית' ישראל בצרה ויביאם עד עת יולדה ילדה ׳ כלומר יאחזום צירים כצירי יולדה מרוב צרתם ׳ כמו שאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהית מהיות גוי עד העת ההיא: ויתר אחיו ישובון על בני ישראל ׳ יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימן שנותרו כשגלו עשרת השבטים ׳ וכנוי אחיו על המשיח: על ׳ כמו עם ׳ והם עשרת השבטים כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם ׳ ות"י בכן יתמסרון בעידן לידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל ׳ ורז"ל דרשו מזה ואמרו אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה בעולם תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה: ועמד ורעה ׳ אחר הצרה יעמוד המלך המשיח ורעה את ישראל בעוז ה': בגאון שם ה' ׳ במשפט שיעשה האל בגוים ההם בעוזו ובגאונו שהראה להם ויראו ממנו כל אפסי ארץ ורעה את ישר' בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד כמו שאמ' למעלה זהו שאמ' וישבו שישבו בבטחה ובשלום לעולם: כי עתה יגדל ׳ שם המשיח יגדל עתה אחר משפט הרשעי' ׳ וכת' ויסבא שמיה: והיה זה שלום אשור כי יבא ׳ תחת הפחד שאנו מפחידי' בזמן הזה מאשור שיבא בארצנו: וכי ידרוך בארמנותינו ׳ זה יהיה שלום לנו מכל פחד שלא נפחד עוד עד עולם ׳ ופי' זה שלום על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר ודבר שלום לגוים ׳ או פי' זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהוא רגיל לבא היום: והקימונו עליו ׳ פי' על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו שבא בזמן הזה מלך אשור אם יבא אז נקים עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם כלומר שיעמדו נגד האויב ויכוהו ׳ והרועים והנסיכים יהיו שרי המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במצותו ונסיכים ממונים עליהם ׳ ומה שאמ' שבעה שמונה כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה כלומר רבים רועים ונסיכים ׳ ורועים ונסיכים ענין כפול במלות שונות כי הרועי' הם הנסיכים ׳ וי"ת ונמני עלנא שבעא מלכין ותמניא רברבי אנשא ׳ ואני תמיה איך תרגם עליו עלנא ׳ ויתכן לפרש עליו כמו עמו ר"ל עם מלך המשיח ׳ וכן ועליו מטה מנשה ׳ ורז"ל אמרו מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע שת וחנוך ומתושלח בימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו ׳ ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליהו ומשיח: ורעו ׳ אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב ׳ ופי' ורעו ושברו כמו ורעו דליותיו ׳ ירעוך קדקד: ואת ארץ נמרוד ׳ הוא בבל ׳ כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל ׳ וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל והם יחריבום: בפתחיה ׳ בחרבותיה ׳ כמו והמה פתוחות שפירושו חרבות ׳ ר"ל כי בכלי מלחמתם יהרגום ׳ ות"י בפתחיה בתקוף כרכהא: והציל ׳ המלך המשיח יצילנו בהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יבא עוד אויב מן הארץ ההיא שיבא בארצנו ושידרוך בגבולנו ׳ ומלתכי במקום שי"ן השמוש ׳ כמו כי נתן לבבך לאם כמו שנתן: והיה שארית ׳ אותם שישארו אחר שיצרפו ׳ כמו שאמר וצרפתים כצרוף הכסף וגומר: בקרב עמים רבים ׳ שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה' כי הטל בא מאת ה' מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיביאנו לו אלא לה' יקוה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר כן ישראל בישועה ההיא לא יקוו אלא לאל ית' כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים האספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה ׳ ואמר אחר כן כרביבי' עלי עשב כי הרביבים הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובו להם הולך וגדל: יקוה לאיש ׳ ייחל לבני אדם כפל הענין במלות שונות: והיה ׳ כאריה בבהמות יער ׳ האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הנמר והדוב והזאב ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל ׳ והכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן ויטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הבובאים על ירושלם שישמידום ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה:

תרום

תרוס ידך ׳ מבואר הוא : והיה ׳ והכרתי סוסיך ׳ כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות ׳ כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג ׳ וי"ת ואשיצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון : והכרתי ערי ארצך ׳ שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה בהם ׳ ואמר והכרתי כלומר במה שארבה אתכם ואתן לכם שלום כאלו אני הכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו ערים אלא פרזות ׳ וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגומר ׳ וכן פי' והרסתי כל מבצריך ׳ ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכים ׳ וכן אמ' רז"ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה ׳ ואמ' מנין שישיבת כרכים קשה שנ' ויברכו העם לכל האנשי' המתנדבי' לשבת בירושלם ׳ והטעם כי האויר כר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות הגוף ׳ וי"ת ואשיצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא : והכרתי כשפים מידך ׳ כמו מרשותך ׳ כמו ויקח את כל ארצו מידו ׳ ר"ל שלא יהיה בכל ארצך מכשפים ומעוננים כמו שהם היום ׳ וטעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרכם ׳ ופי' מעוננ' אמרו רז"ל מעונן זה האוחז את העינים ׳ רבי עקיבא אומר זה המחשב עונות ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח : והכרתי פסיליך ׳ וטעם והכרתי כמו שפי' כאשר למעלה ממנו ׳ וכן טעם ונתשתי : ונתשתי ׳ והשמדתי עריך ׳ אויביך כמו ויהי עריך ׳ וכן ת"י ואשיצי בעלי דבבך ׳ ויש לפרשו כמו שפירשו והכרתי ערי ארצך : ועשיתי ׳ אשר לא שמעו ׳ ת"י דלא קבילו אולפן אוריתא : שמעו ׳ אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לי האל ית' ׳ ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו אל ההרים ׳ וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ׳ ר"ל הראה ריבך אליהם ׳ וכן אמר לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות על דרך האזינו השמים ותשמע הארץ ׳ שמעו שמים והאזיני ארץ ׳ כי הוא שמעה את כל דברי ה' והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל ית' על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה ׳ וי"ת ההרים אבהתנא והגבעות אמהתא ׳ כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמהות שהם שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית' : שמעו הרים ׳ והאיתנים ׳ הם ההרים או הגבעות שהם החזקים אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ ׳ וי"ת שמעו אבהתא ית דינא דה' ועקריא יסודי ארעא : עמי מה עשיתי לך ׳ מה רעה עשיתי לך : ומה הלאיתיך ׳ הה"א בסגול והאלף בצרי ופי' מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשותה : ענה בי ׳ העד בי אם עשיתי : כי העליתיך ׳ אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרי' שהייתם שם בעבודה קשה : ומבית עבדים ׳ פי' מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ׳ ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים ׳ או פי' שהם היו עבדים ואתם הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו : ואשלח לפניך ׳ לפני באתך שלחתי לך בעבדותך מבשרי' שבשרו לך בא הגאולה להביא לך מרגוז והמבשרי' היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים ׳ וי"ת ושלחית קדמך תלתא נביאים וגו' : עמי זכר נא ׳ ומה ענה אותו אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם : מן השטים ועד הגלגל ׳ וזכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבי' כליה וכפר לכם במקצת החוטאים שהמית במגפה : עד הגלגל ׳ מה עשה לכם האל ית' שהעבירכם את הירדן ביבשה : למען דעת צדקות השם ׳ הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך ותטיב מעשיך ׳ ות' הלא גבורן אתעבידא לכון' ממישר שטין עד בית גלגלא : במה אקדם ה' ׳ אם ואמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו : האקדמנו בעולות ובעגלים ׳ פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ובחרים : אכף ׳ שרשו כפף והוא מבנין נפעל : הירצה ׳ זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד או שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן ׳ וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה : האתן בכורי פשעי ׳ או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא במי שחביב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו ׳ וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי ׳ ותרגם יונתן פרי בטני חביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני :

הגיד

וטרף ב' וסימני' וטרף זרוע אף קדקד ׳ ורמס וטרף ואין מציל : מרכבתיך ב' וחס' וסימ' והאבדתי מרכבתיך ׳ כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה : ולא תשתחוה ב' וסי' ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך ׳ ולא תשתחוה לאל נכר : עריך ח' בליש' דבבו בקריא וסי' ויי' סר מעליך ויהי ערך ׳ והשמדתי עריך ׳ והכרתי ערי ארצך ׳

וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃

ו

א שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ ה עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃

יעדי וירמוס ויקטול ולית דמשזיב : סגי מבכן תתקף ידך ישראל על סנאך וכל בעלי דבבך ישתצון : ויהי בעידנא ההיא אמר יי ואשיצי סוסות עממיא מבינך ואוביד רתיכיהון : ואשיצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפי : ואשיצי חרשין מבינך ומענגין לא יהון לך : ואשיצי צלמי עממיא וקמתהון מבינך ולא תשתעבד עוד לעובדי ידך : ואעקר שתילי עממיא מבינך ואשיצי בעלי דבבך : ואעביד ברגז ובחימא ית פורענות דין מן עממיא דלא קבילו אולפן אוריתא : שמעו כען ית דיי אומר קום דון עם טוריא וישמען רמתא קלך : שמעו טוריא ית דינא דיי ועיקריא מיסודי ארעא ארי דינא קדם יי עם עמיה ועם ישראל עביד תוכחה : עמי מה טבא אמרית למעבד לך ולא עבדית או מרועא קשיא אסגתי עלך אסהיד בי : ארי אסיקתך מארעא דמצרים ומבית עבדותא פרקתך ושלחית קדמך תלתא נביי משה לאלפא מסורת דינין אהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא : עמי אדכר כען מה מלך בלק מלכא דמואב ומא אתיב יתיה בלעם בר בעור הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שיטין עד בית גילגלא בדיל למידע זכוותא דיי : במה אפלח קדם יי אשתעבד לאלהא דשכינתיה בשמי מרומא האפלח קדמוהי בעלוון בעגלין בני שנא : היתרעי יי באלפי דיכרין בריבבת נחלין דמשח האתן בוכרי חלף חובי חיבוב מעי חלף חטאי נפשי : היחוה

רשי

ורמס וטרף ׳ רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו : והכרתי סוסיך ׳ היא עזרת מצרי' שאתם נשענים עליהם להמציאכם סוסים : והכרתי ערי ארצך ׳ ולא תצטרך לערי מבצר : והשמדתי עריך ׳ ואויבי בעלי דבבך וכן ומלאו פני תבל ערים וכן ויהי ערך : את ההרים ׳ את האבות : הגבעות ׳ האמהות : מה עשיתי לך ׳ תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך : ומה הלאתיך ׳ בעבודתי : ענה בי ׳ העד בי : כי העליתיך ׳ אף על פי שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים : את משה אהרן ומרים ׳ ת"י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא : ומה ענה אותו בלעם בן בעור ׳ מה אזעם לא זעם יי' שלא כעסתי כל אותן הימים : מן השטים ׳ שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ : אכף ׳ אהיה כפוף : נחלי שמן ׳ למנחות : האתן בכורי ׳ קרבן לפשעי :

הגיד

מסרה

ומלאו פני תבל ערים ׳ וערים בתשת אבד זכרם המה ׳ נשוא לשוא עריך ׳ ופשרה לערך ׳ פתאום עיר ובהלות : ומרים ג' בקריאה וסימ' ויקרא אהרן ומרי' ויצאו שניה' ׳ ושלח לפניך את משה ׳ ובני עמרם דדברי הימי' ׳ אכף : במה ח' קמצין בקריא' וסימ' במה אדע כי אירשנה ׳ במה אושיע את ישראל ׳ ויאמר שאול גשו ׳ ויצא הרוח ויעמד דמלכים ׳ וחברו דדברי הימים ׳ במה אקדם יי' אכף ׳ אהבתי אתכם אמר יי' ׳ הוגעתם יי' בדבריכם ׳ וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים :

הגיד · הג' לך אדם מה טוב לך לעשות : והצנע לכת · הוא יצנע למיהך ברחלתא דאלהך ד"א והצנע לכת לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבאו פלוני ופלוני שביזתני לפניהם אבל הב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו : קול ה' לעיר יקרא · קל נבייא דיי' על קרתא מכריזין להם תשובה : ותושיה יראה שמך · ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נותן לב להתבונן ולראות דרכיך ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו : שמעו מטה ומי יעדה · הטו אזן ושמעו מטה הפורענות אשר תרדה אתכם שהנביאים מתרי' בכם ושמעו מי הוא אשר ייעד אותו הפורענות אם יכולת בידו לקיים מה שגוזר ויונתן לא כן תירגם : עוד האיש בית רשע אוצרות רשע · ה"א האיש נקודה פתח לפי שהיא תמוהה וכן פירו' עוד לשון אורך ימים הוא האיש כמו היש ובדברי הימים מצינו אושי אבי דוד במקום ישי אף כאן איש במקום יש וכן בשמואל אם איש להאמין ולהשמאיל אם יש להאמין ולהשמאיל וי"ת כן האית היעלה בלבבכ' שיתקיי' בית רשע לאורך ימים ואוצרות רשע : ואיפת רזון זעומה · מדה קטנה שעשיריכם מרמי' בה העניים ומביאין אותן לידי רזון והיא זעומה באפו של הב"ה : החליתי הכותך · הלאתי מכותיך חזקות וחולות ואנושות : השמם · להשמימך על חטאתיך : וישחך בקרבך · המאכל שתאכל אכנים בו מאירה בתוך המעים ויגרום לך חולי שתהא חולה והולך שחוח וכן מפרש אותו בספרי מניין · אף בתוך המעי' ת"ל וישחך בקרבך בפרשת והיה עקב במדרש תמיד עיני יי' אלהיך בה ואף יונתן תירגם כן והיא לך למרע מחא במעך : ותסג · את אויביך המוליכים בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם סופם לחרב ומשמו של ר' מנחם שמעתי ותסג לתאות תשמים ולא תפליט לא יהיה לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלטם סופם לחרב אתכם וי"ת לשון הראשון : וישתמר חוקות עמרי · וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם ובניכם כל חוקות עמרי ואחאב : וחרפת עמי תשאו · אתם תקבלו עון החרפה שאומות העולם מחריפין את עמי שהעידה בהם תורה על כך לא יהיה לך איפה ואיפה והם אינם שומרים : אללי לי · הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שאין בני אדם צדיקים בדור : כאספי קיץ · נקוד חטף קמץ שאינו לשון פועל כמו יושב אומר אלא לשון מפעל כמו אוכף החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאינים שהן רעות וכן תירגם יונתן כסופי קייטא כעללות בציר · כעללין בתר קיטוף · אין

הגיד לך אדם מה טוב · זהו מענה על השאלה אמר אין חפצי בעולות כי אם בעשות הטוב שנו שאמר שמואל הנביא הנה שמוע מזבח טוב · ועשות משפט · יכלול כל המצות שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברים אחרי' גם העריות בכללו שכ' את משפטי תעשו וכתי' אחריו ערות אביך וערות אמך וגו' ואהבת חסד הוא במילו' חסדי' ויצטה יוצר מן הראוי לו : והצנע לכת עם אלהיך הוא יחוד האל' ית' ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו · ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעו' · וי"ת והוי צנוע להלכא ברחלתא דה' · ור"ל פי' כי עשות משפט זו הדינו' אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצאה המת והכנסת כלה הרי דברים קל וחומר ומה דברי' שאין דרכן לעשותם בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה : קול ה' לעיר יקרא · קול ה' הוא דבר הנביא כי בשם ה' הוא מתנבא : לעיר · כמשמעו · כלומ' לבני העיר קורא להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם או שומרון · וי"ת לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשוב' : ותושיה יראה שמך · ואיש תושיה · וכן ואני תפלה ואני איש תפלה · אמר הנביא כשאני קורא דבריך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה בימים הוא לבדו יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד' וכי ראוי להכנע מפניו בשהנביא מזכיר שמו ומזכיר את דברו ושאר ההמוני לא יהוכו והוא איש תושיה אומר להם : שמעו מטה · כלומר מטה הפורענות · ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו : ומי יעדה · ושמעו מי יעד זאת הגזר' להביאה כי מי שיעדה יוכל להביאה כמו שיעדה כי היכולת בידו · וה"א יעדה כנוי לגזרה שהיא כמשל : מטה · שהיא מטה כמו המטה המכה · ותושיה שם לחכמה ושרשו ישה מענין יש · כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא לפיכ' נקראת תושיה שעומד' ביסודה לעולם · יעדה יהזמינה לבא כמו ואם לבנו ייעדנה · מן המועד אשר יעדו : עוד האם · חסר יו"ד · ופירושו כמו היש עוד כמו שת"י האית בבית רשיעא וה"א האם פתוח' כי היא לשאלה כמו האיש אשר כמוני יברח · וכן אמרה המכרה ב' פתחין חד חסר וחד מלא · ולדעת המתרגם פי' כן ראו היש עוד בית רשע אוצרות רשע · ופי' עוד עדיין אחר שקרא קול ה' כלומר ראו כי לא פנו אל קול ה' הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע · ובית רשע חסר בי"ת השמוש כמו בבית · וכן הנמצ' בית ה' והדומי' להם · ויש לפרש האיש כמשמעו כלומ' ראו אם איש רשע בביתו אוצרו' רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה' הקורא : ואיפת רזון זעומ' · איפת רזון תמצאו בבית הרשע שהיא זעומת הא' ית' כמו שאמ' שמום להקטי' איפה ולהגדיל שקל : איפת רזון · זו היא איפה קטנה שהיא רזה וחסרה : רזון · שם בשקל קלון חרון · וי"ת ומכילן דשקר מייתן לווט : האזכה · כלומ' כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ולאמר האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה : אבני מרמה · הם משקלות המרמה כמו שאמ' בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה כשיקח דבר ישקל בגדולה וכשימכור דבר ימכור בקטנה : אשר עשיריה · עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם : מלאו חמס · מלאו בתיה' חמס : ויושביה · אף שאינ' עשירי' דברו שקר שאין להם התחבולה לקנות ממון רב להנאה מועטת ידברו שקר : ולשונ' רמיה בפיה' · ולשונם בפיה' היא רמיה והוא תאר בפלס שביה עניה : וגם אני · כמו שאתה החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה : השמם על חטאתיך · השמותיך על חטאתיך · או פי' ענין תמיה · כלומ' אתמיה בני אדם ברוב הכותי אותך על חטאתיך · השמם · מקור · וי"ת ואף אנא אייתי עלך מרע ומחא אצדיכך על דחטית : אתה תאכל · מאכליך יהיה למארה שלא תשבע ממנו : וישחך בקרבך · הכנעתך תהיה בקרבך כלומ' בארצך קודם שתגלה : וישחך · שם שרשו ישח בפלס ויסעך התן לנו · וי"ת ויהא עלך מרע במעך : ותסג ולא תפליט · תסיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיה : ואשר תפלט לחרב אתן · ואשר תלד לא ישמחו בו כי יפול בחרב האויב · ותסג בסמך כמו בשי"ן · וכן הרור תסיג גבול רעהו : אתה · מבואר הוא · תדרוך בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי : ותירוש · על שם כושו · כמו וטחני קמח · כי לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים : וישתמר · אע"פ כן לא תוכרו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי משתמר בכבות עזבו חקותי · ואמר וישתמר לשון יחיד ואמר חקות לשון רבים ר"ל כל חק וחק : וחרפת עמי תשאו · מה שהייתם מחריפים עמי מהם העשוקים תקבלו עונם אותה החרפה מיחרפי אתכם הגוים : אללי לי · מלעיל הטעם באלף · אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמד וענינו כמו אוי · ורבי אחי ר' משה פי' לשון יללה האלף מקום יו"ד כמו ישי ואשי · אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מרעתם ואוי לי מגרתם : כי הייתי כאספי קיץ · נמשלתי בדבר מועט הנשאר אחר

רשע ה' פתחין וסימ' מרשעים יצא רשע · ולהכות באגרוף רשע · פתח חרצובות רשע · החמס קם למטה רשע · חרשתם רשע עולתה · האזכה במאזני רשע · עוד האש בית רשע תביינ' דפסוק · כי לא אל חפץ רשע · אהבת צדק ותשנא רשע · ותועבת שפתי רשע · לא יועילו אוצרות רשע · תועבת מלכי' עשות רשע · ולכת עם אנשי רשע · מדור באהלי רשע · כי לחמו לחם רשע · ולדעת רשע כסל · ולא ימלט רשע את בעליו : ויושביה ו' וסי' כמו כן ימותון · העיר ההללה · היו לי כלם כסדום · אשר עשיריה · היושב על חוג הארץ · וישתמר חקות עמרי :

ח הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך : ט קול יהוה לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה ומי יעדה : י עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רזון זעומה : יא האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה : יב אשר עשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם : יג וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאתיך : יד אתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן : טו אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין : טז וישתמר חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במעצותם למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי תשאו :

ז א אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין

צ' ל · ל"ת · צ' ל · ג' ל ותל' כתח · ה' ל · צ' ה' · ר' ר · ל' ל · צ' ב"ה ב' ב"ק ל · ב"ה ל' · ל"ת ה' וחס ע' סבי' ולא ולא וכת · ל' ע' · ג' · ר' · ל' בטע' לעיל · ל"ת

החויה לך אנשא מה טב ומה יי' תבע מינך אלהן למעבד דין דקשוט ולמרחם גמילות חסדא והוי צניע להלכא ברחלתא דאלהך : קל נבייא דיי' על קרתא מכלן ומלפיא דחלין לשמא שמע מלכא ושלטונא ושאר עמא דארעא : עוד האית בית רשיעא אוצרין דרשע ומכילן דשקר מייתין לוט : היזכון במוזנן דרשע ובכיס דביה מתקלי' רברבין ודעדקין : דעתירהא מלן אוצרהון חטוף ויתבהא ממללין שקר ולישנהון ניבלין בפומהון : ואף אנא איתיתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטתא : את תיכול ולא תסבע ויהי לך למרע במעך ותרביק ולא תשיזב ודישתזיב לחרב אמסר : את תזרע ולא תחצור את תבדר זיתין ולא תשוף משח ותעצר ענבין ולא תשתי חמר : ועל די נטרתון גזירת בית עמרי ועבדתון עובדי בית אחאב והליכתון בנימוסיהון בדיל למסר יתך לצדו ויתבאה לאשתממו וחיסודי עמי תקבלון : אמר נבייא ווי לי ארי הויתי כמיסף טביא בעידן דאבדו חסידיא מן ארעא הא כסופי קייטא כעוללן בתר קטף ליתי

אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ, או כעוללות שנשארו בגפן אחר שכלה הבציר, אין אשכול לאכול אינו מוצא בגפן אשכול אחד לאכול כי כבר נבצר כלומר אין חסיד וישר שאלמור נשפיו: בכורה אותה נפשי, כלומר אם תמו החסידים והישרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידים והישרים והוא הבכורה במשל: כאספי, שם רבים מן אסף החסיל: אבד חסיד, הרס ירשת, כמו משטח חרמי׳ תהיה מצודי׳ וחרמי׳, אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שצד העופות ברשת: על הרע כפים להטיב, הרע תקור וכן הטיב, אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו, וזה דרך צחות לומר לשון על הפכו לענין אחר, וכן כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך, וכן היטב חרה לך זה הלשון לחזק הענין, ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין: השר שואל, כי לא ישא המלך שוחד בפיו כי יתביישו מזה לא השר שוא׳ בעבורו: והשופט בשלום, השופט גם כן ידו עמהם ויש לו חלק בשוחד, וזהו שלום שהוא גמול, כמו באין ימי השלו׳, וכן במשקל אחר ורודף שלמונים, והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין, והגדול גם כן מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת השר גם הוא דובר עם בעל הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו, וזה: הות נפשו, כלומר שברון נפשו ואבדה מן העולם, כמו יעצו בהותו, והות רשעים, ו״ת וחמודי נפשיה: ויעבתוה, חזקוה בין כולם חזקו הטייה בשוחד שלוקחים, ויעבתוה ענין חוזק, כמו החבל החזק שנקרא עבות, ואחז״ל פי׳ כי כל עבות מג׳ חוטים, וכן ועבות העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה, וכן פירשו ר״זל עבות ג׳ עלין בקן אחד, וכן א״ז ויעבתוה לפי שהם שלשה מחזיקי העולה והטיית הדין השר והשופט והגדול: טובם כחדק, הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו, ו״ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא: ישר ממסוכה, והישר שבהם הוא קשה יותר מן המסוכה שהוא גדר הכרמי׳ שעושי׳ מקוצי׳, ו״ת ודקשיט בהון מסגיאות סייג בים: ממסוכה, בשׂוך כמו בשׂוך מן הלא אתה שכת בעדו, הנני שך את דרכך בסירים: יום מצפיך, יום נבואי׳ השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים אותך על שקר עתה תראה היום ההוא מה הוא אם טוב ואם רע, כי הנה פקדתך באה, כלומר פקודת עונך, עתה תהיה מבוכתם, מבוכת נביאי השקר. ר״ל ערבובם מן כבוכים הם בארץ: אל תאמינו ברע, בדור הזה אין אדם יכול להאמין ברעו: באלוף, בגדול ר״ל באחיו הגדול: משוכבת חיקך, גם מאשתך כריך אזנה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו: פתחי׳, רבים, מן פתח דבריך יאיר: כי בן מנבל אב, הבן היה לו לכבד האב ולכבדו ובדור הזה הוא משפילו ומבזהו, וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו׳, וכל זה הפך הנכונה והמנהג: ואני בה׳ אצפה, דברי הנביא על לשון ישראל, כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי, ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה׳ אצפה, כלומ׳ אף על פי שאני גולה מארצי על עונותי עוד אצפה בה׳ שיוציאני מן הגלות, וכפל הענין במלות ואמר אוחילה לאלהי ישעי, ישמעני אלהי שבטחתי בו שישמעני בגלות: אל תשמחי אויבתי לי, אמר שהוא לכנוי אף על פי שהמלה מלעיל, אמר אויבתי כנגד הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה וחושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה, ואמר כנגדה אל תשמחי לי שאת אויבת לי, וכת״י לא תחדין בעלת דבבותי: כי נפלתי קמתי, אם נפלתי בגלות עוד אקום, ואמר קמתי עבר במקום עתיד כדרך הנבואות כי מה שאומר האל יתברך שיהיה הוא קיים כאלו היה: כי אשב בחשך ה׳ אור לי, אם אשב בגלות בחשך כלומר בצרה גדולה שהיא נמשלת לחשך אני בוטח בה׳ שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור: זעף ה׳ אשא, בגלותי אני נושא וסובל זעף ה׳ ומצדיק עלי את הדין: כי חטאתי לו, ואסבול עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני: ועשה משפטי, שיקח נקמתי מהם: בצדקתו שיעשה לי עוד צדקה, ותרגם יונתן אמרת ירושלם לווט מן קדם ה׳ קבלית: ותרא אויבתי, כמו שפיר׳ למעלה, וכן תרגם יונתן: ותרא, מלרע, כמו ירא פרעה, תרא אשקלון: אויבתי, מלעיל בשני פסוקין כמו הראשון, אמר אויבתי שתראה שיוציאני האל יתברך לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה׳ אלהיך: עיני תראינה בה, הנון דגושה שלא כמנהג אלא אם כן תהיה בנון ה״א הפעולה, אמר עיני תראה באויבתי כחפצי ורצוני כי עתה בבא לי הגואל תהיה למרמס כטיט חוצות, וכן ובאויבי ראתה עיני: יום לבנות גדריך, אמר כנגד האויבת יום שחשבת לבנות גדריך בבזת ישראל כשתבואי עם גוג ומגוג בארץ ישראל יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך להפך וירחיק חקך שיהיה לך באומות ובישראל והיית מושלת עליהם והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישרא׳, וכן תרגם יונתן בעדנא ההיא יתבנין כנישתא דישראל וגו׳: יום הוא ועדיך יבא, אותו יום תשועת ישראל יום הוא לה׳ ועדיך יבא האויב להשחיתך: למני אשור וערי מצור, זכר אשור שגלו עם ישראל תחילה: למני, כמו למן כמו מני אפרים: וערי מצור, כמו ערי מבצר, כלומר שלא ימלטו מפני חזקם, וכן ותבן צר מצור לה והדומים לו רבים ולמני

חשר ד׳ פתחין וסי׳ השר שואל והשופט בשלום, וכנניה השר המשא, החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח, יעמד מיכאל השר: אחילה ג׳ ומשניין באתיהון וסי׳ מעי מעי אחולה, לא כן אחילה לפניך, אוחילה לאלהי ישעי, קדמא אחולה כתיב תניינא אחילה כתיב תלית׳ אוחילה כתיב: משפטי יו בקרי

אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי׃ אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן כֻּלָּם לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ יָצוּדוּ חֵרֶם׃ עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב הַשַּׂר שֹׁאֵל וְהַשֹּׁפֵט בַּשִּׁלּוּם וְהַגָּדוֹל דֹּבֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ׃ טוֹבָם כְּחֵדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָאָה עַתָּה תִהְיֶה מְבוּכָתָם׃ אַל־תַּאֲמִינוּ בְרֵעַ אַל־תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי־פִיךָ׃ כִּי־בֵן מְנַבֵּל אָב בַּת קָמָה בְאִמָּהּ כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ׃ וַאֲנִי בַּיהוָה אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי יִשְׁמָעֵנִי אֱלֹהָי׃ אַל־תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי־אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ יְהוָה אוֹר לִי׃ זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבִי וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ׃ וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט חוּצוֹת׃ יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם הַהוּא יִרְחַק־חֹק׃ יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר

לֵית גְּבַר דְּבֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין לְטַבְיָא חֶמְדַּת נַפְשִׁי׃ אֲבָדוּ חֲסִידַיָּא מִן אַרְעָא וּדְקָשׁוֹט בַּאֲנָשָׁא לֵית כּוּלְהוֹן לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי כָּמְנִין גְּבַר יַת אֲחוּהִי מְסִירִין לִגְמִירָא׃ מַבְאֲשִׁין בִּידֵיהוֹן וְלָא מוֹטִיבִין שִׁלְטוֹנָא שָׁאִיל וְדַיָּנָא אָמַר עֲבִיד לִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ וְרַבָּא מְמַלֵּיל תַּחְמוּדֵי נַפְשֵׁיהּ וַוי עֲלֵיהוֹן עַל דְּקַלְקְלוּהָא׃ טָבָא דִבְהוֹן קָשֵׁי לְמִיפַּק מִן יְדֵיהּ כִּיד מִן חֲדָקָא וּדְקַשִּׁיט בְּהוֹן מְסוּגַּת סְיָג בִּישׁ יוֹם סִיבוּרָךְ לְטַב עִידָּן סְעוֹרַת בִּישָׁתָךְ מְטָת כְּעַן יְהֵי עַרְבּוּבְלְהוֹן׃ לָא תְהֵימְנוּן בְּרְחִים וְלָא תִתְרַחֲצוּן בְּקָרִיב מֵאִיתַּת קְיָמָךְ טַר מִילֵּי פוּמָךְ׃ אֲרֵי בְרָא מְנַבֵּל אַבָּא בְּרַתָּא מְנַצְיָא עִם אִמַּהּ כַּלְּתָא מְקִילָא בַּחֲמוּתַהּ סַנְאוֹהִי דִּגְבַרָא אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ׃ וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲבוּעַ אֲדוּץ לֶאֱלָהָא עֲבִיד פּוּרְקָנִי יְקַבֵּיל צְלוֹתִי אֱלָהִי׃ לָא תֶחֱדִין רוֹמִי בְּעִיל דְּבָבוּתִי לִי דְּאִנְפְּלֵי אֲקוּם אֲרֵי יְתֵיבִית כְּרַבְקִיבַל יְיָ יְנָהַר עֲלַי׃ אֲמָרַת יְרוּשְׁלֵם לְוֹט מִן קֳדָם יְיָ קַבֵּלִית אֲרֵי חָבֵית קֳדָמוֹהִי עַד דְּיָדִין דִּינִי וְיִתְפְּרַע עוּלְבָּנִי יַפְּקִנַּנִי לִנְהוֹר אֶחֱזֵי בִּזְכְוָתֵיהּ׃ וְתֶחֱזֵי רוֹמִי בְּעִיל דְּבָבוּתִי וְתַחְפִּינַּהּ בַּהֲתָא דַהֲוָת אָמְרָה לִי אָן דְּאִתְפְּרִיקְתָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ עֵינַי יִתְחֲזְיָן בְּמַפַּלְתְּהוֹן כְּעַן תְּהֵי לְדַיִשׁ כְּטִין שׁוּקִין׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יִתְבַּנְיָן כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִידָּנָא הַהִיא יִתְבַּטְּלָן גְּזֵירַת עַמְמַיָּא׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יִתְכַּנְּשׁוּן גָּלְוָתָא דְמִן אָתוּר וקרוי

וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ל: לאור ז׳ קמצין וסי׳ בלשון תרגום צוח סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בלילא, ופי׳ ויקרא אלהים לאור יום, והולכתי עורים בדרך לא ידעו, נקוה לאור והנה חשך, יוציאני לאור אראה בצדקתו, בבקר בבקר משפטו יתן לאור, לאור יקום רוצח, מגלה עמוקות מני חשך:

לאור ז׳ וסי׳ צוח סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא

רשי

אין אשכול לאכול, כתרגומו לית גבר דביה עובדין טבין, בכורה, תאנה טובה המתבשלת בעתה כתרגו׳ לטביא חמידת נפשי: וישר באדם אין, אדם ישר בבני אדם אין: יצודו חרם, יצודו בחרמים ובמצודתם: על הרע כפים להטיב על שכר הרעת כפיכם אתם מקוים שיטיב לכם: השר שואל, שוחד: והשופט, דן את הדין גם הוא בשילום אומר לשופט חבירו כשהוא גזלן ומחויב בדין שלם לי גמולי בדין אחר ואני אזכה אותך בזה: והגדול דובר הות נפשו, המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הות נפשו דבר ההוה לרצונו ולנפשו כמו אין נפשי אל העם הזה וכן ת״י חמידי נפשיה: ויעבתוה, עשאוה קליעה של חטא בין שלשתן כעבותו העגלה חטאה שהעבות משולשת הוא כך מצאתי בתרגום ירושלמי ע עברנוה כקליעה רחובין: טובם כחדק, טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כיר מן חדקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הנכבכין במר: ישר ממסוכה, ישר שבהם רע ממסוכת קוצי׳ ומסוכה כמו הבר מסוכתו: יום מצפיך, יום שאתם מצפים בו לטוב תבא פקודתכם: מבוכתם, עירבליהון כמו נבוכים הם מהומתם: אל תאמינו בריע, כמשמעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תחטאו ותאמרו הבה אוהבינו והוא ימחול לנו: משוכבת חיקך, נשמתך היא תעיד בך: פתחי פיך, דברי פיך כתיחות פיך: ואני בה׳ אצפה, הנביא אומר כן: אל תשמחי אויבתי, בבל ורומי חייבת: יום לבנות גדריך, מוסב על האמרה אלי ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדריך פאת מגפה לו א אותו היום ירחק חוקו זמנו יאריך ולא יבא לעולם: יום הוא ועדיך יבא הנביא אומר אותו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בטל והלך לו יום הוא שמור ונזור ולא בטל עדיך יבא האויב להחריבך, למני אשור, אשר הוא ראש למרעו׃ וערי

ועדי מצור · כלו׳ ועד ערי מצור · ו״ת כן הורמני רבתא: וים מים · והיושבים על ים האחרון אשר הוא במערב: והר ההר כמו ויושבי ההר ויונתן לא כן תרגם: יום לבנות גדריך · הנבי׳ מבשרו ליש׳ שים יום כמוס ומוכן לבנות גדרות חרבותיהן יום ההו׳ ירחק ויבטל מעליכם חק גזירת האומות: יום הוא ועדיך יבא · יתכנשון גלוותא דישראל דמן אתור בעירנא ההיא וגו׳: והיתה הארץ: ארץ האומות: שכני לבדד · שיהא שוכן בטח בדד: יער בתוך כרמל · ת״י דהוו כדו בחורש׳ יתייתבון בכרמלא אותן שהיו שוממין ביערו׳ ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב וים לפרש שוכני לבדד ביערים לא יראו מחיות השדה ובתוך כרמל: כזוחלי ארץ · הם נחשים הזוחלי׳ על גחונם בעפר הארץ: ירגזו ממסגרותיהם · יחרדו מרוב דוחק איסוריהם ומסגר כלאם: תתן אמת ליעקב · ת״י תיהב קושט׳ דיעקב לבנוהי כמא דקיימתא ליה בביתאל טבות א אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק יתתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דברך אשר הבטחת ליעקב כי לא אעזבך: חסד לאברהם · שכר חסד אשר לאברה׳ אשר צוה לבניו לשמור דרך יי׳ לעשו׳ צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול א חסדו של אברהם: אשר נשבעת׳ בעקידתו של יצח׳ בי נשבעתי נאם יי׳ יען אשר עשית וגו׳:

ולמני מצור · ומן ערי המצור ועד הנהר · זהו נהר פרת כי פרת הוא גבול ארץ ישר׳ וממס והלך ארץ העמים: וים מים · ועד שזכר עומד במקום שנים ר״ל ועד ים שהוא מצד מערב: והר ההר · ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחר מגבולי ארץ ישר׳ כמו שאמ׳ מהר ההר תתאו לבא חמת · וזכרו בתורה בחולם והנה בפתח ואחר ם הוא · ר״ל יחריבו ארץ אויביהם שהוא ם סביבות גבול ארץ י ישראל שהיו להם ם שכנים רעים והרעו ל לישראל בכל כחם · ו״ת ולמני מצור כמו מ מצרי׳ · וכן דללו וחרבו יאורי מצור · כל יאורי מצור כמו מצרים · ו״ת בעדנא ההיא י יתכנשון גלוותא דמן אתור וגו׳ · תרגם ולמני הורמני · וכן תרג׳ מני אשכנז מני טורי ה הורמני: והיתה הארץ · ארץ העמים · על יושביה · כמו עם יושביה · וכן ויבואו האנשים על הנשים ו והרומים להם · מפרי מעלליהם · שהרעו לישראל: רעה עמך בשבטך · אמר הנביא כנגד האל יתברך ם שיוציא ישר׳ מהגלות וירעם בשבטו כמו שהרועה ירעה צאנו וינחם לאטם בשבטו · שכני לבדד כמו שוכן · וכן היושבי בשמים · והרומים לו · לבדד שיהיה לבדו בארצו ו ואין עם אחר אתו · יער בתוך כרמל · ישכנו ביער כמו בתוך הכרמל כי כרמל הוא מקום ישוב שדות ו וכרמים ואילנות · ואמר כי אז ישכנו לבטח ב ביער שהו מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל · וכן אמר וישנו ביערים · ירעו בשן וגלעד · שהיא מעבר לירדן והיא ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם: כימי צאתך · עונה האל יתברך ל לנביא ואמר להם כימי

לבדד ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הן עם לבדד ישכון ובגוים · שכני לבדד יער · לבדד לבטח תושיבני · אנך: ויראו ה׳ רפין ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ואת העם צו לאמר אתם עברי׳ בגבול אחיכם · ויראו ממערב את שם יי׳ · ילחכו עפר כנחש · יברכנו אלהים וייראו אתו · וייראו גוים את שם יי׳: נחש חס׳: קנוא ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ קנוא

וְעָרֵי מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר׃ וְהָיְתָה הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי מַעַלְלֵיהֶם׃ רְעֵה עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם׃ כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׃ יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יָשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה אָזְנֵיהֶם תֶּחֱרַשְׁנָה׃ יְלַחֲכוּ עָפָר כַּנָּחָשׁ כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וְיִרְאוּ מִמֶּךָּ׃ מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

ל׳ דסמי׳ · ל׳ · ב׳ · ד׳ · ג׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ חס׳ יר׳ חל׳ · ל׳ · ל׳ וכל מתכלו׳ דכו׳ חטאי׳ ביה כפרי · ל׳

קח

וְקִרְוֵי תוּקְפָא וּדְמִן חוּרְמָנֵי רַבְּתָא וְקִרְוֵי צַיְירָא וְעַד פְּרָת וְיַמָּא מַעַרְבָאָה וְטוּרֵי טוּרָא׃ וּתְהֵי אַרְעָא לְצָדוּ עַל יָתְבָהָא מִפֵּרִי עוֹבָדֵיהוֹן׃ פַּרְנֵיס עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ עַמָּא וְאַחְסַנְתָּךְ בְּעָלְמָא דְהוּא עָתִיד לְאִיתְחַדְתָּא יִשְׁרוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן דַהֲווֹ צָדָן בְּחוּרְשָׁא יְתֵיתְבוּן בְּכַרְמְלָא וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא מַתְנַן וְגִלְעָד כְּיוֹמֵי עָלְמִין׃ כְּיוֹמֵי מִיפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַחֲזֵינוּן פְּרִישָׁן׃ יֶחֱזוּן עַמְמַיָּא וְיִבְהֲתוּן מִכָּל גְּבוּרַתְהוֹן יְשַׁוּוּן יְדֵיהוֹן עַל פּוּמְהוֹן וְאוּדְנֵיהוֹן יִתְחַרְשָׁן׃ יִשְׁתַּטְחוּן עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא כְּחִוְיָא כְּזוֹחֲלֵי עַפְרָא יְזוּעוּן מִבִּירְנְיָתְהוֹן מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יִתְבָּרוּן וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לֵית בַּר מִינָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא שָׁבִיק לְעַוְיָן וּמַעְבַּר עַל חוֹבִין לִשְׁאָרָא דְאַחְסַנְתֵּיהּ לָא מוֹרִיךְ לְעָלְמִין רוּגְזֵיהּ אֲרֵי רָעֵי לְאִיטָבָא הוּא׃ יְתוּב מֵימְרֵיהּ לְרַחֲמָא עֲלָנָא וְיִכְבּוֹשׁ עַל חוֹבָנָא בְּרַחְמְתֵיהּ וְיִרְמֵי לְעוּמְקֵי יַמָּא כָּל חֲטָאֵי יִשְׂרָאֵל׃ תִּתֵּן קוּשְׁטֵיהּ דְיַעֲקֹב לִבְנוֹהִי כְּמָא דְקַיֵּימְתָּא לֵיהּ בְּבֵיתְאֵל טַבְוַת אַבְרָהָם לְזַרְעֵיהּ בַּתְרוֹהִי כְּמָא דְקַיֵּימְתָּא לֵיהּ בֵּין בְּתַרַיָּא תִּדְכַּר לָנָא עֲקֵידַת יִצְחָק דְאִתְעֲקַד עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא קֳדָמָךְ תַּעְבֵּיד עִמָּנָא טַבְוָן דְקַיֵּימְתָּא לַאֲבָהָתָנָא מִיּוֹמֵי קֶדֶם׃

ספר נחום

מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם הָאֶלְקֹשִׁי׃ אֵל קַנּוֹא וְנֹקֵם יְהוָה נֹקֵם יְהוָה וּבַעַל

ל׳ כל״סי חזון בקמץ · ל׳ · ל׳ · ב׳ מל׳ וב׳ חס׳

מטל כַּס דִּילוּט לְאַשְׁקָאָה יָת נִינְוֵה מִלְקַדְמִין אִיתְנַבִּי עֲלַהּ יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי נְבִיָּא דְמִגַּת חֵפֶר וְתָבַת מֵחוֹבָתָהּ וְכַד אוֹסִיפַת לְמֵיחְטֵי תַּב וְאִתְנַבִּי עֲלַהּ נַחוּם מִבֵּית קוֹשִׁי כְּמָא דִכְתִיב בְּסִפְרָא הָדֵין׃ אֱלָהָא דַיָּין וּפוּרְעַן יְיָ מִתְפְּרַע יְיָ וְסַגִּי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עָתִיד

קנאתי ליי׳ · וחבירו חס׳ · אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם דסוף יהושע · אל קנוא ונוקם יי׳ ב׳ בתראי מל׳:

משא נינוה · מטול כס דלווט ל לאשקאה ית כ נינוה: ספר חזון נחום · חזון נקוד קמץ לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיה שהוא נקוד חטף פתח וכן פירוש ספר חזון כבר נכתב עליה והיא נבואת יונה בן אמתי ועתה חזר ונתנבא עליה נחום האלקושי את המשא הזה אלקוש היה שם עירו וכן ת״י מלקדמין אתנבי עלה יונה בן אמתי ותבת מחובה וכדו דאוסיפ׳ למיחטי תב ואיתנבי עלה נחום דמבית אלקוש: אל קנא ונוקם יי׳ · על זרעו של סנחריב נתנבא נחום ובימי מנשה כמו שמצינו בסדר עולם · אל קנא ונוקם יי׳ · מאז שנפרע ליש׳ מאויביה׳ וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לצרין שהחריבו את ארצו והגלו את עמו ונוטר ובופן הוא את איבתו לאויביו ור׳ שמעו׳ אמ׳ ג׳ נקימו׳ הללו כנגד ג׳ גליו׳ שהגלה סנחריב את ישר׳ כמו שמצינו בסדר עולם: יי׳

צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות · וטעם צאתך שיצאו אבותיהם כאלו יצאו הם: יראו גוים · הגוים שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם · ישימו יד על פה · שלא יהיה להם מענה · אזני׳ תחרשנה · שיהיו מבוהלי׳ ממה שישמעו מטוב ישר׳ הרחוקי׳ מארצם: ילחכו עפר כנחש · עפר רגלי ישר׳ ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שלוחך עפר שהוא מאכלו · כזוחלי ארץ · כפל הענין במ״ש כי הנחשים זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם · או פירוש שאר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן ישתטחו לפני ישר׳ · ירגזו ממסגרותיהם · אותם שיסגרו בעריה׳ מפחד ישר׳ שם ירגזו · אל ה׳ אלהינו יפחדו · כי ידעו כי אין זולתו · ויראו ממך · כנגד ישר׳ · יראו · חסר יוד׳ פא הפעל ויו״ד האי״תן כמשפט בבע״א: מי אל כמוך · דברי הנביא כנגד האל יתברך · לשארית נחלתו · לאותם שישארו בבוא הגוג · לא החזיק לעד אפו · אף על פי שהיו חייבים שלא יצאו מהגלות לרוע מעשיהם שעמו לא יפנה לעד אל מעשיהם · כי חפץ חסד הוא · כמו שכתוב בתורה ורב חסד וחסדו יעביר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה: ישוב · אמ׳ ישוב ירחמנו ואמ׳ ותשליך כן דרך המקרא במקומו׳ רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד · וכן אמ׳ עונותינו ואמ׳ חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראהו · וזהו שאמ׳ ותשליך במצולות ים · כושא · כאדם שמסלק דבר ממקומו · במצולות · בשורק הצד״י והמצולה הוא עומק המים: יתתן אמת ליעקב · החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב · והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא שהי האמת ולא ישוב דברו הטוב אחור · אשר נשבעת לאבותינו · כלל שלשת האבות אברה׳ יצחק ויעקב כי לשלשת׳ נשבע: תם ונשלם ספר מיכה:

משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי · זאת הנבואה נאמרה על נינוה ונינוה היתה׳ למלך אשור · כמו שכתוב מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה · ומלך אשור הרע לישראל והגלה אותם מארצם והקדוש ברוך הוא נקם נקמתם ע״י נבוכד נצר שהחריב מלכות אשור · ואמרו רז״ל שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה שנייה כבש את יהויקים · ונחום זה הנביא לא אמר הכתוב באיזה דור נתנבא · וקראו אלקושי מתייחס אל עירו או אל אבותיו · ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו · וחז״ל חזון נקודה בשוא ופתח כי הוא סמוך כמו חזון ישעיהו ו״ת מטל כס דילוט וגו׳: אל קנא ונוקם ה׳ · מקנא הוא בעבור עמו · כמו שאמר ויקנא ה׳ לעמו כי רואה אותם בצרה גדולה בגלותם · ונוקם

חמה נקם יהוה לצריו ונוטר הוא לאיביו: יהוה ארך אפים וגדול כח ונקה לא ינקה יהוה בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל: ה הרים רעשו ממנו והגבעות התמגגו ותשא הארץ מפניו ותבל וכל יושבי בה: לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו ממנו: טוב יהוה למעוז ביום צרה וידע חוסי בו: ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך: מה תחשבון אל יהוה כלה הוא עשה לא תקום פעמים צרה: י כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש מלא: ממך יצא חשב על יהוה רעה יעץ בליעל:

עתיד יי לאתפרע מסנאי עמיה ו וברגז חסין מבעלי דבבוהי: יי מרתחי רגז וסגי חילא קדמוהי עתיד יי לאתפרע וסלח לדתייבי לאוריתא ולדלא תייבין לא מזכי יי בעלעולא וברוח מרבר וענן אמטתא כיבש קדמוהי: דנזיף בימא ומיבש ליה וכל נהרותא מחריב צדי מתנן וכרמלא ואילני ליבנן נתרו: טוריא זעו מן קדמוהי ורמתא איתפרקא וחרובת ארעא מן קדמוהי ותבל וכל דיתבין בה: כד אתגלי ברתחתה למיתן אוריתא לעמיה כן זע עלמא מן קדמוהי בכן כד איתגלי ברגז לאתפרע מסנאי עמיה קדם פורענותיה מן יקום ומן יסובר באבאשות רוגזיה רוגזיה כאשתא מסמי וטינריא אתפרקן מן קדמוהי: טב יי לישראל לאכתמכא עלוהי בעידן עקא וגלי קדמוהי דרהיצין על מימריה: וברגז חסין ובחימא תקיפא גמירא יעביד עם עממיא דקמו ואחריבו ית בית מקדשא דיי ובעלי דבבוהי ימסר לגהנם: עממיא דבזו ית ישראל מא אתון חשיבין קדם יי גמירא היא עתיד למעבד עמכון לא תתקיים עליכון כבית ישראל תרתין זמנין רווח בתר עקא: ארי שלטוני עממיא דבזו ית בית ישראל וכמא דיטען בחמרא כן אטעיאונון שיציאונון כמא דמשיציא אשתא בקשא יבישא סגי: מיניך נינוה נפק מלכא דחשיב על עמיה דיי בישא דמליך מלך דרשע: כרנן

התמגגו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והגבעות התמגגו · ברביבים תמגגנה צמחה · ותמגגני תשיה: יעמוד ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי · ויברח בצל ולא יעמוד · ריוח והצלה יעמוד ליהודים: ויודע ג׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ בסדר בלק: יועץ ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והיעצים עצת רע בעיר · ויעציך כבתחלה · יעץ בליעל · ויעציו ושריו · וכל יעצי דכוו׳:

רש״י

יי׳ ארך אפים וגדול כח · גדול כח הוא והיכולת בידו להנקם ואשר לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה · יי׳ בסופה ובסערה דרכו · הם שלוחיו להפרע מאויביו שנאמר במצרים ברוח קדים עזה ובדור המדבר מנשמת אלוה יאבדו בצור נאמר רוח קדים שברך: וענן אבק רגליו · גם הוא דרך נקמתו וישקף אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן היא הענן יכסנה: גוער בים · כמשמעו ודוגמא הוא כלפי האומות שנמשלו לימים כענין שנ׳ לאומים כשאון מים כבירים ישאון: וכל הנהרות החריב: כאן ניבא שעתיד הקב״ה להמליך את נבוכד נאצר בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרב: אמלל בשן וכרמל · מושבות הטובים: ופרח לבנון אומלל · חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבית המקדש שהיו של זהב וכיון שנכנסו גוים להיכל יבשו: ההרים רעשו ממנו · המלכים והשרים יפחדו מגזירתו: ותשא הארץ · משאת עשן: נתכה · הגיע לארץ כמו והמטר לא נתך ארצה: נתצו ממנו · מאימתו: טוב יי׳ למעוז · ואף בשעה שהו׳ נפרע מאויביו לא זזו רחמיו מ מלהטיב ליראיו ולא כמדת בשר ודם שכשהוא עסוק בזו אינו פנוי בזו כענין שנאמר יי׳ איש מלחמ׳ יי׳ שמו כמו שהוא במכילתין: ויודע · את דרכי חוסי בו: ובשטף עובר · ובחמה שוטפת: כלה יעשה מקומה · של ארץ ומוסב זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה: כלה הוא עושה · לנינוה ומלכי אשור לא ישנה להם עוד פעם אחרת: כי עד סירים סבוכים · כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי בעוד שהסירים והקוצים נסבכים כ כשרשים בחזקה: וכסבאם סבואים · ועודם במשתיהם ובשמחת׳ ויש פותרין כי עד סירים לשון ה הסרה: אכלו כקש יבש · אשר נתמלא ונגמר בישולו ויבש: מלא · אשוב״ר בלע״ז וכן מלאתך המלאה הזרע: ממך · את נינוה יצא סנחריב החושב רעה דימה להחריב דירת מטה ומעלה כתו׳ אח׳ אומ׳ ואבא מלון קיצו וכתו׳ אחר אומ׳ ואבא מרום קיצו בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה כדאית׳ בחלק:

אס

רד״ק

ונוקם · שיקח נקמתו מאת מלך אשור ומזרעו · כי אע״פ שברצון האל יתברך הגלה כמו שאמר הוי אשור שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי כמו שאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה · נוקם ה׳ וגו׳ · כפל הענין לחזק · וי״מ כי זכר ג׳ נקמות כנגד ג׳ גליות שהגלה מלך אשור את ישראל וצריו ואויביו הם מלכי אשור במקום הזה · וכן עשה לכל צרי ישראל כמו שעשה למלך מצרים ולמלך בבל ולשאר המריעים לישראל · ואויבי ישרא׳ הם אויבי האל וצריו · ונוטר · כמו שומר ר״ל אף על פי שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד שומר הוא העון להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מבניהם · קנא · תאר · כמו כי ה׳ קנא שמו אלא שהם שני משקלים: יהוה ארך אפים · כך היא מדתו שמאריך כעסו לרשעים · וגדול כח · גדל כח הוא לסבול כעסו שלא ינקם מיד · וכן אמר משה רבינו עליו השלו׳ יגדל נא כח ה׳ · ואמר אחריו ה׳ ארך אפים · גדול · כתי׳ בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף הדל״ת מפני סמיכותו על מלה מלעיל · ונקה לא ינקה · אף על פי שמאריך אפו לרשעים כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם · ה׳ בסופה ובסערה דרכו · כשבא על אויביו להשחית קל מהרה ברגע יבא כמו שבא הסופה והסערה · וענן אבק רגליו · ענינו ענין חשך · כמו ויהי הענן והחשך · אבק רגליו · הגזרות הבאות מסבתו על האויבי׳ הם להם לחושך ואפלה · והמשילם לאבק הנופל מתחת הרגלים: גוער בים ויבשהו · ואיך לא יעשה במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה ישיבהו יבשה כמו שעשה בים סוף · ואמ׳ בו לשון גערה כאדון הגוער בעבדו · וכן אמר ויגער בים סוף ויחרב · והנה יהפך הטבע והמנהג כל שכן שישליט אומה באומה להשחיתה שאין בזה הפך טבע ומנהג · וכל הנהרות החריב · ואם בים כחו ויכלתו להפך טבעו כל שכן בנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם וישיבם יבשה כשירצ׳ בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים ולא יהיה מטר וייבשו הנהרות · אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל · ואז בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק · וכן פרחי עצי הלבנון ייבשו · ואף על פי שפשו׳ הפסוק כמשמעו הנה הוא משל על מלכי האומות ועל המון העמים · ויבשהו · מן הדגוש משפטו וייבשהו בהנעת שני יודי״ן ומפני כובד התנועה הפילו יו״ד השרש והטילו תנועתה על יו״ד האית״ן · ואחז״ל כתב כי הוא מבנין הפעיל משפטו וייבשהו: הרים · אפילו ההרים שהם העמודים שביסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו ויפלו · וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל ברצונו · התמוגגו · נמסו · ותשא הארץ · ותשרף · כמו וישאם דוד ואנשיו אלא שזה פעל עומד והענין חרבן הארץ · כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגומר · כאלו היא שרופה שלא יעלה בה כל עשב · או שתהיה ממש כסדום ועמורה: לפני זעמו · מבואר הוא כאשר לפניו · חמתו נתכה כאש · והאש איננה נתכת אבל היא מתכת אלא פירוש חמתו נתכה על אויביו וכדבר הנתך מפני האש · וכן תרגם יונתן · ועוד נוכל לפרש נתכה כאש בלא חסרון · ור״ל אש הברקים שהיא נתכת ויורדת מלמעלה למטה כרגע · וכן אמר כברקים ירוצצו · ואמר בדרך משל על חמת האל הנתכת על אויביו ויפלח חציו ויפיצם ברק ויהם · או פירושו כמו הפוך חמתו שהיא כאש נתכה · כלומ׳ חמתו שהיא כאש נתכה על אויביו · והצורי׳ נתצו ממנו · כמשמעו · או הוא דרך משל כמו שפירשנו: טוב ה׳ · טעם הפסוק נמשך עד סופו · ר״ל ישרא׳ שהם חוסים בו יהיה האל טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור · כי אע״פ שתחרב מלכות אשור ישרא׳ שהם בגלות בארצם ימלטם מחרב נבוכד נצר · ויודע חוסי בו · יודעם ומכירם לטובה ומשגיח עליהם · וכן כי יודע ה׳ דרך צדיקים · חוסי בו · נסמך על אותו השמוש · וכן כל חוסי בך · הרי בגלבוע · גמולי מחלב · והדומים להם: ובשטף עובר · מקומה של נינוה שזכר ישטוף אותה בפעם אחת בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה נכר מקומ׳ שהיה שם עיר מושב · ירדף · פעל יוצא לשלישי הא׳ מרדף והחשך רודף והאויבי׳ רדופים וחשך היא משל לצרה הגדולה: מה תחשבון · אמר כנגד אויביו שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה׳ הגוזר עליכם רעה זאת תחשבון כי לא יוכל לעשות זאת כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה׳ את ירושלם מידי · כלה הוא עושה · דעו כי כלה הוא עושה אתכם · לא תקום פעמי׳ צרה · כי בפעם אחת יכלה אתכם: כי עד סירים סבוכים · יבואו להיות משל עד סירים סבוכי׳ · כלומר הקוצי׳ הסובכי׳ יחד כי לא יוכל אדם לקחתם ממקומם · כמו שאמר כי לא ביד יקחו · ומה יעשה אדם בהם ישרפם באש במקומ׳ · כמו שרוף ישרפו בשבת · כן יהיו בני אשור שהיו מכאיבי׳ בני העולם כמו הנוגע בקוצי׳ ובבא עת חרבנם יכלו שלא ישאר בהם דבר כמו הסירי׳ או כמו הקש היבש שאש עתו לקצור שישרף במהרה קל מאד ולא ישאר לא מהסירי׳ ולא מהקש לא פחם ולא דשן כי לא יעשו פחם · לדקותם וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה כן יהיו בני אשור · ומה שאמר וכסבאם סבואים ר״ל שיהיו כמו השכורי׳ נופלים בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביהם הבאי׳ עליהם ואכלו במהרה כמו הסירי׳ או כקש יבש מלא: ממך יצא · אמ׳ כנגד נינוה כל זה הגמול יהיה לך על רעתך שעשית לישרא׳ וממך יצא המלך שהיה חושב על ה׳ רעה שעלה על ארץ יהו׳ והשחיתה וחשב ללכוד ירושלם ופי׳ על ה׳ על עם ה׳ · גם על ה׳ בתחילה חשב רעה שאמ׳ שלא יוכל להציל את ירושלם מידו והיה חושב ויועץ על ה׳ את רעה הדבר בליעל:

רש"י

אם שלמי' וכן רבים · יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא אם יהון שלימים בעצה שיהו כולם שוים בהסכמה אחת · וכן אם יהו רבים אחר אנשי נינוה אויבך ירושלם וכן אף אם גזו חדקל ועברו את פרת לבוא עליה לא יצליחו שהרי עניתיך ולא אענך עוד ועוד שמעתי אם שלמים אנשי נינוה בגדולתם וכן אם יהו עוד רבים ונכבדים יותר וכן נגוזו ועבר וכן אגוזם ואעבירם הרי זה כמו ונאמר יענו אותו כן ירבה: ועניתיך לא אענך עוד: אענה אותך בפעם הזאת כלה ונחרבה ולא אזקיק ליך עוד · ורבותינו דרשו לענין מעשה הצדקה ב במסכת גיטין אך אינו על סדר שאר הנבואה: ועתה אשבור מטהו מעליך · שכינה אומרת כן לנביא שהוא ישראל אשבור מטהו של אשור מעליך עמי: וצוה עליך ה' · עתה מיסב הדיבור אל מלך אשור: לא יזרע משמך עוד · לא יעמוד ממך מלך: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה · ואשים את בית אלהיך קברך שם תברח להמלט ושם תהרג כמו שנהרג אביך בית נסרוך אלהיו: כי קלות · בעיני: שלמי נדריך: אשר נדרת להקב"ה אם יכלך מכף סנחריב מלך אשור כי עתה נכלת: כי לא יוסיף עוד לעבור בך · אותו הבליעל כולו נכרת הוא וזרעו: עלה מפיץ על פניך נצור מצורה · המפיץ אשר עלה על פניך את ארץ יהוד' בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה כנבוכד נצר מלך בבל שהוא צר עליו: צפה דרך · הבט אתה איש יהודה אל אם הדרכים ותראה את ההולכים לצור עליו ויחזקו מתניך ואמץ כח מאד: כגאון ישראל · כמו שהיה כבר: בקקום בוקקים · בזזום והריקום לשון בקיק' נופל על גפן: מגן גבוריהו · של נבוכד נצר הצרים על אשור: מאדם · מאודמי' הם ואנשי חילם: מתולעים · לבושי זהורי': באש פלדות הרכב ביום הכינו · ביום שהו' מכין לבא בצבא מלחמה רכב ברזל שלו ולא ידעני מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המחכחת ברזל יפה ויש פותרין פלדות לשון לפיד אש כדרך ההפך: והברושים הרעלו · ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין · הרעלו מעוטפין ודומה לו העטיפות והסרות והרעלות ובלשון משנה שנינו ערביות רעולות במסכ' שבת: יתהוללו · יכהנו עצמן בשגעון: ישתקשקון · קל ניקוש זיניהון משתמע והוא מלשון והשיקו היקבים כמשק גבים השמעת קול: ירוצצו · ירועעו את השומעי' כברקי' הללו הטורדי' את הבריות כן ת"י: יזכור · מלך אשור את אדיריו וגבוריו וידמה בלבו לבאת ולהלחם והם יכשלו בהליכת': ימהרו חומתה · לרוץ אל חומת העיר כל תיבה הצריכה למ"ד בתחילה הטיל לה ה"א בסופה: והוכן

מעליך ד' בקריא' וסימ' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · ואשטוף דמיך מעליך · אשבור מוטהו מעליך: לעבור ד' מל' וסימ' ויהי כאשר תמו כל הגוי' תבינא · ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון · והנה גם צדוק וכל הלוים אתו · לא יוסיף לעבור בך בליעל: כלפידים ג' מל' כליש' בקריאה

כֹּה׀ אָמַר יְהוָה אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגֹזּוּ וְעָבָר וְעִנִּתִךְ לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד׃ וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ מֵעָלָיִךְ וּמוֹסְרֹתַיִךְ אֲנַתֵּק׃ וְצִוָּה עָלֶיךָ יְהוָה לֹא־יִזָּרַע מִשִּׁמְךָ עוֹד מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה אָשִׂים קִבְרֶךָ כִּי קַלּוֹתָ׃

ב

הִנֵּה עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגִּי יְהוּדָה חַגַּיִךְ שַׁלְּמִי נְדָרָיִךְ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבָור־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת׃ עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצֻרָה צַפֵּה־דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד׃ כִּי שָׁב יְהוָה אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ מָגֵן גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים בְּאֵשׁ־פְּלָדוֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִם כַּבְּרָקִים יְרוֹצֵצוּ׃ יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִיכָתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ

תרגום

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן שְׁלֵמִין בְּעֵיצָה וְסַגִיאִין בְּאִתְמְנָיוּתָא עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם וִיגוּזוּן יַת דִגְלַת וִיעִיבְרוּן יַת פְּרָת וִיְתוּן לְעַנְיוּתִיךְ וּדְשַׁעְבַּדְתִּיךְ לָא אֲשַׁעְבְּדִינָךְ עוֹד׃ וּכְעַן אֶתְבַּר נִיר עַמְמַיָא מִצַוְרִיכוֹן וְתַנְקִיכוֹן אַפְסִיק׃ וִיפַקִיד עֲלָךְ יְיָ יַת מַלְכָּא דְאָתוּר וְלָא יְהֵי דְכַרַן מִשְׁמָךְ עוֹד מִבֵּית טַעֲוָתָךְ אֲשֵׁיצֵי צְלַם וּמַתְכָא תַּמָן אֲשַׁוֵי קִבְרָךְ אֲרֵי קְלִילָא דָא קֳדָמַי׃ הָא עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רַגְלֵי מְבַסַר מַשְׁמַע שְׁלָם חוֹגֵי יְהוּדָה חַגָךְ שַׁלִימִי נִדְרָךְ אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן עוֹד דְיִעִידוּן בִּיךְ רַשִׁיעִין כּוּלְהוֹן אִשְׁתֵּיצִיאוּ׃ דַהֲווֹ סַלְקִין וּמִתְבַּדְרִין עַל אַרְעִיךְ צַיְרִין עֲלָךְ בְּצַיָר מְקַיְמִי סְכוּאִין עַל אוֹרְחָתָךְ תַּקִיפֵי קְדָל חֲסִינֵי חֵיל לַחְדָא׃ אֲרֵי אָתִיב יְיָ תוּקְפֵיהּ לְיַעֲקֹב רְבוּתֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי בְזוֹנוּן בְּזוּזִין וְקִירְוֵי תוּשְׁבַּחְתְּהוֹן חַבִּילוּ׃ תְּרִיסֵי גִבָּרֵיהוֹן מְסַמְקִין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא לְבִישִׁין דְזָהֲרִיתָא בְּאֶשָׁתָא פִּילֵי רְתִיכֵיהוֹן זַמְנִין לְיוֹם קְשׁוּטֵיהוֹן וְרַבָּנֵי מַשִׁירְיָתְהוֹן מְסַרְבְּלִין בִּצְבְעוֹנִין׃ בְּשׁוּקַיָא מִשְׁתַּגְשְׁגִין רְתִיכַיָא קַל נִיקוּשׁ זַיְנֵיהוֹן מִשְׁתְּמַע בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָא חֶזְוֵיהוֹן כְּבְעוּרִין כִּבְרָקִין טָרְדִין׃ יִמְנוּן רַבָּנֵי מַשִׁירְיָתְהוֹן יִתְקְלוּן בְּמַהֲכֵהוֹן יוֹחוֹן יַכְבְּשׁוּן שׁוּרָא יִבְנוּן

וסימ' ויבער אש בלפידים · מראיהם כלפידים · מפיו לפידים יהלכו · וכל העם ראים הלפדים כתיב ושארא לפידם כתיב:

רד"ק

כה אמר ה' · אמר כנגד ירושלם אם שלמים אם מחנה אשור הבאים עליך שלמים כמו שהם בשלום לא יפחדו מאדם כי כל הארצות כבשו · וכן רבים · וכמו כן רבים הם במספר · וכן נגוזו ועבר · כן יהיו נגוזים במהרה ועבר כל חילם וכחם · וכן אמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' · ועניתיך · ואם עניתיך על ידו כי כל ארץ ישראל כבש זולתי ירושלם לא אענך עוד · לא אענך עוד · על ידו כי הוא וכל חילו יכלו: ועתה אשבור מטהו · המוט והעול שהיה מרים על צוארך עתה אשברהו · וכפל הענין במ"ש ואמר ומוסרותיך אנתק' ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנויים יבאו בשמו' עם הפועל ועם הפעול · וכן ושמחתי' בבית תפילתי · שמעתי את תפילתך: וצוה עליך · אמר כנגד מלך אשור · לא יזרע משמך עוד · כי לא ישאר ממך זרע נקרא בשם המלוכה · כי מלך אשור הכוהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו ארץ אררט · מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה · כי בבית נסרך אלהיו נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה · ואחר שנהרג שם ברצון הא' יתבר' שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו האל ית' הכרית משם פסל ומסכה · וכן אשים קברך · ופי' שם בבית אלהיך אשים קברך · כי קלות · היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך · ועוד בבית אלהיך זה יותר קלון ובזיון זהו עונש כי ה הקילותני בדברך ואמרת כי לא אוכל להציל את ירושלם מידך ושמתני כאלהי גויי הארצות: הנה על ההרי' · במות סנחריב בשרו בארץ יהודה שישבו בעריה' כבראשונה וילכו לחוג בירושלם ולזבוח זבחיה' ולשלם נדריהם כי לא יוסיף עוד סנחריב לעבור בארצם כי כבר מת · כלה נכרת · כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא: עלה מפיץ · המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות · נצור מצורה · המצורות והערים הבצורו' שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכ' ולא תפחדו עוד ממלך אשור · מצורה ענין חוזק · וכן ויבן ערי מצורה ביהודה · צפה דרך · צפו דרך שהיה בא בה כי לא תראוהו עוד נצור · צפה מקור · וכן חזק אמץ · חזק מתני' אמץ כח מאד · חזקו מתניכם ואמצו כח כי לא תיראו עוד ממנו · ופי' אמיץ כח אמצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה' ית' · וכן ואיש דעת מאמץ כח: כי שב ה' את גאון יעקב · אם כדברי ר' יונה ז"ל יהיה יוצא · כמו ושב ה' את שבותך והדומים לו · ואם כדברי ר' יהודה יהיה ענין הנחה והשקט · ואמר כי במות סנחריב ישוב גאון יעקב כמו שהיה זהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב וזה בימי חזקיהו · גאון יעקב · הוא ירושלם וארץ יהודה כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה שהוא אומר על ירושלם כמו שאומר אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב · בקקום בוקקים · האויבי' הריקום מכל טוב והנה הוא פעל יוצא · ובכן בוקק פעל עומד · וזמוריהם שחתו · כטיעותיה' וזמוריהם שחתו שנה בשנה בבאם בארצם כמו שאמר ושחיתו את יבול הארץ · וי"ת וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקרוי' תושבחתהון חבילו: מגן גבוריהו · אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה · גבורהו · כמו גבוריו · מאדם · אמר זה לשתי סבות · וכן אנשי חיל מתולעים שפי' לבושים בגדים צבועי' בתולעת שני · האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא צבע מבהיק ומיראה בני אדם · באש פלדות הרכב · הרכב הוא כאלו הולך באש פלדות כי גלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבני' יוצא אש מתוכם מכח המרוצה ודמה שהרכב הוא באש פלדות · ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידי אש · ביום הכינו · ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תכונתו · והברושים הרעלו · י"מ החניתות שהם עץ ברושים · אמר כי סם המות בראשם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושי' חניתות מברושי' והם חדי' בראשם ותוקעי' אותם בגוף האדם כמו שאומר ויקח שלשה שבטים ויתקעם בלב אבשלום · הרעלו · מן תרעלה שמפרשים סם המות · ואא"ז ז"ל פי' תרעלה רעדה · ופי' הרעלו רעדו · ופי' ברושים · שרי העיר של נינוה וגדוליה כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים · אמר כשיראו גדולי נינוה החיל תאחזם רעדה: בחוצות יתהללו הרכב · כי לא יוכלו לצאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם · והם הולכים תוך העיר בחוצות כהוללים ומשוגעים · הרכב · ר"ל רוכבי הרכב · והם הפרשים · ישתקשקון ברחובות · ילכו בבהלה ברחובות העיר · ופי' ישתקשקון יכו שוק בלכת' בבה' לה: מראיהן כלפידי' · שים להם בשת כי בא קצם ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם ישוב מראה פניהם אדום כלפידים · וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבי' פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו · כברקים ירוצצו · מרוב בהלה ירוצצו ברחובות העיר מקצה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות: יזכור אדיריו · כנגד לפעם על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה · והנה הכן הסוכך אל החומה מבחוץ לחתור

לחתור בקיר החומה ׳ ויתכן לפרשו גם כן על מלך בבל שיזכור אדיריו בילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצתם כשימהרו ללכת אל החומה יכשלו בהליכתם ובשיגיעו אל החומה יכינו הסוכך לעמוד תחתיו ולחתור בחומה ׳ חומתה ׳ הה״א במפיק ר״ל חומת נינוה ׳ הסוכך ׳ הוא מכסה קרשים ועורות עליהם באים הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד החומה וחותרים תחתית החומה והוא מגן עליהם מן האבנים שמשליכין מעל החומה ׳ בהליכותם ׳ כתוב בו״ו לשון רבות וקרי בהליכתם לשון יחידה: שערי הנהרות נפתחו ׳ שערי המדינה היוצאים לנהרות נפתחו שנשברו אנשי החיל הדלתות ׃ וכיון שנפתחו השערים האלה היכל המלך שהוא סמוך להם נמוג מכח המלחמות שהכו בשערים ׳ ות״ת גשרי נהרותא וגו׳ ׃ והצב גלתה העלתה ׳ ההיכל שהוצב בשלוה ימים רבים בנינוה עתה נמוג ונגלתה נינוה שהיתה מכוסה עד עתה שלא עבר בה זר ׳ והעלתה כמו נכרתה מן כעלות גדיש בעתו ׳ ואמהותיה ׳ אמהות נינוה ׳ והן הערות הגדולות קראן אמהות שילכו כשפחות בגולה ׳ מנהגות ׳ אשר אחותה מתופפות ומכות על לבביהן על הכבוד שסר מהם וילכו בגולה כשפחות כן פי׳ אחז״ל זה הפסוק ׳ ות״י והצב ומלכתא ׳ ר״ל לפי שהיתה נצבת אצל ה המלך כמו שאמר נצבה שגל לימינך ׳ והגאון רב שמואל פי׳ כי פס המלוכה הצב ׳ גלתה ׳ שהיתה נסתרת בחדר כמנהג המלכה והנשים והנכבדות כמו שאמר כל כבודה בת מלך פנימה ׳ ועתה גלתה ויצאה מחדרה והעלתה על המרכבה להוליכה בגולה ואמהותיה מנהגות אותה ומנהמות בקול קינה כקול יונים מתופפות כמו שאדם מכה בתוף כן הם מכות על לבביהם כדרך הנשים הנוהות והמקוננות ׃ ונינוה כבריכת מים מימי היא ׳ ונינוה מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה מים והבריכה היא שאוספין בה המים או מי גשמים או מעין ׳ ות״י כבית כנישת מיא מיומי קדם היא ׳ והמה נסים ׳ ועתה יושביה נסים מהעיר הנמלטים ממנה בעת כבישתה וכשאומרים להם האויבים עמדו אין מי שמפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח ׃ בזו כסף בזו זהב ׳ אמר הנביא כנגד הכשדים ׳ או אומרים איש לאחיו ׳ ואין קצה לתכונה ׳ אין סוף לתכונת הממון שתמצאו ממה שהכין מלך נינוה וגדוליה ובזו כסף כי יהון רב תמצאו ׳ ות״י ולית סוף לאוצריא ׳ כבוד מכל כלי חמדה כלי כבוד תמצאו יותר מכל כלי חמדה שבעולם ׳ ות״ת ספו מכל מאני חמדתא ׳ נראה שהיה דעתו לפרש מן התכברי כילק ׳ ובדברי רז״ל מכברין בין המטות ׳ כלומר כבדו העיר מכל כלי חמדה ׳ כלי ׳ בחירק לשון יחיד ׃ בוקה ומבוקה ׳ ענין ריקות ׳ והכפל לחזק כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוספה בו המ״ם הנוספת על השמות ׳ וכן ה׳ עוזי ומעוזי ׳ ומבולקה ׳ כרותה ׳ ואמר על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב ונכרתת ׳ ולב נמס ׳ וכן יושביה יהיה להם לב נמס ׳ ופיק ברכים והוא כשלון ׳ כמו לפוקה ולמכשול ׳ ופי׳ פיק ברכים כי כשמפחד אדם מאד ובהל ארכובותיו נוקשות זו בזו מרעדה ורתת ׳ וכת״י וניקוש רכובין ׳ וכן אמר בבלטשצר וארכובתיה דא לדא נקשן ׳ קבצו פארור ׳ ענין שחרות פירשנוהו בנבואת יואל ׃ איה מעון אריות ׳ כן יאמרו הגוים בחרבן נינוה כי היא היתה מעון אריות כי ממנה היו יוצאים אנשים כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי היא מעון לאריות ומרעה לכפירים ׳ אשר הלך אריה לביא שם ׳ אריה ולביא כמו שמש ירח ׳ גור אריה ׳ כלם הלכו שם בטרפם ואין מחריד אותם ׳ ות״י דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין ׃ אריה טורף בדי גורותיו ׳ כדי להספיק לגורותיו כמו די השיב לו ׳ גורותיו ׳ משל לבנות ׳ ולבאתיו משל לגבירות ׳ ומחנק ללבאותיו ׳ מחנק החיות בעבור לבאותיו ׳ וכן הענין משל למלך נינוה ושריה וגדוליה שהיו מביאים שלל העמים לנינוה ׃ הנני אליך ׳ אמר לנינוה הנה אני פני אליך להשחיתך ׳ והבערתי בעשן רכבה ׳ רכבה ׳ ר״ל באש גדולה שנראה עשנה מרחוק ׳ ויונתן תרגם ואדליק באישתא רתיכך ׳ רכבה ׳ שהיתה מתגאה ברוב רכב ופרשי׳ ׳ וכפיריך ׳ משל לבני החיל ׳ טרפך ׳ שהיית טורפת בני הארץ ׳ ולא ישמע עוד קול מלאככה ׳ מלאכיך שהיו מרימי׳ קול על ארצות העמי׳ לירא׳ ולבהלם כמו ששלח רב שקה על ירושלם שדבר עליהם נבוהות והפחדים ׳ גם על הא׳ יה׳ דבר ואמ׳ שלא יוכל להציל ירושלם מיד מלך אשור ׳ ודקדוק מלת מלאככה כדי הכף האחרונה מקו׳ קמץ והה״א כמו אשר בויתי אותכה והדומי׳ לו ׳ ואע״פ שזכר בפסוק לשון נקבה ומלאככה לשון זכר לשון נקבה הוא כנגד העיר ולשון זכר הוא כנגד המלך שהו׳ סנחריב ׳ ור׳ יונה כתב שברי מקום חירק והוא כמו גזל מלאככי על משקל נעוריכי תחלואיכי ׃ הוי עיר הדמים ׳ הוי לשון קריאה ׳ או הוא כמו אוי ׳ וכת״י ווי ׳ כחש ׳ שמכחשין ומשקרים איש באחיו ׳ וכן מלאה פרק ׳ והוא כמו גזל שפורק דבר מיד אחר ׳ וכן ופרקת עולו פורק ואין מציל ׳ לא ימיש טרף ׳ לא ימיש מתוכה טרף כי בכל יום ויום טורפים ׳ קול שוט ׳ ועתה ישמע מהאויבי׳ הבאי׳ עליה קול שוט שמכין הפרשי׳ הסוסי׳ לרוץ ׳ וקול רעש אופן ׳ שממהרי׳ ללכת לבא העיר ׳ דוהר ׳ כמו דהרת אביריו ׳ והוא כשמכה הסוס בארץ בכח ברגליו ׳ מרקדה ׳ מרוב מרוצתה כאלו מרקדת ׃

והוכן הסוכך ׳ יבנון מגדליא וים לפרש והוכן הסוכך והמלך כזריין בכלי זיינו כמו ממשח הסוכך לשון מושל ׃ שערי הנהרות ׳ שערי העיר אשר מצד הנהרות ׃ וההיכל נמוג ׳ כרעד ונע מכח אבני בליסטר׳ המזרקין בכתלים ׃ והוצב ׳ היא המלכה הנצבת לימין המלך כד״א נצבה שגל לימינך ׃ גלתה העלתה ׳ בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העי׳ ׃ מנהגו׳ כקול יונים ׃ מנהגו׳ עצמן בקינה כקול יונ׳ המקוננים מנהגות טרימ״ינטש בלע״ז ׃ מתופפות על לבביהן ׳ מקישות ידיהן על לבן כהיקש בתופים ׃ ונינוה כבריכת מים מימי היא ׳ מיום שהיא נעשית ישבה בשלוה ואין מניד כבריכת מים מכונסים שאין זזים ממקומם ׃ והמה ׳ עתה מרוב דוחקים למדו לנום ונסים ׃ עמדו עמודו ׳ אומר להם ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד ׃ בוזו כסף ׳ אתם הבאים על נינוה ׃ אין קצה ׳ אין חשבון ׃ לתכונה ולאוצרותיהם על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמר את הכסף המתוכן ׃ כבד מכל כלי חמדה ׳ לשון הכבדה כמו התכבדי כילק לשון מכבד הבית אסק״ובט בלע״ז לכבד אותם מכל כלי חמדתם וכן ת״י ספו כל מאני חמדתא כבוד כמו זכור שמור ׃ בוקה ׳ ריקנית ׃ ומבוקה ׳ ומרוקנת על ידי בוקקים ׃ מבולקה ׳ מפורצת בחומותיה אוסבר״טירא בלע״ז ׳ ופיק ברכי׳ ׳ כשלו׳ ברכי׳ כמו לפוקה ולמכשול ׃ קבצו פארור ׳ שחרורית כקדיר׳ ׃ איה מעון אריות ׳ קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכים קשים וחזקים כאריות ׃ אשר הלך אריה לביא שם ׳ אתר דהוו אזלין מלכין ושבקין תמן ביניהון הא כאריה דשרי לרוחצן ׃ אריה טורף בדי גורותיו ׳ מלכיה היו מביאין שלל רב עד שהיה די לבניהם ׃ ומחנק ׳ בהמות לצורך לבאותיו כלומר מרבה אוצרות לבניו ׃ וימלא טרף חוריו ׳ וממלן אוצריהון חטוף ׃ רכבה ׳ רוב רכב שבה קר״טריץ בלע״ז הה״א יתירה הופך הלשון לכמה מרכבו׳ וכן שיר אשר חלאתה בה זוהם רב ׃ ולא ישמע עוד קול מלאככה ׳ קול מלאכיך כמו שעשו כבר רבשקה וחביריו שלוחי אשור ויקראו בקול יהודית ׃ פרק ׳ גזל שמפרקין מיד בעליו ׃ לא ימיש טרף ׳ מתוכ תמיד ׳ קול שוט ׳ להכו׳ סוסי׳ היה נשמע בה תמיד ׃ קול רעש ׳ אופני מרכבות ׃ וסוס דוהר ׳ דולג ומקפץ וכן מדהרות דהרות אביריו ׃ ולהב

נפתחו ג׳ בקריאה וסי׳ וארבות השמים נפתחו ׳ כי ארבות ממרום נפתחו ׳ שער הנהרות נפתחו ׃ כבוד ב׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ את כל הכבד הזה ׳ כבד מכל כלי חמדה ׃ פארור ב׳ וסימ׳ כל פנים קבצו פארור ׳ ופני כולם קבצו פארור ׃ טורף ד׳ חס׳ וסימ׳ קשר נביאיה ׳ אריה טרף בדי ׳ פצו עלי ׳ טרף נפשו ׃ ימיש ז׳ וסימ׳

וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃ שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ וְהֻצַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים מְתֹפְפֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃ וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הִיא וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל כְּלִי חֶמְדָּה׃ בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס וּפִק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם קִבְּצוּ פָארוּר׃ אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת וּמִרְעֶה הוּא לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי גֹרוֹתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבְאֹתָיו וַיְמַלֵּא־טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרֵפָה׃ הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִבְעַרְתִּי בֶעָשָׁן רִכְבָּהּ וּכְפִירַיִךְ תֹּאכַל חָרֶב וְהִכְרַתִּי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ וְלֹא־יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֵכֵה׃

א הוֹי עִיר דָּמִים כֻּלָּהּ כַּחַשׁ פֶּרֶק מְלֵאָה לֹא יָמִישׁ טָרֶף׃ קוֹל שׁוֹט וְקוֹל רַעַשׁ אוֹפָן וְסוּס דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֵּדָה׃

יִבְנוּן מְגְדְּלַיָא׃ גִּשְׁרֵי נַהֲרָוָתָא אִתְפַּסְקָא וּמַלְכָּא בְּהֵיכְלֵיהּ זָע׃ וּמַלְכְּתָא יָתְבַת צִיבָא בְּגָלַיָא נַפְקַת וְאַמְהָתָא הָא מַדְבְּרָן אָזְלָן בַּתְרָהָא מְנַהֲמָן כְּקָל יוֹנִים מְטַרְפָן עַל לִבֵּיהוֹן׃ וְנִינְוֵה כְּבֵית כְּנִישַׁת מַיָא מִיוֹמֵי קֳדָם הִיא וְאִינוּן עָרְקוּ קוּמוּ קוּמוּ וְלֵית דְּמִפְנֵי לְמֵיקָם׃ בּוֹזוּ כַסְפָּא בּוֹזוּ דַהֲבָא וְלֵית סוֹף לְאוֹצְרַיָא סְפוּ כָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא׃ בְּזִיזָא וּמִתְבַּזְזָא וּפְתִיחַ תַּרְעָא לְסַנְאָה וְלֵב מְסֵי וְנִיקוּשׁ רְכוּבִין חִיוּעַ בְּכָל חַרְצִין וְאַפֵּי כֻּלְּהוֹן אִתְחֲפִיאוּ אִיכְּרוּם אוּכָמִין כְּקִידְרָא׃ אָן מְדוֹרֵי מַלְכַיָא וּבֵית מֵישְׁרֵי שִׁלְטוֹנַיָא אֲתַר דַּהֲווֹ אָזְלִין מַלְכַיָא תַּמָן בְּנֵיהוֹן שַׁבְקִין הָא כְּאַרְיָא דִּשְׁרֵי עַל צֵידֵיהּ לְרוֹחֲצָן וְלֵית דְּמָנִיד׃ מַלְכַיָא מַיְתָן חֲטוֹף לִנְשֵׁיהוֹן וּבִיזְזַיָא לִבְנֵיהוֹן וּמְלָן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִירְנְיָתְהוֹן בִּיזָא׃ הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאַדְלֵיק בְּאִישָׁתָא רְתִיכָךְ וְכַפְרָנָךְ תִּקְטוֹל חַרְבָּא וְאֵשֵׁיצֵי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִיךְ וְלָא יִשְׁתְּמַע עוֹד קַל אִיזְגַּדְךְ׃ וַוי קַרְתָּא אָשְׁדַת דַּם כּוּלַהּ כַּדְבִין בִּזָּא מַלְיָא לָא פָסִיק קְטוֹל׃ קַל נִיקוּשׁ מַחָא וְקַל זִיוּעַ גִּילְגְּלִין וְסוּסָן מְפַנְּכִין וּרְתִיכִין מְקַפְּצָן׃ פרש

נמסר בסדור בשלח וירמיה סימן י״ז׃

ולהב חרב׳ רול״מלא בלע״ז כל סכין וחרב קרוי להב כמו ויבא הנצב אחר הלהב: וברק חנית׳ חנית מרוטה ומברקת אור יוצא ממנה פלנ״דור בלע״ז: וכובד פגר׳ היו מרבים פגרים ולא היה חשבון לגויות נבילות המושלכו׳ בהעיר שהיו העוברים נכשלים בגויות הפגרי׳: מרוב זנוני זונה׳ מרוב חנופת עיר חניפה שהיו יודעי׳ לפתו׳ לב מלכי הארץ להתחבר עמם

פרש מעלה׳ פי׳ מעלה להב חרב׳ ו״ו ולהב כו״ו וישא אברהם את עיניו׳ וי״ת בחסרון מלה מסיק להוב ובלהוב סייפין ובחצות מורנין׳ ורוב חלל׳ שיעשו הפרשי׳ וכובד פגר כמו רב חלל׳ ענין כפול במלות שונות כי כבד הוא ענין רבוי׳ כמו עמך הכבד הזה והדומים לו׳ ופגר כמו חלל, כי לא יקרא הגוף פגר אלא כשהוא מת׳

מעלה ח׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ ויהי שמואל מעלה העלה׳ הנני מעלה לה ארוכה׳ ולכהני׳ הלוים לא יכרת איש׳ ולכן הנה אדני מעלה עליכם׳ והשבתי למואב נאם יי׳ פרש מעלה ולהב חרב׳ מעלה נשיאי׳ מקצה הארץ׳ כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל׳ וסימ׳ בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואב וברק

ג פָּרָשׁ מַעֲלֶה וְלַהַב חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית וְרֹב חָלָל וְכֹבֶד פָּגֶר וְאֵין קֵצֶה לַגְּוִיָּה יִכְשְׁלוּ בִּגְוִיָּתָם׃ ד מֵרֹב זְנוּנֵי זוֹנָה טוֹבַת חֵן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הַמֹּכֶרֶת גּוֹיִם בִּזְנוּנֶיהָ וּמִשְׁפָּחוֹת בִּכְשָׁפֶיהָ׃ ה הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְגִלֵּיתִי שׁוּלַיִךְ עַל פָּנָיִךְ וְהַרְאֵיתִי גוֹיִם מַעְרֵךְ וּמַמְלָכוֹת קְלוֹנֵךְ׃ ו וְהִשְׁלַכְתִּי עָלַיִךְ שִׁקֻּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ וְשַׂמְתִּיךְ כְּרֹאִי׃ ז וְהָיָה כָל רֹאַיִךְ יִדּוֹד מִמֵּךְ וְאָמַר שָׁדְּדָה נִינְוֵה מִי יָנוּד לָהּ מֵאַיִן אֲבַקֵּשׁ מְנַחֲמִים לָךְ׃ ח הֲתֵיטְבִי מִנֹּא אָמוֹן הַיֹּשְׁבָה בַּיְאֹרִים מַיִם סָבִיב לָהּ אֲשֶׁר חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָהּ׃ ט כּוּשׁ עָצְמָה וּמִצְרַיִם וְאֵין קֵצֶה פּוּט וְלוּבִים הָיוּ בְּעֶזְרָתֵךְ׃ י גַּם הִיא לַגֹּלָה הָלְכָה בַשֶּׁבִי גַּם עֹלָלֶיהָ יְרֻטְּשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת וְעַל נִכְבַּדֶּיהָ יַדּוּ גוֹרָל וְכָל גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ בַזִּקִּים׃ יא גַּם אַתְּ תִּשְׁכְּרִי תְּהִי נַעֲלָמָה גַּם אַתְּ תְּבַקְשִׁי מָעוֹז מֵאוֹיֵב׃ יב כָּל מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים עִם בִּכּוּרִים אִם יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל פִּי אוֹכֵל׃ יג הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ לְאֹיְבַיִךְ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ׃ יד מֵי מָצוֹר שַׁאֲבִי לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי בַטִּיט וְרִמְסִי בַחֹמֶר הַחֲזִיקִי מַלְבֵּן׃

פָּרָשׁ מַסִּיק וּלְהוֹב וְצַלְהוֹב סַיְפִין וְצִיחְצוּחַ מוֹרְנִין וּסְגֵי קְטוֹלִין וְהַמוֹן פַּגְרִין לֵית סוֹף לִקְטִילַיָא יִתְקְלוּן בִּקְטִילֵיהוֹן׃ מִסְגִיאוּת אִתְרְגוּשַׁת קַרְתָּא דְהִיא כְּטָעִיתָא נַפְקַת בָּרָא שַׁפִּירַת רֵיוו יַדְעָא חַרְשִׁין דִּמְסָרָא עַמְמַיָא בְּטַעֲוָתְהָא וּמַלְכְוָתָא בְּחַרְשָׁהָא׃ הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲגַלֵי בַּהֲתַת חוֹבִיךְ עַל אַפִּיךְ וְאַחְזֵי עַמְמַיָא בַּהֲתָתִיךְ וּמַלְכְוָתָא קְלָנִיךְ׃ וְאִירְמֵי עֲלָךְ שִׁיקוּצִין וַאֲנַבְלִינִיךְ וַאֲשַׁוֵינִיךְ מְכַעֲרָא לְעֵינֵי כָּל חֲזָךְ׃ וִיהֵי כָּל דְּיֶחֱזֵינִיךְ יִתְרְחַק מִינִיךְ וְיֵימַר אִתְבְּזִיזַת נִינְוֵה מַן יְהֵי עֲלָךְ אִיכָא אַשְׁכַּח מְנַחֲמִין לָךְ׃ הָא אַתְּ טָבָא מֵאֲלַכְסַנְדְרַיָא רַבְּתָא דְיָתְבָא בֵּינֵי נַהֲרְוָתָא מַיָא סְחוֹר סְחוֹר לַהּ דִּשְׁוּרָהּ יַמָא מֵיַמָא שׁוּרָהָא׃ כּוּשׁ סוֹמְכָתָהָא וּמִצְרַיִם וְלֵית סוֹף פּוּטָאֵי וְלוּבָאֵי הֲווֹ בְּסַעֲדִיךְ׃ אַף הִיא בְּגָלוּתָא תְּהַךְ בְּשִׁבְיָא אַף עוּלֵימָהָא יִתְרַפְּנָן בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקַיָא וְעַל יַקִירָהָא רְמוֹ עַדְבִין וְכָל רַבְרְבָהָא יִדְקְדְּקוּן בְּשַׁלְשְׁלָן׃ אַף אַתְּ דַּמְיָא לְרַוְויָא תְּהֵי מְסַלְעֲמָא אַף אַתְּ תִּבְעַן סְעִיד מִבְּעִיל דְּבָבָא׃ כָּל כְּרַכָּךְ דְּמַן לְתֵינִין בְּכִירָן דְּאִם יְרַעְדוּנוּן יִתְרַן וְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן צְמוּקִין דִּכְשִׁירִין לְמֵיכַל׃ הָא עַמֵּךְ חַלָּשִׁין כִּנְשַׁיָא בְּגַוִּיךְ לְבַעֲלֵי דְבָבִיךְ אִתְפְּתָחוּ תַּרְעֵי אַרְעִיךְ אָכְלַת אֶשָּׁתָא תוּקְפִיךְ׃ מַיָא בְּצַיְרָא כְּנוֹשִׁי לְגַוִּיךְ תַּקִּפִי כְּרַכִּךְ אַסְגָא מַרְוָוא וְשַׁעֲבִידִי בְּטִינָא אַתְקִיפִי בִּינְיָנִיךְ׃

וסיף כובשים אותם תחתיהם: שוליך: הם שפולי בגדי אשה: מערך׳ גילוייך כמו עריה בשת: שיקוצים: בגדים צואים המגוללים אותך לפי הענין ש שדימה אות׳ לזונה דבר הכתוב: כראי׳ זבל לשון והסיר את מוראתו בנוצתה: ידוד ממך׳ יתרחק ממך: התיטבי מנוא אמון׳ ומה תבטחי בעושרך ובגבורתך וכי גדולה את מנוא היא אלכסנדריא של מצרי׳ אמון לשון פידגוג כמו הגדולה שהית׳ אומנת מלכי מצרים דמרבי׳ בה מלכי: אשר חיל ים׳ אשר היה הים להם לחיל ולחומ׳ שורא ובר שורא: כוש עצמה׳ כושיים היו לה לחוזק: פוט ולובים היו בעזרתך׳ והפוטים והלובים אשר היו בעזרתך גם הם היו בחילה: גם היא לגולה הלכ׳ אף היא הלכה בגולה אע״פ גדולת׳ לא עמדה לפני נבוכד נצר: רתקו׳ נכבלו לשון רתיקות כסף עשה הרתוק שלשלת: בזיקים׳ שלשלאות: גם את׳ אף לפי גדולתך תשכרי כמותה בכוס התרעלה ותהיה נעלמה: כל מבצריך תאנים עם בכורים׳ כל ערי מבצריך יהו נוחי׳ ליכבש ולבוז מה שכתו׳ כאילני תאנים ושהן עם בכורות מבושלות ש שבהן שכשמניעי׳ האילן נופלים הבכורים לתוך פי האוכלים׳ תאנים אילני תאינה: אם ינועו׳ אשר אם ינועו בידי אדם בחוזק: מי מצור שאבי לך׳ עיר שבאים לצור עליה אוספים להם בני ה העיר מים רבים לתוכה בתוך חביות לשתו׳ בימי המצור כשאין בתוכה בורות: באי בטיט ורמסי׳ אותו ללבון ממנו לבינים כדי לחזק בו בדקי ה החומה׳ החזיקי מלבן׳ אחזי בידך המלבן העשוי לדפוס ה הלבני׳ ללבון בתוכו: התכברי

ואין קצה לגויה יכשלו בגוית׳ האויבי׳ יכשלו בגויית החללים׳ אבל לשון גויה יבא גם כן בגוף החי: מרוב זנוני זונה׳ כל זה בא״לו מרוב הרעות שעשתה׳ ודמה אותה לזונה כי הזונה עושה כן מוכרת הזונ׳ אחריה בכשפיה ובהתיפותה בפניהם ועושה בהם כרצונה וכן עשתה היא בגויי הארצות: הנני אליך׳ לפי שדמה אותה לזונה דמה חורבנה לקלון הזונה׳ מערך׳ כמו ערותך׳ והוא מן כמער איש: והשלכתי׳ שקוצים׳ דברי תיעוב וניבול להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם׳ ושמתיך כראי׳ כזבל׳ כמו והסיר את מוראתו׳ ויונתן תרגם ואשוינך מכערא לעיני כל חזך: והיה כל רואיך ידוד ממך׳ כל אחד מהם ידוד וירחק ממך לרוב קלונך׳ ואמר שדדה נינוה שהיתה מושלת בגוים עתה שדדה׳ והשי״ן נקראת בקמץ חטף׳ מי ינוד לך׳ מאין מבקש מנחמים לך׳ כי כלם שמחים למפלתך מפני הרעות שעשית להם: התיטבי מנוא אמון׳ אמר איך היית בוטחת בגדולתך ובגאונך ו ובהיותך עיר בצורה ונהרות סביב לך׳ כמו שאמר שערי הנהרות נפתחו׳ וכי טובה את מנוא אמון והיא א אלכסנדריאה של מצרי׳ ׳ וכן תרגם יונתן האת טבא מאלכסנדריא ר רבתא: היושבת ביאורי׳ בין היאורים ישבה שהם סביב לה גם נכנסי׳ בעיר מתחת הארץ שלא היתה ירא׳ ממצור׳ לפיכך אמר היאורים מים סביב לה בין היאורים ומי הים היו מקיפים אותה מים׳ ופי׳ ואמר אשר חיל ים פי׳ חומות ים לה וכפל הענין לחזק ואמר מים חומותיה עכ״ז לכדה נבוכד נצר כשכבש ארץ מצרים: כוש עצמה׳ הע״ין נקרא בקמץ חטף כמו עצמה ירבה׳ אמר וכן כוש שהיתה לה עצמה׳ ומצרים ואין קצה׳ וכן מצרים שאין קצה לעם אשר בה׳ וכן פוט ולובים שכולם היו בעזרתך עתה נפלו ביד נבוכד נצר: גם היא׳ נא אמון וכוש ומצרים כל אחת מהם הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כמוהם כי אין את טובה מהם׳ ואמר בגולה ואמר בשבי כפל הענין במ״ש לחזק הענין׳ ידו גורל׳ שרשו ידד בשקל רבו משערות ראשי׳ רכו דבריו משמן׳ ופי׳ השליכו׳ כן כתבו רבי יהודה ורבי יונה ז״ל׳ ואא״זל כתב כי שרשו ידה והוא א״תן מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי ומשפטו יידו ויידו הי״וד הכתובה יו״ד א״תן והי״וד פא הפעל נבלעת בדגש׳ רתקו בזיקים׳ מן עשה הרתוק ורתוקות כסף׳ ופירש אחרו בשלשלאות כי זקים הם שלשלאות והם רתוקות׳ וכאשר אמר רתקו בזיקים הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו׳ וכן כמוהו למען בצוע בצע׳ עשקו עשק׳ ומעלה מעל׳ ויכם דוד כום׳ והדומים להם: גם את תשכרי׳ גם את כמו נוא ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי ממנו׳ תהי נעלמה׳ כלומר כאלו לא הייתי על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו׳ תהי׳ כמו תהיי׳ או היא נסתרת כי דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד: גם את תבקשי מעוז מאויב׳ מפחד האויב תבקשי מעוז ומבצר להשגב בו: כל מבצריך׳ ומה יועילו לך מבצריך כי כלם יהיו נוחים להכבש כמו התאנים המבושלים׳ כי במעט תנועה שיניע האדם את האילן יפלו׳ על פי אוכל׳ המניע אותם כן יפלו מבצריך ביד אויב׳ עם בכורים׳ כמו ובכורים׳ וכן אדמוני עם יפה עינים כמו ויפה׳ והמשיל המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורים שמצפה אדם להם ומתאוה יותר כן מצפה האויב למבצריך לכבשם וי״ת כל כרכך וגו׳: הנה עמך נשים בקרבך׳ כמו הנשים שאין בהם כח להלחם׳ פתוח נפתחו׳ כלומר נראה כאלו נפתחו מאליהם כי יקל מהרה שברון ופתחום האויבי׳ וכאלו אש אכלה בריחיך: מי מצור שאבי לך׳ כלומר עשי׳ לך כל מה שתוכלי לעשות כי לא יועילך׳ באי בטיט׳ לרמסו׳ לעשו׳ ממנו הלבנים׳ וכפל הענין במ״ש ואמר רמסי בחומר׳ החזיקי מלבן׳ כמו כבשן הלבני׳ ששורפי׳ אותם בו:

ברקין בבבל: ג׳ מל׳ יו״ד בליש׳ ראייה וסימ׳ והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך׳ כי קולך ערב ומראיך נאוה׳ ויראו לפניך מראינו ומראה: שקצים ג׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ וגם את האבות ואת הידעונ׳ ואת התרפים דמלכים׳ והשלכתי עליך שקצים׳ ושקציו מבין שניו׳ וכל שקוץ השקוץ דכוו׳ חס׳ במ״ב מל׳ וסימ׳ השקוץ משומם׳ שקוץ שומם: גלה ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ גלה וסורה ואלה מי גדל׳ אף היא לגלה הלכה׳ עם הגלה אשר הגלתה׳ וישבו תחתיהם עד הגלה: אוכל ד׳ בקרי׳ וסימ׳ כי אם הלחם אשר הוא אוכל׳ והיה כאשר יחלם הרעב׳ אם ינועו ונפלו על פי אוכל׳ גם איש שלומי אשר בטחתי בו:

פס׳ מכבריך ׳תאכלך אש׳ האויב ׳תאכלך כילק כמו הילק שאוכל התבואה עד כלה׳ התכבד כילק׳ התכבד מקור׳ התכבדי׳ בווי כנגד נקבה והם ענין רבוי׳ כלומ׳ מה יועילך אם התרבית בעם כבד כי לא יועילו ולא יצילו׳ וי״מ התכבד התכבדי מדברי רז״ל מכברין בין המטות מכבדות של תמרה׳ כי הילק והארבה מכברין השדה מן התבואה׳ ותי׳ יחפונך בקומצא יחסלונך כגובא׳ הרבית׳ אמר מה יועילוך סוחריך שהרבית בתוכך ככוכבי השמים׳ כי כמו הילק שפשט בארץ ואחר כך עף קל מהרה כן עפו הם ואבדו ולא הועילם עושרם׃ מנזריך׳ גדוליך וקציניך מענין נזר ודגש הז״ין לתפארת הקריאה ובמוהו רבי׳ וטפסריך׳ כמו שריך או נגידיך׳ וכן ופקדו עליה טפסר׳ והוא בחירק הט״ת וזה פתח הט״ת ואחד הוא במשקל׳ ובענין המשילם לארבה שמנהג הארבה שיחנו וידבקו בכותלים ביום קרה ובחום היום ילכו ולא ישאר אחד ולא נודע בכותלים מקומו איה לא נכר בגדרות אנה חנו ולא נודע גם כן איה הם׳ כלומר אנה הלכו ועפו קל מהרה׳ ואמר מקומו על כל אחד מהם׳ ואמ איה על כלם׳ וכן שרי נינוה וגדוליה שהיו חונים בהשקט ובשיבא האויב עליהם לא תועילם עשרם וגדולתם מי שברח ברח מי שנהרג נהרג לא נודע מי הוא הגדול והשר׳ כגוב גובי׳ כמו גובים׳ וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים׳ והרומים לו׳ ותרגום ארבה גובאי׳ ומה שאמ׳ כגוב גובי ר״ל המין הגדול שבמיני הארבה כמו מלך מלכים׳ בגדרות׳ הם כותלי רגנים והכרמים׳ והוא קבוץ׳ מן יושבי נטעים׳ וגדרה ונודד מפעלי הכפל מבנין הרומה למרובע לפי שהוא פתח כמו אשר עולל לי׳ אבל נודד פועל עומד כן כתבו רבי יונה׳ ואא״ז ז״ל כתב שהוא לא נזכר שם פעלו מנחי העי״ן׳ כמו באין תהומות חוללתי׳ וענינו ענין תנועה׳ כמו נדדו מני׳ ותדד שנתי מעיני׳ ידוד ממך׃ נמו רעיך׳ מנהיגי המלך ויועציו עתה לא יהיה להם יד להצילך מכף האויב והרי הם כאלו הם ישנים׳ ישכנו אדיריך׳ כאלו שכנו בקבר ומתו כי לא יועילו ולא יצילו׳ וכן שכנה דומה נפשי׳ נפושו עמך׳ כמו נפוצו על דעת יונתן שתרגם יתבדרו׳ ויתכן היותו ענין רבוי׳ כמו ופשו פרשיו׳ כי תפושו כעגלה דשה׳ ופי׳ רבו עמך שהם נפוצים על ההרי׳ ואין מקבץ׳ ולפי שקרא המנהיגים רועים אמר על העם שהם נפוצים על ההרים׳ כלומר כצאן אשר אין להם רועה ואין מקבץ אותם׃ אין כהה לשברך׳ כהה ענין רפואה כמו כהה הנגע׳ והוא ענין הקמוט והעצור כי כאשר הנגע או השבר קרוב לרפואה יתקמט העור שסביבותיו׳ לשברך׳ אמר כנגד מלך אשור שזכר׳ נחלה מכתך׳ ואומ׳ על המכה נפעלה ואע״פ שהיא פועלה כי האדם הוא החולה והמכה היא המחלה על השבה השנית׳ כי השבה ראשונה המביא אותה אע״פי כן מרוב החלאי אשר במכה ההיא היא נפעלת מ החלאי׳ ההם כלומ׳ מלאה מהם׳ וכן כי חלה והחרבה׳ כי כלה אך נבהלה על זה הדרך׳ תקעו כף׳ עליה לשמחה׳ כמו ויכו כף ויאמרו יחי המלך׳ וכל עצי השדה ימחאו כף׃ תם ונשלם ספר נחום׃

זרחה ד׳ וסימ׳ אם זרחה השמש עליו דמים לו׳ וישכימו בבקר והשמש זרחה׳ שמש זרחה ונודד דנחום׳ והצרעת זרחה במצחו׳ וא׳ וזרחה לכם יראי שמי׃ ולא תשמע ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ה׳׃ ויהי ריב חד מן י״ד פסו׳ בטעמא תרין חוטרין פי׳ הנפחה כך דינח לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך ב״יד מקומות ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראו׳ תרין חוטרי׳ וסי׳ ויבא לו יין וישת׳ למה תעשה כה׳ אשר לא צוה אות׳׳ ויקרא לה נבח׳ הלא טוב לנו שוב מצרימה׳ נעלם מן המלך אשר לו הגיד לה דמלכים׳ וחבירו דד״ה׳ ויחנו אלה נכח אלה׳ נעניתי לו בה׳ וינח לו אלהיו מסביב׳ הלא זה אוד מוצל האש׳ ודי לא ידע תהודעון׳ ויהי לב לעם לעשות׳ ויהי ריב ומדון ישא׃

טו שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃ מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ׃ אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

מז

א הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃ רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם

ל׳ · ל׳ — ג׳ — ל׳ — ל׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ מל׳ · ד׳ י׳ ל׳ — ב׳ יתר ר״ף ויתר כ״ף · ל׳ וחס׳ — ל׳ וחד לחבקוק — ב׳ — ד׳ — י״ד פסו׳ בטע׳ ולא ולא ה׳׃ י״ד בטע׳ לג — ב׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ · ל׳ · ל׳

לְתַמָּן יֵיתוֹן עֲלָךְ עַמְמַיָא וְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא יְשֵׁיצוּנִיךְ קָטוֹלֵי חַרְבָּא יִתְכַּנְּשׁוּן עֲלָךְ מַשִּׁירְיַת עַמְמִין דְּסַגִּיאִין כְּזוֹחֲלָא יַחְפוּנִיךְ כְּקַמְצָא יַחְסְנוּנִיךְ כְּגוֹבָא׃ אַסְגֵּית תַּגָּרָךְ מִכּוֹכְבֵי שְׁמַיָא הָא כְּזוֹחֲלָא דְּשָׁלַח וּפָרַח׃ הָא טַסְּךְ מִצְּלְהֲבִין כְּגוֹבָא וְטַפְסְרַיִךְ כְּזְחִיל גּוֹבָאֵי דִּי שָׁרַן בְּכָתְלַיָּא בְּיוֹם קְרִיר וְכַד שִׁמְשָׁא דְּנַחָא עֲלֵיהוֹן מִתְבַּדְּרִין וְלָא אִתְיְדַע אַתְרְהוֹן לְאָן עֲרַקִין׃ אִתְבָּרוּ גִּבָּרָךְ מַלְכָּא דְּאָתוּר גָּלוּ עַם מַשִּׁירְיָתָךְ אִתְבַּדְּרוּ עַמָּךְ עַל טוּרַיָּא וְלֵית דְּמַכְנִישׁ׃ לֵית דְּכָאֵיב לֵיהּ עַל תַּבְרָךְ מַמְרְעָא מַחָתָךְ כָּל דִּי שָׁמְעוּ שִׁמְעָתָךְ טְפַחוּ יְדֵיהוֹן עֲלָךְ חַדִּיאוּ אֲרֵי עַל מַן לָא עֲדַת מַחַת בִּישָׁתִיךְ תְּדִירָא׃

מטל נְבוּאָתָא דְּאִתְנַבֵּי חֲבַקּוּק נְבִיָּא׃ עַד אֵימָתַי יְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הֲלָא גְּלֵי קֳדָמָךְ קְבִילְנָא קֳדָמָךְ עַל חֲטוּפִין הֲלָא יוּכְלָא קֳדָמָךְ לְמִפְרַק׃ לְמָא אֲנָא חָזֵי אֲנוּסִין וּמִסְתַּכַּל בְּעָבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר בְּזוּזִין וַחֲטוּפִין לְקִבְלִי דִּבְתַחֲרוּתָא וּבְזְדוֹנָא אִינוּן מִתְגַּבְּרִי׃ עַל כֵּן פָּגַת אוֹרָיְתָא וְלָא נָפִיק לְאַפְרָשׁ דִּינָא אֲרֵי רַשִׁיעַיָּא מְסַלְעֲמִין לְצַדִּיקַיָּא עַל כֵּן לָא נָפִיק דִּינָא כִּוָן׃ חֲזוֹ בְעַמְמַיָא וְאִסְתַּכַּלוּ אִתְרְפוּ שְׁוּוּ אֲרֵי עוֹבָדָא אִתְעֲבִיד בְּיוֹמֵיכוֹן׃ לא

התכבדי׳ במשמעות השמר׳ כילק׳ הגומר ומכלה כל ירק השדה ויש פותרין התכבד כילק התכבסי בכובד נייסות כילק והתכבדי לשון עם כבד׃ ילק פשט ויעף׳ הוו קלים לכלות בבחורה כילק הפושט ועף׃ מנזריך׳ שריך והמ״ס יסוד ושורש בתיבה כמ״ס של משמרתך ושל משמעתך ושל מנעליך ופעמים שהיא נופלת ממנה כמו נזיר אחיו וכן נזיריה שריה׃ וטפסריך׳ הממונים שלך׃ כגוב גובי׳ כחיילי גובאי גובאי קומלגוטוטריץ בלעז׃ החונים בגדירותם ביום קרה׳ כן דרך הארבה והזבוב והילק בעת הקור מדבקי׳ בכתלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם כך יגלו כל עמך׃ ונודד׳ ואטלטל׃ ולא נודע מקומו איס׳ איפה הם ואנה הלכו׃ נמו רועיך׳ לשון תנומה׃ ישכנו׳ אין יכולין לקום׃ נפושו׳ כמו נפוצו וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו ז״ין ש״ין סמ״ך צד״י כולן יוצאין מסוף הלשון ומולי השיניי׃ אין כהה לשברך׳ אין מיכר על שברך כי הכל שמחים׃ כהה לשון דבר עמום׃ תקעו כף׳ לשמוח׃

ספר חבקוק

המשא אשר חזה׳ מטול נבואתא מה שנשא וקיבל ברוח הקדש׃ עד אנה יי׳׳ צופה היה ברוח הקדש נבוכד נצר העתיד למלוך בשופת ולהיו׳ מיכר לישר׳ כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו׳ ועל זאת היה מתאונן ומתפלל׃ אזעק אליך חמס׳ אזכיר לפניך חמס העשוי לי ואינך מושיע׃ און׳ ביזה וחמס׃ ועמל תביט׳ עמל זה אתה מביט ואינך עוזר׃ ויהי ריב ומדון ישא׳ וזה הרשע הנושא ריב ומדון הוה ומתקיי׳ ומצליח ויהי ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגם יונתן׃ על כן תפוג תורה׳ על זה שישראל רואין הצלחתו של רשע תפוג ותעבור תורה מהם וישמעו לו וישתחוו לצלם בבקעת דורא׃ ולא יצא משפט׳ הדת לאמיתו׃ מכתיר׳ סובב כמו אכירי בשן כתרוני׃ לא

המשא אשר חזה חבקוק הנביא׳ הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו׳ ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה׳ ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו׳ ונבואתו על נבוכד נצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה׳ והחל להתרעם כנגד האל יתברך על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחים בדרכיהם׳ וזכר בלשון הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכד נצר שעתיד למלוך ולהרע לישר׳ וראה כי בדורו החלה מלכות נבוכד נצר כמו שאמר כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם ואמ׳׃ עד׳ חמס׳ פי׳ בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע׃ למה׳ אנשי און שעושים לי און וארצה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושים ואין אתה משלם גמולם׳ וכן אמר דוד עמל וכעס תביט׳ וכל זה להודיע כי ה׳ יתברך משגיח במעשה בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם׳ ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון׳ ויש מפרשים ריב ומדון האויב ישא ויסבל ישראל׃ על כן׳ לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תרפה התורה ותחלש כי רבים מרפים ידיהם ממנה׳ ולפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים׳ תפוג׳ ענין רפיון וחלישות׳ וכן כל אשר בשרשו׳ ולא יצא׳ לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים׳ כי רשע מכתיר את הצדיק׳ מקיף אותו להרע לו תמיד׳ כענין כתרו את בנימין׳ על כן יצא משפט מעוקל׳ על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות׳ ותרג׳ על כן אמר לא נפיק דינא כוון׃ ראו׳ אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מה׳ יבא להם המשחית׳ והתמהו תמהו׳ הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכד נצר׳ והתמהו מבנין התפעל רוצו והתמהו׳ ות׳ התפעל נבלעת בדגש ת׳ התמהו׃ כי פעל פעל בימיכם׳ זה לעד כי בדורו מלך נבוכד נצר׳ והפועל הוא השם יתברך ופעל שם׳

תוספו׳ ב׳ ירי לילה נגרה

לא תאמינו כי יספר · זאת לכם אשר אני מקים את הכשדים העם אשר לא היה כדי להבראות כמו שנאמר זה העם לא היה הם אחד משלשה דברים שהקב״ה מתחרט על בריאתם ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי ארצות כל הגוים: ממנו משפטו ושאתו יצא · ממנו שופטים ממנו מלכים המטילי׳ משא ואימה על הכל משפטו יושטיציא בלע״ז

: ופשו פרשיו · רבו פרשיו: לחמס יבא · לשלול ולבוז: מגמת פניהם · לשון הגמאיני נא · יגמא ארץ רץ במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמע ושתה ה הארץ שלפניו ואף כאן מגמת פניהם גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחו׳ כן תרגם יונתן: והוא במלכים יתקלס · מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה לשון דבור המדברים בו יש לטוב ויש לרע פרלד״ן בלע״ז: משחק · כמו שחוק כמו משמר משמור: לכל מבצר ישחק · אם אויבו במבצר חזק שחוק לו: ויצבור עפר · עליה ברוב חיילותיו כל אחד נושא משא עפר והרי היא לפני החומה תל גבוה ו ונלחמים בה על העיר והיא ם שפיל סוללה כי כולן מתורגמות יצבור עלה מליתא ואף היא לשון מילוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע ל לדרדין וסביבות מרגלותיו חומה בנויה להחזיק העפר מליפול: אז חלף רוח · אז ברא ותו דרכו בלחה רוח חולפת ועוברת עליו רוח אשמה · ומהו הרוח זהו כחו לאלהו הכח הזה הוא נותן לשהו ואומר אלהי עשה לי כל החיל הזה · אמר הנביא ואתה למה תחרים לכל זאת הלא אתה מ מקדם אלהי קדושי אשר לא ק תמות וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתו׳ וכן והפחתם אותו וכן הרבה המפורשים בסיפרי ולפי תיקון הסופרים זהו פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתנני למות בידו: יי׳ למשפט שמתו · ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום כל זה למה י תקיים הלא טהור עינים אתה מראות ברע: והביט · כמו ולהביט אל עמל: צדיק ממנו · שהוא משמא את עיני צדקיהו: ותעשה אדם · לפני הרשע הזה הפקר כדגי הים שכל הרוצה צד מהם

כלה בחכה העלה · כל האדם זה הרשע העלה בחכה שלו: יגורהו · לשון אגירה בקציר נהרסו ממגירות: יזבח לחרמו · לעז״ שלו שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו: בהמה · כמו בהם בשבילם: בריאה · שמינה: העל

כי יספר · לכם הפעל הרע והקשה לא תאמינו: כי הנני · דבר הנביא בלשון השם יתברך · והנמהר · כמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה · וכן ולבב נמהרים יבין לדעת: אים ונורא · תאר מענין אימה · ממנו משפטו · כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים · וכן שאתו שיתנשא על הגוי׳: וקלו · וחדו · ענין חדוד וחריפו׳ · מזאבי ערב · כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף · ופשו פרשיו · ירבו פרשיו כמו שפירשתי בפשו עמך · ויונתן תרגם ויירדון פרשוהי · חש לאכול · ממהר לעוף אל החלל שירא׳ מרחוק · והנשר עוף גבוה משאר העופות וממהר לעוף · לפיכך זכר הנשר · וי״ת כנשרא דקליל למיכל פי׳ יעוף: כלה לחמס · לעשות חמס יבא · מגמת פניהם קדימה · פי׳ אא״ז מן הגמיאיני נא · אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדי׳ שהיא עזה הקשתה פניהם · והמפרש פי׳ נכח פנים · וכן תי׳ מקבל אפיהון · והנה לא היה נכח פניהם מ מזרח אלא מערב כי הם בבאם אל א״י פניהם למערב כי בבל מזרח לא״י אא אם כן יתפרש קדימה כדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה · כלומ׳ נכח פניהם יהיה בעזות פנים · כמו רוח קדים שהיא עזה: והוא יתקלס · לעג להם · וכן יתקלסו בך · ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפעל בלעג להם · ויצבר עפר · אסף עם רב כעפר וילכדה · וכמו ההא לעיר בצורה שהרי זכר מבצר והיא עיר ב בצורה · או כי׳ ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת ה העיר · ותרגם יונתן וצבר מליאת׳ והוא תל עפר · ובדברי רז״ל מוליא בבבא: אז חלף · אז בראותו הצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן המדה והתגאה ברוחו מאד · ואשם · ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמנצח כל העמים · ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים · ואין צריך שהרי מצאנו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה׳ · הלא אלוה גבה שמים וזולתו · ויונתן תרגם בכין על דראמית רוחיה עלוהי עדא

קדושי חד מן י״ח מלין תקון סופרים וסימ׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני: בוגדים ח׳ מל׳ וסי׳ ובגד בוגדים בגדו · למה תביט בוגדים תחריש · יבשו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו · אני היא כחתף תארב:

לא תאמינו כי יספר: כי הנני מקים
את הכשדים הגוי המר והנמהר
ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות
לא לו: אים ונורא הוא ממנו
משפטו ושאתו יצא: וקלו
מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב
ופשו פרשיו ופרשיו מרחוק יבאו
יעפו כנשר חש לאכול:
כלה לחמס יבוא מגמת פניהם
קדימה ויאסף כחול שבי: והוא
במלכים יתקלס ורזנים משחק לו
הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר
וילכדה: אז חלף רוח ויעבר ואשם
זו כחו לאלהו: הלוא אתה מקדם
יהוה אלהי קדשי לא נמות יהוה
למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו
: טהור עינים מראות רע והביט אל
עמל לא תוכל למה תביט בוגדים
תחריש בבלע רשע צדיק ממנו:
ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא
משל בו: כלה בחכה העלה יגרהו טו
בחרמו ויאספהו במכמרתו על כן
ישמח ויגיל: על כן יזבח לחרמו
ויקטר למכמרתו כי ברהמה שמן
חלקו ומאכלו בראה:

לא תהימנון ארי ישתעון לכון: ארי הא אנא מקים ית כסדאי עמא מוחיא וקלילא דאזיל לפתאי ארעא לאחסנא קרוין דלא דיליה: אימתנין ודחילין אינון מיניה דיניה וגזרתיה נפקין: וקלילין מנמריא סוסותיה וחריפין מדיבי רמשא וירדון פרשוהי ופרשוהי מרחיק ייתון משתרן כנישר דטאים למיכל: כולהון לחטוף אתן מקבל אפיהון דמן כרוח קידומא וכניש כחלא שיביא: והוא על מלכיא מתלעב ועל שילטוני מחייך הוא לכל כרך תקיף מעיק וצבר מיליתא וכבשה: בכן על דראימת רוחי עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: הלא את יי ברית עלמא מבראשית את אלהא דיין קשוט על כל ברייתך קדיש בעוברי הימנותא מימרך קיים לעלמין יי למעבד דין ברית והי ותקיף לאתפרעא א אתקנתוהי: ברור מימרך מלמחזי בעוברי ביש ומלאסתכלא בעבדי ליאות שקר הלא גלי קדמך ולמא את מסתכל באונסין ואת יהיב א ארכא לרשיעיא ומסלעמין לדטבין מנהון: ועבדתא אינשא כנוני ימא כריחשא דלית שולטן עלוהי: כולהון רמן לצריין דאחיד נונא בחכתא כניש ליה בחרמי ורמי ליה במצדתיה על כן חדי ודאיץ: על כן מרבח לזיניה ומסיק בוסמין לסימוותיה ארי בהון טב מכלי ושירותיה מטעמא: העל

ממלכות וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: הלא · ואיך הוא נותן כחו לשהו אשר הוא עשהו הלא יבין כי אתה מקדם ה׳ אלהי קדושי כי אני המכיר בך וכן עמך ישראל מכירים בך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו: כמו שאמר הנביא אני ה׳ מקדם קדושכם · ואמר גוי ישרא׳ קדושו · הפך דעת נבוכד נצר שנותן הכח לאלוהו וכופר בך · לא נמות · יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצינו ולהגלותנו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותינו להכחידנו מגוי · ה׳ למשפט שמתו · כי את׳ שמתו לשפוט על ידו המורדים בך · וכפל הענין במ״ש ואמר צור להוכיח יסדתו · ואתה שאתה צור כל העולמים יסדתו להוכיח בו גויי הארצות · יסדתו · העמדתו וחזקתו כיסוד הבנין · לא נמות · הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרי׳ כי לא תמות היה כתוב · ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמיא: טהור עינים · אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובי׳ ומואס ברעי׳ ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל · כלומ׳ שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע: וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובתך · וכן אמר דוד לא יגורך רע · אם כן אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדי׳ המריעי׳ לישרא׳ · תחריש · כי ישרא׳ אעפ״י שהם רשעים צדיקי׳ הם מנבוכד נצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום · וא״ז ל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע: בבלע · בב׳ · כבלע את הקדש · בכ״ף · מראו׳ רע · בלא ב׳ · ור״א שהזכירו בב״ת ופי׳ ברע כמו וגו׳ אראה ברעתי · ספרו הסבהו כי נודע לנו מפי המסורת כי זה מראות רע ושל ישעיה מראות ברע · וכן היא המסרה קדמאה דישעיהו מראות ברע תניינ׳ דתרי עשר מראות רע · וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב: ותעשה · עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב אין מונע אפילו הנערים יכולו אותם בחכה · או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע: כלה בחכה העלה · כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו · ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכד נצר לצייד אמר בחכה וחרמו ובמכמרתו · ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה״א נקודה בצרי והע״ן בפת״ח ופתח · וכמוהו למה העברת העבר · יגרהו · יאספהו · כמו יגורו מלחמות · בחרמו · כמו ברשתו · וכן יכודו חרם · משטח חרמים · ויאספהו במכמרתו · הענין כפול במ״ש · על כן ישמח ויגיל · על כן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח: על כן יזבח לחרמו · אינו מודה הכח הזה לאל יתברך אלא לעצמו ולחילו כי אמר בכח ידי עשיתי · או פי׳ לחרמו לאלוהו · כי חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף · והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בשובו אל עירו בשלל ובשבי עצום · כי בהמה שמן חלקו · בהם בחרמו ובמכמרתו · ומאכלו בריאה · שם בריאה · וכן כעדר הקבוצות · העזים הקבוצות · או פירושו בלא חסרון כי אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה · וכן עד בא השמש תשיבנו לו · והרכב עליה · בריאה · שמנה · וכן אים בריא מאד בריאות בשר:
העל

ב

העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול: (א) על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי: (ב) ויענני יהוה ויאמר כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו: (ג) כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר: (ד) הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה: (ה) ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב

ל · ד מל · ל. ל. ב' · ל · ו' מל בכת' ל · ב. ל · ה' · ל. ל · יח וכל חיו חיה יחיה וכו

העל אילין ישלח משיריתיה ברתדירא לאוספא עממין ולא בחיים: אמר נבייא על מטרתי אנא קאים עתיד משמש על מצורתי ואסכינא למחזי מה יתמלל עמי ומה איתותב על בעותי: ואיתותיבית מן קדם יי ואמר כתיבא נבואתא ומפרשה על סיפרא ואוריתא בדיל דיוחי למחכם מן דקרי ביה: ארי עתידא נבואתא לזמן ומתקן קיצא ולא יבטיל אם יהי ארכא לפתגמא סברו לה ארי בזמניה ייתי ולא יתעכב: הא רשיעיא אמרין לית כל אילין וצדיקיא על קושטהון יתקיימון: ואף הא כטעי בחמר גבר יהיר ברשע ולא יתקיים דאפתי כשאול

יחמול ד' מל וסימ' ותמיד להרוג גוים · ורעיהם לא יחמול · ואסלדה בחילה ולא יחמול · כי קנאה חמת גבר : בוא יבוא ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ואם בוא יבוא הכהן וראה · והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא · בוא יבוא מלך בבל · אם יתמהמה חכה לו · בוא יבוא ברנה נשא אלמתיו :

העל כן יריק חרמו · אם על כן שהוא נותן כחו לאלוהו יריק חרמו · כלומר כיון שהוא נותן כחו לאלוהו איך תאריך לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו פח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כחו לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה · יריק · כמו הם מריקים שקיהם : על משמרתי אעמודה · אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע · מה ידבר בי · ברוח הנבואה כמו רוח ה' דבר בי · ומה שאמר ומה אשיב ר"ל מה אשיב לשואלים אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין · וזה שאמר ואתיצבה על מצור · ר"ל מצור כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעים צלחה · ות"י עתיד משמש על מטרי מסכינא · ורבותי' פי' מה שאמר על מצור שעג עוגה ועמד בתוכה · ואמ' איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים : ויענני · כתב חזון ובאר על הלוחו' · הנה ענה לו האל ית' כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם בכלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג"כ לא תעמוד · ואמר לו זה ברמז · ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד · וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דברים להכאים דעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו או לאלוהו תחילה החלום שהראה לו ולא מצא לו פותר לא ע"י חכמיו ולא ע"י כומריו עובדי האליל אלא על ידי דניאל שגלה לו האל יתברך החלום הסתום ההוא · ודניאל אמר לו החלום והפתרון בשם האל יתברך · ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל יתברך · וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת · ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר עמהם י"ב חדש וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו · ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטנים · וכתיב ביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה · ונהרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש · והצדיקים מהם שהם ישראל כולם בתוכם והכרית עליהם כורש שישובו לארצם והנה ענה לו האל יתברך על הצלחת זה הרשע · והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים · ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו · ואמר לו האל יתברך כתוב חזון למועד וגומר · רוצה לומר שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא · כי עוד חזון למועד · רוצה לומר שלא נתגלה המועד · ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר · למען ירוץ קורא בו · בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה הרשע אבל בסתר יכתבהו ברמז · כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים · ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר · וכן אמר לישעיהו הנביא אמר בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון וגומר : כי עוד חזון למועד · זהו המענה שענהו האל יתברך החזון הזה לא יהיה מיתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו · ויפח לקץ · והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא ידבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לע' שנה מחרבות ירושלם · ולא יכזב · כמו אשר לא יכזבו מימיו · כי עפ"ם יהיה · אם יתמהמה חכה לו · אם יאחר הקץ הזה חכה לו · אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל · לא יאחר · פירוש לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פנים יהיה ביומו · וכן תרגם יונתן בזמניה · כי לא יתעכב · ואחז"ל פירש כי לא יאחר כמו לא יכזב · כלומר לא יסוף שלא יהיה · כפירוש לא יסוף מזרעם · ואחרית פירוש סוף : הנה עפלה לא ישרה נפשו בו · אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמונה באל יתברך גבהה נפשו והתנשאה ולא תפחד שיבא הרע ובזה היא נפש נבוכד נצר וגם בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל יתברך · וצדיק · אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל יתברך לפיכך יחיה באמונתו בא' יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישרא' שגלו לבבל עם צדקיהו שנשנו בגלות ולא עבדו עבודה זרה והאמינו באל יתברך · וכשכבש כורש בבל ונהרגו הכשדים ישרא' שהיו צדיקים היו באמונתם בא' ית' ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל: עפלה · ענין גבהות הלב וזדון וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר · ורבי אחי ר' משה ז"ל פירש הפך עופלה מן עופל ובחן שהוא מבצר גבוה · אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה · כלומר תשים עצמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא תשוב בא' ולא תבקש ממנו להצילה אבל הצדיק לא יצטרך להשגב במבצר כי באמונתו יחיה: ואף כי היין בוגד · שותה היין · וכן לץ היין ר"ל שותה היין ישמח לבם · כמו אם שתו יין · כלומר כל רשע ישיב לו הא' גמולו אם בקרוב אם ברחוק כל שכן זה הרשע שותה היין והוא נבוכד נצר שהיה שותה יין מאד ומשתכר · לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה בוגד באותם שהיו עמו בשלום · והיה גבר יהיר · כלומר גס רוח · ולא ינוה · לפיכך לא יעמד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו · או אמר ולא ינוה על נבוכד נצר עצמו שיצא מנוהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה ·

העל כן יריק חרמו · יש תמיהות הרבה המתקיימות כמו הנגלה נגליתי ועלי הרואה אתה אף כאן הנראה בעיניך שעל כן הוא מצליח כל שעה שיריק חרמו על הכל ולצוד ציד יריק כמו הרק חנית וירק את חניכיו מזריין בחרמו : על משמרתי אעמדה · עוגה עג חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מביט ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני: על תוכחתי · שהם מוכיחים אותי בפני שיש להרהר על מדת הדין תוכחתי מוכיחי פר"ו כמנט בלע"ז : ויענני ויאמר כתו' לך חזון והנגלה לך ובארהו על הלוחו' היטב אשר ירוץ הקור' בו לקרותו מהר שלא יכשל וזהו החזון אשר תכתוב כי עוד חזון למועד · עוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל : ויפח לקץ · והדיבור שיאמר לו על הקץ של בבל לפי מלאות לבבל שבעים שנה : ולא יכזב אם יתמהמה · לבא שיאריך לכם אותו מועד חכה לו כי לא יאחר אחר השבעים כלום ועוד יש לפ' אם יתמהמה הנביא לבא והוא היה ירמיה ות"ת כתיבא נבואתא ומפרשא על ספרא דאוריתא תרג' כתוב כמו כתיב כבר נרמז בתורה אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים שמיטות קילקלו ישרא' ולא שמטו וכנגדן גלו מתנה שבעים שנה וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה למלאות שבעים שנה וכן אתה מוצא ביחזקאל ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעים יום יום לשנה נתתיו לך ואומ' ואתה שכב לך על צדך השמאלית וגו' נמצאת אתה אומר הכעיסו ישראל ש"צ שנה עד שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה קילקלו ארבעים משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הם עשרים ושתים של מנשה ושאר שנותיו בתשובה שהרי נאמ' בו ויעש הרע ככל אשר עשה אחאב כמנין שנותיו של אחאב והוא מלך עשרים ושתים שנה ושתים של אמון בנו ואח' עשרה של יהויקי' ואחת עשרה לצדקיהו הרי ארבעים ושש ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנת החמשית לצדקיהו מכל מקום כמצאו ימי קילקולם ארבע מאות ושלשים ושש שנים שלאחר נבואה זו שהן שש ו' שנים ת' שנים עושים ח' יובלות וכל יובל ז' שמטות הרי שבע וחמשי' שמטות וח' שנים המקודשות ליובל הרי כ"ד ובשלשים ושש שנה יש חמש שמטות הרי כ"ט שנים מקודשות ושנת יובל זה האחרון נחשבה אף היא במנין שבעונם לא נגמר וכאן כנה אמר לו הב"ה לחבקוק כבר כתוב חזון בתורה אבל סתום הוא הוסף אתה ובאר על הלוחות כי עוד יתגלה חזון למועד זה · ויפח לשון דבור הוא והרבה יש בספר משלי ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פיח וקורהו רוח כגון וברוח פיו כל צבאם : הנה עופלה · נפשו של רשע זה תמיד הוא בכעס ובתאוה שואף לבלוע ולא שבע : לא ישרה נפשו בו · אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר לכן יבא עליו הפורענות : וצדיק באמונתו יחיה · יכניה המלך שעתיד רשע זה להגלותו יעמוד לו צדקו וביום שיומלך זה מקברו ישא אויל מרודך את ראש יהויכין וישם את כסאו מעל לכסא המלכים עופלה לשון עזות כמו ויעפילו וכן עופל ובוחן : ואף כי היין בוגד · ואף כשיבא בלשצר בן בנו של זה שיבגוד בו יינו דלקביל אלפא חמרא שתי גבר יהיר הוא : ולא ינוה · לא יתקיים מדורו ונוהו שנתגאה ואמר בטעם חמרא להביא כלי בית המקדש ושתה בהם והיא תגרום לו שיהרג ויכלה זרעו של נבוכד נאצר כי גבר יהיר לץ לא ינוה לא יתקיים הוא ונוהו : אשר הרחיב · נבוכד נצר : כשאול

אשר הרחיב כשאול נפשו, כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה, והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה: הלא אלה כולם, אלה הגוים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו וישאו כולם עליו משל ומליצה חידות לו, וים אומרי' עליו מליצה, ומשל המליצה וחידותיה הם בעבורו, ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו שהיה שולל גוים רבים, עד מתי, וכי היה סבור שלעולם היה עומד בירו וביד זרעו, ומכביד עליו עבטיט, היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו גם כן יהיה טיט

לא לו ה' וסימ' וידע אונן כי לא לו, לרשת משכנות לא לו, הוי המרבה לא לו, עובר ומתעבר על ריב לא לו, ולא לו תהיה כבראשונה: קנו ג' בקריא' וסימ' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, לשום במרום קנו, אם על פיך יגביה נשר, אנ"ך:

כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים׃ הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט׃ הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מִכַּף־רָע׃ יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃ כִּי־אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃ הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃ כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃

כִּשְׁאוֹל נַפְשֵׁיהּ וְהוּא כְמוֹתָא וְלָא שְׂבַע וּכְנַשׁ לְוָתֵיהּ כָּל עַמְמַיָא וְקָרִיב לְוָתֵיהּ כָּל מַלְכְוָתָא׃ הֲלָא אִילֵין כּוּלְהוֹן עֲלוֹהִי מַתְלָן יִטְלוּן וְשׁוּעֵי חוֹדִין יֵימְרוּן לֵיהּ וְיֵימַר וַי דְּמַסְגֵּי נִכְסִין דְּלָא דִּילֵיהּ עַד אֵימָתַי אַתְּ מַתְקֵף עֲלָךְ תְּקוֹף חוֹבִין׃ הֲלָא בִתְכֵּיף יְקוּמוּן אַנְסָךְ וְיִתְגְּלוֹן מְזַעְזְעָךְ וּתְהֵי לַעֲדֵי לְהוֹן׃ אֲרֵי אַתְּ בַּזְתָא עַמְמִין סַגִּיאִין יְבוּזוּנָךְ כָּל שְׁאָר שִׁבְטַיָּא מִדְּמֵי אֱנָשָׁא יַחֲטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְּיָתְבִין בַּהּ׃ וַי דְּאָנֵיס מָמוֹן דִּרְשַׁע לְבֵיתֵיהּ לְשַׁוָּאָה בִּמְרוֹמָא מְדוֹרֵיהּ לְאִשְׁתֵּזָבָא מִיַּד בִּישׁ׃ מַלְכְתָּא בַהֲתָא לְבֵיתָךְ בַּזְתָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְעַל נַפְשָׁךְ חֲטִיתָא׃ אֲרֵי אַבְנָא מִכֻּתְלָא צָוְחָתָא עַל דְּאָנֵיס לַהּ וְשִׁיפָא מִגּוֹ מְרִישָׁא עָנֵי לַהּ׃ וַי דְּבָנֵי קַרְתָּא בִּדְם אָשִׁיד וּמְשַׁכְלֵל קִרְיָא בִּנְכְלִין׃ הָא מִחַן תַּקִּיפָן וַחֲסִינָן אָתְיָן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְלֵיאוּת עַמְמַיָּא תַּקִּיפִין כְּאִישָׁתָא וּמַלְכְוָתָא לְרֵיקָנוּ יִשְׁתַּלְהֲיָן׃ אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַע יַת דְּחַלְתָּא דַיְיָ כְּמַיָּא דִּי לְיַמָּא חָפַן׃ ווי

רש"י

כשאול נפשו, להסיב כל תאותו ברחב לב: והוא כמות, כמלאך המו' שאינו שבע מלהמית כך זה אינו שבע בכל קניינו: הלא אלה, אשר אסף אליו לעובדו כולם עליו משל ישאו ומליצה ישאו בפיהם בלשון חידות בשבילו: לו, כמו עליו: ויאמר, האומר את מליצת החידה: הוי המרבה לא לו, זו היא המליצה חבל על המרבה הון ומלכות ולא לו כי יבאו מלכי מדי ויטלו את הכל: עד מתי, יהיה הולך ומרב' ואינו שא מכביד עליו משא עון כעב של טיט עב הוא לשון קורה כבידה כמו שמצינו במסכת' דיחזקאל בלעות הבית והעבים ועב עץ: ויקצו, כמו ויקוצו: שלות גוים רבים, השלכתם ונשלתם ממקומם: ישלוך כל יתר, פליטת העמים: מדמי אדם, בנקמת דמי ישראל הקרויים אדם שנאמר אדם אתם: וחמס ארץ, ארץ ישראל: קריה, היא ירוש': הוי בוצע בצע רע לביתו, אוכב ממון שהוא רע לו לביתו לבנות לו בית: לשום במרום קינו, כדכתיב בספר דניאל הלא דא היא בבל רבתא דאנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וגו' ובשעה שיצא דבר זה מפיו נטרד מן הבריות שנאמר עוד מילתא בפום מלכא בבנין זה יעצת בושת לביתך אשר יעצת לקצות עמי' רבי' והספרת עצמך, קצות לשון שליפה וקילוף כמו הקצות את הבית: וחוטא נפשך, כמו ומתעברו חוטא נפשו חוטא לאבד נפשו פורפייט שא"רמא בלע"ז: כי, האבנים אשר בגזלת תזעקנה מן הקיר, וכפיס מן העץ יעננה אל האבן בקול לנגדה שניהם זועקים וכפיס מעץ יעננה ת"י ושיפא מגו מרישא שיפא לשון קסם שפאין בלשון חכמים דלדורש בלע"ז מרים הוא הקורה: הלא הנה מאת יי', נשתלם פורענו' לעושי רשעה: ויגעו עמי' בדי אש, כאשר תבואם חמתי כאש עד שיהא דיים בדי אש א"ייטיץ בלע"ז: הוי

רדק

עב, עבטיט, מלה אחת ופירושה כשתי מלות עבטיט כמו טיט עב, וכן כל רבי' עמים עמים רבים, בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק ורבים כמו הם, והנגיד פירש ומכביד עליו עב טיט שיוסיף לבנות מסכן ולא יבילנו, ואחז"ל פירש הלא יחשוב זה כי סופו לקבר יהיה, זהו עד מתי ומכביד עליו עב טיט על קברו יכבידו טיט עב, ויונתן תרגם דרך משל עד אימתי את מתקיף עלך תקיף חובין: הלא פתע, הלא חשבת בהתגאות' כי תהיה בקבר, ויקומו פתע נושכך והם התולעים: ויקצו מזעזעיך, כאלו ישנו ובבואך יקיצו לשלוט בך ולזעזע ולהניע בך במרך חתיכות חתיכות, והיית למשיסות למו, שישסו במרך כן פי' אחז"ל, ויש לפרשו כן כי נושכיך ומזעזעיך אמר בעבור בלטשצר בן בנו שבא על בבל פתאום חיל מלך פרס והרג בלטשצר והחריב בבל, ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על שהולך מקברו, כמו שאמר בישעיה ואתה השלכת מקברך וגו', ויקצו, ביו"ד אותן לבד והיא מעמדת בגעיא ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: למשסות, כמו מי נתן למשסה יעקב ענין בזה, וכת' ותהי לעדי להון: כי אתה שלות, מגזרת שלל ומעניינו, וכן ישלוך בשקל שבות ישבוך: יתר עמים, מה שנותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס, מדמי אדם וחמס ארץ, זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ: קריה וכל יושבי בה, והיה הורס הקריות והורג היושבים בהם, וי"ת וחמס ארץ וחטוף ארעא דישראל וגו', קרתא דישראל, ר"ל ירושלם: הוי בוצע בצע רע לביתו, אוי לנבוכד נצר שהיה בוצע בצע רע וגוזל את העמים בעבור ביתו, כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק: לשום במרום קנו, כי בנה מגדל חזק וגבוה להנצל מכף רע כי חשב להנצל בו אם יקומו הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו, והוא היה הורס ערי העמים ומביאים העצים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו, וכן התגאה הוא בלכתו בתוך היכלו כמו שכתוב בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה ענה נבוכד נצר ואמר הלא דא היא בבל רבתי די אנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי: יעצת בשת לביתך, בזה הענין שבנית הגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבי' ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך שיהיה באותו הזמן, קצות עמים רבים וחוטא נפשך, שאתה היית קוצה וכורת עמים רבים לבנות בנייניך והיית חוטא בנפשו, וכן ומתעברו חוטא נפשו חוטא בנפשו, קצות, מקור מן הקל ומעניינו מן הרגום מקצה רגלים: כי אבן מקיר תזעק, אמר על דרך משל כלומר כל כך ידוע ונגלה לכל כי בנייניך מגזלה עד שהאבן תזעק מהקיר שהיא בנויה שם אני מגזלה, וכפיס מעץ יעננה, והכפיס מהעץ יעננו לאבן גם אני מגזלה: יעננה, ר"ל יענה אותה, וכפיס הוא מרהיט קרוי הבתי', ונקרא הרהיט גם כן כפיס, ופירוש מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין האבנים כן יזעק הכפיס מהקרוי שהוא בנין העצים, ויונתן תרגם ושיפא מגו מרישא עני לה, ר"ל חתיכה מהקורה, שיפא כמו גוי שסיפא עבודה זרה היא ושפאיו אסורים, מרים היא קורה כמו על המרים שבגלו בבירה: הוי בונה, הענין מבואר למעלה בהוי הראשון: הלא הנה מאת ה' צבאות, הפסוק הזה והבא אחריו אם נפרשם על ענין הפרשה שהוא בענין נבוכד נצר יהיה פירושו כן, הלא הנה יבא מאת ה' צבאות ויגעו עמים בדי אש יכירו העמים אשר היו עם נבוכד נצר ועם זרעו והם הכשדים והנסמכי' אליהם כי יגיעתם סופה לאש ולכליון כשיבאו עליהם חיל מדי ופרס ויחריבום ויהרגו הבניינים אשר יגעו בהם והביאו שלל העמים לבבל ידעו אז ויבינו כי יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק, כמו שאמר ירמיהו חומת בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו, וכפל הענין במלות שונות ואמר ולאומים בדי ריק יעפו: כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה', ופירוש שיכירו הכל וידעו כי מהשם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו, כי לנבוכד נצר הביא דבר שלא שנטרד מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה מתגאה כמו שאמר עוד מלתא בפום מלכא וכו', וגם לבלטשצר בן בנו הביא אות גדול במה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה, וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים, הנה כל העמים הודו באל יתברך באותו הזמן והכירו כי מאת ה' בא כל הרע לבבל בזה הדבר ידעו הכל את כבוד ה' אחר כמים יכסו על ים ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש כדרכיו: וייגעו בשתי יודי"ן ושל ירמיהו ביו"ד אחת לבד והיא מעמדת בגעי"א ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: בדי אש, בדי ריק, ושל ירמיהו בדי ריק בדי אש והם כמו באש בריק, ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו, וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב: יעפו, ביו"ד אחת לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו, וזה הפירוש נראה לפי ענין הפרשה ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו כי שם גם כן זכר על חורבן בבל זה הפסוק שהזכרנו למעלה כמו שאמ' כה אמר ה' חומת בבל וגו', ויגעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו, אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה', אף על פי שפירשנו אותו לענין זה יותר נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי מלאה הארץ דיעה את ה' כמים לים מכסים, וזה יהיה בימי המשיח כמו שהוא ענין הפרשה, וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, ולזה הפירוש יהיה פירוש הפסוק שלפני זה כן, הלא הנה מאת ה' צבאות, אע"פ שיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה מזו לעתיד שיהיו מאת ה' צבאות שיקח האל יתברך נקמתו מכל הגוים כשיבאו עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה וי"ת הא מחן מקיפין וגו':

הוי

הוי משקה רעהו ׳ כבוכד נצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעלה בפסוק ואף כי היין בוגד והיה משקה עמו מלכי העמים שהוליך בגולה והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו עמו ׳ רעהו ׳ כמו רעיו ׳ וכן מנן גבורוהו ׳ בהתפללו בעד רעהו ׳ וקראם רעיו לפי שהיו מלכים כמוהו ׳ מספח חמתך ׳ והיה מספח להם חמת היין למען ישתו תמיד וישתכרו זהו ואף שכר ׳ ונם היה משכר אותם על כרחם אפילו לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם ׳ זהו למען הביט אל מעוריהם שישתכרו ויתגלו כמו שנאמ׳ בנח וישתכר ויתגל בתוך אהלו ׳ מעוריהם ׳ כמו ערותם אף על פי שהם שני שרשים וכן משרש מעוריה פשוטה ועורה ׳ מספח ׳ ענין דבוק כמו ספחני נא ׳ תחת חרגל יספחו ׳ חמתך ׳ כמו ויכלו המים מן החמת ׳ אבל איננו ממשקלו אלא ממשקל חמת היין ׳ והחכם רבי אברהם אע״ זל פירש הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ותשכרם בחמתך ׳ ופירוש חמתך כמו חמת מים כמו שפירשתי ׳ ויותר נכון לפרש חמתך כמשמעו מן אף וחמה ׳ ואמר זה על דרך ואשכרם בחמתי ׳ למען הביט ׳ למען יראה קלונם לכל ויתגלה ׳ ונכון הוא פירוש שיהיה הפסוק דרך משל לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳ ׃ שבעת קלון ׳ שבעת

הוי משקה רעהו יין ׳ ובלשון הסקלה הוא מספח ואוסף את חמתו עליו ואף משכרהו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הביט מעוריהם על גלויים ולראות את ערותם זה נבוכד׳ נצר הרשע שהיה משקה את המלכים יין ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה כדאמרי׳ במסכת שבת ׳ ד״א הוי משקה רעהו בסדר עולם דורשו כלפי בלשצר שהשקה את השרי׳ בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בחמתו של הקב״ה ובו בלילה נהרג על מעוריה׳ להגלות קלונם וראו שונאיהם בניוולם ׃ והערל ׳ ה״א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו האסף ל׳ עמך אף כאן הערל האטם בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון אוטם הוא כמו ערלה אזנם ערל לב וערל בשר ות״י ואיתערטל לשון ערום ועריה ׃ חמס לבנון ׳ בית מקדש ׃ ושד בהמות יחיתן ׳ שוד בהמותך ואוכלוסיך אשר שודדו את עמי ישראל הוא ישברם ׃ מדמי אדם ׳ מחמס דמי ישרא׳ ׃ וחמס ארץ ׳ ארץ ישראל ׃ קריה ׳ ירושלם ׃ מה הועיל ׳ לבבל פסל ׃ כי בטח ׳ האד׳ היוצר והוא יוצרו של אלוהו זה ׃ עליו ׳ על יצירתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים ׃ הוא יורה ׳ בתמיה ׃ ויי׳ בהיכל קדשו ׳ מוכן ליפרע ויהס את כל הארץ מפניו הם לשון שיתוק ודמימת חורבן ׃ על שגיונות ׳ יש לפותרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהטיח דברים כמו על כן תפוג תורה ותעשה אדם כדגי הים קינתר אחר מדת הדין ׃ שמעתי שמעך ׳ אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל ׃ יראתי ׃ אמרתי איך משתנית מדת הדין בעון ישרא׳ ׃ פעלך בקרב שנים חייהו פעלך הראשון שהייתה נפרע לנו מאויבינו ב בקרב שני הרעה שאנו שרויים בה חייהו כלומ׳ עוררהו והשיבהו ובקרב שנים הללו תודיעהו ׳

משקה ד׳ קמצין וסימ׳ חטאו משקה מלך מצרים ׳ וכל כלי משקה המלך דמלכים ׳ וחברו דד״ה ׳ הוי משקה רעהו מספח חמתך ׃ וא׳ ומשקה צמא יחסיר ׃ וכל יושבי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ז׳ ׃ לעץ ׳ ג׳ וסי׳ הוי אומרי׳ לעץ אבי אתה ׳ הוי אומ׳ לעץ הקיצה עורי לאבן ׳ כי יש לעץ תקוה ׃ לחבקוק ל׳ תפלה לחבקוק ׳

הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם ׃ שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ ׃ כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ ׃ מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָּׁקֶר כִּי בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים אִלְּמִים ׃ הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ ׃ וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ ׃

ג

א תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת ׃ ב יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ

וַיי דְמַשְׁקֵי לְחַבְרֵיהּ חֲלִיף בְּיִחֲמָא בְּדִיל דְיִשְׁתֵּי וְיִתְרְוֵי וְיִתְגְלֵי קְלָנֵיהּ ׃ שְׂבַעְתְּ קְלָנָא מִן יְקָרָא תִּשְׁתְּ אַף אַתְּ וְתִיתְעַרְטַל יִסְתְּחַר עֲלָךְ כַּס דִילְוָוט מִן קֳדָם יְיָ וִיהֵי קְלָנָא עַל יְקָרָךְ ׃ אֲרֵי חֲטוֹף בֵּית מַקְדְשָׁא יְחַפִּינָךְ וּבִיזַת עַמֵיהּ תְּתַבְּרִינָךְ מִדְמֵי אֱנָשָׁא וַחֲטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְיָתְבִין בַּהּ ׃ מָא אַהֲנֵי צַלְמָא אֲרֵי אַתְקְנֵיהּ עָבְדֵיהּ מַתְּכָא וּדְחֲלַת שְׁקַר אֲרֵי אִתְרְחִיץ לִבָּא דְעָבְדֵיהּ עֲלוֹהִי לְמֶעְבַּד טַעֲוָן דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ ׃ וַיי דִי אָמַר לְצַלַם אָעָא קוּם וּלְדַחֲלַת אַבְנָא אִתְעַרֵי וְהִיא שַׁתְקָא וּרְמְיָא הוּא מִכְּלֵי הָא הוּא מְחַפֵּי דְהַב וּכְסַף וְכָל רוּחַ לֵית בִּמְעוֹהִי ׃ וַיְיָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ וִיסוּפוּן מִן קֳדָמוֹהִי כָּל טַעֲוַת אַרְעָא ׃ צְלוֹתָא דְצַלֵּי חֲבַקּוּק נְבִיָּא כַּד אִתְגְלֵי לֵיהּ עַל אַרְכָּא דִיהַב לְרַשִׁיעַיָא דְאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא בְּלִבַּב שְׁלִים יִשְׁתְּבִיק לְהוֹן וִיהוֹן כָּל חוֹבֵיהוֹן דְחָבוּ קֳדָמוֹהִי הָא כְּשָׁלוּתָא ׃ יְיָ שְׁמָעִית שְׁמַע גְבוּרְתָּךְ דְחֵלִית יְיָ רַבְרְבִין עוֹבָדָךְ דִי אַתְּ יָהֵב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָא דְאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ וְאִינוּן מַרְגְזִין קֳדָמָךְ בְּגוֹ שְׁנַיָא דִיהַבְתָּא לְהוֹן חַיָא בְּכֵן אַתְּ עָתִיד לְהוֹדַע גְבוּרְתָּךְ בְּגוֹ שְׁנַיָא דַאֲמַרְתָּא לְחַדְתָא עָלְמָא לְאִתְפְּרָעָא מֵרַשִׁיעַיָא דַעֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ וְצַדִיקַיָא

חבקוק ל׳ המשא אשר חזה ׃

מקלון מלכי העמים ׳ כלומ׳ תלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ ׳ ואהבת הקלון יותר מן הכבוד ׃ שתה גם אתה ׳ תשתה גם אתה כמו הם שתהי׳ נקלה לעיני כל כלומר באותו כוס קלון שהשקיתם תשתה גם אתה ׳ וכן היה נבוכד נצר נקלה בחייו כשנטרד מבני אדם ודר בין החיות וכן במותו שהושלך מקברו וזהו והערל תראה ערלתם ׳ כמו שהיית מקלה המלכי׳ להשקות׳ לשכר כדי שתראה ערלתם ׳ ובד״ת שכתבנו יהיה והערל כמו הפך ׳ והערל כמו כוס תרעלה ׳ כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳ כוס תרעלה שסבבת על כל הגוי׳ להשקותם על ידך אחרי שתותם תסוב עליך הכוס להשקותם כמו שכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמר וגו׳ ׳ וקיקלון על כבודך ׳ קיקלון יבא לך על כבוד׳ ׳ קיקלון מלה מורכב׳ מן קיא וקלון ר״ל קיא של קלון ׳ וזכר קיא לפי שזכר השכרו׳ השכור מקיא ׳ וכן אמר כהתעות שכור בקיאו ׳ ות״י והערל ואתערטל ׳ פי׳ ענין ערום ׳ וכן תרג׳ ערום ערטולאה ׃ כי חמס לבנון יכסך ׳ פי׳ החמס שעשית ללבנון והוא ארץ ישר׳ ׳ כמו שאמ׳ ההר הטוב הזה והלבנון החמס ההוא יכסך ויאבדך עד שלא תראה עוד ׳ ושוד בהמות יחיתן ׳ וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך ׳ ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכני׳ בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עבים ׳ כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה ׳ וחמס הארץ הוא הריסת הערי׳ והבתי׳ והשחתת עצי המאכל וזולתם ׳ ושוד הבהמות שהוא משל לבני אדם השוכני׳ בה היא דמם ששפך ׳ וכן פיר׳ אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה ׳ וכבר פי׳ כי קריה אמר על ירושלם ור׳ יונה פי׳ כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא ארץ ישראל יכסה אותך ׳ כלומ׳ ישוב חמסך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שוד בהמות יחיתן ׳ כי השוד שיעשו הבהמות בטרפם טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם אחת יאספו עליהם הרבה אנשי׳ ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שני׳ ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך ויונתן תרגם לבנון בית מקדשך ׳ וכן תרג׳ אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא ׳ יחיתן ׳ שרשו חתת והו״ו תמורת הכפל ׳ או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשי׳ וענין אחד ׃ מה הועיל פסל ׳ מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן הכח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו ׳ וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו ׃ כי פסלו יצרו ׳ האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו מסכה ומורה שקר ומה הועילה גם כן המסכה שנסך בה הפסל ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעבדו ׳ כי בטח יצר יצרו עליו ׳ פי׳ מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח עליו ׳ כי בטח על יצרו ׳ כלומ׳ על מעשה ידיו ׳ המעשה נקרא יצר והעושה נקרא יוצר ׳ וכן ויצר אמר ליוצרו לא הבין ׳ אלילים אלמים ׳ שלא יענו אל הקורא להם ׃ הוי אומר לעץ דומם ׳ תאר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם ׳ וכן שבי דומם ׳ הוא יורה ׳ בתמיה אתה הקורא לו איך תחשב שיורה לך את אשר תעשה ׳ הנה הוא תפוש זהב וכסף ׳ כלומ׳ תפוש ומצופה בזהב וכסף ׳ פי׳ איננו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו ׳ ופי׳ וכל שום רוח אפי׳ רוח הבהמה ׳ וכן כל מלאכה לא תעשו ׳ וכל חלב וכל דם לא תאכלו ׳ והדומי׳ להם ׃ ויהוה בהיכל קדשו ׳ ואין כן ה׳ כי הוא הנותן רוח בכל בשר ׳ ואעפ״י שהוא בהיכל קדשו והוא השמי׳ ׳ הס מפניו כל הארץ ׳ ירא מפניו כל יושבי הארץ ׳ כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם ׳ כמו שאמ׳ משמי׳ הביט ה׳ וראה את כל בני האדם ׃ תפלה לחבקוק הנביא ׳ זאת התפילה נעשית על דרך שיר משירי תהילים ׳ על כן אמר על שגיונות ׳ כמו שגיון לדוד ׳ ואמ׳ למנצח בנגינותי ׳ וכן אמ׳ בו מלת סלה ׳ ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפילה ובספר תהילים ׳ וענין התפלה על גלות ישראל בגלות הזה וספר בה נסים וגבורות שעשה הא׳ לישר׳ מיום אשר נ״אם ממצרי׳ ׳ והתפלל ואמ׳ בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ובצאתם מהגלו׳ ובמלחמת גוג ומגוג ׳ והחכם רבי אברהם אע״ זל פי׳ כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות ׳ ואמ׳ ויתו בקרב שנים חייהו ׳ ר״ל בקרב שני הרעב ׳ וכן הבנהרי׳ חרה ה׳ ׳ ר״ל על עצירת המטר ׃ תעור קשתך ׳ על הקשת שנראה בענן ביום הגשם ׳ וכן כי תרכב על סוסיך ׳ ר״ל על העננ׳ וכן אמ׳ כי תאנה לא תפרח ׳ ודעת רוב המפרשים על הענין שזכרנו ׳ וכן דעת יונתן ׳ והוא תרגם שגיונות ענין שגגה ׳ התפלל שיהיו עונות ישר׳ נחשבים לפניו כשגגה ׃ יהוה שמעתי שמעך יראתי ׳ שמעתי קול הנבואה אומ׳ אלי הגלות הארוך שיהיה לישר׳ לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שני׳ בקרב אויביו ׳ לפיכך אני מתפלל לפניך ואומ׳ ׳ פעלך בקרב שני׳ חייהו ׳ ישר׳ שהם פעלך שאתה פעלתם כמו שאמ׳ על בני ועל פועל ידי תצוני ׳ ואמ׳ הוא עשך ויכוננך ׳ חייהו ׳ חיה אותו בתוך השני׳ הארוכי׳ הלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו ׳ בקרב שני׳ תודיע ׳ בקרב אלה השני׳ תודיע דברך שיעדת להם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו׳ ׃

וברוגז

ברוגז

ובדוגז שתקצוף על הרשעים רחם תזכור רחם פמו לרחם: אלוה מתימן יבא, עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שהו' מבקש לפניו לעוררהו פועל תיבתן של ישר' ופורענות דורות הראשוני' כשבאת ליתן את התור' חזרת על עשו וישמעאל ולא קבלוה, תימן עשו, פארן ישמעאל כדאמ' וישב במדבר פארן כיסה שמים הודו, בסיני לישראל: ונוגה, אותו היום כאור תהיה, כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן ת״י וקרנים, לשון מאור כשהו' נוקב וזורח דרך הנקב נראה כמין קרנים בולטים וכן כי קרן עור פניו: מידו, מידו של הקב״ה באו להם: ושם חביון עזו, כתרגומו שם נגלה עוז שהיה חבוי למפרע בסתר עליון: לפניו ילך דבר, מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הקב״ה תורה לישראל טורדו למלאך המות לא להפליגו לדברים אחרים שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה שעתידה לכפור בך לסוף ארבעים יום ואתה נותן להם את התורה, ויצא רשף לרגליו, מלאכי רשף באו עמו לסיני: עמד וימודד ארץ, המתין לדקדק בדין דור המבול למדוד להם מדה כנג' מדה ומדד עומד כדאמ' נצב יי' ועומד לדין עמים ממתין ומדקדק בדינם: וימודד ארץ, בדורותי' קילקלו ובדורותי' נדונו, ראה בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת: ויתר גוים, הקפיצם לשבעי' לשון כדאמ' ויתר ממקומו לנתר בהם: הררי עד, שרי האומות: הליכות עולם לו, הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא: תחת און, שמצא בישראל: ראיתי אהלי כושן, שעומדים בגלוי ומחבלים את ישראל ובהתכנעם לפניך ירגזון יריעות וגו' הכל כתרגומו: הבנהרים, יש תמיהות שאין קיימות הראיות שכל אלה עשה ופי' המקרא כתרגומו: מרכבותיך לנו ישועה: עריה תעור קשתך, נגלה נגלית גבורתך: שבועות מטות, שבועות שנשבעת לשבטים: אומר סלה, מאמר המקויים לעולם, אומר נקוד פתח וטעמו למעלה שהוא שם דבר: נהרו' תבקע ארץ, כתרגומו: ראוך הרים יחילו, הרי נחלי ארנון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר, בעבר' בירדן תמו נכרתו המים ועבר קילות שטף המים לשבולו של נהר והבאו' מלמעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו, שבאחוהו יושבי הארץ:
רוס

ברוגז רחם תזכור, בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהב' אבותם כמו שאמר וזכרתי להם ברית ראשוני', או יהיה רחם אחד מן רחמי', כלומר זכור להם רחמיך, כמו שאמ' זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה, ודרך הדרש ר״חם בגימט' אברהם, חשבון זה כזה כלומ' זכור להם ברית אברהם: אלוה מתימן יבא, עתה ספר הגדולות והנוראות שעשה הא' לישרא' במדבר שיעשה להם כן בגאתם מן הגלות תחלה כשנתן להם התורה, וזה אלוה מתימן יבא, כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר, וכן מהר פארן, כמו כן בתורה הופיע מהר פארן: כסה שמים הודו, זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירי' השמי' והארץ, והודו, פירוש הודו והדרו, ותהלתו, זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי, וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכי' להר סיני, ודרך הדרש ידוע, וי״ת מתימן, מדרומא, ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק, ותהלתו תרגמו כמשמעו ומימר תושבחתיה, ונוגה כאור תהיה, זהו מה שאמ' בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר, קרנים מידו לו, זהו כי קרן עור פני משה, כלומר הזיו ההוא היה מיד הא' לו למשה, ואמר קרני' בלשון שני כי הפני' שני צדדין, וי״מ קרני' על הלוחות שנתן למשה שהיו שני' והיו מזהירות בנראה ובנסתר, ושם חביון עזו, שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו הא' ית' בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל יש', וי״מ חביון עזו על הארון כמו שאמ' עליו אתה וארון עוזך ושם היו נשתרות הלוחות: לפניו ילך דבר, פירש אא״ז במתי מדבר, והחכם רבי אברהם אב״ע פירש על העמי' כשנכנסו ישר' לארץ כמו שאמ' את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו', רשף, כמו דבר, והענין כפול במלות שונות, וכן ולחומי רשף והוא חולי הקדחת שהיא חמה השורפת וממיתה מהרה, לרגליו, לשבתו, כמו ויברך ה' אותך לרגלי: עמד וימודד ארץ, עמד הארון בגלגל ארבע עשרה שנה עד שכבשו הארץ וחלקוה במדה וחבל, ראה ויתר גוים, משם ראה והביט לנתר הגוים מן הארץ, ויתר, פי' ויקפץ, כמו לנתר בהם על הארץ, כלומ' כבודו היה בגלגל והיה מכה גויי הארץ ומפילם לפני ישר' כלו בראייה לבד היה ממיתם, ויתפוצצו הררי עד, משל למלכי כנען וכן גבעות עולם, ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור, כמו וכפטיש יפוצץ סלע: שחו, משפלי הכפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחוו, הליכות עולם לו, מהלכי העולם כלם לא יתברך, לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לגרש זה ולהנחיל זה, ואמר הליכות עולם, כי העולם מתנהג על מהלכי הגלגלים והכוכבים, ויונתן תרגם פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה ר״ל אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד והראה להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל, ר״ל במלת וימודד שמדד להם מדה כנגד מדה כמו שאמרו ר״זל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו, ראה ויתר גוי', ראה שנועדו כולם במקום אחד לבנות המגדל ובטל עצתם והפיצם משם על פני כל הארץ והראה לה' כי הליכות עול' לו', גבעות עולם והררי עד, על דרך משל כמו שפירש' וכת״י אתגלי ואזיע ארעא וכו' כמו שכתבתי: תחת און, הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים ע״י עתניאל בן קנז, ובמלחמת גדעון עם מדין, ואמר במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים כלומר במקום שלא היה להם העמדה וקיום כי הקים ה' את עתניאל והפיל אותם אהלים, ירגזון יריעות ארץ מדין, רגזו אותם יריעות, ר״ל אהלי יריעות ארץ מדין, כי האהל הוא כריעת היריעות ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם שעורי' ואמר ונפל האהל, וי״מ תחת און שעשיתי ראיתי אהלי כושן שבא כושן רשעתים עלי בחרבי וכאשר עשיתי תשובה רחם האלית' עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע״י גדעון, וכת״י כד פלחו ישראל לטעותא וגו': הבנהרים חרה ה', זכר בקיעת הירדן וים סוף, ואמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה' בהם כשבקעו, וכפל הענין במ״ש לחזק, ואמר ואם בנהרים אפך, אמר נראה שחרה אף ה' בנהרי' שהרי ראינו שהירדן נבקע, וזהו דרך משל ומליצה, וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף ולא זכר הנסים על הסדר, כי תרכב על סוסיך, כנגד סוס פרעה ורוכבו רמה בים, מרכבותיך ישועה, מרכבותיך היו לנו ישועה, וזה דרך משל לפי שהסוסים מוכנים למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב אם לא תהיה יד ה' בהם כמו שאמר שקר הסוס לתשועה, ואמר סוס מוכן ליום מלחמה וגומר ולה' התשועה, ויונתן תרגם הבנהרים דרך משל הא על מלכיהון ומשירייתהון וגומר: עריה תעור קשתך, כמו שרמה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן דמה אותה לתופש הקשת, ופי' עריה ענין גלוי, כמו נגלתה זרועך עליהם, והוא שם כמו ערום ועריה, ותעור גם כן ענין גלוי אלא שאינו משרשו כי עריה מנחי הלמד ותעור נפעל מנחי העין, וכן בענין גלוי פשוטה ועורה למען הביט הא' מעוריהם, שבועות מטות אמר סלה, עשית כל זה לקיים השבועות שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישר' זהו אומר סלה כלומ' לקיים האומר שאמרת, אומר, שם בשקל חדש קדש, נהרות תבקע, בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמי הנהרות כמו שכתוב ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים ועל הדרך הזה ת״י: ראוך יחילו הרים, הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ישראל וזהו ראוך ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי, וטעם הראיה כי השמיעה הברורה כמו הראיה, וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרים, זרם מים עבר, זרם מים העוברים בירדן עבור עד ים הערבה תמו נכרתו נתן תהום קולו בהבקע מי הירדן נתנו קול,
רוס

הודו ה' וסי' נמסר בירמיה סימן כ״ב: עזה ד' בקריאה וסימ' ושם חביון עזה כתיב ה', וגשם מטרת עזו, ויתן לשבי עזו, הללוהו ברקיע עזו: ויצא ג' בקריאה וסי' ויצא רשף לרגליו, והנשיא אשר בתוכם, גרש לץ ויצא מדון: גבעות עולם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' עד תאות גבעות עולם תהיינה, וממגד גבעות עולם,

בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ: וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה: לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו: עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ: תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן: הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה: עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ: רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ

ב' ל מל · ג' · ה כתי' ו״ו · יפה ומטע' כית' עזו ג' רפי' ג' ת' · ל וחס' · ב' · ג' ית' חס' ד' תר חס · ל · ה' מל · ל' ית · כסו' אם אם · ב' ות' · ד' ג' מל וח' חס' י' לעי' · ל' ג'

וצדיקיא עבדי רעותך ברחמין תידכר: במיתן אוריתא לעמיה אלהא מדרומא אתגלי וקדישא מטורא דפארן בגבורת עלמין אתחפיאו שמיא זיו יקריה ואמרי תושבחתיה מליא ארעא: וזיהור יקריה כזיהור בראשית אתגלי זיקוקי ממרכבת יקריה נפקין תמן גלא ית שכינתיה דהות מטמרא מבני אנשא בתקוף רומא: מן קדמוהי משתלח מלאך מות ונפיק בשלהוביתא אשתא מימריה: אתגלי ואזיע ארעא ואיתי מבולא על עם דרא דעברו על מימרי ואף בתניית כד חבו קדמוהי בחוביהון כן בלבלינון לעממיא ואתפרקו טורי דמלקדמין מכא רמתא דמן עלמא גבורת עלמא דיליה: כד פלחו בית ישראל לטעותא מסרתינון ביד כושן חייבא וכד תבו למעבד אוריתך עבדית להון ניסין וגבורן ופרקתינון מיד מדינאי על יד גדעון בר יואש: הא על מלכין ומשיריתהון דסגיאין כמי נהרא הוה רגז מן קדמך יי על מלכיא הוה רוגזך ובימא הודעתא בהון פורענות גבורתך ארי אתגליתא על מרכבת יקרך שכינתך לעמך תקוף ופורקן: אתגלאה אתגליתא בגבורתך בדיל קיימך דעם שבטיא מימרך קיים לעלמין להון בזיעתא טינרין תקיפין נפקו נהרין שטפין ארעא: באתגליותך על טורא דסיני חזו יקרך זעו טוריא עננין מטרא עדו ארים תהומא קליה

שחו גבעות עולם הליכות: יריעות ה' מל' וסימ' בסדר ויקהל: ראוך ג' בקריאה וסי' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר, ראוך מים אלהים ב' בפסוק:

רֹום יָדֵיהוּ נָשָׂא: שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ: בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם: יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה: נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר: דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים: שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלֲלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ: כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים: וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי: יְהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי:

נו

יסערו ב׳ חד כתי׳ ש״ן

עד צואר ג׳ וסי׳ עד צואר יגיע, עד צואר יחצה, ערות יסוד עד צואר סלה: צללו ג׳ בקריאה וסימ׳ צללו כעפרת במים אדירים, לקול צללו שפתי, כאשר צללו שערי ירושלם, וסימ׳ בלשון ארמי אעיל תרעא כאברא: יגודנו ב׳ וסי׳ גד גדוד יגודנו, לעלות לעם יגודנו: חילי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חילי הגדול אשר שלחתי בכם, יי׳ אדני חילי, הן אשמח כי רב חילי:

קָלֵיהּ חֵילֵי מְרוֹמָא תַּמְהוּ קָמוּ: אַף בְּמֶעְבְּרָךְ נִיסִין לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא קָמוּ בִּמְדוֹרֵיהוֹן עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ אִתְגַּבָּרוּ בִּתְקוֹף נִצְחַן גְּבוּרְתָּךְ: בְּאַיְתָיוּתָךְ לוּט עַל סַנְאֵי עַמָּךְ בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא בְּרוּגְזָךְ תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא: אִתְגְּלֵיתָא לְמִיפְרַק יָת עַמָּךְ לְמִפְרַק יָת מְשִׁיחָךְ שֵׁיצִיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן מַלְכַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא מִבָּתֵּיהוֹן תָּרִיכַת חַיָּבָא וְתַבַּרְתָּא חֵילֵיהוֹן רִגְלֵי עַמָּךְ עַל צַוְּרֵי סַנְאֵיהוֹן מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִי: בְּזַעְתָּא יַמָּא בְּחוּטְרֵיהּ דְּמֹשֶׁה וְגִבָּרֵי רֵישֵׁי מַשִּׁרְיַת פַּרְעֹה דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָּךְ דְּבַדָּרְתִּינוּן כְּרוּחַ עַלְעוֹלִין וְטַבַּעְתִּנוּן בְּיַמָּא דְסוּף עַל דְּדַחִיקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יָת עַמָּךְ וִיהָבוּ עֵצָה בְּסִתְרָא לְאוֹבָדֵיהוֹן: אִתְגְּלֵיתָא עַל יַמָּא בִּמְרַכְּבַת יְקָרָךְ בִּרְגוֹר מַיִין סַגִּיאִין: אֲמָרִית בְּבָבֶל שְׁמָעִית וְזָעוּ מַלְכַיָּא מִן קֳדָם דִּינָא דִי אַחְוָנִי מִצְרַיִם לְקָל מִלַּיָּא אִילֵין צַלְּאָה סִפְוָתִי אֲחַד זִיעָא לְחַכִּימַיָּא וּבְאַתְרֵהּ דִּשְׁרֵינָא זָעִית דְּשַׁבְקַנִי לְיוֹם עָקָא לְעִידָן אַסְקָא גָּלוּת עַמִּי מִנִּי יִתְבָּרְיוּנַנִי: אֲרֵי מַלְכוּת בָּבֶל לָא תִתְקַיַּם וְלָא תַעְבֵּד שׁוּלְטַן עַל יִשְׂרָאֵל יִתְקַטְלוּן מַלְכֵי מָדַי וְגִבָּרֵי יָוָן לָא יִצְלְחוּן יִשְׁתֵּיצוּן רוֹמָאֵי וְלָא יִגְבּוֹן קִיסוּמָא מִירוּשְׁלֵם: בְּכֵן עַל נִיסָא וּפוּרְקָנָא דְּתַעְבֵּיד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְעַמָּךְ דִּי יִשְׁתָּאֲרוּן יוֹדוּן לְמֵימַר אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַייָ אַבּוּעַ אָרוּץ לֶאֱלָהָא עָבִיד פּוּרְקָנִי: אֱלֹהִים יְיָ דִּסְעִיד לִי בְּחֵילָא וּמְשַׁוֵּי רַגְלַי קַלִּילִין כְּאַיַּלְתָא וְעַל בֵּית תּוּקְפֵי יְקִימִנַּנִי לְדִדִילֵיהּ נִיצְחָנִין וּגְבוּרָן וְקֳדָמוֹהִי אֲנָא מְנַגֵּן בְּרֻשְׁבַּחְתֵּי: פתגם

רום ידיהו נשא, המי׳ היורדי׳ מלמעלה קמו נד אחד והיה רם מאד כי הירדן היה מלא על כל גדותיו והיו מים רבים וכשעמדו קמו נד אחד גבוה וזהו רום ידיהו נשא הִתְהו׳ נשא ידו לרום, וי״ת בענין אחר באתגלותך על טורא דסיני וגו׳: שמש ירח, במלחמת יהושע עם המלכי׳ שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו, זבולה, בשמי׳ שהם זבול ומעון להם כמו שאמר ויעמוד ה׳ השמש בחצי השמים, זבולה, הה׳ נוספת כה״א לילה כי המלה מלעיל, לאור חציך יהלכו, ישראל הלכו הלילה ומצרים רודפי׳ אחריה׳ לאור הברקים ואבני הברד שהשליך ה׳ בנוסם מפני בני ישראל והברקים הם חצי השם׳ וחניתו, והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור, ואף על פי שלא הזכיר בפסוק ברקים כיון שהזכיר אבני הברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקי׳ כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקים גם אבני הברד לבנים מבהיקי׳ ונותנים אורה בלילה וביום ובלילה היתה המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמד גם כן עד יקום גוי אויביו, והנה היה כם בתוך כם שהאיר הירח בלילה עם הברד: בזעם, בזעמך על ז׳ גוים כעדת עליהם בארצם וכפל הענין במ״ש ואמ׳ באף תדוש גוים: יצאת לישע עמך לישע משיחך כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ ז׳ גוי׳ כן תצא לעתיד לישע את עמך כמו שיצאת לישעם בהכנסם לאר׳ ז׳ גוים כן תצא ותושיע ותוציאם מהגלו׳ ושובם לארצם, ומה שאמר יצאת מחצת נקבת ע׳ עבר במקו׳ עתיד ורבי׳ כמוהו ובדברי הנבוא׳ ובא זה ברוב כי הנבואה אעפ״י שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה בלשון עבר, משיחך, הוא משיח בן דוד, מחצת ראש מבית רשע, אז תמחץ ראש מחיל הרשע גוג, ערות, מקור כלומ׳ תגלה עד צוארם כלומר תמחץ ראשם והוא מלך מגוג, וכן תגלה יסודם עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו, ערות ענין גלוי, וכן ערו ערו עד היסוד בה, והצואר הוא קרוב לראש, ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפיכך הוא משל על גדולי המחנה: נקבת במטיו ראש פרזיו, כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר חיילותיו וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלם בפרזים יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם, וכן אמר הוא אעלה על ארץ פרזות, ואמר ג״כ פרזו׳ תשב ירושלם מרוב אדם, ואמר שהקב״ה ישלח מהומה בהם שיכו ויחרבו איש במט׳ שבידו את ראש רעהו, וכן אמר תהיה מהומ׳ ה׳ רבה בהם וגו׳, ואמ׳ חרב איש באחיו תהיה: יסערו להפיצני, אות׳ שהיו סוערי׳ להפיצני, כלומ׳ שיבאו ברוח סער׳ עלי להפיץ אותי ובנו׳, עליצותם, כמו לאכול עני במסתר, עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו שהיתה בים שחשבו לאכול עני והוא ישראל כשיבאו מתצרים ורדף אחריו פרעה וחילו וחשבו לאכלו במסתר, כלו׳ כי חשב כי אין ה׳ רואה ואין כחו בים כמו שהיה במצרים וחשבו לאכלו בשמחה כמו שאמר אמר אויב ארדוף אשיג וגו׳ עד שדרכת אתה בים סוסיך ויסר את אופן מרכבותיו ואז הכירו כי ה׳ נלחם להם בעבורם כמו שאמר אנוסה מפני ישר׳ כי ה׳ נלחם להם במצרי׳ כלו׳ ה׳ כמו שהיה נלחם בעבורם במצרי׳ כן נלחם להם עתה בעבורם כי ראו כי בקע להם הים והעביר׳ ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמ׳ ויהם את מחנה מצרי׳: דרכת בים סוסיך, ופי׳ דרכת בים סוסיך והעברת את ישר׳ בו והשלכת את מצרים בתהומות וטבעתו, וטעם סוסיך, פי׳ למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך, חומר מים רבי׳, כמו שאמ׳ נצבו כמו נד נוזלי׳, חומר כד ובכור מן חמרי׳ חמרי׳: שמעתי, אמר הנביא שמעתי בנבואה הברה שיהיו בה ישר׳ בעת ההיא ביום בא גוג, ותרגז בטני לאותה שמועה, ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז וההמיה והשמחה וההשקט לא לבטן ולמעי׳ אלא לפי שהלב בכללם יפילו לשון הלב עליה׳, לקול צללו שפתי, לקול השמועה הזאת צללו שפתי וצלילת השפתי׳ היא השקת השפתי׳ זו בזו מרוב פחד ורעדה: יבא רקב בעצמי, אפי׳ עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת השמוע׳, ותחתי ארגז, במקומי ארגז, אשר אנוח ליום צרה, אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר שבתי מהגלגל לארצי והנה נהפכ׳ מנוחתי ליום צרה, לעלו׳ לעם יגודנו, ויום צרה הוא היום שחשב גוג לעלו׳ לעם ירושלם ויש׳ ושיגודנו כלו׳ שיביא עליו גדודי העמי׳, וכן יגודנו והוא יגוד עקב ענין גדוד ויהיה גוד וגדד בענין אחד וכמהו רבי׳, או יהיה כח יגודנו תמורת הכפל ועל היום ההוא כאמ׳ לדניאל והיתה עת צרה אשר כמהו לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא, ואמ׳ ישעיה הנביא לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, וי״ת הפסוק כן אמרת בבל שמעית וגו׳: כי תאנה לא תפרח, הפסוק הזה כאמר ד״ם על העמים הנאספי׳ על ירושלם עם גוג ומגוג אמר כי לא יכליחו ולא יכלו שם והנמלטי׳ שלא ימותו יגנפו באיבריהם כמו שאמר תמקנה עיניו בחוריהן ולשונם תמק בפיהם והיו לאות בכל העמי׳ אשר ילכו בהם, יבול, כמו פרי, כמו ונתנה הארץ יבולה, ושדמות, שדה זרע, ממכלה, בה״א כמו ממכלאו׳ באין באלף, ברפתים, כמו רפת בקר בדברי רז״ל והוא בית הבקר, וי״ת כן ארי מלכות בבל לא תתקיים וגו׳: ואני בה׳ אעלוזה, אמר הנביא בלשון ישר׳ כשיכלו מחנה גוג אני אעלוז בישועת ישראל, וכפל הענין במ״ם וא״ר אגילה באלהי ישעי וכתי׳ בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך וגו׳: יהוה אלהים חילי וישם רגלי כאילות, קלות כאילות לרדוף אויבי, ועל במותי ידריכני, עזרני שאדרוך על גבם והרמסם בארצי וזהו במותי, ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואמר על הגם שיעשה לי, ואמר למנצח בנגינותי:

רום ידיהו נשא, צבא השמים הודו לו: עמד זבולה, במדוריהן כל חיבה שבריכה לאמר בתחילתה הטיל לה ה״א בסופ׳ ופירשוה על מלחמ׳ גבעו׳ כתרגו׳: לאור חציך יהלכו, ישראל: בזעם תצעד ארץ, לגרש שבעת אומות: לישע משיחך, שאול ודוד: ערות יסוד, חומות אויביהם: עד צואר, הוא גובה החומה והמגדלים: נקבת במטיו ראש, סנחריב וסיעתו שהיו סוערים ברוח סער להפיצני והוא היה מטה שהיית רוד׳ בו את האומו׳ וכשבא וכער להפיצני נקבת ראשי גייסותיו במטיו שהיה בא לרדות בהם: עליצותם היו, כשהיו יכולי׳ לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני: ראש פרזיו, ראשי עריו וטירותיו כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזי: דרכת בים, בחיילותיו הכבדים כחול הים: חומר, ת״י בדגור לשון חמרים חמרים: שמעתי ותרגז בטני, ת״י אמרת בבבל שמעי׳ וזעו מלאכיא מן קדם דיבא דאיתרמו מכראי, לקול צללו שפתי, לקול השמוע׳ אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולי נשמע צללו ולשון מצילת הסוס טינטי״ר בלע״ז: ותחתי ארגז, במקומי אני מזדעזע: אשר אנוח ליום צרה, אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום צרה: לעלות לעם יגודנו, ליום אשר אמ׳ להעלות מתוכי את העם אשר הוא יגודנו עקב לשוב בגדודיו לארצו: כי תאנה לא תפרח, כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הצלחה לכל מעשה בבל מעתה: ושדמות, שדה לבן: מכלה, דיר הצאן: ואני, כנסת ישראל ביו׳ אעלוזה: למנצח בנגינותי, לבן לוי המנצח בשיר בית המקדש נעים לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגדו בכלי השיר, למנצח כמה דאת אמר ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגו׳, בנגינותי הוא לשון נעימות קול להרים ולהשפיל אורגני״דורש בלע״ז:

סליק ספר חבקוק

דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה · י"א כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה ואפשר אלא שאין בזה ראיה אבל באמת גדולים היו אבותיו לפיכך נזכרו · ושלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו ירמיהו וצפניה וחולדה · ואחז"ל כי ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשים · ונבואתו היתה קוד' ששבו יאשיהו ויהודה מרעת' : אסוף אסף · אסף מקור מן אסף והוא ענין כליון · כמו ואספת את נפשך ונפש ביתך · אסף איננו מבנין הפעל מנחי העין שעניין ספו תמו · והקל הוא פעל עומד והכבד יוצא · וכן אסף אסיפם · אמר שיכלה כל חי מעל פני האדמה ר"ל מעל ארץ ישראל · ואמר כלל ואחר כך פירש : אסף אדם ובהמה · אסף עוף השמים ודגי הים · ומה שאמ' עוף השמי' ודגי הים הוא על דרך ההפלגה כמו שאמר בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו וכן אמר בהושע בחית השדה ובעוף השמים ודגי הים יאספו · ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקום הייסוב שימצאו זרעים ופירות ופרחי אילנות וכשיחרב ייסוב אחד ילכו לייסוב אחר · וכן פירשנו בירמיה ובהושע · וכן דגי הים לא ישרצו ברוב כי אם בימי' שהם קרובי' לייסוב · והמכשלות את הרשעי' · ימצאו המכשלות את הרשעי' שיכשלו בהם · כלומ' יזדמנו להם · כלומר יבאו לקראתם צרות שיכשלו בהם שימותו · ויונתן תרגם דסגיאת תקלת רשיעין · ואחר כך אמ' והכרתי את האדם · וכן אמר מתחילה אסף אדם ואם כן למה פרט את הרשעי' לפי שהתחילם לעופות שהרשעים לא ימלטו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר והשאר שאינם רשעים גמורים · וכן הצדיקים יגלו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה : ונטיתי ידי · את שאר הבעל · מה שנשאר עדיין בעבודת הבעל כי בני יהודה לא החזיקו כל כך בעבודת הבעל כמו בני ישראל כי אחאב החזיק בעבודת הבעל ואחריו שאר מלכי ישראל · ואפשר כי מה שאמר והכרתי הוא על יד יאשיהו המלך שבער הכל כמו שכתוב · או אמר על חרבן הארץ כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו הרע בעיני השם · ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיהם כמו שכתוב בתוכחות התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם · את שם הכמרים עם הכהנים · הכמרים הם לובשי שחורים לשם ע"ז והכהנים הם המשרתים לפני ע"ז ויאבד שמם וזכרם מן העולם · ואת המשתחוים הנשבעים לה' והנשבעים במלכם · פעם משתחוים לה' ופעם למלכם שהיא העבודה זרה שהמליכוה עליהם והנה הם משתתפים עם האל יתברך דבר אחר לעבדו · והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם · ויונתן תרגם דמקיימין בשמא דה' תייבין ויימין בשום פת כומריהון · נ"א פת כריהון : ואת הנסוגים · כמו לא נסוג אחור לבינו כלומר שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו · ואשר לא בקשו את ה' · ואף על פי שלא עבדו ע"ז אלא שאומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע ומה תועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו · כל אלה שזכר הם בכלל העוכם שימצאום המכשולות ויכלו ואליהם הוא אומר : הם מפני ה' אלהים · ר"ל דום והשתותק מפניו שהייתם סבורים שלא יביט אל מעשיכם הסו מפניו כי קרוב יומו שיביא עליכם · זבח · חללי הרשעים · הקדיש קראיו · זימן לאותו זבח קראיו והם עוף השמים וחית השדה לאכול החללים כמו שאמר בתוכחות התורה והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ : והיה ביום זבח · על השרים ועל בני המלך כי הם העושקים דלים כי יש לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום החרבן · וכן כתיב וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה · ועל כל הלובשים מלבוש נכרי · פי' אחז"ל כשהיו רואים לשום אדם שהיה להם כח עליו מלבוש נאה היו גוזלים אותו ממנו ולובשים אותו · והחכם רבי אברהם אע"ז ז"ל פי' מלבוש נכרי כשאר כל העם דרך גאות שלא ילבש אדם במלבושיהם · וי"מ מלבוש ע"ז · וי"ת ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא · וי"מ אנשים שמראים עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירום במלבושיהם שהם פרושים ודרכיהם רעים : ופקדתי על כל הדולג על המפתן · פי' אחז"ל על עבדי השרים או על נערי המלך כשהיו רואים בבית העני חפץ שיחמדוהו שהוא נאה יכנסו בבית העני במרוצה זהו שידלגו על מפתן בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם זהו הממלאים בית אדוניהם חמס ומרמה · והחכם רבי אברהם אע"ז פי' על מפתן הבית בית אדוניהם מרוב שמחת' שבאו' למלא בית אדוניהם חמס ומרמה · וי"ת על כל דמהלכין בנמוסי פלשתאי · ר"ל שלא היו דורכים על המפתן של בית ע"ז כמו הפלשתים שנאמר בהם על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון · ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק מכינו שהאמירו ישראל בע"ז יותר מאומות העולם · באומות כתיב על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב הדולג על המפתן : והיה משער הדגים · שער שהיה בירושלם שהיה נקרא שער הדגים כמו שנאמר בעזרא ועל שער הדגים ומגדל חננאל · ואולי היו מוכרין שם דגים · ויללה מן המשנה · הוא בית המדרש כמו שנאמר בספר מלכים והיא יושבת בירושלם במשנה · ות"י בבית אולפנא · ושבר גדול מהגבעות · מקומות הם בירושלם או סמוך לה. כמו גבעת גרב הנזכר בספר ירמיה · וי"ת קל צווחתא מתרע נוניא ויללה מן עופלא ותברא רבא מן גובעתא · נ"א מן גבעתא ובמדרש אגדה שער הדגים זה עכו שמונה בחיקם של דגים · ויללה מן המשנה זה לוד שהוא שכן לירושלם · ושבר גדול מהגבעות זה צפורי שיושבת בראשי ההרים : הלילו

ספר צפניה

גדליה ה' וסימ' נמסר בירמיה סימ' מ' : חזקיה ג' וסימ' גם אלה משלי שלמה · דבר יי' אשר היה אל צפניה · עזור אמר חזקיה · ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכוו' חזקיה במ"א חזקיהו וסימ' ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו : במלכם ג' וסי' ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד דשבע

רשי

אסף אסף · לשון כליון כמו ואספת את נפשך דמיכה ואל"ף חסרה בתיבה שנייה שהרי היה לו לכתו' אאסף אבל יש כאלה הרבה כמו לא יהל שם ערבי שהוא כמו לא יאהל : והמכשלות את הרשעים · הם עבודות זרות : את שאר הבעל · שלא תהא שארית לזכרונו : הכמרים עם הכהנים · פלחיהון עם כומריהון : ואת הנשבעים לה' · וחוזרים ונשבעים במלכם בע"ז שלהם עושין ע"ז עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת השם הריני נשבע לך בע"ז : הקדיש קראיו · זימן חיילותיו ליום מועד : מלבוש נכרי · תכשיטי ע"ז : הדולג על המפתן · ת"י דמהלכין בנימוסי פלשתאי שלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר על כן לא ידרכו כהני דגון וגו' : משער הדגים · ת"י מתרע נוניא ושער היה בירושלם וכך שמו : מן המשנה · משער העופות שהוא שני לו : יושבי

תרגום

פתגם נבואה דהוה קדם יי' עם צפניה בר כושי בר גדליה בר אמריה בר חזקיה ביומי יאשיהו בר אמון מלך שבטא דבית יהודה : שיצאה אישיצי כולא מעל אפי ארעא אמר יי' : אסיף אנשא ובעירא אסיף עופא דשמי ונוני ימא על דסגיאה תקלת רשיעיא ואשיצי ית אנשא מעל אפי ארעא אמר יי' : וארים מחת גבורתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ואשיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא וית שום פלחיהון עם כומריהון : וית דסגדין לאיגוריא לחילי שמיא וית דסגדין די מקיימין בשמא דיי' תייבין ויימין בשום פתכריהון : וית דאסתחרו לאחורא מבתר פולחנא דיי' ודלא תבעו ית דחלתא דיי' ולא בעו מן קדמוהי : ספו כל רשיעיא מן קדם יי' אלהים ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי' ארי אתקין יי' קטול ערע מזמנוהי : ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם יי' ואסער על רברביא ועל בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח לטעות : ואסער על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי בעידנא ההיא דמלן בית רבונהון חטוף ונכלין : ויהי בעידנא ההיא אמר יי' קל צווחתא מתרע נוניא ויללא מן עופא ותברא רבא מן גבעתא : אילילו

א

א דבר יהוה אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה : ב אסף אסף כל מעל פני האדמה נאם יהוה : ג אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים והכרתי את האדם מעל פני האדמה נאם יהוה : ד ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים : ה ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים ואת המשתחוים הנשבעים ליהוה והנשבעים במלכם : ו ואת הנסוגים מאחרי יהוה ואשר לא בקשו את יהוה ולא דרשהו : ז הס מפני אדני יהוה כי קרוב יום יהוה כי הכין יהוה זבח הקדיש קראיו : ח והיה ביום זבח יהוה ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי : ט ופקדתי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה : י והיה ביום ההוא נאם יהוה קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות :

מסרה

בן בכרי · והנשבעי' במלכם · ישמח ישראל בעשיו : והיה ביום ה' וסימ' והיה ביום הנחילו את בניו · והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב · והיה ביום צאתך דשמעי · והיה ביום זבח יי' ופקדתי על השרים :

הלילו יושבי המכתש מקום עמוק בירושלי׳ · ות״י יתבי בנחלא דקדרון · ובמדרש אגדה יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל ארץ ישראל · כי נדמה כל עם כנען · סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה · כנעניה נכבדי ארץ · נדמה · נכרת כמו נדמה נדמה מלך ישראל · נדמו עמי · ות״כ כנען כמשמעו ארי אתברו כל עמא דעובדיהו׳ דמין לעובדי עמא דארעא דכנען · נטילי כסף · נושאי הכסף והם הסוחרים כמו שאמר עובר לסוחר · ות״ת כל עתירי נכסיא : והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות · כמו שמפחש אדם הדבר בנר שהוא חופש יפה כן אחפש את ירושלם לבער כל הפושעי׳ שבה · וכן אמ׳ נר יהי׳ נשמת אדם חופש כל חדרי בטן · ות״י אפקד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמו שמבלשין בנברשתא · הקופאים על שמריה׳ · שה׳ שקטי׳ בבתיהם על ממונם כמו היין שהוא שקט על שמריו הדבר השוכן ומקובץ ביחד כמו המים הקופאים והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע · ות״י דשלן שלו על נכסיהון · לא ייטיב ה׳ ולא ירע אין הטוב והרע הבא על האדם מאתו כי לא ישגיח בתחתונים · ות״ת לא רעוא קדם ה׳ לאוטבא לצדיקיא ואף לא לאבאשא לרשיעיא : והיה חילם · נכסיהם יהיו לבז · ובנו בתים · הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם וכן הכרמי׳ שנטעו לא ישתו יינם כי אם מעט זמן : קרוב יום ה׳ · ומהר מאד כמו מהירות · והוא תאר בשקל ושבח אני את המתים · מר צורח · מרים קול וקורא מר וכן ויבאו ש׳ צריח מקום גבוה · אמר כאלו יום ה׳ קורא ומגביה קולו וקורא מר · ואמר שם גבור שם יבאו גבורים להרגם · או שם יהיו הגבורים נהרגי׳ · וכת׳ תמן גבריא מתקטלין · והחכם רבי אברהם פי׳ שם יהיה הגבור צורח מר : יום עברה · מבואר הוא · והפסוק כולו כפול בעניין במ״ש לחזק הענין : יום שופר ותרועה שיריעו האויבים עליהם כשיסבבו הערים הבצורות · הפנות · הם המגדלים : והצרותי לאדם · הצרותי מלרע · לאדם הלמד קמוצה · פי׳ והצרותי אל האדם שיהיו תוך הערי׳ במצור שיהיו בה בלחם צר ומים לחץ כעפר שהוא נשפך לרוב שאין אדם חושש על שפיכותו כן ישפך דמם בלי חמלה לרוב · ולחומם כגללים · בשרם יהיה נשפך באשפות כמו הזבל · וכן וימטר עלימו בלחומו בבשרו : גם כספם · אך נבהלה · אותה הכלה תהיה נבהלה כלו׳ תהיה בבהלה פתאום · ות״ת ארי גמירא ברם שיצאה : התקוששו וקשו · ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקושש קש · מקושש עצים · וכן פי׳ התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומים אחרים אחר כך ובערו אותם · וכן אחז״ל מזה הפסוק קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים · ועוד אמרו שקשט גרמין עד לא נקשט אחרנין · וקשו · השי״ן דגושה לחסרון הכפל · כמו שבו את העיר · הגוי לא נכסף · לא נכסף ולא התאוה אל זה להתקושש ולקושש כמו נכספת לבית אביך · ות״י דלא חמיד למיתב לאורית׳ · ואאז״ל כתב זה הגוי שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון רז״ל אוכסיף באכסופי אפין : בטרם לדת חק בטרם שיולד חק היום הבא כלומר הגזרה התקוששו · ות״י עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא · כמוץ עבר יום · המאוחר מוקדם וכן היא תכונת הפסוק בטרם לדת חק יום כמוץ עבר כלומ׳ בטרם לדת חק היום שתהיו כמוץ עובר מפני רוח · או בטרם יום לדת חק והמאוחר מוקדם במקרא רבים כמו מקום שם קבר מקום קבר שם · הידעת כי אז תולד הידעת אז כי תולד · ומספר אל יודעי נהי ויודעי נהי אל מספר והדומים להם רבים · ות״ת בחסרון מלים ותהון דמן לכמוצא דנשבא מן קדם רוחא וכטלא דעדי מן קדם יומא · כלומר מפני השמש · נוסחא אחרת ותנכא דעדי מן קדם יומא : בקשו את ה׳ · אמר כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אף על פי שחטאו רוב ישראל נשתיירו בהם רבים טובים ויראי אלהים כמו שאמר האל לאליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו וכאמר על חרבן הארץ נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ · ואף על פי שהיו עבדי האל ית׳ וחסידיו נפלו בחרב עם הרעים כמו שכתוב כי עד צדק ישוב משפט · בקשו צדק · בקשו הצדק והענוה עם האחרים כלומר השתדלו בכחכם להשיבם אל דרך טובה · אולי תסתרו · תסתרו שלא תמותו בחרב עם הנופל · אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזירה בימי מנשה כמו שכתוב ונאמר ליאשיהו המלך ונאספת אל אבותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה : כי עזה ואף על פי שיהיה יום אף ה׳ עליכם אף על פי כן אל ישמחו שכיניכם הרעים לכם :

כי

נדמה ג׳ מסר׳ יו׳ אב ב׳ בנו ודין

לאדם ה׳ קמ׳ וסי׳ לבא דידע עקא בפומיה אמר

ב

על האנשים ה׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות ובמלכים ב׳ סימ׳ ל״ח : ישבו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וירדו מעל כסאתם · והיה חילם למשסה · עשירים בשפל ישבו · וחד וישבו ויקח בועז עשרה : לאדם ה׳ בקריא׳ וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי · והצרתי לאדם · ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו · ויאמ׳ לאדם הן יראת יי׳ · כמים הפני׳ לפני׳ ·

(יא) הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי הַמַּכְתֵּשׁ כִּי נִדְמָה כָּל־עַם כְּנַעַן נִכְרְתוּ כָּל־נְטִילֵי כָסֶף׃ (יב) וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם בַּנֵּרוֹת וּפָקַדְתִּי עַל־הָאֲנָשִׁים הַקֹּפְאִים עַל־שִׁמְרֵיהֶם הָאֹמְרִים בִּלְבָבָם לֹא־יֵיטִיב יְהוָה וְלֹא יָרֵעַ׃ (יג) וְהָיָה חֵילָם לִמְשִׁסָּה וּבָתֵּיהֶם לִשְׁמָמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשֵׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃ (יד) קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל קָרוֹב וּמַהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מַר צֹרֵחַ שָׁם גִּבּוֹר׃ (טו) יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃ (טז) יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה עַל הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפִּנּוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ (יז) וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם וְהָלְכוּ כַּעִוְרִים כִּי לַיהוָה חָטָאוּ וְשֻׁפַּךְ דָּמָם כֶּעָפָר וּלְחֻמָם כַּגְּלָלִים׃ (יח) גַּם־כַּסְפָּם גַּם־זְהָבָם לֹא־יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה וּבְאֵשׁ קִנְאָתוֹ תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ כִּי־כָלָה אַךְ־נִבְהָלָה יַעֲשֶׂה אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃

ב

(א) הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשּׁוּ הַגּוֹי לֹא נִכְסָף׃ (ב) בְּטֶרֶם לֶדֶת חֹק כְּמֹץ עָבַר יוֹם בְּטֶרֶם לֹא־יָבוֹא עֲלֵיכֶם חֲרוֹן אַף־יְהוָה בְּטֶרֶם לֹא־יָבוֹא עֲלֵיכֶם יוֹם אַף־יְהוָה׃ (ג) בַּקְּשׁוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַנְוֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ פָּעָלוּ בַּקְּשׁוּ־צֶדֶק בַּקְּשׁוּ עֲנָוָה אוּלַי תִּסָּתְרוּ בְּיוֹם אַף־יְהוָה׃

ב׳ ויבקע · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ותס׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ כנגפסה · ג׳ · ל׳ ותס׳ · ל׳ ותס׳ · ל׳ · ט · ג׳ · ד׳ · ל׳ ותל׳ · ל׳ ותל׳ · ז׳ · ו׳ · ז׳ · ז׳

אילילו כל דיתבין בנחלא דקדרון ארי אתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען אשתיציאו כל עתירי נכסיא : ויהי בעידנא ההיא אפקיד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמא דבלשין בנברשתא ואסער על גבריא דשלן שליוא על נכסהון דאמרין בלבהון לא רעוא קדם יי לאיטבא ואף לאבאשא : ויהון נכסהון לעדי ובתיהון לביזא ויבנון בתין ולא יתבון ויצבון כרמין ולא ישתון ית חמרהון : קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא קריב ומוחי לחדא קל יומא דעתיד למיתי מן קדם יי די ביה מריד וצוח תמן גיבריא מיתקטלין : יומא תעבור יומא ההוא יום עקא ועיוק יום ריגוש ואתרגושא יום חשוך וקבלא יום עננא ואמטתא : יום שופרא ויבבא על קירויא כריכתא ועל רמתא מנטלתא : ואעיק לבני אינשא ויהכון כסמן ארי קדם יי חבו וישתפיך דמהון לעפרא ונבילתהו׳ כסחיתא : אף כספהון אף דהבהון לא יוכל לשיזבותהון ביום רוגזא דיי ובאשא פורענותיה יסופון כל רשיעי ארעא ארי גמירא ברם שיצאה יעביד עם כל יתבי ארעא : אתכנשו ואתו ואתקרבו עמא דרא דלא חמיד למתב לאוריתא : עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא ותהון דמן לכמוצא דנשבא רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא עד דלא ייתי עליכון תקוף רוגזא דיי עד דלא ייתי עליכון יום רוגזא דיי : תבעו ית דחלתא דיי כל ענותני ארעא דדיני רעותיה עברו תבעו קושטא תבעו ענותנותא מאים יתגין עליכון ביום רוגזא דיי :

ארי

יושבי המכתש · כחלא דקדרון שעמוק כמכתשת זה ת״י · ומדרש אגדה משער הדגים זו עכו הסמוכה בחיקו של הים ששם נצודים דגים הרבה · מן המשנה לוד שהיא משנה לירושלם · מהגבעות זו צפרי שיושבת בראשי ההרים כצפור · יושבי המכתש זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל : כי נדמה כל עם כנען · ת״י ארי איתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען : כל נטילי כסף · כל עתירי נכסיא טעונה משא כסף וזהב כמו נוטל החבן ונטל החול לשון משא : אחפש את ירושלם בנרות · אדקדק בעונותיהם : הקופאים · השקטים על שמריה׳ ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא : האומרים בלבבם לא ייטיב יי׳ · לעושי רצונו : ולא ירע · לעוברי רצונו : מר צורח שם גבור · הגבור יצרח שם קול מר : יום שואה · לשון שממון ומשואה · שממון יותר : והצרותי לאדם · לישראל הקרויים אדם : ולחומם · בשרם ולשון ערבי בשר קורין אל לחם : כגללים · רעי : התקוששו · התלקטו והאספו יחד כמו לקושש קש : וקושו · מעשיכם השוו מעשיכם לרעת קוניכם ורז״ל דרשו קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים עשו שניהם לשון היקש אדם המשוה עצמו ויישר דרכו : הגוי לא נכסף · דלא חמד למיתוב לאורייתא · בטרם לדת חוק לפני בא הגזיר׳ : כמוץ עבר הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכעשן העובר מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך תרגמו יונתן דתיהון דמן למוצ׳ דנשבא רוחא וכתנגא דעדי מן קדם יומא :

כי

מסרה

וכל קהלת דכוו׳ במא לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · וסימ׳ בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמר : בקשו ז׳ וסי׳ אשת בעלת אוב · דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד · וחברו · בקשו את יי׳ כל ענוי ארץ ג׳ בו · לך אמר לבי בקשו · וחד ובקשו ברחובותיה :

כי עזה עזובה תהיה · כי אם תעשו כן אפקוד על שכיניהם הרעים פלשת ועמון ומואב כמו ששנינו' מכדרן והולך: בצהרים יגרשוה · אשדוד שמה ובצהרים אשר יסוד בה קטב יגרשוה ותהי שדודה · ד"א בצהרים יגרשוה מקום מרעה כאן היה והצהרים קשה לבאת בו כאן וכן הוא אומר איכה תרביץ בצהרים: חבל הים · כפר ימא ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל כלומר ה הסמוכים לים: גוי כרתים · עמא דמחייבין לאיסתצאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של ארץ ישראל בתוך מצרי תחומיה ואף לפי ש שדורשו יונתן לכלייה גוי כרתים מדינה היא בפלשתי ושמה כרתי וכן הוא אומ' בצקלג נחנו פשטנו על נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ותרגם יונתן על דרום כרתי ו ולמטה כתוב בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: נות כרות רועים · נוה ערלאי שיכרו בה הרועים לחם ב בבקר כרות לשון ויכרה להם כ כירה גדולה: והיה חבל לשארית בני יהודה · והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהוד' חבל זה לשון גורל הוא וכן ת"י ויהי עדבא לשארא דבית יהודה: לאשר חרפו את עמי · כשהיו מוליכין ישראל בגולה לצד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב ב בוכים וגונחי' וצועקין היו מונין אותן ואומרי' מה לכם שנופי' מה תבכו הלא לבית אביכם אתם הולכים בעבר הנהר ישבו א אבותיכם מעולם: ויגדילו על גבולם · ויתגאו על גבולם: כי מואב כסדום תהיה · גם אתם לקדמתכם תשובו לוט אביכם לא מסדום היה: ממשק חרול · השמעת קול כמו ממשק גיבי' ואף גם הראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממשח הסוכך ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילי' שם שאין עוכר והן מקשין זו על זו ומשמיעות קול: ומכרה מלח · מקוה כריית מלח: כי רזה · יהתים כחם: וישתחוו לו · כשיראה שנתקלקלה יראתם: גם אתם כושים · שגלו עם ישר' מעבר לנהר כוש על צפון אשור בצפו' אל בבל · כל חיתו גוי: כל בהמות הגוים · קאת וקיפוד · עופות: בכפתוריה · פומ"לם שבראש הגג: נינוה · הוא ראש לאשור: חרב בסף · החורבן יהי ניכר בסיפי הבית: קול ישורר בחלון · קול העופות מצפצפי' בחלונות:

כי

כי עזה עזובה תהיה · עזה עזובה דרך צחות לשון נופל על הלשון ואף על פי שאינו דומה בכל האותיות · בצהרים · זכר צהרים לפי שהקטב ישוד בצהרים · ואשדוד לשון שד והרי הוא כאלו הוא לשון נופל על הלשון · יגרשוה · יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה פתאום כמו הקטב שישוד בצהרים · ועקרון תעקר · לשון נופל על לשון דרך צחות ו ולא זכר גת כי ביד מ מלכי יהודה היתה: הוי יושבי חבל הים · חלק כמו חבל נחלתו והוא ארץ פלשתים ש שהיא סמוכה לים כמו שכתוב עד ים פלשתים וקרא הוי עליהם כי ת תחרב ארצם · גוי כרתים · פלשתי' יקראו כרתים כמו שאמר אל נגב הכרתי · ואמר הכרתי את כרתים · וי"ת עמא דחייבין ל לאישתיצאה · כנען · ארץ פלשתים כמו ש שכתוב לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו': והיתה · לשון נקבה על הארץ שהיא חבל הים · נות כרות רועים · משכן הרועים יקראוהו נוה כמו ש שנאמר אני לקחתיך מן הנוה והקבוץ נות · כרות רועים · מקום שיכרו שם הרועים ל להיות שם מקניהם כבלאים מן כי יכרה איש בור: והיה חבל לשארית בית יהודה · זה החבל יהיה עדיין לשארית בית יהודה שישובו מגלות בבל · וי"ת חבל השנים ה הראשונים כפר ימא וזה תרג' עדבא כלומר לגורל בית יהודה ו ולחלקם יהיה · עליהם ירעון · על המקומות ההם · אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק ו והיתה לעתיד כשישובו יהודה מגלות בבל ת תהיה ארץ פלשתים להם למרעה צאן · ופירוש ירעו צ צאנם · וכן ירבצון · אמ' על הצאן שיכלאום בלילה בבתי אשקלון החרבי' להרביצ' שם · או יהיה פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים אחר שישבו שם הרועים עם צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יישוב ולא תהיה הארץ אלא למרעה צאן · ויהיה פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ פלשתים גם כן להם למושב ויבנו שם בתים לדרכם · ופי' ירעון ירבצון דרך משל לפי שהם ממשלים לצאן · וכן ת"י עליהון ירעון ועליהון יתפרנסון · בערב ירבצון · תרגם ברמשא יביתון: שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון · שהיו שכנים לבני ישראל ובגלותם מארצם והיו עוברים דרך עליהם והיו מחרפים אותם · ויגדילו על גבולם · היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם · או פי' היו מגדילים פיהם על גבול ישראל שהיו רואים אותו חרב: לכן חי אני · כסדום שתהיה חרבה חרבן עולם · ממשק חרול · לפי מקומו ענינו כמו מוצא שיצאו ויעלו שם חרולים כמו במקום החרב · וי"מ המלה מענין ובן משק ביתי מענין שוק · כלו' שיתקשקשון החרולים זה בזה מרובם בנשוב בהם הרוח וישמיעו קול · ואחז"ל פי' ענין עזיבה כלומר שתהיה הארץ נעזבת לחרולים וכת' משמט מלוחין כמו מלוח עלי שיח והוא החרול · ומכרה מלח · מן כי יכרה איש בור · כתרגומו ומחפירין דמלח · ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי ר"ל התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה ר"ל תל מלח · שארית עמי יבזום · ככל הענין במ"ם ואמ' יתר גוי ינחלום · וזה אפשר שהיה בבית שני כששבו מגלות בבל · ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח ופסוק כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי' · יבזום · יבזו אותה · גוי ב"יוד אחד לבד והיא יו"ד השרש וו"ד הכנוי נבלעה מהמכתב ונשארה במבטא: זאת · ויגדילו פירשנוהו: נורא ה' עליהם · ה' שהוא נורא עליהם היה כלומר על עם ה' שזכר · וכת"י דחילא דה' אתר למפרקהון · או פי' עליהם על הגוים כלומר עוד יבא זמן שיהיה ה' נורא עליהם ויראו ממנו ומהרע לעמו · כי רזה את כל אלהי הארץ · יכחש את כל אלהי העמים ויכירו כלם כי ה' לבדו הוא האלהים כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ · ורזה · מן וישלח רזון בנפשם כלומר יבטל אותם וישבית אמונתם · וישתחוו לו · ואז ישתחוו לו · ות"י ארי אמאיך: גם אתם כושים · אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקרא בכמה מקומות כמו כלם תשובו ובאו נא · לכלם ולבניכם · כי יבושו מאלים אשר חמדתם והדומים להם · וי"מ המה בחסרון כף הדמיון כהמה כלומר אתם תהיו חללי חרבי כמוהם · פי' כעמון ומואב שזכר · ואמר גם אתם כלומר אעפ"י שאתם רחוקים מארץ ישראל אתם הרעותם לישראל וגם אתם תהיו חללי חרב: ויט ידו על צפון · זה בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל · וזכרה לפי שגלו ישראל אליה ולא רחמו עליהם כראוי כמו שאמר בישעיה לא שמת להם רחמים · ויאבד את אשור · שגלו שם עשרת השבטים: ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי · כל הבהמות · אמר כל בהמות הגוים אשר סביבותיה ירעו וירבצו בה · גם קאת · היא הקיק · גם קפוד · היא הקנ"פאד בערבי ובלע"ז טרטוג"אה · בכפתוריה · הוא הכפתור הסמוך על שני הספים שהם המזוזות · וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורים של פרחים וכפתורים שהם כמין תפוחים · וכן כפתוריהם וקנותם · וכן ת"י כפתוריה בפתוח תרעיא · קול ישורר · כתרגום יונתן קל עופא דמצפצף בכוא · ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר וזמיר · וכן אמר מבין עפאים יתנו קול · ואמ' עת הזמיר הגיע וקול · חורב בסף · חרבן יהיה בסף השער ·

כי

והיתה ג' בטעם בנביאי' וסימ' והיתה הפצירה · נבלת אזבל · והיתה חבל הים · ועיין במסרה רבתא בערך היה: כסדום ד' וסי' כמעט כסדום היינו · הכרת פניהם ענתה בם · היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה · כי מואב כסדום תהיה: וישתחוו ז' רפין וסימ' יעבדוך עמים · נורא יי' עליהם · יזכרו וישבו אל יי' וישתחוו

כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר: הוי ישבי חבל הים גוי כרתים דבר יהוה עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב: והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צאן: והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב ירבצון כי יפקדם יהוה אלהיהם ושב שבותם: שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון אשר חרפו את עמי ויגדילו על גבולם: לכן חי אני נאם יהוה צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום: זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדלו על עם יהוה צבאות: נורא יהוה עליהם כי רזה את כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים: גם אתם כושים חללי חרבי המה: ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וישם את נינוה לשממה ציה כמדבר: ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו קול ישורר בחלון חרב בסף

ארי עזה שביקא תהי ואשקלון לצדו אשדוד בטיהרא יתרכונה ועקרון תתעקר: ווי דיתבין בספר ימא עם דחייבין לאשתצאה גזירת פתגמא דיי' עליכון דיתבין בכנען ארעא פלשתאי ואבדינך מבלי יתיב: ותהי ספר ימא דירוות בית משרי רעיין וחוטרין דען: ויהי עדבא לשארא דבית יהודה עליהון יתפרנסון בבתי אשקלון בר ברמשא יביתון ארי יעול דכרניהון קדם יי' אלההון ויתוב גלוותהון: שמיע קדמי חיסודי מואב ואתרברבות בני עמון דחסידו ית עמי ואתרברבו על תחומיהון: בכן קיים אנא אמר יי' צבאות אלהא דישראל ארי מואב כסדום תהי ובני עמון כעמרה משמט מלוחין ומחפורין דמלח וצדו עד עלמא שארא דעמי יבזונונון ושאר שבטיא יחסנונון: דא להון חלף אתרברבותיהון ארי חסידו ואתרברבו על עמיה דיי' צבאות: דחילא דיי' למפרקהון ארי אמאיך ית כל דחלת ארעא ויבעון מן קדמוהי גבר מאתריה כל נגוות עממיא: אף אתון כושאי קטילי חרבי תהון: וירים מחת גבורתיה על צפונא ויאבד ית אתוראה וישוי ית נינוה לצדו אשתממו במדברא: וישרון בגוה עדרין דכל חיות ברא אף קתין ואף קופדין בפיתוח תרעא יביתון קל עופא דמצפצף בכוא חרבו תרעא

וטללה

לו כל מלכים · כל גוים אשר עשית · כה אמר יי' גאל ישראל: חרב ז' וסימ' נמסר בישעיה סים סא

ויגדלו ל' חס' ואח' מל' ובענין

כי ארזה ערה, הה"א נחה ודינה במפיק, וארזה ר"ל על קירוי הבתים הספונים בארז, ולפי שערה וגלה הלוח הבא על כינוי קרוי הבתי' לפיכך יחרב ספה שנשאר מגולה למטר ולרוח ויפול מעט מעט, ות"י וטללה סתרו: זאת העיר, היא נינוה, אני ואפסי עוד, אפס זולתי עוד, וכן ת"י ולית עוד בר מיני: הוי מוראה ונגאלה, חזר לדבר על ירושלם, מוראה, פעול מהכבד והחולם מקום קמץ חטף או שורק ו ועניינו מן ושמתיך כ כראי ענין טנוף ולכלוך, וכן ונגאלה מזה הענין, כמו וכל מלבושי אגאלתי, נגואלו בדם, והענין כפול במלות שונות: העיר היונה, ענין לא תונו וכן בא פעל הקל מזה הענין עד חרב היונה, וי"מ היונה הפותה, כמו ויהי אפרים כיונה פ פותה אין לב, ות"י ווי דמוחיא מתפרקא קרתא דמסגיא ל לארגזא: לא שמעה, מבואר, בקול פי' בקול המורים אותה, לא קרבה, בכרי הרים לגזרת פעל: שריה, שחוטפים וגוזלים העם כמו האריות הטורפים, או כמו זאבי ערב שטורפים בלילה, לא גרמו לבקר, לא הניחו לבקר אפילו הגרמים שחוטפים ואוכלי' מהר כן הם השופטי' חוטפי' השחד ואוכלים: נביאיה, נביאי השקר, פחזים קלים, כלומר קלי דעת, כמו אנשים רקים ופוחזים, אנשי בוגדות, שם בפלס הסוללות באו העיר, כהניה חללו קדש, כמו שאמר יחזקאל כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחול לא הבדילו, חמסו תורה שלא הורו אותה לעם כמו שהיה הדין עליהם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, ולא עוד אלא כי גם הם ע עברו עליה והנה חמסו תורה: יהוה צדיק בקרבה, בקרב העיר הזאת שזכר והיא ירושלם, לא יעשה עולה, ה' שהוא צדיק בקרבה כי שכינתו בה והוא צדיק במה שמביא מן הרעה עליהם לא יעשה עולה כי בדין עושה מה שעושה להם, כמו שאמר משה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: בבקר בבקר, פי' החכם ר' אברהם היה ראוי להם שלא יעשו עולה כי האל יתברך בבקר בבקר כלומר בכל יום ויום יראה להם משפטו בגוים ואף על פי כן לא יודע עול בשת כלומר ישראל שהוא עושה עול לא ידע להכלם וליבוש מלעשות עול אף על פי שהוא רואה' כי האל יתברך עושה משפטו בגוים בעבור רעתם והם לא יוסרו ולא יבושו, ואא"ז ל פי' מיום שברא הא' יתברך האור אמונתו קיימת לעולם כי בכל בקר ובקר מזריח האור זהו משפטו יתן לאור, לא נעדר אף על פי שמכעיסים אותו בני העולם, ולא ידע עול בשת, פירוש שאמר כמו שהאל שומר אמונתו לנו כן כשמור לו אמונה: הכרתי, אמרתי, שני הפסוקים מבוארים, ולא יכרת מעונה הה"א מפיק פי' מעון העיר שזכר והיא ירושלם, כל אשר פקדתי עליה מהרעות לא יבא עליה כי תקח מוסר מן הגוים ולא עשו כן אלא אכן השכימו השחיתו כל עלילות' כלומר היו זריזים בהשכמה להשחית כל מעשיהם שהם רעים, ואמר כל כלומר לא הניחו דבר מן הרעות שלא עשו כמו שאמר לא הפילו ממעלליהם, מעונה, דרך כלל, כלומר מעוניה ובתיה הגדולים: לכן חכו, כלומר חכו לי עד היום ההוא שאכרף אתכם כי לא תקחו מוסר עד אותו היום והוא יום קומי לעד והוא יום בא גוג ומגוג שאקום לעד כלומר לשלל, כמו בבקר יאכל עד, כי משפטי לאסוף גוים, משפט זה נתתי לעתיד שאאסוף גוים וממלכות אל ירושלם, ותרגם יונתן לעד למידן, כל הארץ ר"ל רוב אנשי הארץ כמו שכתוב וכל הארץ באו מצרימה, לקבצי הקו"ף נקרא בקמץ חטף: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה, פירוש העמים שישארו אחר מלחמת גוג שפתם הראשונה אהפוך אותה עליהם בשפה ברורה שלא יזכירו בשפתם אלהים אחרים אלא כולם יקראו בשם ה' זהו שפה ברורה כמו שאמר בנבואת זכריה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, והחכם רבי אברהם אב"ע ז"ל פי' יתהפכו לעבוד ה' לברו בשפה ברורה היא לשון הקדש שבה לבדה נקרא השם הנכבד, לעבדו שכם אחד, חלק אחד, ר"ל בלב אחד ובדעת אחת: מעבר לנהרי כוש, אותם שהם מעבר לנהרי כוש יובילון מנחתי כלומר יובילון את ישראל לירושלם למנחה כמו שאמר בנבואת ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש, ואמר בעת ההיא יובילו שי לה' בבאות עם ממושך וממורט, עתרי בת פוצי שם אומה או משפחה שהיא מעבר לנהרי כוש, ויונתן פירש עתרי שקרא האל יתברך שם לישראל עתרי שיעתר להם ה', וקרא שמם בת פוצי, כלומר עדת הנפוצים בגלות, וכן תרגם יונתן מעבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלות עמי דאתגליאה ויהון מייתין להון הא בקרבני:

ביום

כי ארזה ערה, כי ארזיה עקר ופרש כמו ערו ערו ות"ת וטללתא כתרו הוא. גג הבית הספון בארז שאפילו בתי אבנים מסככין בנסרים שלעץ: ואפסי, ואפס זולתי: הוי מוראה ונגאלה, עד עכשיו דבר בנינוה ועכשיו חוזר על ירושלים הוי שהיא לבנ ולפתי כרואי ותהא מגואלת בפתן עונה, מוראה כמו מוראתה ושמתיך כרואי: העיר היונה, פותה כיונה אין לב: זאבי ערב, הממהרים לאכול טרפם בלילה: לא גרמו לבקר, לא השאירו את העצמות לגרם לבקר: חמסו תורה, לא הורו אותה לשואליהם: יי' צדיק, השרה שכינתו בקרבם ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם ה הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו: משפטו יתן לאור, נותן לאור דן דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת, וכל זה לא כתנו שופטי עול שבתוכה אל ל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן בוניהם: הכרתי גוים, הבאתי פורענות על האומות כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מקיים והולך אמרתי אך תראי אותי: ולא יכרת מעונה, ולא יחרבון מדוריה: כל אשר פקדתי עליה, ולא יכרת ממנה כל הטוב אשר צויתי להבי' עליה: קומי לעד, שאקום להתוועד עליכם: מעבר לנהרי כוש, יובילון לי מנחה: עתרי, את המתפללין אלי: בת פוצי, כנסיית נפוצותי אשר הפיצותי:

לא

לא שמעה חד מן ה' פסוק אית בכל חד לא לא לא לא כולהו קרחי וסי' נמסר ביחזקאל סי' י"ח: בבקר בבקר י"ג בקריא' וסי' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו, והקטיר עליו אהרן קטרת סמים, והם הביאו אליו עוד נדבה: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה, מדוע אתה ככה דל בן המלך, מדי עברו יקח אתכם,

---

טו כי ארזה ערה: זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו:

ג

א הוי מוראה ונגאלה העיר היונה: לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביהוה לא בטחה אל אלהיה לא קרבה: שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר: נביאיה פחזים אנשי בגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: ה יהוה צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא יודע עול בשת: הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב: אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה כל אשר פקדתי עליה אכן השכימו השחיתו כל עלילותם: ח לכן חכו לי נאם יהוה ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ: כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שכם אחד: י מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון מנחתי:

וטללה סתרו: דא קרתא תקיפתא דיתבא לרוחצן דאמרה בלבה אנא ולית בר מיני עוד איכדין הוות לצדו בית מישרי חיותא כל די עיבר עלה יכלי ויניד ידיה: ווי דמוחייא ומתפרקא קרתא דמסגיא לארגזא: לא שמעת בקל עבדוהי נבייא ולא קבילת אולפן במימרא דיי' לא אתרחיצת ולפולחן דאלהא לא אתקרבת: רברבהא בגוה כארין נהמין דיינהא דיבי רמשא לא מוריכין לצפרא: נביי שקרא די בגוה באשין גברין שקרין כהנהא מפסין קודשא חטפין באוריתא: יי' זכאה אמר לאשראה שכינתיה בגוה לית קדמוהי למעבד שקר הא כנהור צפרא דאזיל ותקין כן דיניה נפיק לאפרש לא מתעכב ולא ידעין עוליא בהתא: שיציתי עממיא אצדיאה בירניתהון אחרבית שוקיהון מבלי עדי צדיאה קירויהון מבלי אינש מבלי יתיב: אמרית ברם תדחלין מן קדמי תקבלון אולפן ולא יפסוק מדוריהון מארע בית שכינתי כל טבון דאמרית להון איתי להון בכן אקדימו חבילו כל עובדיהון: בכן סברו למימרי אמר יי' ליום אתגליותי למידן ארי דיני לכנשא עממיא לקרבא מלכותא למשפך עליהון חימתי כל תקוף רוגזי ארי באישת פורענותי יסופון כל רשיעי ארעא: ארי בכן אשני על עממיא ממלל חד בחיר לצלאה כולהון בשמא דיי' למפלח קדמוהי כתף חד: מעיבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלוות עמי דאתגליאה ויהון מיתן להון הא כקורבנין: בעידנא

מסרה

יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן, וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו, ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית, יעשו את הכבש ואת המנח', יי' צדיק בקרבה, ולעמוד בבקר בבקר, ומקטירי' ליי' עולות בבקר בבקר: תאכל ט' וסימ' והנותרת ממנה, וכל מנחת כהן כליל תהיה, הכהן המחטא, וכל חטאת אשר יובא, ולהבדיל בין הטמא, לכן חכו לי נאם יי', הנה אדני יי' יורשנה, ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה, גם כספם גם זהבם:

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך · לא תצטרכי לבוש ולהכלם מכל מעשיך שתעשי כי כולם יהיו ביושר ובאמונה ולא כמו בזמן הזה שצריכה את לבוש ולהכלם מהמעשים הרעים אשר תעשי וזהו שאמר אשר פשעת בי פי׳ אשר פשעת בי עתה אבל בזמן ההוא לא תבושי · כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך · כלומר הגאים והעליזים והשמחים לדבר גאוה ובגאות אסיר אז מקרבך · כמו שאמר בנבואת זכריה וצרפתי׳ כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב · לגבהה מקור : והשארתי בקרבך עם עני ודל הפך עליזי גאותך שזכר · ופי׳ עני כמו ענו ר״ל שפל רוח · ודל ר״ל שנפשו דלה ונמוכה · וכת׳ ענותן ומקבל עולבן · וכן עני ורוכב על החמור כמו ענו : שארית ישראל · מבואר הוא ·

ולא ימצא ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ושברה כשבר נבל יוצרי׳ · ולא ימצא בפיהם לשון תרמית · אל ארץ גלעד ולבנון אביאם · ונכשל ונפל ולא ימצא : יי׳ אלהיך ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ב׳ : ישיש ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן ס״ב : הצלעה ג׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בספר מיכה סימן ד׳ : ולשם ד׳ בקרי׳ וסי׳ ולשם ילד גם

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילתיך אשר פשעת בי כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי : והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יהוה : שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד : רני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם : הסיר יהוה משפטיך פנה איבך מלך ישראל יהוה בקרבך לא תראי רע עוד : ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך : יהוה אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברנה : נוגי ממועד אספתי ממך היו משאת עליה חרפה : הנני עשה את כל מעניך בעת ההיא והושעתי את הצלעה והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם : בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יהוה :

נ״ג

ספר חגי

בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר יהוה ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר :

בעידנא ההיא לא תבהתין מכל עובדיך בישיא די מרידת במימרי ארי בכן אגלי מגויך תקיפי תושבחתיך ולא תספון לאתרברבא עוד בטורא דקודשי : ואשאר בגויך עם ענותן ומקביל עולבן ויתרחצון בשמא דיי׳ : שארא דישראל לא יעבדון שקר ולא ימללון כדיבין ולא ישתכח בפומהון לישן דנכלין ארי אינון יתפרנסון וישרון ולית דמניד : שבחי כנשתא דציון ובועו ישראל חדי ובועי בכל לבא כנישתא דירושלם : אגלי יי׳ דייני שקרא מגויך פלי בעלי דבביך מלכיה דישראל יי׳ אמר לאשראה שכינתיה בגויך לא תדחלין מן קדם בישא עוד : בעידנא ההיא יתאמר לירושלם לא תדחלין ציון לא יתרשלן ידך : יי׳ אלהך אמר לאשראה שכינתיה בגויך גיבר פריק יחדי עלך בחידוא יכבוש על חובך ברחמתיה ירוז עלך בריץ : די הוו מעכבין ביך זמני מועדך ארחיקית מיניך ווי עליהון על דהוו נטלין זיניהון לקבליך ומחסדין ליך : הא אנא אעביד גמירא עם כל משעבדיך בעידנא ההיא ואפרוק ית מטלטליא ומבדריא אקריב ואשוינון לתושבחא ולשום בכל ארעא בהתתהון : בעידנא ההיא אכניש יתכון ובעידנא ההיא אקריב גלותכון ארי אתן יתכון לשום ולתושבחא בכל עממי ארעא כד אתיב ית גלוותכון לעיניכון אמר יי׳ :

בשנת תרתין לדריוש מלכא בירחא שתיתאה ביומא חד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ ביד חגי נביא לות זרובבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה ולות יהושע בר יהוצדק כהנא רבא למימר :

כרנן

רשי

לא תבושי מכל עלילותיך · כי כבר לקית ונרצה עונך : עם עני ודל · עם ענותן ומקבל עולבן : משפטיך · יסוריך יושטיא בלע״ז : גבור יושיע · גבור הוא אשר יושיע מן האויב : יחרים באהבתו יכסה על פשעיך באהבתו וכן ת״י יכבוש על חוביך ברחימתיך : נוגי ממועד אספתי · את המוגלי׳ ממועדי שלא היו משמרי׳ שבתות וימים טובים אספתי כיליתי : ממך היו · מעמך היו : משאת עליה חרפה · על אותה אשמה היה לך משאת חרפה : נוגי · לשון הוגלה כמו הגו סיגי׳ כאשר הוגה מן המסילה ואין שורש בתיבה אלא הנו״ן לבדה : הנני עושה · ת״י הא אנא עביד גמירא ויש לפותרו לשון עישוי כמו ועשותם רשעים : בכל הארץ בשתם · בכל מקום אשר היו שם לבשתם · שם אתנם לשם ולתהלה :

ספר חגי

בשנת שתי׳ לדריוש · הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומצינו במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון על זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלם ברשיון כורש שאמר מי בכל עמו וגו׳ ושמעו צרי יהודה ובנימן ושלחו איגרותיה׳ לכורש לצוות לבטל מלאכ׳ בית המקדש שהתחילו וציוה ובטלום כמפורש בעזרא באדין בטילת עביד׳ בית אלהא וגו׳ ובטלה שלש שנים שמלך כורש וארבע עשרה של אחשורוש ושנה הראשונה של דריוש בנו ובשנת שתים נאמרה נבואה זו לחגי לזרזם לחזור ולבנו׳ במלאכה ולא יראו כי לא יבטלום השונאים שהקדוש ברוך הוא יצליח׳ : העם

מסרה

הוא אבי כל בני עבר׳ ולתתך עליון על כל הגוים ·כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן׳ הנני עשה את כל מעניך : שלשתי׳ כל כתיביא מפקי׳ א׳ וכל נביאי׳ לא מפקין א׳ במ״ב וסימ׳ הדין דריש חגי בשנת שתים׳ ודסוף חגי ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אקחך זרובבל :

תרמית כמו מרמה · והוא בשקל תרבית · כי המה ירעו · לפי שנמשלו ישראל לצאן אמר ירעו ורבצו · ור״ל כי בשכר זה שלא יעשו עולה ולא ידברו כזב ירעו ורבצו : רני בת ציון הריעו ישראל שמרת השבטים · שמחי ועלזי · כפל הענין במ״ש לחזק השמחה · בת ציון בת ירושלם · כפל הענין במלות שונות : הסיר ה׳ משפטיך · משפטי הגוים שהיו נותני׳ עליך בגלות · ות״י ארי אגלי דייני שקרא מגויך · פנה איבך · פנה אותם מארצך שלא יהיה שם עוד · פנה · כמו ואנכי פניתי הבית ·מלך ישר׳ ה׳ בקרבך · אחר שהוא שוכן בקרבך לא תראי רע עוד : ביום ההוא יאמר · אמר הנביאים יאמרו לה או יאמרו אחד לחברו · וי״מ האויבי׳ יאמרו לה ויודו כי אין כח בידם לכפי האל ית׳ · אל ירפו ידיך · כמו יתנו יקר · גם ימצא יד לשון זכר והנה בו מגילת ספר : יהוה אלהיך בקרבך · אחר שהוא בקרבך אל ירפו ידיך כי הוא גבור שיושיע אותך מגבורי הגוים · יחרים באהבתו · ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך : נוגי ממועד · ענין יגון משבון כפעל כמו בתולותיה נוגות · אמ׳ כנגד ציון וירושלם בגים שהיו נוגי׳ ממועד הגאולה שאחרך כל כך הנה אספתי אותם אליך כי ממך היו ויצאו בגלות ועתה אספתי אותם אליך והטעם על בניהם · ויש לומר גם הם עצמם ורמז בזה לתחיית המתים · משאת עליה חרפה · כי כבר נשאו חרפה גדולה ימים רבים ·

עליה ר״ל על ירושלם · ומה שדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק יש רבי׳ כמוהו במקרא · משאת שם : הנני עושה · כמו בעשות מצרים דדיך ענין השחיטה והכתישה · וי״ת כמשמעו עם חסרון הא׳ אנא עביד גמירא עם כל משעבדיך · בכל הארץ בשתם · פי׳ בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם שם יהיו לשם ולתהילה : בעת ההיא · ובעת קבצי אתכם · ובעת ההיא יהיה קבצי אתכם · יהיה חסר ומלת ההיא שזכר עומדת במקום שתים וכן ת״י ובעידנא ההיא : שבותכם · לשון רבים וכן ושבותי שביתך · כתוב הנה לשון רבים ושבותכם בוי״ו שורק ושביתך ביו״ד ובחיר״ק :

בשנת שתים לדריוש המלך · הוא דריוש בן אחשורוש · ואמרו כי בן אסתר היה והוא צוה לבנות הבית אחר שבטלו הבנין צרי יהודה מתחלת מלכות אחשורוש כי כשעלו מן הגולה לא שלמו לחרבות ירושלם שבעי׳ שנה אלא למלכות נבוכד נצר וזהו שאמ׳ לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והם לא עמדו בגולה אלא נ״ב שנה כי בשנת י״ט למלך נבוכד נצר גלו ואותה פקידה שעשה כורש לא היתה שלמה כי כורש לא מלך אלא ב׳ שנים מקוטעות ובתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין עד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואז שלמו לחרבות ירושלם ע׳ שנה כי אותם י״ט שנה שחסרו אז שלמו לכורש וי״ד לאחשורוש וב׳ לדריוש הם ע׳ שנה וכששלמו לחרבות ירושלם ע׳ שנה הגיע זמן בנין הבית ואז באה הנבואה אל חגי שהיה בירושלם לעורר זרובבל לבנות הבית כי היו מתעצלים מפני השונאים שהיו משביתים מלאכתם אלא השנים ולא עוררה אותם רוח הקדש עד עתה לפי שלא נשלם הזמן כי לא מלאו לחרבות ירושלם שבעים שנה עד עתה · וכן אמר בעזרא והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודאי די ביהוד׳ ובירושלם בשום אלהי ישראל עליהון · אל זרובבל בן שאלתיאל בהגעת האלף · וזרובבל לא היה בן שאלתיאל אלא בן פדיה ופדיה בן שאלתיאל כמו שאמר בדברי הימים ובני בנים הרי הם כבנים · וזכר שאלתיאל אולי היה נכבד מפדיה · וכן אמר זכריה בן עדוא והוא היה בן ברכיה בן עדוא · פחת יהודה · מלרע והוא סמוך מן פחה ופי׳ שליט או מושל כי לא נקראו מושלי בית שני מלכים לפי שהיו ברשות אמות העולם רומם ובית חשמונאי והורודוס שמשלו לא היו משבט יהודה · ועל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול · יהוצדק זה גלה עם הגולה כמו שאמר בדברי הימים ויהוצדק הלך בהגלות ה׳ את יהודה וירושלם ביד נבוכד נצר והיה אחי עזרא ושניהם היו

בני שריה ויהושע בנו עלה עם זרובבל ועזרא לא עלה עד מלאת לחרבות ירושלם ע׳ שנה אחר שבנו הבית ׃ לאמר ׳ זה הדבר שהיו אומרים העם אל זרובבל ואל יהושע ׃ כה אמר ה׳ לאמר ׳ שיאמרו הם לעם ׳ ולפי שבטלו בני יהודה מהם בנין הבית כל השנים שעברו שאמרו העם מבנין הבית והיו אומרים עדיין לא הגיע עת הבנין ואעפ״י שהיו יודעים שמלאו ע׳ שנה לחרבן ירושלם בשנת שתי׳ לדריוש והיה להם לדעת כי לא לחנם העלם הא׳ מהגולה ואעפ״י שלא אמר להם הנביא עדיין היה להם להחל מעצמ׳ ולהתעורר על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הכונה כמו שאמר זרעתם הרבה וגו׳ והיה להם לדעת כי זה ענשם על שהיו נואשים בבנין הבית ובפרשה האל יתברך שלא היו מתעוררים מעצמם שלא להם ביד חגי הנביא ׃ ויהי דבר ה׳ ׳ דבר ה׳ היה לעם ביד חגי כי הנבואה הראשונה אמר לו לאמרה אל זרובבל ואל יהושע ׳ והנבואה הזאת השנית אמר לו לאמרה לעם ׃ העת לכם ׳ הה״א פתוחה והיא לשאלה ׳ אמר אתם שאומרים שלא הגיע עת להבנו׳ בית ה׳ אמר אם הוא עת שתשבו אתם בבתיכם ספונים והבית הזה חרב הטוב הוא זה ה הלא תבושו מזה ׳ ספונים ׳ מקורים ׳ וכן חלקת מחוקק ספון וספון בארז ׃ ועתה ׳ על דרכיכם ׳ על עסקיכם ומעשיכם כמו וכבדתו מעשות דרכיך ואחר כך מפרש ואומר זרעת׳ ׃ זרעתם הרבה׳ הפך דרך העולם כי אדם זורע מעט וקוצר הרבה ומביא אל הבית יותר ויותר ממה שזרע ועניכם יבאו בהפך איך לא תחשבו כי זה לעונש הבית שתניחוהו חרב ׳ ועוד כי אפי׳ מה שתביאו לבית יש בו מארה שאם תאכלו לא תשבעו ואפילו תאכלו כדי שבעה כמנהג ה העולם ׳ ואין לשכרה ׳ כמו לשבעה כי השכרו׳ הוא שבעת היין ויש שיעבור החק ויש׳כר עד שתשתבש דעתו ׳ ואין לחום לו ׳ ואין הלבוש כדי להחם לו ואף על פי שהוא כדי להחם כדרך העולם אבל המארה נמצאת בכל ׳ והמשתכר משתכר ׳ ומי שהוא משתכר במקח וממכר או שמשכיר עצמו או בהמתו יהיה למארה כמו אם ישימנו בצרור בגד שהוא נקוב מ מתחתיו כי כמו שיכנס בן יצא ׃ כה אמר ה׳ ׳

עת ג׳ פתחין וסימ׳ בלא עת נדתה ׳ לא עת בא עת בית יי׳ ב׳ בו ׃ מעט ז׳ זקפין קמצין בקריא׳ וסימ׳ ונשארת׳ במתי מעט תחת אשר הייתם׳ זרעתם הרבה והבא מעט׳ ואם מעט ואוסיפה לך כהנה ׳ויחלו מעט ממשא׳ פנה אל הרבה והנה מעט ׳ וקצף גדול אני קוצף ׳ רק הכהנים היו למעט דדה ׳ וכל אתנחתא וסוף פסוק

כה אמר יהוה צבאות לאמר העם הזה אמרו לא עת־בא עת־בית יהוה להבנות ׃ ויהי דבר־יהוה ביד־חגי הנביא לאמר ׃ העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב ׃ ועתה כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על־דרכיכם ׃ זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין־לשבעה שתו ואין־לשכרה לבוש ואין־לחם לו והמשתכר משתכר אל־צרור נקוב ׃ כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על־דרכיכם ׃ עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה־בו ואכבד אמר יהוה ׃ פנה אל־הרבה והנה למעט והבאתם הבית ונפחתי בו יען מה נאם יהוה צבאות יען ביתי אשר־הוא חרב ואתם רצים איש לביתו ׃ על־כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה ׃ ואקרא חרב על־הארץ ועל־ההרים ועל־הדגן ועל־התירוש ועל־היצהר ועל אשר תוציא האדמה ועל־האדם ועל־הבהמה ועל כל־יגיע כפים ׃ וישמע זרבבל בן־שלתיאל ויהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול וכל שארית העם בקול יהוה אלהיהם ועל־דברי חגי הנביא כאשר שלחו יהוה אלהיהם וייראו העם מפני יהוה ׃ ויאמר חגי מלאך יהוה במלאכות יהוה לעם לאמר אני אתכם נאם־יהוה

ג׳ ל׳ · ב׳ לקחת · ל׳ · ח · ג׳ רף · ל׳ · יתל׳ ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ואכבדה ק׳ · ז׳ יתין · כל׳ · י · ל׳ · ל׳ · יו׳ וחס׳ · ד׳ · ל׳ · ג׳ ובכיס׳ ובענין · ג׳ · ל׳ · ל׳

כדנן אמר יי׳ צבאות למימר עמא הדין אמרין עד כען לא מטא עידן בית מקדשא דיי׳ לאתבנאה ׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ ביד חגי נביא למימר ׃ הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין בכיורי ארזיא ובית מקדשא הדין חרוב ׃ וכען כדנן אמר יי׳ צבאות שוו לבכון על אורחתכון ׃ זרעין אתון סגיאין ומעלין זעיר אכלין ולא סבעין שתן ולא רוון לבשין ולא שחין להון ודמתגר מתגר למאירתא ׃ כדנן אמר יי׳ צבאות שוו לבכון על אורחתכון ׃ סקו לטוריא ואיתו אעין ובנו ביתא ואתרעי לאשראה שכינתי ביה ביקר אמר יי׳ ׃ מתפנן אתון לסגי והוי לזעיר ומעלין אתון ליה לביתא ואנא שלח ביה מאירתא חלף מה אמר יי׳ צבאות חלף בית מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין גבר לביתיה ׃ על כן בדיל חוביכון פסקו שמיא מלאחתא מטרא וארעא פסקת מלמיעבד פירין ׃ וקרית חורבא על ארעא ועל טוריא ועל עיבורא ועל חמרא ועל משחא ועל כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל בעירא ועל כל ליאות ידין ׃ ושמע זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר יהוצדק כהנא רבא וכל שארא דעמא למימרא דיי׳ אלההון ולפתגמי חגי נביא כמא דשלחיה יי׳ אלההון ודחילו עמא מן קדם יי׳ ׃ ואמר חגי נביא דיי׳ בשליחות מן קדם יי׳ לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר יי׳ ׃

רשי

העם הזה אמרו ׳ לפי שבטל אויביהם על ידיהם בראשונה סבורי׳ הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאות לחרבות ירושלם שבעי׳ שנה ולא יבא עוד עת ביתי להבנו׳ ׳ אמור להם שבא עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאות ל לתחילת מלכות בבל שבעי׳ שנה וכן היתה לסוף שבעים נפקדו לעלות על פי כורש אבל בניין ה הבית נתלה בחורבות ירושלם ש שבימי צדקיהו שהיה מאוחר שמונה עשרה שנה למלכות בבל כדאמ׳ מר גלו בי״ח גלו בי״ט ועתה מלאו הי״ח ׃ העת לכם ׳ לשון תימה לכך נקוד הה״א פתח ׃ ספונים ׳ מכוסים בנסרי ארזים כמו ויספון את הבית וספון בארז וכן ת״י הא כדי כשר לכון דאתון יתבין בביתא דמטולי׳ ב בנסורי דארז׳ ובית מקדשא הדין חרב ׃ על דרכיכ׳ ׳ על עסקיכם שאתם רואין שאין במעש׳ ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא ׃ והבא מעט ׳ בעון ביכורים שבטלו ׳ אכול ואין לשבעה ׳ בעון ביטול מנחות ׃ שתו ואין לשכרה ׳ שניטל טעם היין לפי שבטלו הנסכים ׃ לבוש ואין לחום לו ׳ בעון בגדי כהונה שבטלו ׳ והמשתכר משתכר אל צרור נקוב ׳ כל ריוח שאתם עושי׳ הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב ׃ ואכבדה ׳ חסר ה״א כנגד חמשה דברי׳ שהיו במקדש ראשון ולא היו במקד׳ שני אורים ותומים ואש ושכינה ורוח הקדש כדאיתא במסכת יומא ׃ פנה אל הרבה ׳ עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט ׃ ונפחתי בו ׳ אביא עליו מכת רקבון והתולעת ׳ ונפחתי לשון נופח באש פחם ׃ עליכם כלאו שמים ׳ על חוביכון כלאו מנעו ׃ במלאכות יי׳ ׳ בשליחות המקו׳ ׃ ויבאו

מבואר הוא ׃ עלו ההר ׳ ואכבד ׳ כתיב ואכבדה קרי והענין אחד ורז״ל דרשו חסרון הה״א מן הכתוב כי חמשה דברים חסרו מבית שני ארון ואורי׳ ותומי׳ ואש העליונה ושכינה ורוח הקדש ׃ פנה ׳ אם תעלו ההר ותביאו עץ לבנות הבית תסור המארה מכם אבל עתה פנה אל הרבה והנה למעט ׳ פי׳ והנה פעותיכ׳ הוא למעט הפך מה שחשבת׳ שתמצאו ה הרבה ׳ ונפחתי בו ׳ כמו הדבר שיכלה בנפיחת הפה ׳ ות״י ואנא אשלח ביה מארת׳ ׃ על כן עליכם ׳ כי בארצו׳ הגוים ירד הגשם והטל ועליכם בארצכ׳ כלאו שמים אפי׳ מטל שאינו נעצר וכן אמ׳ בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא כמו עליכם שאמ׳ הנה ׃ ואקרא חרב ׳ גזרתי יובש על הארץ שהיה יבשה שיהיה אורה יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום הפך מה שאמר ומתהום רובצת תחת ׳ ועל ההרים ׳ כי יש הרים שמהם עצים טובים כמו שאמ׳ פרי ועשבי׳ טובים כמו שאמ׳ ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם ׳ ועל הדגן ׳ כי אלה השלשה הם עיקר חיי האדם ׳ ואח״כ כלל ואמ׳ ועל אשר תוציא האדמה ואמ׳ על האדם ועל הבהמה כי יבשות האויר תוליד חלאי׳ רעים באדם ובבהמה ׳ ועל כל יגיע כפים ׳ כמו שפי׳ החכם ר׳ אברה׳ אע״ז ז״ל כי לא יצליחו ויגעו לריק המעתיק ממימי הבאר כי לא יועילו ר״ל כי האו׳ היבש שהיה בארצ׳ ייבש כל מה שישקו ׃ וישמע זרובבל בן שאלתיאל ׳ בקול ה׳ אלהיה׳ ׳ ואעפ״י שלא התנבא חגי להם הדין היה עמה׳ לבנות הבית כיון שהיו רואי׳ שלא היו מעשיהם באי׳ להם על הכונה אלא הפך הפועל היה להם לפשפש במעשיה׳ וזהו בקול ה׳ אלהיה׳ כי הא׳ צוה בתורה ולא תלכו עמי בקרי כי בבא עליהם הרעה ידבקו במעשיהם ולא יאמרו כי מקרה הוא ׳ ועוד התעוררו בבנין הבית על דברי חגי הנבי׳ ששלחו הא׳ להם וזהו שאמ׳ ועל דברי חגי הנביא ׳ ויאמ׳ מלאך ה׳ ׳ במלאכו׳ ה׳ שליח ה׳ ׳ וכן כל מלאך פי׳ ברוב שליח ׳ וכן ויסלח מלאך וויכלהו ממצרי׳ אמ׳ על משה רבינו ע״ה

דכול׳ ׃ מה כ״ד פתחין וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא ׃ חרב י״ו בליש׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס״א ׃ ועל אשר ד׳ דסמיכי וסימ׳ אנחנו פשענו על גנב הכרתי ׳ זאת הכבשה ישלם ארבעת׳ ׳ וגם ביד יהוא בן חנני ׳ ועל אשר תוציא האדמה ׃ וכל שארי׳ ג׳ וסי׳ העמס׳ מני בטן ׳ וישבו בשער התוך ׳ וישמע זרבבל בן שאלתיאל ויהושע ׃

ויבאו ויעשו מלאכה · התחילו מסתתין באבנים ומנסרי' עצים בששי בעשרי' וארבעה לחדש ובשביעי בעשרים ואחד היה דבר יי' אל חגי : מי בכם · הנשאר שהיה מן הגולי' ועודנו חי : אשר ראה וגו' · את הראשון אין זה חשוב בעינין : הלא כמוהו כאין · יודע אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין כמוהו כאין הוא ואין שוים זה כמו זה והיה כעש כ"הן אף כאן כבית · כאין שניהם שוים : את הדבר אשר כרתי · תורתי אתם שומרים ורוחי שורה על כ נביאכם : אל תיראו עוד אחת מעט היא · משתכלה מלכו' פרס זו המושלים עליכם עוד אחת תקום למשול עליכ' להצר לכם מן מלכות יון והמעט יהא זמן מ ממשלתה : והרעשתי · בניסי' הנעשי' לבני חשמונאי : את השמי' וגו' · ויבאו שתכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כ כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון : לי הכסף ולי הזהב · ובידי להביאו לאשר חפצתי בו : גדול יהיה · רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים ששני בית ראשון ארבע מאות ועשר בית שני ארבע מאות ועשרים : שאל נא את הכהנים תורה · שמא שכחו בגלותם הלכות קודש וטומאה וטהרה : בשר קדש · בשר טומאת נבילה אוסרן : ואל הנזיד · תבשיל : לא יטמא · נחלקו בה רב ושמואל חד אמר אישתבוש כהני דבעי מינייהו רביעי בקר' ואמרו לו טהור וחד אמר לא אישתבוש כהני חמישי בקור' בעא מינייהו : ונגע בכנפו · לא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שהוא ראשון : היקדש

ויער · מפני הצרים החושבים להשבות המלאכ' היו צריכי' להערת רוח לחזק את לבם : ביום עשרים וד' · טעמו למעלה · ואעפ"י שהוא תחלת פרשה כי ביום הזה החלו המלאכ' כמו שאמר ויעשו מלאכה ולא שהחלו בבנין אלא שהכינו המלאכה כי לא החלו עד יום כ"ד לתשיעי : בשביעי · בכלם אמר ביד חגי הנבי' לפי שנבואתו היתה שליחו' להם בידו לעמו' מעת מה שיכוס : אמר נא מבואר : מי בכם · הזקנים שנשארו מן הגלות · כמהו כאין בעיניכ' · אם תשוו אותו שיהיה זה כמוהו הלא זה כאין בעיניכם כנגד הבית הראשון : ועתה אל תרפינה ידיכם · בעבו' זה כי עוד יהיה כבוד הבית הזה גדול : ועשו · טעמו דבק עם הפסוק האחר את ה הדבר הזה אם תעשו את הדבר אשר כרתי אני אהיה אתכ' ותלכו הלוך וחזק : את הדבר · אם תעשו את הדב' אשר כרתי אתכ' · ורוחי עומדת בתוככם רוח הקדש · אבל אחר שחטאו ולא עשו התור והמצות נפסקה רוח הקדש ונפסק' הנבואה בימי זכריה ומלאכי · ואמר אשר כרתי אתכ' כלומר את אבותיכם והרי הוא כאלו כרתי אתכם כמו שכתוב ב בתורה לא את אבותינו כרת ה' את הברי' הזאת כי אתנו · וי"ת ורוחי עומדת בתוככ' ונביאי מלפין ביניכון : כי כה אמ' ה' עוד אחת מעט היא · מרעיש · דרך משל מרוב הכבוד ו והטובה שיעשה האל ליש' בזמן בית שני · י"א שזה היה בימי חשמונאי וי"א על זמן הורודוס אמר זה · וזה היה כמו שכתו' בספר יוסף בן גוריון · ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעש' לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה מעט היא מעט ונקל היא בעיני לעשות' וטובה מזאת תהיה כי עתה ים לכם צוררים בבני' הבית אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם · גם כתו' בספ' יוסף בן גוריו' כי רעש גדול היה בימי הורודוס · ומה שאמר את השמי' ואת הארץ את הים ואת החרב' הוא דרך הפלג' כי השמים לא ירעשו : והרעשתי · אתן בלבם שיחרדו ממקומ' לבא לראות כבוד זה הבי' ולהביא בידם כסף וזהב · ובאו חמד' כל הגוים · פי' כל הגוים שארעים ממקומ' יבאו בחמדת כל הגוי' כלומ' יביאו בידם כל דברי חמודו' שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדי' ואבני' יקרות · וחמדת חסר ב"ת השמוש כמו ומראה ולא בחידות · המסכ' בית ה' · והדומי' לו : לי הכסף · ביד מי שהיה שלי הוא וברשותי הוא לנטלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים להביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב : גדול יהיה · נחלקו ר"זל בזה י"א בשני' וי"א בבנין וזה היה כי בית ראשון עמד ת"י שנה ובית שני ת"כ שנה וכן היה גדול בבנין כמו שכתוב בדברי ר"זל · ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורודו' בבית המקדש לא נראה מעולם בנין טוב ונאה כמוהו · אתן שלום · כי אעפ"י שהיו מלחמו' רבו' בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ : בעשרים · הם החלו להכין בנין הבית בחדש הששי שהוא אלול ובחדש התשיעי שהוא כסליו בכ"ד בו החלו לבנו ובו ביו' היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמ' לכהנים ולשאול אותם על הלכו' טומאה וטהרה · ואעפ"פ שכבר הקריבו קרבנו' טרם זה כמה שנים פי מיום שעלו הראשוני' העולי' מהגולה כשהגיעו

בעריהם

ויער ג' וסימ' זרובבל · פול · יהורם : ואת רוח ד' בקריא' וסימן ויער יי' את רוח זרובבל ב' בפסוק · ואת רוח הטמאה · ויער יי' את רוח פול : אמר נא חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תנ־יינא זקף וסי' הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש · וישחט ויקח משה את הדם · וישחט ויקח משה מדמו · ויהושע

וַיָּעַר יְהוָה אֶת־רוּחַ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶת־רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־רוּחַ כֹּל שְׁאֵרִית הָעָם וַיָּבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ מְלָאכָה בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃ בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃

ב

בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ אֱמָר־נָא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶל־שְׁאֵרִית הָעָם לֵאמֹר׃ מִי בָכֶם הַנִּשְׁאָר אֲשֶׁר רָאָה אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה בִּכְבוֹדוֹ הָרִאשׁוֹן וּמָה אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה הֲלוֹא כָמֹהוּ כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם׃ וְעַתָּה חֲזַק זְרֻבָּבֶל נְאֻם־יְהוָה וַחֲזַק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַחֲזַק כָּל־עַם הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי־אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עֹמֶדֶת בְּתוֹכְכֶם אַל־תִּירָאוּ׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הֶחָרָבָה׃ וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּבַמָּקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שָׁלוֹם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁאַל־נָא אֶת־הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר׃ הֵן יִשָּׂא־אִישׁ בְּשַׂר־קֹדֶשׁ בִּכְנַף בִּגְדוֹ וְנָגַע בִּכְנָפוֹ אֶל־הַלֶּחֶם וְאֶל־הַנָּזִיד וְאֶל־הַיַּיִן וְאֶל־שֶׁמֶן וְאֶל־כָּל־

וְאַעֵר יְיָ יָת רוּחַ זְרֻבָּבֶל בַּר שַׁאלְתִּיאֵל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה וְיָת רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא וְיָת רוּחַ כָּל שְׁאָרָא דְעַמָּא וַאֲתוֹ וַעֲבַדוּ עֲבִידְתָּא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהֲהוֹן׃ בְּיוֹם עַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְיַרְחָא בְּשְׁתִיתָאָה בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא׃ בִּשְׁבִיעָאָה בְּעַסְרִין וְחַד לְיַרְחָא הֲוָת פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָּא לְמֵימַר׃ אֵימַר כְּעַן לִזְרֻבָּבֶל בַּר שַׁאלְתִּיאֵל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה וְלִיהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא וְלִשְׁאָרָא דְעַמָּא לְמֵימַר׃ מַן בְּכוֹן דְּאִשְׁתְּאַר דַּחֲזָא יָת בֵּיתָא הָדֵין בִּיקָרֵיהּ קַדְמָאָה וּמָה אַתּוּן חָזַן יָתֵיהּ כְּעַן הֲלָא כִּדְלֵיתוֹהִי כֵּן הוּא בְּעֵינֵיכוֹן׃ וּכְעַן תְּקַף זְרֻבָּבֶל אֲמַר יְיָ וְתַקִּיף יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא וְתַקִּיף כָּל עַמָּא דְאַרְעָא אֲמַר יְיָ וְעַבִידוּ אֲרֵי מֵימְרִי בְּסַעְדְּכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ יָת פִּתְגָמָא דִּי גְזָרִית עִמְּכוֹן בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרַיִם וּנְבִיַּי מַלְּפִין בֵּינֵיכוֹן לָא תִדְחֲלוּן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד חֲדָא זְעֵירָא הִיא וַאֲנָא מְזִיעַ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וְיָת יַמָּא וְיָת יַבֶּשְׁתָּא׃ וַאֲזִיעַ יָת כָּל עַמְמַיָּא וְיֵיתוֹן חֶמְדַּת כָּל עַמְמַיָּא וְאַמְלֵי יָת בֵּיתָא הָדֵין יְקָרָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ דִּילִי כַּסְפָּא וְדִילִי דַּהֲבָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ סַגִּי יְהֵא יְקָרֵיהּ דְּבֵיתָא הָדֵין בַּתְרָאָה מִן קַדְמָאָה אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וּבְאַתְרָא הָדֵין אֶתֵּן שְׁלָמָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ בְּעַסְרִין וְאַרְבְּעָא לִתְשִׁיעָאָה בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָּא לְמֵימַר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שְׁאֵיל כְּעַן יָת כַּהֲנַיָּא אוֹרָיְתָא לְמֵימַר׃ הָא יִטּוֹל גְּבַר בְּסַר קוּדְשָׁא בִּכְנַף לְבוּשֵׁיהּ וְיִקְרֵיב בִּכְסוּתֵיהּ לְלַחְמָא וּלְתַבְשִׁילָא וּלְחַמְרָא וּלְמִשְׁחָא וּלְכָל דְּמִתְאֲכִיל

היסתאב

מסרה

בן נון · ויהושע בן נון · ויהיו המתים · ויהיו המתים · ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם · ואבדתם מהרה דאוריתא · ואבדתם מהרה דיהושע · אמר אל רחבעם · וחברו · ויאמר ישעיהו · וחברו · בן אדם כל דברי · ותבא בי רוח · אמר נא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת · וחברו אמר אל זרבבל פחת : ולי ח' וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ד : הן ישא חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסימ' את מחלת בת ישמעאל · אי כבוד בן פנחס בן עלי · ויען יונדב בן שמעה אחי דוד · בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום · את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם · וגם כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון · מעי מעי אחולה כן כתיב · ויקח עבד מלך את האנשים · הן ישא איש בשר קדש · ויעש בירושלם חשבונות דו"ה :

בפריהם במו המזבח והקריבו עליו והיכל ה' לא יבנו ושנה שנה נבנה המזבח קודם בנין הבי' ולמה לא שאל כל השנים האלה מעת שהחלו להקריב קרבנו' לפי שלא היה דבר הקרבנו' קבוע עד היום שהחלו בבנין הבית: כה אמ' ה', שאל' לכהני' כי בשם ה' בנבואות הוא שואל להם שאמר לו שאל נא את הכהני' תורה כלומר תורת טומאה וטהרה: הן ישא, שאלם תורת הטומאות אולי שכחו' בגלות ושאלם אם ישא איש בשר קדש בכנ' בגדו שיגע בשר ונשא בשר קדש בכנף בגדו, והנה הכנף ה(יא) הראשון לטומא' ובשר קדש שני, ונגע בכנפו אל הלחם, פי' במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגעו אל כל מ(אכל) מאכל אלו, היקדש, פי' היטמ' המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי השרץ הוא אב ה(טומאה) הטומא' והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקים הללו שנגעו בבשר הם ש(לישי) שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי, ועל זה שאל על המאכל שהוא רביעי אם יטמא ויענו הכהנים ויאמרו לא, והראיה כי על המאכל לבדו שאל שאמ' היקדש ולא אמר היקדשו, ויש מרז"ל שאמרו כי טעו הכהנים בזו ה(תשובה) התשובה כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל השאלה האחרת ששאל אם יגע טמא נפש בכל אלה השיבו כראוי פי' אם תהיה הכנף טמאה טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה והבשר ולד הטומאה והלחם והנזיד והמשקי' שני והמאכל שלישי ויענו הכהנים ויאמרו יטמא ושלישי בקדש היו יודעי' שהוא טמא אבל רביעי בקדש לא היו יודעי' שהוא טמא ובזה טעו לפיכך השיב' הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא, ויש מרז"ל שאמ' כי לא טעו באחת מהם, יש מהם מי שאמר כי חמשי בקדש שאל בראשונה מהם וכראוי השיבוהו שאינו טמא, ויש מהם מי שאמר כי קודש שנזרו רביעי בקדש שאלם וכראוי השיבוהו, ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי' אע"פ שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה, כל אשר יקריבו לפני כאלו הוא טמא הואיל והם מתעצלי' בבנין הבית, וענין הפרש' מוכיח זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם לא על ענין הבית בכל הפרשה: היקדש, פי' היטמא, כלומר שאסור מפני טומאתו בקדש שהוא אסור, ותרג' היתאסר, ובמקצת נסחאות היסתאב, הנזיד, התבשיל כמו ונזיד עדשים: ויאמר חגי, מבואר הוא: ויען חגי ויאמר, כן העם הזה וכן הגוי הזה, הענין כפול במ"ש, או פי' כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל, אמר כלם אשמים על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזהיר העם לבנות וכמו שאמרתם שיטמא כן כל מעשה ידיהם טמא לפני, וכן מה שיקריבו הכהנים טמא הוא לפני כי הם מקריבים במזבח בלא בית ואינם חוששים לכבודי: ועתה, ומעלה, מן היום שהתחילו בבנין ומעלה, ושימו לבבכ', מטרם שום אבן אל אבן כלומר שימו לבבכם במעשים מה שהיה טרם הבנין ומה יהיה אחר הבנין, אבן אל אבן, כמו על אבן, כמו אל ההרים לא אכל, והדומים לו, כי כבר עשו יסוד הבנין כשבנו המזבח אלא שהכריס השביתום מלבנות כמו שכתוב בספר עזרא, ות"י עד לא יתשם נדבך על נדבך: מהיותם, טרם היותם, בענין זה יוכלו להכיר כי מאתי היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים כלומר אל ערימה של חטים שהיה ראוי לבאת ממנה עשרים סאה והיתה עשויה מפני המארה שמשתלחת בה, לחשוף חמשים פורה, לחשוף כמו לחשוף מים מגבא ענינו לקחת או לשאוב, פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא דריכת הענבים ביקב, וחמשים ר"ל חמשים בתים בפורה, ות"י חמשין גרבין דחמר, ומה שאמר עשרה ועשרים אינו דוקא כי פעמים לא ימצא אל המחצית או פחות מעט או יותר מעט מכל מקום המארה נכרת בהם: הכתי אתכם, את כל מעשה ידיכם, כמו בכל מעשה ידיכם, וכן ואתנו אל תמרודו כמו ובנו: ואין אתכם אלי, ואין עמכם כלומר עם כל זה אינכם אלי וכן יביא אתו וירעו הרועים אותם עמהם, או פירוש ואין אני רואה אתכם שבים אלי: שימו, אשר יסד היכל ה', אשר בנו על יסודו כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין המזבח: העוד הזרע במגורה, ראו אם עוד זרע במגורה כי הרוב הוצאתם לזריעה ומעט הוא הנשאר לכם במגורה לאכל, ומן היום הזה אברך מה שבמגורה, ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנותם, ועד הגפן, וכן עדין הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא כי עדין לא הגיע זמנם לשאת עלין או פרי כי בכסליו היה זה שהוא החדש התשיעי ומן היום הזה אברך אותם וישאו פרי לרוב ולטוב, וזכר אלה העצים שהם רבים בארץ ישראל כמו שאמר ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש, ומן התימה מה שאמר על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכסליו לשאת פריו, ואולי מפני המארה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו: ויהי דבר ה' שנית, שנית בו ביום שהוא כ"ד לחדש התשיעי ושתי פעמים דבר עמו באותו היום: אמר, אני מרעיש, דרך משל על מלחמות שהיו בזמן מלכות פרס ואמר שיאמר זה לזרובבל לבשרו כי בעבור המלחמו' ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד וזהו שאמר לו אקחך ושמתיך כחותם והמלחמות האלה היו בימי דריוש זה או בימי ארתחשסתא המולך אחריו, או נאמרה נבואה זו על בטול מלכו' פרס והתחדש מלכו' יון, וזהו שאמר והפכתי כסא ממלכו' וזה היה לשלשי' וארבע שנה לבנין הבית כי אז שלמה מלכו' פרס וקמה מלכו' יון, וכן מצאנו בדברי רז"ל שאמרו תניא ר' יוסי אומר מלכו' פרס בפני הבית ל"ד שנה, מלכות יון בפני הבית ק"פ שנה, מלכות בית חשמונאי ק"ג שנה, מלכות בית הורודוס ק"ג שנה, הרי ת"כ שעמד בית שני:

לְמִן הַיּוֹם ז' בקריא' וסימ' לְמִן היום הוסדה ועד עתה, למן היום אשר ברא אלהים אדם, למן היום אשר יצאת מארץ מצרים, לכת אדני המלך, למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ, אשר בנו אתה, אשר יסד היכל יי', וחד ולמן היום אשר צויתי שפטים: את השמים ואת הארץ י"ג וסימ' בראשית ברא אלהים,

מֵאֲכָל הֲיִקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא: וַיֹּאמֶר חַגַּי אִם־יִגַּע טְמֵא־נֶפֶשׁ בְּכָל־אֵלֶּה הֲיִטְמָא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יִטְמָא: וַיַּעַן חַגַּי וַיֹּאמֶר כֵּן הָעָם־הַזֶּה וְכֵן־הַגּוֹי הַזֶּה לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה וְכֵן כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וַאֲשֶׁר יַקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא: (טו) וְעַתָּה שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִטֶּרֶם שׂוּם־אֶבֶן אֶל־אֶבֶן בְּהֵיכַל יְהוָה: מִהְיוֹתָם בָּא אֶל־עֲרֵמַת עֶשְׂרִים וְהָיְתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל־הַיֶּקֶב לַחְשֹׂף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהָיְתָה עֶשְׂרִים: הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּבַבָּרָד אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין־אֶתְכֶם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה: שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יֻסַּד הֵיכַל־יְהוָה שִׂימוּ לְבַבְכֶם: הַעוֹד הַזֶּרַע בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן־הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרֵךְ: (כ) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה שֵׁנִית אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר: אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת־יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ:

הֲיִסְתָּאַב וַאֲתִיבוּ כַהֲנַיָּא וַאֲמָרוּ לָא: וַאֲמַר חַגַּי אִם יִקְרִיב טְמֵא נַפְשָׁא בְּכָל אִילֵין הֲיִסְתָּאַב וַאֲתִיבוּ כַהֲנַיָּא וַאֲמָרוּ יִסְתָּאַב: וַאֲתִיב חַגַּי וַאֲמַר כֵּן עַמָּא הָדֵין וְכֵן כְּנִשְׁתָּא הָדָא קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְכֵן כָּל עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן וְדִיקָרְבוּן תַּמָּן מְסָאַב הוּא: וּכְעַן שַׁווּ כְעַן לִבְּכוֹן מִן יוֹמָא הָדֵין וּלְעֵילָא עַד לָא יִתְשַׂם נִדְבָּךְ עַל נִדְבָּךְ בְּהֵיכְלָא דַיְיָ: מִדַּהֲוֵיתוּן עָלִין לַעֲרֵימַת עַסְרִין וַהֲוָיָא עַסְרָא עָלִין אַתּוּן לְמַעֲצַרְתָּ רַבָּה חַמְשִׁין גַּרְבִּין דַּחֲמַר וַהֲוָיָא עַסְרִין: מָחֵיתִי יָתְכוֹן בְּשִׁירְפוֹנָא וּבְיַרְקוֹנָא וּבְבַרְדָּא יָת כָּל עוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן וְלֵיתֵיכוֹן תַּיְבִין לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ: שַׁווּ כְעַן לִבְּכוֹן מִן יוֹמָא הָדֵין וּלְעֵילָא מִיּוֹם עַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְתִשְׁעָאָה לְמִן יוֹמָא דְּשָׁרִי לְאִשְׁתַּכְלָלָא הֵיכְלָא דַיְיָ שַׁווּ לִבְּכוֹן: הַעוֹד כְּעַן עִיבוּרָא בְּאִידְרָא וְעַד כְּעַן גּוּפְנַיָּא וְתֵינַיָּא וְרִימוֹנַיָּא וְאִילָנֵי זֵיתָא לָא טְעַנוּ יוֹמָא הָדֵין אֲבָרֵיךְ: וַהֲוָת פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ תִּנְיָנוּת עִם חַגַּי בְּעַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְיַרְחָא לְמֵימָר: אֵימַר לִזְרֻבָּבֶל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימָר אֲנָא מְזִיעַ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא:

ואהפוך

היקדש, היסתאב: אם יגע טמא נפש, מת עצמו: יטמא, שהמת אבי אבות הטומאה והחמישי לטומאת שרץ רביעי הוא לטומאת מת: כן העם הזה, כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בכמה הלכות: ואשר יקריבו שם, אם לא יתנו לבם ללמוד: ומעלה, שנים שעברו: מטרם שום אבן אל אבן, מטרם חזרתם לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדתם בימי כורש ובטל עתה שימו לבבכם לעסוק בבנין ובלימוד ברכי כהונה: מהיותם בא אל ערימת עשרים, מהיות לכם מאירה משולח' במעשיכ' כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הראוי למוד מתוכו כ' סאין ולא היה מוצא אלא עשרה: בא אל היקב, הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשוף חמשים פורה, לשאוב ממנו עשרים מדות שמודדין בהם יין בגיתות ושמם פורה: לחשוף למלאות כמו לחשוף מים מגבא וכן חשפי שובל: והיתה עשרים, לא שנשתלחה ביין מאירה יותר מן הדגן אלא שאדם טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו ובמסכת אבות דר' נתן שנינו טעם למה לא אמר ביין מדה מועטת כמו שאמר בדגן כנגן לחשוף עשרים וחמשים פורה והיתה עשרה לערך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה סימן רע לעולם ולפי שהיין צריך להיות הרבה מכה בו מניין יתר: אשר יסד היכל, שהתחילו עתה בשנייה להוסי' על יסוד הראשון שבנו בימי כורש: העוד הזרע במגורה, עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בבנין הבית יבוא ברכה במעשה ידיכם:

והשמדתי

מסרה

זכור את יום השבת, ביני ובין בני ישרא', העדותי בכם היום, וחבריו דחזים, הקהילו אלי את כל, ויתפלל חזקיהו, וחבריו דישעיה, אם יסתר איש במסתרים, אהה יי' אלהים הנה, אני מרעיש את השמים, וחבריו, ויאמר יהורם ברוך:

והשמדתי חוזק ממלכות הגוים, מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על כל העולם יפלו ביד מלכי יון לסוף לד' שנה לבנין הבית כמו שאמרו שיון במסכת ע"ז: ושמתיך כחותם, כלפי שנגזר על יכניה אבין חי אני אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקנך ואומ' כתבו את האיש הזה ערירי למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם:

והפכתי: מבואר הוא: ביום ההוא, אקחך, להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההוא, ות"י אקרבינך, ושמתיך כחותם, הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן אמר שימני כחותם והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה, ר"ל שתהיה השגחת האל תמידה עליו, ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דין שכ' כתבו האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ונולד לו בן בבית האסורים, ואמר חי אני נאם ה' אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני וגו', וכיון שעשה תשובה נהפך לו לטובה ואמ' לזרובבל בן בנו ושמתיך כחותם הפך מה שאמר לו אם יהיה כניהו חותם וגו':

כחותם ג' וסימ' אקחך זרבבל, שמני כחתם ב' בפסוק: בחדש ז' רפ' וסימ' השלישי, הראשון דויקרא, השני דפסח קטן, הרביעי דמלכים, וחבירו דירמיה השלישי החלו ערמות, הראשון הוא חדש ניסן: אבותיכם ג' מלאים בסיפרא וסימ' כענבים במדבר, קצף יי' על אבותיכם, אבותיכם איה הם: יחיו ז' וסימ' ואמרו

והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו: ביום ההוא נאם יהוה צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי נאם יהוה ושמתיך כחותם כי בך בחרתי נאם יהוה צבאות:

ואהפוך כורסי מלכותא ואתבר תוקף מלכוות עממיא ואהפוך רתיכין ורוכביהון ויתקטלון סוסוון ורוכביהון גבר בחרבא דאחוהי: בעידנא ההיא אמר יי צבאות אקרבינך זרבבל בר שאלתיאל עבדי אמר יי ואשוינך כגלוף דעזקא על יד אהרי בך אתרעיתי אמר יי צבאות:

חזק

ספר זכריה

נבואת

זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולין לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומה לו. ואחר פתרונו של יונתן: בחדש השמיני, קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבע לאדם התחילו בה: על אבותיכם, שבדור חורבן הבית: אבותיכם איה הם, ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי: והנביאים הלעולם יחיו, ואם תאמר אף הנביאי' איה הם הרי מתו אני משיב לכם ומי הנביאים היה להם לעולם לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היו דבריה' שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם: ראיתי הלילה וגומ', רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו: והנה איש, מלאך: על סוס אדום, רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר וקצף גדול אני קוצף על הגוים: ואחריו

בחדש

השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר־יהוה אל־זכריה בן־ברכיה בן־עדו הנביא לאמר: קצף יהוה על־אבותיכם קצף: ואמרת אלהם כה אמר יהוה צבאות שובו אלי נאם יהוה צבאות ואשוב אליכם אמר יהוה צבאות: אל־תהיו כאבתיכם אשר קראו־אליהם הנביאים הראשנים לאמר כה אמר יהוה צבאות שובו נא מדרכיכם הרעים ומעליליכם הרעים ולא שמעו ולא הקשיבו אלי נאם־יהוה: אבותיכם איה־הם והנבאים הלעולם יחיו: אך דברי וחקי אשר צויתי את־עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם יהוה צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו:

ביום עשרים וארבעה לעשתי־עשר חדש הוא־חדש שבט בשנת שתים לדריוש היה דבר־יהוה אל־זכריה בן־ברכיהו בן־עדוא הנביא לאמר: ראיתי הלילה והנה איש רכב על־סוס אדם והוא עמד

בירחא

תמינאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיה בר עדו נביא למימר: הוה רגז מן קדם יי על אבהתכון על דארגיזו קדמוהי: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות תובו לפולחני אמר יי צבאות ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות: לא תהון כאבהתכון דיתנבון להון נביא קדמאי למימר כדנן אמר יי צבאות תובו כען מאורחתכון בישתא ומעובדיכון מקלקליא ולא קבילו ולא אציתו למימרי אמר יי: אבהתכון אן אינון ואם תימרון נביא הלא לעלמא קיימין: ברם פתגמי וקימי די פקדית ית עבדי נביא הלא ארביקו אבהתכון ותבו ואמרו כמא דחשיב יי צבאות למעבד לנא כאורחתנא וכעובדנא כן עבר עמנא:

ביום עשרין וארבעא לחד עשר ירחא הוא ירחא שבט בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיהו בר עידוא נביא למימר: חזיתי בליליא והא גבר רכיב על סוסי סמוק והוא קאים בין

בחדש

השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנביא לאמר, הנביא שב אל זכריה ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדוא החוזה, גם מצאנו במדרש עדוא הנביא לאמר לישראל כמו שאמר אחר כן ואמרת אליהם אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה' על אבותיהם והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם הרעים קצף ה' עליהם לפיכך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיהם והם היו מתעצלים בבנין הבית כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי ועוד היו בידיהם מעשים רעי' כמו שכתוב בספר עזרא: ואמרת, מבואר הוא: אל תהיו, מבואר הוא: אבותיכם איה הם, הלא תראו כי תמו בחרב ברעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם, והנביאי' הלעולם יחיו, והנביאי' שהיו מוכיחים אותם יוכלו לחיו' לעולם ולהוכיחם כבר הוכיחו' ולא שמעו אך תראו שהשיג אותם כמו שאמר להם זהו שאמר אך דברי וחקי, ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת העם שאמרו תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאי' שלא חטאו איה הם היכן הם וחזרו והודו לו: אך דברי וחקי, ר"ל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר ויגלו הנשארים, הלא תראו שהשיגו את אבותיכ' ובאו לכם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עצמם שבו והתודו בעת החרבן זהו שאמר וישובו ויאמרו: ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט, שמות החדשי' כמו שכתוב במגלת אסתר ובזה הספר לא ידענו אם הם לשון ארמי כי לא מצאנו אותם בשאר ספרי הקדש, היה דבר ה' אל זכריה, בא לו מלאך ודבר עמו והראה לו זאת המראה שהוא מספר והולך: ראיתי הלילה, מראות זכריה סתומות מאד כמראות דניאל ולא כן מראות שאר הנביאים כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה מימי הגולה לפיכך לא באר את דבריהם ולא הבינו המראות כאשר הם, ואמר ראיתי הלילה במראו' הלילה ראיתי זאת המראה שראיתי איש רוכב על סוס אדום, ומצאנו בדברי רז"ל פירוש הפסו' כך ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפך את כל העולם כולו ללילה והנה איש רוכב ואין איש אלא הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה, על סוס אדום בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנאמר והוא עומד בין ההדסים ואין הדסים אלא צדיקים וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה, ואין מצולה אלא בבל שנאמר האומר לצולה חרבי מיד שחורין נעשו שרוקים ואדומים לבנים, שנאמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים ואחרי זה נפרש במראה מה שנוכל לפרש. איש, הוא מלאך ה' כמו והאיש גבריאל, וכן אמר בסוף הענין מלאך ה' עומד בין ההדסים וראה אותו רוכב על סוס מורה למהירות שליחותו, וטעם אדום ושאר הגוונים אפשר שאמרו לטעם, וכתב א"א ז"ל כי סוס אדום רמז לנבוכד נצר הנקרא רישא דדהבא והזהב הוא אדום כי נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו חלום נבוכד נצר ומראות דניאל, ואף על פי שהסוסים הם היו במשל המלאכים שלוחי האל כמו שכתוב מ"מ רמז הוא לארבע מלכיות, ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלים בתחתונים וכל מעשה האל בארץ על ידם ובאמצעותם ושליחותו היתה לעקור מלכות בבל ואע"פ שבזמן המראה הזאת כבר נעקרה מלכות בבל נראה לו המראה שלימה כמו שהיתה מפני המלכיות השלש העתידו', ובזמן מלכות פרס היתה מראה זאת כמו שאמר בשנת שתים לדריוש, והוא עומד בין ההדסי' אשר במצולה, הם ישראל, והמשילם להדסים ר"ל לעצי הדס לפי שיש להם ריח טוב כן ישראל שבבבל יש להם ריח מצות ר"ל עומד ביניהם לעזרם ולהוציאם מהגלות,

במצולה

מסרה

אליהם הנשיאים יחיו, מתים בל יחיו, יחיו מתיך נבלתי, הלעולם יחיו, ומשפטים אשר לא יחיו, מדוע רשעים יחיו, יי' עליהם יחיו: ברכיהו ד' וסי' ביום עשרים וארבעה דשבט דבזכריה, ואחיו אסף העמד על ימינו, ויעמידו הלוים את הימן, ויקומו אנשים מראשי בני אפרים,

במצולה, היא בבל ואחריו סוסים אדומים, שרוקים ולבנים שרוקים מין צבע שלא נתברר אצלינו מה הוא, ויש אומרים שהיו שרוקים במסרק ואין לו טעם, והנה שרוקים במראה הזאת במקום שחורים הנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות, ות"י שרוקים במראה הזאת קוחין, נוסחא אחרת קווחין, ואלה הסוסים מן הרומה לא היה עליהם רוכב, וזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים לפיכך ראה אותו רוכב, ואחריו סוסים אדומים, אם נפרש סוס אדום על נבוכד נצר נפרש סוסים אדומים על בנו ועל בן בנו והנה הם כנגד המרכבה הראשונה, שרוקים ולבנים, שאלו אמר ואחריהם שרוקים ואחריהם לבנים, והנה לא זכר כנגד המרכבה הרביעית כי לא ראה אותה בזאת המראה בעבור שהיתה רחוקה אע"פי שראה אותם במראה האחרונ׳: ואמר, הדובר בי הוא שאמר עליו היה דבר ה׳ אל זכריה, אני אראך, היה לו לומר אני אשמיעך כי לא ה הראה לו עוד אלא מ מראה הסוסי׳ שהראה מתחילה לו, אפשר כי אראך כמו אשמיעך כי חוש הראות כשא לשאר החושים לפי שהוא החזק שבכלם כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ראה ריח בני, ויתכן פי׳ אראך כשמעו ואמר לו על זה המראה האחרת שהראה לו ארבע קרנות שהיא מבוארת מזאת ואף על פי שהוא לא הבינה עד שפירשה לו: ויען האיש הוא רוכב הסוס, ושמע הנביא שהמלאך ה הרוכב ענה אע"פ שהוא לא היה שואל אותו ואמ׳ לו כי אלה הסוסים הם מלוחי האל שלחם ל להתהלך בארץ עד"ט שאמר השטן משוט בארץ ומהתהלך בה ואפשר כי המלאך ה הרוכב לא ענה אל ה הנביא ע"א פי׳ ויען כמו ועניית ואמרת, ויען איוב הראשון, והנה שמע הנביא שרוכב הסוס היה אומר ושואל לאלה הסוסים אשר שלח ה׳ לה תהלך בארץ מה ענין הארץ והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ ורא׳ינו אותה יושבת ושוקטת, ואלה כמו ונלאה, וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים כמו ולדוד, ושני אנשים שרי גדודי׳ היו, בן מי זה כמו לבן מאול והדומים להם:

ארצך ב׳ ואינון מן זוגין מן ב"ב א׳ בריש וא׳ וא׳ וסי׳ במסר׳ רבתא בערך ו׳, והנה כל ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר במלכים א׳ ס"ו ז׳: ואת ערי ז׳ בקרי׳ וסי׳ ואת כל ערי המסכנות דמלכים ב׳ בפסוק׳, את ירוש׳ ואת עריה ר"פ, הנני מצוה נאם יי׳, ויען מלאך ויאמר, ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים, ואה בעלת דדברי

בין ההדסים אשר במצלה ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים: ואמר מה אלה אדני ויאמר אלי המלאך הדבר בי אני אראך מה המה אלה: ויען האיש העמד בין ההדסים ויאמר אלה אשר שלח יהוה להתהלך בארץ: ויענו את מלאך יהוה העמד בין ההדסים ויאמרו התהלכנו בארץ והנה כל הארץ ישבת ושקטת: ויען מלאך יהוה ויאמר יהוה צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה: ויען יהוה את המלאך הדבר בי דברים טובים דברים נחמים: ויאמר אלי המלאך הדבר בי קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה: וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: לכן כה אמר יהוה שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם יהוה צבאות וקוה ינטה על ירושלם: עוד קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב ונחם יהוה עוד את ציון ובחר עוד בירושלם:

א ואשא את עיני וארא והנה ארבע קרנות: ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה ויאמר אלי אלה הקרנות אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם:

בין אילניא דהדסיא די בבבל ובתרוהי סוסון סומקין קווחין וחיורין: ואמרית מן אילין ריבוני ואמר לי מלאכא די ממליל עימי אנא אחזינך מה אינון אילין: ואתיב גברא דקאים בין אילני הדסיא ואמר אילין די שלח יי׳ להלכא בארעא: ואתיבו ית מלאכא דיי׳ דקאים בין אילני הדסיא ואמרו הליכנא בארעא והא כל ארעא יתבא שליוא ושקיטא: ואתיב מלאכא דיי׳ ואמר יי׳ צבאות עד אימתי את לא תרחים על ירושלם ועל קירויא דבית יהודה דאיתיתא עליהון לווט דנן שבעין שנין: ואתיב יי׳ ית מלאכא די ממליל עימי פתגמין תקנין פתגמין דניחומין: ואמר לי מלאכא די ממליל עמי אתנבי למימר כדנן אמר יי׳ צבאות מתפרע אנא פורענות ירושלם ולציון קנאה רבא: ורגז רב אנא רגיז על עממיא דישרן שליוא די אנא רגזית על עמי זעיר ואינון מסייעין לאבאשא: בכן כדנן אמר יי׳ איתוב לירושלם ברחמין בית מקדשי יתבני בה אמר יי׳ צבאות וחוט דמשחתא יתנגיד על בניין כתלי ירושלם: עוד אתנבי למימר כדנן אמר יי׳ צבאות עוד יתמלין קרוי עמי טובא וינחים יי׳ עוד ית ציון ויתרעי עוד בירושלם: וזקפית ית עיני וחזית והא ארבע מלכוון: ואמרית למלאכא דממליל עימי מן אילין ואמר לי אילין מלכוותא דבדרא ית אנש יהודה וית ישראל ויתבי ירושלם: וחזוני

רשי

ואחריו סוסים אדומי׳ וגו׳, מוכני׳ לשליחותו של מקו׳ ויש בהם מיני צבעים הרבה ושבח הוא לו: שרוקים, לא ידעתי מה צבע הוא ויונתן תירגם קווחי׳: בין ההדסי׳ אשר במצולה, בין אילני הדסיא דבבבל: ואמר, למלאך אחד אשר היה מראה אותי כל זאת מה אלה אדוני והוא הרוכב על סוס אדום, ויען מלאך יי׳, הוא הדובר בי: ויען יי׳ את המלאך הדובר בי דברים טובים, לא שמע הנביא מה ענהו אך ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו׳ אני יודע שדברים טובים ענהו: להתהלך בארץ, לראות את שלוות האומות: קנאתי לציון, מתפרע אנא פורענות דין ירושלם מן המציקי׳ לה: השאננים, אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבים ושקטים: אשר אני קצפתי, על עמי מעט: והמה עזרו, על הקצף לרעה: וקו ינטה, למוד חומותיה ארכה ורחבה: אלה הקרנות, אלה האומות אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלם עד אשר זירום: ארבע

מסרה

הימים בתרא דפסוק: ח׳ פסו׳ מסורתא מיכא ומיכא דלא נסבין ו׳ ומלה במצע וסימ׳ בתוך אפרי׳ בתוך מנשה׳ כל נגע כל מחלה׳ דברים טבים דברים נחמים, ארום בגוים אדום בארץ, שבט מישור שבט מלכותך, אבי ישי אבי דוד, על חסדך על אמתך, על בתוליה על ההרים: נחם ונחם ו׳ פתחין וסימ׳ ותכל המלך דוד לצאת, אתם יראה פרעה, מי יודע ישוב, נחם יי׳ על זאת, עוד קרא לאמר: זרו ב׳ וחס׳ ובענין וסימ׳ ויאמר אלי אלה הקרנות, ואמר מה אלה באים:

ויען, מבואר הוא, יושבת ושוקטת, ראינו שלות האומות וישראל בצער לפיכך ענה המלאך ואמר עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם: ויען, זהו העומד בין ההדסים שהיא לעזרת ישו׳ אל או המלאך הדובר לנביא והוא הנכון, עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם, כי בעוד שישקטו האומות לא יצאו מהגלות עד אבוד מלכות בבל, והנה המראה הזאת כבר עבר עניינה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור הראותו כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת האל ית׳ באמצעו׳ המלאכים המנהיגים וכי הם משתדלי׳ בטוב ישרא׳ וכן ממשלת העולם מלכיות המותרות ומפלתם הכל יהיה מאת האל ית׳, כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה, אשר זעמת זה שבעי׳ שנה, אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל וזעומה היתה כל מלכות נבוכד נצר, או אמר זה שבעים שנה על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש ואז שלמו לחורבן ירושלם שם ב"ס שנה, ואע"פ שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו אע"פ כן זעומה היתה עדיין וכל זמן בנותם העיר במלחמ׳ היו עם צריהם: ויען, דברים נחומים ויש חסר הנסמך, ופי׳ דברים דברי נחומים, או הוא שם תואר והוא הנכון: ויאמר, הדברים הטובים שאמר לו האל יתברך אמר לי שאקרא אותם באזני ישרא׳ לנחמם: וקו, השאננים ר"ל כמו שאמר יושבת ושוקטת, אני קצפתי מעט אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם, ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם, עזרו לרעה, להרע להם יותר מדאי, וכן אמר ישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד: לכן כה אמר ה׳, וקו, כתיב בה"א במשקל פוה וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין החוט שמושכין על הבנין: עוד קרא, תפוצנה ערי מטוב, מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שירבה הישוב, ונחם, פתח והוא מבנין הדגוש: ואשא, במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונה כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח כמו ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו, אבל לא הבין מי היו אלה הקרנו׳: ארבע קרנות, הם ארבע מלכיות והם מלכו׳ בבל ומלכו׳ פרס ומדי ומלכו׳ יון ומלכו׳ רומי, וכן תרגם ית ארבע מלכוון, והארבעתן הרעו לישרא׳ כמו שפי׳ המלאך אשר זרו את יהודה את ישרא׳ וירושלם: ואמ׳, אשר זרו, נגחו עוד אותם עד שזרו אותם הנה והנה, כל אחת מהן בזמנה הרעו להם כי מלכו׳ פרס אע"פ שהעלום מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש:

רדק

ויראני ה' ארבע' חרשים · אומני' · כמו חרש עצים כלומר לגדע הקרנות כלומר כי' מלכות תהיה חרם לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון · ויון ביד רומי ורומי תפול ביד ישראל · או יהיה החרשים משל על המלאכים שרי מעלה הממוני' על המלכיו' · ורז"ל פירשו הפסוק לימו' המשיח ואמרו מאן נינהו ארבע חרשים אמר רבי שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק : ויאמר · כפי איש לא נשא ראשו · שנחו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני ישראל ראשו משנאיהם · כפי פירוש כשיעור · וכן איש כפי אכלו · וכן תרגם יונתן ולא שביק איניש להלכא בקומה זקופה · לידות · להשליך · כמו וידו אבן בי : ואשא · במראה הזאת שב לראו' מראה אחרת · ויתכן שתהיה מראה זאת עתידה לימות המשיח כמו מראות יחזקאל שמדד המלאך ירושלם ארכה ורחבה · חבל מדה · חבל שמודדין בה · וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר בו : ויאמר · למד מקור מן מדד כמו לרוש את הסלת מן רסס · רב לכם סוב מן סביב : והנה · ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז · והוא לא אמ' לו לפי שהמלאך הזה היה דובר בו מתחילה אמר לו שידבר אליו זה כי אע"פ שראה המלאך מודד ארץ ירושלם ורחבה · פרזו' תשב · כלומ' מחוץ לעיר ישבו רבים כי לא תכיל אותם העיר אף על פי שתארך ותרחב יותר ממה שהיתה ישבו חוצה לה רבים בערי פרזות מאין חומה דלתים ובריח כי בבטחה ישבו שלא יפחדו מאדם כי אני אהיה לה חומת אש : ויאמר · הנער · אפשר כי נער היה בשנים בהנבאו כמו שאמר ירמיה · או הוא מדרך כבוד אחר גדול ממנו לפיכך קראו נער כמו ויהושע בן נון נער : ואני אהיה · חומת אש · שלא יגע אויבים בהם לרעה כמו שלא יגע באש שלא יכוה אותו · ולכבוד אהיה בתוכה · ענין הכבוד הוא זוהר על עליהם כמו שכתוב בנבואת ישעיה וברא ה' על מכון הר ציון וגו' : הוי הוי · לשון קריאה והכפל לחזק · וכן הוי ציון המלטי : ונסו מארץ צפון · א"ומ' כנגד המאחרים בבבל שלא עלו בראשונה שימהרו לצאת ולשוב לירושלם ולבנות הבית · כי הגיע זמנו זהו ונסו כמו נרדס ורכב וכוס · ומורה על מלה חסרה כלומר צאו ונוסו · כי בארבע רוחות השמים ר"ל כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי אלא אותם שגלו לבבל כמו שאמר יושבת בת בבל כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ארבע רוחות שהם רחוקות זו מזו ארבע פאות העולם מזרח רחוק ממערב וצפון רחוק מדרו' כן רחוקים ישראל זה מזה בגלות ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת · לפיכך אמר הוי ציון המלטי והוא שבט יהודה ובנימן כי אלה היו יושבים בציון · ורז"ל דרשו בארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחו' כך אי אפשר לעולם בלא ישרא' : כי כה אמ' · אחר כבוד שלחני · אחר הכבוד שהבטחתי אתכם כמו שכתוב בנבואה למעלה שתכליתה ולכבוד אהיה בתוכה · אחר זה שלחני אל הגוים השוללים אתכם כי אין די לא יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיע לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם : כי הנוגע בכם · הנוגע בכם לא ינקה כאדם שנוגע בבבת עינו והוא אשון העין שיוקר אותו אם יגע בו בחזקה כן המנגע בכם להרע יגע בנפשו : כי הנני · והיו שלל לעבדיה' · ר"ל האומות יהיו שלל לישרא' שהיו עבדיהם בגלות · וידעתם · אז בהגיע זאת הנבואה תדעו כי ה' צבאות שלחני וזה יהיה לעתיד בימו' המשיח : רני ושמחי · יתכן לפרש נבואה זו עד שמעון קדמו עתידה לימו' המשיח בעבור שאמ' ונלוו גוים רבים · הס כל בשר · ולא ראינו זה בבית שני אלא שאמר כל הפרש' ענינה בבית שני שרב' על יהושע ועל זרובבל : ונלוו · מבואר הוא · והוא לשון חבור : ונחל · יהודה · שהוא חלק הש' ית' אז ינחל אותו הש' ית' שיהיה נחלתו על אדמת הקדש כמו שיב' מהגלות ויהיה נחלת הש' על אדמת הקדש · והפסו' הזה כמו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו · וזכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישרא' · ואם בבית שני יהוד' הוא ששב מהגלו' : הס

רשי

ארבע חרשים · נגרים היודעים לנסר את הקרנו' ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם : ויאמר לאמ' אלה הקרנות · אשר ראית בראשונה : אשר זרו · את יהודה והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו לא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש : ויבאו אלה · החרשים להחריד אותם הקרנות ולידות אותן · לידות להשליך : חבל מדה חוטא משיחה למוד את ירושלם כמה יהיה ארכה ורחבה : והנה המלאך הדובר בי יוצא · הוא אשר בידו חבל המדה : רוץ דבר אל הנער · אל תצא עוד למוד כי כבלך הקב"ה בפמליא שלו שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה רוץ דבר אל זכריה : פרזות תשב · מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מ מיום אל יום : ואני אהיה לה · למגן כאילו חומות אש סביב וגם בתוכה תשכון שכינתי לכבוד בני : הוי הוי · אין לשון זה אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ וכן ת"י אכלו למדבריא הכריזו כמו ירעם מן שמים אכלי מן שמיא : ונוסו מארץ · באו גליות עמי מתוך בבל ואשור : הוי ציון המלטי · אף זה לשון הכרזה האספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל : אחר כבוד · אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאמלם לעשו כבוד שכיבד את אביו : והיו שלל לעבדיהם · לישראל שהם עתה עבדים להם : ונלוו · ונתחברו : ונחל יי' את יהודה · לנחלתו ולחלקו : הם

מסרה

עליהם רבים בחלקלקות : אדמת הקדש ל' וחד אדמת קדש ואינון מן שטה חדא חד לא נסיב ה' בריש תיבותא וחד נסיב וסימ' במס' רבתא בערך ה' :

למד ב' בתרי לישני וחס' למד ילמדו · למד את ירושלם : פרזות ג' בליש' וסי' ואמרתם אעלה על ארץ פרזות · פרזות תשב ירושלם · על כן היהודים הפרזים : אל הגוים ה' וסי' נמסר ביחזקאל סוף סימן ט"ל ובסוף ישעיה : ונלוו ד' וסי' ונלוו עליך ושמרו את משמרת · באו ונלוו אל יי' · ונלוו גוים רבים · ונלוו

תרגום

וְחַזְיַנִי יְיָ אַרְבְּעָא אוּמָנִין : וַאֲמָרִית מָה אִלֵּין אָתָן לְמֶעְבַּד וַאֲמַר לְמֵימַר אִלֵּין מַלְכְּוָתָא דְבַדַּרָא יָת אֱנָשׁ יְהוּדָה וְלָא שַׁבְקָא לְהַלָּכָא בְּקוֹמָה זְקוּפָא וְאָתוֹ אִלֵּין לְאַזָּעָא יַתְהוֹן לְמִתְבַּר יָת מַלְכְוַת עַמְמַיָּא דִנְטַלַת זֵיְין עַל אַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה לְאַגְלָיוּתַהּ : וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא גַבְרָא וּבִידֵיהּ חוּט דִמְשַׁחְתָּא : וַאֲמָרִית לְאָן אַתְּ אָזֵיל וַאֲמַר לִי לְמִמְשַׁח יָת יְרוּשְׁלֵם לְמֶיחֱזֵי כְּמָא פוּתְיַהּ וּכְמָא אוּרְכַּהּ : וְהָא מַלְאָכָא דִמְמַלֵּיל עִימִּי נָפֵיק וּמַלְאָכָא אוֹחֲרָנָא נָפֵיק לְקַדְמוּתֵיהּ : וַאֲמַר לֵיהּ רְהוֹט מַלֵּיל עִם עוּלֵימָא הָדֵין דִיכִי לְמֵימַר פַּצְחִין תִּיתֵב יְרוּשְׁלֵם מִסְּגֵי אֱנָשָׁא וּבְעִירָא בְּגַוַּהּ : וּמֵימְרִי יְהֵי לָהּ אָמַר יְיָ כְּשׁוּר דְאֶשָּׁא מַקֵּף לָהּ סְחוֹר סְחוֹר וּבִיקַר אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגַוַּהּ : אָכְלוּ לְמַדְבְּרַיָּא וַאֲכָרוּ לְהוֹן אִתְכַּנְשׁוּ מֵאַרְעָא צִיפּוּנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי כְּאַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא בַּדָּרִית יַתְכוֹן אֲמַר יְיָ : אָכְלוּ לִכְנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן וַאֲמָרוּ לַהּ אִשְׁתֵּיזְבִי וְאִיתְאַ דְיָתְבָא בִּמְדִינַת בָּבֶל : אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת בָּתַר יְקָרָא דַאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן שְׁלַחַנִי עַל עַמְמַיָּא דְבָזְזִין יַתְכוֹן אֲרֵי דְמַזִּיק בְּכוֹן כַּד מוֹשֵׁיט יְדֵיהּ לְמִקְרַב בְּגַלְגַּלֵי עֵינוֹהִי : אֲרֵי הָא אֲנָא מְרִים יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן עֲדֵי לְפַלְחֵיהוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שְׁלַחַנִי : בּוּעִי וַחֲדַא כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגַוִּיךְ אֲמַר יְיָ : וְיִתּוֹסְפוּן עַמְמִין סַגִּיאִין עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ בְּעִידָּנָא הַהִיא וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגַוִּיךְ וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שְׁלַחַנִי לְאִתְנַבָּאָה עֲלָךְ : וְיַחְסִין יְיָ לִדְבֵית יְהוּדָה חוּלַקְהוֹן עַל אַרְעָא דְקוּדְשָׁא וְיִתְרְעֵי עוֹד בִּירוּשְׁלֵם :

מקרא

וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה חָרָשִׁים : וָאֹמַר מָה אֵלֶּה בָאִים לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה כְּפִי־אִישׁ לֹא־נָשָׂא רֹאשׁוֹ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוֹתָהּ :

ח וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל מִדָּה : וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לִרְאוֹת כַּמָּה־רָחְבָּהּ וְכַמָּה אָרְכָּהּ : וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ : וַיֹּאמֶר אֵלָו רֻץ דַּבֵּר אֶל־הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ : וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ :

הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה : הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל :

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ : כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי :

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה : וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ : טו וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָםִ :

ספו

הס · שתוק כמו שפירשנו · כי נעור ממעון קדשו · הוא השמים · ואמר נעור ע״ד משל כאילו אמר יעור משנתו ע״ד שאמר ויקץ כישן ה׳ · ונעור מבנין נפעל מנחי העין על משקל נבון נכון אע״פ שהם בקמץ הנו״ן וזה בצרי: ויראני · השטן משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטנים אותם ומשביתים ממלאכתם · ות״י וחטאה קאים על ימיניה לאסטנאה ליה: ויאמר ה׳ · הוא המלאך וקרא בשם רבו · וכן בדבר גדעון ובמקומו אחרי׳ · ויגער ה׳ · הוא האל יתברך · הבוחר בירושלם לבנותה ולא תוכל לשטנו · הלא זה אוד מוצל מאש · כמו אוד הדולק שסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד · וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלם ולבנות הבית ולכהן בו · ורז״ל דרשו בו כמשמעו שהיה עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצל כמו שאמ׳ בדרש ההוא וכת״י: ויהושע היה לבוש בגדים צואים · פי׳ כי זה משל על בניו שנשאו נשים נכריות · וכת״י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להו׳ נשין דלא כשרן לכהונתא · וכך אמרו רז״ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם אמ׳ זה · שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים · וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם · וכן כתוב בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכרי׳ מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו וגו׳: ויען המלאך ויאמר אל המלאכים האחרים העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחם · ות״י לדמשמשין קדמוהי: הסירו · רמז שיבדילו מהנשים הנכריות · עונך · פי׳ כי הבגדים הצואי׳ הם משל לעון · מחלצות · הם חליפות בגדים נקיים וזה משל על הזכיות כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות וכן ת״י ואלבש יתך זכוון: ואמר · אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות כזה גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לחנכו להיותו כהן גדול שהיתה מצנפת על ראשו · וילבישוהו בגדים · וכבר הלבישוהו בגדים כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודם שזכר זכריהו הנביא · וכן וירם תולעים ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש קודם שירם תולעים · וכן הן אתה קצפת ונחטא והדומים להם · ומלאך ה׳ עומד · כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה׳ שלא הלך מעיניו: ויעד מלאך ה׳ · העיד בו זה הדבר כמו העדותי בכם · העד העיד בנו האיש · ונפתחה העי״ן מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד כמו ויסב את כל הרכוש: כה אמר · תדין את ביתי · לפי שהיה כהן גדול ועל פי׳ יעשו שאר הכהנים · ונתתי · אתן לך · והו״ו כו״ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו · מהלכים בין העומדים האלה · הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם ר״ל תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו בהפרדו מהגוף ות״י ובאחיות מיתיא וגו׳: שמע נא · ורעיך שאר הכהנים · כי אנשי מופת המה ראויים הם להעשות להם מופת על ידם · ורז״ל דרשו מאן נינהו אנשי מופת אנשים שנעשה להם מופת זהו חנניה מישאל ועזריה · כי הנני מביא את עבדי צמח · פי׳ בו זה זרובבל · וטעם מביא וכבר בא ר״ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמה שהולך וגדל · וכן אמר עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה׳ · וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו׳ כמו שפירשנו · וי״מ כי צמח זה המלך המשיח ואמר אף על פי שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח · ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימט׳ צמח · וכת״י ית עבדי משיחא: כי הנה האבן · הוא אבן הבדיל שמיישרין בו הבנין · או פי׳ האבן שישימו תחלה ישימנה זרובבל לפני יהושע כמו שאמר למטה והוציא האבן הראשה · על אבן אחת שבעה עינים · על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים ר״ל שמירות רבות מאת האל ית׳ מפני הצרים החושבים להשבית מלאכת׳ · ואלה הם שבעה עיני ה׳ שאמר למטה · ושבעה הוא סך חשבון על הרוב אינו שבעה דוקא · וכן שבע כתועבותיכם · שבע יפול צדיק וקם · והדומים להם · ואחז״ל פי׳ שבעה דוקא והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וג׳ נביאים חגי זכריה ומלאכי · ות״י שבע עינין חזין ליה ·

הס כל בשר · כל שאר האומות: כי נעור · לשון הערה והקצה: לשטנו · להשטינו על שהיו בניו נשואי׳ נשים נכריות כמו שכתו׳ בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשי׳ נכריו׳ מבני ישוע בן יהוצדק: יגער ה׳ בך השטן · יגער הקב״ה בך אתה השטן וחוזר וגוער בך הוא הבוחר בירושלם שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה אלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מוצל מאש · מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחביריו לאור: לבוש בגדי׳ צואים · כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשא דלא כשרין לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: הסירו הבגדים הצואים מעליו · יבדילו בניו את נשותיהם וימחל לו: מחלצות · חליפות בגדים נאים כלומ׳ זכיות אבל לפי שדימה העון לבגדים צואי׳ דימה הזכות למחלצו׳ בגדים נאים ולבנים: ואומ׳ · אני זכריה: ישימו צניף טהור וגו׳ · בקשתי רחמים עליו: ויעד · לשון התראה כמו ואעידה בם את השמי׳ וגו׳: אם בדרכי תלך וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי · תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים · כתרגומו ובאחיות מתיא אחייניך ואתן לך ריגלין דמהלכין בין שרפיא האילין · ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים · שרפי׳ ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: אתה ורעיך · חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת · גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח · כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך לשאלות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמר בסנהדרין: כי הנה האבן · יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכ׳ ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עיני׳ · סופו להרחיב על אחד שבעה וכן ת״י על אבנא חדא שבעה חזיין ליה · ולשון עינים לשון מראה ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב״ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה׳ המה משוטטים אלא לומר שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו: הנני

הלא זה חד מן י״ד פסוקי׳ בטעמ׳ פי׳ הטפחא כך דינה לעולם לא ישרתו׳ כי אם מרכא אך ב״ד מקומו׳ ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראות תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסוף סדר מטות ובריש חבקוק: וגם אתה ג׳ בקריא׳ וסי׳ וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי · וגם אתה ידעת את אשר עשה לי · וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר:

הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃

ג

א וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ ה וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין ה הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם

ל · ל׳ ויתר ושטן · ל · ל · ל׳ י״ר בטע׳ · ב׳ · ל · ז׳ בליש׳ · ל׳ וחס׳ ויתר בלים · ל · ל · ל · ל׳ וחס׳ · ב׳ וויעד יי׳ · ב׳ בטע׳ · ג׳ · ט׳ כבוקי׳ וגם וגם · ל · ב׳ מל׳ בכנו׳ · כ״ח

סָפוּ כָּל רַשִׁיעַיָא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגְּלִי מִמְּדוֹר קוּדְשֵׁיהּ׃ וְאַחְזְיַנִי יַת יְהוֹשֻׁעַ כַּהֲנָא רַבָּא קָאִים קֳדָם מַלְאֲכָא דַיְיָ וְחַטָּאָה קָאִים עַל יְמִינֵיהּ לְאַסְטָנָא לֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְיַחְטָא יְזִיף יְיָ בִּיךְ יַחֲטָא וְיִזִיף יְיָ בָּךְ דְּאִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם הֲלָא דֵין אוּד מְשֵׁיזַב מִיקִידָא׃ וִיהוֹשֻׁעַ לֵיהּ בְּנִין דְּנָסְבִין לְהוֹן נְשִׁין דְּלָא כַשְׁרִין לִכְהוּנְתָּא וְקָאִים קֳדָם מַלְאֲכָא׃ וַאֲתֵיב וַאֲמַר לִדְמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר וַאֲמָרוּ לֵיהּ וְיַפִּיק נְשִׁין דְּלָא כַשְׁרִין לִכְהוּנְתָּא מִבֵּיתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ חֲזֵי דְאַעְדִּיתִי מִינָךְ חוֹבָךְ ו וְאַלְבִּישִׁית יָתָךְ זַכְוָן׃ וַאֲמָרִית שַׁווּ מִצְנֶפֶת דַּכְיָא עַל רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּיאוּ מִצְנֶפֶת דַּכְיָא עַל רֵישֵׁיהּ וְאַסְבוּהִי אִתְּתָא דְּכַשְׁרָא לִכְהוּנְתָּא וּמַלְאֲכָא דַיְיָ קָאִים׃ וְאַסְהִיד מַלְאֲכָא דַיְיָ בִּיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִם בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנַן קֳדָמַי תְּהָךְ וְאִם יַת מַטְּרַת מֵימְרִי תִּטַּר וְאַף אַתְּ תְּדִין ל לִדְמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וְאַף תִּטַּר יַת עֲזָרָתִי וּבְאַחֲיוּת מֵיתַיָא אֲחַיֵּינָךְ וְאֶתֵּן לָךְ רִיגְלִין מְהַלְּכָן בֵּין סַפְרַיָא הָאִילֵין׃ שְׁמַע כְּעַן יְהוֹשֻׁעַ כַּהֲנָא רַבָּא אַתְּ וְחַבְרָךְ דְּיָתְבִין קֳדָמָךְ אֲרֵי גַבְרִין כַּשְׁרִין לְמֶעְבַּד לְהוֹן נִסִּין אִינוּן אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי יַת עַבְדִּי מְשִׁיחָא וְיִתְגְּלֵי׃ אֲרֵי הָא אַבְנָא דִּיהָבִית קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ עַל אַבְנָא חֲדָא שִׁבְעָא חֲזְוָן לַהּ׃ הא

עינים כ״ח בקריא׳ וסימ׳ הנה הוא לך כסות עינים · ותשב בפתח עינים · חכלילי עינים מיין ולבן · מכלות עינים ומדיבת נפש דבחקתי · נפל וגלוי עינים · וחברו׳ · וכליון עינים דכי תבא · עם יפה עינים וטוב ראי׳ · שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב · ומשקרו׳ עינים · טהור עינים מראות ברע דתריסר · נגששה כעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים · מצות יי׳ ברה מאירת עינים · גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו · ושח עינים יושיע · עינים הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר · מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילו׳ עינים · טוב מראה עינים מהלך נפש:

הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש אל־רעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה:

ד

וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ויאמר ראיתי והנה־מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה־אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר־יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישור והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ידי זרבבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליכם: כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את־האבן הבדיל ביד זרבבל שבעה־אלה עיני יהוה המה משוטטים בכל־הארץ: ואען ואמר אליו מה־שני הזיתים האלה על־ימין המנורה ועל־שמאולה:

הא אנא גלי חזיותהא אמר יי צבאות ואעדי ית חוב ארעא ההיא ביומא חד: בעידנא ההיא אמר יי צבאות תערעון גבר לחבריה לתחות פירי גופנוהי ולתחות פירי תינוהי: ותב מלאכא דממליל עמי ואערני כגבר דמתער משינתיה: ואמר לי מה את חזי ואמרית חזיתי והא מנרתא דדהב כלה וגולתה על רישא ושבעא בוצינהא דעלה שבעא ושבעא דמריקין מנהון מישחא לבוציניא דעל רישה: ותרתין זיתין דעלה חד מימין גולתה וחד על סמלתה: ואתיבית ואמרית למלאכא דממליל עמי למימר מא אילין ריבוני: ואתיב מלאכא דממליל עמי ואמר לי הלא ידעתא מן אינון אילין ואמרית לא רבוני: ואתיב ואמר לי למימר דין פתגמא דיי עם זרבבל למימר לא בחילא ולא בגבורא אלהין במימרי אמר יי צבאות: מא את חשיבא מלכותא טפשתא קדם זרבבל הלא כמישרא ויגלי ית משיחיה דאמיר שמיה מלקדמין וישלוט בכל מלכותא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ידי זרבבל שריאה למיבני ביתא הדין וידוהי ישכללוניה ותידעון ארי יי צבאות שלחני לאיתנבאה לכון: ארי מן הוא דיכי דבסר יומא דין על בנינא דהוא זעיר הלא יתוב ויחדי כד יחזי ית אבן משקולתא בידא דזרבבל שבעה נידבכין כאילין קדם יי גלן עובדי בני אינשא בכל ארעא: ואתיבית ואמרית ליה מא תרין זיתיא האילין על ימין מנרתא ועל סמלא: ואתיבית

רשי

הנני מפתח פתוחה, מתיר קישוריה מפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי, והסירותי: ביום אחד, לא ידעתי איזה יום: וגולה על ראשה, כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נירותיה, כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות, לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן ה הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: ושני' זתים עליה, אצלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם: אחד מימין הגולה ואח' משמאלה וגו', וכאן לא פירש על שני כנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו' ועדשי' של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתי' נחבטי' מאליהם לתוך הכנתרות ומתחממות שם כבמעטן ונעצרים שם כבית הבד והשמן נופל לתוך הכנתרות ו ומהכנתרו' לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקו' והנרות ארבעי' ותשע היו רמז לאור שלעתיד ל לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: מה אלה אדוני, מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: זה דבר יי' אל זרובבל, זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתי' והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שככם תעשו את בניין ביתי: כי אם ברוחי, אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבניין משלו ולעזור א אתכם בחטין ויין ושמן ועצים כמו שמפור' בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: מי אתה הר הגדול, שרי עבר הנהר תתני פחת עיבר נהרא ושתר בוזני וכנוותהון ש שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה, האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבוני' והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבניין נאה ומפואר: תשואו' חן חן, יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בניין זה העשוי על ידי אבן המשקולת הזאת תשואות חן כמו תשואות כי שים תשואו' מליאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם: ידי זרובבל יסדו הבית הזה, מתחלה ועד סוף בימי כורש הראשון: וידיו תבצענה, אותו עתה תבצענה לשון גמר הוא כמו כי יבצע יי' כל מעשהו: כי מי בז ליום, שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר בעזרא ורבים מהכהני' אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת חגי הלא כמוהו כאין בעיניהם ושמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים שמכוון בה ראש הפינה וזו תהיה ביד זרובבל: שבעה אלה, על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת' שבעה נדבכין כאילין: עיני יי' המה משוטטי', ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה הגון לדבר: מה

רדק

הנני מפתח פתוחה, כאלו היתה האבן קשורה כל הימי' שבטלו המלאכ' ועתה יפתח אותה וישם אותה בבנין, ויתכן לפרשו מעניין ופתחת עליהם פתוחי חותם, ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה הציורי' והפרחי' והכפתורים שיציירו בה בפתוח אמר כן עד"מ, כלומר הנני משלימ' לבנין בכל תכונתה, ומשתי פעל יוצא, לא משו פעל עומד, וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאי' את זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי אקחך זרובבל, ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלוה בכ' שני לפיכ' אמ' תקראו איש לרעהו, עון הארץ, אפשר כמשמעו, או יהיה פי' עונש כמו כי לא שלם עון האמרי כלו' שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו ב בשלוה: ביום ההוא, תקראו, מרוב שלום שיהיה לכם: וישב, ויעירני, בשאר המראו' אמר ואשא עיני כי ראה מעצמו אבל זאת ה המראה המלאך העירו לראותה, יעור משנתו, משנין כפעל, ופי' הוא העירני ואני כהתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו: ויאמר, ויאמר כתיב והוא ספור דברי השתן וקרי ואומ' והקרי דברי זכריה, וגלה, במפיק ואיננה לנקבה כסתרת וכמוה כבכורה בטרם קיץ, ותעלומה יוציא אור, לא גשמה ביום זעם, ושבעה נרותיה עליה, כמו מנורת התורה, והאמצעי הוא רמז לענין האלוה ה המחבר בין השפכים, וכן שבע כפולות הם השכי' והמנהיגי' לעולם שהוא כלו השכים ז' כוכבי לכת והעולם שש צלעות ושלשה מיושרים ובעל הצלעות הוא ה השביעי והוא הנקודה, וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש צלעו' לששה צדדים והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הנזכרים עליה על המנורה והגולה למעלה מהם והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל ית' יאיר לישראל הפך מה שהיו בחשכה, שבעה ושבעה מוצקות לנרות, שבע מוצקות היו לה לכל נר מוצק אחד, ורש"י ז"ל פי' שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצקות, מוצקות, שם תאר במקום פעל שהיו מוציקות שמן מנר לנר: ושנים זתים, ועוד ראיתי שנים זתים על המנור' או על הגלה ואחד הוא, אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה, כמו משמאלה אבל אמר כי על הגלה היו, ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד: ואען, מבואר הוא: ויען, מבואר הוא: ויען, לא בחיל ולא בכח, כמו שראית מעשה המנור' נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית' וברצונו, ועוד יפרש לו המראה דרך פרט: מי אתה הר הגדול, אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטני' אם תהיה כהר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה, והוציא את האבן הראשה, כמו שהוציא את האבן הראש' כשהחל הבנין ביו' כ"ד לחדש התשיעי כן ישלי' המלאכה, תשואות חן חן לה, כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואות והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת הא' ית', והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק: ויהי דבר ה', ידי זרובבל תבצענה ר"ל תשלימנה, וכן והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ישלים: כי מי בז ליום קטנות, כי כשהתחילו לבנות השביתו צריה' מלאכתם והנה היום ההוא יום תשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל השני' ששבתה המלאכ' ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו, האבן הבדיל, הוא אבן המשקולת אשר ביד הבנאי לישר הבנין והוא חסר הסמך כאלו יאמ' האבן אבן הבדיל, ואותה המשקולת עושין אותה מבדיל או מעופרת ונקראת אבן כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן, שבעה אלה, פי' מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה' שהם משוטטי' בכל הארץ והוא רואה המצירים לישראל ויפרעם מידם שלא ישלטו בהם: ואען, ענין המנורה הבין כי להראותו אורה ושמחה הראה לו, והמלאך פירש לו דבר המנורה שהיא נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח ועתה שאל לו מה ענין שני זתים ומה ענין שתי שבלי זתים ומה ענין שני כנתרות הזהב ואם לא נזכר במראה משאלתו נלמד שראה אותם וענה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ואמר לו שאלה שני בני היצהר והנביא הבין תשובתו:

ואען

ואען׳ שתי שבלי הזתים׳ מהזתים האלה היו נופלים שני ענפי זתים שהיו מדרכים ביד שתי צנתרות הזהב והיו מדרכי׳ מאליה׳׳ ופי׳ ביד בתוך והנה הזתים היו מדרכים בתוך הצנתרות והשמן נופל מהצנתרות אל הגלה ומהגולה יוצא למוצקות ומהמוצקות לנרות ודמה הענפי׳ לשבלי׳ לפי שהיו מלאי׳ גרגרי הזתים כמו השבלים שהם מלאים גרגרי החטה׳

מה שני הזיתים׳ מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים טרויק״א בלע״ז קבוצת זתים בענף כמין שבולת׃ אשר ביד שני צנתרות׳ כלומ׳ אצל שני הצנתרות כמו ראו חלקת יואב על ידי׃ המריקים מעליהם את השמן׳ הזה הצלול וטוב להאיר ולהצהיב כמו מכפון זהב יאתה׃ שני בני היצהר׳ קרן כהונה ומלכות המשוחים בשמן המשחה׃

ואשא עיני ואראה ג׳ דסמיכי וסימ׳ והנה מגלת עפה׳ ארבע מרכבות יוצאות׳ והנה איל אחד׃ כמוה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ איש אשר יעשה כמוה להריח בה׳ והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד׳ כל הגונב מזה כמוה נקה ב׳ בפסוק׃ היוצאת ה׳ מל׳ ומשניין באתיהון וסימ׳ בסדר כי תבא׃ עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ צללו כעפרת במים׳ אך את הזהב ואת הכסף׳ נחר מפוח מאש תם עפרת׳ בעט ברזל ועפרת׃

וָאַעַן שֵׁנִית וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

ה

וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃ הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו׃ וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃ וָאֹמַר מַה־הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה

ג׳ ׀ ל׳ וחד מריקי׳ ׀ ג׳ ׀ ל׳ ׀ ח׳מל׳ ׀ ל׳ ׀ ל׳ רף׳ ׀ ג׳ בסיפ׳ ׀ ל׳ . ל׳ ׀ ח׳מל׳ ר׳ ׀ ח׳מל׳ ׀ ד׳רן בסיפ׳ ׀ כו׳ מל׳ בתור חס׳ בנביא׳

ואת עציו ב׳ וכתן את חבית

עינם ג׳ וקשתות נערים אחת ו׳ זקפין פיתין

וַאֲתֵיבִית תִּנְיָנוּת וַאֲמָרִית לֵיהּ מָא תְּרֵין שׁוּבְלֵי זֵיתַיָּא דְּבִיד תְּרֵין אִסְקְרִיטְוָן דִּדְהַב דִּמְרִיקִין מִנְהוֹן מִשְׁחָא לְבוּצִינֵי דַדְהֲבָא׃ וַאֲמַר לִי לְמֵימַר הֲלָא יְדַעְתְּ מָן אִילֵין וַאֲמָרִית לָא רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר אִילֵין תְּרֵין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא דְּקַיְמִין קֳדָם רִיבוֹן כָּל אַרְעָא׃ וְתָבִית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא מְגִלָּא פָּרְחָא׃ וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרִית אֲנָא חָזֵי מְגִלָּה פָּרְחָא אוֹרְכַּהּ עַשְׂרִין אַמִּין וּפוּתְיַהּ עֲשַׂר אַמִּין׃ וַאֲמַר לִי דָּא מוֹמָתָא דַּעֲתִידָא לְמִיפַּק עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא אֲרֵי כָּל דְּגָנֵיב וּמְכַדִּיב מִדָּא לָקֵי וְכָל דְּקַיֵּים בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא מִדָּא לָקֵי׃ אַפֵּיקְתַּהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתֵיעוֹל לְבֵית גַּנָּבָא וּלְבֵית דְּמְקַיֵּים בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וְתָבִית בְּגוֹ בֵּיתֵיהּ וּתְשֵׁיצִינֵיהּ וְיַת אָעוֹהִי וְיַת אַבְנוֹהִי׃ וּנְפַק מַלְאָכָא דִּמְמַלֵּיל עִמִּי וַאֲמַר לִי זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מָאן דְּגָלַן אִילֵין׃ וַאֲמָרִית מָן אִינוּן וַאֲמַר אִילֵין עַמָּא דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא וַאֲמַר הָא אִינוּן גָּלַן קֳדָם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ וְהָא עַמְמַיָּא קַלִּילִין מַגְלַן יַתְהוֹן בְּקַלִּילוּ וְאָתוּ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵהוֹן עַל דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא׃ וַאֲמַר עַל דָּא אִתְחַיַּיבוּ וּגְלוֹ עַל דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא

ואתו

צנתרות הם כלים כמין צפחת׳ ות״י אסקריטוון דדהב׳ וכן תרגם אונקלוס כצפיחית ב ברבש איסקריטוון ב ברבשא׳ המריקים מעליהם הזהב. השמן הזך כזהב׳ וכן כום זהב בבל ביד ה׳ היין הזך והנקי׃ ויאמר אלה שני בני היצהר׳ יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר לפיכך קרא אותם זתים והם זרובבל ויהושע וקראם בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשח׳ זה למלוכה וזה לכהונה׳ העומדים על אדון כל הארץ שמזומני׳ לעשות רצונו׳ ות״י אילן תרין בני רברבין דקיימין קדם רבון כל ארעא׳ וענין שתי הזתי׳ ושתי שבלים ושתי צנתרות לא נתפרש לאיזה ענ׳ היו משל׳ והנה הזתים משל לזרובבל ויהושע ושני השבלים היוצאין מהן משל למעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית׳ ושני צנתרות משל לנחמיה ועזרא הבאים אחריהם ועל ידי ארבעתם יצאה אורה וטובה לישראל׃ ואשוב׳ מגלה עפה׳ ראה במראה מגילה אחת שתעוף באויר׳ וכן תרגם יונתן מגילה פרחא׃ ויאמר׳ ארכה עשרים אמה ורחבה עשר באמה לא נתברר על איזה זמן נאמר זאת הנבואה׳ ונראה כי על זמן הנביא נאמר׳ כי ראינו בספר עזרא הרבה עבירות שהיו בידם׳ ועל הגנבה ועל שבועות שקר יצאה זאת האלה כי הגנבה אע״פ שאינה חמורה כשבועת שוא ושקר ממנה יבא לידי שבוע׳ שקר׳ ומה שראה מדת ארכ׳ ומדת רחבה פי׳ המפרשים כי ראה אותה יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר כבנין שבנה שלמה ואע״פ שהיה חרב אז והמגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם פרושה כמדת האורך והרוחב וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה׃ ויאמר׳ זאת האלה׳ הקללה׳ על פני כל הארץ׳ ארץ ישראל׳ ות״י דא מומתא דעתידה למיפק וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור׳ וכן זאת המגלה היתה כתובה מזה ומזה והיתה כתובה מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחד כל הנשבע נקה ופי׳ כמוה כמו כמוך כפרעה כמוני כמוך ר״ל כי המגלה היתה כתובה באלה ובקללה מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה׳ ופי׳ נקה נכרת כמו ונקה לא אנקך׳ נקה מבנין נפעל אף על פי שהארכתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם לפיכ׳ יצאה זאת המגלה והנביא ראה המגלה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל עד שאמר לו המלאך כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה לפיכך היו מראו׳ זכריה סתומות ובחגי זכריה ומלאכי פסקה הנבואה׃ הוצאתיה׳ האלה הזאת הוצאתיה להענים מעתה הגונב והנשבע ולא אאריך להם עוד׃ ולנה בתוך ביתו׳ תשכון האלה בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו׃ ויצא׳ נראה כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראות האיפה׳ היוצאת׳ יוצאת מבית ה׳ כמו הראשונה׳ או פי׳ יוצאת מארץ ישראל׳ ות״י מאן דגלן אלין׃ ואמר׳ זאת האיפה היוצאת׳ הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות לא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימן והראה לו איפה שהיא מדה ר״ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכו׳ עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיהם שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה׳ וכמו שהם האריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים זו היא מדה כנגד מדה׳ לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה׳ ויאמר׳ עינם בכל הארץ׳ עוד פי׳ לו המלאך ואמר לו זאת עינם ר״ל זאת האיפה שאתה רואה מורה שעין ים עליהם שרואה מעשיהם וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה׳ המה משוטטות בכל הארץ׳ עינם׳ ר״ל העין הרואה אותם הוא עין ה׳׃ והנה ככר עופרת נשאת היתה נשאת׳ בתוך האיפה׳ ככר לשון נקבה כמו ככר לחם אחת׳ עשרה ככרי כסף׳ וככר העופרת מורה להכביד אותה ולהשקיעה בגלות׳ וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה׳ הזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו דרך אחת לרעה לפיכך קראה אשה אחת׳ והיא יושבת בתוך האיפה שהיא מקבלת המד׳ שמדדה׃ ויאמר זאת הרשעה׳ אמר המלאך לנביא זאת האשה שהיא הרשעה שהיתה בישראל׳ והיא עשרת השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל׳ וישלך אותה אל תוך האיפה׳ לפיכך השליך אותה האל ית׳ אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה׳

וישלך

העומדים על אדון כל הארץ׳ לבקש מלפניו להחזי׳ את גדולתם׃ מגלה עפה׳ רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחד מ מסלשת אלפים ומאתים בתורה כדאיתא בעירובין וי״ת מגילתא פרחא פורחת באויר ולפי פשוטו של פרשה מגילת פורענות היתה והוא שראה יחזקאל וכתוב אליה קנים והגא והי׃ זאת האלה׳ זאת שכתוב בה פורענות נקמת ש שבועת שקר׃ היוצאת׳ עתה מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרי׳ ורחבה עשר כמדת פתח העזרה וההיכל אשר תצא דרך שם׃ כי כל הגונב׳ עד עכשיו׃ מזה כמוה נקה׳ מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשתלם פורענות יחידים העוברים על התורה לא המתין עד שתתמלאת סאת כולם ולקו כולם כאחת בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקום מן הגונבים והנשבעים לשקר מעכשיו ובאה אל בית הגנב וגו׃ שא עיניך וראה׳ עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש ה הקדשים׃ ואומר מה היא׳ היוצאת שתאמר אלי לראות׃ ויאמר זאת האיפה׳ שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה׃ ויאמר זאת עינם בכל הארץ׳ ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעיני׳ בכל הארץ לגזול ולעשות להקטין איפה ולהגדיל שקל ומדד להם סאה בסאה׃ והנה ככר עופרת נשאת׳ ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה׃ ויאמר זאת הרשעה׳ האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דרך הרשע אשר יכהנו בה הרשעים והם עתה נתונים בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמה שמרדו בה מדה במדה׃ וישלך אותה׳ עד עתה היתה יושבת והוא השליכה וחבטה לתוכה רמז לייסורין ולעונשין׃ וישלך

וישלך את אבן העופרת אל פיה · לסוקעה למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן למרד עניים ואביוני׳ : שתי נשים יוצאות · מן הבית · החסידה · דייה לבנה וולטו״ר בלע״ז : והוכן והניחה שם · והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה : שם · באותו הבית : על מכונתה · על קביעותה ועל בסיסה כאן רמז לו שבעונם של ישרא׳ שמרדו באות עבירות ורשע לקו באותה מדה ובאו שתי אומות שמלכו כאחת הן בבל וכשדי׳ חיל נבוכ׳ נצר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בסיס הוקבע להם והוא לפי מלאות שבעי׳ שנה עד עתה שחזרו ומטה פירוש זה אחר יונתן במקצת וכמה דרכים פותרים בה ולא נתיישבו לי · ורבותינו פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לאנשי כנסת הגדולה ושדיוה לדודא דאברא ואפאוה באברא משום דשאיב קליה כדאיתא בסנהדרין ובמסכת יומא ושפתרתי מלכות נבוכד נצר בכפל שתי אומות ראיתי במדרש תילים שארבע מלכיות הללו שנשתעבדו ביש׳ כפולות היו בבל וכשדי׳ מדי ופרס יון ומוקדון אדום וישמעאל ועל ככה יסד הקלירי היא רביעית היא שמיכית על אדום : וההרים הרי נחשת · סימן על חוזק מלכיות הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קשה ואמיץ שאלו ארבע מרכבו׳ שלוחי הב״ה לתת ממשלת לארבע מלכיות בבל ומדי ויון ואדום : סוסים אדומים · הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא רישא דדהבא : שחורים · להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן : הלבנים · להרכיב את פרס שבנה את הבי׳ : הברודים · המה מנומרים להרכיב את יון שעינו את ישראל במיני גזירות ושנר משונו׳ זו מזו : האמוצים · להרכיב אדום ולא ידעתי מהו לשון אמוצים ויונתן תרגם קטמנין : אלה ארבע רוחות השמים · שרי האומות מלכיות המושלות בארבע רוחות : יוצאות מהתיצב וגו׳ · באו לפניו ונתן להם רשות מפיו למשול : אשר בה סוסים השחורים יוצאים אל ארץ צפון · להרכיב את מדי ועל האדומי׳ לא כתב יוצאים שכבר כלתה לה ממשלת בבל : והלבנים יצאו אחריה׳ · להרכיב את פרס שתיהן בצפון משלו על בבל : והברודים

שתים נשים ג׳ וסי׳ אז תבאנה שתים נשים · בן אדם שתים נשים בנות אם אחת · והנה שתים נשים יוצאו׳ : לה ג׳ דלא מפקי׳ ה׳ בקרי׳ וסי׳ ויקרא לה נבח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער · ויאמ׳ לה בעז לעת האכל גשי הלום · אנ״ך : הראשונה ח׳ בקריאה וסימ׳ נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה · ותהי המכה הראשונה ·

וישלך את-אבן העופרת אל-פיה : ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה ותשנה את-האיפה בין הארץ ובין השמים : ואמר אל-המלאך הדבר בי אנה המה מולכות את-האיפה : ויאמר אלי לבנות-לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על-מכנתה : ואשב ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות יצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת : במרכבה הראשנה סוסים אדמים ובמרכבה השנית סוסים שחרים : ובמרכבה השלישית סוסים לבנים ובמרכבה הרביעית סוסים ברדים אמצים : ואען ואמר אל-המלאך הדבר בי מה-אלה אדני : ויען המלאך ויאמר אלי אלה ארבע רוחות השמים יוצאות מהתיצב על-אדון כל-הארץ : אשר-בה הסוסים השחרים יצאים אל-ארץ צפון והלבנים יצאו אל-אחריהם

ב׳ מל׳ ובענין ה׳ ל׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ג׳ לא מפיק · ג׳ ל׳ ל׳ ויחד ל׳ חס׳ · ל׳ ויחד והרי׳ העטרה ח׳ · ל׳ ויחד והאמצים · ל׳

ואתו עממין אוחרנין ויתיבו באתריהון : וזקפית עיני וחזית והא תרתין מדינן גליין לביני מלכוות עממי ארעא ועממין קלילין מגלן יתהון בקלילו כמא דמשתדי נשרא ואגליאו ית עמא דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא לביני מלכוות עממיא דארעא ותחות כל שמיא : ואמרית למלאכא דממלל עמי לאן אינון מגלן ית עמא דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא : ואמר לי לאתקנאה להון אתר במדינת בבל ויתעכבון ויתאחרון תמן עד דימטי זמנהון : ותבית וזקפית עיני וחזית והא ארבע רתיכין נפקן מבין תרין טוריא וטוריא טורי דנחשא : ברתיכא קדמיתא סוסון סומקן וברתיכא תנייתא סוסון אוכמין : וברתיכא תליתאה סוסון חיורין וברתיכא רביעתא סוסון פציחין קטמנין : ואתיבית ואמרית למלאכא דממליל עמי מה אילין ריבוני : ואתיב מלאכא ואמר לי אלין ארבע מלכוון דאינון כארבע רוחי שמיא גליין מלאיתעתדא קדם ריבון כל ארעא : דבה סוסון אוכמין נפקין לארע צפונא וחורין נפקו בתריהון

אשר היו על המגלה הראשנה · ובאה הממשלה הראשונה · במרכבה הראשנה סוסים · על המחלק׳ הראשנה לחדש הראשון · הארך אמות במדה · היא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון :

וישלך את אבן העופרת אל פיה להסקיעה בגלות ימים רבים · ופי׳ אל פיה אל פי האיפה · ורשעה הוא שם דבר או שם התאר : ואשא עיני · והנה שתים נשים · לענין שפי׳ באשה אחת שהיא עשר׳ השבטים נפרש בשתי נשים שהם יהודה ובנימן שגלו לבבל אעפ״י שכבר עלו מהגולה כשהיתה מראה זו הראה לו מראה על אותם שנשארו בבבל שנתעצלו לעלות לירושלם אף אחר שהחלו לבנות הבית ואמר שראה שתי נשים אלו יוצאות בגלות · ורוח בכנפיהם · כלומר שגלו קל מהרה לבבל · ולהנה כנפים ככנפי החסידה · כלומר כנפים ארוכות ורחבות כמו החסידה · ותשאנה את האיפה · היו נושאות אותה על כנפיהם להראותם כי גלותם ביושר ובמדה שמדד להם הא׳ תחת מעשיהם הרעים ומה שאמר בין הארץ ובין השמים הדבר ידוע כי המעופף הוא מעופף בין הארץ והשמי׳ ברקיע השמים להראות כי אלה אינם כאשה הראשונ׳ שאותה השליך בכר עופרת אל פיה להשקיעה בארץ במקום גלותה אך אלה לא אמר להשקיעם בארץ אלא תלויות באויר עד זמן ששבו לארצם לשבעי׳ שנה · ומה שראה יהודה ובנימן כמראה שתים נשים ועשרת השבטים אשה אחת לפי ששבט יהודה היה מיוחד לבדו מפני המלוכה ונרף עמו שבט בנימן משאר השבטים לפי שהיה חלקם כאחד ושניהם גלו כאחד לפיכך אמר שתי נשים · והחכם הגדול הרב רבי׳ משה בר מיימון ז״ל פיר׳ שתי נשים מלאכים ראה אותם כדמות נשים כמו שראה אותם כדמות סוסים גם כן מפני שתשש כח הנבואה בזמנו : ואמר · אנה המה מוליכות את האיפה · ולא שאל כן במראה הראשונה לפי שראה שהיו מוליכות אותה במהרה · ומה שאמר כי הנשים היו מוליכות את האיפה ר״ל כי הם גרמו שגלם האל

ותשנה ב׳ חס׳ קולן ויתבכנה עוד דרית בתר׳ ואחר ותשנה בשוא תחת הוי״ו ותתהרכנה דירתיה ואחד מל׳ ותתאנה קולן קרא׳ דרית

יוצאות ב׳ מל׳ ובענין ויחד חס׳ דחס ובנות אנשי העיר וכל׳ קרי׳ יצאות כתיב

יתו׳ כמדתם וכאלו אמר הן מגלות עצמן : ויאמר · לבנות לה בית בארץ שנער · לא רפא הה״א זהו שמלח להם ירמיה הנביא ארוכה היא בנו בתי׳ ושבו · והוכן והניחה שם על מכונתה · והוכן מושבם שם · כלומר שבנו שם בתי׳ וקבעו ישיבתם שם ועדין הניחה שם על מכונתה כלומר הכנה שעשתה לה מבנין בתים ונטיעת כרמי׳ נתעצלו לעלו׳ מבבל אשר נשארו אחר שעלה עזרא ולא רצו לעלות אף אחר שהחלו לבנות הבית · והניחה מלה מורכב׳ מן הניחה מבנין הפעיל והונחה מבנין הפעל וטעם ההרכבה כי מתחילה כשגלתה שם הונחה שם שלא כרצונה ואח״כ הניחה שם הוא עצמה · כלומ׳ ברצונה עכבה שם ונתעצלה לעלות אל ירושלם : ואשוב · ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים · וההרים הרי נחשת · מראות ד׳ מלכיות שראה אותם פעמי׳ עוד שב וראה אותם פעם שלישית מבוארת מן הראשונות · וקרא אותם מרכבות והמרכבה ד׳ סוסים להראות חוזק של כל אחת בזמנה שמלכו בעולם וכל אחת הרע ליש׳ · ועוד ראה אותם שהיו יוצאות מבין שני ההרי׳ וזה מורה על חוזקם כחוזק ההרי׳ · וההרי׳ הרי נחשת והוא הברזל החותך הנקרא אצ״ר בלע״ז · ויש כמוהו במקרא ואחד מהם הולכי רכיל נחשת וברזל שפי׳ שהוא חזק מהאבן שהוא חותך ופוסל האבן ולתת להם חוזק יותר הראה אותו שהיו הרי נחשת ועוד זכר נחשת לשתוף השם כמו נחשתי ויברכני ה׳ בגללך · וביד הד׳ מלכיות ישראל מנוקים ובחונים : במרכבה · רמז למלכות בבל כמו שפי׳ · סוסים שחורים · הוא שאמר למעלה שרוקי׳ · והוא רמז למלכות מדי ופרס וקראם למעלה שרוקים והנה שחורים לפי שהם שתי אמות אעפ״י שהם מלכות אחת · וי״מ כי הראה לו גוון שחורים לפי שהשחירו במלכותם פניהם של ישרא׳ וזה היה בימי המן · וי״מ כי הגוונים האלו לפי מנהגם בצבע מלבושיהם והיתה אחת נוהגת בגוון שרוקי׳ והאחת בגוון שחורים : ובמרכבה השלישית לבני׳ · רמז למלכו׳ יון ולא ידענו למה כנה אות׳ בלבני׳ · וכתב רבי׳ סעדיה ז״ל כי מפני שהמלך הראשון ליון היה אלכסנדרוס מקדון שהיה חכם פילוסוף והחכמה היא דבר לבן ומחוור לפיכך כנה המלכו׳ ההיא בלבני׳ : ובמרכבה הרביעית סוסים ברדים אמוצי׳ · במרכבה הזאת ראה שם שני גוני׳ ברודי׳ שהוא גוון שיש לו כתמים לבני׳ כדמות הברד והם בתוך גוון אחר ומה שהראה לו זה הגוון במלכו׳ רומי לפי שהם חושבים להחזיק בתורת משה שהו׳ לבנה כברד אבל מערבי׳ אותה באמונות רבות כמו שהברד מעורב במראה שבהם אם מראה שחור או מראה אחר · אמוצים · אמר בו התרגו׳ קטמנין ר״ל שמראיהו כמראה הרמץ · והמרכב׳ הזאת רמז למלכו׳ רומי שהשפילה מלכות יון ומלכה היא בעולם וראה בה שני גווני׳ לפי שיש מלכו׳ אחר עמה שמולכת בעולם והיא מלכו׳ ישמעא׳ · וכן אמ׳ במלכו׳ נבוכד נצר כמו שפתר אותה דניא׳ ומלכו פליגא תהוי : ואען · לפי שראה כבר שתי מראו׳ בענין זה ובשניה שהוא ד׳ קרנו׳ נתבאר לו יותר ממה שנתבאר לו בראשונה כמו שביאר לו המלאך ועתה בראותו נב״ר מרכבו׳ וידע כי לאדם דבר הרא׳ אותם לו שא׳ את המלאך מה אלה אדוני כלומ׳ מה באו לאדם כי כבר ראיתי המראו׳ שהם רמז לד׳ מלכיו׳ אם כן מה אלה לאיזה ענין הראיתי בהם : ויען · אלה הארבע רוחות כמו לד׳ רוחות · וכן ויבא ירושלם כמו לירושלם · בן שאול כמו לבן שאול · והדומי׳ לו ר״ל אלה הד׳ מרכבות יוצאות לד׳ רוחות השמי׳ כלומ׳ לתת רשות לד׳ מלכיות למשול בד׳ רוחות כל אחת בזמנה · כלומר בכל העולם שהו׳ ד׳ פאות · מהתיצב על אדון כל הארץ · כלומר בשליחות האל שאלחם על זה כמו שאמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה׳ : אשר בה · ולא זכר האדומים כי כבר עברה מלכות בבל ומלכות מדי ופרס יצאו תחלה אל ארץ צפון שהיא בבל להשחיתה ואח״כ משלו בכל ממלכות הארץ · והלבנים שהוא מלכות יון יצאו אל אחריהם שמלכות׳ גברה שהרי אלכסנדרוס מוקדון המלך הראשון ליון הרג דריוש בבבל ולקח המלוכה ממנו ומלך אח״כ הוא והבאים אחריו בכל העולם · והברדים

והברדים יצאו אל ארץ התימן · שהוא ארץ הדרו׳ בעבור כי רומי היא צפונית ולוליאנוס קיסר שמלך על רומי החל להלחם במלכות יון ותחילת מלחמותיו יצא אל ארץ מצרים שהיא דרומית ובכל הארצות היו מוליכים בני יון אז · וזה לוליאנוס קיסר התגבר עליהם והוא העביר המלוכה מבני יון והחזירה לרומיים : והאמצים ·הם רמז למלכות ישמעאל שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה לאיזה מקום שיהיה לפיכך לא תאר להם רוח · וזהו שאמר ויבקשו ללכת להתהלך בארץ · ויאמר · כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש ארצות : ויזעק · כלומר קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים אל ארץ צפון כלומר אלה השחורים שיצאו אל בבל להשחיתה עשו לי נחת רוח כשהשחיתו אותה ה הניחו את רוחי את כ כעסי שהיה לי עליהם שהרעו לישראל יותר מראוי כמו שאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה : ויהי · לקוח · מקור במקו׳ צווי כמו הלוך וקראת · מאת הגולה · מאת הבאים מהגולה · והם חלדי וטוביה וידעיה ו ויאשיהו והביאו כסף וזהב לנדבה לבנין ה הבית ובא דבר השם לנביא והודיעו זה ואמ׳ לו שיקח הכסף והזהב ויעשה מהם עטרות · ובאת אתה ביום ההוא · ביום שתבא שם כי לא אמר לו שילך שם ביום הנבואה · ובאת בית יאשיה בן צפניה · כי בביתו היו האחרים וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם ה הנזכרים : ולקחת · תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדבה · ועשית עטרות · תעשה ממנו שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למנותו כהן ג גדול · וזה כמו הצניף הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה · והעטר׳ האחת לא היה צריך להזכיר מה יעש׳ בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה במקום מלך ואין מלך בלא עטרה ואפש׳ כי קודם ששמו העטרה בראשו נקרא פחה כמו שכתוב פחת יהודה · ואחר ששמו העטרה בראשו קראוהו מלך ואעפ״י שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך ה הסברא לאמר כן · ועשית · לבן נפתלי מלרע הסופר בת״ו ו ולבן אשר מלעיל ה הסופר בש״ן וכמוהו אנו קוראים : ואמרת · הנה איש צמח שמו כלומ׳ הנה איש עמך שיהיה ראש ישראל והוא זרובבל ויקרא צמח · כי מעלתו תהיה כמו׳ צמח האדמה שיגדל מעט מעט כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד כמו שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אקחך זרובבל וגו · ומתחתיו יצמח · ממקומו כלו׳ מהמקו׳ שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו המעלה : והוא יבנה כפל הענין לחזק · והוא ישא הוד · הוד והדר מלכות ישא ·על כסאו · כמו המלך היושב על כסאו ומושל בארץ ·והיה כהן על כסאו כלומ׳ לפני כסאו ·כמו מהתיצב על ארון כל הארץ וכן אמר בספר שמוא׳ והתהלך לפני משיחי כל הימי׳ · כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני הכהן אלא כשהיה שואל באורי׳ ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה׳ · ועצת שלום תהיה בין שניהם כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד באשר יעשו : והעטרות תהיה · כל אחת מהעטרות תהיה לכם לזכרון בהיכל ה׳ כמו שאמר בתורה לזכרון לפני ה׳ כלומ׳ דרבתם תעלה לפני ה׳ לטוב להם בזה ובבא · ויש לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים בהם · לחלם · הוא חלדי שזכר למעלה ושתי שמות היו לו · ולחן · הוא יאשיה שזכר · ורז״ל דרשו בהיכל ה׳ כי שם הושמו העטרות אחר שנתנו בראש זרובבל ובראש יהושע · וכן אמר במסכת מדות וטרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות · שנ׳ והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה׳ : ורחוקים · מגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה׳ · כלומ׳ להתנדב לבנין הבית · ואפשר שהיה זה בימי הורודוס בבנין הגדול שבנה בבית המקדש · ויש ורחוקי׳ על ישראל המפוזרי׳ בגלו׳ בארץ רחוקה · והיה אם שמוע תשמעון · כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה אם שמוע תשמעון בקול ה׳ אלהיכם : ויהי בשנת · וישלח · פי׳ אחר שלח · וכן הן אתה קצפת ונחטא · ויורד מעשות החטאת · והדומים להם · ופי׳ אחר כשלח היה דבר ה׳ אל זכריה ולא זכר מי היה השולח · ויש כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם · והנכון כי ביתאל כמשמעו · וכת״י ושלח לביתאל ואלו השולחים היו בני הגולה · ואמר וישלח לשון יחיד דרך כלל · וכן האבכה כאשר עשיתי · והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו · ורגם מלך · אדם שמו כך והביא אנשים עמו · וזהו

ויאמר לכו חד מן י״ב דסבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בסדר מטות ובסדר שפטים סימן י״א : לקוח ד׳ חד חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ סיפרא וספריא ענא וגלותא ופי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב : ובאת ג׳ בטעם רביע מלעיל וסימ׳ ובאת וירשת את · ובאת ומשחת את חזאל · ובאת בית יאשיה : והוא יבנה חד מן ז׳ פסוקי׳ אית בהו והוא

והברדים יצאו אל ארץ התימן : והאמצים יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ ויאמר לכו התהלכו בארץ ותתהלכנה בארץ : ויזעק אתי וידבר אלי לאמר ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : לקוח מאת הגולה מחלדי מאת טוביה ומאת ידעיה ובאת אתה ביום ההוא ובאת בית יאשיה בן צפניה אשר באו מבבל : ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול : ואמרת אליו לאמר כה אמר יהוה צבאות לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יהוה : והוא יבנה את היכל יהוה והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם : והעטרת תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל יהוה : ורחוקים יבאו ובנו בהיכל יהוה וידעתם כי יהוה צבאות שלחני אליכם והיה אם שמוע תשמעון בקול יהוה אלהיכם :

ז א ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר יהוה אל זכריה בארבעה לחדש התשעי בכסלו : וישלח בית אל שראצר ורגם מלך

ופציחין נפקו לארעא דרומא : וקיטמנין נפקו ובעו למיזל להלכא בארעא ואמר אזילו והליכו בארעא והליכו בארעא : ואכרז עלי ומליל עמי למימר חזי דנפקין לארעא ציפונא אימר להון עיבידו ית רעותי בארעא ציפונא : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : סב מן בני גלותא מחלדי ומן טוביה ומן ידעיה ותיתי את ביומא ההוא ותיעול לבית יאשיה בר צפניה דאתו מבבל : ותיסב כסף ודהב ותעביד כליל רב ותשוי ברישׁ יהושע בר יהוצדק כהנא רבא : ותימר ליה למימר כדנן אמר יי צבאות למימר הא גברא משיחא שמיה עתיד דיתגלי ויתרבי ויבני ית היכלא דיי : והוא יבני ית היכלא דיי והוא יטול זיון ויתיב וישלוט על כורסוהי ויהי כהין רב על כורסוהי ומלכא דשלמא תהי בין תרויהון : ותושבחת תהי לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בר צפניה לדכרנא בהיכלא דיי : ומארעא רחיקא ייתון ויבנון בהיכלא דיי ותדעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה לכון ויהי אם קבלא תקבלון למימרא דיי אלהכון : והות בשנת ארבע לדריוש מלכא הות פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בארבעא לירחא תשיעאה בכסלו : ושלח לבית אל שראצר ורגם מלך וגברוהי

והוא וסימ׳ נמסר בשפטים סימ׳ י״ז ובמלכים א׳ סימן י״ט ובהושע סימן ז׳ : לזכרון ח׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה היום הזה לכם לזכרון · ושמת את שתי האבנים · ונשא אהרן את שמות בני ישר׳ · ולקחת את כסף הכפורים · וביום שמחתכם · והיו האבנים · והעטרות תהיה לחלם · וחד ולזכרון בין עיניך · ושמת · ונשא חס׳ · כל קריא׳ זכרון בקמץ תחת הכ״ף במ״א זכרון תרועה מקרא · וכל קהלת דכוו׳ זכרון בשוא נח במ״א זכרון בקמץ תחת הכ״ף וסימ׳ לא יהיה להם זכרון :

רשי

והברודים אל ארץ התימן להרכיב את יון ויטלו המלוכה מיד פרס ובפתרוני רב סעדיה בדניאל ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון : והאמוצים יצאו ויבקשו · מלפניו שיהא אורך גדול לממשלת׳ ללכת בכל הארץ : ויאמר לכו התהלכו בארץ · נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדום : אלה היוצאים אל ארץ צפון · להרכיב מדי ופרס : הניחו את רוחי · שיכנו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכד נצר הוא שאמר ישעיה יו׳ אהבו יעשה חפצו בבבל וגו׳ : צמח שמו · הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט וים פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הבנין הזה מדבר בבית שני : לקוח מאת הגולה מחלדי וגומר אשר באו מבבל · האנשים האלה : ומתחתיו יצמח · מזרע המלוכה : והוא ישא הוד · הוד נשיאות : וישב · כהן גדול על כסא הכהונ׳ : ועצת שלום וגו׳ · הנשיא והכהן יאהבו זה את זה : והעטרות תהיה לחלם וגו׳ · מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל יי׳ לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן ע עטרות היו תלויות בחלונו׳ בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות : חלם · הוא חלדי : והיה אם שמוע · והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגו׳ : וישלח ביתאל שראצר ורגם מלך · אנשי צדיקי׳ היו ושלחו מבבל לקרוביהם ש שבביתאל לבא לחלות את פני יי׳ בירושלם בעדם ולשאול מאת ה הכהני׳ ולהודיעם אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנו׳ : הנזר

וזהו שאמר ושלחו וגו' לירושלם לחלות את פני ה' ושלחו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהנים ואל הנביאים האבכה: לאמר לבית ה' · כמו בבית ה' · וכת"י דמשמשין בבית מקדשא דה' : ואל הנביאים · חגי זכריה ומלאכי · ו"ת ולספריא · האבכה · כי עדיין לא היו מאמינים בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אעפ"י ששמעו כי היו בונים היו קטני אמנה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שיושלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם · ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו שבעים שנה : הנזר · מקור · כלומר אם אנזר ממאכל וממשתה ותענוג · ו"ת האמנע נפשי מתפנוקין : ויהי · אמרו בחמישי ובשביעי אע"פ שהם ארבע צומות זכר החמישי שהיה בו החרבן · וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שסבר שנארו דלת הארץ ולא היתה חרבה אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמי' וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי ולפי שהו' יום טוב קבעו התענית למחרתו : הצום צמתני אני · צמתני צמתם אותי כלומר אם צמתם בעבורי בעבור עונותיכם חרבה הבית וגליתם ובעבור זה צמת' אם תעשו משפט וצדקה אין אתם צריכי' לצום כי כשה נבנה ה הבית ועלו מן הגולה ותשבו בארץ כל הימי' אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם · ומה שאמר אני אחר שאמ' צמתני ר"ל הא' צויתי אתכם לצום · ו"ת הצום תענית אתון מתענן קדמי : וכי תאכלו · כלומר מה לי לצומכם ולמאכלכם ה הצום תצומו בעבור ע עונותיכם והמאכל והמשת' תאכלו ותשתו להנאתכ' הכל הוא לכם מה לי בכל זה כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי : הלא ימי נרם לכם הצום אלא ע עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים ש שתשובו מעונותיכ' ולא תחרב הארץ ולא א אביתם לשמוע · והנגב והשפלה יושב · כלומר כל הארץ היתה יושבת לבטח וזכר הנגב והשפלה וכל שכן ה ההרים והגבעות שהיו יושבים לבטח · יושב · כלומר היה בהם יושב בטח : ויהי דבר ה' · אחר שהפסיק הדבו' בדבר והשפלה יושב

החמשי ג' חס' וסימ' באו אנשים · הנזר כאשר עשיתי · ירמיה החמשי : וספוד ג' מל' בליש' וסימ' כי צמתם וספוד בחמישי · ואל תלך לספוד · עת ספוד ועת רקוד : ישבת ח' חס' וסימ' ואם על המשכב הוא · היא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · רדי מכבוד · חמסי ושארי על בבל · הישבת על מבואות ים ·

רשי

הנזר · לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה שבעים שנה אין נזירה בכל מקום אלא פרישות : ובשביעי · הוא כיום גדליהו : הצום צמתוני אני · הא' נקודה חטף פתח לפי שהיא משמשת לשון תמיהה שמא לכבודי צמת' שתהיו כריכים לצום גם עתה : וכי תאכלו וכי תשתו · ואם לא תצומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכ' הוא המאכל והמשתה : הלא את הדברים · מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחות אשר קרא יי' וגו' הם החריבו אתכם ועל כן צמתם ואלה הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו · שמו שמיר · תולעת : חזק מכור · מרהין אותו על האבן והיא מתבקעת : ויהי כאשר קרא ולא שמעו · אמר יי' כבאו · עליהן באותן הימי' כן יקראו ולא אשמע : ואסערם · בגלות כן עשיתי : וישימו · בעונם ארץ חמדה לשמה והוא גרם להם הצום ו והמספד אבל עתה קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הגוים : קנאתי

וְאַנְשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ לֵאמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶל־הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הַאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי הִנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־כָּל־עַם הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־צַמְתֶּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שִׁבְעִים שָׁנָה הֲצוֹם צַמְתֻּנִי אָנִי׃ וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשֹּׁתִים׃ הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלִַם יֹשֶׁבֶת וּשְׁלֵוָה וְעָרֶיהָ סְבִיבֹתֶיהָ וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה יֹשֵׁב׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר מִשְׁפַּט אֱמֶת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ וְאַלְמָנָה וְיָתוֹם גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת אִישׁ אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם׃ וַיְמָאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כָתֵף סֹרָרֶת וְאָזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְּׁמוֹעַ׃ וְלִבָּם שָׂמוּ שָׁמִיר מִשְּׁמוֹעַ אֶת־הַתּוֹרָה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת׃ וַיְהִי כַאֲשֶׁר־קָרָא וְלֹא שָׁמֵעוּ כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא אֶשְׁמָע אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאֵסָעֲרֵם עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב וַיָּשִׂימוּ אֶרֶץ־חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃

ח א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר׃

וגברוהי לצלאה קדם יי : למימר לכהניא דימשמשין בבית מקדשא דיי צבאות ולספריא למימר האבכי בירחא חמישאה האמנע נפשין מתפנוקין כמא דעבדית דנן כמה שנין : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : אימר לכל עמא דארעא ולכהניא למימר ארי צוימין אתון וספדין בחמשא ובשביעאה דנן שבעין שנין הצום תעני אתון מתענין קדמי : וראתון אכלין וראתון שתן הלא לאיטבא לכון אתון שתן : הלא ית פתגמ' די שלח יי ביד נביא קדמאי כד הות ירושלם יתבא ושליוא וקירוהא סחרנהא ודרומא ושפילתא יתיב : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה למימר : כדנן אמר יי צבאות למימר דין דקשוט דינו וחסדא ורחמי עיבידו גבר עם אחוהי : וארמלא ויתם וגיור ומסכן לא תינסון ובישת גבר עם אחוהי לא תחשבון בלבכון : וסריבו לקבלא ויהבו כתפהון מרוד ואודניהון יקירו מלמשמע : ולבהון שויאו תקיף כשמירא מלקבלא אוריתא וית פתגמיא די שלח יי צבאות במימריה ביד נביא קדמאי והוה רגז רב מן קדם יי צבאות : ויהי כמא דאתנביאו להון נביא ולא קבילו כן יצלון קדמי ולא אקביל אמר יי צבאות : ואבדרינון ביני עממיא דילא ידעונון וארעא תצדי בתריהון מדעדי ומתאיב על דשויאו ארעא חמדתא לצדו : והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר : כדנן

מסרה

והנה כל הארץ ישבת ושקטת · ירושלם ישבת ושלוה · חד מנהון הישבת דמבואות ים : סוררת ג' חד מלא וסימ' וימאנו להקשיב · ויתנו כתף סררת דזכריה · וחברו דעזרא · הומיה היא וסוררת · דעזרא נקוד סוררת בצירי : ואסערם ה' מלין בטע' פ' דמשמש מונח לתיבתו וסימ' ועתה אל תעצבו · אנא חטא העם הזה · ואסערם על כל הגוים · ואילו האחד שיפול · וישם לדניאל בלטשאצר :

עוד שב לדבר עמו תכלית הדברים הראשונים שיאמר עוד אל כל עם הארץ ומה שהיו קוראים להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם : כה אמר ה' צבאות · משפט אמת שפטו · כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמת ומי שהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו : ואלמנה · אלו שהם חלשים הזהרו בהם מאד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים · ורעת איש את אחיו · ר"ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה · ועוד שהמחשבה מביא לידי מעשה ואפילו לא יעשה מעשה אסור שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך : וימאנו · סוררת ענין עוות כמו כפרה סוררה ומי שאינו רוצה להקשיב לקורא אליו יעוות כתפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו : ולבם שמו שמיר · שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה · ואת הדברים · דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים · ברוחו · ברוח נבואה שהיתה מדברת עם הנביאים · ויהי קצף גדול על אבותיכם : ויהי כאשר קרא · כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא ישמע : ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום · מלת ואסערם קשה בדקדוק · ואמרו כי היא מורכבת מפעל הקל ונפעל · ואא"ז ל כתב כי קלו מהקל ואף על פי שהוא בודד פירוש ואסער עמם כמו יתומם מדבר וכיה שפירושו יתומם עמם · ואמר אסערם ולא אמר ואסערם כמשפט כדי להרחיב על העי"ן ולהקל מעליה · ונקדו האלף בצרי והסמך בקמץ להאריך המלה ולהרחיבה עוד · וענין הפסוק אני מסער עמם בגלות כענין בכל ברחם לו כר ודברה תורה כלשון בני אדם · ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא כי מצאנו כי בפעל אחד עומד ויוצא כי מצאנו הלמו עקבי סוס שהוא עמד הלמוני בל ידעתי יוצא · והחכם רבי אברהם אע"ז ל פירש ואסער עליהם בסערת רוחי והוא הפיץ אותם על פני כל הגוים · והארץ נשמה אחריהם · הפך והנגב והשפלה יושב : ויהי דבר ה' צבאות לאמר · כמו אלי לאמר ובמסרה לית כותיה : כה

כה אמר, זאת הפרשה נחמה לעתיד לימות המשיח במלחמת גוג ומגוג שיבאו על ירושלם ואז אקנא בעבורה וחמה גדולה אשפוך על כל הגוים הבאים עליה: כה אמר, ונקראת ירושלם עיר האמת כמו שהבטיח שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב הוא הדין לכל ארץ ישראל וזכר ירושלם שהיא ראש הממלכה, ועוד מפני הר ה' הר הקדש שלא יחללוהו עוד זרים: כה אמר ה', על כל נחמה אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה, ואיש משענתו בידו, כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים: ורחובות, מבואר הוא: כה אמר ה', גם בעיני יפלא, יש מפרשים בתמיה כאלו אמר הגם בעיני יפלא, וכן אתה זה בני עשו והדומים לו, והחכם ר' אברהם אבן עזרא ז"ל פי' כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו: כה אמר, מארץ מזרח ומארץ מבא השמש, הוא היישוב השלם מן מזרח עד מערב וישראל נפוצים בכל מקום מהיישוב: והבאתי, זכר ירושלם כמו שפי' לפי שהיא עיר הממלכה ומפני בית המקדש שהיה בה שהיו כל ישראל באים שם, באמת, כמו וארשתיך לי באמונה: כה, תחזקנה ידיכם, כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידו' תחזקנה עתה ידיכם במצות הא' ולבנות ביתו כאשר החילות' כי אתם רואים כי ביום יסד בית ה' החלה הברכה לבא עליכם, כי לפני, ר"ל לפני שיוסד בית ה' שיסד בשנת שתים לדריוש ביום כ"ד לתשיעי ידעתם כי שכר האדם לא נהיה כלומר לא נהיה לברכה אלא הלך למארה, איננה, כאלו הבהמה איננה כיון ששכרה הלך למארה, ואשלח, ענין התרת הדבר להרע כמו ושלחתי בכם את חית השדה כתרגומו ואגרי: ועתה, מבואר הוא: כי זרע השלום, כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שקוראים לו זרע השלום, ות"י זרעא יהא שלם, והנחלתי, אפשר שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצות ה' או היא עתידה לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח שאמר בית יהודה ובית ישראל ובבית שני לא שבו בית ישראל: והיה, קללה, שהגוים מקללי' אתכם גם בבא רעב או מקרה רע בארצם יאמרו כי בעון ישראל הוא שמושכנים ביניהם, והייתם ברכה שהגוים יתברכו בכם, כמו והיה ברכה, תחזקנה ידיכם, בזמן הזה מפני הנחמות הטובות שתשמעו שעתידו' לבא ליש': כי כה אמ', ולא נחמתי, כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצכם והגליתי אותם, כן שבתי, אל תיראו, אל תיראו מהשונאים אתכם כסנבלט וחבריו החושבים להשבית מעשיכ' עתה: אלה

ונקראה ב' וסימ' ונקראה ירושלם עיר האמת, ונקראה בשם: ימלאו ב' וסימ' ימלאו ילדים וילדות, העבים גשם: כה אמר יי' צבאות מן רישא דחגי עד סוף סיפרא כולהון כה אמר יי' צבאות במ"ב וסימ' שבתי לירושלם ברחמים, רעה את צאן ההרגה: בימים האלה ו' בליש' וסימ' תחזקנה ידיכם

כה אמר יהוה צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה: כה אמר יהוה שבתי אל־ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראה ירושלם עיר־האמת והר־יהוה צבאות הר הקדש: כה אמר יהוה צבאות עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים: ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה: כה אמר יהוה צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם־בעיני יפלא נאם יהוה צבאות: כה אמר יהוה צבאות הנני מושיע את־עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש: והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם והיו־לי לעם ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה: כה־אמר יהוה צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית־יהוה צבאות ההיכל להבנות: כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין־שלום מן־הצר ואשלח את־כל־האדם איש ברעהו: ועתה לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה נאם יהוה צבאות: כי־זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את־יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את־שארית העם הזה את־כל־אלה: והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל־תיראו תחזקנה ידיכם: כי כה אמר יהוה צבאות כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אבתיכם אתי אמר יהוה צבאות ולא נחמתי: כן שבתי זממתי בימים האלה להיטיב את־ירושלם ואת־בית

כדנן אמר יי צבאות מתפרע אנא פורענות ציון קנאה רבא ורגז רב מן קדמי על עממיא דאקניאוה: כדנן אמר יי איתוב לציון ואשרי שכינתי בגו ירושלם ותתקרי ירושלם קרתא דקושטא וטור בית מקדשא דיי צבאות טורא קדישא: כדנן אמר יי צבאות עוד יתבון סבין וסבן בשוקי ירושלם וגבר עוברוהי תקניא יגנן עלוהי מסגי יומיא: ורחובי קרתא ירושלם יתמלון עולימין ועולימן משבחין בפתהא: כדנן אמר יי צבאות כד תיקר דחלתי בעיני שארא דעמא הדין ביומיא האינון אף קדמי יקרון אמר יי צבאות: כדנן אמר יי צבאות הא אנא פריק ית עמי מארעא מדינחא ומארעא מעלני שמשא: ואעיל יתהון וישרון בגו ירושלם ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא בקשוט ובזכו: כדנן אמר יי צבאות יתקפן ידיכון דשמעין ביומיא האינון ית פתגמיא האילין מפום נביא די ביומא דשרי לאשתכללא בית מקדשא דיי צבאות היכלא לאתבנאה: ארי קדם מיתי יומיא האינון אגרא דאנש לא הוה ואגרא דבעירא ליתוהי ולנפקיא ולעליא לית שלמא מן מעיקא ואגרי ית כל אנשא גבר בחבריה: וכען לא כיומיא קדמאי אנא לשארא דעמא הדין אמר יי צבאות: ארי בעידנא ההיא זרעא יהי שלם גופנא תתן איבה וארעא תתן ית עללתה ושמיא ישמשנונון בטלהון ואחסין לשארא דעמא הדין ית כל ברכתא האילין: ויהי כמא דהויתון לווטא בעממיא בית יהודה ובית ישראל כן אפרוק יתכון ותהון מברכין לא תדחלון יתקפן ידיכון: ארי כדנן אמר יי צבאות כמא דחשיבית לאבאשא לכון כד ארגיזו אבהתכון קדמי אמר יי צבאות ולא תבית ממימרי: כן תבית חשיבית ביומיא האילין לאיטבא ליתבי ירושלם ולדבית

רשי

קנאתי לה, בשבילה ולא תזקקו לצום ולספוד כן סוף הענין צום החמשי וגו', מרוב ימים, יהיו צריכים למשענת בידם: כי יפלא בעיניהם, החסד הגדול אשר אעשה לכם: וגם בעיני יפלא, איך שבתי מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במסכת סוכה בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקים לעמוד כנגדו בחייהם: תחזקנ' ידיכם, לבנות ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילי' אתכם לבנות כמו שמפור' בספר עזרא: השומעים בימים האלה, בשנת ארבע לדריוש: את הדברים האלה, של ניחומי' מפי הנביאים אשר נבאו להם ביום יוסד בית יי' בשנת שתים לדריוש את הדברי' להתחיל במלאכה כי נבחנו אות' הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומי' של עכשיו, ובמה נבחנו כי לפני הימים ההם שכר האדם וגו' והם נבאו לכם שמשתתחילו במלא' תבא ברכה במעשה ידיכם ונתקיימו דבריה' שהרי עתה לא כימים הראשוני': ולא נחמתי, על אשר זמותי להבי' עליכ' לחזור בי מאת הביאותיה כן לא אנחם על הטובה אשר זממתי לכם:

משפט

מסרה

השומעים, כן שבתי זממתי, ובמלאת הימים האלה, על כן קראו לימים האלה, קימו וקבלו היהודים, והימים האלה נזכרים ונעשים: כימים ד' וסימ' בסדר דברים: והשמי' ב' וסימ' התקדרו בעבים, והשמים יתנו טלם: להרע ו' פתחין בקריא' וסימ' נמס' בירמיה סימן כ"ח:

משפט שלום, היא הפשרה: ואיש רעת רעהו, הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית מקדש שני: צום הרביעי, צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים: וצום החמישי, אב: השביעי, שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי, של טבת: עשרה אנשים, משבעים אומות, הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לארבע כנפות הטלית אלפים ושמונה מאות: בארץ חדרך, דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישר' אמ' לו ר' יוסי בן דורמסקית יהודה בריבי עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובי' מעיד אני עלי שמי' וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלם שנאמ' זאת מנוחתי עדי עד א"ל ומה אני מקיים ונבנתה עיר על תלה אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומה כך בריתא שנויה בסיפרי: כי לה' עין אדם, כי ביום ההוא ישעה האדם אל עושיהו ועיניו אל הקב"ה תראינה כמו שאמו' למעלה נלכה עמכ' ונספחו הם ועריהם על ערי ישראל: וכל שבטי ישראל, לוי' על כל האומו' כיוצא בו ושלמה אהב נשים נכריו' רבו' ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביבה לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להב"ה וישרא' כנגד כולם: וגם חמת תגבל בה, תשיג גבולה בגבול ירושלם: צר וצדון, גם המה בנותיה אף על פי שחכמה מאד שהחכמה מאד וגבורה להיות לעולם גברת בחכמתה: ותבן מצור לה, ואומרת מי יורידני לארץ: ותצבר כסף כעפר, ומתהללת בעושרה: וחרוץ, מין מראית זהב: הנה יי', שהוא שליט על כל: יורשנה, לשון מורים ומעשיר: והכה

אלה, דברו אמת, שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב, ומשפט שלום, כי אם המשפט צדק יהיה שלום בין בעלי הדינין כמו שאמרו ז"ל במשל בני אדם דשקלי גלימי מבי דינ' זמר ואזיל באורחא והם הביאו פסו' על זה המשל וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כל העם אפי' המתחייב בדין, ורז"ל פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמ' איזה משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בצוע, ומשפט, פתוח כי הוא כמוך: בשעריכם, כי שם מושב הזקנים כמו שאמר בתורה השערה אל הזקנים: ואיש את רעת רעהו, ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו, פי' למעלה ושבועת שקר אל תאהבו, אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי, כלומ' מה ששנאתי אני אל תאהבו אתם, כי את כל אלה, איש את רעת רעהו ושבוע' שקר ומה שהוא הפך הראשוני' שהוא האמת והשלום לפי' אמר את כל אלה: ויהי דבר ה', ואם תצומו אלה הדברי' אשר צויתי אתכם את הצום בגלות כי הצומו' אשר שמתם אם תצומו באותן הימי' ולא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שתהיה לכם, צום הרביעי, זהו תמוז שהיו צמים בגלות בי"ז לחדש יום שנבקעה בו העיר, וצום החמישי, זה אב שהיו צמים בט' בו, וצום השביעי, זה צום גדליה כמו שפירשנו למעלה, וצום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם, יהיה, כל אחד מהם לבית יהודה בבית שני כי עשרת השבטים לא שבו, והאמת והשלום אהבו, ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי אתכם: כה אמר, עוד אשר יבואו עמים עדיין יהיה זמן שיבאו עמים וזה יהיה בימות המשיח, וכן עוד היום גדול, פי'

אלה הדברים ה' בקריאה וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ויקהל משה את כל עדת בני אלה הדברים אשר דבר משה דריש סיפרא, אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים, אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת, וחד ואלה הדברים אשר דבר יי' אל ישראל: ולשמחה ג' בקריאה וסימ' וסרני פלשתים נאספו, יהיה לבית

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם׃ וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֶהָבוּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים וְיֹשְׁבֵי עָרִים רַבּוֹת׃ וְהָלְכוּ יֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־אַחַת לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלְכָה גַּם־אָנִי׃ וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלָ͏ִם וּלְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם׃

ט א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ כִּי לַיהוָה עֵין אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם־חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי חָכְמָה מְאֹד׃ וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ וַתִּצְבָּר־כֶּסֶף כֶּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט

אִילֵין פִּתְגָמַיָא דִי תַעְבְּדוּן מַלִּילוּ קוּשְׁטָא גְבַר בְּחַבְרֵיהּ קוּשְׁטָא וְדִינָא דִשְׁלָמָא דוּנוּ בְּקִרְוֵיכוֹן׃ וּגְבַר יַת בִּישַׁת חַבְרֵיהּ לָא תַחְשְׁבוּן בְּלִבְּכוֹן וּשְׁבוּעֲתָא דְשִׁקְרָא לָא תְרַחֲמוּן אֲרֵי יַת כָּל אִילֵין דִי רְחִיקִית אֲמַר יְיָ׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עִמִּי לְמֵימָר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת צוֹמָא רְבִיעָאָה וְצוֹמָא חֲמִישָׁאָה וְצוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְצוֹמָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי לְבֵית יְהוּדָה לְבִיעַ וּלְחֶדְוָא וּלְמוֹעֲדִין טָבִין וְקוּשְׁטָא וּשְׁלָמָא רְחִימוּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד דְיֵיתוּן עַמְמִין וְיָתְבֵי קִרְוִין סַגִיאָן׃ וִיהָכוּן יָתְבֵי חֲדָא עִם חֲדָא לְמֵימַר נֵיזִיל מֵיזַל לְצַלָאָה קֳדָם יְיָ וּלְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת דֵין לְדֵין יֵימַר אֵיזִיל אַף אֲנָא׃ וְיֵיתוּן עַמְמִין סַגִיאִין וּמַלְכִין רַבְרְבִין לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בִּירוּשְׁלֵם וּלְצַלָאָה קֳדָם יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת בְּיוֹמַיָא הָאִנּוּן דִי יִתְקְפוּן עַשְׂרָא גַבְרִין מִכֹּל לִישָׁנֵי עַמְמַיָא וְיִתְקְפוּן בִּכְנַף גְבַר יְהוּדִי לְמֵימַר נֵיזִיל עִמְּכוֹן אֲרֵי שְׁמַעְנָא דְמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן׃ מְטַל פִּתְגָמָא דַיְיָ בְּאַרְעָא דָרוֹמָא וְדַמֶשֶׂק תְּתוּב לְמֶהֱוֵי מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא אִתְרְעֵי בְּכָל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְאַף חֲמָת תְּתוּב לְמֶהֱוֵי מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ צוֹר וְצִידוֹן אֲרֵי תַקִיפַת לַחֲדָא׃ וּבְנַת צוֹר תּוּקְפָא לַהּ וְכַנְשַׁת כַּסְפָּא כְּעַפְרָא וְדַהֲבָא כְּסֵין שׁוּקִין

ז"ר בכנו' ח' · ל' דסמי' · ל' וחס · כ"ר בטע' תביר · ב' בטע' בקול · ג' ב' חד חל' · ג' ב' · יד חל · ל' ר"מל · ב · ד' · ל' ויתר ותגוים · ל' · ל' בטע' בכו' ח' · י"ב · ב' דסמי' · ל' · ד' חס' בלוש' · ל' · ל' · ל' געיא · ב

מסרה

יהוד' לששון ולשמחה, ולשמחת מה זה עשה: והאמת ג' וסי' והאמת והשלום אהבו, ויעש כזאת חזקיהו, אחרי הדברים והאמת האלה: כה אמר ה' בטע' בסיפ' וסימ' כאש' יציל הרעה מפי הארי, אחר כבוד שלחני, תחזקנה ידיכ', כאשר זממתי להרע, יחזיקו עשרה אנשים: מנחתו ד' חס' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב, דבר אדני המלך למנח' והיתה מנחתו כבוד, ודמשק מנחתו, וכל המנחות דכוו' תאכל ט' וסי' נמסר בסדר צו ובצפניה סימ' ג':

עדיין, כמו עוד אוסיפך בתהלים, והדומים להם, אלכה גם אני, כתרגומו דין לדין יימר איזיל אף אנא: ובאו עמים וגוים עצומים, עצומים במספר, וכן עצמו אלמנותיו מחול ימים בענין הכמות והענין כפול במלות שונות, ות"ת ומלכון רברבן: כה אמר, בימים ההמה אשר יחזיקו, זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו ואחר כך אמר והחזיקו לאריכות הדברים ביניהם כמו ואם באמת ובתמים ריותם, עשרה אנשים, אינו רווקא אלא שהוא סך חשבון כמו ואפו עשר נשים לחמכם והדומים לו, ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף וכנף מארבע כנפות: משא דבר ה' בארץ חדרך, נבואה זו היא בארץ חדרך ודמשק ששם תהיה מנוחתו, או פירוש נבואת ה' תהיה עדיין בארץ חדרך כמו בארץ ישראל, כי מארץ ישראל תהיה, וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומר שכינת כבודו ונבואתו מצאנו בדברי רז"ל חדרך ר' בניה אומר זה משיח שהוא חד לאמות ורך לישראל, אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך אמר לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק שנאמר מנוחתו ואין מנוחה אלא ירושלם וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד, אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תילה, אמר לו שאינה עתידה לזוז ממקומה, אמר לו ומה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שצרה למטה ורחבה מלמעלה ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק, וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו, כי לה' עין אדם, כי באותן הימים יהיה עין כל אדם לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומות הקרובות לארץ ישר' כמו צר וצידון וחמת וערי פלשתים נכללות בערי יהודה ויהיו באמונת ישראל, וכל שבטי ישראל, כל שכן שבטי ישראל שיהיה עינם ולבם לה', או פי' וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטי ישראל ללכת בדרכיהם כמו שאמר למעלה נלכה עמכם: וגם חמת, אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר חמת רבה, והיא חוץ לגבול ארץ ישראל כי היא אחד מגבולי ארץ ישראל ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון שהם קרובים לה יהיו בתוך גבולה, וטעם כי חכמה מאד על צור כמו שנזכר בפרשת צור בספר יחזקאל ופירש כי חכמה בעיניה בימים קדמונים ולא הועילה לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל: ותבן, כי כשנבנתה מצור לה בימים הקדמונים ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות ולא הועיל לה כל זה, כי הנה ה' יורישנה כלומר הורישה מכל גדולתה, והכה

ושקציו נ' חס' בליש' וסימ' נמס' בנחום סימן ג': מצבה חד מן שטה חרא דמשמשין בה בסוף תיבותא וסימ' מצויין במס' רבת' בערך ב': על חמור ב' וסימ' על כל דבר פשע, עני ורכב, ואינון מן נ' זוגין תרין לא ותרין על וסי' נמסר במס' רבתא בערך אל: ומנהר ב' וסי' ומשלו מים עד ים, וירד מים עד ים:

חוצות: הנה אדני יורשנה והכה בים חילה והיא באש תאכל: תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הוביש מבטה ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב: וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים: והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון כיבוסי: וחניתי לביתי מצבה מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש כי עתה ראיתי בעיני: גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות: והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ: גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: שובו לבצרון אסירי התקוה

שוקין: הא יי מתריך לה וירמי בימא עתרה והיא בנורא תתוקד: תחזי אשקלון ותדחל ועזה ותזוע לחדא ועקרון ארי בהיתת מביזת רוחצניה ויבד מלכא מעזה ואשקלון לא תתיתיב: ויתובון בית ישראל באשדוד דהוו בה כנוכראין ואבטיל רבות פלשתאי: ואשיצי אכלי דמה ושיקצ מביניהון ויסוף חיליהון וגיורין די ישתארון בהון יתוספון אף אינון על עמא דאלהא ויהון כרברבין דבית יהודה ועקרון תתמלי בית ישר' כירושלם: ואשרי בבית מקדשי שכינת יקרי ותקוף דרע גבורתי כשור דאשא מוקף לה סחור סחור מרעדי ומתאיב ולא יעיבר עליהון עוד שולטן ארי כען גליית גבורתי לאוטבא להון: בועי לחדא כנישתא דציון ובועי כנשתא דירושלם הא מלכיך אתי לגויך זכאי ופריק הוא עינותן ורכיב על חמרא ועל עיר בר אתן: ואשיצי רתיכין מאפרים וסוסון מירושלם ואתבר תקוף עבדי קרב משיריית עממיא וידין שלמא למלכותא ושלוט מימא עד מערבא ומפרת עד סיפי ארעא: אף אתון די על דמא אתגזר לכון קיים פרקית יתכון משיעבוד מצראי ספקית צרכיכון במדבר צדי הא כגוב ריקן דלית מיין ביה: תובו למהוי כרכין תקיפין אסיריא דמסברין לפורקנא אף

רשי

והכה בים חילה, והבליע בתוך ימים ממוכה יעלה עליה את הים ויטבענה כמו שאמר יחזקאל: תרא אשקלון, את מפלת צר ותירא ועקרון אף היא תירא: כי הובים מבטה, שהיתה נטענת על צר שהיתה ראש לבני עשו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה עקרון תעקר זו קסרי בת אדום ותחילה היתה משל פלשתים: וישב ממזר באשדוד, וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה נכריים: והסירותי דמיו מפיו, של עשו אלו בית בימה שלהם שזורקים שם דמי זבחיהם ויש פותרי' שפיכות דמים שהוא שופך דמי ישראל: ונשאר גם הוא לאלהינו, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשו' שבגלות אדום: והיה כאלוף ביהודה, אלו טרטיאות וקרקסיאות שלהם שעתידי' שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים: והיה כאלוף, לשון אוף ולימוד: ועקרון, תהיה לישראל: כיבוסי, ירושלם: וחניתי לביתי מצבה, אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידי מצב ומשחית שלא יכבו עליה ורוגמתו וכל צביה ומצודתה, ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבא ב באלף: כי עתה ראיתי, ברתם בעיני אע"פ שעד הנה הסתרתי פני מהם: הנה מלכך יבא לך, אי איפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנ' בו ומשלו מים ועד ים ולא מצינו לישר' מושל כזה בימי בית שני: צדיק ונושע, בוי': עני, ענותן: ורוכב על החמור, מדת ענוה היא: ועל עייר, כמו ועיירי' עשרה: והכרתי רכב, שלא יהו צריכין לה: ומשלו, וממשל שלו: מים ועד ים, מימא ועד מערבא לסוף העולם: ומנהר, פרת: גם את, תוושעי עמו כמו שהו' צדיק ונושע כי בדם בריתך הרי נבאתי לכם לעתיד וגם עתה מגלות בבל שאתה עכשיו בתוכה: בדם בריתך, בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני הנה דם הברית אשר כרת: שלחתי אסיריך, מן הגלות: שובו לבצרון, לבתכם ולכבודכם אע"פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם אסירי התקוה אשר קויתם לישע הנה למלאו' דברי לקץ שבעי' שנה: גם

רדק

והכה בים חילה כמו שמפורש ביחזקאל ופשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח ואף על פי שהיו יושבים בה באותו הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים, נודע דבר צור לכל כי כך נב בנביאים וכתוב אבל הנוכרים היושבים בה היום והיו שם באותו הזמן: תרא, מלרע הטעם בה"ם, אמר כשתראה אשקלון שנכנעה צור תכנע גם היא, ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק הבא אחריו, ותבן צור, אמר חמת תגבל בה אבל צור וצידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי שחכמה מאד בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל וצידון היתה סמוכה לה ונמשכת אחריה לפיכך סמוכה אל צור, ותבן, תחשב להמלט בבנין שתבנה ובכסף וזהב שתאסף וכל זה לא יועיל לה כי הנה השם יורישנה, מצור, מגדל חזק, וכן ויבן ערי מצורות, וכן תרגם יונתן ובנא צור תוקפא לה, וחרוץ, כמו זהב וכן בירקרק חרוץ, וכן תרגם יונתן ודהבא. הנה ה' יורישנה, ענין גרוש ושלוח כמו מורים אותם מפניך והדומים לו, וכן תרגם יונתן מתריך לה, והכה בים חילה, כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא הים וישטף אותו והיא באש תאכל, והיא, רוצה לומר העיר ובניניה ומגדליה הבנוי' שהיתה בטחת בהן תבא אש מתוכה שתשרוף אותם: תרא, וכשתראה אשקלון כי צור נחרב' ביד האל' תירא ותכנע לפני ישר' וכן עזה וכן עקרון, כי הובים מבטה, והיא צור שהיו מביטים אליה וחושבים להנצל עמה בעבור חזקה, מבטה, המ"ם בסגול, והובים, ענין בושת, ופירוש עם צור שהיו מביטים אין יבוש כשיורשנו האל יתברך, וי"ת פי' הובים על עקרון, ופי' הובים עקרון ממבטה, ותרגם ארי בהיתת מבית רוחצנהא, ואבד מלך מעזה, מלכה שהיה בה באותו הזמן יאבד הוא והמלכות שלו כי לישראל תהיה: לא תשב, באנשים שהיו שם באותו הזמן, כי ישר' יהיו מיישבין אותה: וישב ממזר באשדוד, יש מפרשים שם אומה, וי"מ ממזר מעריות ישראל שישבו לבדם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל, והנה רז"ל כי אליהו יטהר הממזרים ויושיבם בקהל ה', ויש לפרשו בחסרון כף הדמיון וממזר כמו זר, וכן לא יבא ממזר, ופי' המתרגמים נוספו' כמו פני המת"ן אשר במילת נכרתו ממגורות, ופי' היושב באשדוד מפלשתים ישב בה כמו איש זר ונכרי כי תחת יד ישראל יהיו וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים: והסרותי דמיו מפיו דרך משל כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא דמיו ושקוציו ר"ל אבער לב רשעי לב שביניהם ונשאר גם הוא לאלהינו ומה שישארו מהם שיהיה לבם נכון לה' אשאיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה, ופי' גם הוא כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ה', שנ' עליהם והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי, הנה הם כאלוף וכגדול שביהודה, ועקרון כיבוסי יהיה עקרון כמו היבוסי יושב ירושל' שהיה יושב בתוך בני ישראל והיה למס עובד להן כן יהיה בימות המשיח, וזכר יהודה לפי ששם הר הקדש ובית התפלה, ואחז"ל פי' דמיו ושקוציו כבול הפה שרגילין בו אומות העולם: וחניתי לביתי מצבה, אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי יהיה שמי להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליהם ולא מעובר ושב שירע להם, מצבה, כתוב בה' במקום אלף, כי עתה ראיתי בעיני, עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני ענים וטלטולם בגלות בין האומות ואוסיפם ואביא עליהם כל זאת הטובה, ראיתי, כמו וירא אלהים את בני ישראל, והחכם רבי אברהם אע"ז ז"ל פי' כי הם דברי הנביא אמ' עתה ראיתי בעיני במראו' הלילה בנבואה כל זה: גילי מאד בת ציון, גילי מל"ע זכר ציון וירושלם כי היא ראש המלכות, צדיק ונושע הוא, צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג, נושע, פתח שהוא עבר מושב לעתיד מפני הוי"ו, עני כמו עניו, וכת' ענותן, וכן אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא קנה רצוץ ולא ישבור וגומר, ורוכב על חמור, לא מחסרון שהרי כל העולם יהיה ברשותו אלא מענוה ירכב על חמור, ועוד להורות כי לא יצטרכו ישראל לסוסים ולרכב לפיכך אמר אחריו והכרתי רכב מאפרי' וסוס מירושלם, ועל עיר בן אתונות, כפל הענין במ"ש, ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי הוא הנבחר לרכוב וכן אמר על בני אבדן רוכבים על שלשים עירים: בן אתונות ר"ל בן אחת האתונות, וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד: והכרתי, וכן אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסים מקרבך והאבדתי מרכבותיך וזכר אפרים וירושלם לפי שהיתה נחלקת המלכות בימים הראשונים אבל בימי המשיח יהיו אחדים, ודבר שלום לגוים, ישלים בין גוי לגוי לא יהיה ביניהם מלחמה כי כל הגוים יהיו נשמעים אליו, ומשלו מים ועד ים, פי' החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל מהים הדרומי הנקר' ים האדו' עד הים הצפוני שהוא ים אוקינוס, ומנהר עד אפסי ארץ, מנהר היוצא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ שהוא סוף המערב, והנה ימשול בכל העולם: גם את, אמר כנגד כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו, אמר גם את תהיו נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצות, מבור אין מים בו, זהו הגלות, וי"מ בדם בריתך דם הברית אשר כרת ה' עם ישראל בסיני, ואחז"ל פי' מים נבואה בדרך משל שנסתמה הנבואה בגלות ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי, וכן מצאנו אומר בענין הנבואה הוי כל צמא לכו למים: שובו לבצרון, המפרשי' פירשו ענין פרשה זו בבית שני, ואחז"ל פיר' הפרשה נ"כ בבית שני אלא שאחרי פסוק זה פי' בעתידה הכתובה למעלה, ופי' שובו לבצרון שובו לאל ית' שהוא מבצר ומגדל עוז, אסירי התקוה, בעבור שהיו בגלות והיו אסורים ומקוים לגאולה זה כמה שנים, גם

גם־היום מגיד משנה אשיב לך : כי־דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על־בניך יון ושמתיך כחרב גבור : ויהוה עליהם יראה ויצא כברק חצו ואדני יהוה בשופר יתקע והלך בסערות תימן : יהוה צבאות יגן עליהם ואכלו וכבשו אבני־קלע ושתו המו כמו־יין ומלאו כמזרק כזוית מזבח : והושיעם יהוה אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו כי אבני־נזר מתנוססות על־אדמתו : כי מה־טובו ומה־יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות : שאלו מיהוה מטר בעת מלקוש יהוה עשה חזיזים ומטר־גשם יתן להם לאיש עשב בשדה : כי התרפים דברו־און והקוסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון על־כן נסעו כמו־צאן יענו כי־אין רעה : על־הרעים חרה אפי ועל־העתודים אפקוד כי־פקד יהוה צבאות את־עדרו את־בית יהודה ושם אותם כסוס הודו במלחמה : ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו

אף יומא דין אשלח לחואה לכון די על חד תרין כטביין די אמרית לכון איתי לכון : ארי תקיפית קדמי דבית יהודה בקשת מתיחא בבית אזינין מלית גבורא בית ישראל ואגבר בנך ציון על בני עממיא ואשוינך כחרבא ביד גברא : ויי עליהון יתגלי ויהון נפקין כברקין פתגמוהי ומן קדם יי אלהים בשופרא יתקע וידבר בעלעול רוח דרומא : יי צבאות ירחים עליהון וישלטון בעממיא ויקטלונון ושארהון יגמרון כמא דשרן אבנא בקלעא ויבזון ית נכסיהון ויסבעון מנהון כשתי חמר ותהי נפשהון מליא תפנוקין כמזרקא דמלי סולתא ומשח ויהון מזהרין כדמא דמזהר על כתלא מדבחא : ויפרקינון יי אלההון בעידנא ההיא על דאתבררו כענא עמיה ארי יבחרינון כאבני איפודא ויקרבינון לארעהון : ארי מה טב ומה יאי אולפן אוריתא לנגוריא ודין דקשוט מתקן בכנישתא : שאילו מן קדם יי מטרא בעידן לקיש יי עביד רוחין ומחית מטרא לבני אנשא למתן להון עיבורא למיכל ועסבא לבעירא בחקלא : ארי פלחי צילמי ממללין אונס וקוסמיא מתנבן שקר ונביי שקרא בנבואת שקריהון שקרא ממללין לא מידעם מנחמין על כן אתבדרו כבידור ענא גלו ארי לית מלך : על מלכיא הוה רוגזי ועל שלטוניא אנא מסער עליהון חוביהון ארי דכיר יי צבאות ית עמיה ית דבית יהודה וישוי יתהון כסוסי תקיף דחותן בקרבא : מניה מלכיה מניה משיחיה מניה תקוף קרביה מניה יתרבון

יראה י״ג וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה : המו ג׳ וסי׳ ושתו המו כמו יין ׳ על כן המו מעי לו ׳ המו גוים מטו ממלכו׳ ׳ ומעי המו עלי ׳ בכ״ל ספרי הבסרה מונה ג׳ המו ונמצא׳ ד׳ אבל נ״ל כי הם ג׳ מלרע וא׳ מלעיל והוא המו גוים מטו ממלכות : עשה כ״ב פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ז׳ : אפקוד ה׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמות וביחזקאל סימ׳ כ״ג : ממנו פנה חד מן י״א זוגין מתחלפי׳ בטע׳ חד זקיף לרומא וחד נחית לתחומא וסימ׳ בלשון ארמי שמוא׳ עבד אורית׳ דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא ׳ ופי׳ בסדר וארא :

המו ג׳ מלרע וא׳ מלעיל המו גוים מטו

ממנו פנה י״א זוגין מתחלפין בטעמ חד זקיף לרומא וחד נחית לתחומא

רש״י

גם היום מגיד משנה אשיב לך ׳ עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה לבד זו של בניין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם : כי דרכתי לי יהודה ׳ כוף שבני יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס ויריעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה ואלחם ביוונים בימי חשמונאי : קשת מלאתי אפרי׳ ׳ מקרא קצר הוא קשת מלאתי יד אפרי׳ כמו ויהוא מלא ידו בקשת אפרי׳ יהיה לי כאשפה מלאה חצים : ועוררתי בניך ציון ׳ על בני יון : עליהם יראה ׳ בספר יוסיפון מצינו בעת ההיא נראה מופת לאנשי ירושלם : בשופר יתקע ׳ ירעם : בסערות תימן ׳ לסער את אנשי תימן הם בני יון ויש מרבותינו שפתרוהו על הדרום לעתיד לבא : ואכלו ׳ שלל אויביה׳ : וכבשו תחתיה׳ אבני הקלע הם היוונים שהם מלומדי קשת ולקלע באבן : המו כמו יין ׳ המיון בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין : ומלאו ׳ נפשותם כל טוב : כמזרק ׳ שמלא דם לפני המזבח : כזוית מזבח ׳ שמנסכין שם יין והיין צף עליו כמו ששנינו במסכת סוכה לשון שביעה לשון שכרו : כצאן עמו ׳ כצאן שהשיע מתברים להיות לו לעם : כי אבני נזר ׳ כי הכהני׳ בני חשמונאי המתפארים באבני נזר בטורי חושן ואפוד יהו מתנוססי׳ בניסים על אדמתן : כי מה ׳ רב טובו הצפון של אותו הדור : דגן בחורי׳ ׳ הנותן כח לבחורי׳ : ותירוש ׳ אשר ינובב בתולות במיב שיר ושמחה ויש פותרין אשר ינובב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין משובח : שאלו מיי׳ מטר ׳ אם תצטרכו : חזיזים ׳ עננים מביאי׳ מטר : לאיש עשב בשדה ׳ בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד ה הצריך למטר : כי התרפים ׳ והקוסמים שקר והחלומות אשר הטעו את אבותיכ׳ לאמר חלמתי והיו מחזיקי׳ ידיהם למרוד ב בהקב״ה דברו און והבל דברו ל לאמר שלום ואין שלום : על כן נסעו ׳ אבל אני נביא להם באמת : יענו ׳ יתכנעו כמו לענות מפני לשון עוני : על הרועים חרה אפי ׳ על מלכי יון : ועל העתודים ׳ על שריהם וכן ת״י ועל מלכיא הוה רוגזא ועל שולטניא אנא מסער ויוונים כמשלו לעתודים והצפיר והשעיר מלך יון והרוצה לפרש הענין שלא במלכי יון יאמר עתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאים כל עתודי ארץ : כסוס הודו במלחמה ׳ כסוס אשר כבר הודו במלחמה : ממנו פנה ׳ מהם מלכיה׳ מהם שריהם מהם לוחמי מלחמות׳ : והיו

רד״ק

גם היום מגיד משנה אשיב לך ׳ אמר האל ית׳ בבשור׳ אחר׳ קרובה יבשר לך הנביא המגיד שניה לראשו׳ שהגיד שהית׳ עתיד׳ והוא מה שהושיע האל ית׳ לישראל מידי יון בבית שני ע״י מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו ׳ ולפי דעתי כי כל הפרשה עתידה ואפרש אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני : כי דרכתי ׳ שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו ע עליון ׳ כלומר ביהודה אלחם עם יון ׳ מלאתי אפרים כמו מלא ידו בקשת ׳ והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות החץ ׳ וזכר אפרים אע״פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטים הנה כ נשארו בארץ אחר ב גלות השבטים בימי הושע בן אלה מושבים כאשר מצאנו בדברי יאשיהו מיד מנשה ו ואפרים ומכל שארית ישר׳ והם גלו עם שבט יהודה ובנימן לבבל ו ושבו עמהם בשובם ׳ ועוררתי בניך ציון על בניך יון אעורר אותם עליהם ואתן בהם כח וגבורה ׳ וזהו ואמר ושמתיך כחרב גבור : ויהוה עליהם יראה ׳ כלומר ה׳ ילחם להם ׳ בשופר יתקע׳ כאלו בשופר יתקע כדרך הנלחמים ׳ והלך בסערות תימן ׳ ילך על בני יון כמו רוח ס סערה ׳ כמו שכתוב ה׳ בסופה ובסערה דרכו ׳ וזכר תימן שהוא פאת דרום כי משם תבא ר רוח סערה ׳ כמו שכתו׳ מן החדר תבא סופה ׳ והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן ׳ וכן תרגם יונתן וידבר בעלעול רוח דרומא : יהוה צבאות יגן עליה׳ ׳ על יהודה ואפרים שזכר ׳ ואכלו וכבשו אבני קלע ׳ ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אויביהם אלא הם יאכלו אויביהם ויכבשו אותם הנותרים לעבדים ו ולשפחות ׳ וכבשו בני יון אבני קלע שהם אבני חבות שקולעים בהם הקלעי׳ לפי שכבה בני יהודה בהפב׳ אבני נזר שהם אבנים טובות ומרגליות שמשימין אותם בעטרה ׳ ושתו והמו כמו יין ׳ ר״ל ושתו דמי האויבים ויהמו עליהם כמו אם ישתו יין ובא על דרך וכעסים דמם ישכרון ׳ וההמיה על היין כמו שאמר שכרו ולא יין המו ולא שכר ׳ ומלאו כמזרק בזוית מזבח ׳ יהיו מלאי׳ מדם האויבי׳ כמזרק שמקבלי׳ בו דם הקרבנות ׳ או כמו זוית המזבח שזורקין בהם הדם : והושיעם ׳ כצאן עמו ׳ כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיע עמו כי הוא צאנו ׳ וי״מ כמו שהושיע ע״י משה שהיה רועה אותם ככאן כמו שנאמר נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן ׳ כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו ׳ כי יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא אדמת הקדש ׳ מתנוססות ׳ מתרוממות ׳ וכן נתתי ליראיך נס להתנוסס ׳ וכן נס ענין גבהות ורוממות כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש העם : כי מה טובו ומה יפיו ׳ אמר מה טוב יהיה פרי ארצם מה טובו של הדגן והתירוש המגדל והמנובב בחורי׳ יפים ובתולות יפות כלו שיהיו בזמן ההוא : שאלו ׳ בזמן ההוא אם תשאלו מהשם ית׳ מטר בעת מלקוש ה׳ עושה חזיזים מיד ישמע תפלתכם ויעשו חזיזי׳ ויתן מטר והחזיזי׳ יהיו עם המטר וכן אמר ודרך לחזיז קולות׳ והם אותם שמבהיקי׳ בעת המטר לפני בא הרעם והוא מגזרת חזה ׳ ורז״ל פי׳ כמו ענן ׳ ומה שאמ׳ בעת מלקוש שהוא המטר האחרון שהו׳ בימי ניסן כלומ׳ אפי׳ באחרונה אם יצטרכו למטר יתן להם ויגדל העשב מהרה ׳ ומטר גשם ׳ בשמיכו׳ אדמת עפר מטיט היון ר״ל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההו׳ לאיש עשב בשד׳ ׳ לכל אחד מהם יתן לו עשב בשדהו ׳ ורז״ל פי׳ כי בזמן שישראל עושי׳ רצונו של מקו׳ יעשה הוא רצונם ואם יצטרך איש אחד לבדו מטר ולא האחרי׳ יתן לו לבדו מטר ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר כמו שאמ׳ את מן החסידי׳ האי מטרא בעי מטרא והאי מטרא לא בעי מטרא : כי התרפי׳ אז יכירו כי התרפי׳ דברו און׳ כי יראו׳ כי הכזובו׳ שאמרו נביאי השקר שנתקיימו הרעו׳ נתקיימו בחרבן הארץ והנחמו׳ נתקיימו בזמן ההוא יכירו אז כי בעלי התרפי׳ שהיו מתעי׳ אותם קוד׳ חרבן הארץ ׳ וכן הקוסמי׳ ונביאי השקר בחלומותיה׳ שהיו אומרי׳ להם קודם החרבן שלו׳ יהיה לכם יכירו אז כי הבל ינחמון והכל היה שקר ואון והבל ׳ על כן נסעו ׳ נסעו וגלו מארצם כמו הצאן אשר אין להם רוע׳ ׳ יענו כי אין רוע׳ ׳ יענו כנעו ׳ וכן ומהמונים לא יענה ענין כניעה : על הרועים ׳ מלכי יון שלחמו את ישראל לפני יום שקמו בית חשמונאי עליה׳ ׳ ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשיל המלכים המושלים לרועי׳ או לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריה׳ ׳ אפקוד ׳ פוקד עליהם ׳ כי פקד ׳ זכר עונם ולכם ואת׳ להושיעם ׳ את עדרו ׳ לא יניחם ביד הרועים עוד ׳ ושם אותם כסוס הודו במלחמ׳ ׳ כמו הסוס מירה כחו וגבורתו במלחמ׳ ׳ שב׳ עליו ויסים בכח ויצא לקראת נשק : ממנו פנה ׳ פנה הוא משל על ראש העם ׳ כמו שאמ׳ התיצבו הנה כל פנות העם ס״ל ראשי העם ר״ל שלא יהיה ׳ עליהם ראש מיון ׳ יתד ׳ הוא הפקיד ׳ וכן אמר ותקעתיו יתד במקום נאמן ׳ קשת מלחמ׳ ׳ שלא יצטרכו לעזר עם אחר אלא ידיהם רב להם ׳ יצא

יוד

יצא כל נוגש יחדיו, שיהיו נוגשי' בשונאיה': והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות, ישראל יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחילה ויהיו בוסים ורומסים אויביהם בתוך טיט חוצות, במלחמה, באותה מלחמה שילחמו עמם, והובישו רוכבי סוסים, האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם בשת שישראל ינצחום והם רגליים: וגברתי, אתן להם גבורה על אויביהם, והושבותי' מלה מורכבת מן והושבתים מן ישב ומן השיבותים מן שוב ושני הענינים נכונים כאן ר"ל כי ישיבם אל ארצם ויושיבם שם בהשקט ובבטחה, והיו כאשר לא זנחתים, יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתי' מעולם כי מרוב הטובה לא יזכרו צרותיהם שעברו: והיו כגבור אפרים, אפרים יהיו כלם במלחמה כמו גבור כמו שאמ' למעלה והיו כגבורי', ושמח לבם, ישמח לבם בנצחם אויביהם, כמו יין, פי' כמו שותה יין, וכן תרגם יונתן כשתי חמר, וכן כי חמודות אתה, איש חמודות, לץ היין, שותה היין, והדומים להם רבים, ובניהם יראו וישמחו, הקטני' והנערים שאין דרכם להלחם יראו במלחמת אבותם שינצחו אויביהם במלחמה ישמחו, אשרקה להם, ענין הכאת השפתים בקול והוא סימן הקריאה, וכן ושרק לו מקצה הארץ, וענין אקבצם ה"מ כי מפני הצרו' שהיו עושים להם מלכי יון היו מפוזרי' בין האומו' ובימי חשמונאי שבו אל ארץ ישראל, וי"מ זה הפסו' לעתיד ורבו כמו רבו כמו שרבו במצרי' כן ירבו בזמן ההוא: ואזרעם בעמים, י"מ שאמר זה על שהיו זרועי' בגוים כשנתפזרו באומ' מפני צרות מלכי יון ושם היו זוכרים הא' ומצותיו: וחיו את בניהם ושבו, ושם יחיו עם בניהם ושבו לארצם בימי בני חשמונאי, וי"מ ואזרעם בעמי' אחר שיהיו נושעי' בימי חשמונאי ילכו לסחור או לטייל בין העמים ויהיו מכובדי' ביניהם על התשועה שעשה להם הא' ית': וחיו את בניהם ושבו, כשישובו לארצם ישובו בממון גדול שיחיו בו עם בניהם: והשיבותים מארץ מצרים ומאשור, שיבאו משם מפני הצרות, ואל ארץ גלעד ולבנון, גלעד מעבר הירדן מזרחה, ולבנון כולל כל ארץ ישראל מזה העבר כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון, ולא ימצא להם, לא יספיק להם מרובם, וי"ת ולבנון ומקדשא כמו שתרג' אונקלוס: ועבר בים צרה, האומות שהם רבים כמו הים תעבר בהם צרה, ואמ' ועבר לשון זכר ר"ל דבר הצרה והכה בים גלי', האל ית' יכה בים ובגליו ויבש אותם ר"ל המון העמי' וזהו והובישו כל מצולות יאור כמו שפי' והורד גאון אשור, וזכר אשור ומצרים שהם הרעו לישראל יותר משאר האומות: וגברתים בה', כמו ואל משה אמר עלה אל ה', הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני, והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ויבא זכר יהודה ואפרים על כנון כי בימי המשיח ישובו כל ישר' לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימן ובזכרו יהודה בכל מקום כאלו זכר בנימן עמו כי בנימן טופל ליהודה, ומה שזכר יון הוא כאו זכר גוג ומגוג כי אחים היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח, וכת"ו על בניך יון על בני עממיא כמו שכתבנו, וכל הפרשה מבואר' לזה הפירוש ומה שאמ' ואזרעם בעמים פירושו כדעת המתרג' כמו שכתבנו, ופי' ועבר בים צרה כמו שפירשנו, או יהיה פירושו כמשמעו כמו שאמ' בנבוא' ישעיה והחריב ה' את לשון ים מצרי' וגו': פתח לבנון, פירשו המפרשי' זה על בטול מלכו' בית חשמונאי או על עת חורבן בית שני ויתכן לפרש סמוך לענין אשר למעלה ממנו על אבדון מלכי האומו' וכזה הוא דעת יונת' שתרג' פתחו עממיא וגו': הילל ברוש, תי' אילו מלכיא וגו', הבציר, כמו עריס בצורו, וכתוב הבצור בוי"ו וקרי ביו"ד הבציר והענין אחד, ויש לפרש הבציר כענין והטיב לכם דים את בציר, והמשילם לעצי היער וסמכם לבציר לפי שהיו עושי' פירות כלומ' שהיו עשירי' וגדולי' בעלי נכסי' ומקנה וקנין: קול יללת, אדרתם, חזקם ותקפם ותפארתם, ופי' הפסוק כתרגומו, ורז"ל פי' הפרש' על חורבן בית שני ולבנון הוא בית המקדש, ואמרו כי מ' שנה קודם חרבן הבית היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמ' לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך זכריה פתח לבנון דלתיך: כה אמ' ה' אלהי, רעה את צאן ההריגה, פרשה זו רוב המפרשי' פירשוה לשעבר, אמ' לנביא שיתנבא על ענין ישר' מה יהיה עד גלותם, וי"מ אותה בבית שני, וקראה צאן ההריגה כי נתוני' הם ליהרג ביד שונאיה' תמיד כשעוברי' על מצות הא' יתברך, ופירש אדוני אבי ז"ל רעה מקור כמו לרעות וכן למען היה לה ברק כמו להיות כלומר הוא אמ' לנביא שירעם הוא לא הא' אמ' לנביא אמ' לרעותם כי לא אמ' לרעות כמו שאמר וארעה את צאן הה רעה:

והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה, הרי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אויבים כגבורי' הבוסים בטיט חוצות בוסים דורסים כמו יבוס קמינו בוססו את מקדשך: והובישו, בית יהודה את רוכבי הסוסי' הבאים להלחם בם: וגברתי את בית יהודה, במלחמת היונים: ואת בית יוסף אושיע, במקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב: והושבותים, כמו והושבתים לשון ישיבה: והיו כאשר לא זנחתים, כאילו לא זנחתים מעולם: אשרקה להם, כדרך השורקים לסימן אות לבא אליו הטועה בדרך: ואקבצם, לעת הקץ לעתיד: כי פדיתים, כשאפדם: ורבו, בגולה כמו שרבו במצרים: ואזרעם, התחילה בעמי' כאדם הזורע כאה להכניס כמה כורים: וחיו את בניהם, עם בניהם: ולבנון, זה בית המקדש: ולא ימצא להם, ולא יספק להון: ועבר בים צרה, ותעבור צרה בצור היושבת בתוך הים והיא ראש לאדום: והכה, הקב"ה אבר הוא המכה יכה בים גלים להטביע את צור: כל מצולות יאור, היא מצרים: פתח לבנון דלתיך, תירגם יונתן פתחו עממיא תרעיכון: הילל ברוש כי נפל ארז, ההוא גדול מן הברוש הלילו השלטונים כי נפלו המלכי': אלוני בשן, קיש"נש בלעז: כי ירד, כי נשבר ודומה לו וכרד ברדת היער: יער הבציר, יער המבצר תקוף כרכיא: הרועים, המלכים: אדרתם, תפארתם: שאגת כפירי', יבכו השרים: כי שודד גאון הירדן, שהוא מקום הכפירים והאריות ורבותי' פיר' פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא וארבעים שנה קודם א' חורבן היו דלתו' ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגומ': רעה את צאן ההריגה, הכן להם רועים כלומ' הנבא על פרנסיהם העתידים לרעותם מעתה: צאן ההריגה, ישר' שהרגום רועיהם ואכלום: ולא

ושמח ב' וסימ' וראך ושמח בלבו: ושמח לבם כמו יין: וחיו ב' וסי' וזאת עשו להם, וחיו את בניהם ושבו, וא' חיו מן האנשים: ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה: והורד ב' וסימ' והורד המשכן, והורד גאון אשור: פתח ד' בקריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ג: ותאכל ו' וסי' ויאמר האטד, ותאכל את בעלי שכם

ח יצא כל-נוגש יחדו: והיו כגברים בוסים בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יהוה עמם והבישו רכבי סוסים: וגברתי את-בית יהודה ואת-בית יוסף אושיע והושבותים כי רחמתים והיו כאשר לא-זנחתים כי אני יהוה אלהיהם ואענם: והיו כגבור אפרים ושמח לבם כמו-יין ובניהם יראו ושמחו יגל לבם ביהוה: אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו: ואזרעם בעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו את-בניהם ושבו: י והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם ואל-ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם: ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאר והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור: וגברתים ביהוה ובשמו יתהלכו נאם יהוה:

א פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך: הילל ברוש כי-נפל ארז אשר אדרים שדדו הילילו אלוני בשן כי ירד יער הבצור: קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן:

כה אמר יהוה אלהי רעה את-צאן ההרגה:

ה' ז' חס בליש · ל' · ל' ומל · ל' · א' · ב' · ל' · ל' ומל · ל' · ל' · ב' · ל' · ל' וכתי' כן · ל' · ב' · ד' · ל' מל · ב' המשכן ה' · ג' · ד' · ו' רפי' · ג' בן סתר · ל' כתי' כן · הבציר · ל' ק' · ב'

יתרבון כל פרנסוהי כחדא: ויהון גברי בית ישראל דיישין קטילי עממיא כטין שוקין בקרבא ויגחון קרב ארי מימרא דיי בסעדהון ויבהתון רוכבי סוסון: ואגבר ית דבית יהודה וית דבית יוסף אפרוק ואכנוש גלותהון וארחם עליהון ויהון כדלא טלטילתינון ארי אנא יי אלההון ואיקבל צלותהון: ויהון כגיברין דבית אפרים ויחדי ליבהון כשתי חמר ובניהון יחזון ויחדון יבוע לבהון במימרא דיי: אכלי לכנשא גלוותהון ואקרבינון ארי פרקתינון ויסגון כמא די אמר עליהון יסגון: וכמא דבדרתינון ביני עממיא ובארעא רחיקא הוו דכירין לדחלתי וזרכון שני חיין עם בניהון ויתובון: וכמא דאפקתינון מארעא דמצרים כן מאתור אקרב גלוותהון ולארעא גלעד ומקדשא אעלינון ולא יספק להון: ויתעבדון להון ניסי וגבורן כמא דאתעבידו לאבהתהון בימא ויחזון בפורענות סנאיהון כמא דאיטרפו גבריא בגלי ימא ויבהתון כל מלכי עממיא ויבטל תוקפא מאתוראה ושלטן מצרים יעדי: ואגברינון במימרא דיי ובשמיה יהכון פריקין אמר יי:

פתחו עממיא תרעיכון ותשצי אשתא תוקפיכון: אילילו מלכיא ארי אתברו שלטוניא דעתירי נכסיא מתבזזין אילילו טורני מדינתא ארי אתבזיז מחוז תוקפיכון: קל ציוחת מלכיא ארי אתבזיזו מחוזיהון קל ניהמתהון כבני אריון כד יביש עליהון רום ירדנא: כדנן אמר יי אלהי אתנבי על פרנסיא דאתמניאו לפרנסא עמא ואינון שליטו בהון כענא לנכסתא: די

ב' בו, ויענה אליהו וידבר, ויען אליה וידבר אליהם, פתח לבנון דלתיך:

ולא יאשמו ׳ מלכי הגוים שאבלם לתופס זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מתהלל ברוך יי׳ שמסרם בידי והריני עשיר ׃ ואעשיר ׳ והרי הוא עשיר ׃ וארעה את צאן ההריגה ׳ כל אלה דברי הקב״ה לנביא והכיר עיתי אותם בימים הקדמונים ׃ לכן עניי הצאן ׳ אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם ׃ ואקח לי את שני מקלות ׳ לסוף ימים חלקתי לשתי ממלכות בעונם ׃ לאחד קראתי נועם ׳ ירבעם אמר לנהלם לאט ׃ ולאחד קראתי חובלים ׳ רחבעם אמר להם לייסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהלם במקלות קרא למושליהם מקלות ׃ ואכחיד שלשת הרועים בירח אחד ׳ והם השחיתו דרכיהם עד שמלאכתים והרגתים בחדש אחד כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את המלך זולתי יואש שנטמן ׃ ותקצר נפשי בהם ׳ מאסתים וכל לשון קוצר נפש הוא דבר ברה או דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו ויקצר הלב והמעיים מלהכיל כמו שאליהו אמר ׃ הציקתני רוח בטני ׃ גם נפשם בחלה בי ׳ זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פי׳ רבותינו לשון גודל במסכת נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל ׳ פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הנעורים שסבר היא גדולה ו והביאו מקרא זה ראיה לדבריה׳ ׃ ואומר לא ארעה אתכם ׳ אמרתי באותן הימים אשליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז ׃ ואקח את מקלי את נועם ׳ שברתי את כח מלכי ישר׳ בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם ו וישימם כעפר לדוש ובימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחריב והגלהו ׃ להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים ׳ להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את הברית אשר כרתי עם כל העמים עליהם שלא יזיקום שעל מנת כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן המלכיות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ואל תתמה אם דבר המקרא הזה מיר שונא בלשון כריתות ברית את השונא שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגומר ׃ וידעו כן ׳ הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חוקי ׃ כי דבר יי׳ הוא ׳ גזירה זו כבר דבר לנו הקב״ה על ידי משה יוליך יי׳ אותך ואת מלכך ׃ ואומר ׳ אל מלכי יהודה הנותרים ׃ אם טוב בעיניכם הבו שכרי ׳ קיימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה כאן ואטוב וארעה אתכם ׃ ואם

עליהן ז׳ וסימ׳ ותנו בהן אש ושימו עליהן וכתבת עליהן את כל דברי ׳ כאשר צוה משה עבד יי׳ דיהושע ׳ ורגמו עליהן אבן ׳ המתנבאות מלכהן ׳ אשר קוניהן יהרגנן ׳ ותלכן שתיהן עד בואנה בית לחם ׳ וכל ואת שתי הכליו׳ וכל הכלית דכוו׳ ׃ לאחד ז׳ פתחין וסימ׳ במלכים ב׳ ריש סימ׳ ט׳ ׃ ותקצר ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ותקצר נפש העם בדרך ׳ ותקצר נפשו בעמל ישראל ׳ ותקצר נפשו למות דשמשון ׳ ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי ׃

ה אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃ כִּי לֹא אֶחְמוֹל עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם אִישׁ בְּיַד־רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃ וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃ וָאַכְחִד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃ וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃ וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃ וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן הַשֹּׁמְרִים אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ

ל׳ ותס׳ וי״ו ׳ ל׳ ל׳ כתי׳ ק ׳ ח מל׳ ׳ ד׳ ׳ ה׳ ל׳ ׳ ג׳ ׳ למען נקבה ׳ ז׳ ל׳ ויחד ולאחד ׳ ל׳ ותס׳ ד׳ ׳ ד׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ומלרע ׳ ל׳ ומל׳ ׳ ה׳ ׳ ל׳ ומל׳ ׳ ל׳ ויחד ויתחבר עמו עגה

דִּי קָנֵיהוֹן קָטְלִין לְהֵין אָמְרִין לָא עֲלָנָא חוֹבָא וּמְזַבְּנֵיהוֹן אָמְרִין בְּרִיךְ יְיָ דִּי אַעְתַּרְנָא וְרָעֵיהֶן לָא חָיְיסִין עֲלֵיהוֹן׃ אֲרֵי לָא אָחוּס עוֹד עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְגָרֵי יָת אֱינָשָׁא גְּבַר בְּיַד חַבְרֵיהּ וּבְיַד מַלְכֵּיהּ וִיבוּזוּן יָת אַרְעָא וְלָא אֲשֵׁיזֵיב מִידְהוֹן׃ וּמַנֵּיתִי פַּרְנָסַיָּא עַל עַמָּא וְאִינוּן שַׁלְטוּ בְהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא מִסְכֵּינוּ וְטַלְטִילוּ יָת עַמִּי וְאִתְפְּלִיגוּ קֳדָמַי לְתַרְתֵּין פַּלְגְּוָן אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה וְקָצוּ בְמַלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דִּי בְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי פַּרְנָסֵי עַל עַמִּי׃ וְשֵׁיצֵיתִי יָת תְּלָתָא פַּרְנָסַיָּא בְּיַרְחָא חַד וְרַחִיק מֵמְרִי יַתְהוֹן עַל דְּנַפְשַׁתְהוֹן קְצַת בְּפוּלְחָנִי׃ וַאֲמָרִית דְּלָא לְמֵהֱוֵי עֲלֵיכוֹן פַּרְנָס דְּמֵיתִין יְמוּתוּן וּדְמִשְׁתֵּיצָן יִשְׁתֵּיצוּן וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן יִבְזוּן גְּבַר יָת נִכְסֵי קָרִיבֵיהּ׃ וְאַיְתֵיתִי יָת סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְּאַתּוּר עַל מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דִּי אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִּיגְזַר עִמְּהוֹן דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָת בְּכֵן גָּלוֹ בְּנֵי עַמְמַיָּא׃ וְעַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא גָּלַן בְּעִידָּנָא הַהִיא וִידַעוּן כֵּן עִנְוְתָנַיָּא חֲשִׁיבֵי עַמָּא דִּי עָבְדוּ רְעוּתִי אֲרֵי פִּתְגָמָא דַּייָ הוּא׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן אִם תָּקִין בְּעֵינֵיכוֹן עִיבִידוּ רעותי

אשר קוניהן יהרגנן ׳ יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה בלי חמלה ׳ ולא יאשמו ׳ אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם ׳ ומוכריהן ׳ יאמר כל אחד ממוכריהם יאמר כשמכרן ברוך ה׳ ׃ ואעשיר ׳ יאמר ברוך ה׳ כי אני עשיר מדמי אלה השבויים ׳ ובאמרו הרשע המוכר ברוך ה׳ זהו בחשבו כי רצון האל ית׳ במעשה זה כמו שאמ׳ סנחריב המבלעדי ה׳ עליתי על הארץ הזאת להשחיתה ׳ או נאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת שבח לאל ית׳ בכל ריוח שירויחו הן מדרך ה הצדק הן מדרך ה הרשע ׳ וכענין זה אמרו רז״ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי ׃ ואעשיר ׳ האלף נחה והוי״ו פתוחה והעי״ן ב בשוא לבדו ׳ ורועיהם לא יחמול עליהם ׳ והאל שהוא רועיה׳ אינו חומל עליהם לפיכך הם נופלי׳ ביד אויביהם מוכרים וקונים ואמר רועיהם לשון רבים כמו ישמח ישראל ב בעושיו אית שוה עושי ׃ כי לא אחמול עוד ׳ אם לא ייטיבו מעשיהם ׃ על יושבי הארץ ׳ על יושבי ארץ ישראל ׃ ביד רעהו וביד מלכו ׳ ישחיתו הם בהם ו ומלכם גם כן ישחית בהם הן מלך ישראל והן מלך האמות ה השולט עליהם ׳ ממציא מזמין ׳ כמו ואת העולה המציאו אי לנתחיה ׳ וכתתו את הארץ ׳ בין זה ובין זה יכריתו וישחיתו את א ארץ ישראל ׳ ולא אציל מידם ׳ לפי שחטאו לי ׃ וארעה ׳ לכן עניי הצאן ׳ באמת עניי הצאן שבאתים כ כשלקחתים לרעות ׳ תחלה אפרש פרשה זו על דעת המפרשים אותה לעבר אע״פי שלא מצאתי לאחד מהם פירוש שלם בפרשה זו ואפרש אני מה שאמצא בדעתי בע״ה ית׳ ׃ ואקח לי שני מקלות ׳ דרך הרועה לנהוג צאנו במקל שבידו ׳ ואמר כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיהם היה מנהיגם לפיכך זכר שני מקלו׳ ׳ ואמר לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים ׳ ולאחר שניהם כתחין שלא במשיכות ואין זה כמנהג ברוב שלא שנמצאו כך מעטים ואמ׳ כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר״ל כי בנעימות נהג אותם על דרך שאמר דוד המלך ה׳ רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני ׳ וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרי׳ דרך ה׳ שהיו מלכיהם ושופטיהם מדריכים אותם בדרך ישרה ואז היה האל מנהיג אותם בנעימות שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע ׃ ולאחד ׳ מן המקלות קרא חובלים ׳ והוא לשון השחתה כמו מחבלים כרמים ׳ ר״ל שהם השחיתו דרכם ועלילותם והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשש לשמור אותם מן האויבים אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מעליהם עד גלותם כי היו מלכים טובים ומלכים רעים אחריהם ׳ ובזמן שהיו רעי׳ היה בא להם הרע והיה שם המקל חובלים ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל נועם ׳ וארעה את הצאן ׳ בין טוב ובין רע רעיתי ׃ ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד ׳ הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקים וצדקיהו שלו השלשה מתו ביד אויביהם ׳ ויהויכין בן יהויקים אעפ״י שגלה לא נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו השלשה נכחדו ׳ כי יהואחז וצדקיהו לא היה מזרעם מלך ׳ ויהויקים מת בבזיון ונשלך ׳ ואלה השלשה היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ ׳ כי בין שלשת׳ לא מלכו אלא כ״ב שנה וארבע חדשים וכלם היו בצרה ׳ ומה שאמר בירח אחד ר״ל בזמן מועט ׳ וכלם הדש את חלקיה׳ ׳ ותקצר נפשי ׳ על דרך משל כמו ותקצר נפשו בעמל ישרא׳ ובא על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה ׳ כאשר נקעה נפשי מעל יהודה ׳ ושני מוריס על חורבן הארץ בימי צדקיהו ׳ ובאמרו וגם נפשם בחלה בי ׳ כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה כי גם נפשם מאסה בי מתחלה לפיכך קצרה נפשי בהם ׳ ויונתן תרג׳ ותקצר נפשו בעמל ישרא׳ ותרג׳ ותקצר נפשי בהם ורחיק ממרי יתהון ׳ ותרגם וגם נפשם בחלה בי על דנפשהון קצת בפולחני ׳ ובשלשת הרועי׳ לא פי׳ יונתן דבר אלא תרגמו כפשוטו ושיציתי תלתא פרנסין בירחא חד ׃ ואמר לא ארעה אתכם ׳ וקודם שחרב הבית בימי ג׳ הרועים האלה כשראיתי כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה עוד אותם ׳ על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכל ׳ המתה תמות ׳ בדבר ׳ והנכחדת תכחד ׳ בחרב ׳ והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה ברעב ׃ ואקח ׳ וכבר לקחתי את מקלי ׳ את נועם ׳ זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב ׳ ואגדע אותו ׳ ע״י פרעה נכה הסירותיו ׳ להפיר ׳ בצר״י ובוי״ו המשך ׳ אמ׳ כיון שלא יקום אחריו מלך טוב הסירותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים דרך ה׳ אלא בהכרח המלך כמו שכתוב לפיכך אמ׳ להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים ׳ כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו לישראל כי לא הרעו להם בימי יאשיהו כי גם פרעה נכה שלח לו שלא ילחם עמו ׃ ותופר ביום ההוא ׳ אותה הופרה ביום שמת יאשיהו כי שלם הרועים שלטו בהם העמים ובזזו ושללו והרגו והגלו אותם ׃ וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי ׳ אותם הצדיקים שהיו בהם שהיו שומרים אותי כלומר אשר דברתי להם על ידי הנביאי׳ ולא שמעו כי לא היו מאמיני׳ להם אך הטובים שהיו בהם היו שומרים אותי כלומ׳ דברי כמו ואביו שמר את הדבר ובבא הפורענות ידעו כי דבר ה׳ הוא ׃ ואמר אליהם ׳ דבר ה׳ הוא שאמר אליהם ע״י הנביאים ׳ הבו שכרי ׳ כיון שאני רועה אתכם הבו שכרי ׳ והשכר הוא התשובה ומעשים טובים ׳ ואם

את ׳ יר כמו׳ את את את

ואם לא חדלו · כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו · וישקלו את שכרי שלשים כסף · שלשים צדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים · ומצאנו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה · ואי אפשר שלא היו בהם אחרים ואם לא נזכרו · שהרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ · ות״ת ואמרית לאון אם תקין בעיניכון עבדו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גוברין מקצת כלומ׳ קצת אנשים שבו בתשובה : ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר · אמר הנביא שאמר לו האל יתבר׳ שישליך זה הכסף אל היוצר · ופי׳ המפרשי׳ כמו האוצר כי אותיות אהו״י הם מתחלפות ופי׳ שומר האוצר ות״י במרכלא רוצה לומ׳ בדרך משל שיתיחדו בבית ה׳ ויהיו נבדלי׳ מן העם העושי׳ הרע בעיני ה׳ ואמר היוצר על דרך משל שענין היוצר יחד לבם המבין וגו׳ והוא יודע הטובים והרעים חוקר לב ובוחן כליות כי יש מראים עצמם טובים ואינם טובי׳ · ואקחה · כך היה נראה לו במראה הנבואה כי הוא היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה׳ אל היוצר · אבל ענין זה כבר עבר שנים רבות כי בימי ג׳ הרועים היה ור״ל בדרך המשל כי התיחדו הטובים ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות · וזהו שאמר ירמיה הנביא שוטטו בחוצות ירושלם ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונ׳ · ואבלה לא כמו שפיר׳ אותו בספר ירמיה · ומה שאמר אדר היקר הוא בית ה׳ · ר״ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה׳ · ר״ל אל אדר היקר ואל שאמר עמד במקום שני · ופי׳ אשר יקרתי מעליהם נכבדתי בעצמי וסרתי מעליה׳ לרוע מעשיהם ובת״י : ואגדע · זה אמר על החרבן שנגדע צדקיהו שהיה תכלית החובלים והמשחיתי׳ וחרב הבית וגלו ישראל · להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל · האחוה שהיתה בין יהודה ובין ישראל בעבודת ע״ז הופרה אז כיון שגלתה יהודה לא נשאר בישראל עובד ע״ז כי ישראל עד שגלו לא הניחו מלעבוד ע״ז בכל הצרות שהיו באות עליהם וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאי׳ אמת בחרב׳ הארץ לא עבדו אח״כ ע״ז ויהודה ג״כ עבדו ע״ז עד שגלו וכיון שגלו בטלה ע״ז מהם הנה כי הופרה אז האחוה שהיתה ביניהם בע״ז וכת״י ·

ואם לא חדלו · וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמר הקב״ה ליחזקאל השומע ישמע והחדל יחדל : וישקלו את שכרי שלשים כסף · תירגם יונתן ועבדו רעותי גברין מקצת אנשי׳ טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה ויחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמדה ואף רבותינו פירש כן בחולין והביאו ראייה ברור הכסף לקח בידו ואת השלשים פירוש שארבעים וחמשה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראיה מחומר שעורי׳ ולתך שעורי׳ חמשה עשר בבבל ושלשי׳ בארץ ישראל שנאמר ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית ה׳ בארץ ישרא׳ ומנין השלשי׳ מדרש אגדה שהובטח אברהם אבינו בכך שלא יהא דור פחות משלשי׳ צדיקי׳ מנין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים : ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר · כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הקב״ה לנביא כתוב והנח את אלו הם וצדקתם להיות שמור לסוף שבעי׳ שנה של גלות בבל ויבנה בית המקדש על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר ת׳ תפארתי : אשר יקרתי מעליה׳ · אשר הפשטתי מעליהם מהיות להם ליקר ולשון יקרת הוא ש׳ הסרת כבוד והמ״ם של מעליהם יוכיח והוא כמו ושרשך מארץ חיים כמו משעף פורה ודוגמת הפירוש שפירשתי מענין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשובות הרבה לפירוש נבואה זו ואיני יכלו לכוונן : ואגדע את מקלי השני · הגליתי את צדקיה : את החובלים · את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים : להפר את האחוה · שנתאחוו בני יהודה ובמיון ודבקו בתועבו׳ מלכי ישרא׳ · עוד קח לך וגו׳ · וזהו שאמ׳ לו למעלה רעה כאן ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד עמו : הנכחדות · האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם : הנער לא יבקש · תירגם יונתן ודמטלטלו לא יתבע והנער השוטות שאינן יודעות לבא אל הדיר : הנצבה · שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה ובריאה שיוע לנהלה לאט : לא יכלכל · תירגם יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא : בשר הבריאה יאכל · את העשירים יגמור ממונן : ופרסיהן יפרק · עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל על אדום אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה : הוי

אוילי ה׳ חס׳ יו״ד קדמא בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ אך אולים שרי צען׳ כלי רעה אולי · אולים מדרך פשעם · אולים יליץ אשם · ומוסר אולים אולת : רעי ה׳ חס׳ ו׳ בקריא׳ וסי׳ האמר לכרש רעי · דורי נסע ונגלה · הוי רעי האליל · חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי · יי׳ רעי לא אחסר :

רְעוּתִי וְאִם לָא אִתְמְנַעוּ וַעֲבָדוּ יַת רְעוּתִי גַּבְרִין מִקְצָת : וַאֲמַר יְיָ לִי כְּתוֹב דְּכְרַן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחִילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דְּרָמֵי לְדִתְחוֹת יַד אֲמַרְכְּלָא חֲלַף דִּיקָרִית וְחַלֵּיתִי בְּעֵינֵיהוֹן וּכְתָבִית דָּכְרַן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחִילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵיתִי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לִתְחוֹת יַד אֲמַרְכְּלָא רַבָּא : וְאַיְתֵיתִי נְבוּכַד נֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל עַל צִדְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אַף אִינוּן דְּבֵית יְהוּדָה כַּאֲחֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל : וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵזִיל אִתְמַנֵּי עַל פַּרְנָסָא טַפְשָׁא : אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים פַּרְנָסָא בְּאַרְעָא דְּשָׁגַן לָא יִבְעֵי דְּאִטַּלְטְלוּ לָא יִתְבַּע דִּתְבִירִין לָא יַסֵּי דְּקַיְמִין לָא יְסוֹבַר וְנִכְסֵי עַתִּירַיָּא יָבוֹז וּשְׁאָרְהוֹן יִגְמוֹר :

שְׂכָרִי וְאִם־לֹא חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית יְהוָה אֶל־הַיּוֹצֵר : וָאֶגְדַּע אֶת־מַקְלִי הַשֵּׁנִי אֶת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת־הָאַחֲוָה בֵּין יְהוּדָה וּבֵין יִשְׂרָאֵל : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי עוֹד קַח־לְךָ כְּלִי רֹעֶה אֱוִלִי : כִּי הִנֵּה־אָנֹכִי מֵקִים רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא־יִפְקֹד הַנַּעַר לֹא־יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יְרַפֵּא הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה יֹאכַל וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק :

הוי

ואקחה ל׳ יחד ואקחה כת׳ נחס

הנה פירשנו פרשה זו לשעבר ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני והפרשה אחרי אשר נפרש פרשה זו בזמן בית שני פי׳ אחז״ל כן אמר השם החלותי לרעותה ולקחתי לי שני מקלות בחירי׳ לרעותה נועם וחובלים · נועם כהן גדול · וחובלי׳ מלך · על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמ׳ ודעת לנפשך ינעם · וחובלי׳ מלך בעבור שהוא כמו רב החובל בספינה · ואלה הצאן שאפ״ שרעיתי׳ אני בשני אלה המקלו׳ והגירותי מעליהם רועים אחרים והם מלכי האומות לא חזרו למוטב ומלאכתי להם שלשת הנביאי׳ לרעותם במקומי והם חגי זכריה ומלאכי ולא הועילו להם תוכחתם הכחדתים כמו שאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא היתה נבואה בישראל · וכן אחז״ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה מישראל · וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש · אחר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי מאסה בי · ורז״ל אמ׳ שנה בוחל וכמל · ואמרו כנגה אלו ימי הנעורי׳ · בוה״ל שהבת גדולה והאב קץ בה · ופי׳ במל יבלת מלאה שהיא בוגרת והואיל אביה מלהשיאה מרוב שבתה בבית · ואמ׳ לא ארעה וגו׳ · ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו זה בקרוב לגלות אבדה מהם כהונת׳ · הבו שכרי · שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובתם שלמה כי אם שלשים יום מתאבלות שהתאבלו על כהן גדול שמת זהו שלשים כסף · השליכוהו אל היוצר כמו אל האוצר כמו שפי׳ אל בית ה׳ אל בית היוצר · ועניינו כתוב נבואה זו ושים אותה בבית ה׳ · ויש מפרשים אל היוצר אל הקהל · כמו יוצר גובי · אדר היקר · אשר יקרתי מעליהם הדר שהבור שסלקתי מעליהם בעבור כי בבית שני לא שרתה שכינה אשר יקרתי · אשר מנעתי · מן הוקר רגליך : ואגדע את מקלי השני את החובלי׳ · הוא המלך והוא היה אגריפס כי בימיו הגלם טיטוס ובחב׳ ר׳ אברהם הלוי מטוליטולה שחבר ספר הקבלה פי׳ פרשה זו כן רעה את צאן ההריגה זה בנין בית שני ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים · נועם זו נשיאות זרובבל נחמיה התרשתא שהם מבני דוד ולהם מתן ה׳ מלכות ישר׳ ברית מלח · חובלים · זה מלכו׳ הכהנים כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחר בהר גריזי׳ ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה מינות לעולם ולבסוף הורקנוס כהן גדול שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים הוא ואלכסנדרוס בנו וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נוטה : ואכחיד את שלשת הרועי׳ בירח אחד · שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד ומלכו׳ בני חשמונאי ומלכות עבדיהם · וקרא לכל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגו׳ · זו פטירת זרובבל ונחמיה כי נכרתה האהבה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס · וזהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים ובאלו אמ׳ אם טוב בעיניכם וגו׳ · וזהו שאמר אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה׳ · וישקלו את שכרי שלשי׳ כסף · רמז לשלשים שנה שמלכו מלכי חסד · ואלו הם מתתיהו הכהן חשמונאי שנה אחת · יהודה בנו שש שנים · יונתן בנו שש שנים · ושמעון בנו י״ח שנה · הרי ל״א שנה · ואם היו בתם חדשים חסרים נעשו ל׳ שנה שמלכו מלכי אמונה · וזהו שאמר ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר אל אדר היקר אשר יקרתי מעליהם כלומר אדר הוא ויקר זה השכר וראוי להיותו בקרבנות ובכופר נפשות הקהל · וקראם יוצר ופי׳ יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי · וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה׳ אל היוצר כענין הראשון הוא : ואגדע את מקלי השני את החובלים · זו עקירת מלכות בני חשמונאי בימי החובלי׳ שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו · להפר האחוה בין יהודה · כלומר אשר היה עומד להפר האחוה · כמו שכתו׳ ובני עידיו לגאון שמהו · ופי׳ אשר לגאון שמהו וגבין החובלים הוא שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין יהודה ובין ישראל : ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי · אלו העבדים · הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה · זה אגריפס המלך אשר העלה את אספסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות : ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי · אמר השם לזכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במראה הנבואה והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון · וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרועה הוא כמו שק שישים שם הרועה לחם שיאכל וכום שישתה בו ודברים אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו פחות וגרוע ונופל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקצף על הצאן ומכה אותה ולא יחוס עליהן : אוילי היו״ד ליחס כיו״ד אכזרי וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והכהנים מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל · וי״ת אתמני על פרנסא טפשא : כי הנה · הנער · פי׳ הטלה · הנצבה · העומדת במקומה שלא תוכל ללכת לרעות לא יכלכל אותה במקומה · ופרסיהן יפרק · לא די שלא ייטב להן אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת · וי״ת ושארהון יגמר :

הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן חֶרֶב עַל־זְרוֹעוֹ וְעַל־עֵין יְמִינוֹ זְרֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה׃

יב מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה נֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ׃ הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלַםִ סַף־רַעַל לְכָל־הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בַמָּצוֹר עַל־יְרוּשָׁלָםִ׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אַכֶּה כָל־סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל־בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת־עֵינַי וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן׃ וְאָמְרוּ אַלֻּפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ בַּיהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת־אַלֻּפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֵצִים וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל־יָמִין וְעַל־שְׂמֹאול אֶת־כָּל־הָעַמִּים סָבִיב וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַםִ עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלָםִ׃ וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת־אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא־תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם עַל־יְהוּדָה׃ בַּיּוֹם הַהוּא יָגֵן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וְהָיָה הַנִּכְשָׁל

תרגום: וַי עַל פַּרְנָסָא טַפְשָׁא דְאִתְפַּקִּיד לֵיהּ עַמָּא לְפַרְנָסָא וְדִי הוּא רָמֵי לְטַבְחָא דִּי סַכִּינֵיהּ בִּידֵיהּ וְעֵינֵיהּ עַל שְׁמֵינָתָא לְמֵיכַס דִּרְעֵיהּ מֵיבַשׁ תִּיבַשׁ וְעֵינֵיהּ דִּימִינָא מִכְהָא תִּכְהֵי׃ מְטַל פִּתְגָמָא דַּיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ דְּתָלָא שְׁמַיָּא וְשַׁכְלִיל אַרְעָא וּבְרָא רוּחָא דֶּאֱנָשָׁא בִּמְעוֹהִי׃ הָא אֲנָא מְשַׁוֵּי יָת יְרוּשְׁלֵם מָן מְלֵי מַרְוֵי לְכָל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף דְּבֵית יְהוּדָה יִיתוּנוּן עַמְמַיָּא בְּיַד אֲנִיסִין בְּצִיָּרָא לִירוּשְׁלֵם׃ וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲשַׁוֵּי יָת יְרוּשְׁלֵם אֶבֶן תַּקְלָא לְכָל עַמְמַיָּא כָּל אַנְסָהָא אִתְבַּזָּזָא יִתְבַּזְּזוּן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֶמְחֵי כָּל סוּסָוַת עַמְמַיָּא בְּטַפְשׁוּתָא וְרוֹכְבֵיהוֹן בְּשַׁעֲמָמוּתָא וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה אֲגַלֵּי יָת גְּבוּרְתִּי לְאַטָבָא לְהוֹן וְכָל סוּסָוַת עַמְמַיָּא אֶמְחֵי בְּסַמְיוּתָא׃ וְיֵימְרוּן רַבְרְבֵי יְהוּדָה בְּלִבְּהוֹן אִשְׁתְּכַח פּוּרְקָן לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם בְּמֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהֲהוֹן׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲשַׁוֵּי יָת רַבְרְבֵי יְהוּדָה כִּלְבוּשׁ דִּי נוּר בַּאֲעַיָּא וּכְבָעוּר דְּאֶשָּׁא בְּעָמִירָא וְיִבְזוּן מִן דָּרוֹמָא וּמִן צִיפּוּנָא יָת כָּל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִיתֵּב יְרוּשְׁלֵם עוֹד בְּאַתְרַהּ וְתִצְלַח יְרוּשְׁלֵם׃ וְיִפְרוֹק יְיָ יָת קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא בְּדִיל דְּלָא תִסְגֵּי אִתְרַבְרְבוּת בֵּית דָּוִד וְאִתְרַבְרְבוּת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יְרַחֵים יְיָ עַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וִיהֵי דְּחַלָּשׁ

רשי: הוי / יש לכצוק על זה : רועי האליל / רועי של אין אליל לשון אל אימו רוע הוכן רופאי אליל רועי האליל יוד יתירה במקום ה"א כמו עוזבי הצאן שכ"י כ"ה שוכ"י לברד עוזבי הצאן ונותן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז : חרב על זרועו ועל עין ימינו / והוא הרועה שכין של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם : זרועו יבוש תיבש / לעתיד לבא ונ"ע תיכקמתי באדום ושפותרים פותרים אותו בצדקיהו על שם ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לשון הנבי מקים רעה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שבעים שנה : משא דבר יי' / הוא גזר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אויבי ישראל עשו ויוצא בו : סף רעל / כלי תרעלה כמו ברס אשר בסף רעל לשון שממון אוטם הלב והאברים מאין כח כאדם המעוטף בעלפה כמו הברושים הרעלו הטרות והרעלו' ובלשון משנ' מכינו מדינות רעולות אוכלונמ"טא בלעז : וגם על יהודה / יטילו הגוים אשר יהיו במצור על ירושלם שיהו בית דוד מכפנים והאומות יצורו עליהם ויבאו גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלם כן ת"י : אבן מעמסה / אבן משאוי המוטלת על בני אדם מפני המושל לשאתה ולעמסה על כתפים והיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו : אכה כל סוס / הבואים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הבואים אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת : ואמרו אלופי יהודה בלבם / כשיראו שאר הבואים נגפים במגפה זו והם ניצולים : אמצה לי יושבי ירושלם וגו' / יושבי ירושלם שיודעי' שעל כרחינו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי בתפלתן ביי' אלהיהם : אשים את אלופי יהודה / ישובו וילחמו עם אותם שהביאום שם : ככיור אש / כמדורת אש גדולה וכיור לשון כריים וכן חברו מנחם : תחתיה / במקומה : והושיע יי' את אהלי יהודה בראשונה / בטרם יבאו בני ירושלם לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לטוב ע אהליה' ואל ביתם ואח"כ תבא תשועה לבני העיר היא התשועה שנאמר בה ויצא יי' ונלחם : למען לא תגדל / להתפאר עליהם ולומר לא נצלתם אלא בשבילנו : הנכשל בהם / החלש שבהם : כאלהים

רדק: הוי רועי האליל עוזבי הצאן / רועי / כמו רועה / וכן באהל רועי כמו רועה / עוזבי / כמו עוזב היו"ד נוספת / וכן אסרי לגפן עירה / חצבי מרום קברו / והרומים להם / האליל / כמו רופאי אליל / דבר שאינו מועיל וזה הרועה הוא הורודוס או אגריפס / חרב על זרועו / אחר שאמר יבש תיבש כהה תכהה לא רצה לומר חרב ממש אלא ר"ל כליון כמו שהחרב מכלה / ואמר זרועו ר"ל שיכלה כחו / ואמר עין ימינו ר"ל שתכלה השגחתו ועצתו במעשיו / ור"ל עין ימינו עין הלב / וכן כתב החכם ר' אברהם אע"ז"ל אבל הוא לא פירש ענין הפרשה בענין שפירשנו אנחנו : משא דבר ה' / אחר שזכר פורענו' ישראל וחרבן הארץ פעמים הנבא על טוב ישרא' ופורענו' האומות ואמר כאם ה' נוטה שמים ויוסד ארץ כלומר כי הוא ברא שמי' וארץ ובידו הכל לנתוץ ולהרוס לבנות ולנטוע וזכר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה בראתי כלומר ואני הגליתי את ישרא' ובידי להעלות' מהגלו' ולהנקם מאויביהם / וכתב החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמי' ויוסד ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו / ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש שהוא מוחש בחושים ולא כן הרוח ואמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב : הנה אנכי / סף רעל כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות כן כל הבואים על ירושלם יסופו ויכלו / וגם על יהודה יהיה במצור / ר"ל כי יהודה יצורו עם האויבים על ירושלם / וטעם על יהודה כי גם עליהם תהיה סף הרעל מתחלה שיבאו על כרחם במצור על ירושלם והנה תהיה עליהם זאת צרה גדולה / ופי' הענין כי בבא גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהודה כי מגמת פניה' לבא על ירושלם תחלה ולא יחושו לכל ארץ ישרא' לכבשה תחלה כי יאמרו אחר שנכבוש ירושלם תהיה נכבשת כל ארץ ישראל לפניהם אבל יעלו לירושלם דרך ארץ יהודה כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצור על ירושלם / וכת' : והיה / אבן מעמסה / המשילה תחלה לסף רעל והוסיף להמשילה לאבן מעמסה ר"ל כלהינעו' להלחם על ירושלם ילקו בה כמו האבן הגדולה שהיא לעומסיה למעמס גדול ולמשא כבד ובעוד שמרימי' אותה מן הארץ להרימה על כתפם יעשו בה שריטו' בידיהם ומכמי' בה כחם אנשים רבי' ובהביעם אותה ישרט בידיה' כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם יהיו נספי' בה / מעמסה / מן ויעמוס איש על חמורו / ועמסי' על החמורי' ענין משא / ות"י אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון וגו' : ביום ההוא אפקח את עיני / לשמרם מהמכה שאבוא על העמים אע"פ שהם ביניהם הם וסוסיהם ינצלו מהמכה אבל כל סוס העמים אכה בעורון / ואמר בעורון אחר שאמ' בתמהון כי שתי המכו' האלה תהיינה להם והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעיני' : ואמרו אלופי יהודה / יאמרו בלבם כשהיו' בין אויביהם כי יושב ירושלם יהיו אמצה וחוזק להם שיבאו להלחם עמם בעזרת ה' צבאות ויכלו בם / אמצה / שם במשקל עולה עמה כבשה סלוה : ביום ההוא את אלופי יהודה / גדולי יהודה / שיהיו בחוץ אשימם ככיור אש בעצי' כי באש שאשלח בגוי' תמהון ושגעון יתבוננו כי מאת ה' הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגוים על ימין ועל שמא' / ופי' כיור אש גחלת אש מלשון תנור וכירים וכמו שהעצי' והעמיר נכוכים לבער עם אש כן הגוי' יהיו נכוכים לאבדון ולכליון בתמהון ובשגעון שישלח בהם האל ית' ואלופי יהודה יהיו בהם כמו האש לכלותם / וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם / כי הגוים חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקום שהיא נקראת ירושלם היום : והושיע ה' / אהלי יהודה בראשונה / לפי שהערים על עיר יושבים באהלי' לפיכך אמ' אהלי יהודה / ואמרו עוד כי על בית רכבים אמ' שהם יושבי' באהלי' לעולם והיו יושבים בתוך בני יהודה / ות"י אהלי יהודה קרוי דבית יהודה / בראשונ' / קודם שיושעו יושבי ירושלם יהיו נושעי' בני יהוד' שהם מבחוץ מפחד אויביה' שבאו עמהם במצור / למען לא תגדל תפאר' בית דוד / כי בית דוד יהיו מכפנים בעיר עם יושבי ירו' ואם יושעו הם בתחל' יתפארו על בני יהוד' שהם מבחוץ ויאמרו שעל ידם הם נושעי' : ביום ההו' / הנכשל בהם / החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש מלחמ' :

ועין ח' בקריא' וסימ' נמסר ביהושע סימן יט : ונאכפו ד' בקריא' וסימ' ונאספו שמה כל העדרים / ונאספו עלי והכוני ונשמדתי / אבן מעמסה לכל העמים / ונאספו עשבות הרים : ה' חס' ו' בליש' גוף וסימ' לגפיה' בארץ שעיר / ואת למדת אתם עליך אלפים לראש / ואמרו אלפי יהודה / אשים את אלפי יהודה ככיור אש / והיה כאלף ביהודה : יושב ב' חס' בסיפ' וסימ' והשפלה ישב / ותפארת ישב ירושלם :

כדויד ג' וסימ' נבסר בעמוס סימ' ו' : כאלהים ג' בקריא' וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע · ובית דויד באלהים · מי אל גדול כאלהים · אנ"ך : מספד ג' בקריא' וסימ' מספד תמרורים כי פתאם · מספד בית האצל · כמספד הדדרמון בבקעת מגדון · וסימ' תמריא סמיכין לרמוניא : לחטאת ו' פתחי' וסימ' ויהי בדבר הזה

בהם ביום ההוא כדויד ובית דויד כאלהים כמלאך יהוה לפניהם : והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם : ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור : ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרמון בבקעת מגדון : וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד : משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד : כל המשפחות הנשארות משפחת משפחת לבד ונשיהם לבד :

יג

א ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דויד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה : והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ : והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם יהוה ודקרהו אביהו ואמו ילדיו בהנבאו : והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער

בהון בעידנא ההיא כדוד ובית דוד כרברבין יצלחון כמלאכא דיי קדמיהון : ויהי בעידנא ההיא אתבע לשיצאה ית כל עממיא די מתכנשין ואתן על ירושלם : ואשפוך על דבית דוד ועל יתבי ירושלם רוח חסדא ורחמין ויבעון מן קדמי על די אטלטלו ויספדון עלוהי כמא דספדין על יחידא וימרון עלוהי כמא דממרין על בוכרא : בעידנא ההיא יסגי מספדא בירושלם כמספדא ואחאב בר עמרי די קטל יתיה הדדריםון בר טברימון וכמספד יאשיה בר אמון די קטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידון : ויספדון דיירי ארעא זרעין זרעין גבריהון לחוד ונשיהון לחוד זרעית בית דוד לחוד גבריהו' לחוד ונשיהון לחוד זרעית בית נתן גבריהון לחוד ונשיהון לחוד : זרעית בית לוי לחוד גבריהון לחוד ונשיהון לחוד זרעית בית שמעי גבריהו' לחוד ונשיהון לחוד : כל זרעיתא די אשתארא זרעין זרעין גבריהון לחוד ונשיהון לחוד : בעידנא ההיא יהי אולפן אוריתא גלי כמבוע דמיין לבית דוד וליתבי ירושלם ואישבוק לחוביהון כמא דמדכן במי אריותא ובקטם תורתא דחטאתא : ויהי בעידנא ההיא אמר יי צבאות אישיצי ית שום טעוות עממיא מן ארעא ולא יהי דכרן משומהון עוד ואף ית נביי שקרא וית רוח מסאבא אבטל מן ארעא : ויהי ארי איתנבי גבר עוד ויימרון ליה אבוהי ואימיה ילדוהי לא תתקיים ארי שקרא אתנביתא בשמא דיי ויחרון ביה אבוהי ואמיה ילדוהי באתנביותיה : ויהי בעידנא ההיא יבהתון נביי שקרא גבר מנבואתיה באתנביותיה ולא יתכבון עוד שקר
בדיל

לחטאת בית ירבעם · ביום ההוא יהיה מקור נפתח' ואתה תשמע השמי' תניין דמלכי' · ותליתאי · ואתה תשמע מן השמי' תניינא דד"ה · ודבתריה ואתה תשמע השמי' : אביהו ז' בקריא' וסימ' וירד אביהו ל' האשה · ויחר אפו ויעל בית אביהו · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צור · ולחסה מן בני מרדי בנים שמרי הראש · ויחל שלמה לבנות וגו' אשר נראה לדוד אביהו · וסימ' אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה :

רשי

באלהים · כרברבין כמלאכים : כמלאך ה' לפניהם · יצלחון כמלאכא דה' קדמיהון : אבקש להשמיד · אבקש בהשמדתם ואדקדק במעשם ורבותינו פירשו לזכות אבקש בגוני שלהם אם יש להם זכות אניחם, ואם לאו אשמידם : רוח חן ותחנונים · שיפלו על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני · רוח טלנ"ט בלע"ז : והביטו אלי את אשר דקרו · תירג' יונתן ויבעון מן קדמי על דאיטלטלון והביטו להתאונן על אשר דקרו בהם האומות והרגו מהם בגלותם : וספדו עליו · על אותו הרג : כמספד על היחיד · כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוכה : כמספד הדרימון בבקעת מגידון · אין ענין הדרימון בבקעת מגידו אלא שני מספדות הן כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדרימון בן טברימון ברמות גלעד שנאמר ותעבור הרנ' במחנ' והוא הספד וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו שנאמר ויקונן ירמיהו וגו' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיה' וגו' : בית נתן · הנביא וי"א נתן בן דוד כמו שנאמ' שמוע ושובב ונתן ושלמה : בית לוי · הכהני' והלוים : משפחת השמעי · שמוע בן דוד בתחלה כלל הכתוב משפחת בית דוד ואח"כ פרט כל אחת ואחת · כל המשפחות הנשארו' · לבית דוד : ונשיהם לבד · משום צניעו' ולמה משפחו' הכהונה והמלכו' כדי להחזיר להם כתריה' כמו שנ' בראש הספר אלה שני בני היצהר העומדי' על אדון כל הארץ : לחטאת ולנדה · לאריותא וכן ת"י ואשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אריותא ובקטם תורתא דחטאתא באפר חטאת : וגם את הנביאי' · נביאי שקרא : רוח טומאה · יצר הרע : אדרת שער · כן דרך מסיתים ומדיחים מתעטפי' בטלית כאילו הם אנשי' צדיקים למען יקובלו כחשיהם :
כי

ובית דוד · ר"ל המלך המשיח · כמו שמצינו כא בית דוד שאמר על אחז המלך ויצא המלך לפניהם להלחם בגוים ההם כאלהים · ופי' כמלאך ה' : והיה ביום ההוא אבקש להשמיד אבקש ואעשה כלומר אשים כל רצוני להשמידם : ושפכתי רוח חן ותחנונים · כלומר שימצאו חן בעיני ולשועם מן הגוים הבאים עליהם · וכפל הענין במ"ש לחזק הענין · וי"ת רוח חסד ורחמים · ופי' אא"ז ז"ל רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ושיהיו תחנוניהם מקובלים לפני · והנה אמר שיגן עליהם · הנה זכר המדרגות העליונות המגעלות אותם אח"כ אמר שלא יזדמן שידקרו אחד מהם במלחמה ואפילו הדיוט שבהם תימה גדולה יהיה להם היאך יהיה דבר זה ויחשבו אותו שהוא תחלת ירידה והכנעה נגד אויביהם · כמו שעשה יהושע כאשר הכו אנשי העי מישראל שלשים וששה איש · אמר אהה ה' ואמ' מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו · כן יהיה עניינם עתה אם יראו שידקרו מהם אפי' אחד יתמהו · והביטו אלי את אשר דקרו · בעבור שדקרו · וספדו עליו · כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות · או כאדם שימות בכורו · ורז"ל פי' על משיח בן יוסף שיהרג במלחמה · ותמה אני לפי פירושם איך סתמו ולא זכרו כלל : והמר · ענין מרירות לב : ביום ההוא · כמספד · בפתח מפני הסמיכות · הדרימון בבקעת מגדון · ידוע היה אצלם ולא ראינו זכר מזה במקרא : וספדה הארץ · אנשי הארץ יספדו על זה הדקור : משפחות משפחות · כל אחת במקומה · ואלה המשפחות הנזכרו' כמו נתן ושמעי יהיו גדולו' וידועות באותו הזמן והנביא זכרם דרך כבוד · ומה שאמר ונשיהם לבד הוא דרך צניעות · או פי' לפי שהנשי' מקוננו' וסופדו' יותר מן האנשים אמר שתתיחדנה לבדן לספוד כמנהגן : ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד · אפשר לפרשו כמשמעו · וכן רז"ל הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם · ואמרו יכול שיתערבו בהן מעינות אחרו' ת"ל יהיה מקור נפתח לבית דוד · מקור אחד הוא לחטאת ולנדה · ואמרו עוד כיון שהגיעו המים לפתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמ' ביום ההוא יהי' מקור נפתח לבית דוד · ולמה שפירש הפסוק כמשמעו יהיה פי' לחטאת ולנדה כי עד היום ההוא לא יבאו מים בירושלם בתוך העיר · ואז יבאו מים חיים בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב · וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים : והיה · אכרית את שמות העצבי' שהיו שם טרם גלותם בראשונה · או העצבי' שעובדי' שם הערלי' היום · וגם את הנביאי' · נביאי השקר שהיו שם במקדש ראשון · ואת רוח הטומאה · יצר הרע : והיה כי ינבא איש עוד · אחר אעביר הנביאי' אבל אם יהיה חוטא אחד שינבא ברוח שקר וכזב ויאמר כי ברוח הקדש נבא וישראל בזמן ההוא תהיה בהם דיעה והשכל שיכירו את דברי המתנבא ההוא אם יהיו דברי אמת או דברי שקר ויאמרו לו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' · ויולדיו · הוא תוספת ביאור כי כבר זכר אביו ואמו · ודקרוהו אביהו ואמו · יכוהו ויפצעוהו ליסרו · או פירוש ודקרוהו יהרגוהו כמו שאמ' לא תחיה : והיה ביום ההוא יבושו · כשיראו שלא יתקיימו נבואתם יבושו · בהנבאותו · מקור בתוספת תי"ו · וכן במשנה והלא במאמר אחד יכול להבראות · ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש · כי כן היה מנהג נביאי השקר ללבוש שקים ואדרת שער ·

למען כחש · למען שיוכלו לכחש ויאמינו בהם בני אדם כי הם מראים עצמם בפני בני אדם שהם פרושים וחכמים צדיקי' וישרים ולא ידברו כזב וכשיראו שלא יתקיימו נבואתם יהיה להם בשת ויניחו ממעשיהם ומחזיונם ומלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו שאינם נביאים ולא נבאו מעולם אלא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים הללו אלא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין: ואמר · ויאמר לשואל אותו איה נבואתו יכחש ויאמר לא נביא אנכי · הקנני · למדני היות רועה מקנה ומתעסק בעבודת האדמה: ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך · אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא · ואמר אשר הכתי בית מאהבי ·

רועי ה' חס' וי"ו בקריא' וסימ' נמסר לעיל סוף סימן י"א: ובחנתים ב' וסימ' הנני צורפם ובחנתי · והבאתי את השלישית: תשגלנה ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה · ועלליהם ירטשו לעיניהם · שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת · ונשסו הבתים והנשים תשגלנה:

למען כחש: ואמר לא נביא אנכי איש עבד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי: ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי:

חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יהוה צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן והשבתי ידי על הצערים: והיה בכל הארץ נאם יהוה פי שנים בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה: והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו אמרתי עמי הוא והוא יאמר יהוה אלהי:

יד

הנה יום בא ליהוה וחלק שללך בקרבך: ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר: ויצא יהוה ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מ

בדיל לאלפא כדיבין: ויימר לא נבייא אנא גבר פלח בארעא אנא ארי אינשא אקנייני מזעירי: ויימר ליה מה מחתא האילין דאתאת עלנא הלא בעוברי ידך ויימר יאות לקינא בחובין ורחמנא:

חרבא אתגלאה על מלכא ועל שלטונא חבריה דכותיה דדמי ליה אמר יי צבאות קטול ית מלכא ויתבדרון שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על תיניניא: ויהי בכל ארעא אמר יי תרין חולקין דבה ישתיצון יסופון ותלתא ישתאר בה: ואעיל ית תלתא בעקא בכור דאשא ואצרופינון כמא דצרפין ית כספא ואבחרינון כמא דבחרין ית דהבא הוא יצלי בשמי ואנא אקביל צלותיה אמרית עמי הוא והוא יימר יי אלהי:

הא יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ויפלגון בית ישראל ניכסי עממיא בגויך ירושלם: ואכניש ית כל עממיא לירושלם לאגחא קרבא ותתכביש קרתא ויתבזזון בתיא ונשיא ישתכבן ויפוק פלגא דקרתא בגלותא ושאר עמא לא יפסוק מן קרתא: ויתגלי יי ויגיח קרבא בעממיא האינון כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף: ויתגלי בגבורתיה בעידנא ההיא על טור זיתיא דעל אפי ירושלם ממדינחא ויתבזע טור זיתיא

רשי

כי אדם הקנני · פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר כי אדם כשאר כל האדם שאינו עסוק בנבואות הפקידני מנעורי לשמור את מקניהו: בין ידיך · בין כתפיך שם מלקין עוברי עבירה: בית מאהבי · אשר אהבוני והוכיחוני לדרך הישרה: חרב עורי על רועי · על עשו שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל גבר עמיתי · שחברתיו לי לשמור צאני כמוני: הך את הרועה · את מלך מאוב הרשעה: ותפוצינה הצאן · שכבושה תחת ידו: והשיבותי ידי · ואשנה מכתי שנית: על הצוערי' · על השלטונים הצעירים מן המלכים ויונתן תירגם ותפוצינה הצאן ויתבדרון שלטוניא ותרגם על הצוערי' ממוני' שלהם השמיים להם וכן תירגם יונתן המקרא הזה באומות חרבא איתגלי על מלכא ועל שלטונא חבריה דכוותי' דדמי ליה קטול ית מלכיא ויתבדרון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישראל שלא מצינו בתרגום ובמקרא שלטונין בישראל לא מלך ושרים ותרגום שלהם רברבין: והשלישית יותר בה · יתגיירו ויחיו: והבאתי את השלישי' באש · ועלית ית תליתיתא בעקא הא כבכור דאשא שיסבלו וישאו מקצת הגרים בצרת חבלו של משיח ובמלחמת גוג ומגוג עם ישראל ושם יבחנו כי גירי אמת הם כי הרבה מן המתייהדי' תחלה ישובו לסורם ויתחברו עם גוג כמו שמצינו באגדה: והוא יאמר יי' · כשיתפלל יתפלל לה' ולא לאלהיו הראשון: הנה יום בא לה' · חביב להב"ה: וחולק שללך בקרבך · שלל שתשללי מאויביך יחלקו יושביך בקרבך וכן ת"י ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלם: ויתר העם לא יכרת · לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות חציים ולשסות הבתי' כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחות באנו: כיום הלחמו ביום קרב · כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף: מחציו

ויאמר אין המכות בעבור הנבואה אלא אוהבי הכוני ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמה בנערותי והיו מכים אותי שאשמור משילוח הנערים ואתעסק במלאכה · וטעם המכו' בין הידים שהיו אוסרי' ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ · וטעם הענין הזה לעתיד לפי שהאל יתב' יעדנו לעתיד ואמ' והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם · ואותם שלא יתנבאו יקנאו לאחרים שיתנבאו וישמו עצמם נביאים כמו האחרים ויכירו אבותם השומעי' נבואתם שהיא שקר ויאמרו להם אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' · ואאז"ל פי' הענין הזה לעתיד לבא בזמן תחיית המתי' ואמר כי כשיחיו המתים כמו שכתוב בדניאל ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם הצדיקים ואלה לחרפות לדראון עולם אותם שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתי' ואותם בינוניים שלא כפרו בעיקר אך היו חולמים חלומות שקר ואמרו נבואה מלבם אך לא עבדו ע"ז כשיחיו יהיו בידיהם מכות כמו מכות שחין או גרב · וזה יהיה שכר לפעולתו ועונשו על שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהיה לו בשת כמו שאמ' יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאותו בעבור נבואת השקר בימים הקדמונים · ולא ילבשו עוד אדרת שער כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקים ובגדי פרושים ועובדי האל בעבור שיאמינו בני אדם שקריהם ובזמן העתיד כשיראום בני אדם ויכירום יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו דברים מעולם כי עובד אדמה אנכי · כי אדם הקנני מנעורי · אדם עם הארץ הקנני שם אותי רועה מקנה ועובד אדמה · ובאמרם לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר הוא הם אשר הכתי בית מאהבי בבית המדרש הכוני מאהבי על הכתיבה שהייתי כותבים והייתי לומדים או על דבר אחר שיאמר: חרב עורי על רועי · פי' רש"י ז"ל על עמו שהפקדתי על צאן גלותי · ועל גבר עמיתי · שחברתיו אלי לשמור את צאני כמוני · הך את הרועה · מלכות הרשעה · והחכם ר' אברהם פי' שהנבואה הזאת על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף · וטעם רועי כל מלך מהגוים שהמשילו השם על הארץ והוא חושב עצמו שהוא כאלהים על כן אמר ועל גבר עמיתי שהוא חושב על עצמו שהוא גבר עמיתי · הך הרועה · השם ית' יכרית כל מלך מהגוים ותפוצינה הצאן · והצערים הם השלטונים והשרים שהם צעירים מהמלכים · ות"י חרבא אתגלי על מלכא וגו' · ר"ל המשכים של המלכי' והשלטוני': והיה בכל הארץ · פי' בכל ארץ ישראל · וי"מ בכל העולם כי גם מאומות העולם לא ישארו אלא הטובים שיהיו עובדי האל ית' · פי שנים · שני חלקים מהם · יכרתו יגועו · מקצתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר · והשלישית יותר בה · ישארו בארץ חיים: והבאתי באש · פי' בצרות קשות דומות לאש · ואמר אש לפי שהמשילה למצרף הכסף והזהב שהם צורפים ובוחנים באש כן יהיו הם מצורפים ובחונים בסבלם הצרות הקשות בלב טוב באותו הזמן שיסבלו אותם · וכן ת"י ואעיל ית תליתאה בעקא בכור דאשא: הנה יום בא לה' · לה' יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה · והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל הנביא · וחלק שללך בקרבך · אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר בקרבה כמו שאמר ונשסו הבתים · ויונתן תרגם הא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה' ויפלגון בית ישראל ית נכסי עממיא בגו ירושלם: ואספתי · כלומר שישים בלבם לבא אל ירושלם למלחמה כמו שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל · ונלכדה העיר · זאת הצרה תהיה לצרף השלישית שיותר בה ועליה נאמר בנבואת ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי וגומר · ונשסו הבתים · מפעלי הכפל שרשו שסס · וכן מי נתן למשסה יעקב ענין בזה ושלל · ויצא חצי העיר בגולה · ר"ל שיגלום מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר · עד כאן יניחם האל יתברך ביד אויביהם לצרף אותם וימלט כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב · ויתר העם לא יכרת מן העיר · כי לא יתנם האל יתברך עוד ביד אויביהם ויתגברו ישראל על האויבים בעזרת האל עמהם זהו שאמר ויצא ה': ויצא ה' · ביום קרב · ביום מלחמה · תרגום מלחמה קרבא · וכן טובה חכמה מכלי קרב · והדומים לו · ואמר ביום קרב ולא פירש באיזו מלחמה · ופירושו כתרגומו כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף כי אז היו ישראל בצרה גדולה כי המצריים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו עליו השלום ה' ילחם לכם ואתם תחרישון · וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם: ועמדו רגליו · על דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזתים שיבקע · ופי' החכם הגדול רבינו משה ז"ל כבתו כמו ויברך אותך לרגלי בשפתי · כן רגליו רוצה לומר קיום נבואתיו כלומר הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך סבתם כלומר עושם · וי"ת ויתגלי גבורתיה בעדנא ההיא · והר הזתים הוא על פני ירושלם · כלומר סמוך לירושלם במזרחו · מחציו

מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה:

ה ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה ובא יהוה אלהי כל קדשים עמך: והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות יקפאון: והיה יום אחד הוא יודע ליהוה לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור: והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחרף יהיה: והיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד: יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה

מפלגיה למדינחא ולמערבא חילא רבא לחדא ויתלש פלגיה דטורא לציפונא ופלגוהי לדרומא: ויסתתים חילא דטוריא ארי ימטי חילא דטוריא לאצל ותתערקון כמא דערקתון מן קדם זיעא דהוה ביומי עזיה מלך שבטא דבית יהודה ויתגלי יי אלהי וכל קדישוהי עמיה: ויהי בעידנא ההיא לא יהי נהורא אילהין עדי וגליד: ויהי יומא חד הוא ידיע קדם יי לא כנהור יימם ולא כקביל ליליי ויהי לעידן רמשא יהי נהורא: ויהי בעידנא ההיא יפקון מי מבוע מירושלם פלגיהון לימא מדינחא ופלגהון לימא מערבאה בקיטא ובסיתוא יהון נפקין: ותתגלי מלכותא דיי על כל יתבי ארעא בעידנא ההיא יפלחון קדם יי בכתף חד ארי שמיה יציב בעלמא ולית בר מיניה: יקפא כל ארעא במושרא מגבע לרמון דרום ירושלם ותתרבי ותתיב

ונסתם ג' בקריא' וסימ' ונסתם ואין רדף אתכם ,ונסת' גיא הרי כי יגיע גי הרים ב' בפסוק , וחד נסתם כאשר נסתם בימי הרעש : גי בגי ט' חס' א' בקריא' וסי' על גי הצבעים ,הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכי' ,וטמא את התפת , כי יום מהומה ומבוסה , גי העברים קדמת הים ,ותוספת היא את העוברים קדמא דפסוק ,כי יגיע גי הרים אל אצל , והוא העביר את בנו באש ,לד ואונו גי החרשים , וכל יהושע דכוו , ישעיה שמענו גאון מואב גא כתיב יחזקאל גה כתיב ושארא גיא כתיבין : והיה יי' ו' דסמיכי בקריא' וסי' במס' רבת'

מחציו מזרחה וימה ,ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד : ומש , יסור , כלומר שיסור ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם , וכן תרגם יונתן ומש ויתלש ומשל האות הזה שיבקעו הגוים הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה , ונסתם גיא הרי , כשיבקע ההר ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי , כי יגיע גיא הרים אל אצל , כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יארך ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומ' חוץ להרי' תהיה הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם ש שיחשבו להנצל חוץ ל להרים וימצאו שם גיא כמו כן הרי כמו הרים, וכן אבילי ידי כמו ידים , וקרע לו חלוני כמו חלונים , וחשופי שת כמו חשופים, והדומים להם כמו שכתבנו ב בספר מכלל , כאשר נסתם , רוצה לומ' כמו אבותיכם , וכן ואותנו הוציא משם והדומים להם , מפני הרעש , אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות הספים אז היה הרעש וזה הוא שאמ' בתחלת עמוס שנתים לפני ה הרעש , ובא ה' אלהי , אז יבא השם אלהי כמו שאמר ויצא ה' כמו ש שפירש כל קדושי' עמך כמו וכל קדושים , וכן שמש ירח , ראובן שמעון , מלך פרס , והדומים להם , ורוצה לומר קדושים מלאכים על דרך כי מלאכיו יצוה לך , שמה הנחת ה' גבוריך , וטעם עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחלת הפרשה בקרבך , ויונתן תרגם עמך עמיה כמו עמו , והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש הענין על ההבטחה הטובה אשר הבטיח את ישראל על ידי נביאיו הקדושים , ופי' ובא ה' אלהים על ידי כל הקדושים עמך המדברים לישראל , ויונתן תרגם ונסת' תחלת הפסוק ואסתתם דומה שהיה קורא ונסתם , בשקל כי נסתם עונך , וכן נמצא במקצת הספרים , ואמר כי כן קוראים אנשי מזרח ונסתם , ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שנה או שעות או יום או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתם אחר כן , וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה אות גדול , ופי' כי יגיע גיא הרים אל אצל העמק שנעשה בין שני חציי ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגבוה שבהר , ואצל , ענינו גבוה , כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישראל , ומה שאמר הרים והר הזתים הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים : והיה ביום ההוא , ביום שנזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרו' וקפאון , ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרו' כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חשך , ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברוחה ולא בצרה כי שניהם יהיו בו , וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי וגליד : והיה יום אחד , אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום , לא יום ולא לילה , לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלו רוחה , והיה לעת ערב יהיה אור , לעת הצר' הגדולה שיצא העיר בגולה אז ויצא ה' ונלחם בגוים ההם : והיה , מים חיים , הוא שנאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא וגומר , והוא שנאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים , ואמר שם והיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם , הקדמוני המזרחי , האחרון , המערבי , הוא שנ' בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים בקיץ ובחורף , יהיה מוצאם שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם , ות' בקייטא ובסיתווא יהון נפקין , וכתב החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל כי זכר קיץ וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ולחים ובאלה הימים יחסרו הנהרות : והיה ה' למלך , כשיראו הגוים שבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרות יכירו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתונים ועושה בהם כרצונו , והטבעים הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו : ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד , שיכירו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדו , וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד , והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפור' שהוא שם בן ארבע אותיו' , וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום ויקרא אז בפי הכל ככתיבתו , וכן החכם הגדול הר"ר משה ז"ל פירשו בשם המפורש כי כל השמות המיוחסים לש"י הם שמות נגזרי' אם לפי יחס הפעלו' שיו או לפי ההיסרה לשלמותו , ובאשר רבו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש לו"י ית' תארים רבים כמספר הפעולו' אשר נגזרו השמו' מהם , ולזה ייעד בהגיע לבני אדם הטעה שתתיר מהם זה הספק , ואמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד , ר"ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד והוא המורה על העצם לבד לא שהוא נגזר , וכן תי' ויתגלי מלכותא דה' וגו' יסוב כל הארץ כערבה , כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו שאמ' ירושלם הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרום ותגביה על כל הארץ , ואע"פ שעתה גם כן היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההרי' שהם סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך , אבל באותו הזמן שתהיה כל הארץ שסביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ הוא שאמ' בנבוא' ישעיה יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרי' ונשא מגבעו' , ואע"פ שפירושו שם כמא בגדולה ובמעלה הכל יהיה זה וזה , מגבע לרמון , משם יחל המישור ינגב ירושלם לדרו' ירושלם , וראמה , בתנוע האלף והוא במקו' וי"ו ע"ן הפעל , כאלף וקאם שאון , או שהאלף ההיא היא נחה , ופי' וראמה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ :

מחציו , מאמצעיתו : מזרחה וימה , מן המזרח למערב כמו שמכיים והולך : ומש חצי ההר צפונה וגו' , חציו הצפוני ימוש ממקומו וימשך לצד צפון וכן חציו נגבה לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם רחבו למזרח וכופו למערב : ונסתם גיא הרי , יונתן תרגם ויסתתים גיא הרי לפי שירושלם הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימשך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתתם הגיא שהיה ביניהם וכן בדרום : כי יגיע , גובה גיא שהיה בין ההרי' עד אצל אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם עם מאציליה קראתיך ופירשו לשון גובה : ונסתם , בראותכם המופת הגדול הזה : כאשר נסתם מפני הרעש , וינועו אמות הספים ביום שנתנגע עוזיה : וכל קדושים , מלאכים : לא יהיה אור יקרות וקפאון , יונתן תרגם לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהיה יקרות לשון כיקר כרים הוא כמין אור הנראה שחרית על ה ההרים וכלה והולך : וקפאון , קפוי וחשוך ועב כקרח שקופא ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני : והיה יום אחד , והיה הדבר הזה יום אחד מיומו של הקב"ה הו' היום יודע שהוא להכנת ישעו של הקב"ה : לא יום ולא לילה , לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנאמ' ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגו' ולא לילה ולא עת של צרה כצרת שיעבוד המלכיו' שמקדם , שימות המשיח יהיו ואין בהם שיעבוד : והיה לעת ערב , קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל וכן ת"י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא : והיה ביום ההוא , כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלם וילכו למזרח דרך אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה וחציו יפנה למערב אל ים המערבי הוא המעיין שניבא יואל ומעיין מבית יי' יצא הוא הנחל שניבא יחזקאל וימד אלף ויעבירני במים וגומ' : והיה יי' אחד , שכל האומות יעזבו הבליהם ונמצא שאין עמו אל נכר : ושמו אחד , שיהא שמו נזכר בפי כולם : יסוב כל הארץ , יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל : מגבע לרימון נגב ירושלם , שנינו בתוספ' דסוטה נגב ירושלם מישור הוא וגבע רימון טרשין וקרקשים וכן פתרונו מגבע לרימון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהא רומין לנגב ירושלם שהוא מישור : וראמה מתוך שכל סביב' מישור תראה היא גבוה :

ויסב׳ תחתיה במקומה תהיה אלא שתארך ותרחב׳ שער הפנה ומגדל חננאל נזכר גם כן שם׳ יקבי המלך׳ מן גורן ויקב ודרושים היו אבלם שהיו חוץ לעיר׳ ות״י עד שיחי דמלכא: וישבו בה׳ פירוש וישבו בה לעולם׳ וחרם לא יהיה עוד׳ שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם כמו שנאמר בנבואת ירמיה לא ינתש ולא יהרס: וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה׳׳ המק בשרו׳ זה כפול האברי׳׳ והוא עומד על רגליו׳ שלא יחיה מתוך החולי אלא בעוד שהוא עומד על רגליו ימקו בשרו ואבריו: בחוריה׳ כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור׳ ותרגם יונתן יתמסין בגלגליהון׳ וזו המכה הוא שנאמר בנבואת ישעיה ונתתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים וגו׳: והיה ביום ההוא׳ ועלתה ידו על יד רעהו׳ תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו כמו שאמר המק בשרו וכן כעלות גדיש בעתו׳ ותעל שכבת הטל׳ ועדיה עלה׳ וכן תרגם יונתן ותתלש ידיה על ידא דחבריה: וגם יהודה׳ פירוש גם יהודה שבאו עם הגו׳ ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו ה המגפה שישלח ה׳ בהם יאספו חילם זהב וכסף ובגדי׳ כמו שאמ׳ ואכלו על ימין ועל שמאל׳ ומה שאמ׳ ואסף רוצה לומר יאסוף על ידם תחלה ואחר כך יבאו יושבי ירושלם ויבזו גם הם׳ ויונתן תרגם ואף דבית יהודה וגו׳: והיה כל הנותר׳ הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה׳ בכל לבם׳ למלך ה׳ צבאות שהם ה הכירוהו למלך על כל הארץ׳ את חג הסכו׳ לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו כפלאו׳ הבורא ית׳ ויבאו מדי שנה בשנה לזכרון א אותו היום: והיה׳ ולא עליהם יהיה הגשם על הארץ שלא יעלו יושביה אותה שנה לא ירד ע עליהם המטר: ואם משפחת מצרים ולא עליהם׳ והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא יצטרכו למטר׳ אם כן מה יהיה ע עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה׳ את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר המק בשרו׳ אשר לא יעלו לחוג׳ בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפה׳ ויונתן תרגם ולא ע עליהון יסק נילוס ברם עליהון תהא מחתא דימחי ה׳ וכו׳: זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים׳ חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם כמו שנזכר׳ חטאת׳ פירוש עונש כלומר עונש החטאת׳ ועל זה הדרך כי לא שלם עון האמרי׳ רוצה לומר עונש העון׳ ותרגם יונתן פורענות: ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קדש לה׳׳ מצילות הם שתולים בצוארי הסוסים והם מקשקשים׳ אותם המצילות יהיו קדש לה׳ שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש׳ ולא הסוסים׳ יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה כמו שאמר׳ ויש מפרשים סוסי העולים שנה בשנה לחוג את חג הסכות שיקדישו מצילות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש׳ ופירוש על מצילות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה׳ כן יהיו מדעים כי הם קדש ולא יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת׳ ובדברי רז״ל מאי על מצילות הסוס׳ אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומצל׳ פירוש עד חצי היום שמושה הסוס כל לעצמו מתחתיו׳ ורבי אלעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה׳: והיה הסירות בבית ה׳ כמזרקים פי׳ רבים כמזרקים׳ וכן תרגם יונתן סגיאין כמזרקיא׳ כמו שיהיו רבים המזרקי׳ בבית ה׳ לזרוק בהם הדם כי הזובחים יהיו רבי׳׳ כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים:

והיה

ולשונו ז׳ מל׳ וסימ׳ במס׳ רבת׳: ההמה י״ב וסימ׳ נמס׳ בסדר בהעלתך ובירמי׳ י״ד: אל ירוש׳ י״ג וסי׳ בשנה התשיעית לצדקיהו׳ נביאי ישר׳ הנבאים׳ אף כי ארבעת שפטי הרעים׳ בן אדם שים פניך אל ירוש׳׳ בן אדם כתב לך את שם היום׳ ואספתי את כל הגוים אל ירוש׳׳ והיה אשר לא יעלה מאת משפחו׳׳ ויקהל דוד את כל שרי ישר׳׳ אז יקהל שלמה דד״ה׳ וישבו כל איש יהודה אל ירושלם׳ ויסבו ביהוד׳ ויקבצו הלוים׳ ושמעיה הנביא בא׳ וכל עזרא דכוו׳:

וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַ͏ִם לָבֶטַח׃ וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם הָמֵק בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃ וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ טו וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃ וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלַ͏ִם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ כ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃

ותיתב באתרהא למתרע שבטא בנימן עד אתר תרע קדמאה עד תרע זויתא ומגדל פקוס עד שיחי מלכא: ויתבון בה קטלא לא יהי עוד ותיתב ירושלם לרוחצן: ודא תהי מחתא די מחי יי ית כל עממיא דמתכנשין ואתן על ירושלם יתמסי בסריה והוא קאים על רגלוהי ועינוהי יתמסין בגלגליהון ולישניה יתמסי בפומהון: ויהי בעידנא ההיא יהי שיגוש קטלא קדם יי סגי בהון ויתקפון גבר ביד חבריה ותתלש ידיה עם ידא דחבריה: ואף דבית יהודה יתונון עממיא בר אנוסין לאגחא קרבא בירושלם ויכנשון ניכסי חיל כל עממי סחור סחור דהבא וכספא ולבושין סגי לחדא: וכן תהי מחת סוסיא כודניא גמלא וחמרא וכל בעירא דיהי במשריתא האינון במחתא הדא: ויהי כל דישתאר מכל עממיא דמתכנשין ואתן על ירושלם ויסקון בזמן שנא בשנא למסגיד קדם מלך עלמיא יי צבאות ולמיחג ית חגא דמטליא: ויהי דלא יסק מן זרעית עממי ארעא לירושלם למסגיד קדם מלך עלמא יי צבאות ולא עליהון יהי מטרא: ואם מלכוות מצרים לא תיסק ולא תיתי לא להון יסק נילוס ברם עליהון תהי מחתא דמחי יי ית עממיא דלא יסקון למיחג ית חגא דמטליא: דא תהי פורענות מצרים ופורענות כל עממיא דלא יסקון למיחג ית חגא דמטליא: בעידנא ההיא יהי על כרובת סוסיא קודשא קדם יי ויהון דודיא בבית מקדשא דיי סגיאין כמזרקיא קדם מדבחא:

ויהי

רשי

וישבה תחתיה, במקומה: עד שער הפינים ומגדל חננאל, גם הוא במקומו ומשם ימשך ארך העיר עד יקבי המלך ת״י שיחי דמלכא פוסיין בלע״ז כמו שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי המלך ים אוקינוס שתגיע ירושלם עד סוף כל העולם יקבי׳ שחצבם מלך מלכי המלכים: וחרם לא תהיה העיר עוד: המק בשרו והוא עומד, זה מיפול אברי׳: תהיה מהומת י׳ בהם, לערבב חכמתם להפכה לטבעו׳: והחזיקו איש ביד רעהו, יאחז בו להורגו ועלתה ידו, כל דאלים גבר: וגם יהודה, על כרחה תלחם על ירושלם: במגפה הזאת, המפורשת למעלה המק בשרו: את חג הסוכות, כמו שפירשו רז״ל במס׳ ע״ז מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כדאיתא בשמעתא דאשו״ב: הגשם, גשמים ממש להצמיח פירות ארצם ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות החג על הגשמי׳ הם ארבעת מיני׳ שבלולב וניסוך המי׳ לרצות על המים על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואו המפקפקין בחג הסוכות לא עליה׳ יהיה הגשם כך למדתי בתוספתא דסוכה: ואם משפח׳ מצרי׳ לא תעלה, והם אין צריכי׳ לגשמי׳ שנילוס עולה ומשקה אות׳ ולא עליה׳, תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס וכן תרגם יונתן לא עליהון יסק נילוס: תהיה המגפה, של רעב: אשר יגוף י׳, זאת תהיה עונש מצרי׳ ועונש כל הגוים כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם: על מצלו׳ הסוס, על הקישו׳ שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקי׳ ולסירו׳ לבשל בשר זבחים לרוב: והיה, הסירות שהם היו לדמן אף הם היו של זהב ושל כסף כמזרקי׳ אשר לפני המזבח: מצילות הסוס טנטניי״ר בלע״ז:

ולא

והיה · עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמים ויסיבואו הגוים הזובחים יקחו מהם ובשלו בהם · ולא יהיה כנעני עוד ית' ולא יהא עביד תגרא עוד · כמו כנעניה נכבדי ארץ שפי' סוחריה · כלומר לא יצטרך בית ה' עוד לסוחר שימכור שם סירות או כחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו המתנדבים המקדישים · ואחז"ל פירש כי על הנבעונים אמר שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים · וכן פי' וגם מהם אקח לכהנים ללוי' :

וביהודה ה' בקריא' וסים' במלכים ב' סים י"ז : במה ח' קמצין וסים' נמסר במלכים א' סימן כ"כ ובמיכה סים' ו' : לתנות ב' בתרי לישני וסים' לתנות לבת יפתח · נחלתו לתנות מדבר : ועיניכם ב' א' חס' וא' מל וסים' תשאו אל גלליכם · תראינה ואתם תאמרו יגדל יי' : ז' מל בליש' אדנות וסים' ויעתר מנוח תגינא דפסוק ·

וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלַ͏ִם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא׃

וִיהֵי כָּל דּוּד בִּירוּשְׁלֵם וּבִיהוּדָה קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְיֵיתוּן כָּל דִּבְחִין וְיִסְבוּן מִנְהוֹן וִיבַשְּׁלוּן בְּהוֹן וְלָא יְהֵי עֲבִיד תַּגְרָא עוֹד בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ צְבָאוֹת בְּעִידָּנָא הַהִיא׃

רש"י

ולא יהיה כנעני · לא יצטרכו לסחורה כמו כנעניה נכבדי ארץ ד"א אין כאן עני :

ספר מלאכי

ר"א

מַשָּׂא דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע

(מסורה בגליון: ה' כמו' את את ואת · ב' בתרי לי"ש · ל' ב' · ב' יתיר את · ל' · ל' למ"ל וא"מל בליש' · ג' תר חס' י' קדמ' ל' · יו"ד ר"פ בנביא' ל' וחס' יוד)

מתל

פִּתְגָּמָא דַּיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי דְּיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ עֶזְרָא סָפְרָא׃ רְחִימִין יָתְכוֹן אֲמַר יְיָ וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה רְחִמְתָּנָא הֲלָא אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וּרְחִימִית יַת יַעֲקֹב׃ וְיַת עֵשָׂו רְחֵיקִית וְשַׁוֵּיתִי יַת טוּרוֹהִי לְצָדוּ וְיַת אַחְסַנְתֵּיהּ לְצָדוּת מַדְבְּרָא׃ אֲרֵי יֵימְרוּן אֱדוֹמָאֵי אִתְמַסְכֵּנְנָא כְּעַן עַתְרְנָא נְתוּב וְנִבְנֵי חָרְבָתָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִנּוּן יִבְנוּן וַאֲנָא אַפְגַּר וְיִקְרוּן לְהוֹן תְּחוּמָא דְּעַמֵּיהּ רַשִׁיעָא וְעַמָּא דְּאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן לוּט עַד עָלְמָא׃ וְעֵינֵיכוֹן יֶחֶזְיָאן וְאַתּוּן תֵּימְרוּן יִסְגֵּי יְקָרָא דַּיְיָ וְאַפְּתֵּי יַת תְּחוּם יִשְׂרָאֵל׃ הָא עַל בְּרָא אָמִיר לְיַקָּרָא יַת אַבָּא וְעַבְדָּא לְמִדְחַל מִן קֳדָם רִיבּוֹנֵיהּ אִם כְּאָב אֲנָא אָן דְּאַתּוּן מְיַקְּרִין קֳדָמַי וְאִם כְּרִיבּוֹן אֲנָא אָן דְּאַתּוּן דָּחֲלִין מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְכוֹן כָּהֲנַיָּא דִּמְבַסְּרִין עַל שְׁמִי וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה בַּסַּרְנָא עַל שְׁמָךְ׃ מְקָרְבִין אַתּוּן עַל מַדְבְּחִי קָרְבַּן מְרַחַק וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה מְרַחִיק כַּד אַתּוּן אָמְרִין פָּתוֹרָא דַּיְיָ בְּסִיר הוּא׃ וְדִאַתּוּן מְקָרְבִין דְּעַוִּיר לְדִבְחָא הֲלָא בִּישׁ וְדִאַתּוּן מְקָרְבִין דְּחָגִיר וּדְמָרַע הֲלָא בִּישׁ קְרִיבוּהִי

משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי · חגי זכריה ומלאכי הם שנבאו בבית שני · ובחגי וזכריה נכתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהי' אחרון שבה' וכן יראה כי לא נזכר בדב' בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה כמו שכתוב והתנבאו חגי וזכריה בר עדוא נביאיא · ואמ' יונתן יהודאי בנין ומלאכין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא · ורז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מצאנו בשום מקום שנקרא נביא אלא עזרא הסופ' · ופי' אל ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינ' טובים שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה וכן מלאכי הוכיח בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר · וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברי' אחרים כמו שכתו' בספר עזרא : אהבתי אתכ' · ואמרת' במה אהבתנו פי' ואם תאמרו במה אהבתנו · הלא אח עשו ליעקב · אחים היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אעפ' שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאברהם וליצחק · ואת עשו שנאתי · לפי מעשיו ומעשה זרעו אחריו ולא רציתי שיחלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען · ונתתי לו לירוש הר שעיר ולזרעו

(מסורה: כוזי ב' חד כתי' הא וחד כתי' יוד ולגון ו' זעין ויזין)

משא דבר יי' · פור פור"ט בלעז דבר המוסר למלאכי לשאת אותו אל בני ישר' : ביד מלאכי · כבר היה מסור בידו זה ימים רבי' מכאן דרשו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאי' עמדו על הר סיני ומשם נמסרו להם הנבואות וכן ישעיה אומר מעת היותה שם אני ועתה יי' אלהים שלחני : ואהב את יעקב · לתת לו את ארץ חמדה נבי צבאות גוים ארץ שסביבון כל צביות הגוים שבה : ואת עשו שנאתי · לרוחקו אל ארץ מפני יעקב אחיו וכמנהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה : ואשים הריו שממה · אינן דומין להרי ישר' : לתנות מדבר · מעון תנים : כי תאמר אדום רוששנו · ואם אמ' אדום מתחילתנו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלם נשוב ונבנה חרבות שלנו : כה אמ' יי' וגו' · יגדל יי' מעל לגבול ישר' · יראה גדולתו מעל לגבולנו להודיע כי אתנו עמו ות"י יסגא יקר' דיי' ואפתי ית תחום ארעא דישראל : בן · יש עליו לכבד אב וכן עבד ארוניו ואתם קרויין בני ועבדי ועתה אם אב אני לכם איה כבודי : אמ' יי' צבאות לכם · אתם הכהני' הבוזי' את שמי : ואמרתם במה בזינו · כלו' ידעתי שתאמרו לי במה בזינו · הרי הבזיון מגישים על מזבחי וגו' : ואמרתם · כלו' ואם תאמרון : במה גאלנוך · גאלנו לך את לחם מזבחך אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שולחן יי' נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש כאחיו במנחות ובקדשים ואומר מאחר שהו' אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח טורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אח' ואח' : אין רע · וכי אין דבר זה רע · ועתה

אשר אדוניה שם עד האור · ואם אדונים אני איה מוראי אמר יי' · וטוב אדוניה הלוים · אל יד אדוניהם · גדול אדונינו ורב כח · יאמ' נא אדננו חסר דחסר · גדול אדונינו ורב כח מ"ל דמ"ל · ושארא אדנינו כתיב :

אחריו וכשהרבו להרע לישרא' ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתים · ואשים את הריו שממה לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו · ואף על פי שארצכם היתה שממה גם כן אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעולם כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו · לתנות מדבר · שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר : כי תאמר אדום רששנו · ואם תאמר ערת אדום רששנו אף על פי שאנו רשים ודלים וארצנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל · כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס · אם יבנו אני אהרוס ויקראו להם גבול רשעה · כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי נראה רשעתם לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל יתברך בזה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלות' כמו שכ' בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם · וי"ו ונסוב כי ויוסא אברהם את עיניו והדומים להם · ויונתן פירשה עם תוספת שהוסיף ארי יימרון אדומאי את מסכינא כען עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא : ועיניכם תראינה · פירוש תראינה בחורבנם · ואתם תאמרו יגדל ה' · פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה' כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבי' וגבולם חרב · וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה : בן יכבד אב ועבד אדוניו · פירוש יירא את אדוניו כמו שאמר איה מוראי · ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו · לכם הכהנים בוזי שמי · הפך כבוד הבן לאב · הוכיח תחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות כי זו שאמר ובזאת אל הכהני' הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה · ואמרתם במה בזינו את שמך · והתשובה באמרכם שלחן ה' נבזה הוא לא שהקדים לזכור הגיאול שעושי' והוא שאומר מגישים וגו' : מגישים · לחם מגואל קרבן כמו את לחם אשה קרבני לחמי · מגואל · מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה · ואמרתם במה גאלנוך · ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי · שלחן ה' · הוא המזבח · וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' · נבזה הוא שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברים נבזים ואינם משימים אל לבם למה בזה האל יתברך להקריב דם וחלבים : וכי תגישון · כשמביאים לכם שה עוד לזבוח ולהקריבו אתם אומרי' אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה' · ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ותאמרו אין רע : הקריבהו

ועתה חלו נא פני · ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם לחיות מלוחי ישראל לבקש עליהם רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה : הישא את פניכם · לשמוע תפלה מפיכם ולחון את שולחיכם : מי גם בכם ויסגור דלתים · הלואי ויקום איש טוב בכם שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן התועבה הזה ולא תאירו את מזבחי חנם ·

הקריבהו נא לפחתך · איך תוכלו לומר שאיננו רע להקריבו לשמי ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם הירצך בזאת המנחה או הישא פניך בעבורה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבורה ויכעס עליך · פחתך · מן פחת יהודה וסגול הפא תחת פתח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך : ועתה · אם תשובו אליו ותחלו

ואתה ועתה י"ח בטעם תברי' וסי' נמסר בסדר בהעלתך : מבואו ד' ג' חס' וא' מל' וסימ' כי ממזרח שמש ועד מבואו · אל אלהים יי' דבר ויקרא · עשה ירח למועדים · מהלל שם יי' דהלל · תנינא חס' דאל אלהים : טהורה ה' ג' מל' וב' חס' וסימ' אשר לא טהרה היא שנים · אשר איננה טהרה · לשמי ומנחה טהורה · כל

הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא
פניך אמר יהוה צבאות : ועתה חלו נא
פני אל ויחננו מידכם היתה זאת
הישא מכם פנים אמר יהוה צבאות :
מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו
מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר
יהוה צבאות ומנחה לא ארצה
מידכם : כי ממזרח שמש ועד
מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום
מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי
גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות :
ואתם מחללים אותו באמרכם
שלחן יהוה מגאל הוא וניבו נבזה
אכלו : ואמרתם הנה מתלאה
והפחתם אותו אמר יהוה צבאות
והבאתם גזול ואת הפסח ואת
החולה והבאתם את המנחה
הארצה אותה מידכם אמר יהוה :
וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר
וזבח משחת לאדני כי מלך גדול אני
אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים :

ב

ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים
: אם לא תשמעו ואם לא תשימו
על לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה
צבאות ושלחתי בכם את
המארה וארותי את ברכותיכם

קריבוהי כען לשילטונך היתרעי בך או היסב אפך אמר יי צבאות : וכען צלו כען קדם אלהא ויקביל צלותנא מידכון הות דא היתנסבון לכון אפין אמר יי צבאות : מן אף הכא בכון ויגוף דשי בית מקדשי ולא תקרבון על מדבחי קרבן מרחק לא רעוא קדמי בכון אמר יי צבאות וקורבן לרעוא לא אקבל מידכון : ארי ממדנח שימשא ועד מיעליה רב שמי ביני עממיא ובכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא אקביל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותיכון כקורבן דכי קדמי ארי רב שמי ביני עממיא אמר יי צבאות : ואתון מחללין יתיה בדאתון אמרין פתורא דיי בסיר הוא ובסירן מתנתא מיניה : ואם תימרון הא דאיתינא מליאותנא ושביקתון יתיה אמר יי צבאות ומיתן אתון דאנים ודחגיר ודמריע ומיתן אתון ליה בקורבנא האקביל יתיה ברעוא מידכון אמר יי : וליט דיעביד בנכיל ואית בעדריה דכר והוא חייב לנדר ודבח דמחבל קדם יי ארי מלך רב אנא אמר יי צבאות ושמי חסין בעממיא : וכען לכון תפקידתא הדא כהניא : אם לא תקבלון ואם לא תשוון דחלתי על לבא למיתן יקר לשמי אמר יי צבאות ואשלח בכון ית מאירתא ואילוט ית ברכתכון

ואף

צפור טהורה תאכלו · יראת יי' טהורה · ג' בתראי מל' וחד ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא : לאדני ז' כתיב כן וסימ' נמסר בישעיה ריש סימן כ"ח : אם לא ה' ר"פ וסימ' אם לא ימצא הגנב ונקרב · אם לא תשמור לעשות · אם לא את דמי נבות · אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דסי' · אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה בנשים · וכל ר"פ דאיוב דכוו' אם לא כמ"ב ואם לא וסימ' ואם לא איפא מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח :

באישי שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם ורבותינו דרשוהו בתורת כהנים אדם אומ' לחבירו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא ה[...] האירותם מזבחי חנם קל וחומר שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לכיכך אין לי חפץ בכם : גדול שמי בגוים · אמרו רבו' דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי' מי שיש לו ע"ז יודע שהו' אלוה שהו' על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי אף האומות ורבותינו פי' אלו תלמידי חכמים העסוקים בהלכות עבוד' בכל מקום וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מ[קום] הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י ובכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקורבן זכאי קדמי · וכן פי' המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוי' ואני אהבתי [...]תי עליכם שבכל מקום שאת[ם] מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי : ומנחה טהורה · הוא לי כי על ידיכם שמי נורא בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי : וניבו נבזה אכלו · ניבו של מזבח השגור בשפתיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומ' עליו כלומר כבר הוכחתם עליו דבה זו וניב זה החזקת' למזבחי אכלו מאכלו : ואמרתם הנה מתלאה · בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים וכן ת"י הא דאיתינא מליאותנא : והפחתם אותו · זו אחת מי"ח תיבו' של תיקון סופרי' הפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתו' וכתבו אותו והפחת' והדאבתם לשון מפח נפש אותי ואת שולחני : נוכל · מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טובה מזו : ויש בעדרו זכר · איל ההגון לעולה והוא נודר זבח משחת בעל מום כמו משחתם בהם : אליכם · הכהנים אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי : וארותי · וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר : וגם

פניו בלב עדיין יחון אתכם וייטיב לכם · ואמר ויחננו כי הנביא יש לו צרה בצרתם · ועוד לכלול עצמו בכלל ישראל כמו שאמר משה רבינו ע"ה וסלחת ל[עו]נינו ולחטאתינו · ומהאל ית' אמר דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי · מידכם היתה זאת · זאת המארה שהיא לכם כמ"ש למטה וגם ארותיה מידכ' היא זאת המארה שאתם עושים רע בעיני ה' לפיכך הוא שולח בכם מארה · הישא מכם פנים · וכי סבורי' אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מ[עשיכם] מעשיכם הרעים והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד · ות"י היתנסבון לכון אפין · וכן אונקלו' תרגם אשר לא ישא פנים דלית קדמוהי מיסב אפין לא ראוי ל[יחס] ליחס לו נשיאות פנים : מי גם בכם · שאתם רעים מי יתן שיהיה בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר הקרבנות הנבזי' · ויסגור דלתים · יסגיר דלתי העזרה שלא יביא שם אדם ק[רבן] קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה · ולא תאירו על מזבחי חנם · ולא תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה · פירוש ובחנם תבערו אש על המזבח כי הקרבן ש[תקריבו] שתקריבו עליו לא ל[רצון] לרצון יהיה לכם ולא למביאים אותו וזהו ש[אמר] שאמ' אין לי חפץ בכם כי מעשיכם רעים ו[מנחתכם] ומנחתכם אינה רצויה אפילו היתה טובה כל שכן שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם כי ממזרח שמש ועד מבואו · כל הישוב הוא ממזרח למערב ואינו כן מצפון לדרום כי אינו מיושב כולו · גדול שמי · בגוים · כי אף על פי שעובדי' לצבא השמים מודים כי שאני הסבה הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעיים ביני וביניהם · ואמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהין · ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי · אם הייתי מצוה אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי · ועוד כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה · או פירושו אע"פ שהם מקטירים ומגישים לע"ז דעתם לשמי : ואתם מחללים אותו · הפך הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי וכי יש חלול גדול מזה שתאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא · וניבו נבזה אכלו · ניבו דברו כמו ניב שפתים ר"ל דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומ' לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא · ויש מפרשים וניבו מענין תנובה · ות"י בסיר הוא ובסירן מתנתיה מיניה : ואמרתם · עתה יוכיח ישראל המביאי' הקרבן תאמרו בהביאכם השה לעזרה הנה מתלאה כלומר יאמר כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ונלאה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר · והפחתם אותו · והפילו אותו על הקרקע דרך בזיון · וכן תרג' יונתן ושביקתון יתיה כמו ויצער ה' שתרגומו ושביק ה' · ויש מפרשי' אותו מענין מפח נפש שעניינו דאבון נפש כלו' תכאיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול ואחז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם · כלומ' הם אומרי' כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ · ותרגם יונתן הנה מתלאה הא דאיתינא מליאותנא : וארור נוכל · חושב מחשבה רעה ועושה בערמה · וכן מן הדגוש אשר נכלו לכם ויתנכלו אותו להמיתו · וכן תרגו' להרגו בערמה למקטליה בנכילו · ויש בעדרו זכר · פי' זכר תמי' · וכן כשמר יהיו כשמר לבן דבר הלמד מענינו ורבים כמוהם · ונודר וזובח משחת · זכר הנדר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר · כמו שרוע וקלוט לפיכך אמר ונודר כי אפילו לנדר מביאין קרבן משחת · משחת ר"ל שיש בו מום ענין השחתה כמו כי משחתם בהם שלא שהוא שם וזה פעול · כי מלך גדול אני · ואיך תבזו אותי · ושמי נורא בגוים · ואתם שאהבתי אתכם מכל הגוים לא תיראו ממני : ועתה · הכהנים לפי שהם מקבלים הקרבן המשחת מיד המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריבו לפני כמו שמנעה אותו התורה : בכם · במקבלים ובמביאים : את ברכותיכם · שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב · אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה : וגם

אותו · י"ח תלוי תיקון סופרי'

וגם ארותיה, כלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי לכם מעת שהלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו: הנני גוער לכם, ענין השחתה כמו בגערת גוים. לכם, בעבורכם. וזריתי פרש, וזריתי מלעי' והוא מבנין הדגוש כמו מזרה ישראל. פרש, זבל הבהמות כמו ואת פרשה, אמר תחלה פרש ואחר כך פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשי', ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים. חגים ינקופו, חלב חגי. וקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבים בחג, ור"ל בזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בהם כי הדבר הנבזה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם, אזרה אותו על פניכם, כלומ' אשים אתכם לבשת ולבזיון מפני הרעב שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תשארו בחסרון לחם ותהיו לבשת בין הגוי' אשר סביבותיכם, כי ברעב יהיו לבשת כמו שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבשת ולבזיון כאלו זריתי פרש על פניכם, ונשא אתכם אליו, הענין ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזית' אותי ותהיו נבזים, ויונתן תרגם הא אנא נזיף לכון בעללת א ארעא וגו': וידעתם, להיות בריתי את לוי לפיכך אני מצוה אתכ' כל כך לפי שארצה ש שתהיה בריתי עם שבט לוי שקיימתי: בריתי היתה אתו, עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופנחס אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמ' הנני נותן לו את בריתי שלום, ונאמר לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, והחיים נתן לו כי מצאנו לו א חיים יותר משלש מ מאות שנה אפילו למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מצאנו א אותו שהיה בפלגש ב בגבעה כמו שכתוב ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עמד ל לפניו בימים ההם והית לו משכונותיו עד הזמן ההוא יות' משלש מאות שנה יואתנם לו מורא׳

והשלום ב' וסימ' בריתי היתה אתו החיים, האמת והשלום אהבו: ורבים ו' בקריא' וסימ' ורבי' השיב מעון, ורבים מביאים מנחה לייד"ה, ורבים מחכהנים ב' בפסוק עזרא, ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו, ורבים מעמי הארץ מתיהדים: ותורה ה' וסימ' כי שפתי כהן, הוה על הוה, ויקם עדות, כי נר מצוה, ואת שבת

וגם ארותיה כי אינכם שמים על לב: הנני גער לכם את הזרע וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם אליו: וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את לוי אמר יהוה צבאות: בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא: תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון: כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יהוה צבאות הוא: ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר יהוה צבאות: וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה: הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו: בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש יהוה אשר אהב ובעל בת אל נכר:

ואף אילוטתיה ארי ליתכון משוון רחלתי על לבא: הא אנא נזיף לכון בעללת בר זרעא ואיגלי בהתת חוביכון על אפיכון ואבטל רבות חגיכון ויתמנע חולקיכון מיניה: ותדעון ארי שלחית לותכון ית תפקידתא הדא למהוי קיימי דעם לוי אמר יי צבאות: קימי הוה עמיה חיי ושלמא ויהבית ליה אולפן אוריתי שלים ודחיל מן קדמי ומן קדם שמי רחיל הוא: אוריתא דקושטא הוה בפומיה ושקרא לא אשתכח בסיפותיה בשלם ובתריצות הליך קדמי וסגיאי אתיב מחובא: ארי שפתי כהין יטרון מדע ואוראה יבעון מפומיה ארי משמש קדם יי צבאות הוא: ואתון סטיתון מן אורחא אתקילתון סגיאין באוריתא חבילתון קימא דעם לוי אמר יי צבאות: ואף אנא יהבית יתכון בסירין וחלשין לכל עמא כמא דליתכון נטרין ית אורחן דתקנן קדמי ונסבין אפין באוריתא: הלא אבא חד לכלנא הלא אלהא חד ברא יתנא מא דין נשקר גבר באחוהי לאפסא קימא די עם אבהתנא: שקרו דבית יהודה ותועבתא אתעבידת בישראל ובירושלם ארי אפיסו דבית יהודה נפשהון דהוות קדישא קדם יי דירחם ואתרעיאו למיסב להון נשין בנת עממיא:

רשי

וגם ארותיה, ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו ל לפיכך אני מעתה ארותיה: וזריתי פרש, של בהמות חגיכם על פניכם כלומ' לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה ולבשת ולגעור לכם את זרע השדה: ונשא אתכם אליו, פרש בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים ונבזים כמוהו: להיות בריתי את לוי, שאני חפץ שתקיימו אות ב בברית שכרתי לשבט לוי, החיים והשלו', שאמ' לפנחס את בריתי שלו' והובטח לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים: ואתנם לו, שיקבלם במורא וכן עשה ויראני: נחת, לשון חתת ניירא: בשלום ובמישור הלך אתי, אהרן ואלעזר ופנחס וכן במעש' העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי: כי שפתי כהן, עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שסבר דבר זה מ מסור להם יורו משפטיך ליעקב: כי מלאך, שלוחו של הבה' כמלאכי השרת לשרת לפניו ו וליכנס לפנים במחיצתו: לחלל ברית אבותינו, ברית שכר' הב"ה עם אבותינו בסיני: כי חלל יהוד' את עצמו שהיה קדש לה' ראשית תבואתו: ובעל בת אל נכר שנשאו נשים נכריו' בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא ורבותינו אמרו מלאכי זה עזרא:

קדשך: נעשתה ט' בקריא' וסימ' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה, נעשתה התועבה הזאת בישראל, והגד לך ושמעת ודרשת, בגדה יהוד', ואחיתפל ראה כי לא נעשתה, ויקם יי' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק, כי נחרצה, וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה:

החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני, ומפני שמי נחת הוא, שרשו חתת ופירושו נשבר ונדכה מפני שם ה', ויונתן תרגם ויהבית ליה אולפן אוריתא שלים וגו': תורת אמת היתה בפיהו, כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו, זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי, בשלום שהיה דבק בי לעשות חפצי על דרך יעשה שלום לי, ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ: ורבים השיב מעון, שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיבם מעון: כי שפתי כהן ישמרו דעת, כי כן ראוי לכל כהן שישמרו שפתיו דעת המצות והחקי' להורותם בשפתיו לישר' כמו שאמר בתורה ולהורות את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישר' לפיכך יבקשו ישר' תורה מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא, כי הוא שליח הא' יתברך להורות דברי האל לישראל, ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה' צבאות הוא: ואתם סרתם מן הדרך, מדרך הכהנים הראשונים הכשלתם רבים בתורה הפך רבים השיב מעון, ברית הלוי, ברית שהיתה אתו כמו שאמר: וגם אני, נבזים ושפלים לכל העמים, כמו שאתם מבזים אותי כן נתתי אתכם נבזים שהעם שאתם נושאים להם פנים ולא תרצו להוכיחם כדי שיאהבו אתכם אתן אתכם בעיניהם נבזים ושפלים כמו שאומרים בני אדם שהדי' שקרי' אאגור ייהו זילי כפי אשר אינכם שומרים את דרכי, מדה כנגד מדה אתם בוזים אותי שאינכם שומרים דרכי ונתתי אתכם נבזים ושפלים, ונושאים פנים בתורה, אתם נושאים פנים לגדולים בדבר התורה שאמרה לא תקריבו את אלה לה' וכשהם מביאים קרבן בעל מום תיראו מלהוכיחם ולומר להם קרבן זה פסול הוא: הלא אב אחד לכלנו, עתה שב להוכיח הנביא על עבירה אחרת שנשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא, ואפי' מי שהיתה לו אשה מישראל היה נושא עליה אשה נכרית ואוהבה יותר מן הראשונה, ועל זה אמ' הלא אב אחד לכולנו כי כולנו בני יעקב כאיש כאשה וכולנו אחים אם כן מדוע נבגד איש באחיו, ועו' אמ' הלא אל אחד בראנו כלומר בא' אחד אנו מאמיני' שהוא בראנו לא כאלהי העמים שאתם נושאי' נשים מהם לחלל ברית אבותינו כי ברית אבות הוא שלא לבגוד באשתו כי אברהם אבינו אע"פ שלא היו לו בנים משרה לא בגד בה שישא אשה אחרת עליה עד שהיא מרבונה אמרה לו בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה, וכן יצחק אבינו אע"פ שהיתה רבקה עקרה לא נשא אחרת עליה, וכן יעקב אבינו לא נשא מרבונו אשה על נשיו עד שהן נתנו לו שפחות מדעתן: בגדה, ובירושלם, כלומ' אפי' בירושלם שהוא מקו' בית המקדש עשו התועבה הזאת, קדש ה' אשר אהב, דבוק האיש והאשה הוא קדש ה' דכתיב ודבק באשתו, וזוה לישר' שיהיו קדושי' והקדוש הוא שלא ישלחו עצמם ש' כל אשה כמו שעושים הגוים, ובסוף העריות אמר קדושים תהיו, וישראל גם כן נקראו קדש כמו שאמר קדש ישר' לה', והנה הם מחללים אותו הקדש שהיא בת ישראל ונושאים נכריות עליהן זהו ובעל בת אל נכר כלומר בת שעובדת אל נכר הפך מה שאמר אל אחד בראנו, ורז"ל פירשו כי כל הבא על הגויה כאלו נתחתן לעז' דכתיב ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על הגויה:

יכרת

רש"י: ער ועונה · ער בתלמידים ועונה בחכמים ער לשון אדם חריף : ומגיש מנחה · ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה : שנית תעשו · הראשונה שהוכחתי הרבה היא קשה שנשא גויה ואפי' הוא פנוי וזאת שנית קשה ממנה שהנשים ישראליות נשאו עליהם את הנכריות לפי שנתפחתו ישראליות ברעב ובגולה ונתגנו עליהם והיה מושיבה בביתו צרורה כאלמנות חיות · והנכרית היתה גברת : כסות דמעה את מזבח : שהיו באות לפני מזבח ה' ובוכות לפניו · ואומרות מה חטאנו ומה מצאו אישינו בנו עול הכנו לפני המזבח להבדק כסוטות : מאין עוד פנות וגו' · עד שאינכם כדי שאפנה אל מנחתם ולקחת רצוי מידכם : אנקה · לשון אנחה שאדם מצטע' בלבו דמו"שא בלע"ז ואב לכולם האנק דום ואם אנק' לשון צעקה היכן הדממה ותרגומו דמדנקין וכן תרגום ונקוטותם בפניכם · ותדנקון לשון אדם הנוהם ומצטער בעצמו : ולא אחד עשה · הקב"ה לאדם וחוה תחילה : ושאר · הרוחות והנפשות לו היו מאדם הראשון יצאו כולם : ומה האחד מבקש · שבזוג מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהיא זרע אלהים מה הוא תובעה שמבזה אותה וזהו לשון תרגום של יונתן שא שיונתן תרג' ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהי' והפירוש נכון אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף מותק טעם ה הזקף את תיבת מבקש מ להתחבר עם ומה האחד ושמכו אל זרע אלהים ויש פותרים על פי האגד' שקבלנו כשותי הנכריות אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו אמ' להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דעת אחרת היתה לו אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו אמר להם להיות לו זרע אלהים ותרגום של יונתן הוכשר בעיני שלא שינו לא במקרא ולא מ במשנה שאר משמש לשון א אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שיריים כמו אכלה ומרקה ושארה ברגלה רפסא ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות חוץ מאותה שפיר' אבל לשון שאחר משמש אין שאר משמש : ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד · רוחך : כי שנא שלח · רבותינו חלוקין בה במסכת גיטין יש מהם אומרים אם שנאת שלח אותה בגט ותנשא לאחר : וכסה חמס על לבושו · אבל זאת כלום הוגנת לעשות שתפרוש עליה טליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על אותו טלית שבלבך עליה שנאה ואתה מקניטה ומצערה תמיד : באמרכם כל עושה רע וגו' או איה אלהי המשפט · לפי שאתם רואים דרך רשעים צלחה וצדיקים מעונים וכשלים אומרים אתם בלבבכם אחת משני דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע · וכן פתרון לשון המקרא כל עושה רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אותם או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם · הנני שולח מלאכי · לבער את הרשעים · ומלאך הברית · נוקם נקם ברית : ופנה דרך · מן הרשעים : האדון אשר אתם מבקשים · אלהי המשפט : ומי

מסורה: ולקחת ד' בקריא' וסימ' יברוחי דיוסף לבושין דרועא ופי' בויצא : ונשמרתם ה' בקריא' וסימ' ואת העם צו לאמר אתם עברים · ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם · ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה ד"ח · ובאשת נעוריך אל יבגוד · ודבתריה ולא תבגדו : ומלאך ב' פתחין וסימ' ומלאך הברית אשר אתם חפצים · ומלאך פניו הושיעם · וכל דסמוך לאדכרה כותיה פתחין :

מקרא: יַכְרֵת יְהוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת : וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה אֶת מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן מִיֶּדְכֶם : וַאֲמַרְתֶּם עַל מָה עַל כִּי יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ : וְלֹא אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אַל יִבְגֹּד : כִּי שָׂנֵא שַׁלַּח אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ : הוֹגַעְתֶּם יְהוָה בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל עֹשֵׂה רָע טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט :

ג

הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה בָא אמר

תרגום: יְשֵׁיצֵי יְיָ לִגְבַר דִּי עַבְדִינַהּ בַּר וּבַר בַּר מִקִּירְוֵי יַעֲקֹב וְאִם כָּהֵין הוּא לָא יְהֵי לֵיהּ מַקְרִיב קוּרְבָּנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת : וְדָא תִנְיָנוּת דִּי אַתּוּן עָבְדִין חֲפַת דִּמְעֲתָא יָת מַדְבְּחָא דַיְיָ דִּי בְּכַן וְדִי מְדַנְקִין מִדְּלֵית עוֹד אִתְפְּנָאָה לְקוּרְבָּנָא וּלְקַבָּלָא יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא מִיֶּדְכוֹן : וְאִם תֵּימְרוּן עַל מָה עַל דַיְיָ אַסְהִיד בֵּינָךְ וּבֵין אִתַּת יַנְקוּתָךְ דִּי אַתְּ שַׁקַּרְתְּ בַּהּ וְהִיא שׁוּתָפָךְ וְאִיתַת קְיָמָךְ : הֲלָא חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידִי דִּי מִינֵּיהּ אִתְבְּרִי עַלְמָא וּמָה חַד בָּעֵי אֱלָהֵין דִּי יִתְקַיַּים לֵיהּ וְלַד מִן קֳדָם יְיָ וְתִסְתַּמְּרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וּבְאִיתַּת יַנְקוּתָךְ לָא תְשַׁקַּר : אֲרֵי אִם סָנֵית לַהּ פַּטְּרַהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא תְכַס חֶטְאָה בִּלְבוּשָׁךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתִסְתַּמְּרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא תְשַׁקְּרוּן : אַלְהֵיתוּן קֳדָם יְיָ בְּפִתְגָמֵיכוֹן וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה אַלְהֵינָא קֳדָמוֹהִי כְּדַאֲתוּן אָמְרִין כָּל דַּעֲבִיד בִּישׁ תַּקִּין קֳדָם יְיָ וּבְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי אוֹ אֵיכָא אֱלָהָא דַּעֲבִיד דִּינָא : הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא וְיִפְנֵי אוֹרְחָא קֳדָמַי וּבִתְכֵּיף יֵיעוֹל לְהֵיכְלֵיהּ רִבּוֹנָא דִּי אַתּוּן בָּעַן בֵּיהּ וּמַלְאַךְ קְיָמָא דִּי אַתּוּן צָבַן בֵּיהּ הָא אָתֵי

רד"ק: יכרת ה' · ער ועונה · כלומר שלא ישאר בביתו חי שלא יהיה בביתו מי שיענה הקורא שם · וער הפך המת שהוא ישן כמו שאמר פן אישן המות ישנתי אז ינוח לי · ות"א ער ועונה בר ובר בר · ורז"ל פירשו אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריו' כמו שכתו' בספר עזרא : וזאת שנית · תעשו · שנית למה שזכר תחלה בזיון המזבח בבעל מום אמר עוד שנית תעשו למזבח · שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה' שבאו נשיכם הישראליות ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים להן שאתם נושאים עליהן נשים נכריות והנכריות אהובות · והישראליות שנואות והנ' באות לפני בבכי ואנקה ומכסות את המזבח דמעה · ומאין עוד פנות אל המנחה · דין הוא שלא אפנה עוד אל מנחותיכ' שתקריבו על המזבח כי במזבח עשיתם קרבן בעל מום וגזול · ודמעת הנשים המעידו' עליכם רעותיכם ואינו מן הדין שאפנה אל מנחותיכם · ולקחת רצון מידיכם שיהיה לרצון לכם : ואמרתם · ואם תאמרו על מה על דבר נשותינו לא יקבל מנחותינו · והתשובה על כי ה' העיד · הוא העיד בינך ובינה שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר אתה בגדת בה · והיא חברתך · והיא היתה חברתך מקדם מימי נעורים · והנכון לפרש כי שני עניני' אמ' והיא חברתך אע"פ שאינה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא למאסה כמו שאמר בישעי' ואשת נעורי' כי תמאס · ואמ' אחר כך ואשת בריתך כי כרתה ברית בינך ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעורים או אינה אשת נעורים ואתה נושא עליה אשה אחרת נכרית זו היא בגידה גדולה כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם לישא אשה על אשה ושיהיו לו נשים רבות אם ירצה אבל לקחת נכרית זו היא רעה רבה שתגדלה לעיניה נכרית גברת כמוה או יותר ממנה ודין הוא שתבכינה עליכם נשותיכם : ולא אחד עשה · אברהם שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל אפילו בבכרו אלא כדי להשאיר זרע אלהים · כלומר שצוה אלהים יתברך להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו · יתרון הרוח היה לו · ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למצות פריה ורביה · ואחז"ל פי' כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה · אמרו לו והלא אברהם אבינו ע"ה שהיה אחד ולא עשה כן כמו שאנחנו עושים שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואף על פי שאמר רוח לו והיה נביא · והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים · כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע משרה אשתו · ואף על פי כן הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשת נעוריו להניחה ולבעול בת אל נכר · ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה כמו ויתר שאת ויתר עז כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין מעלה ושבח כן יש בשרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגוד · כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד · ותי' הלא חד הוה אברהם יחידי וגו' · והנה התשובה היתה אליהם מן הנביא כמו שהקשוהו והוכיח להם שאינם עושים כהוגן : כי שנא שלח · אם שנא אחד מכם אשתו ישלחנה · כתרגומו ארי אם את סניאת לה פטרה · כלומ' טוב הוא שישלחנה בגט ותלך ותנשא לאיש אחר שיהיה בנה אבל שתחזיק בה ותשנאנה בלבבך זו היא בגידה גדולה · זהו שאמר וכסה חמס על לבושו שהוא מראה שהוא אוהב אותה ודבק בה כלבושו שהוא דבק בבשרו ולא יפשיטנו כן הוא לא ירצה לשלחה ושונאה · זהו החמס שמכסה על לבושו : הוגעתם ה' · על דרך משל מדבר על לשון בני אדם כי הוא ית' לא ייעף ולא ייגע · או איה אלהי המשפט · או אם אינו כן כי לא טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט : הנני · אם תשאלו משפט הרשעים בעולם הזה עוד יבא זמן שתראו ואז יקרב אליכם המשפט לכלות הרשעים שבכם · וזהו יהיה אותו היום שאשלח מלאכי ופנה דרך לפני והוא מלאך ה' מן השמים כמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגומר · ופנה דרך לפני · זה יהיה קבוץ גליות שלא ימצאו בדרכם שטן ופגע רע · ופתאום יבא אל היכלו · לפי שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל אמר כי פתאום יבא שלא ידע אדם יום בואו טרם בואו שיבא · כמו שאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ · האדון · הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית · או אמר מלאך הברית על אליהו · וכן אמר בהגדה שאליהו קנא על ברית מילה שמנעו מהם מלכות אפרי' · שנ' קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל · אמר לו קנאת בשטים וכאן · אתה מקנא על המילה חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך · מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליהו שנקרא מלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות · הנה בא · יבא בזמנו וכן ראשון לציון הנה הנם : ומי

ומי מכלכל את יום בואו, מי יהיה סובל את יום בואו כי ביום בואו יחרפו רבים, כי הוא כאש מצרף, טעם הוא על היום שזכר כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף כן יבדלו הרשעים מן הטובים ויסופו הרשעים וישארו הצדיקים, וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש, וכבורית מכבסים, וכמו הבורית של מכבסי הבגדים שמעבירים בו הכתם מן הבגד והרשעים הם הכתם כמו שאמר נכתם עונך לפני: וישב, כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היום שהיה מצרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגים והם הרשעים, וטהר את בני לוי, והם הכהנים, ולפי שדבר עליהם ברעה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט, מגישי מנחה בצדקה, מה שאין כן כהני הדור הזה כמו שאמר למעלה שהיו מקריבים בהמות בעלות מום: וערבה, זכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש: וקרבתי, באותו היום שזכר, אליכם, הדור שיהיה ביום ההוא, והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעולם הבא, עד, כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו, ממהר, לשלם גמולם, ומטי גר, ומטי משפט הגר: כי אני ה' לא שניתי, כי מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך לא לפי שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם על ידי נביאי כן יהיו, שניתי ענין שני כלומר לא אשנה מדבר לדבר ומחפץ לחפץ, ואתם בני יעקב לא כליתם כמו שכלו שאר האמות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ אף על פי שגליתם ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום ומה שהרעותי לכם בעונותיכ' עשיתי וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו, ובאחרית הימי' תשובו למעלתכם ותהיו עליונים על כל גויי הארץ, ות"י ארי אנא ה' לא אשניתי קיימי דמן עלמא וגו': למימי, הלמ"ד עם המ"ם כמו למה למרחוק למעולם, אמר זמן רב עבר שלא שמרתם חוקי אתם ואבותיכם לפיכך הרעותי להם ולכם, אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם, ואמרתם במה נשוב, ואם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו עד הנה דבר הקרבנות ודבר הנשים והתשובה: היקבע, יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להרבק בכם המארה אמר היקבע אדם אלהים, כי אתם קובעים אותי, ואמרתם, ואם תאמרו במה קבענוך, התשובה המעשר והתרומה, היקבע קובעים קבענוך, ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח, וכן וקבע את קובעיהם נפש, ות"י הירגז גבר קדם דיינא וגומר: במארה אתם נארים, מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה, ועוד אתם מוסיפי' עון על עון ואתם קובעים אותי ממה שתאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות ותאמרו הוא גוזל אותנו המטר ושולח מארה בתבואה ואנחנו נתן לו התרומה והמעשרות, הגוי כלו, וראה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו שוים בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כלם לפיכך אמר הגוי כלו: הביאו, ויהי טרף בביתי, ללוים ולכהנים העובדים לפני ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות ואם לא אפרע מכם בפורענות אחרת, אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה, עד בלי די, פי' אחז"ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות, טרף, כתרגומו פרנס, ות"י עד בלי די עד דתימרון מסת: וגערתי, באוכל, בארבה האוכל את התבואה, ולא תשכל לכם הגפן, הגפן לא תשכל פריה: ואשרו, ויאמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוי' מפני הרעב על המארה שאתם נארים, ארץ חפץ, שתבואתה מרובה, ות"י ארי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי: חזקו

כזהב ג' דגשי' וסימ' וישב מצרף ומטהר בחנני כזהב אצא וכלי נחשת מצהב: למשפט ט' וסימ' נמס' בשמואל ב' סימ' ט"ו: ואשובה ו' וסימ' אבי השביעני לאמר, ואשובה ל' אחי אשר במצרי', השיבני ואשובה כי אתה אל אישי הראשון, עד איש האלהים ואשובה, למימי אבותיכם סרתם מחקי: בזאת ג' וסי' הביאו את כל המעשר, יואב בן צרויה החל למנות, לא לכם להלחם בזאת, וחד ובזאת ויצא אל פניו יהוא: תשכל ג' בקריא' וסימ' מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, ולא תשכל לכם הגפן, תפלט פרתו ולא תשכל, אנ"ך:

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ כִּי־הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים: וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־בְּנֵי־לֵוִי וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף וְהָיוּ לַיהוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה: וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: ח וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם: לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי ו וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב: הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה: בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ: י הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי: וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

אָמַר יְיָ צְבָאוֹת: וּמַן מְסוֹבַר יַת יוֹם מֵיתוֹהִי וּמַן יְקוּם בְּאִתְגַּלְיוּתֵיהּ אֲרֵי רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁתָא מְמַסֵי וּכְבוֹרִיתָא דִמְחַוְרִין בָּהּ: וְיִתְגְּלֵי לְצָרְפָא וּלְדַכָּאָה כִּגְבַר דִּי מְצָרֵיף וּמְדַכֵּי כַּסְפָּא וִידַכֵּי יַת בְּנֵי לֵוִי וְיַזְקִיק יַתְהוֹן כְּדַהֲבָא וּכְכַסְפָּא וִיהוֹן קֳדָם יְיָ מְקָרְבִין קוּרְבַּן בִּזְכוּ: וְיִתְקַבֵּל קֳדָם יְיָ קוּרְבַּן אֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כְּיוֹמֵי עָלְמָא וּכְשְׁנַיָּא דְמִלְקַדְמִין: וְאִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן לְמֶעְבַּד דִּינָא וִיהֵי מֵימְרִי בְכוֹן לְסָהִיד מוֹחֵי בְּחָרָשַׁיָּא וּבְגִיּוֹפַיָּא וּבִדְמִשְׁתַּבְּעִין לְשִׁקְרָא וּבְאָנְסֵי אַגְרָא אֲגִירָא אַרְמְלָא וְיַתַּם וּמַסְטַן דִּין גִּיוֹרָא וְלָא דְחִילוּ מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: אֲרֵי אֲנָא יְיָ לָא אַשְׁנֵיתִי קְיָימִי דְמִן עָלְמָא וְאַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מְדַמַּן דְּמַן דְּמָאֵית בְּעָלְמָא הָדֵין דִּינֵיהּ פְּסִיק: לְמִיּוֹמֵי אֲבָהַתְכוֹן סְטֵיתוּן מִן קְיָמַי וְלָא נְטַרְתּוּן תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאִתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא נְתוּב: הֲיִרְגַּז גְּבַר קֳדָם דַּיָּינָא אֲרֵי אַתּוּן מַרְגְּזִין קֳדָמַי וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא אַרְגֵּיזְנָא קֳדָמָךְ בְּמַעְשְׂרַיָּא וּבְתְרוּמָתָא: בִּלְוָטָא אַתּוּן מִתְלַטִּין וְקֳדָמַי אַתּוּן מַרְגְּזִין עַמָּא כּוּלְהוֹן: אֲמַר נְבִיָּא אַיְיתוּ יַת כָּל מַעְשְׂרַיָּא לְבֵית אוֹצְרָא וִיהֵי פַּרְנוּס לִדְמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וְנַסּוּ כְּעַן קֳדָמַי בְּהָדָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִם לָא אֶפְתַּח לְכוֹן יַת כַּוֵּי שְׁמַיָּא וְאַחִית לְכוֹן טוּבָא עַד דְּתֵימְרוּן מִסַּת: וְאֶזּוֹף לְכוֹן בְּמַחְבְּלָא וְלָא יְחַבֵּל לְכוֹן יַת אִיבָּא דְאַרְעָא וְלָא תְתַכֵּיל לְכוֹן גּוּפְנָא בְּחַקְלָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: וִישַׁבְּחוּן יַתְכוֹן כָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי תְהוֹן אַתּוּן יָתְבִין בְּאַרְעָ בֵּית שְׁכִנְתִּי וְעָבְדִין בָּהּ רְעוּתִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת:

רש"י

ומי מכלכל, ומי יכיל ומי העומד שיוכל לעמוד: וכבורית מכבסי', כבורית של מכבסי' שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעה: בורית, עשב הוא שמעביר את הכתם בל' אירבא שיי"א ולשון בורית דבר המנחנח ומנקה כמו ברי לבב: וישב מצרף, יפנה מכל עסקיו להיו' כצורף המצרף ומטהר כסף: כי אני ה' לא שניתי, אף על פי שאני מאריך אפי לא שינית דעתי עלי מברא שו' לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב: ואתם בני יעקב, אף על פי שמתים אתם ברעתכם ולא נגביתו מן הרשעים בחיים: לא כליתם, איככ' כלים מלפני והנחתי לי הפשות לגבות מהם דיני בגיהנ' וכן ת"י ואתון דבית יעקב מדמן דמאן דמית בעלמא הדין דיניה פסיק כלומר אתם סבורים לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה ואיני כלים ואתם אינכם כלים: היקבע אדם, רבו' פי' לשון גזילה ולשון ארמי הוא, המעשר והתרומה, שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזילתי: במארה אתם נארים, על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואע"פ כן אותי קובעים: ויהי טרף, יהי מזון מצוי לשמשי: וגערתי לכם באוכל, בחסיל ובגזם האוכל לכם את תבואת השדה והגפן: ארץ חפץ, ארץ שחפצי בה, שוא

כלו סימן כל ורמי' ויחזקאל' ותרי עשר כתיבן כלה בת"ב בה"א

חזקו · שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין · מה נדברנו · שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור וכן הנדברים בך : אמרתם · מבואר הוא : ועתה · גם כן מבואר הוא : אז נדברו יראי ה' · כי המאמר ההוא הוא מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה' ומשפטיו וכששמעו יראי ה' הדברים מהאנשים האלה הכופרים בהשגחת האל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ומשאים ונותנים בהם עד שימצאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול · ויקשב ה' · האל ית' הקשיב דבריהם ויתן להם שכרם בזה · ויכתב ספר זכרון לפניו · דרך משל כלשון בני אדם שכותבים המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית' וכן מספרך אשר כתבת כל הנמצא כתוב בספר · והנה יראי ה' וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם · ופי' חושבי שמו · שחושבים תמיד בדרכי ה' ובידיעת אלהותו כי שמו הוא והוא שמו · וכתב הר"א אבן עזרא ז"ל כי יראי ה' הם הצדיקי' · וחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד ה' הנכבד והנורא : והיו לי יראי הדור הזה שיהיו בתחיית המתים ויראי הדור ההוא גם כן · ליום אשר אני עושה · ליום המשפט שאני עושה דין ברשעים הם יהיו לי סגולה וחמלתי עליהם שלא יגיעם הרעה המכלה הרשעי' · העובד אותו · האב חומל על כל בניו כמו שאמר כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על העובד אותו : ושבתם · אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושי רע טוב בעיני ה' שוא עבוד אלהים : כי הנה · יום המשפט המשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא כאש מצרף · קש · כמו קש יבש יהיו שיכלו מהרה · ולהט · כמו ותלהט מוסדי הרים · שרש וענף כתרגומו בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף : וזרחה לכם יראי שמי · הנה הרשעי' יכלה היום הבא וליראי ה' יזרח אותו היום שמש צדקה כלומר שיגלו מכל רע וישמחו בלב טוב · ומרפא בכנפיה · כי השמש יפרוש אורו על הארץ וכמו כנפים פרושות זריחתו · וכן אמר כשחר פרוש על ההרים · ויצאתם · ופשתם · בכל אשר

זכרו ל' בסיפ' וכל קרי' דכו' במא' זכרו אבר

זדים ד' בקריא' וסימ' ופקדתי על תבל רעה דסיפרא · ועתה אנחנו מאשרים זדים · כי הנה היום בא בער כתנור · אלהים זדים קמו עלי תנינא דספרא · וכל א"ב רבתי דכוו' וסימ' גזש יכ"ע : לרשע ה' בקריא' וסימ' אוי לרשע רע · אמ' לרשע צדיק אתה יסר לץ לקח לו קלון · ואת' תשמע מן השמים קדמא דד"ה · ושבתם

חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ: אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת: וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ: אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ: וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ: וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ: כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף: וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק: וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם: יתקק סימן

נ"ח

סכו' פסוקי' דספרא אלף וחמשים וסי' א"ח וסדריו כ"א
וחציו לכן בגללכם ציון :

תקיפו קדמי פתגמיכון אמר יי ואם תימרון מה אסגינא למללא קדמך : אמרתון לא להנאה מן דיפלח קדם יי ומה ממון נתהני לנא ארי נטרנא מטרת מימריה וארי הליכנא במכיכות רוח מן קדם יי צבאות : וכען אנחנא משבחין רשיעין אף אתקיימו עבדי חטאה אף נסיאו קדם יי ואשתיזבו : בכן ממללין דחליא דיי גבר עם חבריה ושמיע קדם יי וגלי קדמוהי ואתכתיב ספר דכרניא קדמוהי לדחליא דיי ולדמחשבין ליקרא שמיה : ויהון קדמי אמר יי צבאות ליומא די אנא עתיד למעבד סגולתא ואיחוס עליהון כמא דחאיס גברא על בריה דפלח יתיה : ותתובון ותחזון בין צדיקיא לרשיעיא בין דפלחו קדם יי לדלא פלחו קדמוהי : ארי הא יומא אתא בעיר כתנורא ויהון כל רשיעיא וכל עבדי חטאה חלשין כקשא וילחיך יתהון יומא דאתי אמר יי צבאות דלא ישבוק להון בר ובר בר : ותדנח לכון דחלי שמי שמשא בזכו ואסותא בכנפהא ותיפקון ותתלון כעגלי ריבקא : ותרושון רשיעין ארי יהון קטמא תחות פרסת ריגליכון ביומא די אנא עביד אמר יי צבאות : אדכרו אוריתא דמשה עבדי פקידית יתיה בחורב על כל ישראל לאלפא יתהון קימין ודינין : הא אנא שלח לכון ית אליה נביא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא ודחילא : ויתיב לב אבהן על בנין ולב בנייא על אבהתהון דילמא אתגלי ואשיצי כל ארעא בחובהא ואמחינה גמירא :

סליק

רשי

שוא עבוד אלהים · על חנם נעבדנו כי לא נקבל שכר : קדורנית · בשפל רוח : ועתה אנחנו מאשרי' וגו' · אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואי' אנו הרשעי' מצליחי' עד כי מאשרים אנו אותם על מעשה רשעם : גם בחנו אלהי' · לומ' נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נכשלו : אז נדברו וגו' · אני משיב על דבריכ' אז בעשות הרשעי' רשעם והטובי' הלכו קדורנית מפני נדברו יראי ה' שלא לדבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריכם מלפני ואף על פי שאיני ממהר להטיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים : ליום אשר אני עושה סגולה · אשר אגרתי והנחתי לשלם בו גמולי ושם א' אראה אתכ' מה בין צדיק לרשע · סגולה אוצר אישטו"יי בלע"ז : כי הנה יום בא · יום זה לשון שמש הוא שכך אמרו חכמי' אין גהינם לעתיד לבא אלא הב"ה מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה וצדיקים מתרפאין בה וזהו שנאמר וזרחה לכם יראי וגו' : ופשתם · לשון שומן כמו כי תפושו כעגלה דשה : כעגלי מרבק · הנכנסי' לרבקה לפטם קופי"לא בלע"ז : ועסותם · וכתשתם לשון מיעוך ודומה לו ושם עשו דדי בתוליהן : שורש וענף · ברא ובר ברא : והשיב לב אבות · להב"ה : על בנים · על ידי בנים יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לו ודברו אל אבותיכ' לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בנים על אבות' כך שמעתי משמו של רבי מנחם ורבותינו דרשוהו במסכ' עדיות לשום שלום בעולם :

מסרה

וראית' בין צדיק לרשע · מרבק ד' וסי' ולאשה עגל מרבק · כעגלי מרבק · מתוך מרבק · גם שכירי' בקרבה · ופשתם כעגלי מרבק :

תנאו תפרו ותרבו כעגלי מרבק שגדלי' בשומן ובשר · ופשתם · ענין רבוי · וכן כי תפושו כעגלה דשה ופשו פרשיו · והוא בשקל וקמתם אלא שזה בחירק והיה ראוי בתשלומו ויפישתם בשקל וירישתם אותה בחירק ובכפול עי"ן הפעל הוטלה תנועתה על פ"א הפעל · ומרבק · הוא מקום שמכניסין שם העגלים לפטמם · ורז"ל פירשו הפסוק כמשמעו על השמש שאמרו אמר ריש לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה צדיקי' מתרפאין בה שנ' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ורשעים נדונין בה שנ' הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש : ועסותם · ענין הדריכה והכתישה · ומזה נקרא עסיס המשקה היוצא על ידי כתישה וכתיתה אמ' בזמן הזה הרשעים מושלים בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם ואע"פ שאמר כי היום הבא ילהט אותם לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכים וכלים ויהיו כלי' לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו מרמס רגלי הצדיקי' · ביום אשר אני עושה · ביום המשפט שאני שופט לכליון · ואמ' אפר · דרך משל לפי שהיום הבא ישרוף אותם : זכרו תורת משה עבדי · אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה · אשר צויתי אותו בחורב כמו שצויתיו בחורב · לא כדברי האומרים כי לזמן נתנה כמשמעה ובא המפרש ופירשה רוחנית וזה הפסוק תשובה להם : הנה אנכי שולח לכם · אף על פי שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אף על פי כן לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא · והטעם שישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו · ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישרא' לפני יום המשפט והוא יום הגדול והנור' והוא יזהיר האבו' והבני' יחדיו לשוב בכל לב אל השם והשבי' ינצלו מיום המשפט וזהו שאמ' · והשיב לב אבות על בנים כמו עם בנים · וכן לב בנים על אבות' כמו עם אבות' כלומ' האבות והבני' יחדיו · לפי' יזהיר הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם אשר לא יזהרו בהזהרתו יכלו ויסופו במרב' העמי' · או ליום המשפט בארץ ישר' · והנזהרי' יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבי' ככוכבי' לעול' ועד :

תם ונשלם ספר נביאים אחרונים שבח לאל בורא עולם

HONI SOIT QUI MAL Y PENSE
SI DEUS PRO NOBIS QUIS CONTRA NOS
Perkins and Heath ~ Patent Hardened Steel Plate

כתבם על לוח לבך

כתובים

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו

סדר הכתובי׳ תלים עם פי׳ רש״י ואבן עזרא משלי
עם פי׳ רש״י ואבן עזרא ורלב״ג איוב עם פי׳ רש״י
ואבן עזרא ורלב״ג דניאל עם פי׳ רש״י וא״ע ורבינו
סעדיה גאון עזרא עם פי׳ אבן עזרא ור״שי דברי
הימי׳ עם פי׳ רש״י ורד״ק חמש מגילות עם פי׳ רש״י
ואבן עזרא והמקרא מנוקד׳ וממוסר׳ על פי דרכי
הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה אשר על
מתכונם ומסלולם דרכנו בבנין אותיו תלויו׳ וקטנו׳
וגדולות ועקומות ונקוד מרבה על
הכתב והכתב מרבה על
הנקוד וסתומות
ופתוחות
ונכתב
ולא
נקרא ונקרא
ולא
נכתב
ואותיות מנוזרות
כל אלו מוגים עם רב העיון
כפי כח האפשר ונדפסו שנית במצות דניאל
בומבירגי יצ״ו פה ויניציאה העיר הגדולה בכ״ד׳

אגדל אל אשר כל הגדולות למול אחת גדולותיו נקלות :
ברוח פיו יסובב העגלות ויריץ כל צבאיו על מסלות :
רצונו תעשנה כל המולות עלילותיו פליאות גם מגולות :
הדרו אערוך תמיד במלות יקרות כי בכחם לא מסולות :
משוש לבי פני צורי לחלות וכל חפצי לכונן לו תפלות :
ובשמו אכתבה ספר תפלות והוא עזרי להחל גם לכלות :

נאם אברהם בר״ מאיר אבן עזרא הספרדי

זה ספר תהלות יש בו מזמורים ושם המשורר או המחבר כתוב בראש המזמור ויש מהם רבים בלא זכר שם המשורר כמזמור הראשון גם השני ומזמור יושב בסתר עליון ואשר אחריו ומחלוקת גדולה יש בינות המפרשים יש אומרים כי כל הספר לדוד והיה נביא והעד כמצות דוד איש האלהים וככה לא נמצא בספרינו כי אם על נביא ועוד שאמר בדבריו האחרונים רוח יי׳ דבר בי כמו הדובר בי ועוד ומלתו על לשוני ומצאנו שם ידותון מחובר עם דוד במזמו׳ והיה כן כי המזמור לדוד ונתנו לידותון לנגן כי הוא אחד מהמנגנים וככה לשלמה אלהים משפטיך למלך תן נבואת דוד על שלמה בנו ותפילה למשה איש האלהים הוא לדוד ונתן המזמור לבני משה לשבואל ובניו וככה כל מזמור לאסף ולבני קרח לאחד מבני הימן נכד שמואל שהיה מבני קרח ככתוב בדברי הימים ועל נהרות בבל גם אלהים באו גוים בנחלתך נבואת דוד שהתנבא לעתיד על דרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויש אחרים אומרים כי אין בספר הזה נבואה לעתיד ובעבור זה כתבוהו הקדמונים עם איוב ומגילות והעד מזמור שיר ותפלה ואמרו כי על נהרות בבל חברו אחד מן המשוררים בבבל וככה אמרו כי כל מזמור לבני קרח הוא לאחד מן המשוררים מבני בני הימן שהיו בבבל ודבריה׳ יורו על הגלות ולא ימצא ככה בדברי דוד ואמרו כי גם אסף שם משורר היה בבבל ואיננו אסף המנגן שהיה בימי דוד וככה איתן האזרחי חבר מזמור בהסרת מלכות בית דוד בימי צדקיהו והמזמורים שאין כתוב עליהם שם לא ידעו המחברים זה ספר תהילות שם המחבר וככה לבני קרח לאחד מזרעו ולא ידעו שמו ואשרי תמימי דרך דברי נער מנערי ישראל היה לו כבוד ממלכי בבל והעד במה יזכה נער צעיר אנכי ונבזה גם כי ישבו שרים בי נדברו · ודעתי נוטה עם דברי הקדמונים ז״ל כי זה הספר כולו נאמר ברוח הקודש ולמה תמהו ממלת שיר והנה שירת האזינו תוכיח גם תפילה לחבקוק גם התנבא על לשון הצדיקים עד אנה יי׳ שועתי ובספר ישעיה למה תתענו יי׳ מדרכיך וכל מזמור כתוב בראשו לדוד הוא לדוד או לאחד מן המשוררים המתנבאים על דוד על דרך לשלמה אלהים משפטיך למלך תן שגם הוא לאחד מהמשוררים על שלמה ותפילה למשה הוא למשה ומזמור לאסף גם הוא לאסף שהיה בימי דוד וכתוב עליו הנבא על ידי המלך ולבני קרח לבני הימן המשורר וכולם היו בימי דוד וכתו׳ על הימן חוזה המלך ולשלמה לאחד המתנבאים על שלמה או על המשיח בנו כאשר נקרא שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם על דרך ואתה אל תירא עבדי יעקב והמזמורים שאין כתוב בראשם שם אדם יתכן שאינן לדוד אולי הם לדוד כמזמור הודו ליי׳ קראו בשמו שאין שם שם דוד והוא לדוד וזה מפורש בדברי הימים כי דוד חיברו על הארון ונתנו לאסף המשורר ולמה תמהו מפרשים בעבור שאין בתחילת הספר נבואת דוד כי אין ספק בין הישראלים כי ספר בראשית משה אדונינו כתבו כי ככה קבלו אבותינו הקדושים ז״ל אע״פ שאין כתוב בתחילה וידבר השם אל משה :

סדר הכתובי' האשמורת האחרונה קבלה של אמת / וזכרון ראשונו' / ושמותם מלמדין עליהם תורה' נביאי' וכתובי' / כתובים כפי נביאים / ועל היחידים בראשיהם / ועל

אשרי

אבן עזרא

אשרי האיש / קדמונינו ז"ל אמרו כי עמד קשה מן הלך ויושב קשה מכולם אם כן יהיו הלצים רעים מחטאים ורבי משה הכהן פירש להפך ואמר כי טעם לא עמד אפילו לא עמד ולפי דעתי כי מלת רשעים הם שאינם עומדים על מתכונת אחת כדרך והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע והוא ישקיט ומי ירשיע ובעבור זה הזכיר עם רשעי' הלך והוא המפותה ללכת בעצת אחר ובדרך לא ידעה ומלת חטאים קשה ובעבו' זה הזכיר דרך כי הוא הרגיל ל ללכת בה ומלת ישב קשה ממנ' וככה דעת הקדמונים ולצים מגזרת כי המליץ ב ביניתם שהוא יגלה סוד ראובן לשמעון והלצי' הם הפך הענוי' אם ללצים הוא יליץ ואחריו ולענוים יתן חן והענוים הם ה הביישנים לדבר דבה ולתת דופי ולגלות סתרים ובקריית שמע ד' מתכונות הגוף והם בשבתך והפך בלכתך כי הנע הפך הנח ובשכבך הפך ובקומך ובתהלות כתו' ושב כנגד בשבתך גם הלך כנגד לכתך גם עמד כנגד קם ולא הזכי' השכיבה כי ברוב האדם ישן ומשפט לשון הקודש להכנים סימן אות לכל הפעלים כאשר הם עתידי' אמרו מן פעל יפעל וכאשר ירצו לדבר על זמן עומד ידברו בלשון עבר גם בעתיד כמו ויכונו אמות הסיפים והבית ימלא עשן וככה לא הלך ובתורתו יהגה כי אין לו עסק וחפץ בהבלי העולם רק כל חפצו בתורת השם לעשות המצות וטעם תורה כי תורנו הדרך הישרה ומלת יהגה בלב וכמוהו והגות לבי תבונות גם בפה כמו ולשוני תהגה צדקך ולאמר ובתורתו יהגה ולא נכתב ובה יהגה דרך צחות כי הנה מלת ישראל חמש פעמים בפסוק אחד והזכיר יומם ולילה כנגד ארבעה מתכונות הגוף: והיה: פלגי / מגזרת פלג לשונם ועל פלגי מים על אחת הפלגים כמו אל ירכתי הספינה ויקבר בערי גלעד בן אתונות ויש אומרים כי טעם פריו כמו בני הנעורים: ועלהו לא יבול / עשרו כל ימיו על דרך טובה חכמה עם נחלה: וכל אשר יעשה יצליח / ישוב על האדם המשל לעץ ויש אומרים כי ישוב כל אשר יעשה יצליח על העץ כי אם יוקח ממנו סעיף ויוטע יצליח ואחרים אמרו כי שב על עלהו כמו ועלהו לתרופה ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמה שתהיה מלאה תורת אלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח ותדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואין צורך לו כי בעבור הפרי היה העץ ועלהו לא יבול זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה וכל אשר יעשה יצליח הון ונכים וכבוד: לא כן / כמוץ / הדק מהתבן כמוץ ישוער מגורן והנה נפש הצדיק דומה אל הדגן שהוא עומד והרשעים כתבן לפני הרוח :

אשרי ד' רף בטעם וסים' אשרי האיש אשר לא הלך ריש סיפרא / לא יחשוב יי' לו עון / אשרי אדם שומע לי / אשר שם יי' מבטחו / וסים' בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי' : ובדרך ד' וסים' נמסר בסדר בהעלתך : לא כן י"ט בקריאה וסים' נמסר בירמיה סים' כ"ג :

ב'	הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים
ד' ב' ב'	וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב
	לֵצִים לֹא יָשָׁב : כִּי אִם בְּתוֹרַת
נ"ד ח'	יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם
	וָלָיְלָה : וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־
	פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ
ב'	וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה
י"ט	יַצְלִיחַ : לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־
ב' דגשי' ל'	כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ :

טוביה

דְגַבְרָא דְלָא הַלִּיךְ בְּמַלְכַּת רַשִׁיעִין וּבְאוֹרְחַת חַיָיבִין לָא קָם וּבְסִיעַת מְמִיקְנֵי לָא אִיסְתְּחַר : אֱלָהֵן בְּנִימוּסָא דַיְיָ רְעוּתֵיהּ וּבְאוֹרָיְתֵיהּ מְרַנֵּין יְימָם וְלֵילֵי : וִיהֵי כְּאִילָן חַיֵי דִנְצִיב עַל טוֹרְפֵי מוֹי דִי אִינְבֵיהּ מְבַשֵׁל בְּעִידָנֵיהּ וְאַטַרְפּוֹי לָא נַתְרִין וְכָל לוּבְלָבוֹי דְמַלַבְלֵב סַגְרַגַר וּמַצְלַח : לָא מְטוּל הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי אֱלָהֵין כְּמוֹץ דִי תַשְׁקְפִינֵי עַלְעוֹלָא :

רשי

אשרי האיש / בעשרה לשונות זמר נאמר ספר זה בנצוח בנגון במזמור בשיר בהלל בתפילה בברכ' בהודאה באשרי בהללו יה כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו אדם מלכי צדק אברהם משה דוד שלמה אסף ושלשה בני קרח חלוקין על ידותון יש אומרים אדם היה כמו שכתוב בדברי הימים ויש אומרים אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל : אשרי האיש / ליספלי"שמנץ בלעז' אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' : לצי' / גאבור"ש בלעז' : אשר לא הלך / כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב : כי אם בתורת יי' חפצו / הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי ביטול תור' : ובתורתו יהגה / מתחלה היא נקרא' תורת יי' ומשעמל בה היא נקרא תורתו יהגה כל לשו' הגה בלב הוא כד"א והגיון לבי לבך יהגה אימה כי שוד יהגה לבם : שתול / פלנ"ד"ץ בלעז' : פלגי / רא"ייאר"ש בלעז' : ועליהו לא יבול / אפילו הפסולת שבו לצורך הוא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך היא וצריכה תלמוד : לא יבול / לשון כמש פלישטי"ר בלעז' : כמוץ / לשון קש קומבל"א בלעז' : על כן

על כן וגו׳ ׳ דבוק הוא למקרא שלאחריו : כי יודע יי׳ וגו׳ ׳ לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא הקמת רגל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים : למה רגשו גוים ׳ רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו ולתשובת המינים נכון לפותרו על דוד על עצמו לענין שנאמ׳ וישמעו פלשתי׳ כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את כל מחניהם ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים ונתקבצו כלם : ולאומים יהגו׳ ׳ בלבם ריק ולאומים מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין : יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו׳ ׳ ורוזנים שינורי״ש בלע״ז נוסדו לשון סוד פורקונסיי״לרונט בלע״ז ומה היא העצה ננתקה את מוסרותימו דישרונג״רונט לוייקור״אונג״לם בלע״ז אלו רצועות שקושרין העול בהם : עבותימו׳ לוייקור״דם בלע״ז : ישחק ילעג ׳ ידבר לשון הווה הם משמשין : אז ידבר אלימו׳ כמו אליהם ומה הו׳ הדבור ואני נסכתי מלכי למה רגשתם ואנכי מניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי : אספרה אל חוק׳ אמר דוד חוק קבוע הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע : יי׳ אמר אלי׳ על ידי נתן וגד ושמואל : בני אתה׳ ראש לישראל הקרויין בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר כה אמר יי׳ ביד עבדי דוד הושיע את ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכלם תלויין בך : אני היום׳ שהמלכתיך עליהם : ילדתיך׳ להיות קרוי בני וחביב עלי כבן בשבילם כמו שנאמ׳ וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישר׳ וכי נישאת מלכותו בעבור עמו ישראל ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בנים כמו שנאמר בשלמה הו׳ יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מצינו בדוד במזמור פ״ט הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי : שאל ממני׳ התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך : תרועם׳ תרוצצם בשבט ברזל הו׳ החרב : תנפצם׳ תשברם והוא לשון נפוץ בכל המקרא חרס המשובר בשברים דקים : ועתה מלכים השכילו׳ נביאי ישראל אנשי רחמים ומוכיחים אומות העולם לסור מרעת׳ שהקב״ה פושט יד לרשעי׳ ולצדיקים : וגילו ברעדה׳ כשתבא אותה רעדה שכתוב בה אחזה רעדה חנפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את יי׳ : נשקו בר׳ זרזו עצמיכם בבור לבב לא״ נשקו בר גרנישמ״נט בלע״ז ומנחם פתר אותו לשון תאוה כמו ואל אישך תשוקתך : פן יאנף׳ פן יקצוף : ותאבדו

על כן׳ הזכיר כי תאבדנה נפשות הרשעים וזכר זרעם בעולם הזה על כן מלת לא יקומו שטעמו יעמדו וטעם במשפט כמו את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונפתח ב״ית במשפט להורות על חסרון הדעת כדרך בשמים יי׳ בהשמים חסדך בעבור שהוא יום הדין לכל יום אחר או לכל אחד במותו וטעם בעדת צדיקים כי התחברותם טוב לכלם הפך חבורת הרשעים : כי יודע׳ אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים והפרטי׳ הם כל מין ומין בפני עצמו או אפי׳ כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעשה ידיו כולם רק דעת הפרט לכל׳ אחד בדרך כלל הן לצדק הן לרשע ידענו ולעולם ידע אומנות הנודעות ובעבור שתעמדנה כי נפשו׳ הצדיקי׳ ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אותם גם ידע כי נפשות הרשעים תתאבדנה הנה הטעם כי דרך הרשעי׳ לאבדון ואם נפשות הרשעים תאבדנה אף כי נפשות הלצים או תהיה מלת רשעים כוללת חטאים ולצים : למה רגשו׳ הנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ביום המשחו על כן כתוב אני היום ילדתיך או על המשיח ורגשו כמו חברו וכמוהו מרגשת פועלי און׳ ולמ״ד לאומים שורש כמו ולאם מלאם יאמץ : יהגו ריק׳ בדיבור כמו ולשוני אם יהגה רמיה והדבור ננתקה את מוסרותימו : יתיצבו׳ עם הגוים המלכים והסגנים יחדו ונוסדו מגזרת סוד והנה על

יקומו ז׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ושמע אישה ביום שמעו קדמא׳ ויאמר יואב יקומו הנערים בתרא דפסוק׳ מתים בל יחיו רפאים בל יקמו׳ בל יקמו וירשו ארץ׳ לא יקמו אשרים וחמנים׳ על כן לא יקמו רשעי׳ במשפט׳ יקמו ויספרו ל[בניהם] דתלים : ב׳ על יי׳ לא׳ בקריאה וסימ׳ ובקר וראיתם את כבוד׳ ויאמ׳ משה בתת יי׳

על כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים : כי יודע יהוה דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד :

ב

למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק : יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על יהוה ועל משיחו : ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו : יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו : אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו : ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי : אספרה אל חק יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך : שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ : תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם : ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ : עבדו את יהוה ביראה וגילו ברעדה : נשקו בר פן יאנף

מטול היכנא לא יזכון רשיעי ביומא רבא וחייבין בסיעת צדיקיא : מטול דגלי קדם יי׳ אורח צדיקיא ואורחתהון דרשיעי תהובד :

למה מתרגשין עממיא ואומיא מרנין סריקותא : קיימין מלכי ארעא ושלטוניא יתחברון כחדא למרדא קדם יי׳ ולמינצי על משיחיה : נתרע ית אסרותיהון ונטלוק מננא שלשלותהון : דיתיב בשמיא יגחך מימרא דיי׳ ידהך להון : הידין ימליל להון בתוקפיה וברוגזיה יבהל אינון : ואני רביית מלכי ומניתיה על טור מקדשי : אישתעי קימא דיי׳ אמר חביב כבר לאבא לי אנת זכאה כאילו יומא דין בריתך : בעי מיני ואיתן נכסי עממיא אחסנתך ואחודתך שלטוני סייפי ארעא : תתברינון היך בחוטרא דפרזלא היך מאן דפחר תתרעינון : וכדין מלכיא אשכילו קבילו מרדותא נגידי ארעא : פלחו קדם יי׳ בדחלא וצלו ברתיתא : קבילו אולפנא דילמא ירגיז ותהובדון

לכם׳ לכן אתה וכל עדתך׳ אבינו מת במדבר׳ ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם׳ והנביא ההוא או חלם׳ והיא מרת נפש ותתפלל׳ ויחפאו בני ישראל דברים׳ לא יוסיף עוד שאר ישראל׳ ובני הנכר הנלוים׳ אז תתענג על יי׳ ׳ לכן כה אמר יי׳ הנני פקד׳ השבירוהו כי על יי׳ הגדיל׳ ונשמד מואב מעם׳ ממך יצא חשב על׳ הלא הכושים והלובים׳ ובעת ההיא בא חנני׳ ויכנעו בני ישראל בעת ההיא׳ וישב בצר לי ד״ח׳ כי בשובכם׳ ועוד דברו עבדיו דה״ה׳ יתיצבו מלכי ארץ׳ ישועו ואין מושיע׳ והתענג על יי׳ ויתן לך׳ גול על יי׳ דרכך׳ השלך על יי׳ יהבך׳ אשרי שאל יעקב׳ ויהי היום ויבאו בני האלהים׳ וחברו ב׳ בפסוק רחב נפש יגרה מדון׳ וב׳ ועל יי׳ וסימ׳ ראשיה כשחד ישפטו׳ אולת אדם תסלף דרכו : בשבט ו׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ בישעיה ריש סימן י״א :

דרך ריבה יי׳ את יריבי שהוא מגזר׳ רב והוא מעלומי הע״ין ריב וכן כוד מגזרת סיד וביו״ד יריבי הפוך והוא תאר חסר או הו׳ מטעם יסוד על דעת האומ׳ שזה המזמור שאמ׳ המשורר כאת׳ על דוד או הוא התנבא על עצמו הנה שאלמו גוים רבים היו תחת יד דוד ואם על המשיח הדבר יותר ברור וטעם על יי׳ שיצאו מתחת יד שקול הדעת שנטע השם בלב כל אדם׳ ועל משיחו שלא יכחשו לו ויסורו אל משמעתו לתת לו מס : ננתקה את מוסרותימו׳ מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחד במלות שונות כי כן דרך צחות כמו מה אקוב ומה אזעום : יושב׳ בעבור שהזכיר יתיצבו מלכי ארץ אמר כנגדם יושב בשמים שהם למעלה על האדם אמר הגאון כי טעם ישחק שישימם לשחוק וללעג והנכון שהשם ברא הגשם שהוא העצם והצורות שהם מקרים כל אשר יעשה האדם או יצייר צורות חיות ושמו נשגב לבדו מהיותו ביסוד ואף כי במקרה רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע וככה עשו שהארץ כדמות אדם ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ ולמו כמו להם ומלת לעג לעולם עם אות למ״ד כמו ילעיגו לי על כן ואויבינו ילעגו למו דרך כינוי כאשר אפרש : אז׳ יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו ותדבר את כל זרע המלוכה שהוא לשון מות כמו אהי דבריך מות כמו ותדבר את כל זרע המלוכה כי כתוב בספר אחר ותדבר מגזרת דבר כבד מאד : אלימו׳ החזקים כמו ואת אילי הארץ לקח ואיננו נכון כי אילי הארץ על דרך אבירי בשן גם הוא ביו״ד כי הוא מגזרת אין איל׳ והנכון כי ידבר כמשמעו ואלימו כמו אליהם ועלימו כמו עליהם וככה ידבר אליהם למה רגשו גוים : ואני נסכתי׳ המלכתי והטעם שהוא נסיכי כמו חמשת מלכי מדין שהיו נסיכי סיחון ודע כי הסמיכה פעם היא מהנכבד לנבזה והפך הדבר כמו אתה הוא מלכי אלהים ואני נסכתי מלכי יי׳ הוא נחלתו והם עמך ונחלתך וכמוהו להשתחות למלך יי׳ צבאות שהוא המשיח כדרך וישתחוו לו כל מלכים כי אילו היה על השם היה הלמ״ד פתוח : אספרה׳ דברי דוד עם הנבואה שלו או דברי המשורר מדבר בעדו וטעם אל חק זה שאספר אשים אותו לחק שיספר והוא אמר אלי בני אתה לעבוד את השם כבן יכבד אב : אני היום ילדתיך׳ כמו צור ילדך תשי : שאל׳ מנהג האב להנחיל את הבן על כן אמר ואתנה גוים נחלתך : אפסי ארץ׳ מגזרת כי אפס כסף מקומות כגזרים מישוב : תרועם׳ תשברם והיה הע״ין ראוי להדגש לולי היותו מהגרון כמו תסובם תקובם : בשבט ברזל׳ החרב תנפצם הפך רגשו גוים : ועתה מלכים׳ הם מלכי ארץ והשכילו הפך על יי׳ והוסרו הפך מוסרותימו׳ ושפטי ארץ הם רוזנים : עבדו׳ הפך דבריהם ננתקה ועבודת השם ליראה ממנו ולא יעברו פיו : וגילו׳ אם בא גיל אל תשכחו שתרעדו מפחד השם ויש אומרים וגילו כמו תגילו על דרך עלה ומות בהר פרו ורבו שהוא ברכה על דגי הים והטעם שתגילו אם רעדתם מהשם : נשקו בר׳ הנה עבדו את יי׳ כנגד על יי׳ ונשקו בר כנגד על משיחו והנה פירוש בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה או העבד תחת ירך אדוניו או לנשק את המלך וזה המנהג עד היום בארץ הודו ופן יאנף שב אל השם הנזכר בפסוק הראשון ואם הוא רחוק כמו תבלעמו ארץ איננו שב אל מלת מי כמוכה באלים רק אל אמר אויב וככה והקימו את המשכן עד בואם ויש אומרים כי נשקו מגזרת נשק והטעם נשקו כלי בר והנה בר כמו ברי לבב והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקנו הבר או כלי הבר :

ותאבדו

ותאבדו דרך כי־יבער כמעט אפו אשרי כל־חוסי בו׃

ג

א מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו׃ יהוה מה־רבו צרי רבים קמים עלי׃ רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה׃ ואתה יהוה מגן בעדי כבודי ומרים ראשי׃ קולי אל־יהוה אקרא ויענני מהר קדשו סלה׃ אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יהוה יסמכני׃ לא־אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלי׃ קומה יהוה הושיעני אלהי כי־הכית את־כל־איבי לחי שני רשעים שברת׃ ליהוה הישועה על־עמך ברכתך סלה׃

ד

א למנצח בנגינות מזמור לדוד׃ בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי׃ בני איש עד־מה כבודי לכלמה תאהבון ריק תבקשו כזב סלה׃ ודעו כי־הפלה יהוה חסיד לו יהוה ישמע בקראי אליו׃ רגזו ואל־תחטאו אמרו בלבבכם על־משכבכם ודמו סלה׃

ותהובדון אורחא מטול דייחור בזעיר רוגזיה טוביה לכל דסברין במימריה׃

תושבחתא לדוד במיערקיה מן קדם אבשלום בריה׃ יי כמה סגיאין מעיקי סגיאין דקיימין עלי׃ סגיאין אמרין לנפשי לית פורקנא ליה באלהא לעלמין׃ ואנת יי תרים עלי יקרי ומרים רישי׃ קלי קדם יי אצלי יקביל צלותי מן טור בית מקדשיה לעלמין׃ אנא שכיבית ודמכית איתערית מטול דיי סמיך יתי׃ לא תרחל מסצותא דעם דחזור חזור אתכנשו עלי׃ קום יי פרוק יתי אלהי ארום מחית כל בעלי דבבי על ליסתהון כבי רשיעי תברתא׃ מן קדם יי פורקנא על עמך ברכתך לעלמין׃

לשבחא על חינגיתא תושבחתא לדוד׃ בעידן צלותי קבל מיני אלוה צדקותי בעידן עקתא אפתיתא ליחוס עלי וקבל צלותי׃ בני נשא מטול מה איקרי לאיתכנעותא תרחמון סריקותא תבעון כדיבותא לעלמין׃ וידעון ארום פריש יי זכאה ליה יי יקבל צלותיה דדוד במקרי ליה׃ זעו מניה ולא תחטון אמרו בעותכון בפומכון ושאלתכון בלבבכון וצלו על שיוותכון ואדכרו יומי מיתותא לעלמין׃ 　　כבשו

ל׳ · א״ף בסיפ׳ · ב׳ לא׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ הל׳ · ב׳ קדש י״ד מלעיל · ב׳ בטע בסי׳ · ג׳ · ב׳ · ג׳ ת׳ ל׳ · ב׳ רי ל׳ · ל׳ וכתי׳ ה׳ · ב׳ ירא תו על · ל׳

ג׳ מזמור לדוד ח׳ ר״פ בסי׳ בברחו מפני אבשלום · יי׳ מי יגור באהלך · יי׳ רעי לא אחסר · הבו ליי׳ בני אלים · יי׳ אל בקצפך · בהיותו במדבר יהודה · יי׳ קראתיך חושה לי · שמע תפלתי האזינה · הקיצותי ג׳ בקרי׳ וסי׳ אני שכבתי ואישנה · על זאת הקיצותי · הקיצתי ועודי עמך · ברכתך ב׳ וסי׳ בא אחיך במרמה · על עמך ברכתך סלה׃ ד׳ בנגינות ג׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ בקראי ענני אלהי צדקי · אל באפך תוכיחני · ונגינות שתי שכר · מח כ״ר בסגול וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא׃

רשי

ותאבדו דרך · כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד׃ כי יבער כמעט אפו · כי ברגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו יהו נכרי׳ אשרי החוסים בו׃ מזמור לדוד בברחו · הרבה דרשו דרשו בני אגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שירע שבנו הוא שמח ומדרש אגד׳ על שרא׳ טכסיסו קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים אמונתן עליהם כשאמ׳ להם קומו ונברחה מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר א׳ אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחנים ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזלי הגלעדי יצאו לקראתו וכלכלוהו שם׃ רבו׳ קמי׳ עלי · בני אדם גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפה דואג ואחיתופל׃ אומרים לנפשי · על נפשי׃ אין ישועתה לו באלהים סלה · לפי שבא על אשת איש׃ אני שכבתי ואישנה · לבי אטום בדאגה ופחד׃ הקיצותי · מדאגתי כי בטחתי כי יי׳ יסמכני׃ שתו · לשון שהיא גאטו״רנט בלע״ז וי״א שתו כמו שמו כמו למען שיתי אותותי׃ כי הכית את כל אויבי לחי · מכת בזיון היא כד״א יתן למכהו לחי בשבט יכהו על הלחי ומדר׳ אגדה מכת הפה כד״א ויבו אל ביתו ויחנק׃ שני רשעים · גבורתם׃ ליי׳ הישועה וגו׳ · עליו להושיע את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה׃ למנצח בנגינות מזמור · זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינו׳ בשיר על הדוכן לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנאמר ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכ׳ בית יי׳׃ בצר הרחבת לי · בימים שעברו עלי ומעתה חנני ושמע תפילתי׃ בני איש · בני אברהם יצחק ויעקב שקרויים איש באברהם כאמר השב את אשת האיש ביצחק כאמר מי האיש הלזה ביעקב נאמר איש תם׃ עד מה כבודי לכלימה · עד מתי אתם מבזים אותי ראיתם את בן ישי מי דוד ומי בן ישי בכרות בני עם בן ישי כי בוחר אתה לבן ישי אין לי שם׃ תבקשו כזב · תרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים שמלשינים עלי ולי היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה׃ הפלה · הבדיל׃ רגזו · חרדו מלפני הקב״ה ואל תחטאו׃ אמרו בלבבכם על משכבכם · השיבו על לבבכם שהזהיר הקב״ה על כך׃ 　　זבחו

אבן עזרא

ותאבדו דרך · תהיו אובדים מפאת הדרך כמו נובלת עליה כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים כי היא מהפועלים העומדים ורבי משה הכהן אמר כי דרך כמו מדרך כף רגל וזה רחוק כי אין לו טעם׃ כי יבער כמעט אפו · פועל יוצא כאש תבער יער כדרך אש אוכלה והפעול חסר כי אין צורך כי אחרי האף נמשל לאש׃ מזמור לדוד בברחו · רצה הגאון רב סעדיה לקשור כל המזמורים זה עם זה ואמ׳ אחר רגשו גוים כי יקרה להם כמקרה אבשלו׳ ואין יכולת במפר׳ לקשור ככה וזה המזמו׳ הוא כתוב בספר הראשון כי חמשה ספרים הם על כן אין לתמוה אם מצאנו בחמישי בהיותו במערה תפלה שהיה קודם דבר אבשלום ומזמור בדרך נבואה שהתנבא שהוא יברח על ויענני מהר קדשו כתפילת יונה ותבא אליך תפילתי׃ יי׳ מה · בלשון הקודש נופל על דבר נכבד ונבזה כמו מה רבו מעשיך מה אנוש כי תזכרנו ובמקום הזה לתמה וישראל נחלקו בו לג׳ חלקים יש מהם צרים כבני בנימן ויש מהם קמים והם בנו ועמשא וקרובים ויש אחרים אומרים כי נפל ולא יוסיף קום׃ רבים · לנפשי · בעבור נפשי כדרך ואמר פרעה לבני ישראל אמרי לי אחי הוא׃ ישועתה · שנים קימנים לשון מן זה הדרך באות כמו אימתה בגרת והזכיר על נפשי לו כמו להריק נפש רעב ורבים יפרשו סלה כמו לנצח ואיננו נכון ומתרגם ספר תהלות לערלים אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק היא לתקון טע׳ הנגון והעד כי לא תמצא זאת המלה בכל המקר׳ כי אם בתפילת חבקוק שלשה שהיא כדרך תהלות על שגיונו׳ כמו שגיון לדוד למנצח בנגינותי והנה יהיה פירוש סלה לנצח וכתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת היתה גם כתוב ויקרו׳ אחר פארן כלה ור״א כי סלה שב אל ויקרום ועוד כתו׳ ערות יסוד עד צואר סלה והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא׃ ואתה · מגן · שם ואינו פועל כי היה ראוי להיותו על משקל הנני מיסב וטעם מגן שהוא לא בא במלחמה וטעם כבודי כי כל המנצח יש לו כבוד׃ קולי · והטעם אני לא אבוא במלחמה רק אריס קולי בתפלה׃ מהר קדשו · בעבור הארון שהיה בציון נקרא הר הקודש וזה קודם דבר ארונה היבוסי׃ אני · לבטח אשכבה ואישן בלילה שהיתה למחרת המלחמה ויש אומרים כי בנפול מזל האד׳ הוא דומה לישן ובהתעורר המזל להטיב לו דומה למקיץ׃ לא · שתו עלי · כמו שות שתו השערה כמו נלחמו ויש שפירשו השתות והטעם כמו רשתות על כן מלת סביב׃ קומה · דע כי שם הפועל הוא בכל פעל עבר או עתיד ואע״פ שאיננו פעמי׳ כתוב כמו וברך ולא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברוב יועצים עצה תקום וככה כי הכית את כל אויבי מכת לחי או תחסר אות בי״ת כמו הנמצא בית יי׳ כי ששת ימים עשה והנה הוא בלחי וטעם ושיני רשעים כנגד רבים אומרים לנפשי · אז יתברר לכל כי לשם הישועה כי הוא יושיע מי שיחפוץ בו וטעם על עמך הם הנלחמים בעבור דוד כי הם עם יי׳ באמת ולא ככה העוזרים לבן לקשור על אביו והנה התפלל שיברכם השם ולא יפקד מהם במלחמה איש או התנבא׃ למנצח בנגינות · אמר הגאון כי זה המזמור לדוד ונתנו לאחר מן המשוררים לנגן אותו תמיד כמו לנצח ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים כמו ומנצחים עליהם וזהו הנכון ונפתח למד למנצח בעבור היותו ידוע וטעם בנגינות שיש לו שתי נעימות ויש אומרים כלי שיר נקרא נגינות ולפי דעתי שהיו בישראל נגינות ושירות על נעימות רבות וטעם בנגינות שהיה תחלת שיר והנה נכתב עם זה המזמור הניגון וככה למעלות והמעלות ועל עלמות ועל אילת השחר ועל יונת אלם ועל מחלת׃ בקראי · וטעם אלהי צדקי אתה הסבה הראשונה להראות צדקי ובצר שם דבר כמו בצר לי׃ בני · אמר רבי משה הכהן ז״ל כי זה המזמור ככתוב למעלה וידבר עם בני איש בעבור גבהות לבם בבחורתם · עד מתי שמתם כבודי לכלמה ולא יעמוד זה שאביתם ולא יקום ולא יהיה כי באמת תבקשו כזב ועל דעת רבי משה שהוא מדבר על עוזרי אבשלום׃ ודעו כי הפלה יי׳ · כמו אשר יפלא יי׳ הבדיל והודיע מי שהוא חסידו כי ישמע בקראו אליו׃ רגזו · בעבור שיכלימוהו תחת כבודו וידברו כזב עליו אמר רגזו מהשם פחדו כמו אל תרגזו בדרך כי המלך שואל הלעגות שלו ור״א כי חשבתם כזב בלבבכם אל יצא מפיכם וזה איננו נכון וכתוב ודובר אמת בלבבו לב חורש מחשבות און ודבור הלב הוא העיקר והלשון איננו רק מליץ בין הלב ובין השומעים רק הפי׳ הוא שתחשבו בלבבכם בלילות על משכבכם שאין לכם עסק בני אדם ולא תדברו כזב ביום וזהו ודומו סלה׃

זבחו זבחי צדק׳ הצדיקו מעשיכם והרי אתם מקריבים זבחים: ובטחו אל יי׳ להשפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל מבר מלך: רבים אומרים מי יראנו טוב׳ רבים מישראל יש שרואין אומות העולם בעושר ובשלוה ואומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ושקטים כאלו: נסה עלינו׳ הרם עלינו לנס את אור פניך לשון הרימו נס...

זבחו זבחי צדק׳ הם השלמים שהם קרבים אחריהם לא בעבור אשם או חטאת או עולה על הלב שהיא המחטבה ואין טענה מן אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל כי הטעם ועולה כנגד הלבון והטמון׳ וטעם זבחו הזכיר דברי רוק והזרו לשם שמתן נעמו לכם: רבים׳ שב להזכיר דברי מבקשי כזב כי בהיותי בצרה אני ואנשי אומרים מבקשים כזב עלי ועל אנשי מי יראנו טוב׳...

כל לשון בטיחה על במ׳ ב׳ וסי׳ במס׳ רבתא בערך ב׳ בשטא חד׳ א׳ דכ׳ל ליש׳ על במ׳ איגון דמסדר׳ב׳ תבין בסד׳ לבדד ג׳ וס׳ בסוף מיכה ובסדר בלק: ה׳ הנחילו׳ כל לשון נחלה על בב״ג ב׳ וסי׳ כי לא באתם עד עתה׳ וישבו ב׳ נחלת׳ דספר שפטי׳ למנצח ב׳ הנחילו׳ בינה ב׳ מלעיל וסי׳ בינה הגיגי׳ ואם בינה שמעה זאת

זבחו זבחי צדק ובטחו אל יהוה׃ רבים אמרים מי יראנו טוב נסה עלינו אור פניך יהוה׃ נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו׃ בשלום יחדו אשכבה ואישן כי אתה יהוה לבדד לבטח תושיבני׃

ה

למנצח אל הנחילות מזמור לדוד׃ אמרי האזינה יהוה בינה הגיגי׃ הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל׃ יהוה בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה׃ כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרך רע׃ לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און׃ תאבד דברי כזב איש דמים ומרמה יתעב יהוה׃ ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך׃ יהוה נחני בצדקתך למען שוררי הושר לפני דרכך׃ כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פתוח גרנם לשונם יחליקון׃ האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך׃

כבשו יצריכון ותתחשיב לכון בנכסת צדקא וסברו על יי׃ סגיאין דאמרין מן יחמיננא טבא נשא עלנא ניהור סבר אפך יי׃ יהבתא חדותא בלבי מן עידן דעיבורהון וחמריהון סגיאו׃ בשלמא כחדא אשכוב ואדמוך מן בגלל דאנת הוא יי בלחודוי בסיברא תותבנני׃ צית לקל בעותי מלכי ואלהי ארום קדמך אצלי׃ לשבחא על חינגין תושבחתא לדוד׃ מימרי אצית יי אתבין רינוני׃ צית לקל בעותי מלכי ואלהי ארום קדמך אצלי׃ יי בצפרא שמע קלי בצפרא אסדר קדמך ואסתכי׃ מטול דלא אלהא רעי רשעא אנת לא איתותב עמך בישא׃ לא יתעתדון מתלעבין קבל עיניך סניתא כל עובדי שקר׃ תיבד ממללי כדבותא אנש שדי דם זכאי ונכילא ירחק יי׃ ואנא בסגיאי טובך איעול לביתך אסגוד להיכלא דקודשך בדחלתך׃ יי דבר יתי בצדקתך מן בגלל תושבחתי תקין קדמי אורחתך׃ מטול דלית בפומהון דרשיעי כיוונתא גופיהון מליא איתרגושתא היך שיול פתיח גרונהון לישנהון משעעין׃ חייב להון אלהא יתבטלון ממלכתהון בסיגעא מרדיהון אתקל להון ארום מרדו במימרך׃

דאיוב יוא׳ ובינה לו במראה׃ דכרי׳ ג׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ תאבד דברי כזב׳ דברי שלום עם רעיה׳ תעו מבטן דברי כזב׳ כי יזכר פי דוברי שקר׳ בתרא מל׳ כי בה בטע׳ בספר׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ בערך כי פתוח ד׳ בקרי׳ וסי׳ וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו׳ קבר פתוח גרונ׳ אשפתו כקבר פתוח׳ שרשי פתוח אלי מים׃

ואצפה׳ מתעכב בהם מספטים: כי לא אל חפץ רשע אתה׳ וכאלה לך לאבד הרשעים מן העולם: לא יגורך רע׳ לא יגור אצלך: הוללים׳ משתטים ובלשון משנה מעורבבין: איש דמים ומרמה׳ זה עשו וזרעו: ואני׳ אבא ביתך להודות לך ברוב חסדך שהפלאת עלינו...

אל הנחילות׳ אל כמו על בטעם כמו ותתפלל על יי׳ אל הנער הזה הסך ולא יתחלף האלף בעי״ן דק׳ ...

למעלה כי אליך אתפלל תפלתי ותפלת לך עם בקר אערוך לך מוסכת עצמה ואחרת עמה כמו וכפה לך...
ויסמחו

וישמחו · טעם ותסך עלימו בעבור שהזכיר חוסי בך והמלה מפעלי הכפל ובא הסמך בלא דגש על דרך והקל מעליך: כי · זה הפסוק דבק בעליון כי אוהבי שמך ישמחו בך בראותם שתדיח הרשעים ותברך הצדיק · יש אומרים תעטרנו מהבנין הקל כמו עוטרים אל דוד והנכון שהוא מהבנין הנוסף על דרך יעטרנו המלך שהוא יעטירנו והוא יוצא לשנים פעולים והפעול באמת הוא רצון כי הקב"ה מעטיר רצון את הצדיק הרי שהצדיק פעול במקצת מאת הקב"ה שהוא עטור מן הרצון אך את הרצון הוא פעול לבדו באמת:

ותסך עלימו · תגין ותסוכך עלימו: ויעלצו בך · כשיראו שאתה תברך צדיק יעקב וזרעו: כצנה · המקיפת שלש רוחותיו של אדם: רצון · נחת רוח אפיימנט בלע"ז: תעטרנו · תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו: על השמינית · כנור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו בדברי הימים פלוני ובניו על השמינית לנצח:

ואתה חד מלין דחסרין ה' בסוף תיבותא וקריין וסימ' נמסר במס' רבתא בערך ה': שובה ה' בטעם מלרע וסימ' ובנחה יאמר שובה · מחיתי כעב פשעיך · שובה יי' חלצה נפשי · והנחם על עבדיך · כאפיקי' בנגב: ישבו ז' חס' בנביאים וסימ' נמסר בסדר לך לך והושע סימן ג': ז' על דברי יי' בקריא וסימ' ויחר לאבנר

וישמחו כל־חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אהבי שמך: כי־אתה תברך צדיק יהוה כצנה רצון תעטרנו:

ו

למנצח בנגינות על־השמינית מזמור לדוד: יהוה אל־באפך תוכיחני ואל־בחמתך תיסרני: חנני יהוה כי אמלל אני רפאני יהוה כי נבהלו עצמי: ונפשי נבהלה מאד ואת יהוה עד־מתי: שובה יהוה חלצה נפשי הושיעני למען חסדך: כי אין במות זכרך בשאול מי יודה־לך: יגעתי באנחתי אשחה בכל־לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה: עששה מכעס עיני עתקה בכל־צוררי: סורו ממני כל־פעלי און כי־שמע יהוה קול בכיי: שמע יהוה תחנתי יהוה תפלתי יקח: יבשו ויבהלו מאד כל־איבי ישבו יבשו רגע:

ז

שגיון לדוד אשר־שר ליהוה על־דברי־כוש בן־ימיני: יהוה אלהי בך חסיתי הושיעני מכל־רדפי והצילני: פן־יטרף כאריה נפשי פרק ואין מציל: יהוה אלהי אם־עשיתי זאת אם־יש־עול בכפי: אם־גמלתי שלמי רע ואחלצה צוררי ריקם:

[Marginal masorah: ה' · ל' · ל' · ל' · ג' מל' · ה' · ואתה ק' · ה' בטע' מלרע · ה"ח בטע' ב' ברידין · ל' · ל' כ' · כ"ט · ל' · ו'חס · ל' · ל' ויחר וסר · ב' אין מידס · ל' בקמץ ס"פ חל' · ג' מל']

ויחדון כל דסברין במימרך לעלם ישבחון ותטיל עילויהון ויבדחון בך רחמי שמך: מטול די אנת תברך לצדיקיא יי היך תריסא רעוא טבא תכללינה:

לשבחא בנגינתא על כנרא דתמניא נימיא תושבחתא לדוד: יי לא ברוגזך תכנעני ולא בריתחך תרדיתי: חוס עלי יי מטול דחלש אנא אסי יתי יי מטול דאתבהילו גרמי: ונפשי אתבהילת לחדא ואנת יי עד אימתי רווח לי: תוב יי פצי נפשי פרק לי בגלל טובך: מטול דלית במותא דכרנך בשאול מן יודי לך: אישתלהית בתנחתי אמלל בצערי בכל ליליא על שורי בדמעתי דרגשי אטמש: חשכת מן רוגזי עייני איתבליאת בכל מעיקי: זורו מיני כל עבדי שקר ארום שמיע קדם יי קל בכותי: שמיע קדם יי בעותי יי צלותי יקבל: יבהתון ויתבהלון לחדא כולהון בעלי דבבי יתובון יבהתון כשעא:

תורגמנא דאודיתא לדוד די שבח קדם יי מטול די אמר שירתא על תבירא דשאול בר קיש דמן שבט בנימן: יי אלהי במימרך סברית פרוק יתי מכל רודפי ופצא יתי: דילמא יתבר היך אריותא נפשי יפשח ולית דיפצי: יי אלהי אין עבדית שירתא הדא בכוונתא בישא אין אית טלומא בידי: אין פרעית לבעיל שלמי ביש ורחקית מעיקי מגן: יהי

מאד על דברי איש בשת · לכו דרשו את יי' בעדי דיאשיה דמלכים ב' בו' · וישמע זרובבל בן שאלתיאל דחגי · הנה אתם בטחי' לכם על דברי שקר דירמיה · כי לא דברתי אבותיכם ולא צויתם · לשמע על דברי עבדי הנביאים · אשר היה דבר יי' אל ירמיהו על דברי הבצרות · מהבילים המה אתכם דירמיה · שגיון לדוד אשר שר ליי' על דברי כוש · וכל דברי הימים דכות' במא אל דברי וסימ' ולא הסב יאשיהו פניו:

למנצח על השמינית · השמינית יש אומרים כלי ניגון יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח' נעימות על כן כתיב בנגינות וזה על הנועם השמיני · וי' · הקרוב אלי כי זה המזמור חברו דוד בחלותו ויחי מחליו או היה דרך נבואה על ישראל שהן בגלות כמו חולים ואם על הדרך הראשון גם התנבא דוד שיתרפא כתפלת יונה אף תוסיף להביט ובעבור העון יוכיח השם בתחלואיו כמו בתוכחות על עון יסרת איש: חנני · בעבור שמנח ר' משה הכהן אמלל פתח אמר כי אינני שם התאר רק הוא חסר כמו ונאשר הוא שהנכון ונשארתי על דרך אני הגבר ראה עני הנני יוסיף על ימיך ונכון הדבר: נבהלו עצמי · שהם מוסדי הגוף ולא ירגיש וכאילו הרגישו מכובד החולי והנה עצמי כנגד הגוף: ונפשי · שהיא קשורה בגוף נבהלה יותר מהגוף על כן מלת מאד: עד מתי · תהיה נפשי נבהלת ש שאין כח בה לסבול: שובה · שישוב מחרון אפו ולמען חסדך הושיעני מחליי לא כ כאשר אמר יחזקיהו כי הקשה עלי מאד במותי שלא אוכל להזכיר בלשוני ולא אודה לך בגלוי: יגעתי · יספר רוב חליו ואנחותיו ואשחה כמו כאשר יפרש השוחה לשחות ומטתי פעול והטע' ממי בכיותי על דרך ונשמה לא נשארה ביוש אומרים כי אשחה תרגו' ארחץ בארמית: עששה · מגזרת עש יאכלם וטעם עיני בעבור שהוא רואה בחליו אויביו שמחים וזה טעם מכעס ואלה אויביו מבקרים אותו לראות נקמתם על כן אחריו סורו ממני ומלת עתקה שבה אל עיני מרוב הבכי וטעם בכל צררי בעבור כל צררי ורבים כמוהו: סורו · צורריו הם פועלי און הפך פעלו: שמע · מודה כי השם רפאו מחליו לא הרופאים בעבור שהתחנן אליו וטעם יקח יקבל או יקחנה תחת עולה: יבושו · הם בראותם חיותי ויחלו הם על כן ויבהלו כנגד נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד: ישובו · ינחמו או יבקשו שלומי: שגיון · יש מפרשים בו תענוג כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על מועם פיוט שתחלתו שגיון: על דברי כוש · כמו שכותבין כותבי ספרד הפיוטין יכתבו למעלה בתחלת טור הפיוט מועם פיוט ידוע: על דברי כוש בן ימיני · יש אומרים שהוא שאול שהיה יפה כדרך כי אשה כושית לקח וזה רחוק בעיני שיורידו מלת שבח לגנאי וזה הפך שניא בחור ומה שאמרו רז"ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע רחוק הוא מאד והנכון שזה כוש היה יהודי וכפה שמו והוא מבני בנימן כי רחוק הוא שיאמר על שאול בחיר יי' הנה יחבל און: יי' · חסיתי · פועל עומד ולעולם דבק עם בית: פן יטרף · כל אחד מאויביו כמו בנות צעדה עלי שור וטעם פורק כי האריה יפסיק המפרקת: ואין מציל · רק אתה על כן למעלה והצילני: יי' · הטעם אם עשיתי כזאת שטרפתי ופרקתי וטעם כף כי בה יכה האדם ויהרג · אם · שולמי · מהבנין הקל הטע' שלא כמ"ה מהבנין הקל שלומי' כי אם מהפכד ו"א שהיה בשלום עמי וטעם ואחלצה צוררי ריקם ואיך הייתי עושה רע לשולמי ואני אחלצה צוררי והשונאי' אותי שנאת חנם וזה טעם ריקם על דרך ואני בשכתי מלכי ורבי משה אמר כי הוי"ו כמו רק כמו ועבדיך באו לשבור אכל ויש אומרים כי ואחלצה על דרך וינצלו את מצרים והוא רחוק:

אומלל · נשחת ודל כח קופונ"ץ בלע"ז כמו היהודים האמללים דעזרא: ואתה יי' עד מתי · תביט ואינך רופא: שובה · מחרונך: חלצה נפשי · מחולייו: אשחה בכל לילה מטתי · לשון שחי ומאום והית' נבלתם כסוחה ממאם אני מטתי בדמעו' ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות ועם מי שחו · בדמעות ערבי אמסה אלא וארטיב כמו מים: עששה · לשון עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאילו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון רקבון כמו ועצמי עששו וכן כל לשון עש: עתקה · כתיימנם ונזדקנה עיני בהיית אור ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה: בכל צוררי · בשביל צרות שמצירין לי · יבושו ויבהלו וגו' · מהו יבושו יבושו פעם שנייה אמר רבי יוחנן לעתיד לבא הב"ה דן את הרשעי' של אומות העולם ומחייבן לגיהנם והם מתרעמין עליו והב"ה מחזירן וחוזר ומראה גליונין שלה' ודן אות' ומתחייבין והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה רבי שמואל בר נחמני אומ' לעתיד לבא כל אומה קוראה לאלוהיה ואין עונה וחוזרין ו וקוראין להב"ה אומר להם אילו אלו קראתם תחילה הייתי עונה אתכם עכשיו עשיתם עבודה זרה עיקר' ואותי טפילה לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודה זרה ואחר כך אל יי' ולא ענם לכך נאמר ישובו יבושו: רגע · במעט זמן: שגיון לדוד · מנח' אומר שגם זה אחד משמות הזמר נגל שם הכלי וכן פירש על שגיונות ורבותינו פירשו לשון משגה שהתוד' והתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד ליי' וגו' אבל ענין המזמו' איננו מוכיח על כך לפי שהוא מדבר על עסקי ה האומות יי' ידין עמים ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב שבא עליו על עונשו של שאול כמו ש שפירשו רבותינו שאמר לו הקב"ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו כו' כדאיתא בחלק שגיאות שבקש דוד להקב"ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו והפך דוד את תפילתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משנה שר דוד ליי' על שבגב לומ' להקב"ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו ד"א על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול: כוש · מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו: פורק · לשון פרקו נזמי הזהב: אם עשיתי זאת · מה שמפרש אחריו: אם גמלתי שולמי רע · אם גמלתיו כגמולו: ואחלצה צוררי ריקם · שיחתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולחלצו ולהעמידו ריקם ובשנאה עשיתי אלא להודיעו שהיה מסור בידי להורגו ולא הרגתיו ואחלצה לשון הפשטת בגדים: קומה

ועליה ג׳ וסי׳ ועליה כתנת פסים׳ ועליה למרום שובה ׳ועליה יכרעון אחרי׳ : שופט ד׳ וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בעמוס סימן ב׳ : ולו ד׳ רפ׳ בקריא׳ וסי׳ ולו שתי נשים׳ שם האחת חנה ושם ׳ ולו היה בן ושמו ציבא ׳ ולו אחים בני יהושפט ׳ ולו הכין כלי מות חציו לדולקים : ח׳ יי׳ אדנינו ג׳ וסימ׳ מה אדיר שמך ׳ וחברו של אחריו ׳

יִרַדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ קוּמָה יְהוָה בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃ יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃ יִגְמָר־נָא רַע רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃ מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב׃ אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם׃ אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃ הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר׃ בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל׃ יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד׃ אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה עֶלְיוֹן׃

ח

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם׃ מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃

ל׳ ליתר וישג ל · ל · ב׳ בטע׳ ל · ל׳ ג׳ · ל · ט׳ ל׳ ויתר ותכונן ב׳ וסעי · ו׳ ג׳ מל׳ ג׳ · ח׳ רפ׳ ב׳ מל׳ · ד׳ רפ׳ ל׳ בסי׳ · ל · חד מל׳ רע בעיר דוד · יד · ל׳ ויתר בכרתי · א · ג׳ · ל

יהי רדיף בעיל דבבא נפשי וידבק ויכבוש לארעא חיי ויקרי לעפרא ישרי לעלמין : קום יי בתוקפך איתנטל ברוגזא על מעיקי וסרהיב לי דינא די פקידתא : וכנשת אומיא תחזרינך ואמטולתא לבי שכינתך תוב : מימרא דיי ידין עממיא דון יתי יי בזכותי ובשלמותי פרע עלי : ישתצי כען בישא דרשיעי וישתכללון צדיקי ובחין לבבי וכליין אלהא זכאה : תריסי על אלהא פריק תריצי ליבא : אלהא דיינא זכאה ובתקוף רגיז על רשיעי כל יומא : אם לא יתוב לרחלתיה סייפיה שחיז קשתיה מתוהא וסדירא : ומטולתיה תקין זיני מותא גירוי לדלקי צדיקיא יעביד : הא יצטער לשקר ויעדי עמלא ויליד שקרא : שוח חפר וגמציה ונפל בשוחתא די עבד : יתוב ליעותיה ברישיה ועל מוקדיה חטופיה ייחות : אשבח יי כצדקתיה ואשבח שום אלהא עילאה : לשבחא על כינורא דאיתי מגת תושבחתא לדוד : יי אלהא רבוננא כמה תליל שמך ומשבח בכולא ארעא דיהבתא זיוך עיל מן שמיא : מפום עולימיא וינקיא א אשתיתא עושנא מן בגלל מעיקיך לבטלא בעיל דבבא וגזומא : מטול

מחזיקים על אחיהם אדירהם דעזרא :

רשי

קומה יי׳ באפך ׳ על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים ולא אמסר בידם : הנשא ׳ התפאר להראותי נקמת עברה בהתעברך עליהם : ועורה אלי ׳ שאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית והיכן צוית תרועם בשבט ברזל ואיבתי את אויביך זה מצאתי במדרש : ועדת לאומים תסובבך ׳ אם יחזרו אחריך ניסות של אומות להושיע ל׳ תשמע לקולם התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך ב במרום רפושא בלעז ד״א למרום טובה להראות להם סידך עליונ׳ : יי׳ ידין עמים ׳ הפוך הדין מעלינו ותנהו על האומות : ידין ׳ לשון יסורין : שפטני יי׳ כצדקי ׳ ואת ישראל שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות : יגמר׳ לשון כליון וכן פתר מנחם גמר אמר גמר חסיד וכן כלם : ותכונן צדיק ובוחן לבות ׳ אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו : אלהי׳ צדיק ׳ כן שמך : שופט צדיק ׳ אתה לשפוט צדק : וזועם בכל יום ׳ כשרואה את מעשה הרשעי׳ : אם לא ישוב ׳ הרשע מרשעו : חרבו ילטוש ׳ הקב״ה עליו ילטוש פורבירא בלעז וידרוך קשתו : ולו ׳ ולרשע הכין הקב״ה כלי מות : לדולקים ׳ לרודפים כמו כי דלקת אחרי וכן פירושו חציו להרוג את הרשעים הדולקי׳ את הצדיקים יפעל הקב״ה ויזמינם להמיתם כל דליקה לשון רדיפה היא : יחבל ׳ לשון הריון ולידה כמו שמה חבלתך אמך : והרה עמל וילד שקר ׳ כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו מתלא אמר כל מה דשיקרא מוליד פחתא נסבא : אודה יי׳ כצדקו ׳ כשיצדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעם : על הגיתית ׳ כלי זמר שבא מגת שם מצויים אומנים לעשותם ורבותינו אמרו על אדום שעתידה לידרך כגת כמו שנאמר פורה דרכתי לבדי אך ענין המזמור אינו מוכיח : מה אדיר שמך ׳ יותר מכדי כח ודת התחתונים לא היו התחתונים כדי שתשרה שכינתך ב בימיהם ׳ אשר תנה הודך על השמים ׳ ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים ה השרית שכינתך במקד׳ ותקנתה להודות לך עוז מפי הלוים ו והכהנים שהם בני אדם גדולים בלכלוך ויונקי שדים עוללים ל לשון ועוללתי בעפר קרני ועל שם הלכלוך נקראו כל תינוקות ע עולל׳ : למען צורריך ׳ להודיעם כי עמך אתנו : להשבית ׳ חרפת אויב ומתנקם האומר לא טובים אתם משאר אומות ואני כשאני רואה שמיך וגו׳ אני תמיה בלבי מה אנוש כי תזכרנו : ותחסרהו

אבן עזרא

ירדוף ׳ יש אומרים יתרדוף ואין צורך כי אין שם דגש שתהיה התי״ו מובלע ועוד היה ראוי להיות יתרדף : ירמוס לארץ חיי ׳ בעבור הקלון : וכבודי ׳ טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי וכנגדה ל׳ תחד כבודי וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע אם לא שמע כי האדם ה מורכב מנפש וגוף ו והחלק הנכבד הנפש על כן מלת כבוד ו והביאו בכרה הזאת בעבור שמצא וכבודי לעפ׳ ישכן סלה והנפש איננה יורדת לעפר ו והכתוב הוא על דרך משל וככה דבק׳ לעפר נפשי וטע׳ סלה באמת היה כן : קומה ׳ בעברות צוררי ׳בעבור עברותם קום כנגדם באפך ויש אומרים שתכעים עד שתהייכה להם עברות ויש אומ׳ התנשא בהתעברות כ צוררי ׳ אמר ר׳ משה ועורה אלי ועורר אלי משפט שגזרת שתשוב מלכות שאול אלי כי שאול לפי דעתי כוש או ט׳ פחד להזכירו בשמו המדע וכן בלעם אמר עורר מה מרכת ל להושיעני ועל דעת זה תהיה גזרת ועורה מ מהפעלים היוצאים כ כדרך מלת סב שהיא פעמים יוצאת ופעמים עומדת והנכון בעיני כי ועורה אלי מלה ע עומדת ויחסר כף מתמש׳ כמו ועיר פרא אדם יולד וכאשר תשמע עדת לאומים המשפט שעשית יבואו מאפסי ארץ וזה טעם תסובבך וטעם ועליה למרום שובה שישוב ל השמים לשבת על כסא המשפט על כן אחריו יי׳ ידין עמים גם ה״א כמו שהיו עם כוש ע עבדים מהגוים וסבבו את דוד כאילו סובבו את השכינה כי הוא עבד השם וחוסי בו כאשר הזכיר בתחילת המזמור : ועדת ׳ פירש׳ ׳ וטעם ועליה שיתנשא עליהם ויראה להם כחו ור׳ משה אמ׳ שעדת לאומי׳ הם ישרא׳ וטעם ועליה למרום טובה שיגביהנה למרום ואין לפי׳ הזה טעם או ריח : יי ׳ אר״ משה כי טעם שפטני קח משפטי מחומסי והנכון בעיני כי אתה השם שופט הארץ שפטני כפי צדקי כי לא גמלתי כום רעה : יגמר נא רע ׳ הוא הפועל ורשעים הם פעולים ויש אומרים שיסור רע רשעים ׳ אמר רבי לוי פי ו״ו ובוחן לבות וכליות נוסף ואיננו רק טעמו אתה תדע מי הוא צדיק או רשע וטעם כליות כנוי לסתרים כמו הכליות שהם בסתרים וטעם אלהים צדיק כנגד ותכונן צדיק מגיני ׳ הוא לא יעשה מלחמה כי על השם הוא נשען כי הוא מושיע ישרי לב כנגד ובוחן לבות : אלהים ׳ יש אומרים כי צדיק פועל גם ישפוט אשר יזעום יי׳ בכל יום והטעם הוא שופט תמיד ולפי דעתי כי צדיק תאר לשופט ואל זועם השם בכל יום קשור עם הפסוק שהוא אחריו אם לא ישוב ותחסר מלת אשר כמו להתחזק עם לבבם שלם כאילו הוא ואם לא ישוב אשר חרבו ילטוש ויש אומרים כי אל כמו אלה על דרך אל כולדו להרפה ותשוב מלת אל למלת רשעים שהיא למעלה : אם ׳ ויכוננה ׳ הטעם מכוננת לירות : ולו ׳ לנפשו : כלי מות ׳ שחשב להרוג בו אחרי׳ ור׳ משה אמר כי פי׳ אם לא ישוב כמו אשר לא ישוב והפך זה אשר כשיא יחטא : לדולקים ׳ עשה חרבו לטושה כאש בוערת וי״א לדולקים כמו דלקת אחרי רדפת אחרי לרולקים אחרי להורגו : יפעל ׳ החצים : הנה יחבל ׳ כמו חבלתך אמך בטרם יבוא חבל : והרה עמל ׳ הטעם כי תחלתו שוא וסופו הבל כי כל מחשבותיו תעמדנ׳ ולא תהיינה : בור ׳ טעם ויחפרהו להוסיף בעמקו ומלת בשחת המקום השפל במשקל אשר זו״ה ברחת מגזרת רוח ויש אומרים כמו בשחתם כי נפשו : ישוב ׳ העמל שחשב שב בראשו ובעבור שהזכיר קדקדו אמר ירד כי הגזרות באות מהשמים בעבור חמסו : אודה ׳ שרן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד : למנצח על הגתית ׳ יי׳ אדונינו ׳ זה המזמור נתנו למשפחות עובד אדום הגתי שהוא מבני לוי כמו לידותון או פיוט תחלתו הגתית מתכלרת והדומה לה ור׳ משה אמר כי הוא כלי יתיחס אל משפחת עובד אדום הגתי ולהתיחס ככה לא מצאנו ומקבלים אמרו על כינור הדורכי׳ בגת : יי׳ אדונינו ׳ בעבור שאמר תמשילהו במעשה ידיך : מה אדיר ׳ דבר פלא ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מרימה כאילו אמר תת הודך על השמים : מפי ׳ אר״ משה כי טעם מפי עוללים אם לא ידברו בפיהם הם בעצמם יודו לאחדיך כי תכלכלם ותפרם ותרבם בגופם באורך וברוחב והנכון בעיני בעבור היות אדם שנכבד מכל נברא׳ מטה אמר כן כי מעת שיחל הנער לדבר וזה טעם מפי עוללים אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה החכמה עד שתסכל בשקול דעתה כח בוראה כי תחזק הנפש יום אחר יום וזה טעם יסדת עוז וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה וזה טעם להשבית אויב ומתנקם על המתאמיכים בשם בדבור או במעשה : כי

כִּי־אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה׃ מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ׃ וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ׃ תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו׃ צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי׃ צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

ט

לַמְנַצֵּחַ עַל־מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לִבִּי אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה בָךְ אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ בְּשׁוּב־אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ׃ כִּי־עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק׃ גָּעַרְתָּ גוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע שְׁמָם מָחִיתָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְעָרִים נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה׃ וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ׃ וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק יָדִין לְאֻמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ וִיהִי יְהוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃

תרגום

מְטוּל דְאַחְמֵי שְׁמָיךְ עוֹבָדֵי אֶצְבְּעוֹתָךְ סִיהֲרָא וְכֹכְבַיָא דִי אַתְקֵינְתָּא׃ מַה בַּר נְשָׁא מְטוּל דְתִדְכַּר עוֹבָדוֹי וּבַר נְשָׁא מְטוּל דְתִסְעַר עֲלוֹי׃ וְחַסַרְתָּא יָתֵיהּ קְלִיל מִמַלְאָכַיָא וְאִיקָרָא וְשִׁבְהוֹרָא תְכַלְלִינֵיהּ׃ אַשְׁלַטְתָּא יָתֵיהּ בְּעוֹבָדֵי יְדָךְ כּוּלָא שַׁוִיתָא תְחוֹת רִגְלוֹי׃ עָאן וְתוֹרֵי כּוּלְהוֹן וְלָחוֹד בְּעִירֵי חַקְלָא׃ צִפְּרֵי שְׁמַיָא וְנוּנֵי יַמָא וְלִוְיָתָן דְחָלִיף אִסְרָטֵי יַמָא׃ יְיָ אֱלָהָא רִבּוֹנָנָא כַּמָה תְּלִיל וּמְשַׁבַּח שְׁמָךְ בְּכוּלָא אַרְעָא׃

לְשַׁבְּחָא עַל מִיתוּתָא דְגַבְרָא דִינְפַק מִבֵּינֵי מַשִׁרְיָיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבִּי אִישְׁתָּעֵי כּוּלְהוֹן פְּרִישׁוּתָךְ׃ אַחְדֵי וְאֶבְדַח בְּמֵימְרָךְ אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ עִילָאָה׃ כַּדְ יְתוּב בַּעֲלֵי דְבָבִי לַאֲחוֹרָא יִתְקְלוּן וִיהוֹבְדוּן מִן קֳדָמָךְ׃ מְטוּל דַעֲבַדְתָּא פּוּרְעֲנוּתִי וְדִינִי יְתַבְתָּא עַל כּוּרְסֵי דַיָינָא זַכָּאָה׃ נְזַפְתָּ עַמְמֵי דִפְלִישְׁתָּאֵי הוֹבַדְתָּא גָלְיַת רַשִׁיעָא שׁוּמְהוֹן מְחֵיתָא לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ וְכַד נְפַל בְּעִיל דְבָבָא אִשְׁתְּצִיו חֲלָוָותֵיהּ וּכְרַכֵּיהוֹן אִצְתַּדְיוּ לְעָלְמָא וְקִירְוֵיהוֹן צָדִיתָא הוֹבַדְתָּא דְכַרְנֵהוֹן מִנְהוֹן׃ וּמֵימְרָא דַיְיָ לְעָלְמִין מוֹתְבֵיהּ בִּשְׁמֵיָא מְרוֹמָא תַּקִין לְדִינָא כּוּרְסֵיהּ׃ וְהוּא יְדִין עַמָא אַרְעָא בִּזְכוּתָא וְדִין עַמְמַיָא בְתִרִיצְתָּא׃ וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ תְקוֹף לְמִסְכֵּינָא תְּקוֹף בְּעִידָנֵי עָקְתָא׃ ויסתכלון

מסורה

שמיך ג' וסימ' והיו שמיך אשר על ראשך · כי אראה שמיך מעשה · יי' הט שמיך ותרד : וככבים ו' וסימ' נמסר ביחזק' סימן ב' : וגם בהמות שדי י"ד פסו' וגם ותרין מלין סף וסי' נמסר בסדר משפטי' וביחזקאל סימן י"ז : ט' עלמות ב' וסי' עלמות לבן הוא ינהגנו עלמות · אויבי י"א מל' וסי' רחב פי על אויבי · ואנקמה מאויבי ·

בשוב אויבי אחור · ארדוף אויבי ואשיגם · ד' יעלצו אויבי לי · הצילני מיד אויבי · אויבי יאמרו רע לי · כי אמרו אויבי לי · אז ישובו אויבי אחור · מהוללי בי נשבעו · פרץ האלהים : למשפט ט"ו דגשי' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו :

וגם י"ד ס"פ וכתרי' ב' תלין

אבן עזרא

כי · ידוע כי שבעה מעונות למאורות ולחמשה כוכבי לכת והמעון השמיני לכבא גדול והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד על כן כתב מעשה אצבעותיך כי הם עשר והזכיר הירח והכוכבים ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש ויש אומרי' כי טעם הורך על השמש כי היא הבריאה הגדולה והנה לא יראה ביום כי אם אחד ובלילה יראה כבא גדול מאד : מה · ידוע כי הירח ואחד עשר כוכבים כנקודה בעגולה מהגלגל וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע ובן אדם נחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ על כן מה אנוש כי תזכרנו דרך בזוי והטעם אחר שיש לך בריאות גדולות ונכבדו' מהאדם איך שמת לב לתת כבוד : ותחסרהו מעט מאלהי' · המלאכי' והכלל כאשר אמר דניאל אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי : וכבוד והדר תעטרהו : בעבור כח נשמת חיים שנפח בו שהיא עליונה ואיננה גוף על כן לא תמות : תמשילהו במעשי ידיך · בארץ לבדה כאשר יזכירם אחר כן ויש אומרים כי כל שתה תחת רגליו המתכות והצמחים : צנה · הזכיר הצאן והאלפים בעבור צרכו למאכלו ומלבושו ויותר מרכיבת הסוסים והחמורים ואחר כן הזכיר חיות השדה ושדי כמו שדה על דרך כל אבילי ידו' ומלת בהמו' כוללת לא כאשר אמר יפת כי הבהמה היא האוכלת עשב והנה מה יעשה לים גבור בבהמה : צפור · ואחר כן הזכיר העוף שיעוף למעלה הימנו והדג שיכוף למטה הימנו וטעם עובר ארחות ימים שבחכמתו עושה ספינות ויכיר ארחות ימים והזכיר זה בעבור שיכור הדגים בלב הים ויש אומרים כי על הדג ידבר שישוב עובר ארחות ימים : יי' · פעם אחרת כנגד בכל דור ודור כי הארץ לעולם עומדת : למנצח עלמות לבן · על מות שתים מלות שם על כן טעה האומ' כי הוא כמו על עלמות שיר ועוד למה היה סמוך אחריו למ"ד גם האומ' כי לבן היה שם משורר כמו בן ויעיאל איננו נכון כי אין משפט הלשון לאמר ליצחק ליעקב בפתחות הלמ"ד בשם אדם כי השם נודע כאשר פירשתי בספר השם ויש אומרים כי לבן הוא נבל הפוך ועל מות איש הבנים ומות בנו והנכון דברי רבי אדונים הלוי שהיה שם אחד נעימי הנגנים שלחץ את ישראל כאשר יפרש במזמור : אודה · טעם בכל לבי בסתר : אספרה · בגלוי : אשמחה · ומרוב השמחה אזמרה שמך ואם הוא נעלה מזמר : בשוב אויבי · אנשי הדור לא תהיה להם תקומה במות מלכם : כי · משפטי ודיני · לאות כי חמס עשה לדוד והפר בריתו והתפלל דוד בעבור זה ושמעה תפלתו וטעם ישבת לכסא לעשות משפט : גערת · בלא בי"ת שדמות בריתה הנני גוער לכם את הזרע : אבדת רשע · הוא לבן : לעולם ועד · מלה קרובה לעולם ועד עולם ובעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן ובעבור אות הקמוצה באות ע"ן שהוא הראשון נקמץ הוי"ו כמו הוציא לחם ויין : האויב · אמר בן לברט כי מלא חרבות בפתח בספר קדמון על כן פירש בו כמו חרבות צורים והנכון בעיני שהתי"ו חטוף בקמץ · ואמר רבי משה היה ראוי להיות אבד זכרם המה אתה וכמוהו יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו ולא דבר נכונה כי כח השם בפעלים כמו מפי עליון לא תצא והטעם יציאות הרעות והטובו' והם הגזרות וכמה הוא יען אשר גבהת בקומה ויתן גבהך ולפי דעתי כי האויב כמו הקהל חקה אחת לכם וכן הפי' ואתה האויב בעבור שתמו החרבות שהחרבת לנצח ועריס נטשת אבד זכרם חשבת כי תמלט ושכחת כי השם לעולם ישב ויקח הדין ממך על כן אחריו ויי' לעולם ישב והנה הוא קשור עם אבד זכרם הערים הנה מחה השם את שמו ככתוב למעלה והוא הטעם שגמל לך כמעשיך : ויהי · לדך · שאין לו כח שהוא שפל על כן משגב בצרה כמשמעו בצר לדך ורבי אדונים פירש בו לשון יחיד מן דברי הבצרות ואין זה מטעם המזמור : ויבטחו

רשי

ותחסרהו מעט מאלהים וגו' · מאלהים לשון מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה ולובם את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת : צנה ואלפים · צאן ובקר כמו שגר אלפיך צנה לשון פעולה הוא כמו עדרות לצאנכם' אוביילי"ש בלע"ז יש מדרשי אגד' ואינם מתיישבין לפי המקראות : עלמות לבן יש פותרין עלמו' לבן על מות בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני אומרו לבן ולא אמ' הבן ואין לו במזמור עדו' וזכרון לאמץ זה הפתרון ויש פותרין עלמות לבן נבל ואף זה לא יתכן להפוך את השם ואין במזמור זכרונו וראיתי במסורת הגדולה שהיא תיבה אחת שהרי חיבר לא והוא ינהגנו עלמות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני וראיתי בפסיקת' שהענין מדבר בעמלק ועשו גערת גוים שמם מחית · ואומר אני למנצח עלמות לבן שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותן ושחרותן של ישראל ותגלה צדקתם ותקרב ישועת' שימחה עשו וזרעו עלמו' ילדו' לבן כמו ללבן · ומנחם פתר עלמו' לבן נגינו' ללמד וכה פתרונו למנצח עלמו' לבן למשורר נגינו' ללמד ויהי לבן כמו להבין ולבונן עלמות על שם כלי ששמו עלמות כמו שאמור בספר זה על עלמות שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהיה נלחם בדוד בימי' ההם ומה שהוא אומ' גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם שקיים ואף על פי שאין אתה רואה במקו' אחר אדם שהיה שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא במלכים אחרים שאינן נכתבים במקרא רק פעם אחת : כל נפלאותיך · גאולה אחרונה שקולה כנגד כל הנסים כמו שנאמר לא יאמר חי יי' אשר העלה וגו' : משפטי ודיני · תיבות כפולות במקר' ואין חילוק ביניה' משפטי ודיני בשמים עדי ושהדי במרומים · עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל : ישבת לכסא · כסא המשפט : גערת גוים · עמלק ראשית גוים : אבדת רשע · עשו : שמם מחית · כי מחה אמחה : האויב תמו · כי חרבות השנאה לנצח הם עלי' כחרב חדה ר"א חרבות לנצח אותו אויב שחרבות שנאתו היתה עלינו לנצח וזהו עשו שנאמר בו ועברתו שמרה נצח לא"ח חרבות לשון חורבן וכן פתרונו האויב תמו חרבים לנצח וכן נאמר בירמיה שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה ועריס נתשת · כי תאמר אדום רששנו וגו' והמה יבנו ואני אהרוס : אבד זכרם · אותה השעה ויי' לעולם ישב וגו' שם שלם וכסא שלם כמו שנא' כי אבל קודם שימחה כתוב כי יד על כס יה כס חסר ושם חלוק : והוא ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים · עד בא הקץ היה רגיל לשפטם ברחמים לפי מישרים המכוונין בהם רץ אותם בלילה כשהם ישנים מן העבירות : ויהי יי' משגב לדך · אולא"מונט"ה בלע"ז לשון דכא לעתיד כשיושבן למשפט בכסאו יהי משגב לישראל שהם דכים : לעתות בצרה · עתים של צרה : זמרו

זמרו לה' יושב ציון, כשיחזיר ישיבתו לציון יזמרו לו כן: אותם זכר, את הדמים שנשפכו בישראל: חנני ה', עתה בגולה: מרוממי, בגאולתך: טבעו גוים, זו היא התהלה אשר אספר: נודע ה', כל זה מן התהלה נודע ה' לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפט עשה בהם שנטרפה בלע"ז: נוקש רשע, נכשל רשע: הגיון, כהגה זאת סלה: לשאולה, אמר ר' נחמיה כל תיבה הצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה כגון מצרימה מדברה שעירה לשאולה אמר רבי אבא בר זבדי לאדריגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאחר שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו לאדריגה תחתית של גיהנם: כי לא לנצח ישכח, ישראל האביון מלפקוד עליה' מה שנשתעבדו בו: ותקות עניים לא תאבד לעד: קומה ה', דוד מתפלל לפני הב"ה שיקום וימהר לעשות זאת: אל יעוז, עשו לאורך ימים בגדולתו: על פניך, בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך: מורה, מרות ועול וי"א מורה לשון השלכ' לשון ירה בים וי"א מורה לשון תער: ידעו גוים, שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורת' שולט': תעלים לעתות בצרה, תעלים עיניך לעתי הצרה: ידלוק, ירדוף כמו כי דלקת אחרי: יתפשו במזמו' זו חשבו, מתפשים הם העניים במזמות שהרשעים חושבים עליהם: כי הלל רשע, מוסב על למה ה' תעמוד ברחוק כי עתה עשו הרשע מתהלל שמשיג כל תאות נפשו: ובוצע ברך נאץ ה', והגזלן שבח את עצמו לאמ' נאץ ה' ושלום יהיה לו ב"ך כמו ברך לשון פעל ותדע שאלו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונה והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ וטעמו למטה בריש ואל תתמה על ברך שלא אמר ברך שהרבה תיבות של ר"ש משמשות כך כגון אויב חרף ה' ולא נאמ' חרף נאץ כמו חרף וכן כל לשון ניאוץ כך פתר מנחם: רשע כגובה אפו, שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפיו בגבהותו: בל ידרוש, כל מזמותיו אומרות לו בל ידרוש הב"ה כל מה שאעשה כי אין משפט: אין אלהים, לית דין ולית דיין: יחילו, יצליחו ודומ' לו על כן לא יחיל טובו וים מפרשי' יחילו כמו יחולו על ראש יואב: מרום משפטיך מנגדו, מסולקים ומרוחקים משפטי יסורין ופורענות שלך מנגדו שאינם באים עליו, כל צורריו יפיח בהם, בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו: לדוד

ויבטחו ב' וסימ' בך יודעי שמך, ויתן בפי שיר חדש: אותם ד' מלאים בכתו' וסימ' וישא ידו להם להפיל, ויתן אותם לרחמים, לעשות אותם ימי משתה ושמחה, כי דורש דמים אותם זכר, וכל עזרא דכו' מ"ל בנ"א וסימ' ושבתם ... ושמרתם מצותי ועשית אתם: ענוים ה' דכתי' עניים וסימ' כי דורש דמים אותם זכר,

וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה׃ זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃ כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא־שָׁכַח צַעֲקַת עֲנִיִּים׃ חָנְנֵנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי־מָוֶת׃ לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃ טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת־זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃ נוֹדַע יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה׃ יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים׃ כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן תִּקְוַת עֲנָוִים תֹּאבַד לָעַד׃ קוּמָה יְהוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל־פָּנֶיךָ׃ שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃

לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃ כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְהוָה׃ רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל־מְזִמּוֹתָיו׃ יָחִילוּ דְרָכָו בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃

ב' ר' מ"ל · ל' חס' · ד' מל' בכתו' · עניים ל' ק' · ל' מ"ל · ב' ר"ן בא"ת סעריה · ל' ויחד ונודע · ב' · ל' ומ"ל · ענוים ב' ק' כ"כ · ב' חד מ"ל · ל' כתי' ה' י"ב · ב' ר"ן רפין ל' · ל' וכל שום בר כס דכו' ל' וחד על תאות ב' ארזים · דרכיו ק' · טו · כ

וְיִסְתַּכְּלוּן בְּסַבְּרוּתָךְ יָדְעֵי שְׁמָךְ מְטוּל דְּלָא שְׁבַקְתָּא תָּבְעָיךְ יְיָ׃ שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן תַּנְיָאוּ בְּעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹי׃ מְטוּל דְּתָבִיעַ דְּמַיָּא זַכָּאָה יַת צַדִּיקַיָּא דְּכִיר וְלָא שְׁלֵי קְבָלַת עִנְוְתָנִין׃ חוּס עֲלַי יְיָ חֲמֵי סִיגוּפֵי מִבַּעֲלֵי דְּבָבִי מְרוֹמֵם לִי מִמַּעֲלָנֵי מוֹתָא׃ מִן בְּגַלַל דְּאִשְׁתָּעֵי לְכוּלְּהוֹן שְׁבַחְתָּךְ בְּמַעֲלָנֵי תַּרְעֵי כְּנִישַׁת צִיּוֹן אָדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ׃ טְבָעוּ עַמְמַיָּא בְּשׁוּחְתָּא דַּעֲבָדוּ בְּמִצַּרְתָּא דְּנַן כְּמַנוּ אִיתְּחַדַת רִגְלֵיהוֹן׃ גְּלֵי יְיָ דִּין דַּעֲבַד בְּעוֹבָדֵי אִידוֹי אִתְקַל רַשִׁיעָא יְדוּנוּן צַדִּיקַיָּא לְעָלְמִין׃ יְתוּבוּן רַשִׁיעֵי לִשְׁיוֹל כּוּלְּהוֹן עַמְמַיָּא דְּאַשְׁלִיו דַּחַלְתָּא דַּיְיָ׃ מְטוּל דְּלָא לְעָלְמַיָּא מִשְׁתְּלֵי חֲשׁוֹכָא סוֹבְרָא וְעִנְוְותָנֵי לָא תְהוֹבַד לְעָלְמָא׃ קוּם יְיָ לָא יִתְעַשַּׁן בַּר נְשָׁא רַשִׁיעָא יִתְדְּנוּן עַמְמַיָּא קֳדָמָךְ׃ שַׁוִּי יְיָ דַּחַלְתָּא לְהוֹן יִנְדְּעוּן עַמְמַיָּא דְּבַר נַשׁ הִינוּן לְעָלְמִין׃

לְמָה יְיָ תְּקוּם בְּרָחִיק תְּטַמַּר בְּמָדוֹר קַדִּישִׁין לְעִידָנֵי עָקְתָא׃ בְּגָסוּת רַשִׁיעָא יִדְלַק עַנְיָא יִתְאַחֲדוּן בְּנִכְלוּתָא דְּנַן דִּי חֲשַׁבוּ לְמֶעֱבַד׃ מְטוּל דְּאִשְׁתַּבַּח רַשִׁיעָא עַל רְגוֹג נַפְשֵׁיהּ דִּכְבָרֵךְ גַּבְרָא טְלוּמָא מַרְחֵק מֵימְרָא דַּיְיָ׃ רַשִׁיעָא בְּגָסוּת רוּחֵיהּ לָא יִתְבַּע אֱלָהָא וְיֵימַר בְּלִיבֵּיהּ דְּלָא גַּלְיָין קֳדָם יְיָ כּוּלְּהוֹן מַחְשַׁבְתּוֹי׃ מַצְלְחִין אוֹרְחָתֵיהּ בְּכָל עִידָן רְחִיקִין דִּינָךְ מִן קְבָלֵיהּ בְּכָל מְעִיקוֹי יִזְעוֹף בְּהוֹן׃ ייִמַר

קומה ה' אל נשא ידיך, אם ללצים הוא יליץ, ב' ז' לרעהו חוטא, טוב שפל רוח את וב' חלוף כתיב ענוים וקרינן עניים וסימ' וכילי כליו רעים, כי לא לנצח ישכח אביון: טבעו ב' רפ' וסימ' טבעו גוים בשחת עשו, טבעו בארץ שעריה: הגיון ב' וסי' עלי הגיון בכנור, נודע ה' משפט עשה בפעל כפיו נקש: יעוז ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' קומה ה' אל יעז אנוש, יעז כהונתו, והפיל רבואות ולא יעוז, בתרא מ"ל בקצת ספרי מסרה נמסר ג' וחס': ו"א כגובה ב' וסי' כגבה ארזי', כגבה אפו בל ידרש: דרכו ה' חס' ב' בקריא' וסי' יחילו דרכו בכל עתי' הן אלה משוש דרכו, לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו, ויהי דוד בכל דרכו משכיל, ולא הלכו בניו בדרכו:

ויבטחו בך, כאשר יראו שהיה השם משגב לדך אז יהיו לבטח: זמרו, בעבור שהזכיר כי גער בגוים ואבד הרשע שהשחית יודעי השם על כן יושב ציון כי אותם הם יודעי השם ודורשיו: חננני, כמשפט שלב והיא מלה זרה: ראה עניי, ככה עשה לי תמיד ובעבור היות שערי מות בתחתיות אמר כנגדו מרוממי: למען, בשערי בת ציון, כנגד שערי מות: טבעו, זאת התהלה, בשחת, כמו בשחתם נתפש: ברשת זו, לפי דעתי כי זו כמו אלה וככה עם זו יצרתי לי זו חטאנו לו אלה אומרים חטאנו והטעם ברשת אשר אלה טמנו וים אומרי' כי זו כמו זאת: נודע, נוקש, פועל ושרשו עם נו"ן והנכון להיות הקמץ הקטן תחת פתח כי כל אותיות התנועות מתחלפות ולהיותו מגזרת תרגום אין טעם לו והלא את מבאנו וינקשו מבקשי נפשי והנה שנים שרשים: הגיון, זה אספר באמת: ישובו, בעבור שהאדם נברא מאדמה: שכחי, תאר כי על משקלים שוני' ימצא כמו חפצי רעתי כי לא ישרת ע' עבור עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות ואל יהי מתיו מ' מספר ולא למדתי חכמה והטעם תקות עניים לא תאבד לעד: קומה, טעם קומה להראו' גבורתו ועוזו: אנוש, שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנכון המלך על כן אמר גוים הם עבדיו: שיתה, מורה, כתוב בה"א וטעמו באל"ף הפך קראן לי מרא: אנוש, מגזרת ואנוש הוא: סלה, באמת: למה ה' תעמוד ברחוק, אין ספק כי כבוד השם בכל מקום הוא רק כאשר לא ירא' עוזו ידמה לאיש עומד מרחוק על כן לא יראה או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שאנחנו בצרה: בגאות, בגאותו של רשע:

ידלק עני, כמו ירדף וטעם יתפשו הרשע שהוא הפקיד וחביריו עמו, כי, אמר רבי משה כי תחת אשר והטעם אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו והבוצע אשר הוא מברך השם הוא מנאצו ויהי ברך כמו ברך נבות אלהים ומלך וברך אלהים ומות או פי' ברך דורון ומנחה והוא שם כמו והדבר אין בהם וכמוהו וברך ולא אשיבנה ואיננו נכון כי וברך פעל עבר וכאילו כתוב וברך ברכה ולא אשיבנה ולפי דעתי כי הלל רשע הנזכר למעלה רשע אחר אשר התאוה ויברך הבוצע אשר נאץ השם והנה ברך כמו הלל: רשע, סמך הגובה אל האף בעבור שאין בפנים גובה ממנו ואין ספק כי הגבהות בלב הוא רק דבר על הנלוי: בל ידרוש, בלתו ויחסר בית ממלת כל מזמותיו: יחילו, אמר רבי משה הכהן כי פי' דרכיו חפציו כמו לב אדם יחשב דרכו וטעם יחילו יבואו כמו יחולו על ראש יואב והטעם כי יבואו לו ויתכנו לו ברכיו כחפצו או יהיו דרכי אלהים וטעם יחילו שהיה ראוי שיפחידוהו מגזרת חיל והנכון בעיני כי יחילו פועל יוצא מגזרת חיל כיולדה והפעול חסר כמו לא תרצח ודרכיו שב אל הרשע כי דרכיו יפחידו המשכיל בעבור שיצליחו ומלת מרום כמו אתה מרום לעולם ה' והוא השם והטעם אתה מרום שרו משפטיך מנגדו וטעם יפיח בהם כמו אנשי לצון יפיחו קריה: אמר

אמר, אמר לא ברע, אמר לא ארלה סמו ואל ארלה ברעתי: אלה, ותוך, לאות על מחשב' רע בתוך לבו בסתר כדרך קרבם הוות ואחו מרמה סלום וטוב על כן אחריו במסתרים: ישב, כל אורב יושב במקו' שאין שם ישוב וזה אורב בישוב: לחלכה, יש אומרים כי הכ"ף לנכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון הו"ד כי בית

לדור ודור אשר לא ברע, לא תבא עלי רעה לדורותי: ותוך, לשון מחשבה רעה הלנה בתוכו תמיד: עיניו לחלכה יצפונו, עיניו של עשו לישראל שהם חילך יארובו, לחלכה עליך יעזב חלכה שניהם במסורת כ"ה מלין המשמשין במקום ך' סגון ובכה ובעמך תבונה תגריכה ככל אשר צויתי אתכה הנכבות

במסתרים ג' דגשים וסי' אם יסתר איש במסתרים, במסתרים יהרג נקי, לירות במסתרים תם יוסי' בלשון תרגום גברא קטיל שליחא ינשא חד מן י"ב זוגין בקריא' מן ב"ב חד כתיב א' בסוף תיבותא וחד כתיב ה' וסי' נ"שא קומה יי' אל נשא ידיך, נכה רבי' אומרים מי יראנו טוב' במשא וכנניהו שר הלוים, במסה לא תנסו

אמר בלבו בל אמוט לדר ודר אשר לא ברע: אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עמל ואון: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו: יארב במסתר כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו: ודכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים: אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח: קומה יהוה אל נשא ידך אל תשכח ענוים: על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש: ראתה כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר: שבר זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא: יהוה מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: תאות ענוים שמעת יהוה תכין לבם תקשיב אזנך: לשפט יתום ודך בל יוסיף עוד לערץ אנוש מן הארץ:

יא

לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד ביהוה חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם צפור:

ל ייִמַר בְּלִבֵּיה לָא אֶזוּעַ מִדָּר לְדָר מִלְּמֶעְבַּד בִּישׁ: לוּטִין פּוּמֵיהּ מְלֵי נִיכְלֵי וְרַמְיוּתָא תְּחוֹת לִישָׁנֵיהּ לֵיאוּת וּשְׁקָר: יָתִיב בִּכְמַנֵי דַרְתַּיָא בְּטוֹמְרַיָא יִקְטוֹל זַכָּאָה עֵינוֹי לְמִסְכֵּינַיָא יְטַשּׁוּן: יִכְמוֹן בְּטוֹמְרַיָא הֵיךְ אַרְיָא ב בְּמַטַּלְלֵיהּ יִכְמוֹן לְמִיחְטַף עַנְיָא יִתְפַּשׁ עַנְיָא בְּמִיגְרֵיהּ בִּמְצַדְתֵּיהּ: יִדַּכְדַּךְ וְיִשּׁוֹחַ וְיִפּוֹל בִּתְקוֹף כְּמָנוֹי עַנְיֵי: יֵימַר בְּלִבֵּיהּ אִתְנְשֵׁי אֱלָהָא טְמַר אַפּוֹי לָא חָמֵי לְעָלְמִין: קוּם יְיָ קַיֵּים שְׁבוּעַת יְדָךְ לָא תַנְשֵׁי עִנְוְתָנֵי: מְטוּל מָה רָחֵיק רַשִׁיעָא אֱלָהָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לָא תִתְבְּעֵי: גְּלֵי קֳדָמָךְ מְטוּל דְּאַנְתְּ לֵיאוּת וּרְגִיז עַל רַשִׁיעָא תִּסְעַר אִסְתַּכַּל לְמִשְׁלַם אַגְרָא טַב לְצַדִּיקַיָא בִּידָךְ עֲלָךְ יְסוֹבְרוּן עַנְוָיךְ יָתֵם אַנְתְּ הֲוֵית סָעִיד: תְּבַר אֶדְרָעֵיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי וּבִישֵׁי יִתְבְּעוּן רִשְׁעַתְהוֹן לָא י יִשְׁכְּחוּן: יְיָ מַלִּיךְ לְעָלְמֵי עָלְמַיָא אֲבָדוּ עַמְמֵי מֵאַרְעֵיהּ: רִיגְתָא עִנְוְתָנֵי שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ תַּתְקִין לִבְּהוֹן תַּצְלֵי אוּדְנָךְ: לְמֵידַן יָתֵם וְעַנְיָא לָא יוֹסִיף עוֹד תּוּב בְּנֵי נָשָׁא לְאִתְגַּבְּרָא מִן ק קֳדָם רַשִׁיעֵי אַרְעָא: תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ סְבָרִית הֵכְדֵין אַתּוּן אָמְרִין לְנַפְשִׁי אִטַּלְטְלִי לְטוּרָא הֵיךְ צִפּוֹרָא: ארום

כ"ני ב' מל' כל היום ז' מל' · ל' ומל' ב' · ל' · ידכה ק' · ת' כאים ק' כתי' מלה חדא · יקרי' תרתי · ב' ה' חס' בכוף' · עכוים ק' · ל' חס' יוד · ב' ענוכו · ה' · ל' · ל' וכל טוב ורע דכו' ב' מל' · ו' · ט' · ל' · ג' מידין · מדו · ל' ק'

במסתרים ג' דגשי' וכו' גברא קטל שליחא

וזית ולילה כאשר י יסמכו לא יסור הו"ד והנה בחלכאים מ מחלוקת יש בין כתיב לקרי אם היא מלה אחת או שתים ופירוש כאים כמו נכאים על משקל דוים ורבים ומדקדק גדול אמר כי חלכאים מלה אחת והיא מהפעלים ה הרבעים ומלת לחלכה כמוה והה"א תחת אל"ף, ויאמר הגאון כי כ"ן יצפנו נוסף וטעמו י יצפו והעד עיניו כמו עיניו בגוים תצפינה והנכון בעיני שהוא יצפנו לנפשות והטעם כי עיניו יבקשו מקום צפון ונסתר: יארב, אמר ר' משה כי בסוכו כמו בסוכתו וככה א אבלי' פנה כמו פנתה: לחטוף, כמו וחטפת' לכם: ידכה, ככה ט ו דרך האריה בהכספו לטרוף שלא יהי נודע אז ידלג על טרפו: בעצומיו, ידיו ורגליו שים להם כח עצום ו ונכון הוא כאשר מ מצאנו יגרש ישב' גרש והוא מהבנין הכבד ו ומצאנו ככה מהקל לא גרמו לבקר הנה יהיה עצם והאחרון עצמו מהכבד גם יהיה מ מהקל והנה יהיה טעם בעצומיו השוברי ה העצמים וחלכאים פירשתיו: אמר, מודה הרשע שיש אל רק אין לו דיעה פדרך איכה ידע אל: בל ראה, הטעם כפול כמשפט: קומה, נשיאת היד להראות הכח: אל תשכח, כנגד שכח אל: על מה,

עמכה לימדנו המסורת שחלכת כמו חילך חיל שלך ומנחם פתר אותם לחלכה יצפונו וכן יעזב חלכ' כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין נמוכים ומרודים וכה יסוד במלה: ידכה ישוח, כן דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר: ונפל בעצומיו חלכאים, חיל נשברים, ראיתי במסורת הגדולה חלכאים אחת מחמש עשר' תיבות הכתובו' תיבה אחת ונקראות שתי תיבות כגון בגד דותאמר לאה אמרית למו שלכם תרכאו עמי אף זה חלכאים חיל של נשברים כאים לשון ונכאה לבב למותת ולא"ה הכ"ון מן השרש ויכוח עליו למען הכאות לב צדיק למדנו הכ"ון של נכאה כנ"ון של נמבזה וכ"ון של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיזותיו ובקריצותיו לשון הניעו עצומותיכ' עוצם עיניו חיל של עניים ד"א בעצומיו על ידי גבוריו אמר ר' סימון אין הרשע הזה מטול בקילירוס שלו פירוש חיל אלא גבורים כמותו שנאמר ולגיברין גברי חיל די בחיליה אמ' לכפתא לשדרך מישך ועבד נגו ומנחם פתר חלכאים כמו דל ואלך והכ' יסוד בתיבה, על מה נאץ רשע, להב"ה לפי שאומר בלבו לא תדרוש: ראיתה, מה שהוא עושה ואתה מחרים: כי אתה, כן דרכך שתביט עמל וכעס: לתת בידך, בכחך אתה נותן יד לרשעי' להצליח ברשעם: עליך יעזב חלכה, ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים ומנחם פתר יעזב לשון עזר כמו עזב תעזוב עמו ומנחם פתר חלכה לשון דל ואלך יך' יסוד ב בתיבה: יתום אתה היית עוזר, בימים הראשונים: שבור זרוע, של עשו הרשע: ורע תדרוש רשעו בל תמצא, פושעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נושאם להרשיע אבל מ משתשבור את זרוע הרשעים אם באת לדרוש רשעם של רשעי ישרא' לא תמצאנו: יי' מלך עולם ועד, ואחר שיאבדו גוים מארצו: לשפוט יתום, לעשות משפטם של ישראל היתומים ודכים: בל יוסיף עוד, עשו: לערוץ אנוש, לשבור ולשבור את האנושים וחולים: איך תאמרו לנפשי נודי וגו', זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' שגרשוני מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר ביי' חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו איך תאמרו אתם שורדי לנפשי נודי הרכם עוברי הר שלכם אתה צפור הנודדת שכל אדם המיטלטל נמשל לצפור הנודדת מן קינה כדכתיב כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו שנדד קנך שטרדוך מכל ההר כצפור הנודדת, נודו כתיב שהוא נדרש אף בישראל שהאומות אומרים להם כן: כי

את יי' אלהיכם, סלא ויקומו עבדיו ויקשרו, סלח כל אבירי אדני בקרבי, רפא ויצעק משה אל יי' לאמר, רפה שבריה כי מטה, ירושא בן עשרים וחמש שנה דמלכים, ירושה בן עשרים וחמש שנה יותם דדברי הימים, הוא כי לשלג יאמר הוא ארץ, הוה יעבדוך עמים וישתחוו לך, וזיזא בן שפעי בן אלון, וזיזה ויהי יחת הראש, ושנא את בגדי כלאו דמלכים, ושנה את בגדי כלאו דירמיה, ופא ואמר עד פה תבא ולא תוסיף, ופה ויקומו האנשים וילכו ויצו, והרא ויער אלהי ישראל את רוח פול, והרה הנה יחבל און והרה עמל, והפלא יי' בין מקנה ישראל, והפלה יי' את מכתך ואת מכות זרעך, הכסא צרור הכסף לקח בידו, בכסה תקעו בחדש שופר בכסה, חרבונא ביום השביעי כטוב לב המלך, חרבונה ויאמר חרבונה אחד מן הסרסים:

לשון תימה כמו למה תראוני און: ראיתה, בחכמתך כי אתה תביט בלי ספק העמל והכעס שיעשה הרשע כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתרצה: עליך יעזוב חלכה, כמו לחלכה זה הכעם כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאין לו עוזר ורבי יהודה בן בלעם אמר בעבור כי תביט העמל והכעס אתה נותן לו כל חפצו על כן יעזוב הדל לסמוך והנה סוף הפסוק יכזיבנו: שבור, תי"ו תדרוש לנכח השם לו היית כבן אדם שהוא דורש לא היית מוצא הרשע כי יאבד ויש אומרים כי התי"ו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא תמצא על דרך תמצא ידך יי' אז יתברר כי השם הוא מלך לבדו והעד אבדו גוים מארצו: תאות, לבם שמעת לפני שידברו על דרך כי אין מלה בלשוני וכל תאות' שתכין לבם והטעם לעזרם ותי"ו תקשיב אזנך סימן לשון נקבה וזה הו' הטעם כפול: לשפוט, לקחת משפט יתום ודך ומלת ערץ אל תערצו כמו אל תיראו ועריץ כמו נורא והנה לערוץ אנוש לירא אנוש כי מצאנו מלת יראה במ"ם כמו יראו מיי' ובלא מ"ם כמו יראוך עם שמש או תהיה מלת מן הארץ מוספת אחורנית כמו אדם פטרה וברקת: למנצח, איך תאמרו, טעם איך תאמרו לנכח שונאיו הרשעים ולהם ידבר: הרכם, הר שלכם וצפור חסר כ"ף כמו ויקרא אריה על מצפה יי' כי הוא כאריה כי השם הוא הקורא והעד היות על מצפה בשלש נקודות כי איננו סמוך כי הטעם תאמרו לנפשי נודי מעצמך אל הר שלנו כי את כציפור והנה הקשת דרוכה כמו אכל:

כי

יב חלקות ג' וסימ' דברו לנו חלקות · שפת חלקות בלב ולב ידברו · יכרת יי' כל שפתי חלקות : עתה אקום ב' וסימ' אשית בישע יפיח לו · עתה ארומם : אתה יי' ג' רף וסימ' אתה יי' תשמרם · אתה יי' לא תכלא רחמיך ממני · אתה יי' לעולם תשב : סביב ג' רף וסימ' בס"ף יחזקאל :

כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב : כי השתות יהרסון צדיק מה פעל : יהוה בהיכל קדשו יהוה בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם : יהוה צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו : ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם : כי צדיק יהוה צדקות אהב ישר יחזו פנימו :

יב למנצח על השמינית מזמור לדוד : הושיעה יהוה כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם : שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו : יכרת יהוה כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות : אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו : משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יהוה אשית בישע יפיח לו : אמרות יהוה אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים : אתה יהוה תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם : סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם :

ארום הא רשיעי נגדין קשתא מתקנין גיריהון על נימא למירמי בקבלא עילוי תקיני לבא : מטול דאין אשייתא יתרעון זכאה מטול עבד טובא : יי בהיכלא דקודשיה אלהא בשמי מרומא כורסיה עינוי חמיין טימורוי מבחנן בני נשא : אלהא צדיקא בחין ורשיעיא ורחמי חטופין סנאת נפשיה : יחית מטרין דפורענו על רשיעי מפחין דאשתא ובוריתא וזעפא עלעולא יהבת כלידהון : מטול דצדיקא יי צדקותא רחים תקניא יחמינון סבר אפוי :

לשבחא על כינורא דתמניא נימי תושבחתא לדויד : פרוק יי מטול דגמירו טביא ספו ארום מהימניא מן בני נשא : שקרא ממללין אנש עם חבריה סיפוותא שעיען בלבבהון מנכלין ובלבא שקרא ממללין : ישיצי יי מן עלמא כל סיפוון שעיען לישנא דממללא רברבנותא : מאן דכפרין בעיקרא דאמרין בלישננא נתגבר סיפוותנא עימנא מאן רבון דילנא : מאונסא דעניי מן צווחת חשיכי השתא אקום אמר יי אשוי פורקן לעמי ולרשיעי אסהיד בישותא להון : מילין דיי מליא דכיין סימא סנינא בכורא על ארעא זקיק שיבעתי זמנין : אנת יי תינטרינון לצדיקיא תנצרינון מן דרא בישא הדין לעלמין : חזור חזור רשיעיא מהלכין כעלוקא דמצצא דמיהון דבני נשא :

לשבחא

כי הנה הרשעים · דואג ודילטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול : ידרכון · לשון דריכה שפל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לכנותו · קשת לשונם ירכו קשתם שקר : כוננו חצם על יתר · הקשת קורד"א דאר"ק בלע"ז : לירות · אהגיטיר בלע"ז : במסתר לישרי לב · דוד וכהני נוב : כי השתות יהרסון · על ידיהם נהרגו כהני יי' צדיקים שהם שתות של עולם : צדיק מה פעל : דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאו עון ולא אני : יי' בהיכל קדשו · הרואה ובוחן מעשיכם ואף על פי שבשמים כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ : יי' צדיק יבחן · ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידיכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו לא כן הוא אך כך מדתו של הקב"ה לייסר ולבחון את הצדיקים ולא את הרשעים ה הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה ובשאינ' יפה הוא ממעט בכתישה ולפי שמתבקעת : שנאה נפשו · ומכניע לו את גמול עונותיו לעולם ארוך ואז ימטר עליהם בגיהנם : פחים · לשון פחתי' : זלעפות · לשון שריפה ומנחם פתר אותו לשון שער קטב וכן מכני זלעפות רעב זלעפה אחזתני כלומר שערו סער : כי צדיק יי' צדקות אהב · וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר : ישר יחזו פנימו · מוסב על צדיק יי' צדקו' אהב ואותם אשר ישר יחזו פנימו ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו ופתרו לישרי לב על חזקיהו ו וסיעתו כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל ואי' סדר המקרא' נופל על המדרש : על השמינית · כנור של שמונה נימין : גמר · כלה : פסו · פיילירו"נט בלע"ז כמו אפסו וכן פתר מנחם · כי פסו אמונים מבני אדם הכל משקרים בי ומרגלים את ה המקומות אשר אני מתחבא שם ומגידי' לשאול הלא דוד מסתתר עמנו : בלב ולב · בשני לבבות לו מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבם : ללשוננו נגביר · בלשונינו נתגבר : משוד עניים · מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביוני' יאמר יי' עתה אקום לעזרת' : אשית בישע יפיח לו · אשיתם בישע ידבר עליהם יפיח לשון דבור הרבה יש בספר משלי ובחבקוק ויפיח לקץ ולא יכזב ומנחם פתר אותו לשון מוקש כמו הפח נשבר : אמרות יי' אמרות טהורות · הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אומרות שהם מתים ואין בידם לקיים · טהורות ברורות ומתקיימות כל מה שהבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות : כסף צרוף · הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ : בעליל · לשון גילוי הוא בלשון משנה בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל כו' ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח לא"נ בעליל כמו עלי בתוך הריפו' בעלי והוא שם כלי שכותשין נתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף וזה אינו נרא' לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו את יד המכתש שכותשין בו שקורין פיל"און בלע"ז לא"נ בעליל לשון בעל יד כלומ' אדון הארץ ושבח המלה כנגד השם וגם תרגו' יונתן הוא לשון ארכות ואמר כי אמרותינו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם : תשמרם · לאותם עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דילטורין : מזוקק שבעתים · מדרש אגדה יש ומיושב על הסדר רבי יהושע דסיכנין בשם ר' לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבונו של עולם ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקות שבעתי' בלבם אתה יי' תשמרם שמור אותה בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין מן הדור שהן דילטורין : סביב רשעים יתהלכון · לטמון מוקשים להכשילני : כרום זולות לבני אדם · מקנאתם שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרון כרום זולות לבני אדם כשמתרוממים איש הזולל בעיני בני אדם וזהו דוגמא האמור במקום אחר אבן מאסו הבונים ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זולות לבני אדם כראש הזולל לאכ"ל בני אדם ויהי רום כמו ריש וראש וזולות כמו זולל וסובא וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני הולכים הרשעים לבלעו חנם כרום זולות לבני אדם :

כי השתות · מגזרות כמו והיו שתותיה מדוכאים ויש אומרים יסודות כמו וחשופי שת והעד יהרסון וזה רמז לעצות שהם כמו יסודות וטעם צדיק מה פעל כי זה פעל אלהים אל תתרעמו על הצדיק על כן אחריו יי' בהיכל קדשו הוא השמים : עיניו יחזו · כנגד לירות כמו אפל : יי' · טעם יבחן אם בא רע על הצדיק לענותו הוא ולנסותו ולהוכיחו כדרך כי את אשר יאהב יי' יוכיח רק ה הרשע לעולם ישנאנו : ימטר · דמה הרעה הבאה על הרשעים פ פתאום כמו הפחים וחברו רקועי פחים והם כדמות אבנים שורפים שהם יורדים עם המטר : זלעפות · כמו זלעפה אחזתני כמו רעדה : כוסם · חלקם וככה יי' מנת חלקי וכוסי והם מ משפלי הכפל והעד תכוסו על השה : כי · אמר רבי משה פנימו תחת פניו וככה כי י יסכון עלימו משכיל ויפת אמר כי הוא על דרך כאש' התעו אותי אלהים ולא דבר נכונה כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד רק על שם אלהים לסוד עמוק ולא מצאנו ה הפנים רואים רק ה העינים שהם בם ואין טענה מן פני יי' חלקם כי הוא כמו פני יי' ב בעושי רע והנכון כי יחזו שב למלת יבחנו בני אדם ואם הוא ר רחוק או יחזו החוזים כמו אשר ילדה אותה ללוי ומלת ישר תאר והטעם משפט ישר כמו ויושר משפטיך : למנצח · השמינית · נועם או פיוט או יתר : כי גמר חסיד · גמר פועל עומד או אם היה יוצא גמר חסיד לעשות חסד גם פסו נכרתו כמו פס ידא ואמונים תאר ואין ככה שומר אמונים כי הוא שם : שוא · חלקות · תואר והמתואר חסר והם אמרו כמו וידבר אתם קשות : בלב ולב · כמי שיש לו שתי לבבות והלשון תלוי בעד האחד : יכרת · נבואה כדרך רפאני יי' וארפא או תפלה : מדברת גדולות · כמו ומאכלו בריאה : אשר · ללשוננו · בעבור לשוננו כמו פן יאמרו לי : מ"ם משד כמ"ם מחמס אחיך יעקב · עתה אקום יאמר יי' · דרך נבואה : אשית בישע · כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והטעם אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו אמרות והטעם כי השם יושיע מיד אלה המגבירי' בלשונם ההונה בתורתו על כן אתה תשמר' ומלת בעליל כפול הלמ"ד כדרך סגריר והו' מגז' בעל הארץ שהוא אדוניה ויהיה כסף צרוף כסף אדוני הארץ : שבעתים · פעמים רבות : אתה · יתכן להיות מ"ם תשמרם על אמרות השם ותצרנו המפיח בהם וזו כמו אלה ופירושו כי בני דורו רעים על כן אחריו סביב והטעם שהם משוטטים בכל מקו' להרע ופי' זולות קלון כמו יקר מזולל מי הייתי זוללה כל מכבדיה הזילוה והוא חסר הראוי כרום אנשי זולות כדרך ובגבורתך במלחמה אל תהי מרי ואני תפלה ויש אומרים מן זולל וסובא והראשון נכון :

למנצח

עד

עד אנה · ארבעה פעמים כנגד ארבעה מלכיות ובשביל כל ישראל נאמר: פן אישן המות · שהמיתה קרויה שינה וישנו שנת עולם: אמר נבל בלבו וגו' · שני מזמורים אמר דוד בספר זה בענין אחד הראשון על נבוכד נצר והשני על טיטוס הרשע זה נתנבא על נבוכד נצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין אחד מכל חיילותיו מוחה בידו: אין אלהים · ואעלה על במותי עב: השחיתו התעיבו עלילה · מעללים: הכל סר וגו' · אין איש בחיילותיו מוחה בידו: נאלחו · נהפכו לקלקול: הלא ידעו · אוכלי עמי · אשר נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד · שנסתלק גמולו לבלשצר בנו לפחוד פחד כמו שנאמר בארין זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן בפירושים אחרים מצאתי הלא ידעו הלא סופם ידעו מה שעלתה בהם · אוכלי עמי זרעו של נבוכד נצר · אכלו לחם עמו משתה בלשצר מלכא עבד לחם רב · יי' לא קראו לא חשבוהו ולא זכרו נפלאותיו ונוראותיו במשתיהם ונשתמשו בכליו ורבותינו פירשו כל שאינו גוזל את ישראל אינו טועם טעם ערב במאכלו · אוכלי עמי נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד · שנסתלק גמולו לבלשצר וכו': כי אלהים בדור צדיק · בדורו של יכוניה שהיו צדיקים: עצת עני תבישו · אתם אומרי' בעצתם של ישראל בושה על שהם בוטחי' ביי': כי יי' מחסהו · אז יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל לעתיד ואז יגל יעקב ישמח ישראל: לא רגל על לשונו · כמו וירגל בעבדך אהקוי"שא בלע"ז · מזמור זה להודיע מדת חסידו · ודובר אמת בלבבו · הטוב שהו' אומ' בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב: וחרפה לא נשא · רפור"טא בלע"ז: על קרובו · אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש עשהו כמשפט ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך וחפית עליו: נבזה בעיניו נמאס · מי שהוא נבזה ברשעו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמות אביו בבזיון: נשבע להרע · לעצמו: ולא ימיר · שבועתו קל וחומר שאינו ממירה בדבר שאינו לרעתו: ושוחד לא לקח על נקי להרשיעו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו קל וחומר שאינו לוקח שוחד להטות המשפט: לא

למנצח: עד אנה · הטעם אם לא יהיה מושע מאויביו ידמה לעיני בני אדם כי אלהיו שכחו או לא ידע אשר קרהו: עד אנה · אחשוב ואשית עצות בנפשי כל עת בעבור היגון שהוא בלבבי יומם בעבור שירום אויבי עלי: הביטה · כנגד תסתיר את פניך: פן אישן · שינת המות כי השמות בכח הפעלים: פן יאמר · יכלתיו · יכול פועל עומר על כן יכלתי לו כמו ויזעקוך ויזעקו אליך או לך: ואני · ואין לי חסד שאבטח בו כי אם בחסדך ולמען זה הבטחון יגל לבי: למנצח · אמר נבל · הפך חכם בעבור שירמה שאין אלהים בעבור זה השחיתו דרכם והתעיבו מעלליהם כמו ובעלילותיך אשיחה אין עושה טובה: יי' · השקיף · בעבור היות כבודו במקום עליון והוא השמים וזה דרך משל כי הוא יודע הכל ודרך כל: הכל סר · מהדרך הישר: יחדו נאלחו · כמו נמחתו: אין גם אחד · אפילו אחד כמו גם במחוק יכאב לב גם לרעהו ישא רם ואלה הרשעים שהם אומות העולם שהוכאים את ישראל והעד אכלי עמי: הלא ידעו · יתמה כלומר הלא ידעו אלה פעלי און בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם ולא אמרו כי השם נתן להם כח על דרך ידינו רמה וזה הוא יי' לא קראו: שם · במקום שאכלו שם עמי פחדו בצרה שבאה עליהם עד שידעו כי השם בעזרת דור צדיק כמו לעזרת יי' בגבורים: עצת עני · הוא ישראל וכל עצתו היא כי יי' מחסהו: מי · טעם מציון כמו מטה עזך ישלח יי' מציון ומציון יסעדך בעבור היות הכבוד עם הארון בימי דוד ויתכן שנשבו אנשים מישראל או הוא לעתיד ויהיה הטעם מציון שוב הכבוד ומי יתן כדרך מי יתן כל עם יי' נביאים: מזמור · יי' מי יגור באהליך · ביתך וכמוהו איש לאהליך ישראל: בהר קדשך · הר המוריה או הר ציון קור' שיודע כי הוא הר המוריה

יג בלבבי ג' וסימ' והקימתי לי כהן נאמן · ככל אשר בלבבי עשית דיהוא · עד אנה אשית עצות: איבי ז' וסימ' ותשלטי את איבי · המצאתני איבי · עד אנה ירום איבי · פן יאמר איבי יכלתיו · כי לא יריע איבי · יהי כרשע איבי · אשר טפחתי ורביתי: יד יו' פסוקים אין אין במצעות פסוק וסימ' נמסר בישעיה סימן מ'

יג

למנצח מזמור לדוד: עד אנה יהוה תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני: עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי: הביטה ענני יהוה אלהי האירה עיני פן אישן המות: פן יאמר איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליהוה כי גמל עלי:

יד

למנצח לדוד אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה אין עשה טוב: יהוה משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים: הכל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד: הלוא ידעו כל פעלי און אכלי עמי אכלו לחם יהוה לא קראו: שם פחדו פחד כי אלהים בדור צדיק: עצת עני תבישו כי יהוה מחסהו: מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב יהוה שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

טו

מזמור לדוד יהוה מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו: נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יהוה יכבד נשבע להרע ולא ימר: כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח

לשבחא תושבחתא לדוד: עד אן יי' תשליני לעלמין עד אן תטמור זיו אפך מיני: עד אן אשוי מילכא בנפשי דוונא בלבבי יממם עד אן יתרם בעיל דבבי עלוי: אסתכל וקביל צלותי יי' אלהי אנהיר עיני באורייתך דילמא איחוב ואידמוך עם חייבי מותא: דילמא יימר יצרא בישא אשלטתיה מעיקי ירנון מטול אסטי מאורחתך: ואנא בטובך הרחצית ירנן לבבי בפורקנך אשבח קדם יי' מטול דפריע עלי טבתא:

לשבחא ברוח נבואה על דויד אמר שטיא בלבביה לית שולטנא דאלהא בארעא חבילו עובדיהון רחקו טבתא ואשכחו עילא לית דעבד טב: יי' משמיא אודיק על בני נשא למחמי אין אית משכיל תבע אולפן מן קדם יי': כולהון זרו לאחורא כחדא איתרשלו לית דעבד טב אפילו לית חד: הלא יידעו כל עבדי שקר סעודי עמי סעדו לחמא שמא דיי' לא בריכו: תמן דחלו דחלא מטול דמימרא דיי' בדרא דצדיקי: מלכת ענייא דמכוונין לכון תבהתון מטול דשוי ביי' סבריה: מן ירחיש מציון פורקנא דישראל כד יתיב יי' גלות עמיה ירנן יעקב יחדי ישראל:

תושבחתא לדויד יי' מן חמי למידר במשכנך מן חמי למישרי בטור בית מקדשך: דמהליך בשלימתא ועבד צדקתא וממליל קושטא בלבביה: לא אכל קורצין בלישניה לא עבד לחבריה בישותא וכיסופא לא סובר על קריביה: דשט באנפוי בסיר ויית דחליא דיי' מוקיר דיומי לאבאשא לגרמיה ולא משלחף: סמיה לא יהב בחבוליא ושוחדא על זכאה לא קביל

דעבד

ובירמיה סוף סימן ח': ישועת ה' פתחין בקריאה וסימ' התיצבו וראו את ישועת יי' · חשף יי' את זרוע קדשו לעיני · מי יתן מציון ישועת ישראל קדמאה · זכר חסדו ואמונתו · לא לכם להלחם בזאת: טו ודובר ה' וחס' בקריאה וסימ' פועל צדקות ודבר מישרים · ודבר תמים יתעבו · ודבר אמת בלבבו · ודבר ישרים יאהב · ודבר שלום לכל זרעו: נמאס ב' קמץ וסי' כסף נמאס קראו · נבזה בעיניו נמאס: ימיר ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' לא יחליפנו ב' בו · חלק עמי ימיר · נשבע להרע · בתרא חס':

בשכון הארון בציון בבית שהכין לו דוד כמכתוב בדברי הימים: הולך · זו תשובת מי יגור באהליך: תמים · תאב והמתואר חבר הולך בדרך תמים במעשיו ודבריו: ופועל צדק · עם חביריו: ודובר אמת בלבבו · והוא כל האדם: לא רגל על לשונו · כמו וירגל בעבדך והטעם לגלות המסתרים כדרך המרגלים: לא נשא · על דרך לא תשא שמע שוא וים אומרים לא עשה דבר שיחרפו בו קרוביו: נבזה · קטור בעיניו גם נמאס והטעם כי עובר השם כל מצוה שנאמר וכל טוב שעשה כבזה ונקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשות לכבוד בוראו וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלת קדוש ממנו ונכבד · ואמר יכבד כנגד נבזה: נשבע להרע · כספו כמו לבום כייכחים הבשר: כספו · אמר לא לקח כנגד לא נתן וזה הוא לשפוט דין עול: עושה

לא ימוט · והוא ראוי לגור באהליך · לא ימוט לעולם אם ימוט אין מיטתו מיטת לעולם אלא מתמוטט ועולה : מכתם לדוד · אמרו רבותינו לדוד שהיה מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין מיטת המקרא נופלת על המדרש

עושה אלה · כולל מצות עשה ומצות לא תעשה כמו לעשות את יום השבת כי הטעם כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו · מכתם · מזמור כבר כמו כתם פז או טעם פיוט שתחלתו מכתם : שמרני אל · וטעם שמרני כי חסיתי בך שמרני כי אתה יי׳ והטעם בגבור שתוכל להושיעני : אמרת · אומר לנכבו כבר הודית כי השם הוא

יו אמרת ד׳ וסי׳ ואת אלית וגם אמרת באזני · אין רואני · ברב דרכך יגעת · דברתי אליך בשלותך · צור את אמרת אני כלילת יופי · ועם האמהות אשר דשמואל · אמרת ליי׳ אדני אתה : שמח ג׳ וסימ׳ לכן שמח לבי ויגל כבודי · וגם דויד המלך שמח שמחה · שמח מצרים בצאתם : ויגל ב׳ בתרי לישני

עֹ֥שֵׂה־אֵ֑לֶּה לֹ֖א יִמּ֣וֹט לְעוֹלָֽם׃

יו מִכְתָּ֥ם לְדָוִ֑ד שָֽׁמְרֵ֥נִי אֵ֝֗ל כִּֽי־חָסִ֥יתִי בָֽךְ׃ אָמַ֣רְתְּ לַ֭יהוָה אֲדֹנָ֣י אָ֑תָּה ט֝וֹבָתִ֗י בַּל־עָלֶֽיךָ׃ לִ֭קְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָ֣רֶץ הֵ֑מָּה וְ֝אַדִּירֵ֗י כָּל־חֶפְצִי־בָֽם׃ יִרְבּ֥וּ עַצְּבוֹתָם֮ אַחֵ֪ר מָ֫הָ֥רוּ בַּל־אַסִּ֣יךְ נִסְכֵּיהֶ֣ם מִדָּ֑ם וּֽבַל־אֶשָּׂ֥א אֶת־שְׁ֝מוֹתָ֗ם עַל־שְׂפָתָֽי׃ יְֽהוָ֗ה מְנָת־חֶלְקִ֥י וְכוֹסִ֑י אַ֝תָּ֗ה תּוֹמִ֥יךְ גּוֹרָלִֽי׃ חֲבָלִ֣ים נָֽפְלוּ־לִ֭י בַּנְּעִמִ֑ים אַף־נַ֝חֲלָ֗ת שָֽׁפְרָ֥ה עָלָֽי׃ אֲבָרֵ֗ךְ אֶת־יְ֭הוָה אֲשֶׁ֣ר יְעָצָ֑נִי אַף־לֵ֝יל֗וֹת יִסְּר֥וּנִי כִלְיוֹתָֽי׃ שִׁוִּ֬יתִי יְהוָ֣ה לְנֶגְדִּ֣י תָמִ֑יד כִּ֥י מִֽ֝ימִינִ֗י בַּל־אֶמּֽוֹט׃ לָכֵ֤ן ׀ שָׂמַ֣ח לִ֭בִּי וַיָּ֣גֶל כְּבוֹדִ֑י אַף־בְּ֝שָׂרִ֗י יִשְׁכֹּ֥ן לָבֶֽטַח׃ כִּ֤י ׀ לֹא־תַעֲזֹ֣ב נַפְשִׁ֣י לִשְׁא֑וֹל לֹא־תִתֵּ֥ן חֲ֝סִידְךָ֗ לִרְא֥וֹת שָֽׁחַת׃ תּֽוֹדִיעֵנִי֮ אֹ֤רַח חַ֫יִּ֥ים שֹׂ֣בַע שְׂ֭מָחוֹת אֶת־פָּנֶ֑יךָ נְעִמ֖וֹת בִּימִינְךָ֣ נֶֽצַח׃

יז תְּפִלָּ֗ה לְדָ֫וִ֥ד שִׁמְעָ֤ה יְהוָ֨ה ׀ צֶ֗דֶק הַקְשִׁ֥יבָה רִנָּתִ֗י הַאֲזִ֥ינָה תְפִלָּתִ֑י בְּ֝לֹ֗א שִׂפְתֵ֥י מִרְמָֽה׃ מִ֭לְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִ֣י יֵצֵ֑א עֵ֝ינֶ֗יךָ תֶּחֱזֶ֥ינָה מֵישָׁרִֽים׃

דַעֲבַד אִילֵין לָא יְזוּעַ לְעָלְמָא׃

גְלִיפָא תְרִיצָא לְדָוִד נְטַר יָתִי אֱלָהָא מְטוּל דִסְבָרִית בְּמֵימְרָךְ׃ מַלֵילַת אַנְתְּ נַפְשִׁי קֳדָם יְיָ אֱלָהִי אַנְתְּ בְּרַם טִיבְתִי לָא מִתְיְהִיבָא בַּר מִינָךְ׃ לְקַדִישַׁיָא דִי בְאַרְעָא הִינוּן הוֹדָעוּ כֹּחַ גְבוּרְתִי מִן שֵׁירוּיָא וְגוּתָנִין בְּעוּבָדֵיהוֹן טָבַיָא כָּל רְעוּתִי טָבָא בְּהוֹן׃ מַסְגַן צַלְמָנֵיהוֹן מִן בָּתַר כֵּן מוֹחָן לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהוֹן לָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא נִסוּכֵיהוֹן וְדַם קוּרְבָּנֵיהוֹן וְלָא אַדְכַּר שׁוּמְהוֹן עַל סִיפְוָתִי׃ יְיָ מוֹהֲבִית כָּלִידִי וְחוּלָקִי אַנְתְּ תְּסוֹבַר עַדְבִי׃ עַדְבִין נְפָלוּ לִי בְּבַסִימְתָא אוֹף אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירָא עֲלַי׃ אֲבָרִיךְ יָת יְיָ דְמַלְכַנִי אוֹף בְּלֵילְיָא דְרָאָן לִי כוּלְיָתִי׃ שַׁוִיתִי יְיָ לְקוּבְלִי תְדִירָא מְטוּל דִשְׁכִינְתֵיהּ שַׁרְיָא עֲלַי לָא אֱזוּעַ׃ בְּגִין חֲדָא לִבִּי וְרַנִין אִיקָרִי אוֹף בִּסְרִי יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן׃ מְטוּל דְלָא תִשְׁבּוֹק נַפְשִׁי לְשִׁיוֹל לָא תִמְסוֹר זַכָּאָךְ לְמֶחֱמֵי בְּשַׁחֲוָתָא׃ תְּהוֹדַע לִי אוֹרְחָא דְחַיֵי סוֹבְעָא דְחֶדְוָתָא קֳדָם אַפָּךְ בְּסַכְּתָא בִּימִינָךְ לְעָלְמִין׃

צְלוֹתָא לְדָוִד קַבֵּל יְיָ פְּגִיעוּתִי בִּצְדָקָה אֲצִית שַׁבּוּחֵי צִילָתִי אוֹרְכָךְ לִצְלוֹתִי בְּדְלָא סִפְוָתֵיהּ נִכְלָא׃ מִן קֳדָמָךְ דִינִי יִפּוֹק עֵינָךְ תִּהֲוְיָן חָמְיָן תְּרִיצוּתָא׃

בחנתא

וסימ׳ ויגש יעקב ויגל את האבן · לכן שמח לבי ויגל כבודי : יז תפלה לדוד ב׳ וסימ׳ שמעה יי׳ צדק הטה יי׳ אזנך ענני · משפטי ב׳ בקריא וסי׳ למה תאמר יעקב ותדבר ישראל · קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד · ואני אמרתי לריק יגעתי · הקשיבו אלי עמי ולאמי · ונתתי את כבודי בגוים · זעף יי׳ אשא כי חטאתי · לכן חכו לי נאם יי׳ · העירה והקיצה למשפטי · מלפניך משפטי יצא · כי עשית משפטי ודיני · ראיתה יי׳ עותתי · חי אל הסיר משפטי · צדק לבשתי וילבשני · כי אמר איוב צדקתי · האף תפר משפטי · על משפטי אכזב :

אבן עזרא

בחנת לבי ׳ אתה תדע כל מחשבותי וטעם בלילה בהתבודדו מבני אדם ׃ בל תמצא ׳ שפול או מום ׃ בל יעבור פי ׳ כמו ומים לא יעברו פיו והנה מחשבתו כדברי פיו ואיננה להפך ׃ לפעולת ׳ מרוב אהבתי שיעבדוך הכל וזה טעם לפעולות אדם שיפעלו בני אדם מה שציויתם ׃ שמרתי ארחות פריץ ׳ והטעם שמתי שומרים על אורחותיו עד שלא יעברו על דבר שפתיך בעבור היותו פריץ ׃ תמוך אשורי ׳ רק אני לעולם תמכו אשורי במעגלותיך ׃ אני ׳ טעם אל כי יש לו כח ׃ הפלה חסדיך ׳ באר והפרש כמו אשר יפלא יי' ׃ ובימינך דבק עם חוסים כי לא מצאנו זאת הגזרה בלא בי"ת ויש אומרים כי הוא סמוך אל מלת מושיע ׃ מפני ׳ זו ׳ כמו אלה ׳ שדוני ׳ כמו שבבוני ׃ בנפש ׳ בתאות נפש יקיפו עליו ׃ חלבמו ׳ חסר בי"ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגאו או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאוה והראשון נכון בעיני כי הוא כדרך כי כסה פניו בחלבו ׃ אשורנו ׳ תחסר מלת עם או לפאת וככה הטעם סבבוני לפאת אשורנו ועיניהם ישיתו אולי נטו אשורנו בארץ כמו אם תטה אשורי מני הדרך ׃ דמיונו ׳ דמיון כל אחד מהסובבים ׃ קומה ׳ להראות הכח ׃ קדמה פניו ׳ בבואו לטרוף אותי ׳ מרשע שהוא חרבך ׃ ממתים ׳ ידבק עם הפסוק של מעלה והטעם פלטני ממתים ידך שהם מכתך בעבור היותה ביד כמו הנה יד יי' הויה ׃ ממתים מחלד ׳ שכל חפצם להיותם מבני זה העולם כי חלד איננו דבר עומד ועד וחלדי כאין נגדך כל יושבי חלד וכל שאתם שיחיו שנים רבות וכל טוב צפון שיש לך שתמלא בטנם בעולם הזה ויתענגו בו הם וישמחו וישבעו בניהם ויניחו המותר לעוללי הבני' ׃ אני ׳ אין לי חפץ רק לחזות פניך כי צדק שעשיתי היה סבה להתענגי בראותי פניך והטע' להכיר מעשה השם כי הם כולם כללים ובחכמה עשוים ולנצח עומדים ואני שבע מתענג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם וזה איננו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה איננה במראה העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות אהים באמת ואלה הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש ׃ למנצח ׳ טעם לעבד יי' כי הוא משמר דרכיו כמו שמרתי דרכי יי' יגמלני יי' כצדקי וזאת השירה חברה בהשבע אנשיו שלא יבוא עמהם עוד למלחמה והזכיר עם אויביו שאול ׃ ויאמר ׳ מלת רחמים בכל המקרא מהבניין הכבד וארחמך מבניין הקל ואיננו פועל יוצא על דרך במי יצאוני יצאו ממני חזקתני חזקת ממני וזה אבקש רחמים ממך ויש אומרים כמו תרגום אהבך ׃ יי' סלעי ׳ דרך משל כאדם שהוא במקום גבוה ולא יפחד מהשפל ממנו ׃ מהלל אקרא יי' ׳ בקראי אליו בתהלות מיד אושע ׃ אפפוני

מסורה

כאישון ג' ומל' וסימ' יצרנהו כאישון עינו ׳ שמרני כאישון בת עין ׳ ותורתי כאישון עיניך ׃ במסתרים ג' רפין וסימ' נמסר בירמיה סימן יג ׃ והניחו ב' וסימ' והניחו אותם בלשכת ׳ והניחו יתרם לעולליהם ׃ יח למנצח לעבד יי' לדוד ב' וסימ' את דברי השירה ׳ נאם פשע ׃ מהלל ג' וחס' וסימ' מהלל אקרא יי' דשמואל ׳ וחברו דתהלות ׳ מהלל שם יי' דהלל ׃

מקרא

בָּחַנְתָּ לִבִּי ׀ פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל־תִּמְצָא זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־פִּי ׃ לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ ׃ תָּמֹךְ אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ בַּל־נָמוֹטּוּ פְעָמָי ׃ אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי ׃ הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים מִמִּתְקוֹמְמִים בִּימִינֶךָ ׃ שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי ׃ מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ יַקִּיפוּ עָלָי ׃ חֶלְבָּמוֹ סָּגְרוּ פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת ׃ אַשֻּׁרֵנוּ עַתָּה סְבָבוּנִי עֵינֵיהֶם יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ ׃ דִּמְיֹנוֹ כְּאַרְיֵה יִכְסוֹף לִטְרֹף וְכִכְפִיר יֹשֵׁב בְּמִסְתָּרִים ׃ קוּמָה יְהוָה קַדְּמָה פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵרָשָׁע חַרְבֶּךָ ׃ מִמְתִים יָדְךָ ׀ יְהוָה מִמְתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפִינְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם ׃ אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ ׃

יח

לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָה לְדָוִד אֲשֶׁר דִּבֶּר ׀ לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל־יְהוָה אוֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִיַּד שָׁאוּל ׃ וַיֹּאמַר אֶרְחָמְךָ יְהוָה חִזְקִי ׃ יְהוָה ׀ סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי אֵלִי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי ׃ מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמִן־אֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ ׃

תרגום

בַּחַנְתָּא לִבָּבִי אַסְעַרְתָּא עֲלַי בְּלֵילְיָא סְנַנְתָּא לִי לָא אַשְׁכַּחְתָּא שְׁחִיתָא חֲשַׁבִית בִּישׁוּתָא לָא עֲבַרַת פּוּמִי ׃ בְּרַם אַכְסַנְתָּא עַל עוֹבָדֵיהוֹן לִבְנֵי נָשָׁא בְּמֵימַר פּוּמָךְ סִיפְוָתָךְ אֲנָא נַטְרִית אָרְחוֹת חֲצִיפָא ׃ סְעִיד אִסְתְּוָרֵי בְּהִלְכָתָךְ דְּלָא יְזוּעוּן רִגְלַי ׃ אֲנָא קְרִית יָתָךְ מְטוּל דְּקַבִּיל צְלוֹתִי אֱלָהָא צַלִּי אוּדְנָךְ קַבִּיל צְלוֹתִי ׃ פָּרִישׁ טַבְוָתָךְ פְּרִיקְהוֹן דְּסוֹבְרֵי מִן מַאן דְּקַיְימִין עֲלֵיהוֹן בְּאֵידָא דִּימִינָךְ ׃ נְטַר יָתִי כְּגִילְגוּל דִּי בִמְצִיעוּת עֵינָא בְּטְלָא שְׁכִינְתָּךְ תִּטְמוֹר יָתִי ׃ מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא אִילֵין דִּמְחַבְּלִין יָתִי בַּעֲלֵי דְבָבִי בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן מְחַזְּרִן עֲלָי ׃ עֲתְרֵיהוֹן סְגָא שׁוּמְנֵיהוֹן כַּסְּאוּ פּוּמְהוֹן מַלִּילוּ בְּרַבְרְבוּתָא ׃ אִסְתְּוָרָנָא הַשְׁתָּא חַזְרוּ לָנָא עֵינֵיהוֹן מְשַׁוּוֹן לְמִפְשַׁט בְּאַרְעָא ׃ דְּמוּתֵיהּ הֵיךְ אַרְיָא דְּמִרְגַּג לְמִתְבַּר וְכִשְׁחָלָא דְּיָתִיב בְּטוּמְרַיָּא ׃ קוּם יְיָ אַקְדֵּם אַפּוֹי חַמְתֵיהּ פְּצָא נַפְשִׁי מִן רַשִׁיעָא דְּאִתְחַיַּיב קְטוֹל בְּסַיְפָּךְ ׃ וְצַדִּיקַיָּא דְּמַסְרִין נַפְשֵׁיהוֹן מְטוּלְתָּךְ יְיָ לְמֵיתוּתָא בְּאַרְעָא חוּלַקְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא וְטַשְׁיוּתָךְ טַבְיָא יִתְמַלְיָין כְּרֵיסֵיהוֹן יִסְבְּעוּן בְּנִין וְיִשְׁבְּקוּן שִׁיוּרֵיהוֹן לְטַלְיֵיהוֹן ׃ אֲנָא בְּקוּשְׁטָא אֶחְמֵי סְבַר אַפָּךְ אֶשְׂבַּע בְּעִידָן דְּאִתְּעַר מִן אִיקַר פַּרְצוּפָךְ ׃

לְשַׁבְחָא עַל נִסַּיָּא דְּאִיתְרְחִישׁוּ לְעַבְדָּא דַּיְיָ לְדָוִד דְּשַׁבַּח בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ יַת פִּתְגָּמֵי שִׁירָתָא הָדָא עַל כָּל יוֹמַיָּא דְּשֵׁיזְבֵיהּ יְיָ מִן יְדָא דְּכָל בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וּמֵחַרְבָּא דְּשָׁאוּל ׃ וְאָמַר אֲחַבְּבִינָּךְ יְיָ תּוּקְפִּי ׃ יְיָ תּוּקְפִּי וְרוּחֲצָנִי וּמְשֵׁיזִיב יָתִי אֱלָהָא דְּאִתְרְעֵי בֵיהּ קָרְבַנִי לְדַחַלְתֵּיהּ תְּרֵיסִין מִן קֳדָמוֹי מִתְיְהַב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקַן עַל בַּעֲלֵי דְבָבִי רוּחֲצָנִי ׃ אֲמַר דָּוִד בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וּמִן בַּעֲלֵי דְבָבִי פְּרִיק יָתִי ׃ אקפתני

רשי

בחנת לבי וגו' ׳ ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט עונשי יבא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי ׳ ופקדת לילה לעת הערב בעון בת שבע שנאמר ויהי לעת הערב ויקם דוד וגו' ׃ צרפתני ׳ נסיתני ׃ בל תמצא ׳ לא מצאת בי חפצך ׃ זמותי בל יעבר פי ׳ אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנ' בחנני יי' ונסני שאמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומ' אלהי דוד אמ' לו אני בחנתיו בעשר נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת ׃ לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו' תמוך אשורי וגו' ׳ מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך את אורחות פריץ לנטות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי ׃ פי' אחר לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו' ׳ לפי שכרו' אדם להשתמר בפעולותיו לפי ישרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי ארחות פריץ אע"פ שעשיתי שלא כראוי בטובתך תמוך אשורי וגו' מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי וכו' את המישרים תחזינה עיניך והמשפט מלפניך יצא ׃ כי תענני אל ׳ כי בטוח אני שתענני ׃ הפלא חסדיך ׳ דסיבר"א בלע"ז כמו ונפלינו אני ועמך ׃ מושיע בימינך את החוסים בך ממתקוממי' עליהם ׃ הפלא חסדיך מושיע חוסים ׳ הרי זה מקרא מסורס הפלא חסדך להושיע בימינך את החוסי' וגו' ׃ כאישון ׳ הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו ועל שם שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד ׃ זו שדוני ׳ בשביל זאת ששודדים אותי אויבי ׃ אשר בנפש יקיפו עלי ׳ ליטול נפשי ׃ חלבמו סגרו ׳ בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט [illegible] לך ליראה מפניך ׃ אשורנו עתה סבבונו ׳ את עקבינו עתה סבבונו האויבים ועיניה' ישיתו לנטו' בארץ לפשוט בארץ ונראה לי שנתפלל דוד תפילה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישראל היו בארץ בני עמון צרים על רבה ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכיני א"י הרעים ׃ המצפי' ליום אידם ויבאו עליהם ׃ יכסוף ׳ יחמוד כמו כי נכסוף נכספתי ׃ קדמה פניו ׳ של אויב ׃ הכריעהו ׳ קפח את רגליו ויכרע ויפול ׃ פלטה נפשי ׳ מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחוייבי' לך ׃ ממתי' ידך ׳ מן המתי' בידך על מטתם אני בוחר להיות ממתי' מחלד ׳ מאותם שמתי' בזקנה משהעלו חלודה דרוי"לא בלע"ז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים ׃ וצפונך תמלא בטנם ׳ ומאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך ׃ יתרם ׳ נכסיהם אשר ישאירו במותם ׃ ואני בצדקתך אחזה פניך לעתיד ׳ או בצדק אחזה פניך משפטי הוצא מלפניך והצדקות שבידי אחזו ובהם אחזה פניך ׃ אשבעה בהקיץ תמונתך ׳ אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם לא"א אשבעה מראות פניך בהקיץ המתים משנתם שהם בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם ׃ ביום הציל יי' אותו וגו' ׳ כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו וניצול מהם ׃ ומיד שאול ׳ והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכלם כיוצא בדבר אתה אומר וראו את הארץ ואת יריחו ׃ ארחמך ׳ אאהבך כדמתרגם ואהבת לרעך ותרחם ׃ סלעי ׳ שעזרתני בסלע המחלקות כשהייתי מכומכם בין שאול ואנשיו להתפש כמו שנ' ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו' ׃ ומצודתי ׳ לשון מבצר ׃ צורי ׳ לשון סלע ׃ אחסה ׳ אבר"איר בלע"ז אחסה בו אתכסה בצלו כענין שנאמר מבלי מחסה חבקו צור שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים ׃ מהולל אקרא יי' ׳ בהלולים אקרא ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי ׃ אפפוני

אפפוני חבלי מות, כמו צירים וחבלים ועל כן הוא בשלש נקודות להפריש בינו ובין חבלי מנשה: ונחלי, דמה האויב למים כמלך אשור את מי הנהר אזי המים שטפונו: אמר רבי יהודה הלוי מ"ם כי בליעל דרך תפלה אל יעלה והוא האויב וחבלי דרך משל לחבלות המות: בצר לי, מהיכלו, השמים שכל גזירותיו כתובות וחתומות שם: ותגעש, הזכיר הארץ וההרים בעבור היותם עומדים ואין להם תנועה וזה משל שיתגעשו כל שונאי דוד מפני חרון השם ואלו היו חזקים כהרים: עלה, כמו תעלה חרונך וככה והיתה לשרפה מאכלת אש והטעם המות: ויט, הטעם שתרד הגזירה על האויבים מן השמים מאת השם הנכבד: וירכב, דרך משל והטעם רדת הגזירה במהירות בלי התמהמה ועיכוב: ישת, בסתיו גלי הים יתגעשו מימיו וירבה האיד העולה על כן יולד שם חשך וזה הוא חשכת מים עבי האד כאשר יהיה עב והוא הענן והטעם רדת הגזר' ואין אדם רואה אותם: מנוגה, טעם עביו עברו עברו החוק הידוע ברוב: ברד וגחלי אש, הוא כדמות ברזל השורף גם ממית ברוח והטע' היראה והפחד בלב האויבים כשמוע קול הרעם: וירעם, השם מרם והזכיר פעם שנית ברד וגחלי אש להתחברם רגע אחד: וישלח חציו, ומלת רב פעל עבר מפעלי הכפל על משקל כי אם תם הכסף והוא מגזרת ורובו והנה רב כנגד וישלח: ויראו אפיקי מים, המקומות החזקים והטעם לגלות סתר הקמים על דוד וכלל אומ' יתכן להיות הטע' דרך אחרת כי השם ירעיש את הארץ כאשר ירצה והטעם שיסירנה ממתכונתה ויוריד המים מן השמ' ומי שיש לו כח לעשות ככה יצילני: ישלח דברו, או מלאכו ויקחני מאלה שהקיפוני: ימשני ממים רבים, כנגד ונחלי בליעל: יצילני, נראה המשל במים שהוא איבי ותחבר מ' מלה שהוא עז: יקדמוני, כנגד קדמוני מוקשי מות: ויוציאני למרחב, הפך בצר לי אקרא ה': יגמלני, דבק עם אשר לפניו וכל זה עשה שיגמלני כצדקי: כבר ידי, על דרך בתום לבבי ובעבור היות רוב המעשים בידים הזכיר עמהם בור כדרך ובניקיון כפי: כי שמרתי, מצות עשה ומלת דרכי תשמש אחרת עמה: ולא רשעתי, מדרכי אלהי מצות לא תעשה: כי, לא אשכח משפטיו וזה טעם לנגדי: ואהי

אפפוני ד' וסימ' נמסר בשמוא' ב' סימן כ"ב: סבבוני כלהון מל' במ"א סבבוני בכחש אפרים: ויתגעשו ג' וסימ' ויתגעשו כי חרה לו דשמואל, וחברו דתהלות, ויתגעשו ולא יוכלו והמו: וירד ג' פתחין בקריא' וסימ' ויט שמים וירד, וחברו דשמוא', מי עלה שמים וירד: ויראו ד' וסימ' ויראו אפיקי ים יגלו מוסדו' דשמוא',

ה אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וְנַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתוּנִי׃ חֶבְלֵי שְׁאוֹל סְבָבוּנִי קִדְּמוּנִי מוֹקְשֵׁי מָוֶת׃ בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהֹוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֲשַׁוֵּעַ יִשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי לְפָנָיו תָּבוֹא בְאָזְנָיו׃ וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ־מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃ וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם יְהֹוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ טו וַיִּשְׁלַח חִצָּיו וַיְפִיצֵם וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם׃ וַיֵּרָאוּ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ מוֹסְדוֹת תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהֹוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֶּךָ׃ יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז וּמִשֹּׂנְאַי כִּי־אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יְקַדְּמוּנִי בְיוֹם־אֵידִי וַיְהִי־יְהֹוָה לְמִשְׁעָן לִי׃ כ וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי׃ יִגְמְלֵנִי יְהֹוָה כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃ כִּי־שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהֹוָה וְלֹא־רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃ כִּי כָל־מִשְׁפָּטָיו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסִיר מֶנִּי׃

אקפתני עקא כאיתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד והיא מסכנא ליממת וסיעת טלומיא בעתת יתי׃ משריית חייבין אקפוני אקדימו יתי דמזיינין במני קטול׃ בדעייקא לי אנא מצלי קדם יי וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל צלותי מן היכליה ובעותי קדמוי מתקבלא באודנוי ומתעבדא׃ ואתרגיפת ואתרגישת ארעא ואשיית טוריא זעו ואיתרטישו מטול דתקיף ליה׃ סליק זדוניה דפרעה היך קוטרא הבכן שלח רוגזיה כאישא בערא דמן קדמוי מישתיציא מזופיתיה כגומרין דינור דלקא מימריה׃ וארכין שמיא ואיתגלי יקריה וענן אמיטתא כיבש קדמוי׃ ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על גדפי זעפא׃ ואשרי שכינתיה בערפילא ואתחזר בענני יקריה היך מטללתא ואחית מיטרין דרעוא על עמיה ומיין תוקפין מן ריכפת ענני דקיבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא׃ מן זהור יקריה עננוי שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור וברדא דלקא מן מימריה׃ ואכלי מן שמיא יי ועילאה ארים מימריה רמא ברדא וגומרין דינור׃ ושדר מימריה היך גירין וברדין וברקין סגיאין ושגישינון׃ ואתחמיאו עמיקי מיא ואתגליאו שיתא מיא ודהבל ממזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך׃ שלח נביוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שזבני מעממין סגיאין׃ שיזבני מן סנאי ארום עשינין הינון ומן בעלי דבבי ארום איתגברו עלי׃ אקדמו לי ביום טלטולי והוה מימרא דיי סמיך לי׃ ואפיק יתי לרווחא שיזבני מטול דאיתרעי בי׃ יגמלינני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי׃ מטול דנטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם יי׃ מטול דכל דינוי גלו לקבלי למעבדהון וקימוי לא אעדי מני׃ והויתי

רש"י

אפפוני חבלי מות, פעמים רבות סבבוני רשעים אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות: חבלי מות, מחנות אויבים כמו חבל נביאים ות"י בספר שמואל כאיתא דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה: ונחלי בליעל, אף הוא לשון גייסות שוטפים כנחל: חבלי שאול, כמו חבלי מות משריין רשיען ואני מה הייתי עושה בצר לי אקרא אני הייתי קורא לה' תמיד: ותגעש ותרעש הארץ, אינו מחובר למקרא עליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ועמו נגעשה ורעשה הארץ: עלה עשן באפו, [illegible] בלע"ז כן דרך כל חרון אף להעלות עשן מנחיריו: ויט שמים וירד, לעבור בארץ מצרים וירד כמשמעו לשון אחר [illegible] בלע"ז: וידא, ויעף כמו כאשר ידאה הנשר: חשכת מים, שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו ושמא תאמר לפנים מן החשך אין אור תלמוד לומר מנוגה אשר נגדו ומתוך מחיצתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש: עברו, טריספסי"נט בלע"ז הברד בוקע ועובר על המצריים על ים סוף: ויראו אפיקי מים, כשנבקע הים: ויגלו מוסדות תבל, שכל מימות שבעולם נבקעו: מנשמת, מנשיבת: ישלח ממרום, מלאכיו להציל את ישר' מן הים וממצרים: ימשני, לשון הוצאה כמו כי מן המים משיתיהו: יקדמוני, אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי ויהי ה' וגו': כצדקי, כצדק לכתי אחריו במדבר: כבור, לשון נקיות כמו ובר לבב ד"א ישלח ממרום יקחני כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא בסלע המחלקות לפנות את שאול מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו': כצדקי, שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו: כי כל משפטיו לנגדי, תמיד שמתים אותם לנגד עיני: עם

ויראו אפיקי מים דתהלות, ויראו ראשי הבד' מן הקדש, וחברו דד"ה: ידי כ"א בקריא' וסימ' ואפן וארד מן ההר וההר בער באש, ואתפש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי, יגמלני יי' כצדקתי דשמוא', מלמד ידי למלחמה דשמואל, אשר ברכו יי' צבאות לאמר, כי בראותו ילדיו מעשה, ועל פעל ידי תצוני, אנכי עשיתי ארץ, ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ, פרשתי ידי כל היום, הוי למתפרות, יגמלני יי' כצדקי דתהלות, וישב יי' לי כצדקי כבר ידי, מלמד ידי למלחמה דתהלות, כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני, שמע קול תחנוני בשועי אליך, פרשתי ידי אליך נפשי בארץ עיפה, לדוד ברוך יי' צורי, ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל, והנה יד נגעה בי, כלם מיראים אותי, ואחד וידי נטפו מר ואצבעתי:

ואהי תמים · כמו תמים תהיה : ואשתמר מעוני · כמו מעכה לב : וישב · הזכיר כבור ידי לנגד עיניו כנגד כי כל משפטיו לנגדי : עם החסיד יראה חסדיו : גבר · תואר ואיננו סמוך : תתמם · מובלע תי"ו שליטי כמו תתחזק והטעם יראה פעלך שהוא תמים או אתה ינמים דעים : עם נבר · תפעלי הכפל כמו נקל ונמם : תתפל · כמו נפתולי אלהים על דרך תלחם עד שתנבחנו : כי · עני · הפך עקש ותושיע הפך תתפל והזכיר עם כי פלא הושע עם גדול מתשועת איש אחד והזכיר ועינים רמות ואיכם רואות בלילה : כי · הזכיר כי אתה תאיר נרי והוא משל למזלו הטוב : כי · ארוץ · כמו ארבץ וכמוהו מרוצתם ויש אומרים ארוץ אחרי הגדוד כדרך ארדוף שימצא עם אחרי ופעם לברו והטעם כי בך לבדך אלחם רבים וטעם בך עמך או בסמך ש שאקרא : האל · הטע' שהוא תקיף ולא יעשה עול רק תמים דרכו וכבר אמ' ואמרתו אין בה דופי כה וסמן כי היא צרופה שהוא יהיה לו לעולם מגן לחוסי' בו : כי · ואין עומד כנגדו שלא ימלא אמרתו כי אין אלוה בלתו : האל · וכאשר הוא ל תקיף אזרני חיל מתוקפו וכאשר דרכו תמים כן נתן דרכי תמים וטעם ויתן כי מאתו יבוא הטוב : משוה · בעבור שהזכיר דרכי הזכיר רגלי ומשוה כמו שוה או כמו ש שויתי יי' לנגדי תמיד : ויעמידני · שלא אכשל : מלמד · מרגיל למודי הרע למוד מדבר : ונחתה · כל אחת מזרועותי כדרך בנות צעדה עלי שור והנון שרש כמו ותנחת עלי ידך ויתכן להיות ונחתה כמו נחת הוא ואות הנון לבנין נפעל ויחסר בי"ת מזרועותי כמו הנמצא בית יי' : ותתן · הזכיר וימינך כנגד המלמד ידי ל למלחמה וזאת הענוה שסמת בי היא תגדלני ותעצימני והנה תרבני כמו על כל רב ביתו : תרחיב · קרסולי · כתרגו' אסר לו כרעים וטעם תרחיב בעבור : ארדוף · ולא אשוב · מאחריהם : אמחצם · קום · שם הפועל כאשר יפלו : ותאזרני חיל · נתת כח לאברי גופי לסבול טורח ה המלחמה : ואויבי נתתה · כאילו אמר נתתה לי עורף אויבי בנוסם כמו ידך בעורף אויביך : ישועו · על יי' · כמו אל יי' כמו ותתפלל חנה על יי' : ואשחקם · אריקם · כמו ורקות בשר אע"פ שהיה ראוי להיות הקו"ף דגושה : תפלטני מריבי עם · הם ישראל רמז לשאול על כן אחריו עם לא ידעתי יעבדוני : לשמע · ישמעו · כדרך וישמע שאול יתחברו : יכחשו לי · והטעם שיכחשו לי שהיו מתהללים בגבורתם כנגד גבורתי כמו ברוב עזך יכחשו לך אויביך : בני

ולא אשוב ד' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן כ"ב גבי שירה : יוכלו י"א וסימ' נמסר ביהושע סימן ז' וירמיה סוף סימן א' : ואשחקם ב' וסימ' כעפר ארץ · כעפר על פני רוח דתהלות :

ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני : וישב יהוה לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו : עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם : עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל : כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל : כי אתה תאיר נרי יהוה אלהי יגיה חשכי : כי בך ארץ גדוד ובאלהי אדלג שור : האל תמים דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו : כי מי אלוה מבלעדי יהוה ומי צור זולתי אלהינו : האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי : משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני : מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועתי : ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וענותך תרבני : תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסלי : ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם : אמחצם ולא יכלו קום יפלו תחת רגלי : ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי : ואיבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם : ישועו ואין מושיע על יהוה ולא ענם : ואשחקם כעפר על פני רוח כטיט חוצות אריקם : תפלטני מריבי עם תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני : לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי :

והויתי שלים בדחלתיה והוית נטיר נפשי מחובין : ופרע יי לי היך זכותי כברירות אידי קדם מימריה : עם אברהם דאשתכח חסיד קדמך אסגיתא למעבד חסדא עם זרעיה ויצחק דהוה שלים בדחלתך אשלימתא מימר רעותך עימיה : עם יעקב דהוה בריר קדמך בחרתא בנוי מן כל עממיא ואפרשתא זרעיה מן כל פסילא ועם פרעה וזרעיה ומצראי דחשיבו מחשבן בישן על עמך בילבלתינון במחשבתהון : מטול דאנת ית עמא בית ישראל דחשיבין ביני עממיא בגלותא אנת עתיד למיפרק ובמימרך אומיא תקיפיא דמיתגברין עליהון תמאיך : מטול דאנת תנהר שרגא דישראל דמיטפיא בגלותא דאנת הוא מריה דינהורא דישראל יי אלהי יפקינני מחשכא לניהור יחמינני בניחמותיה דעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא : מטול דבמימרך אסגי משריין ובמימר אלהי אכבוש כרכין תקיפין : אלהא דכוונן אורחתיה אוריתא דיי בחירא תריס הוא לכל דמתרחצין עלוי : ארום על ניסא ופורקנא דתעביר למשיחך ולשיורי עמך דישתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית אלהא אלא יי ארום לית בר מינך ועמך יימרון לית דתקיף אלא אלהנא : אלהא דמזריז לי כמור בחילא ומתקן שלים אורחי : דמשוי ריגלי קלילין היך איילתא ועל בית תוקפי יקיימינני : מליף אידי למעבד קרבא ומתקיף היך קשת נחשא דרעי : ויהבת לי תקוף ופורקן וימינך תסייעני ובמימרך אסגעתני : אפתית פסיעתי באתרי ולא איזדעזע רכובתי : ארדוף סנאי ושיצתינון ולא תבית עד דגמרתינון : אגמרינון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת ריגלי : וזריזתא לי חילא היך קמור למעבד קרבא תברתא עממין דקיימין לאבאשא לי תחותוי : ובעלי דבבי תברתא קדמי יהביתינון מחזרי קדל וסנאי אשיציתינון : כען סעיר ולית להון פריק מצלן קדם יי ולא מקבל צלותהון : ורוששתינון היך גרגישתא על אנפי ארעא זעפא והיך סיין אשקקי בעטית אינון : תשזבינני מפלוגת עממיא תנטרינני במזלי מזיין בריש עממיא ולא חכימית יפלחונני : לשמע אודן ישתמעון לי בני עממיא יכדבון קדמי : בני

רשי

עם חסיד תתחסד · כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה · חסיד תמים נבר כנגד שלש אבות : עם נבר · כאמן : עם עקש · כנגד פרעה : כי אתה תאיר נרי · כשנלחם בלילה בגדוד עמלק הבא על צקלג שנ' ויכם דוד מהנשף עד הערב ל למחרתם : כי בך · במבטחך : ובאלהי אדלג שור · כשבא להלחם על יבוס ואמר כל מכה יבוסי יהיה לראש ולשר הביא יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד והלמני כדיק וגו' קצר לו הקב"ה את החומה ודילג במדרש תילים : צרופה · ברורה מבטיח ועושה : ויתן תמים דרכי · הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכבוש : משוה רגלי כאילות · רגלי הנקיבות עומדות ביושר יותר משל זכרים : ונחתה קשת נחושה זרועותי · ונחתה לשון דריכת קשת כמו חציך נחתו בי ופעל שלו נחת ו וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנון ונחתה מגזרת ננחתה כמו נחר גרוני מגזרת ננחר כמו נחר מפוח נדף מגזרת ננדף עיני נגרה כמו ננגרה נתנה כמו ננתנה נגף מגזרת ננגף ואין לפותרו מגזרת חתה שהיה לו לומ' נחתתה כמו מן עשה נעשתה מן ענה נענתה ד"א ונחתה קשת נחושה זרועותי אית היא חי ת לשון דריכת קשת כמו חצך נחתו וה"נון איננה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו ודרכה קשת נחושה על ידי זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומו' ואומרים זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליירא[נו] והוא היה שומע ודורכן בפניהם : וענותך תרבני · הרבתה מדת ענותך להתנהג בה עמי : תרחיב צעדי תחתי · המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך : מעדו · איקלורגיר"נט בלעז : קרסולי · הם הרגלים מן הארכובות שקורין קביל"יא בלעז ולמטה : נתתה לי עורף · פונים לי עורפם ובורחים : ישועו · לעבודה זרה שלהם : ואין מושיע · שאין בה יכולת וחוזרים וקוראים אל יי' ולא יענם : ואשחקם · לשון כתישה : אריקם · כטיט הכרוך שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם לא הורק מכלי אל כלי : תפלטני מריבי עם · שלא אענש בדין ישראל להטות משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשות : תשימני לראש גוים · שאין עונש בהם : לשמע אזן · אפילו שלא בפני אלא שישמעו שליחותי : ישמעו לי · יסורו אל משמעתי ויהיו כשמעים לדברי : יכחשו לי · מאימת יראה : יבולו

בְּנֵי־נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם׃ חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי׃ הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי׃ מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃ מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

יט

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃ אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃ בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃

בְּנֵי עַמְמַיָא יְסוּפוּן וִיטַלְטְלוּן מִבִּירָנְיַתְהוֹן׃ קַיָים הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא רְמַן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהֵב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמַם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנִי׃ אֱלָהָא דַעֲבַד פּוּרְעֲנוּתָא לִי וּמְתַבַּר עַמְמַיָא דְקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי׃ מְשֵׁיזְבִי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי לְחוֹד עַל דְקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תִּתְגַּבְּרִינַנִי מִן גּוֹג וּמַשִׁירְיָית עַמְמִין חֲטוֹפִין דְעִמֵּיהּ תְּשֵׁיזְבִינָנִי׃ בְּטוּל הֵיכְנָא אוֹדֶה קֳדָמָךְ בֵּינֵי עַמְמַיָא יְיָ וְלִשְׁמָךְ אֲזַמֵּר תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ מַסְגֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵיד טִיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד עָלְמָא׃ לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד דְמִסְתַּכְּלִין בִּשְׁמַיָא מִשְׁתָּעִין יְקָרָא דַייָ וְעוֹבָדֵי יְדוֹי מְחַוְין דִמְרִיקִין בַּאֲוִירָא׃ יוֹמָא לְיוֹמָא מוֹסִיף וּמַבְעֵי מֵימְרָא וְלֵילְיָא לְלֵילְיָא פָּתִית וּמְחַוֵי מַנְדְעָא׃ לֵית מֵימַר דְתוּרַעֲמְתָּא וְלֵית מִילֵי רַשְׁגוּשָׁא דְלָא מִשְׁתְּמַע קָלֵיהוֹן׃ בְּכוּלָא אַרְעָא נְפַק מְתַח עִינְיָנֵיהוֹן וּבְסַיְיפֵי תֵבֵל מִילֵיהוֹן לְשִׁמְשָׁא שַׁוִי מַשְׁרְוֵי זִיהֲרָא בְּהוֹן׃ וְהוּא בְּצַפְרָא בְּמִיפְּקֵיהּ יִפּוּק הֵיךְ חַתְנָא דְנָפִיק מִגְּנוּנֵיהּ וּבְטֵיהֲרָא יֶחְדֵי הֵיךְ גַּבְרָא לְמִרְהַט בְּאוֹרְחָא׃ מִסַּיְיפֵי שְׁמַיָא כְּמַפְּקָנֵיהּ וְתוּקְפֵיהּ עַל כִּטְרֵיהוֹן וְלֵית דְמִטְמַר מִן רִיתְחֵיהּ׃ אוֹרַיְתָא דַייָ שְׁלִימְתָּא מְתִיבָא נְפַשׁ סַהֲדוּתָא דַייָ מְהֵימְנָא מְחַכְּמָא שַׁבְרָא׃ פִּיקוּדַיָא

הנותן ד׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ הנותן רוזני לאין׳ בים דרך׳ האל הנותן נקמות לי דתהלות׳ הנותן תשועה למלכי׳ א״ת דמסרי הנותן נקמות לי דמלכים מל׳ ואינו כי נמצא בכל הספרי׳ מדויקי׳ חסר ולא נמסר עליו ד׳ מל׳ נ״ם אשכחנא דא״ת דמסרי ההוא דאורית׳ הנותן אמ״רי שפר מל׳ ומנ״ן ליה עם הד׳ מל׳ ומסרי ה׳ מל׳ אמנ״ם קהנא ביה טובא ולא אשכחנא בשו״ם כפר מוג״ה שיהיה מל׳ אבנ״ם בקצת תקון ס״ת אשכחנא דהוא מל׳ וא״נן לא בקיאינן יוב״א דין במלא וחס׳ לאב׳ רועי כמאן׃ יט״ ישיש ה׳ בקריאה וסימ׳ נמכר בסדר כי תבא ובישעיה סימן ס״ב׃

יבולו׳ ילאו כמו נבול תבול דמתרג׳ מילאה תילאה ומנחם פירש כמו אחרי בלותי וכן פירש נבול תבול׃ ויחרגו׳ לשון אימה מחדרי׳ אימה מתרגמינן חרגת מותא׃ ממסגרותיהם׳ מחמת יסורי מסגרות כלא שאני מסגירם שם ומייסרן בהן ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה וכן פירושו ויתרפו ממסגרותיה׳ ודונש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן ח חגירא׃ חי יי׳ העושה לי כל זאת׃ הנותן נקמות לי׳ נותן בי כח להנקם מאויבי׃ וידבר׳ ויהרוג לשון דבר לא״ כמו ויהג׳ דמתרג׳ ודבר וכן חברו מנחם וגם כן חבר וידבר עמים תחתינו׃ תחתי׳ במקומי וחלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך כתתי כפרך מצרים׃ השמים מספרים כבוד אל׳ המסורר עצמו פירש את הדבר׃ אין אומר ואין דברים׳ אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קוים ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות׃ ומעשה ידיו מגיד הרקיע׳ הכוכבים ואת המזלות שהם מעשה ידיו של הקב״ה אשר הם שם כמו שנאמ׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ומשם מגידים כבודו׃ יום ליום יביע אומר׳ מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח על ידי הימי׳ והלילות שמורים את הבריות לקלס ו ולהודות מנחם פתר יביע לשון מעין נובע׃ יחוה׳ לשון הגדה׃ בכל הארץ יצא קוים׳ קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומחמת כן בקצה תבל מליהם שהכל מדברים בנפלאות שהם רואים׃ לשמש שם׳ הב״ה אהל בהם׳ בשמים מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו תנחומא׃ והוא כחתן יוצא מחופתו׳ בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל׃ ותקופתו על קצותם׳ הקפת סבובו מקצה אל קצה׃ ואין נסתר מחמתו׳ אילמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרינן שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות ומינה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות וכו׳׃ תורת יי׳ תמימה׳ גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים ואומר כי נר מצוה ותורה אור ד״א ואין נסתר מחמתו ליום הדין וליהט אותם היום הבא אבל תורת יי׳ תמימה היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנ׳ וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו׳׃ עדות יי׳ נאמנה׳ נאמנת היא להעיד בלומדיה׳ משיבת נפש משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים׃ ברה

בני׳ יבולו׳ כמו נבול תבול׃ ויחרגו׳ פתרגו׳ חרגת מותא ואין ריע לו במקרא׃ ממסגרותיהם׳ מארמונים הנשגבים שיסגרו בהם מפחד׃ חי׳ הטעם כי חי צורי לעולם ולעולם יהיה רם אלהי ישעי על כן לא אפחד׃ האל׳ וידבר׳ כמו כעדר בתוך הדברו׃ מפלטי מאויבי׳ יש אומרים שאול ואנשיו׃ אף מן קמי׳ הם גויי הארצות׃ מאיש חמס׳ מלך הגוים כי רחוק הוא שיאמר על שאול מאיש חמס גם יתכן להיות רמז לשאול כ כאשר אמר מרשעים יצא רשע׃ על כן אודך׳ בפיכי הגבורה שלך היא׃ מגדיל׳ ולסמך אזמרה שהוא מגדיל׃ למנצח׳ השמים מספרים׳ זה המזמור נכבד מאד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו בדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות׃ השמים׳ תנועת הגלגלים שהן שוות בדרך אחת ו ושוכות בדרך אחרת והולכו על דרך ישרה בעצמם ואיננה ישרה כנגד יושבי הארץ ו ומדת התנועה לא ת תוסיף ולא תגרע ב בראיות גמורות ו והיא תוסיף ותגרע במראית העין והנה שיודע דרכי העגולות ידע דעת עליון והנה השמים כמו מלמדים מורי צדק על דרך הו שיח לארץ ותורך והנה השמים הם מעונות הכוכבים ומלת מספרים בעבו׳ היותם עומדים על מתכונת אחת וזה הוא כבוד השם ואמר אל להודיע כחו׃ ומגיד הרקיע׳ שהוא האויר כמו שפירשתי בפרשת בראשית דברים ת מתחדשי׳ בכל יום על כן כתו׳ ומעשה ידיו כי עם השמים כת׳ כבוד אל וזה אמת כי יקבל האויר כח המשרתים והצבא הגדול׃ יום׳ יש ראיות גמורות מחכמת החשבון כי מערכת השבעה משתנ׳ בכל חלקיה ולעולם לא תמצא מתכונת מערכת דומה לאחרת אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים גם זה מפורש בספר יצירה ובעבור זה מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא זה לזה ודור אל דור כי בכל יום יש דבר חדש ואין טענה מדברי שלמה אין כל חדש כי על הכלל ידבר׃ יביע׳ שלא יפסוק כמו מבוע או כמו יגיד הנה יביעון בפיהם כמו אחוך שמע לי וטעם יום ולילה הזמן עומד׃ אין׳ הזכיר כי אין לשמים פה כגון בן אדם וטעם אומר הם הדבורים שיש להם טעם שלם כאומר ראובן חי וזה לא יהיה רק מחבור דברים והדבור הוא ראובן והקול ישמיע אות ר״ש ראובן והנה הזכיר כי במראה העין של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה יראה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע׃ בכל׳ קוים׳ כמו קו לקו והוא המכתב ומ״ם קוים שב אל השמים והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל מקומות הארץ׃ ובקצה תבל׳ היא הארץ המיושבת מליהם ישמיעו והנה כפור והקיו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וסיפור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות וטעם להזכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף והתנועות העליונות כולם קשורות בו והוא מוליד הזמן השוה והשונה והיום והלילה והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בשמש וככה אמר שלמה תחת השמש ואהל נוה כמו אים לאהליו כי השמש קבוע בגלגל בראיות גמורות מחכמת מלאכת השמים וי״א כדמות אור וכמוהו לא יאהיל ולפי דעתי שאל״ף יאהיל נוסף כאל״ף והאזניחו נהרות והוא מגזרת לא יהלו אורם וטעם בהם בשמים והנה הוא כנגד מעיני יושבי הארץ כנגד מרחק המדינו׳ מקצה מזרח והמשילו לחתן בעבור שכל רואיו שמחים בו וטעם כגיבור בעבור מירוץ גלגלו בו ולא ייעף ולא ייגע׃ מקצה׳ הזכיר תנועותיו כפי תולדתו באמת שהיא הפך התנועה הגדולה ומלת תקופה כמו כי הקיפו ימי המשתה הקיפו׳ וטעם ואין נסתר כי חמת השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף האדם מראיות חכמת התולדת והנה הוא חיי כל הגופות׃ תורת׳ אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר מלת יאמר כי השמש יאמר תורת השם תמימה ולפי דעתי שהזכיר עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלהות ולהכיר מעשיו ואמר דוד גם יש עד אחר נכבד ממנו ויותר נאמן והיא תורת השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו ופירוש תורה שתורה הדרך הישרה בשמות נזכרים כמו תורת הצרעת והנזיר והזכיר משיבת נפש כי התורה תסיר הספק מן הנפש וטעם לאמר תמימה כנגד השמש בעבור היות השמש תמימה באורה ואיננה כמו הלבנה וטעם משיבת נפש כשמש כי מעת היות השמש בחצי גלגל העולה תשוב נפש רבים מהחולים הפך מה שיקרה בהיותו בחצי גלגל היורד והרופאים ידעו זה ועדות הדברים העתיקים מפי המעידים שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל אדם לדעתם מדרך הראיות אמר מחכימת פתי ואמר שנאמנים הם ואינם כזב אף על פי שאינם יודעים אותם חכמי לב ואמר על התורה תמימה כי אין צריך לעדות עד אחר עמה׃ פיקודי

אבן עזרא

פקודי׳ מגזרת פקדון והטעם הנמצאות בכח הנשמה בכל אדם בהיותו בר מצוה והשם הפקידם בלב והזכיר ישרים עמהם כי כל המשכילים מחכימי׳ עליהם בדרך היושר שלא יהיה מכשול ואמ׳ משמחי לב כי בעבורם יגיע החכם למעלת שמחת עולם וכנגד השמש הזכיר ישרים בעבור כי יתהלך השמש על קו גלגל המזלות והוא הדרך היושר ועוד יתרון לפקודים כי השמש פעמים נוטה מגלגל המישור ושמחת לב כנגד השמש כי ככה הוא רק ביום תשמח ולא בלילה והפקודים משמחים תמיד ומצות יי׳ מצות עשה וקראם מצות בעבור שהיו כתו׳ ברובם למה כוון ואמר עליהם ברה כי כן הם לברי לבב על כן מאירת עינים כאדם שהיה בחשך וכנגד השמש אמר ברה כי אין בה כדמות שחרות בתוכה כמו ללבנה ויתרון המצוה כי העבים יסתירו אור השמש ביום ולא כן המצוה ומאירת עינים כי היא אור העולם ביום גם בלילה כי אור הלבנה מורה בראיות במורות: יראת׳ מצות לא תעשה ואמר טהורה כי הטהו׳ הוא שלא יתגאל במצות לא תעשה: עומדת לעד׳ שלא יתכן שהשם יתיר האסור וכנגד השמש אמר טהורה בעבור שים פעמים שיקדר השמש אף על פי שגופה טהור הוא רק הדבר כנגד אחרים והשמש עומד׳ לעד כי אינה מורכבת כמו הנבראים מהארבעה יסודות אף על פי שתשתנ׳ עמידת השמש כפי הרוחו: משפטי׳ ידוע כי משפטי חכמת המזלות כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש ויש משפטי׳ בערכו׳ מכחישי׳ זה לזה ובעבור זה יטעו בעלי הדין על כן אמ׳ על משפטי השם צדקו יחדו ואחר שהשלי׳ לדבר על יתרון התורה המועלת למשכיל בעולם הבא הזכירה כנגד תענוגי זה העולם: הנחמדי׳ אבני העולם מתאו׳ להיות להם זהב ופז רב הם אבני׳ יקרות בעבור שהם עומדי׳ ויתכלאם בשעת הצורך בעבור היותם עומדי׳ בעצמם ולא יחסרו ולחכמה יתרון עליהם כי האדם יתכלכה בחיין ובמותו וטעם ומתוקים כי המאכל צריך אלין כל חי טוב ורע אמר כי תענוג החכמה יותר מתענוג המאכל המתוק ואין למעלה מהדבש בעבור היות המאכל תענוג רגע והחכמה לעולם גם טעם מתוקים הם מדבש ונופת למשכילים לבדם לא לכל אדם על כן גם עבדך ומלת בהם כמו הנחמדים וטעם בשמרם עקב רב ידעתי כי בשמירתם שכר רק יקבל השומר והנה יועילו בעולם הזה ובבא: שגיאות׳ יתכן היות האלף תחת אות הכפל או תחת יוד כמו שכיות החמדה והטעם אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי משגה יקרה לי על כן אמר מנסתרות ממני נקני: גם׳ יתפלל אל השם שיסבב סבות כי לו נתכנו עלילות שיחשכהו מחברת הזדים ומרעתם ואל ימשלו בו וטעם אז איתם אז אהיה תם והיא מלה זרה והטעם כי לא יוכל לשמור המצות אם ימשלו בו זדים כי יכריחוהו: יהיו לרצון אמרי פי׳ שלא ימשלו בו זדים וטעם צורי שלא יפחד שימשלו בו זדים ואילו היו מושלי׳ בו אין לו גואל מידם זולתו על כן יי׳ צורי וגואלי:

למנצח׳ יענך יי׳ ביום צרה׳ יתכן שזה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ויהיה פי׳ לדוד כמו על דוד כמו לשלמה אלהים משפטיך למלך תן ואל תתמה על למ״ד לדוד והנה דרך אחרת מזמור שיר ליום השבת או דוד חברו ואומר לנשיכו יענך יי׳ ביום צרה או לעצמו ידבר ויש אומרים שהוא על המשיח יענך יי׳ ביום צרה במלחמה וטעם אלהי׳ יעקב כי צרות רבות עברו לו ברדפים והשם סגבהו: ישלח׳ מקדש׳ ממקום הארון: יזכור׳ פי׳ למה יעזרך כי יזכור כל מנחותיך וזהו הכתוב בתורה והריעותם בחצוצרות ונזכרתם ונושעתם ויש אומרים שעולות היו עושים בעת המלחמות כמו ואתאפק ואעלה העולה: ידשנה׳ ישרפנה אש המזבח ותשוב דשן ומלת ידשנה על דרך ואקראה לך שלא בא ה האלף קמוצה כמשפט עם תוספת ה״א על כן אמרו רבים כי הם דומים לפעלים הרבעיים: יתן׳ הטעם שינצח האויב: נרננה׳ כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך כי כף בישועתך לנצחו׳ ובשם אלהינו נדגול׳ ירום דגלינו בעת שימלא השם כל משאלותיך: עתה׳ דברי כל אחד כן ידברו או הם דברי המשורר ברוח הקודש והוא הנכון בעיני׳ ומשיחו הוא דוד או המשיח בנו ובמה יענהו בגבורת הישועה שתעשה ימין השם לא ימין דוד בעבור הבא אחריו: אלה ברכב׳ יבטחו ובי״ת השם לשון בחות כמו לחמו בלחמי: המה כרעו׳ כנגד אנשי הרכב: ונפלו׳ כנגד אנשי הכוסים כמו ויפול רוכבו אחור: ואנחנו קמנו׳ מגזרת וקם הבית: ונתעודד׳ והתגאה והתרומם כי מעודד הפך משפיל: יי׳

מסורה

מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ לא שבקתון שמוט׳ בזוהרא ופירו׳ ביהושע סימן כ״ב: טהורה ה׳ ג׳ מל וב׳ חס׳ וסימ׳ אשר לא טהורה היא שנים׳ אשר איננה טהורה׳ כל צפור טהורה׳ לשמי ומנחה טהורה׳ יראת יי׳ טהורה׳ ג׳ בתראי מל וחד וטהורה היא ונקתה: עבדך ז׳ חס׳ בסגול וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך: ב׳ ימלא ז׳ וסימ׳ כי שבעת ימים ימלא׳ ואשר ימלא את ידו׳ אשר לא ימלא את ימיו׳ החפץ ימלא את ידו׳ וכל עצתך ימלא׳ יי׳ כל משאלותיך׳ עד ימלה שחוק פיך׳ בתרא כתיב ה׳:

מקרא

י פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת טו מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

כ

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: יַעַנְךָ יְהוָה בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ: יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה: ה יִתֶּן־לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא: נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְהוָה כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ: עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ: אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר: הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד:

(מסורה קטנה: ה׳ כתו׳ ה׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ וכל יחזקאל דכו׳ · ל׳ ומל׳ · ז׳ וכל אסף כותיה במ״ח · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ ומל׳ · ז׳ · ב׳ · ל׳ · ז׳ · בה לף · ל׳ וחד והושיע יי׳ · ב׳ · יט לף)

תרגום

פִּקּוּדַיָא דַיְיָ תְּרִיצִין מַחְדִין לִבָּא פִּקוּדָא דַיְיָ בְּרִירָא מְנַהֲרָא עַיְינִין: דַחַלְתָּא דַיְיָ דַכְיָא קַיְימָא לְעַלְמִין דִינַיָא דַיְיָ הֵימְנוּתָא זַכִּיאוּ כַּחֲדָא: דְרַגִיגִין מִדַּהֲבָא וּמִן אוּבְרִיזִין סַגִּי וּבְסִימִין יַתִּיר מִן דִיבְשָׁא וְכַבְרִיתָא חֲלִיאָתָא: בְּרַם עַבְדָךְ אִיזְדְהַר בְּהוֹן כְּד נָטְרִין חֲלוּפֵי הֵיכְנָא אִתְעֲבִיד טַבְהוֹן דְיִשְׂרָאֵל: שָׁלְוָותָא מַן יִתְחַכַּם וּמִטַמוֹרוֹת זַכֵּי יָתִי: בְּרַם מִן זֵידוֹנַיָא פְּצָא עַבְדָךְ וְלָא יִשְׁלְטוּן בִּי הֵידֵין אֱהֵי בְּלָא מוּם וְאֶהֱוֵי זַכַּאי מֵחוֹבָא רַבָּא: יְהוֹן לְרַעֲוָא מֵימְרֵי פוּמִי וְרִינֻנַת רַעְיוֹנֵי קֳדָמָךְ יְיָ תּוּקְפִּי וּפָרִיקִי:

לְשַׁבְחָא תוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: יְקַבֵּיל צְלוֹתָךְ יְיָ בְּיוֹמָא דְעָקְתָא יְשַׂגְבִינָךְ שְׁמָא אֱלָהָא דְיַעֲקֹב: יְשַׁדַּר סַעֲדָךְ מִן בֵּית מוּקְדְשֵׁיהּ וּמִצִיוֹן יְסַיְיעִינָךְ: יִדְכַּר כּוּלְהוֹן דוּכְרָנָיךְ וַעֲלָוָתָךְ יְדַהֲנָאן לְעַלְמִין: יִתֵּן לָךְ כִּרְעִיוֹנָךְ וְכָל מַלְכָּךְ יַשְׁלִים: יֵימְרוּן עַמָּךְ נְשַׁבַּח בְּפוּרְקָנָךְ וּבְשׁוּם אֱלָהָנָא נִיטְקַס יַשְׁלִים יְיָ כּוּלְהוֹן שֶׁאֵלָתָךְ: הַשְׁתָּא יָדְעִית אֲרוּם פְּרִיק יְיָ מְשִׁיחֵיהּ קַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ מִמְּדוֹר שְׁמַיָא קַדִּישֵׁיהּ בִּגְבוּרָן פּוּרְקָן יְמִינֵיהּ: אִילֵין בִּרְתִיכִין וְאִילֵין בְּסוּסָן וַאֲנַחְנָא בְּשׁוּם יְיָ אֱלָהָנָא נִדְכַּר: אִינוּן גַּחֲנוּ וּנְפָלוּ וַאֲנַחְנָא אִזְדַקַּפְנָא וְאִתְחֵילְנָא: יי פרוק

רש״י

ברה׳ מבהרת׳ תורת עדות פקודי מצות יראת משפטי ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד ה׳ חומשי תורה וחותם בסופן אמת צדקו יחדו כלם יחד מתוקנים בחסד ואמת: מחכימת פתי: נותנת חכמה לפתאים: ונפת צופים׳ ומתק צופים ברוי״קאש בלע״ז ומנחם פתר ונפת לשון טפה וכן נפת תטפנה כפרתי מסכבי: בשמרם עקב רב׳ נזהרתי בשמירתם בשביל רב טובך אשר צפנת וללשון הזה ע עקב כמו עקב אשר שמע אברה׳ בקולי ד״א עקב רב סופן של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה עקבות משיח: שגיאות מי יבין׳ אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה: גם מזדים׳ מן הזדונות: אז איתם׳ אהיה תמים אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים והם מערימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס משנתנו אמר יש כאן בצל קטן משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח מ משנתנו לו אמ׳ תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחלה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים פשעים אלו המרדים שמתכוין להכעיס וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי: יהיו לרצון׳ לפיוס לרצותך: יענך יי׳ ביום צרה׳ המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלם ומתפלל עליהם כענין שנאמר טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אילולא דוד לא עשה יואב מלחמה: שם אלהי יעקב׳ שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר אבטחתו לכך נאמר אלהי יעקב: מקדש׳ מהיכל קודשו שהוא שוכן שם: ידשנה סלה׳ לשון שומן כמו ואכל ושבע ודשן כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים: מנחותיך ועולתך׳ הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה: נרננה בישועתך׳ כשיושיע אותך הב״ה נרנן כולנו להב״ה ובשמו נדגול נתאסף ונעשה חיל: עתה ידעתי׳ זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל׳ ידעתי שחפץ המקום בי ועננו משמי קדשו כי תשועתם היא תשועתי: אלה ברכב׳ יש מן האומות שבוטחים ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם יי׳ נזכיר כי לו הישועה נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו מזכיר לבונה את אזכרתה ולפי׳ המה יכרעו ויפולו: ואנחנו קמנו ונתעודד׳ נתגבר עליהם כמו מעודד ענוים לשון עוז: בעזך

בעזך ישמח מלך ׳ רבותינו פתרוהו על מלך המשיח ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת המינים שפקרו בו שאחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה ׃ וארשת ׳ לשון דבור ואין לו דמיון ומנחם הביאו לו חבר ברשיון כורש מלך פרס ושניהם לשון מבטא שפתים ׃ כי תקדמנו ברכות טוב ׳ קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך על ידי נתן הנביא והקימותי את זרעך וגו׳ והכינותי את כסא ממלכתך על יש׳ לעולם ׃ תשית לראשו עטרת פז ׳ ויקח עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ׃ חיים שאל ממך ׳ כשהייתי בורח לחוצה לארץ ת מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני יי׳ בארצות החיים ׃ נתת לו ׳ שהשיבותני לארץ ישראל ׃ אורך ימים ׳ למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם ׃ תשוה ׳ מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון אחד להם ׃ תחדהו ׳ לשון חדוה ׃ את פניך ׳ בגן עדן ורבותינו מדרשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדב׳ ועד עתיק יומין מטא ולקדמוהי הקרבוהי ואומר והקרבתיו ונגש אלי ׃ בל ימוט ׳ ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט ׃ תמצא ידך לכל אויביך ׳ כל מכת ידך שים לך להביא הבא על אויביך ׃ לעת פניך ׳ לעת זעמך ׃ באפו יבלעם ׳ תפלה היא זו ׃ פרימו מארץ תאבד ׳ להב״ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של עשו הרשע ׃ כי נטו עליך רעה ׳ כנגד טיטוס הרשע שאמר הרג את עצמו ׃ בל יוכלו ׳ לעשותה ׃ כי תשיתמו שכם ׳ אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנאמר והיה כחרה ואתננה וגו׳ ׃ במיתריך תכונן על פניהם ׳ במיתרי קשתותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם ׃ רומה יי׳ בעזך ׳ על הקמים ונשירה ונזמרה ׃ אילת השחר ׳ שם כלי שיר ד״א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים המקפה כמו שחר ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון תעוז כמו אילותי ל לעזרתי חושה ׃ השחר ׳ לשון שחרית ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון וכמו לשחר פניך ׃ למה עזבתני ׳ עתיד היא ללכת בגולה ואמ׳ דוד תפילה זו על העתיד ׃ רחוק מישועתי ׳ ומדברי שאגתי ׃ אקרא יומם ׳ אני קורא לך מיום אל יום ואינך עונה ׃ ואתה קדוש ׳ ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמונים ׃ ואכם

יי׳ ׳ יש אומרים כי המלך דבק עם הושיעה וזה איננו נכון בעבור האתנח ׳ ואחרי׳ אמרו שהוא הפוך ביום קראינו יי׳ הושיעה כמנהג תופשי המלחמה בבואם ׃ יעננו ׳ המלך שהוא דוד אמן כן יהיה וזה על דרך ברוך הבא כאשר אפר׳ והנכון שהוא הושיעה אותנו כי השם יודע מחשבתנו וככה אנא יי׳ הושיעה נא והפעול איננו כתוב והמלך הוא השם שהוא המלך ב באמת כי דוד משיחו הוא ׃ למנצח ׳ יי׳ בעזך ישמח מלך ׳ יי׳ בעוז שנתת לו ישמח וכנה בישועתך ׃ תאות ׳ מה שיש בלבו ׃ וארשת ׳ מה שידבר בפיו והאלף נוסף כ כאלף ואזרועך וכמוש כרשיון מלך כרש ׃ כי ׳ תי״ו תקדמנו לנוכח השם ויהיה ש הפועל יוצא לשנים פ פעולים כלומר המלך שהוא מוקדם מן ה הברכות ׃ עטרת ׳ זהב עם פז אבנים יקרות סביבה כי כן מנהג המלכים ויתכן היות תי״ו תקדמנו לשון נקב׳ בעבו׳ ברכו׳ כדרך בנות צעדה עלי שור ׃ חיים ׳ שם לעולם על לשון רבים לא יפרדו כמו נעורים בתולים זקונים מלואים ׃ ארך ימים עולם ועד ׳ עולם השאו׳ שני דורו׳ ׃ גדול ׳ כל משע לעולם יוסיף כבוד ׃ הוד והדר תשוה ׳ כמו תשית ׃ כי ׳ אמר השם לאברהם והיה ברכה והמשורר אמר ברכות לעד לנכח הוא וזרעו ׃ תחדהו ׳ מגזרת חדוה ׃ כי ׳ הטעם אין לו בטחון בגבורתו רק בשם ו ובחסדו והזכיר עליון כנגד בל ימוט ׃ תמצא ׳ זהו חסד עליון שהשם אומר ל לדוד תמצא ידך והיא השמאלית וככה ידה ליתד תשלחנה וטעם תמצא כדרך והכרותי להם למען ימצאו א אותם הקולעים והטע׳ לא יוכלו לנוס ולהפרד ולהמלט ׃ תשיתמו ׳ פניך ׳ כעסך פני יי׳ חלק׳ ופניה לא היו לה עוד ויש אומרי׳ כי כ״ף כתנור אש כמו בי״ת

קראינו ב׳ בקריא׳ וסימ׳ כיי׳ אלהינו בכל קראינו ׳ המלך יעננו ביום קראינו ׃ כ״א בעזך ג׳ וחס׳ בקריא׳ וסימ׳ נהלת בעזך אל נוה קדשך ׳ יי׳ בעזך ישמח מלך ׳ אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים ׃ ברכות ו׳ ה׳ חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי ׃ עולם ועד ו׳ וסי׳ יי׳ מלך עולם ועד ׳ כסאך אלהים עולם ועד ׳

יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ ׃

כ א

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד ׃ יְהוָה בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ מַה־יָּגִיל מְאֹד ׃ תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה ׃ כִּי־תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז ׃ חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד ׃ גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו ׃ כִּי־תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת־פָּנֶיךָ ׃ כִּי־הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּיהוָה וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל־יִמּוֹט ׃ תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל־אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ ׃ תְּשִׁיתֵמוֹ כְּתַנּוּר אֵשׁ לְעֵת פָּנֶיךָ יְהוָה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם וְתֹאכְלֵם אֵשׁ ׃ פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם ׃ כִּי־נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל־יוּכָלוּ ׃ כִּי תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם בְּמֵיתָרֶיךָ תְּכוֹנֵן עַל־פְּנֵיהֶם ׃ רוּמָה יְהוָה בְעֻזֶּךָ נָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ ׃

כ ב

לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד ׃ אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי רָחוֹק מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי ׃ אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וְלַיְלָה וְלֹא־דוּמִיָּה לִי ׃ וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל ׃ בְּךָ בָּטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ וַתְּפַלְּטֵמוֹ ׃ אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ בְּךָ בָטְחוּ וְלֹא־בוֹשׁוּ ׃

ב׳ כיי׳ אלהינו ׳ יתיר יו״ד ׳ ו׳ יתר ת״ל ׳ ב׳ ר״פ ׳ ה׳ חס׳ ב כתו׳ ׳ ג׳ ל׳ ׳ ד׳ ב׳ מ״ל בסיפ׳ ׳ ל׳ חס׳ בכו׳

יְיָ פְּרוֹקְלָן מְלִיךְ תַּקִּיף קַבִּיל צְלוֹתָן בְּיוֹם מַקְרִינָן ׃
לְשַׁבָּחָא תוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד ׃ יְיָ בַּעֲשְׁנָךְ יֶחְדֵּי מְלִיךְ מְשִׁיחָא וּבְפוּרְקָנָךְ כְּמָא יְרַנֵּן לַחֲדָא ׃ רְגְגַת נַפְשֵׁיהּ יְהַבְתְּ לֵיהּ וּפֵירוּשׁ סִיפְוָתֵיהּ לָא כְלִיתָא לַעֲלְמִין ׃ אֲרוּם תְּקַדְּמִינֵיהּ בִּרְכַן טָבָן תְּשַׁוֵּי עַל רֵישֵׁיהּ כְּלִיל דְּהַב סְנִינָא ׃ חַיֵּי עָלְמָא שְׁאַל מִינָךְ יְהַבְתְּ לֵיהּ נִיגְרָא דְּיוֹמַיָּא לַעֲלְמֵי עָלְמִין ׃ סַגִּי יְקָרֵיהּ בְּפוּרְקָנָךְ תוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁבְהוֹרָה תְּשַׁוֵּי עֲלוֹי ׃ מְטוּל דִּי תְשַׁוִּינֵיהּ בִּרְכַן לַעֲלְמִין תְּחַדִּינֵיהּ בְּחֶדְוְתָא דִּי מִן קֳדָמָךְ ׃ מְטוּל דְּמַלִּיךְ מְשִׁיחָא סְבִיר בַּייָ וּבְחִסְדָּא דְעִילָּאָה לָא יָזוּעַ ׃ תַּדְבֵּק מְחַת אִידָךְ לְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ פּוּרְעֲנוּת יְמִינָךְ תַּשְׁכַּח לְכָל סַנְאָךְ ׃ תְּשַׁוִּינוּן הֵיךְ אַתּוּן נוּרָא לְעִידָנֵי רוּגְזָךְ יְיָ בִּרְגְזֵיהּ יְסַלְעֲמִינוּן וְתֵיכְלִינוּן בְּעוּר גֵּהִנָּם ׃ בְּנֵיהוֹן מֵאַרְעָא תְּהוֹבֵד חַרְעִיתְהוֹן מִבְּנֵי נְשָׁא ׃ מְטוּל דַּחֲשִׁילוּ עֲלָךְ בִּישְׁתָּא חֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן בִּישָׁן וְלָא יְכִילוּנָךְ ׃ מְטוּל דְּשַׁוִּיתִינוּן לְעַמָּךְ כְּתֵף חַד בְּאִיטוּנֵי מַשְׁכְּנָיךְ תַּתְקֵן אוֹרְחֵהוֹן קֳדָמֵיהוֹן ׃ אִיזְדַּקַּף יְיָ בְּעוּשְׁנָךְ נְשַׁבְּחָא וּנְרוּצִיצָא בִּגְבוּרְתָּךְ ׃
לְשַׁבָּחָא עַל תְּקוֹף קוּרְבַּן תְּדִירָא דִּקְרִיצְתָא תוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד ׃ אֱלִי אֱלִי מְטוּל מָה שְׁבַקְתָּנִי רָחִיק מִן פּוּרְקָנִי מִילֵי אַכְלְיוּתִי ׃ אֱלָהִי אֲנָא קָרֵי בִּימָמָא וְלָא תְקַבֵּל וּבְלֵילְיָא לָא שְׁתִיקוּתָא לִי ׃ וְאַנְתְּ קַדִּישׁ דְּמִיתֵּב עָלְמָא עַל תוּשְׁבַּחָן יִשְׂרָאֵל ׃ עֲלָךְ סַבָּרִי אֲבָהָתָנָא סַבָּרִי בְּמֵימְרָךְ וְשֵׁיזַבְתִּינוּן ׃ קֳדָמָךְ צַלּוּ וְאִשְׁתֵּיזַבוּ וַעֲלָךְ אִתְרְחִיצוּ וְלָא בְהִיתוּ ׃ ואנא

ואני כזית רענן ׳ חיים שאל ממך ׳ כי זה אלהים אלהינו ׳ יסד ארץ על מכונה ׃ תמצא ידך ג׳ וסי׳ תנה נא את אשר תמצא ידך ׳ כל אשר תמצא ׳ תמצ׳ ידך לכל איביך ׃ כ״ב אילת ג׳ וסי׳ גם אילת בשדה ׳ למנצח על אילת השחר ׳ אילת אהבי׳ ויעלת חן ׃ יושב ב׳ מ״ל בסיפרא וסימ׳ יושב בשמים ישחק ׳ ואתה קדוש יושב ׃

כדרך בחצי לילה כחצות הלילה ׃ פרימו ׳ תי״ו תאבד לנכח דוד או למשיח כי אחריו כתוב כי נטו ׳ מלת נטו יוצא והפעול הוא רעה ׃ מזמה ׳ בכח ולא יוכלו להוציאה למעשה ׃ כי ׳ בעבור היות באתנחתא שב שכם הוא שכם אחד והטעם להיותם מחברים על דרך והכרותי להם למען ימצאו ומלת תכונן דרך קצרה כי הטעם תכונן הקשת בחציה ׃ רומה ׳ שב להודות השם בסוף המזמור כי כל זה יקרה לאויב בסוף בעוז השם כאשר החל יי׳ בעזך ישמח מלך ׃ למנצח על אילת השחר ׳ כאשר יראה כח עלות השחר ויש אומרים כי הוא שם כלי ניגון וידענו כי יו״ד איילותי כנגד אין אייל בלא דגש על כן הוא רחוק להיות אילת כגזרת מזאת הגזרה והנכון בעיני כי הוא תחלת פיוט נעשה על דרך דברי חשק כמו אילת אהבים וזה המזמור על נועם ניגונו ׃ אלי ׳ פעמים כי בצרה היה וטעם לי בעבור עזבתני ותחסר מלת לי כאלו הוא אני אלי רחוק מישועתי הם דברי שאגתי כמו שאגתי מנהמת לבי והוסיף דברי בעבור היותו בן ארם ׃ אלהי ׳ התימה כי אתה אלהי ואיך לא תענה והטעם כי אין לי אלוה אחר מבלעדיך ולא אקרא רגע אח׳ ואדום רק ולא דומיה לי ׃ ואתה ׳ תהלו׳ ישר׳ ׳ הנו׳ שטם האדון כדרך בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וכל זה בעבו׳ היות יושב דבק עם תהלו׳ כי ה״א כי טעם יושב שא׳ עומד ויושב קדם סלה כמו שוכן עד כמו אתה יי׳ לעולם תשב ואתה תהלו׳ יש׳ כדרך הוא תהלתך והוא אלהיך ׳ וי״א כי אתה הנמצ׳ בתוך תהלו׳ ולכה הוא הקדו׳ המהולל כדרך בקרבך קדוש ׃ בך ׳ כבר בטחו בך בהיות בלא צרה היו לבטוח ובעת צרה שבטחו בך תפלטמו ׃ אליך ׳ לבדך זעקו ולא נשענו על אחרי׳ על כן לא בושו ׃

ולכבי

ואנכי, רחוק הוא שיאמר איש דעת על עצמו שאיננו איש רק ידבר כנגד האויבים שהם יבזוהו ואיננו נחשב בעיניהם למאומה: כל, גזרת לעג קשורה לעולם עם למ״ד: יפטירו בשפה, יפתחו כמו פטר רחם והבי״ת דרך צחות כמו לחמו בלחמי ויתכן שתחסר מלה: גול, תאר השם כדמות פועל על משקל לחם חום כי הגולל דבריו על השם כדרך גול על יי׳ דרכך: יפלטהו כי חפץ בו, השם כי טעה האומר כי הגולל חפץ בשם והכתוב אמר אם חפץ בנו יי׳ ורבים ככה: גוחי, פועל או שם התאר כמו גותי מגזרת ותגח בנהרותיך כמו מוציאי והזכיר זה כי הגולל על השם יצילהו כי הנה הוא גוחו מבטן שאין דעת לנו ולא כח: עליך, הטעם עליך הושלכתי לא על שדי אמי כי את אתה מאכילה ומאכיל אותי ואתה הנותן לי כח לקבל עד שאגדל על כן אמר אלי אתה: אל תרחק ממני, דרך צחות בשירים תרחק עם קרובה: סבבוני, טעם רבים מגל פאה: אבירי בשן, כמו עגלי על דרך פרות הבשן: כתרוני, מן כתר מלכות שהוא עגול: פצו, פתחו כמו ופצתה האדמה ואחסר כ״ף מן אריה על דרך אם אוכלת הוא ואמר על אלה הפרים שהם טורפים כמו אריה ושואגים: כמים, דרך משל מרוב הפחד היה כמים אשר לא יאספו כן נפזרו איבריו והתפרדו העצמו שהם מוסדי הגוף ונמס לבו בקרבו כאילו סרה דעתו: יבש, ולא יוכל לדבר על כן אמר אחד מהגאונים כי פחי הפך חכי ולפי דעתי בעבור היות ל ליחת התולד׳ הקושרת הכל המעמדת הגוף כמו הליחה בשם כח והנה יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימים ומלקוחי מגזרת ומלקחיה ואם איננו על משקלו: ולעפר מות, לעפר בני מות כמו וגבורתך במלחמ׳ ותשפתני כמו שפות הסיר: כי, יאמר כי סבבוהו גרים ואויבים אחרים שהם פחותים מהפרים ויותר מכעיסי והם עדת מרעים וטעם כארי דבק עם הקיפוני שהקיפו כ כאריה ידי ורגלי ו והזכיר ידי כי בהם הוא נלחם ורגלי כי בהם יוכל לברוח: אספר, יש אומרים כמו אספרם מחול י

ואנכי ט׳ ר״פ בקרי׳ וסי׳ ואנכי עמדתי בהר כימים הראשני׳ ואנכי הסתר אסתיר פני׳ ואנכי לא חטאתי לך׳ ואנכי היום רך ומשוח מלך׳ רוגע הים ויהמו גליו׳ ואנכי מעשיהם ומחשבותיה׳ באה לקבץ׳ ואנכי תולעת ולא איש׳ ואנכי נטעתיך שורק׳ ואנכי אמרתי איך אשיתך בבני׳ וכל ר״פ דתריסר דכוו׳: עוזר ה׳ מל׳ וסי׳

וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא־אִישׁ חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם: כָּל־רֹאַי יַלְעִגוּ לִי יַפְטִירוּ בְשָׂפָה יָנִיעוּ רֹאשׁ: גֹּל אֶל־יְהוָה יְפַלְּטֵהוּ יַצִּילֵהוּ כִּי חָפֵץ בּוֹ: כִּי־אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן מַבְטִיחִי עַל־שְׁדֵי אִמִּי: עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרָחֶם מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אָתָּה: אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי כִּי־צָרָה קְרוֹבָה כִּי־אֵין עוֹזֵר: סְבָבוּנִי פָּרִים רַבִּים אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי: פָּצוּ עָלַי פִּיהֶם אַרְיֵה טֹרֵף וְשֹׁאֵג: כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל־עַצְמוֹתָי הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג נָמֵס בְּתוֹךְ מֵעָי: יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי וְלַעֲפַר־מָוֶת תִּשְׁפְּתֵנִי: כִּי סְבָבוּנִי כְּלָבִים עֲדַת מְרֵעִים הִקִּיפוּנִי כָּאֲרִי יָדַי וְרַגְלָי: אֲסַפֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ־בִי: יְחַלְּקוּ בְגָדַי לָהֶם וְעַל־לְבוּשִׁי יַפִּילוּ גוֹרָל: וְאַתָּה יְהוָה אַל־תִּרְחָק אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: הַצִּילָה מֵחֶרֶב נַפְשִׁי מִיַּד־כֶּלֶב יְחִידָתִי: הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי: אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ: יִרְאֵי יְהוָה הַלְלוּהוּ כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב כַּבְּדוּהוּ וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל: כִּי לֹא־בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי וְלֹא־הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו שָׁמֵעַ: מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי בְּקָהָל רָב נְדָרַי אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָיו:

וַאֲנָא זָחִיל חַלָּשׁ וְלָא גִבּוֹר סְכַל חַסוּדֵי בְּנֵי נְשָׁא וּמִתְרַמְרְמוּתָא דְעַמְמֵי: כָּל דְמִחַמְיָין לִי יִרְהֲבוּן עֲלַי מִתְגָרִין בְּסִיפְוָותְהוֹן יְטַלְטְלוּן בְּרֵישֵׁיהוֹן: יְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ וִישֵׁזְבֵיהּ יְתִיהּ מְטוּל דְאִתְרְעֵי בֵיהּ: כְּמְטוּל דְאַתְּ אַפְקְתַנִי מִכְּרֵיסָא אַסְבַּרְתַּנִי עַל תַּדְיֵי אִמִּי: בְּסַעְדָךְ אִתְּלְקִית מִמְעִינָא מִכְּרֵיסַת דְאִמִּי אֱלִי אַתְּ: לָא תִתְרַחִיק מִינִי מְטוּל דְעַקְתָא קְרִיבָא אֲרוּם לֵית פְּרִיק: אַחֲזְרוּ עֲלַי עַמְמַיָא דִמְתִילִין לְתוֹרִין סַגִיאִין רוּבְנֵי מַתְנַן אַקְפוּנִי: פְּתָחוּ עֲלַי פּוּמְהוֹן הֵיךְ כְּאַרְיָא אָכְלֵי וְתָבִיר: הֵיךְ כְּמַיָא אִתְשַׁדַּת וְאִתְפַּרְפָּרָן כּוּלְהוֹן גַרְמַיי הֲוָה לִבִּי מִתְמְסֵי הֵיךְ שַׁעֲוָא בְּגוֹ מְעַיי: יָבֵשׁ הֵיךְ פַּחַר חֵילִי וְלִישָׁנִי אַרְבִּיק מוֹרִיגַיי וּלְבֵית קְבוּרְתָּא אַמְטַחְנִי: מְטוּל דְאַחֲזְרוּ עֲלַי רַשִׁיעֵי דִמְתִילִין לְכַלְבַיָא סַגִיעֵי כְּנִשַׁת מַבְאִישִׁין אַקְפוּנִי נָכְתִין הֵיךְ כְּאַרְיָא אִידַי וְרִגְלַי: אֲחַוֵי כָּל חֶלְבָּשׁוּשֵׁי גַרְמַיי אִינוּן מִסְתַּכְּלִין מַבְזְן לִי: מְפַלְגִין לְבוּשַׁי לְהוֹן וְעַלְוֵי פְּתַאגָאֵי יִרְמוּן עַדְבִין: וְאַנְתְּ יְיָ לָא תִתְרַחִיק תּוּקְפִי לְסִיוּעֵי אוֹחִי: פְּצֵי מִקַטְלִין דְחַרְבָּא נַפְשִׁי מִן אִידָא דְכַלְבָּא רוּחָא דְגוּשְׁמִי: פְּרוֹקְנִי מִפּוּם אַרְיָא וּמִמַּלְכִין דְתַקִיפִין וְרָמִין כְּרֵימָנָא קַבִּילְתָּא צְלוֹתִי: אֲחַוֵי גְבוּרַת שְׁמָךְ לְאֶחָי בְּמַצַע כְּנִישְׁתָּא אֲשַׁבְּחִינָךְ: דְחַלְיָיא דַייָ שַׁבְּחוּ קֳדָמוֹי כָּל זַרְעָא דְיַעֲקֹב הָבוּ לֵיהּ יְקָר וְאִזְדַעְזְעוּ מִינֵיהּ כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: מְטוּל דְלָא בְסִיר וְלָא שָׁאִיט צְלוֹתְהוֹן דְעַנְיֵי וְלָא סַלִּיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינֵיהוֹן וּבִצְלוֹתְהוֹן קֳדָמוֹהִי מְקַבִּיל: מִינָךְ תּוּשְׁבַּחְתִּי בִּכְנִשַׁת סְגִיעַת עַמָּא נִידְרַי אֲשַׁלֵּם קֳבֵיל דַחֲלוֹי: ייכלון

ט״ר״פ׳ ב׳ כי חל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ מל׳ · ל׳ · ד׳ הס׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ קמצין בתרי לים׳ סוייתי עד בקר · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ · ג׳ · ה״א בכוי׳ · ד׳

גמס׳ בישעיה סימן לא׳: ולשוני ג׳ בקריאה וסי׳ ולשוני מדבק מלקוחי׳ ולשוני תהגה צדקך׳ לשוני אם יהגה רמיה: הצילה כל ליש׳ מל׳ בר״ז חס׳ וסי׳ וישמע ראובן ויצלהו׳ ויצלני מחרב פרעה׳ אשר מצאתם בדרך ויצלם יי׳׳ אשר הצלני מיד הארי׳ ויצלני מכל צרה׳ כי אתך אני להצלך דירמיה׳ משזיב ומצל: שמע ד׳ בקריאה וסי׳ זה עני קרא ויי׳ שמע׳ צדקו ויי׳ שמע ומכל׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני׳ ויגד להם מיכיהו וסים׳ בלשון ארמי מכיהו צוח מסכינא ואיתבזי:

רשי

ואנכי תולעת, כל ישראל מכנה כאיש אחד: יפטירו, יפתחו כמו פטר רחם ופטר חמו׳ פוטר מים: גול אל יי׳, כמו לגול יש לאדם לגולל יהבו ומשאו אל י יוכרו למען יפלטהו: גוחי, מוציאי ומושכי כמו יגיח ירדן אל פיהו: מבטיחי על שדי אמי, זמנת לאדם שדים ליסען עליהם לתחיה: עליך השלכתי מרחם, כשלכתי מרחם מאז הוכחתני מרחם כמה דאת אמר העמוסים מני בטן מאז נולדו השבטים כ נשאם ונהלם: פרים רבים, מלכיות חזקים: אבירי בשן, גם הוא לשון פרים, בבשן שהם שמנים: כתרוני, סבבוני ככתר המקיף את הראש: אריה טורף, כבוכד נצר: כדונג, שעוה הנימוחה מחום האש: מלקוחי, הם החניכיים שקורין פאלי״ש בלעז כשאדם מצר אין רוק מצוי בפיו ומנחם פתר מלקוחי אכטי״לאש בלעז כמו במלקחים לקח והמלקות הן השיניים אשר דמו למלקוחי חרשים: ולעפר מות, לרבאות מיתה: תשפתני, אתה מושיבני לשו׳ שפיתת קדיר׳ שפות הסיר ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה: כארי ידי ורגלי, כאילו הם מרוצצים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי: אספר כל עצמותי, כאב עצמי: המה יביטו, שמחים לאידי: ועל לבושי יפילו גורל, בוזזים את נכסינו: אילותי, כחי כמו הייתי כגבר אין איל וכמו יש לאל ידי: הושיעני מפי אריה, כאשר מקרני ראמים עניתני זה ה האמורי אשר כגוב׳ ארזי׳ גובהו ל׳ ואחד מלכים: אספרה שמך לאחי, בהתאסף כל כנסייתי וכן אומר להם יראי יי׳ הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב: וגורו, לשון יראה: ענות עני, צעק׳ דל כל ענייה שבמקר׳ לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא ככנע ומתפלל לפניך, יאכלו

ירבון וכמוהו מי יספר שחקים בחכמה והטעם׳ שהוא רזה ואין לו בשר והנכון בעיני בעבור שהזכיר והתפרדו כל עצמותי אמר כאשר אספר כמה עצמות יתפרדו ממני ישחקו אויבי כמו לראוה בך ויתכן שהעצמות דרך משל לאנשיו שסבבו ממנו בעת ברחו במלחמ׳: יחלקו, כפי מחשבת האויבים ודבריהם בעבור היותם בגדי מלוכ׳ ולולא היותו מלך לא היה טעם בדבריו וזה רמז: ואתה, אילותי, השם ואל יעלה על לבך איך יקרא דוד כי השם הוא אילותו ואורו וישעו ועזרתו וכל אלה מקדים כי חפצו להגיד כח עליון שקבלו: הצילה מחרב, כנגד עדת מרעים: מיד כלב, כנגד כי סבבוני: הושיעני, כנגד אריה טורף ושואג וטעם יחידתי בעבור היות כל נשמת אדם יחידה מתבודדת עם גופה מנשמת הכל ובהפרדה מגוייתה אז תאסף אל הכל וטעם ומקרני ראמים שהם חזקים מכל הקרנות ושמעתי בני אים אומרים כי הראם יפיל עצמו מהר גבוה על קרניו ולא תשברנה וראמים חסר אל״ף כמו ברחוץ הליכי בחמה וטעם עניתני כי כבר עשית לי חסד מצרה כזאת וטעם ומקרני כאילו הייתי על קרניו ו״א כי קרניו גבוהים מכל הקרנות והעד ותרם כראם קרני וטעם עניתני כנגד אקרא יומם ולא תענה: אספרה, כנגד אספר כל עצמותי וטעם לאחי לאנשי סודי: ובתוך קהל אהללך, וזאת היא התהלה שאומר להם: יראי, ו״ו הללוהו שב אל שמך הנזכר למעלה ואלה יראי יי׳ מהגוים על כן אין שם מלת כל כמו כל זרע יעקב ואמר לישראל גורו שיהו כולם יראים ואם תעות ידם על אויביהם יתנו העוז לשם: כי, ולא שקץ, הרחיק וטנא: ענות, מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות: מאתך, אתה הוא הסבה והיסוד לתהלתי כנגד ואהללך: יאכלו

יאכלו, הטעם שהענוים יאכלו וישמחו וישבעו מרוב השמחה בראותם כי השם הושיע העני אשר אין עוזר לו וטעם יחי לבבכם זה יאמר איש לרעהו כדרך ותחי רוח יעקב אביהם כי לבו היה כמת: יזכרו, טעם אפסי ארץ כי השומעים אף על פי שהם בקצה הארץ יזכרו זה הפלא שעשה השם וישובו לעבדו ואלה הינם ענוים על כן אמר כל משפחות גוים: כי, אז ידעו כי לשם לבדו המלוכה וגם הכתוב הוא כמו והנבואה עודד הנביא שהטעם והנבואה נבואת עודד ורבים כמוהו כאילו אמר כי ליי' המלוכה ויי' מושל בגוים: אכלו, זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגים בעולם הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעולם הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך בנות צ צעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיות נפשו וזה רמז כי ת תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוי' שכתו' בהם יחי לבבכם לעד: זרע, וי"ו לפניו גם וי"ו יעבדנו שב אל כי ליי' המלוכה והטעם כמו ואכבד יי' מעולם ועד עולם על יריאיו וככה בני עבדיך ישכנו ותאסר מלת אשר כמו עם לבבכ' שלם כאילו הוא זרע אשר יעבדנו והם בני הענוים ה הנזכרים למעלה וטעמ' לדור לדור הבא על כן אחריו יבואו על דרך דור הולך ודור בא: לעם נולד, הוא דור שלישי וטעם צדקתו על דרך צדקתו עומדת לעד גם בעולם הזה: מזמור לדוד יי' רועי לא אחסר, זה המזמור נכבד ודמה עצמו כ כשה שמשענתו על ה הרוע' והנה השם הוא הרועה אותי על כן לא אחסר כל והטעם לא יחסר לי מה שאני צ צריך כדרך מלא: בנאות, הטעם שימצא הדשא ויהיה שם מה קרוב שלא ייגע בצהרים בעת ש שתרבץ השה, ועל מי הזכיר המים וטעם מנוחו' הפך נחל שוטף: נפשי, הזכיר כי הרועה לא ידפקנו ל להוליכו ממרעה אל מרעה בניחוץ רק נפשי ישובב בטובה ונחת וטעם במעגלי צדק שלא יוליכנו על גבעות ועל עמקים וכל זה לא למעני הוא עושה רק למען שמו למען ספר שמו בכל הארץ כי הוא רועה טוב ורחמן ואין כמוהו: גם, הטעם אם תקראנה גזירות השמים שהשם גזר מימי קדם לבוא רעה בעולם ודמה הרעה לגיא צלמו' לא אירא רע לא אירא שרע יהיה לי כי שבטך יראה לי הדרך עד שאבא וזה השבט והמשענת בה יתנחם לבו והטעם כאשר תבואנה שנת רעה לעולם השם יסבב סבות לחוסי' בו לחיותם ברעב ולהציל ממות נפשם והטעם מות שאינגו כדרך התולדת כמו מתי מלחמה ומגפה, תערך, נגד צררי, כנגד בגיא צלמות על דרך מעוף צוקה והנה השלחן כנגד הדשא וכוסי רויה כנגד על מי מנוחות ורויה תאר השם כמו אשה חכמה ומרוב דשן המטעמים שהם על השלחן ראשו מדושן כאילו הוא בלול בשמן רענן וטעם זה המזמור על עבדי השם העוזבים תאות העולם והם שמחים בחלקם ויחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמי' כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא על כן ימיחו תענוגי רגע בעבור תענוג עולם על כן אמר אך זאת כל מחשבתי וטעם ירדפוני כל כך הרגיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנפשי וחסד עם אחרים ללמדם ולהורותם לעבוד את יי' עד שיהיה לי חוק כי אילו רציתי להניח הטוב רגע אחד הוא היה רודף אחרי' וטעם ושבתי פעם אחר פעם כדרך כלה שב במרוצת' וי"א כמו ושקטתי מגזרת בשובה ונחת תושעון והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית השם להכיר מעשיו וזאת היא התפלה באמת כי אז יתכבד מבני אדם: לדוד, ליי' הארץ ומלואה, כי הוא על ימים, בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון כדרך וזה שער השמים על כן החל לאמר ליי' הארץ בעבור בהר יי' וטעם ליי' הארץ כי בדרך התולדת נבראה להיותה תחת המים ובחפץ השם יבש קצתה והיא המחצה אשר היא מגולה על כן כי הוא על, ויאמר רבי משה כי פי' על כמו עם כמו ויבואו האנשים על הנשים והטעם שלא היה על מתכונת יושרה שיחיו בני אדם עליה כי אם שיהיו סביבה ימי' ונהרות וכן בלעם אמר כי הטעם שאינה רחוקה מנהר או ים: מי, הר יי', זה הר המוריה וזה המזמור חברו דוד אחר דבר גורן ארונה היבוסי: ומי יקום, הטעם לדור בו:

נקי

כ"ג מזמור לדוד ה' רף וסימ' נמסר לעיל בריש סיפרא סימ' ג': ינחני ב' וסימ' מן ארם ינחני בלק: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק: וחסד ה' וקמצין וסימ' טבא רדף חייא ונטר אכתר, ופי' אך טוב וחסד ירדפוני, רדף צדקה וחסד, חיים וחסד עשית עמדי, שומר הברית והחסד דעזרא, ותשא חן וחסד לפניו: כ"ד כל

יאכלו ענוים וישבעו יהללו יהוה דרשיו יחי לבבכם לעד: יזכרו וישבו אל יהוה כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים: כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים: אכלו וישתחוו כל דשני ארץ לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה: זרע יעבדנו יספר לאדני לדור: יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה:

כג

מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יהוה לארך ימים:

כד

לדוד מזמור ליהוה הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יהוה ומי יקום במקום קדשו:

ייכלון ענותני וישבעון ישבחון קדם יי' דתבעין ליה ישרי רוח נבואה ברעיוני לבכון לעלמין: ידכרון ניכסוי ויתובון קדם יי' כל סייפי ארעא ויסגדון קדמך כל גנסת עממיא: מטול דמן קדם יי' מלכותא ושליט בעממיא: וסגידו כל רהיני ארעא קדמוי גחנין כל נחתין בית קבורתא ונפש רשיעא לא יחי: זרעיה דאברהם יפלחון קדמוי ויתחוון כח גבורתא דיי' לדרא בתראה: יתובון בניהון ויתנון צדקתיה לעמיה דעתיד למלך פ פר ישן דעבד:

תושבחתא לדוד יי' זן ית עמיה במדברא לא חסרו כולא: באתר צותתא בהניית דאיתאין ישרינני על מי ניחיא דברני: נפשי יתיב במנא דברני בהילכות צדקא מטול שמיה: ברם כד אזל בגלותא במישר טולא דמותא לא אדחל מבישתא מטול דמימרך בסעדי תיזראך תריצא ואוריתך הינון ינחמונני: סדרת קדמי פתור מנא זקיף קביל מעיקיי דהינתא בעופיא פטימיא גושמיה ובמשח רבותא ריש כהניי כלידי רווחא: ברם טבתא וחסדא ירדפונני כל יומי חיי כד אתיב בבית מקדשא דיי' נגרא דיומנא:

לדוד תושבחתא דיי' הא ארעא ובריתהא תבל ודיתבין בה: מטול די הוא על ימי שוי שיתסאה ועל נהרותא אתקינאה: מאן יסק לטור בית מקדשא דיי' ומאן יקום באתר קודשיא: רכי

סיפר' לדוד בס"ז לדוד מזמור וסימ' לדוד מזמור ליי' הארץ ומלאה, לדוד מזמור דקוה קויתי, למנצח לדוד מזמור יקום אלהים ויפוצו איביו, לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה, למנצח לדוד מזמור אלהי תשועתי, למנצח לדוד מזמור נאם יי' לאדני, למנצח לדוד מזמור יי' חקרתני ותדע:

רשי

יאכלו ענוים, לעת הגאולה לימות המשיח: יחי לבבכם לעד, כל זה אומר לפניהם: יזכרו וישובו אל יי': יזכרו האומות הרעה שמצאתנו כשיראו את ה הטובה וישובו אל יי', כי ליי' המלוכה, כי יראו שחוזרת לך המלוכה והממשלה: אכלו וישתחוו כל דשני ארץ, הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני הארץ וישתחוו ליי' בהלל והודאה על הטובה דשני ארץ טוב חלב הארץ כל זה יראו א אפסי הארץ וישובו אל יי': לפניו יכרעו, אז כל מתי האומות מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם לחיות את נפש' מגיהנם: ונפשו, של כל אחד ואחד, לא חיה, לא יחיה ורבותינו דרשו מן המקר' הזה שהמתי' לפני מיתתם בשע' כלות נשמה רואין פני שכינה: זרע יעבדנו וגו', זרע ישרא' אשר תמיד עובדים אותו: יסופר ליי' לדור, סרס המקרא ודורשהו יסופ' לדור אחרון לשם יי' ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע: יבאו, הראשונים ויגידו צדקתו לעם ה הנולד כי עשה להם צדקה: מזמור לדוד, אמרו רבותינו כל מקום שנאמר מזמור לדוד מנגן ואחר כך שורה עליו שכינה מ מזמור להביא רוח הקדש לדוד וכל שנאמר בו לדוד מזמור ש שרתה עליו שכינה ואח' כך אמר שירה: יי' רועי, במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום: בנאות דשא, בנוה דשא' לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמ' יי' רועי נופל על הלשון של יי' רועי בנאות דשא ומזמור זה אמר דוד ביער חרת למה נקרא שמו יער חרת שהיה מגובב כחרת ו והרטיבו הב"ה מטוב של העולם הבא מדרש תלי': נפשי ישובב, רוחי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו: במעגלי צדק, בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי: בגיא צלמות, בארץ חשך ועל מדבר זיף אמר כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט: שבטך ומשענתך, יסורין שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהו לי לסלוח עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות: דשנת בשמן ראשי, כבר משחתי על פיך למלך: כוסי רויה, לשון רובע: ליי' הארץ, ארץ ישראל ותבל שאר ארצות: על ימים יסדה, שבעת ימים מקיפין ארץ ישרא' וארבע נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופוגה: מי יעלה בהר יי', אף על פי שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדי ליקרב אליו אלא אלה נקי כפים וגו': לא

נקי · בעבור היות כל המעשים בידים הזכיר נקי כפים שלא עשה רע והוא בר לבב שהוא העיקר ונפשו עכם כבוד השם כמו נשבע יי' בנפשו וכתוב נפשי דרך כינוי בעבור כבוד השם על דרך והייתי אני ובני שלמה חטאים כאשר פירשתיו והנה הזכיר המעשה והלב והלשון: ישא · אמר ישא ברכה כנגד לא נשא לשוא נפשי: זה · רמז לדור שנבנה הבית בימיהם במות דוד ואחר כך שב לנכח השם כי זה הדור הם מבקשי פניך · סלה באמת יעקב כלה פי' הם זרע יעקב ואין צורך לפי' אחר שאמ' תחסר מלת אלהי יעקב: שאו · אמרו קדמונינו ז"ל כי זה רמז להכנס ארון אל בית קדשי הקדשים על כן כתוב למעלה במקום קדשו וזה שאומר לשערים דרך משל והטעם היות ה המקום ששם הארון נכון מכל הר גבוה ונשא בעבור הכבוד ששוכן שם וטעם שערים ופתחי עולם שהם רבים ופתחי ע עולם שהם עומדים ל לנצח בעבור כבוד ה הכבוד וטעם מלך הכבוד שבעבורו היה כבוד הבית הגדול: מי · אם ישאל השואל מי זה מלך הכבוד ה התשובה יי' עזוז וגבור שירא' גבורתו במעשיו ואחם בעבור קרוטיו והנה הטע' כי השוכן הכבוד בין ישרא' ישבו לבטח כי לא יפחד מן האויב: שאו · פעם שנית רמז לסוב הכבו' בבוא הנגע כי לא היה הכבוד בבית שני וראשיכם הראשון ב בעבור אחר כאילו א אמר ושאו פתחי עולם ראשיכם: מי · תוספת והוא בעבור שיעמוד בית שליטי ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאיתים והארץ תשקט מכל מלחמה וטעם יי' צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי ה השם וטעם יי' צבאו' כי נקר' השם ככה בעבור צבא השמים כאשר פירשתי לא בעבו' צבא ישראל כאשר אמר ה הגאון:

נפשו

לא נשא לשוא נפשי · לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא מזיכו לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע יי' באלות בנפשו זה שכך מעשיו הוא דור דורשיו: שאו שערים ראשיכם · בימי שלמה בנו כשיבא להכניס ארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זו בזו אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: פתחי עולם · פתחים שקדושתן עולמית: נפשי אשא · אכוין לבי: הבוגדים ריקם · הגזלנים והחמסנים המושיבי' את העניים ריקם מנכסיהם כמו ואחלצה צוררי ריקם: הדריכני · אדרוצמ"ויי בלעז: אותך קויתי כל היום · הוא העולם הזה שהוא יום לאומו' ולילה לישראל: כי מעולם המה · מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות ונתת לו יום ת משלך שהוא אלף שנים: כחסדך זכור לי אתה · הראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים ט טובים שבידי: טוב וישר יי' · וחפץ להצדיק בריותיו: על כן יורה חטאים בדרך · תשובה ד"א יורה חטאים לרוצחי' שנאמר תכין לך הדרך וגו' מקלט ת מקלט היה כתוב על פרשת ד דרכים כו' כדאיתא במכות: למען שמך · הרב סלח לעוני: כי רב הוא · כי נאה לרב לסלוח עון רב: מי זה האיש ירא יי' · הקב"ה יורנו בדרך שהוא יבחר הוא דרך הטוב: נפשו בטוב תלין · כשילין בקבר תלין בטובה נפשו: כי

ראשיכם ו' בקרי' וסימ' ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם · אתם נצבים היום · את הנביאים ואת ראשיכם החוזים · ופאריכם על ראשיכם · שאו שערים · וחברו: מי הוא זה ג' דסמיכי וסימ' מי הוא זה ערב את לבו · מי הוא זה מלך הכבוד תניינא · מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו: כ"ח לדוד ב' בטעם

נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יהוה וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דרשו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יהוה עזוז וגבור יהוה גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יהוה צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

כ ה

לדוד אליך יהוה נפשי אשא: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו איבי לי: גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם: דרכיך יהוה הודיעני ארחותיך למדני: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קויתי כל היום: זכר רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה: חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך יהוה: טוב וישר יהוה על כן יורה חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו: כל ארחות יהוה חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו: למען שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב הוא: מי זה האיש ירא יהוה יורנו בדרך יבחר: נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד יהוה ליראיו ובריתו להודיעם:

דכי אידיא ובריר רעיונא דלא אומיה על שקרא לחייבא נפשיה ולא קאים לניכלא: יקביל ברכתא מן קדם יי וצדקתא מאלהא פורקניה: דנן דרא די תבעין ליה דבעיין סבר אפוי יעקב לעלמין: זקפו תרעי בית מקדשא רישיכון ואזדקופו מעלני עלמא ויעול מלך יקירא: מן הוא דכי מלך יקירא יי עשין וגיבר יי מרי גבורתא ועביד קרבא: זקופו תרעי גינתא דעדן רישיכון ואזדקפו מעלני עלמא ויעול מלכא יקירא: מן הוא דיכי מלכא יקירא יי צבאות הוא מלך יקירא לעלמין: לדוד קדמך יי נפשי אטול בצלו: אלהי בך איתרוחצית לא אבהית לא יחדון בעלי דבבי עלי: ברם כל דסביין לך לא יבהתון יבהתון בזוזין וסריקיא: אורחתך יי אודע יתי הילכתך אליף יתי: דברני בזכותך ואליפנני ארום את הוא אלהא פורקני יתך סברית כל יומא: אידכר רחמיך יי וטבותך ארום מן עלמא הינון: חובי טליותי ומרדי לא תדכר כטבוותך אדכר לי אנת מטול טיבותך יי: טב ותריץ יי בגין כן מליף חייביא באורחא: מדריך עינוותני בדינא ומליף עינוותני אורחיה: כל הלכתיה דיי טיבו וקשוט לנטרי קיימיה וסהידותיה: מן בגלל שמך יי ותשבוק לחובי ארום סגי הוא: מן הוא דין גברא דדחיל מן קדם יי ילפיניה באורחא דאיתרעי: נפשיה בטיבותא תבית ובנוי יחסנון ארעא: רזא דיי גליא לדחלוי וקיימיה לאודעותהון: עיני

פזר בסיפרא וסימ' לדוד אליך יי' נפשי אשא · לדוד אליך יי' אקרא: הבוגדים ה' מל' בליש' בקריא' וסימ' ובגד בוגדים בגדו · למה תביט בוגדים · יבושו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו · אף היא כחתף תארב: אתה מ"ב פתחין באתנחתא בסיפ' וסימ' נמס' כמס' רבתא בערך פתח: ועדותיו ה' בליש' וסימ' נמסר בסדר ואתחנן: יבחר ה' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סוף סימ' ט': בטוב ד' חטפי' בקריא' וסימ' לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב · ביום טובה היה בטוב · לכה נא אנסכה בשמחה · נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ:

לדוד אליך יי' נפשי אשא · אמר רבי משה טעם נפשי אשא כדרך מנחה כמו וישא משאות והנכון בעיני שהוא כמו ואליו הוא נושא את נפשו לא לאחר: אלהי · יתכן להיות ב"ית בך בטחתי תחת הב"ית כמו ו"ו ולמדני תחת הו"ו או ככה נמצא והנה בטחתי בך אויבי ראוי שאבוש: גם · האמת והראוי שיבושו הבוגדים ריקם כמו חנם והמ"ם נוסף: דרכיך · הם דרכי השם והתולדת שברא בדרך חכמה: וארחותיך · על יד הנביא והם הארחות שנוית: הדריכני · זה הפסוק נכבד והטעם שיבקש שיעזרהו השם בדרך האמת עד היותו רגיל וזה טעם ולמדני כמו למוד מדבר כעגל לא לומד וטעם אלהי ישעי שיושיעהו מכל דבר שימנעהו ללכת בדרך האמת כי אין לי מי אקוה זולתך: זכור · מבקש רחמיו וחסדיו שלא יגמלנו על מעשיו הקדמונים שמנעוהו עד עתה להבין דרכי השם באמת על כן אחריו חטאות ופשעי הפשע שיצא הפושע מתחת הרשות והעד על כל דבר פשע ומטעם כחסדך בעבור כי אתה מקור החסד ומבוע הטוב על כן אחריו טוב ופתחות הב"ית בדרך שהוא דרך השם כאשר החל דרכיך יי' הודיעני והנה יורה החטאים אי זה הדרך הישר והענוים ידריכם בדרכו וירגילם עד שיהיה להם חוק ומשפט: כל ארחות יי' · בתחלה חסד ואחרי כן אמת: לנוצרי בריתו · על דרך נוצר חסד לאלפים: למען · כי רב הוא · אף על פי שהוא רב כדרך כי עם קשה עורף כי חטאתי לך · ויש אומרים למען אודיע שמך והנכון שיודע שמך סלח: מי האיש · הוא הנכבד כמו וחזקת והיית לאיש והטעם כי יראת השם תביאנו אל הדרך שיבחר בה: נפשו · טעם נפשו כדרך כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וזאת המתה בהפרד הנשמה וטעם תלין כמו תשכב והטעם כי עד יום מותו יהיה בעולם הזה בטוב ויש אומרים כי זה רמז לחיי נשמתו ותהיה בטוב: סוד · סודות האלהים לא יתגלו כי אם ליראיו ואף כי אחרי שתלין נפשו ואמר ליראיו כאשר החל ירא יי': עיני

עיני׳ הנכון בעיני כי טעם מרשת רגלי תאות היצר הרע והנשמ׳ נתפשת ברשת התאוה וזה דרך משל ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידיו לצאת מהרשת על כן הוא יוציא : פנה׳ כי הנשמה יחידה ונכה הלב וטעם עני בעבור חסרון כחו לעמוד כנגד התאוה : צרות לבבי׳ הוא השכל הנטוע בלב על כן נקרא בשמו והרחיבו פועל עומד והטעם שהם רבות ויש אומרים כי לבבי פעול והוא רחוק כי אחריו ממצוקותי : ראה עניי׳ מן עניי ורב עמלי למנוע עצמי מן התאוה : ושא לכל חטאתי׳ שעברו : ראה׳ ועוד שאפחד מאויבי חנם שישנאוני חמס שימנעוני ויהיה סבה שלא אלמד דרכיך : שמרה׳ אל אבוש׳ מאשר אקוה להיות עבד השם : תום׳ תום לבבו ויושר מעשיו יצרוהו שלא ילך בדרך עקש גם נכון הוא שיצרוהו מן האויבים על כן אחריו פדה וכמו שהתפלל שהשם יצרהו ואל ימשלו בו שונאיו כן יפדה כל ישראל : לדוד שפטני׳ אמ׳ רבי משה כי טעם שפטני קח משפטי ועשה לי דין מאויבי הנכון בעיני שטעמו קח הדין ממני אם כי נטה לבי מאחריך על כן כי אני בתומי כמו תמים תהיה : וביי׳ בטחתי׳ שיעזרני להיות לבי שלם על כן לא מעדתי : בחנני׳ ידוע כי השם יודע הנסתרות והנה הטעם כי אתה הודע לבבי כבוחן הכסף : כי׳ כאילו אני רואה חסדיך לעולם לנגד עיני : והתהלכתי׳ להרגיל בדרך ויתהלך חנוך : באמתך׳ מדרך האמת : לא׳ מתי שוא׳ הפך דרך האמת : נעלמים׳ מגזרת ונעלם דבר שיעשו דברים לא כן בסתר ויש אומרים מגזרת עלם שהוא אוהב השחוק והלעג : שנאתי׳ הזכיר הליכה והתהלכתי ואחר כן שבת לא ישבתי ואחר כן הביאה לא אבוא והנכון בעיני כי הטעם לא אבוא במורש והזכיר עם אחרת ועם רשעים לא אשב כי מתי שוא הם בדבור והרשעים במעשה : ארחץ׳ טעם בנקיון שלא עשה אחת ממנו לא תעשה ואז אסובב מזבחך בעולות : לשמיע׳ כמו להשמיע וכמוהו לשמיד מן מעוזניה ונפלאותיך פעול לאלת לשמיע ולספר : יי׳ אהבתי מעון ביתך׳ כנגד לא ישבתי עם מתי שוא וטעם ביתך שמש ה

רשי

כי יחיד ועני אני׳ וצין רבי׳ תלויה בי ולנגדך אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפילתי צריכה לתשועת כל ישראל : ראה עניי ועמלי׳ ועל ידיהם שא לכל חטאתי : שנאת חמס׳ שלא כדין : יצרוני׳ ישמרוני : שפטני יי׳ ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו׳ אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני כי לפי הרשעי׳ אני צדיק וכשאתה דן את הצדיקים אל תביאני במשפט : ועם נעלמים׳ הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם : לא אבא׳ איני רגיל לבא וליכנס במקהלם : בנקיון׳ שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול : לשמיע׳ כמו להשמיע : זמה׳ כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטוב׳ ויש לרעה : כל נפלאותיך׳ זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא : רגלי עמדה במישור׳ בדרך ישר : בזאת

ושא ג׳ בקריאה וסימ׳ עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה׳ ושא את מספר שמותם דפקוד כל זכר׳ ושא לכל חטאתי : כ״ו לדוד ז׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ לדוד שפטני יי׳׳ יי׳ אורי וישעי׳ ריבה יי׳ את יריבי לחם׳ אל תתחר במרעים׳ לדוד ברכי נפשי׳ לדוד אודך בכל לבי׳ לדוד ברוך יי׳ צורי : ומקום ג׳ וסי׳ ומקום

טו עיני תמיד אל יהוה כי הוא יוציא מרשת רגלי : פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני : צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני : ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי : ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני : כ שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך : תם וישר יצרוני כי קויתיך : פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו :

כו

א לדוד שפטני יהוה כי אני בתמי הלכתי וביהוה בטחתי לא אמעד : בחנני יהוה ונסני צרופה כליותי ולבי : כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך : לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא : ה שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב : ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יהוה : לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך : יהוה אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך : אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי : י אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שחד : ואני בתמי אלך פדני וחנני : רגלי עמדה במישור במקהלים אברך יהוה :

כז

א לדוד יהוה אורי וישעי ממי אירא יהוה מעוז חיי ממי אפחד : בקרב עלי מרעים לאכל את בשרי צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו :

עיני מסתכלין תדירא קדם יי ארום הוא יפיק ממצדתא ריגלי : אסתכי לוותי וחוס עלי מטול דיחידאי ועניא אנא : עקתין לבבי פתיין משינוקי אפיק יתי : חמי סיגופי ומורחי ושבוק לכולהון חובי : חמי בעלי דבבי ארום סגיעו וסנאתא דחטופין סנו יתי : טור נפשי ושיזיב יתי לא אבהת מטול דסברית לך : שלמתא ותריצותא יטרונני ארום סברית במימרך : פרוק יי ית ישראל מכל עקתוי :
לדוד דון יתי יי ארום בשלמותי אנא הליכית ובייי סברית בליתי לא אזדעזע : בחון יתי יי ונסי יתי סנין כליותי ורעיוני : מטול דטובך קביל עיניי והליכית בקושטך : לא אסתחרית עם גברי שקרא ועם מיטמרין לאבאשא לא אעול : סניתי כנישת מבאשין ועם רשיעיא לא אסתחר : אחריש בזכותי ראידי ואחזרית ית מדבחך יי : לאשמיעא בקל שבחא ולאישתעא כל פרישותך : יי רחימית מדור בית מקדשך ואתר משכן יקרך : לא תכנוש עם חייביא נפשי ועם אינשי שדיין דמא חיוי : די בידיהון עצת חטאין וימינהון מליין שוחדא : ואנא בשלמותי איזיל פרוק יתי וחוס עלי : ריגלי קם בתריצא בכנישת צדיקין אבריך יי :
לדוד יי נהורי ופורקני ממן אדחל יי עושנא דחיי ממן אדלח : כד יתקרבון עלי מבאשין לגרמא ית בסרי מעיקיי ובעלי דבבי הינון איתקלו ונפלו :

רגלי אכבד׳ ומקום משכן כבודך׳ ומקום הצדק שמה הרשע : רגלי ז׳ וסי׳ כי אמרתי פן ישמחו לי׳ אם אמרתי מטה רגלי׳ רגלי עמדה במישור׳ כי חלצת נפשי ממות׳ באשורו אחזה רגלי׳ אם הלכתי עם שוא׳ וב׳ לרגלי וסימ׳ ויברך יי׳ אותך לרגלי׳ נר לרגלי דבריך :

הצדיקים העובדים שמך באמת כי שמה תמיד יושבים׳ אמר רבי משה כי טעם אל תאסוף שיתפלל שלא יהיה אחריתו כאחריתם והנכון בעיני שלא יתכנו עלילות שיתחבר עם החטאים כל ימיו ואף כי עם אנשי דמים שהם רעים מהחטאים : אשר׳ שיש להם כח לחשוב מחשבות ולסבב סבות לקחת שוחד וממון ויש אומרים כל מזמתם לקחת בידם וככה וימינם והטעם כפול : ואני בתומי׳ בלא זמה והטעם שיזכיר בתחלה בתומי הלכתי עד עתה וככה אלך ואתה תפדני מזמותם : רגלי׳ טעם בתומי תום לבבי וטעם רגלי ללכת בדרך ישרה והנכון בעיני כי אתה תפדני ואני אודך במקהלים ורגלי תעמוד לפניהם׳ לדוד יי׳ אורי וישעי ממי אירא׳ יש אומרים אורי בלילה שאין שם אור כי הנפש תפחד וישעי ביום ויש אומרי׳ אורי תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה בגוף על כן לא יפחד מאדם שיפרידם : בקרוב׳ יש אומרים בקרוב מגזרת המלמד ידי לקרב ואחרים אמרו באשר יקרבו אלי׳ אמר רבי משה כי טעם צרי ואויבי אנשים ידועים שהיו שונאים :

אם

אם תחנה עלי מחנה שהם מחנות ואם הם רבים ואם תקום עלי למלחמה עמהם בזאת והטעם מהם אורי וישעי ויש אומרים כי בזאת היא השאלה הנזכרת אחר כן: אחת, כ״ל כי זה המזמור חברו דוד באחרית ימיו כאשר נשבעו אנשיו לא תצא עמנו למלחמה כאשר אפרש במזמור נאם יי׳ לאדוני: לחזות בנועם יי׳, שיתגלו לו מעשה הבורא שלא ידעם ע״כ: ולבקר בהיכלו, כמו לא יבקר בין טוב לרע והטעם שהכהנים היושבים תמיד בבית ילמדוהו ויורוהו ויש אומרים לבקר ללכת בכל בקר ובקר בהיכל השם כמו השכם והערב: כי, הוא יצפנני ולא יוכל לגעת אליו אויב: בסכה, הוא ירושלם כמו ויהי בשלם סכה: ביום רעה, מערכת רעה מכוכבים כנגד מזלו וטעם בצור כי אהיה בסתר אהלו כ כאילו אני בצור מ מרומים: ועתה, אע״פ שלא יצא מהיום מלחמה ראשי ירום כי הוא בסתר עליון: זבחי תרועה, כדרך ויום שמחתכם כימי שמחת חזקיהו: שמע, תחסר מלת אשר או טעמו זה ה השם הנזכר שאני ק קורא ומזכיר: וחנני ועננִי, וזה לאות כי יתפלל בעד ישראל ה הנלחמים עם הנכרים כי הם אנשיו: לך, אמר רבי משה כי לך בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא והטעם אני אומר מה שצוית לנו ביד שלוחיך ואמרת לנו בקשו פני על כן את פניך יי׳ אבקש: אל תט, פועל יוצא והפעול עבדך כמו קיר נטוי על כן אחריו עזרתי והטעם עזרני עתה כאשר עזרתני מנעורי ועד עתה: כי אבי ואמי, שהיו סבות בואי בעולם הזה עזבוני במותם ואתה אספתני תמיד ואם הוא לשון עתיד כדרך ויתי כסף הסדה קח ממני יעשו עגל בחרב: הורני, אמר אחר מחשבתי לב הרוצה ל להתגבר על שונאיו י יוסיף בעבודת השם: אל, בנפש, בתאותם בשאט בנפש: ויפח, מדבר חמס כמו יפיח: לולא, זה קשור באשר לפניו כמשמע וימשלו בי שנאי לולי האמנתי בשם ואמרתי לנפשי קוה אל יי׳ אז יתגבר יוסר דברי ה שהייתי מוכיח ואמרתי קוה אל יי׳: חזק ויאמץ לבך, פועל יוצא והטעם כי השם יאמץ לבך וטעם וקוה אל יי׳ תמיד בראשונה ו ובאחרונה: לדוד אליך יי׳ אקרא, זה המזמור חברו דוד או אחד מהמשוררים ע עליו, אמר צורי לנגד יורדי בור ומלת אחרים

אם תחנה חד מן י״ב פסוקים רישא ומצעות אם אם וסימ׳ אם בגפו יבא, אם זרחה השמש, אם לא ימצא הגנב, אם בעליו עמו, אם ענה תענה, אם אתם תבאו אלי, אם גנבים באו לך, אם יתקע שופר בעיר, אם תחנה עלי מחנה, אם אבא באהל ביתי, אם תדברנה שפתי, אם כח אבנים כחי: אל תסתר חד מן	

רש״י

בזאת אני בוטח, במה שאמור למעלה יי׳ מעוז חיי: ולבקר בהיכלו, לראות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונ״ש ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע אבל דונש פתרו לשון בקר: כי יצפנני בסכה, בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושניבו בסדר עולם שהמקרא הזה נ נאמר על יואש בן אחזיה ש שהסתירתו יהושבעת אחותו בעליית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בבית יי׳ מתחבא שש שנים: בצור ירוממני, העמיד על סלע רגלי: זבחי תרועה, זבחים שאומר עליהם שיר: לך אמר לבי בקשו פני, בשבילך בשליחותך אומר לי לבי בקשו כלכם ישראל את פני ואני שומע לו את פניך יי׳ אבקש לך כמו הן אני כפיך לא במקומו אם לא תריבון במקומו אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן: אל תט, אל תכריע כמו ויט שמים: כי אבי ואמי עזבוני, בשעת תשמיש להנאתן נתכוונו כיון שגמרו ה הנאתן זה הופך פניו אילך וזה הופך פניו אילך: ויי׳ יאספני, הקב״ה שומר את הטיפה וצר את העובר: בנפש צרי, בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: ויפח חמס, דוברי רעה לשון אחר לשון מוקש: לולא האמנתי וגו׳, אם לא שהאמנתי בהקב״ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לאו: וקוה אל יי׳, ואם לא תתקבל תפלתך חזור וקוה: אל תמשכני, אל תרגילני עם רשעים א אטריי״רש מוי״ן בלנ״ז:

ומשירי

אִם־תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא־יִירָא לִבִּי אִם־תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ: אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית־יְהוָה כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי: וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה: שְׁמַע־יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי: לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת־פָּנֶיךָ יְהוָה אֲבַקֵּשׁ: אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אַל תַּט־בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי: כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיהוָה יַאַסְפֵנִי: הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי: אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס: לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַיִּים: קַוֵּה אֶל־יְהוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהוָה:

כח

לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא צוּרִי אַל־תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי פֶּן־תֶּחֱשֶׁה מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: אַל־תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רְשָׁעִים וְעִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם־רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם: תֶּן־לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן לָהֶם הָשֵׁב גְּמוּלָם לָהֶם: כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל־פְּעֻלֹּת יְהוָה וְאֶל־מַעֲשֵׂה יָדָיו יֶהֶרְסֵם וְלֹא יִבְנֵם: בָּרוּךְ יְהוָה כִּי־שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי:

אין תשרי עלוי משיריית רשיעי לא אדחל לבבי אין תקום עלי קרבא ברא אנא סביר: חדא בעיתי מן קדם יי׳ יתה אתבע דאיתיב בבית מקדשא דיי׳ כל יומי חיי למחמי בבסימותא דיי׳ ולבקרא בהיכליה: ארום יטשינני בטלליה ביום בישתא יטמרנני בטמור משכניה כרכא תקיף ירומם יתי: והשתא יתרים רישי על בעלי דבבי חזור חזור ואדבח במשכניה ניכסי רעוא אשבח ואשבע קדם יי׳: קבל יי׳ צלותי במקראי וחוס עלי ורחים יתי: לך אמר לבי בעו אפי ית סבר אפך יי׳ אתבע: לא תסלק שכינתך מני לא תצלי ברוגזא לעבדך סיועי הויתא לא תטלטל יתי ולא תשבקינני אלהא פורקני: מטול דאבא ואימא שבקו יתי ויי׳ יכנוש לי: אלפני יי׳ אורחתך ודברני בהילכתא תריצא מטול שושבחי: לא תמסרינני ברעות מעיקי ארום קמו עלי סהדי שיקרא וממללי חטופא: אילולי די הימנית למחמי בטובא דיי׳ בארעא דחיי עלמא: סבור על יי׳ תקוף ויעלים לבך וסבור על יי׳:

לדוד לותך יי׳ אנא קרי תקיפי לא תשתוק מיני דילמא תשתוק מיני ואתמתיל עם נחתי גובא: קביל בקל בעותי במצלי לותך כד אפרוש ידי בצלו קדם היכל קודשך: לא תנגדינני עם רשיעא ועם עבדי עולא די ממללין שלמא עם חבריהון ובישתא בלבהון: הב להון כעובדיהון וכבישות עובדיהון כעובדי ידיהון פרע להון אתיב פורענותהון להון: מטול דלא מתבינין לאורייתא דיי׳ ולעובדי אידוי יפגרינון ולא יבנינון: בריך יי׳ ארום קביל קל צלותי: יי׳ עושני

ד׳ פסוקים אית בהון ד׳ מלין דמיין קדמא ותנייתא ותליתא קרחי ורביעא נסיב וי״ו וסימ׳ ואתה תחזה מכל העם שרי שרי ושרי ויבחר משה שרי שרי ושרי ומשנה תורה שרי ושרי ושרי וש׳ תסת פניך ממני אל אל ואל, דרך הנשר בשמים דרך דרך ודרך: לולא חד מן ט״ו נקודות בקריאה וסימ׳ בסדר מדבר סיני: כ״ח ידי כ״א וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימן ז״ח: ורעה ט׳ בקרי׳ ו׳ בישין וג׳ טבין וסימ׳ ורעה עינך באחיך האביון, ורעה לך זאת דשמואל, ורעה לא תמצא בך מימיך דאביגיל, ונשבע לחם ונהיה טובים, אל תמשכני עם רשעים, גם זה הבל ורעה רבה, וג׳ טבין וסימ׳ ועמד ורעה בעז יי׳, ורעה אתהן את עבדי דוד, ורעה הכרמל והבשן:

מגזרת דומיה ואמרו אל תחרש על רעך רעה להפריש בינות הטעמים כי הטעם הוא אחד: שמע, בנשאי, אל מקום הארון יקראו דביר: אל, המשכב שבות שאתערב עם רשעים ואמשך עמהם: תן, כפעלם, כנגד פועלי און: כי, פעולות השם כנגד פעלם: ואל מעשה ידיו, כנגד כמעשה ידיהם והטעם אילו היו מבינים פעולות השם לא היו פועלי און כי ידעו כי השם יהרסם ויש אומרים שזאת תפלה או דרך נבואה וטעם ולא יבנם שיפלו ולא יקומו עוד: ברוך, בדרך נבואה כי נשמעה תפלתו והוא במעשׂ קול תחנוני על דרך ותבוא אליך תפלתי:

לולא ד׳ כתי׳ כן ל בכתו׳ נקוד וחול נקוד בחס: ושתלה

ומשירי אהודנו, ומה היא ההודיה יי' עוז למו לאותן התלויין בי והם כל בית ישראל בעת שמעו ישועות משיחו הוא: ורעם, לשון מרעה: הבו ליי', הכינו ליי' והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ומנחם חבר הבו לשון נתינה אילים שרים: הבו ליי' כבוד ועוז, מכאן שאומרים גבורות: כבוד שמו, זו קדושות השם ויש במזמור זה שמונה עשרה הזכרות וכנגדן תקנו שמונה עשרה ברכות: קול יי' על המים, על ים סוף ירעם משמים יי' וגו': הרעים, טורמ"יטאוס בלעז: קול יי' בכח, בשעת מתן תורה שמכס את קולו לפי כחן של ישראל שנ' והאלהים יעננו בקול בקולו של משה: קול יי' שובר ארזים, מלכי האומות כענין שנאמר וירעם יי' בקול גדול על פלשתים וג' כי מקול יי' יחת אשור ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגו' ויחי אתה שמעת ואחיית ואומות ה העולם שומעי' ומתים: וירקידם כמו עגל, את הארזים ואת ההרי' שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון, שמות הרים: חוצב להבות אש, טיי"לנט בלעז רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על ה הלוחות כתבניתם: יחיל מדבר, לשון חיל כיולדה: יחיל יי' מדבר קדש, הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת חמשה שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מ מדבר קדמות מדבר פארן מדבר קדש שנתקדשו ישר' עליו: קול יי' יחולל אילות, יפחיד ויחיל לעתיד את האומות שהם עכשיו עומדות בחוזק כאילות כענין שנאמר משוה רגלי כאילות אר' פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקיבות שרגלי הנקיבות עומדות יותר מן ה הזכרים לא' יחולל קר"אה בלעז כמו לפני גבעות חוללתי: ויחשוף יערות, כמו מחשוף הלבן יקלף עבי היער כלומר ויפשיט מכבודם האומות המשולים כעבי היער אשר כגובה ארזים גובהו: ובהיכלו, שיבנה: כולו אומר כבוד, הכל יקלסוהו שם ויאמרו יי' למבול ישב ב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב יי' לבדו מלך לעולם והאלילי' כליל יחלוף אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום. ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא אלא קול ההמון ששמעתם הקב"ה מתן תורה לעמו: שיר חנוכת הבית, שיאמרוהו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה: ארוממך

יי', לפי דעתי בו בטחתי לבדו ועזרוני רבים כי הוא צוה להם: ומשירי, כמו בשירי הפך והנזכר בבשר ובלחם ואמר רבי משה הכהן יותר מזה השיר אהודנו: יי' עוז, טעם למו לעוזרי כי השם הוא עוז לעוזרים ומעוז לנעזר והוא משיחו דוד ור' משה אמר כי עוז למו כמו לו וכמוהו נגע למו ואיננו נכון כי למו שב אל עבר יי': ולעמו: הושיעה, בעבור שהזכיר כי ה השם היה עוזו ויעלוז לבו התפלל שירעה את יש' על כן הושיע וברך להוסיף השם עליהם וישמרם כמו הרועה על כן ורעם ונשאם כלומ' שיושיבם במקום ג גבוה שלא תוכלנה ה החיות להזיקם ורבי משה אמר כי ונשאם שיתן להם פרנסה כ כדרך ישאוהו אנשי מקומו: מזמור, הבו ליי' בני אלים, הבו אולי תשתנה תנועת הה"א בעבור אות ה הגרון כמו את אשר תאפו אפו ובני אלים הם הכוכבים והעד ב ברון יחד כוכבי בקר ואחריו ויריעו כל בני אלהים והטעם כפול וטעם להזכיר הכוכבי' כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אהי' האלהים והזכיר פעם אחרת הבו ליי' כי כן תמיד על דרך נשאו נהרות יי' וטעם הבו ליי' בדבור על דרך תנו עוז שתודו שהעוז ו והכבוד לשם לבדו וטעם והשתחוו כהשתחוות העבד ל לאדוניו ברצותו לעשות את אשר יצוו והטעם כי אין יכולת בכוכבים לשנות את תנועתם ודרכי מערכתם: קול, הזכיר יי' בעבור הראות כחו ועוזו בעת רדת הגשם כאשר כ כתוב באיוב עושה ג גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר ובעבור כי הזכיר כבוד שמו קראו אל הכבוד הרעי' וזה פי' קול יי' על המים וטעם יי' על מים רבים שיביא רעם אחרי רעם והנה מלת הרעים מושכת עצמה ואחרת עמה: קול, יש אומרים בכח שם השם בתולדת וככה בהדר ויש אומרים בגופות שיש להם כח ובהדר הם ההרים כמו והדורים אישר ועל זה הדרך יהיה השם תאר כאלו אמר בבעלי הכח על דרך ואני תפלה או פי' בכח הכתוב אחר זה קול יי' שובר ארזים והזכיר הארזי' בעבור היותם חזקים וטעם ארזי הלבנון הם הידועים בארזים: וירקידם, זה הדבר ידוע ממעשה הרעם: כמו בן ראמים, בן חורים בן אתונות: קול יי' חוצב להבות אש, אמר רבי משה זה רמז לאבן שהוא כדמות ברזל השורפת וטעם חוצב שחצבם מהבור והטעם ברמיזה כאלו חצבם ולפי דעתי שהטעם על הברקי' כדרך ועליון יתן קולו ואחריו ישלח חציו: קול יי' יחיל מדבר, דרך משל כמו תחילו באבנים או רמז לחיות המדבר כאשר יפרש: קול יי' יחולל איילות הזכיר מדבר כנגד בהדר, והזכיר מדבר קדש בעבור היותו גדול ונורא והזכיר איילות כי לידתן קשה והנה הרעם מחוללם והטעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה בהפתח הרחם האיילה גם בעבור הפחד וטעם ויחשוף יערות יגלה בנפול האילנים, יש אומרים כי טעם ובהיכלו השמים כמו יי' בהיכל קדשו וטעם שהשוכנים בו יתנו כבוד לשם ואומרים כמה גדול כבודך ואחרים אמרו כי הטעם על הכהנים והלוים העומדים להתפלל ורבי משה אמר כי הטעם שהשוכנים בהיכלו הוא בית המקדש ולא יפחדו כי השם יכבדם שלא יבא להם שום נזק בעבור הרעם על כן אחריו יי' למבול ישב והטעם כי המים השחיתו הרשעים אז נתגלתה מלכות השם כי עשה בהם משפט והנה השם ימלט חסידיו כנח ובניו וימית שונאיו ואחרים אמרו כי טעם להזכיר המבול בעבור שהזכיר חלק ממפלאותיו והוא רדת הגשם הזכיר המבול השפלה העצום והוא הגשם הרב בימי נח וזהו אות כי השם יושב קדם ולעולם חסדו על עמו על כן אחריו יי' עוז לעמו יתן ויש אומרים כי הזכיר המבול בעבור השבועה שמים לא ישחתו כל הארץ ולא תשחת ממלכת השם שהוא מלך החיים על כן אחריו וישב יי' מלך לעולם ויש אומרים כי' ימים שישב לשפוט בימי המבול נראתה מלכותו ויפחדו בני אדם הבאים אחרי המבול כי לפני נח לא היה מבול: יי', תפלה או ברוח הקודש שהשם יתן עוז לעמו בעתות הרעם ושלום יהיה להם: מזמור, חנוכת הבית, יש אומרים שצוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור בחנוכת הבית הראשון ויש אומרים בחנוכת הבית השני או השלישי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכת ביתו בית ארזים כי הכתוב לא הזכיר בית השם וכמוהו עור ופסח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר רבי משה כי דוד התאבל כאשר אמר לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבלו כי בנו כמוהו ולא יחרפהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגוף ויותר קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו: ארוממך

וברך ג' וסימ' השקיפה ממעון, ועתה הואל וברך דשמואל, הושיעה את עמך וברך, אנ"ך: כ"ט אלים ו' כתובים כן בנביאים וכתובים וסימ' הנחמים באלים, הבו ליי' בני אלים, ידמה ליי' בבני אלים, משתו יגורו אלים, ועל אל אלים ידבר, ויזבחו ליי' זבחים ד"ה, וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד"ה:

יְהוָה׀ עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ׃ יְהוָה עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא׃ הוֹשִׁיעָה׀ אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם׃

כט

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים׃ קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר׃ קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃ וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים׃ קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ׃ קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ׃ קוֹל יְהוָה׀ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃ יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃ יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

ל

מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד׃

יְיָ עוּשְׁנִי וּתְרִיסִי בֵּיהּ סַבַּר לִבִּי וְסַעֲדַתְנִי וְדָאִיץ לִבִּי וּמִתּוּשְׁבַּחְתִּי אוֹדֵה קֳדָמוֹי׃ יְיָ תְּקוֹף לְהוֹן וְעוּשְׁנָא פּוּרְקָנוּת מְשִׁיחֵיהּ הוּא׃ פְּרוֹק יַת עַמָּךְ וּבָרֵיךְ יַת אַחְסַנְתָּךְ זוּן לְהוֹן וְסוֹבַר יַתְהוֹן עַד עָלְמָא׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד הָבוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא כִּתֵּי מַלְאֲכַיָּא בְּנֵי אֵלִים הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְעוּשְׁנָא׃ הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר שְׁמֵיהּ סְגִידוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁיבְהוֹרַת קוּדְשָׁא׃ קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ עַל מַיָּא בִּתְקוֹף אִיקָרֵיהּ אַכְלֵי יְיָ עַל מַיִין סַגִּיאִין׃ קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּחֵילָא קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּשִׁיבְהוֹרָא׃ קָלָא דַיְיָ מְתַבַּר אַרְזַיָּא וְתַבַּר מֵימְרָא דַיְיָ יַת אַרְזֵי לִבְנָן׃ וְשַׁוּוֹרִינוּן הֵיךְ עֶגְלָא לִבְנָן וְטוּר מַסְרֵי פָּרְוֵי הֵיךְ בַּר רֵמָא׃ קָלָא דַיְיָ מְנַסֵּר שַׁלְהוֹבִין דִּינוּר׃ קָלָא דַיְיָ מַרְטֵשׁ מַדְבְּרָא מַרְטֵשׁ מֵימְרָא דַיְיָ מַדְבְּרָא דְרָקָם׃ קָלָא דַיְיָ מְבַטִּין אַיְלָתָא וּמַזְלִיהַּ חֵיוַת חוּרְשָׁא וּבְמוּקְדְּשֵׁיהּ דִּי עֵיל כּוּלְהוֹן שַׁמָּשׁוֹי אָמְרִין אִיקַר קֳדָמוֹי׃ יְיָ בְּדָרָא טוּפָנָא יָתִיב עַל דִּינָא לְמִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וִיתִיב יְיָ עַל כּוּרְסֵי רַחֲמוּתָא וְשֵׁיזֵיב יַת נֹחַ וּמְלַךְ עַל בְּנוֹי לְעַלְמֵי עָלְמִין׃ יְיָ אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ יְהַב יְיָ יְבָרֵךְ יַת עַמֵּיהּ בִּשְׁלָם׃

תּוּשְׁבַּחַת שִׁירָתָא עַל חֲנוּכַּת בֵּית מַקְדְּשָׁא לְדָוִד׃ אשבחינך

בכח ד' דגשי' וסימ' ימינך יי' נאדרי בכח, הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם, קול יי' בכח קול יי' בהדר, איש חיל בכח: ישב ה' קמצי' וסימ' ישב נא עבדך ואמת בעירי' לבני עמון כה אמ' ובמושב לצים, יי' למבול ישב, יי' בכל צדקתיך: בשלום ב' דגשי' בקריא' וסימ' בשלום שודד יבואנו, יי' יברך את עמו בשלום: ל מזמור ב' בטעם פזר וסימ' שיר חנוכת הבית, שירו ליי' שיר חדש:

ארוממך · כנגד דליתני כפי מחשבתו שהוא מת וטעם ולא שמחת שכתו׳ במזמור אשרי משכיל אל דל כי דרך אחד לשניהם : יי׳ · טעם שועתי אליך לבדך ולא לרופא ותרפאני : יי׳ · הטעם כמעט וירד אל הקבר ומשאו מירדי בור שלם כמו תחת רדפי טוב : זמרו · בעבור היות דוד חסיד ככתוב ולא תתן חסידך חסדי דוד יבשר החסידים שאם קיה להם כאשׁ קרהו השם יצילם זכי · טעם חיים ארוכים כמו א אנשי מדות גדולות ודרך משל אמר כי הבכי ילין או יחסר הפועל כמו אשר ילדה אותה והטעם בערב ילין המלין בבכי ולבקר רינה כי חברון הב״ת בכל המקרא הרבה כמו המצא בית יי׳ : ואני · אמר ר׳ משה זה טעם ויהי כי ישב המלך בביתו כאשר ענהו נתן כל אשר בלבבך עשה וזה רחוק והנכון כאשר יקרה לבריא בגופו ובחזקתו שיחשוב שככה יהיה תמיד ולא יבוא לו חולי שיחלם כחו : יי׳ · עת אדע כי חיתאתך היה בבריאותי כי עת שהסתרת פניך הייתי נבהל · אמר רבי משה כי העמדת הטעם העמדתני להררי עז כמו למען יזמרך כבוד שהוא כבודי ואחרים אמרו כי יור להררי סימן המדבר והטע׳ לשום אותו כמו הר ורבי יהודה הלוי אמר כי להררי כמו הררי בשר׳ כי משקלי השמות משתני׳ : אליך · יספר כי לא מצא מה לעשות כי אם לקרוא ולהתחנן ולומר מה תועלת במותי כי הדם הוא הנפש וכתו׳ ושרט לנפש : היודך עפר · ככתוב וישוב העפר על הארץ : הפכת · שמח כי יחיה עד מלאת בשמתו לעבוד בוראו ולהכיר מעשיו כי בעבור זה נבר׳ וטעם פתחת שקי דרך משל כמתאבל על נפשו וטעם ותאזרני לחיזוק : למען · והטעם אני אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שים לו כבוד והטעם נשמה חכמה ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד : למנצח · בך יי׳ חסיתי אל אבושה לעולם · כתנו לאחד מהמשוררים לנגן : בך · טעם כי אויבי אנשי חמס הם לי חמס הטה · דברה תורה כלשון בני אדם כי המטע אזן ישמע מבלי אזן : לבית מצודות · מקום גבוה שלא יפחד בו מהאויב : כי סלעי · כנגד צור מעוז ומצודתי כנגד בית מצודות וטעם תנחני בעבור כי ההליכה בהר בעבור גבהו קשה וטעם תנהלני לאיטי : תוציאני מרשת · אלה טמנו לי ויש אומרים כי כמו זאת : בידך · הטעם שלא יוכל האויב לקחתה ובעבור שנתנה לפקדון הזכי׳ יי׳ אמת בעבור הפקדון וטעם יי׳ שלא יוכל בעל כח לאנסו : שנאתי השומרים · הניחוש והקסם אי זה יום יצא למלחמה כי בטחונו על השם לבדו : אגילה · והנה אם גברה ידי לא אשמע רק בחסדך : ולא הסגרתני · מגזר׳ סגיר׳ כאחד כנגד נתון למוסירה : במרחב רגלי · שילך למקו׳ שיאהב הפך הסגרתני :

חנני

העלית ג׳ בקריא׳ וסי׳ לך עלה מזה אתה והעם · ושמעו מצרי׳ כי העלית · יי׳ העלית מן שאול נפשי חייתני : ולבקר ב׳ וחס׳ וסימ׳ בערב ילין בכי ולבקר רנה · והם על המפתח : מה בצע ב׳ וסימ׳ כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו · מה בצע בדמי ברדתי אל שחת : פתחת ב׳ וסימ׳ למוסרי · פתחת שקי : ותאזרני ב׳ וסימ׳ חיל · שמחה : ידם ב׳ וסי׳ לכן המשכיל · למען יזמרך כבוד · וחד ישב בדד וידם : לא׳ למנצח מזמור ר״פ וסימ׳ עד אנה יי׳ תשכחני · השמים מספרים · יענך יי׳ ביום צרה · יי׳ בעזך ישמח מלך · בך יי׳ חסיתי · אשרי משכיל אל דל · בבוא אליו נתן הנביא · שמע אלהים קולי · לך דמיה תהלה · חלצני יי׳ מאדם רע : ראית ה׳ חס׳ בכתובים וסימ׳ אשר ראית את עניי · אכן ראית עמל · ראית איש חכם בעיניו · ראית איש אשר ראית · ראתה כי אתה עמל · בתרא ראתה כתיב וכל שאר קריאה דכוו׳ חס׳ בס״ב מל בליש׳ וסימ׳ וראיתה אתה ונאספת · לך הגד למלך אשר ראיתה :

ארוממך יהוה כי דליתני ולא שמחת איבי לי : יהוה אלהי שועתי אליך ותרפאני : יהוה העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור : זמרו ליהוה חסידיו והודו לזכר קדשו : כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה : ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם : יהוה ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל : אליך יהוה אקרא ואל יהוה אתחנן : מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך : שמע יהוה וחנני יהוה היה עזר לי : הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה : למען יזמרך כבוד ולא ידם יהוה אלהי לעולם אודך :

ל א

למנצח מזמור לדוד : בך יהוה חסיתי אל אבושה לעולם בצדקתך פלטני : הטה אלי אזנך מהרה הצילני היה לי לצור מעוז לבית מצודות להושיעני : כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני : תוציאני מרשת זו טמנו לי כי אתה מעוזי : בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יהוה אל אמת : שנאתי השמרים הבלי שוא ואני אל יהוה בטחתי : אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי : ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי :

אשבחינך יי ארום אזקפתני ולא אחדיתא בעלי דבבי עלי : יי אלהי צליתי קדמך ואסיתני : יי אסיקתא מן שיול נפשי קיימתני מן למיחת לגובא : שבחו קדם יי חסידוי ואודו אדכרות קדישיה : מטול דשעתא רוגזיה חיי עלמא רעותיה טבא ברמשא מבית בבכותא ולצפרא מקים בתושבחתא : ואנא אמרית במיתבי ברוחצנה דלא אזוע לעלמא : יי ברעותך איתעתדתא לטוריא עושין סליקתא שכינתך הויתי מתבהל : קדמך יי אקרי ולותך אלהי אצלי : מה ממון אית בדמי במחתי לבי קבורתא אפשר דשבחונך נחותי עפרא החויתינון המנותך : קבל יי צלותי וחוס עלי יי הוי סעיד לי : אפכתא אליי לחנגין לי שריתא סקי וזרזתני חדוא : מן בגלל דישבחון יקירי עלמא ולא ישתקון יי אלהי לעלמא אשבחינך :

לשבחא תושבחתא לדוד : במימרך יי סברית לא אבהת לעלמא בצדקתך שזיב יתי : הצלי לותי אודנך בסרהוביא פצי יתי הוי לי לכרך עשין לחוסנא בריכא למפריק יתי : מטול דתוקפי ורוחצני את ובגלל שמך דבריתי וזון יתי : אפיק יתי ממצדתא דנן דפרסין לי ארום אנת עושני : באידך אמני רוחי פריקתא יתי יי אלהא קשוטא : שנאתי דנטרין עוברין דמין ללמא ולשיקרא ואנא על יי בליתי : אביע ואחדי בטיבותך די חמית ית סיגופי ידעתא בעקתין דנפשי : ולא מסרתני באידא דבעיל דבבא אקמתא לרוחתא ריגלי : חוס עלי

ארוממך יי׳ כי דליתני · הגבהתני : ולא שמחת אויבי לי · כמו עלי שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב״ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה : ותרפאני · היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו : מירדי בור · כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם : זמרו ליי׳ חסידיו · על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחכות בו שייטיב לכם ואפילו אתם שרויים בצער אל תיראו כי רגע קטן באפו וחיים ברצונו וחיים ארוכים בהרצותו ובהפייסו : ואני אמרתי בשלוי · בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב״ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי לי להיות עוז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל ואקרא אליך ואתחנן תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו׳ ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי : פתחת · אלאק״ס בלע״ז כמו ויפתח את הגמלים ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן בפסיקתא זוטא : ואני אמרתי בשלוי · אמר המן אליך יי׳ אקרא אמרה אסתר וכו׳ עד היה עוזר לי : הפכת מספדי למחול לי · אמר מרדכי וכל ישראל : מצודות פלויי״ץ בלע״ז : תנחני · מונא״ר שמויי בלע״ז כמו לך נחה את העם הזה : הסגרתני · ליבר״א שמויי בלע״ז ומנחם חבר אותו לשון כגירה וכן כל לשון סגר : בידך אפקיד רוחי · קומנד״יה בלע״ז אפקיד רוחי תמיד לפי שאת׳ פדית אותי מצרה : השומרים הבלי שוא · המצפים לתשועת ע״ז : עששה

עששה · כהתה לשון עששית שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין אותה מראה ברורה : ועצמי עששו · לשון רקב כאילו אכלם עש : מכל צררי · מאת כל צררי הייתי חרפה לגדוף : ולשכני · אני חרפה מאד ופחד למיודעי אוישקטיי"ן בלעז מתפחדים על קורותיו : ככלי אובד · ההולך לאבוד כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר הוא אבד אותה א אלא האבידה אובדת ממנו ברא אשר תאבד ממנו האובדת לא בקשת : דבת רבים · עצת רבים דבת פרלדי"ץ בלעז לשון דובב שפתי ישנים וכן כל דבה ש שבמקרא : מגור מסביב · מגיירין ומפחדין אותי : בהוסדם · בהתיעצם : זממו · לשון מחשבה : בידך עתותי · עתים העוברים עלי על פיך הם ובגזירותיך : אל אבושה כי קראתיך · אחרי שקראתיך אין כזה שאבוש : ידמו לשאול · ישתקו ויאלמו למות : הדוברות על צדיק עתק · שאומרו לשאול עלי דוד מבקש רעתך : עתק · שרה דבר שאומכמו ויעתק משם ורוצה פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו גם גברו חיל הון עתק ולמכסה עתיק : מה רב טובך · ידעתי לעולם הבא יש מסר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפין אותם אני מתפלל עליהם ש בתסתירם בסתר פניך : מרוכסי איש מחבורי רשעים המתקשרים יחד להרע להם : בעיר מצור · בקעילה כשאמר שאול עלי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח : ואני אמרתי בחפזי · כשיצאתי מקעילה ובאתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי הסיגוני ושאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפסם · אמרתי בלבי · נגרזתי נכרתי לשון גרזן הכורת את העץ על שם ג גזירתו נקרא גרזן כך פיר' דונש ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון בתורה : אמונים נוצר יי' · כמו שומר יי' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו : על יתר · מדה במדה מכוונ' כחוט על יתר הקשת או יש לפתור על יתר חבל כנגד חבל קו כנגד קו · לא"ו יתר הוא לשון גאוה כמו יתרה עשה פירוש ומשלם על יתר ומשלם ב בגאוה לעושה גאוה · חזקו ויאמץ לבבכם · כמו שראיתם מעשה לי להושיעני שהוחלתי לו : לדוד משכיל · אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל על ידי תורגמן אמרו : אשרי נשוי פשע · שהב"ה נושא פשעו ומכסה חטאיו כסוי אקפורדוני"ץ בלעז ולא יחשב לו עון ובלבד שלא ת תהא ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אליו : כי

חנני · יתכן שטעם העמדת כי אני אשמח בחסד שעשית עמי בימים שעברו ולא הסגרתני רק עתה צר לי מאד ולא מרחב · רבי' פי' שזה המזמו' על חולי שקרהו טעם עששה בכעס בעבור היות כעס האויב עלי עששתי כולי כאילו עם אכלני ודימה היגון שהוא בלב לחוס הגוף וטעם עיני שהמאכל הרואה החולה יתעבהו כל אכל תתעב נפשו וטע' נפשי הנפש המתאוה שהיא נטוע בכבד וככה הכתו' או' הנפש האוכלת ובטני רמז לקרב העליון ל שם המאכל והנה הטעם כי כח הגוף חלש כבגד אכלו עש : כי כלו · בחסרון המאכל דרך משל ו והזכיר העצמות שהם מוסדות הגוף : מכל · הזכי' כי מפאת צורריו תבא לו חרפה : ולשכני מאד · היה חרפה להם בעבור שהם קרובים אליו : נדדו ממני · כאדם שיברח מראו' חלי קש ודבר מגונה ומאס ל למראה : נשכחתי · שאמ' לא יזכרני ככלי אין חפץ בו כאשר י יאבד לא יבוקש · כי · יתכן היות נשכחתי מ מפאת השם בעבור שלא יושיענו כאילו שכחני בעבור ש שאמר אחר'כן כי ש שמעתי דבה רעה ש שיוכיחו עלי שיפחד ממנה כל השומע או טעמו להיות לי מגור מכל סביבי : בהוסדם · מגזרת סוד : ואני · אף על פי שיחשבו האויבי' ששכחני אני בך אבטח ואודה כי אתה אלהי : בידך · כנגד השומרים הבלי' טוא כיעת ישועתי ב בידך לברך הוא : האירה · מלת על כמו אל כמו ו ותתפלל על יי' כמו ויאר יי' פניו כי ההוה ב במקום כיושב בחשך על כן האירה : תאלמנה · בעבור שהזכיר למעלה כי ש שמעתי דבת רבים והנה עתק כדרך וידבר אתם קשות והנה יחסר דבר וטעם

ופחד ב' בטעמא לעיל וסי' לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק · ופחד למיודעי ראי בחוץ · וחד מלרע ופחד ורחב לבבך : אויבי יא מלאי' וסי' נמס' בשמוא' א' ריש סי' כ' ובתלים סי' ט' : בגאוה ב' וסי' בגאוה ובגודל לבב לאמר · בגאוה ובוז : צפנת ג' בקריא' וסי' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ואלה צפנת בלבבך · כי לכם

חנני יהוה כי צר-לי עששה בכעס עיני נפשי ובטני : כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה כשל בעוני כחי ועצמי עששו : מכל-צוררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני : נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אבד : כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו : ואני עליך בטחתי יהוה אמרתי אלהי אתה : בידך עתתי הצילני מיד-אויבי ומרדפי : האירה פניך על-עבדך הושיעני בחסדך : יהוה אל-אבושה כי קראתיך יבשו רשעים ידמו לשאול : תאלמנה שפתי שקר הדברות על-צדיק עתק בגאוה ובוז : מה רב טובך אשר-צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם : תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות : ברוך יהוה כי הפליא חסדו לי בעיר מצור : ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך : אהבו את-יהוה כל-חסידיו אמונים נצר יהוה ומשלם על-יתר עשה גאוה : חזקו ויאמץ לבבכם כל-המיחלים ליהוה :

לב

לדוד משכיל אשרי נשוי-פשע כסוי חטאה :

חוס עלי יי ארום עיק לי בלאת מרוגזיה עיני איטעק נפשי וכריסי : ארום שיציאו בדוונא חיי ושני בחינתא תקל בחובי חילי ואיברי : מן כל מעיקיי הוות כיסופא ולשיבבי לחדא ודלותא לידעין לי רחמין בשוקא ערקין מן קדמי : אתנשיית היך שכיבא מן רעיונא הויתי כמן דפחר תביר : מטול די שמעית טיב ביש דאמרין עלי עממין סגיאין רתיתא מחזור חזור באיתכנשיהון כחדא עלי למיסב נפשי חשיבו : ואנא עלך רחיצית יי אמרית אלהי אנת : באידך זמני פורקני פצי יתי מן יד בעלי דבבי ומרודפי : אנהר סבר אפך על עבדך פרוקני בטובך : יי לא אבהית ארום קריתך יבהתון רשיעי ישתקון ויחתון לשיול : תתפקקן סיפוותי שיקרא דממללן על צדיקיא גידופין בגיותנותא ובסרנותא : כמה סגי טובך דאטשיתא לדחלין מינך עבידתא לסברין עלך למפרע להון אגר טב קביל בני נשא : תטמרינון בטמרא בעידן רוגזך מגידודי גיבריא תטשינון כד ב במטללתא מתיגרת לישניא : בריך יי ארום פריש טיבותיה לי בקרתא כריכתא : ואנא אמרית באיתבעותי למיערוק אישתציית מקביל יקרך בקושטא שמעת קל צלותי באתחנונתי לותך : רחומו ית יי כל חסידוי מהימניא נטיר מן ביש יי ופריע על דורבני ד דעבדין גיותנותא : תקופו ויתעלים רעיונכון כל דכיילין למימרא דיי : לדוד שכלא טבא אמר דוד טובוי דמן שבקין ליה מרודוי חפיין על חטאוי : טב למשה

צפנת משכל : אהבו ב' בקריא וסי' שנאו רע · אהבו את יי' כל חסידיו : ומשלם ג' בקריא' וסי' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו · ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם · ומשלם על יתר עשה גאוה · אנ"ך :

בריך כמוני : מה · ואלה הדוברים עתק לא ידעו הטוב שצפנת ליראיך וכבר עשית כמה טובות בגלוי לחוסים בך וזה טעם נגד בני אדם : תסתירם · וככה כל יראיך תסתירם וסתרם הוא שתסתיר פנים מאנשים מעותים : מרכסי · מגזרת והרכסים לבקעה ויש אומרים תסתירם בסתר שיראו פניך מריב לשונות ויש אומרים בסתר אפך והעסך מהם בריב לשונות כי דבת רבים : ברוך יי' · יש אומרים כאילו הייתי בעיר מצור או אז אומר בעיר מצור ברוך יי' : ואני נגרזתי : מגזרת גרזן שהוא כלי לכרות בו ויש אומרים שהוא הפוך וכאשר אמר עיניך אמר שמעת : אהבו · לשון צווי כמו אחזו לנו שועלים : אמונים · תאר כמו פסו אמונים : על יתר · הנותרים מאנשי הגאוה ומלת לעשות לתקן הסבות כמו וימהר לעשות אותו ויתכן היות גאוה חסר בי"ת גם יחסר מלת מעשה כאילו אמר ומשלם על יתר עושה מעשה בגאוה : חזקו · אמר לחסידים אהבו בעבור גודל מעלתם ולמיחלים חזקו : לדוד משכיל אשרי נשוי פשע · יתכן היות זה המזמור על טעם פיוט תחלתו משכיל או בעבור שכתוב בו אשכילך ומלת נשוי פשע מבעלי האל"ף בא על דרך בעלי הה"א או שניהם כמבאים והעד ונשו את כלימתם ובשוי פעול כי וכוסה קלון פועל יוצא והטעם כי המוכה או הנגוע בעבור פשע שעשה בגלוי על כן אמר אודה עלי פשעי ויש שאלה קשה הנה מצאנו דוד אומר כי חסיד אני ולא תתן חסידך אם כן איך מצאנו בכמה מזמורים שיש לו פשעים ועומת כי פשעי אני ארע והתשובה כי לבו היה שלם עם השם ולא פשע ולא חטא רק כנגד בני אדם יש לו פשיעות בשגגה ואחרי' אמרו שהוא מדבר בעד אחרים שהם בגלות אם כן מה יעשה במלת כי פשעי אני ארע שהוא בדבר בת שבע ועוד אפרשנו : אשרי

אשרי · הנה כסוי חטאה הוא העושה תשובה וסר חרון השם מעליו ולא נראית חטאתו שלא היה עליה עונש · טעם יחשוב מחשבה או חשבון ורמיה כמו מרמה ויש אומרים ואין ברוחו להיות כקשת רמיה ועוד אפרשנו : כי · אם שתקתי שלא אדבר כדבור בני אדם בלו עצמי בשאגתי כמו האריה שירים קול : כי · ידך · מכתך כי המכה ביד היא : לשדי · מגזרת לשד השמן והטעם ה הליחה החמה שבה חיי האדם גם בחרבוני קיץ דרך משל שיבשה הליח וימיו קרבו למות : חטאתי · כנגד כסוי חטאה ועוני כנגד לא יחשב יי׳ לו עון ופשע כנגד נשוי פשע וטעם אודה להתודות וטעם נשאת ברוח הקודש או שנשא עד היום עונו : על זאת · שאתה נושא עון : לעת מצוא · כדרך דרשו יי׳ בהמצאו ובקשתם מ משם את יי׳ אלהיך ו ומצאת או כאשר ימצא לבבו מפונה ממחשבו׳ ופנוי מעסקיו וצרכיו אז יתפלל על דרך על כן מצא עבדך את לבו · טעם לשטף מים רבים רמז להמית א אויבו במי׳ כמו ימשני ממים רבים או המות והתחלואים והמשילם למים שהתגברו וטעם רק כי המים יציקו א אחרים וכאילו הוא ק קשור עם אליו לא יגיעו וכמוהו בלשוננו ה הרבה : אתה · יתכן להיות מצר כמו אויב או הצרת החולי כמו צר ומצוק והעד רבים מכאובים : רני פלט · אמר רבי משה יתסובבני פועל יוצא לשנים פעולים קולות מלאכי׳ שאמלט והנה רני כדרך ותעבור הרנה והם יוכיחוני ויאמרו א אשכילך בדרך זו תלך כמו זאת ותחסר בי״ת מן עיני ויש אומרים בטעם רמז : אל תהיו · זאת היא העצה : כסוס כפרד · דרך פחות בלא וי״ו כרע באח לי ופעמי׳ יחסרו הכ״ף אר״ מטה הטעם

פי׳ החרשתי · כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך : בלו עצמי · מרוב אנחות דאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות : כי יומם ולילה · היה כבד עלי מורא ידך וגזירותיך : נהפך לשדי · לחלוח שלי וכן לשד השמן לחלוח שמן כך פירשו ר״ו״כ ומנחם חברו לשון שדידה כמו משוד עניים דשעי׳ זו שדוד׳ : בחרבוני קיץ · עד שייבש כחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאי ולפיכך חטאתי אודיעך תמיד ולשון הווה הוא · כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי לי״י ועת׳ כשהודיתי ואמרתי לנתן הנביא חטאתי נשאת עון חטאתי כענין שנאמר שם גם יי׳ העביר חטאתך וגו׳ : לעת מצוא · בהמצאך לקבל תפילתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו אליו שלא יפול ביד האומות שהם כמים שוטפים וכן מצינו שהתפלל דוד על זאת ואמ׳ אפלה נא ביד יי׳ כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה : אתה סתר לי · להסתיר בצלך מפני פחד אויב : תצרני · כמו תשמרני : רני פלט · רנה של הצלה : תסובבני · לשון הווה הוא סבבתני תמיד רני פלט וכך אמרת לי אשכילך ואורך דרך ללכת : איעצה · ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה איעצה לשון קריצת עין כמו עוצה עיניו לחשוב תהפוכות בספר משלי : אל תהיו כסוס כפרד · שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה ממתגו בו ב במתג הוא בולם פיו ומכסכס ב ברכנו וכשאת׳ מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ו ולייסרו במתג ורסן כשאתה מ מעדהו עדיו ומיפהו בל קרוב אליך שלא יקרב אליך להזיקך כשאת׳ מיפהו במתג ורסן עדיו לבלום בשע׳ עדיו שאת׳ מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסוגרו במתג ורסן כלא יקרב אליך · בלימה בלשון משנה לשון מסגר פיו בולם ר רגליו מבולמות במסכת בכורות ומנחם חבר לבלום וכן על בלימה לשון תוכן : בנבל עשור · של עשר נימי נעימה : כנד · לשון גובה וכן תרגם אונקלוס נצבו כמו נד קמו כשור וכן פי׳ מנחם ואין נד ונאד שוין : נותן באוצרות תהומות · תח׳ הארץ : המגיה

לב׳ אשרי ד׳ בטע׳ וסי׳ נמס׳ בריש סיפ׳ : בלו ד׳ וסי׳ לא בלו שלמותיכ׳ מעליכ׳ · בלו מרוב הדרך מאד · שלמותיה לא בלו דעזרא · כי החרשתי בלו עצמי : ידך ה׳ חס׳ בסיפ׳ וסימ׳ קומה יי׳ אל נשא ידך · ותנחת עלי ידך · תכבד עלי ידך · אם לך בקרב צרה · פותח את ידך : הבין ה׳ בקרי׳ וסי׳ ויען יי׳ אליו יען אשר שאלת

אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֹן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה: כִּי־הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם: כִּי יוֹמָם וָלַיְלָה תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה: חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֺנִי לֹא־כִסִּיתִי אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֺן חַטָּאתִי סֶלָה: עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ: אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ־זוּ תֵלֵךְ אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי: אַל־תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל קְרֹב אֵלֶיךָ: רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָה חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ: שִׂמְחוּ בַיהוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב:

לג

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ: שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְהוָה וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת:

טַב לְמֹשֶׁה בַּר עַמְרָם דְּלָא חָשִׁיב יְיָ לֵיהּ עַוָיָן בְּרִיל דְּלָא הֲוַת בְּרוּחֵיהּ נִכְלָא: מְטוּל דִּשְׁתְקִית מִן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בַּלְיָין גַּרְמַיי בְּנַהֲמוּתִי כּוּלָא יוֹמָא: אֲרוּם יֵימָם וְלֵילֵי תְּקִיפַת עֲלַי כַּתְּתָךְ אִיתְהַפִּיךְ רוּטְבִי הֵיךְ שַׁרְבָא דְּקַיְיטָא לְעָלְמָא: חוֹבָתִי אוֹדְעִינָךְ וְעַוְיָתִי לָא חֲפִירַת אֲמֵירִית אוֹדֵי עַל מְרוֹדַי קֳדָם יְיָ וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא עַוְיָתִי חוֹבִי לְעָלְמִין: מְטוּל דָּא יְצַלֵּי כָּל חֲסִידָא קֳדָמָךְ לְעִידָן רַעֲוָתֵיהּ לְחוּד לְעִידָן דְּיֵיתוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין הֵיךְ מַיָּא לְוָתֵיהּ לָא יִמְטוּן לְמַבְאָשׁ: אַתְּ הוּא יְיָ טְמוּר לִי מִמְעִיקָא תִּנְטְרַנַנִי בְּיַעַת שֵׁיזְבוּתָא תְּחַזְרִינַנִי לְעָלְמָא: אַשְׂכְּלִינָךְ וְאַלִּיפִינָךְ בְּאוֹרְחָא דְּנַן תְּהַךְ אִימַלְכִינָךְ וְאִישַׁוֵי עֲלָךְ לְטָבָא עַיְינִי: לָא תֶהֶוְיָן כְּסוּסְיָא וְהֵיךְ כּוּדְנָא דְּלֵית לְהוֹן כַּוְּונָא בְּזִמָּמָא וּפְרוּמְבַיָּא תִּיקוּנֵיהּ לְאִיתְחַסְמָא כַּחְרָא לָא יִתְקְרֵב לְוָתָךְ: סַגִּיאִין כֵּיבִין לְרַשִׁיעָא וּדְרַחֵיץ בַּיְיָ טִיבוּתָא יְחַזְרִינֵיהּ: חֲדוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּבְעוּ צַדִּיקַיָּא וְשַׁבְּחָן כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא: שַׁבָּחוּ צַדִּיקַיָּא קֳדָם יְיָ לְתְרִיצַיָּא יָאֵי שְׁבַחְתָּא: אוֹדִיאוּ קֳדָם יְיָ בְּכִנּוֹרָא בְּנִבְלָא דַּעֲסַרְתֵּי נִימִין שַׁבְּחוּ לֵיהּ: שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ שִׁירְתָא חַדְתָּא אוֹטִיבוּ לְשַׁבְּחָא בְּיַבָּבָא: מְטוּל דְּתַקִּין פִּתְגָמָא דַיְיָ וְכָל עוֹבָדוֹי בְּהֵימְנוּתָא: רְחִים צִדְקָתָא וְדִינָא טוּבָא דַיְיָ מַלְיָא אַרְעָא: בְּמִילָא דַיְיָ שְׁמַיָּא אִיתְעֲבִידוּ וּבְרוּחָא דְפוּמֵיהּ כָּל חֵילֵיהוֹן: דְּמַכְנִיס הֵיךְ זִיקָא סְוֵי דְיַמָּא יְהָבִינוּן בְּאַפּוֹתִיקֵי תְּהוֹמַיָּא: וידחלון

חכמה ומדע · והכלבים עזי נפש · מדי עברו יקח אתכם · אל תהיו כסוס כפרד · חכמת ערום הבין דרכו · וסימ׳ בלשון ארמי׳ הון כלביא שאין חכמתא לסוסיא : לג׳ לישרי׳ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ רננו צדיקי׳ ביי׳ לישרי׳ נאוה · זרח בחשך אור · יצפון לישרים תושיה · וא׳ ולישרים בלבותם : צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ ושמרו דרך יי׳ · אהב צדקה ומשפט · עשה צדק ומשפט : תהומו׳ ד׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ כנס כנד מי הים · יעלו הרים ירדו תהומות בדעתו תהומות נבקעו · באין תהומו׳ חוללתי · ועיין בסדר בשלח בפסוק תהמת יכסיומו :

הבין ח׳ יכי׳ הוון כלביא שאין חכמתא לסוכיא

אל תהיו כדמות הסוס שהוא צריך למתג ולרסן ואמר עדיו כמו לחיו וכמוהו המשביע בטוב עדייך : לבלום · מלה ידועה בלשון חז״ל · וטעם בל קרוב אליך להזיקך וי״א כי בל קרוב אליך חלילה לך מהיותך כסוס כדרך ועצת רשעי׳ רחק׳ מני וי״א כי תחסר מלת אותו כאילו כת׳ במתג ורסן תפארתו לבלום אותו ועוד עדיו על דרך למבוא עונו לשנוא : רבים · אמר רבי משה מי שלא שם לבו לשמור אורחותיו אולי מעדו אשוריו ובעבור זה נקרא רשע ויתכן שהוא הכנוי פשע וטעם והבוטח ביי׳ שלא ישען על הרופאים כאשר ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות רק ממכת בן אדם כי השם לבדו הוא רופא ישראל ורפואתו לחזק נפשו ולהוסיף על יראתו : שמחו · הצדיקים שלא חטאו הם שמחים שלא יבוא עליהם חולי כי רופאם שהוא השם הוא שומרם והוא יסיר כל מחלה הנמצאים במחלכם : רננו צדיקים · השמיעו קול וכאוה מגזרת תאוה והנו״ן לבנין נפעל על משקל וכל נעשה במרחשת ויש אומרים כמו נאה בלשון תלמוד : הודו · בנבל עשור · אמר רבי משה נבל שיש בו עשרה נקבים ולא דבר נכונה כי נבל כלי בכני עצמו גם כן עשור כאילו אמר בנבל בעשור על דרך כרע כאח לי וכמוהו כככבם אלוף ככבש אלוף כי הכ״ף ישמש בעבור שנים כדרך בי״ת באהל מדי יעשה חפצו והעד שהם שנים עלי עשור ועלי נבל : שירו לו · בעבור שנים כאילו כתוב הטיבו נגן לו בתרועה כדרך אל באפך תוכיחני : כי · דבר יי׳ · הם גזרותיו שגזר ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו וככה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב וטעם שמחו עם זה הכתוב כי הצדיקים בשמחה וברננה לעולם ואינם מתעצבים על מה שגזר עליהם השם כי הכל יושר ואמונה : אהב · הזכיר יושר עם דבר כי הוא הנכון ואמונה עם המעשים שיוכיח לאור כל תעלומה וצדקה כמו צדק כדי להשוות הכל ומשפט זה מזה וחסדו כולל הכל על כן חסד יי׳ מלאה הארץ : בדבר · שב להזכיר הדבר כי לא החלקים לבדם דבקים בדבר השם רק השרשים והזכיר השמים וברוח פיו כמו בדבר יי׳ בעבור כי כל הנבראים בארץ וכל ההוות בם תלוי׳ במערכ׳ השמים : כונס · והנה הזכי׳ בארץ בתחלה כי היא המוצק ולהחזן הנולדים ממנה ואח״כ השמי׳ ואח״כ הים ולא הזכי׳ גלגל הרוח והאש כי לא דבר רק על הנראה לעין אמר רבי משה לא יגלה שטח הארץ שהיא היבשה רק בעמוד המים כמו נד שקוו המים והנה כונס מגזרת לך כנוס את כל היהודים ונותן באוצרות הטעם כפול : ייראו

ראו · והנה הכל נברא בדברו והנה ראוי הוא שיראו אנשי הארץ מהשם ויחרדו אל דברו והזכיר כל הארץ כדרך וכל הארץ באו מצרימה : כי הוא אמר · בחפץ וברצון לא בכלי : הוא צוה ויעמוד · הטעם כפול כאילו אמר כי הוא אמר ויהי אמר והוא צוה צוי · ויעמוד כאשר פירשתי כדרך וברך ולא אשיבנה כי כח השם בכח כל פועל עבר או עתיד : יי · ואחר כן שעצתו עומדת אין כח לכל הגוים להפר אותה רק הוא יפר עצתם : עצת יי · כנגד עצת גוים : מחשבות לבו · דרך משל כנגד מחשבות עמים : משמים · בעבור שהזכיר גבורת השם אמר כי הוא יודע סתרי לב והנה הוא חכם ואמיץ כח וטעם השקיף כאילו רואה הכל בעינו והזכיר השמים כי הם סביבו כל הארץ ואמר אל כל יושבי

רשי

השגיח · הביט : היוצר יחד לבם · לב כלם יחד ויודע כל המחשבות ורבותינו השיבוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצר ודרשו מכאן שכולן נסקרין בסקירה אחת : בשנותו את טעמו · כענין שנאמר ויתו על דלתות השער וגו' וישנו את טעמו בעיניהם ששנה דבריו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו : לפני אבימלך · כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואף על פי ששמו אכיש קורין לו אבימלך ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך שלא רצה להרגו ואנשיו אומרים לו הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תילים : ביי' תתהלל נפשי · מתפארת אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן : תתהלל נפשי · שפורווגורא בלע"ז : ישמעו ענוים · כפלאות שעשה לי מתוך מהללי יבינו אותם וישמחו : מגורותי · לשון פחד כמו ויגר מואב : הביטו אליו · כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם : ונהרו · האירו פניהם : יחפרו · יתביישו כמו וחפרה הלבנה ובושה החמה : טעמו וראו כי טוב יי' · טעמו דברו : יראו · היו יראים לשון ציווי : רשו · לשון דלות : כל טוב · גיפ"ן בין בלע"ז כמו כל מלאכה : בקש

לנחלה ט"ו וסימ' נמס' בסדר ויקח קרח : בני האדם ו' וסימ' אשר בנו בני האדם · אם יי' הסיתך בי · את לבב כל בני האדם דמלכים דתפלת שלמה · וחברו דדה' · משמים הביט יי' · להודיע לבני האדם · וכל קהלת דכוו' : עזרנו ב' וסימ' עזרנו ומגננו הוא · עזרנו בשם יי' : לד' טעמו ד' בקריא' וסימ' והיה טעמו כטעם לשד

ייראו מיהוה כל-הארץ ממנו יגורו כל-ישבי תבל : כי הוא אמר ויהי הוא-צוה ויעמד : יהוה הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים : עצת יהוה לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר : אשרי הגוי אשר-יהוה אלהיו העם בחר לנחלה לו : משמים הביט יהוה ראה את-כל-בני האדם : ממכון-שבתו השגיח אל כל-ישבי הארץ : היצר יחד לבם המבין אל-כל-מעשיהם : אין-המלך נושע ברב-חיל גבור לא-ינצל ברב-כח : שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט : הנה עין יהוה אל-יראיו למיחלים לחסדו : להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב : נפשנו חכתה ליהוה עזרנו ומגננו הוא : כי-בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו : יהי-חסדך יהוה עלינו כאשר יחלנו לך :

ל ד

לדוד בשנותו את-טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך : אברכה את-יהוה בכל-עת תמיד תהלתו בפי : ביהוה תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו : גדלו ליהוה אתי ונרוממה שמו יחדו : דרשתי את-יהוה וענני ומכל-מגורותי הצילני : הביטו אליו ונהרו ופניהם אל-יחפרו : זה עני קרא ויהוה שמע ומכל-צרותיו הושיעו : חנה מלאך-יהוה סביב ליראיו ויחלצם : טעמו וראו כי-טוב יהוה אשרי הגבר יחסה-בו : יראו את-יהוה קדשיו כי-אין מחסור ליראיו : כפירים רשו ורעבו ודרשי יהוה לא-יחסרו כל-טוב :

וידחלון מן קדם יי' כל יתבי ארעא מיניה ירתתון כל דיירי תבל : מטול דהוא אמר ויהוי דהוא פקיד ואיתקיים : יי' תבר מלכת עממיא בטיל מחשבת אומיא : מלכתא דיי' לעלמא קיימא מחשבת ליביה לדרי דריא : טובוי דגברא דיי' אלהיה עמא די בחר לאחסנא ליה : מן שמיא אסתכל יי' חמא ית כל בני נשא : ממדור בית מותביה אודיק לות כל יתבי ארעא : די ברא יתהון מכוון כחדא לבהון ומתבונין לכל עובדיהון : לית מלכא מתפריק בסגעי חילותיה גיברא לא מיתפצי בסגעי חיליה : שקרא סוסא לפורקנא ובסגיעי תוקפיה לא משתזיב : הא עינא דיי' מסתכלין לדחלין מיניה לסברין לטיבותיה : למפצי ממותא נפשהון ולקיימותהון באולצנא : נפשנא מסתכיא לפורקנא דיי' סעודנא ותריסנא הוא : ארום במימריה יחדי ליבנא מטול דבשום קודשיה איתרחיצנא : יהי טובך יי' עלנא היכמה דסברינון עלך :

לדוד כד שני ית מדעיה קדם אבימלך ופטריה ואזל : אברך ית יי' בכל עידן תדירא תושבחתיה בפומי : במימרא דיי' תושבחת נפשי ישמעון עינוותניא ויחדון : הבו רבותא קדם יי' עימי ונרומם שמיה כחדא : תבעית אולפן מן קדם יי' ועניני ומכל דחלתי פצי יתי : אסתכלו לותיה ואתנהרו ואפיהון לא עצבו : דין עניא צלי קדם יי' שמיע ומכל עקתוי פרקיה : שרי מלאכא דיי' חזור חזור לדחלין מיניה ושיזיב תינון : אשתמודעון והמון ארום טב יי' טובוי לגבר דאיתרחיץ במימריה : דחילו מן קדם יי' קדישוי ארום לית חוסרנא לדחלוי : בני אריוא אתמסכנו וכפנו ותבעי אולפנא דיי' לא חסרין כל טובא : אזילו

שלא יפקד מהם איש : היוצר · היוצ' אחד ואם היוצרים שונים על כן הוא לבדו יבין אל כל מעשיהם : אין המלך · אין הגזרות כמחשבת היועץ הגדול בבני אד' והוא המלך והנה מה תועלת יש בעצתו והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו והטעם על מחנותיו : שקר · בעבור שאמר השם התתן לסוס גבורה והטעם על סוס המלך והחיל : לא ימלט · הפעול חסר והו' נפשו : הנה עין יי' · על דרך ואשימה עיני עליו ועינך שים עליו : אל יראיו · ממנו לבדו לא ממלך שהוא בשר ודם ולא ייחלו רק לחסדו לבדו : להציל ממות : חרב או דבר : נפשנו · בעבור שראינו יראי השם והמייחלים לו נמלטו על כן נפשנו חכתה לו וטעם עזרינו כנגד ברוב חיל שהזכיר עם המלך ומגיננו כנגד המלך כמו מגיננו ראה אלהים : כי בו ישמח לבנו · כנגד יראיו : יהי · הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למיחלים לחסדו : לדוד בשנותו את טעמו · טעמו לבו ושכלו ודעתו כמו משיבי טעם ואכיש היו לו שני שמו' וכמוהו רבי' : אברכה · בכל עת · בהיותו במרחב או בצר או בטעמו או בשנותו אותו : ביי' · בו אתהלל עד שישמעו ענוים תהלתי וישמחו : גדלו · כאילו ידבר עמהם ובקש מהם שיעזרוהו לגדל את השם : דרשתי · ספר להם שדרש השם בצר לו ועננו : הביטו · טעם אליו זה שהזכיר אחרי כן עני קרא וכמוהו אראנו ולא עתה והוא דרך כוכב מיעקב :

ונהרו · יאורו כפיהם הפך אל יחפרו מגזרת המהרות ובתרגום וזהורא עמיה שריא · ויש אומרים מגזרת ונהרו אליו מגזרת נהר : זה · שמע · עבר כמו כאשר אהב בעבור היותו באתנחתא : חונה · בעבור שסבבוהו עבדי אכיש והשם שלח מלאך להצילו על דרך ישלח מלאכו לפניך וטעם סביב שטעם מלאך שם המין כמו ויהי לו שור וחמור והנה הטע' מלאכי' רבים ככתוב בדברי אלישע ואע"פ שלא נראו' במראה העין הם נודעים בלב באמת : טעמו · מגז' טעמו זה הוא מראה הלב וראו מראה העין : יראו · אר' משה היה ראוי להיות יראו כמו קראו רק בא משונה בעבור שלא תתערב עם יראו צדיקים וטעם קדושיו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו וטעם יראו שלא תיראו שיבוא לכם נזק או מחסור אפילו מלחם : כפירים · יש אומרים הכופרים בעיקר והנכון בעיני שהם בני האדם הדומים לכפירים לטרוף ברוב אכלם הנה רשו ורעבו ודורשי יי' · שלא יבקשו לחם רק מהשם לבדו ויש אומרים כי כאשר תפשוהו אנשי אכיש הרעיבוהו ובעמדו לפני אכיש היה רעב והשם בחסדו עזרו כדרך אליהו : לכו

מסרה

השמן · וישנו את טעמו בעיניה · לדוד בשנותו את טעמו לפני · על כן עמד טעמו וריחו לא נמר · וחד וטעמו כצפיחית בדבש : הביטו ב' וסי' הביטו ארחו תימא · אליו ונהרו : יראו ג' בקריא' וסימ' אך יראו את יי' · ועתה יראו את יי' · יראו את יי' קדושיו :

לכו׳ הזכיר בנים שהם צריכים לימוד: מי׳ תאות הכל לחיות שנים רבות על כן אוהב ימים ארוכים כמו אנשי מדות אנשי לבב והנה הטעם ימים ידועים כימי פלוני שחיה כמה: נצור׳ אמר לקדושים היראה בלב כי מעלתם גבוהה להשמר בלשון ובמעשה: סור מרע׳ מצות לא תעשה ועשה טוב מצות עשה: בקש שלום׳ כי אין משפט הבנים לבקש שררה ולהתגבר זה על זה: עיני׳ הזכיר העינים והאזנים הסתר והגלוי: פני׳ חרון אף שיראה בפנים כמו ופניה לא היו לה: צעקו׳ בשובה מרשעתם וים אומרים כי זה הפסוק שב אל שועת הצדיקים והנכון כאשר דברתי והעד קרוב: לנשברי לב׳ הם שסבו מדרכם הרעה: רבות׳ הטעם אם תראו צדיק שבאו עליו רעות א יואם כי השם יצילנו מכולם: שומר׳ והטעם שאפילו על אבריו שום נזק גדול לא יהיה והזכיר העצמות בעבור שהם מוסדות הגוף: תמותת׳ רעה אחת מיד תמותת הרשע כנגד רבות רעות צדיק: פודה׳ ולא יאשמו׳ כמו ושוכני צדיק יאשמו וכמוהם תאשם שמרון: לדוד ריבה יי׳ את יריבי׳ יריבי יש אומרים שהוא הפוך כמו אם שוב תשובו אם שוב ישיבני יי׳ והנכון בעיני שהם שנים שרשים: החזק׳ הטעם כי המגן והצנה שתקח למלחמ׳ אין משעני עליהם רק עליך שתחזקני ותחזק מגיני: והרק׳ כאילו את הוא שתריק החנית: וסגור׳ לסגור עליהם שלא ישיגוהו ברדפם אחריו: אמר׳ כי התשועה תהיה מהשם: יבושו יסוגו אחור׳ כמו יסוגו מבנין נפעל כי אילו היה מבעלי הנו״ן היה כמו יפלו בלב אויבי המלך: יהיו׳ יתכן שידחה הרוח המוץ אל מקום וינוח בו רק אם היה המלאך דוחה לא ינוח לעולם רק יתפזר כולו עד שלא ימצא: יהי׳ הטעם בברחם עד שלא ידעו אי זה דרך יברחו: ומלאך השם רודפם׳ עד שלא יכלו: וחלקלקות׳ כפול כמו סחרחר שחרחורת והטעם חשך עב וחלק שיוכל כח הרגשת המשוש להסירו כדרך וימש חשך שהוא כמו באשר ימשש העור ולהיותו כמו ויאמש איננו נכון כלל: כי׳ שחת׳ מגזרת ישות על משקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח: תבואהו׳ לכל אחד רעה שיתפאר כל שומעה: תלכדו׳ כדרך וזה שמו אשר יקראו: ונפשי׳ רמז לנשמה העליונה ונקראת נפש בעבור היותה קשורה עמה: כל עצמותי׳ רמז לגוף כי העצמות מוסדותיו וכאילו תדברנה ותעידנה כי אין אלהים רק השם שיכול להציל זה העני: יקומון׳ יבאר למה יבוא השם עליהם הרעה ותבואם שואה לא ידעום כנגד אשר לא ידעתי וטעם ישאלוני ישאלו ממני שאתן להם מה שלא ידעתי רק בעדות חמס: ישלמוני

החפץ ג׳ וסימ׳ החפץ ימלא ידו׳ החפץ את שלום עבדו׳ מי האיש החפץ חיים: מדבר ח׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן א׳ ובסי׳ מג׳: בעשי ג׳ כתיב יוד בקרי׳ וסי׳ ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכ׳ ט׳ תקנא בעשי עולה׳ פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ: מהגה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא ובירמיה סימן ח׳

לכו בנים שמעו לי יראת יהוה אלמדכם: מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יהוה אל צדיקים ואזניו אל שועתם: פני יהוה בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויהוה שמע ומכל צרותם הצילם: קרוב יהוה לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יהוה: שמר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יהוה נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו:

לה

לדוד ריבה יהוה את יריבי לחם את לחמי: החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי: והרק חנית וסגר לקראת רדפי אמר לנפשי ישעתך אני: יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי: יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יהוה דוחה: יהי דרכם חשך וחלקלקת ומלאך יהוה רדפם: כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי: תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו בשואה יפל בה: ונפשי תגיל ביהוה תשיש בישועתו: כל עצמותי תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו: יקומון עדי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני:

אזילו בנייא קבילו מיני דחלתא דיי אליף יתכון: מן גברא דבעי חיי רחים יומא למחמי טבא: טור לישנך מביש וסיפוותך מלמללא ניכלא: זור מביש ועביד טב בעי שלמא ורדף בתרוהי: עינוי דיי לוות צדיקיא ואודנוי לקבלא צלותהון: פרצופא דיי רגיזין בעבדי בישא לשיצאה מן ארעא דכרנהון: צליין צדיקייא וקדם יי שמיע ומכל עקתהון פצינון: קריב יי לתבירי ליבא וית מכיכי רוחא יפרוק: סגיאין בישן מערען לצדיקא ומן כולהון פצא ליה יי: נטיר לכולהון איברוי חדא מנהון לא מתברא: מתותא דרשיעא בישא וסנאי צדיקא יתחייבון: פרוק יי נפשא דעבדוי ולא מתחייבין כל דסברין במימריה:

לדוד איתגר יי במרי תגרתי סדר קרב קבל בעלי קרבתי: אתקיף תריס ועגיל וקום בסעדי: ושלוף מורניתא וטרוקיתקא וזמן לאורעות רודפי אמר לנפשי פריקך אנא: יבהתון ויכספון תבעי נפשי ירתעון לאחורא ויתכנעון חשלי בישותי: יהוין היך מוצא קדם זעפא ומלאכא דיי דחי: יהי אורחתהון חשוכא וחקלקליא ומלאכא דיי רדיף להון: ארום מגן פרסן לותי שוח מצדהון מגן כמנו לנפשי: תתייה שליא לא יתחכם ומצדתיה די פרס תציידיה בשליא יפל בה: ונפשי תחדי במימרא דיי תדוץ בפורקניה: כולהון אברי תהוין אמרין יי מן כוותך פצי ענייא מן תקיף מיניה ועניא וחשוכא מן אנסיה: קיימין סהדי חטופין מאן דלא חכימית שיילין לי: פרען

רשי

בקש שלום׳ במקומך: ורדפהו׳ במקום אחר: פני׳ פנים של זעם ליטאו״רם בלע״ז כמו ושמתי פני באיש ההוא כך חברו מנחם: צעקו׳ הצדיקים ויי׳ שמע: רבות רעות צדיק׳ הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם נצול: שומר׳ הב״ה כל עצמותיו: תמותת רשע רעה׳ תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה תמותת תמית: לא יאשמו׳ לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך רפינטי״רונט בלע״ז: ריבה יי׳ את יריבי׳ עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי: לחם׳ לשון מלחמה וכן לוחמי הלחם עם הנלחמים עמי: והרק חנית׳ הזדיין כמו אריק חרבי וירק את חניכיו: וסגור לקראת רודפי׳ הגן בוני וביניהם כמחיצה: לנפשי׳ אימ״ויי מאימ״אם בלע״ז כמו כורה שוחה לנפשי: חשך וחלקלקות׳ שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם בחלקלקות והחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלקות כד״א לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפילה ידחו ונפלו בה: חפרו לנפשי׳ שוחה ליפול בה: שואה׳ חשך ברואי״נה בלע״ז: ורשתו אשר טמן׳ כן דרך לטמון הרשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא יראנה בה העובר עליה עד שנלכד בה: ונפשי תגל׳ כשאראה במפלתם: כל עצמותי׳ יקלסוך על כך׳ כי עתה יקומון עלי תמיד עדי חמס וגו׳:

ותפילתי

ויחזקאל סימן מב׳: פודה לי יי׳ נפש עבדיו׳ וחד פודה ראש: לה׳ יריבי ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ ושמע לקול יריבי דירמיה׳ ריבה יי׳ את יריבי׳ בתרא פתח: ישועתך ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וינבל צור ישעתו׳ ותהי התשעה ביום ההוא׳ מי יתן מציון ישראל׳ ולכה לישעתה לנו׳ אמר לנפשי ישעתך אני׳ ובעב עברה ישעתי: ונפשי ה׳ וסימ׳ ונפשי אשר פדית׳ ונפשי ידעת מאד׳ ונפשי תגיל ביי׳ ונפשי נבהלה מאד׳ ונ פשי אשים בכפי: כל ב׳ קמצי׳ בטעמא וסימ׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך׳ כל אחי רש שנאוהו׳ וכל מקף דכוו׳ במא כי הגדלת על כל שמך׳ וחד וכל בשליש עפר הארץ׳ בספר מסרה ראיתי שמונ׳ה כל מעיני בך ונמסר ג׳ קמצין וטעות כי זה הוא במקף:

ישלמוני · והרעה הוא שכול לנפשי והוא מת: ואני · יספר טובתו והוא בחלותם לבושו שק והנה ידענו כי כל עינוי דבק עם נפש לעולם הוא צום ועניתם את נפשותיכם ונפש כעה תשביע יום ענות אדם נפשו ואם כן מה טעם להוסיף מלת בצום והבית פתוח והטעם כי ביום שסבבו עליו חליו קראו אוהביו וחבריו צום והיה יום ידוע גם אני עניתי בו נפשי: ותפלתי על חיקי תשוב · אמר רבי לוי הטעם שהייתי מתפלל ואני משתחוה ומדכה והנכון כדרך והטב לשכינינו שבעתים אל חיקם שיתן לי השם כמו תפלתי ובקשתי מהשם בעבורו: כרע · התהלכתי · דבק עם כאבל אם והנכון שהוא עם קודר הלכתי וטעם קודר כי מנהג האבל להלבים עצמו קדרות: ובצלעי · הרמז בחליו מגזרת והוא צולע על ירכו בעבור שילאה לעמוד על רגליו וללכת ככל בריא: נכים · תאר על משקל מתים והוא מגזרת ונכה רוח כמו נאים ויש אומרים כמו נכה רגלים כנגד ובצלעי וטעם ולא ידעתי שהם עידי חמס שהכרתים ובקרתים בחליים נאספו נכים פחותים מהם לבקר אותי ואעפ״י שלא ידעתי מי הם קרעו בשרי דרך משל שידברו לי רעות בו · ולא דמו מגזרת דממה משפעלי הכפל כמו תמו דברי איוב: בחנפי · יש אומרים שהחנפים יאמרו דבר שילעגו להם בעלי מעוג וזה הפי׳ ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שמלת החנפים שהם חנפי לעג הלעג בעיניהם כמעוג לאכלו על דרך אוכלי עמי אכלו לחם על כן למעלה קרעו בשרי והעד שכן הוא הבא אחריו חרוק עלי שינמו: אדני כמה תראה · ולא אראה נקמתך מהם: משואיהם · שם כאילו הוא משואתם כי יש שמות במתכונת זכרים ונקבות וטעם מכפירים שמיניהם כשיני אריה: אודך · נדר כי בהנצלו יודה השם בגלוי: אל · שקר · קשור עם אויבי כמו שונאי חנם · יקרצון עין לסגור קצה העין רמז כמשפט ללעוג: כי · אמר רבי משה כי רגעי ארץ כ בקיעי ארץ והטעם רמז למסתור וכמוהו עורי רגע וימאס: וירחיבו · מלת האח רמז לנקמה · ראיתה · כנגד ראתה עינינו: אל תחרש · כנגד אמרו: העירה · שניהם פעלים אינם יוצאים או יהיה העירה יוצא והטעם עצמך כדרך קודר הלכתי שהוא יוצא ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי חבר אלהי הטעם העירה אלהי למשפטי והקיצה אדני לריבי ולפי דעתי בעבור שאתה אלהי ואתה אדני והטעם האחרון שלי כי עם אל״ף וד׳לת הוא כתוב: שפטני · קח לי משפט כצדקך מהם: אל · תשמח נפשם ויתהללו בלבותם: יבושו · טעם יחדו כנגד נאספו עלי נכים ופעול מגדילים חסר והוא לשון או מלה: ירונו · כאשר יבושו שמחי רעתי אז ישמחו החפצים לראות צדקי ויגדל יי׳ כנגד המגדילים עלי: ולשוני · כנגד אמרו האח ותהגה צדקך כנגד שפטני כצדקך וטעם כל היום שככה יהגה תמיד: למנצח לעבד יי׳ לדוד · טעם לעבד יי׳ בעבור שהזכיר דברי הפושעים והמורדים בשם הנכבד: נאם · הטעם זה אחשוב בקרב לבי כי הפשע כאילו ידבר אדם הרשע אל תפחד על כן אין אלהים לנגד עיניו: כי החליק · מגזרת אמריה החליקה כמו ואנכי איש חלק כי החליק דבר הרע בעיניו למצוא השם עונו וישנאהו על דרך האלהים מצא את עון עבדיך: דברי · ונקשר חדל עם למד כמו ויחדלו לבנות העיר: עון

רש״י

ותפלתי על חיקי תשוב · כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם חליים תפלתי שהתפללתי עליה תשוב אלי: כרע כאח לי התהלכתי · כאילו היו לי אחי ורעי התהלכתי מיצר עליהם על צרתם: כאבל אם · כבן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה: קודר · לשון שחרות: שחותי · לשון שפלות: ובצלעי שמחו ונאספו · וכשאני צולע ששבר בא עלי שמחו ונאספו: נאספו עלי נכים · אנשים פשוטים כמו שאנו מתרגמין נכה חגירא ומנחם חברו כמו נכאים אימנוויסיין בלע״ז: קרעו ולא דמו · אילו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני: בחנפי לעגי מעוג וגו׳ · בשביל חניפת של ליצנות אכילה ושתייה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם חורקים עלי שיניהם מעוג לשון אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו ומנחם פ׳ אותו לשון עוגת לחם וכן אם יש לי מעוג: כמה תראה · כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה: משואיהם · משאון שלהם: מכפירים יחידתי · מוסב על השיבה נפשי השיבה מכפירים יחידתי: אויבי שקר · שטוענין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה בּמחשבתי מעולם אל ישמחו במפלתי שונאי ששונאים אותי ל יקרצו עלי עין וללעוג בעיניהם על מפלתי יקרצו כי״: אכט בלע״ז: על רגעי ארץ · על דכאי ארץ וכן רוגע הים עורי רגע וכן פירש דונש: האח האח · לשון שמחה מתהלל בתאות לבו מרוב שמחתם שראוים תאותם מתקיימת: העירה והקיצה · פמליא של מעלה לשפוט משפטי מאויבי: נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו׳ · הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו בקרב לבי כאדם שאומר כמדומה אני: כי החליק · הפשע אל הרשע חלקלקות בעיניו כדי שימצא הקב״ה את עונו לשנוא אותו: חדל להשכיל להיטיב · מנע עצמו מהשכיל להטיב מעשיו: יתיצב

ולא ידעתי ח׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״א: מעוג ב׳ וסימ׳ אם יש לי מעוג · בחנפי לעגי מעוג: השיבה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ועתה השיבה אתהן בשלום · השיבה נפשי משואיהם · השיבה לי ששון ישעך: ארץ ד׳ פתחין באתנחתא וסימ׳ כי לא שלום ידברו · נוראות בצדק תעננו · תחת שלש רגזה ארץ · דור חרבות שניו: אהי

יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי׃ וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־חֵיקִי תָשׁוּב׃ כְּרֵעַ־כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃ וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־דָמּוּ׃ בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ אֲדֹנָי כַּמָּה תִּרְאֶה הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם מִכְּפִירִים יְחִידָתִי׃ אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב בְּעַם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ׃ אַל־יִשְׂמְחוּ־לִי אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן׃ כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן׃ וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ׃ רָאִיתָה יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי׃ שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־יִשְׂמְחוּ־לִי׃ אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ׃ יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי׃ יָרֹנּוּ וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ׃ וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ׃

לו

לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד׃ נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃ כִּי־הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא עֲוֺנוֹ לִשְׂנֹא׃ דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃

פרען לי בישתא חלף טבתא בען למתכל לנפשי׃ ואנא בעידן מרעותהון לבישית סקא סגיפית בצומא נפשי וצלותי על עובי תתוב׃ היך חברא והיך אחא דילי הליכית היך אבילא דמתאבל על אימיה חביר שחיית׃ ובתברי חדו ואתכנשו מתכנשין עלי רשיעיא דמכבין לי במיליהון ולא חכימית אילו מבזעין משכי ולא מפקין דמא׃ במילי שעיותא ומרהביא וממקניא מעסן עלי ככיהון׃ יי כמה את חמי אתיב נפשי משלייתהון מבני אריוא גושמי׃ אודי קדמך בכנישתא רבא בעמא תקיפא אשבחינך׃ לא יחדון עלי בעלי דבבי שקרא סנאי מגן רמזין בעיניהון׃ ארום לא שלמא ממללין ועל צדיקי ארעא דנייחין בעלמא ההוא מילי נכלאין מחשלין׃ ואפתיאו עלי פומהון אמרו חדוא חדוא חמת עיננא׃ חמיתא יי לא תשתוק יי לא תתרחיק מיני׃ איתער ותקיץ לדיני אלהי ומרי ניצחני יי לתגרתי׃ דון יתי כצדקתך יי אלהי ולא יחדון עלי׃ לא יימרון בלבהון חדיאת נפשנא דילמא יימרון גמרנא יתיה׃ יבהתון ויתכנעון כחדא דחדין על בישותי ילבשון בהתא וכיסופא דמתרברבן עלי׃ יבועון ויחדון תיבעי צדקי ויימרון תדירא יסגי יקרא דיי דצבי שלמא דעבדיה׃ ולישני תרנן צדקתך כולי יומא תושבחתך׃

לשבחא לעבדא דיי לדוד׃ אמר מרדא לחייבא במציעות לבבי לית דחלתא דיי לקביל עינוי׃ ארום שעיע ליה בעינוי למשכח חובין למיסני אולפנא׃ מילי פומיה רשעא ונכילו פסק למשכל לאוטבא׃ רשיעא

ח׳ קמצין זקפין וסימ׳ נמסר בסדר בלק וכל אסף דכוו׳: בלבם ט׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ י״ד: החפץ וסי׳ לעיל סימן ל״ד: ולשוני ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן כ״ב: לו׳ למנצח לעבד יי׳ לדוד ב׳ וסימ׳ את דברי השירה הזאת · נאם פשע לרשע: ומרמה ה׳ וסימ׳ ופקדו על כל הדולג · תאבד דברי כזב · ואתה אלהים תורידם · דברי פיו און ומרמה · הוות בקרבה ולא ימיש:

און · על משכבו · בלילה : יתיצב · חסף המשכב ביום : על דרך לא טוב · מצות לא תעשה : רע לא ימאס · הטעם כפול : יי · כראתה הה"א החסירה מתלת יי בשמים הכין כסאו על כן נפתח הבי"ת וטעם זה הפסוק כי אני עבד השם כי אדע כי חסדו כולל הכל והטעם כי אין למעלה מהשמים במראה העין ויש אומרים כי השמים מקור החסד ומבוע האמונה : צדקתך · אמ' ר' משה כי צדקתך לא יוכלו בני אדם שאתה כי היא כהררי אל והנכון כי הוא כשגב' לדעתה כהררי אל התקיפים שלא יוכל אדם להגיע לשם וככה דעת משפטיך כתהום רבה שהיא עמוקה שלא ירדנה אדם וטעם אדם ובהמה שהוא ישפוט כל מרבים על דרך ומיד כל חיה אדרשנו : מה · בעבור שהזכיר אדם ובהמ' הזכיר הנכבדי' מהאד' ומה יקר ישרת בעבור שנים כמשפטו כאילו כתו' ומה יקרים בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון או מה יקר לכל אחד מהם : ירויון · כמו ירביון וטעם ביתך הם המתבודדים לעבוד השם בביתם והעבודה תדשן נפש ודעת השם תעדנם וטעם נחל שלא יפסק : כי · מקור חיים · חיי הנשמה העליונה שלא תמות : באורך נראה אור · כינוי לשכר העולם הבא כי אין דבר בעולם הזה נכבד מהאור והוא עצם ואיננו גוף : משוך · טעם ליודעיך שהם במעלה העליונ' והזכיר משוך בעבור שחסדו בשמים ומשוך משמש בעבור אחר והוא ומשוך צדקתך לישרי לב שים להם מעשים טובי' ואם לא היו כמו יודעי השם : אל · הטעם אל תבואני רגל אנשי גאוה והטעם על דרך ישכבנה כאילו אמר שלא יתחברו עמו בבית השם : ויד · הזכיר הרגל והיד וטעם אל תנידני מדשן ביתך למקום אחר : שם · הטעם יפלו במקום שחשבו להנידני שם לפני בואם אלי ויש אומרי' ברוץ הרגל לבוא אלי תכשל ובהתחזק היד להנידני יהיו דחוים כמו דחה דחיתני לנפול ופי' שם כמו אז וכמוהו שם יצעקו ולא יענה ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים והטעם שאדע כי יד רשעים לא תנידני כי יפלו הם כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר : לדוד · אל תתחר · יש אומרים כי תתחר מבנין התפעל מגזרת חרון וטעם במרעים בעבור המרעים ויהי על משקל אל תתגר בם וי"א כמו תתחרה את הסוסים אע"פ שהוא מהבנין הקל : כי · החציר הוא הירק וככה המצמיח הרים חציר את החציר ואת הבצלים : ימלו · משפעלי הכפל אע"פ שהלמ"ד חסר דגש כמו העזה פניה : בטח · אמר רבי משה הנכון להיותו עשה טוב ובטח ביי' רעה אמונה ושכון ארץ ויתכן היות האחרון סבת הראשון אם תעשה טוב תהיה לבטח ואם תרעה אמונה תשכון ארץ ולפי דעתי בעבור כי הקנאה בעושי עולה בעבור עושרם שהם בוטחים בו על כן אמר בטח ביי' ואל תמנע מעשות טוב וטעם שכן ארץ כל ימי חייך תשכן על הארץ · רעה אמונה כמו שומר אמונים כי הרועה כמו שומר ויש אומרים שטעם ורעה שלא יאכל גזול ועשוק כבני עולה : והתענג על יי' · שתבקש צרכיך כשכיר יקוה פעלו : גול · על משקל סוב כדרך השלך על יי' יהבך ודרכך כמו צרכך וכמוהו לב אדם יחשב דרכו : והוציא · הטעם שיעשה צרכך ויתגלה בגלוי כמו האור אז יראה צדקך : דום · והתחולל יש אומרים שהוא מגזרת תוחלת ואחרים אמרו שהוא מגזרת חיל כיולדה והוא הנכון והמלה כפולה כדרך והתבונן וטעם לו בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא וסבול החיל בגללו על כן יהיה אל תתחר מן חרון ובי"ת במצליח בעבור מצליח ועל פי' תתחרה את הסוסים סבול ודום להשם ובין כך ובין כך עם סוסים אל תתערב : הרף · אם יכעיסך בעבור היותו עשיר ואיך כמוהו אל יחרה אפך להרע לו ואם על פי' אל תתחרה לא תתערב עמו להראות לו אהבה וטובה ואין בלבך רק להרע לו : כי · הטעם יכרת זרעם : וקויי · היו"ד תחת הוי"ו וזאת המלה מהבנין הקל : ועוד · רגע מעט ותראה בעיניך יום הכרת הרשע הנזכר : וענוים

יתיצב על דרך לא טוב · הקב"ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב : יי בהשמים חסדך · בשביל הרשעים הללו אתה מסלק חסדך מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקים לסלקה מבני אדם : צדקתך · יקרה מן הבריות : כהררי אל · בשביל מעשי הרשעים ומשפטיך באים לעולם עד תהום רבה · ד"א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל לשון תוקף כמו ואת אילי הארץ לקח : משפטיך תהו' רבה · מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהום רבה משפטיך יושט"יצא בל' : אדם ובהמ' תושיע יי' · בני אדם שהם ערומי' בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמם כבהמ' בענוה תושיע יי' : מה יקר חסדך · אינו כדי להמשך על הרשעי' הללו אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון הם ירויון מדשן ביתך וגו' : אל תבואני רגל גאוה · אל תבא עמי רגל הרשעים הללו בעת קבול שכר להיות חלקם עם הצדיקים לשון חלק אהלאפרטיאה בלע"ז : ויד רשעים אל תנידני · ממקומי בבואי לירש משנה חלקי וחלקו בטובה כענין שנאמ' לכן בארצם משנה יירשו ואז שם נפלו פועלי און שם יבינו במפלתם ושם דוחו ולא יכלו קום : אל תתחר במרעים · מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בהצלחת המרעים לעשות כמעשיהם כמו ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם אאטי"ר בלע"ז : אל תקנא בעושי עולה · לעשות עולה כמותם : ימלו · פרוש"ט טרנקיי"ן בלע"ז לשון כריתה : בטח ביי' · ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס : ועשה טוב · ואז תשכון ארץ לאורך ימים ותרעה אמונה תאכל ותתפרנס משכר האמונה שהאמנת בהקב"ה לסמוך עליו ולעשו' טוב : והתענג על יי' · התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה : גול על יי' דרכך · גלגל עליו כל צרכיך : דום ליי' · המתן לישועתו כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם ודומם מודה לו : והתחולל · לשון תוחלת : אל תתחר · לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו : הרף מאף · הרף מהרשיע שלא יבא עליך אף : ועזוב · דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה כי המרעים שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון : ועוד מעט · כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע : והתבוננת על מקומו · והסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד : וענוים

משפטיך תהום רבה חד מן ד' מלין בקריאה עטור סופרים וסימ' אחר תעברו · אחר האסף · עמך קדמו שרים אחר נוגנים · משפטיך תהום רבה : נראה ה' וסימ' נמס' בישעיה סימן ה' וירמיה סימן מ"ב : לז' לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן כ"ו : ימלו ב' וסימ' כי כחציר מהרה ימלו · ובראש שבולת ימלו :

ה און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס : יהוה בהשמים חסדך אמונתך עד שחקים : צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יהוה : מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון : ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם : כי עמך מקור חיים באורך נראה אור : משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב : אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני : שם נפלו פעלי און דחו ולא יכלו קום :

לז

לדוד אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה : כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון : בטח ביהוה ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה : והתענג על יהוה ויתן לך משאלת לבך : גול על יהוה דרכך ובטח עליו והוא יעשה : והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים : דום ליהוה והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות : הרף מאף ועזב חמה אל תתחר אך להרע : כי מרעים יכרתון וקוי יהוה המה יירשו ארץ : ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו :

רשיעא חשיל על שוויה יתעתד על אורח דלא טב ביש לא ירחק : יי בשמי שמיא טובך הימנותך עד שחקי : צדקותך רמא היך טוריא תקיפיא דינך עמיקין היך תהומא רבא בני נשא ובעירא תפרוק יי : כמה יקר טובך יי ובני נשא בטלל שכינתך ישורון לרוחצן : יתרוון כהון ברכתא דביתך ומבוע בסימותך תשקינון : ארום עמך טיפי מיין חיין בזיו יקרך נחמי נהורא : נגוד טובך על ידעך וצדקתך על תריצי ליבא : לא תאירעינני ריגלא דגיותנא וידיהון דרשיעיא לא תטלטלנני : תמן נפלו עבדי שקר ידחיין ולא יוסיפון למיקם :

לדוד לא תגרג במבאשין למהוי דכמיהון ולא תטנין בעבדי טלומא למזדוג עמהון : מטול דסופיהון היך עסבא בסרהוביא יתמוללון והיך ירוק דיתאה יתרון : רחיץ במימרא דיי ועביד טב שרי ארעא וחסין בהימנותא : ותתפניק על יי ויתן לך משיילי לבך : גלי על יי אורחתך וסבור על מימריה והוא יעבד : ויפוק היך נהורא צדקך ודינך היך טיהרא : שתוק קדם יי ואוריך ליה לא תגרג ברשיעא דמצלח אורחיה בגברא דעבד עיצת חטאין : אוריך מרגיז ושבוק ריתחא לא תגרג ברם לאבאשא : מטול דמבאשין ישתיצון ודסברין במימר דיי הינון ירתון ארעא : ותוב כזעיר וליתא רשיעא ותתבין על אתריה וליתוי :

משפטיך ה' חס' וו' בליש' בקריא' וסימ' כן משפטך אתה חרצת · והוציא כאור צדקתך ומשפטך כצהרים · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך ומשפטך · תחי נפשי ותהללך : על מקומו ב' וסימ' איש על מקומו יבא בשלום · ועוד מעט ואין רשע :

ועניים, הפך רשעים וטעם רוב שלום כי בהכרת רשעים יהיה שלום בארץ: זומם, אומר לצדיק חייב אתה לשנוא את הרשע ולא תתערב עמו כי הוא חושב עליך מזימות רעות ואם בא עליך דבר חסרון או יחרוק עליו שיניו להחזיק ממך: אדני, והרשע לא ידע כי השם שהוא יודע העתידות ישחק עליו דרך משל: חרב, בהיותה בתערה היא סגורה על כן פתחו ויש אומרים כי פתיחת חרב היא הלטישה וכמוהו והמה פתיחות והנה החרב בגלוי והקשת בסתר: חרבם, אם בלבם שב אל הרשעים כי השם יגמול להם כפעלם: טוב, הון מעט לצדיק ישמח בו, מהמון הוא ממון כמו ומי אוהב בהמון אך הבל יהמיון: כי, הזכיר הזרועות שהם דורכות הקשתות והזכיר כי הקשתות תשברנה ולא יבא הזיק לצדיק והזכיר כי גם הזרועות כן והפך את תשברנה וסומך: יודע, יש אומרים שיאריך והנכון בעיני כי זה על דרך את מספר ימיך אמלא והשם יודע כל מלא ובעבור כי במות הרשעי' תקוצרנה כפי מעשיהם כדרך למה תמות בלא עתך על כן הדבר תלוי במעשיהם: ונחלתם, שינחילו בניהם או המחלה והחלק שנתן להם השם: לא, עת רעה, כמו דבר והמית במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד: כי, והרשעים יאבדו בימי הרעב והרעבון: כיקר כרים, כחלב הכבשים כמו עם חלב כרים המומשים בעשן שיכלו רגע אחרי רגע ויש אומרים כיקר כרים כעשב העמקים כמו כר נרחב וכמוהו ככר הירדן והוא כפול כמו בבבת עינו וטעם בעשן כאשר יבעיר בהם המבעיר את הבערה וכלו הראשון על היקר וכלו השני על הרשעים ובאה המלה מלעיל בעבור סוף פסוק: לוה, בשעת צרכו, וצדיק חונן ונותן כי יחון עליו על דרך אם רעב שונאך: כי, טעם מבורכיו ברכת יי' היא תעשיר: מיי', טעם מצעדי תנועותיו: גבר, בלשוננו הוא מלא דעת כמו לכו נא הגברי' ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה: ודרכו יחפץ, השם חפץ בכל דרכיו ואם הוא יחסר בית על כן לא יצליח: כי, יוטל, וישלך כמו והטילוני אל הים ויש אומרים כי יפול במחשבתו: נער, כיסיתי זה בנעורי וזקנתי: נעזב, לגמרי כמו כי לא אעזבך והוא בקש לחם ושמלה: וזרעו, הקטן שהניח בעבור זכות האב כל היום בימיו יחיה בטוב וזרעו אחריו לברכה כמו כל רואי יכירום: סור מרע, מצות לא תעשה, ועשה טוב מצות עשה, ושכון כמו תשכון וכמוהו פרו ורבו עלה ומות בהר: כי, טעם ולא יעזוב הזכיר כי הצדיק אינו נעזב כי השם לא יעזבהו לעולם, נשמרו הוא וזרעו והפך זה וזרע רשעים נכרת: צדיקים, בעבור שהזכיר ושכון לעולם אמר זה משפט השם וחוק אמת שאם בארץ: פי, כבר הזכיר כי הצדיק עשה חסד לחונן מהונו וכן עושה חסד ללמד חכמתו ולהורות האובדים: תורת, כפר כי תוכו כברו: צופה, בראותו הרשע כי באחריתו נפל ממעלת העושר כדרך ובאחריתו יהיה נבל או יקנא בצדיק ומרוב קנאתו יבקש המיתו: יי', טעם ולא ירשיענו שהשם יראה צדקת הצדיק והזכיר זה כי הרשע אם לא יוכל בקנאתו להמיתו יבקש תואנה על הצדיק שנתן לו ממון או שהצדיק עשה לו חמס: קוה

רש"י

וחרק, כמו חורקו שן ארקיי"ר בלעז: חרב פתחו, הרשעים פתחו אשקומנצי"רנט בלעז תגר וחרום מתחילים הרשעים מאליהם: טוב מעט לצדיק, טובים מעט אנשים שהולכי' לעזרת הצדיקים: מהמון רשעים רבים, אמרפל וחביריו התחילו מלחמה בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרו' באברהם ומעט אנשים שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין: יודע יי' ימי תמימים, מכיר את מעשה ימיהם: ונחלתם, וקבול שכרם מאתו לעולם תהיה: כיקר כרי', כאור ענן בקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים כרים מישור כמו כר נרחב כיקר לשון אור יקרות ויש פותרין כיקר כרים ככבוד כבשים שמפטמים אותן לטבח: לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן, הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה שם תשלום מה שהוא גוזל ממנו: כי מברכיו, של צדיקו של עולם ירשו ארץ: מצעדי גבר, מי שהוא גבור ביראת הקב"ם ליסד"אם דופור"ט בלעז: כוננו, פורי"נט אפייטי"ץ בלעז: יפל, לבורב"א בלעז לשון ותפל מעל הגמל: כי, כמו אם: לא יוטל, לא ישלח להיות נעזב: נער הייתי, פסוק זה שר העולם אמרו דאילו דוד לא קם כולי האי: כל היום, הצדיק חונן עניים ומלוה להם: וזרעו, זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה, פי צדיק יהגה, תחילה בלבו חכמה לראות דין שפסקה תורה לכל דבר ואחר כך לשונו תדבר משפט: לא תמעד אשוריו, לא יחליקו צעדיו: ומתערה

לטבוח ד' מל' וסימ' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח, כי מלאו ימיכם לטבוח, אורידם ככרי' לטבוח, לטבוח ישרי דרך: יודע י' מל' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימן כ"ו: תמימים כל תמימים בתמימות מל' במ"א חסר יוד בתרא וסימ' יודע יי' ימי תמימם, וכל דבעירא דכוו' כתיב כן במ"א מל' וסימ' שבעת ימים תעשה

וענוים יירשו ארץ והתענגו על רב שלום: זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו: אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו: חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך: חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה: טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים: כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים יהוה: יודע יהוה ימי תמימם ונחלתם לעולם תהיה: לא יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו: כי רשעים יאבדו ואיבי יהוה כיקר כרים כלו בעשן כלו: לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן: כי מברכיו יירשו ארץ ומקלליו יכרתו: מיהוה מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ: כי יפל לא יוטל כי יהוה סומך ידו: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה: סור מרע ועשה טוב ושכן לעולם: כי יהוה אהב משפט ולא יעזב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת: צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה: פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט: תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשריו: צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו: יהוה לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו:

ועינוותנין ירתון ארעא ויתפנקון על סגיעות שלמא: חשיב רשיעא ביש על צדיקא ומעסי עלוי ככוי: יי' יגחך עלוי ארום חמא ארום על יומא דתבריה: חרבא שליפו רשיעיא ומתחו קשתתהון למקטול עניי וחשיכי למכוס תריצי אורחא: סייפיהון תיעול בלבהון וקשתתהון יתברון: טב קדם יי' זעירות צדיקיא מריכפת רשיעין סגיעין: ארום דרועי דרשיעיא יתברון ותמיך צדיקיא מימרא דיי': ידיעין קדם יי' יומיהון דשלמין ואחסנתהון לעלם תהי: לא יבהתון בעידן בישתא וביומי אולצנא סבעין: ארום רשיעיא ייבדון ובעלי דבביא דיי' היך יקר פלגיסין דמן אולא מתפטמין וסופיהון מתנכסין היכנא רשיעי יסופון ובתנן גהנם יגמרון: מוזיף רשיעא ולא פרע וצדיק מחיים ויהב: מטול דמתברכין במימרא ירתון ארעא ודמתלטטין במותא ישתיצון: מן קדם יי' פסיעתוי דגברא מיתקנין ואורחתיה יתרעי: ארום יפול מרע לא ימות מטול דיי' סעיד בידיה: טאלי הוית ברם סיבית לא חמית צדיקא שביקא ובנוי תבעין לחמא מחוסרנא: מן בגלל דכל יומא חיים ומוזיף ודרעיה לברכתא: סטי מביש ועביד טיבו ושרי לחיי עלמא: ארום יי' רחים דינא ולא ישבוק ית חסידוי לעלם מנטרין ובניהון דרשיעיא ישתיצון: צדיקיא יחסנון ארעא וישרון לעלמין עלה: פומא דצדיקא רנין חוכמתא ולישניה ממללא דינא: נימוסא דאלהיה בליביה לא מזדעזעין אסתוורוי: מסתכי רשיעא לצדיקא ובעי למיקטליה: יי' לא ישבקיניה בידיה ולא יחייביניה במדייניה: סבר

שעיר חטאת ליום ביחזקאל: יוטל ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' כי יפל לא יוטל, בחיק יוטל את הגורל, והגם מראיו יטל, בתראה חס': וזרעו ז' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בלק: ולשונו ז' מל' וסימ' נמסר בשפטי' סימ' ז' ובזכריה סימ' יד: צופה ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' צופה רשע לצדיק, צופה פני דמשק, צפה נתתיך לבית, בתרא חס':

קוה' הטעם בדבר זה התעסק כל ימיך ' וירוממך' חסם אל דרכו כי ימצא בלשונו בדרך זכר ותראה בהכרת הרשעים כאשר ראו כן צדיקים קדמוך : ראיתי' אמר דוד אני ראיתי עריץ שאחרים יפחדו ממנו וטעם מתערה מתגלה העושה בגלוי כל רע ' כאזרח שתח והוא סמוך ותחסר מלת עץ ורענן לח ומלת אזרח כאזרח הארץ

וטעם אזרח כאילו בעל ענפים רבים וכמוהו מי שים לו מ משפחה רבה והפך זה הגר כי הוא כמו גרגיר נכרת מהעץ וזה פי' הפסוק ראיתי רשע עריץ ומתערה שהוא כאזרח רענן : ויעבור' הטעם שהרשע יאבד הוא והונו : שמור' ועתה שים לבך ושמור איש תם וראה איש ישר לעולם תראה אחריתם שלום והנה תם ישרת אחר כאילו כתו' כי אחרית לאיש תם שלום : ופושעים' כנגד תם ורשעים כנגד ישר : ותשועת צדיקים' כדרך מגדל ישועות ישועות יי' בכל מקום : ויעזרם' ראינו שפלט צדיקים רבים וככה יפלטם לעולם : מזמור' טעם פיוט תחלתו להזכיר : אל בקצפך' אל ישרת בעבור אחר ואל בחמתך ו' וכמוהו ודעת קדושים ארע ושני שרי גדודים היו שרי בן שאול : כי' נחתו' בנין נפעל כמו נחתו מגזרת ו' ותנחת עלי ידך והטע' תחלואים ומכאובים כחצים : אין מתום' מגז' תם והטע' בריאות והנה הזכיר הסבה הקרוב' למה זה מפני זעמך והרחוקה מפני חטאתי כי בעבורה ז' זעמתני : כי' כד על כד וגבהו עד שעברו ראשי כי רבים הם : הבאישו' פועל עומד כמו ולא הבאיש או יהיה הוא הפעול והוא יספר חבורות שיצאו בגופו וסבת זה אולתי : נעויתי' אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישרה על כן נעויתי ושחותי והסתמו פני כאילו כל היום השמם הביתני וזה טעם קודר הלכתי : כי' כסלי' הטע' קרביו מלאו דבר כתעב ונקלה איננו ראוי להזכיר בפה והזכיר אין מתום פעם אחרת באיברי גופי הנראים : נפוגותי' מגזרת ויפג לבו' שאגתי ברוב מכאובי על דרך שויתי עד בקר כארי : אדני נגדך' לבדך כל תאותי אולי אחיה ולא נגד הרופאים : לבי סחרחר' פתרונו סביב לא ימצא מנוח' כאי כח התולדת ואור עיני כמה מהנב החולים : אהבי' האוהבי' שהיו לי ' מנגד נגעי יעמודו בעבור שהבאישו חבורותי : וינקשו' מלת כפשו תשרת בעבור אחרת וככה הוא וינקשו מבקשי נפשי כי היא הפעול והטע' שדבריהם מוקש המה לי : ואני' שהוא חסרון בגוף : ואהי' ברכוני כאיש אשר לא ישמע לשון המדבר והטעם כי לא אענה להם : כי' אין לי תוחלת כי אם בך וטעם אתה תענה כי אני לא אשים לבי אל דבריהם כי עליך בטחתי ותפלתי בלבי ולשוני לך :

ומתערה' משריש כמו ערות על יאור ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה : כאזרח רענן ' כאחד מאזרחי הארץ השרשין וממולאי בנכסים וכן פי' מנחם כאזרח רענן מתלחלח ומצמח כאשל הגשרם ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשים קמה : שמר תם ' הסתכלו בדרכי התמימי' ללמוד ממעשיה : כי אחרית לאיש שלום ' אם ראשית אין לו אחרית יש לו אבל פושעים וחטאי' ורשעים אחריתם נכרתה ונשמדו יחדיו : מזמור לדוד להזכיר ' לומרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב"ה וכנגד כל ישראל אמרו : נחתו' נזרקו לשון נחת נופל בנטיית קשת ולפי שעל ידי ד דריכת הקשת נזרקים החצים כתב נחתו בי וכן אריק חרבי היה לו לכתוב אריק תערי אלא לפי שבשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנון שורש בתיבה שאם היתה שורש היה לו לומר ננחתו בי אבל נון של נחתו וכן של ותנחת אינה שורש ונופלת לפרקים כמו נון של נגף נסך נדר נקם וכשמתפעל יאמ' ניגף ניסך נידר ניקם כמו נגף נסך נדר נקם שהדגש בא בתיבה במקום נון וכן עלה נדף עיני נגרה כמו נדף נגרה כן יאמר נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה כמו ננחתה שדרך ה החית להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כאם לו ת מתשקל דגש כמו דבר מגזרת וידבר כך כחש מגזרת ותכחש שרה ולא יאמ' כיחש כאשר יאמר מן וברך בירך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין ר דגשות ניכר בר"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן שיחה כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו ננשו נתנו מגזרת נחת כתן נגם והנון יסוד נופל ליכנס דגש ב במקומה כשהוא מתפעל וכן קשת גבורי' חתים מגזרת נחת וחתת כאשר יאמ' מן נסב סבב מן נסס שמם ונשמו דרכיהם ושממו עליה וכן בלל נבל כי שם בלל יי' ונבלה שם שפתם כן יאמ' נחת וחתת בלשון פעל' ותנחת עלי ידך פירוש לאכיך נחתו בי וכן שתרגמו מה דרך בקשת ל לירות החצי' יד שלך היא נטתה קשת להפיל עלי חצים ותנחת לשון ותרד וכזה הנ"ון שורש ב בתיבה וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנון שורש בתיבה : מתם' תמימות אונטר"ין בלעז' : יכבדו' כבדים : נעויתי' לשון אחותו עוית אשדורדי"שון בלעז' : כסלי' מלאו נקלה' במחשבתי אני קל בעיני עצמי : נפוגותי' נחלשתי לשון ויפג לבו מאין הפוגות : כל תאותי' אתה יודע צרכי : סחרחר' מוקף יגון וזה מתיבות הכפולות כמו ידקרק אדמדם שגלגל חמרמרו : מנגד נגעי יעמדו' אותם שנראים לי כאוהבים בשעת הנאתם כשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגד יעמודו ואינם עוזרים לי : וקרובי' שנראים לי עצמם קרובים : וינקשו' מבקשי מוקשים לי : יהגו' יחשבו : ואני' כחרש' ישראל שומעים חרפתם מן האומות ואינם משיבים ולמה כי לך הוחלתי שתגאלני ותושיעני מהם : כי

והנה איננו ג' בקריא' וסי' וירא יעקב את פני לבן ' ויחילו עד בוש ' ויעבר והנה איננו ' אנ"ך : צדיקים כל נביאים וכתובים מל' במ"ד חס' ג' כתיב צדקי' חס' יוד קדמא וא' צדיקם חס' י' בתרא וסימ' פגע בשני אנשים צדקים ' ויאמר לו כל העם צדקים ' וצדקים ילכו בם ' ואנשים צדיקם המה ישפטו ' בתרא כתיב צדיקם

קוה אל־יהוה ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ בהכרת רשעים תראה : ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן : ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא : שמר־תם וראה ישר כי־אחרית לאיש שלום : ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה : ותשועת צדיקים מיהוה מעוזם בעת צרה : ויעזרם יהוה ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי־חסו בו :

לח

מזמור לדוד להזכיר : יהוה אל־בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני : כי־חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך : אין־מתם בבשרי מפני זעמך אין־שלום בעצמי מפני חטאתי : כי עונתי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני : הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי : נעויתי שחתי עד־מאד כל־היום קדר הלכתי : כי־כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי : נפוגתי ונדכיתי עד־מאד שאגתי מנהמת לבי : אדני נגדך כל־תאותי ואנחתי ממך לא־נסתרה : לבי סחרחר עזבני כחי ואור־עיני גם־הם אין אתי : אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו : וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל־היום יהגו : ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח־פיו : ואהי כאיש אשר לא־שמע ואין בפיו תוכחות : כי־לך יהוה הוחלתי אתה תענה אדני אלהי :

סבר במימריה דיי ונטר אורחיה וירוממינך למחסן ארעא באשתציות רשיעיא תחמי : חמיתי רשיעי תקיפא וחסין היך אילן יציב ועבוף : ופסק מן עלמא והא ליתוי ובעית יתיה ולא אישתכח : נטר שלימותא וחמי תריצתא ארום דסוף בר נשא שלמא : ומרודין ישתיצון כחדא סופיהון דרשיעיא שיציא : ופורקנא דצדיקיא מן קדם יי עושניהון בעידן עקתא : וסייעינון יי ושזיב יתהון שיזיב יתהון מן חייביא ויפרקינון כטול דאתרחיצו במימריה :

תושבחתא לדוד צריך לבונתא דכרנא טבא על ישראל : יי לא ברוגזך תכסין יתי ולא בריתחך תרדי יתי : מטול דגירך איתחתן עלי ושרת עלי מחת ידך : לית אסו בגושמי מן קדם רוגזך לית שלם באיברי מן קדם חובי : ארום חוביי עברו רישי היך מטול יקר יקרו מיני : סריאו מאיסו הלבישושי מן קדם טפשותי : עקימית שחיית עד לחדא כל יומא חכיר הליכית : ארום כסלי אתמליין קריחתא ולית אסו בגושמי : פגיית ואתמכייח עד לחדא רגישית מנהמותא דלבי : יי לקיבלך כל רגיגתי ותינחתי מינך לא מטמרת : לבבי צמרמר שבקני חילי ונהור עיני ברם הינון ליתיהון עמי : רחימי וחברי מקביל מכתשי קמו וקריבי מרחיק קיימין : ועבדו פחין תבעי נפשי ובעי בישותי מלילו שקרא וניכלא כל יומא מרנין : ואנא היך חרשא לא אשמע והיך אילמא ולא פתח פומיה : והויתי כגבר דלא שמע מעלמא ולא אית בפומיה מכסנייתא : ארום קדמך יי צליתי אנת תקבל יי אלהי : ארום

וכל אוריתא צדיק' כתיב בט"א מלא ויסלף דברי צדיקים דאלה שמות : לח' ידך ה' חס' בסיפ' וסימ' נמס' לעיל בסיפרא סימן לב' : מתום ד' וחס' וסימ' מעיר מתם עד בהמה ' מכף רגל ועד ראש אין בו מתם ' אין מתם בבשרי ' כי כסלי מלאו נקלה : נקלה ג' בקריא' וסימ' כי כסלי מלאו נקלה ' טוב נקלה ועבד לו ' וא' ונקלה וסימ' ואנבי איש רש ונקלה : נסתרה ג' וסימ' ואנחתי ממך לא נסתרה ' לגבר אשר דרכו ' ומעוף השמים : כאיש כ' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בהעלותך :

רשי

כי אמרתי פן ישמחו לי, לכך אנו שותקי' כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא ירעו במפלתינו וישמחו לנו במוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם: כי אני לצלע נכון, לכך אנו דואגים פן ישמחו לנו לפי שמלומדים אנו במכות ומוכנים ומזומנים לשבר תמיד: ומכאובי לנגדי, מזומן הוא לבא עלי תמיד: כי עוני אגיד, לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג וירא מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב: חיים עצמו, מעצימים חיים בשלום ובטובה: ורבו, והגדילו שנאי על דבר שקר: תחת רודפי טוב, בשביל שאנחנו דבקים בהקב"ה ובמצותיו: לידותון, שם אדם אחד מן המשוררים וגם כלי שיר היה ששמו ידותון ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה הנגזרות על ישראל: אמרתי אשמרה דרכי וגו', אמרנו היה בלבינו לשמור את עצמינו על כל הצרות הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אע"פ שהרשעים לנגדנו המצירים לנו: מחסום, כמו לא תחסום שור. אמוזלמנט בלעז: ונאלמנו דומיה ימים רבים וגם החשינו מטוב אפי' מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאיבנו נעכר ונבהל ובשתקנו חם לבינו בקרבינו והגיון לבינו בוער בנו כמו אש והוא גורם לנו שאנו מדברים בלשונינו לפניך וזו היא שאנו מדברים הודיענו ה' קיצינו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה: הנה טפחות, מדודים הם ימי האדם כדבר הנמדד בטפחים כן ימי האדם קצובים: וחלדי, וזקנתינו כאין נגדך חלד לשון חלודה רודו"יל בלעז: כל אדם נצב, כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו: אך בצלם, בחשך פירשו דונש לשון צלמות ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהים עשה את האדם ולא יתכנו דבריו: אך הבל, הוא כל המיה ותאוה שלהם: יצבר, תבואה בשדה כל ימות הקציר: ולא ידע מי אוספם, אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות: ועתה מה קויתי, מה היא התוחלה אשר אני שואל ומייחל ממך אינה אלא שמפשעי הצילני: וחרפת, עם הנבל אל תשימני הבא גם עליו נגעים ומכאובות שלא יוכל לומר לי אתם לוקי' ואנו אין אנו לוקים והתפילה הזאת גרמה להביא ייסורי אלהים על האומות: כי אתה עשית, שהבאת עלינו צרה יותר מכל האומות: מתגרת ידיך, ממורא מכותיך תגרת לשון ויגר מואב והתי"ו יסוד נופל בתיבה כמו תנובה תלונה תקומה תחינה כן פירש מנחם ואני אומר שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן ויסב תסובה ויקם וירם וילן תקומה תרומה תלונה כן יאמר ויגר תגורה או מגורה כמו מגור מסביב ומגורתם אביא להם הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה אל תתגרו בם שפעל שלו גרה כמו קוה אוה צוה שפעולתם תקוה תאוה מצוה כן יאמר מן גרה תגרת וכן פירושו ממכות ידיך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: בתוכחות, הכתובות בתורה על עונינו כשעוינו לפניך ויסרתנו בהם: ותמס כעש חמודו, הרקבת בשרינו כבגד שאכלו עש חמודו בשרו שהוא חמדתו: השע ממני, הרף ידיך מלהלקותי: ואבליגה, ואתחזקה:

קוה

אבן עזרא

כי, הגדילו, לדבר או הפועל עומד וטעם פן ישמחו לי כמו פן יאמרו לי כי הנה במוט רגלי ואליתי הגדילו עלי: כי, כדרך ובצלעי שמחו ונאספו והנכון כי נכון אני להיות צולע שלא אוכל לקום ימים רבים ולהיות מכאובי נגדי תמיד: כי, ואני מודה לאחרים וזה טעם אגיד ואדאג לבי: ואויבי, יש אומרים כי עוני אגיד בלבי ואדאג מחטאתי פן אמות ואויבי חיים: ומשלמי, דברו יוכיח כי הוא בקרם בחליים והטיב להם כאשר פי' ספר במזמור אחר: אל תרחק ממני, כנגד מרחוק עמדו: חושה, לפי דעתי חושה לעזרתי אתה ה' שאתה תשועתי כמו אמור לנפשי ישועתך אני ור' משה אמ' כי חושה ישרת אחר וככה הוא חושה לעזרתי ה' חושה לתשועתי: למנצח לידותון, כבר הזכרתי בראש הספר ולפי דעתי שפיוט ידוע היה בדורם וחברו ידותון או אחר חברו שם שישבחנו והיה ראש הפיוט לידותון גם זה המזמור כמו העליון כי על מחלתו ידבר וטעם אמרתי בלבי וטעם אשמרה דרכי תולדותי ומנהגי כמו וכל דרכי הסכנת והטע' שלא אדבר כמו דרך החולה מרוב כאבו וכאילו בפי מחסום אשמרנו להיותו בפי ולא אסירנו: בעוד רשע לנגדי, שבא לבקר אותי: נאלמתי, החשיתי, אפי' שאדבר טוב: חם, כל כך חם לבי שבהגיגי תבער אש: דברתי בלשוני, הטע' כפול או זה הוא שדברתי: הודיעני, מה חדל אני, תואר השם והטעם כמה אעמוד עם יושבי חלד: הנה, מעט מזער כדבר שימודד בטפחות וחלדי כמו חדל ככבש וכשב ושמלה ושלמה: אך כל הבל, הוא כל אדם והטע' כמו הבל הבלים. וטעם נצב כן הוא לעולם לא ישתנה שיסור ממעלת ההבל: אך, כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת כדמות הנהר המתהלך וצלמו עומד. ור"א כי בצלם כמו צלמו' והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנה הצלם כן ישתנה הוא וטע' הצלם מערכות המשרתי' וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת, וחכמי המזלות יודעי' זה ויהמיון קבוץ ממון כמו ומי אוהב בהמון: יצבור, מעט מעט ולא ידע מי אוספם כולם רגע אחד במותו: ועתה, הנה בא קצי מה תקוה יש לי רק תוחלתי לך היא והיא: מכל, כי בעבור פשעי חליתי: נאלמתי, בעבור שהזכיר חרפת נבל אמר הבט כי נאלמתי לענות לו: הסר, מתגרת ידך, מפחד ידך שטעמו מכתך כמו ויגר מואב ובמשקלו לכל תכלה שהוא מגזרת וכל בשלים כאשר אפרש: בתוכחות, על דרך והוכח במכאוב ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו במכאובים: חמודו, חמדת גופו והנה חמדתו היתה הבל: שמעה תפלתי, הנה תפלתו ודמעתו כמשקה הרופאים: כי גר אנכי עמך, ככתוב בתורה: השע, הרף ממני כמו שעו מני והשתנה התנועה בעבור אות הגרון: ואבליגה, ואתחזק והוא פועל יוצא והנה טעמו ואחזיק עצמי כמו מבליגיתי: למנצח

מסורה

רגלי ז' וסי' נמסר לעיל בסיפ' סי' כ"ו: אל תעזבני חד מן כ"ג פסו' רישיהון ומציעתהון ל' ל' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' א'. ט"ל בחטוא ג' ומשני בכתיבהו' וסימ' ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי. חלילה לי מחטא יי' בחדל, אשמרה דרכי מחטוא. אנך. אורי' טו נביאי' טא כתו' טוא: חם ב' א' פתח וא' קמץ וסי' זה לחמנו חם

תהלים

כִּי־אָמַרְתִּי פֶּן־יִשְׂמְחוּ־לִי בְּמוֹט רַגְלִי עָלַי הִגְדִּילוּ: כִּי־אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד: כִּי־עֲוֺנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי: וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֵמוּ וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר: וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְפִי־טוֹב: אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי: חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי:

לט

לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד: אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי: נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר: חַם־לִבִּי בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי: הוֹדִיעֵנִי יְהוָה קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה־הִיא אֵדְעָה מֶה־חָדֵל אָנִי: הִנֵּה טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ אַךְ כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה: אַךְ־בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ אַךְ־הֶבֶל יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם: וְעַתָּה מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ הִיא: מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי חֶרְפַּת נָבָל אַל־תְּשִׂימֵנִי: נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח־פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ: הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ מִתִּגְרַת יָדְךָ אֲנִי כָלִיתִי: בְּתוֹכָחוֹת עַל־עָוֺן יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְהוָה וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי: הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי:

תרגום

ארום אמרית דילמא יחדון עלי באזדעזעות ריגלי עלי איתרברבו: ארום אנא לתבירא מעתד וכיבי לקיבלי תדירא: ארום חובי אתני אתייצף מן חטאי: ובעלי דבבי חיי עלימו וסגיאין סנאי על שיקרא: ופרעין בישתא חלף טבתא מתנן לי חילופי דרדפית טב: לא תשבקינני יי' אלהי לא תרחיק מיני: זריז לסיועי יי' פורקני:

לשבחא על מטרת בית מוקדשא על פומיה דידותון תושבחתא לדוד: אמרית אנטור אורחי מלמחטי בלישני אנטור לפומי זממא בדאית רשיעא לקיבלי: אתאלמית שתקית במלית מן פתגמי אוריתא מטול היכנא כיבי ממרטיט: רתח לבי בגושמי בריגני תדלק אשתא מלילית בלישני: אודע לי אורח סופי ומשחתא דיומי מנא אינון אידע אימתי אפסוק מן עלמא: קלילין סדרתא יומי וגושמי כלמא לקבלך ברם כולא ללמא חשיבין ברם כולהון צדיקיא קיימין לחיי עלמא: ברם בדיוקנא דיי' יתהלך גברא ברם למא משתגשין כניש ולא חכים מטול מנא מן כנשינון: וכדון מנא סברית יי' אוריכותי לותך היא: מן כולהון מרדי פצי יתי חסודי סכלא לא תשוי עלי: איתאלמית ולא אפתח פומי מטול די אנת עבדתא: עדי מעלי מכתשך ממחת גבורת ידך אנא שיציתי: במסכנותא על חובא יתרדי בר נשא ומסיית היך עפר ואיתגרדים גושמיה ברם למא כל בר נשא לעלמא: קביל צלותי יי' ובעותי אצית ולדמעתי לא תשתוק ארום היך גיורא אנא גבך תותבא היך כולהון אבהתי: אשלי מיני ואזיל עד לא איהך ולא איתי:

לשבחא

מסורה

הצטיידנו, חם לבי בקרבי, בתרא פתח וכל שום בר נש דכוו' וקמץ: בצלם ג' וסי' בצלם אלהים שופך דם האד' באד' אך בצלם יתהלך איש. יהמיון ג' וסי' בישעי' סי' י"ז: כליתי ב' חד כתי' א' וסי' מתגר' ידך אני כליתי, מכל ארח רע כלאתי רגלי. בתרא כתי' א': השע ב' פתחי' וסי' השמן לב העם: השע ממני ואבליגה:

מ א למנצח לדוד מזמור: קוה קויתי יהוה ויט אלי וישמע שועתי: ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי כונן אשרי: ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו יראו רבים וייראו ויבטחו ביהוה: ה אשרי הגבר אשר שם יהוה מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב: רבות עשית אתה יהוה אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת: אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי: לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי: בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא יהוה אתה ידעת: צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב: אתה יהוה לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: כי אפפו עלי רעות עד אין מספר השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עצמו משערות ראשי ולבי עזבני: רצה יהוה להצילני יהוה לעזרתי חושה: טו יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי: ישמו על עקב בשתם האמרים לי האח האח: ישישו וישמחו בך כל מבקשיך יאמרו תמיד יגדל יהוה אהבי תשועתך: ואני עני ואביון אדני יחשב לי עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל תאחר:

מ א

למנצח מזמור לדוד:

לשבחא לדוד תושבחתא: מסברא סברית יי וצלאלותי וקביל בעותי: ואסקני מגוב אתרגושתא מסכן טישטושא ואקים על כיפא ריגלי תקין אתורי: וסדר בפומי שבח חדתא תהי תושבחתא קדם יי אלהנא יחמון סגיאין וידחלון ויסברון במימרא דיי: טובוי דגברא דשוי יי רוחצניה ולא אסתכי לות סורכניא וממללי כדיבותא: סגיעי ניסיא דעבדתא את יי אלהי פרישותך ורעותך לותנא לית איפשר לסדרא לותך תושבחתך אתני ואמליל תקיפו מן לחואה: ניכסא ודורונא לא צביתא אודנין לאצתא פורקנך כריתא לי עלתא וקורבן חטתא לא שאילתא: הידין אמרית הא עלית לחיי עלמא כד אעסוק במגילת סיפרא אוריתא דאכתיב אמטולתי: למעבד רעותך אלהי רעיתי ואוריתך כלילא במצע מעייני: בשרית צדקא בכנישתא רבא הא סיפוותי לא אמנע יי אלהי את חכימת: צדקתך לא טמרית בגו לבי קושטך ופורקנך אמרית לא כסיתי טיבותך והימנותך בקהלא רבא: בגלל כן את יי לא תמנע רחמך מיני טובך וקושטך תדירא ינטרונני: ארום תקיפין עלי בישין עד דלית מניין אדביקו יתי חובוי ולא יכלית למחמי תקפו מן בינתי רישי ורעיוני שבקוני: אתרעי יי לשזבותני יי לסועי זריז: יבהתון ויחסרון כחדא תבעי נפשי לגמרה יזורון לאחורא ויכספון דצביין בישתי: יתבירין מטול בהתיהון דאמרין לי חרינא על תבריה חדוא על סיגופיה: יחדון וידוצון במימרך כל בעייך ויימרון תדירא יסגי חילא דיי רחימין פורקנך: ואנא עניא וחשובא יי יחשיב טב לי עלי סועי ושזבותי את אלהי לא תוחר: לשבחא תושבחתא לדוד: טובוי

רשי

קוה קויתי ה' · במצרים ומזמור זה גם הוא כנגד כל ישראל: ויט אלי · אזנו: מבור שאון · מאסירים של מצרים ומשאון המייתם: מטיט היון · מן הים היון לשון רפש פנ"ג בלעז: כונן · הכין אשורי וצעדי: שיר חדש · שירת הים: רהבים · לשון גסות כמו ירהבו הנער שהם הרהיבוני: ושטי כזב · השטים מדרך הישר אחרי הכזב של עז' ושטי איטורנ"אנץ בלעז: נפלאותיך ומחשבותיך אלינו · בשבילנו בראת עולמך לנו קרעת את הים וחשבת מרחוק להטיב לנו איחרתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמוריים שקצצו את האילנות והחריבו ארצם כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם: אין ערוך אליך · אין לדמות לך כל מלך ומושיע לשון ערך כמו בערכך א אפרי"סייר בלעז: אגידה ואדברה · אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר: זבח ומנחה לא חפצת · ביום מתן תורה כענין שנאמר ועתה אם תשמעו בקולי וגו' וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתי' וגו' על דברי עולה או זבח כי יקריב מכם אמרתי ולא הזקקתים חובה ל להכביד עליהם תמידין ומוספין אינם אלא נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני ודבר מועט: אזנים כרית לי · לאמר שמעו בקולי כרית שעיתם חלולות לשמוע: אז · בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עדות עלי במגלת ספר בתורת משה: ותורתך בתוך מעי · אף מאכלי על פי תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה וטבלים: בשרתי צדק · שירה על הים שיר' על הבאר שירת דבורה: לא אכלא · לא אמנע לשון ויכלא הגשם לא תכלה רחמיך לא תמנע: יצרוני · ישמרוני: אפפו · סבבו: לספותה · לכלותה כדמתרגמינן עד תם כל הדור עד דסף כל דרא: ישמו · יתמהו: על עקב בשתם · כשיקבלו בשתם על עקב הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למולי על עקב ועקבותיך לא נודעו נאי לך בעקבי הצאן כ כולם לשון מדרך כף רגל הם טרא"צס בלעז על עקב אנכי"ם טרא"ונס בלעז: האומרים לי האח · האומרים עלי בשבילי האח כשהצרה באה מתהללים באידינו · כל עני ואביון שבתילים אינו אלא כנגד ישראל: יחשב לי · יתן לי לב לחשוב עניותי אבותי להושיעני יחשב לי פנשו"יט בלעז: אל

אבן עזרא

למנצח · קוה קויתי · קוה מלה זרה על דרך השלם כמו ומור וסרני זה: ויט אלי · בעבור שהוא שוכני מרום ויושבי בשמים: ויעלני · דרך משל כי הייתי בשפלות ברעות שסבבוני מהאויבים · יש אומרי' שאון מגזרת שואה והנכון שאון מים רבים או טיט והא' היון יתרת אחרונית כדרך את יום השביעי ואין לו חבר רק ביון מצולה מים עכורים וטיט עב והזכיר סלע כנגד בור וכונן אשורי לעלות אל הסלע: ויתן · טעם לאלהינו בלשון רבים בעבור יראו רבים ויראו: אשרי · אז יאמרו אל רהבים בעלי הכח לעזרו כמו המחכבת רהב: ושטי תרגום נוטה · רבות · זה הוא שיר החדש ורבות תאר למלת נפלאותיך על דרך רבים כל רבים עמים · ומחשבותיך · גזרותיך: אלינו · בעבורנו או הוא כמשמעו ואמר אלינו כנגד אלהינו: אין ערוך · אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח ויש אומרים שהוא כמו יערוך לה' ואם היה כן עצמו מספר ישוב אל נפלאותיך: זבח · שלמי' ומנח' במרחשת ומחבת והטעם כי מ מחשבותיך להטיב אינו לא בעבו' תשלומי' והנה הזכיר אחר זבח ומנח' העולה והחטא' · אמר רבי משה כי מלת לא חפצת ישרת ב בעבור אחר והטעם לא השמעת כזאת ב באזני בדברך עמי בהר סיני והנכון בעיני לא בקשת זבח רק כ ברית לי אזני שאשמע בקולך כמו הנה שמוע מזבח טוב: אז · אמר רבי מרינוס כי דוד ידבר כנגד כנסת ישראל וזה רמז לדבר אבותינו בסיני נעשה ונשמע והנכון בעיני אומר זה בעד נפשו כי בעת צרתו נדר נדר וזוה לכותבו שישיר שיר חדש ועתה באתי לשלם הנדר והנכון שהנדר הוא לעשות זה כל חפצי: ותורתך בתוך מעי · בסתר על דרך אכול את המגלה הזאת: בשרתי צדק · ומלת בשרתי לחבר כל בשר להגיד דבר חדש טוב או רע כמו ויען ט המבשר · צדקתך · כנג' בשרתי צדק והנה בגלוי ובסתר: אתה · חסדך ואמתך · שספרתי לקהל רב הם יצרוני מכל צר: כי · העונש והרע הבא על האדם יקרא עון כי הו' היה הסבה לביאת הרעה כמו גדול עוני ויגדל עון בת עמי אם יקרך עון וככה השיגוני עונותי ולא יכולתי ל לראות על דרך וכסה את עין הארץ בעבור שאין לעונותי מספר או ולא יכולתי לראות מראה הלב כמו וירא יעקב: ולבי עזבני · כאילו נשארתי בלא לב: רצה · לעזרתי חושה · להיות עזרתי או שם התאר כמו לעזרני: יבושו · לספותה · כמו האף תספה: ישומו · ישומו הם בסוף הבושת שעשו לי ויש אומרים כנגד שכר כמו לעולם עקב והנה בשתם על שני פירושי' דקדוקם אחד: ישישו · זה טעם בשרתי צדק · ואני · אחשב עצמי כי אני עני ואביון ולא אוכל לעמוד לפני אויבי: יחשב לי · זה והטעם שפלות לבי או לי במקום בעבורי כמו הוא הנלחם לכם: אל תאחר · פועל עומד כמו מדוע אחרו: למנצח · אשרי משכיל · זה המזמור על חליו: אשרי

ותורתך ל' יורו משפטיך ליעקב וכל אב' רבתי רכ'

מ' ויקם כ' בקריא' וסימ' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק · ויקם את החצר סביב למשכן · ויקם יי' שפטי' · ויזעקו בני ישר' דעתניא' · וחברו דאהוד בן גרא · ויקם את עמודים לאולם דשלמה ג' בפסוק · ויקם יי' את דברו דמלכים · וחברו דד"ה · ויקם יי' שטן לשלמה · ויקם לו אלהים שטן · ויקם מזבח לבעל · וישב ויבן את הבמות · וחברו דד"ה · ויקם את העמדי' על דד"ה · ויקם את דברו אשר דברו דדניא' · ויעלני מבור שאון מטיט היון · ויקם עדו' ביעקב · יכולתי ג' בקריא' וחס' וסי' נפתולי אלהי' נפתלתי עם אחתי · ומה יכלתי עשות בכם · השיגוני עונתי · אנ"ך: תאחר ג' בקריא' וסי' אתה אלהי אל תאחר · אלהי' חושה לי עזרי ומפלטי · הקשיבה ועשה ואל ·

רשי

אל דל · חולה לבקרו כענין שנאמר מדוע אתה ככה דל ראמנון : ביום רעה · זו גהינם ובעולם הזה מה שכרו יי' ישמרהו ויחייהו למי שמבקרו ומטיב לו · על ערש דוי · ערש ל"ט בלע"ז כמו והנה ערשו ערש ברזל כשיחלה גם הוא יסעדנו מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד כך נדרש באגדת תילים : כל משכבו הפכת בחליו · אף בשעה שחליו כבד עליו שנהפך כל מרבועו ומנוחתו : אני אמרתי יי' חנני · אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר יי' חנני וגו' אויבי שמחים עלי ואומ' דבר הרע לי מתי ימות וגו' · שוא ידבר : מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבות און לעצמו מה רעה ידבר בצאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אותה : עלי יחשבו · דבר שהוא רעה לי ומה היא המחשבה דבר בליעל יצוק בו כל רשעיות שעשה יצוקין ויטתפכו בגופו והואיל ואשר שכב לא יוסיף לקום כך מקללים אותי : הגדיל עלי עקב · מארב כמו ואת עקבו מים לעיר : בזאת ידעתי וגו' · כשתחנני ותקיימני אדע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתומי תמכת בי : ברוך יי' · כשאקום מחוליי אברכך כן : לבני קרח · אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחילה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותם ופתחה הארץ פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנא' ובני קרח לא מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו ועלו משם ושרתה עליה' רוח הקדש ונתנבאו על הגליות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד : כאיל תערוג על אפיקי · לשון ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקק לדוב וגעה לשורי' וצפצוף לעופות אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנס' קרניה לתוכה וגועה והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים · כאיל תערוג · כאילות תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקב' הזכר עורג על עסק המים כמו שפירשנו והנקיב' כשהיא כורעת לילד ורחמה צר והיא צועק' והקב"ה מרחם ומזמן לה נחש ומכישה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח ומנחם חבר תערוג עם לחיון כערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו גם דונ"ש פתר אותו לשון קול של איל : מתי אבא ואראה פני אלהים · לעלות לרגל ונתנבא כאן חורבן הבית ונאמר כאן מה תשתוחחי ג' פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקים ונאנחים מלכות בבל ויון ואדום : צמאה נפשי · כנסת ישר' אומרת כן בגלות בבל : היתה לי דמעתי לחם · מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא אומר בחנה ותבכה ולא תאכל : אלה אזכרה · כי אעבור בסך · פשו"יאה בלע"ז את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית האלהים · סך

אבן עזרא

אשרי · יש אומרים משכיל כמו מביט כמו מסתכל הוית והנכון מגזרת שכל שישים לבו שישכיל במעשה השם עם החולי ודל בממון גם בבשר והוא החולי כמו ככה דל בן המלך דלות ורעות תאר ויש אומרים שמשכיל פועל יוצא והוא המבקר וידבר על לבו וישכילנו · וטעם ביום רעה מערכת עליונים כנגד מולדו · ימלטהו יי' · לבדו ולא על יד אדם וטעם ישמרהו שלא יוסיף החולי ויחייהו כי יפחד מהמות : ואומר בארץ · שיחיה שנים רבו' יותר מאנשי דורו ולא יראו שנאיו תאותם ותי"ו תתנהו לפועל שאיננו כתוב כמו אשר ילדה אותה והטעם אמרת השם או גזירתו או תהיה התי"ו לנכח השם ו וכזה במקרא הרבה : יי' · דוי · שם כמו מדוה : יסעדנו · מעט מעט בהתהפך ה החולה או התהפך דבריו ועניינו על מ משכבו והנכון כי הפכת נכח השם ו והטעם דרך משל שתהפכהו על משכבו מצד אל צד ותסעדנו והטעם כי אין צורך לבני אדם שיסעדוהו : אני · הטעם כאשר אומר בתפילתי בחליי יי' חנני ורפאני אע"פ בחטאתי לך על דרך כי עם קשה עורף הוא : אויבי · אז יאמרו לי בעבורי כמו ואמר פרעה לבני ישר' הפך מעשה המשכיל וזה הדבר יאמרו לאחרי' : ואם בא · אחד לבקר : שוא ידבר · ליכמה חרה לי שאתה חולה : ידבר · לאחרים דברי בליעל עלי בצאתו לחוץ ידבר לאויבי ה האחרי' שלא ראו אותי דבר רע הלי קש' קבוע בו כמו לבו יצוק כמו אבן : גם · שלא היה לי אויב שהי' אוכל לחמי והטעם כי אני סבת חייו : הגדיל עלי עקב · הטעם הגדיל עקיבו שלא בא לבקרני ושם לנפשו מעלה גדולה : ואתה · חנני · כנגד דבריהם · דבר בליעל יצוק בו · והקימני כנגד לא יוסיף לקום : בזאת · הטעם כי לא יריע כמו שמחת המנצח ביום המלחמה כדרך עלי פלשת התרועע : ואני בתומי · בעבור תומי וי"א כי תומי רמז לבריאת הגוף · והוא הנכון : ברוך · על כן אני חייב לברך את השם בכל זמן וזהו מהעולם ועד העולם ואומר פעם אחרי פעם אמן ואמן : כמו למו פירושי הספר הראשון הודאות לשם : למנצח לבני קרח · לבני קרח לאחד מבני הימן ככר שמואל הנביא · אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר בבבל ויש אומ' כי ידבר על לשון אנשי הגלות הזאת · ומשכיל חסר פעול ויש אומרים שהוא שם כמו והורי נהפך עלי למשחית ולפי דעתי כי פיוט תחלתו משכיל : כאיל · ידוע הוא דבר האיל האוכל הנחשים שיתחמם קרבו אז בקש אפיקי מים חזקים ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה : צמאה · המים ירוו האדם רגע ויחיה ותשוב נפשו אליו ולא כן הלחם על כן דמה הנכספו לבית השם כהנכסף יהצמא על המים ובעבור כי חיי בני אדם תלויים במים על כן לאל חיי : מתי אבוא · יתאוה ביאת הגואל : ואראה פני אלהים · זהו יראה כל זכורך : היתה · יש אומרים הוא צמא ודמעיו שהם מים כמו לחם לו וטעם הדמעה בעבור אורך הגלות ואיננו עולה לרגל לשמוח ויש אומרים שהוא בוכה ומזיל דמעות כמו מאכלו יומם ולילה תמיד בשתו ובגלו וטעם איה אלהיך שהיית עולה שלש פעמים בשנה לראות פניו : אלה · יזכור הימים הקדמונים בעלותו לרגל : וטעם

מסורה

מא דל כל ליש' קמצי' במ"ב פתחין וסימ' נמס בספר שופטים סימן ו' : יסעדנו ל' על ערש דוי · ישערנו ל' כמו אי כמו חרון : אויבי י"א מל' וסימ' נמסר בשמואל א' ריש סימן ב' ובכיפ' דא סימ' ט' : יחשבו ב' וסימ' יחד עלי יתלחשו · ולא יעמוד כי יחשבו עליו מחשבות : אוכל ד' מל' בקרי' וסי' כי אם הלחם אשר הוא אוכל ·

תהלים מא

אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יהוה : יהוה ישמרהו ויחיהו יאשר בארץ ואל תתנהו בנפש איביו : יהוה יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו : אני אמרתי יהוה חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך : אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו : ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו יצא לחוץ ידבר : יחד עלי יתלחשו כל שנאי עלי יחשבו רעה לי : דבר בליעל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום : גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב : ואתה יהוה חנני והקימני ואשלמה להם : בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע איבי עלי : ואני בתמי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם : ברוך יהוה אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אמן ואמן :

ספר שני

מב

למנצח משכיל לבני קרח : כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים : צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים : היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר אלי כל היום איה אלהיך : אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר

תרגום

טובוי דמשכיל לעניי מסכינא לרחמותיה ביום בישותא ישזביניה יי : יי ינטריניה ויחייניה ויוטביניה בארעא ולא תמסריניה ברעות בעלי דבבוי : מימרא דיי יסיעוניה בחיוהי ויתגלי ליה על שווי מרעיה לאחאותיה כל משכביה אפכת בעידן כרעיה ואכסנתיה : אנא אמרית יי חוס עלי אסי נפשי מטול דחבית קדמך : בעלי דבבי יימרון ביש עלי אימתי ימות ויובד שמיה : ואין אתא למקבל אפי שקרא ימליל ברעיוניה יכנוש עולא ליה יפוק לשוקא וימליל : כחדא עלי ממללין בחשאי כל סנאי עלי חשלין בישתא לי : ממלל טלומא יתיך ביה ויימר דין דמרע לא יוסיף למיקם : אוף גבר דתבע שלומי דאיתרחצית עלוי מברי סעודתי איתרברב עלי לחכמא : ואנת יי חוס עלי ואקימני ממרע ואפרע להון : בהדא ידעית ארום איתרעיית בי ארום לא איתגבר עלי בעלי דבבי לאבאשא : ואנא בשלמותי סעדתא בי ואוקימתני קדמך לעלמא : בריך שמיה דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי יימרון צדיקיא אמן ואמן :

לשבחא בשכלא טבא על ידיהון דבני קרח : היך איילא די מרגג על פרצידי דמיא היכנא נפשי מרגגא לותך יי : צחת לך נפשי לאלהא תקיפא חייא וקיימא אימתי איעול ואחמי זיו שכינתא דיי : הות לי דמעתי למברי יומם ולילי בדיימר לי סנאה כל יומא אן הוא אלהך : אילין ניסיא אנא דכיר ואישוד עלי רעיוני נפשי כד אעבר טללא

מסורה

והקיץ וריקה נפשו · אם ינועו ונפלו על פי אוכל · גם איש שלומי אשר בטחתי אוכל לחמי : איבי ו' וחס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן י"ג : מהעולם חד מן כ"ב מלין נסבין מה בריש תיבות ולית להון זוגא וסימ' נמס' במס' רבתא בערך מ' : מ"ב תערוג ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' גם בהמות שדי תערוג אליך · כאיל תערוג ב' בפסוק וחס' : באמור ג' בקריא' וסימ' באמר יי' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם · באמר להם עם יי' אלה ומארצו · באמר אלי כל היום איה · אנ"ך :

וטעם בסך כמו מוסך השבת שהיה בהר הבית ויש אומרים עם ענל החוגגי׳ כמו סך חשבון ׳ אמר בן לברט כי אדדם כפול והוא כמו אדום ומי יתן וידום כי פ״א הפועל לעולם לא יכפל ומה טעם לאמר ידום ואחריו בקול רנה ותודה והקרוב אלי שהוא לשון משכה את:ועם כאילו אמר אדדה עמהם עד בית אלהים וכמוהו אדדה כל שנותי ובאה המלה

סך לשון חשבון סך לשון מחיצת בני אדם צב לשון צבים ועגלות צב שהיו מחופות כמין סוכה וסמך בלשון אגדה סקפסטאות ואסקופיטי: אדדם ׳ אדדה עמהם כמו מדדים עגלים וסייחי׳ והאשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת כשתי תיבות אדדה עמהם אטווי״ואמוץ שבגלא בלעז ומנחם חברו לשון ידידות כמו נתתי את

ישועו׳ ז׳ מל בקרי׳ וסי׳ לקמן כהלילא סי׳ ק״ו ׃ ברצח ב׳ וסי׳ לפתוח פה ברצח ׳ ברצח בעצמותי חרפוני ׃ מ״ג למה ג׳ רפין וסי׳ למה זנחתני למה קדר קדמ׳ דפסו׳ ׳ למה שכחתני ׳ למה שמתני למפגע ׳ וכל למה רפי טעמו מלרע כמא למה ׳ם׳ למפגע לך וכל למה דגש טעמו לעיל ואם הו׳ סמו׳ לאותיו אח״ע רפי טעמו

כִּֽי־אֶעֱבֹר ׀ בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד־בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר׃ תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ יוֹמָם ׀ יְצַוֶּה יְהוָה ׀ חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי׃ אוֹמְרָה ׀ לְאֵל סַלְעִי לָמָה שְׁכַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֵלֵךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ בְּרֶצַח ׀ בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מ ג

א שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים ׀ וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי׃ כִּֽי־אַתָּה ׀ אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃ וְאָבוֹאָה ׀ אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי׃ ה מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מ ד

א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃ אֱלֹהִים ׀ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם׃ אַתָּה ׀ יָדְךָ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם

בִּלְחוֹדַי אֶתְחַיֵּיל בְּמַשִּׁירְיָין דְּצַדִּיקֵי עַד בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּקָל בָּעוּתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא אִתְרוּגְשַׁת עַמְמִין דְּאָתְיָין לְמֵחַג לִירוּשְׁלֵם׃ מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וְתִירְגוּשִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנָא דְמִן קֳדָמוֹי׃ אֱלָהִי עֲלַי נַפְשִׁי תִתְמַכְּכִין בְּגִין כֵּן אִדְכְּרִינָךְ יָתְבֵי לַחֲלָא בְּאַרְעָא יוֹרְדְנָא וְיָתְבֵי טוּרֵי חֶרְמוֹנִי וְעַמָּא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא בְּטוּר דְסִינַי דְמַכִּיךְ וּזְעֵיר׃ תְּהוֹמָא עִילָּאָה לִתְהוֹמָא אַרְעָא קָרֵי לְקָל זַלְחֵי מַרְזְבַיָּיךְ הֵיכְנָא כּוּלְהוֹן דִי מִתְבָּרַיָּיךְ וְגַלֵּילָיךְ עֲלַי עֲבָרוּ בִזְמַן דִנְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם׃ יְמָם יִפְקוֹד יְיָ טוּבֵיהּ וּבְלֵילְיָא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עִמִּי צְלוּתָא לֶאֱלָהּ דִי נְטִיר חַיָּי׃ אֵימַר לֶאֱלָהָא רוּחְצָנִי לְמָה אַשְׁלִיתַנִי לְמָה בְּקַבְלָא אֵיזִיל בִּדְחוּק בְּעִיל דְבָבָא׃ בִּדְקַטְלִין גַּרְמַי בִּזְמַן דִמְחָרְפִין יָתִי מְעִיקַי כַּד אָמְרִין לִי כָּל יוֹמָא אַן הוּא אֱלָהָךְ׃ מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמָה תַּרְגִּישִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְמִן קֳדָמוֹי דִי הוּא אֱלָהִי׃ דּוּן יָתִי יְיָ בְּדִין קְשׁוֹט וְעֶלָּךְ לְמִנְצֵי מַצּוּתִי מִן עַמָּא דְלָא זַכַּאי מִן גְּבַר נְכִיל וְשַׁלּוּמָא תְּשֵׁיזְבִנָּנִי׃ אֲרוּם אַנְתְּ הוּא אֱלָהָא עוּשְׁנִי לְמָה שְׁבַקְתָּנִי לְמָה חֲכִיר אֵיזִיל בִּדְחוּק בְּעִיל דְבָבָא׃ שַׁדַּר נְהוֹרָךְ וְהֵימָנוּתָךְ הִינוּן יְדַבְּרוּנָנִי יַעֲלוּן יָתִי לְטוּר בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּמֶדְרְשֵׁי בֵּית שְׁכִינְתָּךְ׃ וְאֵיעוּל לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהּ לְמַדְבַּח דַיְיָ אֱלָהִי דִי מִינֵיהּ חֶדְוַת בָּעוּתִי וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּכִינּוֹרָא יְיָ אֱלָהִי׃ מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמַה תַּרְגִּישִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְמִן קֳדָמוֹי דִי הוּא אֱלָהִי׃ לְשַׁבְחָא לְדָוִד עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא׃ יְיָ בְּאוּדְנָנָא שְׁמַעְנָא אֲבָהָתָנָא אִשְׁתָּעִיו לָנָא עוּבָדָא דַעֲבַדְתָּא בְיוֹמֵיהוֹן בְּיוֹמַיָּא דִי מִלְּקַדְמִין׃ אַנְתְּ בִּידָא דִגְבוּרְתָּךְ עַמְמַיָּא כְּנַעֲנָאֵי תָרְכְתָּא וּנְצַבְתִּינוּן לְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעֲהוֹן

תברת

מלרע וח׳ מהם יצאו מן הכלל שאע״פ שהם סמוכי׳ לאח״ע נדגשו׳ וסי׳ למה הציתו עבדיך ׳ למה היה כאבי נצח ׳ למה אירא בימי רע ׳ למה הרגזתני ׳ למה אבכה ארצ׳ וכל דסמיך לשאר אותיו׳ דגש בט״ג וסי׳ לעיל ׃

מבשין כפעל כדרך ולאחמוני חנם׃ מה ׳ ינחם נפשו וטעם ישועות פניו על דרך הושיעה לו ימינו דרך משל או ישועות פעול עם פניו כדרך פני ה׳ חלקם ותחסר מלת עת או עם׃ אלהי ׳ תשובת מה תשתוחחי וטעם מארץ ירדן שהיו באים למועדים מעבר הירדן מזרחה וטעם חרמונים הרים גם מצער שם הר׃ תהום ׳ כטעם הפרש׳ יזכור הצנורים שירדו המים מההרים ה הגבוהי׳ וטעם תהום אל תהום קורא שהיו מתחברי׳ מימי הצנורי׳ למטה כדרך ושעיר על רעהו יקרא והטעם שהיה מתענג בעברו אל ההרים המי׳ יורדי׳ כמו משברי הים וגליו ויכסו אותו בימי הקיץ והמפרש זה הפסוק על דבר הגלות איננו קשור באשר לפניו ולאחריו׃ יומם ׳ יספר הליכתו ביום עם החוגגים לבטח בחסד השם ובלילה היו שרים כמו חבל הנביאי׳ והזכיר כי השיר תפלה לא שיר כדברי חשק׃ לאל חי ׳ שיחייהו עד ראותו בית יי׳׃ אומר׳ ׳ טעם לאל סלעי שהיה סלעי בראשונה׃ למה שכחתני ׳ הטע׳ בעבו׳ אורך הגלות׃ למה קודר אלך ׳ כמו אבל הלובש קדרו׳׃ ברצח ׳ כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי ככה היתה זאת החרפה חשבת בעיני׃ מה ׳ טעם ישועות פניו כי הוא ישועות פני והוא אלהי מימי קדם כנגד איה אלהיך ישראל׃ שפטני ׳ קח משפטי מאלה המחרפי׳ אותי והם רבים על כן אמר מגוי וטעם לא חסיד בעבור היותי טוב ממנו

ידידות נפשי בכף אויביה ודומה פתר אדדם לשון דממה וכן דום ליי׳ והתחולל לו ופתרון אדדם אאלם ואחרים עד אבא בית אלהים ברנה כמו השמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי וכמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ודם הוא שורש בתיב׳ ׳ אדדם אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום דבר עמו ב בשלום׃ המון חוגג ׳ שהיו הולכי׳ לחוג ועל כנה יסד הפייט עונם המון חוגג ושוטף כנהר ומדרש אגדה לשון יווני שקורין לבריכת מים חוגגין׃ תשתוחחי ׳ לשון כי שחה לעפר נפשנו ושח כשהוא מדבר בלשון מ מתפעל התי״ו חולקת את אותיות שרשי התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי״ן בתחילתה׃ הוחילי ׳ המתיני וצפי לגאולה׃ אזכרך מארץ ירדן ׳ ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך ב בשיטים הובשת לנו את הירדן׃ מהר מצער ׳ מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל ס כלחת לעונינו והלכת עמנו כל אלה אני זוכרת בגלותי שמנעת מלהטיב לי וגזירותיך מתחדשו׳ עלי זו אחר זו׃ תהום אל תהום קורא ׳ צרה קוראה לחבירתה׃ לקול צנוריך ׳ שופקי״אלש בלעז המקלחים עלי פורענות כמים שוטפי׳ עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו משבריך לשון גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ו ומשתברים ונופלים׃ יומם יצוה יי׳ חסדו ׳ יבא האור של גאולה ויצוה יי׳ חסדו לנו׃ ובלילה ׳ בחשך הגלות והצרה׃ שירה עמי ׳ תהא חנייתו בתוכנו שירה לשון חנייה כדמתרגמינן ויחן ושרא וזו למדתי מתוך מסורת הגדולה שחבר את זה עם ויהי שירו חמשה ואלף באלפא ביתא של שתי תיבו׳ החלוקי׳ בפתרונן לומר שאין זה לשון שיר ומדרש האגד׳ פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרי׳ להקב״ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים מכוה אחת שציויתנו ביו׳ בערב הפסח ושמרנוה ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מצות אני שומרת ואין אתה גואלני ועל זאת אומרה לאל סלעי למה שכחתני וגומ׳׃ קודר ׳ לשון שחרות כמו וקדר עליהם׃ ברצח בעצמותי

וטעם מאיש מכלל ומפרט או רמז למולך על הגוי׃ כי ׳ טעם אלהי מעוזי כי אין עוז לי לקחת משפטי ממנו רק בך׃ שלח אורך ׳ כנגד קודר אתהלך ׳ ואמתך כנגד מאיש מרמ׳ ומלת ינחוני כנגד אתהלך׃ הר קדשך ׳ הר המוריה ומשכנותיך העזרות העתידו׳ להבנות בבית שלישי׃ ואבואה ׳ אל אל ׳ שהוא שמחת גילי וטעם אלהים אלהי שיראה גוי לא חסיד שאתה אלהי׃ מה ׳ ברוח הקודש שיוחיל יש׳ אל השם׃ למנצח לבני קרח ׳ אלהים באזנינו שמענו ׳ והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו׃ אתה ׳ כבר הזכרתי כי משפט העברים לחסר הבי״ת כמו מצאתי בית יי׳ וככה אתה בידך בכוחך או במכתך ומ״ם ותטעם שב אל אבותינו ולמ״ד

חרפוני צוררי ׳ כרמח לי כאילו הורגים אותי כך עכור בעצמותי מה שצוררי מכעיסין ומחרפין אותי׃ פני ואלהי ׳ הקב״ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי׃ שפטני ׳ נקמני׃ מגוי לא חסיד ׳ הוא אדום שגר עשו בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם׃ שלח אורך ואמתך ׳ מלך המשיח שנמשל לאור שנ׳ ערכתי נר למשיחי ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן׃ ינחוני ׳ מינטרו״נטמ״ויר בלעז׃ אל אל ׳ אל הקב״ה שהוא שמחת גילי׃ ואודך בכנור ׳ על שהוצאתני מגלותי׃ באזנינו שמענו ׳ מכאן אתה למד שהיו מדברי׳ בני קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו נסי המדבר והים והירדן ומלחמת יהושע כך מפורש בא׳גדת תילי׳׃ תרע

ולמ״ד לאומים משרת כמו שבחוהו כל האומים ומ״ם ותשלחם שב אליהם כמו ותגרשם : כי · מ״ם בחרבם שב אל אבותינו : כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם · זה לבדו הושיעם : אתה · ידבר המשורר על לשון ישראל וטעם להזכיר יעקב כדבריו המלאך הגואל אותי מכל רע : בך · בעזרתך נוכל לנגח צרינו שלא ירעו לנו גם בשמך כבושם : כי · דברי דורך קשת מהמושמו וחרבי הגבור שים בנו על כן בלשון יחיד : כי · גם ראינו בעינינו שהושעתנו מצרינו והתברר מה שספרו אבותינו לנו : באלהים הללנו כל היום · כחבר תהלות והטעם שהללנו כשמנו שאתה מלכנו : אף · אמר הירושלמי כי יחסר בית והטעם באף זנחת ואיננו נכון כי לא היה דבק כמו אף יי׳ ואילו היה כדברו היה

מ״ד · ארץ י״ד קמצין וסימ׳ נמס׳ בישעיה סי׳ י״ד : צוה ג׳ בקרי׳ וסי׳ את הכהנים נשאי ארון : ועתה צוה ויכרתו לי ארזים דשלמה · אתה הוא מלכי אלהים : ולא תצא ו׳ דסמיכי וסי׳ ולא תצא משם אנה ואנה דשמעי · הנה נתנו עליך עבותי׳ · תאנים הלאת ולא תצא · ולא תצא בצבאותינו · ותרין חברוהי ולא תצא אלהי׳ : אויב

תָּרַע לְאֻמִּים וַתְּשַׁלְּחֵם׃ כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא־הוֹשִׁיעָה לָּמוֹ כִּי־יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם׃ אַתָּה־הוּא מַלְכִּי אֱלֹהִים צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב׃ בְּךָ צָרֵינוּ נְנַגֵּחַ בְּשִׁמְךָ נָבוּס קָמֵינוּ׃ כִּי לֹא בְקַשְׁתִּי אֶבְטָח וְחַרְבִּי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי׃ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ׃ בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה׃ אַף־זָנַחְתָּ וַתַּכְלִימֵנוּ וְלֹא־תֵצֵא בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃ תְּשִׁיבֵנוּ אָחוֹר מִנִּי־צָר וּמְשַׂנְאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ׃ תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם זֵרִיתָנוּ׃ תִּמְכֹּר־עַמְּךָ בְלֹא־הוֹן וְלֹא־רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם׃ תְּשִׂימֵנוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם מְנוֹד־רֹאשׁ בַּלְאֻמִּים׃ כָּל־הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי׃ מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃ כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא־שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃ לֹא־נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט אֲשֻׁרֵינוּ מִנִּי אָרְחֶךָ׃ כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת׃ אִם־שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר׃ הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקָר־זֹאת כִּי־הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב׃ כִּי־עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה׃ עוּרָה לָמָּה תִישַׁן אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל־תִּזְנַח לָנֶצַח׃ לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ׃ כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ׃ קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃

תברת עממיא ופסרתינון : ארום לא בגבורת סייפיהון יריתו ארעא ותקוף אדרעיהון לא פרקת להון : ארום ימינך ואדרע גבורתך ונהור זיו יקרך ארום כל זמן דעסיקו באורייתא איתרעיתא בהון : אנת הוא מלכי אלהא בעידנא הדא פקיד פורקנות דבית יעקב : במימרא מעיקנא ננגח בשמך נכבוש כל דקיימין עלנא : ארום לא בקשתי אנא רחיץ וסייפי לא תפרוק יתי : ארום פריקתנא ממעיקנא ומשנאנא אייתיתא עילויהון בהתא : במימרא דיי אנן משבחין כל יומא ושמך נודי לעלמי עלמין : לחוד אשליתא ואכספתנא ולא תשרי שכינתך בחילוונא : אחזרתנא קדל קדם מעיקא ומשנאנא כבשו לנא : מסרתנא היך ענא למיכלא וביני עממיא בדרתא יתנא : זבנתא עמך מגן דלא ממונא ולא אסגיתא קינייגא בסירוגיהון : שויתנא קלנא לשיבבנא ממקניתא ותורפייתא לחזרניתנא : שויתנא למתלא בעממיא טילטול רישא באומיא : כל יומא כיסופי לקובלי ובהתת אפי חפתני : מן קלא דמחסר ומגדף מן קדם בעיל דבבא ונקים נקמתא : כל דא ערעת יתנא ולא אשלינך ולא שיקרנא בקיימך : לא נזור פליג וזחוחית ליבנא ואת אסטיתא איסתורנא מן תריצת אורחתך : ארום אמכתנא באתר ידורין וחפיתא עלנא בטולא דמותא : אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא בצלו ידנא לטעותא דעממין נוכראין : הלא אלהא יבשקר דא ארום הוא חכים טמירי ליבא : ארום מטולתך איתקטלנא כל יומא אתחשבנא כענא דמסירא לניכסא : איתגבר למה תהי כגבר דמיך יי איתער אלהנא לא תתנשי לעלמא : למה שכינת יקרך תסלק תשלי סיגופנא ודוחקנא : ארום שיחא לעפרא נפשנא דבקת לארעית גובה מעיננא : קום סייע לנא ופרוק יתנא מטול טובך : לשבחא

ומתנקם ב׳ וסי׳ מקול מחרף ומגדף מפני אויב · להשבית אויב ומתנקם : תעלומות ב׳ וסימ׳ הלא אלהי׳ יחקר זאת · ויגד לך תעלמות חכמה : הקיצה ג׳ וסים׳ הוי אומר לעץ הקיצה · הקיצה אל תזנח לנצח · הקיצה לפקד כל הגוים והקיצה למשפטי : דבקה ב׳ לארץ בטננו · דבקה לעפר :

רשי

תרע לאומים · הרעות לשבעה אומות גדולות ושילחתם מפנינו ואתה בידך וכחך הורשתם מתוך ארצם והטע לאבותינו בתוכם : רציתם · לשון רצון : צוה ישועות יעקב · גם עתה : נבוס קמינו · נרמוס ונרפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך תבוס נופת והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות : אף זנחת ותכלימנו · אף אם אתה תכלימנו אנו ממך לעולם נוד׳ : תשיבנו אחור · לשון הווה הוא : שסו למו · בזזו נכסינו איש לו : זריתנו · אספרדי״שנום בלע״ז : כי דכיתנו במקום תנים · כי, זה משמש בלשון כאשר ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים · ותכסית עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת אם שכחנו שם אלהינו הוא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומו׳ וגו׳ : כצאן טבחה · כצאן של טבח : ופדנו למען חסדך · אין אנו באים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה : על

הא׳לף קמוץ רק הוא כמו גם בשחוק והנה כי הושעתנו בימים הראשונים והבישות משנאינו ועתה לא די שלא הושעתנו אלא עד שזנחתנו · ותכלימנו כנג׳ הבישו׳ : תשיבנו · לא די שלא תעזרנו אלא שתשיבנו עד שתגביא מורך בלבבנו לברוח : ומשנאינו שסו למו · כמו להם ממונו : תתננו · יש ממנו הרוגים ויש ממנו כמלט׳ זרויים בארצו׳ : תמכר · יש ממנו עבדים נמכרים בלא הון רב או חנם : ולא רבית במחיריהם · הטעם כפול : תשימנו · הנשארים ממנו הם לחרפה למכירים אותנו בהיותנו בארצינו : תשימנו · הרחוקים מארץ יש׳ : מנוד · כנגד ויניעו ראשם ולמ״ד בלאומים שרש כמו ולאום מלאום יאמץ : כל · אפילו יחיד יהודי בגוי׳ יחרפוהו : מקול · הטעם בזרון בפרהסיא : כל · באתנו · באה אלינו כי המלה מהפעלים העומדים : לא נסוג · בנין נפעל ומלת לא תסרת אחרת ולא תט אשורינו : כי · במקום תנים · המ״ם תחת כ״ן כמו בחיין לקץ הימין והטעם בתחתית הים מקום התנינ׳ ותכסת מים זה צלמות דרך משל והעד דכיתנו כטע׳ דכים ויש אומרי׳ במקום אין שם יישוב רק תנים ובנות יענה : אם שכחנו · כנגד לא שכחנוך : ונפרוש כפינו · כנגד ולא תט אשורינו מני ארחך : הלא · אם היה צריך יוכל לחקור זאת ואף כי הוא יודע תעלומו׳ : כי · והעד הנאמן לדברינו כי ברצוננו אנו נהרגים על דבר כבוד שמך וברצוננו נחשבנו כצאן טבחה א״ע שאנחנו בני אי

טובים מהטובחים אותנו וזאת המלה כמו רב הטבחים : עורה · תיקון אינו עושה מלומה ובעבור שלא הושעתנו הדמה לישן או ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי ישן הוא וייקץ : למה · או אתה כאדם מסתיר פניו שלא יראה מה יעשו אויבינו או ראית ושכחת על כן תשכח ענינו ולחצינו וטעם תשכח כנגד לא שכחנוך : כי · מה תקוה תהיה לנו ונפשינו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר והדבק לארץ הוא הקבר וטעם בטננו הוא הגוף : קומה · לעזור אותנו או קומה אתה שהיית עזרתה לנו : למנצח

מ״ה שושני ב׳ חס׳ וסי׳ על ששני לבני קרח ׳ על ששני לדוד : חגור ד׳ וסימ׳ ויאמ׳ לגחזי חגור מתניך וקח משענתי ׳ חס עם האבן הגדולה אשר בגבעון ׳ ויושע הנביא קרא לאחד ׳ חגור חרבך על ירך גבור ׳ וחד וחגור נתנה לכנעני : שנונים ג׳ וסי׳ אשר חציו שנונים ׳ חציך שנונים עמים תחתיך ׳ חצי גבור שנונים :

מ ה

למנצח על־ששנים לבני־קרח משכיל שיר ידידת: רחש לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר: יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על־כן ברכך אלהים לעולם: חגור חרבך על־ירך גבור הודך והדרך: והדרך צלח רכב על־דבר־אמת וענוה־צדק ותורך נוראות ימינך: חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך: כסאך אלהים עולם ועד שבט מישר שבט מלכותך: אהבת צדק ותשנא רשע על־כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך: מר־ואהלות קציעות כל־בגדתיך מן־היכלי שן מני שמחוך: בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר: שמעי־בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך: ויתאו המלך יפיך כי־הוא אדניך והשתחוי־לו:

לשבחא על יתבי סנהדרין דמשה דאיתאמר בנבואה על ידיהון דבני קרח שיכלא טבא ותושבחתא ואודאתא : בעא לבי ממלל טב אימר אני עובדי למלכא ממלל לישני מוהי היך קולמוס ספרא רגיל: שופרך מלכא משיחא עדיף מבני נשא אתיהיב רוח נבואה בספותך מטול כן ברכינך יי לעלמא : זריז סייפך על ירכך גיברא למקטל מלכין עם שילטונין הודך ושיבהורך : ושבהורך סגי בגין כן תצלח למרכב על סוסי מלכותא על עסק הימנותא וקשוט וענותנותא וצדקתא וילפינך יי למעבד דחילן ביד ימינך : גירך שליפין למקטל אוכלוסין עממין תחותך יפלון ובני קשתייך ישתלח בלב סנאי מלכא : כורסי יקרך יי קיים לעלמי עלמין חוטר תריצתא חוטרא דמלכותך : מטול די רחימתא צדקתא וסניתא רישעא מטול היכנא רבייך יי אלהך משח דחדוא יתיר מן חברך : מירא דכיא ואקסיל אלואון וקציעתא מתגמרין כל לבושיך מן היכליא דמכבשין בשין דפיל מארע מני יחדונך : פילכי מלכותא אתין למקביל אפך וליקרותך בזמן דמעתר ספר אורייתא בסטר ימינך ומכתבתא באובריזין דמן אופיר : שמעי כנישתא דישראל אוריית פומיה וחמי פרשות עובדוי ותצלי אודנך לפתגמי אוריתא ותתנשי עובדין בישין דרשיעי עמיך ובית טעות דפלחת בית אבוייך : ובכן ירגג מלכא שופריך ארום הוא ריבונייך ותסגדין ליה : ויתבי

רשע י״ז פתחין וסימ׳ נמסר במיכה סימן ו׳ : עמך ה׳ וסימ׳ והשביע הכהן את האשה ׳ בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך ׳ הנה עמך נשים בקרבך ׳ שמעי בת וראי והטי אזנך ׳ עמך עמי ׳ וחד ועמך כולם :

אבן עזרא

למנצח על שושנים ׳ פיוט ספה תחלתו : ידידות ׳ כמו אהבות : רחש ׳ ודבר לבי דברי המשורר ויש אומרים דברים שהוא מוציא מלבו וזה המזמור נאמר על דוד או על המשיח בנו שכן שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : מעשי ׳ זה השיר שעשה : ופיפית ׳ יש אומרים פי הוא כפול כמו סחרחרת ומחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי איננה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי בפל העי״ן והלמ״ד הוא לחסרון רק הפ״א ו והעי״ן כשהם כפולים הם בא׳ ליתרון והעד תשגשגי שהוא יותר מן תשגי ׳ ויפיפית בתארו וצורתו : הוצק חן ׳ מגזרת ויצקו על העולה כאילו החן ה הוצק בפיו והנה בגלוי יספר צורת גופו ו ודבורו שהוא נאה ועל דרך משל יגיד נשמתו שהיא נכונה וחכמתו שהיא רחבה כי הדבור הפנימי ימצא בנשמת האדם : חגור ׳ גם יספר גבורותיו כי ככה ראוי להיות הגבור התמים וטעם גבור אתה הגבור או יחסר כ״ף כדרך ויקרא אריה שהוא כאריה או יהיה חסר כ״ף ברואיה גמור וזה הוא הודך : והדרך ׳ חסר בי״ת כמו כי ששת ימי׳ עשה כאילו אמר ובהדרך צלח כטעם גבר לא ׳ יצלח בימיו והטעם שיצלח בעת שירכב ויש אומרים כי צלח הוא מגזרת פן יצלח כאש והנה יספר עם גבורתו אמונתו וענוותו וצדקתו ומלת ענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת והטעם ענוה עם צדק : ותורך ׳ ימינך הפועל והפעול חסר כאילו הוא כתוב ימינך תורה אותך ל לעשות גבורות ונוראות מלחמות על דרך כ כגבורות מדובר בך ורבי יוסי אמר כי ותורך מגזרת ויורם אלהים והאות שאחריו כתוב חציך שנונים וכמו היה לולי שמלת ויורם ירה להם לבגאי וזה לשבח : חציך ׳ בתחלה הזכיר חרבך ואמר גם חציך שהם שנונים בעת שהעמים תחתיך : יפלו ׳ יפלו חציך בלב אויביך על כן באה מלת יפלו במקום אמנה כאילו היא סמוכה כי היא תשרת בעבור שתי מלות : כסאך ׳ יש אומרים כמו אלהים לא תקלל והגאון אמר כסאך יכין אלהים ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה כסאך כסא אלהים כמו וישב שלמה על כסא יי׳ והאומר כי כסאך לנוכח השם הפסוק הבא אחריו יכחישנו : אהבת ׳ אם המזמור על דוד יהיה מחביריך שאול ואם על המשיח חסידים אחרים בדורו : מור ׳ מחלוקת במלת מר והאומרים כי אהלות הוא הנמצא עם דגי הים איננו נכון כי כתוב כאהלים נטע יי׳ ויש אומרים כי גם קציעות מין אחר שיש לו ריח טוב ודרך לשון הקדש לומר אדם פטדה וברקת להיות הוי״ו עם האחרון או בלא וי״ו כמו אדם שת אנוש אם כן היה ראוי להיות מר אהלות קציעות או מר אהלות וקציעות אולי באה זאת המלה על דרך זרה והנכון שקציעות מגזרת המקצועות והמלה סמוכה אל בגדותיך וטעם לדבק טעם בגדותיך עם היכלי שן משם הם שמורות בתיבות והטעם כשהם מובאות מהיכלי שן ותחסר מלת אשר כאילו הוא מן היכלי שן מן אשר שמחוך או ישוב מן היכלי שן כי משם היו מובאים והאומר כי מני שם גוי או מדינה איננו נכון בעבור היות שן יקור בקמץ קטן על דרך כל מוכרת בטעם שאיננו כמוך אל אחר : בנות ׳ ביקרותיך ׳ מגזרת יקר בשפחות היקרות כלך עמהם הן בנות מלכים והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה לא דיבר פכונה כי אין מחלוקת שהוא ביו״ד כתוב רק המחלוקת בין בעלי המסורת והקריאה כי האחר יקרא ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מיטיבי עפר והשגל היא המוכנת העתידה למשכב והעד מלת ישגלנה ועל דעת האומר כי זה המזמור נאמר על דוד הוא כמשמעו ועל המשיח בנות מלכים היקרות והשגל מדינתו : שמעי ׳ אם על דוד אמר המשורר לשגל וטעם ושכחי עמך כדרך עמי עמך שתתגייר ותשוב לתורת דוד ואם על המשיח ידבר יהיה פירוש בת קהלה כמו בת יהודה על דרך לעבור השם שכם אחד ׳ ויתאו ׳ אם על דוד כמשמעו ואם על המשיח המלך הוא השם או המשיח : ובת

רשי

על שושנים ׳ לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאים כשושנים ומרטיבים מעשים טובים כשושנים : משכיל ׳ על ידי תורגמן : שיר ידידות ׳ שיר אהבים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם : רחש לבי ׳ כך התחיל המשורר בשירו השריץ לבי בקרבי דבר טוב בשבחך אתה תלמיד חכם רחש לשון נענוע וכן כל לשון שירוץ וריחוש : אומ׳ אני מעשי למלך ׳ השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למי שהוא הגון למלך של בי מלכים ימלוכו : לשוני ׳ עט בשירים כעט סופר מהיר ׳ ראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן מהיר בלשון ערבי בקי : יפיפית מבני אדם ׳ העסוקין במלאכת חיי שעה למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות כהלכה הוצק כמו נשפך כמו לצקת ויצק שמן : על כן ברכך ׳ כמו שנא׳ יי׳ עוז לעמו יתן ומה שכרן יי׳ יברך את עמו בשלום : חגור חרבך על ירך ׳ להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך : על דבר אמת ׳ להורות כדת ולהתנהג בענות צדק : ותורך ׳ התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראות לפי שהזכיר תלמוד התורה בלשון מלחמה נופל בו לשון ימין המיומנת ל להלחם : חציך שנונים ׳ בלב אויבי המלך ׳ שנונים אגוישי״ץ בלעז והרי זה מקרא ימסורס מ מכיון שהתלמידים קרויין חצים שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ותלמידי חכמים ה המזויינים בהלכה קרויים אויבים זה לזה לפי שעה שנאמר לא יבושו כי ידברו את אויבי׳ בשער : עמים תחתיך יפלו ׳ בשכר התורה יפלו האומו׳ תחתיהם של ישראל : כסאך אלהים ׳ כסאך שר ושופט לעולם ועד כענין של נתתיך אלהים לפרעה ולמה ב בשביל ששבט מישור שבט מ מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך : משחך ׳ שמן ששון ׳ כל לשון גדולה נופל עליה לשון משיחת שמן כדת ה המלכים : מר ואהלות קציעות ׳ קדה מתרגמינן קציעתא : כל בגדותיך ׳ כל בגדיך מריחים כריח בשמים ומדרשו כל בגידותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב : מן היכלי שן מני שמחוך ׳ יותר מהיכלי שן מסובחים ההיכלות המתוקנים לך מגן עדן לשמחך מהם מן אבוייר״א בלעז מני שמחוך היכלות אשר מני הם שמחוך הנותני שכרך : בנות מלכים ׳ יהו מבקרות אותך כענין שנאמר ושרותיהם מניקותיך : ביקרותיך ׳ קוף דגש לפי שהוא לשון בקור ואף על פי שכתוב יו״ד לפנים ראיתי במקור רב סעדיה תיבה זו סרורה עם מי כתן למשיקה יעקב שכתוב בו יו״ד והכ״ף מודגשת ומנחם חברו לשון יוקר כמו יקר מכלי פז : שגל ׳ מלכה כמו והשגל יושבת אצלו ואמתיין בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחינתיה אמתך תתיצב לימינך : בכתם אופיר ׳ כקבוצת עדי זהב הבא מאופיר : שמעי בת וראי ׳ שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב : והטי אזנך ׳ לתורה : ושכחי עמך ׳ האומות שאת גדילה ביניהם : ובית אביך ׳ עבודה זרה שעבדו אבותיך בעבר הנהר : ויתאו המלך יפיך ׳ אם תעשי כן יתאוה המלך הקב״ה לנויי מעשייך : ובת

ובת, אם על דוד יחסר הבית וכמה הוא ובבת צר עם בת צור והפעול כל כבודה ואם על המשיח דרך משל: כל כבודה, וטעם פנימה שהיתה סוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל: כל, מבאתו דוד שלקח בת תלמי מלך גשור: לרקמות, הלמד תחת בית: תובל, בת מלך: תובלנה, אם על המשיח הנה הטעם שהם בעצמם יבואו לא באונס ובת מלך עם ריעותיה שהם בארמון המלך תבואינה בהיכל מלך הוא דוד או המשיח: תחת, הדור שעבר יבוא דור אחר כי דורך הוא אמצעי וזה נכון על דוד גם על המשיח: אזכירה, יש אומרים לנוכח דוד כי בעבור בניו שהיו שרים יעמוד זכר שמו ודור אל דור יספר הוד דוד ויש אומרים כי שמך לנוכח השם הנכבד כי המשורר יודה השם על גדולת דוד וזרעו: למנצח לבני קרח על עלמות, שם פיוט יש אומרים כי מזרע בני קרח היה זה המשורר בימי חזקיהו בסוף שאחריב אשור והנכון בעיני כי ידבר על ירושלם על המלחמ': אלהים, הטעם אם תבוא עלינו צרה מאויב הוא עזרנו: על, בעבור היות מקו' גבהו השמים מתנועע ממעלה אל מעלה וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדת כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה ואחרי כן אמרו כי הטעם אילו היה כן אע"פי שלא יהיה כי השם שם גבול למים בל ישובון לכסות הארץ, יהמו, טעם בהמות הים יתעכרו מימיו כמו חומר גם ההרים ירעשו בעבור רוחות שהם תחת הארץ והשם יוציאם: בגאותו סלה, באמת כאשר פירשתיו: נהר, הטעם אם יאמרו מימיהם נהר ירושלם שהיה גיחון: פלגיו ישמחו, כל יושבי עיר אלהים שהוא קדוש משכני עליון: אלהים, ואם ההרים ימוטו הר ציון לא ימוט וטעם לפנות בקר בעת המות הים או כל יום: המו, יתכן כל שהזכיר שהוא דרך משל על האויבים כדרך אזי המי' שטפונו או טעמו או הים יהמה וההרים ימוטו בגאות השם אף כן הגוים על כן המו גם מטו: תמוג, הטעם הפך תולדתה שהיא יבשה תמיד: יי, אז יראו העמי' כי השם עמנו כי לא נמוט כמוהם: לכו, יאמרו אלה לאלה ושמות כמו שממות והטעם ארצות הממלכות בעת תמוטינה: משבית, מירושלם אולי ברוח הקדש על דבר גוג: ישרף באש, הטעם באשו והעגלות שיביאו בהם כלי הנשק או מזון הנלחמים: הרפו, דברי השם שאמר לאומות העולם טרם שבור קשתם: יי צבאות, ואין פחד ממלחמות אחרי כן כי נשבתו: למנצח לבני קרח, זה המזמור לימות המשיח ורבי משה אמר כי בבבל נאמר ויש אומרים כי בימי דוד בהעלותם הארון והער עלה אלהים בתרועה ואיננו נכון בעבור יבחר לנו את נחלתינו והמפרש זה הטיב זה רמז להר המוריה כי לא נדע כאשר נאמר זה המזמור: כל, אם על ימי דוד יהיו כל העמים שהיו תחת יד דוד ואם על ימי המשיח כמשמעו והוא הנכון: כי

ממשבצו' ג' מל' וסימ' בסד' תצוה ותשיתמו ג' ובספר' וסימ' תשיתמו כתנור אש כי תשיתמו שכם במיתרי' לשרים בכל הארץ: מ"ו תהי' כ"ט רף וסימ' נמס' במס' רבתא בערך נ"ה: נהר פלגיו חד מן י"א פסוקי' רישי' וסופיהון נ"ן וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם, נחנו נעבור, נביא מקרבך מאחיך, נודו מתיך בבל, נהר

ובת צר במנחה פניך יחלו עשירי עם: כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה: טו לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך: תובלנה בשמחת וגיל תבאינה בהיכל מלך: תחת אבתיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ: אזכירה שמך בכל דר ודר על כן עמים יהודוך לעלם ועד:

מו

א למנצח לבני קרח על עלמות שיר: אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד: על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים: יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו סלה: ח נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדש משכני עליון: אלהים בקרבה בל תמוט יעזרה אלהים לפנות בקר: המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: לכו חזו מפעלות יהוה אשר שם שמות בארץ: י משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש: הרפו ודעו כי אנכי אלהים ארום בגוים ארום בארץ: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:

מז

א למנצח לבני קרח מזמור: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה:

ויתבי כרכא דצור בתקרובתא ייתון ואפיך ישחרון לבית מקדשייך עתירי עממיא: כל שפר ארג נכסי פילכי אוצרי מלכיא דמטמרן מלגיו יקרבון לכהניא דמרמצין ברהבא סנינא לבושיהון: בלבושיהון צייורין יקרבון קורבניהון קדם מלכא דעלמא ושאר חברייה די מיתבררין ביני עממיא ייתיין בחדוא לותיך לירושלם: יתתיין בחדון ותושבחתא ויעלון בהיכלא דמלך עלמין: באתר אבהתך יהוין צדיקיא בנך תמנינון לרברביא בכל ארעא: בעידנא ההיא תימרון נדכר שמך בכל דר ודר מטול היכנא עמיא דמיתגיירין יהודון שמך לעלם ולעלמי עלמין: לשבחא על ידיהון דבני קרח ברוח נבואה בזמן דאתכסי אבוהון מנהון והינון אשתזבו ואמרו שירתא: אלהא לנא רוחצנא ועושנא סייעתא בעקתא נשכח לחדא: מטול היכנא לא נדחל בעידן דאשתלחיפו אבהן מן ארעא כד מתמוטטין טוריא בפילגוס דימא רבא: מתרגשין מטשטשין מוהי מן עפרהון מתרגפין טוריא בגיוותנותך לעלמין: עמין היך נהרין ומבועיהון אתיין ומחדיין קרתא דיי ומצלין בבית מקדשיה דיי משכניה עילאה: שכינתא דיי בגוה לא תזוע יסייעינה יי בזכותיה דאברהם דצלי עלה לעידוני צפרא: במיתן אוריתא לעמיה איתרגשו עממיא אזדעזעו מלכותא כד ארים קליה וכד יהב אוריתא לעמיה איתמוגגו יתבי ארעא: מימרא דיי צבאות בסעדנא תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין: אזילו חמון עובדיא דיי רשוי צדיין ברישיעי ארעא: מבטל קרבא עד סייפי ארעא קשתא יתבר ויתרעע מורניתא תריסיא עגילין יוקיד בנורא: פסקו מן קרבא וידעון ארום אנא יי רמא בעממיא רמא על יתבי ארעא: מימרא דיי צבאות בסעדנא תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין: לשבחא על ידיהון דבני קרח תושבחתא: כל עממיא תקעו ידא בחדוא יבבו קדם יי בקל תושבחתא: ארום

פלגיו, נחית כצאן עמך, נגד אבותם עשה פלא, נפת תטפנה, נפתי משכבי, נר אלהים, נשקי קשת מימינים בדה: שמות ג' וסימ' ביחזקאל סימן לו:

רשי

ובת צר במנחה פניך יחלו, כמו ויחל משה ובשכר זה תזכי שיביאו ליך עמו הרשע אשכרים ודורון אותם שהם עכשו עשירי עם: כל כבודה בת מלך פנימה וגו', זהו שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ואומר אותם שכל כבוד תלוי בהם והם כניסייא של מלך אשר כהנו עצמם בצניעות עתה בגדיהם חשובי' משבצות זהב של כהני' גדולים משבצות קאטונש בלע"ז: לרקמות תובל למלך, בבגדי רקמה יביאום מנחה למלך על כל הארץ לרקמות אברודי"ץ בלע"ז: בתולות אחריה ריעותיה, מן האומות ילכו אחריהם כענין שנא' והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' לאמ' נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: מובאות לך, כלפי הקב"ה אמרו המשורר: תחת אבותיך וגו', לכל אחד מישראל אמר: אזכירה שמך, כלפי הקב"ה אמר המשורר: על עלמות, שם של כלי שיר בדברי הימים: בהמיר ארץ, לעתיד לבא ביום שנאמר הארץ כבגד תבלה ראו בני קרח נס שנעשה להם שנבלעו כל סביבותם והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקדש שדוגמת הנס הזה יהא עשוי להם לעתיד: יחמרו מימיו, ירגשו רפש וחומר וטיט כמשפטם ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו רגרזוי"רונט בלע"ז: ירעשו הרים בגאותו, של הב"ה הנזכר בראש המזמור: נהר פלגיו, סוסרו"יטיילש בלע"ז נהר בגן עדן: לפנות בקר, לקץ הגאולה: המו גוים, לשון הומה: תמוג, תמס כן פתר מנחם וכן נמוגו כל יושבי כנען וכן למוג לב אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן ההמון נמוג וילך והלום וכן כלם: אשר שם שמות, אשר שם ארצות הגוים שממה: משבית מלחמות, מעלינו: עד קצה הארץ, שכל ארצות הגוים יהיו עמנו בשלום: קשת, הגוים ישבר: עגלות ישרף באש, רכבי מלחמות האומות: הרפו, עצמכם כל הגוים מלבא עוד על ירושלם: ודעו כי אנכי אלהים שאעשה בכם דין: ארום בגוי', אתרומם בנקמתי אשר אעשה בגוים: תקעו כף, התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול רנה: ידבר

פי׳ זה הוא קול הרנה הברות כמו ותעבור הרנה: ידבר׳ ינהג כעדר בתוך הדברו והטעם הוא מלך על כל הארץ והכל בידו: יבחר׳ אם בבבל או על ימי המשיח ישוב ישראל אל נחלתם: עלה׳ על ארון שנגנז שיעלם ויראה ואחריש אמרו הטעם כי השם ישים העמים תחתינו ועת שיריע עליהם בחצוצרות וקול שופר השם יעלה ממנו על כן קראו עליון: זמרו׳ הטעם זמרו השם שהוא נודע במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לבדנו בשכון כבודו עמנו: כי׳ בעבור שהזכיר למלכינו אמר כי מלך על כל הארץ: זמרו׳ זה כל משכיל: מלך׳ פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפט ונקמה בגוים׳ וזה טעם ישב על כסא קדשו או ככה יאמר בדור המשיח על כן יאספו: נדיבי׳ הנכבדים מעמים וטעם אלהי אברהם להיות עם לאלהי אברהם והזכירו בעבור השם שעשה בחרן וקרא בכל מקו׳ בשם יי׳: מגיני ארץ׳ הם המלכים כמו לוי׳ מגינינו אז יהיה השם לעיני הכל מאד נעלה: שיר מזמור׳ לא יכולנו להפרים בין שיר מזמור למזמור שיר כמו מכור החלמים מחלמים כור: גדול יי׳ ומהולל מאד׳ גדול זה המזמור להזכיר שבח ירושלם: יפה נוף׳ מחוז שלשת הנפת על משקל אשר זורה ברחת ולהיותו שעיף או מתנוף אין לו טעם: הר ציון׳ בצפון ירושלם: מלך רב׳ גדול כמו על כל רב ביתו והוא ד״ר קרית חנה דוד: אלהים׳ הטעם אף על פי שיש לו ארמונו׳ רבות השם הוא משגבה ונבר מודע זה בגבורות שהראה: כי הנה המלכים׳ שנועדו ובאו עליה: המה׳ כאשר ראו גבור׳ השם נבהלו׳ רעדה: על כן ברחו וזה טעם נחפזו: ברוח׳ דמה החיל שאחז׳ כמו רוח קדים בהיותו בים שישבר האני׳: כאשר׳ אז יאמרו ישראל בדרך נבואה לשובם אל ירושלם: דמינו׳ אז יאמרו ישראל היינו מחשבים בלבינו ומדמים חסדך שהוא מלא היכלך או בהיותך בקרב היכלך: כשמך׳ בהיכלך ותהלתך הוא צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון׳ השוכני׳ בערי׳ סביב ציון כי ירוש׳ הוא כאם וטע׳ למען משפטיך בעבור שאתה עושה משפ׳ כאשר עשית במלכי׳ שנועדו: סבו׳ דברי ירושלם לעמי׳ אר״ מטה זה היה בימי דוד ורבי׳ אמרו כי זה לימות המשיח: שיתו׳ לחילה׳ כמו חומות וחיל: פסגו׳ הביטו ארמ:ותיה שהם פסגה: כי׳ עלמות כמו עולמית כי הוא עומד עולם ועד הוא יהיה מנהג׳ לעולם ובעל המסורת אומר כי הם שתי מלות והטעם עד מותנו ורבי משה אמר שהוא מגזרת עלם ינהגנו תמיד כמנהג הנערו׳ והטעם כאשר נהגנו בימי נעורינו ויש אומרים מגזרת ונעלם דבר במנהג טוב נעלם מהגבראים:

למנצח

מ״ז את ג׳ פתחין בטעם וסימ׳ את גאון יעקב אשר אהב׳ בהצותו את ארם נהרים׳ כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח׳ וכל את הבא במקף דכוו׳ פתחין במ״א קמץ וסימ׳ את כל גבוה יראה: על גוים ב׳ וסימ׳ איך נפלת משמים הלל׳ מלך אלהים על גוים: כי לאלהים ג׳ וסימ׳ ויעזרו עליהם וינתנו׳ ויאמר הקשיבו כל יהודה׳

כי־יהוה עליון נורא מלך גדול על־כל־הארץ: ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו: יבחר־לנו את־נחלתנו את גאון יעקב אשר־אהב סלה: עלה אלהים בתרועה יהוה בקול שופר: זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו: כי מלך כל־הארץ אלהים זמרו משכיל: מלך אלהים על־גוים אלהים ישב על־כסא קדשו: נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני־ארץ מאד נעלה:

מ ח

שיר מזמור לבני־קרח: גדול יהוה ומהלל מאד בעיר אלהינו הר־קדשו: יפה נוף משוש כל־הארץ הר־ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי־הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר־יהוה צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד־עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על־קצוי־ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר־ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך: סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על־מות:

מ ט

ארום יי עילאה דחילא מליך רב על כל ארעא: יקטל עממיא במותנא חילופנא ואומיא יכבוש תחות ריגלנא: ירעי לנא למירת ית אחסנתנא ית בית מקדשא דיעקב דרחים לעלמין: יתעלי יי ביבבא יי בקל שופרא: שבחו קדם יי שבחו שבחו למלכנא שבחו: ארום מליך כל יתבי ארעא יי שבחו קדמוי בשיכלא טבא: מליך יי על עממיא יי יתיב על כורסיה דקודשיה: רבני עממיא אתכנשו עממיא די מהימנין לאלהא דאברהם ארום קדם יי תריסי ארעא לחדא איתעלא:

שירתא ותושבחתא על ידהון דבני קרח: רב יי ומשבח לחדא בירושלם קרתא דאלהנא ובטור בית מקדשיה: שפיר היך חתנא חדות כל יתבי ארעא טורא דציון שידא דצפונא קרייתא דמלכא רבא: יי בבירניתהא אתיידע לתקוף: ארום הא מלכיא אתחברו עברו כחדא: הינון חמון היכנא תמהו על ניסיא ופרישתא אתבהילו אוף ערקו: זעייא אחדתינון תמן רתיתא היך איתא ילדה: בקידום תקיף כאשא דמן קדם יי תתבר אילפיא דטרסיס: ימרון בני ישראל היך מה די שמענא היכנא חמינא בקרתא דיי צבאות בקרתא דאלהנא יי ישכלליניה עד עלמי עלמין: אשוינו יי טובך במציעות היכלך: היך כשמך יי היכדין תושבחתך על סייפי ארעא צדקתא מליא ימינך: ייחדי טור ציון יבועון בתושבחן כנישתא דבית יהודה מטול דינך: אקיפו ציון יבועון וחזרו עלה מנו מגדלהא: שוו ליבכון לאוכלוותהא רמן לעיל בירנייתהא מטול דתשתעין לדר אוחרן: ארום דין יי הוא אלהנא שכינתיה בגוה ומדוריה בשמיא לעלמי עלמין הוא ידברינגא ביומי טליותנא:

לשבחא

נדיבי עמים נאספו: מח״ גדול כלהון מל׳ במ״ג חס׳ בליש׳ וסימ׳ לא תכירו פנים׳ ובמרא גדול ובאתות ובמפתים׳ כי גדל מעל שמים: ברוח קדים ב׳ וסי׳ ברוח קדים עזה כל הלילה׳ תשבר אניות: ארץ ד׳ בסגול וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפ׳ סימ׳ לה׳: לבכם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו׳ וראיתם וְשש לבכם ועצמתיכם כדשא תפרחנה׳ שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה׳ אנ״ך: לחילה ל׳ פסגו ל׳: עולם ועד ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ נמסר בריש ספרא סימן כ״א:

ידבר עמים תחתינו׳ יתן דבר באומות תחת נפשינו להיות חמתו מתקררת בהם ואנו נצולי׳ כענין שנאמר ונתתי כפרך מצרים וגו׳ ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה: יבחר לנו וגו׳ ויחזירנו לנוה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחי שלמים ונאמר זמרו אלהים וגו׳: מלך אלהים על גוים׳ כך יאמרו הכל: ישב על כסא קדשו׳ עשיו הכסא שלם והגדולה נכרת ויגידו כי נאספו לעירו נדיבי עמים שהתנדבו עצמם לטבח ולהרג על קדושת שמו׳ עם אלהי אברהם׳ שהיה נדיב לב הראשון תחלת לגרים עתה נודע כי לאלהי׳ מגיני ארץ היכולת בידו להיו׳ להגן על כל הבוטחים בו: בעיר אלהינו׳ לעתיד לבא כשיבנה את עירו יהי בשבילה גדול ומהולל: יפה נוף׳ עיר שהיא נוף יפה לשון נוף של אילן ד״א כלת של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי ומנחם חברו כמו שלשת הנפת קונטריאה בלעז׳ אבל דונש פתר אותו לשון נוף של אילן ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים: משוש כל הארץ׳ ומה הוא משושה ירכתי צפון אנב״לאש בלעז ירך המזב׳ צפונה שהם שוחטין חטאות ואשמות ומי שהיה עצב על עבירה שבידו מביא חטאתו ואשמו ומתכפר לו והוא יוצא משם שמח ועל ידי הקרבנו׳ טובה באה לכל העולם: נודע למשגב׳ כשישכון בה לעתיד יאמרו כן: המלכים נועדו׳ להלחם עליה במלחמת גוג ומגוג: עברו יחדו׳ למלחמ׳: המה ראו׳ את הב״ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו: נחפזו׳ פורינט אטורדיץ בלעז כמו ובחפזונם: ברוח קדים׳ הן לשון פורענות שהב״ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנאמר ויולך את הים ברוח קדים וגו׳ וכן בכור רוח קדים שברך בלב ימי׳ ברוח קדים אפיצם לפני אויב: אניות תרשיש׳ הם שניני כור היא אפריקיא ומארום היא: כאשר שמענו׳ הנחמות מפי הנביאים כן ראינו: דמינו אלהים חסדך׳ הנביא חוזר ומתפלל להב״ה ואו׳ דמינו וקוינו אל חסדך לראות תשועתך זו בקרב היכלך ומנחם פתר אותו לשון מחשבה כמו אל תדמי בנפשך: כשמך׳ כן תהלתך׳ כאשר שמך גדול כן תהלתך גדול בפיכל: תגלנה בנות יהודה׳ כל שאר ערי יהודה הם לציון לבנות כמו ויקח את קנת ואת בנותיה: למען משפטיך׳ שתעשה דין באומו׳: סבו ציון׳ אתם הבונים אותה: ספרו׳ לשון מנין דעו כמה מגדלים ראויים לה: לחילה׳ לחומותיה כמו חיל וחומה: פסגו ארמנותיה׳ הגביהו בירניותיה כמו אשדות הפסגה דמתרגמינן רמתא: למען תספרו׳ את גובהה ואת יופיה לדור שאחרי כן: עלמות׳ כאדם המנהיג את בנו קטן לאט ומנת׳ פתר אותו לשון עולם וכן פתרונו ינהגנו לעולמים: שמעו

מט האזינו ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח ׃ חכמות ד׳ וסימ׳ פי ידבר חכמות ׳ חכמות בחוץ תרונה ׳ חכמות בנתה ביתה ׳ ראמות לאויל חכמות ׃ למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ה וסימ׳ נמס׳ לעיל סימן כ״ג ועיין שם ׃ וחדל ב׳ וסימ׳ וחדל לעשות הפסח ׳ ויקר פדיון נפשם ׳ לדור ודר ד׳ דסמיכי כתיב כן דור קדמ׳ מל׳ ותגיין חס׳ וסימ׳

א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד׃ ג גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן׃ ד פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת׃ ה אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃ ו לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֺן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי׃ ז הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ׃ ח אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ׃ ט וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם׃ י וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת׃ יא כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם׃ יב קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת׃ יג וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃ יד זֶה דַרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה׃ טו כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ׃

(Masorah margin: ה׳ דגשי׳ דסמי׳ לא״ה ׳ ב׳ אח ׳ ב׳ חד מל׳ ב׳ חס׳ ׳ ב׳ ג׳ ׳ ל׳ חס׳ ד׳ כתי׳ כן ׳ ד׳ ג׳ ׳ ג׳ ב׳ ׳ וצורם ק׳)

לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ שְׁמָעוּ אַחֲוָיָתָא דָא כָּל עַמְמַיָּא אֲצִיתוּ כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ אוּף בְּנֵי אָדָם קַדְמָאָה אוּף בְּנוֹי דְיַעֲקֹב כַּחֲדָא זַכָּאָה וְחַיָּיבָא׃ פּוּמִי יְמַלֵּל חוּכְמְתָא וְרִינּוּנַת לִיבָּא בִּינָא׃ אַצְלֵי לְמַתְלָא אוּדְנִי אַשְׁרֵי לְמִפְתַּח בְּכִינּוֹרָא אוּחֲדָתִי׃ מְטוּל אֶרְחַל בְּיוֹם אַסְעָרִית בִּישָׁא אֱלָהֵין דְּחוֹבַת סוּרְחָנִי בְּסוֹפֵי יְחַזְרִינַנִי׃ וַוי לְחַיָּיבָא דִּי מִתְרַחֲצִין עַל נִכְסֵיהוֹן וּבִסְגִיאוּת עַתְרֵיהוֹן מִשְׁתַּבְּחִין׃ אַחוּהִי דְאִישְׁתְּבָא לָא מִיפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִנִּיכְסוֹי וְלָא יְהַב לֵאלָהָא פּוּרְקָנֵיהּ׃ וִיהֵי יְקַר פּוּרְקָנֵיהּ וְיִפְסוֹק בִּישׁוּתֵיהּ וּפוּרְעָנוּתָא לְעָלַם׃ וְיֵיחֵי תּוּב לְחַיֵּי עָלְמָא לָא יֶחֱמֵי דִּין גֵּהִנָּם׃ אֲרוּם יֶחֶמוּן חַכִּימַיָּא רַשִׁיעַיָּא בְּגֵהִנָּם יִתְדְּנוּן כַּחֲדָא כְּסִילַיָּא וְשַׁטְיָא יֵיבְדוּן וְיִשְׁבְּקוּן לְצַדִּיקַיָּא מָמוֹנְהוֹן׃ בְּבֵית קְבוּרַתְהוֹן יִשְׁרוּן לְעָלַם וְלָא יְקוּמוּן מִמַּשְׁכְּנֵיהוֹן לְדָרֵי דָרַיָּא מְטוּל דְּאִיתְרַבְרְבוּ וְקָנוּ שׁוּם בִּישׁ עִילָוֵי אַרְעָא׃ וְגַבְרָא חַיָּיבָא בִּיקָרָא לָא יְבִית עִם צַדִּיקַיָּא אַמְתִּיל הֵיךְ בְּעִירָא אִשְׁתְּוָוא׃ דֵּין אוֹרַחְתְּהוֹן גְּרַם שְׁטוּתָא לְהוֹן וּבְסוֹפְהוֹן בְּפוּמְהוֹן יִתְנוּן סוּרְחָנוּתְהוֹן לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ הֵיךְ עָנָא צַדִּיקַיָּא שַׁווּ לְמוֹתָא וְקַטְלוּן וְחַבְרוּ צַדִּיקַיָּא וּפַלְחֵי אוֹרַיְתָא וְתְרִיצַיָּא אַלְקוּ מְטוּל הָכִי גּוּפֵיהוֹן יְהוֹן בַּלְיָן בְּגֵהִנָּם מִן בִּגְלַל דְּאוֹשִׁיטוּ יְדֵהוֹן וְחַבִּילוּ בֵּית מְדוֹר שְׁכִינְתֵּיהּ דִּילֵיהּ׃ אמר

לכן ישבו ציים ׳ קרבם בתימו לעולם ׳ ואנחנו עמך וצאן ׳ מלכותך מלכות כל׳ וא׳ חלוף ובניתי לדר ודור כסאך ׃ וירדו ב׳ וסימ׳ בם ישרים לבקר ׳ וירדו בהם וישובו ׳ וא׳ רפי וירדו בדגת הים ׃

רשי

שמעו זאת כל העמים ׳ לפי שמזמור זה מיוסד על בני אדם הבוטחים בעשרם אמ׳ כל העמים שכולם צריכין ליסור ׃ חלד ׳ היא הארץ על שם שהיא משכת וחלודה רדויי״ליא בלע״ז ורבותינו פירשו על שם החולדה שהיא ביבשה ואינה בים דתנו רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה ׃ גם בני אדם ׳ בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקי׳ בני ישמעא׳ ובני קטורה ׳ גם בני איש ׳ בני נח שנקרא איש צדיק ׃ והגות לבי ׳ מחשבות לבי תבונות הם ׃ אטה למשל אזני ׳ לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני ׃ אפתח ׳ לכם חידתי זאת בכנור וזו היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובבני עונות ש שאני דש בעקבי שאני מזלזל בהם שהם בעיני עבירות קלות הם מרשיעות אותי בדין וכל שכן העשירים הבוטחים על חילם ומה בצע בממונם הלא אח לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם באים לפדות איש את אחיו ויתיקר פדיון נפשם מכל הון ל לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו ויקר שיחיה לנצח ולא יראה השחת ומנחם חברו לשון מניעה כמו הוקיר אנוש מפז ושך עמם בחמת קרי כלומר וימנע פדיון נפשם ׃ כי יראה חכמים ימותו ׳ ואין נצולין מן המות לפיכך על כרחו הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו ׃ חילם ׳ ממונם בחכמים נאמר מיתה שאינם מתים בעה״ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער נאמ׳ אבידה שהגוף והנשמה אבודים ׃ קרבם בתימו לעולם ׳ מחשבות לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם ׃ קראו בשמות׳ ׳ את בתיהם שהם בונים למען יהיה להם לזכרון כגון ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך אנטיוכוס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא ׃ ביקר ׳ לשון יקר ותפארה ׃ כסל ׳ שטות ׳ נמשל ׳ לשון משל ׳ נדמו ׳ לשון דממה ׃ ואחריהם בפיהם ירצו סלה ׳ והבאים אחריהם ידברו בהם ויספרו ב בפיהם מה אירע לראשונים ׃ ירצו ׳ לשון הרצאת דברים רטרי״רונט בלע״ז ורבותינו פירשו זה דרכם של רשעים שסופם אבודים אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסה את כליותיהם ואינן יועצו׳ אות׳ לטוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם שסכחו שסופם למות ת״ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו ׃ כצאן לשאול שתו ׳ כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול שתו דגשות הת״ו במקום ת״ו שנייה לשאול שותתו לתוך שתותיה של שאול למדריגה התחתונה וכן שתו בשמים פיהם גם הוא לשון שתות קבעו בשמים פיהם לשונם הרע ׃ מות ירעם ׳ מלאך המות יאכלם ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר יאכל בדיו בכור מות לשון אחר לשון רעיה כמו הירוע ברזל ׃ וירדו בם ישרים לבקר ׳ ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ועסותם רשעים וגו׳ ׳ וצורם לבלות שאול ׳ צורתם של רשעים תבלה את השאול ניהנם כלה והם אינם כלים ׃ מזבול לו ׳ מהיותו להם מדור והקב״ה מוציא חמה מנרתיקה ומלהטת אותם שנאמ׳ וליהט אותם היום הבא ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בית המקדש ׃ אך

אבן עזרא

למנצח ׳ שמעו זאת כל העמים ׳ זה המזמור הוא נכבד מאד כי יש בו תפורש אור העולם הבא ונשמת החכמה שלא תמות ׃ שמעו ׳ זה הדבר שהוא יודיע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים על כן האזינו כל יושבי חלד ׃ גם ׳ ככה תקרא בני אדם שאין להם מעלה או שיש להם שהם נודעים וזה טעם ובני איש העשירים ו האביונים ׃ פי ׳ בא ללמד על כל חכמה נעלמה מהם וחכמי הלב יזכירוה בדרך חידה וטעם והגות והתבונו׳ שהגה לבי ׃ אטה ׳ אדבר זאת החכמה כדרך משל כמו לא ירהו אור כאן לשאול שתו ובעבור כי החידה סתומה גם סגורה על כן אפתח וטעם בכנור כי זה המזמור יזמר בו ויתכן להיו׳ טעם אטה גם אני אטה אזני ל למשל והטע׳ גם אוכיח נפשי ׃ למה ׳ הטעם למה איגע לקנות הון בעבור יראתי ימי ה הזקנה כאשר כתוב עד אשר לא יבואו ימי הרעה והם ימי ה הזקנה כי בתחלה החל בבחרותיך ׃ עון עקבי ׳ דבק עם למה אירא והטעם כי בקנותו ההון אולי א אצטרך לבקשו מדרך שיקרני עון ׳ והטעם שאלך בדרך לא ישרה ואותו העון לעולם ם סביבי יהיה כאלו אמ׳ למה אירא בימי רע ולמען עון רגלי ישובני ׃ הבוטחים ׳ אמר רבי משה כי הוא פעול למלת אירא ואין לו טעם והנכון כי הבוטחים תחלת דבר והטעם הנה הבוטחים על חילם עשרם כמו עשה לי את החיל הזה ׃ אח ׳ אמר רבי יונה כי טעמו אחד ואחרים אמרו כי טעמו כמו ואמור אח והנכון בעיני כי אח פעול והאיש הוא הפועל כאילו אמר הנה העשירים לא יוכלו לפדות אחיהם גם נפשם מהמות וזה הממון מה יועילנו והנה הוא אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא יהיה זה לעולם ׃ ויחי ׳ ואיך יחשוב הקונה ההון ׃ כי ׳ והלא יראה חכמים ממנו ימותו בכל דור והזכיר מות עם החכמ׳ ואחברו עם הכסיל והבער כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקשו׳ והבער שלא יבין כמו הבהמה ושניהם יאבדו ׃ חילם ׳ כנגד הבוטחים על חילם ׃ קרבם ׳ יש אומרי׳ כי הוא הפוך קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו וטעם קראו בשמות׳ שבנו בניינים על קברם ויש אומרים כי טעם קרבם כמו וקרבי״ם במחשבתם שיעמדו בתימו ולפי דעתי שהוא חסר בי״ת כאילו הוא בקרבם והטעם בקרב האחרים שעזבו להם חילם והטעם לא נשאר להם זכר רק שיאמר זה בית פלוני וזה המגדל בנה פלוני וזה טעם קראו וכל זה לא יועיל ׃ ואדם ׳ יש אומרים כי ביקר זה היקר שלו שהוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו ויהיה בל ילין כמו נפשו בטוב תלין והנה האדם נמשל כבהמות שימותו גם הם במותם ׃ נדמו ׳ נכרתו והירושלמי אמר כמשל האחד שהוא הפרט נדמו הכלל ׃ זה ׳ ואחריהם הם בניהם ירצו ללכת בדרך זה וטעם בפיהם כי הם יצוום ככה ויש אומרים הם ירצו את עונם ׃ כאן ׳ שתו ׳ כמו שתו בשמים פיהם והטעם שמו עצמם במחשבתם שהם כצאן ׃ מות ירעם ׳ כי סופם לטבח ׃ וירדו בהם ישרים ׳ זה אחר מותם והם ארבעה יסודים שאינם מורכבים שהאש מורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמות שהם מתתכונת העפר אל העפר וטעם לבקר כנגד ילין והטעם אחר חני יום אז יחלו וצורם כמו וצורתם וכמוהו כתבונם עצבים כתבונתם והטעם כי השאול שהוא למטה ששם הגוף הוא יכלה הצורה וטעם מזבול מהזבול שהוא דר בו כל אחד ורבי משה אמר כי תחסר מלת הרודים וישרים שלא יוכלו בני אדם להמלט ורבי יונה אמר מזבול לו משפט שמים על כל אחד ׃ אך

אך, כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמה והרוח שם אחד לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ונקראת נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי אם עם אלה ובעבור היותו המעורר מלא רוח חכמה ומכתב השם חרות על נשמתו על כן אמר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כאשר בני אדם כי מי גבר יחיה ולא יראה המות וזה טעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני: אל, ושב עוד להוכיח עצמו באשר החל אטה למשל אזני או יוכיח המשכיל אם כן אל תירא אם היית בלא הון ותקנא לעשיר: כי, יקח הכל, אפילו חלק ממנו כדרך ונפשו יבשה אין כל והנה

בתחלה הזכיר כי ההון לא ימלטנו ממות ועתה יזכיר כי לא יועיל אחרי מותו והטעם כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו כי אין תועלת בהון רק בחייו שיאכל וישתה וזה טעם כי נפשו בחייו יברך: ויודך, הטעם העני והעשיר: כי תטיב לך, יאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה לך טוב באחרונה על כן אחריו: תבוא, שב אל נפשו של העשיר כנזכר למעלה: עד דור אבותיו, שהיו כמוהו בלא חכמה: עד נצח לא יראו אור, וזהו הסבר ותענוג הנשמה לאור באור ארונים שנתנה והוא לקחה וככה בספר בן גוריון יקרא אור העולם הבא אור הגדול וכבר הזכרתי טעמו: אדם, אמר רבי יהודה הלוי מ״כ ואדם ביקר בל ילין פי׳ יש עם אדם יקר שלא ילין והטעם שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה וכן אדם שלא למד לא יבין על כן כבהמות: מזמור לאסף, אל, הטעם תקיף לעשות משפט על כן אלהים וטעם יי׳ שהוא מוכן עד בלי שנוי: ויקרא ארץ, קרא יושבי הארץ הדרים ממזרח שמש ועד מבואו כך הוא הישוב אף על פי שאין מיושב מכל הארץ רק פחות מהרביעית בראיות גמורות: מציון, שהוא באמצע הישוב בארך וברוחב: הופיע, כבוד השם: יבא, אלה דברי הצדיקים שיקוו שישמיד הפושעים בו וזה טעם אש לפניו: נשערה, אע״פ שהוא כתוב בשי״ן הוא כרוח סערה: יקרא אל השמים, אל המלאכים: ואל הארץ, אל יושביה: אספו, הטעם להוכיח את חסידי ישראל שכרתו עם השם ברית וטעם עלי זבח בעבור הזבח כאילו אמר על דבר זבח: ויגידו, המלאכים לעולם הם עדים כי אלהים לעולם שופט צדק הוא וזאת היא התוכחת: שמעה, הטעם לא כרתי אתך ברית רק שאהיה לך לאלהים וזהו הוא אלהים אלהיך אנכי: לא, ועתה לא אוכיחך על זבחיך אם לא תקריבם לפני כאשר אמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם זבחיך הם זבחי תודה ושלמים ועולותיך להיותם נגדי תמיד: לא, אין לי צורך לקחת מביתך פר הזכיר הגדול הקרב לגבי המזבח: ממכלאותיך, כמו נגזר ממכלה צאן והאלף והה״א מתחלפין: כי, וי״ו חיתו נוסף כוי״ו בנו בעור: בהררי אלף, אלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף פרים ורבי משה אמר שהוא כמו שגר אלפיך ואדים מלאים בקר בעבור הזכיר פר: ידעתי, טעם ידעתי כי אין כח באדם לדעת כולם כי רבים הם: וזיז שדי, שהם בשדה ובן אדם לא ירדה בהם כי הם רחוקים מהישוב: אם, אמר רבי משה אילו הייתי כאדם שיש לי צורך לא הייתי מבקש לתת לי מאשר יש לו ואין לו רק מעט ובידי הכל קל וחומר שאין לי צורך: האוכל, אבירים, הם הפרים כאשר הזכיר מביתך פר:

אבותיו ג׳ מל וסי׳ וגם כל הדור ההוא נאספו, כל לבבו הכין לדרוש, תבא עד דור אבותיו: נ׳ אלהים יי׳ ג׳ וסימ׳ אל אלהים יי׳ הוא ידע וישראל ב׳ בפסוק, מזמור לאסף אל אלהים יי׳: הופיע ג׳ וסימ׳ מהר פארן, מציון מכלל יופי, אל נקמות יי׳, וא׳ והופיע אור עננו: לדין ג׳ וסימ׳ ועמד לדין עמי ס׳

אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה: אל תירא כי יעשר איש כי ירבה כבוד ביתו: כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו: כי נפשו בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך: תבוא עד דור אבותיו עד נצח לא יראו אור: אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו:

נ מזמור לאסף אל אלהים יהוה דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבאו: מציון מכלל יפי אלהים הופיע: יבא אלהינו ואל יחרש אש לפניו תאכל וסביביו נשערה מאד: יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו: אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח: ויגידו שמים צדקו כי אלהים שפט הוא סלה: שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי: לא על זבחיך אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד: לא אקח מביתך פר ממכלאתיך עתודים: כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף: ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי: אם ארעב לא אמר לך כי לי תבל ומלאה: האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה:

אמר דוד ברוח נבואה ברם אלהא יפרוק נפשי מן דין גהנם ארום ילפינני אוריתיה לעלמין: על קרח וסיעתיה איתנבי ואמר לא תדחל משה ארום איתעתר קרח גברא דמצותא ארום יסגי איקר ביתיה: ארום לא במותיה יסב כולא לא ייחות בתרוי איקריה: ארום נפשיה דמשה בחיוהי יברך לך ויודונך צדיקיא ארום תיטיב לפלחין קדמך: תיעול דוכרניהון דצדיקיא עד דר אבהתהון ורשיעיא לעלמי עלמיא לא ייחמון נהורא: גברא חייבא בזמן דאיתיה ביקרא לא יתבין ובאסתלקות יקריה מיניה אמתיל לבעירא ואשתויין ללמא:

תושבחתא על ידוי דאסף תקיפא אלהא יי מליל מן בראשית שירתא וגזר למעבד ארעא ממדנח שמשא עד מעלניה: ושירוי בירית עלמא מציון ומן תמן גמיר שופריה אלהא יתגלי: ייכרון צדיקיא ביום דינא רבא ייתי אלהנא ולא ישתוק למעבד פורענות עמיה אשתא קדמוי תצלהב וחזור חזור ליה תזעוף עלעולא לחדא: יקרא לאנגלי מרומא מלעיל ולצדיקי ארעא מלרע למימתח דין על עמיה: כנושו לותי חסידי די גזרו קיימי וקיימו אוריתי ואיתעסקו בצלותא דאימתילא לקורבנא: ויתנון אנגלי מרומא זכותיה ארום אלהא דיינא הוא לעלמא: שמעא עמי ואמליל ישראל ואסהיד בך אלהא אלהך אנא: לא מטול דיבחך דלא קריבתא קדמי בגלותא אנא מוכח לך ארום עלוותך דקריבו אבהתך לקבלי תדירא: מן יומא די חרוב בית מקדשי לא קבילית מן אידך תורא מן עדרך ברחי: ארום דילי כל חיוות חורשא ועתדית לצדיקיא בגן עדן בעיריא דכיין ותור בר דרעי בכל יומא טורין אלפא: גליין קדמי כל מיני עופא דפרחין באויר שמיא ותרנגול ברא דקרצולי שרין בארעא ורישיה מטי בשמיא מרנין קדמוי אין ימטי זמן קרבנא תדירא דקריצתא לא אימר לך ארום דילי ארעא ומלייהא: מן יומא דחרוב בית מקדשי לא קבילית בשר ניכסת פטימיא ודמא דברחי לא זריקו כהניא קדמי: כבוש יצרא

יקרא אל השמים מעל, ולא יוכל לדין עם שתקיף: ממכלאותיך ל׳ עתודים, ממקדשך ל׳ נורא אלהים, יפגשך ל׳ עשו אחי, ומעגלך ל׳ ירעפון דשן, למנותיך ל׳ ללחמך ל׳ ללחם ביתיך:

רש״י

אך אלהים יפדה נפשי, אבל אני שהטיתי למשל אזני אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני בחייו ללכת בדרכיו: כי נפשו בחייו יברך, הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר שלום עליך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן: ויודוך כי תטיב לך, ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תיטיב לנפשך ליישר את דרכך: תבא עד דור אבותיו, כמשפטים ימיך ותמות תבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נדונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראו אור: אדם ביקר ולא יבין, דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי הוא נכבד ואינו מבין את הטוב: אל אלהים יי׳, אקרא אלוה האלהים יי׳ שמו: דבר ויקרא ארץ, כולה והוא הופיע מציון שהוא מכלל יופי מכלל שם דבר כר״נט בלע״ז ועל גאולת העתיד נתנבא: יבא אלהינו ואל יחרש עוד, על דם עבדיו השפוך: יקרא אל השמים, לפקוד על שרי האומות שבמרום, ואל הארץ לפקוד על מלכי האדמה: לדין עמו, לנקום נקמת עמו כמו כי ידין יי׳ עמו ודם עבדיו יקום: אספו לי חסידי, ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובואי תימן: כרתי בריתי עלי זבח, שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנ׳ הנה דם הברית אשר כרת יי׳ וגו׳: לא על זבחיך אוכיחך, אם אינך מביא לי זבחים ולא נגדי עולותיך תמיד אינו שם עיני ולבי על כך: לא אקח מביתך פר, לא שלך הם אלא שלי: ממכלאותיך, הוא דיר הצאן כמו נגזר ממכלה צאן פאר״ק בלע״ז: בהמות בהררי אלף, הוא המתוקן לסעודת העתיד שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים: וזיז שדי עמדי, רמש השדה זיז על שם שהם זזים ממקום למקום אשבמ״ונט בלע״ז: עמדי, אני יודע את כלם: האוכל בשר אבירים, לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: זבח

זבח׳ טעם להזכיר כל זה כי הקרבנות שצויתי שתקריבו לפני לא יועילו לי רק לכם וטעם תודה כי העולה כולה קריבה גם החטאת והאשם לכהן והטעם כי להקריב תודה עם שמירת התורה שאין קרבים ממנה לגבוה רק האמורים טוב מהעולה בלא תורה׃ וקראני׳ הטעם אם הקרבת נדר ונדבה לשמור מוצא שפתיך אם תקראני ביום צרה פעם אחרת אחלצך גם אתה תכבדני למלא נדריך׃ ולרשע׳ בעבור שהזכיר בתחלה לרון עמו הנה התוכח עם החסידים ועתה ידבר עם חכם שהוא רשע כי השם ישפטהו וזה טעם מה לך לספר חוקי ואתה איך שומרם׃ ואתה׳ המוסר שיסרתיך להיטיבך׃ אם׳ ותרץ׳ כמו רצוא ושוב ויהיו שנים שרשי׳ או מלשון רצון ותרצה להתחבר עמו׃ פיך׳ לדבר מה שהוא רע לאחר׃ תצמיד׳ חבור דברי רמיה׃ תשב׳ במושב לצים והנה שלחת ברעה במי שאינם קרובים לך׃ אלה׳ טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפי׳ וכאילו החרשתי׃ דמית׳ כי אינני יודע הנסתרות כמוך על כן אחריו אוכיחך ואערכה לעיניך כמו ערכ׳ לפני והטעם כי בן אמך לא ידע מה שדברת בסתר ויאמר רבי משה לא יתכן לומ׳ שמר שמרתי או שמור אשמר׳ בשוא תחת שי״ן שמור כי אם בקמץ גדול וככה עשות אעשה והנה מה יעשה במלת היות אהיה כמוך ואין אחרת זולתה׃ בינו׳ שכחי אלוה׳ הם הגנבים והמנאפים ומוציאי דבה ודימה הרעה שתבא עליהם לטרף האריה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב או מהזאב או אטרוף טרפה שאין מציל מידו כי הרועה יכול להציל מהדוב ולא כמו שיכל מפי האריה׃ זבח׳ זה הוא יכבדנני׃ ושם דרך׳ מי התברר לו הדרך הישר כמו וישימו וישכילו והנה טעם ישימו כמו ישכילו ובי״ת בישע אלהים כמו אראנו בישועתי׃ למנצח׳ בבא אליו נתן הנביא בהתנבאות נתן על דוד ואמר לו גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות כי מלת גם תורה כי כבר עשה תשובה על כן אמר לו העביר חטאתך וכבר פירשתי דבר בת שבע כי לא היתה אשת איש באמת׃ חנני׳ כאילו התאוה עשתה לו חמס שהתגברה על דעתו וטעם פשעי בעבור דבר בת שבע ודבר אוריה׃ הרב׳ לשון ציווי כמו הרף ואגידה לך ויהיה כבסני שם הפועל כמו לכבסני או יהיה הרב שם כמו הרבה ויהיה כבסני ציווי והנה דימה הנשמה שנתגאלה לעשות מה שאיננו נכון כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהרה׃ כי׳ וטעם חטאתי בעבור מחשבתו בעבור שלא שמר מצות השם והנה פשעי כנגד האדם׃ לך׳ זאת היא החטאת שהוא נגדי תמיד היא שחטאתי לך לבדך וטעם למען תצדק קשור עם פשעי אני ארע הטעם אני מודה ואין צריך להוכיחני או יהי קשור עם חנני כי אני מודה ואתה אמרת כי תסלח לשבים מתודים מעונם׃ הן׳ בעבור התאוה הנטועה בלב אדם כאילו בעון חוללתי והטעם כי בשעת הלידה היצר הרע נטוע בלב ומלת יחמתני זרה כאילו יחמה ממני על דרך ליחמנה ויש אומרים כי זה רמז לחוה שלא ילדה רק אחר שחטאה׃ הן אמת׳ הטעם אע״פ שחטאתי אמונת לבי באלהותך לא נשתנתה וזה הוא אשר תחפוץ ותרצה מן האדם׃ בטוחות׳ המקומות הנעלמים שהם מכוני הלב וקדמונינו ז״ל אמרו אלו כליות שהם מכוסות בחלב כמו מי שת בטוחות חכמה׃ ובסתום׳ תוריני ותודיעני הדבר הנעלם ממני ולפי דעתי כי הטעם כפול ות״ו תודיעני שבה אל אמת כי עיקרו אמנת והת״ו לשון נקבה אמת מארץ תצמח כדרך בת והנה בתו הוא בנתו וככה אמתו ולשון רבות אמנות לא אמתים כאשר לא יאמר מן בת בתים כי אם בנות׃ תחטאני

ולרשע ב׳ וסימ׳ ולרשע אמר אלהים׳ מקרה אחד לצדיק ולרשע׃ אמר אלהים ו׳ וסימ׳ בסדר בראשית׳ ותשלך ג׳ וסימ׳ את הילד׳ פלת דאבימלך׳ דברי אחריך׳ אנ״ך׃ אראנו ב׳ פתח וסימ׳ בישע אלהים׳ נפלאות׃ נא״ חנני אלהים ג׳ וסימ׳ חנני אלהים בחסדך כרב רחמיך׳ כי שאפני אנוש׳ כי בך חסיה נפשי׃

זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך׃ וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני׃ ולרשע אמר אלהים מה־לך לספר חקי ותשא בריתי עלי־פיך׃ ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך׃ אם־ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך׃ פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה׃ תשב באחיך תדבר בבן־אמך תתן־דפי׃ אלה עשית והחרשתי דמית היות־אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך׃ בינו־נא זאת שכחי אלוה פן־אטרף ואין מציל׃ זבח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים׃

נא

למנצח מזמור לדוד׃ בבוא־אליו נתן הנביא כאשר־בא אל־בת־שבע׃ חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי׃ הרבה כבסני מעוני ומחטאתי טהרני׃ כי־פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד׃ לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך׃ הן־בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי׃ הן־אמת חפצת בטחות ובסתם חכמה תודיעני׃

כבוש יצרא בישא ויתחשיב קדם יי כניכסת תודתא ושלים לעילאה נדריך׃ וצלי קדמי ביומא דעקתא אשיזבינך ארום תיקרינני׃ ולרשיעא דלא עבר תתובא ומצלי במרודא אמר יי מה לך למשתעי קיימי ותיטי בשמי ותדכר קיימי עלי פומך׃ ואנת סניתא מכסנותא דחכימיא וטלקתא פתגמי בתרך׃ אין חמיתא גנבא ורהיטתא בתרוי ועם גיופי שויתא חולקך׃ פומך שלחתא למשתעי לישנא בישא ולישנך מרבקא למללא ניכלא׃ תתיב באחך תמליל כרבותא בבר אימך תשוי דפיא׃ אילין עובדין בישין עבדתא ואוריכית דתיתיב חשבתא למהוי עד עלמין שלים אמרת בלבבך אהוי תקיף די כמך אוכיחנך בעלמא הדין ואסדר דין גהנם בעלמא דאתי קדמך׃ איתבוננו בדין דא רשיעיא דאשלין אלהא דילמא איתבר תוקפכון ולית משיזיב׃ דדבח יצרא בישא היך קורבן תודתא יתחשב ליה ומוקיר לי ודי יעדי אורחא בישא אחמי ליה בפורקנא דיי׃ לשבחא תושבחתא לדוד׃ כד אתא לותיה נתן נבייא כד שמיש עם בת שבע׃ חוס עלי יי היך טיבותך היך סגיעות רחמייך שבוק מרודי׃ סוגעא תחוורינני מן עוויתי ומן חובי תדכי יתי׃ ארום מרודי אנא קדמי גליין וחובי לקיבלי תדירא׃ קדמך בלחודך הבית ודביש קדמך עבדית מן בגלל דתזכי יתי במללותך תברור יתי כד תדין׃ הא בעוויא איתילידית ובחובא עברית מני אמי׃ הא קושטא רעיתא בכוליין ובטמור לבא חוכמתא תהודענני׃ תרי עלי

תצדק ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ נגמ׳ בישעי׳ סוף סימן מ״ג׃ בעוון ד׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ העבר נא את עון עבדיך בדה״׳ וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון׳ הן בעוון חוללתי ובחטא׳ עוונותיו ילכדונו את הרשע׃

רש״י

זבח לאלהים תודה׳ התודה על מעשיך ושוב אלו זהו זבח שאני חפץ בו ואחר כך שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון׃ ותכבדני׳ שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי׃ ותשא בריתי׳ תורתי׃ ותרץ עמו׳ מתרצית ללכת עמו׃ תצמיד מרמה׳ תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה תצמיד אנוטא״ם בלע״ז כמו צמיד פתיל׃ בבן אמך׳ שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך׃ דופי׳ דבר גנאי לגנותו לשון יהדפנו׃ דמית׳ סבור אתה שאהיה כמוך להתרצות במעשיך הרעים׃ זובח תודה׳ המביא לי זבח של תשובה והודאה על עונותיו הוא יכבדנני׃ ושם דרך׳ השב אלי אני מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי׃ וחטאתי נגדי תמיד׳ מתוך שאני מתחרט ודואג עליו דומה לי כאילו הוא לפני תמיד כל שעה׃ לך לבדך חטאתי׳ לפיכך בידך לסלוח ואף מה שהרעתי לאוריה לא הרעתי אלא לך שהזהרת על הדבר׃ למען תצדק בדברך׳ כמו במנהגך כח היה לי להתגבר על יצרי אך שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ונסני ובחנתני ולא נמצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני ד״א למען תצדק בדבריך אם תמחול לי תצדק בדיניך לנגד כל הרשעים שאינם שבים שלא יוכלו לומ׳ אילו עשינו תשובה לא הועלנו׃ הן בעון חוללתי׳ ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי על ידי תשמיש היא שכמה עונות באים על ידו ד״א עיקר יצירתי מזכר ונקב׳ שכלם מלואי עון יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפי ענין ה המדבר במזמור׃ יחמתני׳ לשון חמימות כמו ויחמנה הצאן ב בבואן לשתות׃ הן אמת חפצת בטוחות׳ והריני מודה על האמת כי חטאתי׳ בטוחות אלו כליות שהן אטומות ומנחם חברו עם במטחוי קשת וכן מי שת בטוחות חכמה ופתרונם לשון משך כי כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת׃ ובסתום חכמה תודיעני׳ ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות׃ תחטאני

תחטאני / דמה זה המקרה שקרה לבת שבע כנגע צרעת בגוף על כן תחטאני באזוב ומלת אלבין מהפעלים העומדים הלבינו שיניו : תשמיעני / טעם ששון בעבור היות נפשו מתאבלת : תגלנה / כן לתוקף כח הגוף : הסתר / דרך משל והטעם שלא יראה חרון אף השם : לב / בעבור שהזכיר כי חולל בעון והטעם התאוה הנטועה הביאתהו לחטא יתפלל אל השם שיעזרהו על יצרו שלא יחטא פעם אחרת חטא כזה וזה לב טהור : ורוח נכון / הטעם כפול : אל / פחד שיפול ממעלת אנשי רוח הקדש ומבאנ באחרית ימיו שאמר רוח יי׳ דבר בי : השיבה / בעבור היותו קודש שיחטא שמח כי לא חטא מימיו על כן טעם השיבה ותי״ו תסמכני קשורה עם רוח נדיבה והטעם שתסמכני רוח נדיבה להתנדב עד אלמדה : פושעים / כנגד כי פשעי אני ארע וחטאים כנגד וחטאתי : הצילני / בעבור הריגת אוריה וטעם תרנן לשוני צדקתך כי אוכנו רוכח וחייב מיתה כי הוא לא צוה להרוג אותו רק מחשבתו רעה היתה לשומו במקום הסכנה : יי׳ / תעזרני להגיד תהלתך : כי / לא שאלת בתורתך ובקשת להקריב עולה או חטאת בעבור עון כזה : זבחי / תשובה היא התשובה כזבחי אלהים והתשובה היא לב נשבר ונדכה : היטיבה / אמר אחד מחכמי ספרד כי אלה השנים פסוקי׳ הוסיפם אחד מהחסידי׳ שהיה בבבל שהיה מתפלל לפני השם ומתפלל המזמור הזה והצריכו לדבר זה בעבור שלא נודע כי ציון הוא המקו׳ הנבחר רק בעת זקנות דוד גם נכון הוא שאמר ברוח הקודש : אז / זבחי צדק / הם השלמים ועולה היא עולת תמיד ומוספים וכליל מנחת כהן : למנצח משכיל / טעם פיוט תחלתו משכיל והטעם להגיד כי אחרית רשע רעה : בבא / קיצר הכתוב לספר המעשה כי ידוע הוא : מה / אומר לנוכח דואג מה תתהלל ברעה אתה הגבור לעשות רע וטעם חסד אל כל היום רק יש להלל חסד אל שהוא כולל אותנו או טעמו הלא ידעת כי חסד יי׳ עמי כל היום והעד שאמר באחרונה בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ויש אומרי׳ שהוא חסר כ״ף כחסד יי׳ : הוות / אמר על הלשון תחשוב בעבור כי הלשון כמו מליץ ועל ידו תראה המחשבה וטעם הוות דברים ההווים מפי מחשבותיך / י״א כי רמיה מן רמה בים וי״א מגזרת מרמה כי השורש אחד : אהבת / יותר וי״א תחת רק בלשון הזה לא מצאנו : שקר / מדבר שידע אחימלך כי בורח היה דוד על כן נהרג / אהבת הטעם אתה אהבת רע : אהבת / דברי בלע / שיבלעוך ויסחיתוך אתה לשון מרמה על כן אחריו : גם אל / בעבור היותו נעצר לפני השם על כן אמר יחתך השם ויסחך מאהלו : ושרשך מארץ חיים סלה / כאשר שרשת משפחת אחימלך / סלה באמת דרך תפלה או ברוח הקודש : ויראו צדיקים / ויוסיפו ליראה השם : הנה / ויהיה דואג למשל ויאמרו הנה הגבר שבטח על עשרו וטעם יעוז בהוותו כאשר אמר הוות תחשוב לשונך : ואני

אל כ״ג פסוקי׳ רישי׳ ומצעות אל ב׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ א׳ : וחטאים ד׳ וסימ׳ ואנשי סדם רעים / ושבר פשעים וחטאים / וחטאים בעדת צדיקים / וחטאים אליך ישובו : חומות ג׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ ישועת ישית / ערי מצור חומות דלתים / היטיבה ברצונך / וח׳ כתיב חמות חס׳ ו״ו קדמא וכל ירמיה דכוו׳ במ״ג וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ו :

תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין׃ תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ׃ הַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֺנֹתַי מְחֵה׃ לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי׃ אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנִּי׃ הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי׃ אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ׃ הַצִּילֵנִי מִדָּמִים אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ׃ אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃ כִּי לֹא־תַחְפֹּץ זֶבַח וְאֶתֵּנָה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה׃ זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה׃ הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ פָרִים׃

נב

לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ בְּבוֹא דּוֹאֵג הָאֲדֹמִי וַיַּגֵּד לְשָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא דָוִד אֶל־בֵּית אֲחִימֶלֶךְ׃ מַה־תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה הַגִּבּוֹר חֶסֶד אֵל כָּל־הַיּוֹם׃ הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ עֹשֵׂה רְמִיָּה׃ אָהַבְתָּ רָּע מִטּוֹב שֶׁקֶר מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה׃ אָהַבְתָּ כָל־דִּבְרֵי־בָלַע לְשׁוֹן מִרְמָה׃ גַּם־אֵל יִתָּצְךָ לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל וְשֵׁרֶשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה׃ וְיִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִירָאוּ וְעָלָיו יִשְׂחָקוּ׃ הִנֵּה הַגֶּבֶר לֹא יָשִׂים אֱלֹהִים מָעוּזּוֹ וַיִּבְטַח בְּרֹב עָשְׁרוֹ יָעֹז בְּהַוָּתוֹ׃

תַּדִּי עֲלַי הֵיךְ כַּהֲנָא דְמַדֵּי בְּאֵזוֹבָא עַל מְסָאֲבָא מוֹי אַדִּיוּתָא מִן קְטַם תּוֹרְתָא וְאַדְכֵּי תִּסְחֵינַנִי וּמִן תַּלְגָא אִתְחַוַּר׃ תְּבַשְּׂרִינַנִי חֶדְוָא וְאוּרִיצוּתָא תְּבוּעַן תּוּשְׁבַּחְתָּא אוֹבְרַיָּא דְשִׁיפַּיְיתָא׃ סְלִיק אַפָּיךְ מִן חוֹבַיי וְכָל עֲוָיָתִי מְחֵי׃ לֵב בְּרִיר בְּרֵי לִי אֱלָהָא וְרוּחַ מְכַוְּון בִּדְחַלְתָּךְ חַדִּית בְּגַוִּוי׃ לָא תִטְלוֹק יָתִי מִן קֳדָמָךְ וְרוּחַ נְבוּאַת קוּדְשָׁךְ לָא תְסַלֵּק מִינִי׃ אִיתוּב לִי אוּרַיְתָךְ לְמִדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ וְרוּחַ נְבוּאָה תִּסְמְכִינַנִי׃ אַאֲלִיף לְמָרוֹדַיָּא אוֹרְחָתָךְ וְחַיָּיבָא קֳדָמָךְ יְתוּבוּן׃ פְּצֵי יָתִי מִדִּין קְטוֹל יְיָ אֱלָהֵי פוּרְקָנִי תִּבּוּעַ לִישָׁנִי צִדְקָתָךְ׃ יְיָ סִפְוָתִי פְּתַח בְּאוֹרַיְתָא וּפוּמִי יְתַנֵּי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ אֲרוּם לָא תִצְבֵי נִיכְסַת קוּדְשָׁא וְאֶתֵּן עֲלָתָא לָא תִתְרְעֵי׃ נִיכְסַת קוּדְשָׁא דֶאֱלָהָא נַפְשָׁא מִתַּבְרָא לֵב תְּבִיר וְשָׁפֵי אֱלָהָא לָא תִבְסוֹר׃ אוֹטִיב בְּרַעֲוָתָךְ יַת צִיּוֹן תִּשַׁכְלֵל שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֵם׃ בְּכֵן תִּצְבֵי דִיבְחִין דִצְדַקְתָּא עֲלָתָא וּגְמִיר דִּבְכֵן יִסְקוּן כַּהֲנַיָּא עַל מַדְבְּחָךְ תּוֹרִין׃

לְשַׁבָּחָא עַל שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְדָוִד׃ כַּד אֲתָא דוֹאֵג אֲרוֹמָאָה וְתָנֵי לְשָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ אֲתָא דָוִד לְבֵיתָא אֲחִימֶלֶךְ׃ מַה תִּשְׁתַּבַּח בְּלִישָׁנָא בִּישָׁא גִּיבַּר לְמִישְׁדֵי אֲדַם זַכָּאָה חִסְדָּא דֶאֱלָהָא כָּל יוֹמָא׃ אִתְרְגוּשְׁתָּא תִתְחַשֵּׁב בְּלִיבְּבָךְ לִישָׁנָךְ הֵיךְ אִזְמֵל חָרִיף עֲבִיד מִילֵּי מַלְשִׁינוּתָא׃ רְחִימְתָּא בִּישׁ מִן טָב שִׁקְרָא מִלְמַלָּלָא צִדְקְתָא לְעָלְמִין׃ רְחִימְתָּא כָּל מִלֵּי סַלְעֲמִיתָא לִישָּׁנָא דִנְכִילוּ׃ לְחוֹד אֱלָהָא יְתָרְעִינָךְ לְעָלְמִין יְתַבְּרִינָךְ וִיטַלְטְלִינָךְ מִלְּמִיתַּב בְּמַשְׁכְּנָא וְיִתַלְּשִׁינָךְ מִן אַרְעָא חַיָּיא לְעָלְמִין׃ וְיֶחֱמוּן צַדִּיקַיָּא בְּפוּרְעָנוּתָא דְרַשִׁיעַיָּא וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָם יְיָ וְאַמְטוּלֵיהּ יְגַחֲכוּן׃ וְיֵימְרוּן הָא גַבְרָא דְלָא שַׁוֵּי מֵימְרָא דַיְיָ עוֹשְׁנֵיהּ סְבַר בְּעוּתְרֵיהּ עָשִׁין בְּמָמוֹנֵיהּ׃ וַאֲנָא

נ״ב בבוא ח׳ מל׳ וסימ׳ כי אם בבוא אחיכם / בבוא כל ישראל לראות את פני יי׳ / בבוא אדוני בית רמון / בבוא איש בית יי׳ / בבוא אליו נתן הנביא / בבוא דואג האדומי / בבוא הזיפים / בבוא רשע בא גם בוז / ותרין ובבא וסי׳ ובבוא הנשיא / עם הארץ : ועליו ז׳ וסי׳ מטה מנשה / ועליו חגור חרב מצומדת / ועליו כמבנה עיר / תשתחוו ועליו תקטירו / עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני דדה / ויראו צדיקים ועליו ישחקו / ועליו יציץ נזרו :

רשי

תחטאני באזוב / כמו שמטהר המצורע וטמא מת : תשמיעני ששון ושמחה / סליחת החטא : עצמות דכית / שמכעסת עלי : לב טהור ברא לי אלהים / שלא אכשל עוד : ורוח קדשך אל תקח ממני / שלא יהא רוח הקודש מרוחק ממנו : השיבה לי ששון ישעך / רוח הקדש שנסתלקה מעלי : נדיבה / לשון נדיבות קדיבות : אלמדה פושעים דרכיך / ממני ילמדו וישובו אם יראו שנסלח לי : הצילני מדמים / שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי : יי׳ שפתי תפתח / מחול לי ויהיה לי פתחון פה להגיד תהלתך : כי לא תחפוץ זבח / שאין זבח חטאת בא על המזיד : ואתנה / שאם תחפוץ אתננו לך : היטיבה / לבנות בית מקדשך בתוכו בימי שלמה בני : מה תתהלל ברעה הגבור / למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה : חסד אל כל היום / להציל את הנרדף על ידך ד״א חסד אל כל היום אילו לא נתן לי אחימלך לחם מדומה אתה שאמו׳ ברעב ים חסר בהב״ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו אחרים : מלוטש / מחודד : עושה רמיה / חותך הבשר עם השיער : יתצך / לשון נתיצה : יחתך / לשון שבירה : ויסחך / ויעקרך : ושרשך / ישרש אחריך לעקור כל השרשים דוגמ׳ א״ר אליעזר בלע״ז : ועליו ישחקו / וזהו השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבור אשר לא שם מבטחו בהקב״ה ראו מה עלתה בו : יעז בהוותו / מתגבר היה ברשעו : ואני

ואני · מתול בבית השם בעבור היות דואג נעכר על כן אמר ויסחך ומסרך מהבנין הכבד והטעם להכרית השורש ומבנין הפעיל להפך : אודך · כי עשית · משפטי מרואג : ואקוה שמך · שתעשה לו כשעשהו שתנקמני ממנו : למנצח על מחלת · יש אומרים כי מחלת מגזרת חלול כמו במסכת נפשות מפעלי הכפל וזה אוכמו ככון כי במסכת שמוך · והנכון על טעם פיוט תחלתו מחלת משכיל סבר פירשתיו · ואמר רבי משה אמר נבל בלבו בעבור שהשחיתו דרכו · והנכון בעיני שהדבר השוך ובתחלה אמ׳ לשון יחיד ואחר כן לשון רבים חוטא ומחטיא : השחיתו · דרכם · והתעיבו בעול שיעשו והבי״ת חסר כמו הנמצא בית יי׳ · והפסוקים פירשתים במזמור הראשון : לא היה פחד · כמוהו כמו זה העם לא היה עם כמוהו ומלת חונך מגזרת חנה והכ״ף לנוכח השם או המשיח ובעבור היות המלה מהפעלים העומדים על כן פירושה החונים עליך ומלת חונך בא על דרך כשמעתו עגך ותי״ו הבישות לנוכח דוד הבישות אותם כי אלהים מאסם : מי · פירשתיו : למנצח בנגינות · תחלת פיוט : אלהים בשמך · שאני קורא והטעם בעבור שמך : ובגבורתך · ולך הגבורה שתקח דיני מהזיפים : אלהים : תפלתי · בלב : לאמרי פי · בלשון כי עקר תפלה כמו ויפלל לא פיללתי : כי זרים · שאינם מעמו ועריצים הם הזיפים : הנה · אמר ר׳ משה אין טעם אדני בסומכי נפשי שהוא אחד מהסומכים רק טעמו הוא לבדו כנגד כל הסומכים ולפי דעתי שהתפלל שהשם יריבהו מ ממבקשי רעתו ויעזור לאשר יסמכוהו ולא ילשינוהו : ישיב הרע · שחשבו לעשו׳ לי השם ישיבנו להם וטעם באמתך כי הם עומדי׳ על דמים והולכי רכיל ומבקשי׳ להרגני חנם : בנדבה · כאשר תצמיתם כי זה אודה ואומר ומלת הצילני שבה לשמך הכתוב בפסוק הראשון : למנצח · האזינה אלהים תפילתי · הטעם שוה האזינה כדרך בן אדם באזן ואל תתעלם בעי״ן לראו איך יתחנן לפני השם : הקשיבה · אריד · אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד כהה על המון מצרים והורידהו צעק אליו וירדתי על ההרים אף על פי שהוא שרש אחד ורבים ככה ויורה על פי׳ אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה : מקול

רש״י

ואני · הנרדף עתה בידך אהיה כזית רענן בבני ובני בני בבית הבה״: כי עשית · כשתעשה לי זאת וכלפי הקב״ה אמר מקרא זה : על מחלת · שם כלי שיר ד״א על מחלתן של ישרא׳ כשיחרב הבית וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה : אמר נבל בלבו אין אלהים וגו׳ · האחד על חורבן בית ראשון וזה על טיטוס בבית שני אמר נבל בלבו כשגירר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו : כלו סג · לשון סיגים : אין גם אחד · מכל חייליו שימחה בידו : הלא יש לידע לאוכלי עמי כמאכל לחם וי״י לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרית הימים · לא היה פחד · זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקב״ה עצמות חונך החונ׳ עליך ירושלם כענין שנא׳ המק בשרו וגו׳ וכן פתרו מנחם ודונש פתר אותו כמו חנוך לנער על פי דרכו וק׳ של חונך הוא יסוד במלה ככ״ף של חנוך : הבישות · אתה יי׳ את כל אויבי כי מאסתם : ובגבורתך תדינני · תנקום נקמתי כמו כי ידין יי׳ עמו · לשוררי · לעויני לשון אשורנו ולא קרוב : באמתך · מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מ מהולכי רכיל ורודפי הרג לכך הצמיתם : אריד בשיחי · אתאונן בצערי כמו זכור עניי ומרודי ; וירדתי על ההרים ומנחם פתר אריד לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים ושיחי לשון שיח לשי׳ שיח : עקת

נ״ג מחלת ד׳ וסי׳ וילך עשו אל ישמעאל · ויקח לו רחבעם אשה את מחלת · למנצח על מחלת משכיל דאמר נבל · על מחלת לענו׳ משכיל : ז״ו פסוקי׳ אית בכל חד אין אין במצעו׳ פסוק וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ מ׳ ובירמיה סוף סימן ח׳ : ישעות ל׳ כתיב כן חס׳ וי״ו קדמא וחביריו קדמא הוא חס׳ דחס׳ ונמנה עם הוי״ו חס׳ בליש׳ : נ״ד

וַאֲנָא הֵיךְ אִילָן זֵיתָא עֲבוּף בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָא סַבָרִית בְּחִסְדָּא דֶאֱלָהָא לְעָלְמֵי עָלְמִין : אוֹדֵה קֳדָמָךְ לְעָלַם אֲרוּם עֲבַדְתָּ פּוּרְעֲנוּת דִינִי וְאַמְתִּין שְׁמָךְ אֲרוּם טַב קֳבֵל חֲסִידָיִךְ :

לְשַׁבָּחָא עַל פּוּרְעֲנוּת דְרַשִׁיעַיָא דִי מְפַסִין שְׁמָא דְקֵירִיס שְׂכָלָא טָבָא עַל יַד דָוִד : אֲמַר נָבָל בְּלִיבֵּיהּ לֵית אֱלָהָא פָּרַע מִינֵיהּ מְטוּל הֵיכְנָא חַבִּילוּ רַשִׁיעַיָא אוֹרְחַתְהוֹן רְחִיקוּ מִן טָבָא דְאִשְׁתְּכַח בְּהוֹן עֵילָא לֵית דַעֲבִיד טָב : בְּרַם אֱלָהָא מִשְּׁמַיָא אוֹדִיק עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶחֱמֵי הַאִית דִי מַשְׂכִּיל בְּאוֹרַיְתָא תָּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ : כּוּלְהוֹן זָרוּ כַחֲדָא אִיטַנְפוּ לֵית דַעֲבַד טָב לֵית אַפִילוּ חַד : הֲלָא יָדְעוּן כָּל עָבְדֵי שִׁקְרָא דְמִן קֳדָמוֹי מִתְיְהִיב מְזוֹנָא וּמַה דֵין אָכְלֵי עַמִי סַעֲרוּן לַחְמָא שְׁמָא דַיְיָ לָא בָרִיכוּ : תַּמָן דָלְחוּ דְלוּחָא מִן פְּסִילֵיהוֹן דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ לְמִדְלַח אֲרוּם אֱלָהָא מְבַדַר תְּקוֹף מַשִׁירְיַת חַיָיבַיָא בְּהִיתְתָא אֲרוּם מֵימְרָא דַיְיָ רְחִיקִינוּן : מַן הוּא דִי יָהִיב מִן צִיוֹן פּוּרְקָנַיָא דְיִשְׂרָאֵל אֱלָהִין יְיָ כַּד יַחֲזוֹר מֵימְרָא דַיְיָ גָלוּת דְעַמֵיהּ יְרַנֵן דְבֵית יַעֲקֹב יֶחֱדֵי דְבֵית יִשְׂרָאֵל :

לְשַׁבָּחָא עַל תּוּשְׁבַּחְתָּא שְׂכָלָא טָבָא עַל יַד דָוִד : כַּד אָתוּ אֱנָשֵׁי זִיף וַאֲמָרוּ לְשָׁאוּל הֲלָא דָוִד מִטַמַר גַבָּן : אֱלָהָא בִּשְׁמָךְ פְּרוֹק יָתִי וּבְכֹחַ גְבוּרְתָּךְ דוּן יָתִי : יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתִי אֲצֵית לְמֵימַר פּוּמִי : אֲרוּם זֵידָנִין קָמוּ עֲלַי וְעַלִימִין תְּבַעוּ נַפְשִׁי לָא שַׁווּ אֱלָהָא לְקִבְלֵיהוֹן לְעָלְמִין : הָא יְיָ סָעִיד לִי יְיָ בְּסַמְכֵי נַפְשִׁי : יְתוּב בִּישָׁא לִמְעִיקַי בְּהֵמְנוּתָךְ אַמְאֵיךְ יַתְהוֹן : בְּנִיכְסָתָא אֶרְבַּח קֳדָמָךְ אוֹדֵי שְׁמָךְ יְיָ אֲרוּם טָב : אֲרוּם מִכָּל עָקָא פְּצָא יָתִי וּבַעֲלֵי דְבָבִי חֲמַת עֵינִי נִקְמָתָא :

לְשַׁבָּחָא עַל מִילֵי תוּשְׁבַּחְתָּא שִׂכְלָא טָבָא עַל יַד דָוִד : אֲצֵית אֱלָהָא לִצְלוֹתִי וְלָא תִתְכַּסֵי מִן צְלוֹתִי : אֲצֵית לְמֵימְרִי וְקַבִּיל מִינִי אֶתְרְעֵם בְּמִלַי וְאֶרְגוּשׁ : מקל

וַאֲנִי כְּזַיִת רַעֲנָן בְּבֵית אֱלֹהִים בָּטַחְתִּי בְחֶסֶד־אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד : אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִּי־טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ :

נג

לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת מַשְׂכִּיל לְדָוִד : אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ וְהִתְעִיבוּ עָוֶל אֵין עֹשֵׂה־טוֹב : אֱלֹהִים מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים : כֻּלּוֹ סָג יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד : הֲלֹא יָדְעוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם אֱלֹהִים לֹא קָרָאוּ : שָׁם פָּחֲדוּ־פַחַד לֹא־הָיָה פָחַד כִּי־אֱלֹהִים פִּזַּר עַצְמוֹת חֹנָךְ הֱבִשֹׁתָה כִּי־אֱלֹהִים מְאָסָם : מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשֻׁעוֹת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב אֱלֹהִים שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל :

נד

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד : בְּבוֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ לְשָׁאוּל הֲלֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ : אֱלֹהִים בְּשִׁמְךָ הוֹשִׁיעֵנִי וּבִגְבוּרָתְךָ תְדִינֵנִי : אֱלֹהִים שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה לְאִמְרֵי־פִי : כִּי זָרִים קָמוּ עָלַי וְעָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם סֶלָה : הִנֵּה אֱלֹהִים עֹזֵר לִי אֲדֹנָי בְּסֹמְכֵי נַפְשִׁי : יָשׁוֹב הָרַע לְשֹׁרְרָי בַּאֲמִתְּךָ הַצְמִיתֵם : בִּנְדָבָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אוֹדֶה שִּׁמְךָ יְהוָה כִּי־טוֹב : כִּי מִכָּל־צָרָה הִצִּילָנִי וּבְאֹיְבַי רָאֲתָה עֵינִי :

נה

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד : הַאֲזִינָה אֱלֹהִים תְּפִלָּתִי וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתִי : הַקְשִׁיבָה לִּי וַעֲנֵנִי אָרִיד בְּשִׂיחִי וְאָהִימָה :

בבוא ח׳ מ״ל וסימ׳ נמסר לעיל סימן נב׳ : מסתתר ד׳ וסימ׳ ויבאו הזיפים ויגידו · ויעלו הזיפים · אתה אל מסתתר · בבוא הזיפי׳ ויאמרו לשאול הלא : ישוב חד מן ג׳ דכתי׳ ישוב וקרינן ישיב וסי׳ ישוב הרע לשוררי׳ התאמין בו כי ישוב זרעך · וגמול ידי אדם ישוב לו : הצלני ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימ׳ הצלני מיד הארי ומיד הדוב · כי מכל צרה הצלני · מכל מגורותי הצילני · קדמא פתח וסימ׳ דוב ואריה פתחו פומיהו : נ״ה האזינה ז״ו וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך אזן : תתעלם ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ ומבשרך לא תתעלם · האזינה אלהים תפלתי · בתרא פתח :

מקול, הטעם שירים קולו עלי : עקת, שתרגומו צרה הבאה אלי מהרשע. ויש אומרים שהוא מגזרת כאשר תעיק : ימיטו, מגזרת ומטה ידו עמך והוא מהבנין הכבד והפעול הוא און : לבי, רמז לפחד הנפש מקול האויב כאשר יפחד כל השומע קול שאגת אריה : יראה ורעד, היראה בלב והרעד בגוף : ואומר, יש אומרים אחר תרגום כנף והזכיר יונה שהיא עם בני אדם ועמה יסגרו המלכים בפריהם : הנה, היה מרחיק עצמו מן הישוב וילין במדבר אז טוב לו באמת : אחישה, אז ימלט מהאויב ומלת אחישה מהפעלים היוצאים ותוכו יחישה מעשהו : מרוח סועה, כמו נוסעה על דרך אם יעלה לשמים שיאו ור' משה אמר אחישה מפלט לי מהרוח ומן הסער שימכעוני לעוף : בלע, כפתח הלמ"ד בעבור אות הגרון : פלג לשונם, דרך נחות וטעם פלג שיקרא מה שקרה לדור הפלגה שכולם התחברו בעיר לעשות לי חמס : יומם, דימה המדינה לעגול ואמר כי חמס ועיר סביבותיו הוא הקו הסובב ואון ועמל כנקודה וזה טעם בקרבה : הוות בקרבה, הטעם כפול : מרחובה, הוא הקו הרחב הוא הסובב והוסיף טעם לא ימיש : כי, עתה יזכיר אנשים היו אוהביו ואיבוהו : ואשא, חרפתו כי אויבי הוא : הגדיל, פועל או הגדיל לדבר והטעם כי יוכל אדם להסתר מהאויב על כן רק מהאויב היודע סודו : ואתה, ידבר עם אחד מהם : כערכי, נחשב בעיני כמוני : אשר יחדיו, היינו מרבים סודנו והיה מתוק לנו : ברגש, בחבורה אחת : ישי, אמר רבי משה הטעם ישי מות וטעם ישי שיהי המות נושה להם שיקח את נפשם ואחרים אמרו מגזרת נשני אלהים שישכחו המות ולא יעלוה על לבם עד שירדו חיים שאול אם כן תהיה דרך ישי כדרך אל תמחי נור ולדך תמי שאלה מלרע ויש אומרים שהוא חסר אל"ף מן השיאני והוא קרוב והטעם ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול, אמר רבי משה במגורם בחבורתם כמו העוד הזרע במגורה והנכון בעיני בארץ מגוריהם כנגד בעיר : אני, אקרא אל אל עד רדתם שאול חיים, ערב, תחלת הלילה ובקר תחלת היום וצהרים חצי היום וכל אדם יוכל לדעת אלה העתים במראה עיניו רק בחצי היום לא יוכל להתבונן בכל רק כשיעבור קרוב מחצי שעה : פדה, מקרב לי שלא נגעו בי ובי"ת ברבים היו עמדי כמו לחמו בלחמי והטעם על המלאכים כי רבים אשר אתנו : ישמע אל, שוב לדבר על אויביו שרעות במגורם : ויענם, מגזרת עני ורדלם והנכון בעיני יענה בם כמו לא נגענוך שהוא נגענו בך : יושב קדם, כמו שוכן הוא יענם באמת : אשר אין חליפות, שיתחלף מזלם מטוב לרע, ולא יראו אלהים, שיש בידו להחליפני : שלח, כל אחד ידיו בשלומיו פי' באנשי שלומיו כדרך ואני תפלה : חלקו, אחר שחלקו : מחמאות, כפתח המ"ם בעבור אות הגרון וטעם פיו כמו דברי פיו : וקרב, כנו המלמד ידי לקרב : והמה פתיחות, חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתחו רשעים :

ובאף ב' וסימ' ובמלחמתי אני אתכם · כי ימיטו עלי און · בקרבי י"א וסימ' נמס' ביהושע סימן ט' : פלצות ד' וסימ' תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתכם פלצות · יראה ורעד יבא בי · אם זכרתי ונבהלתי : וריב ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' שריך סוררים · וריב ליי' עם יהודה · כי ראיתי חמס וריב בעיר · ורב לא ידעתי אחקרהו ·

מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני : לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי : יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות : ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה : הנה ארחיק נדד אלין במדבר סלה : אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער : בלע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר : יומם ולילה יסובבה על חומתיה ואון ועמל בקרבה : הוות בקרבה ולא ימיש מרחבה תך ומרמה : כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו : ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי : אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש : ישימות עלימו ירדו שאול חיים כי רעות במגורם בקרבם : אני אל אלהים אקרא ויהוה יושיעני : ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי : פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי : ישמע אל ויענם וישב קדם סלה אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים : שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו : חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות :

מקל בעיל דבבא מן קדם עקת רשיעא ארום יגרון עלי שקרא וברוגזא ינטרן לדבבו : לבי ירתית בגווי ורחלתא דמותא נפלו עלי : דחלתא ורתיתא אתיין לי וחפייתי תברא : ואמרית מן יתן לי כנפא היך יונתא אטוס ואשרי : הא ארחיק אתר למינדר אבית במדברא לעלמין : ארחיש שזבותא לי מן זעפא נטלא מעלעולא : סלעם יי עצתהון פלג לישנהון ארום חמית חטוף ומצו בקרתא : יימם וליליי יחזרונה עלולי שוראה ולאות ושקר במצעה : איתרגושיא במיצעה ולא עדי מן פלטיותה שקר ונכילו : ארום לא בעיל דבבא יקל יתי ואסובר לא מסנאי עלוי אתרברב ואטמר מן קדמוי : ואנת אחיתופל גברא דדמי לי רב דאליפת לי ומהודע חוכמתא לי : די כחדא נתריץ רזא בבית מקדשא דאלהא נהלך בסרהוביא : יחייבינון דין קטול ויגזור עליהון בישן לדואג ואחיתופל יחתון לשיול כד הינון חיין ארום בישן במדוריהון בגופיהון : אנא קדם אלהא אצלי ומימרא דיי יפרוק יתי : ברמשא ובצפרא ובטיהרא אצלי וארגיש ושמע קלי : פרק בשלם נפשי דלא למקרב ביש לי ארום בסגיען עקן הוה מימריה בסעדי : ישמע אל ויקבל מנהון ויתיב שמיא מלקדמין לעלמין ורשיעי דלא מלקדמין דלא מהשנין אורחתהון בישיא ולא דחלו מן קדם אלהא : אושיט ידוי באנשיה שלמיה אפס קיימיה : שעיען יתיר מן שמן דגובנין מילי פומיה והיך זייני קרבא לביה רכיכן מילוי יתיר מן משח ואינון מורניין דקטול :

בתרא חס' : ימיש ז' וסי' בסדר בשלח ובירמיה סי' י"ז : ומרמה ח' וסי' לעיל בסיפרא סימן ל"ו : ירדו ה' וסי' עתה ירדו פלשתים · חרבו כל פריה ירדו לטבח · ישי מות עלימו · יעלו הרים ירדו בקעות · יעלו שמים ירדו תהמות : ויושב ב' חד חס' וחד מלא וסי' וירש העם כלו · ישמע אל ויענם · קדמא מלא : חלקו ב' בתרי לישני וסימ' חלקו את נחלתם דיהושע · חלקו מחמאות פיו וקרב לבו :

עקת, לשון מצוק : כי ימיטו עלי און, דואג ואחיתופל מכריעים עלי עמו להורות שאני בן מות ומתירים את דמי : יחיל, דואג : הנה ארחיק נדוד וגו', אחישה מפלט לי, אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כעץ ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישראל : פלג לשונם, הבדילהו שלא ישמע אדם להם ומנחם פתר פלג לשון חילוק : בלע, דפאי"ר בלע"ז כמו השיב ידו מבלע כן פתר מנחם : כי ראיתי חמס וריב בעיר, על ידם : יסובבוה, החמס והריב : הוות, שברים : תוך ומרמה, לשון מכה : כי לא אויב יחרפני, מימי שאשא חרפתו אלא קמתי עליו והרגתיו : לא משנאי גוי עלי הגדיל, ואני ברחתי ונסתרתי ממנו אבל אתה על כרחי אני נושא את חרפתך שאת' מחרפני לפי שאתה אדם גדול בתורה : אנוש כערכי, איש חשוב כמוני : מיודעי כמו אלופי לשון ואודעך בשם דמתרגמי' ורביתך ומנחם פי' כי לא אויב יחרפני ואשא יש עליו מן הענין מי יתן לי אבר יונה אעופה ואשכנה אילו יכולתי לא להעלות אבר הייתי נס ונודד מפני עקת רשע כי באתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר שלא אז לא אויב יחרפני ולא הייתי נושא כלימתו ובשתו ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם ופתרון זה לא יתכן מפני הפסוקים הכתובים אחרין והם ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש לכן פתר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ולא אשא חרפתו ולא משנאי עלי הגדיל ואסת' ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגידו לו את כל לבו כן מוכיח הענין : אשר יחדיו, היינו רגילי' להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם בבית אלהים בבתי מדרשות : ישי מות עלימו, ישיא הקב"ה עליה' את מלאך המו' ישי יכסכך ישית לשון המחש השיאני ואוכל ומנחם פתר ישי לשון יש כמו אם ישכם עושי אשר ישנו פה : במגורם, במלונם : ערב ובקר וצהרים, ערבית ושחרית ומנחה שלש תפלות : מקרב לי, מן המלחמה הבאה עלי, כי ברבים היו עמדי וגו' כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנאמר וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד : ישמע אל, תפילתם של אותם רבים : ויענם, המלך שהוא יושב קדם : אשר אין חליפות למו לאותם הרשעים הרודפים אותי אין נתונים לבם אל יום חליפתם אין חרדים מיום המיתה : שלח ידיו, זה אחיתופל הרשע שלח טנדי"ט בלע"ז : בשלומיו, במי שהיה שקט ושלם עמו : חלקו, לשון חלק לקות : מחמאות פיו, לשון חמאה והמ"ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ"ם של מעשה ומ"ם של מאמר : וקרב לבו, לבו למלחמה : והמה פתיחות, מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה כפיות חרב ואומ' אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמ' כתב אמימר פתיחא עילוה והוא שטר שמתא :

השלך ׳ אומר לנפשו או לצדיק השלך על השם מאשר ׳ והוא יכלכלך ׳ [illegible] כמו השמים לא יכלכלוך ומי מכלכל את יום בואו ויש אומרים שמלת יהבך כמו מתנך והטעם המתנה שנתן השם עליך ורבי משה אמר נתנך טעמו שנתן לך לחם עד [illegible] והוא יכלכלך לעתיד כמו ויכלכל יוסף ואין זה מטעם המזמור ׃ ואתה ׳ מ״ם תורידם שבה לאשר רבו דבריהם ׃ לא יחצו ימיהם ׳ שלא תמלא מספר ימיהם ׃ ואני אבטח בך ׳ שתמלא מספר ימי כי אני עבדך כאשר הבטחתני בתורתך או ואני אבטח בך שתורידם בחצי ימיהם לשחת ׳ למנצח על יונת אלם ׳ על מעם פיוט תחלתו יונת אלם רחוקים ומכתם דבר נכבד מכתם פז ׃ חנני ׳ שאפני ׳ כדרך משל הוא אבימלך או עבדיו ׃

ואתה אלהים ה׳ וסימ׳ היום יודע כי אתה דאליהו ׳ אתה אלהים תורידם לבאר ׳ הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק ׳ שמעת לנדרי ׳ גדול אתה וגדול שמך ׃ נו״ אלם ב׳ וסימ׳ למנצח על יונת אלם רחוקים ׳ אלם צדק תדברון ׃ רחוקים כלהון חס ׳ בג״ז מ״ל וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט׳ ׃ חנני אלהים ג׳ וסימ׳

השלך על־יהוה יהבך והוא יכלכלך לא־יתן לעולם מוט לצדיק ׃ ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא־יחצו ימיהם ואני אבטח־בך ׃

נו

למנצח על־יונת אלם רחקים לדוד מכתם באחז אותו פלשתים בגת ׃ חנני אלהים כי־שאפני אנוש כל־היום לחם ילחצני ׃ שאפו שוררי כל־היום כי־רבים לחמים לי מרום ׃ יום אירא אני אליך אבטח ׃ באלהים אהלל דברו באלהים בטחתי לא אירא מה־יעשה בשר לי ׃ כל־היום דברי יעצבו עלי כל־מחשבתם לרע ׃ יגורו יצפינו המה עקבי ישמרו כאשר קוו נפשי ׃ על־און פלט־למו באף עמים הורד אלהים ׃ נדי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך ׃ אז ישובו אויבי אחור ביום אקרא זה־ידעתי כי־אלהים לי ׃ באלהים אהלל דבר ביהוה אהלל דבר ׃ באלהים בטחתי לא אירא מה־יעשה אדם לי ׃ עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך ׃ כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני אלהים באור החיים ׃

נז

למנצח אל־תשחת לדוד מכתם בברחו מפני־שאול במערה ׃ חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל־כנפיך אחסה עד יעבר הוות ׃

טלוק על יי סיברך והוא יזן יתך לא יתן לעלמא חוסרנא לצדיקיא ׃ ואנת אלהא במימרך תוחית יתהון לגהנם עמיקא גברי מרי קטול ונכילו לא יחמון פלגות יומיהון ואנא אתרחיץ במימרך ׃ לשבחא על כנישתא דישראל דמתילא ליונה שתוקא בעידן די מתרחקין מן קירויהון וחזרין ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיך ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי בגת ׃ חוס עלי יי אלהא ארום שפייני תחותוי ישבי גבר חייב כל יומא מגיחא ידחקינני ׃ שפיין גרמי מעיקי כל יומא ארום סגיעין מעיקין מגיחין לי אלהא עילאה די כורסיה במרומא ׃ יומא דאדחל אנא עלך אתרחיץ ׃ במימרת דינא דאלהא אשבח במימריה באלהא אתרחיץ לא אדחל מה יעביד בסרא לי ׃ כל יומא מטולתי טרחן עלי כל מחשבתהון לביש ׃ יכנשון ויטשון כמנא הינון אסתורי יטמרון היכמה דמתינו עברו לנפשי ׃ על שקרא די בידיהון רוקן יתהון ברגיז עמיא תכסכן אלהא ׃ יומי טלטולי מניתה אנת שוי דמעתי בזיקייך יי הלא בחושבנך ׃ הבכן יתובון בעלי דבבי מחזרי קדל יומא דאצלי דין ידעית ארום אלהא בסעדי ׃ במירת דינא דאלהא אשבח במימריה במירת רחמין דיי אשבח במימריה ׃ במימרא דאלהא סברית לא אדחל מה יעביד בר נשא לי ׃ עלי קבילית אלהא נדרייך אשלם קורבני תודן קדמך ׃ ארום פציתא נפשי מקטול הלא רגלי מן נקופא למהלכא קדם יי בניהור חייא ׃ לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחביל אתאמר על יד דדוד מכיך ושלים במערקיה מן קדם שאול באוספלירא ׃ חוס עלי אלהא חוס עלי ארום במימרך איתרחצת נפשי ובטלל שכינתך אהי רחיץ עד די עיבר ארגושא ׃

אצלי

נמסר לעיל בסיפרא סי׳ נ״א ׃ באלהים ו׳ רף וסימ׳ באלהים אהלל דברו ׳ באלהים אהלל דבר באלהים בטחתי לא אירא ׳ באלהי׳ הללנו כל היום ׳ באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו ׳ וחבירו ׃ הורד ג׳ וסי׳ הורד עדיך מעליך ׳ הורד אותם אל המים דגדעון ׳ באף עמים הורד אלהים ׃ לפני אלהים ד׳ וסי׳ ישב עולם לפני אלהים ׳ כי הצלת נפשי ממות דתהלות ׳ וצדיקים ישמחו יעלצו ׳ ויחר אף יי׳ בעזא דד״ה ׃ נז״ בברחו ג׳ וסי׳ מפני אחיו ׳ מפני אבשלום ׳ מפני שאול במערה ׃

רשי

יהבך ׳ משאך רוח הקדש מסיבה לו כן ׃ יכלכלך ׳ יסבול משאך כמו השמים ושמי השמי׳ לא יכלכלוך לשון כלכול מתורג׳ מסובר כתרגום יונתן בר עוזיא׃ מוט ׳ מעידת רגל ׃ יונת אלם רחוקים ׳ על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישר׳ אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשין רשות מ אכיש להורגו שנאמר הלא זה דוד מלך הארץ והו׳ היה ביניהם כיונה אלמת ׃ שאפני ׳ מבפים לבלעני גלוטי״ר בלע״ז כמו שאפה רוח ׃ לוחם ׳ לשון מלחמה ׃ מרום ׳ הב״ה שהוא יושב מרום ׃ באלהים אהלל דברו ׳ אף בשעה שהו׳ בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו ׃ כל היום דברי יעצבו ׃ מעציבין אותי רודפי עד שכל דברי פי עצב וצעקה ׃ יגורו יצפונו ׳ המה אורבי׳ ולנים במקו׳ שהם מקוים שאני אלך שם ושומרים את עקיבי טר״בם בלע״ז לרגלי ולהוליך רודפי שם כל זה היה מקבל על רשעי ישראל ה האורבים לו ומאימת׳ ברח אצל אכים ׃ יגורו ילינו יצפונו יארובו ׃ כאשר קוו נפשי ׳ כשהם יודעים ומקווים לי דרך זו ילך ׃ על און פלט למו ׳ למצוא הצלה ועוסר על דבר און ורשע פלט כמו לפלט מצפים סכר מאת שאול על כך ׃ באף עמים הורד ׳ באפך הורד אומה זו שאני בתוכם מחכמתם ו וממחשבותם שאומרים להרגני ׳ נודי ספרת ׳ אתה ידעת מנין המקומו׳ שנדדתי לברוח ׳ שים דמעתי בנאד שלך והאה שמורה לפניך ׃ הלא בספרתך ׳ במניינך תתנכה למנותה עם שאר צרותי ומכתם חברו לשון ספר ממש ׃ באלה׳ אהלל ׳ ביי׳ אהלל ׳ על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל ׃ באור החיים ׳ לטוב לארץ ישר׳ ׃ למנצח אל תשחת ׳ בך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמו׳ זה לאמר אל תשחת אותי יי׳ ׃ חנני ׳ חנני ׳ שלא אהרוג ושלא אהרג ׃ עד יעבור הוות ׳ עד תעבור הרעה ׃

חרף

שאפו ׳ הטעם כמו מלעיג למה שאפו ב שוררי כל היום ויש לי מלאכים רבים במרום נלחמי׳ בעבורי כי מלת מלחמה ואחריה למ״ד היא לעזר ׳ כי הטעם בעבורו הו׳ כמו הנלא׳ לכם רק עם מלת עם לנגאי ׃ יום ׳ אליך ׳ כמו עליך כמו ע הנער הזה התפללתי ׃ באלהים ׳ טעם דברו שהתנבא עליו שמואל שימלוך על ישרא׳ על כן באלהים בטחתי שימלא דברו ׃ כל ׳ יעצבו ׳ מגזרת עצבון והטע׳ יעציבוני בעבור דבר שאני בוטח בשם ׃ יגורו ׳ מגזרת גרור שיהיו רבים ולא אוכל להמלט על כן ישמרו רגלי שלא אברח ׃ על ׳ בעבור האון שים בלבם או בעבור האון שהם מלאים ממנו ש שימצי פליט להם ׃ והורידם באף אם הם רבים על כן הזכיר עמים ׃ נודי ׳ כמו מרודי ויטב בארץ נר ׃ ספרת ׳ הטעם אתה תדע כמה פעמים אני נודד ממקומי והיה דרך בחות נודי עם בנאדך והטעם כי ש טפותיו שהם דמעותיו ספורו׳ הם להשם וזה הטעם הלא בספרתך וכאילו הם מחוברות בנאד דרך משל שלא אבדה טפה מהם ׃ אז ׳ הטע׳ כאשר יראו אויבי שאני קורא ב בשמך יפחדו וטעם זה ידעתי בזה ידעתי ׃ באלהים ׳ אז אומר בעזרת השם להלל ה הדבר שדבר לי שמוא פעם אחרי פעם ׃ באלהים ׳ אז אהיה בוטח בשם לעולם ׃ עלי ׳ יש אומרים כי הנדר באלהים בטחתי ויתכן שנדר עולות והוא הנכון כי ככה אני חייב לשלם נדרי על הטובה שגמלתני ׃ למנצח אל תשחת ׳ בברחו מפני שאול ׳ על מע׳ פיוט תחלתו ש תשחת וחברו במערה אף על פי שאני במערה אקרא

אין לי מחסה זולתך ׃ הוות ׳ יש אומרים כמו מקרה יען הוא לשם למלך ׃

אקרא / טעם עליון בעבור היותו בתחתית: ישלח / בעבור עליון: נפשי בתוך לבאים אשכבה / בעבור עדת שאול וטעם לוהטים כאילו כתוב בתוך לוהטי׳ וטעם שיניהם האומרי׳ רע על שאול בעבורו: רומה / הראה שאתה רם על השמי׳ להושיעני ויראה כל הארץ כבודך שישיחו השומעים תשועתך: רשת / כפף / פועל עומד על לשון זכר כמו כל נפש שבע׳ או יהי יופא והטעם כל אחד כפף כפמי: שיחה / כמו שוחה קריאי כמו ק קרואי וככה שישיחו שנפלו בתוך באמת: נכון / כפול בכל עת הו׳ נכון לשורר ולזמ׳ לשם שהכילני וככה אומר לנפשי: עורה כבודי / גם אומר לנבל עורה כאשר אעיר לשחר ו והפועל עומד כמו ה העירה והקיצה: אודך בעמים / ברבים מישראל כמו אחריך בנימן בעממיך: בלאומים / שאינן מישראל: כי / יתכן היות פי׳ חרף שואפי בעבור שחרפני ישלח השם חסדו וזה הוא כי גדול עד שמי׳ ובעבור כי אין לגבהות השמים חקר ואי׳ חקר לחסדך על כן אחריו רומה על השמים: למנצח / האמנם אלם / י״א כי אלם קהל כמו מ מאלמים אלמי׳ ור׳ משה אמ׳ בעבור שאלמת נס מדב׳ הצדק הזה הוא הדבור באמת: אף / עולות / כמו ועולתה קפצה פיה בלבבכם העול שתעשו וזה ה המזמור כאמר על ה השופטים: חמס ידיכם / דם השוחד וטעם תפלסון תשקלו אותו עד שלא ירגיש אדם בחמס שתעשו והטעם תעשו חמס כ כאילו הוא משפט: זורו / פועל עבר על משקל כי אורו עיני ו והטעם כי מעת הולדם הם זרים בתולדתם משאר הילודים ותעו כפול בטעם: חמת / סמוך ולא נכתב למי נסמך כדרך ושכורת ולא מיין וטעם חמת סם ממית וטעם אוטם אזנו הוא שיסף׳ אחרי כן אשר לא ישמע ולא לקול חובר חברי׳: אלהים / בעבור שהם טורפים בפיהם ידמה אותם לכפירים כי ה הלשון בינות השיני׳: ימאסו / האלף תחת הוא הכפל כדרך אשר בזאו נהרים ארצו: יתהלכו למו / עד אשר לא ימכאו וטעם ידרוך חציו תחסר מלת הדורך כמו ויאמר ליוסף כאילו הוא כתוב ידרוך הדורך חציו אליהם והזכיר חציו מקום קשתו כי דריכת הקשת היא בעבור לירות החצים: יתמוללו / כמו ימולל ויבש: כמו

חרן / ויופיעני מחרפת שואפי האומר לבלעני שאפי גלוטנטמויי בלעז: כפמי בתוך לבאים / אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ואינם מוחים בשאול: אשכבה לוהטים / אשכבה בלוהטים אכפ״אכבלויי״אכן בלעז בין הזיפים שלוהטים אחר לשון הרע: רומה על השמים / הסתלק מן התחתונים שאינם כדי שתפרח שכינתך ביניהם ועל הארץ ת תתכבד בזו: כפף נפשי / האויב: נפלו בתוכה / סופן ליפול בתוכה כפף קלי״נא בלעז לשון וזוקף לכל הכפופים: נכון לבי אלהים נכון לבי / נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים: עורה כבודי / ולא אישן עד שלש שעות בכבודי כשאר מלכי׳: עורה הנבל וכנור / העירה אותי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד הצפו׳ וכיון שמגיע חצות לילה רוח צ צפונית מנשבת בו ודוד עומד ו ועוסק בתורה: אעירה שחר / אני מעורר את השחר ואין ה השחר מעוררני: מכתם / שם נעימות שיר: האמנם / לשון אמונה הוא / האמנם אלם צדק תדברון וגו׳ מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שם ל שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא ת תענה אבנר כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל חנם הוא רודפני שאילו ר רציתי הרגתיו וכך אמר בשירו האמנ׳ נאלם מפיכ׳ הצדק שהיה לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט הצדק אשר תדברון: אף בלב עולות תפעלון / ולא עוד אלא שבלבבכם אתם חורשים רעה לפעול עול עולו׳ כמו עוולות כאשר יאמר משור שוורים ומעיר עיירים ושלשים עיירי׳ להם שהם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון / בתוך הארץ / אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא שוקל משקל רב תפלסון קונטר״פייסן בלעז: זורו רשעים מרחם / ממעי אמם הם נעשים זרים להקב״ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה: זורו כזורו כמו שומו שמים ומררוהו ורבו רומו מעט כולן לשון נפעלו: חמת למו / ארס יש להם ארס להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש: כמו פתן חרש יאטם אזנו / אשר אוטם אזנו הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש שהחבר משביעו שלא יזיק: אשר לא ישמע וגו׳ / מחובר למקרא שלפניו אוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים: חובר חברי׳ / שיודע ללחום את הנחשי׳: מלתעות / שינים הפנימיו׳ שקורין מיישלים בלעז: ימאסו / לשון מסו כמאסים בעיניהם מדאגה וכמו במים יתהלכו דוגמת כל ברכים תלכנה מים מדמעתו׳: ידרוך חציו / הקב״ה לנגדם כדי שיתמוללו יתמולל שיאכנטר״וואי״ץ בלעז: שבלול

אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי׃ יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ׃ נַפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה׃ רוּמָה עַל הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ רֶשֶׁת הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה׃ נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה׃ עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ אוֹדְךָ בָעַמִּים אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃ כִּי גָדֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ רוּמָה עַל שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃

נח

לַמְנַצֵּחַ אַל תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם׃ הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי אָדָם׃ אַף בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן בָּאָרֶץ חֲמַס יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן׃ זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב׃ חֲמַת לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת נָחָשׁ כְּמוֹ פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ׃ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם׃ אֱלֹהִים הֲרָס שִׁנֵּימוֹ בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ יְהוָה׃ יִמָּאֲסוּ כְמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ יִדְרֹךְ חִצָּיו כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ׃

אֲצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא עִילָאָה תַּקִּיפָא דִּי פַּקִּיד לְעַכְבִיתָא דִּי גָּמַר אוּסְפְּלִירָא אֲרוּם פְּצִיתָא נַפְשִׁי מִמּוֹתָא דְּמַיְיתִין בֵּיהּ חַיָּבַיָּא הֲלָא רִגְלִי מִלְּאִתַּקְלָא בְּחוֹבָא מְטוּל דְּאַטַּיֵּיל קֳדָם יְיָ בְּגִינְתָא דְעֵדֶן לְמֶחֱמֵי בִּנְהוֹר צַדִּיקַיָּא עוֹלָה אֲמְטוּלָתִי׃ יְשַׁדַּר מַלְאֲכֵיהּ מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא וְיִפְרְקִינַנִי חֵסֵר שֵׁיוֹפִי לְעָלְמִין יְשַׁדַּר אֱלָהָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ׃ נַפְשִׁי חַיְרָא בֵּיר בִּמְצַע שַׁלְהוֹבִין אַרְמוּךְ בֵּינֵי גּוּמְרִין דִּי מְלַהֲטִין בֵּינֵי נְשָׁא דְּכַכֵּיהוֹן הֵיךְ מוֹרַנְיָתָא וְגִרְרִין וְלִישָׁנְהוֹן הֵיךְ סַיְפָא חֲרִיפָא׃ אִיתְרוֹרָם עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃ מְצַדְתָּא אַתְקִינוּ לְאִיסְתַּוְורֵי כַּיִף נַפְשִׁי כָּרוּ קֳדָמַי שַׁיְיחָא נָפְלוּ בְּמִיצְעָהּ לְעָלְמִין׃ מְכַוָּון לִבִּי לְאוֹרַיְתָךְ יְיָ מְכַוָּון לִבִּי לְרַחֲלְתָּךְ אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר׃ אִיתְעַר יְקָרִי אִיתְעַר לְשַׁבְחָא עַל פּוּם נַבְלָא וְכִינוֹרָא אִיתְעַר לִצְלוֹתָא דְקַרִיצָא׃ אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּעַמַּיָּא יְיָ אֲשַׁבְּחִינָךְ בְּאוּמַיָּא׃ אֲרוּם רַב עַד צֵית שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקִים קוּשְׁטָךְ׃ אִיתְרוֹרָם יְיָ עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃

לְשַׁבָּחָא עַל עִקְתָּא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבֵּיל עַל יַד דָּוִד מַכִּיךְ וּשְׁלִים׃ הַבְּרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁתִיקִין צַדִּיקֵי בְּעִידָן מַצּוּ חֲמֵי לְכוֹן דִּצְדַקְתָּא מִתְמַלְּלִין תְּרִיצוּתָא תְּדוּנוּן בְּנֵי נְשָׁא׃ בְּרַם רַשִׁיעֵי מַה דִּין בְּלִיבָּא עַוְלָתָא תַּעַבְדוּן בְּאַרְעָא חֲטוֹף אִידֵיכוֹן יַתְקְנוּן׃ אִיתְעֲבִירוּ נוּכְרָאִין רַשִׁיעַיָּא מִן מְעַן תָּעַן מִן כְּרֵיסָא מְמַלְּלֵי כַדְבוּתָא׃ אֵירְסָא לְהוֹן בְּגַוָּון אֵירְסָא דְחִוְיָא הֵיךְ חוּרְמָנָא חֵירְשָׁא דִּמְטַמְטֵם אוּדְנֵיהּ׃ דִּי לָא יְקַבֵּל מִילֵּי חַרְשַׁיָּא אֲסִירֵי נַחֲשַׁיָּא וּמִן רְטוּנֵי רְחֵין הוּא חַכִּים׃ אֱלָהָא תְּרַע כַּכֵּיהוֹן בְּפוּמְהוֹן וּנְיבֵי בְּנֵי אַרְיָוָן תְּתָרַע יְיָ׃ יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן הֵיךְ מַיָּא יְזַלוּן לְהוֹן וּנְגִיד גִּירְרוֹי אַמְטוּלְהוֹן וִיהוֹן מִתְגּוֹרְרִין׃ הֵיךְ

כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו: ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע: ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ:

נט

למנצח אל תשחת לדוד מכתם בשלח שאול וישמרו את הבית להמיתו: הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי תשגבני: הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני: כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי יהוה: בלי עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה: ואתה יהוה אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקד כל הגוים אל תחן כל בגדי און סלה: ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר: הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם כי מי שמע: ואתה יהוה תשחק למו תלעג לכל גוים: עזו אליך אשמרה כי אלהים משגבי: אלהי חסדו יקדמני אלהים יראני בשררי: אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגננו אדני: חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו: כלה בחמה כלה ואינמו וידעו כי אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ סלה: וישבו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר: המה ינועון לאכל אם לא ישבעו וילינו:

היך זחיל תיבללא די מאיס אורחיה היך נפולא ואשותא די סמיין ולא חמון שמשא: עד לא יתעבדן רשיעיא רכיכי אקושן היך אטדא עד דהינון רטיבין עד דהינון כבוכרא בעלעולא ישיצינון: יחדי צדיקא ארום חמא פורענותא כנהון אסתוורין ישזוג באדם רשיעא: ויימרון בני נשא ברם אית אגר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דדינוי מתיחן בארעא:

לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחביל על יד דוד כביך ושלים כד שדר שאול ונטרו ית ביתא לקטליה: פציתי מבעלי דבבי אלהי מן קיימין עלי תשזבינני: פציתי מעבדי שקר ומן גוברין קטולין פרוקיתי: ארום הא כמנו לנפשי מתכנשין עלי עשינין לא על סורחני ולא על חובי יי: עד לא עויין רהטין ומסדרין קרבא אתגבר לקדמותי וחמי: ואנת יי אלהים צבאות אלהא דישראל איתער למסער על כל עממיא לא תחוס כל שליטי שקר לעלמין: יתובון לרמשא איתרגשין היך ככלב ויחזרון קרתא: הא יבועון בפומהון מליא דשנינן היך סייפא בספוותיהון ארום מן הוא די שמע ויתפרע: ואנת יי תגחיך להון תחלעב לכל עממיא: עושני לך אנטור ארום אלהא שיזבותי: אלהא טובי יקדמינני אלהנא יחמינני נקמתא במעיקי: לא תקטלינון כן יד דילמא יתנשון עמי מלמטל יתהון מן בתיהון בתוקפך ותמכן יתהון מן ממוניהון תריסנא יי: כטול חובת פומהון וממלל ספוותהון יתאחדן בגיותנותהון ארום מן מוכחא ומן שקרא יתעיין: שיצי יתהון בכלו שיצי יתהון עד די ליתינון וינדעון ארום אלהא שליט ביעקב לסייפי ארעא לעלמין: ויתובון לרמשא איתרגשין היך ככלב ויחזרון קרתא: הינון יטלטלון למיבז ביזתא למיכל ולא יניחון עד די יסבעון ויבתון: ואנא

רשי

שבלול, יש פותרין לימצ"א בלע"ז ויש פותרין כמו שבולת מים ונפל הלמ"ד כמו מן ימל קצירו ימולל: תמס, מס והולך תמס שם דבר הוא המ"ם יסוד עיקר הוא והתי"ו בו יסוד נופל כמו תי"ו של תבל עשו: נפל אשת, טלפ"א בלע"ז שאין להם עינים והיא תכשית דמתרגמינן אסותא כך פירשוהו רבותינו ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת הזמה ויש תי"ו בלא דבקות כמו עטרת תפארת תמגנך כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש וללשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף שהוא כמו כבש ואלוף ופי' מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת [illegible]: בטרם יבינו סירותיכם אטד, אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלו' עד שלא יגדלו בני הרשעים: כמו חי כמו חרון, כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקב"ה חי לשון גבור: ויאמר אדם אך פרי לצדיק, ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב"ה נקמתם: יש אלהי', דיין שופט רשעים בארץ: אל תשחת, כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות נשחת ומבקש רחמי' על הדבר: וישמרו את הבית, כשאמרה להם מיכל חולה הוא והבריחתו בלילה: יגורו עלי, לנוס בביתי לשמרני: בלי עון, לא חטאתי להם: ויכוננו, מזומנים להרוג: הקיצה לפקוד כל הגוים, ואת אלה הרשעים שפוט כמשפטי הגוים ועליהם אל תחן: ישובו לערב וגו' הנה יביעון בפיהם, פתרון שני מקראות הללו נופל זה על זה ישובו לערב לא דיים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעתם לשמור שלא אברח ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעו בפיהם לרגל עלי אל שאול: חרבות בשפתותיה' ואומר בלבם מי שומע: ואתה יי', אשר תלעג לכל גוים תשחק גם לרשעים הללו: עזו אליך אשמורה, עזו ותקפו של אויבי החזק עלי אליך אשמורה ואצפה לעזרתך הימנו: יקדמני, יקדים לי עזרתו קודם שתשלוט בי יד שונאי: יראני בשוררי, מה שאני תאב לראות: אל תהרגם, שאין זו נקמה הנכרת: פן ישכחו עמי, כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו מנכסיה' שיהו עניים והיא נקמה שתזכר לארך ימים: חטאת, של פיהם: הו' דבר שפתימו וילכדו' בגאונם העניים הנרדפים על ידיה' מפני האלה והכחש שהם מספרים: כלה, אותם בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה מושל ביעקב: וישובו לערב, מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם: המה יניעון לאכול, כאשר עשו הכלבים כל הלילה אם אינם שבעים מלינים מתוך שבע' ויסגו ואם

אבן עזרא

כמו שבלול, כדברי הקדמוני' ז"ל בריה שבלול והוא כדמות דג במי' שמש בהליכתו ויש אומרים כי למ"ד שבלול כפול וי"א כמו שבולת מים גם הוא נכון ועתה אומר דקדוק אשת דע כי הה"א סימן לשון נקבה עטרה תפאר' וכאשר יחליפו הה"א בתי"ו תשוב המלה מלעיל בין שתהיה המלה סמוך כמו תפארת ישר' או אינה סמוך וככה עטרת תפארת וככה אשת בתחל' אשה ואח' כן אשת בין שתהיה סמוכה כמו אשת איש או לא תהיה סמוכה כאשת יפת תואר: בטרם יבינו, אמר רב האי ז"ל כי גמילת פרח העץ כמו קשור ובדברי חכמי ישראל אביונות והנה הטעם בטרם שיגמלו הסירות וישוב אטד ישערם השם מ ממקומם וטעם חי כאשר הם בכח החי שהם לחים: כמו חרון, כאדם שיסער העץ ממקומו בחרון ויש אומרים בטרם יבינו המבינים שיגדלו סירותיכם שהם קוצים קטני' וישובו כמו אטד שהם גדולים כמו שיעשה החי בחרות אפו כן ישערם השם: ישמח צדיק, כנגד אלם צדק: ויאמר, שופטים, המלאכים כי ממכון שבתם ת תבואנה הגזרות על כל הארץ כדבר השם הנכבד: למנצח, בשלוח שאול: הצילני, תשגבני, אתה משגבי כי הייתי במקום שפל: הצילני, טעם ומאנשי דמים כנגד להמיתו: כי יגורו, כמו יתקבצו וכמוהו העוד הזרע במגורה ויש אומרים ישכנו סביב הבית: בלי, הטעם כי לא פשעתי ולא חטא לי ולא עון שבעבור זה ירוצו ל להנקם ממני וטעם עורה כנגד וישמרו את הבית: ואתה, טעם אלהים צבאות כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל: אל תחון כל בוגדי און, בא' זה בגוי יהיו: ישובו, דמה אותם לכלבים שהם נובחים בלילה לשמור המדינה ככה אלה שומרי הבית: הנה יביעון, כמו הכלבים נובחים: כי מי, יחשבו כי אין אלהים שומע שודם: ואתה, דרך משל כי תוכל לאבדם בכל עת על כן אל תהרגם בהביעם: עוזו, אתה האל שהעוז לו בעצמו: אליך אשמורה כטעם ליל שמורים הם כנגד וישמרו את הבית על כן אמר הקיצה: אלהי, הוא כבת חסדי שידע שלא פשעתי להם הוא יקדמני לשלם להם כפעלם: יראני בשוררי, קאותי: אל, יתפלל לשם שלא יהרגם רגע אחד פן ישכחו עמי מעשי השם ברשעים: הניעמו, לבקש לחם כאשר הזכיר בכלבים הם יניעון לאכל וטעם בחילך השם ישראל: והורידמו, ממעלת עשרם: מגננו, הוא מלכנו באמת רמז בעבור שאול המלך בבוא להמיתו: חטאת, קשור עם והורידמו בעבור חטאת פימו: וילכדו בגאונם, כנגד כי מי שומע: ומאלה, ומקנת האלות והכחש בעשו יכפר זה לזה: כלה, בעמים מעט מעט ובסוף ואינמו וטעם מושל ביעקב כאשר הזכיר אלהי ישראל והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק: וישובו, השומרים אז יהיו ככלבים לבקש להם על כן: המה, לא, ישרת בעבור שנים אם לא ישבעו לא ילינו: ואני

נ"ט וישמרו ב' דגשי' וסימ' בשלח שאול וישמרו הבית, משמרת אלהיהם: הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה, הקיצה אל תזנח לנצח, הקיצה לפקד כל הגוים, וא' הקיצה למשפטי: אשמורה חד מן ג' זוגין קדמא שי"ן ותניינא זי"ן וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן י"א וחלופי' ג' זוגין קדמא זי"ן ותניינא שי"ן וסימ'

אשמורה ג' זוגין אתחלפן בחד עניינא קדמ' שין ותניינא זין

נמסר בסדר וישמע יתרו: חטאת ז' פתחין וסימ' נמסר בסוף תצוה ובשמואל א' סימ' ב': וידעו י"א רפין בקריא' וסימ' היום הזה יסגרך, כל הקהל הזה, ענני יי' ענני, ועתה יי' אלהינו הושיענו דמלכים, וחברו דישעיה, אים איפוא חכמיך, למען יראו וידעו דישעיה, כי יהיו לו לעבדים דדה', וידעו כי אתה שמך כלה בחימה, וידעו כי ידך זאת:

אבן עזרא

ואני, עזך, כנגד עזו אליך אשמורה וחסדך כנגד אלהי חסדי ולבקר הפך הכלבים כי ביום ימותו : כי היית משגב לי, ששמעת תפלתי ממתקוממי תסבבני : עזי, הזכיר בתחלה עזו שהעז בעצמו וחסד השם שבת חסדי ובעבור זה אמר אחר אשיר עזך כי אתה עוזי כמו עזי וזמרת יה וכנגד חסדך אמר אלהי חסדי : למנצח על שושן עדות, על

רשי

ואני, כשאמלט מהם לבקר אשיר עזך : עוזי אליך, אליך שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה : על שושן עדות מכתם לדוד ללמד, תו' מכתם לשון כתם פז דבר חמוד ורבו' דרשו על דוד שהיה מכתיב עצמו כמך ותם אכילו במלכותו ואגדה אחרת שהיתה מכתו תמה שנולד מהול עכ : מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין

ס' שושן ב פתחין וסימ' מעשה שושן באולם, למנצח על שושן עדות, וכל שושן הבירה דכוו : את ג' פתחין בטע' וסימ' נמסר בסיפרא ריש סימ' מ"ז : אלהים זנחתנו ג' ובסיפרא וסימ' , אלהים זנחתנו ופרצתנו, הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא, וחברו הלא אלהי' : נתתה ב' רף וסי' שמחה בלבי, ליראיך נס

וַאֲנִי׀ אָשִׁיר עֻזֶּךָ וַאֲרַנֵּן לַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי־הָיִיתָ מִשְׂגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם צַר־לִי׃ עֻזִּי אֵלֶיךָ אֲזַמֵּרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי אֱלֹהֵי חַסְדִּי׃ ס

ס

לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוּשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד׃ בְּהַצּוֹתוֹ׀ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת־אֲרַם צוֹבָה וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף׃ אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ פְרַצְתָּנוּ אָנַפְתָּ תְּשׁוֹבֵב לָנוּ׃ הִרְעַשְׁתָּה אֶרֶץ פְּצַמְתָּהּ רְפָה שְׁבָרֶיהָ כִי־מָטָה׃ הִרְאִיתָ עַמְּךָ קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן תַּרְעֵלָה׃ נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה׃ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ׃ אֱלֹהִים׀ דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד׃ לִי גִלְעָד׀ וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ מוֹאָב׀ סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עָלַי פְּלֶשֶׁת הִתְרֹעָעִי׃ מִי יֹבִלֵנִי עִיר מָצוֹר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ הֲלֹא־אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃ הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃

תרגום

וַאֲנָא אֲשַׁבַּח עוּשְׁנָךְ וַאֲבוּעַ לְעִידָן צַפְרָא טוּבָךְ אֲרוּם הֲוֵיתָא מְשֵׁיזִיב לִי וְרוּחֲצָנִי בְּיוֹמָא דְעָיק לִי׃ עוּשְׁנִי לְוָתָךְ אֲשַׁבַּח אֲרוּם אֱלָהָא שֵׁיזְבוּתִי אֱלָהָא טוּבִי׃

לְשַׁבָּחָא עַל עַתִּיק סַהֲדוּתָא דִּי בֵּינֵי יַעֲקֹב וְלָבָן פַּרְשֶׁגֶן עַל יַד דָּוִד לְאַלָּפָא׃ כַּד כְּנַשׁ דָּוִד מַשִּׁירְיָין וְעָבַר עַל אֲגַר סַהֲדוּתָא וַאֲגִיחַ עִם אֲרָם דִּי עַל פְּרָת וְעִם אֲרָם דִּי עִם צוֹבָה וּמִן בָּתַר כֵּן תָּב יוֹאָב וּמְחָא יַת אֱדוֹמָאֵי בְּמִישׁוֹר מִילְחָא נְפַלוּ מִן חֵילֵיהוֹן דְדָוִד וְיוֹאָב תְּרֵיסַר אַלְפִין׃ אֲמַר דָּוִד אֱלָהָא שְׁבַקְתָּנָא תַּקִּיפְתָּא עֲלָנָא תְּקוֹף רוּגְזָא תוּב בִּיקָרָךְ לָנָא׃ אַרְגִּישְׁתָּא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל זַעֲזַעְתָּא וּסְרִיקְתָּא יָתָהּ אַסֵּי תַּבְרַיָּהָא אֲרוּם אִתְמוֹטְטָא׃ אַחְמִיתָא עַמָּךְ קַשְׁיָא אַשְׁקִיתָא לָנָא חֲמַר דִּילוּט׃ יְהַבְתָּא לְדַחֲלָךְ נִיסָא לְאִתְנַסָּאָה בֵּיהּ מִן בְּגַלַל קוּשְׁטֵיהּ דְאַבְרָהָם לְעָלְמִין׃ מִן בְּגַלַל זְכוּתֵיהּ דְיִצְחָק יִתְפַּצְיָין רְחוּמָיךְ פְּרוֹק מְטוּל חֲסִידוּתָא דְיַעֲקֹב וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃ אֱלָהָא מְמַלֵּיל בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ אֶבוּעַ אֲרוּם יִתְגַּבְּרוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אִיפְלִיג בִּיזָּתָא עִם בְּנֵי יוֹסֵף דְיָתְבִין בִּשְׁכֶם וּבְמֵישַׁר סוּכּוֹת אִימְשַׁח מִשְׁחָתָא וְאַפְלִיג עַדְאָה׃ עַמִּי הֲוָן דְּבֵית גִּלְעָד וְעַמִּי הֲוָן דְּבֵית מְנַשֶּׁה וְגִבָּרִין דְּבֵית אֶפְרַיִם עוּשְׁנָא דְרֵישִׁי וּמִדְּבֵית יְהוּדָה סַפְרַיָּיא דְבֵית אוּלְפָנִי׃ בְּעַטְיַית מוֹאֲבָאֵי אִיטַּמְשׁוּ רִיגְלַי בְּאֱרוֹם גִּיבָּרֵיהוֹן הֵיךְ דְּוִד שֵׁיזוּגֵי עַל פּוּרְקַת קְדָל גִּיבָּרֵי אֱרוֹם טַלְקִית מְסָאֲנֵי עִילָוֵי פְּלִישְׁתָּאֵי יַבִּיבִי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ מַן הוּא דְאוֹבִיל יָתִי לְקַרְתָּא חֲרוּבָא דְצוֹר מַן הוּא דְדַבְּרַנִי עַד אֱדוֹם׃ הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ שְׁבַקְתָּנָא וְלָא תִיפּוּק אֱלָהָא עִם חֵילְוָתָנָא׃ הַב לָן סַעֲדָא מִמְּעִיקָא וּמַגָּן הוּא פּוּרְקָנָא דְבַר נָשָׁא׃ בְּמֵימְרָא דַיְיָ נַעְבֵּיד חֵילָא וְהוּא יְכַבֵּישׁ מְעִיקָן׃ לתושבחתא

להתנוסס : אעלוזה ג' ב' חס' וא' מל' וסי' ואני ביי' אעלוזה דחבקוק, אלהים דבר בקדשו, וחברו, קדמא מל' : ולא תצא ו' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ד : באלהים ו' רף וסימ' נמסר בסיפרא סימן נ"ו :

אבן עזרא

על שושן עדות, על טעם פיוט תחלתו שושן עדות ויש אומ' כי שושן שם כלי נגון ויפרש עדות כמו עדי וכמוהו את הנזר ואת העדות וטעם ללמד שצוה שילמדוהו המשוררים להזכיר תמיד חסד השם שגברה ידו במלחמה אחר שנחלם : בהצותו, כמו בהצותם על יי' : את ארם נהרים, ויש אומרים מגזרת ערים נצים וטעם וישב יואב לאות כי נחלם דוד ואחרי כן החלים יואב את ארם : אלהים זנחתנו, טעם זנחתנו שלא נוצח עד עתה במלחמ' וככה פרצתנו וכבר הזכרתי כי כח השם הפועל בעבר ועתיד כי תקרנה קורות במלחמה וככה אנפת אף תשובב לנו : הרעשת ארץ, ישראל בשומעם כי נחלם דוד כמו הרעם : פצמתה, אין רע לו וטעמו כענין מקומו והא' רפה תחת אלף כי אותיות אהוי מתחלפים : כי מטה, במוט הרים : הראית, גם זה בכח הפועל הראית עמך מראה קשה והיינו כשותים יין התרעלה ודרך השקיתנו יין תרעלה כמו ספר המקנה וככה זה יין תרעלה סמוך : נתתה, בימים שעברו הרימות נס בעבור אמונתינו : למען, תחסר אות בי"ת ורבי משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושע לי זרועי : אלהים, כמה פעמים הזכרתי כי כח שם הפועל בעבר גם בעתיד וככה זה אלהים דבר בקדשו בדבר קדשו בדרך נבואה לשמואל שממלכתי תעמוד על ישראל לא כממלכת שאול וטעם שכם היא העיר וככה סוכות וטעם אחלקה שלעולם תהיה בחלקו ואפקיד עליה פקידי : לי, טעם שכם וסוכות שהם ליוסף על כן גלעד ומנשה ואפרים בעבור היות בית יוסף בצפון ארץ ישרא' ויהודה בנגב וכן כתו' יהודה יעמד על גבולו מנגב ומעוז סמוך ולא תשתנה בעבור היותו מפעלי הכפל : מואב, ארחץ ארצם כמו סיר, הנה תראנו פה עלי פלשת התרועעי הפוך ור' משה הכהן פירש בו הנה על אדום שהוא חזק אשליך נעלי חשבי אתה פלשת שהתרועעי עלי כדרך שמח בחור בילדותיך בוא ביתא : מי, הייתי מחשב מי יובילני לעיר אדום שהיא במצור אף אני הייתי משיב לנפשי יעשה זה השם שנחני עד אדום והנה מחשבתי נהפכה בעבור הלא אתה אלהים זנחתנו והטע' מה יעשו צבאותינו אם לא תצא עמהם : הבה, תן, תו' עזרת תחת ה"א כמו ושבת לנשיא או הוא חסר ה"א והטע' עזרתה : ושוא תשועת אדם, כנגד צבאותינו : באלהי', מתנבא ברוח הקדש שהוא ינצח באחרונ' : למנצח

רשי

מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה שנ' סררך אגן הסהר וגו' סוגה בשושנים כשנצרך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו לא מבניו של יעקב אתם והיכן היא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה ולא היה יודע מה להשיב בא לו אצל דוד אמר לו כך אמרו לי בני ארם בא ושאלו את סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחלה את השבועה שנ' מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים ארמי היה : וישב יואב ויך את אדום וגו', שמונה עשר אלף הכתובים במלכים ובדברי הימים הרג אבישי פעם ראשונה ויואב שנים עשר אלף כששב מהכות את ארם : בהצותו, כמו נ הצותם על יי' שנלחם בהם על שעזרו לבני עמון : זנחתנו פרצתנו, כשנפלה אדום בידו צפה ברוח הקדש שעתידים רומיים למשול בישראל ולגזור בישראל גזרות רעות עמד וביקש רחמים על שעבוד הגלות הרבה צרות שבלנו בימי השופטים מאויבינו סביב : אנפת, קצפת עלינו מעתה תשובב רצונך עלינו : הרעשתה, ארצינו בכמה נייסות : פצמתה, שברת אותה וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו וביסודו של רבי משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני מתורגם ופצים אך אני אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא בכל הפתחים שים להם פצימין : רפה שבריה כי מטה, לשון רפואה ואף על פי שכתוב בה"א הרבה תיבות מתמטות כן, כי מטה לשון שפלות : יין תרעלה, האוטם את הלב ועוטפו רעל לשון עטיפ' הוא כמו והברושי' הורעלו ובלשון משנה מדיות רעולות : נתת ליראיך נס, נסיונות של צרות הרבה : להתנוסס, להיות מנוסי' בהם אם יעמדו בראתך מפני קושט, לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטוב' לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה הטוב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות : יחלצון, ינצלו מרעה : הושיעה ימינך, אשר הטיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם, וענני, כי אם תענני יחלצו הם שאני נלחם בשבילם : אלהים דבר בקדשו, שיקבץ הגליות וזרעו ימשלו בהם ד"א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם, אעלוזה בישועתו בפי' אחר מצאתי אלהים דבר בקדשו, לעזרני כדכתי' כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישר' : אחלקה שכם, אחלק להם שכם בנכסי אויביהם : ועמק סוכות אמדד, סוכות זה איני יודע מאיזו אומה היא לו ידעתי סוכות שבאו לו ישרא' כשנכנסו ישר' מרעמסס היכן הוא, בפירושים אחרים מצאתי אחלקה שכם, אחזיר להם נחלת יעק' אביהם, ועמק סוכות אמדד כשאחלקהו לים' שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היו כמו שמצינו תחילת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכות ושכם ד"א ועמק סוכות אמדד סכות לשון צורות ודמיונות כמו שנ' ואת סכות מלכם אמדד אני מודד את צורתם כמו שנאמר שני חבלים להמית ושני חבלים להחיות : לי גלעד, למלוך עליהם : מחוקקי, שרים שלי מחוקק לשון שררות שמחוקק ומולא כפרי' ומצוה כמו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו : מואב סיר רחצי, אשתומם בהם כשיר של נחשת המוכן לרחוץ בו : נעלי, משבר שלי : עלי פלשת התרועעי, התחברי על ממשלתי להיות משועבדים לי כי נגת מארץ פלשתים וכן עשה שבכבשן דוד : מי יובילני עיר מצור, או לציר מבצר לכבוש את רומי אם לא אתה תעזור אותי על מבצרי אדום מי יובילני ומי ינחני עליהם בפירושים אחרים מצאתי כן על מבצרי אדום אשר נחיתי עינה עליהם : ולא תצא, ואיך יוצא : יבוס, ירמוס :

מקנה

למנצח · שמעה אלהים רנתי · נגינת פיוט והעד שהוא סמוך שהוא מקיד בפתח : שמעה רנתי · בגלוי ותפלתי בלב כנגד חנה : מקצה הארץ · שהוא רחוק מאהל יי׳ או הוא הטעם אע״פ שאני בקצה הארץ שהו׳ מקום שפל בצור ירום ממני והטעם שיהיה רם ממני שם תנחני : כי · ותמיד היית למגדל עז על כן אתאוה אגורה ולהיותי חוסה בצל כנפיך באמת : כי · לאמר לנדרי נוסף כמו השליטי לאבשלום והטעם שנדרתי נדר אם תמלא שאלתי לשכון באהליך וטעם נתת ירושת שאדור בארץ ישראל שנתת ירושה ליראי שמך : ימים · הטעם שתבקש שתחיה שנים רבות שישב בבית השם לעבדו כנגד עולמים וטעם תוסיף כמו יראת יי׳ תוסיף ימים רק התי״ו לנכח השם : ישב · מן · על משקל בו את בני ישר׳ ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם ורבי׳ כמוהו וככה הוא חסד ואמת מנה שיכרוהו כמו וימן יי׳ : כן · וכמו זה המזמור אזמרה שמך לעד [illegible] כ נדרי כל היום :

למנצח לידותון טעם פיוט תחלתו ל לידותון שחברו ידותון המשורר או אחר ח חברו עליו ולהיותו כלי רחוק הוא : אך · טעם אך למה הוא נפשי דומיה כטעם דום ליי׳ דומו עד הגיעם אליכם על משקל על אלה אני בוכיה לבא ישועה לא רק לשם לבדו : אך · ולא היה לי מושיע זולתו ובעבור שהזכיר למעלה כי ממנו י ישועתי הזכיר כאן הוא ישועתי וטעם לא אמוט אל תהום רבה הפך משגבי כי משגב תהום על לשון נקבה תהום רוממתהו : עד · טעם לא אמוט על מחשבת בן אדם שימוט על כן יוכיחם לאמר עד אנה תהותתו מגזרת הוות תחשבו עליו ומנהג ר״ם תרצחו קמוצה על כן הוא פועל שלא יקרא שם פועלו כמו ובמים לא רוחצת כי הקמץ והשורק ו והחולם ימצאו בבנין הזה וזה דרך תפלה וטעם כקיר נטוי שתהיו ככה ונטוי על משקל עשוי או הוא מהפעלים היוצאים והגדר הדחויה שהטעם כפול : אך משאתו · הטעם כמו הלא שאתו תבעת אתכם כי משא אשא להם ו והזכיר להדיח אותו בכזב אחר גדר ה הדחויה : אך · ואני אומר לנפשי אך לשם לבדו דומי נפשי : אך · פעמים רבות היה צורי וישועתי : על · אם כן אין עלי לבקש שאושע ויהיה הכבוד לירק על השם שהוא יושיעני ויכבדני :

סא נגינת ל׳ דכוו׳ פתח : מגדל עז ג׳ וסימ׳ ומגדל עז היה בתוך העיר · מגדל עז מפני אויב · מגדל עז שם יי׳ בו ירוץ : אתה אלהים ה׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא סוף סימ׳ נה׳ : ימים ג׳ רף וסימ׳ ימים רבים עשה יהושע את כל ומלכים · ימים על שנה תרגזנה · ימים על ימי מלך תוסיף : יום יום ז׳ וסימ׳ נמסר בסו״ר וישב

סא

א למנצח על נגינת לדוד : שמעה אלהים רנתי הקשיבה תפלתי : מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בצור ירום ממני תנחני : כי היית מחסה לי מגדל עז מפני אויב : ה אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה : כי אתה אלהים שמעת לנדרי נתת ירשת יראי שמך : ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודור : ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו : כן אזמרה שמך לעד לשלמי נדרי יום יום :

סב

א למנצח על ידותון מזמור לדוד : אך אל אלהים דומיה נפשי ממנו ישועתי : אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט רבה : עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם כקיר נטוי גדר הדחויה : ה אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו סלה : אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי : אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט : על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים : בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו סלה : אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד :

לשבחא על תושבחן לדוד : קביל יי בעותי אצית צלותי : מן סייפי ארעא קדמך אצלי באישתלהיות לבי בכרך תקיף דמיתבני על טינר רם מיני דבר יתי : ארום הויתא רחיץ לי בקושטא עישונא מן קדם בעיל דבבא : אדור במשכנך לעלמיא איתרחיץ בטלל שכינתך לעלמין : ארום אנת יי שמעתא נדרי יהבתא ירותא לדחלי שמך : יומין על עלמא דאתי יומי מלכא משיחא תוסיף שנוי היך דרי עלמא הדין ודרי עלמא דאתי : יתוב לעלמין קדם יי טיבו וקשוט מן מרי עלמא ינטרון ליה : בכן אשבח שמך לעלמיא כד אשלים נדרי ביומא פורקנא דישראל וביום דיתרבי מלכא משיחא למהוי מליך :

לשבחא על ידוי דידותון תושבחתא לדוד : ברם לאלהא שתקא נפשי מיניה פורקני : ברם הוא תוקפי ופורקני משיזבי לא אזוע ביום עקא רבא : עד אן אתון מתרגשין על גבר חסיד תתעבדון קטולין כולהון היך שור דמטי היך גודא רעיעתא : ברם כד יומאן לאוטבא מתמלכין למינדע יהוון כדבובא בפומהון יברכון ובלבהון ילטטון לעלמין : ברם לאלהא שתוקי נפשי ארום מיניה סברי : ברם הוא תוקפי ופורקני משיזבי לא אזדעזע : על אלהא פורקני ויקרי תקוף עושני סיברי באלהא : סברו במימריה בכל עידן עמא דבית ישראל שדו קדמוי דחוחי לבכון אמרו אלהא סבר לנא לעלמין : ברם למא בני נשא כדיבא בני גבר כד יסבון נשין במסחתא יתקלון מליהון היכון גרמיהון מן למא הוון כחדא : לא תיכלון

רשי

מקצה הארץ · אע״פ שאני רחוק מאנשי שאני משלח על אויבי למלחמה איך אקרא בעטף לבי עליהם ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם וחזק ממני : אגורה באהליך עולמים · זכני בעולם הזה ולעולם הבא : נתת ירושת יראי שמך · החזרת ערי ירושתם על ידי : ימים על ימי מלך תוסיף · אם נגזר עלי למות בחור הוסיף ימים על ימי עד ששנותי יהיו שבעי׳ שנה כמו שני דור ודור : ישב · המלך לעד לם לפני אלהים : חסד ואמת · שהוא עשות בהם יהו מזומנים לנצרו · מן · הזמנה כמו וימן יי׳ קיקיון : כן אזמרה · כמו שתטיב לי כן אזמרה שמך להיותי משלם נדרי יום יום : על ידותון · שם כלי שיר ומדרש אגד׳ על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם : דומיה נפשי · מצפה נפשי כמו דום ליי׳ והתחולל לו : לא אמוט רבה · מטות גדולות ומדרש אגדה רבה גיהנם : תהותתו · מנחם פירש מגזרת התיו לאכלה ו ויתא ראשי עם עד אנה תאספו על אים ולי נראה שיש לפותרו לשון הוות ויהא ה״א ותי״ו שורש כאשר יאמר מן מת מות כך יאמר מן יסוד הת הות ולשון רבים הוות והיא לשון מחשבת ותרמית ויש מפרשין תהותתו כמו תאריכו כלומר תאריכו ל לסובב על בני אדם ברע ודימוהו ללשון הערב כשמרבה בדברים : כקיר נטוי · המוכן ליפול על בני אדם : משאתו · לפי שאתם יגורים מן בני אדם שמא ימלוך וישלם לכם גמולכם יעצתם להדיח עליו הרעה · בפיו של כל אחד ואחד מהם יברכו · ובקרבם ובמחשבתם יקללו סלה : אך הבל בני אדם · ואל תראו מהם מאח׳ שהב״ה מחסה לנו בעת צרה סלה : במאזנים לעלות · אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוין כן פשוטו ומדרשו לענין הזוגות : חיל

סב דומיה ד׳ א׳ חס׳ וסימ׳ ולילה לא דמיה לי · נאלמתי דומיה · אך אל אלהים דומיה נפשי · לך דומיה תהלה · קדמא חס׳ : ירצו ד׳ וסימ׳ או אז יכנע לבבם הערל · והארץ תעזב מהם · ואחריהם בפיהם ירצו סלה · אך משאתו יעצו להדיח : מחסה ט׳ רפי׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ בטחו בו בכל עת · אלהים לנו מחסה ועוז · ויי׳ מציון ישאג · כמופת הייתי לרבים · אל תהיה לי למחתה · טוב לחסות ביי׳ מבטוח · וחברו טוב לחסות ביי׳ · ישלם יי׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה · חנני יי׳ כי בך חסיה נפשי · וכל אחסה דכוו׳ רפי׳ במ״א ובצל כנפיך אחסה · מסורתא אחריתי : מחסה ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי׳ וסי׳ ויי׳ וסימ׳ מחסה לעמו · אלהים לנו מחסה · ואלהים מחסה לנו סלה :

בטחו · אחר שהוכיח המהותתים שב לדבר אל עם השם בטחו בו על כן בלשון רבים : אלהים מחסה לנו סלה · כי עם מעט השם והזכיר מחסה כנגד מחסי באלהים : אך · באדם אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואלו עלו במאזנים בני אדם ובני אדם היותם פחותים מההבל דרך משל כי הם הבל הבלים כדברי שלמה בנו : אל

אל, הטעם הזכיר בתחלה אל תבטחו בבני אדם להושיעכם ואל תבטחו בממונכם שיעמוד לכם בצרתכם. וזה טעם חיל כי ינוב כמו עשה לי את החיל הזה ומלת ינוב ירבה מגזרת תנובה והזכיר בעשק ובגזל כי רוב ממון בני אדם יעשוהו על אחת מאלה הדרכים והעושק על ידי פיתוי ואונאה והגזל בחזקה וטעם תהבלו תוסיפו הבל על הבל: אחת, כבר הזהירנו השם פעם ושנים כי העוז לשם הוא לבדו והוא לבדו יתן עוז לנכה או להעשיר כנגד בורעזי: ולך, אחר כן יודה השם שעשה חסד עם בני אדם והזהירם והודיעם כי הוא ישלם לאיש כמעשהו ויש אומרים כי אתה אע"פ כדרך כי עם קשה עורף הוא באחרונה לך החסד: מזמור לדוד בהיותו במדבר, טעם זה המזמור שהיה נכסף ללכת אל קרית יערים מקום הארון בעבור הסתתרו מפני שאול: אלהים, אשחרך, כמו שוחר טוב או מגזרת שחר כמו ולבקר בהיכלו מגזרת בקר: צמאה לך, והנה נפשי כצמא אל מים ובשרי יבש כי אין למלאת כמה חבר במקרא: בארץ, כאלו הייתי בארץ ציה שאין שם מים וארץ עיף כי נמצא ארץ לשון זכר נעתם ארץ ורבים כמוהו: כן, הנה אחשב בלבי וארצך והטעם כאלו הייתי בקדש ואני רואה עוזך שהוא הארון כמו ויתן לשבי עזו: וכבודך, השכינה: כי טוב, הוא בעיני לראות חסדך שאתה שוכן בקרב ישראל מחיים על כן שפתי ישבחונך: כן, ככה אברכך בעודי ובברכת שמך אשא כפי וכמוהו רבים: כמו חלב, כמו את חלב הארץ ובא חסר בי"ת שבעתי עולים. וטעם ושפתי רננות שארנן לך בכל שפה שאדע או פי שיהללך יהיה סבה שתרנן לך כל שפה וזה קשור עם הבא אחריו: אם, כאשר אזכרך תתענג אז נפשי: באשמורות, הם שלש כי אני חייב להודות לך כי אתה עזרתני ובהיותי בצל כנפיך ארנן כעוף המסכן: דבקה, אין אהבה לנפשי רק אחריך גם אתה עזרתני להדבק בך וזה טעם בי תמכה ימינך: והמה, והנה לא הזכיר שם המלשינים והמגלים סודו לשאול רק רמז במלת והמה לשואה כמו תבואהו שואה: יבואו, המה בתחתיות ארץ כמו שוחה ונפלה ממנה: יגירוהו, יגירו המגירים כמו ויאמר ליוסף כל אחד מהם: והמלך, יש אומרים כי הוא שאול והנכון בעיני כי הוא דוד וטעם כל הנשבע בו באמת כמו תשבע כל לשון והעד פי דוברי שקר, יש אומרים כי טעם הנשבע בו בעבור שבועת שאול: למנצח, שמע אלהים קולי בשיחי, טעם קולי שתנצור חיי: תסתירני מסוד, הסוד הוא בסתר על כן תסתירני: מרגשת, כמו למה רגשו גוים: אשר שננו, כחץ שנון: דרכו חצם, כבר פירשתיו בפסו' ידרוך חצו לירות

כי הטעם דרכו קשתם בחצים יש אומרים כי דבר מר שב אל לשונם או פעלם זה:

סג מזמור לדוד ח' רף וסימ' נמסר בריש סיפרא סימן ג': ועיף ב' וסימ' כי אמרו העם, ועיף בארץ ציה, וששׁ עיף וסימ' ויבא עשו מן השדה והוא, הלעיטני נא מן האדום, ויזנב בך כל הנחשלים, אין עיף ואין כושל, והקיץ וריקה נפשו, לא מים עיף תשקה: והמה י' רף בקריא וסימ' נמס' בסוף ישעיה סימן סג:

אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־תֶּהְבָּלוּ חַיִל ׀ כִּי־יָנוּב אַל־תָּשִׁיתוּ לֵב׃ אַחַת ׀ דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי עֹז לֵאלֹהִים׃ וּלְךָ־אֲדֹנָי חָסֶד כִּי־אַתָּה תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ׃

סג

מִזְמוֹר לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ בְּמִדְבַּר יְהוּדָה׃ אֱלֹהִים ׀ אֵלִי אַתָּה אֲשַׁחֲרֶךָּ צָמְאָה לְךָ ׀ נַפְשִׁי כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי בְּאֶרֶץ־צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי־מָיִם׃ כֵּן בַּקֹּדֶשׁ חֲזִיתִךָ לִרְאוֹת עֻזְּךָ וּכְבוֹדֶךָ׃ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ מֵחַיִּים שְׂפָתַי יְשַׁבְּחוּנְךָ׃ כֵּן אֲבָרֶכְךָ בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי׃ כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּי׃ אִם־זְכַרְתִּיךָ עַל־יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה־בָּךְ׃ כִּי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ אֲרַנֵּן׃ דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ׃ וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה יְבַקְשׁוּ נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ׃ יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיוּ׃ וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל כָּל־הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר פִּי דוֹבְרֵי־שָׁקֶר׃

סד

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ שְׁמַע־אֱלֹהִים קוֹלִי בְשִׂיחִי מִפַּחַד אוֹיֵב תִּצֹּר חַיָּי׃ תַּסְתִּירֵנִי מִסּוֹד מְרֵעִים מֵרִגְשַׁת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כַחֶרֶב לְשׁוֹנָם דָּרְכוּ חִצָּם דָּבָר מָר׃

לָא תֵיכְלוּן בִּטְלוֹמָא וּבְאוֹנְסָא לָא תְקַבְּלוּן מָמוֹנָא אֲרוּם יִשְׂבַּח לָא תְשַׁוּוּן לִבָּא׃ אוֹרַיְתָא חֲדָא מַלֵּיל אֱלָהָא וְתַרְתֵּין זִמְנִין דְּנַן שְׁמָעִית מִן פּוּם מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא אֲרוּם עוּשְׁנָא קֳדָם אֱלָהָא׃ וְלָךְ אֱלָהָא לְמֶעְבַּד טֵיבוּ לְצַדִּיקַיָּא אֲרוּם אַתְּ מְשַׁלֵּם לֶאֱנָשׁ הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּעִידָן מֶהֱוֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי בִתְחוּם שֵׁבֶט יְהוּדָה׃ אֱלָהָא תּוּקְפִי אַנְתְּ אַקְּדֵים בְּצַפְרָא קֳדָמָךְ צַהֲיָיַת לָךְ נַפְשִׁי רְגִיג לָךְ בִּסְרִי בְּאַרְעָא צַדְיָא וּמְשַׁלְהֵי מִדְּלֵית מוֹי׃ הֵיכְנָא בְּאַתַר קוּדְשָׁא חֲמִיתָךְ זַכֵּי יָתִי לְמֶחֱמֵי עוּשְׁנָךְ וִיקָרָךְ׃ אֲרוּם טַב הוּא חַסְדָּךְ דְּתַעְבֵּד לְצַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי מִן חַיֵּי דִּיהַבְתָּא לְרַשִׁיעַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין בְּגִין כֵּן סִיפְוָתַי יְשַׁבְּחוּנָךְ׃ הֵיכְנָא אֲבָרְכִינָךְ בְּחַיֵּי בְּעָלְמָא הָדֵין בְּשׁוּם מֵימְרָךְ אֶפְרוֹס יְדַי בִּצְלוֹ לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ הֵיךְ תְּרַב וּדְהַן תִּסְבַּע נַפְשִׁי וְסִיפְוָן דְּתוּשְׁבְּחָן יְשַׁבַּח פּוּמִי׃ אִין אִידְכַּרְתִּיךְ עַל דַּרְגְּשִׁי בְּמַטְּרָתָא אֲרַנֵּן בְּמֵימְרָךְ׃ אֲרוּם הֲוֵיתָא סַעִיד לִי וּבְטַלַּל שְׁכִינְתָּךְ אַבּוּעַ׃ אַדְבְּקַת נַפְשִׁי בָּתַר אוֹרַיְיתָךְ בִּי סַעֲדַת יְמִינָךְ׃ וְהִינוּן לִקְבוּרְתָא יִתְבְּעוּן נַפְשִׁי יֵיעֲלוּן בְּאַרְעִית אַרְעָא׃ יִרְהֲלוּנֵיהּ מְטוּל כְּחַת סַיְפָא מֵיהֲבִית תַּעֲלַיָּא יְהַוְיָין׃ וּמַלְכָּא יֶחְדֵּי בְּמֵימַר אֱלָהָא יְשַׁבַּח כָּל דִּי מְקַיֵּים בְּמֵימְרֵיהּ אֲרוּם יִסְתַּנֵיק פּוּמְהוֹן כָּל דְּמַלְּלֵי שִׁיקְרָא׃

לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ שְׁמַע אֱלָהָא קָלִי בְּעִידָן צְלוֹתִי מִדְּלוּחָא דְּבַעִיל דְּבָבִי תִּנְטוֹר חַיַּי׃ תְּטַמְּרִינַנִי מֵרָזֵיהוֹן דִּמְבָאֲשִׁין מֵאִיתְרְגוֹשַׁת עָבְדֵי שְׁקָר׃ דִּי שְׁנִינָא הֵיךְ סַיְפָא לִישָּׁנְהוֹן נַגְּדֵי קַשְׁתְּהוֹן מָשְׁחוּ גִּירְרֵיהוֹן סַמָּא דִּקְטוֹל וּמְרִיר׃ לגראה

הנשבע ב' קמץ וסימ' יתהלל כל הנשבע בו, כטוב כחטא הנשבע כאשר: סד למנצח מזמור י' רף וסימ' נמסר בסיפרא סימן לא":

חיל כי ינוב, אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל אל תשיתו לב. חיל ממון ינוב יצמח לשון תנובה: אחת דבר אלהים, ששמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עז לך לשלם לאיש כמעשהו והשנית כי לך יי' החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של עשרת הדברות ששמענו מתנו שהקב"ה פוקד עון וזוכר חסד כמאמר בו פוקד עון אבות וגו' לכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו: ולך יי' חסד, ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש שלא מקבלתו כענין שנאמר כי אתה חשכת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תילי' ויש לפותרו עוד ולך יי' חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו: במדבר יהודה, בורח מפני שאול: אשחרך, אבקש ואדרוש לך כמו ושחרתני ואינני אם א' אתה תשחר אל אל: כמהה לך נפשי, כמה ותאב אני לבא אליך בבית תפילתך: כמה לך בשרי, לשון תאוה ואין לו דמיון: בארץ ציה, במדבר: כן בקדש חזיתיך וגו', כמו כאשר מאתי לראות עוזך וכבודך כדרך שחזיתיך כמוקדם משכן שילה תשבע נפשי במראות עוזך וכבודך: כן אברכך בחיי, כמו אז כי אז מתרגמינן ובכן כלומר אז כשאבא לפניך אברכך כל ימי חיי: בשמך אשא כפי, להתפלל ולהלל: ושפתי רננות יהלל פי, לשונות של רננות כמו ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמי' לישן חד: על יצועי, כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך: באשמורות, הלילה: אהגה בך, אחשב בך: בי תמכה ימינך, שלא אפול: והמה, אויבי: לשואה יבקשו נפשי, באים עלי במארב ביום אפילה שלא ארגיש בהם: יבאו בתחתיות ארץ, במקום שפל שאול ושוחה יבאו ויפלו: יגירוהו על ידי חרב, יבואו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם על ידי חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הוא זה שלא פי' מי יגירוהו יגירוהו לשון גרירה כמו המוגרים במורד פרק מחל מעם נר מנ' מנת שועלים ישובם חרב שועלים ילכו בו: והמלך ישמח, על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח: יתהלל כל הנשבע בו, כשיראו שהושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקי' בך ונשבעי' בשמך: כי יסכר, ישתום כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה: שמע אלהים קולי בשיחי, מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תילים על דניאל שהושלך לגוב אריות ויפה נופל כל לשון המזמור על האגדה צפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו ונתפלל עליו שדניאל מזרעו היה כמו שנאמר לחזקיה ומבניך אשר תוליד יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה: מפחד אויב, אלו האחשדרפנים שנתיעצו עליו שנ' אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל: מרגשת פועלי און, שהם מתרגשים לבקש לו עלילות מות כדכתיב ארגישו על מלכא וגו': דרכו חצם, הוא לירות לשונם הרע:

רשי

לירות במסתרים תם ׳ יורוהו בחציהם : יספרו לטמון מוקשים ׳ ידברו אל המלך בעד ה דברים טמונים שאפי׳ המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכוונים לטמון לדואג מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתייעטו כל סרכי מלכותא וגו׳ לקיימא קיים מלכא וגו׳ שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום : יחפשו עולות ׳ מבקשים עלילות כמו שנאמר הוו בענין עילה להשכחה לדניאל : עמוק ׳ בלבם ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבותם ועומק לבם : וקרב איש ׳ איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו : ויורם אלהים ׳ ירה אותם לגוב אריות כדכתיב ואמר מלכא והיתיו לגובריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו וגו׳ : ויכשילוהו עלימו לשונם ׳ הכשלון שדימוהו להכשילו על עצמו הפך לשונם : יתנודדו ׳ בראותם להניע ראש ולשחק עליהם כל רואה בם : ישמח צדיק ׳ דניאל : ויתהללו כל ישרי לב ׳ יתפארו על יושר לבם וישבחו בעצמם כי בטוחי׳ הם שהקב״ה בעזרתם : לך דומיה תהלה ׳ השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה בשבחו אינו אלא כגורע : אלהים בציון ׳ אלהים השוכן בציון מנחם חברו עם כמו כבוד תהלתו לא יותר מדאי אך דומיה תהלה וכמדומה הללוהו באימה בלשון הללו יה שם בן שתי אותיות מ מתורגם דחילא עזי וזמרת יה ויד על כס יה ולשון וגילו ברעדה דומה לזה ׳ ד״א לך דומיה תהלה אלהים בציון את אשר דוממת והחרשת על מה שעשו אויביך בציון תהלה היא לך ש שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף : דברי עונות גברו מני ׳ ואין אנו יכולים להספיק לסדר שלום לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך פשעינו אתה תכפרם : אשרי ׳ מי אשר תבחר ותקרב אשר ישכון בחצרך : נשבעה בטוב ׳ שבביתך ומקדושת היכלך שבביתך שורה שם : נוראות בצדק תעננו ׳ בצדקתך תעננו לעשות נוראות בגוים : מבטח ׳ אתה ומנוס לכל יושבי קצוות ארץ מקצה הארץ ועד קצותה : וים רחוקים ׳ אפילו לרחוקים שבים אתה מבטח שבכל מקום ממשלתך ׳ מכין הרים בכחו : שמצמיח ההרים שהם קשים בכחו ומזמן ומכין בהן מזונות ומכין מטר כדכתיב המכין לארץ מטר המצמיח הרים : נאזר בגבורה ׳ לפי שבא להזכיר גבורת גשמים אמר נאזר בגבורה : משביח ׳ משפיל וכן וחסם לאחור ישבחנה בבוא גליו אתה תשבחם : מוצאי בקר וערב תרנין ׳ לך את הבריות יושבי הקצוות בבקר אומרי׳ ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך מעריב ערבים : פקדת הארץ ׳ כשאתה חפץ להטיב אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה : רבת

רבת

תהלים

ח לִירוֹת בַּמִּסְתָּרִים תָּם פִּתְאֹם יֹרֻהוּ וְלֹא יִירָאוּ׃ יְחַזְּקוּ־לָמוֹ דָּבָר רָע יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים אָמְרוּ מִי יִרְאֶה־לָּמוֹ׃ יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת תַּמְנוּ חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק׃ וַיֹּרֵם אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ מַכּוֹתָם׃ וַיַּכְשִׁילוּהוּ עָלֵימוֹ לְשׁוֹנָם יִתְנֹדְדוּ כָּל־רֹאֵה בָם׃ וַיִּירְאוּ כָּל־אָדָם וַיַּגִּידוּ פֹּעַל אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהוּ הִשְׂכִּילוּ׃ יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיהוָה וְחָסָה בוֹ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

סה

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד שִׁיר׃ לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן וּלְךָ יְשֻׁלַּם־נֶדֶר׃ שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ׃ דִּבְרֵי עֲוֺנֹת גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם׃ ה אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ׃ נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ מִבְטָח כָּל־קַצְוֵי־אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים׃ מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה׃ מַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יַמִּים שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם וַהֲמוֹן לְאֻמִּים׃ וַיִּירְאוּ יֹשְׁבֵי קְצָוֺת מֵאוֹתֹתֶיךָ מוֹצָאֵי־בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין׃ י פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ וַתְּשֹׁקְקֶהָ

תרגום

לְגַרָאָה בְּטוּמְרַיָא דְלָא מוּם בִּתְכֵיף יַגְרוּן לֵיהּ וְלָא יִדְחֲלוּן׃ יִתְקְפוּן לְהוֹן פִּתְגָם בִּישׁ יִשְׁתָּעוּן לְמִכְמַן תַּקְלִין אָמְרִין מַן חָמֵי לְהוֹן׃ יְבַלְשׁוּן לְמִשְׁכַּח עִילִין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאִין בְּלוּשָׁא דְמִתְבְּלִישׁ בְּגוּף בַּר נָשָׁא וְהִרְהוּרֵי לִיבָּא עֲמִיקָא׃ וְיִגְרֵי עִילָוֵיהוֹן אֱלָהָא גִירְרָא בִּתְכֵיף וִיתְנוּן עַל מַחֲתֵיהוֹן׃ וְיִתַּקְלוּן לְהוֹן לִישָׁנְהוֹן יְטַלְטְלוּן כָּל דַּחֲמֵי בְּהוֹן׃ וְיִדְחֲלוּן כָּל בְּנֵי נָשָׁא וִיחַוּוּן עוֹבָדָא דַיְיָ אֱלֹהִים וְעוֹבָדֵיהּ יְהַוְיָן מִתְבַּיְינִין׃ יֶחְדֵּי צַדִּיקָא בַּיְיָ וְיִתְרְחִיץ בְּמֵימְרֵיהּ וִישַׁתַּבְּחוּן כָּל תְּרִיצֵי לִיבָּא׃

לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד שִׁירְתָּא׃ קֳדָמָךְ מִתְחַשְׁבָא הֵיךְ שְׁתִיקוּתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא אֱלָהָא דִּי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן וְלָךְ יִשְׁתַּלְמוּן נִדְרַיָא׃ מְקַבֵּיל צְלוֹתָא לְוָתָךְ כָּל בְּנֵי בִּסְרָא יֵיתוּן׃ פִּתְגָמֵי עֲוָיָן תְּקִפוּ מִנִּי סוּרְחָנָנָא אַנְתְּ תְּכַפְּרִינוּן׃ טוּבוֹי דְתִתְבְּחַר וּתְקָרֵיב יִשְׁרֵי דָרָתָךְ יֵימְרוּן צַדִּיקֵי נִשְׂבַּע בְּטוּב בֵּיתָךְ קוּדְשָׁא וְהֵיכְלָךְ׃ דְּחִילָן בִּצְדַקְתָא תְּקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן אֱלָהָא פּוּרְקָנָא סַבְרָא דְכָל סַיְיפֵי אַרְעָא וְגִנּוֹרַת יַמָּא דִּרְחִיקִין מִן יַבֶּישְׁתָּא׃ דְּאַתְקֵן מְזוֹנָא לְיַעְלֵי טוּרַיָא בְּכֹחַ גְבוּרְתֵּיהּ מְזָרֵז קָמוּר בִּגְבוּרְתָא׃ מַמְאִיךְ רְגוּשׁ יַמַּיָא וּרְגוּשׁ גַּלֵּיהוֹן וְרִיכְפַת אוּמַיָא׃ וּדְחִילוּ יָתְבֵי סַיְיפִין מֵאָתְוָתָךְ מַפְּקָנֵי צַפַר וְרֶמֶשׁ תְּסַדַּר בְּפוּמְהוֹן שִׁבְחָא׃ אִדְכַּרְתָּהּ אַרְעָא וְאַשְׁקִיתָהּ סוגי

מסורה

במסתרים ג׳ דגשים וסימ׳ אם יסתר איש במסתרים ׳ במסתרים יהרג נקי ׳ לירות במסתרי׳ ׳ וסימ׳ בלשון ארמי גברא קטל שלימא : עולת ג׳ כתיב כן חס׳ ו׳ בתרא וסימ׳ אבני שלמות תבנה ׳ אף בלב עולת תפעלון ׳ יחפשו עולות טמנו חפש : וע״ין בריש סדר מקץ : ומעשהו ג׳ וסימ׳ ויאמר מנוח עתה יבא דברך ׳ ואיש במעון ומעשהו ׳ ויראו כל אדם ויגידו : ס״ה דומיה ד׳ וסימ׳ גמ״ם בסיפ׳ ריש סימ׳ ס״ב : ישלם ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ לך דומיה תהלה ׳ הן צדיק בארץ ׳ וירא מצוה הוא ישולם ׳ קדמא פתח : קדוש ג׳ חס׳ וסימ׳ מלכים יראו וקמו ׳ נהר פלגיו ישמחו עיר ׳ אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך ׳ וכל קודש חס׳ במ״א וזעם על ברית קודש : קצוי ארץ ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ כ׳ :

ב׳ חד מל׳ · ל׳ ׳ ל׳ חל׳ ׳ ג׳ כתי׳ כן ׳ ל׳ ׳ ל׳ מל׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ב׳ חד כתי׳ יו״ד ׳ ג׳ ׳ ב׳ ׳ ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ ׳ ג׳ ׳ ג׳ ׳ ב׳ החו על מרכיא׳ ׳ ד׳ ג׳ חס׳ ׳ ב׳ בו׳ כרה״ג ׳ ג׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ · ל׳ ׳ ל׳ · ל׳ וחס׳

אבן עזרא

לירות במסתרים ׳ על כן תסתירני : ולא ייראו ׳ מאת השם שהוא רואם : יחזקו ׳ זה יחזק את זה לעשו׳ הרע : יחפשו ׳ מבנין הקל ונפתח סימן העתיד בעבור אות הגרון כמו יעלזו חסידים בכבוד : עולות ׳ מגזרת עול כמו ועולתה קפצה פיה ׳ ודעת מדקדקי ספרד כי חסדי ה׳ כי לא תמנו כמו תממו והנון במקום אות הכפל והעד על זה כי לא כלו רחמיו ועד שני כי לא מצאנו מזאת הגזרה בפעלים עלומי הע״ין שקראום חכמי ברכת שניים ועד שלישי כי תמנו חפש מחופש הוא שאינו באתנח הוא פתוח ולו היה כמו כי עתה שכבו היה קמוץ והנה טעמו סיתמו לחפש המחופש וכל זה בסתר וזה טעם וקרב איש ולב עמוק ויורם ׳ כנגד לירות : חץ פתאום ׳ כנגד פתאום יורוהו : ויכשילוהו ׳ כנגד שמנו לשונם : ויראו ׳ כל אדם שראה מעשה השם שגמל המרעים כפי מחשבותם לצדיקים ולתמימים : ישמח צדיק ׳ שהוא תם כנגד לירות במסתרים תם ויוסיף אומץ : למנצח ׳ לך דומיה תהלה ׳ זה המזמור חברו דוד בהיות הארון או חברו אחד המשוררים בהבנות בית המקדש והוא הנכון בעיני ודומיה מגזרת דמות או הוא כמו אך לאלהים דומיה נפשי כטעם דום לה׳ והתחולל לו דומו עד הגיענו אליכם והטעם כי התהלה ממתנת לך בציון מן הגלים שמה להלל במקום הארון ושמה לך ישולם נדר : שומע ׳ כי בית המקדש בית תפלה יקרא לכל העמים כאשר הזכיר שלמה בתפלתו על כן יבואו כל בשר עדיך עד מקומך : דברי ׳ קטור וכתוב למעלה מכל בשר יבאו עדיך כי אתה שומע תפלה שמשמעת תפילתי בהתודותי עונותי וכפרת כל פשעינו וזה המזמור חברו המשורר בשנת בצורת והתפללו אל השם ושמע תפלתם וטעם גברו מני דברי המשורר המתפלל כי אני הודיתי כי הייתי רב עונות ואני ועמי פשענו על כן באה ברת הבצורת : תבחר ׳ בחברון מלת אשר כמו לכל יבוא גבורתך וככה הוא אשרי אשר תבחר בו ותקרב שישכון חצריך וטעם נשבעה תענוג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש ויסרת בטוב גם אחר עמו בטוב קדוש היכלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש וים אומרים בטוב ביתך אתה הקדוש בהיכלך : נוראות ׳ הטעם כאשר יעבוד הגוי את השם ישב בטח בלי פחד אויב ולא רעב והטעם כאשר אנו יראים אז תעננו להושיענו וטעם בצדק בדרך צדקה ולו כתוב בצדקך או בצדק פשעינו תשובה וכפרת פשעינו ׳ אמר ר׳ משה מבטח כל קצוי ארץ כל אנשי כמו וכל הארץ באו מצרימה ולמשפ׳ רחוקים והטעם כי תושיע שהם בקצות הארץ ובים ואין יכולת באדם להושיעם ולפי דעתי בעבור היות קצות כל גוף איים גבוהות כמו בורח קצות הארץ וטעם וים רחוקים בעבור היות חצי כדור הארץ ימים ואמר רחוקי׳ בעבור היותם רבי׳ : מכין ׳ בעבור שהזכיר הארץ הזכיר ההרים בעבור שהם כמו עמודים וטעם נאזר בגבורה שהראה גבורת השם בהרים הגבוהים שברא על כן נקראו הררי אל ולפי דעתי שהזכיר שהוא מבטח הדבר שאמרנו כראה ונבורתו נראית בגופות הגדולות : משביח ׳ כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות הים בעבור שהזכיר וים רחוקים וטעם והמון לאומים המשלים לימים כמו את מי הנהר העצומים והנה השם יושיעם מהבצורת ומהכרו : ויראו יושבי קצות ׳ כנגד בית המקדש : מאותותיך ׳ והם גבורות המטר כמו עושה גדולות עד אין חקר וטעם מוצאי בקר האותות היוצאות הנראות בבקר ובערב בעבורם ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצא לשנים פעולים ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה שסוף זה תחלת זה הם סבת הרננה : פקדת ׳ זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון וחשב האויב לבא על ציון להביאה במצור והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל ׳ ויש אומרים תשוקקיה כמו ותשקיה ואין זה נכון והעד והנפש שוקקה רק הוא כמו וירם תולעים ויבאש ובבר באש וככה רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה הזכיר פקדת : רבת

רבת

ויורם ל׳ ומשל ויורס ׳ במסתרים ג׳ דגשים בברת ארד מ״ש ׳ רחוקים ב׳ מל ולית

רבת, התי"ו כמו ושבת לפניה והתואר חסר כטעם דברה רבה : תעשרנה, היה ראוי להיות תחת השי"ן חירק אם המלה מהבניין הכבד ואם מהקל יהיה הפועל יוצא כדרך יעשר שהוא שי"ן שימצא ככה על העשבים בנוים : פלג, המחובר מהמטר ומ"ס דגנם שב אל פקדת הארץ : כי כן תכינה, שב אל הארץ : תלמיה, כמו בתלם עבותו ויש אומרים נחת גדודיה הורד גדודותיה כמו על כל ידים גדודות ו והם קוים לחרים דמס הכתו לגדודות והטעם פירוש ויש אומרים מגזרת גדוד יגודנו ו והטעם על הגשמים ו והטעם על הזרעים : עטרת, עד שתהיה זאת השנה בקרב שנים כמו המלכה בעלת ה העטרת בתוך הבנות נטעם ומעגליך דרך משל והמעגל הם ה המקומות העשויות ל להתחבר מי גשמי ה הגלות : ירעפו, הנה מעגליך בייסוב ונאות מדבר כמו נות רועים והגבעות תחגרנה גיל בהראות הדשא ו והעשב : לבשו, כמו עם חלב כרים שיהיו רבים וקדמונינו ז"ל פירשוהו לשון נקיים והנכון בעיני כי כרים כמו כר נרחב והער והעמקים : יעטפו, מגזרת המתעטה כמו ילבשו ויתרועעו מגזרת תרועה כדרך ההרים והגבעו יפצחו לפניכם רנה : למנצח, הריעו לאלהים, לא הזכיר שם המחבר ובעבור היותו לשון רבים ולא ימצא ככה ברוב ה המזמורים שהם לדוד על כן יתכן שגם זה המזמור לאחד ה המשוררים : זמרו, טעם שימו כי תהלתו כבוד הוא לכם והטעם בתהלתו תכובדו : אמרו, מה נורא, כל אחד ממעשיך כמו ב בנות צעדה עלי שור וטעם יכחשו שיעידו כי שקר וכחש הוא ב בידם : כל, הזכיר אויביך הקרובים ואמר כל הארץ ואין הפרש בין יזמרו לך או ו ויזמרו לך והטעם כ כפול : לכו, יאמר זה לזה לכו בואו כמו לכו כה ונוכחה והטעם לכו אליכו : נורא, דבק עם עלילה נורא המעשה והאומר כי הה"א נוסף והוא כמו עליון תועה הוא כי הה"א סימן לשון נקבה כי לא ימצא במשקל הזה מוסף רק אם היתה המלה מלעיל ומורק ומורקה כמו כדק וכדקה : הפך, יספר מעשה השם הקדמונים וטעם בנהר הוא הירדן שעברו ישראל בשמחה והארון עומד : מושל, אין עולם בכל זמן בכל המקרא רק זמן ונכח והטעם שהשם מושל לעולם כמו מושל נכח ברוב גבורתו וממשלתו בגוים שהוא רואם כי אין נכון להיות בי"ת בגבורתו כמו משל בנו כי אין לו טעם, הנה הזכיר כי ממשלתו בים וביבשה על כן לא ירומו הסוררים המורדים בו : ברכו, הטעם העמים כמו היבוסים שהיו תחת יד ישראל או יאמר לכל כולנו חייבין לברך השם ויש אומרים כי טעם עמים ישראל כמו אחריך בנימן בעממיך והוא הנכון : כי, דרך משל בעבור צרה שבאה אליהם והשם נסם לדעת אשר בלבבם גם זה דרך משל כי הכל לפניו גלוי טרם בראותו לב המחשב : הבאתנו, כמו במצודה רעה : מועקה, כמו עקת רשע צרה וככה תרגו' ומועקה שם או הוא פעול ותחסר מלת התואר והטעם שהוא דבר מכיר מתניהם : הרכבת, הטעם שהוא רוכב על במותימו היה כמו הבאים באש או במי' כמו מכה אביו ואמו וטעם לרויה לאויר כי באש יבש ובמים ישטף : אבוא, דברי המשורר או ידבר על לשון הפקיד על המלחמה : אשר פצו, הוא הנדר כמו ואנכי פציתי פי : עולות

רבת תעשרנה, הרבה אתה מעשרה מפלג פלך שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי הקצוות כי בכן אתה מכין אותה : תלמיה, הן שורות המחרישה : רוה, כמו לרוה : נחת גדודיה, כמו לנחת גדודיה להניח לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה ממוגגה ברביבים של מטר תמוגגנה לשון המסה : עטרת שנת טובתך, על ידי הגשמי' אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ ל להטיב : ומעגליך, הם השמים שהם אבק רגליך : ירעפון, יטפון : דשן, שומן : ירעפו, השמים בנאות המדבר : לבשו כרים הצאן, יתלבשון השרון והערבה מן הצאן הבאים לרעות הדשא אשר הצמיח ה המטר : ועמקים יעטפו בר, על ידי המטר יהיו מעוטפים ה העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה : זמרו כבוד שמו, זמרו בכבוד שמו או כמו ספרו כבוד שמו בזמר ושיר : מה נורא, כל אחד ממעשיך : ברוב עוזך, כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או ברקי' אויביך הרשעי' מרוב פחד מודים על כחש ו ועבירות שבידם ע"כ התו' : נורא עלילה, ויראוי על בני אדם בן ימצא להם פשע כי כל מ מעשיהם גלויים לו : הפך ים ליבשה, ים סוף : שם נשמחה בו, מב' שם היה דבר שהיה נשמח בו : אל ירומו, אל תהי ידם רמה : ברכו עמים אלהים, על נפלאותיו שהוא שם בחיים נפשנו בחיים בגלות ואיככם יכולין להשמיד אותנו : כי בחנתנו, בכר בגולה : צרפתנו, להסיר הסיגים ממנו שנשוב ב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו : הבאתנו במצוד', במקו' צר כמו במאסר : מועקה, לשון מסגר וכל המעיק המציק כמוהו : הרכבת אנוש לראשנו, מלכי כל אומה ואומה : אבא ביתך, בבנותך בית המקדש נשלם כ נדרינו שנדרנו בגולה :

מחים

תלמיה ב' וסימ' תלמיה רוה נחת גדודה, ויחד תלמיה יבכיון : תמוגגנה ג' חס בליש' בקריא' וסימ' והגבעות התמגגו, ברביבי' תמגגנה, ותמגגני תושיה : ס"ו ישתחוו לך ויזמרו לך חד מן י"ד פסוקי' לך לך וסימ' חלילה לך מעשות, עם אשר תמצא את אלהיך, ויאמר עשו יש לי רב, והיה כי יביאך, ושמעת ישראל ושמרת,

רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים תכין דגנם כי כן תכינה : תלמיה רוה נחת גדודה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך : עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן : ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה : לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו :

סו

א למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ : זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו : אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ברב עזך יכחשו לך איביך : כל הארץ ישתחוו לך ה ויזמרו לך יזמרו שמך סלה : לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם : הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל שם נשמחה בו : משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תצפינה הסוררים אל ירימו למו סלה : ברכו עמים אלהינו והשמיעו קול תהלתו : השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו : כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף : הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו : הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה : אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי : אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי :

סוגי עללתה תעתרינה מן קובת דאלהא די בשמיא מליא מיטרא תתקין עיבוריהון ארום היכנא תשכללינה : מרביני צימתהא רווי אשרך גייסהא בצייחתא תבריך : אכלילתא שנת טוב ברכתך וכיבשי אורחך יבסמון דיהנא : יבסמון תושבחת מדברא ודיצא גלמת תקמרן להון : יעלון דיכרי עלוי ענא ומישריא יתחפין עיבור יתיבבון ברם ישבחון : לשבחא שירא תושבחתא יביבו קדם יי כל יתבי ארעא : שבחו איקר שמיה שוו איקר תושבחתיה : אמרו קדם אלהא מה דחילין הינון עובדך בסגיעי עושנך יכדבון לך בעלי דבבך : כל יתבי ארעא יסגדון קדמך וישבחון לך ישבחון שמך לעלמין : איזילו וחמון עובדי אלהא דחיל מרי תסקופין על בני נשא : הפך ימא דסוף ליבשתא בנהר יורדנא עברו בני ישראל בריגליהון אוביל יתהון לטור קודשיה תמן נחדי במימריה : דשליט בגבורתיה על עלמא עינוי בעממיא מסתכלין מסרהובין לא יתרמון להון לעלמין : בריכו עממיא אלהים ואשמיעו קל תושבחתיה : דמני נפשנא בחיי דעלמא דאתי ולא מסר לאיזדעזעא ריגלנא : ארום בחנתנא אלהא אתכתנא היך קינאה דמתיך סימא : אעלתנא במצודתא שויתא שושמתא בחרצנא : אמאכתנא ארכבתא מרי מזופיתא על רישנא דנתא יתנא כדי בנורא ובמוי ואפיקתנא לרווחתא : איעול לביתא בעלוון אשלם לך נדרי : די פתחו סיפוותי ומליל פומי כדעק לי :

עלוון

לא תטע לך אשרה, וכתבת עליהן את כל דברי, למען הקים אתך, בחר לך אחת מהנה, וחברו דד"ה, מה אעשה לך אפרים, אם גנבים באו לך, כל הארץ ישתחוו לך, מה יתן לך ומה יוסיף : רגלנו ג' חד חס' וסימ' ולאמים תחת רגלינו, ולא נתן למוט רגלנו, עומדת היו רגלינו, מציעתא חס' : ובמים ג' פתחין באתנחתא ובסוף פסוק וסימ' באנו באש ובמים ותוציאנו, ישם נהרות למדבר, ארץ לא שבעה מים וסימ' בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם, וב' זקפי' קמצין וסימ' ארץ נחלי מים, יבשו אפיקי מים וסימ' בלשון ארמי נחליא יבשין, וכל אסף דכוו' במ"ג פתחין דמסרינן ברישא :

רשי

מיחים, שמנים לשון מוח: כל יראי אלהים, הם הגרים שיתגיירו: אליו פי קראתי, כשהייתי בגולה קראתיהו וספרתי רוממותיו בלשוני. ורומם, כמו והתרומם, מכ׳, בפי קראתי אליו ורומם שם מלה רוממות שלו מוכן תחת לשוני להוציאו בפה כמו ויכחידנה תחת לשונו: און אם ראיתי וגו׳, לא פעל עמנו כחטאתינו עשה עמנו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו: אכן, באמת יש לדעת: אשר לא הסיר תפלתי, מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי: ויאר פניו, להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר: לדעת בארץ דרכך, להודיע שמדתך להטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאומים: כי תשפוט עמים במישור, לזכות: תנחם, תנהגם בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם: ארץ נתנה יבולה, וגם על הארץ שכתב׳ יבולה ועל אשר יברכנו השם: וייראו אותו כל אפסי ארץ, שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם וגדלם: יקום אלהים ויפוצו אויביו, עשו וכיוצא בו: כהנדוף, כהתנדף כאשר יתנדף העשן כן תנדפם: מפני אלהים, מפני הארון בימי משה ובנוחה יאמ׳ שובה יי׳ וגו׳: וישישו בשמחה, וזהו המשוש וכן יאמרו שירו לאלהים וגו׳: סולו, לשון שבח וכן לא תסלה בכתם אופיר המסולאים בפז: ביה שמו, בשם יה שהוא לשון יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה וכן כי יד על כס יה בתרגום וכן כי ביה יי׳ אדי בכן תתפרקון במימ׳ דחילא יי׳ ותקיף עלמא אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו וזהו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה: אבי יתומים, זהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומים כמו שנאמר יתומים היינו ואין אב: ודיין אלמנות, שעשה משפטה של ירושלם שנאמר בה היתה כאלמנה: מושיב

אבן עזרא

עולות מיחים, על משקל מתים והטעם חסר וככה עולות כבשים שמנים בעלי מוח: אלים, הם הגדולים וסלה באמת: לכו, אשר עשה אלהים לנפשי: אליו פי, יחסר בית כמו כי ששת ימים בפי קראתי: ורומם, ויותר מרומם היה תחת לשוני רמז ללב ויש אומרים כי הטעם כפול ורומם כמו ומורק ושוטף: און, כאשר הייתי קורא בפי אילו היה און בלבי לא היה השם שומע מה שאני קורא והאות שלא היה און בלבי: אכן, כמו אכן נודע הדבר: ברוך, שעזרני להתפלל ולא הסיר וחסדו היה שאתפלל אליו: למנצח, אלהים יחננו, גם זה המזמור לא ידענו מי חברו: אלהים יחננו, כמו חננו אתם כמו אשר חנן וטעם יברכנו שיוסיף על אשר יחוננו וטעם יאר פניו שנמצא חן בעיניו כאשר נשא מאתו: לדעת, אז יהי נודע דרך השם לברך המעטים ולהושיעם: יודוך, גם יודוך אז עמים: ישמחו, הטעם הנה בעבור הטובות שתעשה עמנו: יודוך עמים, גם בעבור משפטיך כי תצדיק צדיק ותרשיע רשע ותשקיט הארץ בהשפט הרשע גם על זה יודוך: ארץ, ושב לבאר מה טעם יברכנו שהארץ תתן יבולה: יברכנו אלהים, בכל מעשינו אז ייראו אותו כל אפסי ארץ שלא שמעו את כבודו ואת גודלו: למנצח לדוד, יקום אלהים יפוצו אויביו, זה המזמור נכבד מאד ורובי מפרשים פירשוהו על מתן תורה ועדותם יי׳ בם סיני בקדש רק לא יוכלו לדבק הטעמים כי אחר שנכנסו לארץ ישיב לבקיעת הים בבאת אבותינו ממצרי׳ וזאת איננה דרך נכונה והנכון בעיני כי זה המזמור חברו דוד על המלחמה שהיתה לו עם ערלים ורוב מחנהו היה יהוד׳ ובנימן וזבולן ונפתלי אז נראתה גבורתם

שמע אלהים ג׳ כי שמע אלהים את קול הנער, שמע אלהים ויתעבר, אכן שמע אלהים הקשיב: כ״ז יאר ב׳ וסימ׳ פניו אליך, יאר פניו אתנו סלה, ואינון מן א״ב מן כ״ב י׳ ברישיה וסימ׳ נמס במסרה רבת׳ בערך יוד: מישור י׳ מל׳ וסימ׳ נמס במלכי׳ סימ׳ ב׳: ארץ י״ג רף בקריא׳ וסי׳ לקמן בסי׳ כ״ח: נתנה יבולה ד׳ חס׳ את בליש׳

טו עֹלוֹת מֵיחִים אַעֲלֶה־לָּךְ עִם־קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה׃ לְכוּ־שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְנַפְשִׁי׃ אֵלָיו פִּי־קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי׃ אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי׃ אָכֵן שָׁמַע אֱלֹהִים הִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתִי׃ כ בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי׃

סז

א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר׃ אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃ לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ׃ יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה׃ ח יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ׃ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

סח

א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר שִׁיר׃ יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו׃ כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־אֵשׁ יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃ וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃ ה שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃

תרגום

עֲלָוָן שְׁמֵנִין אַסִיק קֳדָמָךְ עִם קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֻרְבַּן דִיכְרִין אַעֲבִיד תּוֹרִין עִם בַּרְחַיָא לַעֲלְמִין׃ אִיזִילוּ שְׁמָעוּ וְאִשְׁתָּעֵי כָּל דַחֲלַיָא דֶאֱלָהָא מַה דַּעֲבַד לְנַפְשִׁי׃ לְוָתֵיהּ בְּפוּמִי קְרֵיתִי וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ תְּחוֹת לִישָׁנִי׃ שֶׁקֶר אִין חֲמִיתִי בְלִבִּי הַאֶפְשַׁר דִי לָא יִשְׁמַע יְיָ׃ בְּקוּשְׁטָא שָׁמַע אֱלָהָא אָצִית בְּקָל צְלוֹתִי׃ בְּרִיךְ אֱלָהָא דְלָא אַעְדֵי צְלוֹתִי וְטוּבֵיהּ מִינִי׃

לְשַׁבְּחָא בִּנְגִינָתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירָתָא׃ אֱלָהָא יְחוּס עֲלָנָא וִיבָרְכִינָנָא יַנְהִיר זִיו אַנְפּוֹי עִמָּנָא לַעֲלְמִין׃ לְהוֹדָעָא בְּאַרְעָא אוֹרְחָךְ בְּכָל עַמְמַיָא פּוּרְקָנָךְ׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָא אֱלָהָא יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָא כּוּלְהוֹן׃ יֶחְדוּן וִידוּצוּן אוּמַיָא אֲרוּם תְּדִין עַמַיָא בְּתִירוּצָא וְאוּמַיָא בְּאַרְעָא תְּדַבְּרִינוּן לַעֲלְמִין׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמַיָא אֱלָהָא יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָא כּוּלְהוֹן׃ אַרְעָא יְהָבַת אִיבָּהּ יְבָרֵיךְ יָתָן אֱלָהָא אֱלָהָנָא׃ יְבָרֵיךְ יָתָן אֱלָהָא וְיִדַחֲלוּן יָתֵיהּ כָּל סַיְיפֵי אַרְעָא׃

לְשַׁבְּחָא לְדָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירָא׃ יְקוּם אֱלָהָא יִתְבַּדְּרוּן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וְיַעַרְקוּן סַנְאוֹי מִן קֳדָמוֹי׃ הֵיכְמָה דִישְׁקִיף תְּנָנָא יִשְׁקְפוּן הֵיכְמָה דִי יִתְמְסֵי שַׁעֲוָא מִן קֳדָם אֶשָּׁא יְהוֹבְדוּן רַשִׁיעַיָא מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ וְצַדִּיקַיָא יֶחְדוּן וִידוּצוּן קֳדָם יְיָ וְיֶחְדוּן בְּחֶדְוָא׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם אֱלָהָא שַׁבְּחוּ שׁוּם יְקָרֵיהּ קַלְסוּן לְיָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בַּעֲרָבוֹת יָהּ שְׁמֵיהּ וּבִיעוּ קֳדָמוֹי׃ אֲבוּהוֹן דְיַתְמֵי וְדַיָינֵיהוֹן דְאַרְמְלָן אֱלָהָא בִּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ׃ אֱלָהָא דִי מְזַוֵּג זוּגִים יְחִידָאִין לְבַר זוּגָא כַּחֲדָא דְאַפֵּיק בֵּית יִשְׂרָאֵל דַהֲוֹן אֲסִירִין בְּמִצְרַיִם עַל עוֹבְדֵיהוֹן דְאַבְהַתְהוֹן כַּשְׁרִין בְּפוּמְבֵי בְּרַם פַּרְעֹה וּמַשִּׁירְיָתֵיהּ דְסָרִיבוּ לְשַׁלְּחוּתְהוֹן שְׁרוֹן צְחִיחִין׃

בנתינה וסימ׳ ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ, ונתן עץ השדה את פריו, גם יי׳ יתן הטוב, ארץ נתנה יבולה: כה״ אויביו ה׳ מל׳ וסימ׳ הנה בן נולד לך, יקום אלהים יפוצו, הרימות ימין צריו, אויביו ילבשו בשת, ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו: ביה ב׳ וסימ׳ כי ביה יי׳ צור עולמים, סלו לרוכב בערבות ביה שמו:

במלחמה על כן הזכירם והעד שהחל יקום וזה דומה לדברי משה קומה יי׳ והטעם כי בקומו ינוסו מיד המשנאים וטעם הקימה הראות גבורתו: כהנדוף, בא תנדוף שלם כמו וכל עצביכם תנתוצו: כהמס, שם הפועל מפעלי הכפל: דונג, שעוה: יאבדו רשעים, הם הנלחמים עם דוד: וצדיקים, שהם עם דוד והם ישראל ישמחו: שירו, יאמרו אלה לאלה שירו לאלהים: סלו, כמו שלסלה כענין הללו: בערבות, שם לשמים ורבי משה אמר נקרא כן שמים בעבור שהוא רחב גם אמר כי מלת סלו כמו סולו סולו המסילה וטעם לרוכב בערבות הוא החונה אל בית השם שהוא רוכב ערבה והנכון שהוא לרוכב בשמי שמי קדם ובעבור כי התנועות שלם האחת עולה כמו האש וכנגדו ההר והשנית יורדת כמו הארץ וזה כנגד השפלה והערבה אמצעית כתנועת הגלגל וב״ית ביה משרת והטעם בשם הזה סולו אותו ורוממוהו לא כאשר חשבו רבים כי הב״ית עיקר עד שיעמו כן עם כל האותיות וככה כי ביה יי׳ תוקף הנכוח: אבי, אע״פ שהוא עליון שהוא רוכב בערבות כמו כי רם יי׳ ושפל יראה והוא היתום אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה וטעם במעון קדשו אף על פי שכבודו מקום גבוה ויתומים בתחתית התחתית שהוא הארץ: אלהים

אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה: אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה: אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ: חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ־בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים: אֲדֹנָי יִתֶּן־אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב: מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת־בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל: אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ: בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן: הַר־אֱלֹהִים הַר־בָּשָׁן הַר גַּבְנֻנִּים הַר־בָּשָׁן: לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף־יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶצַח:

אֱלָהָא כַּד נְפַקְתָּא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וּבְעַמּוּדָא דְאִישָׁתָא קֳדָם עַמָּךְ כַּד טַיֵּילְתָּא בְּמַדְבְּרָא דִישִׁימוֹן לְעָלְמִין כַּד יְהַבְתָּא אוֹרַיְתָא לְעַמָּךְ אַרְעָא אִיתְרְגִישַׁת לְחוֹד שְׁמַיָּא אַטִּיפוּ טַלָּא מִן קֳדָם יְיָ דֵין סִינַי סְלִיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כַּד שְׁמָעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת קָל גְּבוּרְתָּךְ פְּרַחוּ נַפְשֵׁיהוֹן מִן יַד אֲתִיבְתָּא עִילָוֵיהוֹן טַלְיָין דִי תְּחִיוּתָא וּמִטְרִין דְּרַעֲוָא אֲרִימְתָּא אֱלָהָא עַל אַחְסַנְתָּךְ וְכִנְשְׁתָּא דְאִשְׁתַּלְהִיַּת אַתְּ אַתְקֵינְתָּא: חַיָּתָךְ אַתֵּיבְתָּא בָהּ אַתְקֵינְתָּא מַשִּׁירְיַת מַלְאֲכַיָּא לְאוֹטָבָא לַעֲנִיָּא אֱלָהָא: יְיָ יָהֵב פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ בְּרַם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מְבַשְּׂרָן מֵימַר אֱלָהָא לְחֵילָוַת רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל: מַלְכְוָתָא עִם חֵילֵיהוֹן אִטַּלְטְלוּ מִן פַּלְטֵיהוֹן וְחַכִּימַיָּא אִיטַּלְטְלוּ מִן מַדְעֵיהוֹן וּכְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מַפְלְגָא עֲדָאָה מִן שְׁמַיָּא: אִין אַתּוּן מַלְכַיָּא רַשִׁיעַיָּא שָׁכְבִין בֵּינֵי קִלְקַלְתָּא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּמְיָא לְיוֹנְתָא מִיטַלְלָא בַּעֲנָנֵי יְקָרָא מַפְלְגָא בִיזַת מִצְרָאֵי סִימָא דְזִקִיק וְטִיס בַּרְיָוְתָא מַלְיָין אוֹבְרִיזִין סַנְיָן: כַּד פַּרְסַת אִידְהָא עַל יַמָּא בִּצְלוֹ שַׁדַּי אַמְאִיךְ מַלְכְוָן וְאַמְטִילְתָּא עֲנַן גֵּהִנָּם הֵיךְ תַּלְגָא פְּצָא יָתָהּ מְטוּלָא דְמוֹתָא: טוּר מוֹרִיָּה אֲתַר דִי פַלְחוּ אֲבָהַת עָלְמָא קֳדָם יְיָ אִיתְבְּחַר לְבִנְיַין בֵּית מַקְדְּשָׁא וְטוּר סִינַי לְמוֹהֲבִית אוֹרַיְתָא טוּר מַתְנָן טוּר תָּבוֹר וְכַרְמֶל אִתְפְּסִילוּ אִיתְעֲבִיד לְהוֹן גִּיבְבָא הֵיךְ טוּר מַתְנָן: אֲמַר אֱלָהָא לְמָה אַתּוּן טָפְזִין טוּרַיָּא לֵית רַעֲוָתִי לְמִיתַּן אוֹרַיְתָא עַל טוּרַיָּא גֵיוְתָנִין מְבַסְרָנַיָּא הָא טוּר סִינַי דְמַכִּיךְ רְגַג מֵימְרָא דַיְיָ לְאַשְׁרָאָה עֲלוֹי שְׁכִינְתֵּיהּ לְחוֹד בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא יְיָ יִשְׁרֵי לְעָלְמָא: ארתיכין

בצעדך ב׳ וסימ׳ משדה אדום · בישמון סלה : ארץ י״ג דף בקריא׳ וסימ׳ ארץ מצרים לפניך במיטב הארץ · ארץ רפאים תחשב · ארץ חטה ושערה · ארץ אשר לא במסכנת תאכל · ארץ אשר יי׳ אלהיך דרש · ארץ צרץ ארץ שמעי · ארץ נתנה יבולה · ארץ רעשה אף שמים נטפו · ארץ פרי למלחה · ארץ נתנה ביד רשע · ארץ עיפתה כמו אפל · אל תכסי דמי · ארץ ממנה יצא לחם : בה ג׳ מפיק רפין וסימ׳ קו תהו ואבני בהו · וקול המון שלו בה ·

אלהים · ביתה · על דרך כי בית יעשה לך יי׳ ויעש להם בתים איש וביתו שה לבית והטעם כי היחידים ישימם רבים ויושיבם ומלת בכושרות קשורה עם אסירים כאילו אמר אסורים בזיקים וטעם כושרות הכבל שטעמו כמו ידיה שלחה בכישור וטעם סוררים העושים חמס ליתומי׳ ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע בצחצחות נפשך יבושת וזה הפך מושיב יחידי׳ ביתה לפנים ביישוב וצחיחה מקום כמאון · אלהים · כל המפרשי׳ פירשו כי בעת מתן תורה רעשו שמי׳ וארץ וככה אלוה מתימן יבוא וכן יי׳ מסיני בא וכן יי׳ בצאתך משעיר וככה אלהים בצאתך לפני עמך וזה הכתוב יכחישם כי לא יתכן לומר על מתן תורה בצעדך בישימון סלה כי ישימון מגז׳ והבמות תשמנה ובהיות ישר׳ בסיני היו ביישוב לא בתוהו ילל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא בארץ לא עבר בה איש וזה היה אחר נסעם מהר סיני ועוד כי אין כתו׳ בתור׳ שהארץ רעשה גם שמים ביום מתן תורה רק הר סיני חרד לבדו · וזה פי׳ הפסוקים כתוב בתורה יי׳ מסיני בא כי מסיני החל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב ופארן סמוך אליהם כי כן כתו׳ ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן וזה הוא בצעדך משדה אדום וככה אלוה מתימן יבוא שהוא כמו תימן אומר וטעם בצאתך לפני עמך לכת הארון תחלה כאשר נסעו מהר סיני וטעם ארץ רעש כמו וירגזו ההרי׳ שפחדו כל הגוים הלא תראה בשירת דור אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי והטעם כמעט היה הופך כל העולם ובעבור היות הארץ עומדת אמר רעשה הארץ כאשר רעשה סיני ביום מתן תורה מפני השם ורבי משה אמר כי זה סיני טעמו הנה זה עד בעמוד הכבוד עליו וטעם אלהי ישראל כי בעבור ישראל ירד האלהים על הר סיני : גשם · הנה טעם אלהים בצאתך לפני עמך לספר תחלת כבוש ישראל ומלת תניף תרוה כמו נפתי משכבי : נחלתך · היא ארץ ישראל והטעם כי השם ירוה אותה לעולם כדרך תמיד עיני יי׳ אלהיך בה וטעם ונלאה אילו היתה נלאה אתה כוננתה אותה : חיתך · קהלתך כמו חית פלשתים והנה יספר שכבשו ישראל לארצם וטעם תכין לנכח השם שהיתה לישראל בעת עניים תכין להם שתטיב להם : אדני · אמר · דבק עם המבשרות והטעם השם יקים דברי הנשים המבשרות בשיריהן : צבא רב · מישראל כי אותם וכל שאלתם שתגביר ישראל וזה הוא האומר מלכי צבאות ידודון ידודון מפניכם והטעם כי מלכי צבאות הגוים יברחו מפניכם וידודון פעמי׳ : ונות בית · הקהלה שנשארת בירושלם שלא יצאה למלחמה תחלק שלל אף כי היוצאת : אם · בין שפתים · כמו שפות הסיר שהוא כעין שחרות והטעם לא תפחדו מהאויב כי אילו הייתם שוכנים בין שפתים אתם לבנים כמו יונה שהיא נחפת בכסף : ואברותיה · כמו מי יתן לי אבר כיונה : בירקרק · עין הזהב וכמו ונהפכו כל פנים לירקון והטעם מהרה תתנער מן השחרות ויראה הלובן : בפרש · טעם שדי כמו מגבה כאשר פירש הנגיד ומלכים הם מלכי ארץ ובה שב אל חיתך ישבו בה ותשלג יראה הלובן כמו השלג הנמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבר הירדן מזרחה : למה · יספר שבח ארץ ישראל : הר גבנונים · מגזרת או גבן או דק אולי ככה הוא : למה תרצדון · תשפלו אתם הרים גבנונים וזה הטעם דבק עד אם תשכבון בין שפתים והטעם לא תשפל הר בשן כי אתה הר שחמדו המלאכים לשבת בו אף השכינה תשכן שם :

מושיב יחידים ביתה · ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש ממקומו והושיבם בית שלם וכניביה שלימה : מוציא אסירים בכושרות · הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה : אך סוררים · מצרים : שכנו צחיחה · כשארה ארצם ציה ושממה מכאתי בצעדך · כשצעדתה בצעדך במדבר סלה · שם הראיתנו זה דרכך לעולם לכל צרה באולה : זה סיני · גם הוא רעש מפני יי׳ אלהי ישראל : גשם נדבות תניף · עוד זאת עשית לנו אם הודרכנו לגשמים הניפותה והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה : נחלתך ונלאה אתה כוננת · כשהיתה נחלת ארצך נלאה ונמאה למטר אתה כוננת אותה · מצאתי נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה כלומר פעמים שהיא כך : חיתך ישבו בה · עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה · ד״א חיתך כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הב״ה : תכין בטובתך · כשיצאו ממצרים הסיבותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנענים ונידעו את האילנות ובתוך כך שעכבו במדבר עמדו ותקנו הכל : יי׳ יתן אומר המבשרות וגו׳ · אומר מאמר עוד הוא ישאג בקול להשמיע צבאות הגוים הרבים ומהו האומר מלכי צבאות הגוים ידודון יתנדדו וילכו מתוך ארץ ישראל וכנסת ישראל שהיא נות בית תחלק את שללם כמו שנאמר והיה כחרס ולתתנה קדם וגו׳ : אם תשכבון בין שפתים וגו׳ · כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיכם והתענגתם בתענוגים זאת יונתי כנסייתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ בפרס פרי וגו׳ כשפירש הב״ה לפניהם תורתו אסר המלכים כשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחשך אז נחפו כנפיה בכסף וחמדתה של תורה ומצות כנפי יונה פלומ״א בלעז · ואברותיה כנפים שעופפת בהן : בירקרק חרוץ · פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך כתנו המשורר אצל הכסף וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם : מלכים · אלו תלמידי חכמים כמו שנאמר בי מלכים ימלוכו : בפרש · לשון ופרש את השמלה בוררין את הדבר כשמלה חדשה : הר אלהים הר בשן · והיכן פירשה בהר סיני שהוא הר אלהים וסמוך לבשן בעבר הירדן : הר גבנונים · הר המיוחד בהרים : גבנונים · לשון הרים על שם גובהם כמו ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב : למה תרצדון הרים גבנונים · כל זה מוסב על יי׳ יתן אומר עוד יאמר להם למה תרצדון הרים גבנונים למה תארובון אתם ההרי׳ גבנונים הגבוהי׳ להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם משנבחר לשבתו לא שרת שכינה במקום אחר · ראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן רצד הוא מארב בלשון ערבי אבל מנחם פי׳ תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על השיטה הזאת :

רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן אֲדֹנָי בָם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ׃ עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם וְאַף סוֹרְרִים לִשְׁכֹּן יָהּ אֱלֹהִים׃ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃ הָאֵל לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלֵיהוִה אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת׃ אַךְ־אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו׃ אָמַר אֲדֹנָי מִבָּשָׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם׃ לְמַעַן תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ׃ רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ׃ קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת׃ בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל׃ שָׁם בִּנְיָמִן צָעִיר רֹדֵם שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם שָׂרֵי זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי׃ צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ עוּזָּה אֱלֹהִים זוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃ מֵהֵיכָלֶךָ עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי׃ גְּעַר חַיַּת קָנֶה עֲדַת אַבִּירִים בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי־כָסֶף בִּזַּר עַמִּים קְרָבוֹת יֶחְפָּצוּ׃

ארתיכין די אלהא תרין ריבבן דינור דליק תרין אלפין דאנגליא מדברין להון שכינתא דיי שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה׃ סליקתא לרקיע משה נביא שביתא שבייתא אלפתא פיתגמי אוריתא יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די מתגיירין ותייבין בתתובא שרת עליהון שכינת יקרא דיי אלהים׃ בריך יי כל יומא ויומא טעין לנא מוסיף פיקודיא עלוי פיקודיא תקיפא די הוא פורקננא וסעידננא לעלמין׃ אלהא לנא תקוף ופורקן ומן אלהא יי מתגרין ברשיעיא מותא ומפקנות נשמתא בסרנוקא׃ ברם אלהא יתבר ריש בעלי דבבוי יתר שער גבר די מתהלך בחובוי׃ צדיקיא דמיתו ואיתאכלו מן חיות ברא אמר יי מבותנן אתיב אתיב צדיקיא די ישתניקו במצולתיה דימא׃ מן בגלל דיחמון פורענות רשיעא יטמשון ריגליהון בדם קטילין לישן חיות ברא מן תרבהון ידחנון מן בעלי דבבא מנהון יסבעון׃ חמון בית ישראל הליכות שכינתך על ימא אלהא אמרין הליכת אלהא מליך כל עלמא בקדישא׃ אקדימו ואמרו שירתא בתר משה ואהרן דמנגנין קדמיהון במצע נשיא צדיקתא די עם מרים מתופפן׃ ביני כנישיא בריכו אלהא רוממו יי עובריא במעי אימהון זרעא דישראל׃ תמן בנימן זעיר בשבטיא דמן שירויא נחת לימא מטול היכנא קביל מלכותא מן שירויא ובתריהון נחתו רברבי יהודה רגמו יתהון שבטיא אבנין וקבילו רבנותא בתרהון רבני זבולן הוון תגריהון רבני נפתלי הוון גבריהון׃ פקיד אלהא עושנך איתעשן אלהא שרי בבית מקדשא דנן דעבדת לנא׃ מן היכלך תקבל קורבניא על ירושלם שכינתך שריא מפנקתיהון לך ייתון מלכיא קורבניא׃ נזוף במשיריית חייבין תרע יתהון היך קניא כינשת גיברין דמתרחצין בעגליא טעוות עמיא רעותיה בעמא די מתעסקין ברעותא באוריתא וזקיקא מן סימא בדר עמיא דלאגחא קרבא צבין׃ ויתון

אדני בם סיני בקדש׳ פ׳ תרין קדמאי דחוֹלנו זולת אדני בם הם יוצאין מכלל דין מפיק ויו והדין דאדני בם יוצא ג״כ מכלל דין מפיק יוד ועיין בשער המפיקין בספר רבת׃ אמר יי׳ ג׳ רפ׳ וסימ׳ אם לא שריתיך לטוב׳ הנני פקד אל אמון׳ מבשן אשיב׳ בתרא כתיב אדני׃ הליכות ד׳ וסימ׳ הליכות עולם לו׳ הליכות אלי מלכי בקדש׳ הליכות שבא קוו׳ צופיה הילכות ביתה כן כתיב׳ חבקוק הלכות כתיב׳ איוב הליכת כתיב׳ ושאריהון הליכות כתיב׃ ג׳ פסוקי׳ שרי שרי שרי וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃

רכב אלהים וגו׳ עוד זה מוסב על יי׳ יתן אומר להזכיר חבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפים שנאנים שנים מלאכים חדים ויי׳ היה ביניהם בסיני בקדש אף שם עלית אתה נגיד עמי משה בן עמרם למרום שבית שבי את התורה ולקחת מתנות מן העליונים לתתם לבני אדם׃ אף סוררים לשכון יה אלהים׳ אף עוד גרמת ששכן הקב״ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניטי׳ אותו׃ ברוך יי׳ וגו׳ זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים׃ יעמוס לנו׳ יתן לנו ישועה רבה מכל עומס ככל אשר נוכל שאת מנאתי יום יום יעמוס לנו כל היונים כן ניהב בנו לכל ברה ישועתה׃ האל לנו אל למושעות׳ אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו׃ קדקד שער׳ קדקדו של עשו שהוא איש שעיר המתהלך תמיד באשמיו ואינו חוזר מרעתו׃ אמר יי׳ מבשן אשיב׳ כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים׃ למען תמחץ׳ רגליכו בדם׳ כשימחץ את ראש האויב תהא רגליכו בוקעת בדמם תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו מחצה וחלפה רקתו כמו בקעה ולשון משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם בדם ד״א תמחץ שם כלי ששואבין בו יין מן הבור מחץ שמו במסכת עבודה זרה׳ ולשון כלביך מדם האויבים׃ מנהו׳ תהי פרנסתו כדאמרינן מאי משמע דמן ליסנא דמזוני הוא דכתיב אשר מנה את מאכלכם וגו׳׃ ראו הליכותיך אלהים׳ כלומר לאלו כאה לך להושיע שכשראו הליכותיך בקרושתך בים קדמו שרי׳ לשורר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים׃ בתוך עלמות תופפות׳ בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם במקהלות ברכו אלהים׃ ממקור ישרא׳ אף עוברים ממעי אימן אמרו שירה׃ שם בנימן׳ הצעיר נעשה רודה עליהם רודם כמו רודם בקמץ משם זכה להיות מלך לפי שירד תחילה לים וכן אמר לו שמואל לשאול הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא ברים כל שאר שבטיא׃ שרי יהודה רגמתם׳ מתקנאים בהם וזורקין בהם אבנים וכן שרי זבולן ונפתלי וכן אמר לו כוה אלהים עוזך׳ ד״א רגמתם רקמתם לבושי בגדי רקמתם לשון ארגמן כך חברו מנחם׃ עוזה אלהים וגו׳ עכשיו חוזר המשורר לתחילתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים והתגבר אשר כל אלה פעלת לנו ומהיכלך על ירושלם וגו׳ וממה שיראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושל׳ יובילו לך דורון ושי׃ גער חית קנה׳ הוא עשו שנמשל כחזיר יער הדר בין הקנים׃ עדת אבירים בעגלי עמים׳ עם שסמכו ועשתו כפרים אבירים בתוך שאר האומות שהיכם אלא כעגלים לנגדם׃ מתרפס ברצי כסף׳ אינם מתרצים לכל אדם אלא אם כן מרבה להם מעות׃ בזר עמים׳ פזרו את השבטים כר״א אף חובב עמים ותמיד קרבות יחפצון חפצים להלחם בנו׃ יאתיו

רכב׳ זה דבק עם חמד אלהים לשבתו וטעם רבותים כמו שביבות אלישע רבבות רבות׃ אלפי׳ שנים במספר כמו אלף אלף ואלף שנאן תחת יוד במין קמין וי״א כי זה רמז למספר הלוים במדבר ואין זה מטעם המזמור וטעם יי׳ בם השכינה בם בסיני בקדש ויחסר כ״ף כמו ועיר פרא אדם יולד והנה הטעם כי קדושת ארץ ישרא׳ בהר סיני׃ עלית׳ דברי בן אדם לדוד וזה אמרו ברוח הקדש או תפלה וטעם למרום השמים הגבוהים׃ לקחת מתנות באדם׳ העבדים הנשברים ואף סוררים ויכרתו ברית עמך הסוררים שיתגיירו וישכנו עם מקום השכינה׃ ברוך אדני׳ יודה השם שהגביר ידו׃ יעמוס לנו׳ ברכותיו וי״א כי הפעול הוא ישועתנו ויהיה האל בעבור אל למושעות לנו האל לנו הוא לבדינו למושעות וים לו תוצאות וסבות להמית אויבינו׃ אמר׳ פירושי׳ רבים ראיתי ואין אחד מהם קשור באשר לפניו ואחריו ולפי דעתי כי פירושו כי האויב הבא אלי בשן אל ארץ ישראל ככה ישוב אל ביתו כאשר ישוב הטובע במצולות ים וטעם אמר כך גזר השם כאשר פירשתי בכמה מקומות׃ למען תמחץ רגלך׳ כף רגלך לנוכח דוד כי עלית למרום ותי״ו תמחץ רגלך לשון נקבה כמו רגלי עמדה במישור ותהיה המלה מהפעלים העומדי׳ או תי״ו תמחץ לנכח דוד וזה דרך משל ור׳ יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו חמוץ בגדים׃ לשון כלביך׳ רמז לאויבים שהיו מדברים על דוד׳ מאויבי׳ מדם אויבים׃ מנהו׳ כמו מן הוא והלאה ובא משונה בעבור היותו סוף פסוק וי״א מאויבים מהכלל ומנהו כמו מן שמן מנהו רמז למלכ ואחרי׳ אמרו כי מנהו כמו כוהו והשלם נקודות אין מנהג שימצאו תחת קמץ גדול כי הוא פתח קטן׃ ראו׳ ישראל אלו הדרכים וההליכות שהלך השם עם ישראל פעם אחרי פעם וטעם בקדש השמים כמו הככבים ממסלותם׃ קדמו׳ תופפות׳ שם התאר או פועלות מפעלי הכפל והקמץ הפ״א בעבור היותו סוף פסוק רק מתופפו על לבביהן מעלומי העין׃ במקהלות׳ ממקור ישראל׳ היוצאים ממקור ישראל כמו וממי יהודה יצאו׃ שם בנימן צעיר׳ במספר כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבעה או בעבור היותו קטן מכל הבנים וטעם רודם הרודה שם להם והמ״ם סימן במקהלו׳ ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך וכבר הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור׃ צוה׳ עזך׳ לנכח דוד וזה עזה כמו הגבורה אתה האלהים פעלת לנו והנה משקל עזה כמו חקה׃ מהיכלך׳ הטעם כי מהיכלך הב״ף לנכח דוד עד המקומות הרחוקים תהיינה המנחות המובאות לך׃ גער׳ כמו הנני גוער לכם שאין בו בי״ת׃ חית׳ קהלת חיתך ישבו בה׃ קנה׳ החיה שהרמחים ארוכים כמו הקנה וכן שם רמחיהם בלשון קדר׃ בעגלי עמים׳ כמו עדת אבירים כמו אבירי בשן פרות הבשן והטעם כפול גער בהם עד שיהיה כל אחד מהם מתרפס לפניך׳ ברצי כסף לתת מס אחר שפזרו כל האנשים החפצים להלחם עמך׳ בזר כמו ורכוש להם יבזור וקרבות כמו המלמד ידי לקרב׃ יאתיו

במקהלות ב׳ בתרי ליש׳ ותנו במקהלות

עוזה ל׳ מלעל וסוסגגר דכל

יאתיו חשמנים, כנגים כחשמונאי ובום תריץ ידיו בזהב: ממלכות, המביאות המס לדוד: לרוכב, בקשור בית כרוך הבהמה אשר אני רוכב בה והטעם שמי השמים וטעם קדם יש לו סוד כנגד בני הדור ופעול יתן קול עוז: תנו, פירש מה הוא הקול שהשם אמר תנו עז להודות בדיבור: על ישראל, שהם בגולתו מכל הארץ עליהם תראה גאותו: ועוזו בשחקים, כי משם יבוא העזר לישראל: נורא, יהיה מורא אלהים בארץ ממקום המקדש כדרך ברוך יי׳ מציון, והנכון כי בית המקדש בארץ מכוון כנגד בית המקדש בשמים כמו וזה שער השמים והוא סוד מכוסה ובעבור שהזכיר תנו עז לאלהים בדיבור שיודו שהוא בעל העוז אמר שהעוז במעשה באמת גם התעצומות השם יתן אותם לישראל והודו לשם על כן ברוך אלהים: למנצח על שושנים, פיוט תחלתו כן: הושיעני, כי באו מים, המשיל האויבים למים כמו ימשני ממים רבים: טבעתי ביון, רפש כמו מטיט היון: ואין מעמד, העי״ן בקמץ חטף כמו היה מעמד במרכבה והיה ראוי להיותו בפתח כי הוא שם ר׳ משה אמר שהוא שם על משקל מוקטר מוגש והשתנה בעבור אות הגרון: ושבולת, כמו הנהר וטעם שטפתני כמעט קט והיא תשטפני כדרך ונשמה לא מתרם בי והעד כי הוא מתפלל אחר כן אל תשטפני: יגעתי, נחר, מגזרת וחרה נחשתה ובאה הנו״ן שמור כדרך מקדשי כי נחל והוא בניין נפעל מפעלי הכפל: כלו עיני, בעבור היותו מיחל: רבו, מצמיתי, כדרך מחשבתם וככה וירא בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל והאכנעי רדפו אחריה: אלהים אתה, דין האמת: אתה ידעת, אם הייתי אויל: ואשמותי, לאלה הצוררים בסבבה או בזדון כאשר יזכיר אויבי שקר ולמ״ד לאולתי. נוסף כלמ״ד הרגו לאבנר: אל,

יאתיו חשמנים, ולא כשתחריב את עמו ויקום מלך המשיח יביאו לך דורונות ממצרים ומכוש ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה והפותרים פותרין אותו לשון דורון: שירו לאלהים, שהראה גדלו וגאל את עמו: הן יתן, הן נותן: נורא אלהים ממקדשיך, ממה שהחרבתו אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים קל וחומר לרשעי האומות ומדרש אגדה אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך כשהקב״ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס וכן הוא אומר בקרובי אקדש ונקדש בכבודי במיתת שני בני אהרן ורבותינו דרשו כל המזמור עד ברוך יי׳ יום יום על מתן תורה וגשם נדבו במתן תורה וחיתך ישבו בה ואני אין לבי מתיישב לאמן לשון ישבו בה בלשון נתיישבו בתורה וההר חמד אלהים לשבתו אין לבי מתיישב לדרשו על הר סיני שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכן בו לנצח ובאן כתיב ישכון לנצח וכן מלכי צבאות פירשו כמו מלאכי צבאות ואין זה לשון מקרא: על שושנים, על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהחוחים מנקבין אותה והתפלל עליהם: כי באו מים, האומות: ביון מצולה, בבוץ טיט של מצולה: שבולת, הוא שטף חוזק הנהר פ״ל בלעז: נחר יבש כמו חרה מני חורב: כלו עיני, כל תוחלת ממושכ׳ קרויה כליון עינים כמו וכלות אליהם כל היום מכלות עינים ועיני רשעי תכלינה: אויבי שקר, שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם לתפוש טעותם: אז אשיב, כשהם נאספים עלי אני מפחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם: אל יבושו בי קויך, אל תניחני בידם פן יבושו קויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב״ה: לאחי, לעשו: קנאת ביתך, ראו החבה שהנהגת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי: ואבכה בצום נפשי, בתעניתי: ותהי לחרפות לי, מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי מכ׳ ונגינותי בי לשותי שכר: ואני תפלתי לך יי׳, יהי עת תפלתי עת רצון: ואל

שירו לאלהים ב׳ ובעניגא וסי׳ שירו לאלהים זמרו שמו, ממלכות הארץ שירו לאלהים: ועזו ד׳ וסימ׳ דרשו יי׳ ועזו דתהלות, וחברו דדה״, ועזו ואפו על כל עוזביו דעזרא, ועוו בשחקים: ממקדשיך ב׳ מל׳ בליש׳ וסים׳ מרוב עוניך בעול רכלתך, נורא אלהים ממקדשיך: ברוך אלהים ב׳ א׳ רפ׳ וא׳ ספ׳ אשר לא הסיר

יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים: ממלכות הארץ שירו לאלהים זמרו אדני סלה: לרכב בשמי שמי קדם הן יתן בקולו קול עז: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים:

ס ט

למנצח על שושנים לדוד: הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש: טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני: יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אשר לא גזלתי אז אשיב: אלהים אתה ידעת לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו: אל יבשו בי קויך אדני יהוה צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל: כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני: מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי: כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי: ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי: ואתנה לבושי שק ואהי להם למשל: ישיחו בי ישבי שער ונגינות שותי שכר: ואני תפלתי לך יהוה עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

ייתון בנוי דחם אוסמנא ממצרים לאתגיירא בנוי דכוש ירהטון למיפרש ידיהון בצלו קדם אלהא: מלכות ארעא שבחו קדם יי׳ שבחו יי׳ לעלמין: ליתיב על כורסיה בשמי שמיא מן לקדמין הוא במימריה יהב בקליה קל רוח נבואתא לנביא: הבו יקר עושנא לאלהא די על ישראל גיותנותיה ועושניה בשמיא: דחיל אלהא מן בית מקדשך תקיפא דישראל הוא יהב עושנא ותוקפא לעמיה בריך אלהא: לשבחא על גלוות סנהדרין על יד דוד: פרוק יתי אלהא ארום מטו משיריית חייבין עד די אעיקין לי היך מיא דמטו עד נפשא: טמעית בגלותא היך במיא דמצולתא ולית אתר למקום מטית בעמקי תקוף סיעת רשיעיא ומלכא רשיעא אגלי יתי: אשתלהיית במיקרי אתחרחר עינקי כלו עיני מן לאורכא לאלהי: סגיען מן סערן דרישי סנאי מגן תקפו מקטיני בעלי דבבי סהדי שקרא דלא אנסית על סהדותכון הבכן אשלם: אלהא את ידעיתא לטפשותי וסורחנותי מן קדמך לא אתכסיאו: לא יבהתון בי דסברין עלך ולא יכספון בי דתבעין אולפן מינך אלהא דישראל: ארום אמטולתך סוברית חיסודא חפת כיסופא אפי: נוכרי איתחשיבית לאחי והיך בר עמין לבני אמי: ארום טננא דבית מקדשא גמרת יתי וחסודי רשיעיא דמחסדין לך במשתפהון טעוותהון לאיקרך נפלו עלי: ובכית בצומא דנפשי והות חיסורתי לקלנא לי: ויהבית תחות כסותי סקא והוית להון למתלא: ימללון עלי יתבי תרעא בית קרנתא וזמריהון דאלין למשתי מרוות בבית קרקסון: ואנא צלותי קדמך יי׳ בעידן רעוא אלהא בסגיעי טובך עני יתי בקשוט פורקנך:

פצא

תפלתי, ותעצמו׳ לעם ברוך אלהים: ס״ט מעמד ב׳ והמלך היה מעמד במרכבה, טבעתי ביון מצולה ואין מעמד: אדני יי׳ ח׳ כתיב כן באורייתא ובכתובין וסימ׳ ויאמר אברם אדני יי׳ מה תתן לי, ויאמר אדני יי׳ במה אדע כי אירשנה, אדני יי׳ אתה החלות, ואתפלל אל יי׳ ואמר אדני יי׳ אל תשחת, ואני קרבת אלהים לי טוב, אל יבשו בי קויך, אבא בגבורות אדני יי׳, כי אתה תקותי אדני יי׳, וכל נביאים דכוו׳ אדני יי׳ כתיב במ״ה יי׳ אלהים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳: ואבכה ג׳ וסימ׳ בעוד הילד חי צמתי, ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי דנחמיה, ואבכה בצום נפשי:

יי׳ צבאות, שהוא אלהי השמים כי הצבאות שמה הם, אלהי ישראל, שהם צבאותיו בארץ: כי עליך, בעבורך בעבור שאני עבדך יחרפוני צוררי: מוזר, והטעם השתניתי עד שלא יכירני אחי כאילו הייתי זר: כי, טעם קנאת ביתך שהיו הצוררים מחרפים הבית שהיה שם הארון והקרוב כי זה המזמור נאמר ברוח הקדש על זמן הגלות והעד ויבנה ערי יהודה: ואבכה, הפעול נפש כמו ולבכותה: ותהי, כאשר הזכרתי כי כח השם בפועל שעבר או עתיד וככה הוא ואבכה בכיה היתה לחרפות לי: ישיחו, יספרו שילעגו לו בני אדם יושבי שער בעבור עונותיו: ואני, מתפלל אולי אמצא עת רצון: באמת ישעך, בישעך באמת וגם אומרים כמו בבעל פעור בעבור ואינם נכון בעיני:

וזאת

וזאת היא תפלתי הצילני מטיט זה הוא ביון · וממעמקי מים כנגד מצולה · אל · ואל תאטר עלי באר פיה · כי יש בה מים חיים ותאטר כמו תסתם ותסגר כמו אים אטר יד ימינו : ענני · כי טוב חסדך · הטעם מטיב או כמה הוא טוב לי : ואל · בעבור היותו במקום נסתר במעמקי מים : קרבה · אמר רבי משה כי קרבה כמו וקרב אותם ומלת גאלה כמו גאולתה וכ״ח יפר״ם רבי משה קרבה דרך ציווי פועל יוצא ויתפלל לשם קרבה גאולת נפשי כמו וקרב אותם שהוא ציווי כמו בלע יי׳ פלג לשונם על כן וקרב כולו פתוח וגאלה שם פתח כמו זהבה שללה על כן הוא גאולתה כך פי׳ לי החכם שיחיה והנכון שהוא כמו זכרה לי וגאלה ציווי על דרך ולמדה את בני ישראל או תחסר מלת אשר וכן הוא קרבה אל נפשי אשר גאלה והטע׳ מי שגאלה וטע׳ למען אויבי שיעשו לי חמס : אתה ידעת · מה שיש בלבם לחרפני כי נגדך כל צררי : חרפה · חרפת אשר יחרפוני השפילו לבי : ואנושה · האל״ף סימן המדבר ותחסר אל״ף ויאנש וכא שורק תח׳ חולם כמו ישפוטו הם : לנוד · כמו לנוד לו : ויתנו בברותי · בעבור שאם כאשר הזכיר ואבכה בצום נפשי והעם רעב וכמא בברותי מגזר׳ הברייה : יהי · כנגד ויתנו בברותי ראש : ולשלומים · תחת שלומים כלמ״ד ותהי להם הלבנה לאבן : תחשכנה · כאשר לא יראו וימעדו אז יפלו : שפך · קשור באשר לפניו כאשר יפלו שפוך עליהם למעלה זעמך שאם ברחו ישיגם חרון אפך כאשר לא ימלטו הם החרב טירתם : כי · אמר רבי משה ולהכאיב חלליך יספרו זה לזה שאנחנו מוכים וחללי׳ : תנה · תן זה העון שיספרו ויתהללו עם עונם : ואל יבואו · אמר רבי משה כי טעמו בדרך צדקה שתעשה עמהם ולפי דעתי שפי׳ הכתו׳ הבא אחריו ועם צדיקים אל יכתבו : ימחו · כבר פירשתי בספרי כי ספ׳ החיים הם השמי׳ ושם כל הגזירות העתידות להיותם כתובות ביום הבראם : ואני · תשגבני · כנגד עני : אהללה · וטעם בתודה שאודה החסד שגמלני : ותיטב · משור · מה משור ישרת את כאילו הוא כתוב משור מפר כדרך ככבש אלוף כ ככבש כאלוף כי השור גדול מהפ׳ ואיך יסמוך שור אל פר כמו קח את פר השור : מקרין מפריס · שב אל הפר לבוד שנראה קרנו ופרסתו הטעם שאינו קטן מאד : ראו · וזה ויחי לבבכם כפ״ה רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו ואתם דורשי אלהים ראו זה ויחי לבבכם : כי אביונים · כנגד שהזכיר ואני עני וכואב : אסיריו · כמחשבת אויביו שיאס רוחו ואם על בני הגלות יותר נכון : יהללוהו · שוכני שמים והארץ ועוברי ימים או דרך משל כמו הן ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : כי · ויש אומרים כאשר אהללנו יהללוהו שמים וארץ ואם על הגלות יהללוהו בהושיעו ציון והזכיר ערי יהודה שיש להם חלק כירושלים : וזרע · הטעם וירשוה הם ובניהם בימי דוד או בימי המשיח : למנצח

וממעמקי אילין מילין לית דכוו׳ וממעמקי ל׳ הצילני מטיט ואל אטבעה · וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה · וממועצותיה׳ ל׳ ויאכלו מפרי דרכם · וממצוקותיהם ל׳ ויצעקו אל יי׳ בצר להם · וממנח ל׳ הוי כי גדול היום ההוא · וממעון ל׳ קדשו יתן קולו שאג ישאג · ובמזרח ל׳ וייראו ממערב את שם יי׳ · וממערבה ל׳ למען

טו הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה אִנָּצְלָה מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם׃ אַל־תִּשְׁטְפֵנִי שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל־תִּבְלָעֵנִי מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי בְּאֵר פִּיהָ׃ עֲנֵנִי יְהֹוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ פְּנֵה אֵלָי׃ וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי׃ קָרְבָה אֶל־נַפְשִׁי גְאָלָהּ לְמַעַן אֹיְבַי פְּדֵנִי׃ כ אַתָּה יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ כָּל־צוֹרְרָי׃ חֶרְפָּה שָׁבְרָה לִבִּי וָאָנוּשָׁה וָאֲקַוֶּה לָנוּד וָאַיִן וְלַמְנַחֲמִים וְלֹא מָצָאתִי׃ וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי רֹאשׁ וְלִצְמָאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ׃ יְהִי־שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ׃ תֶּחְשַׁכְנָה עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד הַמְעַד׃ כה שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם׃ תְּהִי־טִירָתָם נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל־יְהִי יֹשֵׁב׃ כִּי־אַתָּה אֲשֶׁר־הִכִּיתָ רָדָפוּ וְאֶל־מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ׃ תְּנָה־עָוֺן עַל־עֲוֺנָם וְאַל־יָבֹאוּ בְּצִדְקָתֶךָ׃ יִמָּחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְעִם צַדִּיקִים אַל־יִכָּתֵבוּ׃ וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים תְּשַׂגְּבֵנִי׃ ל אֲהַלְלָה שֵׁם־אֱלֹהִים בְּשִׁיר וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה׃ וְתִיטַב לַיהֹוָה מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן מַפְרִיס׃ רָאוּ עֲנָוִים יִשְׂמָחוּ דֹּרְשֵׁי אֱלֹהִים וִיחִי לְבַבְכֶם׃ כִּי־שֹׁמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהֹוָה וְאֶת־אֲסִירָיו לֹא בָזָה׃ יְהַלְלוּהוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ יַמִּים וְכָל־רֹמֵשׂ בָּם׃ לה כִּי אֱלֹהִים יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וְיִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה וְיָשְׁבוּ שָׁם וִירֵשׁוּהָ׃ וְזֶרַע עֲבָדָיו יִנְחָלוּהָ וְאֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

פְּצָא יָתִי מִן גָּלוּתָא דִּמְתִיל לְטִינָא וְלָא אֶטְמוֹעַ אִתְפְּצֵי מִן סַנְאַי וְדָמְיָן לְעוּמְקֵי מוֹי׃ לָא יַגְלֵי יָתִי מַלִּיךְ תַּקִּיף וְלָא יְסַלְעֵם לְמַחְפֵי עֲלַי מְצוּלְתָא חֲסִין וְלָא תִיתְפְּתַח עֲלַי גֵּהִנָּם פּוּמָהּ׃ עֲנֵי יָתִי יְיָ אֲרוּם טָב חַסְדָּךְ הֵיךְ כְּסַגִּיעוּת רַחֲמָךְ תִּסְתַּכֵּל לְוָתִי׃ וְאַל תְּסַלֵּק שְׁכִינְתָּךְ מֵעַבְדָּךְ אֲרוּם עִיק לִי סַרְהִיב עֲנֵי יָתִי׃ קְרַב לְוָת נַפְשִׁי פְּרוֹק יָתָהּ מְטוּל דְּלָא אִיתְרַבְרְבוּ עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבַי פְּרוֹק יָתִי׃ אַתְּ יְדַעְתָּא קְלָנִי וּבַהֲתִי וְכִסּוּפִי לְקִבְלָךְ קַיְימִין כָּל מְעִיקָי׃ קְלָנָא תַּבְרַת לִבִּי וְהָא הִיא מוֹצָא וְאַסְתְּנִית לְמָרֵי חַסְפִּירָא וְלֵיתֵיהוֹן וּלְמָרֵי תַּנְחוּמִין וְלָא אַשְׁכָּחִית׃ וִיהָבוּ בִּסְעוֹדָתִי מְרִירַת רֵישֵׁי חוּרְמָנֵי וּלְצַחוּתִי אַשְׁקְיוּן יָתִי חַלָּא׃ יְהִי פָּתוֹרֵיהוֹן דְּסַדְּרוּ קָדָמוֹי בְּאַכְלֵי קָדָמֵיהוֹן לְקוּלָא וְנִכְסַתְהוֹן לְתַקְלָא׃ אִיתְחַשְׁכַן עֵינֵיהוֹן מִן לְמֶחֱמֵי וְחַרְצֵיהוֹן תְּדִירָא תְּזוּעַ׃ שְׁדִי עִילָוֵיהוֹן רוּגְזָךְ וּתְקוֹף רוּגְזָךְ יַדְבִּיקִינוּן׃ תְּהֵי מַשְׁכַּנְתְּהוֹן צַדְיָא בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן לָא יְהֵי יָתִיב׃ אֲרוּם דִּי אַנְתְּ מְחִיתָא רְדָפוּ וּמִן דִּכְאִיב עַל קְטוֹלָךְ יִשְׁתַּעְיָין׃ הַב עֲוָיַת עַל עֲוָיָתְהוֹן וְלָא יִזְכּוּן לְמֵיעַל בִּכְנִישַׁת צַדִּיקָיךְ׃ יִתְמְחוּן מִסְּפַר דִּכְרִין חַיַּיָא וְעִם צַדִּיקַיָא לָא יִתְכַּתְבוּן׃ וַאֲנָא עַנְיָא וּכְאִיבָא פּוּרְקָנָךְ אֱלָהָא תְּשֵׁיזְבִינָנִי׃ אֲשַׁבַּח שׁוּם אֱלָהִי בְּשִׁירָא וַאֲרַבְּיִנֵּיהּ בְּתוֹדְתָא׃ וְתוּשְׁפַּר צְלוֹתִי קֳדָם יְיָ מִן תּוֹר פַּטִּים וּבְחִיר דְּקָרִיב אָדָם קַדְמָאֵי דְּקַדִּימוּ קַרְנוֹי לְטִילְפוֹהִי׃ חֲמוֹן עִינְוְתָנוּתַיָא וְיֶחְדוּן תָּבְעֵי אוּלְפַן מִן קֳדָם אֱלָהָא וִיחֵי לִבְּכוֹן׃ אֲרוּם מְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן דְּחַשִׁיכֵי יְיָ וְלַאֲסִירוֹי לָא בְסַר׃ יְשַׁבְּחוּנֵיהּ מַלְאֲכֵי שְׁמַיָא וְיָתְבֵי אַרְעָא יַמַּיָא וְכָל דְּרַחֲשִׁין בְּהוֹן׃ אֲרוּם אֱלָהָא יִפְרוֹק צִיּוֹן וְיִשַׁכְלֵל קִירְוַיָן דִּיהוּדָה וְיִתוּבוּן תַּמָּן וְיֵרְתוּנָהּ׃ וּבְנֵי עַבְדוֹי יַחְסְנוּן יָתָהּ וְרָחֲמֵי שְׁמֵיהּ יִשְׁרוּן בְּגַוָּהּ׃ לשבחא

רש״י

אל תאטר · ואל תסגור עלי : באר · ברה כריה זו את פיה לבלעני · תאטר כמו אטר יד ימינו שאינו משתמש בה : קרבה אל נפשי · קרב אלי : גאלה · גאול אותה : ואנושה · ואאנש וחולה כמו כי אנושה מכותיה וכמו ויאנש הילד דבת שבע · ואם תאמר היאך האל״ף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדבור אל המדבר כן דרך תיבה שתחילתה אל״ף כגון ואהב את יעקב אני אהבי אהב הרי הוא כמו ואאהב וכן אסף אסף כמו אאסף : לנוד · שיבואו לי אוהבים לנוד לי ולנחמני : בברותי · בסעודתי כמו תבא נא תמר אחותי ותברה מידה : ראש · מרה : ולשלומים · כשיקוו לשלום יהפך שלומים למוקש : כי · את העם הזה אשר אתה הכית רדפו אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה : ואל מכאוב חלליך יספרו · דבריהם לבא בעצה נשחיתם בהיותם כאבים · ותיטב · הלולי ליי׳ : משור פר · הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנברא שור ביום הביאו שם שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר שור או כשב או עז כי יולד בו ביום נדמה לפר שהוא בן שלש : מקרין מפריס · קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו ובקרניו נברא וראשו יצא מן הארץ תחילה כדרך כל הנולדים הוציאתן ה הארץ שנמצאו קרניו קדמו לרגליו : לדוד

ידעו ממזרח שמש · וממצרים ל׳ כי נער ישראל ואהבהו · וממשפט ל׳ מעצר וממשפט : יכתבו ד׳ וסימ׳ וסורי בארץ יכתבו · ועם צדיקים אל יכתבו · ובכתב בית ישראל אל יכתבו · ועל ספרך כולם יכתבו : ויחיו ג׳ וסי׳ ויחי עוד לנצח לא יראה השחת · ראו ענוים וישמחו · ויחי ויתן לו מזהב שבא : וירשוה ד׳ וסי׳ נמס בישעיה סי׳ ס״ה : ואהבי ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימ׳ ג׳ :

למנצח לדוד להזכיר, טעם פיוט תחלתו כן, אלהים, חושה, בעבור אחר בתחלה כאילו כתוב אלהים חושה להצילני בדרך נר אלהים נשמת אדם ורבים ככה: יבושו, כאשר תעזרני מיד יבושו: יסוגו אחור, בניין נפעל כמו יסוגו אחור מגזרת סוגה סיגים: ישובו על עקב, כמו בעקבי הצאן ויש אומרים בעבור עוגם ושכר שמביישים אותי כמו בשמרם עקב רב כמו תגמול, וחלף ישימו כאשר יבושו הם אז ישישו מבקשיך וירימו קול: ואני, כמשמעו עני ואביון או כעני ואביון או כמחשבת האויבים ולי כי אמרו לי אחי הוא: אל תאחר, עזרי פועל יוצא או פועל עומד אל תאחר כמו מדוע אחרו להיותך עזרי: בך יי חסיתי, הנכון בעיני כי זה המזמור דוד חברו כמו המזמור ברכי נפשי את יי אלהי גדלת מאד כי הוא דבק: בך, אתה השם עומד לנכח על כן לא אבוש לעולם: בצדקתך, הטעם שתדין בצדק כי אויבי יעצו ליעול: היה לי, כמו מעון להסתר בו על כן אחריו לבא תמיד כי כל מעון הוא למעלה וטעם צוית שהבטיחו שמואל או על דרך הוא זה ויאמר כמו דבור השם שהטעם על הגזרות על ידי המלאכים: אלהי, התחבר טע' בצדקתך: וחומץ, כמו אשרו חמוץ: כי, אין לי תקוה זולתך וככה אותך קויתי מיום הייתי על האדמה וזה הוא מבטחי מנעורי: עליך, גוזי, כמו ויגז שלוים על כן תהלתך בך תמיד: כמופת, הטע' בעבו' שנסמכתי עליך ואתה שמפתני הייתי כמופת לרבים שלא היו מאמינים בך כדרך והיה יחזקאל לכם למופת: ימלא, כנגד בך תהלתך כנה עד שימלא פי והטעם כל ימי: אל, הטעם כאשר עזרתני מנעורי עזרני עת זקנתי: כי, לי, בעבורי כמו פן יאמרו אויבי לי, ושומרי נפשי, שהייתי מחשב שהם עוזרי נועצו יחדיו עם אויבי: לאמר, זה אומרים ואומרים אלה לאלה: אלהים אל תרחק, אם רחק יום ישועתי יחשבו כי רחקת ממני: יבושו, שוטני נפשי, הם שהיו אוהבין שוטני נפשו: ומבקשי רעתי, הם אויבי: ואני, הטע' אם רחק יום ישועתי אני תמיד איחל ואוסיף להלל: פי, צדקתך, שעשית לאחרים ועמי בימים הראשונים והתשועות שעשית: כי לא ידעתי, כדרך כי עם קשה עורף הוא אף על פי שלא אדע מספריהם ואולם ספורו תחת שורק על משקל גבורו: אבוא, לספר גבורותיך ובעבור כי משפטי רבים מהגבורים להסתרר על כן אזכיר צדקתך לבדך: אלהים, כמה היה משפטי להללך כי אתה למדתני כמו רגלות כמו פרא למוד מדבר וגם עזרני להלך כמנהגי:

ע' למנצח ב' בטעם וסימ' למנצח דקוה קויתי, למנצח להזכי': בשתם ד' וסי' הנני עשה את כל מעניך דסוף צפניה, ישמו על עקב בשתם, ויעטו כמעיל בשתם, ישובו על עקב בשתם: ויאמרו ט' רפי' וסימ' בישעיה סימ' יד: תאחר ג' וסימ' נמס' בסיפ' סימ' מ': עא מעון ד' וסימ' והבטת צר מעון, למה תבעטו, יהיה לי לצור

רשי

לדוד להזכיר, לשון תפילה הוא כמו ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר וכן בדברי הימים להזכיר ולהודות ליי' ובמדרש תילי' ראיתי משל למלך שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה אחר זמן החזי' את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר כך למעלה מן הענין כ כאמר כי אלהים יושיע ציון וגומ' ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנויה והצאן כנוס והרועה לא נזכר לכך נאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני: ישובו על עקב בשתם, מדה במדה כמו שעשו לי: על עקב, באותו מעגל עצמו אנטיסטרא"נס בלעז: האומרי', עלי: האח, לשון חדוה בראותו באויבו כרצונו: חושה לי, לעזור: לבא תמיד, באותו מעון להכנס בתוכו מן הרודף: צוית להושיעני, פעמים רבות הושעתני על ידי שלוחיך: וחומץ, כמו חומס וכן אשרו חמוץ כגזל: אתה גוזי, אתה מוציאי ומעבירי כמו ויגז שלוים כי גז חיש ונעופה: כמופת הייתי לרבים, רבים ראו צרותי ודאגו פן יקראם ר' דוגמ' צרותי פן תהיה להם לאות כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת: לעת זקנה, אם זקנתי בחטאים כלומ' שחטאתי הרבה: כי אמרו אויבי לי, אמרו אויבי עלי ונועצו יחדיו לאמר א אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שכבר נכשל בעביר': ואני תמיד איחל, לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך: לא ידעתי ספורות, של צדקות והתשועות שעשית עמי: אבא, להודות ולהלל בגבורותיך: ועד הנה, עד היום במה שעבר עלי: לכל

ע למנצח לדוד להזכיר:
אלהים להצילני יהוה לעזרתי חושה: יבשו ויחפרו מבקשי נפשי יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי:
ישובו על עקב בשתם האמרים האח האח: ישישו וישמחו בך כל מבקשיך ויאמרו תמיד יגדל אלהים אהבי ישועתך: ואני עני ואביון אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה יהוה אל תאחר:

עא בך יהוה חסיתי אל אבושה לעולם: בצדקתך תצילני ותפלטני הטה אלי אזנך והושיעני: היה לי לצור מעון לבוא תמיד צוית להושיעני כי סלעי ומצודתי אתה: אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ: כי אתה תקותי אדני יהוה מבטחי מנעורי: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוזי בך תהלתי תמיד: כמופת הייתי לרבים ואתה מחסי עז: ימלא פי תהלתך כל היום תפארתך: אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני: כי אמרו אויבי לי ושמרי נפשי נועצו יחדו: לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל:
אלהים אל תרחק ממני אלהי לעזרתי חישה: יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי: ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך: פי יספר צדקתך כל היום תשועתך כי לא ידעתי ספרות: אבוא בגברות אדני יהוה אזכיר צדקתך לבדך: אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך:

לשבחא על יד דוד למדכר על צרוך לבונתא: אלהא לפצאה יתנא יי לסעידנא זריז: יבהתון ויתחסרון תבעי נפשי יזורון לאחורא ויכספון דצביין בישתי: יתובון לאחורא מטול די כמנו עלי יתפרעון היך בהיתהון דאמרין עלי חדינא חדינא: יחדון וידוצון במימרך כל תבעי אולפן מינך ויימרון תדירא יסגי יקריה דיי רחמי פורקנך: ואנא עניא וחשוכא אלהא זריז לי סעדי ושזבותי את הוא יי לא תתור:
במימרך יי רחיצית לא אבהת לעלם: בצדקתך פצי יתי ושזבינני אצלי לותי אודנך ופרוק יתי: הוי לי לטינר תקיף עשין למיעל תדירא פקדתא למפרק יתי ארי תוקפי וכרך חוסנא את: אלהא שזיב יתי מן יד רשיעא מן ידא דמרי עילא וקטיף: ארום את הוא סוברי יי אלהי רוחצני מן טליותי: עליך סמכית מן כריסא מן מעינא דאמי אנת מפקי במימרך תושבחתי תדירא: היך תמהא הויתי לסגיעין ואנת רוחצני ועושנא דילי: יתמלי פומי תושבחתך כל יומא שיבהורך:
לא תטלוק יתי לעידן סיבו כד יפסוק חילי לא תשבקינני: ארום אמרו בעלי דבבי עלי ביש ונטרי נפשי יתמליכו כחדא: למימר אלהא שבקיה רדופו ואחידו יתיה ארום לית דפצי: אלהא לא תרחיק מיני אלהי לסעדי זריז:
יבהתון ישתיצון סוטני נפשי יתעטפון קלנא וכיסופא תבעי בישותי: ואנא תדירא אוריך ואוסיף על כל תושבחתך: פומי ישתעי צידקותך כל יומא פורקנך ארום לא ידעית מיניינהון:

איעול בגבורתא דיי אלהים אדכר צדקותך בלחודך: אלהי אליפתני בניסיא מן טליותי ועד העידנא אשני פרישתך: ולחור

מעון, יי' מעון אתה, וכל שום קרתא דכוו': אדני יי' ח' כתיב כן באוריתא וכתובי' וסימ' נמס' לעיל בסיפרא סי' סט: ככלות ג' דרגין חד כ' וחד ב' וסימ' ככלות תשליכני לעת זקנה דתהלות, ככלות ונהמת באחריתך דמשלי, בכרים אורידם ככרים לטבות, בכרים ערב וכל נשיאי קדר, ככבבים והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, בככבים נלאית כרב עצתיך, ואינון מן א"ב חד כ' וחד ב' וסי' נמסר במס' רבתא בערך ב': והוספתי ד' ב' מלרע חד חס' וסימ' והוספתי על ימיך, על כל תהלתך, וב' מלעיל וסימ' וגדלתי והוספתי, הגדלתי והוספתי חכמה, ימים חס':

לכל יבא גבורתך, לכל אשר יבא אגלי אגיד גבורתך: וצדקתך אלהים, אשר היא עד מרום שני המקראות מחוברים על אגיד זרועך לדור, תרננה שפתי, עם זמר קול הכנור כשאזמרה לך בכנור: לשלמה, על שלמה בנו התפלל תפילה זו שצפה ברוח הקודש שהוא עתיד לשאול מאת הקב"ה לב להבין לשמוע משפט:

זרועך, תוקף זרועך: לדור, הבא: לכל יבא, לכל אשר יבוא והטעם שיולד כמו דור הולך ודור בא: וצדקתך, גבוהה מצדקת כל צדיק כדרך ומרומם על כל ברכה ויפת אמר שלא תוכל לספרה כי גבוהה עד מרום והגדולות שעשית לאות כי אין אלהים כמוך: אשר, לספר הגדולות שעשה ודימה הצרות כאילו היה בתהומות הארץ:

הראיתנו תחיינו תעלנו תלתיהו' קרי' ני ני ואינון מן מלין דכתיבי ו' בסוף תיבות וקריין י' וסי' נמס' במס' רבת' במערכת אות ו': פדית ג' בטעם וסי' אשר פדית בגדלך אשר הוצאת, ונפשי אשר פדית, בידך אפקיד רוחי פדיתה ל' כתיב כן: ע"ב ועניך ג' בליש' וסימ' כי לא יחדל אביון, ידין עמך בצדק ועניך, חית

וגם עד־זקנה ושיבה אלהים אל־תעזבני עד־אגיד זרועך לדור לכל־יבוא גבורתך: וצדקתך אלהים עד־מרום אשר־עשית גדלות אלהים מי כמוך: אשר הראיתנו צרות רבות ורעות תשוב תחיינו ומתהמות הארץ תשוב תעלני: תרב גדלתי ותסב תנחמני: גם־אני אודך בכלי־נבל אמתך אלהי אזמרה לך בכנור קדוש ישראל: תרננה שפתי כי אזמרה־לך ונפשי אשר פדית: גם־לשוני כל־היום תהגה צדקתך כי־בשו כי־חפרו מבקשי רעתי:

ע ב

לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן־מלך: ידין עמך בצדק ועניך במשפט: ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה: ישפט עניי־עם יושיע לבני אביון וידכא עושק: ייראוך עם־שמש ולפני ירח דור דורים: ירד כמטר על־גז כרביבים זרזיף ארץ: יפרח־בימיו צדיק ורב שלום עד־בלי ירח: וירד מים עד־ים ומנהר עד־אפסי־ארץ: לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו: וישתחוו־לו כל־מלכים כל־גוים יעבדוהו: כי־יציל אביון משוע ועני ואין־עזר לו: יחס על־דל ואביון ונפשות אביונים יושיע: מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו:

ולחוד עד זקנתא וסיבותא אלהא לא תשבוק יתי עד דאחוי תקוף אדרעך לדר דרי לכל די ייתי כח גבורתך: וצדקתך אלהא עד שמי מרומא די עבדתא רברבן אלהא מן כוותך: די אחימתני עקן סגיען ובישן תתוב תחי יתנא ומתהומיא ארעיתא תתוב תיסק יתנא: תסגי רביותי ותתחזור תנחמינני: לחוד אנא אודי קדמך בזיני זמר וניבלא אתני קושטך אלהי אשבח קדמך בכינרא קדישא ישראל: תיבוען סיפוותי ארום אשבח קדמך ונפשי די פרקתא: לחוד לישני כל יומא תרנן צדקתך ארום בהיתו ארום איתחסרו תבעי בישותי:

על ידוי דשלמה אתאמר בנבואה אלהא הילכות דינך למלכא משיחא הב וצדקתך לבריה דדוד מלכא: ידין עמך בצדקה ועניך בהילכת דינא: יטלון יתבי טוריא שלמא לבית ישראל וגלמתא בזכותא: ודין עניי עמא יפרוק לבני חשוכא וישוף גברא טלומא: ידחלון מינך עם מיסק שמשא ויצלון קדמך קדם מנהר סיהרא דרי דריא: ייחות היך מטרא דרעוא על עסבא דגזי מן גובאי היך רסיסי מלקושא דנטפין על עסבא דארעא: יסגון ביומוהי צדיקיא וסגיעי שלמא עד די ישתיצון פלחי סהרא: וישלוט מן סטר ימא רבא לסטר ימא רבא ומן פרת עד סייפי ארעא: קדמוי יגחנון איפרכיא ובעלי דבבוי עפרא ילחכון: מלכיא דטורסוס וניסי ימא דאוקינוס תקרובתא יתיבון מלכיא דשבא וסבא דורון יקרבון: ויסגדון ליה כל מלכיא כל עממיא ישתעבדון ליה: ארום יפצי חשוכא דבעי מטו ועניא ולית סעיד ליה: יחוס על מסכינא וחשוכא ונפשת חשיכיא יפרוק: מאונסא ומחטופין יפרוק נפשהון ויהי יקיר אדמיהון קדמוי: ויחי

משפטיך, חכמת דיניך שצוית בתורה: וצדקתך, לצדק את הדין מלך ובן מלך שניה בשלמה אמורים, ד"א משפטיך למלך תן הייסורין יהו כלים בי והצדקה עשה לבני שיהי שלום בימיו: ישאו הרים, בימיו שלום לעם ומהו השלום שההרים נושאין כשהן עושין פירו' אין עין הבריות צרה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאינה: וגבעות בצדקה, וגבעות ישאו להם שלום על ידי הצדקה שיעשו: ייראוך עם שמש, מתוך ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים: ולפני ירח, בעוד הירח קיים והם לפניו והרבה יש בלשון משנה בפני הבית ושלא בפני הבית: ירד כמטר על גז, ירד דברו בתוך עמך ובלבם כמטר היורד על ירק הגזות שהו' צריך לגשמים לאחר שנגזזוהו כענין שנא' והנה לקש אח' גזי המלך: זרזיף ארץ, לשון טיפים הוא בלשון ארמי במסכת יומא הוו מטו זרזיפי דמיא: יפרח בימיו צדיק, ישראל: ורב שלום, יפרח בימיו ויהי שלום זה ארוך עד לא עולם וכל תפילה זו נתקיימה חוץ מדבר זה לפי ששלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסרת לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי ישראל פרחו בימיו שנאמר יהוד' וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו כל ימי שלמה: וירד מים עד ים, כל ארץ ישראל מים סוף ועד ים פלשתים: ומנהר עד אפסי ארץ, כי הו' רודה בכל עבר הנהר וגו': ציים, כתות של שרים כמתרגו' וצים מיד כתים וסיען יסתחרן מרומאי: מלכי תרשים ואיים מנחה ישיבו, כי אני תרשים למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שני' תבא אני תרשים וגו': מלכי שבא, מלכת שבא: אשכר, דורון: כל גוים יעבדוהו, וכל הארץ מביאי' מנח' לשלמה והמה מביאין איש מנחתו: מתוך ומחמס, ממכות ומגזל, מכ' מתוך לשון תוך תוכו בעלי מזמו' חורשי און כמו איש תככים: יגאל נפשם, על ידי משפט וצדקה שיעשה בהם: ויחי

תרב, מבנין הכבד על דרך ויפן זנב אל זנב ואמ' גדולתי כנגד אשר עשיתי גדולות וטעם תנחמני בעבור הצרות שעברו עליו: גם, אמתך, זה הוא אמתך שהוא חייב להודות, תרננה הדגש לחברון נו"ן שלישית כי המלה מפעלי הכפל והטעם כאשר אזמר לך בכנו' גם שפתי תרננה גם נפשי תרנן והזכיר פדית עם הנפש כי הנ' מושל בגוף: גם, עתה אזמר בכינור רק תמיד לשוני תהגה צדקתך בלא כינור על כן מלת גם והזכיר כי בושו או חפרו ארבן כי אין לי פחד: לשלמ', למלך תן, נבואת דוד או אחד מהמשוררים על שלמה או על משיח והוא אות למ"ד כמו בעבור כמו וללוי אמר כי תומיך ואוריך לנכח השם והחל אלהים בעבור משפטיך והטעם שהשם יתן לו רשות לעשות משפטי אלהים וככה וצדקתך ושיהיה שופט צדק וככה פירו' ידין וטעם ועניך שהשרים גם העשירי' יתגברו עליה': ישאו, והטעם כי בהיות המלך שופט צדק ירבה שלום בארץ וטע הרים שאין שם ייטוב וטעם בצדק בעבור הצדקה ישאו הרים וגבעות שלום כדרך בבעל פעור ויש אומרים כי בצדקה כמו שלום: ישפוט, כדרך שפטני אלהים יעשה להם משפט ועושק הוא הלוקח הון חבירו במרמה ופיתוי ובסתר ושלמה ברוב חכמתו יכיר העושק: ייראוך, כאשר ידכא העושק ייראוך כל העושקים וטעם עם שמש כל הימים שתעמוד השמש וככה ולפני ירח כדרך ידכאום לפני עש: ירד, מארמונו אל בית המשפט או ירד משפט שהזכיר ישפוט עניי כדרך יערוף כמטר ומלת גז מפעלי הכפל מגזרת לגזות גזי המלך: זרזיף, מלה מארבע אותיות אין ריע לה וטעמה רוי או טובע: יפרח, המטר יפריח על כן הזכיר יפרח והטעם שירבו הצדיקים ויפרח רוב שלום או רוב שלום יהיה בימיו עד שלא יהי ירח והטעם תמיד: וירד, אם על שלמה מים סוף עד ים פלשתים ומנהר זה פרת ואפסי ארץ זה מדבר והנה הזכיר אורך ארץ ישראל ורחבה ואם על המשיח מים הדרומי הנקרא הים האחרון אל ים צפון שהוא ים אוקיינוס ומנהר נהר יוצא מעדן שהוא בתחלת מזרח ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב: לפניו, ציים, השוכנים בארץ ציה והנכון בעיני בעלי הספינות כאשר כתוב אחריו תרשיש ואיים שהוא כמו אניה ים ורבי משה אמר כי איים השוכנים עם איה במדבר ואיננו נכון ומלת ישיבו מיתנו זה תמיד כמו והשיב למלך ישראל ויש אומרים בתשובת כל שנה יתנו מס: אשכר, כמו מנחה: וישתחוו, פרט להזכיר מלכי תרשיש ושבא ואחר כן כלל וישתחוו לו כל מלכים כל גוים שהם תחת ידיהם: כי, הטעם כי הוא ידין המלכים גם העמים והמלך העני כנגד אחר יכילנו: יחוס, על הדל ואביון מהעמים: מתוך, הוא העושק בסתר, והחמס בגלוי מגזרת תחמסו עקיביך ואע"פ שהם אביונים: וייקר דמם, כדרך דמים לו והטעם יקרים הם בעיניו לא ירצה שיהרגו על כן אחריו: ויחי

ועניך אל תשכח: ייראוך ג' וסימ' נמסר בישעיה סימ' כ"ה: יפרח ד' ב' פתחין וב' קמצין וסימ' מטה יפרח והשכתי, יפרח כשושנה ויך שרשיו, יפרח בימיו צדיק, צדיק כתמר יפרח: וירד ב' וסימ' וירד מיעקב והאביד שריד, וירד מים עד ים:

טו וִיחִי וְיִתֶּן לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל הַיּוֹם יְבָרֲכֶנְהוּ׃ יְהִי פִסַּת בַּר בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל גּוֹיִם יְאַשְּׁרוּהוּ׃ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כֹּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן׃ כ כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן יִשָׁי׃

ספר שלישי

עג

א מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב׃ וַאֲנִי כִּמְעַט נָטָוּי רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי׃ כִּי קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה׃ כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם ה וּבָרִיא אוּלָם׃ בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ׃ לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף שִׁית חָמָס לָמוֹ׃ יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב׃

וִיחִי וְיִתֵּן לֵיהּ מִדְּהַב דְּאַיְתִיאוּ לֵיהּ מִשְּׁבָא וִיצַלֵּי מְטוּלְתֵיהּ תְּדִירָא כָּל יוֹמָא יְבָרְכִינֵיהּ׃ יְהֵי סָעִיד לַחְמָא בְּאַרְעָא בְּרֵישׁ טוּרַיָּא יַרְגִישׁ הֵיךְ כְּלִיבְנָן אִיבֵּיהּ וְיַנְצְצוּן מִן קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם הֵיךְ עִסְבָּא דְאַרְעָא׃ יְהֵי שְׁמֵיהּ מִדְּכַר לְעָלַם וְקֳדָם מֶהֱוֵי שִׁמְשָׁא מְזוּמָּן הֲוָה שְׁמֵיהּ וְיִתְבָּרְכוּן בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמַיָּא וְיֵימְרוּן טַב לֵיהּ׃ בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דַּעֲבִיד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וּבְרִיךְ שׁוּם יְקָרֵיהּ לְעָלְמָא וְיִתְמְלֵי מִזִּיו יְקָרֵיהּ כָּל אַרְעָא אָמֵן וְאָמֵן׃ גְּמַרִין צְלוֹתַיָּא דְּדָוִד בַּר יִשַׁי׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא

עַל יְדוֹי דְאָסָף בְּרַם טַב לְיִשְׂרָאֵל אֱלָהָא לְבְרִירֵי לִיבָּא׃ וַאֲנָא כִּזְעֵיר אִיתְמוֹטְטָא רִיגְלַי כִּלְמָא דְאִזְדַּעְזְעָא אִסְתַּוְרַי׃ אֲרוּם טְנָנִית בְּמִתַלְעֲבַיָּא בְּעִידָן דִּי שְׁלַם רַשִׁיעַיָּא אֶחֱמֵי׃ אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן תְּוִיהִין וּמִצְטַעֲרִין מִטּוּל יוֹם מִיתַתְהוֹן אִתְבַּעֲיָן מַחְשַׁבְתְּהוֹן וּפַטִּים וְאַלִּים לִבְּהוֹן׃ בְּלֵיעוּת גַּבְרִין דְּמִתְעַסְקִין בְּאוֹרָיְתָא לֵיתֵיהוֹן לַעֲיָין וְעִם בְּנֵי נָשָׁא צַדִּיקֵי דְּסַבְלִין יִיסוּרֵי לָא מִתְכַּתְּשִׁין׃ לְכַךְ כֵּן עֲטַרְתְּהוֹן גֵּיוְותָנוּתָא כְּלִילָא דְּמְשַׁוִּין בְּרֵישֵׁיהוֹן מִן חֲטוּף דִּילְהוֹן׃ שְׁנָא מִן שׁוּמְנָא פַּרְצוּפֵיהוֹן עֲבָרוּ חוֹטְבֵיהוֹן חֲפוּרַת לִיבָּא׃ יתמקמקון

ויתן י"ג רפין וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ד: ויתפלל ג' רפין וסימ' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, יסגוד לו ויתפלל אליו, ויחי ויתן לו מזהב שבא, אנ"ך: וברוך ז' וסימ' נמס' בסדר לך לך: ע"ג שפכה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' נמס' במלכים ב' סימן כ"ד: חרצבות ב' ומב' ליש' וסימ' פתח חרצבות רשע, כי אין חרצובות למותם ובריא: בעמל ב' וסימ' ותקצר נפשו בעמל ישראל, בעמל אנוש אינימו, וחד בעמל בסגול וסימ' ויכנע בעמל לבם: מחלב ח' וסימ' הנה שמוע מזבח טוב, חרב ליי' מלאה דם ב' בפסוק, מדם חללים מחלב גבורים, כי רותה בשמים חרבי, ועפרם מחלב ידושן, יצא מחלב עינימו, ויאכילהו מחלב חטה:

ואני ו' כבו מן ז' ז' מלין מן ד' ר' אתין

ויחי, כל אחד מהם ולא די שיחייהו עד יעשירהו וזה טעם ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כל עמו: יהי, העני כפיסת בר כמו פס ידא כף זורעת בר בארץ או בראש הרים וירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדול שירעש כעצי לבנון: ויציצו מעיר, כמו בעיר הפך והנותר בבשר ובלחם ויש אומרים כי בר כמו כבור ידי ואין טעם לו: יהי שמו, שם שלמה או המשיח: ינון, בניין נפעל כמו יכון מגזרת נין ינוב וירבה: ברוך, אז יאמרו כל הגוים ברוך השם אלהי ישר' וטעם עושה נפלאות לבדו שעשה תמיד ב בעבור ישראל: וברוך, טעם שם כבודו הוא השם הנכבד שהוא שם העצם כי אין לשם שם בכל הלשונות שהוא שם העצם רק תואר כמו יי' גם אהים ושדי ועל כן כתוב זה שמי לעלם כי הוא שם אחד לבדו וככה ושמו אחד וטעם וימלא כבודו תהלתו: אמן, מגזרת אמונה: כלו, יש אומרים אז ימלאו ת תפלות בן ישי וי"א כי כלו כמו כללו יפייך ואיננו נכון ור' יהודה הלוי אמ' בעבור שהוא סוף ספר כתב כן ה הסופר הראשון כאשר ככתוב אחנו ברוך נותן ליעף כח: מזמור לאסף, אך טוב, כל בני אדם שאינם משכילי' מעשה השם באמת הם מ מתאוננים ובעבור זה החל אך טוב לישראל כי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצו' שלא ידעוהו רק לישראל: לברי לבב, לא לכולם זה המזמור דומה בטעמו למזמור שמעו זאת כל העמים וסכר הצדיקים לעתיד לבא מפורש במזמור הזה: ואני, יתכן היות זה הטעם דברי אסף או ידבר על לשון כל משכיל ונטית הרגל לשור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם כדרך באשורו אחזה רגלי כי בעבור שהרגל הולכת על כן דימה אמונת הלב שירגיל בה בהליכה ומלת נטיו שלימה כמו נור חשיו בו והנה כאין היה ראוי להיותו כמו כמעט ושפכו כמו נטיו כאשר אשורי כמו רגלי כי הטעם כפול כמשפט לשון אחות רק כאין לא מלאכה רק על אפס ומה שאיננו ודרך משל הזכיר לאשורים שנשפכו כמים כדרך כמים נשפכתי בעבור שלא נשאר בכלי מאומה כמו ששפכו אשוריו ואין לו במה ילך: כי, הנה סבת זה הדבר שקינא בהוללים לשון פועל על משקל הסובבים בעיר מגזרת ויתהולל: כי, מלת חרצובו' רביעיה ובספר ישעיהו פתח חרצובות רשע הנה פתח כמו התר ואם כן תהיה חרצובות כמו אגודות והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורים בעולם שימיתם מהרה ור' משה הכהן אמר כי אין חרצובות עד מותם ואולם הם בריאים כאילו כתוב ואולם כל אחד מהם בריא וזה איננו נכון שתהיה מלת אולם שהיא מלת טעם באחרונה כי הוא כמו לכן אכן רק אך בלתי זולתי למען בעבור כי כן לא ימצא בכל המקרא ואחרים אומרים כי אולם חסר כ"ף והטעם כל אחד בריא כאולם ויש אומרים כי הוא חסר בי"ת והטעם באולם כל אחד בריא באולמו וטעם להזכיר אולם כי הוא דר בבית נכבד שיש לו אולם כמו האולם של בית השם הנזכר בדברי הימים או בעבור שהדירה באולם בריאות לגוף בעבור האויר שהוא מגולה ויש סתר מלמעלה והנכון בעיני אחר שהזכיר שלום רשעים אראה בחייהם גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם ואולם על משקל טובם והטעם כוחם שהוא כח התולדת השומרת הגוף והוא מגזרת יש לאל ידי והנה הטעם ימותו במותם בלא יגיעה ובחייהם כח תולדתם חזק ובריא: בעמל, בעבור היותם עשירים: ועם אדם, הטעם כפול או בבא נגע באויר שהוא כולל הם ימלטו מהנגע ולא הצדיקים: לכן ענקתמו, מגזרת וענקים לגרגרותיך כרמות זר זהב ויעטוף מגזרת המעטפות: שית, כמו שית זונה כמו דרך ויש אומרים כי יעטוף כמו תפלה לעני כי יעטוף וטעם שית פאה והטעם כי החמס יעטוף להם לכל פאה כאילו הוא ברשותו: יצא, אמר ר' משה עינימו כמו כעין הבדולח מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצא עינימו כדרך עינים להם ולא יראו, ומלת משכיות על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים טעמים כאחד כתרגו' יכף יי' כאילו משכיות מראות כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ויהי פי' שכיות החמדה או יהיה כטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות וטעם עברו שעברו אין בני אדם לחשב: ימיקו

ויחי, שלמה: ויתן לו הקב"ה מזהב שבא וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגו': ויתפלל בעדו תמיד וגו', היא התפילה היא הברכה כשהקב"ה אומ' לאדם ברוך תהיה לשון תפילה הוא: פיסת בר, לשון פיסיון תוספת ורבוי ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקיאו' לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח, ד"א פיסת בר לשון רצון כמו פיוס שהבריות מתפייסין ומתרצין מאת המקום בשנותן שובע בעולם: ירעש כלבנון פריו, חטין גסין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח: ויציצו, ישראל: מעיר, מתוך ירושלם כעשב הארץ: יהי שמו, של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו: לפני שמש ינון שמו, כל ימי השמש יגדל שמו ינון לשון מלכו' ושררה כמו ואחריתו יהיה מנון ולניני השליט על נכסי אחרי אמרו בלבם נינם יחד מ מלכיהם יחד: ויתברכו בו, אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה: ברוך יי', העושה נפלאות גדולות בירידת האש מן השמים על ידי שלמה בני: כלו תפילות דוד, רבותינו דרשו כלו כל אלו תפילות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מה ש שאמרו בני קרח ועשרה זקנים על שם שהוא נקרא נעים זמירות ישראל, ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כמו רומו מעט שומו שמים ואם כן הוא לא נכתב ה המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את ש שלמה אמרו: אך טוב לישראל אלהים, לפי שעניין המזמור מדבר בצרות הבאות על עובדי המקום לכך פתח בו כך וזהו פירושו אע"פ שאני צועק ומתמה על צרותיהם של ישראל ידעתי כי הב"ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי ל לזכותם לחיי העולם הבא: ואני, מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום: כי קנאתי בהוללים, במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם בהוללים מערבבים כמו שבאך מהול במים: כי אין חרצובות למותם, לשון אגיר' כמו פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם שמתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין ורבותינו פירשו חרצובו' נוטריקון שאין חרידין ועצבין מיום המיתה ד"א שאין הקב"ה מאחר צביונם לכן ענקתמו גאוה בעבור זה שאין יסורין באין עליהם העניקתם הגאוה לעלות על כוארם בגסות הרוח: יעטף שית חמס למו, החמס שעושין עוטה אותם שמנים ועוטף את שתותיהם ועגבותיהם בעובי שומן ובשר: יצא מחלב עינימו, עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות: עברו משכיות לבב, יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהשגת ידם את תאות לבם: ימיקו

בנקיון ג' בליש' חד חס' וסי' זנח עגלך שמרון ׳ארחץ בנקיון כפי ואסובבה ׳וארחץ בנקיון כפי ׳קדמא חס' : ה' כתיבן היא וקריין הוא וסימ' ואחשבה לדעת זאת ׳ויתרון ארץ בכל היא ׳ ותלך ותעשה כדבר אליהו תנינא דפסוק ׳ כי הוא זמה והיא עון פלילי תנינא דפסוק ׳ יי' אלהינו כל ההמון הזה ׳וחילופי' ג' כתיב' הוא וקרי' היא וסימ' ותלך ותעשה כדבר אליהו קדמא דפסוק ׳כי ערוך מאתמול ׳ כי הוא זמה והיא עון פלילי קדמא דפסוק : ולא אדע ג' וסימ' בישעיה סימ' מ"ז :

ח ימיקו וידברו ברע עשק ממרום ידברו : ט שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ : י לכן ישיב עמו הלם ומי מלא ימצו למו : יא ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון : יב הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל : יג אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי : יד ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים : טו אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי : טז ואחשבה לדעת זאת עמל היא בעיני : יז עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם : יח אך בחלקות תשית למו הפלתם למשואות : יט איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות : כ כחלום מהקיץ אדני בעיר צלמם תבזה : כא כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן : כב ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך : כג ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני : כד בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני :

יתמקמקון מן פיטמא וימללון לאבאשא ולטלומא מן רום לבהון ימללון : שויאו בקרישי שמיא פומהון ולישנהון מצלהבא בקרישי ארעא : בכן תאיב על עמיא דיי למלכותהון וימחונון במרזופין ודמעין סגיעין מחתין להון : ויימרון הכדין ידע אלהא ואית מנדעא בעילאה : הא אילין רשיעיא דיתבין בשלותא בעלמא הדין ארביקו נכסין קנו חילא : ברם לסריקותא זכית לבבי ושזבית בברירו ידיי : והויתי כתיש כל יומא ומכסנותי לצפריי : אין אמרית אישתעית דמכמתהון הא על דר בנייך ארשעית : וחשיבית למידע ית דא ליעות הוא בעיני : עד זמן פורקניא דאייתי לות מקדשי אלהא אתבין לסופיהון : ברם בקבליא שויתא להון רמיתינון לשהוותא : הכדין הוו לצדו כשעתא כלו אישתיצון מן איתרגשון : היך חילמא מן גבר דמיתער יי' ליום דינא רבא באיתער יתהון מן בית קבורתהון ברגז דמותתהון תבסר : ארום יחוש לבי וכוליתי בערן כאשא : ואנא שטיא ולא אידע היך בעירי איתחשבית גבר : ואנא תדירא עימך אוחדתא ביד ימיני : במלכתך תדברינני ובתר שלים איקריה דאמרת עלי לאייתאה תסבנני : מן

רשי

ימיקו ׳ את ריעיהם : וידברו ברע עושק ׳ לעשוק אביונים : ממרום ידברו ׳ כגון פרעה וסנחריב ונבוכד נצר מי יי' אשר אשמע בקולו מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו ... לכן ישוב עמו הלום ׳ לפי שעמו רואים דרך רשעים צלחה ישובו אל דרך הרשעים לאחוז בדרכיהם הלום כמו מי הביאך הלום פה : ומי מלא ימצו למו ׳ ומים של פלג המלא הם דברי תורה הם נחשבים למו תמצית ומזלזלים בעיניהם : ואמרו איכה ידע אל ׳ איכה נוכל לומ' שיש דיעה בהקב"ה ותורתו אמת : הנה אלה רשעים ׳ הם ועוברים על תורתו והרי הם שלוי' בעולם ומגדילים כח ועושר ושלוי עולם לשון שלוה : השגו ׳ הגדילו ומנחם פירש ישוב עמו הלום ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר' מאיר בר' יצחק שליח צבור זצ"ל : אך ריק זכיתי לבבי ׳ כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל וגם אומר אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הקב"ה והרי אנו נגועי' כל היום ׳ ותוכחתי נראית כל היום תמיד מבקר לבקר מתחדשות צרות חדשות : אם אמרתי אספרה כמו ׳ אמר אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו שהוא כל מה שעמו אומר על זאת הנה דור בניך בגדתי בלומ' אשים אותם בוגדי' ורשעי' : ואחשבה ׳ בלבי : לדעת זאת ׳ מה היא מדתו של הקב"ה כן הוא עמל בעיני נראית היתה מדה זאת לי עמל ולא משפט : עד ׳ אשר באתי אל מקדשי אל אשר בירושלם וראיתי מה שאירע בסנחריב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוחה וחלק למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו : אך בחלקות תשית למו ׳ כל הטובה הבאה להם שהרי סופם הפלתם למשאות : מן בלהות ׳ מן שדים : כחלום מהקיץ ׳ כשינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור : יי' בעיר צלמם תבזה ׳ בירושלם שהרעו עליה שם תבזה צלם דמותם ונשרפו כלם : כי יתחמץ לבבי ׳ מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעים שצלחה ׳ ובכליותי הייתי משתונן לשון חרב שנון ובשהוא מתפעל התי"ו ניתנת באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחילתה שי"ן : ואני ׳ הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה וכבהמה הייתי עמך ׳ ואני אעפ"י שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך : אחזת ביד ימיני ׳ להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמור למעלה כמעט נטיו רגלי : תנחני ׳ תנהיגני : ואחר כבוד תקחני ׳ אילו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאחר שהשלמת לסנחריב כל הכבוד שפסקת לו תקחנו אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את סנחריב עכשיו שהטעם על ואחר זה פתרונו ואחר לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת : מי

אבן עזרא

ימיקו ׳ מגזרת המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאילו ימיקו בדיבורם שלומים וידברו בדבור רע העושק והחמס שעשו ולא ייראו מהשם וזה טעם ממרום ידברו כי אין מרום עליהם : שתו ׳ דגשות השי"ן כי הוא מפעלי הכפל שיחשבו כי אמרות פיהם כאילו הם בשמים שהם גזירות אין להשיבם והאבר המדבר כזאת הוא מהארץ וזה טעם ולשונם תהלך בארץ והנכון בעיני כי שתו בשמים פיהם שהם מדברים בשם ובמלאכיו ולשונם כמרגלי' שהם הולכים בארץ לדבר ולספר שמץ או דופי ודבר שנמצא בצדיקים וטעם תהלך כאילו הולכת לשוט דופי : לכן ׳ אמר רבי משה הלום תואר מגזרת והלמה סיסרא כאילו כתו' הלום קמוץ הה"א ושורק בוי"ו כדרך מוכה ונגוע : ומי מלא ׳ חסר כוס : ימצו ׳ מגזרת ומצית ובאה המלה מלעיל בעבור היות הטעם בתחלת מלת למו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה ומ"ם למו שב אל הנזכרי' בתחלת המזמור והם ברי לבב והנכון שהוא שב למלת עמו כי ימצא בלשון יחיד ורבים ולפי דעתי שהלום כמו הנה כמו הבא עוד הלום אים כי עמו ישוב בעבור זה שרואה או ישוב מגזרת שובב או ישיב אל לבו ולא ידע מה טעם זה : ואמרו ׳ יש אומרים הרשעים ולפי דעתי שהאומרים הם עם השם והעד הנה אלה רשעים : הנה ׳ הטע' שהצדיקים יודעי' דעת אמת שים שוה כשנגב מדעת אדם והוא חכם לב שידע הכללים שהם עומדים והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת על כן לא ידעם השם כי אינם עומדים והנה הספק בידם בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר כמו עשה לי את החיל הזה : אך ׳ דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם הבורא ובעבור זה נבראת האדם עד היות נשמתו בחיין זכה ומזהירה ככוכבים וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גיזול וטיכוף מה שאיננו ראוי לעשות והזכיר כפי כי רוב המעשים בכפים : ואהי נגוע ׳ מהרשעים וי"ו ותוכחתי שימן הפעול כי הרשעים יוכיחוהו הפך ותוכחתי לא אביתם שהוא סימן הפועל ולפי דעתי כי נגוע מפאת ראשו לסבלו עמל לכבוש יצרו ותוכחתי לנפשי ׳ וטעם לבקרים בכל בקר כמו חדשים לבקרים : אם ׳ דברי המשורר אם אמרתי בלבי או אומ' לאחרי' אספרה כמו ׳ אלה ומלת אלה חסרה כדרך יי' הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו אהיה בוגד בדור בני השם שלא תהא אמונת לב באמונתם והנה יחסר בי"ת הנה בדור בניך הם שקבלתי התורה מפיהם : ואחשבה ׳ כאשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי כי זה הוא עמל בעיני : עד ׳ עתיד תחת עבר כאילו ידבר על זמן עומד כאשר פירשתי וטעם מקדשי אל שם כהני השם וחכמי ישראל והם גלו זה הסוד והוא אבינה לאחריתם כי לא הובא האדם בעולם הזה להתענג בו או להיותו מלך או עשיר רק שתהיה אחריתו טובה וזה הוא שכר נפשות הצדיקים : אך ׳ הרשעים בעולם הזה כמפותים בדברי חלקות ולבסוף יהיו למשואות כמו שואה ומשואה לתוהו ואשר אינכו בדרך רשעים להשמרם בסופם וי"א כי למשואות מגזרת הנחש השיאני והטעם כפול : איך ׳ טעם ספו תמו על כפשותם : בלהות ׳ כמו בלהות אתנך כי יש שישוב לאין ולהבל והעד ואיננו : כחלום ׳ שאין בו אמת בהקיץ החולם ככה צלמם יהיה בזוי בעיר והטעם שהיו כשכחים שכבת זכרם : כי ׳ וי"א יתחמץ מגזרת חומץ דרך משל כי ישוב לבי חומץ עם כליותי עת שאשתונן מגזרת חץ שנון ור' משה פירש בו בלשון חכמינו ז"ל חמץ את הדין : ואני ׳ הייתי בתחלה לנבערך שלא ידעתי סוד הרשעים כבהמה עד שעזרתני ונגלה הסוד לי וזה הוא ואני ׳ טעם אחזת ביד ימיני ולא כמוטו פעמי כאשר הזכיר נטיו רגלי : בעצתך ׳ תקחני ׳ מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם והנה יבקש זה המשורר עזרני ונחני והרגילני בעצתך ואחר שתעשה לי זה הכבוד אז תקחני וכמוהו כי יקחני סלה או פי' ואחר כן תקחני ואני כבוד כאחד המלאכים :

מי

מי · אמר רבי משה שטעם כל חפצו הוא בשמים להיותו עם המלאכים כאילו אמר כל אשר לי הוא בשמים ועמך אין לי חפץ בארץ אמר רבי יהודה הלוי מ"כ מי הוא שאני מבקש הוא בשמים כדרך מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ולפי דעת הגאון כי תחסר מלת זולתך אחר בשמים ולפי דעתי כי אין לי חפץ בשמים ובארץ אחר אבוד גופי על כן אחריו: כלה שארי · זה הגוף ולבבי זה הנפש המתאוה שהיא כח התולדת רק צור לבבי כטעם תוקף ולבבי כדרך אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וטעם צור לבבי הוא הדבק העומד לעולם ולא יאבד על כן אחר זה: כי · כדרך יחד כסיל ובער יאבדו: כל זונה ממך · הוא היוצא במחשבתו ובמעשיו מרשות השם · ואני קרבת אלהים · כנגד רחקיך וטעם לי טוב כי זה הוא הטוב באמת: שתי · חסר תי"ו השורש כדרך וכרתי להם ברית שלום להתחברות שני תוי"ן: מלאכותיך · לשון רבים והיחיד מן מלאכה ומזאת הגזרה מלאך והמלה רבעיה הנקראה כן בעבור שעושה ינמיד מלאכת השם וכאשר יחכם המשכיל ויכיר מלאכות השם ויוכל לכבוש בלבו או אל אחר אז ידע דעת עליון ובעבור זה כ בברא כל האדם:

משכיל לאסף למה אלהים זנחת · מלת משכיל תחלת פיוט והנה זה המזמור על אותו הטעם: למה · פעול: זנחת · הכאן בעבור שידמה הכעס לאש על כן נקר' אפך · זכור · טעם קנית שהיו כמו נמכרים ב במצרים · ויתכן להיות שבט נחלתך שבט שהוא נחלתך כמו והם עמך ונחלתך או נחלתך כמו בהר נחלתך ויהיה שבט כמוך והעד הר ציון: הרימה · הטעם כדרך קומה ה' · אמר רבי משה הכהן כי למשואות שם תחת שם הפועל כאילו כתוב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש כי הוא הכוך כמו כל תשא עון וקח טוב שהטעם כל עון תשא ולפי דעתי כי למ"ד למשואות כמו בעבור כלמ"ד פן יאמרו לי והנה הוא הרימה פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהוא משואות נצח כל אשר הרע אויב בקדש וכן כל תשא עון כל שתשא עונינו תקח הטוב שיש בידינו והוא הודות לשונינו שספתינו טובות מפרים להביא וזה הוי"ו שהוא וקח טוב לא יוכל אדם להבינה איך תשמש רק כלשון ישמעאל שכמוהו פה רפה וככה טוב ויחיל ודומם ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו: שאגו · קראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל במועדים וכמוהו שרפו כל מועדי אל בארץ ואותותם כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם: יודע · אמר רבי משה כי זה קשור עם הפסוק שהוא אחריו והוא מספר כי עת בנות שלמה את ביתיו וחצוב החוצבים את האבנים היה חושב המביא בתי הידים בגרזן לחצוב את האבן כי הגיע מעלה למעלה וככה הוא יודע למעלה כהביא המביא בסבך עץ קרדומו' ולפי דעתי כי בעת שיובאו הקרדומות בסבך עץ לכרות העץ שהיה לבניין הבית היה לו שאון למעלה: ועתה · בכשיל וכילפות · כלי ברזל להשחית ויש אומרים כי כשיל מגזרת כשלון וכלפות בהתחלף הכ"ף בקו"ף שהיו מקלפים כמו כובע וקובע: שלחו · הלמ"ד קל ואף על פי שהוא מהבנין הכבד כמו בקשו נפשי אמר בן בלעם כי זה הפוך שהנכון שלחו אש במקדשך ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש משולח: אמרו · נינם · חסר וי"ו ולא הזכיר מי אמרו ורבי מריכוס אמר כי נינם מגזרת לא תונו אף על פי שמלת לא תונו מהבנין הכבד ונינם מהבנין הקל כדרך ונירם ולפי דעתי שזה נכון והנה העד חרב היונה: אותותינו · הפך שמו אותותם אותות וטעם אותותינו כפי פירושינו דברי הנביאים: עד מתי · פעול: יחרף · הוא את שמך כדרך למה אלהים זנחת לנצח: למה תשיב · כדרך תשיב אחור ימינו ידך השמאלית כאילו הזכיר שתי ידיך דרך משל והאמת שתכלה מקרב השוכן שם שהוא אויביך: ואלהים

מי לי בשמים · שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך: כלה שארי · נתאוה בשרי ולבבי לך כלה שארי לשון תאוה כמו כלתה נפשי לישועתך: זונה ממך · נפרד ממך: מלאכותיך · שליחותיך רוח הקדש הבא בלבי לאומרו: יעשן אפך · כל הכועס נחיריו מוציאין עשן: קנית קדם · לפני בריית עולם שנאמר מעון אתה היית לנו בטרם הרים יולדו: זה שכנת בו · תקון לשון הוא כמו זו חטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו: הרימה פעמיך למשואות נצח · הגבה פעימות ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב ב בבית המקדש כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו למשואות לשון חורבן כמו שאיה תשאה שממה: מועדיך · הוא בית המקדש אשר נאמר בו ונועדתי לך שם: שמו אותותם · כשנגבר ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיהם שהם אותות אמת ומה הם ה הקסמים קלקל בחצים שאל ב בתרפים: יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות · יודע האויב כשהיה מכה בשערי פ פתחי המקדש שהוא כמביא מ מכותיו למעלה ברקיע ומניין היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומו' ובולען כמו שאמרו רבותי' כולהו בלעינהו חד תרעא דירושלם · בסבך עץ קרדומות לשון נאחז בסבך העץ סובך אותם והם כ כסבכין בו: ועתה · אע"פ שהיה רואה שלפני הב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד: בכשיל וכילפות · כלי משחית של נגרים הם ובקרדומו' באו לה תרגם יונתן בכשילא כילפות לשון ערבי הוא כך פירש דונש והוא מכלי הנגרים: והלומון · האויבים: אמרו בלבם נינם יחד · נינם מושליהם וכן ינון שמו ואחריתו והיה מנון כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשונים כאחרונים להזדווג לפטרונם של ישראל תחילה ואחר כך יזדווגו להם ותדע שהרי ש שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי ווער שלו פלשתי' החריבו שילה נבוכד נצר החריב בית ראשון רומיים החריבו בית שני: אותותינו · שהבטחתנו ביד נביאך אין אנו רואים אותם בימי' רבים שאנו בגולה נתנבא אסף על ימי הגלות: עד מה · עד מתי נהיה בצרה זו: מקרב חיקך כלה · השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך כלה לשון גרש כמו כלה גרש יגרש: ואלהים

זונה ב' חד חס' וחד מלא וסי' אם זנה אתה ישראל · הצמתה כל זונה ממך · קדמא חס': עד יעשן ב' וסימ' לא יאבה יי' סלוח לו · למה אלהים זנחת: בצאן ב' וסימ' וכל חום בצאן, לבן · יעשן אפך בצאן מרעיתך: קרדומות ג' בליש' וסימ' ויעל אבימלך הר צלמון · קולה כנחש ילך כי בחיל · בסבך עץ קרדמות: כלה

כה מִי־לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא־חָפַצְתִּי בָאָרֶץ׃ כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ׃ וַאֲנִי קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי־טוֹב שַׁתִּי בַּאדֹנָי יֱהוִה מַחְסִי לְסַפֵּר כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ׃

עד

מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ׃ זְכֹר עֲדָתְךָ קָּנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ הַר־צִיּוֹן זֶה שָׁכַנְתָּ בּוֹ׃ הָרִימָה פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ׃ שָׁאֲגוּ צֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת׃ יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסְבָךְ־עֵץ קַרְדֻּמּוֹת׃ וְעַתָּה פִּתּוּחֶיהָ יָּחַד בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפֹּת יַהֲלֹמוּן׃ שִׁלְחוּ בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־שְׁמֶךָ׃ אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ׃ אוֹתֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ אֵין־עוֹד נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יֹדֵעַ עַד־מָה׃ עַד־מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח׃ לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ וִימִינֶךָ מִקֶּרֶב חוֹקְךָ כַלֵּה׃

ל' · ל' מל' · ב' יתיר חס' · ב' · ל' · ד' בכי' · ט' רכי' כנוס' ל' · ב' אף יי' · ב' לבן · ב' א' מל' וא' חס' · ד' · ג' חס' בליש' · ל' וכתי' כן · ל' יתיר בסבך · ועתה ק' · ל' ומל' · ל' · ל' רפי' · ב' ל"פ לכו וככתידם · ל' כן כתי' · ו' · חיקך · ו' ק'

מִן כְּוָותָךְ דִילִי בִּשְׁמַיָא אֱלָהָא אַתְּ וְעִימָךְ חַבְרָא לָא צְבִיתִי בְּאַרְעָא׃ אִשְׁתֵּיצָא גוּ שְׁמִי וּלְבָבִי תְּקִיפָא דִבְחִין לְבָבִי וְחוּלָקִי אֱלָהָא לְעָלְמָא׃ אֲרוּם הָא רַשִׁיעַיָא דִי מִתְרַחֲקִין מִינָךְ יֵאבְדוּן שֵׁיצֵיתָא כָּל דְטָעֵי מִן בָּתַר דַחֲלְתָךְ׃ וַאֲנָא לְמִקְרַב בְּיִי לִי טָב שַׁוִּיתִ בַּיְיָ אֱלֹהִים רוֹחֲצָנִי לְמִישְׁתַּעֵיָא לְצַדִּיקַיָא כּוּלְהוֹן פִּיקוּדֵי שְׁלִיחוּתָךְ׃

שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְאָסָף לְמָה אֱלָהָא רַחִיקְתָּא לְעָלְמִין יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעָאן רַעֲיָתָךְ׃ אִדְכַּר כְּנִישְׁתָּךְ דִקְנִיתָ מִלְקַדְמִין פְּרַקְתָּ מִמִצְרַיִם שִׁבְטֵי אַחֲסַנְתָּךְ טוּר דְצִיּוֹן דְנַן דִי שְׁרִיתָא שְׁכִינְתָּךְ בֵּיהּ׃ אֲרִים אִסְתַּוְורָךְ לְמִשְׁווּק אוּמַיָא לְעָלְמִין דִבְכָל חֵילֵיהּ אַבְאִישׁ בָּעִיל דְבָבָא בְּקוּדְשָׁא׃ אַכְלִין מְעִיקָךְ בְּמְצַע זְמַנָיךְ שַׁוּוּן אַתְוָותְהוֹן אַתַיָא׃ יִצְלִיף בְּקוּרְנֵיסָא הֵיךְ גְּבַר דְמָרִים יְדֵיהּ בְּסַבִּיךְ קֵיסַיָא לְמִקְטַע בְּכוּלְבַיָא׃ וּכְדֵין גְלִיפַיְיהָא גָרְרִין כַּחֲדָא בְּקוּפִּיץ וּמִיפְסָלְתָּ לְוּסְטָר מַחֲיָין בְּכַמַר זוֹפִין׃ אַדְלִיקוּ בְנוּרָא בֵּית מַקְדְּשָׁא לְאַרְעָא אַפִּיסוּ מִשְׁכַּן דְאִתְקְרֵי בֵיהּ שְׁמָךְ׃ אֲמָרוּ בְלִבְּהוֹן בְּנֵיהוֹן כַּחֲדָא אוֹקִידוּ אַבְהַתְהוֹן כָּל מַעַרְעַיָא אֱלָהָא בְּאַרְעָא׃ אַתְוָתָנָא דִיהֲבוּ לָנָא נְבִיַיָא לָא חֲמֵינָנָא לֵיהּ תּוּב נְבִיָּא וְלֵית עִימָנָא דְיָדַע עַד אֵימָתַי׃ עַד אֵימָתַי אֱלָהָא יְחַסֵּר מְעִיקָא יַרְחִיק בְּעִיל דְבָבָא שְׁמָךְ לְעָלְמָא׃ לְמָה תְּתִיב יְדָךְ וִימִינָךְ לְמִפְרוֹק מִן גוֹ עִטְפָּךְ אַפִּיק וְשֵׁיצֵי עָקְתָא׃ ואלהא

י' בליש' וסימ' אקים אל עלי · והכית את ארם באפק · אז הכית את ארם · וישליכו לארון · וככלות כל זאת · מקרב חיקך כלה · כלה בחמה ב' בן · הלא תאנף בנו עד כלה · לכלא הפשע · בתרא כתיב א':

ואלהים, כדרך והארץ אויב עמך לנצח שהוא מלך ישראל: פועל ישועות, ידועות בעבורנו בקרב הארץ: אתה, פוררת, פעול מעלומי העי"ן כדרך פור התפוררה אר כדרך, ויפרפרני הפך פלו והטעם כי ממשלתך מושלת בארץ כאשר הזכיר בקרב הארץ בים ובתנינים אשר בו ויש אומרים כי זה רמז לבקיעת ים סוף וטעם שברת בשובו לחרבה ויש אומרים כי התנינים פרעה ופליטיו: אתה, אמר רבי משה כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לויתן והאות שהזכיר ראשי ולא ראש אחד ולפי דעתי שלויתן דג גדול ותחסר מלת כל כמו ראשי כל לויתן והנה השם נתנו מאכל לעם לציים שהם שוכנים בציה כנגד הים וידוע כי יש מקומות שיאכלוהו מעת לעת בזמן ידוע ורבי משה אמר כי לעם לציים כמו לעבדך ליעקב וטעם לציים לאנשי הספינות: אתה בקעת, ביבשה כמו יבקע צורים במדבר: איתן, שם כמו וישב הים לפנות בקר לאיתנו: לך, הטעם שאתה עושה אלה הנפלאות בכל זמן ביום ובלילה כי המושלים בהם אתה הכינותם: מאור, הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעמו: אתה, הטעם שהזכיר הדבר והפכו בקעת והובשת וכולם בארץ והזכיר כי השבעה גבולות הם נצבים לעולם ולא יתחלף הישוב וטעם קיץ וחורף בעבור היות רוב הישוב בפאת שמאל וקיצו בפאת דרום וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף: זכור, ואני אומר לאויב זכור זאת: ועם נבל, אשר נאצו שמך כמו עם לבבכם שלם: אל, לחית, פתח כי הוא סמוך והנסמך איננו חסר כמו שפעת אני רואה והטעם חית השדה ותורך כמו שתי תורים ויש אומרים לחית כמו נער חית קנה חית פלשתים: הבט לברית, בפתחות הלמ"ד שהיא ידועה ומלת הבט תשמש בעבור אחרת והבט מלאו וטעם מחשכי ארץ כנגד הבט טעמו המקומות הנסתרים שם, כאו, כמו נאות רועים: אל, שם לא ישוב הדך נכלם לעולם יהללוך כל עני ואביון: קומה, טע' ריבך שהאויב חרף שמך ויו"ד מני נוסף כמו מני אפרים: אל, טעם קול צורריך הוא שהזכיר שאגו צורריך בקרב מועדיך: שאון קמיך, יהי עולה תמיד עד הגיעו אליך אל השמים וזה דרך משל: למנצח אל תשחת, על נועם פיוט תחלתו אל תשחת: הודינו, בדיבוק למ"ד וגם בחסרונו נכון הוא כמלת זמרה אזמרך ויזמרו לך וטעם פעמים להזכיר כי נודה לך פעם אחרי פעם או בכל זמן: וקרוב שמך, לעגות כי כן ספרו לנו אבותינו ולא הזכיר המספרים כמו אשר ילדה אותה והנכון שאלה המספרים הם נביאים שספרו לנו על שמך: כי, כדרך כי אביא הקץ אשפוט מישרי': נמוגים, או תמוג הארץ וכל יושביה וטעם אנכי תכנתי או ידעו שאנכי הוא שתכנתי עמודיה לפנים באמת ועמודיה הם הבריה שלא תמוט ועתה בהתמוטטה ידעו כי לי הארץ ועמה תבל: אמרתי, דברי המשורר: אל תרימו קרן, על שהוא כגילכם ואם בני אדם כמוכם: אל, הטעם לא די לכם שתרימו קרנכם על חביריכם עד שגאוה לבבכם להרימו על רמים עליכם ועתה תדברו בצואר עתק כמו ירוץ אליו בצואר ועתק תאר כמו יפה עתק מפיכם או יהיה תואר הצואר: כי

רשי

ואלהים מלכי מקדם, והרי אתה תשועתינו מקדם: ראשי תנינים, הם מצריי' שנקראו תנינים שנ' התנין הגדול וגו': ראשי לויתן, פרעה נקרא כן שנאמר יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן וגו': תתננו מאכל לעם לציים, נתת ממונם לעם ישראל לאוכלו לציים לסתות ובבזות שהוציאו ציים סיעות כמו וצים מיד כתים כ' תרגומו וסיען: אתה בקעת, לישראל מן הצור מעיינות: אתה הובשת, ירדן שהוא נהר איתן: לך יום, גאולתם של ישראל: אף לך לילה, ועמך היו בצרות הלילה: אתה הכינות מאור ושמש, אתה הכינות להם מאור התורה: אתה הצבת, להם כל גבולות ארצם בכל טוב: קיץ וחורף אתה יצרתם, הרי זה דוגמת שבועות חוקות קציר ישמור לנו לא שנית לנו סדר הפסים: זכור זאת אויב וגו', ואחרי שכל רגשותינו בך זכור זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו: אל תתן לחית, לגדודי האומות כמו ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך, תור שלך יונתן תירגם לשון תורים ובני יונה התור הזה משמת הזכר בן זוגה אינה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אף על פי מרחקת מהם והיו כאלמנה: חית עניך, נפש עניך: הבט לברית, אשר כרת לאבותינו: נאות חמס, נוה חמס, לשון מדור: אל ישוב דך נכלם, אל ישוב דך מלפניך בתפילתו נכלם: חרפתך, גדופיך כמו זאת אויב חרף: אל תשחת, את ישראל: הודינו לך אלהים, על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד: ספרו, דורותינו נפלאותיך תמיד: כי אקח מועד, כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בנבול פה וקלות ראש ככל הגוים: אני מישרים אשפוט, אנו נותנין אל לבינו להלך ולשבח מעין המאורע ליום: נמוגים ארץ וכל יושביה וגו', ביום מתן תורה כשהיו נמוגים הארץ וכל יושביה תנאי שהתנית עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישרא' את התור' תחזרו לתוהו ובהו: אנכי, עמך ישראל תכנתי עמודיה כשאמרתי נעשה ונשמע: להוללים, לרשעים המערבבים את ישראל: כי

גבולות ל' מל' דמל' אתה הצבת, וב' גבלות כתיב וסי' ואסיר גבלות עמים, גבלות ישיגו יוב' חס' דחס' וסי' יצב גבלת עמים ויתן להם משה לבני גד דמטות ושארא גבולת כתיב חס' ויו בתרא: ענייך ג' בליש' וסימ' במסר לעיל בסיפ' סי' ע"ב: ישוב ה' ד' חס' וחד מל' וסי' אבל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם ופי' הנה חדש

וֵאלֹהִים מַלְכִּי מִקֶּדֶם פֹּעֵל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל הַמָּיִם׃ אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן תִּתְּנֶנּוּ מַאֲכָל לְעָם לְצִיִּים׃ אַתָּה בָקַעְתָּ מַעְיָן וָנָחַל אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ נַהֲרוֹת אֵיתָן׃ לְךָ יוֹם אַף לְךָ לָיְלָה אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ׃ אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל גְּבוּלוֹת אָרֶץ קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּם׃ זְכָר זֹאת אוֹיֵב חֵרֵף יְהוָה וְעַם נָבָל נִאֲצוּ שְׁמֶךָ׃ אַל תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ חַיַּת עֲנִיֶּיךָ אַל תִּשְׁכַּח לָנֶצַח׃ הַבֵּט לַבְּרִית כִּי מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי אֶרֶץ נְאוֹת חָמָס׃ אַל יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ׃ קוּמָה אֱלֹהִים רִיבָה רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי נָבָל כָּל הַיּוֹם׃ אַל תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָמִיד׃

ע ה

לַמְנַצֵּחַ אַל תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃ הוֹדִינוּ לְּךָ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט׃ נְמֹגִים אֶרֶץ וְכָל יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה׃ אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל תָּרִימוּ קָרֶן׃ אַל תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק׃

וֵאלָהָא מַלְכָּא דִשְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ מִלְקַדְמִין עָבִיד פּוּרְקָנָא בְּגוֹ אַרְעָא׃ אַנְתְּ גְזַרְתָּה בְּעוּשְׁנָךְ מוֹי יַמָּא אַנְתְּ תְבַרְתָּא רֵישֵׁי תַנִּינַיָּא וְשַׁנִיקְתָּ מִצְרָאֵי עַל יַמָּא׃ אַנְתְּ תְרַעְתָּא רֵישֵׁי גִבָּרֵי פַרְעֹה יְהַבְתִּינוּן לְגַמָּר לְעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְגוּשְׁמֵיהוֹן לְירוֹדֵי׃ אַנְתְּ בְזַעְתָּא מַעְיְנָא מִן כֵּיפָא וַהֲוֵי לְנַחְלָא אַנְתְּ יַבֵּישְׁתָּ מְגִיזַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא וּמְגִיזַת יוּבְקָא וְיוֹרְדְנָא דְהוֹן תַּקִּיפִין׃ דִּי לָךְ יְמָמָא לְחוּד דִּי לָךְ לֵילְיָא אַתְּ אַתְקֵינְתָּא סִיהֲרָא וְשִׁמְשָׁא׃ אַתְּ אֲקִימְתָּא כָּל תְּחוּמָא דְאַרְעָא קַיְטָא וְסִיתְוָא אַנְתְּ בְּרַתְנוּן׃ אִדְּכַר דָּא בְּעִיל דְּבָבָא מְגַדֵּף יְיָ וְעַמָּא טַפְשָׁא דְּרַחִיקוּ שְׁמָךְ׃ לָא תִמְסוֹר לְעַמְמַיָּא דְּמִתִילִין לְחֵיוַת בָּרָא נַפְשַׁת מַאֲלְפֵי אוֹרָיְתָךְ חַיֵּיהוֹן דְּעַנְיָיךְ לָא תִתְנְשֵׁי לַעֲלְמִין׃ אִסְתַּכַּל לִקְיָמָא דִגְזַרְתָּא לְאַבְהָתָן אֲרוּם אִיתְמְלִיאוּ בְנֵיהוֹן חֲשׁוֹכָא פְּרִיס עַל אַרְעָא וְאוּנְאוּתָא חֲטוּפִין׃ לָא יְתוּב מִסְכֵּן מַכְסִיף עַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא יְשַׁבְּחוּן שְׁמָךְ׃ קוּם אֱלָהָא נְצֵי מַצּוּתָךְ אִידְּכַר קְלָנָא דְעַמָּךְ מִן מַלְכָּא טַפְשָׁא כָּל יוֹמָא׃ לָא תִתְנְשֵׁי קָל מְעִיקָיִךְ אִתְרְגוּשַׁת דְּקָיְימִין לְקִיבְלָךְ דְּסָלְקָא תְּדִירָא׃ לְשַׁבְחָא בְּזִמַּן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְאָסָף וְשִׁירָא׃ אוֹדֵינַן לָךְ יְיָ אוֹדֵינַן וְקָרִיב שְׁמָךְ אִשְׁתַּעְיוּ פְּרִישׁוּתָךְ׃ אֲרוּם אִידוֹעַ זִמְנָא אֲנָא תְרִיצָן אֲדוּן׃ מִיתְמַסְמְסִין דַּיָּירֵי אַרְעָא וְכָל יַתְבָהָא אֲנָא אַתְקֵינִית עַמּוּדָהָא לְעָלְמִין׃ אֲמֵרִית לְמִתְלַעֲבִין לָא תִתְלַעֲבוּן וְרַשִׁיעַיָּא לָא תְרִימוּן אִיקָר׃ לָא תְרִימוּן לִמְרוֹמָא אִיקָרְכוֹן אַתּוּן דִּי מְמַלְּלִין בִּתְקוֹפָא וּבְגִידוּפִין׃ ארום

מחר, ועתה קרא נא באזני העם, ב' ישב דך נכלם, ישב ויצפר, כי נדר נדר עבדך אם ישיב כן כתיב, ישב אפך ותנחמני: ע"ה וקרוב ד' וסימ' וענה איים באלמנותיו, כי קרוב יום וקרוב יום ליי', הודינו לך אלהים הודינו וקרוב לשמוע מתת הכסילי' זבח: עמודיה ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' את קלעי החצר דמשכנא קדמא, וחבירו דמשכנא תניינ' דפקודי, אנכי תכנתי עמודיה, חצבה עמודי' שבעה, וא' ועמודיה יתפלצון, דמשכנא תניינא דפקודי חס' עמדיה כתיב חס' ו': עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם, הדברות על צדיק עתק, תדברו בצואר עתק, יביעו ידברו עתק, וא' הון עתק וצדקה בצירי:

כי׳ אל תחשבו כי בסבת השם למשפט כיום במזרח או מערב או במדבר הרים שהוא נגד ארץ ישראל מי שיושיעכם ורבי משה אמר כי כל מה שיש במזרח או במערב הכל ברשות השם ויש אומרים כי זה רמז לחכמת המזלות החושבים כי הטוב והרע והכבוד והקלון הבא לאדם הכל במערכת הככבים והיתד הראשון הוא המזרחי גם המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מדב׳ הרי׳ הם המושלים על כל האדם ולא הזכיר היתד הרביעי כי אין כח לו בעבור היותו תחת הארץ: כי׳ הנה השם הוא השופ׳ על כן אין ראוי לכם להרי׳ קרן בחכמתכם או בגבורתכם או בעשרכם: כי׳ חמר׳ פועל עבר מגזר׳ חומר מים רבים כמו עכור: ויגר מזה׳ ומזה כל קך הוא הכוס מלא ואמר על הכוס מלא גם שמריה כדרך רוח גדולה וחזק והנה היין העליון ישתו הרשעים שתיה במורים והשמרים שפי מעלתם: ואני׳ דברי המשורר: לעולם׳ כל ימי אגיד זאת הנבואה לבני אדם אולי יוכחו וזה הוא מדת השם הנכבד: וכל׳ אגדע׳ בדיבור כמו וילחם בישראל על בלק גם תנו עז לאלהים: תרוממנה קרנו׳ צדיק׳ הפך אגדע: למנצח בנגינות׳ על נגינות מונות או נועם פיוט תחלתו כן: נודע׳ כדרך כי נודע דוד לכל וטעם ביהודה שהם יושבי ירושלם: ויהי בשלם׳ היא ירושלם אולי נקראת כן כי היא שלימה כנגד שער השמים או שהיא ראויה להיות בשלום או קראוה כן על דרך תפלה כדרך שאלו שלום ירושלם: שמה׳ אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר על מלחמת אויב שבר על ירושלם ונחלם ודימה החצי׳ לרשפים׳ שהם עפים ושבר ישרת בעבור אחר ושבר מגן וחרב וכלי מלחמ׳ באמת: נאור׳ אין דבר נרא׳ שהוא נכבד שאיננו גוף והוא עצם דבר רק האור לבדו ומלת נאור כמו נכון והנה זה כנגד הכבוד ואדיר כמו אדיר במרום יי׳ וטע׳ מהררי טרף שלא יוכל אדם לעלות שם׳ אר״ משה הכהן אם הגר שנפחד ממנו ישגב בהרים שמשם ירדו חיות לא יוכל ואין טעם בדבריו גם מפרשים אמרו כי נאור מגזר׳ אשר מקדשו כמו משחית והנ״ון שרש והנה שם התואר כמו קרוב ורחוק אך הוא פועל יוצא כמו ושבה אני: אשתוללו׳ האל״ף תחת ה״א התפעל כמו אתחבר ויחסר ב״ית תמלת שנתם: מגערתך׳ טעם אלהי יעקב כאשר הזכיר בתחלה בישראל גדול שמו וטעם נרדם כל אחד מאנשי חיל הנזכרי׳ בפסוק ראשון והוא הוא נרדם כל איש חיל ורכב וסוס: אתה׳ הטע׳ אתה לבדך נורא והיה האחר מספיק וכמוהו יי׳ מעון אתה היית לנו כי היה מספיק יי׳ מעון היית לנו ומאז כמו מאז הפקיד אותו: משמים׳ כי כל הגזרות באות משמי׳ וטעם השמעת כאשר ישמעו כל יושבי הארץ שנשבת לכסא ורכב באמת אז יראו הנשארים ממך וישקוט כל אחד במקומו ולא יבואו לעזור קרובך להלחם עליה׳ וי״א כי טעם ארץ יראה הרשעים ושקטה הצדיקים: בקום׳ זה הפסוק דבק עם הבא אחריו׳ אמר ר׳ משה כן פי׳ הפסוק כאשר תעשה דין בבעלי החמות תודה לך כל חמת אדם בחמתו ירא ממך ולפי דעתי כאשר תודה לך חמת אדם והם הגרים על ירושלם אז שארית חמות תחגור ותקשור ותהייה ברשותך לא תזיק מהם כפי חפצך:

נדרו

כי לא ממוצא׳ השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפרשים בשיירה להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן: כי אלהים שופט׳ על כל הרעה מעשיכם׳ זה ישפיל וזה ירים׳ הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: כי כוס׳ התרעלה בידו: ויין חמר׳ חזק ויי״נום בלע״ז: מלא מסך׳ הכוס מלא מזג מזוג ולהשקות את כל הגוים: ויגר מזה׳ מזה הכוס יפיץ ויקלח את משתיהם לשון מים המוגרי׳: ואני אגיד לעולם׳ מאז והלאה את נקמתו וגבורתו: וכל קרני רשעים׳ של עשו אגדעם כענין שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל׳ ישראל יגדעו קרן עשו ואז תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבחו של הקב״ה: שמה שבר רשפי קשת׳ של סנחריב ואוכלוסיו רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים בקשת וזה רפי ורשפי אש דגש ורשפי קשת לשון לחומי רשף דמתרגמי׳ עוף ובני רשף יגביהו עוף וכן ומקניה׳ לרשפי׳ לעופים וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנאמר ומחץ יעוף יומם שמה שבר רשפי קשת חצים שהקש׳ מעופף וכל המזמור הזה מדב׳ במפלת סנחריב שלא מצינו אויב נופל בירושלם אלא הוא: נאור אתה אדיר׳ לשון נאר מקדשו נארת ברית עבדך מנאר את אויביך וקמיך ומטאטאן מן העולם נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחום וקנוא על שם שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף׳ חזק מעוקים טורפים הגבוהים כהרים ולנגדך אין גבורתם נודעת: אשתוללו׳ כמו השתוללו כמו ואחרי כן אתחבר אחזיהו עם יהושפט כמו התחבר ונגזר אשתוללו מגזרת מוליך יועצים שולל והוא לשון משגה ושלו כשוטים שוגים והתי״ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה שתחילת שי״ן: נמו שנתם׳ נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו׳ ידיהם וכחם שבאת ליפרע מהם: נרדם ורכב וסוס׳ וי״ו של ורכב טפילה היא כמו אלה בני צבעון ואיה וענה וי״ו של ואיה טפילה היא: מאז אפך׳ משעת שאתה כועס: משמים השמעת דין׳ כשנתנבא ישעיה על פורענותם של סנחריב ונתקיים בו ארץ ישראל שיראה ממנו ומאוכלוסיו ואז שקטה: בקום למשפט אלהים׳ לעשות משפט באויביו להושיע חזקיהו וסיעתו: כי חמת אדם תודך׳ כעסן של רשעים גורם שהבריות מודים להקדוש ברוך הוא כשהם מראין כעסם והקב״ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמם מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסם כלום כמו שמצינו בנבוכד נצר כשהשליך את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש מה נאמר שם יהא שמיה דאלהא מברך וגו׳ ועל ידי כן שארית החמות תחגור תעכב ותחדיל שאר הרשעים מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם תחגור לשון עכב׳ בלשון משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון בר׳ יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה ויש עוד לפתור תגיר׳ זו כמשמעה לשון חגירה ופירושו לך נאה לחגור חימה ולעשות קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם איננה כלום כשארו כל חגורות חימה לך:

נדרו

לעלם י״ח חס׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ בערך עו׳: עו״ נודע ג׳ קמצין וסי׳ נודע יי׳ משפט עשה׳ נודע ביהוד׳ אלהי׳ ׳ נודע בשערים בעלה׳ וא׳ ונודע קמץ מה שהיה כבר נקרא: שמה ה׳ רף׳ וסים׳ נמסר בסדר ויחי: מהררי ג׳ וסים׳ מן ארם ינחני בלק מלך׳ ממעונות אריות׳ נאור אתה אדיר: יראה ב׳ וסים׳ ולא יראה בוגדה יהודה׳

כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים: כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים: כִּי כוֹס בְּיַד־יְהוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה אַךְ־שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי־אָרֶץ: וַאֲנִי אַגִּיד לְעֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק:

עו לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר: נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ: וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן: שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵי־קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה: נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־טָרֶף: אֶשְׁתּוֹלְלוּ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא־מָצְאוּ כָל־אַנְשֵׁי־חַיִל יְדֵיהֶם: מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס: אַתָּה נוֹרָא אַתָּה וּמִי־יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ: מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה: בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶרֶץ סֶלָה: כִּי־חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר:

אֲרוּם לֵית בַּר מִינֵי מְמַדִינְחָא וְעַד מַעַרְבָא וְלָא מִן צִפּוּנָא מַדְבְּרַיָא וּמִן דָרוֹמָא אֲתַר טוּרַיָא: אֲרוּם אֱלָהָא דַיָין זַכָּאֵי דְנַן יְמָאִיךְ וּדְנַן יְרוֹמֵם: אֲרוּם כַּס לְלוּט בְּיַד יְיָ וְחַמַר עַשִּׁין מְלֵא מְזִיגַת מְרִירָתָא לְטַלְטָלָה מַדְעָה דִי רַשִׁיעַיָא מִמַה דִשְׁדֵי מִינֵיהּ וְקַשֵׁי מִן דִין קַדְמָאִין בְּרַם דוּר דוּרְדְיָיהָא וּפְקַטַיָיהָא יְמַצְצוּן יִשְׁתּוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא: וַאֲנָא אֲתַנֵי לַעֲלַם נִיסַיָא אֲשַׁבַּח לֵאלָהָא דְיַעֲקֹב: וְכָל תְּקוֹף רוּם רַשִׁיעַיָא אַמְאִיךְ אֶתְלוֹשִׁינִין מִתּוֹקְפֵיהוֹן יִתְרוֹמְמָן תְּקוֹף רוֹמֵיהוֹן דְצַדִיקַיָא: לְשַׁבָּחָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא תוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף שִׁירָא: אִתְיְדַע בְּדְבֵית יְהוּדָה אֱלָהָא בִּדְבֵית יִשְׂרָאֵל רַב שְׁמֵיהּ: וַהֲוָה בִירוּשְׁלֵם בֵּית מַקְדְשֵׁיהּ וּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ בְּצִיּוֹן: כַּד עֲבְדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל רְעוּתֵיהּ אַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן תַּמָן תְּבַר גִירְרִין וְקַשְׁתִּין דְעַמְמַיָא מְגִיחֵי קְרָבָא תְּרִיסָא וְסַיְפֵי קְרָבָא בְּטַל לַעֲלְמִין: נְהִיר דְחִיל אַתְּ אֱלָהָא מְשַׁבַּח מִן בֵּית מַקְדְשָׁךְ יְזוּעוּן מִן קֳדָמָךְ מַלְכַיָא דְיָתְבִין בְּכַרְכֵי טוּרַיָא אֲתַר בֵּית כְּנִישׁוּת בִּיזַתְהוֹן: אַשְׁלַחַן מְעִילַוֵיהוֹן זַיְינֵי קְרָבָא גִיבָּרֵי לִיבָּא אִיתְנַמְנָמוּ בְּשֵׁינַתְהוֹן וְלָא סַפִּיקוּ כָּל גַבְרֵי חֵילָא לְמֵיחַד זַיְינֵיהוֹן בִּידֵיהוֹן: מִמְזוֹפִתָּךְ אֱלָהָא דְיַעֲקֹב דְמִכוּן אַרְתָּכִין וּפָרְשִׁין אִיתְעַקְרוּ: אַתְּ דְחִיל אַתְּ הוּא אֱלָהָא וּמַן יְקוּם קֳדָמָךְ מֵעִידָן דְיִתְקוֹף רוּגְזָךְ: מִן שְׁמַיָא אַשְׁמַעְתָּא דִין אַרְעָא דְעַמְמֵי דְחִילַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל שְׁדוֹכַת: אָמְרִין צַדִיקַיָא יְקוּם לְדִינָא עִם רַשִׁיעַיָא אֱלָהָא לְמִפְרַק מִן יְדֵיהוֹן כָּל עִנְוְתָנֵי אַרְעָא לַעֲלְמִין: כַּד אַנְתְּ רְגֵז עַל עַמָּךְ אַנְתְּ מְרַחֵים עֲלֵיהוֹן וְהִינוּן יוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּשְׁאָרָא דְרִיתְחַיָא דְאִישְׁתַּיְירוּ לָךְ מִן רוּגְזָא דִי רְגִיזְתָּא תְּזָרֵיז לְחַבָּלָא עַמְמַיָא: אֲרוּם כַּד יִתְקוֹף רוּגְזָךְ עַל עַמָּךְ יְתוּבוּן וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וְאַנְתְּ תָּאִיב מִן רוּגְזָא בְּרַם עַל שְׁאָר עַמְמַיָא מְנֵי רוּגְזָא תְּזָרֵיז:

נדרו

ארץ יראה ושקטה: למשפט ט״ו דגשי׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו: תודך ב׳ וסים׳ כי חמת אדם תודך׳ כי לא שאול תודך: חמת ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסים׳ שארית חמת תחגור׳ ואת איש חמות לא תבוא׳ בתרא מל׳:

מדרו · יתכן שאמרו בן אנשי ירושלם בעת ברחם או כאשר תחגור שארית חמות יאמרו אלה לאלה נדרו ושלמו : למורא · בעבור המורא ורבי משה אמר כי הוא תואר כמו הוא מוראכם : יבצור · דרך משל כטעם יכרות מגזרת בציר וזה דבק כי כל סביבות ירושלם יובילו שי בראותם כי השם יבצור רוח נגידי שהוא נורא למלכי ארץ כמו על כל מלכי ארץ : למנצח על ידותון · על טעם פיוט תחלתו ידותון : קולי · פעמים כי זה פעם אחר פעם · יש אומרים והאזין היה ראוי להיות והאזין כמו לא האמין פועל עבר ורבי משה אמר שהוא לשון ציווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל : ביום · חכם גדול חבר ספר נכבד רק יש בו טעיות שאמר כי ידי מקום עיני וזה לא יתכן לדבר אים דעת כדבר הזה אפילו בשיחת חולין ואף כי בספרי הקדש ויש אומרים כי ידי חזקתי וכחי כאילו נמס, עד שנגר דרך משל כמו וימסו אסוריו או יהיה חסר בית כאילו הוא בידי בעבור מכתי ונגעי : לילה נגרה · בעקתי כי למעלה כתוב ואצעקה והנה יש שם צעקה ואם לא היתה כתובה כדרך וברך ברכה ולא אשיבנה ורבים ככה והוא דרך משל כמו ויתכו כמים שאנותי או פירוש ידי מקומי כמו ויד תהיה לך והטעם שנגר מקומו בעבור דמעותיו על כן אחריו מאנה להנחם כפשי כדרך ודמעתה על לחייה אין לה מנחם : אזכרה · ואהמיה · מלא והיוד תחת הא : ותתעטף · כמו העטופים ברעב : אחזת · אמר רבי משה כי שמורות תואר השם כמו עצומות כי העפעפים שומרות את העינים בהסגרם והטעם אחזת אותם עד שלא נסגרו עיני ולא ישנתי : נפעמתי · כמו ותפעם רוחו כל כך הוכיתי עד שלא יכלתי לדבר : חשבתי · מגזרת חשבון וחילוק דברים במחשב הלב : עולמים · שעברו כי הטעם כפול ועולמים כמו זמנים : אזכרה · רמז שהיה מנגן בלילה או בלילה אזכרה שהייתי מנגן בימים קדמוני לעבוד השם על דרך אעירה השחר : ויחפש רוחי · הוא המחפש והוא דבק באשר אחריו והיא הלעולמי והפעול חסר והוא אותי : האפס · כמו כי אפס כסף ·

זורמו

יובילו ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסימ׳ לך יובילו מלכים שי · נדרו ושלמו ליי׳ · קדמא מל׳ : פ״ז ידותון דכתיב ידיתון וקרינן ידותון ג׳ וסימ׳ למנצח לידיתון דאמרתי אשמרה דרכי מחטוא · קולי אל אלהים ואצעקה · ומתניה בן מיכה בן ידיתון · וא׳ ידיתון קרי וכתיב ועבד אדום בן ידיתון : נגרה ב׳ וסי׳ לילה נגרה ולא תפוג ·

רש״י

נדרו ושלמו · נדריכם : כל סביביו · האומות תשועה זו וכן עשו כמו שכתו׳ תהיינה חמש ערים בארץ מצרים מדברו׳ שפת כנען ונשבעות ליי׳ צבאות : יובילו שי · למוראו למה לפי שבעת חפצו יבצור רוח גאוה של מריבים ממעט גאותם יבצור ימעט כמו לא יבצר מהם : על ידותון · על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל : ידי · מכתי : לילה נגרה · בגלות זה שהוא כלילה היא נגרה ליחה ומרה : ולא תפוג · ולא תדמה כגרתה : אזכרה אלהים · החסד שהיה רגיל לעשו׳ לי בימי חבתי : אשיחה · באותן חסדים וטובות : ותתעטף רוחי · פשמ״ר בלע״ז : אחזת שמורות עיני · שמורות לשון אשמורות הלילה שאדם ניעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוזר עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני נדבקות כאדם נרדם מאוטם לב בצרות שאני רואה כפעמה רוחי ואין הדבור בי : חשבתי ימים מקדם · לזכור החסדים שעשית עם אבותינו : אזכרה נגינתי בלילה · בימי הגלו׳ הזה שהו׳ דומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדם בבית המקדש : עם לבבי אשיחה · אני מחשב ורוחי מחפש מה היא כן מדתו של הקב״ה ואני תמיה הלעולמים יזנח : האפס · שמא כלה חסדו : גמר אומר · גזירת עולם שלא ישוב מחרונו עוד : השכח חנות · להיות חונן חנות כמו עשות ראות לא״ חנות חנינו׳ : אם קפץ באף רחמיו סלה · לשון לא תקפוץ ידך כלומר אם סגר הרחמים לעולם בשביל החמה : ואומר חלותי היא · מחשבותי אומרו׳ לי אין זאת של׳ להחלותי ולירא׳ני לשוב אליו חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל : שנו׳ ימין עליון · את אשר כשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו : והגיתי בכל פעלך · שעשית לנו כבר : בקדש דרכך · דרך מדתך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעי׳ : ראוך מים · רבים כשנגלית על הים : זורמו

נדרו נדרין ושלימו קדם יי׳ אלהכון כל דיתבין חזור חזור למקדשיה ייתון קורבניא לבית מוקדש דחיל : יזעיר גסות רוחהון דרברבניא דחילא על כל מלכי ארעא :

לשבחא על יד ידותון לאסף תושבחא :

קלי קדם יי׳ ואקבל קלי קדם אלהא אצית מימרי : ביום עקתי אולפן מן קדם יי׳ תבעית שרת עלי נבואת בליליא זלגת עיני דמעתא ולא תפוג סריבת לאיתנחמא נפשי : אידכר אלהא וארגוש קדם יי׳ אמליל ותישתלהי רוחי לעלמין : אחדתא תימורתייא דעייני איטרפית ולא אמליל : מניתי יומין טבין דמן לקדמין שניא טבא דמן עלמין : אידכר תושבחתי בליליא עם הירהורי לבבי אמליל ויבלש ניסיא מנדע רוחי : האפשר די לעלמין ירחק יי׳ ולא יוסיף למתרעיא תוב : האיפשר די פסק לעלמין טוביה שלים פתגם דגזר ביש על כל דר ודר : האיפשר דאיתנשי לחייסא אלהא אין סליק ברוגזיה מן למכמר רחמוי לעלמין : ואמרית מרעותי היא אישתנין גבורת ימין עילאה : תא ואמרית בעותי היא שנין דקץ מימין : אדכר עובדי אלהא ארום אדכר מן לקדמין פרשותך ורננית בכל עובדך טביא ובתסקופי ניסייך אמליל : אלהא דקדישין אורחתך מן אלהא רבא כאלהא דישראל : את הוא אלהא עביד פרישן הודעת בעמיא עושנך : פרקתא בגבורת אדרעך עמך בניא דאוליד יעקב חן יוסף לעלמין : המון שכינתך בגו ימא אלהא המון גבורתך על ימא דחיתון עמיא לחוד יתרגזון תהומיא :

נדרו ושלמו ליהוה אלהיכם כל סביביו יובילו שי למורא : יבצר רוח נגידים נורא למלכי ארץ :

עז

א למנצח על ידיתון לאסף מזמור : קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים והאזין אלי : ביום צרתי אדני דרשתי ידי לילה נגרה ולא תפוג מאנה הנחם נפשי : אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי סלה : ה אחזת שמרות עיני נפעמתי ולא אדבר : חשבתי ימים מקדם שנות עולמים : אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי : הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד : האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר : י השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה : ואמר חלותי היא שנות ימין עליון : אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך : והגיתי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה : אלהים בקדש דרכך מי אל גדול כאלהים : טו אתה האל עשה פלא הודעת בעמים עזך : גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה : ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות :

ב׳ חד מל׳ · ידיתון ק׳ · קולי · ב׳ ולא תדמה ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ עיר בשמו · ל׳ · ל׳ · קולי · ג׳ · ל׳ · ומלעיל · ל׳ · ל׳ וח׳ חנות היום · ל׳ · אזכור ק׳ · כט רף · ג׳ · יו רף בקול · ג׳

עיני נגרה ולא תדמה : ולא אדבר ב׳ וסימ׳ ואמרתי לא אזכרנו · אחזת שמרות עיני נפעמתי : ולא יוסיף ג׳ וסימ׳ לגעת בך · הלעולמים יזנח אדני · ברכת יי׳ היא תעשיר : אומר ז׳ מלעיל וחס׳ וסימ׳ עריה תעור · יום ליום יביע · אין אומר ואין דברים · יי׳ יתן אמר · גמר אמר לדוד ודר · ותגזר אמר : כאלהים ג׳ בקריאה וסימ׳ והייתם כאלהים יודעי טוב ורע · ובית דוד כאלהים · מי אל גדול כאלהים אנ״ך :

אמר רבי משה כי גמר אמר כמו אם דברו ועברו מחמותיו ולפי דעתי כי גמר אמר שגזר אומר של עולם יזנחני : השכח חנות · שם והשלם חניכות והטעם מגזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכן רחמיו למלת קפץ : ואומר · אמר רבי משה חלותי מגזרת אשר חלה יי׳ בה כמו ענותי ופי׳ שנות מגזרת שנת עולם וזה רחוק בעיני כי איך תישן הימין שהיא הזרוע ואחרים אומרים כי שנות כמו השתנות מגזרת שונות מכל עם וטעם ימין עליון שהימין הוא העושה המלחמה והטעם כי חלותי בעבור ששתנה זרוע השם בעבור שלא יראה כחו בגלותינו ואחרים אומרים כי חלותי מגזרת רבים יחלו פני נדיב כמו תפלתי וזאת הגזרה מזה הטעם לא תמצא בכל המקרא כי אם במלת פני ולפי דעתי כי זאת רמז למלת חשבתי כי כן הוא חשבתי מחשבה והיא חלתי והוא מחשבת שנות ימין עליון כאשר הזכיר שנות עולמים : אזכיר · פלאך · קשור עם מלת מקדם לא עם אזכרה : אלהים · כדרך נאדר בקדש בעבור דרכך שאנחנו רואים בשמים לעד כי מי אל גדול ממך : אתה · הטעם תעשה פלאים כפלאים מעיני אדם גם נראים וזה הוא הודעת בעמים עזך : גאלת עמך · הוא הפעול כאילו כתוב גאלת עמך בזרוע נטויה וטעם להזכיר יוסף עם יעקב כי הוא החיה ישראל ככתוב משם רועה אבן ישראל והטעם כי בזכות יעקב ויוסף פדית בניהם וכמוהו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס שהטעם מי שהוא מבני נדיבים והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים והאומר כי יעקב תחת אהרן לא דבר נכונה : ראוך · על דעת רבי משה כי זה רמז לעת שהוליך השם את הים ברוח קדים עזה ולפי דעתי שהוא מדבר על עת ויושב הים לפנות בקר כי בים דרכך ידבר על עת בעבור ישראל כאשר פירשתי טעם ובני ישראל הלכו ביבשה לאומרו פעמים וכן מן השירה הוא פסוק כי בא סוס פרעה :

זורמו

זורמו, בעבור אש וענן: חצציך, הם הברקים וזה הוא בעמוד אש כי עבות כמו בענן ומלת זורמו על משקל כי גורמו ממצרים ויש אומרים מגזרת זרם או לפי טעם הענין חצציך כדמות אש המופלת שימית ריחה: קול, אל תתמה בעבור שהזכיר בגלגל כי בגלגל הם הרעמים רק בעבור היותו באויר שהוא מתגלגל: בים, הראה השם דרך בים לעבור גאולים׳ וטעם ועקבותיך בעבור שוב הים מיד לאיתנו: נחית, על דעת רבי משה על עת עבור הים כדרך כבהמה בבקעה תרד ויתכן על נחותם במדבר כמו נחית באדרך ומשה ואהרן הם שהוציאו את העם ממצרים ומשה לפני אהרן לגודל מעלת נבואתו: משכיל לאסף, פירוש תחלתו משכיל או משכיל השומע

וטעם הסמך התורה אין תורת השם שהיא תורת אמונתו והנכון כמו אמרי פי מי שירצ׳ להורות כדרך תורת אמך: אפתחה, קמצות התיו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר ואילו היה בשוא לבדו היה שוה רק ככה נמצא וטעם חידות שהיא מני קדם והמשל כמו נושקי רומי קשת לערוך סלחן ואם נסקה ביעקב בחורין אכלה אש והחידות לחם אבירים אכל איש כדרך מאוכל יצא מאכל ויהרג במשמניהם ויתן לשבי עזו כי לולי שהוא מפורש בספר שמואל שבית הארון היתה החידה קשה: אשר שמענו, זה מפי אנשים רבים וצדיקים שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו היתה הקבלה כמו דעה וזה הוא ונדעם וטעם המספרי׳ כי המספרי׳ אהובינו היו והם אבותינו שאין להם חפץ להכשילנו: לא, והנה חייבים אנחנו שלא נכחד מה ששמענו מאבותינו לאשר הם מזרעם עד שיהיו גם הם מספרים תהלות השם: ויקם עדות, המצות שקול הדעת יעיד עליהם על כן מלת ויקם וקם הבית ותורה המצות שנעלם סודם מרבים על כן מלת שם שקבלו ככה מפי משה וטעם צוה כדרך והודעתם לבניך ולבני בניך: למען, דור אחר דור עד עמוד התורה כימי שמי׳: וישימו, כסלם, כמו מבטחם אשר יקוט כסלו וכאשר לא ישכחו מעשה השם אז ישמרו מצותיו: בני אפרים, דרך דרש

עח האזינה ו׳ בקריא׳ וסימ׳ וישא משלו ויאמ׳ קום בלק ושמע האזינה עדי, אמרי האזינה יי׳ בינה הגיגי, תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק, האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם, שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה ואל דמעתי, אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי, האזינה עמי תורתי, רעה ישראל האזינה, אלהים צבאות

זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו: קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ: בים דרכך ושביליך במים רבים ועקבותיך לא נדעו: נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן:

עח משכיל לאסף

האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם: אשר שמענו ונדעם ואבתינו ספרו לנו: לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יהוה ועזוזו ונפלאתיו אשר עשה: ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם: למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם: וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו ינצרו: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו: בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב: לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת: וישכחו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם: נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צען: בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד: וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש:

אחיתו מיא ענני שמיא קלין יהבו שחקי לחוד כיפי גירך אזלין ומשתלהבין: קל אכליותך בגלגלא אשמע אנהירו ברקין תבל רגזת ואתרגיפת ארעא: בימא דסוף אורחך וכבשך במין סגיעיא ורושמת פסיעתך לא איתידעו: דברתא היך ענא עמך ביד משה ואהרן:

שכלא דרוח קודשא על ידוי דאסף אצית עמי אוריתי אצלון אודניכון למימרי פומי: אפתח במתל פומי אביעא חדון דמן לקדמין: די שמענן וידעינן להון ואבהתן תניאו לנא: לא נכסי מבניהון לדר בתראי משתעיין תושבחת דיי ועושניה ופרישותיה די עבד: ואקים סהדותא בדבית יעקב ואוריתא גזר בדבית ישראל די פקיד לאבהתן להודעותהון לבניהון: מן בגלל די ידעון דר בתראי בנין דמיתילדין יקומון ויתנון לבניהון: וישוון באלהא סובריהון ולא יתנשון עובדי אלהא ופיקודוי ינטרון: ולא יהוון היך אבהתהון דר מסירין ומרגיז דר דלא מתקן ליביה למריה ולא הוות מהימנא באלהא רוחיה: כד הוו יתיבין במצרים איתרברבו בני אפרים מיני קיצא וטעו ונפקו תלתין שנין קדם קיצא בזיני קרבא וגיברין נטלי קשתא אפיכו קדל ואיתקטלו ביום סידרי קרבא: מטול דלא נטרו קיים אלהא ובאוריתיה סריבו להלכא: ואתנשיאו עובדוי עמא בית ישראל ופרישותיה די אחמי יתהון: קביל אברהם יצחק ויעקב ושיבטיא דאבהתהון עבד פרישן בארעא דמצרים חקל טאניס: בזע ימא בחוטרא דמשה רבהון ואעבירינון ואוקים מיא צריין היך זיקא: ודברינון בעננא בימא וכל ליליא בנהור אשא:

רש״י

זורמו מים עבות, שחקים שטפו זרם מים עבים: חצציך, כמו חציך: בגלגל, כמו בגלגל קול רעמיך בגלגל על הים להום את מחנה מצרים: ועקבותיך לא נודעו, אין הפסיעות נכרות על המים ועקבותיך תרגום בלעז׳: במשל פי, הם דברי תורה: לא נכחד מבניהם, וגם אנו לא נכחד מבניהם על אבותינו מ להודיעם מה שספרו לנו: כסלם, תוחלתם וכן אם שמתי זהב כסלי: כאבותם, שהיו במצרים ובמדבר: בני אפרים, שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם וסופם הפכו לנוס ביום קרב כ כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת הנולדים בארץ: רומי, משליכין וזורקין כמו רמה בים: נגד אבותם עשה פלא, אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמסיים והולך, נגד אבותם אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב״ה היאך הוא גואל את בניהם: כמו נד, תל גבוה כדמתרגמי נצבו כמו נד קמו כשור:

יבקע

שמעה תפלתי, האזינה יי׳ תפלתי והקשיבה בקול, אמרתי ליי׳ אלי אתה, יי׳ קראתיך חושה לי, יי׳ שמע תפלתי האזינה אל תתנוני, ואולם שמע נא איוב, האזינה זאת איוב עמד, האזינה לקול מלי:

כי כל ישראל יקראו כן כמו הבן יקיר לי אפרים גם רמז לבני אפרים שיצאו ממצרים בטרם געת הקץ והרמז בדברי הימים והרגום אנשי גת ויתאבל אפרים אביהם ועל דרך הפשט כי עקר זה המזמור נאמר על מלכות דוד ובנין הר ציון ושם היה הארון במלוך דוד אחר שחרבה שילה שהיתה לבני אפרים על כן ובשבט אפרים לא בחר באחרונה אחר שבחר בם בראשונ׳ לשכן שמו בשילה והעד הנאמן על זה הפי׳ שבט אפרי׳ רומי קשת הם אנשי שילה שאמ׳ אחריהם לא שמרו ברית אלהים ועוד נגד אבותם עשה פלא וזה היה אחר צאת ישראל ממצרים: נושקי, חסר כ״ף כמו אש אוכלה הוא ומלת נושקי דבקה עם קשת כדרך נהרי נחלי דבש וחמאה והטעם שהפכו עורף ביום קרב מפל בעבור שלא שמרו ברית אלהים שהשכין כבודו בתוכם, ויש אומרים שמנהג רומי קשת שלא יעמדו במקום אחד על כן הפכו ככה בני אפרים: לא שמרו ברית אלהים, זה ברית סיני: וישכחו, בעבור היות הנפלאות נעלמות אמר כנגדם הראם: נגד, הראם כי נגד אבותם עשה פלא והם שמעו מפיהם וטעם במצרים כל המופתים שהיו במצרים, יש אומרים כי שדה צוען כדרך שדה אדום: בקע, ויבקעו המים: ויצב מים כמו נד, והמים להם חומה: וינחם, יספר חסדי השם עמהם כי הענן ביום שלא יכם השמש ואור אש בלילה שלא היו צריכים לאבוקות:

יבקע

יבקע, טעם צורים פעמים רבים במדבר הגדול והנורא׃ וישק, חסר כמו וישקה אותם ורבה תואר לתהום ובאה דרך יחיד כמו בנות צעדה עלי שור הטעם שנוי במלות שומות דרך צחות׃ ויוסיפו, כפתח למ״ד למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לבבות בטן ולמרות עיני כבודו׃ בציה, במקום צמא והטעם כי הם המרו עליון במקום מים להם צורך אליו׃ וינסו, זה הוא דרך עקלתון שיבקש העבד מאדוניו מה שאין צורך לו וזה הוא דרך הבשר כאשר אפרש עתה׃ וידברו, לערוך שלחן משל על הבשר. וטעם במדבר מקום שאין שם ייטוב׃ הן, אמר רבי משה הכהן הנה בתורה כתוב כי רדת המן היה בתחלה במסעים רבים קודם הכות צור ברפידים ועוד כי לא חרה אף השם על דבר המן שהוא אומר ואש נשקה ביעקב ו ואחריו כתוב וימטר עליהם מן לאכול והנה הכתוב בלבל דברו שאחר המוקדם והפך זה ולא חשש מזה כי מפורש הוא אבלנו ב בתורת משה, וטעם הגם לחם יוכל תת על המן והטעם היוכל ל לתתו תמיד בלא ה הפסק וכמוהו הורד צדיך לפי דעתו׃ כ״אם אברה״ם בן עזר״א המחבר אלה הדברים יש בהם ט טיבום ואני אפרש ה הכל, טעם לשאול אכל לנפשם על בשר קברות התאוה וזה הוא לערוך השלחן ומלת הגם לחם הוא הבשר כמו את קרבני לחמי לחם אשה והעד אם יכין שאר לעמו שהטעם כפול כי שאר כמו בשר׃ לכן, טעם ואש על חרון אף השם ככתוב ואף יי׳ עלה בהם׃ כי, בעבור שהזכיר ויכנו אמר כנגדו כי לא האמינו׃ ולא בטחו, הטעם כפול׃ ויצו, וכבר צוה וככה וימטר׃ וימטר, הטעם וכבר המטיר עליהם כמו ו וייצר יי׳ אלהים וכבר ׳כר ויאמר יי׳ למשה ׳כבר אמר ויסעו מרפידים וכבר נסעו ויאמר בת מי את וכבר אמר ויאמר אל משה אני חותנך ואחר ויבא ורבים ככה והטעם למה בקשו בשר תאוה לנסות את השם ומה צורך היה להם לבשר והלא היה להם המן שהיה מתוק וערב ונקי ומלקטין אותו בלי ט טורח חנם והכה להם הצור ויש להם ל לספוקם אמר וימטר כי מן השמים ירד, ודגן שמים כי באויר יולד׃ לחם אבירים, הם השחקים וטעם איש שהוא בן אדם נברא מהאדמה וטעם צידה בעבור היותם תמיד הולכים׃ יסע, שב לספר דברי הבשר שהחל לומר עליו לכן שמע יי׳ ויתעבר׃ קדים, הטעם רוח קדים והנו תואר כי ימצא רוח לשון זכר מפרק הרים ותימן מגזרת ימין והוא הרוח מזרחי דרומי׃ וימטר, בעבור שהרוח הביאו והיה עליהם, והנה התברר פירושי על דבר שאמר שהוא הגם לחם הוא הבשר׃ ויפל, הזכיר נפילת העוף באמצע ובסביבות למשכנותיו כמו מחנהו והם האהלים׃ ויאכלו, טעם מאד כמו והיה לכם לזרא׃ יביא, היה מביא כדרך יעשו עגל בחורב׃ לא, עוד לא היה להם לזרא עד שחרה אף השם בהם׃ ואף, הזכיר אף עלה כמו ובהעלות אהרן את הנרות׃ במשמניהם, גדולי המחנה והעשירים המתענגים כמו ומשמן בשרו ירזה והזכיר ובחורי בעבור כח תולדתם והנה לא הועילם בעלות בם אף השם׃ בכל, כדרך וינסו אותי זה עשר פעמים אף על פי שאינם נזכרים בתורה והנכון שמלת חטאו על דבר המרגלים על כן אחריו׃ ויכל, וטעם בהבל שלא ראו הארץ שבעבור זה יצאו ממצרים, ובבהלה לפני ארבעים שנה׃ אם, ההרוגים היו סבת דורשים אחרים או טעמו או אמר להרגם או כמעט והרגם׃ ושבו, עשו תשובה׃ ושחרו אל, שהתפלה בבקר לפני יתעסק אדם בדברי צרכיו׃ ויזכרו

ויוצא ל׳ וכתו׳ כן חס׳ יו״ד בתרא

ויפל ג׳ וסי׳ אדם מות במשריותיה

נוזלים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ נצבו כמו נד נזלים חס׳, אם ינתשו מים זרים, ויוציא נוזלים מסלע אנך׃ ויזובו ב׳ מל׳ וסימ׳ הן הכה צור ויזובו מים, פתח צור ויזובו מים׃ ויתעבר ב׳ וסימ׳ לכן שמע יי׳ ויתעבר, שמע אלהים ויתעבר׃ נשקה ל׳ דכוו׳ והיא חד מן שטא חדא דמשמש קה בסוף תיבותא וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבתא במערכ׳

טו יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רבה׃ ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים׃ ויוסיפו עוד לחטא לו למרות עליון בציה׃ וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם׃ וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר׃ כ הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו׃ לכן שמע יהוה ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל׃ כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו׃ ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח׃ וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו׃ כה לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לשבע׃ יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן׃ וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף׃ ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנתיו׃ ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם׃ ל לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם׃ ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע׃ בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו׃ ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה׃ אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל׃

בזע טורין בחוטריה דמשה רבהון במדברא ואשקי כד בתהומיא רברבן׃ ואפיק נוזליא דמיא מן כיפא ואחית היך נהרין דנגדין מיא׃ ואוסיפו תוב למיחטי קדמוי למרגז קדם עילאה במדברא צחי׃ ונסיאו אלהא בליבהון למישאל אוכלא לנפשיהון׃ ואיתרעמו קדם יי׳ אמרו האית יוכלא קדם אלהא לסדרא פתורא במדברא׃ הא כבר מחא בטינר ודיבו מיא ונחליא הלחוד לחמא יכיל למיתן אם יתקן מזונא לעמיה׃ בכן שמיע קדם אלהא ורגיז ואשתא איתסקת בדבית יעקב ולחוד תקוף רוגזא סליק בישראל׃ ארום לא הימינו באלהא ולא איתרחיצו בפורקניה׃ ופקיד שחקי מלעיל ורשי שמיא פתח׃ ואחית עליהון מנא למיכל ועבור שמיא יהב להון׃ מזון דנחת ממדור מלאכיא אכלו בני נשא זוודין שלח להון לשבעא׃ אטיל רוח קידומא בשמיא ודבר בעושניה רוח דרומא׃ ואחית עליהון היך כעפרא בסרא והיך חלא דימא עופא דפרח׃ ואפיל במצע משירייתיה חזור חזור למשכנוי׃ ואכלו ושבעו לחדא וריגוגיהון איתי להון׃ לא זרו מן ריגוגיהון עד כדין מיכלהון בפומהון׃ ורוגזא דאלהא סליקת בהון וקטיל בגיבריהון ועולימי ישראל אחמיט׃ בכל דא חבו תוב ולא הימינו בפרישותוי׃ ושיצי בלמא יומיהון ושנותיהון בבהולתא׃ בזמן דקטלינון אם תייבין ותבעו יתיה ויתובון ויצלון קדם אלהא׃ ואדכרו

אות הקו״ף׃ ויפל ג׳ וסימ׳ אדם מית במשרייתיה ופי׳ במסעי׃ יביא ז״ג בקריא׳ ה׳ חס׳ וח׳ מל׳ וסימ׳ אם כשב יביא קרבנו לחטאת, ואת אשמו יביא ליי׳ איל תמים, דבר אל בני ישרא׳ לאמר המקריב את זבח שלמיו, וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני חס׳ וזאת תורת הנזי׳ ביום מלאת ימי נזרו, והיה כאשר בא עליכ׳ כל הדבר הטוב, יביא יי׳ עליך ועל עמך דישעיה, והגוי אשר יביא את צוארו בעול, ויהי בעת יביא את הארון דד״ה, ויאכלו וישבעו מאד חס׳, כרם היה לשלמה בבעל המון חס׳, כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט חס׳, וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם חס׳ וחד ויביא לנו כיד אלהינו דעזרא׃

רש״י

יבקע צורים, והכית בצור וגו׳ וישק כתהומות רבה אף כשהיו הולכין בתוך הים שמימיו מלוחים המתיק להם מעיינות בתוך ה התהום׃ ויורד כנהרות מים, שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאים היו עושין סרטוט במשענותם ו והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמר במחוקק במשענותם כמו ש מפורש בארבעי׳ ותשע מדות׃ למרות, להקניט כמו ממרים הייתם׃ שאר, בשר׃ ואש נשקה ביעקב, כמו ובערו והסיקו שהוא לשון היסק ותבערה כדכתיב ו ותבער בם אש יי׳׃ לחם אבירים, לחם של מלאכים ד״א אבירי׳ אברים שהיה נבלע בכל האברי׳ ולא היו צריכים לנקביהם׃ יסע קדים, ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוים׃ שאר, בשר׃ לא זרו, מתאוותם לא נעשו זרים מתאוותם כי כל תאוותם השיגו׃ עוד אכלם בפיהם, ואף יי׳ חרה בעם ד״א לא זרו מתאוותם לא נתרחקו מתאוותם עד שבאת להם הפורענות׃ ובחורי ישראל, נבחרים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי׃ אם הרגם ודרשוהו וגו׳, אף היא לא באמת אלא בפתוי בפה וכזבו בלשונם׃ ולבם

ויזכרו / צורם / כמו חזקם : ואל עליון גואלם / והטעם שגואלם הוא אל עליון שיוכל לעשות בארץ ויעשה בה כל חפצו והנה ויזכירו בפה כמו ומשא יי׳ לא תזכרו עוד והעד ולבם לא נכון : ויפתוהו / דבר הכתוב כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם ודבר שמואל אחרי מותו : ולבם / הנה התברר כי עקר התפלה כונת הלב : והוא / יכפר / כנגד הזמן העומד כמו והבית ימלא עשן : אפו / הוא הפעול : ויזכור / אמר רבי משה הכהן טעם ויזכור כי בשר המה כי אין להם כח לסבול אף השם כי מיד ימותו וזה טעם רוח הולך ולפי דעתי כי הגוף הוא הבשר כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרא לא איתוהי והזכיר בשר כי הם יתאוו הבשר כי התולדת תתאוה הדומה לה שיחזקנה ועוד כי מרת קטור הוא הרוח בבשר איננה ארוכה על כן יבקשו להתענג טרם הפרדם והנה מלת המה תפרש בעבור אחרת המה רוח הולך כי האדם הוא רוח וגוף שהוא בשר שהוא מרגיש : כמה / במדבר / שאין שם יישוב : יעציבוהו / דרך משל מן עצבון כטעם מר כמו אם דרך עוצב בי : וישובו / בעבור שהזכיר בתחלה ויכחשו בלבבם והטעם שבו לנסותו וטעם אל אחר שהתברר שהוא אל : התוו / כמו והתוית תיו שממו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו : וקדוש ישראל / שהשם נקדש ונכבד מזאת המחשבת : לא / הטעם לא פחדו ממכתו שהכה המצריים במות הבכורים וזה טעם יום אשר פדם מני צר / אשר / רוב האותות שיזכירם הנביא טרם היותם וככה האותות כמו הבאות והמופתים הם הפלאים : ויהפך / לא הזכיר דבר התנין כי לא היתה מכה בהם : ונוזליהם / הטעם כפול : ישלח / הזכיר ערוב תחלה כי היתה קשה ממכת הצפרדע או פירושו וצפרדע כבר השחיתה אותם כמו וירם תולעים ויבאש ולא הזכיר מכת כנים גם מכת שחין גם מכת חשך גם מכת דבר בעבור שנמלטו בני אדם ובעבור היות מכת דם ראשונ׳ למכות הזכירה גם כורך גדול יש למים : ויתן / הזכיר זאת בעבור כורך הארץ ליבול הארץ : יהרג / דרך משל כמו תכאיבו באבנים : ושקמותם / לשון יקבות גם שקמים זכרים כמו כפשות כפשותם / אמר חסאן כי בחנמל מין ממיני הארבה ופירש חנמל שתי מלות ולפי דעתי כי בחנמל אבן כמו אבנים גדולות מן השמים כי הוא כנגד ברד ויש לשקמים פרי כמו לתאנים ומלת חנמל רבעיים : ויסגר / לרשפים / הם ותהלך אש ארצה : ישלח / רמז לרוב פחדם ממכת הברד כאשר הזכיר כל מגפותי אל לבך והלא תראה לא הודה פרעה לעולם לאמר אני ועמי הרשעים רק במכה הזאת והנה דימה אלה המגפות לעברת השם / ומשלחת מלאכי רעים בעבור האש כמו עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומלת מלאכי איננה סמוכה כאילו כתוב מלאכי השם כמו ביד נביאי כל חוזה : יפלס / דרך משל כנכבד לרדת הגזרות מן השמים : וחייתם / כפשם וזו היא מכת בכורות כאשר פירש אחרי כן : ויך / הזכיר חם אביהם דרך חסרון וקלון להם וראשית אונים תחלת בנים שנראה און האב : ויסע / טעם כצאן שנהלם לאט : וינחם / שלא יצא עליהם אויב בדרך בצאתם עד בואם אל הים על כן הזכיר ואת אויביהם כסה הים ויש אומרים וינחם לבטח ביבשה בעברם ולא פחדו : ויביאם אל גבול קדשו / ירושלם : הר זה / הוא הר המוריה / אם אסף זה המשורר הוא שהיה בימי דוד אולי התנבא או אמר זה המזמור אחר כבואת נד׳ ולפי דעתי כי גבול קדשו הוא ארץ ישראל והר זה קנתה ימינו ההר הטוב הזה והלבנון והעד על זה הפי׳ שאחר כן כתוב ויגרש מפניהם גוים הם השבעה :

ומופתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ זכרו נפלאתיו אשר עשה / וחברו דדה׳ / אשר שם במצרים אתותיו / בתרא מל׳ : לארבה ב׳ וסימ׳ ויתן לחסיל יבולם ויגיעם / מלך אין : ישלח יב׳ וסימ׳ ויאמר יי׳ אל משה בלכתך / ושלחתי את ידי והכתי / עוד נגע אחד / וגם את הצרעה / ישלח יי׳ בך את המארה / לכן ישלח האדון יי׳ / לאמר הן ישלח איש / והיה כעץ שתול על מים / יהי למלא בטנו / איש תהפוכות ישלח מדון / ישלח בם חרון אפו / ישלח בהם ערוב :

ויזכרו כי־אלהים צורם ואל עליון גאלם : חצי הספר

ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו־לו : ולבם לא־נכון עמו ולא נאמנו בבריתו : והוא רחום יכפר עון ולא־ישחית והרבה להשיב אפו ולא־יעיר כל־חמתו : ויזכר כי־בשר המה רוח הולך ולא ישוב : כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון : וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו : לא־זכרו את־ידו יום אשר־פדם מני־צר : אשר־שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה־צען : ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל־ישתיון : ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם : ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה : יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל : ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים : ישלח־בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים : יפלס נתיב לאפו לא־חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר : ויך כל־בכור במצרים ראשית אונים באהלי־חם : ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר : וינחם לבטח ולא פחדו ואת־אויביהם כסה הים : ויביאם אל־גבול קדשו הר־זה קנתה ימינו : ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל :

ואדכרו ארום אלהא תקיפיהון ואלהא עילאה פריקנן : ושדגיגון ליה בפומהון ובלישנהון מכדבין ליה : מטול דלבהון לא מהימן עימיה ולא הימינו בקימיה : והוא רחמנא מכפר עויתהון ולא מחבל יתהון ומסגי למיתב מן רוגזיה ולא יוחי בהון כל חמתיה : ודכיר ארום בני בסרא הינון רוחא דאזיל ולא תאיב : כמה יסרבון ליה במדברא ירגזון קדמוי באתר צדיא : ותבו ונסיאו אלהא וקדישא דישראל איתיו תיוהא : לא אידכרו ית ניסא דידיה ויומא דפרקינון מן מעיקא : דשוי במצרים אתוהי ותימהוי בחקל טאניס : והפך לדמא אריתהון ונזליהון לא שתן מנהון : יגרי בהון עירבובי חיות ברא וגמיר יתהון ועורדעניא ויחביל יתהון : ויהב ומסר לזחלא עיבוריהון וליעותיהון לגובאי : וקליף בברדא גופניהון ושקמתהון בכרזובא : ומסר לברדא בעיריהון וגיתיהון לרישפין דינור : יגרי בהון מאתן וחמשין מחן בתקוף רוגזיה בריתחא ובתריכותא ובעקא דמשתלחן בעידן בידיהון דאזגרין בישין : יטייל בכביש תוקפיה לא מנע ממותא נפשהון ובעיריהון לממותא מסר : וקטל כל בוכרא במצרי שירוי צעריהון במשכניהון דחם : ואטיל היך ענא עמיה ודברינון היך ענא עדרא במדברא : ואשרינון לרוחצן ולא דחלין וית בעלי דבביהון חפא ימא : ואעילינון לתחום אתר בית מקדשיה טור דין די קנת ימיניה : ותריך מן קדמיהון עממיא ואשרי יתהון בעדב אחסנתהיה ואשרי במשכניהון שבטיא דישראל :

ואנסיאו

רשי

ולבם / לא כפיהם נכון ואעפ״י כן והוא רחום להם ומכפר עונם תמיד ולא השחיתם : והרבה / פעמים רבות : להשיב אפו / מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב אותו רוח בהם לעולם הבא כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחיית המתי׳ וכן מפורש באגד׳ תלים : כמה / פעמים ימרוהו תמיד במדבר : התוו / לשון סימן כמו והתוית תיו וסימן הוא לשון מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש יי׳ בקרבנו אם אין : ותשחיתם / שומטין את ביציהם : בחנמל / שם הארבה ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו : ויסגר לברד בעירם / כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח צאנו לבית והברד נעשה למולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזהו ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף זהו מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כדכתיב ואש מתלקחת בתוך הברד : יפלס נתיב לאפו / אעפ״י שבאף נשתלחו המכות לא שמשו את שליחותם מה שנכתב להמית המיתו ולא הכל בנתיבתם הלכו / בפירושים אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל : וחייתם / נפשם : ויגרש מפניהם / שבעה אומות : באהליהם / של גוים :

וינסו

רשי

וינסו וימרו, בימי השופטים: כקשת רמיה, שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ: ויתן לשבי עוזו, מסר הארון והלוחות ביד פלשתים: בחוריו אכלה אש, עברתו: לא הוללו, לא נכללו לאפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה הוללו לשון הלולא בארמית ורבותי׳ דרשוהו על ערב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה: כהניו בחרב נפלו, חפני ופנחס: ואלמנותיו לא תבכינה, אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: מתרונן, מתעורר ומתגבר בדבור להקיץ מיינו מתרונן לשון רנה הוא: ויך צריו אחור, מכת אחורים בעפולים ובטחורים והיא חרפת נדוף להם עולמית: וימאס באהל יוסף, הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף: ויבן כמו רמים מקדשו וגו׳, כמו שמים וארץ שנאמרו בהם שתי ידים שנאמ׳ אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר כוננו ידיך ד״א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להסרות שם שכינה: ממכלאות צאן, דירי צאן כמו גזר ממכלה צאן: מאחר עלות הביאו, שהיה רועה לאביו הצאן המניקות שהיה רחמני ומוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי העשבים העליונים שהם רכים ומוציא התיישים אחריהם ואוכלין אמצע העשבים ואחר כך מוציא הזקנות ואוכלות השרשים אמר הקב״ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי: לעיים, לגלים ומהו מזמור והלא קינה הוא אלא לפי שנאמר כלה יי׳ את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא עשה כליה בבנין: בשר

מסורה

ויבגדו ב׳ וסימ׳ בעלי שכם, ויסגו ויבגדו באבות׳: שלו ח׳ כ״כ וסימ׳ בויחי: ואלמנתיו ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסימ׳ כהניו בחרב נפלו, שרידיו במות יקברו, בתרא מ״ל: ויקץ ג׳ חס׳ וסימ׳ ויקץ שלמה והנה, ויקץ שמשון תנינא, ויקץ כישן אדני: אהב ט׳ וסימ׳ בריש שמואל סימן א׳: כארץ ה׳ וסימ׳ בסדר לך לך: יסדה ד׳

תהלים

וַיְנַסּוּ וַיַּמְרוּ אֶת־אֱלֹהִים עֶלְיוֹן וְעֵדוֹתָיו לֹא שָׁמָרוּ: וַיִּסֹּגוּ וַיִּבְגְּדוּ כַּאֲבוֹתָם נֶהְפְּכוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה: וַיַּכְעִיסוּהוּ בְּבָמוֹתָם וּבִפְסִילֵיהֶם יַקְנִיאוּהוּ: שָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּתְעַבָּר וַיִּמְאַס מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל: וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם: וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד־צָר: וַיַּסְגֵּר לַחֶרֶב עַמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעַבָּר: בַּחוּרָיו אָכְלָה־אֵשׁ וּבְתוּלֹתָיו לֹא הוּלָּלוּ: כֹּהֲנָיו בַּחֶרֶב נָפָלוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה: וַיִּקַץ כְּיָשֵׁן אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן: וַיַּךְ־צָרָיו אָחוֹר חֶרְפַּת עוֹלָם נָתַן לָמוֹ: וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר: וַיִּבְחַר אֶת־שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת־הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב: וַיִּבֶן כְּמוֹ־רָמִים מִקְדָּשׁוֹ כְּאֶרֶץ יְסָדָהּ לְעוֹלָם: וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת צֹאן: מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ לִרְעוֹת בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ: וַיִּרְעֵם כְּתֹם לְבָבוֹ וּבִתְבוּנוֹת כַּפָּיו יַנְחֵם:

עט

מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים:

תרגום

וְאַנְסִיאוּ וְאַרְגִיזוּ קֳדָם אֱלָהָא עִילָּאָה וְסָהִידוּתֵיהּ לָא נְטָרוּ: וְזוּרוּ וְאַרְשִׁיעוּ הֵיךְ אֲבָהַתְהוֹן אִתְהַפִּיכוּ הֵיךְ קַשְׁתָּא דְרַמְיָא גִירִין: וְאַרְגִיזוּ קֳדָמוֹי בִּנְסַכֵּיהוֹן וּבְפַסִילֵיהוֹן וּבְצִילְמוֹנֵיהוֹן אַקְנוּן יָתֵיהּ: שְׁמִיעַ קֳדָם אֱלָהָא וּרְגַז וְרַחֲקַת נַפְשֵׁיהּ לַחֲדָא בְּיִשְׂרָאֵל: וּשְׁבַק מַשְׁכְּנָא דְשִׁילוֹ מַשְׁכַּן דִּי שְׁרַת תַּמָּן שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגוֹ בְּנֵי נְשָׁא: וּמְסַר לְשִׁבְיְתָא אוֹרַיְיתֵיהּ וּשְׁבַהוֹדֵיהּ בְּיַד מְעִיקָא: וּמְסַר לְקַטְלִין בְּחַרְבָּא עַמֵּיהּ וּבְאַחְסַנְתֵּיהּ אַרְגִיז: עוּלֵימוֹהִי אָכְלַת אֶשָּׁתָא וּבְתוּלָתֵיהּ לָא אִשְׁתַּבְחָן: כַּהֲנוֹי בְּקַטְלָא דְחַרְבָּא יִפְּלוּן וְאַרְמְלָתוֹי לָא סְפִיקָן דְתִבְכְּיָן: תָּא בְּעִידָן דִּשְׁבוּ פְלִשְׁתָּאֵי אֲרוֹנָא דַייָ בְּחַרְבָּא נְפַלוּ כַּהֲנֵי שִׁילוֹ חָפְנִי וּפִנְחָס וּבְעִידָן דִּכְשָׁרוּ נְשׁוֹהִי לָא בַּכְיָין אֲרוּם מִיתוּ אוּף אִינוּן בְּהַהוּא יוֹמָא: וְאִיתְּעַר הֵיךְ דְּמִיךְ יְיָ הֵיךְ גַּבְרָא דְמִתְפַּקַּח מִן חַמְרָא: וּמְחָא מְעִיקוֹי בִּטְחוֹרַיָּא בַּאֲחוֹרֵיהוֹן קְלָנָא בְּעַלְמָא יְהַב לְהוֹן: וְרַחִיק בְּמַשְׁכְּנָ דִּפְרִיס עַל תְּחוּמֵיהּ דְּיוֹסֵף וּבְשִׁבְטָא אֶפְרַיִם לָא רְעָיָא: וְאִיתְרְעֵי יַת שִׁבְטָא יְהוּדָה יַת טוּרָא דְּצִיּוֹן דִּי רְחִים: וּבְנָא הֵיךְ קַרְנָא דְרִימְנָא מַקְדְּשֵׁיהּ מְעַתַּד הֵיךְ אַרְעָא דִיסָּדָהּ לְעַלְמֵי עַלְמִין: וְאִתְרְעֵי בְּדָוִד עַבְדֵּיהּ וְדַבְרֵיהּ מִן עֶדְרֵי דְעָנָא: וּמִן בָּתַר מֵינְקָן אַיְיתֵיהּ לְמִשְׁלַט בְּיַעֲקֹב עַמֵּיהּ וּבְיִשְׂרָאֵל אַחְסַנְתֵּיהּ: וּמְלַךְ עֲלֵיהוֹן בִּשְׁלֵימוּת לִבְּבֵיהּ וּבְסוּכְלְתָנוּת אֵידוֹי יְדַבְּרִינוּן: תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְּאָסָף עַל חוּרְבַּן בֵּית מַקְדְּשָׁא אֲמַר בְּרוּחַ נְבוּאָה אֱלֹהִים עֶלְיוֹן עַמְמַיָּא בְּאַחְסַנְתָּךְ סָאִיבוּ יַת הֵיכַל קֻדְשָׁךְ שַׁוִּיאוּ יַת יְרוּשְׁלֵם לִצְדוּ: יהבו

מסורה

וסימ׳ אשור יסדה לציים, כי הוא על ימים יסדה, ואגדתו על ארץ יסדה, כארץ יסדה לעולם: ע״ט טמאו ג׳ וסימ׳ ובני יעקב באו על, עוד זאת עשו לי, אלהים באו גוים בנחלתך, אנ״ך: ירושלם ח׳ קמצי׳ בקריא׳ וסימ׳ זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם, אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני, שפכו דמם כמים סביבות ירושלם, בחצרות בית יי׳ בתוככי ירושלם, בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו את עצמות מלכי יהודה, ואמרת אלהם הנני ממלא את יושבי הארץ הזאת, וילינו הרוכלים, ברוך יי׳ מציון, וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו׳ במ״א תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי:

אבן עזרא

וינסו, עתה יספר איך מרו בני אפרים על כן חרבה שילה: ויסוגו, בנין נפעל מגזרת סג כמו ויכונו וטעם כאבותם בימי השופטים: נהפכו כקשת רמיה, אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עצל וכלי כמו ורמיה תהיה למס ולפי דעתי כי רמיה שם כמו והשתיה כדת כמו רומי קשת והער לשון רמיה ואחריו חצי גבור שנונים והנה הטעם תתהפך הקשת לא ירמה בה הרומה או טעמו כאשר פירשתי במלת הפכו ביום קרב על כן פירש עתה מה שהזכיר בראשונה: ויכעיסוהו, לעשות עולות בבמות לא לגבוה: שמע, לאות שהכעיסוהו בדברים שדברו בו. על כן שמע אלהים ויתעבר מגזרת עברה שעבר חוק האחרון: וימאס, כי חרבן בית שילה קשה על כל ישראל: ויטוש, הזכיר משכן כי כן כתוב שהארון היה בהיכל רק בלי תקרה על כן קראו אהל: ויתן, עזו, הוא הארון אתה וארון עזך דרשו את יי׳ ועוזו: ויסגר, וגם מגפה גדולה היתה בעם: בחוריו, דימה מאכלת החרב למאכולת אש כדרך כי אש יצאה מחשבון וטעם וי״ו בחוריו למות חסידים במלחמה: ובתולותיו, שהיו בנועות לא ראו חופות במות הבחורים: כהניו, חפני ופנחס: ואלמנותיו, כאשת פנחס גם קרה ככה לאלמנות הרוגים אחרים: ויקץ, דבר הכתוב כנגד מחשבות פלשתי׳ שתפשו מקום הכבוד או על דרך משל בעבור שלא נראתה גבורת הכבוד בהלקח הארון ועתה מתרונן המתרונן מיינו שהוא בוטח בכחו ויש אומרים כי המתרונן הוא השכור בנפול התרדמ׳: ויך, רמז לטחורים: וימאס, מאז לא היה הארון בחלק אפרים רק מאהל אל אהל וממקום למקום עד בוא דוד והיה הארון בעיר ציון: ויבחר, הזכיר השבט שהיה ממנו דוד כי בעבורו עקר כל המזמור: ויבן, רמים, תואר והמתואר חסר כמו ומאכלו בריאה שה או עגלה וכן זה ויבן בארמונים רמים וטעם כארץ בעבור היות הארץ בכללה עומדת וחלקיה על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה: ויבחר, וככר בחר כדרך וישאל אותה ורבים ככה כי הר ציון דוד תפשו ועל שמו נקראת ירושלם קריית חנה דוד: ויקחהו, אחר שלקחו: ממכלאות, כמו גזר ממכלה צאן: מאחר עלות, תואר דומה לפועל על דרך העולים על הכאן או העלות הם הנקבות: לרעות, עם בי״ת נוסף כמו רועה את אחיו בצאן והנה בתחלה היה רועה צאן ושב לרעות ישראל כאשר התחיל בתחלת המזמור ויסע כצאן עמו, וטעם ובתבונות כפיו ינחם בעבור שדימה עם השם לצאן ויש צורך למרעה טוב והכל במקל על כן ובתבונות ולפי דעתי כי בי״ת בתבונות ישרת שנים כמו וזרועו כפירים כאילו כתוב ובתבונות בכפיו ינחם והנה טעם כתום לבבו לעשות טוב לעמו ובתבונות כפיו הוא המעשה ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו: מזמור לאסף אלהים באו גוים, הזכרתי מחלוקת המפרשים בתחלת הספר יש אומרים כי מזמור דבר שמזמר וכרת מרבים אולי קינות היו או טעם מזמור שראה ברוח הקדש בעבור מה שכתב באחרונה כי ישראל היו עמו ונחלתו וטעם אלהים איך הוא אלהים ונברא יד בני אדם על חסידיו ועל מקום קדשו: בנחלתך, ארץ ישר׳: לעיים, מקומו שפלו׳ והפך זה נכון יהיה הר בית יי׳ ויש אומרי׳ מקו׳ שאין שם ישוב או שחפרו ירושלם לבקש מטמונו׳:

כתנו

אבן עזרא

נתנו, קשור זה הפסוק כי החסידים לא נקברו בעיים הדומים לקברים: שפכו, דעת השופכים כי אין דורש דמם כמים שהם מותרים: היינו, השאירים ממנו: עד מה יי׳ תאנף לנצח, כמו: תבער כמו אש קנאתך, קנאה בעבור שעבדו ישראל אלהים אחרים ולמה לא תקנא בזרים: שפוך, ועל ממלכות, כמו אל הממלכות כמו אל יכור המזבח:

כי, לא די שלא תקנא בעבור שלא ידעוך עד שאכלו את יעקב שידע אותך: אל, מפרשים רבי׳ אמרו כי ראשוני׳ תאר לעונות והנכון בעיני כי עונות סמוך לאבות ראשונים ומלת יקדמונו כנגד ראשונים, וטעם כי דלונו מאד אין לנו כח ואין לאל ידינו על כן נבקש רחמים: עזרנו הטעם עזרנו עד שנכבד שמך או עזרנו בעבור כבוד שמך ש שנקרא עלינו על כן אחריו למה, טעם לעינינו שנהיה חיים לפני מותנו ודם עבדיך הוא הנזכר בתחלת המזמור: תבא, בעבור היות ישראל בגלות כאסיר בבית כלא: הותר, מגזרת הותירם שהם מוכנים למות ומשקל תמותה תשועה תקומה תרוע׳ ורבי משה אמר כי הותר חסר יתר׳ ופתח קמורס בעבו׳ שהזכיר אסיר: ואנחנו עמך, אנחנו הנודעים שהם עמך או נודה לך בפדותך אותנו:

למנצח אל שושנים, או על שנה, אמר ר׳ מרינוס כי עדות כמו עדי דבר נכבד וכמוהו ואת נזר העדות: רועה, בעבור שהזכיר יעקב בברכותיו משם רועה אבן ישר׳ על יוסף על כן נוהג כצאן יוסף: יושב הכרובי׳, שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימן ושניה׳ בני רחל במחשבת בני יעקב הראשונה מנשיו וכן כתוב בני רחל אשת יעקב על כן רחל מ מבכה על בניה וכל ישראל נקראו בשם אפרי׳ וזה הוא ויקרא בהם שמי או המשורר הזכיר מלחמה ש שהיתה לבני רחל עם גוים: לפני, הזכיר אפרים בתחלה כדרך יעקב ושהוא היה בעל הדגל: ולכה, כמו לך אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא והטעם ולכה ועליך הדבר להושיענו וזה הפירוש איננו ישר בעיני: אלהים השיבנו, שיעזרנו לשוב אליו: והאר פניך, אלינו וזאת היא הישועה שנבקש: יי׳, בעבור שמצאו רבים אלהים צבאות אמרו כי הוא שם אות, בצבא שלו ועל דרך הפשט שהוא דרך קצרה כמו והנבואה עודד הנביא שכן הוא והנבוא׳ נבואת עודד הנביא וככה זה יי׳ אלהים אלהי צבאות שהם צבא השמים, וטעם עשנת פועל עומד כמו והר סיני עשן כולו כאילו עלה אליך עשן בעת תפלת עמך והנה היתה התפלה כמו עשן כדרך עלה עשן באפו: האכלתם, אמר רבי משה תחת לחם דמעה, ותשקמו דמעות שלים הפך ותשקמו דמעות בשלים והוא שם מדה כמו וכל בשלש ויתכן כי זה דרך משל כי מאכלם ומשקיהם דמעה ובי״ת בדמעות כמו לכו לחמו בלח׳ ושתו ביין מסכתי או בי״ת בדמעות יתרת אחרת ותשקמו דמעות או בדמעות הטעם שוה בשלים או תחסר אות בי״ת וכן הוא האכלתם לחם דמעה ועל איזה פי׳ שיהיה הטעם בני ישראל בגלות:

תשלום

רשי

בשר חסידיך, והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידי׳ וכן הוא אומר ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא כך מפורש באגדה: וקלס, לשון רבה לדבר בם כמו למשל: עד מה, עד מתי: תאנף, תקצוף, קנאתך חמתך שאתה מקנא להנקם לשון אל קנא אנפר״נמנט בלע״ז: הותר, פתח אסירים מתכנר שלה׳ כמו מתיר אסורים שלח מלך ויתירהו: בני תמותה, בני הנהרגת עליך תמותה אנמוריניד״א בלע״ז ויש דוגמתו בלשון חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות ופירושו בשר מסוכנת ששחטה במסכת קדושין: אל שושנים, אל ישראל: עדות לאסף מזמור, מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליה׳ שהרי נאמר במזמור זה שלש פעמים השיבנו האר פניך ונושעה ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנ׳ בימי יהוא כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: רעה ישר׳, מנהיגם ופרנס׳ שלהם יוסף וכל ישראל נקראים על שם יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם בימי ה הרעב: יושב הכרובים, כמו שנאמר ונועדתי לך שם וגו׳: הופיעה, הראה גבורתך: לפני אפרים ובנימן ומנשה, כשיהיו צריכים לתשועתך אף על פי שהם רשעים ואינם כדי עורר גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתה לנו לך נאה ועליך ל להושיע בין חבים בין זכים כמו שנאמר למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות הללו למה רוא׳ אני שהם עתידים להכעיסני ואע״פי כן ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאברהם, אפרים במלחמת ארם כשבר על שמרון ושלח מ מלאכים לאחאב וכספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם מנס׳ בימי יהואחז שנאמר שם כי ראה יי׳ בעני ישר׳ כי אבדם מלך ארם וישימם כ כעפר לדוש והכא שלש פעמים במלחמה שנאמר שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישראל בפירושי׳ אחרים מצ״אתי שנ׳ שלש פעמי׳ תכה את ארם ואשר השיב את ערי ישראל בנימן בימי אחשורוש שהיו מרדכי ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם: ולכה לישועתה לנו, אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכן הוא במסור׳ ולכה אפוא דיעקב ולכה אין בתורה מוכחת שאלם לכה קנין תהי׳ לנו וגו׳, השיבנו מגלות בבל שהיה מרדכי שם: עד מתי עשנת, בצרות מלכי יון שהרעו מאד לישראל: האכלתם לחם דמעה, במצרי׳: ותשקמו בדמעות שלים, בבבל שהיו שבעי׳ שנה שהו׳ שלים של מאתים ועשר של מצרים. זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ויש לפתור על שם שמלכות יון היתה הצרה השלישי׳ ואם תאמ׳ רביעי׳ היא שהרי פרס ומדי קדמו כל שבעים שנה של בבל אינם אלא גלות אחת ומנחם פירש שלים שם של כלי ששותין בו וכן פי׳ וכל בשליש עפר הארץ ורבותינו פירשו על שלש דמעות שהוריד עשו שנאמ׳ בו ויצעק צעקה הרי אחת גדולה הרי שתים ומרה הרי שלש ועליהם זכה לחיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו׳:

תשלום

מסורה

והצילנו ב׳ וסי׳ מן הגוים, וכפר על חטאתינו: וכפר ד׳ וסי׳ קרב אל המזבח ב׳ בו, והולך מהרה אל העדה, עזרינו אלהי ישענו: בגודל ב׳ חס׳ וסימ׳ סלח נא לעון העם הזה, תבוא לפניך אנקת אסיר: והשב ד׳ וסימ׳ לו ישטמנו יוסף, שוב והשב את אחיך, והשב חרפתם אל, והשב לשכנינו שבעתים: לדור ודר ד׳ כתו׳

נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ׃ שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָםִ וְאֵין קוֹבֵר׃ הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ עַד־מָה יְהוָה תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ׃ שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃ כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃ אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד׃ עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה׃ וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי׃ וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃

פ

לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר׃ רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה׃ לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ׃ אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ׃ הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ׃

תרגום

יְהַבוּ יַת גוּשְׁמֵי עַבְדָךְ לְמֵיכְלָא לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא בְּסַר חֲסִידָךְ לְחֵיוַת אַרְעָא׃ שְׁדוֹן אַדְמְהוֹן הֵיךְ מַיָא חֲזָרְנוּת דִירוּשְׁלֵם וְלֵית דְקָבִיר׃ הֲוֵינָא קְלָנָא לְשִׁיבָבָנָא תּוּלְעֲבָא וְגוּחֲכָא לְחֲזָרְנִיתָנָא׃ עַד אֵימָתַי יְיָ תִּתְקוֹף לְעָלְמִין תִּבְעַר הֵיךְ אֶשָׁא טְנָנִיתָךְ׃ שְׁדִי חֵימְתָךְ עַל עַמְמַיָא דְלָא חַכִּימוּ יָתָךְ וְעַל מַלְכְוָתָא דִי בִשְׁמָךְ לָא צַלִיאוּ׃ אֲרוּם גָמְרוּ בֵית יַעֲקֹב וְיַת בֵּית מַקְדְשֵׁיהּ אַצְדִיאוּ׃ לָא תִּדְכַּר עֲלָנָא עִוָיָין דְמִן שֵׁירוּיָא בְּסַרְהוֹבַיָא יְקַדְמוּן לָךְ טַבְוָותָךְ אֲרוּם אִתְמַסְכַּנְנָא לַחֲדָא׃ סְעִיד יָתָנָא אֱלָהָא פוּרְקָנָנָא מְטוּל אִיקָר שְׁמָךְ וּפְרוֹק יָתָנָא וְכַפֵּר עַל חוֹבָנָא בְּגַלַל שְׁמָךְ׃ לְמָה יֵימְרוּן עַמְמַיָא אָן אֱלָהָהוֹן יִתְגְלֵי בְעַמְמַיָא לְמֶחְמַיְינָא פוּרְעֲנוּת אֲדַם עַבְדָךְ דְאִשְׁתְּפִיךְ׃ תֵּיעוּל קֳדָמָךְ אֶנְקְתָא דַאֲסִירֵי הֵיךְ סַגֵי תְּקוֹף אֶדְרָעָךְ שַׁאֲרֵי בְּנַיָא דְמִתְמַטְרִין לְמִתִיתָא׃ וְאָתִיב לְשִׁיבָבָנָא עַל חַד שִׁבְעָה גוּמְלָא עַל פוּרְעֲנוּת קְיָימֵיהוֹן וְחִיסוּדָן דִי חַסְדוּ יָתָךְ יְיָ׃ וַאֲנַחְנָא עַמָךְ וְעָאן רַעֲיָיתָךְ נוֹדֵי קֳדָמָךְ לַעֲלַם דָרֵי לְדָרֵי דָרַיָא נְתַנֵי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃

לְשַׁבְחָא עַל יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דִי מִתְעַסְקִין בְּסַהֲדוּת אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹי דְאָסָף תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ פַּרְנָסָא דְיִשְׂרָאֵל אַצִית דְמַדְבַּר הֵיךְ עָנָא אֲרוֹנָא דְיוֹסֵף דְשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵי כְרוּבַיָא הוֹפַע׃ קֳדָם אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרֵר יַת כַּח גְבוּרְתָּךְ עֲלָנָא וַעֲלָךְ מִן דִינָא לְמִפְרוֹק לָנָא׃ אֱלָהָא אָתִיב יָתָנָא מִגָלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק׃ יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד אֵימָתַי לָא קַבִּילְתָּא צְלוֹתָא דְעַמָךְ׃ אוֹכַלְתָּא לְהוֹן לְחֶם טַמִישׁ בְּדִמְעוֹת וְאַשְׁקִיתָן חֲמַר דִמְעָא תְּלָתֵי׃ תְּשַׁוִיתָנָא

מסורה

בצאן ב׳ ב׳ ר״פ; ב׳; ח׳; ב׳ חד חס׳ ואת אחזכל; ר׳; ה׳ דירמיה על; ב׳; ה׳ ל׳; ל׳; ב׳ מן הגוים; ר׳; בגוים ת׳; ב׳ ב׳ חס׳ סלח נא; ב׳ ר׳; ד׳ כתי׳ כן; ב׳ חס׳; ד׳ כתי׳ כן; ב׳ מטעי׳ ט׳ מיחדין ר׳; ב׳ ט ר״פ; ל׳; ל׳

כן קדמא מל׳ תניין חס׳ וסי׳ נמס בסיפ׳ סי׳ מ״ט: פ׳ רעה ד׳ קמצין כתו׳ ה׳ וסי׳ ויהי הבל רעה צאן, כי תועבת מצרים כל, ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך, רעה ישראל האזינה: לכה ד׳ כתובי׳ כן וסי׳ בסדר תלדות:

בדמעות ל׳ וחד בדמעות והו׳ ... יחד ... [illegible]

תשימנו מדון לשכנינו ואויבינו ילעגו למו: אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה: גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה: פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ: כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל: תשלח קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה: למה פרצת גדריה וארוה כל עברי דרך: יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה: אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת: וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך: שרפה באש כסוחה מגערת פניך יאבדו: תהי ידך על איש ימינך על בן אדם אמצת לך: ולא נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא: יהוה אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה:

פא

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף שמו

תשויתנא למדנא לשיבבנא ובעלי דבבנא יתלעבון להון: אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותנא ואנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפריק: בית ישראל דמתילין לגופנא ממצרים אטילתא תריכתא מעמיא מארעא דישראל ונצבתינון: פניתא מן קדמיהון כנענאי ושרשתא שורשיהון ומלאת ארעא: חפיין טוריא דירושלם טול בית מקדשא ובתי מדרשיא רבנין אמרין אלימין דמתילין לארזין תקיפין: שבישת שבשין שדרת תלמידהא עד ימא רבא ולנהר פרת יניקהא: למה תקופתא גודהא ומכסחין יתה כל עברי אורחא: ינובריניה חזיר דמן חורשא ותרנגול ברא יתפרנס מינה: אלהים צבאות תוב כדון אסתכל מן שמיא וחמי ואדכר ברחמי גופנא הדא: ועוברא די נציבת ימינך ועל מלכא משיחא דחיילתא לך: מתוקדא בנורא ומופרכא ממזופיתא דמן קדמך יבדון: תהי אידך על גבר דקיימתא ליה ביד ימינך על בר נש דחיילתא לך: לא נזור מבתר דחלתך תקיימיננא ובשמך נקרי: יי אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותנא אנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפריק:

לשבחא על כנורא דאתיא מן גת על ידא דאסף: שבחו קדם אלהים עושננא יבבו קדם אלהא דיעקב: ארימו קלא בתושבחתא וסדרו תופיא כנורא דקליה בסים עם נבלין: תקעו בירחא דתשרי שופרא בירחא דמתכסי יומא חגא דילנא: ארום קיים נזר ישראל הוא הלכתא דינא לאלהא דיעקב: סהדותא על יהוסף שויה דלא קריב לאתת ריבוניה ביה ביומא נפיק

כסו ב' וסי' פניו חרולי' כסו הרי צלה: תשלח ה' וסי' נמס בסד' כי תצא: יכרסמנה חד מן ד' מלין בקרי' דתלי בהון אות וסי' נמס' בשופטי' סי' י"ח: על איש ה' וסי' ויען כל איש יהוד' על' עד אנה תהותתו תהי ידך על איש הן יהרס ולא יבנה' כי לא על איש ישים: פ"א הרנינו ב' וסי' הרנינו גוי' עמו' הרנינו לאלהי' עזינו הריעו:

ל"ט רף · ל' · ל' · ב' כנוי חרולי' ב' · ה' · ל' · ל' · ל' · ל' ד' אותיו' תלויות · כ"ט רף · ל' וכ' רבתי מאותיות גדולות · ל' ובעניין א' חס' · ה' · ב' ורין חס · ה' רף בסיפ' ב' · י' זוגין דמיין · ב' · ל' א"ל גוים עמו · ל' · ל'

תשימנו מדון, אתה שם אותנו מדון לכל שכנינו שמתגררו בנו אין השכנים ומשפה' מבניין: גפן ממצרים תסיע וגו', חוזר ורמז על גלות רומיים בגפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם וכמו ויסע כעץ תקותי ואחר כך גרשת שבעה גוים ונטעתם בארצם, פנית לפניה: את היושבים שם: ותשרש שרשיה' השרישה שרשיה: וענפיה, כמו ארזי אל ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים: תשלח קציריה, שלחה פארותיה כמו ועשה קציר: עד ים, עד הים הגדול הים גבולה: ואל נהר יונקותיה, רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת: למה, עתה, פרצת גדריה של אותה הכרם: וארוה כל עוברי דרך, לקטוה כל הבא כמו אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנ' כמלא אורה וסלו: יכרסמנה חזיר מיער, כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה והוא לשון כתיקה, מיער העי"ן תלויה זהו ישראל הרי עשו אויבם כחיות היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת, חזיר מיער הוא עשו דכתיב ביה אכלה ומרקה ושארא ברגלה רפסה ויש לו מקצת סימני טהרה אף עשו יש לו זכות אבות: וזיז שדי, כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה, רועה עליה וענפיה ואוכלן: וכנה אשר נטעה ימינך, המבוססת והמיוסדת אשר נטעה ימינך לשון והשיבך על כנך: ועל בן אמצת לך, ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני אמצת גפן יעקב לך שנאמר ואת אחיך תעבוד עכשו היא שרופה באש וכסוחה לשון לא תזמור לא תכסח יאבדו תמיד הם הולכין ואובדין מגערת פניך וזעפך: תהי ידך על איש ימינך, תשיב מכותיך על עשו שהוא איש העומד להפרע ימינך ממנו: ועל בן, אדם אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ: ולא נסוג ממך, ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך: תחיינו, מן הגלות ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך: יי' אלהים צבאות, כאן נאמרו שלש אזכרות ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה אחת הכל לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה: על הגתית, כלי שיר הבא מגת: הריעו, ברעם השנה: כנור נעים עם נבל, רבי חייא בר אבא אומר הוא נבל הוא כנור ורבי שמעון אמר ניתין ויתידות שבין זה לזה למה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני זמר: בחדש, בחדוש הלבנה: בכסה, יום מועד קבוע לכך וכן ליום הכסא יבא ביתו למועד הקבוע: כי חק, הוא לישראל מאת הקב"ה לתקוע באותו היום והוא יום המשפט להקב"ה: עדות ביהוסף שמו, ברא"ש השנה יצא יוסף מבית האסורים: ספסת

תשימנו מדון, כמו ויהי ריב ומדון כי זה מבן אומר בחלקי יהיה וטעם ילעגו למו כנו בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהסעת מלפנים וכמוהו אשר לא נשא לשוא נפשי וטעם ילעגו שלא תוכל לעזרי, וטעם לאמר כעם שנית שאהים השיבנו והאר רמז ליהודה שגלה פעמים: גפן, על לשון זמן עומד והטעם הסעת והם ישראל כי כרם יי' צבאות וטעם תסיע בעבור לכתם במדבר: תגרש גוים, תרגם כמו הטעה ותטעה ותביאמו ותטעמו: פנית, לשקלה מהאבנים והם הרמעים: ותשרש, מבנין הכבד המוסף להפרות הפרם ומבנין הכבד להכרית הפרס: כמו ומרסך: כסו, חם ביתבגלה או דרך וערום יכסה בגד והוא דרך כחות: תשלח, עד ים, בחורף ים סוף ועד ים פלשתים: ואל נהר, נהר פרת ברוחב: יונקותיה, הסעיפים הקטנים הדומים ליונקי' ויתכן להיות טעם ההרים והארזים שהיו ישראל ההרים הגבוהים והיערות וטעם ארזי אל כדרך הררי אל: למה פרצת, כמו פרץ גדרו: וארוה, כמו אריתי מורי לקטתי וכן נמי' באות תאירות אותה: יכרסמנה, מלה רבעיה כמו ירמסנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כרמו מעדני וזה רחוק בעיני: חזיר, חיה וזיז עוף והוא שם מין ומרי כמו שרה והעד יעלוז שדי וכל אשר בו וטעם חזיר ועוף האומות הדומות לחיות ולעוף הדורס: אלהים, שוב נא, עתה כמו הנה נא זקנתי אוי נא לנו והכלל כן פי' כל נא שבמקרא והוא בלשון ערבי הפוך אין נופל על זמן עומד ובעבור שהזכיר צבאות אמר משמים וטעם זאת כי זאת היא בעצמה שהסעת ממצרים: וכנה, הם ישראל והעד אמצת לך ועוד אמר נטעה ימינך כמו ותטעה ותהיה מלת וקיוד מוספת אחרת אף על פי שהוא בפסוק אחר כמו כי אמר בר הייתי עם כי אלהי אבי בעזרי וכן הוא יפקוד כנה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת ויש אומרים כי הכף תחת הג"מל ולא מצאנו שהתחלפו רק שי"ן בסי"ן ואותיות אהוי ויש או כי בכנה היה ראוי להיותו על דרך רבה כבכה ור' יהודה הלוי ז"ל אמר כי הנו"ן חסר דגש בהתחברות שנים נוני"ן כמו הללוהו מבנין הכבד הדגום לשון כיוון וכסה אמר וכן בן כל חבי' ואחרי המנ"ה ועל שמלת על לשון כיוון כמו אל בן אתבני ישראל הפך יכרסמנה ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף: שרופה, בלשון נקבה כמו פורת וראה הסתוב למעלה יחרת גם כה וכן הוא וראה מזאת הגפן היא שרופה באש כסוחה והכנה והבן שתיהם אובדות מגערת פניך הפך והאר פניך: תהי, כל יד ואחריו ב"ת לבגאי והיתה יד יי' בהם הנה יד יי' הויה במקנך ואם אוכנה בב"ת היא לטבח תהי ידך לעזרני ויד יי' עלי חזקה הייתה עלי יד יי' וכן הוא תהי עזרתך על איש ימינך פירש כי הכנה אשר נטע ימינך דרך משל והמשל הוא על ישראל או משיח בן אפרים וכנגד ועל בן חזכיר על בן אדם: ולא, כמו לא נסוב כי החולם והשורק מתחלפים יקום אבי ויקום לקול השופר או יהיה מלת נכוג פועל עבר כמו לשון יחיד מגזרת נכונו ללכים שפטים והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה והאמר תהי ידך לעזרו או תחיינו כולנו: יי' וטעם להזכיר זה אז כזכור מה שהיינו מתפללי' והזכיר השם הנכבד בפסוק הזה השלישי בעבור ובסמוך נקרא שהוא השם הנכבד והנורא שהוא לנגד כאשר פירשתי בספר השם: למנצח על הגתית, מלת הגתית פירשתיה: שאו, כמו ישאו מדבר ועריו ומלת תנו תפארת בעבור אחרת ותנו כמו נעים עם כבל: תקעו בחדש, תחלת חדוש הלבנה כמו חדשים ומועדיהם חדש ושבת וכתובה בתורה תקיעת התצוצרות ונכון הוא שהיו תוקעים גם בשופרות ורבותי' ז"ל פירשוהו על יום ר"ה וטעם בכסה שהלבנה מתכסה בו והנה כן משפט כל חדש ומלת חגינו זבחת השלמים כמו חגים יקחו אסרו חג בעבותים ולפי דעתי שמלת כסה כמו זמן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הכסה יבוא ביתו: כי, חק ומשפט קרובים בטעם וטעם זה היה חוק לישר' להריע לאלהי יעקב בזמן הזה: עדות, א"ה כי שמו שב ל עדות כמו ויקם עדות ביעקב ועם שבא על לשון זכר כמו ודעת לנפש ימם כי התי"ו סימן לשון נקבה וא"ה כי וי"ו שב אל חק לישראל או אל משפט וא"ה כי עדות כמו עדי כמו את הנזר ואת העדות רמז לדביר זהב: בצאתו

שרפה ב' יתר ל' · בכסה ב' וכתי' ל' ואמר מ' ל' יום הכסה

בצאתו על ארץ מצרים ׳ כמו ויצא יוסף רק לא מצאנו יוסף בסבלות ופשט בדוד רק כבל רגלו בבית הסוהר ויש אומרים כי בראש השנה יצא מבית האסורים והנכון
בעיני כי הזכיר יהוסף בתוספת הא תפארת בעבור השם הנכבד והוא כנגד כל ישראל כאשר הזכרתי במזמור העליון וטעם להיות חק בכל ראש חדש לתקוע בשופר
להזכיר גבורות השם בתחלת כל מועד ויום החדש ככה או הזכיר יוסף כנגד כל ישראל כדרך בני יעקב ויוסף ׳ סלה כאשר פירשתי שם בצאתו על ארץ מצרים ׳ בבואם
ורצחתם ועברו על ארץ מצרים ומצרים מקברים וטעם שפת לא ידעתי אשמע הנה משורר כנגד כל ישראל שהוצרכו ישראל במצרים ללמוד לשון מצרים שלא ידעוה
אבותיהם והיה ראוי להיות שפת שלא ידעתי או תחסר מלת עם שפת עם לא ידעתי כדרך השותי׳ במזרקי זהב או כסף יין ועתה הזכיר החק שם האל בישראל שהוציאם ממצרים וזה הוא הסירותי מסבל׳ הסירותי אני הוא שהסירותי מסבל שכמו שכם ישראל׳ וכפיו תעבורנ׳ תסורנה מעשות חומר מעשות החומר והלבנים ולבשאם בדוד ויתכן היות שפת לא ידעתי רמז לישראל ששמעו קול השם בסיני והנה שפת סמוך כי ישראל לא ידעו השם כראוי רק אחרי שומעם קולו וכן הוא כתוב אתה הראית לדע׳ ומה הוא מן השמים השמיעך את קולו או יהיה שפת לא ידעתי משה שהיה ערל שפתים והיה אהרן לו לפה והיה משה מדבר על שם הכבוד לישראל׳ בצרה׳ זה הוא שהצילם מתחת יד מצרים׳ וטעם ואענך בסתר רעם כדרך ענני במרחב יה כאילו הוא כתוב עניתיך בהסתיר הרעם ממך בעת השקיף השם בעמוד אש וענן וכתוב קול רעמך בגלגל׳ וטעם אבחנך על מי מריבה מימי הצור שנקרא שם המקום מסה ומריבה׳ וטעם להזכיר זה עם זה כי בהיותך במים ואתה עובר בים הסתרתי הרעם והענן ממך ובהיותך ביבשה נתתי לך מים׳ אבחנך׳ בדרך ושם נסהו וסלה באמת׳ שמע׳ הזכיר
בתחלה הסירותי מסבל שכם ישר׳ על כן הוא חייב לשמוע לי׳ כתו׳ הנה לא יהיה בך ל׳ זר לא יהיה בך אל זר כמצא ובדיבור שני כתו׳ לא יהיה לך אלהים פי׳ באמונת הלב
מפי חכם לא בך כמצא ולך באמונת הלב׳ אנכי׳ כאשר תאמין כי אנכי השם העומד לנכח התענג עלי׳ שתבקש בפיך כל רצונך ומשאל לבך ואמלאהו ולא בימי השופטים או
נבואת הבית הראשון אם היה זה אסף הוא המשורר בימי דוד׳ ואשלחהו׳ כמו מי שלא פרא׳ בשרירות׳ בחוזק כמו שריר וקיים׳ לו׳ הפך ולא שמע עמי לקולי׳
בדרכי יהלכו׳ הפך ילכו במועצותיהם׳ כמעט׳ במעט זמן וטעם אשיב בעבור שאכניע בימים קדמונים כל אויביהם׳ משנאי׳ יכחשו׳ כמו יכחשו לך אויביך
מרוב פחדם יכחשו שלא מרדו בך או על דרך ויכחשו אויביך לך מטעם ובשרי כחש משמן׳ ויהי עתם׳ כי בא יומו ולעולם לא יקומו׳ ור׳ יהודה בן בלעם אמר כן ועל צריהם
אשיב ידי שהם משנאי יי׳ כי הם מכחשים אלהותו ויחשבו כי עד לעולם יעמודו וזה פי׳ ארוך ואיננו על משפט לשון הקדש הלא ראה וקרוב לבא עתה ורבים ככה׳ ויאכילהו׳
כל המפרשים אמרו כי ויאכילהו על השם הנזכר למעלה משנאי יי׳ והה״א והוי״ו שב אל ישראל אם בדרכי יהלכו והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבות׳ והוא
אכילת המן שהוא מתוק ונכבד יותר מחלב חטה והשביעם מים מצור מתוק מדבש ותהיה מ״ם מצור משרת אחר כדרך משאל אביך ויגדך וטעם אשביעך כדרך מטרף בני
עלית כל רואו אומר לו ככה פעם ידבר כאילו איננו לנכח ופעם ידבר לנכח וככה שמנת עבית כשית כי כן מנהג הלשון ויש אומרים כי ומצור דבש אשביעך ידבר לנכח ישראל
לעתיד׳ מזמור לאסף אלהים׳ טעם נצב בעדת אל הכבוד שהוא עם עדת ישר׳ בקרב אלהים׳ הם המלאכים שהם האלהים וצבא השמים בני האלהים כי על ידי המלאכים
הם כל משפט אלהים בארץ ויש אומרים כי בקרב אלהים כמו אלהים לא תקלל והטעם כי הוא בקרבם ויש להם ליזהר שלא ישפטו עול׳ עד׳ עתה יוכיח השופטים שהם
אלהים מתי תשפטו משפט עול כי כח השם במלאכים בפעלים׳ ופני רשעים תשאו׳ הפך כפלו פניך על כן אחריו הלא אם תטיב שאת׳ שפטו׳ עשו משפט יתום שאין
עוזר לו שלא יוכל לדבר ואלמנה שאין לה בעל הצדיקו כי הרשעים יעשו להם חמס ואתם נושאים פניהם׳ פלטו׳ שפטו דל בממון ופלטו דל בנפש׳ לא

על ארץ ט׳ בקריאה וסימ׳ ושבתי את שבות מצרים׳ גבה לבך ביפיך׳ ואמרת אעלה על ארץ פרזות׳
הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ׳ להמטיר על ארץ לא איש מדבר׳ ידין בגוים מלא גויות׳
עדות ביהוסף שמו׳ יהללו את שם יי׳ כי נשגב׳ והיה כמלאת שבעים שנה׳ וכל ארץ מצרים

בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע׃ הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה׃ בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה׃ שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי׃ לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר׃ אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃ וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי׃ וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃ כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי׃ מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם׃ וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ׃

פב

מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃

כל דכתיב לאביון כתיב

נְפִיק מִבֵּירַת אֲסִירֵי וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם סִפְוָתָא דְלָא חַכִּימִית לְאַלִּיפִית שְׁמָעִית׃ אַעְדִּיתִי מִשִּׁיעְבּוּדָא כַּתְפֵיהּ אִידוֹי מִן לְמִרְמֵי טִינָא לְקִידָר אִיסְתַּלְּקָן׃ בְּעִידַן עָקְתָא דְמִצְרַיִם קְרֵית וּפָצִית יָתָךְ צְמִירַת יָתָךְ בְּאַתַר טְמוֹר בֵּית שְׁכִינְתִּי דְּאַכְלִין קֳדָמוֹי גַּלְגַּלִּין דִּי נוּר בְּחַנְתָּךְ עַל מֵי מַצּוּתָא לְעָלְמִין׃ שְׁמָעוּ עַמִּי וְאַסְהִיד בְּכוֹן יִשְׂרָאֵל אִם תְּקַבִּיל לְמֵימְרִי׃ לָא יְהֵי בֵּינֵיכוֹן פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נוּכְרָאָה וְלָא תִסְגְּדוּן לְטַעֲוַת חִילוֹנָי׃ אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסִּיקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַפְתִּי פּוּמָּךְ בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וַאֲמַלֵּי יָתֵהּ מִכָּל טַבְתָּא׃ וְלָא קַבִּילוּ עַמִּי לְקָלִי וְיִשְׂרָאֵל לָא צָבוּ לְמֵימְרִי׃ וְתָרִיכְתֵּיהּ בְּהִרְהוּרֵי לִבְּהוֹן אֲזָלוּ בְּמַלְכַּת רַשִׁיעֵהוֹן׃ הַלְוַאי עַמִּי שְׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחָתִי יְהַלְכוּן׃ כִּזְעֵיר בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אַמְאִיךְ וְעַל בַּעֲלֵי דְבָבֵהוֹן אָתִיב מְחַת גְּבוּרְתִּי׃ סַנְאֵי יְיָ יְכַדְּבוּן לֵיהּ וִיהֵי תּוּקְפְּהוֹן לְעָלַם׃ וְיֵאֲכִילִינֵיהּ מִן טוּב לְחֵים חִיטִּין וּמִן טִינָרָא דוּבְשָׁא אֲשַׂבְּעִינָךְ׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף אֱלָהִים שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בִּכְנִשְׁתַּת צַדִּיקִין דְּתַקִּיפִין בְּאוֹרַיְתָא בְּמִצַּע דִּינִין דִּקְשׁוֹט יְדִין׃ עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא תְּדוּנוּן שְׁקַר וְאַפֵּי רַשִׁיעַיָּא תִּסְבוּן לְעָלְמִין׃ דוּנוּ מִסְכֵּינָא וְיַתְמָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא אַצְדִּיקוּ׃ שֵׁיזִיבוּ מִסְכֵּן וְחַשּׁוֹכָא מִן יְדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא פְּצוּ יַתְהוֹן׃

דאוריתא דכו׳׃ אנכי יי׳ ז״ב וסימ׳ בסדר וישמע יתרו׃ שמע עמי לקולי י״ז בליש׳ שמיעה לקול וסימ׳ נמס׳ בסיפרא סימ׳ נ״ח׃ אויביהם ו׳ מל׳ וסימ׳ ויחר אף יי׳ קדמא דשפטים ב׳ בפסוק׳ כמעט אויביהם אכניע׳ וילחצום אויביהם ויכנעו׳ כי שמחם יי׳ ואת אויביהם כסה הים׃ פ״ב ופני י״ו בקריא׳ וסימ׳ ופני יי׳ לא חליתי׳ ופני המלך לא ראה׳ וישב אבשלום בירושלם דשמואל׳ מלכם תדכאו עמי ופני עניים׳ ודמות פניהם פני אדם ג׳ בפסוק׳ ופני הקדש המראה׳ ופני השני פני אדם׳ קבצו פארור׳ ופני אריה פניהם דד״ה׳ ופני תהום יתלכדו׳ ופני רשעים תשאו׳ ופני המן חפו׳ ופני אדם אל התימורה ב׳ בו׃

רשי

שפת לא ידעתי אשמע׳ מפורש במסכת סוטה שלמדו גבריאל שבעים לשון׃ מדוד׳ מעבודת עבודות לבשל קדירו׳ שדרך שאר עבדים מדוד קדירה כמו והכה בכיור או בדוד׃ בצרה קראת׳ לי כשכם קראתם מצרת עבודת סבלות מצרים ואחלץ אתכם׃ אענך בסת׳ רעם׳ אתה קראתני בסתר ביני ובינך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא׃ אבחנך על מי מריבה סלה׳ ואף על פי שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה כך שנויה במכילתא׃ שמע עמי׳ אחרי שכל זאת עשיתי לך כדי שתהא לשמוע לי׃ הרחב פיך׳ לשאול ממני כל תאות לבך ואמלאהו׳ ככל אשר תשאל אמלא׃ בשרירות לבם׳ במראית לבם כמו למען שוררי׃ לו עמי שומע לי׳ עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי׃ כמעט אויביהם אכניע׳ בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם׃ אשיב ידי׳ אשיב מכתי מעליכם לתת אותה עליהם ואז משנאי יי׳ יכחשו לו׳ ויהי עתם פורענות׳ לעולם׃ ויאכילהו׳ לישראל׃ ומצור׳ השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר ויניקהו דבש מסלע׃ אלהים נצב בעדת אל׳ לראות אם אמת ישפוטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול׃ הצדיקו׳ אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לחובה בשביל לשאת פני רשעים׃ לא

דל כלהון חסרין נסיב בלים

לא · דברי המשורר שהוכיחם ולא ידעו ולא הבינו או טעמו שתקו כאילו לא ידעו · וטעם בחשכה יתהלכו כי השוחד יעור עיני פקחים וטעם ימוטו דאוים הם מוסדי ארץ ימוטו בעבור עוות הדין או לא יחושו השופטים שימוטו כל מוסדי ארץ : אני · מושב אלהים ישבתם : ובני עליון · כמלאכים : אכן · אין אתם רק כאדם תמותון והטעם כי נמשלתם כנשמת המלאכים והנה אינכם רק כגופות תמותון וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס וככה דרך שרים וכל שופטי ארץ : קומה · תפלת המשורר או ידבר על לשון העשוקים חמסו או דרך נבואה ובית בכל הגוים נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ויהיה הפועל יוצא כדרך ונחלתנו ונחל יי את יהודה חלקו ורבי יהודה הלוי אמר אתה תהיה נחלה ל לעשוקים בכל הגוים :

תמתון ד' בקריא ג' חס וא' מל וסימ' בישעיה סימ' כ"ב : פ"ג שיר מזמור ג' בטעם וסימ' שיר מזמור לבני קרח גדול יי' · שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך · שיר מזמור לדוד דנכון לבי : אויביך ז' מל וסי' כן יאבדו כל אויביך יי' · ואהיה עמך בכל אשר הלכת דד"ה · והכנעתי את כל אויביך דד"ה · אם שלש שנים רעב

רשי

לא ידעו · הדיינין המעוותים את הדין : ולא יבינו · את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה וימוטו על כך כל מוסדי ארץ : אלהים אתם · מלאכי' כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד בכם : אכן כאדם תמותון · אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו : וכאחד השרי' · הראשונים שמתו כן תפולו

ומדרש אגדה כאחד השרים שלמעלה שנאמר יפקוד יי' על צבא המרום במרום : קומה אלהים · אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם הדיינין המקולקלין מישראל : כי אתה · הוא הנוחל הגוים והכל בידך לשפוט : אל דמי לך · אל יתן שתיקה לעוותותינו שאויבנו מריעי' לנו : עליך ברית יכרותו · ברית זו איננה אלא עליך להשכיח את שמך שאין אתה קרוי אלהי' להם אלא לנו אלהי ישר' ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר · כך מצאתי : גם אשור · אף אשור שהיה נזהר עד היום מאשר עצה סבלה ולא יתחבר עם מרעים כמה דאת אמר מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצ' דור הפלגה כאן נלוה עמם ועזרו לרעה · בפירושים אחרים מצאתי כן גם אשור נלוה עמם וגו' גם זה שהיה מחבב מתחילתו מעשים טובים שפירש מעצת נמרוד שנאמ' מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיות רשע לכך נשתתף להחריב ביתך בראשית רבה : היו זרוע · כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכינו לבא עלינו : עשה להם כמדין · על ידי גדעון : כסיסרא · על ידי ברק : נשמדו בעין דאר · איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק : היו דומן · זבל מפוזר תרגם יונתן : אשר אמרו · הגוים האלה האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חביריהם : נירשה לנו את נאות אלהים · את נוה בית אלהים : שיתמו כגלגל · וכקש הנרדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרויי' קרד"ש בלע"ז וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונשאתים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכן : בסופתך · טורביליון בלע"ז : מה ידידות משכנותיך · כמה אהובות וחביבות משכנותיך :

ככספה

לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ : אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם : אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפלו : קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל בכל הגוים :

פג

שיר מזמור לאסף : אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל : כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש : על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך : אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד : כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו : אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים : גבל ועמון ועמלק פלשת עם ישבי צור : גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה : עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון : נשמדו בעין דאר היו דמן לאדמה : שיתמו נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל נסיכמו : אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים : אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח : כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים : כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם : מלא פניהם קלון ויבקשו שמך יהוה : יבשו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו : וידעו כי אתה שמך יהוה לבדך עליון על כל הארץ :

פד

למנצח על הגתית לבני קרח מזמור : מה ידידות משכנותיך יהוה צבאות :

ג' לית' בחשכה כאורה · ל' · ה"ח · ג' · ל' · ב' · ב' ראותה · ג' בטע' · ג' · ז' חל · ג' · ל' · ל' · ב' רף בלבבם · ל' · ל' · ל' קמץ וחד זקני גבל · ל' · ל' רף · ב' · ד' כתו' כן · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' וחד קול רעמך בגלגל · ל' · ה' · ג' · יח רפין · ב' חד חס' משכיל · ב' מה טובו אהליך

לא חכימו לאוטבא ולא איתכוונן באוריתא בחשוכא מהלכין מטול היכנא מתמוטטין ריגליהון די בסיסי ארעא : אנא אמרית הי כמלאכיא אתון חשיבין והיך אנגלי מרומא כולכון : ברם בקושטא היך בני נשא תמותון והיך חד מן רברבניא תפלון : קום יי דון ית כל יתבי ארעא ארום את תחסין בכל עממיא :

שיר ושבחא על ידא דאסף : אלהים לא תשתוק לך לא תתרשל ולא תשרוך אלהא : ארום הא בעלי דבבך מתרגשין וסנאך זקיפו רישא : על עמך נבילו רזא ומתמלכין על דמטמשין באוצריך : אמרין איתו ונכסינון מלמהוי עם ולא אדכר שמא דישראל תוב : ארום אתמלכין בכל לבא עלך כחדא ואמטולתך קיימא גזרין : משכני אדומאי וערבאי מואבאי והונגראי : גובנאי ועמונאי ועמלקאי פלישתאי עם יתבי צור : לחור סנחריב מלכא דאתור אתחבר עמהון הוון לסעיד לבני לוט לעלמין : עיביד להון היך עבדתא למדין ולסיסרא והיך עבדתא ליבין בנחל דקישון : אשתציו בעינא דדאר הוון היך ריעי דרמיס לארעא : שוי יתהון ורבניהון היך עורב והיך זאב היך זבח והיך צלמונע וכל מלכיהון : די אמרו נירת לנא ית כל עיורית אלהים : אלהי שוי יתהון היך גלגלא דמתגלגל ואזיל ולא נייח במדרון והיך קשא קדם זעפא : היך אשא דבערא בחורשא והיך שלהוביתא דמצלהבא זרזי טוריא : הכנא תרדופינון בעלעולך ובזעפך תבהלינון : מליא אפיהון קלנא ויבעון שמך יי : יבהתון ויבהלון לעלמי עלמין ויתחסרון ויהובדון : וינדעון ארום את שמך יי בלחוד עילאה על כל יתבי ארעא : לשבחא על כינרא דאתיא מגת על ידיהון דבני קרח תושבחתא : מה הינון רחימין משכניך יי צבאות : ריגגת

בד"ה · כי הנה אויביך יהמיון · בזרוע עזך · אשר חרפו אויביך יי' · וב' חס' דחס' וסימ' כי תצא למלחמה על איבך קדמא · אשר יציק · ושארא איביך כתיב : גבל ב' א' קמץ וא' פתח וסי' זקני גבל וחכמיה · גבל ועמון · בתרא קמץ ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסימ' במס' רבתא בערך פתח : דאר ד' כתיב א' במצעות חמלה וסימ' ויהי למנשה בישכר קדמא דפסוק · וממטה נפתלי את עיר מקלט · בן אבינדב · נשמדו בעין דאר : מלא ה' דגש וסי' מלא שבוע זאת · את אמתחו' · מבחר עצמי' מלא · מלא קרנך שמן · מלא פניה' קלון · וחד ומלא חפנך גחלי אש : פ"ד ידידות ב' א' מל וא' חס' ו' וסי' משכיל שיר ידידת · מה ידידות משכנותיך :

שיר מזמור לאסף · אלהים כמו שופט : דמי · שתיקה מגזרת וידום אהרן אף על פי שהוא מגזרת אחר וטעם אל שאתה תקיף שתוכל להושיע : כי · יהמיון · מגזרת המון כי ברובם הם הומים עלי · יערימו · ערמת סוד וטעם צפוניך צפונים בסתרך כנגד סוד : אמרו · שא לאלה : מגוי · מהיותם גוי : כי נועצו · עצת לב יחדיו וטעם עליך כי שמך נקרא עליהם : אהלי · הטעם אדום באהליהם או שכני אהלי אדום שהתחברו אליהם והנה הם העיק' וככה יושבי צור : והגרי' · הם ההגריאי' שילדה הגר מבעל אחר ובעבור שהיתה שפחת אברהם התייחסו ה הבנים אליה כדרך בנות ברזילי הגלעדי : גבל · הם הגבלים וטעם זרוע כי תמיד היו עוזרים אותו : עשה להם כמדין · כאשר עשית למדין במלחמות גדעון : בנחל קישון · ששם מתו הנשים ממחנה סיסרא נחל קישון ג גרפם : נשמדו · שב אל מדין ושם המקום שנפלו שם עין דאר אולי נקרא כן בעבור שהיה גדעון שם : שיתמו · דרך נחות כמו ותראהו את הילד : אשר · נאות · כמו נוות כי אותיות אהו"י נראות ונעלמות מתחלפות : אלהי · בעבור שהזכיר אלהים בלא סימן המדבר ה הזכי' אלהי שהוא סימן המדבר ליחדו על כן אמר אלהי : שיתמו כגלגל · נוסף הבי"ת כי היא כאשר יבער הגלגל וכגלגל לפני ס סופה כי הוא מתגלגל : כאש · לפי דעתי כי תבער פועל יוצא ו ואחרי' אמרו כי תבער היער ואינו נכון ומלת תלהט לעד : כן בסערך · וסער מתחולל : ובסופתך · רוח חזקה : מלא · בעבור שהתגברו לאמר נרשה את נאות אלהים הנה כנגד זה קלון : וידעו · יש אומ' כי יחסר וי"ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר ש"ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך יי' לבדך וככה אל תרבו שתדברו גבוהה ונדעה שנרדפה ועליון לנגד קלון : למנצח · הגתית · פירשתיו : מה ידידות · אהובות תאר למשכנות :

ככספה

כספה · התאותה וכמעט כלתה מרוב התאוה והטעם שעברה חוץ התאוה על כן מלת גם : לחצרות יי׳ · אם זה מבני קרח הוא בבבל או אם מבני קרח בימי דוד לחצרות שהוא סביבות אהל השם או דרך נבואה : לבי · הוא השכל והדעת שהם בנשמה : ובשרי · הגוף והטעם הפה פי׳ שער בשר הגוף המרנן עם שכל מחשבת הכל הוא הפה שהוא פתח הבשר על כן ירננו וטעם אל כנגד כלתה או שהיה החיה הלב עם הבשר : גם · כמו גם בשחוק יכאב לב שטעמו כמו עד : ודרור · שם עוף מנגן אולי נקרא כן בעבור שאין מנהגו לגנן כל זמן שאוכנו׳ חפשי וזה העוף ידוע הוא בספרד אמר רבי משה כי העוף שתולדתו לברוח מיישוב בני אדם יחוב למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבים לפניו דרך משל והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבחך שידעו מקום המזבח על כן שתה שם אפרוחיה ורבי יהודה בן בלעם לעג לר׳ משה כי מה דעת יש בעופות רק הפי׳ כי נכספה נפשי לחצרות יי׳ ואל מזבחותיך ואני מתנודד ולא אמצא מה שאחפוץ והנה ה הצפור מצאה בית וקן ואני אינני מוצא : אשרי יושבי ביתך · הם הכהנים והלוים : אשרי אדם · החוגגים מישראל והם הצריכים לעוז כי הם הולכים וטעם מסלות שאין בלבם חפץ ולא מ מחשבה רק המסלות שהולכי׳ בם בית השם : עוברי בעמק הבכא · שם מקום או עמק שם אילנים הנקראים בכאים וטעם מעיין ישיתוהו מרוב החוגגי׳ בעמק שירד שם גשם בעבור רגלי העוברים ימצאו לפעולם שם ה המים כאילו שם מעין והנה חסר כף כמעיין ישיתוהו כמו אם א אוכלה הוא : גם ברכות יעטה מורה · הדרך בעבור רוב המים וזה כדרך מ מסבריך וגליך כאשר פירשתיו · אמר רבי יהודה כי מורה שם מקום כמו מגבעת ה המורה בעמק פסוק הוא בשמואל ופירוש מחיל אל חיל מסעים שהם הולכים החוגגים מגזרת חיל וחומה והנכון שחיל צבא אנשים רבים כדרך חבל נביאי׳ עד הגיעם אל מקום הכבוד בציון והטעם יראה כל אחד מהם כמו לראות את פני יי׳ אלהיך : יי׳ · כבר פירשתיו׳ כי הוא דרך קצרה וכן הוא יי׳ אלהים אלהי צבאות וטעם צבאות המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב שבניו הם צבאותיו בארץ כמו כל צבאות יי׳ ואם המשורר מתפלל להקריב הישועה והנכון שהוא דבק עם הכתוב אחריו מגיננו הוא המלך שיגן בעד העם כמו כי ליי׳ מגיננו והטעם׳ שיושיע השם מלכנו כי בימיו ילכו חוגגים אל בית השם בלי פחד אויב : כי · דבק עם תחלת המזמור נכספה : מאלף · יום אל מקום אחר והסתופף לשבת בסף השער : מדור · כמו לגור בלשון ארמית ומלת רשע מגזרת ובכל אשר יפנה ירשיע : כי בעבור שהזכיר מגיננו ראה אלהים אמר כי המגן באמת הוא השם לבדו וטעם שמש כי החוגגים צריכים לשמש בעבור הליכתם וטעם אחר בעבור כי השמש תכה יומם אמר כנגדה ומגן וטעם חן וכבוד יתן יי׳ להולכים בדרך תמים הם החוגגים והשם יתן להם חן וכבוד בכל מקום שיעברו בו כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו : יי׳ · זה הפסוק קשור בעליון הבוטח בשם לא יחסר טוב : למנצח לבני קרח · זה המזמור על גלות בבל גם על גלותינו בדרך נבואה : רצית יי׳ ארצך · בזמן בית שני כאשר נשאת כי בעבור עונם וחטאתם גלו והעד שנשאת עוני כי אספת כדרך אספו נגהם ופעול השיבות הוא אפך והנה מחרון כמו מחרות שם הפועל : שובינו · הנה הטעם שמדבר המשורר על לשון ישראל בגלותינו כאשר שבת שבות יעקב בבית שני תשיבנו גם עתה : הפר כעסך · כנגד אספת כל עברתך : הלעולם · בעבור היות גלות בבל שבעים שנה וגלות הזה לדור ודור עד היום : הלא · טעם אנחנו נחשבנו בגלות כמתים ואין מי יוכל לחיותינו זולתך : אשמעה

שתה ב׳ מלעיל וסימ׳ לא ענתה ולא שתה אל לבה · אשר שתה אפרחיה : מזבחותיך ג׳ חד מל׳ וסימ׳ ויאמר קנא קנאתי · ושלאחריו דגבי אליהו · אשר שתה אפרחיה : מעין ה׳ קמץ וסימ׳ נמס׳ בסד׳ ויהי ביום השמיני : יעטה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע : יראה י״ג בקריא׳ וסימ׳ אשר יאמר היום בהר יי׳ יראה · מצות יאכל את

נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי׃ גַּם־צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי׃ ה אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃ אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־לוֹ בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם׃ עֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה׃ יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ י מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע׃ כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים׃ יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃

פה

א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ רָצִיתָ יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבוּת יַעֲקֹב׃ נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כָל־חַטָּאתָם סֶלָה׃ אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ ה מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃ שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ׃ הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר׃ הֲלֹא־אַתָּה תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ׃ הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ׃

(מסורה בגליון: ג׳ חד מ׳ · ב׳ כי אליך · לר״מ׳ · ב׳ מ׳ · ל׳ וכתי׳ א׳ · ד׳ · י״ג · ז׳ · ב׳ · ל׳ ומל׳ · י״ו · ה׳ חס׳ בכתו׳ · שבית ק׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חד כתי׳ סי״ן · ב׳ · ל׳)

רִיגְגַת וּלְחוּד תָּאִיבָא נַפְשִׁי לְדָרַת יְיָ לִבִּי וּבִסְרִי מְרַנְּנָן לֶאֱלָהָא קַיָּים׃ לְחוּד יוֹנָתָא אַשְׁכְּחַת בֵּיתָא וְשַׁפְנִינָא שַׁרְכְּפָא לֵיהּ דִּי כַשְׁרִין גּוֹזָלֶיהָ לְאִיתְקַרְבָא עַל מַדְבְּחָתָךְ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלָהִי׃ טוּבֵיהוֹן דְּצַדִּיקִין דְּיָתְבִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ תּוּב יְשַׁבְּחוּנָךְ לְעָלְמִין׃ טוּבֵיהּ דִּגְבַר דְּעוּשְׁנָא לֵיהּ בְּמֵימְרָךְ ר רוּחֲצָנוּתָא בְּלִבְבֵיהוֹן׃ רַשִׁיעַיָּא דְּעָבְרִין עַל עוּמְקֵי גְּהִנָּם בַּכְיָין בְּכִיָּתָא הֵיךְ מַעְיָנָא יְשַׁוְיֵיהּ לְחוּד בִּירְכָן יַעֲטוּף לְדִתַּיְבִין לְאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ׃ אָזְלִין צַדִּיקַיָּא מִן בֵּית מַקְדְּשָׁא לְבֵית מֶדְרָשָׁא יִתְחֲמֵי לִיעוּת אוֹרַיְתָא דִּילְהוֹן קֳדָם יְיָ דִּשְׁכִינְתֵיהּ שַׁרְיָא בְּצִיּוֹן׃ אֲמַר דָּוִד יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת קַבֵּיל צְלוֹתִי אָצִית אֱלָהָא דְּיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ זַכְוַות אֲבָהָתָנָא חֲמֵי אֱלֹהִים וְאִיסְתַּכַּל אַנְפֵּי מְשִׁיחָךְ׃ אֲרוּם טַב לְמֵיתַב יוֹמָא חַד בְּדָרַת מ מַקְדְּשָׁךְ מִן אֲלַף בְּגָלוּתָא בְּחָרִית לְאִידַּבְּקָא בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָא מִן לְמֵידַר בְּמַשְׁכְּנֵי רַשִׁיעַיָּא׃ אֲרוּם הֵיךְ שׁוּר רָם וּתְרֵיס תַּקִּיף יְיָ אֱלֹהִים חִינָא וִיקָרָא יִתֵּן יְיָ לָא יְכַסֵּי טָבָא מִן דְּאָזְלִין בִּשְׁלִימוּתָא׃ יְיָ צְבָאוֹת טַב לְבַר נָשָׁא דִּמְתָרְחִיץ בְּמֵימְרָךְ׃

לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ רַעֲיָתָא יְיָ אַרְעָךְ אֲתֵיבְתָּא שִׁבְיָתָא דְּבֵית יַעֲקֹב׃ שְׁבַקְתָּא חוֹבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ כְּסִיתָא כָּל חַטָּאֵיהוֹן לְעָלְמִין׃ כְּנִישְׁתָּא כָּל רוּגְזָךְ תַּבְתָּא מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ׃ תּוּב לְוָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָא וּבַטֵּיל רוּגְזָךְ עִימָּנָא׃ הַאֶפְשַׁר דִּי לְעָלְמַיָּא תִּתְקֵיף בָּנָא תְּנַגֵּיד תּוּקְפָּךְ לְדָר וְדָר׃ הֲלָא אַתְּ תְּתוּב תְּחַיֵּי יָתָנָא וְעַמָּךְ יֶחְדּוּן בְּמֵימְרָךְ׃ אַחְמֵי יָתָנָא יְיָ טוּבָךְ וּפוּרְקָנָךְ תִּתְיְהֵב לָנָא׃ אשמע

שבעת הימים ב׳ בפסוק · שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך דמשפטי׳ · וחברו דכי תשא · וחברו דמ״ת ב׳ בפסו׳ · ולא יראה לך שאר בכל גבולך · מגן אם יראה ורמח בארבעי׳ · ויי׳ עליהם יראה ויצא כברק חצו · ועליך יזרח יי׳ וכבודו עליך · יראה אל אלהים בציון · יראה אל עבדיך פעליך : מדור ל׳ : פ״ה שבית ל׳ דכו׳ דכתיב שבות וקרינן שבית רצית יי׳ ארצך · וחלופי׳ ו׳ כתי׳ שבית וקרינן שבות וסימ׳ נמס׳ בירמי׳ סוף סימן מ״ט : כעסך ב׳ א׳ כתיב ש׳ וסימ׳ שובינו אלהי ישענו והפר כעסך · ותרב כעשך עמדי · בתרא כתיב שי״ן : הלעולם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הלעולם יזנח יי׳ · הלעולם תאנף בנו · והנביאים הלעולם יחיו :

רש״י

נכספה · נחמדה : כלתה · נתאותה כמו ותכל דוד המלך לצאת על אבשלום : לחצרות יי׳ · כי חרבו ועל הגלות אמרה : לבי ובשרי ירננו · יתפללו על זאת : גם צפור מצא בית · בחרבנו קננו בו הצפורים ומדרש אגדה בבנינו מדבר והצפור היא כנסת ישראל : אשר שתה · שמה : אשרי · מי שיגיע עוד לישב בביתך ועוד יהללך בתוכו : עוז לו בך · אשר שם אותך עוז מבטחו : מסלות בלבבם · החושב בלבו מסלות דרכיו ליישר את דרכו : עוברי בעמק הבכא · אותם העוברים על דתך והנם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה : מעין ישיתוהו · ברמעות עיניהם · ואף ברכות יעטה מורה מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו וברכות יעטה לגנ המור׳ אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו : ילכו מחיל אל חיל · אותם הזכרים למעלה יושבי ביתו אשר מסלו׳ בלבבם מחיל של חיל מבית המדרש לבית המדרש ויראה כבאם ואילם אל הבה בציון : שמעה תפילתי · לבנות ביתך : מגננו · הוא בית המקדש המגין עלינו : והבט פני · דוד משיחך והתכל בחבריו ובטרחו אשר טרח ויגע על בנינו : כי טוב יום · אחד בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר : בחרתי הסתופף · על הסף ועל המזוזה לשקוד : מדור באהלי רשע · מלהיות דר בשלוה באהלי עם הרשע להדבק בהם : כי שמש ומגן · יש לפתור שמש כמשמעו ומדרש תלים פותרו לשון שיני חומה : רצית יי׳ ארצך וגו׳ · אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשבות עצמך מחרון אפך אז רצית ארצך ועולמך מתרצה וכל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה : שובנו · שוב אתה והשיבנו : הלא · אתה סופך שתשוב תחיינו שהרי הבטחתם כן על ידי נביאך : אשמעה

אבן עזרא

אשמעה / דברי המשורר יבקש דרך נבואה כמו על משמרתי אעמודה עד שראה בחזיון שאף השם ישוב מישראל וידבר שלום על עמו: לכסלה / מגזרת כסיל כדרך ועמך כולם צדיקים: אך / אל ידאג עמו בעבור אורך הגלות כי הישועה קרובה אם ישראל ישובו ליראה את השם אז ישוב השם מחרון אפו לשכון כבודו בתוכם זה אך קרוב והנה זה המזמור לעד כי הכבוד לא היה בבית שני: חסד / הטעם בהיות הכבוד שוכן בארץ ישראל אז יהיו כולם חסידים ושלום אמת בעבור היות הגזירות תלויות לפי מעשה האדם בארץ על כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע: גם / זה הוא הגשם אוצרו הטוב: צדק / השם יהלך הצדק לפניו דרך משל והנכון כי צדק שם דבר ותחסר מלת איש כאילו כתוב איש צדק לפניו: יהלך / השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק והטעם שיעזור איש צדק להתהלך לפניו ובא חסר איש כמו אל תהי מרי ואני תפלה צדק ישרת אחר וכן הוא וישם לדרך צדק פעמיו והנה הטעם כפול: תפלה לדוד הטה יי׳ אזנך עניני כי עני / דרך ענוה ועני ואביון בעיניו או כנגד מלכי הגוים או התפלל זאת התפלה לפני מלכו: שמרה / יש אומרים כי שמרה פועל עבר כמו זכרה ירושלם כי נפשי שמרה מה שראוי לשמור עד היותי חסיד ויאמר רבי יהודה בן בלעם כי הטעם שמור נפשי עד שאהיה תמיד חסיד והנכון שמלת שמרה נפשי כמו שמרה נפשי והצילני כי אני חסיד ואיננו זר כי במזמור זדים קמו עלי גם הוא אמר לא תתן חסידך יגמלני כצדקי: חנני / אין לי מה אעשה רק שאקרא אליך כל היום שתחנני: שמח / טעם אליך יי׳ נפשי אשא כדרך ואליו הוא נושא את נפשו: כי / טוב / לטובים: וסלח / לחטאים: ורב חסד לכל קוראיך / כנגד כי אליך אקרא כל היום: האזינה / שתעשה חסד עמי כי אתה רב חסד: ביום / לא אקרא לכזותך ולא לשוא כי אני בצרה וטעם כי תענני שאדע דעת אמת כי תענני בעבור שאין כמוך באלהים יי׳ כדברי משה כיי׳ אלהינו בכל קראנו אליו: כל / כאשר יראו הגוי׳ שסבבוני כי אני בצרה גדולה כאשר יספרו לאחרים שהושעתני כי אני עני ואביון אז יבאו אליך הגוים לכבוד שמך: כי / אז יספרו הגוים גדולתך ויבחנו שהיה׳ ויודו כי אתה אלהים לבדך ואלהיהם אינם אלהים: הורני / בראותי בדרך נבואה כי יענהו השם והוא מתחנן לתקן לו סבות ועלילות להוסיף ליראה את שמך ומלת: יחד מגזרת יחיד או חבר מגזרת יחד: אודך / על החסד שגמלתני הכתוב אחריו / הוסיף דוד במלת עצמו לעולם יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו והוסיף על הגוים המכבדים שמו מלת לעולם: כי / תחתיה / תואר לשאול כי לא שאול תורך: אלהים זדים / כנגד כי חסיד אני ועריצים כנגד כי עני ואביון: עשה

רשי

אשמעה מה ידבר / אזכה לשמוע מה ידבר הקב״ה כשידבר שלום אל עמו: לכסלה / לשטות לחטוא לפניו: חסד ואמת נפגשו / מיהו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגעם בהם החסד: צדק ושלום נשקו / הצדקה שהיו ישר׳ עושים והשלום מאת הקב״ה יהיו נושקין זה לזה כלומר והיה מעשה הצדקה שלום: אמת מארץ תצמח וגו׳ / כשהיו ישראל דוברי׳ אמת וישקפו מן השמים צדקה שהם עושים בארץ גם הקב״ה יתן הטוב יפתח אוצרו את השמי׳ לתת מטר כדי לעשות ארצו את יבולה ויסם לדרך פעמיו / ויסם הקב״ה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו: כי חסיד אני / שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק כך היא באגדת תלים. ד״א פירשו רבותי׳ בברכו׳ ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כו׳: כל היום / כל הגלות שהוא יום לאומות ולילה לישראל כך מפורש באגדת תלים: נפשי אשא / לבי אכוין: ואין כמעשיך / המקדים עליונים לתחתונים / ועושה נפלאות אתה לבדך עד שלא נבראו המלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך: משאול תחתיה / דרך המנאפים ליכתן בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמ׳ ליתן הנביא גם יי׳ העביר חטאתך: זדים קמו עלי / דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם / לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך: לבן אמתך / בן האמ׳ משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר ממקנת כסף שבן האמה יליד בית הוא וגדל בחיק אדוניו: עשה

שלום כלהון מ׳ל במ״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן ל״ג: לשכון ג׳ חס׳ וסימ׳ אז אמר שלמה דמלכים / וחברו דד״ה / אף סררים לשכן יה / מס״ר אחרית׳ מוסי״ף עוד ג׳ או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן / לשכן כבוד בארצינו / בערוץ נחלים / אנ״ך / וד׳ בכתובים: נפגשו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חסד ואמת

אשמעה מה־ידבר האל יהוה כי ידבר שלום אל־עמו ואל־חסידיו ואל־ישובו לכסלה: אך קרוב ליראיו ישעו לשכן כבוד בארצנו: חסד־ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו: אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף: גם־יהוה יתן הטוב וארצנו תתן יבולה: צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:

פו

תפלה לדוד הטה־יהוה אזנך ענני כי־עני ואביון אני: שמרה נפשי כי־חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך: חנני אדני כי־אליך אקרא כל־היום: שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא: כי־אתה אדני טוב וסלח ורב־חסד לכל־קראיך: האזינה יהוה תפלתי והקשיבה בקול תחנונותי: ביום צרתי אקראך כי תענני: אין־כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: כל־גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך: כי־גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך: הורני יהוה דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך: אודך אדני אלהי בכל־לבבי ואכבדה שמך לעולם: כי־חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה: אלהים זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי ולא שמוך לנגדם: ואתה אדני אל־רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת: פנה אלי וחנני תנה־עזך לעבדך והושיעה לבן אמתך:

אשמע מה ימליל אלהא יי ארום ימליל שלם לעמיה ולחסידוי ולא יחזרון לסיאורא: ברם קריב לדחלין מיניה פורקניה לאשראה יקרא בארענא: טבוון וקשוט אורעין צדיקא ושלמא אינשקו: קשוט מן ארעא ארביית וצדיקא מן שמיא אוריק: לחוד יי יתין טבא וארענא תתן איבה: צדקא קדמוי יהלך ושוי לאורח טב איסתוורוי:

צלותא דצלי דוד אצלי יי אודנך עני יתי ארום ענייא וחשיבא אנא: נטור נפשי ארום חסידא אנא פרוק עבדך את אלהי די אנא מתרחיץ עלך: חוס עלי יי ארום קדמך אצלי כל יומא: אחדי נפשא דעבדך ארום לותך יי נפשי אזקוף בצלו: ארום את הוא יי טב לצדיקיא ושביק לדתייבין לאורייתי ומסגי טיבו לכל דמצלין קדמך: אצית יי צלותי וקביל לקל תחנוני: ביומא דעקתי אקרי לותך ארום את עני יתי: לית בר מינך באנגלי מרומא יי ולית כעובדך: כל עממיא די עבדת ייתון ויסגדון קדמך יי ויתנון איקר לשמך: ארום רבא את אלהא ועביד פרישן את הוא אלהא בלחודך: אליף יתי יי אורחתך אתהלך בקושטך יחד לבבי למידחל שמך: אודה קדמך יי אלהי בכל לבבי ואיקר שמך לעלם: ארום טובא רב עלי ופצית נפשי משיול ארעית: אלהא זדונין קמון עלי ותקיפין תבעו נפשי ולא שויאו יתך לקבליהון: ואת יי אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי למעבר טבוון וקשוט: איתפני לותי וחוס עלי הב עושנך לעבדך ופרוק לבר אמתך:

נפגשו / עשיר ורש נפגשו / רש ואיש תככים: וישם ו׳ רפין וסימ׳ בסדר נשא: פ״ז תפלה לדוד ב׳ וסימ׳ תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק / הטה יי׳ אזנך ענני: אלהי ב׳ פתחין באתנחתא וסימ׳ הסתופף בבית אלהי / הושע עבדך אתה אלהי: האזינה י״ו וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ ע״ח: אקראך ב׳ וסימ׳ קרבת ביום / ביום צרתי אקראך: יבואו ג׳מ׳ל וסימ׳ פן יבואו הערלים האלה / למה יבואו מלכי אשור / יבואו ויגידו צדקתו: אתה אלהים ה׳ וסימ׳ היום יודע כי אתה דאליהו / אתה אלהים תורידם לבאר / הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק / שמעת לנדרי / גדול אתה ועשה נפלאות: זדים ד׳ וכל א״ב רבתי דכוו׳ וסימ׳ גזט״ יכ״ע וסימ׳ בסוף מלאכי ובישעיה סימן ל״ג:

עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי׃

פז

לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־קֹדֶשׁ׃ אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב׃ נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה׃ אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה יֻלַּד־שָׁם׃ וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן׃ יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד־שָׁם סֶלָה׃ וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל־מַעְיָנַי בָּךְ׃

פח

שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי קֹרַח לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי׃ יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם־צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ׃ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה אָזְנְךָ לְרִנָּתִי׃ כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ׃ נֶחְשַׁבְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי כְּגֶבֶר אֵין־אֱיָל׃ בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים שֹׁכְבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא־זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ׃ שַׁתַּנִי בְּבוֹר תַּחְתִּיּוֹת בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת׃

עֲבִיד עִמִּי אָת לְטָבָא בִּזְמַן דְּעַיֵּיל שְׁלֹמֹה בְּרִי יַת אֲרוֹנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא יִתְפַּתְּחָן תַּרְעַיָּא אַמְטוּלָתִי וְיֶחֱמוּן סַנְאַי אֲרוּם שְׁבַקְתָּא לִי וִיבַהֲתוּן וְיִדוּן אֲרוּם אַתְּ יְיָ סַיַּעְתַּנִי וְנַחֲמְתַּנִי׃ עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח אִתְאֲמַר שִׁירָתָא דְּמִתְיַיסַּד עַל פּוּם אֲבָהָתָא דְּמִן לְקַדְמִין׃ רְחִים יְיָ מַעֲלָנֵי בָּתֵּי מִדְרְשַׁיָּא דִּקְבִיעָן בְּצִיּוֹן מִכָּל בָּתֵּי כְּנִישַׁיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב׃ מִלִּין דִּיקָר אִתְמַלִּיל עֲלָךְ קַרְתָּא דֶּאֱלָהָא לְעָלְמִין׃ אַדְכְּרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ מִצְרָאֵי וּבַבְלָאֵי לְיָדְעֵי יָתָךְ הָא פְלִשְׁתָּאֵי וְצוֹרָאֵי עִם כּוּשָׁאֵי דֵּין מְלִיךְ אִתְרַבָּא תַּמָּן׃ וּלְצִיּוֹן יִתְאֲמַר דָּוִד מַלְכָּא וּשְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ אִתְרַבָּא בְּגַוָּהּ וֶאֱלָהָא הוּא יְשַׁכְלְלִינָהּ לְעֵילָא׃ יְיָ עַל סִפְרָא דִּי מִכַּתְבִין בֵּיהּ חוּשְׁבַּן כָּל עַלְמַיָּא דֵּין מְלִיךְ אִתְרַבָּא תַּמָּן לְעָלְמִין׃ וְאָמְרֵי שִׁירִין עַל חִינְגַּיָּא כָּל מִינֵי תוּשְׁבְּחָן עַל קוּרְבָּנָא מִתְאַמְרִין בְּגַוָּךְ׃ שִׁירָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח עַל צְלוֹתָא לְשַׁבָּחָא שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְּהֵימָן יַצִּיבָא׃ יְיָ אֱלָהָא פּוּרְקָנִי יֵימָם קַבֵּילִית בְּלֵילְיָא צְלוֹתִי לְקִבְלָךְ׃ תֵּיעוֹל קֳדָמָךְ צְלוֹתִי אַצְלֵי אוּדְנָךְ לְבָעוּתִי׃ תָּא יֵיתֵי קֳדָמָךְ צְלוֹתִי עַל עַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהַט אוּדְנָךְ וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּשַׁבָּחִית לִיקָרָךְ׃ אֲרוּם שַׂבְעַת בְּבִישָׁן נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁיוֹל מְטוֹ׃ אִתְחֲשֵׁבִית עִם נָחוֹתֵי בֵּית אֲסִירֵי הֲוֵיתִי הֵיךְ בַּר נַשׁ דְּלֵית לֵיהּ חֵילָא׃ הֵיךְ רַשִׁיעַיָּא דְּמִיתוּ וְלָא תָבוּ יִתְעַבְרוּ בְּנֵי חוֹרִין מִן מַצְוָתָא הֵיךְ קְטִילִין דְּחַרְבָּא שָׁכְבֵי בֵּית קְבוּרְתָּא דְּלָא דְּכַרְתְּנוּן תּוּב וְהִינוּן מֵאַפֵּי שְׁכִינְתָּךְ אִתְפַּלְגוּן׃ שַׁוִּיתָא יָתִי בְּגָלוּתָא דִּמְתִילָא לְגוּבָא אַרְעִיתָא בַּחֲשׁוֹכַיָּא בִּמְצוּלָתָא׃

ויראו ג' רפין וסימ' במלכים ב' סימ' ו': פ"ז יסודתו ל' בהררי קדש ל' נכבדות ל' מדבר ל' עיר האלהים ל': רהב חד מן י"ב בלישנ' וסימ' נמס' בישעיה סימן כ"י ולקמן סי' פ"ט: יאמר ג' בקריא' וסימ' גבור ציד לפני יי', על כן יאמר בספר מלחמות יי', ולציון יאמר איש ואיש ילד בה, וחד ויאמר למלך ירחו: בכתוב ה' מל' בליש' בקריא' וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"ד: פ"ח מחלת ד' וסי' נמס' בסוף תולדות ובסיפרא ריש סי' נ"ג: לענות ב' בתרי ליש' וסי' כל נדר וכל שבועת איסר, למנצח על מחלת לענות, דאוריתא חס': ברעות כל ליש' מלא' במ"ד חס' ו' בליש' וסימ' ושבע הפרות הרקות, לא תהיה אחרי רבים לרעת, את רעתיכם ואת רעת נשיכם ב' בפסוק: תחתיות ז' ומ"ל וסימ' נמסר ביהושע סימן ט"ו ויחזקאל סוף סימן כ"ו: במחשכים ג' וסימ' במחשכים במצלות, במחשכים הושיבני כמתי, כי רדף אויב נפשי:

רשי

עשה עמי אות לטובה, שיהא ניכר לאחרי' שמחלת לי: ויראו שונאי, האות ויבושו ולא שמע לו הקב"ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה בנו כשדבקו שערים זה בזה ולא כפ יתו עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: יסודתו בהררי קדש, יסודת מזמור זה על הררי ציון וירושלם יסדו המשורר: נכבדות מדובר בך, את ירושלם דברי כבוד מדברו בך מפי הקב"ה ומה הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה: אזכיר רהב ובבל ליודעי, עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרי' ואת בבל על יודעי להביאם מנחה כענין שנ' והביאו את כל אחיכם מנחה ליי' וגומ': הנה פלשת וצור עם כוש, גם הם במצרים ובבליתם לב לבקש ולזכור את כל אחד ואחד: זה יולד שם, זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנ' ואתם תלוקטו לאחד אחד: ולציון יאמר איש ואיש יולד בה, וכשיביאום מנחה ליי' בציון יאמר לה על כל אחד ואחד זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיהם ענ"ן אח"ר המשורר אומ' אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכי' לרהב ובבל מביאי' אותם כל האומות ואומרי' עליהם זה יולד שם במצרים ובבל, ולציון יאמר וגו' והשבח הזה שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני ופלוני יולד בה: והוא יכוננה עליון, והקב"ה יכוננה למעלה מכל העיירות: יי' יספור בכתוב עמים וגו', מקרא מסורס זה וסלה האמור לסופו מוסב כלפי ראשו יי' יספור בכתו' עמים סלה כלומר לעתיד כשיכתוב הקב"ה את האומות לראשון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסי' ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזהו שאמ' ישעיה וגם מהם אקח לכהנים וללוים מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיו בהם כהנים ולוים שאינם נכרים ולפני גלוים הם אמר יי' והיכן אמר הנסתרות ליי' אלהינו: ושרים כחוללים, על זאת: כל מעייני, כל קריבי בך בישועתך, כחוללי' לשון מחוללים: על מחלת לענות, על חולת אהבה ועינויה שהיא מעונה ביסורי הגלות: להימן האזרחי, אחד מן המשוררים בכלי השיר ויסדוהו בני קרח המזמור הזה שיאמרהו הימן על הדוכן, להימן האזרחי מבני זרח בן יהודה היה שהוא מיוחס בדברי הימים ובני קרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה היו חכמים גדולים כמו שנאמר בשלמה ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול וייסדו מזמורים ונקבעו בספר תילים לכך נקראו בני מחול כך מצאתי בפירושים מדוייקים, משכיל כל מקום שנ' משכיל על ידי תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרוח הנבואה באה לו אומר את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה: יום צעקתי, וגם בלילה אני נכון נגדך: כי שבעה ברעות נפשי, על כנסת ישראל הוא אומר: אין איל, אין כח כמו אילותי לעזרתי חושה: במתים חפשי, הנני בין המתי' חפשי מן העולם וכלה שהם המתי' חפשים מן העולם: מידך נגזרו, ממכותיך נגזרו מן העולם: בבור תחתיות, הוא הגלות: סמכה

אבן עזרא

עשה: טעם אות שיפלא בעיני הרואים: ונחמתני, מהצרות שעברו עלי: לבני קרח מזמור שיר, לאחד מהמשוררים שהוא מבני בניהם ועיקר זה המזמור יסודתו על הר הקדש: אוהב, השערים הנכבדים מכל המשכנות והטעם לשבת בם ואחר כן יזכיר ירושלם: נכבדות, כל אחד מתהלות נכבדות מדובר בך את עיר האלהים באמת והיא ירושלם: אזכיר, דברי המשורר אזכיר רהב הוא מצרים ה המתכבדת רהב או ר רהב כל גוי והוא ס סמוך כדרך ושכורת ולא מיין כאילו אמר אזכיר רהב כל גוי שיהיה ובבל עמם א אזכיר זה ליודעים כ כמוני וגם אזכיר פלשת עם צור, וטעם זה יולד שם כי לפרקי' מועטים בשנים רבות יולד בהם איש חכם נודע בדורו שים לו שם: ולציון, ובעבור ציון כלמ"ד אמרי לי אחי הוא יאמר תמיד איש ואיש נולד בה כי ח חכמים שים להם שם הם רבים וטעם איש ואיש לא זה לבדו, והוא יכוננה על דרך והוא צוה לי אחי והנה והוא עליון יכוננה בעבור היות השם בכח הפעלים יהיה פירושו והשם הנזכר למעלה אוהב יי' שערי ציון יכוננה מכון עליון והטעם מקום כזה שיולדו שם חכמים רבים השם יעמידהו ויכוננהו: יי', הטעם השם לבדו שידעו מספר כל ה העולם בכתבו הוא י יכול לספור כל ח הנולדים שהם חכמים בציון כי רבים הם ממספרי אדם: זה יולד שם, שב אל ציון וטעם בכתוב השם והספרים הם' הם ה השמים: ושרים, בך, לנכח איש האלהים ושם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מ מעייני מים וזה מעיני כמו על כל אבילי ידי: ומנהג העולם להיות השרים מועטים מ מהחוללים ושרי ציון כמו החוללים ומשקל החוללים כמו אמרתי להוללים: שיר מזמור לבני קרח, בעבור היות מחלת פתח לעד נאמן שהוא סמוך על כן אמרתי כי זה השיר על נועם פיוט תחלתו מחלת ובפיוט היה לבי או גופי שנסמך מחלת אליו גם זה המזמור על חולי המשורר ומלת לענות כמו קול ענות, אמר ר' ישועה שזה הימן הוא נכד שמואל וקראו הכתו' אזרחי כי הוא אזרח במשוררים כי רוב המשוררים הם בניו ובני בניו ככתו' בדברי הימים וי"א כי אלף נוסף והוא בן זרח ואחיו איתן ואחרים אמרו כי הימן ואיתן אחים והיה שם אביהם אזרח: יי', טעם יום זמן כמו אתה עובר היום היום הזה יום בשורה הוא ביום הכותי כל בכור ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו: תבא, תפלתי, כוונת הלב ורנתי בלשון: כי, ברעות, הם התחלואים וחיי דרך משל: נחשבתי, מרוב דלותי והשתנות דמותי, אמר בן בלעם כי איל תאר כמו עם גבר תמים ולפי דעתי שהוא שם במשקל ביום קרב ותחסר מלת לו דרך קצרה אין כח לו וכמוהו ולאין אונים לו כי הטעם לאשר אין אונים לו: במתים חפשי, מכל המצות ומכל עבודות הגוף וממלאכי האדמה: אשר לא זכרתם עוד, לאות כי יבוא עת ומועד שיזכרו בו המתים: שתני, כאילו שתני כאדם שוכב במחשכים במצולות וכל זה יספר רוב נגעיו ותחלואיו ומכאוביו:

עלי

עלי׳ בעבור שהוא דימה עצמו לתחתיות הים כי הוא מגורש שהיבשה בחמת השם על כן עלי סמכה חמתך כדרך כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שותה רוחי ומלת עלי תשרת בעבור אחרת וכל משבריך ענית עלי סלה ועניית כמו ישאו נהרות דכים: הרחקת׳ תועבות׳ חסר כף: כלוא׳ מהחולי והטעם כי רחקו מיודעיו ולא יבקרוהו וירא והוא כלוא ולא יוכל ללכת אליהם: עיני׳ לעולם עיני החולים משתנות וטעם בכל יום שאירך חליו: הלמתים׳ הטעם עשה פלא עמי בעודני חי ורפאני: היסופר׳ הטעם לא המתים יהללו יה: היודע׳ בארץ נשיה׳ כמו אשר לא זכרתם עוד: ואני׳ טעם בבקר כי אז יקל מעט מרובי החולים וטעם שועתי לך לבדך ולא לרופא זולתך: למה׳ כן אשוע ולמה תסתיר פניך ראה כי עני הטע׳ מימי הנוער לא היתה תולדתו חזקה כמו גוע היה נחשב אף על פי שהייתי עני נשאתי אימיך והטעם החליים ומלת אפונה מגזרת פן כמו אעלה מגזרת על ותהיכו מ מגזרת הנה והטעם אגורה ואפחד: עלי׳ יספר כי רובי תחלואי׳ רבים קרוהו: צמתוני׳ פועל מורכב כדרך מ מבליגיתי יושבת ב בלבנון מקוננת ב בארזים: סבוני׳ ברוב ימים שעברו ולא היה בריא: הרחקת׳ ככה היה מנהג כל אהביו ורעיו שלא יבקרוהו בחליו כאילו מיודעיו במחשך ולא יראם: משכיל לאיתן האזרחי׳ חסדי יי׳ עולם אשירה׳ אם זה איתן הוא הנזכר ש שהוא בן זרח שעליו הכתוב אומר מאיתן המזרחי התנבא על מלכות דוד שתפסק והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה ה המזמור היה עליו ק קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול ל לשמעו בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות והגאון לא הזכיר בפירוש תיקון זה ה המזמור ורבי משה הכהן האריך בענין זה וחקרתי ספרו כמה פעמים ולא יכולתי ל להבין דברו והנה סוד זה המזמור כ כאשר החל חסדי יי׳ יספר חסדי השם ומה שנשבע לדוד והוא מ מדבר על דברי ה האויבי׳ שהם מחרפים ומכזבים על כן הזכיר חרפת עבדיך אשר חרפו אויביך יי׳ ויורה סוף דברו כי הוא מ מאמין בביאת המשיח אשר חרפו עקבות משיחך כאשר אפר׳

רש״י

סמכה׳ נשענה ותלה עלי: כל משבריך ענית סלה׳ משברים לשון גלי הים הם כל סערו׳ אפך בכלם ענית אותי תמיד: שתני תועבות למו׳ האומות שהייתי חשובה בעיניהם עכשיו אני כ כמאוסת להם: כלוא׳ נחבש בכלא ואיני יכול לצאת: הלמתים׳ הלרשעים שאף בחייהם קרויין מתים הלהם אתה עושה פלא ונסים: אם רפאים׳ יקומו יודוך שמא אלו האומות שרפו ידיהם מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה: היסופר בקבר חסדך׳ אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר: וגוע מנוער׳ מת מתוך תשנוק מיתה חטופה כמו וינער יי׳ וינער פרעה מנחם לשון חביטה כמו נוער כפיו מתמוך בשוחד התנערי מעפר קומי שבי והיה החסון לנעורת וינערו רשעים ממנה וככה יהיה נעור וריק: אפונה׳ מיושבת ומבוססת אימתך בלבי אפונה לשון דבר דבור על אופניו על מכוניו: מיודעי מחשך׳ נחשכתי ונחדלתי מהם: לאיתן האזרחי׳ גם הוא אחד מן חמשה אחים המשוררים ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח: אודיע אמונתך בפי׳ את שידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמין דבריך: כי אמרתי עולם חסד יבנה׳ כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמו שנ׳ והכינותי כסא ממלכתו וגו׳ ד״א שבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקויימת ומה היא האמונה אותה הבטחה שהבטחת את דוד על ידי נתן הנביא לאמר כ כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו: ויודו שמים פלאך׳ אם היית שומר הבטחתך: אף אמונתך׳ אמונת דברך יודו קהל קדושים: יערוך ליי׳ יהא נערך כמותו: בסוד קדושים רבה׳ בסוד רב של מלאכים: בסוף

ולא אצא ב׳ וסימ׳ הרחקת מידעי ממני׳ נדר בערי: בקבר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ולקח אזוב וטבל במים׳ בקבר אשר איש האלהים׳ היסופר בקבר חסדך׳ קדמא קמץ: מנוער ג׳ חס׳ וסי׳ עני אני וגוע מנוער׳ מפנק מנער עבדו׳ ויטפש בשרו מנער: מחשך ב׳ וסימ׳ מיודעי מחשך׳ אשים מחשך לפניהם לאור: פ״ט האזרחי ב׳ וסימ׳ על

עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ וְכָל מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ סֶּלָה: הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי שַׁתַּנִי תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא: עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי עֹנִי קְרָאתִיךָ יְהוָה בְּכָל יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי: הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה פֶּלֶא אִם רְפָאִים יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶּלָה: הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן: הֲיִוָּדַע בַּחֹשֶׁךְ פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה: וַאֲנִי אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ: לָמָה יְהוָה תִּזְנַח נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי: עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר נָשָׂאתִי אֵמֶיךָ אָפוּנָה: עָלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ בִּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתֻנִי: סַבּוּנִי כַמַּיִם כָּל הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי יָחַד: הִרְחַקְתָּ מִמֶּנִּי אֹהֵב וָרֵעַ מְיֻדָּעַי מַחְשָׁךְ:

פט

מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי: חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם אָשִׁירָה לְדֹר וָדֹר אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי: כִּי אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה שָׁמַיִם תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם: כָּרַתִּי בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי: עַד עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה: וְיוֹדוּ שָׁמַיִם פִּלְאֲךָ יְהוָה אַף אֱמוּנָתְךָ בִּקְהַל קְדֹשִׁים: כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיהוָה יִדְמֶה לַיהוָה בִּבְנֵי אֵלִים: אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדֹשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו: יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ:

עֲלַי סַמְכַת חֵימְתָךְ וְכָל גְּזֵירָן בִּישָׁן תַּבְרוּ יָתִי סִיגַפְתָּא לַעֲלְמִין: אַרְחֵיקְתָּא מְיוּדָעַי מִינִי שַׁוִּיתָ יָתִי רִיחוּקִין לְהוֹן כָּלוּא בְּבֵית אֲסִירֵי וְלָא אֶפּוּק: עֵינִי זַלְגַת דִּמְעִין מִן עַנְיוּתָא קְרִיתָךְ יְיָ בְּכָל יוֹמָא פַּרְסִית לְוָתָךְ בִּצְלוֹ יְדַי: הַאֶיפְשַׁר דִּי לְמֵיתַיָא תַּעְבֵּיד פְּרִישָׁן אִין גּוּשְׁמַיָא דְּאִיתְמְסִיאוּ בְּעַפְרָא יְקוּמוּן יוֹדוּן קֳדָמָךְ לַעֲלְמִין: הַאֶפְשַׁר דִּי תְּחַוֵּי בְּבֵית קְבוּרְתָּא טוּבָךְ קוּשְׁטָךְ בְּבֵית אוּבְדָנָא: הַאֶפְשַׁר דִּי תִּתְוַדַּע בַּחֲשַׁךְ גֵּיהִנָּם פְּרִישׁוּתָא וְצִדְקָתָךְ בְּאַרְעָא צַחוּתָא וְצַדְיָא: וַאֲנָא קֳדָמָךְ יְיָ צַלִּיתִי וּבְצַפְרָא צְלוֹתִי תְּקַדְּמִינָךְ: לְמָה יְיָ שְׁבַקְתָּא נַפְשִׁי תַּעֲלִים אַפָּךְ מִינִי דְּלָא אֶחְזֵי בִּנְהוֹרִיךְ נְהוֹרָא: עַנְיָא אֲנָא וְנָגִיר מִן טַלְיָא סוֹבָרִית רְחִימְתָךְ טְעִינָא עֲלַי: עֲלַי עֲבָרוּ רוּגְזָךְ בְּעִתְיָךְ שֵׁיצִיוּ יָתִי: אַחֲזְרוּ יָתִי הֵיךְ מוֹי כָּל יוֹמָא אַקִּיפוּן עֲלַי כַּחֲדָא: אַרְחֵיקְתָּא מִינִי רְחִימָא וְחַבְרָא וְלִיְדָעַי חֲשִׁיךְ אֲנָא בְּפוּמְהוֹן: שִׂכְלָא טָבָא דְּאִיתְאֲמַר עַל יְדָא דְּאַבְרָהָם דְּאָתָא מִן מַדִּינְחָא: חִסְדָּא דַּיְיָ לְעָלַם אֲשַׁבַּח לְדָר וְדָר אֲהוֹדַע קוּשְׁטָךְ בְּפוּמִי: אֲרוּם אֲמָרִית עַלְמָא בְּחִסְדָּא יִתְבְּנֵי שְׁמַיָא תְּתַקֵּין קוּשְׁטָךְ בְּהוֹן: גְּזָרִית קְיָם לְאַבְרָהָם בְּחִירִי קַיֵּמִית לְדָוִד עַבְדִּי: עַד עַלְמָא אַתְקֵין בְּנַיָךְ וְאֶבְנֵי לְדָר וְדָר כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ לַעֲלְמִין: וְיוֹדוּן שְׁמַיָא פְּרִישׁוּתָךְ יְיָ לְחוֹד קוּשְׁטָךְ בִּכְנִישַׁת קַדִּישִׁין: אֲרוּם מַן הוּא בִּשְׁחָקֵי דְּמִשְׁתְּוֵי לַיְיָ דְּדָמֵי לַיְיָ בְּאוּכְלוּסֵי מַלְאֲכַיָא: אֱלָהָא תַּקִּיפָא בְּרָזֵיהוֹן דְּקַדִּישִׁין יָתִיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא וְרַבָּא וּדְחִיל עַל כָּל מַלְאֲכַיָא דְּקַיְימִין חֲזוֹר חֲזוֹר לֵיהּ: יְיָ אֱלָהָא אָעִיל חֵילֵי מְרוֹמָא מַן דִּכְוָתָךְ חֲסִינָא יְיָ וְקוּשְׁטָךְ חֲזוֹר לָךְ:

מחלת לענות׳ משכיל להימן האזרחי׳ חסדי יי׳ עולם אשירה לדור דר: לדר ודור ל׳ דכו׳ כתיב בן וסימ׳ חסדי יי׳ עולם אשירה וד׳ חלוף דור קדמא מל׳ ותנינא חס׳ וסימ׳ לכן ישבו ציים׳ קרבם בתימו לעולם׳ ואנחנו עמך וצאן׳ מלכותך מלכות כל: אלים ו׳ כתיב כן בנביאי׳ וכתובים וסי׳ הנחמים באלים׳ הבו ליי׳ בני אלים׳ ידמה ליי׳ בבני אלים׳ משתו יגורו אלים׳ ועל אל אלים ידבר׳ ויזבחו ליי׳ זבחים דד״ה׳ ויחד האלים וישחטו האלים ויזרקו הדם דד״ה:

חסדי׳ השם ואמונתו עד עולם אשיר: כי׳ אמרתי בלבי שחסד השם לעולם עומד ובנוי והנה יבנה כמו ובניתי לדור ודור כסאך סלה ואמונתך נכונה היא בשמים והטעם כאשר השמים עומדים כן אמונתך עומדת וזה החסד וזאת האמונה הם שאמרת: כרתי׳ הנה הזכיר בתחלה כי לפני הברית דבר השם היה חסד ואחר הברית אמונה והמכרשים עולם חסד יבנה כי בחסד נבנה העולם איננו מטעם זה המזמור ועוד כי כל עולם בכל המקרא הוא זמן: עד׳ הנה זרעו עד היום ואם נפסקה מלכותו שנים רבות עוד תשוב ותעמוד מלכותו לנצח: ויודו׳ עתה יספר המשורר כי השם אל אמת ודברו יהיה אמת וטעם ויודו שמים בתנועתם תמיד על פלאך ועל אמונתך אף היא בקהל קדושי׳ הם המלאכי׳ המגיעים: כי׳ יערוך׳ כמו יעריכנו הכהן: בבני אלים׳ הם הכוכבים והטע׳ כי חכמי המזלו׳ יראו בכסיונם פלאות גדולו׳ ומעשים נוראי׳ מתחדשים יום ויום כפי כח הכוכבים ומערכת אלה לאלה והיודעי׳ דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאי׳ יותר ויותר: אל׳ הוא התקיף שיראוהו הקדושים שאינם בגוף ורבה תואר לסוד׳ ונורא על כל סביביו הם הצבא הגדול שהם גוף וחסין תאר במשקל גביר מגזרת וחסון הוא׳ וטעם ואמונתך סביבותיך שאמונה מתפרדת כי אמונה מקרים אתה

אתה׳ הזכיר דברי השמים והקדושים ולא יבינו רק החכמים לבדם ועתה שב להזכיר גבורתו בדברים הנראים והוא הים: בשוא׳ בהנשא: תשבחם׳ תשקיטם כמו משביח: אתה׳ יתכן היות טעם תשבחם בעבור ים הים וטעם דכית כחלל רהב הם מצרים והטע׳ אנשי רהב: לך׳ עתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה כי הוא חפץ לברוא אדם והנה השמים הם הקרובים אל הארץ ותבל היא המושבת מהארץ על כן ומלואה׳ וטעם יסדתם רמז לטבעה גבולות כל הישוב וככה יהיו תמיד: צפון׳ בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פאות והן מעלה ומטה הזכיר צפון וימין ותבור בפאת מערב והנה אחור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה חתם בשש טבעות: לך׳ התברר כיום לך זרוע והטעם ארוכה שתוכל לנטותה דרך משל אל מקום שתחפוץ והיא עם גבורה והנה אין ספק כי לעולם תעוז שמאלך תרום ימינך משל שתי ידיך: צדק׳ הטעם אע״פ שלך לבדך היא הגבורה הכל בצדק ומשפט וטעם יקדמו פניך שאינם זזים לעולם וטעם מכון כסאך על דרך מלכי האדמה שיושבים על כסא המלוכה ככה כסא הכבוד: אשרי׳ הטעם להזכיר כל זה כי בידך כח וגבור׳ והחסד והאמת סביבותיך אם כן למה תאחר להקים בריתך והחסד שהבטחתנו וטעם להזכיר אשרי העם אחר חסד ומשפט כי תושיע בגבורתך ובצדקך כל הקורא בשמך וטעם תרועה כמו ותרועת מלך בו: באור פניך יהלכון׳ כמו לאורו אלך חשך: בשמך׳ והזכירם שמך זה הוא גילם תמיד ובהזכירם צדקתך ירומו על כל בני אדם: כי׳ לא יתפארו בעוזם כי אם בעזך: כי׳ מלכנו הוא דוד שמלך הוא ומגננו שיגן בעד עמו והטעם כפול כמשפט: או׳ לחסידיך׳ המשוררים כמו הימן ואיתן שנקראו חוזים ונביאים ובחור כמו נבחר או בעבור היותו כן במלכו: מצאתי׳ הטעם שלא נמצא בדורו כמוהו: אשר׳ תכון עמו׳ לעזרו: לא׳ אמר רבי משה הכהן כי לא ישיא כמו משאת מאומה לא ישלוט בו נושה יש אומרי׳ כי הוא מגזרת זדון לבך השיאך: וכתותי׳ הטעם כי בן עולה לא יעננו רק אני אכות צריו: ואמונתי׳ הטעם לא יתפרדו מעליו ובעבור שנקרא בשמי תרום קרנו: ושמתי׳ בעבור שהזכיר כי השם מושל בגאות הים הזכיר שיתן חלק מהכח לדוד להתגבר בהולכים על הספינות בים ובנהרות: הוא׳ הטעם כי השם בחרו בתחלה והוא מודה כי אין לו תוקף וישועה רק מאתו: אף׳ מלך ראשון עובד השם היה דוד בישראל אע״פ שהיה כן שאול נפסקה מלכותו ובעבור כי מודה כי השם תקפו וישעו על כן הוא עליון למלכי ארץ: לעולם אשמור לו חסדי׳ הראשון ובריתי נאמנת תהיה לו: ושמתי׳ טעם הברית שיעמוד זרעו ומלכותו כימי שמים: אם׳ בריתי הוא ברית שיני והזכיר משפטי כי המלך הוא שופט: אם חקתי׳ מצות׳ לא תעשה ומצותי מצות עשה: ופקדתי׳ תחסר מלת עליה׳ או פשע׳ הוא הפעול ובשבט כמו הבן אתה בשבט תכנו:

רהב י״ב בליש׳ וסימ׳ אתה דכאת כחלל רהב׳ אזכיר רהב ובבל׳ תרהיבני בנפשי עז׳ ולא פנה אל רהבים ורהבם עמל ואון׳ לך התרפס ורהב רעך׳ ובתבונתו מחץ רהב׳ תחתיו שחחו עוזרי רהב׳ שהם הרהיבוני שערך כעדר׳ ירהבו הנער בזקן והנקלה׳ לכן קראתי לזאת רהב׳ עורי עורי לבשי עז: יהלכון ג׳ וסימ׳

אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם: אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך: לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם: צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו: לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך: צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך: אשרי העם יודעי תרועה יהוה באור פניך יהלכון: בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו: כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרים קרננו: כי ליהוה מגננו ולקדוש ישראל מלכנו: אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו: אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו: לא ישא אויב בו ובן עולה לא יעננו: וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף: ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו: ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו: הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ: לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו: ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים: אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון: אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו: ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם

את שליט בגיותנותא דימא במתרבבן מתנטלין גלוי אנת תמאיכינון: את שפיית היך קטיל דחרבא רהבא הוא פרעה רשיעא בתקוף אדרע עושנך בדרתא בעלי דבבך: די לך שמיא לחוד די לך ארעא תבל ומליה את יסדתינון: מדבריא די בציפונא ויתרבין די בדרומא וחרמון די במדינחא בשמך משבחין: די לך אדרעא עם גבורתא תעשן ידך למיפרק עמך תרום ימינך לשכללא בית מקדשך: צדקתא ודינא מדור כורסי יקרך טיבו וקשוט מקדמין אפך: טוביהון דעמא דידעין לרצוי ברייהון ביבבא יי בנהור זיו אפך יהלכון ויזכון בדינא: בשמך ירננון כל יומא ובצדקתך יתרוממון: ארום שיבהור עושניהון את וברעותך תרום קרנהון: ארום דיי היננון תריסינא ודיי קדיש ישראל מלכנא: כהדין מלילתא בחזונא לחסידיך ואמרת שויתי סעיד לעמי על ידיה דמתגבר באוריתא אפרישית עולים מן ביני עמא: אשכחית דוד עבדי במשח קודשא רביתי יתיה: די אידי כתקנן בסעדיה ברם אדרעי תחיילינה: לא יטעי בעיל דבבא ביה ובר רשיעא לא יסגפיניה: ואשוף מן קדמוי מעיקוי ומסנאוי אגוף: וקושטי וטובי עמיה ובשום מימרי תרומם יקריה: ואשוי במחוזי ימא שולטניה וביתבי על נהרותא גבורת ימיניה: הוא יקרי לי אבא את אלהא ותקוף פורקני: לחוד אנא בוכרא למלכיא דבית יהודה אתניניה עילאה על מלכי ארעא: לעלם אטור ליה טובי וקיימי מהימנא ליה: ואשוי לעלמין בנוי וכורסיה כיומיא דיקומון שמיא: אין ישבקון בנוי אוריתי ובדיני לא יהלכון: אין קיימי יפסו ופיקודי לא ינטרון: ואסער על ידהון דשיבטא רשיעין מרדיהון ובמוזיקיא במכתשין להון עויתהון: וטובי

אשרי העם יודעי תרועה׳ שם אניות יהלכון׳ המשלח מעינים בנחלים: הרימותי ג׳ בקרי׳ ומשניין באתיהון וסימ׳ הרמתי ידי אל יי׳ אל עליון קונה׳ ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא׳ הרימותי בחור מעם׳ וכן דינם ידי הרמתי כתיב׳ קולי הרימתי׳ בחור הרימותי: ישיא ה׳ וסימ׳ אל ישיא לכם חזקיהו דמלכים׳ ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו דד״ה׳ אל ישיא לכם דישעיה׳ לא ישיא אויב בו ובן עולה׳ ישי מות עלימו׳ בתרא כתיב כן: ילכון ג׳ וסימ׳ ביואל סימן ב׳: חקתי ט׳ חס׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תולדות וירמיה סימן מ״ד: בשבט ט״ו רפין בקריא׳ וסימ׳ מני אפרים שרשם בעמלק׳ והוכחתיו בשבט אנשים׳ ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ׳ תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר׳ ופקדתי בשבט פשעם׳ אני הגבר ראה עני:

רש״י

בשוא גליו׳ בהנשא גליו: אתה תשבחם׳ תשפילם וכן וחכם באחור ישבחנה וכן משביח שאון ימים: רהב׳ מצרים: יודעי תרועה׳ שיודעים לרצות את בוראם בראש השנה בתרועה שמסדרים עליה מלכיות זכרונו׳ ושופרות: וברצונך׳ שאתה מתרצה להם אפאיימנ״ט בלע״ז: לחסידיך׳ נתן הנביא וגד החוזה: שויתי עזר׳ על דוד לעזור לו תמיד: לא ישיא אויב בו׳ לא יגבר עליו להיות לו כנושה: בכור אתנהו׳ גדול אתנהו: ופקדתי בשבט פשעם׳ כך אמר לו נתן הנביא על שלמה אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו ובנגעי בני אדם זה אשמדאי שהשדים בני אדם הראשון היו: אם

וחסדי, כנגד ואמונתי וחסדי עמו: לא, אם חלל זרעו ברית שמי אני לא אחלל: אחת, בקדשי, השמים שהם עומדים כדרך כי אשא אל שמים ידי או בקדשי שם כמו קדושתי ועמם אחת שהיא מספקת או: שלא נשבעתי לעולם בקדושתי רק זאת השבועה לבדה היא הנאמנה שלא יסוף זרעו לעולם על כן זרעו וכסאו כשמש נגדי על ימי המשיח: כירח, הזכיר השמש שהוא המאור הגדול ואחר הוא עומד לעולם כנגד השם כן תעמוד מלכות דוד גם הזכיר מאור הקטן ומלת יכון שבה אל זרעו ועולם כמו לעולם והירח עד נאמן: ואתה, פעול זנחת גם ותמאס הוא משיחך: נארתה, השחתה כמו נאר מקדשו והנון שרש והנזר יושם לראש על כן לארץ: פרצת, החומות שבנה ומבצריו שם למחתה: שסוהו, כי אין לו חומה ומבצר: הרימות, הפך אשר ידי תכון עמו: השמחת ימן בנין הכבד הנוסף ואין אחרת זולתה ב במקרא: אף, צור חרבו, חידוד חרבו וחרבות צורים כדרך מצור החלמיש מ מחלמיש צור: ולא הקמותו, בנפלו או כמו העמדתו כמו וקם הבית: השבת מטהרו, מקדשו שהוא טהור על משקל מקדש יי׳ כוננו ידיך ונחטף ב בקמץ בעבור אות ה הגרון ואמר מטהרו כי אין בארץ מקום טהור כמוהו וטעם הוא כי הוא שבה ר ראשונ׳ לבנות המקדש כי הוא הכין הכסף והזהב: מגרתה, כמו תרגו׳ ימגר כל מלך: הקצרתה, שלא ארכו ימי מלכות דוד וטעם העטית שאין להם פתחון פה ותשובה: עד מה, משלה אחת כאילו אתה נסתר ולא תראה ברעות משיחך רק תבער כמו אם ח חמתך בוער היום: זכור, זה המשורר ידבר על לשון ישראל בגלותם כי כל אחד רואה דור הולך ודור בא ואין מושיע וכמה יקוה המקוה ושנותיו קצרות וזה הוא זכור מה אני ומה חלדי כי מה יתרת אחרונית כדרך אדם פטרה ו וברקת חופש כל ח חדרי בטן וחלד כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ זמן ידוע וחלדי כאין נגדך ולמה בראתנו ואנחנו שוא כדרך אך הבל בני אדם כזב בני איש והנה הטעם כל אחד מישראל מתאונן בשביו כי ימות ולא יראה י ישועת השם: מי, הנה הטעם הנה אמות ולמה סבלתי עול הגלו׳

כשמש ל׳ וחד בשמש ואינון מן א״ב מן חד חד חד כ׳ וחד ב׳ ברישׁ תיבותא וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הבי״ת: הרימות ג׳ וסימ׳ את מי חרפת וגדפת דמלכי׳ וחברו דישעיה אילין הרימותה כתיבן, הרימות ימין צריו, בתרא חס׳ ה׳: עד מה ד׳ וסימ׳ אשור תשבך, תאנף לנצח, עד מה יי׳ תסתר לנצח, ולא אתנו

וְחַסְדִּי לֹא־אָפִיר מֵעִמּוֹ וְלֹא־אֲשַׁקֵּר
בֶּאֱמוּנָתִי׃ לֹא־אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא
שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה׃ אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי
בְקָדְשִׁי אִם־לְדָוִד אֲכַזֵּב׃ זַרְעוֹ
לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי׃
כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן
סֶלָה׃ וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ
עִם־מְשִׁיחֶךָ׃ נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ
חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ׃ פָּרַצְתָּ כָל־
גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ מִבְצָרָיו מְחִתָּה׃
שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ הָיָה חֶרְפָּה
לִשְׁכֵנָיו׃ הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו
הִשְׂמַחְתָּ כָּל־אוֹיְבָיו׃ אַף־תָּשִׁיב צוּר
חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ הִשְׁבַּתָּ
מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה׃
הִקְצַרְתָּ יְמֵי עֲלוּמָיו הֶעֱטִיתָ עָלָיו
בּוּשָׁה סֶלָה׃ עַד־מָה יְהוָה תִּסָּתֵר
לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ׃ זְכָר־
אֲנִי מֶה־חָלֶד עַל־מַה־שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל־
בְּנֵי־אָדָם׃ מִי גֶבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה־
מָּוֶת יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה׃
אַיֵּה חֲסָדֶיךָ הָרִאשֹׁנִים אֲדֹנָי
נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בֶּאֱמוּנָתֶךָ׃ זְכֹר אֲדֹנָי
חֶרְפַּת עֲבָדֶיךָ שְׂאֵתִי בְחֵיקִי כָּל־רַבִּים
עַמִּים׃ אֲשֶׁר חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ יְהוָה אֲשֶׁר
חֵרְפוּ עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ׃ בָּרוּךְ יְהוָה
לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃ צ

ספר רביעי תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי
מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃

וְטוּבִי לָא אֲבַטֵּל מִינֵיהּ וְלָא אֲשַׁקֵּר בְּהֵימָנוּתִי׃ לָא אַפִּיס קְיָימִי וּמַפְּקָנוּת סִפְוָתִי לָא אֲשַׁנֵּי׃ חֲדָא זִמְנָא קַיֵּימִית בְּשׁוּם קוּדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַדֵּיב׃ בְּנוֹי לְעָלַם יְהוֹוְיָן וְכוּרְסֵיהּ נְהִיר הֵיךְ שִׁמְשָׁא לְקִבְלִי׃ הֵיךְ סִיהֲרָא דְּמִיתַקַּן לְאַת לְעָלַם וְסָהִיד בִּשְׁחָקָא מְהֵימַן לְעָלְמִין׃ וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא וְרַחֵקְתָּא אַרְגֵּזְתָּא עִם מְשִׁיחָךְ׃ אַשְׁנֵיתָא קְיָים דְּעִם עַבְדָּךְ אַפְּסֵיתָא לְאַרְעָא כְּלִילֵיהּ׃ תַּקִּיפְתָּא כָּל כְּרַכּוֹי שַׁוִּיתָא פְּצִיחוֹי תְּבִירָא׃ רַמְסוּן יָתֵיהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא הֲוָה קְלָנָא לְשִׁיבָבוֹי׃ אֲרֵימְתָּא יְמִינָא דִּמְעִיקוֹי אַחְדֵּיתָא כָּל בַּעֲלֵי דְּבָבוֹי׃ לְחוּד תְּתִיב לַאֲחוֹרָא סַיְיפֵיהּ וְלָא אֲקֵימְתָּא יָתֵיהּ בִּקְרָבָא׃ בַּטֵּילְתָּא כַּהֲנַיָּא דְּמַדִּין עַל מַדְבְּחָא וּמַדְכַּיִן עַמֵּיהּ וְכוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ לְאַרְעָא מִיגַרְתָּא׃ קְצַרְתָּא יוֹמֵי עֲלֵימוּי עֲטֵיפְתָּא עֲלוֹי בַּהֲתָא וְכִיסוּפָא לְעָלְמִין׃ עַד אֵימָתַי יְיָ תְּסַלֵּק שְׁכִינְתָּךְ לְעָלְמִין תַּדְלִיק הֵיךְ אֶשָּׁתָא חֵימָתָךְ׃ אִדְכַּר דִּי אֲנָא אִיתְבְּרֵיתִי מִן עַפְרָא מְטוּל מָה לְבַטָּלָא בְּרֵיתָא כָּל בְּנֵי נָשָׁא׃ מַן הוּא גַּבְרָא דְּחַיֵּי וְלָא יֶחֱמֵי מַלְאֲכָא דְּמוֹתָא וְשֵׁיזִיב נַפְשֵׁיהּ מִן יְדֵיהּ וְלָא יֵיחוּת לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ לְעָלְמִין׃ אַן הִינוּן טַבְוָתָךְ דְּמִן שֵׁירוּיָא יְיָ דְּקַיֵּימְתָּא לְדָוִד בְּהֵימְנוּתָךְ׃ אִידְכַּר יְיָ חִיסוּדָא דְּעַבְדָּךְ סוֹבְרִית בְּעִטְפֵי כָּל גִּירוּפֵיהוֹן דְּסַגִּיעִין עַמְמִין׃ דִּי חַסִּידוּ בַּעֲלֵי דְּבָבָךְ יְיָ דִּי חַסִּידוּ אִיחוּר רוּשְׁמַת רִיגְלֵי מְשִׁיחָךְ יְיָ׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַּיְיָ בְּעָלְמָא הָדֵין אָמֵן וְאָמֵן בְּרִיךְ שְׁמָא דַּיְיָ לְעָלְמָא דְּאָתֵי אָמֵן וְאָמֵן׃
צְלוּתָא דְּצַלִּי מֹשֶׁה נְבִיָּא דַּיְיָ כַּד חָבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עָנֵי וְכֵן אֲמַר יְיָ דְּמָדוֹר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא אַתְּ הֲוֵיתָא לָנָא סָעִיד בְּכָל דָּר וְדָר׃ כד איתגלי

רש״י

אם לדוד אכזב, לשון לא יכזבו מימיו פיילנצ״א בלע״ז: ועד בשחק נאמן, הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קיימים יתקיים מלכותו כמו שאמ׳ ירמיה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי: ואתה זנחת, דקדקת אחר במין לחשוב עונם עד אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו: נארת, בטלת: כל גדרותיו, שבנה בירושלם: מבצריו, הר הבית ומצודת ציון: אף תשיב צור חרבו, השיבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו חרבות צורים. וכן כל כלי יוצר עליך: ולא הקמתו, ולא העמדתו מלפול: השבת מטהרו, זריחתו כמו כזהרים דמתרגמינן טיהרא וכמו וכעצם השמים ל לטוהר: לארץ מגרתה, השפלת והשחתה כל לשון שחייה בתרגו׳ יונתן מגר: זכר אני מה חלד, מה זקנה יש לי הלא מעט ימי ודי לך שאתה נפרע ממני במותי קצר ימים: על מה שוא, לחנם ולהבל בראת כל בני אדם: שאתי בחיקי כל רבים עמים, בגולה אני נושא שבלם ומשאם: עקבות משיחך, סופי מלך המשיח ולשון משנ׳ הוא בעקבות המשיח חוצפא יסגא: ברוך יי׳ לעולם, על כל אשר עשה לנו: תפלה למשה, אחד עשר מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם כנגדם ברך אחד עשר ברכות לאחד עשר שבטים בזאת הברכה: מעון אתה היית לנו, מעון מדור ומנוס לבא שם: היית לנו לדור ודור, מעולם כי אתה מקדם הכל היית: בטרם

יודע עד מה: ולא יראה ו׳ וסימ׳ ולא יראה בך ערות, ולא יראה כי יבא חום, ולא יראה כי יבא טוב, ואל שמעיה הנלחמי, מי גבר יחיה ולא יראה מות, עבים סתר לו: צ׳ למשה איש האלהים י׳א אתקריאו איש האלהים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י׳ב:

וכן הוא אומר שאתי בחיקי כל רבים עמים: איה, הקם שבועתך בביאת הגואל: זכור, חרפת עבדיך, שהאחרים יחרפום: אשר, פי׳ כי המחרפי׳ הם אויבי השם וטעם עקבות משיחך מגזרת בעקב עשו ועקבותיך לא נודעו והטעם שאחרו פעמיו לבוא כאומרים נשברו עקביו על כן לא בא עתה: ברוך, הטעם שראה המשורר ברוח הקדש ביאת המשיח על כן נתן הודות לשם ויש אומרים כדרך איוב כי המשכיל יברך השם אע״פ שהאויב יחרפהו יסבול חרפתו׳ וחכם גדול ספרדי אומר כי הסופר שכתב זה הספר תחלה כתב בסוף הספר ברוך השם שעזרנו לכתבו כולו כדרך הסופרים בדורינו לכתוב באחרונה ברוך נותן ליעף כח: תפלה למשה איש האלהים, לפי דעתי שמשה אדונינו חבר זאת התפלה כי היא על לשון רבים ואין דברי דוד כמה ועוד שהחל יי׳ מעון אתה ובתורה מעונה אלהי קדם, אמר ר׳ משה כי מעון מגזרת עין מקום מבטע עין והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך והיא התקרה העליונה כמו ויהי בשלם סוכו והנה מעונתו כנגד סוכו והטעם כי השמים אינם מעונות לנו באמת רק אתה המעון באמת ודור הולך ודור בא והמעון עומד לא ישתנה, טעם אתה עם מלת היית אתה לבדך: בטרם

בטרס · הזכיר השמים שהם למעלה האדם ועתה יזכיר הארץ ומלת בטרס ישרת בעבור שנים וכן הוא ובטרס תחולל ארץ ותבל וטעם להזכיר ההרי' בעבור היותם עומדים כאלו הם קדמונים כמו ומראש הררי קדם וטעם יולדו כי הרוחו' יולידום והארץ שהיתה תחת המים בבריאתה ותבל היא היבשה שהם הייסוד ורבי משה

בטרס הרים יולדו · נבראו ובטרס חוללת ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל : תשב אנוש עד דכא · מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למות : ותאמר · לו בייסורין שובו בני אדם מדרכיכ' הרעים : כי אלף שנים בעיניך · אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב"ה

תשב ד' קמץ ומלרע וסי' רק את בני לא תשב שמה · תשב אנוש עד דכא · יי' אלהי' ב' תשב · בעבור דוד עבדך ב' תשב פני · וא' פתח ומלעיל ב' תשב פני דבת שבע : ויבש ה' וסימ' ונשתו מים מהים · ואכלה כל סביביה · פריה יקוסס ויבש · אזלו מים מני ים · לערב ימולל ויבש · ראש הכרמל : שמונים ו' מל' וסימ' בסר' בראשית

בְּטֶ֤רֶם ׀ הָ֘רִ֤ים יֻלָּ֗דוּ וַתְּח֣וֹלֵֽל אֶ֣רֶץ וְתֵבֵ֑ל וּֽמֵעוֹלָ֥ם עַד־ע֝וֹלָ֗ם אַתָּ֥ה אֵֽל׃ תָּשֵׁ֣ב אֱ֭נוֹשׁ עַד־דַּכָּ֑א וַ֝תֹּ֗אמֶר שׁ֣וּבוּ בְנֵי־אָדָֽם׃ כִּ֤י אֶ֪לֶף שָׁנִ֡ים בְּֽעֵינֶ֗יךָ כְּי֣וֹם אֶ֭תְמוֹל כִּ֣י יַעֲבֹ֑ר וְ֝אַשְׁמוּרָ֥ה בַלָּֽיְלָה׃ ה זְ֭רַמְתָּם שֵׁנָ֣ה יִהְי֑וּ בַּ֝בֹּ֗קֶר כֶּחָצִ֥יר יַחֲלֹֽף׃ בַּ֭בֹּקֶר יָצִ֣יץ וְחָלָ֑ף לָ֝עֶ֗רֶב יְמוֹלֵ֥ל וְיָבֵֽשׁ׃ כִּֽי־כָלִ֥ינוּ בְאַפֶּ֑ךָ וּבַחֲמָתְךָ֥ נִבְהָֽלְנוּ׃ שַׁתָּ֣ עֲוֺנֹתֵ֣ינוּ לְנֶגְדֶּ֑ךָ עֲ֝לֻמֵ֗נוּ לִמְא֥וֹר פָּנֶֽיךָ׃ כִּ֣י כָל־יָ֭מֵינוּ פָּנ֣וּ בְעֶבְרָתֶ֑ךָ כִּלִּ֖ינוּ שָׁנֵ֣ינוּ כְמוֹ־הֶֽגֶה׃ י יְמֵֽי־שְׁנוֹתֵ֨ינוּ ׀ בָהֶ֥ם שִׁבְעִ֪ים שָׁנָ֡ה וְאִ֤ם בִּגְבוּרֹ֨ת ׀ שְׁמ֘וֹנִ֤ים שָׁנָ֗ה וְ֭רָהְבָּם עָמָ֣ל וָאָ֑וֶן כִּי־גָ֥ז חִ֝֗ישׁ וַנָּעֻֽפָה׃ מִֽי־י֭וֹדֵעַ עֹ֣ז אַפֶּ֑ךָ וּ֝כְיִרְאָתְךָ֗ עֶבְרָתֶֽךָ׃ לִמְנ֣וֹת יָ֭מֵינוּ כֵּ֣ן הוֹדַ֑ע וְ֝נָבִ֗א לְבַ֣ב חָכְמָֽה׃ שׁוּבָ֣ה יְ֭הוָה עַד־מָתָ֑י וְ֝הִנָּחֵ֗ם עַל־עֲבָדֶֽיךָ׃ שַׂבְּעֵ֣נוּ בַבֹּ֣קֶר חַסְדֶּ֑ךָ וּֽנְרַנְּנָ֥ה וְ֝נִשְׂמְחָ֗ה בְּכָל־יָמֵֽינוּ׃ טו שַׂ֭מְּחֵנוּ כִּימ֣וֹת עִנִּיתָ֑נוּ שְׁ֝נ֗וֹת רָאִ֥ינוּ רָעָֽה׃ יֵרָאֶ֣ה אֶל־

(Masorah: ל׳ · ב׳ ג׳ ב׳ מל׳ וח׳ חס׳ · ד׳ ג׳ · יח׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ ה׳ · פתח ק׳ · ב׳ ל׳ ל׳ · ל׳ יתיר והגה · ל׳ כ״כ · ומ״ל · ל׳ ל׳ · ל׳ ויתם׳ · ד׳ מל׳ · ה׳ ומ״ל · ה׳ מלרע · ב׳ על הרעה · ד׳ · ל׳ ל׳ · דג)

כַּד אִיתְגְּלֵי קֳדָמָךְ דְּעַמָּךְ עֲתִידִין לְמֵחוֹב אַתְקֵינְתָּא תְּתוּבָא עַד דְּלָא טוּרַיָּא אִיתְנְטִלוּ וְאִתְבְּרִיאַת אַרְעָא וְיָתְבֵי תֵּבֵל וּמִן עָלְמָא הָדֵין עַד עָלְמָא דְּאָתֵי אַתְּ הוּא אֱלָהָא׃ תְּתֵיב בַּר נַשׁ עַל חוֹבֵיהּ עַד מוֹתָא וְאָמַרְתְּ תּוּבוּ בְּנֵי נְשָׁא׃ אֲרוּם אֶלֶף שְׁנִין בְּעֵינָךְ מִתְחַשְׁבִין קֳדָמָךְ הֵיךְ יוֹמָא דְּאִיתְמְלֵי אֲרוּם יְעִיבַּר וְהֵיךְ מַטְרַת לֵילְיָא׃ וְאִין לָא תְתַיְבִין תֵּיתֵי עֲלֵיהוֹן מוֹתָא הֵיךְ דְּמָכִין יְהוֹן וּלְעָלְמָא דְּאָתֵי הֵיךְ עִסְבָּא דְּמִתְפַּרְכָא יִתְחַלְּפוּן׃ דְּמְיָין עוֹבְרֵיהוֹן דְּהֵיךְ עִסְבָּא דִּי בְּצַפְרָא יָנֵיץ וְיִסְגֵּי לְרַמְשָׁא מִתְמוֹלֵל וּמִתְיַבֵּשׁ מִן חוּרְבָּא׃ אֲרוּם אִשְׁתֵּיצֵינָא מִן תּוּקְפָּךְ וּמִן רְגוֹזָךְ אִיתְבְּהֵילְנָא׃ שַׁוִּיתָא חוֹבָנָא לְקוּבְלָךְ עֲוָיַת טַלְיוּתָנָא קֳבֵיל נְהוֹר אַפָּיךְ׃ אֲרוּם כָּל יוֹמָנָא אִיתְפְּנִיאוּ קֳדָמָךְ בְּרוּגְזָךְ שֵׁיצֵינָא יוֹמֵי חַיָּינָא הֵיךְ הֲבַל פּוּמָא דִּסְתְוָא׃ יוֹמֵי שְׁנוֹתָנָא בְּעָלְמָא הָדֵין שׁוּבְעִין שְׁנִין מִתְאַלְמִין וְאִין בִּגְבוּרָתָא תַּמְנָן שְׁנִין וְסוּגְעֵיהוֹן לֵיאוּת וְשִׁקַר לְחַיָּבַיָּא אֲרוּם עִידוּ בְּסַרְהוֹבְיָא וְטַיְיסִין לְצַפְרָא׃ מַן הוּא דְּיָדַע לְאַחְנָא עוּשְׁנָא דְּתוּקְפָּךְ אֱלָהִין צַדִּיקַיָּא דְּדָחֲלִין מִינָךְ מְשַׁרְכִין רוּגְזָךְ׃ לְמִימְנֵי יוֹמָנָא כֵּן יִתְכַּוְּון לְהוֹדַע בְּרַם נְבִיָּא דְּלִבֵּיהּ מַבַּע חוּכְמְתָא׃ תּוּב יְיָ עַד אֵימָתַי תְּסַגִּיפִנָּנָא וְתוּב מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַבְדָךְ׃ שַׂבַּע יָתָנָא לְעָלְמָא דְּמָתִיל לְצַפְרָא טוּבָךְ וּנְרַנֵּן וְנֶחְדֵי בְּכוּלְהוֹן יוֹמָנָא׃ שַׂמַּח יָתָנָא הֵיךְ יוֹמִין דְּסַגֵּיפְתָּנָא הֵיךְ שְׁנַיָּא דַּחֲמֵינָא בִּישְׁתָא׃ יתחמי

ובספר שופטים סימ' ד' : יודע י' מל' וסימ' בשמואל א' סימן כ"ו : למנות ה' ומל' וסימ' אשר אם יוכל איש · ויעמד שטן על ישראל ויסת · הלא אני אמרתי למנות בעם · יואב בן צרויה החל · למנות ימינו כן הודע :

אמר כי אתה אל תקיף לנצח ולפי דעתי כי אל תואר הוא וכבה פירושו בטרם היות ההרים וארץ ומעולם ועד עולם אתה אל בעבור שיאמר על בן אדם דכה · תשב · אתה אל ולא אל תקיף כי תשב אנוש בימי הזקנה עד היותו דכה · ותאמר שובו בני אדם · אל העפר אשר לקחתם ממנה : כי · בעיניך · עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבי' ואח' כן בעיניך כי כן משפ' הלשון זכור ימות עולם בינו שנות כל דור ודור וטעם כיום אתמול חיית אתה בן אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור שכבר עבר או כמו אשמורה בלילה ועל דרך הפשט מה טעם לאמר כיום אתמול היה מספיק כיום והנכון כמו אלו חיה אלף שנים ואח' יורה יוסר פירושי שיאמר ימי שנותינו בהם שבעי' שנה שלא יגיעו לאלף ולפרש אותו על דור המבול רחוק הוא : זרמתם · שב לדבר עם השם כי השני' תשימם כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטע' שישנו שנת עולם : בבקר יציץ · דור אחר דור וחלף מגזרת חליפות ממלות כדרך אשם הרגם ודרשוהו תפלה דוחק יברואו : בבקר · והדור שיציץ וחלף דומה ב' הציץ הדל שאין לו כח בו שבערב ימולל ויבש והנה דימה חיי האדם כמו מבקר עד ערב : כי · כאילו אכפת בנו על כן וכלו ימינו : ובחמתך נבהלנו · כמו וכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה : שתה · ובאמת יש לך להתעבר עלינו בעבור עונינו תענישנו מעט מעט · אמר רבי משה כי עונינו עונות עלומינו והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומה על כן למאור פניך : כי · הנה פי' טעם אשר כלינו באפך שלכינו שנינו כמו הגה כמו והגה מפיו יצא שהדבור אין לו מעמד כי ברגע דבור המדבר יצא ואחר כן כאילו לא היה : ימי · אולי וטעון טוען והלא משה חיה ק"כ שנה ואיך הוא יאמר שבעים שנה זה לאות כי משורר היה שמו משה והתשובה ככה נוכל לומר כי כח דכיאל ואיוב איכם נודעי' והלא ירחה בתחלה אים האלהים ובעבור זה הזכיר שאיננו מתעסק בהבלי העולם וככה טעם זה המזמור משה ידב' על לשון כל דור ודור גם דורו כן היה עד היום אולי זה עשה זאת התפלה לפני התקבאו שהיה בן שמונים שנה וידיו כבדים וטעם בהם דבר גדול יהיה אם היה במספרם שבעי' שנה : ורהבם · וימי רהבם ימי הכח והחוזק שהם ימי הבחרו' כולם הם עמל ואון : כי גז · שיכרתו מהרה כמו גזי כזרך וזה טעם חים ונעופה והנה היה כעוף נודד ממקומו או ונעופה לשכון ארץ חשך ארץ עיפתה עוס' שחר עיפה או המלה מגזרת עפעף כמו תעופה כבוקר תהיה התעיף עיניך בו ואיננו וכאילו תעופה היו ימינו : מי · אמר רבי משה כי זה הפסוק קשור עם הבא אחריו

להביט בהם : פנו בעברתיך · כפנו ונבערו והלכו להם בעברתיך : כמו הגה · כדבור הממהר לכלות : ימי שנותינו בהם שבעים שנה · ימי שנותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם : ואם בגבורות · ואם הרבה גברו ימיו שמונים שנה הם : ורהבם עמל ואון · וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימים האלה איכם אלא עמל ואון ולמה שהרי כי גז חיש ונעופה בתוך עברת מהר אנו עפים ומתים גז לשון העברה כמו ונגוזו ועבר ויגז שלוים מן הים : מי יודע עז אפך · בימים מועטים כאלה מי יקנה לו לב לדעת את עז אפך ולירא אותך · ואתה כיראתך עברתך כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים : למנות ימינו כן הודע · כאשר בתחילה הודע בעולם את מנין ימינו ארוכים וכיון שצריך ימים מכל לקנות לב ונביא בתוכם לבב חכמה ונביא לשון הבאה · וי"א למנות ימינו כ"ן כמנין כ"ן שבעים שנה ונמות לפי שיעור ימינו שהן מעט כן תיסר אותנו וכן ויודע בהם אנשי סוכות : שובה יי' · מחרון אפך : והנחם · חשוב מחשבה טובה על עבדיך : שבענו בבקר חסדך · ביום הגאולה והתשועה שהוא בקר לליל הצרה והאנחה והחשיכה : ונרננה ונשמחה בכל ימינו · כלומר בכל הצרות שעבר עלינו בימינו אלה : שמחנו · לימות המשיח כמנין ימות שעניתנו בגליות וכמניין שנות אשר ראינו רעה :

גועס

ועוד מן הלילה עמו פי' יום אחד של הקב"ה ומעט מן הלילה של הב"ה הם אלף שנים שהרי לא אמר הכתו' שיהא יומו של הק"ב"ה אחד כאלף שנים אבל כשיבא מעט מן הלילה עמו אז יומו שלם והוי אלף שנים ולכך מת תוך אלף שלם היה חי אף הוי יותר מיומו של הקב"ה ושמא שיעור אותה אשמורה הוא כמו שים ממיתת אדם הראשון עד אלף שני ואכן לא ידענו כמה הויא אותה אשמורה כי אם מסברא · מנ' כי אלף שני' בעיניך וגו' ושמעתה תשוב' ברעתך מתחילה יפה דעת ובראת אותה וראויין היו השמים לכך לפי שלא היו ימי בני האדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום אתמול שעבר וחולף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה כשנאכו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו : כיום אתמול כי יעבור · שכבר עבר : זרמתם שנה יהיו · עכשיו חטפתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשנת תנומה שמני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובים שנה אחת כענין שנאמר בסוב יי' את שבות ציון היינו כחולמים ועל ם שבעים שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעים שנה זרמתם לשון שטיפה כמו זרם מים : בבקר כחציר יחלוף · המולד בלילה מת בבקר לסוף השנה ואם בבקר יציץ מיד חלף ועד בא הערב · ימולל ויבש למה כי כלינו באפך וגו' ועל כל זאת אתה עוונותינו לנגדך · ואת עלומינו את חטאת נעורינו שמת למאור פניך · עלומינו נעורינו כמו בן מי זה העלם · למאור פניך למולך

והטעם כל איש שהוא יודע עוז אפך וידע למנות ימינו האמת מודע אליו · ונביא הוא כי יש לו לבב חכמה ויפרש כן כמו כן במות צלפחד · ומלת הודע כמו הושב כספי ועל זה הדרך או הודע אליו חטאתו אשר חטא ולפי דעתי מי יודע מי זה שיוכל לדעת עוז אפך וכפי היראה ממך ככה עברתך על דרך בקרובי אקדש כאשר דרשו קדמונינו במלת ונביאנו בצדה מאד · למנות · כדרך הודיעני יי' קצי יתן לנו לב לדעת למנות ימינו והטעם שנדע שמספרם מעט יהיה · ונביא בקרבינו או בנו לבב חכמה והנה נביא כמו ומה נביא לאיש : שובה · הטעם מחרון אפך כי למעלה כתוב כי כלינו באפך והנחם דרך משל לבן אדם שינחם : שבענו · אם שבענו חסדך בבקר אז נגיל כל היום שנו חסד בבחרותינו שתלמדנו הדרך הישרה אז נשמח כל ימינו אפילו בזקנה : שמחנו כימות עניתנו · בתחלואים ובדאגות : ירחה

יראה, שיראה עזר השם להם כי הוא חפץ בם: ויהי, טעם כוננה עלינו לתקן כבות ועלילות שלא יהי טורח להם ועמל בכל מעשיהם וטעם כוננהו שיהיה שלם על דרך אם יי׳ לא יבנה בית: יושב בסתר עליון, יתכן שגם זה המזמור למשה או לאחר מהמשוררים והוא אומ׳ לעבד השם שמעני אתה יושב בסתר עליון שהוא השם ומלת בסתר סמוכה כמו בצל שדי יתלונן כי הטעם כפול כמשפטו: אומר ליי׳, בעבור יי׳ כמו ואמר פרעה לבני ישראל וזה פירושו אומר לך בעבור יי׳ שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו והטעם דבק כי הוא כאומר אני נכיתי זה ואני אהיה לך ערב: יקוש, פעול יקושתי לך או תאר כמו עפוס וסמך דבר אל הוות שהוא הוה פתאום: באברתו, והטעם כנגד יעיר קינו והטעם שימלט מהפח ומהדבר ויתכן היו׳ הפח החרב על כן מלת סוחרה וכנה כמו סחרו אל ארץ תרגום סביב והנה הטעם כי אמונת השם תסובבנו ותכרהו, לא, מפחד לילה, מקורו׳ לילה ולא מקורות היום שיעופו כחצים כאשר יפרם: מדבר, כי רוב הדבר בלילה הוא אם היתה הסבה קור ואם מחום יהיה ביום צהרים, וקטב כמו דבר והטע׳ כריתה אהי קטבך שאול וטע׳ ישוד שישוד הרוחות ובא בשורק כמו ירון ושמח ויש אומרי׳ כי ישוד מגזרת שדים: יפול, הזכיר כי כל השם ישתירהו והוא יראה שיפלו ל לימינו ושמאלו רבים בבא הדבר וזה טעם אליך לא יגש: רק, טעם שלומת רשעי׳ כי השם הביא עליה׳ דבר לשלם להם כפעלם: כי, דברי המשורר לעבד יי׳ כי אתה העבד יי׳ שהוא מחסי עליון שמת מעונך והוא לעולם למעלה על כן: לא תאונה, שבוב כדרך אנה לידו, רעה הם התחלואים, באהלך דרך משל כמו ופסח יי׳ על הפתח: כי, לך, בעבורך כמו אמרי לי אחי הו׳: על, כאילו ישאונך על כפים, וו״ו תגוף בעבור הרגל על דרך כי עם אבני השדה בריתך: על, כדרך וחית השדה השלמה לך אפילו תדרוך עליהם ותרמסם לא ירעו לך: כי, אלה דברי השם למלאכים וזאת היא המצוה שצוה בעבורך שאמ׳ להם כי זה עבדי בי חשק ואפלטהו א אשגבהו שלא יוכל ה האויב להרע לו בעבור שהוא יודע סוד שמי: יקראני, ובעת שיקראני בשמי ובבא הצרה על אנשי דורו

יראה ל״ג וסימ׳ נמס׳ בסדר בא ובסיפרא סימ׳ פ״ד: ומעשה י׳ בקריא׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים א סימ׳ ז׳: צא יושב כל סיפרא חס׳ בב״ב מ״ל וסימ׳ יושב בשמים ישחק, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: תחסה חד מן ט׳ רפין בליש׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ב: לא תירא ח׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳: תביט ה׳ וסימ׳ נמס׳

עבדיך פעלך והדרך על בניהם: ויהי נעם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

צא

ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליהוה מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כי אתה יהוה מחסי עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך: על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי:

צב

מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות ליהוה ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יהוה בפעלך במעשי ידיך ארנן:

ירחמי לעבדך עובדי ניסך ושבהורך על בניהון: ויהי בסימותא דגן עדן מן קדם יי עלנא ועובדי ידנא מיניה יתקנן: דאשרי שכנתיה ברזא עילאה בטלל ענני יקרא דשדי רבית: אמר דוד אימר ליי רוחצני וכרך תוקפי אלהי אכליה במימריה: ארום הוא יפצינך שלמה ברי מפחא ותיקלא ממותא ואתרגישתא: בטלל שכינתיה יטלל עלך ותחות טלל יקריה תתרחיץ תריסא ועגילא הימנותיה: לא תדחל מן דלוחא דמזיקי דאזלין בליליא מן גירדא דמלאך מותא דשרי ביממא: מן מותא די בקיבלא מהלך מסיעת שידין דמחבלין בטיהרא: תדכר שמא דקודשא יפלון מן סטר שמאלך אלפא וריבבותא מן ימינך לותך לא יקרבון למנזק: לחוד בעינך תהי מסתכל והיך מיתגמרין רשיעי תחמי: עני שלמה וכן אמר ארום אנת הוא יי רוחצני במדור עילאה שויתא בית שכינתך: מתיב מרי עלמא וכן אמר לא תארעלך בישתא ומכתשא ומזיקא לא יקרבון במשכנייך: ארום מלאכוי יפקד עלך למטרינך בכל אורחתך: על תקופיהון יטלונך דילמא תתקל ביצרא בישא דמתיל לאבני ריגלך: על גור בר אריון ופיתנא תיבעוץ תרמוס אריא וחורמנא: מטול די במימרי איתרעי ואשיזביניה אשגביניה מטול דידע שמי: יצלי קדמי ואנא עני יתיה עימיה אנא בעקתא אפציניה ואיקריניה: אוריכות יומין אסבעיניה ואחמיניה בפורקני: שבחא ושירא די אמר אדם קדמאה על יומא דשבתא: טב לאודאה קדם יי ולשבחא שמך עילאה: לתנאה בצפרא טובך וקושטך בליליון: על פום כנורא דעשרתי נימין ועל פום ניבלא עליה רננת כינרייא: ארום אחדיתני יי בעובדך בעובדי אידך אביע: כמה

בסדר וירא אליו יי׳: ושלמת ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ אנכי שלמי אמוני ישראל, באו ימי השלם, ושלמת רשעים תראה: תדרוך ה׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב ובריש יהושע: ותנין ח׳ בליש׳ וסימ׳ כי ידבר אליכם פרעה, וישלך אהרן את מטהו, ביום ההוא יפקד ואצאה בשער הגיא, הים אני אם תנין, מחוללת תנין, תרמס כפיר ותנין, אכלני המסני: צ״ב בלילות ד׳ ומ״ל וסימ׳ להגיד בבקר חסדך, על משכבי בלילות, העמדים בבית יי׳, מפחד בלילות:

רשי

נועם יי׳ אלהינו, שכינתו ותנחומיו: ומעשה ידינו כוננה עלינו, לשון תחינה היא כוננה כמו שמרה שפת׳: כוננהו, כונן אותו ושני פעמים ומעשה ידינו כונן אחד על מלאכת המשכן שבירכן לישרא׳ והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחד שתהא ברכה במעש׳ ידיה׳: יושב בסתר עליון, מי שהוא חוסה בסתר כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו שהקב״ה מגין עליו הרי משה רבינו זה משיא את בני האדם לחסות בכנפי השכינה, שדי לשון חוזק, יושב בסתר עליון כמו בצלו חמדתי וישבתי: אומר ליי׳ מחסי, הוא ומצודתי וה׳ ל ילמדו ממני ולמה אני אומ׳ כן, כי הוא יצילך מפח יקוש ובומ׳ לכל אחד ואחד הוא אומר יושב בסתר עליון: באברתו, כנפו: יסך, יסוכך: תחסה, תתכסה: סוחרה, היא צנה המקפת האדם קרוב לארבע רוחותיו סוחרה לשון סחור סחור: לא תירא, אם תבטח בו: מחץ יעוף יומם, שד המעופף כחץ: מדבר וקטב שמות שדים הם זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים: ישוד, ישודד: יפול מצדך אלף, לשון חניה כמו על פני כל אחיו נפל: מצדך, משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק: ושלומת, כליון: ולמה, כי אתה אמרת יי׳ מחסי והרי זה מקרא קצר: עליון שמת מעונך, את הקב״ה שמת מעון מבטחך: לא תאונה, לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו: פן תגוף, פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אצופי״ר בלע״ז: מזמור שיר, של לוים: ליום השבת, שאומרים אותו בשבתות והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת: להגיד בבקר חסדך, בעת הגאולה: ואמונתך בלילות, ובעוד צרת הגלות להאמין כך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב: עלי עשור ועלי נבל, כנור של עשרה נימין: אים

כפי בזירותי אני אהיה עם עבדי, ואחלצהו ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי: ארך, מספר ימיו אמלא והפרד כבודו מעל גופו אראהו בישועתי הטעם שיהנה מזיו שכינה וזאת היא ישועת השם באמת או רמז לימות המשיח: מזמור שיר ליום השבת, לא הזכיר שם המשורר וטעם ליום השבת שיזמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו: טוב להודות, באמונת הלב ולזמר בפה ובגרון: לשמך עליון, שהוא עליון על כל השמות או להודות בלשון ולזמר בכינור והעד עלי עשור: להגיד, ללמד לאחרים חסדך להודיעם: ואמונתך בלילות, כדרך קדמו עיני אשמורות חצות לילה אקום להודות לך: עלי, אלה כלי ניגונים והגיון נועם השיר או שם כלי הניגון: כי, בעבור היות נשמת המשכיל בשבת ימי המעשי׳ מתבודדת בעסקי העולם על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו על כן: כי שמחתני יי׳ בפעלך, על דרך שבות השמטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים: מה

אבן עזרא

מה ׳ ולא יכולתי לחקרם כי גדלו ממני מחשבותיך ׳ מאד עמקו והנה גדלו כמו גבהו שהם למעלה מעלה והפך זה עמקו והכל כנגד האדם : איש ׳ ראיתי כי איש בער לא ידע משפטיך וכסיל הטעם כפול : בפרוח ׳ הם המצליחים בארץ וטעם להשמדם זאת היא אחריתם כמו יחד כסיל ובער יאבדו כאשר פירשתיו או שהשם ישלם טוב לרשע בעולם הזה על טובה שעשה להאבידו באחריתו ככתו׳ בתורת השם : ואתה ׳ השם ׳ מרום תחת תואר או הוא חסר בי״ת והטעם כי אתה מרומם מבין הבער סורך : כי הנה אויביך ׳ פעמים כי שמע המשכיל מה שקרה לרשעים גם ראה כן בימיו פעמים רבות כי אויבי השם סופם לאבדון : ותרם ׳ אמ׳ ותרם כנגד ואתה מרום וטעם כראם שקרניו גבוהות מאד :

בלותי בשמן רענן ׳ שמן המור רענן קרן ראמי בלול : ותבט ׳ בשורי ׳ תאר כמו ושורי בארץ יכתבו מ מגזרת שוררי וטעם ותבט שראה בעיניו נקמתו מאויביו הרשעים המנאצי׳ עמו וככה תשמע אזנו באויביו שאינם נכאים ובעבור שהזכיר בקמים עלי פירם כי הם מרעים והבי״ת יתרת בעבור אחר כאילו כתוב במרעים : צדיק ׳ הגיד כי אויבי השם ואויביו יאבדו ואויבי השם הם אויביו כדרך הלא משנאיך יי׳ אשנא אמר הפך זה צדיק כתמר שהוא עומד שנים רבות ואמר רשעים שהם רבים וצדיק כי הם מעטים והמשילו בעץ נותן פרי הדר גם יפרח וישגא כעץ החזק בלבנון והוא הארז והמשיל הרשעי׳ לעשב ולציץ השדה שאינו עומד כי אם מעט : שתולים ׳ ההוה והצדיקים משול בבית השם והם הכהנים והמשוררים ויראה פרחם בחצרות השם חוץ בית השם עד שירחום כל הבאי׳ לעבודת השם ולתפלה : יפריחו ׳ ינובו פרח : עוד ׳ והזקנים מהם שגבר עליהם היבושת עבודת השם תרטבם כדרך ולא נס לחה : להגיד ׳ עד שיגידו כל האדם כי השם ישר ויתן טוב לטובים : ולא עולתה בו ׳ בהאבידו הרשעים : יי׳ מלך גאות לבש ׳ בעבור היות משפט המלכים ללבוש בגדי מלכות אמ׳ דרך משל כי השם גאות לבש פועל עבר כמו אהב וכאשר לבש השם העוז התאזר כמתאזר להראות כחו ותהיה מלת עז משרתת עם לבש ועם מלת התאזר ׳ וטעם אף תכון תבל כי בגאות השם וכוחו עמדה בתוך הגלגל הגדול כנקודה בתוך עגולה ולא תמוט : נכון ׳ ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בכח השם ועל מוצקה שהיא הנקודה האמצעית והיא בעצמה נקודת כסא הכבוד שהיא הקו הסובב על כן נכון כסאך מאז ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד אמר ומעולם אתה קדמון ואין ראשית לך כאילו אמר מעולם אתה יושב על הכסא : נשאו ׳ אחר שהזכיר הארץ והשמי׳ הזכיר הימים והנהרות שהם הולכים תמיד וזה הוא נשאו נהרות קולם ׳ דכים הם המשברים והטעם שוה כי אחר היותם דכים ישאו בחפץ הבורא בשלוח מלאכיו שהם הרוחות : מקולות מים רבים ׳ יותר מקולות מים רבים שהם אדירים שהם משברי ים יותר אדיר השם במרום וזה לאות כי לגלגלים קולות וכן כתו׳ ביחזקאל כקול מים רבים ואלה הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה השם נוראים : עדותיך ׳ כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעדות השמים והארץ והים על כן הוסיף מאד והטעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים ועדותיך יותר וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד מרום מראשון מקום מקדשינו : לאורך ימים ׳ בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח או תפלת המשורר שיאריך בית השם ימים רבים : אל נקמות יי׳ ׳ שנוי כאשר ראינו שאתה תקיף בנקמותיך עשה כן פעם אחרת : הנשא ׳ כנגד גאים : עד ׳ שנוי כאשר ראינו זה במקומות שונות או בעתים שונים : יבינו

ידע י״ט בקריא׳ וסימ׳ אל אלהים יי׳ הוא ידע ׳ וישבע עוד דוד ויאמר ׳ ויאמר דוד לאחימלך ׳ כי בטרם ידע הנער ׳ וחברו קרא אבי ׳ לכן ידע עמי שמי ׳ ויאמרו השרים אל ברוך ׳ ויוחנן בן קרח אמר ׳ ויאמר צדקיה אל ירמיהו ׳ יכבדו בניו ולא ידע ׳ תבואהו שואה לא ידע ׳ אך בצלם יתהלך איש ׳ איש בער לא

מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת׃ בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד׃ וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה׃ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן׃ וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי׃ צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה׃ שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ׃ טו עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ׃ לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא־עַלְתָה בּוֹ׃

צג

א יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה׃ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃ מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה׃ ה עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃

צד

א אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיַע׃ הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים׃ עַד־מָתַי רְשָׁעִים יְהוָה עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ׃

כמה רברבין עובדך יי׳ לחדא עמיקין מחשבינך : בר נש שטיא לא ידע וכסילא לא יתביין ית דא : כד איתלבלבן רשיעיא היך עסבא ונצצין כל עבדי שקר ועתיד די שיצינון אלהא עד עלמא : ואת רמא ועילאה בעלמא הדין יי׳ ואת רמא ועילאה לעלמא דאתי : ארום הא בעלי דבבך יי׳ ארום הא בעלי דבבך יהובדון לעלמא דאתי ומתפרשין מן סיעתהון דצדיקיא כל עבדי שקר : וזקיפתא היך רימנא תוקפי רביתא יתי במשח רבותא רטיבא דזית עבוף : ואיסתכלת עייני בהובדנא דמעיקי בקיימין עלי לאבאשא שמען אודני קל תבירהון : צדיקא היך דיקלא ילבלב פירין היך ארזא בליבנן יסגא ויעביד שרשין : בנוי יהוויין שתולין בבית מקדשא דיי׳ בדרת בית אלהנא ילבלבון : תוב כאבהתהון יעברון בנין בשיבו דהינין ורטיבין יהון : מטול דיחוון דיירי ארעא ארום תריץ יי׳ תקפי ולית עוולתא ביה :

יי׳ מליך גיותנותא אלבש אלבש יי׳ עושנא ואיזרז לחוד תקיף תבל דלא תזדעזע : מתקן כורסייך מן לקדמין מן עלמא את אלהא : זקיפין נהרוותא יי׳ זקפין נהרוותא קלהון בשירתא יקבלון נהרוותא אגר שבחיהון : מן קלן דמיין סגיעין ממשבחייא תברי ימא רבא משבח בשמי מרומא דיי׳ : סהידותך קשיטין לחדא לבית מקדשך יאין וקדישין יי׳ לאוריכות יומין :

אלהא מרי פורענותא יי׳ אלהא מרי פורענותא הופע : אתנטל דיין ארעא אתיב גומלא בישא על גיותניא : עד אימתי רשיעיא יי׳ עד אימתי רשיעיא יתבון בשלותא : יבועון

ידע וכסיל לא ׳ כי תאמר הן לא ידענו ׳ נבהל להון איש ׳ שמר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בפסוק ׳ כי גם לא ידע האדם את עתו כדגי׳ ׳ והסכל ירבה דברי׳ : עולתה ג׳ וסימ׳ חרשת רשע ׳ תמים אתה בדרכיך ׳ צורי ולא עלתה בו כן כתי׳ : צ״ג לבש לבש חד מן מלין דאינון תאומי׳ וסי׳ נמס במס רבת׳ במערכת אות התי״ו בערך תאם : נשאו י׳ וסימ׳ בסדר מטות ובשמואל ב׳ סימ׳ ז״ח : מקלות ו׳ כתובין כן חס׳ ו׳ קדמא וסימ׳ הקלות יחדלון ׳ ויחדלו הקלות ׳ הלא קציר חטים ׳ מקלות מים רבים ׳ בעשותו למטר חוק ׳ מי פלג לשטף תעלה ׳ וד׳ כתי׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ בסוף סדר וארא : לארך ימים ג׳ וסימ׳ ושבתי בבית יי׳ ׳ עדותיך נאמנו ׳ למה לנצח תשכחנו : צ״ד הופיע ג׳ וסימ׳ הופיע מהר פארן ׳ מציון מכלל יופי אלהי׳ ׳ אל נקמו׳ יי׳ ׳ וא׳ והופיע אור עננו :

רשי

איש בער לא ידע ׳ את האמור למטה : בפרוח רשעים כמו עשב ׳ אינם יודעים שהפריחתם אינה אלא להשמידם עדי עד שמשלם לשונאיו אל פניהם להאבידם : ואתה מרום ׳ בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים עליך את דינך : בלותי בשמן רענן ׳ לבלותי בשמן של מרחם בלותי כמו בלול בשמן : בשורי ׳ בעויני כמו בשוררי : בקמים עלי מרעים ׳ על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו שכך שמעתי צדיק כתמר יפרח וגו׳ כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו : שתולים ׳ יהיו הצדיקים בבית יי׳ : ינובון ׳ יצמחון : דשנים ׳ שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר יי׳ : יי׳ מלך ׳ יאמרו לעתיד : אף תכון תבל ׳ במלכו תשמח הארץ : נשאו נהרות יי׳ ׳ לשון צעקה וקובלן הוא זה אהה יי׳ הנה האומות השוטפי׳ כנהרות נושא קולם והמיון ואת דוך עמקי נכביהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך : מקולות מים רבים וגו׳ ׳ כל לשון דכא לשון עומק ושפלות ידעתי אני כי יותר מקולות המי׳ הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה אתה אדיר במרום יי׳ וידך תקיפה עליהם : עדותיך ׳ שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש ׳ נאמנו לביתך מאד ולאורך ימים היא מצפה להם ואף על פי שארכו הימים נאמנים הם לה מאד ׳ נאוה כמו נאות אלהים לשון נוה ותדע שכל נאוה שבמקרא אינן מפקין אלף לפי שהם לשון נוי וזה מפיק אלף : הופיע ׳ הראה וגלה לנו את נקמתך : יתאמרו

יביעו ידברו, דבר עתק: יתאמרו, יתרוממו כנגד את יי' האמרת ברכה אמיר שהוא הסעיף הגבוה: עמך, ידכאו, הפך יתאמרו בלב וידכאו במעשה ועמך ונחלתך הפך רשעים: אלמנה, בתורה כתו' עושה משפט יתום ואלמנה ואמר שופט הארץ בתחלת מזמור זהו הפירוש הנכון שופט הארץ כי כתו' כי אתה עושה משפט גר יתום ואלמנה ואלה הם הרשעים אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו על כן אחריו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין כי חושבים הם כי היוצר עין לא יראה והנוטע אוזן לא ישמע ויבין כדרך שמעו שמוע ואל תבינו: ירצחו, מהבנין הכבד כמו המרצח הזה: ויאמרו לא יראה יה, כי אין לו עין, ולא יבין כי אין לו אזן כמו שמעו שמוע ואל תבינו: בינו, דברי המשורר ובוערים מ מגזרת בער והם על שנים משכלים וטעם בעם שאי' בעם בוערי' כמותם: הנוטע, פועל כמו רוקע הארץ בעבור אות הגרון וזה טעם נכבד כי אין ב צורך לעינים ולאזנים כי הוא הנותן כח ב בעיני' לראות ובאזנים לשמוע הנה המראה והמשמע מאתו הם ו ואיך לא ידע הכל והזכיר האזני' בראשונ' בעבור שהמשלים ולא יבין כדרך ואתן לעשו והזכיר נטיעה עם האזנים שהם נטועים כשתי נקודות השרשים בגלגל ועם העין הזכיר יצירה כי ה הצורות נוכרות בכל עת בעין: היוסר, ט ו שיסר אנשי המבול ו ודור הפלגה ואנשי ס סדום הלא יוכיח א אתכם והטע' אם אתם רבים כבר יסר רבים כמוכם כי הוא יודע כל דבריכם כי הוא המלמד לאדם דעת והנה דעת אדם כנגד דעת עליון כאין ואיך יחשוב האדם כי השם לא יראה ולא יבין ו והלא הוא המלמד ל לאדם דעת וידוע כי הדעת מאתו הוא על כן אחריו יי' יודע מ מחשבות אדם כי המה הבל כמו שאמ' הנוטע אזן: יי', והוא שהדעת מאתו ידע כי כל מ מחשבות אדם הבל כי אין כח לו להוציא לאור תעלומה: אשרי, תייסרנו, עד שישמור מצותיך: תלמדנו, כנגד המלמד אדם דעת: להשקיט לו מימי רע, גזרות רעות ונכאות מהשמי' כדרך עושה שלום ובורא רע והפך זה לרשע כי השם יאריך לו עד בא יומו עת פקודתו, ובעבור יכרה לשון זכר כנון הוא להיות שחת מגזרת השחתה והתי"ו שרש או הוא על דרך ודעת לנפשך ינעם ולא יבצר ממך מזמה ויהיה שחת כמו שוחה והעד יכרה: כי, עמו, כנגד עמך יי' ידכאו: ונחלתו, כנגד ונחלתך והטעם שלא יטשם לנצח: כי, אל הצדק ישוב משפט השם בכללו' רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק והנה אתן לך משל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים רק למעטים מהם שהם חלקים אינו צדק שיזיק להם הגשם ברוב ענין, ואין אחריו שב אל צדק והטעם אם יענו הרשעים עמך לא סרו מהצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב שהם עם יי' באמת: מי, המשורר יספר כי היה בצרה גדולה עם הרשעים שיעלוהו לצרתו והטעם מי יעמד עמי או בעבורי: לולי, הטעם שלא מצא עזר כי אם מהשם לבדו: דומה, מקום הכריתות כמו ודמיתי אמך והוא הקבר: אם, חשבתי בלבי ופחדתי אולי תמוט רגלי ידעתי כי חסדך יי' יסעדני ולא אמוט: ברוב, ברבות מחשבותי בלבי לא אתנחם כי אם בך אין לי תנחום כי אם תנחומיך והם פועלים ונפשי פעול: היחברך, מלה זרה והטעם היהיה חבר לך בעל כסא הוות או אים כמו הוות בעבור הרשע הווה תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן מלת הוות ואני תפלה ופי' מרמה אים מרמה שהוא יוצר עמל ואון כמו פועל ובורא מלבו וזה הוא חוקו וזה טעם עלי חוק ורבי משה אמר כי יוצר קהלה וכמוהו יוצר גובי והוא הארבה והנכון בעיני בעבור שהוא הזכיר שופט הארץ הנכון הוא שיחובר לך או יאמר עליך כסאך כמו הוות ושאתה יוצר עמל עלי חוק בעבור שיר או המשכילים כי הרשעים יגודו: יגודו, מגזרת גדוד: ודם נקי ירשיעו, הטעם בהיותו הרוג שיהרגוהו אלה הרשעים יחשבו המשכילים כי אים מות היה וחייב היה ורשע על כן הומת וזה יאמר המשורר בעדו ובעד כל קהל ישראל: ויהי, למשגב, בקום פועלי און עלי וחשבו לשפוך דמי שהוא דם נקי: וישב, אונם, כמו ועולתה קפצה פיה מן עול מגזרת און מה שחשבו לעשות לי הביא השם עליהם וטע' יצמיתם פעמים שנים מהם שהצמיתה אותם הרעה כחשבו לעשות לי ויש מהם שיצמיתם השם בדרך אחרת שלא עלתה על לבם: לכו נרננה, לכו אלי כמו מלת סורו דברי המשורר לישראל: נקדמה, שנדרה לו ותרועתינו תהיה עם זמירות כי זאת היא התורה והזמירות כי הוא תקיף:

כי

עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם, הדברות על צדיק עתק, תדברו בצואר עתק, יביעו ידברו עתק, וא' עתק נקוד בציר, הון עתק וצדקה: יה ד' דגשי' בקריא' וסימ' ויאמרו לא יראה יה ולא יבין, אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, יסר יסרני יה ולמות לא, מן המצר קראתי יה: אשרי הגבר ד' וסימ' אשרי הגבר יחסה בו, אשר

רשי

יתאמרו, ישתבחו כמו האמרת והאמירך: בינו בוערים בעם, האומות שוטים שבעולם: הנוטע אוזן, שמא הקב"ה שנטע אוזן לא ישמע צעקת עמו ועוניו: הלא יוכיח, ויסר אתכם על כך: יי' יודע, מחשבותיכם שאתם סבורין להתגאות בגזר המלוכה ותדעו כי הבל הם: אשרי הגבר, אחריהם הצדיקים המעונים תחת ידיכם ובלבד שיהו עוסקין בתורה ובמצות: להשקיט לו מימי רע, כי היסורין גורמין להשקיט להם מימי דין גיהנם: עד, שיראה שיכרה לרשע שחת: כי עד צדק ישוב משפט, היסורין שלהם עד שיצדקו בשבילם ואחר ה המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטולו שכרם: מי יקום לי, זכות מי יעמוד לנו בין המריעי' הללו, דומה דומיה: היחברך כסא הוות, היוכל להדמות לך מלכות האומות היוצרי' עמלים ומשכות על עמל: עלי חק, בשביל חק להיות חוק להם עבודתם: יגודו, יאספו גדודים על נפש ישראל להרוג: ירשיעו, יחייבו בדין להורגו: אונם, אונס כמו יצפון לבניו אונו:

ותועפות

יבועון וימללון גידופין אמרין מילין דקלנא כל עבדי שקר: עמך יי ישופון ואחסנתך ימסכנון: ארמלתא וגיורא יקטלון ויתמי ירצחון: ואמרו לא יחמי יה ולא יתביין אלהא דיעקב: אתבוננו רשטיין בעמא וכסיליא אימתי תשכילון: האפשר דאיתנציבא אודנא הלא שמיע אולפנא אין אפשר דיברא עיינא ולא אסתכל באוריתא: האפשר דיהב אוריתא לעמיה וכד יחבון הלא יתוכחון הלא יי מאליף לאדם לקדמאי מנדעא: קדם יי ידיעין מחשבת בני נשא ארום הינון ליה: טב לגברא די מכסניניה יה ומן אוריתך תאליפיניה: לשדיכא ליה מן יומי בישא עד דיתכרי לרשיעא שוחה: ארום לא ינטוש יי עמיה ואחסנתיה לא ישבוק: ארום עד צדקתא יתוב דינא ובתרוי יתפרקון כל תריצי ליבא: מן יקום לי לאגחא קרב עם מבאשין מן יתעתד לי למנצי עם עבדי שקר: אילולי יי סעיד לי כזעיר שרית בשתקותא נפשי: אין אמרית איתמוטטה ריגלי טובך יי יסעיד יתי: בסיגעי מחשבתא בגווי ניחומותך יפריקנון נפשי: האפשר דיתחבר עמך כורסי שקרא ברוירת ליעותא היתעתד עלי קיים: יכנשון בישן על נפשא דצדיקא וארמא זכאי יחייבון דין דקטול: ויהי יי לי לסעיד ואלהי לתקוף רוחצני: ואתיב עליהון ית שקריהון ובבישתהון יגמרינון יגמרינון יי אלהנא: איתון נשבח קדם יי ניבב קדם תקיף פורקנא: נקדים אפוי בתודתא בתושבחיא ניבב קדמוי: ארום

יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פעלי און: עמך יהוה ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בערים בעם וכסילים מתי תשכילו: הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט: היסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יהוה ידע מחשבות אדם כי המה הבל: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת: כי לא יטש יהוה עמו ונחלתו לא יעזב: כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און: לולי יהוה עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי: אם אמרתי מטה רגלי חסדך יהוה יסעדני: ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק: יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יהוה לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יהוה אלהינו:

צה

לכו נרננה ליהוה נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו:

שם יי' מבטחו, אשר תיסרנו יה, אשר מלא אשפתו: לולי ז' רפ' וסימ' לולי אלהי אבי בעזרי, לולי כעס אויב אגור, לולי יי' צבאות הותיר לנו, לולי יי' שהיה לנו בקום, לולי יי' עזרתה לי, לולי האמנתי לראות, לולי תורתך שעשועי: צ"ה בזמרות ל' וד' זמירות וסימ' זמירות שמענו צבי לצדיק, ונעים זמירות ישראל, נותן זמירות בלילה, זמירות היו לי חקיך:

כי, גדול ומלך על כל מלאכי שמים כי מלאכיו הם והם עושי מלאכותו : אשר, בעבור שהזכיר צבא השמים אמר כי ברשותו תחתיות ארץ גם ההרים הגבוהי׳ על הארץ : ותועפות, כח ויש אומרים כמו קרנים : אשר, הזכיר בפסוק הזה הים והיבשה כי הם כמו כדור אחד בראיות גמורות מחכמת התולדת : בואו, בעבור שהזכיר שהוא מלך על כן אנו חייבין להשתחות לפניו : כברכה, כמו ויברך על ברכיו וטעם עושינו כי עשה הים והיבשה והם כללים ומהם עשה הפרטים : כי, אלהינו, מרחוק או אלהינו אמונתו : וצאן ידו, כנגד ידיו יצרו וטעם היום דבק עם בואו נשתחוה אם בלבבכם לשמוע בקולו השתחוו לו היום אם בקולו תשמעון וזה הוא קול השם : אל תקשו, השתבשו המפרשים כיום מסה, והנכון בעיני על ביאת המרגלים והמריבה היא כתנה ראש והמס׳ כי שם כתו׳ וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי : אשר, פיר׳ מי הם המנסים וטעם ראו פעלי שמתו כולם במדבר ככתוב אחריו : ארבעים שנה אקוט, כמו ונקוטותם נקטה נפשי בחיי כמו געלה כי לא מצאנו כ כבואה למשה בתוך הארבעים וטעם לא ידעו דרכי כאשר אמ׳ משה ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת : אשר, מנוחתי, שתהיה להם מנוחה ונחלה כדרך ושמחתים בבית ת תפלתי : שירו ליי׳ שיר חדש, פעמים והטעם תמיד : כל הארץ, כל יושבי הארץ וכל ה הארץ באו מצרימה : שירו, שמו הנכבד שהוא שם העצם : בשרו, אתם עם יי׳ את לאלה : ספרו, בעבור שהזכיר בגוים על כן כל הארץ הוא ארץ ישראל : כי, אף על פי שתספרו כבודו ו ונפלאותיו הוא יותר גדול ומהולל מאד על כל אלהים הם המלאכי׳ כי הוא אלהי האלהים : כי, אלילים, שוא ופקר שמו רופאי אליל והוא מגזרת אל אל ים בו או אל ים הוא ו והלשון תקצר לדבר כמו וטוב משניהם את אשר עדן לא היה וטעם שמים מעונות המלאכים שהזכיר ו והוא השם הנורא על הנשמות שהם צורות נכבדות והוא עשה ה הגופות : הוד, לפניו, לבדו לא לפני אלילי העמים : במקדשו, השמים משמי קדמו או הארון שנקרא עוז בבית המקדש והוא הנכון והטעם כי השמים מעונות ה הכוכבי׳ ובית המקדש בית זבול לו : הבו, שתודו בפה כי הכבוד והעוז לו לבדו הם :

על כל אלהים ג׳ ובסי׳ וסימ׳ כי אל גדול יי׳, כי גדול יי׳ ומהולל, מאד נעלית על כל אלהים : קולו בקלו ז׳ חס׳ בנביאי׳ וכתובים וסימ׳ וישא שאול קלו, ועליון יתן קלו, היום אם בקלו תשמעו, שמעו שמוע ברגז קלו, וישקד יי׳ על הרעה, וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ בר מא מל׳ ונשמע קולו בבאו : ארבעים ב׳ רפ׳ וסימ׳

כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ׃ אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ׃ כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר׃ אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי׃ אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

צו

שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ אִמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יַעֲלֹז שָׂדָי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר׃ לִפְנֵי יְהוָה כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

ג׳ · ה׳ ל׳ · ל׳ · ה׳ · ג׳ · ד״א רפין ל׳ · ל׳ יחיד ובחנוני כל׳ ב׳ רף׳ ל׳ · ל׳ בכתה · ל׳ · ז׳ · ג׳ · יפה · ד׳ בטע׳ · י״א בטע׳ · ד״ה חילו מלכיו

אֲרוּם אֱלָהָא רַבָּא יְיָ וּמַלְכָּא רַבָּא עַל כָּל אֱלָהָא׃ דִּי בִּידֵיהּ מִתַּלְיָין פִּישְׁפּוּשִׁין אַרְעָא וְתוּקְפֵיהּ רוּם טוּרַיָּא דִּילֵיהּ׃ דִּי לֵיהּ יַמָּא וְהוּא עֲבַד יָתֵיהּ וְיַבֶּשְׁתָּא אִידוֹי בְּרִיאוּ׃ אִיתוֹן נִיסְגּוֹד וְנִגְחַן נַחְמִיט קֳדָם יְיָ דַּעֲבִיד יָתָנָא׃ אֲרוּם הוּא אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעֲיַת אִידֵיהּ יוֹמָא דֵּין אִם בְּמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן׃ לָא תַּקְשׁוּן לִבְּכוֹן הֵיךְ בְּמַצּוּתָא הֵיךְ יוֹמָא דְּנַסִּיתוּן אֱלָהָא בְּמַדְבְּרָא׃ דִּי נַסִּיאוּ יָתִי אֲבָהָתְכוֹן בַּחֲנוּ יָתִי לְחוֹד חֲמוֹן עוֹבָדָי׃ אַרְבְּעִין שְׁנִין מָאֲסִית בְּדָרָא בְּמַדְבְּרָא וַאֲמֵרִית עַמָּא דְּטַעֲוָתָא בְּלִבְּהוֹן הִינוּן וְאִינוּן לָא יָדְעוּ אוֹרְחָי׃ דְּקַיֵּימִית בִּתְקוֹף רוּגְזִי אִם יֵעֲלוּן לְנַיַּח בֵּית מַקְדְּשִׁי׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא חַדְתָּא שַׁבְּחוּ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ כָּל צַדִּיקֵי אַרְעָא׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ בַּשְּׂרוּן מִיּוֹמָא לְיוֹמָא פּוּרְקָנֵיהּ׃ אִשְׁתַּעִיו בְּעַמְמַיָּא אִיקָרֵיהּ בְּכָל עַמַּיָּא פְּרִישׁוּתֵיהּ׃ אֲרוּם רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא וּדְחִיל הוּא עַל כָּל אֱלָהַיָּא׃ אֲרוּם כָּל דַּחֲלַת עַמְמַיָּא טַעֲוָתָא וַיְיָ שְׁמַיָּא עֲבַד׃ שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא קֳדָמוֹי עוּשְׁנָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ׃ הָבוּ זְמַר קֳדָם יְיָ יְחוּסֵי עַמַּיָּא הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקָר וְעוּשְׁנָא׃ הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקָר וְרוֹמְמוּ שְׁמֵיהּ תּוּבְרוּ וְשׁוּבְרוּ תִּיקְרוּבְתָּא וְעוּלוּ לְקָדָמוֹי לְדַרְתּוֹי׃ סְגוּדוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא רַתּוּתוּ מִן קֳדָמֵיהּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ אִמְרוּ בְּעַמַּיָּא יְיָ מָלֵךְ לְחוֹד תַּקִּין תֵּבֵל דְּלָא תִתְמוֹטֵט יְדִין עַמַּיָּא בְּתִירוּצָא׃ יֶחְדוּן חַיָּילֵי דִּשְׁמַיָּא וְיִדוּצוּן צַדִּיקֵי אַרְעָא יְכְלֵי יַמָּא וּמַלְיֵיהּ׃ יַבִּיעַ תּוּשְׁבַּחְתָּא חַקַל וְכָל דִּי בֵיהּ הַבְכֵן יְשַׁבְּחוּן כָּל אִילָנֵי חוּרְשָׁא׃ קֳדָם יְיָ אֲרוּם אָתָא אֲרוּם אָתָא לְמֵידַן אַרְעָא יְדוּן תֵּבֵל בְּצִדְקְתָא וְעַמַּיָּא בְּהֵימְנוּתֵיהּ׃

רשי

ותועפות, לשון גובה כעוף המעופף : וכברכה, לשון ויברך את הגמלים : היום, בעולם הזה אם בקולו תשמעו : בחנוני, חנם : גם ראו פעלי, במצרים : ארבעי׳ שנה, קטתי בהם רבתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי כלחמתי בם ארבעים שנה ל להמיתם במדבר כי אמרת תועי לבב הם : אל מנוחתי, לארץ ישראל ולירושלם אשר קראתיה מנוחה שנאמר זאת מנוחתי עדי עד : שיר חדש, מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ בכל מקום שיר חדש על העתיד : הבו ליי׳ משפחות עמים, ומה תתנו לו הבו ליי׳ כבוד ועוז : יי׳ מלך, לעתיד לבא יהא שיר זה : ידין עמים במישרים, אותם שיהפוך להם שפה ברורה במישרים, בזכיות : ירעם הים, להרים קול בתחילה : כל עצי היער, כל שלטוני האומות : יו׳

מסרה

ארבעים יכנו לא יוסיף ׳ארבעי׳ שנה אקוט ׳ואינון מן י״ד זוגין מן כ״ב רף׳ לא נסבי׳ ו׳ בריש תיבותא ושאר קריאה נסבין ו׳ וסימניהון במסרה רבתא במערכת אות ת הויו : צו שיר חדש ו׳ וסימ׳ יורדי הים ומלאו איים ׳שיר חד׳ הטיבו נגן ׳ויתן בפי שיר חדש, שירו ליי׳ שיר חדש שירו ליי׳ כל הארץ ׳כי נפלאות עשה הושיעה ׳ אלהים שיר חדש אשירה לך ׳ הללויה שירו ליי׳ שיר חדש : משפחות י״א בליש׳ וסימ׳ ואחר נפצו ל׳ מל׳ בתורה ׳ זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ׳ הגרשני דאחרי המשכן ׳ ונשיא׳ בית אב דקהתי ׳ וחברו דמררי ׳ אל תכרי תו את שבט הקהתי ׳ ותקרבנה בנות צלפחד ׳ והעולה על רוחכם ׳ והיה אשר לא יעלה מאת משפחו׳ הארץ ׳ הבו ליי׳ משפחות עמים דד״ה ׳ הבו ליי׳ דתהלות ׳ וכל אלה משפחות בני ומשפחות בני דכוו׳ במ״ב למשפחת וסימ׳ ויקרבו ראש׳ האבות למשפחת ׳ וילך אבימלך בן ירבעל ׳ וכל סדרא תליתא דד״ה מן ואהרן ובניו עד ויהי בני אולם דכוו׳ משפחת במ״ב משפחות וסימ׳ ממשפחות בני קהת ׳ואחיהם לכל משפחות יששכר ׳ וכל תורת כהנים ויהושע דכוו׳ משפחת במ״ד משפחות וסימ׳ נמס׳ בסדר במדבר סיני ע״ש :

הבו, טעם כבוד שמו הוא הארון שהוא נקרא שם על כן ובואו לחצרותיו : השתחוו, בבואם במנחה אל החצר ותהיה השתחוייתכם בחיל ופחד : אמרו, ידבר עם המביאים המנחה שיאמרו הגוים בשובם כי השם מלך והטעם כי השם ישב את האדם על הארץ וטעם אף תכון כי השם מלך צדק הפך פור התפוררה ארץ ימוטו כל מוסדי ארץ : ישמחו, בעת עלם והארץ תתן יבולה והשדה יתן פריו וזהו יעלוז, וטעם ירעם העצי׳ העולים מהים או הכל דרך משל כי כל עולם יהיה בהשקט ובטח בהראות צדק השם בארץ או על דרך כאת השרים והמנגנים לפני המלך בבואו ממקום רחוק, וטעם כי בא השני פי׳ הראשון כמו אל החצר החיצונה אל העם : יו׳

יי מלך תגל הארץ · הגדולה הטעם אע"פי שאיננו נראה בעצמו צדקו נודע לצדיקים כי צדק ומשפט מכון כסאו על דרך כי בצדקה יכון כסא : אש · דימה · הגזרות היורדות מהשמים לאש היא השורפת שריפה ימית : האירו · הטעם כמנהג הגשם ברדתו וברקיו הם הסבות ולא יבינום רק המשכילים והרואים במראה העין יחילו : הרים · על משפט הגשם וטעם הרים הם המתנשאים ואמ' כמסו אע"פ שהם יבשים הפך התולדת וטעם אדון כי המתנשאים אינם אדוני הארץ באמת : הגידו · יושבי שמים כי הם עושים דברי השם : יבושו · וטעם השתחוו לו כדרך ובאלהיהם עשה יי' שפטים : שמעה · יש אומרים כי כל אלהים הם המלאכים וטעם השתחוו לו להורות על כי בושו כל עובדי פסל :

רש"י

י' מלך · בשוטלו המלוכה מעשו ומזרעו : תגל הארץ · זהו שאמר יחזקאל כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך על עשו נתנבא כן : אש לפניו תלך · במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית : ותחל · ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפניו דגי הים : כדונג נמסו · דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות : יבושו כל עובדי פסל · דכתיב והאלילים כליל יחלוף : ברקיו · זהרוריו לשון למען היות לה ברק מרוטה : ותחל · לשון חיל כיולדה : כדונג · כשעוה : המתהללי' · המתפארי' לע"ז : משפטיך · נקמתך : אור זרוע לצדיק · זריעה ממש מוכנת לצמוח להם : שירו ליי' · כל אלה לעתיד : נהרות ימחאו כף · הנביאים דברו בלשון שהאזן שומעת לא שיהא לנהרות כף אלא לשון שמחה וחדוה : ירגזו עמים · מרב' במלחמ' גוג ומגוג ואז ירגזו עמים כענין שכ' וזאת תהיה המגפה וגו' : תנוט · לשון כטיו רגלי : ועז מלך · מוסב על מקרא העליון : יורו שמך · יודו את עז מלך האוהב משפט : אתה כוננת מישרים · פשרה ושומת שלום בין אחים · כוננת באמרך כי תראה חמור שונאך רובץ וגו' כי תפגע שור אויבך ומי הוא שיראה את שונאו וגומל לו חסד שלא ידבנו לבו לחבקו ולהשקי' תנחומא : בעמוד

מסרה

קריא' דכוו' מפני יי' : זרוע ג' בליש' וכל חד לית דכוו' וסימ' זרוע ל' וכי יפול מנבלתם עליו · זרועיה ל' כי כארץ תוציא צמחה וכגנה · זרע ל' אור זרע לצדיק · אנ"ך : צח מזמור ב' בטעם בסיפרא וסימ' מזמור שיר חנכת הבית · שירו ליי' שיר חדש : לבית ישראל ד' דסמיכי בקריא' וסימ' חסדי יי' אזכיר תהלו' יי' כעל כל · כי כה אמ' לבית ישראל דרשוני וחיו · כי כה אמ' אדני יי' העיר היוצאת אלף · זכר חסדו ואמונתו · וכל יחזקאל דכוו' : וקול שופר ג' בקריא' וסימ' ויהי קולות וברקי' וענן כבד על ההר וקול שופר · וקול שופר לא נשמע · בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי' · אנ"ך : צט על כל העמים ב' וסימ' פני הלוט הלוט · יי' בציון גדול ורם הוא · וכל מגלה דכוו' : אהב ט' וסימ' נמסר בריש שמואל : והשתחוו ז' וסימ' נמסר בסדר בא ויחזקאל סימן ט"ו :

צ"ז כדונג ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' כדונג מפני האש דמיכה · הרים כדונג נמסו · היה לבי כדונג · הדין דידן דמזמורא פתח : מלפני יי' ח' וסימ' המוסרים מלפני יי' · ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני יי' ב' בו · כי מלפני יי' הוא בורח כי הגיד · אז ירננו עצי היער דד"ה · ובזאת עליך קצף · ולא נכנע דאמון דד"ה · הרים כדונג נמסו · וכל אוריתא דכוו' במ"ב ויתחבא האדם ואשתו מפני · ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם · וכל שאר

צז

א יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים : עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ : אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו : הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ : ה הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ : הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ : יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים : שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה : כִּי־אַתָּה יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים : י אֹהֲבֵי יְהוָה שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם : אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה : שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ :

צח

א מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ : הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ : זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ : הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ : ה זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה : בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה : יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ : נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ : לִפְנֵי־יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק ו וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים :

צט

א יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ : יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים : יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ : ה רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא :

ל' וחד ותלהט · ג' ח' · ל' · ל' · ל' ג' בקר · ל' · ב' בטע' בכל · ל' · ה' · ב' ראו עיני · ל' · ל' · ל' · ב' בכל מגלה דכו' · ל' · ט' · ל'

משה

יְיָ מְלַךְ תְּדוּץ אַרְעָא יֶחְדוּן נַגְוָון סַגִּיעִין : עֲנָנֵי יְקָרָא וַאֲמִיטְתָא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּי לֵיהּ צִדְקְתָא וְדִינָא אֲתַר דִּי מְכַוָּון כּוּרְסְיֵיהּ : אִשָּׁא קֳדָמוֹי תְּהַלֵּךְ וּמְצַלְהֲבָא חֲזוֹר חֲזוֹר מְעִיקוֹי : מְנַהֲרִין בַּרְקוֹי תֵּבֵל חֲמַת וְאִתְחַלְחֲלַת אַרְעָא : טוּרַיָּא הֵיךְ שַׁעֲוָא יִתְמַסּוּן מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא : יְתַנּוּן אִנְגְּלֵי מְרוֹמָא צִדְקְתֵיהּ וְיֶחֱמוּן כָּל עַמְמַיָּא אִיקָרֵיהּ : יִבְהֲתוּן כָּל פָּלְחֵי פִּיסְלָא דְמִשְׁתַּבְּחִין בְּטַעֲוָתָא וְיִסְגְּדוּן קֳדָמוֹי כָּל עַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָותָא : שְׁמַעַת וַחֲדַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וְדָיְיצָן בְּנָתָא דְבֵית יְהוּדָה מִן בִּגְלַל דִּינָךְ יְיָ : אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ עִילָאָה עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא לַחֲדָא אִתְעַלִּית עַל כָּל דַּחֲלַיָּא : רְחִימָא דַיְיָ סְנוֹ בִּישׁ מְטוּל דְּקַיָּים נְטִיר נַפְשָׁת חֲסִידוֹי מִן אִיְדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי יְפַצֵּי אִינוּן : נְהוֹר דְּנַח וּמִיטְמַר לְצַדִּיקַיָּא וְלִתְרִיצֵי לִיבָּא חֶדְוָא : חֲדוֹן צַדִּיקַיָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְאוֹדוּן לְדָכְרָן שׁוּם קוּדְשֵׁיהּ :

תּוּשְׁבַּחְתָּא נְבוּאָה שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ שְׁבַח חֲדַת אֲרוּם פְּרִישָׁן עֲבַד פְּרִיקַת לֵיהּ יְמִינֵיהּ וְאֶדְרַע שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ : הוֹדַע יְיָ פּוּרְקָנֵיהּ לְמֵיחֲמֵיהוֹן דְּעַמְמַיָּא גַּלֵּי צִדְקְתֵיהּ : דְּכַר טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וַחֲמוֹן כָּל סוֹפֵי אַרְעָא יַת פּוּרְקָנָא דֶאֱלָהָנָא : יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא בּוּעוּ וְשַׁבַּחוּ וְזַמַּרוּ : זַמַּרוּ קֳדָם יְיָ בְּכִנָּרִין בְּכִנָּרִין וְקָל זִמְרָא : בַּחֲצוֹצְרָתָא וְקָל שׁוֹפָרָא יַבִּיבוּ קֳדָם מַלְכָּא יְיָ : יִכְלֵי יַמָּא וּמַלְיֵיהּ תֵּבֵל וְכָל דְּיָתְבִין עֲלַהּ : נַהֲרָתָא יִמְחוֹן תּוּפָא אִיְדָא כַּחֲדָא טוּרַיָּא יְרַנְּנוּן : קֳדָם יְיָ אֲרוּם אָתָא לְמֵידַן אַרְעָא יְדוּן תֵּבֵל בְּצִדְקְתָא וְעַמְמַיָּא בְּתִירוּצְתָּא :

יְיָ מְלַךְ יִזוּעוּן עַמְמַיָּא דִּי שְׁכִינְתֵיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵי כְרוּבַיָּא יִזְדַּעְזַע אַרְעָא : יְיָ בְּצִיּוֹן רַבָּא וְרָמָא הוּא עַל כָּל עַמְמַיָּא : יְהוֹדוּן שְׁמָךְ רַבָּא וּדְחִילָא קַדִּישָׁא הוּא : וְעוּשְׁנֵיהּ דְמַלְכָּא דְּדִינָא רְחִים אַתְּ אַתְקֵינְתָּא תְּרִיצוּתָא דִּינָא וְצִדְקְתָא בְּיַעֲקֹב אַתְּ עֲבַדְתָּא : שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ קַדִּישׁ הוּא :

ותשמח ציון · כי שם הכבוד בהראות משפטיו אז יתברר כי אתה עליון על כל אהי' בשמים ובארץ : אוהבי · הטעם הנה השם שופט על כן אתם אוהביו שנאו כל איש רע ולא תגורו ממנו כי השם לבדו הוא שומר חסידיו : אור · טעם זרוע אם זרע מעט יקצור הרבה : ולישרי לב שמחה · זרועה אם כן ישמחו הטעם כל השמחה הוא בשם : מזמור שירו ליי' שיר חדש · הושיעה לו ימינו · כמו ותושע לי זרועי · וטעם וזרוע קדשו שהיא כטויה ותגיע למקום חפצו אולי זה המזמור על גאולת הגולה : הודיע · לשון עבר והעד גלה צדקתו ומה היא הצדקה זאת היא : זכר · כל אפסי ארץ · כנגד מקומות הישוב שהם שבעה גבולות בצפון ואחד בדרום : הריעו · להשמיע הקול וכן פצחו ורננו : זמרו · בכנור · לבדו ובכנור וקול זמר' : בחצוצרות · הוסיף מלת המלך כי כן משפט היוצאים לקראתו בבואו : ירעם · כדרך וירגזו ההרים או הטעם כי שלו יהיה בכל הארץ : נהרות · הטעם כי בני אדם שהם בספינות הים ובנהרות ובהרים ירונו : לפני · הכל ירונו בבואו לשפוט הארץ : יי' מלך ירגזו עמים · מלת מלך תשרת אחרת מלך יושב הכרובי' : תנוט הארץ · כמו תרעש ואין חבר לו וטעם ירגזו עמים שהם הרשעים : יי' · בעבור שהזכיר יושב הכרובים הזכיר כי מעונתו בציון : יודו · שב אל העמים ושמך שם העצם הנכבד הנגלה על יד משה לישראל כי בכל הלשונות אין לשם שם נכבד רק עם ישראל לבדם : ועז · עז וכבוד הוא למלך שהוא אוהב משפט

וטעם אתה לבדך או מאתך התחלה וטעם מישרים הם משפטי התורה והדקדוקיה שנתנה על ידי שלוחיו והם משה : מלת

זרוע ל' וחד ל' בליש' מייחדין · לבית ד' וכלהון דכו' בא' דנר אלהי

מלת כהן בכל המקרא משרת כהני יי׳ משרתי אלהינו וכהנו לי על כן אם אהרן היה הכהן הראש משה כהן הכהנים כי הוא שרת שבעת ימי המלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחותם בקריאתו אל השם ועננו ככתוב ויקרא אל יי׳ ויענהו מיד : בעמוד ענן / אליהם / ישוב אל משה ואהרן ואין שמואל עמהם כמו ושם דמי מלחמה בשלום שב אל יואב לבדו ולא עמשא וכמוהו רבים . וטעם לאמר על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היותם אמצעיים בין השם ובין ישראל והעדות והחקים שנתן להם השם שמרום לאמרם כן לישראל ולא יוסיפו ולא יגרעו וזה הוא שבחם כי אין צורך לזכור עליהם ששמרו התורה : רוממו / בבואכם אל המקדש : והשתחוו להדום רגליו / לנגד מקום הארון כי מקום הדומו קדוש הוא או שב אל השם הנכבד ככתוב בסוף המזמו׳ : משה / בעמוד פירשתי׳ : יי׳ אלהינו אתה עניתם / משה ואהרן בנפלם על פניה׳ ודבר הקטרת היית להם כי בעבורם נשאת לישראל : ונוקם על עלילותם / כדבר השרופים והבלועים : רוממו / בבאתם מן המקדש והשתחויה אל הר קדשו בגראה רק באמונת הלב הוא לשם הנכבד : מזמור לתודה. הריעו ליי׳ כל הארץ / כמו ארץ כי תחטא לי כי הארץ שם מין כולל כל יושביה : עבדו / מנהג כל עובד להיותו נעצב על כן בשמחה ולא תראו בסתר רק ברננה : דעו / הוא אלהי׳ לבדו ושלו אנחנו עמו וצאן כמו כל קרי וכתיב על כן אמר הגאון כולו אנחנו הפך ואני עשיתני ומלת עמו שבה אל דעו : באו / כבואם בשערים תודה וכחצר תהלה : כי / זאת היא התודה והתהלה והברכ׳ שיודו כי טוב יי׳ לעולם חסדו : לדוד מזמור / טעם אשירה שיחבר שיר להגיד החסד והמשפ׳ שהוא עושה לכל עמו כמו ויהי דוד עושה משפט וטעם לך יי׳ אזמרה שהמשלתני ולמדתני ועזרתני לעשו׳ משפטיך בארץ : אשכילה / תמים תאר לדרך כמו ויתן תמים דרכי : מתי תבא אלי / הטעם כי הוא ישכיל תמי׳ בכל רגע להרגיל עצמו ללכ׳ בה עד שלא ייגע ללכ׳ וכאילו הדרך תבא אליו מאליה כדרך הכיור מרוב הרגילות / ורבי משה אמר מתי תבא אלי כמו ויבא אלהים אל בלעם שתשרה ברוח הקדש עליו בביתו בהתבודדו מבני אדם ודיניהם וריבם ואיזה פירוש שיהיה הוא הנכון כן פי׳ לי ואיזה שי׳ הוא הנכון ידבר ע״ל ע״ת התבודדו והבדלו והנה טעם אתהלך רגילות כמו ויתהלך חנוך : לא / יספר על המחשבת שהוא במצח : סטים / כמו עשות ספרים וסטים ע״מ כלים מגזרת כי תשטה אשתו לא ידבק בי סטות : לבב / איש אשר לבו עקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ירע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו : מלשני / היו״ד נוסף והוא תאר וטעמו כמלשין : אצמית / כמשפטי המלוכה או אכמית רכילותו רק מי שהוא רחב לבב והטעם חכם אחר כמו ורחב לב לא אוכל להכמיתו כי בחכמתו ישמור נפשו ודבריו / ויש אומרים אותו לא אוכל לראותו או לא אוכל שאתו והוא יותר קרוב : עיני / לשבת עמדי / בשבתו על כסא המשפט אפילו לא ישרתנו ויעמוד לפני בעת המשפט רק ההולך בדרך תמים : לא / רמיה מרמה הם עושי רכונו ויושבי שלחנו : לבקרים / בכל יום כדרך דינו לבקר משפט / ויש אומרים כי עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי בעצת המלוכה : לא ישב הדיינין ויש אומרים כי לא ישב כדרך היושבים ואמונה כאשר פירשתי : תפלה

משה ג׳ ר״פ וסימ׳ משה עבדי מת ועתה קום עבור / משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום / משה ואהרן בכהניו ושמואל : עדותיו ה׳ בליש׳ ד׳ חס וא׳ מל וסימ׳ שמר תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם / כל ארחות יי׳ חסד / וינצו וימרו / בעמוד ענן ידבר / אשרי נוצרי : ק׳ לתודה ל׳ וחד לתורה : הוא אלהי׳ ד׳ וסימ׳ ונשמע וימס לבבינו /

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן ׀ בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְהוָה וְהוּא יַעֲנֵם׃ בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם׃ רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ק

מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃ דְּעוּ כִּי־יְהוָה הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃ בֹּאוּ שְׁעָרָיו ׀ בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃ כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

קא

לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְהוָה אֲזַמֵּרָה׃ אַשְׂכִּילָה ׀ בְּדֶרֶךְ תָּמִים מָתַי תָּבוֹא אֵלָי אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי׃ לֹא־אָשִׁית ׀ לְנֶגֶד עֵינַי דְּבַר־בְּלִיָּעַל עֲשֹׂה־סֵטִים שָׂנֵאתִי לֹא יִדְבַּק בִּי׃ לֵבָב עִקֵּשׁ יָסוּר מִמֶּנִּי רָע לֹא אֵדָע׃ מְלָושְׁנִי בַסֵּתֶר ׀ רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל׃ עֵינַי ׀ בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי׃ לֹא־יֵשֵׁב ׀ בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי׃ לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־יְהוָה כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

(גליון: ג׳ ר״פ ; ל׳ ; ה׳ ; ל׳ ויתר ועניתם ; ז׳ ; ל׳ ויתר לתורה ; ד׳ ; ולו ק׳ ; ל׳ ; ל׳ ; ל׳ ויתר עד דר ; ד׳ כתי׳ ו׳ ב׳ חד כתי׳ ; סי״ן ; יתיר וי״ו ; ב׳ר מל ; ד׳)

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנוֹי דִּמְסָרוּ נַפְשְׁהוֹן מְטוּל עַמָּא דַיְיָ וּשְׁמוּאֵל אַמְטוּלְהוֹן צַלִּי קֳדָם יְיָ הֵיךְ אַבְהַת עַלְמָא דְצַלּוּ בִּשְׁמֵיהּ מְצַלִּין קֳדָם יְיָ וְהוּא עָנֵי יַתְהוֹן׃ בְּעַמּוּד עֲנָנֵי יְקָרָא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן נָטְרוּ פִּיקוּדָהּ סָהִידוּתֵיהּ וּקְיָים דִּי יְהַב לְהוֹן׃ יְיָ אֱלָהָנָא אַתְּ עֲנֵית יַתְהוֹן אֱלָהָא שְׁבִיק הֲוֵיתָא לְעַמָּךְ אַמְטוּלְהוֹן וּמִתְפְּרַע עַל עוֹבָדֵיהוֹן׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְטוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ אֲרוּם קַדִּישׁ יְיָ אֱלָהָנָא׃

שְׁבָחָא עַל קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ בְּחֶדְוָה אִיתוֹ קֳדָמוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא׃ אוֹדִיעוּ אֲרוּם יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עֲבַד יָתָנָא וְדִילֵיהּ אֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעְיָיתֵיהּ׃ עוּלוּ בְּתַרְעוֹי בְּאוֹדוּתָא דָּרְתּוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אוֹדוּן קֳדָמוֹי בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ׃ אֲרוּם טַב יְיָ לְעָלַם טוּבֵיהּ וְעַד דַּר וְדַר הֵימְנוּתֵיהּ׃

עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אִין חִסְדָּא אַתְּ גָּמִיל עִמִּי אִין דִּינָא אַתְּ עָבֵד עִמִּי עַל כּוּלָּא אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ יְיָ אֲזַמֵּר׃ אֲמַר אֱלָהָא אַשְׂכְּלִינָךְ בְּאוֹרַח שְׁלִים אֵימְתַי תֵּיעוֹל לְוָותִי אֲמַר דָּוִד אֶתְהַלֵּךְ בִּשְׁלֵמוּת לִבְבִי בְּגוֹ בֵּית אוּלְפָנִי׃ לָא אֲשַׁוֵּי לְלִבִּי מִלְּתָא דְּרַשִּׁיעָא עָבְדֵי בִישִׁין וְשָׁטִין מִן פִּיקוּדַיָּא סְנֵיתִי לָא יִדְבְּקוּן בִּי׃ לִיבָּא עוּמְקָנָא יַעְדֵּי מִינִי יִצְרָא בִּישָׁא לָא אִדַּע׃ דִּמְוּשְׁתְּעֵי לִישָּׁן תְּלִיתָאֵי עַל חַבְרֵיהּ יָתֵיהּ אֲמַגַּר וְיִלְקֵי בְּצִירְעֲתָא דַּאֲזִיל בְּגַסּוּת עַיְינִין עִמֵּיהּ לָא אֵדוּר בְּעַלְמָא׃ עֵינַי בְּקַשִּׁיטֵי אַרְעָא לְמִיתַּב בִּמְחִיצַת צַדִּיקֵי דַּאֲזַל בְּאוֹרְחָא שְׁלִים הוּא יְקוּם עִם שַׁמָּשַׁי׃ לָא יְתִיב בִּמְצַע בֵּית מוּקְדְּשִׁי עָבִיד נְכִילוּ דִּי מְמַלֵּל שִׁיקְרִין לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְכַּוְּנָא קֳבֵל עַיְינָי׃ לְעַלְמָא דְּאָתֵי דְּאִמְתִּיל לִנְהוֹר צַפְרָא אֲמַגַּר כָּל רִשְׁעֵי אַרְעָא לְשֵׁיצָאָה מִן יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דַיְיָ כָּל עָבְדֵי שְׁקַר׃ צלותא

ויי׳ אלהים אמת / דעו כי יי׳ אלהים / ויאמר יי׳ אלהי אבותינו : ולא חד מן ט״ו לו דכתי׳ לא וסימ׳ נמסר בסד׳ ביום השמיני : קא׳ לדוד מזמור ז׳ וסי׳ נמס׳ בתלים סי׳ כ״ד : עשו ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב ו׳ וסי׳ ולא נטשתני לנשק / ואתם חשבתם עלי / עשה סטים שנאתי / עשה צדקה ומשפט / קדמא כתיב וי״ו / ועיי״ן מ״ה דאיתקשינא בה״א עני״נא בירמיה סימן כ״ב וגם במס׳ רבתא בערך עשה : לבקרי׳ ד׳ וסימ׳ היה זרועם לבקרים / לבקרי׳ אצמית / ותוכחתי לבקרים / חדשים לבקרים / וא׳ לבקרים ולרגעים :

רשי

בעמוד ענן ידבר אליהם / אף עם שמואל וזה הוא שנאמר הים בזה הרואה ותענבה אותם ותאמרנה יש תראה הענן קשור על פתחו כד״א ויש אשר יהיה הענן : שמרו עדותיו וחק נתן למו / וחוק אשר נתן למו : אל נושא / עון ישראל היית להם / בשבילם : ונוקם / היית על עלילותם משה ואהרן בשמעו׳ המורים שמעו על שלא הדריך בהן בדרך טוב׳ את בחור : כי קדוש יי׳ אלהינו / על אשר הוא מדקדק עם הצדיקי׳ הוא מקודש בעולם וכן הוא אומר ונקדש בכבודי בכבודיי : מזמור לתודה / להודיה לאומרו על זבחי התודה : עבדו את יי׳ בשמחה / וכל כך למה דעו כי יי׳ הוא האלהים כשמשלם שכר פעולתכם אבל עובדי ע״ז אין להם לעבוד בשמחה שאין משלמין שכר : הוא עשנו ולו / כשלא היינו בעולם / בתודה בהודיה : ועד דור ודור / קיימת אמונתו כל לשון אמת ואמונה אמנת הבטחה שמאמין ומבטיח אבטחתו : חסד ומשפט אשיר׳ / כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב וכשאתה עושה בי משפט אף אשיר ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך יי׳ אזמרה : אשכילה אתן לב על דרך התמים : מתי תבא אלי / הדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתום לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסיא : סטים / לשון כי תשטה אשתו לסור מן הדרך דיסטו״למנט בלע״ז : רע לא אדע / לא אהב לא אכיר בדבר רע : אותו לא אוכל / שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו : לבקרים אצמית / מדי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחוייבין מיתה :

תפלה

תפלה לעני · יש אומרים כי זאת התפלה חברה משכיל נפל ביד אויביו והנכון שהיא הדרך הנבואה על לשון אנשי הגלות והעד כי בנה יי׳ ציון גם תכתב זאת לדור אחרון ומלת יעטוף כמו העטופים ברעב. וטעם ישפוך שישפוך כל מה שיש בלבו: יי׳ · זאת תחלת התפלה וידוע כי כל תפלה ישמע רק הטעם שיראו בני אדם כי שמעה תפלתו: אל · דרך משל כי כן האדם בהסתירו פניו ולא יראה רק ישמע על כן הטה אלי אזנך: כי · דרך משל כאילו ימיו הוסמו כעשן כדרך כלו כעשן כלו ומלת כמוקד שקים ונחרו כמו וחרה נחשתה כדרך תמרוס שלא אם בעצמותי כי רוב כעסו על אויביו חמס גופו עד שנחרו עצמיו שהם בתולדת קרות: הוכה · הטעם כדרך יומם השמש לא יככה היתה חרב הכר כשמש שיכה העשב וייבש כן שב לבו כי ש שרה ליחת התולדת מ מהלב אשר בה הדבק הנפש עם הבשר ולא יוכל לאכול לחם כי הוא שבע בלא מאכל · והטעם כפול כי המאכל מחליף שהוא יביא חלקים כנגד מה שיוליך האויר וזה יודע בחכמת המזלות: מקול · מרוב צעקתי כחם בשרי וזה הוא דבקה עצמי לבשרי: דמיתי לקאת · שמוך ובלא שמוך גם הוא בתי״ו רק הקוף כשאינו שמוך קמוצה · ככוס · כמו את הכוס ואת השלך והנה נפשו משתוממת בתוכו כמו הכוס שהו׳ דר בחרבו׳: שקדתי · שקדתי על מקום אחד לבדי ואין אחד ממשפחתי עמי: כצפור · לשון זכר ובתורה נקבה וככה מלת שה פזורה רק ש שה תמים: כל · התברר טעם המזמור כי כל הרעות שקראו בעבור שבלו חרפת האויב ומלת מהוללי פעולים שהיו בעיניו מהוללי׳ הוא המתהולל שבו לאלה ולשבוע אם אכזב אהיה כפלוני: כי אפר · דרך משל כמו הכפישני באפר · וי״ו ושקוי תחת ה״א כי אותיות אהו״י מתחלפי׳: מפני · מודה כי גבר יד האויב עליו בעבור שזעמתו: כי נשאתני · כדרך השליך משמים ארץ תפארת ישראל: ימי · כאשר השלכתני קצרו ימי והלכו ב במהרה ונטוי תואר כמו עבוס שהצל מיד יטה: ואתה · הטעם שאת׳ בלא שנוי על כן מלת תשב כי כל תנוע׳ שנוי הוא וככה כס׳ אך שהוא בשמים והטעם אולי העמידני

תפלה לעני · ישראל שהם עם עני: כי יעטף · בהתעטף נפשם בצרה: נחרו · הכ״ן משמשת כמו נעשו נקבו נקנו והוא לשון יובש כמו ועצמי חרה מני חורב נחר מפוח: לקאת · שם עוף הוא: כבוס חרבות: שם עוף כמו את הכוס ואת השלך ואת הינשוף · חרבות מדברו׳ דמיתי לקאת מדבר כך אנו נדודים מ ממקומנו ללכת בגולה: שקדתי · התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג בודד יושב בדד: מהוללי · המתלוצצים בי לשון הוללות: בי נשבעו · ראו ברעתי ונשבעים בי ואומרין אם לא יארע בי כ כמו שאירע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל: בבכי מסכתי · ברמעה מזגתי: כי נשאתני · תחילה והגבהתני ועתה השלכתני משמים ארץ ואם לא נשאתני תחילה לא היתה חרפתי רבה כל כך: כצל נטוי · לעת ערב כשהצללים נוטים ונשחשכה אין נכרים אלא כלים והולכי׳: ואתה · אשר לעולם תשב ונשבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו לפי׳ אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי כך הבטחת כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד: כי רצו · אהבו אף את אבניה ואת עפרה ומדרש אגדה כשיכ׳ יכניה וגלותו נשאו עמהם מאבני ירושלם ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת: ויראו גוים · את שמך כשתושיע את עמך: הערער · הצועק כמו צעקת שבר יעוערו ד״א ערער הרוס ונשחת כמו ערו ערו: תכתב זאת · כך יאמרו רואי הישועה תכתב הישועה הזאת לספר אותה לדור אחרון: ועם נברא · שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות ל לחירות מאופל לאור גדול: אל ארץ הביט · לראות בעוני עמו: תמותה · חולה למות אמור״יבדה בלע״ז: ענה

קב״ שיחו ב׳ וסימ׳ את האיש ואת תפלה לעני כי יעטף: הכה ג׳ וסימ׳ בריש פנחס: וייבש ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ וייבש הנחל · ותך את הקיקיון וייבש · וחד חס׳ ויבש לבי: בודד ג׳ בקריא׳ ומל׳ וסימ׳ ואין בודד במועדיו · פרא בודד לו · כצפור בודד על גג: ותשליכני ב׳ חד ר״פ וחד סוף פסוק וסימ׳ מפני זעמך וקצפך

קב א תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהֹוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: ב יְהֹוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא: ג אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי: ד כִּי־כָלוּ בְעָשָׁן יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ: ה הוּכָּה־כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי־שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל לַחְמִי: ו מִקּוֹל אַנְחָתִי דָּבְקָה עַצְמִי לִבְשָׂרִי: ז דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר הָיִיתִי כְּכוֹס חֳרָבוֹת: ח שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג: ט כָּל־הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ: י כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי: יא מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי: יב יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ: יג וְאַתָּה יְהֹוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יד אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד: טו כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ: טז וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהֹוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ: יז כִּי־בָנָה יְהֹוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ: יח פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם: יט תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ: כ כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהֹוָה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט: כא לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה:

צְלוֹתָא עַל מִסְכֵּינָא אֲרוּם מִשְׁתַּלְהֵי וְקֳדָם יְיָ יֵימַר צְלוֹתֵיהּ: יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי וּפְגִינוּתִי לְקֳדָמָךְ תֵּיעוֹל: לָא תְסַלֵּיק שְׁכִינְתָּךְ מִנִּי בְּיוֹם עָקְתִי אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בְּיוֹמָא דְאֶקְרֵי סַרְהִיב עֲנֵי יָתִי: אֲרוּם אִשְׁתֵּיצִיאוּ הֵיךְ תְּנָנָא יוֹמַי וְאֵיבָרַי הֵיךְ תַּפְיָא חֲרִירָן: לְקָא הֵיךְ עִסְבָּא לִיבִּי אֲרוּם אִתְנְשֵׁיתִי אוֹרַיְתָ אוּלְפָנִי: מִן קָל תַּנְחָתִי אִידְבַּק גַּרְמִי לִבְסָרִי: אִידְמֵית לְקָקְתָא דְמַדְבְּרָא הֲוֵית הֵיךְ קִיפוּפָא דִי בְּאַרְעָא נְגוּבְתָּא: שְׁקִידִית כָּל לֵילְיָא וַהֲוֵיתִי הֵיךְ צִיפַּר דְּפָרַח וְנַיֵּיד בִּלְחוֹדוֹהִי עַל אִיגָּרָא: כָּל יוֹמָא יְחַסְדוּן לִי בַּעֲלֵי דְבָבִי מִתְלַעֲבֵי בְּמֵימְרֵי קַיִּימוּ מַגָּן: אֲרוּם אִפְרָא הֵיךְ מְזוֹנָא סְעָדִית וְשַׁקְיוּתִי בִּבְכוּתָא מְזָגִית: מִן קֳדָם רוּגְזָךְ וְקִיצְפָּךְ אֲרוּם נְטַלְתַּנִי וְטַלְקְתַּנִי: יוֹמַי הֵיךְ טוּלָא דְיַצְלֵי וַאֲנָא הֵיךְ עִסְבָּא אִיבַשׁ: וְאַתְּ יְיָ מְדוֹרָךְ לְעָלַם בִּשְׁמַיָּא מֵתִיב וְדוּכְרָנָךְ לְדַר וְדַר: אַתְּ תְּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן אֲרוּם עִידָן לְמִיחוּס עֲלַהּ אֲרוּם אֲתָא זִמְנָא: אֲרוּם רָעוּ עַבְדָּךְ יַת אַבְנָהָא וְיַת עַפְרָהָא יְחַסְיוּן: וְיִדְחֲלוּן עַמְמַיָּא יַת שְׁמָא דַיְיָ וְכָל מַלְכַיָּא דְאַרְעָא יַת יְקָרָךְ: אֲרוּם אִתְכְּנֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ קַרְתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלֵי בִּיקָרָא: אִתְפְּנֵי לְוַת צְלוֹתֵיהּ דִמְצַתְרִיאָן וְלָא בְסַר יַת צְלוֹתְהוֹן: תִּתְכְּתִיב צְלוֹתָא דָא לְדַר בַּתְרָאֵי וְעַמָּא דְעָתִיד לְאִתְבְּרָאָה יְשַׁבַּח יָהּ: אֲרוּם אוֹדִיק מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא דְקוּדְשֵׁיהּ יְיָ מִן שְׁמַיָּא לְאַרְעָא אִסְתַּכַּל: לְמִשְׁמַע אֲנִיקוּתָא דַאֲסִירַיָּא לְמִשְׁרֵי בְנַיָּא דִמְסִירִין לְמִיתוּתָא:

כי נשאתני ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני: אתה ז׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ אתה יי׳ תשמרם תצרנו מן הדור · לא תכלא רחמיך ממני · אתה ידך גוים הורשת · מלכי אלהים · אתה סתר לי מצר תצרני · אתה ידעת חרפתי · אתה פוררת בעזך · אתה רצצת ראשי לויתן · אתה הצבת כל גבולות ארץ · אתה נורא אתה · אתה בקעת מעין ונחל · אתה האל עושה פלא · אתה מושל בגאות הים · אתה דכאת בחלל רהב · אתת תקום תרחם ציון · אתה צוית פקודיך · וא׳ באיכה אתה יי׳ לעולם תשב:

רוח טובה מאתך ולא יתמו מהרה: אתה · כאשר הזכיר כסאו בשמים הזכיר כסאו בארץ במקום ציון כדרך מקום מקדשינו כן הבטחתנו שתעמוד ציון לעולם במכון כבודך שם. ואמר תקום כנגד תשב כי זה יהיה אחר קומו להלחם עם אויביו: לחננה · שם הפועל ובא הסגול שהוא פתח קטן תחת גדול כמו פן אכלך גם שניהם קלים בלי דגש: כי · כל רצון עבדיך לראו׳ אבניה וכאילו יחונן עפרה לבנותו ורבי משה אמר כי רצו כמו אז תרצה הארץ ויחוננו לבנותה בבוא מועד כדרך חננו אותם: ויראו · שם יי׳ · ויראו ימשוך השם עמו והטעם שייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: כי · הזכיר טעם ייראו עת שיראה הכבוד בציון: פנה · הזכיר כי בשם ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות שהם דומים כערער בערבה והאומר כי ישראל נקראו ערער בעבור ערו ערו אינינו נכון כי האומרים ערו ערו הם האדומים לבבליים כאשר אפרש במקומו: תכתב · זה הפסוק לאות כי זאת דרך נבואה לאחר המשוררים וטעם ועם נברא כי יהיה נברא בטוב השם שבות ציון: כי · כדרך ראה ראיתי את עני עמי: לשמוע · כדרך וישמע אלהים את נאקתם בעבור אסיר אמר לפתח ובני תמותה שהם מוכנים לטבח ולמות כמו תקומה תרומה: לספר

הג״ה נראה שצ״ל גורס כאן במקום זה

לספר, הנה זאת עת הישועה: בהקבץ, כדרך ולעבדו טעם אחר: ענה, זה המשורר ידבר על לשון חסידים בגלות בארץ מרחקים בבא עת הישועה שימותו בדרך קודם שיגיעו אל ירושלם וידוע כי עינוי הדרך יקצר ימי האדם: אומר, זה יאמר כל אחד מן החסידים הרחוקים הבחורים כי ידוע כי הגוף שהוא מן העפר הוא כלי לנשמה העליונה שהוא משמי השמים ובהפרדה מעל הגוף תשוב למקומה וכן כתוב והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזה טעם אל תעלני וטעם בדור דורים אולי יערה עליו רוח ממרום לעזרהו עד שלא ימות בחצי ימיו אולי יראה בטוב: לפנים, טעם שנותיך לעולמי עד רק אין כח בלשון רק לדבר כדרך בני אדם וטעם לפנים כי אתה קדמון לפני הארץ שיסדתה והטעם שהוא מוכן לשמי השמים בראיות גמורות: ומעשה ידיך שמים, שהוא הקו הרוחב: המה, אמרו חכמי שקול הדעת כי משפט שמים וחוקותם יסורו והשם יחדש שמים חדשים וארץ חדשה והם צריכים לפרש דברי ירמיהו שכתב אם ימושו החוקים האלה ודברי דוד ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ור' יהודה בן דוד המדקדק הראשון שהיה בארץ מערב אמ' כי הכללים שמורי' לעד לעולם והפרטים יאבדו והנכון כי זאת הארץ היא היבשה ומעשה ידיך שמי' הוא הרקיע והם עומדים בכללם ואובדים בפרטיהם על כן אמר המה יאבדו כי הפרטי' אובדי' והכללי' שמורים וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטים אמ' היוצאים מן הכלל כי הם משתנים ואובדים רק הכללים שהם החוקים העמידם חק ולא יעבור והארץ לעולם עומדת: ואתה, הוא באמת ואין זולתך: ושנותיך לא יתמו, אין להם תכלית וקץ: בני, כדרך וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: לדוד ברכי נפשי את יי', היא הנשמה העליונה וכל קרבי יקרא הגוף שהוא הבשר ומלת ברכי משרתת אחרת וכן הוא ברכי נפשי את יי' וברכי כל קרבי את שם קדשו והנה הזכיר שם העצם שהוא הכבוד עם הנפש שהיא הכבוד כי הנשמה הוא כבוד הגוף כי אין הגוף נחשב לתאומה רק בעבור הנשמה על כן הזכיר בגלוי שם העצם עם הנפש והשם עם הגוף כי כן כתו' וכל קרבי שהם מן הגוף את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבים שם העצם בגלוי רק בהעלם: ברכי, הזכיר הראשון שהיא חייבת לברכו בעבור כבודו והשני בעבור שהטיב לו כאשר הזכיר אל תשכחי כל גמוליו שגמלך או הזכיר פעמי' זמן אחר זמן ורגע אחר רגע: הסולח, הטעם כי בעבור עונו היה בן מות והשם הוכיחו בתחלואים ליסרו לשוב להנחם על עונו ויפדהו משחת וזה מפורש בדברי אליהוא, ו"ו עוניכי כ"ו ותחלואיכי נוסף דרך נחות: הגואל, כמה פעמים היה מוכן למות וחשב בחליו שימות וטעם המעטרכי שנהלו בחליו לאט בחסד וברחמים: המשביע, הטעם כי הרופא הוא השם לבדו והוא המשביע לא על דעת אדם רופא שיאכל כך ולא יאכל כך וטעם המשביע כי משפט החולה לזהם חייתו לחם ונפ' עדיך פיך כמו עדיו לבלום ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך כנגד תשבע נפשי, וטעם תתחדש כנשר נעוריכי אמר רבי משה כי הוא חסר יו"ד כדרך ותעפי הרעות ותוכל ויש אומרים כי הנשר כל מה שיגדל ויבוא בימים תגדל עצמתו וכן הוא תתחדש בה עצמות הנעורים כנשר ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך בנות צעדה עלי שור והזכיר נעורים בחליו כמו ישוב לימי עלומיו: עשה, זאת היא הברכה שידע באמונת הלב כי השם עושה צדקות הוא וצדיק בכל דרכיו וטעם זה בעבור שהזכיר התחלואים הזכיר השם בצדק ואמונה עמו והנה הזכיר כי יעשה דין צדק אם יענות האדם דרך ישר והוכח במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואים לברואים כמו השם יעשה משפט על כן ומשפטים לכל עשוקים: יודיע, עתיד תחת עבר כדרך יעשו עגל בחורב והדרכים הם הנזכרים בפסוק ויעבור יי' על פניו: לבני ישראל עלילותיו, ביד משה: רחום, הזכיר מהשלש עשרה מדות מה שצריך לו על דבר תחלואיו כאשר עשה משה בעת תפלתו כי לא הזכיר רחום וחנון ולא יי' נוצר חסד לאלפים וכבר פירשתי הטעם במקומו ודוד הזכיר רחום וחנון ארך אפים ורב חסד והזכיר נוצר חסד לאלפים וזהו וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו והזכיר נושא עון ופשע וחטאה וזהו לא כחטאינו ולא כעונותינו הרחיק ממנו את פשעינו וטעם רחום שיתכן עלילות לשמור עבדו טרם בוא הרעה עליו חנון להושיעו בצעקו אליו וארך אפים להאריך לו ורב חסד שלא יפסיק חסדו: לא, יריב, עם החוטאים ולא יטור לשבים כי נוטר הוא לאויביו: לא, שתף דוד עמו אחרים כי עם הכל יעשה חסד והנה כעונותינו כנגד הסולח לכל עונכי: כי, אין גובה למראה העינים יותר מגובה שמים ומזרח רחוק ממערב כפל הגובה והנה טעם חסדו פי' רב חסד:

כרחוק

וכלם ג' וסימ' מן הסלע וכלם נבקעו, וכלם כבגד יבלו, וכלם בשמות: קג' לדוד ז' בטע' בסי' וסימנ' לדוד שפטני יי', יי' אורי וישעי, ריבה יי' את יריבי לחם, אל תתחר במרעים, לדוד ברכי נפשי, לדוד אודך בכל לבי, לדוד ברוך יי' צורי: בטוב ט' דגשי' וסימ' נמס בישועה סימן ז': צדקות ד' וסימ' הולך צדקות ודובר משרים, אך ביי' לי לאמר, כי צדיק יי' צדקות אהב, עשה צדקות יי':

לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָה וּתְהִלָּתוֹ
בִּירוּשָׁלִָם׃ בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו
וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה׃ עִנָּה
בַדֶּרֶךְ כֹּחוֹ קִצַּר יָמָי׃ אֹמַר אֵלִי אַל־
תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי בְּדוֹר דּוֹרִים
שְׁנוֹתֶיךָ׃ לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ
וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם׃ הֵמָּה יֹאבֵדוּ
וְאַתָּה תַעֲמֹד וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ
תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ׃ וְאַתָּה־הוּא
וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ׃ בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ
יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן׃

קג לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־
יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ׃
בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְאַל־תִּשְׁכְּחִי
כָּל־גְּמוּלָיו׃ הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֺנֵכִי
הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי׃ הַגּוֹאֵל
מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים׃
הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ תִּתְחַדֵּשׁ
כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי׃ עֹשֵׂה צְדָקוֹת יְהוָה
וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־עֲשׁוּקִים׃ יוֹדִיעַ
דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
עֲלִילוֹתָיו׃ רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָה
אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד׃ לֹא־לָנֶצַח
יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר׃ לֹא
כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֺנֹתֵינוּ
גָּמַל עָלֵינוּ׃ כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־
הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו׃

לְמִשְׁתָּעֵי בְּצִיּוֹן שְׁמָא דַיְיָ
וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם׃ בְּאִתְכַּנְשׁוּת
עַמְמִין כַּחֲדָא וּמַלְכְוָתָא לְמִפְלַח
קֳדָם יְיָ׃ אִתְּקַנַּף מִן טוֹרַח
דְּאוֹרַח גָּלוּתָא חֵילִי אִתְקַצְּרִין יוֹמַי׃
אֵימַר קֳדָם אֱלָהִי לָא תְסַלְּקִינַנִי
מִן עָלְמָא בְּפַלְגוּת יוֹמַי אַחֵי יָתִי
לְעָלְמָא דְאָתֵי מְטוּל דִּי בְדָרֵי דָרַיָּא
שְׁנָתָךְ׃ מִן שֵׁירוּיָא דְּאִתְבְּרִי כָּל
בִּירְיָתָא אַרְעָא יְסַדְתָּא וְעוֹבָדֵי
יְדָךְ שְׁמַיָּא׃ הִינוּן יְהוֹבְדוּן וְאַתְּ
תְּקוּם וְכוּלְהוֹן הֵיךְ לְבוּשָׁא
יִתְבַּלְיָין הֵיךְ אִיצְטְלֵי תַּחֲלִיפִינוּן
וְיִתְחַלְפָן׃ וְאַתְּ הוּא דִּי בְרִיתִינוּן
וּשְׁנָתָךְ לָא מִשְׁתַּלְמָן׃ בְּנֵי עַבְדָּךְ
יִשְׁרוּן אַרְעָא וְזַרְעִיתְהוֹן קֳדָמָךְ
יִתְקְנוּן׃ עַל יַד דָּוִד אִתְּאַמַר
בִּנְבוּאָה בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ
וְכָל בְּנֵי גַוֵּי יַת שְׁמָא דְקוּדְשֵׁיהּ׃
בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ וְלָא
תִתְנְשֵׁי יַת כָּל חִיסוּלוֹי דַעֲבַד
לְאִימִּיךְ תַּרְוֵין בְּאַתַר בִּיוּנְתָּא׃
דְּשָׁבִיק לְכָל עֲוָיָכִי דְּמַסֵּי לְכָל
מַרְעָיְכִי׃ דְּפָרִיק מִגֵּיהִנָּם חַיָּיְכִי
דְּאַכְלִיל יָתַיְכִי חִסְדָּא וְרַחֲמֵי׃
דְּמַסְבַּע בְּטוּבָא יוֹמֵי סֵיבוּתָיְכִי
וּלְעָלְמָא דְאָתֵי תְּחַדֵּת הֵיךְ נִשְׁרָא
דְּכוּלָאָה טַלְיוּתָיְכִי׃ עָבֵיד צִדְקְתָא
יְיָ וְדִינִין לְכָל טְלוּמִין׃ גַּלֵּי אוֹרְחָתֵיהּ
לְמשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹבָדוֹי׃
רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט׃ לָא לְעָלְמִין
יִנְצֵי וְלָא לַעֲלַם יִנְטוֹר דְּבָבוּ׃ לָא כְחוֹבָנָא עֲבַד לָנָא וְלָא כַעֲוָיָתָנָא שַׁלִּים לָנָא׃ אֲרוּם
הֵיךְ גְּבִיהִין שְׁמַיָּא מֵעִילָּוֵי אַרְעָא הַכְדֵין גְּבַר טוּבֵיהּ עַל דַּחֲלוֹי׃

הֵיךְ

רשי

ענה בדרך כחי, חוזר לקבלנו הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי: ענה בדרך, אויבי כחי: אומר, לאו: אלי, אתה: אל תעלני בחצי ימי, אל תסלק אותנו להשמידנו מן האדמה ביד אויבינו בחצי ימינו ומה הם ימינו כל ימות דור דורי' שנותיך הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמור בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון: לפנים, מתחילה: כלבוש תחליפם, כאדם ההופך לבושו לפושטו: ואתה הוא, ואתה הוא העומד וקיים: ברכי נפשי, חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד חמשה עולמות שהאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות גר במעי אמו יונק משדי אמו וכן כלם: תתחדש כנשר נעוריכי, כנשר הזה שמחדש כנפים ונוצה משנה לשנה ויש מדרש אגדה על מין נשר שמזקין חוזר לנערותו: יודיע דרכיו, מודיע דרכיו למשה:

זכור

אבן עזרא

כרחוק׳ טעם הרחיק כמה פעמים עשה כן במובנו אליו : כרחם׳ פי׳ רחום וחנון יי׳ וטעם על יראיו כמו ורחמתי את אשר ארחם : כי׳ יצרינו׳ תולדתינו וזה כולל לכל אשר הזכיר כי הוא נוטע עון ופשע וחטאה ותחסר מלת לפניו וכן הוא זכור הוא לפניו׳ וטעם כי עפר אנחנו כי העצמות הם מוסדות הגוף והם קרות ויבשות כמתכונת העפר : אנוש׳ ועוד כי ימי אדם מעטים וידמה זמן הילדות לציץ : כי׳ רוח תעבור בציץ ותיבשנו וכאילו לא היה וככה האדם וטעם לא יכירנו כי המקומות יפריטו בין הפרטים כי אין גוף בלי מקום ולא יעכב שנים מקומות : וחסד׳ זהו שכר הצדיקים שהוא לנצח והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה ואחר כן לשומרי מצותיו מיראה וככה פי׳ פה ליראיו והם שומרי בריתו רק זוכרי פיקודיו הם האוהבים כי לעולם פיקודיו לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד : יי׳ הטע׳ בעבור שהזכיר שחסד השם על יראיו מעולם ועד עולם בלי הפסק נתן ראיה לדבריו כי נכון הוא כי השם בלי שינוי וכסאו נכון בשמים שהם עומדים ומלכותו בכל משלה בעליונים ובשפלים : ברכו׳ ובעבור שהזכיר השמים הזכיר הדרים בו והם המלאכים שאינם גוף כי על ידם תבא׳ הגזרו׳ מהשמים כדבר כאחריב ושם אמ׳ וישלח מלאך פניו ויושיעם ומלאך פניו הושיעם : גבורי כח׳ כי אין יכולת בגברא לעמוד מפניהם והמלאך שבא אל יעקב מצווה היה וטעם לשמוע בקול דברו כי אינם כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם דברו רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו : ברכו׳ צבאיו׳ הם צבא השמים העליונים ומשרתיו הם השבעה שהם בשבעה מעונות : ברכו׳ כל מעשיו׳ הם המתכו׳ והצמחים וכל החיים כי הוא השם המושל בכם ואחר כן השלים כאשר החל ברכי נפשי את יי׳ :

ברכי נפשי את יי׳׳ בדרך הסברא גם זה המזמור לדוד כי תחלתו וסופו שוה כראשון ובמזמור הזה יספר מעשה בראשית והחל מהאור כי הוא ההוה בתחלה ואח״כ השמים והארץ והדשאים והמאורות ודגי הים וחית השדה האדם והברכה שתברך הנפש סוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאד על דרך ומרומם על כל ברכה ותהלה׳ וטעם הוד והדר לבשת רוב ההוד וההדר ילאו עיני הנשמה החכמה לראות כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש : עוטה׳ הזכיר כי הנראה ממלבושו הוא האור׳ והוא עוטה אותו כשלמה על דרך כבגד יעטה וזה האור הוא הנזכר במעשה בראשית הנברא ביום הראשון : נוטה שמים כיריעה׳ ביום השני כדרך וימתחם כאהל לשבת : המקרה׳ כמו המה קרוהו : עליותיו׳ הם העבים והם בכדור הקגריר׳ וטעם רכובו לרוצם׳ וטעם המהלך בעבור הגזרות היורדות בהם וישלחם אל המקומות׳ וטעם כנפי רוח במרוצה : עושה׳ רוחות׳ הם מלאכיו כדרך ורוח סערה עושה דברו׳ ומשרתיו האבן השורפת שריפה ממית והאש היורד מהשמים הברקים : יסד׳ הזכיר הרקיע והעבים והרוח ועתה הזכיר הארץ וטעם יסד כי היא מוקף בשמי השמים ומכונה כפי תולדתה בכח השם על כן לא תמוט כי אין לה תנועה כי היא כולה קטנה כנגד השמים כנקודה בעגולה : תהום׳ עתה הזכיר הים תהום המקום העמוק בים כי בהראות היבשה היה מקוה המים וטעם על הרים יעמדו מים זה הדבר ידוע ונראה בלב כי ים מימי הים על הרים גבוהים גם על חומות שהיו בנויים׳ וטעם כלבוש כסיתו כי התהום הוא עומק הארץ והוא מכוסה במים כי חצי הארץ היא מגולה וההופך דברי אלהים חיים על מים יעמדו הרים תהפוכות בלבו : מגערתך׳ ספר גלי הים בבא עליהם רוח סערה גם הרעם יעשה מעשה גדול בים : יעלו הרים׳ וטעם אל מקום הוא שהזכיר אחריו :

גבול

כל ספרא ממני בר מן ׳א ממנו וסימ׳ נגתקה את מוסרתימו ונשליכ׳ ממנו עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל׳ יראי יי׳ הללוהו כל זרע יעקב׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ׳יראו מיי׳ כל הארץ׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך׳ כי לאאויב יחרפני ואשא׳ אך לאלהי׳ דומ׳ה נפשי ׳אך אל אלהים דמי נפשי ׳ויאהב קללה ותבואהו׳

רשי

זכור כי עפר אנחנו׳ זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו׳ : רוח עברה בו׳ אם עברה חולי של מיתה : משלה׳ מושלת : ברכו יי׳ כל מעשיו׳ אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם : עוטה אור׳ בקריע כשלמה : עושה מלאכיו רוחות׳ עושה את הרוחות שלוחיו : תהום כלבוש כסיתו׳ וזהו דוגמת האמור במקום אחר בשומי ענן לבושו וגו׳ תהום הוא הים : על הרים יעמדו׳ מי אוקיינוס גבוה מכל העולם עומד על ההרים וכן הוא אומר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ אין שפיכה אלא מלמעלה למטה : מן גערתך ינוסון׳ כשאמרת יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם :

גבול

כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את־פשעינו : כרחם אב על־בנים רחם יהוה על־יראיו : כי־הוא ידע יצרנו זכור כי־עפר אנחנו : אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ : כי רוח עברה־בו ואיננו ולא־יכירנו עוד מקומו : וחסד יהוה מעולם ועד־עולם על־יראיו וצדקתו לבני בנים : לשמרי בריתו ולזכרי פקדיו לעשותם : יהוה בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה : ברכו יהוה מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו : ברכו יהוה כל־צבאיו משרתיו עשי רצונו : ברכו יהוה כל־מעשיו בכל־מקמות ממשלתו ברכי נפשי את־יהוה :

קד

ברכי נפשי את־יהוה יהוה אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת : עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה : המקרה במים עליותיו השם־עבים רכובו המהלך על־כנפי־רוח : עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט : יסד־ארץ על־מכוניה בל־תמוט עולם ועד : תהום כלבוש כסיתו על־הרים יעמדו־מים : מן־גערתך ינוסון מן־קול רעמך יחפזון : יעלו הרים ירדו בקעות אל־מקום זה יסדת להם :

היך דרחיק מדינחא מן מערבא הכדין ארחיק מיננא ית סורחננא : היך די רחים אבא על בניא הכדין רחים יי על דחלוי : ארום הוא ידע יצרנא בישא דמחטי יתנא דכיר קדמוי ארום מן עפרא אנחנא : בר נש היך עסבא יומיה היך ניצא דחקלא הכדין ניץ : ארום זעפא תבת ביה וליתוי ולא אישתמודעיה תוב אתריה : וחסדא דיי מן עלמא ועד עלמא דאתי על דחלוי וצדקתיה לבני בנין : לנטרי קימיה ולדכרי פיקודוי למעבדהון : יי בשמי מרומא אתקין כורסיה ומלכותיה בכולא שלטא : בריכו שמא דיי מלאכוי דמתגברין בחילא עבדי מילוליה למשמע קל מילוליה : בריכו שמא דיי כל חילוי משומשנוי דעבדי רעותיה : בריכו שמא דיי כל עובדוי בכל אתר שולטניה בריכי נפשא ית שמא דיי : בריכי נפשי ית שמא דיי אלהי איתגדלת לחדא שבחא ושבהורא אל בישתא : דמיתעטף נהורא היך סדינא ומתח שמיא היך יריעתא : דטליל היך בינינא דכשורי במיא אכדרוי דשוי על עננין קלילין היך כנפי נישרא : דעבד אזגדוי סרהובין היך רוחא שמשוי תקיפין די באשא מצלהבא : די מייסד ארעא עלוי בסיסה דלא תזוע לעלמי עלמין : תהומא כד בלבושא חפיתה ומבזעין על טוריא וקיימין מיא : מן מזופיתך יערקון למיגר מן קל אכלייתך יתבהלון למישפך : יסלקון מן תהומא לטוריא ונחתין בבקעתא לאתר דנן דיסדתא להון :

כרחוק מזרח ממערב : עושי ׳ו כתי׳ ׳וד וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל : ברכו יי׳ ה׳ נסימ׳ נמס׳ בשפטים ריש סימן ה׳ : קד׳ נוטה חנוטה ה׳ מל׳ וסימ׳ הנוטה כדוק שמים׳ ותשכח יי׳ עשך׳ הנני נוטה ידי על פלשתי׳ נוטה שמים כיריעה : עולם ועד ו׳ וסימ׳ יי׳ מלך עולם ועד׳ כסאך אלהים עולם ועד׳ ואני כזית רענן׳ חיים שאל ממך׳ כי זה אלהים אלהינו׳ יסד ארץ על מכוניה :

אבן עזרא

גבול, הזכיר בל ישובון לכסות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים ובחפץ השם רחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנבראה האור שהיה עיקר כאשר פירשתי במעשה בראשית: המשלח, אחר שהזכיר הים וידוע כי האיד יעלה מהים והוא סבת הגשם וכן כתוב הקורא למי הים ומימי המטר יהיו המעיינים ומהם הנחלים: ישקו, המעיינים והנחלים והזכיר פראים דרך משל במדבר קדש ותחסר מלת בהם: ישברו פראים צמאם עליהם, בעבור המעיינים: ישכן, כל עוף כי מקום ביה אין חי בו: עפאים, יש אומרים שעיפים והנכון בעיני כמו עלים ועפיה שפיר: יתנו קול, כמו ניגון: משקה, הגשם שימטירו העבים מפרי מעשיך, הם האילנים: מצמיח, ועשב, המוכן לעשות ממנו לחם וטעם לעבודת האדם כי כאשר ש תעבד האדמה תוציא צמח כבבר: ויין, הזכיר הלחם והיין כי שניהם חיי האדם ובעבור שהזכיר מעשה היין הזכיר מעשה הלח׳: להצהיל, לתקן להאיר: ישבעו לאשר אחל דבר הגשם משקה הרים, ישבעו עצי יי׳ הם הנותנים פרי ישבעו שם אחרת ארזי לבנון שהם גדולים: אשר, הזכיר כי העצים הגבוהים כמו מה לצופות: הרים, כמו שהם הרים נוה ליעלים והסלעים כמו מחסה: עשה, מפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם ואין זה מטעם המזמור רק יספר מ מעשה בראשית והזכיר השמש והירח ולא הכוכבים כי אלה שניהם הם המושלים וטע׳ להזכירם במקום הזה כי הם סבת הגשמים כפי תנועתם ומבט המשרתים עליהם וכפי תולדת המזלות שיהיו בהם ופי׳ עשה ירח למועדים כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הככבים וכפי תוספת אורו וחסרונו יתחדשו דברי׳ במתכות ובצמחים ובחיים וכפי נטות השמש בצפון או בדרו׳ יתחדשו שינויים בכל מקומות הישוב, יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר יש ללבנה שינויים רבים באור ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע ועת שקיעתה אז הוא חשך וזה הוא תשת חשך, וי״ו חייתו נוסף: הכפירים, הזכיר הגבור בבהמה: תזרח, יאספון, אחר התפרדם וינומו: יצא אדם, להפך כי בלילה הוא ישן: מה רבו, כמשמעו רבים או מגזרת על כל רב ביתו וכולם לאות על חכמתך וטעם מלאה הארץ קנייך כי אין בארץ מקום רק זה, אחר שהזכיר הנבראי׳ בארץ הזכיר הנבראי׳ בים וטעם זה הנה הוא ידוע ונראה גדול בארץ: ורחב ידים, מקומו רחב: שם, כי בעלי האמנות יספרו לנו על חיות גדולות שראו בתוך הים: לויתן, שם לכל דג גדול כמותו או הוא שם לכל מין ידוע ובו שב אל הים כי כל הדגי׳ מאכל לו והוא איננו מאכל: כלם, שב אל חיות הארץ גם הים בעבור שהזכיר כי הלויתן משחק בו כי מאכלו מוכן אמר כי כולם ישברו אל השם או כל אחד בעבור שהוא צריך או שהוא מכהנו: תתן, תפתח ידך, לבדך: תסתיר, הטעם כאשר לא תפתח ידך כאילו שכחתם או איך רואה אותם אז יבהלון: תוסף, כמו תאמר כדרך רוחו ונשמתו אליו יאסוף: ואל עפרם ישובון, כי העצמות הם בחיות הארץ וכם: תשלח, אנשי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום וחכמי התושיה אומרים כי הכללים שמורים והפרטים אובדים וטעם יבראון אחרים והמבין בו יבין דרך האמת: יהי כבוד יי׳, הם הנבראים כי בדברו נעשו, וטעם ישמח על עמידת הכללים: המביט

ישקו ג׳ וסימ׳ כי מן הבאר ההיא, ולא ישקו אותם כוס תנחומים, ישקו כל חיתו שדי, אנ״ך: ישמח י׳ וסימ׳ ויין ישמח לבב אנוש, בן חכם ישמח אב ובן כסיל, וחברו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם, ויין ישמח חיים, מאור עינים ישמח לב, שמן וקטרת ישמח לב, איש אהב חכמה ישמח: ולבקש ד׳ וסימ׳ ויקם אדם לרדפך,

גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃ הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃ עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ׃ מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ׃ וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע׃ אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃ עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ׃ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃ הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם׃ תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן׃ יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־עָרֶב׃ מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ׃ זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃ שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ׃ כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃ תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן׃ תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה׃ יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃

תחום שויתא לגללי ימא די לא יעיברון די לא יתובון למחפי ארעא: די משלח מעייני בנהרותא ביני טוריא מהלכין: משקין כל חיות ברא יתברון ערודיא צהותהון: עילויהון צפרי שמיא ישרון מביני זאוויא יתנון קל זמר: דמשקי טוריא מן בית גנזי עילאי די ליה מן עובדיך תשבע ארעא: ומרבי עסבא לבעירי וירקי לפולחנא דבר נשא למיפק לחמא מן ארעא: וחמרא דמחדי ליבא דבר נשא לאנהרא אפיא מן משחא ולחמא ליבא דבר נשא יסעד: שבעין אילניא דברא יי ארזי ליבנן די נציב: די תמן ציפריא עבדין שרכפי ותא בראתי בית מדורה: טוריא רמיא ליעלי כיפי רוחצן לטפזיא: עבד סיהרא למימני ביה זמניא שמשא ידע עידן טמועיה: תשוי חשוך והוי ליליא ביה רחשין כל חיות חורשא: בני אריון אכלין למשכחא מזונא ולמיבעי מן אלהא מיכלהון: תדנח שימשא מתכנשין ולבירת מדורהון רביעין: יפוק בר נשא לעובדיה ולפולחניה עד עירובי רמשא: מה סגיעין היכון עובדך יי כולהון בחכמתא עבדתא מליא ארעא קניינך: דנן ימא רבא ופתאי תחומין תמן ריחשא ולית מניין חיותא זעירתא עם רברבתא: תמן אילפיא אזלן לויתן דין בריתא למגחך לצדיקיא בסעודת בית מדוריה: כולהון עלך סבירן למיתן מזונהון בזימניה: תתן להון וכנשין תפתח אידך ושבעין טבא: תסלק שכינתך מתבהלין תכנוש רוחיהון ומתנגדין ולות עפרהון תייבין: תשלח רוח קודשך ומתבריין ותחדת אפי ארעא: יהי איקר יי לעלם יחדי יי בעובדוי: ומסתכל

ולבקש מאל אכלם, והלכו ישבי אחת, ולבקש מלפניו על עמה: ואין מספר ד׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל ולקמן סימן קה׳: יהלכון ג׳ בקרי׳ וסימ׳ אשרי העם יודעי תרועה, המשלח מעינים, שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת, ישברון ל׳: תשלח ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וברוב גאונך תהרס קמיך, שלח תשלח את האם ואת הבנים, ויאמר חזאל מדוע אדני בוכה, תשלח קציריה עד ים, תשלח רוחך יבראון, וחד ותשלח פארות: אדמות י״א בקריא׳ וסימ׳ נמסר בספר יואל סימן ב׳:

רשי

גבול שמת להם, החול אשר סביב שפתו: עליה׳ עוף השמים ישכון, על המעינו׳: מבין עפאי׳, ענפי אילנות וכן עפיה שפיר: מצמיח חציר וגו׳, ויין אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ: ושמן, להצהיל בו פנים, ולחם אשר לבב אנוש יסעד: עצי יי׳, בגן עדן: צפרים יקננו, ישראל ישכנו שם יקננו לשון קן צפור: הרים הגבוהים ברא ליעלים: מחסה, כל לשון מחסה לשון צל ומחבוא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן המטר אבריא״כט בלע״ז: למועדים, למנות בו זמנים ורגלים: שמש ידע מבואו, אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה: תשת חשך ויהי לילה, בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והווה לילה ובו תרמוש כל חייתו יער: תזרח השמש יאספון, במסתרים ונחבאים שם מבני אדם ואז כל אדם יצא לפעלו: קנייך, מקנה קניין שלך כמו קונה שמים וארץ הכל קנוי לך: רחב ידים, רחב מקום לריוח בלע״ז: לשחק בו, שלש שעות ביום כך אמרו רבותינו במסכת ע״ז וכך מפורש בספר איוב ה התשחק בו כצפור: תוסף רוחם, לשון כליון כמו ספו תמו: תשלח רוחך, בהחיות המתים:

יגע

המביט, הטעם כי הוא תולה ארץ והוא נוטה בכחו והזכיר כי לא תמוט לעולם ואלו היה רוצה היתה רועדת וההרים מרופים ' ויש אומרים כי טעם ותרעד כל יושבי הארץ: אשירה, חייב אני להורות לשם העושה כל אלה הגבורות בעודי חי: יערב, ייטב: אנכי אשמח ביי' , כנגד ישמח יי' במעשיו והטעם כי תעמוד כשמחתו ותהיה כמו הכלל: יתמו, תפלת הנביא בעבור שלא ידעו השם ולא יבינו פעולותיו או הזכיר זה בעבור שאמר אנכי אשמח ביי' ולא כן החטאים כי יתמו ויאבדו: עוד אינם, הטעם כפול: ברכי נפשי את יי' , על אבוד הרשעים וחתם לאמר למשכילים הללויה: הודו ליי' קראו בשמו, דבר דוד לישראל בנשאם הארון כי כן כתו' והעד כי עם ישראל ידבר שאמר זרע אברהם,

רש״י

יגע בהרי' ויעשנו, כמו שמפורש בסיני והר סיני עשן כולו: בעודי, כמו בעורכי חי: יתמו חטאים, חוטאים: עלילותיו, מעלליו: התהללו בשם קדשו, התפארו בשעה שם קדשו שים לכם פ פטרון כמוהו, התהללו פורו״נטיץ ווש בלע״ז: דבר צוה לאלף דור, התורה אשר צוה להודיעה בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות ויש לפתור כפשוטו זכר לישראל את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כענין שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור: לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו', הוא הברית אשר כרת להם: ויתהלכו מגוי אל גוי, אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כלם גלו מגרות לגרות: ויוכח עליהם מלכים, וינגע יי' את פרעה כי עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך: אל תגעו במשיחי, בגדולי כל משיחה לשון שררה וגדולה: ויקרא רעב, כדי להגלותם למצרי' , מכאתי' שלח לפניהם איש ושלחני אלהים לפניכם ואיזה איש יוסף שנמכר, ברזל באה נפשו אר״ר הונא בר אידי שריתוע עשתה לו תחת זקנו שאם ירכין פניו ה השריתוע מכהו שריתוע פירוש ספור, עד עת בא דברו של הקב״ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים: אמרת יי' צרפתהו, בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדוניו ועליה נתייסר ז ונרדף ביסורין לתתו אל בית ה הסוהר: שלח מלך ויתירהו, שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו שלח מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו: לאסור שריו בנפשו, לשון חבה הוא זה כמו ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד שפתר החלום חבבוהו כלם,

אר״ אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר: ויפר

קה דרשו יי' ג' וסימ' דרשו יי' בהמצאו, דרשו יי' ועזו, וחבירו דד״ה: בקשו ו' וסימ' נמסר בצפניה ריש סימן ב': לישחק ד' כנוי ליצחק וסימ' גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס, ונשמו במות ישחק, ולא תטיף על בית ישחק, ושבועתו לישחק דסיפרא: לאמר ט' רף בקריא' וסימ' לאמר לאסורים צאו, לאמר

המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו: אשירה ליהוה בחיי אזמרה לאלהי בעודי: יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביהוה: יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יהוה הללו יה:

קה הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יהוה: דרשו יהוה ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו: זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק: ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי ממלכה אל עם אחר: לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו: ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר: שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף: ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו: עד עת בא דברו אמרת יהוה צרפתהו: שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו: שמו אדון לביתו ומשל בכל קנינו: לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם:

(ב' גע בהרים; ג' ג'; ד'; ג' חד חל'; ג'; ב' חד חס'; ה'; ט' רף; ה'; לית וחד מתחלל כוון; ב'; ב'; ד' ב' בכתיב כבבת חסים; רגליו ק' חס' בכתי' ובמסורת; ל' כוון; ל'; ד')

דמסתכל לארעא ומיתרגפא מקרב בטוריא ומסקין תננא: אשבח קדם יי בחיי אזמר לאלהי בעוד איתי: יבסם קדמוי שותי אנא אחדי במימרא דיי: ישתיצון חטאיא מן ארעא ורשיעיא תוב ליתיהון בריכי נפשי ית שמא דיי הללויה: שבחו קדם יי קרון בשמיה הודעון בעממיא עובדוי: שבחו קדמוי זמרו קדמוי מלילו בכל פרישותיה: שבחו בשום קודשיה יחדי לבהון דתבעי אולפן מן קדם יי: תבעו אולפנא דיי ואוריתיה אקבילו אפוי תדירא: אדכרו פרישותיה די עבד תמהוי ודיני פומיה: זרעא דאברהם עבדיה בני יעקב בחירוי: הוא יי אלהנא בכל ארעא מתיחין דינוי: דכיר לעלם קיימיה פתגם פקיד לאלפי דרין: די גזר עם אברהם וקיימיה ליצחק: וקיימנה ליעקב לגזירא לישראל קיים עלם: למימר לך אתן ית ארעא דכנען עדב אחסנתכון: כד הויתון עם דמניין כזעירין ויתיבון בה: והליכו מן עמא לעמא ממלכותא לעמא אחורן: לא שבק אנש לטלומיהון ואוכח בגיניהון מלכיא: לא תקרבון במשיחי ובנביאי לא תבאישון: ואכלי כפנא על ארעא כל סעיד לחמא תבר: שדר קדמיהון גבר חכים לעבדא אזדבן יוסף: ענו בשושילתא ריגלוי שיר דפרזל עלת בנפשיה: עד עידן דאתא פתגמיה מימרא דיי סנין יתיה: שדר מליך ושריה שולטן בעממיא ופתח ליה: שויה ריבון על ביתיה ושליט בכל קניניה: למיסר רברבנוי היך בנפשיה ומן סבוי אחכם: ואתא

הן ישלח את אשתו, לאמר לך אתן את ארץ כנען, וחבירו דד״ה, מתי יעבור החדש, אל הכהני', שובו נא איש מדרכו הרעה, לאמר לא כי ארץ מצרים, לאמר אלהים עזבו, לאמר לך אתן הוא חד מן כ״ג פסוקים דלית בהון לא אריך ולא זעיר וסי' בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיסר בתריסר ותלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בסדר נשא:

וטעם קראו בשמו להורו' דרך השם כמו אברה' ויקרא שם בשם יי' אל עולם: שירו, בפיכם, זמרו בכינור, שיחו לאחרים: התהללו, הטעם כי אין לשון שנקרא השם הנכבד בו רק כנגד מעשיו חוץ מישרא' על כן התהללו, גם ישמח לב המבקשי' זה השם שלא ידעוהו: דרשו, ישרת אחר דרשו יי' ודרשו עזו כמו ויתן לשביעזו והוא הארון והמפרש ועוזו כמו בעוזו אינכו נכון והטעם כמו לשכנו תדרשו: זכרו, בלב, בפלאותיו הם מעשה שמים וארץ מופתיו במצרים משפטי פיו בסיני: זרע, אתם זרע אברהם והזכיר אברהם כאילו הוא האב הראשון שהחל לקבל מצות השם גם הזכיר יעקב כי הוא אבינו לבדו ולא ישתתף עמנו אחר ככתו' אלה אלהי ישראל אבינו: הוא, יש לנו להתהלל כי אלהינו הוא לעולם הוא עומד הוא שופט כל הארץ: זכר, אמר זכר כנגד זכרו וזאת הברית היא ברית בין הבתרים וטעם זכר שלא תשכח: דבר צוה, כמו גזר כמו יי' לא צוה וטעם לאלף דור כי שם ישראל לא יכרת ועוד יירש ארץ כנען לעולם: אשר, הנה פי' אמר ליצחק והקימותי את השבועה: לאמר, לכל אחד: לך אתן, בדבור, ולזרעך במעשה: בהיותם, ידבר על האבות כי מספר בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ: ויתהלכו, כאברהם במצרי' ולארץ פלשתי' גם יצחק לפלשתים ויעקב למצרים: לא, וטעם ויוכח בדבר

(בגליון: לישחק ד' כנוי ליצחק; ארץ כנען כ״ג פסוקים דלית בהון לא אריך ולא זעיר; שריו למיקרי אידי כתיב סריו ק')

אבימלך גם נכון שהוכיח אחרים ולא הזכיר הכתו': אל, זאת היא התוכחה וקראם משיחי כמו נסיכי אולי כן היה אברהם נביא השב אשת האיש כי נביא הוא וברכת יצחק ליעקב בנבואה כברכת משה: ויקרא, כמו צוה הגזרות שנגזר הכל הם בקריאה: על הארץ, ארץ כנען: שלח לפניהם, לפני יעקב ובניו שהזכיר למעלה, ולמ״ד לעבד בעבור ויש אומרים כי פוטיפר עבד היה: ענו, לא הזכיר הפועלים וזה בהיותו בבית הסהר: נפשו, משל בעבור עצמו ותחסר בי״ת בברזל באה נפשו: עד, דרך בחות בשירים עד עת בא דברו והטעם שבא דבר החלום כאשר פתר כמו כי יבא דברך, וטעם אמרת יי' צרפתהו שהשם שם בפיו פתרון האמת על כן יצא פתרונו כרוף בלי סיג. והנה הה״א והוי״ו במלת צרפתהו שבא אל דבר יוסף, וי״א כי עת בא דבר יוסף לפני השם אז אמרתו צרפתהו והיא הגזרה שנגזר: שלח, ישרת אחר טעם שלח גזר' מלך הוא מלך מצרים ויפתחהו מהכבל: שמו, וכן אמר ולאדון לכל ביתו והנה הזכיר אדון נגד לעבד נמכר יוסף: לאסור, אחר היותו אסור הגיע למעלה גדולה לאסור שרי פרעה בלא דעת פרעה כי אם בדעת נפשו: וזקניו, שזקני פרעה שבו כתלמידים לפניו, יחכם כמו ומענג השמים יחכמנו ללמדם חכמה נעלמה מהם:

ויבא

ויבא, ודבר יוסף היתה סבה שיבת ישראל במצרים: ויפר, שב אל שלח מלאך והמלה מהבנין הכבד הנוסף, ויעצימהו יותר מצריו הם המצרים: הפך, להתנכל, כמו ויכלו אותו שבקשו להאביד זכרם: שלח משה, שהוא העיקר שאהרן היה לו לפה כדרך ומשה ואהרן עשו: אותותיו, שב אל השם: שלח, אולי ישאל השואל אם לחשך מקרה איך יהיה שליח אולי יעיר זה השואל משנתו וירא כן יהיה דברי אשר יבא מפי אשר שלחתיו, ויחשך ארץ חם הכתוב למעלה: ולא מרו, שב אל משה ואהרן או אל אותותיו והזכיר מכת חשך כי בעבורה נתן פרעה רשות ללכת לעבוד השם ואחר כן שב להזכיר המכות והחל מהראשונה: הפך, לא הזכיר דבר התנינים כי לא היתה מכה: שרץ, פועל יוצא כמו ישרצו המים כי מלאו ארץ לשון זכר כמו נעתם ארץ: אמר ויבא, מעצמו והזכיר מכת ערוב לפני הכנים כי קשה היתה: נתן, ולא הזכיר הדבר והשחין כי לא בקש פרעה ממשה להסיר המכה ואש להבות כנגד ותהלך אש א ארצה ותשבר אות ב"ת אש בלהבות או יהיה אש סמוך פעם אש ופעם אש להבות כדרך חרבות צורים אף תשיב צור חרבו: ויך, הזכיר הנשבר מכל פרי העץ שיוכל אדם לחיות בלא לחם אם יאכלם: אמר, גזרה והזכיר ילק אולי הוא הקשה במיני הארבה: ויאכל, פרי אדמתם, פרי העץ אשר הותיר הברד: ויך, במצרים לבדם כי נמלטו בכורי ישראל: ראשית אונים, הבנים הנראים בתחלה: ויוציאם, הם היוצאים כי יסתפק לשומע על כן לא חשב לפרש ישראל והנה שב למלת ישראל גר בארץ חם, ויוציאם ואין בשבטיו כושל עני מודרך כמו והמכשלה הזאת ויתכן היותו כמשמעו וטעם בשבטיו אע"פ שהם רבים: שמח, טעם פחדם שאמרו כולנו מתים: פרש, ישוב למלת כל בכור בעבור שהזכיר על ה האש להאיר לילה ל לאות כי למסך יומם: שאל, ישראל, ויבא השם שליו להם, ולחם שמים הוא המן: פתח, מים, ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר: כי, הזכיר הטובות שעשה עם ישראל שהוציאם בכסף ובזהב וכלכלם ב במדבר עד שבאו אל הארץ וכל זה בעבור בריתו שהחל כאשר החל זכר לעולם בריתו והזכיר אברהם לבדו כי עמו היתה באמת: ויוציא, הטעם בעבור היות מצרים מתאבלים על בכוריהם: ויתן, כי השם קיים בריתו על עדת לאומים, ואמר ועמל לאומים בתים זיתים כרמים: בעבור, כי כן כתוב לאברהם על זרעו והייתי להם לאלהים ובעבור זה הטובות שעשה השם עם אבותיכם הללו אתם הבנים: הללויה, מי ימלל, לא הזכיר שם המשורר והוא אומר למשכילים הללו את השם והודוהו על כמה חסדים שעשה עם אבותינו: מי, הטעם הודו לשם אע"פ שאין יכולת באדם להלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו רק קצתה: אשרי, הטעם כי שומרי משפט הם ממללים קצת גבורתו והזכיר גבורות השם בעבור גבורותיו בים סוף וטעם להזכיר משפט בעבור עונות ישראל והשם שפטם כמעשיהם: זכרני, זה המשורר יתפלל אל השם אולי יראה עת הישועה כאשר לראות תרבה עמך ותבא עת ישועתך:

אתותיו ג' וסימ' ואת אתתיו ואת מעשיו, אשר שם במצרי' אתותיו, שמו בם דברי אתותיו, אוריתא אתתיו כתיב ושארא אתותיו: שלח חשך ב' פסו' מטעי' בטע' בסי' חד חטף וחד געיא וסימ' שלח מלך ויתירהו, שלח חשך, וסימ' בלשון תרגום שלוחי דמלכא זריזין שלוחי דחשוכא מתינין: ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי, בגוף ומאתים רכב דדה', זה הים גדול ורחב, אמר ויבא ארבה: שמח ג' וסימ' וגם דוד המלך שמח שמחה, לכן שמח לבי ויגל כבודי, שמח מצרי' בצאתם: ויוציא ד' וחס' יוד וסימ' ואתכם לקח יי' ויוצא אתכ', ויוצא את בן המלך דמלכי', ויוצא נוזלי' מסלע, ויוצא עמו בששון, וסימ' בלשון ארמי נסב ברא דמלכ' אבנא בחדוא: קו' גבורו' ב' מל וסימ' דבר גבורות וחין ערכו, מי ימלל גבורו' יי' ישמיע כל תהלתו: פקדני ל':

ויבא ישראל מצרים ויעקב גר בארץ חם: ויפר את עמו מאד
כה ויעצמהו מצריו: הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו: שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו: שמו בם דברי אתותיו ומפתים בארץ חם: שלח חשך ויחשך ולא מרו את דבריו: הפך את מימיהם לדם וימת את דגתם:
ל שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם: אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם: נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם: ויך גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם: אמר
לה ויבא ארבה וילק ואין מספר: ויאכל כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם: ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם: ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל: שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם: פרש ענן למסך ואש להאיר לילה:
מ שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם: פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר: כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו: ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו: ויתן להם ארצות
מה גוים ועמל לאמים יירשו: בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללו יה:

קו

הללו יה הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: מי ימלל גבורות יהוה ישמיע כל תהלתו: אשרי שמרי משפט עשה צדקה בכל עת: זכרני יהוה ברצון עמך פקדני בישועתך:

שלח חשך ב' פסו' בענין חטעי' בטע' וכו' שלוחי דמלכא זריזין שלוחי דחשוכא מתינין

ואתא ישראל למצרים ויעקב דר בארעא דחם: ואפיש ית עמיה לחדא ואתקפיה מן מעיקוי: אתהפיך לבהון למסני עמיה לחשבא בישן על עבדוי: שלח משה עבדיה אהרן דאתרעי ביה: שוו בהון פתגמי אתוותיה ותמהוי בארעא דחם: שדר חשוכא וחשיכינון ולא סריבו על פתגמיה: הפך לאדמא מימיהון וקטיל כל נוניהון: רחיש ארעתהון עורדעניא בקיטוני מלכיהון: אמר ואייתי עירבוביין קלמתא בכל תחומיהון: יהב מטריהון ברדא אשא מצלהבא בארעהון: ומחא גופניהון ותיניהון ותבר אילני תחומהון: אמר ואיתי גובאי ורשונא לית מניין: וגמר כל עסבא בארעהון ואכל פירי ארעהון: ומחא כל בוכרא במצרים שירוי לכל תוקפיהון: ואפקינון בסימא ובדהבא ולא איתרנו עם מצראי למתקלא: חדון מצראי במיפקהון ארום נפל דחולהון עליהון: פרסיה לעננֵי היך וילתא ואשתא לאנהרא בליליא: שאילו בסרא ואיתי פיסיונין ולחמא דשמיא ישביעינון: פתח טינרא ודאיבו מיא הליכו בצהוותא היך נהרא: ארום דכיר ית ממלל קודשיה די עם אברהם עבדיה: ואפיק עמיה בחדוה בתושבחתא ית בחירוי: ויהב להון ארעת עממין וליעות אומיא ירתון: מן בגלל דיטרון קיימוי ואורייתיה ינטרון הללויה: הללויה אודו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: מן ייכול למללא גבורתא דיי ירשי לאשמעא לכולהון תושבחתיה: טוביהון דנטרי דינא עבדי צדקתא בכל עידן: דכר יתי יי ברעוא טבא עם עמך אדכר לי בפורקנך: למחמי

רשי

ויפר, הקב"ה את עמו הפרה והרבה אותם: ולא מרו את דברו, המכות שצוה עליה' באו במכותיו ולא שינו את דברו: שרץ ארצם צפרדעי', א"ר יוחנן בכל מקום שהיו רובצי' מים היו רובצים צפרדעים: שאל ויבא שליו, שאלו ישראל בשר ויבא לו הקב"ה שלוים: הלכו בציות נהר, הלכו נהרות מן הבאר בארץ ציה: כי זכר, הקב"ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו הנה: ברצון עמך, בהרצותך לעמך: וימרו

לראות בטובת בחיריך · כאשר יראו הם : חטאנו · והנה תחלת תשובת זה המזמור שהוא מודה חטאתו וחטאת עמו על כן חטאנו עם אבותינו כדרך והתודו את עונם והרשענו כנגד פשעינו ופעול העוינו חסר דרכינו או נפשנו והרשענו כן אולי הוא פועל עומד : אבותינו · לא השכילו נפלאותיך · האותות והמופתים שעשית במצרים · רוב חסדיך עם ישראל במכת ערוב ודבר וברד וחשך ומכת בכורים : וימרו על ים · שאמרו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים או מאנו לעבור הים : ויושיעם · כי שמו נקרא עליהם אלהי העברים : ויגער · דימה רוח קדים לגערה : בתהומות · מקומות שפלים · כמדבר אשר אין שם מים כי היו להם חומה : ויושיעם · שונא · הוא פרעה : ויכסו · בריהם · פרעה וחילו וכן כתוב ונער פרעה וחילו : ויאמינו · ויאמינו בי' : ישירו את ישיר משה : מהרו · טעם לא חכו כי עצת השם היתה טובה להם שלא יאכלו בשר תאוה : ויתאוו · וינסו אל · בעבור היותם בארץ שממה מאין יבוא הבשר : ויתן · רזון · מזה המתאוים : ויקנאו · זה שאמרו למשה כי תשתרר עלינו · לאהרן בעבור הלוים בקרב ויודע יי' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו על כן קראו קדוש יי' : תפתח · על דרך זמן עומד · עדת אבירים הם ונשיאים וטעם והאדם אשר לקרח ותבער קרח : ועדתו · והקשה מכל אלה עשו עגל טעם בחורב במקום ששמעו קול השם : וימירו · כבודם · כינוי לכבוד השם כדרך כי כאן נאמר והכינוי כנגד דוד המלך דרך מוסר ולא אמר לו כי כאן נאמר השם ילבשו למו · וטעם אוכל עשב דרך בזיון וקלון : שכחו · מושיעם · בים סוף כי הזמן היה קרוב לצאתם ממצרים · על כן נפלאות בארץ חם : ויאמר · זה הוא הרף מי · וימאסו · בנוסעם מחור ואמר להם עלה רם והם לא האמינו : וירגנו · כמשמעה כרגן : וישא · שבועה כדרך בני אדם שישא ידו אל השמים · ולהפיל אם היו כמוהם מורדים כהכתוב בברית השני שכרת משה עם הבני : ויצמדו · מגזרת צמיד בעבור הנכסים : זבחי מתים · לנבחי אלהיהם : ויכעיסו · ותפרץ · שמת הני שבט שמעון והעד כי במספרו ובמיאו כי הנכים במקום אחר באו : ויעמד · ויפלל · עשה דין כמו עון פלילי : ותחשב · טעם לצדקה · והיתה לו ולזרעו אחריו ברית

בטובת בחירך ל' דסמיכי · גויך ל' · לגויירם ל' · והגוים ל' · העוינו הרשענו ל' דסמי' : ויושיעם ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש · את עתניאל בן קנז ויושיעם למען שמו · ויושיעם מיד שונא · דעתניאל חס' : מהרו ג' וסימ' בלשון ארמי אבשון לווא כביהון · וביאורם מהרו בניך מהרסיך · ולא מהרו

רשי

וימרו על ים · היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולין מכאן מצד זה אף המצריים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקב"ה לים והקיאם ליבשה את וירא ישר' את מצרים מת לפיכך ויאמינו ביי' אבל מתחילה לא האמינו מצאתי ויוליכם בתהומות כמדבר ים סוף היה במדבר דכתי' סגר עליה' המדבר וגו' דרך שלשת ימים וגו' : לא חכו לעצתו · לא קוו לו : ויתאוו תאוה · מי יאכילנו בשר : וישלח רזון בנפשם · ואף יי' חרה בעם : ויקנאו למשה · במדבר הכעיסוהו כמו קנאוני בלא אל מכ' תפתח ארץ וגו' כראה מחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם תלה הקלקלה בדתן ואבירם : ותבער אש · ותאכל את מקריבי הקטרת : אוכל עשב · אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא מלוכלך בה · כ"א רירו : וימאסו בארץ חמדה · בשילוח מרגלי' והוציאו דבה על הארץ : וישא ידו · בשבועה : ולהפיל זרעם בגוים · מאותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל תשעה באב בכו ואמר הקב"ה הם בכו בכייה של חנם ואני אקבע להם בכייה לדורות : כי המרו · משה ואהרן את רוחו · כשמעו נא המורים : ויבטא בשפתיו · שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' :

לא

מסרה

הלוים דד"ה · מהרו שכחו מעשיו · לא חכו לעצתו : תפתח ארץ ב וסימ' תפתח ארץ ויפרו ישע · תפתח ארץ ותבלע דתן : כבודם הד מן ז"ח מלין בקריאה תקון סופרים וסימ' ואברה' עודנו עומד לפני יי' · ואל אראה ברעתי · ואכל חצי בשרו · בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו · אולי יראה בעיני · איש לאהליו ישראל · והנם שולחים את הזמור אל אפם · אהי קדשי ולא נמות · ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו · כי הנוגע בהם בנוגע בבבת עינו · ועמי המיר כבודו · והיה עלי למשא · כבודם בקלון אמיר · וירשיעו את איוב · ותשוח עלי נפשי · וימירו את כבודם בתבנית שור :

לִרְאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם נַחֲלָתֶךָ : חָטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ : אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף : וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת גְּבוּרָתוֹ : וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר : וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב : וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר : וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ : מִהֲרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא חִכּוּ לַעֲצָתוֹ : וַיִּתְאַוּוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֵל בִּישִׁימוֹן : וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח רָזוֹן בְּנַפְשָׁם : וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה : תִּפְתַּח אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל עֲדַת אֲבִירָם : וַתִּבְעַר אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים : יַעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסֵּכָה : וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב : שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם : נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל יַם סוּף : וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית : וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ : וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה : וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר : וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת : וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים : וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרָץ בָּם מַגֵּפָה : וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה : וַתֵּחָשֶׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד עוֹלָם : וַיַּקְצִיפוּ עַל מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם : כִּי הִמְרוּ אֶת רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו :

למחמי בטובת בחיריך למיחדי בחדות עמך לאשתבחא עם אחסנתך : חבנא עם אבהתנא עותנא ארשענא : אבהתנא במצרים לא אסתכלו פרישותך לא דכרו ית סוגעי טובך וסריבו על מימרך על ימא בימא דסוף : ופרקינון בגלל שמיה לאודעא ית גבורתיה : ונזף בימא דסוף ואתנגיב והליכינון בתהומיא היך כבמדברא : ופרקינון מיד סנאה ופרק יתהון מן יד בעלי דבבא : וחפון מיא מעיקיהון חד מנהון לא אישתאר : והימינו בשום מימריה שבחו תושבחתיה : סרהיבו אתנשיאו עובדוי לא אסתכלו למלכתיה : ושאילו שאלתא במדברא ונסיאו אלהא באתר צדו : ויהב להון שילותהון ושדר פתרנותא בנפשהון : וקנו למשה במשריתא לאהרן קדישא דיי' : אתפתחת ארעא ובלעת דתן וחפת על סיעת אבירם : ודלקת אישתא בסיעתהון להבותא תשלהיב רשיעיא : עבדו עגלא בחורב וסגידו למתכא : ופרגון ית איקר ריבוניהון בדמות תור דאכיל עסבא : אתנשיאו אלהא פרקהון דעבד רברבן במצרים : פרישן בארעא דחם דחילן על ימא דסוף : ואמר במימריה לשיצאותהון אילולי משה בחיריה דקם ואתקף בצלו קדמוי לאתבא חמתיה מלחבלא : ואתרחיקת נפשהון בארעא ריגגא לא הימינו בפתגמיה : ואתרעמו במשכנהון לא קבילו במימרא דיי' : וארים ידיה בשבועה מטולהון למרמי יתהון קטילין במדברא : ולאגלאה זרעיהון בעממיא ולבדרותהון בארעתא : ואדביקו בטעוות פעור ואכלו נכסי מיתיא : וארגיזו קדמוי בעובדיהון ותקיפת בהון מותנא : וקם פינחס וצלי ואתכליית מותנא : ואיתחשבת ליה לזכו לדר ודר עד עלמא : וארגיזו על מי מצותא ובאיש למשה בגללהון : ארום סריבו על רוח קודשיה ופריש בסיפוותיה : אידך

עולם : ויקציפו · מי מריבת קדש · וירע למשה כאשר אמר גם בי התאנף : כי המרו את רוחו · שב אל השם כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו · וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ ושגגה היתה ממשה בעבור שעשה כאשר פירשתי במקומו · ויתכן היות רוחו רוח משה והוא בטא שאמר לישראל מורים ושכח לדבר והכה והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו עד שישלים מצות השם :

לא

לא · אשר אמר יי׳ להם : להשמידם : ויתערבו · עד למדו אותם והוא הזהירם : ויעבדו · קראם עצבים דרך קלון : ויזבחו לשדים · כמו מחשבתם כמו חנניה הנביא ולא לשדים שיסודו הדעת כמו יסוד בהרים : וישפכו · מרוב אהבתם לעצבי כנען שדם בניהם ובנותיהם שפכו להם : ויטמאו · כי קרושים היו : ויחר · ויתעב כי הם זנו · ויתנם · בימי השופטים : וילחצום · ויכנעו · הטעם כפול או ויכנעו על דרך או לא יכנע על כן אחריו : פעמים · ובמה ימרו אחר שנכנעו והוא הצילם · וימוכו כמו ומך אחיך בעבור המ״ם : וירא · את רנתם · צעקתם כמו ותעבור הרנה : ויזכור · ברית אברהם והנכון בעיני ברית סיני כי שם כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים והם היוצאים ממצרים וכן כתו׳ אשר הוצאתי אותם וקראם ראשוני׳ כי הם אבותינו הראשונים שקבלו התורה בהר סיני כי כבר הזכיר בפרשה ברית שלשת האבות · וינחם דרך משל : ויתן · זה פי׳ ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות הטעם בארץ לא להם · הושיענו · אמר אחד מחכמי מצרי׳ כי זה המשורר היה בימי השופטי׳ לפני מלך מלך לבני ישראל על כן הוא או׳ וקבצנו מן הגוים וחכם אחר אמר כי זה המשורר היה בבבל והנכון בעיני כי זה המשורר דבר ברוח הקד׳ והוא מדבר על לשון בני גלותינו הושיענו כאשר דברי ישעיהו על לשון המשכילים למה תתענו יי׳ מדרכיך : ברוך · דברי המשורר בנבואה כי תפלת הושיענו שמע השם וברכו על ישועת ישרא׳ או יקרא השם אלהי ישראל והנכון בעיני שהו׳ דבק עם להשתבח או כאמר כולנו ברוך מן העולם ועד עולם הוא ברוך ומלת אמן מגזרת אמונה וחתם במזמור כאשר החל והיא מלת הללויה : הודו ליי׳ · יאמרו גאולי יי׳ : אמרו חכמים ז״ל ארבעה צריכין להודות והם הנזכרים במזמור ומלת הודו ליי׳ יאמרו אותו הגאולים על כן אחריו יאמרו · מיד צר כמו צר ומכוף בצר לי : ומארצות · הזכיר מזרח ומערב כי כן הישוב מן הקצה אל הקצה והזכיר מצפון כי שם כל הישוב ולא הזכיר דרום בעבור חום השמש אין שם ישוב בראיות גמורו׳ וטעם ומים יורדי הים כי היורד כתו׳ מהארבעה הנזכרים וכן הוא

אמר יי׳ להם ד׳ וסימ׳ הוא אהרן ומשה אשר אמר יי׳ להם הוציאו · כה אמר יי׳ להם מות ימתו ודפנחס · ויעבדו הגלולים דמלכי׳ · לא השמידו את העמים : ויתעב ד׳ קמצין בקריא׳ בליש׳ תיעוב וסימ׳ לבזה נפש למתעב גוי · ודבר תמים יתעבו · איש דמים ומרמה יתעב · ויחר אף יי׳ בעמו ויתעב · וכל שארא לשון תיעוב

לד לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם׃ וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם׃ וַיַּעַבְדוּ אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּהְיוּ לָהֶם לְמוֹקֵשׁ׃ וַיִּזְבְּחוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לַשֵּׁדִים׃ וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַּם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זִבְּחוּ לַעֲצַבֵּי כְנָעַן וַתֶּחֱנַף הָאָרֶץ בַּדָּמִים׃ וַיִּטְמְאוּ בְמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיְתָעֵב אֶת־נַחֲלָתוֹ׃ וַיִּתְּנֵם בְּיַד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שֹׂנְאֵיהֶם׃ וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּכָּנְעוּ תַּחַת יָדָם׃ פְּעָמִים רַבּוֹת יַצִּילֵם וְהֵמָּה יַמְרוּ בַעֲצָתָם וַיָּמֹכּוּ בַּעֲוֹנָם׃ מח וַיַּרְא בַּצַּר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם׃ וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו׃ וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל־שׁוֹבֵיהֶם׃ הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּ־יָהּ׃

ספר חמישי

קז

א הֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד־צָר׃ וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִיָּם׃ תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ׃ ח רְעֵבִים גַּם־צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף׃ וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם׃ וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל־עִיר מוֹשָׁב׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ כִּי־הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא־טוֹב׃ יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל׃

לָא שֵׁיצִיאוּ יַת עַמְמַיָּא דִי אֲמַר יְיָ לְהוֹן׃ וְאִתְעָרְבִיבוּ בְּעַמְמַיָּא וְאַלִּיפוּ יַת עוֹבָדֵיהוֹן׃ וּפְלַחוּ יַת טַעֲוָתְהוֹן וַהֲווֹ לְהוֹן לְתַקְלָא׃ וְדַבְּחוּ יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתֵיהוֹן לְמַזִּיקַיָּא׃ וּשְׁדוֹ אֲדַם זַכָּאֵי דְמֵי בְּנֵיהוֹן וּבְנָתְהוֹן דִּי דַבְּחוּ לְטַעֲוַת דִּכְנַעֲנָאֵי וְאִטַּנְּפַת אַרְעָא בְּחוֹבִין דִּקְטוֹל׃ וְאִסְתַּאֲבוּ בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְטָעוּ בְּמַעַלְלֵיהוֹן׃ וּתְקִיף רוּגְזָא דַּייָ בְּעַמֵּיהּ וְרַחֵיק יַת אַחְסַנְתֵּיהּ׃ וּמְסָרִינוּן בְּיַד עַמְמַיָּא וּשְׁלִיטוּ בְּהוֹן סַנְאֵיהוֹן׃ וַדְחָקִינוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאִתְכְּנִיעוּ תְּחוֹת יְדֵיהוֹן׃ זִמְנִין סַגִּיעִין יְפַצֵּי אִנּוּן וְהִינּוּן יְסַרְבוּן לֵיהּ בְּמַלְכַּתְהוֹן וְאִתְמַכִּיאוּ בְּחוֹבֵיהוֹן׃ וַחֲמָא כַּד עָיֵק לְהוֹן כַּד שְׁמַע יַת צְלוֹתֵיהוֹן׃ וּדְכִיר לְהוֹן קְיָימֵיהּ וְתָב מִן רוּגְזֵיהּ כְּסוֹגְעֵי חִסְדוֹי׃ וִיהַב יַתְהוֹן לְרַחֲמִין בְּאַנְפֵּי כָּל דְּשָׁבֵי יַתְהוֹן׃ פְּרוֹק יַתָנָא יְיָ אֱלָהָנָא וּכְנוֹשׁ יַתָן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא לְאוֹרָאָה בְּשׁוּם קוּדְשָׁךְ לְאִשְׁתַּבָּחָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַּייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִן עָלְמָא הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְאָתֵי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן הַלְלוּיָהּ׃

שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טַב אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן פְּרִיקַיָּא דַּייָ דִּי פְּרַקִינוּן מִן יַד מְעִיקָא׃ וּמֵאַרְעָתָא כְּנִישִׁינוּן מִמַּדִּינְחָא וּמִמַּעַרְבָא מִצִּיפּוּנָא וּמִן יַמָּא דָרוֹמָא׃ עַל עַמָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל אִתְנַבֵּי וַאֲמַר עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל טָעוּ בְּמַדְבְּרָא בְּצָדֵי אוֹרְחָא קַרְתָּא דְמִיתְבָא לָא אַשְׁכָּחוּ׃ כַּפְנִים לְחוֹד צְחִינִין נַפְשַׁתְהוֹן תִּשְׁתַּלְהֵיָא׃ וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ כַּד עָיֵק לְהוֹן מִמְּעַקְתְהוֹן פְּצָא יַתְהוֹן׃ וְדַבְּרִינוּן בְּאוֹרַח תְּרִיצְתָּא לְמֵיזַל לִירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְמִיתְבָא׃ יְהוֹדוּן קֳדָם יְיָ מְטוּל חַסְדֵּיהּ וּמִשְׁתַּעֵן פְּרִישׁוּתֵיהּ לִבְנֵי נְשָׁא׃ אֲרוּם אַשְׂבַּע נֶפֶשׁ סְרִיקָא וְנַפְשָׁא כְּפִינָא מְלֵי טוּבָא׃ עַל צִדְקִיָּהוּ וְרַבְרְבָנֵי יִשְׂ׳ אִתְנַבֵּי וַאֲמַר צִדְקִיָּהוּ וְרַבְרְבָנֵי יִשְׂרָאֵל דְּגָלוּ בְּבָבֶל וִיתִיבוּ בַּחֲשׁוֹךְ וְטוּלוּ דְמוֹתָא וַהֲווֹ אֲסִירִין בְּסִיגוּף שֵׁירֵי פַרְזְלָא׃

ארום

רש״י

לא השמידו · בימי יהושע : את העמים · אשר אמר להם לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם הניחום לשבת בקרבם למס עובד : ויתנם ביד גוים · בימי השופטי׳ בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתי׳ ומדין ועמלקי׳ : פעמים רבות יצילם כמה פעמי׳ הכניעו׳ והוא מאריך אפו ומצילם : וירא בצר · מתוך תפלה : בשמעו את רנתם · מתוך זכות אבות · ויזכור להם בריתו מתוך תשוב׳ · וינחם כרוב חסדיו מתוך הקץ · בשמעו הושיענו וגו׳ אף משה כללה בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו : מן העולם ועד העולם · מן עלמא דהוינן ביה ועד עלמא דאתי ביה : וימוכו בעונם · נעשו שפלים בעונם : הושיענו · גם עתה יי׳ אלהינו : הודו ליי׳ · יאמרו גאולי יי׳ · כשיפדם מיד צר : תעו במדבר וגו׳ · והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמי׳ שהם תועים ורעבים וצמאים : וינחם · וינהגם לפיכך יודו ליי׳ חסדו : יושבי חשך וצלמות · אף האסורי׳ בבית הסוהר צריכי׳ להודו׳ כשיוצאין מבית אסוריה :

כי

מסרה

פתח · ובספרי מסרה אחריתי מונים גם זה כל אוכל תתעב נפשם · וא׳ מתאב אנכי את גאון : כרוב ז׳ וחסרים בקריא׳ וסימ׳ גפן בוקק ישראל · חנני אלהי׳ כחסדך · ענני יי׳ כי טוב חסדך · ויזכר להם בריתו וינחם · הללוהו כרב גדלו · כי אם הוגה ורחם · ותוסה עלי כרב חסדיך · ואחד חס׳ אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו : קז קבצם ב׳ וסימ׳ כעמיר · ומארצות : וממערב ג׳ וסי׳ וממערב אקבצך · כי לא ממוצא וממערב · ומארצות קבצם :

מזכיר יורדי הים ואחר כן כתוב יודו ליי׳ חסדו · ויש אומרים פעול יאמרו גאולי יי׳ הוא אשר גאלם מיד צר והודו ליי׳ דברי המשורר לארבעה הנזכרים : תעו · דרך דבק עם תעו והם גאולי השם יספר אשר קרה להם · ישימון פירשתיו : רעבים · בכלות צדה עמו כאשר קרה הגר ותלך ותתע ויכלו המים · תתעטף כמו העטופי׳ ברעב : ויצעקו · אמר יצילם כמו להציל לו מרעתו : וידריכם · הפך תעו : אל עיר מושב · כנגד העליון הכתוב למעלה עיר מושב לא מצאו : יודו · מלת יודו בעבור שבית וכן הוא ויודו נפלאותיו : כי השביע · על המים ארץ לא שבעה מים וזה הוא חסד השם · ועתה שב להזכיר השבויים : יושבי · כי רובם בבית הבור וברזל כמו ענו בכבל רגלו ברזל :

אבן עזרא

כי, הנה הראה כי רובי השבויים לייסרם בעבור עונותיהם ומלת המרו או מרו קרובה בטעם וכבה נאכו מהקל או נאץ מיאץ הכבר ואמרי אל הם פיקודי הלב שהשם נטעם בלב כל מדבר: יודו, טעם לבני אדם שילמדו: ויכנע בעמל, שאדוניהם יעבדו בהם בפרך ואין עוזר לפדותם: ויצעקו: הזכיר יושיעם בעבור היותם ביד שונאיהם כמו ויושע יי: יוציאם מחשך, הכתוב למעלה: ינתק, כנגד אסירי עני וברזל: כי, תכן עלילות שברחו ממדינה דלתים נחשת כאילו נשברו, ועתה יזכיר החולי: אוילים, גם הזכיר כי החולי בעבור פשע ותוכחות על עון וכן בדברי אליהוא וטעם אוילים אף הם חכמים הם נחשבו אוילים בעבור פשעם, ומלת מדרך מוספת עצמה ואחרת עמה וככה הוא ומדרך ע עונותיהם יתענו: כל, שערי מות, הקבר כי בהסגר שעריו לא י יראו אור: ויזעקו, הזכיר זה המסורר כי אשר תעו במדבר לא יועילם יודעי הדרכים ולא המנחשים רק ב בצעקת השם הוא ל לבדו יכול להצילם וכן האסורים לא יוכלו כל אנשי העולם עד עת שגזר השם וככה החולים לא יוכלו כל הרופאים להועילם רק השם לבדו וכן המלחים וחובלי הים וכל חכמתם תתבלע: ישלח דברו, שיגזור ומיד ירפא לא על ידי משקה ומעשה בן אדם: וימלט, אותם משחיתותם מגזרת השחתה או מן כרה שחת כנג׳ שערי שאול: יודו, גם אלה חייבים להודות: ויזבחו, וחייבים לזבוח כי התועה והשבוי הוא בריא בגופו והחולה קרוב ממות, ועתה יזכיר הכת הרביעית: יורדי, כל הולך אל הים יורד הוא: המה כי רגע אח׳ יחריד הים ומיד ישביחנו כרצונו, ויו גליו שב אל הים יורדי הים: יעלו, הגלים או יורדי הים: יחוגו, כי מזעף הים אין בהם כח לעמוד בספינה או לשבת: תתבלע, תתכסה לא תראה כאילו לא היתה להם חכמה במלאכת המים: ויצעקו, אמר יוצאם כי הם בים וזאת כל שאלתם, אמר רבי יהודה בן בלעם הים ראוי להיות תחת יקם ישב והנכון בעיני כי בתחלה אמ׳ ויעמד רוח סערה ועתה יקם סערה בלא רוח או ת תהיה לדממה: ויחשו גליהם, גלי הים הפך תרומם גליו ובעבור כי הגלים ישאו קול על כן דרך משל לדממה ויחשו: וישמחו, יורדי הים: כי ישתוקו, הגלים: אל מחוז, כמו גבול וכמוהו לא חזו ימיו פירושו לא גבלו ימיו והטעם לא יפינו לדעת סוף ימיו: יודו, חסדו, שהצילם, ונפלאותיו במצולה: וירוממוהו, הוסיף להזכיר בעבור שרוב בני אדם לא ראו הים: ישם, שב המסורר להזכיר גבורות השם כאילו עושה דבר והפך הדבר כפי חכמתו והשלים להזכיר הים ושב להזכיר הנהרות ההולכים אליו וטעם למדבר ארץ ציה ומוצאי מים הם המעיינים: ארץ, שהיתה סמוכה אל הנהר ואל המעיינות שבה למלחה שלא תזרע ולא תצמיח הזכיר הסבה שיעשה השם כי לא להנם הוא עושה כי מרעת יושבי בה: ישם, והפך הדבר ישם מדבר לאגם מים: ויושב, רעבים, שכלכלם בארץ ציה: ויזרעו פרי תבואה, הפך ארץ פרי למלחה: ויברכם

רש״י

כי המרו אמרי אל, אין פורענות באה על האדם אלא בעונו: כי שבר דלתות נחשת, שהיו נעולים בפניהם: אוילים מדרך פשעם, אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין ל להודות, יש סמניות בפרשה זו לאין לידרש במקום אכין ורקין למעט לומר צעקו קודם גזר דין כעניין לאחר גזר דין אינם נענין: יחוגו, לשון שבר הוא וכן בחגוי הסלע וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא: וישמחו כי ישתוקו, הגלים: וינחם, וינהגם: מחוז, לשון גבול ומנחם חברו עם וחזותיכם את שאול גבולינו שלא יכנס בגבולינו וכן מחזה מול מחזה שלם פ פעמים בתחומא: מכאתי, וירוממוהו בקהל עם צריך להודוי באפי בי עשרה ובמושב זקנים ותרין מנייהו צורבא מרבנן: ישם נהרות למדבר, כלומר כותן יישובי האומות לחורבן: למלחה, להיות בארץ מלחה מעשות פרי: ישם מדבר לאגם מים, נותן יישוב חרב לבניין ומחזירו לקדמותו: וימעטו

מסרה

תודה, ח׳ נונין מנוזרות ומקרין אכין ורקין שבתורה וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך: ויעמד ד׳ בקריא וסים׳ נמס׳ במלכי׳ב סים׳ ח׳: וממצוקותיהם חד מן מלין דמשמשין וממ ברישיהון וסים׳ וממקנה ל׳ בני ישראל לא מת אחד, וממחנים ל׳ ומחשבון עד רמת המצפה, וממסר ל׳ כל אלה אבנים יקרות, וממשפט ל׳ מעוצר וממשפ׳ לקח, וממעמדך ל׳ והדפתיך ממצבך וממעמדך, וממי ל׳ שמעו זאת בית יעקב, וממצרים ל׳ כי נער ישראל ואהבהו, וממזרח ל׳ וייראו ממערב את שם יי׳, וממען ל׳ ואתה הנבא עליהם, וממקום ל׳ ובכן ראיתי רשעים קבורים, וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה, וממנה ל׳ הוי כי גדול היו׳ ההוא, וממר ל׳ כעס לאביו בן כסיל, וממעמקי ל׳ חצילני מטיט, וממצוקותיהם יוציאם רביע׳ דעגינא וממועצותיה׳ ל׳ ויאכלו:

ואין עוזר ו׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד: אוילים ה׳ חס׳ י׳ קדמא בליש׳ וסים׳ אך אולים שרי צען, כלי רעה אולי, אולים מדרך פשעם, אולים יליץ אשם, ומוסר אולים אולת: ויזבחו ב׳ וסים׳ ויסר הצפרדעי׳ ויזבחו זבחי תודה ויספרו: ויספרו ג׳ וסי׳ יקוטו ויספרו לבניה׳ ויספרו לך דגי הים ויזבחו זבחי

תהלים קז

כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו: ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר: ויזעקו אל יהוה בצר להם ממצקותיהם יושיעם: יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: (טו) כי שבר דלתות נחשת ובריחי ברזל גדע: אולים מדרך פשעם ומעונתיהם יתענו: כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות: ויזעקו אל יהוה בצר להם ממצקותיהם יושיעם: ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם: (כ) יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה: יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים: המה ראו מעשי יהוה ונפלאותיו במצולה: ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו: (כה) יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג: יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע: ויצעקו אל יהוה בצר להם וממצוקתיהם יוציאם: יקם סערה לדממה ויחשו גליהם: וישמחו כי ישתקו וינחם אל מחוז חפצם: (ל) יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו: ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון: ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה: ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים: (לה) ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב: ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה:

תרגום

ארום סריבו על מימריה אלהא ומלכת עילאה רחיקו: ותבר בליעותא לבהון אתקילו ולית דסעיד: וצלו קדם יי ברעיק להון ממעיקתהון פרקינון: אפיקינון מחשוכא וטולא דמותא ושלשלותהון יתרע: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ארום תבר דשי נחשא ועברי פרזלא קציץ: על חזקיה מלך שבטא דבית יהודה אתנבי ואמר חזקיהו מליך דבית יהודה דסריב למיסב אתתא אסתגיף היך שטין דמאורח מרדיהון ומעוייתהון מסתגיפין: כל מיכלא תרחיק נפשהון ומטיין עד מעלני מותא: וצלו קדם יי כד עיק להון ממעיקתהון יפרקינון: ישדר פתגמי אסותיה ויסי יתהון וישיזיב מלחבלותהון: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומישתען פרישותיה לבני נשא: ויכוסון נכסי תודתא וישתעון עובדוי בריצתא: על מלחיא דיונה בר אמיתי איתנבי ואמר מלחיא נחותי ימא באלפיא עבדי פולחנא במיין סגיעין: הינון חמון עובדיא דיי ופרישותיה במצולתא: ואמר במימריה ואקים זעפא ועלעולא ואתרוממו גללוי: סלקין צית שמיא נחתין עמקי תהומיא נפשתהון בבישא תתמוגג: ירתתון ינועון היך רוויה דחמר וכל חוכמתהון מסתלעמא: וצלו קדם יי כד עיק להון וממעיקתהון יפיק יתהון: יקים עלעולא לשתיקותא וישתקון גליהון: וחדון ארום שתקין ודברינון למחוז רעייתהון: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ומרוממין יתיה בכנשת עמא בית ישראל ובסנהדרין דחכימיא ישבחון יתיה: על דרא דיואל בר פתואל אתנבי ואמר כד מרדו בית ישראל ביומי דיואל נביא אייתי בצורתא בעלמא שווי נהרוותא היך מדברא ומפקנות מיא היך צהותא: ארעא דישראל דעבדא פירי צדא דהיך סרום דאתהפיכת מן בישות יתבין בה: כד תבו לאוריתא שוי מדברא היך אריתא דמיא וארע ציהייא למפקנות מיא: ואשרי תמן כפינים ואתקינו קרתא מייתבא: וזרעו חקלין ונציבו כרמיא ועבדו פרי אבא: ובריכינון

ויברכם · אחר היותם רעבים : וימעטו · עד עתה הזכיר שאחרים מדינות ויושיב שממות ועתה יספר כי הוא מורים ומעשיר · ומאחז בלשון הקדש שיזכירו הפעלים ולא יזכירו העצם כי אם באחרונה כמו ארמנו ולא עתה אמורנו ולא קרוב ומי הוא זה זה כוכב שדרך מיעקב ויותר מבואר הביטו אליו ונהרו ופסוק אחר פי׳ סמיכת וי״ו אליו והוא זה עני קרא וככה זה וימעטו ומי הם הם הנדיבים הנזכרים אחר כן בפסוק השני והנה הפך ויברכם וימעטו : מעוצר · רחם כדרך כי עצר עצר יי׳ הפך וירבו ורעה הפך ויברכם והנה רעה תחלואים בגוף ויגון בלב גם וי״ו ויגון מוסף אחורנית כמו אורים פטדה וברקת מעוצר ומרעה ומיגון : שופך · נדיבים · הם הנכבדים כמו להושיבי עם שריבים וכסא כבוד

קח שיר מזמור נ׳ בטעם וסימ׳ נמס׳ בסיפר׳ סימן פ״ג : שחר ח׳ קמצי׳ מלעיל בקריא׳ וסי׳ אשר אין לו שחר · איך נפלת משמים הילל בן · אעירה שחר · וחברו · אשא כנפי שחר · ואל יראה בעפעפי שחר · מי זאת הנשקפה · ועיניו כעפעפי שחר · וחד עורי שחר מעלי : סימן קדמא דסיפרא לי גלעד ולי מנשה · תנייגא

וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא יַמְעִיט׃ וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן׃ שֹׁפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃ וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת׃ יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ וְכָל־עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ׃ מִי־חָכָם וְיִשְׁמָר־אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְהוָה׃

קח

שִׁיר מִזְמוֹר לְדָוִד׃ נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה אַף־כְּבוֹדִי׃ עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ אוֹדְךָ בָעַמִּים יְהוָה וַאֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃ כִּי־גָדוֹל מֵעַל־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים וְעַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי׃ אֱלֹהִים דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד׃ לִי גִלְעָד לִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ מוֹאָב סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עֲלֵי־פְלֶשֶׁת אֶתְרוֹעָע׃ מִי יֹבִלֵנִי עִיר מִבְצָר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ הֲלֹא־אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאֹתֵינוּ׃ הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃

קט

לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ׃ כִּי פִי רָשָׁע וּפִי־מִרְמָה עָלַי פָּתָחוּ דִּבְּרוּ אִתִּי לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ וְדִבְרֵי שִׂנְאָה סְבָבוּנִי וַיִּלָּחֲמוּנִי חִנָּם׃ תַּחַת־אַהֲבָתִי יִשְׂטְנוּנִי וַאֲנִי תְפִלָּה׃

וּבָרְכִינוּן וְיִסְגוּן לַחֲדָא וּבְעִירֵיהוֹן לָא יַזְעַר׃ וְכַד חָבוּ אִזְעֲרוּ וְאִתְמַסְכְּנוּ מִן אֲנִיק בִּישְׁתָא וְדָבוֹנָא׃ שָׁדֵי בִּסְרַנוּתָא עַל רַבְרְבָנַיָּא וְאַטְעִיאוּנוּן בְּלָמָא דְלָא אוֹרְחָא׃ וְכַד תָּבוּ לְאוֹרַיְתָא שַׂגִּיב חֲשׁוֹכָא מִמִּסְכֵּינוּתָא וְשַׁוֵּי הֵיךְ עָנֵי גְנִיסַיָּא׃ חָמוּן תְּרִיצַיָּא וְיֶחֱדוּן וְכָל מָרֵי שִׁקְרָא שְׁוָרַת פּוּמָא וְאִתְחַסְמַת׃ מָן חַכִּימָא וְיִנְטִיר אִלֵּין וְיִתְבּוֹנְנוּן חִסְדַּיָּא דַיְיָ׃ שִׁירָא וְשִׁבְחָא עַל יְדָא דְדָוִד׃ תַּקִּין לִבִּי אֱלֹהִים אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר לְחוֹד אִיקָרִי׃ שַׁבַּח נִיבְלָא וְכִינָרָא אֲשַׁבַּח בִּקְרִיצְתָא׃ אוֹדֶה קֳדָמָךְ בְּעַמַּיָּא יְיָ וַאֲשַׁבְּחִינָךְ בְּאוּמַיָּא׃ אֲרוּם רַב מֵעִילָוֵי שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקֵי מְטֵי קוּשְׁטָךְ׃ אִתְרוֹמָם עִלָּוֵי שְׁמַיָּא אֱלֹהִים וְעַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃ מִן בְּגַלַל דְּיִשְׁתֵּזְבוּן רְחִימָךְ פְּרוֹק יְמִינָךְ וַעֲנֵי יָתִי׃ אֱלָהָא מְמַלֵּיל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ אַבִּיעַ אֲפַלִּיג בִּיזַתָא עִם יָתְבֵי שְׁכֶם וְעִם יָתְבֵי מֵישַׁר סֻכּוֹת אֲמַשַּׁח תְּחוּמָא׃ דִּילִי גִלְעָד דִּילִי מְנַשֶּׁה גִּבָּרִין וּבֵית אֶפְרַיִם עוּשְׁנָא דְרֵישִׁי וּמִרְבֵית יְהוּדָה סַפְרֵי׃ דוּשִׁישַׁת מוֹאֲבָאֵי הֵיךְ דוּדֵי שְׁזוּגֵי עַל מַלְכוּת אֱדוֹם אֶטְלוֹק סַנְדְּלַי עַל מַלְכוּת פְּלִשְׁתָּאֵי אֶתְיַבַּב׃ וּכְדוּן דְּחָבֵית מָן אוֹבִיל יָתִי עַד כְּרַכָּא דְרוֹמִי רַשִׁיעָא מָן דַּבַּרְנִי עַד קוּשְׁטַנְטִינָא דֶאֱדוֹם׃ הֲלָא עַל דְּחַבְנָא קֳדָם יְיָ שְׁבַקְתָּנָא וְלָא נַפְקָא שְׁכִינְתֵּיהּ בְּחֵילוֹתָנָא׃ הַב לָן סַעֲדָא מִן מְעִיקָא דְמַגַּן פּוּרְקָנָא דְבַר נָשָׁא׃ בֵּאלָהָא נַעֲבֵיד חֵילָא וְהוּא יְרוּשֵׁשׁ מְעִיקָנָא׃ לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָּוִד וְתוּשְׁבָּחָא אֱלָהִים שְׁבָחְתִּי לָא תִשְׁתּוֹק׃ אֲרוּם פּוּמָא דְרַשִׁיעָא וּפוּמָא דִנְכִלָא עֲלַי פַּתְחָן מַלִּילוּ עִמִּי לִישַׁן דְּשִׁקְרָא׃ וּמְמַלְלֵי סַנְאוּתָא חַזְרוּ יָתִי וְאַגִּיחוּ עִמִּי מַגָּן׃ חֲלַף דִּי רְחֵימִית סִטְנוּ לִי וַאֲנָא אֱצַלֵּי׃ ושווין

רשי

וימעטו וישוחו · והם מתחילה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון : וישם כצאן משפחות · וישם האביון משפחות זרעו כצאן רבים : קפצה · כתמה כמו לא תקפוץ את ידך : נכון לבי · נאמן עמך : אף כבודי · אף כבודי הוא מה שאני משורר לך ד״א אף כבודי אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלוק לעצמי כבוד : אעירה שחר · דרך שאר מלכי׳ השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מעוררני כמו שאמרו רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והוא מנגן מאליו : מעל שמים · וכתו׳ אחר אומ׳ עד שמים פירשו רבותינו כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה : וענני · שכל עמך וידידיך תלויין בי : אלהים דבר בקדשו · שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו : אחלקה שכם · אחלקה ארץ אויבי לישראל שכם חלק כמו שכם אחד על אחיך : ועמק סכות אמדד · מואב סיר רחצי · כלומר עבדי ושמשי ככלי תשמיש שמשתמשין בו : על אדום אשליך · עבודתי שיהו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי : אתרועע · אריע להם קול לירא אם מפני : מי יובילני · לימות המשיח לפשוט יד בעשו ובערי מבצריו : מי · שנחני כבר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שמנה עשר אלף : אלהי תהלתי אל תחרש · על כל ישראל נאמר : כי פי רשע · עשו : תחת אהבתי · אותך ישטנוני : ואני תפילה · ואני מתפלל אליך תמיד : מנאתי

ויכלם ויכוח כבוד על כן בוז הפך כבודם : ויתעם · שיסכל דעתם : וישגב · הנה האביון במשגב : וישם כצאן · הפועל הוא האביון כמו ישימו בנים : יראו · בעבור כי רובי האדם ידינם השם כמעשיהם בעולם הזה על כן ישמחו הישרים כי בעבור היותם ישרי׳ הם בשמחה ולא יראגו או יפחדו שתבא עליהם צרה כזאת שבאה על הנדיבים ויקוו טובה שתבא אליהם כשאר האביונים וטעם כל עולה כל אנשי עולה יקפצו פיהם כי אין להם תשובה בראותם זה : מי · וישמר אלה · שישים בלבו אלה הדברי׳ כדרך שמר תם וראה ישר : ויתבוננו · הנבונים חסדי יי׳ כמו והתבונן נפלאות אל ור׳ משה אמר כי חסדי השם יהיו מתבוננ׳ : שיר מזמור לדוד · נכון לבי · שאשיר : אף כבודי · נכון כדרך שמח לבי ויגל כבודי ורבי משה אמר אף כבודי תזמר : עורה · דרך משל שיעיר הנבל מאליו בעת שיעיר השחר ורבי משה אמר כי אעירה פועל יוצא כמו ויעירני וטעם עור׳ הנבל כי אני אעירך בשחר : אודך · אמר אזמרך בשחר במסתרי׳ גם אזמרך ביום בגלוי : כי · מעל · יותר וטעם ועד שחקי׳ שאין העין רואה גבוהים מהם : רומה · הטעם אזמרך בלאומים וזאת היא זמירתי שאודיע כי גדול מעל שמי׳ חסדך ואתה אלהים הראה שאתה רם על השמים בהושיעך אותי על כן אחריו למען · שאר המזמור פירשתיו במזמור על שושן עדות והוא במזמור ששים : למנצח · אלהי תהלתי · טעם אל תחרש כמו הבא אחריו : כי · ופי מרמה · ופי איש מרמה כמו אל תהי מרי והפה פעול למלת פתחו כאילו כתוב כי רשע ואיש מרמה פתחו פיהם עלי : ודברי · חסר בי״ת ובדברי כמו כי ששת ימים או דרך משל כי הדברים סבבוהו · וילחמוני וילחמו עמי חנם כמו לא יגורך רע לא יגור עמך רע : תחת · יו״ד אהבתי סימן הפועל : ואני תפלה · איש תפלה והטעם שהייתי מתפלל לשם בעדם שדרך ואני בחלותם לבושי שק :

דסיפרא לי גלעד לי מנשה · ואפ״ס ולי הדברי וגו׳ הוספת לי : ולא תצא ו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ד ובסיפרא סימן מ״ר · בצאתינו ג׳ וסימ׳ הלא אתה אלהים זנחתנו · אף זנחת ותכלימנו · הלא אלהים זנחתנו :
קט למנצח לדוד מזמור דקדים דוד למזמור ז׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ כ״ד : ודברי ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וסימ׳ ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים דד״ה · ודברי רחבעם · הראשוני׳ והאחרונים דד״ה · ודברי שנאה סבבוני דתהלו׳ · הדר כבוד הודך ודברי · ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד״ה · ג׳ קדמאי ר״פ :

וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי: הפקד עליו רשע ושטן יעמד על ימינו: בהשפטו יצא רשע ותפלתו תהיה לחטאה: יהיו ימיו מעטים פקדתו יקח אחר: יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה: ונוע ינועו בניו ושאלו ודרשו מחרבותיהם: ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו: אל יהי לו משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו: יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם: יזכר עון אבתיו אל יהוה וחטאת אמו אל תמח: יהיו נגד יהוה תמיד ויכרת מארץ זכרם: יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת: ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו: וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו: תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגרה: זאת פעלת שטני מאת יהוה והדברים רע על נפשי: ואתה יהוה אדני עשה אתי למען שמך כי טוב חסדך הצילני: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי: כצל כנטותו נהלכתי ננערתי כארבה: ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן: ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם: עזרני יהוה אלהי הושיעני כחסדך: וידעו כי ידך זאת אתה יהוה עשיתה: יקללו המה ואתה תברך קמו ויבשו ועבדך ישמח: ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם: אודה יהוה מאד בפי ובתוך רבים אהללנו: כי יעמד לימין אביון להושיע משפטי נפשו:

ושוין עלי בישתא חלף טבא וסניתא חלף דרחימית: אסער עלוי רשיעא וסיטנא יקום על ימיניה: באידייניה יפוק חייב וצלותיה תהי לחובתא: יהון יומוי קלילין מניין שנוי ירית אוחרן: יהון בנוי יתמי ואתתיה ארמלתא: ומטלטלא יטלטלון בנוי ושיאלון ויבעון מה הות צדתהון: יגבב מופא לכל דיליה ויבזון נוכראין ליעותיה: לא יהי ליה נגיד חסדא ולא יהי ליה חייס על יתמוי: יהי סופיה לאישתיצאה בדר אוחרן יתמח שמהון: ידכיר עוית אבהתוי קדם יי וחובת אמיה לא תתמחי: יהוין קביל מימרא דיי תדירא וישיצי מארעא דכרניהון: מטול דלא אידכר למעבד טיבו ורדיף גבר עניא וחשוכא ומכיך לבא לאתקטלא: ורחים לוטיא ואתת ליה ולא איתרעי בברכתא ואתרחקת מיניה: ולבש לווטא היך לבושא ועלת היך מיא בגושמיה והיך משחא באיברוי: תהוי ליה היך לבושא יתעטף ולקמור תדיר יזרזינה: דא עובדא רשוטני מן יי ודמללין בישתא על נפשי: ואת אלהים יי עביד עמי מן בגלל שמך היך טובך וחסדך פצי יתי: ארום עניא וחשכא אנא ולבי שפי בגווי: היך טולא בצלוותיה אתגמרית אטלטילית היך גובאי: רכובי איתקלו מצומא ובסרי פהרן מלהוי פטים: ואנא הוויתי קלנא להון יחמון יתי יטלטלון רישיהון: סעור לי יי אלהי פרוק יתי היך חסדך: וידעון ארום מחתך דא אנת יי עבדתה: ולטטון הינון ואת תברך יקומון ויבהתון ועבדך יחדי: ילבשון סיטני כיסופא ויעטפון היך מעילא בהתהון: אודי יי לחדא בפומי ובמצע חכימיא אשבחיניה: ארום יקום מן ימינא דחשוכא למפרוק ממדייני נפשיה:

ותפלתו ג' וסי' ותפלתו תהיה לחטאה. ויתר דברי מנשה ותפלתו דדברי הימי'. ושלאחריו ותפלתו והעתר לו: ואל יהי ב' וסימ' ואל יהי מקום לזעקתי. ואל יהי חונן ליתומיו: למותת ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ל' בשוא בריש תיבותא וסי' תמצא נמסר במסרא רבתא במערכת אות הלמ"ד: ותבא ב' חס בכתובי' וסי' ותבא כמים בקרבו. ותבא בלט ותכס מרגלותיו. וכל נביאים דכוו' חס' בר מ' מל' וסי' ביחזקאל סימ' כ"ב: יעטה ד' בקריאה וסים' ועל שפם יעטה וטמא טמא. כאשר יעטה הרועה את בגדו. גם ברכות יעטה מורה. תהי לו כבגד יעטה: כצל ד' רפי' בקריא' וסים' כפלגי מים בציון. כצל בנטותו נהלכתי. ימי כצל נטוי. ימיו כצל עובר: בשתם ד' בקריאה וסימ' הנני עשה את כל מעניך בסוף צפניה. ישמו על עקב בשתם. ישובו על עקב בשתם. ויעטו כמעיל בשתם:

מכאתי רעה תחת טובה שבעי' פרי' אני מקריבן בכל מנה בסבעי' אומות ומבקשת לבמים והם מריעים לי בשוחר טוב: בהשפטו' לפניך יצא מדיקו מחוייב ורשע: פקדתו' גדולתו פרבוסטו"א בלעז כמו ויפקד המלך פקידים: ושאלו ודרשו מחרבותיהם' הכל ישאלו עליהם מה היתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיבא עליהם: ודרשו משמע מלת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפני אחרי' הוא משמע שישאלו אחרים עליהם וים לפתור ושאו מתמקל חזק יהו מסאלים על הפתחים: ינקש נושה לכל אשר לו' אדם הטורח מחזר ולהוט לעשות דבר מוכל בו לשון מתנקש כלומר מיטרף ומתלבט כמו ולרסובתיה דר"ל דרא נקשן וכן פן תנקש אחריהם אף כאן יהיה הנושה בעצמו את עבודתו של ורב יעבד צעיר. ליטל אחרי יהיה הנושה מוגע ונקרב לכל אשר לו ינקש מיי"טאלופ"ץ בלעז יהי מספט הנושה מוקש ונטען על כל ממונו וזהו יעקב הנושה בעצמו את ע עבודתו שנאמר ורב יעבד צעיר מכאתי בדור אחר מיבא אחר כורתו ימחה שמו וטבעו שאפילו זכרון לא יפול עליו בפי הדור הנולד בעולם לאחר מנסחת ממו' פאר"טרמ"ר בלעז: עון אבותיו' עון שהטעה על אבותיו לאברהם שגרם חמס מניס מחיוו לאבין גרם שהיון עיניס: וחטאת אמו' שהשחית רחמה ובגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוה שיבא מכריסה עמו כמו שנאמר ותמת דבורה מיניקת רבקה וגו' אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה: יהיו' העונות האלה נגד יי' תמיד' ויכרת מארץ זכרם' של עמו ואלופיו: אשר לא זכר עשות חסד' לעסוק באבל אביו כמו מעשה יעקב כ בזיד עדשים לנחם את יצחק ם שבאותו היום מת אברהם: איש עני' ישראל: ויאהב קללה' קללתו של הקב"ה שכבר בו: תהי לו' הקללה עטה כבגד מכא' וילבש קללה הכניס עצמו בקללה ומחה לו פריקת עול ה הקרבן וברכת כהנים וקללת האומות: ולמזח תמיד' חגורה וכן ומזיח אפיקים רפה אזור החזקים פתח: כצל בנטותו' לעת ערב: ננערתי' לשון תמסוך וטרוף והוטס כארבה שהוא נודד ונע ומטורף מכאתי ויפטו כמעיל העוטה ומוטף כל הגוף לכל לבוש: כלם

וישימו' יר' אהבתי פעול שהיה ראוי מאהבוני: הפקד' רשע' אח' מתגבר ימינו עליו' וסטן כנגד ישטמוני והוא אדם כדרך ויקום' סטן למלחמה בם ויעמד והוא אחר מיועצי: בהשפטו' עמי כי הוא עמה לי עול וחמס' ותפלתו שאמות הכך תפלתי בפרו על כן לחטאה: יהיו' אמר יהושע כי פקודתו הוא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל ה האדם והטעם שתהיה מיתתו בידי אדם ויש אומרי' כי פקודתו הוא כספו שהוא כמו פ פקדון: יהיו' יתומי' קטנים: אלמנה' בימי נעוריה כי ימע יהיו מעטים: ונוע' כדרך והמה ימנון לאכול: ושאלו פועל כבד כמו שאל ישאלו בהבל: ודרשו כמו ושאלו שיבקשו לחם' וטעם מחרבותיהם ם שבחרבות ידורו: ינקש' הנשי יהי עליו בימיו כי יאחזוהו ימי עני: אל' כאשר הזכי' יען אשר לא זכר עשות חסד: יהי' בנו כמו ולא אחריתו' ימחה ט שם האב והבן על כן שמם: יזכר' כטעם פוקד עון אבות על בנים כאשר פירשתי במקומו: יהיו' העון והחטאת זכורי' לפני השם ושימח מארץ זכרם: יען' בהיות לאל ידו' וירדוף עני ואביון ונכאה לב כ כמוני: ויאהב' הוא היה סבה שקללה דוד שהיה איש ה האלהים: וילבש' התנבא כי הקללה תבואהו' כמדו מלבושו והטעם ברו והזכיר בתוכו: תהי' ולמזח' כמו חגורה ומזיח אפיקים רפה: זאת פעולת' כמו כה תגמול פעולת שכיר' מוסני כנגד ישטמוני והדוברים רע כנגד ודברי מרמה: ואתה' אחר מקלל רשעי' וכל מוטנים שב להתחנן לשם שלא יאבד עם אלה מהם מחרפים אותו כי אין לו כח ל לעמוד מפניהם: כי' חלל בקרבי' פועל עבר מגזרת חלל על כן הלמ"ד כתוחה ויש אומרים מגזרת חליל לוחץ' כבל הטעם קלות ימינו' ננערתי כארבה' מאין לוקן: ברכי' אין בו כח ללכת כי יענה נפשו אולי ויכול מידם שלא ירחה בבסרו לכלוח: ואני' כאשר ראוני אוני ואני רזה הייתי

חרפה להם: עזרני' טעם כחסדך עמי פעמים רבות: וידעו' כי כבר הזכיר עני ואביון ואתה יי' עשיתה זאת הישועה ולא אני: יקללו' לא אחוש מקללתם כי אתה תברכני' קמו עלי ויבושו: ילבשו' כל מוטני מהיום והטעם אחרים מלבד אלה כי כבר הזכיר על אלה ויבושו: אודה' מאודה בפי זה החסד מעשה השם עמי עד שידעו הרבים כי השם יעמוד לימין אביון להושיעו מהשופטים להיותם מוטני נפשו:

לדוד

לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני׳ כבון לפרש זה המזמור על אברהם על דברתי מלכי צדק רק יקשה עליו כיון שהיתה עיר דוד ונוכל לתקנו בדרך רחוקה מעט והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כמו מזמור יענך יי׳ ביום צרה יי׳ בעזך ישמח מלך גם לשלמ׳ אלהים משפטיך למלך תן וחובר זה המזמור כאשר נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עמנו במלחמ׳ ואת תחלת דברי המשורר נאם יי׳ לאדני שהוא דוד: שב לימיני׳ והטעם שב בביתי ועבוד אותי וטעם לימיני כי הימין עושה חיל והנה הטעם לא תצא עמנו למלחמ׳ כי ימין השם תלחם בעבורך והוא ישית אויביך הדום רגליך שיובאו לפניך שם מתרמסים: מטה׳ כי העוז והכח יצא מציון משם הכבוד להשחית כל אויב שיבוא אליך על כיון או טעמו כדרך ויזכור כל מכותיך ב בציון שם הארון: עמך׳ יתנדבו להלחם בעבורך׳ אמר רבי משה בקיעת השחר ושם הרחם כנוי כ כדרך אז יבקע כשחר והוא ישבח דוד ודימה הליח׳ שהיא בגוף כטל והטעם כי לא נס לחה במלחמות רבות שם שנלחם ויהיה כן מ מבקיעת השחר לך נשאר לח ילדותיך ואחרי׳ אמרו מהמקום השפל השחור לך מנת ילדותיך ופירו׳ טל כמו יוטל את הגורל ורבי ישועה אמר כי מרחם אמך היית מוכן להיות מלך והנכון בעיני כי נדבות דרך קצרה כנשם נדבות והטעם אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כגשם נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר מעת עלות השחר יבוא כטל שהרגלת לראות בילדותיך כאשר היית רועה בצאן: נשבע׳ אתה כהן׳ כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים היו והטעם לעבוד את השם והנה הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם ׳ ויו״ד דברתי נוסף ופירו׳ על דברת על משפט כמו דוברות בים או תחסר אות כ״ף אתה כהן לעולם על דברת כמו על דבר שאתה כמלכי צדק ועליו כתו׳ והוא כהן לאל עליון והנה תהיה מלת אתה בעבור אחרת׳ ורבי משה אמר בעבור שאתה מלך צדק כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו הטעם רב לך להלחם כי השם עוזר ימינך ומחץ ביום אפו מלכים על ידיך: ידין׳ תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם וכן הוא ידין בגוים אשר הוא מלא גויות שים לו צבא רב הוא יעשה דין בגוים׳ על ארץ רבה שאיננה נקראת אי והיא ארץ ישראל ומדי ופרס׳ ורבי משה אמר כי הטעם רבת בני עמון: מנחל׳ הטעם כל כך היו האויבים מפחדים ממנו כי בלכתם בדרכי׳ היה שותה מנחליהם ואין לאל ידם למונעו על כן היה מרים ראש ויש אומרים כי מרוב צבאותיו היה צריך ללכת דרך שם נחל כי לא יספיקו לו מעיינים או הטעם שיובא איו בדרכים המים מן הגוולים בלי פחד כדרך מי ישקיני מים ואל תתמה על ישתה גם ירים כי הנה מחץ לשון עבר והנה הוא על דרך המדבר על זמן עומד וכמוהו רבים:

הללו יה אודה יי׳׳ הללויה דברי המשורר הללו יה כמוני כי אני אודה השם בכל לב׳ בסוד ישרים בסתר ועדה בגלוי וזה הוא שאודה לאמר גדולים מעשי יי׳ ודרושים מבוארים׳ אמר רבי מריטם כי חפציהם על משקל זקניהם והטעם שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש כמו וכל חפצים לא ישוו בה: הוד

נאם יי׳ לאדני׳ רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם נאם יי׳ לאברהם שקראוהו העולם אדוני שמעני אדוני: שב לימיני׳ התעכב לתשועתי והתחולל לה אין ישיבה אלא עכבה וכן הוא אומר ותשבו בקדש לימיני לתשועת ימיני: עד אשית אויביך׳ אמרפל וחביריו: מטה׳ לשון משען כמו כל מטה לחם׳ מטה עזך ישלח יי׳ מציון כשתשוב מן המלחמה ואנשיך עייפים ורודפים ישלח לך יי׳ את מלכי צדק מלך שלם להוציא לך לחם ויין: רדה׳ במלחמה: בקרב אויביך׳ לבטח: עמך נדבות ביום חילך׳ כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו ע עמך ואוהביך לצאת עמך כמו שמצינו וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר וענר אשכול וממרא התנדבו מאליהם לבאת ללכת אחריו בעזרתו בהדרי קדש מרחם משחר׳ זאת תהיה לך בזכות הדרות קדושה שהיו בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן שלש שנים׳ מרחם משחר משכלת מן הרחם כמו משילין פירות דרך ארובה ביום טוב ואיכא דתני משחירין: לך טל ילדותיך׳ לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם ב בילדותיך יהי לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח: נשבע יי׳ ולא ינחם׳ לפי שהיה מתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג כאמר לו אל תירא אברם וגו׳ לא ינחם על הטובה אשר דבר עליך: אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק׳ ממך תצא הכהונה והמלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונ׳ והמלכות שנתנה לו׳ דברתי מלכי צדק יו״ד יתירה כמו רבתי עם על ד דברת מלכי צדק על פקודת מ מלכי צדק׳ אתה כהן ים במשמע כהן כהונה ושר׳ כמו ובני דוד כהנים היו: אדני׳

ק י

א לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהוָה לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ: מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ: עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ: נִשְׁבַּע יְהוָה וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה־כֹהֵן לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק: ה אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ מְלָכִים: יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

ק י א

א הַלְלוּ יָהּ אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה: גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל־חֶפְצֵיהֶם:

ב״א חס׳ ב׳ רק׳ זכולון ל׳ · ל׳ חס׳ ל׳ יחד בהררי ל׳ וכתי׳ כן · ד׳ · ל׳ יחד ומלכי צדק׳ ק״לד · ט · ה׳ · ה״א כתי׳ יוד · ל׳ ל׳ · גוית ב׳ חד חס׳ וסי׳ תאן המלאכ׳

קי׳ לרגליך ב׳ וסימ׳ והם תכו לרגלך ישא מדברתיך׳ עד אשית אויביך הדום רגליך׳ בתרא מל׳: ינחם ד׳ וסימ׳ פן ינחם העם׳ כי ינחם יי׳ מאנקתם׳ לא ישקר ולא ינחם׳ נשבע יי׳ ולא ינחם׳ וא׳ וינחם יי׳ על הרעה: גויות ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ את גוית שאול ואת גוית בניו׳ ידין בגוי׳ מלא גויו׳ וסי׳ מאן דמל׳ מל׳: מנחל ד׳ וסי׳

על יד דוד תושבחא אמר יי׳ במימריה לשואתי ריבון כל ישראל ברם אמר לי תוב ואוריך לשאול דמן שבטא דבנימן עד דימות ארום לית מלכותא מקרבא אחברתה ובתר כן אשוי בעלי דבבך כביש לריגלך: תא אמר יי׳ במימריה למיתן לי רבנותא חלף דיתיבית לאולפן אוריתא ימיני אוריך עד דאשוי בעיל דבבך כביש לריגלך: חוטרא דעושנך ישדר יי׳ מציון ותהי רדי במצע בעלי דבבך: עמך דבית ישראל דמתנדבין לאוריתא ביום אגחות קרבך תסתייע עמהון בשבהורי קודשא רחמין דאלהא יסתרהבון לך היך נחתת טלא יתבין לרוחצן ת תולדתך: קיים יי׳ ולא יתוב ואנת מתמני לרבא לעלמא דאתי בגין זכותא דהויתא מלך זכי: שכינתא דיי׳ על ימינך מחא ביום רוגזיה מלכיא: אתמנא לדיין על עממיא מלי ארעא גושמי רשיען קטילין מחא רישי מלכיא על ארעא סגיעין לחדא: מפום נבייא באורחא אולפן יקבל מטול היכנא יזקוף רישא: הללויה אשבח קדם יי׳ בכל לבא ברזהון דתריציא וכנישתא: רברבין עובדיא דיי׳ מתבעיין לכל דצביין להון: שבחא

נמסר בסדר דברי׳: קי״א גדולי׳ הגדולי׳ כולהון חס׳ בג״ו מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטי׳ סימן ה׳ ובירמיה סימן כ״ה:

אשר היה על ימינך במלחמה: מחץ ביום אפו׳ את ארבעה מלכים הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשורת ברית בין הבתרי׳ שנאמ׳ לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מלא גויות אסיפת פגרים מלא לשון אסיפה כמו קראו אחריך מלא אשר יקרא עליו מלא רועים והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים: מחץ ראש על ארץ רבה׳ זו היא דוגמת נבואת חבקוק מחצת ראש מבית רשע ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשוב׳ על כל הארצות כמו שנאמר מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים: מנחל בדרך ישתה וגו׳ מגילום הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש ומתפאר יאור לי ואני עשיתיני׳ ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד: נאם יי׳ לאדני׳ על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו׳ לאדוני על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישרא׳ ויש אלו אנשי המקום לאשתו: שב לימיני׳ התעכב והמתן לתשועתי: מטה עזך ישלח יי׳ מציון׳ מציון מעשים טובים המצויינין בידך ד״א עוד תמלוך בציון ומשם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך: עמך נדבות ביום חילך׳ עם ישרא׳ יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש בדברי הימים שהיו נקבצי׳ עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו׳ ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו׳: בהדרי קדש מרחם משחר׳ בשביל הדרות קדושה שהיו בך מנעוריך: לך טל ילדותיך׳ ילדות טובה ופרק נאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך: נשבע יי׳ וגו׳ שהמלכות תהא שלך עולמית: אתה כהן לעולם׳ ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק וזהו מלכות שהיא למעלה מכהונ׳ גדולה בשלשים מעלות: על דברתי מלכי צדק׳ למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון ואם תאמר אף הוא מלך היה מלוכה על הגוי׳ אינה מלוכה חשוב׳ כנגד ישרא׳: אדני׳ יהיה תמיד על ימינך להושיעך אשר מחץ ביום אפו מלכים׳ שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק: ידין בגוים מלא גויות: ועוד בימי חזקיהו בנך ידין באוכלוסי סנחריב קבוץ פגרים מתים וימחץ בסנחריב שהוא ראשה של כוש ואשור שהיא ארץ רבה׳ אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר ששתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו׳: על כן ירים ראש׳ היה משתבח ומתפאר בגודלו: זכר עשה לנפלאותיו׳ מזמור זה הוסד באל״ף בי״ת אות אחת בראש הפסוק ואחת באמצעיתו וכן כלם מאל״ף ועד תי״ו וכמו כן מזמור השני הראשון מדבר בשבחו של הקב״ה והשני מספר בשבחו של צדיק ירא יי׳ קבע לישראל שבתות ומועדים ומכות שכתוב בהם וזכרת כי עבד היית במצרים לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקים: טרף

הוד, אע"פ שמעשיו גדולים דרושים הם לדורשיהם ומבוארים כי פועל השם נראה לעין על כן הוד והדר וטעם וצדקתו שכל פעלו צדק: זכר, הטעם בכל דור יעשה זכר לנפלאותיו שעשה במצרים שהוא חנון ורחום לחון הצועקים אליו כמו ושמעתי כי חנון אני: טרף, דבר ויכלו את מצרים כמו הטריפני, טעם יזכור לעולם בריתו הוא ברית בין הבתרים ושם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: כח, הטעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה וזה הוא שהגיד לעמו ללכת אחריו לתת להם כדרך כי לא באתם עד עתה וכתו' כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען ושם כתו' את משפטי תעשו והנה פירש כח מעשיו: מעשי, פקודיו, הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם על כן אמר עמהם נאמנים: סמוכים, השם סומכם לעד על כן יעמדו והוא עשה באמת ובדרך ישר: פדות, טעם פדות לעולם ישלח פדות ל לעמו והם השומרים בריתו כי בריתו לעולם עומדת והוא קדוש, ולא יוכל נברא לחלל בריתו על כן מלת ו ונורא: ראשית, בעבור שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת יי' שכל טוב יש לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושים תהלתו עומדת לעד כמו במות נעדה עלי שור ויתכן שישוב וי"ו תהלתו אל שכל טוב, ורבי משה אמר כי ה"א ומם עושיהם שבים אל ה החכמה והיראה והטעם כי העושי' כפי חיובם ובדרך שיורו: הללו יה אשרי איש, הללו יה דבר המסורר כמוני ואמרו אשרי איש ירא יי' ששמר נ נפשו ממצות לא תעשה לא בעבור תולדתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון רק ב בעבור יראתו מהשם: במצותיו חפץ מאד, הם מצות עשה וטעם מאד כי בכל מאדו יעשה: גבור, חסר כף כמו ועיר פרא והטעם כגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו: דור ישרים, הוא האב והבן והברכה היא הון ועושר בביתו וההון שיש לו לא ע עשהו בחמס וגזל רק בצדק על כן וצדקתו: זרח, הצרות דומות לחשך כמו העם ההולכים בחשך ו והישועה לאור על כן כי אשב בחשך יי' אור לי והנה בבא הצרות על העולם יזרח אור לישרים והוא השם ש שהוא חנון ורחום וצדיק או יהיה אור מוסף אחר עמו כאילו הוא אור חנון: טוב, כמו הפוך איש טוב כמו כל רבים עמים כי הכל נכון בלשוננו או טעמו מה טוב וככה הוא טוב הוא איש שהוא חונן ואמר חונן ללכת אחרי השם שהוא חנון ומלת יכלכל כפול כמו וכל בשלים, במשפט כאשר הוא ראוי לעשות, ויש אומרים כי יכלכל כמו יכלכל מחלהו: כי, הזכיר כי אחריתו טובה וזה הוא כי לעולם לא ימוט הצדיק יעמוד זכרו כדרך וצדיק יסוד עולם: משמועה, שהיא קללת עמו או מריבתו והזכיר למה לא יירא כי לבו בטוח בשם והוא תאר על משקל עצום וככה סמוך לבו בצרה שתבא עליו לבדו מאויביו: פזר, לא הזכיר פעול פזר גם נתן כי הוא נודע כי מלת לאביונים תודיענו, וטעם צדקתו כי מדרך צדק לעזור בני גילו או על דרך וצדקה תהיה לנו: רשע, הפך הצדיק בראותו עושר הצדיק יכעס ברוב הקנאה, שיניו כפי מחשבתו שיחרוק עור שיניו להנקם וזה יהיה כי ימס כל זה שיחשוב וככה תאות רשעי' שיתאוו רע לטובים: הללויה הללו עבדי יי', טעם לאמר הללו שלשה פעמים כדרך היכל יי' פעם אחרי פעם וטעם עבדי יי' אתם עבדי יי' כמו הקהל חקה אחת לכם ואמרו כן יהי וזאת היא התהלה באמת: ממזרח, ככה אורך הישוב שהם י"ב שעות ולא כן הרוחב על כן כתוב התבוננת עד רחבי ארץ: רם, הוא מרומם על כל תהלות שיהללוהו כל גוים שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבואו והאות על זה כי על השמים כבודו שהם למעלה על כל גוים ויתכן היות רם מוסף אחר ורם על השמים כבודו: מי

וצדקתו ג' וסימ' וחסד יי' מעולם ועד עולם, הוד והדר פעלו, הון ועשר בביתו: חנון ורחום ח' וסימ' וקרעו לבבכם ואל בגדיכם, על כן קדמתי לברוח תרשישה, כי בשובכם על יי', זכר עשה לנפלאותיו, זרח בחשך אור, חנון ורחום יי' ארך אפי' דתהלה לדוד, וימאנו לשמוע דעזרא, וברחמיך הרבים דעזר:

הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהֹוָה׃ טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃ כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם׃ מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו׃ סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר׃ פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה־לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ׃ רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהֹוָה שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃

קיב

הַלְלוּ יָהּ אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְהֹוָה בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד׃ גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ׃ הוֹן־וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק׃ טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט׃ כִּי־לְעוֹלָם לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק׃ מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהֹוָה׃ סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו׃ פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד׃ רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעָס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס תַּאֲוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

קיג

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהֹוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהֹוָה׃ יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהֹוָה׃ רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְהֹוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃

שבחא ושבהורא עובדיה וזכותיה קיימא לעלמין: דכרן טב עבד לפרשותיה חיננא ורחמנא יי: מזונא יהב לדחלוי יכיר לעלם קיימיה: חיל עובדוי חוי לעמיה למתן להון אחסנת עממיא: עובדי ידוי קושטא ודינא מהימנין על פיקודוי: סמוכין לעלמי עלמא מיתעבדין בקושטא ותירוצא: פורקנא שלח לעמיה פקיד לעלם קיימיה קדישא ודחילא שמיה: שירוי חוכמתא דחלתא דיי סכלא טבא לכל עובדיהון תושבחתיה קיימא לעלמין: הללויה טוביה דגברא דחיל ית יי בפיקודוי צבי לחדא: גבר באוריתא יהוין בנוי בדר תריציא יתברך: מולא ועתרא בביתיה וזכותיה קיימא לעלמין: דנח בחשוכא נהור לתריציא חיננא ורחמנא וצדיקא: גברא טבא חייס על עניי ומוזיף יסובר מילוי כהלכתא: ארום לעלם לא יזוע לדכרן עלם יהי זכי: משמועתא בישא לא ידחל תקין ליביה רחיץ במימרא דיי: סמיך ליביה לא ידחל עד דיחמי פורקנא בעקתא: בדר ממוניה יהב לחשיכי זכותיה קיימא לעלמא תוקפיה תרים באיקרא: רשיעא יחמי ויכעוס עלוי שינוי יעסי ואיתמסא ריגוג רשיעי תביד: הללויה שבחו עבדיא דיי שבחו ית שמא דיי: יהוי שמא דיי מברך מהשתא ועד עלמא: ממדנח שמשא עד מטמעיה משבח שמא דיי: רמא על כל עממיא יי עלוי שמיא איקריה:

רשי

טרף נתן, מזון: כח מעשיו הגיד לעמו, כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כחו וגבורתו ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם ש שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ו ולהושיב אחרים שלא יוכלו ה האומו' לומר לישראל גזלני' אתם שכבשתם ארץ שבעה גוים: סמוכים, הם פקודיו על שמך עז מחוזקין בעונשין ואזהרות ו והפרשיות קבועות זו על זו כסדר ולדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו': דור ישרים, אשר יבורך יהי זרעו: זרח בחשך אור, כמו הזריח ומרדשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו יי' אורי וישעי: טוב איש חונן ומלוה וגו', שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ו ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו: יכלכל דבריו במשפט, מנהיג חפציו: נכון לבו, נאמן לבו ליוצרו: סמוך לבו, נשען ובטוח על הקב"ה: רשע יראה וכעס, לשון פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו ק קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: מי

מסרת

פדות ג' חד חס' וסי' ושמתי פדת, פדות שלח לעמו, והרבה עמו פדות, קדמא חס': קי"ב יבורך ד' ב' פתחין וסימ' הנה כי כן יברך גבר, גבור בארץ יהיה זרעו, ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל, טוב עין הוא יברך, עבדא ונברא פתחין: בטוח ב' חד חס' וחד מל' וסימ' יצר סמוך, משמועה רעה לא ירא, קדמ' מלא: סמוך ב' וסי' יצר סמוך, סמוך לבו לא יירא: וכעס ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' רשע יראה וכעס שניו יחרק, גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס, קדמא פתח, ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסימ' נמסר במס' רבת' בערך פתח: קי"ג מברך ג' וסימ' את אשר תברך, יהי שם יי' מברך, ויאמ' ערום יצתי, וא' ומברך וסימ' ועתה הואלת לברך את בית עבדך דד"ה: מהלל ג' וסימ' בסיפרא סימן י"ח:

כיי ד' וסימ' ויאמר למחר, כי מי גוי גדול, אין קדוש כיי', מי כיי אלהינו המגביהי : מאשפות ב' חס' וסימ' מקים מעפר דל דחנה, מקימי מעפר דל : קי"ד היתה ה' רפ' וסימ' היתה לי נחלתי כאריה ביער, היתה עלי יד יי', היתה לי דמעתי לחם יומם, היתה יהוד' לקדשו, היתה כאניות סוחר : הים ל' רפ' וחים בקעת לפניה',

ה מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת : הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ : מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן : לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ : מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ :

קיד א בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז : הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו : הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן : ה מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן : מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב : הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם :

קטו א לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ : לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם : וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה : עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם : ה פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ : אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן : יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם : כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם : יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן :

ר' ל' · ל' · ל' ב' חס' · ל' · ל' ל' · ל' · ל' דסמ' · ל' חס' ה' רפ' · ב' ל' רפ' · ג' · ג' · ב' ונחי · ל' ג' ל' וחד בחלמיש · ית' פכו' על על ומלה ביניהון · ז' כתו' בכי' ולא ולא · ב' חד חס' ולא יוכלון ולא ולא · ג' ומל' · ה' חס' בכתו' · ל' ל' ל' ב'

מַן כְּוָתֵיהּ דַיְיָ אֱלָהָנָא דִגְבִיהַּ מוֹתְבֵיהּ לְמִיתַּב : דְמַמִיךְ עַיְינֵיהּ לְמֶחֱמֵי בִּשְׁמַיָא וּבְאַרְעָא : מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִקְלְתָא יָרִים חֲשׁוּכָא : לְאוֹתָבָא עִם רַבְרְבַיָא עִם רַבְרְבֵי עַמֵּיהּ : מוֹתִיב כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִמְתִילָא לְעַקְרָא דְיַתְבָא מוֹרִיקָא לְאֱנָשֵׁי בֵירְתָהּ מַלְיָא אוֹכְלוֹסִין הֵיךְ אִימָא דִי עַל בְּנַיָא חַדְיָא הַלְלוּיָהּ : בְּמִיפַּק יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַמָא בַּרְבְּרָאֵי : הֲוַת כְּנִישְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲחִידָא לְקַדִישֵׁיהּ יִשְׂרָאֵל לְשַׁלִיטוֹי : יַמָא אִסְתַּכַּל וְאָפֵךְ יוֹרְדְנָא חָזַר לְאָחוֹר : טוּרַיָא טַפְּזוּ הֵיךְ דִכְרִין גִילְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְעָן : מַה לָךְ יַמָא אֲרוּם תְאַפֵּיךְ יוֹרְדְנָא תַחֲזוֹר לַאֲחוֹרָא : טוּרַיָא טַפְּזוּ הֵיךְ דִכְרִין גִילְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְעָן : מִן קֳדָם קְרִיס אִתְחַלְחָלֵי אַרְעָא מִן קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב : דְהַפִּיךְ טִנָרָא לְאֲרִיתָא דְמַיָא שָׁמִיר לְעַיְינָן דְמַיִן : לָא מְטוּלְתָּנָא יְיָ לָא מְטוּל זַכְוָתָנָא אֲרוּם לִשְׁמָךְ הַב אִיקָרָא מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ : לְמָא יֵימְרוּן עַמְמַיָא אַן הַשְׁתָּא אֱלָהָהוֹן : וֵאלָהָנָא מְרוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָא כָּל דִי יִצְבֵי עֲבַד : טַעֲוָתְהוֹן דִכְסַפָּא וְדִדְהַבָא עוֹבַד יְדוֹי בַּר נָשׁ : פּוּמָא לְהוֹן וְלָא מְמַלְלִין עַיְינִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָין : אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין נְחִירֵי לְהוֹן וְלָא מְרִיחִין : יְדֵיהוֹן וְלָא מְמַשְׁמְשִׁין רִיגְלֵיהוֹן וְלָא מְהַלְכִין לָא מְרַנְנִין בְּעִינְקֵיהוֹן : דִיכְוַתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל דִי מִתְרְחִיץ עֲלֵיהוֹן : יִשְׂרָאֵל רְחִיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סְעִידְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא : דְבֵית אַהֲרֹן רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סְעִידְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא : דַחֲלַיָא דַיְיָ רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סְעִידְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא : מֵימְרָא דַיְיָ דְכַר יָתָנָא לְטַב יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ יַת בֵּית אַהֲרֹן : יברך

מי כיי' אלהינו, בשמים ובארץ שהוא מגביה לשבת ומשפיל לראות, מגביהי משפילי מקימי להושיבי מושיבי כלם יו"ד יתירה בהם : עקרת הבית, כיון שהיא כעקרה יום בנה : אם הבנים שמחה, כחולה וגם ילדה כיון את בניה : מעם לועז, עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקדש וחברו את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה וגו' וכ"ן ולמ"ר נחלפות זו בזו כמו נשכה שהיא לשכה בספר עזרא : היתה יהודה לקדשו, לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שנאמר שרי יהודה רגמתם וכמו כן למדרש באגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחילה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו : הירדן יסוב לאחור, שכל מימי בראשית נבקעו : חולי ארץ, המחולל ארץ וי"ו יתירה בו כמו מגביהי משפילי וההופכי : למעינו מים, וי"ו יתירה כמו וי"ו של וחיתו יער : לא לנו, לא בשבילנו ובשכר מעשינו תעשה עמנו : כי לשמך תן כבוד, כדי שלא יאמרו איה נא אלהיהם : ולא ימישון, לשון ימושני אבי : יראי ה', אלו הגרים :

אהבתי

מי, יש אומרים כי המגביהי פועל עומד כמו אם תגביה כנשר והאמת שהוא פועל יוצא והפעול הוא קנך, אמר רבי משה כי פעול המגביהי הוא כבודו וי"וד המגביהי כיו"ד חבבי מרום ואמר כי כן הפירוש המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ וכמוהו אבני שהם לאפוד ואבני מלואים לחשן ולפי דעתי שהוא כמשמעו המגביהי מקום שבתו ובשמים ובארץ הכל שפלים נגדו וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנראה וזה הוא הכתו' בתורה הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט גר יתום : מקימי, גם זה הכתוב קשור כי העפר שהוא הארץ נקודת העגול הגדול שהוא המקיף והנה הטעם כי השם העליון ירומם האביון ואילו היה בעפר דרך משל על כן טעם מקים, אשפות לשון יחיד מאשפתות ואף על פי שהוא על משקל אחר והטעם כפול : להושיבי, היו"ד נוסף כמו מקימי ואחר שהזכיר נדיבים באר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם נכבדים כדרך תהלה לכל חסידיו : מושיבי עקרת, במשקל גברת ואין המלה סמוכה אל הבית העקרה יושיבנה והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה והבית כמו בית אהרן בית יעקב איש וביתו וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי בישועתך וחתם המשורר במלת הללויה על שה נפלאות שיעשה השם : בצאת ישראל, לועז מדברי רז"ל כמו לעז על בניה או ללועזות : היתה יהודה, לשון נקבה כמו ותרא בגודה אחותה יהודה והזכיר יהודה כי הוא גבר באחיו : ישראל ממשלותיו, ממשלת כהנים ועדת יהודה לקדשו כמו וגוי קדוש : הים, שנבקעו מימי הים ומי הירדן קמו נד אחד : ההרים, רעשו מפני כבוד השם : מה, כאילו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס שסב לחרבה ויבשו המים, וטעם ההרים הוא שההופכי הצור אגם מים ובפסוק ההרים וכל גבעות אפרים ההפרש שום ביניהם : מלפני, יו"ד חולי נוסף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המלך באל"ף ארץ היתה מלת חולי מלעיל כאילו כתו' חול תחול הארץ או חולי כווי כמו קומי והטעם מהדין הוא שתחולי ארץ ועתה יפרש טעם רקידת ההרים : ההופכי, כי הוא יבש מי הים והירדן והמי' לאיש והוציא נחלים שהם לחי' מסלע שהוא יבש גם וי"ו למעינו נוסף והנה הטעם כי השם לבדו יעשה דבר והפך הדבר והנה הים והירדן והצורים בקעם והפך תולדתם : לא לנו יי' לא לנו, בעבורינו כמו אמרי לי : כי לשמך, שהוא נקרא עלינו תן כבוד וזה שתעשה בעבור חסדך : למה, נא, עתה וכבר פירשתיו : ואלהינו בשמים, בעליונים או בעבור כי מן השמים תבאנה כל הגזרות בארץ : עצביהם, הזכיר גדולות השם ושאין כח לאלהי העמים וקראם עצבים כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילם, מעשה ידי אדם דרך קלון להם שיעבדו מעשיהם : פה, והמצוירים נכבדים מהם כי הם ירגישו גם ידברו : אזנים, הזכיר ארבע הרגשות והניח האכילה כי אין צורך לה : ידיהם, כנגד ידיהם ורגליהם וטעם יהגו אפילו לא יהגו כיונה גם עוף אחר : כמוהם, דרך תפלה : ישראל, אמר בטח כנגד כל אשר בוטח בהם, אמר בן בלעם כי עזרם ומגנם הוא היה ראוי להיותו עזרכם ומגנכם הוא והנכון בעיני שהוא כך ישראל בטח ביי' כי הוא לעולם עזר לישראל ומגנם כמו מגן עזרך : בית, אחר שהזכיר ישראל הזכיר קדושיו והם בית אהרן : יראי, אחר כן כלל ליראי השם בכל עם ועם : יי', אמר רבי משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות איש וביתו בכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה והאות על זה שהוא קמוץ כי אילו היה מגזרת זכרים היה הרי"ש בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחים בו וטוב להזכירם :

יברך

מסרה

ואינו' מן כ"ה זוגי' רפ' חד נסיב וי"ו וחד לא נסיב וי"ו וסימ' נמס' במס' רבת' בערך אות הוי"ו : חלמיש ד' בליש' קמצין ומיחדים וסימ' חלמיש למעינו מים, בחלמיש שלח ידו, מצו החלמי', שמתי פני כחלמיש, וחד מחלמיש צור : קט"ו על חסדך על חד מן י"ח פסוקי' על על ומלה ביניהו וסימ' נמסר במלכי' ב' סימ' ט"ו : אזני' ז' וסי' פקוח אזני' ולא, להשמעות אזני' בן אדם בתוך בית המרי, שמעו נא זאת עם סכל, אזנים להם ולא ישמעו, וחברו ולא יאזינו, אזנים כרית לי : בגרונם גרונם ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' קבר פתחת גרונם, ולא יהגו בגרונם, רוממות אל בגרונם,

רשי

אהבתי כי ישמע יי׳ את קולי ׳ כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך שובי נפשי למנוחיכי כי יי׳ גמל עליכי חסד ולך קיני אני מתאויתי כי חלצת נפשי ממות אהבתי כי ישמע יי׳ תאבתי שישמע יי׳ את קולי : ובימי אקרא ׳ בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו : חבלי מות חבורות אויבינו המבקשים להמיתנו ׳ חבלי מות חבלי שאול כלם לשון חבורות הם כמו חבל נביאים : מצרי שאול ׳ גבולי שאול : בארצות החיים ׳ ארץ ישראל שנגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי : האמנתי כי אדבר ׳ האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבושת כשאדבר הנה לך כל אשר למפיבושת ׳ אז אני עניתי מאד דברתי קשה וענתי לך : אני אמרתי בחפזי ׳ לנוס מפני אבשלום ׳ כל האדם כוזב ובוגד באוהבו כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישרא׳ גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבשת כוזב ובוגד בי כל לשון כזב אינו אלא לשון חסרון מבטח שבטחו עליו פלויינצ״א בלע״ז כמו אשר לא יכזבו מימיו ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלקות שהיה שאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתופשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת ׳ כל האדם כוזב אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך ׳ מצאתי ׳ כוס ישועות אשא אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו שכן אין הלוי אומר שירו אלא על היין : נגדה נא לכל עמו ׳ נגד כל עמו : יקר בעיני יי׳ ׳ הראני הב״ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו ל להמית את חסידיו : המותה ׳ המות כמו הביתה החוצה : עבדך בן אמתך ׳ אינו דומה תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד משפחה שבבית : פתחת למוסרי ׳ התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות : זבח

מסורה

יוסף י״א בלשון אוספי ג׳ מל׳ וח׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא יעקב : ברוכים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ברוכי׳ אתם ליי׳ כי חמלתם ׳ אשר עשיתם חסד ׳ ברוכים אתם ליי׳ עשה שמים וארץ ׳ דיבש גלעד חס׳ : יורדי ג׳ חס׳ וסי׳ המה את ערלים ישכבו ׳ לא המתים יהללו יה ׳ ונמשלתי עם יורדי בור : קי״ו הטה ב׳ וסים׳ ועלי הטה

תרגום

יברך דחליא דיי׳ זעיריא עם רברביא : יוסיף מימרא דיי׳ עליכון עליכון ועל בניכון : בריכין אתון מן קדם יי׳ עבד שמיא וארעא : שמי שמיא לשכינת יקרא דיי׳ וארעא יהב לבני נשא : לא מיתיא משבחין שמא דיי׳ ולא כל נחותי בית קבורת ארמתא : ואנחנא נבריך יה מן השתא ועד עלמא הללויה : רחימית ארום ישמע יי׳ ית קלי בעותי : ארום אצלי אודניה לי וביומי אנא קרי : אקיפו יתי מרעי מותא ועיקתין דשיול אשכחוני עיקתא ודבונא אשכח : ובשמא דיי׳ אקרי בבעו יי׳ שיזיב נפשי : חננא יי׳ וזכאה ואלהנא מרחם : נטיר שרגוגיא יי׳ אתמסכנית ולי חמי למפרוק : תובי נפשי לבית מנחיכי ארום מימרא דיי׳ גמל טובא עלייכי : ארום פציתא נפשי מקטול ית עיני מן דמעתא ית רגלי מן לארחיא : אתהלך קדם יי׳ בארעת חייא : הימנית ארום אמליל בכינשת צדיקי אנא שבחית לחדא : אנא אמרית במערקי כל בני נשא מכדבין : מה אתיב קדם יי׳ כל גמולין דיליה גמלין דהינון עלי : כסא דפורקניא אסובר לעלמא דאתי ובשמא דיי׳ אקרי : נדרי קדם יי׳ אשלם כדון ניסוי לכל עמיה : יקיר קדם יי׳ מיתותא דמשתלחא לחסידוי : בבעו יי׳ ארום אנא עבדך אנא עבדך בר אמתך שריתא לשולשלותי :

תהלים

יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה׃ וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ׃

קיו

אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהוָה דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃ אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃ הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב׃ מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃

לך

מסורה

חסד ׳ כי הטה אזנו לי : אנה ו׳ כתי׳ ה׳ בליש׳ בקשה וסימ׳ אנה יי׳ זכור נא את אשר התהלכתי למלכים ׳ וחברו דישעי׳ ׳ אל נא נאבדה בנפש ׳ אנה יי׳ הלא זה דברי ׳ אנה יי׳ מלט׳ נפשי ׳ אנה יי׳ כי אני עבדך : שובי ג׳ בטע׳ לרע וסימ׳ כי אחרי שובי נחמתי ׳ עד שובי בשלום שובי נפשי למנוחיכי : ישועות ז׳ מל׳ וסימ׳ מגדול ישועות מלכו דשמואל ׳ וחברו מגדיל דסיפרא ׳ פועל ישועות בקרב הארץ ומעוז ישועות משיחו ׳ מה תשתוחחי נפשי קדמא ׳ צוה ישועות יעקב ׳ כוס ישועות אשא : ובשם יי׳ ג׳ וסימ׳ ובשם יי׳ אקרא אנה יי׳ ׳ כוס ישועות אשא ובשם יי׳ ׳ לך אזבח זבח תודה ׳ וכולהון בחד עניינא :

אבן עזרא

יברך ׳ וטעם הקטנים שיהיו שוים בברכה עם הגדולים : יוסף ׳ הנה פירושו אם היא הברכה כי היא תוספת ולהפך הקללה היא חסרון : ברוכים ׳ שב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכם תתקיים וטעם עושה שמים וארץ שתקן היבשה והרקיע כמו ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכם : השמים ׳ אמר רבי משה כי השמים כמו מקום ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שמים על מתכונת שנים וגזרתו משם בעבור שני מקומות בשרץ שהם נטועים וכן כתו׳ לנטוע שמים וליסוד ארץ וחסירי דעת חשבו כי ממשלת השם בארץ כממשלת השם בשמים ולא דברו נכונה כי מלכות השם בכל משלה רק פירו׳ נתן לבני האדם שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שיש בה והכל בדבר השם : לא ׳ טעם השם כי נשמת האדם נתן בידו החיו׳ והמשכים להכיר מעשה השם ולהללו בעודו חי : יורדי דומ׳ ׳ מקום כריתות וארץ גזירה כמו ודמיתי אמך ויש אומרים כי הוא מגזרת ולא דומיה לי ואל תתנו דומי לו ואף כי אחריו כתוב : ואנחנו ׳ זאת הברכה היא בפה להורות כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם : אהבתי ׳ כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני ויש אומרים אהבתי יי׳ כי ישמע קול תחנוני כמו אשר חכמים יגידו ולא כחדו ויש אומרים כי יור קולי נוסף והנכון שיחסר בי״ת בתחנוני ׳ כי ׳ טעם ובימי אקרא כל ימי וזה אספר : אפפוני ׳ ומצרי שאול ׳ מן המצר משפעלי ה הכפל כמו מי שם ממריה צרה בגוף ויגון בנפש : ובשם ׳ ובשם הייתי קורא לאמר אנא לשון פיוס עם תודה כמו אנא חטא העם הזה והייתי חושב בלב כי חנון ורחום השם וצדיק כי המשורר ירא השם וטעם מרחם כמו רחום : שומר ׳ הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמתי נפשי באחד הפתאים כי אם דלותי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחום יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה שובי נפשי למנוחייכי כנגד צרה ויגון אמצא כי פעמים רבות גמל השם עלייכי או באה מלת גמל תחת יגמול כמו נתתי כסף השדה קח ממני : כי ׳ כמה פעמים הצלת נפשי וטעם את עיני שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו ׳ ואת רגלי כי בהם התנועה שיוכל לברוח : אתהלך ׳ בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות החיים שהם על פני הארץ ולא תחתיה : האמנתי ׳ אמר רבי משה עתה אאמין כי מה שהייתי מדבר על לבי היה אמת שאמר שובי נפשי ופי׳ אני עניתי כמו דלותי מגזרת עני וכמוהו זמיר עריצים יענה ופי׳ אני אמרתי על עת שנכתב בו ויהי דוד נחפז ללכת ׳ וטעם כל האדם כוזב על שמואל שהבטיחו או כוזב כמו לא יכזבו והטעם נכרת כי חשב שיהרג ׳ ולפי דעתי עתה אאמין כאשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו ויען איוב הראשון ועניית ואמרת : מה ׳ מה מנחה אתן לשם כמו והשיב למלך ישראל והדקוק תגמולוהי על לשון ארמית עלוהי כמו עליו ולפי דעתי שהיא שתי מלות הע״ף שהיא חסירת אל״ף כמו לפלמוני המדבר את אשר עדן ובבל וכמה : כוס ׳ על דעת רבי משה שהוא כמו מנת חלקי וכוסי והנה הכוס מקרה והוא הגומא ואחרי׳ אמרו כי הוא כמשמעו ׳ אשא כמו ארים והטעם מרוב השמחה ואמר עם צרה ויגון ובשם יי׳ אקרא ועם כוס ישועות כן להקים דברו הראשון כי בכל ימיו יקרא בשם יי׳ בין בצר בין במרחב : נדרי ׳ הה״א נגדה נוסף ומל׳ נ״א עתה ככל נא שבמקרא וככה׳ למ״ד עם לכל עמו כמו תימין לבית : יקר ׳ הזכיר הטע׳ למה מלטו השם כי הוא מהחסידי׳ יקר קשה כמו ויקר פדיון נפשם קשה הוא בעיני השם להמית חסידיו בלא עתם וה״א המותה נוסף כה״א לשאולה ואין הה״א סימן ללשון נקבה והעד שהמלה מלעיל : אנה ׳ כמו אנא חטא והוא לשון תודה כי תתחלף מלת אנה בה״א או באל״ף לשנים טעמים פעם לשון פיוס ופעם לשון תודה כמו זה שהוא מודה לשם אנה יי׳ כי אני עבדך כי זה אינו לשון פיוס רק אם יאמ׳ אנה יי׳ הושיעה הוא לשון פיום וככה מלת אולי פעם שמא ופעם כמו מתאוה אולי אוכל להלחם אולי יהיה זה ופעם שמא אולי לא תאבה האשה מפ׳ האנשים : פתחת למוסרי ׳ כאילו היה קשור במוסרות והלמ״ד נוסף כלמ״ד הרגו לאבנר :

לך

לך, ובשם יי' אקרא, שיקרא בני אדם לעבוד את השם שדרך ויקרא שם בשם יי' אל עולם: נדרי, כבר הזכיר זה בראשונה וטעם להזכירו פעם אחרת כי הנדר שנדרתי לא אשלמנו במקום אחר כי אם בבית השם על כן אחריו בחצרות בית יי', יו"ד בתוככי נוסף כמו בתוככי מצרים או לנוכח המדינ' וחתם במלת הללויה שכן ויאמר לפני עמו הזכיר למעלה: הללו את יי' כל גוים, על כן אמר עוד הללו לפי דעתי כי טעם כל גוים שהיו תחת יד דוד כמו אם גוי וממלכה ורבי משה אמ' כי הוא כלל לכל גוי וטעם כי גבר החסד שעם עם הכל לחייתם ולכלכלם ואמר ואמת יי' לעולם כנגד הגוים שלא יאמינו בהבליהם וחתם הללו יה כן עמו תמיד: הודו ליי' כי טוב, תחסר מלת הוא והטעם כי טוב הוא ויש אומרים כי טוב פועל עבר לשון יחיד כדרך מה טובו אהליך לשון רבים פועל עבר: ואמר, הפעול שהוא האמו' כי לעולם חסדו: יאמרו, הזכיר קדושי ישראל בעבור גודל מעלתם כי הם יותר חייבים להודות לשם ואחר כך כלל יאמרו יראי יי' בכל עם ועם: מן המצר, מפעלי הכפל כמו מסב קלע: במרחב, הפך מצר כי בוא ענני והזכיר השם פעמים דרך צחות בלשון הקדש: יי', השם עמי ומה יוכל אדם לעשות לי ורבי משה אמר אחר שהשם לי לא אירא מה שיעשה לי בן אדם: יי', אמר רבי משה כאשר יהיה השם לבדו כנגד כל עוזרי אני אראה בשונאי והטעם איננו אומר כי השם יהיה אחד מעוזרי רק הוא כנגד כל העוזרים כי בהיות השם עזרתה לי אין לי צורך לעוזרים בלתו ואלו היו לי עוזרי רבי' והשם איננו עזרי לא יועילני, וזה הפירוש ארוך ואין צורך לו רק הטעם שהשם יעזור עוזריו ויראה בקמתו במנאיו ובעבור שהזכיר שיש לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בשם לבדו על כן טוב לחסות בשם כי בכל מקום יהיה לו מחסה והטעם אשר יחסה בו הוא ילחם לו: טוב, בנדיבים כמוהו שהם נכבדים מכל בני אדם: כל, אם סבבוני כל גוים אני אכריתם בשם יי' אשר הוא חוסה בו ומלת אמילם כמו ימולל ויבש כמו אכינם יכונן ובאה זאת הלמ"ד קמוצה כדרך ילבשם הכהן ורבי משה אמר כי אמילם מגזרת אמלל על משקל פקידם והוא רחוק, סבוני, כמו יי' עוזי ומעוזי פעם אחרי פעם: סבוני, דועכו, כמו שבו ידעך נרו: כאש קוצים, איננו עומד כי מיד הוא נכבה: דחה, לנפול, שלם כמו לנדוח ידו וטעם ויי' עזרני הוא השם שהזכיר למעלה זה השם שהזכרתי עזרני: עזי וזמרת יה, אמר רבי משה כי ר"ת זמרת קמוץ והוא מוכרת בטעם כאילו הוא עזי וזמרתי וכמוהו אם אתן שנת לעיני שהוא כמו שנתי אף נחלת שפרה עלי נחלתי והתשובה כי הקמץ מצאנוהו בסמיכות כמו יי' מנת חלקי וסוסי ויכול להשיב כן יי' הוא מנתי וחלקי וכוסי אם כן מה יעשה במלת ומנת המלך ואחרים אמרו כי יו"ד עזי נוסף והעד שהוא קמץ חטוף ולא שורק כמו יי' עזי ומעוזי והנה מה יעשה כי הנה כתוב כי חקך הטריפני לחם חקי יי' בעזך ישמח מלך כהלת בעזך אין הפרש ביניהם ועוד מה טעם לוי"ו ויהי לי לישועה, ואני אומר אם אתן שנת לעיני סמוך אל עיני ובא הלמ"ד נוסף כמו לימין לבית ואין ספק כי לימין כמוך וככה מנת גם אף נחלת סמוך והנסמך חסר כמו ושכורת ולא מיין ואין אנחנו חוששין שהוא נחלת בקמץ וככה פי' דקדוק עזי וזמרת יה סמוך ומלת עזי תשרת אחרת כמו יכפה אף וכן הוא עזי וזמרת עזי יה עזי כחי ותהלת כחי הוא השם או עזי וזמרת יה עזי: קול, וישועה, בעבור שהזכיר דחה דחיתני וטעם באהלי צדיקים שיהיו לבטח במות מבקשי רעתם אז יאמרו ימין יי' עושה חיל לבדה לא בן אדם וטעם לזכור שלש פעמים ימין יי' כי זה יהיה פעם אחרי פעם: לא, אחר שימין השם עושה חיל ואני חוסה בו לא אמות ביד אויב: יסור, שם הפועל מהבנין הכבד כמו שאול ישאלו באבל: פתחו, האל שהכילו הוא חייב להודות לו וזה הוא הצדק: זה, טעם השער הודות לו:

הודך

קי"ז ואמת יי' חד מן מ'מלין יחידאי' נסבי' וי"ו בריש' ואינון קריבי' לאדכרה ולית דכוו' וסימ' נמס' בריש ספר שמות: הודו כלהון מ"ל במ"א חס' וסימ' הדו ליי' כי טוב דיאמרו גאולי יי': קי"ח יה ד' דגשי' וסי' נמס' בסיפרא סימ' צ"ד: לחסות ג' ומ"ל וסימ' טוב לחסות ביי' מבטוח באדם, וחברו דבתריה, אשר באת לחסות תחת

ג' **לְךָ־אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ͏ִם הַֽלְלוּ־יָהּ׃**

קיז

א **הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַֽלְלוּ־יָהּ׃**

קיח

א **הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃** ה **מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃** י **טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃** טו **קוֹל ׀ רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃** כ **זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃**

לָךְ אֶדְבַּח דְבַח נִיכְסַת תּוֹדְתָא וּבִשְׁמָא דַיְיָ אֶיקְרֵי׃ נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אֶתְחֲנֵי כְּדוּן נִיסוֹי לְכָל עַמֵּיהּ׃ בְּדַרְתָּא דִּי בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָנָא בִּמְצָעֵיךְ יְרוּשְׁלֵם הַלְלוּיָהּ׃

שַׁבָּחוּ יַת יְיָ כָּל עַמְמַיָּא שַׁבָּחוּ לֵיהּ כָּל אוּמַיָּא׃ אֲרוּם אַגְבַּר עֲלָנָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ דַיְיָ לְעָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃

שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טַב אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן בֵּית אַהֲרֹן אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן דַחֲלַיָּא דַיְיָ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ מִן עַקְתָא קְרֵיתִי יָהּ קַבִּיל צְלוֹתִי בִּפְתָאוּת יָהּ׃ מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדִי לָא אֶרְחַל מַה יַּעְבֵּד לִי בַּר נָשׁ׃ מֵימְרָא דַיְיָ לְמִסְעֲדָא יָתִי וַאֲנָא אֶיחְמֵי פּוּרְעֲנוּתָא בְּסַנְאָי׃ טַב לְמִתְרַחֲצָא בְּמֵימַר דַיְיָ מִן לְמִירְחַץ בְּבַר נָשׁ׃ טַב לְמִתְרַחֲצָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִירְחַץ בְּרַבְרְבַיָּא׃ כָּל עַמְמַיָּא חֲזַרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתּוֹשִׁינוּן׃ אַקִּיפוּן לִי אַף חֲזַרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתּוֹשִׁינוּן׃ אַקִּיפוּן לִי הֵיךְ זִיבוּרְיָתָא דַלְקִין הֵיךְ אֶשָּׁתָא בְּכוּבִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתּוֹשִׁינוּן׃ מַדְחֵי דַחֲיַית יָתִי לְמִנְפַּל וּמֵימְרָא דַיְיָ סַיְיעַנִי׃ תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְחִיל עַל כָּל עָלְמָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק׃ קָל תּוּשְׁבַּחְתָּא וּפוּרְקָנָא בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְצַדִּיקֵי יְמִינָא דַיְיָ עָבְדַת חֵילָא׃ יְמִינָא דַיְיָ מְרַמְמָא יְמִינָא דַיְיָ עָבְדַת חֵילָא׃ לָא אֵימוּת אֲרוּם אֵיחֵי וְאֵישְׁתָּעֵי עוֹבָדֵי אֱלָהָא׃ מִכְסָא אַכְסְנַיִי יָהּ וּלְמוֹתָא לָא מְסַר יָתִי׃ פְּתָחוּ לִי מַעֲלָנֵי קִרְתָּא דְצִידְקָא אֵיעוֹל בְּהוֹן אֲשַׁבַּח יָהּ׃ דֵּין מַעֲלַיָּא דְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צַדִּיקַיָּא יֵיעֲלוּן בֵּיהּ׃

כנפיו, וט' רפי' בליש' חסיה וסימ' נמס' בסיפרא סימ' ס"ב: כדבורי' ג' בליש' חס' וסימ' כאשר תעשנה הדבורי', הנה עדת דברים, סבוני כדברים, אנ"ך: עושה ו' וסימ' רק עץ אשר תדע, אש וברד שלג וקיטור, ולשמחה מה זה עשה, ומאמר מרדכי אסתר עשה, קול רנה וישועה, ימין יי' רוממה ימין:

זבח תודה, זבחי הודייה על הנסים שעשית לי: נדרי, קרבנות שנדרתי: בתוככי, כמו בתוכך: כי גבר עלינו חסדו, כלומר ואף כי אנחנו אשר גבר עלינו חסדו: ואמת יי' לעולם, ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות: הודו ליי' וגו', יאמר נא ישראל, לפי שלעולם חסדו: יראי יי', אלו בני לוי שכתוב בהם מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי במעשה העגל ונלחמו עם ישרא' כשאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה: טוב לחסות ביי' וגו', חסיון זה אינו אלא לשון חסיון כל ודבר מועט הוא ומבטח דבר בריא וסמך חזק ואעפ"כ לחסות ביי' טוב מהבטחת בני אדם: כל גוים סבבוני, מדבר במלחמת גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם כמו שנא' ואספתי את כל הגוי' אל ירושלם למלחמה: אמילם, אכריתם לשון ימולל ויבש: דעכו כאש קוצים, כל לשון דעיכה נופל על לשון קפיצ' ונתור ממהר להיות נתר וניתק ממקומו על כן הוא נופל על לשון אש ועל לשון מים כמו נדעכו ממקומם וכן ימי נדעכו וכן נרו עליו ידעך כדרך שלהבת הנתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה: דחה דחיתני לנפול, אתה אויבי עשו: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, עזי וזמרת גבורת הקב"ה היה לי לישועה. עזי יו"ד יתירה כי לא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ועל כרחך וזמרת דבוק לתיבת השם ואיך יכול לפרשו וזמרתי ואל תתמ' על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה שהרבה כאלה במקרא ואשר לא שם לבו וגו' ויעזב את עבדיו וגו' היה לו לכתוב עזב: קול רנה וישועה, תהיה לעתיד באהלי צדיקים ומהו קול הרנה ימין יי' עושה חיל ירננו ימין יי' רוממה וגו': ימין יי' רוממה, מדרש אגדה עליונים ברא הקב"ה בימין לפיכך לא שלטה בהם מיתה שנאמר אף ידי יסדה ארץ זה שמאל וימיני טפחה שמים זה ימין וכן אמר המשורר ימין יי' רוממה שבראתה אותם שברומו של עולם היא ימין יי' שתעשה חיילות של צדיקים לעתיד לבא וגם בה יחיה אותם ויחיו לעולם ואז לא אמות כי אחיה לעולם: לא אמות, אני כנסת ישראל כשאר האומות מיתת עולם כי אחיה וגו': יסור יסרני יה, בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק, ואלו הן שערי צדק זה השער של בית המקדש שהוא ליי' והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגלויות:

אבן

רשי

אבן מאסו הבונים, עם שהיה שפל בין האומות: מאת ה' היתה זאת, כך יאמרו הכל: ברוך הבא בשם ה', יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלים: ברכנוכם, ברכנו אתכם: אסרו חג בעבותים, הזבחים והחגיגות שהיו בקיים ובודקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו: יסור יסרני יה, על מעשה בת שבע ביסורין כגון תחת הכבשה ישלם ארבעתים וששה חדשים נצטרע דוד: ולמות לא נתנני, שנאמר גם ה' העביר חטאתך ולא תמות: פתחו לי שערי צדק, ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם לה' והצדיקים באים בהם:

אודך כי עניתני, מכאן ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים מי שאמר זה לא אמר זה: אף לא פעלו עולה, אשריהם אם כל זה בהם: בדרכיו הלכו, אע"פי שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אלא אם כן בדרכיו הלכו וכן הוא אומר סור מרע ועשה טוב אע"פי שאתה סר מרע אין הכל שלם אלא אם כן תעשה טוב מדר"ש אגד"ה: אחלי יכונו דרכי, אל"ף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו אל"ף שבאחותי באזניכם ואל"ף של אסוך שמן אחלי תפילותי אלו הן שיכונו דרכי וכן אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשמרון וגו' בורכי אדוני להתפלל שילך לפני הנביא אשר בשמרון ולשון אחליות שוה"יט בלעז כ אדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם: בלבי צפנתי, לא נתתיה להשתכח ממני: אם

אבן עזרא

אודך כי עניתני, כנגד ענני במרחב יה: ותהי לי לישועה, כנגד מן המצר: אבן, דרך משל שהיו העמים מבזין אותו ובסוף התגבר עליהם או ידבר ברוח הקדש על ישראל שהם בגלות: מאת, זאת, האבן שהיתה לראש פנה לא היה כן בגבורתה רק מאת השם באה זאת הגבורה ומלת נפלאת מגזרת עושה פלא ובא התי"ו תחת הה"א כמו ושבת לנשיא ושכורת ולא מיין וזה לאות כי על לשון ישראל ידבר על כן בעינינו גם אחריו נגילה: זה, עשה ה', זאת שנפלאת בעינינו כמו אולי יעשה ה' לנו ככל נפלאותיו ורבי משה אמר כי הפעלים תחת שמות הפועל כאילו אמר זה היום עשה ה' לגיל ולשמוח בו וכמוהו אל תרבו תדברו גבוהה כ נרדפה ולפי דעתי שכולם חסירי ש"ן וכן הם שנגילה ונשמחה בו אל תרבו שתדברו ונדעה שנרדפה: אנא, פיום לאמ' לשם אנא הושיעה הכהנים והצליחה האומרים לבאים בית השם בזבחים ברוך או יהיה פעל הושיעה גם הצליחה הבא וזה משפט הכהנים לאמר ככה וזאת היא השמחה והגילה שהזכיר למעלה, והנה תהיה הה"א הבא תשרת אחרונית כמו לאורח הבא על דרך לאים הבליעל את יום השביעי וכן הטעם אנא השם הושיע עתה והצליחה עתה הברוך הבא בשם ה', ומלת ברכנוכם דברי הכהני' לכל הבאים שהברכה תבא לכם מבית השם שם הכבוד כי אתם מכבדים אותו בזבחים שתביאו: אל, התקיף הוא השם שהאיר לנו כי בבקר יובאו הזבחי' לא בלילה והכהנים אומרים לישראל אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח כמו חגי ינקופו, וטעם עד שיהיה קרוב אל קרנות המזבח בעבור זריקת הדם: אלי, זה יאמר הבא הוא המביא החג ול תתמה בעבור שלא

הבונים ה' וסימ' אבן מאסו הבונים, הבוני' חרבות למו, כי הכעיסו לנגד הבוני', ויסדו הבוני' את היכל ה', הבוני' בחומה והנשאים, וא' והבונים איש חברו אסורים: הצליחה ל' ומלרע וא' והצליחה ומלעיל והצליחה נא לעבדך דנחמיה: ויאר ב' וסימ' ויאר את הלילה ולא קרב, אל ה' ויאר לנו: אסרו ב' וסימ' אסרו

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא: בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קיט

אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה: אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ: אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ: אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד: אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ: אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־מִצְוֺתֶיךָ: אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד:

בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ: בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֺתֶיךָ: בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ:

אֲהוֹדֵי קֳדָמָךְ אֲרוּם קַבֵּלְתָּא צְלוֹתִי וַהֲוַת לִי לְפָרִיק: טַלְיָא שְׁבִיקוּ אַרְדִיכְלַיָּא הֲוַת בֵּינֵי בְנַיָּא דְיִשַׁי חֲכָּה לְאִתְמַנָּאָה לְמַלִּיךְ וְשׁוּלְטָן: מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת דָּא אָמְרוּ אַרְדִיכְלַיָּא הִיא פְּרִישָׁא קֳדָמָנָא אָמְרוּ בְנוֹי דְיִשַׁי: דֵּין יוֹמָא עֲבַד יְיָ אָמְרוּ אַרְדִיכְלַיָּא נָדוּץ וְנֶחְדֵּי בֵיהּ אָמְרוּ בְנוֹי דְיִשַׁי: בְּבָעוּ מִנָּךְ יְיָ פְּרוֹק כְּדוּן אָמְרוּ אַרְדִיכְלַיָּא בְּבָעוּ מִנָּךְ יְיָ אַצְלַח כְּדוּן אָמְרוּ יִשַׁי וְאִנְתְּתֵיהּ: בְּרִיךְ דְאָתֵי בְשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אָמְרוּ אַרְדִיכְלֵי יְבָרְכוּן יַתְכוֹן מִן בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ אָמַר דָּוִד: אֱלָהָא יְיָ אַנְהַר לָנָא אָמְרוּ שִׁבְטַיָּא דְבֵית יְהוּדָה כַּפִּיתוּ טַלְיָא לְנִיכְסַת חַגָּא בְּשֵׁלְשְׁלָן עַד דִּי תְקָרְבוּנֵיהּ יִתְּדוּן אַדְמֵיהּ בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא אָמַר שְׁמוּאֵל נְבִיָּא: אֱלָהִי אַתְּ וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבְּחִינָךְ אָמַר דָּוִד: מְתִיב שְׁמוּאֵל וְאָמַר שַׁבְּחוּ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טַב אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: טוּבֵיהוֹן דְשַׁלִּימֵי אוֹרְחֵיהּ דִמְהַלְּכִין בְּאוֹרַיְתָא דַיְיָ: טוּבֵיהוֹן דְנָטְרֵי סַהֲדוּתֵיהּ בְּכָל לִיבָּא יִתְבְּעוּ אוּלְפָנֵיהּ: בְּרַם לָא עֲבָדוּ שִׁקְרָא בְּאוֹרְחָתֵיהּ תַּקְנַיָּא הֲלִיכוּ: אַנְתְּ פַּקֵּידְתָּא פִּיקוּדָךְ לְמִטַּר לַחֲדָא: טַב לִי דְיִתַּקְנָן אוֹרְחָתִי לְמִטַּר גְּזֵירָתָךְ: הָדֵין לָא אִבְהֵית בְּאִסְתַּכָּלוּתִי לְכָל פִּיקוּדָךְ: אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּתְרִיצוּת לִבָּא בְּמַלְּפֵי דִינֵי זַכְוָתָךְ: יַת גְּזֵירָתָךְ אֶטַּר לָא תִשְׁבּוֹק יָתִי עַד לַחֲדָא: בְּמָא יְדַכֵּי טַלְיָא יַת אוֹרְחָתֵיהּ לְמִטַּר הֵיךְ דִבְרָיָךְ: בְּכָל לִבִּי תְּבָעִית אוּלְפָנָךְ לָא תַשְׁלִינַנִי מִפִּיקוּדָיךְ: בְּלִבִּי אַשְׁשֵׁית מֵימְרָךְ מִן בְּגַלַל דְלָא אֶחוֹב קֳדָמָךְ: בְּרִיךְ אַתְּ יְיָ אַלִּיף יָתִי גְזֵירָתָךְ: בְּסִפְוָתַי אִשְׁתָּעִיתִי כָּל דִינֵי פּוּמָךְ: באורח

הסוסים, אסרו חג בעבותים: קי"ט א' עדתיו ח' בליש' וסי' נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימן צ"ט: צויתה ג' מל' וסימ' את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו, אתה צויתה פקודיך לשמר, אשר צויתה לא יבאו בקהל לך, וב' וצויתה א' מל' וא' חס' וסימ' וצויתה אותו לעיניהם, את כל אדניהם, קדמ' מל': ב' כדבריך י"ג חס' וסימ' נמס' בסד' ויצא יעקב: צפנתי ג' וסימ' בלבי צפנתי אמרתך, מחקי צפנת אמרי פיו, דודי צפנתי לך:

אבן עזרא

יזכיר בתחלה מי הם האומרים כי זאת דרך צחות בשירים כמו פשטתי את כתנתי ורבים ככה: הודו, אחר שיאמר הבא אלי אתה או יענו הכהנים והלוים הודו לה' וזאת היא השמחה שהזכיר בתחלה נגילה ונשמחה בו לספר זה המעשה: אשרי תמימי דרך, אלה המאה ושבעים ושש פסוקים שהם אל"ף בי"ת כבר הזכיר בעל המסורת כי אין פסוק שאין שם זכר דרך או תורה או עדות או פקודי' או אמירה או חוק או מצוה או משפט או דבר חוץ מפסוק אחד והוא ערוב עבדך לטוב וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שאמרו המפרשים באלה הפסוקים כי יש אומרים שלא חברם דוד: אשרי, דרך, משרת אחר וכן הוא ההולכים בדרך תורת ה': אשרי, דבר בתחלה על המרגיל עצמו ללכת בדרך ישרה גם הזכיר עתה שומר העדות שקבל מהאבות ועקרם עדות העין: אף, אמר רבי מריכום שהוא כמו אף שוכני בתי חומר שלא עשו עולה בעבור פי השם במצות לא תעשה רק הלך בדרכי השם שהם מצות עשה ויתכן שהוא כמשמעו גם אשר לא עשו עולה יחשב להם כי הלכו בדרכי השם: אתה, פקודיך, שהם בלב וטעם צוית על יד נביאך וטעם אתה שאתה החילות: אחלי, כמו אחלי אדוני על משקל אשרי האיש כמו כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי: אז, מצותיך, הם מצות עשה ויש מהם שלא פירש למה צוו וכאשר יביט עליהם בעין הדעת ידעם על כן לא אבוש: אודך, בלמדי משפטי צדקך, שהם דיני נפשות וממון וכולם צדק: את, אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקיך כמו ולא כחדו מאבותם וכן בלעם אמר כי עד מאד כמו לעד ולפי דעתי כי אני אשמר חקיך ואתה אל תעזבני עד מאד והטעם עזיבה שלא אוכל לשמרם: במה, אמר רבי משה ינשובת במה הוא לשמור והשמור ארחו ולפי דעתי שהוא קשור בפסוק העליון שאמר את חקיך אשמור אף על פי שלא אוכל לשמרם כראוי כדבריך: בכל, אתה תדע כל לבי ואתה עזרני שלא אשגה: בלבי, שם הם תמיד כצפונים אמרתך: ברוך, בעבור שאודה כי אתה ברוך למדני חקיך וזה הוא השכר שאבקש ממך: בשפתי, דבק עם הפסוק העליון למדני חקיך כי אתה תדע מכהני שספרתי ולמדתי משפטיך לאחרי דורי: בדרך

אבן עזרא

בדרך, כאשר ארגיל נפשי בדרך עדותיך אז אשמח: בפקודיך אשיחה, עם לבבי שהפיקודים נטועים בו והפיקודים יורוהו לשמור ארחותיך שהם ישרים בכללים אף על פי שבפרטים ירעו למי שהוא הכללים שמורים לטוב לכל העמים ופירוש הדבר תבין מהגשם שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם ובכללו שהוא מטיב יבוא ממנו מקרה רע למעטים: בחוקותיך, בחוקות שהשם כתב עולמו, אשתעשע על כן לא אשכח דבריך שאמרת אחרי ה' אלהים תלכו: גמול, בעבור שהזכיר למעלה לא אשכח דבריך אמר גמול על עבדך אחיה ואשמרה כמו לא אשכח: גל, נפלאות מתורתך, איננו דבק כי אם ואביטה כמו ולא פחדו מאבותם וכן הוא גל עיני ואביטה מתורתך נפלאות ממנו: גר, בעבור היות הגר כמו תועה ושוגה בדרכים על כן אמר כן: גרסה, מן גרש כרמל כמו נכרב' ונסרפה לעשות משפטיך בחייבים ומלת לתאבה מרוב אהבתי כמו תאבתי: גערת, כמו שעשית אתה: גל, הטעם כי הזדים יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך: גם, כן עשו שרים רבים: בי נדברו, כמו ותדבר מרים בעבור כי עבדך ישיח בחקיך: גם, אנכי אם כך כמו וציר פרא וכן הוא כאנשי עצתי: דבקה נפשי, כמו עכתי כמו נטבע וי' בבאות בנפשו והטע' כאילו הוא מת על כן חייני כדברך אני אמות ואחיה: דרכי, כמו יחשב דרכו חפצי ודרכי וכללם שתלמדני חקיך: דרך, הטעם לדעת עיקר למה הם נטועים בלב על כן בנפלאותיך: דלפה, כאילו דלפה נפשי בחליי שתמס כדלף טורד על כן קיימני כדברך מחכתי ואני ארפא: דרך, חנני, כמו חננו אותם והיא תהיה סבה שאסור מדרך שקר, דרך, הפך דרך שקר וטעם אמונה כי אין עול בו על כן אמר משפטיך שויתי כמו לא ישוו בה והטעם עשיתי משפט שוה: דבקתי, המכות שקבל אין ראוי עליהם רק הקבלה על כן אל תבישני: דרך, כי תרחיב, שב אל דרך: הורני, עקב, כמו עקב יש לה בתגמול ושכר כשמר' עקב רב והבינני, בכל לב, שלא אשכחנה: הדריכני, כמו הרגילני כאדם דורך הדרך פעמים: הט, עדותיך, יקרות מכל הון: העבר, חייני, כי חיי האדם יאריכו אם לא ילך אחר עיניו: הקם, אמרתך, הם הגזרו' הבאות מהשמים והטעם קיים כל גזרה שתבוא ליראתך: העבר, דבק בפסוק העליון והטעם יגורתי מחרפה שתבואני אם שגיתי מיראתך וכל משפט תעשה כי הוא טוב: הנה תאבתי, כמו כליתי מרוב האהבה כמו גם כלתה נפשי וכלות אליהם על כן מתאב אנכי הפך הדבר על כן חייני: ויבואוני, כמו ויבואו אלי ויזעקוך, כאמרתך אשר הבטחתני: ואענה

מסורה

עדותיך ט' מפקין וי"ו וסי' ולשלמה בני תן לבב שלם דד"ה וח' אינון בעניינא כא"ב וסים' פרץ בן דמ"ה במ"א צוית עדתיך: ג' אחיה ד' וסים' ויפל אחזיה בעד השבכה, מאסתי לא לעולם אחיה, לא אמות כי אחיה, גמל על עבדך אחיה, וא' הבינני ואחיה: ארורים ג' וסים' ועתה ארורים אתם דיהושע, ואם בני האדם

עדותך ח' מפקי' וי"ו בענין וסי' פרץ בן דמ"ה

זדים ז' כא"ב וסי' ג"נ ת"ע

בעדותך ח' כא"ב וסי' פרץ בן דמ"ה

ויבאני ל' וחס' וחד ויבאוני ובא"ב

בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון:
טו בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך:
בחקתיך אשתעשע לא אשכח
דברך:
גמל על עבדך אחיה ואשמרה
דברך: גל עיני ואביטה נפלאות
מתורתך: גר אנכי בארץ אל
כ תסתר ממני מצותיך: גרסה נפשי
לתאבה אל משפטיך בכל עת:
גערת זדים ארורים השגים
ממצותיך: גל מעלי חרפה ובוז
כי עדתיך נצרתי: גם ישבו שרים
בי נדברו עבדך ישיח בחקיך:
גם עדתיך שעשעי אנשי עצתי:
כה דבקה לעפר
נפשי חיני כדברך: דרכי ספרתי
ותענני למדני חקיך: דרך פקודיך
הבינני ואשיחה בנפלאותיך:
דלפה נפשי מתוגה קימני כדברך:
דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני:
ל דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי:
דבקתי בעדותיך יהוה אל תבישני:
דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי:
הורני יהוה דרך
חקיך ואצרנה עקב: הבינני ואצרה
תורתך ואשמרנה בכל לב:
לה הדריכני בנתיב מצותיך כי בו
חפצתי: הט לבי אל עדותיך ואל
אל בצע: העבר עיני מראות שוא
בדרכך חיני: הקם לעבדך אמרתך
אשר ליראתך: העבר חרפתי אשר
מ יגרתי כי משפטיך טובים: הנה
תאבתי לפקודיך בצדקתך חיני:
ויבאני
חסדך יהוה תשועתך כאמרתך:

תרגום

באורח סהידותך חדיתי כעלוי
כל ממונא: בפיקודייך אמליל
ואסתכל אורחתך: בגזירתך
איתפרנק לא אתנשי דבורך:
שלים טב על עבדך
איחי ואטר דבריך: גלי עיני
ואסתכל פרישן מאורייתך: דייר
אנא בארעא לא תסליק מיני
פיקודייך: רגיגת נפשי לרגיגתא
לפיקודיך בכל עידן: נזפתא
זידונין ליטין דאשתליו מפיקודיך:
אעדי מעלוי קלנא ובוזתא
ארום סהידותך נטרית: ארום
יתבין רברבין מיני ממללין עבדך
עסיק באחוות גזירתך: לחוד
סהידותך פרנוקי מרי עצתי:
אדבקת לעפרא נפשי
אסי יתי כדבריך: אורחי מניתי
וקבילתא צלותי אליף יתי גזירתך
: אורח פיקודייך תבייני ואמליל
בפרישותך: אגמת נפשי מרבונא
קיים יתי כדבריך: אורח דשקרא
אעדי מיני ואורייתך חיים לי:
אורח הימנותא בחרית דינך
שווית: אידבקית בסהידותך
יי לא תבהיתני: אורח פיקודייך
ארהוט ארום תפתי לבי:
אליף יתי יי אורח גזירתך
ואנטרינה עד גמירא: תבינינני
ואנטור אורייתך יי ואנטרינה
בכל לבא: תדרכינני בשביל
פיקודייך ארום ביה צביתי: אצלי
לבי לסהידוותך ולא לות ממונא:
אעבר עיני מלמחמי שקרא ב
בדבריך אסי יתי: אקים לעבדך
מימרך די לדחלתך: אעבר
חיסודי די דחילית ארום דינך
טבין: הא רגגית לפיקודייך
בצדקתך אסי יתי:
וייתון עלי חסדייך
יי פורקנך היך מימרך: ואתיב

רשי

אשתעשע, אתעסק כמו ישעה האדם אל עושהו ואל ישעו בדברי שקר: גמול על עבדך, דבר שאחיה בו בגמול חסדך, נפלאות מתורתך, דברי' המכוסי' בה שאינם מפורשים בה, מתורתך נפלאו' מפירושי תורתך שאינם מפורשי' בה מצאתי גר אנכי בארץ ימים מועטים, אל תסתר ממני מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי: גרסה, משתברת נפשי מחמת תאוה כמו גרש כרמל ומנחם חבר לתאבה עם מתאב אנכי את גאון יעקב ושניה' לשון סבר: גל מעלי, לשון גלגול כמו ויגל את האבן: בי נדברו, אע"פ שמלכי אומות העולם מתלוצצים עלי שאני עוסק בתור' שעשועי עסקי: חייני כדברך, כמו שהבטחתני על ידי נתן הנביא טובה: דרכי ספרתי, לך את דרכי ואת חטאותי ואתה עניתני: דלפה נפשי, נטפה כלומר נחסרת והולכת: ומשפטיך שויתי, שמתי עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונ' לך אני שוא' דרך שקר הסר ממני: ואצרנה עקב, אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותיה לשון עקבים טר"אצש בלע"ז: הקם לעבדך אמרתך, את הבטחתני אשר ליראתך, שאהיה אני וזרעי יראי שמך שעל מנ' כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו': העבר חרפתי, מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו: כי משפטיך טובים, ובבר אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתים: ויבאוני, תשועתך תבא אלי כאמרתך שהבטחתני:
ואל

מסורה

ארורים הם לפני יי', גערת זדים ארורים ז' ד' כדבריך י"ג חס' וסים' נמסר בסדר ויצא יעקב: ספרתי ב' ובענין וסים' בשפתי ספרתי, דרכי ספרתי ותענני: דלפה ב' וסים' דלפה נפשי מתוגה, אל אלוה דלפת עיני: בעדותיך ח' בא"ב וסים' פרץ בן דמ"ה במ"א צוית צדק עדותיך: ארוץ ד' סים' נמס בשמואל ב' סים' וח' ה' תורתך מתורתך ט' בא"ב וסים' גל עיני ואביטה, הבינני ואצרה, זלעפה אחזתני, זכרתי בלילה, כרו לי זדים, מה אהבתי, עת לעשות ליי', פלגי מים, שלום רב לאהבי תורתך: וגרתי ד' וחס' וסים' בסדר עקב: ו' חסדיך כלהון מל במ"א ויבאני חסדך יי' דא"ב:

ואל תצל מפי דבר אמת · ואל תבדל מפי דבר אמת כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן מאלתי דבר אמת עד מאד בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם : יחלתי · קויתי : ואתהלכה ברחבה · בהלכה הרווחת ופוטטת בישראל : דרשתי · בקשתי : זכר דבר · אשר יחלתני על ידי נתן הנביא לעבדך : משפטיך מעולם · שאתה מביא יסורין וחוזר מחמתך וסולח ועל כן אתנחם : זכרתי בלילה · בעת צרה ואפילה · זאת היתה לי · עטרת ההולמת אותי לי לעדות ולזרעי הראוים למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך דרשוהו חכמי ישראל מצאתי לשמר דבריך קיום דבריך שיחלתני בכך אתה חלקי : חליתי פניך · בלשון חלקי יי אמרה נפשי על כן אוחיל לו : חשבתי דרכי · הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן : חבלי רשעים עודני · סיעות של רשעים שללוני כמו יאכל עד כך חברו תנחם ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי : טרם אענה · אותך במצותיך טרם שניתי בהם בבתי מדרשות אני שוגג בהם וחוטא ועתה משכנשיתי בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירות · לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני · טרם אענה · לשון שונה והוגה בבית המדרש הוא כמו תען לשוני אמרתך וכן יכרת יי' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהל יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים : טפלו עלי שקר זדים · חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני : טוב לי כי עוניתי · שנתיסרתי ועוניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חוקיך · בפירוש אחר מצאתי כן טוב לי כי עוניתי וגו' טוב היה בעיני כשהייתי סובל ייסורין כדי ללמוד חוקיך כשהייתי לומד תורה בצער : יריאיך

ואענה חרפי · שיאמר שלא תושיעני : ואל · וכל בקשתי עד מאד שלא תצל מפי דבר אמת כמו ויצלו את מצרים והאמת שתעשה משפט בחורפי : ואשמרה · אז אשמרה כמו אל ימשלו בי אז איתם · ואתהלכה · בדרך הרחבה : דרשתי · כמו בארתי וכמוהו דרושים לכל חפציהם : ואדברה · בגלוי · נגד מלכים שמנהג אדם לירא מהם · ואשתעשע בסתר : ואשא · דרך כבוד וקבול מאהבה : זכור · שהבטיחו ונתם מלת לו יחלתני לו והנה יוצא לשנים פעולים : זאת · זכרתי כי אמרתך חייתני כמה פעמי' וזאת היא נחמתי בעת עניי : זדים · אע"פ שזדים הליצוני התלוצצו בי כמו לא כנעוך שענו בך : זכרתי · משפטים שעשית בזדי' כמוהם : זלעפה · מן רוח זלעפו' פחדתי איך יעזבו רשעים ת תורתך : זמירות · האדם בבית מגוריו משתומ' והפך זמירו : זכרתי · גדולת שמך · ואשמרה תורתך ביום : זאת · הטובה בתולדתי : חלקי · זה אמרתי לרבים אולי ישמרו דבריך : חליתי כאמרתך וחנותי את אשר אחון : חשבתי · כאשר אחשב אי זה דרך אלך אשיב רגלי אל דרך עדותיך : חשתי · זריזין מקדימין למצות : חבלי · עודוני · אין לו ריע והאומר שהוא מגזרת יאכל עד אין לו טעם וטעמו אם אחזוני חבלים כחבלי רשעים שהם ראויים לבוא עליהם : חצות · על משפטי צדקך · ברשעים : חבר · יריאיך · שיראו ממני לא תעשה : חסדך · והנה חסדך מלאה הארץ והחסד שתעשה עמי חקיך למדני : טוב · עבדך · דבק עם השם כדברך הטוב : טוב · זה הטוב שאבקש עתה : טרם · אין צורך לפנו' כי שוגג הייתי בימים שעברו על מלת ועתה : טוב · בלא בקשה ומטיב למבקש : טפלו · כמו ותטפול על עוני דבר שלא עשיתי : טפש · אין חבר לו וטעם ששעשעתי כאשר התהללה החכמה ושעשועי את בני אד' : טוב · אם באו עינויים עלי שיבואוני ללמד חקיך את טוב לי : טוב · אם מנהג אדם לענו' עצמו לקנות הון על כן משפי זהב : ידיך

חרפי ג' וסי' ואענה חרפי דבר · ואשיבה חרפי דבר · כאשר הייתי בימי חרפי · בתר' נקוד חרפי קמץ חטף ושארא בחולם : ואשתעשע חד מן ד' פסוקי' באב מן ו"ד מלין וסימ' בוסק : ז' נחמתי ב' וסימ' זאת נחמתי בעניי כי אמרתך · ותהי עוד נחמתי ואסלדה : זדים ו' באב וסימ' גזט יב"ע וד' בשאר קריא' וסימ' נמס בסוף מלאכי :

ואענה חרפי דבר כי בטחתי בדברך : ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד כי למשפטך יחלתי : ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד : ואתהלכה ברחבה כי פקדיך דרשתי : ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש : ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי : ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך : זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני : זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חיתני : זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי : זכרתי משפטיך מעולם יהוה ואתנחם : זלעפה אחזתני מרשעים עזבי תורתך : זמרות היו לי חקיך בבית מגורי : זכרתי בלילה שמך יהוה ואשמרה תורתך : זאת היתה לי כי פקדיך נצרתי : חלקי יהוה אמרתי לשמר דבריך : חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך : חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך : חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך : חבלי רשעים עודני תורתך לא שכחתי : חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך : חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך : חסדך יהוה מלאה הארץ חקיך למדני : טוב עשית עם עבדך יהוה כדברך : טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי : טרם אענה אני שגג ועתה אמרתך שמרתי : טוב אתה ומטיב למדני חקיך : טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצר פקודיך : טפש כחלב לבם אני תורתך שעשעתי : טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך : טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף :

ואתיב מחסדי פתגם ארום סברית בדבריך : ולא תסליק מפומי פתגם דקשוט עד לחדא ארום לדינך אוריכית : ואטור אורייתך תדירא לעלמי עלמין : ואיהך בפתיות אורייתא ארום פיקודיך תבעית : ואמליל בסהידותך קביל מלכיא ולא אבהית : ואתפרנק בפיקודיך די רחימית : ואזקוף ידי לפיקודיך דרחימית ואמלל בגזירתך : אידכר פתגמא לעבדך די אורכתני : דא היא תנחומותי בסיגופי ארום מימרך קיימת יתי : זדונין ממיקנן לי עד לחדא מאורייתך לא אצליתי : אדכרית דיניך מן עלמא יי ואתנחמית : רתיתא אחידת יתי מרשיעי דשבקין אורייתך : תושבחן הוו לי גזירתך בבירת מדורי : אדכרית בליליא שמך יי ונטרית אורייתך : דא הות לי לזכותא ארום פיקודיך נטרית : חולקי יי אמרית למיטר דבריך : צליתי קדמך בכל לבא חוס עלי היך מימרך : חשיבין לאוטבא אורחי ואייתיב ריגלי לסהידותך : זריזית ולא אתעכבית למיטר פקודיך : סיעת רשיעיא אתכנשו עלי אורייתך לא אתנשיתי : בפלגות ליליא אקום לשבחא קדמך מטול דיני צדקך : חברא אנא לכל דדחלין מינך ולנטרי פיקודיך : טובך יי מליא ארעא גזירתך אליף יתי : טבא עבדת עם עבדך יי היך דבריך : שפיר טעם ומנדעא אליף יתי ארום בפיקודיך הימיני : עד לא אסתגיף אנא שלייוכדון מימרך נטרית : טב את ומיטיב אליף יתי גזירתך : חברו עלי שקרא זידונין אנא בכל ליבא אטור פיקודיך : אטפש היך תרב יצרא דלבהון אנא אורייתך פירנוקי : טב לי ארום אתעניית מן בגלל דאליף גזירתך : טב לי אורייית פומך מן אלף כברין דהב וסימא :

תורתך ט' באב וסימ' לעיל באות ה' : זמרות ד' ג' כ"כ וא' חס' דחס' וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימן כ"ג וסיפרא סי' צ"ה : ח' חלקו ב' רף וסי' חלקי יי' אמרה נפשי · חלקי יי' אמרתי לשמר דבריך · חנני מן ריש סיפרא עד אלפא ביתא רבתי חנני ומן אלפא ביתא רבתי עד סוף סיפרא חייני במ"ג חנני וסימ' דרך שקר חסר ממני · חליתי פניך בכל עת · פנה אלי וחנני : ט' עבדך ל' באתנחתא : ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' והיה אמונ' עתך חסן · טוב טעם ודעת · כתבתי לך שלישי' · ולבי ראה הרבה חכמה : זדים ו' באב וסימ' ג"ז יכ"ע : כחלב ל' וא' מלרע כחלב ואינון מן אב מן חד וחד כ' בריש תיבותא ול' דכוו' וסימ' נמס' במס' רבת' במערב' אות הכ"ף בס"ד :

אבן עזרא

ידיך עשוני, תקנוני ויזהר לעשות אתו ויכוננוני לקבל הבינה: יראיך יראוני, שלמדתי מצותיך וטעם כי לדברך יחלתי שכל מה שתגזור עלי אני חפץ בו אפילו שתענני על כן: ידעתי, עניתני, פעמים רבות: יהי, לנחמני, שלא תענני עינויים רבים כאשר הבטחתני כי אפחד שאמות על כן אחריו: יבואוני רחמיך, בעבור שאין לי שעשועים כי אם תורתך: יבושו, שרצו לעוות אותי מדרך ישרה ולא יכולו כי אני אשיח בפיקודיך: ישובו, יראיך, הפך הזדים: יהי, בעבור שהזכיר יבושו זדים התפלל שיעזרהו השם להיות לבו תמים ולא יבוש כמו הזדי׳: כלתה לתשועתך, לאות ולעד כי יפחד מאויביו: כלו, הזכיר הנעלם והיא הנפש ואחר כן הנראה והוא העין וטע׳ לאמרתך גזרתך: כי, כנאד בקיטור, בעשן דרך משל והמשל עור בשרו כי הוא יבש: כמה, יפחד שימות קודם שינקם מאויביו: כרו, קשור בפסוק העליון כי יפחד מהשיחות, אשר לא כתורתך שצוית לא ישפך דם נקי: כל, הנה מצותיך לעשות אמונה והם ירדפו שקר עזרני עליהם: כמעט, זמן מעט: כחסדך, עד היום עמדי: לעולם, דברך נצב, גזירותיך עומדים בשמי׳: לדור, יש סוד עמוק כי הזכיר למעלה כי דברו והם שוכני שמים לעולם נצבים ושוכני הארץ הבללים נצבים על כן לדור ודור, טעם ותעמד שנקודת הארץ היא נקדת הגלגל העליון בראיות גמורות: למשפטיך, הזכיר השמים והארץ והם עומדים כעבדים לעשות משפטיך כדרך קורא אני אליה׳ יעמדו יחדו: לולי, כנגד דור ודור לולי שעזרתני בתורתך אז הייתי אובד כדרך הנה רחקיך יאבדו כאשר פירשתיו: לעולם, התברר מה שהזכרתי במלת אבדתי כי כנגדה חייתני חיו עד: לך אני, דרשתי, לאות פיקודיך לאות כי שלך אני: לי, טעם לאבדני מחיי עד אז אוסיף להתבונן עדותיך כי בכל רגע יתגלו לי סודות עדותיך אע״פ שאין להם סוף על כן אחריו לכל תכלה: לכל תכלה, קץ בלשונו פעם ראש ופעם סוף כמו על שני קצותיו מקצה גבול מצרי׳ מקץ שבע שנים תעשה שמטה מקץ שבע שנים תשלחו ור׳ משה אמר כי תכלה מגז׳ וכל בשלים כמו מדה על משקל מתגרת ידיך: מה, אוהב דבר היא שיחתי, מאויבי תחכמני: כל אחת ממצותיך כדרך בנות צעדה עלי שור יותר מאויבי: מכל, יותר השכלתי מכל מלמדי בעבור כי כל שיחתי היא תורתך והנה היא תלמדני יותר מאשר למדוני מלמדי: מזקנים אתבונן: יותר מהזקנים כי פקודיך נצרתי מנעורי:

י׳ ידיך כל סיפרא מ׳ל במ״ח חס׳ וסימ׳ נמסר׳ בסיפרא סימן ל״ב: יחלתי ה׳ ובענייניא בא״ב וסימ׳ וגו׳ תצל מפי דבר יראיך יראוני, כלתה לתשועתך, קדמתי בנשף, סתרי ומגני אתה: שעשעי ח׳ וחס׳ בא״ב וסימ׳ גם עדתיך שעשעי, יבואני רחמיך, לולי תורתך, צר ומצוק, תאבתי לישועתך, וסימ׳ יצ״לג״ת, וא׳ בשאר

יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי הֲבִינֵנִי וְאֶלְמְדָה מִצְוֺתֶיךָ׃ יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי וְיִשְׂמָחוּ כִּי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ יָדַעְתִּי יְהֹוָה כִּי־צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה עִנִּיתָנִי׃ יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ׃ יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה כִּי־תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ יֵבֹשׁוּ זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי אָשִׂיחַ בְּפִקּוּדֶיךָ׃ יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵו עֵדֹתֶיךָ׃ יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃

כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי׃ כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ כַּמָּה־יְמֵי־עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט׃ כָּרוּ־לִי זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ׃ כָּל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי׃ כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא־עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ׃ כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ׃

לְעוֹלָם יְהֹוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם׃ לְדֹר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד׃ לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל עֲבָדֶיךָ׃ לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי׃ לְעוֹלָם לֹא־אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי׃ לְךָ־אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ לִי קִוּוּ רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן׃ לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד׃

מָה־אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי׃ מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֺתֶךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא־לִי׃ מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֺתֶיךָ שִׂיחָה לִי׃ מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃

ל׳ · ח׳ ב״א״ב · ה׳ חס׳ ב״א״ב · ל׳ · וידעי ק׳ · ה׳ ב״א״ב · ר״ב בליש׳ · ל׳ · ל׳ ויתר בקיטור · ו׳ ב״א״ב · ל · ט׳ · ו׳ כ״כ ב״א״ב · סיתן · ל׳ · ה׳ ב״א״ב וחכר · ב׳ ח׳ וח׳ ב׳ · ג׳ ל׳ כת׳ ה׳ וח׳ כתי׳ ח׳ ב׳ · ט׳ ב״א״ב · ב׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ יתר כתי׳ ס׳ ח׳ ב״א״ב

תרגום

אִידָךְ עֲבָדוּ יָתִי וְאַתְקִינוּ יָתִי תַּבְיוּנַנִי וְאֵאֲלִיף פִּיקוּדַיָּךְ׃ דַּחֲלַיָּךְ יֶחֱמוּן יָתִי וְיֶחְדוּן אֲרוּם לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכִית׃ יָדְעִית יְיָ אֲרוּם זַכָּאִין דִּינָךְ וּבְקוּשְׁטָא סַגְפְּתַנִי׃ יְהֵי כְדוּן חַסְדָּךְ לְנַחֲמוּתִי הֵיךְ מֵימְרָךְ לְעַבְדָּךְ׃ יֵיתוּן עֲלַי רַחֲמָךְ וְאֵיחֵי אֲרוּם אוֹרַיְתָךְ פִּרְנוּקִי׃ יִבְהֲתוּן זֵדוֹנִין אֲרוּם עַל שִׁקְרָא עַוִּיתוּ יָתִי אֲנָא אֲמַלֵּיל בְּפִיקוּדַיָּךְ׃ יְתוּבוּן לְאוּלְפָנִי דַּחֲלַיָּךְ וְיָדְעִין סַהֲדְוָתָךְ׃ יְהֵי לִבִּי דְּלָא מוּם בִּגְזֵירָתָךְ מִן בִּגְלַל דְּלָא אֶבְהִית׃ רְגִיגַת לְפוּרְקָנָךְ נַפְשִׁי לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכִית׃ סָפוּ עֵינַי לְמֵימְרָךְ לְמֵימַר אֵימָתַי תְּנַחֵם יָתִי׃ אֲרוּם הֲוֵיתִי הֵיךְ זַרְנוּקָא דְּתָלֵי בִּקְטָרָא גְּזֵירָתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ כַּמָּה יוֹמֵי עַבְדָּךְ אֵימָתַי תַּעְבֵּיד בְּרוֹדְפַי דִּינָא׃ כְּרוּ לִי זֵדוֹנִין שׁוּחִין דְּלָא פַקֵּידְתִּינוּן בְּאוֹרַיְתָךְ׃ כָּל פִּיקוּדַיָּךְ קוּשְׁטָא עַל שִׁקְרָא רְדָפוּ יָתִי סַעֲדֵנִי׃ כִּזְעֵיר שֵׁיצִיאוּ יָתִי בְּאַרְעָא וַאֲנָא לָא שַׁבְקִית פִּיקוּדַיָּךְ׃ הֵיךְ חִיסְדָּךְ קַיֵּים יָתִי וְאֶטּוֹר סַהֲדוּת פּוּמָךְ׃ לְעָלְמָא יְיָ פִּתְגָּמָךְ קַיָּים בִּשְׁמַיָּא׃ לְדָר וְדָר הֵימָנוּתָךְ אַתְקֶנְתָּא אַרְעָא וְקַיְּמָא׃ לְדִינָךְ קָמוּ יוֹמָנָא אֲרוּם כּוּלְהוֹן עַבְדָּךְ׃ אִלּוּלֵי אוֹרַיְתָךְ פִּרְנוּקִי הֲוֵינָן הוּבְדִית בְּסִיגוּפִי׃ לְעָלַם לָא אִתְנְשֵׁי פִּיקוּדַיָּךְ אֲרוּם בְּהוֹן קַיֵּימְתָּנִי׃ דִּילָךְ אֲנָא פְּרוֹק יָתִי אֲרוּם פִּיקוּדַיָּךְ תְּבָעִית׃ לְוָתִי אַמְתִּינוּ רַשִּׁיעַיָּא לְהוֹבָדָא יָתִי סַהֲדְוָתָךְ אֶתְבַּיַּין׃ לְכָל מַה דְּאִשְׁתָּרֵי וְאִשְׁתַּכְלַל חֲמֵיתִי סֵיפָא פַּתְיָא תַּפְקֵידְתָּךְ לַחֲדָא׃ מַה רְחִימוּת אוֹרַיְתָךְ כָּל יוֹמָא הִיא שׁוּתִי׃ יַתִּיר מִבַּעֲלֵי דְבָבַי מְחַכְּמַת יָתִי פִּיקוּדַיָּךְ אֲרוּם לְעָלַם הִיא דִּילִי׃ מִכָּל מְאַלְּפַי אַסְכָּלִית אֲרוּם סַהֲדְוָתָךְ שׁוּתָא לִי׃ מִן חַכִּימַיָּא אֶתְבַּיַּין אֲרוּם פִּיקוּדַיָּךְ נַטְרִית׃

רש״י

יראיך יראוני, בטובה וישמחו כי כגמולי גמולם שהרי מירואיך אני ולדברך יחלתי: ואמונה עניתני, בדין עניתני: כי שקר עותוני, כי על חנם הרשיעוני מה׳ אומר אני על לבון פנים שאמ׳ לו הבא על אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא: ישובו לי יראיך, שפרשה הימנו סנהדרי כשנצטרע אחותו עון אף אם גרושה היא כתן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה: כלתה כפשי, אותה: כלו עיני, צופים תמיד עד כי כלו: כנאד בקיטור, כנאד של עור המתייבש בעשן, מתי תעשה, שארוא בימי: שקר רדפוני, לשוא רדפוני אויבי: כרו לי, שחו לא בתורה הבאים לפסלני: כל מצותיך אמונ׳, מואבי ולא מואבית והם על שקר רדפו לאסרני: כמעט כלוני, כלא הויתי אהיה בארץ ואני עמדתי על בוריי וכן לי קוו רשעים לאבדני מבא בקהל: לכל תכלה וגו׳, לסלסל ולפלפל בה וכן פתחת למוסרי: לכל תכלה, לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתה, מאותי מאויבי תחכמני מצותיך על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתא אליבא דהילכתא לעולם סוד התורה בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת: שיחה לי, כל שיחתי היתה בם: כליתי

קריא׳ ושעשעי את בני אדם: כ׳ לאמרת״ך ב׳ בליש׳ וחס׳ וסימ׳ האומר לאביו ולאמו, בלבי צפנתי, כי הגדל׳ על כל שמך, הקם לעבדך, ויבאני חסדך, חליתי פניך, כלו עיני, מה נמלצו לחכי, פעמי הכן, קדמו עיני אשמורות, שש אנכי, תען לשוני: ל׳ אמונתך כל ליש׳ מ׳ל במ״ז חס׳ ו׳ בליש׳ וסי׳ ותמנת יי׳ יביט, בנים לא אמן בם, ויי׳ ישיב לאיש את צדקו ואת אמנתו, כי באמנה הם עשים, שמר אמני׳, באמנתך ענני, האמנים עלי תולע חבקו, וא׳ חס׳ י׳ בליש׳ וסימ׳ והאמן ביי׳ ויחשבה: תכלה ג׳ וסימ׳ אתה יי׳ לא תכלא, כד הקמח לא תכלה׳ לכל תכלה ראיתי קץ, קדמא דיי׳ כתי׳ א׳: מ׳ תורתך ט׳ בא״ב וסי׳ נמסר לעיל באות ח׳: השכלתי ב׳ חד כתי׳ סמ״ך וסימ׳ הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד, מכל מלמדי השכלתי, קדמא כתיב סמ״ך:

מכל, לא כלאתי רגלי בעבור פחדי מרעה שתהיה לי רק בעבור לשמור אמרי פיך: ממשפטיך, הטעם הוריתני עד שלא סרתי: מה נמלצו, מלה זרה ופירוש מתקו כי אינכו מגזרת מליץ ומליצה כי מליץ כמו מקים ואין המ"ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם מהשרש על כן נמלצו מלה זרה כי היא כמו נפתחו נשמרו נדברו והמ"ם מן נמלצו שרש כאחד מלה פתח שמר כי לא תבא אות אחר נו"ן כנפעל רק מן השרש פ"א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן יש לפרשה כמו מתקו ויהיה הטעם כפול כמשפט כ"ן פירש לי החכם ס"ח ותחסר מלת מטעמי כי הם בכח הפועל: מפקודיך, בהתבונני סוד הפקודים הנטועים בלב הם הסירוני מאורח שקר: נר, כמו לאורו אלך חשך בלי מכשול והמשל הכבוד המאיר כנר: נשבעתי, כמו תשבע כל לשון ויש אומרים על ברית משה ואת אשר איננו פה אז היה בכח ועתה במעשה: נעניתי, אם באתני צרה ונעניתי בעינוים חייני כדברך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: נדבות, הטעם להרבות תפלה אולי תרגילני משפטיך: נפשי, אני במקום מסוכן כמו וישם נפשו בכפו: נתנו, התברר דברי הסכנה: נחלתי, הטעם היא נחלתי שאשמח בה ועדותיך הם הנפלאות שעשית שהעתיקו אבותי ואני אשמח כאילו אני עד הייתי בימים ההם: נטיתי, פועל יוצא, לעולם עקב שהם עומדים לעולם או כי שכרם ותגמולם הוא לעולם: סעפים, תואר כמו בעלי המחשבות כמו לכן סעיפי ישיבוני או מגזרת מסעף פורה ויהיה התואר יוצא כמו ושבח אני את המתים והטעם משחיתים: סתרי ומגיני אתה, שלא ישחיתוני: סורו, כן אומר לסעיפים: סמכני, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על כן אחיה: סעדני, ואשעה, תרגם אספר והנכון בעיני מגזרת שעשועים ונכפלה ה' המלה כמו תשגשגי והעי"ן היתה ראויה להיות בפתח קטן אולי מקמ"ץ בעבור אות הגרון: סלית, מהבנין הקל כמו הסכר סלה כל אבירי והטע' סעדני ואחיה כי ראיתי ש' שסלית הרשעים ש' שבמרמה היו אומרים שהם שוגים: סיגים, חסר כ"ף כל רשעי ארץ הקדמונים כאשר כתוב בעדותיך: סמר, כאשר אזכיר המשפטים שעשית ב' ברשעי ארץ אז יאחזני פחד ויראה לעבור מיד העושקים ולגזרותיך
פיך: עשיתי, אני לא הייתי עושק רק עושה צדק ואתה אל תניחני לעושקי: ערוב, כדרך אנכי אערבנו דרך משל שייטב לבו: עיני, לישועתך, שהם בצדק לעשות בהם משפט: עשה, כחסדך, עד היום: עבדך, שכר עבודתי הוא שתבינני: עת

כלאתי ב' חד כתיב יו"ד וסי' מתגרת ידיך אני כליתי, מכל ארח רע כלאתי רגלי, בתרא כתיב א' ו' לחכי ג' וסי' מה נמלצו, תדבק לשוני, ופריו מתוק לחכי: ב' לרגלי ב' וסים' ויברך יי' אותך לרגלי, נר לרגלי דברך: ואקימה ח' מן ו"ן קמצין בתמניא אפי באב וסי' ואתנחם זכרתי משפטיך מעולם, ואשמרה תורתך תמיד,

מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־סָרְתִּי כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃ מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי ׀ כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃

נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃ נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ נַעֲנֵיתִי עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃ נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ נַפְשִׁי בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃ נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב׃

סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֺת אֱלֹהָי׃ סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃ סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד׃ סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃ סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ׃ סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃

עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃ עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים׃ עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת צִדְקֶךָ׃ עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְחַסְדֶּךָ וְחֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃

מִכָּל אוֹרַח בִּישָׁא מְנָעִית רִיגְלַי מִן בְּגַלַל אֶטוֹר דִּבְרָיָיךְ׃ מִן דִּינָךְ לָא עֲדִית אֲרוּם אַתְּ אַלֵּפְתָּנִי׃ מַה חֲלִין לְמוֹרְגִי מֵימְרָךְ בְּסִימַן יַתִּיר מִן דּוּבְשָׁא לְפוּמִי׃ מִפִּקּוּדַיָּיךְ אֶתְבַּיַּין מְטוּל הֵיכְנָא סְנֵיתִי כָּל בַּר נַשׁ דִּמְשַׁקַּר׃ הֵיךְ שְׁרָגָא דִּי מְנַהֲרָא לְרִיגְלַי דִּבְרָיָיךְ וּנְהוֹרָא לְכִבְשַׁי׃ אוֹמֵיתִי וְקַיֵּימִית לְמִטַּר פִּקּוּדֵי זַכְוָותָךְ׃ אִסְתַּגְּפִית עַד לַחֲדָא יְיָ אַסֵּי יָתִי הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ נִסְבְּתָא דְּפוּמִי אִתְרְעֵי כְּדוּן יְיָ וְדִינָךְ אַלֵּיף יָתִי׃ נַפְשִׁי מִסְתַּכְּנָא עַל גַּב יְדֵי תְּדִירָא וְאוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ סַדָּרוּ רַשִּׁיעַיָּא פַּחָא לִי וּמִפִּקּוּדָךְ לָא תָעֵיתִי׃ אַחְסֵינִית סַהֲדְוָותָךְ לַעֲלַם אֲרוּם חֶדְוַת לִבִּי הִינוּן׃ אַצְלֵיתִי לִבִּי לְמֶעְבַּד גְּזֵירָתָךְ לַעֲלַם עַד סוֹפָא׃ דְּחָשְׁבִין מַחְשְׁבִין סְרִיקָן סְנֵיתִי וְאוֹרַיְתָךְ רְחִימִית׃ טוּמָרִי וּתְרִיסִי אַתְּ לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכִית׃ זוּרוּ מִינִּי מַבְאֲשֵׁי וְאֶטוֹר פִּקּוּדֵי אֱלָהִי׃ סְמוֹךְ יָתִי בְּמֵימְרָךְ וְאֶחֵי וְלָא תִּבְהִית יָתִי מִן כְּלִיוּתִי׃ סְעוֹד יָתִי וְאִתְפְּרַק וַאֲגַעְגֵּעַ בְּאוֹרַיְיתָךְ תְּדִירָא׃ כְּבַשְׁתָּא כָּל דְּשָׁלֵי מִגְּזֵירָתָךְ אֲרוּם שִׁקְרָא נִכְלֵיהוֹן׃ פְּסוּלַיָּא פְּסַקְתָּא בְּטִילְתָּא כָּל רִשְׁעֵי אַרְעָא מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימִית סַהֲדְוָותָךְ׃ מִצַּלְהַב מִדְּחַלָּךְ בִּסְרִי וּמִדִּינָךְ דְּחֵילִית׃ עֲבָדִית דִּינָא וּצְדַקְתָּא לָא תַשְׁבְּקִינַנִי לְטָלוּמָי׃ בְּסִים עַבְדָּךְ לְטָבָא לָא יִטְלוּמוּן יָתִי זֵידוֹנִין׃ עֵינַי סַבָּרוּ לְפוּרְקָנָךְ וּלְמֵימַר צִדְקָךְ׃ עֲבֵד עִם עַבְדָּךְ הֵיךְ חִסְדָּךְ וּגְזֵירָתָךְ אַלֵּיף יָתִי׃ עַבְדָּךְ אֲנָא תַּבַּיַּין יָתִי וְאִידַּע סַהֲדוּתָךְ׃

רשי

כלאת רגלי, מנעתי כמו אשר כליתני היום מבוא ברמים: נמלצו, נמתקו: נר לרגלי דבריך, כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותי מן האסור כנר המציל את האדם מן הפחתים: נעניתי, נעשיתי עני ושפל כמו לענות מפני וענה גאון ישראל בפניו תירגם יונתן וימאך ועני חשוב כמת לפיכ' חייני כדבריך: נעויתי, אולי הוא שמטרף את הרעת ושמו עוית בלשון משנה: נדבות פי, דברי רצוי שפי מתנדב לך כל נדבה לשון רצון הוא: נפשי בכפי תמיד, הרבה נשתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה ואעפ"כ אני תורתך לא שכחתי: לעולם עקב, על מעגלותם ועל נתיבותם: סעפים שנאתי, חושבי מחשבות און כמו לכן שעיפי ישיבוני על שתי הסעיפים כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הלשון על החושבים אותה: ואשעה בחקיך, ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר ד"א ואשעה לשון ספור ושנון כדמתרג' ולשנינה ולשועין: סלית, רמסת נתתם למרמס כמו סלה כל אבירי יי': סמר, כמו תסמר שערת בשרי כאדם שעמרו שערותיו הריצ"ר בלע"ז: וממשפטיך יראתי, מפורענות גזירותיך: ערב עבדך, לשון הכלה גארנט"אה בלע"ז היה ערב בשבילי לנגד הרעה: ולאמרת צדקך, הבטחה שהבטחתני: עת

ואשיבה רגלי אל עדותיך, ואקימה נשבעתי ואקימה, ואשאפה פי פערתי, ואשוע קדמתי בנשף, ואתקוטטה ראיתי בוגדים, ואהבם שמרה נפשי עדתיך, וסימ' זז"' חנפ"ט ר"ש: ס' סעפים ל' דכוו' והוא מן א"ב דמשמש אב"ג בגד"ו וסימ' נמס' במס' רבת' במערכת אות הצ"ף בס"ד: מצות ג' יחידין סורו ממני מרעי', חכם לב יקח מצות, והעמדנו עלינו מצות, וכל דסמיך לאדכרה דכוו' מצות יי' במ"ג מצות יי' פתחי' וסימ' לא שבקתון שמואל בזוהרא, וביאורם נמסר ביהושע סימ' כ"ב: ע' עשיתי ג' ר"פ וסי' משפט וצדק, גנות ופרדסי', ברכות מים: ערב עבדך סימן כל א"ב רבתי אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים במ"א פסוק לית ביה חד מכל אלו וסימ' ערב עבדך לטוב:

עת · כל תאותי היא שתבינני ואדעה עדותיך הפך עוסקי שהפרו תורתך בעת זקנתם או בעת נערתם וכרכם אליך ויש אומרים כי עת ומועד ליי׳ על אשר הפרו מצותיך : על · קשור בפסוק שברך אני הבינני ולא ארצה שכר זהב או פז : על · ישרתי · היו״ד תחת אל״ף כטעם כי אשרוני בנות וכן תתיימרו מגזרת יתאמרו כל פועלי און וטע׳ פקודי ·

עת לעשות ליי׳ וגו׳ · מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשות לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וכליחה והמנא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות קייג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה עוד ראיתי נדרש באגדה העושה תורתו עתים מפר ברית שאדם צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום : על כן אהבתי · על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך ללמדני עת רצון ומה אעשה לך ותרצני יש על כן הרבה שפתרו על אשר כמו כי על כן ראיתי פניך כי על כן יצאת אמותינו על כן יתרה עשה : כל פקודי כל ישרתי · כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך ישרתי ישרו בעיני ואמרתי עליה׳ ישרו על זה כדי אני שתמחול ותרצה לי : פלאות עדותיך · מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבתה במתן שכרן כגון שלוח הקן : על כן נצרתם נפשי · כלם כי לא נודע איזה יכשר : פתח דבריך יאיר · תחלת דבריך האירו את לבי יצר שאתה המבין פתאים באמרך אנכי אשר הוצאתיך הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדי׳ לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו אלהותך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים וגו׳ ואחר כך גזרת גזירותיך · ד״א פתח דבריך יאיר תחלת דברך במעשה בראשית יהי אור : מבין פתאים · משם יבינו הכל ויפתחו בדברי תורה תנחומ׳ : ואשאפה · לשון בליעה כמו שאפה רוח : פדני מעושק אדם · מיצר הרע העושק את הבריות · בפירושים אחרים מצ״אתי פדני מעושק אדם מעושקו של אדם : צמתתני קנאתי · הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכחי דברך היא צומתת אותי ומקנטת אותי בהם · מצ״אתי צעיר אנכי ונבזה כד״א דוד הוא הקטן נבזה אני להקטין עצמי אצל עוסקי תורה להתלמדו כי פקודיך לא שכחתי מלשלשל ולפלפל בהם בצדקתך שבתוכן צדק ואמת עולמית ואף כי מצאוני צרות היו הם עסקי ולעולם הבינני צדקם ואחיה ב בהם היא חייך וגו׳ : אשמורות · חצי הלילה שתי אשמורו׳ ולדברי האומ׳ שלש משמרות הוי הלילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנ׳ לשוח באמרתך ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך : קרבו רודפי זימה · עצת חטאים הולכים בעצת חטאיהם ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם : קרוב אתה · לרחוקי׳ הללו המתרחקים

כל כי כל הפקודים כוללים כל איש לב

פ׳ נצרתם חד מן מלין דמשמשי׳ תם בסוף תיבותא וסימ׳ במס׳ רבת׳ במערכת אות התי״ו : פתיים ב׳ כתי׳ כן מל׳ וסי׳ פתח דבריך יאיר · ערום ראה רעה ויסתר קדמא דסיפרא · וב׳ פתים כתיב בחד · וסימ׳ עד מת · פתים תאהבו פתי · כי משובת פתים · ושארא פתאים כתיב : פלגי מים ג׳ רף וסימ׳ תרד עיני · ירדו עיני

עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהֹוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ׃ עַל־כֵּן אָהַבְתִּי מִצְוֹתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃ עַל־כֵּן כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃

פְּלָאוֹת עֵדְוֹתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃ פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים׃ פִּי־פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֹתֶיךָ יָאָבְתִּי׃ פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן׃ פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ׃ פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ׃ פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ׃

צַדִּיק אַתָּה יְהֹוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃ צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃ צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי׃ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃ צָעִיר אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת׃ צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ צֶדֶק עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה׃

קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהֹוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃ קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ׃ קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ׃ קוֹלִי שִׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ יְהֹוָה כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי׃ קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה מִתּוֹרָתְךָ רָחָקוּ׃ קָרוֹב אַתָּה יְהֹוָה וְכָל־מִצְוֹתֶיךָ אֱמֶת׃ קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם׃

עידן למעבד רעותא דיי׳ אפישו תלמידיא אוריתך : מטול היכנא רחימית פיקודיך מדהבא ומן אוכריזא : מטול היכנא כל פיקודיא בולהון תריצתינון כל אורח שקרא סניתי :

פרישן סהדוותך מטול היכנא נטרתנון נפשי : גליף דבריך ינהר חשיביא יתביין שרגיגי : פומי פתחית ואלפית ארום לפיקודייך צביתי : אתפני לותי וחוס עלי כהלכתא לרחמי שמך : אסתורי אתקין במימרך ולא תשליט בי כל שקר : פרוק יתי מטלומא דבר נשא ואטור פקודיך : זיו אפך אנהר בעבדך ואליפני ית גזירתך : טייפי מיא ייחתון עיני על מטול דלא נטרו אוריתא :

זכיי את יי׳ ותריצין דינך : פקידתא צדקתא סהידותא והימנותא לחדא : מגרת יתי טינגתי ארום איתנשיאו דבריך מעיקי : סנינא מימרך לחדא ועבדך רחימה : זוטר אנא ובסיר פיקודיך לא אתנשיותי : צדקתך צדקך לעלמא ואוריתך קשוט : עקא ומעיקא ערעו יתי פקודייך פירנוקי : צדקתא סהדוותך לעלם תבייניני ואתקיים :

קריתי בכל לבא עני יתי יי׳ גזירתך אנטור : קריתך פרוק יתי ואנטור סהידותך : אקדמית בשפרפרא וצליתי לפתגמך אוריכית : אקדימו עיני מטרתא דצפר ורמש למללא במימרך : קלי שמע היך חסדך יי׳ היך דינך קיים יתי : קריבו רדפי זנו מאוריתך אתרחקו : קריב את יי׳ וכל פיקודיך קשוט : מן לקדמין חכימית מן סהדוותך ארום לעלם יסדתינון :

חמי

דא״ב · לב מלך : צ׳ צדיק אתה יי׳ ב׳ וסימ׳ כי אריב אליך דירמיה · וישר משפטיך : דבריך ג׳ מל׳ בא״ב וסימ׳ חלקי יי׳ · פתח דבריך יאיר · צמתתני קנאתי : אהבה ב׳ וסימ׳ כי גדולה האהבה אשר אהבה · צרופה אמרתך מאד : שעשעי ה׳ וחס׳ בא״ב וסימ׳ נמס׳ לעיל באות י׳ : ק׳ קדמתי ב׳ וסי׳ לברוח תרשישה · בנשף ואשועה : קדמו ה׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תצא : כמשפטך ה׳ וחס׳ וסימ׳ כן משפטך אתה חרצת · והוצא כאור צדקך · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך · תחי נפשי ותהללך : יסדתם ב׳ וסימ׳ תבל ומלואה אתה יסדתם · קדם ידעתי מעדותיך :

כל · כי כל הפקודים כוללים כל איש לב ובאה זאת המלה כדרך כל בכורי כל : פלאות · הם מהעין על כל נפש : נצרתם נפשי · לבדה : פתח · כמו פתחון פה · יאיר לקורא שיראה האמת : פי · כי כאשר פתחת פיך לדבר פי פתחתי כמו שואף לקבל דברך ומלת יאבתי אין לה ריע במקרא : פנה · וחנני · כמו אשר חנן שהי׳ כמשפט האוהבי׳ : פעמי · יתפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה ולא תשלוטנה בו סבות לעשות מצות לא תעשה ור׳ משה אמ׳ אל תשלט בי כל און כמו ואני תפלה : פדני · מאד׳ שיעשקני : פניך · הרצון כמו באור פני מלך חיים : פלגי · קשור בדבר מעושק אדם הם יבקשו לעשקני עד שלא אשמור פקודיך ואני דואג ובוכה על אשר לא שמרו תורתך כי ידעתי כי אחריתם רעה ויש אומרים כי שמרודרך משל על העינים כדרך ואחרי עיניכם : צדיק · וישר · כל אחד ממשפטיך : צוית · האבות להתעסק בעדותיך : צמתתני · כמעט וצמתתני כמו וימת לבו בקרבו : צרופה · למה שכחו דברך צרי ואין בהם סיג כי הכל צרוף בלי ספק : צעיר · בעיני צריכמו ואנכי תולעת ולא איש : צדקתך · הטעם כי איך אשכח פיקודיך וצדקתך לא תשתנה גם כן תורתך תמיד אחת : צר · ששעופי · כנגד צרת הלב : צדק · ו״ו עדותיך כו״ו לא שלותי ושניהם תחת ה״א כי אותיות יהו״א מתחלפי׳ וטעם הבינני צדק לעולם ואחיה לעולם האחר יסרת במקום שנים : קראתי · כי כן חוקות שיקראך הקורא בכל לב : קראתיך · שתושיעני כדי שאשמור עדותיך : קדמתי · קודם שיקומו בני אדם בנשף לדברך יחלתי שתושיע המשוע אליך : קדמו · קודם לכל אשמורה שאשיח אני באמרתך הכתובה בתורה שגמלת הרשעים כרשעתם והצלת הצדיקי׳ : קולי · כחסדך עמי ומנהגך הטובים : קרבו · אלי רודפי זמה שרחוק מדעת תורתך הכתוב בה עונש אדם וקין ואנשי המבול והמגדל ופרעה ולאמר קרבו עם רחקו דרך בשירים נכבדת מאד : קרוב אתה · יותר מכל קרוב וכל מצותיך אמת אז יהיו רודפי זמה בבושים כי מעלך מומר מצותיך : קדם · קודם שיקרבו אלי רודף · זמה ידעתי כי עדותיך יסוד אמת יש להם :

מתורתך אם ישובו מדרכם : קדם ידעתי מעדותיך · קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים והתרומות והמעשרות וקדם הניחות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח יי׳ אלהיך לך וגו׳ להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה : כי לעולם יסדתם · כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העולם יסדת עדותיך :

ראה, שיענו אותו על כן אמר וחלצני: ריבה, למד לאמרתך בעבור אמרתך כמו אמרי לי: רחוק מרשעים, יום ישועה בעבור שלא דרשו חקיך ואני לא אהיה כמוהם כי תורתך לא שכחתי: רחמיך, אם אני לבדי ורודפי רבים הם רחמיך שיסובבוני כמשפטיך לשומרי דבריך: רבים, לא נטית, אף לבדי כי הם כנגדי והנה נטיתי פועל עומד כמו כרתי ואם הוא יוצא יחסר לבי: ראיתי, ואתקוטטה, מגזרת נקוטה נפשי: ראה, כנגד ראיתי ואני כנגד ואתקוטטה: ראש, תחלת דבור שכויתינו הוא האמת ור׳ ישועה אמר רמז לדבור אנכי בהר סיני: שרים, הם המשתררים ולא פחדתי מהם רק מדברך: שש, דבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי רק ששתי באמרתך כאילו נכחתי השרים ולקחתי שללם: שקר, מצות לא תעשה תורתך אהבתי מצות עשה: שבע, הרבה ודבר פישוט כמו ה השבוע, מן בטני צדקך בשרים רדפוני חנם: שלום רב לאוהבי תורתך, והוא אחד מהם תורתך א אהבתי, ואין למו מכשול כמו שרים: שברתי לישועתך, שמרה, הזכיר המצות כאשר פירשתי גם הזכיר העדות לבדם והפקודים והערות י יחדיו: שמרתי, והטעם אני חייב לשומר כי אתה רואה כל מה שים בלבי וכל מעשי: תקרב, דרך משל בעבור מרחק השמים מהארץ אמר תקרב רנתי קול גדול כמו ותעבור הרנה: תבא תחנתי, בברכה לי כמו בהתחננו אליו על כן הצילני: תבענה, אם הבלתני והבנון אם תלמדני חקיך: תען, אלמד אמרתך לבני אדם כדי שידעו כי כל מצותיך צדק: תהי, לעזרני, ללמד כאשר דבר וכל יד הויה אם היתה עם אות בית לעולם לנגלתי ואין בכאן אות בית: תאבתי, כמעט כליתי על דרך נכספה וגם כלתה נפשי: תחי, ומשפטיך, באויבי יעזרוני להללך: תעיתי, הטעם תחי נפשי כי אני כשה א אובד שיטען על הרועה וטעם כי מצותיך לא שכחתי אע״פ שהייתי כשה אובד לא אבדתי מצותיך ממני: שיר המעלות, הגאון אמר כי אלה השירים חמשה עשר כנגד חמש עשר מעלות גם אמר יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שנראה שהוא פיוט וזה השיר יכונן על כ כועס המעלות ולא ה הזכיר שם המשורר אולי ברוח הקדש נ כאמ׳ על אנשי גלותינו מהם בברה ולא ידעו מה יעשו רק לקרוא אל השם הנכבד: וי׳, משפת שקר, מאיש שפת שקר רמיה פירשתיו: תמי

ר׳ ריבה ריבי כל ליש׳ מל׳ בב״ו חס׳ וסימ׳ לא תענה על רב, נצב לרב יי׳, הנני קורא לרב, ורב לא ידעתי אחקרהו, ל׳ תצא לרב מהר, ברכם עמדי: מעדותיך ח׳ מפקין וי״ו בא״ב וסימ׳ פר״ץ ב״ן דמ״ה במ״א צוית צדק עדותיך: ואתקוטטה חד מן ח׳ וי״ן קמצין בא״ב בתמניא אפי וסימ׳ ז״ז חגפ״ט ר״ש וביאורם לעיל באות נו״ן:

רש״י

ראש דברך אמת, סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת: שש אנכי על אמרתך, על הבטחתך שהבטחתני ד״א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה ורבותינו דרשו על המילה שהיה דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא ת תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה כיון ש שנסתכל במילה שמח ואמר ב בכאתו שש אנכי על אמרתך המילה שמתחילת׳ נתנה במאמר ולא בדבור שנא׳ ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: שבע ביום, שחרית שתים לפני קרית שמע ואחת לאחריה ובערב שתי׳ לפניה ושתי׳ לאחריה: על משפטי צדקך, על קרית שמע שהיא דברי תורה: שברתי, הוחלתי: כל דרכי נגדך, אתה יודע כל דרכי: כדברך הבינני, דברי תורתך כהלכתן וכהווייתן: תבענה, תדברנה: תען לשוני, כל עניה לשון קול רם הוא ואב לכולם ועט הלוים ואמרו: שיר המעלות, שיאמרו הלוי׳ אותו על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישרא׳ עד עזרת נשים ויש כאן ט״ו מזמורים של שיר המעלו׳ ורבותי׳ אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה, ולפי אגד׳ פתרו׳ שיר למאה עולות: משפת שקר, זרעו של עשו הרשע שמדין את הבריו׳ בפיהם בעלילות רשע: מה יתן לך, הקב״ה: ומה יוסיף לך, שמירה ומחיצות והרי את נתונה לשנים משתי מחיצות: תמי

רְאֵה־עָנְיִי וְחַלְּצֵנִי כִּי־תוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי: רִיבָה רִיבִי וּגְאָלֵנִי לְאִמְרָתְךָ חַיֵּנִי: רָחוֹק מֵרְשָׁעִים יְשׁוּעָה כִּי־חֻקֶּיךָ לֹא דָרָשׁוּ: רַחֲמֶיךָ רַבִּים יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶיךָ חַיֵּנִי: רַבִּים רֹדְפַי וְצָרָי מֵעֵדְוֹתֶיךָ לֹא נָטִיתִי: רָאִיתִי בֹגְדִים וָאֶתְקוֹטָטָה אֲשֶׁר אִמְרָתְךָ לֹא שָׁמָרוּ: רְאֵה כִּי־פִקּוּדֶיךָ אָהָבְתִּי יְהוָה כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי: רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ:

שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְיךָ פָּחַד לִבִּי: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וָאֲתַעֵבָה תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי: שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד: שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ:

תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה כִּדְבָרְךָ הֲבִינֵנִי: תָּבוֹא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי: תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל־מִצְוֹתֶיךָ צֶּדֶק: תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי: תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי: תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעְזְרֻנִי: תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי:

קכ

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה: מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה:

(Margin: א׳ מפקין וי״ו בא״ב / ח׳ וי״ן קמצין בא״ב בתמניא אפי וכי׳ ז״ז חגפ״ט ר״ש / ומדברך ח׳ ר״ב בליש׳ / ג׳ בכו׳ קמצין וכל אמ״ן דכו׳ / ב׳ גרשי׳ בכו׳ / ב׳ בכיל / ר״ב בליש׳ / ה׳ בא״ב / ה׳ בא״ב י״ב כן הרד / ה׳ חס׳ ל׳ חס׳ / ל׳ י״ד פסו׳ לך לך / י״ד)

חמי סיגופי ופצי יתי ארום אוריתך לא אתנשיתי: נצי מצותי ופרוק יתי למימרך אסי יתי: רחיק מן רשיעי פורקנא ארום גזירתך לא תבעו: רחמך סגיעין יי היך דינך אסי יתי: סגיעין רדפי ומעיקי מסהדותך לא אצליתי: חמיתי בוזזי ואידיונית עמהון די מימרך לא נטרו: חמי ארום פיקודייך רחימית יי היך חסדך אסי יתי: שירוי פתגמך קשוט ולעלם כל דיני צדקתך: רברבין רדפו יתי מגן ומפתגמך דחל לבי: חדי אנא על מימרך היך גבר דמשכח עדי סגי: שקרא סניתי ורחיקית אוריתך רחימית: שבע זמנין ביומא שבחית יתך מטול דיני צידקך: שלם סגי לרחימי אוריתך בעלמא הדין ולית להון תקלא לעלמא דאתי: סברית לפורקנך יי ופיקודייך עברית: נטרית נפשי סהדוותך ורחימינון לחדא: נטרית פיקודייך וסהדוותך ארום כל אורחותי לקבלך: תתקרב צלותי קדמך יי היך פתגמך תביינני: תייתי צלותי קדמך היך מימרך פצי יתי: תבעיין ספותי תושבחתא ארום תלפינני גזירתך: תתיב לישני מימרך ארום כל דינך צדקתא: תהא ידך לסייעותי ארום פיקודייך רעיתי: רגיגית לפורקנך יי ואוריתך פרנוקי: תחי נפשי ותשבחינך ודינייך יסייעונני: תעית היך עאן דמתבד בעי עבדך ארום פקודייך לא אתנשיתי: שירא דאתאמר על מסוקיין דתהומא קדם יי כד עיק לי צליתי וקביל צלותי: יי פצי נפשי מספוותא דשקרא מן לישנא נכילתא: מא יהיב לך מלשינא ומא יוסיף לך אכיל קורצי לישנא נכילתא: גיררין

ש׳ שש ד׳ וסימ׳ והיה כאשר שש יי׳ עליכם, לשוש עליך לטוב, פגעת את שש ועשה צדק, שש אנכי על אמרתך, וחד כתיב סמ״ך וכצמר יאכלם סס, וחד ושש לבכם: רב ג׳ קמצין בסיפ׳ וסימ׳ וישלח חציו ויפצם, בשרתי בקהל רב, שלום רב לאהבי תורתך, וכל אסף דכוו׳ ושלשים בשאר קריא׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך רב: שמרה ב׳ גרשי׳ בסיפ׳ וסימ׳ שמרה נפשי כי חסיד אני, שמרה נפשי עדתיך ואהבם: ת׳ תבוא כל סיפרא מל׳ ושש חס׳ בשאר קריא׳ וסימ׳ בסדר ת זריע וכל משלי דכוו׳ חס׳ במד״ מל׳ וסימ׳ כי תבוא חכמה, ואת איש חמות, ולמוכיחים ינעם, רעד וריע אביך: ותורהך ה׳ בא״ב וסימ׳ דרך שקר הסר ממני, נפשי בכפי תמיד, סעפים שנאתי, צדקתך צדק לעולם, תאבתי לישועתך יי׳, וסימ׳ דנסצ״ת: ק״ב יסיף י״ד כתי׳ כן חס׳ וי״ו וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן ג׳:

חצי' דימה הדברים היוצאים מפיו לחצים שנונים כן ימיתו עם גחלי כי החצים בעופם יתחממו באויר כמו גחלי רתמים והנה הטעם שזה המשורר אם הוא על עצמו או כנואה על ישראל שהם בגלות בוכה כי הוא איש אמת וידור בגלותו עם העמים שכולם שפת שקר ולא עוד שיש מהם שידברו כזבים עליו ולשימהו כדי שיהרג : אויה' אמר יוסף בן גוריון כי משך הם אנשי תוסקאנה אהלי קדר הערב וישראל מפוזרים במשך ועם אהלי קדר : רבת' התי"ו תחת ה"א כמו שבת לנפיה והמלה תאר והמתואר חסר כמו מדת זמן והדומה לה וזה רמז לאורך הגלות : אני' איש שלום כמו ואני תפלה ' וכי אדבר שלום לאנשי משך וקדר ילחמוני : שיר המעלות' טעם פיוט החלתו למעלות וזה כאמר על ישראל שהיו במצור ובמצוק או על בני גלותינו : אשא' מנהג כל שהוא במצור לשאת עיניו אולי יבואו עוזרים לו להרחיק האויב ומלת מאין באה כמו אנה אנחנו עולים ואין כמוהו הן כולכם מאין וזאת הגזרה לא נשתנית בחסרון מ"ס : עזרי' בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם כי אם לעזרת השם לבדו שהוא עושה העליונים והארץ השפלה : אל' כמו לא וככה דרך כתיבה אל מות בעורש ל תבא נפשי המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלו' אם העזר מהשם לבדו לא תפחד כי לא יתן למוט רגלך בלכתך ברחובו' העיר או על החומה ' ואל ינום שומרך כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומות בלילה הנה שומר ישרא' הוא יעקב אבינו ושמרתיך בכל אשר תלך והוא היה ישן : יי' שומרך ' מהכר ומכל חולי כי הוא צלך על יד ימינך והזכיר טעם הכל יומם בשני' מי"ם יום בלא לילה וידוע כי השמש תזיק ברוב החום שלה ' והלבנה בלילה תוסיף לחה מולדת תחלואים וזה הדבר ברור ומנוסה : יי' מכל רע ' שיקרה לאדם מחוץ ומפנים : יי' ישמור צאתך ' בצאתך למלחמה גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת : שיר המעלות' שמחתי באומרים ' אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנ' הבית ור' ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון ויש אומרים על הבית השליש' כל אחד מישרא' אומרים שמחתי באומרי' השם עולי רגלים : עומדות ' הטעם עמדנו להסתכל בבנייני החומות ויופי השערים והנכון כי היא היתה מלאה אדם והיינו מתערבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים ירושלם היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב בעת הפחד : ששם' שבטים ' שהם שבטי השם עדות וחק ומצוה לבא שלש פעמים והיו מודים השם בראותם מלכות דוד קיימת ואם זה המזמור על שלמה יהיו הכסאות לשלמה ואחיו ואם לעתיד למשיח ולבניו : שאלו ' פועל עבר לעולם שואלים על שלום ירושלם כי אז יחובו אליה ויתפללו לאמר לנכחה ישליו אוהביך שהם אנחנו או השוכנים שם תמיד : יהי' בחילך ' הוא הסובב מחוץ לחומה בארמנותיך לפנים מן החומה : למען' לבקש שלומך בעבור אחינו הנכבדים הכהנים והלוים וח שדי ישראל הדרים בירושלם :

שנונים ג' וסימ' אשר חציו שנונים וכל קשתותיו 'חציך שנונים עמים 'חצי גבור שנונים : גרתי ב' וסימ' עם לבן גרתי ' כי גרתי משך : קכ"א אל ההרים ב' וסימ' ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים דמלכים ' אשא עיני אל ההרים 'וכל יחזקאל דכוו' במ"ב על ההרים וסימ' על ההרים לא אכל תנינא דסיפ' 'ונתתי את

חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר׃ רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃ אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה׃

קכא

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃ יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קכב

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ׃ עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ יְרוּשָׁלַ͏ִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃ שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃ יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃

גִירְרִין דְגִבָּרָא שְׁנוּנִין הֵיךְ בַּרְקִין מִלְעֵיל עִם גּוּמְרֵי רִיתְמִין דַּדְלְקִין בְּגֵיהִנָּם מִלְּרַע׃ וַוי לִי אֲרוּם אִיתוֹתְבִית עִם אוּנָאֵי שְׁרֵית עִם מַשְׁכְּנֵיהוֹן דַּעֲרָבָאֵי׃ יַתִּיר מִנְּהוֹן שָׁרַת נַפְשִׁי עִם אֱרוּם סָנֵי שְׁלָם׃ אֲנָא שְׁלָם אֲרוּ אַצְלֵי הִינוּן לִקְרָב׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיָּין דִּתְהוֹמָא אֶזְקוֹף עֵינַי לְטוּרַיָּא מִן הָאן יֵיתֵי סַעֲדִי׃ סַעֲדִי מִן קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ לָא יִתֵּן לְאִתְמוֹטְטָא רִיגְלָךְ לָא נָאִים נָטְרָךְ׃ הָא לָא נָאִים וְלָא יְדַמּוּךְ נְטִיר יִשְׂרָאֵל׃ יְיָ יְנַטְרִינָךְ יְיָ יְטַלֵּיל עֲלָךְ מִן בְּגַלַל מְזוּזְתָא דִקְבִיעָא עַל סְטַר יְמִינָךְ בְּמֵיעֲלָךְ׃ יְמָמָא כַּד שַׁלִּיט שִׁמְשָׁא לָא יְמַחוֹנָךְ צַפְרִירֵי וְלֵילֵי כַּד שַׁלִּיט סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא׃ מֵימְרָא דַיְיָ יְנַטְרִינָךְ מִכָּל בִּישׁ יְנַטּוֹר יַת נַפְשָׁךְ׃ יְיָ יְנַטּוֹר מִפְּקָךְ לְפַרְגְּמַטְיָא וּמֵיעֲלָךְ לְמֶיעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיָּין דִּתְהוֹמָא חֲדֵיתִי בְּאָמְרִין לִי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ נֵיזִיל׃ קַיְימִין הֲוָאָה רִיגְלָנָא בְּתַרְעַיִיךְ יְרוּשְׁלֵם׃ יְרוּשְׁלֵם דְּמִתְבַּנְיָא בִּרְקִיעָא הֵיךְ קַרְתָּא דְאִתְחַבְּרָא לָהּ כַּחֲדָא בְּאַרְעָא׃ דְּתַמָּן סְלִיקוּ שִׁבְטַיָּא שִׁבְטִין דַּיְיָ מַסְהִיד לְיִשְׂרָאֵל דִּי שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיזָלֵיהוֹן לְאוֹדָאָה לִשְׁמָא דַיְיָ׃ אֲרוּם תַּמָּן מִתְיַתְּבִין כּוּרְסָוָן בִּירוּשְׁלֵם כּוּרְסָוָן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא לְמַלְכַיָּא דְּבֵית דָּוִד׃ שְׁאִילוּ בִּשְׁלָמָא דִירוּשְׁלֵם יִתְבוּן בִּשְׁלָוְתָא רְחִימָיִךְ׃ יְהֵי שְׁלָם בְּחֵילֵיךְ שַׁלְוְתָא בְּבִירָנְיָיתֵיךְ׃ מְטוּל מִן בְּגַלַל אַחַי וְחַבְרַי אֲמַלֵּיל כְּדוּן שְׁלָם בָּךְ׃

בשרך על ההרים : הנה לא ג' וסימ' ויאמר לו חלילה 'ואמר אהה אדני יי' הנה לא ידעתי דבר 'הנה לא ינום ולא ישן : יככה ג' בקריא' וסימ' אשור בשבט יככה 'למה יככה ארצה דיוחנן בן קרח 'יומם השמש לא יככה וירח : קכ"ב באמרים לי ג' בליש' וסימ' הלא ממשל משלים ' ישמו על עקב בשתם ' שמחתי באמרים לי בית יי' נלך : כי שמה חד מן י' ר"ף דמלה תנינא שמה וסימ' ונאכפו שמה כל העדרים וגללו את ' ונועדתי שמה לבני ישרא' ' והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ' לנוס שמה רוצח דאז יבדיל 'וחברו דיהושע 'ויסורו שמה ויבאו אל בית 'ו ישלח שמה סוסים ורכב ' ובאת שמה וראה שם יהוא ' כי שמה ישבו כסאות למשפט ' ובאת שמה וקראת ' ובאו שמה והסירו את כל שקוציה :

רש"י

חצי גבור שנונים' והרי את הורגת במקום רחוק כחץ : עם גחלי רתמים' כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפני' ד"א מה יתן לך מה סופו של הקב"ה לגזור עליך חצי גבורי' עם גחלי רתמי' חציו מלמעלה וגיהנם מלמטה : אויה לי' אמרה כנסת ישראל כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך : אני שלום' עמהם' וכי אדבר אליהם שלום המה באים להלחם בי :

שמחתי' שיר למעלות רמז במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לעתיד לבא מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא בסיפרי שיר המעלות אין כתוב כאן אלא שיר למעלות שיר למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבא וזהו שיסד הקליר' ומתחתיהם שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד טסות ועולות בשיח נעימת שיר המעלות : שמחתי באומרים לי' שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל ואני שמח : עומדות היו רגלינו' במלחמה בכל מקום בשביל שעריך ירושלם שעוסקין בהן בתורה : ירושלם הבנויה' כשיבנה שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנויה בשכינה ומקדש וארון ומזבח : כעיר מחוברה לה' בשילה שדימה הכתוב זו לזו שנא' אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם ורבותינו אמרו יש ירושלם בנויה בשמי' ועתידה ירושלם של מטה להיות כמותה : ששם עלו שבטים' אשר שם בשילה עלו שבטי' כשעלו ממצרי' ונקבע המשכן בתוכה : שבטי יה' שהוא עדות לישראל ולפי שהאומות היו מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרי' עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצריים בנשותיהם לא כל שכן אמר הקב"ה אני מעיד עליה' שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני הוסיף עליה' אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן כמבא השם הזה יה עדות לישראל : כי שמה ישבו וגו' ' כי גם בירושלם תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את האומות וכסאות מלוכה לבית דוד : שאלו שלום ירושלם ' ואמרו לה ישליו אוהביך ויהי שלום בחילך : למען' ישראל אחי ורעי : אדברה נא ' אני דוד המלך שלום בך : שיר

אבן עזרא

שיר המעלות אליך נשאתי · ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או במשורר על כן אליך נשאתי וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם: הנה · אחר כן דבר בעדו ובעד עמו כי אין כח לעבד להמלט מיד האדם להרגו אם לא יושיענו אדוניו: חננו · כי רב · זמן רב: רבת · מרת זמן: הלעג השאננים · כמו הספר המקנה הלעג לעג השאננים והבוז בוז לגאיונים והיא מלה אחת כמו עליונים מגזרת גאה: שיר המעלות לדוד לולי יי׳ · גם זה השיר כטעם השיר העליון: שהיה לנו · כמו הלכנו אתה אם לבדינו: יאמר נא · עתה ככל נא שבמקרא: לולי · זה היה פעם אחרי פעם: אדם · לשון רבים והער אזי דימה הצורר לנחל שוטף · מלת נחלה על משקל דרכים וכולם שוים כי נחלה לישראל עברו החי״ת חטוף בשוא ופתח ו והה״א סימן נקבה כ כמשפט נחלה משקל פועל עבר משמין כ כפעל ותחת החי״ת ה השוא לבדו והמלה מלרע נחלה החי״ת בשוא והמלה מלעיל כי הטעם בנון והה״א נוסף כה״א לילה על כן את עבר והטעם כפול · וטעם חיים שבא אל המדברים כאילו אמר בלעונו ואנחנו חיים וירדו חיים שאולה: אזי עבר · הטע׳ כפול ונחלה ישרת בעבור אחר נחל המים ה הזדונים: ברוך · שלא נתננו · שב אל בלעונו חיים: נפשנו כצפור · הטעם שלא היה לנו כח להמלט כי היינו כצפור רק כ נמלטנו בשם יי׳ לבדו שהוא עושה הכל ומי יעמוד לפניו על כן עזרינו שבידו העליונים והשפלים: שיר המעלות הבוטחים · לעתיד: לעולם ישב · בימי המשיח: ירושלם הרים · שהם עומדים סביבה והשם סביב עמו בתוכה על כן לא יוכל האויב לבא לצור על ירושלם: כי · טעם גורל הצדיקי׳ הם ישרא׳ שנחלו את הארץ כמו והפילכם את הארץ בגורל: שבט הרשע׳ הם גויי הארצות וטע׳ למען כטעם אשר לא ילמדו אתכם: הטיב׳ · יתפלל המשורר או על דרך נבואה וטע׳ בלבותם כי היושר בלב הוא והוא היסוד והדבור והמעשה כמו בניין: והמטים · כמו ומטי גר ולא יראוני והבי״ת חסרה כמו ה המבא בית יי׳ וככה הוא והמטים ב בעקלקלותם יתפלל שירחיקם השם ויהיו עם פועלי און עם ה הגוים אז יהיה שלום על ישראל: שיר המעלות בשוב יי׳ · טעם זה השיר כטעם שיר העליון: שיבת · על משקל שבתם וקימתם כן יאמר ישראל בשוב השם שבותם אין אדם רואה בהקיץ הפלא הזה רק בחלום: אז · פינו · לשון יחיד כמו נפשינו כצפור נמלטה והטעם כי כל אחד אז יאמרו אלה לאלה או מבשרים בגוים הגדיל יי׳ לעשות עם אלה שהשיב שיבת ציון: הגדיל · ברלותינו כך אז נשמח: שובה · המשורר ידבר על לשון ישראל · כאפיקים · כמים חזקים בנגב לעולם חם בעבור השמש או לשון תרגו׳ נגובו מיא: הזורעים

קכ״ג חננו ג׳ וסימ׳ יי׳ חננו לך קוינו · כי רב שבענו ב׳ בו · השאננים ג׳ וסימ׳ הוי השאננים בציון · רבות שבעה לה נפשנו הלעג · על הגוים השאננים: קכ״ד נחלה ב׳ בטעם וסימ׳ מעצמון נחלה מצרים · נחלה עבר על נפשנו: שלא ד׳ בקריא׳ וסימ׳ שלא עמל בו יתננו חלקו · כפו קוצר · שלא נתננו טרף לשיניהם · שלא ימצא

רש״י

שיר: היושבי · יו״ד יתירה: הלעג השאננים · לעג הגוים השאננים שבענו: הבוז · שבוו את גיא היונים היא ירושלם לגאיונים כתיב חד וקרי׳ תרין: שיר · בחרות אפם בנו · כשחרה אפם בנו בחרות כמו בעשות: נחלה · לשון חולי: נפשינו נמלטה · מהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים: שיר · הבוטחי׳ ביי׳ · לא ימוטו כהר ציון אשר לא ימוט כי כאשר ירושלם הרים סביב לה כן הב״ה סביב: כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים · למען כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה: והמטים עקלקלותם · על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם יי׳ את פועלי און: בשוב יי׳ את שבות ציון · מגלות בבל נהיה כחולמים: כאפיקים בנגב · כאפיקי מים בארץ יבישה שמלחלחין אותה כך נהיה מרטיבין בשובך את שבותינו אשר הזורעי׳ בה בארץ ציה בדמעה דואגים שסבורין שמא לא תצמח ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים שהם מ משולחים בה: הלוך

תרגום

מְטוּל בֵּית מַקְדַּשׁ דַּייָ אֱלָהָנָא אֶתְבַּע לְאוֹטָבָא לָךְ׃ שִׁירָא דְּאִיתְאַמַר עַל מַסִּיקְיָין דִּתְהוֹמָא קֳדָמָךְ זְקָפִית יַת עֵינַי דְּיָתִיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמַיָּא׃ הָא כְּמָא דְּמוֹרִיקִין עַיְינֵי עַבְדִּין מְגִיסָא מ מִידַיָּא דְּרִיבוֹנֵיהוֹן וְהֵיכְמָא דְּמוֹרִיקָן עַיְינֵי אַמְתָא מְגִיסָא מִידַיָּא דְּרִיבוֹנְתָהָא הַכְדֵין מְרִיקָן עֵינָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא עַד דִּי יָחוּס עֲלָנָא׃ חוּס עֲלָן יְיָ חוּס עֲלָן אֲרוּם סַגִּי שְׂבַעְנָא בְּסִירוּתָא׃ סוּגְעַת שַׂבְעַת לָהּ נַפְשָׁנָא תַּלְעוּבָא דְּשַׁלְוָיִין מְבַסְרַנָיָא וְגֵיוְותְנַיָּא׃ שִׁירָא דְּאִיתְאַמַר עַל מַסִּיקְיָין דִּתְהוֹמָא עַל יַד דָּוִד אִילוּלֵי יְיָ דַּהֲוָה בְּסַעֲדָנָא יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל׃ אִילוּלֵי מֵימְרָא דַּייָ דַּהֲוָה בְּסַעֲדָנָא כַּד קָם עֲלָנָא בַּר נַשׁ׃ הָא בְּכֵן כַּד חַיִּין בְּלָעוּ יָתָנָא כַּד תַּקִּיף רוּגְזֵיהוֹן בְּנָא׃ הָא בְּכֵן מַיָּא שְׁטָפוּ יָתָנָא מְרָעִית עֲבַרָא עַל נַפְשָׁנָא׃ הָא בְּכֵן עֲבַר עַל נַפְשָׁנָא מַלְכָּא דְּמָתִיל לְמוֹי יַמָּא זֵידוֹנַיָּא׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַּייָ דְּלָא מְסָרָנָא הֵיךְ תְּבִירָא לְשִׁינֵיהוֹן׃ נַפְשָׁנָא הֵיךְ כְּצִיפְּרָא אִשְׁתֵּיזְבַת מִפַּחֵי תַּקְלַיָּא פַּחָא אִיתְבַּר וַאֲנַן אִשְׁתֵּזְבָנָן׃ סַעֲדָנָא בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּייָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ שִׁירָא דְּאִיתְאַמַר עַל מַסִּיקְיָין דִּתְהוֹמָא צַדִּיקַיָּא ד דְּמִתְרַחֲצִין בְּמֵימְרָא דַּייָ הֵיךְ טוּרָא דְּצִיּוֹן לָא יִזְדַּעְזַע לַעֲלַם יְתִיתֵב׃ יְרוּשְׁלֵם טוּרַיָּא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּי לָהּ וּמֵימְרָא דַּייָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְעַמֵּיהּ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עַלְמָא׃ אֲרוּם לָא יְנוּחַ שֵׁבֶט רִשְׁעָא עַל פִּיצְתָא דְּצַדִּיקַיָּא מִן בְּגַלַל דְּלָא יוֹשִׁיטוּן צַדִּיקַיָּא בְּשִׁקְרָא אַיְדֵיהוֹן׃ אוֹטִיב יְיָ לְטָבִין וְלִתְרִיצִין בְּלִבְּהוֹן׃ וּדְסַטְיָין בָּתַר עוּקְמָנוּתְהוֹן יוֹלִיכִינוּן בְּגֵהִנָּם חוּלָקְהוֹן עִם ע עָבְדֵי שִׁקְרָא שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ שִׁירָא דְּאִיתְאַמַר עַל מַסִּקְיָין דִּתְהוֹמָא כַּד יְתִיב יְיָ יַת גָּלְוַות צִיּוֹן הֲוֵינָא הֵיךְ מְרָעַיָּא דְּאִתְסִיָּין׃ הַכְדֵין יִתְמְלֵי פּוּמָנָא חוּכָא וְלִישָׁנָנָא תּוּשְׁבְּחָא׃ הֵידֵין יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָּא אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִם אִילֵין׃ אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִמָּנָא הֲוֵינָא חָדָן׃ אָתִיב יְיָ יַת גָּלְוָתָן הֵיךְ דְּמִיתְּבָא אַרְעָא כַּד נַבְעִין מַפְּקָנֵי מַיָּא בְּבַצּוֹרְתָא׃ דזרעין

תהלים

לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃

קכג

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃ הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃ חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז׃ רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים׃

קכד

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם׃ אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃ אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ ה אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃ בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃ עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קכה

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃ יְרוּשָׁלִַם הָרִים סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם׃ הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם׃ ה וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכו

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃ אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה׃ הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים׃ שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב׃

מסרה

האד׳ אחריו: קכ״ה כהר ב׳ וסי׳ כי כהר פרצים יקום · כהר ציון לא ימוט · ואינון מן א״ב חד בתלי׳ וחד בקריא׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות חש״ן: גורל ד׳ פתחי׳ בליש׳ וסימ׳ כלשון ארמי אחסנא דבנימין צדיקא גריעא · וביאו׳ ומגורל נחלתינו יגרע · נחלתם דשבט הלוי · ויעל גורל מטה בנימן · על גורל הצדיקים: קכ״ו ימלא ח׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״ג: שובה ה׳ מלרע וסימ׳ נמסר בישעיה סימן מ״ה ז ובתלי׳ סימן ו׳ ובסדר בהעלתך:

הזורעים, המשיל הגלות לנגב שאין שם מים והישועה כאפיקי מים ודימה בני הגלות כזורעים והטעם שומרי התורה: הלך ובכה, הטעם היה בוכה שיפחד שיאבד הזרע וטעם משך הכלי שים בו הזרע, וי"ו אלומותיו שב אל הזרע וזה משל לשכר שומרי התורה וסובלי הגלות: שיר המעלות לשלמה, בעבור שלמה כמו ולוי אמר וזה השיר חברו אחד מהמשוררים על שלמה כאשר חפץ דוד לבנות בית לשם והתנבא נתן כי שלמה בנו יבננו אז שמח דוד אחרי דאגו והחל ה המשורר להזכיר כי הכל ביד השם ולא כ כפי מחשבת אדם ולא כפי שיספר במעשיו ו ויתחזק בכל כחו והנה החל להזכיר הבנין שהוא צורך גדול לבני אדם ועוד כי היתה במחשבת דוד לבנות הבית והכין הכסף ו והזהב והנחשת וטעם שוא עמלו אם לא י יעזרם השם או יביא רוח ויהרס הכל והנה הזכיר בעלי האומנות והם הבוני' ואחרי כן שומרי הבנין הם ש שומרי העיר, ומלת שקד כמו לשקוד על דלתותי ואחר כך ה הזכי' אנשי שחר העיר ואמר שוא משכימי קום למלאכה או ל לסחורה אוכלי לחם בעצבון וטע' משכימי קום לשוק ובכה ה מאחרי שבת שם: כן יתן, השם הנזכר למעלה לאוהבו, שינה על דרך מתוקה שנת העובד והנה הטעם הכל נגזר מהשמים ולכל יתן השם כאשר גזר לא כמחשבת אד' ומרוצתו ויגיעתו ו ותחבולותיו: הנה, גם אם ישכב אדם עם נשים רבות פעמי' אין קץ להם לא תקבל ה האשה ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם ו ומתת הבני' היא נחלה ינחנה לאשר חפץ: שכר, הטעם שכר המעשה והוא פרי הבטן: כחצים, שהם חזקים, כן בני הנעורים ולא כן בני הזקונים: אשרי, אחר שדימה הבנים לחצים להלחם עם האויב אמר אשר מלא את אשפתו מהם דרך משל: לא יבושו, האב והבנים וטעם בשער לעיני הכל והטעם להזכיר כי דאג דוד כאשר נאמר לו והוא לא יבנה הבית בעבור שינקמו אויביו וישמחו וכאשר הגיד לו נתן כי בנו היוצא מחלציו יבנה הבית סרה כל דאגתו: שיר המעלות, כטעם העליון בדברי הבנים: אשרי כל ירא יי', שלא יעשה מצות לא תעשה מיראתו השם, ההולך בדרכיו בדרכי השם הם מצות עשה: יגיע, בעבור שפסק בטרף הבא בידך ביגיע כפך אשריך: אשתך כגפן פוריה, שתלד בעתה וטעם כי כל גפן הוא מחוץ לבית מגולה לנגד השמש על כן אמר לנגד זה כשתילי זתים בכותם ושלא יבול עליה עץ הזית: הנה, היא זאת הברכה שיבקש ירא שמים בעולם הזה: יברכך, הטעם זאת הברכה תבוא לך מאת הכבוד שוכן בציון והטעם הבית הסמוך בציון הוא בית השם וטעם וראה בטוב ירושלם בלכתו שלש רגלים: וראה, ישרת בעבור אחר וכן הוא וראה שלום על ישראל: שיר המעלות, דברי המשורר ידבר על לשון ישראל בגלות: רבת, פירשתיו: יאמר נא ישראל, בדרך נבואה כי כן יאמר רבת פעם אחרי פעם והטעם אף על פי שצררום לא יוכלו לאבד זכרם: על, אע"פ שעל גבי חרשו חורשים והטע' הבזיון והשפלות על דרך ותשימי כארץ גוך: למענותם, מגזרת כבחצי מענה, טעם קצץ כאשר יקצץ העבות לא יוכלו לחרוש על גבי והטעם כי השם ישיר סבלם מעל שכם ישראל בהכרת מלכותם: יבושו, באחרונה וטעם ציון כנסת ישראל: יהיו כחציר, הנומת בגג שלא יעמוד, שקדמת קודם שיבא לידי פועל כמו שליפת החרב והמעל מיד יבש: שלא, וזה החציר אין תועלת לו וזה הפך בא יבא ברנה נושא אלומותיו, וחצנו כמו גם חצני נערתי והוא פועל, מעמר מאסף העמרים: ולא

ה הזרעים בדמעה ברנה יקצרו: הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתיו:

קכז

א שיר המעלות לשלמה אם יהוה לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם יהוה לא ישמר עיר שוא שקד שומר: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא: הנה נחלת יהוה בנים שכר פרי הבטן: כחצים ה ביד גבור כן בני הנעורים: אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער:

קכח

א שיר המעלות אשרי כל ירא יהוה ההלך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי ה כן יברך גבר ירא יהוה: יברכך יהוה מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך: וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

קכט

א שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל: רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי: על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם: יהוה צדיק קצץ ה עבות רשעים: יבשו ויסגו אחור כל שנאי ציון: יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר:

דזרעין בדמעתא בשבחתא יחצדון: מהלכא יהלוך בבכותא תורא דמסובר ניגרא דבר זרעא מיתא ייתי בתושבחתא כד יסובר איסרתוי ורעי חזיז מן תלמא: שירא דאיתאמר על מסקיין דתהומא על יד שלמה אין מימרא דיי לא יבני קרתא מגן לען ארדיכלוי ביה אין מימרא דיי לא נטיר קרתא דירושלם מגן איתער נטיר: על מגן תטרחון לכון דתיקדמון בצפרא למעבד לכון חטוף די מאחרין ותתבורן למעבד זנו דאכלין מזוני דמסכינין דלעי בהון על יאות וכיון יתן יי לרחמיה דמכא: הא אחסנת יי בנין כשרין אגר עובדין טבין ולדי מעא: כגירין באידא דגיברא כן בנין דעולימא: טב ליה לגבר דימלי מרדשיה מנהון לא יבהתון ארום ינצון עם בעלי דבביהון בתרע בית דינא: שירא דאתאמר על מסיקיין דתהומא טוביהון דכל דחליא דיי דאזלין באורחתיה: ליעות אידך ארום תיכול טובך בעלמא הדין וטב לך לעלמא דאתי: אתתך היך גופנא דעבדת פירין על שירא דביתך בנך היך שתיליא דזיתיא חזור חזור לפתורך: הא ארום היכנא מתבריך גברא דחיל מן קדם יי: יברכינך יי מציון ותחמי בטובא דירושלם כל יומי חייך: ותחמי בנין לבנייך שלמא על ישראל: שירא דאתאמר על מסיקיין דתהומא סגיעין דאעיקו לי מן טליותי יימר כדון ישראל: סגיעין דאעיקו לי מן טליותי ברם לא יכילו לאבאשא לי: על גושמי דארו דאריא אוריכו למורניתהון: יי זכאה קציץ שולשלי רשיעיא: יבהתון ויזורו לאחורא כל סני דציון: יהוון כחצר איגריא דמן קדם דייציץ אתי רוח קידומא נתיב ביה ואתייבש: דלא מלי אידיה חצר וכתפיה מעמר:

הלוך ילך ובכה וגו', כך ישראל זורעין לפני הקב"ה צדקה בדמעה בגלות וברנה יקצרוה כשתשלם משכורתם לעתיד: שיר המעלות לשלמה, שיר שאמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקדש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמ' המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ו ולגור מאחרי המקום מאחר ש שאינו חפץ בה לשוא עמלו בוניו בו: שוא שוקד שומר, על חנם צופה בה השומר: שוא לכם, בעלי האומניות המשכימים ומאחרי' למלאכתם ומתפרנסים בעצבון וביגיעה בלחם העצבים של טורח: כן יתן, הקב"ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשבילו לעסוק בתורה: לידידו שינה, למנדד מעיניו שינה: הנה נחלת יי', לאותו האיש: בנים, אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים: שכר פרי הבטן, שכר פרי התורה שבלבו שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך: כחצים ביד גבור, להלחם בם את אויביו: כן בני הנעורים, התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו: אשרי הגבר אשר מלא אשפתו, מאותם חצים אשפה תיק החצים שקורין קוי"ברין ב בלעז: לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער, תלמידי חכמים שמנצחין זה את זה ב בהלכה ונראין כאויבי' זה לזה: שיר בנים לבניך, ירשו נחלה ואין אשה זקוק' ליבם אז שלום בעולם: שיר האריכו למענית', הוא תלם המחרישה כבחצי מענה צמד שדה: שקדמת שלף יבש, שקוד' שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש: וחצנו, כמו והביאו בניך בחצן אישיל"א ב בלעז וכן גם חצני נערתי: שיר

יקצרו ג' וסי' כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו, הזורעי' בדמעה ברנה יקצרו, בשדה בלילו: בא יבא ה' חס' בשמוא' ובכתובי' וסי' בא אל פלגשי אביך, כי אם בא אתה, עד עת בא דברו, בא יבא ברינה, ובא עם המלך דאסתר: קכ"ז משכימי מאחרי ב' בפסוק וסי' הוי משכימי בבקר וגו' מאחרי בנשף, שוא לכם

מסרה

משכימי קום מאחרי שבת אכלי: אשרי הגב' ד' וסי' יחסה בו, אשר שם יי' מבטחו, אשר תיסרנו יה', אשר מלא: אשפתו ג' וסי' בירמי' סימ' ה': קכ"ח אשריך ב' וסים' אשריך ישרא', אשריך וטוב לך: יבורך ד' ב' פתחין וסים' נמסר בסיפרא סימן קי"ב ובסדר עקב: וראה ג' רף וסים' וראה ועשה כתבניתם, אם דרך עצב בי, וראה בנים לבניך שלום: קכ"ט קצץ ל' עבות רשעים, וא' קצץ פתח, בעת ההיא קצץ חזקיהו, וב' וקצץ וסימ' וקצץ פתילים, וקצץ חנית:

ולא אמרו ד' וסימ' ולא אמרו איה יי' המעלה אותנו מארץ מצרים' ולא אמרו לעלות עליהם לצבא' ולא אמרו בלבם נירא נא את יי' אלהינו' ולא אמרו העברים ברכת יי' אליכם: קֹלא אזניך ב' מל בכתו' וסימ' ואזניך קשובות' תהיינה אזניך קשובות' וכל נביאים דכו' מל במ"ג וסימ' כי אחקר את אבי' כי ייטב ל

וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃

קל

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ אִם־עֲוֺנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנֹתָיו׃

קלא

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃ אִם־לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קלב

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ׃ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ אִם־אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃ נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃

ולא אמרו דעברין מתמן בירכתא דיי' עליכון ולא יתיבין להון בריכנא יתכון בשמא דיי':

שירא דאתאמר על מסקיין דתהומא מן עומקיא קריתך יי': יי' קביל צלותי תהוין אודנייך צייתין לקל צלותי: אין עויין תטור יה יי' מן יקום: ארום גבך שביקותא מן בגלל דתתחמי: אמתינית יי' מתינת נפשי ולאיקריה אוריכית: נפשי אוריכא ליי' מן נטורי מטרת לצפרא דנטרין לקרבא קרבן צפרא: מוריך ישראל ליי' ארום גבי יי' חסדא וסגי עמיה פירקן: והוא יפרוק ית ישראל מכל עווייתיה:

שירא דאתאמר על מסיקיין דתהומא יי' לא גבה ליבי ולא איתרוממו עיני ולא הליכית ברברבן ובפרישן מיני: אין לא שוית אידא לפום ושתיקית נפשי עד דציית פתגמי אוריתא היך חסילא על תדיי אמיה אתגברית באוריתא היך חסילא עלוי נפשי: יוריך ישראל ליי' מן השתא ועד עלמא:

שירא דאתאמר על מסוקיין דתהומא איתדכר יי' לדוד ית כל סיגופיה: די קיים קדם יי' נדר לתקיפא דיעקב: אין איעול על אתתי אין אסיק על דרגש מצעי: אין אתין דומכא לעיני לתימורי ניומתא: עד דאשכח אתר למיבני בית מקדשא דיי' משכניא לתקיפא דיעקב: הא שמענא יתה באפרת אשכחנוהא בחקל חורשי לבנן אתר דצליאו אבהת עלמא: ניעול למשכנוי נסגוד לכיבשא דרגלוי: קום יי' שרי בבית מישרוי נייחך את וארון די ביה אוריתך: כהנייך ילבשון לבושין דזכו וליואי חסידייך ישבחון על קורבניא:

רשי

שיר' עמך הסליחה' לא נתת רשות לשליח לסלוח כמו שנא' כי לא ישא לפשעכם: למען תורא' על זאת שלא יהא אדם בטוח על סליחת אחר שנאמר קויתי יי' קותה נפשי קווי אחר קווי כמו קוה אל יי' חזק ויאמץ לבך וקוה וכמו משמרים לבקר שמרים לבקר: נפשי ליי' משמרים לבקר' הריני מן המצפים לגאולה' שומרים לבקר מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ: מצאתי' שיר' לא גבה לבי וגו' לא נהגתי שררה לא עשיתי גדולו' תענוגות בנויים ונטיעות כמו שעשה בני הנני עליך כמי שאין לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך: שויתי ודוממתי' עליך נפשי כגמול שהוא נתון עלי אמו' גמול יונק שדים: כגמול עלי נפשי' נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו: שיר המעלות זכור יי' לדוד את כל ענותו' ענוי נפשו אשר טרח ועמל למצוא לך מקו' עד אמצא מקום עד שיודע היכן יהיה מקום מקדשו' מצאתי: שמענוה הבשורה' באפרתה במקו' החשוב והמעולה כמו בן תחו בן צוף אפרתי חשו' אבגינוס ד"א שמענוה באפרתה בספר יהושע שבא מאפרים בכל התחומין הוא אומר ועלה הגבול ויצא הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלים נמצאת ירושלים גבוהה מכל הארצות והיא ראויה לבית המקדש שנאמר וקמת ועלית אל המקום וגו' מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל כך נדרש בשחיטת קדשים: מצאנוה בשדי יער' בגבול בנימין שנמשל לחית היער שנאמר בנימין זאב יטרף: נבואה ישמח למשכנותיו' אל

מסרה

אבי' גם מאז לא פתחה אזנך: יחל ה' ג' קמצין וב' פתחין וסימ' לא יחל דברו' יחל ישראל אל יי'' וחברו' מי האיש אשר יחל' והוא יחל להושיע' ב' בתראי קמצין קֹלא שיר המעלות לדוד ד' וסימ' שמחתי באומרים לי' לולי יי' שהיה לנו' יי' לא גבה לבי' הנה מה טוב ומה נעים שבת: קֹלב זכור כל זכור חס' במא זכור יי' לדוד את כל ענותו' ובסא ראיתי נמס' זכור יי' לבני אדום ונטו' לפי דעתי כי לא נ במצ' בשום ספר מדוייק מל כי אם זכור יי' לדוד' וכל זכור מלאים בסב חס' לא תירא מהם זכור הבן יקיר לי אפרים: שנת ה' בשינה וסימ' בחסם אשית את משתיהם' והשכרתי שריה וחכמיה' אם אתן שנת לעיני' מתוקה שנת העבד' בלילה ההוא נדדה שנת המלך:

אבן עזרא

ולא' מנהג העוברים לאמר לקוצרים השם יברך את אשר נתן לכם והטעם כי בני אדם לא ישבחו על תורתם ואמונתם בלבם שאין בם אמונה על כן דימה ישר' שומרי תורה בזורעים וגויי הארצות השומרים הבליהם דימה לחציר גגות: שיר המעלות ממעמקים' טעם ממעמקי' בעבור היות ישר' בגלות ודלות וקלות ושפלו': אדני' בעבור היותו במעמקי' צועק שמעה בקולי: אם' הטעם הושיעני מהרה ואל תזכור לי עונות שעברו כי לא אוכל לענות ולהשיב: כי' הטעם כאשר תסלח לעוני ישמעו חטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא ייראוך ויעשו חפצם ככל אות נפשם: קויתי' לשמוע בקולו' ולדברו לגזירותיו: נפשי' קותה ליי' יותר משומרים ש החומות לבקר' וטעם להזכירו פעמי' כי הם מחזקי' ככה ומנחמי' לבם כי ישנו לבקר: יחל' לשון הציווי מהבנין הכבד וזה ד דברי המשורר יוכיח ישראל ונמה בני אדם פדה והוא יפדה אותך' מכל עונותיו כנגד אם עונות תשמר יה: שיר המעלות' יי' לא גבה לבי' בסתר ולא רמו עיני בגלוי' ולא הלכתי פועל עומד כמו קודר הלכתי ואם הוא יוצא יחסר לבי וזה ההלוך בלב ובמחשבה' מלת ממני משרתת לגדולות ולנפלאות: אם' שויתי' כמו נשוה או שמתי כמו שויתי יי': ודוממתי' מגזרת דומם או מן דמיון' וטעם כגמול בעבור שהזכיר ולא הלכתי והנה הגמול אין לו כח להלוך אם לא ישען על אמו כי מיד יפול' והנה כגמול עלי נפשי הטעם כפול ומלת עלי כמו בעיני ויש אומרים כי הוא דרך תפלה כי לא חשבתי בלבי לבקש סודות ונפלאות ממני רק אם לא שויתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי תהיה נפשי על דרך תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי ואמר דוד הנה אני כל מבטחי בשם וככה עשה ישראל על כן יחל לשון ציווי: שיר המעלות' יתכן שזה השיר חברו דוד בהתכסותו בשק הוא וזקני ישראל בהיות הדבר בעם ולא מצא מקום להקריב קרבן בעד ישראל כי מקום המשכן רחוק היה: זכור' ענותו' מגזרת עינוי והוא שם מהבנין שלא נקרא שם פועלו: אשר' אז נשבע וטעם לאביר יעקב כי יעקב נדר נדר והשלים נדרו במקום שאמר יהיה בית אלהים: אם' נדר שלא יבא אל ביתו לירושלם ולא יעלה על ערש שהוא יציע לו: אם' בכל כחו והנכון שהיא שנת בהרים וכבר הזכרתי דעתי במלת שנת שהיא קמוצה כמלת עזי וזמרת יה: עד אמצא' ידענו כל הארץ לשם היא כולה רק יש מקומות נכבדים שהם יותר נכבדים על כן וזה שער השמים: הנה' אמר רבי משה שמענוה על ידי דוד שהיה מאפרתה והנכון בעיני כי בימים שעברו היו אומרים בני אדם ששמענו מפי נביאים כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה רק המקום לא נודע אם מזרח בית לחם או מערבו או לצפונו או לדרומו וידוע כי עד היום אין בין ירושלם ובין בית לחם רק כמו שלש פרסאות: בשדה יער' ששם גורן ארונה היבוסי: נבואה' ראינו ששם בנה דוד מזבח לשם ויכפר על בני ישראל ויענהו השם באש מן השמים ושם אמר זה הוא בית אלהים: קומה: דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו: כהניך' הם בני אהרן וחסידיך הם הלוים המשוררים וטעם לאמר על הכהנים בגדי צדק כי הם מורים את התורה ושופטי ישראל:

בעבור

בעבור דבר עם קומה יי׳ · אל תשב פני משיחך הוא דוד כי הטעם כפול כמשפט פירש טעם בעבור וזה הוא נשבע הטעם כאשר אמרתי כי השמות הם בכח הפעלים: נשבע יי׳ לדוד · שבועה שלא ישוב ממנה: אם · ועדותי · החולם תחת שורק או היא מלה זרה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי׳ את מכותך · ומ״ם אלמדם שבה אל בריתי ועדותי · ומלת גם הם ישבו גם בניהם: כי · הזכיר ציון בעבור שנקראה עיר דוד כי שמח בהגלות לו כי הר בית יי׳ הוא ציון: זאת · ידבר על לשון השם: צידה · הארץ תהיה צמחה מבורכת וטעם להזכיר צידה מגזרת צדה לדרך ובאה זאת המלה על דרך אגל פנים כי ברכה תמצא בכל צדה שיוליכו מ תמנה העוברים: וכהניה · שהם לובשים בגדי כהונה אוליהם בגדי צדק ילבישם בגדי ישע כדרך הלבישני בגדי ישע שתהיה ישועה מפורסמת ונראה עליהם כבגד: וחסידיה · הם הלוים: שם · בדרך נבואה כי תעמוד מלכות דוד: ערכתי נר · הטעם כפול כמו יערוך אותו אהרן ובניו: ואויביו · אמר אלבים בשת אויבי דוד הפך שילבש ישע הכהנים המתפללים בעדו ויסוב מלת נזרו למלת שם אצמיח קרן לדוד יציץ. נזרו כמו יצא ויראה וכמוהו מציץ מן החרכים: שיר המעלות · הנה הזכיר בשיר העליון אצמיח קרן לדוד והטעם בית דוד הזכיר כי יהיו לאגודה אחת בימי שלמה עם אחיו ותחסר מלת דבר וכן הוא הנה מה דבר טוב ומה דבר נעים כי טוב ונעי׳ תואר והמתואר חסר וטעם גם רמז לכהנים או הנכון להיות אחים על חברת הכהנים וטעם גם על הכהן הגדול: כשמן · הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי׳ על כן הוא נפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים: כטל · אמר רבי משה מה טעם הר חרמון להר ציון ופירש בו כטל חרמון שראוי להיותו יורד על הררי ציון והנכון בעיני כי כטל ישרת אחר וכן הוא כטל חרמון כטל שיורד והנה הזכיר שני דברים על דרך יכפה אף ורבים כמוהו כי הברכה בטל אז תרבה התבואה שחיי האדם תלויין בה: שיר המעלות הנה ברכו · הנה כאשר תהיו כטל חרמון מבורכים הנה אתם חייבים לברך את השם וטעם בלילות גם בלילות שתברכוהו על הטובות שעשה עמכם והוא מדבר לכהנים על כן שאו ידיכם ביום ותהו וישא אהרן את ידיו: וברכו את יי׳ · ביום זה הוא ברכת כהנים: הללו יה · דברי המשורר לכהנים והלוים המשוררים: שעומדים · הם הכהנים המקריבים העולות בחצוצרות הם המשוררים: הללויה · פעם אחרי פעם: כי נעים · תאר לשם הנכבד: כי · שאתם זרעו: כי · התברר לי עוכם גדולתו על כן אשאל מכם שתברכוהו ותהללוהו מכל המלאכים העליונים והאלהים השפלים שהם האלילים ויקראם אלהים כנגד מחשבות עובדימו כמו חנניה הנביא והוא היה נביא שקר ורבים כאלה במקרא והראיה הגמורה על גדולת השם: כל

רשי

אל תשב פני משיחך · שלמה בבאו להכניס את הארון: ועדותי זו אלמדם · זו אשר אלמדם: צידה · מזונה: יציץ · יאיר כמו ונוצצים כעין נחשת: שיר · הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד · כשישב הקב״ה בבית הבחירה עם ישראל הקרויין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמם: כשמן הטוב · שנמשח בו אהרן הכהן: היורד · מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב על פי הכתונת כן נעים טל חרמון שגבוה על הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון כשם ששמן המשחה לגדולה כך טל ציון לתפארת ולכבוד לישראל כשם ששמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן · ורבותינו דרשו שבת אחים משה ואהרן ולענין מעילה בשמן המשחה ב במסכת הוריות כל המזמור אבל ים בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים ו וחידותם ועקר שיר המעלות על בית המקדש כאמר: הללויה הללו את שם יי׳ וגו׳ · ברקים למטר עשה · הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירי׳ לפני המטר שקורין אשל״ידש בלע״ז:

מוצא

מסרה

תשב ד׳ קמץ ומלרע וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צ׳ ובסדר חיי: לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני · וידבר אתו טובו׳ · נשבע יי׳ לדוד אמת אם ישמרו בניך בריתי: ערכתי ג׳ וסימ׳ את שבע המזבחות ערכתי · נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט: קל״ג הזקן ג׳ וסימ׳ צרעת הראש או הזקן: וגם את הזקן תספה · ירד על הזקן זקן אהרן: הברכה ב׳ בטע׳ אתנחתא וסימ׳ את הברכה אשר תשמעו · כי שם צוה יי׳ הברכה: קל״ד בלילות ד׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימן צ״ב: וברכו ב׳ וסימ׳ ובמה אכפר דגבעונים · שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳: קל״ה בבית יי׳ ט״ל בקרי׳ וסימ׳ וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה · אם יעלה העם הזה · ובשנה השביעי׳ שלח יהוידע דמלכים · ויתן הכהן לשרי המאיות דמלכים · ובנה מזבחו׳ בבית יי׳ · ויתנהו על יד עשי המלאכה תנינא דפסוק דמלכים · ספר התורה מצאתי דויאמר חלקיהו דמלכים וחברו דד״ה ויען חלקיהו · ויעל המלך בית יי׳ וכל איש יהודה תנינא דפסו׳ דמלכים · ויתץ את בתי הקדשי׳ אשר בבית יי׳ דמלכים · ואת עמודי הנחשת תנינא ד דפסוק דסוף מלכים · וישמע פשחור בן אמר · ויכה פשחור את ירמיהו · וישמעו הכהנים והנביאי׳ דירמיה · מדוע נבית בשם יי׳ · ואם נביאים הם · ויהי בשנה ההיא בראשית · ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה · וישלח המלך צדקיה ויקח · ואת עמודי הנחשת אשר תנינא דפסוק דסוף ירמיה · ויער יי׳ את רוח זרבבל · ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס · והיה כל סיר בירושלם · לאלה מחלקות השערים דד״ה · ויכל שלמה את בית יי׳ · וככלותם הביאו לפני המלך · ויזעף עזיהו ובידו · ויאמר יחזקיהו להכין לשכות · ובנה מזבחות בבית יי׳ דד״ה · ויתנו על ידי עשי המלאכה דד״ה ב׳ בפסוק · ויתיכו את הכסף בבית יי׳ דה׳ · אך טוב וחסד ירדפוני · אחת שאלתי מאת יי׳ · שתולי׳ בבית יי׳ בחצרו׳ · שיר המעלות הנה ברכו · שעמדים בבית יי׳ · זנח יי׳ מזבחו נאר מקדשו · ועיין מה דקשיא לי בהני סימנין במסרה רבתא בערך ארני:

בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ נִשְׁבַּע־יְהוָה לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ׃ אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ׃ כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃ זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה־אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ׃ צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם׃ וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ׃ שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי׃ אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ׃

קלג

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד׃ כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו׃ כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם׃

קלד

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת׃ שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קלה

הַלְלוּ־יָהּ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה׃ שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ הַלְלוּ־יָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃

מְטוּל זְכוּתֵיהּ דְדָוִד עַבְדָךְ בְּמֵיעַל אֲרוֹנָא בִּמְצַע תַּרְעַיָּא לָא תְּתִיב אַפֵּי שְׁלֹמֹה מְשִׁיחָךְ׃ קַיֵּים יְיָ לְדָוִד בְּקוּשְׁטָא לָא יְתוּב מִנַּהּ מִן וַלְדָא דִמְעָךְ אַשְׁוֵי מְלִיךְ עַל כּוּרְסֵי דִי לָךְ׃ אִין יִנַטְרוּן בְּנָךְ קְיָמִי וְסָהֲדוּתִי דֵּין דְּאַלִּיפִינּוּן אַף בְּנֵיהוֹן לְעָלְמִין יְתִבוּן עַל כּוּרְסֵי דִי לָךְ׃ אֲרוּם אִיתְרְעֵי יְיָ בְּצִיּוֹן רַגְגִיתֵיהּ לְמוֹתַב דִּילֵיהּ׃ דָּא נְיָיח שְׁכִינְתִי עַד עָלְמָא כָּא אֶתִּיב אֲרוּם רַגְגִיתָהּ׃ זְוָודָהּ מְבָרְכָא אֲבָרֵיךְ וְחַשּׁוֹכָהָא יִסְבְּעוּן לַחְמָא׃ וְכַהֲנָהָא אַלְבִּישׁ לְבוּשֵׁי פּוּרְקָן וַחֲסִידָהָא מְשַׁבְּחָא יְשַׁבְּחוּן׃ תַּמָּן אַצְמַח מְלִיךְ יְקִיר לְבֵית דָּוִד סְדָרִית שְׁרַגָא לִמְשִׁיחִי׃ בַּעֲלֵי דְבָבוֹי אַלְבִּישׁ לְבוּשִׁין דִבְהַתָּא וַעֲלוֹי יְנִיץ כְּלִילֵיהּ׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקַיָּין דִתְהוֹמָא הָא כְּמָא טָב וּכְמָא בְּסִים לְמִיתַּב צִיּוֹן וִירוּשְׁלֵם כִּתְרֵין אַחִין בְּרַם כַּחֲדָא׃ כִּמְשַׁח טָב דִּמְתָרַק עַל רֵישָׁא נָחִית עַל דִּיקְנָא דִּיקְנֵיהּ דְאַהֲרֹן דְנָחִית עַל אִימְרָא דִלְבוּשׁוֹי׃ הֵיךְ כְּטַלָּא דְחֶרְמוֹן דְנָחִית עַל טוּרֵי צִיּוֹן אֲרוּם תַּמָּן פַּקִיד יְיָ יַת בִּרְכְתָא חַיֵּי עַד עָלְמָא׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיָּין דִתְהוֹמָא הָא בְּרִיכוּ יַת יְיָ כָּל עַבְדַיָּא דַיְיָ דְקַיְימִין עַל בֵּית מַטְרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּמְשַׁבְּחִין בְּלֵילַוָן׃ טוּלוּ יְדֵיכוֹן קוּדְשָׁא כַּהֲנַיָּא עַל רוֹכַן קוּדְשָׁא וּבָרִיכוּ יַת יְיָ׃ יְבָרְכִינָךְ יְיָ מִצִּיּוֹן דְעָבֵד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ הַלְלוּיָהּ שַׁבְּחוּ יַת שְׁמָא דַיְיָ שַׁבְּחוּ עַבְדַיָּא דַיְיָ׃ דְקַיְימִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּדָרַת בֵּית אֱלָהָנָא׃ הַלְלוּיָהּ אֲרוּם טַב יְיָ זַמָּרוּ לִשְׁמֵיהּ אֲרוּם בְּסִים׃ אֲרוּם דְבֵית יַעֲקֹב בְּחַר לֵיהּ יְיָ יִשְׂרָאֵל לְחַבּוּבֵיהּ׃ אֲרוּם אֲנָא יָדְעֵית אֲרוּם רַב יְיָ וְרִיבוֹנָנָא עַל כָּל אֱלָהִים׃

כל, אשר הזכיר בשמים ובארץ בימים שהם רבים וכל תהומות : מעלה, כתוב בירמיה הוא בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים בתולדותם יתנו רביבים רק הכל בחפץ השם וכן אמר איוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו המתן מטר : נשיאים, איד הארץ מעלה וטעם מקצה הארץ כנגד מקצה השמים מוצאו כי העגול אין לו ראשית רק כנגד המחל וכנגד הסמך הדבר אליו והנה הטעם מכל מקום וטעם ברקים כי הם אם עם מטר שהוא מים ולמ״ד למטר בעבור, וטעם אוצרות לרוח שהם בכח כי הנה דבר אבור והנה התברר כי כל חפצו יעשה והנה ראיה אחת וראיה שנית אותות השם במצרים והזכיר תחלה מכת בכורות בעבור שמי דברי האחד כי עקר יציאתנו ממצרים היה בעבור מכת בכורות וכן כתוב הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנמלטו בכורי ישראל והנה היה נס בתוך נס : שלח, השם שהיו לפני מכת בכורים ויו״ד בתוככי לנוכח מצרים וכמוהו ועוררתי בניך ציון על בניך יון והזכיר בפרעה ובכל עבדיו ואף כי בעמו : שהכה, מלכים עצומים, כמו מלכי מדין או הפירוש הבא אחריו : לסיחון, הזכירם בעבור תקפם וכלל באחרונה ולכל ממלכות כנען : ונתן, ארץ סיחון ועוג וכנען נחלה פירוש שלישראל לבדו נתנם נחלה : יי, אחר שהזכיר אלה הטתים הראיות אמר על כן שמך לעולם עומד וזה השם נודע לישראל לבדו ועליו הוא נקרא והוא יעמוד כי השם יעמידנו ואם עבר על ישראל רע עוד ישוב כשהיה על כן : כי ידין, כאשר דן עמו מיד פרעה : ועל עבדיו יתנחם, דרך משל וכאשר יקח השם דין עמו מיד הגוים לא יועילום עצביהם כמו אלהי מצרים שעשה השם בהם שפטים : עצבי, קראם עצבים דרך בזיון שאין בהם תועלת רק עצבון חנם וטעם מעשה ידי אדם כי עושם נכבד מהם : פה, וכבוד האדם על כל נבראי מטה בנשמה העליונה בעלת הדיבור על כן אמ׳ פה להם ואחר כן הזכיר הרגשת העין גם האזנים שהם נכבדות בהרגשות והניח השלש האחרות וטעם אף אין יש רוח בפיהם הרוח שהוא הגוף שנמצא לאדם ולבהמ׳ ולעוף לכל מרגיש והוא עיקר כל הרגשות

קלו לאדני האדנים ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ הוא אלהי אלהים ואדוני האדנים, לאדניהם למלך מצרים, פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה ואדנינו דוד לא ידע׳ ואדנינו מכל אלהים, הודו לאדני האדנים, כי קדוש היום לאדנינו, ועיין במ״ס רבת׳ בשערי הניקוד והנגינות בשער משה וכלב ובשער שמתחיל כל לשון אלהות ונמסר גם בעמוס סי׳ ר׳ :

כל אשר חפץ יהוה עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהמות : מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו : שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה : שלח אתות ומפתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו : שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים : לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען : ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו : יהוה שמך לעולם יהוה זכרך לדר ודר : כי ידין יהוה עמו ועל עבדיו יתנחם : עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם : פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו : אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם : כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם : בית ישראל ברכו את יהוה בית אהרן ברכו את יהוה : בית הלוי ברכו את יהוה יראי יהוה ברכו את יהוה : ברוך יהוה מציון שכן ירושלם הללויה :

קלו

הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו : הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו : הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו : לעשה נפלאות גדלות לבדו כי לעולם חסדו : לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו : לרקע הארץ על המים כי לעולם חסדו : לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו : את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו : את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו : למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו :

כל די יתרעי יי עבד בשמיא ובארעא בימיא וכל תהומיא : דמסיק ענגין מסייפי ארעא ברקין למיחת מטרא עבד דמפיק זעפא מן תוסברוי דיליה : דיקטל בוכריא דמצראי מאנשא עד בעירא : שדר אתין ותמהין במציעייך מצרים בפרעה ובכל עבדוי : דימחא עממין סגיעין וקטל מלכין תקיפין : לסיחון מלכא אמוראה ולעוג מלכא דמתנן ולכל מלכוות כנען : ויהב ארעהון אחסנא אחסנא לישראל עמיה : יי שמך לעלם יי דכרנך לדר ודר : ארום ידין יי במימריה דינא דעמיה ועל עבדוי צדיקיא יתוב ברחמוי : טעוון דעממיא סימא ודהבא עובד אידי בר נש : פום להון ולא ממללין עיינין להון ולא חמיין : אודנין להון ולא צייתין נחירי ולא אית רוחא דחיי בפומהון : די כמתהון יהון עובדיהון כל דמתרחצין עליהון : דבית ישראל בריכו ית יי דבית אהרן בריכו ית יי : דבית ליואי בריכו ית יי דחלייא דיי בריכו ית יי : בריך יי מציון דאשרי שכינתיה בירושלם הללויה : שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה : שבחו לאלהי אלהיא ארום לעלם טוביה : שבחו למרי מריא ארום לעלם טוביה : לעבד פרישן רברבן בלחודיה ארום לעלם טוביה : לעבד שמיא בסוכלתנו ארום לעלם טוביה : לרדיד ארעא עלוי דמיא ארום לעלם טוביה : ולעבד נהורין רברבין ארום לעלם טוביה : ית שימשא לשלטן ביממא ארום לעלם טוביה : ית סיהרא וכוכביא למשלט בליליא ארום לעלם טוביה : למחי מצראי במכתשין קטל בוכריא ארום לעלם טוביה : ואפיק

רש״י

מוצא, לשון מציאה כלומר אוצרות תיקן לרוח ושם הם מ׳ מזומן לו לשלחם במשלחתו : בתוככי, כמו בתוכך : יי׳ שמך לעולם, בגדולתך ובממשלתך או כן היא גם עתה והיכולת ב בידך לדון ולנקום נקמתנו : כי ידין יי׳ עמו, ישפוט משפטם מאויביהם : יתנחם, יתעשת : יראי יי׳, אלו הגרים, מכ׳ אף אין יש רוח בפיהם, גם הרוח אין בפיהם אפילו כ כבהמה זו כל שכן שלא ידברו כאדם ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח החוטם אף זה פתח ואף להם ולא יריחון קמץ : מכ׳, לעושה נפלאות לבדו, בראשון לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש ו והירח : למכה מצרי׳ בבכוריה׳, בכוריה׳ לא נאמ׳ אלא בבכוריהם עמדו בכורות ובקשו שוקן של אביהם המעכבין בישראל כ כששמעו נגע עשירי מפי משה לגזרים

והנה העצב פחות מכל מרגיש וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה יחיה ויעמוד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם : כמוהם, שהם בלא נשמה ובלא מראה ושמע וריח : בית, ברכו את יי׳, שהבדיל אתכם מן העמים וכלל בתחלה בית יש׳ ואחר כך הזכיר נכבדי הנכבדים שהם בית אהרן ואחר כן כלל כל השבט וכלל באחרונה כל יראי יי׳ מישראל ומן הגוים וזאת היא הברכה : ברוך יי׳, הללויה, שתאמרו ברוך יי׳ : הודו, דברי המשורר לישראל והטעם כי הוא טוב : הודו לאלהי האלהים, המלאכים העליונים שאינם גופות ולא כגופות : הודו לאדוני האדונים, המלאכים הם אדוני הארץ : לעושה נפלאות, מעין והם העגולות הכבודות שהם כבא השמים : לעושה, הכל דבק עם הודו וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ : לרוקע, כי המים תחת הארץ בחצי הכדור כאשר פירשתי בפרשת בראשית ומלת רוקע פועל ונפתח הקו״ץ בעבור אות הגרון והנה הזכיר מה שהוא על ראש צין האדם והארץ אשר תחתיו : לעושה, הזכיר שני המאורות כי חיי האדם תלויין בהם ואחר כך פירש כל אחד מהם את השמש לבדה ואת הירח משתתפים ובעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה ולולי אור הלבנה והכוכבים לא ישאר חי וצמח ועם כל אלה הזכיר כי לעולם חסדו שהוא עושה כן תמיד ושב עתה להזכיר כי חייבים אנחנו להודות לשם על האותות שעשה בעבור עמו והחל למכה אחר שהזכיר למכה מצרים פרט בבכוריהם וזה חסד גדול עם ישראל להנקם מאויביהם : ויוצא

ויוצא, מתוכם, מתוך מצרים: ביד רמה, לא כעבדים הבורחים מפני אדוניהם: לגוזר, גם זה חסד היה כי היה יכול להעבירם במים ולא ימותו רק יעברו בפחד ובעצבון: והעביר, זה הכתוב לאות כי נכנסו בים הרבה רחוק מהיבשה וזה טעם בתוכו: וניער, הנה פרעה טבע וכל חילו אז היו ישראל חפשים וזה טעם כי לעולם חסדו עם ישראל: למוליך, בענן וזה חסד או במדבר ה הגדול ככתוב לכתך אחרי במדבר: למכה, ויהרוג, הטעם כפול ועתה פירש אותם ב בעבור שהיו חזקים וכן אמ' הנביא על האמורי אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים וככה מיד האמורי בחרבי ובקשתי כי לא שלם עון האמורי: ונתן, שלא היה בברית לתתם להם על כן הזכירה כ נחלה: שבשפלנו, זכר שהניחו הנחלה והיו בגלות בבל זכר לנו כמו הרגו לאבנר כי הטעם זכר אותנו: ויפרקנו, ששבו אל בית שני והיו אותם שם בתחלת בואם גם ב בדרך זן השם אותם כאשר אמר הנביא לא ירעבו ולא יצמאו על כן נותן לחם לכל בשר: הודו בעבור כי סבת הלחם מטר השמי' וכן כתוב יפתח יי' לך את אוצרו הטו' את השמי' על כן חתם הודו לאל השמי' וזה הוא שיאמר זה לזה בימים ההם: על נהרות בבל, בראש הספר הזכרתי דעת המפרשי' במזמור הזה וזה המזמור נאמר על לשון הלוים שהם המשוררי' בגלותם על בבל וטעם על נהרות שהתבודדו מהבבליי' שלא ישמעו בכייתם ועוד בעבור שאמרו ת תלינו כנורותינו וטעם ישבנו כמו משתוממים יושב משמים על כן מלת גם: על, אמר ר' משה כי בתוכה בתוך ציון טרם גלותם ולפי דעתי כי בתוכה בבבל והעד על נהרות בבל שהערבים סביבות ה הנהר ובעבור שאמר נהרות לאות כי היו רבים ולא היה בירושלם נהר כי גיחון סתמו חזקיהו ככתוב בדברי הימים ועוד ראיה אחרת כי שם על בבל כי שם היו אומרים שירו לנו ומלת ותוללינו קשה ורבי יהודה המדקדק אמר שהוא מגזרת על הר גבוה ותלול בדרך רחוקה ורבי משה הכהן אמר כי ותוללינו מגזרת יללה על משקל ותושבינו כאילו אמ' יללתינו וככה פי' ותחת יללתינו היתה שמחה להם ולא דבר נכונה כי אין בכתו' זכר ותחת גם יללתינו היתה שמחה להם אם כן למה היו מבקשים שישירו והטעות הגדולה שתושבינו תואר אדם ותוללינו שם ולפי דעתי הנה מצאנו שרה את אלהים תשתרר עלינו גם השתרר וכן שסוהו כל עוברי דרך מפעלי הכפל והמה שוסים את הגרנות שרשו שסה וככה יהיה תלל גם תלה שנים שרשים והטעם אחד והנה ותוללינו כמו תלינו כנורותינו והנה ותוללינו ותליתינו כלי השמחה והנה הטעם כפול וזאת היתה תשובתינו איך נשיר: נכר, תאר כי אדמת מלה סמוכה לשון נקבה אדמת גוי נכר או אדמת אל נכר הפך שיר יי': אם, דברי כל אחד מהמשוררים בלבם וטעם אשכחך כנגד בזכרנו וטעם ימיני בעבור כנורותינו כי בימין ננגן היתרים ופעול תשכח ימיני חסר כמו המעשה והזכיר על הימין תשכח דרך משל ויש אומרים שפירושו תישב בלי חבר: תדבק: טעם לשוני כי הלשון הוגה בשירים, אזכרכי בדבור כמו ושמה יי' לא תזכרי עוד, אם לא אעלה הטעם שיקדים זכר ירושלם על ראש שמחתו: זכור, איננו מדבר על גלות טיטוס כאשר חשבו רבים כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל ועוד כי טיטוס הרשע לא היה מזרע אדום כי אנשי רומא הם יונים בראיות רק כאשר היה אדום תחת יד ישראל היו שמחים במפלת ישראל וככה כתוב בספר עובדיה גם שישי ושמחי בת אדום והחרפה שהיו האדומיים מחרפים את ישראל יום שנלכדה ירושלם ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מצרתם וכן אמר ואל תגדל פיך וזהו זכור האומרים לבבליים בלו וערו יסודות ירושלם והנה ערו מגזרת פתחן יערה והיה ראוי להיות על משקל בלו מעשיהם והוא חסירת דגש כמכתב ובעבור שהוא סוף פסוק היתה המלה מלעיל כמו כלו כענן כלו ובעבור היות הטעם במלת ערו האחרון באות הראשון על כן שם גם ערו הראשון מלעיל:

ויוצא י"ב מ"ל בקריא' וסימ' ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה, ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב, ויאמר שלום לכם אל תיראו, ויוציא יוסף אותם מעם ברכיו, ויוציא משה את העם לקראת האלהים, וגדעון בא ויעש גדי עזים, ויוצא משם את כלי דיהויכי' פתח יי' את אוצרו דירמיה, לקול תתו המון מים בשמי',

וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קלז עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן: עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר: אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי: זְכֹר יְהוָה לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ:

וְאַפֵּיק יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מִבֵּינֵיהוֹן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: בְּאִידָא תַקִּיפָא וּבִדְרַע מְרַמְמָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לְצַלַּח יַמָּא דְסוּף לְצִילוּחִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וְאַעֲבַר יִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעֵיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וְשַׁנִּיק פַּרְעֹה וְחֵילְוָתֵיהּ בְּיַמָּא דְסוּף אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לִמְהַלֵּיךְ עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לְמָחֵי מַלְכִין רַבְרְבִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וּקְטַל מַלְכִין גֵּיוְתָנִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וּלְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וִיהַב אַרְעֲהוֹן לְאַחְסָנָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: אַחֲסַנְתָּא לְיִשְׂרָאֵל עַבְדֵּיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: בְּאִתְמַסְכְּנוּתָנָא דְּכַר לָנָא קְיָמֵיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וּפַרְקָנָא מִן מְעִיקָנָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: דְּיָהֵב מְזוֹנֵיהּ לְכָל בִּסְרָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: שַׁבָּחוּ לֵאלָהָא שְׁמַיָּא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ:

עַל נַהֲרוֹתָא דְבָבֶל תַּמָּן יְתִבְנָא לְחוֹד בְּכֵינָא כַּד הֲוֵינָן דְּכִירִין יָת צִיּוֹן: עַל עַרְבִין בִּמְצִיעֲתָא תְּלֵינַן כִּינָרָנָא: אֲרוּם תַּמָּן שַׁיִילוּ יָתָנָא בַּבְלָאֵי דִּשְׁבוֹ יָתָנָא לְמֵימַר מִילִּין דְּשִׁירָתָא וּבְזִיזָנָא עַל עִיסַק חֶדְוָא אַמְרִין שַׁבָּחוּ לָנָא מִן שִׁירָתָא דַּהֲוֵיתוֹן אָמְרִין בְּצִיּוֹן: מִן יַד קָטְעוּ לֵיוָאֵי אֲלְיוֹנֵיהוֹן בְּכַכֵּיהוֹן וְאָמְרִי הֵיכְדֵין נְשַׁבַּח יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ עַל אַרְעָא חִילוֹנִיתָא: מְתִיבָא קָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְאָמְרָה דְּאִין אַנְשְׁיֵינָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם אַנְשְׁיֵית לִימִינִי: תִּדְבַּק לִישָׁנִי לְמוֹרִיגִי אִין לָא אִידְכַּר יָתַיְכִי אִין לָא אַסֵּיק דָּכְרַן יְרוּשְׁלֵם עַל שֵׁירוּי חֶדְוַות בֵּית שַׁמְשִׁי: אָמַר מִיכָאֵל רַבָּה דִּירוּשְׁלֵם אִידְכַּר יְיָ לְעַמָּא דֶּאֱדוֹמָאָה דְּאַחֲרִיבוּ יְרוּשְׁלֵם דְּאָמְרִין צָדוּ צָדוּ עַד דְּשִׁיתְאָסָא בָּהּ:

אמר

לגזרים, י"ב קרעים לי"ב שבטים: מלכים גדולים, כאן רמז שלשים ואחד מלכים והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם שקול סיחון כנגד כלם כל אחד לעצמו וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען כן באגדה: שבשפלינו זכר לנו, במצרים זכר לנו: ויפרקנו, מתוכם והפליא לנו כל זה: נותן לחם, רמז כאן חסד כל המעשים: הודו לאל השמים, המכין בהם מזון לכל בריה, עשרים ושש כי לעולם חסדו כאמרו במזמור זה כנגד עשרים ושש דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הב"ה: על נהרות בבל שם ישבנו, כשירדנו לגולה ושאלם נבוכד נצר שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן: על ערבים, ערבי נחל: ותוללינו שמחה, מיני כלי זמר על שם שהם תולין אותם כך פירשו מנחם ותוללינו שמחה ותוללינו של שמחה ויש לפתור תוללינו אויבינו שהם מהוללים ומתעתעים ומשטים בנו לשון ומהוללי בי נשבעו: אם אשכחך ירושלם, כנסת ישראל אומרת כן: אם לא אעלה את ירושלם, את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחותי: ערו, ערו, לשון חורבן וכן חומות בבל הרחבה ערער התערער וכן ערות יעור ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ: נגר

מסרה

ויוצא יהוידע הכהן, לקול תתו המון מים תנינא דספרא' ויוציא ישראל מתוכם אלין מ"ל וי"ג חס' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ויקח קרח: קל"ז נהרו' ג' וסימ' הובשת נהרות איתן, הלא טוב אמנה ופרפר' על נהרו' בבל שם ישבנו: אשכחך ב' וסי' ואנכי לא אשכחך, אם אשכחך ירושלם: אעלה ח' פתחין וסימ' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטרת בירושלם וביאור בסדר שמות:

סם גם ערו הראשון מלעיל: בת

נגד אלהים אזמרך, לעיני השרים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך, שמך בעל גבורות וקנא ונוקם ואמרת הבטחת טובך וחסדך הגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך וסולח לנו: תרהיבני, הגדלתני: כי שמעו, כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחילה ואחר כך יגזור כל גזירותיו: יידע, ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות: יגמור בעדי, ישכים על ידי בקשותי: מעשי ידיך, בבית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך: בנתה לרעי מרחוק, בנתה מרחוק למושבי אל רעותך וחבתך לרעי לחברני אליך: ארחי ורבעי זרית, דרכי ושכבי ורבצי סבבת מחיצה שאין לי לעשות דבר בלא ידיעתך, זרית לשון זר זהב סביב כן חברו מנחם ורבותינו דרשו על טיפת תשמיש שהוולד נוצר מן הברור שבה ופירושו זרית לשון זורה את התבואה לברור את הפסולת שבה: הסכנתה, למדת: אחור וקדם צרתני, פני ואחורי: כפכה, אכפך ורדוייך דישטרוית בלע"ז: פליאה דעת וגו', מכוסה ונצלם ממני מקום לברוח מפניך מ' ואציעה מצע ומשכב: אשא כנפי שחר, אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העולם לסופו כן אמהר לעוף עד אשר אשכון באחרית ים: ואומר

בת, דברי המשורר מתפלל שתהיה בת בבל שדודה: אשרי, ספר אכזריות לבם שטפשו עוללי ישראל על כן למעלה את גמולך: לדוד אודך בכל לבי, בעלם, נגד אלהים הם הדיינים המקיימים משפטי אלהים בארץ, אזמרך בגלוי: אשתחוה, יש אומרים כי היכל קדשך השמים וזה רחוק בעבור אשתחוה והנכון שהוא המקום שהיה שם הארון, מכאנו בכל ספר כל שמך בקמץ חטף על כן לא דבר נכונה המפרש שאמר כי הגדלת על כל בחולם והפעול שמך ותחסר וי"ו ואמרתך והנכון בעיני כי יש לשם הנכבד שמות תואר כמו אדני הקמוץ גם אלהים ואל שדי שם העצם הוא הנכתב ואיננו נקרא הוא הנכבד והנורא על הכל וזה השם לא נודע עד שבא משה ארונינו והש' אמ' לו זה השם וזה הוא ואודה את שמך שהוא שם העצם והנה הטע' כי הגדלת על כל שם שיש לך שהם שמות התואר השם הנכבד שאמרת: ביום, תרהיבני, תחזקני, עוז פעול והנה מלת תרהיבני יוצא לשנים פעולים: יודוך, טעם שמעו אמרי פיך שמשחתני להיותו נגיד ועמים ישרתוני: וישירו, לא יהיה להם שירות חשק או שירות מלחמות רק שירות בדרכי השם ולספר מעשיו: כי, אז יתברר להם כי השם אף על פי שהוא רם על הכל הוא רואה השפל כמוני שהייתי בתחלה רועה צאן וטעם רואה שיושיעני ומלת יידע מהכבד כמו ייטיב ונפתח הדל"ת בעבור אות הגרון, ממרחק ממקום רחוק כגבוה שמים מעל הארץ ומלת יידע ילמדנו דעת שייסרנו כמו ויודע בהם את אנשי סוכות: אם, הנה ידעתי כי

קלח לדוד ז' בטע' בסיפרא וסימ' נמסר בסיפרא סימ' כ"ו וסימ' ק"ג: אמרתך י"ב חס' בליש' וסימ' האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, בלבי צפנתי, כי הגדלת על כל שמך, הקם לעבדך, ויבאני חסדיך, חליתי פניך, כלו עיני, מה נמלצו לחכי, פעמי הכן, קדמו עיני אשמורות, שש אנכי, תען לשוני: תרף ג'

בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ׃ אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

קלח א לְדָוִד אוֹדְךָ בְכָל־לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ׃ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ׃ בְּיוֹם קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז׃ יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי־פִיךָ׃ וְיָשִׁירוּ בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי גָדוֹל כְּבוֹד יְהוָה׃ ה כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע׃ אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ׃ יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף׃

קלט א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע׃ אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק׃ אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה׃ כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ ה אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה׃ פְּלִאיָה דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ׃ אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח׃ אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ׃ אֶשָּׂא כַנְפֵי־שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם׃

לדוד

אמר גבריאל רבה דציון לאומא בבליתא בזויתא טב ליה די ישלם לך ית גומליך ביש די גמלת לנא: טב ליה דאחיד ומרטיש ית טליך על כיפא: על יד דוד אודי קדמך יי בכל לבי קביל דייניא אזמרינך: אסגוד קדם היכלא דקודשא ואודי ית שמך מטול טובך ומטול קושטך ארום אסגיתא על כל שמך מימרי תושבחתך: ביומא דיקרית עני יתי אסגיעתני בנפשי עושנא: יודון קדמך יי כל מלכי ארעא ארום שמעו מימרי תושבחתך: וישבחון על כבישי יי ארום רב איקרא דיי: ארום רמא יי ומכיך יחמי לטב וגיותנא מן שמיא רחיקין ימאיך: אין אהלך במצע עקתא תחיינני על נחירא בעלי דבבי תושיט אידך לחבלותהון ותפרקינני ימינך: יי ישלים בישא עילויהון אמטולתי יי טובך לעלם עובדי אידך לא תשבוק:

לשבחא על יד דוד תושבחתא יי פשפשתני וידעת: את קדמך גלי אותבותי למיעסק באוריתא ואוקימותי למיזל בקרבא איתביינת לחברותי בכנישתך מן עם רחיק: כדון בהליכותי באורחא וברבעותי למעסק באוריתא איתעבדת חילוני וכל אורחותי אסכינתא: וכד ליתי ממלל בלשני הא יי ידעת מחשבת לבי כולא: מאחוראי ומאפי אעיקתא יתי וגרית עלי מחתא דידך: מכסיא למידע מיני איתקפת לא איכול לה: אן איזיל מן קדם זעפך ואן מן קדמך איפוך: אין אסק לשמיא תמן אנת ואימוך לשיול הא תמן מימרך: אזקוף יציצין דקריץ אשרי בסופי ימא:

מסרה.
וסימ' אל תרף ידיך מעבדיך ד דיהושע, החזק במוסר אל תרף, מעשי ידיך אל תרף: לט' ארחי ב' וסימ' ארחי ורבעי זרית, ארחי נדר ולא אעבור: כפכה ל' כתי' כן והוא חד מן מלין דמשמשי' כה ודייא בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא: אנה ב' בטע' מלרע וסימ' אנה אנחנו עולים, אנה אלך מרוחך:

אתה רם ותראה השפל על כן ארע אם אלך בקרב צרה ארע שתחייני ואיך תחייני שתשלח ידך הנטויה ותושיעני, על אף אויבי אמר רבי משה אף על אויבי ולפי דעתי שהוא כמשמעו על אף אויבי כמו להכעיסם והטעם בעל כרחם: יי' יגמר, חפצי בעדי או יגמור מעשי והנה הוא חסר כמו תשכח ימיני והנה חסדך לעולם עומד ואם מעשה ידיך אם כן לא תרפני ומלת תרף מהבנין הכבד כדרך למעשה ידיך: למנצח לדוד מזמור יי' חקרתני, זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרים מזמור כמוהו וכפי בינת אדם בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בטעמיו ועתה אפרשנו בדרך קצרה בע"ה, החל חקרתני כדרך חוקר לב ובוחן כליות ויכולת לדעת כל סודי: אתה, תדע שבתי וקומי והטעם כי תנועות האדם השוכות והכל כפי צורך האדם ומחשבתו וחפצו על כן מלת לרעי כמו מחשבתי וכמוהו וברעיון לבו ובארמית רעיונך על משכבך סליקו ובאה המלה עם למ"ד כמו הרגו לאבנר וטעם מרחוק מזמן רחוק כמו מרחוק יי' נראה לי והנה הטעם קודם רעי כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך וטעם להוסיף אתה כי אתה לבדך תדע מספר כל תנועותי לא האדם בעצמו: ארחי, הזכיר הישיבה והקימה והזכיר ההליכה והיא ארחי והנה יהיה רבעי כמו בשכבי כי אלה הארבעה הנזכרים בקריאת שמע ורבי משה הכהן אמר כי רבעי תרגום רבצי ופי' זרית מן זר זהב והוא מהבנין הכבד הדגוש והטעם כאילו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי ומלת הסכנת פועל יוצא מגזרת הסכן הסכנתי והטעם כמו הרגלת ומלת דרכי הם דרכי התולדת העין לראות והאזן לשמוע והחיך לטעום והלשון לדבר והאף להריח וכל הגוף להמיש וכן מעשה כל אבר דבר ידוע לא יעשנו אבר אחר וחכמי התולדת יבינו זה והנה זה כדרך אם יוצר עין הלא יביט: כי, קודם שתהיה המלה שלימ' בלשוני אתה ידעת כולה ועוד לא שלמתיה: אחור, צרתני, מגזרת וצרת עליה ואל תתמה בעבור שלא אמר צרת עלי כי הנה כמוהו אל תצורם ואל תתגר בם ומלת וקדם לפנים ואחור הפך תנועת האדם והנה הטעם כי צרתני אחור ולפנים ותשת עלי כפכה ואין מבוא ומבוק כזה: פליאה, שם התואר והמתואר הדעת ואת הדעת המחשבת היא: אנה, אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח השם על כן אנה אלך מרוחך והטעם כמו מפניך: אם, חשבתי בלבי אולי אוכל לעלות אל השמים שם אתה ומלת אסק כמו תרגום וכמוהו אם נסקה ביעקב כמו עלתה אע"פ שהוא כתוב בשי"ן: ואציעה, אם שמתי מצעי או יצועי שאול שהוא תחתיות הארץ הפך שמים והנה אציעה פועל יוצא: אשא, דע כי נקראה פאת מערב ים בעבור היות הים הגדול במערב ארץ ישראל רק באחרית הים הטעם ים ממש כי כבר הזכיר השמים והארץ שהמוקף הוא השאול ועתה יזכיר הים וטעם כנפי שחר אולו היו לו כנפים עפות במהרה שידימם ויעאם כי ברגע עלות השחר יהיה פרוש מקצה מזרח עד סוף מערב האור הנראה בעבים לפני זרוח השמש גם זה טעם נכבד:

גם שם · לא הייתי יכול ללכת אל אחרית ים אם לא תנחני ידך והנה ידך תנחני ותאחזני ימינך והנה הייתי כבורח מידך אל ידך : ואומר · כמו אמרתי אני עם לבי ומלת ישופני מגזרת נשף ואם הם שנים שרשים כמו כי תולים הם ונמלתם וכמוהו אחרים והנה ישופני כמו יסתירני והטעם אולי החשך יסתירני שלא תראה מה אני עוש' או מחשב ומלת ישופני מוספת אחת כמו והנבואה עודד הנבי' והנה ולילה יסוב אור בעדני וזה אור משמעו ורבי משה אמר כל הלילה יהי אור בעדני והנכון בעיני מה שהזכרתי והער' : גם · פעול יחשיך חסר לא יחשיך דבר ממך ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה כעבר כאדוניו כעמי כעמך והטעם עמי כעמך ועמך כ כעמי ואין הפר' ביניה' : כי · עתה יבא ראיה לדבריו וטע' כליותי הם המקומות הנסתרות והם הקרבים כי הם בגרם הפנימית ויש אומרים כי הכליות כ נבראות תחלה כי הם כמו מני סדרי הגלגל ויש אומרים בעבור שיש להם כח בתאות המשגל על כן נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי · תסכני · אע"פ שהוא בסמך הוא כמו ובעצמות וגידים ת תסוככני והנה הטעם כי אתה קניתני ו ותסככני בבטן אמי שהוא נסתר' ואין אור שם : אודך · נוראות · תאר לעלילות כמו ודבר אתם קשות וטע' ונפשי יודעת מאד על דעת רבי יהוד' הלוי מה' נפלאים ממני ת מעשיך אף על פי ם שנפשי יודע' מאד ולפי דעתי כי הוא קצור וכן הוא ונפשי יודעת מאד והיא עדה כי נפלאים הם מעשיך ורבי משה אמר כי מאד דבק עם נפלאים מעשיך כמו אל תעזבני עד מאד גם הוא נכון : לא · עצמי · הכח של תולדת שלא נראה ולא יצא במעשה בכח הזוקן בנער הקטן והדבור בגולר ואם הוא נכחד ממראה העין גם ממראה עיני הלב לא נכחד ממך מגזרת לא נכחד מאדני · עשיתי · מגזרת מעשה לא מגזרת ועשותם רשעים ושם עשו דדי בתוליהן · וטעם רקמתי היא הצורה שיוצאה למעשה אמר רבי משה כי דבר דוד כנגד האב הראשון שנבראה מן האדמה על כן אמר רקמתי בתחתיו' ארץ ולפי דעתי כי על עצמו ידבר ודימה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ והנה בחיות כתוב והנה אופן שפל כנגד אופנים למעלה ממנו : גלמי · הוא הגוף הראשון שהיה כמו טפה קטנה והוא מגזרת ויגלום וכמוהו וחילופיהן בגולם שאין לו לב רק גוף לבדו וטעם ועל ספרך כולם על איבריו כאילו צורתו כתובה על ספר והיא יוצאה בלא תוספת ובלא מגרעת : ימים יוצרו · כמו בטרם הרים יולדו מגזרת יצירה וטעם ולא אחד בהם בדרך אל"ף כי על ספרך כל איברי ותכונתם נכתבו באותם הימים שיוצרו ולא היה אחד מהם נכר ונבדל כי בכח התולדת להיות צורת העין והאוזן והלב בטיפה הראשונה ואם אין שם אבר נבדל : ולי · רעיך · מחשבותיך כנגד בנת לרעי והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא ארע מחשבותיך כי נשגבו ממני ויקרים הם לרעתם והטעם דבר חדל הוא כמו ויקר פדיון נפשם ולעולם אם המחשבה אחת העלילות תהיינה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם והטעם ראשי מחשבותיך : אספרם · איך אוכל לספרם והם רבים מהחול אילו הייתי תמיד מקיץ כי חצי חיי האדם ישן הוא · ועודי עמך שאהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם והנה הקיצותי ואין שם זכר שינה כמו אשבעה בהקיץ תמונתך ופי' אחר אני בצדק אחזה פניך במראות אלהים בלילה על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים ומראות אלהים על שנים דרכים ויהיה רעיך כאמר אני חושב בלבי לדעת רעיך והנה הוא כמראה אלהים והגוף שוכב בהדבק נשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונות נפלאות על כן הקיצותי ועודי עמך כי אין זה כדרך כל החלומות : אם · תשובת אם הלא משנאיך אם אתה הרגת הרשע ואנשי דמים שהם חייבים מיתה שאני אומר להם תמיד סורו ממני : אשר · השם הוא האומר אז יאמרו בך כפי מזמתם ומלת נשוא פועל עבר והאל"ף נוסף כמו ההלכוא אתו כי הוא כמו ונשו את כלמתם ומלת עריך כמו אויביך ונחסר מלת אותך או שמך ורבי משה אמר כי נשוא פעול ועריך כנוי שמך כמו כי תאך כאכלת את אויבי יי' אם כן יהיה נשוא פועל עבר : הלא · אשנאם בכל מאדי ובתקוממיך תאר ואתקוטט כמו אקוט בדור והטעם כפול : תכלית · שנאתים · יהיו שונאים לי · וטעם לאויבים כאילו עשו לי רעה : חקרני · בעבור שהזכיר הרשעים שיאמרו בשם אמרות כפי מזמתם לא כפי האמת אמר דוד כל שאלתי שתחפש רוחי תמיד · וראה אם יש בלבי רגע אחד מחשב' בדבריך שאינה כהוגן שלא תיטב בעיניך המיתני מיד מלת עוצב כמו מרי כמו מרו ועצבו את רוח קדשו כוני' להעציבה והטעם מיהיה השם בדרך משל עצב על הדבר ודע כי וי"ו ונחני כמו וי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואשר לא שם לבו אל דבר יי' ויעזוב את עבדיו וזה כפ"ת רפה בלשון ישמעאל ואין יכולת באדם לדבר בה בלשון ארום : בדרך עולם · הוא אל בית עולמו והורה לא אשוב אהלך האורח עולם תשמור כאשר פירשתיו במקומו :

ישופני ב' וסי' ואמר אך חשך ישופני · אשר בשערה ישופני : ולילה ו' בעמוד אש להאיר · ולילה ולא דומיה לי · ולילה ללילה יחוה דעת · ולילה אור בעדני · ולילה כיום יאיר · ולילה באים להרגך : יכתבו ד' וסימ' נמסר בירמיה סימן י"ז ויחזקאל סימן י"ג וסיפרא סימן ס"ט : עריך ח' בליש' דבבו וסימ' נמסר בשמו"א א' סימן

י גַּם־שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ : וָאֹמַר אַךְ־חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי : גַּם־חֹשֶׁךְ לֹא־יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה : כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי : אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד : טו לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ : גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם : וְלִי מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם : אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ : אִם־תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי : כ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ : הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ יְהוָה אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט : תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי : חָקְרֵנִי אֵל וְדַע לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי : וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ־עֹצֶב בִּי וּנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ עוֹלָם :

לְחוֹד תַּמָּן אִיקָךְ תְּדַבַּר יָתִי וְתִתְרִינַנִי יְמִינָךְ : וַאֲמַרִית בְּרַם חוֹשֶׁךְ דְּמִתְבַּרְבַּר עֲלַי וְלֵילְיָא קְבִיל אַמְטוּלָתִי : לְחוֹד חֲשׁוֹכָא לָא יַחֲשִׁיךְ מִן מֵימְרָךְ וְלֵילְיָא הֵיךְ יוֹמָא יַנְהִיר הֵיךְ חֲשׁוֹכָא הֵיךְ נְהוֹרָא שַׁוְיָין : אֲרוּם אַנְתְּ קְנִיתָא כּוּלְיָתַי אִשְׁתַּיַּית לִי בִּבְרֵיסָא דְאִמִּי : אוֹדִינָךְ מְטוּל דִּדְחִילָן פְּרִישִׁית פְּרִישָׁן עוֹבָדָךְ וְנַפְשִׁי חַכְמָא לַחֲדָא : לָא אִתְכַּסָּא גַרְמִי מִינָךְ דִּי אִתְעֲבִידִית בְּטוּמְרָא אִצְטַיְירִית בִּכְרֵיסָא דְאִמָּא : גוּשְׁמִי חַמְיָין עַיְינָךְ וְעַל סֵפֶר דִּכְרָנָךְ כּוּלְהוֹן יוֹמֵי מִכְתְּבַן בְּיוֹמָא דְאִתְבְּרִי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא אִיתְבַּרְיָין כּוּלְהוֹן בִּירִיתָא וְלֵית כַּחַד חַד בֵּינֵיהוֹן : וְלִי כְּמָה יַקִירִין רַחֲמָיךְ צַדִּיקַיָּא אֱלָהָא אִיתְחַיָּילוּ רַבְּנֵיהוֹן אִימְנִינוּן בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן חָלָא יִסְגְּעוּן אִיתְעָרִית בְּעָלְמָא דְאָתֵי וְעַד כְּדוּן אֲנָא גַבָּךְ : אִין תִּקְטוֹל אֱלָהָא לְרַשִׁיעַיָּא וְגַבְרִין דְּחַיָּיבִין דִּין דִּקְטוֹל יְזוּרוּן מִינִי : דִּי יֵימוּן בִּשְׁמָךְ עַל נִיכְלָא מִשְׁתַּבְעִין עַל מַגָּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ : הֲלָא מְסַנְאָךְ יְיָ אֲנָא סָנֵי וְכַד קַיְימִין לְקוּבְלָךְ אֲנָא מְגָרֵג : עַד שֵׁיצִיאוּת סְנֵיתָא דִּי סְנֵיתִינוּן לְבַעֲלֵי דְבָבִין הַוְיָין לִי : חֲקָרְנִי אֱלָהָא וִידַע רַעְיוֹנַי בְּחוֹן יָתִי וִידַע הִירְהוּרַי : וַחֲמִי אִין אוֹרַח דְּטָעִין בִּי וְדַבַּר יָתִי בְּאוֹרַח תְּרִיצֵי עָלְמָא : לשבחא

כ"ח ובמיכה סימן ה' : תכלית ה' וסימ' תכלית שנאה שנאתים · וכל תכלית הוא חוקר · אם עד תכלית שדי תמצא · עד תכלית אור עם חשך · ועד תכלית בית אלישיב :

ואומר אך חשך ישופני · אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני ישופני לשון נשף : ולילה אור בעדני · והלילה יהי מאפיל לנגדי אור זה לשון אופל הוא כמו יפיץ ענן אורו וכן כל כוכבי אור וכן ויאר את הלילה : גם שם · אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך : כחשיכה כאורה · שניהם שוין לך : כליותי · החושבים כל מחשבותי : תסוכני · תסוככני עושתני בסתר · בתשמיש : בתחתיות ארץ · במדור התחתון שבמעי אמי : גולמי ראו עיניך · מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים גולמי זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך : ועל ספרך כלם יכתבו · וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בטרם הבראם יהיו גלויים לפניך : ימים יוצרו ולא אחד בהם · כל מעשה האד' ותכלית הימים גלוים לפניך כאילו יוצרו כבר אף על פי שלא היה אחד מכלם ולא היה עדיין כאחר בעולם ואלו הם פלאי מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלויים לפניו טרם תבראנה וכן הוא אומר בטרם אצרך בבטן וגו' · ועל ספרך כלם יכתבו ספר תולדות' אדם שהראית לאדם הראשון כלם יכתבו כמו נכתבו : ימים יוצרו ולא אחד בהם · לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין אחד מהם נברא בהן לפי המסורת שכתוב ולא זהו פירושו ולפי המקרא שהוא מקרא ולו כך פירושו ימים יוצרו הראהו ימים העתידים להבראו' ולחלקו בירר אחד את יום השב' ד"א זה יום הכפורים לסליחה : ולי מה יקרו רעיך · כנסת ישראל אומרת מה נכבדו בעיני הצדיקים שבכל דור ודור ומה עצמו ראשיהם חשבון ספורותיה' למען כי תשא את ראש בני ישראל : אספרם מחול · אם באתי לספור את טיב מעשיהם הטובים מחול ירבון : הקיצותי ועודי עמך · הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קבצת מאז עד היום ועוד דור זה עמך וביראתך ולא נטיתי מאחריך : אם תקטל וגו' · הלואי ותקטל את עשו הרשע : ימרוך למזמה · מזכירים שמך על כל מחשבות רעת' ומכנים אותך לע"ז : נשוא · כמו נשאו לשוא עריך נשאו לשוא אויביך את שמך · עריך אויביך : אם דרך עצב וגו' · אם דרך מעצבה וקלקול בי : יגורו

למנצח

יגורו מלחמות, יהיו מלחמות במגוריהם ובמושבותם: חמת עכשוב, חמת לשון ארס כמו חמת תנינים יינם שאם תפרשהו לשון אף וכי לשון אף נופל אצל יין אלא לשון ארס ודוגמו בלע"ז וכן נופל כאן לשון ארס תחת השפה, עכשוב עכבים אריינ"א בלע"ז: וחבלים פרשו רשת, דרך הרשת לקשור חבל ארוך בראשה והצייד כשרואה את העופות ש שוכנים תחת הרשת מושך החבל והרשת נופל על העופות: ליד מעגל, אצל נתיבותי ופעמי ליד אצל כמו ראו חלקת יואב על ידי: מאויי רשע, ענו הרשע: זממו אל תפק, מחשבתו אל תצליח: ירומו סלה, כי יתגאו סלה ורבותינו פירשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא אל תפק אל תוציא מלחיין: ראש מסבי, חבורות חשבון נרודי עשו האומר להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם מכאתי ימוטו יהיו מוטים הגחלים עליהם ישכבו בהם עד שיתמוטטו ויכבו מאליהם כמכאה הנוף כלה ואבד: באש יפילם, המפיל ומוקש גחלים של גיהנם במהמורות יפילם לבל יקומו עוד, במהמורות במלחמו ותגר לשון ממרים הייתם: איש לשון, עשו כי ציד בפיו כד את אביו בפיו, יצודנו, הרע שה א עושה הוא יצודנו: ידעתי, כי סוף הדברים יעשה יי' דין עני ינקום נקמת עבדיו: אך, ומהר יעשה כדי שיודו צדיקים לשמו: משאת כפי, מה שאני נושא כפי אליך: שיתה יי' שמרה לפי, בהתפללי לפניך להיותו מדבר נחות שיהיו לרצון: דל שפתי, היא שפה העליונה: את אישים, עם אנשים מכאתי אל תט לבי אל יהיה נוטה לרע, ובל אלחם במנעמיהם ולא אהיה מיסב בסעודתם: יהלמני צדיק חסד ויוכיחני, טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדיק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד: שמן ראש אליכות ראשי, שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנ' דשנת בשמן ראשי אל יסור את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און: כי עוד ותפלתי, כי כל עוד ותפלתי בפי הרי היא בשביל רעותיה' של פועלי און שלא אכשל בהם:
נשמטו

קמ' חמסים ד' וסימ' מאיש חמסים תצילני דשמוא', מאיש חמסי' תנצרני דחלצני, וחברו דכתריה דשמרני יי', ויין חמסים ישתו: מוקשים ג' חס' בליש' וסי' קדמוני מקשי מות דשמוא', מקשים שתו לי סלה, ומקשות פעלי און: יהוה אדני ו' כתיב כן וסימ' יי' אדני חילי, הא לנו אל למושעות, ועתה יי' אדני עשה, יי' אדני עז

קמ

א למנצח מזמור לדוד: חלצני יהוה מאדם רע מאיש חמסים תנצרני: אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות: שננו לשונם כמו נחש חמת עכשוב תחת שפתימו סלה: ה שמרני יהוה מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לדחות פעמי: טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי סלה: אמרתי ליהוה אלי אתה האזינה יהוה קול תחנוני: יהוה אדני עז ישועתי סכתה לראשי ביום נשק: אל תתן יהוה מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה: י ראש מסבי עמל שפתימו יכסומו: ימיטו עליהם גחלים באש יפלם במהמרות בל יקומו: איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפת: ידעת כי יעשה יהוה דין עני משפט אבינים: אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

קמא

א מזמור לדוד יהוה קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך: תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב: שיתה יהוה שמרה לפי נצרה על דל שפתי: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם: ה יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמן ראש אל יני ראשי כי עוד ותפלתי ברעותיהם:

לשבחא תושבחתא על יד דוד: פצי יתי יי' מבר נש ביש מגבר חטופין תנטור יתי: די חשילו בישן בלבא כל יומא מגרגין קרביא: מתניין בלישנהון היך חיויא אירסא דעכוביתא תחות ספוותהון לעלמין: נטור יתי יי' מן יד דרשיעא מן גבר חטופין תנטור יתי די חשילו למנקוף אסתוורי: כמנו גיוותנין פחא לי ואשלייא פרסין מצדתא לסטר אורחא תקלין שוון לי תדירא: אמרית ליי' אלהי אנת אצית יי' לקל בעותי: אלהים יי' עושנא דפרקני טלילתא על רישי ביום קרבא: לא תתין יי' ריגוגי דואג רשיעא מחשבתיה לא תספיק יסתלקון לעלמין: אחיתופל ריש סנהדרי תלמידי ליעות מלשינותא דסיפוותהון יחפיאונון: ימטון עילויהון גומרין מן שמיא בנורא דגהינם יפילינון בגיצין דמחמרין דלא יקומון לחיי עלמא: גבר דמשתעי לישן תליתי לא אפשר דיתבן בארעא דחיי גבר חטופא ביש יצודיניה מלאך דמותא ינקפיניה בגהינם: הכבן גלי קדמי ארום יעבד יי' דיניהון דעניי דינא דחשיכי: ברם צדיקיא יהודון לשמך יתבון תריצי לצלאה קדמך: תושבחתא לדוד יי' קריתך חיש לי אצית קלי במקרי לך: תתכוון צלותי היך קטורת בוסמין קדמך זקפות ידי בצלו היך דורון בסיס דמתקרב ברמש: שווי יי' מטרא לפומי נטרא על זקוף סיפוותי: לא תצלי לבי לפתגם ביש למחשב מחשבן ברשעא עם גברי עברי שקר ולא אסעוד בזמר בית משתיהון: יפתינני צדיקא מטול חסדא ויכסינני משח רבות קודשא לא יבטל מן רישי ארום עד כדון צלותי מסתדרא בבישתיהון:

ישעתי סכתה, כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי, וחד אדוני מל' ויעתר מנוח אל אדוני: יפילם ו' חס' בליש' וסימ' נמס' בסדר נשא: אבינים ג' חס' בליש' וסימ' כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים, ישו אבינים מדרך' ומתנות לאביני': קמ"א דל ודל הדל ידל ב' פתחי' בליש' בקריא' וסימ' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט' ואם דל הוא ואין ידו משגת, הנה אלפי הדל במנש', מדוע אתה דל ככה בן המלך, ביום ההוא ידל כבוד יעקב, נצרה על דל שפתי, ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה, דלו מאנוש נעו, אל תגזול דל כי דל הוא, ודל מבין יחקרנו, אם דל ואם עשיר, וידל ישראל מאד, וכל דסמיך לעני ואביון דכוו':

למנצח מזמור לדוד, חלצני יי' מאדם רע, זה המזמור חברו דוד לפני מלכו בימי שאול כי היה מפחד מבני אדם שילשינוהו אל שאול וכן אומר איש לשון ומלת תנצרני באה שלימה כמו וכל עצביכם תנגושו: אשר יגורו, יקבצו כמו יגורו יגפונו ויש אומרים שהוא כמו אל תתגר בם והם שנים פרסים: שננו לשונם, שהוא מושך כמו נחש, עכשוב שם חיה רעה נושכת סלה באמת: שמרני, שב לפרש טעם שמרני ופיר' אשר חשבו לדחות פעמי כמו ואת רגלי מדחי: טמנו, ליד, מקום כמו ויד תהיה לך מעגל המקום הישר הדרוך תמיד: אמרתי, אין לאל ידי להמלט מהם או לעמוד כנגד' רק בך ואתה לבדך אלהי: יי', סכותה, סיסוך ראשו כמו הכובע ולא יזיקנו חץ והנה הטעם סכותה כובע הישועה לראשי על כן אמ' עז ישועתי: אל, מלת אל תפק תשרת בעבור אחרת וכן הוא זממו אל תפק אל ירומו סלה הוא והדומה לו או יהיה דבק תפק עם ראש ובא ירומו תחת ירום, ורבי משה אמ' ראשי מה שיקרה מסיבי ע עמל שפתימו יכסימו והטע' שהם מתפארי' כי יאחזוני במוקשים: ימוטו, גחלים, מהשמים כמו גחלים בערו ממנו ברד וגחלי אש, באש יפילם הוא האבן שהיא ממיתה בריחה ואף כי בנופה, במהמורות מקום שפל בעבור בל יקומו ואין ריע לו בלשונו: איש, יתכנו לו עלילות שלא יכון בארץ והטע' ישבו ביישוב, יצודנו, יצוד נפשו למדחפות שידחפוהו אנשי ארצו: ידעתי, אז ארע ומלת יעשה בעבור א אחרת יעשה משפט אביונים, אך, טעם אך להוציא הרשעים והישרי' יתמידו לשבת את פניך בבית ה התפלה: מזמור לדוד, תכון, קטרת, תחסר מלת כף כקטורת לפניך כמו ונשלמה פרים שפתינו וככה מנחת ערב כי הקטורת היא בבקר: שיתה, אמר ר' משה כי שמרה שם כמו שמירה על משקל ע עשמ' ירבה ולפי דעתי כי הפועל חסר כמו שיתה יי' מחסום או כדמות מחסום ומלת שמרה כמו שמרה נפשי והצילני ומלת נצרה לשון צווי והדגש מוסף בצד"י לדבר בה נחות כמו אם יקרך עון וככה צד"י נצרה כי היא חייך ומלת דל כמו דלת כי התי"ו סימן לשון נקבה הדלת תסוב על צירה והנה הטעם כמו פתחי פיך והטעם שיעזרנו שלא ידבר בלשונו מה שאיננו נכון: אל, וככה שיעזרנו להתקן כבות שלא יטה לו לדבר רע, להתעולל עלילות שיהיה בהם שום רשע עם אישים פועלי און, ובל אלחם כמו אל תלחם את לחם רע עין ופי' אוכל: יהלמני, הטעם לא אחפוץ שאלחם עם הרשעים רק אם יכני אילו היה מכה אותי ליסרני מה שהוא צדיק חסד היה עושה עמי, ויוכיחני זה היה נחשב בעיני כמו שמן ראש זאת דעת רבי משה הכהן, ולפי דעתי ששמן ראש כמו במנעמיהם, והטעם שמן ראש כמו ראשית שמנים ימשחו בשמים ראש שמן הרשעים לא ישברו ראשי כמו ולמה תניאון והעד כי עוד ותפלתי ברעותיה' כי מנהג השמן להסיר שבר הראש על כן זה היה להפך ואמר יניא כנגד יהלמני וטעם ברעותיהם שתבוא עליהם רעה:
נשמטו

נשמטו, במקומות הסלע נשמטו לרדוף אחרי כדיביהם ושופטיהם, ושמעו זה הוא מרשעים יצא רשע: כמו, אמר רבי משה זהו ושמעו אמרי כי כולנו נמות ולפי דעתי שהטעם שברחו מאנשי דוד על דרך והתפרדו כל עצמותי: כי, אל תער, כמו ותער כדה כי הרוח מלא הגוף: שמרני, יקשו לי, אלה ומוקשות אחרים פועלי און: יפלו, כולם במכמור אחד מהם כי כל מחשבותם וסודם יחד, אנכי אולי אעבור על הפח ואלכד ואתפש כדרך ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם על כן היתה מלת יחד דבקה עם אנכי ורבי משה הכהן אמר כי הטעם יפלו יחד עד שאעבור אני ולא יתפשוני: משכיל לדוד, על נועם פיוט תחלתו משכיל: קולי, זה הוא קולי שאצעק אל השם: אשפוך, בעבו' היות הקול בגלוי יהיה שיחי בסתר: בהתעטף, כמו תפלה לעני כי יעטוף בהתעטף קנתי על קנתי ואתה ידעת הנתיב שחפצי ללכת בו ורבי משה הכהן אמר נתיבתי שהיא ישרה לנגדך ולא הזכיר הטומנים כמו אשר ילדה אותה: הבט, אמר ר' משה כי הם על לשון ולפי דעתי כי הבט שם הפועל כמו והבל תקיל וראה כמו ראות גם הוא שם הפועל על משקל למען היה לה ברק: זעקתי, כאשר החל יזעק וטעם חלקי בארץ החיים כי לא אקוה שירפאני אדם מארץ החיים רק אתה חלקי: הקשיבה, כנגד קולי אל יי', כי דלותי מאד בפניש בסתר כנגד רנתי: הוציאה, טעם ממסגר בעבור היותו במערה וכבר הזכרתי כי כח השמות בפעלים אם כן הוא בי יכתירו צדיקים כתר הטעם שיתפארו כאילו כתר מלכות בראשם: מזמור לדוד יי' שמע תפלתי, בי"ת בצדקתך כבי"ת ענני במרחב יה והטעם שתראה צדקתך: ואל, את עבדך, כמו עם והטע' אם חטאתי לך לא תבא במשפט עמי עתה כי צרה גדולה יש לי מהאויב וכלל כי לא יצדק לפניך כל חי ואיך אצדק אני: כי דכא, רמז לבוז ולקלון וטע' במחשכי' שהוא נחבא משפנו או ידמה צרת הלב ליושב חשך שאיננו רואה, כמתי עולם שיש להם זמן רב שמתו: ותתעטף, מחשבת הנפש והעטף קנתה על קנתה: בתוכי, הטעם כפול זכרתי הימים הקדמונים שהושעתני ומלת אשוחח מהפעלים עלומי הע"ין והלמ"ד כפול כמו יכונן: פרשתי, כל המתחנן שיבקש מה יתנן לו בידו על כן אמר ידי הפתים וטעם כארץ עיפה שתקוה למים כן נפשי תקוה לך: מהר, כי כמעט כלתה רוחי, ונמשלתי עם יורדי בור הטעם כפול או מלת ואל תסתר בעבור אחרת כמו בטרם הרים יולדו ואל אהיה מושל עם יורדי בור:

אעבור ג' מל' וסימ' ותאמרי אעבור כי על גבעה, יחד אנכי עד אעבור, ארחי גדר ולא אעבור: קמ"ב בהתעטף ב' וסימ' עלי נפשי דיונה, בהתעטף עלי רוחי: דורש ד' מל' וסימ' ואין דורש ואין מבקש, ומה יי' דורש ממך דמיכה, כי כל לבבות דורש יי' דד"ה, ואין דורש לנפשי: דלותי ב' חד מלרע וחד מלעיל וסימ'

נשמטו בידי־סלע שפטיהם ושמעו אמרי כי נעמו: כמו פלח ובקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול: כי אליך יהוה אדני עיני בכה חסיתי אל־תער נפשי: שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און: יפלו במכמריו רשעים יחד אנכי עד־אעבור:

קמב

משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה: קולי אל־יהוה אזעק קולי אל־יהוה אתחנן: אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד: בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי בארח־זו אהלך טמנו פח לי: הביט ימין וראה ואין־לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי: זעקתי אליך יהוה אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים: הקשיבה אל רנתי כי־דלותי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני: הוציאה ממסגר נפשי להודות את־שמך בי יכתרו צדיקים כי תגמל עלי:

קמג

מזמור לדוד יהוה שמע תפלתי האזינה אל־תחנוני באמנתך ענני בצדקתך: ואל־תבוא במשפט את־עבדך כי לא־יצדק לפניך כל־חי: כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים כמתי עולם: ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי: זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל־פעלך במעשה ידיך אשוחח: פרשתי ידי אליך נפשי כארץ־עיפה לך סלה: מהר ענני יהוה כלתה רוחי אל־תסתר פניך ממני ונמשלתי עם־ירדי בור:

אישתמיטו מבית מדרשא על ידי תקוף דיניהון תייבין ושמעין מימרי ארום בסימו: די כמת גבר דפלח ומבזע במרדיא בארעא הכדין איתבדרו איברנא על פום קבורתא: מטול היכנא לותך אלהים יי עייני מודיקא במימרא סברית לא תרוקן נפשי: נטור יתי מן אידי פחא דאתקילו לי ותיקלן עבדי שקר: יפלון במצודתוי רשיעי כחדא אנא עד זמן די אעיבר: שכלא טבא על ידוי דדוד במהוויה באספלידא צלותא: קלי קדם יי אקבל קלי קדם יי אצלי: אשוד קדמוי שותי עקתי קדמוי אחוי: באשתלהיות עלי רוחי ואת ידעת שבילי בכבישא דנן דאהליך כמנו פחא לי: אסתכלית על זמינא וחמית ולית לי משתמודע הובד שיזבו מני ולית תבע לנפשי: קבלית לותך יי אמרית אנת משיזבי חולקי בארע חייא: אצית לצלותי ארום איתמסכנית לחדא פצי יתי מרודפי ארום איתחיילו מני: הנפיק מן מסגירא נפשי לאודאה ית שמך אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא ארום תשלים גומלא עלי טב: שבחא לדוד יי שמע צלותי אצית לתחנוני בקושטך עני יתי בצדקתך: ולא תעול לבית דינא עם עבדך ארום לא יזכי קדמך כל דחי: ארום רדיף בעיל דבבא נפשי דכדיך לארעא חייתי איתבני בחשוכיא היך שכיבי עלמא הדין: באשתלהיות עלי רוחי בגושמי ישתעמם לבי: אדכרית יומין מלקדמין רנית בכולהון עובדך בעובדי אידך אמליל: פריסית אידי בצלו קדמך נפשי היך ארעא דצחיא למיא מודיקא לך לעלמין: סרהיב עני יתי יי רגיגת לך רוחי לא תסלק שכינתך מיני ואמתילית עם נחותי גוב בית קבורתא:

רשי

נשמטו בידי סלע שפטיהם, כי דייניהם ומנהיגיהם של אלו נשמטו מדרך הטוב בידי יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע: ושמעו אמרי, הנעימים שאני מדבר בשבותיו של הקב"ה ואינם שבים מדרכם הרעה ורבותינו בברייתא דסיפרא דרשוהו במשה ואהרן שמתו על ידי הסלע אבל אינו יכול ליישב המקרא סופו לראשו ומעט יש ליישבו ולומר דומין אלו לעקשות לאותן שמתו משה ואהרן על ידי הסלע על ידיהם כי אף אלו שמעו אמרי נעימים ואינם שבים: כמו פולח, עצים, ובוקע בארץ כן נפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיהם של עוברי עבירה פולח לשון בקוע כמו יפלח כליותי: כי אליך עיני, מוסב למקראות של מעלה שיתה שמרה לפי ואל תט לבי אליך עיני וגו': אל תער נפשי, אל תשלך נפשי מלפניך כמו ותער כדה של השוקת: יפלו במכמוריו רשעים, יפיל הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי: במערה, שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: ואתה ידעת נתיבתי, כמה מוקשים יש בה: ואין לי מכיר, אין בכל משרתי שאול שימחה בידו: בי יכתירו צדיקי', בשבילו יכתירוך צדיקים ויודו לשמך שאתה סומך את יריאיך: באמונתך, להאמין הבטחה שהבטחתני: כי רדף אויב נפשי, כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי וכנגד כל ישראל נאמר מזמור זה: זכרתי ימים מקדם, שהפלאת לנו נסים רבים: ישתומם, לשון אוטם ותמהון כמו ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם ותשב תמר ושוממה: כארץ עיפה, בגולה: כלתה רוחי, המתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח: בבקר

ולי יהושע, הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד, בתרא מלעיל: יכתרו ב' וסימ' כי יכתרו צדיקים, וחכמים יכתרו דעת: קמ"ג האזינה ו' וסימ' נמס' בתל' סימן ע"ח: באמנתך ז' חס' בליש' וסי' נמס' בא"ב רבתי סימ' אות למ"ד: כי ד' בטעם וסימ' כי גדול יי' ומהלל מאד נורא הוא, כי גבר עלינו חסדו ואמת יי', כי רדף אויב נפשי, כי יוסיף על חטאתו פשע בינינו: פרשתי ג' וסימ' פרשתי ידי כל היום, כי כארבע רוחות השמים, פרשתי ידי אליך: יורדי ג' חס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן קט"ו:

השמיעני / כאילו קול יקראני ממרום כי השם יעשה עמי חסד וטעם בבקר כי רובי ההליכות והמלאכות תחלתם בבקר וטעם אליך נשאתי נפשי כמו ואליו הוא נושא את נפשו: הצילני / אמר רבי מרינוס ז"ל כי אליך כסיתי כמו בך חסיתי והנכון בעיני כי מלת לקיחה תהי להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה הטעם כמו תנו קחי לי מתקח לברכו וככה כורה אלי סיכור ממקומו ובואה אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני מאברהם ידוע ואם אמר המכסה אני אל אברהם הדבר יהיה להפך והנה הטעם הצילני מאויבי יי כי אליך אגלה אותם בסתר והנה תיקון הלשון כי כסיתי זה הדבר מאחרים כי אין לי צורך לגלות להם כי לא יוכלו לעזור לי לבד אליך לבדך כי אתה תוכל להצילני: למדני / הרגילני כטע' פרא למוד מדבר וי"א כי דימ' עצמו שהוא בתוך הים על כן יבקש רוח טובה שתניחהו ויבא לארץ או תחסר אות בי"ת והוא הישר בעיני ברוחך טובה תנחני והת"ו לנכח השם ור' שלמה ספרדי ז"ל אמר כח מהרוח העליונה: למען / בעבור שיודע שמך או בעבור שאני עובד שמך: ובחסדך / עלי לבדי וטעם כי אני עבדך לאות על הפירוש השני בפסוק למען שמך יי' תחייני: לדוד ברוך יי' / זה המזמור חברו כאשר הניח לו השם מכל סביביו כי כן טעם כל המזמור: המלמד / המרגיל: חסדי / הנה אתן לך כלל תאמר אהי תהלתי גם תהלתי לבדו כמו הוא תהלתך אהי צורי ברוך יי' צורי וכן אלהי חסדי גם חסדי ומצודתי כי ה הטעם הכח שקבל מהעליון והנה חסדי במנוחתי ומצודתי בברחי / הרודד עמי יאמר כי הכל הבל כי מי יוכל לעמוד לפני מי שהשם עזרו: יי' ותחשבהו / כי הוא מאומה אדם איננו רק הבל: יי' / הט' רמז לגזירות הבאות ה העתידות מהשמים וטעם גע בהרים באש היורדת על כן ויעשנו והטע' כי ההרים שהם עומדים אם תגע בהם מיד יעשנו אף כי ה האדם שהוא הבל: ברוק / כדרך וישלח חציו: שלח / כמו תשלח ידיך ושלח מ ממרום ודימה האויב אל מים רבים על כן פירש מיד בני נכר: אשר / אמר בן בלעם כי וימינם לשון קדר שבועתם והנכון בעיני שהוא כמשמעו והטעם כחם וגבורתם

אלהי ב' מל וסימ' למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי / תהלה לדוד ארוממך / וחד אלוהי מל וסימ' חי יי' וברוך צורי דסיפרא : צררי ג' חס וסימ' וסרה קנאת אפרים / כי ידעתי רבים פשעיכם / והאבדת כל צררי נפשי : קמד לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר בסיפ' סימ' כו וסימ' קנ : ידי כ"א בקריא' וסימ' ואפן וארד מן ההר

השמיעני בבקר חסדך כי בך בטחתי הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי: הצילני מאיבי יהוה אליך כסתי: למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי רוחך טובה תנחני בארץ מישור: למען שמך יהוה תחייני בצדקתך תוציא מצרה נפשי: ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צררי נפשי כי אני עבדך:

קמד

א לדוד ברוך יהוה צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה: חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי הרודד עמי תחתי: יהוה מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו: אדם להבל דמה ימיו כצל עובר: ה יהוה הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו: ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם: שלח ידיך ממרום פצני והצילני ממים רבים מיד בני נכר: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר: אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה לך: י הנותן תשועה למלכים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה: פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו:

אשמיע יתי בצפר טובך ארום במימרך סברית אודע יתי אורח דנן דאהלך ארום לותך זקפית נפשי בצלו : פצי יתי מבעלי דבבי יי מימרך מניתי לפריק : אליף יתי למעבד רעותך ארום אנת אלהי רוח קודשך טבא תדבר יתי בארעא תריצ: מן בגלל שמך יי תקוימנני בצדקך אפיק מן עקתא נפשי : ובחסדך תמגר בעלי דבבי ותהובד כל מעיקי נפשי ארום אנא עבדך : על יד דויד בריך יי תוקפי דמאליף אידי לסדרי קרב אצבעותי לאגחא קרבא : עבד טיבו וכרך תקיפי תוקפי ומשיזב יתי תריסי ובמימרי סברית די מרדד עמין תחותי : יי מה הוא בר נש דחכימתיה בני אנשא ותשבחתיה : בר נש ללמא אידמא יומוי היך טולא דעבר : יי ארכין שמיא ותבני קרב בטוריא ומסקין תננא : אבריק ברקא ובדרינון שדר גירין ותשגשינון : אושיט ידך מן שמי מרומא פצי יתי ושיזב יתי מאוכלוסין דמתילין למיין סגיעין מן ידיהון דבני נוכראין : די פומהון ממליל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא : אלהים שבח חדת אשבח קדמך בנבלא עסרתי נימין אזמר קדמך : דיהב פורקן למלכיא דפצי ית דוד עבדיה מחרבא בישא דגלית : פצי יתי ושיזב יתי מידיהון דבני נוכראין די פומהון מליל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא : דבננא כנציבין דדקלין באולפן אוריתא רביין מן טליותהון בנתנא זוירתנין וכשרין לכהניא דמשמשין במצע היכלא : תוסבריתנא מליין מספקן זמן שתא לשתא עננא מילדן אלפיא מפשן ריבבותא באשקקנא : תורינא

והחר בער באש / ואתפש בשני הלחות ואשלכם מעל / יגמלני יי' כצדקתי דשמוא' / מלמד ידי למלחמה דשמוא' / אשר ברכו יי' צבאות לאמר / כי בראותו ילדיו מעשה / ועל פעל ידי תצוני / אנכי עשיתי ארץ / ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ / פרשתי ידי כל היום / הוי למתפרות / יגמלני יי' כצדקי דתהלות / וישב יי' לי כצדקי כבר ידי / מלמד ידי למלחמה דתהלות / כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני / שמע קול תחנוני בשועי אליך / פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה / לדוד ברוך יי' צורי / ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל / והנה יד נגעה בי / כי כלם מיראים אותי / וחד וידי נטפו מר ואצבעותי : בנותינו ד' מל בליש' וסימ' מה נעשה להם לנותרים / ואנחנו לא נוכל לתת דבנימן / והנה נפלו אבותינו / בנותינו כזויות :

רשי

בבקר / בצמח הגאולה : הודיעני דרך זו נשאתי נפשי אליך שתקבל שאלתי : אליך כסיתי / תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך : הרודד עמי תחתי / הרוקע ומוטח את עמי להבון במקומו כמו טוטח לגוים מגדיל אותם רודד תרגו' של רוקע כדמתרג' וירקעו ורדידו וים פותרים הרודד עמי תחתי המחלים עמים תחתי אך בספר מדויק מוגה עמי ומסורת עליו ג' סבירין עמים וקורין עמי ועל תחתי ים מסורת עליו תחתיו קרי : מה אדם / מה עשו ויטעו לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה : ימיו כצל עובר / שלמה אמר ויעשם כצל לא פירש אם צל דקל או צל כותל שהם קבועי' כבר פירש אביו כצל עובר צלו של עוף הפורח : פצני / הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצה את דוד עבדו מצאתי פיהם דבר שוא וגו' תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין בא לספר בפה בודים גוזמא על שוא אף לשנות את הידוע בא לפשט ימינם לשבועה חרלו משוא שנתפש עליו כגנב אבל בשקר כשבעין שכך גזרלם : הנותן תשועה למלכים / מדבר על כלב המחלקו' שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ובא מלאך אל שאול מהרה ולכה וגו' הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג : פצני והצילני / כאשר פצית אז כן פצני עתה : אשר בנינו וגו' / כלומר גם עתה דור זה כשר הוא בנינו כ כנטיעים שאין בהם מום כל כך הם מנוקים מעבירה מצאתי מגדלים מנעוריהם בשם טוב זה שהם כנטיעים בנערותם ג גדלו כל ימיהם ואי אפשר לקיי' כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו : בנותינו / גבוהות קומה כאה כזויות של בית אבנים שזויות האבן מכוונת כנגד חבירתה ועולה למעלה עד שהזויות מ מיושרות: מחוטבות תבנית היכל / מהוללות בפי רואיהן ומדמין אותן לתבנית קומת ה ההיכל ורבותינו פירשו בנותינו כזויות מתמלאות תאוה כזויות מזבח המלאו' דם ואינן נבעלות אלא לבעליהן : מזוינו מלאים / זויות אוצרותינו מלאים טוב : מפיקים מזן אל זן / מספיקים מזון משנה לשנה מזן אל זן משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת זן גוביר"ניל בלע"ז : מאליפות מרובבות / לאלפים ולרבבות עושות פרי : אלופינו

והנה פיהם שוא וכחש שקר והנה הדבור והמעשה : אלהים / שיר חדש / על החסד שהצלתני בנבל עשור כבר פירשתיו שהוא בנבל בעשור : הנותן / הפוצה / מגזרת ופצתה האדמה כדרך ויפרקנו מצרינו / מחרב רעה חסר וי"ו ורעה וי"א כי רעה תאר למחנה או צדה או חרה : פצני / פעם אחרת כן עשה עמי תמיד והזכיר עם הראשון שיר חדש ועם האחרון שישכנו לבטח : אשר בנינו / הם מגודלים בנעוריהם כנטיעי' / בנותינו כזויות ארמון מלך שהם מפותחות ומצויירו' / מחוטבות כמו חטובות אטון מצרי' / תבנית היכל הטעם כפול : מזוינו / זויות בתינו מלאים מפיקים רמז למשרתי' / מזן אל זן מין כמו תרג' למינו לזנוהי וכן זנים מרוקחים והטע' מיני חטה ואורז ודוחן והדומה להם וי"א מגזרת מזון וזה המפרש אמר כי מלת מפיקים שבה אל מזונו ופירושה כפי צורך המקו' בלי חבר : צאננו מאליפות / עושות אלף מרובבות מגזרת רבבה בכח עליון והטעם כאלו שהיו מאליפות שבו מרובבות : אלופינו

אלופינו, כמו שגר אלפיך וכמוהו ככבש אלוף, מסובלים כי הם סובלים העגלות המלאות, אין פרץ בחומות העיר, ואין יוצאת מהשערים הגדולים היודעים, ואין צוחה ברחובותינו כי כן היה מנהג בבא שמועה רעה כי נגף ישראל לפני אויביו: אשרי, ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור שיי׳ אלהיו: תהלה לדוד ארוממך, בדבור ובאמונת הלב והזכיר המלך כי הוא המלך באמת וזהו יסוד כל התהלה הזאת: ואברכה שמך, להוסיף על רוממותיך והנה הטעם שאדבר שאתה מרומם: בכל יום, יום אחר יום אברכה שמך עד שאהיה מהמהללים תמיד שמעלתם גדולה מהמברכים: גדול, בעבור שהזכיר ואהללה שמך הזכיר כי השם גדול מהמהללו על כן ומהולל מאד יותר מההללי ובעבור שאמר שהוא גדול הזכיר כי לגדולתו אין חקר כי כל מלך בלתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו אינו כן: דור, עתה פירש טעם ומהולל מאד כי הדור שהלך יספר לדור הבא מעשיך הנוראים יגידו שני הדורות וטע׳ וגבורתך כי מתהלות המלך היותו גבור: הדר, הדורו׳ יגידו גבורותיך הנראות ואני אשיחנו עם לבבי הדר כבוד הודך עיקרי כבוד גבורותיך הנראות גם דברי נפלאותיך שלא יבינום הדורות: ועזוז, ואלה הדורות יספרו הנוראות שעינית לעיניהם כמו אותות מצרים ואחר נפלאות נוראו׳ רק אני גדולתך שהיא גדולת כבודך אספר להם אולי יבינו והנה טעם נוראותיך כי כן ראוי להיות המלך נורא: זכר, והמלך אם היה טוב כל אדם יביעו טובו וזה רב טובך והטעם טובך הרב כמו בגדול זרועך שהוא בזרועך הגדול, וצדקתך ירננו גם ראוי הוא שיהיה המלך עושה צדק ומלת ירננו בפרהסיא וזה אומרים: חנון, להושיע השמוע אליו ורחום לשמור עבדו שלא יכשל: טוב, וכל מלך לא יתכן להיותו טובך רק לאנשי מעטו והשם לבדו טוב לכל גם המלך לא יתכן לרחם רק עבדיו האהובים והשם לבדו רחמיו על כל מעשיו: יודוך, הנה כל מעשיך יודוך כי כן אתה וחסידיך יוסיפו להודות לך: כבוד, ומה היא ברכת חסידיך שילמדו כבוד מלכותך לאמר לא ידעוך: להודיע לבני האדם, שהם קטנים, ו״ו גבורותיו שב אל כבוד מלכותך יאמרו ואין טענה איך סמך כבוד הדר מלכותו לכבוד מלכותך כי הנה כמוהו עד מלך מלכות פרס ותקנו קדמונינו בתפלה וימליך מלכותיה גם כן הכתו׳ ומלכותו בכל משלה: מלכותך, כל מלכות תפסק ומלכות השם עומדת לנצח: סומך, וכל מלך זה ישפיל וזה ירים זה סומך וזה יפיל כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל והשם לבדו הוא סומך הכל: עיני, עם מדינות המלך מפרנסי׳ המלך והשם לבדו מפרנס הכל לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו: פותח, ואתה הכתו׳ בפסוק העליון ישרת גם פה וככה הוא ואתה פותח את ידך וככה כי אלהי אבי בעזרי וטעם רצון מה שיספיק להם: צדיק, אם טען טוען למה ויאכל אחד חטה ואחד שעורים והנה התשובה כי הוא יודע הטוב להם כי הוא בראם וידע תולדתם כמו הרופא המצוה שיאכל כל אדם מה שהוא טוב לו ועוד כי השם כל מה שיתן בדרך חסד הוא כי אינגו חיוב עליו על כן וחסיד: קרוב, אם המלך יהיה רחוק לא יכול להושיע קוראיו והשם לעולם קרוב הוא רק לאשר יקראוהו באמת ולא לבכות ואמר אינגו ראוי להושיעו: רצון, הירא מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע והשם יעשה רצון יראיו: שומר, אם באה צרה ליראיו יושיעם רק אוהביו הוא ישמור אותם ולא תבא להם רעה: ואת כל הרשעים ישמיד, באחרונה כי קופס הוא לאבדון והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו על כן יכחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרות והשלים כאשר החל תהלת, ויברך כל בשר שהוא נכון לברך על דרך היא היתה אם כל חי:

הללויה

יוצאת היוצאת ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא ועמוס סימן ה׳: שככה ב׳ וסימ׳ אשרי העם שככה לו, אשרי שככה השבעתנו: קמ״ה ארוממך ג׳ בקריא׳ ומל׳ וסימ׳ ארוממך אודה שמך כי עשית, ארוממך אלהי המלך ואברכה, ארוממך יי׳ כי דליתני ולא שמחת: דור לדור ה׳ כ״ב מל׳ בליש׳ בכתובי׳ וסי׳ דור לדור ישבח,

אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו:

קמה

תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יהוה ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה: ועזוז נוראתיך יאמרו וגדלותיך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יהוה ארך אפים וגדל חסד: טוב יהוה לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יהוה כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דור ודר: סומך יהוה לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יהוה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יהוה לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יהוה את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יהוה ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד:

תורינא ברי מטול לית תקוף ולא מפקא בישא ולית צווחת בבייתא בפלטיתנא: טובוי דעמא דהכדין ליה טובוי דעמא דיי אלהיה:

תושבחתא לדוד

ארוממינך אלהי מלכא ואברך שמך לעלמי עלמין: בכל יומא אברכינך ואשבח שמך לעלמי עלמין: רב יי ומשבח לחדא ולרבותיה לית סוף: דרא לדרא ישבח עובדך וגבורתך יתנון: שיבהור איקר זיוך ומילי פרישותך אמליל: ועושנא דחלתך יימרון ורבנותך ישתעון: דכרן סגיעי טובך יביעון וצדקתך ישבחון: חננא ורחמנא יי מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון: טב יי לכולא ורחמוי על כולהון עובדוי: יהודונך יי כולהון עובדך וחסידך יברכונך: איקר מלכותך יימרון וגבורתך ימללון: להודעא לבני נשא גבורתוי ואיקר שיבהור מלכותיה: מלכותך מלכותא דכל עלמיא ושולטנותך בכל דר ודר: סעיד יי לכל נפילין וזקיף לכולהון כפיפין: עיניהון דכולא לותך סבירן ואת יהב להון ית מיכלהון בזמניה: פותח ית אידך ומסבע לכולהון חיי רעותהון: זכי יי בכל אורחתיה וחסידא בכל עובדוי: קריב יי לכל דקריין ליה לכולהון דקרין יתיה בקשוט: רעות דחלוי יעבד וית בעותהון ישמע ויפרקינון: נטיר יי ית כל רחימוי וית כל רשיעי ישיצי: שבחא דיי ימליל פומי ויברכון כל בני בסרא שום קודשיה לעלמי עלמין:

כי לעולם חסן, כסאך לדור ודור, והימים האלה נזכרים, והארץ לעולם עומדת, וכל דור דור חס׳, וד׳ כתובי׳ כן דור ודר קדמא מל׳ תניין חס׳ וסימ׳ נמסר בספרא סימן מ״ט וסימן פ״ט: יאמרו ג׳ וסימ׳ ואם חי יי׳ יאמרו, ועזוז נראתיך יאמרו, כבוד מלכותך יאמרו: עולמים ג׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ כבר היה לעלמים, מלכותך מלכות כל, ולהביא צדק עלמים: נותן ו׳ מל׳ וסימ׳ הנני נותן בו רוח דסנחריב, ואתה נותן להם את אכלם בעתו, לבהמה לחמה, נותן לרש אין מחסור, נותן לכסיל כבוד, וצדיק חונן ונותן: שומר מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז: תהלת ד׳ וסימ׳ אין עוד תהלת מואב, איך לא עזבה עיר תהלת, נלכ״ה ששך, תהלת יי׳ ידבר פי:

רשי

אלופינו מסובלים, אלופים גדולים שבנו כסבלי׳ על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולים ומתוך כך אין פרץ בנו: ואין יוצאת, אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צווחה, ואין קול מהומת מלחמה: שככה לו, שכל טובה הזאת שלו: דור לדור ישבח מעשיך, וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו, וגם אני גדולתך אספרנ׳: זכר רב טובך יביעו, דור לדור וגבורתך ידברו זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב״ה, מצאתי סמ״ך נו״ן חסרה מאלפ״א בי״תא לפי שראה דוד בה מפלה קשה כפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל וחזר וסמכה ברוח הקדש סומך יי׳ לכל הנופלים: ומשביע לכל חי רצון, כדי פרנסתו הוא משביעו את טובו ואת רצונו ואת ברכתו רצון אפיימנט בלע״ז: תהלת יי׳ ידבר פי, וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד: אזמרה

הללויה, דברי המשורר לישראל ואחר כן אומר לנפשו: אהללה, אזמרה, בלשון כי במותו איננו וזאת היא התהלה והזמרה להוכיח בני אדם, אל, יש אומרים בבן אדם שאין לו תשועת אמת להושיעכם והנכון בעיני בבן אדם שלא יוכל להושיע נפשו: תצא, היא השוכנת בלב, ישוב לאדמתו כי העצמות במתכונת העפר והם מוסדי הגוף ושי' עשתונותיו מחשבותיו כמו אולי יתעשת כמו יחשוב אלהים יחשוב לי: אשרי, הטעם שלא ישען רק על השם לבדו ולא יבקש עזר מאדם וטעם אל יעקב בעזרו שאמר והיה יי' לי לאלהים כאשר פירשתי במקומו: עושה, הטעם כי השם יוכל לעשות כל חפצו כי הוא עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם. שמים הם המלאכים והצבא הגדול הם המשרתים ובארץ העוף והחיה והאדם ובים בריאות גדולות, השומר אמת לעולם הם כללי כל מין שהם בארץ ובים רק בשמים כל אשר בהם בפרטיהם הם שמורים לעולם על כן לא תפחדו מאדם ש שיעשוק אתכם והוא מטריפכם לחם חקכם והוא יתיר אסוריכם: יי', הנה הטעם אין ראוי להשען אדם על אדם ואם אדם יחזק ממנו ישען עליו ב בתפלתו ל השם וככה אם רעב או היה אסור וככה אם בא לו חולי עינים או שהיה כפוף קבוע ערם לא ישען על רופא וטע' יי' אוהב צדיקים שהוא ישמרם ולא יהיו עשוקים ולא רעבים או אסורים או עורים או כפופים: יי' שומר את גרים, שאין להם עוזר כי הם מגוי אחר ומלת יעודד פירשתיה וטעם יעות שיסבב סבות ויתכן עלילות לעות דרכם שלא ימלא שאלתם ולא יהיה חפצם: ימלוך, אם השם הוא ככה הוא ראוי להיותו מלך ולו לבדו תאות המלוכה ואתם המשורר כאשר החל: הללויה, דברי המשורר בדרך נבואה ישבח השם בראותו בחזיון כי השם יבנה ירושלם ויקבץ נדחי ישראל, ומלת זמרה שם הפועל כמו ליסר' אתכם והה"א נוסף כי יתרת בעבור אחר כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכי נאוה מגז' תאוה כאשר פירשתי שהמלה לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת: בונה, יכנס, כמו לך כנוס את כל היהודים, הרופא לשבורי לב,

קמו בעודי כל ליש' מל כמב בליש וסימ' אמללה יולדת השבעה, בעד רשע לנגדי, וי"ב עוד חס' וסימ' נמסר בסדר נח: עושה ו' בסיפרא בסגול וסי' מגדיל ישועות מלכו דסיפרא, דום ליי' והתחולל לו, שכחו ל מושיעם, עשה מלאכיו רוחות, עשה משפט לעשוקים, עשה שמים וארץ ויו בשאר קריא' וסימ' נמס'

קמו

הללו־יה הללי נפשי את־יהוה: אהללה יהוה בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל־תבטחו בנדיבים בבן־אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על־יהוה אלהיו: עשה שמים וארץ את־הים ואת־כל־אשר־בם השמר אמת לעולם: עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים יהוה מתיר אסורים: יהוה פקח עורים יהוה זקף כפופים יהוה אהב צדיקים: יהוה שמר את־גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלך יהוה לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללו־יה:

קמז

הללו יה כי־טוב זמרה אלהינו כי־נעים נאוה תהלה: בונה ירושלם יהוה נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב־כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יהוה משפיל רשעים עדי־ארץ: ענו ליהוה בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא־בשוקי האיש ירצה: רוצה יהוה את־יראיו את־המיחלים לחסדו: שבחי ירושלם את־יהוה הללי אלהיך ציון: כי־חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם־גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השלח אמרתו ארץ עד־מהרה ירוץ דברו:

הללויה שבחי נפשי ית שמא דיי: אשבח יי בחיי אזמר לאלהי בדאיתי: לא תתרחצון ברברביא בבר נש דלית ליה פורקנא: תיפוק רוחיה יתוב לעפריה ביומא ההוא הובדו זמיונוי: טוביה דאלהא יעקב בסעדיה סבריה על יי אלהיה: דעבד שמיא וארעא ית ימא וית כל די בהון די נטיר קשוט לעלם: די עבד דינא לטלומין יהב מזון לכפינין יי דשרי אסיריא: יי פקח אכסנין דמתילין לסמיין יי זקיף כפיפין יי רחים צדיקיא: יי נטיר ית גיורא יתם וארמלא יסובר ואורחא דרשיעי יטלטל: ימלוך יי לעלם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

ארום טב לזמרא קדם אלהנא ארום בסים יאיא תושבחתא: בני ירושלם יי גלוות ישראל יכנס: דמסי לתבירא לבא ומסיק ארוכין לצעריהון: מני סכום לכוכביא לכולהון בשמא קרי: רב מרנא וסגי חילא לסוכלתנותיה לית סכום: מסובר ענוותניא יי מכיך רשיעיא עדי ארעא: שבחו קדם יי בתודתא זמרו קדם אלהנא בכנורא: דחפי שמיא בעננא דמתקן לארעא מטרא דימרבי טוריא עסבי: יהיב לבעירא מזונה לבני עורבא דיקרן: לא בגבורתא דירכיבין על סוסי יצבי לא בשוקי גוברין דהטונין יצבי: רעי יי ית דחלוי ית דמוריכין לטוביה: שבחי ירושלם ית יי שבחי אלהיך ציון: ארום תקף נגרי תרעיך בריך בנייכי במצעייך: דשוי תחומיך שלם שמן חנטיא יסבעינך: דמשדר מימריה לארעא עד סרהובא ירהוט מילוליה:

רשי

אזמרה לאלהי בעודי, בעוד אני חי: עשתונותיו, מחשבותיו, אשרי, מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הבה"ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך ולמה אשריו לפי שהוא עשה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשומרו בים וביבש' אבל מלך בשר ודם אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים: השומר אמת לעולם, לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמיתת ה הבטחתו: יעודד, לשון כח: ימלוך יי' לעולם, יקיים את מלכותו בגאולת בניו: כי טוב זמרה, כי טוב לזמר לו: לחמה, מאכלה: לבני עורב, פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו והקב"ה מרחם עליה' ומזמן להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם: לא בגבורת הסוס יחפץ, הקב"ה: ולא בשוקי האיש ירצה, ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה: חלב חטים, טוב חטים שמנים: כפור

מסרה

במלכים ב' סימ' ז' גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים, וכל העושה דכוו' פתחי' במ"א וסי' וימרד בו לשלח מלאכיו, וח' קמצין וסימ' נמ"ס בסדר בשלח, וכל אמ"ת דתק"ע דכוו' קמצין: קמ"ז נאוה ד' קמצי' וסימ' נאוה בירושלם איומה כנדגלות, לישרים נאוה תהלה, כי נעים נאוה תהלה, לא נאוה לנבל שפת יתר, וא' שחורה אני ונאוה, וא' לביתך נאוה קדש: ענו ב' וסימ' ענו ליי' בתודה זמרו, עלי באר ענו לה: המכסה ב' וסימ' המכסה אני מאברהם, המכסה שמים בעבים, וכל הכליו' דכוו': נותן ו' מל וסימ' לעיל בסיפרא סימן קמ"ו: רוצה ב' מל וסי' רוצ' יי' את יראיו, כי רוצה יי' בעמו: השם ד' וסימ' השם בקרבו את רוח, השם עבים רכובו, השם נפשינו בחיי, השם גבולך שלו':

הם אבילי ציון ומחבש כמו לא זורו ולא חובשו ור' יצחק הספרדי אמר כי לעצבותם כמו לשון ישמעאל וכמוהו ידיך עצבוני ולפי דעתי שהוא כמו נגעם שהנגוע בעצב גדול בעבורם: מונה, בעבור שהזכיר נדחי ישראל שהם מפוזרים בכל הארץ הזכיר כנגד זה מונה מספר לכוכבים שהכוכבים הם מפוזרים בגלגל העליון והוא ידעם כולם והנה יהיה הפרש בין מנין ומספר כי מספר הוא הפרט ומונה מספר הכל קרוב מגזרת מנין, לכולם שמות יקרא והטעם כמו אים לא נעדר וזה אמת ונכון: גדול, אמר מונה מספר לכוכבים כנגד ולתבונתו אין מספר: מעודד ענוים, הם השפלים והם נדחי ישראל, משפיל רשעים הם מלכי הגוים שהיו תחת ידי ישראל: ענו, דברי המשורר ליש' כמו ועניה ואמרת ויש אומרים כמו קול ענות ועניתה שמה כימי נעוריה בעבור כתוב בכינור: המכסה, הטעם שהוא מראה גבורות בכל זמן כדרך עושה גדולות ואחריו כתו' הנותן מטר וטעם המכסה כי עצם השמים לטוהר, המצמיח הרים שהם יבשים וחזקים: נותן, הזכיר הבהמה שאין לה לב לתקן מזון לנפשה והזכיר מהעוף לבני עורב כי חכמי הגוים אומרים כי אבותם יעזבום בהולדם: לא, הטעם אין חפץ השם בגבורה רק ביראתו כמו התתן לסוס גבורה וטעם בשוקי הוא הרוכב: רוצה, הטעם כי השם נותן לחם לכל בשר ולא בעבור גבורתם ובני עורב לעדים נאמנים: שבחי, זה לעתיד כי העיר חזקה שיפחד האויב לבא עליה ומה הוא החוזק שברך בניך שהם רבים בקרבך: השם, הטעם אם תשכנו לבטח עם שובע גדול: השולח, כאשר הזכיר חלב חטים הזכיר סבתו והיא שאמירתו היא גזרתו, ירוץ דברו הטעם כפול או על דרך ועל העבים אצוה מהמטיר כן יצוה להמטיר:

הנותן

הנותן · בעתו כי בהיותו רב בימי החורף לא יהיה חלב חטים בימי הקיץ : משליך קרחו · כמו הקרח הנורא : ישלח · וימסס · השלג והכפור והקרח · ישב רוחו מהבנין הכבד המוסף מגזרת רוח יי' נשבה בו מהבנין הקל : מגיד דבריו · הטעם הגיד דבריו הם המצות ליעקב וכן פי' חקיו ומשפטיו כי הם סבת רדת הגשם בעתו ככתו' בפרשת והיה אם שמע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו : לא · הטעם שלא נתן תורתו רק לעמו לבדו שהבדילו להיות לו לעם סגולה ואתם המשורר כאשר החל : הללויה · זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקים ועתה החל לדבר על השני עולמות האחד העולם העליון והוא העולם הרחב והגדול ואחר כן הזכיר עולם השפל שהוא כמו הנקודה במחשבת ה החושב בעגולה גדולה והחל לאמר הללויה אתם מן השמים · הללוהו במרומים והטעם אתם הדרים בשמים המרומים והם שמי השמים : הללוהו כל מלאכיו · הם שאינם גופות ואחר כן כל צבאיו והם ב גופות טהורות ולא מ מורכבו' והם הכוכבים הרבים שהם בגלגל המזלות ואחר כן הזכיר המשרתים והזכיר בתחלה שמש וירח כי הם המושלים ואחר כן הזכיר כל כוכבי אור בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובי' אל הארץ ואחר כן הזכיר שמי השמים והוא כדור האש שהוא סמוך אל כדור הלבנה ואחר כן הזכיר כדור ה הסגריר והמים אשר מעל השמים עד כה גבול העולם העליון והנה החל בנכבד והשלים בנבזה והפך זה עשה בהזכירו ה העולם השפל ואמר על העולם העליון נ והדרים בו יהללו : כי הוא צוה ונבראו · גזר או חפץ : ויעמידם · פי' שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מ מארבע יסודות · חק נתן ולא יעבור החק אחד מהם או החק לא יפסק והטעם כי שבתי יסוב גלגלו פ פעמים בתשע וחמשי' שנה וכן לכל אחד חק עולם ואמר הנביא אם ימושו החוקים האלה · ועתה יחל להזכיר העולם השפל והחל להזכיר התנינ' שהם בים כי הארץ והמים הם כדור אחד בראיות גמורות והנה תנינים שהם חיים ו ותהומות שאינם חיים והנה הזכיר אלה שהם תחת הארץ המסבבת ואחר כן הזכיר אש וברד שלג וקיטור וכולם מן הארץ הם בראיות חכמת התולדת והאש היא הממיתה בריחה וההפך וברד והפך שלג קיטור והוא האיד העולה כדמות עשן שהוא חם ורוח סערה עושה דבר השם בכל מקום והנה הזכיר גם אלה שהם על הארץ ואחר כן הזכיר ההרים והמלה מגזרת אבני הררה שבהם יהיו המתכות כמו ומהרריה תחצוב נחשת ברזל מעפר יוקח וגבעות בלא מתכות ואחר כן הזכיר הצמחים והחל עץ פרי וכל ארזים שאינם נותני' פרי ואחר כן הזכיר החיה שאינה ביישוב וכל בהמה שהיא ביישוב כמו ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ואחר כן הזכיר רמש האדמה ולמעלה ממנו העוף וזה הוא וכפור כנף ואחר כן הזכיר כל אדם והחל בנכבדים שהם מלכי ארץ וכל לאומים שתחת ידם ואחר כן הזכיר שרים הם המשתררים לעשות בחזקה בלא משפט וכנגדם וכל שופטי ארץ והאדם הם זכרים ונקבות על כן בחורים וגם בתולות גם הזכרים ישתנו כנגד הזמנים שפעם יגדל כחם ופעם יחסר על כן זקנים עם נערים ואמר אחר כן יהללו את שם יי' כי נשגב שמו לבדו שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא שומר הכללים והנה הזכיר כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו רק ישראל לבדו ועל כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל ואמר חסידיו והזכיר לבני ישראל ומלת עם אינה סמוכה אל קרובו רק פירושו שהוא קרובו שהוא קרוב אל העם וכמוהו לאיש חסידך :
הללויה

דבריו דברו כתו' דבריו קרי והוא חד מן נ"ו מלין דחס' י' במצעו' תיבו' וקריין וסים' נמס' במס' רבתא במערכת אות היו"ד בסד' : קמ"ח השמים ל' פתח באתנחתא והוא חד מן פתחין באתנחתא וסוף פסוק דסיפרא : במרומים ג' ומל' בליש' וסים' הוא מרומים ישכון · נתן הסכל במרומים · הללוהו במרומים : תנינים ב' מל'

הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר : מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד : יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם : מַגִּיד דְּבָרוֹ לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל : לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּ־יָהּ :

קמח

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים : הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו : הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר : הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם : יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ : וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר : הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת : אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ : הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים : הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף : מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ : בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים : יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ :

ל' · ל' ל' · ל' · ל' וחד ויסב אותם אברם · רוו ת' · ל' ג' בליש' בכלא ת' · ל' ויתר מעל שמים · ל' וכל יתן עולם כותי' ג' מל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ל' · ג' · ל' · סימן · ד' · ד' לכ' · ט' ב' בווס עשה · ד' · ח' · ג' חס'

דִיהַב תַּלְגָּא חִוַּר הֵיךְ עֲמַר גְּלִיד הֵיךְ קְטַם יְבַדַּר : מַטְלַק קַרְחֵיהּ פְּלִיג הֵיךְ רִיסוּקִין דְּמִן קֳדָם קוֹרֵיהּ מַן אִיפְשַׁר לֵיהּ לְמֵיקָם : יְשַׁדַּר קִידוּם חֵימְרֵיהּ וִימְסִינוּן יְנַתֵּיב רוּחֵיהּ זַלְחִין מַיָּא : דְתַנֵּי דִּבְרֵיָּא דְאוֹרַיְתָא לְיַעֲקֹב קְיָימוֹי וְדִינוֹי לְיִשְׂרָאֵל : לָא עֲבַד הֵיכְנָא לְכָל עַמָּא וְדִינִין לָא הוֹדְעִינוּן הַלְלוּיָהּ :

הַלְלוּיָהּ שַׁבָּחוּ יַת יְיָ בִּרְיָיתָא קַדִּישָׁא מִן שְׁמַיָּא שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילוֹ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא : שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל מַלְאָכַיָּא דִּי מְשַׁמְשִׁין קֳדָמוֹי שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילְוָותֵיהּ : שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל כּוֹכְבֵי נְהוֹרָא : שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ שְׁמֵי שְׁמַיָּא וּמַיָּא דְּיָתְלִין בְּמֵימְרָא מְעִילָּוֵי שְׁמַיָּא : יְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא דַּיְיָ אֲרוּם הוּא פַּקִּיד וְאִתְבַּרְיָין : וְהַקִּימִינוּן לְעָלְמֵי עָלְמִין גְּזֵירְתָא יְהַב וְלָא יִעְבַּר : שַׁבָּחוּ יַת יְיָ מִן אַרְעָא תַּנִּינַיָּא וְכָל תְּהוֹמַיָּא : אֶשָּׁא וּבַרְדָּא תַּלְגָּא וְקִטְרָא רוּחַ עַלְעוֹלָא עָבְדָא פִּתְגָּמֵיהּ : טוּרַיָּא וְכָל גַּלְמָתָא אִילָן דַּעֲבַד פֵּירִין וְכָל אַרְזִין : חַיְתָא וְכָל בְּעִירָא רִיחְשָׁא וְצִפַּר גַּדְפָא דְּפָרַח : מַלְכַיָּא דְאַרְעָא וְכָל אוּמַיָּא רַבְרְבָנַיָּא וְכָל דַּיָּינֵי אַרְעָא : עוּלֵימַיָּא וְלָחוֹד בְּתוּלָן סָבַיָּא עִם טַלְיָא : יְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא דַּיְיָ אֲרוּם תַּקִּיף שְׁמֵיהּ בִּלְחוֹדוֹי תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עַל אַרְעָא וּשְׁמַיָּא : וּזְקַף אִיקַר לְעַמֵּיהּ שְׁבָחָא לְכָל חֲסִידוֹי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַמָּא דִּקְרִיבִין לֵיהּ שַׁבָּחוּ יַת יְיָ : שבחו

רשי

כפור · גליר"א בלע"ז : משליך קרחו כפתים · המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין ומדרש אגדה כפתים הכל לפי מסת הבריות העני לפי חוסר מלבושיו מקל עליו : מי יעמוד · שלא יהא צונן בקרה : ישלח דברו וימסם · לאותם פתים : ישב רוחו · רוח מערבית להשבית הקרח ויזלו מים : כוכבי אור · כוכבי לילה : חק נתן בהם · זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה : ולא יעבור · אותו חק : תנינים · דגים גדולים : וברד · גלצ"א בלע"ז : שלג · ני"ף בלע"ז : וקיטור · ענין עולה שקורי' ברוא"נה בלע"ז : ורוח סערה · העושה את דברו ושליחותו ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחילתם גנוזין בשמים ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורעניות ואין נאה להם להיות גנוזין במגוריו של הקב"ה : רוממות

דמ"ל וסימ' שברת ראשי תנינים · תנינים וכל תהומות · וג' כתיב תנינם חס' יוד בתרא וסימ' ויברא אלהים את · וישליכו איש מטהו · חמת תנינם יינם : בתולות ד' משניין באתיהון וסימ' לא חלתי ולא ילדתי · לרקמות תובל למלך בתלות כתיב חס' וי"ו קדמא · וא' חס' דחס' נשים בציון ענו · וא' מל' דמל' ותירוש ינובב בתולות · וכל מגילת אסתר בתולות כתי' מל' · ומלשון זה המסורת יש לי להוכיח אני הצעיר המאסף כי דין בתולו' דמזמורא דידן בתולת כתי' חס' ו' בתרא דוק ותשכ"ח וקהזנא בהאי דוכת' הכי לפי שבכל הספרי' שהיו לפני בתולו' דידן דמזמור' היה מל' דמל' ולדעת המסרה לא יתכן ובספר אחד היה נמסר על הדין דידן ד' מל' : וירם ה' וסימ' בסוד חקה :

הללויה, בעבור זאת התפארת שנתן לכם השם לברכם שירו לו שיר חדש: ישמח ישראל בעושיו, לשון רבים כדרך כי בועליך עושיך כמלת אלהים וכבר פירשתיה בפרשת בראשית: יהללו, שאין לו רצון בכל הארץ רק בעמו לבדו: יעלזו, בכבוד, הזה שיעמדו לנצח והטעם על נשמותם או לעתיד לבוא וטעם ירננו על משכבותם בהתבודדם בלילה: רוממות, אמר ר׳ משה כי ישבחו השם בבואם למלחמה ור׳ ישועה אמר רוממות אל בגרונם כמו חרב פיפיות בידם: לעשות, הטעם להסיבם לעבוד השם שכם אחד וזה בימי המשיח: לאסור, אחר שהזכיר לעשות נקמה בגוים הזכיר גם מלכיהם על דרך ומלכיהם נהוגים: לעשות, יעשו בהם משפט שהיה כתוב לדור אחר להיות הדר לכל חסידיו:

הללויה, אמר ר׳ משה בקדשו השמים וככה ברקיע עזו כמו ועוזו בשחקים ור׳ יהודה הלוי אמ׳ הללו ל׳ שהוא בקדשו והטע׳ הדביר וההיכל וברקיע עז, הוא הארון וזה המשורר עם הלוים ידבר שהם משוררים בנבלים ובכל מיני נ ניגונים: הללוהו, טעם בגבורותיו שתהללוהו שתספרום, הללוהו כרוב גדלו הטעם הללוהו הרבה כאשר גדולתו רבה: הללוהו בנבל, יש לו עשרה נקבי׳, הללוהו במינים כלים רבים וניגון אחד: הללוהו בצלצלי שמע, שהם המצלתים הנזכרים בדברי הימים, זה הכלל אין דרך לדעת אלה כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו בארץ ישמעאל ואנשי אדום לא ראום גם יש באדום כלים לא שמעום חכמי ישמעאל: כל, אמר ר׳ יהודה בעבור היות המנגן אומר נעימות על הכינור ויפתח ה הנעימות כפי אריכות הרוח וקוצר הקול או גבהותו או שפלותו או מהירותו על כן חתם כל הנשמה תהלל יה ורבי שלמה הספרדי אמר כי זה רמז ל לנשמה העליונ׳ שהיא בשמים:

רשי

רוממות אל בגרונם, והם לחרב פיפיות בידם: בזיקים, סרטראות: משפט כתוב, ונתתי את נקמתי באדום וגו׳ ואם תאמר עדיין לא נולד יחזקאל כשאמ׳ דוד זאת נתנבא דוד על קץ הגאולה וכשיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים: במינים ועוגב, מיני כלי שיר הם: בצלצלי שמע, מצלתים המשמיעים קול, שמע שם דבר הוא כמו שמע בסגול ומפני האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השי״ן:

סליק ספר תהלים

קמ״ט משכבותם ד׳ וסימ׳ הוי חושבי און ופעל, יבא שלום ינוחו על משכבותם, יעלזו חסידים בכבוד: בגרונם ג׳ ובסי׳ וסי׳ קבר פתוח גרונם ולא יהגו בגרונם רוממות ל׳ בגרונם: קנ׳ כרב ז׳ וחס׳ וסי׳ נבס׳ לעיל בסיפר׳ סימ׳ קו׳: ועגב ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ אבי כל תפש כנור ועוגב הללוהו במנים ועגב, קדמא מל׳:

שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ שְׁבַח חֲדַת תּוּשְׁבַּחְתֵּי בִּקְהָלָא דַחֲסִידֵי: יֶחְדוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל בְּעוֹבָדֵיהוֹן בְּנֵי צִיּוֹן יְדוּצוּן בְּמַלְכֵיהוֹן: יְשַׁבְּחוּן שְׁמֵיהּ בְּחִינְגִין בְּתוּפִין וְכִינָּרִין יְזַמְּרוּן לֵיהּ: אֲרוּם רַעוּתָא דַיְיָ בְּעַמֵּיהּ יְשַׁבְּחוּ עִינְוְתָנַיָּא בְּפוּרְקָנָא: יְבוּעוּן חֲסִידֵי בִּיקָרָא יְרַנְּנוּן עַל דִּמְכֵיהוֹן: תּוּשְׁבְּחַן דֶּאֱלָהָא בְּעוּנְקֵיהוֹן וְהֵיךְ סַיְפָא דִּיוּסְטְרָא בְּאִידֵיהוֹן: לְמֶעְבַּד נִקְמְתָא בְּעַמְמַיָּא מַכְסָנוּתָא בְּאוּמַיָּא: לְמֵיסַר מַלְכֵיהוֹן בְּשֵׁירִין וְיַקִּירֵיהוֹן בְּכַבְלֵי דְּפַרְזְלָא: לְמֶיעְבַּד בְּהוֹן דִּין דִּכְתִיב בְּאוֹרַיְתָא שִׁיבְהוֹרָא הוּא לְכָל חֲסִידוֹי הַלְלוּיָהּ: הַלְלוּיָהּ שַׁבָּחוּ אֱלָהָא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בִּרְקִיעָא דְעוּשְׁנֵיהּ: שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בִּגְבוּרָתֵיהּ שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ הֵיךְ סוּגְעֵי רְבוּתֵיהּ: שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בִּתְקִיעוּתָא דְשׁוֹפָרָא שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בְּנִיבְלִין וְכִינָּרִין: שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בְּתוּפִין וּבְחִינְגִין שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בַּחֲלִילִין וְאַבּוּבִין: שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בְּצִילְצְלִין דְּשַׁמְעִין בְּלַחוּדֵיהוֹן שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ בְּצִילְצְלָן דְּמַשְׁמְעִין בְּיַבָּבָא: כָּל נִשְׁמְתָא תְּשַׁבַּח יָהּ הַלְלוּיָהּ:

חזק

קמט

א הַלְלוּ יָהּ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: ישְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ: כִּי־רוֹצֶה יְהוָה בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: ה יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יָהּ:

קנ

א הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: ה הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:

(גליון: ג׳ / ב׳מל׳ / ד׳ ל׳ות׳ל / ג׳ ל׳ / ל׳ / ל׳ / ג׳בליש׳ / ז׳ ל׳ ל׳ / ל׳ / ב׳ ית׳ מל׳ / ב׳ ל׳ / ב׳ ב׳)

מספר הפסו׳ של תהלות אלפים וחמש מאות ושבעה ועשרים א״א כ״זך סימן וחציו ויפתוהו בפיהם וסדריו י״ט ומזמורים ק״ן

בצלצלי ב׳ ובפסו׳ והוא מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הבי״ת בס״ד:

ראה ספר תהלות תם ונשלם, ולא תמו תהלות אל לעולם,
ואברהם בנו מאיר כללם: ומי הוא זה אשר החל וכלם:

שטה כל חד וחד ל' וכו' וכל מלה אחרי מן לישנ' דכו' וסי' אמנם ויאמר יי' אל אברהם למה זה' וכל האמנם דכו' במצור כה אמר סנחריב דד"ה' וכל במצור ובמצוק דכו' וכל ובחיל כבד דכו' זכר קמץ כי דורש דמם אותם' וכל לשון זכר דכו' חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה' וכל בחבלי דכו' יגה גם אור רשעים יהעך' וכל

יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז

חד מן י"ב מלין דכתי' א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסימ רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא' ההלכוא אחריה: נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס' נגוא ומני

משלי

מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

אבן עזרא

משלי שלמה וגו' זה חלק האחרון הודיע בו מעלת החכמה הקדומה כי בה נברא יש מבלי מה והזהיר להדבק בה ולסור מן החטא הזעומה והוכיח להמית הפתאות ותאות הנוצר מן האדמה ולהחיות הנשמה התמימה: בן דוד' לספר מעלתו שהיה בן חכם ומשכיל: מלך' כי בעבור חכמתם מלכו מניהם על ישראל או שהיה מלך עם חכם ונבון ומלך עם האחר כמו עבד ארך אבר: לדעת' התי"ו נוסף וכן לקחת וכן הלמ"ד וטעם במשלים ידע האדם' חכמה והיא ראש הכל שהיא יראת יי' כי' ראשית חכמה יראת יי'' ומוסר לשמור מצותיו וי"א המנהג בן עם הארץ' בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך: לקחת' השמיעה והלמוד מפי המיסר הם הלקיחה' השכל שם הפועל והוא חסר וי"ו' צדק כולל עבודת האלהים וכל מעשה הטוב' משפט שישפוט בין איש ובין רעהו' ומישרי' שידבר היושר במשפט וי"א השכל לדעת לעשות צדק: לתת

רלבג

משלי הנה המשל הוא דבר כאמ' על צד הדמיון פעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא מרוחק או נרצה או מה שירמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו בדבר שים לו בו יקצת דמיון שהוא יתבאר בו וכן הענין בדבר הנרצה ובאחר מה שירמ' לזה: לדעת חכמה' היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים ע עצמיים ומתיחסי' לה' מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוס' אשר בדעות והמוסר אשר במדו' הוא לעזוב המדות ה המגונות ולהתנהג ב במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגות כפי סדורם ולפי הדרכים אשר יובילום אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו' בינה היא הידיע' אשר בדברים יבואו לה מד ברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכיות וזה גם כן יקרא תבונה:

ביאור המלות מוסר השכל' הוא המוסר אשר בעיון' צדק ומשפט ומישרים אלו הג' נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר והראוי בדברים וזה אם בדעות אם במדות: ביאור הדברים משלי' אלו הם המשלים אשר דבר שלמה בן דוד מלך ישראל והנה התועלת בהם הוא לדעת החכמה המופתית אשר יבואו בה כמו ראיה או במופת סבה ומציאות: לדעת' ולדעת המוסר במדות אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע"פ שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר' ולהבין אמרי בינה הם ההקדמות המפורסמות אשר יבואו מהם אל הידיעה בחכמת האלהות ובמה שיתנהג מתהנה שלא תהיינה ההקדמות המגיעות אל העצמיות ובהם גם כן תועלת: לקחת' המוסר בעיון ר"ל שידרוך בהשגתו בדרכים הראויים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם ג"כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר"ל בצדק ובמשפט ובמשרי' ובהם ג"כ תועלת: כי

רש"י

משלי כל דברים דוגמות ומשלים משל התורה באשה טובה ומשל ע"ז באשה זונה: לדעת חכמה ומוסרי' המשלים האלו אמר להודיע לבריו' שהיו עמלים בתורה: שהיא חכמה ומוסר ובינה: צדק ומשפט ומשרי' צדק צדקה ממונו: ומשפט לשפוט אמת: ומישרי' היא הכשרת דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה: לתת

משלי מ"ם משלי מן א"ב רבתי' וסימ' נמסר בריש סדר בראשית ובמסר' רבת' בריש מערכת אות האל"ף בס"ד ע"ש: משלי ד' בקריאה וסימ' משלי שלמה בן דוד' זכרונכם משלי אפר' משלי שלמה בן חכם' גם אלה משלי שלמה' ואינון מן ב' זוגין מן ד"ד משמשין מש בריש תיבותא וסימ' משלי ד' דלעיל' משקח ד' קמצין וסימ' נמסר בסדר וישב ובחבקוק

א משלי שלמה בן־דוד מלך ישראל: ב לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה: ג לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומשרים:

ב"ב וכל דסמי' לאדכר' דכו' ג' ב' מל' יתיר תס'

מתלוי

משלי שלמה בר דוד מלכא דישראל: למדע חכמתא ומרדותא ל לאתבין אמרי ביונתא: למקבלא מרדותא דשוכלא וצדקתא ודינא ותריצותא:

סימ' ב' משנה ד' קמצין וסימני' נמסר ביהושע סימ' ח':

רלבג

ביאור המלות ערמה הוא פלפול בדברים המדיניים׳ דעת הם מושכלות ראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו׳ ומזמה היא המחשב׳ שהיא התחלה לדעת ומיסרת אליו וזה שכאשר ירבה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניצוח ובספר מה שאחר הטבע: לקח׳ קנין: תחבולות׳ דברים לקוחים בדקו׳ מחשבה: וחידותם הנה החיד׳ היא מאמר סתום נאמר על דבר כד המשל ויכבול כ כוונות מתחלפות:

ביאור הדברים לתת לפתאים עומק מחשבה וקצת פלפול ישמרו בו מהפתיות ולתת לנער השנים הדברים אשר הם ה התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה ש שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מ מהמחשב׳ ולא תחשוב שלא יהיה בהם תועלת כי אם לגו שזכר שאין להם שום שלימו׳ אבל ימצא ג״כ תועלת גם לחכמים ולנבוני׳ וזה שכבר ישמע חכם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה תחבולות להמציא ההקדמות ה המפורסמות אשר י יובילו אל ההטבה ב בדרוש דרוש מאלו ה החקירות הפילוסופיו׳ הנה לו המשלי׳ ייסירו האנשי׳ : להבין משל ומליצה׳ אשר יאמרו החכמים והנביאו׳ כי בהם ילמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתייסר להבין דברי החכמי׳ ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל בהם : יראת יי׳ הוא המוסר במדות והיא התחלה והיסודה לקנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האד׳ לקנין המושכלות עם היותו נלכד ברשת המדות הפחותות והנה האוילים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במאסם המוסר ירחיקו מהם החכמ׳ והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו : שמע בני׳ הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו ויהיגוהו בקטנותו ואח״כ יתייסר ללקיחת המוסר מדברי התורה ולזה ענשה התורה העונש הנפלא לבן סורר ומורה מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או יקרא מוסר אב ותורת אם התורה והנה קרא השי׳ אב כאמרו הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעיתו הגיעה הנבואה והתפילו אל הקב״ה ביחס אל השי׳ כי הוא שיקבל הכח ממנו והשי׳ הוא הפועל השלימות לו כטעם אמרו בעטרה שעטרה לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז״ל מטטרון שהוא אם בלשון רומי: כי לוית חן׳ ואמר אחר זה משבח אלו המוסרים הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראש האדם ישא חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מרבים שישימו בצואר כמו באמר ענק מצוארוניך וממה שזכר הראש והגרגרת להעיר שזה המוסר הוא היושר אל היופי בראש אשר בו הרבה מה שחות המשיגות המשיגות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרגרות שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא הגורם מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתיהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם: אם יאמרו לכה אתנו׳ ונארבה להרוג איש א׳ כדי שנקח קניינו נצפון ונסתיר לאיש אע״פ שהוא נקי מה שיסחת בו אע״פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו כבלע אלו האנשים בעודם חיים ונבלע האנשים ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הזכירו להריגת אלו האנשים בעבור שנקח שללם כי כבר נמצא עמהם כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל: גורלך תפיל בתוכנו׳ ויהיה לך עמנו בו חלק כחלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציח׳ כדי להרחיקו יותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו אליו דרכיהם הרעים וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים שלא ימצא להם ויבואו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם: בני אל תלך בדרך אתם׳ בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם׳ מנע רגלך מנתיבתם באו זה דבר מהדברים שיתנשך אליהם: כי רגליהם לרע ירוצו׳ ואף על פי שיחשב מתחלת הענין שלא דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הרציחה כמו שנזכר וזה בלא פשע ובלא חטא: כי חנם מזורה הרשת׳ ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותה ועל׳ן : והם

אבן עזרא

לתת׳ על משקל הרה ללת מן ילדה והנכון לתת ללכת על משקל לשבת וטעמו יבינו לתת בהם לפתאים ערמה שיסירו הפתיות מהם כיון שלא יוכלו להשיג חכמה ובינה יבינו דרכם בעולם הזה ואיך יחיו שכ׳ חכמת ערום הבין דרכו׳ לנער ולתת לנער במשלים דעת ואל״ף פתאים תחת יו״ד פתי וכן רפאים׳ ואם הנזהר חכם יוסיף לקח ואם נבון תחבולות יקנה וכל זה: להבין׳ משל ומליצה וחידות משל שממנו יוצא דבר אחר חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש שנאמר הלא אלה כלם עליו משל ישאו ולקח יקרא כן בעבור מה שיקח אדם מן הדעת וכן מה יקחך לבך ו ותחבולות ענין עצה ומחשב והעד מחשבו׳ צדיקי׳ משפט וגו׳ וכן חובליך והט״ס התחבולות יקנה בעבור שיבין משל ומליצה ו ודברי חכמים אחרי׳ : יראת׳ יודיע כי ראשי׳ הדעת והמוסר הוא שיהיה ירא שמים אף על פי שחכמת היראה והמוסר אוילים יבוזו אין ראוי לבוז אותם על כן אחריו: שמע בני מוסר וגו׳׳ תורת אמך׳ כי האשה חכמה מורה הדרך הישרה לבנה כבת שבע שהי׳ יסרה אותו ומלת אל לשון פיוס מן המענה ומהם אלהים עמו אל מות: כי לוית׳ חסר כ״ף והוא מענין ילוה אישי ופירושו כחבור דבר חן כן הם המוסר והתורה נאים לראשך׳ לגרגרותיך סביבות הגרון נקראו גרגרות וכן על כוארי בניהו וכן סביבות הראש מראשותיו: אם׳ לדם׳ לשפוך דם: חנם׳ מלשון חנן אלהים מלשון מתנה והמ״ם נוסף כמו ריקם: כבלעם׳ ותמימים׳ יהיו נבלעים כיורדי בור פ״א שלמי׳ כלם שאול פי׳ מטה פעם בלשון זכר ערום שאול ופעם בלשון נקב׳ שאול מתחת רגזה לך: כל הון׳ ממון מכבף וזהב׳ שלל בגדים: כי חנם׳ שלא יראה הרשת ולא יפחד ממנה עד שינות בה יראה האוכל שבה ולא הרשת כך הם יראו מה שיקחו ויאמרו כל הון יקר נמצא לא יראו הרשת שהם הולכים עליה שנאמר כי שלח רשת ברגליו: כן

מסורה: לתת ללכת ונמצאו ולבלתי: וצ׳ תלעיל ות׳ זן לחכם: כ׳ חידות לו: כ״ח: ה׳: י״כ: י״א בטע׳: כ׳ חס׳: ל׳ זירי: ג׳ ומל: ל׳: כ׳ הלא אב: ה׳ ל׳: ד׳: כ׳ דם נקי ל׳: ל׳

ומוסר ה׳ וסימ׳ לדעת חכמה ומוסר׳ יראת יי׳ ראשית דעת׳ הנה אשרי אנוש יוכיחנו׳ אמת קנה ואל תמכור׳ מקור חיים שכל בעליו : לגרגרתיך ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ כי לוית חן הם לראשך׳ ענדם על גרגרתיך׳ וברוב הספרים ראיתי גרגרותיך דלוית חן מל׳ ביוד וחסר וי״ו ודענדם חס׳ דחס׳ אבמ״ם לש״ון זא״ת הבש״רא אינו מוכ״ח כן וא׳ מל׳ יוד לחוד

לָתֵ֣ת לִפְתָאיִ֣ם עָרְמָ֑ה לְ֝נַ֗עַר דַּ֣עַת וּמְזִמָּֽה׃ יִשְׁמַ֣ע חָ֭כָם וְי֣וֹסֶף לֶ֑קַח וְ֝נָב֗וֹן תַּחְבֻּל֥וֹת יִקְנֶֽה׃ לְהָבִ֣ין מָ֭שָׁל וּמְלִיצָ֑ה דִּבְרֵ֥י חֲ֝כָמִ֗ים וְחִידֹתָֽם׃ יִרְאַ֣ת יְ֭הוָה רֵאשִׁ֣ית דָּ֑עַת חָכְמָ֥ה וּ֝מוּסָ֗ר אֱוִילִ֥ים בָּֽזוּ׃

שְׁמַ֣ע בְּ֭נִי מוּסַ֣ר אָבִ֑יךָ וְאַל־תִּ֝טֹּ֗שׁ תּוֹרַ֥ת אִמֶּֽךָ׃ כִּ֤י ׀ לִוְיַ֤ת חֵ֓ן הֵ֬ם לְרֹאשֶׁ֑ךָ וַ֝עֲנָקִ֗ים לְגַרְגְּרֹתֶֽךָ׃ בְּנִ֡י אִם־יְפַתּ֥וּךָ חַ֝טָּאִ֗ים אַל־תֹּבֵֽא׃ אִם־יֹאמְרוּ֮ לְכָ֪ה אִ֫תָּ֥נוּ נֶאֶרְבָ֥ה לְדָ֑ם נִצְפְּנָ֖ה לְנָקִ֣י חִנָּֽם׃ נִ֭בְלָעֵם כִּשְׁא֣וֹל חַיִּ֑ים וּ֝תְמִימִ֗ים כְּי֣וֹרְדֵי בֽוֹר׃ כָּל־ה֣וֹן יָקָ֣ר נִמְצָ֑א נְמַלֵּ֖א בָתֵּ֣ינוּ שָׁלָֽל׃ גּ֭וֹרָלְךָ תַּפִּ֣יל בְּתוֹכֵ֑נוּ כִּ֥יס אֶ֝חָ֗ד יִהְיֶ֥ה לְכֻלָּֽנוּ׃ בְּנִ֗י אַל־תֵּלֵ֣ךְ בְּדֶ֣רֶךְ אִתָּ֑ם מְנַ֥ע רַ֝גְלְךָ֗ מִנְּתִיבָתָֽם׃ כִּ֣י רַ֭גְלֵיהֶם לָרַ֣ע יָר֑וּצוּ וִ֝ימַהֲר֗וּ לִשְׁפָּךְ־דָּֽם׃ כִּֽי־חִ֭נָּם מְזֹרָ֣ה הָרָ֑שֶׁת בְּ֝עֵינֵ֗י כָּל־בַּ֥עַל כָּנָֽף׃

תרגום

לְמִתַּן לְשַׂבְרֵי עֲרִימוּתָא וְלִטְלָאֵי יְדִיעְתָּא וְתַרְעִיתָא׃ וְיִשְׁמַע חַכִּימָא וְיוֹסִיף מַדְעָא וְסוּכְלְתָנוּתָא מַדְבְּרָנוּתָא יִקְנֵה׃ לְמִתְבַּיְּנָא מַתְלָאֵה וּפִלְאָתָא וּמִילֵי דְחַכִּימֵי וְאוּחֲדָתְהוֹן׃ רֵישׁ חָכְמְתָא דַּחַלְתָּא דַּיְיָ וְחָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא סִכְלֵי שַׁיְיטִין׃

שְׁמַע בְּרִי מַרְדּוּתָא דְאָבוּךְ וְלָא תִטְעֵי נִימוּסָא דְאִמָּךְ׃ מְטוּל דְיָאוּתָא וְחִסְדָא אִינוּן לְרֵישָׁךְ וְהַמְנִיכָא לְצַוְּרָךְ׃ בְּרִי אִין נִשְׁדּוּ לָךְ חַטָּאֵי לָא תִתְפִּיס׃ אִין יֵמְרוּן אִיתָא עִמַּנָא נִיכְמוּן לִדְמָא נִטְשֵׁי לְזַכָּאֵי מַגָּן׃ נִבְלָעִינוּן כִּשְׁיוֹל לְחַיֵּי וּלְדְלָא מוּם הֵיךְ נַחְתֵי גוּבָא׃ כָּל עוּתְרָא וִיקָרָא נִשְׁכַּח וְנִמְלָא בָּתָּנָא בִּיזְתָא׃ כִּיסָךְ אַרְמֵה בֵּינָתָנוּן כִּיסָא חַד יֶהֱוֵי לְכֻלָּן׃ בְּרִי לָא תֵיזִיל בְּאָרְחָא עִמְּהוֹן מְנַע רִיגְלָךְ מִן שְׁבִילֵיהוֹן׃ מְטוּל דְּרִגְלֵיהוֹן לְבִישְׁתָא רָהֲטָן וּמִסְתַּרְהֲבִין לְמִשְׁפַּךְ דְּמָא׃ מְטוּל דְּמַגָּן פְּרִיסָא מְצוּדְתָא עַל פַּרְחָתָא דְגַפָּא׃ והינון

ויהיו חיים לנפשך׳ וחד מל׳ ויו לחוד וסים׳ חסד ואמת אל יעזבך : כשאול ג׳ ומל׳ וסימני׳ חרחיב כשאול נפשו׳ קשה כשאול קנאה׳ נבלעם כשאול חיים ותמימים : ותמימים ס׳ כל תמימ׳ דבעירא חס׳ יוד בעקבא כמ״א ואיל מן הצאן תמימ׳ יעשו דיחזקאל׳ וכל דגברי מל׳ כמ״א חס׳ יודע יי׳ ימי תממם : לכלנו ב׳ וסים׳ הלא אב׳ כיס אחד : לרע ז׳ ד׳ פתחין וג׳ קמצין וסים׳ נמסר בסוף סדר בחקתי :

רש״י

לתת לפתאים ערמה׳ משלי׳ אלו אמ׳ קהלת לקנות בהם הפתאי׳ ערמה : לנער דעת׳ וגם לנער הצעיר אכל לאור אלא לאחר ערדין כלום׳ מזימה מחשבת עצה׳ ישמע חכם׳ המשלי׳ הללו׳ ויוסיף על חכמתו׳ לקח למוד׳ חכם זה בעל השמועה׳ ונבון׳ מוסיף על ידיעת חכם׳ שיודע להבין דבר מתוך דבר׳ ויוסיף על שמועתו׳ להבין משל ומליצה׳ שיתנו לב להבין בין קריאת שני ה הדרכים המשל ו והמליצה שיבינו את מה המשל למליצה׳ ואף אין המליצה לא יסירו לבם שגם הוא צריך להבין כשאמ׳ להצילך מאשה זרה ונכריה על עבודה זרה כאמ׳ הרי המשל ואף המליצה שהוציא משלו בלשון אשה הבן בה והזהר מ מאשה זרה׳ דברי חכמים וחידותם׳ דורשי רשומו׳ מקר׳ אלא וחסר דמיון חידה : יראת ה׳ ראשית דעת׳ ע״כ פי׳ לבורך את עצה שלמה הספר הזה ועתה מתחיל הספר יראת השם ראשית דעת׳ היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לבני חכמתך תקדים ליראה את יוצרך והיא תתן ב בלבך לעסוק בחכמ׳ ובדעת כי האוילים אשר אינם יראי׳ את ה׳ הם בוזים את החכמ׳ ואת המוסר : שמע בני מוסר אביך׳ מה שנתן הקב״ה למשה בכתב ועל פה׳ אמך׳ אומתך כנסת ישרא׳ כמו מה אמך לביא והם דברי סופרים שחדשו והוכיחו ו ועשו סייגי׳ לתורה : לוית חן׳ חבור של חן הם לראשך כלומ׳ התור׳ והמוסר יהיו לראשך לוית חן ו וכענקים של עדיי זהב יהיו לגרגרותיך׳ לצואריך ועל שם שהקול עשוי טבעו׳ טבעות קורא הצואר בלשון רבים : חטאים׳ חוטאים׳ אל תבא׳ אל תאבה להם : נארבה לדם׳ לשפוך דם׳ נצפנה׳ לשון מארב׳ נצפנה לנקי חנם׳ הכתוב אומר שנצפנם לנקי חנם : נבלעם׳ לנקיי׳ כשהם חיים כשאול הבולע כל גוף שלם׳ ותמימי׳ אינו לשון צדיקים אלא ולשון שלמים נבלעם כשהם שלמי׳ כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם כלו׳ בעודם בעזרם בהרגם וכורם כ ככסיהם : גורלך תפיל בתוכנו׳ את תרבה תחלות או את תרבה

והם לדמם יארובו׳ הנה פורשי הרשת אורבים לדמם וצופים לקחת נפשותם׃ כן ארחות׳ כל מי שלוקח ממון אחר שלא כדין הנה הוא יקח את נפש בעליו ר״ל שכבר יהרגוהו כדי שלא תגלה חרפתו אם ימצאהו או אם יתעצם כנגדו למנוע ממנו מה שירצ׳ לקחו׳ והנה אחשוב שהמשיל זה הענין לפריסת הרשת על צד ההפלגה והגוזמא וזה כי פריסת הרשת יהיה עקר הכוונה בה ללכוד העוף ובשנית יתישר בה להאכל העוף מזון מהמזומנות ובזה יאמר שהבא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעליה על הכוונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים יתישרו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם ראשונה כי אלו

הם והם ט׳ רף וסימ׳ והם לא ידעו כי שומע יוסף׳ והם יקחו את הזהב׳ והם עמך ונחלתך׳ והם ובניהם על השערים בד״ה׳ והם מביאים איש מנחתו דד״ה׳ והם לדמם יארבו׳ והם ואבתינו הזידו דנחמיה׳ והם עבדך ועמך דנחמיה׳ והם במלכותם ובטובך הרב׃ נטיתי ידי חד מן ׳ו דחס׳ את בליש׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ה׃ פחדכם ג׳ וסימ׳ לא

והם לדמם יארבו יצפנו לנפשתם׃ ט׳ רף׳ ב׳ חס׳ כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח׃ ל׳ חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה׃ ב׳ חכמות פתחו׳ לב״ ל׳ בראש המיות תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר׃ ב׳ עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת׃ ב׳ חס׳ ל׳ ל׳ ג׳ תשבו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם׃ ב׳ תירות ב׳ יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב׃ ל׳ ה׳ו חס׳ את בליש׳ ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם׃ ל׳ ב׳ לבקרי גם אני באידכם אשחק אלעג בבא פחדכם׃ י׳ רף בכיפ׳ בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה׃ ג׳ כ׳ שואה ג׳ ל׳ אז יקראנני ולא אענה ישחרנני ולא ימצאנני׃ ל׳ תחת כי שנאו דעת ויראת יהוה לא בחרו׃ לפ״ו׳ בכי׳ וכח ולא ב׳ בכר להם לא אבו לעצתי נאצו כל תוכחתי׃ ג׳ ל׳ ל׳ ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו׃ ב׳ כי משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם׃ ל׳ וחס׳ ב׳ חס׳

והנון לדמן כמנין יכמשון נפשתהון׃ הכדין אינון ארחתא דכל דעבדין עילא נפשתא דמריהון נסבין׃ חכמתא בשוקא משתבחא ומשקקי יהבא קלא׃ ברש בירתא מכרזא ובמעלנא ותרעי בכרכי מילהא אמרה׃ עד אימת שברי רחמין שברותא וממקני ממקנותא רגיגו להון וסכלי סנין ידיעתא׃ תתפנון למכסנותי אבע לכון רוחי ואודעינון מלוי׃ על דקרית ולא הימנתון ארימית אידי ולא אציתינון׃ ושנתון כל תרעיתי ומכסנותי לא אביתון׃ אף אנא בתבריכון אגחך וארחף כד ייתי דלוחייא עליכון׃ כד ייתי בשליא דלוחייכון ותבריכון בעילעולא ייתא כד תיתא עליכון עקתא ושינוקא׃ הידין ניקרונני ולא אענה נקריין ולא תשכחנני׃ על דסנו ידיעתא ודחלתיה דאלהא לא איתריעו׃ לא צבו בתרעיתי ואשליו כל מכסנותי׃ ואכלו מן פירי דארחתכון וממילכיהון יסבעון׃ מטול דהדא הפכנותא דשברי תקטול אנון וטועי דסכלי תובדינון׃ מן

יתיצב איש בפניהם׳ גם אני באדכם אשחק׳ בבא כשאה פחדכם׃ בחרו ג׳ וסימני׳ ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו׳ ובאשר לא חפצתי בחרו׳ ויראת יי׳ לא בחרו׃ פתים ב׳ חס׳ כתי׳ בחד יוד לחוד וסי׳ עד מתי פתים תאהבו פתי׳ כי משובת פתים תהרגם׳ וב׳ מל בתרין יודין וסימ׳ פתח דבריך יאיר׳ ערום ראה רעה ויסתר קדמא דספרא׳ ושארא פתאים כתיב באלף ויוד׃

אבן עזרא

כן׃ נפש בעליו׳ הנגזל יקח הגוזל׃ חכמות׳ הודיע כי כאשר יברתיך כן החכמה מזהרת הפתאים וזה דרך משל׳ בחוץ שבה המון העם׳ תרונה ענין קריאה כמו ותעבור הרנה׳ ברחובות במקום העוברים והשבים׳ בפתחי בעבור היוצאי׳ והבאי׳ בעיר אמריה מגביה חסר או תאמר בברי במקום פתח והטעם או בעיר אמרי מוסריה תאמר כאשר אין השערים פתוחים׃ עד׳ תאהבו פתי׳ תדברו לבני אדם שיאהבו הפתיות שם התאר׃ תשובו׳ עד מתי תשובו לשמוע תוכחתי׳ אביעה מן נחל נובע׃ גם אני באידכם׳ יתכן שהיה מלשון ואיד יעלה כענין יום ענן וערפל׃ כי משובת׳ מן בשובה ונחת והענין ושלות כסילי׳ ופירושו מנוחת פתאים תאבדם היא תהרגם כי בהיות להם מנוחה יעצו רשע וכשהם שלוים מפגעי העולם השלוה תאבדם פירוש אחר מענין שלו כל בוגדי בגד כמו אשר חוטא עושה רע וגו׳ על כן מלא לב וגו׳ והוא הנכון׃ ושומע

כשואה קרי וחד כסופה

רלבג

הרעים יסכימו עם מחשבתם בתחלה שאם ימצא להם מונע מעשות מה שכוונו יהרגוהו הנה זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורינו פה׳ ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה׃ התועלת הראשון הוא להודיע מי הוא המחבר הספר ותועלתו ומדרגת הלימוד הנעשה בו ואולם התועלת בידיעת מי הוא המחבר הוא הישרה על אמתת הכוונה בדברי׳ כשהיו דעות האיש ההוא מפורסמות לנו ממקומות אחרים או מקום אחר ואולם התועלת בידיעת תועלת הספר הוא גם כן להעמיד על כונת הדברים כי צריך שיפורשו במקום מקום בדרך יגיע מהם תועלת במין אחד ממיני הפעולות הנזכרות בזה המקום ואולם התועלת בידיעת מדרגת הלימוד הנעשה בו והוא שהוא ידבר על צד המשל והרמיזה הוא מבואר כי כן הישרה נפלאה לעמוד על הכוונה במקום מקו׳׃ הב׳ הוא להודיע כי שלמות המדות הוא הצעה לשלמות המושכל כי לא יתכן שישלם האדם נפש במושכל בעוד שלא תשלם המדות הפחותות בו והוא אמרו יראת יי׳ ראשית דעת׃ הג׳ הוא צווי על קבול המוסר מההורים לפי שהוא המוסר הראשון שיקנה האדם והוא דרך אל לקיחת האדם המוסר על השלמות והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך׃ הד׳ הוא אזהרה מחברת הרעים כי היא מביאה בקלות לחטאים גדולים עם שהאדם מוכן מאד מתחלת ענינו לחטוא והוא אמרו בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אל תלך בדרך אתם וגו׳׃

ביאור המלות חכמות בחוץ תרונה׳ יגביהו קולם׃ בראש הומיות׳ מדברות בקול רם׃ עד מתי פתיים׳ הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל אי זה דבר שיעלה במחשבתם מזולת חקירה אם הוא ראוי אם לא׃ לצים הם האנשים המדברים דברי לעג ושחוק׳ וכסילים הם בעלי הסכלות שהוא קנין ר״ל שתהא להם דעת כוזבת בדברים אם מפני מיעוט חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין חכמה׃ תשובו׳ אביעה לכם רוחי׳ הוא מענין נביעה והרצון בו אוציא לכם רצוני כאילו הוא נובע מפי או מלבי בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון בו הנה אשים לכם נובע השפע שלי׃ ותפרעו׳ ותבטלו ר״ל שלא שמעתם׃ בבא כשואה׳ ר״ל בהמיה גדולה׃ כי משובת פתאים׳ הפתי הולך סובב בדרך לבו מזולת חקירה על מה שראוי וזאת התכונה ממנו תקרא משובה לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יתפתה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו׃

ביאור הדברים הנה החכמות המצאות הנמצאות יגביהו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריהם ברחובות אשר בעיר תתן קולה כל אחת מהן׃ בראש׳ המדברת בקול גדול היא קוראה לאנשים׳ בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דבריה והנה אמר זה להגלות חכמת הש״י במצאו הגלות נפלא כשיעיין באופן החכמה הנפלאה שיש ביצירת כמצא הנה זאת החכמה הנפלאה תקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד תשוקה הטבעית שתהיה לאישי האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובים ואמר חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעירו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר תתן קולה׳ אמריה תאמר לשון יחידה׃ עד מתי׳ ואמר ממשל שהחכמה תקרא ותאמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות ותתפרסו בהבלי העולם ולא תחקרו בחכמת הש״י בדברים עם חוזק הגלותה ועד מתי חמדו להם לבון הלצים ויתעסקו בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים המדיניים עד מתי ישנאו דעת הכסילים שלא ישתדלו לחקור בעיון האמת׃ תשובו׳ שובו מדרכיכם וקבלו התוכחות ממני הנה אשים אני רוחי נובע בדברים להשפיע לכם כמו שיהיו נובעים המים מהמקור כי הדברים המוחשים מעידים על החכמה אשר יברם הש״י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד כל מה שיפליגו החקירה בהם וכזה האופן אני מודיע דברי אתכם׃ יען׳ ואתם עזבתם אותי אם להתעסק בדברים בטלים אם לעמוד בשלוה ובבטלה לבלתי עמול בחכמה׃ ותפרעו׳ ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי ר״ל להתעורר על החקירה בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי במקום שהייתם נעזרים כי אם השגתם אותי ר״ל החכמה וזהו בעת הרעה כי מצד החכמ׳ יהיה האדם מושגח מה״ש ויכול מהרעות כמו שבארנו בד׳ מספר מלחמות יי׳ אז יסיר מכם העזר ואלו הרעות הם אם פחד עצום אם רב בפועל׃ בבא׳ וכסופה׳ ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאלו האנשים ע״ד משל אז יקראונני להעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגוני ולזה אעדר מהם את פריי תחת כי שנאו דעת׳ ולא בחרו ביראת יי׳ אשר היא הצעה והישרה לקנין הדעת׃ לא אבו לעצתי׳ להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מעניניה בדבר דבר מהבעלי נפש ומאסו כל תוכחתי בזה הענין׃ ויאכלו׳ הנה ימשך להם שיאכלו מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הפחותים שסיתה עצתם להתנהג בהם׃ משובת פתיים תהרגם׳ כי זה יהיה סבה שתפול בחירתם ברע פעמי׳ רבות והשלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת חכמה והשתכלות׃ ושומע

רש״י

תרג׳ יהוה בפותכו׳ כיס אחד יהיה לכלנו׃ ביתר׃ לרע ירוצו׃ לרעת עצמם הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר׃ כי חנם מזורה הרשת׃ כי העופות הרואות חטי׳ וקטני׳ מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין׃ והם

והם לדמם יארובו׳ והכייר ש יארובו לדמם של עופות׃ כן ארחות כל בוצע בצע׳ גוזל גזלה כזה ונחמרת היא לו ויחם הוא לו׳ וסופו את נפש בעליו יקח נפש עצמו בבעליו עכשיו בעל הממון שגזל חבירו׃ חכמות בחוץ תרונה הרי חכמותיה של תורה׳ בחוצותיה תזעקנה להזהיר׳ לבור אחר ומה הן חוצותיה בתי מדרשות׃ ברחובות במקום שמרחיבין הוראה כך דרש ר׳ תנחומא׃ בראש הומיו׳ תקרא׃ במקו׳ שהוא כשמעת וכנרזת שם היא קורא׳ ואומרת עכין של חטה עד מתי פתאים׃ בפתחי שערים׃ הם מקום ישיבת הזקנים׃ פתאים׃ המתפתים על ידי מביהי׳ ומוכר׳׃ תאהבו פתי׃ הפתח׃ שם דבר לפתיות כמו כלי׃ קרי׃ ספי׃ נטיתי ידי׃ לרמוז להם לבור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לבור אליו׃ ותפרעו׃ ותבטלו׃ כל עצתי׃ שיעצתי לגדל אתכם בעולם׃ כשואה׃ בענין העולה כתאום׃ כסופה׃ טור״לבנו בלע״ז׃ יאתה׃ יבא׃ ישחרנני׃ יבקשוני׃ מפרי דרכם׃ יהירו׳ שאוכלים בחייהם בשכרו׳ התוכחת אותם והקרן שמורה להם בגיהנם׃ משובת פתאים׃ את אשר לבם שובב׃ ושלות כסילים תאבדם׃ לפי שרואי׳ הרשעים שהם מצליחים כרבקים ברעתם ואינם חוזרין׃ ושכן

ושומע לי ישכן בטח ׳ והוא מי שישמע לי לחקור בחכמת הש״י בנמצאו׳ ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק השגחת השם ית׳ בו : בני אם תקח ׳ אמרה עיד החכמה על כד המשל בני אם תקח אמרי שהוריתיך במה שקדם ותשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו׳ : להקשיב ׳ אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעי׳ עם מה שייסיר אותך לחפוש ולחקור בה מהשיג לה ויראה מהחכמה בדברי׳ עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמה תטה לבך לדעת התבונה : כי אם לבינה ׳ ולא תחשוב שהשגתם נמנעת ממך מצד שלא יבאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה חשק רב כדרך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשוק בו : אם תבקשנה ׳ ותבקשנה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפש עליה כמו שיחפשו ה המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימצאום הנה בזה האופן תמצא התבונה ר״ל שתקבץ כל ההקדמות המפורסמות הנופלות ברום אשר תחקור בו ואחר תברר ה הבודקת מהבלתי צ בודקת ובזה האופן תבקשנה ככסף ו וכמטמוני׳ וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מ מוצא ואם לא נתברר להם שהחפירה ההיא תובילם למצוא הכסף וכן יעשו זה עד ם שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למצוא ה התבונ׳ לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח ב בהקדמות שימצאו בה מתחלת העיון שיתנו האמת עד שתשלם ה החקירה בכלם כמו שזכרנו הנה השתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת יי׳ ותמצא דעת אלהים כי זה י יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שתשיג מעוכם מדרגת מציאות הש״י תירא ממנו מרוב רוממותו וגדולתו אשר לא ישג לזולתו ואמנ׳ העזר בש״י בזאת ההשגה כשתתעורר בה מעצמך באופן אשר זכרנו :

אזנך ט׳ חס׳ וסימ׳ וגליתי את אזנך ודבתריה דגבי שבועת דוד ויהונתן ׳ גם מאז לא פתחה אזנך ׳ אל תסתר פניך תאות ענוים שמע׳ יי׳ ׳ תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני ׳ להקשיב לחכמה אזנך ׳ בני לדברי הקשיבה ׳ בני לחכמתי הקשיבה : ודעת אלהים ג׳ בליש׳ וסימ׳ אין אמת ואין חסד ׳ כי חסד חפצתי ׳ ודעת אלהים תמצא : תם ב׳ בתמימות וסימ׳

ב בני אם־תקח אמרי ומצותי תצפן אתך : להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה : כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך : אם־תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה : אז תבין יראת יהוה ודעת אלהים תמצא : כי־יהוה יתן חכמה מפיו דעת ותבונה : וצפן לישרים תושיה מגן להלכי תם : לנצר ארחות משפט ודרך חסידו ישמר : אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל־מעגל־טוב : כי־תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם : מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה : להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות : העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי־חשך : השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע : אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם : להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה :

(מסורה בגליון: ט׳ חס׳ ׳ ב׳ ׳ ב׳ רגשי׳ ויסם תכדך ל׳ ׳ ג׳ ׳ יצפן ק׳ ׳ ג׳ ב׳ בתמימו׳ ׳ חסידיו ק׳ ׳ ג׳ ר״פ בכיפ׳ ׳ ל׳ ת׳ ׳ ג׳ ׳ ג׳ ׳ ג׳ ב׳ לשמך)

תרגום: מן דשמיע לי נשרי בסברא ונשרא מן דלוחא דבישתא : ברי אין תקבל מילוי ופוקדני תטשי גבייך : ותצלי ארנך לחכמתא ותפנה לבא לביונא : ואימא לביונותא תתקרא ולביונה תתן קלך : ותבעי היך סימא והיך סימתא תציציה : הידין תתביין דחלתיה דאלהא וידעתיה מן קדם אלהא תשכח : מטול דאלהא יהיב חכמתא מן פומיה ידיעתא וביונא : יטשי לתריצי סבהיי ומסייע לאלין דמהלכין בלא מום : למנטור ארחתא דדינא וארחתא דצדיקין נטר : הידין תתביין צדקתא ודינא ותריצותא דכל שבילי שפירי : ארי תיעול חכמתא ללבך וידיעתא לנפשך יבסם : תרעיתא תנטור עלך ביונתא תנצרך : די תתפצי מן ארחא בישא ומן גברא דממליא ספרכיתא : דשבקין ארחתא תריצתא ואזלין בארחתא דחשוכא : דחדיין למעבד ביש ודייצין בהופכא דבישתא : דארחתהון מעקמן ומפתלין שביליהון : דתתפצי מן אתתא חילוניתא מנוכריתא דמלהא חליין : רשבקת

תם ויושר יצרוני ׳ מגן להלכי תם ׳ וא׳ תקוחד ותם דרכך ׳ וכלהון ח׳ בסיפ׳ וה׳ חס׳ כשאר קרי׳ וסימ׳ בסדר בהר סיני : להצילך ג׳ בקרי׳ וסימ׳ להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך ׳ להצילך מדרך רע ׳ מאשה זרה מנכריה אמריה : השמחים ג׳ וסימ׳ השמחים ללא דבר ׳ לעשות רע ׳ אלי גיל ישישו :

אבן עזרא

ושומע לי ׳ וכל זה דבר החכמ׳ כב׳ חכמו׳ בחוץ תרונה : בני אם תקח המריגו׳ ׳ אז תבין צדק הנזכרים בראש הספר וכאשר תשיג לזה המקום ׳ ואמר כי תבא חכמה היא תבוא לך כמו איש לביתו ׳ תבונ׳ תנצרכה להצילך מאשה זרה : תושיה הת״ו נוסף מן יש ותקרא כן החכמה בעבור שהיא יש ו ועומדת לעד והשם יצפננה לישרים בעבור שינצרו בה ארחות מ משפט והם המצות ׳ ודרך חסידיו ישמור השם כאשר ישמרו האורחו׳ : אז ׳ תבין ׳ מוסף שנים עמו וכן הוא תבין מישרים ו ותבין כל מעגל טוב : כי תבא ׳ כאשר תבוא חכמה בלבך ׳ ינעם בלשון זכר כמו דעת ט׳ לנבון נקל ׳ תנצרכה כדי שתצילך מדרך איש רע ׳ תהפוכות הדברים שאינם על תקונם והענין העוזבי׳ ארחות יושר והם ת תהפוכות : בתהפוכו׳ רע ׳ פירוש איש רע : ונלוזים ׳ מעוקלים : להצילך ׳ פירושו כי כאשר התבונה תנצרכ׳ מאיש רע כן תצילך מאשה רעה ׳ ונכריה בעבור שלא למדו מעשה הטוב כאלו הם מזרע זר ונכרי : ברית

(בגליון: אם לפי התה׳ ה אמס)

רש״י

ישכן בטח ׳ בעולם הזה ׳ ושאנן לעולם הבא ׳ מפחד רעה ׳ מדינה של גיהנם ושאנן והוי שלו ושקט ושאנן לשון עתיד לכן כ נקוד פתח : בני אם תקח אמרי ׳ בני תהיה אם תקח אמרי : להקשיב ׳ לחכמ׳ לעסוק בתור׳ ׳ כי ה׳ יתן חכמה ׳ אל למדת שגדולה הוא שהרי נתנה מפי הקב״ה לכך אתה צריך לקנותה : יצפן לישרי׳ תושיה ׳ גנזה הקב״ה אלפי׳ דורות עד שנתנ׳ לדור המדבר ׳ ומגן להולכי תם ׳ כלומר והוא תהיה לך למגן ׳ לנצור ארחו׳ משפט ׳ שעל ידה ונצרו ארחות משפט והוא דרך חסידיו ישמר שלא יכשלו ׳ אז תבין יראת ה׳ ׳ ומוסב על ענין של מעלה ׳ אם לבינה תקרא : מזמה תשמור עליך ׳ התור׳ תשמור עליך : מאיש מדב׳ תהפכו׳ ׳ הם המינים שמטים את ישראל לעבודה זרה ומהפכים את התורה לרעה : ונלוזי׳ במעגלותם ׳ כל לשון נלוז לשון עקמומי׳ ׳ והוא שבכל מקום הוא סמוך ל לעקש ועקום הוא לשון עיקום כמו של ומעקשים למישור ונלוזים במעגלותם הם עקומי׳ בדרכיה׳ המקולקלים : מאשה זרה ׳ מכנסיה של ע״ז והיא המינו׳ ולא יתכן לומ׳ שלא דבר אלא על המנאפת מ״מ כי מה שבחה של תורה שאמ׳ כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא זו מינות וע״ז שהיא כריתת עול של כל המצות : כי

ביאור המלות ׳ יצפון לישרים תושיה ׳ הרצון בתושיה הנימוס המושכל אשר בדברים וזה הנימוס ׳ יותר אמתי בזולת היש והנמצא מהדברים המורכבים מחומר וצורה כי המציאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קרא יש במקום אחר אמר להנחיל אוהבי יש : השמחים וגו׳ בתהפוכות רע ׳ בתהפוכות איש רע ׳ ונלוזים הם כמו עקשים : ביאור הדברים כי יי׳ ׳ כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שהתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר הה׳ מספר מלחמות יי׳ ומפי הש״י ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר : ויכפון לישרי׳ ׳ הנה הוא מסתיר התושיה והוא הנימוס המושכל אשר למצאות ושומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגות העיוניות מפני היותם ישרים במדות ואוהבי׳ היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי הטעות המעט באלו העניני׳ הגדולי׳ ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית׳ מצד השגחה הפרטית : לנצור ארחות משפט ׳ והוא ישמירהו לשמור הדרכי׳ שיובילוהו אל המשפט האמת ובזה הוא מגן לו ׳ ודרך חסידיו בחקירותיהם העיוניות ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם מפאת לקיחת מה שבמקרה תמורת מה שבעצם ומה שידמה לזה אם מפאת המחשבה והדמיון וזולת זה מהדברים המטעים : אז תבין ׳ הנה כשתעשה כן ותשיג העניני׳ האלהיים בזה האופן הקודם הנה תתיסר מזה להבין הפילוסופיא המדינית המיוסדת אל צדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות והתכונות וזה כי כשתתכל באופן החסד והחנינה והיושר הנמצא במה שישפע מהש״י בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה ייעירך זה לקנות ממנו תכונה ומנהג ללכת בדרכי השם יתברך שבזאת ההשגה גם כן תהיה נעזר בשם יתברך למצוא הדרכים והסדרים המישירים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיא : כי תבא ׳ כאשר תבא חכמה בלבך בהשתדלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזניך ויערב הדעת לנפשך וימתק : מזמה ׳ הנה החכמה תשמור עליך המחשבה באופן שלא תביאך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובעניני׳ האלהיים והפילוסופיא המדינית ׳ ותשמור לך התבונה שלא תטעה בה לא מצד המחשבה כמו שזכר ולא מצד דברים אחרי׳ כמו שזכר אחר זה או ירצה באמרו תבונה תנצרכה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו הענינים הגדולים כמו דבר ההשגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעות בה סבה להרחיק האדם משלימותו האחרון : להצילך מדרך רע ׳ הנה התבונה ההיא תשמור אותך להצילך מדרך רע בזה הלמוד הפילוסופי והוא הטעות אשר יקרה מצד הדמיון מדרך איש מדבר תהפוכות וכזבים בשם יתברך ומדרך העוזבים ארחות יושר בדעות ללכת בדרכי חשך וזה קרה להם מפני הקדמה מה קדמוה והיא תביאם להכחיש המוחש כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים מפני הקדמה אחת טעה והביאו זה לקיים שאין בכאן פועל אבל המתחדש מתחדש מהקרי והלכו בדרכים חשוכים ובטלו הדברים הנגלים האמת והיושר : השמחים לעשות רע ׳ הנה האנשים השמחים לעשות רע ולהמשך אחר תאותם הבהמית יגילו בתהפוכות איש רע ובסביו בפילוסופיא האלהית והמשל כי מי שהקים שאין שם אלוה או שאין שם גמול ועונש יכין הדרך לחטאים לחטא לחשבם שלא יקרם עונש על זה וכן יגילו בתהפוכות הרע המטעה וכזביו : אשר ארחותיהם ׳ האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה ונכריה לאדם ר״ל שאינה לו בונה שהוא אדם אשר החליקה אמריה למשוך האדם אל המרד והחטא מצד הערבות אשר יראה הכח המדמה שיש בפועל ההוא המגונה :

העוזבת

הָעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה: כִּי שָׁחָה אֶל־מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ: כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא־יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים: לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר: כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ: וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה:

בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי יִצֹּר לִבֶּךָ: כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ: וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם: בְּטַח אֶל־יְהוָה בְּכָל־לִבֶּךָ וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן: בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ:

ל׳ ל׳ · ב׳ לעבר · ל׳ · ל׳ · כ · מיין · ז׳ · ה׳ מ׳ בלש׳ · ל׳ · א · ה׳ · ג׳ מל · ג׳ חס בלש׳ · ל׳ כתי׳ כן ל׳ · ל׳ · ט׳ · ו׳ בכיון אל · ח · ל׳ · ב׳ לכת

תרגום

דְּשַׁבְקָה מַרְבִּיתָא דְּטַלְיוּתְהָא וּקְיָימָא דֶּאֱלָהָא טָעַת: דִּבְעַמְקָא דְּמוֹתָא בֵּיתָהּ וּלְגִיבָּרַיָּא וְהִלְכָתָא דִּשְׁבִילָהָא: כָּל דְּעָיְילִין לָא חָזְרִין בִּשְׁלָם וְלָא צָיְירִין אֻרְחָתָא דְּחַיֵּי: בְּדִיל הַלִּיךְ בְּאֻרְחָתָא דְּטָבֵי וּשְׁבִילֵי דְּצַדִּיקֵי תִּנְטוֹר: מְטוּל דְּתְרִיצֵי עָמְרִין בְּאַרְעָא וְאִילֵין וּדְלָא מוּם מִשְׁתּוֹתְרִין בָּהּ: וְרַשִׁיעֵיָא מִן אַרְעָא כִּיסוּפִין וּבָזוֹזֵי נִתְעַקְרִין מִנָּהּ: בְּרִי נִימוּסִי לָא תִנְשֵׁי וּפוּקְדָנִי יִנְטַר לִבָּךְ: מְטוּל דְּנוּגְרָא דְּיוֹמָתָא וּשְׁנַיָּא דְּחַיֵּי וּשְׁלָמָא נִיוֹסְפוּן לָךְ: טֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא לָא נִשְׁבְּקוּנָךְ קְטוּרִינוּן בְּצַוְּרָךְ וּכְתוּב אִנּוּן עַל לוּחַ דְּלִבָּךְ: וְתִשְׁכַּח חִסְדָּא וְשִׂכְלָא וְטֵיבוּתָא קֳדָם אֱלָהָא וְקֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא: סְבִיר בֶּאֱלָהָא מִן כֻּלֵּיהּ לִבָּךְ וְעַל בִּיוּנְתָא דְּלִיבָּךְ לָא תִסְתְּמִיךְ: בְּכָל אֻרְחָתָךְ דַּעְיֵן וְהוּא תָרִיץ שְׁבִילָךְ: לא תהי

מסורה

ואת ברית חד מן ואת ומלה אחרא ולית להון זוגא וחילופיהו׳ מ״ד את ולית זוגא וסי׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת האל״ף בערך את בס״ד וע״ש כי הוא צורך לקרי׳ : ישובון י״ג מנהון מ״ל וסימ׳ נמס׳ במלכים א׳ סימ׳ ח׳ : והרשעים ז׳ וסימ׳ ורשעים בחשך ידמו ׳ ורשעים מארץ יכרתו ׳ לא יאונה לצדיק כל און ׳ שחו רעים לפני טובים ׳ ורשעים עוד אינם ׳ צדיק לעולם בל ימוט ׳ כי שבע יפול צדיק וקם : יוסיפו ב׳ מ״ל וסימ׳ ולא יוסיפו בני עולה דד״ה ׳ ולא יוסיפו לדאבה ׳ כי ארך ימים ׳ ועיין במלכי׳ א׳ סימ׳ כ׳ כי ש״ם נרא״ה טעו״ת כי בכל הספרי׳ כת״וב יוס״יפו ג׳ מ״ל דמ״ל ושם נמס״ר ב׳ ונמנה ולא יוסיפו לדאבה ע״ם אות״ם החסרים וי״ו ע״ש : ואדם ט׳ וסימ׳ וכל שיח השדה ׳ אוקיר אנוש מפז ׳ ואדם עליה בראתי ׳ ואד׳ ביקר בל ילין קדמ׳ ׳ ואדם יפיק תבונה ׳ ואדם לא זכר ׳ ואדם מה יבין דרכו ׳ ואד׳ על עפר ישוב ׳ ומצא חן ושכל טוב :

אבן עזרא

ברית אלהיה ׳ כי הנשים נכנסות עם האנשים בברית השם שלא יבגוד איש באשתו והיא בגדה בזרותה ׳ פ״א שם שמו ביניה׳ ואם הזוכר מהם נותר אם ואם : כי שחה ׳ האשה עצמה שחה אל מות שהוא ביתה והוא עומד ואיננו יוכל כאשר חשבו רבים ׳ רפאים מתים והוא מלשון נרפים בעבור שתשם כחם כענין וגבר ימות ויחלש : כל באיה ׳ באים אליה ׳ לא ישובון ׳ מדרכם הרע ולא יוכלו להשיג ארחות חיי נפש : בני ׳ יוסיפו לך ׳ התורה והמצוה : קשרם ׳ כתבם ׳ על התור׳ והמצוה כי השם ישלח חסדו ואמתו לברך ולא יעזבוך על כן קשרם וגו׳ והטעם שלא תשכחם ׳ פ״א עשה אתה שלא יעזבוך חסד ואמת קשר׳ וגו׳ ומצא פי׳ ותמצא : בטח אל יי׳ כמו על והטעם אם למדת תבונה אל תשען עליה שתאמר היא תשמרני אלא בטח על השם : בכל דרכיך ׳ עסקיך ובחכמתך דעהו על משקל שאהו : אל

רלב״ג

ביאור המלות העוזבת אלוף נעוריה ׳ ר״ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על דר המשל כאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה : כי שחה ׳ השפילה : חסד ואמת ׳ חסד השוגה והרצון בו ארון החסד והאמת :

ביאור הדברים העוזבת ׳ והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא ארוכיה מנעוריה והוא השכל האנושי כי הוא הושם באדם למשול באלו הכחות העובדים אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית׳ להשיג החיי׳ הנצחיים כי שפלה בשפלותה במציאותה ובמדרגת׳ לעלות בזאת המעלה : כי שחה ׳ הנה ביתה ומסבה הוא אל המות והספסד ודרכיה יביאו אל המתים : כל באיה ׳ כי אין לה בעצמה השארות אחר מהבאי׳ אליה להמשך לפתיותה לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ו ותמשול בו ותסיתהו לחטא ולא ישיגו ארחות חיי׳ כי ההמשך אל התאו׳ ימנע האדם מהשתדל במושכלות אשר הדרוכ׳ להשגתם היא דרך החיים ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בעניני התבונ׳ כי היא תמשיך האד׳ לקיו׳ הדעת אשר לא יגעול הדלת בפניה מהתנהג לפי התאוה והמשל כי האיש רב התאוה יבחר לקיים שאין יתברך יודע דבר באלו העניני׳ הנפלא׳ שאינו מטיב בהם ושאין שם גמול ועונש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע האדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו : למען תלך בדרך טובים ׳ ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת התאוות גם בזה העולם הגופיי וזה כי ישרים וגו׳ האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להנידם והתמימים יותרו בה : ורשעים ׳ ואמנם הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם יתברך תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים ׳ זה הוא ביאור אלו הדברים ואולם התועלות המגיעות מהם הנה : הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אבלנו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאה להתעורר אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם השם ית׳ באדם בזה האופן היא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספ׳ שיר השירים ולזה אמר על דר׳ המשל כי החכמה קוראה לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה ומודעת אותם דבריה במה שיראו ממנה בדברים הנמצאים העלולות ממנה כי מהם נובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות : הב׳ הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן בבא פחדו ואדו כי אם מעצמו על שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם : הג׳ הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא יוכלו לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלמודיות ולא ג״כ במופת ראיה כמו העניין בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות ובכר יתבאר בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני הקדמות הלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני שגדל האדם בדעות מגונות בזה העניין או למדם מאנשים מוטעים ויטה אליהם מצד הלמוד או ההנהג או מפני התאוה שתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר נאות לה לראות במאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר מפאת העיונים הנזכרים עם שהש״י על צד ההשגחה ישמרהו מהטעות וישירהו אל הסדרים והדרכי׳ המביאים אותו אל השגות העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה כסכנות וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיטת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירבה לחקור עליו ובזה הדרך ג״כ ישיג האמת בפילוסופיא המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם : אמרה החכמה בני אל תשכח תורתי והיא תורת משה וקראה אותה תורתי לפי שהיא מסודרת מחכמת השם ית׳ וישמור לבך מצות התורה ללמד אותם ולעמוד אותם על כונתם ומה שים מהחכמה בעניינים : כי ארך׳ הם יוספו לך אורך ימים ושנות חיים ועל הקץ המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבים לפי מה שנתן להם הש״י מהכח ביום הבריאה כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בחכמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם : חסד ואמת ׳ מי שהוא ארון החסד והאמת אל יעזבך כי תמיד יהיו עיניו להשגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצות על גרגרותיך לדבר בם תמיד כדי שתבין עניינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד : ומצא חן ושכל טוב ׳ והנה אם תנהיג מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמוד לפי מה שאפשר על אופן החכמה שים באלו המצות או תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם בכל מה שתחפוץ אותו : בטח אל יי׳ בכל לבך ׳ שים מגמתך בהשגתך בשם ית׳ ולא תשען על בינתך לחשוב במה שתחפוץ לעשותו מחכמתך לומ׳ כבר התבוננתי ועניתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהש״י אם נשענת על בינתך כי רצון הש״י שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שיספע להם מהטוב מצד השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי : בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם יתב׳ והמשל מאמר תשכל תדע במאכל הש״י בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחי כח להשיב אותו אל עצם הנזון וכשתשכל תתבונן במה ששם השם ית׳ מהכח הנפלא בורא לבייר כמו זאת היצירה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם יתברך גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שיישר הש״י ארחותיך מצד השגחתו הדבקה בך :

רש״י

כי שחה אל מות ביתה ׳ חוכב על להוליך וגומ׳ ׳ כי תבא אל ביתה ושח ומחלוק כמדרון היורד אל מות ׳ והאור׳ תשמור עליך ומכפילה זו ׳ הרי דבר גדול הוא לך : רפאים ׳ נרפים מדרך הטוב ונעזבו׳ ואין סומך עד ם שנוכלים בגיהנם : לא ישובון ׳ יקשה בעיניהם לפרוש ם ממנה ולחזור בהם׳ : למען תלך ׳ מוסב על המקרא שלמעלה להציל מדרך רעה׳ למען הוליכך בדרך טובים : כי ישרים ירשו ארץ ׳ לעולם הבא ׳ ויותרו בה ׳ כשירדו רשעים לגיהנם : ארך ימים ושלום יוסיפו לך ׳ תורתי ומצותי : בטח בה׳ ונזור מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו ׳ ואל בינתך אל תשען אל

ביאור המלות׳ רפאות תהי לשרך׳ היא הטבור: ישקוי׳ יוכיח׳ יוכיח: כי טוב סחרה מסחר כסף׳ הנה הסוחר הוא המסבב בארצו׳ לבקש דבר הסחורה שירצה לקנות ולזה אמר כי טוב לסבב ולשוטט בעבור בקשת החכמ׳ והתבונ׳ יותר משסבוב על בקשת הכסף׳ ביאור הדברים אל תהי חכם בעיניך׳ ותתרשל מפני זה מלחקור עוד בעניני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימות אשר אפשר לך לקנותו אך תמיד חשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות׳ ירא את יי׳ תמיד מעבור על מצותיו וסור מרע במדות ובעיון כמבאר היותך ירא את יי׳ זה ימנע מלהתכבד בהסנה בחכמה וזה שאם תשים השורש והעקר שהשם ית׳ הוא כמצא באופן שתשיר אל זה התורה ושהוא משגיח באישי האדם לפקוד אותם על מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה לא יסור ממך הטעות בהרבה מהשכמות הגדולות בחכמה האלהית:

רפאות תהי לשרך׳ הנה התורה היא מרפאת לך מחוליי המדות והדעות בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות ותתחיל לקחת מזון ההסבות העיוני׳ והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחה דרך הטבור

אל תהי חכם בעיניך׳ שתאמר בחכמתי אוסר ארחי׳ וסור מרע ממעשה הרע׳ ולא ירפאך השם מכל מחלה: לשרך׳ הזכירו כי הוא מוסר הגידים ובו יכנס הדם להם בבטן האם והטעם תוקף כמו שריר וקיים: יפרוצו׳ יפוצו מרוב עד שיפרצו פרץ ביקבים: מוסר יי׳׳ אשרי אדם מצא חכמ׳׳ כי בה ישמר מחטוא ולא יבואו עליו ייסורין׳ יפיק יוציא תבונה מאחר וילמדנה: חפציך׳ כל דבר שתחפוץ׳ ישוו מענין ולמלך אין שוה ופי׳ אין העם שוה כלום ונחשב למלך שיתיחס כי הוא עם מפוזר ומפורד ובזה: עושר וכבוד׳ משל שהחכמה תביאהו לפתי מעלות: דרכי נועם׳ שינעמו ויערבו לו׳ נתיבותיה נתיבות שלום: עץ׳ כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות׳ ותומכיה שלא יעזבוה כאשר אמר כי החכמ׳ תחיה האדם שהוא עולם קטן: יי׳ בחכמה

ירא ד׳ וסימ׳ אל תהי חכם בעיניך ׳ירא את יי׳ בני ומלך׳ כי ברב חלמות ׳סוף דבר הכל נשמע: שבע ב׳ ומלרע וסימנ׳ שבע גדול בכל ארץ ׳וימלאו אסמיך שבע: את ג׳ פתחין בטע׳ וסימ׳ את גאון יעקב אשר אהב׳ בהצותו את ארם נהרים׳ כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח׳ וכל את הבא במקף דכו׳ פתחין במ״א קמץ את כל גבוה יראה והוא מלך: סחרה

ז אַל־תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ יְרָא אֶת־יְהוָה וְסוּר מֵרָע: ח רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶּךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ: ט כַּבֵּד אֶת־יְהוָה מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאָתֶךָ: י וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ: יא מוּסַר יְהוָה בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ: יב כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְהוָה יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה: יג אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה: יד כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כָּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ: טו יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ: טז אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר:

ד׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ סבע גדול ל׳ ג׳ בטע׳ ט׳ ג׳ ד׳ ל׳ ל׳ מלעי׳ ב׳ ב׳ ג׳ יתר חס׳ ו ל׳

לָא תְהֵי חַכִּים בְּאַפָּךְ דְּחֵיל מִן אֱלָהָא וּסְטָא מִן בִּישְׁתָּא: אַסְיוּתָא תֶּהֱוֵי לְגוּשְׁמָךְ וְדוּהֲנָא לְגַרְמָךְ: יַקַּר לֶאֱלָהָךְ מִן מָמוֹנָךְ וּמֵרֵישׁ כֻּלְּהוֹן עֲלַלְתָּךְ: וּמִתְמַלְיָין אוֹצְרָךְ שִׂבְעָנָא וּמַעֲצַרְתָּךְ חַמְרָא נִשְׁפְּעָן: בְּרִי מַרְדּוּתָא דֶּאֱלָהָא לָא תַסְלֵא וְלָא תַמְרִיק בְּמַכְסְנוּתֵיהּ: מְטוּל דִּלְמַן דְּרָחֵים לֵיהּ אֱלָהָא רָדֵיהּ לֵיהּ וְהֵיךְ אַבָּא דְּרָדֵי לִבְרֵיהּ: טוּבוֹהִי לְבַר נָשָׁא דְּאַשְׁכַּח חָכְמְתָא וּבַר נָשָׁא דְּמַבִּיעַ בִּיוּנְתָּא: מְטוּל דְּטָבָא תִּיגְרוּתָהּ מִן תִּיגְרוּתָא דְסִימָא וּמִן דַּהֲבָא סְנִיכָא עֲלַלְתָּהּ: יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טָבָאתָא וְכָל מְרַעַם לָא פָּחִים לֵיהּ: נוּגְרָא דְיוֹמָתָא בִּימִינָהּ וּבִשְׂמָאלָהּ עוּתְרָא וִיקָרָא: אוּרְחָתָהּ אוּרְחָתָא דְּבוּסְמָא וְכֻלְּהוֹן הֲלִיכָתְהָא שְׁלָמָא: אִילָנָא דְּחַיֵּי הִיא לְאִילֵין דְּמִתְחַזְקִין בָּהּ דְּאִלֵּין דְּמִתְעַסְּקִין בָּהּ טוּבֵיהוֹן: אלהא

ד׳ וסי׳ והיה סחרה ואתנב׳ ב׳ בו ׳כי טוב סחרה מסחר כסף ׳טעמה כי טוב סחרה: מפניים חד מן מלין דחסרין נון וקריין וסי׳ בצענים וחבר הקני נפרד מקין׳ לו ויאמרו לו הגבעוני׳ אין לו׳ אנו אם טוב ואם רע בקול יי׳׳ מפניים יקרה היא מפניים׳ אלפים׳ נהר דינור נגד ונפק׳ ויסתר ערום ראה רעה ויסתר׳ וחילופיהון ז׳ כתיבן נון יתיר ולא קרי׳ וסימ׳ נמס בשמו׳ ב׳ סימ׳ כ״א:

רש״י

אל תהי חכם בעיניך לחיות חולם בדבר מוכיחך: רפאות תהי לשרך. החכמה: שרך כמו שררך וזהו טיבורך: ושקוי לעצמותיך. הוא תחות כעין ספה ונוח עצמותיו ישותה: מהונך. מכל מה שחנך אפילו תקול ערב ומלחמות׳ אלו תרומות ומעשרות ומוסר ה׳ בני׳ אם תמאס לא יבואו עליך י ייסורין ויהיו חביבין עליך׳ ואל תקוץ. אל תקוץ בהם: וכאב את בן ירצה. שרוצה בבנו להטיב לו ומוכיחו לאחר שחטא בבנו כן ירצה לך הטוב אחר הוכחה: אשרי אדם מצא חכמ׳ ואדר יפיק תבונה שלומד חכמ׳ עד שמגורה היא לו להוציא כפיו: כי טוב סחרה מסחר כסף׳ כל הלוקח כסף ושוכר אותך: בשוק זה כוטל זה ואם זה כוטל זה׳ אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי כמושנו׳ שניהם ביד כל אחד ואחרי חרוץ׳ מין זהב הוא: כל חפציך כל חמדותיך: לא ישוו בה: לא יהיו שוין בשויה ודומין בדמיה: בימינה: למיימינים בה ועוסקים בה לשמה ארך ימים וכל שכן עושר וכבוד: ולמשמאלים בה שעוסקין שלא לשמה׳ מכל מקום עושר וכבוד ויש: למחזיקים בה: לאוחזים בה: כמו ויחזק בזנבו׳ ויחזק בנוטקוי׳ ותומכיה מאושר: המתקרבים לה׳ וכן כל לשון תמיכה שבמקרא זה מחוק אחוז בה: ה׳

בם אחרי השלמך בחכמה היא שקוי לעצמותיך למלא אותם מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמ׳ לא תצטרך אל התורה אחר שפרי התורה היא להעמיד האדם על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיה כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפסידו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזון ממנו ואע״פ שסבר כשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו ולפשר שאמר לזאת הסבה ב״כ אל תהי חכם בעיניך ירא את יי׳ וסור מרע׳ שלא תחשוב כבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה כי בורא את אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את יי׳ לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות: כבד את יי׳ מהונך׳ כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהני׳ וללוים כי בזה תועלת כפלא להיותו שכל הטובות הם שופעות מהש״י ועוד בזה תועלת להשיר ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה השכבות בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת והנה אם תעשה זה יתן השם שכרך שיתברכו פירותיך עד שימלא אוצרותיך בר וגו׳: וימלאו׳ עד שכבר ימלאו אוצריך בר ויקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמר בספר דברי הימים מהחל התרומה לביא בית יי׳ אכול ושבוע והותר עד לרב כי יי׳ ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמת וזהו משלימו׳ זה המאמר והרצון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר ביצירתם וזה כי אם יונח שאין שם פועל כמו שאמרו האפיקורוס ושיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה הענין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויות וכן הענין בדבר דבר כי לא תתכן זאת החקירה אחר שהם יניחו שזה הענין היה במקרה אך כשנודה שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר ביצירת הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנשיג ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדברים הוא אלו והמושכל אשר אלו שפע מציאותם והנה כשתפליג לחקור באלו השבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד ליי׳ ותשתדל מפני זה למצא הסבות היותר שלימות שתוכל שיראה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למלאת אוצרות שבלך מקנין החכמה האמתית כי בזה תתישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית שמה זכר דבר מאלו הדברים על מה שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופיות הנה זהו בהכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצת רעות מגונות התחלת להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית׳ ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בד׳ מספר מלחמו׳ יי׳: מוסר יי׳ בני אל תמאס׳ אל תמאס׳ מוסר יי׳ כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהיה סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה התוכחת ואל תמאס בתוכחתו כי השם׳ יוכיח את אשר יאהב וגו׳: כי את אשר יאהב׳ כי השם ית׳ יוכיח את אשר יאהב וירצה להתקרב עמו כאב את הבן שיסר אותו לטוב לו וכאשר תעשה כן יגיע לך מן התועלת מה שתפשפש במעשיך ובדעותיך עד שיתבאר לך מה שנתיסרת לחטא בו כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון: אשרי אדם מצא חכמה׳ כמה מאושר האדם שימצא חכמת השם יתברך בדברים לפי מה שאפשר לו והאדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים במה שקדם: כי טוב סחרה׳ כי ההשתדלות לבקש אותה הוא טוב לאין שיעור מהשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריה יקר מזהב: יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו׳׳ הנה היא יקרה מכל המרגליות ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו בה והרצון בחפצי האדם הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם כי כל אלו החפצים הם כאין נגדה ואפשר שישוב זה אל התורה והוא הנכון יותר וירצה כי מאושר מאד מי שימצא החכמה הנרמזת בתורה ואדם שיוציא ממנה התבונה הנרמזת בה כי הכל נרמז בתורה כמו שביארנו בביאורינו לדברי התורה: ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד׳ הנה בימין התורה יהיה אורך ימים ר״ל השגת החיים הנצחיים כי זהו פריה ולזה ייחס זה אל ימינה וזה יהיה במה שישיג בה מן החכמה והתבונה והנה על הכוונה השנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק באדם בעבורה ימשכו לו ג״כ טובות גופיות כמו שהתבאר בתורה וביארנוהו עוד במאמר הה׳ מספר מלחמות יי׳: דרכיה דרכי נועם׳ הנה דרכי התורה הם דרכים שינעמו ויתתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שבה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף ולנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כלם ייסודו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקי׳ בה לשמור ולעשות ולחקור בעניניה ובאופן החכמ׳ אשר יעירו אליה וסומכי התורה שמחזיקי׳ אותה לעמוד על הסבות בדבריה הוא מאושר כי מזה הצד יתיישר לעמוד על כוונותיה לא שיקל בעיניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יגידו איש לאיש אך יחקור על כל פנים לתמוך אותה כדי שיעמוד על כוונותיה כאילו תאמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה בתאר כך ולמה נסמך זה המאמ׳ לזה המאמ׳ כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונה לפי משבח החכמה והתבונה והדעת באר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לשבחם ואמר יי׳ בחכמה וגו׳: ביאור

יי בחכמה יסד ארץ, ספר מעלתה שבה נברא העולם העליון: בדעתו תהומות נבקעו, להשקות בהם חיה ועוף: אל ילוזו, הנכון תלותנה כיעל התושיה והמזמה ידבר כמו ויחמו הצאן: אז, לא תגוף, פועל יוצא והענין שלא תשימהו כאבן נגף כאשר תלמד התושיה: אל תמנע טוב מבעליו, העני, כא מבעל הטוב:

לך ושוב, כי יהוה דרך בזיון: ישרים סודו, עם ישרים מודע סודו ועצתו ממה שהוא גוזר להביא על הרשע: מארת, מן ארור והוא חסרון: אם ללצים, הפסוק הזה דבק בעליון ולפי מן ליצנו, יליץ מן כי המליץ פי' השם יברך נוה הצדיקים אם ללצים ידבר הצדיק ויזהיר לסור מן דרך הליצנות, ולענוים ולמוכיחים יתן חן כלומר יתן חנם בעיני כל אדם והענוים הם הכנועים מדבר ליצנות, פא אם ללצים השם יליץ יתן גמול הליצנות ולענוים יתן חן כמו חן וחסד להם: כבוד, השם ינחילם כבוד הממון והעושר אבל הכסילים ירימו הקלון עליהם והטעם שיקבצו שיקלום בני אדם, מרים קלון על כל אחד ידבר כמו ותרומות ככפיר יבטח, פא כסיל מרי' ומכבד איש קלון כמו בא זדון חבר איש:

שמעו

תהומות ד' מל' דמל' וסי' נמס' בתילי' סימן לג' ועיין בסדר בשלח בפסו' תהמות יכסיומו: ירעפו ג' וסים' נאות מדבר, ושחקי' ירעפו טל, ירעפו עלי' אדם רב: ויהיו לא רפין וסים' נמסר בסדר ויקחו לי תרומה: תגוף ל' מל' אז תלך לבטח ושארא בלהון חס: וערבה ב' וסי' וערבה ליי מנחת יהודה וירושלם, ושכבת וערבה שנתך: ומשאת ל' מפחד

יהוה בחכמה יסד-ארץ כונן שמים בתבונה: בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו-טל: בני אל-ילזו מעיניך נצר תשיה ומזמה: ויהיו חיים לנפשך וחן לגרגרתיך: אז תלך לבטח דרכך ורגלך לא תגוף: אם-תשכב לא-תפחד ושכבת וערבה שנתך: אל-תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא: כי-יהוה יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד: אל-תמנע-טוב מבעליו בהיות לאל ידיך לעשות: אל-תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך: אל-תחרש על-רעך רעה והוא-יושב לבטח אתך: אל-תרוב עם-אדם חנם אם-לא גמלך רעה: אל-תקנא באיש חמס ואל-תבחר בכל-דרכיו: כי תועבת יהוה נלוז ואת-ישרים סודו: מארת יהוה בבית רשע ונוה צדיקים יברך: אם-ללצים הוא-יליץ ולענוים יתן-חן: כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון:

אלהא בחכמתא שית אסיה דארעא ואתקין שמיא בבינה: בדעתיה תהומי איתבזיעו ושמיא צעי דמטליא: ברי לא נזל בעינך נטר מדעא ותרעיתא: ויהון חיי לנפשך וחסדא לצוורך: הידין תיזיל בסברא בארחתך וריגלך לא תיתקל: אם תשכוב ותידמוך ולא תידחל ותשכב ותבסם שנתך: לא תדחל מן דחלויא ומן שליותא ומן חייסא דרשיעי כד ייתי: מטול דאלהא יהי בסעדך וינטר ריגלך ולא תתיציד: לא תיתכלי למעבד שפיר כד אית חילא בידך למעבד: לא תימר לחברך איזיל ותוב ולמחר אתן ואית גבך: לא תחשב על חברך בישתא והוא יתיב עמך בשלוה: לא תינצי עם בר נשא מגן אם לא עבד לך בישא: לא תיטן בגברא חטופא ולא תיצני בכלהון ארחתיה: מטול דמרחק עותא מן קדם יי ועם תריציא שועיתיה: לוטתא דאלהא בבתיהון דרשיעי ומעמדהון דצדיקי יברך: ולממיקני נסחוף ולענוני יתן חסדא: יקרא דחכימי ניסחן וסכלי נקבלה צערא:

שמעו

[מסורה בגליון: ג' מל' · ג' · [ל' וחס'] · יה' כיוון · ל' מל' · ב' · ל' · ל' · ירעך ק' · לרעך ק' · ב' בתרי לויש · לא תחר' בשיר · ב' מל' בבי · תריב ק' · ל' · ל' וחד · מאירת עינים · ל' · ל' · ולענוים · ב' ק']

פתאום והוא מן שיטה חדא דמשמש ומש בריש, וכל חד לית דכו' וסים' נמס' במסר' רבתא בסד ב במערכת אות המם וזה תמצא בשיטה דמשמשת ומבריש' ומשמשת באב: ומחר ו' וסימ' וקדשתם היום ומחר ובבסו, ומחר ד' כל עדת יש' יקצוף, ומחר אתה ובניך עמי, שב בזה גם היום ומחר אשלחך, ומחר אתן ויש אתך, ומחר אעשה כדבר המלך: בבית רשע חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסי' בירמיה סים' לז': ולעניים ה' כתיב עניים וקרי' ענוים וסי' נמס' בתילים סימ' ט' עש: מרים ג' וסימ' כל מרים תרומת כסף, כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים, ארך אפים רב תבונה וא' כבדי ומרים ראשי, וסימני' בלשון ארמי כספא אשטי חכימיא וראשיא:

ביאור המלות

בכסלך, בתקותך: כלוז, הוא הנוטה מהדרך הראויה: כבוד, מרים קלון, הקלון מסיר אותם או ירצה בו שכל אחד מהכסילים מרים ומגביה הקלון עליו מצד סכלותו:

ביאור הדברים

יי' בחכמה יסד ארץ, ואמר כי בחכמה יסד השי' הארץ וזה היסוד הוא מה שהטרים ושם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ והנה בחכמה הש"י שפע מציאותם ביום הבראם ונתיסד ענינ' ומה שיושג לאדם מפני החקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם ממחרם מסבות עצמיות ומתיחסות כאלו תאמר שהאש יחמם ושהאדם יולידו האדם ובתבונה יכונן שמים על מה שהם עליו מהמרחק ממנו ומגודל הכוכבי' אשר ינועו ומחלוף תמונות הגלגלים אשר יניעו הכוכב וחילופי התנועות כאורך ורוחב עד שיתחדשו מזה חלופים רבים כתנועת הכוכב הנראית לנו ויתחדשו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתחדש בהם איננו מתחדש בדמיון מה שהתחדש מן הסבות העצמיו' או המתיחסות כי הם יחממו ואין בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין בשאר מה שישפע מהם ואולם מה שהמציא השם ית' מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והבע"ח מזולתו וכי ג"כ יהיה השווי נשמר ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה הדום זה הענין בדעות השם ית' והשגחה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האיד הלח כשיתהוה בבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ויצטרך לרדת יתעבה מפני זה וישוב מים או כשיעלה ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוה ממנו מים הנה מה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר"ל שאלו הדברים נשפעו מהחכמת השם יתברך בינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם בעמדו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר: בדעתו תהומו' נבקעו, כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונ' הזאת נבקעו תהומות מלמט' נובעו' מהם אלו הידיעות ומלמעלה ג"כ ירעפו טל ישפעו בו אלו הידיעות והנה רמז במה שישפע מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שישפע לנו מלמעלה רמז אל השפע שישפע לנו מהשי' להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר איננו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו כאותי' לקבלו יחד לא במקום זולת מקום: בני אל ילוזו, אל יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמרם תמיד שמור הנימוס המושכל שהגיע לך בזה ושמור ג"כ המחשבה שהביאה אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת בדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמם הם השכל הנקנה הנשאר מהאדם אחר המות כמו שביארנו בראשון מס"מ וכהם תמצא חן בדבריך עם האנשים הנה בסבתם תדבק בך ההשגחה האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרך: אם תשכב, גם בהיותך בדרך לא תפחד שם מחיה רעה ומן הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך: אל תירא מפחד, הרעות הגדולות המשחיתות פתאם ולא משואת רשעים כי תבא: כי יי' יהיה, במה שתבטח בו ותקוה ממנו וישגיח בך מהלכד באלו הרעות ואחר זה הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב ואת האזהרה כוללת בעיון ובדברים המדיניים אם בעיון הזהירהו שלא למנוע למורו מהבא ללמד הראוי לכך לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה לא תענה אותו על זה בשתאמר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף אחר שיש אתך והוא ראוי לזה: אל תחרוש, אל תחשוב ותשתדל להביא על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך כי זה מגונה מאד: אל תריב עם אדם חנם, אם לא גמלך רעה כי זה מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה: אל תקנא באיש חמס, להתאוות ולחמוד ולעשות כמוהו לחמוס האנשים ולא תבחר בשום דרך מדרכיו כי זה יביאך לחטוא במה שהוא חוטא והמשל כי איש החמס ישלח מנחה גדולה למלך או לשר ויכבדוהו ואם ירצה האדם לעשות כן לא ימצא לו ויצטרך לו לעשוק ולחמוס האנשים וכן הענין בשאר דרכיו אשר הם לו מפני היותו איש חמס כי מתועב אל השם יתברך האיש העקש רוצה לומר הבלתי ישר וההפך ביושרי' כי הוא דבק בהם: מארת, קללת השם תמצא בבית רשע והוא יברך נוה צדיקי' והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יחייב שתמשך לכל הרשעים ולזה פעמים רבות רשע וטוב לו ואולם ברכת הש"י היה בבית כל הצדיקים הראוים לה והם אשר תרבק בהם ההשגחה האלהית כמו שביארנו הקבה בכל זה בד' מספר מ"י: אם ללצים, הנה ללצים המתלוצצים ומלעיגי' על האנשים הש"י ישבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אידם ואולם לענוים המכבדים לאנשים ומשפילים עצמם יתן הש"י חן להם בעיני האנשים: כבוד חכמים ינחלו, כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים מגביה קלון לו או אמר על צד ההפלגה כי עוצם הקלון שינחלו מפני סכלותם הוא שמרים ומסיר אותם מהמקום ההוא שהם נכרים בו:

שמעו

רש"י

ח' בחכמה יסד ארץ: על פי התור' והיא התורה והיא התבונה והיא הדעת · ואחר שכל העולם נברא בהם לכך אל יעלוזו מעיניך · יתעקמו מכנגד עיניך להכירם מכנגדך: ירעפו · כמו יטפו: לא תגוף · לשון כשלון אכופיר בלע"ז · וכן כן תגוף באבן · וכן בטרם יתנגפו רגליכם וכן ונגפו אשה הרה: ויהיו חיים לנפשך · שהרי עץ החיים היא · וחן לגרגרותיך שהרי זה שבחה האמור למעלה וענקים לגרגרותיך: ושכבת וערבה שנתך · ותכנס כשתישן שלא תראה מפחד פתאום: ומשואה כשתבא על הרשעים: כי יי' יהיה בכסלך · במבטחך · דבר אחר בדברי' שאתה כסיל בהם כך מצאתי בתלמוד ירושלמי: אל תמנע טוב מבעליו · אם ראית חבירך חפץ להטיב לעניים אל תמנעהו: בהיות לאל ידיך · להחריגו · דבר אחר אל תמנע טוב מבעליו אל תמנע צדקה מן העני · בהיות לאל ידיך לעשות צדקה שמא יבא יום ואין לאל ידיך · וכן אל תאמר לרעך · לעני: ויש אתך · מה תתן לו · ורבותי' פירשו לך ושוב על שכר שכיר: אל תחרוש על רעך · אל תחשוב ואוכו זו מתמעות תרישה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזריעה · אף החושב רעה מכין מקום תחבולו' בלבו איך יעמוד ויעשנה: אל תריב עם אדם · להתלונן עליו · אם לא גמלך רעה · שעבר על המצות הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך · ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו: אל תקנא באיש חמס · לעשות כמעשיו אם תראהו מצליח כי תועבת ה' כלוזמעות בדרכיו · ואת ישרים · ועם ישרים סודו: אם ללצים · אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם: ולענוים יתן חן · אם לענוים יתחבר סוף שיתכו מעשיו חן בעיניהם של בריו': כבוד חכמים ינחלו · וכסילים מרים קלון · לעצמו מרים קלון לאלקו: שמעו

שמעו בנים מוסר / השם יתברך שהוא אביכם וה׳ה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא ייסיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר״ל כי התורה תעיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה: כי לקח טוב / כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזבו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי הש״י ר״ל שאמרם בלשון כאלו הש״י ידבר ואח״כ אמר שלמה / כי בן הייתי לאבי הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לש״י היותו נער ורך כשאמר לו הש״י אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בצאתי ממצרים כי במעט זמן העתיקני הש״י לאמונתו ולזאת הסבה אמר ב״ב לפי המשל הנביא ז זכרתי לך חסד נעוריך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג״כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע ה הש״י התורה לישראל ובאמצעותו הגיעה ה הנבואה: ויורני / אז הש״י ואמר לי לבך יתמוך דברי ויסמוך אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התור׳ כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי ה התורה / שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים המתקיים אשר אין עמם מות: קנה חכמה / בהם תקנה החכמה ותקנה בינה / אל תשכח דבר מדבריו ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקיד׳ והחקירה יגלו לך ה הרבה מסודו׳ התורה: אל תעזבה / אל תעזוב התורה ואם ת תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בסבת׳ מההשגחה האלהית אהוב את התורה י והיא תנצרכה וזה ש שאהבתך אותה יסבב שתבקש סבות ראויות לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה: ראשית / בראשי׳ החכמה שתקנה מ מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה ב בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעזר בה בכל קניניך שתקנה ממנה וכלם ישילוך אל העמידה עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה כמו שזכרנו: סלסלה / דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יחובר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי תגבר השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרו ראשונה באמרו שמור מצותי וחיה אמר כאלו ידבר הש״י: שמע בני וקח אמרי / והם ספורי התורה / וירבו לך שנות חיים כי הם מישירים מאד לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וצוה לקחת אמריו שיצוה עליהם: בדרך חכמה הוריתך / ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהרתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכוין מחשבותיך וישלימו חפציך במה שתרצה לעשותו: בלכתך לא יצר צעדך / הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר צעדך מלפסוע ולהשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול: החזק במוסר התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שכלל בכוונותיה מהחכמה והבינה: בארח רשעים אל תבא / אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים: פרעהו אל תעבר בו / אם תוכל בטל והשבית הדרך ההוא רוצה לומר שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלימו הרע אל תעבור להסכים עמם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע ויורך לא תהיה עמם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוספו שנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה: כי לא ישנו אם לא ירעו / גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים: כי לחמו לחם רשע׳ מאכל ומשתיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנת לעיניהם לרוב שמחתם בו גם לא יצטרכו למזון אחר מרוב התענוג בו: וארח צדיקים / הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום והוא עד חצי היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו: דרך רשעים כאפלה / ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו בהליכתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקים בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמוקשים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב: בני

רש״י

שמעו בנים מוסר אב · נתתי לכם הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב״ה והרי הוא כמוו: כי בן הייתי לאבי · אם תאמר שלמה היה שונה הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריות רב׳ שכבשו של אדם מתאוה להם לכך כאמר כי בן הייתי וגו׳ רך ויחיד וגו׳ · שהיה אוהב אותי יותר ויורני על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמוך דברי לבך · ולפי שהוכיחני בדברי׳ אלו לכך אני מזהירכם על כך · רבי יוסף קרא׳ דבר אחר כי בן הייתי לאב · הנביא אומר בן הייתי להקדוש ב״ה שהשרה רוחו עלי · ותכינו שקראו הקב״ה לשלמה בן כשאמר אני אהיה לו לאב וגו׳ · רך ויחיד לפני אמי · לאומתי אני כבחר ותביב · כבן רך ויחיד · לכך ויורני אבי אל ת תעזביה וגו׳ :אהביה אהוב אותה: ראשית חכמה קנה חכמה · תחלת חכמתך לתוך מאחרים קנה לך שמוע׳ מפי הרב ואח כך בכל קניניך קנה בינה: תתבונן בה מעצמך להשכיל דבר מתוך דבר: סלסלה · חפשה היה חוזר עליה לרקדק בה כמו כבוצר על בלסלו׳ החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובתלמוד מסלסל ב בשערו: תתן לראשך לוית חן · חברת חן כמו לוית חן הם לראשך: שמע בני בני וקח אמרי וגו׳ · בלכתך לא יצר צעדך · מי שאינו מריחיק רגליו קרוב ליכול: החזק במוסר אל תרף · אחוז בתור׳ כמו והחזק את ידך בו ויצלא ידו ויחזק בו: באורח רשעים אל תבוא · אל תאשר ואל תדריך כמו ב באשורו אחזה רגלי · וכן וכנון יבין לאשורו: פרעהו · בטלהו: שטה מעליו · בור: כי לא ישנו · אונס יכולים לישן · ואורח צדיקים כאור נוגה · שהלך ומאיר מעמוד השחר עד נכון עד חצות היום שהוא בירורו של יום: דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו · פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו: בני

אבן עזרא

ד

שמעו בנים / אחר שהזהיר בנו הוכיח בנים אחרים שישמעו מוסר אביהם אף על פי שהם רכי׳ לא בהם נחשב כמוס: אל תעזבה / החכמה כי היא תשמרך מצרה: ראשית חכמה קנה חכמה / במקנת הונך ואם לא תוכל ל לדעתה תן כל הונך: סלסלה / הגביהה ורוממה מן כולו ל לרוכב / תכבדך תשימך במעלת ה הכבוד / כי תחבקנה ללמוד אותה תמיד: תמגנך / מן מגן צריך: בדרך חכמה / בעבור דרך חכמה ש שתלמדה: בלכתך / כאשר תלך בדרך ה החכמה: נצרה / ראוי להיות בפתח ו וההא כנוי לחכמה ה הנזכרת למעלה ב בדרך החכמה והטעם החזק במוסר ש שיסרתיך ללכת בה: פרעהו / מן ותפרעו כל עצתי מן למפרע: שטה סור: וארח צדיקים / חסר והנכון אור אורח צדיקים: בני

לפני ב׳ סבירי׳ לבני וקרי׳ לפני וסימ׳ לפני אפרי׳ ומנשה עוררה / רך ויחיד לפני אמי / ויאמר לי ח׳ דסמיכי וסימ׳ ויאמר לי הנך הרה דמנוח / ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי / ויאמר לי עבדי אתה יש׳ / ויאמר לי שלמה בנך / ויאמר לי יתמוך דברי / מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה / על מה זה אתה מבקש / והשגל יושבת אצלו: אהבה ל׳ ותצרך

א שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי: וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה: ה קְנֵה חָכְמָה קְנֵה בִינָה אַל־תִּשְׁכַּח וְאַל־תֵּט מֵאִמְרֵי־פִי: אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ אֱהָבֶהָ וְתִצְּרֶךָּ: רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה: סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה: תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ: י שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרָי וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: בְּדֶרֶךְ חָכְמָה הֹרֵתִיךָ הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֹשֶׁר: בְּלֶכְתְּךָ לֹא־יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם־תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל: הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל־תֶּרֶף נִצְּרֶהָ כִּי־הִיא חַיֶּיךָ: בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל־תָּבֹא וְאַל־תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים: טו פְּרָעֵהוּ אַל־תַּעֲבָר־בּוֹ שְׂטֵה מֵעָלָיו וַעֲבוֹר: כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם־לֹא יָרֵעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם־לֹא יַכְשׁוֹלוּ: כִּי לָחֲמוּ לֶחֶם רֶשַׁע וְיֵין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ: וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר עַד־נְכוֹן הַיּוֹם: דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ:

שְׁמָעוּ בְנַיָּא מַרְדוּתָא דְאַב וְאַצִיתוּ לְמִדַע בְּיוּנָא: מְטוּל דְיוּלְפָנָא טָבָא יְהָבִית לְכוֹן וְנִמוּסַי לָא תִשְׁבְּקוּן: מְטוּל דִבְרָא הֲוֵית לְאַבָּא מְפַנַּק וִיחִידָא קֳדָם אִמִּי: וְאַלְפַן לִי וְאָמַר לִי יְיָ יִקְמַט מִלּוּי לִבָּךְ נְטַר פִּיקוּדַיי וְתֵיחֵי: קְנֵה חָכְמְתָא קְנֵה בְיוּנָה וְלָא תִנְשֵׁי וְלָא תִסְטֵי מִן מַאֲמְרֵיהּ דְפוּמֵיהּ: וְלָא תִשְׁבְּקִיהּ וְתִנְטְרָיךְ רַחֲמַהּ דְתִשְׁוְגְבָיִיךְ: רֵישׁ חָכְמְתָא קְנֵי חָכְמְתָא וּבְכָל קִנְיָנָךְ קְנֵה בְיוּנָה: חַבִּיבֵיהּ דִּי תְרוֹמְמִנָּךְ וְחַבְּקִיהּ דְתֵיקְרָךְ: וּתְשִׂים בְּרֵישָׁךְ יָאֵיוּתָא וְחֶסְרָא כְּלִילָא וְשׁוּבְהוֹרָא עֲלָךְ: שְׁמַע בְּרִי וְקַבֵּל מִנִּי וְנִפְגְּעוּן שְׁנַיָּא דְחַיָּיךְ: אֻרְחָתָא דְחָכְמְתָא אַלֵּיפְתָּךְ וְהַלְּכִיתָךְ בִּשְׁבִילֵי תְרִיצֵי: כַּד תֵּיזֵיל לָא תִטְעוּק אֻרְחָךְ וְאִין תִּרְהַט לָא תִיתְקַל: תִּתְחַזַּק בְּמַרְדוּתָא וְלָא תִרְפֵּא נַטְרֵיהּ מְטוּל דְהִיא חַיָּיךְ: בְּאֻרְחָא דְרַשִׁיעֵי לָא תֵיזִיל וְלָא תֵיתַּן בְּאֻרְחָא דְבִישִׁין: אֲרֵישׁ וְלָא תֶעְבַר עִמְּהוֹן סְטֵי וַעֲבַר מִנְּהוֹן: לָא דְמָכִין עַד מָה דְמַבְאֲשִׁין וּפְרִידָא שִׁינַתְהוֹן עַד מָה דְעָבְדִין תִּיקְלָא: דְמֵיכַלְתְּהוֹן מֵיכַלְתָּא דְרַשִׁיעֵי וְחַמְרָא דְחַטּוֹפַיָּא שָׁתְיָין: וְאֻרְחָא דְצַדִּיקֵי כִּנְהוֹרָא דְמַזְהַר וְאָזִיל נַהֲרֵיהּ עַד מָה דְתַקִּין יוֹמָא: וְאֻרְחָא דְרַשִׁיעֵי חֲבִירָא וְלָא יָדְעִין כְּמָנָא מִתְתַּקְלִין: ברי

ל׳ לו תעזבה ל׳ סלסלה ל׳ ותרוממך ל׳ תכבדך ל׳ תחבקנה ל׳ אשקנה ל׳ אחטנה ל׳ תשבונה ל׳: וקח י״ג וסימ׳ נמס׳ בסד׳ ויקח קרח: וירבו חד מן מ״ח מלין נסבין וי׳ בריש תיבות׳ רפין וכל חד וחד לית דכות׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הו״ו בסד׳: תרוץ ל׳ וא׳ תדוץ דאבה ואינון מן א״ב מן חד וחד חד ד׳ וחד ר״ש וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הדל״ת בס״ד: אל תרף ג׳ וסימ׳ החזק במוסר אל תרף / אל תרף ידך מעבדיך דיהושע / מעשי ידיך אל תרף: רשע ז״ז וסי׳ נמסר בספר מיבה סימ׳ ו׳: חמסים ד׳ וסימ׳ מאיש חמסים תצילני דשמואל / מאיש חמסים תנצרי דחלצני / וחברו דבתדיה דשמרני יי׳ / ויין חמסים ישתו:

בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך׳ אל יליזו מעיניך ׳אל יסורו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבבך: כי חיים הם למוצאיהם׳ כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמם חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתם והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיר ממנו חולי המדות הפחותות והנה אמר זה כי זה הספר בכללו מיישר לשלימות המושכלת ולשלימות המדות: מכל משמר נצור לבך׳ והוא השכל ר״ל שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר הנפש אשר תתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחדת לו גם שומרהו שלא יהיה נאסר במאסר שאר הכחות המשיגות במה שימנעהו פעולתו׳ כי ממנו מהשכל תוצאות חיים ואם לא יבלבלו הכחות האחרים פעולתו הנה תשיג ארחות חיים ממנו בעבור שלא יהיה שכלך נאסר ב בסוס מאסר ימנעהו מן ההשגה הסר ממך הדברים הכוזבי׳ בדעות אשר יאסרו שכלך במאסרם והמשל כי הדעות ה הכוזבות כשיקבלם ה האד׳ בענין ההתחלפו׳ ישימו שכלו נאסר במה שאח׳ ההתחלפות ההן שלא יוכל לחקור בהן מחקר ראוי כי הטעות אשר בשרש וההתחלה יאסור אותו ויכר בעדו ממבוא האמת: עיניך לנוכח יביטו׳ עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעקך מ מציק׳ ועפעפיך ייישירו נגדך להשים אזנך בעצם הדבר ה המבוקש העיון בו: פלס מעגל רגלך׳ ישר מעגל רגלך לקחת ה הסדרים והדרכים ה המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו וזה י יהיה סבה שיכונו כל דרכיך בעיון: אל תט ימין ושמאל׳ אל תט בדרכיך מן האמת כלל לצד מ מהצדדים הסר רגלך מרעת נפקד אשר י יקרה מפני טעות הכח הדמיוני או מפני ז זולתו מהסבות: בני לחכמתי הקשיבה ל לתבונתי הט אזנך׳ בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: לשמור מזמות׳ לשמור המחשבות תשירוך למצא התבונה והדעת שהיושר למצוא ה החכמה ינצרו שפתיך כדי שיהיה עמך ת תמיד האמת באלו ה הדברים בנבותיו ו ובדרכיו ואמנם צויתיך על זה כי נופת תטופנה שפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני׳ תטופנה דבר ידמה שהוא מתוק כנפת וחכה אשר בו תטעם הדברים ידמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן: ואחריתה מרה כלענה׳ ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה וחותכת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו: רגליה׳ יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים המות ר״ל שהם עוזרים להביא המות באופן נפלא ובזה הם כאלו תומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים: אורח חיים פן תפלס׳ האם תחשוב שיהיה תקוה שתפלס ארח חיים ותיסר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותן והנה אמר זה לפי שהמדמה אע״פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בבירור יטעה מאד בעמוקות החכמה והתבונה והטעות שיקרה ממנו בשרשים הגדולים וההתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו מאד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הספר כי דברינו בו הם למי שנשלם בפלוסופיא וראה דברינו בספר מ״י ואפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ״ש לשמור מזמות ודעת וגו׳ שהוא יזהירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי הזרה המפתה להמשך אל התאוות אשר יגיע מהם הרע שזכר׳ והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר: הרחק מעליה דרכך׳ הרחק דרכך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר״ל שלא תמשך אל התאוות: פן תתן לאחרים הודך׳ פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעשות תחבולות להשיג התאוות׳ ושנותיך שהיה ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלימות אשר הוא חייך תתן אל זה הכח האכזרי שישחיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרים לאדם במה שהוא אדם כחך ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר״ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאת התחבולות אל שישיגו מבוקשם: ונהמת׳ והנה בסוף ככלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן: ואמרת איך שנאתי מוסר׳ התורה ונאץ לבי תוכחת התורה: ולא שמעתי בקול מורי׳ להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני למלמדי:

ולא

אזניך ט׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא ריש סימן ב׳: תוצאות חיים ל׳ מל׳ דמל׳ וג׳ כתיב תוצאו׳ וסי׳ בסר׳ מסעי עיין ש״ם: יישירו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואשלהך כשמחה ובשרים בתף ׳ והשבתי המון שריך וזמרת ׳ ועפעפיך יישרו נגדך ׳ ושר בשרים על לב רע: נפת תטפנה ב׳ וסימ׳ שפתותיך כלה ׳ שפתי זרה: חכה ב׳ חד בפיק ה׳ וחד רפי וסימ׳ ואליהו

ה

בני לדברי הקשיבה לאמרי הט־אזנך: אל־יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך: כי־חיים הם למצאיהם ולכל־בשרו מרפא: מכל־משמר נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים: הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך: עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך: פלס מעגל רגלך וכל־דרכיך יכנו: אל־תט־ימין ושמאול הסר רגלך מרע: בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט־אזנך: לשמור מזמות ודעת שפתיך ינצרו: כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה: ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות: רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו: ארח חיים פן־תפלס נעו מעגלתיה לא תדע: ועתה בנים שמעו־לי ואל־תסורו מאמרי־פי: הרחק מעליה דרכך ואל־תקרב אל־פתח ביתה: פן־תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי: פן־ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי: ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך: ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי: ולא־שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא־הטיתי אזני:

ברי למלי אצית ולמאמרי צלי אודנך: לא ניזלן בעינך נטרינון בגויה דליבך: מטול דחיי אינון למאן דמשכח להון לכולא בישריה מאסי: מכל זידהורא נטר לבך מטול דמיניה הוא מפקנא דחיי: אעבר מינך עיקומא דפומא ועתא דשפותא ארחיק מנך: עינך בתריצותא נאורן ותמריך נתרצון לקובלך: אעבר רגלך משבילי בישי וכלהון ארחתך מתקנן: לא תסטי לימינא ולשמאלא אעבר ריגלך מן בישתא: ברי לחכמתי צית לביוני צלי אדנך: דתזדהר בתרעיתא ורעתא שפותך נינטרן: מטול דכבריתא מנטפן שפותא דנוכריתא ושעיע מן משחא חיכה: ואחריתא מרירא היך גירא חריפא מן סייפא דתרין פומין: רגלה נחתן למותא שיול הלכתה מסמכא: בארחא דחיי לא דרכא מטלטלין שבילהא ולא ידעה: והשתא בנייא שמעון לי ולא תסטון מן מימריה דפומי: ארחק מנה ארחך ולא תקריב לתרעא דביתא: דלא תתן לאחרני חילך ושנייך לנוכראין: דלא נשבעון נוכראי חילך וליעיתך תעיל לביתא דאחריני: ותנהום בסופך עד מה דיגמר בישרך וגושמך: ותמר היכנא סנית מרדותא ומכסנותא אשלי לבי: ולא שמעית קלא דמרדותי ולמלפניי לא צלית אדני:

עד

חכה את איוב ׳וחלק משמן חכה׳ בתרא מפיק ה׳ ואינון חד מן י״א זוגין חד מפיק ה׳ וחד לא מפיק ה וסי׳ במס׳ רבתא במערכ׳ אות ההא בס״ד: חדה ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביהושע סי׳ ׳ט: כחך ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ פן ישבעו זרים כחך׳ התרפית ביום צרה צר כחכה: בכלות ל׳ וחד ככלות בכ״ף ולית דכו׳ ואינון מן א״ב חד כ׳ וחד ב׳ית וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הב׳ית בס״ד: ולמלמדי ל׳ דכו׳ והוא חד מן מלין נסבין ול׳ דסמי׳ למ״ם וסי׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות המ״ם בס״ד:

אבן עזרא

בני לדברי׳ מכל משמר׳ הם מצות לא תעשה שהאדם ראוי לישמר מהם. פ״א יותר מכל משמר נצור לבך מלהרהר רע׳ כי ממנו תוצאות חיים והוא כמלך בגוף: ייישירו׳ יבחרו הדרך הישרה: פלס׳ במאזני המחשב׳ וראה אי זה דרך טוב׳ וכל דרכיך יכונו כאשר תפלסם: אל תט׳ מהמעגל אשר תבחר׳ הסר רגלך מרע מדר׳ רע שלא תבחר בו: בני לחכמתי׳ לשמור מזמות׳ שתשמור המזימות בלבבך׳ ינצורו בעסק הלמוד: רגליה׳ יורדות למות ולשאול יורדות צעדיה אשר יתמכוה׳ ת״ו תפלס ו״ת״ו תדע לנוכח המוזהר והוא בני לחכמתי הקשיב׳ כנעו מעגלותיה חסר וכן הוא כנעו רגלי מ מעגלותיה או המעגלו׳ הם יכונו על דרך מ משל כאילו הם נעות ומניעות הזרה ופי׳ ראשון נכון וכן הפי׳ ארח שתשים בו חיים אולי תפלס ותבחרהו כנעו מעגלותיה והטע׳ הוררתיה לשאו׳ פתאום ולא תרגיש אתה עד רדתה שמה תוסר א אתה ותפלס אורח ח חיים׳ פ״א במקום שתפלס אורח חיי׳ כנעו מעגלותיה והיא לא תדע: ועתה בנים׳

כמעט

רש״י

בני לדברי הקשיב׳ וגו׳ ׳ למוכחיהם ׳ לשון מכיחה: מכל משמר׳ מכל מה שאמרה תור׳ השמר כנור לבך בין עביר׳ קלה׳ בין עבירה חמורה׳ כי ממנו כי מאותו שהוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנו ׳ כך דרש ר׳ תנחומא: הסר ממך׳ לא תעש׳ דבר שילעיזו בו ה הבריות ויעקימו ע עליך פיהם: עקשות פה׳ לשון עקום׳ כמו תם אני ויעקשני׳ ונמשכה שיכיה עקומות ו ועקושות׳ ולזות שפתים׳ עקמומות שפתי׳ שלא ידברו הבריות פה עליך: עיניך לנכח יביטו׳ הסתכלו אל האמת ואל היושר׳ ויישירו נגדך׳ יסתכלו על הישרה ליישר דרכך נגדך: פלס מעגל רגלך׳ שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכונו: אל תט ימין ושמאל׳ מן המשקל הטוב: בני לחכמתי הקשיב׳ וגו׳ ׳ כי נופת תטופנה׳ לשון מתוק׳ שפתי זרה׳ מינות: וחלק משמן חכה׳ לשון חך: רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו׳ לשון קורבה: אורח חיים פן תפלס׳ כך דרשוהו חכמי׳ טלטל תקנה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא יראה אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וירבק בה וניכח שאר המצות׳ וזה פתרונו כדי שלא תפלס אורחות התורה או זו ליקח ואיזו להניח לכך נעו מעגלותיה הניע הכ״ה פי׳ כתיבותיה ולא הודיעם׳ זהו מדרש אגדה׳ אבל לפי התקרא׳ סכית׳ אחריו הרחק מעליה דרכך׳ נראה שעדיין לא הכסית בענין אשה הזונה וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלס אל תשקל ארח חיים אצל אותה זרה לומ׳ איזו לעשו׳ זו או זו׳ כי מעלות הזונה נעו לשאול׳ ולא תדע להזהר עד אשר תנוע ותפול: ועתה בנים שמעו לי׳ ואל תסורו מאחרי כי׳ פן תתן לאחרי׳ הודך׳ פן תסכת לבך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך ושנותיך לאכזרי לשר גיהנם: פן ישבעו זרים כחך׳ כבאיה בעל הגובין ממון בסקריהם ובכיחזותם׳ ועצביך ויגיעך שנעצבת וטרחת בו׳ בבית נכרי׳ בבית ע״ז: ונהמת באחריתך סוף שתנהום ב באחריתך: כמעט

רלבג

ביאור המלות וכל מעגלותיו מפלס ׳ ר״ל וכל דרכיו שוקל : ילכדונו את הרשע ׳ הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד : עשה זאת ׳ התרפס ׳ הכנע : ורהב רעך ׳ תן לו רוממות וגאוה עליך ׳ הנצל כצבי מיד ׳ מיד המוקש אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שדומה להם :

ביאור הדברים

כמעט הייתי בכל רע בתוך וגו׳ ׳ שלא הייתי בוש מהם לעונש ש שנאתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט ש שהייתי מפני זה בכל רע וצרה בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי: התרחק מאד מזאת האשה הזרה ולא תתן כח שתלך לה אך שתה מים מבורך והוא השכל אשר ממנו נובעים מים תמיד לא יחסרו בשתותך מהם ישפעו המושכלות ו ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר מ ממנו ׳ ואפשר שרמז באמרו שתה מים מ מבורך שהיא החפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורות ה הדמיוניות והשגות הח שים שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשגו׳ החושיות אינם נובעות אך יחסרו כ בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר ש שילקחו כולם ורמז באמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל ש שיושפע ממנו ה המושכלות והם ש נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך חוצה להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מים ברחובו׳ אשר ימצאו שם אנשי׳ רבי׳ ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עצתי ראוי תכר עצמו להטיב לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך בהפך מה שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז תתן יגיעך לאחרים אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושי יהיו לך לבדך ר״ל שאתה לבדך תאכל פרים במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבות כמו שבארנו בראשון מספר מ׳ ואין זה סותר מ״ש יפוצו מעינותיך חוצה כי בעמלו בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלקם בעמלם שעמלו במה שהשיגו ממנו מהחכמה והתבונ׳ : יהי׳ המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים הנובעי׳ ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלים שתקח מתוך בארך והוא השכל הפועל ׳ ושמח וגו׳ אשר תמצ׳ לך מהמוחשו׳ בדרוש דרוש מה שתעזר בו לדעת ההקדמו׳ הראשונו׳ המובילו׳ אל הדרוש ההוא : אילת אהבים ׳ מרוב אהבים בת אהבך תרוץ למצוא חפצך כמרוצת האילת או תר״צ׳ בזה שהיא רכה כמרוצה האילת למצוא האהבים שדרשת השגתם בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא מה שינעם לך וישא חן בעיניך במה שת׳כה לחקור בו מדריה תמיד אלו ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות המצטרכות לך בדרוש דרוש לקחת מהם המושכלות הראשונות באופן שהתבאר בס׳ר הנפש ובארנוהו בראשון מספר מלחמות יי׳ תמיד התעסק באהבתה עד שמעוצם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מחשבתך ממנה : ולמה תשגה בני׳ בעבור אהבת האשה הזרה ר״ל הנפש המתאוה ותחבק חיק נכריה : כי נוכח ׳ הנה דרכי איש הם נגד עיני יי׳ והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : עוונותיו ילכדונו את הרשע׳ ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברע : הוא ימות באין מוסר ׳ הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירגה להרשיע בהם עד ששגייתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד ׳ אמר עוד ממשל ע״ר האשה הזרה שזכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל השם׳ והוא יהיה נפרע ממנו ר״ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל השם׳ והוא נלכד בפחיתותיה : ב״י ׳ אם קרית שערבת לרעך בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו : נוקשת ׳ הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תכואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגים הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל השם׳ הנה כשיהיה הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבד׳ לו בזה החוב אין לך תקנה בזה אלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאוה והרוממו׳ בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תשיג לו שהוא בתכלית הרוממות והגאוה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר״ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני השם׳ והשכילך רוממותו והתכשלותו אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות : אל תתן שינה לעיניך ׳ אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגות העיוניות ובזה תדבק בשם׳ ויסור הרע ממך : הנצל כצבי מיד ׳ הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו ובמהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקנהו שיהיה נוקש במהירות ועפעפותו עד שיצא משם קודם יפול המוקש עליו : לך אל נמלה עצל ׳ אתה האיש העצל מלהשתדל בקנין המושכלות בהיותך לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהבה״ח הבלתי בעלי׳ שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה מזה : אשר אין לה קצין ׳ שימידה אל מה שתעשהו כי אין לה קצין שוטר ומושל שישגיח בהנהגתה ובמוסרה : וכבר

ושמח ל׳ מאשת נעורך וב׳ שמח וסימ׳ זבולון בצאתך ׳בחור בילדותך : אילת ג׳ וסי׳ גם אילת בשדה ׳על אילת השחר׳ אהבים : חק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ כליותי בחקי ׳ ותחבק חק נכריה ׳ שחד מחק רשע יקח ׳ ושחד בחק חמה עזה : עוונתיו חד מן י״ב מלין דכתיבן בהו תרין ווין וסימ׳ נמס׳ בסד׳ פקודי ׳ ור׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סים׳ ז׳ ובתלי׳

טו כמעט הייתי בכל־רע בתוך קהל ועדה: שתה־מים מבורך ונזלים מתוך בארך: יפוצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי־מים: יהיו־לך לבדך ואין לזרים אתך: יהי־מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך: אילת אהבים ויעלת־חן דדיה ירוך בכל־עת באהבתה תשגה תמיד: כ ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה: כי נכח עיני יהוה דרכי־איש וכל־מעגלתיו מפלס: עוונותיו ילכדנו את־הרשע ובחבלי חטאתו יתמך: הוא ימות באין מוסר וברב אולתו ישגה:

א בני אם־ערבת לרעך תקעת לזר כפיך: נוקשת באמרי־פיך נלכדת באמרי־פיך: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף־רעך לך התרפס ורהב רעיך: אל־תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך: ה הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש: לך־אל־נמלה עצל ראה דרכיה וחכם: אשר אין־לה קצין שטר ומשל:

עד כליל הוית לי בישין בגו כנישתא ועדתא: אשתה מיא מן גובך ורדיא מן בירך: נשפעון מעינך לברא ובפתיי טווסי דמיא: יהוון לך לחודך ונוכראי לא נשתתפין עמך: ויהוי מבועך בריך וחדי מן אתת טליותך: איילתא דרחמותא ויצתא דחסדא הוונא אליף בכל מזמן וברחמותא תגרם תדירא: ולמה תשרגג ברי בנוכריתא אוף לא תחביק עובה דאחריתא: מטול דקדם עינוי דאלהא אינון ארחתיה דגברא וכולהון שבילוי גלין קדמוי: חובוי דרשיעא קמטין ליה ובחבלי חטוי נתפכיך: הוא ימות בלא מרדותא ובסוגאי רשטיותיה נטעי: ברי אין ערבת לחברך אשלימתא לנוכראה ידך: איתצירתא במאמרא דפומך אתאחדתא במאמרא דפומך: עביד היכנא בני ואיתפצא מטול דנפלית ביד דחברך איזיל גריג הביל חברך: לא תתן שינתא לעינך ונייסתא לגבינך: דתיתפצי היך טביא מן נישבא והיך צפרא מן פוחא: אתדמא לשומשמנא עטלא חמי ארחתהון ואתחכם: דלית לה חצדא היך אף לא כרכא ושליטא:

סימ׳ נ״א : נוקשת ל׳ נלכדת ל׳ : רעיך ל׳ מ״ל לך התרפס ורהב ׳ וכל אוריתא חס׳ וכל נביאי׳ דכו׳ חס׳ במ״ב מ״ל ולקחתי את נשיך לעיניך ׳אתה ורעיך היושבים לפניך ׳וכל כתו׳ מ״ל ב״מ משלי׳ דכלהון חסרים במ״א לך התרפס ורהב רעיך : נמלה ל׳ מאכלה ל׳ ואינון מן מלין דמשמשי׳ לה בסוף תיבות׳ ולית דכו׳ וסימ׳ במסרה רבתא במערכ׳ אות הלמד בסד׳

רש״י

כמעט הייתי בכל רע׳ כמעט כדבר ובין גיהנם כלומר בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי ל לקול מורי שאלו ש שמעתי להם לא ו ידעתי כי כך׳ ר״בי יוחנן קרא: שתה מים מבורך׳ מבור שכתב לך הקדוש ב״ה לאלקיך היא תורת משה׳ בורך מים מכונסים׳ ונוזלים מתוך בארך׳ מים חיים כלומר תחלה כמים מכונסים ו ולבסוף נובעין הם והולכין׳ יפוצו מעינותיך חוצה׳ סוף שתקל תלמידים ותורה הוראות ב ברבים והא לך ששי׳ ברחובות עיר תשוכול פלגי מימיך׳ ויהיו לך לבדך אתה לבדך תתכבר בהם ולא יתלוץ אחר עמך לפי שאמ׳ למעלה כן ישבעו זרים כחך אמ׳ כאן יהיו לך לבדך ומתוך כך יהיו מקורך ברוך׳ ושמח מאשת נעוריך׳ היא התורה שלמדת מ מנעורים: תשגה תמיד׳ ראיתי בדברי רבי משה הדרשן׳ תשגה תעסוק תמיד׳ והוא לשון ערבי והביא ראייה כמו לבקש שגוייה לבקש עסקי׳ ולא ידעתי איכה בשכית יוכבותיכו כי׳ לשון משנה כשמעו בעבור אהבת׳ תהי שוגג בשאר עסקיך כי היא משמרת על על שלך אמרו עליו על רבי אלעזר בן פרת שהיה דורש בשוק התחתון ו וסדינו מוטל בשוק העליון׳ פעם אחת בא אדם אחד ונטלו כתב כרוך עליו׳ כי נכח ה׳ דרכי איש׳ מפלס שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו: עונותיו ילכדונו כמו ילכדוהו׳ ובחבלי חטאתו יתמך׳ יתלה שתלוי כתמך בחבל שהוא תלוי בה׳ הוא ימות באין מוסר׳ בשביל שלא לקח מוס׳ : בני אם ערבת׳ ערבו׳ ממון כשמעו כירשו רבותינו׳ לך התרפס׳ התר לו כף יד לשלם לו מתוכו׳ ורהב רעך׳ ואם אין לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו תקעות הרב׳ עליו רעים׳ לבקש ממנו שימחול לך׳ דבר אחר בני אם ערבת לרעך׳ אחר שכעסת ערב לה׳ הק״בה שהוא רעך כדכתיב זה דודי וזה רעי וקבלת עליך בסיני ובערבו׳ מחרב באלה ובשבוע׳ לגמור מצותיו׳ תקעת לזר כפיך׳ שתשוב ותגור מדרכיו ותדבק ב נמיכין ללכת ב בדרכיהם

אבן עזרא

כמעט׳ ערה כמו שנה מן המועדים כמעט שתבא עוד מעט מן הצרות׳ הייתי תחת אהיה׳ פ״א כמעט שאוחיל ויעבור יצר הרע לא עשיתי כן אף הייתי בכל רע: בורך׳ מקוה מים׳ בארך נובע מים פירוש שידבק באשתו ולא בזולת׳ : יפוצו׳ פי׳ יצאו מימי בארך עד שיפוצו מעיינותיך אל החוץ והוא משל על רוב הבנים: יהיו לך׳ הפלגי׳ שהם הבנים הכשרים: מקורך׳ מקור הבני׳ : אילת אהבים׳ שהוא אוהבה והיא מוצאת חן בעיניו: תשגה׳ תחשב כשוגה אם ת תמיד תתעסק ב באהבתה וכ״ש בזולתה וזהו שאמרו באשתו אמרו כי המרבה באהבת אשתו ומשיח עמה תמיד יותר מראוי הוא שוגה כי אהבת האשה תסיר האדם מעבודת השם: ימות באין מוסר׳ בעבור שאין מקבל מוסר ו ובעבור רוב אולתו ישגה דרך הישרה: בני אם ערבת׳ תקעת לזר כפיך׳ לזר המלוה תקעת כפיך לפרוע החוב הוא המוקש שנלכדת בו הם אמרי פיך: כי באת׳ אף על פי כמו שירכב ברזל שיעס קשה עורף׳ בכף ברשותו כמו מן הבא בידו׳ התרפס מן ברגלה רפסה והטעם לך אליו והכנע והיה לו למרמס׳ ורהב פועל עומד והוא סבוב דבק עם רעך: אל תתן אחר התרפסך ותינע ולא תישן עד שתפרע ה החוב אז תנצל כצבי שימלט מיד אדם: אל נמלה׳ שהיא מקטני ארץ ותלמוד מחכמתה: אשר אין לה קצין׳ שיכריחנה לעשות כן אלא מ מחכמתה תכין לחמה : אתה

וסבר תראה ממנה שהיא מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בחוריה מה שימצא לה בכל השנה ושם היא אוגרת בקיץ מאכלה ותצא אחר מדרכיה בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה חורה בכותל הנה היא תעלה בו ארחות עקלקלות באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת חודו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הצמחים בדרך שלא יצא מהגרגרים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצא מדרכיה שאם יבואו מים בחורי הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להכניסו לשמרו מהעיפוש : עד מתי, אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משנתך לעשו' מעשיך האנושי' : תן לעצמך מעט שינות ומעט תנומות להיות התמהמם לא ישן ולא ער כמשפט האיש החרוץ הזריז כאשר תבואהו השינ' יתנמנם מעט להשי' ממנו אונס השינ' ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מרגוע אל חושיו הלואים מצד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה העוני לך ובא כמהלך ר"ל שמרי בואו ילך לו ויסו' ומחסורך יבא לך כאי' בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקו' מה לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מצד זריזותך בחכמה ישגיח הש"י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מצד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שיסתפק בו והביאור הראשון הו' יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנע' השלימו' ואחר זה הזהיר מהעצלה כי הוא ג"כ תמנע השלימות ותהיה סבה אל שימות האדם

לשכב ב' קמץ וסי' לשכב את בת יעקב' מעט חבוק ידים : סימן קדמא ובא כמהלך ראשך תגיינ' ובא כמתהלך רישך : מורה ה' חס' וסי' מול הגלגל אצל אלני מרה' בננו זה סורר ומרה' כי ראה יי' את עני ישראל' אל תהיו כאבתם' מרה באצבעתיו : רמות ו' כתי' כן וסי' ולאשר ברמות נגב' ויעל ויפל ברמת גלעד דד"ה' גם בעצתם הלך' ועינים רמות

תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה : עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך : מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב : ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן : אדם בליעל איש און הולך עקשות פה : קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו : תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח : טו על כן פתאם יבוא אידו פתע ישבר ואין מרפא : שש הנה שנא יהוה ושבע תועבות נפשו : עינים רמות לשון שקר וידים שפכות דם נקי : לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה : יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים :

מתקנא בקיטא לחמה ובשא בחצדא מיכלה : עד מה לאיכת אנת דמיך אנת עטלא ולאיכת קייכת מן שינתך : קליל שינתא קליל נומיתא קליל תחבק ידך למדמכא : ותיתי ותידכיך מסכינותך וחוסרנך היך גברא כשירא : בר נש טלומא גברא עוולא מהלך בעקימות פומיה : רמיז בעיינוי ותכיס בריגלוי ורמיז באצבעתיה : ומתהפיך בלביה וחשיל בישתא בכל זמן תיגרי רמי : מטול הכנא מן שליא ניתי תבריה ומן שיליא ניתבר ולא תהוי ליה אסיותא : שית אינון דסני אלהא ובשבע אסליית נפשיה : עייני רמתא ולישנא דשיקרא ווידי דשופכן דמא זכאי : לבא דחשיל מחשבתא רעתא ורגלי דמסתרהבן למרהט לבישתא : סהדא דשקרא דמליל כדבותא ומן דרמי תיגרי בין אחי : טור

אבן עזרא

אתה עצל מתי תקום העור משנתך : מעט שנות, בלשון רז"ל והטעם תישן פעם אחר פעם תישן מעט ותנום מעט ותחבק ידיך שלא תיגע, והנה יבא רישך כמהלך, כאורח הבא שלא יודע עד בואו, ומחסורך יבוא כאיש הבא במגן לבא אחר : אדם בליעל, אלו הם עניניו : קורץ, מולל דובר, מורה לעשות רע. כתוב בעיניו ברגליו באחת מעיניו ואחת מרגליו וכן ויקבר בערי הגלעד באחת מערי : רמות, המתגאה שירים עיניו בגאוה, לשון שקר שופכות דם נקי רוצח : יפיח, לשון דבור והכתוב פירש שהוא עד שקר : נכור

בדרכיהם : נוקשת באמרי פיך : נתפשת כף להרבק עם הזרים : עשה זאת אפוא בני והנצל : אוחיל ובאת בכף רעך בשוכי ותכלת אלהותו עליך : לך התרפס הכנע לככי' כאפקופה הנרכשת ונדרשת : ורהב רעך : הרבה רעים שותכללו עליך לכנוף : וכן קודש במדרש תילים : הנצל כצבי מיד : מהר והנמלט משם כצבי הנמלט מיד האדם : לך אל נמלה עצל : ונגות' : וחכם : והתחכם : אשר אין לה קצין : שוכנית אות' ווזרזנה וווצאה מורה אם תגזו' דבר מחברת' : ואף על כי

רש"י

ואף ע"פ כן : תכין בקיץ לחמה : אגרה בקציר מאכלה : מזומנה כל אחת ואחת אוכלת גוזלת מחבירתה : חבוק ידים : היושן חובק ידיו אבראצר בלע"ז : ובא כמהלך ראשך : אם תעשה כן יבא מחסורך : ודבר שאת' רם ממנו יבא לך מיד כאורח מהלך מהר : ומחסורך יבוא ויתמלא : כאיש מגני הבא מהר להגין על ארוכיו המקרא' אלא עיקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה : הולך עקשות פה : ההולך בעקימות שפתים : וקורץ בעיניו : רמיזות של מרמ' : ומולל ברגליו : כלומר משפשף זה על זה : ומורה באצבעותיו כלם מן לשון רמזים הם זה נופל על העין וזה נופל על הרגל : וזה נופל על האצבע : והעיקר הוא מדבר על המינין המסיתין את הבריות לע"ז : מדנים ישלח : בין אדם לבוראו : פתאום ופתע : לשון תכיפה הוא ולא ידע את המפלת הקרובה ליפול עליו : שש הנה שנא השם ושבע תועבות נפשו : כלומר גם השביעיות עמהם : יפיח : לשון דבור הוא כי כל דבור ברוח הנה הוא : נכור

תשפיל' עינים רמו' לשון שקר' ושוב ושט ורמות' ובקצת ספרי מסרה ראית שמונ"ה הנלך אל"ך רמות גלעד דו"בא אל המ"לך דד"ה ומשמ"יט וי"על וי"פל ברמ"ות' וג' כתי' ראמות מלאים באלף ובוי"ו וסי' ראמות וגביש לא יזכר' ראמות לאויל חכמות' וישכר וגד דד"ה' וג' ראמת חס' וי"ו ומל' א' וסי' בסדר ואתחנן ויחזקאל סימ' כ"ח :

בחוסר כל ואחר זה הזהיר מדבור השקרי' אשר יחשוב האדם שלא יחטא והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחוז האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר : אדם בליעל, הנה אדם רשע הוא מי שהוא איש און אשר הולך עקשות פה ר"ל שידבר שקרים בפה : קורץ בעיניו, או ברמיזותיו אם בשיקרו בהם כמנהג הרומזי' בעיניה' ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו : תהפוכות בלבו, הנה בלבו כזבים תמיד ובכזבים שיתמיד ושיביא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצי' המדיניים על אלו הרעות שהוא עושה ישיב הש"י גמולו : שש הנה שנא יי', והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עינים רמות מצד הגאוה ועזות המצח, לשון שקר שהוא אוהב לדבר שקרים והידים שופכו' דם נקי : לב חורש, על האנשי' מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכלול לשון שקר ועדות שקר ומי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה, והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה, הנה זה הוא ביאור אלו הדברים שהגבלנו ביאורם פה, ואולם התועלות המגיעות מהם הנה י"ט, הא' הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה בשישמרה בלבבו תמיד ובה יגיע לו הבריאות בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישיג בזה החיים הערבים הנצחיים והטובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעות : הב' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בש"י לבד ויעזר עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא : הג' הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש"י בחקירותו בחכמה ובתורה כי זה ממה שישירהו למצוא האמת בדברי' לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש"י היא נפלאה מאד וכאשר ירצה האד' למצוא באלו הדברים חכמה נפלאה ולא יסתפק בסבו' האלוהות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד יי' מהונו ומבחר פירותיו ותבואתו יתן הש"י שכרו בשיתברכו קניניו : הד' הוא להודיע שסבר יקרה שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגחה ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהבה ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש"י עליו : הה' הוא להודיע שכמו שנוציא החכמה מאלו הדברים השפלים בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות ונוציא התבונה מהגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מחכמת הש"י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש"י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית' וכבר באר זה והתרנו הספקות שנופלות בו בראשון ובה' מספר מ"י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מההשגות החושיות ולא יפקדו בהפקדם כמו שביארנו בראשון ממלחמות יי' : הו' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התבונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שיספו אתו לתת לו : הז' הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רעה כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות החשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם מאומה עם בעל זאת התכונה הפחותה ויבא זה אל ההפסד במדות : הח' הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירוחקו כי קללת הש"י תמצא בבית הרשע אמנם נוה צדיקים יברך : הט' הוא להודיע שהליכנות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעיניהם : הי' הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקיר' בה בהקדמו' מעצם החכמה ואולם הבינה תקנה עם כל הקנינים כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקנינים מההשגות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו : הי"א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יחוייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שיסלק עצמו ממנו : הי"ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש"י בדרכם שילכו בה בכל דרושיהם והם מתיישרים בה תמיד אל התכלית יחפצו בו ואמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא ידעו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם : הי"ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעהו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמר מלקבל שרשים והתחלות כוזבות מנעוריו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שימנע לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו : הי"ד הוא להודיע לחוקר ברום שישים עיונו אל היושר והאמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שישירהו למצא האמת בדברים :

הט"ו

החמשה עשר הוא להודיע שמי שישיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברים שהיו סבת התחדש הידיעה לו כאלו תאמר שישמור עם המושכלות השניות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התכונות המחשבות אשר היישירוהו אל השגתם: הי"ו הוא להודיע שראוי לאדם שירחיק התאוות הגשמיות כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות ה התחבולות להשגת ה התאוות המגונות האלו:

נצור בני · בלב שלא תשכחם · תנחה אותך שלא תגוף באבן רגליך · תשמור מאויבך יכול להשמר בעת תנומתך · והקיצות והטעם אף אם אין מדבר עמך בהקיצך הוא תשיחך כדי שלא תפחד: כי נר · כי המצוה כנר להאיר לפניך כענין מצות יי' ברה מאירת עינים והתורה כאור ללומדיה והכסיל בחשך הולך ·

ותורה ה' וסימ' כי שפתי כהן · הוה על הוה · ויקם עדות · כי נר מצוה · ואת שבת קדשך נחת: ואשת ז' וסימ' נמסר בישעיה סימ' נ"ד: ובגדיו ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה · יהלך ג' וסימ' צדק לפניו יהלך · בחקתי יהלך ומשפטי שמר · אם יהלך איש על הגחלים · וא' ויהלך אט:

רש"י

נצור בני מצות אביך · ועגדם לשון קשר הוא · כמו אענדנו עטר' לי: בהתהלכך בחייך · תנחה אותך · כמו תנהיגך · בשכבך בקבר · והקיצו' היא תשיחך · לתחיית המתים לעמוד בדין · היא תשיחך · תליץ בעדך: כי נר מצוה ותורת אור · כמו שהאור מאיר · לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר · דבר אחר כי נר מצוה וגו' · מצות האב הוא נר · כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק בחקו' חשך ואם אבד שום דבר שם הוא מוצאו לאורו · וכן מי שהוא מקים הוראת אמו מורה היא לו · וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמך · וכן הוא ואמו שמקיימיה זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך · ואם נר של אדם רואה כשאין מקיים מצות כמצא בזמנו' מצוה מאיר נרו · ר' יוסף קרא · ודרך חיים תוכחות מוסר · תוכחות המוסר הם חטים את תאר לאור כמצא שהם דרך החיים: לשמרך מאשת רע · התורה תשמרך מאשה של מנהג רע · ועל כרחך לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד ע"ז שהיא פקולה כנגד הכל · שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל עבירה ושבחה של תורה שמשמרת מן הזונה לבדה אלא על כרחך זו עבודה זרה שהיא יתירה כנגד הכל · מחלקת לשון · מטחות עינ' של לשון נכריה: ואל תקחך · ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עיניהם שקורצת בהם בעפעפיה: כי בעד אשה זונה עד ככר לחם · ליך עניות ויחסר כל טוב: היחתה איש · וזהו אש בסכלי בגדיו ולא ישרפו כל לשון תחיית גחלים לשון מאיבה · כמשמעו כשמחלת הכלי בתוך המדור · אל אשת רעהו · כמשמעו · יולך על ע"ז יש לדרשה שהיא מיוחדת לגוים ולא לך · לא

רי"ו כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות ה התחבולות להשגת ה התאוות המגונות האלו: הי"ז הוא להודיע שאשר חטא וימשך אל הנפש המתאוה ועזב פועל השכל ר"ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נספה בחטא אשר היתה ההכאה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד ב בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל השם ית' בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל ב בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך ש שיתן לו רוממות כפלא על שאר הנמצאות כמו שהו' האמת בזה ובזה ירפ' לו מחולי הערבות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו ב

נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ: קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרֹתֶךָ: בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ: כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר: לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן נָכְרִיָּה: אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ בְּעַפְעַפֶּיהָ: כִּי בְעַד־אִשָּׁה זוֹנָה עַד־כִּכַּר לָחֶם וְאֵשֶׁת אִישׁ נֶפֶשׁ יְקָרָה תָצוּד: הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה: אִם־יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל־הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה: כֵּן הַבָּא אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ:

כ · ל' יתר אל לבך · ל' · ד' לשון זכר · ת' · הי' · ב' להראות העינים · כ ה · ל' · ל' יתר כי תכור · ל' · ר' · ג'

טור בְּרִי פוּקְדָנָא דְאָבוּךְ וְלָא תִיטְעֵי נִימוֹסָא דְאִמָּךְ: קְטוֹרִינוּן בְּלִבָּךְ תְּדִירָא וּכְרוֹךְ אִינוּן בְּצַוְּרָךְ: בְּמֵיזָלָךְ תִּיתְרְבַר עִמָּךְ בְּמִדְמְכָךְ תִּתְנְטַר עֲלָךְ וְתִתְעִיר הִיא תֶּהֱוֵי רַצְיָיךְ: מְטוּל שְׁרָגָא הוּא פוּקְדָנָא וְנִימוֹסָא נוּהְרָא וְאוֹרְחָא דְחַיֵּי מַכְסְנוּתָא וּמַרְדּוּתָא: דְּתִינְטְרָיךְ מִן אִתְּתָא בִּישְׁתָּא וּמִן שְׁעִיעוּתָא דְּלִישָּׁנָא דְנוּכְרִיתָא: לָא תִירוֹג שׁוּפְרַהּ בְּלִבְבָךְ וְלָא תִשְׁרַגְנָךְ בְּגַבִּינוּתַהָא: מְטוּל דְּדַמְיָא מִלְּתָא זָנִיתָא הֵיךְ גְּרִיצְתָּא דְלַחְמָא וְאִתַּת גַּבְרָא נַפְשָׁא יַקִּירְתָּא צַיְּדָא: דִּילְמָא סַיִּים בַּר נָשָׁא נוּרָא בְּעוּבֵיהּ וּלְבוּשֵׁיהּ לָא יַקִּיד: אִי דִילְמָא מְהַלֵּךְ גַּבְרָא עֲלַוֵּי גוּמְרֵי וְרִגְלוֹי לָא מִתְכַּוְיָן: הֵכְנָא מָה דְּאָעֵיל עַל אִתַּת חַבְרֵיהּ לְמִיגוּר עִמָּהּ לָא נִזְכֵּה כָּל מַאן דְּקָרֵיב בָּהּ: לא

ודרך חיים והחכמה לאר' המקבל תיא דרך שיחיה בה: לשמרך · התוכחות הם לשמרך מאשה רעה שהי' קשה מכל העבירות שהיא גוררת הרעו' · מחלקת תאר לאשה שתדבר לשונה בחלקו' ונכריה תאר הלשון · ואל תקחך מן המוסר · בעפעפיה בעבור יופי עפעפיה והם העינים: עד ככר לחם · יאבד ממונו עד שהוא צריך לשאול מן הבריו' ככר לחם · ואשת איש תצוד כפש הנואף עמה ואמר יקרה בעבור שהיא אכולה מאור השם · תצוד כי היא תצוד כענין מצודדות את הנפשות: היחתה · פי' נושא או מביא והטעם באם הבגדים תשרפנה והרגלים תכוינה: כן · הנואף ינקה שפי' יכרת מן ונקה לא אנקך: לא

היה הוא להודיע בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו: הי"ח הוא להודיע שראוי לאדם להרחיק העצלה ורבוי השינה והשכיבה כמשפט העצל כי זה ממה שימנעהו מהשגת שום שלימות גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שינהג בזריזות לקנו' המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו ויפלס לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזקהו אונס שינה יתנמנם מעט בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות וישתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר יישן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שישבות מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאות כחותיו כאלו נתן שינה לעיניו וזה מבואר מאד מן החוש: הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים מהם בדעות כי אהבתו השקר תסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאיפשר שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו או ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר להם עליו ומזה ג"כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיאמרם בו רע לאיש מה וימשך ג"כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמת יתקיים הישוב כן יפסד בשקר ולהרחיק השקר ביאר שכבר יקרה ממנו עונש רב ופלא והנה ביאר בו כי מכוב השקר מגלו מינים הם שנואים ומתועבים לש"י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה שפלה ונבזית מאד והנה הגאוה היא מדה מגונה מאד משירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר"ל שיהיה דובר שקרים והיא ג"כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי חפץ חכמה ותבונה וידים שופכות דם נקי עוסות ג"כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עונש גנות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און היא ג"כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות בדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא יתתמם במה שהוא כלי אל קנין השלימות בהסתדלו במה שהוא מגונה בתכלית הגנות ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הוא ג"כ לדבר שקר כמו שפיכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים בין אחים הוא ג"כ בדברי השקר שיספר מזה לזה גנות כל אלו המדות והתכונו' הוא מבואר ונגלה: ביאור המלות בהתהלכך · תשיחך · תדבר עמך: ביאור הדברים נצור בני מצות אביך · והוא הש"י שיצוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם ית' באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורה אל ספורי התורה כי הם מישירים מאד אל השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורנו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם ספור קורות האבות אשר הם כמו אם ביחס אל השם ית' והמשל כי כמו שהאם יתן החומר והאב יתן הצורה כמו שנתבאר בספר ב"ח: קשרם · על כלי הדבור לדבר בם תמיד כי בזה תתיסר לעמוד על כונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם: בהתהלכך · בדברים העיוניים · תנחה אותך התורה להטיב דבריהפץ וזה שכבר תשמור בפרטים אשר הודרנו בה מהטעות בהתחלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרש דרוש · בשכבך באמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יחלשו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להטיב הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקץ משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמצאת קודם שתשכב להישירך להשלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצוא החכמה והתבונה הנה שומר התורה מושגח מהש"י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו: ואפשר שתהיה הכונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקשיה לא תמצאהו ותפסק מפני זה דריכתך בה הנה התורה תשמור בעבורך לשמרך מהטעות וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תשכים לרחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה הסריסה האמת בזה הנה ישמרך זה מההודאה בסותרו ותמלט בזה מהטעות וכאשר היקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או יהיה תשיחך יובא לשלומי וירבה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והכונה בזה אחר איך שיפורם והסבה בזה כי מהתורה כתיסרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון: כי נר מצוה · וזה כי המצוה היא נר להראות הדרך והדברים הנראים והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שישפע משלימות התורה אל מה שישפע מספוריה ויחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתיחת ביאורינו לדברי התורה והיא ג"כ דרך חיים ר"ל דרך השגת החיים הנצחיים והיא ג"כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל א' מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בשני אלו יותר חזקה והיא דרך לשמרך מאשת רע · מהמשך לפתוי אשת איש לבא עמה מצד העונש הנפלא אשר הטילה התורה במצות וגם בספוריה במה שזכרה מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המכלפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר: אל תחמוד · יופי האשה המכלפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר כורת הבטחה בהם מושכת האדם לחשוק בה: כי בעד אשה זונה · כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד מכשול במזורה כי כבר ים לא תכח לבור נפש יקרה מצד קלות התפתות האדם אל המשגל: היחתה · הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו: אם · או שילך על הגחלים לא תכוינה רגליו: כן הבא וגו' לא ינקה · שלא ישיגהו עונש כפלא ראה והתבונן איך הוא מגונה מאד ענין הניאוף הנה לא יבוזו:

אבן עזרא

לא יבוזו, חכמים לגונב שירעב אין לו מה יאכל כי אם יגנוב למלאת תאוה הוא גונב: שבעתים, שבע לבד וכך את הכבשה ישלם ארבעתים כענין וארבע צאן תחת השה וכן שבעתים יוקם קין והענין כאור שבעת הימים ובעבור שרוב תשלומי הגנבה הנמכרת הם חמשה וקרוב במלאת שנים על כן אמר שבעתים, כל הון ביתו יתן עד שישלם שבעתים וכבר אמר השם ונמכר בגנבתו אבל הנואף אשת איש הוא חסר דעת כי אם ישחית אדם נפשו הוא סבב ההשחתה וזהו הוא יעשנה: נגע, השם יביא עליו נגעים כענין וינגע יי׳ את פרעה, וקלון שיהיה נבזה בעיני כל רואיו, וחרפתו בשכבו עם אשת איש, לא תמחה מפני בני אדם: חמת גבר, כי הקנאה מולדת החמה וגבר הוא בעל האשה כי בעלות חמתו היא מקנא בו לשכבו עם אשתו: בני שמור, על לוח לבך, שלא תשכחם: ומודע, קרוב הידוע: לשמרך, כי קרוביו של אדם ישמרוהו מדרך רע: נשקפתי, אלה דברי שלמה וטעמו נגליתי ונראיתי למשקיפים אותי כדי שישמחו בני אדם בראותו וכן כ נשקפה ותיבב וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראות אחרים: הומיה, כדי שתשמיע קולה למבקשיה באפלה, סוררת דוברת סרה, ישכנו בלשון זכר והנכון תשכונה: ואצל, עד שתמצא חסר לב: ותאמר, נשק: בעבור ההפסק כי לו מלה זעיר וכן ישפוטו הם: זבחי, דוברת לו כזבים, חטובות, מחוטבות תבנית היכל: אהלים

רלבג

לא יבוזו, החכמים לגנב כי יגנוב וגו׳: ונמצא ישלם שבעתים, ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגנבה הנה יתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו וימחהו ובכפרו יתרצה לו בעל הגניב׳ בלי ספק ולזה הוא מבואר שלא יסיגהו בזה בשת מהחכמי׳ כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע בגופו מבעל הגניבה כי בכופר ובשחד יתרצה לו ואולם לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל וגונבו ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו׳: נגע וקלון ימצא, מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל החכמים שידעו זה בהפך הגנב הגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי בא׳ זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו ואת שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד: בני שמור אמרי, בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם: שמור

מצותי וחיה, מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתי כשמרך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבבך אבל צריך וגו׳: קשרם, אבל צריך שתקשרם על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך, כתבם על לוח לבך שיהיו בזכרון תמיד: אמור לחכמה אחותי את, לאהוב אותה, ומודע לבינה תקרא ר״ל שכבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולנעמי מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה: לשמרך מאשה זרה, אחר אשה זרה והיא הנפש המתאוה, מנכריה שהיא מושכת האדם בחלק דברים וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודעיהן וזה ישמרך מהמשך בעבורם אל התאוות הגשמיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למשוך השכלים אליה ואמר ממשל להורות על רוב פתיותה לשכלים: כי בחלון, הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני: וארא בפתאים, וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לשכלותם ובינותי בבנים קטני השנים והנה נער כנער שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זוית והולך דרך בית האשה הזרה וזה היה בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא היה בא אל האשה הזאת: והנה אשה לקראתו, וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלגת המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשי׳ לבא עליה ולא תסתיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי המשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאות: הומיה היא וסוררת, הנה היא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא נוטה מבית בעלה לא ישכנו רגליה בביתה: פעם בחוץ, אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזוית מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף: והחזיקה בו ונשקה, באשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לבו אל הניאוף: זבחי שלמים, לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר זבח השלמים: על כן יצאתי לקראתך, לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך: מרבדים, הנה רבדים ותכשיטים יפים שמתי על מטתי והנה ערשי עשוי מכרותות ארזים או שאר עצים והחבלים המסורגים בו הם מיתרים ממצרים ר״ל שהם נעשים מהפשתן הנקי שבמצרים כי שם הפשתן הנבחר:

רש״י

לא יבוזו וגו׳ · ונמצא ישלם וגו׳ · נואף אשה וגו׳ · שלשתם מחוברין בדיבור אחד אם יגנוב הגנב גנבה אין לבוזו כל כך כמו הנואף · לפי כי לרעבון נפשו הוא עושה · שאלו אין לו מה יאכל · וכשנמצ׳ יש לו תקנ׳ בתשלומין ולכל היות׳ שבעתי׳ ישלם כלומר תשלומי׳ כשל הרבה ואפי׳ ארבעה על את שהוא מכר שבעתים כמו גונב שור וכלו וטבחו שמשלם חמשה בקר ותשלומי׳ ככל על הכלים · את כל הון ביתו יתן · ואפילו צריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנ׳ ומחילה מיתת רעב עשה · אבל נואף אשה חסר לב הוא שהרי לא לרעבון עשה · ומשחית נפשו הוא יעשנה הזאת: כי קנאה מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב״ה שהוא גבור על כל · ולא יחמול ביום נקם: לא ישא פני׳ לכל מחון לכפר על אשר כפר בו ורבותינו ז״ל דרשו לא יבוזו לגנב · זה המתגנב אחר חבירו והולך לבית המדרש ועוסק בתור׳ · ונמצא ישלם שבעתים · כופו שמתוך דיון ומורה הוראו׳ שאין שבעתי׳ אלא תורה של׳ מזוקקת שבעתי׳ · נגע וקלון ימצא · על ע״ז ועל גילוי עריו׳ הכנעים באים : בני שמור אמרי ותורתי כאישון עיניך ·

נפתי

ל לֹא־יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנוֹב לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב׃ וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן׃ נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר־לֵב מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה׃ נֶגַע־וְקָלוֹן יִמְצָא וְחֶרְפָּתוֹ לֹא תִמָּחֶה׃ כִּי־קִנְאָה חֲמַת־גָּבֶר וְלֹא־יַחְמוֹל בְּיוֹם נָקָם׃ לֹא־יִשָּׂא פְּנֵי כָל־כֹּפֶר וְלֹא־יֹאבֶה כִּי תַרְבֶּה־שֹׁחַד׃

בְּנִי שְׁמֹר אֲמָרָי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ׃ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ׃ קָשְׁרֵם עַל־אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ׃ אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע לַבִּינָה תִקְרָא׃ לִשְׁמָרְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃ כִּי בְּחַלּוֹן בֵּיתִי בְּעַד אֶשְׁנַבִּי נִשְׁקָפְתִּי׃ וָאֵרֶא בַפְּתָאיִם אָבִינָה בַבָּנִים נַעַר חֲסַר־לֵב׃ עֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל פִּנָּהּ וְדֶרֶךְ בֵּיתָהּ יִצְעָד׃ בְּנֶשֶׁף־בְּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה׃ וְהִנֵּה אִשָּׁה לִקְרָאתוֹ שִׁית זוֹנָה וּנְצֻרַת לֵב׃ הֹמִיָּה הִיא וְסֹרָרֶת בְּבֵיתָהּ לֹא־יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ׃ פַּעַם בַּחוּץ פַּעַם בָּרְחֹבוֹת וְאֵצֶל כָּל־פִּנָּה תֶאֱרֹב׃ וְהֶחֱזִיקָה בּוֹ וְנָשְׁקָה לּוֹ הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר לוֹ׃ זִבְחֵי שְׁלָמִים עָלָי הַיּוֹם שִׁלַּמְתִּי נְדָרָי׃ טו עַל־כֵּן יָצָאתִי לִקְרָאתֶךָ לְשַׁחֵר פָּנֶיךָ וָאֶמְצָאֶךָּ׃ מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי עַרְשִׂי חֲטֻבוֹת אֵטוּן מִצְרָיִם׃

תרגום

לָא לְמִתְדַמְרוּ לְגַנָּבָא דְגָנִיב דְתִשְׂבַּע נַפְשֵׁיהּ מְטוּל דְכָפִין׃ וּמַן דְמִשְׁתְּכַח פָּרִיעַ חַד בְּשִׁבְעָה וְכוּלֵיהּ מָזָלָא דְבַיְתֵיהּ יָהֵיב׃ מַאן דְגָיֵיר בְּאִתְּתָא חָסִיר רַעְיָנָא וּמַאן דְבָעֵי דִּי יְחַבֵּיל נַפְשֵׁיהּ הוּא עָבֵד לָהּ׃ מַכְתָּשֵׁי וְצַעְרֵי יֶאֱרַע וְחִסּוּרֵיהּ לָא מַטְעֵי׃ מְטוּל דְטַנָּנָא חֶמְתָּא דְגַבְרָא וְלָא חָיֵיס בְּיוֹמָא דְפוּרְעָנָא׃ וְלָא נָסֵיב בְּאַפֵּיהּ דְכָל דְיָהֵיב לֵיהּ מוֹהֳבָא וְלָא מִתְפַּיֵּס כַּד תַּסְגֵּא שׁוֹחֲדָא׃

בְּרִי נְטַר מֵימְרִי וּפִיקּוֹדַיי תִּטְשֵׁי גַּבָּךְ׃ נְטַר פִּיקּוֹדַיי וְחֵיֵה וְנִימוֹסַי הֵיךְ בַּבְתָּא דְעַיְנָא׃ קְטוֹר אִינוּן עַל אֶצְבְּעָתָךְ כְּתוֹב אִינוּן עַל לוּחַ דְלִבָּךְ׃ אֵימַר לְחָכְמְתָא דַאֲחָתִי אַנְתְּ וּמַנְדְּעָא קְרִי לְבִיוּנְתָּא׃ דְנִינְטְרָךְ מִן אִתְּתָא חִילוֹנִיתָא וּמִן נוּכְרֵיתָא דְשַׁעְיָין מִלְּהָא׃ מְטוּל דְמִן דְּכַוְּתַיָּא זְוִיתָא אֲרִיקַת וּמִן תּוּרְקִין דְיָרָא׃ וַחֲזֵית בְּשַׁכְרֵי וְאִסְתַּכְּלִית בְּטַלְיֵי וְחָמֵית בְּחַסִיר רַעְיוֹנָא׃ עָבִיר בְּשׁוּקָא לָקֳבִיל עֵינוּתָא וּבְאוֹרְחָא דְבֵיתָא מְהַלֵּךְ׃ בְּרַמְשָׁא בְּמַעְרַב יוֹמָא בַּחֲשׁוֹכָא דְלֵילְיָא וּבַחֲבִירָה׃ וְהָא אִתְּתָא לְאוּרְעֵיהּ בְּאַכְּמָה דְזָנִיתָא דְמַפְרְדָא לִיבָּא דְעַלִּימֵיהּ׃ וּמַרְדְּתָא הִיא וּפְרִידְתָּא בְּבֵיתָא לָא שָׁכְנָן רִגְלָהָא׃ בְּעִידָנָא בְּשׁוּקֵי בְּעִידָנָא בְּשָׁקָקֵי וְלָקֳבִיל כָּל פִּנְתָּה דְיָאֲיָא כָּמְיָא׃ וְאִיתּוֹקְפַת בֵּיהּ וּנְשַׁקְתֵּיהּ וְאַחְצִיפָה אַפָּהָא וַאֲמַרַת לֵיהּ׃ דִּבְחֵי דְקֻרְבָּנֵי עֲלַי יוֹמָנָא שְׁלֵימִית נִדְרָי׃ מְטוּל הָכְנָא נְפָקִית לְאוּרְעָךְ דְמַפַּכְיָא הֲוֵית לְרַגְשָׁא דַאֲמַרִית אִידַּכְּרִיתָךְ׃ בְּתַשְׁוְיָיתָא שַׁוְיֵית עַרְסִי וּבְקָרְמָא מִצְרָאָה קְרַמְתָּא׃

מסורה

יגנוב ב׳ א׳ חסר וסימ׳ לא יבוזו לגנב, כי יגנב איש, בתרא חסר: שבעתים ו׳ וסימני׳ בסדר בראשית: תמחה ב׳ וסימ׳ וחטאתכם מלפניך נגע וקלון ימצא: ולא יחמול ד׳ וסי׳ ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך יהודה, וישלך עליו ולא יחמול, יסבו עליו רביו, כי קנאה חמת גבר: יחמול ד׳ מלאי׳ וסימ׳ בחבקוק סימ׳ א׳: אחותי את ב׳ דסמי׳ וסימני׳ אמרי נא אחותי את, אמר לחכמה אחותי את: בבנים ב׳ וסימ׳ ואני אמרתי איך אשיתך, אבינה בבנים: בערב ב׳ רפי׳ וסימ׳ או בשתי, בערב יום באישון לילה: המיה ג׳ ב׳ חסרי׳ וחד מל׳ וסימ׳ תשואות מלאה, המיה היא וסוררת, אשת כסילו׳ קדמא מל׳: והחזיקה ב׳ וסימ׳ במבושיו, והחזיקה בו ונשקה לו: מרבדים ב׳ וסימני׳ מרבדים רבדתי ערשי, מרבדים עשתה:

נפתי משכבי ׳ וסמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר : לכה נרוה דודים עד הבקר ׳ יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע עתה : כי ׳ אין בעלי בביתו ואם הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואם תאמר אולי יבא הלילה מדרכו תדע באמת כי לקח צרור הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסה רוצה לומ׳ בר״ה פי׳ הוא נקרא כסה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסה ואולם נקרא כן כי אז השמ׳ ער׳ מסל יושב על כסא לשפוט תבל בצדק : הטתו ברוב לקחה ׳ דבריה הלוקחים לבו בחלק שפתיה הדיחה אותו מדרך הראוי ומשכה לבבו אל דרכי הניאוף הנה האויל הולך אחריה פתאם ודומה בזה אל השור

דודים ד׳ חד מל׳ וסימ׳ והנה עתך עת דודים ׳ למשכב דודים ׳ לכה נרוה דודים : שתו ושכרו דודים ׳ קדמא מל׳ : מוסר י״ב פתחין וסימ׳ לא ראו את מוסר יי׳ ׳ מוסר שלומנו עליו ׳ מוסר הבלים עץ הוא ׳ מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי ׳ מוסר מלכי׳ פתח ׳ מוסר כלמתי אשמע ׳ לקחת מוסר השכל ׳ שמע בני מוסר אביך ׳ שמעו בנים מוסר אב ׳

נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן : לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים : כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק : צְרוֹר הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ : הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ : הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טָבַח יָבוֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר אֱוִיל : עַד־יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא : וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי : אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ : כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ : דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת :

ח הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ : בְּרֹאשׁ־מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצָּבָה : לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה : אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם : הָבִינוּ פְתָאיִם עָרְמָה וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב : שִׁמְעוּ כִּי־נְגִידִים אֲדַבֵּר וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים : כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת שְׂפָתַי רֶשַׁע : בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ : כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת : קְחוּ־מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר : כִּי־טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ :

(מסורה בגליון: ר״א כבו׳ רוסי׳ וכו׳ כון ׳ ל׳ ׳ ד׳ חד מל׳ ׳ ל׳ ׳ ב׳ בלו׳ חד כתי׳ ׳ ה׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ר״ב ׳ ב׳ ל׳ ל׳ וחד על פח ׳ ר״ת ׳ ד׳ ׳ כ״ג רן אל אל ׳ ר׳ בלים ׳ ל׳ ׳ ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ ׳ ב׳ חד מל׳ ולא תכסה ׳ לב׳ ׳ ב׳ קמה אלתיי ׳ ב׳ חכמות ג׳ ומל׳ ט׳ ׳ ל׳ ׳ י״ו ׳ ל׳ א״רף ׳ ל׳ ל׳ ׳ ב׳)

רְסִית עַל עַרְסִי מוֹרָא וּבוּרְקְמָא וְקוּנְמָא : תָּא נִיתְבַּסַּם בְּרַחְמְתָא עַד צַפְרָא וְנֶעֱסִיק חַד לְחַד בְּרַאֲגָתָא : דְּגַבְרָא לֵית הוּא בְּבֵיתָא אָזִיל בְּאוֹרַח רְחִיקָא : צְרָרָא דְכַסְפָּא נְסַב בִּידֵיהּ וּלְיוֹמָא רְעִירָא אָתֵי לְבֵייתֵיהּ : וְאַטְעֵי יָתֵיהּ בְּסוּגְיָא דְמִילְּתָא וּבְשִׁעְיוּתָא דְסִפְוָתְהָא תְּפָאתֵיהּ : וְהוּא אָזִיל בַּתְרָהָא שְׁלִיאָיַת הֵיךְ תּוֹרָא דְאָזִיל לְוַת טַבְחָא וְהֵיךְ כַּלְבָּא לְאֱסוּרָא : וְהֵיךְ אַיְלָא דְמַפְרִיחַ גִּירָא בְּכַבְדֵיהּ וּמִסְתַּרְהַב הֵיךְ צִיפְּרָא לְוַת פִּיחָא וְלָא יָדַע דִּלְמוֹתָא דְנַפְשֵׁיהּ אָזִיל : וְהַשְׁתָּא בְנַיָּא שְׁמַעִין לִי וְאַצִּיתוּ לְמֵימְרֵי דְפוּמִי : לָא יִסְטֵי לִבָּךְ לְאָרְחָתְהָא וְלָא תִיטְעֵי בִּשְׁבִילָהָא : מְטוּל דְּסַגִּיעֵי קְטִילַיָּא אַפֵּילַת וְעַשִּׁינִין כּוּלְהוֹן קְטִילָהָא : אָרְחָתָא דִשְׁיוּל בֵּיתָהּ נַחֲתָן לְקִיטוֹנֵי דְקִיבְרָא : מְטוּל הֵיכְנָא חָכְמְתָא תִקְרָא וְלִבְיוֹנָהּ תְּרְמֵי קָלָהּ : בְּרֵישׁ רָמָתָא עַל אָרְחָא אִיתֵיהּ וּבֵינַת שְׁבִילֵי קַיְימָא : וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא קִרְיְיָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי מִשְׁתַּבְּחָא וְאָמְרָה : לְכוֹן גַּבְרֵי קָרֵינָא וְקָלִי עַל בְּנֵי נָשָׁא : אִיתְבַּיְינוּ שַׁבְרֵי עֲרִימוּתָא וְשַׁטְיֵי נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְהוֹן : שְׁמָעוּ מְטוּל דְשְׁרִירוּתָא מְמַלְּלָא אֲנָא וּמְמַלֵּל פּוּמִי תְּרִיצוּתָא : מְטוּל דְקוּשְׁטָא רָנָא פּוּמִי וְרִיחוּקָא שִׂפְוָותִי רַשִׁיעָא : וּבְצַדְקוּתָא אִינוּן כָּל מֵימְרֵי פּוּמִי וְלֵית בְּהוֹן פִּיתוּלָא וְעִיקוּמָא : וְכוּלְּהוֹן גַּלְיָין לְאֵינַשׁ דְמִתְבַּיַּין וְתְרִיצִין לְאִילֵין דְצַבְאִין בִּידִיעְתָא : קַבִּילוּ מַרְדּוּתָא וְלָא כַּסְפָּא וּגְגוּ לְכוֹן יְדִיעְתָא מִן דַּהֲבָא סְנִינָא : מְטוּל דְטָבָא חָכְמְתָא מִן כֵּיפֵי טַבְתָא וְכָל מַדְעַם לָא פָּחֵי לָהּ :

אויל ינאץ מוסר אביו ׳ מוסר רע לעוזבי אורח ׳ יראת יי׳ מוסר חכמה : אישי׳ ג׳ ומל׳ וסימ׳ חד דמסכנין וחד דרשיעין וחד דזכאין ׳ וביאורם נבזה וחדל אישים ׳ את אישים פעלי און ׳ אליכם אישים אקרא : רשע י״ז פתחין וסימ׳ נמסר בספר מיכה סימ׳ ז׳ : קחו ה׳ ר״פ וסימ׳ קחו מאתכם תרומה ׳ קחו לכם מן העם דיהושע ׳ קחו נשים והולידו בנים ׳ קחו עמכם דברים ׳ קחו מוסרי ואל כסף :

אבן עזרא

אהלים ׳ חסר וי״ו : דודים ׳ אהבים אתן את דודי : האיש ׳ ולא אמרה אישי כי אינו נחשב בעיניה מאומה בזנותה עם אחרים : הכסא ׳ ראש חדש שיתכסה בו הירח : תדיחנו ׳ מדרך היסר׳ : וכעכס ׳ כמו תעכסנה פי׳ תראינה העכסים והם דומים לכבל וכן הפי׳ וכעכס שהאויל קשה להביא רגלו בו ׳ כן הוא קשה להביאו אל מוסר : חץ ׳ מרמה כנגע אל לחץ והטע׳ עד שיפלח חץ כבדו ולא יקבל מוסר ׳ אל פח כן מהרה יפלחהו חץ ׳ ולא ידע האויל כי בעבור נפשו שתמות הוא שונא מוסר וזהו הנכון : ועתה בנים ׳ כי העם כבנים : ואל תתע ׳ מדרך היסרה בעבור נתיבות הזונה : שאול ׳ שהוא ביתה ׳ יורדות הדרכים ומורידות אותה כפי׳ כפו מעגלותיה או יורדות רמז לרגליה וכאשר דבר גנות האשה הרעה דבר מ׳ מעלת החכמה שהיא מיסרת הפתאים : קרת ׳ קריה : אישים ׳ עשירים ׳ אל בני אדם עניים כמו גם בני אדם גם בני איש והענין יחד עשיר ואביון : ערמה ׳ שיערימו להסיר הפתיות מהם ולב דעת או הבינו ערמה ללב והוא פועל יוצא : נגידים ׳ כמו נגיד והם על כלו כי ים למלך משנה שכבת׳

רש״י

נפתי משכבי ׳ הנפתי ׳ תריח כמכיף בסודר בבית מבושם להביא הריח אלמעלה למט׳ ׳ ודומה כירס למון קטור ׳ ואמר שאין לו דמיון : כי אין האיש בביתו דליתי׳ ׳ שסילק הקב״ה שכינתו וכל טוב נתן לעובדי ע״ז : צרור הכסף ׳ הטובי׳ שבהם הרג ׳ ליום הכסא ׳ ליום המועד הקבוע וכן בכסא ליום חגנו : הטתו ׳ לאותו חבר לב ׳ זה ׳ ברב לקחה ׳ שהיא למודה להרגיל בכך אנשי׳ ׳ בחלק שפתיה ׳ נדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך : וכעכס ׳ זה אדם כחש : אל מוסר אויל ׳ כנחש המתהר לרוץ בשליחות הק״בה ׳ ליסר האויל המחויב לו ׳ כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה ויכלה חיבת את כבדו : כמהר צפור ׳ לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח כפרש שם ב׳ בנפשו של צפור : ועתה בנים שמעו לי וגו׳ ׳ הלא חכמה תקרא הלא התורה מכרזת עליכ׳ דברי׳ האמורי׳ למט׳ בעניני׳ לפי קרת ׳ תקרא הבנויה על השער ויושבים עליה : תרונה ׳ תצעקנה ומה היא אומרת אליכם אישי׳ אקרא : שמעו כי נגידים אדבר ׳ דברי נגידו׳ ותשובות : נפתל ׳ ועקש ׳ עקמומות : שכבתי ערמה ׳ אכל ערמה שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמומיות של כל דבר : מחרוץ ׳ ממיני הזהב הוא : מפנינים ׳ מרגליות : לא ישוו בה ׳ לא ידמו לשוה : ירמה

אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שיטבחוהו בו וכמו הנחש׳ שיבאו במהירות אל העכס לחשבם כי יתקשטו בו ולא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר״ל לקשור אותם ב באופן שלא יוכל להם ללכת כי לא יוכלו ל להרחיב צעדיהם וגם הוא הוכן לשמרם מ מלפסק רגליהם ל למנחפים ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו תכשיטין היו נושאות אותן ברגליה׳ כאמרו וברגליהם ת תעכסנ׳ והיתה הכוונה בהם למה שזכרנו ו והנה ילך האויל א אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלח וגו׳ : עד יפלח חץ ׳ עד שיחתך חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מחכמת זה המשל ל להיות מסכים לנמשל אמרו כי בשוק או ב בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש המתאוה הו׳ מהדברי׳ אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויחס זה אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל התאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמר בתחלה וארא בפתאי׳ אבינה בבנים וגו׳ : ועתה בנים שמעו לי וגו׳ ׳ אל ישט ׳ אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוות ואל תהיה טועה בדרכיה : כי רבים חללים הפילה ׳ כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים : דרכי שאול ביתה ׳ הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא יושב עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע

דברים משובחים וכן הלא כתבתי לך שלישים ׳ גם שלים : נכוחים ׳ אמת :

לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בהם באופן שקדם ואמר משל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם יושגו החכמה והבינה ועצמות באופן מה : הלא החכמה תקרא ׳ אל האנשים ׳ ותבונה תתן קולה לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הם עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמ לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום שאפשר שיקרא טעות לפי שיש בו נתיבות רבות הוא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה : ליד למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרוש במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביא ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמות רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמות יתקרבו יותר אל הדרוש וכן מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה יישירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר ערמה וגו׳ : הבינו פתאים ערמה ׳ השתדלו להתישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תיישר השכל אל דרכי והעיון ׳ וכסילים ׳ תנו בינה ללבבכם בעניינים העיוניים : שמעו ׳ כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת מאמרי היא דברי יושר ואמר זה שלא יחשוב מדבר בזה על צד ההפלגה והגוזמא כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי ידבר אמת לא רשע וכזב הנה כל אמרי פיהם בצדק וביושר שיטה מדרך האמת : כלם נכוחים ׳ כל דברי נכוחים וישרים למי שיבינם ויגיע מה שבהם מהחכמה : קחו ׳ בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר אייסיר אתכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיחפוץ האדם בשאר ענינים זולתי בעיון לא ישוו בה אמרה החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמצאתה אני

אבן עזרא

שכנתי ערמה, חסר בית כמו שכן ארץ והטעם שהערמה צריכה חכמה שלא תכון זולתה, ודעת מזמות אמצא וידיעת מזימות הדורשי' אותי אמצא ואגיע עד תכלית כוונתם ויתכן לפרש אני חכמה מכרת ויודעת כל ערמה כאילו שכנתי בתוכה וגם אני יורדת לסוף דעת כל מזמה ולפי שהדעת היא הנמצאת אחר החכמה והתבונה אמ' מלת אמצא והטע' כי לא יבצר מן החכמה כל מזמה: יראת יי' שנאת רע, שנאת מקור בשקל מלאת ורע כלל כל חסרון ופרט מ.זנו גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות דרך רע הנהגה רעה ופי תהפוכות שמתהפך מענין ל לענין ואמר שנאתי כאילו אמר שיראת יי' היא שנאת זה גם אני שנאתי אותם כטעם הלא משנאיך יי' אשנא ובעל הטעמים שם טעם מפסיק במלת ופי לא ראה זה ה הפירוש ואולי שמלת ופי דברי החכמה ו כאילו אמר' אני חכמ' שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא וידעתי כי יראת יי' שנאת רע וגאה וגאון ודרך רע ופי ר"ל מאמר כמו כי על פי יי' וזולתם או השכמתי ודעתי כמו פה אחר טוב אל המלך תהפוכות ם שנאתי כי החכמה והתהפוכות סותרים זה את זה כי לא יעמדו בנושא אחד ותהפוכות כולל כל נגד וכל הפך מהטוב והיושר: לי עצה ותושיה, מפורש, אני בינה לי גבורה ואמר אני בינה ולא אמ' לי בינה לפי שהבינה תולדת החכמה ואם אין חכמה אין בינה ואמר לי גבורה כטעם החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים: בי מלכים ימלוכו, שתעמוד מלכותם או שיקראו על שם קופם כמו וטחני קמח, ורוזנים יחוקקו צדק לחקוק חוקי משפט צדק: בי שרים ישורו, משפט הרי"ש להיותה דגושה כשקל ישובו עליו רביו לולי שאין מקבלת דגש: אני אוהבי אהב, חסר אל"ף השרש להקל על הלשון כמו ואחר עד עתה: עושר וכבוד, עתק, ענין עובי וחוזק וכן יצא עתק מפיכם וצדקה במקום כטעם הצלחה וכן יתכן לפרש וצדק משמים נשקף: טוב פריי, ותבואתי מכסף נבחר, ותבואתי טובה מכסף נבחר או מלת נבחר כאילו אמר נבחרת כמו תפלתך השית אותך והראשון נכון והטעם על המתחייב מן החכמה מתיקון הנפש והנהגת המדינה: בארח צדקה אהלך, דברי החכמה כדברי החכם והטעם כי מי שרוצה החכמה צריך שיתנהג בזה הדרך ואמר בתוך נתיבות משפט לבל יטה ימין ושמאל מהדרך האמצעי: להנחיל, יש, הוא כנוי לקנין הנכחי הנקנה לנחלה עולמית וגם כינוי לקנין הממון יש זהב ורב פנינים וכלי יקר ויש כלל ואחר כן פרט זהב ורב פנינים וכלי יקר וכן טעם ואוצרותיה: יי' קנני ראשית, זה גם מדברי החכמ' קנני מלשון קונה שמי' ראשית דרכו כלו' ראשי' כוונתו בבריאה כמו כי הוא ראשית דרכי ל', קדם מפעליו מאז כמו כי הוא ראשית דרכי ל' קדם כמו ראשית והטעם קדימה לעולם קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראים כאמרו יי' בחכמה יסד ארץ: מעולם, דרך המקרא לכנות הקדומים למלת עולם כמו מעולם אל גוי מעולם הוא כלומר קדמון, נסכתי נבחרתי כמו נסיכי סיחון, מקדמי ארץ מקדמוני ארץ: באין, חוללתי, ענינו עושתי וטעמו ענין התחלה וקרוב מלשון ולא שרה תחוללם: באין, נכבדי מים, טעמו ובאין נכבדי מים והוא ענין כברות ורבוי וממנו הנכבד כלך התכבד כארבה: בטרם הרים הטבעו, כמו על מה אדניה הטבעו ושניהם עקרם מלשון טבעו בים סוף והטעם על יסודותם הטבועים בעמקי המים: עד לא עשה ארץ וחוצות, כתרגום בטרם, עשה כמו אני יי' עשיתי ארץ וחוצות הם השווקים והטעם על הקרקעית הראויה ליישוב, וראש כטעם קדם וכן מעולם נסכתי מראש, עפרות תבל כאילו אמר וקודם עפרות תבל הוא היישוב והוא כפל ענין במלות שונות: בהכינו

עד לא עשה, השי' ארץ וחוצות הנכבד שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ וכו נ"ב ארץ וחוצות והנה כפל הענין במלות שונות: בהכינו

מסורה

ותושיה ז' מל' בליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל יעמו עז ותושיה ותושיה יראה שמך דמיכה כי כפלים לתושיה לי עצה ולי תושיה לתאוה יבקש נפרד יצפן לישרי תושיה: להנחיל ב' וסי' נחלות אהבי יש: אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה אערכה לפניו משפט להנחיל אהבי יש: חוללתי ג' וסי' הן בעון חוללתי באין תהומות חוללתי ולפני גבעו' חוללתי:

משלי ח

אֲנִי־חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה וְדַעַת מְזִמּוֹת אֶמְצָא׃ יִרְאַת יְהוָה שְׂנֹאת רָע גֵּאָה וְגָאוֹן ׀ וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי׃ לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה׃ בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים יְחֹקְקוּ צֶדֶק׃ בִּי שָׂרִים יָשֹׂרוּ וּנְדִיבִים כָּל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ אֲנִי אֹהֲבַיהּ אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי׃ עֹשֶׁר־וְכָבוֹד אִתִּי הוֹן עָתֵק וּצְדָקָה׃ טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר׃ בְּאֹרַח־צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט׃ לְהַנְחִיל אֹהֲבַי ׀ יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא׃ יְהוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז׃ מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־אָרֶץ׃ בְּאֵין־תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי־מָיִם׃ בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי׃ עַד־לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל׃

(מסורה בשוליים: ל' · ל' ל' · י"מ ל' · טו · ל' · ב' · אחבי ק' ב' · ל' · ל' · ב' כחלות · ל' · כ"ח · ל' · יד' · ג' · ג' · כח · ג' · יח · ל' · וחוצות ב' חוצים לך ברמשק)

תרגום

אֲנָא חָכְמְתָא בְּרֵית עֲרִימוּתָא וְתַרְעִיתָא מַשְׁכַּחְנָא אֲנָא׃ דַּחַלְתָּא דַיְיָ סַנְיָא בִּישְׁתָא גַּאֲוָתָא וְרָמוּתָא וְאָרְחָא בִּישְׁתָא וּפוּמָא הֲפִיכָא סַנְיָא אֲנָא׃ דִּי לִי הִיא תַרְעִיתָא וּמִילְכָנָא וּבִיוּנָא וּגְבַרְתָּא׃ מְטוּל אֲנָא מַלְכֵי מַמְלְכִין וְשַׁלִּיטֵי אֲנָא מְשִׁיחָן בְּצִדְקוּתָא׃ מְטוּל דוּכְרָנֵי מִתְרוֹרְבִין וְסָרְכֵי וְכֻלְּהוֹן דַּיָּינֵי דְּתְרִיצוּתָא׃ אֲנָא רַחְמָא רַחֲמַיי וְאַלֵּיין דְּמַקְדְּמִין לִי יַשְׁכְּחֻנַנִי׃ עֻתְרָא וִיקָרָא דִּילִי מָמוֹנָא וּמְזַלְיָא וְצִדְקְתָא׃ טָבִין פֵּרַיי מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּמִן דַּהֲבָא אוֹבְרֵיזִין וְעֲלַלְתִּי מִן סַנְיָא גַּבְיָא׃ בְּאָרְחָתָא דְצִדְקְתָא מְהַלְּכָא אֲנָא בְּגוֹ שְׁבִילֵי דְּדִינָא׃ דְּאֵירוּת לְרַחֲמוֹי שַׁנְיָא סְגִיאָתָא וְסִימַתְהוֹן אֲמַלֵּא׃ אֱלָהָא בְּרָאַנִי בְּרֵישׁ בְּרִיתֵיהּ וּמִן קֳדָם עוֹבָדוֹי מִן רֵישׁ׃ וּמִן קֳדָם עָלְמָא אִתְתַּקְנִית מִן רֵישֵׁיהּ מִן קֳדָם דְּתֶהֱוֵי אַרְעָא׃ עַד לָא נֶהֱווֹן תְּהוֹמֵי אִתְיְלִידִית וְעַד דְּלָא נֶהֱווֹן מַעְיְנֵי עֲשׁוּנֵי דְמַיָּא׃ קְדָם עַד לָא נִטְבְּעוּן טוּרֵי וְקֳדָם רָמָתָא אִתְבְּנֵינַת׃ עַד לָא עֲבַד אַרְעָא וְנַחְלֵי וְרֵישׁ עַפְרָא דְתֵבֵל׃ כַּד

רלב"ג

אני חכמה שכנתי ערמה, במקומות שנמצאת שם ערמה ודרך השתדלות והם הסדרים ההגונים ויצטרך לו גם כן שימצא יראת יי' רוצה לומר לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאוה כי היא משירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות ודברים המכיעי' שרשים כוזבים כי אלו ימנעו ממצוא החכמ' לפי שהמעיין ירצה להמשיך ה המאמרי' במה שאחר ההתחלות באופן ם שהוצעו ההתחלות ו וירצה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם: לי עצה, וזה כי העצה תלקח בדברי' העצמיי' כאילו תאמר שהעצה במי שהוא חלוש החום לחממו בשיאכילוהו דברים חמים והנה העצה תהיה בחכמות המיוסדו' לצד המעשה כמו חכמת הרפואה ועבודת האדמה ומה שידמה להם ולזה ג"כ תושיה רוצה לומר ה השגת הנימוס ה המושכל אשר בדברי' והוא מהותו ותשיגו העצמיים ואלו הם חלקיו הפנה הראשונה להעיר על תועלתה ומהותה איך לא ת תצטרך לזכור הדברי' ההכרחיים קודם ה ההשתדלות בה לפי שכבר זכרם אחר ה החכמה וזה מתוה ם שכרי' שתוקדם תחלה החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם, אני בינה לי גבורה ר"ל כי לחכמה יהיה ההשגה בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי והמנס מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בסבות העצמיות הנה החקירה עליו תהי גבורה והנה עוד לבינה השגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדברים המדיניים איך ינהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה ישתעף דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שבזאת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינה בי מלכים וגו': בי מלכים ימלוכו, על העם, ורוזנים יחקקו חקים של סדר ויושר: בישרים ישורו, ימשולו: אני אוהבת אוהבי ר"ל שלא ימצא מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה וחושק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד: עושר וכבוד אתי, הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל הפנה זו באופן שלם כי לזאת המלאכה כדרי' ישירו לקנין אלו השלימיות, ואתי הון עתק וקנין הצדק והיושר במדות: טוב פריי, הנה טוב פריי מזהב והוא נבחר מכסף לי ההליכה באורח הצדקה והיושר בתוך נתיבו' שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו וסותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מבוארת האמת בזה להנחיל אוהבי יש והוא דעת המוסכם לנמצא כי בו תגיע ההצלחה האנושית והפך זה יהיה ברעת אשר לא יסכים לנמצא, ואוצרות אוהבי אמלא מאלו הדעות האמתיות כי מפני אהבתם אותי יקושרו בזאת החקירה ויתגלו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם על צד המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז בבריאת העולם רוצה לומר שבראשית הדברי' שקנה אז ועשה יקנה הדבר אשר היה חדושו בבינה ותבונת השם ית' בו והם הנרמים השמימיים אבל תדע כי השי' לא חסר להיות עמו זאת התבונה והחכמה אשר נברא בה העולם כמו שבארנו בה' מספר מלחמות יי' ושם התרנו הספקות הנופלות בזה והנה מעת היות הזמן קנני קדם מפעליו האחרים: מעולם נסכתי מראש, מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה, מקדמי ארץ בראשית מה שנברא בארץ: באין תהומות חוללתי, קודם היות התהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות מהמים: בטרם, שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי:

רש"י

יראת ה' שנאת רע · זהו המוסר שהחכמה מ מכרזת לבריות: בי מלכים ימלוכו · שהדיני' והמשפטים אני מלמדם: אהב · כמו אוהב · אוהבי אהבה כתיב · אמר הקב"ה אני אוהבת של תורה אהב · זו שמעתי מרבי אהרן בשם רבי נתן · ימצאונני כון יתיר' ימשים שערי בינה אמציאנו: להנחיל אוהבי יש · יש אתי נחלה רבה: יי' קנני קודם בריאתו של עולם: נסכתי מראש · לשון נסיכי בני אדם: חוללתי · נבראתי: בטרם הרים נטבעו · בתוך המים: ארץ וחוצות · ארץ ישראל ושאר ארצו' · וראש עפרות תבל · אדם הראשון:

בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחוּקוֹ חוּג עַל־פְּנֵי תְהוֹם׃ בְּאַמְּצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת תְּהוֹם׃ בְּשׂוּמוֹ לַיָּם חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ־פִיו בְּחוּקוֹ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשֻׁעִים יוֹם יוֹם מְשַׂחֶקֶת לְפָנָיו בְּכָל־עֵת׃ מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ וְשַׁעֲשֻׁעַי אֶת־בְּנֵי אָדָם׃ וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַשְׁרֵי דְּרָכַי יִשְׁמֹרוּ׃ שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל־תִּפְרָעוּ׃ אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל־דַּלְתֹתַי יוֹם יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזֹת פְּתָחָי׃ כִּי מֹצְאִי מָצָאי חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ וְחֹטְאִי חֹמֵס נַפְשׁוֹ כָּל־מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת׃

ט חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה׃ טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ׃ שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִקְרָא עַל־גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת׃ מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה חֲסַר־לֵב אָמְרָה לּוֹ׃

ל' וחד הכינו · כ' · ג' · ל' · ל' · ב' וכעניין חד חס · ל' וכל סוס בר כג דכו' · ז' · ו' חס' · ט' · ב' עבדיך אלה · ב' · ד' בטע' · ז' · סימן · ב' · ל' · ז' · ר' חד חס' · ל' וחד כנאן טבחה · ל' · ג' חד מל' · ג' חס'

כַּד אַתְקִין שְׁמַיָּא תַּמָּן הֲוֵית וְעַד חַג חוּגְתָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא׃ וְכַד אוּגְרִיס עֲנָנֵי כִּלְעֵיל וְכַד אַעְשִׁין מַעְיְנֵי תְהוֹמָא׃ וְכַד שָׂם לְיַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּמַיָּא לָא עָבְרִין לֵיהּ שָׂם שִׁית אַסָיָא דְאַרְעָא׃ וַהֲוֵית צִירוֹי מְהֵימַנְתָּא וְכַד הֲוָה כָּל יוֹמָא וְיוֹמָא וְחֶדְוָא אֲנָא קֳדָמוֹי בְּכָל זְמַן׃ חַדְיָא הֲוֵית בְּתֵבֵל אַרְעֵיהּ וְשִׁיבוּחַיי בִּבְנֵי נָשָׁא׃ וְהַשְׁתָּא בְּנַיָּא שְׁמָעוּן לִי וְטוּבוֹי לְמַאן דְּנָטַר אוֹרְחָתַי׃ שְׁמָעוּ מַרְדּוּתָא וְאִתְחַכְּמוּ וְלָא תִרְשׁוּן׃ טוּבוֹי לְבַר נָשָׁא דְּשָׁמַע לִי וְנִשְׁקוֹד עַל אִיסְקוּפוֹתַי בְּכָל יוֹמָא וְיוֹמָא תִּנְטַר פַּפֵּי דְתַרְעַי׃ מְטוּל מַאן דְּמַשְׁכַּח לִי מַשְׁכַּח חַיֵּי וּתְהֵוֵי לֵיהּ רְעוּתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ וּמַאן דְּחָטֵי עֲלַי מְחַבֵּל נַפְשֵׁיהּ וְכוּלְהוֹן שָׂנְאַי רַחֲמֵי לְמוֹתָא׃

חָכְמְתָא תִּתְבְּנֵי בֵיתָא וַעֲתִירַת בֵּיהּ שַׁבְעָא עַמּוּדִין׃ וְנִכְסַת נִכְסָתָהּ וּמְזַגַת חַמְרָהּ וְסַדַּרַת פָּתוֹרְתָהּ׃ וְשַׁדֵּירַת טַלְיָתָא דְּנִיקְרְיָין עַל גִּיב רָמָאתָא עַשִׁינְתָּא דִּנְצִירָן׃ מַאן דְּשַׂבָּר בְּאַתָּא לְוָתִי וְחַסִּיר רַעְיָנָא אֲמַרַת לֵיהּ׃ תָּיו

בהכינו ל' וחד הכינו ואינון מן זוגי' דחד כסיב כ' וחד חס' ב' וסי' נמס' במסר' רבת' במערב' אות הב"ית בס"ד: יום יום ז' וסי' ויהי כדברה ... יוכף יום יום · על אשר ילקטו יום · ואתי יום יום ידרשון · לשלמי נדרי יום יום · ברוך יי' יום יום · ואהיה שעשעי' יום יום: לשקד על דלתתי יום יום: חכמו' ד' קמצי' וסי' פי ידבר חכמו' · חכמו' בחוץ תרונה · חכמו' בנתה ביתה ·

ראמות לאויל חכמות: מרומי ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' על מרומי שדה · על גפי מרומי קרת · על כסא מרומי קרת · קדמ' מלא:

רלבג

בהכינו, בעת שהכין השם ית' השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שיאותו להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי בתבונה כונן הש"י השמים כמו שקדם כאשר חקק הש"י מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימיי ולפי המחוג' היא המקיף השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מזה בגלגל גלגל: באמצו שחקים ממעל, כאשר אמץ שחקים ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה היה אפשר כאשר רצה הש"י שיקבל איכות דומה ומתיחסת לקוטי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקרשו, בעזוז עינות תהום ר"ל כאשר נתן הש"י עוז וקושי למה שהיה מהחומר הראשון אבל עינות תהו והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנוע' הגלגלים: בשומו לים חקו, כאשר שם השם ית' לים חוקו שם הייתי וזה היה כשגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה, ומים לא יעברו פיו בדרך שישאר זה המקום שרצה שיהיה נגלה תמיד כאשר חקק מוסדי ארץ והוא החלק הנגלה מהארץ שהוא היסוד למה שיתהוה בה מהצמחים והב"ח: ואהיה, אבל השם ית' אמון ומגדל ומנהיג הדברים המיוחסים לבינה ובזה אהיה לו שעשועים יום יום כי תמיד הש"י מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה תושג לו זאת התבונה ובכל עת משחקת אני לפניו והוא עצמותו והשגתו ובמה שתשפר דברים העלולים מהתבונה אשר אצל הש"י: משחקת בתבל, אני משמחת האנשים בתבל ארצו ושעשועי הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה שישיגו מעצמי: ועתה בנים שמעו לי ואשרי מי שישמרו דרכי: שמעו, תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירצה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שצויתי אתכם שהם מסלול ודרך להשגת החכמה: אשרי אדם שומע לי, להמשך אל מה שאישירהו אל השגתי וזה בשיקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחי עם שיתבאר לו באי זה פתח יכנס ... : כי מוצאי מצא חיים, כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויוציא רצון מהש"י שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו: וחוטאי חומס נפשו, ואשר חוטא בי שלא ילך במוסרי להתישר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכל מי שישנא אותי הוא אוהב המות וההפסד המוחלט כי אליו דרכו לפי שמי שישנא התבונה ישנא גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור: חכמות בנתה ביתה, הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמת להשגת הבינה ושם חצבה עמודיה שבעה ר"ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם והנה החכמות הם עמודי הבינה: טבחה טבחה, ואחר זה הכינה מאכל ומשקה לאנשים מחכמות ותבונה: שלחה נערותיה, ... על כנפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה, מי פתי יסור הנה, לקנות מוסר וחכמה ומי חסר שכל ויבא להשלימו: לכו

רש"י

בחקו חוג על פני תהום · כשרקע חוג הארץ על המים · חוק גבול בל יעבור · חוג · לשון היקף כמו ובמחוגה יתארהו קומפ"ס בלע"ז: בעזוז · כשהגביר עינות תהום · בחקו מוסדי ארץ בחקיקתו מלשון חקו · כמו על כפים חקותיך וכן ומחוקת הארץ: דבר אחר גזר על ים סוף כשבראו על מנת להקרע לפני משה: אמון · גדילה אצלו לשון האמונים עלי תולע: יום יום · אלפים שנה: משחקת בתבל ארצו · כל דורות הרשעים שהיו מאדם ועד נח ומנח עד אברהם הייתי משחקת עליהם · ושעשועי · כפיתי עד בא דור המבול · ויקבלוני: ועתה בנים שמעו לי · ואל תפרעו · ואל תבטלו מוסרי: לשקוד לשמור על דלתותי · להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנס' ולצאת אחרון: חכמות בנתה ביתה: בחכמה בנה הקב"ה את העולם · חצב' עמודיה שבעה · שבעה ימי בראשי' · דבר אחר שבעה ספרי' שיש בתורה · ויהי בנסוע הארון ספר לעצמו · [illegible] שבת: טבחה טבחה · מסכה יינה · מזגה ביינם · כמו יין חזק שאינו ראוי לשתות [illegible] · שלחה נערותיה · אדם וחוה · דבר אחר משה ואהרן: מי פתי יסור הנה ...

אבן עזרא

בהכינו שמים שם אני, בית בהכינו בחוקו בשומו בעזוז באמצו כלם נשואי זמן והכוונה אני הייתי מצואה או לא קדמוני בבריאה וטעם בהכינו כטעם כונן שמים ובמאמר יהי רקיע, בחוקו חוג בעת שחקק הגלגל על פני תהום שהוא המרכז וחוג כמו וחוג שמים יתהלך ונקרא הכלי העשוי לעשות בו רושם העגולות מחוגה על שם החוג הנרשם בו ומלת בחוקו דימו להיות דגוש כי שרשו חקק מן וחקות עליה או יהיו שני שרשי' בענין אחד חקק וחוק ומזה השרש מי יתן בספר ויוחקו: באמצו שחקים ממעל, הוא לשון אומץ וחוזק וטעמו כטעם בהכינו, בעזוז לשון עזוז הוא לשון כח וחוזק והוא מקור ובא שלם והושאל התוקף והחוזק למים כמו ובמי' עזים נתיבה וכן הושאל לו גם העצמה באומרו את מי הנהר העצומים: בשומו לים וגו', כאמ' אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו: ואהיה אצלו אמון, מלשון כאשר ישא האומן את היונק והוא שם ומשפטו באמון כמו כאשר היתה באמנה ובא כדרך משחך אלהים אלהיך משמן ששון, ואהיה שעשועים יום יום יתכן לפרשו ואחר כן ואהיה שעשועי ולא בהיותה באמון, שעשועים שם ולא יפרד כמו נעורים זקונים ובא שם מקום תואר כמו והיה ברכה ויתכן לפרש שחסר בי"ת והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת: משחקת בתבל, יתכן לפרש שזה הפסוק הוא פי' מה שאמר למעלה ואמר משחקת בתבל שהיא ארצו פי' משחקת לפניו בכל עת ושעשועי את בני אדם פי' ואהיה שעשועים יום יום, את בני אדם כמו עם בני אדם והטעם כי הם המקבלים והיא המאכלת והשעשוע שוה בשניהם: ועתה בנים שמעו לי, לשון פיוס, ואשרי דרכי ישמורו לשון הפלגה וטעם דרכי כטעם והודעתי להם את הדרך אשר ילכו בה: שמעו מוסר וחכמו, הקדים המוסר כטעם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו ואל תפרעו יתכרם לבלתי יהפוך הסדר שלא שילמוד המוסר ואחר כן החכמה ויתפרש לבל יהפוך או יבטל או יפסיק המוסר: אשרי, לשקוד על דלתותי, הטעם על ההרגל והקביעות בבתי החכמה ולפי שאמר דלתותי אמר מזוזות פתחי כפל ענין ויתכן לפר' פתחי פתחי החכמה ודלתותיה ומזוזותיה הם התחבולות שבכל חכמה והם המושכלות הראשונות ומהם יתחברו ההקשות ולהם יחזרו התולדות הבודקות וזה טעם לשמור: כי מוצאי מצא חיים, כוללת חיים גופנים למה לי חיים בריאות חיי בשרים מה לעני יודע להלך נגד החיים ומזון וחיים לנערותיך וחיי הנפש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ופי' מוצאי משיגי חיים והטעם על אשר נכנס בשלום על דרך הפתחי' ויפק רצון מה' השיג רצון מאת בוראו: וחוטאי חומס נפשו, כמו אשר חטא על הנפש שהוא דרך פגיעה או מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא והטעם על אשר לא השיג החכמה הפך המוצא והוא על הלומד בדרך שבוש שחומס נפשו מן האמת וכל משנאי הם השונאים החכמה ואין לומדין אותה כל עיקר או פי' וחוטאי הפושע והמורד בי כלומר השם מגמתו לדבר אחר חומס נפשו כי גורם לה הצער וכל משנאי אהבו מות כפל ענין ואמר אהבו מות כדרך ויאהב קללה ותבואהו: חכמות בנתה ביתה, כמו בנות צעדה, חצבה עמודיה לשון מושאל מחוצבי אבן והטעם על השואת העמודים בחציבה ובזולתה מן התיקון ויתכן לפרש שאמר שהחכמה בנתה ביתה מחכמות שבע וזה טעם חצבה עמודיה שבעה והם עמודי הבית והוא הביאור למאמר חכמות בנתה ביתה ובית לשון נקבה או עמודיה חכמה והעמודים הם שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהם ויש מפרשים אלה השבעה על ענינים אחרים וכל אחד בוחר לעצמו והאמת יורה דרכו: טבחה, הוא לשון זביחה כתשבנו כנאן טבחה וגם לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופות ושניהם מכוונים מלשון ערב בעיקר הט"ת לזביחה ובעיקר החי"ת לבישול, מסכה כמו מזגה וכן יין מזוג יין מסוך והוא תערובת המים עמו וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון: שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת, כמו גבי כי אותיות בומף מתחלפות, קרת תרגום עיר והטעם ששלחה נערותיה מכל צד והיא גם עמהם תקרא במקומות הרמים שבעיר כדי שישמעו הכל: מי פתי, הפתי הוא אשר לא נקבעו בו הפתיות לגמרי ויש תקוה לתיקונו ואמר יסור הנה כלומר יסור ממקומו ויבא הנה חסר לב ואמרה לו כלומר וכן קראה ואמרה לחסר לב: לכו

לכו לחמו בלחמי. בי"ת בלחמי מקום מ"ם וכן בי"ת ביין מסכתי כמו והנותר בבשר ובלחם וטעמם כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה: עזבו פתים. תאר לבעלי הפתיות וטעמו עזבו הפתאים וסורו אלי. פ"א קבוץ שם הפתיות כמו תאהבו פתי שבא כדרך ל תהי מרי כבית המרי ויתכן עוד לפר' שהוא דברי החכמה לכת הפתאי' שאומרת להם עזבו דרכיכם פ פתאים ותחיו כדרך הרפו ודעו כי אנכי אלהים. ואשרו פועל מן כונן אשורי: בדרך בינה ודרך בינה היא החכמות ובית' הבנוי על השבע' עמודים: יוסר לץ לוקח לו קלון. ר"ל לעצמו כי הלץ הוא מן המעוותים שאין תקוה לתיקו'. ומוכיח לרשע מומו מומו חוזר למיסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון ו והטעם הלץ יסנא ה המיסר והרשע יסנא המוכיח ומגלי' קלונם ואומרים דברים מ מ נערים ובזויים. פ"א חוזר לרשע מומו לעצמו ובאילו אמר יוסר לץ ומוכיח לרשע במומו לוקח לו קלון וטעמו כי הרשע כל מעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה ש שיוכיחו אדם ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ו ומראה שחוק וליצנות כשהו' מיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יחרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יחרפהו ואילו היה צדיק לא היה מחרפהו הואיל ואומ' לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות: אל תוכח לץ פן ישנאך: כי הוא חכם בעיניו. הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפנים: תן לחכם. הוסיף לבאר יתרון החכם על הכסיל והטע' כי החכ' יחכם מעצמו במה שיותן לו וכן הצדיק יוסיף לקח על אשר יודיעוהו והוא כפל ענין: תחלת חכמה יראת יי'. כטעם ראשית חכמה יראת יי'. ודעת קדושים בינה טעמו ותחלת הבינה דעת קדושים ודעת קדושי' פירשוהו על השם ית' כאמרו כי אלהים קדושים והטעם כי תחלת תולדת הבינה היא מציאות השם ויתכן לפרש דעת קדושים היא השגת מציאות השכלי' הנפרדים והרוחניות כלם כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה וכמו שאם אין יראה אין חכמה כן אם אין דעת אין בינה: כי בי. דברי החכמה הקוראה וטעם כי בי כמו בגללי ובסבתי ירבו ימיך. ויוסיפו לך פירשוהו שחוזר ליראה ולדעת הנזכר' ויתכן שטעם ויוסיפו לך חסר הפעלים כמו ויקבור אותו בגיא והטעם על פרטי החכמות והמוסרים כי הם יוסיפו שנות חיים כטעם כי היא חייך ואורך ימיך: אם חכמת חכמת לך. כטעם אם תצדק מה תתן לו. ולצת הוא הפך חכמת. לבדך תשא טעמו לבדך תשא העון או העונש כי סמך על דעת הקורא ובא ולצת כמו ובמית והלכת אל הכלי' שטעמו ואם מית וכן זה: אשת כסילו' הומיה. בעלת כסילות הומיה פתיות כלומר כל המייתה שענייני פתיות ופתיתות דבורה אינו אלא פתיות והאתנח שבמלת הומיה והרביע שבמלת פתיות יעמוד כנגד זה הפי' ויתכן לפ' כאילו אמר ואשת פתיות ובל ידעה מה כי מלת ואשת משמשת גם למטה ורבים כמוהו והטעם כי אשת כסילות הומיה וסוררת אבל אשת פתיות הומה אבל מבלי דעת וזהו ובל ידעה מה לפי שאין לה ידיעת מה וחס' כמו ויעבור עלי מה או פירו' מאומה כמו חכמת מה על בלימה וכסים לה תודיע או תבע מעצמה שמא תזהר ותסור מההמיה וכבר קדם כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו: וישבה לפתח ביתה. מוכנת לפורענות מבלי בנין בית ועתוד אחר ולא כן מה שאמר בחכמה בנתה ביתה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה והטעם כי החכמה צריכה עתוד והכנה ולא כן הכסילות כי הוא העדר העתוד וההכנה. על כסא מרומי קרת כי הכסילות יבא בדרך גאוה ולכן יחס לה הכסא והטעם כמו על גפי: לקרוא לעוברי דרך. המישרים אורחות' והולכים לתומם וכוונתה להטעות' הפך קרואי הטועים שכוונתה להישיר דרכם: מי פתי. לא קראתם כן רק נקראו על שם סופם או תקראם בשם כך להפליג בחברון הרגשתם עונש עונג והגנאה המגיעים להם עמה ועל שהוכרחה היא לקראם והם לא ידעו ערכה מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. כנוי על העברות והמילוף הנעשה בסתר וכל המגע היצר להוט אחריו יותר והטעם כי בזה יתפתה לב הפתי והחסר לב: ולא ידע. הפתי ההולך אחריה פתאום כי מתים שם בעמקי שאול שם קרואיה ומלת שם רמז לשאול: נשלם החלק הראשון בספור תעלת החכמה ואזהרותיה ומוסריה:

לוקח ה' וסי' ביחזקאל סי' כ"ד: לרשע ה' וסי' אוי לרשע רע. אמר לרשע צדיק אתה. יסר לץ לקח לו קלון. ואתה תשמע מן השמי' קדמ' דד"ה. ושבתם וראית' בין צדיק לרשע: ויוסיפו ל' מל' דמל' לך שנות חיים וע"ין שנוי' אתון במס"ר רבת' בערך יסף: הומי' ג' בחס' וחד מל' וסי' נמס' לעיל בסיפ' סימ' ז': יסור ג' חס' וסימני' מדי עברו יסר שמה. מי פתי יסר הנה

ה לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: עזבו פתאים וחיו ואשרו בדרך בינה: יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו: אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך: תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח: י תחלת חכמה יראת יהוה ודעת קדשים בינה: כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא: אשת כסילות המיה פתיות ובל ידעה מה: וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת: טו לקרא לעברי דרך המישרים ארחותם: מי פתי יסר הנה וחסר לב ואמרה לו: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם: ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קראיה:

ל. ל / ל / ה'חס' . ל / ה' / ל / ל. ל. ב' מלעי' מל' / ג' ב' רף דכרי' בהוס' / ל' ות' / ג' / ל' . ג' ל / ג' תר' תל' / ג' חס' / ל' / ל' ות' / ג' רף בסי' ה"ח / ל' ותכ' ורי'

תיו אכולו לחמי ואישתו חמרא דמזגית: שבוקו מנכון חסירות רעיונכון וחיו והליכו בארחא דביונא: ויירי ממיקנא ונסיב ליה צערא ומכסנותא לרשיעא מומא הוא ליה: לא תיכוס לממקנא דלא נסטך אכיס לחכימא דברחמיך: אלף לחכימא ויתחכם תוב אודע לצדיקא ויוסף מנדעא: שירוי דחכמתא דחלתיה דאלהא וידיעתא דקדישי ביונא: מטול דבה ניסגאין יומתך וניוספון לך שניא דחיי: אין חכימת לנפשך חכימת ואם תהוי ממיק בלחודיך תטען: אתתא סכלתא ופרידתא שכרתה ולא ידעה טבתא: ויתבה על תרע ביתא על כורסיה רמא ועשינא: וקריא לעברי ארחתא דתריצי אורחתהון: מטול דשבר נאתה לותה וחסיר רעיונא ואמרה ליה: מיא גנוביא חלים ולחמא דטיטורא בסימא: ולא ידע דגנסרי אפילית ובעמקי דשיול כל דמזמנין לה: מתלוי

חס' וחברו מי פתי יסר הנה וחס': ולא ג' רף בסיפ' וסי' ולא שמעתי לקול מורי ולא ידע כי רפאי' שם ולא למדתי חכמ':

לכו. אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי והכינותי לכם: עזבו. דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרג' אחר מדרגה והנה זכר זה החכם לאי זו סבה לא אמרה דבריה כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמר כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח לו מומו כי הרשע יאמ' עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו: אל תוכח לץ פן ישנאך. אך תוכיח לחכם ויאהבך: תן לחכם ויחכם עוד. דבר חכמה ויחכם עוד בה על מה שתתן לו ממנה כי מכר חכמתך יוסיף עליו להשלים החקירה בה או ירבה בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי ש שיוסיף קנין במדות החשובות: תחלת. החכמה והבינה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתיישרו לדעת עולם המלאכים וזהו פריס אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתי סבות האחד כי בהם יתיישר אל המדות החשובות אשר שומרות האדם מרעו' הרב' והשנית כי מפני דבקו' ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה: אם חכמת חכמת לך ולכת לבדך תשא. ר"ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק: אשת כסילות. מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמ' לפתות האנשי' שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילו' גוף הכסיל אשר יבקש שלוה ולזה כמנע שכלו מהשתדל בחכמה ובזה ירבה בפתיות גוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירבה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה: וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת. העיר כי לסכלות תחשב חסרונ' לשלימו': לקרא. ושם קרת לעוברי דרך המישרים ארחותם בדרכי העיון: מי. בכם פתי יסור הנה וחסר שכל. ואמרה לו שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרי' וזה כי מים גנובים ימתקו המים הגנובי' ימתקו יותר והלחם שיגנוב האד' מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מהלחם שיקח מביתו וכן תאמ' זאת האשה כי הו' ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמ': ולא ידע. מי שהוא נפתה לדבריה כי מתים שם ר"ל בביתה וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים. זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה הם ה': התועלת הא' הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התור' כמו שצוה הש"י ולזה אמ' קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך: הב' הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יובא רבי' חללי' הפילה דרכי שאול ביתה: הג' הוא להודיע מהות החכמה והתבונה וקצת מסיגיהם ותועלתם: הד' הוא להודיע שלא יועיל התוכח' ללץ ולרשע כי אינ' מקבלי' מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק: הה' הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות: מתלי

רש"י

לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי מזגתי: עזבו פתאים וחיו. את דרך הפתיות. ואשרו לשון פעם. כמו באשורו אחזה רגלי: ומוכיח לרשע מומו. מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המינים ואפילו להוכיחם ו ולקרבם: תן לחכם ויחכם עוד. לתלמיד הגון. ומדרש אגדה כאמר לנח מכל ה הבהמה הטהור' וגו' וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגו'. אמר מה ראה הקדוש ב"ה להרבות באלו אלא שרצה שיקריב לו מהן: הודע לצדיק חכמה והוא יוסיף לקח מדעתו ועל ש שמועתו: תחלת חכמ' יראת ה' ודעת קדושים היא עיקר הבינה: ויוסיפו לך שנות חיים. שנים של חיים הם של ברכה ועושר: חסר לב. ואמרה לו הדברים הללו: מה אומרה לו מים ג גנובים ימתקו. אין טעם בואת שכויה כטעם אשת איש. אף לענין המכו' מים גנובים ימתקו שהיו ירדאים לעשו' בגלוי ועושין בסתר: מתלי

רלבג

משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו׳ עד מגדל עוז שם יי׳ ׳ והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעקשות והשנאה ושבח הופכיהם ׳ הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער בדבר החכמה יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהבער יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו : לא יועילו אוצרות ׳ לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות כי ב בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ו ויאריך השם ית׳ ימיו והפך הענין בקבוץ ממון ברשע : לא ירעיב יי׳ נפש צדיק ׳ כפש האיש הצדיק ר״ל שלא יחסר לו מזון ו ואולם שבר הרשעים והוותם יהדפנו השם עליהם וימהר להביאו אליהם ׳ הנה מי שהוא עושה כף וגו׳ : ראש עושה כף רמיה ׳ כי מפני עצלותו יצטרך להנהג ברמיה לקחת ממון האנשי׳ שלא כדי הוא רש ויד האנשים החרוצים המנהגים ב בזריזות לאסוף ולכנוס באופן ראוי תעשיר א אותם ׳ הנה הבן המשכיל ומשגיח ל לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ : אוגר בקיץ ׳ מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר״ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הו׳ נרדם בקציר ולזה יחסר לו לחם כל ה השנה : ברכות לראש צדיק ׳ לראש צדיק יבאו ברכות והוא הלב כי תמיד יחשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצ׳ בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא דורך אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלי׳ ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם דורכים אליו כי אם יגלוהו ימנע מהם אשר יזמו לעשותו או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובו׳ ועוזרי׳ להגיע אל התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשי׳ ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכו׳ כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלמו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והוא כי זכר צדיק לברכה וגו׳ : זכר צדיק לברכה ׳ כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשלמתו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת ויסיגהו הגלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירצו לעשותו ׳ הנה אויל יקרא מי שלא יתנהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ב״כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וקדרים יתנהג במה שירצה לעשותו כדי שיתיישר אל התכלית ואמנם אויל שפתים הוא נמהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התישבות הנה מי שהוא הולך בדרכי תום ילך בטח אין לו מוגע מן האנשים וגם נעזר בפעולתו הטובה מהשי״ ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו ואף על פי שהוא מעלים ענינו בכל עוז ולזה יכור ממנו מה שיזם לעשות : קורץ עין ׳ להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולבזות כי כשיבא לחשוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר או אומר דברי׳ כנגדו ויכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק ש׳ הכרמז ומשחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין ההוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזות זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר דבריו כדי לאחרחר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר״ל שעצבתו כמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה : מקור חיים פי צדיק ׳ לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים הנה פי צדיק הוא בעינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו׳ : ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא אינו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לפשע מה שאינו פשע ויפשוט לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהוא פשע ללא פשע : בשפתי נבון ׳ הנה הנבון תמצא החכמה בשפתיו והוא הטוב הנגלה מכל הטובות כמו שקדם ואמנם מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני מגונות פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו : חכמים יצפנו ׳ בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים שלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כוונתם ולזה יהיו נסתרים מלהגיד אלה הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע מהם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר בהם מחתה קרובה לאנשים ולזה יזוקו בדבריו כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה שבהם מן הרע : הון העשיר הוא להמלט מן הרעות כמו קרית עוז שימלט האדם בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו : פעולת הצדיק היא תמיד מתיחסת למול החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים הגופיים ואולם תבואת רשע והונו אשר יעסוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה המות לנפשו ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור :

אורח

אבן עזרא

החלק השני משלי שלמה בן חכם ישמח אב ׳ בעבור שהוא יכיר חכמתו ׳ תוגת אמו כי הכסיל עומד תמיד בבית והאם רואה בשבילו או בעבור שהזכיר האב הזכיר האם ׳ לא ירעיב ׳ בעת הרעב ׳ והות הרשע יהדוף השם מן הוא להם : רש ׳ יהיה מי שיעשה כף מאזנים לרמות והמתחרכי׳ וטורחים ואינם מרמים ידם תעשירם ׳ פ״א כף רמיה עושה לאיש רש : בן מבים ׳ שיתן לאביו בושה בעבור שהוא עצל : ברכות ׳ יביא השם לראש צדיק ׳ פ״א ברכות לראש צדיק בחיים וזכר צדיק לברכה לאחר מותו ׳ יכסה יסתיר החמס שלא יפרידהו ממנו כמו יכחידנה תחת לשונו והטעם יעלימו הרעה וכן פי׳ רשע יבלע און : זכר צדיק ׳ יזכרהו השם בעבור ברכתו שתבואהו כענין יי׳ זכרנו יברך והטע׳ יזכרהו ויברכהו ׳ ירקב יהיה כשכח כעץ רקבון שלא יצלח : חכם לב ׳ שהחכמה בלבו ׳ יקח מצות שילמדוהו אחרים ׳ ואויל שפתי׳ שתדבר׳ שפתיו אולת ׳ ילבט פי׳ יכשל : ילך בטח ׳ שאיננו מפחד מצרה ומעקש דרכיו הטובי׳ ׳ יודע הוא נודע לאחרים שהוא מעקש דרכיו בנפלו ברעות והעד ילך בטח ׳ פ״א יודע ישבר מן וידוע חולי : קורץ ׳ לעשות רע ׳ יתן עצבת עצבון לנפשו ואמר קורץ שמתיירא לעשו׳ בגלוי והוא ענין רמיזה : פ״א קורץ לזעג׳ יתן עצבת לחברו יחר לו אם יראה כי ילעג לו ואחר ירצה לומר כי לא עשה ללעג וילבטו שפתיו : מקור ׳ כמקור חיים שיחיה מי שילמד מוסר מפיהו או פיהו הוא המקור שיקירו לו משם החיים בלמדו מוסריו ׳ יכסה חמס יסתירהו ולא ילמד מוסר : שנאה ׳ היא סבה לעורר המדינים והאהבה היא תכסה על הפשעי׳ והעלמות דבר הוא הכסה שלא יודע והענין אים שנאה ואים אהבה : תמצא חכמה ׳ למבקשי׳ ושבט בעבור שאינו רוצה ללמוד הדעת צריך להכותו בשבט : יצפנו ׳ בלבם הדעת שלא ישכחוה כענין בלבי צפנתי : ופי אויל ׳ סבב לו מחתה שהיתה קרובה אליו בגלל אולתו והענין שיחתוהו אחרים : הון ׳ ממון העשיר הוא כקרית עוז שיצילהו לרגעים מצרתו אף על פי שאינו חכם ודלי׳ שהם חסרי לב רישם יחת אות׳ : פעולת צדיק ׳ מעשיו בשביל שיטיב ארחו׳ חיים ׳ תבואת רשע הוא פרי מחשבותיו שיחשוב לעשות חטאת :

אורח

משלי ד׳ וסימ׳ בריש סיפרא : ישמח ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ ק״ד : ראש ג׳ כתיב כן וסימ׳ אחד עשיר ואחד ראש ׳ את כבשת האיש הראש ׳ ראש עשה כף רמיה : ברכות ד׳ וסימ׳ ברכות לראש צדיק ׳ איש אמונות רב ברכות ׳כי תשיתהו ברכות ׳ עברי בעמק הבכא : ילבט ג׳ וסימני׳ ועם לא יבין ילבט ׳ חכם לב יקח מצות ׳ ואויל שפתים ילבט : תעורר

א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ: לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת: לֹא־יַרְעִיב יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף: רָאשׁ עֹשֶׂה כַף־רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר: ה אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן מֵבִישׁ: בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס: זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב: חֲכַם־לֵב יִקַּח מִצְוֺת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט: הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ: י קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט: מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס: שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל־פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה: בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר־לֵב: חֲכָמִים יִצְפְּנוּ־דָעַת וּפִי־אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה: טו הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם: פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת:

מַתְלֵי דִשְׁלֹמֹה בַּר חַכִּימָא נֶחְדֵּי אֲבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְחַמֵּץ לְאִמֵּיהּ: לָא מְוַתְּרִין אוֹצְרֵי דְרַשִׁיעָא וּצְדַקְתָּא מְפַצְיָא מִן מוֹתָא בִישָׁא: לָא מַכְפִּין אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ דְצַדִּיקָא וְקִנְיָינָא דְרַשִׁיעֵי נִסְחוֹף: מִסְכֵּנוּתָא מְמַכְּכָא לְגַבְרָא רַמָּיָיה וִידָא דְכַשִּׁירָא מְעַתְּרָא לְהוֹן: דִּפְלִיחַ בְּקַיְטָא בְּרָא סוּכְלְתָנָא הוּא וּדְדָמִיךְ בַּחֲצָדָא בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא: בִּרְכָתָא תֶּהֱוְיָן עַל רֵישֵׁי צַדִּיקֵי וּבְפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִכְסֵי חֲטוּפְיָא: דּוּכְרָנָא דְצַדִּיקֵי בִּרְכָתָא וּשְׁמָא דְרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ: דְּחַכִּים לִיבֵּיהּ יְקַבֵּל פּוּקְדָנָא וְסַכְלָא בְּשִׂפְוָותֵיהּ מִתְאַחֵד: דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא נֵיזִיל בִּסְעָדָא וּדְמַעֵק מִן אוֹרְחָתֵיהּ נִתְיְדַע: דְּרָמִיז בְּעַיְנוֹהִי יָהֵיב כְּאֵבָא וְסַכְלָא בְּשִׂפְוָותֵיהּ מִתְאַחֵד: מַבּוּעָא דְחַיֵּי פּוּמָא דְצַדִּיקֵי וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִכְסֵא חֲטוּפְיָא: סְנוּאֲתָא תְגָרֵג תִּגְרֵי וְעַל כֻּלְּהוֹן סוּרְחָנֵי מְכַסְּיָא רַחֲמוּתָא: בְּשִׂפְוָותֵיהּ דְסוּכְלְתָנָא תִּשְׁתְּכַח חָכְמְתָא וְשׁוּפְטָא לְפַגְרֵי דְחַסַּר רַעְיוֹנָא: חַכִּימֵי נִטְשׁוּן יְדִיעְתָא וּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא שַׁנְיָא קָרִיב: קִנְיָינָא דַעֲתִירָא כְּרַכָּא דְעוּתְרֵיהּ וְסִיבְּא דְמִסְכְּנָא צְרִיכוּתְהוֹן: עוּבָדֵי דְצַדִּיקָא לְחַיֵּי עֲלַלְתֵּיהּ דְרַשִׁיעָא לְחַטּוּתָא:

ד חס׳ בליש׳ וסימ׳ שנאה תעורר מדנים ׳ העתידים עורר לויתן ׳ ונקי על חנף יתעורר ׳ והתעררתי כי מצאו רע :

רשי

משלי שלמה בן חכם ב ישמח אב זה הקב״ה ׳ ר״א אביו ממש ׳ ובן כסיל תוגת אמו ׳ תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את סטתו ומכרה ׳ ולכך הם זה בן כסיל כמו ירבעם בן נבט ׳ תוגת אמו ׳ תוגת כבשותו : לא יועילו אוצרו׳ רשעי שהיה מתכנף בעזרו ׳ שכ׳ ויאמר אמרים לך עשרתי וגו׳ ׳ וצדקה תציל ממות ׳ ואם האת צדיק שיכזבו כבשיו לצדק׳ מהיכן יתפרנסו : לא ירעיב ה׳ נפש צדיק והות רשעי׳ יהדוף ׳ ירחוף אות ותפיל : רש עוש׳ כף רמיה ׳ מי שעני בתור׳ מורה הורא׳ שקר ׳ כף רמיה ׳ מאזנים של רמיה לפי פשוטו משמע בתגרי׳ ׳ ויד חרוצי׳ ושרים ׳ שחורצי׳ דבר באמתו ומשכנו ב בלא עולה ׳ ופי רשעים יכסה חמס ׳ החמס יכסה על פיהם ויהרגם : זכר צדיק לברכה ׳ המזכיר צדיק מברכו ׳ ושם רשעי׳ ירקב ׳ רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משכת עליו : חכם לב יקח מצות ׳ זה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות שנא׳ ויקח משה את עצמות יוסף וגו׳ ׳ ואויל שפתי׳ ילבט ׳ לזון יגיעה ׳ ויש בסיפרי בפרש׳ ויהי העם כמתאוננים ׳ אוזרו כתלבטו בדרך ׳ ומעקש דרכיו יודע ׳ ישבר ויתיסר כמו ויודע בהם את אנשי סכות ׳ קורץ עין יתן עצבת ׳ המסית אדם בקריצותיו ל לרעה : מקור חיים פי צדיק ופי רשעי׳ ׳ פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ושנאה נגונה בלבם ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון והענין מורה עליה׳ : שנאה תעורר מדני׳ ׳ אפי׳ עבירה שנתכפ׳ לנשכח נזכרת על ידי מרבית עונות צאת שנאה אחרונה ומעוררתן שכן י יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם אים את שקוצי עיניו השליכו וגו׳ ׳ כמה שנאה זו כבושה ולא הזכיר׳ להם הקב״ה עד עכשיו שהרבו עבירות על פשעיה׳ : בשפתי נבון תמצא חכמה ׳ כשאדם מוכיחו לנבון מחזיר לי חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי ׳ ושבט לגו חסר לב ׳ אבל חסר לב אינו שומע עד שלוקה כמו ברעה : חכמים יצפנו דעת ׳ יסתירוהו בלבם שלא ישכחוהו : הון עשיר ׳ תורה ׳ קרית עוזו ׳ היא לו ׳ מחתת דלי׳ ׳ עניות שלא עסקו בתורה היא מחתתם : פעולת צדיק לחיים כמעשהו ׳ ומדרש שלמה עשה פעולת המקדש לחיים של ישראל לכפרתן ׳ ותבואת רשע תבואתו של מנשה שהכניס בו הפסל היא היתה לחטאת :

אורח

אבן עזרא

אורח · למצא חיים הוא שמירת המוסר · ועוזב התוכחת הוא מתעה אחרים · פה שומר מוסר ועוזב תוכח׳ מתע׳ שיוכיחוהו להעות ג״כ אורח חיים ופי׳ טוב מאד : מכסה · ברוב · שניהם דבקים · מכסה השנאה ומסתיר בקרבו שפתיו דוברו׳ שקר על השווי בעבור רוב דברים שידבר מוציא להבל לשון מן הרבה לא יחדל פשע הרבה כלומר אינו יכול להשיב מה שידב׳ ולהחדילו ותכלהו לפניו · וחושך שפתיו מדברי רבה הוא

רלבג

אורח לחיים מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך על החיים הנצחיים והגופיים כי טוב המדות והתבונות יועילו לאדם בדברים המדיניים ויהיה מפנו זה אהוב לאנשי׳ והוא ג״כ מיבור על קנין שלימות המושכלות כמו שקדם ואולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה בדעותיו ומתעה זולתו מאור חיי כי רבי׳ ומשכו לו להיות וכך לבו האחר רע מכעורין הנה הדובר שקרים יותר מגונה מהכסיל ויותר מזיק וזה כי מכסה

מסורה

שומר ו׳ מל׳ וסימ׳ ויטש את הצאן על שומר · הנה לא ינום ולא ישן · שוא שקד שומר · שומר ה׳ את כל אהביו · ארח לחיים שומר מוסר · צנים פחים · שומר מצוה לא ידע · שומר הבגדים דה׳ · שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך תניג׳ דנחמיה׳ ואת שומר ואת חותם : ונתקשׁנא בקדמיתא טובא הי מנהון משומר והברית והחסד מל׳ ובשמואל כימ׳

משלי י

אֹ֣רַח לְ֭חַיִּים שׁוֹמֵ֣ר מוּסָ֑ר וְעוֹזֵ֖ב תּוֹכַ֣חַת מַתְעֶֽה׃ מְכַסֶּ֣ה שִׂ֭נְאָה שִׂפְתֵי־שָׁ֑קֶר וּמוֹצִ֥א דִ֝בָּ֗ה ה֣וּא כְסִֽיל׃ בְּרֹ֣ב דְּ֭בָרִים לֹ֣א יֶחְדַּל־פָּ֑שַׁע וְחוֹשֵׂ֖ךְ שְׂפָתָ֣יו מַשְׂכִּֽיל׃ כֶּ֣סֶף נִ֭בְחָר לְשׁ֣וֹן צַדִּ֑יק לֵ֖ב רְשָׁעִ֣ים כִּמְעָֽט׃ שִׂפְתֵ֣י צַ֭דִּיק יִרְע֣וּ רַבִּ֑ים וֶ֝אֱוִילִ֗ים בַּחֲסַר־לֵ֥ב יָמֽוּתוּ׃ בִּרְכַּ֣ת יְ֭הוָה הִ֣יא תַעֲשִׁ֑יר וְלֹֽא־יוֹסִ֖ף עֶ֣צֶב עִמָּֽהּ׃ כִּשְׂח֣וֹק לִ֭כְסִיל עֲשׂ֣וֹת זִמָּ֑ה וְ֝חָכְמָ֗ה לְאִ֣ישׁ תְּבוּנָֽה׃ מְגוֹרַ֣ת רָ֭שָׁע הִ֣יא תְבוֹאֶ֑נּוּ וְתַאֲוַ֖ת צַדִּיקִ֣ים יִתֵּֽן׃ כַּעֲב֣וֹר ס֭וּפָה וְאֵ֣ין רָשָׁ֑ע וְ֝צַדִּ֗יק יְס֣וֹד עוֹלָֽם׃ כַּחֹ֤מֶץ ׀ לַשִּׁנַּ֗יִם וְכֶעָשָׁ֥ן לָעֵינָ֑יִם כֵּ֥ן הֶ֝עָצֵ֗ל לְשֹׁלְחָֽיו׃ יִרְאַ֣ת יְ֭הוָה תּוֹסִ֣יף יָמִ֑ים וּשְׁנ֖וֹת רְשָׁעִ֣ים תִּקְצֹֽרְנָה׃ תּוֹחֶ֣לֶת צַדִּיקִ֣ים שִׂמְחָ֑ה וְתִקְוַ֖ת רְשָׁעִ֣ים תֹּאבֵֽד׃ מָ֭עוֹז לַתֹּ֣ם דֶּ֣רֶךְ יְהוָ֑ה וּ֝מְחִתָּ֗ה לְפֹ֣עֲלֵי אָֽוֶן׃ צַדִּ֣יק לְעוֹלָ֣ם בַּל־יִמּ֑וֹט וּ֝רְשָׁעִ֗ים לֹ֣א יִשְׁכְּנוּ־אָֽרֶץ׃

תרגום

אורח דחיי נטרי מרדותא ודשביק מכסנותא טעי׃ מכמין בעיל דבבא סיפוותא דשוקרא ומפיק טיבא דהוא סכלא׃ בסוגאה דמלי לא פסיק חובא ודחשיך שפוותיה שוכלתנא׃ סאמא לישניה דצדיקא ולבא דרשיעי מחתא׃ שפוותא דצדיקי רעיין סגיאי ושטיי בחסירות רעיינא נימותון׃ ברכתא דאלהא היא מעתרא ולא נוסיף כיבא עמה׃ כד גחיך סכלא עביד עבידתא וחכמתא לגברא דמתביין׃ חריצותא דרשיעא היא אתיא ליה ורגתא דצדיקיא תתיהב להון׃ היך דיעבר עלעולא היכנא נעביר רשיעא וצדיקא שתאסין בעלמא׃ היך חומצא לשיני וכתננא לעייני היכנא שליחא עטלא למשלחוי׃ דחלתיה דאלהא תוסף יומתא ושני דרשיעי נזעין׃ סבריהון דצדיקי חדותא וסבריא דרשיעי נאבד׃ מעשנא אורחיה דאלהא לתמימי ושיציא נהוי לאלין דעבדין עוותא׃ צדיק לעלם לא נזוע ורשיעי לא תקוועדון בארעא׃ פומיה

מסורה

ל׳ וחד אורח חיים · ו׳ מל׳ · ב׳ ורכן · ב׳ חד מל׳ כלי למעשהו · ג׳ ה׳ כב · ג׳ חד חס׳ · ב׳ חד חס׳ הכהרים · ל׳ וחד בחמץ · י״ג · ל׳ · ל׳

י״ז לא ברירנא הי מינייהו הוא ובסד אתברירר לן מהספרי׳ המדוייקי׳ ומספרי המסרה שנתגלגלו אח״כ לידנא דהוא שומר הברית והחסד ל׳ ימעט לפניך תנינא דנחמיה : יוסיף ה׳ כתיב יוסף וסים׳ בישעיה סים׳ כ״ט : לעינים ד׳ א׳ כולו קמוץ וא׳ חציו קמץ וחציו פתח וב׳ פתחין וסי׳ וכי תאוה הוא לעינים · ומתוק האור · כי האדם יראה · וכעשן לעינים · קדמא חציו קמץ בתרא כולו קמץ שארא כולן פתחין : ורשעים ז׳ וסים׳ נמסר בספרא סוף סימן ב׳ :

רלבג

פי צדיק, פי האיש הצדיק ברצותו ידבר חכמה שהוא דבר קיים ונצחי ולא יפסק עמה הדבור כי האמת מעיד לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש תהפוכות והוא הטועה ואומר כזב בהתחלות הנה תפסק לסופו אם לא יסכים לדבריו מה שנמצא מזה אחר ההתחלות: שפתי צדיק ידעון להשיג רצון מהאנשים כי דבריה נאותים וערבים להם ואמנם פי הרשעי' הוא בהפך כי הוא לא ישיג רצון אך תהפוכות וגם כי דבריו הם קשים ורעי' או ירצה בזה כי שפתי צדיק בדעות ידעון להשיג מה שהיה הרצון בנמצאות ה הטבעיות אשר יחקר בהם בחקר' בסבותיה' למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים בדעות אשר יטעו ב בהתחלות לא ידעון הרצון בדברים אבל יאמרו תהפוכו' וכזבים: מאזני, הנה תועבת ה' מי שישקול הדעות במאזני מרמה והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים ה המטעים כי זה ממה שיביאהו לטעות טעו' גדולות יביאו להריסה גדולה חזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו א אותם באבן שלימה שלא תשא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהיה בשמירת הדרכים ו והשדרים אשר ייסדו האד' לשמרו מהטעות בעיון: בא זדון, הנה כשבא איש זדון והוא הרשע ברעו' אשר יהרס לשפוט בדברים בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושת כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם האנשים הצנועים שלא יהרסו לעלות לזאת המדרגה כי אם אחר ההצעות הראויות והדברים הראויים הנה תמצא אתם חכמה: תומת ישרים, תום הישרים ינחה אותם אל מחוז חפצ' להשיג מבוקשם ואולם עזות הבוגדי' הוא ישחית' וישדם: לא יועיל, הנה ההון לא יועיל לאדם למלטו ביום עבר' אבל יהיה נשפה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות: צדקת תמים תישר דרכו, למצוא חפציו כי בעבורה תדבק השגחת הש"י בו עם שדרכו היא ע' הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה באמצע דרכו כי הש"י ישמרהו ממצוא חפצו אשר יכוין בהם הרשע והזיק לזולתו: צדקת ישרים תצילם, מהרעו' ואולם הבוגדים ילכדו בהוותם בעצמה אשר בה חשבו להזיק לזולת' והרצון בזה ובהות בוגדי' ילכדו אלו הבוגדים שזכר: במות אדם רשע תאבד תקוה, כי אין לו השארו' נפש ותוחלת שיהיה לו ברוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה שהיו מקוים אוהביו שינן עליה' בכחו והתוחלת שהיה להם בו שיוכל לעזור בהם כבר אבד' כי סר כחו במותו: צדיק, כבר יקרה שימלט הש"י הצדיק מצר' ויביא הרשע תחתיו להיו' כפרו: בפה, האיש החנף והרשע ישחית רעהו בפיו כי דבורו ימשוך האנשי' לחטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתם אבל ימלטו בדעתם מהרעות הנכונות לבא: בטוב צדיקים, בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אוהבים לכלל העם ובטובתם להם טוב ובהפך זה ימצא ברשעים לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים תתרומם העיר ותתנשא כי הם אוהבים כלל בני העם ומברכת' יתברכו ואולם העיר אשר תהיה מונהגת בפי רשעי' תהרס כי הוא ישים הנהגת' מעוותת וזה יהיה סבת השחתת העיר: בז לרעהו, האיש שהוא חסר לב הוא מבזה רעהו שהוא חסר לב כמוהו בשיחשוב עצמו לחכם ורעהו סכל ואולם איש תבונו' איננו מבזה את שהוא רעהו אבל יחריש כשידבר לשמוע דבריו ואע"פ שאינו אומ' דבר שלא ידע איתו הנה לכבודו ישמע דבריו ואע"פ שאין לו תועלת בדבריו: הולך רכיל מגלה סוד, הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונה שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשי' ואמנם מי שהוא נאמן רוח מכסה ומעלים הדבר שנאמר לו אע"פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמה בענינים האלהיים והעמוקי' מאד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרום הפסד רב לאנשים ואולם מי שהוא נאמן רוח וישמר מפני זה מלעשות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר מן החכמה מהבלתי ראוי לה: באין תחבולות, מפני העדר לקיחת תחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם ואולם ברוב יועץ לקיחת התחבולות יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקיחת תחבולות לנצח הנפש המתאוה יפול עם ברשתה ר"ל איברי האדם וכחות הנפשיים ואולם ברוב יועץ תהיה התשוע' ולזה הפי' ימשך הפסו' הבא אחריו להרחיק השכל מהיות ערב לנפש המתאוה לפרוע חובה לפי' והרצון בו שהאיש הרע ישבר וגו': רע ירוע, הרצון בו שהאיש הרע ישבר ויאבד כי ערב בעד הכח שהוא זר לו במה שהוא אדם והוא הכח המתעורר אל התאוות הגשמיות ומי שישנא תוקעים ר"ל שלא ירצה לערוב לרעהו בזה האופן אך יתגדל השכל בקנין הדעות אשר הוא מיוחד לו הוא בוטח ואין פחד לנגד עיניו כי השגחת השם יתברך תדבק בו:

אבן עזרא

צדיק, לא ימוט לעולם בבא הצרות או אחרי מותו ישאר זרעו שנה' וצדיקים ישכנו ארץ, ורשעים יאבד זכרם וזרעם: ינוב, מענין תנובה פי' יתן תנובת החכמה וניב שפתים כענין תבואת' שפתיו ישבע וכמוהו בין אחים יפריא יתן פרי ולשון דוברות תהפוכות תכרת שפתם: ידעון, לדבר רצון, ופי רשעים ידע לדבר תהפוכות: בא זדון, אשר איש והנה בבא איש זדון יבוא קלון שיקלה לבני אדם, ואת צנועים ועם הצנועים חכמ' שיסבלו הקלון ולא יענהו וצנועי' הם המתביישי' מעשו' זדון כמו והצנע לכת: תומת, ע"מ טמאת והראוי תוממת, תנחם שלא יכשלו, וסלף עוות כלומר שיכלפו אחרים, ישדם הסלף הו' ישוד אותם הבוגדים וזה הפי' ע"ד הקרי ב"ור, וע"ד הקרי בו"ו וסלף יבא לבוגדים ושדד א אותם הסלף: לא יועיל, לבוגדים ממונם ביום שיתעבר בהם השם: וצדקה, תציל לישרים ממות הבוגדים או תצילם שלא ימותו אלא בעת כלח, תישר, שלא יכשלו ויפולו והעד י יפול רשע: תצילם, מצרה, ובהות בוגדי' בהות הבגידה שעשו בה ילכדו: במות, תאבד, שיקוה לעשו' העניים, אונים מן און כלומר שיוחילו ל לעשות און או יהיה אונים שם התאר כמו בושים טובים: נחלץ, מן וחלצו את האבנים כלומר השם יחלצהו מצרה הנגזרת על ה האדם, ויבא רשע בצרה בעבורו להיות כפרו: בפה חנף, עכין רשע בפיהו שידבר עדות שקר על רעהו חפץ להשחיתו או ברכילות והצדיקים בדעתם ינצלו ויחלצו מן ההשחתה: בטוב צדיקים, כאשר ייטיב להם השם אז ישמחו אנשי קריתם וכאשר יאבדו הרשעים ירננו: בברכת, דבק עם העליון וכן הוא ראויים הם שישמחו כי בעבור ברכת הצדיקי' תרום קרת כלומ' ירימו בנייה או רמז לאנשיה ובעבור פי רשע המעיד שקר או הרכילים תהרס קריתם: בז, מי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו בעבור חכמתו הוא חסר דעת, ואיש תבונות יסבול הבזיון ויחריש שלא יבוז לרעהו או יחריש ולא יענהו: הולך, יקרא כן בעבור שהו' מערב העניני' ואומר הולך כי ישמע מזה הסוד וילך לגלותו לאחר: רע, שם דבר וירוע מענין תרועם וכן הוא שבר ישבר מי שערב זר שאינו מכירו, ושונא שיתקע כף בוטח ואינו מפחד ממלוה: אמת

ולשון ה' וסימ' נמס' ביהושע סימן ז': ידעון ד' וסימ' אהל' גדלך דיהושע, כל תפלה כל תחנה דמלכים, אתה תשמע השמים בתרא דמלכים, שפתי צדיק ידעון רצון דסיפ': ישדם חד מן י' מלין דכתיב וי"ו ברישׁ תיבו' וקרי' יו"ד וסי' ושאג שאגה לו כלביא, ושפטוהו ועל ריב המה יעמדו למשפט, ודכה ישוח ונפל בעצומיו, ועשו את הכבש ואת

פי־צדיק ינוב חכמה ולשון תהפכות תכרת׃ שפתי צדיק ידעון רצון ופי רשעים תהפכות׃

יא מאזני מרמה תועבת יהוה ואבן שלמה רצונו׃ בא־זדון ויבא קלון ואת־צנועים חכמה׃ תמת ישרים תנחם וסלף בגדים ושדם׃ לא־יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות׃ צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע׃ צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו׃ במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אונים אבדה׃ צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו׃ בפה חנף ישחת רעהו ובדעת צדיקים יחלצו׃ בטוב צדיקים תעלץ קריה ובאבד רשעים רנה׃ בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים תהרס׃ בז־לרעהו חסר־לב ואיש תבונות יחריש׃ הולך רכיל מגלה־סוד ונאמן־רוח מכסה דבר׃ באין תחבלות יפל־עם ותשועה ברב יועץ׃ רע־ירוע כי־ערב זר ושנא תוקעים בוטח׃

פומיה דצדיקי מודעיה חכמתא ולישני הפיכו נתפסיק׃ שפותיה דצדיקא ידעון צביונא ופומהון דרשיעי מהפיך׃ מסאבא דניכלא מרחקתיה דאלהא וכמתקלא תריצא צביוניה׃ היך דעלא זידונתא עלל צערא ולאלין דצניעין חכמתא׃ תמימותא דתריצי תדבר אנון ונטלטלון בוזזי ונרכנון׃ לא מהני שקרא ביומא דרוגזא וצדקתא מפלטא מן מותא בישא׃ צדקתא דתריצי תפצי אינון ובוזזי בשלומיהון מתאחדין׃ צדקתהון דתמימי תתריץ אורחתיה וברשעיה נפיל רשיעא׃ כד מאית גברא רשיעא יוביד סבריה וסיבורהון דאלין דעברין צאתא ייבד׃ צדיקא מן עקתא אישתיזב על חלפוי ביש תחותוהי׃ נכלא בפומיה מקביל ארעיה וצדיקי בידיעתהון משתזבין׃ בטבתהון דצדיקי תדון קירייתהון וביובדנא דרשיעי חדותא׃ בברכתהון דצדיקי תתרורם מדינתא ובפומהון דרשיעי תתעקר׃ דשט לחבריה חסיר רעיונא הוא וגברא דמתביין שתיק׃ אכיל קרצא גלי רזא ודמהימן ברוחיה מכסי מילתא׃ באתרא דלית מדברא נפיל עמא ופורקנא ייתי בסוגעא דמלכתנותא׃ בישא מבאש בצדיקא מטול דהווא חלוניי וסני לאלין דסיימין סברהון באלהא׃ איתתא

המנחה ואת, ורב ובניו ורב המשא עליו: וצפן לישרים תושיה, וחכם הולך את חכמים, ושדם תומת ישרים תנחם, וקר חשך אמריו יודע דעת, ועוף התעיף עינך בו ואיננו: ישחית ז' חס' בליש' וסימ' נמס' בשמואל ב' ריש סימ' יא: ובדעת ה' וסימ' בסדר כי תשא: בטוב ד' וסימ' בטוב צדיקים תעלוז קריה, לולי האמנתי לראות בטוב יי', אשרי תבחר ותקרב, יברכך יי' מציון וראה בטוב: ערב ה' פתחי' וסימ' כי עבדך ערב, לקח בגדו כי ערב זר, וחברו קח בגדו כי ערב זר, כי מי הוא זה ערב את לבו, רע ירוע כי ערב זר:

רש"י

פי צדיק ינוב חכמ', ידבר לשון ניב שפתים: שפתי צדיק ידעון רצון, יודעים לרצות ולפייס את בוראו ויודעים לרצות את הבריו' ולהטיל שלו' ביניהם: בא זדון ויבא קלון, ואת צנועים חכמה תבא חכמה: תומת ישרים תנחם, תנהלם: וסלף בוגדי' ישדם, ועוות בוגדים ישדדם: צדק' ישרי' תצילם, ובהוות בוגדים ילכדו, בהוות שהם עושים הם נלכדי' והמקרא מסורס הוא, כלומ' ובוגדי' בהוות ילכדו: במות אדם רשע תאבד תקות כל הבוטחים בו: ותוחלת אוני' אבדה, תוחלת בניו שהם אונו אבד' כי בזכותו לא תבוא להם טובה, אבל במות צדיקי' יש לבניהם תקוה בצדקתו: צדיק מצרה נחלץ: במות רשע ולמקרא העליון זה מחובר: בפה חנף, חנף המסית חבירו בדרך רע משחיתו בפיו, ובדעת צדיקים יחלצו, והצדיק ניצול בדעת התור', שהזהירה עליו לא תאבה לו וגו': תרום קרת, תתקיים תקר' הבית בגבהה ולפול בעור שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפילתם את בית המקדש: ואיש תבונו' יחריש, כשמבזהו חסר לב, כמו שאול דכתיב ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כ כמחריש: באין תחבולות, כשהצרה באה על ישרא' ואין מתכין לב להבין ולהתענות ולעשות תשובה ויכול עם: רע ירוע, הרשע יתרוען אשר ערב לבו לע"ז: ושנא תוקעים, תוקעי כף למסיתים וללכת בעצתם, ורבותינו דרשוהו בערבות ממון: תתמיך

אשת חן, בעלת החן והיופי היא תומכת כבודה שיכבדוה בעבור יפיה או כבוד רמז לממון והוא הנכון בעיני והתמיכה שלא תוציא ממנו לברכה ותחפוץ במתנת אחרים, ועריצים נוראים יתמכו עשרם ברוב מתנות אחרים שיפחדום, אבל איש חסד גומל נפשו ותומך אותה בחסדו ומשלימה עד שנת כלא, שארו בשרו הוא אכזרי ש שיעשה בעברת זדון עד שישחית אחר אמר שארו עם האכזרי כי רצונו להעמיד הגוף בתענוגי העולם ו והחסיד מעמיד הנפש בישרו ובחסדו: שכר אמת, ומי שיזרע הצדק שכרו שיתן לו השם הוא אמת וזריעת הצדק הוא ה המעשה: כן צדקה, כאשר שכר הצדק אמת כן הצדק בעבור חיים שימינגם בה והם חיי הנפש, ומרדף פועל יוצא ללב או ל לאחר וכן הוא מגוה לרדוף בעבור מותו ש שימות בלא עתו: יד ליד, השם לנגד כח יד הרע על כן לא ינקה והטעם לא יהיה נקי כי השם ישיב גמולו ב בראשו, וזרע צדיקי' הם בני הצדיקים שימלטו מצרה בשביל אבותם: באף חזיר, כי הוא יביאהו בטיט וישחיתהו וזהו משל וכן היופי כזהב ו והאשה האולת כחזיר שאין לו דעת והיופי בה נפחת כאשר סרה מטעם חכמה וסרת ע״מ ומגרת ביתה: תאות, אך, ממעט כל התאוות לבד תאות מעשה הטוב והרשעים יקוו לעשות עברה והטעם להתעבר באחרים ומרת הכעס שתעבור על מדה תקרא עברה: יש מפזר, לעניים, ונוסף עוד הממון, וחושך ממונו, מיושר מעשות יושר שלא יתן לעניים יחסך בעבור שיבואהו מחסור ואך ממעט תוספת המפזר: יורא, מלשון והורית להם ופי' נפש הנותנת מברכותיה השם ידשנה וירבה השם שהוא מרוה אותה גם הוא יורא וכוה להרוות איש אשר יחסר וזהו הענק תעניק לו והחזקת בו, פ״א ומרוה דבק עם נפש ברכה ופי' איש מרוה גם הוא יורא ענין הדשן כי הוא מדושן בהרוותו איש מחסור, פ״א החכם שהוא מרוה אחרים הא׳ יתן לו שררה: בר, הוא הנקי מן התבן ע״מ חב פת בג, יקבוהו מענין קבה לי ו ושרשו כי משקל קבה הבה וכן ארה לי והתבונה בהם נקבה יהבה כארה שמעם אלהם, משביר מוכר שבר פי' מי שמונע בעת רעב תבואתו עד שימכרה בדמי׳ יקרים יקללוהו עמי׳ וברכה תבא לראש מוכר שברו בעת הצורך: שוחר, שיקום בשחר לעשות טוב הוא יבקש לרצות חברו אשר חטא לו או שיבקש רצון שירצהו השם, ודורש לעשות רעה לרעהו היא תבואנו מאת השם כענין ישוב עמלו בראשו וגו׳: בוטח בעשרו, ולא בשם לא יועילנו כי הוא יפול ביד מבקשי נפשו והצדיקים שיבטחו בשם ולא בעשרם יפרחו ויהיו כעלה: עוכר

אשת חן, הנה החכמים ינחלו כבוד כי להעלגת חקירתם כל לשון תקום אתם למשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשרתת לשכל אשת חן שתהיה נושאת חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו עדות מהחום הנה היא תהיה קומכת לחכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ישען עליו כמו שהתקיפי' הם קומכים העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכלל שולל ובוזז: גומל נפשו, הנה מי שמגדל נפשו ה החומרית ומחזיק א אותה לתת לחומר ה ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא יגרע מדבר חקו הראוי לו ויחמול על הראוי לחמלה עליו ואמנם מי שהוא עוכר בשרו ומכר לגופו הנה הו׳ אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כל שכן שהוא אכזרי לזולתו ואולם אמר זה כי קצת האנשים יחשבו עבודה לשם יתבר׳ מה שיענו גופם עמו וזה הפך רצון הש״י ולזה תמצא שלא העמידה התורה דבר יהיה בו ענוי ל לנפש הבהמית רק מעט ביום אחת בשנה והיה זה כן כי הכחות הנפשיות החמריות ה הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאותם ולזה מי שיהיה סבה להחל׳ הגוף אשר בחלותו י ייחלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת השם יתברך: רשע עושה פעולת שקר, האיש הרשע במדות וברעות עושה פעולו׳ שאין בם תועלת אך הוא הבל וכזב ואולם מי שזורע צדקה במדות או ברעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא הסבת האמת אשר היא כל פרי ההצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה הסבת האמת כן ימשך וגו׳: כן צדקה, כן ימשך ממנה הסבת החיים האמתיים כי חלק הדבר במכילות אשר הוא החיים בחלקו באמת כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונה ואמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או ברעות הנה ימשך לו מזה מקו׳ המות וההפסד, תועבת יי׳, היא האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל השבוש ברעות ובפנות היותר גדולות מהם ורצון הש״י הוא האנשים אשר ידרכו בעיונם בתמימות ושלימות להשמר מן הטעיות: יד ליד, הנה הרעות הפתאומיות שיבואו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין הש״י משגיח עליו לשמרו מהם ואמנם זרע הצדיקי׳ נמלט ממנו כי השגחת הש״י תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משחית הרעים והטובי׳ הנה זרע הצדיקי׳ והוא פרים אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט כי לא יוכל זה הרע למשול בשכל: נזם זהב, הנה האשה היפה שהיא בעדרת השכל היא דומ׳ לנזם זהב שיושם במקום הגבאם בתכלית והוא אף החזיר אשר הוא באשפות נמצא וכבר היסיר בזה להתרחק מן האשה הזונ׳ אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא סרת טעם ולזה תמצא לזה השיקוץ והגנות ורמז בזה ש׳ היופי וההכנה אשר שם הש״י בחומר האדם ובכחותיו הנפשי׳ לעבודת השכל ואם יסור מן ההשתדלות במה שהוכן לו מהשלימות הנה יהיה זה היופי וזאת ההכנה מונחת במקום אחר מגונה מאד וזה כי האדם החסר הוא יותר רע מהרעים שבבע״ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות השכל ישתמש בפעולות המגונות ולזה יפליג להרע יותר מהחיות והבע״ח: תאות צדיקים, הנה הצדיקים לא תהיה תאותם ותכלית׳ ובכולם אשר יכונו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעי׳ מהתכלית אשר כונו אליו הוא דבר חמה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעשיית הרעות וכבר באר זה על צד מליצת השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקוה אליו וזה שהצדיק יבקש התכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם ית׳ שכרו שישיג הטוב הנפשיי והרשעים יבקשו תכלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם: יש מפזר, הנה יש מי שמפזר ונוסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשים תהיה נוספת חכמתו ובינתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי להעלימו דברי היושר מהאנשי׳ תמעט חקירתו ולזאת הסבה ג״כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורא כפש איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ושמנה מדשן נעימות המושכלות ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג מדשן החכמ׳ הנה הוא גם כן מורה ומלמד לעצמו כי בזה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מצד ירידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידים הנה מי שימנע מהשביר בר העיון יקללוהו כל העם או האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשי׳ במה שהועילהו הש״י בו ולראש האיש המשביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכה כי הם יברכוהו ותבא לו גם כן ברכה בעיונו בעצמו שיתוסף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהשם ית׳ שיתן שכרו תחת זאת הטובה אשר עשה ואפשר שיתישרו אלו השלשה פסוקים לזרז על פועל הצדקה: שוחר טוב, מי שהוא טוב ודורש אותו הוא רצון השם ית׳ שיגיע לו כי השם ית׳ עשה את האדם בתאר שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון אליו, ודורש ומבקש לעשות רע יבואהו והוא שסבר יבא לו הרע בהפך מה שכוון כי הוא כוון הרע לזולתו ויבא לעצמו ברשתו אשר טמן לזולתו כלכד: בוטח בעשרו, מי שיבטח בעשרו ולזה יחשב להתגדל ולהתנשא על האנשי׳ הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בש״י וכמו העלה שיצא תחתיו הפרח כן יפרחו הצדיקי׳ לעשו׳ פרי׳ אשר יבטחו בו מהש״י:

שכר ב׳ וסימ׳ והיו שתותיה מדוכא׳, וזורע צדקה שכר אמת: תמימי דרך ב׳ וסי׳ אשרי תמימי דרך דתהלו׳, תועב׳ יי׳ עקשי לב ורצונו תמימי דרך: ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ונוסף גם הוא על שנאינו, ונוסף על נחלת המטה, יש מפזר ונוסף עוד, בתרא קמץ, וא׳ ועוד נוסף עליהם: לאום ב׳ וסים׳ מנע בר, ובאפס לאום מחתת, וחד ולאם מלאם:

אֵֽשֶׁת־חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד וְעָרִיצִים יִתְמְכוּ־עֹשֶׁר׃ גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ אַכְזָרִי׃ רָשָׁע עֹשֶׂה פְעֻלַּת־שָׁקֶר וְזֹרֵעַ צְדָקָה שֶׂכֶר אֱמֶת׃ כֵּן־צְדָקָה לְחַיִּים וּמְרַדֵּף רָעָה לְמוֹתוֹ׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה עִקְּשֵׁי־לֵב וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ׃ יָד לְיָד לֹא־יִנָּקֶה רָּע וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט׃ נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם׃ תַּאֲוַת צַדִּיקִים אַךְ־טוֹב תִּקְוַת רְשָׁעִים עֶבְרָה׃ יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תְדֻשָּׁן וּמַרְוֶה גַּם־הוּא יוֹרֶא׃ מֹנֵעַ בָּר יִקְּבֻהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר׃ שֹׁחֵר טוֹב יְבַקֶּשׁ רָצוֹן וְדֹרֵשׁ רָעָה תְבוֹאֶנּוּ׃ בּוֹטֵחַ בְּעָשְׁרוֹ הוּא יִפֹּל וְכֶעָלֶה צַדִּיקִים יִפְרָחוּ׃

ב׳ וחס׳ ובתרי ליש׳ ובכר · ב׳ והיו שתותיה · כ · ב׳ אשרי · ג׳ מ׳ · ח · ל׳ ל׳ כתי׳ א׳ · ב׳ חס׳ ב׳ · ב׳ יתר מ׳ · ג׳ וחס׳ ג׳ · וברכה ב׳ בתרי ליש׳

אִתְּתָא חֲסִידְתָּא פַּלְגָא אִיקָרָא וְעַשִּׁינֵי רַהֲטִין בָּתַר עוּתְרָא׃ פָּרִיעַ טַבְתָא גַּבְרָא חֲסִידָא וּדְמוֹבִיד גּוּשְׁמֵיהּ נוּכְרָיָא׃ רַשִׁיעָא עָבֵיד עוֹבָדָא דְשִׁקְרָא וְזָרִיעַ לְצִדְקְתָא קוּשְׁטֵיהּ הוּא אַגְרֵיהּ׃ הֵיכְנָא מָאן דְּעָבֵד צִדְקְתָא לְחַיֵּי נָטִיר וּדְרָדִיף בִּישְׁתָא נָטִיר לְמוֹתָא׃ מְרַחַק אֱלָהָא לְעִקְמֵי לִבָּא וְצָבֵי בְּאִלֵּין דִּתְמִימִין׃ דְּמוֹשִׁיט אִידָא עַל חַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי מִן בִּישְׁתָא וְזַרְעָא דְצַדִּיקֵי מִתְפְּרֵק׃ קְדָשֵׁיהּ דְּדַהֲבָא בְּנַחִירֵיהּ דַּחֲזִירְתָא הֵיכְנָא אִתְּתָא דְשַׁפִּירָא וְסָרֵי טַעְמָא׃ רַגְתָא דְצַדִּיקֵי בְּטַבְתָא וְסֵיבוּרָא דְרַשִׁיעֵי בְּרוּגְזָא׃ אִית דְּפָרִיד וּמוֹסִיף תּוּב וְחָשִׂיךְ מִן תְּרִיצוּתָא חוּסְרָנָא לֵיהּ׃ נַפְשָׁא בְּבִרְכְּתָא תּוּרְכַן וּמָאן דְּמַאלִיף אַף הוּא יָלִיף׃ מָאן דְּכָאלָא עִיבוּרָא בְּאוּלְצָנָא נִשְׁבְּקִין לְבַעֲלֵי דְבָבוֹי וּבִרְכְּתָא תֶּהֱוֵי לְאִינָא דְמַזְבִּין׃ דְּמַקְדִּים טַבְתָא בָּעֵי צִבְיָנָא וְתָבִיעַ בִּישְׁתָא אַתְיָא עֲלוֹי׃ דְּמַסְבִּיר בְּעוּתְרֵיהּ הוּא נָפִיל וְאֵיךְ טַרְפָּא צַדִּיקֵי מַפְרְחִין׃ עכיר

וברכה ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ הראש אחיעזר, מנע בר: תבואנו ג׳ ב׳ מל׳ וסי׳ כל יד עמל׳, מגור רשע׳, ודורש רעה, קדמ׳ חס׳:

רש״י

תתמוך כבוד׳ כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקדוש ב״ה ותורתו · ועריצים יתמכו עושר · בני עשו מתקרבים אבל גבבות ממון וגזל: גומל נפשו · גומל טובה לקרוביו איש שהוא חסיד · ועוכר שארו אכזרי · והאכזרי הוא עוכר את קרוביו: רשע עושה פעולת שקר · כפעולתו של רשע תעקרת לו כשכור שתתקיו׳ בו הכלאתו והכל אכד · וזורע צדקה שכר אמת · והזורע צדקה הוא פעולה של אמת כי בורא׳ בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף · שכר · קרוב״א בלע״ז כאדם השוכר את האמ׳ כדי ללקוט דגים ובטוח שימצא שם דגי׳ הרב׳ ורוחה לו כל עושי שכר עגמי נפש: כן צדקה לחיים · אמתה של צדקה כוכה לחיים כמו כן בכל בלשון דוברות: יד ליד · כלומר מיד הקב״ה לידו תבוא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה: כנזם זהב באף חזיר · שמלכלך אותה באשפות · כן תלמיד החכ׳ הסר מן הדרך הטובה · וסרת טעם · פורש מן התורה: תקות רשעי׳ עברה · בטוחים ומקוים לגיהנם: יש מפזר ממונו · כגון לצדקה · ונוסף עוד · וחושך עכיו · מיושר אך למחסור יהיה לו: נפש ברכה שהוא יתרן בממונו · וכל לשון ברכה פישון בלע״ז · ומרוה · שמשביע את העני׳ · גם הוא יורה ישבע טוב: מונע בר · מלמד תורה: שוחר טוב · המכין להדריך את הבריות בדרך טוב׳ ומוכיח ומיכר ר אותם · יבקש רצון · הוא מכין שיהא הב״ה רוצה בם ומתפיים עמ׳ · רצון אכוימי״כט בלע״ז: עוכר

לפי שכלו יהולל איש : יודע כל סיפרא מ'ל במ"ב וסים' נפשע ארץ רבים שריה ׳ ידע צדיק דין דלים :

ישלם ג' וסים' לקמן סים' י"ג : ירשיע ד' א' חס' וסים' נמס' בשמות סוף סים' י"ד : ורקב ל' מן זוגין מן א"ב מן ב"ב כ' בריש תיבות' חד מלרע וחד מלעיל וסים' נמס' במס' רבת' במערכת אות הכ"ף בכ"ד : שכלו ב' וסים' ועל שכלו עשה והצליח ׳

עֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל־רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם־לֵב׃ פְּרִי־צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם׃ הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי־רָשָׁע וְחוֹטֵא׃

יב אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת וְשׂוֹנֵא תוֹכַחַת בָּעַר׃ טוֹב יָפִיק רָצוֹן מֵיְהוָה וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ׃ לֹא־יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים בַּל־יִמּוֹט׃ אֵשֶׁת־חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו מְבִישָׁה׃ מַחְשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תַּחְבֻּלוֹת רְשָׁעִים מִרְמָה׃ דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרָב־דָּם וּפִי יְשָׁרִים יַצִּילֵם׃ הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד׃ לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב יִהְיֶה לָבוּז׃ טוֹב נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר־לָחֶם׃ יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי׃ עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֲסַר־לֵב׃ חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן׃

ל' וחס' ׳ ג' ׳ ד' ול' חס' ׳ ל' ׳ ל' ׳ ל' ומל' ׳ ב' ל' ׳ ל' ב' כן ׳ ל' כל כיו' מ'ל במ"ב ׳ כול מ'ל במ"ג חס' בליש' ׳ ל' וחד ומ'ל מכור ירושלם

עָכִיר בֵּיתֵיהּ יָרִית פַּחְתָּא וְסַכְלָא יֶהֱוֵי עַבְדָּא לְחַכִּימָא לִבָּא׃ פֵּרוּי לְצַדִּיקָא אִילָנָא דְּחַיֵּי וּמְקַבְּלָנָא נַפְשֵׁי חַכְמְתָא׃ הֵן צַדִּיקָא בְּאַרְעָא מִתְחַסַּן וְרַשִּׁיעֵי וְחַטָּאֵי סָיְפִין מִן אַרְעָא׃ מַן דְּרָחֵים מַרְדּוּתָא רָחֵים יְדִיעְתָּא וְסָנֵי מַכְסְנוּתָא בּוּרָא הוּא׃ טָב מַאן דְּקַבִּיל רְעוּתֵיהּ דֶּאֱלָהָא וְגַבְרָא רְשִׁיעָא רוֹעֵיעָא תַּרְעִיתֵיהּ׃ לָא נִתְקַן בַּר נְשָׁא בְּרִישְׁעָא וְעִקְּרֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי לָא נָזוּעַ׃ אִיתְּתָא כְּשִׁירְתָּא כְּלִילָא לְבַעְלָהּ וְאִנְתְּתָא בִּישְׁתָּא הֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקֵיסָא הֵיכְנָא מְיַבְּדָא גַּרְמוֹן דְּגַבְרָהּ׃ מַחְשַׁבְתְּהוֹן דְּצַדִּיקֵי דִּינָא מְדַבַּרְנוּתָא דְּרַשִּׁיעֵי רַמְיוּתָא׃ מִלֵּי דְּרַשִּׁיעֵי כָּמְנִין לִדְמָא וּפוּמְהוֹן דְּתְרִיצֵי מַפְצֵי לְהוֹן׃ נִתְהַפְּכוּן רַשִּׁיעֵי וְלָא נִשְׁתַּכְּחוּן וּבָתֵּיהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְקוּם׃ גַּבְרָא מִשְׁתַּבַּח בְּפוּמֵיהּ דְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ וַחֲסִיר רַעְיָנָא יֶהֱוֵי לְשִׁטוּתָא׃ טָב דְּהוּא זְלִילָא וְעַבְדֵי אִית לֵיהּ מִן הָווּ דְּמִתְיַיקַּר וַחֲסִיר לַחְמָא׃ יָדַע צַדִּיקָא נַפְשָׁא דִּבְעִירֵיהּ וְרַחֲמֵיהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי נַכְרָיוּתָא׃ דְּפָלַח בְּאַרְעָא יִסְבַּע לַחְמָא וּדְרָדֵיף בָּתַר סְרִיקוּתָא חֲסַר רַעְיָנָא הוּא׃ דְּאִית רַשִּׁיעָא מְצוֹדְתָא בִּישְׁתָּא וְעִיקָּרֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי נִתְקַיָּים׃

רש"י

עוכר ביתו ינחל רוח׳ אדם עצל שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה׳ סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול׳ פרי צדיק׳ גמול פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם להם לעולם׳ ולוקח נפשות חכם׳ מי שהוא חכם קונה לו נפשות ש שמלמדים דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן׃ הן צדיק בארץ ישולם׳ למה יבטח הרשע בשעה שמצלחת לו הלוא הוא רואה שהצדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחיים׳ ואף כי רשע וחוטא וכל שכן שסופו של רשע להשתלם לו או בחייו או במותו׳ טוב יפיק׳ תוכיח מן הקב"ה נחת רוח להבוא טוב לעולם׳ ואיש מזמות ורשעי׳ בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריות להבוא רעה׳ וכן הוא אומר ותוטא אחד יאבד טובה הרבה׃ לא יכון אדם ברשע׳ לא יתכונן׃ וכרקב הנרקב תוך העצמות כן אשה מבושה ורעה שמעשיה בושים׃ דברי רשעים ארב דם׳ יועצים לרצוח נפשות או על ידי עדות שקר׳ ופי ישרים כשומעים את עצתם ומצילים לנרדפים שמגלים את עצתם או אם עדים הם מזימין אותם׃ הפוך רשעי׳ כמו להפוך כהפכת רגע כהפכים׳ ואינם כלים כגון סדום׃ ובית צדיקי׳ יעמוד׳ יתקיים׃ לפי שכלו יהולל איש׳ אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו׳ ונעוה לב׳ שהכיע לבו לגמרי מן התור׳ הוא והיה לבוז׳ נעוה׳ כמו נעויתי משמוע׳ וכן בן נעות המרדות׃ ויש לומר נעוה מי שלבו כנוע מגזרת כוע וכדי כאשר אחר צוה מגזרת צוי׃ טוב נקלה בעיניו ונעשה עבד לעצמו׳ ממתכבד בעיניו ואומר נכאי הוא לי לעמול במלאכ' שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם׃ יודע צדיק נפש בהמתו׳ מה בהמתו ובני ביתו בריכי׃ עובד אדמתו ישבע לחם׳ כמשמעו׳ ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישכח׃ חמד רשע׳ להיות כזין ומצודתם מתכור ל רעים שצדין את הבריות בגזלה ׳ ויחמס׃ ושרש צדיקי׳ יתן מה שהוא ראוי ליתן והוא פרי׃ בפסע

רלבג

עוכר ביתו׳ מי שהוא משחית ביתו ר"ל כגון בנין הגוף ואיבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלת המכוון בהם הנה הוא ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת ותחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר"ל שסבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצ' במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל ועמלו אשר עבד בו יהיה ל לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש׃ פרי צדיק עץ חיים׳ כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים ומי שהוא ל לוקח ומוסף לעבודות הנפשיות החומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו ה החיים הנצחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צ צדיק הוא עץ שיתן ח חיים וזה כי לא די ל לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה א אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות ה האנשים ומוסף אותם לעבודת השם יתברך שיקנו כלם החיים ה הנצחיים׃ הן צדיק בארץ׳ הנה הצדיק לא יספיק לו קנין ה החיים הנצחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה עליו יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מ מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הצילו הש"י מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימים וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמר לו הנביא גם יי' העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימות כמו שזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כל כך כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגות על היושר׃ אוהב מוסר׳ מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות גם כן׃ טוב יפיק׳ האיש הטוב יוציא רצונו מהש"י כי השגחתו דבקה בו עם שרצונו רצון הש"י כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש הנמשך אחר מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש"י ויחייב אותו בשיביא עליו מהרע במר שמרד׃ לא יכון׳ לא יכונן בכין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט סבה ימחה ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד׃ אשת חיל׳ הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה ואולם האשה המתעצלת במעשים היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמז בזה אל האשה המשרתת השכל בשתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת לו אך תתרשל מזה והיא מתאחרת ובושת הנה היא לו כרקב בעצמותיו כי היא תמנע ממנו השלימות׃ מחשבות צדיקים׳ אין צ"ל כי מה שיתדלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה׃ דברי רשעים׳ מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר לארב דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרים הם בהפך זה כי הם להציל העשוקים משפיכות דמים׃ הפוך רשעים ואינם׳ הש"י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צריך לומר שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם׃ לפי שכלו׳ האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא נעוה השכל ר"ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשאו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל יגנחוהו המתוכחי' עמו ויטיבהו הבוז לזאת הסבה׃ טוב נקלה׳ טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שיגיע טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון׃ יודע צדיק׳ הצדיק יודע נפש בהמתו ותשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון בנפש בהמתו הנפש החמרית שהיא לאדם במה שהוא בהמה לא במה שהוא אדם ואמנם מה שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע תאותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו באלו התכונות׃ עובד אדמתו׳ מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עשות מלאכתו יהיה בה כאילו תאמ' שהם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר חברת ריקים ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת׃ חמד׳ הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשות החמסים כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם במדות ובעיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות והמושכלות הראשונו' והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים׃ בפסע

אבן עזרא

עוכר ביתו׳ באולתו הוא נוחל רוח והבל ועבדו של האויל לחכם לב לנחלה כי יקנהו ממנו והודיע כי האויל משחית קנינו והחכם קונהו בחכמתו או האויל הוא עבד לחכם׃ פרי צדיק׳ פרי מחשבות שכלו ללמדם מוסר מפיהו כפרי עץ החיים׳ ולוקח מענין כי לקח טוב ופי' ומחכים נפשות חכם ומודיעם המוסרים וכמו מה יקחך לבך יחכימך פ"א קונה כמו המביאו' את המקחות ובלשון חז"ל קורין ל לקנין מקח כלומ' קונה נפשות כעבדי' ושפחות כענין ועבד אויל׳ פ"א ולוקח נפשות בחכמתו יבא אותו מרע׃ בעודו בארץ ישולם׃ בעודו חי ישולם לו השם מעשה הטוב׳ אף כמו כן הרשעים ישולם שכר פעולתם טרם מ מותם שענין אל כמו ישלם לו׃ אוהב מוסר׳ מי שהוא אוהב הדעת הוא א אוהב המוסר שייסר רוחו׃ טוב׳ לא׳ שנים דבקים׳ יפיק פי' יוציא כלומר איש טוב יוציא רצון השם כלומ' הוא ירצה בו׃ ואיש מזימות מחשבות רעות ירשיע השם בהשפטו על כן אחריו לא יכון אדם ברשע׳ כל ימות בעת צרה׳ ושרש משל למחרית זרעם אחר מותם׳ כ"א ושרשם שלא ימוט כן הצדיקים יעמדו ולא ימוטו׃ חיל׳ מן חילך פי' ממון כלומר האשה שתקנה ממון היא עטרת בעלה שבעבור' יכבדוהו כאשר המלך נכבד בעטרת ראשו׳ בעצמותיו׳ שלא תועיל רפואה כן אשה מבישה נותנת בושה לבעלה והיא מפסדת הממון׃ מחשבות׳ דברי׳ הפוך׳ שלשה דבקים׳ ופי' יחשבו הצדיקים לעשות משפט והרשעים יועצו לרמותם וכאשר לא יוכלו ידברו הרשעי' לארוב דם הצדיקי' ולהרוג אותם׳ ופי ישרי' שידברו היושר יצילם פיהם מיד האורבים להם׳ הפוך השם יהפוך אותם ממקומם׳ ובית צדיקי' חושבי משפט יעמוד ולא יהפך׃ לפי שכלו׳ טוב׳ שנים דבקים׳ וכן פי' בעבור פיהו שידבר השכל ישבחוהו בני אדם ומעוות הלב יבוזו לו ונקלה ונמאס בעיניו ובשכלו קונה עבד לו טוב ממתכבד שהיה מרובה ממון והפסידו באולתו ואחרי כן היה חסר לחם ומתכבד לשון הרבה וכן כבד מאד או מתכבד כנגד נקלה כלומר שהוא נכבד בעיניו והוא חסר לחם טוב הנקלה׃ נפש בהמתו׳ אף כי נפש חסר כלומר יודע צורך נפש בהמתו׳ ורחמי רשעים כרחמי אכזרי כלומר אינם מרחמים׃ עובד׳ כי האדם נברא לעבוד האדמה ולחיות מעמלו על כן ישבע לחם ומקבב לרדוף הריקים הוא חסר דעת׃ מצוד׳ שיצודו הצדיקים חומד הרשע לצוד כמו כן׳ יתן כלומר פרי או פארות ולא יוכל הרשע לצוד או יתן כל אחד מהצדיקים שרש למטה רמז לזרעו הנשאר אחריו׃ בפסע

בפשע. בעבור פשע שפתיו יוקש איש רע כענין פי כסיל מחתה לו. ויצא מצרה צדיק ימלט בצדקתו כענין רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה׳: מפרי פי איש ישבע. מפריו שידבר הצדק ולא ידבר הפשע ישיב לו השם: דרך. האויל לחשוב דרכו ישרה ואינו מאמין למוכיח ומי שישמע לעצת אחרים חכם: אויל. ביום לכתו עם בני אדם אז יודע כעסו שיכעס עמהם. וכוסה קלון שידבר עליו האויל ויסתירהו הוא חכם כענין אל תען כסיל. פ״א מי שלובש קלון

בפשע שפתים מוקש רע. האיש הרע הוא בפשע אשר שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני נועם דבריו ותקונם כמו שהוא מבואר: מפרי פי איש ישבע טוב. מפרי דברי איש ישבע טוב כמו שפל המעשים יושב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שטעם אותו מהמעשים אם טוב ואם רע כ״ש על המעשים: דרך אויל ישר בעיניו.

ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסימ׳ גמס׳ בתלים סימ׳ נ״ד: ושומע ד׳ חס׳ וסימ׳ ראה דבריך טובים. ושמע לי ישכן בטח. ושמע לעצה חכם. ושמע תוכחת קונה לב: ארגיעה ג׳ חד חס׳ וסימ׳ כי ארגיעה אריצנו. כי ארגיעה ארוצם כן כתיב. ועד ארגיעה לשון שקר. ארוצם חס׳ יו״ד. ראי״תי בלבו״ל בספרי המסרה בהאי סימן יש״מי שמב״יא לאור עמ״ים ארג״ע

בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם יָשׁוּב לוֹ׃ טו דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם׃ אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם׃ יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה׃ יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא׃ שְׂפַת־אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ כ מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה׃ לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ׃ אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס׃ כה דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ לֹא־יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן־אָדָם יָקָר חָרוּץ׃

בְּחוֹבָא דְשִׂפְוָתָא מִתְקַל בִּישָׁא וּפָלֵיט צַדִּיקָא מִן עַקְתָא׃ גַּבְרָא מִן פֵּירֵי פוּמֵיהּ יִשְׂבַּע טַבְתָא וְכָל בַּר נָשׁ הֵיךְ טוּבָן אִידוֹי מִתְפְּרִיעַ׃ אָרְחֵיהּ דְסַכְלָא תְּרִיצָא בְּאַפּוֹי וּדְשָׁמֵיעַ לְעֵיצָתָא חַכִּימָא הוּא׃ שַׁטְיָא בַּר יוֹמֵיהּ מוֹדַע רוּגְזֵיהּ וְעָרִי מְכַסֵּי צַעֲרֵיהּ׃ מַאן דְּמַסְהִיד הֵימָנוּתָא נִיתְנֵי צְדִיקוּתָא וְסַהֲדוּתָא דְשִׁיקְרָא רַמָאָה הוּא׃ אִית דְּאָמְרִין סַפְסֵירָא רַגְשָׁא וְלִישָּׁנָא דְחַכִּימֵי מָאסֵיהּ׃ שִׂיפְתָא דְקֻשְׁטָא תִּתַּקַּן לְעָלַם וְסַהֲדָא מִכְתַּרְהֵב בְּלִישָּׁנָא דְשִׁיקְרָא׃ רְמִיוּתָא בְּלִבְהוֹן דְחַשְׁלִין בִּישְׁתָא וּלְאִלֵּין דְיָעֲצִין שְׁלָמָא חֶדְוְתָא תֶּהֱוֵי׃ לָא שַׁפִּיר לְצַדִּיקָא כָּל מַדְּעַם זַעֲוָתָא וְרַשִׁיעֵי מַלְיָן בִּישְׁתָא׃ מְרַחֲקָתֵיהּ דֶאֱלָהָא סִפְוָתֵיהּ דְשִׁקְרָא וּבְאִלֵּין דְעָבְדִין הֵימָנוּתָא מִתְרְעֵי׃ בַּר נָשׁ עֲרִימָא מְכַסֶּה יְדִיעְתָא וְלִבְהוֹן דְסַכְלֵי סָאנֵי יְדִיעְתָא׃ אִידָא דְתַקִּיפֵי תִשְׁלַט וְרַמָּאֵי יְהוֹן לְמַסָּא׃ מִילְתָא דְחִילְתָא בְּלִבֵּיהּ דְגַבְרָא מִירַתְּלָא וּמִילְיָא טַבְיָא מַחְדְיָא לֵיהּ׃ טַב מִן חַבְרֵיהּ צַדִּיקָא וְאָרְחֵיהוֹן דְרַשִׁיעֵי מַתְעֵי לְהוֹן׃ לָא נִסְתְּקַבַּל צֵידָא לְגַבְרָא נְבִילָא וּמָזְלֵיהּ דְבַר אֵינַשׁ דַהֲבָא יַקִּירָא׃ בארחא

ומשמ״ט כ״י ארג״עה ארוצ״ם וי״ש מ״י שמשמ״ט לא״ור עמ״ים ארג״ע וא״ן חכי״ן חזו״נא דאי״נון ג׳ ארג״עה ולא״ור עמ״ים ארג״ע טעו״ת כ״י הוא נקרא ארג״ע וא״ם היה חס׳ ה׳ הי״ה נכנ״ה במסורת עם אותן הכ״ט חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי״ן ומ״ה דמסרנ״א בי״רמי׳ סימ׳ מ״ט דמנ״ינא לא״ור עמ״ים טעו״ת ע״ש׃

ואונה. מן אנה לידו ענייתו עילה וסבה. ורשעים הם מלאים מחשבות רע לא יוכלו לסבב שום און על הצדיק. או רע רמז לצרות שיהיו שבעים ומלאים מהם: שפתי שקר. הוא ... אמונה הם הדייקים השם ירצה בם בעבור שלא יאמינו לעדי ... אמונה שלא אבי להעיד שקר: אדם ערום. וחכם מסתיר חכמה ... ולב כסילים יוריע ויכריז אולתו כמו ואמר לכל סכל הוא:

יש בוטה. יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמי שידקרם ב... לשון הרע או שם רע ואולם לשון חכמים לא די שלא יזיק אבל ... להסיר החלאים הגדולים מריב לשונות מתוני המדות והדעות: ... דבר אמת יהיה נכון וצודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים ... שקר אם היה שבמקרה יצדק בעת מה לא יתקיים כי אם עד רגע ... מאד לא יתכן שיצוייר קצר ממנו לפי הנחת הלשון והמשל שנאמר ... מנר שקרה לראובן הרופא שהוא בוכה אך אם נאמר הרופא ירפא ... יצדק תמיד: מרמה בלב חורשי רע. תמנא המרמה כי ... במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום ו... עצינם והשתדלותם תמיד לשלום ולטוב תמוב שמחה להם כי לא ... במרמה אשר חשבו הרעים עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי ...

באֹרַח־צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת׃ בֵּן חָכָם מוּסַר אָב וְלֵץ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יֹאכַל טוֹב וְנֶפֶשׁ בֹּגְדִים חָמָס׃ נֹצֵר פִּיו שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ פֹּשֵׂק שְׂפָתָיו מְחִתָּה־לוֹ׃ מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל וְנֶפֶשׁ חָרֻצִים תְּדֻשָּׁן׃ דְּבַר־שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק וְרָשָׁע יַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר׃ צְדָקָה תִּצֹּר תָּם־דָּרֶךְ וְרִשְׁעָה תְּסַלֵּף חַטָּאת׃ יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב׃ כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה׃ אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ׃ רַק־בְּזָדוֹן יִתֵּן מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה׃ הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה׃ תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃ תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ שֵׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־חֵן וְדֶרֶךְ בֹּגְדִים אֵיתָן׃

כל

בְּאֹרְחָא דְצִדְקָא חַיֵי וְאוֹרַח דְאַבְהָתָנָא לְמוֹתָא׃ בַּר חַכִּימָא מְקַבֵּל מַרְדוּתָא דְאַבָּא וּבְרָא מָמִיקָנָא לָא מְקַבֵּל בַּעְתָא׃ גַּבְרָא מִן פֵּירֵי פּוּמֵיהּ נִסְבַּע טַבְתָא וְנַפְשֵׁהוֹן דְבָזוֹזֵי תִתְחַיּוּת׃ דְנָטַר פּוּמֵיהּ מְזַדַהַר נַפְשֵׁיהּ וּפְתִיחַ שִׂפְוָותֵיהּ סֵיגוּ שַׂנְיָא אִית לֵיהּ׃ מִתְרַגְרְגָא נַפְשֵׁיהּ דְעַטְלָא מִדַעַם וְלָא מַיְיתֵי לָהּ וְנַפְשֵׁהוֹן דְתַקִיפֵי תִּדְהַן׃ מִילְתָא דְשִׁקְרָא סָנֵי צַדִיקָא וְרַשִׁיעָא נִבְהַת וְנֶחְפַּר׃ צִדְקְתָא תִנְטוּר לְאִלֵין דְתַמִימִין בְּאֹרְחַתְהוֹן וְרַשִׁיעָא מְטַלְטַל בְּחֵטוֹהִי׃ אִית דִמְעַתַּר נַפְשֵׁיהּ וְלֵית כָּל מִדַעַם וּמְמַסְכֵּן נַפְשֵׁיהּ וּמְזַלֵיהּ סַגִיאָה׃ אִית לֵיהּ פּוּרְקָנָא דְנַפְשֵׁיהּ דְגַבְרָא עוּתְרֵיהּ וּמִסְכֵּינָא לָא מְקַבֵּל בַּעְתָא׃ נוּהְרָא דְצַדִיקֵי נְהִוֵין וּשְׁרַגָא דְרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ׃ לְחוּד בְּזֵדְנוּתָא אַתְיָא מַצוּתָא וְאִלֵין דְמִתְמַלְכִין חַכִּימֵי אִנוּן׃ מָזָלָא מִן עֲוָולָא דְמָרֵי יַזְעַר וּדְמַכְנִישׁ וְיָהִיב לְמִסְכֵּינָא יִסְגֵי מְמוֹנֵיהּ׃ טָב מִן דִמְשַׁדֵי לְמַעְדְרוֹ טָב מָאן דְתָאֲלֵי בְּסִבְרָא וְאִילָנָא דְחַיֵי רִיגְתָא מַיְיתָא׃ דְבָזֵאי עַל מִילְתָא נִתְחַבַּל מִינָהּ וּדְדָחִיל מִפּוּקְדָנָא מִשְׁתַּלֵם טַבְתָא׃ נִימוּסָא דְחַכִּימָא מַבּוּעֵי דְחַיֵי לְמִסְטֵי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃ שִׂכְלָא טָבָא יָהִיב חִסְדָא וְאֹרְחָא תַקִיפָא דְבָזוֹזֵי תֵיבַד׃

מוסר י"ב פתחין וסימ' נמסר בירמיה סימ' ל' ובסיפר' סימ' ז': לא שמע ה' וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם' וירא כל יש' כי לא שמע וכל יש' דדה"י, בן חכם מוסר אב, כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה: ורשע ה' וסימ' והכרתי ממך צדיק ורשע ודבתריה יען אשר הכרתי ממך, ורשע ואהב חמס, תם ורשע הוא מכלה ורשע יבאיש ויחפיר:

נועצים ה' ומל' וסימ' איך אתם נועצים, ומה אתם נועצים תרויהון דמלכים וחבריהם דדה"י גבי רחבעם, רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה: ישלם ג' וסימ' הן צדיק בארץ, ולך ישלם נדר, בז לדבר יחבל לו:

רש"י

באורח צדקה חיים. ודרך נתיבה של צדקה אל מות לא ימות: בן חכם ישמח אב. מקרא קצר הוא בן חכם שואל ואוהב מוסר אב. וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם: ולץ לא שמע גערה: שאינו מקבל תוכחו': מפרי פי איש יאכל טוב. משכר תורתו יאכל טוב בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. ונפש בוגדים חמס. ואוכל בוגדים חמס. כמו אם יש את נפשכם. בל תתנני בנפש צרי. נוצר פיו שומר נפשו. פושק שפתיו פותח שפתיו כדבר תמיד כל רוחו מן ותפשקי רגליך לכל עובר: מתאוה ואין נפשו. עצל מתאוה נפשו לכל טוב ואין. ונפש חרוצים תדושן. ישרים האוכלי יגיע כפיה'. זהו משמעו לפי פשוטו. ולפי משלו לעתיד יראה בכבוד ת"ח ויתאוה ולא ישיג לו: דבר שקר ישנא צדיק. הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו' ויבאיש ויחפיר את הבריות בכך: ורשעה תסלף חטאת. כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קראהו חטאת: ותשמעות את החוט' תסלף רשעתו' תקלקל אותו ותשפילהו כל סלוף קלקול וכשלון הוא כמו אולת אדם ת' תסלף דרכו תבוא עליו רעה: יש מתעשר ואין כל. מראה עצמו עשיר: ד"א יש אדם שהוא מתעשר בכוכבים ואין לו כלום בתחלתו. ויש שהוא בא לידי עניות ממחון גדול; ד"א מתעש' בגזל עניי' ובסוף אין לו כלום. ויש מתרושש על ידי שפזר ונתן לאביוני' והון רב מוכן לו: כפר נפש איש עשרו. עשרו של אדם הוא כפר נפשו שעשה ממנו צדקה. ורש לא שמע גערה. ובדבר שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו. ד"א כפר נפש איש עשרו תורתו. ורש בדברי תורה. לא שמע גער אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר. ומדרש אגדה על מחצית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור: ידעך. לשון קפיצה שהלהבה קופצת ונכרתת: רק בזדון יתן מצה: מחלוקת. ואת נועצים ועם העוסים בעצה תלין חכמה. הון מהבל ימעט עושה גרסתו חבלות חבלות ימעט שמשתכח ממנו מעט מעט: תוחלת ממושכה: מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה. מחלה לב. מבולה חולה ללב [illegible] ועץ חיים תאוה באה [illegible]

רלב"ג

באורח צדקה, באורח הצדק והיושר במדות ובדעות ישיגו החיים הנצחיים והיה דרך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שיושגו בה לא ישיגם מות: בן חכם, הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מיישיר אל הפנת החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהפנת החכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע נער' מאביו כמו העניין באדניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית: מפרי פי איש, ודבורו בחכמה יאכל טוב המדבר בעצמו כי בהוציאו הדברים בפיו תשלם לו יותר החקיר' בהם וכ"ש שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדי' יהיה פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והתבוננותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פיהם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג"כ הוא מהפלגת החלוף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים: נוצר, מי שהוא נוצר פיו ושומ' אותו מלדבר הוא שומר נפשו מכמה רעות וצרות כי הדבור סבה פעמים רבות להגעת הרעות ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלימות אם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר במה שאפשר לו להשמט ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה וחתת:

מתאוה, הנה נפש העצל מתאוה הקנינים או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקניניים ואמנם נפש הזריזים הוא מהגדולות שבסבו' אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקנינים: דבר שקר, הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שבסבתו יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו: צדקה, הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין ענין כי הוא מתישר בדרך התם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעוותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיסבב ממנו מה שיזם לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהש"י מפר מחשבות הרשעי' תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורנו לספר איוב: יש מתעשר, יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן העניין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מגודלת היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה סבות רעות ומתנבלו על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם: כופר נפש, אך העשיר יש לו שואלי רבי' מפני חמדם עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ופייסים ובהיות העניין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעו' והגערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בושת למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמנ' למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד: אור צדיקים, אור לצדיקים ישמח תמיד במושביו אשר יתעצם בהם ושב שכל נקנה ותכלית זאת השמחה תהיה אחר הפרד מהחומר ואמנם לב הרשעים שהוא לקחת בו התחבולות והערמות לעשות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נכבר ודעך: רק בזדון, האיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה לחרחר ריב עם האנשים ומי שימצא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה, או ירצה בזה מי שתכונתו לחרחר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתעירהו לזדון ומי שהוא איש חכמה ימצא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברים מזולתם כדי שישלם להם העצה: הון מהבל ימעט, הנה ההון מתחבר מדבר שהוא הבל וימעט מאד כאלו תאמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיתחבר מהם דבר מופלג ולזאת הסבה מי שהוא קובץ או החלקי' המעשי' על ידו חלק אחר חלק ירבה לו הון וזאת הערה טוב למי שישתדל בשלימות הקנין מפני שלא יבוז החלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל הדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי: תוחלת, הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת ואולם התאוה שתבא בקלות יתערב לבעל התאוה כאלו היא עץ חיים: בז לדבר, מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה ישחת ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מכות השם לשמרם בלב ולעשותם הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בו לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בש"י: תורת חכם, היא לו מקור חיים כי ממנה תוצאות חיים הנצחיים ובה ג"כ מקור חיים להצילו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מושגח מהש"י: שכל טוב, השכל הטוב אשר למשכיל תן חן לשאר האנשים לדרוך בדרכיו מצד ערבות הדרך ההיא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו שן סלע ומצורה ולזה אמ' איתן מושבך ושים בסלע קנך

כל

אבן עזרא

בארח, פי' בעבור ארח צדקה ישיגו חיים הצדיק והם חיי נפש או יחיה ימים רבי', ודרך נתיבה, של צדקה, אל מות שיהיה מות הנפש כמות הגוף או לא ימות כמות הרשע: מוסר אב, שיסרהו אביו כי ידע שיקבל המוסר בהיותו חכם, ובן לץ לא ישמע גערת אביו כי איננו רוצה ליסרו בגלל ליצנותו וידע כי לא יקבלהו או לא יאבה לשמוע לאשר יסרהו: מפרי, יאכל, עומד במקום שנים וכן הוא מפרי פיהו יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדים יאכל חמס מיד חומס או החמס שעשו: נוצר פיו, מדבר רעות או ישמור נפשו מצרה, פושק, פותח מן ותפשקי רגליך פירוש פותח שפתיו לרב' אשר לא נכון מחתה תבא לו: מתאוה, מאכל, ואין נפשו של עצל ואין לו מאומה, ונפש חרוצים המתנודדים, תדושן תשבע דשן: דבר שקר, דבר עדות שקר, יבאיש ישנא הצדיק כדבר באוש וכמוהו להבאישני כ כלומר יכלים הצדיק: תצור תם, איש תם דרך, ורשעה תסלף חטאת איש חטאת ותעותהו: יש, כופר' שנים דבקים מתעשר שיעלה בעושר ולא היה לו כל מאומ' ומתרושש שישוב רש והיה לו ממון רב ואין לאח מעלה על זה כי העשיר אם יתפש בעבו' ממונו יתן עושר כופר נפשו אבל רש לא ישמע גערת שוטר ונוגש: אור, ישמח, דרך משל כי כשזורח ידמה כאלו הוא שמח כמו ישיש כגבור ואור צדיקי' כאור העולם הבא או אור תשועה כענין אור נגה עליהם והיתה אורה, פ"א יתכן להיות האור והנר רמז לנשמתם האצולה מאור השם ודימה נפש הצדיק לאור השמש הזורח ונפש הרשע לנר שאין לו העמדה ויכלה ואמר ישמח כענין תגל נפשי, ונר רשעים ידעך שתמות נפשם בלא עתם והוא נכון כענין נר אלהים נשמת אדם: רק בזדון, בעבור זדון שיזיד איש על רעהו יתן המזיד מצה ומריבה כלומר הזדון גורר המצה, נועצים שיעצו שלא יעשו בזדון עמהם חכמה ואת כמו ועם: מהבל ימעט, בגזלה ובגנבה לא יצלח, וקובץ על יד בעבור טורח יד הוא ירבה הונו וכן ויברך יי' אותך לרגלי בעבור טורח רגלי: מחלה, מפעלת פי' מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל, ועץ חיים וכעץ מרפא כן תאות המתאוה כשתבאהו ויתכן שהוא הקובץ על יד: בז לדבר, המוסר יחבל וישחית לעצתו, וירא מצוה כי הירא מן השם הוא ירא ממצותו, ישולם ישב בשלום: תורת, שהוא מורה לסור ממוקשי מות והפשעים הם המוקשים: שכל, שישכיל לעשות טוב השכל יתן חנו בעיני השם ורואיו, ודרך בוגדי' איתן וחזק דרכם שהמשכיל לא יוכל להשיבם מדרך הבגיד' בשכלו:

כל

[illegible] ואינו עושה · מחלה לב · מבולה חולה ללב · ואין מחלה זה אם דבר כיון והסירותי מחלה מקרבך אלא כמו מעלת גרו: · ועץ חיים תאוה באה · [illegible] הרי הוא כעין חיים תוחלת שהוחיל הקדו' ברוך הוא לישראל [illegible] שישובו והם לא שבו סוף באה להם לתחלה לב [illegible] עץ חיים היא להם · בז לדבר יחבל לו [illegible] דוד שאמ' לפני הקב"ה רבונו של עולם [illegible]

אבן עזרא

כל ערום · שהערמה בלבו יעשה מעשהו בדעת · וכסיל יפרוש אולתו לפני אחרי' · פי' אחר יעשה בעבור דעת כלו' יעשה ערמה ללמד דעת : מלאך רשע · אם הוא רשע הוא יפול ברע · ואמונים שם דבר כלומר ציר אמונות מרפא לשולחי' אותו : ריש וקלון · שיקלוהו אחרים שכיהם יבאו לאיש שיפרע מוסר מלשון תפרע · ושומר תוכחת שיוכיחוהו ·

רלבג

כל ערו' יעשה בדע' · ולזה ישיג המבוקש ואולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן שלא ילך בשום חלק מהדרך לפי הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו : מלאך רשע · מי שהוא שליח האיש הרשע יפול ברע ויפח' מפני זה הרשע אשר הוא בעליו ואולם מי שהוא שליח איש אמוני' לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפ' לאולתו

יפל ג' חסרים בסיפ' וסימ' באין תחבלות יפל עם · וברשעתו יפל רשע · מלאך רשע יפל ברע : נהיה ח' וסימ' בריש מלכים סימ' א' · יהלוך וקרי' הולך והוא חד מן ס"ב מלין דכתיב מוקדם ומאוחר וסי' במס' רבת' במערכ' אות הוי"ו בס"ד : ניר ח' וסימ' נמס' בירמיה ריש סימ' ד' · נספה ב' וסימ' ויש נספה בלא משפט · מפני צריך דד"ה · תחסר ג' ב' קמץ וא' פתח

כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃ מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא׃ רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד׃ תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע׃ הָלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וְחָכָם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ׃ חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב׃ טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֶא׃ רָב־אֹכֶל נִיר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃ חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר׃ בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃

כָּל עֲרִימָא עָבֵיד מִדַּעְתָּא וְסִכְלָא פָּרֵיס לֵיהּ לְשַׁטְיוּתָא׃ שְׁלִיחָא בִּישָׁא יִפֵּל בְּבִישְׁתָא וְאִיזְגַּדָּא מְהֵימְנָא אַסְיָא הוּא׃ מִסְכֵּינָא וּמָאן לֵיהּ צַעֲרָא מָרֵישׁ מַרְדּוּתָא וּדְמִזְדְּהַר בְּמַכְסֵינוּתָא מִתְיַקַּר׃ רִיגְתָא דְיָאָיָא תְּבַסֵּם נַפְשָׁא דְמִתְרַחֲקָא דְסַכְלֵי פְּרִיקָא מִן יְדִיעֲתָא׃ דִּמְהַלֵּיךְ עִם חַכִּימֵי נִתְחַכַּם וּדְמִתְחַבַּר לְסַכְלֵי נִבְאַשׁ לֵיהּ׃ לְחַטָּאֵי תִּרְדַּף בִּישְׁתָא וְצַדִּיקֵי יִשְׁתַּלְמוּן טָבְתָא׃ גַּבְרָא טָבָא מוֹרִית לִבְנֵי בְּנוֹהִי וּמִתְנְטַר לְצַדִּיקָא עוּתְרֵיהּ דְּחַטָּאָה׃ רַבָּא אָכִיל אֲרַע מִסְכֵּינָא וְאִית גַּבְרָא מִתְנְגִיד בְּלָא דִינָא׃ דְּחָשִׂיךְ שִׁבְטֵיהּ סָנֵיהּ בְּרֵיהּ וּדְרָחֵים לֵיהּ מְקַדֵּם לֵיהּ בְּמַרְדּוּתָא׃ צַדִּיקָא אָכִיל וְשָׂבְעָא נַפְשֵׁיהּ וְכַרְיָסֵי דְרַשִּׁיעֵי תֶּחְסָר׃ חַכִּימְתָא דְנִשַּׁיָּא בְּנַיָּא בֵּיתָא וְשַׁטְיָתָא בִּידָהָא עָקְרָא לַהּ׃ דִּמְהַלֵּיךְ בְּתְרִיצוּתָא דָחֵיל מִן קֳדָם אֱלָהָא וּדְעָשִׁיר בְּאוֹרְחָתֵיהּ שָׁאֵט לֵיהּ׃ בְּפוּמֵיהּ דְּשַׁטְיָא נַסְבָא דְּצַעֲרָא וְשִׂפְוָתְהוֹן דְּחַכִּימֵי נָטְרָן אִנּוּן׃ אֲתַר דְּלֵית תּוֹרָא דְּכִין אוּרְוָתָא וְסוּגְעָא דְעַלַּלְתָּא בְּחֵילֵיהּ דְּתוֹרָא׃ סָהֲדָא מְהֵימְנָא לָא מְכַזֵּב וּדְמַמְלֵל כַּדְבוּתָא סָהֲדָא רַגְלָא הוּא׃ בָּעֵי מְמִיקָנָא חָכְמְתָא וְלֵית וִידִיעֲתָא לְמָאן דְּמִתְבַּיַּין זְלִילָא׃ איזיל

רלבג

לשמרו מהרע אשר על כן שלחהו שולחו : רים וקלון וגו' · מי שהוא פורע מוסר יבזרוהו האנשים ב בעבור מעט תכונותיו עם שזה יביא להתחכ' ובחכמה ישיג הכבוד באמרו כבוד חכמים ינחלו : תאוה נהיה · תאות האיש הנהיה החלה שלא נמשך אליה תערב לנפש המשכלת כשהיא גבר' על הנפש המתאוה וזה בעינו הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר"ל כי תועב' כסילים סור מרע : הולך את חכמים · מי שהוא רודף את חכמים ורודף ה חברת' הנה הוא יחכם בלא ספק ממה שילמד מחכמתם של צדיקים ישלם השם שכר טוב וסוא הטובה הגדולה ר"ל החכמה ומי שהוא הולך את כסילי' ורודף חברתם ישבר וישחת : חטאים תרדף · הנה הרעה תרדף החטאים ותבא אליה' אל המקום שהם בו ו וההפך בצדיקים כי השם ית' ישלם טוב את הצדיקי' מצד השגחתו עליהם והטוב ההוא י ירדפם ויבא אליהם במקום שהם בו : טוב ינחיל בני בנים · האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בנים לא לבניו לבד ואולם החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי קנינו צפון ושמור להיות לאיש צדיק : רב אוכל · הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהי הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרצוי ימצא להם בשפע בלקיטת' בשבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסד ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם : חושך שבטו · מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה באין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו : צדיק אוכל · הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות הש"י עליו ימצ' לו מזונו עם שהוא ג"כ זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות ואמנם בטן רשעי' תחסר כי הם סומכין על חמסים שיביאו מהם לחמם ולזה תחסר בטנם · חכמו' נשים · הנה כל אחת מהנשי' החכמות בנתה ביתה בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ושומרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מצד העדר השגחתה מהבית וזה הערה גם כן לאשה חכמה המעוררת השכל בחכמה בתוחשה לבנות ביתו בעיונות כי היא עוזרת מאד לבניין הבית ואולם האשה האולת לא תתעורר אליו בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל : הולך בישרו · מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את יי' כי הש"י ייטיב לזה בתורתו ובמצותיו ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה הש"י : בפי אויל · הנה בפי אויל מטה גאוה להשחיתו וההפך בדרכי החכמי' כי הם באופן מהשפלות והפיוס לאנשים שישמרום מכל רע : באין אלפים · הנה יקרה שממציאות הדבר ומהפקדו ימשך דבר אחר · בעינו וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו אוכרות התבואה שאוכלים השורים מלאים בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור · ואפש' שירצה בזה והוא יותר נכון כאש' לא היו שורים של פטם שמפטמים אותם באבוס בר הנה אז יהיו רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבור' השכל היא תאכל פרי תבואתו ותשחיתהו בהשתמשו בהכנתו להתחכם בהגעת תאות החומר ואם ישמשו בה לעבודת השכל יגיעו בפחת רב תבואות בעניינים העיוניים : עד אמונים לא יכזב · מי שלא יכזב והוא מי שמואס השקר הוא בהכרח עד אמונים כשישאל על עדות מה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר : בקש לץ חכמה ואין · הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללימוד ואולם הנבון נקל היותר עמוק שיהיה בעניני הבינה · והוא ידיעת קדושים ר"ל ידיעת מלאכי השרת : לך

אבן עזרא

יכובד שיכבדוהו השם כענין כי מכבדי אכבד : תאוה נהיה · דבק בעליון וכן הוא מי שהתאוה לשמור התורה והיתה כאשר התאוה תערב לנפשו ותנעם לו · ותועבת כסילים מי שהוא סור מעשות רע סור פעול ורועה · מלשון רעך · ירוע ישבר : תרדף · פועל יוצא כלומר הרעה שעשו החטאים היא מסבבת שירדפו אחריהם · ואת צדיקים שעשו הצדק השם ישלם להם שכר טוב : טוב · איש טוב יעזוב נחלה לבני בניו · וצפון · השם יצפון לצדיק ממון החוטא כענין רשע יכין וצדיק ילבש : ניר ראשים · יתכן להיותו שם פועל מן נירו לכם ניר כמו רב אוכל יהי לראשי' בעת שיזרעו ויעבדו את ה האדמה כענין עובד אדמתו ישבע לחם · ויש איש נספה בעבור שאינו יודע משפט כ נירה וזריעה כמו ו ויסרו למשפט שהוא מדבר על ענין הזריע' : שחרו · ייסרהו בכל שחר : צדיק אוכל · עד שתהיה שבעה · תחסר מאכל שלא תהיה שבעה : חכמו' · החכמה היא תבנה ביתה ואשת אולת בידיה תהרוס ביתה : הולך בישרו · בדרך ישרו · בוזהו לירא השם : חוטר · מטה והוא רמז ללשון שנמשלה למטה כלומר בתוך פי האויל יש מטה והוא הלשון שיכה בה בדבר גאוה · ושפתי חכמים שלא תדברנה בגאוה · תשמורם · תשמור אותם השפה כי על כל אחד ידבר : באין אלפים · בזה הפסוק הזהיר להתעסק בעבור האדמה · אלפים שורים וכן כבשם אלוף כלומר בעבור שאין אלפים כשאר האבוס בר ונקי שאין שם כלום · פ"א באין שורים יש אבוס אחד מן בר מענין לשבור בר והיא התבואה הנקיה מן התבן · ורב תבואות ואבוסים רבים מלאים בר בכח שור והוא נכון : עד אמונים · שם דבר כלומר עד שידבר אמונות · לא יכזב בעת הצורך · ויפיח דובר וכן הוא עד שקר יפיח כזבים : בקש לץ חכמה · ללמד חכמה : ואין בעבור התעסקו בדבר ליצנות לא יוכל לדעתה · ודעת לנבון לאיש נבון נקל ללמד יזכור כמו ודעת לנפשך ינעם : לך

רש"י

כל ערום יעשה בדעת · מעשהו · כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה יפה וגו' · וכסיל יפרוש אולתו · זהו אחשורוש ויבקש המלך יודעים היו שלא ישא לכולם ואף שהיה לו בת מטמיני' : מלאך רשע יפול ברע · כגון בלעם שאמר לו לך עם האנשים · והרשיע לאסוף לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב · וציר אמוני' מרפא · זה משה רבינו : ריש וקלון · דלות וקלון באה על פורע מוסר : תערב לנפש · כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסיל לסור מרע לפי שערב להם למלאת תאותם · נהיה הוה · ד"א תאוה נהיה הב"ה מתאוה שיעשו ישראל רצונו ובהיות תאותו באה ערבה לו · ותועבת רשעי' · שיסורו מרעתם לא למלאות תאותו : הולך את חכמים יחכם ורועה כסילי' המחבר לו כסילים להיות לו רעים · ירוע · ירוצץ : חטאים תרדף רעה · אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו : טוב ינחיל את זכותו ואת ממונו לבני ב בניו · אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי ממון חילו וממונו לצדיק כמה שכתוב ויתנם אחשור' את מרדכי על בית המן : באוכל ניר ראשי' · ראיתי במסורת [illegible]

וסימ' לא תחסר כל בה · וצפחת השמן לא תחסר דמלכים · ובטן רשעים תחסר · קדמ' פתח : בידיה ג' ומל' וסימ' בידיה טוו · תהרסנו · פרשה ציון : בר ל' קמץ סימן כל ברויי דיוסף כגון פר פרויי דבלק כגון פר ואיל קרויי דבלעם כגון ויקר אלהים · בזויי דמשלי כגון בז לדבר כברויי דקהלת כגון ככר · קלו' דדניאל כגון קל קרנא · כלהון קמצין ושאר קרי' פתחין בס"א בר בסיפ' וסימ' באין אלפים אבוס בר :

של מלאך הזונות שמתלף עם בעם ומחיית את שלא הגיע זמנו · אבל אם כן הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו : חושך · שסוכה את בנו שרואהו בקוכו ויצא לתרבות רעה · שחרו מוסר · תמיד לבקרים מייסרהו · לשובע נפשו · דומה שבנו חכמת נשים בנתה ביתה · חכמת נקוד כתח שאינו סם דבר · אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות כמו אשתו של און בן פלת · כמו שאמורים בפרק חלק : ואולת · ואשה שוטה בידיה תהרסנו תהרס ביתה זו אשתו הולך בישרו ירא · מי שהוא ירא ה' · ומי שהוא עוז דרכים כלומר עקום דרכיו · בוזהו להקב"ה : בפי אויל חוטר גאוה של גאוה · כגון פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו · תשמורם · כמו תשמרם · תשמור את החכמים : באין אלפים אבוס בר · באין שורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית · בר · נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין מוצאת כהלכה : ויפיח כזבים : ותמיד מדבר כזב עד שקר : בקש לץ חכמה · כשהוא צריך אל החכמה אינו מוצאה בלבבו : לך

לך מנגד לאיש כסיל ובל־ידעת
שפתי־דעת : חכמת ערום הבין
דרכו ואולת כסילים מרמה : אולים
יליץ אשם ובין ישרים רצון : לב
יודע מרת נפשו ובשמחתו לא־
יתערב זר : בית רשעים ישמד
ואהל ישרים יפריח : יש דרך ישר
לפני־איש ואחריתה דרכי־מות :
גם־בשחק יכאב־לב ואחריתה
שמחה תוגה : מדרכיו ישבע סוג
לב ומעליו איש טוב : פתי יאמין
לכל־דבר וערום יבין לאשרו : חכם
ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח :
קצר־אפים יעשה אולת ואיש
מזמות ישנא : נחלו פתאים אולת
וערומים יכתירו דעת : שחו
רעים לפני טובים ורשעים על־
שערי צדיק : גם־לרעהו ישנא
רש ואהבי עשיר רבים : בז־לרעהו
חוטא ומחונן עניים אשריו :

ה׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ ול׳ · ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ד׳ · ב׳ ותב׳ ב׳ · ר׳ · סית · ל׳ · עניים ק׳

איזיל בארחא אחריתא מן קדם סכלא ולית
בשפותיה ידיעתא : חכמתא דערימא
ביונא דארחא בשטיותא דסכלי רמיותא :
כסילי מותלין בחטהא ובינת תריצי רעותא :
לבא ידיע מרירותא נפשיה ובחדותיה
לא מתערב נוכראה : ביתא דרשיעי
ישתיצי ומשכנא דתריצי מפריע : אית
אורחא דסברין בני נשא תריצא היא
וסופה אורחא דמותא : אף בגוחכא
נכאב לבא וסופא חדותא וחירותא : מן
אורחתיה נסבע מן דמריח לביה וגברא
טבא נסבע מן דחלתיה : שכרא מהימן
לכל מלי וערומתא מתכוין לטבתיה :
חכימא דחיל ומסטא מן בישתא וסכלא
מתחלט בסכלותא ומסביר בה : מן
דכריא רוחיה מתחשיב שטיא דסניא
לגברא דאריכא תרעיתיה : ירתון שכרי
טביותא וכלילהון דערומאי ידיעתא :
נפלו בישי קדם טבי ורשיעי נירתון על
תרעיה דצדיקא : אף לחבריה סאני
מסכינא ורחמי דעתירא סגיעין : חטיא
שאיט לחבריה ומן דיהיב למסכינא טובוהי :
עוולי

הבין ה׳ קמצין וס׳ בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמת׳ לסוסיא ובי אורם ויען יי׳ אלין יען אשר שאת חכמה ומדע׳ והכלבים עזי נפש, כדי עברו יקח אתכם, ט׳ תהיו כסוס כפרד, חכמת ערום הבין דרכו : כשחוק ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסימ׳ הרואים בשחוק שמשון, גם בשחק יכאב לב, קדם מל׳ וד׳ חס׳ כליש׳ בכה״ו וכל נביא׳ דכו׳ חסרי׳ בנ״ב וסימ׳ נמס׳

בירמיה סימ׳ כ׳ ליש׳ אחרינא כל נבי׳ מל׳ במ״ב חס׳ הרואים בשחוק שמשון׳ פתתני יי׳ ואפת, וע״ן בליש׳ אחריב׳ דאית בירמיה סימ׳ כ׳ : נחלו ד׳ קמץ וסימ׳ נמס׳ ביהושע ריש סימ׳ יד : ואהבי ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימ׳ ג׳ : ענוים ד׳ חמיין עניים וקרי׳ ענוים וסימ׳ בתלים סימ׳ ט׳ :

רש״י

לך מנגד לאיש כסיל · התחבר תמיד אצלו ובל ידעת סופך ש שלא ידעת חכמה : חכמת ערום · הוא שהוא חכם להבין דרכו · לכלכל אורחותיו · ואולת כסילי׳ היא התרמה שנלכדו שוכם ש שמביאתם לידי ט טפשות : אוילי׳ יליץ אשם · שהם חוטאים וצריכין לתת ממון לידי שחטאו לו ויליץ בעדם האשם שהם מכוונים במתוכם לו כמו הפלשתים של׳ קחו לכם עכברי זהב ועכברי זהב והבאתם לאהי ישראל אולי יקל ידו מעליכ׳ · אשם אמכר״א בלע״ז · ובין ישרים רצון · אפייזמינט בלע״ז · הקנה מרובה לאשו׳ : לב יודע מרת נפשו · טרחו ויגיעו שעמל בתורה · לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו לעתיד : יש דרך ישר לפני איש עובר עבירה ואומר אין בה עבירה · ד״א לב יודע מרת נפשו · ישראל שהם מרי נפש בגלות והם נהרגים על קדושת השם · ובשמחת׳ לא יתערב זר לעתיד · בית רשעים · בית עשו ישמד · יש דרך ישר לפני איש · דרך עגל ישרה היא בעיני עשו שהוא איש שדה ואחריתה וגו׳ : גם בשחוק שהקדוש ב״ה משחק עמהם בעולם הזה יכאב לבם ל לעתיד לבוא וכן הוא אומר ואתם ת תצעקו מכאב לב : מדרכיו ישבע סוג לב · עשו · ומעליו איש טוב · יעקב : פתי יאמין לדבריה׳ ונכית אחריהם · ד״א בשחוק יכאב לב · שחוק לכסיל עשות זמה וסופו יכאב לב · סוג לב רשע כמו כסף סיגים · סוג הוא שם הנכולת סוג הוא הכסף המעורבב בנכולת · ומעליו איש טוב ומתעל לו לרגע יהי הכריך · פתי יאמין לאנשי רכיל · וערום יבין לאשורו לפסיעותיו · כלומר יבטה מלהרביד וימתין עד יודע לו אם נכון · חכם ירא · מן הפורענות · וסר מרע · וכסיל מתעבר · מתחזק לעבור בחזקה · ובוטח · ומהלך וכוכל בארץ · ירא בטחון מרוב בהבלו בוטח לומר לא תבואני רעה · קצר אפים · התמהר לכעוס בכעס · ואיש מזימות · מחשבות עצה רעה · וערומים יכתירו דעת · ויעשוהו כתר לראשם · וסוף · שחו רעים לפני טובים לעתיד : גם לרעהו ישנא רש · ישנא רש · גם לשון · אמילו לשוב ביניו וגם לאוייבו · ימאס רש · רש לפני הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה : בכל

רלב״ג

לך מנגד לאיש כסיל, להתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה : חכמת ערום, חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילהו אל חפציו ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה השתדלו למצוא דבר און ומרמה יחשב א אבלם שיגיעו בו אל מבוקשם ולזה לא יבינו דרכם ולא יגיעו אליו : אוילים יליץ, האשם הוא סבה שידברו האוילים כי כאשר יראו שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשמם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ויתמהו במה שהיתה החטא׳ הזא׳ ויגידו או מה שהמציאו מהסבות אשר הוא אשם להם כשיחקרו במוס הם בות האשם ואמנם בין ישרים ימצא הסבת הרצון כי הם יבואו בדברי׳ בסבותיה ולזה ישיגו רצונם מ מבורך לזה שהם נעזרים בו מהשם יתברך : לב יודע מרת נפשו, לב האדם והוא השכל יודע מרירו׳ נפשו הבהמית וצערה מצד היות הנפש אחרת אך לא יתערב עמו זרי משאר כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניו׳ : בית הרשעי׳ אף על פי שבנינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין השם ית׳ משגיח בו לשמרו מהפגעי׳ והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו ואולם אהל הישרים אף על פי שהוא חלוש בבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי : יש דרך, שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילי׳ אל מות ואף על פי שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם : גם בשחוק, המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בעניינם רשע הנה יכאב לב כי הם סבה א שיבכר המשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמח׳ היא תוגה לזאת הסבה : מדרכיו ישבע, רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל חטאתיו : פתי יאמין לכל דבר, הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברים מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדרכים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו : חכם ירא וסר מרע, הנה החכם הוא ירא מהדברי׳ ומפחד ובסבת זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא בועט ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה ומפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות : קצר אפים, מי שהוא קצר אפים ר״ל שלא יביט בעניינים כי אם בקצר ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא תבא בדברי׳ בסבותיהם וכן מי שהוא איש מזמות שחושב מחשבו׳ רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנאהו כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כי ימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאלתם וזה ג״כ סבה להתבלבל הרבה מעניניו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו הענינים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאד׳ שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי : נחלו פתאים, הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירו׳ יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר״ל שיעיינו בהתישבות גדול ובפלא כדי שיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו : שחו רעים, הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה תראה שמפלו הרעים לפני הטובים והרשעי׳ ימצאו על שערי הצדיקים : גם לרעהו ישנא רש, הנה האיש העני בממון או בדעת יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה גם כן : בז לרעהו חוטא, הנה מי שהוא מבזה האנשים עד שיגיע מרוע תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומחונן מאד מי שהוא חונן ומטיב על העניים והשפלים :

הלא

אבן עזרא

לך מנגד, בהיות המלה קשורה עם מ״ם הוא ענין ריחוק ובהיות עם למ״ד הוא קירוב לדבר והמ״ם משמש במקום שנים כמ״ם מאל אביך כלומ׳ לך מנגד והתרחק לאיש כסיל ומבלי דעת שהוא איש שפתי דעת כמו התרחק ממנו כלומר מאיש שלא ידעתו חכם : חכמת, הבין, שם הפועל כלומ׳ חכמתו היא תבינהו הדרך הראוי לו, ואולת כסילים היא גוררת המרמה ולעולם יחשבו לרמות אחרים במפלתם : אוילים יליץ אשם, כל אחד מהם והוא מלשון דבור מלשון המליץ בינותם כלומר יליץ לעשות אשם : ובין ישרים רצון, שירצה איש את חברו ופי׳ כענין וחטאתם כסדום הגידו, פא׳ כשיעשה אשם יתלוצץ ואומר שאינו מועיל ב בשביל כך אין מביאי׳ אותו שאין בור ירא חטא וכן בכל החקים אבל האשם אבל ה הישרים רצון לפני המקום שמתכפרין בו עונותיהם אי כמי מ מתלוצצי׳ בעון ולפיכך אין חוטאין : לגזול ו ולחמוס ולהחטי׳ אבל בין הישרים לא תמצא אלא רצון המקום ובני אדם שהיא הדרך ה הישרה ולפי׳ אמ׳ רצון סתם : מרת, ידבר על הנפש המתאוה : יתערב מענין ערב רב כלומר הלב יהיה ראוי שיהיה יודע למרר נפשו ולענותה בצום ולמנעה מתענוגי ה העולם הזה ובשמחתו שישמח לא יתערב דבר זר והוא הינון שלא יתערב בשמחתו והוא שמחת העולם הבא שאין עמה תוגה או שמחת הישועה כענין שמחתי בישועתך : ואהל ישרים, שאינם רוצים בבנייני בתי׳ כמו הרשעים ומואסי׳ חמדת העולם ויושבים באהלים יעמידם השם כעץ פורח : יש, גם, שניהם דבקי׳, פי׳ יש דרך ישר מושם לפני איש והוא דרך המכו׳ ואחר שיושם הדרך לפניו ויסור ממנה ימצא דרכי מות, ומלת גם לרבות על עזיבת דרך ישר וכן הפי׳ גם בעבור שחוק העולם ותענוגיו יכאב לב המתעסק בהם כי השם יכאיבהו ואחרית שמחת ההנאות תבואתהו תוגה : מדרכיו ישבע, עומד במקום שנים, סוג פעול ע״מ מול ועניינו סור והדעת יקרא לב וכן הפירוש מדרכיו שהם דרכי ההבל מהם ישבע איש וסוג מדעת כי השם ישביעהו שכר מעשיו ויאכילהו פרי דרכיו, ומעליו מן עלה זית ודימה מעשיו הטובים במצות הקלות בעלים והחמורות בפרי וכן הוא וישבע אפי׳ מן עלה איש טוב והשבע הוא שכר מעשה הטוב, פא׳ מעליו מקום מעצמו : יאמין לכל דבר, לסור מדרך הישרה, וערום יבין בעבור אשורו הראוי לו והטעם דרכו שלא יסור ממנו, על כן אחריו חכם ירא : חכם, קצר, שנים דבקים, כלומר ירא מהשם וסר מרע וכסיל יתעבר ויכעוס עם אחרי׳ ובוטח שיחיה ומי שהוא קצר אפים שיתעבר בכל עת מעשה אולת, ואיש מזמות מחשבו׳ רעות הוא ישנא שישנאהו השם : נחלו, שחו, שנים דבקים, כלומר האולת היא נחלתם, יכתירו, יקנו כתר הדעת ויעלו לגדולת החכמים על כן שחו רעים שהם הפתאים ליסר הערומים שהם טובים ורשעים וצדיקי׳ כפל הדבר : גם, בז, הלא, ג׳ דבקים, מלת גם לרבות והוא דבק למעלה עם איש מזמות וכן הוא כאשר ישנא איש מחשבות רעות גם בז לרעהו ישנא הרש בגלל רישו, ואוהבי עשיר רבים בעבור עשרו רבים הם ומי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו חוטא הוא, אשריו יהי׳ מאושר מפי המאושרים :

הלא

אבן עזרא

הלא יתעו, באמת הם תועים חורשי רע לפי הזרעותם כי כשיחרום הרע הוא תועה מדרך הישרה, וחסד ואמת יבואון לחורשי טוב בכל עצב, עומד במקום שנים כלומר בעבור כל עצבון ועמל שיטרח לצורך מחייתו יש יתרון ותועלת ובעצב דבור שפתים שהם דברי תומו יש מחסור והטעם שיחסר כל ואף ממעט מותר המתעצב: עטרת, עם חכמת' היא תפאר' ועטרת ראשם כי ה העושר יועיל לחכמה, ואולת כסילים ואע"פ שיש להם עושר לא י יועילם להסירה מהם כי אולתם בעשרם א אולת היא או אולת ש שאין כמוה: מציל, עד אמת הוא יציל ה הנפשות הלקוחות למות ועד שמנהגו ב בדבר כזב הוא איש מרמה: ביראת, יראת, שנים דבקים והבי"ת משמשת בעבור שנים בראש הפסוק וכן הפי' בעבור יראת יי' יהיה השם מבטח עוז לירא להמלט בו בעת צרתו ולבניו ב בזכותו יהיה השם מ מחסה עוז וביראת יי' מקור חיים כאילו היראה מקור החיים לירא בעבור שיסור ממוקשי מות והן ה הפשעים: ברוב עם הדר' מלך, בי"ת ברוב ובאפס ענין בעבור פי' בעבור עם רב שיש ל למלך יהדרוהו בני אדם ובעבור אין לאום לרזון תבואהו מחתה ויתכן שלא היה ירא שמים על כן אין לו ל לאום: ארך, מי שהאריך אפו רב תבונ' הו' ומי שלא יוכל לסבול כעסו רוחו קצר' על כן יקרא קצר רוח, מרים אולת, כי מאריך אפו ישפיל האולת וזה ירים' בהתכעסו: חיי בשרים מענין עד חיותם והלב שלא יזעף ולא יקנא באחר הוא כמרפא לגופות ומלת לב מוסף אחר עמו כלומ' חיי הגופות לרפאתם בהיות להם לב מרפא והוא הלב הטוב והשמח שירפא הגוף בשמחתו, ורקב בעצמו' מקנא לעשות רע: חרף עושהו, שגוזר עליו הדלו' שבעבור העושק שלא יוכל השם להצילו מידו, ומכבדו מכבד השם בעבו' שאמר השם תעניק לו על כן ברעתו שיחשוב לעשות לדלים ידחה ויפול רשע: ויש מחסה ובטחון לצדיק על השם בעת מות הרשע פ"א וצדיק בעת שימות עוד חוסה במותו כמו חזקיהו: תנוח, תמצא מנוחה בלבו כשילמדה כי הלב משכן לחכמי', תודע יודיעה להם אולי ילמדוה, פ"א תמצ' מנוחה שלא יודיענה לכסילים, תודע שהכסילים יודיעוה כאשר ידעוה ולא תנוח בקרבם כאשר תנוח בלב נבון כענין כל רוחו יוציא כסיל ויתכן מענין ויודע בהם אנשי סוכות שהודיע פשעיהם בקוצי': צדקה, היא תרומם גוי ותנשאהו כאשר יעשנה, וחסד שיעשו לאומים נחשב כקרבן חטאת, פ"א צדקה תרומ' גוי ישר', החסד לאומים חטאת היא כי היא לע"ז והעד נבוכד נצר וחטאך בצדק' פרוק והוא הנכון: רצון, מענה, שנים דבקי', מלת לעבד מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא רצונו של מלך הוא לעבד משכיל כי הוא יענה אמרי' רכים להשיב חמתו ועברתו תהיה לעבד מביש שיענהו קשות וזהו ודבר עצב ופי' דבר עצב המביש שיעצב המלך הוא יעלה אף ואמר יעלה כי מדת הכעס בעת הזעף תעלה ותראה באפי האדם על כן נקרא הזעף אף: תטיב, מענין בהטיבו תתקן הדעת היטב, יביע מגזל נבע כלומר לא תפסק האולת מפיהם: בכל, מרפא, שנים דבקים, עיני יי' כענין ממכון שבתו השגיח שהביט הרעים והטובים ועיניו הם שכלו וחכמתו:

רלבג

הלא יתעו, הנה האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מונעי' רבים מההגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכים חסד ואמת והנה האמת הוא שיתיישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הו' שיתישר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם: בכל עצב, הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת עד שכל מה שיעמל בו יותר יגיע לו מהתועלת יותר ואולם דבר שפתי' הנה היגיע' והרבוי בו אינו ליתרון אבל למחוסר: עטרת חכמים עשרם, הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמתם מציאותו כי בו יוכרו תכונותיהם הטובו' בנדיבו' ובצדק ובעושר גם כן יהיו פ פנויים לעיין בחכמה ואולם אולת הכסילים ר"ל היציאה מהדעת החלום אשר בהם הנה אולתם סבה לו כי הוא סבת הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיה' והפסד ההוא סבה שם שיצאו מדעתם מרוב הצער והדאגה: מציל נפשות, הנה מי שיעיד אמת במה שישאל עליו מציל כ נפשות מהחמס ואולם איש מרמ' ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה ל להשחית נפשו' בחמס: ביראת יי', יש לבטח בעוזו ית' שיציל האיש ההוא ירא יי' גם לבני האיש יהיה הש"י למגן ולמחסה עליהם בזכות אביה' ולהצילם מהרעות הנכונו' לבוא עליהם: יראת יי', היא מקור חיים כי ממנה תוצאות החכמ' אשר בה יושגו החיים הנצחיי' והיא ג"כ סבה לסור ממוקשי מות ב בעניני העיוניי' ובעניני' הגופיים: ברב עם, הדר' המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בם יתחזק כנגד הקמי' עליו ואולם בהעדר העם ממנו יש לו מחתה שיהיה לו רזון וכחש בקום עליו אדם להלחם בו: ארך אפים, מי שהו' ארוך העיון וחוקר בו מחקר ארוך הו' רב תבונ' כי בזה יפיב האמת ממה שיחקר בו ואולם מי שהוא קצר רוח מהשלמת החקירה אבל ישפוט תכף הנה הו' ירים לו מחלקי הסותר מה שהו' אולת ר"ל מה שהו' הפך האמת: חיי בשרי', הנה הלב שהוא מרפא ונותן רפיון ומרגוע לכעסו הוא חיי בשרי' כי בזה תועלת לו לשמרו מהפעלות הכעס ובו ג"כ תועלת לשמרו מהרע שימשך ממנו לו ולזולתו ולזה כי הוא חיי בשרי' ואמנם לב קנאה ושנאה הוא מבלה גם העצמו' לרוב שיגיע הרע ממנו: עושק דל, מי שהוא עושק דל הוא כאילו חרף הש"י כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו לחלשתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי הש"י יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד הש"י כי הוא איננו מקוה בזאת המתנה גמול כי אם מהש"י: ברעתו ידחה רשע, הנה הרשע ידחה ברעתו כשתבא לו מהאמין בש"י כי ירעב והתקצף באלוהיו ופנה למעלה ואולם הצדיק לא ידחה מאמונתו אפי' בסב' המות אבל במותו יחסה בש"י: בלב נבון תנוח חכמה, הנה בלב נבון תנוח החכמ' ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתה כי הם יודעים אותה בסבותיה ואמנם בקרב הכסילי' תצטרך לה תודע להם כי הם לחסרונם אינם מכירי' כשהגיע האמת כדבר שכבר' הגיע, צדקה תרומם גוי, הצדקה שעושים ישראל לעשות דבריהם בצדק וביושר תרומם אותם ותתנם למעלה על כל גויי הארצו' ואולם החסד שעושי' שאר האומות על מה שהוא ראוי לאהבת הש"י כאילו תאמר מה שיענו נפשם בענויי' כפלאים ומה שידמה לזה מהדברים הקשים שיעמיסו עליהם הוא חסרון לא תוקפ' בעבודת הש"י ואף אם היתה כוונתם לשמים: רצון מלך, רצון המלך הוא לעבד משכיל וזריז ועברת המלך הוא בעבד מאוחר התנועה ובושם ללכת באשר ישולח: מענה רך, במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ואם יענה דבר עצב וכעס יגביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה: לשון חכמים, ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילים הוא סבה להשים האולת נובעת ממקור לב שומעי דבריו: בכל מקום, הנה עיני יי' הם בכל מקום כי כל הדברי' שופטים מידיעתו והשגחתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבואר שהם צופות הרעים והטובי' מצד ההשגח' הכוללת ומצד הפרטית תדבק השגחתו בטובי' לא שכבר סודר ממנו מה שיגמולם בו לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע,

מרפא

הלוא ט' מל' בכתובי' וסימ' הלוא משנאיך יי' אשנא, הלוא יתעו חרשי רע, הלוא שמעת בתי, הלוא צויתי את הנערי', הלוא הם כתובים דמגלת אסתר, הלוא ביראת אלהינו תלכו, הלוא כה עשו אבתיכם דבכוף עזרא, הלוא על אלה חטא שלמה, הלא תאנף בנו עד כלה: לאום חד מן כ"ה זוגין חד מל' ו' במצעות תיבות' וחד נסיב ו' בריש

הלוא־יתעו חרשי רע וחסד ואמת חרשי טוב: בכל־עצב יהיה מותר ודבר־שפתים אך־למחסור: עטרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת: מציל נפשות עד אמת ויפח כזבים מרמה: ביראת יהוה מבטח־עז ולבניו יהיה מחסה: יראת יהוה מקור חיים לסור ממקשי מות: ברב־עם הדרת־מלך ובאפס לאם מחתת רזון: ארך אפים רב־תבונה וקצר־רוח מרים אולת: חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה: עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון: ברעתו ידחה רשע וחסה במותו צדיק: בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע: צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת: רצון מלך לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש: מענה־רך ישיב חמה ודבר־עצב יעלה־אף: לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת: בכל־מקום עיני יהוה צפות רעים וטובים:

עוולי תעיין דחשלים בישתא וחסדא וקשוט חשלין טאבי: בכל מאן דאצפא לך יהוי לך יותרנא וסיפוותא יתירא לחוסרנא: כלילא דחכימי עותרהון ושבהורהון דסכלי שטיותהון: מפצא נפשא סהדא דקושטא ודמליל כדבותא רמיא הוא: בדחלתיה דאלהא סבריא דעשנא ולבנוי נהוי תוכלן: דחלתא דאלהא מבועא דחיי לדמסטי מן פחא דמותא: בסוגעא דעמא הדריה דמלכא והיך דבציר עמא מתתבר פרנסיה: מאן דנגירא רוחיה סגיעא ביוניה ומן דכריה רוחיה מסגי שטיותא: דמפליג חמתא דלביה אסיא הוא דביסריה והיך ניטליתא בקיסם חסין קנאתא בגרמי: דעשיק למסכינא חיסודא ועביד נפשיה ודמרחים עליבא יקריה: בבישותיה מסתחיף רשיעא ודתכיל דמאית צדיקא הוא: בלבא דמתביין תשרי חכמתא ובגויהון דסכלי שטיותא תתידע: צדקתא תרורם אומת וחיסודא דעמי חטהי: רעותיה דמלכא בעבדא סוכלתנא ובסורחני יבהתון: מילתא רכיכתא מתהפכא חימתא ומילתא דעזיזא מסקא רוגזא: לישנא דחכימי משפיר ידיעתא ופומהון דסכלי נביע שטיותא: בכל אתר עינוי דיי חמיין בבישי ובטבי:

אסוותא

ט'מל' בכתו' — ל' חס' — יו' ל' — ג' ב' בתרי לישנ' חד כי לעבד — ל' חס' — ב' חד חס' על כן ג' — ל' וחד וככל מקום — ובאפס ב' ידיעים ר'

תיבות' וחס' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בסד': בשרים ב' ומב' ליש' וסי' חיי בשרים לב מרפא, אף כי לעבד: רצון ג' וסי' רצון יראיו יעשה, רצון מלך לעבד משכיל, רצון מלכים שפתי צדק, וא' ורצון שכני סנה: בכל מקום ד' וסים' נמסר בסדר ראה: וטובים ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' צדיקים וט בים ממנו, גדלים וטובים מאין יושב, עיני יי' צפות רעים וטובים, קדמ' חס':

רש"י

בכל עצב, בכל יגיע מלאכ' יהיה ריוח אבל דברי הבל אך למחסור: עטרת חכמים עשרם, שהם עשירים בתורה, ואולת כסילי' אולתי' קלקלתן של כסילים היא האולת שנתעצלו מן החכמה: ביראת ה' מבטח עוז, כאמר באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, והבטיחו כי ברך אברכך וגומ', ולבניו יהיה הוא מחסה, שיחסו ויתחבאו בכל זכותו: ברב עם שהציבור זכאי' הדרת הקב"ה הוא, ובאפס לאום כשאינם צדיקים בו מחתת רזון חסרון רזונתו הוא כב' יכול כותן מכבודו לאלהי נכר ומשליט את האומו' על בניו: מרים אולת, מכריע לחלקו: חיי בשרים לב מרפא, לב בשר שהו' רופא את הרע' ועובר על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב"ה שהן בשר ודם, ורקב עצמות הוא לכל: וחסה במותו, אדם בעל חמה, רקבון עצמו' במותו צדיק, כשמת' הוא בטוח שיבא לגן עדן: בלב נבון תנוח חכמה, תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע, ובקרב כסילי' תודע מעט חכמה שבלבו מכריזה ומסתרה ב בלגינה קיש קיש קריא: צדקה תרומם גוי, ישראל, וחסד לאומים חטאת, שגוזלי' מזה וכותני' לזה: וכלך

מרפא

מרפא לשון׳ מי שנותן רפיון לשונו ורפות דברים יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו: אויל ינאץ מוסר׳ מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוס׳ ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי ל לקיחת המוסר היסרה לקנין החכמה: בית

מרפא׳ רמז למוכר שירפא נגע הסכלות כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שמ׳ רבות כן לומד מפיו מוסר יחיה׳ וסלף שיסלף לשונו לדבר אולת תבא שבר ברוחו כענין רוח נכאה כי אין לשברה רפואה: יערים׳ יעשה בערמה בשישמור התוכחות: בית צדיק׳ פי׳ שבית חוסן הוא אוצר תבואה ותרגום ממגורות חסנייא כמו לא יחסן פי׳ בבי׳ צדיק אוצר רב מלא תבוא׳ ובתבואת רשע נעכר׳ יש תבואה נעכר׳ כענין זרעו חטי׳ וקוצים וגו׳: יזרו דעת׳ שילמדוהו לפתאים׳ ולב כסילים לא כן ילמד כאשר החכמים יזרו או לא כן ידע

יערים ג׳ וחס׳ וסימ׳ ערום יערם הוא דזיפים׳ ושמר תכחת יערם׳ לץ תכה ופתי יערם: לא כן ׳יט וסימ׳ נמס׳ בירמיה סי׳ כ״ג: בני אדם ט׳ וסי׳ בהנחל עליון גוים׳ גדול העצה ורב ׳למען אשר לא יגבהו בקומתם׳ ובנגעי בני אד׳ דשמוא׳ הגפן הובישה והתאנה׳ והגה בדמות בני אדם׳ אליכם אישים אקרא וקולי׳ ושעשעי את בני אדם׳ שאול ואבדון

מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ׃ אֱוִיל יִנְאַץ מוּסַר אָבִיו וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעְרִם׃ בֵּית צַדִּיק חֹסֶן רָב וּבִתְבוּאַת רָשָׁע נֶעְכָּרֶת׃ שִׂפְתֵי חֲכָמִים יְזָרוּ דָעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא כֵן׃ זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבַת יְהוָה וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה דֶּרֶךְ רָשָׁע וּמְרַדֵּף צְדָקָה יֶאֱהָב׃ מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח שׂוֹנֵא תוֹכַחַת יָמוּת׃ שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד יְהוָה אַף כִּי־לִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם׃ לֹא יֶאֱהַב־לֵץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל־חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ׃ לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב פָּנִים וּבְעַצְּבַת־לֵב רוּחַ נְכֵאָה׃ לֵב נָבוֹן יְבַקֶּשׁ־דָּעַת וּפְנֵי כְסִילִים יִרְעֶה אִוֶּלֶת׃ כָּל־יְמֵי עָנִי רָעִים וְטוֹב־לֵב מִשְׁתֶּה תָמִיד׃ טוֹב־מְעַט בְּיִרְאַת יְהוָה מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה בוֹ׃ טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה־שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה־בוֹ׃ אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן וְאֶרֶךְ אַפַּיִם יַשְׁקִיט רִיב׃ דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשֻׂכַת חָדֶק וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלֻלָה׃

אַסְוָתָא דְלִישָּׁנָא אִילָנָא דְחַיֵּי הוּא וּדְאָכֵיל מִן פֵּירוֹהִי נִשְׂבַּע׃ שַׁטְיָא מַסְלֵי מֵאוֹרְחָתָא דַאֲבוּי וּדְמִזְדְּהַר בְּמַכְסָנוּתָא עֲרִימָא הוּא׃ בְּבֵיתָא דְצַדִּיקָא סַגִּי חֵילָא וְעַלַּלְתְּהוֹן דְרַשִּׁיעֵי תִּתְעֲכַר׃ שִׂפְוָתֵיהּ דְחַכִּימֵי מוֹדְעִין מַנְדְּעָא וְלִבְּהוֹן דְסַכְלֵי לָא כֵן׃ דִבְחֵיהוֹן דְרַשִּׁיעֵי מַוְּהַתִין דֶאֱלָהָא וּבִצְלוֹתְהוֹן דְתְרִיצֵי מִתְרְעֵי׃ מְרַחֵיק אֱלָהָא אוֹרְחֵיהּ דְרַשִּׁיעָא וּדְרָדֵיף צִדְקְתָא נִתְרְחֵם׃ מַרְדוּתָא דְבִישָׁא מְטַעְיָא אוֹרְחֵיהּ וּמָן דְסָנֵי מַכְסְנוּתָא יְמוּת׃ שְׁיוֹל וְאוֹבְדָנָא קֳדָם אֱלָהָא אַף לִבֵּי בַּר נָשָׁא׃ לָא רָחֵים מְמִיקְנָא לְמָאן דְמַכְסֵם לֵיהּ וּלְוָת חַכִּימֵי לָא אָזֵל׃ לִבָּא חַדְוָא מַשְׁפִּיר אַפֵּי וּבְכֵיבָא דְלִיבָּא רוּחָא מַמְכְתָא׃ לִבָּא דְמִתְבַּיַּין בָּעֵי יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְסַכְלֵי שַׁטְיוּתָא׃ כָּל יוֹמֵי דְמִסְכֵּינָא בִּישִׁין וּמָאן דְטָב לִיבֵּיהּ מַשְׁקְיָא תְדִירָא׃ טַב קְלִיל בִּרְחַלְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא מִן סִימָּתָא דְזַרְבְּאָתָא וְעָאתָא בְהֵין׃ טָבָא שֵׁירוּתָא דְיַרְקָא וְרַחֲמוּתָא תַּמָּן מִן תּוֹרֵי מְפַטְּמֵי בְסַנְיָאתָא׃ גַּבְרָא חֶמְתָנָא מְגָרֵי תִגְרָא וּנְגִיד רוּחָא מַדְעִיךְ הֶיְתָה׃ אוֹרְחֵיהוֹן דְעַטְלֵי קַרְצוּבֵי וְכוּבֵי וְאוֹרְחָא דִתְרִיצֵי שְׁפִיָא׃ ברא

נגד יי׳ ׳בהרבה ספרי מסר לא מסרי כ׳ אם ו׳ בני אדם והני תלת׳ יהון דמשלי לא מני יתהון ומכ״ח המסרה דמסר בני האדם ו׳ וכל קהלת דכו׳ ידענא דשארא אינון בני אדם ואשכחנא דאינון ט׳ ובקצת ספרי מסרה אכפמ״ים מני לון ט׳׳ וכל תהלות דכו׳ בני אדם בט״ב בני האדם וסימ׳ להודיע לבני האדם׳ משמים הביט יי׳: יגרה ג׳ ובסיפ׳ וסימני׳ איש חמה יגרה מדון׳ רחב נפש יגרה מדון׳ איש אף יגרה מדון:

דרך רשע הוא תועבת יי׳ כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי שהוא מרדף הצדק והיושר במדות ובדעות יאהבהו הש״י: מוסר רע לעוזב ארח׳ מי שעוזב דרך יי׳ צריך ליסרו במוסר רע וקשה כדי שיוסר ומי שסונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב ממנה ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם: שאול ואבדון נגד יי׳׳ איך יחשוב חושב שלא ישגיח הש״י בלבות בני אדם לחסרונם הלא שאול ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ״ז הם נגד יי׳ בבריאת העולם כי השאול הוא המרכז אשר סביבו הרקיע השמימי לשחקי׳ ולזה יחוייב שיהיה לו ציור במרכז ההוא וקראו שאול כי הקבר הוא במקו׳ השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהמכוי ללבוש צורה אחרת ולפי שהצורה הארצית היא השפלה שבצורות הנמצאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש״י כמו שבארנו בפסו׳ הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב: לא יאהב לץ הוכח לו׳ הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה גם כן לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל חכמים ללמד חכמתם: לב שמח׳ הנה הלב השמח ייטיב העיון ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ורואב׳ת ולזה היתה השמחה מטובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד יי׳ ונתבאר ב״כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש: לב נבון׳ יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה: כל ימי עני רעים׳ כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הו׳ שותה מנחל עדני נעימות הדעות: טוב מעט ביראת יי׳׳ טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת יי׳ וביותר מאוצר רב שיקובץ במהומה וצעקה מפני דמעת העשוקי׳ כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה האוצר הרב אל ההשחתה וההפסד: טוב ארוחת ירק׳ טוב לאדם וערב ארוחות ירק עם חברה שתהיה אהבה שם ביניהם יותר משור במן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות: איש חמה יגרה מדון׳ האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום: דרך עצל׳ הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקושי ויוזק ה׳תהלך בו בכל המקומות שתדרך כף רגלו ואמנם ארח האנשים הישרים בפעלותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכה ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה והוא הנכון דרך העצל בחקירות העיוניות מחקור בהם מחקר ראוי היא קשה לו כמו הדריכה במשוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות וערבובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברור הצודקת מהבלתי צודקת ואמנם דרך הישרים שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלה כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם: בן

חכמים אל בית חכמי׳ לא ילך שיתוב׳ שיוכיחו על כן יסור מהם: לב׳ לב׳ כל׳ ג׳ דבקים ייטב מן טובת מראה יפה הפנים׳ רוח נכאה ונשברת היא על כן לא תלמוד הדע׳ אבל לב נבון שישמח ואין לו עוצב בעולם הוא יבקש ללמוד דעת׳ כל ימי עני תאר והו׳ המתעצב׳ משת׳ חסר כף פי׳ עני דעת ותמון ימיו רעי׳ הפך לב שמח ולב טוב ושמח במשתה תמיד כלו׳ כלב אוכל ושותה ושמח בכל יום: מאוצר רב׳ מקובץ מגזל מהומה באוצ׳ וטעמו שבר מן ויהם יי׳ פי׳ שהרשע יהום בני אדם מהומה גדולה עשר׳: טוב ארוחת׳ עומד במקום שנים בעבור הנוסחא עלי ארוח כמו שלוחים מן ישלח ומנחה מן נחה׳ שם באהבה השלוחה כלומר שיאהב זה לזה טוב מארוחת שור וישנאו זה לזה: יגרה׳ מענין מתגרת ידך: עצל׳ בכל מקום רשע כי׳ דרך עצל כאילו סביבה משוכת חדק קוצים שאינו יודע לצאת ממנה׳ סלולה כענין סולו סולו המסלה פירוש הרימו ההרמה ורומו על הניונים הרמים כדי שלא יטעו ההולכים עליה וכן סוללה כאילו יש לה ניונים סלולים ללכת דרך ישר: ייסר

רש״י

וסלף בה שבר ברוח׳ כשיכשל בה׳ נ׳ כופה כהבית עכיר שבר׳ [illegible]

ותרגום אגדה בדרכו של עצל כקוץ זה הנכבך בגיזת צמר אם תשלהו מכאן הוא מתערה בכאן׳ כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילות׳ בלא ממון׳ בן

אבן עזרא

...יבקש דרך ישר ללכת בה: מפר, שמחה, שנים דבקים, סוד ענין עצה כי שאחרים יפרו מחשבות החושבים בעבור כי אין עצה ובעבור יועצי תקום מחשבת המועצים ותבא שמחה לאיש היועץ בבא מענה פיו, ודבר העצה שיבא בעתו מה טוב לנועצים: ארח חיים, שהוא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יתעסק לעשות רצון יוצרו אולי ילך בארח החיים שהיא למעלה והם חיי הנפש המתאוה לשוב אל ה׳ האלהים למען שתסור מן השאול שהוא למטה: בית גאים, שים להם גאוה יקח השם ביתם ויהרסנו, אלמנה ענין אלהים שהוא דיין אלמנות מן שמכה יצב גבולה: רע, כלומר איש רע, וטהורים מחשבים ככסף טהור שאין בו סיגים, אמרי נעם שיכעמו לשם: עוכר, לב, רחוק, דבקים, הבוצע שהוא הגוזל מסבב שעכור ביתו מתנות השוחד, לב צדיק יחשוב לעשות על דין הצדק, יביע כאשר נובע פי ידבר הרעות כדי להטות דין על כן רחוק השם מהם וישמע תפלת הצדיקים, פי׳ לענות מן לענה ורחם והוא רחוק בשביל שאין הלמד ב׳ בשביל: מאור, אזן, פורע, יראת, ד׳ דבקים, וכן הפירוש המאור שתחזינה ה העינים הוא ישמח לב ובשמעת האזן תוכחת שבה יש גם חיים וילין בקרב חכמים אז ת תדשנהו התוכחת יותר משמועה טובה: פורע, פי׳ לומד המוסר ...יהו ויכפיהו ו והתרחק ממנו כ כאלו יגלהו ויפרעהו מן פי׳ פרוע כלומר פורע מוסר החכמים חפץ להמית נפשו, ושומע תוכחת מפיהם הוא קונה לב והטעם דעת ויראת השם: לאדם, כל: גול, כל, ד׳ דבקים, מערכי לב שיערוך בלבו המחשבות ומאת השם דבור הלשון שהוא יודע כי טרם הדבור ידענו כענין אין מלה בלשוני והשם שיודע מערכי לב רואה איש וזהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו רואה השם דרכיו כי הוא תוכן הרוחות לעשות רצונו, גול עם המוזהר ידבר כלומר הודיעהו דרכיו כי הכל השם למען הזך ויתן שאלתו ויעשה חפצו כאשר ישאל וכאשר תגול אליו ימלא משאלותיך, וגם לרבות על משאלות הזך כלומר אפי׳ גם הרשע יבא ליום רעה שלא יזיק לזך: יד

רלבג

בן חכם, הבן שהוא חכם ישמח הלב שמשער בענין שלמו׳ חכמתו יותר מהאם והאדם הגדול שהוא כסיל הוא בוזה אמו כי לא ייחס יותר רוע מוסרו מפני שקרו תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהוא בוזה גם אמו והוא הנכון: אולת שמחה, מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והיא ההשתדלות בדבר בזולת הסבות הראויות ואמנ׳ איש תבונ׳ יישיר ההליכה אל המבוקש כי הוא יבא בה בסבותיו הראויות: הפר מחשבו׳, הנה בסבת שלא היה סוד ועצה ברב יופרו המחשבות בו רוצה לו שלא ובאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב ה המחשבה מחשבו ב בעשיית הדבר ההוא: שמחה לאיש במענה פיו׳ הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר אל המלך או אל הגדול ואמנם היה ראוי תחלה שישתדל שיהיו דבורו בעתו ה הראוי בשיקדי׳ לו מה שראוי לקדום כי דבר בעתומה טוב: ארח חיי׳, הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה ש שיהיה הדבר המושכל יותר נכבד תהיה ה השגה׳ בו יותר נכבדת ויותר ערב׳ ולזה יעלה תמיד בהשגותיו ו וחקירותיו אל הדברים היותר עליונים והיותר נכבדים והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדי׳ למעל׳ כי השמי׳ יותר נכבדי׳ מהיסודו׳ והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל מ ממנו ולזה היה ארח חיים למעלה אל האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק מהמקום ה היותר שפל שהוא ש שאול: בית גאים,

בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב השם ויעמיד גבול האלמנה ואם הוא חלוש והאלמנה ג״כ היא חלושה: תועבת יי׳, מחשבות רע הם תועבת יי׳ כי הם התחלה לחוטאים ברעות ובמדות ואמנם אמרי נועם הם טהורים ונבחרים אל השם או ירצה בזה כי תועבת יי׳ היא מחשבות הא הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבות האנשים הטהורים הם אמרים שינעמו לשם ויתערבו: עוכר ביתו וגו׳, מי שהוא לוקח שוחד לרוץ דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה לקחם מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בשם ואינו נשען על מתנות האנשים: לב׳, הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם ישים הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם ייסיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תייסיר אל הטוב: רחוק יי׳ מרשעים, השם רחוק מעזור לרשעים ומשמוע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת: מאור עינים ישמח לב, מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגות העיוניות ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שכבר תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שהשמחה תשמין האדם: אזן שומעת, הנה האוזן השומעת תוכחות חיים ר״ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר״ל שכבר ייסירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שכבר תלין בקרב חכמים ללמד חכמתם: פורע מוסר מואס נפשו, הנה מי שהוא פורע מוסר במדות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: יראת יי׳ מוסר חכמה, יראת יי׳ היא תייסיר אל לקיחת המוסר בחכמה והענוה והשפלות תייסיר להשגת הכבוד: לאדם מערכי לב ומיי׳, מה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברים בפיו אף על פי שסדרו בלב באופן שלם: כל דרכי איש זך בעיניו, הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזר לתכן הרוחות אל שיאחר הרוח והרצון בדרך הטוב הוא השם הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר הטוב מהתנגדו אל בפעולות הרעות: גול אל יי׳ מעשיך, סבב כל מעשיך לעבודת השם ואז יכונו מחשבותיך כי השם יעזרך להשלימם: כל פעל יי׳ למענהו הנה כל אשר פעל השם הוא לתכלית ולתועלת וגם מה שתראה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת ללקיחת המוסר:

תועבת

מסורה

ישמח ז׳ וסימ׳ נמס׳ בתהלות סימ׳ קד״: יישר ב׳ וסימ׳ והוא יישר ארחותיך, ואיש תבונה יישר לכת: במענה מענה ג׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי חדתא דבר נשא בהתתא, וביאורם ובושו החזים וחפרו, שמחה לאיש במענה פיו, לאדם מערכי לב: מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ ולבני הפילגשי אשר לאברהם, ויתן להם אביהם בד״ה, ושונא מתנות יחיה׳

בן חכם ישמח־אב וכסיל אדם בוזה אמו: אולת שמחה לחסר־לב ואיש תבונה יישר־לכת: הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום: שמחה לאיש במענה־פיו ודבר בעתו מה־טוב: ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה: כה בית גאים יסח יהוה ויצב גבול אלמנה: תועבת יהוה מחשבות רע וטהרים אמרי־נעם: עכר ביתו בוצע בצע ושונא מתנת יחיה: לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות: רחוק יהוה מרשעים ותפלת צדיקים ישמע: ל מאור־עינים ישמח־לב שמועה טובה תדשן־עצם: אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין: פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב: יראת יהוה מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה:

טז א לאדם מערכי־לב ומיהוה מענה לשון: כל־דרכי־איש זך בעיניו ותכן רוחות יהוה: גל אל־יהוה מעשיך ויכנו מחשבתיך: כל פעל יהוה למענהו וגם־רשע ליום רעה:

ברא חכימא יחדי לאבוי וברא סכלא משיט אמיה: שטיותא חדותא היא לחסיר לבא וגברא דמתביין תרצות מהלך: בטולא דמחשבתא היך דלית רזא ובסוגעא כאלין דמתמלכין עיצתא תקום: חדותא לגברא במילתא דפומיה ומילתא בעידנא סגי טבא: ארחא דחיי מעליא לסוכלתנא דנסטא מן שיול תחתיתא: ביתא דגיותנא נסטר אלהא ויעתר תחומא דארמלתא: מרחקתיה דאלהא מחשבתא בישתא ודכיין מלי בסימתא: מוביד ביתיה מכניש ממון דשקר ודסני מוהביתא דמגן ייחי: לבא דצדיקא יאני בהימנותא ופומהון דרשיעי מביע בישתא: רחיק הוא אלהא דרשיעי וצלותהון דצדיקי ישמע: נהורא דעייני מחדי לבא שומעתא טבא מדהנא גרמא: אודנא דשמעא מכסנותא דחיי בינת דחכימי תיבות: מריש מרדותא מסלי נפשיה ודשמיע מכסנותא דחיי קני חוכמתא: דחלתיה דיי מרדותא דחוכמתא ומן דמתייקר יהוי ענון: מן בר נש תרעיתא דלבא ומן יי ממללא דלישנא: כלהון ארחתיה דגברא דכיין אנון בעינוי ואלהא מתקן ארחתיה: גלי לאלהא עובדך ומתקנן מחשבתך: כלהון עובדין דאלהא לאלין דמשתמעין ליה ורשיעא ליומא בישא:

מרחקתיה

מציעתא מל׳: שומעת ז׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וחס׳ וסי׳ ושרה שמעת פתח, ורבקה שמעת כדבר יצחק, ומלכת שבא שמעת דמלכים, אזן שמעת תוכחת חיים, אזן שמעת ועין ראה, מוכיח חכם על אזן שמעת בתר׳ קמץ: ומיי׳ ד׳ וסימ׳ ומיי׳ מענה לשון, בחיק יוטל את הגורל, בית והון נחלת אבות, רבים מבקשים פני מושל:

רש״י

בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו. גורם לאמו שתבזהו אותו: אולת שמחה היא לחסר לב: הפר מחשבות באין סוד באין עצה לא תקום מחשבה: שמחה לאיש במענה פיו, כשמשמעו על ידי מענה רך ודבר נחת הבריו׳ אוהבי׳ אותו, ורבותיכו דרשוהו על בעלי גירסא אם מוצאים בכיאם מענה אם תתקיי׳ בם ושמחתו, ודבר בעתו מה טוב: שואלי׳ כהלכה׳ ובהלכו׳ החג בזמנו: ארח חיים למעלה למשכיל: כמו שפר׳ עוזרים ממעל לו, כלומר לבני החכם תשובות ומוכחת אורח חיים: עוכר ביתו, שהוא בוצע בצע, ושונא מתנות יחיה: מאחר שהוא שונא מתנות, כ״ל ג׳ ספונאת אגל׳: לב צדיק יהגה לענו׳: יחשוב ויבין מה יענה קודם שישיב דבר: מאור עינים בתורה ישמח לב: ששואלין ממנו דבר ויודע מה להשיב, ולפני כבוד ענוה כשמתענו דבר שהוא תאוה לתראו׳ עיניו משמח הלב ומחכתו תוגת הלב כגון גן ירק ונהר׳ המושכי׳: ולפני כבוד ענוה: הענוה גורמת שהכבוד בא: לאדם מערכי לב, הוא סודר עניינו ודבריו בלבו: ומה׳ מענה לשון, כשבא להטיב הקב״ה מכשילו בדבריו אם זכות מזמין לו מענה טוב: ותוכן רוחות ה׳, ומונה הלבבות: מי הטוב ומי הרע: גל אל ה׳ מעשיך גלגל והסלך עליו צרכיך ויכונו מחשבותיך: דבר אחר גל אל ה׳ מעשיך התפלל לפניו כל צרכיך ויכונו יתבונם ויתקיימו: כל פעל ה׳ למענהו הכל עשה בשביל קילוסו כמו ענו לה׳ בתודה: דבר אחר להעיד עליו כלומר כעלו מעיד עליו על גבורותיו: שכיחם בהגדת תולים, וגם רשע עשה להביאו לאום רעה וכל זה לקילוסו: יד

תועבת יי׳ · הנה הגאוה היא מדה מגונה מאד ומתועבת לשי׳ כי היא סבה לרעות גדולות בענינים המדיניים והיא ג״כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימות הנפשיי ולזה יהיה ברע זה האיש המתנהג בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיות שלא יוזק בהם : בחסד ואמת · הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילו׳ חסדים יכופר לו העונש שהיה ראוי לבא עליו : ברצות יי׳ דרכי איש · כאשר ירצה השם יתברך דרכי האיש מפני יושר דרכיו הנה השם יתברך יסיר ממנו ה הרעות הנכונות לבא עליו ולזה ישלים אתו כל אויביו וכל שכן שישמרהו משיעוררו לו מריבים אנשים לא היו שונאיו מקדם ואפש׳ שרמז בזה עוד ל העזר האלהי שילוה לו ברעות ואמר כי ברצות השם ית׳ דרכו ישמרהו מהטעו׳ בעיון עם שגם אויבי האמת בעיון ההוא ישלים עם הדרוש והם הספקות הנופלות בו מצד ה המחשבות המקבילות הנמצאות לו והנה ההשלמה היא הכרת הספק ההוא ב שיתבאר שהמחשבה ההיא תתאמת באופן אחר זולת זה ואמנם המחשבה שאינ׳ צודקת בעצמה לא יצטרך בה להשלמה אבל שתוסר לגמרי : טוב מעט · מהממון שיקובץ בצדק וביותר ממי שיקבץ רב תבואות בלא משפט רוצה לומר בגזל ובחמס ובדרכים בלתי ישרים וכן העיר בזה בענינים העיוניים ואמר כי טוב שישיג האדם מעט מהדברים העיוניים וישלים בהם החקירה בצדק וביותר מאשר ישיג מהם הרבה בזולת חקירה ישרה כי זה ממה שיביאהו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן וגם אם השיג האמת הנה לא השיגהו בדרכיו ולא יכנס זה בגדר הידיעה : לב אדם · הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במה שירצה לעשותו ואמנם בהוצאה לפועל יצטרך עזר אלהי שיכין צעדו ויישירהו אל מה שראוי לו בדרך ההוא כי לא לאדם דרכו : קסם על שפתי מלך · הנה על שפתי מלך דבר ידמה לקסם להגיד האמת בדברים כי כל דבר לא יכחד מן המלך לסבות רבות יתקבצו בזה הא׳ כי עיניו במלכותו מ׳ גזרים מהשי״ת באמרו פלגי מים לב מלך ביד יי׳ והשנית כי בסבת רצון האנשים לתבוא חן בעיניו ימצא בכל דבר מי שיגלה אזנו להגיד האמת ולזאת הסבה בעינה לא ימעל פי המלך במשפט כי יגיד האמת ויהיו משפטיו לפי המשפט המוגבל מהשם ית׳ : פלס · הנה המשקל בדברים העיוניים ומאזני צדק ומשפט לשקול בהם היושר והבטל הוא ליי׳ כי יצטרך עזר אלהי לשקול זה בצדק וביותר לרוב הטעיות שאפשר שיפלו בו ולזה ג״כ יהיה מעשה הש״י כל׳ המשקלים שבכיס אשר ישקלו בהם דבר מהדברים העיוניים כי להם כדרים יתיישרו בהם להסיר הדרכים המטעים מהם ואלו הסדרים מתחלפים בהתחלף סוגי העיון והנה העיר בזה ג״כ אל דבר המשקלים והמאזנים כי ידיעת היותם בצדק הוא ליי׳ ולזה ראוי שיירא האדם מזה והנה הביאור הראשון הוא היותר נכון וידמה לפי הביאור הראשון שיהיה שב אומרו קסם על שפתי מלך אל החלק המושכל באדם והוא השכל והנה קראו מלך כי בזה האופן יתיישר לו העיון כשימלוך על שאר כחות הגוף והנפש ויסרתוהו כלם וידוע כי החטא לא יקרה בהסגתו המיוחסת לו ולזה לא יקרה טעות בציור כי הוא מהשכל לבד אך יקרה טעות באמת מפני היות ההסגה מורכבת מהשכל והחוש כמו שהתבאר בספר הנפש ולזאת הסבה לא ימעל פיו במשפט במה שישפטהו ממה שהוא מיוחס לו ולזה הביאור ימשך יפה מה שביארנו ראשונה במאמר פלס ומאזני משפט וגומר וזה הביאור הוא הנראה צודק בזה המקום : תועבת מלכים · הנה למלכים והם השכלים האנושיים הוא מתועב מאד ושנוא עשיית הרשע ברעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך אבל יסורו הכחות הנפשיות ממלכותו וימנע מפני זה ממנו השלימות אשר הוא כחיי עליו ועשיית הרשע ברעות שתהיה סבתו לקיחת המחשבות והגזרות הדמיוניות לא על׳ כון הוא סבה שלא יגיע מהם הסידות הראוי כי בצדק וביותר יכון הכסא והארכות שים לו עליהם אך בזולת זה אין לו תועלת : רצון מלכים שפתי צדק · הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק במה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שיצטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שיצטרך לעמוד עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך כפלא יעבר החיים האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים ובהרבה מהדברים הטבעיי׳ ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברים ייסירוהו למבוא האמת במה שיחקר בו : חמת מלך · הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי העדות ושפט מפני זה בדבר מה כמצא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להסיר האדם מדרך חיים אל דרך המות כי ידמה לו שהטורח בחכמה הוא לבטלה ואמנם יאיש חכם יסיר זאת החמה בשיפליג תחלה בדבר העדות להתבונן אם קצתו מסכים לקצתו ואם ימצאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק מהדרכים רבים מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים נכפל העדות יותר כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן מצד המעידים ר״ל שאשר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר שיהיה צדק ומהם שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו מהטעות יותר הוא יותר ראוי שיונח בלתי צודק והנה ג״כ אפשר שיכיר החכם זה הכעס והחמה בצד אחר והוא שאחר שהשיג בחוש הכך מה שיתחייב מהעדות ישוב להסיר מהעדות מה שחוייב ממנו זה הביטול ויחקר עם השאר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למבוא האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בצד אחר יותר שלם והוא כי מדרכו שלא יעיד בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו : באור פני מלך חיים · הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות יושגו החיים הנצחיים והרצוי שיהיה ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדרגת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחים ותכליתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהוא פרי המכון בו : קנה חכמה · הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לאלו הקנינים יחס וערך לקנין החכמה והבינה והנה המעיל החכמה בקנין יותר יקר מהבינה כי השגת החכמה היא יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואף על פי שכבר יקרה בבינה שתחקור באופן יותר נכבד ועוד כי הבינה תהיה ג״כ בדברי הנוכר והיא הפילוסופיא המדינית ואולי אל זה ד הבינה כיון בזה הפסוק : מסלת

יד ליד · יד השם בעבור יד הרשע כלומר יד השם תמחיתהו בעבור ידו שתעשוק על כן לא יהי נקי כי יקבל שכרו : סור · היראה גוררת שיסור מרע : ישלים · יביאם בברית שלם עמו ומלת גם לרבות על הרצון : טוב מעט · ממון מקובץ בצדקה מהמון רבה מקובץ ברשע · בלא משפט ולא יעשה צדקה כמשפט : לב אדם · צדיק שיחשוב דרכו הראוי לו והשם יכין צעדו שלא יכשל ויעזרהו כענין בא ל ליטהר מסייעין אותו : קסם · חסר כף הדמיון קוסם קסמים כלומר גוזר גזרים וקסם שם כלל על ג גזרת משפט הכוכבים וכן גזרין שיגזרהו ל להיות כן כלומ׳ כקסם שהוא דבר גזור כן יהות להיות על שפתי מלך שיגזור במשפט האמת ולא ימעול באמרי פיו : פלס · ומשקל · לענין אחד הם וכים מגין · למ״ד ליי׳ כמו בעבור כי הוא צוה לעשות ב במשקל ובמאזנים כ כמשפט ומעשהו של הפלס · כל אבני כים כי השקל עשרי׳ גרה והטעם שלא יהיה שם גדולה וקטנה · ע״א ליי׳ לו הם והטעם כי הוא חפץ בהם : תועבת · רצון · חמת · באור · קנה · הרדק׳ · יאהב כל׳ אחד מן המלכים · מלקוש הוא המטר וכן פירושו המלכים ראויים לתעב עושה רשע כי בעבור הצדק שיעשו יכון כסאם וירצו דובר הצדק כלומר דובר אמונים ישרים יאהב המלך כי חמתו כחמת מלאכי מות שימיתו פתאום הרשעים · יכפרנה יבטלנה וישיב חמתו מאליו · ובאור שיאיר עיניו על החכם יש חיים ורצונו שירצהו כעב מלקוש שיצמיח הלקש · וקנין החכמה מה טוב לחכם כי יבטל חמת המלך · חרוץ מלשון גזור כמו אתה חרצת או שם זהב כמו כתם : מסלת

יכופר ד׳ וסימ׳ נמ׳ בסדר מסעי : אויביו ה׳ מ׳ל וסימ׳ הנה בן נולד לך · יקום אלהים יפוצו · הרימות ימין צריו · אויביו ילבשו בשת · ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו : רשע י״ז פתחין וסימ׳ נמ׳ בכיכה סימ׳ ו׳ : רצון ג׳ וסי׳ לעיל כוף כים׳ יד : ודובר ח׳ וחס׳ וסימ׳ פועל צדקות ודבר מישרי׳ · ודבר תמים יתעבו · ודבר אמת בלבבו · ודבר ישרים יאהב · ודבר

ה תּוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה : ו בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֺן וּבְיִרְאַת יְהוָה סוּר מֵרָע : ז בִּרְצוֹת יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ : ח טוֹב מְעַט בִּצְדָקָה מֵרֹב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט : ט לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַיהוָה יָכִין צַעֲדוֹ : י קֶסֶם עַל־שִׂפְתֵי־מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל־פִּיו : יא פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס : יב תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן כִּסֵּא : יג רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב : יד חֲמַת־מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה : טו בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ : טז קְנֹה־חָכְמָה מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף :

ה׳ מ׳ל · ב׳ חס׳ · ב׳ מ׳ל בכ׳ · ל׳ מן א״ב אכר בג׳ לים׳

מְרַחֲקָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא כָּל דְּרָם בְּלִבֵּיהּ מִן בִּישְׁתָא לָא נִדְכֵּי : בְּטֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא מִתְכַּפֵּר סוּרְחָנָא וְדַחֲלְתֵיהּ דֶּאֱלָהָא מַסְטְיָא מִן בִּישְׁתָא : כַּד אִתְרְעֵי אֱלָהָא בְּאָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְאַף לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹי נַשְׁלִים לֵיהּ : טַב קַלִיל בִּ צִדְקְתָא מִן סַגִּיעָא דְּעַלַּלְתָּא דְּלָא בְדִינָא : לִבֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא מְחַשֵּׁב אָרְחָתֵיהּ וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן הִלְכָתֵיהּ : קִיסְמָא עַל סִפְוָתֵיהּ דְּמַלְכָּא וּבְדִינָא לָא נִרְגּוּל פּוּמֵיהּ : רִגְיָא וּמְסָאתָא דְּתְרִיצוּתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא וְעֶבְדוֹי כּוּלְהוֹן מַתְקְלֵי דְּקוּשְׁטָא : מְרַחֲקָתֵיהּ דְּמַלְכִין דְּעָבְדִין רִישְׁעָא מְטוּל דְּבִצְדָקוּתָא תַּקִּין כּוּרְסְיָא : רְעוּתֵיהּ דְּמַלְכָּא שִׂפְוָתָא דְּצִדְקְתָא וּמִילְּתָא דִּתְרִיצֵי רָחֵים : חֶמְתֵיהּ דְּמַלְכָּא מַלְאֲכֵי דְּמוֹתָא אִנּוּן וְגַבְרָא חַכִּימָא נִרְעֵינֵיהּ : בִּנְהוֹרָא דְּפַרְצוּפֵיהּ דְּמַלְכָּא חַיֵּי וְצִבְיוֹנֵיהּ הֵיךְ עֲנָנָא בְּבִירְיָאתָא : דִּקְנֵי חָכְמְתָא טָבָא לֵיהּ מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּדְקָנֵי בִּיוּנָא טָב מִן סָאמָא גְּבִיָּא : שבילא

שלום לכל זרעו :

רש״י

יד ליד לא ינקה · מיד ליד בא לו גיעול גובה לבו : וביראת ה׳ סור מרע · על ידי יראת ה׳ סר מרע · ברצות השם דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ירצה לו שיהיו שלימים עמו · לב אדם יחשב דרכו · ללכת דרך ישר ו וה׳ יכין צעדו · כמו שאמרו בא לטהר מסייעין לו : קסם על שפתי מלך · על שפתי חכם היושב בדין · פלס ומאזני משפט וגומ׳ · לשלם לאדם כפעלו · משפט · ואשר״בה בלע״ז בדיון עונות האדם בפלס ומאזנים : ומעשהו כל אבני כיס · כאש׳ יש כאבני כים משקלות גדולו׳ וקטנות הכל לפי פעלו של אדם : תועבות מלכי׳ עשות רשע · דבר תיעוב הוא לרשעים ואין הגון להם לעשות רשע : חמת מלך · הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתה · ואיש חכם יכפרנה · יפייסנה : באור פני מלך חיי׳ שהקב״ה מסביר לו פני׳ חיים הוא לו לכך צריך אדם ליושר דרכו לפניו : ורצונו כעב מלקוש · מי שהוא מרוצ׳ לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר · טוב

אבן עזרא

מסלת, שיורו לסור מרע היא מסלתם ומי שיחפוץ לשמור נפשו שלא תמות נוצר דרכו הראוי לו והוא דרך המצות: לפני, טוב, שנים דבקים, גובה רוח על כן טוב לשפל רוח להיות עם ענוים, מחלק מקח בחלק שלל עם גאים כי אז ישבר כהם להיותו עוסק: משכיל, דבק למעלה כלומר משכיל על דבר השפלות להשפל הוא ימצא טוב שייטיב לו השם, ובוטח בשם לא יחפוץ לחלק שלל עם גאים, אשריו שיהא מאושר ברבות טובתו: לחכם לב, שהחכמה בלבו, יקרא נבון שיבין מה שלא למד, ומתק שפתים טעם ואיש ילמד מתיקות שפתים אז יוסיף לקח והמתק רמז לחכמה המתוק כענין ומתוק מדבש: מקור, פי' השכל הוא המקור שיקירו מים חיים לבעליו: ומוסר אוילים מוסר אולת: לב, צוף, שנים דבקים, חכם יראה השכל על פיהו, ועל שפתיו יוסיף, הלב להראות הלקח: צוף, דבש חסר כ"ף כלומר כצוף דבש כן אמרי נועם מתוקים: יש דרך ישר, מי שם לפני איש להתעסק באמרי נועם, ואחריתה שיעזבה ימצא דרכי מות ואמר דרכי כי סבות המות רבות, פה שילך דרכו' שיביאוהו למות: אכף, סבב וגרם בלות נפש עמל תעמל לשר כל ימיו כי פיהו אכף גרם וסבב עליו לעמל בעבור שלא למד אמרי נועם והפך זה החכמה תחיה את בעליה: ועל שפתיו, על כל אחד משפתיו הרעה כאש צרבת, פה המלשין: נרגן, דברי קרה ברכילות: איש, העושה חמס מפתה רעהו שיעשה חמס כמוהו, בדרך לא טוב בלשון זכר: עוצה, לפי דעתי שויעצם את עיניהם עוצם עיניו הם מטרם עוצה עיניו והם סימן הפעולים והראוי עוצה אותם את עיניהם וכמו כן ותפתח ותראהו את הילד לחללו את ביתו הנכון לחלל אותו וכן הפי' עוצה עיניו אוטם עיניו בעבור שלא ילך לבו אחרי עיניו בעבור שיחשב תהפוכו' כרצונו, כלה משלים הרעה כאשר חשב: עטרת

מסורה

גאון ג' וסימ' ביחזקאל סימ' ז': גובה ג' וחס' וסימ' הלא אלוה גבה שמים, וראיתי לבית גבה, ולפני כשלון גבה רוח: יוסיף י"ד חס' וי"ו וסימ' בשמואל ב' סוף סימ' ג' גבי קינת דוד על אבנר: ומרפא ג' וסימני' וזרחה לכם יראי שמי, צוף דבש אמרי נעם, הנני מעלה לה ארוכה: ונרגן נ"ן בתרא זעירא והיא חד מן ג' נונין אריכין זעירין וסימניהון נטע ארן וגשם יגדל, ונבושבן רב סרים: ונרגן מפריד אלוף, ואינון מן א"ב דאתוון זעירין וסי' נמסר בריש ספר ויקרא ובמסר רבתי, בריש מערכת אות האלף ב"ד:

מקרא

מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ: לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ: טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָיִים מֵחַלֵּק שָׁלָל אֶת־גֵּאִים: מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה אַשְׁרָיו: לַחֲכַם־לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יֹסִיף לֶקַח: מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים אִוֶּלֶת: לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח: צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם: יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת: נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי־אָכַף עָלָיו פִּיהוּ: אִישׁ בְּלִיַּעַל כֹּרֶה רָעָה וְעַל־שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרָבֶת: אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת יְשַׁלַּח מָדוֹן וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף: אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב: עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה רָעָה:

חצי הספר בפסוקים

תרגום

שְׁבִילָא דְתְרִיצֵי מְסַנְיָא מִן בִּישְׁתָא וּדְמַזְהַר בְּנַפְשֵׁיהּ נְטַר אָרְחֵיהּ: קֳדָם תַּבְרָא גֵּיוְתָנוּתָא וְקֳדָם תִּיקְלָא רָמַת רוּחָא: טַב דְּהוּא שְׁפַל רוּחַ וְעִנְוְונָא מִן הֲווֹ דְמַפְלִיג עֲדִיתָא עִם גֵּיוְתָנֵי: דְּמִסְתַּכַּל בְּמִילְּתָא יַשְׁכַּח טַבְתָא וּדְמִסְבַּר בֶּאֱלָהָא טוּבוֹהִי: חַכִּים לִיבָּא יִתְקְרֵי סוּכְלְתָנָא וּדְחַלְיָין שִׂיפְוָתֵיהּ מוֹסִיף אוּלְפָּנָא: מַבּוּעַ דְּחַיֵּי סוּכְלָא וּמַרְדוּתָא דְשַׁטְיֵי שַׁטְיוּתָא: לִיבָּא דְחַכִּימָא מִסְתַּכַּל פּוּמֵיהּ וּבְשִׂפְוָתוֹהִי מוֹסִיף אוּלְפָּנָא: כַּבְרִיתָא דְדוּבְשָׁא מֵאמְרָא דְבוּסְמָא חַלְיוּתָא דְנַפְשָׁא וְאַסוּתָא לְגַרְמֵי: אִית אָרְחָא דְמִתְחַזְיָא בְּעַיְנֵי בְּנֵי נְשָׁא דִתְרִיצָא הִיא וְסוֹפָא אָרְחָתָא דְמוֹתָא אִנּוּן: נַפְשׁ דְּלַעְיָא לַעֲוָותָא תְּסוֹבַר דְּמִן פּוּמָא אָתֵי לָהּ כַּיְיפָא: גַּבְרָא טְלוּמָא חָסַר בִּישְׁתָא וּבְסִפְוָתָא נוּרָא יָהֲבָא זְלִיקֵי: גַּבְרָא מְהַפְּכָנָא יְגָרֵי תִּיגְרֵי וְדִרְתְּנָא מַעְדִּיק רַחֲמֵיהּ: גַּבְרָא חַטּוֹפָא מְשַׁרְגֵג חַבְרֵיהּ מוֹבִיל לֵיהּ בְּאָרְחָא דְלָא שַׁפִּירָא: רָמֵז בְּעַיְינוֹי וְחָשֵׁיב הֲפִיכָתָא גַוֵּיהּ בְּשִׂפְוָתֵיהּ וְגָמִיר בִּישְׁתָא: כלילא

רלבג

מסלת ישרים סור מרע, דרך ישרים היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם וינהגו בו באופן שימלטו מהרע בדברים המדיניים או בדברי' העיוניים ומי שירצה לשמור נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר: לפני שבר גאון, הנה הגאוה והגאון וגובה הרוח הוא סבה אל השבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: טוב שפל רוח, הנה יותר טוב לאדם הוא שיהיה שפל רוח ויתחבר עם הענוים והשפלים מ משיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמה' במה שנצחו במלחמה אשר היתה גאותם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלקם השלל הוא ג"כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונ' הפחותה ויהיה זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות: משכיל על דבר ימצא טוב, הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי ש שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו ב בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדברים כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי ששם מבטחו עם זה בה' לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש"י ימציא לו חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: לחכם לב יקרא נבון, הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמה תישירהו להשגת הבינה גם בדברי' המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולו' להעמידו בשלום עם אחד אחר מהאנשים ולפע שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקו' דבריו יוסיף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקותם ימשוך הנפשות ויקחם: מקור חיים, הנה ההשתכלות וההתבוננות הוא בעליו של מקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעדת החיים הגופיים והחיים הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההשתכלות בדברים המדיניים אשר בו יושלך הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיים הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם ואולם האוילים לא יקנו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרה לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא כשיקרה לו שנית בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שנכשל ממנו אשר יזם לעשות והנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמו הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם סבות אחרות יפקד המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא בשיפקחו עיניו במה שירתה בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבואם בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: לב חכם ישכיל פיהו, הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו יסכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכבד בלב ולב ואם בדברים העיוניים כי הוא מצד חכמתו יודע לדבר באופן יסכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהוא בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג"כ ומצד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיוניים ג"כ מצד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטים אותו: צוף דבש, הנה אמרי נועם שיאמרו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת כשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכתומי' בשיושם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד הישרה לתקון הגוף ולברר ולהוציא ממנו חליי המדות הפחותות: יש דרך, הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם ישמיר להתרחק מהדרך הזאת: נפש עמל, הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכניעו על העמל ההוא ר"ל כאשר כבש תאוו' פיהו למזונו ולמשקי' הערבי' בדרך שלא יבטלוהו רדיפת התאוו' הנה מבקשת החכמה והתעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל אסיפת הקנינים כי יכין האדם ואחר יאכל ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירצה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בסבתו בעצמו כי פיו הכניעו וכפפו לזה העמל וכאלו ייסיר בזה שאם היה האיש שהוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויכמס בהוצאתו לפי מה שאפשר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד שישיג מחייתו בזולת עמל: איש בליעל, הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיבא ממנו אל שפתיו יוכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה מפחית כמו האש השורפת וכאלו אמר שיותר רע יבא מכין ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא: איש תהפוכות ישלח מדון, האיש הכוזב הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו: איש חמס, הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בא גרום לו להלך אותו בדרך בדרך לא טוב: עוצה עיניו, מי שהוא עוצה עיניו וסותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפוכות והכזבים ואחר כך הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל בשחתך שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו קנה דבורו השלים הרעה כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו, עטרת

רש"י

טוב שפל רוח. טוב להתחבר את ענוים ולהיות אתם שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים: משכיל על דבר ימצא טוב. המתון לב להתבונן על דבריו לכלכל את דרכיו ימצא טוב. ובוטח בה' אשריו. כשהוא מכלכל דרכיו ורואה בה מצוה שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב. אשריו. אין אשורין שלו: לחכם לב יקרא נבון. שלמד חכמה מרבו יקרא נבון. סופו שיהיה נבון בדבר מתוך בחכמתו ויקראו אותו נבון. ומתק שפתים יוסיף לקח. כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמי' יוסיף לקח: מקור חיים השכל לבעליו. וכן פתרון המקרא שכל הבעלי' מקור חיים הוא לו. ומוסר אוילי' אולת. ויסורי אוילים על ידי אולת באים להם. וכן משמעו האולת ויסורין הוא לאוילי': לב חכם ישכיל פיהו. לבו מלמד את פיו לדבר נאה: צוף דבש. מתיק דבש. בר"שק בלע"ז. אמרי נועם. דברי תורה: יש דרך. שהוא ישר לפני איש: עמלה לו. לברכו הוא עמל. כי אכף עליו פיהו. כשכופהו כופהו ותובע לו מאכל אם עמלו עומד לו שאוכל מה שעמל כבר. ועל שפתיו כאש צרבת. הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגומר. צרבת כאש שורפת כמו ונצרבו בה כל פני': ונרגן מפריד אלוף. ועל ידי ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: עוצה עיניו. לשון קריצה וכן תועצה עליך עיני. כלה רעה. כי כלתה אליו הרעה גומר וגורם לבא רעה לעולם: בדרך

עטרת תפארת שיבה׳ הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם כבדו איש שיבה וינשאו האנשי׳ לזה בדרך צדק ויושר במדות או בדעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרצון בזה כי השיב׳ אשר בדרך צדקה תמצא היא עטרת תפארת כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד היסיסות אשר

עטרת׳ השיבה היא כעטרת תפארת לראש: טוב׳ בחיק׳ טוב׳ ג׳ דבקים׳ כי טוב עומד במקו׳ שנים והרך אפים הוא טוב מגבור כי הוא יכבוש כעסו והגבור אשר סכובש אחרים אינו יכול לכבוש כעסו׳ מושל ברוחו לבדו טוב ממושל לוכד עיר שצריך לעזר אחרים וכאשר יוטל הגורל בחיק ומיי׳ משפטו איך יפול כן מאת השם מי שיוכל למשול ברוחו׳ טוב חרבה למושלים ברוחם כפת חרבה שיש שלוה בה׳ מבית מלא זבחי ריב ומריבה

יוטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ כי יפול לא יוטל׳ בחיק יוטל את הגורל׳ הגם אל מראיו יטל׳ בתר׳ חס׳: ומיי׳ ד׳ וסימ׳ לעיל ריש סימ׳ ין׳: משפטו ו׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימן כ״ז: חרבה ג׳ וסימ׳ ואמר למלך המלך לעולם יחיה׳ ואמר אליהם אתם ראים הרעה׳ טוב פת חרבה׳ וא׳ וחרבה וכל מנחה: נאוה ד׳ קמצין וסימ׳ נאוה בירושלם איומה כנדגלו׳ לישרי׳ נאוה תהלה׳ כי נעים נאוה תהלה׳ לא נאוה לנבל שפת יתר׳ וא׳ שחורה אני ונאוה: אל כל ול׳ כל י״ג בכתו׳ ותריסר וסימ׳ אמור אל כל עם הארץ׳ הן ישא איש בשר קדש׳ אמר אל רחבעם בן שלמה׳ ולא שמענו אל עבדיך׳ ממכון שבתו השגיח׳ היוצר יחד לבם המבין׳ אז לא אבוש בהביטי׳ אבן חן השחד בעיני בעליו׳ כי מי אשר יבחר׳ וישלח ספרי׳ אל כל מדינות׳ ונשלוח ספרים ביד הרצים׳ ויכתב מרדכי את הדברים׳ וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע:

עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא׃ טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר׃ בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה כָּל־מִשְׁפָּטוֹ׃

יז

טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה־בָהּ מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי־רִיב׃ עֶבֶד־מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה׃ מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהוָה׃ מֵרַע מַקְשִׁיב עַל־שְׂפַת־אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֺּת׃ לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה׃ עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם׃ לֹא־נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת־יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־שָׁקֶר׃ אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל׃ מְכַסֶּה־פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף׃ תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה׃ אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ׃ פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ׃

כְּלִילָא דְשַׁבְהִירָא סֵיבוּתָא בְּאָרְחָא דְצִדְקְתָא מִשְׁתַּכְחָא׃ טָב נְגִיד אַפֵּי רוּחָא מִן גַּבָּרָא וּדְמַכְבִּישׁ נַפְשֵׁיהּ טָב מִן דְּהָווּ דְּאָחִיד מְדִינְתָּא׃ בְּעוּבָה דַעֲצְתָּא נָפְלָה פִּיצְתָּה וּמִן אֱלָהָא נָפֵק דִּינֵיהּ׃ טָבָא הִיא לַחְמָא שְׁרִיבְתָּא וְשַׁלְוְתָא בָהּ מִן בֵּיתָא דְמָלֵי דִבְחֵי דְדִינָא׃ עַבְדָא סוּכְלְתָנָא יִשְׁתַּלַּט בִּבְרָא מְבַהֲתָנָא וּבֵינַת אַחֵי נְפְלִיג יְרוּתְתָא׃ צָרְפָא נְקִי לְסָאסָא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וֶאֱלָהָא בָּדֵיק לִבֵּיהּ׃ גַּבְרָא בִישָׁא צַיֵּית לְסִפְוָתָא דְעָאתָא שִׁקְרָא וְרַגָּלוּתָא עַל לִישָׁנָא דְעָאתָא׃ דְמַצְדֵי בְּמִסְכֵּינָא מַרְגִּיז לְבָרְיֵהּ וּדְחָדֵי לְתַבְרָא דְחַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי׃ כְּלִילָא דְסָבֵי בְּנֵי בְנַיָּא וְשִׁבְהוּרְהוֹן דִּבְנַיָּא אֲבָהֵיהוֹן׃ לָא יָאֵי לְטַפְשָׁא שִׂפְוָתָא יַתִּירְתָא אַף לָא לְשַׁלִּיטָא שִׂפְוָתָא דְשִׁקְרָא׃ כֵּיפָא דְשׁוֹחֲדָא חֲסִידָא הִיא בְּאַפֵּי מָאן דְּשָׁקֵיל לַהּ לְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּצֵי שֵׁיכוּלָא׃ דִּמְכַסֵּי חוֹבָה בָּעֵי רְחִמוּתָא וּדְסָנֵי מִילְּתָא מְפָרֵק רַחֲמָא׃ עָאלָא בַּעֲאתָא בְּמָן דְּמִתְבָּיֵן טָב מָן דִּלְמְמְחֵי לְסַכְלָא מְאָה חוּטְרִין׃ גַּבְרָא מְרִירָא בָּעֵי בִישְׁתָא וּמַלְאֲכָא נוּכְרָיָא יִשְׁתַּדַּר עֲלֵיהּ׃ פְּגִיעַ דּוֹב וְרִתִיתָא בְּגַבְרָא חֲמָמָא לָא מִתְזִיעַ וְשִׂכְלָא בְּשַׁטְיוּתֵיהּ נָפִיל׃ דפריע

אבן עזרא

פוטר, למון פתיחה כלו כפותח מקור מים ההולכים ויתערבו עם אחרים עד שיתגברו על הארץ כן הוא ראשית מדון מדומה למים, וקודם התגלע התערב זה בזה במדון ראוי הריב לנטוש אותו, פי׳ כפטר מים כן ראשית מדון תתחיל במעט ויבא הרבה התגלע התגלות: מחיר: לקנות בו חכמה ואין לו לב שיחפוץ ללמוד: בכל עת, יאהב איש רעהו ואח אוהב לעת צרה הנולדת ולא יאהב בכל עת, יולד ראוי להיות תולד כמו ובא עליך רעה: אדם, אוהב, פנים דבקים, כלומ׳ אדם שתוקע כף להיות ערב לפני רעהו המלוה הוא יקרא חסר לב והוא אוהב לעשות בעבור פשע ומצה שינצה עמו רעהו, פתחו רמז למפתח השפתים כלומ׳ כאשר הוא מרים קול פתח דבריו לערוב ערובה הוא מבקש שיבואהו שבר פתחו מן שמור פתחי פיך: יפול ברעה, שחשב לעשות נבל, מדבר נבלות: לב, גהה, חסר כף מרפא כלומר הלב שהוא שמח בחלקו ייטיב לגוף כגהה בעבור שתולדתו לשמוח כמו לא יגהה מכם אבל רוח נכאה ונועכת על הבלי העולם תיבש עצם שהוא עיקר הגוף ולא תועיל בו גהה: מחיק, כבקר שהם יסרות יקח השוחד: את, כעס, פנים דבקים, את פני החכמה שהוא ילמדה מכל אדם, בקצה ארץ המה משוטטות לבקש חכמה כי יחשוב אנשי מקומו כסילים כמוהו על כן מכעיס אביו ברצותו ללכת למרחוק: גם ענוש לצדיק לא טוב, דבק בפסוק פנים ואחור וגם לרבות על השוחד שיקח רשע ואחרי כן יענש הצדיק וכן הוא לענוש הצדיק בדינו לא טוב הענוש כי שם הפועל הוא מתאר בשם דבר ולא טוב להכות הנדיבים על ישרם: חושך, גם, פנים דבקים, הודיע כי מדת השתיקה טובה כלומר חושך אמריו ושותק הוא דעתן ורוח הוא הדעת כלומר שדעתו יקרה והפך זה כל רוחו יוציא כסיל, וגם לרבות על חושך אמריו גם אויל מחרים חכם יחשב: לתאוה, לא, פנים דבקים, למ״ד לתאוה כמו בעבור, כפרד הנע והנד והנפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאוה שיתאוה ללמוד ובכל אנשי תושיה יתערב וילך עמם; והכסיל

מסורה

הרע ה׳ בקרי׳ ג׳ בישין וב׳ טבין וסי׳ ואם הרע תריעו גם אתם, חדלו הרע, היהפך כושי עורו, בכל עת אהב הרע, וכל הרע לאיש מתן, וחד והרע הרעתי: בלשונו ו׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בשפטים סימ׳ ז׳ וזכריה סימן י״ד: יולד ב׳ חס׳ וסימ׳ צאו וראו אם ילד כסיל לתוגה לו: ייטיב ב׳ וסימ׳ כי ייטב אבי את, לב שמח ייטב גהה, וט׳ חס׳ בליש וסימ׳ ביחזקאל

משלי יח

מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמִישׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ׃ פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ׃ מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ לָמָּה־זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן׃ בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד׃ אָדָם חֲסַר־לֵב תּוֹקֵעַ כָּף עֹרֵב עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ׃ אֹהֵב פֶּשַׁע אֹהֵב מַצָּה מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ־שָׁבֶר׃ עִקֶּשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־טוֹב וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא־יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל׃ לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם׃ שֹׁחַד מֵחֵק רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט׃ אֶת־פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי כְסִיל בִּקְצֵה־אָרֶץ׃ כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ׃ גַּם עֲנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יֹשֶׁר׃ חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת וְקַר־רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה׃ גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן׃ לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע׃

(הערות בשוליים: תמוה ג׳ | ל׳ ומל׳ כ״ח | ו׳ מיחדין ב׳ | ל׳ | ה׳ ל׳ יתר ואח | ב׳ בתרי טעמ׳ | ל׳ ומל׳ | ב׳ חס׳ | ל׳ ב׳ חס׳ | ל׳ | ר׳ חס׳ בליש׳ | י׳ | ל׳ | ל׳ | ב׳ מל׳ יקר ק׳ | ב׳ וחבר התקי׳ ז׳ מל׳)

מסורה

סוף סימן ל״ג: מחיק ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר ברישׁ סיפרא סימן ה׳: ועיני ז׳ וסימ׳ תמצא נמס׳ באיוב סימ׳ י״א בס״ד: יודע כל סיפרא מל׳ כמ״ב וסימ׳ ידע צדיק דין דלים, בפשע ארץ רבים, וכל תריסר ודברי הימים וקהלת מל׳ במ״א וסימ׳ כי איננו ידע מה שיהיה, וי׳ מל׳ בשאר קרי׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו:

תרגום

דפריע בישתא חלף טבתא לא תפסוק בישתא מן ביתיה: אשיד דמא היך מיא כגרי תגרי וקדם קריא כטעי דינא: דמזכיה לרשיעא ומחייב לצדיקא מרחקתיה דאלהא אף תרויהון: למה דין אזלא ליה תיגרותא לסכלא דלית ליה לביה וחכמתא: בכל עדן גברא רחים הוא ואחא לעקתא מתיליד: בר נש חסיר רעיונא משלם ידיה ועריב ערבותא על חבריה: דרחים חובא רחים מצותא ומורים תרעיה בעי תברא: מאן דעקים לביה לא משכח טבתא ודמתהפיך בלשניה נפיל בבישתא: דמוליד סיכלא חימוצא דיליה ולא חדי אבוי דטפשא: לבא חדיא משפיר גופא ורוחא דכיכתא מיבשא גרמא: שוחדא מן עובא יסב רשיעא למצלי ארחא ודינא: אפוי דסוכלתנא חדין בחכמתא ועיינוי דסכלא בעומקא דארעא: ברא סכלא מכביר אבוי וממרמיר לאמיה: למתך לצדיקא לא שפיר אף לא למחי צדיקיא דאמרין תריצותא: דחשיך מילוי ידיע ידיעתא ודמכיכא רוחיה גברא דמתבין: ואף שטיא דשתיק חכימא הוא מתחשיב ודכאלי ספותיה מתבין: ריגתא בעי פחיא ובכל מילבנא מצטרי: לא צבו

רלב״ג

משיב רעה, הנה מי שהוא משיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאנשי׳ לא ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואי׳ שהוא משיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדל איש בהסרתה והסבה השנית היא כי זה העונש ראוי שיבא עליו מהש״י על זאת התכונ׳ הפחותה כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימויות וזה כי האדם נכנע לש״י מפני רבוי הטובו׳ אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטוב שהם עושים לו לא יכיר לשם יתברך בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך: פוטר מים, הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי הם תמיד ירחיבו הפתח ההוא מכד שטף עובר בו ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר הוא סבת המדון קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אז יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שלט האדם להשקיטו: מצדיק רשע, הנה מי שהוא מצדיק מי שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב לשם אבל השני וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעי׳ ולבזות מעשיה׳ כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשות כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקי׳ ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה: למה זה, ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לב לקבלה: בכל עת, יתחבר האוהב לאוהבו בימי הטובה ובימי הרעה וזה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר״ל שלא יעזוב אוהבו לעתות בצרה, ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאוהבו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעוזרו כי הטבע יטריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו: אדם חסר לב, והנה ספר עתה מהעזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האהוב שונא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו: אהב פשע, מי שהוא אוהב למצוא פשע בדברים שיאמרו לו או יעשו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להשקיף בדברים בכך שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול שמעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על צד שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר: יולד כסיל, הנה האיש המוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל יגונו בו מצד חסרון דעתו בו ורוע עניניו ולא ישמח האיש הסכל העושה נבלות או הדבר: לב שמח, הנה משמחת הלב יתחדש טוב מראה הגוף להתפשט הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהיא הפך שמחת לב היא תיבש האיברים מפני התקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והנה יבאר בזה שהשמח׳ ממוצעת והעצבות מגונה: שחד, הנה הרשע יקח שחד מחיק ר״ל שיקח אותו בצנעא בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט: את פני מבין חכמה, הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שירגיש אותו מהדברי׳ המוחשים ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעצל בבקשתה: כעס לאביו, הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסרם ולא די לו בזה אבל יהיה בוחר הרע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שסבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבים על יושרם כי כל עושה טוב הוא רע בעיניו: חושך אמריו, הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה משב ומתחבר אלא עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דברו יהיה יקר לא שיעשה זה דרך גאוה כי זה יהיה מגונה: גם אויל מחרים, והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שסבר יעלה מהאדם אולתו וכן יחשב כנבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר: לתאוה יבקש, מי שיבקש לגבול החקירה הדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתערב בהשגת כל נימוס מושכל אשר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר״ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקש בעבור תאותו הגופיות הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי׳ באשר היה מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברי׳ המושכלי׳ ורב שקדו על התאוות הגופיות: לא

רש״י

רלבג

לא יחפוץ, הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו וחסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא יזדרז ללמידת החכמה: בבוא רשע, הנה בבוא רשע בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות האנשים ועם הקלון והבוז שיש עמו מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברים ההם בעיניו כי במומו פוסל האנשים בקלונו בעצמו: מים עמוקים, הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע והמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימצאו מקור החכמה נובעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח למצוא בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כי כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר: שאת פני רשע, הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא ויכתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרוב אל שכנגדו: שפתי כסיל יבאו בריב, ובמחלוקת כי איננו מדבר כי אם דברי קטטות ופיו יקרא למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם: פי כסיל, דברי הכסיל הם מביאים חתת ושבר והם מוקש נפשו כי בהם גורם רע לעצמו מכרדים רבים כי בהם יחרחר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מגד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו: דברי נרגן, דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן כדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת: גם מתרפה, גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפח שיציב משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מכרדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפח מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחית בעבור בקשת המזון והשלישי כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובמשחיתותיו, זהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה, והנה התועלות המגיעות ממנה רבים ברבוי העניני הכללי בה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והשקרות והמרמה והשנאה והקפדנות וריבוי הדברים שלא לצורך ותופלת וההצטער והיות בז לדבר ובלתי שומע עצה: מגדל עוז שם ה', הנה שם ה' הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם ותוקף עד שלא ינצחהו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מחוץ כי השי"ת אשר דבק בו יצילהו מפני דבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שאפשר מצימום המצאות המושכלות אל השי"ת אשר שפע ממנו מציאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא שמו על הצד שביארנו בספר מלחמות ה' והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשען אשר לו בשם ית' וימצא נעזר בשי"ת עד שסבר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו יותר ממה שהיה מתחזק בו אם טרח הרבה לבקש הסבות האותות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בשי"ת והנה היה זה המאמר כאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שתחלים האדם והוא היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו הוא נשגב ומתחזק וזהו האמת כמו שביארנו: הון עשיר, הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי בו יבטח שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי ראותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ירצה הבאים להזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר במה שקדם שהרע לא שמע בגערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי הענין בעצמו: לפני שבר, הנה גבה הלב והגאוה היא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות: משיב דבר, מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלמה כי כבר ישיבהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם בדברים קודם שישיב עליהם: רוח איש, הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף הבריא ויסעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמה שתהיה נכאה ונשברת מי ישאנה הנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מונהג ממנה לא מנהיג ולזה יחלה הגוף בהפעלותיה: לב נבון יקנה דעת, שכל האיש הנבון יקנה דעת קדושים מעצמו כי מרוב פלפולו יוציא דבר מתוך דבר והחכמים יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מהיודעים לשיעורים כי דעתם קצרה להבין זה מעצמם:

מתן

אבן עזרא

והכסיל לא יחפוץ ללמוד תבונה אלא יחפוץ במה שתתגלה לבו והוא הכסלות כי הלב הוא נסתר ויתודע ויתגלה בכסלות או בחכמה: בבא, רמז ליום הולדו, בא גם בוז עמו שיבוז לאחרי ועם קלון שיקלה אותם באה חרפה שיחרפם והטע' הקלון גורר החרפה כענין ועבירה גוררת עבירה: מים עמוקים, שהם קרים וחכים כן דברי פי איש חכם וכנחל נובע תגיד כן מקור חכמתו שלא תפסק: שאת, שפתי, פי', ג' דבקי' וכן הפי' לא טוב לשאת פנים רשע בדינו וכן צדיק בדינו שהוא זכאי ושפתי כסיל הוא הרשע הנזכר ששפתיו מסבבין שיבואו בריב ופיהו יביאהו בריב בעבור מהלומות כלו' בעבור שיקרא להכות רעהו ולהכותו והנה פיהו יתן מחתה לעצמו ושפתיו יסבבו מוקש לנפשו ולא טוב לשאת פניו: דברי, גם, ב' דבקים, כמתלהמים כדברים מסותרים ומתכסין מן דברי הרכיל שידברם בסתר ובטן כמו ללב וגם לרבות כלומר מדבר הרגנו גם הוא מתרפ' במלאכתו שלא יעשנה בהיותו רכיל, אח הוא לאדון המשחית מה שיש ברשותו ואמר אח בעבור שהוא דומה לו בהשחתת מלאכתו: וכמו ועשה אח כי מ מעשה הרע הוא אח לעבירות: מגדל עוז שם ה', הון לפני, ג' דבקי' בו בשמו ירוץ שלא יכשלו ירצך אויבו אע"פ שהוא בשורק כמו ארוץ גדוד ונשגב בעת יסובבהו ולא יוכל לו וכחומה הכף משמש לפניו וכן הפי' כמגדל עוז כן שם ה' לצדיק בעת צרה והון עשיר מדומה בעיניו כקרית עוזו ויחשוב שיהיה נשגב בו כצדיק בשם וכחומה נשגבה יחשוב הונו שהוא בבית משכיתו תרגו' ויסקף ואסתכי: משיב דבר, לשואלו' טרם שיבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו האולת היא תהיה לעצמו, פ"א האולת היא תחשב לו וכלימה שיכלימהו המדבר עמו או אחרים: רוח, לב, ב' דבקי' פי' רוח איש יסבול חליו ומדוה הגוף וזו היא הרוח המשכלת החכמה סובלת הדאגות, ורוח נכאה היא המתעצבת והכועסת על הבלי העולם כאשר לא תשיגם ומשכל נכאה מלאה, מי ישאנה בהיותה נכאה כי היא נושאת הגוף אע"פ' שהיא נשואה בתוכו וזאת הרוח הנכאה לא תלמוד חכמה אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו, ואזן חכמים סובלי הקורות תבקש לשמוע הדעת: מתן

רש"י

לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו, כי אם נגלו לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: ועם קלון תבוא חרפה, מי שבוחר בקלון וביאוף חרפה הוא לו ותיקור חכמה כנחל נובע וכמים עמוקים: דברי כי איש כל איש שמחקר לשון גבור גדול בגבורה הוא: שאת פני רשע לא טוב, כאשר פרשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעולם הזה ונפרעין מהם לעולם הבא, טוב להטות צדיק במשפט טוב להם לצדיקים שמפרעים להם כף מחזכים לחייבם בעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן וזוכין לעולם הבא ולפי פשוטו כמשמעו: שפתי כסיל יבואו בריב, כל דבריו באים בלשון תגר, ופיו למהלומות יקרא, קורא ליסורין להביאם עליו: דברי נרגן כמתלהמים, מהלומות: גם מתרפה במלאכתו, פורש מן התורה והוא תלמיד חכם, לבעל משחית לשטן: מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב, והוא מתחזק: וכחומה נשגבה, עזרו לו בחדרי משכיתו מכני שהבית כרצף ברצפת אבנים הסוככין על הארץ קרוי אבן משכית: רוח איש, רוח גבר שהוא איש גבור ולבו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחכה, יכלכל מחלהו אין כחו סר מעליו: מתן

רש"י

מתן אדם ירחיב, כמשמעו, ומדרשו בנותני צדקה מדבר שמרחיב לו חלקו לעתיד לבוא, וגם בחייו לפני גדולים יכניסו ומוסרים עליו שהוא חשוב: ובין עצומים יפריד אלו בעלי דינין כמו הניעו עצמותיכם ובמסכה שנים שנתעצמו בדין: על שם שמריבותם עצמו קרוי עצומים: אח לגון חוצץ, או לגון אומם כמו עוכר עיניו: אח נפשע מקרית עוז, יש אח הנפשע מאחיו ומאבד בחדרו קרית עוז כגון לוט באברהם עשו ביעקב ומדינים כבריח ארמון, ומריבה שביניהם מפרידתם לעולם כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון שלא יכנסו בו, ואוהביה יאכל פריה, אוהב את לשונו ומרגיל לתור אוכל פריה בעולם הזה, מצא אשה מצא טוב, מצא תור' וכמשמעו

תרגום

לא צבי סכלא בסוכלתנא אלא בשטיותא פהי לביה: כד אתי רשיעא בשטיותא ייתי ובצערא ובחיסורא: מיא עמיקי פומיה דגברא נחלא דנביע מבוע דחכמתא: למיסב אפי לרשיעא לא שפיר אף לא למצלי דינא לצדיקא: שפוותיה דסכלא מייתן ליה לדינא ופומיה מממטי ליה לזהרתא: פומיה דסכלא שניא הוא ליה ושפוותיה פאחא אנון לנפשיה: מלוי דחכיכנא מראבגן ליה ומחתן ליה לעומק דשיול: ואף דמתרפא בעבידתיה חברא הוא לגברא מחבלנא: מגדלא דעושנא שמיה דאלהא וביה נרהט צדיקא ונגריס ביה: מזליה דעתירא קריתא דעושניה וכשורה יורם משריה: קדם תברא יתרורם לביה דגברא וקדם יקרא ענותנותא: מחזיר פתגמא עד לא שמיע שטיותא ליה ובהתתא: רוחיה דגברא תסובר בורהניה ורוחא מכיבתא מן נטעיניה: ליבא דמתבין ניקנא ידיעתא ואדנא דחכימי תבעי מנדעא: מוהבתיה

משלי יח

לא־יחפץ כסיל בתבונה כי אם־בהתגלות לבו: בבוא־רשע בא גם־בוז ועם־קלון חרפה: מים עמקים דברי פי־איש נחל נבע מקור חכמה: שאת פני־רשע לא־טוב להטות צדיק במשפט: שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות יקרא: פי־כסיל מחתה־לו ושפתיו מוקש נפשו: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי־בטן: גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית: מגדל־עז שם יהוה בו־ירוץ צדיק ונשגב: הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכיתו: לפני־שבר יגבה לב־איש ולפני כבוד ענוה: משיב דבר בטרם ישמע אולת היא־לו וכלמה: רוח־איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה: לב נבון יקנה־דעת ואזן חכמים תבקש־דעת:

מסורה

בבוא ח' מל' וסימ' נמסר בסדר מקץ ותלים סימן נ"ב: במשפט ח' דגשי' וסימ' לא תעשו עול במשפט, וחברו, ויגבה יי' צבאות במשפט, על כן לא יקומו רשעים, וידרך ענוים, שאת פני רשע לא טוב, שמח בחור בילדותך, וכל איוב דכו' בבא על זה פקחת עיניך: מגדל עוז ג' וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר, מגדל עז כפני אויב, מגדל עוז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב: מחלהו ל' והוא חד מן מלין דמשמשי' הו בסוף תיבות וסי' נמס' במסר' רבת' במערב' אות ההא בס"ד:

ומתן · צדיק · ב׳ דבקי׳ · ומתן רמז לשחד שיתן יופיאהו לתרחב מקרתו · ולפני גדולים ינחנו הם לוקחי השוחד שלא יכשל לפניהם בדין : צדיק · שיצדיקוהו הגדולי׳ · הראשון הוא הנותן שמתן · ובא אף על פי שיבא רעהו ויחקרהו בדין לא יוכל להרשיעו : מדינים · אח · שנים דבקים · כפשע בעבור הפשע היוצא ממנו יקרא כן ומלת בריח כולל הדלתות והזכירו בעבור שאין להם חוזק ועוז כי אם עם הבריח וארמון הוא מבצר כלומ׳ ובין עצומים וחזקים יפריד הגור׳ שלא ילחמו ואפי׳ יהיה אח יותר כפשע מקרית עוז הפושעים במלכם כענין תפשע לבנה ומדיני האח יהיו כעוז בריח ארמון הגורל יפריד ביניה׳ ואמר אח כי רוב הם התגרות הם על נחלת האחים : מפרי · מות · ב׳ דבקים · ביד מקום · יאכל פריה כנגד תבואת שפתיו כלומר אם ידבר רע יבואהו מות ועל דבר טוב ישיג חיים : מצא · שהוא יבקשו להיות עזר כנגדו וימצאה הוא ימצא טוב שאם ימצאהו טובתו בעבור הדבקו במה שנז׳ עליו השם : תחנוני ידבר רש · בבקשו מאומה מהעשיר ועזות פירושו אמרות עזות : רעים · כמו זרים נכים והעד עליו להתרועע או יהיה מגזרת הלמד עם נאם ורע עם בא מאחר כלומר איש יאהב רעי׳ כדי שיתרועעו עמו ו ויתחברו אליו כי יש אוהב שדבק מאח : טוב · גם · אולת · ג׳ דבקי׳ כלומר הולך בדרך תומו מעקש מגד שפתיו המעוקשי׳ יקרא כך · גם לרבות על גבותו שהוא כסיל כלומר בעבור שאין לו דעת הנפש השכלית לטוב מדרכי העקשות לא טוב הוא · ואץ שירוץ לגזול הוא חוטא : דרכו · הוא עסקיו ומלאכתו כמו מעשות דרכיך · יזעף יתעצב ויכעס ולא ישוע לאל בעת צרתו : הון · עד · רבים · כל · ד׳ דבקי׳ · ובהם הודיע שבא מחוכן דלים וגבות תפזר הונו ברעים · יוסיף רעים · על רעיו וכשהוא דל יפרד מרעהו כי ירחיקהו רעהו עד שיפרד ממנו ויתכן שיהיה עד שקר על כן נתדלדל : ינקה · לא יהיה נקי מן השכר · ויפיח ענין דבור : רבים · מן רבי המלך כלומר נדיב בעבור שיתנדב לבו לתת לעניים תגדל מעלתו עד שהגדולים יחלו פניו שיעזרם או שיאהבם כענין במנח פניך יחלו · וכל הרעים יתחברו לאיש מתן לאיש נותן להם מתנות ומלת רחקו לשון רבים מחוברת מן היחידים כי מרעהו אחד הוא וטעמו כל אחד ואחד עד שרחקו כלם ומרדף פועל יוצא ש׳ פועל האמיתי הדבר בו פועל כי הרש הוא המרדף והאמרי׳ הם הרודפים והאחים או הרעים מורדפים כמו ואויביו ירדף חשך ורדפה את מאהביה והענין דבק למעלה עם ודל מרעהו יפרד כל אחי הרש והדל ישנאוהו כל שכן רעיו שרחקו ממנו אחר התחברותם אליו בעבור מתנותיו והרש מצוה לרדוף אחריהם שלוחי אמריו אולי יתקרבו אליו רעיו ולא המה שומעים : קונה

ינחנו ב׳ וסי׳ יי׳ בדד ינחנו · ולפני גדולים ינחנו : ובא כתיב י׳ וקרי׳ בו״ו ותוא חד מן כ״ב מלין דכתי׳ יו״ד בריש תיבו׳ וקרי׳ וי״ו וסימ׳ תמצא נמסר במסר רבת׳ במערכת אות הי״ור בס״ד : לשון כ״א ז״ו קמצין וסימ׳ נמס במסר׳ רבתא בערך ל״ש בס״ד : רעים ה׳ וסימ׳ לאמר הן ישלח איש את אשתו · לחלק יגיד רעים · הון יוסיף רעים רבים · איש רעים להתרועע׳

מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ׃ צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא־רֵעֵהוּ וַחֲקָרוֹ׃ מִדְיָנִים יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד׃ אָח נִפְשָׁע מִקִּרְיַת־עֹז וּמִדְוָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ תִּשְׂבַּע בִּטְנוֹ תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע׃ מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ׃ מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר־רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת׃ אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח׃ טוֹב־רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל׃ גַּם בְּלֹא־דַעַת נֶפֶשׁ לֹא־טוֹב וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא׃ אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְהוָה יִזְעַף לִבּוֹ׃ הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד׃ עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים לֹא יִמָּלֵט׃ רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן׃ כָּל אֲחֵי־רָשׁ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ מְרַדֵּף אֲמָרִים לֹא־הֵמָּה׃

מוהבתיה דבר נשא מרווחא ליה וקדם רברבי מקימא ליה׃ זכאי חוה קדמאה בדיניה ואתא חבריה ונציח ליה׃ תיגרי מבטלין פיצתא ובינת תקיפי פרשא׃ אחא דמתעוי מן אחוי היך קריתא עשינתא ואחדא היך סוברא דחוסנא׃ מן פירי פומיה דגברא תסבע כרסיה ומן עללתא דשפוותיה נסבע׃ מותא וחיי בידא דלישנא ודרחים ליה ניכול מן פירוי׃ דמשכח אתתא טבאתא משכח ומקבל רעותיה מן אלהא׃ תחנוני נמליל מסכינא ועתירא נמליל עשינתא׃ אית חברי דמתחברין ואית רחמא דבקת מן אח׃ טב מסכינא דמהלך בתמימותא מן הוו דמעקמן ארחתיה והוא סכל׃ מאן דלא ידיע בנפשיה לא שפיר ליה ודקליל ברגלוי לבישתא חטייא הוא׃ שטיותא דבר נשא מטלטלא ארחתיה ועל אלהא מתרעם לביה׃ ממונא מוסיף חברי סגיעי ומסכינא פריש חבריה מניה׃ סהדא דשקרא לא נזדכי ודממלל כדבותא לא נתמליט׃ סגיעי דמשמשין קדם רבא ודלבישין יהיב מוהבתא׃ כלהון רחמוי דמסכינא סניין ליה ואף חברוי רחקין מניה איכא דתרכן במלוי לא שריר׃ קנאי

אכלו רעים שתו ושכרו דודים׃ ואץ ו׳ קמצין בליש׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״ז׃ ימלט י״ג וסימ׳ בלשון ארמי תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק ופשט ידא באתתא חכימתא דשקרת במיכאל · וביאורם נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ י״ח ובירמיה סימן מ״ו׃

ארוש · הנה האדם שיצטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה אם יתן להם מתן ירחיב לו הדרך וינחנו זה המתן לפני גדולי׳ לעשות חפציו : צדיק הראשון · ולזה ראוי לשוב בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניהם קודם השכם בעל ריבו כי מדרך האנשים להאמין בספור המגיד להם ראשונה ולזה יהיה אבל השופט האיש ה הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו הפך הדברי׳ ההם לא יאמינהו כי אם אחר שחקירה השלימה והנה לזאת הסבה מצוה התורה שלא י ישמע הדיו׳ דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה ובאלו העיר על זה ג״כ החכם בזה הפסוק : מדינים ישבית הגורל · הנה הגורל יבטל מדינים ומחלוקת מ מהאנשים בדברי׳ שים לחלוק זה עם זה ו והו׳ יפריד בין תקיפים וחזקים וישמר מהזיק זה לזה : אח נפשע · האח שפשע בו אחיו הנה עם היותו נפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו אז מה שפשע בו כי הו׳ עצמו ובשרו וכן אים המדיני׳ ר״ל אשר עורר מדיני׳ כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מ מכות׳ לכותל אשר הו׳ קושר הכתלי׳ ומעמיד הבנין כן הוא שבת קיום אחיו ועמידתו ושומר אותו מכל משחית יקום עליו בחזקת היד : מפרי פי · הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במענה פיו ויאכל פרי דבריו שיסיר הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה הרעה : מות וחיים · הנה ביד לשון מות וחיים כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבור אין ספק שיאכל פריו לטוב או לרע כמו שקדם : מצא אשה · מי שמצא אשה ר״ל שיהיו כחות הנפש במדרגת הנפש שהיא משרתת בעלה ואוהבת אותו ויסרתו השכל בכל מאמצי כחם הנה האיש ההוא מצא טוב כי בזה יושג לו השלימו׳ האנושי ובזה האופן ישיג חפצו ורצונו מהש״י כי תרבק השגחתו בו : תחנוני׳ ידבר רש · הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקש החיים כי הוא ידבר תחנוני׳ ובזה האופן לא די שלא יעורר מדיני׳ אבל ישקיט הריב והחמה מעליו ואמנם העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהוא קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל כלכל להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרע ויהיה סבה לסור האהבה מהם : איש רעים להתרועע · וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם בעת הצורך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעים כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהבה אף על פי שאינו רע והרבות ברעים יהיה סבה אל שישחית הרעות והחברה לקצת מפני קצת : טוב איש הולך בתומו · טוב האיש העני שהוא הולך בתום וביושר ממי שעם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקש דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיכסה על מומיו וכאלו באר בזה כי אחר אשר בו העושר כבר הרעות לקצת העשירים או ירבה בזה שטוב העני הולך בתומו בעיון מן העשיר שהוא עקש דרכיו במושכלות או הוא כסיל ורמז בזה אל ב׳ מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר והנה באר בזה כי טוב העוני עם החכמה מהעושר עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת : גם בלא דעת · גם בסבת העדר הדעות יהיה רצון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהוא מהיר ללכת אל התאוות ההם הוא חוטא : אולת אדם · הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בחפציו מפני שלא בא בהם בסבות הכאותות ואחר זה כשלא יכונו מחשבותיו יכעס לבו על הש״י שעשה אותו לפי מחשבתו אל שיסבב׳ ממנו מה שיוס לעשותו ולא יבין כי מצד אולתו היתה זאת לו : הון יוסיף · הנה הון העשיר יוסיף לו רעים רבים כי הוא מהנה אותם תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רעי אבל דלותו יהיה סבה אל שיפרד מרעהו כי אין לו במה שיהנהו בו להמשיך הרעות ביניהם · עד שקרים · מי שיעיד שקרים וכזבים ויסבב בזה להצדיק רשע ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי הש״י יענישהו עונש נפלא על זה וכן מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם : רבים יחלו פני נדיב · הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבים והנכבדים יחלו פני נדיב להטיב מדבת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות · ומזה הצד יהיה נבחר העושר על הדלות : כל אחי רש · וזה כי גם אחי העני שנאוהו ברואותם שלא יקבלו בו תועלת ואם הם עצמו ובשרו ואין צריך לומר שהאנשים שהיו מרעיו קודם זה שעתה רחקו ממנו הנה דלותו הוא סבה שירדפו אחיו ומרעיו אמרים לא המה ר״ל שיעלו להו שאמר או עשה הנברים מה שאינו כן : קונה

רצון · וזוגיא זה כסותו : ד״א אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצונו א אותו האדם מוצא ר רצון מהקב״ה · רבי יוסף קרא : תחנונים ידבר רש · דרך זה בכך · ודרך זה בכך · למחך דרך ארץ שאף על פי שעשיר ועונה עזות · הרש ידבר תחנונים וכן הענין תרב לתלמיד · איש רעי׳ להתרועע אדם שקונ׳ לו רעים עוד ויבא יום ם שיצטרך להם ו ויקרבוהו ואם תאמ׳ מה בכך יש אוהב דבק מאח · שקרבהו ויתר מקרוביו ואחיו : גם בלא דעת נפש לא טוב · אין טוב לאדם שהוא בלא תורה · ואץ ברגלים חוטא · החוטא רוכב ודש העונות בעקביו ו ואומר קל הוא זה אעבור עליו · רבותינו פירשו גם בלא דעת · כמוכא אין אסתו לאיסור המטה בעל כרחה · ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה · ד״א זה המהלך על גבי עשבים בשבת : אולת אדם תסלף דרכו · בעונו בא לו הרע כי באולתו סלף דרכו ועבר ע עבירות וכפרעין ממנו ובבוא לו ת הצרה זועף לבו על הקב״ה ומהרהר א אחר מדת הדי׳ כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עשה אלהי׳ לנו : הון יוסיף רעי׳ רבי׳ אוהביהם רבים · ויש לפותרו בחי שלמד תורה · רבים יחלו פני נדיב וכל הרע · הכל כעשים רעים · לאיש מתן · יש לפותרו בנותני צדקה · ויש לפותרו במרביצי תורה · כל אחי רש קרוביו · אף כי מרעה : ריחקו · וכל שכן מרעיו ושושביניו ואוהביו · מרדף אמרי׳ לא המה · אומר כלוני וכלוני קרובי וכלוני וכלו׳ מרעי והכל דברי הבל · ויש לפ ותרו בחי שהו׳ רש בתור׳ ובמעשי׳ טובי׳ מרדף אחרי׳ לא המה מחזר להורות הלכה ולאו בידו · והמדרש פותרו ביוסף שהיה מוכיח על אחיו דבה ואומר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו ו וכקל׳ רש לכי שהיה מוכיח דבת שקר עליהם ומחזר אחר אמרים לא המה · לו קריכן ומרדף אחרים להכחתו · ולענין יוסף לו המה כי עליו חזרת רבתו הוא היה אות׳ שהוו אוכלים אבר מן החי והכתוב מ מעיד עליהם שאילו בשעת הקלקלה היו שוחטין שעיר עזים שנא׳ וישחטו שעיר עזים · הוא את׳ שהיו מזלזלין בבני ה השפחות לכך נעבד כמכר יוסף · הוא אחר שהוא נותן עיניהם בבנו׳ הארץ אחר הקב״ה חייך שאני מגרה בך את הדובה לכך ותשא אשת אדוניו וגו׳ · בבנ׳ : לא

רלבג

קונה לב׳ מי שהוא קונה שכל הוא אוהב נפשו כי בזה הגיע אל הצלחת הנפש והוא שומר בלבו התבונה למצא הטוב האמתי והתכליתי והוא דעת קדושי׳ : עד שקרים׳ מי שמעיד שקרים בעניני החכמה אשר הכשרנו התחלותיה אל העדות לא ינקה כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים עדותו בדברים העיוניים ומי שידבר שקרים בענינים העיוניים ובפרט בשרשים ובהתחלות הנה הוא יאבד כי זה סבה לו להרחיקו משלימותו תכלית ההרחקה :

לא נאוה׳ הנה לא יתכן שיגיע לכסיל תענוג כי בסבת סכלותו ראוי שיגיע לו צער בכל הדברי׳ וכ״ש שלא יאות לעבד שיהיה מושל בשרים וכאילו אמר זה להעיר שאין ראוי שישים האדם מושל הכח הנפשיי שהוא ראוי שיהיה עבד ומסרת לשאר הכחות הנפשיות המניעות האדם אל השלימות כי זה הוא ממה שיבלבל הפעולות האנושיות וישיב פעולותיו בהמיות ולא אנושיו׳ : שכל האדם יסבב שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדברי׳ המכעיסים כשיפגעו אותו ותפארת האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהבה בינו ובין זולתו : נהם ככפיר׳ הנה כעס המלך יהיה רב הנזק כי לו כח לעשות מה שיסור מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו ולזה ידמה כעס המלך לנהם הכפיר שישאג לטרף ורצוי המלך ידמה לטל על עשב שיגדל אותו ויזונהו ולזאת הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא יותר מזיק : הוות לאביו בן כסיל׳ הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושברי׳ מרוב כעסו ויגונו על רוע עניניו ויצטער האדם כשתהיה אשתו מעוררת לו מדני׳ כמו שיצטער בדלף הטורף שידלוף בבית בהתמדה כי זה סבה שתסור לו העמידה בבית וכן באשת מדני׳ בשוה כמו שיאמ׳ אחר זה : בית והון׳ הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מי׳ כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי : עצלה תפיל תרדמה׳ מדרך העצלה שתפיל תרדמ׳ וזה מבואר מן החוש כי העצלה תרדי׳ הכחות ותשימם לואים ובכמו זה תמנ׳ שהנפש הבוטחת שתשיג די טרפה ברמיה ותתעצל מפני זה מהשתמשו׳ במלאכו׳ לבקשת הטרף תרעב כי לא ימצא לה בזה האופן מזונה או ירבה בזה כמו שהעצלה תפיל תרדמה ותמנע מהנפש המרגשת פעולת תחת חשבו לאת התענוג ומרגוע לכחותיה כן נפש איש רמיה תרעב ותמנע ממנ׳ פעולת בהשגת המושכלות תחת חשבו כי בזה האופן ישיג בקלות די טרפה ויהיה יותר פנוי להשלי׳ נפשו והיה זה כן כי מדרך הרמיה שתמנע האדם מהשגת השלימות : שומר מצוה׳

אבן עזרא

קונה׳ עד׳ ב׳ דבקו׳ הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת כלה׳ ושומר תבונה אחר שקנה אותה בעבור למצא הטוב שמרה שהשם ימציאהו טובתו בעולם הזה ובבא אבל עד שקר שלא קנה הדע׳ לא יהא נקי מן השבר : לא נאוה׳ ונחמד להיות לכסיל תענוג וזה כנגד שומר תבונה שימצא טוב ויתכן שהכסיל הוא עד שקר תענוג טעמו להתענג בעולם׳ אף כי לעבד משול בשרים ונכבדים לא נאה ; עבור על פשע׳ שיעבור עליו כדי שיתרחק ממנו וזה דרך משל כי הרוצה להתנקם עומד על ה הפשע ונושא עון כאלו עבר עליו ועזבו׳ האריך פועל עבר יוצא לפעול האמתי ו וטעמו השכל הוא׳ יאריך אפו של אדם׳ ותפארתו שיפארוהו אחרי׳ בעברו על פשע : זעף מלך׳ על המכעיסי׳ אותו׳ וכטל על עשב שירטיבהו כן רצונו של מלך למי שירצה בו : הוות׳ הקורות תהיינה נקראות הוות כלומר הבן הכסיל יסבב הון׳ לאביו : דלף׳ כלומר דלף טורד עיניו מגרם בני אד׳ כן מדיני אשה כמו טורדין׳ פ״א דלף טורד שלא ישקוט ואחר מדבר בכסיל ואשה רעה אמר כי בית והון ינחילו ה האבות לבניהם ואינם יכולים להנחיל להם האשה המשכלת ה החכמה כי מאת השם היא : עצלה׳ שם דבר ע״מ גאותה כבשה כלומר העצלה היא תפיל תרדמה על העצל וכן הנפש החושבת לרמות אחרים היא תרעב ורמיה ע״מ בריה : שומר מצוה׳ שלא יעזבה שומר נפשו מן המיתה׳ ובוזה דרכיו הראויים לו׳ ימות בידי שמים טרם עתו כתיב יומת סב״ר ימיתוהו אם נודע שבזה דרך המצות בגלוי : מלוה׳ מי שיחון הדלים השם ילוהו כי העושר בידי אדם הוא פקדון והלואה וגמולו שיחון אותו השם כשחנן הדלים : כי יש תקוה׳ שתקוה שיאריך ימים ביסרך אותו׳ ואל המיתו שימית אחרים׳ אל תשא נפשך לפרנס אותה מגזלתו כענין ואליו הוא נושא את נפשו להתפרנס ממנה׳ פ״א ואל המיתו שאחרים ימיתוהו את אל תשא נפשך ביסרך אותו׳ פ״א ואל המיתו לאחרים אם לא תיסרנו תמיתנו ויצא ממנו גדל חמה׳ פ״א אל תשא נפשך ממנו שתחשוך ממנו מוסר׳ אבל הבן שהוא גדל חמה מגדר חמתו הגדולה עזבהו ויהיה מקבל ענשו כמו נשא עונו ואל תתעסק בהצלתו כי אם תצילהו פעם אחת צרי׳ אתה עוד שתוסיף להצילו פעמים רבות : שמע עצה׳ לשני הדרכים שהודעתיך למען תדע חכמה במעשה מוסר ואל תלך אחרי מחשבתם כי רבות מחשבות בלב איש ואינן קיימות זולת עצת השם :

תאות

ככפיר ג׳ דגשים וסימ׳ נהם ככפיר זעף מלך׳ נהם ככפיר אימת מלך׳ עזב ככפיר סכו׳ וא׳ כשחל לאפרי׳ וככפיר לבית יהודה : הות ב׳ חס׳ וסימ׳ שקר מזין על לשון הות׳ הות לאביו בן כסיל : ומי״ד וסימ׳ נמסר בסיפ׳ ריש סימן ל״ו : בוזה חד מן ו׳ זוגין חד כתיב ה׳ וחד כתיב י׳ וקמצין וסימ׳ ראה ויכשילהו עליו לשונם׳ ראי והקרוב אליו כרשנא׳ ורמה

ח קֹנֶה־לֵּב אֹהֵב נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה לִמְצֹא־טוֹב׃ ט עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ י לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי־לְעֶבֶד ׀ מְשֹׁל בְּשָׂרִים׃ יא שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע׃ יב נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל־עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ׃ יג הַוֺּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ יד בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהוָה אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃ טו עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעָב׃ טז שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו יוּמָת׃ יז מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יח יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הֲמִיתוֹ אַל־תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ׃ יט גֹּרַל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ כִּי אִם־תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף׃ כ שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ כא רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם׃

קָנֵי לִבָּא טָבָא רָחֵים נַפְשֵׁיהּ נָטִיר בִּיוּנָא מַשְׁכַּח טַבְתָא׃ סַהֲדָא דְשִׁקְרָא לָא מִזְדַּכָּא דְּמַמְלֵי כַּדְּבוּתָא נֵאבַד׃ לָא יָאֵי לְסַכְלָא פִּינוּקָא אַף לָא לְעַבְדָּא דְנִשְׁתַּלַּט בְּרַבְרְבָנֵיהּ׃ שָׂכְלְוֵי דְּבַר נָשָׁא נַגִּידוּת אוּרְחֵיהּ וְשִׁבְהוֹרֵיהּ חוּבָא׃ נָהֵים הֵיךְ אַרְיָא זַעֲפֵיהּ דְּמַלְכָּא וְהֵיךְ טַלָּא עַל עִיסְבָּא רְעוּתֵיהּ׃ בַּר סַכְלָא קָשֶׁה הוּא לַאֲבוּי הֵיךְ קִירְסֵי וְהֵיךְ דִּלְפָּא דְּדָלִיף תִּיגְרֵי דְאִיתְּתָא׃ בֵּיתָא וּמָמוֹנָא יְרוּתָא הוּא דְּאַבְהַת וּמִן אֱלָהָא מִתְמַכְּרָא אִתְּתָא לְגַבְרָא׃ עַטְלוּתָא יָהֲבָא שִׁינְתָא וְנַפְשָׁא רְמִיתָא תִיכְפַּן׃ דְּנָטִיר פּוּקְדָנָא נָטִיר נַפְשֵׁיהּ וּדְמוֹשִׁיט אוּרְחָתֵיהּ יְמוּת׃ מַאן דְּבָעֵי נֵיזִיף לֶאֱלָהָא מִתְרַחֵם עַל מִסְכֵּינָא וּפוּרְעָנוּתָא טַבְתָא מְשַׁתְּלֵם לֵיהּ׃ רְדִי בְּרָךְ מְטוּל דְּאִית סִיכּוּיָיא וּלְמִיתוּתֵיהּ לָא תְּרִים נַפְשָׁךְ׃ גַּבְרָא חֶמְתָנָא מְקַבֵּל תִּיכָא וּכְמָה דְּמַעְלֵי עַל טוּעֲנֵיהּ מוֹסִיף׃ שְׁמַע עֵיצְתָא וְקַבֵּיל מַרְדּוּתָא מְטוּל דְּתִתְחַכַּם בְּסוֹפָךְ׃ סַגִּיעָן מַחְשַׁבְתָּא בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרִין וְעֵיצְתָא דֶאֱלָהָא הִיא תְקוּם׃

רינתא

רש״י

לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד׳ קל וחומר הוא שאין נאה שעבד ימשול בבריבים : שכל אדם האריך אפו׳ כמו להאריך׳ אם עשה כן שכל הוא לו׳ ותפארתו הוא שיעבור על מדותיו׳ נהם ככפיר זעף מלך׳ הקב״ה׳ ודלף טורד׳ דלף גשמי׳ היורד בבית ומטרית וטורד לאנשי׳ הבית כך מדיני אשה רעה : עצלה תפיל תרדמה׳ העצלות מביאה לידי שינה׳ א״ה אל האלוהי׳ אבל המשל על המתעצל בתלמו׳ כוף שעולין דבר חכמה ממנו והוא כרדם : ונפש רמיה תרעב׳ כוף שיהא עני׳ וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא שכח : בוזה דרכיו יומת׳ שאינו נותן לבו לשקלן׳ מלוה ה׳ חונן דל וגמולו ישלם לו׳ כ׳ זכרה ויטה לזות צדקתו מלופה עליו לכבי׳ מדת הדי׳ לומ׳ העני היתה כנפו ומפרנסת לבתו ב בדעב וזה נרכסה והחזירה לנוכה אף הבי אחזיר לו כנפשו׳ יסר בנך כי יש תקוה׳ ואל המיתו אל תשא נפשך אל תכוונו מכת מות : גרול ת.זה נושא עונש וגו׳ אם תעבור על תוכחך ותציל את ש שוכאיך אם ראית רעה באה לו עוד תוסיף יגוני ושובה :

תאות

מקול פרש ורמה קשק׳ רמי בני אפרים נשקי רמי קשת׳ מכח אכן חלייננו הוא נשא׳ מכי לכן תן את בניה לרעב הגורם׳ מדוה והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת דכי תבא׳ מדוי והסיר י״י ממך כל חלי : בוזה שומר מצו׳ שמר נפשו׳ בוזי לכם הכהני׳ בוזי שמי׳ ושדה מגרש עריהם לא ימכר׳ ושדי הרי בגלבוע אל טל ומטר :

הנה מי שהוא שומר מצו׳ הש״י בתורתו התמימה הו׳ שומר נפשו כי היא מייסר׳ האיש לתיקון הגוף ולתיקון הנפש ואולם מי שהוא בוזה השם יתעלה ימות מפני פתיות מדותיו וחסרון שכלו אשר הם סבה אל שימות האדם בלא עתו עם שיגיע לו הש״י מהעונש על עברו על מצותיו כמו שנתבאר בעדות מדברי הנביאים : מלוה יי׳ הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לש׳ מה שיתן לעני כי על הש״י להטיב לכל חי רצון ולזה ישלם לו הש״י גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן הש״י לעשיר הברכה בכל משלח ידו למען ישמחו העניי׳ בטובו כמו שנזכר בתורה : יסר בנך׳ בקטנותו כי בזה יש תקוה להביאו אל השלימות ואף על פי שיצעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם ההמיה והצעקה משיעמוד שמח עם העדר קבול המוסר : גדל חמה׳ מי שהוא גדול חמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת המדה הפחות׳ כי בזה יעורר מדינים עם האנשים ואם יקרה שבעת מה תצילהו החמה מהקם עליו כי יירא ממנו ברשותו חוזק חמתו הנה עוד תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עם שיהיה בהם מי שיקום עליו ויפילהו ברע כי הוא יבקש רע בזאת התכונה הפחותה : שמע עצה וקבל מוסר׳ שמע עצה בדבר דבר כדי שתתיישר להתנהג במנהגי׳ המשובחים והדרך במה שתרצה להשיגו בדרכי׳ הראויי׳ וקבל מוסר מהגדולי׳ ממך ומהתור׳ כי זה יהיה סבה שתחכ׳ באחריתך או ירצה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה ייטיב לך קנו׳ חכמ׳ באחריתך כי לקיחת המוסר צריך שיקדם בקנין החכמ׳ כמו שקדם׳ ראוי שתדע כי לא יועיל לאדם טוב ההתבוננות בדברי׳ שלא יפול ברע אם חטא לפי׳ בגד מן הגדרי׳ באופן שיהיה ראוי לעונש או שלא יגיע מה שנגזר הש״י מהטוב לשנגזרו וזה כי רבות מחשבו׳ בלב איש והש״י יסבב לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבו׳ אשר תובילהו אל מה שנגזר הש״י עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי לאדם שישתדל להתקרב אל הש״י כפי מה שאפשר כי לא תועיל לו בזולת זה שום תחבולה להמלט ממה שנגזר הש״י עליו אבל ימצא שכל מה שחשב להתרחק מהדבר ההוא ימשיכוהו הסבות המקרבות אותו אליו וזה מפורסם נגלה מהרבה מספורי הנבואה :

תאות

אבן עזרא

תאות אדם, תהיה לעשות חסדו כלו' יתאוה תמיד לעשות חסד למי שראוי לו או תאוות מן כאוה קדם, וטוב רש מאיש כזב. שאמר לעשות חסד והוא מכזב הרש טוב ממנו כמו איש מתהלל במתת שקר: יראת יי' לחיים, בעבור חיים ירא אותו, ושבע ילין בל יפקד רע הירא בל יפקד ולא יזכור היגון שסבר קרהו כלו' לא תזכרנה צרותיו בהיותו שבע מטוב האל: בצלחת, כמו צלוחית חרשה והענין כאלו ידו טמונה בצלחת, לא ישיבנה כי לא ימצא מאומה שיאכל על כן צריך אדם לבקש מ מחיתו ולא להתעצל: לץ, יערים, ילמד ערמה: משדד, פועל וכן יבריח פירוש בן מבים מבוה לשדד א אביו, והוא מסבב שתברח אמו, מבים נותן בושה לאביו: חדל בני, לשגות מאמרי דעת, ושמע מוסר, פ"א זה הפסוק דבק ראשו עם סופו, וכן הוא חדל בני מאמרי דעת אם תאבה לשמוע מוסר ואחרי כן לשגות: יליץ, ידבר שעדותו הוא מ משפט וצדק מן המליץ או ידבר ליזכות על המשפט יבלע כמו כבלע את הקדש: נכונו ללצים שפטים, מאת השם כלומר השם ישפטם בעבור מליצו המשפט

ונכונו מהלומות שהכסילים הלומים ע"י אדם כענין ושבט לגו כסילים: לץ היין, חסר איש היין לץ הוא הומה פי' צועק שיתנו לו שכר, לא יחכם לא ילמד חכמה בהתעסקו ביין: נהם ככפיר, מתעברו, מתעבר עמו, נפשו הוא החוטא בעבור שאינו חולק כבוד למלכות: כבוד, שהמלך יכבד לאיש המתעבר אם ישב וישקוט ממריבה על כן בקמץ הלמ"ד כי הוא ידוע והוא המתעבר עמו, יתגלע יתערב במריבה: מחורף, המ"ם תחת בי"ת כלומר בעת החורף, ושאל שישאל מן הקוצרים ולא יקנו לו מאומה בעבור עצלותו: מים עמוקים, חסר כף כלו' כמים עמוקים שהם קרים וזכים ורגל לא תרפסם כן החכמה והעצה שהיא בלב איש זכה וברורה, ואיש אחר ידע התבונות ידלה העצה מלבו כלומר ילמדה ממנו: רב

ומחפיר ל' מן סטה חרא ומח ברישי'

מסורה

יערם ג' חס וסימ' כי ערום יערם הוא דזיפים, ושמר תכחת יערם, לץ תכה ופתי יערם: ומחפיר ל' והוא חד מן שטה חדא ומח ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הה"ם בס"ד: נכונו ב' וסימ' שדים נכונו, נכונו ללצים שפטי': ככפיר ג' דגשים וסימ' נמסר לעיל סימ' י"ט: ושאל ושאל כתיב וקרי' ושאל והוא מן כ"ב מלין דכתי' יו"ד בריש תיבו וקרי':

משלי כ

כ״ו תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב־רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב׃ יִרְאַת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֶד רָע׃ טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת כ״ה גַּם־אֶל־פִּיהוּ לֹא יְשִׁיבֶנָּה׃ לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם וְהוֹכִיחַ לְנָבוֹן יָבִין דָּעַת׃ מְשַׁדֶּד־אָב יַבְרִיחַ אֵם בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר׃ חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת׃ עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן׃ נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים׃ א לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם׃ נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ׃ כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע׃ מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל ח בַּקָּצִיר וָאָיִן׃ מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה׃

ב' וימת אברהם · ב' כי יגיע · ל"ב · ג' חס' · ל' · ב' ושערך · ל' · ב' וחכ' קירות · ג' רגשי' · לב' · ושאל ק · ב' מכתס' מים

ויו וחד מנהון פלוגתא דרב נחמן וסימ' במסר' רבת' במערכת אות היו"ד בס"ד:

תרגום

רַגְתֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חַסְדֵיהּ וְטָב מִסְכֵּינָא מִן גַּבְרָא כַּדְּבָא׃ דַּחַלְתֵיהּ דֶּאֱלָהָא לְחַיֵּי וּמַן דְּשָׂמֵיעַ מִנֵּיהּ נֵיבוּת וְלָא נִפְקוֹד בִּישְׁתָא׃ עַטְלָא דְמַמְשֵׁי יְדֵיהּ בְּשַׁחְאֲתֵיהּ אַף לָא לְפוּמֵיהּ מְקָרֵיב לֵיהּ׃ לְמַמִּיקְנָא מַחִית וְשַׁכְרָא מִתְעָרִים וַאֲכִיס לְסוּכְלְתָן דְּנִתְבַּיַּין יְדִיעְתָּא׃ דְּמַיִן לְאָבוֹי וּמַעֲרִיק לְאִמֵּיהּ בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא וּמַהְפַּרְנָא׃ פְּרֵשׁ בְּרִי וּשְׁמַע מַרְדּוּתָא וְלָא תִשְׁגֵא מִן מַאֲמָרֵי דְּפוּמֵיהּ׃ סַהֲדָא דִּיגָאלָא מְמַיֵּיק בְּדִינֵיהּ וּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי מַפִּיק עָאתָא׃ מִתַּקְנִין לְמַמִּיקְנֵי דִינֵי זְהַרְתָּא לְגִשְׁמֵיהוֹן׃ לְמַמִּיקְנָא הוּא חַמְרָא וְרַוְיָתָא שִׁכְרָא וְכָל דְּשָׁגֵי בֵּיהּ לָא נִתְחַכַּם׃ נָהִים הֵיךְ אַרְיָא אֵימְתָא דְמַלְכָּא וּמַן דְּמַחְמִית לֵיהּ חָטֵי עַל נַפְשֵׁיהּ׃ יְקָרָא הוּא לְגַבְרָא דְיָתִיב דְלָא דִינָא וְכָל דְשָׁאטֵי מִצְטְרֵי׃ מִתְחַסַר עַטְלָא דְּלָא שָׁתִיק וְשָׁאֵל בְּחַצְּדָא וְלֵית׃ מַיָּא עֲמִיקֵי עֵצְתָא בְלִבָּא דְּגַבְרָא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּין נִידְלְיָהּ׃ סוגעא

רלב"ג

תאות אדם חסדו, הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האד' רע מנעוריו ויהיו תאוותיו מפני זה אל תאות החומ' אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישיג חסד הש"י בדברים ויותר טוב להשיג זה מי שהוא רש ברעות והוא מי שיש לו מ השכלות שהוא הפך מאיש כזב שיש לו ה הרעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה ו ואיש הכזב צריך ש שירפא תחלה ממום דעותיו הכוזבות ה המרחיקות אותו ב בתכלית מה שאפשר מהש"י ובזה מהקושי העצום ר"ל להעתיקו מן הרעות האלו ואחר זה יצטרך ללמוד ה החכמה לפי הסדרים האמתיים: יראת יי', הנה יראת יי' תישר האדם אל החיים ה הנצחיים והנה בעל יראת יי' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יזכר אלו דבר רע שיהרהר בו כי יראתו הש"י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים ה האלו: טמן עצל, הנה העצל כאלו טמן ידו בצלחת בצלוחית קטנ' שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין

בו כי לעצלותו המלאכה ידיו כאלו הם אסורות ולא יעשה שום מלאכה ואף על פי שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה שיגיע בו די טרפו הנה [illegible] וזהו אמרו גם אל פיהו לא [illegible]

[illegible]

רש"י

[illegible]

רֹ֥ב־אָ֭דָם יִקְרָ֗א אִ֣ישׁ חַסְדּ֑וֹ וְאִ֥ישׁ אֱ֝מוּנִ֗ים מִ֣י יִמְצָֽא׃ מִתְהַלֵּ֣ךְ בְּתֻמּ֣וֹ צַדִּ֑יק אַשְׁרֵ֖י בָנָ֣יו אַחֲרָֽיו׃ מֶ֗לֶךְ יוֹשֵׁ֥ב עַל־כִּסֵּא־דִ֑ין מְזָרֶ֖ה בְעֵינָ֣יו כָּל־רָֽע׃ מִֽי־יֹ֭אמַר זִכִּ֣יתִי לִבִּ֑י טָ֝הַ֗רְתִּי מֵֽחַטָּאתִֽי׃ אֶ֣בֶן וָ֭אֶבֶן אֵיפָ֣ה וְאֵיפָ֑ה תּוֹעֲבַ֥ת יְ֝הוָ֗ה גַּם־שְׁנֵיהֶֽם׃ גַּ֣ם בְּ֭מַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר־נָ֑עַר אִם־זַ֖ךְ וְאִם־יָשָׁ֣ר פָּעֳלֽוֹ׃ אֹ֣זֶן שֹׁ֭מַעַת וְעַ֣יִן רֹאָ֑ה יְ֝הוָ֗ה עָשָׂ֥ה גַם־שְׁנֵיהֶֽם׃ אַל־תֶּֽאֱהַ֣ב שֵׁ֭נָה פֶּן־תִּוָּרֵ֑שׁ פְּקַ֖ח עֵינֶ֣יךָ שְֽׂבַֽע־לָֽחֶם׃ רַ֣ע רַ֭ע יֹאמַ֣ר הַקּוֹנֶ֑ה וְאֹזֵ֥ל ל֝֗וֹ אָ֣ז יִתְהַלָּֽל׃ יֵ֣שׁ זָ֭הָב וְרָב־פְּנִינִ֑ים וּכְלִ֥י יְ֝קָ֗ר שִׂפְתֵי־דָֽעַת׃ לְֽקַח־בִּ֭גְדוֹ כִּי־עָ֣רַב זָ֑ר וּבְעַ֖ד נָכְרִיִּ֣ם חַבְלֵֽהוּ׃ עָרֵ֣ב לָ֭אִישׁ לֶ֣חֶם שָׁ֑קֶר וְ֝אַחַ֗ר יִמָּֽלֵא־פִ֥יהוּ חָצָֽץ׃ מַ֭חֲשָׁבוֹת בְּעֵצָ֣ה תִכּ֑וֹן וּ֝בְתַחְבֻּל֗וֹת עֲשֵׂ֣ה מִלְחָמָֽה׃

סוּגְעָא דִבְנֵי מִתְקְרִין גַבְרָא מְרַחֲמָנֵיהּ וְגַבְרָא מְהֵימְנָא מַנוּ מַשְׁכַּח׃ דִמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתֵיהּ צַדִּיקָא הוּא וְטוּבֵיהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃ מַלְכָּא דְיָתִיב עַל כּוּרְסְיָא דְדִינָא מְפַזֵּר מִן קֳדָמוֹהִי כֻּלְּהוֹן בִּישְׁתָא׃ מָאן דְיֵימַר דְזַכֵּי הוּא לִבִּי וְאֶדְכְּיֵית מֵחוֹבְתִי׃ מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא כַּיְלָא וְכַיְלָא מְרַחֲקִין אִינוּן קֳדָם אֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ אוּף בְּעוֹבָדוֹהִי מִתְיַידַע טַלְיָא אִין דְכֵי וְאִין תְרִיצָן עוֹבָדוֹהִי׃ אֶדְנָא דְשָׁמְעָא וְעֵינָא דְחַזְיָא אֱלָהָא אִיבְרֵי תַּרְוֵיהוֹן׃ לָא תְרַחֵים שִׁינְתָא דִילְמָא תִתְמַסְכַּן פְּתַח עֵינָךְ וּשְׂבַע לַחְמָא׃ חַבְרָא לְחַבְרֵיהּ נֵאמַר דְקָנִית וְהֵידֵין נִשְׁתַּבַּח וְנֵימַר׃ דְאִית דַּהֲבָא וְסוּגְעָא דְכֵיפֵי טַבָּאתָא וּמָאנֵי דִיקָרָא וְשִׂיפְוָתָא דִידִיעֲתָא׃ נְסִיב לְבוּשֵׁיהּ מְטוּל דְעָרִיב לְחִלוֹנָי וְלָא אַפֵּי נוּכְרִיתָא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ עָרִיב לְגַבְרָא בְּלַחְמָא רִיגְלָא וּבָתַר הָדֵין נִתְמְלָא פּוּמֵיהּ׃ מַחְשַׁבְתָּא בַּעֲצָתָא תִתַּקַּן וּבְמַדְבְּרָנוּתָא מִתְעֲבֵד קְרָבָא׃ ודגאלו

יושב ב' מל' בסיפ' וסימ' והוא יושב לבטח אתך, מלך יושב על כסא דין: טהרתי ל' מי יאמר זכיתי, והוא חד מן מלין משמשין תי בסוף תיבותא ול' דכו' וסימ' נמס במסרה רבתא במערכת אות התי"ו כסד: שמעת ו' ה' פתחי' וא' קמץ וסי' נמסר בספר' סוף סימן ט"ו ובריש סדר וירא: הקונה ד' מל' בליש' וסימ' והיה כעם ככהן, כעבד כאדניו, בא העת הגיע היום, פורע מוסר, רע רע יאמר הקונה: נכריה נכרים כתי' וקרי' נכריה והוא חד מן ח' מלין דכתי' מ"ם בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' נכרים לקח בגדו כי ערב זר קדמא, שלשים וירדו שלשים מהשלשים, ויחמם וישלח חצים ויפיצם דשמואל, שנים ויעזבו את כל מצות יי' אלהיהם, אלפים נהר דינור נגד ונפיק דדניאל:

רש"י

רב אדם יקרא איש חסדו. הרבה יש בני אדם הבוטחים על אוהביה' המבטיחי' אותם חסד ויקראו' להם בעת רוחקם: ואיש אמונים מי ימצא. המבטיח ועושה: איש חסדו. המבטיח לעשות לו חסד: מלך יושב על כסא דין. יש לפרשו כנגד הקב"ה ויש לפרשו כנגד שופטי ארץ: אזן שומעת ועין רואה וגומ': כלומר מעשה ידיו הם והוא חקן באוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד: אל תאהב שנה פן תורש. כי תעשה רש: רע רע יאמר הקונה. הקונה תורה על ידי הרחק ויסורי' רעבון אומר אוי לי על רעה זאת וצרה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנצטער: ואוזל לו. והולך לו: ערב לאיש לחם שקר. כאוכל אכילת איש. ואחר ימלא פיהו חצץ. אבנים דקות. וכן ויגרס בחצץ: מחשבות בעצה תכון. ובתחבולות עשה מלחמה. אם באת להלחם כנגד השטן בא בתחבולו' תשובה ותפלה ותענית:

גולה

רלבג

רב אדם, הנה הרבים מבני אדם תמצא שיקראו כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כך וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם איש אמונים אשר יעשה הראוי בדברים לבד בזולת חסד יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעשה אם לא ינהג כך בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא בהתמיד בזאת התכונה לעשו' האמת ויסור תמיד ואפשר שירצה בזה רב אדם יקרא בעת הצורך האיש שהו' גמל חסדו שיטיב לו גמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להטיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאלו לא קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אך יבטח בש"י ואפשר שתהיה הכוו' במלת חסדו כוסף ויהיה הרצון בזה כי כבר יקרא הקורא רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד אבל תדע שאין העניין כן כי יקשה למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא: מתהלך בתומו, הצדיק שהוא מהלך בתמימו וביושר במדותיו ובדעותיו והו' איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מושגחי' מהש"י בסבתו עם שמתכונתו גם כן שייסיר בניו לעבודת השם ית' ותדבק בהם גם כן ההשגחה מכדם: מלך, הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח משאר הכחות הסרות הראוי להגיעו אל האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו יסיר התאוות הרעות והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים ע"ד האמת, ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שהוא איש אמונים ע"ד האמת מי יאמר זכיתי לבי ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהספק בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעים ומונעים מהשלמת החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בענינים הגופיים והמדיניים ולא התנהגתי בהם כי אם ביושר ובאמת: אבן ואבן, הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי והנה שני אלו הדברים מתועבי' לש"י במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיהיה לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפלוסופיה המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר מהאמת הראוי בדבר דבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמות ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקור במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים: גם במעלליו, הנה אע"פ שימצאו בחוש פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והנה קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהשכל בו הוא משרת לא מלך: אזן שומעת ועין רואה, הש"י עשה גם שניהם כלים להשגת האמת בדעות ובמדות וזה שאלו החושים הם יותר נכבדים שבחושים לקחת מהם ההקדמות הראשונות עם ההשגות במוחשים והם עם זה כלי' אל שיקבץ האדם אליו החכמה שהשיגוה שאר האנשים כי באזן ישמע דבריהם ובעין יראה דבריהם בספריהם וילמד אותם ולזה היו אלו החושים מהגדולים שבכלים אל שישלם לאדם להיות איש אמונים במדות ובדעות והם עם זה כלים לחטוא וזה מבואר מעניינם: אל תאהב שנה, אל תתעצל ותאהב שינה כמנהג העצלים כי זה יהיה סבה שתאבד הונך ותורש ואם תפקח עיניך בזריזות תשבע לחם ומזון ערב בדעות ואולם בעצלה לא די שלא תשיג שלימות אבל גם ההתחלות אשר אצלך מהחוש תאבד ותשחית ולא יהיה לך מהם תועלת: רע רע יאמר הקונה, הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשאר הקניינים וזה כי שאר הקניינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין שיאמ' הקונה שהוא רע ואינו שוה כמו הערך ההוא שהוא מעריך אותו ואחר זה כשילך לו ממנו הקנין ההוא אז יהולל הקנין ההוא ויתאונן על אשר לא קנהו ולזה היה נחשב הקנין ההוא לרע בהיותו לו ושלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמה כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו: יש זהב, ולזה אמר כי יש בשאר הקניינים קניינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקניינים יחשבו מצד יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובים על כל הענינים והם המישרים תכלית ההישרה למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובצו לאדם דעות זולתו ואפשר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קצת המושכלות שהם הצעה לו אז יהלל על כל הקניינים המושכל אשר היה מגנה אותו קודם זה ודימה שההלול הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב: לקח בגדו, הנה מי שערב זר והוא הנמשך אל הכח המתעורר לתאוות הגופיות השפיטהו מכל קניינו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והיא הנפש המתאוה כמו שקדם בראש זה הספר קח משכונו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו תענוג מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם: ערב לאיש לחם שקר, בתחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעה ויחשוב שאין שם גמול ועונש אך אחר זה יהפך לו המזון הערב ההוא לחצץ שאין בו תועלת להזון וישבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם: מחשבות בעצה תכון, הנה המחשבות המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוך בענינים הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירה שלימה ובישוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבות מקבילות הלחם בתחבולות על המחשבה המרחיקה האדם משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלו הענינים הגדולי' אשר יביאו המחשבות המקבילות הנופלות בהם להתבלבל בענינים או ירצה בזה על דבר המחשבות המביאות לאדם לחטוא עשה מלחמה עמהם בעצה אשר תבין ובתחבולות בדרך שתכניע אותם המחשבות הרעות:

גולה

אבן עזרא

רב אדם, כלו' הרוב בבני אדם כל אחד יקרא חסדו כלומר יתפאר שעשה חסד ולא יקראהו מי ימצא, פ"א שיאמר אמת על נפשו: מתהלך בתומו, הוא יקרא צדיק, אשרי בניו אחריו כי בגלל צדקו יהיו מכובדי' עד שיאמרו אחרים הנה יירם אדם מטובות אביו: ומלך שיושב על כסאו לעשות דין הוא יזרה כל מי שהוא רע בעיניו כי אז יעמוד על כסאו: מי, זה שיאמר זכיתי לבי מעון נעורי טהרתי מחטא ילדותי והטעם אין אדם שילך תמיד בתומו ולא יחטא: גם, יתנכר, הפך ההכרה וכן ויתנכר אליהם והענין שהתנכרו מן הנערות בעבור מעלליו, אם זך מחטא ואם ישר פעלו כי הנער הכסיל נודע ונכר באולתו וזה מתנכר במעשיו הטובי' כאילו מתכסה בהם ולא יכירו רואיו מעשיו אם נער עשה כאשר הם זקנים ונכב': אזן, אל, רע, ב' דבקים כלומר האזן לשמוע מוסר והעין לראות התוכחת עשה השם על כן אל תאהב שינה שלא נבראה העין לישון כי אם שעה ידועה ואחרי כן לראות ולבחור בדרכי המוסר, פקח עיניך מן השינה כי אז תשבע לחם וראה הקונה שיאמר על הממכר רע רע ויבזהו כדי שיוכל לקנות בזול וכאשר הולך בעצמו עם הממכר אז יתהלל ויתפאר בעצמו ויאמר שהוא ידע לקנות דבר נחמד ובאמת כן הוא יש זהב ופנינים רבים למי שיש לו שפתי דעת שידע בעסקי סחורה: לקח, חבלהו, לשון ברוי: ערב, לחם שקר, שהעיד שקרים בעבורו: מחשבות, תכון, כל אחת בעצה שיועץ עם חברו או יכון מה שחשב לעשות: ולפותה

גֹּולֶה־סֹּוד הֹולֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמֹּו יִדְעַךְ נֵרֹו בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ׃ נַחֲלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשֹׁונָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ׃ אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה לַיהוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃ תֹּועֲבַת יְהוָה אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טֹוב׃ מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־יָּבִין דַּרְכֹּו׃ מֹוקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ מְזָרֶה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֹופָן׃ נֵר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאֹו׃ תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ חַבֻּרֹות פֶּצַע תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכֹּות חַדְרֵי־בָטֶן׃

דְּגָאֵלֵי רָזָא אָכִיל קוּרְצָא וּלְמַן דִּמְשַׁרְגַג בְּשִׂפְוָתֵיהּ לָא תִתְחַלַּט׃ דְּלָיֵט לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ נִדְעַךְ שְׁרָגֵיהּ אֵיךְ אִתּוּנָא דַחֲשׁוֹכָא׃ יְרוּתְתָא דְמִסְרַהֲבָא בְּקַדְמֵיתָא וּבְסוֹפָא לָא תִתְבְּרִיךְ׃ לָא תֵימַר אֲשַׁלֵּם בִּישְׁתָא סְבָא לֵאלָהָךְ וְיִפְרְקִנָךְ׃ מְרַחְקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא מַתְקְלִין וּמַתְקְלָא וּמִשְׁחֲתָא דְרַמְיוּתָא לָא שַׁפִּיר קֳדָמוֹי׃ מִן קֳדָם יְיָ הִילְכָתֵיהּ דְּגַבְרָא וּבַר נָשָׁא לָא מִתְבַּיַּין אָרְחָתֵיהּ׃ פַּחָא הוּא לְגַבְרָא דְּנָדִיר לְקוּדְשָׁא וּבָתַר הָכֵי תַּהְיָא לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ׃ מְבַדַּר לְרַשִׁיעֵי מַלְכָּא חַכִּימָא וּמְהַפֵּךְ עֲלֵיהוֹן גַּלְגְּלָא׃ שְׁרָגָא דֶאֱלָהָא נִשְׁמְתֵיהּ דִּבְנֵי נָשָׁא וּבָצֵיָא כֻּלְּהוֹן גַּוַּיָּיהּ דִּכְרֵיסָה׃ חִסְדָּא וְקוּשְׁטָא יִנְטְרוּ לְמַלְכָּא וּמְתַקֵּן כּוּרְסֵיהּ בְּחִסְדָּא׃ שְׁבָהוֹרָא דְעוּלֵימַיָּא תּוּקְפְּהוֹן וּשְׁבָחָא דְסָבֵי סִיבְתָא׃ שָׁאנֵי וּפוּעֲתָא פָּגְעוּ בְּבִישָׁא וּמַחֲווֹתֵי בְּגַוָּהּ דִּכְרֵיסֵיהּ׃ היך

מבהלת נחלה מבהלת מבחלת כתי' וקרי' מבהלת והוא חד מן ד' מלין כתי' ח' וקרי' ה' וסימ' עמיחור ואבשלו' ברח וילך · רחיטנו קורות בתינו ארזים · מבחלת נחלה מבהלת בראשונה · ולחתם שבועים שבעים נחתך: ואדם ט' וסימ' ואדם אין לעבוד את האדמה · אוקיר אנוש מפז · ואדם עליה בראתי · ואדם ביקר בל ילין · ואדם על עפר ישוב · ואדם מה יבין דרכו · ואדם יפיק תבונה · ואדם לא זכר את האיש המסכן · ומצא חן ושכל טוב:

מבהלת ק'

אבן עזרא

ולפותה · שיפתוהו אחרים · לא תתערב שיגלה סודך והוא הרכיל: נרו · רמז לנשמתו · ידעך כנגד מות יומת · באישון חשך כפול כלומ' שימות בחשיכה או החשך משל לצרות: מבוהלת בראשונה · מגזלה · ואחריתה שהיא גזולה לא תבורך והטעם לא ירדו עליה גשמי ברכה וכתוב מבוחלת בח"ית להודיע כי נחלה גזולה היא כמאוסת ונגעלת לשם מן בחלה בם: אל · ה"א אשלמה מחובר במקף בר"ים רע וכן הפי' אל תאמר לשלם רע למרעים לך · קוה לשם שיש לו כח לשלם לו גמול ויושע לך מידם: מיי' · מוקש · שנים דבקים · מצעדי שיצעד ללכת · ואדם איננו מבין עת לכתו עד כי השם יוליכהו ויושיבהו אשר מאתו מצעדי גבר · והוא יתן מוקש בלכתו לאשר ילע ויאכל קדש ואחר שינקם יזור נדרים להביא לבקר אויל יוכל מן המוקש וילע מן בלעיך יעלעו דם כמו יבלע: מזרה · להפיץ אותם וכבר השיב עליהם אופן עגלה לדוש אותם כלו' ידכאם ואחרי כן יפזרם תפניו: נר יי' נשמת אדם · דרך משל כי הנשמה אצולה מאורה ובית מנוחתה מראש ומשם תאיר לרוח ולנפש בשכלה ויאורו באורה על כן יקרא נרו כאילו הוא מחפש בו חדרי בטן והוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות · פא"נ נר יי' ירמוז לאור שכלו כלומ' נר אלהים חופש נשמת אדם וחופש כל חדרי בטן · והשם כאשר יחפש לב המלך וידע מה שיחשוב לב רשעים אז ישלח חסדו ואמתו לנצור המלך מגרה ויסעד השם כסאו בעבור החסד שיעשה המלך: תפארת · חבורות · שנים דבקים · חבורות שיחובר בם האדם · פצע שיצא מהם הדם · תמריק מענין תמרוקיה מרקו הרמחי' מורק ושוטף והוא ע"מ תגמול כלומ' כאשר תפארת בחורים הוא כחם ושיבת הזקנים בחכמה היא הדרם שיהדרום אחרים כן חבורות פצע הדר להיות תמרוק באיש רע שיסיר רעותיו וכן מכות שתגענה עד חדרי בטנם הם תמרוקי הרשע:

פלגי

רלבג

גולה סוד · לא תתערב עם מי שהו' גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתוי והכתה בשפתיו להדיחך מעל הדרך הטוב' ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכ' שים במחשבות מקבילות אשר בהתחלות שיצטרך להמלט מהם בעצה שתרון ובתחבולות הוא במדרגת מי שהוא הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב האנשים שדעתם קצר' לבא ממנה ויביא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה עד שאין ראוי שיתיר האדם לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כי אם בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות התוריות והעיוניות כי אז ימלט מזאת הסכנה: מקלל אביו ואמו · מי שהוא מקלל אביו ואמו ידעך נרו ויאפל בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע מתקבולו המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמות עם שזה ממה שירגילהו לבלתי הכיר הטו' למי שגמלהו טוב והיה סבת הויתו וגדולו באופן מה ויעתק מזה אל שיכפור בש"י אשר בראו ונספעו לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה שיפסיד סדר המדינה כי לא יתחזק האחר' להטיב לזולתו אם לא מפני תקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו: נחלה מבהלת · הנה הצלחת הנחלה היא נבהלת בראשונה כי היא באה לאדם תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא ישתדל מאד לשמרה ובזה האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירושה והנחלה והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות והצלחה המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתה לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שישתבשו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הפכה: אל תאמר אשלמה רע · לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך אנשים אמונים כי הוא לא יחפוץ בעשיית הרע אך תקוה אל יי' והוא יושיעך מכף אויביך ולא תפחד ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר: תועבת יי' · הנה תועבת יי' אבן ואבן ר"ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפים לנהג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקצת הטוב והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להרע לקצתם ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי הש"י ולזאת הסבה ג"כ לא טוב בעיני הש"י לשקול במאזני מרמה שישימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים: מיי' מצעדי גבר · הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מיי' כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה · ואדם מה יבין דרכו מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אף על פי שקצת ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש דרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם לא במה שישפע להם מהש"י כמו שביארנו בביאורנו לספר הנפש ושיר השירים ובמאמר הראשון מספר מי': מוקש · האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת השם ית' כי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולחפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להחטיא כוונותיו יכונו מחשבותיו ונדריו ישלם: מזרה רשעים · הנה המלך החכם ייראו ממנו הרשעים ויתפזרו הנה והנה והאופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית זולתם השיבו עליהם עד שברשתם אשר טמנו ללכדם ובשוחתם יפולו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעים והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו נזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים אליו ובזה ימלטם מהרע העצום הזה וזה יהיה ממנו אם לעצמו אם התחיל להשתבש באלו הדעות אם לזולתו בשישירם לעמוד על מקום הטעות בהם: נר יי' · ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר יי' והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש"י במה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמד על אמתת הדברים העיוניים: חסד ואמת יצרו מלך · כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וישאוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה כשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך המושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולעכור שארו כמו שיחשבו הסכלים אבל צריך שיעשה חסד' להשגיח בבריאות גופו ואבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בחלותם יחלה הוא ג"כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שיצטרך לו מהם בדרושי' אשר יחקור בהם ובזה האופן ג"כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה ואם יעמיס עליהם עולו ולא יוכלו שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו: תפארת בחורים · הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר"ל בימי הבחרות בתכלית מעוצם הגבורה כן הדור החכמים הוא השיבה להם כי אז יתקיימו בלבם הדעות האמתיות לסבות שזכרנו במה שקדם: חבורות פצע · הנה קצת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שחבורות הפצע יהיה נקיונם ומרוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תקנת המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו וכן ראוי בשוה לה התנהג ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתנקה ממנה נקוי שלם ואף על פי שהפך התכונה ההיא הוא גם כן מגונה יתנהג בה עד יסור חליו וכזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומות שהשירוהו אל זה הטעות ויסור מהם ואע"פ שיקרה מזה שיצטרך לחקור במה שאין דרך אדם לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו:

פלגי

רש"י

גולה סוד הולך רכיל ומתוך ספתים המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך: מקלל אביו · ידעך נרו באישון חשך · בהשכת ובהסתיר החשך כלומר בבא הרעה: נחלה מבוהלת בראשונה שנבהל לאחוז וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו ליטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה גדרות צאן נבנה ומקנינו כה וערים לטפינו · עשו את העיקר טפל והקדימו מקנם לטפם · ואחריתה לא תבורך · שגלו כמה שנים קודם שאר השבטים כמו שמפורש בסדר עולם · ובמדרש ר' תנחומא · בשנת שתים לאחז ויעיר ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש לחזקיהו היא התשיעית להושע בן אלה: מוקש אדם ילע קדש · כשאדם ככסל ומוקש בעבירות מקלקל את קדושתו כמו ושתו ולעו: ואחר נדרים לבקר · צריך אדם לחזור אחר קרבנו' לנדור ולהביא ולבקש על נפשו: מזרה רשעי' · מרעה ותילו · מלך חכם הקב"ה · וישב עליהם אופן · גלגל חדתם השיב עליה' וינהגהו בכבודות כנגד והכבד את לבו: נר ה' נשמת אדם · הנשמה שבקרבו מעידה עליו בדין: תפארת בחורים כחם · כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיבה: חבורו' פצע תמרוק ברע · דרשו רבותי' המתמרק עצמו לדבר עבירה סוף בא לידי פצעים וחבורות · ומכות חדרי בטן · הדרוקן: כל

רלבג

פלגי מים · הנה לב המלך ורצונו הוא ביד י״י כמו פלגי מים שיובלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש״י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלו׳ מהש״י והוא כמו שליח הש״י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המסר לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא עזב הש״י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כאילו אמ׳ ממוקשי הם סבה שימלוך אדם חנף ולזאת הסב׳ ייחס הש״י המשפט אשר יגיע מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המשון ראשונה מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והעיר בזה כי אין בו בעצמו חטא כי תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמ׳ כי רצון מלך הוא ביד י״י כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות: כל דרך איש ישר בעיניו · כי כל אחד מהדרכים ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נצוח או זולת זה מהעניני׳ שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שמיישר הלבבות ומתקנם להגיע אל הטוב האמתי הוא הש״י כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שאי אפשר שיגיע אלא באמצעות השפע השופע מהש״י: עשה צדקה · עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר ליי׳ מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח ואם בו הערות להקנות השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרמז והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה ג״כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ״ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילי׳ זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש״י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא ויקריב זבח על חטאו: רום עינים · הנה מי שירים עיניו לעיין במה שאין מחוק האמתי להשיגו אף על פי שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעיון על חקירות עמוקות הנה זה הענין ממנו הוא ניר הרשעים ברעות וחרישתם שלא יעיינו תחלה אי זה יובילם אל הדרום ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספת במעלת שכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם: מחשבות חרוץ · הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשה אם לא ואיך ראוי שיעשם הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאילו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי היה סבת טעותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליה ואיך: פועל אוצרות בדברים העיוני׳ בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה כוננו היא הבל ודבר נדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרו׳ הם מבקשי מות והסבר כי לא יושגו בהם ארחות חיי והם בעצמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון · שוד · הרשעים ברעות שסודדו מהם המחשבות וההקדמות המישירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאכרם במאמרו וימנעם ממצוא האמת במה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בחקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת: הפכפך דרך איש וזר · הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהניח דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם · ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשים וההתחלות לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק: טוב לשבת · טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומסוער מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה המאמר שטוב לאדם שיהיה לשכלו עזר מהאשה אשר נבראת עמו לשרתו ויהיה מתבודד משיעזרהו בהסגתו איש מהאנשים ולא יבין עליו זולתו מהמונעים ותהיה האשה אשר נבראת לשרתו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד: נפש רשע · הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קנותם את קנית: בענש לץ יחכם פתי · הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי לצנותו אז יחכם פתי הנפתה לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשר יראה שיצליחו דרכיו לחכם אז יתעורר לקנות דעת: משכיל צדיק לבית רשע · הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשעומד בביתו כי אז יברך הש״י ביתו בגלל הצדיק או כשהיה הטוב הזה דבק לרשעים מאהבתיה׳ שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע הזה טוב הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים ולהוליכם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע ובזה ג״כ יטעה הפתי כי הוא נפתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב: אוטם אזנו · הנה מי שהוא סותם אזנו שאינו רוצה לשמוע בצעקת דל לחננו מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב הש״י גמולו שישיבהו לדלות ויקרא ולא יענה ר״ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה ולאפשר שירצה בזה שגם הוא יקרא לש״י ויצעק עליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש״י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו:

אבן עזרא

פלגי · חסר כ״ף · על כל אשר יחפוץ השם יטה לב המלך: כל · עשה · שנים דבקים · פי׳ כל דרך איש ישר בעיניו רואה השם והוא תיכן לבות לעשות רצונו על כן ידענו ועיניו רמז לשכלו ומעשה צדק והמשפט הוא נבחר לשם מזבח: רום · ע״מ שוב כלומר רום שירים עיניו בגאוה הפך ושח עינים · ורחב לב שירחיבהו לגבול ה הגרות ויראה מהשם · נר חסר יו״ד וטעמו שניר ויחרוש הרשע לעשות חטאת ענין מלשתם: מחשבות · אדם חרוץ · אך למותר שיש לו יתרון בהתעסקו בסחורה ואך למעט מעשה הרשעים הנזכרים · וכל אץ ענין אץ ברגלים שירוץ לרעה בעבור שיוגהוהו מחסור הוא אץ וממהר ואך למעט מותר החרוץ: פועל · שד · הפכפך · ג׳ דבקי׳ · וכן הוא פועל שיפעלהו הון אוצרות בעבור לשון שקר שהעיד שקר · הבל נדף ילך פועל ההמון או הפועל יקרה הבל כי מהבל ונדף יקבצוהו על כן יהי כ נדף והם מבקשי מות המעידים שקר וכן שוד שישודדו אחרים וישימו השוד באוצרותם יגורם מן המגוררות במגרה כלו׳ יסברם: הפכפך · שם תואר לדרך והוא הפך היושר כלו הפכפך הוא דרך איש ודרך זר: טוב לשבת על פנת גג · וטוב שבת עליה לבד לסבול כי בנפול הבית תשאר הפנה כי היא חוזק הבנין הרוח מסבול אשת מדיינים · חבר שם דבר כי בם התחבר [illegible] כלו׳ שיהיה לו בית להתחבר עמה: נפש רשע אותה לעשות רע ולא ימצא חן בעיניו רעהו: בענוש · שיענשוהו בד״ר והוא פועל יוצא כמו וענשו אותו או בענוש בתתי עונש אז ילמד חכמה הפתי · ובהשכיל פועל יוצא לאחר · יקח דעת בלבו · משכיל מלמד שכל לבית רשע כמו איש וביתו והבית רמז לבנים · פ״א משכיל עומד וטע׳ לומר שכל בעבור בית רשע שעושין הרשע ומסלף דרך קללה שהשם יסלפם ויאבדם וזה הנכון: אוטם · סוגר · מזעקת דל שיזעק אליו מפני עשקו · גם הוא יקרא לשם או לבני אדם בעת צרתו: יכפה

עשה ד׳ כתי׳ כן וסימ׳ בסדר ויצא ובתלים סי׳ ק״א : צדקה ומשפט ג׳ דסמי׳ וסימ׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה · אהב צדקה ומשפט · עשה צדקה ומשפ׳ נבחר ליי׳ מזבח : אץ ד׳ וב׳ ואץ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״ז : מדינים דכתי׳ מדוני׳ ו׳ בסי׳ וסימ׳ אח נפשע מקרית עז · טוב שבת בארץ מדבר · טוב שבת על פנת גג · למי אוי למי אבוי · פחם לגחלים ועצים

א פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהוָה עַל־כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ׃ כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתֹכֵן לִבּוֹת יְהוָה׃ עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהוָה מִזָּבַח׃ רוּם־עֵינַיִם וּרְחַב־לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת׃ ה מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַךְ־לְמוֹתָר וְכָל־אָץ אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ פֹּעַל אֹצָרוֹת בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־מָוֶת׃ שֹׁד־רְשָׁעִים יְגוֹרֵם כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ טוֹב לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וּבֵית חָבֶר׃ י נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־רָע לֹא־יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ׃ בַּעְנָשׁ־לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם יִקַּח־דָּעַת׃ מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע׃ אֹטֵם אָזְנוֹ מִזַּעֲקַת־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא וְלֹא יֵעָנֶה׃

ד׳ חד כתי׳ ו׳ · ג׳ דסמי׳ · ל׳ חס׳ · ד׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · מדינים · ג׳ · ב׳ רשע · ב׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ תח׳ · ז׳ · ג׳ · ב׳ מן אב׳

הֵיךְ טִיפֵי דְמַיָּא לִבֵּיהּ דְמַלְכָּא בְּאִידוֹי דֶאֱלָהָא וּלְאָתַר דְּצָבֵי נִירְכָּן לֵיהּ׃ כֻּלְהוֹן אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא תְּרִיצָן אִינוּן בְּאַפּוֹי וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן לִבֵּיהּ׃ מַאן דְּעָבֵד צִדְקְתָא וְדִינָא מְהוּדַע בֵּיהּ אֱלָהָא מִן דִּבְחָא׃ רָמוּת עַיְנֵי וּבָעֵי לִבָּא וּשְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי לְחִטְהָא׃ מַחְשַׁבְתָּא דְגַבְיָין לְיוּתְרָנָא וְרִיגְלָא דְמַסְרְהָבָא לְחוּסְרָנָא׃ מַעְבְּדָנוּתָא דְסִימְתָא בְּלִישָׁנָא דְשִׁיקְרָא וְיִתְחַבְּלוּן וְיִנַּתְּרוּן אִילֵין דְּבָעְיָין לְמוּתָא׃ רֵיבוֹנָא דְרַשִׁיעֵי יְעַלֵּינוּן וְלָא עָנֵין דְיַעְבְּדוּן דִּינָא׃ דְּהַפִּיךְ אָרְחֵיהּ דְּגַבְרָא הוּא נוּכְרָאָה וּדְדְכֵי תְּרִיצָן עוֹבָדוֹהִי׃ טַב לְמֵיתַב עַל קַרְנָא דְאִיגָּרָא מִן אִתְּתָא תַּגְרָנִיתָא וּבֵיתָא טַרְקָא׃ נַפְשֵׁיהּ דְּרַשִׁיעָא רָיְגָא בִּישְׁתָּא וְלָא מְרַחֵים בְּעַיְנוֹי חַבְרוֹי׃ בְּתוּכֵיהּ דְּמָמִיקָנָא נֶחְכַּם שַׁבְרָא וּבְסוּכְלְתָנֵיהּ דְּחַכִּימָא יִסַּב יְדִיעֲתָא׃ מִסְתַּכַּל צַדִּיקָא בְּבֵיתֵיהּ דְּרַשִׁיעָא וּמְטַלְטַל רַשִׁיעַיָּא בְּבִישְׁתָּא׃ דְּמַסְכַּר אוּדְנֵיהּ דְּלָא נִשְׁמַע לְצִוְחָתֵיהּ דְּמִסְכֵּינָא אַף נִקְרָא לֶאֱלָהָא וְלָא נַעַנְיוּהִי׃

לאש · דלף טורד ביום סגריר : לרע ז׳ ג׳ קמצין וד׳ פתחין וסימ׳ בסוף בחקתי : מזעקת ג׳ וסימ׳ מזעקת חשבון עד אלעלה · אטם אזנו מזעקת דל · מזעקת מושל בכסילים :

רש״י

כל דרך איש ישר בעיניו · ותוכן · ומוכה: רום עינים · גסות הרוח ורחב לב: חטאת למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבותם הוא חטאתם: מחשבות חרוץ · אדם ישר המתהלך באמת ובתמימות · אך למותר: להשלכה ולריות באות · וכל אץ · דוחק את השעה להרבות הון בלא זמן שקר · הבל נדף ונגוף · מוקשי מות הם לו: יגורם · יגור אתם: הפכפך דרך איש זר · איש והוא זר מן התורה דרכו הפכפך · ובית חבר · שכונים לבית חברים לדבר עם אשתו · ויתרגם תגרת [illegible] ובית חבר · בית שמתחברים בו רעים [illegible] בענוש לץ יחכם פתי · על ידי [illegible] הפתאים מתחכמים [illegible] משכיל צדיק · צדיקו של עולם הוא הקב״ה נותן לב להבחין בית הרשע [illegible]

מתן

אבן עזרא

יכפה · פי׳ ישפיל כמו יכפף. כמו שוגג. ומשגה מחוקק מחוקיה והוא פועל יוצא והוא עומד במקום שנים כלומר שחד המובא בחיק כלומר בסתר יכפה חמה עזה ובזה הפסוק הזכיר שאם לא תועילהו צעקתו יתן מתן ושחד כי הם ישפילו האף והחמה כי מדתם לעלות בפני האדם והשוחד יכפם וישכילם: שמחה · שתבואהו שמחת גמועה בעשותו משפט · ומחתה תבא לפועלי און: תועה · כי החכמה היא דרך ישרה והעוזב אות׳ היא תועה במעשה הרע · מדרך השכל והוא שם התאר או שם פועל · רפאים מתי · ינוח שלא יתעה עוד או שם תהיה מנוחתו ולא יהיה לו חלק עם הצדיקי׳ והוא הנכון: איש · אוהב שמחה · שמחת מאכל ומשת׳ הוא איש מחסו׳ והטע׳ יחסר כל וזהו אוהב יין ושמן לאכלו לא יעשיר כלומ׳ לא יקבץ עושר: כפר · כלומר שינצל הצדיק מן הצרות היורדות ו ויפול הרשע תחתיו: טוב שבת בארץ מדבר · לסבול החורב והקרח מאשת מדינים כלומר מאשה שתכעיס בעלה · אוצר · שם כלל על מה שיאצור האדם מן המאכלים הטובים ו והזכיר השמן לבדו כי הו׳ משובח מכלם אשר בו יכבדו אהים ואנשים בעבור דשנו הטוב ש שמוהו ראש לענים ו והעד שהחכם יאצרהו ולא יאכלהו · וכסיל כנגד חכם כי מיד שיקנהו יבלעהו ואם כסיל כמוך לאדם הו׳ שם המין וכמוהו זובח אדם או האדם הוא הכסיל ושניהם כנוים: רודף · שימהר לעשותו צדקה כאילו רודף אותה · ימצא חיים שאחריכן יחיו ימצא צרכו מה ישעו וכבוד שיכבדוהו בני אדם או יתן לו כבוד השם כלו׳ ממון מן כבד מאד: עיר גבורי׳ עלה חכם · להורות כי טובה חכמה מגבורה · עוז רמז לחומות כענין עד רדת חומותיה · מבטחה שהיו בוטחים בה הגבורים: שומר פיו ולשונו · שניהם שותפים בדבור והענין שישמרם מדבר נבות או ישמור נפשו מכל דבר רע · פ״א שומר פיו מאוכל ולשונו מדבר הרע: יהיר כמו גבר יהיר כלומר זד מתגאה לץ שמו ואמרו רז״ל כיון שנתיהר עליהם בעברה שיתעבר לעשות זדון והעברה רמז לחמה שעברה וגברה על מדת הרצון כענין עברו ראשי בהתגבר העונות: תאות · כל · ב׳ דבקי׳ · תמיתנו כאשר לא ישיג מה שיתאוה · כי מאנו כאילו הוא חפץ לעשות וידיו אומרים לא נעשה: וצדיק יתן · לעצל · ולא יחשוך מתנותיו: זבח עולות ושאר הקרבנות והעד וזבחת עליו את עולותיך וגו׳ כלו׳ זבחים שיקריבו תמיד הרשעים יתעב השם וגם כי בעבור שיעשו הזמה יביאום יותר יתעבם: עד · כאילו הוא עד שקר · ואיש שומע שאבד העד כל ימי פכחו ידבר לאחרים כי בעבור שקרו אבד זכרו: העז נתן העזות בפניו ולא יתביים ואדם ישר יוכל להבין דרכו הראוי ולא להיות עז פנים: אין

רלבג

מתן בסתר · הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שיתן בחיק ר״ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה: שמחה לצדיק כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשות רע וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיהם: אדם תועה · האיש התועה מדרך השכל והוא התועה בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קבוץ האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם או ירצה בזה שהוא בקבוץ ה האנשים הדורכים אל המות והכליון כי הם ישמחו ברעותיו לפי שבהם יפתחו להם השערים למלאת מ תאוותיהם: איש מחסור · מי שהוא אוהב השמחו׳ הגופיו׳ להתענג בתאוותיו הו׳ איש מחסור כי באלו התאוו׳ יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא סבה אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשיי וכבר נרמז זה ב״ב באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל ו והעושר היותר חזק הוא שלמו׳ במושכלו׳: כופר לצדיק · כאשר היה ראוי מצד ה ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק השם יתברך ישית הרשע כפרו ויושית הבוגד כופר לישרי׳ והיה זה כן כי מההשגחה הדבקה להם ימשך שינצלו ולפי שהתועלת ברע הוא אברן הרשעים בו כמו שנזכר בספר איוב והתבאר עוד בספר איוב הנה יביא השם יתברך הרשע והבוגד אל הרע ההוא: טוב לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאור בזה כי הכעס גם כן מגונ׳ כמו שהשמחה בתענוגי הגוף מגונה: אוצר נחמד · הנה בנוה החכם יבא אוצר נחמד ושמן מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל ממנו: רודף צדקה · מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הנפשיים והגשמיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו למשפט: עיר גבורים · הנה החכם עלה בעיר גבורים ונצח בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה כמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר שהיו בוטחים בו והנה העיר בזה על מעלת החכמה והטוב המגיע ממנה גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות ההשגחה האלהית בו: שומר פיו · מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות רבות כי רעו׳ רבות יתחדשו מפני חטא הדבור כמו שקדם: זד יהיר · הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאוה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובחמת הזדון עושה לעג וליצנות וכבר ימצאו אנשים רעים בזה התואר שזכר שיחתיו זולתם על דרך הלעג להיותם נחשבי׳ להם לאין כמו שסופר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מום הליצנו׳ והרע שיגיע ממנו: תאות עצל · הנה העצל יתאוה תמיד אל קנין השלימיות והעצלה תמנעהו מהשתדלות בהשגתם הנה ימות ויאחר עם התאוה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאוה: כל היום התאוה · העצל התאוה ולא תעשה בו התאוה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות: זבח רשעים · אם הרשעים יביאו זבח לה׳ על דרך העבודה הנה הוא נתעב אצל הש״י כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהש״י וגם כאשר יביאהו במחשבה והשתכלו׳ הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מנקים עצמם מהחטא בהביאם הזבח ונדמה ענינם למי שיטבול מפני הטומאה בעת שיהיה שרץ בידו ואפשר שירצה בזה כי כ״ש שיהיה נתעב הזבח כאשר יביאהו בעליו עם מחשבת החטא והוא הזמה שעשה: עד כזבים יאבד · ר״ל כאשר יביאוהו לכפר הכזב פעמים רבות יאבד העד׳ ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יעידהו ויסכה בספורו אין קץ בהם בלי שנוי כי הוא יגיד אמת במה שיגיד ששמע מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים יש בלבו מחשבה מקבלת: העז איש רשע · הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על מה שבמחשבתו אבל גם בפניו העז לחלוק עלי׳ במה שאמץ פניו וחזקם שלא יבינם השנוי והתפעלות הראוי שישיג בתואר פני מי שידבר דבר כזב ואמנם האיש הישר יבין בלבו דרכו אשר ידרוך בה בפיו ובתאר פניו: אין

מסורה

תועה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ וימצאהו איש והנה תעה · או חמורו תעה · אדם תועה מדרך השכל · בתרא מל׳: ושמן ו׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל סימן י״ו: מדונים דקדי׳ מדיני׳ ו׳ וסימ׳ לעיל בהאי סימן: נחמד ב׳ וסימ׳ כל עץ נחמד למראה · אוצר נחמד ושמן: וחסד ה׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר · וביאורם אך טוב וחסד ירדפוני · רדף צדקה וחסד · חיים וחסד עשית עמדי · שמר הברית וחסד דעזרא · ותשא חן וחסד לפניו · רדף צדקה וחסד מלעיל: וצדיק י׳ וסי׳ מדבר שקר תרחק · ואתה בן אדם אמור אל בני עמך · הנה עפלה לא ישרה · זרח בחשך אור · חנון יי׳ וצדיק ואלהינו · יכין וצדיק ילבש · בפשע איש רע מוקש · כל היום התאוה תאוה · לוה רשע ולא ישלם · כעבו׳ סופה ואין רשע:

משלי כא

(יד) מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה׃ (טו) שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ (טז) אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ׃ (יז) אִישׁ מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן־וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר׃ (יח) כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד׃ (יט) טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ־מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וָכָעַס׃ (כ) אוֹצָר ׀ נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ׃ (כא) רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד׃ (כב) עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה׃ (כג) שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ׃ (כד) זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן׃ (כה) תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת׃ (כו) כָּל־הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ׃ (כז) זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ׃ (כח) עֵד־כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר׃ (כט) הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא ׀ יָבִין דַּרְכּוֹ׃

[Marginal notes beside the verses: ה׳ ל׳ וחס׳ · פט ו · ג׳ יתר מל׳ · ז׳ · מדיינים ק׳ · ב׳ ז׳ · כ · ו׳ חס׳ · ו׳ יתר חס׳ · ו׳ מל׳ ל׳ ברלת · ב׳ ב׳ מל׳ · כה · ד׳ · ב׳ מל׳ בליש׳ ושומע תוכחת · יכין׳ דרכו ק׳ ק׳ · וחסד ה׳ וכו׳ טבא רדף חייא ונטר אסתר]

תרגום

מוֹהֲבָא בְּטִישָׁא מְרַעֲבָא רוּגְזָא וְשׁוּחֲדָא בְּעוּבָא חֶמְתָא עַשִׁינְתָּא׃ חֶדְוָתָא דְצַדִּיקָא לְמֶעְבַּד דִּינָא וְשַׁנְיָא לְאֶלֵּין דְּעָבְדִין עָאתָא׃ בַּר נָשָׁא דְּתָעֵי מִן אוֹרְחָא דְסֵיכוּלְתָּא עִם בְּנֵי אַרְעָא נִתְתְּנַח׃ גַּבְרָא דִי חָסַר לֵיהּ וְרָחִים חֶדְוָתָא וְרָחֵים חַמְרָא וּבְסָמָא לָא נֶעְתַּר׃ שַׁלְחוּפֵיהּ דְצַדִּיקָא רַשִׁיעָא וְשַׁלְחֵיפָא דְתְרִיצֵי בַזּוֹזֵי׃ טַב לְמִתַּב בְּאַרַע מַדְבְּרָא מִן אִיתְּתָא תַּגְרָנִיתָא וּמַרְגְּזָנִיתָא׃ סִימְתָא רְגִיגְתָא וּמִשְׁחָא בְּדִירֵיהּ דְּחַכִּימָא וְסַכְלָא דִבְנֵי נָשָׁא נְבַלְּעִינּוּן׃ דְּרָדִיף צִדְקְתָא וְחֶסְדָא יַשְׁכַּח חַיֵּי וְצִדְקְתָא וִיקָרָא׃ לִמְדִינְתָּא דְגַבְּרֵי סְלֵיק חַכִּימָא וְאַחִית עוּשְׁנָא דִסְבָרָא׃ דְנָטֵיר פּוּמֵיהּ וְלִישָׁנֵיהּ נָטֵיר מִן עַקְתָא נַפְשֵׁיהּ׃ מְמִיקְנָא מְרִיחָא זֵידָנָא שְׁמֵיהּ עָבֵיד חֶרְיָנָא בְּזֵידָנוּתֵיהּ׃ רִיגְתָא דְעַטְלָא מְמִיתָא לֵיהּ דְּלָא עַפְיָין אִידַיִן דְּעָבְדִין עִיבִידְתָּא׃ כָּל יוֹמָא רָאִיג רִיגְתָא וְצַדִּיקָא יָהִיב וְלָא מַחְשֵׁיךְ׃ דִּיבְחָא דְרַשִׁיעֵי מְרַחַק הוּא מְטוּל דְּמֵעֲבַרְתָּא מַיְתֵי לֵיהּ׃ סַהֲדָא דְכַדָּבוּתָא יֵאבַד וְגַבְרָא שָׁמוּעָה שָׁרֵי רְאִית מְמַלֵּיל׃ מַחְצִיף אַפּוֹי גַבְרָא רַשִׁיעָא וְתְרִיצָא הוּא מְתַקֵּן אוֹרְחֵיהּ׃

רש״י

מתן בסתר · צדקה · ושוחד בחיק · אף זו צדקה · יכפה · חמה עזה: שמחה לצדיק עשות משפט · שמחה לה׳ כשהוא עושה דין בצדיקים כדי לזכותם לחיי העולם הבא ושמחה לצדיק הקדוש ב״ה ממכות ויסורין ע עליהן כדי שיזכו לעולם הבא · כך נדרש במדרש תילים: ומחתה הוא לפועלי און · לפי שאין כותני׳ לב לשוב ואין היסורין מועילין להן ומצטערין ולא להועיל: אדם תועה מדרך השכל · כורא מן התורה · בקהל רפאים · בערץ גיהנם: איש מחסור · מי שאוהב שמחה ומשתה תמיד: כופר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד · כדרכו כאלץ ורשע בא תחתיו כגון מרדכי והמן: טוב שבת בארץ מדבר · גם זה על גלות השכינה נאמר · וכסיל אדם · וכסילות של אדם: עיר גבורים עלה חכם · זה משה רבינו שעלה לבית המלאכי׳ גבורי כח: יהיר · גם רוח קופצ להיות לץ שהולכו חם לשמוע תוכחה: וצדיק יתן · כל צרכי ביתו שהקב״ה מזמן לו: אף כי בזמה יביאנו · וכל שכן כשהוא מביאו לה להרשיעו ונעשה כ רעה כגון תקרובת בלעם ובלק שלא היו מביאין אלא לקלל את ישראל: ואיש שומע · שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך נו׳: העז איש רשע בפניו · הרשע מרחה במצחו בעזות פניו ובכיעור תלמידו אין:

אין חכמה׳ הנה לא תועיל חכמה ותבונה ועצה במה שיחשוב אדם לעשותו לנגד ה׳ כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה היותר נכונה לא יוכל לשנות גזרת הש״י כלומר להגעתה כמו שיראה מענין מכירת יוסף ומספורים אחרים באו בדברי הנבואה ולאפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך חכמה ותבונה ועצה בהשתדלו׳

אין׳ סוס׳ שנים דבקים׳ כלומר אין איש שתועילהו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד ה׳ כלומר יוכל מידו באחת מהם אף על פי שיכינו סוס לנוס בעבור יום מלחמה אין יכולת להמלט ולהושיע נפשם כי לשם התשועה והוא יתננה למי שירצה׳ נבחר׳ עשיר׳ שנים דבקים׳ טוב עומד במקום שנים וכן הוא שם טוב וחן טוב נבחרו מעושר רב

עשה א׳ בצירי וסי׳ נמס׳ בסד׳ ויהי בשלח׳ ופתיים ב׳ כתי׳ כן וסי׳ ופתיי׳ עברו ונענשו׳ פתח דברך יאיר׳ ועיין בר״ש ס״פר סוף סימן א׳ : שומר י׳ מ״ל וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ י״ז ועיין בסיפ״רא סימן י׳ : חנוך ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ובני מדין עיפה׳ חנך משפחת החנכי׳ חנך לנער על פי דרכו : יקצור ג׳ מ״ל וסי׳ וזרועו שבלי׳ יקצור׳ זורע עולה יקצור און׳ וראה בעבים

אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה׃ סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַיהוָה הַתְּשׁוּעָה׃ נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב׃ עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְהוָה׃ עָרוּם רָאָה רָעָה וְיִסְתָּר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ׃ עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים׃ צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם׃ חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי־יַזְקִין לֹא־יָסוּר מִמֶּנָּה׃ עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה׃ זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצָור־אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה׃ טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל׃ גָּרֵשׁ לֵץ וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן׃ אֹהֵב טְהָור־לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ׃ עֵינֵי יְהוָה נָצְרוּ דָעַת וַיְסַלֵּף דִּבְרֵי בֹגֵד׃ אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ׃

לֵית חָכְמְתָא וְלֵית בִּיוּנָא וְלֵית עֵיצְתָא הֵיךְ דֶאֱלָהָא׃ סוּסְיָא מְתַקַּן לְיוֹמָא דִקְרָבָא וְלֶאֱלָהָא הוּא פּוּרְקָנָא׃ שְׁמָא טָבָא מִן עוּתְרָא סַגִּיעָא וּמִכַּסְפָּא וּמִן דַהֲבָא שַׁפִּיר חֶסְדָא׃ עַתִּירָא וּמִסְכֵּינָא סַגְעָן חַד בְּחַד וְתַרְוֵיהוֹן אֱלָהָא בְרָא אִינוּן׃ עֲרִימָא חָזֵי בִּישְׁתָא וּמִטְּשֵׁי וְשַׁבְרֵי וּבוּרֵי תְּיוּסְאֲנֵי אִינוּן׃ עֶקְבָא דְעִנְוְתָנוּתָא דַחַלְתָא דַיְיָ עוּתְרָא וִיקָרָא וְחַיֵּי׃ נִישְׁבָּא בְּאָרְחָא עֲקִימְתָא וּמַן דְנָטַר נַפְשֵׁיהּ יִרְחַק מִנְּהוֹן׃ אִידְּבָא לְטַלְיָא לְקַבֵּל אוּרְחֵיהּ דְלָא כַּד נְסָאוֹבָא נִסְטֵי מִנֵּיהּ׃ עַתִּירָא בְּמִסְכֵּינֵי נִשְׁתַּלַּט וְעַבְדָּא יוֹזִיף לְגַבְרָא מוֹזְפָנָא׃ דְזָרַע עוּלָא נֶחְצַד עָאתָא וְשִׁבְטָא דְחֶרְוָנֵיהּ נִגְמוֹר׃ מַאן דְטָבָא הוּא עַיְנֵיהּ הוּא נִתְבָּרַךְ מְטוּל דְיָהִיב מִן לַחְמֵיהּ לְמִסְכֵּינָא׃ תָּרֵךְ לְמַמִּיקְנָא וְאַפִּיק לְתִגְרָנָא וְיִבְטַל דִּינָא וְצַעֲרָא׃ רָחִים אֱלָהָא דְכֵי לִבָּא וּבְחֶסְדָא דְשִׂפְוָתֵיהּ יִתְחַבַּר לְמַלְכָּא׃ עַיְנוֹי דֶאֱלָהָא נָטְרָן יְדִיעְתָא וּמְטַלְטַל מִלֵּיהוֹן דְבָזוֹזֵי׃ עַטְלָא אָמַר בְּהַכְּנוּתֵיהּ אַרְיָא אִית לְבָרָא וּבֵינַת שְׁוָקֵי מִתְקְטֵילְנָא׃ גומאצא

לא יקצור׃ גרש ג׳ וסימני גרש האמ׳ הזא׳ כלה גרש יגרש׳ גרש לץ ויצא מדון׃ ויצא ג׳ וסי׳ ביחזקאל סי׳ י״ב וסוף חבקוק׃

שוחה · אולת · פירש דבקים · שוחה ע״ת גולה והטעם כשוחה שהיא עמוקה כן פי נשים זרות לזעומים מי שהשם זעם אותו וחפץ במיתתו יפול שם · אבל הנער אע״פ שהאולת קשורה בלבו ראוי להכותו בשבט מוסר כי הוא ירחיק האולת ממנו : עושק · אך · למעט מה שיחשוב להרבות לו כלומ׳ עושק דל להרבות לנפשו או לתתו לעשיר אך בעבור מחסור שיבואהו עסקו : הט · כי · להיות · הלא · להודיעך · ה׳ דבקי׳ · לדעתי ללמוד דעתי · כי נעים דעתי או כי תהיה נעי׳ כשתשמרם בבטן רמז ללב · יכונו הדברים על שפתיך להיות זכרון · שלישים דברים שלישים כתוב בוי״ו והטעם אתמול שלשום כתבתי להודיעך אמרי אמת בספר מועצות ודעת · קשט ע״ר הפעלי׳ כמו ישטו · אמרים אמת הנכון אמרי אמת וכן טורים אבן שיגי׳ כסף סיגים במר וכן רבים ע״ד קכרה · וטעם להשיב כענין וישב משה את דברי העם אל ה׳ כלומ׳ כשאודיעך קשט דברי אמת כמו כן אשיב לו אמרים כענין נעשה ונשמע · לשולחיך לשם שלאכי אליך ליסרך כי המשכל שליח השם לשולחיך כלשון רבים כמו אלוה עושי : אל · כי דל הוא · ויש׳ נער בדלותו על כן אל תגזלהו · בשער שהם עוזרך כענין כי אראה בשער עזרתי · וקבע · יחבל או יגזול כמו היקבע אדם אלהי׳ : אל · פן · פירש דבקי׳ · תתרע תהי רע · את כמו עם · לנפשך בעבור נפשך שתלכד במוקש ותמות בעונך : משכבך · במשכבך עליו אם אין לך זולתו : אל · חזית · פירש דבקי׳ · עמו תקנו הגבול אבותיך · אבל התעסק במלאכות מי שהוא מהיר במלאכתו תגדל מעלתו עד שיעמוד לפני מלך · חשוכים עניים ותרגום דלות חשוכן מן העם הדלים עמא חשוכא : כי

שוחה עמוקה · הנה השפה הדוברת זרות ותהפוכות ודברים הם הפך האמת וביאור בהתחלות והשרשים הם בדמיון השוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה לצאת ממנה זעום ה׳ הוא מי שיפול בזאת השוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך הנכונה והשלימות כל מה שיחזיק בזאת התכונה הפחותה : אולת קשורה בלב נער · בלב הנער קשורה אולת בהתחלת ענינו כי מפני היותו כבהמה ונחפז לעשות מה שיחפוץ לא ידרוך בעניניו בכבוד האלהות ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם ליסר בנו בתחלת ענינו כי אז יוכל להקנותו מוסר : עושק דל להרבות לו · מי שהוא עושק הדל והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות שלא יתן לו מתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי כל מה שיתמיד להתנהג תמעט תאותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האיש הנמשך אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהיה יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמרם אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל העושק כבר יש לו השתדלות מה כי הביאהו ולזה שם מגמתו להרבות לו קניני׳ אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו בזאת התכונה תועלת רק לאחר קנינו כי העשיר לא יחשוב אחר המתן הזה עם שהוא יבזה הדל וילעיג עליו על מה שנתן לו ולא ישתדל להטיב לו בגמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הביאור הראשון הוא יותר נכון :

קשורה ב׳ וסי׳ ונפשו קשורה בנפשו · אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה : לעשיר ב׳ וסי׳ היה צאן · נתן לעשיר אך למחסור : ולבך ה׳ וסימ׳ איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי · כי אין עיניך ולבך · ולבך תשית לדעתי · עיניך יראו זרות · אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוצא דבר : ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג ובא״ב רבתי

שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהֹוָה יִפָּול שָׁם׃ אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ׃ עֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי׃ כִּי־נָעִים כִּי־תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל־שְׂפָתֶיךָ׃ לִהְיוֹת בַּיהֹוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אַף־אָתָּה׃ הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשׁוֹם בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת׃ לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ׃

אַל־תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר׃ כִּי־יְהֹוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ׃ אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ חֵמוֹת לֹא תָבוֹא׃ פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ׃ אַל־תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת׃ אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ׃ אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ׃ חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים׃

כג

כִּי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת־אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ׃

גּוּמָּא צָנָא עֲמִיקְתָא פּוּמָה דְּנוּכְרִיתָא וּמָן מַרְגִּיז קֳדָם אֱלָהָא נָפִיל תַּמָּן׃ שַׁטְיוּתָא קְטִירָא בְּלִבֵּיהּ דְּטַלְיָא שִׁבְטָא דְּמַרְדּוּתָא נַרְחֲקִיהּ מִנֵּיהּ׃ דְּעָשִׁיק לְמִסְכֵּינָא מַסְגֵּי לֵיהּ בִּישְׁתָא וּדְיָהִיב לַעֲתִירָא חוּסְרָנָא הוּא לֵיהּ׃ בְּרִי צַלִּי אֻדְנָךְ וּשְׁמַע מִלֵּי דְּחַכִּימֵי וְלִבָּךְ שִׁים לִידִיעֲתָאִי׃ מְטוּל דְּבַסִּימִין נַטַּר אִנּוּן בְּכַרְסָךְ וְנִתְקְנִין אַךְ חֲדָא עַל סִפְוָתָךְ׃ דְּנֶהֱוֵי בֵּאלָהָא סִבְרָךְ וְאוֹדְעִיתָךְ יוֹמָנָא הָדָא׃ וְהָא אִנּוּן לָךְ עַל תְּלָתָא וּמְבִין בְּעֵיצְתָא וִידִיעְתָא׃ לְאוֹדָעִינָךְ קוּשְׁטָא וּמִלּוֹי דְּתְרִיצְתָא דְּתַהְפִּיךְ מִלְּתָא דְקוּשְׁטָא לִמְשַׁדְּרָךְ׃ לָא תִגְזוֹל לְמִסְכֵּינָא מְטוּל דְּמִסְכֵּינָא הוּא וְלָא תְּמַכִּיךְ עַנְיָא בְּתַרְעָא׃ מְטוּל דֶּאֱלָהָא דָּאֵין דִּינֵיהוֹן וּמִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּתְהוֹן דְּנַפְשֵׁיהוֹן׃ לָא תִתְחַבַּר עִם מָרֵי מְרִירוּתָא וְעִם גַּבְרָא חֶמְתָנָ לָא תֵיעוֹל׃ דְּלָא תֵילַף אָרְחָתֵיהּ וְתַשְׁכַּח פַּחָא לְנַפְשָׁךְ׃ לָא תֶהֱוֵי מְשַׁלֵּים אִידָךְ בְּעַרְבוּתָא עַל חַבְרָךְ׃ אִם לֵית לָךְ דְּפָרֵיעַ נִיסְבִין תְּשׁוּוִיתָךְ מִתַּחְתָּיךְ׃ לָא תְשַׁנֵּי תְּחוּמָא דְּמִן עָלְמָא דַּעֲבַדוּ אֲבָהָתָךְ׃ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְּמָוְתֵי בַּעֲבִידְתֵּיהּ קֳדָם מַלְכֵי נֵיקוּם וְלָא נֵיקוּם קֳדָם חֲשׁוֹכֵי׃ אִין יְתִיבְתָּא לְמֵיכַל עִם שַׁלִּיטֵי אִתְבַּיַּין בְּמוֹ דְּשִׂים קֳדָמָךְ׃

ותשים

אות ט׳ : אמרים ב׳ וסימ׳ מרדף אמרי׳ · להודעך קשט אמרי אמת : דל י״ב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב : תבוא ד׳ מל׳ בסיפ׳ וסימ׳ כי תבוא חכמה בלבך · ואת איש חמות לא תבוא · ולמוכיחים ינעם · רעד וריש אביך : אבותיך ג׳ מל׳ וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך · בשלום תמות ובמשרפות · אל תסג גבול עולם · אנך : בין ז׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והיה אם בן הכות הרשע · שבן לילה היה ב׳ בו · דברי אגור בן יקא · בן תבין את אשר לפניך · ובן ישרים רצון · את הדבר ובינה לו במראה · עכ״ל זאת המסרה וקשיא לי דב״ספרי המדוייקים לא אשכחנא כי אם ד׳ מנהון חס׳ וסי׳ הרשע קיקיון אגור והו קשיא לי דבפסוק של ובין ישרים רצון האי ובין נקוד בצירי ולא בחירק והבין קרי׳ ליה בצירי וי״ל דבהם אולי פליגי בעלי המסר כדאשכחנא בכמה דוכתי או טעות דבמסרה כתיב וכל בן בין דכו׳ ומיהו יתכן דבקרי׳ מ״מי להו ולא בכתיב ובמסר אחרינא מסר ז׳ מל׳ בליש׳ ולא נהירא ומה דקרי׳ ובין ישרים רצון ובין בצירי אולי המסר פליגא ואליבא הבין קרי׳ להו ובן בחירק :

הט אזנך ושמע דברי חכמים · ללמוד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להטיב מה שיקרנו מהשגתי בדרך החכמה : כי נעים · ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכונו יחדיו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך : להיות בה׳ · אך אתה אחרי הניעך לזאת המדרגה שזכרתי הודעתיך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהי תמיד בה׳ מבטחך עם כל מה שתשיג מהסבות להגעת הרצון כמו שנזכר במה שקדם כי לשוא יוקדמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר : הלא כתבתי לך · דברים נכבדים להישירך למועצות בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים ואחשוב שקראם שלישים כי כמו שהמלך יכהן כל עם המלכות וכן הענין במשנה אך השלישים יכהנו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים ההישרות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ותבונה ובדעת ודעת : אל תגזול דל · להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עזרתך ולעני אין עוזר : כי ה׳ יריב ריבם · כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתו ממך והוא הש״י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל ממנו חייו : אל תתרע · אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבא את איש חמות להתחבר ללכת עמו : פן תאלף · פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואו לו רעות גדולות ממיתות אותו : אל תהי בתוקעי כף · להכנים עצמם בשעבוד תחת רעיהם לפרוע חובן והם האנשים שהם עורבים ההלואות בעבור זולתם : אם אין לך לשלם · בבא המלוה להפרע מאומה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיך ולא תשאר לך מטה תשכב בה וזאת ג״כ הערה טובה שישמור המשכיל מהיות ערב בעד הנפש המתאוה : אל תסג גבול עולם · ר״ל שלא תשנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקעו וזאת ג״כ הערה שלא ישנה הגדרים הקודמים שגדרו הפילוסופים כי בכלם תועלת : חזית איש · אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו תמצא שבסבר יתיצב לפני המלכים והגדולים כי הם יקרבוהו אליהם מצד זריזותו ולא יתיצב לפני הקטני׳ יום והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שית שכין הוא כפיה ואבבא דאומנא לא חליף : כי תשב ללחום את מושל · והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מהתיסבותיך לקבל החכמה שתבין את אשר לפניך · אם בעל נפש אתה ללחום ולהזון ממזונו והוא בעל תאות המושל בשכלו : ושמת

רש״י

שוחה עמוקה כי זרה · כי עז · זעום ה׳ · מי שהקב״ה כועס כוכל וכבשל בה · זעום כזוזף המלכים · ועושק דל להרבות לו עושר · נותן לעשיר סוף שנותן ממונו למלכי האומות העשירים · ואך למחסור הוא בא : הט אזנך ושמע דברי חכמי׳ ללמוד תורה תחכם כל מה שהוא · ולבך תשית לדעתי · ואם רבך רשע לא תלמוד מהעשיו : כי נעים · יהי לך לאחר זמן אם תשמר ותכנסם בבטנך שלא תשכחם ואימתי יהיו שמורי׳ בלבך בזמן שיכונו על שפתיך כאשר תוציאם בפיך להיות בה׳ מבטחך · הודעתיך · אני מודיעך שתבטח בה׳ ותעסוק בתורה ולא תאמר היך אבטל ממלאכתי והיך אתפרנס · הלא כתבתי לך שלישים תורה וכתובים וכתובים : להודיעך קושט שלישים כתבתי לך כדי שתבין את מתוכם קושט אמרי אמת · להשיב אמרי׳ אמת לשולחיך הוראה · אל תגזל דל · אל תגזלנו כי תראהו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד נגדיך : כי ה׳ יריב ריבם וקבע יגזול את הנפש קובעיהם · גוזליהם וכן ארמי קביעה גזלה במסכת ר״ה לקמיה אחר ליה קבעין כלביה וכן אל תתרע אל תתחבר לבעל רעות · ואלף כן תלמד : אל תהי בתוקעי כף · בעורבים משאות הלוואות כמו משאת מאומה : אל תסג גבול עולם · לא תשב אחור מנהג אבותיך ואמרו רז״ל המוכר בכלכלה תחת הבן בשעת בכורה כלל שיכול בתוכו הכרע על זה נאמר אל תסג גבול וגו׳ · תסג כמו יסוגו אחורי · כי תשב ללחום · כאשר לאכול · בין תבין ינן לבך לדעת מי הוא אם עינו כרה או יפה · ושמת

ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה: אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל: התעוף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועיף השמים: אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו: כי כמו שער בנפשו כן הוא אכל ושתה יאמר לך ולבו בל עמך: פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הנעימים: באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך: אל תסג גבול עולם ובשדי יתומים אל תבא: כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתך: הביאה למוסר לבך ואזנך לאמרי דעת: אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות: אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני: ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יהוה כל היום: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך: אל תהי בסבאי יין בזללי בשר למו:

ותשים סכינא בלועך אין מרא דנפשך את: לא תתרגג לבישולנן והינון מיכולתא דכדבותא: לא תקרב לעתירא אלא בבינתך פרק מניה: אין תצר עינך ביה לא מתחזי לך מטול דמעבד עביד ליה גפחא היך נישרא דטייס בשמיא: לא תיכול עם גברא דבישא עייניה ולא תתרגג לבישולוי: מטול דאיך תרעא דמא הכן הוא דם בנפשיה אכיל ואשתי אמיר לך ולביה נכיל צירך: ולחמא דאכילתא מתיבת ליה ומחבילת מילך דבסימן: באדני דסכלא לא תמליל מטול דשייט לסיכולא דמליך: לא תשני תחומא דמן עלמא ובחלקא דיתמי לא תיעול: מטול די פרוקהון תקיף והוא נידון ית דיניהון עמך: אעול לבך למרדותא ואדנך למימרי דידיעתא: לא תמנע מן טליא מרדותא מטול דאין מחית ליה בשבטא לא מאית: אנת בשיבטא מחית ליה ונפשיה מפלטת מן שיול: ברי אם חכים לבך אף אנא חאדי אנא בלבי: ונרווזן כליותי כד ימללון ספוותי תריצתא: לא ניטן לבך בחטאי אלא ברחלתא דאלהא כל יומא: מטול דתהוי לך אחריתא טבתא וסיכוייך לא ניגמר: שמע את ברי ואיתחכם ותרץ לבך לארחא: לא תהוי באילין דאסיטון בבישרא ובאילין דרוין חמרא:

ובשדי ו׳ כתי׳ י׳ בליש׳ וסי׳ הרי בגלבוע אל טל׳ על שדים ספדים׳ ולבני אהרן הכהן בשדי׳ הנה שמענוה באפרתה׳ לא תשג גבול עולם׳ ויפקדו ביום ההוא׳ וכל רות דכו׳ במ״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ כי שמעה בשדה מואב כי פקד׳ מכרה נעמי השבח: ונפשו ח׳ וסימ׳ ונפשו קשורה בנפשו׳ ונפשו מאכל תאוה׳ ונפשו אותה ויעש׳ ונפשו משאול תציל׳ ונפשו לא חיה׳ ונפשו עליו תאבל׳ ונפשו לא תשבע מן׳ ונפשו שוקקה:

רלבג

ושמת הנה תשים קוצים בגרונך ובבית הבליעה שתחנק בהם: אל תתאוה למטעמותיו ואם ישנם ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים והבלים שאין בו תועלת והשארות כלל: אל תיגע להעשיר׳ אחר שמבחלת מה שיספוק לך כי זה ימנע לך מבינתך בסבת כלוי זמנך בענין העושר בהפך המכוון מענין העושר כי המכוון בו הוא שיהיה בו עזר לאד׳ אל שיהיה לבו פנוי בבקשת החכמ׳ והבינ׳: התעוף עיניך בו ואיננו׳ ומה בצע בענין העושר הנה כמו השיעור המועט מהזמן שתוכל להניע ראותך בו יסור העושר כי בקלה שבסבות יסור ימצאו סבות רבות מעשירות העושר כי העושר בעצמו יסור ויעשה לו כנפים לעוף בהם מבית העשיר לזולתו כקלות הנשר לעוף בשמים׳ אחר שהזהירנו מללחם עם רב התאוה הזהירנו שלא ילחם את לחם הכילי אל תלחם ואמר אל תלחם את לחם רע עין שתרע עינו במה שתאכל ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ואע״פ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם שאכלת ממנו יקשה לו להתערב במעיך ויבקש לצאת דרך הפה ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו׳ והנה ירמה והוא הנכון שקרא רע עין מי שיש לו עיון רע וכוזב בדעות ולזה אמ׳ שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי שיעשה מטעמי׳ ואמ׳ זה כי המחותיו בהתחלות ובשרשי׳ ערבות מאד לאיש שיערב לו ההנאות בהנאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב המזון הזה אינו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלת פתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר נדלת על האמנתם ואמר שלחם האיש הרע העיון הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח תמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שיסיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וירחקו להניח עיונו באופן שלא יחלוק על מה שהסכימהו והפך זה הוא בשרשים ובהתחלות אמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושתה בקניניך ההתחלה הזאת והיא תיסירך אל מה שאחר ההתח לה ולב זאת ההתחלה אינו עמך להיסירך אל מה שאחר ההתחלה: באזני כסיל אל תדבר׳ דברי חכמה כי הוא יבזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם: אל תסג גבול׳ הקרקעות להסעגך כי אשר תעשוק מהם הקרקע הם חלושים כי הם יתומים: כי גאלם חזק׳ כי יש להם גואל חזק ממך ויריב ריבם אתך כאמרו צעק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני: הביאה למוסר לבך׳ הביאך לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה היסר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנבונים: אל תמנע מנער מוסר׳ מפני בעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאפשר שישיג החיים הנצחיים: אתה בשבט תכנו׳ ותציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני׳ המיסיר אותך אל השלימות: ותעלזנה כליותי׳ מחשבותי בשמעי כי תדברנה שפתיך מישרים בדבר החכמה: אל יקנא לבך בחטאים׳ אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת יי׳ במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש אחרית ותועלת בו והם הפעולות המשובחות וההשגות העיוניות ותקותך באלו הטובות לא תכרת אך תתחזק ותתקיים תמיד: שמע אתה בני וחכם ואשר לבך בדרך המשובחת בדעות ובמדות: אל תהי׳ בחברת הזוללים והסובאים כי מי שינהג זה המנהג יחבר הונו ויפסר עמו והרחיק ג״כ מדת העצלה שתפיל בטבעה תרדמה ונומה כי היא תלביש האד׳ בגדי קרעים ובלויי סחבות מצד העוני והרס המגיע בסבתה: שמע

רש״י

ושמת סכין בלועך׳ בלחייך׳ אם ראית עינו כרה אל תאכל משלו׳ אם בעל נפש אתה׳ אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתאוב ככין בין שיניך׳ ורבותינו דרשו בתלמיד ה היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שישאלהו י ידקדק וישאל ש שמועתו ואם לא ישתוק: אל תתאו למטעמותיו׳ הכא כרוס ממנו ולך ל לפני רב הגון ולא תבישהו בשאלו׳ אחר שלא ידע להשיב: אל תיגע להעשיר׳ לעשו׳ גירכתו חבילו׳ חבילות כי סוף ש שתשכחנה: התעיף עיניך בו׳ כרגע שתכפול עיניך ל לעמכו ואין אותה גירסא מצויה בך׳ התעיף כמו וככלת ותיעיף: כי כמו שער בנפשו׳ שער זה נקוד תנוי פתח ותנוי קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שאם היה שם דבר הוה קמוץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא׳ ופתרונו כאלו שכך האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא׳ שער מן לשון התאנים ה השוערים המרים: פתך שאכלתו בביתו סוף שתקיאנה מכני הבושה׳ ושחתה דבריך הנעימים׳ הנו׳ שהחזקת ודברת לו דברי׳ רכים הכל אברת: ובשדי יתומים׳ בלקט שכח׳ ופיאה הראוי להם: בדבר שפתיך מישרים׳ על ידי שחכם לבך: אל יקנא לבך בחטאים׳ בהצלחת׳ להיו׳ רשע כמותם: כי אם יש אחרית׳ אם זה מיישם כל און אשר׳ כלומר אשר בעבור זה יש אחרית ותקוה אליך: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך׳ אחר שתתחכם תוכל ל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא יטולך לעבירה: כי

אבן עזרא

כי׳ ושמת׳ אל׳ ג׳ דבקי׳ ללחום לאכל לחם׳ בין תבין לשון עיון וכן אבינה בבנים כלומר את העומדים לפניך להתענג במדת המאכל תבין בהם׳ וי״ו ושמת תחת או׳ בלועך והוא בית הבליעה כלו׳ או תשים סכין בלועך אם אתה בעל נפש המתאוה ומושל עליה והזכיר הלחם כי הוא עיקר הסעודה או הוא כלל המאכלים כענין שותן לחם לכל בשר׳ כזבי חסר איש כלו׳ אם הוא לחם איש מדבר כזב אל תתאו לחמו ומטעמותיו׳ מבינתך שתבין לקבץ עושר חדל ממנה: התעיף׳ יתכן להיותו מן תעופ׳ וטעמו אם תאיר עיניך להביט בעושר׳ כי׳ פתך׳ באזני׳ ג׳ דבקים׳ רע עין עין רעה ורעה עינך הוא חסר איש וכן טוב עין הוא יבורך והראוי איש טוב עין׳ שער פועל עבר מן מלה שערים כלומר כאיש ישים שיעור בנפשו לומר לך אכול ושתה כן הוא עושה׳ ולבו בל עמך שלא יאהבך באכלך לחמו: תקיאנ׳ כי בעין רעה הביט אליך׳ ושחת שתחשב בולע ולא יהיו דבריך הנעימים נחשבים מאומה: אל תדבר׳ ליכרו כי הוא יבוא לשכל מליך והם דבריך הנעימי׳: אל תסג׳ פעם שנית בעבור ובשדה יתומים אל תבא ופי׳ אל תבא בשדהו לקצור תבואתו או לא תכנס בו בחזקה כי השם שהוא גואלם שיגאל השדה מידך חזק הוא שלא תעמוד לפניו: הביאה׳ אל׳ אתה׳ ג׳ דבקי׳ למוסר שתביאהו למקום מוסר החכמה ושלא תמנע מנער מוסר׳ תציל שלא תמות הנפש במיתת הגוף או תציל שלא ימות טרם עתו: כליותי׳ מן כליתה ליסודתך כי מדת התאוה בהם נדעת על כן תעלוזנה: בחטאים׳ היודעים על כן נפתח הב״ית׳ כי אם באים יראת יי׳ תקנא: אם׳ לאמת הדבר׳ אחרית שתחיה והאחרית רמז לזקנה או לבנים הנשארים אחריו׳ ותקותך שתקוה לאל להטיב לך: ואשר בדרך׳ מוסר לבך: תלבים

אבן עזרא

תלבים, פי' התמימה היא תלבים בגדים קרועים לינוזן: כי זקנה, אע"פ שזקנה אמך לא תבוז לה: אמת, המלה חסרה ספרי אמת קנה ואל תמכור: יולד חכם, מי שיוליד בן חכם ישמח בו על כן ישמח אביך ואמך, ויולדתך כפל הדבר: תנה, כי, אף, ובהם תזהיר לשמר מן הזונות, תנה בני היא פונת הלב לקבל בדבור, תצרנה תרצנה כתיב ופי' עיניך ירוצו דרכי המצות, שוחה חסר כף, נכריה הפך רחבה והטעם שלא יוכל איש להתהפך מצד אל צד: כחתף, כאשר היא תוכל לחטוף או תארוב, תוסיף על הבוגדים אחרים כמותם: למי אוי, כאילו הזהיר להשמר מן היין או שיקרא על קורותיו אוי, אבוי שם דבר מן אבוין, למי שיח נגעים, למי פצעים חנם שיבואוהו חנם, חכלילות אודם העינ' מרוב שתיית יין: למאחרים, חסר וכן הוא למאחרים שבת על היין, ממסך שם התאר ע"מ ממשח וטעמו יין מסוך מן מסכה יינה: אל תרא, אל תחפוץ לראות אע"פ שהוא נותן היין בכוס יפה, עינו כלו' מראהו: יתהלך, בכוס, במישרים תחשוב שהוא ישר ולא יזיק לך אחריתו לאחר שיהא נשתה ואחר שתייתו כנחש ישיך אותך יפרים אותך כענין ישך ומזה הענין נקרא פרש בעבור הפרישין אשר ברגליו: זרות, חסר כלומר יראו נשים זרות והטעם יחפצו לראות: כשוכב בלב ים, כי יחשוב שהוא חונה והוא נוסע, חבל שם והוא החבל מקשור בברזל הספינה והענין שלא תרגיש עת חמותך ונסעך, ותאמ' כאשר ישך אותך היין הכוני מכים ולא ארע עת חליתי מן המכות, הלמוני הולמים ולא הרגשתי ההולם, מתי אקיץ מייני, אוסיף לבקשו לנכח: אל, כי, בהם הזהיר מן האנשים הרעים, באנשי רעה לעשות כמעשיהם, כי לעשות שוד יחשוב לבם: בחכמה

למי ג' פכו' אית בהון מלין דמיין חד דיש כבו על כלדבר · או בכן ורין

וזולל ל' וחד זולל והוא חד מן ד' זוגין חד ז' וחד וז' וסימ' זכרתני כי אם זכרתני, וזכרתני ותדר נדר ותאמר, זולל ואמרו אל זקני עירו, וזולל כי סובא וזולל יורש, זוקף יי' פוקח עורים, וזוקף סומך יי' לכל, זרועם יי' חננו לך קוינו, וזרועם כי לא בחרבם: תרצנה תצרנה קרי והוא חד מן ס"ב מלין מוקדם מאוחר וסי' נמס' במס' רבתא במערכ'

משלי כג

כִּֽי־סֹבֵ֣א וְ֭זוֹלֵל יִוָּרֵ֑שׁ וּ֝קְרָעִ֗ים תַּלְבִּ֥ישׁ נוּמָֽה׃ שְׁמַ֣ע לְ֭אָבִיךָ זֶ֣ה יְלָדֶ֑ךָ וְאַל־תָּ֝ב֗וּז כִּֽי־זָקְנָ֥ה אִמֶּֽךָ׃ אֱמֶ֣ת קְ֭נֵה וְאַל־תִּמְכֹּ֑ר חָכְמָ֖ה וּמוּסָ֣ר וּבִינָֽה׃ גּ֣וֹל יָ֭גוּל אֲבִ֣י צַדִּ֑יק יוֹלֵ֥ד חָ֝כָ֗ם וְיִשְׂמַח־בּֽוֹ׃ יִֽשְׂמַח־אָבִ֥יךָ וְאִמֶּ֑ךָ וְ֝תָגֵ֗ל יֽוֹלַדְתֶּֽךָ׃ תְּנָֽה־בְנִ֣י לִבְּךָ֣ לִ֑י וְ֝עֵינֶ֗יךָ דְּרָכַ֥י תִּרֹֽצְנָה׃ כִּֽי־שׁוּחָ֣ה עֲמֻקָּ֣ה זוֹנָ֑ה וּבְאֵ֥ר צָ֝רָ֗ה נָכְרִיָּֽה׃ אַף־הִ֭יא כְּחֶ֣תֶף תֶּאֱרֹ֑ב וּ֝בוֹגְדִ֗ים בְּאָדָ֥ם תּוֹסִֽף׃ לְמִ֨י א֪וֹי לְמִ֬י אֲב֡וֹי לְמִ֤י מדונים לְמִ֬י שִׂ֗יחַ לְ֭מִי פְּצָעִ֣ים חִנָּ֑ם לְ֝מִ֗י חַכְלִל֥וּת עֵינָֽיִם׃ לַֽמְאַחֲרִ֥ים עַל־הַיָּ֑יִן לַ֝בָּאִ֗ים לַחְקֹ֥ר מִמְסָֽךְ׃ אַל־תֵּ֥רֶא יַיִן֮ כִּ֪י יִתְאַ֫דָּ֥ם כִּֽי־יִתֵּ֣ן בכיס עֵינ֑וֹ יִ֝תְהַלֵּ֗ךְ בְּמֵישָׁרִֽים׃ אַ֭חֲרִיתוֹ כְּנָחָ֣שׁ יִשָּׁ֑ךְ וּֽכְצִפְעֹנִ֥י יַפְרִֽשׁ׃ עֵ֭ינֶיךָ יִרְא֣וּ זָר֑וֹת וְ֝לִבְּךָ֗ יְדַבֵּ֥ר תַּהְפֻּכֽוֹת׃ וְ֭הָיִיתָ כְּשֹׁכֵ֣ב בְּלֶב־יָ֑ם וּ֝כְשֹׁכֵ֗ב בְּרֹ֣אשׁ חִבֵּֽל׃ הִכּ֥וּנִי בַל־חָלִ֗יתִי הֲלָמ֗וּנִי בַּל־יָ֫דָ֥עְתִּי מָתַ֥י אָקִ֑יץ א֝וֹסִ֗יף אֲבַקְשֶׁ֥נּוּ עֽוֹד׃

כד

אַל־תְּ֭קַנֵּא בְּאַנְשֵׁ֣י רָעָ֑ה וְאַל־תִּ֝תְאָו לִהְי֥וֹת אִתָּֽם׃ כִּי־שֹׁ֭ד יֶהְגֶּ֣ה לִבָּ֑ם וְ֝עָמָ֗ל שִׂפְתֵיהֶ֥ם תְּדַבֵּֽרְנָה׃

תרגום

מָטוּל דְרָוֵי וְאָסִיט מִתְמַסְכֵּן וּבִיזְעָתָא נַלְבֵּשׁ נִיוּמָא׃ קַבֵּיל מִן אָבוּךְ דֵין יַלְדָךְ וְלָא תְשׁוּט מָטוּל דְסֵיבַת אִמָּךְ׃ קוּשְׁטָא קְנֵי וְלָא תְזַבֵּן חָכְמְתָא וּמַרְדוּתָא וּבְיוּנָא׃ גְרוּץ יְגִירוּץ אֲבוּי דְצַדִּיקָא וּמָאן דְמוֹלִיד חַכִּימָא נֶחְדֵי בֵיהּ׃ יֶחְדֵי אָבוּךְ וְאִמָּךְ וְנֵירוּץ תוֹלַדְתָּךְ׃ הָב לִי בְרִי לִבָּךְ וְעַיְינָךְ תִּינְטְרָן אֳרְחָתַי׃ מָטוּל דְגוּמְצָא עֲמִיקָא זָנִיתָא וּבֵירָא דְעָקָא נוּכְרֵיתָא׃ וְהֵיךְ מְטַרֵף עֵינָא בְמָנָא וְצָאֵיךְ אַבְנָא שַׁבְרֵי׃ לְמָן וָיָא לְמָן רֵיוָא וּלְמָן תִּיגְרֵי וּלְמָן סֵירְתָא וּלְמָן בּוּעְתָא מַגָּן וּלְמָן יוּרָם קַנְצָן עַיְנוֹי׃ לְהָלֵין דִמְוַחְרִין עַל חַמְרָא וְאָזְלִין וּמַעְקְבָא בֵית מִזְגָא׃ לָא תֶחְמֵי חַמְרָא דְסִימוֹק וְיָהִיב בְּכַסָּא עַיְינֵיהּ וּמְהַלֵיךְ תְרִיצָאִית׃ וְאַחֲרִיתָא הֵיךְ חִוְיָא צַבְת וּכְחוּרְמָנָא דְפָארִיחַ׃ וְיַחְוְרוּן עַיְנָךְ בְּנֻכְרֵיתָא וְלִבָּךְ יְמַלֵּל תַּהְפּוּכְתָא׃ וְתֶהְוֵי הֵיךְ דְשָׁכִיב בְּלִבֵּיהּ דְיַמָּא וְהֵיךְ מַלָּחָא דְדָמִיךְ כּוּלְפָא׃ וְתֵימַר מְחוֹנְנִי וְלָא אִיכְרָהִית וּבַזְּנִנִי וְלָא יְדַעִית לְאֵימַת אִיתְעִיר וְאוֹסִיף וְאֶבְעֵינֵיהּ עוֹד׃ לָא תֵיטַן בְּמָרֵי בִישְׁתָא וְלָא תִתְרַגְרַג לְמֶהֱוֵי עִמְהוֹן׃ מָטוּל דְרִיבּוֹנָא דְאָנֵי לִבְּהוֹן וְעַוְלָא שִׂפְוָתְהוֹן מְמַלְלָן׃

מסורה

אות הו"ו בסו"ף: באדם ד' חטפי' וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם, או איש אשר יגע, ובוגדים באדם תוסיף, עת אשר שלט האדם באדם, וחד ובאדם מבין יודע, וכל לאדם דכו' חטפין בר מן ה' קמצי' וסים' לבא דידע עקא בפומיה אמר וביאור' נמס' בסד' שמות ובירמיה סוף סימן י' ובצפניה סוף סים' א': ישך ב' קמצי' וסי' בשך כל דב' אשר ישך, ואחריתו כנחש ישך: הכוני ב' וסימ' הכוני כל חליתי, הכוני פצעוני, וא' והכוני ונאספו עלי והכוני ונשמדתי: ואל תתאו ב' ובסיפ' וסימ' אל תלחם את לחם רע עין, אל תקנא באנשי רעה, וא' ל' תתאו למטעמותיו ר"פ קדמא דסיפ' והוא חד מן ה' יחידאין אל ומלה אחרא ולית להון זוגא וסי' אל פשטתם היום, ל' תתאו למטעמותיו קדמ' דסיפרא, אל תשא יסר בנך, ל' תקנא באיש חמס: וקש"א לי הא' אל תקנא באי"ש חמס דבמס"רה כת"יב ולי"ת להון זוג"א והא"יכא מנה"ון ית"ר מן א' ועי"ין לק"מן בהא' סי"מן:

רלב"ג

שמע לאביך זה ילדך, המיסירך שתלמד החכמה ואע"פ שאמך מזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד המביא אליה והמישיר לה כמו שחשבו הרבה מהפילוסופי' כי השכל הנקנה נפסד לזאת הסבה וכבר באורנו בטול זה הדעת בראשון מספר מלחמות יי' ושם התבאר במה שאין ספק בו שי השכל הנקנה נצחי לא יפסד: אמת, הנה השגת האמת קנה ואף על פי שהוא זה הנה מזה הצד לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל למכור ולהסיר ממך קנין שקנית בכל חכמה ובפילוסופיא מדינית ובחכמה האלהית אשר נקראת בינה כי השכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וכבר ביארנו שא"א לאדם שישכח ההשגה השכלית במאמר הראשון מספר מ"י ובביאורי לספר הנפש: גיל יגיל, ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האלהים הצדיק בדעותיו ובתכונותיו ומי שיולד בן חכם ישמח בו לרוב פעולותיו ועניניו עם שמסבתו תדבק בו הסבה הס"ה וישמח בזה אביו ואמו ותגיל יולדתו לבבה בעיניה אשר ישיגם צער וכאב לאב ולאם אם היה הבן כסיל: תנה בני לבך לי, שלא תהיה כוונתך ורצונך כי אם לקנין השלימו' ועיניך תצרנ' דרכי אשר הישירתיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכוין בשלימות השכל ולפי שהתאוות אשר ימשך האדם יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו': אף היא, שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חוטף וזה תעשה במרמה בשתקר' לו לזנות עמה ולא יהיה נשמר ממנה ותמית אותו ותוסיף בחברתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשים אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחים ותביא האנשים אשר יפלו שם ביד הרוצחי' למי כזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה ונהי ולמי התאות ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימצא האודם בעינים למאחרים, הלא לאנשים השוקדים על שתיית היין ובאים לחקור אי זה יין הוא יותר חשוב לשתות ממנו להמשכם לזאת התאוה תמיד וזה יהיה סבה כי בסבת היין יתשכרו ויגיעו רעות גדולות להם מקצת השכורים לקצת: אל תרא יין כי יתאדם, כי בכוס מראהו ויתהלך למישרים במנהג היין הטוב שתחלה הדק ירצה למעלה בכוס ואולם היין אשר נהפכו בו שמריו העליונים תמצא שאינו הולך למישרי' כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס ימצא נוטה אל האחרות והנה הזהירו שלא יפתהו טוב מראה היין ויוטר עינינו: אחריתו, כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל ההנהגה הזאת כי כבר ישוך האדם כנשיכת הנחש וכצפעוני יעקוץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו: עיניך יראו זרות, ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד רוב האדים העולים אל המוח, ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה: והיית כשוכב בלב ים, בספינה שחוזק תנועת הספינה יבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורואה מהירות התנועה: הכוני, ולזה תאמר הכוני מכים, בל חליתי כי השכרות ימנע ההרגש בכאב המכות שברוני מכים ופוצעים ולא ידעתי מפני העדר ההרגש אז ועם כל זה ימשיך היין אליו עד שתאמר מתי אקיץ מזה השכרות שאוכל להוסיף ולבקש היין עוד כי זה דרך השכורים: אל תקנא, ותחמוד באנשי רשע השכורים תמיד לעשות רעה לאנשים ולא תתאו להיות אתם כי לבם לא יתעסק כי אם לשבור האנשים ודבריהם תהיינה בעמל: כי שוד, רוצה לומר שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוציאם האדם מפיו בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקבלת למה שבפיו זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע וההפסד: בחכמה

רש"י

כי סובא וזולל, יורש יתמסכן: וקרעים תלבוש נומה, העצלות והתנומ' תלבוש אותו בגדים קרועים: אמת קנה, ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר, ואל תאמ' כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר, ובאר צרה אשטרויי"ט בלע"ז: אף הוא כחתף, פתאום, ובוגדים באדם תוסיף, מרבה בושר' בוגדי' לה', ועל המינים מדבר: למי אוי למי אבוי, לשון צעקה ויללה, למי מדונים למי שיח למי שיש לו מדינים עם הבריות ושיח ותיגרה לו אוי ואבוי כי ברוב דברים רב פשע: למי חכלילות עינים, מרוב יין אדומות עיניו ונכאה הוא: ממסך, ממזג והוא שם דבר כמו תמכר: לחקור, ממסך שחוקרין ובודקין היכן מזוכרין יין טוב: אל תרא יין כי יתאדם, אל תתן עיניך, כי יתן בכוס עינו, יתהלך במישרים, החרבה מכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכי' ישרים בעיניו: בכוס, בכוס כתיב כלומר הסוחה נותן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה: יפריש, ללשון עקיצתו מריכס בלע"ז: בשלמות הנכבד: תרגו' בכרים תורי ובתלמוד דקקין פרסה חבורלין בלע"ז, ויש פותרין תכריסו מן החיים: עיניך יראו זרות, כשתשתכר היין בוער בך ומאחך להביט בזנות: והיית, משונע כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל, תורן הספינה ליפול ותמות: הכוני בל חליתי וגו': כשייתך מיין אתו מרגיש בכל הרעות שעברו עליו וחוזר לשתותו: גבר חכם בעוז, איש חכם הוא תמיד בעוז: בחכמה

רלבג

בחכמה · והנה בחכמה יבנה בית בנין האדם כי היא תקנו מכל עמלו והנמשך ממנו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה : ובדעת · הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל · כל הון יקר ונעים כי זה השלימות ערב ויקר למי שישיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם : גבר · הגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולנצח אותו · ואיש דעת הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע אחר הכחו׳ לעבודתו וזה כי למעלת הידיע׳ והחשק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו אחר ה הכחו׳ ל׳ זאת הדרים׳ : כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות ה היועץ לתת עצה על זה או יהיה הרצון באמרו ברב יועץ ב־בוי היועץ וגדולתו כי אז הדברי׳ יותר נאמנ׳ים ויתחכם יות׳ להמצי׳ התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יות׳ לנצחם כי השגות ה החכ׳מות והערבות ה הנפלא אשר בהשגתם יכניע הכחות הגופיות כלם והנה זה הפסוק מבאר הסבה במה ש שאמ׳ ואיש דעת מאמץ כח : ראמות · הנה החכמות רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשער את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע הנה האיש המחשב לבו ל להרע לו המחשבות ולחברם אלין ישתדל בזה האופ׳ שיהיה בעל המחשב׳ הנופלו׳ בזה בכלל הנה החכמות יקנאו אליו שיקנה אות׳ כי זה הוא דרך אשר יגע בה השגתם לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר הנכוח ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הצודק מהם מהבלתי צודק ותגיע לו הידיע׳ בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם : זמת אולת · אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה היא לאיש אולת חטאת וחסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא הסתכלות ומחשב׳ כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשב׳ הוא דבר מתועב ונמאס לאדם לץ כי אונו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלי׳ המחשבות אבל יעשה לפי המחשב׳ העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות תמצא לאדם לץ כי הוא לרוע עניינו לא יקח מן המחשב׳ כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק כי הוא הנרצה אצלו : התרפית · הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההיא : הצל · אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ומטים ליהרג והם הכחות השכליות כי הכלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו ויפסדו : כי תאמר · הן לא נוכל לדעת אלו המחשבות אשר קבוצם מביא לקנין המחשבה הלא הש׳ שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו : אכל · על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיך והוא החכמה : כן דעה · כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך אם מצאת החכמה תמצא בזה אחרית טוב והוא ההצלחה האנושית ותקותך לא תכרת כי היא חייך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות : אל תארוב · אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם : כי שבע · וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הצדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת הש׳ בו אך הרשעים יכשלו ויפול ברעה אחת לבד : בנפול אויבך אל תשמח · כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו : פן יראה יי׳ · רוע תכונתך בזה הענין ויסיב מעל אויבך אפו ויסיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי השם יתברך הרחיק מציאותו לפי מה שאפש׳ ומה שיגיע יגיע במקרה ובכונת כמו שנתבאר במקומותיו : אל תתחבר · באנשים המרעים והמשחיתים להתקוטט עמהם פן ישחיתוך ואל תקנא בהצלחה שתמצא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם : כי

אבן עזרא

בחכמה · הזהיר להדבק בחכמה כי בעבורה ימלא הבית והחדרים מכל הון יקר · והון נעים : וגבר · שהוא בעוז כמלא · מאמץ פועל יוצא כלומר איש שיש לו דעת הוא מאמץ · ראמות שלא יוכל להגיע אליהם · בשער שבו החכמים : מחשב להרע לו · זמת · ב׳ דבקים · כלומר מי שיחשוב רע יקראו הקוראים לו בעל מזימות כענין ויקרא לו אל אלהי ישראל והטע׳ יקראו את שמו ויקר׳ כן כי מזמת איש אולת ומחשבתו לעשו׳ חטא וזהו זמת אולת חטאת · ותועבת כסמוך כמו שנת לעיני ופי׳ לבני אדם איש לץ תועב׳ שהם יתעבוהו : התרפית · הבל · כי׳ ב׳ דבקים · התרפית ביום צרה הבאה על חברך ולא הצלתו · צר כחכה בעת צרתך פי׳ הצל אם תחשוך מן הלקוחים למות ב בבא צרתם שאתה לא הייתו יודעי׳ עת נלקחו למות הלא תוכן לבות לעשות רצונו ונוצר נ נפשך ממות הוא יבין ויד׳ שלא אבית להצילם ויטיב לאדם כמוך ב כפעלך שתהיה בצרה כמוהו ולא תמצא מ מציל : אכל · כן · דעה כווי והראוי בקמץ כמו רדה ובא בסגול כמו ידענה סלה · וכן הפי׳ אכל דבש והנוכת שהם מתוקים לחיך גם כן דעה החכמה בעבור נפשך שתחיה · אם מצאת · חכמה · ויש אחרית · רמז לזקנה או לבנים שישארו א אחר מותו כמו ולא לאחריתו · ותקותך להטיב לב השם : אל תארוב · אל תאוה לרשע שיהא אורב ל לנוה צדיק · פ״א אל תארוב את הרשע לנוה הצדיק להרגו · רבצו מקום שירבצו שם ע עדריו : שבע · כענין רבות רעות צדיק · וקם כנגד מכלם יצילנו יי׳ · יכשלו ברעה שחושבים על הצדיק : אל תשמח · הזהיר שלא ישמח אדם על גזרת השם אפילו יהיה אויבו · ורע בעיניו כלומר אוכנו חפץ שתשמח כשתקח נקמה ממנו · והשיב מעליו אפו כשתשמח בהכשלו והסבות האף שיבטל הגזרה וירחם עליו כאשר לא תרחמהו · תתחר · תתערב בהם לעשות כמעשיהם :

ראמות ג׳ כתי׳ כן וסימ׳ נמס׳ בואתחנן וביחזקאל סימן כ״ח ובמשלי סימן י״ט ע״ש : כחכה ל׳ מל׳ והתרפית והוא מן כ׳ מלין נסבין כח בסוף תיבותא וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא : ידע י״ט וסימ׳ נמס׳ בספר תהלות סי׳ צ״ב : על חכך ל׳ אכל בני דבש › וחד ולשונך אדביק אל חכך · ואינון חד מן א״ב מן חד חד חד אל וחד על ול״ית דכו׳ וסימ׳ במסר׳ רבתא במערכת אות

בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן׃ וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים׃ גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ־דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ׃ כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃ רָאמוֹת לֶאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח־פִּיהוּ׃ מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ לוֹ בַּעַל־מְזִמּוֹת יִקְרָאוּ׃ זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ׃ הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה׃ הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת וּמָטִים לַהֶרֶג אִם־תַּחְשׂוֹךְ׃ כִּי־תֹאמַר הֵן לֹא־יָדַעְנוּ זֶה הֲלֹא־תֹכֵן לִבּוֹת הוּא־יָבִין וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ׃ אֱכָל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי־טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ׃ כֵּן דְּעֶה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃

טו אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ׃ כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה׃ בִּנְפֹל אויביך אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ׃ פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ׃ אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים׃

בְּחָכְמְתָא מִתְבְּנֵי בֵיתָא וּבְבִיוּנָא תַּקִּין׃ וּבִידִיעֲתָא קִיטוֹנֵי מִתְמַלְיָן כָּל מַוְלָא וִיקָרָא וּבְסִימָא׃ טָב גְּבַר חַכִּימָא מִן עַשּׁוּנָא וְגַבְרָא דִּידִיעֲתָא מִן הֲוֵי רָדֵין בְּחֵילֵיהּ׃ מָטוּל בְּמַדַּבְּרָנוּתָא תַּעֲבֵד לָךְ קְרָבָא וּפוּרְקָנָא בְּסוּגְעָא דְמַלְכָּנָא׃ מִתְרְעֵם שַׁטְיָא בְּחָכְמְתָא וּבְתַרְעָא לָא פְתַח פּוּמֵיהּ׃ מָאן דְּחָשֵׁיב לְמִבְאַשׁ נִיקְרוּן לֵיהּ מָארֵי תַּרְעִיתָא בִּישְׁתָא׃ תַּרְעִיתָא דְשַׁטְיָא חֶטְאָה וּמְרַחַקְתָּא דְבַר נָשָׁא חַכִּימָא מְמִיקְנוּתָא׃ אִין תִּתְרַפֵּי בְּיוֹמָא דְעָקְתָא מִתְעִיק חֵילָךְ׃ פְּצָא לְאִלֵּין דְּמִתְנַסְּבִין לְמוֹתָא וּמִתְרַבְרְבִין לְקַטְלָא חֲסוֹךְ׃ וְאִין תֵּימַר דְּלָא יָדַעְנָא דְּתַרְעִיתָא דְּלִבָּא אֱלָהָא בָּאהֵי וְנָטִיר נַפְשָׁךְ הוּא יָדַע וּפָרַע לְבַר נָשָׁא הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃ בְּרִי אֱכוֹל רוּבְשָׁא מָטוּל דְּטָב וְכַבְּרִיתָא דְּחֵילָא עַל חִכָּךְ׃ הֵיכְנָא אִיתְחַכַּם בְּנַפְשָׁךְ דְּאִין מִשְׁכְּחַת קַדְמֵיתָא אַתְיָן אַחֲרִיתָא דְטָבָא מִינָהּ וְסִיכוּיָךְ לָא נִגְמַר׃ לָא תִיכְמַן רָשִׁיעָא לְדִירֵיהּ דְּצַדִּיקָא וְלָא תַרְכִּין בֵּית מַשְׁרֵיהּ׃ מָטוּל דְּשׁוּבְעָא זִמְנִין נָפֵיל צַדִּיקָא וְקָאֵי וְרַשִּׁיעֵי מִתְתַּקְלִין בְּבִישְׁתָא׃ בְּמַפּוּלְתֵיהּ דִּבְעִיל דְּבָבָא לָא תֶחֱדֵי וְכַד יִתְקַל בְּבִישְׁתָא יְדוּץ לִבָּךְ׃ דְּלָא יִבְאַשׁ בְּאַפּוֹי דֶּאֱלָהָא כַּד יֶחֱזֵי וִיהַפֵּיךְ רוּגְזֵיהּ מִנֵּיהּ׃ לָא תִתְחַסַּם בְּבִישֵׁיהּ וְלָא תִיטַן בְּרַשִּׁיעֵיהּ׃ מטול

האל״ף בערך אל בס״ד : ורשעים ז׳ וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סוף סימ׳ ב׳ : אל תתחר במרעים חד מן כ״ג פסו׳ רישיהון ומצעי׳ ל׳ אל כ״ך כתוב ונבס״ר בכ״ל הכפ״רים וסי׳ נמסר בשמוא׳ ב׳ סימן א׳ · וקש״ה דהא לעי״ל אמר׳ דאינון ה׳ ל׳ דסמי׳ למ״לה אחר״א יחידאין ול״ית להון זוג״א ומ״ני אל תקנא באיש חמ״ס א״כ ע״ל כרח״ין לא יתכ״ן שיהיה הא״ ל׳ תתחר חד״ מ״ן הכ״ג פסו׳ ל׳ לפ״י דע״ת האי מס״רה ואשכ״חנא בכ״ולהו ספ״רי דוקני׳ דא״ינון ג׳ ל׳ תקנא ואי״נון לדוד ל׳ תת״חר במרע״ים · אל תקנא באנש״י רע״ה · ודין אל תק״נא ברשע״ים · וה״וקש״ה אם אינ״ון ג׳ אל תקנא דסמי׳ למה לא נמס״רו בש״ום ספ״ר מס״רה אל תק״נא רסמ״י׳ ואנ״ן לא ידע״נא לאכרועי כ״מאן׃

רש״י

ראמות לאויל חכמות · מין אבן יקרה שאינה מצויה כמה דתימר ראמו׳ וגבים · כלומר כל חכמה דומה לכסיל יקרה וכמרגלי׳ לקנו׳ לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכ׳ אומר היו׳ מעט ולמחר מעט : מחשב להרע · הורס תחבולת רשע · לו בעל מזימו׳ יקראו · גורם לו רע שהבריות קוראים לו בע׳ מזימו׳ עצת רשעים : זמת אולת · עצת אולת · חטאת לבעליה · ותועבת לאדם לץ · לבכות היא המתעבת את האדם על הקב״ה ועל הבריות : התרפית · התורה · ביום צרה צר כחך · מלאכי השרת לא יהיו מאמצין כחך זה מדרש חכמים · ולפי פשוטו התרפית ביום צרה ההוכך לעמוד מנגד · צר כחכה · ביום פורענותיך דכתיב אם החרש תחרישי וגו׳ : הצל לקוחים וגומר להציל את הלקוחים למות · ואת המטים להרוג אם תחשוך שלא הצלתם על זה אמרתי צר כחך : כי תאמ׳ ישאל תאמ׳ וזהו כי תאמ׳ בלשון דילמא : אכל בני דבש · כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף כן דעה חכמה לנפשך וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה · אם מצאת אותה אז יש אחרית · אל תתחר · להיות כמותם · כמו איך תתחרה · כי אתה מתחרה בארץ׃ ירא

ראמות ג׳ בכתיבם ויטבר׳ רד״ה

על חכך ל׳ ויר׳ ונ׳ בזוג׳ לאדביק אל חכך ואינון מן א׳

כִּ֤י ׀ לֹא־תִהְיֶ֣ה אַחֲרִ֣ית לָרָ֑ע נֵ֖ר רְשָׁעִ֣ים יִדְעָֽךְ׃ יְרָֽא־אֶת־יְהֹוָ֣ה בְּנִ֣י וָמֶ֑לֶךְ עִם־שׁ֝וֹנִ֗ים אַל־תִּתְעָרָֽב׃ כִּֽי־פִ֭תְאֹם יָק֣וּם אֵידָ֑ם וּפִ֥יד שְׁ֝נֵיהֶ֗ם מִ֣י יוֹדֵֽעַ׃ גַּם־אֵ֥לֶּה לַחֲכָמִ֑ים הַֽכֵּר־פָּנִ֖ים בְּמִשְׁפָּ֣ט בַּל־טֽוֹב׃ אֹ֤מֵ֨ר ׀ לְרָשָׁע֮ צַדִּ֪יק אָ֥תָּה יִקְּבֻ֣הוּ עַמִּ֑ים יִזְעָמ֥וּהוּ לְאֻמִּֽים׃ וְלַמּוֹכִיחִ֥ים יִנְעָ֑ם וַ֝עֲלֵיהֶ֗ם תָּב֥וֹא בִרְכַּת־טֽוֹב׃ שְׂפָתַ֥יִם יִשָּׁ֑ק מֵ֝שִׁ֗יב דְּבָרִ֥ים נְכֹחִֽים׃ הָ֘כֵ֤ן בַּח֨וּץ ׀ מְלַאכְתֶּ֗ךָ וְעַתְּדָ֣הּ בַּשָּׂדֶ֣ה לָ֑ךְ אַ֝חַ֗ר וּבָנִ֥יתָ בֵיתֶֽךָ׃ אַל־תְּהִ֣י עֵד־חִנָּ֣ם בְּרֵעֶ֑ךָ וַ֝הֲפִתִּ֗יתָ בִּשְׂפָתֶֽיךָ׃ אַל־תֹּאמַ֗ר כַּאֲשֶׁ֣ר עָֽשָׂה־לִ֭י כֵּ֣ן אֶֽעֱשֶׂה־לּ֑וֹ אָשִׁ֖יב לָאִ֣ישׁ כְּפָעֳלֽוֹ׃ עַל־שְׂדֵ֣ה אִישׁ־עָצֵ֣ל עָבַ֑רְתִּי וְעַל־כֶּ֝֗רֶם אָדָ֥ם חֲסַר־לֵֽב׃ וְהִנֵּ֤ה עָלָ֪ה כֻלּ֡וֹ ׀ קִמְּשֹׂנִים֮ כָּסּ֣וּ פָנָ֣יו חֲרֻלִּ֑ים וְגֶ֖דֶר אֲבָנָ֣יו נֶהֱרָֽסָה׃ וָאֶחֱזֶ֣ה אָ֭נֹכִי אָשִׁ֣ית לִבִּ֑י רָ֝אִ֗יתִי לָקַ֥חְתִּי מוּסָֽר׃ מְעַ֣ט שֵׁ֭נוֹת מְעַ֣ט תְּנוּמ֑וֹת מְעַ֓ט ׀ חִבֻּ֖ק יָדַ֣יִם לִשְׁכָּֽב׃ וּבָֽא־מִתְהַלֵּ֥ךְ רֵישֶׁ֑ךָ וּ֝מַחְסֹרְךָ֗ כְּאִ֣ישׁ מָגֵֽן׃

לאיש חד מן כ"ג וסימ' במסר' רבתא בערך איש בס"ד : והנה ב' ר"פ בסיפ' וסימ' והנה אשה לקראתו, והנה עלה כלו קמשנים : כסו ב' וסימ' כסו הרים צלה, כסו פניו חרלים : חבוק ב' וחסר' ובסיפ' וסימ' מעט שנות מעט תנומות, וחברו : ובא יו"ד רפ' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן י"ו וישעיה סימן מ"ז :

מְטוּל דְּלָא הָוְיָא אַחֲרָיוּתָא טָבָא לְבִישֵׁי וּשְׁרַגְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי נִדְעַךְ׃ דְּחַל מִן אֱלָהָא בְּרִי וּמִן מַלְכָּא וְעִם שַׁטְיֵי לָא תִתְחַלַּט׃ מְטוּל דִּכְשִׁילְיָא אָתֵי תַבְרְהוֹן וְסִפְוָתָא דְּשַׁנְיֵהוֹן מַן יָדַע׃ הָלֵין לְחַכִּימֵי אֲמִירָנָא לְמִסַּב אַפֵּי בְּדִינָא לָא שַׁפִּיר׃ אַף לָא לְמֵימַר לְרַשִּׁיעָא דְּצַדִּיק אַנְתְּ לִיטוּנֵיהּ עַמְמֵי וְיִבְרוּנֵיהּ אוּמְתָא׃ וּלְמַאכְסָנֵי יִבְסַם וַעֲלֵיהוֹן תֵּיתָא בִּרְכְּתָא טַבְתָּא׃ שִׂפְוָתֵיהּ נִנְשְׁקוּ וְאִלֵּין דִּמְהַפְּכִין מִלֵּי תְרִיצָתָא׃ אַתְקֵין לְבָרָא עִיבִידְתָּךְ וַעֲתִידֵיהּ לָךְ בְּחַקְלָא וּבָתַר כֵּן בְּנֵי בֵיתָךְ׃ לָא תֶהֱוֵי סָהֲדָא רֵיגְלָא בְּחַבְרָךְ וְתִשְׁתַּרְגַּג בְּשִׂפְוָתָךְ׃ לָא תֵימַר הֵיךְ דַּעֲבַד לִי כֵּן אַעְבֵּיד לֵיהּ וְאַהֲפֵיךְ לֵיהּ הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃ עַל חֵילְקֵי דְּגַבְרָא עַטְלָא עֲבָרִית וְעַל כַּרְמֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חֲסַר רַעְיוֹנָא׃ וְהָא סָלֵיק כּוּלֵיהּ יַעֲרֵי וְכַסִּיו אַפּוֹי חוּרְלֵי וְסִיָּגֵהּ דְּכֵיפוֹי אִיתְעֲקַר׃ וַחֲזֵית אֲנָא וְשָׂמִית לִבִּי וַחֲמֵית וְקַבֵּלִית מַרְדּוּתָא׃ קַלִּיל תֵּינוֹם קַלִּיל תִּדְמוּךְ קַלִּיל תְּשִׂים יְדָיךְ עַל חַדְיָךְ וְתִדְמוּךְ׃ וְתֵיתֵי וְתִידַּרְכִיךְ מִסְכֵּנוּתָא וּצְרִיכְתָּא הֵיךְ גַּבְרָא טַבְלָרָא׃ אף

אבן עזרא

כי לא תהיה אחרית, וסוף לרע והטעם לא ישאר לו בן ונכד אחרי מותו, נר שתמות נפשם טרם קצם: ירא, עומד במקום שנים, שונים מן ישנה הכתם הטוב תרגו' החליף, פי' ירא השם והמלך שהמליך השם לעשו' משפט, ועם שונים שישתנו במעשים הרעים אל תתערב, כי פתאום יקום אידם עליך אם לא תירא מהם, ופיד וכידור אחד הם וטעמ' צרה ומוקה, שניהם השם והמלך, מי יודע עת בא אידם ופידם: גם, אומר, ולמוכיחי, שפתים, ר' דבקים, גם אלה הדברי' ידועים לחכמים הם חכמי המשפט כי הכרת הפנים במשפט לא טוב הדבר והשופט האומר לרשע בדינו צדיק אתה יקבוהו עמים בעבור שלא עשה משפט כמשפט, ולמוכיחים הרשעים על רשעם יבא להם נועם יי', ברכת טוב כנגד יקבוהו וטעם ברכת טוב שברכתו תבא עליו, ומשיב דברים ישרים בדין השופטים נושק כלומר יעמדו דבריו כנשיקת שפתים: הכן, נוכח הבן המוזהר ידבר, ועתדה העמידה עתד אחר ההכנה, וי"ו ובנית תחת או כלומר או תבנה ביתך אם אין לך בחוץ מלאכה: והפתית, ה"א התימה כלו' לא תעיד עדות שקר ולא תפתה אחר להעיד, פ"א ואם תפתה רעך, אל תאמר כאשר עשה לי רעה, כן אעשה אפתנו אולי אשיב לו כפעלו כענין מי יפתה את אחאב: על, עלה, בלשון יחיד על כל אחד מהקמשונים ידבר קמשונים וחרולים למוקוצים, מעט פירשתיו: מתהלך, חסר אות משרת כי כף כאיש משרת במקום כף כנגד הבן המוזהר: אפרש החלק השלישי זה החלק יתכן להיותו חלק ספר בפני עצמו בינות ספרי שלמה ואנשי חזקיה החכמים העתיקו משליו הנעימים וחברום עם אלה: גם

רלב"ג

כי לא תהיה אחרית, והאחרות לאיש הרע נר רשעים ידעך ויכלה או יהיה הרצון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיהם והוא יותר נכון: ירא את יי' בני ומלך, לשמור מצותיו ותורתו ויירא עם זה המלך לעשות מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת יי' לא חולקת עליו כי בזה אין ראוי לירא מן המלך ר"ל במה שהוא כנגד יראת יי', ועם האנשים השונים מצות השי"ת ומצות המלך ר"ל שהם עוברים על מצותיה ועושים הפך מה שצוו אל תתערב: כי פתאום יקום אידם, וזה מבואר בעוברים על מצות השי"ת כי ימשכו להם מזה רעות נפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך יתבאר זה גכ"ג לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב האנשי' הנכספים להיות אוהבי' למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו למצא חן בעיניו, ואם תאמר שכבר תקח עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל כי מי יודע הפיד והרע הבא מיי' לחטא שיוכל החוטא להתחכם להנצל ממנו וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא תהיה לחוטא בזה הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו: גם אלה, האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות הדין מפני החנופה הוא דבר לא טוב רוצה לומר שהוא דבר רע: אומר לרשע, וכן הדבר במי שהוא שופט אם יאמר על צד החנופה לרשע שהוא צדיק יקללוהו עמים וישנאוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשעים על רשעם ומייסרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וחן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואפשר שכל זה דבק ע' השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט כתינת כבוד לאחד מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיבא לצאת המשפט מעוקל כי בזה ישתתקו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו או ירכה בזה ולמוכיחים ינעם הנה אמר המשיב דברים נכוחים ויסרים הוא אהוב אצלם כאילו נשקם בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה ראשונה בזה המאמר הוא אזהרה שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעהו זה מלחקור חקירה שלימה במה שיחקור עליו לרב הקפדתו והמשכו ואהבו אחד מחלקי הסותר, ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב שהוא אמת תשיגהו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרום בחקרם בזה מחקר שלם ינעם ויערב מה שישיגוהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים דבריהם בשנתרגו לחקור בדברים מחקר שלם: הכן, מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד להצטרך לך בחקירותך אל המוחשות ואחר זה תוכל לבנות ביתך בעיוניות: אל תהי עד חנם ברעך, לספר כזבים בספוריך הראויים להיישיר על דרושי החכמות כי בזה תסבב להטעות האנשים בדעות וכן אם תמצא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לסבר הדעת ההוא וכן אם נעזר בעל הדעת ההוא בספורי כזבים אין ר[illegible] שתעשה כן במה שתביא מהמוחשות לסתור דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקירה בלבול חזק: אל תאמר, ולזה אין ראוי שתאמר כאשר עשה לי לאמת דעתו בספורים כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב היותו דבר ראוי, והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לסבר חבירו בשפתיו שיחשוב שאין בו חטא כי הוא אינו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו וא"ע"פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואחר זה הזהיר מהעצלה בפעולות ובעיון כי העצלה בפעולות תשחית קנייני האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקנינים העיוניים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם: על שדה איש, ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא יתחדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שסביבות סביבו לשמור פריו נהרסה כי לעצלותו לא יתחדל לתקנה וכן העיון בכרם אדם חסר הסכל שבטעתו השם לתת פרי הטוב המשמח אלהים ואנשים והוא הסכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלות והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו בו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שיאמר לו מדרכנו לאמר מחות הכסף: ואחזה אנכי, וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמתי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשך ממנה זה הרע וראיתי שהעצלה הנמשכה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון תתמיד כי האחריות יהיה סבה להמציא לך מזוכך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו: ובא כמהלך רישך, ולזה כשיבא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו העניין באיש מגן שהוא בא כמהלך, ובכאן נשלם מה שהגבלנו באורו בזה המקום: והתועלות המגיעות ממנו הם מבוארים מדבריו: גם

רש"י

ירא את ה' בני ומלך. ירא את המלך בשר ודם ובלבד שלא יפירך מיראת ה'. לעולם יראת ה' קודמת: ועם שונים אל תתערב. האומרים שתי רשויות יש: ופיד שניהם. שבר ע"ז ושבר עובדיה: גם אלה לחכמים. כל הדברים שבענין של משה אמורים לחכמים היושבין בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב: שפתים ישק. ראויים כל שפתים לנשקו: הכן בחוץ. זה מקרא: ועתדה בשדה. זו משנה: אחר ובנית ביתך. זה תלמוד. ד"א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואח"כ ועתדה לבנין עתודים שום לך בהמות בשדה. ואח"כ ובנית ביתך. תקח אשה: והפתית בשפתיך. תפתה לרעך בדבורך: איש עצל. שאינו חוזר על גרסת תלמודו: קמשונים. חוחים: כסו. נכסו: חרולים. גדולים מקמשונים והרי הם חרים כקוצי' וגדר אבניו נהרסה. כך מי שאינו חוזר על תלמודו. מתחלה משכח ראשי פרקים וסוף מחלף דברי חכמים מזה לזה שאמ' על טהור טמא ועל טמא טהו' והוא מחריב את העולם: מתהלך רישך. הדברים שאתה רש מהם יבואו לך במרוצה: גם

רש"י

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו · חזרו לדורשם כשנתמנה חזקיה למלך והוא הושיב תלמידי' בכל עיר כדאמרי' בפרק חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ · העתיקו · החזיקו : כבוד אלהים הסתר דבר · כגון מעשה מרכבה ומעשה בראשית · וכבוד מלכים חקור דבר · כשאתה דורש בכבוד חכמי' ובכיוצ' שעמו לתור' ובגזרו' שגזרו בהם יש לך לחקו' ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית ובחוקים הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליה' ומשיב עליה' כאכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומ' גזרת מלך הוא : אין חקר · לרום שמים ועומק הארץ וללב מלכים אין חקר שכמ' דוכים באים לכוח' וכמה מלחמות וצריכי' לתת לב לכולם · ואם כל הלבונות מדברים וכל הודים כותבין אינן יכולין לכתוב הלכה של רשות : הגו סיגים מכסף · מסוך · כמו כאשר הוגה מן המסילה · כ זם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים של נחושת שבו כך אין בנו' כשרין מעוכם עד שיוציאו מתוכם הרשעים ויעשו בהם דין : אל תתהדר לפני מלך · להראות כבודך ולהתגאות לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבוא בלא רשות ויאמרו לך צא · אשר ראו עיניך שדבר זה אמת : כן מה תעשה פן תבא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה : ריבך ריב את רעך · ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכח עם רעך מ"מ סוד אחר אל תגל · לא תזכיר לו דופי אבותיו שאתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו : פן יחסדך שומע · יחרפך מכרים מתרגמינן חסודא דמצראי · פן יחסדך השומע ויקראך מוכיח דבה : תפוחי זהב · כעין כתורין מצויירין על משכיות כסף · משכיות כלי' המכוסין בכסף כמו ושכותי כפי · דבר דבור על אופניו · על כנו · ודוגמתו כשאתי לותיך אכול' ומבוכת ומיושבת בקרבי · ואין זה מגזרת אופן וגלגל שאלו כן היה נקוד פת"ח תחת הפ"א כמו האופנים · ולא יכול בו נקודת חטף קמץ : נזם זהב וחלי כתם עדי קבוצת זהב · חלי כמו ויתעד נזמה וחליתה ובנו חלאי · כתם לשון תכשיט זהב · וכן כתם כז : כצנת שלג · כקור יום שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בשעת קציר :

רלב"ג

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו · החכמים שהיו בדורו של חזקיהו ודמה שבעבור זה הפרידם מהמשלים האחרי' כי אלו המשלים לקטום ממשליו החכמי' ההם ואולם המשלים שקדם זכרם מצאו באופן הנזכר בדברי שלמה : כבוד אלהים הסתר דבר · ר"ל כי במה שיבקש מהש"י לא יהיה כבוד הש"י מודיע שאתם כי הש"י יודע הכל הלא תראה כי אשת ירבעם היתה מתנכרת בביאה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאשר גלה אזנו הש"י ואולם כבוד מלכים הוא בהפך זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניהם באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בש"י : שמים לרום · הנה המעלה והמטה אע"פ שאינם נגדרים מצד טבע הקו היושר שיצוייר בו התוספת בב' צדדיו וזה תמיד הנה המציאות יגבילם ושם השמים המעלה אשר בתכלית ומרכז הארץ שם המטה אשר בתכלית ואמנם לב מלכים והסתפקם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהעניני' הבאי' לפניהם הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו העניינים במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה עניינים רבים לאין קץ במין האחד בענין מהדברי' כדי שיגיע החלק לכל אחד הראוי לו : הגו סיגים · הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו להטות משפט צדק והוא לא ידע והנה אפשר שהעיר באלו הפסוקים על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שיסדר הש"י לאדם ביום הבראו ואמר בכאן דבר עמוק אחד מהסודות האלהיים והוא כי מפני שהיה מימוש הכנתו וסדרם ויושרם המושכל בנפש הש"י ידענו בצד אשר הוא בו אח' כמו שבארנו בה' מספר מ"י ובראשון ממנו לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאו והאמר מה שאינו מתחלק אבל ציור הש"י הוא מבואר שכבוד הש"י במושכל דבר דבר מאלו הוא הסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההוא מהשאר אבל הש"י איך ישיגהו עם שאר המושכלות בצד אשר הם בו אחד שילך מהם מהלך השלמות והצורה · ואמנם כבוד מלכים הוא לחקור דבר ודבר ביחוד מחקר שלם באופן שיוסרו ממנו כל המחשבות המקבילות לו והוא מבואר שהכח אשר לשכל האנושי על השגת המושכלות הוא עמוק ונפלא עד שלגודלו יאמר שאין לו קץ : הגו רשע · ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיוסרו הסיגים מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר שדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לתאוו' הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה סבה שיגיע לו האמת בדרושיו : אל תתהדר לפני מלך · לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות · ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקומם כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפילך עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמר זה כי מי שהורגל עם אדם ואחר כן עלה במעלה יתיר לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי אבל ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה : אל תצא לריב מהר · ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר הבט מה תעשה באחרית הריב כשיכלים אותך רעך באמרו דברים מגונים כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה : ריבך ריב את רעך · כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעך תהיינה דבריך עמו בדברי ריבך לבד ולא תגל סוד אחר לבייש[ו] פן יחסדך שמע ויהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והרבה שתשיגך מזה לא יתכן שתשוב אחור : תפוחי זהב · והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה הישיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבים דקים יראה דק העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העיון וכאשר יפליג להתבונן בו האיש דק העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב כמו זה הענין בהרבה מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם : נזם זהב · הנה כמו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן הענין בתוכחות האיש כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכח' ההיא תשלי' קשוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך : כצנת שלג · הנה כצנת שלג ביום קציר שהיא ערבה מאד ושומרת החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת ההיא וישיבהו לפנימי הגוף כן יערב השליח הנאמן לשולחיו וישיב לאדניו נפשו וחייו במה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו :

אבן עזרא

גם אלה משלי שלמה · זה הפסוק הסופר אמרו ויתכן שהיה שבנא כי הוא היה סופר המלך וספר בן סבת ההעתקה ומלת גם לרבות הראשונים · העתיקו כו להעתיק המשלים האלה מספריו להיות מחברת אחת ותחלת זה החלק היה כבוד אלהים : כבוד · שמים · הגו · הגו · ד' דבקי' · וכן הפי' כבוד אלהים דבר כבודו בספור מעשיו הנבראים יש מאין הסתירהו כי מי יוכל למלל כבודו ולהגיע אל תכליתו ואין לתמוה אם מצאנו ספרו בגוים את כבודו והגידו את כבודו בעמים כי זה הכתו' מדבר בהשמד האויבים והושיע את האוהבים · וכבוד מלכים מה שראוי כבוד להם חקור את הדבר ואל תחקור מעשה אלהים כי שמים הם למעלה מאדם והארץ לעומק מתחתיו והמלכים שיש בהם יכולת להתעסק בחכמה בלבם אין חקר והטעם אינם יכולים לחקור כבודו ולדעת מה למעלה ומה למטה אף כי תחקרנו אתה כאשר יזכיר והנה הצורף סיגי הכסף או יצא לו מן המצורף הכלי כאשר יחפוץ וכן המלך יסיר הרשע שהוא לפניו ואז יכון בצדק כסאו וזהו כבודם ותפארתם בדין לחקור עד שיהיו נזהרין במשפטי המלוכה : אל · כי · ב' דבקים · תתהדר תהיה הדור במלבוש ומרכבה כמוהו · ובמקום גדולים שעמדו שם אל תעמוד · כי טוב שיאמר לך עלה הנה ועמוד עמנו מהשפילך לפני נדיב כאמרו לך סור מעלי · ראו השפלתך ראו תחת יראו · אל · ריבך · פן · תפוחי · נזם · ה' דבקי' · אפניו האל"ף נוסף כאל"ף מי אפסים אזרוע או היה שרש מן אופן עגלה והטע' על סבובו ומשכיות מצפונות ומסתרי' · וכן הפי' אל תצא מהר לריב במריבת אחרים פן תהיה נכלם · מה תעשה באחרית המריבה להמלט בהכלימך רעך ויחרפך אבל ריב שלך ריב עם רעך · וסוד שהודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך : פן יחסדך · יחרפך שומע ויקראך רכיל ורבת הסוד שגלית לא תשיב כלומ' שלא תשיב מה שדברת · תפוחי זהב כלו' כצורת תפוחי זהב במצפוני כסף כלומר שהם נמוזים עם הראוי להם כן דבר שהוא דבור על הפנים הראויים ולא לגלות סוד אחר · פ"א הראויים ולא לגלותו · דבור תרגו' ויהב כלומ' שהוא על אפניו וכנזם זהב וחלי כתם כן משים התוכחות על אזן שומעת : כצנת שלג · קרירות ויתכן להיותו מן צנה וסוחרה בעבור שהגן על האדם בעת קציר מפני החום כן ציר נאמן · ונפש חסר וטעמו שתאות נפש אדניו ישיב לו מענה וכן כי נפש הוא חובל חסר חי · פ"א ונפש אדניו כאילו נפש האדון דבקה בציר בלכתו ובשובו ישיבה אל קרבו באמונתו :

משלי ד' וסי' בריש סיפרא : חזקיה ג' וסים' דבר יי' אשר היה אל צפניה · גם אלה משלי שלמה · עזור אמר חזקיה · ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכו' חזקיה כמ"א חזקיהו וסימ' ויחי בשנה הרביעי' למלך חזקיהו : וארץ ג' וסי' יחיו מתיך נבלתי · כי הנני בורא שמים · שמים לרום וארץ לעומק · וכל שמים וארץ דכו' :

כה

א גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי ׀ חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר׃ שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק וְלֵב מְלָכִים אֵין חֵקֶר׃ הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף וַיֵּצֵא לַצֹּרֵף כֶּלִי׃ הָגוֹ רָשָׁע לִפְנֵי־מֶלֶךְ וְיִכּוֹן בַּצֶּדֶק כִּסְאוֹ׃ אַל־תִּתְהַדַּר לִפְנֵי־מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אַל־תַּעֲמֹד׃ כִּי טוֹב אֲמָר־לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ אַל־תֵּצֵא לָרִב מַהֵר פֶּן מַה־תַּעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אֹתְךָ רֵעֶךָ׃ רִיבְךָ רִיב אֶת־רֵעֶךָ וְסוֹד אַחֵר אַל־תְּגָל׃ פֶּן־יְחַסֶּדְךָ שֹׁמֵעַ וְדִבָּתְךָ לֹא תָשׁוּב׃ תַּפּוּחֵי זָהָב בְּמַשְׂכִּיּוֹת כָּסֶף דָּבָר דָּבֻר עַל־אָפְנָיו׃ נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי־כָתֶם מוֹכִיחַ חָכָם עַל־אֹזֶן שֹׁמָעַת׃ כְּצִנַּת־שֶׁלֶג ׀ בְּיוֹם קָצִיר צִיר נֶאֱמָן לְשֹׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ אֲדֹנָיו יָשִׁיב׃

ד' · ג' · ג' מהם מלים · ג' ב' חס' ובפסו' · ב' מעל הארץ · ג' · ג' חד כתי' ה' · ב' מל' · ב' חד ח' ל' · ל' כג רף אל אל · ל' · ל' · ל' · ל' תם כליש' · ל' · ל' · ל' · ל' וחס' · ל' · ב' בתרי ליש' וחלקת וחלי' · ל' · ל"ר

אף אילין מתלוי שלמה עמיקי דכתבו רחמוי דחזקיה מלכא דיהודה : יקרא דאלהא מן דמטשי מילתא : ויקרא דמלכי מן דבאצי מילתא : שמיא רמין וארעא עמיקא ולבא דמלכי לבא מתבצי : גבו סולאנא מן סימא ונפוק מאני מן צרפא : ניתטריד רשיעא מן קדם מלכא ויתקן בצדקתא כורסיה : לא תשתבהר קדם מלכא ובדוכתא דרברבי לא תיקום : מטול דטב דנימר לך סוק הכא מן דמשפיליך קדם שליטא מן דחזיין עינך : לא תיפוק בדינא מסרהב איית דלא תידון באחריתא כד יחמיץ יתך חברך : דינך דון עם חברך באחריתא ורזא אוחרנא לא תגלי : דלא נהסידך מאן דשמיע וטיבך לא הפיך : חזויי דדהבא בנגודי דסאמא מלתא דמליל פסי איית : קדשי דדהבא ומאני חמרגדר מכסנותא חכימא על אודנא דשמעא : אין קרירותא דתלגא ביומא דחצדא היכנא איתגרא מהימנא למשדרוי ונפשיה דמריה מהפך :

סיגים ג' מל' וסימ' הגו סיגים מכסף · כסף סיגים מצפה על חרש · כור סיגים כסף היו · וא' כספך היה לסיגים : לריב ה' וסימ' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתי' · נצב לריב יי' ועומד · והנה קרא לרב באש · אל תצא לרב מהר · אם יחפוץ לריב עמו · וחד למשפט ולריב דדה · ב' מנהון חס' אל תצא · אם יחפוץ · ושש חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר משפטי' ובא"ב רבתי אות ר' : וחלי ב' בתרי ליש' וסימ' ויחי גבולם חלקת דיהושע · נזם זהב וחלי כתם :

נשיאים

כשיאים, נקראו כן העננים בעבור שינשאו מקצה הארץ ורוח נושאם, וגשם אין בנשיאים להמטיר, כן איש משקר ומכזב שיתן ואין לו מלומה מדומה לעננים ואין נכון לעשות כן: בארך אפים, בעבור שהקצין האריך אפו על זעומיו ולא נקם מהם אז יפתוהו שונאיו ויוכלו לו ולשונם הרכה תשבר גרם: דייך, מה שהוא די לך לאכלו, והקאתו כי הרבש חם והגוף לא יכילנו על כן תקיאנו: מפיץ, חסר נו"ן ודוגמת מפץ אתה לי והוא שם כלי וכן נו"ן כשיתי טוב וכור ילדך תפי והראוי תכשי ע"מ תטעי, עד שקר עדות והוא שם דבר ויתכן להיות שם התואר כלומר איש עד שקר: שן, מעין חץ שנון ונאמר שנים כי שם שתי מערכות, רועה, שם מן תרועם ומועד' ע"מ יושב והשורק תחת חולם כמו נשבר בעת האוכל או כרגל מועדת בעת המרוצה כן מבטח הבוגד שיבגוד בפת כרת הבוטח בו, פ"א נכון להיות שן כמו הסלע ויהיה שן ורגל משל אחד והטעם כשן נשברת ותמעד הרגל העומדת עליה כן מבטח הבוגד: מעדה בגד, תרגום ויסר ולא עדה עליו משל ביום קרה וחומץ על נתר מרומים וכן שר בשירי שמחה על לב רע ונתר ידוע להתכבס בו והנה אם המים יפרפרוהו כל שכן החומץ כלומר מסיר או מעביר בגדיו מעליו ואולה מדומה לשניהם ומלת רע מן תרועם כלומר שבור וזה דרך מוסר שלא יכעיס החולה ולא יכביד עליו בשיריו ודבריו: רעב, וצמא, עוברים, שכאך כפתח בעבור אות הגרון: כי גחלים, בזכרו המאכל והמשקה שנתת לו תשרפנו כאילו גחלים הבאת על ראשו לשרפו וישמור מעשות לך רע, ישלם לך גמול טובתך: תחולל, דבק בפסוק פנים ואחור והוא מן חלילה כלומר תמנע, פ"א מן תולל איילות כענין תכאיבו באבנים ראתה ותחל הארץ יחיל יי' מדבר קדש כלומר אחזה חיל וכן פי' רוח צפון היא תביא חיל לגשם ותבריעהו עד שיכלה ולא ירד על הארץ כי תפזר העבים לפאות וכן פנים נזעמי' יחוללו לשון סתר שמדבר הרכילות בסתר יתנו לה הפנים חיל בהראות הזעם בהם עד אשר ימנענה מן הרכילות וזה דרך מוסר שלא יקבל אדם לשון הרע: מים קרים, מדומים לתועלת הגוף וראוי כל אדם לבשר טובות ולהמנע מבשורות רעות: מעין, אכול, ב' דבקים, מעין ומקור כפל דבר כלומר כמעין שהרגל תרפשהו וכמקור המים שהוא משחת כן הצדיק שימוט לפני רשע ודימהו למעין כי פיהו מקור המוסרים ואין נכון שירפשו אותו הרשעים:

אכול

באורך ג' וסימ' ביחזקאל סימן לא: יפתה ג' וסימ' בארך אפים יפתה קצין, אז יפתה ונכלה לו, והנביא כי יפתה: מפיץ ב' וסימ' עלה מפיץ על פניך, מפיץ וחרב וחץ שנון: רעה ג' בתלת ליש' וסי' כי רעה היא, שן רעה ורגל מועדת, רעה התרועעה הארץ, בתרא מלעיל: בשירים ד' חס' בליש' וסים' ואשלחך בשמחה ובשרים בתף, והשבתי המון שריך וזמרת, ועפעפיך יישרו נגדך: מדונים ו' כתו' כן וקרי' מדינים בסיפר' וסי' נמס' לעיל בסיפר' סימן כא: נרפש ג' כתי' שין בליש' רפישה וסים' ואת הנותרים ברגליכ' תרפשון ודבתריה מרפש רגליכ' תשתינה, מעין נרפש ומקור משחת:

כְּשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר: בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם: דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ: הֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ: מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר: שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה: מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם קָרָה חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־רָע: אִם־רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם: כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ: רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר: טוֹב שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מדונים [מִדְיָנִים] וּבֵית חָבֶר: מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וּשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק: מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע:

לְיוֹמָא דַעֲנָנֵי וְרוּחָא דְמִטְרָא לְאִית דְמַדַמֵּי גַבְרָא דְמִשְׁתַּבְהַר בְּמָהוּבְתָא דְשִׁקְרָא: בְּנִגִידוּתָא רוּחָא מִשְׁתַּרְגַג רִשָׁאנָא וּמִילְתָא רְכִיכְתָא תְּבָרָא גַרְמָא: דְּבַשָׁא מַשְׁכַּחַת אֱכוֹל הוּפְקָנָה דְלָא תִשְׂבְּעוּן וְתֵיתִיבוּ: כְּלֵה רִיגְלָךְ מִן בַּיְיתֵיהּ דְרַחֲמָךְ דְלָא נִסְבְּעֵיהּ וּמְסַנֵיךְ: אֵיךְ פְּרִיעָא וְסַיְפָא וְגִירָא שְׁנִינָא גַבְרָא דְמַסְהֵד עַל חַבְרֵיהּ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: אֵיךְ שִׁינָא בִּישְׁתָא וְרִגְלָא מוֹעֲדָא הֵיכְנָא סַבְרֵיהּ דְבָזוֹזָא בְּיוֹמָא דְעָקְתָא: דְשָׁקִיל מַרְטוּטָא מִן חַבְרֵיהּ בְּיוֹם דְקָרְתָא הֵיךְ הָווּ דְרָמֵי חֵילָא עַל יַתְרָא וּמְצָרֵף לְלִיבָּא כִּיבָא הֵיךְ סַמָּא לְמָנָא וְאֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא בְּרֵיוּתָא מַהֲרָה לְבֵיהּ דְגַבְרָא: אִין כָּפִין סַנְאָךְ אוֹכְלֵיהּ לַחְמָא וְאִין צָחֵי אַשְׁקֵי מַיָּא: מְטוּל דְגוּמְרֵי דְנוּרָא חָאתֵי אַנְתְּ עַל רֵישֵׁיהּ וֶאֱלָהָא דְשַׁלְמִין לָךְ: רוּחָא גַרְבִּיתָא בַּטְנָא מִטְרָא הֵיכְנָא אַפֵּי כְּנִיכְתָא וְלִישָׁנָא מְטַשְׁיָא: טַב לְמִתַּב עַל קַרְנָא דְאִיגָּרָא מִן דְלְמִיעֲמַד עִם אִתְּתָא תִּיגַרְנָיְתָא וּבֵיתָא טַרְקָא: מַיָּא קְרִירֵי עַל נַפְשָׁא מְשַׁלְהֵיתָא הֵיכְנָא שְׁמוּעֲתָא טַבְתָא מִן אַרְעָא רְחִיקְתָא: הֵיךְ דְסָכִיר אֱנָשׁ מַעְיָנָא וּמַבּוּעָא מְחַבֵּל צַדִּיקָא דְנָפֵיל קֳדָם רַשִׁיעָא:

למיכל

כשיאים ורוח, הנה האיש המתהלל במתן ולא יתנהו ר"ל שיראה עצמו חפץ לתת ולא יתן דומה לעננים ורוח כשיבואו שיבטחו הרואי' שיהיה מטר ואחר זה לא יהיה מהם גשם והנה נכה זה החלק מהדבור כי הוא מגונה מאד: בארך אפים, בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכעס על הארץ ר"ל שאם לא יכעס מדבריו השומע אך יסבול אותם הנה זה יהיה סבה להסיר ממנו הרע שחשב להביא עליו פתאו' אך לא יכיר מזה רעתו בשלימות אך לשון רכה תשבר העצם שהוא מהדברי' היותר קשים והיותר תקיפים ר"ל שכבר תשבר קשי החמה והאף ותתירם בשלימו' או ירצה בזה כי אם היה הקצי' ארך אפי' הנה בזה יפותה שלא יגיע ממנו רע בלתי ראוי וזה ממה שיורה שאם היה רב הכעס הנה רב כעסו יבלבל עניניו ולא יוכל אדם לפתותו לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והשאר יתבאר באופן הקודם או ירצה בזה כי הקצין יפותה בשיכעס על אר' בארך אפים ר"ל בשלא יבקשו ממנו למלט האיש ההו' אבל האריך האף זמן מה ובזה האופן אולי ימלט בבוא העת ההו' כי אולי תשך חמתו וזאת תחבולה טובה במה שבקש ראובן מאחיו בעבור הצלת יוסף אך לשון רכה תשב' קושי האף והחמ' תקף: דבש מצאת, כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו שקדם אכול ממנו הראוי לך לבד ולא תחקו' במה שלא תוכל להשיגו שמא מביאך זה להקיא מה שהשגת מפני השבוש שיקרה בזאת ההשגה והמשיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ' הרב המור' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף לקחת ממנו יותר ממה שראוי ימשך לו מזה שיקיאנו מצד קלקולו האצטומכא: הקר רגלך מבית רעיך, שלא תתמיד לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהיה סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבואר כי מה שיפקוד אדם בו איננו חשוק בעיניו אלא אם לא יהיה לעתי' רחוקים, והנה המשיך זה הפסוק לפסוק הקודם להתיחסות אשר ביניהם וירמה שבו הערה ג"כ לבקשת החכמה שלא יטריד האדם בו עיונו יותר מהראוי כי ילאו כחותיו ויהיה זה סבה אל שישתבש בהשגתו: מפיץ וחרב, הנה איש עונה ברעהו עד שקר דומה בזה הפועל לבעל מפיץ וחרב וחץ שנון שיהרוג האנשי': שן רעה, הנה הבטחון שיש לו לאדם שיבגוד בו אוהבו דומה לשן הנשברת כשיטחן האדם בה המזון ולרגל המועדת בהלכד האדם בה בדרך כי האדם יבטח שיעזר בשיניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאדם תועלת בשן והרגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועלת באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה: מעדה בגד, הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום קרה וכן לא יועיל חומץ אחר הנתר להסיר כתם הבגדים או ירצה בזה שהחומץ בשיום' על נתר אין בו תועלת להעביר הכתם ואף על פי שכל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסיד האחד את האחר וזה דבר ראוי שיתבאר מן החוש כן האיש אשר שר בשירים אצל לב רע שמרוב יגונו איננו מתפעל להרחיב לבו בשירי' כי אין לו בשיריו תועלת או ירצה בזה שכמו מי שיש לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדי וקשוט אשר בהם ב' תועלות להשלים ההצלה מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש בו כתם אחר שהעביר בו הנתר שיש בו תועלת להשלים העברת הכתם ולהקנות לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושים כן מי ששר בשירים רבים על לב רע כי השיר השני ישלים הוצאת היגון מהלב ויקנה עוד שמחה בנפש וזה הפי' השני שפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב: אם רעב שונאך, לא תמנע מלחון עליו להאכילו לחם ואם הוא צמא השקהו מים כי זאת מדה משובח' מאד להיטיב לכל האנשים לאוהב ולשונא ואם ירע לבך איך תיטיב לו תחת אשר עשה לך רעה תדע באמת כי אתה עם גמלך בזה הראוי לנפשך מטוב המדות הנך לוקח נקמתך ממנו: כי גחלים וגו', כי זה הענין קשה לו כאלו אתה חותה גחלים על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטובה שיקבל ממך תחת הרעה אשר גמלך ויי' ישלם לך טובה תחת הטובה אשר גמלת אותו: רוח צפון, הנה כמו שהרוח הצפונית תבריח הגשם בירושלם כי היא תנוח עם האידים העולים מהים כי הים הוא בצפוני לה כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יבריח פנים נזעמים ויחדשם והנה הזהיר בכאן מזה הדבור המגונה בזה האופן, טוב שבת, טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג משישב עם אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ולע"פ שהוא בבית שיש בו חבורה מהאנשים: מים קרים, הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במים הקרים להשיב לפנימי הגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח האדם הנאה גדולה ותועלת בשמועה טובה שתגיע לו מארץ מרחק בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו שישיבו המים הקרי' נפש העיף אליו: מעין, הנה מעין שמימיו נובעים אשר נתטנף ברפש עד שנשחת המקור שממנו נובעים מי המעין מטנוף הרפש ידמה לצדיק אשר הוא מתמוטט לפני רשע ונכנע תחתיו כי הרשע משחית הוד הצדיק ומטנף אותו בדרך שירחיק האנשים מלכת בדרכו כמו שירחיק טינוף הרפש השתיה ממי המעין:

אכל

רש"י

נשיאים ורוח וגו', כאשר יהיה תוחלת שוא כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת ואין מכל' שיבא גשם ולא בא והם משערים וכלות עינים כך איש מתפאר לומר כך וכך ברוך אתן ליד גבאי והוא משקר וכלות עיני עניים למתנתו ואינו באה: בארך אפים יפותה קצין, בעוד שהקב"ה מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה, ולשון רכה בתפלה ותחנונים תשבור עצם, קושי הגזר': דבש מצאת וגו', הוקר רגליך, כמה שאם מצאת דבש והוא מתוק לחכך את' ברי' שלא תאכל ממנו כן תשבענו והקאתו כן הוק רגלך מבית רעך, אע"פ שהוא מקרבך מנע מלבא שם יום יום כן, ישבעך וישנא אותך, ולענין מדרשו אל תהי רגיל לחטוא שוגג ולהביא תמיד חטאת ואשמו' לבית ה' שסקר' רע ליסרא' דכתיב זה דודי וזה רעי: מפיץ וחרב, שם כלי מלחמה: שן רועה, רעוצה: מועדת, כמו ולא מעדו קרסולי: מבטח בוגד, מכזב בו ביום צרתו כשן רצוצה ומועדת: מעדה בגד ביום קרה, בגד עדים, בגד משל כלי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי כ כדמתרגמינן ויסר ויעדי, וזה כתרגומו בגד בלוי הרי הוא ביום קרה: כחומץ על נתר, נתר מין אדמה רכה כגון א אדמה שלנו הנקרא קריר"א והיו מנקיקין אות' ועושין כלים ואם יכול בו חומץ מתמסמסו ונפחת, ואף שר בשירים על לב רע, דומה לשניהם ומה הוא שר בשירים זה המלמד תור' לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה: אם רעב שונאך, כמשמעו, ורבותינו פירשוהו על יצר הרע, אם רעב הוא ואומר לך לאזביעו בעבירות משוך את עצמ' לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תור' וכן השקהו מים, מימיה של תורה: כי גחלים, הם לו שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו, חותה כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי חותה, כדאמר לחתות אש מיקוד, ויי' ישלם לך, ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך: רוח צפון תחולל גשם, תוליד ותברא את הגשם: ופנים נזעמים, תחולל לשון סתר, לשון הרע גור' שיהו פני הקב"ה נזעמים וכן דמיון כתרגום המקר' רוח צפון עשויה ל לאחלל גשם, ולשון סתר עשויה לפנים נזעמים: טוב שבת

רלבג

אכול דבש׳ אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההשתדלות בדעת קדושים כי יספיק שילמד מהחכמה על שהם נמצאים לא שיפליג לחקור מה הם ואיך עניינם כי ההרבות בחקר כבודם אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה באופן שלם : עיר פרוצה׳ הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו כרצונו דומה לעיר פרוצה שאין לה חומה לשמור העיר שלא יכנסו בה משחיתי׳ וזה שלא ימשול ברצונו מוכן לרעו׳ רבות מפני התמסרו ביד תאותו

אבן עזרא

אכול׳ צווי כלו׳ אכול דבש אבל הרבו׳ לא טוב כי מאכל הרבש הראוי הוא טוב׳ וחקר כבודם של צדיקים הוא כבוד לחקור ור״ל שיחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארת׳ והנה זה ואכול דבש ראוי מדומים וכמוהו אכול בני דבש כי טוב וכתיב בתריה כן דעה : פרוצה׳ שנעשית פרצה בחומותיה׳ אין חומה שלא נבנתה חומה במקו׳ פרץ לעבור אנשי׳ ויצא מי שירצה כן איש אשר אין מעצור לרוחו לנפשו לעצור מאמריו והנה שתיק טובה להם : כשלג׳ לא נאוה בקיץ וכמטר

עיר פרוצה חד מן ז׳ פסוקי׳ אית בהון אין אין במצעו׳ פסו׳ וסימ׳ נמס׳ בישעיה סימן מ׳ ובירמיה סוף סימן ח׳ : כצפור ג׳ דגשים וסימ׳ התשחק בו כצפור׳ כצפור לנוד׳ צוד צדוני כצפור : ושבט ה׳ וסימ׳ כי יוצר הכל הוא׳ ושבט מצרים יסור׳ ושבט עברתו יכלה׳ ושבט לגו כסילים׳ ושבט לגו חסר לב : נותן ו׳ מל׳ וסי׳ הנני נותן בו רוח דסנחריב׳ ואתה

אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד׃ עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ׃ כַּשֶּׁלֶג בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד׃ כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא׃ שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים׃ אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה׃ עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו׃ מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל׃ דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃ כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד׃ חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃ רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים׃ כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ׃ רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃

לְמֵיכַל דּוּבְשָׁא סַגִּי לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִבְצְיָא מְלֵי מְקַרְתָּא׃ הֵיךְ קַרְתָּא דְּתְרִיצָה וְלָא אִית לֵיהּ שׁוּרָא הֵיכְנָא גַּבְרָא דְּלָא מְעַצַּר רוּחֵיהּ׃ אֵיךְ תַּלְגָּא בְּקַיְטָא וְהֵיךְ מִיטְרָא בַּחֲצָדָא הֵיכְנָא לָא יָאֵי לְסַכְלָא יְקָרָא׃ הֵיךְ צִפְּרָא דְּטָאֵיס וְהֵיךְ פַּרְחָתָא דְּפָרְחָא הֵיכְנָא לְוָטְתָא דְּמַגָּן לָא תֵיעוּל׃ שׁוֹטָא לְסוּסְיָא וּמַגְלְבָא לַחֲמָרָא וְשׁוּבְטָא לְגוּשְׁמֵיהוֹן דְּסַכְלֵי׃ לָא תְתַל פִּתְגָּמָא לְסַכְלָא הֵיךְ שְׁטִיוּתָא דְּלָא תִדְמֵי לֵיהּ אַף אַנְתְּ׃ אֶלָּא מַלֵּיל עִם שַׁטְיָא בְּחַכִּימוּתָךְ דְּלָא נִסְבַּר בְּנַפְשֵׁיהּ דְּחַכִּימָא הוּא׃ מִן דְּרַהֲטָא דְרִיגְלוֹי שָׁתֵי חֲטוּפָא מָאן דְּמְשַׁדַּר מְלֵי בְּיַד סַכְלָא׃ אִין תֵּיתֵל הִלְכָּאתָא לְחַגִּירָא תְּקַבֵּל מִלְּתָא מִן פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא׃ הֵיךְ נִיקְצָא דְּטָסָא בְּקִילְעָא הֵיכְנָא מָאן דְּעָבֵיד יְקָרָא לְסַכְלָא׃ כּוּבָא סָלֵיק בִּידָא דְּרַוְיָא וְשִׁיטוּתָא בְּפוּמֵיהּ דְּסַכְלָא׃ סַגִּי חָיֵישׁ בִּישְׂרֵיהּ דְּסַכְלָא וְרַזְיָא עָבֵיר יַמָּא׃ הֵיךְ כַּלְבָּא דְּהָפֵיךְ עַל תְּיוּבֵיהּ הֵיכְנָא סַכְלָא דְּתָאנֵי בְּסַכְלוּתֵיהּ׃ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְּחַכִּים בְּעַיְנֵיהּ נַפְשֵׁיהּ סַכְלָא טָב מִנֵּיהּ׃ אמר

נותן להם את אכלם בעתו׳ נותן לבהמה לחמה׳ נותן לרש אין מחסור׳ נותן לכסיל כבוד׳ וצדיק חונן ונותן : ראיתה ה׳ חס׳ ה׳ בכתובים וסימ׳ אשר ראית את עניי׳ אם ראית גנב ותרץ׳ ראית איש חכם בעיניו׳ האיל אשר ראית׳ ראתה כי אתה עמל׳ בתר׳ ראתה כתי׳ וכל שאר קרי׳ דכו׳ חס׳ בב״ב מ״ל בליש׳ וסי׳ וראית אתה ונאספת׳ לך הגד למלך אשר ראית׃

ינהיג הסוס באשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקץ אותו האדם במתג כמנהג החמורי׳ כן ינהיג האדם הכסילי׳ באשר ירצה כאשר יכה אותם בשבט בדרך שיקבלו מוסר : אל תען כסיל כאולתו׳ במה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו׳ פן תשוה לו גם אתה ר״ל שיהיה זה סכלו׳ מתך אם תצריך דבריו באופן שתתפעל מהם : ענה כסיל כאולתו׳ להסירו מהטעות שנפל בו בדברי חכמה׳ פן יהיה חכם בעיניו במה שמצא מזה וישאר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי הוא הראוי שתסיר המכשולות מלפני האנשים בחזקת היד : מקצה וגו׳ הנה מי ששולח דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים ששמת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברי׳ ההם באופן אשר שמת בפיו והוא שותה חמס במה שישיב לו הכסיל מהדברי׳ וזה מב׳ צדדים הא׳ לפי שהכסיל לא יאמר הדברי׳ באופן אשר צוה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברי׳ ויהיה מפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והצד הב׳ כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שנוהו המשיב ויהיה זה סבה ג׳ שיבאו הדברי׳ שנוהו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים : דליו שוקים׳ גבהו שוקים מפסח שהאחר גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת ביושר וכן העניין במשל אשר בפי כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל : כצרור׳ הנה כצרור שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמ׳ שאינו ראוי שיושם בו המרגלית בזאת כן אין ראוי שיתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי אינו ראוי לה ונקרא׳ החכמ׳ כבוד כי היא כבוד האנשים והודם ולזה אמר כבוד חכמים ינחלו : חוח׳ הנה כמו שביד שכור עלה חוח אשר יוזק בו ועזב מלקחת הדברים אשר יועילו לו או שלא יוזק בהם כן העניין במשל שהוא בפי כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא

סוגב ומשגה כורת רגליו ושותה חמס שיחמסהו הכסיל׳ פ״א מקצה מן קצה הא׳ ואחרי הקצו את הבית הסר הקצות והוא הטיח אשר על האבנים ופי׳ מקצה מרחיק אל הקצה רגליו ואינו הולך לדרכו וטעם חמס שותה מחמם שטעמה בשלוח ביד כסיל דבריו ישתנו : דליו׳ מן כי דליתני שטעמו הרימותני והוא חסר ה״א התימה כלומר הדליו והרימו השוקים מפסח אחר שאין לו רגלים כלומר משל בלי שכל כנוף בלי רגל׳ פ״א דליו כמו דללו ויו״ד דליו כאל״ף בזאו נהרים כלומר דללו מהפסח מבלי רגלים וכן משל בלי שכל : כצרור אבן׳ אינה ראויה שאינה מתוארת ביוקר׳ ומרגמה דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמת׳ שטעמו תפארתם וכן פי׳ כצרור שיצרור אדם אבן דקה במרגמה בתוך צרור כן נותן לכסיל כבוד מרמ׳ הצרור כנגד הנותן והאבן כנגד הכסיל ומרגמה כנגד הכבוד׃ חוח׳ שעלה ביד שכור להכאיב בו בני אדם׳ ומשל בפי כסילים מדמה לחוח המכאיב בעבור שידבר משל ואין לו שכל : רב ימן רבי המלך כלו׳ כי הרב והגדול בעם הוא מחולל הכל ומושל ונותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן עוברים והם הפרבנים כמו מדוע אתה עובר׳ פ״א זה הפסו׳ דבק בעליון ומלת רב הרבה כמו רב לכם וכן פי׳ הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור וז׳ שמוכר הכסיל ונותן שכר לעוברים עובר מצות שאין יכולת להכריחם מרומם וכן עברו ונעבנו : ככלב׳ אחר שיקיאנו ישוב ויאכלנו כן הכסיל שונה פעם שנית לעשות אולת ולא יתביישו : חכם בעיניו׳ למראהעיניו והוא העבל והעד חכם עבל בעיניו׳ תקוה טעמו יקוה להיות כסיל ממנו מן העבל׳ פ״א יש לכסיל תקוה שיכולהו מה שיקוה לאל יותר מן העבל׃

אבן עזרא

שאל בדרך, עילה ותואנה כדי שלא יצא להתעסק במלאכה והזכיר ענין העצל לבלתי הדמות אליו: הדלת, הת״ו שרש כת״ו קשת או הת״ו תחת ה״א, תסוב דבק בפסוק פנים ואחור, צירה מן תרגום תרתין צירין והם הפותות וכן הפי׳ הדלת תסוב על צירה בהסגר ובהפתח וכן עצל יסוב על מטתו מצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן

רלבג

אמר עצל, הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשו׳ שום פעולה ולא ישתדל בעיון וידמה אלו כשיבואהו הכרח לצאת מביתו שים שחל בדרך אשר ילך בה ואריה בין הרחובו׳ שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו: הדלת תסוב על ציר׳, הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואינ׳ נפרדת ממנו כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינה כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו

מסורה

להשיבה ג׳ וסימ׳ במלכים א׳ סימן י״ג: לא לו ה׳ דסמי׳ וסימ׳ וידע אונן כי לא לו׳ לרשת משכנות לא לו׳ הוי המרבה לא לו׳ עובר ומתעבר על ריב לא לו׳ ולא לו תהיה בראשונה: מדינים ו׳ כתיב מדונים וסימ׳ נמס׳ בסיפ׳ סימן כ״א: סיגים ג׳ מל׳ וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפ׳ ריש סימן כ״ה: ובקרבו ג׳ וסימ׳ ובקרבו הם יושבי׳ דיהושע, ובקרבו ישים ארבו, ובקרבו

פסוקים

אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃ הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו׃ חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם׃ מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹא־לוֹ׃ כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת׃ כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃ פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדְוָנִים לְחַרְחַר־רִיב׃ דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ בִּשְׂפָתָו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃ כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃ כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃ לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃

תרגום

אָמַר עַטְלָא שַׁחְלָא בְּאָרְחָא אַרְיָא בֵּינַת שְׁוָקֵי׃ הֵיךְ תַּרְעָא דְּמִכְּרַךְ עַל צִירְתָא הֵיכְנָא עַטְלָא עַל עַרְסֵיהּ׃ עַטְלָא מַמְשֵׁי אַיְדֵיהּ בְּשַׁחְתָא לָאֵעִי דְנֵיהַפְכֵיהּ לְפוּמֵיהּ׃ עַטְלָא חַכִּים בְּעַיְנוֹי טָב מִן שׁוּבְעָא יָהֲבֵי טַעְמָא׃ דְּלַכַּד בְּאֶדְנוֹי דְּכַלְבָּא נָאצֵי וּמִתְנְצֵי עַל דִּינָא דְּלֵיהּ׃ אֵין הֲווּ דְּמִיתַּחַת דְּיִבְשַׁט גֵּירֵי שְׁנוּנֵי דְּמוֹתָא׃ הֵיכְנָא גַּבְרָא דְּמַרְמֵי בְּחַבְרֵיהּ וַאֲמַר מְגַחֵךְ גַּחְכִּית׃ הֵיכְנָא דְּלֵית קִיסֵי דְּעָכָא נוּרָא וְהֵיכְנָא דְּלֵית שִׁיגוּשָׁא יִשְׁתַּק תִּיגְרָא׃ טַרְטְקַל לְגוּמְרֵי וְקִיסֵי לְנוּרָא וְגַבְרָא תִּיגְרָנָא מְחַרְהֵי כְהוּתָא׃ מִלּוֹי דְּשִׁיגוּשָׁא מְרַבְּנָן לֵיהּ וְהִנּוּן נַחְתָּן לְגַוָּהּ דְּכַרְסֵהּ׃ הֵיךְ כַּסְפָּא מְסַלְיָא דְּקָרִים עַל חַסְפָּא הֵיכְנָא שִׂפְוָתָא דְּדָלְקָן וְלִבָּא בִּישָׁא׃ מִן שִׂפְוָתֵיהּ מִתְיְדַע סַנְאָה וּבְגַוֵּיהּ סָאִים רַמְיוּתָא׃ וְאִין מְחַנֵּן בְּקָלֵיהּ לָא תְהֵימִין בֵּיהּ מְטוּל דְּשַׁבַע בִּישְׁתָא אִית בְּלִבֵּיהּ׃ דִּמְכַסֶּה סְנוּאֲתָא בְּמוֹרְסָתָא תִּתְגְּלֵי בִּישְׁתֵיהּ בִּכְנִישְׁתָּא׃ דְּחָפִיר גּוּמְצָא בֵּיהּ נְפוּל וּדְמַעְרְגִיל כֵּיפָא עֲלוֹי הַפְּכָא׃ לִישָׁנָא דְּשִׁקְרָא סָאנֵי אָרְחָתָא דְּקוּשְׁטָא וּפוּמָהּ דְּפַלִּיג עָבֵיד תַּרְכּוּנְתָא׃ לָא תִשְׁתַּבְּהַר בְּיוֹמָא דִּלְמָחָר דְּלָא יָדַעַתְּ מָנָא יְלִיד יוֹמָא׃ נְשַׁבְּחָנָךְ חִילוֹנָיֵי וְלָא פּוּמָךְ נוּכְרָאָה וְלָא שִׂפְוָתָךְ׃

מסורה

ישית מרמה: בקהל ל׳ רפי וד׳ דגשי׳ וסימ׳ בלשון תרגום נסוק נצלי דסגין אתפקדית, וביאור׳ נמסר בסוף ספר שופטים: חלק ג׳ קמצין וסימ׳ ואנכי איש חלק, ומקסם חלק, ופה חלק יעשה מדחה׃

אבן עזרא

לחרחר, מן אל תתחר והוא אל תתערב: כמתלהמים, הפוך מן הלמה שיברא והוא פועל יוצא כמו התגלחו את נזרו פי׳ כמכים כן דברי הנרגן והוא הרכיל כענין לכו ונכהו בלשון והם הדברים, בטן רמז ללב: ככף, בשפתיו, כי, תכסה, כורה, ה׳ דבקים, כסף סמוך אל סיגי׳, דולקים מן דלקת והזכיר הכסף כי לבת הדולקת היא שמרמה שיו והחרש מרומה למחשבת השנאה וכן הפירו׳ ככסף מזוקק מסיגים שהוא מצופה על חרש כן ספתים דולקי׳ ובוערים מדומים לכסף כלומר ככסף שהוא נכר כשהוא מצופה על החרש כן בשפתיו הדולקים יככר שונא, ובקרבו כלומר בקרב לבו ישית המרמה שיחשוב לרמות רעהו, וכי ידבר תחנונים השונא אל תאמן בו כי שבע תועבות שיתעבם השם הם בלבו לעשותם והם הנזכרים למעלה בפסוק שש הנה, ותכסה השנאה בלב השונא בעבור משאון שיבואהו יכסה ויעלי׳ השנאה כי אז תגלה רעתו הנגזרת עליו בתוך קהל בגלוי והמשל כורה שחת בה יפול והגולל אבנים להכות אחר אליו תשוב כי השם ישיבה אליו ע״י אחר ויהיה מוכה בה, פא גולל כמו וגללו את האבן כלומר וגולל אבן גדול סביב סביב תשוב אליו ג״כ מסבב רעה לרעהו אליו תשוב: ישנא דכיו, דבק בפסוק פנים ואחור כלומ׳ לשון דבור שקר ישנא איש דכיו וישנא פה דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחות אחר: אל, יהללך, ב׳ דבקים, פי׳ אל תתהלל על מעשה הצדקה בעבור יום מחר שתאמר מחר אעשה, ילד כמו תולדות יעקב ענין קורו׳ וכן זה כאילו היה נולד המקרה כלו׳ כי לא תדע מה יקרך מקורות היום ולא תוכל עשותו ביום מחר כענין אם לא עכשיו אימתי, יהללך זר אחר המעשה, ולא פיך קודם המעשה, נכרי כפל דבר׃ כובד

כובד אבן, הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן העפר במעמס החול אך משא כעס אויל הוא כבד משניהם: אכזריות, הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים ששוטפת הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יכר לו ברעתו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו את תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך ישאל הא' מהם וינתן לו ולב' יותן כפלי' והנה החמדן לא רצה לשאול כדי שיהיה לו כפל מתת המקנא והמקנא לא רצה לשאול שום טובה לעצמו לרוב קנאתו על הטוב שיהיה לחברו ומיהר לשאול מהמלך שינקרו עינו האחת שישאר חבירו עור משתי עיניו: טובה, התוכחת והקטטה שיעשה האדם את רעהו בגלוי להוכיחו על רעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלת בזאת האהבה: נאמנים, הנה פצעי אוהב הם נאמנים ויושרי' כי הם לתכלית טוב אם להוכיחו אם למלטו מרע כמו שיקר' לאדם ברעותו כי אחיו או קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או לומר חרפות קשות כנגדם והם ירמו לקחת נקמת' ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה או אמר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות שונא הם נהפכות כי מראה לו אהבה להכשילו להפילו ברשת רצונו: נפש שבעה, בעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר"ל שאינו נבהל להון ולא יפנה לקנין ההון אפי' במה שיושג ממנו בדברים ערבים ומתוקי' וישרים, ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיושג ממנו במרירות ובקושי ובעברה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקנינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמות וכאן הערה הוא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאוס אפי' הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לחשוק גם בדברים המרים אך יתנהג בדרכי' הממוצעי' וידמה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבעה שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ל' לקיחת המזון המר בנפש רעבה כי מכח הרעב לא יורגש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שכבר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה: כצפור נודדת מקנה, לסבה חזקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני תוזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו … ממקומו אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתיק ממקומם לסבה תזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה … תמצ' בלי קץ ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל: שמן וקטרת, הנה הסבה בשמן והרבות הקטור טוב הריח ישמח הנפש והם הדברים … האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האדם בנפשו בלי עזר אחר: רעך ורע אביך, מי שהיה רעך ורע אביך אל תעזבהו כי טובה … שתבא אל בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעך כי טוב לך שכן קרוב יותר מהאח שהוא רחוק לך רחוק המקום כי רחוק המקום … האהבה ואולם השכן הקרוב יהיה מוכן לך תמיד לעזר ולהועיל בכל עניניך: חכם בני, אתה בני התחכם ותשמח בזה הענין לבי ותיסרני בזה … אותי על החרפות שיחרפני אך אם תוכל תסבב שלא אוכל להשיב חורפי דבר מיראתי שיספר מומיך: ערום, מי שהוא ערום וחכם ראה רעת הנ… ההיא במשלו על תאוותיו אך הפתאים הנפתים לתאוות עברו בהם ונענשו רע והוא שכולם ערב שכלם ל' הנפש המתאוה ולוקח מהשכל לבושו … עליו מהסבת התושכלות: מברך רעהו, מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך ויחשכים לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשוב לו לקללה מאת … שוה ויותן לו התור והברכה ברמיזון מה שראוי לתת לשי או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב לו וחנהו בדרך שישמעו דבריו … לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשי' בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברכהו עליו והמשל שאם בירך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח … דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו ובכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כ… שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה שאל שר גדול משמעון ששלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה … ויהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר … אשר באה אליו תחלה בהקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקצר מחקור בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו הנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה … העיון: דלף טורד, הנה כמו שיקשה ביום שיצטרך האדם לעמוד כנגר בביתו מעונם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להבן עליו … מדינים כי האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכאבת לבו בבד שאין לו תחבולה למלטו מהצטער עליה:

כובד, ממוך, ונטל תרגום ויש אם פי' כובד אבן ומשא החול מדומים בכבדות, וכעס אויל יותר כבד: אכזריות, דבקה זאת המלה בחכמה כי היא יוצאת ממנה, ושטף רמז למעשה העושה באפו שהוא כמים שוטפים כלומ' אכזריות מן החמה ושטף מן האף מדומים שהם קשים ומי יוכל לעמוד לפני איש קנאה שהיא קשה ועזה משניהם, כי היא היולדת אותם והצד כי קנאה חמת גבר והטע' כי הקנאה מולדת חמתו: טובה …

כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם: אכזריות חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה: טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת: נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא: נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק: כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו: שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש: רעך ורעה אביך אל תעזב ובית אחיך אל תבוא ביום אידך טוב שכן קרוב מאח רחוק: חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר: ערום ראה רעה נסתר פתאים עברו נענשו: קח בגדו כי ערב זר ובעד נכריה חבלהו: מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו: דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה:

יקרא כיפא ונטול חלא ורוגזיה דשטיא יקיר מן תרויהון: נכזריותא היא חימתא וחיפא היא רוגזא ומנו קאים קדם קנאתא: טבתא מכסנותא דמגליא מן רחמותא דמטשיא: שפירן אינון פורעתיה דרחמא ובישן נושקאתא דסנאה: נפשא דשבעא רישא בכריתא ונפשא דכפנא כל מירם ומרירותא חלי ליה: היך צפרא דמשנא מן קינא היכנא הוא גברא דמשני דוכתיה: משחא ובוסמא דמחדין לבא היכנא גברא דמבסים לחבריה בתרעיתא דנפשיה: חברך וחבריה דאבוך לא תשבוק ובביתא דאחוך לא תיעול ביומא דתברך טב שיכבנא קריב מאח רחיק: איתחכם ברי וחדי לבי ואחזר מלתא לאלין דמחסדין לי: ערימא חזא בישתא ומטשי ושברי עברין עלה וחסרין: מתנסיב מרעותיה דמן דעריב לנוכראה ועל אפי נוכריא משכניה: דמברך לחבריה בקלא רמא בצפרא בקידומא לווטתא תתחשיב ליה: איך דלפא דנטיף ביומא דסגרירא היכנא איתתא תגרניתא דנציא: רותא

החול ב' בתרי ליש' כבד אבן ונטל החול, להבדיל בין הקדש ובין החול: ומי יעמוד ב' וסי' אתה נורא אתה ומי יעמוד לפני קנאה: מאהבה ב' וסים' מאהבה אשר אהבת דאמנון, מאהבה מסתרת: נודד ב' מל וסי' כעוף נודד קן משולח, כן איש נודד ממקומו: ישמח ז' וסים' בתלים סימן קד: תבוא ד' מל בסיפ' וסים' נמסר בתלים. בא"ב רבתי אות ת'

ובסיפרא סי' כב: ואשיבה ד' וסים' ואשיבה כל העם אליך, ואשיבה ידי עליך, ואשיבה שפטיך כבראשנה, ואשיבה חרפי דבר: השכים ג' מל בליש' וסים' מן שלש עשרה שנה, ואשלח אליכם את כל עבדי בתרא, מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים: ואשת ו' וסים' ואשת נח ושלשת נשי בניו, ואשת נעורים כי תמאס, היא חברתך ואשת בריתך, ואשת איש נפש יקרה, ואשת מדינים נשתוה, ואשת חצרון אביה:

לנפשו המתיק ישמחהו כמו אמר יחדיו נמתיק סוד … ביום אידך, כי ישנאך כענין כל אחי רש שנאוהו: טוב … קרוב לעזרך מאח רחוק מאידך על כן אל תעזוב רעיך … חרפי בעבור שלא היה לו בן משכיל: ערום, פתאים … כן יענשו הפתאים וימותו בלא עתם: קח, מגדך, … הוא שהיה ערב בעבור זר ומברך רעהו המלוה בקול ג… הברכה למצוא חן בעיניו שלא יקח בגדו בבקר השכם … יחשוב לו רעהו המברך כאילו קללו ולא יחמול מקחת ב… המטר כמו ידלוף הבית, טורד מגזרת תרגום ויגרשו … כפול הלמ"ד על משקל זרזיף כלומ' ביום שיגברו בני אדם … והמגרש אותם, או המטר נקרא כגריר, ואשת מ… מגורשת משכניה, והו…

אבן עזרא

והרוצה לצפון אותה שלא ירצה לשלח מרמים יצפון רוח והבל אפילו שמן מור שתמשח ימינו האשה · יקרא לה לפתותה רוח הוא כי לא יוכל ליברה ותהפוכות הרוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה על כן דמה האשה לרוח ובענין שהימין מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו וכמוהו הנה ימינך : ברזל בברזל · בית בברזל מוספת במקום שנים והטעם בפני רעהו וטעם הבית בעבו' · יחד שנים שרשים אחד יחד ונקרא הזעם פנים בעבור שיראה בהם כמו שמצי' פני יי' חלקם ופניה לא היו לה עוד ועניינו זעם וחרון וכן פי' ברזל בעבור ברזל הוא מחודד וכן הוא איש יחד בעבור פני רעהו כלו' שהוא מחדד לריב עמו בעבור חמות רעהו : נוצר תאנה · יתכן שיהיה דבק למעלה שאין ראוי להתחדד עם אדניו כמו עם רעהו ומי ששומרהו מכל דבר רע האדון יכבדהו : כמים · שאול · פי' כמים שנכרו בעבור מים אחרים שיתערבו גם כן הפנים בעבור הפנים והטעם חמות כמים כן לב האדם מלא רע בעבור האדם שיכעסהו והוא פירוש כגון והזכיר שאול ואבדון כי השוכנים בציהם בלבבם הנם יורדים אליהם והם לא תשבענה ועיני האדם כמו כן לא תשבענה לראות כי כשתחזינה הולכין לאבדון לא ת תאמר שבענו מראותו ונוסר : מצרף · אם · ריפות החטים הכתושים וכן הפי' מצרף יש לכסף לצרפו וכור לזהב לזקקו · ואיש כלומר כל אחד צרוף וזקוק לפי מהללו כלומר לפי מה שמתכוון להללו · אבל אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת בחזקה לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הריפות ואיש כמו ואיש לא כעדר ואיננו בן אדם : ידוע · חסן · גלה · כבשים · ודי · ה' דבקי' · חוסן אוצר · מחיר כסף חלוף כמו כסף מחיר זה ולפי דעתי ממנו מחיר כלב חלוף ותמורה · ונראה מהיום שעבר וכן הפי' פני צאנך אשר שמו פניהם ללכת עם שית לבך שלא תשכחם ואל תשת לבך אל מעלה גדולה כי לא לעולם קיימים האוצר והמלוכה · ונראה הדשאים והעשבים יאספו עמך ויהיו מאכל לצאנך והכבשים יהיו בעבור מלבושיך ועתודים חלף שדה והחלב כענין מאכלך ומאכל בני ביתך וחיים שתחיינה בו נערותיך : נסו ואין רודף רשע · הרשעים ינוסו לרשע נסים ואין רשע רודף אותם אבל רודף אותם קול עלה נדף · ככפיר שיושב לבטח כן הם בוטחים ואינם נסים : בפשע ארץ · עם הארץ יש להם רבים שרים להשחיתם ובעבור אדם מבין יודע דעת שיטיבם מפשעם כן יאריך העם : סוחף · שוטף או סוחב הזרעים : יהללו

ברזל · ל' יחד ובברזל
החריפות ב' מקפט עליו

מסורה

ועיני י' וסימ' ועיני לאה רכות · והנה עיניכם ראות · ועיני ישראל כבדו מזוקן · ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי' דסוף שמואל · וישח אדם וישפל איש · ועיני רשעים תכלינה · אם אמנע מחפץ דלים · לחלק יגיד רעים · שאול ואבדון לא תשבענה · את פני מבין חכמה : ונראה ה' וסימ' ונראה שנית אל הכהן · ונראה אל הכהן · והיה במקום השחין ·

מקרא

צְפְנֶיהָ צָפַן־רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ יִקְרָא׃ בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי־רֵעֵהוּ׃ נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד׃ כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב־הָאָדָם לָאָדָם׃ שְׁאוֹל וַאֲבַדֹּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה׃ מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ אִם תִּכְתּוֹשׁ־אֶת־הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃

יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ לַעֲדָרִים׃ כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם־נֵזֶר לְדוֹר דוֹר׃ גָּלָה חָצִיר וְנִרְאָה־דֶשֶׁא וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת הָרִים׃ כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים׃ וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ נָסוּ וְאֵין־רֹדֵף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטָח׃ בְּפֶשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ וּבְאָדָם מֵבִין יֹדֵעַ כֵּן יַאֲרִיךְ׃ גֶּבֶר־רָשׁ וְעֹשֵׁק דַּלִּים מָטָר סֹחֵף וְאֵין לָחֶם׃

ל' וחד הירוע ברזל כרזל · ה' · ואבדו · ת' · ב' רסמי' · ל' · ל' וחל · ל' · ל' · ב' תהיינה · ודור · ה' · ק' · יר' · ל' · ב' מדוע חרוס יב' · ל' · ב' · ל' · ב' מל' · ד' חד חס' · ל' · ל'

תרגום

רוּחָא גַּרְבִּיתָא קַשְׁיָא וּבִשְׁמָא דוּמִינָא מִתְקַרְיָא׃ פַּרְזְלָא בְּפַרְזְלָא לָטִישׁ וְגַבְרָא לָטִישׁ אַפֵּיהּ דְּחַבְרֵיהּ׃ דְּנָטִיר תִּינְתָּא אָכִיל פֵּירְהָא וּדְזָהִיר בְּמָרֵיהּ נִתְיַיקַּר׃ הֵיךְ מַיָּא וְהֵיךְ פַּרְצוּפֵי דְּלָא דָמְיָן חַד לְחַד הֵיכְנָא לִיבֵּיהּ דִּבְנֵי נָשָׁא לָא דַּמְיָין חַד לְחַד׃ שְׁיוֹל וְאַבְדָנָא לָא סָבְעָן וְעַיְנֵיהוֹן דְּגַבְרָא לָא סָבְעָן׃ צַרְפָּא לְכַסְפָּא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וְגַבְרָא מִן פּוּמָא דְּמְשַׁבְּחָנוּ׃ אִין מְהַיְּירַת לֵיהּ לְשַׁטְיָא בְּמַכְתְּשֵׁי בְּגוֹ סִיעָתָא וּבְאוּרְחָךְ לָא מַעֲבִיר מִנֵּיהּ שַׁטְיוּתֵיהּ׃

מַה דְּרָעֵי אַנְתְּ רַע אַפֵּי עָנָךְ וְשִׂים לִבָּךְ עַל קְווּטִין׃ דְּלָא לְעָלַם הוּא אַחְרָנָא אַף שְׁלָם דָּרָא לְדָרָא׃ שָׁוַת עֲמִירָא וְאִתְחֲמִי דִּיתְאָה וְאִתְכְּנֵשׁ עִשְׂבָּא דְּטוּרֵי׃ אִימְרֵי לִלְבוּשָׁךְ וְגַדְיָא לְתִיגְרוּתָךְ׃ וְסוּפְקָנָא דְּחַלְבָא דְּעִיזֵי לְמֵיכוּלְתָּךְ וּלְמֵיכוּלְתָּא דְּבֵיתָךְ וְחַיֵּי לְטַלְיָתָךְ׃ עָרְקִין רַשִּׁיעֵי בִּדְלֵית דְּרָדֵיף לְהוֹן וְצַדִּיקֵי הֵיךְ אַרְיָא דְּמַסְכֵּי לְמֵיכוּלְתֵּיהּ מְסַבְּרִין לְחָכְמְתָא׃ בְּחוֹבֵיהָא דְּאַרְעָא סַגִּיעִין רַבְרְבָנָהָא וּבְנֵי נָשָׁא דְּמִתְבַּיְינִין בִּידִיעְתָּא נִיגְדוּן׃ גַּבְרָא מִסְכֵּינָא דְּעָשִׁיק לְמִסְכֵּינֵי אֵין מִטְרָא חֲבִיטָא דְּלֵית בֵּיהּ יוּתְרָן׃

ושבקין

מסורה

והביאותיו ונראה פני יי' · אני חשפתי שוליך : גלה חציר ונראה דשא : וצדיקים ד' חד חס' וסימ' נמסר בסוף הושע : יודע ב' חס' בסיפרא וסימ' בפשע ארץ · ידע יי' דין דלים :

רלבג

בופציה · מי שידמה לצפנה לצפות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגלה כבלותה כמו שלא יוכל האדם לצפון הרוח שלא נודע במקום שהוא בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאותו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן אשר ימושהו ידו כי ימינו יקרא לאנשי' שים לו שמן מפני רושם השמן שים בו : ברזל בברזל יחד · הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון : נוצר תאנה · הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי שמירתו אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדוניו ישיגנו ממנו הפרי הראוי ויחשוב שרמז באדוניו אל החלק המושכל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשלו בו שאר כחות הנפש יקרה הכבוד והחכמ' : כמים הפנים · הנה כמו שיורשמו במים תכני המביט בהם ויחשב הרושם ההוא אל ראותו בדרך שיראה בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיג מהות צורתו במה שיושפע לו ממנה ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מדברינו בספר הנפש ובמאמר הא' מספר מלחמות יי' ושם התבאר איך ישכיל האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלות מופשט וערום מהמושכלו' : שאול ואבדון · והוא החומר אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישתם הצורות כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות המתפעלות מהם אל הכחות הפעלות וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מצד עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס ההיולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני אל המושכלות : מצרף לכסף · הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפים ולזהב כור מיוחד ג"כ לברר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אחד מהם בדרך המהולל בו אשר נתבאר בניסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר"ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם : אם תכתוש · ולזה הוא מבואר שאע"פ שתכתוש אותו במכתש בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתם וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמות כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהענינים בתחלת המחשבה : ידוע תדע · הנה כאשר תרבה לקנות המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשו' אשר יצרך אליהם · ושית לבך לעדרים ר"ל למוחשות המתסכימות אשר ישלם בהם ההשגות כי מהם תעמוד על המושכלות האמיתיות ולא תסתפק במה שתגיע מהחוש בזולת ההשגות הראוי בו יקרה מזה הטעות הרבה בקנין המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לצאן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלים לפי מה שבארנו שם : כי לא לעולם חוסן · וראוי שתזדרז בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן ותוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואע"פ שהנזר והמלכות שיהיה לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשות יגיעו תחלה לחושים ואחר יגיע באמצעותם אל החוש המשותף ומדרגתם בו קרובה אל המדרגה שיהיה להם בחוש חוש אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש : גלה חציר · ולזה אמר שכאשר גלה חציר וכר והוא העשב שיוציא חוש ממוחשיו אל ימשך רגלו בחוש המשותף : כבשי' ללבושיך · וכאשר נכרתו או העשבי' יקבלם הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשי' ללבוש השכל לבוש עדיו ותמורת תבואת שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר כבדים מתבואות השדה לאין שיעור : ודי חלב · ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך והוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיקך ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה ובו חיים לנערותיך והם הכחות המשרתות השכל וזה יהיה מפני ב' מדרין הצד הראשון כי בחכמה יתיישר האדם להשיג לחם חוקו בקלות כאמרו אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והצד הב' כי בה יהיה האדם מושגח מהשי"ת וימצא לו מפני זה לחם חוקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו : נסו ואין רודף · אך הרשע כדעותיו והמדותיו כבר ימצאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא נעזב ומשולח אל המקרים ולזה יפחד תמיד שיבואהו רע וינוס אף על פי שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקים יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח ככפיר שאין פחד שום דבר לנגד עיניו : בפשע ארץ · הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתה בקלות וכמו שרבוי השרים כלי להשחיתה בקלות כן יאריך קיומה ועמידתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחים כלם כאמרו אי נקי : גבר רש ועושק דלים ידמה למטר סוחף שישחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מכוין ראשונה לגדל הצמחים ויהיה בזה האופן כלי להשחיתם וכן הגעת הקנינים לאדם הוא להשיג מההון מה שישלם בו הכרחי לעמידת גופו והגעתם בעושק הוא כלי אל שיתחבר לו הכל :

עוזבי

רש"י

צפניה · כמו צופניה · רוח · מי שסבור לשומרה מתזנותיה [illegible]

גבר רש · דיין עם הארץ · עושק דלים בדין, על שאומר מתוך בדין [illegible]

עוזבי תור' · יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשומרי התור' לחשבם שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעות בענין השרשים וההתחלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התור' אך שומרי התורה יתגרו באותם הדעות הכוזבות וישתדלו לבאר מומם: אנשי רע · ולזאת הסבה הנה האנשים הבוחרי' ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבע בו מעשיית הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברי' העיוני' אך מבקשי יי' והם ש שומרי התורה יבינו כל הדברי' על אמתתם כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת ה החקירה בדברים אך והיה להם עוד מהתור' עזר והיושר' לעמוד על הדעות האמתיות כמו שהתבאר מדברינו בזה : טוב רש · טוב מי שלא השיג במושכלות כי אם מעט והוא הולך בהם בתמימות וביושר ממי שעקש דרכיו ב בעיונו ולמד בזה ה האופן הרב' מהדרוש' וזה מבואר בנפשו : נוצר תורה · הנה מי שישמור התורה הוא בן מבין כי היא תגיעהו אל השלימות במוסר ובדעת אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו לרוע פ פעולותיו ר"ל שמחרפיו ויכלימוהו בזכרם לו מומי פעולות בנו ו ועניניו: מרבה הונו · מי שירבה הונו בנשך ובתרבית שהוא דומה לעושק מצד התורה שמנעת זה הנה השי' יסיב גמולו להסיב ההון לאשר עשקו מהם באופן מה וזה כי הנשך והרבית יוקח מהדלים מפני כרכם אל ההלואה והשי' יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יוחן לו לחון העניי' כמנהגו : מסיר אזנו · הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינ' מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו ההישרה לתקון הפעולות אך גם תפלתו תהיה מתועבות ...

יהללו רשע · בעבור שילך בדרכיהם · יתגרו בם בעוזבי התורה : אנשי רע · שיתעסקו במעשה הרע לא יבינו משפטי יי' · ומבקשי יי' · בבית תפלתו או יבוקש המשפט מפיהו ע"כביא הם יבינו כל דבר טוב : בתומו · בדרך תומו : ורועה · מן רעה המלך · זוללים המתאווים לאכל בשר והעד זוללי בשר · יכלים יתן כלימה : לחונן · לאיש שיחון הדלים : גם תפלתו · שיתפלל לשם בברכתו יתעב : משגה · מדרכם אולי יכשלו בדרך רע · בשחותו שעשה ללכדם הוא יפול · ינחלו טוב אחרי מות המשגה : ודל מבין · יוכל לחקור בדבר שהוא חכם בעיניו : רבה · גדולה תפארת שיתפארו עם הארץ בראותם הצדיקים ש שמחים ועליצים · יחופש אדם שהרשעי' יחפשו הנכם ויעשקו' : מפחד תמיד · מן השם ולא יפשע · ומקשה לבו לבלתי הבין התוכחת · יפול ברעה שחשב לעשו' : ארי · נגיד · חסר כף · שוקק מן שוק כלומר דורש כן מושל שהוא רשע על עם דל · וכן נגיד שהוא חסר תבונה נמשל לארי ו ולדוב בעסקו העניי' · שוכחי בי"ור להורות כי על המושל והנגיד ידבר : אר' עשוק בדם · כמו עושק וכן אגור כמו אוגר הסדורה כמו הסודרה השכמי כמו השוכן ומי שהוא עושק בדם נפש רוצח עונותיו יביאוהו לברח שילך אל הבור להמית נפשו ולהשליכ' במקום רע ולא ימצ' מי יסיבנו:

ומבקשי יי' ל' והוא חד מן מ' מלין יחידאין נסבין ו' ואינון קריבין לאדכרה ולית להון זוגא וסימ' נמסר בריש ספר שמואל : ובתרבית כן כתי' וקרי' ותרבית והוא חד מן ד' מלין דכתי' ב' בריש תיבו' ולא קרי' וסימ' בבית ואת עיני צדקיהו עור' · בישר' וירא יואב כי היתה פני דשמואל' · ובתרבית מרבה הונו בנשך · בבית · ויתנהו על יד עשי המלאכה קדמא

ח עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם : אַנְשֵׁי־רָע לֹא־יָבִינוּ מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְהוָה יָבִינוּ כֹל : טוֹב־רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם וְהוּא עָשִׁיר : נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו : מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יִקְבְּצֶנּוּ : מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם־תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה : מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא־יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ־טוֹב : חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ : בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם : מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם : אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה : אֲרִי־נֹהֵם וְדֹב שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם־דָּל : נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵא בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים : אָדָם עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ עַד־בּוֹר יָנוּס אַל־יִתְמְכוּ־

דִּשְׁבְקִין נִימוֹסָא וּמִשְׁתַּבְּחִין בְּרִשְׁעָא וְאִלֵּין דְּנָטְרִין אוֹרַיְתָא מִתְגָּרִין בְּהוֹן דְּיִתוּבוּן : בְּנֵי נְשָׁא בִּישֵׁי לָא מִתְבַּיְנִין דִּינָא וְדָבְעֵי מִן קֳדָם יְיָ מִתְבַּיְנִין כֻּלְּהוֹן טַבְתָּא : טָב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּיךְ בְּתַמִּימוּתֵיהּ מִן הֲוֵו דְּמַעֲמִיק מִן אָרְחָתֵיהּ וְהוּא עַתִּיר : דְּנָטִיר אוֹרַיְתָא בְּרָא הוּא דְּמִתְבַּיֵּין וּדְמִתְחַבַּר לְזַלְזֵלֵי מַחְמִיץ אֲבוּי : דְּמַסְגֵּיעַ מַזְלֵיהּ בְּנוּכְחָתָא וּבְרִיבִּיתָא לְמַן דִּמְרַחֵם עַל מִסְכֵּינֵי מַכְנְשׁוֹי : דְּמַסְכִּיר אֶדְנֵיהּ דְּלָא נִשְׁמַע אוֹרַיְתָא אַף צְלוֹתֵיהּ מְרַחֲקָא הִיא : דְּמַשְׁגֵּי תְּרִיצֵי בְּאָרְחָא בִּישְׁתָּא בְּגוּמְצָא הוּא נָפֵיל וְשִׁילְמֵי וּתְמִימֵי נִרְתּוּן טַבְתָּא : גַּבְרָא עַתִּירָא חַכִּים הוּא בְּעַיְנוֹי וּמִסְכֵּינָא סוּכְלְתָנָא בָּסַר לֵיהּ : כַּד יֶחֱדוּן צַדִּיקַיָּא סַגִּיעָא שַׁבְהוֹרָא וּבְקוּמָא דְּרַשִׁיעֵי מְבַצֵּי בַּר נָשָׁא : דִּמְכַסֶּה חוֹבוֹי לָא נִצְלַח וּדְמוֹדֵי חֶטְוֹי וְשָׁבִיק נִירְחָם עֲלוֹי אֱלָהָא : טוּבוֹהִי דְּבַר נָשָׁא דְּמַדְלִית לִבֵּיהּ תְּדִירָא וּמָן דְּמַקְשֵׁי לִבֵּיהּ נָפֵיל בְּבִישְׁתָּא : אַרְיָא נָהֵים וְדִיבָא מַצְרִיחַ עַל רַשִׁיעָא דְּמִשְׁתַּלִּיט עַל עַמָּא מִסְכֵּינָא : שַׁלִּיטָא חַסִּיר הַוּוּנָא סַגִּיעָן עוֹשְׁקוֹי וְאִינָא דְּסָנֵי טוֹלְמָא נִיגְרוּן יוֹמוֹי : בַּר נָשָׁא דְּחָשִׁישׁ בִּדְמָא דְּנַפְשָׁא עַד גּוּבָא נִעְרוֹק לָא נִצְוּרוּנֵיהּ : דִּמְהַלֵּךְ

דפסו' דיאשיהו · וחד חלוף לא כתי' ב' וקרי' וסימ' תחלת ויתנם ביד הנבעוני' : ודל י"ב פתחין בליש' וסימ' נמסר בשפטי' סימן ו' ותלים סימן קמ"ב · ירוחם ב' וחסרים חד פתח וחד קמץ וסימ' אשר בך ירוחם יתום · ומודה ועוזב ירחם : בתרא קמץ · על עם ה' וסימ' ויבאו על ליש על עם שקט · כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה · ויקראו בקול גדול דד"ה · כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות · ארי נוהם ודוב שוקק · וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו' על עם בסג"ג אל עם וסימ' השלח בים צירים · פרשתי ידי כל היום · ויתהלכו מגוי אל גוי :

רש"י

רע לא יבינו משפט · אינם מאזינו לב להתבונן לפורענות העתידה שיתבוננו בה ויטיבו מדרכם ויכללו ומבקשי ה' יבינו כל טוב ורעה: תשל' ושיוצה בלעז כך פירש ר' תנחומא על דרך התבול : טוב רש אף עני שבתורה · והולך בתומו · במעשים טובים · ורועה זוללים · מחבר לו כבלים והוא לשון רעים : מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים הרשות סוקעת עליו שהוא מתעבר ונוטלין מ ממונו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים כך דרש רבי תנחומא : בשחותו · בשחיתתו : איש עשיר ודל מבין · כנגד רב ותלמיד הוא מדב' שהתלמיד חוקר על ידו הרב ומתכבד ויחופש אדם יחפש בכל יזוכי עלילות : ומודה ועוזב · מודה פשעיו ועוזבם משוב בם עוד : מפחד תמיד · דואג תמיד עונם ובכך מתרחק מעבירה : ארי נוהם להנ' ודוב שוקק כהומה מבהם לשון צעקה : חסר תבונות מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שחרי השונא בצע יאריך ימים : אדם עשוק בדם נפש · הוא החוטא את חבירו בדם נפש על ידו' עד בור ינוס לעזרה שיתכפר בו · ואל יתמכו בו משמים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידיו ב גיהנם כך כדרש במסכת יומא : יכול

ממנו מהתורה שמונעת ... והשי' יסבב ... : מסיר אזנו ... גם תפלתו תהיינ' מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו ההישרה לתקון הפעולות אך גם תפלתו

תהיה' מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו ההישרה לתקון הפעולות אך גם תפלתו תהיה מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה : משגה ישרים · מי שמשגה ישרים ומטעה אותם שיתסוב היותה עבודה לשי' היא מתועבת מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתן כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב השי' גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתן לכל איש עצה הוגנת כדי שישיגו הטוב ינחלו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוין האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו : חכם בעיניו · האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מצד חכמתו ויסבב שיודיע העשיר בפיו מה שיתבאר מומו וחסרון מדרגתו כמו הענין בחקירת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומי' ואז יתבאר לעשיר כי לא יוכל להסתר מעינות על הדל המבין מה שהתבאר בו מום שכלו ובזה ב"כ הערה להעשיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר בדעות יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים בקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם וכשיבא לפניו תמיד קל ההבנה יחקרנו ויספק לו ספקות ישתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו : בעלוץ צדיקים · ובהצלחתם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומסובבת ובתקומת הרשעים ורוממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הרעות ישתדלו לחפש ולהראות כיגם הטובי' עושים אותם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יחופש אדם לפי שכבר יקתר מפחדו כאומרו בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומות אם יוכלו למוצאו : מכסה פשעיו · מי שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה ש שיסקר בפשעיו או שיסיבהו בושת כשימצ' בהם הפך דבריו ואתנם מי שכבר חטא ומודה ועוזב דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לשי' או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה : אשרי אדם מפחד תמיד · למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה ש שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו וגם לאל הדברי' שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה הלא תראה כי הקשות הלב החריבה בה"ב הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה מגיש צוארו תחת עול מלך בבל לא גלינו מארצנו אז וכן הענין בבית ב' לא היו נכנעין למלכות רומי ונותנין צוארם תחת עולם : ארי נהם · הנה בדמיון הארי הנוהם על דברי הטרף והדוב השוקק והולך לטרוף ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל: נגיד · וזה דרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו וכן הענין בנגיד חסר תבונות ורוב מעשקות אך מי שהוא שונא בצע יאריך ימים על ממלכתו : אדם עשוק · בעבור חטא דם הנפש אשר חטא בו האדם יהיה עצמו מהשי' שהוא עשוק ורצוץ מאחרים בזולת רע שיעשה להם וינוס מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומקייע אותו לאמר שלפוא רדפוהו וחנם כי חטא דם הנפש סבב לו זה : הולך

פ"א אדם עשוק ממונו ונעשמו בעבור דם נפש שספך עד רדתו לבור הוא ינוס ממקום למקום כי הוא מפחד על נפשו והבור רמז לקבר · אל יתמכו בו דרך אזהרה כלומר שלא יתמכוהו אחרים בנפלו ולא ירחמו עליו בשביל שהשחית הנוצר בצלם אלהים : הולך

הולך · בדרך תמים והעד ונעקש דרכים מגזר דרכיו המעוקשים · דרכים · העד באחת שהבי"ת נקודה בפתח כלו' באחת מהן : ומרדף · קים הם המורדפים והרדיפה היא המהירות ללכת אחר ריקים · הם מאומה וכן נעור וריק : איש אמונת · שעשה אמונה

הולך תמים · בתמימות ויושר יושע מהרע ומהרע הנכון · שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד לבד · ועוזב דרכי יושר כשלא יהיו לפניו כי אם שני דרכי' אחד טוב · לבחור הדרך אמר יפול ויפשל בה ויעזוב הדרך הטוב : עובד

ברכות ד' קמצין וסימניהון ברכות לראש צדיק · איש אמונות רב ברכות · כי תשיתהו ברכות · עברי בעמק הבכה : ידע י"ט וסימ נמס בתלים סימ' צ"ב : ובוטח ה' חס' בכתובי' וסים' כי המלך בוטח ביי' · אשרי אדם בוטח בך · כמוהם יהיו עושיהם · וחבירו · רחב נפש יגרה מדון · וכל נביאי' דכו' חס' בט"ב וסי' אלהיך אשר אתה בוטח בו · ובארץ שלו' אתה בוטח :

בו: הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת : עבד אדמתו ישבע־לחם ומרדף ריקים ישבע־ריש: איש אמונות רב־ברכות ואץ להעשיר לא ינקה: הכר־פנים לא־טוב ועל־פת־לחם יפשע־גבר: נבהל להון איש רע עין ולא־ידע כי־חסר יבאנו: מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון: גוזל אביו ואמו ואמר אין־פשע חבר הוא לאיש משחית: רחב־נפש יגרה מדון ובטח על־יהוה ידשן: בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט: נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב־מארות: בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים: איש תוכחות מקשה־ערף פתע ישבר ואין מרפא: ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח עם: איש־אהב חכמה ישמח אביו ורעה זונות יאבד־הון: מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה:

ל' · כ · ר' · ז · ל' · י"ט · ל' וחד ובחבר ובכפן · כ ה · ה' חס' בכתו' לח" · י"ג בכתו' · ו' מל' · ל' · ל' וחד מארת יו' · א · ג' ומל' · ר' · ל' מל'

דמהלך בתמימותא נתפריק ודמעקמן ארחתיה ניפול בחדא : דפליח בארעיה נסבע לחמא ודרדיף סריקותא נסבע מסכינותא : גברא מהימנא סגיען ברכתיה ודרהיט בעוולה דנעתר לא מזדכי : מסב באפי לא טב ועל פתתא דלחמא ניחוב גברא : דמסתרהב למזלא גברא דביש עיניה ולא ידיע דחוסרנא אתי עלוי : דמכים לבר נשא קדמוי חסדא נשכח טב מן הוו דמפליג בלישן : דגזיל לאבוי ולאמיה ואמר לית חובא חברא הוא לגברא מחבלנא : גברא רחב מגריג תיגריה ודמסביר באלהא נידהון : דתכיל על לביה סכלא והוא ודמהליך בחכימותא נתחמי מן ביש : דיהב למסכינא לא נחסר ליה ודמחמי עייניה מן מסכינא סגיעין לווטתיה : בקומא דרשיעי מתטשי בר נשא ובאבדיהון נסגון צדיקי : גברא דלא מקבל מכסנותא ומקשי קדליה בעגלא נתתבר ולא תהוי ליה אסו : בסוגעא דצדיקי חדי עמא ובשולטנא דרשיעי ניתאנח עמא : גברא דרחים חכמתא נחדי אבוי ודמתחבר בזניותא מוביד מזליה : מלכא ברינא נוקים ארעא וגברא עולא עקיר ליה :

גברא

ברכות ג' ומל' וסימ' ברבות צדיקי' ישמח העם · ברבות רשעים ירבה פשע · ברבות הטובה רבו : תרומות ג' ב' חסרי' ו' בתרא וסימ' כל תרומת הקדשי' אשר ירימו · הרי בגלבוע ל טל' · ואיש תרומות יהרסנה · וסי' כל טוריא דמלכא · אנ"ך ·

ומעלים עיניו מן העניים רוב מארות לו : יסתר אדם · עושי משפט שיסתרו מפני הרשעים וסוף הפסוק לעד : איש · שצריך תוכחות יוכיחוהו תמיד ומקשה ערפו פתאום ישבר ולא יהיה לו מרפא : ברבות צדיקים · כענין רבה תפארת : איש · ישמח · בן שמחה לאביו · ורועה מן או מענין כמרעיתם וישבעו כלו' מפרנס הזונות והעד יאבד הון : ואיש תרומות · ידענו כי תרומות הנשיא שהוא לוקח מעם הארץ היא משית האיפה · אמר מלך בעבור משפט שיעשה יעמיד הארץ ואיש לוקח תרומות רבות יותר מן המדה הידועה יהרוס אותה : גבר

מבוא' אחר : הכר פנים במשפט · הוא דבר לא טוב כי כשיכבד השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה שיסתתמו טענות בעלי דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אצל שכנגדו ובסבת מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין : נבהל להון · הנה האיש הכילי נוהג בכילו' לחשבו שיקב' בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרבים כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבים ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים : מוכיח לאדם · וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הפסוק קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יות' ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונותיו הפחותה וכאילו היסיר בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת

גבר מחליק · גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות ההם הוא פורש רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל רעהו : בפשע איש · בעבור פשע ארץ איש רע יתחדש יכשלו רבים עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואולם הצדיק ימלט מהרע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירצה בזה כי בעבור פשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטובות ממנו עד שבבר ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה האלהית בו : יודע צדיק · הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלי' וישתדל לתת להם חקם הן מכחות נפשו המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהעניני' אשר יחסר להם לחם ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו : אנשי לצון · האנשי' הליצני' יסבבו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מעניינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקנאת האנשים לקנאתם : איש חכם · הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל ונשאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה שישמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להשלים התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמ' החכם שלא יתוכח את האויל : אנשי דמים · הם שונאים התום והיושר כי דרכו הפך דרכם ואולם הישרים יבקשו רצונו בכל עת וידמ' שקר' תום הכח המתעורר מפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרי' יבקשו רצונו בכל עת כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות : כל רוחו · הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בעניינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאוה המגונה כשתעלה על לבו באחור ר"ל שיאחר הוצאתה לפועל עד שיתישב בה אם היא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר"ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברים רבים ורעים ומגונים ואולם החכם כשירצה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו : מושל מקשיב · הנה כשיהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדוניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו בתכונת הרשע ולפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשיהיה הוא מושל באדם הפך המכוון בו וישוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולות אשר ישלם בהם הגעות מה שיתאוה אליו : רש ואיש תככים · הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון ההוא והוא נבוך מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו נפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואף על פי שהאיש התככים יחשוב שתהיינה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה יטה והנה השי' הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתיישר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפע ממנו להישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות ההם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושי' הגדולי' ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולים אשר יקשה לאד' בהם לברור המחשבות הצודקות מהבלתי צודקות באופן שנזכר בס' המכוח ובמה שאחר הטבע : מלך שופט · הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטם בהפלגת חקירות עם שכנגדו ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו וילוה לו ג"כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר ג"כ בזה אל מה שקדם וקרא דלים חלקי הסותר שאין נראה האמת בקצתם יותר מקצת והמלך הוא השכל האנושי כמו שקדם כי הוא המושל באדם וכאשר ישפוט באמת באלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי השלמות אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית ובהעדרה : שבט ותוכחת · השבט והתוכחת יתן לנער חכמה כי בזה יקנה שלמות המדות ובזולתו אין לו דרך להגיע אל החכמה אך הנער שהוא משולח לרצונו הוא בעדר המוסר והחכמה והוא בזה מביש אמו לרוע עניניו עם שאליה ייוחס הרבה מרוע תכונותיו כי יאמרו האנשים כי היא סבבה זה עד שלא תקנתהו מוסר בקטנותו : ברבות רשעים · ברבות הרשעים ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו לו היה כל אחד מהם נפרד מחבירו כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם בקצת קבוצם והנה אע"פ שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו אחר זה ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקי' מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעי' ואחריתם הוא לרע : יסר בנך · בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך הנחה וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים מרוב שמחתך בו עם שזה יישירהו לקנין החכמה ובה יתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדברי חכמה : באין

לצון ג' וסי' שמעו דבר יי' אנשי לצון · עד מתי פתיים · אנשי לצון יפיחו קריה : נשפט ה' קמצ' וסימניהון נמס' בישעיה ריש סי' נ"ט ובירמיה סוף סימן ב' : וחכם ד' וסי' הנמצא כזה · אין נבון וחכם כמוך · ילד מסכן וחכם · וחכם באחור ישבחנה : נפגשו ג' וסימ' עשיר ורש נפגשו · חסד ואמת נפגשו · רש ואיש תככים נפגשו : שופט ו' מל' וסי' נמס' בעמוס סי' ב' :

ה גֶּבֶר מַחֲלִיק עַל־רֵעֵהוּ רֶשֶׁת פּוֹרֵשׂ עַל־פְּעָמָיו׃ בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יָרוּן וְשָׂמֵחַ׃ יֹדֵעַ צַדִּיק דִּין דַּלִּים רָשָׁע לֹא־יָבִין דָּעַת׃ אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ אָף׃ אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט אֶת־אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת׃ י אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ׃ כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה׃ מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים׃ רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר־עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃ שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃ בִּרְבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ׃ יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ׃

גַּבְרָא דְמִתְפַּלַּג עַל חַבְרֵיהּ מְצִידְתָא פָּרִיס עַל הִילְכָתֵיהּ׃ גַּבְרָא בִישָׁא בְחוֹבֵיהּ מִתְּצִיד וְצַדִּיקָא דָיֵיץ וְחָדֵי׃ יָדַע צַדִּיקָא דִינְהוֹן דְמִסְכֵּנֵי וְרַשִּׁיעֵי לָא מִתְבַּיְינִין יְדִיעְתָא׃ גַּבְרָא מָמִיקָנֵי מְמַלְּלִין כְּדַבָּא וְחַכִּימֵי מְהַפְּכִין רוּגְזָא׃ גַּבְרָא חַכִּימָא דָיֵין עִם גַּבְרָא שַׁטְיָא וְרָגִיז וְאָחֵיךְ וְלָא מִתְחַבַּר׃ גַּבְרֵי דְאָשֵׁיד דְמָא סַנְיָין תְּמִימוּתָא וְתָרִיצֵי בָעְיָין לֵיהּ׃ כּוּלָּהּ חוּמְתֵיהּ מַפִּיק סַכְלָא וְחַכִּימָא בְרַעְיוֹנָא מָאֵשֵׁב׃ שַׁלִּיטָא דְאָצֵית מִלֵּי דְשִׁקְרָא כֻּלְּהוֹן מְשַׁמְּשָׁנוֹי רַשִּׁיעֵי׃ מִסְכֵּינָא וְגַבְרָא מַצְעְיָא פַּגִּיעוּ חַד בְּחַד וְאֱלָהָא מַנְהִיר עַיְנוֹי דְתַרְוֵיהוֹן׃ מַלְכָּא דְדָאֵין בְּקוּשְׁטָא לְמִסְכֵּינֵי כּוּרְסְיֵהּ לְעָלַם תַּקִּין׃ שִׁבְטָא וּמַכְסְנוּתָא יָהֲבִין חָכְמְתָא וְטַלְיָא דְלָא מְקַבֵּל בָּעֵאתָא מַבְהִית אִמֵּיהּ׃ בְּסוּגְעָא דְרַשִּׁיעֵי חוֹבָא נָסְגֵי וְצַדִּיקַיָּא יֶחֱמוּן בְּמַפַּלְתְּהוֹן׃ רְדִי בְבְרָךְ וִינִיחָךְ וְיִתֵּן תַּפְנוּקֵי לְנַפְשָׁךְ׃

ירבה ה' וסי' הבה נתחכמה לו · וכאשר יענו אותו כן ירבה · ובקרך וצאנך ירביון ב' בו · ברבות רשעים ירבה וכל דסמי' כי וכי דכו' ירבה בב"א ירבה בפתח תחת היוד וסימ' יעזוב רשע דרכו :

רש"י

מחליק · מדבר חלקות : בפשע איש רע יבא מוקש : וצדיק · שלא הלך בדרכיו ירון ושמח · דין דלים · ויבורי דלים ומה הם צריכים ונותן להם לב : יפיחו · ילהיבו כלהבת אש הנבואה בדוחי : איש חכם נשפט · מתוכח עם האויל אין נחת' בין מראה לו פנים זעומו' בין שמראהו פנים שוחקות · אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מוצא קורת רוח' תכונו באמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו ארום ובשובו מהכותם ויבא את אלהיהם ולהם השתחוה · לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעזרים להם : יבקשו נפשו · לשון חבה · וכראה שכן הוא ממה שאמ' דוד לאביתר אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הכותרים מוד' לו : באחור ישבחנה · כשיוציא הכסיל כל רוחו בא החכם וישפילנה במענה לשונו ודומה לו משביח שאון ימים בשוא גליו אתה תשבחם : איש תככים · בעל תוך · ורבותי' פי' תלמיד שאמר לרב השניני פרק אחד ולמדו : ונער משולח שלאה אביו ללכת בדרכי לבו בושו מבוש אמו · ושמואל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמ' וגו' : באין

אבן עזרא

גבר · בפשע · מחליק מדבר חלקות על רעהו אולי יוכל לרמות אותו · פעמיו דבק עם גבר מחליק כענין ורשת אשר טמן תלכדו והפסוק הבא לעד כלו · בעבור פשע יוקש רע מוקש או מוקש רע אחר · וצדיק ירון בנפשו במוקשו : יודע צדיק דין דלים · בעבור שיתעסק לריב ריבם · ורשע לא יבין דעת ומשפט : יפיחו · יסבבו פחים כלו' שהם' ישים פחים ללכדם בעבור אנשי לצון · וחכמים בחכמתם ישיבו אף השם וינצלו מן הפחי' : איש · את · כמו עם כלומר חכם שיבא לשפט עם איש אויל · ורגז יחרד או ישחק אין נחת לחכם עמו : אנשי דמים · ששפכו דם הם ישנאו התם ויהרגוהו · יבקשו נפשו נפש התם וידרשו דמו · פ"א נפשו דבקה עם אחד מאנשי דמים וכן הוא וישרים יבקשו נפש איש דמים להמיתו בעבור התם או מלת נפשו דבקה עם אחד מן וישרי' ויהיה הענין כפול · כל · באחור · כמו נסוג אחור והוא שם דבר או שם תאר או שם והוא הנכון למבין ואחור רמז ללב שהוא אחר מוצא השפתים וכן יכחידנה תחת לשונו רמז ללב שהוא תחת הלשון · ישבחנה מן משביח שאון פי' ישקיט כלו כל רוח דעתו יוציא כסיל ויודיעהו לאחרי' כענין ובקרב כסילים תודע וחכם בלב אשר הוא אחר המוצא ישבח רוח דעתו וישקיטנה ולא יודיענה לכסיל כענין בלב נבון תנוח חכמה : מושל · כשידברו לו שקר וישמעם אז ישרתוהו רשעים : תככים · ענינו שהדלות ישבריהו כמו מתוך ומרמה ומזה הענין תוכו לרגליך נשברו ויהיה תכך ותכה · נפגשו כי הרש והדלות כאשר יגזרם השם וירדו משמים כמטר היורד על הארץ יפגשו בם והם נפגשו · מאיר · כי הם הולכים בחשך הדלות והשם יאיר עיניהם למלאת חסרונם והכל כפי המעשים · פ"א תככים שגזלו לו הונו בתוך ומרמה : מלך · באמת שיוכיח דינם באמת המשפט ולא יהדר פני גדול · כסאו לעד יכון לו ולזרעו : שבט · להכות ותוכחת עם השבט יתן כל אחד חכמה לפתאים · משולח שילך על פי רצונו ולא ייסרהו אביו הוא יתן בושה לאמו : ברבות · במפלתם · כענין פשעם · יראו צדיקים וישמחו : ויניחך · ויתן לך מנוחה · מעדנים בקחתו מוסר : באין

באין, איש חזון שאין לעם חזון להוכיח אותם אז יפרע עם ויגלה, אשריהו אחרים יאשרוהו ברבות טובתו: בדברים, בלבד לא יוסר עבד בשבט ותוכחות ראוי ליסרו, כי יבין אע״פי שיבין המוסר לא יענה למייסר לומר כן אעשה: אז בדבריו, ממהר לדבר או ממהר בענינו, תקוה לכסיל מפורש בספר עפימ׳ בפסו׳ ראית איש חכם בעיניו: מפנק, תחת מעדנים, ואחריתו שהוא מפונק יתפוץ להיות כבן והוא מן כין ונאמר פועל מזה

באין נבואה יפרע עם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור״ל בנבוא׳ התורה כי היא הגיעה בנבואה וזו כי מיוסרת להקנות המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנות המוסר בקבוצים המדיני׳ כי האנשי׳ להתחלף מזגיהם יתחלפו תכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה. ענין קבוצם לולא התורה

מנער ג׳ וחסרי׳ וסימ׳ מפנק מנער עבדו׳ ותפש בשרו מנער׳ עני אני וגוע׳ ולא יגיד ל׳ וחד אם לא יגיד ואיכון מן זוגין חד לא וחד ולא וסי׳ נמס׳ במסרה רבת׳ במערכ׳ אות הלמ״ד בערך לא בס״ד: ומי׳ ד׳ וסי׳ ומי׳ מענה לשון׳ בחיק יוטל את הגורל׳ בית והון נחלת אבות׳ רבים מבקשים פני מושל: בן ז׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר ביונה ועיין בסיפר׳ ריש סימן כ״ג:

בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ: בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה: חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ: מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן: אִישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע: גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד: חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד: חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב: רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ: תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ:

דִּבְרֵי אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל: כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי: וְלֹא־לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע:

בְּסוּגְעָא דְעַוְלָאֵי מִתְתְּרַע עַמָּא וּדְנָטִיר אוֹרַיְתָא טוּבוֹהִי: בְּמִלֵּי לָא מִתְרְדֵי עַבְדָּא דְיָדַע גִּיר וְלָא בְלִיַע: אִין חֲזֵיתָא גַבְרָא דִמְעַרְקְלִין מִלּוֹי סִכְוְיָא דְטַב הוּא סַכְלָא מִנֵּיהּ: מַתְפְּנִיק מִן טַלְיוּתֵיהּ לְעַבְדָּא נֶהֱוֵי וּבְאַחֲרַיְתֵיהּ יְהֵי מְנַסַּח: גַּבְרָא רוּגְזָא מְגָרֵית תִּיגְרֵי וְגַבְרָא חֶמְתָנָא סַגִּיעִין חוֹבוֹי: רָמוּתָא דְבַר נָשָׁא תַשְׁפְּלוֹי וּמַן דְמָכִיכָא רוּחֵיהּ נִיפַלַג יְקָרָא: דְפָלִיג עִם גַנָּבָא סָנֵי נַפְשֵׁיהּ נִיפְסְקוּי מוֹמָתָא וְלָא מוֹדֶה: תְּלוֹמְיָא דְבַר נָשָׁא עַבְדָא לֵיהּ תִּיקוּלְתָא וּדְמַסְבִּיר בֵּאלָהָא נִיעֲשַׁן: סַגִּיעֵי דְבַעְיָין אַפֵּי דְשַׁלִּיטָא וּמִן קֳדָם אֱלָהָא דִינֵיהּ דְגַבְרָא: מְרַחֲקְתָא דְצַדִּיקֵי גַּבְרָא עַוָּלָא וּמְרַחַקְתָּא דְרַשִׁיעֵי גַּבְרָא דְתְרִיצֵי אָרְחָתֵיהּ:

מִלּוֹי דְאָגוּר בַּר יָקֶה דְקַבֵּל נְבִיוּתָא וְאָמַר גַּבְרָא לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאוּכָל: מְטוּל דְבוּרָא דִבְנֵי נָשָׁא אֲנָא וְלָא אִית בִּי בְיוּנָא דִבְנֵי נָשָׁא: וְלָא יַלִּיפִית חָכְמְתָא וְלָא יְדַעִית יְדִיעְתָּא דְקַדִּישֵׁי: מן

מִי עָלָה־שָׁמַיִם וַיֵּרַד מִי אָסַף־רוּחַ בְּחָפְנָיו מִי צָרַר־מַיִם בַּשִּׂמְלָה מִי הֵקִים כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ מַה־שְּׁמוֹ וּמַה־שֶּׁם־בְּנוֹ כִּי תֵדָע׃ כָּל־אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ׃ אַל־תּוֹסְףְּ עַל־דְּבָרָיו פֶּן־יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ׃ שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל־תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ שָׁוְא וּדְבַר־כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִי הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי׃ פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה וּפֶן־אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי׃

מָן סָלִיק לִשְׁמַיָּא וְנָחִית וּמָן אֲחַד רוּחָא בְּחָפְנוֹי וּמָן צַר מַיָּא בְּשׁוֹשִׁיפָא וּמָן אֲקִים בְּרִיתָא דְאַרְעָא מָן שְׁמֵיהּ וּמָן שׁוּם בְּרֵיהּ אֵין יָדְעִית׃ כֻּלְהוֹן מֵימְרוֹי דֶאֱלָהָא צְרִיפָן וּמְסַיֵּעַ לְאִלֵּין דְּמִתְרַחֲצִין בֵּיהּ׃ לָא תְיוֹסֵף עַל מִלּוֹי דְּלָא יְכַסֵּךְ וְתִתְכַּדֵּיב׃ תַּרְתֵּין שְׁאֵלִית מִינָךְ לָא תִיכְלֵי מִנִּי עַד לָא אֵימוּת׃ רִיגְלְתָא וּמִילְּתָא כְדִבוּתָא אַרְחֵיק מִנִּי מִסְכֵּינוּתָא וְעוּתְרָא לָא תִתֵּן לִי זוּנִין לַחְמָא מִתְּסִי׃ דְּלָא אֶשְׂבַּע וְאֶכְפַּר וְאֵימַר מַנוּ אֱלָהָא וּדְלָא אִיתְמַסְכַּן וְאֶגְנוֹב וְאַחְלִיל שְׁמֵיהּ דֶאֱלָהָא׃

רש"י

מי עלה שמים. כמשה. מי אסף רוח בחפניו. הכהנים. מי צרר מים. קבלו תהומות. כנכו כתו כר בתפילתו של משה. מי הקים את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כך כרכ"ע בפסיקתא. מה שמו ומה שם בנו. אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו מ משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא: כי תדע. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו: אמרת אלוה צרופה ומזוקקת ולא כתב דבר שלא לצורך והוא לך ליזהר כן יוכיח בך ונכזבת. יוכיח על פניך שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה ו וכ"ש אם תגרע: שתים שאלתי מאתך עכשיו מדבר לפני הקב"ה: ראש ורלות. הטריפני לשון מזון וכן טרף נתן לביתו. פן אשבע מתוך עושר. וכחשתי. בהקב"ה מרוב גאוה ומרוב הכחשה ואמרתי מי ה' כלומר אין אלהים. ותפשתי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר: אלו

רלבג

מי עלה שמים, מי מהדברים השפלים עלה לשמים או מי מהשמי' ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפנים רבים ונזכיר מהם היותר חזקים לקצר המאמר בזה האופן הא' הוא שכבר ידמה שיתחייב היות למשפיע בפועל כ באופן מה שאכל מ מקבל השפע בכח ו והמשל כי האש לא תשוב מה שהוא חם בכח חם בפועל אלא מפני שים לאש חום בפועל ובהיות הענין כן והיה מבואר במה שאין ספק בו שאין ל לגרמים שמימיי דבר מאלו האיכיות אשר ישפעו מהם באלו ה הנמצאות השפלות ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפעו אלו האיכיות והנמשך להם מהגרמים השמימיים והאופן הב' והוא חזק העומק ג"כ הוא שכבר יחשוב חושב שהדברי' המתחלפים יתחייב ש שתהיינה התחלותיהם מתחלפות ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת ל למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יחוייב היותה בלתי נפסדה הנה ידמה שיחוייב מזה היות התחלת הדברים הנפסדים נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יונח שעלה לשמי' דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפעו אלו הכחות וזה דבר בתכלית הזרות והביטול ואם רצינו להשלים הספק בזה הצטרכנו לאמ' ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב' מי אסף רוח בחפניו השמי' להיות מאכל מכללם רוח א' באופנים והם היסודות והיא רוח החיה אשר באופנים שקראו הפילוסופי' הנפש המאכלת מהגלגלי' והתבאר מציאותה בס' ב"ח כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שביארנו בה' מספ' מ"י הא' איך ישפע א' בלתי מתחלק מרבים והב' איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א' מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמי' השמימיי' ששפע מהם וכבר יפול ספק עוד איך יסתבך זה הרוח ביסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג' הו' מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המי' העליוני' מחלק מה מהם כמו שנזכר בתור' ויתבאר מדברינו בספ' מלחמו' יי' שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקר' מים העליוני' והנה הספק בזה הוא כי זה הגרם העליון הו' נקי מהאכיו' אשר ישלם בהם הקרום וההתקשות לדברים ולא יתכן ג"כ שנניח חדוש העולם בהם מצד קור או חום ויהיה סבת בהם כמו הענין בגשמים אשר אצלינו שקצתם יקרשו מהקור וקצתם יקרשו מהחום כמו שיתבאר בס' האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה ובמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליונים אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה הצטרכנו למאמר ארוך מאד וכבר יעמוד על זה במעט עיון מי שיראה מדברינו בנ"ה בה' מספר מ"י והספק הד' הוא מי הקי' כל אפסי ארץ באופן שיהיה זה החלק נגלה ממה לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה משפע הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרות בספק הראשון מאלו ועוד שכבר בארנו בספר מ"י ובבאורינו לספר השמים והעולם שא"א שיוחס זה אל הכוכבים שאם היה הענין כן היה מחוייב שיהיה הנגלה מהארץ שלם סבוב כי הכוכבים ההם סובבים סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מ"ב שעות כמו שנזכר בטולמיוס היוני שנתבאר מהלקיות הירחים שהבינו מהם המזרחיים והמערביים ובכלל אין דרך לאדם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכרה התורה מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קרא לסבה הקרובה לזה הפועל בן כי היא עלול' מהעלה האחרת הגבוה ממנה ורצה בזה אמור לי מה היא הסבה הפועלת בזה ואם אמרת שהסבה ההיא תפעל זה באמצעות סבה אחרת יותר קרובה קרא שם לזאת הסבה הקרובה שאות שישפעו ממנו אלו הדברים לפימה שיורה עליו שמו והמשל באלו השמות כי אנחנו נאמר כי השי' ברא האדם באמצעות השכל הפועל והשכל הפועל בראהו באמצעות זרעי הזכר והנקבה הנאות להיות ממנו זאת ההויה כמו שהתבאר בטבעיות ואולם באלו הספקות שזכרנו לא תוכל לקרוא שם לא לפועל ולא לבנו באופן יאות להיות ממנו זאת ולזה צריך שתקרא אלו המחשבות המחוייבות ספק באלו הדברים ותשען על אמרת השי' בתורה ובנביאים שהתבאר ממנה אמונת אלו הענינים אשר נפל בהם הספק והוכר הספק מהם במה שזכר' מחדוש העולם כי לא נצטרך אחר זה לבקש באלו הדברים סבות ממין הסבות אשר יותנו בדברים הטבעיים וכבר התבאר כל זה מדברינו במאמר הה' והוא מספר מלחמו' יי' : כל, הנה כל אמרת השי' צרופה ר"ל שהיא נקייה מן הסיגים והדברים שילכו במדרגות המותר והוא מגן לחוסים בו לשמרם מהטעות ומהדברים בכמו אלו המקומות אשר הטעות מרחיק בהם האדם מהצלחתו האמתית ולזה נזכרו אלו השרשים הגדולים בתורה ובדברי הנביא' אל תוסף, על דברי השי' אך יתבונן בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלת בעיונם עד שהקהל מעליך כשלא יתן וכן הבאור תאמ' שהוא חסר מלה או מלות כך שלא יוכיח בך השי' אחר האלהים מעשות ככה מפני עצם מה שיגיעו לך מהרע וההפסד עד שתאמר הבל וכזב מזולת השארות כלל : שתים שאלתי אמר זה החכם מדבר אל השם יתב' שתי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש לאדם קנין השלימו' אם לא בחייו, שוא ודבר כזב הרחק ממני, בהשגותי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבר הבל שאין לו מציאות כאילו תאמר שיהיה העיון במציאו' הרקות וידמה שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב אל מה שהוא הבל או הפך זה והנה תקרה לאדם החקירה והעיון במה שאינו נמצא לחשבו שהוא נמצא אם מפני שבום המדמה אם מפני ספור כותב קרה לו אם מפני דעות ירמו בזה מזולתו והשאלה הב' היא שלא תתן לי עוני ודלות ברעות לקצר בדעות מה שאפשר לאדם השגתו ולא תתן לי ג"כ עושר לפאת להתחכם במה שאי לאדם השגתו אך השפיע לי בדעות המזון הראוי לשכלם לא פחות ולא יותר וזאת בהאמ' היא שאלה גדולה לא יתכן שימצא' אים יגיע אליה בלשפי' מן הב' אבל הוא ראוי שיבדל כל אחד מהאנשי' המעיינים בזה כחזקת היד, פן אשבע, להתחכם במה שלא אוכל להשיגו ואומר מי הוא השם ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שיושג אלא לשם ולזה תביא זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה מדבר בלתי נמצא כן כשאחייב לאלו' מהות בלתי נמצא כן ויביא זה לכפירה ולהאמין בזולתו ופן אורש ולקצר מהחקור במה שאפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה אל שלא אעמו' על חיוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאו' ויהיה קצורי סבה שאגנוב האלוה מהנמצאו' ואומר שאין שם אלוה כמו שהיה אומ' אפיקורוס וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי הנקר' בו אין לו מציאות ויהיה זה יות' קשה באופן מה ממה שיגיע מהפסד בסב' התחכם יותר ממה שראוי: אל

אבן עזרא

מי הוא שעלה שמים וירד כלומ' שיש בו כח לעלו' אל השמים הגבוהי' ולרדת אל הארץ שהי' לעומק לא הרענו בחכמתי, בחפניו כרי שיבין השומע כי חפניו וידיו הם רבונו או שכלו, כלו' שיאסוף הרוח שלא תהיה נושבת, מי צרר מים כאלו צררם בעבי המרומים לשמלה להמטיר על הארץ, כל אפסי ארץ שלא ימוטו, והאפסי' הם הקצוו' העומדות על בלי מה, מה שמו ומה שם בנו שידעהו בחכמתו, כי תדע אתה אותיאל אדם או בנו הגד לי שם אח' מהם שידעהו והטע' אני יכול לדעתו ואין בנבראים שידעו בחכמתו: כל אמרת אלוה צרופה, כענין אמרות יי' אמרות ט טהורות והם המצות הצרופות כזהב ה המזוקק והם חכמת יראת השם ואין ראוי להתעסק בזולתה, על כן אל תוסף על דבריו אתה אותיאל כענין לא תוסיף עליו ולא ת תגרע ממנו, פן יוכיח בך בעניין שעברת על מצות לא תעשה, ונכזבת תהי נכזב בהתעסקך בחכמה אחרת זולת חכמת מצותיו ונכזבת כענין בנים כחשים ונקראו כן ממרי' פיהשם, פ"א בן יקה בן יקהת עמים כי בשביל דוד כאמר לבן שלמה בן יקה וקהלת ואגור הוא כאש הגבר לאיתיאל בדבר הנשים והסוסים שאמר ארבה ולא אסור לבבי ואוכל, כי בער, איתיאל מתנחם אח"כ ואמר עשיתי כמי שלא למד חכמה ולא ידע דעת שחקים ובקש קהלת שידע במשפט להצדיק ולהרשיע בלא עדים ולא אמרה תורה אלא על פי עדים ועל זה נאמר בקש קהלת וגו' שיענה מן השמים ולא היה לו כן או אמר וכתוב יושר דברי אמת בשביל התורה כל אמרת אלוה צרופה אל תוסף וגו', ואני לא שאלתי דבר כגון ששאלתי דבר שלא היה לי לישאל כיצד היה לו למשה שעלה שמים וירד ואהרן שאסף רוח שנ' ויעמוד בין החיים ובין המתים ואליהו שצרר מים בשמלה ויהושע שהקים כל אפסי ארץ שמש בגבעון דום, מה שמו כי בניהם לא הגיעו לשמם ולדעתם אף אני שאלתי מהם, ועתה שתים שאלתי מעמך: אלוה, אל, שתים, ג' רבקים, עד תפלה: שוא, כמו שקר, ודבר כזב שלא אהיה עד כזב, וי"ו ועושר תחת או, הטריפני מן ויהי טרף בביתי, חקי הראוי לי לעמיד בו הנפש: וכחשתי זהו ואמרתי מי יי', כענין לא ידעתי את יי', ותפשתי שאשבע על הגנבה ואתפש בשבועת שם אלהי לשקר והתפישה בהזכרת השם: אל

וירד ג' פתחי' וסי' ויט שמים וירד דשמוא' , מי עלה שמים וירד, ויט שמים וירד דתלים: שם ו' פתחי' וסי' בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא, וביאורם ויקרא אברם שם בנו, ויקרא אברהם שם בנו, על שם שמר אדני ההר, וגם שם עיר המנה, מה שמו ומה שם בנו, ויהי שם בנו הבכור יואל: שתים ב' רפ' וסי' שתים הנה קראותיך, שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני: מאתך ה' וסי' נמס' בריש מלכים סים' ב' : מי יי' ב' דסמי' וסי' אשר אשמע בקולו, פן אשבע וכחשתי: ופן ה' וסים' ופן תשא עיניך השמימה, ופן יסורו מלבבך, ופן תדרש לאלהיהם, ופן ירך לבבכם ותיראו, ופן אורש וגנבתי ותפשתי:

אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָו פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃ דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ׃ דּוֹר חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם׃ לַעֲלוּקָה שְׁתֵּי בָנוֹת הַב הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן׃ שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקְּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וְאַרְבָּעָ לֹא יְדַעְתִּים׃ דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר בַּשָּׁמַיִם דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי צוּר דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃ כֵּן דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי אָוֶן׃

ל׳ אדניו ק׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ ג · ל׳ וחס׳ · ל׳ ל׳ · ג׳ בפסו׳ · ל׳ ד׳ בפסו׳ · ל׳ וחד ואשה המנאפת · ל׳

לָא תַלְשֵׁן עַבְדָּא לְמָרֵיהּ דְּלָא נִיצַעֲרָךְ וְתִתְחַיַּב׃ דָּרָא דַּאֲבוּהִי נִיצְעִיר וּלְאִימֵּיהּ לָא נִבְרִיךְ׃ דָּרָא דְּדָכֵי בְּעַיְנוֹי וּמִצְּאתֵיהּ לָא אִשְׁתְּזַג׃ דָּרָא דְּרָמוּ עַיְנוֹי וְגִבִּינָן מְנַטְלִין׃ דָּרָא דְּסַפְרֵי אִינוּן שִׁנּוֹי וְחִירְפֵי אִינוּן כֵּיבוֹי לְמֵיכַל מִסְכֵּינֵי מֵאַרְעָא וְלַעֲלִיבֵי מִן בְּנֵי נָשָׁא׃ לַעֲלוּקָא תַּרְתֵּין בְּנָן מְהַבְהֲבָן תְּלָת אִינוּן דְּלָא שָׂבְעָן וְאַרְבַּע דְּלָא אָמְרָן מִסְתָּא׃ שְׁיוֹל וְאַחֲדַת רַחְמֵי וְאַרְעָא לָא שָׂבְעָא מַיָּא וְנוּרָא לָא אָמְרָה מִסְתָּא׃ עַיְנָא דְּמַצְרְיָא לְאָב וְשָׁיְטָא קַשִּׁישׁוּתָא דְּאִימָּא נִיחַצּוּנֵיהּ עוּרְבָא דְּנַחְלָא׃ תְּלָת אִינוּן דִּגְנִיזָן מִנִּי וְאַרְבַּע דְּלָא יָדְעִית אִינוּן׃ אָרְחָא דְּנִשְׁרָא בִּשְׁמַיָּא וְאוֹרְחֵיהּ דְּחֶוְיָא עַל שׁוּעָא וְאוֹרְחָא דְּאִילְפָא בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְאָרְחָא דְגַבְרָא בְּעוּלֵימְתָא׃ הֵיכְנָא אוֹרְחָא דְאִתְּתָא גַּיַּירְתָּא אָכְלָה וּמְכַפְּרָה פּוּמָהּ וְאָמְרָה לָא עֲבָרִית מִדַּעַם דְּעָאתָא׃

ומצאתו ל׳ דור טהור בעיניו ומצאתו והוא חד מן מלין יחידאין נסבין ומ בריש תיבותא וסימ׳ נמס במסרה רבתא במערכת אות המ״ם בס״ד: ארץ ד׳ פתחין באתנחתא וסי׳ כי לא שלום ידברו, נוראות בצדק תעננו, תחת שלש רגזה ארץ, דור חרבות שניו: מים ג׳ פתחין באתנחתא ובסוף פסו׳ וסימ׳ באנו באש ובמים, ושם נהרות למדבר, ארץ לא שבעה מים, וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם, וב׳ זקפין קמצין וסימ׳ ארץ נחלי מים, יבשו אפיקי מים, ובלשון ארמי סימ׳ נחליא יבשין וכל אסף דכו׳ במ״ג פתחין וסי׳ דמסרי בריש: בלב ים ד׳ וסי׳ קפאו תהמת, והיית כשכב בלב ים, ותכבד מאד בלב ים, דרך אניה בלב ים:

אבן עזרא

ל׳ תלשן, בפסו׳ הזה תזהיר מן הרכילו׳ והזכי׳ עבד הבורח כי קשה מכל הרכילות: אל תלשן אל תגלהו ותודיעהו בלשונך והוא עבד הבורח מהאומות לארץ ישראל להתגייר שלא ישיבוהו לו שנ׳ עמך ישב בקרבך, עבד אל אדניו שיהיה אינם ישר׳ כענין לא תסגיר עבד אל אדניו וגם הזכיר שלא ילשינוהו אל אדניו, ואשמת וכבר אשמת בעבור שברח אליך לכנו׳ השם לחסו׳ תחת כנפיו: דור, דור, דור, דור, לעלוקה, מי דור אביו יקלל מצואתו לא רוחץ ר׳ דברי׳ אלה דבקים בפי׳ עם ר׳ בנו׳ והעד על זה דור אביו יקלל עין תלעג לאב לעלוקה כמו עוות וראוי להיות עקולה מן משפט מעוקל והיא תהפך כמו כשב כבש ירעף יערוף ושתים ושלש דרך אריכות, בנות תולדות כלומר שהשם הולידם וכן ב בנותיו והון טעמו ממון, פ״א כמו רב לך הונך, ליקהת מן יקהת עמים וטעמו לחבור אם ופי׳ יש דור שאביו יקלל וראוי לכבדו: לא יברך כי במלתו וראויה לברכה ויש דור שהוא טהור ונכבד בעיניו ומצואתו לא ר רוחץ כלומר ומי שלא יוכל לרחוץ את בשרו מצואתו ואיך ירחץ ל לבבו מרעתו ויחשוב שהוא טהור רמז ל למתגאים, חרבות העשוקים האביונים, לעלוקה כענין העקולים והעוותים שעושין הד׳ דורות יש בנות ותולדות ד׳ אשר בם ידיכם השם: שאול, שישליכו בו הדור המקלל ויענותו בלא עתם כענין מקלל אביו ואמו מות יומת, ועוכר רחם שיעכור הרחם פה הבטן ולא יולידו בעבור הדור שלא רוחץ מטומאת זנות ושלא יהיה לו בני׳ ולא יהיה לו זרע, וארץ לא תשבע מים באין מטר ויבשו זרועיה ויהיו מושפלי׳ הגאים והרמי׳ ברעב, ואש היא היורדת מן השמים לאכול הדור האוכלים העניים ועושקים האביוני׳ כאש שירדה עליהם בימי אליהו וכן ותצא אש מלפני יי׳ או האש רמז לאוס המייבש כאש ולא ירד הגשם והזכיר הלב והאם פעם שנית כי זה הדור הלועג והמקלל רע מהב׳ דורות ועין שתלעג לאב המיסר אותו ותבוז לחברת אם המיסרת אותו יהיה חלל ויקרו עיניו עורבי נחל שאין מרחמין על בניהן ולא יאסף לקבורה כי המכבד אותם יאריכון ימיו, בני נשר שירחמו על אבותם ובניהם: שלשה, דרך׳ כן, ג׳ דבקים, נפלאו נעלמו, ומחתה מן ומחיתי כעב וכן הפי׳ ד׳ הם שנפלאו ממני ולא ידעתי אותם בחכמתי, הנשר לא ארע איך הוא מעופף ברקיע באויר השמים והוא לא ידע אנה ימוח על הארץ, ודרך נחש איך יתכן ללכת על סלע בלי רגלים ואינו יודע באי זה מקו׳ יוכל לנוח, ודרך אניה בלבים המשתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאי זה מחוז יוליכנה הרוח, בעלמה בזנותו עמה שלא יירא מהשם בעברו על מצות לא תנאף ולא יתבונן סופו, ג״כ דרך אשה מנאפ׳ למה לא תירא מהשם כי הנשים בכלל האנשים וכאשר אכלה ומחתה מאכל מפיה כדי שלא תדע שאכלה כן תזנה ותכחש ואמר׳ לא פעלתי און והאד׳ ראוי להשמר ממנה, פ״א דרך הנשר שלא יעזוב אחריו דרך שיראה אד׳ מאין עבר וכן כלם אשה מנאפת יכול בעלה מכסה דבר בשתים ואחר בשלש ואחר בארבע: תחת

רלב״ג

אל תלשן, והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם ויסתכם ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתור׳ היא כמו עבד לש״י לסרתו בה בהגעת השלימו׳ בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא הש״י ותהיה לשממה והפסד מפני היותך מקל בתורתו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגונ׳ מהבנת דברי התורה בזה ה האופן החסר ידמה אל הדבור שמקלל הוריו אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בכבר מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם וכן הענין בזה המעיין עם התורה כי לו היה נותן כבוד לדברי התורה היה מעמיק בהבנתם באופן ראוי ויאמר בזה מהטעות בדבריה אך הו׳ מקל בדברי התורה עם רוב הטובה שהיא משפעת לו במוסר ו וברעו׳ עד שהיא תגדל נפשו ותזונה מהמזונות אשר תקנה בהם ה החיים הנצחיי׳: דור טהור, ואמ׳ ממשל על מי שנכנס בעיונו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעיניו ולא רוחץ מטנוף והלכלוך היות׳ מגונה והוא הצואה שירגישו בעיפושה כל הקרובים אליו וכן הענין הזה בשוא כי השוא ודבר כזב א אכל מזון הנפש הוא כמו הצואה אכל מזון הגוף כי הגוף יזון מ מהמזון והמותר שלא יאות ליזון ממנו הוא הצואה והנפש תזון מהדעו׳ ותקח האמת ותשליך השקר כי לא יאות להזון ממנו ואמ׳ ממשל על מה שיתחכם יותר ויעיין במה שאין דרך לו השגתו שזה דומה לענין הדור שהוא עז פנים: דור שרמו עיניו ועפעפיו ינשאו בהפך מה שיעשה הבינון והיא מדה מגונה מאד מביאה לחטאים גדולים וכן זאת התכונה מביאה ברעות בחטאים כמו שקדם: דור חרבו׳, ואמר ממשל על מי שירצה וגנב ותפש שם אלהיו שזה דומה לו הדור ששניו הם כמו חרבו׳ לחתוך ולהשחית הדברים ומזוכות מתלעותיו והם השני׳ הטוחנו׳ הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ ולכלות אביונים ממין האדם וכן זה ישחית בזה כל עניני הדעות כי יתערבו בקלות ברעותם יחסרות ואולם החכמי׳ לא יתכן שיזוקו בכמו אלו הדעות הנפסדות ואמר עוד ממשל על עוסם אכלו והשחתו בזה הדעת הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיד לא ישבע כי ימצאו שתי בנות לעלוקה והיא התולעת הנקר׳ אה״טוגי׳ בלע״ז שהו׳ מוצץ הדם מן האדם לא ישבע עד שיתמלא ממנו מלוא כפלא ואחר יפול ויקיא הדם ואחר כן ישוב תמיד להתמלא בזה האופן לא ישבע וכל א מאלו השלש יאמרו הב הב לא תשבענה: לעלוקה, הב הב לא תשבענה ג׳ הנה אשר לא תשבענה וד׳ שלא אמרו הון די הון הא׳ היא שאול והיא ההיולי הראשון ודמהו ל המטה המוחלט להיו׳ מציאותו החסר שבמציאות היסודיו׳ והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורו׳ א׳ אחר אחת וכן עוכר רחם והוא ההריון כי אז יעכור הזרע ברחם ועוכר פי רחם והוא לא ישבע מצד טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבעה מים לזון הצמחים כי אם ימטר עליה תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירבה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יסורו מלהתהוו׳ במקורותיה ואולם הד׳ היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמרה הון כל מה שיתמיד להמצא אכלו מה שאפש׳ שיבער בו האש וכן הענין באלו הדעו׳ הנפסדות אשר יקרו מפני הדלות ברעות כי הם לא יסורו מלהשחית האנשים כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם: עין תלעג לאב, ואחר שהשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטועה בכוונות התורה מצד הקלות בה והוא אשר המשיל ברור אשר אביו יקלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והוא התורה ותבוז לקבוץ האם והיא ג״כ דברי התורה שלא ייטיב העיון במה שיתחייב מדבר דבר מדבריה ומקבוץ דבריה והסדר שלהם קנתם עם קצת עד שיהיה זה סבה ל שיטעה בכוונותי יקרבו העין ההוא הצפות הדורסי׳ הממהרים לבא אליה בקלות ר״ל שפתאום יבא אליו כמו שהעיר באמרו פן יקללך ואשמת אמ׳ ממשל על זה הענין מהחקל בדברי התורה עד שיטעה בדבריה שלא יורגש בתורה אי זה הדרך עבר בה שהוביליהו אל זה הטעות: ג׳ המה נפלאו ממני דרכיהם ואינם משאירים רושם בדרך ההוא, וד׳ הם שלא ידעתים והנה הד׳ יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והראשון הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא ודרכו לטרוף טרף, והשני הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההוא דרכו אשר דרך בה אך תכלית דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש, והשלישי הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה דרך עברה האניה שטבעה בים, והרביעי הוא דרך גבר בעלמ׳ שהיא בעולה שלא יוכר בה אך הוא הפחית מעלת הדרך ההוא בזה המשגל המגונה עד שתשוב זאת העלמ׳ מגונה בעיניו אשר היתה חביבה ויקרה בעיניו וכן הענין במי שדרך בחקירותיו בדברי התורה זה מנהג החסר כי הוא ימצא בהם בזה האופן המגונה דברים מגונים תשוב להיות אצלו מגונה תחת אשר היתה יקרה: כן דרך אשה, ולזה המשיל זאת העלמה לאשה מנאפת והיא גם כן דרכה שתנאף ותקנח הערוה ואומרה לא פעלתי און ואמר עוד ממשל על מי שיכנס בו אוכזב בעיונו: תחת

רש״י

אל תלשן עבד · ל׳ תמסור דין על אדם לבעות עליו להקב״ה ואפי׳ הוא רשע אשר אביו ר יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו · וראיה לדבר מהושע בן בארי כדאיתא בפסחים בפ׳ האשה שהלשין את ישראל ואמ׳ החליפם באומה אחרת אמ׳ לו הקב״ה קח לך אשת זנונים: דור מה רמו עיניו זה גסות הרוח: דור חרבו׳ שניו החונכו׳ · מתלעותיו · שניו הפנימיות׳ ומאכלות סכינים: לעלוקה תאנים כתר כתמימו לאדנו ם שהוא ערבו · והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד וכן במדרש תלים לאדנו כן ם שפותר שתי בנות גן ערן וגיהנם א א אומרת תכו לי צדיקים וזו אומרת תכו לי רשעים · וארב׳ לא אמרו הון · הרבה יש לנו: עוכר רחם · תשמיש · ליקהת אם · לקמטים הנקבנו׳ וקהו בבני אמו · לשון יקהת עמים קבוצת עמים והיו״ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן · יקרוה לשון תנקר · כזרת הכור כורייור בלע״ז · יבא העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה בה · ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה בה · העורב אכזרי הוא כמו שנ׳ לבני עורב אשר יקראו והנש׳ רחמני שנאמר ישאהו על א ברתו: ככל ממני · כבסו משלכו מעיניו ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין כהבתר מן העין: ואחת כופה פיה למטה כדרכו׳ כאשר יאחז הבליעת ...

תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־תוּכַל שְׂאֵת׃ תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־לָחֶם׃ תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ׃ אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים׃ כח הַנְּמָלִים עַם לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם׃ שְׁפַנִּים עַם לֹא־עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם׃ מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ׃ שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת׃ ל לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־כֹל׃ זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ־תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ׃ אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם־זַמּוֹתָ יָד לְפֶה׃

ד׳ ר״פ · ד׳ מל׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד לשככים · ב׳ ויתן לחכיל · ל׳ וחס׳ · ב׳ ענג · ב׳ חד חל׳ וחד חס׳ ודגש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

תְּחוֹת תְּלָת רְגֻזָא אַרְעָא וּתְחוֹת אַרְבַּע לָא יָכֵיל לְמִסְבְּרָא׃ תְּחוֹת עַבְדָּא כַּד נִימְלוֹךְ וְטַפְשָׁא יִשְׂבַּע לַחְמָא׃ וּתְחוֹת שְׂנוּאֲתָא דְּהַוְיָא לְגַבְרָא וְאַמְתָא דִּי יָרְתָה לְרִבּוֹנְתָא׃ אַרְבְּעָא אִינוּן דִּזְעִירִין בְּאַרְעָא וְהִנּוּן חַכִּימִין וּמְתַחְכְּמִין׃ שׁוּמְשְׁמָנֵי לָא עָשִׁין עַמְהוֹן וּמְתַקְנִין בְּקַיְטָא מֵיכַלְהוֹן׃ וְחַגְסֵי דְּעַמְהוֹן לָא תַקִּיף וְעָבְדִין לְהוֹן בֵּיתָא בְּקַתְאָרֵי׃ וְקַמְצֵי דְּמַלְכָּא לֵית לְהוֹן וּמִתְכַּנְשִׁין כֻּלְּהוֹן כַּחְדָא׃ וְאַקְמְתָא דִּמְסַכְּכָה בִּידַיָּה וְעַמְרָא בְּבֵיתָא דְּמַלְכֵי׃ תְּלָתָא אִינוּן דְּשַׁפִּירָן הֲלִיכַתְהוֹן וְאַרְבְּעָא דְּשַׁפִּיר מְהַלְּכִין׃ אַרְיָא גִּיבַּר בִּבְעִירָא וְלָא הָפִיךְ מִן כָּל מַרְעָם וְאַכְּבָא דְּמִזְדַּרְכֵיל בֵּינַת תַּרְנוֹגְלֵי וְתַיְישָׁא דְּאָזֵיל בֵּית גִּיוֹרָא וּמַלְכָּא דְּקָאִים וּמְמַלֵּל בֵּית עַמְּמֵיהּ׃ לָא תִּיתְרוֹרֵם וְלָא תִיטַּפַּשׁ וְלָא תְוֹשִׁיט אִידָךְ לְפוּמָךְ׃ דמן

ימלוך ד׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ וארניה בן חגית מתנשא · ועתה חנה ארניה מלך · כי מלוך תמלוך וקמה בידך · ובחמה שפוכה אמלוך · תחת עבד כי ימלוך : לארבה ב׳ וסימ׳ ויתן לחסיל יבולם · מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו : בהכלי ב׳ וסימ׳ ענג · שממית בידים תתפש : מיטיבי לכת חד מן ט׳ חס׳ בליש׳ הטבה וסי׳ נמסר ביחזקאל כוף סימן ל״ג : בבהמה ו׳ דגשים וסימ׳ נמסר בסדר נח : ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדכר וגחך · וביאורם נמסר בירמיה סימן ח׳ :

רש״י

שממית ארניו״א בלע״ז · בידי׳ תתפש · בידיה היא אוחזת ומתדבק׳ בכותלים · מטיבי צעד · הולכי׳ ומכליחי׳ בגבורתם : זרזיר מתנים או תיש לא ידעתי מהו · ולפי המשמע הוא חיה תשושה מתני׳ : מלך אלקום לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו · ומדרשי אגדה פותרין · תחת כרשיות אלו של ארבע דברים כנגד ארבע מלכיו׳ לפי שמלחמה מה זלתן על ישראל בעון שעברו על מה זה חומשי תורה הזכירם תחת ו׳ כעמו׳ · שאול ועוכר רחם · שאול מלכו׳ בבל של נבוכדנצר הרחיב כשאול נפשו · ועוכר רחם זו היא מדי שבומיה׳ עכרו רחמי׳ מישראל של׳ לה אמיר להרוג ולאבד · ארץ לא שבעה מים · זו יון שלא שבע מלגזו׳ גזירות ושמדות על ישראל · ואש לא אמר׳ הון כנגד עשו שע׳ בהמה בוערת על ישראל שאמרו לא אמיר טף ונשים ביום אחד · וכן דרך הנשר זו בבל הנשר הגדול ארך האבר · כחש זו מדי · דרך אניה בלב ים · זו יון שהיא קלה בגזרותיה · דרך גבר בעלמה · זו רומי שאמר׳ לעולם אהיה גברת · כן דרך אשה מנאפת זו הרעה גרמה להם לכנס׳ ישרא׳ שאבה בע״ז וכרי הוא ה התורעבות לבא לה׳ ואמרה לא פעלתי און · כדאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי · רגזה ארץ · ארץ ישראל · תחת עבד · זה נבוכדנצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו · כדגרסי׳ באחלק · ונבל כי ישבע לחם זה אחשורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום · שנואה כי תבעל · כנגד יון · ושפחה כי תירש גבירת׳ זה עשו שהיה לו לעבוד ליעקב והפך הדבר · הנמלים עם לא עז · זו בבל של׳ הן ארץ כשדים זה העם לא היה · ויכינו בקיץ לחמם · נבוכד נצר ע זה בכור אחד להלא ביומי מרודך בלאדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכת׳ בה שלם לחלכא ח חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכד נצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וכברו לו מה שעשו אמר להם אלהא רבא קריתוליה וכתיבתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו ב ב׳ בשביל אותה מרוצה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה : שפני׳ עם לא עצום · זה מדי וכרב׳ · וישימו בסלע ביתם שבנו בית המקדש · שממית בידי׳ תתפש זה עשו של׳ והורדים ידי עשו · בהכלי מלך שנכנס להיכל׳ מלך והחריבו · ליש גבור בבהמה · זה נ״כ של׳ עלה אריה מסובכו · זרזיר מתנים · זו מדי וכרש שזרזו מתניהם והרגו לבלשצ׳ ונטלו מלכות בבל · או תיש · זה יון שנקראת תיש של׳ והצפיר הצעיר הוא מלך יון · ומלך אלקום עמו · זו אומת רומי ש״א ז׳ חבי ואכבי׳ עורי אין ג״ב לעמתו · אלקום · אין עומד עמו : אם נבלת בהתנשא · אם נתנבלת ע׳ חברך שחירפך ונרבית את עצמך מוכך להנשא ברב׳ · ואם זמות · בלבך להתקוטט · שים יד על פה ושתוק · כי

רלב״ג

תחת ג׳ · כי תחת שלש חרדה ותחת ד׳ לא תוכל לסבול הא׳ הוא תחת עבד כי ימלוך כי איננו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכזב והשוא ויגיע אל השכל אך ראוי שירחה ויוכר ויגיע אל השכל האמת לבדו והנה השקר הוא כמו עבד ומסרת למצא האמת והב׳ הוא תחת האיש הנבל שמרדף חברת הרקי׳ כי ישבע לחם כי איננו ראוי לכך כי דרכו זאת ראוי שתביאהו אל הרלות והעוני עד שיחסר לו לחם ושמלה כאמרו ומרדף רקי׳ ישבע ריש מפני שאינו עושה ב בישובו של עולם וכן הענין בשוא ודב׳ כזב שאינו נישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאי׳ והשלישי תח׳ שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם ל האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל ה השכל כי הם שנואים אל השכל והד׳ תחת שפחה כי תירש ג גבירת׳ ותשוב הגברת משרתת לה כן הענין בשוא ודבר כזב עם השכל כי הדעת ה הכוזבת היא כמו ש שפחה ומשרתת אל ה האמתית כמו שזכרנו והיה ראוי שינחל ה השכל הדעת האמתית ושפחתה תוציאנה מ מהחברה עם השכל בכא׳ן הפכו אחר ל לשכל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן ש שאמר ושפחה כי תירש גבירתה והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות יי׳ שההצלחה תהיה לשכל במושכלות הרבות אשר השיג מהנה שהם בו אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיה כורת האחדות המגעת מכללו׳ המושכלו׳ דבר שאינו כן ויפסיד בזה זאת ההצלח׳ הנפלא׳ המגע׳ לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבואר מאד ממה שביארנו מאלו העמוקות בא׳ מספר מלחמו׳ יי׳ ואמר עוד ממשל על העשיר בדעת שיתחכם יותר שני משלים במשל הראשון באר שהחכמה היא ממה שראוי שילוה אין הקוטן : ארבעה · ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמים מחוכמים ביאור על שאר הבעלי חיים להורות כי החכם צריך שיהיה קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקור בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להשגתם ובזה ישמר מההריסה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שפלותו ושדעתו קצרה להשיג זה הראשון הם הנמלים שהם עם לא עז ביחס ל שאר ב״ח ואף על פי שהם תקיפים ביחס גודל גופם כי הם נושאי׳ בפיהם כפלים רבים ממשקלם והם מתחכמים להמציא הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו להם וזה ממה שיעיר החכם שלא יתגדל בחקיר׳ כי אם בעת שיתכן שימצא לו כל שכן שאין ראוי שיתחיל בחקירה שלא יתכן שתמצא בעת מהעתים וכבר זכר שלמה במה שקדם אופן חכמת הנמלים במה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השני הם שפנים שהם עם לא עצום ובחרו לשום בסלע ביתם ובמקום חזק משכנם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף וחכמה להשיג אמתתו לא במה שיהיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחהו בה מעליו : מלך אין לארבה · הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיותם לו למזון וזה ג״כ הערה לחכם שלא יתגדל לחקור במושכלות רק בעת הראוי ובשיעור שמוכל עליה׳ : שממית · והוא העכבים היא ג״כ בריה קטנה ובחכמת׳ תעשה בידיה יריעה היא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתם מהב״ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכר בספר ב״ח והיא באה ג״כ בהיכלי מלך ומשם חפרה תוכל לה · וזה ג״כ הערה לחכם שלא יירא מחקור בדברים הגדולים אשר אפשר לו לעמוד על אמתתם כמו השממית דרך משל לא תירא מלבא בהיכלי המלך אחר שסבר תוכל להשיג משם די טרפה ואפשר שנאמר כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמתה תטעה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתים המנקים אותם יריעות העכבים אך יכברו׳ ויכירו׳ וזה קרה לה מפני הרסה לבא בהיכלי מלך והיא אינה ראויה לבא בהם וכן הענין במי שיתחכ׳ יותר ר״ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרו׳ לעצמו ההפס׳ והמשל הב׳ זכר בו ג׳ הנה מטיבי צעד ר״ל שהם ממהרי התנועה לכל הדברים מזולת שיבררו הראוי מהבלתי ראוי וד׳ הם מטיבי לכת בדמיון הקודם בב׳ הראשונים והנה הבדיל הד׳ מן הג׳ להתיחסו יותר ל הנמשל והוא העשיר בדעת המתחכם יותר מהראוי לו הא׳ הוא ליש שהוא גבור בבהמה והוא רץ לטרוף או זה ב״ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחו על גבורתו וכבר יקרה לו מזה רע בעתים מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורי׳ הב׳ הוא זרזיר מתני׳ והוא הכלב הדק המתנים שיוליכוהו הצידים לצוד ועניינו ג״כ שימהר לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב״ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרבה מהרע וההפסד והג׳ הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד׳ הוא המלך שאין תקומה עמו לא׳ ממי שנלח׳ עמהם כי כמו זה המלך יתעורר תמיד לרוץ להלח׳ לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלח׳ לו אם לא ויביאהו זה להלח׳ תמיד כמו שקרה לאלכסנדר עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקרה לעשיר בדעת כי הוא נשען על חכמתו ולא יתישב מתחלה במה שיחקור אם הוא ראוי ושיחקור בו אם לא ולזה יפול בזה הטעו׳ אשר יגרום לו הפסד רב : אם נבלת · ולאית מתבונן מה שיחקור בו הנה הסבה בזה הוא גאותך שנשענת על חכמתך שתמצאהו ולא השתכלת תחלה אם יתכן לך לעמוד על אמתתו אם לאו אם היה שיתכן לך זה לא הסיבות תחלה מה שראוי שיהיה מוכן לך להעמידך על אמת׳ החקיר׳ ההיא או יהיה הרצון באמרו אם נבלת אם נפלת כי הגאוה בחכמה היא סבת הנפילה כמו שקדם ואם זמות יד לפה ר״ל שאם חשבת לחקור בא׳ מהדרושים הגדולים לא תמהר להכנס בזאת החקירה מנע עצמך מזה עד התישבך אם גם לך פתח להכנס ממנו בזאת החקירה ולא יד לפה ל״י המשל כי החושב לדבר אין ראוי שימהר עד שיתישב בדברי׳ ההם אם הם ראויי׳ אם לא אך ישים ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או ירצה בזה ואם חשבת מה שתצטרך בעבורו לשים יד לפה והוא הטעות שיקרה לך בהשגת השי׳ אשר יביאך לכחש בה הנה סבת זה היה ג״כ בהתנשאך כי גאותך סבבה לך להכנס בזאת החקירה אשר אין לך דרך להשגתה ולזה הוכילה אותך אל הטעות הנפלא לכחש בשי׳ והנה אמר יד לפה בדמיון מ״ש איוב אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי וזה כי מה

אבן עזרא

תחת · בעבו׳ רגז הארץ רמז לעם הארץ : תחת עבד · שהמליכו השם עליהם בעבו׳ חטאם ואיננו מרחם על משלו ירגזו העם · ונבל בהיות שבע ומושל בעבור פשעם · ותחת אשה כאם׳ היא בעולה כי תשנ׳ את שוכניה שמאסוה ולא יכילוה על כן יפחדו ויתכן שנבעלה בעבור עון שוכניה · ושפחה שהיא יורשת גבירתה ומושלת עליה בגלל פשע הגברת על כן ראוי לאדם ל להשמר מעון ולא י ימשלו הנבזים על ה הנכבדים : ארבעה · חמשה פסוקים דבקי׳ · קטנים קטנים מן הנבראים בארץ · מחוכמים והשם החכימם לעשות כן : לא עז · שאין כח בהם · ויכינו · מאכלם כפי יכלתם : לא עצום · טעמו רב כמו ויריבו ויעצמו · בסלע ביתם להסתר שם : חוצץ · פועל עומד כמו יורד כמו חרמיו חוצצו כלו׳ נקבצו ונאספו כענין כי מלאו ימי וכן ויצא חוצץ יצא מאוסף ו ומקובץ כענין אסף החסיל · פ״א מן חצצון תמר : שממית · שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות והעד שהיא חיה בידי׳ תתפש כלומר שתופשת מה שיתנו לה והיא נמצא בהיכלי מלך בעבור חכמתה ואלה הד׳ הם מחוכמים והנזכר ראוי ללמוד מהם דרך ארץ : ג׳ · ה׳ דבקים ג׳ וד׳ דרך אריכות · צעד ולכת כפל כלו׳ שהולכים בנחת · ליש ייטיב לכת בעבור שהוא גבור ואיננו מפחד מבהמה כאריו׳ ונמרים ודובים ולא ישוב מפני כלם כי הוא גבור מכלם : זרזיר · שם חיה כמוך למלת מתנים כלומ׳ זרזיר ממתנים והזכירו כי הוא קל ברגליו וייטיב לכתו כי בעת הבורך יוכל להשיג טרפו · פ״א דבורים · פ״א נשר · או תיש ייטיב צעדו בלכתו ט הצאן לא תעבורנה לפניו והענין כעתודים לפני צאן · אל אוכנו לשון פיום · קום פעול כמו שוב לב כלומר שאין אח׳ קום להלחם עמו או ייטיב צעדו כי בעבור שדקו אין שטן מ׳קם כנגדו : אם נבלת · לנגד איתיאל ואוכל דבר ואם זמות שים יד לפיך ול תדבר · פ״א אם נבלת המלה לשון עבר תחת עתיד והטעם אם תהיה נבל כלו׳ אם תעשה נבלה בעת שתתנשא למלוכה או אם זמות וחשבת לעשות נבלה שים יד לפה ולא תעבור המזמ׳ · פ״א ואם עברת שחשבת להתנש׳ לפניו ואם זמות שים יד לפיך · פ״א אם נבלת חשוב בלבך בהתנש׳ בעזר הבור׳ ואם זמות בעבו׳ רשעך שים יד לפה : מיץ

מיץ ב׳ פרשים האחד אפס המץ והשני ימצו ויצו והשלישי למען תמוצו ומיץ החלב והאף הטעם בהמץ אחר מאלה יצא מהם הדבר העומד בכח לצאת על ידי מעשה כחמאה והדם ואפים יקראו נחרים בעבור שיראו בהם וטעמו כן מיץ אפים שיחרה אפו בכל עת כאילו ימיצנו המיץ יוציא ריב כלומר שיריב עם בני אדם ורצה לומר הזהר מן הנבלות כי היא גוררת הכעס והכעס גורר המריבה: דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו, בתחלת הספר הודיע כי יסרו אביו על החכמה וספר כאן שיסרתו אמו בת שבע אחר מות אביו ללמדו חכמ׳ להתרחק מן הנשים ומן היין כי הם סבת הרע והפשע ובעבור חכמת׳ וגבורה שבח האשה החכמה עד אלפא ביתא להיות לזכרון, למואל הוא שלמה ויתכן שנקרא כן כי בימיו היה להם אל אחד ולא עבדו לפסילים ג״כ נקרא העומד על כסאו עמנו אל: ודרכיך, עומד במקום שנים, למחות מן מחיתי, מלכין נון תחת מ״ם כמו לקץ הימין לא יאמין בחיין, אי כמו אין ופעם בחירק כמו אי נקי כלו אין נקי, חלוף שם דבר מן כליל יחלוף יגזור וכן הפי׳ דברי למואל המלך דברי משא ונבואה הם שיסרתו אמו, מה ברי טעמו מה אתה נחשב ברי ובר בטני שאני ילדתיך, נדרי שנדרתי בעת לדתי אותך אם אמלט מצירי יולדה על כן יסרתיך שלא תתן לנשים חליך ואל תתן דרכיך למחות דרכי המלכים כלומר שלא יהיה מנהג לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר פן ישתה כל אחד מהם וישכח מה שפי׳ מחוקה על ספר, עוני שאחרים ענו אותו: רישו, שהיין משמח הלב על כן עמלו לא יזכור עוד בהתעסקו ביין, למ״ד לאלם כמו בעבור, בני חלוף בני תמותה בעבור משפט המות ואמר שיחקרו עליו היטב: אשת חיל מי ימצא, חיל ממון כמו אשה שתקנה חיל וממון בחכמתה מי יוכל למצוא, מכרה מן תמכרו מאתם: בטח בה, בעבור שתכין ושלל שהיא קונה, לא יחסר הבעל על כן יבטח בה: גמלתהו, תטיב לו גמול טוב בעבור שבטח בה ולא גמלתו רע: דרשה, לקנות צמר ופשתים, בחפץ כפיה כאילו הכפים חפצות לעשות והפך זה כי מאנו ידיו לעשות: כאניות

כי מי שנתפתה בכמו זה לא יוכל להוציא מפיו שבושו כי ישחיתוהו שאר החכמים המלמדים בם׳ ולפי זה הפי׳ שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מחשבתי יהיה הרצון באמרו אם נבלת בהתנשא אם לאות למצוא מה שראוי שתמציאהו הנה זה הלאות יגיע לך בעבור התנשאך ובאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיוכן להישיר אל השגתו וכן אם זמות וחשבת מה שתכנתר׳ בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו החכמים מום דעתך כי כחשת לאל ממעל והנ׳ זה הגיע לך בעבו׳ התנשאך בחכמתך ולזה השיאך לכך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנם היה שבקצת החקירו׳ הגדולו׳ ימצא לאדם פתח אחר היגיעה הרבה ובקצת לא ימצא לו פתח להכנס בהם ולזאת הסבה הישירנו שיתישב האדם תחלה בחקירות הגדולו׳ אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו שתמצא בדברים הטבעיים אשר ילכו מדרגות המותרות שמקצת׳ יוציאו האדם תועלת ומקצתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיחשוב במדרגת המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקצתם ימצא אחר הישוב פתח ודרך להכנס בהם ויושגו בהם אחר היגיעה דברים היקרים מאד ובקצתם לא ימצא להם פתח להכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו דרושי׳ גדולים ויקרים מאד אפשריי ההשגה לאדם ודרושים אחרים למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האדם אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר״ל איך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירו׳ גדולות ויקרות מזאת לאין שיעו׳ וזה ממה שיחייב לאדם התישבות בדברי׳ אשר יחקו׳ בהם אם ימ לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתבררו לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושים אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה: כי מיץ חלב, והנה הדברי׳ הטבעיים אשר ימצא בקצת מותריהם תועלת ובקצתם לא ימצא הם אלו שזכר ודומיהם והוא שממיץ החלב שהוא מותר הבהמ׳ יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהבהמה וממותר מיץ האף יוציא האדם דם בהגיעתו בו להוציאו וישחית בזה עצמו וממותר הכעס אשר ראוי שיעזב ויונח יוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השחתות והפסדים רבים: ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאור בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדברינו בביאור: דברי למואל, הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך כדרך אמרו בתורה והוא כאן לאל עליון ר״ל שהוא היה לאל מלך כי י״י משחו ודברים מיוסרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרם בזה הספר להיותם רבי התועלת ודומה שכבר אמר לה שלמה שתשאל ממנו ויעשה חפצה והיא אמרה: מה ברי, מה אבקש בני אשר גדלתיך ומה בן בטני שהיית במעי בהיותי מעוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מי שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע״פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר״ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך כמשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אהובו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד לי׳: אל תתן לנשים, כחכה אשר לך בדריסת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשי׳ יקיר האדם מהשקידה על החכמה ויהיה לבו שוגה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות העצות והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי שירצה לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי ההתמדה עם הנשים תמנע התישבות באלו המועצות והמחשבות: אל למלכים, אתה בני שהוא למואל אל יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכים אוהבי התענוגים שרודפים שתיית היין ושואלים איה שכר לשתותו כי אין למלך כמוך שהוא לאל נכון לעשות כן: פן ישתה וישכח, מזה הדין הבא לפניו בתורה ויהיה זה סבה אל שישנה דין כל בני עוני אשר הוא חטא נפלא כי בו בכלל חטא הטיית המשפט וחטא קביעת העני נפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שינוי דין כל בני עוני שלא יתחדש מזה ג״כ שינוי בדין העשירים אבל זכר מה שיתחדש יותר מהרע מזאת התכונה כמנהג המוכיחים ובכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הכללות בזה הספר: תנו שכר לאובד, הנה השכר והיין אינו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח המר נפש מרירותו: ישתה וישכח רישו, והאובד עמלו לא למלך כי הוא ראוי שיזכור הדינין אשר ראוי שישיב בהם הבאים לפניו: פתח פיך לאלם, ר״ל לאשר יבאו לפניך לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ודינו ראוי שתפתח פיך להישירו להגיד דברי ריבו והנה האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמורה שיאמרו הפך מה שבלבם וראוי לשופט השלם שיסבב שלא יפקד מהם משפטם מצד חסרונם בדבור ובהגדת ענייני ריבותם: פתח פיך, בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדם: אשת חיל, הנה חתם זה הספר בתואר החומר המשרת אל השכל שרות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקראה אשת חיל מצד שלמות כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו ממנה מהסבות המוחשות ואמר שהוא קשה ההמצאה ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה: בטח בה, הנה לב בעלה בטח בה שתמצא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל: גמלתהו טוב, כל ימי חייה גמלתהו טוב והכנעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו: דרשה צמר ופשתים, להיות טווה בהם למה שיצטרך לביתה מהלבוש ועשתה זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח ואמנם אמר זה לפי שהמגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקונים רבים קודם הגיעו אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים החומריים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר החוש והמוחש: היתה

ומיץ ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד: ברי ב׳ בתרי ליש וסימ׳ מה ברי ומה בר בטני, אף ברי יטריח עב: מה כ״ד בסגול וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: מלכין ל׳ ודרכיך למחות מלכין, והוא חד מן כ׳ מלין דמשמשין נ׳ אריך בסוף תיבותא וסי׳ נמס׳ במסרה רבת׳ במערכת אות הנ״ון בס״ד:

לא

בִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב:

א דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ: מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי: אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין: אַל לַמְלָכִים לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר: ה פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי: תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ: יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד: פְּתַח־פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־בְּנֵי חֲלוֹף: פְּתַח־פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן:

י אֵשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ: בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר: גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ: דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ:

וּמַן דְמַיְיצָא חֲלָבָא נָפְקָא הָאֵיוְתָא וּמַן כִּיבוּשָׁא דְרֻגְזָא נִיפּוּק דְּמָא וּמַן חַרְיָינָא דְאַפֵּי נִיפּוּק דִינָא:

מִילוֹהִי דִלְמוּאֵל מַלְכָּא נְבִיוּתָא וּמַרְדּוּתָא דְרַדְאַתֵּיהּ אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת לֵיהּ: מַן בְּרִי וָוֵי בַּר כַּרְסִי וָוֵי בַּר נִדְרַי: לָא תִתֵּן לִנְשֵׁי חֵילָךְ וְאָרְחָתָךְ לְבַנַּת מַלְכִּין: אִיזְדְּהַר מִן מַלְכֵי לְמוֹאֵל מִן מַלְכֵי דְשָׁתִין חַמְרָא וּמִן שִׁלְטוֹנֵי דְשָׁתִין שִׁיכְרָא: לָא תִשְׁטֵי וְתִטְעֵי הֲוָונָךְ וְתִשְׁנֵה דִינְהוֹן דְכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַנְיֵי: הֲבוּן שִׁכְרָא לַאֲבִילֵי וְחַמְרָא לִמְרִירֵי נַפְשָׁא: וְנִשְׁתֵּה וְנִטְעוֹן מִסְכֵּינָתְהוֹן וְשַׁחֲקִידְהוֹן לָא נִזְכְּרוּן תוּב: פְּתַח פּוּמָךְ לְהָלֵין דְלָא מַסְטוּ דִין וְדוּן לְכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַוְלֵי: פְּתַח פּוּמָךְ וְדוּן צִדְקְתָא וְדוּן לַעֲנְיֵי וְלַעֲלִיבֵי:

אִתְּתָא כְּשִׁירְתָא מַנִי יַשְׁכַּח יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טַבְרָתָא: וְתָכִיל עֲלָהּ לִבֵּיהּ דְבַעֲלָהּ וְלָא מִתְבַּזָּה וְלָא חַסְרָא: פָּרְעִיתֵיהּ טַבְתָא וְלָא בִישְׁתָא כָּל יוֹמֵי חַיָּהָא: תִּבְעַת עַמְרָא וְכִתָּנָא וְעָבְרַת הֵיךְ צִבְיָינָא דְאִידָהּ: והות

לאובד ב׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ אם אראה אובד, תנו שכר לאובד: פתח ד׳ וסי׳ ויאמר פתח החלון קדמא׳ פת׳ לבנון דלתיך׳ פתח פיך לאלם, פתח פיך שפט צדק: ורחוק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ו: חייה ג׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה, ויחיה ותגדל עמו, גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה, מציע׳ חס׳:

רש״י

כי מיץ חלב, כי כאשר תצא חמאה על ידי מיץ חלב, ודם על ידי מיץ החוטם ואחר מדיי כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס: מיץ, כתוש׳ פרימדור״א בלע״ז כמו וימץ טל וגו׳. ורבותי׳ פירשו אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול שניקותיך לרבך ואפי׳ כראהו לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מכובד. ואם זמות אם שמת זמם על פיך וחכמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשואל דבר הלכה תתן יד לפה ותלכם שלא תדע לענות כלום: בני, כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא הבינו׳ מהר ואתה מתכבל עליו קושיותיו מכיך אחר זמן הלכות רבות והוראות: דברי למואל מלך, דברי שלמה המלך שאמר למו הקב״ה כלומר בשביל שהמה כנגד הקב״ה: למואל לאל כמו למוכי דברים לשמו של הקב״ה שאת המלך: המשא אשר יסרתו אמו, כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניס׳ לו כמה מיני זמר וכעור כל הלילה וישן לאחרת עד ד׳ שעות כדאיתא בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שנינו על תמיד של שחר שקרב בד׳ שעות ונכנסה אמו והוכיחתו כל המשא הזה: משא אשר יסרתו אמו, משא של משל שיסרתו אמו: מה ברי, מה את עושה והגדת שאתה בני ולא בן אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו: בר בטני, כל נשי אביך כיון שנתעברו היו שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שתשמיש יפה כל שעה חדשי׳ אחרונים: למה בר נדרי, כל נשי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכו׳ ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתור׳: לנשים חילך, כחך: אל תתנם: אל למלכים למואל, אין זה דבר הגון למלכים שהם לאין בה: למואל כמו למוכי: אל למלכים שתו יין: אין נאה להם להשתכר: או שכר, כמו אין שכר: מחקק הכתו׳ בתור׳ וגם מה שהו׳ בגזרם: לאובד, למי שסופו לאבוד לרשעו׳ למרי נפש, המצטערין על עניים ועל אבלם: כל בני חלוף, אלו הן היתומים שהלכה עזרתם והלך לה: ושלל לא יחסר כלומ׳ לא יחסר טוב: טרף, מזון: ויתן גם הוא מזון הקבוע להם: בכישור

רלבג

היתה כאניות · הסוחרים הגדולים שיביאו סוחרותיהם מארץ מרחק כן תביא מזונה ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושים יקשה לעמוד מן החוש אם לא בשוטט בארצות או בעדות מהקודמים אשר ראוי לבטוח בהם שיגידו האמת : ותקם בעוד לילה · בחריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאות הגוף

אבן עזרא

כאניות · ההולכות למרחוק : לילה · קודם עלות השחר · לביתה לבניה · וחוק מאכל כענין ואכלו חקם לחם חק : זממה · חשבה לקנות שדה · מפרי רמז להון יגיע כפיה כלו׳ מפרי כפיה נטעה נוטע לה כרם כי אין מנהג הנשי׳ לנטוע : בעוז מתניה · כאילו הענין חגרה : טעמה · כמו ברוך טעמך כלומ׳ יעצה כי טוב להתעסק בסחורה על כן לא יכבה : פרשה · לאם לעני : לביתה · בניה כלומר לא תירא משלג היורד על הארץ כי כל אחד מביתה לבוש מתולעת שני או כל ביתה לבוש שנים שש ממין פשתי׳ וארגמן ממין הצבעים והוא אדום : זקני · הזקנים יושיבו בעלה עמהם בעבורה : לכנעני · סוחר כמו כנעניה נכבדי ארץ : עוז · כאילו העוז וההדר לובשת · ליום אחרון לעת זקנתה תוכל לעמוד משחקת ואינה מפחדת מן החסרון או לעולם הבא : חסד · שהיא מוכנת לעשות חסד : עצלות · אשת עצלות : קמו · בבקר בניה כי לא יכבה בלילה נרה · ויהללוה זה המהלל שיאמרו לה · רבות בנות עשו חיל קנו חיל · עלית כמו ותעל אחד מגוריה כלומר גדלה על כלנה : שקר החן · גם זה הפסוק מהלל בניה הוא שהם אומרים לשקר אשת החן והבל הוא היופי : תנו · הבעל אומר לבניו תנו לה מפרי ידיה עד שיהללוה המהללים על מעשיה או מעשיה הם יהללוה והנתינה בדבור כענין תנו לי׳ אלהיכם כבוד :

כשלם ספר משלי

היתה ה׳ ר״פ וסי׳ היתה לי נחלתי כאריה ביער · היתה עלי יד יי׳ · היתה לי דמעתי לחם יומם · היתה יהוד׳ לקדשו · היתה באניו׳ סוחר : נטעה זממה שדה נטע כתי׳ וקרי׳ נטעה בה״א וכן בלילה טעמ׳ כי טוב סחרה ואינון מן כ״ט מלין חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערב׳ אות ה׳ בס״ד : כפה ב׳ וסי׳ וקצתה את כפה · כפה פרשה לעני : לא תירא ח׳

הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָהּ׃ וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ׃ זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָ כָּרֶם׃ חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרֹעוֹתֶיהָ׃ טָעֲמָה כִּי־טוֹב סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְל נֵרָהּ׃ יָדֶיהָ שִׁלְּחָה בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ׃ כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן׃ לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים׃ מַרְבַדִּים עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ׃ נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אָרֶץ׃ סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי׃ עֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן׃ פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ׃ צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל׃ קָמוּ בָנֶיהָ וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ׃ רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה׃ שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל׃ תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ׃	ה׳ר״פ · ל׳ מ׳ל · נטעה ק׳ · ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ · ר׳ · בלילה ק׳ · ל׳ · ב׳ · י׳ · ל׳ חס׳ בכתו׳ · ב · ג׳ · ל · ל׳ · ל · ג׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ ויחד ופתחה · ב׳ · יתיר יו״ד · ב׳ · ל · ג׳ · ב׳ עלי היו · ג׳ · ב׳ · ל	וַהֲוָת הֵיךְ דַּלְפִיָה דְתִיגְרָא דְמִן רְחִיק אַתְיָא מַכְלוּתָא׃ וְקָמַת בְּלֵילְיָא וִיהַבַת מְזוֹנָא לְבֵיתָהּ וּפוּלְחָנָא לְטַלְיָתְהָא׃ וְאִיתְחַשְׁבַת בְּתַרְעִיתָא וּנְסַבַת חַקְלָא וּמִן פֵּירֵי דִידָהָא נְצַבַת כַּרְמָא׃ וַאֲסַרַת בְּעוּשְׁנָא חַרְצָהָא וְזָרִיזַת דְּרָעֶיהָ׃ וְטַעֲמָאָה מְטוּל דְטַבְתָּא תַגְרוּתָהָא וְלָא דָעִיךְ בְּלֵילְיָא שְׁרַגְהָא׃ יְדָהָא פַּשְׁטָא בְכוּשְׁרָא וִידָהָא לְבִכִין מְעוּלָא׃ יְדָהּ פַּשְׁטָא לַעֲנִיָּא וּדְרָעֵיהּ אוֹשִׁיטָא לַעֲלִיבֵי׃ לָא דָהֲלוֹן בְּנֵי בֵיתֵיהּ מִן תַּלְגָּא מְטוּל דְכֻלְּהוֹן בְּנֵי בֵיתֵיהּ לְבִישִׁין הֲווֹ זְהוֹרִיתָא׃ תַּשְׁוְיָתָא עַבְדַת לָהּ בוּצָא וְאַרְגְּוָונָא לְבוּשָׁהּ׃ יְדִיעַ הֲוַת בֵּינַת מְדִינְתָּא בַּעֲלָהּ כַּד יָתִיב הוּא עִם סָבֵי אַרְעָא׃ פְּתָגָא עֲבַדַת וְזַבְנַת וְזוּנָרָא יְהַבַת לַכְּנַעֲנָאָה׃ עוּשְׁנָא וְהַדְיָה לְבוּשָׁהּ וְגַחְכָא בְּיוֹמָא אַחֲרָיְתָא׃ פּוּמָהּ פְּתַחַת בְּחָכְמְתָא וְנִימוּסָא דְחִסְדָא עַל לִישָּׁנָהּ׃ וְגַלְיָן אָרְחָתָא דְבֵיתָהּ וְלַחְמָא חֲבִינָאנוּת לָא אַכְלָה׃ קָמוּ בְנָהָא וִיהָבוּן לָהּ טוּבָא בַּעֲלָהּ וּמְשַׁבְּחָהּ׃ סַגִּיעַן בְּנָתָא דִקְנַיִי וְאַתְּ עֲבַרְתְּ עַל כֻּלְּהֵין׃ כְּטוּל דְשִׁקְרָא הוּא חִנָּא וּסְרִיק הוּא שׁוּפְרָא אִיתְּתָא דַחֲלָתֵיהּ דֶאֱלָהָא הִיא תְשַׁבַּחְתָּא׃ הָבוּ לָהּ מִן פֵּירֵי דִידָהָא וְנִשְׁבְּחוּהָ עוֹבָדֵי בְּתַרְעֵי׃

סכום פסוקי דספר משלי תשע מאות וחמשה עשר וסי׳ תת״ק ט״ו וחציו לפני שבר גאון וסדריו שמונה

וסי׳ ביחזקאל סימן ג׳ : לבוש ל׳ חסר בכתו׳ כי כל ביתה לבש שנים · וכל נבי׳ דכו׳ חס׳ במ״ב מ״ל וסי׳ ושריון קשקשי׳ הוא לבוש · הוצא לבוש לכל עבדי : נודע ב׳ קמצי׳ וסימ׳ נודע ביהודה אלהים · נודע בשערים בעלה · וחד ונודע מה שהיה : לבושה ג׳ וסימ׳ ממשבצות זהב לבושה : שש וארגמן לבושה · עוז והדר לבושה : הילכות ד׳ ולית דכוות׳ כ״כ וסי׳ נמס׳ בתל׳ סימ׳ ס״ח : ויאשרוה ב׳ וסי׳ אחת היא יונתי · קמו בניה ויאשרוה : עלית ג׳ וסי׳ מה לך איפה כי עלית כלך לגגות · גם שם עלית לזבח זבח · ואת עלית על כלנה : והבל ג׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר בראשית וישעיה ריש סימן מ״ט : תתהלל ב׳ וסימ׳ בקדוש ישר׳ תתהלל · אשה יראת יי׳ היא תתהלל :

רלבג

כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמצא בזה שספר מחריצות׳ בדמיון זה הענין קנתו לשרות בעלה וקנתו להעמיד בריאות הגוף שהוא גם כן לשרות השכל עד שכבר זממה שדה קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל : חגרה בעוז מתניה · לרוץ בזריזות לחפציה ואמצה זרועותיה לעשות פעולותיה בחריצות : טעמה · הכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי המגיע ממנו לשכל ולזה תנהיג בזריזו׳ בסחורתו עד שלא יכבה נרה בלילה להתרחק מן העצלה : ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך · לטוות הצמר והפשתים : כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון · וזה משלימות חריצותה שהעשה מה שתשלם בה לשכל חוקו ולקנות מההון מה שיספיק לה ולביתה ולתת לעניים חוקם : לא תירא · בגדי שני אמ׳ זה מצד אח׳ להורו׳ על חריצותה לקנות מה שיצטרך מההון ומצד אחר אמ׳ זה להיות מה שתכין אל השכל מהמוחשות רחוק מלהתעות השכל והנה עשתה לה מרבדים וקשוטים במדות שש וארגמן לבושה רוצה לומר בגדים חמודו׳ ונקיים במדות המשובחות לא בגדים צואים במדות המגונות : נודע בשערים · והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי ארץ מצד רב ההישרה שתישרהו לקנין החכמה : סדין עשתה ותמכר וחגור · אשר עשתה נתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיהיה לה הון לקנות בו כל אשר תשאל נפשה : עוז והדר לבושה · הנה לבושה הוא עוז והדר ר״ל שישלם במדותיה היופי והתוקף להכניע תאותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג בדרכי התורה ותשחק ליום המות כדרך אנשי המעלה שלא יחרדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשלים השכל ואחר השלמו כמעט שיחפצו במות כי הוא החיים להם : פיה פתחה בחכמה · כי ממנה ילקחו התחלותיה ונימוס החסד שעשה הש״י למצאות יתבאר על לשונה במה שיגיע אל החוש מזה הענין אשר הפליא הש״י חסדו ביצירותיו : צופיה · תמיד היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילוה אל ביתה אשר תתחבר בו אל השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו בחקירותיו ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתקנה מאלו הצורות הדמיוניות יהיה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה אשר בה משפטה תשובח מצד כחות הנפש ומצד השכל : רבות בנות · ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה : שקר החן · אשר במה שתכין אל השכל פעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא תחובר להם יראת יי׳ : תנו לה · הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי ימשך מההשגחה הדבקה בשבתה בשכל טוב לא גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בד׳ מספר מלחמות יי׳ ויהללוה מעשיה בשערים שם יסופר פועם מדותיה וטוב מוסרה ויראתה מהש״י והנה התועלת בזה המאמר לפי המשל מבואר ובו תועלת עוד לפי המשל להיישיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן :

נשלם ספר משלי תהלה לאל חי

רש״י

בכישור · שקורין ווירטויל בלע״ז המכשיר את הפלך לטוות · פלך · כוש״ל בלע״ז : לא תירא לביתה · לבני ביתם משלג מגיהנם · לבוש שנים · בגדי צבעונין · מרבדים · מצעות נאה למטה · כמו מרבדי רבדתי · נודע בשערים בעלה · ניכר הוא בין חבריו מפני מלבושיו שהם נאים · לכנעני · תגרי · ליום אחרון · ביום מיתה נפטרת בשם טוב · ותשחק · כל ימיה על יום מיתת׳ שהיא נכבד בשם טוב · צופיה · היא בביתה נותנת לב על צרכי בני בית׳ איך נוהגו באמת ובצניעות · רבות בנות · כך מאשרין אות׳ בעלה ובניה : שקר החן · אשת חן ויופי אין מהללין אותה אלא הכל הבל ושקר אבל אשה יראת ה׳ היא לבד תתהלל · מעשיה · כשרון מעשיה מעיד עליה להללה בשער העיר כל יוצא ובא זו המליצה שפירשתי אבל לפי המשל על התורה ולומדיה ה הדרשה מתבארת · אשת חיל היא התורה · מי ימצא אשרי הזוכה לזכות אותה ומכירה מרגליות · ושלל לא יחסר · ולכל כירות בעלה ובעליה דרשה בתר ופתיים · לפי שה זקולה לאש׳ דבר לבי המליצה בדרכי מלאכת הנשים · ואנשל כך הוא · דורשת התור׳ מקר׳ מזבל׳ מדרש ומחזרת אות׳ יהם שהם נרכי התלמידים · היתה כאניות סוחר · מביא הוא ללומדיה ברכה ומזון · ותקם בעוד לילה · מזכירו באשמורת · ותתן טרף לביתה · שוכה הרב לתלמידי · ותן התקנה להם : זממה שדה · זממה באים ונרכש את עינו אום שדה · ותקחהו מן העולם להאבירו · מפרי מעשיה נטעה כרם · ישר׳ לקיימו לחיי העה״ב · טעמה · דבורה · לא יכבה בלילה נרה · בליל כתיב חסר ה׳ בליל שמורים שנגפו ה המצרי׳ הוא האורה לישר׳ והנג׳ עליה׳ · בכישור בכשרון מעשים · תמכו פלך · משען ומשענה · כמו מחזיק בפלך · כפה פרשה · לתי משים עצמו עליה כעני בו הוא תתקיימת : לא תירא נבזות משלג · שדינן בו הרשעים אחם לשלג · לבוש שנים · ברית דם מילה · ד״א מלובשו׳ בכפל כתיין תתן · פתוח תפתח · העבק תעביט · כל אלו מצילין אותן מ משלג גיהנם כך הוא נדרש בתנחומא · סדין עשתה · לבוש תפארת נותנת ל לחכמי׳ · וחגור נתנה לכנעני · לתי שהוא תגור בסחורת׳ נותנת אזור למתניהם · ליום אחרון · אין להם להתעכב מיום הדין כי יכבלו מתנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין · מי שאינו צריך לדלג כוכל בדבר לשון פחות כמו ויפתח לרעש כורין · צופיה הליכות ביתה · התורה ולמדתם דרך הטוב לפרוש מן העבירה · קמו בניה תלמידים · בעלה הקב״ה · שקר החן · שבמלכי האומות · והבל גדולתן ויופין · תנו לה · לעתיד לבוא תכרי ידיה תפארת וגדולה עוז פאר וממשלה · בלייק

הקדמה לאבן עזרא

תנו כבוד לאל נורא / והוא רואה ולא יראה,
והוא נשגב בחכמתו / ודרכו לאנוש הורה,
וזה פירוש בספר איוב / בדרך טעמי תורה,
לאברהם בנו מאיר / ספרדי בנו עזרה,
ברומי חברו בלשון / אבותינו ואם קצרה,
היותו לעטרת הוד / ולצפירה מפוארה,

אמר אברהם

בעבור היות כל נברא בראוי מים ומאין נמצא עמו חסרונו וחסרון העליונים בתנועות כנגד המוצק לא בעצמם ולא בתבניתם וחסרון השפל בתבניתו לא בעצמו וחסרון התחתיים בעצם ובתבנית וזאת סבת התלאות הקורות לנשמה ולגוף או לשניהם או לעושר ולבנים ולנשים ולחברי׳ והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו כנזיין והוכח במכאוב על משכבו כדרך האב המייסר את בנו על מעשה רע שעשה עד שלא ישנה כדרך הרופא שהוא משקה לחולה דבר להסיר חליו ויש תוכחות על תגרת מעשה כאב החומל על הבן וידריכהו בדרך הישרה כמו הרופא המאכיל הבריא ואם יפחד שיארע לו מחלה ישקהו במשקה לשמור מתכונת בריאות גופו ויש תוכחות לקבול שכר וסיבת היותם רבות ואיוב הצדיק העיד הנביא שהיה יחיד ברורו בצדקתו ותוכחותיו לא היו על מעשה רע או תגרת מעשה וכאשר הואלתי לפרש איוב הוצרכתי לפרש תחלה כל המלות והרוב בעניינים הקשים כי רובי פירושי הקדמונים בספר הזה אינם על דקדוק הלשון ויש מהם על דרך דרש ואחר שאשלים לבאר כל מה שהזכרתי אפרש עיקר העניין בכל ויען איוב או אחד מחבירו וכלל אומר כי אליהוא היה חכם מהכל כאשר יתברר מדבריו על איוב וחבריו וטעמי עניינו קרובים לדברי המקום על כן לא חרה אפו בו כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו גם אמ׳ המקום לאיוב תרשיעני למען תצדק:

ועתה אחל לבאר

הקדמה לרלבג

אמר לוי בן גרשום

ראינו לבאר הספר הזה ר״ל ספר איוב ביאור רחב ולהעמיק בענייננו כיד שכלנו לראותנו זה הספר גדול התועלת בהצלחת הא׳ המדיני׳ והמדעיית ובכלל הנה כבכתה התורה בכללה על השורש המתבאר בזה הספר ולזה יחסו רז״ל זה הספר ל׳ משה רע״ה ואמ׳ משה כתב ספרו ופרש׳ בלעם ואיוב ואולם נחלקו בענינו אם היה משל או דבר קרה וזה כי זה הדרוש אשר נחקור עליו בזה הספ׳ הוא אם השם ית׳ משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה פנות התורה ופוקד אותם על כל מעשיהם אם לא וזה שכאשר יונח שהוא משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה הפנות התוריות יחשב שכבר ייוחס אל השם ית׳ עול מצד רוע הסדור הנופל בטובת אישי האדם ורעתם ר״ל שכבר ימצא צדיק ורע לו ורשע וטוב לו וזה הספק הביא הפילוסו׳ להאמין שהשם ית׳ בלתי יודע דבר מאלו הדברי׳ הפרטיי׳ כמו שנזכר במה שאחר הטבע ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים עד שכבר נסתפקו בו גדולי החכמים והנביאים ואמרו רז״ל שכבר נסתפק בו משה רבי׳ ע״ה ואליו רמז במה שבקש ואמר הודיעני נא את דרכיך וכבר יראה שהענין הוא כן מהתשובה אשר השיבו השם ית׳ על זאת הבקשה והוא אומרו יי׳ יי׳ אל רחום וחנון וכן תמצא שחבקוק הנביא הסתפק בזה הדרוש באמרו למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכן תמצא שדוד ע״ה הסתפק בו אמרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם וגו׳ הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וסוף הדברים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני ולחוזק השאלות והספיקות הנופלות בזה הדרוש המציאנו משה רבי׳ ע״ה זה הסיפור הנפלא אשר הותרו בו כל הספיקות הנופלות בו על דרך החקירות העיוניות כמו שיתבאר מדברינו וזהו אשר הניענו לבאר זה הספר כי לא ראינו בו לאחד מהקודמים המבארים ממי שהגיענו דבריהם ביאור יתכן שיהיה ביאור ענינו אבל תכלית מה שכוונו הוא לבאר המלות והתיבות ולזה היו רחוקים מאד מהכוונה בזה הביאור וזה שראוי למבאר שיהיה ביאור המלות והתיבות לפי כוונת העניני׳ אשר כוונו בכלל הדברי׳ כאשר היו המלות משותפות כמו הענין בזה הספר ואם לא יתן אל לבו תחלה להבין כוונת הענינים לא יובן אליו ביאור המלות אם לא במקרה וזה מבואר בנפשו ולזה היו הביאורי׳ ההם אשר הורגלנו בהם מקטנותינו כבר מנעו ממנו הבנת דברי זה הספר זמן מה עד אשר פקחנו עיני שכלינו לעיין בענייני זה הספר והנהגנו אחרי זה ביאור המלות לפי העניינים ההם ומצאנו שהמלות מתקשרות בזה האופן בזולת זרות ולא מצאנו שהתעורר אחד מהקודמים לחקור בדעות אלו האנשים אשר נחלקו עם איוב בזה הספר זולת המעט שכתב מזה הרב המורה בספרו הנכבד מורה הנבוכים וכבר העירנו מה שכתב מזה לחקור בדברי הלו האנשים חקירה מופלגת כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתייחד בו אחד אחד מהם וכאשר הפלגנו העיון בזה האופן מצאנו דעותיהם על מספר החלקים אשר אפשר שתשפטם החלוקה בזה הדרוש למשכילים ואולם אמרתי למשכילים לפי שהחלקים אשר תפול המחשבה בהם להמון האנשים בזה הדרוש הם בלתי מוגבלים ולא מוקפים והוא מבואר שהוא ראוי למי שישלים החקירה בזה הדרוש ובזולתו שיזכור הדעות אשר תשפטם החלוקה ותפול בהם המחשבה למשכילים ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם והתריס אשר אפשר שיותרו בהם עד שתתישב לו בזה האופן הדעת האמתי ואיך שיהיה ענין זה הספר ר״ל שיהיה למשל או ספור דבר קרה הנה מפני שהמכוון ממנו בחבורו הוא להעמיד האנשים המטיבים בעיון על אמתת זה הדרוש הוא מבואר שראוי שיהיו הדעות אשר יזכרו בו לפי חלקי הסותר אשר יפלו בזה הדרוש למשכילים שאם לא היה הענין בזה התואר לא היה מגיע מזה הספר ההתאמתות בזאת החקירה והנה נבאר בע״ה עם ביאור דברי אלו האנשים איך נשלמו בדעותיהם כל חלקי הסותר וטענת כל אחד מהם בכל הצדדי׳ אשר אפשר לו לטעון לקיו׳ דעתו ולבטל דעת החולק עמו ולא הסכמנו בזה הביאור לבאר מפני מה נטינו בביאור מלה מלה ממה שבאר בה זולתינו להיות זה ממה שיתבאר במעט עיון למי שיראה ביאורינו זה עם שאם נהגנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכות והיה זה סבה שיקוץ בו המעיין והנה במקומו׳ רבו׳ מזה הספר נראו לנו ביאורי׳ רבים ובחרנו המיוחד מהם לפי הענין ולא רצינו לזוכרם כלם לבחרינו הקצור ולזה אין ראוי שיקוץ המעיין אם יראו לו בקצת דברי זה הספר ביאורי׳ אחרי׳ נאותי׳ זולתי אשר זכרנום ועוד כי אין מחוק המבאר שיזכור כל הביאורי׳ אשר אפשר שיעשו במאמר אשר יבארהו ולא יגזור גם כן שלא ימצא למאמר ההוא ביאור זולתי אשר יזכרהו ולא תהיה תפיסה אם מצא למאמר ההוא ביאור זולת הביאור אשר זכרנו והנה אחשוב שמי שאמר מרז״ל בזה הספור שמשל היה אמנם הביאו לזה מה שראה מהפלגת החקירה בזה הדרוש על דרך החלוק ההכרחית אשר לא ימנע ממנה אחד מחלקי הסותר ולזה הרחיק היות אלו הדעות לקודמים לפי שהוא רחוק אצלו שימצאו במקרה אנשי׳ יחד יחלקו בדרוש אחד ויהיו דעותיהם על מספר החלקים אשר תשפוט אותם החלוקה ואולם מי שאמ׳ שכבר היה הנה יחזק דעתו מה שאמר יחזקאל נח דניאל ואיוב ואיכ׳ נ׳ בטל שימצאו דעות האנשים בדרוש אחד על מספר החלקי׳ אשר תשפטם החלוק׳ כי כבר זכר הפילוסוף דרושי׳ רבים קצתם בטבעיו׳ וקצתם באלהיו׳ נמצאו בהם דעות הקודמי׳ על מספר החלקים אשר תשפטם החלוקה ולזה לא הרחיק בעל זה המאמר היות זה הספר דבר קרה וממה שיורה שזה הענין הוא ספור דבר שקרה הוא זכרו שם איוב ושם עירו ומספר קניינו ובניו בתחלה ובסוף ושם בנותיו ושנתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם ומספר ימי חיי איוב ומה שזכר גם כן משם רעיו ויחסיהם אמר אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וזה כי כמו אלו התארים והספורים יעשו בספורים האמתיים להוסיף ההאמנה בהם וקודם שנתחיל בביאור זה הספר נקדים הקדמה אחת מקפת בכל מה שיכללהו זה הספר ונאמר שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכלל אל הסבה ההיולאנית או אל הקרי וזה שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ ואמנם הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג אם מצד המדות והתכונות הנפשיות ואשר הם מצד המזג מבואר התיחסם אל ההיולי כי הסבה בזה השמע הכחות המתפעלות אל הכחות הפועלות כמו שהתבאר ברביעי מהאותות וכן יתבאר זה ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כי אלו הרעות יהיו כאשר לא יתנהג האדם בהם כפי מה שראוי וזה לא יהיה מן השכל כי השכל אמנם ידריך האדם בהדרכה הראויה בדבר דבר מאלו העניינים האנושיים וכן הרעות אשר התחלתם מחוץ אשר התחלתם המזג והבחירה כמו הענין במלחמות הוא מבואר ממה שקדם התיחסם אל ההיולי ואשר אין התחלתם המזג ולא הבחירה כמו הפכת הארצות והרעש והאש הנופלת מן השמים והנוהג מנהגם הנה לא יגיע מהם רע כי אם במקרה וזה שלמה שהיו בכאן יסודות הפכיים והיה מדרך ההפכים שיפסידו קצתם קצת יחוייב שתהיינה בכאן סבות עליונות פועלות אותם ושומרות מציאותם ושיגבירו פעם אחת מן ההפכים על האחר ופעם יגבירו ההפך האחר וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד כמו שהתבאר בטבעיות ולזה יתחייב שיתהוה האש פעם והאויר פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסי׳ אשר לפועל אל המתפעל ובזה ישמר זה המציאות השפל לפי שמירתו אמנם היא בשווי הנמצא ביסודות אשר הורכב מהם וסבת זה השווי הוא זה הפועל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים ואמנם יגיע מזה רע במקרה מצד שיקרה שיפול האש על איש אחד ויהרגהו או שתהפך הארץ על היושבים בה מצד שקרה היותם שם ובכלל הנה לא תמצא רע מגיע בעצמות מהשם יתברך ולזה אמר אין דבר רע יורד מלמעלה וראוי שלא יעלם ממנו שאלו המקרים אשר יפול בהם רוע הסדור הם מוגבלים באופן מה מהגרמים השמימיים וזאת סיבת הגעת הידיעה באלו המקרים טרם בואם לנו אם בחלום אם בקסם אם בנבואה כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש וזה כי זאת ההודעה לא תהיה אם לא משבה פועלת לה הידיעה באלו העתידות אלא שעם כל זה כבר יתאמת התיחס אלו העניינים אשר בהם רוע הסדור אל ההיולי וזה כי בעבור שהגרמים השמימיים משתתפים בהנהגת האדם והיה מחוייב מפני זה שיגיעוהו קצת רעות מצד קצתם בעתים מה העריס השם יתברך בשמם בנו השכל להנהיגנו ולהשלים מה שחסר לנו מצד הנהגת הגרמים השמימיים ולזה תהיה זאת ההנהגה אשר באלו המקרים מתיחסת אל ההיולי כי השכל הוא השליט להטות אותנו מזאת ההנהגה כאשר נראה וכבר ביארנו זה בשלימות בביאורינו לספר החוש והמוחש ובספר מלחמות יי׳ ולהיות השכל הוא השליט על זאת ההנהגה היו אלו המקרים אפשריים לא מחוייבים והנה יתבארו בזה הספר הצדדים אשר ישמר האדם בהם מאלו הרעות מצד השכל האנושי להתאחדותו באופן מה בשכל הפועל וראוי שידע שאלו הרעות אשר נפל בהם רוע הסדור אינם רעות אנושיות וזה שהרעות האנושיות ראוי שתהיינה בחלק אשר בו הטובות האנושיות כי הנושא להפכים אחד ולמה שהיו הטובות האנושיות בחלק מחלקי הנפש אשר נקרא שכל לא בהזון והחוש לפי שאינם לאדם במה שהוא אדם הנה הוא מבואר כי הרעות האנושיות הם בזה החלק בעינו וכמו שהטובות האנושיות הם שלמות השכל האנושי במושכלות כן הרעות האנושיות הם הפקד ממנו השלימיות זהו ממה שראינו להקדימו קודם שנתחיל בביאור זה הספר והנה הסכמנו עם עצמינו לבאר ראשונה במאמר מאמר ממאמרי זה הספר המלות אשר באו במאמר ההוא אשר יצטרכו אל ביאור ואחר כן נבאר ענין המאמר ההוא ואחר כן נבאר השכל העולה מן הדברים כי בזה היושרה מה להקל בביאור זה הספר ולהעמיד בקלות המעיין בדברינו על אמתת דברי הספר, ומהנה נתחיל ונאמר,

…ור מן מ"ח מלך דנסבין א' במצעו' תיבו ולא קרי' וסימנהון תאספון לא תוספון לתת תבן' והאכספוף אשר בקרבו' ויאצל וירד י"י בענן וידבר' משאת כי תשה ברעך' ובניהו בן יהוידע בן' רפאתי ויצא אל מוצא המים' רפאנו את בבל ולא נרפתה' ונרפאו ויאמר אלי המים האלה' בראדך בעת ההיא ונאשר אני ' וששאתיך ושובבתיך ' ורצאתי ויכלו את הימ' ' ואענה את זרע דוד למען זאת ' ואעשיר אשר קניהן יהרגון ' וקאם שאון בעמיך

הלא חכמה תקרא ותבונה תתן

איש ב' רף בתורה ובאיוב ב' באיוב ו' בתורה וסי' איש אשר ירקה כמוהו' איש אשר יעשה כמוה באיוב: וכל איש י"ו וסימ' האנשים על הנשים' וכל איש אשר נמצא' ועשה בצלאל' ויכו

איש

רש"י

איש היה בארץ עוץ' פי' בארץ ארם כמה דתי' את בכור ומת בכור כחור' והיה האיש' אף על שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית' ולשון מלכותו והוה האיש ההוא מכל בני קדם בני ארץ המזרח ש שארם במזרחו של עולם הוא שנאמ' מן ארם ינחני בלק מ מהררי קדם' ר"א עוץ זה איוב' בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי' והרי הוא שאמר איוב וכוז תשכחת אשתכי' זה הוא מתוכחתי שאתה דברי' והוכו דאמרי אוכשי תוכיה ובוה אבא לזיל בוה כרגא: ר"א בארץ עוץ בארץ שבועלין מתוך עבות רעות על הקב"ה' שכ' מן הארץ ההיא יצא חושב ומה עצה בעלו שהיו אומרים לא כל הימנו ליטול את העליונים וליתן לכו את התחתונים אלא בואו לארץ שנער ש שם זונות הרבה' שכ' בה ויהי כל הארץ שפה אחת' ונעשה מגדל וראשו מגיע בשמים ונעשה לנו שם' ואין שם האמור כאן אלא ע"ז שכ' ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה עשה הקב"ה ושב עליהן בדין והעמיד עניהם עדים שנאמ' וירד י"י לראות את העיר ואת המגדל' וכי כרי' ירידה לכנו המקום לראות' והכתיב עיני י"י משוטטו' בכל הארץ' אלא ללמד הלכה לדורות שאין דנין על פי עדי ראייה של' או ראה או ידע' והיה כשוטו כמו ויהי' ומשמעו לעבר ולהבא' תם ויושר' אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה בדיק לכך כתי' וירא אלהים וסר מרע: שבעת אלפי צאן' הרוב מוכה תחילה: גדול מכל בני קדם' מדור הפלגה דכתיב ויהי בנוסעם מקדם' אבל מאברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו גדול של' ושם חברון לפנים קריית ארבע האדם הגדול בענקי' הוא' היה לו לכתוב אדם גדול ולמה כת' האד' הגדול אלא רמז רמז שהוא אדם גדול ש שעמד בעש' בכוכו' לפיכך כותבין אותו שכי היהין' ואיוב של' בו גדול לא עמד אלא באחת' של' תם וישר וגו' מכל אותו הדור שלא נתכם על אותו עון' והלכו בניו ועשו משת' בית איש יומו' בבית כל אחד ואחד יומו: ושלחו וקראו' כמו ושולחי' וקוראים' שהיו עושין כן ית תמידי' ויהי

רלבג

והיה האיש ההוא ב' דסמי וסימ' כערים' גדול מכל בני קדם: וסר מרע ד' וסימ' נמס' בישעיה סימן נ"ט: ויולדו ה' וסימ' ויולדו לחם בנים אחר המבול' וילדו לדוד בנים בחברון דשמוט' ל' חסר ו"ו' ויולדו עוד לדוד בנים' ויולדו לאבשלו' ויולדו לו שבעה בנים דאיוב' וא' וילדו להם: ועבודה רבה ב' וסימ' ועבדה רבה ויקנאו אתו' ועבדה רבה ויהי האיש

אמר סכבר היה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע עלה והצליח מאד בקנייני' המרומים כמו קנין ההון והבני' והיו בניו מתנהגים באופן שלם לפי ההנהגה המדינית בדרך שתשלם האחוה והאהבה ביניהם ולזה היו אוכלים יחד תמיד כדי שיתוקן ה הקבוץ יותר ביניהם והנה

גבר הוה בארעא דעוץ איוב שמיה והוה גברא ההוא שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש: ואיתילידו ליה שבע בנין ותלת בנן: והוה גיתוהי שבעא אלפין דעאן מן אלפא לכל ברא ותלתא אלפין דגמליא מן אלפא לכל ברתא וחמש מאה פדנין דתורין לגרמיה וחמש מאה אתנן לגרם איתתיה ופולחנא סגיעא לחדא והוה גברא ההוא רב בנכסין מכל בני מדינחא: ואזלין בנוי ועבדין שירותא בית גבר יומיה עד משלם יומי שבעא ומשדרין ומזמנין לתלת אחוותהון למיכל ולמשתי עמהון: והוה

א איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים (ב' ל) וסר מרע: ב ויולדו לו שבעה בנים (ד' ה') ושלש בנות: ג ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וחמש מאות צמד בקר וחמש מאות אתונות ועבדה רבה מאד ויהי האיש (ב' מל' ב') ההוא גדול מכל בני קדם: ד והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם: (ל' ויחד ולאחיותיהן)

ההוא גדול: אחיתיהם ה' בליש' וסימני' והחייתם את אבי ואת אמי' בצדקתך אחיותך' ואחיתיהם צרויה ואביגיל' וקראו לשלשת אחיתיהם' ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו:

אבן עזרא

איוב

…בין של כחור אחי אברהם והקרוב לי שהיה מבני עשו והעניין מוכיח בארץ עוץ כמו שישי ושמחי בת אדו' יושבת בארץ עוץ ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל ונח דניאל ואיוב ואם אמר טוען אולי איוב אחר היה שהזכיר ה הנביא יאמר לנו אם כן אמור כן בדניאל ונח והנה כתו' בפסוק אחר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואף כי מצאנו שמואל בן ע עמיהוד והנה לא מ מצאנו איוב אחר כ כתוב בספרי הקדם והאומ' שהוא יובב בן זרח מבצרה שמא בחלום ראה זה כי אין לו על מה יסמוך לא על דברי הנביאים ולא על מה שהעתיקו חכמינו ז"ל ואל תתמה על מלת איוב שמו כי איננו רשע כלל והנה כתו' י"י איש מלחמה י"י שמו והפך הדבר ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו אולי בעל הדרש על הרוב המנבא דברי מקום איוב שמוך לחרן מטעם וילך ארצה בני קדם: הקיפו

אבן עזרא

הקיפו · טעמו כאשר השלימו תקופת ימי השבוע כי שבעה בנים היו לו · אולי כמו פן לשון תגרה ומורא שמא יהי כך וכך וכמוהו אולי ימושני אבי אולי לא תאבה האשה · וברכו לשון כינוי ובהפך כמו ברך נבות אלהים ומלך : ויהי היום · הגאון רב סעדיה אמר כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב ופי׳ בארץ בארצו לבדו ופירו׳ כל אשר לו בידך בחפנך וכמוהו היד יואב אתך ופירש אך את נפשו שמור שמור נפשך שלא תבקש כ נפשו ואמ׳ כי המלאכי׳ אין להם קנאה והנה שכח ויתיצב מלאך יי׳ בדרך לשטן לו ובספ׳ דניאל מפור׳ ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ועוד ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו שהו׳ החזיק למיכאל ועזרו ולבאר סוד אלה הדברים לא יכילם ספ׳ והמבין סוד מערכות הכוכבים ו והשתנות המעשי׳ כפי השתנות התנועות ידע עיקר השטן והכלל שהוא מלאך · וטעם ויהי היום · יום ראש השנה שכל בני העולם עוברים לפני השכינה כבני מרון או יום דינו של איוב לבדו ולא אוכל לפרש או יהי פירושו ויהי היום ש אמר בו כך וכך כמו ויהי היום ויעבור אלישע : משוט · כמו סבוב וכמוהו שוטטו בחוצות ירושלם ועניין בארץ בכל העולם כמו ה התהלכנו בארץ : שכת בעדו · מן לשיכים בעיניכם הסר משוכתו והיה לבער וטעמו ששכת בעדו כמו משוכת הכרם שלא יגע בו רע · פרץ ט רבה כמו ופרצת ימה וקדמה : ידיהם · מקומם כמו ויד תהיה לך : ותפל שבא · מחנה שבא · ויפשטו כמו ג׳ פשטתם היום : עוד זה מדבר · עד שזה המדבר והוא אחרית הבאים : ויבא

ז׳ פסוקי׳ ויאמר ויאמר וסימ׳ הכי קרא שמו · וירא את הנשים ואת · וירא את בנימן אחיו · בני הם אשר נתן לי · מי שמך לאיש · אל השטן מאין תבא · וחבריו : תבא י״ו חס וסי׳ לקמן ריש סי׳ ב׳ : הלא כל סיפר׳ חסרים וכל שאר כתו׳ דכות׳ חס׳ במ״ט מל׳ וסימ׳ נמסר במשלי סימן י״ד : ואולם כל סיפר׳ ר״פ ואולם במ״ג אולם וכו׳ שלח נא ידך וגע אל עצמו · אולם

ה וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל הַיָּמִים׃ ו וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל יְהוָה וַיָּבוֹא גַם הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁוּט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע׃ ט וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת יְהוָה וַיֹּאמַר הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים׃ י הֲלֹא אַתָּה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ׃ יא וְאוּלָם שְׁלַח נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ אִם לֹא עַל פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הַשָּׂטָן הִנֵּה כָל אֲשֶׁר לוֹ בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו אַל תִּשְׁלַח יָדֶךָ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵעִם פְּנֵי יְהוָה׃ יג וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו וּבְנֹתָיו אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃ יד וּמַלְאָךְ בָּא אֶל אִיּוֹב וַיֹּאמַר הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת רֹעוֹת עַל יְדֵיהֶם׃ טו וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם וְאֶת הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ טז עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן הַשָּׁמַיִם וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים וַתֹּאכְלֵם וָאִמָּלְטָה רַק אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יז עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר כַּשְׂדִּים שָׂמוּ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּפְשְׁטוּ עַל הַגְּמַלִּים וַיִּקָּחוּם וְאֶת הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יח עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃

תרגום

וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ יוֹמֵי שֵׁירוּתָא וּשְׁדַר אִיּוֹב וְזַמְנִינוּן וּמַקְדִּים בְּצַפְרָא וּמַסִּיק עֲלָוָן סְכוֹמֵי כּוּלְהוֹן אֲרוּם אֲמַר אִיּוֹב דִּילְמָא חָבוּן בְּנַי וְאַרְגִּיזוּ קֳדָם יְיָ בְּרַעְיוֹנְהוֹן הָכְדֵין יַעְבֵּיד אִיּוֹב כָּל יוֹמַיָּא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דִּינָא בְּרֵישׁ שַׁתָּא וַאֲתוֹ כִּיתֵי מַלְאֲכַיָּא לְמֵיקוּם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ וַאֲתָא לְחוֹד סִטְנָא בְּמִצִּיעֲהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא מְנָן אַתְּ אָתֵי וַאֲתִיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר מִן שׁוּט בְּאַרְעָא לְמִבְדַּק בְּעוּבָדָא בְּנֵי אֱנָשָׁא וּמִן מְהַלְּכָא בָּהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא אִיפְשַׁר דְּשַׁוִּיתָא לִבָּךְ בְּעַבְדִּי אִיּוֹב אֲרוּם לֵית דִּיכְוָתֵיהּ בְּאַרְעָא דְּעַמְמֵי גְּבַר שְׁלִים וּתְרִיץ דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ׃ וַאֲתִיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר הַאֶפְשַׁר דִּי לְמַגָּן אִיּוֹב דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ׃ הֲלָא מֵימְרָךְ טַלִּילְתָּא אַמְטוּלְתֵּיהּ וְאַמְטוּל בֵּיתֵיהּ וְאַמְטוּל כָּל דִּילֵיהּ מִן חֲזוֹר חֲזוֹר עוּבָדֵי יְדוֹי בְּרִיכְתָּא וְגֵיתוֹי תּוֹקְפוּ בְּאַרְעָא׃ וּבְרַם אוֹשֵׁיט כְּדוֹן מָחַת יְדָךְ וּקְרִיב בְּכָל דִּי לֵיהּ אִין לָא בְּאַנְפֵּי מֵימְרָךְ יַרְגְּזִינָךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא הָא כָּל דְּאִית לֵיהּ מְסִיר בִּידָךְ לְחוֹד לְוָתֵיהּ לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ וּנְפַק סִטְנָא בְּהַרְמָנָא מִן קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה אִתְחוּלֵי יוֹמָא שְׁבוּעֲתָא וּבְנוֹי וּבְנָתֵיהּ אָכְלִין וְשָׁתְיָן חַמְרָא בְּבֵית אֲחוּהוֹן בּוּכְרָא׃ וְאִזְגַּד אֲתָא לְוָת אִיּוֹב וַאֲמַר תּוֹרַיָּא הֲוָה רָדְיָין וְאַתְנָן רָעֲן עַל סִטְרֵיהוֹן׃ וּנְפַלַת בְּתַכֵּיף לִילִית מַלְכַּת זְמַרְגַּד וּדְבַרְתִּינוּן וְיָת עוּלֵימַיָּא קְטַלוּ אוּכְלוּסַהָא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְאִשְׁתֵּיזְבִית לְחוֹד אֲנָא בִּלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ׃ עוֹד כְּדוֹן דֵּין מְמַלֵּיל וְדֵין אֲתָא וַאֲמַר אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ נְפַלַת מִן שְׁמַיָּא וְאוֹקִידַת בְּעָנָא וּבְעוּלֵימַיָּא וְגַמַרְתִּינוּן וְאִשְׁתֵּיזְבִית לְחוֹד אֲנָא לִבְלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ׃ עוֹד כְּדוֹן דֵּין מְמַלֵּיל וְדֵין אֲתָא וַאֲמַר כַּסְדָּאֵי מַנִּיאוּ תְּלָתָא רֵישֵׁי אוּכְלוּסִין וְאִתְפַּשְּׁטוּ עַל גַּמְלַיָּא וְדַבְּרִינוּן וְיָת עוּלֵימַיָּא קְטַלוּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְאִשְׁתֵּיזְבִית לְחוֹד אֲנָא לִבְלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ׃ עַד כְּדוֹן דֵּין מְמַלֵּיל וְדֵין אֲתָא וַאֲמַר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ אָכְלִין וְשָׁתְיָן חֲמַר בְּבֵית אֲחוּהוֹן בּוּכְרָא׃ והא

רלב״ג

והנה איוב לירא׳תו השם יתבר׳ היה מקדש אותם מהיקף להקף רוצה לומר מז׳ ימים לז׳ ימים והיה מייטיר אות׳ אל מה שראוי ואחר כן היה מקריב קרבנות עליה׳ ליראתו שמא חטאו ובזו השם יתברך בלבבם לרוב העושר והשלוה אשר היה להם כי הם סבות הבעיטה באופן מה והנה לא יתאר אותו הכתוב בחכמה לשלמותו ברום אשר בעבורו חובר זה הספר ואף על פי שהיה כבר חכם ב בענינים הטבעיי׳ כמו שיראה מדבריו · וזכר אחר זה ממשל כאילו השם היה מדבר עם אשר יבאו מאתו אלו הרעות המרומות אשר התחלתם מחוץ והוא השטן דרך משל ויקראו שטן להיותו מטה מן הדר המכוון מהם ית׳ כמו שהתבאר במה שקד׳ ולפי שהוא בלתי מכוון לעצמו אמ׳ ויבא גם השטן בתוכם כמי שלא כוון בואו ו וזכר שטוטו והתהלכו הוא בארץ לבד כי שם ימצאו אלו הרעות לא במצאות העליונות ואולם בני האלהים הם הכחות המנהיגות ה המציאות במלאכות השם יתברך וזכר כאילו השי׳ היה מונע מהגעת הרעות לאיוב להיותו איש תם וישר ושהשטן סבב שנתן כל אשר לו בידו רק שלא ישלח ידו ב׳ איוב וזה כולו להעיר שאין לשטן זאת הממשלה בשלמות כי אם ידבק האדם בשם יתברך לא ישלוט השטן עליו כמו שיתבאר בזה הספר וזכר שהשטן הרע לו מצד הרעות הנופלות מקצת אישי האדם ל לקצת כמו המלחמות ומצד השנויי׳ הנופלים מהיסודות כמו ה התחדשו׳ האש והרוח והקדים לזכור הרע הנופל מצד מלחמה להיותו יות׳ מאדיי לפי שהתחלתו הבחירה המכוונת אל זה ה התכלית ואולם הרעו׳ הנופלו׳ אשר יקרו מצד השנויים המתחדשים ביסודות הם מיוחסים אל המקרי והזדמן : ואחר

רש״י

ויהי כי הקיפו · כאשר כלו ימי המשתה · וכותב היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחוזרין ימי חלוקה היה ש שולח ומקדשם כלומ׳ מזמנם ויקראם כמו התקדשו למחר · והשכי׳ בבקר והעלה · מלכותו שהיה משכי׳ ומעלה עולו׳ · לכן כת׳ בלשון עתיד שהיה נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל ז׳ הימי׳ · מספר כולם הבנים והבנות · וברכו לשון כינוי כלפי מעלה · ככה יעשה איוב · כמו היה עושה אחר כשכת׳ בדבר ההוא יתדיר כענו׳ שכתב בו לשון עבר ובעתי׳ לשון עתיד · ויהי היום · אותו יום שהיה ראש השנה · ויבואו בני האלהים להתיצב על יי׳ · לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין שכ׳ נצב לריב יי׳ · ויבא גם השטן בתוכם · לקטרג הבריות · משוט הארץ ומתהלך בה · שטטתי בכל הארץ ולא מצאתי בכל ת הארץ כאברהם שנ׳ בו קום התהלך ב בארץ · ואמרו רז״ל שטן לשם שמים נתכוו׳ כדי שלא יהא נשכח לפני אלקינו זכותו של אברהם : השמת לבך אל עבדי איוב · שתרכת לקטרגו׳ החנם ירא איוב · בתמיה · והלא אתה שכת בעדו · לפי שהוא יודע שאתה רגיל אצלו לעשו׳ לו ניסים וכרה ורבה לפיכך עושה צדקות הללו · אבל לא ניכית אותו · לו היית נוגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך מיד בתמיה · ולא ויאמר יי׳ אל השטן הנה כל אשר לו בידיך · ר״א ויהי היום · אותו היום שחזרו חלילה לאכול בבית אחיהם הבכור · בני האלהי׳ · כבא השמי׳ הקרובי׳ לשכינה להיות בני ביתו · ועל שם כך נקראו בניו להתיצב על יי׳ · סביבותיו · כמו לכל הכבבים עליו · מאין תבוא · דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ומדשה ה הקטון לענות · משוט בארץ כאשר אמרים למעלה · ובהגדה דהגותכין הוא · השמת לשון תימה הוא · שלם במעשיו · שכת בעדו · הגנת בעדו · כמחוכה זו · כמו הסר משוכתו · מחיכתו וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובכניו כמו וכפר בעדו · קנת העין כנגדך ובכניך להיו הכפרה מגן בעדך · וכן יי׳ מגן בעדי · פרץ בארץ · נתחזקו׳ כמו וכן יפרוץ · ומתרגמי׳ יתקיף · זהו פשוטו · ורבותי׳ ז״ל אמרו בהגדת כתכלה וחכתה · זו לשון בזזי בז · לפי וכרו להתקינו

אני אדרוש אל אל · אולם אני אל שדי אדבר · וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ״ה רף ואולם וסימ׳ נמסר בסדר וארא : ושותים ו׳ ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ל׳ : ואת הנערים ג׳ וסימ׳ ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני · ותפל שבא ותקחם ואת הנערים · עוד זה מדבר וזה בא : ויאמר צ״א פתחי׳ וסימ׳ במסר׳ רבתא׳ בערך אמר ·

שהטעיתם את״ב בה׳ תעין עולם הבא · שלאחר חרושת האתונות היו זורעים עם החרישה ורועות האתונות מיד חוזר מן התלם · על ידיהם · כמו ואיש על ידו · ואין לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו · ותפול שבא · כתכלה וחכתה מלכות שבא עליהם · כמו על פני כל אחיו נפל · ואת הנערים · משרתך השומרים אותם : ואמלטה · אין מליטה אלא לשון השמטה · שנשמט מן הכרה · ובנערים משרתים שומרי הצאן מדבר הכתוב · ויפשטו על הגמלים · זהו לשון בזזי בז · לפי מנהגם · כל זמן שהם מהלכים כדבקים יחד · והולכים במארב שלא יבוכו בהם · ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה · והמלאכים הללו שלוחי שטן היו · וכדי להתקינו ולהתעיאו ביסוריהו תחילה בהבשר מועט ואח״כ בגדול הימנו · וכן כולם :

מעבר

ואחר זה זכר שכבר הגיע מתום איוב ויושרו ויראתו השם שלא חטא בכל זאת רק נתן שבח לשם ית' ואמר יי' נתן ויי' לקח יהי שם יי' מבורך ואחר כך התחיל בסיפור המין האחר מן הרעות אשר התחלתו במקבל כ.ו העצה והמזג וקרא התחלת זה הרע גם כן שטן להיותו מטה מהדרך הראוי ואמ' בו להתיצב על יי' מה שלא אמר כן בראשון לפי שזה החלק מהנפש אשר בו תהיה העצה הוא מכוון בעצמו לעבור השכל האנושי ולהגיע לו שלימותו וזה מבואר למי שעיין בספר הנפש וידע כחות הנפש האנושית לאי זה תכלית נמצאו באדם אלא שכבר יקרה בקצת העתים שיהיה מה שישפטהו זה החלק מהנפש בלתי ישר ובלתי נכונות עד שיתחדשו מזה חלאים ומכאובים מצד רוע ההנהגה וזכר על צד המשל שזה השטן השתדל בכל אופני ההשתדלות ל להזיק איוב בגופו ושהש' ית' נתן הכל ברשותו זולת נפשו כי הו' אשר לא נתן לשטן ממשלה עליה אבל הוא הענין בהפך ר"ל שהיא תמשול עליו ותנהיגהו כאשר תרצה ויחס עם זה המסרו ביד זה השטן לסבת היותו בלתי שלם בירא' השם עד שלא יעמו באמונתו כאשר ינוסה וזהו א אומרו ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פ פניך יברכך וכן היה הענין על דרך האמת כי איוב להיותו נבוך ומבולבל בענין ההשגחה האלהית והיות אמונתו בזה בלתי שלימה ה הביאוהו אלו הרעות הנזכרות ר"ל שיחליט המאמ' שאין השם ית' משגיח בתחתונים ר"ל באישיהם ואילו היה מצוייר אצ' האמת בזה לא היה נעתק בשום פנים אל האמונה ב בחלופו והנה סבת היותו נבוך זה השיעור מהמבוכ' בזה הדרוש היתה חסרונו בהשגו' העיוניו' אשר השלימות בהם סבת השמר ה האדם מאלו הרעות המדומות וזכר שכבר הגיע מתום זה האיש ויושרו עד שעם אשר הסיתה אותו אשתו ל לבלתי החזיק בתומתו והגיע במכאובות ח חזקים לא חטא בכל זה בשפתיו אף שכבר אחז"ל שבמחשבתו ה היה נבוך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף ה הענין אחז"ל בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא : עוד

ואמלטה ז' בליש' וסימ' אמלטה נא שמה · אמלטה נא ואראה את אחי · ותפל שבא ותקחם · אש אלהים נפלה · כשדים שמו שלשה ראשים · והנה רוח גדולה · ואתמלטה בעור שני : ויקחום ב' ומ'ל וסימ' מתוך האהל דעכן · ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים : ובנותיך ג' ומ'ל וסימ' פן תגזל את בנותיך : ואכל קצירך ולחמך · עד זה מדבר וזה

וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה מֵעֵבֶר הַמִּדְבָּר וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת וַיִּפֹּל עַל־הַנְּעָרִים וַיָּמוּתוּ וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת־מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָה יְהוָה נָתַן וַיהוָה לָקָח יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ׃ בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב וְלֹא־נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים׃

ב וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן אֵי מִזֶּה תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשֻּׁט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע וְעֹדֶנּוּ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתוֹ וַתְּסִיתֵנִי בוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם׃ וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר עוֹר בְּעַד־עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ׃ אוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע אֶל־עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא אֶל־פָּנֶיךָ יְבָרֲכֶךָּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁמֹר׃ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ עַד קָדְקֳדוֹ׃ וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו׃

והא זעפא רבתא אתיא מסיטרי מדברא וקריב בארבע זוין דביתא ונפל על עולימיא ומיתו ואשתזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך : וקם איוב ובזע ית מעיליה וספר ית רישיה ונפל על ארעא וסגיד : ואמר ערטילי נפקית מן כריסא דאמי וערטילי אתוב לבית קבורתא מימרא דיי יהב ומימרא דיי ובית דיניה נסיב יהי שמא דיי מברך : בכל דא לא חב איוב ולא מסר מילי מיחטי קדם יי : והוה יום דינא רבא יום שיבוק סירחניא ואתו כיתי מלאכיא למקום בדינא קדם יי ואתא לחוד סטנא במציעיהון למקום בדינא קדם יי : ואמר יי לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן למישוט בארעא למבדק בעובדי בני נשא ומן מהלכא בה : ואמר יי לסטנא איפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דיכמוהי בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש ועוד כדון הוא מתקף בשלימותיה וגריתא מימרי ביה לסלעמותיה מגן : ואתיב סטנא קדם יי ואמר איברא אמטול איברא וכל די לבר נש ימסור אמטול נפשיה : ברם אושיט כדון מחת ידך וקריב לגרמיה ולבסריה אין לא באנפי מימרך ירגזינך : ואמר יי לסטנא הא מסיר בידך לחוד ית נפשיה נטר : ונפק סטנא בהרמנא מן קדם יי ומחא ית איוב בשיחנא בישא מפרסת ריגליה ועד מוקדיה : ונסיב ליה פחר לאיתקרנפא ביה והוא יתיב באמצע קטמא : ואמרת ליה דינה אתתיה עד כדון את מיתקף בשלימותך בריך מימרא דיי ומית : ואמר לה הכמה די ממללן חדא מן נשיא דעבדין קלנא בבית אבהתהון הכדין את ממללא לחוד ית טבא נקביל מן קדם יי וית בישא לא נקביל בכל דא לא חב איוב בסיפוותוהי ברם ברעיוניה הירהר במילין : ושמע

רש"י

מעבר המדבר · מצד שיני של מדב' והיה הבית מצד זה · וזהו לשון עבר במקרא · על הנערים בניו · אבל אין צריך להזכיר הבנות · להגיד לך · שהיה לו השות להגיד והיה מת ב באותו רגע : ויגז · תלש · כמו גזי נזרך · ומתרגמינן תלישה · וכמו מתעי אמי אתה גוזי · מוסכי · מבטן אמי · הארמה אשר לוקחתי משם · או אמי ממש · וערום אשוב שמה · לא בבטן הוא מדבר · ומה שמה אל מקום תשובתו · ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף החוק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירו : תפלה · לא שום שמץ ותפלו' נתן על הקב"ה · כמו ובנביאי שומרון ראיתי תפלה · לא נתן · להטיל תפלה ועול של הקב"ה כמו נתנו לדוד ה הרבבות ולי נתנו האלפים · אי מזה תבוא · אוה המקום שתוכל לומר מזה אני בא : מחזיק · אוחז · כמו וישלח ידו ויחזק בו · מחזיק בצדקו כלב · ותסיתני בו · הסיתני לבולעו · כל לשון הסתה אינו לשון המשכה שמושיך את האדם לעצתו · עור בעד עור · אבר בכני אבר · כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין ב זרועו לפניו · וכל אשר לאיש בממון יתן בעד כ נפשו · בבני נפשו להגין לפי שזה יודע בכבוד שנתחייב · לפיכך אינו מצטער על ממונו : ואולם · אבל · אם לא תראה בו מיד שעל פניך יברכך : אך את נפשו שמור שלא תכה · מכאן אמרו חכמים קשה היא צער של שטן יותר משל איוב · כאומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה : להתגרד בו · גרטי"ר בלע"ז · ולשון משנה הוא הגרדי ומעמידו על גרדו · אבל גורר בריי"ש אינו לא לשון כתיבה · כמו גורר ארץ מיטה וכמכל : מחזיק אוחז : ומות · לשון בזאה · כמו ומת בהר : ואת הרע לא נקבל · בתמיה · בשפתיו · אבל בלבו חטא · ריעי

אבן עזרא

ויגז את ראשו · טעמו שער ראשו וכן הורידו לארץ ראשן : אשוב שמה · רמז לקבר הידוע וכן כי עת לכל חפץ על כל המעשה שם · ויש אומרי' כי מבטן אמי היא הארץ והענין אדם הראשון או בעבור היו העצמו' שהם מוסדי הגוף מן הארץ וכנגד הארץ : תפלה · כמו תפל והענין לא יצא מפיו דבור שאין לו טעם : ותסיתני · דברה תורה כלשון בני אדם והענין שיחשבו א אנשי' שאין להם דעת שיכולת להסית אותו : עור בעד עור · גוף בעד גוף ויש אומ' כי מנהג האדם להסתיר עינו בידו אם יפחד ממכה בעבור היותה נכבדת : להתגרד · להתחכך ואין לו אח במקרא ויש אומרים חרס כמו בגרב ו ובחרס · בתוך האפר · כדרך אבילות וילבש שק וישב על האפר · והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולא : בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו · להורות כי עוד יחטא בשפתיו ו ויוציא מפיו מלי' ברוח בערו : אליפז

בא : ערום ד' חס' וסימ' ויפל ערם כל היום דשאול · כי תראה ערם וכסיתו · כי אמר אלי ערם יערים · ערם יצאתי מבטן אמי : תפלה ג' וסימ' בירמיה סימן כ"ג : תבוא י"ו חס' וסי' בסדם אל תבא · את אימתי אשלח · ואל המקדש לא תבא · גם בי התאנף יי' · אשימה עלי מלך · בקמת רעך · בכרם רעך · כי תשח ברעך · וכתבת עליהן · תבא נא תמר אחותי קדמא · אשר תבא חדר בחדר דמלכים · קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה · אל השטן מאין תבא · אי מזה תבא ויען השטן · כי לפני לחמי · ברכת אבד · תבא כל רעתם · וכל משלי דכות' במ"ר מ"ל וסי' נמס באב רבתי אות ת' ובמשלי סוף סימן כ"ב : מאת פני ה' וסימ' ויהי אך יצא יצא · לא כן לכו נא הגברים · קרבו שאו את אחיכם · ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח דמלכי' · ויצא השטן מאת פני יי' : נקבל ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן ב"ב ובפסו' וסימ' גמס במסר' רבת' במערכת אות הב' בס"ד :

אבן עזרא

אליפז התימני· ממשפחת תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתיחס לתימן כי אם אחר דורות· וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורג': השוחי· מבני קטורה אשת אברהם את ישבק ואת שוח: הנעמתי· לא ידענו אם יחוסו למדינה או למשפחה

רלבג

עוד זכר שכאשר שמעו רעי איוב באו לנוד לו ולנחמו וכראותם חוזק שברו לא נמצא מי שדבר אליו דבר ואחשוב שאלו הרעים היו חכמים מפורסמים בזמן ההוא הקרו יחד עמו בעיונות ונמצא ביניהם בזה המבוקש התוריי זה המחלוקת אשר הוא לפי מה שתספטהו החלוקה כמו שיתבאר אחר זה· וכראות איוב כי אין דובר אליו דבר

הבאה ג' בטע' מלעיל וסי' ארדה נא ואראה הכצעקתה· כל הנפש לבית יעקב· וישמעו שלשת רעי איוב: ולא הכירוהו· חד מן ולא דסמי' לה' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות ל' בסד: וישאו קולם נשיאה קולם ד' חס' את בליש' וסי' נמסר' בסוף ספר שופטים: וישבו אתו לארץ ד' בליש' פי' קשור עם למד וסי' ונקתה לארץ תשב· שבי לארץ אין כסא בת

וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת ׀ רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד־לוֹ וּלְנַחֲמוֹ: וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם מֵרָחוֹק וְלֹא הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ אִישׁ מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה: וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לֵילוֹת וְאֵין־דֹּבֵר אֵלָיו דָּבָר כִּי רָאוּ כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד:

ג אַחֲרֵי־כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת־פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת־יוֹמוֹ: וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: יֹאבַד יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָבֶר: הַיּוֹם הַהוּא יְהִי חֹשֶׁךְ אַל־יִדְרְשֵׁהוּ אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְאַל־תּוֹפַע עָלָיו נְהָרָה: יִגְאָלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם: הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא: הִנֵּה הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִי גַלְמוּד אַל־תָּבֹא רְנָנָה בוֹ: יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־יוֹם הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן: יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ יְקַו־לְאוֹר וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר: כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי: לָמָּה לֹּא מֵרֶחֶם אָמוּת מִבֶּטֶן יָצָאתִי וְאֶגְוָע: מַדּוּעַ קִדְּמוּנִי בִרְכָּיִם וּמַה־שָּׁדַיִם כִּי אִינָק: כִּי־עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז יָנוּחַ לִי:

וּשְׁמַעוּ תְּלָתָא חַבְרֵי אִיּוֹב יַת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא דְּאֲתַת עֲלוֹהִי כַּד חֲמוֹן יַת אִילָנֵי פַּרְדֵּסֵיהוֹן דִּי יַבִּישׁוּ וּלְחֵים סְעוּדַתְהוֹן אִתְהַפִּיךְ לְבִסְרָא חַיָּא וַחֲמַר מִשְׁתֵּיהוֹן אִתְהַפִּיךְ לִדְמָא וַאֲתוֹ גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ וּבְהָא זְכוּתָא אִתְפַּצִּיוּ מִן אֲתַר מְזוּמַּן לְהוֹן בְּגֵהִינָּם אֱלִיפַז דְּמִן תֵּימָן וּבִלְדַּד דִּי מִן שׁוּחַ וְצוֹפַר דִּי מִן נַעֲמָה וְאִתְחַבְּרוּ כַּחֲדָא לְמֵיתֵי לְמֵינַד לֵיהּ וּלְנַחֲמוּתֵיהּ: וּזְקַפוּ יַת עֵינֵיהוֹן מִן רָחִיק וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי וַאֲרִימוּ קָלֵיהוֹן וּבְכוּ וּבְזָעוּ גְּבַר מְעִילֵיהּ וּזְרַקוּ עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן לְצֵית שְׁמַיָּא: וִיתִיבוּ עִמֵּיהּ לְאַרְעָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְשִׁבְעָא לֵילָוָן וְלֵית דִּי מְמַלֵּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָּם אֲרוּם חֲמוֹן אֲרוּם סְגָא כֵּיבָא לַחֲדָא: מִן בָּתַר כְּדֵין פְּתַח אִיּוֹב יַת פּוּמֵיהּ וְלַטִּיט יַת יוֹמֵיהּ: וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: יְהוֹבַד יוֹמָא דְּאִתְיְלִידִית בֵּיהּ וּמַלְאֲכָא דִּי מְמוּנֵי עַל עִבּוּר לֵילְיָא דִּי אֲמַר אִתְבְּרָא גְּבַר: יוֹמָא הַהוּא יְהֵי כְּבַלָּא לָא יִתְבְּעִינֵיהּ אֱלָהָא מִן לְעֵילָּא וְלָא תֵּפַע עֲלוֹי שַׁפְרְפָרָא: יְטַנְּפוּן יָתֵיהּ חֲשׁוֹכָא וְטוּלֵי מוֹתָא תִּשְׁרֵי עֲלוֹי עֲנָנָא יְבַעֲתוּן יָתֵיהּ הֵיךְ מְרִירֵי יוֹמָא צַעֲרָא דְּאִצְטַעַר יִרְמְיָה עַל חוּרְבַּן בֵּית מַקְדְּשָׁא וְיוֹנָה בְּאִיטַלְקוּתֵיהּ בְּיַמָּא דְּטוּרְסִים: לֵילְיָא הַהוּא יְדַבְּרִינֵיהּ קְבַלָּא לָא יִתְיַחַד עִם יוֹמִין טָבִין דְּשַׁתָּא בְּמִנְיַן רֵישֵׁי יַרְחַיָּא לָא יֵעוֹל: הָא לֵילְיָא הַהוּא יְהֵי צַעֲרָא לָא תֵיעוֹל רִנְנָא דְּתַרְנְגוֹל בָּרָא לְמִקַּלְסָא בֵיהּ: יְלַטְטוּנֵיהּ נְבִיָּיא דִּי לַטְטִין יוֹמָא דְּפוּרְעֲנוּתָא דְּאִטְּמוֹסַן לְמִדְכַּר בַּעֲתָאוּרְתְּהוֹן אַלְוָיָתְהוֹן: יִתְחַשְׁכַן כּוֹכְבֵי נֶשֶׁף שֵׁירוּיֵהּ יִסְתְּכֵי לְאַנְהָרָא וְלָא יֶחֱמֵי בְּתִימוּרֵי קְרִיצְתָא: אֲרוּם לָא אֲחַד פִּרְתֵי דַּלְתָתֵי דְּהֵינוּן דָּשֵׁי כְּרֵיסִי וְטַמַּר עַמְלָא מִן עֵינוֹי: לְמָא לָא מִן מְרַחֲמָא אֵימוּת מִכְּרֵיסָא כַּד נַפְקִית וְאִתְנְגִיד: מַה דֵּין אַקְדִּימוּ יָתִי רְכוּבַיָּא וּמַה תַּדְיָא אֲרוּם אוֹנִיק: אֲרוּם הַשְׁתָּא שְׁכִיבִית וְאֶשְׁדוֹךְ דְּמָכִית בְּכֵן יְנוּחַ לִי: עם מלכיא

בשדים· וישבו אתו לארץ שבעת· ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון: ויקלל ד' וסי' נמס' בסדר אמור: תופע ל' וחד ותופע ואיכון חד מן זוגין חד ת"ו וחד ות"ו ואינון מן א"ב מן ב"ב חד נסיב ו' וחד לא נסיב ו' ול' להון זוגא וסי' נמס' במס' רבת' במערכ' אות הת"ו בסד: ירחי' ד' וסי' נמס' בסדר שמו': יקבוהו ג' וסי' אררי יום· מונע בר יקבוהו לאום· אמ' לרשע צדיק אתה: שחר ח' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימן ח' ובתלים סימן ק"ח: ויסתר ב' דגשים וסימניהון משה פניו· ויסתר עמל מעיני: מעיני ד' וסים' נמסר בויצא ובישעיה סימן ס"ה וסוף הושע: ואשקוט ג' מל' בליש' וסי' ולמען ירושלם· אשקוטה ואביטה· כי עתה שכבתי ואשקוט:

אבן עזרא

ויקלל את יומו· אף על פי שלא ישיג ליום ברכה או קללה לכן מרוב הצער יאמר ה המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והשעה שנולד בה גם ים וימים שיהיו כן בהיות שני המאורות על מ מתכונ' קשה וזה צריך פירוש ארוך וכן אמ' ירמיה ארור היו' אשר יולדתי בו ויש אומ' כי על שם היום מהשבוע ואמר שהיה מתאוה שלא ישמע זכרו הוא היום שנולד בו והנכון הוא הראשון: ויען איוב· כמו ועניה ואמרת בהביאו ה הבכורים ויהיה ענינו כמתחיל או שאלוהו חבריו אחר מלאת ם שבעת ימים מה לך או ענה להם וכן ועניה ואמרת בהביאו ה הבכורים ישאלוהו ה הכהנים מה זה· ידוע כי אין בלשון הקדש סימן שיור' על סימן האמצעי ואין ה בלשונם חוץ מעתיד ועבר וכל מה שתמצא באיוב שהוא לשון ע עתיד הוא בימוני או לשון עבר: יאבד יום· היה מתאוה שיאבד בתחלה היום שנולד בו אם נולד ביום ואם נולד בלילה שתאבד הלילה שאמר המבשר הורה גבר וכמוהו ו ויאמר ליוסף והורה כמו יולד וכמוהו ו ותהר את מרים כי היום שנולד בו יהיה יום חשך והנכון שיתאוה להיותו יום חשך עד שלא יהיה יום וזה טעם יאבד· יום ולילה הם כנגד הארץ מפאת השמש בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים וכאות מ מעלה ואין להם חשך כלל גם קדרו' הלבנה מפאת הארץ שהיא למטה אין אור אלא ממעל וזה ענין אל ידרשהו אלוה ממעל כי הארץ היא חשך: תופע· כמו תשקיף: נהרה· אור וכמוהו ונהורא עמיה שרי ויש אומ' כי כמוהו המנהרו' אשר בהרי': יגאלוהו· מן לחם מגואל ויש אומ' שהוא מן גאל וענינו שיפדוהו וימשכוהו לכפשם והוא רחוק: יבעתוהו· יפחידוהו שלא יעמוד כמו ובעתתו רוח רעה: כמרירי יום· כמו קטב מרירי ויש אומרים כי הכ"ף כמו כחני הלילה כמשיגי גבול וענין מרירי יום חוזק החום הדומה לסם המות ואם נולד בלילה הלילה ההוא יקחהו אופל: יחד· יתחבר מן יחד והנכון בעיני שהוא אל ישמח כמו ויחד יתרו וענינו אל ישמח להחשב בימי שנה: גלמוד· שומם כמו גלמודה: העתידים· שהם מזומנים לעורר אבלם כמו ועתדה בשדה לך ועתודותיהם שוסיתי והין לויתן מקום מ"ם וענינו אבל ובדברי רבותינו ז"ל אמה לא תעורר לויתה במועד ויש אומרים כי על אנשי ספינה שחשבה להשבר מדבר שקללו הים שנכנסו בו שהם עתידי' שיאכלם לויתן והוא מין דג גדול והקרוב כי אוררי יום הם הספדני' בכל לשון שיקללו הימי': נשפו· תחב' מלת נשף להתחלת הלילה ולאחריתו: בעפעפי שחר· יו"א כמו השקפה וכמוהו התעיף עיניך בו ואיננו והנכון שהוא על דרך משל בעינים והשחר דמה להם והענין כאשר יפתח השחר עפעפיו כעיני' שים להם עפעפים והוא האישון ונקרא עפעף על שם האור: לא סגר· יחסר פותח הרחם: דלתי בטני· הבטן שממנו יבא המאכל לנולד קודם שיולד: ומה שדים· כטעם למה וכמוהו מה יתאונן:

רלבג

פתח פיהו וקלל את יומו לפי שדעתו היה כמו שיתבאר מדבריו שכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכת הככבים בעת הלידה:

ביאור מלו' המעב'· ויען· הרצון בו ויקרא כמו ועניה ואמרת שהרצון בו קריאה לא תשובה: והלילה אמר הורה גבר· הרצון בו הלילה שאמר המבשר שהורה בה גבר והוא ליל ההריון ויחס ההריון ללילה להיותו עת המשגל לפי החק האנושי ארז"ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: יגאלוהו· יטנפוהו וילכלכוהו או יהיה הרצון בו שיהיו גואליו וקרוביו חושך וצלמות בדרך שישכנו עמו תמיד והכל עולה לענין אחד: כמרירי יום· הוא מענין עורנו כתנור נכמרו רוצה לומר חמימות היום וכא במשקל סגריר והרצון בו שיבעתוהו החידים העולי' בסבת חמימות היום עד שימנעו אורו: אל יחד בימי שנה· הרצון בו לא יהיה אחד בימים שלא יבא במספר עמהם: גלמוד· הרצון בו יחידיות ר"ל שלא ילכו בלילה חברת האנשים יחד: לויתן· אבלם: ככבי נשפו· הם הככבים הגדולים הנראי' בתחלת הלילה ובסופה ולא ימנע הראות האור הנמצא אז: ואל יראה בעפעפי שחר· ר"ל שלא יבקע השחר: דלתי בטני· ר"ל הבטן אשר היה בו הריוני והוא בטן אמו:

הבונים

רש"י

רעי· איוב· אוהביו· לנוד· כמו מי ינוד לך· לא תנודו לו· השמימה כלומר למעלה מראשיהם ויהו' היה להם מנהג אבל· לארץ· על הארץ· לבער בצערו מענה: ויען איוב ויאמר· ויען· ויצעק· שכל עניית האמירה בתירה אינה אלא לשון הרמת קול· ואב לכולם וענו הלוי' קול רם· יאבד בו· לשון עתיד שהיה אומר הלוואי ואבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד· והלילה אף היא תאבד· שיאמ' המבשר אשר עליו ידבר מוטל· הורה גבר· שעיבר אבי את אמי· בנקבה כוהג לומר הורתה· ובזכר נוהג לומר הורה את הנקבה· ורבותי' ז"ל אמרו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: היום ההוא יהיה חשך· תמיד בכל שנה כשיגיע אותו יום ואל ידרשהו אלוה ממעל· לטובה· ואל תופע עליו נהרה· אורה· כמו נוהר ומתרגמי' נהור: יגאלוהו· כמו לחם מגואל· במה גאלנוך· והוא לשון לכלוך· צלמות· צל של מות שהוכו אחיר לעולם· עננה· אפילה· כמרירי יום· שדים המושלים בצהרים· כמו קטב מרירי· והוא מושל בצהרי' של ומקטב ישוד צהרים: אל יחד· יחמה· כמו ויחד יתרו· ע"ל ויתחדי· גלמוד· יחיד והבר מארם ומכל בריה: יקבוהו יקללוהו· כמו קבה לי· אוררי יום· המתקללים את יומיהם· שהם מכוונים לקלל קללת מתוך כעסם· העתידים עורר לויתן להיו עורר בחוברת לאחד לויתן שלהם· ובתלמוד ירושלמי הלויתן· לקוכך על לויי שלהם כשמונת לא יערערו על אחז· נשפו· יחשך אור· עפעפי זהרורי· כמו ועפעפים יזלו מים· כי לא סגר· שיכולת בורו לסגור וגם זה מן המקרא דומין להלילה אחז· דלתי בטני· שיכולתי ממנו· שלא עשה כן ויסתר עמל מעיני: למה לא ארחם אמות· מוכלת ארחם הייתי מוכן למות מיד· ומדבר בלשון עתיד· כהולך עומד עכשיו בזום יכולת הרחם ולומר לא אמות עתה· ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע· כמה לא הייתה לי גויעת מוכנת: מדוע קדמוני ברכי אמי· כי אינק· כי כבר לא היה לי לחיות מתוך לידה· הוא מדבר בו דברים של אחרים בלשון עתיד· הבונים

הבונים חרבו' למו' ר"ל שהם בונים המקומו' אשר היו חרבי' לקרא שמם על הבניינים ההם : חדלו רוגז , ר"ל חדלו יראה כמו הענין באמרו לב רגז שהרגש בו לב ירא והרגזן בזה שאחר המות סרה יראת הרשעים מעל האנשים : ויחפרוהו ממטמונים , ר"ל שהם יבקשו המות יותר ממטמונים : ויסך אלוה בעדו , ר"ל שגדר השם בעדו דרכו אשר ילך בה עד אשר ימנעו ממנו כל מבוקשיו : ויתכו כמים שאגותי , ר"ל שכבר נגרו אחת אחר אחת כמים הנגרים אשר ירוצו רץ לקראת רץ בלי הפסק : ויבא רגז , רוצה לומר מה שהייתי ירא ממנו ויהיה רוגז מענין יראה על דרך אמרו שם רשעים חדלו רגז :

ביאור דברי המענה

בעץ איוב ואמר יאבד יום אשר יולדתי בו והלילה אשר היה בו ההריון לאמי , היום ההוא יהיה חשך היום ההוא אשר יולדתי בו יהיה חשך ל' ישתדל בו אלוה ממעל להזריח עליו השמש ולא תאיר עליו שום אורה ויהיו עם היום ההוא חשך וצלמות בדרך שלא יהיה אור בו , יבעתוהו האידו' החזקי' העולים בסבת חוזק החום מהיו' , הלילה ההוא אשר הרתה בו אמי יקחהו אופל עד שלא יהיה בו אור הכוכבים לא יהיה נמנה באחת מימי השנה עד ש שיחובר אל השנה ולא יבא במספר הירחים עד שיחובר אל החדש , הנה הלילה ההוא יהי גלמוד עד שלא ילכו בו חברת האנשי' במבואות העיר וברחובותיה ולא תבא מהם רננה בו , ואמ' אמר זה לפי שמנהג ההולכים בלילה ש שישירו וירננו , יקללו הלילה ההוא כל ה האנשים העתידים ל לעורר אבלם על קומי יומם שהם מקללים הזמן בסבת מרירות נפשם , יחשכו הכוכבים הגדולים הנראים בלילה ההוא בתחילתו ובסופו עם הסתר שאר הכוכבים בסבת האור הנמצא אז ויתמיד החשך בלילה ההוא לבלתי סור , יקוה לאור השמש ולא יזרח ולא יבקע השחר בה בדרך שלא יהיה אחריה יום , כי לא סגר הלילה ההוא דלתי בטן אמי שלא תתעבר והיה מסתיר בזה עמל מעיני ואחר שנתעבר' למה לא מתי מעת צאתי מרח' אמי עד שתקף שיצאתי מבטן אגוע כי זה היה יותר טוב לי מהיותי לראות בזה הרע אשר מצאני , מדוע קדמוני ברכים ברכי המולדת להכילני בעת הלידה ולמה נמצאו שדים לאמי להניק אותי להחיותי , כי עתה אם הייתי מת מרחם הייתי שוקט ונח מאלו הרעות בקבר , עם מלכים ויועצי ארץ אשר הם בונים המקומות החרבים למו להקרא שמם עליהם , או עם שרים זהב להם הכוכבים להם אוצרות כסף הנה אלו האנשים עם טוב הצלחתם לפי הנראה לא היה להם בקבר יתרון עלי , או למה לא הייתי כנפל שאינו מרחם ולא יושלם ההריון כי כמו העוללים המתים במעי אמם אשר לא ראו אור הנה המות נבחר מאד וזה כי בעת המו' סרה יראת הרשעים מעל החכמים ר"ל שהמתים אינם יראים מהרשעים ושם ימצאו מנוח היגעים כל האסירים יחד הם שאננים בקבר ולא שמעו קול נוגש , שזה המות לקטן ולגדול אין יתרון בו לאחד על האחר ושם העבד חפשי מאדוניו לא יעבדנו ולא ירדה בו , הנה תמה למה יתן השם לאיש הקשה יום אור החיים ולמה יתן חיים לאנשים המרי נפש , והנה המות להם יותר טוב עד שמחכים למות למצוא מרגוע לנפשם ולא ימצאוהו וישתדלו למצוא אותו יותר ממטמון לרוב תשוקתם אליו אם יאמר אומר כי לא די ערות בתשוקתם אל המות שיהיה המות יותר טוב להם כי כן מנהג החולים שתהיה תשוקת' אל מה שיזיקם ולא יתכן לומר שיהיו הענינים ההם המזיקים טובים להם מפני תשוקתם אליהם הנה אנחנו נמצא שהאנשים האחרים השמחי' אל מה שראוי לשמוח עליו ישמחו ויגילו כי ימות האיש קשה יום אשר גדר השם דרכו עד אשר לא יוכל להשיג דבר ממה שיבקשהו לראותם כי המות טוב לו ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לבד תלקח ראייה בזה הענין לפי שבכאן אנשים רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם ולא תעיד שמחתם על הרע ההוא שיהיה הרע ההוא טוב למקבלים אותו וזה מבואר בנפשו ואחר שהתייאש שהמו' טוב לכמו אלו האנשים המרי נפש הנה תמה למה השתדל השם שיתן לי חיים שכבר השיגני מהמרירות עד שתמיד אני מתאנח גם בעת היות מאכלי לפני אשר היה ראוי שישכחני צרתי השתדלותי בלקיחת מזוני ונתכו כמים שאגותי אחת אחר אחת כמים הנגרים בלי הפסק כי אין הפסק בין שאגה לשאגה , הנה פחד שפחדתי בעת שלותי פן יבואוני הרעות האלה אשר באו לי ואשר יגורתי בא לי , לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי , מזה הפחד עד שבא מה שהייתי ירא ממנו :

והכלל העולה מהדברים

הוא שדעת איוב היה שכל מקרי האדם הם מסודרים ומוגבלי' לפי מערכ' הכוכבי' בעת הלידה ולזה קלל היום שנולד בו לחשבו כי הוא היה סבת הרעות שקרוהו וקלל ליל ההריון להיותו מורה על איכות מה שיקרה לעובר ברחם ועת צאתו מרחם וכבר זכרו זה בעלי המשפט ולזה היה מורה ליל ההריון על עת הלידה אשר הוא מורה לפי דעת על כל מקרי האדם בחייו וקלל יום הלידה תחלה להיותו מורה בעצמות ראשונה על מקרי האדם בחייו וקלל ליל ההריון אחר זה להיותו מורה בסבית עליהם וזה שהוא יורה על עת הלידה אשר הוא מורה על אלו המקרים ועוד נתרעם על ליל ההריון על אשר לא היתה הוראתו אם שלא נתעברה אמו אם שלא תשלים הריונה ותפיל אם שימות בצאתו מרחם אמו כי אלו המקרים הם לפי מערכת הכוכבים ברגע רדת הטפה ברחם לפי מה שאמרו בעלי המשפט והנה בחר איוב לא היותו על היותו בסבת המקרים האלה אשר קרוהו ונתרעם על השם ית' המסדר זאת ההנהגה אשר מצד מערכת הככבים אשר ימצא בה זה האופן מהעדר הסדר והיושר אשר יבא ממנה רעות לטובים וטובות לרעי' כמו שיזכור איוב במה שאחר זה איך לא סדר במי שיולד בכמו זה המערכ' שימות מרחם ולא יראה ברע כי זה יותר טוב להם לפי מחשבתו ויחס זה לשגגה לשם ית' או ללאות וקצור וכבר שגגו בזאת ההנחה בב' דרכי' האחת כי זאת ההגבלה המסודרת מצד מערכת הככבים לא תחייב על כל פנים הגעת המקרי' אשר יורו עליהם אבל כבר נשארו אפשרי' מצד הבחירה האנושית כמו שזכרנו בפתיחתנו לזה הביאור והשנית לחשבו שאלו הרעות המדומות הם רעות אנושיות עד שיבחר המקבל הרעות ההם המות מהחיים וזה אמנם היה צודק אם היו אלו הרעות רעות אנושיות לפי שהמות משובח על החיים הבלתי אנושיים לפי דעת קצת הקודמים כמו שנזכר בספר המדות ואולם הטובות האנושיו' עם הרעות הבלתי אנושיות הם הם משובחות בעצמם ואפשר שנאמר שאיוב לא שגג בזה השני כי היה מאמין בהשארו' הנפש כמו שנבאר במה שיבא בנ"ה ואולם אמר זה לעבור אלו החיים אשר היה בהם וגנותם שיותר טוב היה אצלו העדר ההצלחה האנושית עם העדר אלו הרעות אשר היה בהם מתיקות קניין ההצלחה האנושית עם קניין או הרעות ואע"פ שהם רעות בלתי אנושיות ואולם בדבר הראשון היה טועה בלי ספק כמו שיוכיח תשובת ריעיו לו במה שיבא ותשובתו אליה' ולולא זה לא היינו אומרי' שטעה בו כלל וזה כי אנחנו נמצא ירמיהו ע"ה קלל את יומו אלא שירמיהו לא הביאתהו לזה אמונתו בשזאת ההגבלה היא מצד המערכ' כמו שהתפרס' מדבריו במקומו' רבי' מנבואתו ואמנם אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא לאחוז מרירות נפשו והנה דעת איוב היה כמו שיתבאר במה שיבא שההשגחה האלהית איננה באישי האדם כלל כל שכן בשאר אישי בע"ח אבל

חבונים ה' וסימ' אבן מאסו , הבנים חרבות למו , כי הכעיסו לנגד הבנים , ויסדו הבונים את היכל יי' , הבונים בחומת והנשאים , וא' והבונים איש חרבו אסורים : רוגז ג' וחס' וסימ' שם רשעים חדלו רגז , לא שלותי ולא שקטתי , קצר ימים ושבע רגז : וגדול ח' וסימ' והוא שכור , ויאמר המלך אל עבדיו , מאין כבוד יי' גדול אתה וגדול , וילך דוד הולך וגדול , נחברו , כי האיש מרדכי הולך וגדול , כי מרדכי היהודי משנה , קטון וגדול שם הוא : נסתרה ג' וסימ' בתלים סימן לה : ויסך ד' וסימ' ויסך על ארון העדות , ויקם דוד מהארץ , ויסך בדלתי ים , ויסך אלוה בעדו :

עִם־מְלָכִים וְיֹעֲצֵי אָרֶץ הַבֹּנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ : אוֹ עִם־שָׂרִים זָהָב לָהֶם הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף : אוֹ כְנֵפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעֹלְלִים לֹא־רָאוּ אוֹר : שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ : יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נֹגֵשׂ : קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו : לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר וְחַיִּים לְמָרֵי נָפֶשׁ : הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַיַּחְפְּרֻהוּ מִמַּטְמוֹנִים : הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר : לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ : כִּי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי : כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי : לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נַחְתִּי וַיָּבֹא רֹגֶז :

עִם מַלְכַיָא וְיָעֲטֵי אַרְעָא דְמַשְׁכְלְלִין צַדְיָין לְהוֹן : אוֹ עִם רַבְרְבַיָא דִידְהַב לְהוֹן דִימַלְיָין קוֹרְטוֹרֵיהוֹן סִימָא : אוֹ הֵיךְ נַפְלָא דִטְמִיעַ בְּמַעְיָינָא לֵית אֶפְשַׁר דְאֶהֱוֵי הֵיךְ טַלְיָא וְלָא חֲמוֹן נְהוֹר אוֹרַיְתָא : תַּמָן רַשִׁיעַיָא דַעֲבָדוּ תְּתוּבָא פְּסָקוּ רוּגְזָא גֵיהִנָם וְתַמָן יְנוּחוּן תַּלְמִידַיָא דְאִשְׁתַּלְהֵי חֵילֵיהוֹן בְּאוֹרַיְתָא : כַּחֲדָא אֲסִירֵי מְדְרְשַׁיָא שְׁלִיאוּ לָא שְׁמַעוּ יַנְקוּ בֵּית רַבָּא קָל אָמוֹרָאָה : יַעֲקֹב דְאִתְקְרֵי דַרְדַק וְאַבְרָהָם דְאִתְקְרֵי קַשִׁישׁ תַּמָן הוּא וְיִצְחָק עַבְדָא דַיְיָ דִינְפַק בַּר חוֹרִין מִן כּוּפְתָא מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ : לְמָה יְהִיב לְלָעֵי נְהוֹרָא וְחַיֵי לִמְרִירֵי נַפְשׁ : דְאוֹרִיכִין לְמוֹתָא וְלֵיתוֹי וְחַפְסִין לֵיהּ מִן כּוּמְעַיָא : דַהֲווּ חַדְיָין לְרִיצָא הַשְׁתָּא יְחָדוּן אֲרוּם יִשְׁכְּחוּן בֵּית קְבוּרְתָּא : כָּל אִילֵין מְרִירָתָא לִגְבַר דִי אוֹרְחֵיהּ מְטַמְרָא וְטַלִיל אֱלָהָא אַמְטוּלְתֵיהּ : אֲרוּם קֳדָם סְעוֹדָתִי תַּנְחָתִי תֵּיעוּל וְנַתְּזָן חֵיךְ מוֹי אַכְלְיוּתִי : אֲרוּם דְלוּחָא דְלָחִית וְאַתַּת לְוָתִי וּמָה דִדְלָחִית יִיתֵי לִי : לָא שְׁלֵיית מִבְּסוֹרְתָא דְתוֹרֵי וְאִתְנְן וְלָא שְׁדוּכִית מִן בְּסוֹרְתָא דִיקִידְתָא וְלָא נְיָיחִית מִבְּסוֹרְתָא דְגַמְלַיָא וְאַתָא רוּגְזָא עַל בְּסוֹרְתָא דִי בְנַיָא :

רש"י

הבונים חרבות למו . זהו דרך מעמידי שם לבנות ערים כ לחרבו' לזכרון להם . כמו ובנו מתוך חרבות עולם וקורא לך גודר פרץ כלומר עם שרים ובעלי שם . או הלואי שלא נודעתי ואהיה ככפל . ומה שכת' לא אהיה ככפל טמון . חבוי שעומד על לאין ם שהתחיל לרב בלאין קומה ומוסב על למה לא . מדוע קדמוני ברכים או מדוע לא אהיה ככפל טמון . עוללים . תינוקות . ולכך קורא אותם עוללים . שבולם שחות ולכלוך . כמו ועוללתי בעפר . וכמו ויתעוללו בה כל הלילה : חדלו רוגז . כמכעיס תרוגזם שהיו כוהגי' ורגילים להרגיז ב בארץ . ושם ינוחו . ושם נחים . דבר ההוה כתבו בלשון עתיד . קטן וגדול שם . שם נזכר מי חשוב ומי שפל . ולפי שאותו גדולה גדולת עולם ואותו שפלות שפלות עולם הוא : למה יתן לעמל אור . למי שגורל בעמל וצרה למה נותן לו אור עולם . ולא המיתו בהיולדו : המחכים למרי נפש . המחכים ומתאוו' למו' וקובלי' לומר איכנו . ויחפרוהו . מרגלים אחריו . מטמונים . יותר משמרגלים אחר מטמוני אוצרות : והוא שמחים אלי גיל וששים אם היו מוצאים קבר . אלי גיל . בשביל הגילה והששון של קבר : לגבר אשר דרכו נסתרה . כל טובות אשר פעל נסתרו מאת בעל הגמול ולא הבינו בהם . ויסך אלוה בעדו . עשה מחיצה לפניו לסוגרו במסגר . כמו הסכי סך את דרכיך : תבא באה . ויתכו . לשון נתך הרבה . נגרו ויורדי' כמים . ויש לפרש נתיכה לשון רביית : כי פחד פחדתי . כל ימיו עומדתי בפחד על זה . כמו שאמרנו ויהי כי הקיפו וגו' . ואשר יגורתי הן עתה הועתד ונגזר שיבא לי . לא שלותי מראשנה זו . והנה ויבא רוגז : תענה

אבן עזרא

שם רשעים , הם המתנועעים חדלו מ מרוגזם : ויחפרוהו , יבקשוהו יותר מהחופרים למצא מ מטמון : אלי גיל , יש אומרים כי גיל תנועה לשמחה ולאבל כמו רנה ואחרים אומ' כי ענינו כמו השמחים ללכת אל גיל כן , ישישו , חזר ופירש מי הוא מהמחכים ל למות הוא הגבר אשר דרכו נסתרה ממנו נ והאל סגר עליו וזה ענין ויסך אלוה בעדו כמו יסגור על איש , והגאון רב סעדיה פי' בו להפך ואמר כי ע ענינו כי אין צורך ל לחיים של הגבר אשר דרכו נסתרה אפילו באכילה לא יתענג : ויתכו כמים שאגותי , עד שיבכה או הוא על דרך משל שלא יתערב כי אם ירוצו זאת אח' זאת ולא תפסקנה : אליפז

ויען אליפז, הנסה, הנו"ן לשון רבים והשי"ן מקום ס"ן והה"א מקום אל"ף וכמוהו כסה עלינו אור פניך יי' ועצור במלין לא נוכל ויש אומרי' הנסה המכסה וטעם דבר בדבר ואחרים אמרו כי הדבר הוא המכסה ועצור במלין לא נוכל שלא נשיבך: כסלתך, דבר שתשען עליו כמו וישימו באלהים כסלם: נכחדו, נכרתו כמו ותכחד מן הארץ: שאגת אריה, פירש בו רבי משה הכהן נ"ע כשאגת אריה והענין שישליט עליהם המקום אריות וחיות ופירש רבי יונה נתעו נלתעו מן מלתעות ושניהם רחוקי' ופירושו שרמ' אף אלהים לשאגת אריה על טרפו ופי' נתעו כמו ינתעו לבלי אכל ומלת נתעו שבה על הכפירי' וכמהו קול דודי הנה זה בא: יגונב, מן גנב וענינו נחטף: שמץ מנהו, כל המפרשים פירשו בו מעט לפי הענין והנכון בעיני שהוא מטעם ומה שמץ דבר נשמע בו וענינו כי לא יכלה אזני לקחת הטוב המעולה ממנו כענין ענים ואחור הנזכרים בפרשת כי תשא: בשעיפים, מחשבות: תסמר, תרעיד כמו סמר מפחדך בשרי ורבי' האיי ז"ל פירש שהוא ממסמרות כי הכתב כמסמר נטוע: יחלוף, יהלוך כמו חלף הלך לו: יעמוד, זה בחלום: דממה וקול, כמו קול דממה דקה וזו דרך נבוא' קטנ': לא יאמין, אי אמונ' בעבדיו כנגדו שהוא לבדו שלם בלי חסרון: תהלה, כמו אמרתי להוללי' אל תהולו בעבור חסרונם: אף שוכני בתי חומר, קו' הדרי' בבתי חומ' והנכו' בעיני שעבדיו ומלאכיו הם העליוני' שאין להם גשם שהוא גוף ונפשו' בני אדם נחצבו מהם ואף שוכני בתי חומר הם הגופות שיסודם בעפר: ידכאום, ענין בתי חומר ידכאו השוכני' בעבור שיכלה הגוף כעש ורובי המפרשים פירשו לפני עש לפני שמש ואמר כי עש כמו ועיש על בניה תנחם והם שבעה כוכבים קרובים מהמצוק הצפוני כמו שם וסים והטעם כל ימי היות עיש:

אבל הם כלם משולחים ומעזבים אל ההנהגה המסודרת מהגרמי' השמימיי' והביאהו להאמין זה האמון והעיון אם האמון למה שראהו מרוע הסדור הנופל באישי האד' הטובות והרעות אם העיון להיות אלו הענינים הפרטים הזמניי' בלתי אפשר בהם לפי מחשבתו שיהיו ידועים אבל השם ית' לפי שאי אפשר שתהיינה בו ידיעות מתחדשות ונפסדות ולא ידע אם כן הענינים הזמניים מי שאין לו יחס עם הזמן כלל זהו אמרו מדוע משדי לא נצפנו עתים ויודעיו לא חזו ימיו ירצה בזה מדוע לא יהיו נעלמי' מהשם ית' הענינים הזמניים והזמנים והנה אין לו יחס עם הזמן עד ש שיודעיו לא חזו ימיו אבל ראוהו קיי' ועומד ורחוק מההתפעליות כולם בתכלית המרחק ומי שזה דרכו אי אפשר שיתואר בזמן כלל כמו שיתבאר ב בטבעיות ועוד שאלו הענינים הטבעיים ה האורכיים לרוחק מ מדרגתם מהשם ית' הנה ימאסם השם ית' ויתעבם בהכרח ל לפחיתות' כי אין מדרך השלם בתכלי' השלמו' להשגיח בדברים אשר הם בתכלית החסרון ועוד כי השכל לא ישיג הדברי' מצד מה שהם בו פרטיים אבל תהיה בו ההשגה לכחות א אחרים כמו הדמיון והחוש ואם אין בשם ית' כמו אלו הכחות אשר ישג בהם הפרט אי אפשר שישיג אלו הדברים הפרטיים ו והוא אומרו העיני בשר לך אם כראות וגו' הנה אלו הטענות שתמצא שיריים בהם דעתו איוב בזה הדרוש, וכבר יספק מספק ויאמר אם היה דעת איוב כן על מה הוה מעלה עולות לירחתו שמא חטאו בניו והוא ירחה שהתשובה ו והתפילה אל השם ית' בלתי מועילה להיותו בלתי משגיח בזה העולם השפל ונאמר כי איוב היה מאמין בהשארות הנפש כמו שיראה מדבריו במה שאח' זה ולזה היה מקריב בניו לעבודת השם ית' כפי היכולת אע"פ שלא היה מאמין שיהיה בזה גמול גופני מצורף לזה שאיוב היה רוצה לצאת ידי שיתכן רבוני שלמה שיהיה נבוך ומבולבל בענין השגחת

הנסה ב' בתרי ליש' וסי' או הנסה אלהי' והנסה דבר אליך תלאה: יקימון ל' וחוא חד מן שטה חדא כתי' יו"ד דכל חד וחד לית דכו' וסים' נמס' במסר' רבת' במערכת אות היו"ד בס"ד: ואיפה י' כתי' ה' וסימני' ויאמר לו המלך איפה הוא, איפה הם רעים, איפה שמואל ודוד, איפה לא שגלת, ואיפה ישרים נכחדו, איפה היית ביסדי ארץ, איפה לקטת היום ואנה

ד

א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל: הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק: כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ: כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל: הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ: זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ: ח כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ: מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ: שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ: לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ: וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ: בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל אֲנָשִׁים: פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד: טו וְרוּחַ עַל פָּנַי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי: יַעֲמֹד וְלֹא אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע: הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר: הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה: אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדַכְּאוּם לִפְנֵי עָשׁ:

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר: הא על ניסיון פתגמא דמטא לותך תשתלהי ולמעכבא במיליא מן ייכול: הא כסנת סגיעין וידיא חלשיא תקיפתא: דתקל בחובא יקימון מיליך וארכוביא דחמטן בעבירה תחייל: ארום כדון תיתי לותך ותשתלהי תמטי גבך ואתבהלתא: הלא דחלתך סבוייך סברך ושלמות אורחתך: אדכר כדון מן דזכאי כאברהם הובד והאן תריצין כיצחק ויעקב אתכחדו: היכמה די חמיתי דרא דטובענא עבדי שקרא ופלחי ליעות ישתלמון כמיניה: מן מימר אלהא יהובדון ומן זעפא דנחיריה ישתיצון: אבליורת עשו דמתיל לאריא טרפא וקל ארום דמתיל לשחלא מריתיחין כדביא דחטופיהון ורברבנוי דמתילין לליתא מתפרשין למיבז ביזתא: היכמה דאריא יהובד מדלית עדאה היכדין יהובד ישמעאל מדלית זכותא ובנוי ליסטייא אתפרשו מן אורחין תריצין: תא ישמעאל דמתיל לאריון יהובד מדלית זכותא ובנוי דלוט דמתיל לליתא יתפרשון מקהלא: לותי פתגם אתאמר בנטיר ואליפת אודני קצרת דאיתמצי מיניה: במחשבתא דמן חזותא בליליא כד נפלת שינתא על בני נשא: דלותא ערעני ורתיתא וסוגעי איברי דליח: וזיקא על אפי יעיבר מצלהבא עלעולא בסרי: יקום ולא אשתמודע חזויה דמו לקביל עיני חשי וקל סוגעין אשמע: אבריז ואמר אפשר דבר נש מאלהא יזכי אם מן עבדוהי ידכי גבר: הא בעבדוי נביא לא יימין ובאזגדוי ישוי עילא: כל דכן רשיעיא דשרין בקבורת טינא די בעפרא שתאסיהון ידכינון קדם זהלא:

מצפר

עשית, איפה האנשים אשר הרגתם, ואיש אל ידע איפה הוא, ואלה איפה הם: ואלי ג' וסים' ואני יסרתי רבים, ואלי דבר יגונב, ואלי יאספו כל חרד: יחלוף ד' וחס' וסים' והאלילים כליל יחלף, ורוח על פני יחלף, בבקר כחציר יחלף, אם יחלף ויסגיר: תהלה ל' ובמלאכיו ישים תהלה והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסים' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הלמ"ד בס"ד: עש ה' וסים' וכצמר יאכלם סס, ידכאום לפני עש, כבגד אכלו עש, עשה עש כסיל וכימה, עש יאכלם:

השם ית' היה רוצה לעשות הראוי לפי כל אחת מהרעות ולזה היה עושה פעולות המאמין בגמול ובעונש כדי שישמרו קנייניו עד שהשיגהו מה שהגיע ואז התרחקה ממנו האמנה הזאת לדעתו בעצמו שהוא היה צדיק ושאין השגחת אלו הרעות על צד העונש למרי שקדם:

באור מלות המענה

הנסה דבר אליך תלאה, הוא מענין נשיאה בתמורת הס"ן בש' והאל"ף בה"א וכמהו כסה עלינו אור פניך יי' והרצון בו אם נשא משל ומדבר אליך ולהשיב על דבריך תלאה או יהיה מענין נסיון והוא היותר נכון והרצון בו האם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ובזה אמר כי עתה תבא אליך ותלא: כסלתך, ר"ל תקותך והרצון בו שמה שהיית ירא אלהים לא היה אלא לתקותך שישמור קנייניך וכאשר ראית אבוד הקניינים ההם סרה יראת השם מעל פניך, ו"ו ותום דרכיך כמו רפה בלשון ישמעאל והרצון תקותך ותום דרכיך ר"ל תקותך שישמרו קנייניך היתה בבת תום דרכיך ולזה סר תמימותיך באבוד הקניינים ההם: וזורעי עמל, הרצון בו עול וכן תחת לשונו עמל ואון והמשיל ההשתדלות באון לחרישה וזריעה וקצירה להורות על רוב ההשתדלותם בו ועשותם תחבולות רבות עד שישיגהו כמו הענין בעובדי האדמה שעשו מלאכות רבות להגיע אל התכלית המבוקש מהם, אריה ושחל וכפירים ולים ולביא הם משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם כמו אלו החיות אשר יכספו לטרוף זולתם מהבע"ח: יגונב, ר"ל יעלם ויתכסה: שמץ מנהו, ר"ל מעט ממנו וכמוהו ומה שמץ דבר נמצא בו: עצמותי, איברי: לא יאמין, הוא מענין אמת ר"ל שלא ישימו האמתות והקיום מעצמותם אבל להם סבה בהיותם אמת כמו שים להם סבה בהיותם נמצאים ולזה היה חסרון בחק אלו הנמצאים הקדושים ביחס אל השם ית' וזה כי השם ית' לבדו יהיה אמתותו וקיומו מעצמותו או יהיה הרצון בזה שהשם ית' לא יאמין בהם שישלימו מעצמם מה שהוכן להם מהפעולות אם לא יהיה בזה עזר מהשם ית' וזה הדבר כבר בארנוהו במה שאין ספק בו בחלק הג' מהמאמ' החמישי בספר מלחמות יי', תהלה, רוצה לומר אורה ויהיו הלה והלל שני שרשי' בענין אחד והרצון בו ולא במלאכיו ישים אורה ר"ל שאין האור להם והוא ההשגה במה שהם משיגי' מצד עצמותם אבל מצד הסבה ראשונה והוא השם ית' ואולם השם ית' אין לו ההשגה במה שישיג מזולתו: עש, הרצון בו כלוי והוא שם והפעל ממנו ועכמי עששו עששה מכעס עיני והרצון בו שכבר ידכאום מקרים אם מחוץ אם מרוע הנהגתם ויפסידו קודם שישיגם הכליון הטבעי וזה דבר אמתי אין ספק בו וזה כי רוב המתים מתים בזולת עתם בסבת מקרים מה ולא ימצא שימות המות הטבעי אחד מאלף:

מבלי

רש"י

מענה אליפז: הניסה אליך: בן עשו היה ועל ידי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה · מארץ תימא · אלופו של עשו · הנסה לשון תימ' הבעבו' שמכיסין · דבר אליך תלאה · בכיוון אחר שניסך בוראך ובא אליך אתה נלאה · ומעתה עצור במלין מי יוכל להשיבך · הנה רבים שהרגו דבריך הוכחתם ויסרתם · וידים רפות ויגורי' מכורעכות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך היא מדת הדין · יקימון · רגילות הם מליך להקים את הכושל · הלא עתה שופך מוכיח על תחלתך שיראתך שהיית ירא שמים · כסלתך היא אמונת כסילות היא ולא מדעת שלימה · וכן תקותך ותום דרכיך הכל כסילות: נכחדו · ונעלמו ונאבדו כמו ותכחד מן הארץ · כאשר ראיתי · כן נכחדו חורשי און · ומבינים את האון במחשבתם כחורש זה שמכין לכנו ה הזריעה · ואחריכן זורעים במעשיהם את העמל · וראיתי שהם יקצרוהו · כלומ' רעתם שבאת אליהם · וראיתי כי מנשמת אלוה יאבדו מנשיבת שערתו ו וכעסו · ומרוח אפו יכלו · כלים תמיד · ועל דור המבול דבר · שאגת אריה וקול שחל · האריה גדול · והשחל בינוני · והכפיר קטן וכולם נתעו · כלומ' המלכ' והשרי' והעבדי' וכל שמות הללו שמות אריה הם · ליש אובד מבלי טרף · הגבורים אבדו כלים זה א האובד מבלי מזון · כך אבד כוחם מעשות חמס · אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד כמו העיתי כשה אובד · וכמו הייתי ככלי אובד · ובני לביא יתפרדו · מדב' בדור הפלגה · אשר נפוצו שם על פני כל הארץ: ואלי דבר יגונב · חוזר על תוכחתו · שהוכיחו עד הנה: מה תזעקי זכור נא מי הוא נקי אבד · כאשר ראיתי וגו' · ועל אודותיך לי דבר כבוא' יגונב · מן הסגנון כדבר גנוב: לכך שאין רוח הקודש נגלה על נביאי אומות העולם בפרהסיא · משל למלך שהיתה לו אשת ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר ובגניבה כך הקב"ה לנביאי אומו' העולם · ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה · וכן ויבא אלהי' אל לבן וגו' · לבלעם נופל וגלוי עינים · לאליפז בחזיונות הלילה · אבל בנביאי ישראל כתו' פה אל פה אדבר בו במראה ולא ב בחידות: כר' תנחום באתי מוגה · ולש' ותקח אזני שמץ מנהו

מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ מִבְּלִי מֵשִׂים לָנֶצַח יֹאבֵדוּ: הֲלֹא נִסַּע יִתְרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה:

ה קְרָא נָא הֲיֵשׁ עוֹנֶךָּ וְאֶל מִי מִקְּדֹשִׁים תִּפְנֶה: כִּי לֶאֱוִיל יַהֲרָג כָּעַשׂ וּפֹתֶה תָּמִית קִנְאָה: אֲנִי רָאִיתִי אֱוִיל מַשְׁרִישׁ וָאֶקּוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם: יִרְחֲקוּ בָנָיו מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ בַשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל: אֲשֶׁר קְצִירוֹ רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם: כִּי לֹא יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה לֹא יִצְמַח עָמָל: כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף: אוּלָם אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶל אֵל וְאֶל אֱלֹהִים אָשִׂים דִּבְרָתִי: עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר: הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת: לָשׂוּם שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע: מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה: לֹכֵד חֲכָמִים בְּעָרְמָם וַעֲצַת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה: יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ חֹשֶׁךְ וְכַלַּיְלָה יְמַשְׁשׁוּ בַצָּהֳרָיִם: וַיֹּשַׁע מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד חָזָק אֶבְיוֹן:

מִצַּפְרָא לְרַמְשָׁא מִשְׁתַּתְּפִין מִן דְּלֵית מְשַׁוֵּי לְהוֹן אַרְכָא לְעַלְמָא יְהוֹבְדוּן: הֲלָא מִדְּלֵית זְכוּתָא לְהוֹן אֶנְטְלִית סָעִיד מִנְּהוֹן יְמוּתוּן וְלָא בְחָכְמְתָא: קְרֵי כְדוֹן הַאִית עָנֵי לָךְ וּלְמָן מִן קַדִּישַׁיָּא תִּתְפְּנֵי: אֲרוּם שַׁטְיָא תִּקְטוֹל רוּגְזֵיהּ קִירוּס וּשְׁבִירָא תְּמִית טִנְנָא: אֲנָא חֲמֵית שַׁטְיָא דְּמִתְנַצִּיב דִּבְרִיָּתָא וּלְטָטִית מְדוֹרֵיהּ בִּתְכֵיף: מִתְרַחֲקִין בְּנוֹי מִפּוּרְקָנָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְיִשְׁתַּתְּפוּן בְּמַעֲלָנָא דְגֵהִנָּם בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא וְלֵית דְּפָצֵי: דִּי חֲצָדֵיהּ כַּפִּינֵי יֵיכְלוּן וּפוֹלְמוֹסֵי בְּמָאנֵי זֵינָא יִדְבְּרוּנֵיהּ וְיִבְזוּן לִיסְטֵיסִין נִכְסֵיהוֹן: אֲרוּם לָא נָפִיק מֵעַפְרָא שְׁקַר וּמִן אַדְמְתָא לָא יִרְבֵּי לֵיעוּת: אֲרוּם בַּר נַשׁ לְמִלְעֵי בְּאוֹרַיְתָא אִתְבְּרֵי וּבְנֵי מַזִּיקֵי בְּגוֹבָאָה יְטוּסוּן: ת"א אֲרוּם בַּר נַשׁ לְלֵיעוּת אִיתְיְלִיד וְסוֹפוֹהִי הֵיךְ גִּיצִין דְּנַתְרִין מִן גּוּמְרַיָּא וּמִתְגַּבְּהִין הֵיכְדֵין יְעוּף: בְּרַם אֲנָא אֶתְבַּע אוּלְפַן מִן תַּקִּיפָא וְלֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי מִלָּתִי: עֲבִיד רַבְרְבָן וְלֵית סְכוּם פְּרִישָׁן עַד דְּלֵית מִנְיָן: דְּיָהֵב מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְשַׁדַּר מַיָּא עַל אַפֵּי מַחוֹזֵי עַמְמַיָּא: מְטוּל לְשַׁוָּאָה מַכִּיכֵי אוּלְצָנָא לְרוּמָא וְאוּכָּמֵי מִסְכֵּינוּתָא תָּקְפוּ פוּרְקָנָא: דְּבַטִּיל מַחְשְׁבָתְהוֹן דְּמִצְרָאֵי דְחַכִּימוּ לְמַבְאָשָׁא לְיִשְׂרָאֵל וְלָא עֲבַדָא אֵידֵיהוֹן מִלְּכַת חַכִּימְתְהוֹן: מְאַחֵד חַכִּימֵי פַרְעֹה בְּחַכִּימוּתְהוֹן וּמִלְכַת אִיסְטַגְנִינוֹהִי עוּקְמַנְיָא אוֹחִית עֲלֵיהוֹן: בִּימָם יְעַרְעוּן חֲשׁוֹךְ וְהֵיךְ לֵילְיָא יְמַשְׁמְשׁוּן בְּטִיהֲרָא: וּפָרֵק עַמֵּיהּ מִן קְטָלָא דְפוּמְהוֹן וּמִן יַד מְלִיךְ תַּקִּיף עַמָּא חֲשִׁיכָא:

ואל מי ד' וסימ' ואל מי יעלה מעלינו · ואל מי תדמיון אל · ואל מי תדמיוני ואשוה · ואל מי מקדושים תפנה: כעש ד' כתי' שי"ן בליש' ואינון מן מלין דכתי' שי"ן וקרי' סמ"ך וסי' נמס' בהושע סימן ב': מישע ה' פתחין וסי' נמס' בישעי' סי' מ"ה: יאכל י"ג וסימ' נמסר בסדר אמור אל הכהנים: כי י"א בטע' וסי' נמס' במסר רבת' בערך כי בסדר: יולד ג' דגשי' ומל' וסי' לנער היולד · אשר יולד לישראל · כי אדם לעמל יולד: אולם ג' ר"פ בספר וסימ' נמסר ברישׁ ספר: דברתי ב' וסי' על דברתי מלכי צדק · ואל אלהים אשים דברתי: ישע ה' בסגול בישעיה סימן מ"ה: ולא תעשינה ב' וסימ' כמתכנה ידיהם תושיה: בצהרים י"ב וסי' נמסר במלכים א' סימן י"ח: וישע ג' חס' וסימ' וישע יי' את יושבי קעילה · וישע יי' את דוד דשמואל וישע מחרב מפיהם · וחד קוה אל יי' וישע לך:

במוט לשון תחבא׳ ר״ל כאשר תשוטט לשון הרע בארץ אשר היא סבת מריבות חזקות ורעות שם תחבא ר״ל שלא תזכר : כפן׳ הוא שתהיה התבואה ביוקר לא בסבת חסרון התבואה ואולם הרעב הוא חסרון תבואה : ופקדת נוך ולא תחטא׳ ר״ל בני נוך והם בני ביתו וכאילו אמ׳ שכבר חטא מפני שלא השגיח בבניו באופן הראוי לשומרם מחטא : כעלות גדיש׳ כעלות גדיש מענין כריתה וכמוהו אל תעלני בחצי ימי : דבריך יכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל להמנע מלהשיב על דבריך כי טומרי האוצרו׳ ואז תהיה

ביאור דברי המענה

השיב אליפז ואמ׳ ידעתי שאם נסה משל ודבר איך להשיב על דבריך מי יוכל לעצור במלין יעל דבריך ש״ה או יהיה הרצון בזה האם פאם׳ נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ומי יוכל לעצור במלין להוכיחך על תכונתך זאת׳ הנה במה שקדם היית מיסר רבים כאשר שמעת מהם דברים כאלה והירים אשר היו רעות באמונת השם היית מ מחזק והאים הכושל היו מקימים מליך ו והברכיי הכורעו׳ היית מאמץ והיית אומר לו שמה שהגיענו מהרע הוא על צד העונש ל למרי קדם ר״ל שכל מי שהיה נבוך באמונת השם ית׳ בעבור מה שהגיעהו מהעונש היית מחזק אותו עד ש שיאמינו כלם כי על כל מעש׳ גמול ומשפ׳ להיות בזה תקון המדינה ו ותקון הצלחת האד׳ וזה שההמון אם לא יראו מהעונש לא ימנעו מ מעשיית הרעות כאשר יביאם טבע׳ להשתוקק אליהם׳ והנה עתה כאשר תבוא אליך ה

אשרי אנוש ב׳ דסמי׳ וסימ׳ יעשה זאת׳ יוכיחנו אלוה : ובמלחמה ג׳ וסי׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי׳ ואת בית יהודה ארחם׳ ברעב פדך ממות ובמלחמה וא׳ במלחמה ועבד על כנו מעביר : יבוא ד׳ מל׳ בסיפ׳ וסי׳ לא תירא משוד כי יבוא׳ כי לפניו חנף יבוא׳ המיראתך יוכיחך׳ בכפל רסנו מי יבוא : כעשב הארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בא אל פרעה :

וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה פִּיהָ : הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל תִּמְאָס : כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו תִּרְפֶּינָה : בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע לֹא יִגַּע בְּךָ רָע : בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב : בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא תִירָא מִשֹּׁד כִּי יָבוֹא : לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל תִּירָא : כִּי עִם אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה לָךְ : וְיָדַעְתָּ כִּי שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא : וְיָדַעְתָּ כִּי רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ : תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ : הִנֵּה זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע לָךְ :

יב׳ ל׳ וחס׳ · כ׳ ל׳ וכתי׳ כן · ויד״ו ת׳ · ר׳ ל׳ · ח׳ ב׳ · ר׳ מל׳ בכפ׳ · ה׳ ב׳ לש׳ · ל׳ ד׳ · ל׳ · ל׳ · כ״ח

וַהֲוַת לְמִסְכֵּינָא סַבְרָא וּנְבִילְתָא וְרַשִׁיעֵי טַפַּת פּוּמָהּ : הָא טוּבֵיהּ דְאַבְרָהָם גַּבְרָא חֲסִידָא דִי כַּסְנִינֵיהּ אֱלָהָא וְאַנְתְּ יִשְׂרָאֵל מַרְדוּתָא דְשַׁדַּי לָא תַרְחִיק : אֲרוּם הוּא מַיְיתֵי כֵּיבָא וּמְעִיל סַמְתִּירָא יִמְחֵי וִידוֹי מַסְיָין : בְּשִׁית עַקְתִין יְפַצִּינָךְ וּבִשְׁבִיעֲתָא לָא יִקְרִיב בָּךְ בִּישׁ : בְּכַפְנָא דְמִצְרַיִם פָּרְקָךְ מִמּוֹתָא וּבִקְרָבָא דַעֲמָלֵק מִקְטוֹל סַיְיפָא : בְּנִיזְקָא דְלִישַׁן דְבִלְעָם תִּטַּמַּר בֵּינֵי עֲנָנַיָא וְלָא תִדְחַל מִן חִבּוּל מִדְיָנָאֵי כַּד יֵיתֵי לְחַבָּלָא סִיחוֹן וּלְאוּלְצַן מַדְבְּרָא תִּגְחַךְ וּמִן מַשִּׁירְיַת עוֹג דְּמַתִּיל לְחֵיוַת בָּרָא אַרְעָא לָא תִדְחַל : אֲרוּם עִם לוּחֵי אַבְנָא דְאִתְיְהִיבוּ בְּפוּמְבֵּי בְחַקְלָא קְיָימָךְ וּכְנַעֲנָאֵי דְמַתִּילִין לְחֵיוַת בָּרָא אַשְׁלִימוּ עִמָּךְ : וְתִנְדַּע אֲרוּם שְׁלָם בֵּירַת אוּלְפָּנָךְ וּדְזַמִּין מְדוֹר בֵּירַת מַשְׁכְּנָךְ וְלָא תִינְזַק : וְתִנְדַּע אֲרוּם סַגִּיעִין בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ הֵיךְ עִסְבָּא דְחַקְלָא : תֵּיעוֹל בִּשְׁלֵימוּת שְׁנַיָּין בְּכוֹכָא לִקְבוּרְתָא הֵיךְ מִיסַּק גְּדִישָׁא בְּעִידָנֵיהּ : הָא דָא פַּשְׁפַּשְׁנָהּ יָתָהּ הָכְדֵין הִיא קַבִּילְתָא וְאַנְתְּ דַע לָךְ : ואתיב

אבן עזרא

תרפינה׳ בי״ור והטעם כמו אל״ף וכמוהו רפינו את בבל ולא נרפתה : בשש צרות׳ יתכן היות זכר שבע על דרך המקרא ואחרים ספרו אותם והם ז׳ במספר : בשוט לשון׳ כי הלשון הרע הוא כמו שוט ויותר נכון היות לשון אומה כמו לשוטת הגוים ושוט מן שוטטו בחוצות ירושלם כ כאשר תשוטט לשון בארצך תחבא : כפן׳ תרגום רעב או הוא מן כפנה שרשיה ו וטעמו אספה : כי עם אבני השדה׳ כאילו ברית כרותה עם ה האבנים שלא תכשל בהן ועשית שלום עם החיות : ופקדת נוך׳ תמצא׳ כאשר עלה במחשבתך ולא תחטא : בכלח׳ אין לו חבר כי אם שני בספר הזה וטעמו שימות במלאת מספר ימיו והיא הזקנה : כעלות גדיש׳ כהכרת וכמוהו אל תעלני בחצי ימי : ויען

הרעה כלאית לסבלה וכאשר נגע עדיך היית כבהל׳ הנה זה ממה שיוכיח שיראתך השם לא היה אלא לבטחונך שישמור לך קנייניך ותקותך בשישמור לך אלו הקניינים היתה סבת תמימות דרכיך לא טוב האמונה כי לפי מה שאני רואה מדבריך עתה איך מאמין שיהיה בכאן גמול ועונש׳ והחל אליפז לסתור דבריו מהמוחש ואמר זכור נא מי הוא נקי ואבד ואיפה תמצא שנכחדו ישרים כמו שראיתי זה מהאנשים המשתדלים בכל עוז בעשיית העול והחמס שיאבדו ויכלו מרוח אף השם ואולם הנקיים והישרים ואם היה שיגיעם קצת רעות אינם מכלות ומאבדות אותם לגמרי כמו הענין ברעות הרשעים וזה לאות שאלו הרעות אינם נופלות במקרה כמו שאתה מניח ר״ל שאם היה הענין כן לא היה בזה הבדל בין הישרי׳ והרשעי׳ ואולם היו רעות הישרים יותר קלות למיעוט עונותיהם לא שיהיו להם רעות בזולת מרי כמו שהיה מניח איוב׳ הנה האנשים הרשעים אשר תשוקתם לטרוף טרף כמו החיות הרעו׳ כמאלו שפתעו שיניה׳ עד שיבצר מהם אשר יזמו לעשות ותראה אותם אובדים מבלי מציאתם הטרף ובניהם יתפרדו אנה ואנה ישוטטו לבקש די טרפם וזה דבר נמצא בלי ספק בחוש כי הרבה׳ מה שתמצא מהאנשי׳ הרשעי׳ אשר כל השתדלותם להזיק לאחרים שברוב העתי׳ לא ימצאו ותמנע מחשבת הרעה וזה ממה שיורה שהשגחת השם ית׳ הוא באישי האדם׳ ואמר אליפז הנה באמת אופן השגחתו יגונב ויעלם ממני אלא שכבר לקחה אזני שמץ מנהו מעט מזאת ההשגה אשר העמידוני על היות השגחתו בשפלים׳ וזה שבשעיפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים קראני פחד ורעדה ורוב עצמי הפחיד מהמראה אשר אראה בחלום מהדברים העתידים לבא עלי אשר שבת הודעתם הוא השם יתברך וזה שמה שהגיד לי המראה ההיא הוא ענין רוחני׳ יעבור על פני תסמר שערת בשרי מדי בואו מרוב החרדה כי כבר ייוחדו החלומות הצדקים מאשר החלומות שכבר יקרה מהם החרדה והתפעמות הרוח כמו שנזכר בספר החוש והמוחש ויעיד על זה מה שנזכר מחלום פרעה וחלומות נבוכד נאצר והנה יורה על היותו רוחני שהוא יעמוד לפני ולא אכיר מראהו אך תמונה לנגד עיני אשר יראה אותה לי הכח הדמיוני ואשמע דבריו הנפלאים כאילו הם מורכבים מהקול והדממה וזה שהשכל יקבלם רוחניים בזולת קול והמדמה מראה אותם כאילו הם דברים קוליים באותיות וקול׳ ואחר כן החל אליפז בטענה שלישית ואמר איך אפשר שתאמין שיהיה השם ית׳ כועל המין האנושי וממציאו ומנהיגו והוא בלתי משגיח בו עד שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו׳ האם אפשר באדם שיהיה צדיק יותר מהשם ית׳ האם יהיה האדם טהור יותר מפועלו הלא כמו שאו העניני׳ יהיו מיוחסים אל העול באדם ר״ל אם ינהיג מדינה אחת ולא ינהיגנה ביושר ואיך אפשר שיוויר בשם ית׳ עם היותו בתכלית השלימות מה שהוא חסרון ועול בחוק האדם׳ הן בעבדיו לא יאמין והם השכלי׳ הנפרדים לא יתן אמתות וקיום בעצמותם אבל מה שלהם מן האמתות והקיום הוא מזולתם והוא השם ית׳׳ ולא ישים במלאכיו אורה מעצמיותם וזה כי אין האור להם והוא ההשגה במה שהם ממיני׳ מצד עצמותם אבל מצד מה שמשפע למציאותם מהסיבה הראשונה והוא השם ית׳ ולזה הוא מבואר שאלו הנמצאים ואם הם שלימים מאד ביחס אל האדם הנה הם חסרים מאד ביחס אל השם ית׳ כי אין יחס בין מי שמציאותו וקיומו והשגתו מעצמותו ובין מי שהיה לו מציאותו וקיומו והשגתו מזולתו׳ ואם באלו עם פשיטותם ושלמותם ובחיותם ימצא חסרון אצל השם ית׳ הנה אין ספק שהאדם חסר מאד ביחס אל השם ית׳ כי הוא שוכן בבתי חומר ר״ל בזה העולם השפל ובעפר יסודו ר״ל שקיום צורתו הוא בחומר שלה כי הוא נושא לצורתו ולפי שצורתו היא היולאנית ואל זה גם כן אי אפשר שיכון במה שאמר שוכני בתי חומר ר״ל שצורותיהם היולאניות עם החסרון המגיע להם בעצמותם יתחייב עוד בהם שיהיו נפסדים ואין זה ההפסד ג״כ מוגבל בהם עד שיהיו בטוחים ממנו עת מה אבל ידכאום מקרים ויפסידום קודם שיגיעם הכליון והפסד הטבעי׳ מבקר לערב ישיגם המות במעט שבה מבלי משים לב לפנות אל השלימות האנושי יאבדו אבידה מוחלטת ולא יהיה להם השארות כלל׳ הלא האדם ואם לו קצת שלמות והוא ההכנה השכלית אשר לו בה יתרון והשארות הנה יקרה לו ברוב שיסור יתרונו אשר בו וימות ולא בחכמ׳ לפי שבהגעת השלמות לו מהקומי העסוק לקיומו בעצמו ולרבוי המונעי׳ אם חשבת להיות במדרג׳ השכלי׳ והמלאכי׳ להיותך בעל שכל ראה מה מאד רחוקה מדרגתך מהם עד שאם תקרא איה לא תמצא מי שיענך ואל מי מקדושים תפנה שיענך הלא היותר שפל מהם לא יענך לרוחק מדרגתך ממנו ואם הענין כן ביותר שפל מהם ראה מה מאד רחוקה מדרגתך ממדרגת השם ית׳ ובהיות הענין כן הוא מבואר שלא יתכן שיוחס לשם ית׳ עם שלמותו מה שהוא חסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית מהחסרון ביחס אל השם יתברך׳ והוסיף אליפז להתיר ספק מה בענין הרעות אשר נראה באדם בזולת מרי קדם ואמר שהם אינם רעות יהיה ראוי שירא״ב האדם עליהם ויחשם אל האולת והפתיות ועל זה אמר הנה לאויל יהרג כעס כי הוא ידאג תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר הוא סבת הצער בואם לפי שלא דרך בהגעתם בסבות הראויות והוא מבואר שכמו זה האיש כועס תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר כוון אליהם ויחשוב שכבר ענשו השם ית׳ אף שהוא מבואר שכמו זה לא יקרא רע כמו שלא יקרא רע אם לא תבא ספינה מאחפירה בקרקע כי לא תעשה הספינה בכמו זה הפעל והאיש הפותה אשר יפותה לבו לכל ההצלחו׳ המדומו׳ תמיתהו קנאתו כי עינו לא תשבע וישאר תמיד עם הקנאה והמכאוב ההו׳ מכורף לזה שהו׳ ישתדל לרוב קנאתו להגיע אל מבוקשיו במהירו׳ וידרוך מפני זה בהגעת׳ בסבו׳ בלתי נאותו׳ וכמו הענין באויל אם יקרה באויל שיהיה משרים ומצליח בקצת העניני׳ הנה כאשר ראיתי זה בא אידו פתאו׳ וקללתי נוהו למיעוט השארו׳ קניינו אשר כוון אליה׳ כי לא יגיע לכמו האיש הזה שום תכלית אם לא במקרה ומה שהו׳ במקרה הו׳ מעט כמו שהתבאר במקומו׳ והנה בניו הנמשכי׳ אחריו ירחקו מישע וידכאו בשער לעיני כל העם ואין מציל לפי שכמו זה האיש לא ישתדל ג״כ בקני׳ האוהבי׳ כמו שלא ישתדל בשאר הסבו׳ המביאות מה שמתשוקתו׳ אין לא כבר יגיע מהרוע לאויל ולבניו האוחזי׳ דרכו עד שיהיה תילם לאיש קשה המזל שיאכלם אותו האיש הרעב ויאכל קצירו ולאשר יקח קצירו מבין הקוצי׳ לרוע הצלחתו ויקוה האיש הפריץ ללקחו ממנו וזה תכלי׳ הרוע ר״ל שיהיו השפלי׳ שבאנשי׳ גוברי׳ עליה׳ הנה לא יצא מעפר און ועמל ר״ל שאי׳ הארץ סבת רוע הסדור הנופל בטובו׳ אישי האד׳ ורעתם אשר הוא און ועמל כמו שהיה חושב איוב וזה שכוונתו היה כי למרחק אלו העניני׳ אשר בארץ במדרגה מהשם ית׳ הו׳ מחויב שיהיה בלתי משגיח בהם כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וגו׳ ואף על זה פקחת עיניך וגו׳ ׳ אבל הרעו׳ הנופלו׳ בכאן בזולת מרי קדם אין ראוי בהם שיקראו רעות לפי שהם מיוחסו׳ אל סכלות המקבל כמו שזכר באויל ופותה וזה שהאדם יולד לעמל ולהשתדל בקנייני׳ אשר יצטרכו אליו כי לא נתנו לו שלמיותיו בפועל אבל נתנו לו הכלים אשר אפשר שבהם יגיע אל מה שיצטרך אליו כמו שבירורי האשם יולדו להתנועע תוקף התהוות׳ ולהגביה עוף מה שהתמידו נמצאו׳ עד שיסור החלק האשי מהם ויפול האפרי׳ ובהיות

אין הוא לשון סברא : כי אדם לעמל יולד׳ כי אי אפשר שלא יחטא ויקבל עונש בחטאו׳ לקבל פורענותו ואוכו פ כבני רשף שהם מ מלאכי׳ ורוחות שהם וגביהו עוף ואוכם מן התחתוני׳ לאלו גם שטן וזכר הרע׳ רשף כמו רשפי קשת׳ בשהתן מעופפת נקר׳ רשפי לשון עוף׳ לם״ : אולם אני אדרוש׳ אם היו באים עלי יסורין הללו׳ הייתי דורש אל הקב״ה בתפלה ובתחול׳ ואלו הייתי שם דברתי בבקש׳ : הנותן מטר על פני ארץ ושולח מטר על פני חוצות׳ ע״י שליח לשאר ארצות׳ לשום שפלים למרום׳ הוא נותן את המטר והג״ מפר מחשבו׳ ערומי׳ שמרמין להכעיס שערים ולקלו׳ פרות׳ חענבים׳ במעט תבואה ולא תעשינה ידיהם תושיע אותה עצת שרימו לעשות : כמהרה׳ כל העצה העשויה במהירות הוא כבלות׳ יומם יפגשו חשך שאין ע עצתם מתקיימת ו ובעשות ואור חכמתו׳ כהכך לחשך׳ ויושע את הכסלי׳ מחרב ׳ ומאוזה חרב מפיהם שהיו סבורי׳ לבולעם ומתאוים להשמידם ומיד חזק תושיע אביון׳ ועולתה

רש״י

ועלתה׳ העלילה והרשע׳ כמו ויאספו עולות עלילות׳ קפצה סגרה׳ כמו לא תקפוץ׳ וכשם שהוא מכאובים של אלו׳ כך אני אדרוש אליו על היסורין אלו באוכו : הנה אשרי אנוש וגו׳ ביסורין׳ והיה לך לקבלם ולא למאסם : בשש צרות׳ כשיבאו לעולם יצילך׳ על יסורין שנתייסרת בהם׳ וגם בשביעית כשתבוא לא יגע בך ועכשיו הוא מוכה אותם׳ בשוט לשון׳ של שטן תחבא׳ אלה הן השבע צרות׳ רעב וחרב לשון ושוד וחית הארץ והם לינטים׳ אבני השדה מין אדם הן׳ וחית השער הוא שנקרא גרושה בלע׳ וזו היא חית השדה מאש ובלשון משנה תורת כהני׳ קראום אדני השדה׳ השלמה לך׳ יהיה לה שלום עמך : וידעת כי שלום אוהליך ואם בכל מקום תהיה בטוח׳ כי שלום אוהלך ופקדת נוך ולא תחטא׳ כמו אל השערה ולא תחטא׳ וזו היא השביעית שמנינו למעלה׳ תבא בכלח אלי קבר׳ שתכול מן הדבר׳ בכלח׳ אין כמך במקרא להבין מליצתו׳ ולפי ענין תחליל יפתר ויליני מענינו שהוא לשון גמר וביטולה התבוא׳ בזו׳ שביטלה כל מלאכה׳ ורבותינו ז״ל פירשו בכלח ב בגימטריא ששים שנה׳ כעלות גדיש כאשר כשתלין הגדיש מן הקרקע בעתו׳ מענה

רלב"ג

ובהיות העניין כן רצוני שהאדם יולד לעמל בשלמיותיו אשר ירצו הגעתם אין הנה אם לא ירדוף בהגעתם בסבות הראויות אין זה עונש אם לא יגיעו וזה מבואר בנפשו ׳ ולהיות העניין כן הנה החליט איפוא המאמר שהרעות הבאות על איוב היו על צד המוסר והתוכחת למרי קדם ולזה אמר אליו אם הייתי במקומך הייתי דורש אל אל ומתפלל אליו

אבן עזרא

ויען איוב ׳ לו שקול ישקל ׳ הוותי ׳ מן הוה על הוה : לעו ׳ כמו ושתו ולעו כלומר נסתרו כאילו נבלעו ויש אומרים שהוא תרגום מן לאיים והוא רחוק : ביעותי אלוהי ׳ כמו לחרדת אלהים : יערכוני ׳ כלומר יערכו עמי מלחמה : הינהק ׳ אין לו חבר בלשון מקרא ודמה ללשון קדר : בלילו ׳ מן ויבל לחמורים בליל חמיץ והטעם כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ירגז וכמו כן אתם יאמר איוב לחבריו ועוד שתדברו דברי שאין בהם ממש

בעשי ד׳ כתי׳ שי״ן בליש׳ ואינו׳ מן מלין דכתי׳ שי״ן וקרי׳ סמ״ך וסי׳ נמס׳ בהושע סימן ב׳ : יערכוני ל׳ והוא חד מל׳ דמשמשי׳ ני בסוף תיבותא וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ון בס״ד : פרא ו׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך :

ו

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד: כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ: כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי: ה הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ: הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת: מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי: מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ: וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי: וּתְהִי עוֹד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ:

תרגום

וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר: מָאִים מִתְקַל יִתְקַל רוּגְזִי וְאִתְרְגוּשְׁתִּי בְּמַסַּאתָא יִטְלוּן כַּחֲדָא: אֲרוּם כְּדוּן יַתִּיר מֵחָלָא דְיַמָּא אִיתְיַקַּר בְּגִין כֵּן מִילַּי אִשְׁתַּלְהִין: אֲרוּם גִּירֵי שַׁדַּי בַּהֲדֵי דִּי אִיַרְסְהוֹן שָׁתְיַת רוּחִי בִּיעוּתָא דְּמִן קֳדָם אֱלָהָא יְסַדְּרוּ לְקִבְלִי: הַאִיפְשַׁר דְּמַבְרִיס מְרוֹדָא עֲלוֹי דִּיתְאָה הֵיךְ יְגִיחַ תּוֹרָא עַל אַסְתַּסְתֵּיהּ: הַאִיפְשַׁר דְּמִתְאֲכִיל תַּבְשִׁילָא מַדְלֵית מִילְחָא אִין אִית טַעַם בְּחֶלְבּוֹן בִּיעֲתָא וְהַלְמוֹנָא: כְּמָה דְּלָא מִתְאֲכִיל מֵירֵי בְשַׁשׁ בְּלָא מִלְחָא הֵכְדֵין לֵית טַעְמָא בְּרִירָא בְּמְרִי לַחְמָא: סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן מִתְחַשְׁבִין הֵיךְ דַּוְתָא לִסְעוֹדְתִּי: סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן עֲבְדִין יָתִי אִיסְתְּנִיס וְהוּרַת מִיסְתַּיָּיא לִסְעוֹדְתִּי: מַן יְהִיב וְתֵיתֵי שֵׁילְתִי וְסַבְרִי יִתֵּן אֱלָהָא: וְשָׁרֵי אֱלָהָא לְמִמְסְכַן יָתִי יַתִּיר יְדֵיהּ וִיעַתִּיר יָתִי: וּתְהֵי דָא תַּנְחוּמוֹתַי וְאֶבּוּעַ בְּרִתִיחָא וְלָא יְחוּס עַל רַשִׁיעָא אֲרוּם לָא כִּסִּיתִי מִילֵּי קַדִּישָׁא:

רלב"ג

...ירצה בכאן מה שיתחזק שהשם ית׳ משגיח באישי האדם וזה שהרשעי׳ אשר ישתדלו בעשיית הרעו׳ אל האנשי׳ השפלי׳ והחלושי׳ ... זמו לעשו׳ עם היותם בעלי כח וחכמים להרע וזה שהשם ית׳ יסבב לשום האנשים השפלים הנרדפים למרום ההצלחה ולהשגיב ... והאבלי׳ והוא מיפר עצת הרשעי׳ החכמים להרע אשר ישתדלו להרע להם ולא תעשינה ידיהם מה שחשבו לעשותו ׳ החכמים ... ר״ל שרוב ערמת ישים השם יתברך כלי למנוע מהם אשר יזמו לעשו׳ והמשל שכאשר ידעו באיש שילך בחוץ ויבקשו לרדוף אחריו ... לאיזה צד הלך ויעמיקו בו ויאמרו שהוא יותר ראוי שיהיה לכתו לזה הצד לסבות מה יזכרום ורוב העמקתם בזה קסבב ... בצד אשר לא הלך בו וירדפוהו שם ולא ימצאוהו ׳ ועצת הרשעים הנפתלים המבקשים דרכים עקלתונ׳ ומעמיקים בהם לכל ... כדי שיגיעו למבוקשם להשיג עשיית העול והחמס ימהר השם נמהרה וחסרה ותהיה סבה שלא ישפטו הדבר אשר ירצוהו כפי ... הברורים ׳ ביום ובצהרים ילכו בחשך ר״ל שאפילו בעניינים המבוארים בנפשם בתחלת המחשבה תסכל עצתם ׳ ובזה האופן יושיע ה ... הרשעים שלא יזיקם מפיהם ור״ל שפיהם ודבריהם אשר הסכימה עצתם בהם שם השם יתברך כלי להושיע ... השם יתב׳ האביון מיד חזק ממנו עד שכבר תהיה לדל תקוה שלא יעזבהו השם ית׳ ביד הרשעים ואנשי עולה קפצו פיהם להצטער ... וזאת הטענה שזכר בכאן מבוארת ונגלית מן החוש וזה שאנחנו נמצא ברשעי׳ רבים מכוונים להרע ומשתדלים בו ולהם הכלים ...

והכלל העולה מן הדברים

אם כח חד מן יב פסו׳ רישי׳ ומצעו׳ אם אם וסימ׳ אם בגפו יבא ׳ אם זרחה חשמש עליו דמים לו ׳ אם ימצא הגונב ׳אם בעליו עמו ׳ אם ענה תענה ׳ אם אתם תבאו אלי ׳ אם גנבים באו לך ׳ אם יתקע שופר בעיר ׳ אם תחנה עלי מחנה ׳ אם אבא באהל ביתי ׳ אם תדברנה שפתי ׳אם כח אבנים כחי : בתהו ב׳ דגשים וסימ׳ ויטו בתהו צדיק ׳, יעלו בתהו

מַה־כֹּחִי כִי־אֲיַחֵל וּמַה־קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי׃ אִם־כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחִי אִם־בְּשָׂרִי נָחוּשׁ׃ הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה מִמֶּנִּי׃ לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב׃ אַחַי בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַל כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ׃ הַקֹּדְרִים מִנִּי־קָרַח עָלֵימוֹ יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג׃ בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ בְּחֻמּוֹ נִדְעֲכוּ מִמְּקוֹמָם׃ יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם יַעֲלוּ בַתֹּהוּ וְיֹאבֵדוּ׃ הִבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכֹת שְׁבָא קִוּוּ־לָמוֹ׃ בֹּשׁוּ כִּי־בָטָח בָּאוּ עָדֶיהָ וַיֶּחְפָּרוּ׃ כִּי־עַתָּה הֱיִיתֶם לֹא תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ׃ הֲכִי־אָמַרְתִּי הָבוּ לִי וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ בַעֲדִי׃ וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי׃ הוֹרוּנִי וַאֲנִי אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי הָבִינוּ לִי׃ מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּם׃ הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אִמְרֵי נֹאָשׁ׃ אַף־עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶם׃ וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּב׃ שֻׁבוּ נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה וְשֻׁבִי עוֹד צִדְקִי־בָהּ׃ הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם־חִכִּי לֹא־יָבִין הַוּוֹת׃

הֲלֹא־צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי־אָרֶץ וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו׃ כְּעֶבֶד יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָעֳלוֹ׃ כֵּן הָנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי־שָׁוְא וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ־לִי׃ אִם־שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם וּמִדַּד־עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי נְדֻדִים עֲדֵי־נָשֶׁף׃ לָבַשׁ בְּשָׂרִי רִמָּה וְגִישׁ עָפָר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃

מָה חֵילִי אֲרוּם אוֹרִיךְ וּמַה סוֹפִי אֲרוּם נִגְרְנָא נַפְשִׁי׃ אִין חֵילָא הֵיךְ אַבְנַיָּא חֵילִי אִין בִּסְרִי קְרִיס כִּנְחָשָׁא׃ הַמְדִילֵית סִיוּעַ בִּי וְחוּכְמְתָא אִתְבְּרַחַת מִנִּי׃ לְגַבְרָא דְּמָנַע מִן חַבְרֵיהּ חִסְדָּא וְדַחֲלַת שַׁדַּי יִשְׁבּוֹק׃ אַחַי בְּזוּ הֵיךְ נְגוּד נַחְלָא הֵיךְ מַפְּקָנוּת פַּצְדֵי נַחֲלַיָּא עָבְרִין׃ דְּשַׁחִימִין מִן צִינְתָא עֲלֵיהוֹן יִתְחַיַּל תַּלְגָּא׃ בְּעִידָן דְּחָבוּ בַּר טוֹבְעֲנָא אִישְׁתְּרַבְּבוּ אִיתְמַגַּרוּ בְּרִיתְחֵיהּ אִתְמְחִיאוּ מִן אַתְרֵיהוֹן׃ מְטוּל דִּמְקַלְקְלִין אִיסְרָטֵי אוֹרְחָתְהוֹן סָלְקִין לְלָמָא וִיהוֹבְדוּן׃ אִסְתַּכּוּ אִסְרָטֵי תֵּימָא הִלְכְתָא דִּזְמַרְגַּד סַבָּרוּ לְהוֹן׃ בְּהִיתוּ אֲרוּם אִתְרְחִיצוּ בְּטַעֲוָתְהוֹן אָתוּ לְגַבָּהּ וְאִתְכַּסִּיפוּ׃ אֲרוּם כְּדוֹן הֲוֵיתוּן כְּלָא הֲוֵיתוּן חֲמִיתוּן תַּבְרָא וְאִיתְבְּהֶלְתּוּן׃ הַבְקוּשְׁטָא אֲמַרִית הָבוּ לִי וּמִן נִיכְסֵיכוֹן שׁוּחֲדוּ אַמְטוּלְתִי׃ וְשֵׁיזְבוּנִי מִן יַד מְעִיקָא וּמִן יְדֵיהוֹן דְּתַקִּיפֵי פְּרוֹק יָתִי׃ אַלִּיפוּ יָתִי וַאֲנָא אֶשְׁתּוֹק וּמַה דִּשְׁלֵיתִי אַסְבִּילוּ לִי׃ מַה בְּסִימִין הִינוּן מִילִין תְּרִיצִין. וּמַה דְּכָשַׁר לְכַסָּנָא יְכַסּוּן מִנְּכוֹן׃ אֶיפְשַׁר דִּלְכַסָּנָא בְּמִילַיָּא אַתּוּן חֲשִׁיבִין וּלְקִיבְלָא אַמְתִּילוּ מִלֵּי יֵאוּשָׁא׃ רְגִיז עַל יְתֵם תִּשְׁרוֹן וְתַחְשְׁלוּן עַל חַבְרֵיכוֹן׃ וּכְדוֹן שְׁרוּ אִסְתַּכְּלוּ בִי וְקֳדָמֵיכוֹן אִם אֲכַזֵּב׃ תּוּבוּ כְדוֹן לָא תְּהֵי רַשִׁיעָא וְתוּבוּ תּוּב לְזָכְוָתִי בָהּ׃ הָאִית בְּלִישָׁנִי רִשְׁעָא אִין מוֹרִיגִי לָא יִתְבַּיַּן רְגוּשְׁתָּא׃

הֲלָא חֵילָא לְבַר נָשׁ עֲלוֹי אַרְעָא וְהֵיךְ יוֹמֵי אֲגִירָא יוֹמוֹי׃ הֵיךְ עַבְדָּא דְּשָׁאֵיף טוּלָא וְהֵיךְ אֲגִירָא דְּמוֹרִיק סַטְרֵיהּ׃ הַכְדֵין אִיתְחַסְנִית לִי יַרְחִין דְּמַגָּן וְלֵילָוָן דְּלֵיעוּת חֲשִׁיבוּ לִי׃ אִין שְׁכִיבִית וַאֲמַרִית אֵימָתַי אֵקוּם וְנַדִּידוּת בְּרַמְשָׁא וּשְׂבָעִית נִידְדוּת שִׁינְתָא עַד עִידָן שַׁפְרְפָרָא׃ לְבַשׁ בִּסְרִי מוֹרְנֵי וְגַרְגִּישְׁתָּא דְעַפְרָא מַשְׁכֵי רְטֵט וְאִיתְמְסֵי׃ יוֹמֵי

ויאבדו : הביטו ב׳ וסי׳ ארחות תימא ׳ אליו ונהרו : ויחפרו ל׳ בשו כי בטח והוא חד מן כ״ב זוגין נסבין ו׳ בריש תיבו׳ ונסבין ו׳ בסוף תיבות׳ חד מלעיל וחד מלרע וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערב׳ אות הוי״ו בס״ד : ומכחכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי והוא חד מן מלין דמשמשין ומכ ברישי׳ וסימ׳ נמס׳ במסרה רבת׳ במערב׳ אות המ״ם בס״ד י הוכח ה׳ וסי׳ לא תשנא את אחיך ׳ מה נמרצו אמרי יושר ׳ הוכח בדבר לא יסכן ׳ הוכח יוכיח אתכם ׳ לא יאהב לץ הוכח לו ׳ וחד והוכח אל אל אחפץ : ושובו ה׳ חס׳ בנביאי׳ וכתו׳ וסי׳ אם תבעיון בעיו שבו אתיו ׳ ואשלח אליכם את כל עבדי הנבי׳ דאריך ׳ וגם עתה נאם יי׳ שבו עדי ׳ויעד יי׳ בישר׳ וביהודה ׳ושבי עוד צדקי בה כן כתי׳ : עלי הלא צבא על כתי׳ וקרי׳ עלי ביו״ד והוא חד מן י״ב מלין חסר יו״ד בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסי׳ ישב ולא הוריש מנשה וגו׳ ואת ישב דור ׳ בנית ושבו אליך בכל לבם דמלכי׳ ׳מעל וימהר ויסר את האפר ׳ יד ונתנו את הכסף המתוכן דמלכי׳ ב׳ה והעוים עשו את נבחן ׳הוציא כי לא דברתי את אבותיכם ׳ ועשית כי מה אמר אדני יי׳ ועשית ׳ על הלא צבא לאנוש ׳ וצפו לא יאמין שוב מני חשך ׳ ידעת כי יעשה יי׳ דין עני ׳ ידעת כי כל תוכל ולא׳ ראש כי בימי דויד ואסף מקדם :

אבן עזרא

למס׳ כמו וימס לבב העם והענין כי האם מרעהו חסד הו׳ ועמית שחשבתי להיות לי עזר מאחרים : אחי בגדו ׳ וכאפיק נחלים ׳ חזוק : הקודרים ׳ מזמן רדת הקרח יתעלם רדת השלג ולא יראה עליה׳ בעבור קדרותם ודומה להם חשבתים : בעת יזורבו ׳ כאשר יתקררו מדברי רז״ל מתו׳ דמזדרבבי ׳ ונכמתו יתקשרו כמו כן מדבריהם באמרם צומת הגידין והוא מקום שהתחברו בו והטע׳ אע״פ שהם בכח בזה : בחמו ׳ כשיבא החום כאילו כבו מ מתקומם ולא היו שם מן ירעך כרו שעמיגו לשון כבוי וכליון והנכון בעיני כי זה הפסוק כפול בענין כדרך פסוקי זה הספר וספרים אחרים ויהיה ענין יזורבו יתחממו ואין לו חבר ופירוש נצמתו נכרתו כמו יצמיתם יי׳ : ילפתו ׳ יתעוותו כמו ויחרד האיש וילפת וילפת שמשון והטעם על הנחלים שיעלו ב באיר והענין כי המים תולדתם לרדת למטה וכאשר ישובו אד יעלו בתהו ויאבדו ושפרשים יפרשו זה הפסוק על הולכי מדברות ואיננו נכון : הביטו ארחות תימא׳ הם הערב ומשכן רובם במדבר הגדול שאין יש בו : בושו כי בטח ׳ לבם והענין מאשר בטחו : באו עדיה ׳ עד המקו׳ כי ימצא בלשון נקבה כמו ולא עוד תשורנו מקומו וטעם הנחלים כי השיירות יבושו כ כאשר יגעו למקום ש שמקוים להיו׳ שם מים והם כמאוס ׳וכן אחי בגדו בי : כי עתה הייתם לו ׳ למקום כאשר ראיתם החתת שהביא עלי ותיראו : נמרצו ׳ חזקו כמו קללה נמרצ׳ : הלהוכח למלים תחשובו ׳ מלים ממש שתוכלו ל להוכיח בהם והענין שאין לכם ראיה : ולרוח ׳ועוד כי תחשבו אמרי נואש שהם רוח והענין שתחשבו ש שדבריכם נכונים ו ודברי מי שהוא בצער הבל : אף על יתום ׳ זה יורה כי אינכם רחמנים רק אם ת תפילו קיר או הדומה לו על יתום לא תחושו ותתחברו ותשמחו ב באיד רעכם ׳ ותכרו מן ויכרה להם כרה ויתכן היות תכרו מן כי יכרה איש בור והוא נכון להדבקו עם תפילו : ועל פניכם ׳ כמו על פני אהרן אביכם : שובו נא אל תהי עולה ׳ אתכם תראו כדקי במלתי : הלא צבא ׳ זמן קצוב : כעבד ישאף צל ׳ כאשר השלים מלאכתו : מנו לי ׳ זמנו לי כמו מנה את מאכלכם : ומדד ערב ׳ מן וימודדם בחבל ויתכן לבי : נדודים ׳ מן ותדד שנתי : וגוש ׳ יש שהוא מן נגשה שעורים ואחרי׳ אמרו שהוא מין חיות והקרוב שהוא מין עפר כענין מימי אדמת עפר יקיצו : רגע ׳ אף מגזרת נבקע וכמוהו על רגעי ארץ רגע אחד ממנו וענינו חלק ואמר כי וימאס מן נמס והאל״ף תחת הס״מך כאלף אשר בזאו נהרים והנכון בעיני שרגע מן רוגע הים ויהיה וימאס כמשמעו בעבור שנפתח : מני

רלבג

אם בשרי נחוש ׳ ר״ל האם בשרי משברזל החזק והוא הנקרא נחשת אשר יעשו ממנו החרבות : ותושיה נדחה ממני ׳ ר״ל האם נדחה ממני תושיה היא ההכנה האנושית אשר היה ראוי שאתנהג בה : למס מרעהו חסד ׳ בתמיה והרצון בו היתכן שלאיש התם אשר המסו אותו רוב הצרות הבאו׳ עליו יהיה מרעהו חרפה ויאמ׳ עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצר׳ הזאת או יהיה חסד דבק עם יראת שדי ויהיה שו׳ אם יתכן שייחסו אליו רעיו מפני שהוא עם חסד ויראת שדי היה עוזב : הקודרים מני קרח ׳ ר״ל שאלו הנחלים קודרים לרוב עומקם בשבת הקרח והשלג הנתך ונעלם בהם וזה שקצת הנהרות יהיו מימיהם השלגים אשר בהרים כאשר יותכו ואלו ה הנהרות לא יתמידו כל השנה : יזורבו ׳ ר״ל ירוצו ויגרו ולא נכמתו ר״ל נכרתו ויש מי שפיר׳ יזורבו יתחממו והרצון בו יזורבו ב בחלוף בד״י בז״ן לפי שהם ממוצא אח׳ ויעיד על פירושו מה שאמר בחומו נדעכו ממקומ׳ ר״ל בהגיע החום כ נעקרו ממקומם וזה שאלו הנהרות ההוים ממימי הגשמי׳ והקרח והשלג יעדרו בעת ה הקיץ : ארחות תימא׳ הם השיירות ההולכות לתימא וכן הליכו׳ שבא הם שיירות סוחרים ההולכות לשבא והנה זכר או השיירו׳ לפי מה שאחשוב לפי שמהלכם היה למקומו׳ הרחוקים כאשר יבאו מן הארץ אשר היה שם איוב והיה שם באמצע ד דרכם מדבר׳ לא ישב אדם שם : שחדו בעדי ׳ הרצון בו תנו שחד בעדי : אמרי נואש ׳ קר׳ עצמו נואש להיותו נואש מטוב לחזק ש שברו : ותכרו ׳ הרצון ותחפרו ותעמיקו שחה : כבא ׳ קץ וזמן קצוב : ישאף ׳ יקוה : פעלו ׳ שכר פעולתו ׳ כמו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו ר״ל שכר פעולתו : ומדד ערב ׳ רוצה לומר מדד לבבי אורך הלילה להיותי בלתי ישן כלל וזה כי בעת השינה לא ירגיש האדם הרגש שלם : רגע וימאס ׳ נבקע והיה נמאס מצד ה הליחה הסרוחה אשר בו : ארג

רש״י

[illegible]

אמרי נואש לכם יאמרי נואש שאין בהם ממש · כמו ויאמרו נואש אוכי חושבת לדברי הכבואים · תפילו · בדיבככם · אתם מפילים האף עלי בקו משפט · ותכרו שוחה על ריעכם להפילו · הואילו תתרצו להבות אלי ולשמוע דברי · ותראו אם על כזול אכזב : שובו נא · לבחון ותבחנו שלא תהא עוד עולה · ושובו עוד צדקי יתגלה בה · אם הכי לא יבין הות ולא יבין כשאני מדבר הוה · הלא צבא וגו׳ זה הדבר אשר אמרתי לכם · כי איך אחרים מלעזנים על הוותי · הלא ידעתם כי ימשבלה ונמן לאנוש כמה יחיה · ככימי שכיר שכשכר לשכה ויודע שיכלו ימי שכירותו · כן זה יודע שיכלו שכים התקצובים לו ואכי אותו כגא הכיתן לי · כעבד ישאף צל · כעבד שהוא יגע כל היום ושואף ומאוה מתי יחיה כל הערב · וכשכיר אשר יקוה פעלו לערב · לכי שהוא לו כל היום לעמל · ויתאוה לביאת השמש ; כן הנחלתי לי משתים · בירחי שוא וכורנין · אותו כבה הכיתן לאנוש עלי ארץ · ולילות עמל ממנו לי : אם שכבתי בלילה · כיכיתי ואמרתי וגו׳ · ומדד ערב · מתי יאור ויבוא עת קימה ועת מירוד הכסף · לשון ותדד שכתי · והאם הוא עיקר כוכל · כמו יאמר · משמרי ושבע כדודים · על תכותי בעם ערי כסף : וגוש עפר · גושת עפר · והיה העלית חלודה · שדרך גושת עפר לגלח ולהעלות חלודה : רגע · כקמט · כמו רוגע הים · יש״ה עורי רגע · לשון כוח · גל אחר גל · כקמטים הללו : יומי

רלבג

ארג׳ הוא כלי האורג שבו חוט האורג שיניעהו האורג בקלות מקצה אל קצה : בשוחי ׳ בשערי וכן אריך בשוחי : מעצמותי ׳ מאברי : תשעה ׳ תרפה ותסור מהסתכל : שחרתני ׳ בקשתני : זהו ביאור מלות המענה :

ביאור דברי המענה

ענה איוב טוען על דברי אליפז ואמר על מה שהיה מניח שהתוכחת והמוסר יהיה ליסרים ולנקיי׳ על המעט שלהם מהחטאים והמות והאחרון יהיה לרשעים מצד גודל חטאם ומגדל עצמו על מה שהיה בוחר המות על הייסורין שהיה נוסר בהם ׳ לו שקול ישקל כעסי והתרעומות אשר אני מתרעם על ייסורי כנגד שברי במאזנים הנה לא יכבד הכף האח׳ מהמאזנים על הכף האחר ולפי שברי יכבד מחול ימים על כן דברי כשחתו והיה כעסי כנגד מה ששברתי בו וזה כי חצים חזקים עמדי אשר ארסם שותה נפשי ׳ ויערכוני תמיד בעותים חזקים ונפלאים התחשוב שאתרעם ללא דבר ׳ הינהק פרא כשימצא לפניו דשא שיאכל ממנו אם יגעה השור כשימצ׳ מספוא לפניו שיאכל ממנו הנה באמת איני מתרעם אלא על מה שראוי להתרעם ממנו ׳ היאכל דבר תפל מבלי מלח יתן לו טעם אם יש טעם בריר חלמות ר״ל הבריא כן אני לרוב חוליי לא אמצא טעם במזוני ׳ הנה אשר מאנה לנגוע נפשי מרוב האסטניסו׳ והמיאוס המה כמו חליי בשרי ואיך אוכל להתרחק ממנו ׳ הנה מרוב המכאוב והחולי אחשוק חשק נפלא מי יתן ויבא השם וידכאני דבר מוסף על חליי בדרך שיכלני כי המות נבחר מאלו החיים ׳ והנה באמת אף על פי שאני נוה בחולי והמכאוב החזק הנה אני מתנחם כי לא כחדתי אמרי קדו׳ ואין לי להתרעם על עצמי ולומר אם הייתי נשמר מחטא לשם לא היה מגיע אלי זה ׳ מה כחי כי איחל שירפאני הש״י וייטיב לי אחריתי כמו שהבטחתני הנה אין לי כח לשאת זה החולי ומה קץ חיי כי אאריך חיותי עד שירבה זרעי וצאצאי כמו שהבטחתני אלא מעט נשאר במדת ימי כל שכן עם כמו אלו הצרות ׳ האם כחי חזק ככח האבן ואם בשרי חזק כנחשת שאוכל לסבול זה החולי ׳ האם אין בי מנפשי ההנהגה הנאותה הראויה שתהיה לי לעזר ולהועיל והוא ההתנהג ביראת השם וההליכה בדרכים המשובחים האם נדחה ממני ההנהגה האנושית ר״ל שלא אתנהג במה שראוי לאדם השלם להתנהג בו עד שתאמר שעונותי הטו אלה ׳ האם יתכן שיהיה לאיש המדוכה חרפה מרעהו ויאמר עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצרה הזאת כמו שאתה אומר אלי הזאת התכונה והתחלה שיחמלו רעיו עליו ׳ הנה רעי בגדו בי כמו הנחל ואפיקי הנחלים שנעברו וירוצו הקודרים לרוב עמקם מהקרח והשלג הנתך עליהם והנה בעת שירוצו נכרתו ונפסקו לפי שאין סבת רבויים מצד עצמותם אבל לסבות מחוץ וכבלות המים הבאים שיה׳ יעדרו וכבוא חום הזמן שימנעו מימי הגשמים ותכלה התכת השלגים יעקרו ממקומם או יכורו הנחלים ויאבדו ׳ אם להלפת ארחות דרכם ויטו מימי מקוריהם ש׳ מקומות אחרים אם שיעלו בתהו ויאבדו ור״ל שתסור הווית המים ממקוריהם ויכלו לגמרי וזה יהיה אם בשלא יתחדש מן האיד המתחדש שם במקום ההוא מים אבל יעלה אל הארץ או יפסוק חדוש האיד ההוא והנה שתי אלו הסבות נזכרו בספר האותות להפסק הנהרות וכבר הביטו הסוחרים העוברים שם בימות הגשמים אלו הנהרות ברוצם וקוו שבעת החום שיצטרכו המים להם ימצאו שם מים רבים ובבואם אל אלו הנהרו׳ בעת החום ולא מצאו שם דבר בושו וחפרו על תקותם והנה עתה הייתם לי אתם רעי דומים לזה הנהר וזה שאני בטחתי בכם שתעזרו מכם בעת הצורך ושתנחמוני ת׳ יסורו חליי נהפך הוא כשראית׳ החתת המגיע שי ירא׳ להתקרב לי ונהפכת׳ לזרים ולמה התנכרת׳ שי׳ ׳ הכי אמרתי לכם שתתנו לי דבר מהונכם ושתעשו שוחד בעדי מעשלכם למלטני מיד צר ולפדותי מיד עריצים ואילו היה כן החרשתי כי אמרתי להציל הונכם עשו מה שעשו אבל איני מבקש מכם דבר ולמה תתנכרו אלי כי תאמרו שגיתי בדברי ועל כן אתם מתוכחי׳ עמי ׳ הורוני מה שגיתי בו ואני אחרים ובואו עמי בטענו׳ אמתיות לא בטענות כוזבות האלה לומר עלי שחטאתי ואתם ידעתם צדקתי ותום לבבי ׳ הנה נמרצו וחזקו אמרי יושר אבל מה יועילו התוכחות אשר יהיו מכם ׳ האם יהיה ראוי שלהתווכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליהם בטענה האם זה מחוק המתוכח השלם ׳ הלא באמת אני שופט שאתם מפילים אף על יתום כשיריב עם זולתו לחולשתו לפי שאתם תכרו ותעמיקו לדבר סרה על רעיכם כי תראו כי מטה ידו וזה לאות שכונתכם לרדוף החלוש׳ ועתה הואילו וראו אם אכזב במאמרי ושובו להשיב על דברי בזולת עולה ׳ הנה כאשר תשובו להתוכח עמי בזה האופן יראה צדקי בזה ההתוכחו׳ היש בלשוני עולה במה שאני טוען שהשם ית׳ בלתי משגיח באישי האדם אם חכי לא יבחן ההוות אשר הסברתי בהם ויטער אם המות נבחר מהם אם לא הנה באמת אבחר להם שבאופן מה ימצא המות נבחר על כמו אלו החיים וזה שכבר נמצא קץ וזמן קצוב לאנוש על הארץ וכימי שכיר שהם מוגבלי׳ כן ימיו מוגבלי׳ ׳ והנה כמו העבד המתעמל תמיד שיקוה בא הלילה לנוח מרגוע לנפשו וכמו השכיר שיקוה בא העת שישלם בו שכירותו כדי שיפרעוהו ממלאכתו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל וזה שכאשר אני בחדש אחד אני מקוה שאהיה בחדש אחר כי אמרתי אולי לא יכבד עלי העת בחדש האחר ככבדו בחדש הזה והלילות שאחשוב לשכב ולישן למצוא מרגוע למחלתי הנה גם לא ישכב לבי ׳ וזה שאם שכבתי הנה אקוה כל הלילה מתי אקום ומודד לבבי אורך הלילה בסבת העדר השינה ממני ושבעתי נדודי׳ על ערשי בסבת מחלתי עד בוא השחר מזולת מנוח כלל ובהיות הענין כן הוא מבואר שאני בוחר תמיד המות על אלו החיים אשר אני בהם לפי שזמני מוגבל ואני בוחר תמיד ההתקרב אל המות כי בבקר אני מקוה ש׳ הערב הבא ובערב אני מקוה הבקר הבא והוא מבואר שזולת התשוקה תמצא בכל מי שייסר בכמו אלו היסורין ולזה מבואר שהמות נבחר יותר מהם באופן מה ׳ הנה מרוב נגעי עלתה רמה בבשרי וגוש עפר ועורי נתבקע והיה בתכלית המיאוס בסיבת אליהה אשר שם ׳ ימי קלו יותר מן הארג אשר יניעם האורג מקצה אל קצה בקלו׳ כן ימי חיי הם מעטים ויכלו בזולת תקות טובה כי לא אשער שאוכל לחיות ולראות טוב ׳ אחר זה יזכר ותחלי׳ אהה השם ית׳ אם אמת מה שאמר אליפז שאתה תוכחתו ותטיב לי באחריתי

עד

קלו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר נח : ויכלו ג׳ וסימ׳ המים מן החמת ׳ בבשת ימי ׳ באפס תקוה ׳ אנ״ך : ראי ו׳ וסימ׳ הגם הלם ראיתי אחרי ׳ על כן קרא לבאר באר ׳ ויצחק בא מבוא באר ׳ וישב יצחק עם באר ׳ עם יפה עינים וטוב ׳ לא תשורני עין ראי ׳ וא׳ אתה אל ראי : גם אני ו׳ ר״פ וסימ׳ בשפטים סוף סימן ב׳ : תנין ה׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא ותלי׳ סימן

יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃ זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃ לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃ כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃ לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ׃ גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃ כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃ וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי׃ וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃ מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃ מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ׃ וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃ כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃ וּמֶה לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחֲרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃

יוֹמַי קַלִּילוּ מִן גַּרְדִּית מַחֵי וּפְסַקוּ מִדְּלֵית סַבְרָא׃ אִידְכַּר אֲרוּם הֵיךְ רוּחָא חַיַּי לָא תְתוּב עֵינִי לְמֶיחֱמֵי טָב׃ לָא תִסְכֵּי יָתִי עֵינָא דְחַמְיָא יָתִי עַיְינָךְ בְּמֵיטְרִי וְלָא אִיתָי׃ חַכְמָא דְפָסַק תְּנָנָא וַאֲזִיל הָכְדֵין דְנָחֵית לְבֵי קְבוּרְתָּא לָא יִסַּק׃ לָא יְתִיב תּוּב לְבֵיתֵיהּ וְלָא אִישְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ׃ לְחוּד אֲנָא לָא אֶמְנַע פּוּמִי אֲמַלֵּיל בְּעָקַת רוּחִי אֲשִׂיחַ בִּמְרִיר נַפְשִׁי׃ הֲכִמְצָרָאֵי דְאִתְחַיָּיבוּ לְמִטְבַּע בְּיַמָּא דְסוּף אִתְחַיֵּיבִית אֲנָא אִין כְּפַרְעֹה דְאִישְׁתְּנִיק בְּמֵיצוֹעֵיהּ בְּחוֹבֵיהּ אֲרוּם תְּמַנֵּי עֲלוֹי מַטְּרָא׃ ת״א הֲכִימָא אֲנָא רַבָּא דְמִתְרְגִיף לְקִיצָא אִין לִוְיָתָן דְאִיטִימוֹס לְאִיתְחֲדָא אֲרוּם תְּשַׁוֵּי עֲלַי נְטִירָא׃ אֲרוּם אֲמַרִית תְּנַחֲמִינַנִי דַרְגָּשִׁי יִסּוֹבַר בְּמִילֵי בֵית מִשְׁכְּבִי׃ וְתַבְרַתְנִי בְּחֶלְמַיָּא וּמֵחֶזְוָנַיָּא תְּבַעִית יָתִי׃ וּבַחֲרַת שִׁירְנוּקָא נַפְשִׁי מוֹתָא מִן קִיּוּם גַּרְמַי׃ רְחִיקִית דְּלָא לְעָלַם אֵיחֵי פְּסַק מִנִּי אֲרוּם לְמָא יוֹמַי׃ מַה בַּר נַשׁ אֲרוּם תְּרַבִּינֵיהּ וַאֲרוּם תְּשַׁוֵּי לְוָתֵיהּ לִבָּךְ׃ וְתִסְעֲרִינֵיהּ לְצַפְרַיָּא לְשַׁעְתָּא תִּבְחֲנִינֵיהּ׃ כְּמָה לָא תִשְׁבּוֹק מִנִּי לָא תַשְׁלִינַנִי עַד דְאֶבְלַע רוּקִי׃ חָבִית מָה אַעְבִּיד לָךְ נַטְרֵיהּ דְבַר נְשָׁא לְמָא שַׁוִּיתַנִי לְמִפְגַּע לָךְ וַהֲוֵיתִי עֲלַי לְמָטוּל׃ וּמָה דֵין לָא תִשְׁבּוֹק מְרוֹדִי וְתַעֲבַר יַת עֲוָיָתִי אֲרוּם כְּדוֹן לְעַפְרָא אֶשְׁכּוּב וְתִתְבְּעִינַנִי וְלָא אִיתָי׃

צ״א : וחתתני ל׳ בחלמות ומחזיונות והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במערכת אות הנ״ון בס״ד : אחיה ד׳ וסי׳ ויפל אחזיה בעד השבכה ׳ מאסתי לא לעלם אחיה ׳ לא אמות כי אחיה ׳ גמל על עבדך אחיה ׳ וא׳ הבינני ואחיה : לרגעים ד׳ וסימני׳ אני יי׳ נצרה ׳ חרדות ילבשו על הארץ ישבו ׳ וחרדו לרגעים איש לנפשו ׳ לרגעי׳ תבחננו : למשא ג׳ וסי׳ אם עברת אתי והיית ׳ ולמה יהיה עבדך עוד למשא דכמהן ׳ למה שמתני למפגע לך ׳ וא׳ לעבוד ולמשא : ואינני ג׳ וסימ׳ עיניך בי ואינני ׳ ושחרתני ואינני ׳ בטרם אלך ואינני :

אבן עזרא

מני ארג ׳ כענין קפדתי כאורג חיי : באפס תקוה ׳ בהכרת תקות החוט או תקוה ממש : לא תשוב עיני ׳ אחר מותי ומלת זכור ל למקום ידבר וכן כי תשי׳ עלי משמר וענינו משמר הים כטעם בל ישובון לכסות הארץ : מות מעצמותי ׳ בחרה נפשי מות יותר משתדור בעצמותי כי הגוף לנפש כמו בית ועיק׳ הגוף הם העצמו׳ כמו היסוד והעמודים : לבקרים ׳ לכל בקר וענינו תמיד וכמוהו חדשים לבקרים : תשעה ׳ כמו תרפה וכן שעו מני : למפגע ׳ כי תפגע בי ידך ומכתך ׳ ואהיה עלי למשא תיקון סופרים אע״פ שפירושו כאמר הוא בלא תיקון נכון : ויען

רש״י

ימי קלו ׳ ימי טובתי מיהרו ללכת ׳ מני ארג ׳ מיני אריגה הנעשית מהרה ׳ וכן אמר חזקיה קפדתי כאורג חיי ׳ באפס תקוה ׳ איני מקוה עוד לטובה : לא תשוב עיני ׳ לאחר מיתה ׳ וכאן כפר איוב בתחיית המתים : גם אני לא אחשוב פי ׳ הואיל ואיכך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבור מלבעוט על מדותיך : הים אני שסמת עלי חול לגבולו ׳ ואם תנין ׳ דג גדול שהב״ה נותן בכבושי ים ׳ כי תשים עלי משמר ׳ השטן הזה ש זומריני שלא אהא יפה בשיחי ומשכבי ׳ אשכב הלילה ושבול בבריתי מעט ואוכל למנוע שיחי ׳ מות מעצמותי ׳ מות אני בוחר יותר מאיברים הללו שבי ׳ מאסתי בחיי ׳ כי כוף סוף לא לעולם אחיה ׳ חדל ממני מלהרע לי כי הבל ומעט ימי : כי תגדלנו ׳ לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר ׳ ולבחון לכל רגע : כמה ׳ עת אריך אשר לא תשעה ממני ׳ כמו ואל ישעו בדברי שקר ׳ וכן שעה מעלי ויחדל ׳ בלעי רוקי ׳ כדי בליעת רוקי : למפגע לך כפוגע האדם בעת המתו ׳ ומעורר עליו כל מעשה איבתו : ומה לא תשא פשעי ׳ ומה הדבר הזה שהוכך נושא לפשעי ׳ ושחרתני ׳ תבקשני ולא תמצאני :

מענה

עד מתי תמתין להעביר ממני הרעה אשר אני בה׳ זכור כי רוח חיי ואי אפשר שתשוב עיני לראות טוב׳ לא תשורני עין רואי לאבדי בעת בא קצי וכאשר יהיו עיניך בו להטיב לי ולא תמצאני ואין לי תקוה שתשוב ותחייני לראות טובך׳ כי כמו שכלה ענן וילך לגמרי ולא ישוב הענן ההוא שנית כן מי שירד שאול לא יעלה ולא ישוב לביתו׳ גם אני לא אחשך פי בעבור דברכם שלא אתרעם מהשם ית׳ אם אמת אתכם מה שאתם אומרים שהוא משגיח באישי האדם׳ אדברה עם צרות רוחי ואשיחה עם מרירות נפשי׳ אהה השם ית׳ אם אמת הוא שזה התוכחת ממך על מה אתה מפליג ככה בעשיית הרע לי׳ הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר ואשר לא אוכל לצאת ממנו בעת מן העתי׳ כמו שהים לא יצא מגבולו בעת מן העתי׳ ולא התנין ממאסרו ליראת החכמים ממנו׳ כי אמרתי אתנחם מרעתי בעת היותי על ערשי׳ ישא בצערי משכבי לחטבי שאמצא מרגוע כאשר אישן הנה גם בעת השינה לא אמצא מרגוע׳ כי אז תחתתני בחלומות רעים וחזיונות קשים בעתוני׳ עד שבחרה מחנק נפשי ומות יותר מהיותה עם עצמותי וחיברי׳ מאסתי בחיי כי לא לזמן ארוך אחיה עד שאוחיל שיבוא עת אראה בו טוב׳ אהה השם ית׳ חדל ממני כי הבל ימי ויכלו בזה הרע׳ ואחר ספור איוב בכמו אלו המאמרים מה שאמר איפז שאלו המכאובים אשר חלו עליו הם על צד התוכח׳ ובאר ממה שירנים בהם שהמות הוא יותר נבחר מהם בא בטענ׳ חזק׳ לסתור דעת איפז במה שהיה

אן ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ אן הלכתם׳ עד אן תמלל אלה׃ יעיר ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ ב׳׃ ושלם ג׳ וסימ׳ בסדר ויקרא׃ מצער ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר וירא׃ ישגה ג׳ וסי׳ כארז בלבנון ישגה׳ ישגה אחו בלי מים׳ ואחריתך ישגה מאד׃ יוציאו ד׳ וסימ׳ ותעלה ותצא מרכבה ממצרים דמלכים׳ בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו את עצמות׳ הלא הם יורוך יאמרו לך׳ ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה דד״ה׃ ולפני ו׳ מיחדין וסימ׳ נמסר בסדר פנחס׃

אבן עזרא

ויען בלדד׃ כביר׃ נגרו וכמוהו ואוריד כאביר והאל״ף נוסף׃ אם בניך חטאו לו׃ יש אומ׳ שהוא דרך מוסר ולא ארע למה הוזכרו לזה׃ ושלם נות צדקך׃ היא הנשמה וטעם ושלם משלום או מן מתשלום ויחסר בי״ת מנות צדקך׃ הלא הם׃ ישוב לחקר אבותם׃ בלא בצה׃ כמו ביצאותיו וגבאיו׃ אחו׃ ענינו כמהי אחו כמו ותרעינה באחו׃ באבו׃ במקו׳ צמחו׃ לא יקטף׃ אפילו שלא יקטפנו אדם הוא ייבש מאליו׃ אשר

א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃ עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ׃ הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק׃ אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם׃ ה אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן׃ אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃ וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד׃ כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃ כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־אָרֶץ׃ י הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים׃ הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּה־אָחוּ בְלִי־מָיִם׃ עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָשׁ׃ כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵד׃

וְאָתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ עַד אֵימָתַי תְּמַלֵּיל כְּאִילֵּין וְזַעֲפָא רַבָּא מֵימְרֵי פוּמָךְ׃ אֶפְשַׁר דֶּאֱלָהָא יְעַקֵּם דִּינָא וְאִם שַׁדַּי יְקַלְקֵל צִדְקָא׃ אִין בְּנָיךְ חָבוּ קֳדָמוֹי וְשַׁדְּרִינוּן בְּאַתַר מְרָדֵיהוֹן׃ אִין אַתְּ תְּקַדֵּם בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא וּלְוַת שַׁדַּי תְּצַלֵּי׃ אִין בְּרִיר וּתְרִיץ אַתְּ אֲרוּם כְּדוּן יִתְגַּבַּר עֲלָךְ וִישַׁלֵּם יָאֵית צִדְקָךְ׃ וְהָוֵה שֵׁירוּתָךְ זְעֵיר וְסוֹפָךְ יִסְגֵּא לַחֲדָא׃ אֲרוּם שְׁיוֹל כְּדוּן לְדָר קַדְמָאֵי וְכַוֵּין לְפִשְׁפּוּשׁ אֲבָהַתְהוֹן׃ אֲרוּם מֵאִתְמְלֵי אֲנַחְנָא וְלָא נִדַּע אֲרוּם הֵיךְ טוּלָא יוֹמָנָא עֲלוֹי אַרְעָא׃ הֲלָא אִינוּן יְלַפּוּנָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ וּמֵרְעוּתֵיהוֹן וּמֵרַעְיוֹנֵיהוֹן יַפְּקוּן מִילִּין׃ הַאֶפְשַׁר דְּאִתְגָּאֵי גּוֹמֶא בְּלָא בִיסְנָא יִסְגֵּא עַרְקָא בְּלָא מַיָּא׃ עַד דִּי הוּא בְּפִיוּתֵיהּ לָא אִתְלִישׁ וְקֳדָם כָּל עִסְבָּא יִיבַשׁ׃ הָכְדֵין אָסְרַט כָּל דְּשַׁלְיָין אֱלָהָא וְסַבַּר מְדִילָטוּר תְּהוֹבֵד׃ דִּי תִזוּת

רש״י

מענה בלדד׃ ורוח כביר׃ רוב דברים׃ כביר׃ לשון רוב׃ האל יעות משפט׃ האל״ף כנקוד פתח ומלוכתו לשון תימה׃ וישלחם ביד פשעם׃ על ידי פשעם׃ הוא כעסת שליח להובילם׃ אם עתה אתה תשחר וגו׳ יעיר עליך את זכותך׃ ושלם נות צדקך׃ ויעשה את נות צדקך שלם ותמים׃ והיה ראשיתך מצער׃ ראשיתך שעברה תמעט לפי אחריתך שישגה מאד׃ לדור ראשון׃ על דור ראשון׃ כמו כי שאל נא לימים ראשונים׃ וכונן׃ הכן׃ והזדמן לעמוד על חקרי אבותם׃ היגאה גומא׃ זאת ואחרי אין הגומא גדל בעור שהביצ׳ לחה במותר׳ ובלחלוחית׃ בוצה׃ תרגום בלע׃ באבו׃ בלחלוחו ובפריו׃ לא יקטף׃ לא ישבר ולא יכרת׃ כמו וקטפת מלילו׃ ולפני כל חציר יבש׃ קודם כל חציר יבש׃ כשהמים כלים והביצה חריבה׃ כן ארחות כל שוכחי אל׃ להכלות בעת שטעתו מבחינת לו שתתחלא באותו׃ ותקות חנף בכל חנף תאבד׃ אמר

אומר שהשם משגיח באישי האדם ומבין אל מעשיהם ואמ׳ שהוא בלתי אפשר שישגיח השם ית׳ באדם לחסרון האדם ושלימות השם ית׳ כל שכן שיפקדנו תמיד לבקרים ולרגעי׳ יבחננו אם חטא אם לאו עד שיגיע לו מה שראוי לפי מעשיו בעת עת ותהייה בו ידיעות מתחדשות תמיד לאין תכלית כמו שהיה אומ׳ איפז אהה השם ית׳ אם אמת מה שאמר אליפז כמה מן הזמן לא תסור ממני מלהכאיבני עד שלא תרפני אפילו זמן מועט שאוכל לבלוע בו רוקי עם היותי תם וישר ויהי גם כן שחטאתי כמו שאמר אליפז מה אוכל עשות לך שומר האדם ונוצרו לפי מה שאמר אליפז׳ למה שמתני למפגע לך כאילו אין לך לעשות דבר רק להרע לי שאילו הייתי לך למשא האם זה מחוק הפועל והשומר עם מה שיפעלהו וישמרהו ר״ל שיהיה שוכח מה שישמור אותו והנה לפי תקון הסופרים שתקנו וכתבו ואהיה עלי למשא יהיה פירוש שסבר הוספת להרע לי עד שהייתי עלי למשא וקצתי בחיי׳ ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני במה שהכאבתני ותסיר מעלי הצרה הזאת כי עתה לעפר אשכב מחוזק הכאב וכאשר תשחרני לגמלני טוב על צדקתי ויוסר לבבי לא תמצאני וייחס אליך העול כאשר תקפת שכרי בצדק והיושר שעשיתי ובהיות הענין הזה כן אין המלט לפי דעת אליפז מיוחס העול לש״י בזאת ההכאבה אשר הכאיבני ואע״פ שאודה שסבר חטאתי כ״ש כשאוכיח שלא חטאתי כמו שהוא האמת׃ **והכלל העולה מהדברים** הוא שאי אפשר שיהיו הרעו׳ המגיעו׳ לאישי האדם מיוחסות אל העונש מהש״י ויהיה עונש הרשעים שיאחרו ויאבדו ועונש הטובים שחטאו מעט מכאובות ויסורין כמו שהיה אומר איפז לפי שאם היה כן היה יותר קשה עונש הטובים מעונש הרשעים ויהיה זה עול בחק השם ית׳ וזה שהוא ספר שסבר הגיעהו מחוזק המכאובות עד שהיה בוחר המות על אות׳ החיים וזה דבר כבר אמרו גם כן איוב בתכלית הביאור בזולת המענה הזה אמר אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג רצה בזה אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הוא ילעג ויפתח לו למסת נקיים לפי שיותר קשה הנסיון והייסורי׳ ההם מהמו׳ הפתאומי כל שכן שסבר יאמר איוב שלא חטא כי כבר היה יודע בעצמו שלא חטא והנה איוב הביא ראיה על שהמות יותר נבחר אצלו להיות ימיו קצובים והוא היה מיחל בהיותו בירח זה מי יתן הירח השני ובערב יאמר מי יתן בקר הנה אם כן הוא היה בוחר ההתקרב אל המות וזה מופת חזק על שהמות אצלו נבחר באופן מה מאלו החיים שאם לא היה כן הנה לא היה חושק סור הזמן אשר הוא בו כדי שלא יתקרב אל המות ולפי שקרה לכל מי שיגיעוהו מכאובות כאלו שיחשוק סור הזמן אשר הוא בו הוא מבואר שכל אחד מאנשי המכאובות האלו יבחר המות על החיים ההם במקרה ואם לא ירגיש בזה ולזה היה בוחר איוב שייחס לשם ית׳ העדר ההשגחה באישי האדם כדי שירחק ממנו העול ברוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעותם אשר אין המלט ממנו במה שהניח אותו אליפז כמו שביארנו בזה המענה ואולם לא גנו רעי איוב אותו במה שספר בתחיית המתים לפי שלא היה מאנשי תורתינו ולא שופר גם כן אז מגביא זה היעוד לפי מה שאחשוב ועוד ביאר לשתי סבות שאי אפשר שישגיח השם באישי האדם האחת להיות האדם נמאס בעיניו מצד חסרונו ביחס אל שלימות הש״י והשנית להיות אז הידיעות הוות מתחדשו׳ תמיד ואי אפשר שתהייה בש״י ידיעות מתחדשו׳ כ״ש שתהייה בו ידיעות מתחדשו׳ לאין תכלית והנה לא השתדל איוב לסתור טענו׳ איפז אשר היה מקיי׳ דעתו בהשגחה אבל סתר דעתו והביא טענה בזה מן החוש והעיון האמתי והנה לא סתר טענותיו בעצמ׳ אם לפי שלא נתבא׳ לו איך תשלם הסבה בדברים הם מזולת שישגיח השם ית׳ משגיח בפרטי האדם אם לפי שהטענות ההם לא יתחייבו על כל פנים שהש״י משגיח באישי האדם כי לאומר שיאמר שזאת ההשגחה היא מזולת הש״י ואם באנו לבאר זה בשלימות הצטרכנו למאמ׳ ארוך ולזה נקצר ונעמוד על מה שיש בו די בזה המקום ונאמר שיש לאומר שיאמר באלו הטענות כולם שהם לא יחייבו מה שיחייב מהם איפז וזה שההודעה שתהייה בחלום כבר אפשר שתיוחס אל הסדור והשפע אשר מהגרמים השמימיים והשכל הפועל כמו שהתבאר במקומותיו וענין הנשמים והמנע מהרשעים מחשבתם לשמור הטובי׳ אפשר שיוחס גם כן אל הסדור והשמירה לגרמים השמימיים לפי מה ששם השם ית׳ עליו ואולם מה שאמר שמה שהוא חסרון בחק האדם לא יתכן שיוחס לשם ית׳ הנה זאת הטענה בלתי צודקת על כל פנים כמו שיראה זה הפילוסוף וזה כי מה שהוא חסרון בחק האדם לא יחוייב על כל פנים שיהיה חסרון בחק הש״י וזה כי כל מי שיש לו כח על פועל מה הנה הפועל ההוא שלימות לו מהצד שהוא כחו עליו וכאשר לא יצא הכח ההוא אל הפועל ההוא יהיה זה לבעל הכח ההוא חסרון ואולם לא יהיה חסרון למי שאין לו כח על הפועל ההוא אם ימנע ממנו הפועל ההוא והמשל שקריאת התרנגול הוא שלימות לו מהצד שהוא כחו עליו וכאשר תבצר ממנו זאת הפעולה הנה יהיה זה חסרון בחקו ולא יהיה זה חסרון בחק האדם או שאר בעלי חיים אם תמנע מהם זאת הפעולה ובהיות הענין כן הנה לא יהיה חסרון לשם ית׳ אם לא ישגיח על כל מעשה האדם עם היותו פליט בכל המציאות ובכלל הנה היה חסרון לשם ית׳ אם אמרנו שלא ידע במוחלט אבל אם אמרנו שהוא ידע הדברים הנכחיים הנכבדים ולא ידע הדברים האובדים הפחותים מהצד שהם בו אובדים לפחיתות׳ וידעם מהצד אשר הם בו נכחיים הנה אין זה חסרון בחק הש״י כמו שאין חסרון בחק השכל האנושי המנע ממנו השגת הדברים הפרטים אשר ישיגום החושים׳ הנה זה ממה שאפשר שיאמר לבאר שלא יחוייב מטענות אליפז מה שחייב מהם ואולם מה האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי׳ וביארנו לספר החוש והמוחש וגם ביארנו שהשם ית׳ ידע כל הדברים בשלימות והאופן אשר ידעם בו וכבר יתבאר האמת ברוב אלו הטענות במה שיבא מזה הספר׃

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר׳ ורוח כביר אמרי פיך׳ ר״ל איך תוציא מפיך רוח חזק כנגד השם ית׳ התחשוב לו לשבר הרי אמתות האמונה בענין ההשגחה׃ יעיר עליך׳ הנה מעורר הטוב בעבורך או יהיה ענינו ישים עליך ומזה הענין פי׳ קצת מפרשים אמרו ג״כ והתעוררתי כי מצאו רע׃ ושלם׳ ויעמיד בשלום׃ נות צדקך׳ ר״ל נכסך כי הנפש היא נות הצדק ומשכנו׃ היגאה׳ היגדל׃ בצה׳ הוא טיט׃ אחו׳ הוא צמח האחו׃ עודנו באבו לא יקטף׳ עודנו באבו ולחותו ורעננותו לא היה ראוי שיקטף ויכרת ועם כל זה ייבש בקלות קודם כל חציר עם המנעו אצלו לחותו ומזונו אשר ממנו יזון או יהיה הרצון באמרו לא יקטף בזולת שיקטף׃ אשר

אשר יקוט ׳ יכרות כטעם ונקוטותם : כסלו ׳ ר״ל מבטחו וכמוהו וישימו באלהים כסלו : בית עכבים ׳ הוא הבית שאורג העכבים והמשל בית זה הרשע דומה לבית העכבים להעדר על חולשתו : ישען על ביתו ׳ הוא חושב להשען על חוזק ביתו שלא יוכל להזיק אותו מזיק ולא יעמוד ולא יתקיים : יחזיק בו ׳ ר״ל יחזיק עצמו בו שהוא יחשוב שהוא חזק מצד חוזק ביתו אשר בו ולא יקום ולא יתקיים : רטוב הוא לפני שמש ׳ ר״ל הצמח ההוא לח ורענן והשמש מביט בו ולזה הפליג בצמיחתו עד שיצאו לו יונקותיו על גנתו אשר הוא נטוע בה ר״ל שיצאו לו יונקות משרשיו : על גל שרשיו יסובכו ׳ ר״ל שעל גל המים יסתבכו שרשיו עד שמרוב מזונותיו יסתעפו שרשיו באבני הסלע ׳ ויהיה יחזה יסתבך כטעם קרן חזות : יבלענו ׳ יעקרנו ושירנו עד שיכחש ה האילן ממקומו ויאמר לא ראיתיך רוצה לומ׳ שלא ישאר שם רושם כלל : ולא יחזיק ביד מריעים ׳ לא יאחזם להצילם מהרעות אבל יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האנשי׳ בידו :

מבטחו ד׳ וסימ׳ וחיה יי׳ מבטחו ׳ אשר שם יי׳ מבטחו ׳ ינתק מאהלו מבטחו ׳ ובית עכביש מבטחו : ולא יקום ד׳ וסי׳ עוצו עצה ותופר ׳ ישען על ביתו ולא יעמוד ׳ ואיש שכב ולא יקום ׳ לא יעשיר ולא יקום חילו : הן ה׳ פתחין וסי׳ הן עם לבדד ישכן ׳ הן עם כלביא יקום וכארי ׳ הן הוא משוש דרכו ׳ הן זאת לא צדקת אענך ׳ הן תוי שדי : לריב ה׳ וסימ׳

אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ׃ יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃ רָטֹב הוּא לִפְנֵי־שָׁמֶשׁ וְעַל גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃ עַל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃ אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא רְאִיתִיךָ׃ הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ׃ הֶן־אֵל לֹא יִמְאַס־תָּם וְלֹא־יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃ עַד־יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ תְרוּעָה׃ שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ׃

ט

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ אָמְנָם יָדַעְתִּי כִי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃ אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃ חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃ הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ׃

די תוחת סבריה והיך בי מטוויאתא רוחצניה : מסתמיך על ביתיה ולא יקום ותתקיף ביה ולא יתקיים : רטיב הוא קדם מדנח שמשא ועל פריוניה ינקותיה תיפוק : די על איגר שרשוי חרשין בית אבניא יעוין : אם יסלעמיניה מן אתריה ומכדיב ביה לא חמית יתך : הא הוא חדות אורחיה ומן עפרא אוחרן ילבלבון : הא אלהא לא ירחיק שלים ולא יתקף ביד מבאשין : עד די מלא חוכא פומך וסיפוותך היך יבבא : סנאך ילבשון בהתא ומשכנא דרשיעי ליתוהי :
ואתיב איוב ואמר : ברם בקושטא ידעית ארום היכנא ומה יזכי בר נש עם אלהא : אם יצבי למנצי עמיה לא יתביניה חדא מן אלף : חכימא ליבא ואלים חילא מן אקשי לוותיה ואשלים : דמסלק מלכין תקיפין היך טוריא ולא ידעו ארום הפיכינון ברוגזיה : דמרגיז

נמסר בעמוס סימן ז׳ ובמשלי סימן כ״ה ׳ ואמיץ ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ הנה חזק ואמץ ׳ מרב אונים ׳ ואמיץ לבו בגבורים ׳ חכם לבב ואמיץ כח ׳ קדמ׳ חס׳ :

רש״י

אשר יקוט · יקמור ויכרות ככלתי ׳ והבטחתי · כסלו · הוא מחשבת מבטחו ׳ כמו אם שמתי זהב כסלו · יקוט לשון קטיר כמו כמעט קט · ובית עכביש · שאינו קיים והיה מבטחו : רטוב הוא · לחותו מזלו טרם בא אליו עת פקודת מכת חומו המייבשתו · ולפי סדריהו בגנה מדבר לפי העניין · ועל גנתו יונקתו יוצאה · יונקתו · שורש היונק או ענף הילדה הגדל בסכה זו · כמו תרוח יונקתו קטף : יסובכו · יתאחזו בענף ובסובך · בית אבנים · מקום רואה ובונה לו למגורה · ומכחם כי יחזה לשון גבול · יגבול אותו ויבכנו עד גבולו · וכן מחוז חפצם · וכן מחזה אל מחזה · כל אלה לשון מכתו · וכשיבלענו ממקומו הכברע מתוכו · ותקרא אסר הוא זה · וכחש בו מקומו לא ראיתיך · שאין כאשר תוכנו לא שרש ולא ענף · והרי הוא כלא היה שאין ככליתו כמכלת כ בריתי · כי הנדיר יפול ויקום · וזה יכול בלא תקומה : הן הוא משוש דרכו · של רשע · שכל משושו וגם הצלחתו בלא תקוה תשוב · ומעפר אחר יצמחו · אדם אחר יצמח לקבל גדולתו של זה · כשם שמכינו ולחוטא נתן עניין וגו׳ · על כן רע על עצמך אם רשע היית אין תקומה למכלתך ואם תם היית הן אל לא ימאס תם · ולא יחזיק ביד משכליך המריעים לך עד אשר ישוב לרחם עליך וימלא שחוק פיך ; מענה איוב : לריב עמו · להתווכח עמו · חכם לבב · הוא לריב · ואמיץ כח · להיכרע · מי הקשה לבו והלך שלם · כרעה הקשה ונחסר · וכן כל המקשים : המעתיק הרים · המכלקם כהופכו כרוש · ולא ידעו עד שההפכו ; המרג״ז

אבן עזרא

אשר יקוט ׳ פי׳ הגאון בו הבל השמש והוא רחוק לכן הוא מן ונקוטותם ופי׳ כסלו הטעם כמו אם שמתי זהב כסלי : רטוב הו׳ לפני שמש ׳ קודם זרוח השמש ותרגום לחים רטיבין ׳ ועל גנתו העניין כפול : על גל ׳ כמו גל אבנים יחזה יסתבך כמו קרן חזו׳ : אם יבלענו ׳ כאילו אחר בלעו וכאילו לא נראה : הן הוא ׳ זהו דרכו המעולה ומנהג תולדותיו וזהו משל על הרשעים שלא יעמדו : ויען איוב ׳ אמנם ידעתי כי כן ׳ מי הקשה אליו ׳ לבו ׳ וישלם והיה שלם : לאחרם

ביאור דברי המענה ׳

ענה בלדד השוחי ואמ׳ עד אן תמלל דברים קשי׳ כאלה כנגד השם ותוצי׳ מפיך רוח כביר כנגדו ׳ האם השם ית׳ יעוות משפט אין ספק שכל מה שיעשה הוא במשפט ובצדק׳ הנה אם חטאו לו בניך ש שלחם ובער׳ מן העולם בעבור פשעיהם ׳ ואם אתה תשחר אל אל ש שירחמך ותתחנן לפניו שיסלח לך אם חטאת או אם זך וישר אתה כמו שאתה אומר עתה יביא אליך הטוב ויעמיד בשלום נוסך ויהיה הרע שהביא אליך לטוב לפי שבלדד היה חושב כמו שיתבאר מדבריו כי הרעות יבאו לטובי׳ אשר לא קדם להם מרי ועון להוסיף להם טוב׳ במה שעתיד ומה שנחשוב אותו רע הוא טוב אלא שאנחנו לא נדע שיעור החכמ׳ האלהית אשר חייבה הגעת הטוב לו בכמו אלו הסבו׳ ולנקיי׳ אשר קדם להם מרי מעט יבואו רעות חלושו׳ וכאשר ישובו לשי׳ יהפכו לטוב והחל לזכור הבדל מה בין הרעו׳ שיבאו לרעי׳ והרעו׳ אשר יבאו לטובי׳ ובין הטובות אשר יבאו לטובי׳ והטובות אשר יבואו לרעי׳ כי הטובות שיבואו לרעים הם רעות ואם לא נשער אופן היותם רעות והרעות אשר יגיעו לטובים הם טובות ואם לא נשער בזה לקצורנו בהשגת החכמה האלהית ונתן ראיה מן המקבל׳ ויאמר כי שאל נא לדורות הקודמים וכונן אל מה שחקרו אבותיהם כי אנחנו נצטרך בזה לקבל עדות מהם לפי שתמול אנחנו ולא נדע העניינים אשר יצטרכו לזמן ארוך לעמוד עליהם מן החוש לקוצר זמננו ׳ הלא הם יורוך האמת ויאמרו לך מה שנתפרסם להם מן החוש עם מה שהוציאו משכלם ׳ הנה הגומא לא יגדל בזולת טיט ר״ל שהוא צריך ללחות רב ולא ישגא כמו האחו בלי מים משקי׳ אותו תמיד ׳ ובעוד שזה הצמח בלחותו ורעננותו בזולת שיכרת ויקטף הנה ייבש קודם כל צמח אחר וכן העניין בשוכחי אל שכבר יגיעם רע שיכלם לגמרי על מקומ׳ ובחשב להיות לשלום ותאבד תקות הרשע כבר תכרת תקותו וביתו אשר הוא בוטח בו בחזקו יהיה חלום כמו אריגת העכבים שהוא בתכלית החולש׳ ׳ הנה הוא נשען על חוזק ביתו ויחשוב להתחזק בו ולא יתקיים בבית ההוא ובכלל הנה כל מה שיהי׳ עליו לעזר יאבד ממנו כמו האחו והגומא שיבשו פתאום עם המצא הלחות אשר היו ניזונים ממנו ובהיות העניין כן הנה טובות הרשעים הם רעות ואולם אנחנו לא נדע האופן אשר הם בו רעות ונפלא מפני זה בשנראה הגעת אלו הטובות אל הרשעים ואחר שזכר אופן ההמשל בהיות טובות הרשעים רעות בא להביא משל ודמיון ברעות הצדיקים איך יתכן שיהיו טובות ואמר ׳ הנה העץ שהוא רענן הוא במקום שהשמש רואה אותו ויוצאת יונקתו משרשיו על הגן אשר הוא נטוע בו לרבוי צמיחתו ויסתבכו שרשיו על גל המים עד שמרוב מזונו יסתעפו שרשיו באבני הסלע אם ינפיהנו מוציא ממקומו בשלמות עד שלא ישאר ממנו רושם שם כלל ׳ הנה זאת העקירה שנעקר זה האילן מהמקום ההוא הוא משוש דרכו ומעפר אחר יטעוהו בו ויצמחו לו יונקות באופן יותר שלם ממה שהיינה צומחות לו שם ויסתעפו שרשיו ויסובכו וזה דבר מבואר מגלה מן החוש ר״ל שקצת הצמחים תהיינה יותר שלמות כשיעקרו ממקומם ויטעום במקום אחר וכן רעות התם והישר שאנחנו נחשוב אותם רעות ואינם רעות אבל הם טובות ׳ ובכלל הנה השם ית׳ לא ימאס התם אבל ישגיח בו וישמרהו תמיד ולא יציל הרשעים מהרעות כאשר הביאם עליהם כמו שעשה זה בנקיים שקדם להם מרי מעט ר״ל שהם כשישובו אל השם יתברך יצילם מהרע ההוא ויתהפכו להם לטוב ׳ הנה אם היית עושה כמאמרי שתשחר אל אל ותתחנן לפניו יגיע לך מהטוב עד שימלא שחוק פיך מהטוב אשר ייטב לך ממקום אחר ושפתיך ימלא תרועה מרוב השמח׳ ׳ שונאיך ילבשו בושת ויהרוס אוהל הרשעים : זה ביאור דברי המענה ׳

והכלל העולה מהדברים

הוא שדעת בלדד היה שכל טובות האדם ורעותיו מוגבלו׳ ומסודרות מאת הש״י בצדק ובמשפט לא יפול דבר ומה שיחשב מרוע הסדור בטובות האדם ורעותיו הוא מצד סכלותנו וזה כי הנקי כשיבואוהו לו רעות הם טובות בעצמותם אלא שאנחנו לא נדע האופן אשר בעבורו היו טובות והביא משל בזה מן הצמחים כי קצתם ישחיתו אותם ויעקרו ממקומם וזה טוב להם כי ממקו׳ אחר תהיה צמיחתם יותר טובה וכן הם רעות הצדיקי׳ וטובות הרשעי׳ הם רעות על דרך האמת שיכחדו בם הרשעי׳ ויאבדו ולא יועילם רוב טובם אשר בידם כמו העניין בעשבי האחו שיבשו עם המצא אפס הלחות והרעננות ולא נראה מדבריו בספר הזה שישוה בזה העניין האדם לשאר ב״ח וזה שהחטא והפשע ושכיחת האל והחנפות והתמימות אשר זכר לא ימצאו כי אם באדם לבדו מבין שאר בעלי חיים כי לא יתוארו באלו התארים שאר הב״ח ר״ל שלא יאמר בהם שהם מרעי׳ או חנפים או שוכחי אל או תמימים והוא מבואר שאיננו מחוייב במי שיודה שהשם ית׳ משגיח באישי האדם ופוקד אותם על כל מעשיה׳ בצדק ובמשפט שיודה שיהיה העניין כן בשאר אישי ב״ח כי אולי נבדל בזה האדם לפי דעתו להיותו בעל שכל ולזה ראוי בו יותר שיהיה נפקד על כל מעשיו ואמנ׳ היה מחוייב במי שיודה שהשם ית׳ משגיח על שאר ב״ח ולא ישיגם דבר מהמקרי׳ אם לא במשפט שיודה זה באישי האדם כי זאת ההשגחה תהיה יותר במי שיהיה יותר נכבד כמו שהתבאר בספר ב״ח ובכלל הנה אין ראוי שנייחס לאדם מהמום בדעותיו רק מה שנמצאהו מבוא׳ מדבריו או מתחייב מהם ולזה לא הסכמנו אנחנו שיהיה דעת בלדד בהשגח׳ כמו דעת כת מעתז״לה כמו שזכר הרב המור׳ ז״ל ואחשוב שמה שהניעו להניח דעת בלדד על זה האופן הוא מה שמצא מדעות האנשים המפורסמים בזמנו בהשגחה ולפי שראה התיחסות מה בין דעת בלדד ודעת כת המעתז״לה יחס מפני זה דעת המעתז״לה לבלדד ובכלל הנה אם היו דעות האנשים שזכר הרב המורה על מספר חלקי הסותר אשר ימצאו בזה הדרוש היה ראוי שיפורשו דברי אלו האנשים בדרך שיסכימו לדעות ההם אף על פי שלא יהיו פשטי דבריהם מורים הוראה נגלית שיהיה להם הדעת ההוא אלא שהוא מבואר ממספר הדעות ההם אשר לכת המעתז״לה והאשעריי״ה יבאו מההוויות הנמצאות למדברים אשר קיימו בהם דעותיהם בחדוש העולם ואיננו ראוי שימנו כמו הדעות ההם חלקי הסותר כי המחשבה לא תפול בכמו הדעות ההם תחלה והעיון האמתי ירחיקם ולזה נמשכנו אנחנו בביאורנו זה אל מה שיורה פשטי דברי אלו האנשים וגר׳ לנו מהם שדעותיהם הם על מספר חלקי הסותר אשר בזה הדרוש לפי מה שתשפטהו החלוקה לאנשים המטיבים בעיון והנה נבאר בע״ה במה שיבא איך נמצאו דעות אלו האנשי׳ על מספר חלקי הסותר בזה הדרוש והנה בלדד ואם הוא דבר כנגד המוחש כבר ימצא לו פנים מן ההראות כי הרבה פעמים יגיע לאדם רע ויתבאר בסוף העניין שכבר היה סבה להביא עליו טוב או לשומרו מרע יותר חזק והרבה פעמי׳ יגיעו לאדם טובו׳ ויתבאר בסוף שהם היו סבת הגעת הרע או למונעו מטוב אחר יותר חזק :

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר ׳ וישלם ׳ ויעמוד עמו בשלום : המעתיק הרים ׳ עוקר הרים ממקומ׳ וזה יעשהו השם ית׳ באמצעות הרוח הנעצר בתוכו כמו שהתבאר בספר האותות : ולא ידעו ׳ חסר ועניינו ולא ידעו האנשים מי הוא אשר הפכם באפו ר״ל בסבת העתקם ממקומם נעלמת מההמון : המרג״ז

לממט כמו בטרם יבא החרסה : יחתום · יעליס : עש · הם שבעה כוכבים : וכימה · שני כוכבים גדולים האחד בפאת שמאל מגלגל הנוטה והשני בפאת ועש בפאת צפון הגלגל הגדול : וחדרי תימן · הם הכוכבים שהם בפאת הגלגל הגדול ובעבור היות הייטוב בפאת שמאל ולא יראו אותם הכוכבים כן קראם חדרי

המרגיז · מניד ומניע : יתפלצון · יתמודדו ויתנועעו : לחרס · הוא השמש : יחתום · יסגור עד שלא יראו הם הככבים הם וזה בעמוד קצתם תחת קצת ויהיה שב אל כוכבי לכת לבד או שיסתרו באור השמש ויהיה שב אל כל הככבים או יהיה הרצון באמרו ובעד ככבים יחתום ר"ל כל כך יעדר אור השמש בעת הלקו עד שיראו הככבים : ודורך על במתי ים · ענינו שהוא נוטה השמים שידרוך על במתי ים והוא השמים והככבים

עמודיה ה' ד' מל' וא' חס' וסימ' את קלעי החצר דמשכב' קדמא · וחבירו דמשכנא תנייבא דפקודי · אנכי תכנתי עמודיה · חצבה עמודיה שבעה · ועמודיה יתפלצון · בתרא ועמודיה · דמשכנא תנייבא דפקודי חס' ו' : ב' פסו' בסיפרא מטעין בהון וסי' קדמא עשה גדולות ואין חקר נפלאות · תנינא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות · ואפ"ס ונע"ו מים עד ים :

ח המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון : האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם : נטה שמים לבדו ודורך על-במתי-ים : עשה-עש כסיל וכימה וחדרי תמן : עשה גדלות עד-אין חקר ונפלאות עד-אין מספר : הן יעבר עלי ולא אראה ויחלף ולא-אבין לו : הן יחתף מי ישיבנו מי-יאמר אליו מה-תעשה : אלוה לא-ישיב אפו תחתו שחחו עזרי רהב : אף כי-אנכי אעננו אבחרה דברי עמו : אשר אם-צדקתי לא אענה למשפטי אתחנן : אם-קראתי ויענני לא-אאמין כי-יאזין קולי : אשר-בשערה ישופני והרבה פצעי חנם : לא-יתנני השב רוחי כי ישבעני ממררים : אם-לכח אמיץ הנה ואם-למשפט מי יועידני : אם-אצדק פי ירשיעני תם-אני ויעקשני : תם-אני לא-אדע נפשי אמאס חיי : אחת היא על-כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה : אם-שוט ימית לפתאם למסת נקים ילעג : ארץ נתנה ביד-רשע פני-שפטיה יכסה אם-לא אפו מי-הוא : וימי קלו מני-רץ ברחו לא-ראו טובה : חלפו עם-אניות אבה כנשר יטוש עלי-אכל : אם-אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה : יגרתי כל-עצבתי ידעתי כי-לא תנקני : אנכי ארשע למה-זה הבל איגע : אם-התרחצתי במו-שלג והזכותי בבר כפי : אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי : כי-לא-איש כמוני אעננו נבוא יחדו במשפט : לא יש-בינינו מוכיח ישת ידו על-שנינו :

דמרגיז ארעא מאתרה ועמודיה מהרפפין : דאמר לשמשא ולא ירנח ואמטול כוכביא יחתום בעננין : דמתח שמיא בלחודיה ומטייל על רום תקוף ימא : דעבד עש ניפלא וכימא ואידרוני שטרי מזליא בסכר דרומא : דעבד רברבן עד דלית סוף ופרישן עד דלית סכיין : הא יעיבר עלוי בשמי מרומא ולא אחמי ויחלוף ולא אתביין ליה : הא יחתוף איניש בעלמא ומן יתיביניה מן יימר ליה מה את עביד : אלהא לא יתיב רוגזיה תחותוי דייתן רשיעיא יתברון איזהוניא דמסייעין בסוגעא : אף כל דכן ארום אנא אתיביניה אבחר פיתגמי עימיה : דאין זכיית לא אתיב למן דדיין יתי אצלי : אין קרית ואתיב יתי לא איכין ארום יצית לקלי : דעד חוטי בינתא מדקדק עמי ואסגי הלבשושי מגן : לא ישבקינני לאתבא רוחי ארום יסבעינני מרירריא : אם לחילא עלים הא הוא ואין לדינא מן יסהיד עלוי : אין זכאי אנא פומי יחייבינני שלים אנא ומקלקל יתי : שלים אנא לא אנדע נפשי ארחיק חיי : חדא מכילא היא בגין כן אמרית שלים וחייב הוא משיצי : אין ברוגז ימות בתכיף כד מתמסמסין זכאין ידחך : ארעא אתמסרת ביד חייבא מן קדם יי דיינאה יחפי זכותא אין לא דיכי מן הוא : ויומי קלילו יתיר מן טול עופא דהיט ערקו לא חמון טבתא : חליפין עם אילפייא דטעינין מיגרייא היך נשרא דטיס על מיכלא : אין אומר אתנשי מילי אשבק רוגזי ואתגבר : כנשית כולהון צערי ידעית ארום לא תזכי יתי : אנא אתחייב למא דין ללמא אילעי : אין אסחיית במי תלגא ודכאית באהלא ידי : הכדין בשחותא תטמשינני ומרחקין יתי כסותי : ארום לא בר נש דכמי ירתבינני ניעול כחדא בדינא : לא אית בינגא מכסין ישוי ידיה על תרוויננא :

כלם יכרם במספר בא"א אף על זה · ג'

דהב י"ב כחד לישן דכתי' ח' וסימ' אתה דכאת בחלל רהב · אזכיר רהב ובבל · תרהיבני בנפשי עז · ולא פנה אל רהבי' · ורהבם עמל ואון · לך התרפס ורהב רעיך · ובתבונתו מחץ רהב : תחתיו שחחו עוזרי רהב · שהם הרהיבוני · שערך בעדר · ירהבו הנער בזקן · לכן קראתי לזאת רהב · עורי עורי לבשי עז : בשערה ב' כתי' שי"ן וסי' בסופה ובשער' דרכו · אשר בשערה ישופני : והרבה ב' וסימ' והרבה להשיב אפו · והרבה פצעי חנם : ירשיעני ב' וסי' הן אדני יי' יעזר לי מי הוא · אם אצדק פי ירשיעני : ימית ח' וסימ' גואל הדם הוא ימית את הרצח · וחברו · ולא ימית אתי ואת עמי ישבע לי ביום · מחרב חזאל ימית אלישע ב' בו · וברוח שפתיו ימית רשע · אם ימית את עבדו · אם שוט ימית פתאום : קלו ד' וסימ' נמסר בסדר נח : כנשר ד' רפי' וסימ' כנשר יעיר קנו · כנשר יטוש עלי אוכל · כנשר חש לאכול · כנשר יעוף השמים : ואבליגה ג' וסימ' השע ממני · אעזבה פני ואבליגה · ושית ממני ואבליגה : יגרתי ד' וסי' כי יגרתי מפני האף והחמה · העבר חרפתי אשר יגרתי · ואשר יגרתי יבא לי · יגרתי כל עצבתי ידעתי : שנינו ג' וסי' ויכיחו בין שנינו · אשר נשבענו שנינו אנחנו · ישת ידו על שנינו אנך :

נקטה נפשי, נכרתה: שיחי, דברי כעסי: הופעת, ענינו ההבטחה וההשגחה או יהיה ענינו אורה וזוהר ר״ל שיגיע לרשעים בעצתם אורך וזוהר עד שלימותה: ע! דעתך, אבל ידיעתך: ואין מידך מציל, ואין מנגעך מציל או יהיה פי׳ שלא ימצא מי שיסיבך ממעשיך: עצבוני, ציירוני כטעם עצביהם כסף וזהב שהם הצלמים אשר הם מצויירים לפי הצורה אשר ירצו לעשותה ורמז בה אל הכח המצייר אשר נתן השם ית׳ בזרע ומענין זה אחז״ל אין מעצבין את הקטן: ותבלעני, ותשחיתני: כחלב תתיכני, רמז בזה אל הזרע אשר ממנו ההויה ר״ל זרע האשה שהוא נתך תחלה ונגר ואחר כן יקפיאהו ויעמידהו החום הטבעי אשר בזרע הזכר כמו שהתבאר בטבעיות: תשככני, כי העצמות והגידים הם מחוץ סביב האיברי׳ הנכבדי׳ הפנימיי׳ ובזה נשמרי׳ באופן מה עם שבעצמות יהיה לגוף קיום ועמידה ובגידים תשלמנה תנועות האיברים החלקיים: ופקודתך, ופקידותך והרצון בזה ופקידותך אשר שמת בכחותי הפועלות למשול על הכחות המתפעלות הנה הפקידות ההוא שמרה רוחי בקרבי כי לולא זה לא הייתי יכול להתקיים כלל וזה שהאדם לדקות חמרו יתפעל בקלות ויפסד לולי רבוי הכלי׳ אשר שם בו השם לעזור בשמירתו הזמן האפשרי: ושמרתני, במשמר ובמאסר: וראה, מקור והרצון בזה הנני שבע קלון ורואה עניי תמיד: ויגאה, ר״ל מי יתן ויגדל המכאוב הבא עלי עד שתצודני כשחל שימית בפעם אחת אבל אתה תשוב להכותי מכה אחר מכה ותראה פלאות בי: עדיך, נגעיך ולו דמיון מה בלשון ארמי כי השפחת נקראת עדיתא: חליפות, מענין כריתה: וצבא, רבוי: וחדל, המנע מהביא עלי אלו הרעות: ושית ממני, הרפה ממני: ואבליגה, ואתחזק או ואתחזק לבי: עיפתה, אורה: ולא סדרים, ר״ל שאין בארץ דבר שומר סדר ויוסר בענינים הפרטיים: ותופע, ותאיר: זה ביאור מלות המענה:

ביאור דברי המענה,

ענה איוב ואמ׳ אמנם אני ידעתי כי כן ר״ל על מה שהוכחתני ואמרת עד אן תמלל אלה לא תחשוב שאמרתי מה שאמרתי לריב עם השם יתברך אבל אמרתי זה לפי דעת אליפז ואולם אני אחשוב גם כן שהשם יתברך לא יעות משפט ולזה גזרתי שהוא בלתי משגיח באישי האדם כדי שלא איחס עליו עול ואולם שם השם יתברך עניניהם לפי מה שימשך מפעל הגרמים השמימיים ואף על פי שהיה יותר טוב כמו שאמרתי לאנשים המרי נפש שימותו מרחם אינני מיחס בזה עול אל השם ית׳ וזה שזה אמנם היה ממנו מצד שלא היה אפשר שיהיה ענין פרטי האדם מסודר ממנו באופן יותר שלם ובכלל הנה הוא מבואר שאין ראוי לאדם לריב עם השם יתברך ולהטיח דברים כנגדו כי איך יתכן שיצדק אנוש עם אל בריבו עמו הנה אע״פ שיחפץ לריב עמו לא יוכל כי השם

ואמתו ד׳ חס׳ ב׳ בליש׳ וסימ׳ בשאתי אמיך אפונה, יסר מעלי שבטו, כפך מעלי הרחק, הנה אמתי לא תבעתך, ובמסרה אחרית׳ מנ״י ה׳ ומוס״ף ואמות מות: הטוב ד׳ רפי׳ וסימ׳ הטוב לך כי תעשוק, הטוב טוב אתה, הטוב היותך כהן, הטוב כי יחקר אתכם: ולחטאתי ל׳ כי תבקש לעוני והוא חד מן ק״ח מלין משמשין ול׳ בריש תיבותא וסים

יָסֵר מֵעָלַי שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃ אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ כִּי לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי׃ נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי הוֹדִיעֵנִי עַל מַה־תְּרִיבֵנִי׃ הֲטוֹב לְךָ כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תִמְאַס יְגִיעַ כַּפֶּיךָ וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ׃ הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ אִם־כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה׃ הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר׃ כִּי־תְבַקֵּשׁ לַעֲוֺנִי וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ׃ עַל־דַּעְתְּךָ כִּי־לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל׃ יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי׃ זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־עָפָר תְּשִׁיבֵנִי׃ הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּבִנָּה תַּקְפִּיאֵנִי׃ עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּשֹׂכְכֵנִי׃ חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי׃ וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִלְבָבֶךָ יָדַעְתִּי כִּי־זֹאת עִמָּךְ׃ אִם־חָטָאתִי וּשְׁמַרְתָּנִי וּמֵעֲוֺנִי לֹא תְנַקֵּנִי׃ אִם־רָשַׁעְתִּי אַלְלַי לִי וְצָדַקְתִּי לֹא־אֶשָּׂא רֹאשִׁי שְׂבַע קָלוֹן וּרְאֵה עָנְיִי׃ וְיִגְאֶה כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי וְתָשֹׁב תִּתְפַּלָּא־בִי׃ תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ נֶגְדִּי וְתֶרֶב כַּעַשְׂךָ עִמָּדִי חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמִּי׃ וְלָמָּה מֵרֶחֶם הֹצֵאתָנִי אֶגְוַע וְעַיִן לֹא־תִרְאֵנִי׃ כַּאֲשֶׁר לֹא־הָיִיתִי אֶהְיֶה מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל׃ הֲלֹא־מְעַט יָמַי יֶחְדָּל יְשִׁית מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה מְּעָט׃ בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת׃ אֶרֶץ עֵפָתָה כְּמוֹ אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים וַתֹּפַע כְּמוֹ־אֹפֶל׃

יעדי מעלי מחתיה ודחלתיה לא תבעית יתי׃ אמליל ולא ארחיל מיניה ארום לא הכנא אנא בהדי׃ אתקוטת נפשי בחיי אשבוק עלוי מילי אמליל במרירות נפשי׃ אימר לאלהא לא תחייבנני אודע יתי מטול מה תנצי עמי׃ התקין קדמך ארום תטלום ארום תרחק ליעות ידך ועל מילכת רשיעי אופעת׃ העיינין כבר בשרא לך אין כמחמי בר נש תחמי׃ הכיומי בר נש יומייך אין שנייך היך יומי גברא׃ ארום תבעי לעוייתי ולחובי תתבע׃ על מנדעך ארום לא אתחייב ולית מן ידך פצי׃ ידך צייורוני ועבדו יתי כחדא חזור חזור וסלעמתא יתי׃ אדכר כדון ארום איך טינא עבדתני ולעפרא תתיבנני׃ הלא היך חלבא סניתא יתי והיך גובנין קרשתא יתי׃ משכא ובסרא אלבשתני ובגרמיא וגידיא אשתיתני׃ חיי וחסדא עבדתא עמי ודכרנך נטרת רוחי׃ ואילין אטישתא בליבך ידעית ארום דא גבך׃ אין חבית ונטרתני ומן חובי לא תזכינני׃ אין חבית חבל עלי מן דינא רבא וזכיתי לא אזקוף רישי מן קדם חייבא דאסבע יתי חיסודא ואחמי סיגופא׃ וארים ידיה היך אריא תצור יתי ותתוב תדיין בי׃ תחדית סהדיך לקבלי ותסגי רוגזך בהדי מתחלפן מחוואתא מיתיחלין גבאי׃ ולמא מן רחמא אפקתני אתנגיד ועיינא לא חסכינני׃ היכמה דלא הוויתי איהי מתיל מן כריסא לבי קבורתא אתעל׃ הלא קלילין יומי ופסקן ושוי עלוי ואנוח זעיר׃ עד דלא איזיל ולא איתוב לארעא חשוכא וטולא דמותא׃ ארעא דתימורהא היך קבל טולי מותא ולא סדרי יתוב בני נשא ומפעפעא היך קבל׃

נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד: ידיך י״א מל׳ וסימ׳ נמסר לקמן בסיפר׳ סימן י״ד: כחומר ב׳ וסימ׳ כחמר ביד היוצר כן אתם בידי, זכור נא כי כחמר עשיתני: ובשר ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע וביחזקאל סימן ל״ז: וחסד ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר, וביאורם בתהלות סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א: ומעוני ל׳ אם חטאתי ושמרתני והוא חד מן שיטה חדא דמשמשין ומע ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות המ״ם בס״ד ותמצאם בשטת ומ כי שם ביתם: כעשך ד׳ כתי׳ שי״ן בלישניהו׳ ואינון מן מלין דכתי׳ שי״ן וקרי׳ סמ״ך וסימ׳ תמצא נמסר בתריסר בספר הושע סימן כ׳: ולמה ה׳ רפ״ף וסימ׳ בסדר שלח לך ומטות: וחדל ושית יחדל ישית כתי׳ ביו״ד וקרי׳ וחדל ושית בוי״ו ואינון מן כ״ב דכתי׳ יו״ד בריש תיבות׳ וקרי׳ וי״ו וסימ׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות היו״ד בס״ד: ארץ י״ג רפ׳ וסימ׳ נמסר בספר תהלות בסימן ס״ז:

רש״י

בקטה נפשי, נפשי מתקוטטת על חיי והוא לשון ונקוטותם בפניכם: אעזבה עלי שיחי, ברתי לזעוק ולקבול ולא אוכל לשבחו ולהבליג: הטוב, בתמיהה כי תעשוק ותגזול מן הבריות את כרתו: ועל עצת רשעים ומקניטים הופע׳ זיוך להראות להם פנים שוחקות: הכימי אנוש ימיך להתגרו׳ בו לרדוף: על דעתך, יודע אתה: עצבוני, עצבוני עצב רפוס כמו אין מעצבין את הקטן במסכ׳ שבת: ועתה תולעותיך יחד סביב ותבלעני הם התולעים תשובנני לבסוף: כחלב תתיכני, כתיכת תולדתי: ופקודתך, פקודת משמרתך שמכותה לי שומרי׳ שמרה רוחי בבטן אמי ואחר כך׳ ואלה צפנת בלבבך: לבלעני כאילו אין אוכרם: ידעתי כי זאת עמך, הכל במפור ולא שכחת: אם חטאתי ושמרתני, כתת עינך בי מלהעלו׳ ולעבור על מרעך: ומעתה אין אתה מנקיני: אללי, על הכל אתה כורע: שבע קלון: אני וראה עניי: אין זה וראה לשון רואה את שם דבר׳ ראה עניי ברכן בלע״ז: כשחל שעה אני רואהו: כמו שאתה אומר: ושבע ימים: כמו ושבע ימים כן תהא׳ וראה כמו ורואה עניי: ויגאה כשחל תצודני: ויגדל בעיניך להיות לך למשא ולפח נפש: את אשר כשחל תצודני, אשר תכרים לי מכורה כאילו אני גיבור כשחל: ותשוב מיום אל יום: תתפלא בי, לדקדק ולהפליא במשפט: לשון כי יפליא: עדיך, להעיד על חליות החלאים והמכאובים: וצבא עמי, זמנים קבועים לייסוריו׳ אלא תשמנ׳ ותחזרי ומתחלפים שמשים משובים אלה: ותשמשין זמן אחר: אגוע ועין לא תראה, הלא אגוע מרחם: אובל היותי אובל: ושית ממני, שית עצתך ממני ומעלי: כמו קרב אליך קרב לעצמך וריחק ממני: בטרם אלך בעודני חי ולא הגיע עת מותי הכה לי ואבליג: עיפתה, שם דבר חשוכה: כמו שחר ועיפה: צלמות היא ולא סדרים בה: ואור שלה כמו אופל הוא: ותופע כמו אופל: מאיר מופע שבה כמו אופל הוא: מענה

אבן עזרא

כי לא כן אנכי עמדי, אינני עם נפשי כמו מחשבתם: אעזבה, יש אומ׳ שהוא מן עזוב תעזוב עמו והקרוב אלי שהוא כמשמעו: נקטה נפשי, אם עזבתי שלא אדבר או דברתי כעניי׳ החרשתי בלו עצמי בשאגתי: ועל עצת, כאילו הופעת על עצת רשעי׳: על דעתך כי לא ארשע, ואם רשעתי לא אוכל להנצל כי אתה היוצר: עצבוני, רובי המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קרר בראו מיתרי הגוף ופי׳ ותבלעני שהוא מן כסוי על הקרבים המכוסים והנכון בעיני שפי׳ ידיך כמו יד יי׳ הויה ועצבוני כמשמעו גם ועשוני כמו הנני עושה את כל מעניך ועשוקם רשעים גם ותבלעני כמשמעו: תתיכני, כמו כהתוך כסף: ופקודתך, היא הפועלת והוא כמו צווך: ואלה, ענינו על השגגות והענין אחר שעשית עמי כל זה החסד מה לך כפון עמך שגגותי: שבע קלון, יחסר מלת אני: ויגאה, יחזור על עניי שכל יום ויום יתגבר: ותשב, פעם אחר פעם כענין אך בי ישוב: תתפלא בי, תראה פלאיך בי: עדיך, הם הנגעים שיעידו: חליפות וצבא, הולכו׳ ועומדות כמו הלא צבא והענין שהם עתה בזמן הזה ועניינו על התלאות: ושית ממני, הרף ממני כמו ושתו מים: ואבליגה, ואתחזק: עיפתה, חשך וכמוהו עושה שחר עיפה: סדרים, הם מערכות הכוכבי׳ ותרגום יערוך יסדר: ויען

השם ית' לא יענהו באחד דבר מדבריו ועוד כי הוא חכם בתכלית החכמה ויכול
במה שירצהו ולזה ראוי לירא להריב עמו כי מי הקשה אליו ויעמוד בשלום וזה
שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו וחכם ממנו כ"ש עם מי שהוא בתכלית
החכמה והתוקף. הנה מרוב כחו עוקר הרים ממקומם ולא הכירו המון האנשים
מי הוא שהפכם באפו לפי שסבת העתקם ממקומם נעלמת מהם. והנה השם ית'
הוא הסבה בזה בהשתלשלות הסבות ר"ל שהוא הסבה הראשונה. וזה אמנם יהיה
בסבת האויר האיד הקיטורי בבטן הארץ שיתהוה ממנו רוח ידחה ההר ההוא
ויגביהנו עד שתבקע הארץ ויצא הרוח ואז יהפך ההר ההוא בעת נפלו. ולזאת
הסבה בעינה הוא מניד הארץ ממקומה ויתנודדו העמודים אשר היא נסמכת
עליהם ר"ל שלמטה יצא התנודדות תחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התנודד
הארץ הסמוכה לארץ ההיא תתנודד הארץ אשר עליה. הנה אומר לשמש ולירח
ולא יזרח וזה יהיה בעת דבוקו עם הירח ולא היה לירח מרחב לפי הנראה ואע"פ
שהשמש חזק האור עד שמרוב אורו ימנע הראות הככבים הנה ימנע הירח אורו
ממנו ולא יאיר. וכזה יקרה בשאר ככבי לכת שיעדר אורם כשיסתירו אותם
השפלי' מהם. הוא נוטה שמים לבדו בזולת אמצעי בינו וביניהם בעת הבריאה
ואולם היסודות ומה שהורכב מהם ברא"ם באמצעות הגרמים השמימיים והוא
לבדו נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וככבים ההולכים באיזור גלגל
המזלות או נוטים ממנו מעט לצפון ולדרום כמו ככבי לכת והככבים הקיימים
אשר בשתים עשרה המזלות והוא עשה הצורות הצפוניות והדרומיות אשר בגלגל
המזלות. והנה בבריאתם מהפלא מה שלא יעלם וזה כי אלו הככבים עם היותם
מטבע אחד בעינו יעשו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל. וספר איוב מאלו
הצורות עש והוא בנות עיש וכסיל וכימה שהם שתי צורות מעידות על תגבורת חום
וקור רצוני שכסיל מעיד על רוב הקור וכימה על רוב החום. וחדרי תימן הם
הצורות הדרומיות. ובכלל אם באנו לספר נפלאותיו לא נוכל כי הוא עושה גדולות
עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות
ובפרט באיברי הב"ח ואופן השתמשם בהתחלתם הנה באמת הוא יעבור עלי ואם
לא אראהו ויעבור לפני תמיד ולא אבין לו כי כבודו מלא עולם והוא עם כל דבר
מנבראיו כי הוא הנימוס והסדר אשר בו יתקיים דבר דבר מהנמצאות באופן מה
כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי'. אם יחתוף אדם וישחיתהו מי
ישיבנו היש שם גבוה ויותר חזק ממנו ומי יאמר אליו מה תעשה. הנה באמת שוא
לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השנוי והתמור ולזה יהיה מה שאמרת לי שאתחנן
אל השם ית' להסיר מעלי את הרע הזה מבואר הבטול. העוזרים בגאוה ובתוקף
שחחו תחתיו ר"ל שלא יועיל עוזרם כנגד השם ית'. אף כי אנכי אדבר ואריב עמו
איך יתכן זה. הנה אע"פ שצדקתי לא אמצא בעצמי דרך לדבר עמו ואיך אתחנן
למשפטי אם חטאתי כמו שאתה מייעץ אותי. הנה אם קראתי אליו ומצאתי שהוא
עונה אותי אע"פ כן לא אאמין כי יאזין קולי. ואמנם אמר זה לפי שהוא מבואר לפי
דעתו שהשב"ה בלתי משגיח באישי האדם לחסרונם ולהיותם הווים נפסדים והנה
התחזקה זאת האמונה אצלו מצד העיון עד שאע"פ שיראה שהמוחש יחלוק עליה
לא יסור ממנה. וכאשר השלים איוב התנצלות על מה שהיה מוכיח אותו בלדד
במה שהיה מריב עם השם ית' ולא היה מתחנן לפניו להעביר רעתו שב להשיב על
דבריו במה שהיה מכיח שאם היה איוב זך וישר היו אלו הרעות הבאות עליו טובות
באחרית. ואמ' הנה מכתי אנושה מאד על לא חמס בכפי כי השם ית' יכתת אותי
בסערה והרבה פצעי על לא פשע ועל לא חטאת וזה בתמידו' עד שלא יתנני השב
רוחי כי ישביעני תמיד מקרים מרים ואיך ראוי שיקראו כמו אלו הרעות הנפלאות
טובות הלא אם השם ית' יעשה מה שיעשה מהרעות מצד הכח והתקף אשר לו
בזולת שמירה שיהיה במשפט ידעתי שהוא יוכל לעשות הכל כמו שיהפוך ההרים
והארצות בכחו ובגבורתו. וזה בהשתלשלות הסבות כי הוא הסבה הראשונה
בכל מה שיתחדש ובזולתו לא יעשה דבר. ואם יעשה זה מצד המשפט כמו שאתה
אומר מי יועידני עמו ונקרבה יחד למשפט כי ידעתי שהוא עושה לי עול אם העניין
כדבריך. אבל מה אעשה והנה אם צדקתי פי ירשיעני רשע בעיני שומעי דברי.
הנני תם ופי יביא לחשוב שאני עקש. והנה אמר זה איוב כנגד חבריו שהיו
משימים אותו חוטא על דבריו. הנה באמת תם אני ואפס עד שלא אדע בעצמי
נפשי ר"ל שאין נכרים כחותיה באיברי. ולזה אמאס חיי כי איננם חיים על דרך
האמת ובהיות העניין כן הנה לא אקוה שיהיו אלו הרעות להביא טובות אחרות
כמו שאתה אומר כי הנני מרגיש בעצמי שאני תם ואפס באלו הרעות. אחת היא
הדרך אשר יזוקו בה הטובים והרעים ועל כן אשפוט שאין הבדל בין התם והרשע
כמו שאמרת ובאמת כי בלדד אמר בזה מאמר חסר לפי שאם היה כדבריו היה
ראוי שתהיינה רעות הצדיק מזולת מין רעות הרשע כי התחלות הדברים ההפכיים
ראוי שתהיינה הפכיות לפי שהם יביאו אל תכליות הפכיות ואם אמרתי שיש בזה
הבדל כי רעות הרשעים הם באופן שיכלום פתאום והנקיים לא יבואו להם רעות
לכלותם אבל יבאו עליהם רעות וייסורין להביא עליהם טוב כמו שזכרת בדבריך
הנה באמת לא יתנכל בזה השם ית' מהעול וזה שיותר רע מה שיבא לצדיקים ממה
שיבא לרשעים לפי שהצדיקים שוקדים ברעותיהם זמן ארוך והרשעים יכלו תכף.
ולזה אמר אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הרשע ההוא ילעג למסת הנקיים
ולייסוריהם לפי שיותר קל לסבול מה שבא עליו מהרע לקוצר זמנו ממה שבא
מהרע לנקיים ועוד ימצא בזה עול אם היו אלו הטובות והרעות מכוונות מהשם
ית' וזה שכבר ימצאו רשעים קצתם מצליחים מאד עד שכל הארץ נתנה בידם.
פני שופטי הארץ יכסו רוצה לומר שיעלימו עין מחמסיהם ואם לא איפה מי הוא
שיכזיבני ויחלוק אל המוחש ויאמר שאין זה אמת או שאותן הטובות הם רעות.
הנה ימי עם צדקתי ותום לבבי הלכו במהירות בלא חמדה כמו שילכו במהירות

האניות המתוקנות בתכלית התיקון בים וכמו שיעוף במהירות הנשר כשיבקש
האוכל. אם אמרתי אשכח שברי ואעזוב כעסי ואחזק מעט הנני ירא מאד כל
הכעסים אשר לי הם שכבר ידעתי שלא תנקני באחרית מאלו הרעות. הנה אם
רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפני השם ית' כמו שאתה מייעץ אותי. הנה
אע"פ שהתרחצתי במי שלג להסיר לכלוך החטאים ההם והזכותי כפי בנקיות לא
יועיל לי לפי שמכאוביהם באופן שלא יועיל לי שובי אל השם ית' אם היה שרשעתי
לפי שהם פונים אל המות. ולזה כשאקוה המלט בהתחנני אל השם ית' אז
ינגעני המות ויביאני אל שיתעבוני שלמותי להיותי מת. הנה השם ית' לא
איש כמוני עד שאוכל לענות אותו ולבוא יחדו במשפט. ולא יש ג"כ בינינו מוכיח
ישית ידו על שנינו וישפוט מי יצדק. הנה אם יסיר מעלי שבטו בדרך שלא תבעתני
אימתו אז אדברה על מה שהביא עלי מן הרע על לא חמס בכפי ולא איראנו כי לא
כן אנכי עמדי כמו שאתם חושבים שרשעתי. וזה שאני יודע בעצמי שלא חטאתי.
הנה מרוב מכאובי נקוטה נפשי בחיי אעזוב עלי דברי שברי ואשיחה במרירות
נפשי עם השם ית' אם העניין כדבריכם שיהיו אלו הרעות מגיעות ממנו על הכוונה
הראשונה. אומר לאלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני ותכעס עמי כי אין בי
חטא תוכל לתלות בו כעסך עמי. הטוב לך כי תעשוק האדם ותחמסהו להביא
עליו רע על לא חמס בכפיו וכי תמאס מה שעשית אותו הזה מחוק השלם הלא
כל פועל אוהב מה שיפעלהו כ"ש שלא ימאסהו. ואם טוב לך שתופיע על עצת
רשעים ר"ל שיגיע אליהם זוהרך בעצתם עד שישלימוה הנה זה תכלית העול אם
היו אלו העניינים מגיעים מהשם ית' על הכוונה הראשונה כמו שאתה אומר ר"ל
שאם ימאס הטובים ויביא ההצלחה אל הרעים עד שלא יבצר מהם כל אשר יזמו
לעשות. ואיך אפשר בך שתהיה משגיח בענייני האדם הפרטיים. האם עיני בשר
לך עד שתדע אלו הדברים הפרטיים ההיולאנים. אם כראות אנוש תראה אשר
לו כחות נפשיים ההיולאנים ישיג בהם הדבר במה שהוא פרטי כמו כח הדמיון
והחוש ושאר הכחות הנפשיות אשר יתנהגו מנהגם. הכימי אנוש ימיך ושנותיך
כשנות גבר עד שתדע העניינים הזמניים הפרטיים ותבקש לעוני ולחטאתי תדרוש
ואיך אפשר שישיג הדברים הזמניים הפרטיים מי שאין לו יחס כלל עם הזמן.
הנה איך יתכן שתבקש לי עון וחטאת ואבלי ידיעתך כי לא ארשע אם היה שתשגיח
בפרטי האדם ותבין אל כל מעשיהם כמו שאומרים רעי. והכאבת אותי עם זה
המכאוב חזק ממית עד שאין מידך ונגעך שהבאת עלי מציל ר"ל שלא אוכל להנצל
ממנו בשום פנים. הלא ידיך יצרו אותי ועשאוני בעת ההויה זה הציור הנפלא
אשר באיברי גופי והקשרם קצתם בקצת והשתמשם קצתם מקצת באופן שכבר
ילאו השכליים האנושיים להשיג אופן החכמה בזאת הבריאה בשלימות ועשית
אותי יחד סביב בעת הבריאה רוצה לומר שהתחלת ההויה היתה מהאמצע והוא
הלב ואחר ציירת איברי סביב יחד ואף על פי שקצתם ישלמו קודם קצת לפי שאי
אפשר שיתהוו האיברים הנפרדים כמו שהתבאר בספר ב"ח ועתה תבלעני
ותשחיתני. זכור נא כי כחומר וכעפר הייתי בעת שעשיתני ועתה למה תשתוקק
להשיב אותי אל העפר ותבטל ממני פעולתך הנפלאה. הלא בעת ההויה התכתני
תחלה כחלב ואחר כך הקפאת אותי כגבינה ואולם אמר זה כי הזרע אשר נתהוה
ממנו והוא דם הנקבה נתך תחלה ואחר כך הקפיאו החום אשר בזרע הזכר עם
הכח האלהי לתת לו צורה ותמונה כמו שהתבאר בספר ב"ח. עור ובשר הלבשת
אותי האברים הפנימיים לשומרם ובעצמות וגידים תסככה האיברים הפנימיים
לשומרם ולהיות לי עמידה וקיום ולהקשר האיברים קצתם בקצת ולתת להם
מהתחלתם הזון והחום והתנועה עד שנמצאת בו. חיים וחסד עשית עמדי
להשגיח בי בבריאתי זאת ההשגחה הנפלאה במה שנמצאת בי מאיברי והכחות
הנפשיות ולא די שהמצאתני בזה האופן הנפלא אלא ששמת בי פקודה ששמרה
רוחי וחיי ר"ל שנתת מנוי ושלטנות לצורתי על כחותיי המתפעלות עד שישמור בזה
מציאותי כי שמירת מציאות כל מורכב הוא כאשר יגברו כחותיו הפועלות על
המתפעלות וכבר הוכנו באדם כלים רבים וכחות נפשיים רבים תשלם בהם זאת
השמירה הזמן האפשרי כשלא היה שם מונע מצד רוע ההנהגה או זולת זה
מהדברים שיהיו סבה אל שימות האדם בלא עתו. הנה אלו העניינים אשר באדם
במה שהוא אדם צפנת בלבבך להיותם בלתי פרטיים ולא זמניים והם אופני
החכמה בבריאותו ושמירת מציאותו הזמן האפשרי ר"ל שאתה משגיח באדם באלו
העניינים האנושיים. ידעתי כי זאת ההשגחה וההנהגה עמך היא ואולם
במקרים אשר הם פרטיים וזמניים לא יתכן שתהיה משגיח. אתה יי' אלהים אף
על פי שאודה שחטאתי הנה ראוי שתשמרני במשמר ובמאסר שו המכאובים תמיד
ולא תנקני מעולם מעוני. הנה אם רשעתי אוי לי ואם צדקתי אוי לי ג"כ כי לא
אוכל לשאת ראשי להיות שבע קלון מהחרפות אשר חרפוני רעי בהם ולראותי בעניי
ובשפלותי. מי יתן ויגדל מאד הרע שאתה עושה לי עד שכמצודת השחל
תצודני פעם אחת ולא תשנה לי כלומר שתמיתני תכף אך אתה תשוב לצוד אותי
צידה אחר צידה ולתת לי מכות ונגעים רבים לי ופליא זה אחר זה. תחדש עדיך
נגדי ותרב כעסך עמי בנגע ובנגע ר"ל שהם רעים מאד ורבים עד שנגעים מכריתי'
אותי ורבוי גדול מהם עמי. ואם ככה אתה עושה לי טוב שלא הוצאתני מרחם
ולא תראני עין והייתי כאילו לא הייתי ולא יצאתי לאויר העולם עד שמבטן לקבר
אובל. כי איוב היה רואה שטוב לאדם הקשה יום שלא נברא כמו' שקדם ולמה
תרדפני כמו אלו ההרדפות אם העניין כמו שאומרים רעי שיהיו הרעות מגיעות
מאתך. הלא מעט ימי חדל ממני אם תרצה שאראה בטוב בטרם אמות הסר
ממני אלו המכאובים והנגעים אשר חוליתי בהם ואחזק מעט בטרם אלך ש"ו מקום
שלא אשוב ר"ל אל המות ואל ההעדר והוא אשר קרא ארץ חשך וצלמות. הנה
זה מציאות השפל ימצא עיפתו ואורו חשוך כמו אופל וזה כי בו ימצא כל המות

והסדר ולא ימצא בו סדור והגבלה במה שימצא בו מחיים אבל האור ההוא חשוך כמו אופל וזה מחוייב בו מצד פחיתותו וחסרונו:

והכלל העולה

מהדברים הוא שאיוב לא היה מריב עם השם ית' ושייחס אליו עול במה שיביאו מהרעות לא' מי האדם אבל היה מרחיק זה וייחס אלו הרעות אל ההגבלה המסודרת מהכוכבים ואולם מה שהתרעם מהשם ית' הוא למה לא סדר בכמו אלו האנשים הקשה יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב וייחס לזה התהוותם לסבה אל השם ית' או ללאות וקצור ואולם מה שנמשך בדבריו מההתרעם אל השם ית' על הרעות הבאות עליו הוא לפי שהשם ית' סדר זה הסדור אשר מהגרמיים ה השמימיים אשר בו מהעדר הצדק והיושר מה שזכרו איוב ר"ל תם וישר הוא מכלא או הוא לפי דעת רעיו שירא שהשם ית' הוא משגיח באישי האדם ושם בהם הרעות והטובות במשפט ועוד כי מה שהיה טוען איוב מעניינו שלא חטא היה כעלם לרעיו ולזה היה אפשר ש שיאמרו לו שאינם מאמינים בזה ולזה היה חושק שיהיה מתווכח עם השם ית' אם היה אפשר שאם היה שידע מעשה ה האדם היה ידוע לו מעשה איוב וצדקו ותם לבבו ואם היה עם זה מגיע לו כמו אלו הרעות התמידיות היה עול ולזה היה שופט איוב שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים ושכבר עזבם והניחם תחת ממשלת הגרמי' השמימיים לשומרם כפי מה שאפשר והנה כבר ביאר איוב שמה שאמר בלדד שהרעות אשר לצדיקי' הם טובות ואם לא כשער הוא טוב מצד החוש כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הם אחדות במין וזה היה בלתי אפשר אם היה הענין כמו שאמר בלדד וזה שהדברים אשר תכליותיהם הפכים ראוי שיהו מתחלפים במין האלהים אלא אם היה זה במקרה כמו שנמצא לדבר אחד בעינו שיהיה סבה לדבר והפכו אלא שהוא סבה לאחד מן ההפכים בעצם ולאחד במקרה ובזה האופן ימצא לחום החמום והקור וימצא לקור הקרור והחמום כמו שנזכר ברביעי מהאותות ועוד שכבר מתבאר לאיוב מרעותיו שהם ממיתות ומוליכות אל המות כמו הענין ברעות אשר לרשעים עם התבאר לו מעצמו שהוא היה תם וישר ועוד שאם הענין כן היה הרע אשר יגיע לנקיים יותר קשה ואף על פי שנודה שיהיה תכליתו לטוב לפי שהרע המגיע לרשעי' ימיתם פתאום ולא ירבישו ברע כי אם זמן מועט ואולם הנקיים יתמיד להם הרע זמן ארוך והוסיף להפליא איוב על מה שהתחכם השם יתברך בבריאת האדם בתכלית מה שאפשר מהשלמות וטוב ההשגחה איך ראוי שיסדר כמו זאת הבריאה הנכבדת באנשים הקשה יום אשר סודר להם מערכת הכככים בגיאם מרחם מקרים רעים ומפקירים אותם ומה תועיל להם זאת הבריאה הנפלאה האם ראוי בחק הפועל השלם שיעשה פועל הבטלה ר"ל שיעמיק ויפליא בטוב הבריאה והוא בעצמו יכרו תקו מה שיפסידה הלא יותר טוב לכמו אלו האנשים שלא יהיו כבראים והנה הביא איוב בזה המאמר שני מופתים חזקים יבטל בהם שיהיה השם ית' יודע העניינים הפרטיים המופת הראשון סדורו כן השם יתברך אין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם העניינים הפרטיים כי אין לו כח היולאני כמו שהתבאר במופת בטבעיות ובאלהיות וכל מי שאין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם העניינים הפרטיים לא ישיגם ויחוייב מזה שהשם יתברך אינו יודע אלו העניינים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה והמופת השני סדורו כן השם יתברך אינו זמני ומתנועע להיותו בלתי היולאני וכל מי שישיג הדברים הפרטיים זמניים מצד שהם פרטיים וזמניים הוא זמני ומתנועע לפי שיחוייב היותו היולאני אחר שהוא יקבל הדברים אשר ישיגם קיבול היולאני ויולד מזה בתמונה השנית שהשם ית' לא ישיג הדברים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו הכימי אנוש ימיך וגו' ואולם איוב יודה שהשם ית' משגיח במינים להיותם בלתי זמניים ולזה ימצא באלו המציאות השפלות הסדר והיושר במה שלהם מצד הטבע המיניי וימצא בהם הערבוב והעדר הסדר במה שהם בו פרטיים ולזה אמר במציאות הפרטי באלו העניינים השפלים אשר בעולם ההויה וההפסד שאורו הוא כמו אופל לפי שלא ימצא בחיים המנהגים בו סדור ועשר:

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר ׳ בדיך ׳ כזביך : לקחי ׳ מוסרי והנהגתי אשר אני מתנהג בה : ובר ׳ נקי : לתושיה ׳ לפי הסימוס והסדור אשר יסודרו ממנה העונשים במרי מרי : כי ישה לך אלוה מעונך ׳ ר"ל שהשם יתברך העלים ממך ושכח אותך דברים רבים עוית בהם ולא אתה משער שיהיה לך עון בהם ואולם אמר זה לפי שהיה רואה שהאדם יחטא כשלא יעשה טוב תמיד להשתדל להשכיל ולדעת השי"ת כפי היכולת ולזה תחשוב להיותך צדיק והנך חוטא וזה האופן מהעיון כאילו העלימו הש"י מן האדם ר"ל שלא ברא באופן שיוכל להשיג זה וזה כי האדם לקצורו מהשיג עצמו באופן שלם ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא חוטא לפי דעת צופר אם יקצר מזה ואולם השם יתברך אשר ברא ידע טבעו וידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב ועניניהו אם יקצר מזה או יהיה הרצון במלת ישה ילוה ויהיה כי מעונך מעונשך על דרך גדולעונ מנשוא והטעם כי השם יתברך ילוה בעבורך ויניח עד עת קץ מענשך ואינו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך : מדה ׳ מדתה ר"ל מדה מה שבין הגובה והעומק או יהיה שב אל חכמת השם יתברך שזכר באמרו ויגד לך תעלומות חכמה : יחלוף ׳ יכרית : ויסגור ׳ וישים במסגר ובבית כלא : ויקהיל ׳ שיאסוף אנשים במקום אחד או במדינה אחת מזולת שישימם במאסר : וירא און ולא יתבונן ׳ ר"ל וירא איש און ואשר לא יתבונן בדרכי השם ית' להשכיל ולדעת אותו כי הוא ג"כ עון או ירצה בזה כי הש"י ידע אנשי שוא ומרמה ואשר ראה און ר"ל אשר טעה בעיונות וידע גם כן האיש אשר לא יתבונן להשכיל בדרכיו והנה זכר בזה האופן ב' מיני הסכלות אשר הוא קנין והוא אשר טעה בעיוני והסכלות אשר הוא העדר ואוא אשר לא ישתדל להתבונן בנמצאות ויהיה וירא און מענין ההטבה הסכלית כטעם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת : נבוב ׳ חלול : ילבב ׳ ישכיל : ועיר פרא ׳ ועיר ופרא ר"ל שהוא נמשל כבהמות בעת הולדו :

רש"י

מענה צופר

לא יענה ואחרים ׳ מכני ריב דבריוי בדיך שאתה בודה מלבך ׳ מתים אנשים ׳ בני אדם יחרישו ׳ יתאחר ׳ להקבה זך לקחי ובר הייתי בעיניך ׳ תעלומות חכמה ׳ וידע כי כפלים לתושיה ׳ יש לתור שלא קויית יכי ישה ׳ כמו כי תשה ברעך הרבה יש לו עוד חוב עליך בדברי עונך ׳ החקר אלוה תמצא ׳ שאת כבוד שם ימצא הכל ׳ דבר שהוא כגובהו שמים מה תעלכה את יועתו אם היה החכמה משאול : מדה ׳ מדד שלה ׳ וכאן הזכיר מידוד בל און זכר ׳ אם יחלוף ויסגיר ציבוריו את מי ש שירצה ויקהיל כל מתליאות שכו לנוכח על שהסגיר ׳ ומי בהן ישיבנו בדברי ׳ כמכוה עול בבעלוי ׳ ואם מכני שהכידין שלו וקטע יומים רבים ׳ כן דרכו ׳ כי הוא ידע מתי שוא ׳ וירא און ולא יתבונן שהם עונים אנוים ושכים ודומה כתי שלא יתבוננו כי מאריך אפו : ואיש נבוב ויאלול בלא לב אשר לא הבין דרכו יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו ׳ או אדם אשר היה כעיר פרא ליחוד מדבר קל בלא דעת ׳ אדם יולד ׳ ולמוד עצמו להיות אדם תרג כבורר בני אדם ויכוין דרכו ׳ אם

הרוב ג' ב' חס וא' מל' וסים' הרוב רב עם ישראל ׳ עם שדי יסור ׳ הרב דברים לא יענה ׳ קדמ' מל' : מכלי' ב' א' מל' וא' חס' וסימ' כמשפט צידני' שקט ׳ ותלעג ואין מכלי' ׳ קדמ' מל' : לקחי ג' וסי' בסדר האזינו ובמלכי' א' סימן י"ז : ויפתח ג' בתלת ליש' ב' קמץ וא' פתח וסים' ויפתח ואשנה דיהושע ׳ ויפתח הגלעדי היה גבור חיל ׳ ויפתח שפתיו עמך ׳ חד שום

ויען צפר הנעמתי ויאמר : הרב א דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק : בדיך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם : ותאמר זך לקחי ובר הייתי בעיניך : ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך : ויגד לך ה תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעונך : החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא : גבהי שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע : ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים : אם יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו : כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן : ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד : אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך : אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה :

ואתיב צופר דמן נעמה ואמר : איפשר דמסגי מילייא לא יתותב ואין בר נש מרי סיפוון יזכי : כדבוביך גובריא משתקין ודהיכתא ולית דמכסיף : ותימר דכי אולפני וברר הוויתי בעינך : וברם מן יתן אלהא ממליל ויפתח כפוותוי עמך : ויחוי לך כיסויין דחוכמתא ארום כופלא לתוכמתא ודע ארום אנשי לך אלהא מעוייך : איפשר דפישפוש אלהא תשכח אין עד סייפי שדי תשכח : בגבהי שמיא מה את עביד באוריתא דעמיקא מן שיול מה את ידע : דנגידא יתיר מן ארעא משחתה ופתיה יתיר מן ימא : אין יחלוף וייחוד שמיא בעננין ויכנוש משיריין מן יתיביניה : ארום הוא חכים גברי שקרא ואיפשר דחמי שקר ולא איתביין : וגבר חריף יתחכם לביה ועילא מרודא היך בר נש איתיליד : תא ובר נש מפלפל ידייך ועולים מסרבן דאיתבן גברא רבא מיתעביד : אין את כיוונתא לבך ותפרוס לוותיה בצלו ידייך : אין שקר בידך רחיק יתיה ולא תשרי במשכנך עולא : ארום

אבן עזרא

ויען צופר ׳ הרב דברים לא יענה ׳ בדיך ׳ כמו כזביך מן אשר בדה מלבו : כפלים ׳ שלא ידעו בני אדם : ישה ׳ ישכח ויש אומ' שהוא מן כי תשה ברעך על ענין רחוק : עמקה ׳ על עבת המקום או יסוב לתושיה : אם יחלוף ׳ כמו כל בני חלוף : ויקהיל ׳ הוא הפך : וירא און ולא יתבונן ׳ יראה האון ואינו צריך להתבונן : נבוב ׳ כמו נבוב לוחות : ילבב ׳ יקנה לב שהיא החכמה כמו קונה לב : ועיר פרא ׳ כמו עיר ׳ ופרא הוא האדם כאשר יולד וכמוהו ככבש אלוף : אמר

קרתא וחד שום גברא חד לישן פתיחה כתרא פתח וסים' מאן דפתח פתח : תכלית ה' וסים' תכלית שנאה שנאתים ׳ ולכל שנאה הוא חוקר ׳ עד תכלית אור עם חשך ׳ אם עד תכלית שדי תמצא ׳ ועד תכלית בית אלישיב : ארוכה ג' וחס' ודגשי' וסים' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ׳ לאמר ארכה היא ׳ מארץ מדה : יחלוף ד' וסים' נמסר בישעיה סימן ב' ובריש סיפרא סימן ד' : פרא ו' וסים' והוא יהיה פרא אדם ׳ פרה למוד מדבר ל' כתי' כן ׳ פרא בודד לו ׳ הינהג פרא עלי דשא ׳ ועיר פרא אדם יולד ׳ מי שלח פרא חפשי :

תשא

תשא פניך ממום, תסיר עצמך ממום החלאים והמכות אשר חולית בהם: מוצק, חזק: עמל תשכח, עמל הצרות אשר באו עליך תשכח: תעופה, תאיר ותזהיר: מנהם, כמו מהם: מפח, דאגה ודאבון:

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואמר התחשוב שלריבוי דבריך יבצר ממני מענה או תחשוב שתצדק בכזביך בעבור רבוי דבריך באמת אתה הרבית לכזב עד שכזביך יחרישו האנשי' ולא ימצאו מענה ודבר והלעגת לענים רבים כנגד השם ית' ואין מכלים אותך מרעיך ע"ז ואמרת שההשגחה שההנהגת בה היא זכה ושאתה בר ונקי בעיני השם ית' אם היה שישגיח באלו העניינים, ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה וסודותיה אשר יתחייב ממנה הבאת העונש על מרי ומרי כשיעור אשר ימצא עליו כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיעך ה השם ית' מהרע כפלים על מה שהביא עליך ודע כי השם ית' ילוה בעבורך וימח מעונשך עד עת קץ כי אינו ר רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך ולזה הוא רוצה להביא עליך רעה אח' רעה בשיעור שתוכל לסבול והוא

מוצק ב' חס וסימ' הכל מצק נחשת, והיית מצק ולא תירא: ולא תירא ב' וסימ' ולא תירא משוד כי יבא, והיית מצק, ומצהרים ל' יקום חלד והוא חד מן שיטה חדא משמשין ומצ' ברישי' וכל חד וחד ל' דכות' וסימ' נמסר במסרה רבת במער' אות המ"ם בסד בשיטת ום: ועיני י' וסימ' נמסר במשלי סוף סימן כ"ז: ומנוס ג' וסימ' ומנוס אבד מנהם, מדוע

ט וּבִֽי־אָ֤ז ׀ תִּשָּׂ֣א פָ֭נֶיךָ מִמּ֑וּם וְהָיִ֥יתָ מֻ֝צָ֗ק וְלֹ֣א תִירָֽא׃ כִּֽי־אַ֭תָּה עָמָ֣ל תִּשְׁכָּ֑ח כְּמַ֖יִם עָבְר֣וּ תִזְכֹּֽר׃ וּ֭מִצָּהֳרַיִם יָק֣וּם חָ֑לֶד תָּ֝עֻ֗פָה כַּבֹּ֥קֶר תִּהְיֶֽה׃ וּ֭בָטַחְתָּ כִּֽי־יֵ֣שׁ תִּקְוָ֑ה וְ֝חָפַרְתָּ֗ לָבֶ֥טַח תִּשְׁכָּֽב׃ וְֽ֭רָבַצְתָּ וְאֵ֣ין מַחֲרִ֑יד וְחִלּ֖וּ פָנֶ֣יךָ רַבִּֽים׃ כ וְעֵינֵ֣י רְשָׁעִים֮ תִּכְלֶ֥ינָה וּ֭מָנוֹס אָבַ֣ד מִנְהֶ֑ם וְ֝תִקְוָתָ֗ם מַֽפַּח־נָֽפֶשׁ׃

ל·ל· ב'חס· ב' ב'בסי'· ג' רפי· ל ל וחס' ב'בה ושבת וכתית ל ג'ר"ף· ג' ל·ל

אֲרוּם הֵידֵין תִּזְקוֹף אַפַּיִךְ דְלָא מוּם וְתֶהֱוֵי סְנִין מִתְבוּלָא וְלָא תִדְחַל׃ אֲרוּם אַתְּ לְיָעוּת תִּתְנְשֵׁי הֵיךְ מוֹי דַעֲבַרוּ תִּדְכַּר׃ וּמִטְהַר יוֹמַיִךְ יְקוּם גּוּשְׁמָךְ דַחֲלָךְ בְּגַרְגוּשְׁתָּא ד דְפַעֲפוּעָא דְקִבְלָא הֵיךְ צַפְרָא תֶּהֱוֵי׃ וְתִתְרְחִיץ אֲרוּם אִית סְבַר וְתַתְקִין בֵּי קְבוּרְתָּא לְרוּחֲצָן שְׁכוּב׃ וְתִרְבַּע וְלָא דְמָנִיד וְיִשְׁחֲרוּן אַפָּךְ סַגִּיעִין׃ וְעַיְינִין דְרַשִׁיעַיָּא תִּשְׁתֵּיצוּן וְשֵׁיזְבוּתָא הוּבַד מִנְהוֹן וְסִבַרְתְּהוֹן מַפַּח נְפַשׁ׃ ואתיב

ראיתי המה רתים נסוגים, ואני אשיר עוזך:

אבן עזרא

אמר ר' משה כי חלד כמו חלודה בלשון ר רבותינו ז"ל והעניין כי תשוב החלודה ותאור יותר מצהרים והנכון כי חלדך פי' זמנך יקום ועניין יקום יעמוד כמו וקם הבית: תעופה, י"א תסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרי' אמרו כי תעופה מן עיפה והוא נכון והעניין אם עשית ת תשובה יעמוד חלדך כשמש צהרים ובעת החשך תשוב כבקר כעניין ישוב לימי עלומיו תתחדש כנשר כעוריכי: וחפרת, כאלו חפרת סביבותיך כמו שיעשו סביבות חומות המדינה: אמנם

מה שנתרעמת בו במאמרך לו יהיה הרצון בזה הנך מתרעם על רבוי המכאובו' אשר באו עליך אבל ראוי שיגיעו לך יותר מהם כפלים על מה שמרית לפי המימום האלהי אשר יסודר ממנו העונש למרי מרי ולזה לא תבטח שתסור מכת השם ית' ממך עדיין והנך לכלותך בזה המימום אתה חושב שיעשה לך השי' עול במה שהפלא והרבה מכותך ואין העניין כן ודע גם כן כי אתה עוית הרבה ואם איך משער בזה כי יתכן שיהיו לך עונות ידע השם ית' בהם שהם עונות ועניין היותם עונות נעלם ממך ונסתר ולזה תחשוב במה שבא עליך מהעונש שבא על לא חמס בכפיך ואין העניין כן וזה שצופר היה רואה שהשם ית' יענוש האדם אם יקצר מעשות הטוב אשר אפשר לו לעשות כאלו תאמר אם יקצר מהתבונן בפעולות השם ית' ובדרכיו כפי היכולת וזה השיעור אינו ידוע לאדם לפי שלא ידע טבעו בשלימות ולזה לא ישער מה שאפשר לו לעשותו מהטוב ואולם השם ית' אשר ברא' ידע זה ובהיות העניין כן הנה ישיגך הסכלות בזה הדרוש משני צדדים הצד האחד שאינך יודע שיעורי העונשי' הראויים במרי מרי לפי ששעורי המרי נעלמים ממנו ופעמים יהיה המרי אשר הוא יותר חלוש אצלנו יותר חזק אצל השם ונתמה מפני זה איך הגיע לאיש אשר יעשה המרי היותר חלוש יותר מהעונשים והשני שבכאן אנשים רבים תחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיית הטוב האפשרי להם ואפשר שכאמר שהרצון באמרו ויגד לך תעלומות חכמה וגו' שאי אפשר לאדם שידע מי הוא צדיק או מי הוא רשע וזה כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק ולזה מי שיהיה מוכן לקבל מן השלימות חלק גדול ולא דרך בקיבול השלימות ההוא ודרך אל קיבול השלימות למטה מהשלימות אשר היה מוכן לקבל אותו הנה יהיה האיש ההוא רשע אבל השם יתברך והאיש אשר קיבל מהשלימות חלק מעט מאד ולא היה מוכן אל שיקבל ממנו יותר הוא צדיק בעיני השם ית' וזה האופן מההכנה אשר ייוחד בה אחד אחד מהאנשים נעלם ממנו ולזה נחשוב ברשע שהוא צדיק ובצדיק שהוא רשע כי אנחנו לא נדע מה שהיה מוכן אליו אחד אחד מהם מקבול השלימות, ולזה אמר צופר שאם היה אפשר שיגיד השם יתברך לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר כברא בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא ולזה יחשוב איוב שהוא צדיק והוא רשע באמת ויפורש אומרו ודע כי ישה אלוה מעונך לפי הפי' הראשון אשר זכרנו וזה הפי' הוא נאות אצלינו בזה הפסוק ואיך תחשוב בזה הסדור המגיע מהשם ית' לאישי האדם מהטובות והרעות שיהיה בלתי ישר, האם לך חכמה כחכמת השי' עד שתדע מדרגת הכנת אחד אחד מהאנשים שתוכל לדעת מה ראוי שיגיע להם מהשי' מהטובות והרעות על מעשיהם עד שכאשר לא ימצא העניין כפי מה שתחשוב תגזור שזה עול הנה באמת אי אפשר לאדם שידע זה כי לא ימצא האדם חקר אלוה ולא ישיג השי' עד תכלית ההשגה ואיך אפשר שתשיג אופן חכמת השי' והנה לא תוכל להשיג מעשיו כי לא תוכל להשיג מקום הגובה אשר יגבילוהו השמים ולא מקום העומק אשר הוא עמוק משאול והוא מרכז הארץ, הנה מדת מה שבין הגובה והעומק ארוכה מארץ וזה השיעור אשר בין הגובה והעומק אינו קו אחד לבד אבל לו רוחב יותר מרוחב הים כי הוא מכל צדדי המרכז עד השמים ואם לא תוכל להשיג בשלמות המעלה והמטה אשר פעל השם ית' ר"ל שלא תדע ארכו ורחבו והמקומות אשר יכלה אליהם איך תדע חכמת השם יתברך ואפשר שכאמר שהרצון בזה ואיך אפשר לך שתשיג אופן זאת החכמה אשר יסודר ממנה זה הסדור הנמצא לאישי האדם בטובות והרעות, והנה היא גבוהה ממך גובה נפלא כמו גובה השמי' והיא עמוקה יותר משאול ומדתה ארוכה מארץ והיא רחבה יותר מהים המקיף בארץ, כי אם יגיע השם יתברך לאנשים עונשים מתחלפים על מריים עד שקצתם יכרתו וקצתם יענה אותם בשיסימם במסגר ובמאסר ולא יכלם וקצתם לא יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר אבל יקהילם ויאספם אל מקום אחד או אל מדינה אחת מי הוא שיוכל להשיב ולומר לו שהוא עשה עול על עניניו בשהכביד העונש על קצתם יותר מקצת עם היות לפי הנראה מרים שוה או יחשוב כאשר יגיעהו מעט מהעונש שהוא יותר רב מרי או יחשוב כאשר יגיעהו יותר מהעונש שהוא נקי וישר כי אלו הם צדדי המבוכה והבלבול הנה אי אפשר ליחס מפני זה עול אל השם ית', כי הוא ידע אנשי השוא והמרמה ועניניהם על פעולותיהם הרעות וידע ג"כ אשר ראה לבו און בעיוניות ר"ל אם טעה בעיוניות יעניישהו על התרשלותו מחקור בעניינים באופן הראוי עד שקרהו השבוש וידע גם כן אשר לא יתבונן בדרכי השי' כדי שישכיל וידע אותו ויענישהו על סכלותו, וזה שהאיש נברא נבוב וחלול ומוכן להשכיל כדי שילבב וישכיל דרכי השי' כי הוא נמשל כבהמות בעת הולדו ונתן לו השי' שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאוהו אל הפועל ולזה יענש אם לא ישתדל בו כפי הראוי ולזה יעלם ממנו הרבה מאלו העניינים ונחשוב במי שהוא רשע שהוא צדיק ומי שהוא צדיק שהוא רשע כי מי שלא ראינו אותו עושה רשע וחמס נחשבהו נקי וצדיק והנה אינו נקי וצדיק בחק השי' אם לא עשה הטוב האפשרי לו לפי הכנתו ולזה יתכן שנחשוב באנשים שיהיה שוה מריים עם היותו בלתי שוה כי כבר תתחלף הכנת אחד מהאנשים להכנת האחר והנה שיעור המרי הוא לפי מדרגת ההכנה רצוני שהפועל המגונה האחד בעינו יהיה מרי רב כאשר עשהו מי שהכנתו שלימה מאד ויהיה מרי חלוש כאשר עשהו מי שהכנתו חסרה מאד ונחשוב מפני זה במה שהוא יושר שהוא עול מבורף לזה יעלם ממנו העונש הראוי במרי מרי ופעמים יהיה מה שנחשוב בו שיהיה ענשו יותר מעט יותר רב ונחשוב מפני זה שיהיה הערך הסדור נמצא באלו העניינים, הנה אם אתה הכינות לבך אל השם יתברך ופרשת אליו כפיך ר"ל שתקרב אליו כפי היכולת כשתשכיל דרכיו או ירבה בזה אם אתה הכינות לבך לשוב אל השי' כפי היכולת ותתפלל אליו כפי היכולת שירחמך, והיית מרחיק מידך און אם הוא בידך וזה אם ברעות אם במעשים ואולם הרחקת האון ברעות הוא לעזוב הרעות הנפסדות בהם ואולם הרחקת האון במעשים יהיה כשתשיבהו לראוי לו עד שלא תשכן באהליך עולה, הנה אז תשלך עצמך מאלו המכאובות והנגעי' אשר חולית בהם והיית חזק ולא תירא, הנה מה שעמלת בו מן ההון והבנים שאבדת תשכח עד שכמו המים שיעברו במהירות ויסורו כן יהיה זכרך אלו הדברים אשר באו לך בזכרך אותם, ויבא לך זמן יותר טוב בהיר ומזהיר יותר מהצהרים ויתוסף אורך תמיד כבקר תהיה שאורו הולך וחזק כל מה שהיה נמצא, ובטחת כי יש תקוה ר"ל שלא תפחד שתאבד הקניינים ההם כמו שהיית עושה מקדם, אבל תהיה לך תקוה ובטחון שישמרו ויהיה הפחד מסולק ממך עד שאם תחפור בשדה בזולת גדר וכסוי לבטח תשכב שם ורבצת ואין מחריד ויגיע מעונש הצלחתך עד שרבים וכבדים יחלו פניך, ואולם הרשעים ואם להם הצלחות הנה הם ביגון ובפחד כל ימיהם עד שעיניהם תכלינ' מרוב היגון ומרוב הפחד שים להם לא ימצאו מנוס כי לא ימצאו מקום יבטחו בו ולא תהיה תקותם שיבואם טוב אבל הם מקוים שיבואם רע ויראו ממנו עד שתפח נפשם מהדאגה:

והכלל העולה מהדברים

הוא שצופר יסכים לבלדד במה שיאמר שהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הם כולם מוגבלות ומסודרות מהשי' לפי מעשה איש ואיש ואולם יתיחד בהתרת הספק אשר יקרה בזאת ההנהגה מצד רוע הסדור הנמצא בחוש בטובות אישי האדם ורעותיו וזה שבלדד התיר זה הספק במה שאמר שמה שנחשבהו רע במה שיבא מן המקרים לנקיים הוא טוב ומה שיבא מהטוב לרשעים הוא רע ואם לא כשער ואולם צופר התיר זה הספק במאמר שרוע הסדור אשר נראהו באלו הטובות והרעות הוא לקצורנו מהשיג האמת בזה וזה שצופר יראה שבכאן הכנות פרטיות ייוחד בהם איש ואיש ולפי שיעור מדרגת ההכנה אשר לאדם יחויב שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכשיקצר מזה הנה הוא רשע לפי שהוא קצר מעשיית הטוב האפשרי לו ואף על פי שנראהו שלא עשה שום פעל מגונה אבל היו פעולותיו כולם טובות ולזה נחשוב בו שיהיה צדיק ונתמה איך חלו עליו אלו הרעות וכבר יתכן שימצא איש שיעשה מעט מהטובות והוא צדיק לפי שלא הוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השיעור ונחשוב בו שלא יהיה צדיק מצד מיעוט הטוב הנמצא בפעולותיו ולזה נתמה על רבוי הטובות המגיעות לו וכן ראוי שנבין העניין בפעולות המגונות ר"ל שאשר מדרגת הכנתו חסרה יהיה עונשו חלוש על הפעל המגונה מאד לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הפחות אשר היה מוכן אליו ושמדרגת הכנתו שלימה יהיה ענשו רב על הפעל המגונה לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הנכבד

רש"י

אם אתה היית בטוח שתשא פניך ממום. שתגרום לעצמך לשאת פניך מכל מום מחמך כך. והיית מוצק. חזק כמוצקי ארץ. וכל עמל היית שוכח. וכמים עברו וחלפו. כן יהיה לך כל זכרון עמל: ומצהרי' יקום חלד. יותר מאור צהרים יקום לך חלד. חלד וזמן. כמו וחלדי כאין נגדך. יקום חלד. כמו יקום אור חלודה שלך. כלומר שיהיה תקום אפילה תאיר יותר מאור צהרים. זו שמעתי. אבל הראשון לא נראה. תעופה שלך. אפילך כבקר תהיה. ע"א תעופה לשון עפעפי שחר. שלא הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה כקוד בשכא כמו תנופה. תקומה תרומה. תנומה: ועיני רשעים. מנוס, תכלינה. בכוונתם ברעתך לראות. ולא ישיגו תאוה. וכל כליון עינים שבלשון קודש זהו המצפה לראות ואינו משיג. וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו'. ומנוס. הוא מבטח. ותקותם מה שהם מקוים ל לראות בך. למפח נפש יהי להם:

רלבג

שהוא מוכן אליו ובהיות העניין כן יהיה קצורנו מהשיג האמת באלו הטובות והרעות איך ראוי שיהיה העניין בהם משני צדדים   הצד האחד שאנחנו לא נדע אופן חכמת השם יתברך אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי ולזה נתמה במי שמרה מרי מעט לפי מחשבתנו ונראה לו מהעונש יותר ממי שהפליג יותר במרי לפי מחשבתינו והצד השני שכבר יתכן שיהיה לאדם עון ופשע ולא נשער בזה ונתמה איך יגיע לו רע וזה שהוא יראה שכבר יהיה מרי אם יבטל האדם מהשתדל במושכלות כפי מה שאפשר לו ואם יעלה בידו דעת בלתי נכון בעיונות מצד קצורו מחקור בדברים כפי מה שראוי לפי שהש״י בראו בעל שכל לזאת הכוונה ובכלל הנה הוא מרי אבל כופר אם יקצר האדם

ואת מי ד׳ וסימ׳ את מי עשקתי / את מי יורה דיעה / ואת מי דאגת ותראי / ואת מי אין כמו אלה: שחוק ד׳ חסרים בכתובי׳ וסימ׳ בירמיה סימן כ׳ ע״ש:

יב וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה: גַּם־לִי לֵבָב כְּמוֹכֶם לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין כְּמוֹ־אֵלֶּה: שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ אֶהְיֶה קֹרֵא לֶאֱלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים: לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל:

ד׳ ר״תכ׳ בכתו׳ ב׳ כת׳ כתי׳ ל׳ ל׳

וְאָתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: בְּקוּשְׁטָא אֲרוּם אַתּוּן חַבְרַיָּא וְעִמְּכוֹן תְּסוּף חוּכְמְתָא: לְחוּד לִי לִיבָּא דִיכְוַתְכוֹן לָא פְרִישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן וְעִם מַן לֵית דִּכְוַת אִילֵין: חוּכָא לְחַבְרֵיהּ אֱהֵי דְקָרֵי לֶאֱלָהָא וְעָנֵי יָתֵיהּ חַיָּיךְ לְזַכָּאָה וּשְׁלִימָא: אוֹרָא וּבְסִיר לְרַשִׁיעָא מִן מַחְשַׁבְתָּא שְׁלֵיו מְכַוַּן לְהִרְפַּתְקֵי זִמְנָא: תָּא בּוֹעֲרָא בְּסִיר לְעֵשָׂו דְּמִן מַחְשַׁבְתָּא רְחִיץ שְׁלֵיו בְּרַם הוּא מְעַתַּד לְאִיזְדַעֲזָעַת רִגְלָא: ובני

אבן עזרא

אמנם כי אתם עם: תמות החכמה / עמכם בעבור שסילותכם כעניין כ נכרתה הכמתם: ואת מי אין כמו אלה: מי לא ידע בכל אלה: שחוק לרעהו / שבתי כאדם שהיה שחוק לרעהו והוא כשחוק לרעהו והתימה שהיה זה שסב לשחוק קורא לאלוה ויענהו: לפיד בוז / הלמ״ד נופל והוא מן אם בפידו להם שוע בעבור הפיד שבא לו שב בוז כמו ובוז משפחו׳ במחשבת השאנן: לעשתו׳ / כמו אולי יתעשת האלהים אברו עשתונותיו: נכון למועדי רגל / וזה דבר יביא האדם שתמעד רגלו שענין ואני כמעט נטיו רגלי: ישליו

מעשיית הטוב ה האיפשרי לו לפי ה הכנתו והוא מבואר שמזה הצד ימצאו רבי׳ שהם רשעי׳ ולא נשער בזה ובהיות העניין כן הנה לא ימנע שלא ימצאו אנשים שוים במריו׳ לפי מחשבתינו ויתחלפו עונשיהם ה הבאים עליהם מהש״י חלוף נפלא עד שקצת ימית וקצתם יעניש ב בשישימם במסגר ו וקצת לא יגיעם העונש שיושמו במסגר אלא שיקהלו ויאספו אותם אל עיר אחת או אל מדינה אחת והסבה בזה כי כשנחשוב בהם שהם שוים במרי הם מתחלפי׳ בו מאד ואנחנו לא נשער ואולם מה שנראה מהטובות לקצת הרשעים הנה כופר יתיר הספק בזה באומר שאינם נמלטים מהרעו׳ לפי שהם עם מה שלהם מההצלה יפחדו פחד תמיד שתבואם שואה ויהיו בפחד וכאב לב תמיד ודי להם בזה העונש מצד פחיתות מדרגת הכנתם ואחר שמתייחס זה נאמר שכבר נאמרו בזה הספר כל חלקי הסותר אשר אפשר שתפול בהם המחשבה למשכילים בזה הדרוש ונתייחד בחלק חלק מהם אחד מאלו האנשים אשר נחלקו בזה הספר וזה שלא ימנע העניין מחלוקה אם שיהיה כל מה שיגיע האדם מטוב ורע מוגבל ומסודר מהשם ית׳ לפי מעשיו אם שלא יהיה דבר ממה שיגיע האדם מטוב ומרע מוגבל ומסודר לפי מעשיו ר״ל שלא יועיל לו באלו הטובות והרעות הבאות עליו אם עושה טוב ולא יזיקהו בהם אם יעשה רע אם שיהיה קצתם מוגבל ומסודר לפי מעשה האדם וקצתם לא וזאת החלוקה הכרחית ולפי שמי שירצה שכל הטובות והרעות הבאות לאדם הם מוגבלות ומסודרות מהשם ית׳ ישיגהו ספק מצד החוש לפי מה שיחשב שכבר התאמת בחוש סותר זה המאמר והוא שקצת הצדיקים יגיעם רע יותר ממה שיגיע לקצת הרשעים וקצת הרשעים יגיעם טוב יותר ממה שיגיע לקצת הצדיקים הוא מבואר שזה הספק יותר אם בשמודה בזאת הטענה אם בשחלק עליה ואולם המחלוקת הוא מב׳ צדדין לבר אם מצד המחלוק׳ על כסוהו ויאמר אותו בלבד ואולם המחלוקת על נוסח זה המאמר והוא מה שיאמר אותו כופר אם מצד המחלוקת על נוסחו הוא שיאמר שמי שנחשבהו רע איננו רע אבל הוא טוב ומה שנחשבהו טוב איננו טוב אבל הוא רע ואולם המחלוקת על נוסחו הוא מה שאמר שמה שנחשבהו רשע איננו רשע או אם היה רשע הנה מדרגתו ברשע חלושה מצד חולשת הכנתו וזה מי שנחשבהו צדיק איננו נמלט מהמרי שכבר שנחשבהו צדיק איננו צדיק ומי שנחשבהו רשע איננו רשע או אם היה רשע הנה מדרגתו ברשע חלושה מצד חולשת הכנתו וזה מי שנחשבהו צדיק איננו נמלט מהמרי שכבר חטא בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו בעיונות ובזה התיר הספק ברע המגיע לצדיקים ומה שנראה שמגיע יותר מהרע לקצת הצדיקים ממה שמגיע לקצת הרשעים הנה הוא יתיר הספק הזה באמר שאנחנו לא נדע שעור העונשים הראויים לפי מרי מרי כי לא נוכל להשיג שעור הכנת איש ואיש אשר יסודר ממנה זה הסדור והנה המרי לאשר נחשוב אותו צדיק ימשוך לו עונש עצום מהמרי אשר לאשר נחשוב אותו רשע והוא מבואר שיתחייב לבעל זה הדעת שיניח שהאפשרות עשיית הטוב איננו שוה בכל האנשים שאם היה האפשרות ההוא שוה היה בהכרת מרי הרשעים יותר עצום לפי שכבר היה נכלל בו המרי אשר לצדיקים והוא שלא עשו הטוב האפשרי להם בעיונות וישאר הספק למה יגיע מהרע יותר לקצת הצדיקים ממה שיגיע מהרע לקצת הרשעים עם היותם למטה מהם בהשגת העיונות ואולם כשיונח שזה האפשרות מתחלף לפי שההכנות אשר לאיש ואיש בעיון מתחלפות כבר אפשר שיאמר שמרי הצדיק בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו הוא יותר חזק המרי מרשע אשר הוא למטה ממנו בעשיית הטובו׳ לפי שהרשע הכנתו פחותה בעשיית הטובות ביחס אל הכנת הצדיק ומה שירצה שיגיע מהטובות לקצת הרשעים הנה אם שיהיה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות או מצד עשותם הפעולות המגונות ואם היה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות הנה צופר יתיר זה הספק בזה שיאמר שהם כדיקים לפי שלא הוכן להם שיקבלו מהשלימיות שיעור יותר גדול ואם היה רשעם מצד עשותם הפעולות המגונות הנה התיר צופר הספק בזה באומר שהם אינם נמלטים מהפחד אשר הוא רע נפלא ולפי שהפחד הוא דבר בלתי מורגש נחשוב בכמו אלו האנשי׳ שלא יגיעם שום רעה ודי להם בזה העונש אף על פי שפעולותיהם מגונות מאד לפי שמדרגת הכנתם היא פחותה ויאמר גם כן במה שאחר זה שאם לא יענשו הם כבר יענשו בניהם הבאים אחריהם ודי להם בזה העונש לפי מחשבתו כי הטוב אשר תכליתו רע הוא רע ואולם בלדד יראה כמו שאמרנו שמה שנחשבהו רע איננו רע לפי שהוא יביא אל תכלית טוב ומה שירצה מהטובות לרשעים הוא רע לפי שהוא יביא אל תכלית רע וכבר המשיל בזה מהצמח שבאחו והנומא כמו שביארנו שלא יועילם לאותם ורעננותם שלא ייבשו בקלות והוא מבואר שאין בכאן צד שלישי מהמחלוקת על סותר זה המאמ׳ אבר התאמת מן החוש לפי שאם נחלק בו בנושא ובנשוא יחד ישאר הספק בעינו וזה מבואר בנפשו ר״ל אם נאמר שמי שנחשוב אותו צדיק הוא רשע והפך ומה שנחשבהו טוב הוא רע והפך וזה כי לא יתחדש מזה מאמר זולת המאמר אשר חייב הספק ואולם היתר זה הספק אשר יהיה בשמודה בזאת הטענה הוא שיאמר שאלו הרעות והטובות אשר נמצאם מגיעות לאנשים בזולת יושר אינם מגיעות מהשם ית׳ אבל ייוחסו לסבה אחרת כאילו תאמר הפתיות והאולת כמו שירצה אליפז והוא מבואר שהיתר זה הספק אשר יהיה בשמודה בזאת הטענה הוא גם כן באחד משני צדדים אם שנאמר שזאת ההשגחה האישיית היא בכל אחד מן האנשים אך לא בכל דבריהם אם שנאמר שההשגחה האישיי׳ היא בקצת האנשים ובקצת לא ואולם מי שירצה שאין דבר מהטובות והרעו׳ ההם מוגבל ומסודר מהש״י הנה הוא כבר יראה בטובות והרעות ההם סדור בהכרח לפי שכבר הגיע לנו ידיעה בהם אם בחלום אם בקסם אם בנבואה׳ ואין בכאן דבר יתכן שייוחס אליו זה הסדור זולת המערכת אשר לכוכבים בעת הלידה חוייב בבעל זה הדעת שיאמין שזאת ההגבלה היא מצד הגרמים השמימיים ולזה לא יועיל בה הצדק ולא יזיק בה הרשע כי הכל מוגבל לו לאדם בגיחו מרחם אמו וזאת החלוקה היא על דעת איוב ואולם מי שירצה שקצתם מוגבל לפי צדק האדם ורשעו מהשם ית׳ וקצתם בלתי מוגבל לפי שאין זאת ההשגחה לכל האנשי׳ אך לקצתם והם הראויי׳ לה לפי מה שיתבאר במה שאחר זה הוא מאמר אליהוא וזהו האמת בעצמו כמו שיתבאר במה שיבוא והנה אליפז היה מתקרב לזה הדעת האמתי כי הוא היה מודה שבכאן רעות אינם מוגבלות מהשם ית׳ והם הרעות אשר תהיינה לנו מצד הפתיות והאולת לא שאין ראוי להתרעם עליהם כי אין ראוי שיקראו רעות לפי שהאדם כברא מסולל מכל הטובות והרעות והקניינים אשר הוא כחייו עליהם ואם לא ישתדל להגיע להם בסבות המביאו׳ אותם אין לו להתאונן עליהם אם לא יגיעו אליו אלא שבזה הצד לא הותרו כל הספקות לפי שאנחנו לא נוכל לייחס כל הרעו׳ אשר נראה שיפול בהם העדר הסדור אל האולת והפתיו׳ ומה שהוא מנהגם ועוד שאם הודינו שמזה הצד יותר הספק בדעות מה נעשה בהעדר הסדר הנמצא בטובות הנשארות זמן ארוך ונמצא מהם הרבה באיש אחד ואל איזה דבר ניחסהו וזה שהוא בלתי אפשר שניחסהו אל האולת והפתיות כי נגה שיגיע מהטובות בזה האופן לא יאמר כי אם זמן נועט ולא יהיה מהדיו ר״ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע כמו שירצה בחוש מהם וזה גם כן אפשר שיוסיפו ברעות המגיעות הרבה לצדיקים ר״ל שאי אפשר שיוחסו אל האולת והפתיות כי מה שהוא בזה התאר הוא מעט כי היה מציאותו בקרי ובהזדמן ולזה היה דעת אליפז יותר חסר בעניין מה מדעת בלדד וצופר ויותר שלם באופן אחר ואולם היותו יותר חסר לפי שהרבה מהספקות אשר הביאוהו לזה הדעת הם נשארו׳ עמו מה שאין כן בדעות בלדד וצופר ואולם היותו יותר שלם כי הוא לא היה מכחיש המוחש אבל היה מכוון בזולת הכחשת המוחש שיתיר הספיקות כמשפט כל חכם ועוד כי הסרם אשר ממנו המשיך דעתו הוא אמתי בעצמו ואולם טעה במה שאחר הסרם וזה כי הוא כשמער שהוא בטל שייוחסו כל הטובות והרעו׳ אל גמול ועונש מאת הש״י לפי מעשה האדם כמו שיתבאר מהחוש והיה בטל ג״כ שלא יהיה בהם דבר מוגבל מאת השם לפי מעשה האדם לפי מה שינזרהו החוש כמו שזכר שיפו בזה הספר במה שטען על איוב הנה חייב בהכרח שיהיה קצתם מיוחס אל הש״י לפי צדק האדם ורשעו וקצתם בלתי מיוחסת אליו ואילו לא ואמ׳ אליפז יותר מזה השיעור היה מחוייב היות מאמרו אמת ואמנם טעה בשלא הבדיל באופן שלם מה שייוחס אל הש״י מאלו הטובו׳ והרעו׳ ממה שלא ייוחס אליו ולזה לא עמד טעמו בו כשטען עליו איוב מה שטען לסתור דעתו כמו שיתבאר במה שאחר זה ועוד כי דעת אליפז היה דורך אל האמת ואם איננו בעצמו אמת כי הוא כבר שם כל השתדלותו להתיר הספיקו׳ בזולת הכחשת המוחש ומי שנהגו זה המנהג הנה כשיוסער בספקו׳ המופלות בדעתו מצד המוחש ומי יחקור בצד אחר שיניח דעתו יותרו בו הספקו׳ בזולת הכחשת המוחש ואולם בלדד וצופר אמרו מאמ׳ בלתי מבואר ולא הניחו למוחש רושם אבל התירו הספק כשאמרו שאלו הדברי׳ נעלמי׳ ממנו ואם העניין כן איך ידעו שאלו הדברים הם בברר וביותר מי הגיד להם זה והנה אין להם מאזני הבחינה ולא די בשרם שפעלו בו זה שימנעם מהשיג האמת בזה הדרוש אבל מי שמנהגו זה המנהג לא יתכן שישיג האמת בשום דבר כי אם לא נפיס התהלה לידיעה ממה שנראה אותו מהדברי׳ המוחשי׳ לא יהיה לידיעת דבר דרך:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמ׳ / שחוק / לב: לפיד / מענין לפיד׳ ויהיה אומרו לפיד בוז כמו לפיד ובוז: לעשתות / למחשבו׳ מענין עשתונותיו והיפסר שתהיה למ״ד לפיד משמשת ויהיה ענינו מי שהוא נכון לפיד ואיד הוא נבזה למחשבות השאנן וכן מי שהוא נכון למועדי רגל וכבל העניין במלות שונות: לשודדים

רש״י

מענה איוב

תמות חכמה: כשתמותו תמות עמכם כל חכמה: כי כל חכמה בכם: אבל גם לי לבב כמוכם: ואת מי אין כמו אלה: שהקב״ה שלוט לעשות רצונו: ולהאריך שלוות רשעים: אוכבם לא כמשחקים בי: ואני הוא ההוה שחוק לרעהו: קורא להקב״ה ברוך הוא ויענהו מבעד הקנטתכם: ונזה יענהו לתת לו שחוק לצדיק: ותמים: שלם: שחוק צדיק תמים: היא הענייה אשר יענהו: ידעתי אני כאשר אמרתם: כי לפיד אש בוז של גיהנם עומד למי שאלן בעשתותי לומר שלום יהיה לי: נכון מזומן הוא הענ״תו׳ שאלן להיות במועדי רגל: שרגלם מועדת: וידעתי

אני כי יהיה ישליו אוהלי׳ לבני קדר השוכנים ב באהלים המדברה: והם שודדים של כרה אדם ידו בכל: ובטוחות שלוות יש לירגיזי אל: לכל אשר הביא לו הכור השלום בידו: אם טוב אם רע: הלא האזן מילין תבחן: ולכזה לא ידעו זאת הנזועים פעלו: כאשר החיך: יטעם לאכול: בישישים חכמה כו׳: לדעת כי עמו חכמה כו׳: וישלחם ויהפכו ארץ: בשליותו כאשר עשה לדור אנוש ש שהציף שליטו של עולם: לו כנג׳: האדם תשוגג: ותשגה: שטן המשגהו: שולל שם דבר הוא: כטות: מוליכם בשטות: כשהוא רוצ׳ לערבב ולבלע חכמתם: כמו וכר מרע משתולל

אבן עזרא

ישליו, כי ירא[ה] שהם השודדים העושים החמס בפרהסיא בשלוה וישליו ישמש עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות שעמנו ואל יהי מתיו מספר מתיו כענין ואני מתי מספר: ובטוחות, ענינו משכנות בטוחות מן בטח: לאשר הביא אלוה בידו, עובדי צלמים שיעשה אלוהו בידו: ואורך ימים, טעמו ובאורך ימים, בית ביטיטים [?] ...מרת עצמו ואחר עמו כמו וקרא אל אברהם [?] ויצחק ואל יעקב בא[?] ...מרי: לו שוגג, הוא ...ידע שגגתו של האדם או שישנה אחרי והם לא ידעו: שולל, כל אחד מהם יוליכם שולל מדעת כטע' וסר מרע משתולל: מוסר מלכים, כמו מוסרות ומוטות: משגיא, מן שגיא: ויאבדם, הפך משגיא: שוטח, מן וישטחו להם כמו פורש והענין מפיץ ומזר: וינחם, הפך הענין: ויתעם, בעצת תהו: אם לאל תריבון, אם בעדו כמו ואמר פרע' לבני ישראל: הלא

[איוב יב]

ישליו אהלים · לשדדים ובטחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו : ואולם שאל־נא בהמות ותרך ועוף השמים ויגד־לך : או שיח לארץ ותרך ויספרו לך דגי הים : מי לא־ידע בכל־אלה כי יד־יהוה עשתה זאת : אשר בידו נפש כל־חי ורוח כל־בשר־איש : הלא־אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם־לו : בישישים חכמה וארך ימים תבונה : עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה : הן יהרוס ולא יבנה יסגר על־איש ולא יפתח : הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ : עמו עז ותושיה לו שגג ומשגה : מוליך יועצים שולל ושפטים יהולל : מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם : מוליך כהנים שולל ואיתנים יסלף : מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח : שופך בוז על־נדיבים ומזיח אפיקים רפה : מגלה עמקות מני־חשך ויצא לאור צלמות : משגיא לגוים ויאבדם שטח לגוים וינחם : מסיר לב ראשי עם־הארץ ויתעם בתהו לא־דרך : ימששו־חשך ולא־אור ויתעם כשכור :

[איוב יג]

הן־כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה : כדעתכם ידעתי גם־אני לא־נפל אנכי מכם : אולם אני אל־שדי אדבר והוכח אל־אל אחפץ : ואולם אתם טפלי־שקר רפאי אלל כלכם : מי־יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה : שמעו־נא תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו : הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה : הפניו תשאון אם־לאל תריבון :

[תרגום]

ובני עשו דשליון במשכניהון יתמסרון לבוזזין ובני ישמעאל דרחיצין יתמסרון לשאר אומיא דמרגיזין אלהא דיכמתהון דזמן אלמולא בידיה : תא ובני ישמעאל דשליון במשכניהון יתמסרון לבוזזין ועמוני מואבי דשרין לרוחצן יתאסרון ביד רשיעא ומרגיזין אלוה היך פרעה דאייתי אלוה עלוהי מחתא בידיה : וברם שייל כדון בעירי ויליפונך ועופא דשמיא ויחוי לך : או מליל לארעא ותלפינך וישתעון לך נוני ימא : מן לא ידע בכל אילין ארום מחת ידא דיי עבדת דא : די בידיה נפשתא דכל חי ורוחא דכל בסר גבר : הלא אודנא מילין תבחן ומוריגא מיכלא יטעם ליה : בקשישיא חכמתא ונוגרי יומין בינתא עמיה חוכמתא וגבורתא דיליה מלכיא ובינתא : הא יצדי ולא אתבני יסגור על גבר בקבורתא ולא יתפתח : הא אחד במיא ומיבשן וכד ישלחינון מתהפכין בארעא : גביה עושנא וחוכמתא די ליה שלי ומשלי : דמוביל מרי מלכיא כד משתלשין ונגודיא יתלעב : שושילתא דמלכיא משרי ואסר קמור בחרציהון : דמוליך רברבנייא בביזתא ותקיפיא מקלקל : מעדי קשוט סיפותא ממהימנין וטעים סביא יסלק : שדי בסרנותא על סרכייא ותקוף מלכיא מחליש : מגלי עמיקתא מן חשוכא ומפיק לנהורא טולי מותא : מפיש לעממיא ומאבדינון משטח מצורתא לאומיא ודברינון : מעדי חכימת לבא דרישי עמא דארעא ודתעינון בלמא ולית אורחא : ימשמשין חשוך ולא נהורא ותתעינון היך רווי : הא כולא חמית עייני שמעת אודני ואתביינת לה : היך מנדעכון ידעית אוף אנא ולית פריש אנא מנכון : ברם אנא לות שדי אמליל ומכסנא עם אלוה אצבי : וברם אתון מחברי שקר כמאסי אליל ומודרקא דפלטיה סבינא הכדין כולכון : לווי דמשתיק שתיקון ותהי לכון לחוכמתא : שמעו כדון מכסנותי ומצות ספוותי אציתו : הלאלהא אתון ממללין שקר ולותיה תמללון נכילתא : האפוי תסבון אין לאלהא תנצון :

[מסורה]

לאשר הביא ל' ישליו אהלים לשודדים והוא מן שיטה מן ט"ו לא מלעיל בריש תיבותא וסימ' נמס' במס' רבתא במערב' אות הלמ"ד בסד' : ויגד ד' רפי' וסי' נמס' בשפטי' ס' י"ד : ויספרו ג' וסי' יקומו ויספרו לבניהם · ויספרו לך דגי הים · ויזבחו זבחי תודה : וחיך ב' וחס' וסי' וחך אכל יטעם לו · יטעם לאכול : עמו ד' רפ' וסי' עמו הראובני והגדי · עמו זרוע בשר · עמו

רלב"ג

לשודדים, לעושים חמס ושודדים האנשים : ובטוחות, חסר מלת משכנו' והרצון בזה שכבר ימצאו משכנו' למרגיזי ה' שיבטחו בהיותם בהם ולא יפחדו משום דבר : לאשר הביא אלוה בידו, ר"ל לעובדי הצלמים שיביאו צלמיהם בידיה' וישתחוו להם או ירצה בזה שבידו הביא והמציא ש"זה ר"ל שידיו עשו הפסל ואחר יסגוד לו וישתחוה ולא יפקח עיניו כי הפסל ההוא הוא מ מעשה ידיו כדרך אמרו למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו א אצבעותיו : בהמות ותורך, תלמדך כל אחת מהם : שיח, דבר : יסגור על איש, ר"ל כבר ישים איש בסגר ולא יצא ממאסרו לעולם : שוגג ומשגה, שני פרשי' בענין אחד : מוליך יועצים שולל, ר"ל שהוא מוליך שולל כל אחד מהיועצים כ כאשר ירצה ואף על פי שהם טובי העצה לא יועיל להם טוב עצת' : יהולל, מענין הוללות וסכלות : מוסר מלכים, מאסר מלכים : פתח, התיר : כהנים, שרי' וכמוהו ובני דוד כהנים היו : ואיתנים, חזקים : יסלף, יעות : לנאמני', הם האנשי' הממהרי' לדבר נחות או ירצה בזה האנשי' הנאמנים בדבריה' לטוב טעמם ותבונתם : זקנים, חכמי' : ומזיח אפיקי' רפה, ואוזר חזקים החלוש, או ירצה בזה ואזור חזקים התיר מענין ולמזח תמיד יתגרבה : משגיא, מרבה : שוטח, מפזר : לא נופל אנכי מכם, לא חסר אנכי מכם : אליל, מלה נגזר' מן אל ועניינה הבל : הלאל, האם בעבור אל : ולו תדברו רמיה, ואם בעבורו תדברו רמיה : שאתו

רש"י

תשתוללו · השתוללו אבירי לב · ויתי"ו אשר במשתוללו והשתוללו כן דרך לשון עברית בתיבה שיסוד שלה או כמוך והוא בא לדבר בלשון כעשה וכפעל או ת מתפעל · כותן תי"ו אחר האות ראשונה של יסוד כמו ויסתבלו · בעיר · וישתמר חוקות ע עמרי · משתולל בעמי · ויסתבל התגב: ויהולל ישוטה · לשון הוללות וסכלות · מוסר מלכי' פתח · להסיר מוסר שכלם מעל אחרי' ומעביר ממלוכה · ויאסור אזור במתניהם · בתחלתם כשהוא חכן כהם חוגר ה חלציהם ומזרזם כח למלוכה · כהנים · שרים · כמו כהן מדין · כהן און · לכהמנים · אף לכהמנים בו פעמים ששתיו כבללו' לדבר כרה · כגון אברהם והאמין בה' · וסוף ככשל בחה ארע : ומזיח אפיקי' רפה · וחגור החזקי' מרכה ומפתח תגורם ל להתיש כחם · כמו ולמזח תמיד יתגריה · אפיקים · חזקים · כמו אפיקי נחושה · אפיקי מגינים : משגיא לגוי' ויאבדם · יש או כאשר עשה למצרי' בהשיבם את ישראל לכני בעל כפון סגו ואמרו ת תדעו שהככי' עמכו לטבעם בים כאשר גזרנו כל הבן היולד היאורה תשליכהו · וקשה ורואתו של בעל צפון שלא כעשו בו שפטים ככל אלהי מצרי' · וגרם החקים להשגותם כדי ל לטבעם · וזה לשון אינו עיקר · דהא"ל היה לו בכר ימין · משגיא כמו שוגה · אבל זה עיקר מגדיל · לשון שגיא כח · משגיא את הגוי' ומכליהם ולבם מתגאה בהכלתם והוא אובדן שלהן מה שמכליתין : שוטח · ורבה אותם להם טוח בארץ ו ולככותם בתוהו לא דרך · בתוהו שהוכו דרך : אולם אני אוכי מבקש לא לדבר אליו ולהתוכח עמו אחפוץ · טפלי שקר · מחבירי דברי שקר · רופאי אליל כולכם · כל אליל שבמקרא לשון אל · ורבותינו פירשו זה גיד הנולד שאינו לו רפוא ושמו אליל · ריבות · הוכחות : הלאל תדברו עולה · אחרי אשר תמיתו אל באתם לריב · לא טוב שתדברו עולה · ולו תדברו רמיה · בעבורו תדברו רמיה כמו הנה אני כפיך לאל · וכמו אל הארץ אשר דבר להם · לכורכם · וכמו ולאמר לכם · האתם תדברו לבעל הוקשה בעיני לרחוקו כאן · והוא דוגמת בידו וכה לו על קרית · הכנוי תפלות · וכי להתלוצץ לו בטלת כפי בלתם · ואם לכלא : בזכלוי · תקותכון על רחויה · הטוב

[מסורה]

חכמה וגבורה לו עצה : עמו עז ותושיה : יהרוס ג' מ"ל בליש' וסימ' לנתוש ולנתוץ ולהאביד · המה יבנו ואני אהרוס · הן יהרוס ולא יבנה : מוליך ג' ר"פ וסי' מוליך לימין משה · מוליך יועצי' שולל · מוליך כהני' : שולל ג' וסי' אילכה שילל כן כתיב · מוליך כהנים · מוליך יועצים · קדמ' כתי' יו"ד : ומזיח ל' אפיקים רפה והוא חד מלין דמשמשין ומז ברישי' וסי' במסר' רבת' במערכת אות המ"ם בכ"ד בשיטת ומ : לאור ז' קמצין וסי' בלשון ארמי צוח סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא · וביאור נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה : וינחם ז' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ב : אזני ח' וסי' ויאמר לו חלילה לא תמות · כי קשרתם כלכם עלי ב' בו · ויאמר המלך לרצי' · אטה למשל אזני · ואלי דבר יגונב · הן כל ראתה עיני שמעה אזני · ולמלמדי לא הטיתי אזני : החרש ו' וסי' ואם החרש יחריש לה · ויאמרו לו החרש שים ידך · החרש ואנכי אדבר · החרש ואאלפך חכמה · מי יתן החרש תחרישון · כי אם החרש תחרישי בעת הזאת : ותהי י"ד רפי' וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ח : תריבון ג' וסי' מה תריבון עמדי · האתם תריבון לבעל · אם לאל תריבון · אנ"ך :

רלבג

שאתו׳ התנשאותו ורוממותו: לגבי חומר גביכם׳ לגופי חומר נמשלו גופיכם: ויעבור עלי מה׳ ר״ל ויעבור עלי מהרעות מה שיהיה אם מעט ואם הרבה: ואחותי׳ והגדתי: אחרים ואגוע׳ הטעם אם אחרים אגוע לחוזק הכאב ואמצא מרגוע בספרי עניני מכאובי: כפך׳ מכתך: תערוץ׳ תשבור: כי תכתוב עלי מרורות׳ ר״ל את נוזר עלי גזירות קשות ומרות: בסד׳ הוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי ה הנאסר בדרך שלא יוכל ללכת אנה ואנה כיפוס בלע׳: תתחקה׳ שב אל הסד והרצון בו שחקיקת המאסר ההוא שנאסרו בו ר רגליו הו׳ כאלו נחקק על שרשי רגליו עד ש שיהי׳ החקק בו כשעור רגליו במכוס בדרך שיעמדו בו ברוחק ולפי זה הפירוש יהיה סד נקבה ואין זה זר בלשון כי כמה שמות יבואו בלשון זכר ו ויש תמצא בהם שימוש לשון נקבה ולפי זה הפירוש יתכן גם כן שישוב אומרו תשמור כל ארחותי אל הסד לפי שהו׳ נאס׳ בה ולא יוכל לצאת ממנה ו וללכת באשר ירצה: כרקב׳ כענין הנרקב שיבלה בקלות: כציץ׳ כפרח: וימל׳ ויכרת כי הפרח נכרת בקלות ואמן קיומו מעט: אם חרוצים ימיו וגו׳ אם ימיו קצובים ומוגבלים כמו שמבואר מענינו ה הניחהו וישלים זמנו: שעה מעליו׳ הרפה ממנו: ויחדל׳ וישלים חדלו וזמנו: יחליף׳ יוסיף להצמיח בזמן אחר רמו״ס בלע״ז: לא תחדל׳ לא תמנע מלהצמיח: קציר

אבן עזרא

הלא שאתו׳ אשו כמו והמשאת החלה או כענין רומה על השמים: משלי אפר׳ זכרו כי אתם נמשלים לאפר: ואחותי׳ האל״ף מקום ה״א והוא מן אחוה רעי אף אני: כפך׳ מכתך בעבור היות המכה הידועה מבן אדם בכף וכמוהו הנה יד ה׳ הויה: תערוץ׳ תפחיד או התגבר עליו והראשון נכון: מרורות׳ מן מרי: בסד כמו ומדת אותם בסיר שירא בו כל א ארחותי ורבינו האי ז״ל אמר שהוא ככל מדברי רבותי׳ ז״ל: על שרשי רגלי׳ על עיקרי רגלי תשים חק וגבול והוא רמז לבן אדם: מי יתן טהור׳ ענינו כענין הן בעון חוללתי כי האדם כ כברא מדבר טמא: אם חרוצי׳ כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה וחרכת משפטו ושמת לו חקים וגבולים לא יוכל לעוברם: שעה הרפה כמו שעו מני: ויחדל׳ ישמח בחלדו כמו כל יושבי חלד או ויחדל מהתרעם: עד ירצה׳ ישלים כמו והרצת את שבתותיה: יחליף׳ יעשה מה יהיה חלף לו: קציר

הטוב ד׳ רפי׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימן י׳: הוכח ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשים ובסיפ׳ סוף סימן ו׳: משלי ד׳ וסי׳ נמס בריש משלי וע״ש: ויעבור ג׳ וסימ׳ ויעבר אחד מהנערים ויקחהו׳ אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר׳ ויעבר עלי מה: ונפשי ח׳ וסי׳ נמס׳ בתלי׳ סימן לה׳: כפי בכפי ט׳ וסימ׳ והיה בעבור כבודי והסירותי את כפי׳ ואראה כי אינך מושיע ואשימה׳

איוב

הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו: הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון: הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם: זכרניכם משלי אפר לגבי חמר גביכם: החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה: על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי: הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח: (טו) גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבוא: שמעו שמוע מלתי ואחותי באזניכם: הנה נא ערכתי משפט ידעתי כי אני אצדק: מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע: אך שתים אל תעש עמדי (כ) אז מפניך לא אסתר: כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני: וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני: כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני: למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך: העלה נדף (כה) תערוץ ואת קש יבש תרדף: כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי: ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה: והוא כרקב יבלה כבגד אכלו עש:

יד

(א) אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז: כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד: אף על זה פקחת עינך ואתי תביא במשפט עמך: מי יתן טהור מטמא לא אחד: (ה) אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר: שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל: אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו:

תרגום

התקן ארום יפשפש יתכון אין היך דמתלעבא בבר נש תתלעבון ביה: מכסנא יכסין יתכון אין בטומרא אפוי תסבון: הלא באזדקפותיה על כורסי דינא רתיתיה תבעית יתכון ורתיתיה יפול עליכון: דכרניכון מתיל לקטמא לגב טינא גביכון: שתקו מיני ואמליל אנא ויעבר עלי מידעם: מטול מה אטול בסרי בככאי ונפשי אשוי כד על גב ידוי: הא אין יקטלינני קממוי אצלי ברם אורחתי קדמוי אכסין: לחוד הוא לי לפורקנא ארום לא קדמוי דילטור יעול: שמעו וקבילו מילתי ותנוי באודניכון: הא כדון סדרית דינא ידעית ארום אנא אזכי: מן הוא דנצי בהדיי ארום השתא אשתוק ואתנגיד: לחוד תרתין לא תעביר עמי הידין מן קדמך לא אטמר: ידך מעילוי ארחיק ודחלתך לא תבעית יתי: ותקרי ואנא אתיב או אמלל ותתיבינני: כמה לי עויין וחובין מרודי וסורחני אודע יתי: למה שכינתך תסלק ותחשבינני לבעיל דבבא לך: הטרפא דשקיף תתבר וית גילא יבש תרדוף: ארום תכתוב עלי מרירתא ותרתינני עויית טליותי: ותשוי כד בשיע ריגלי ותנטור כולהון אוסרטי על סימוני ריגלי תרשום: והוא היך רקבובית יתבלי היך לבוש דגמיריה זחיל: בר נש דאתיליד מן איתא גוץ יומין ושבע רוגזא: היך ביצא נפיק ואתמולל וערק היך טולא ולא יקום: לחוד על דין פקחתא עינך ויתי תעיל לדינא עמך: מן יתן דכי מן גבר דאיסתאב בחובין אילולפון אלהא די הוא חד די ישבוק ליה: אין לא יתוב סריגין יומוי מניין ירחוי גבך גזירתוי עבדת ולא יעיבר: פסיק מיניה ויפסוק מחתיה עד דיקבל סוטריה היך כאגירא ביומיה: ארום אית לאילנא סבר אין יתקץ תוב ישבשב ויונקותיה לא תפסוק: אין סיתסב בארעא שורשיה ובעפרא יסוף ניצביה:

רש״י

הטוב לכם כי יחקור אתכם ויתגלו ש שקריכם׳ אם כהתל באנוש תהתלו בו׳ לומ׳ לכבודך עשינו ענינינו שקרים: הוכח יוכח אתכם׳ הלא יודע לכם דבתכם׳ וכי בסתר שתעמדו לצדו בדין פניו תשאו לו׳ לומ׳ שם כשאתם כמוך׳ הלא שאתו׳ גבהו ואימתו תבעת אתכם ויש אומרי׳ שאתו׳ שריפת אשו׳ כמו ויצאם דוד ואנשיו וכמו משאת העיר: זכרוניכם משלי אפר׳ זכרוניכם כמשל לאפר׳ אתם סבורים להתמשל לאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר׳ לגבי חומר׳ שוה לעפר יהיו גביכם׳ אלה גביכם׳ גובה שלכם׳ כמו ותבנו לך גב ביחזקאל: ויעבור עלי מה׳ מה שיעבור עלי בעון כעקתי יעבור עלי ולא תתושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז בשרי בשני ליקרכו ולכוסכו בשתיקה׳ ונפשי אשים בכפי׳ להגיע כשפי למות בייסורי שתיקה׳ הלא אם יקטלני׳ הוכי כבדך תמצו ותמיד לו אוחיל׳ על כן אין מרד ופשע בדברי׳ אך דרכי ומעדתי שנהגתי בהם׳ אל פניו אוכיח׳ לדעת מה ישמעוני׳ גם הוא׳ וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה׳ ולא תמצאו אתם חן בעיניו׳ כי לא לפניו חנף יבא וזהו של להם כי לא דברתם אלי נכונה: ערכתי משפט׳ הוכחת דברים׳ סדרתי טענותי בלבי מה להשיב: אחריש ואגוע׳ אם לא אריב אחריש ואגוע׳ אך שתים על תעש עמדי׳ דין של מעלה ודין של מטה׳ ואם באחת תבוא למשפט אז מפניך לא אסתר׳ אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי׳ מכסה פשעיו לא יצלח׳ ואם בדין של מטה׳ אף אנכי לא אודה׳ כיכוי חטאת לש׳׳ כפך מעלי הרחק׳ כביותך כמו שהסיבו אליהוא׳ ואנכי עליך לא יכבד׳ ויש פותרים כפך׳ כלומר ידך׳ וקשה לי לאומרו כי לא מצינו כף לרעה כי אם להגן׳ כמו ושכותי כפי׳ שכיך תסתיר לראות את דרכי ועוותי׳ תערוץ׳ תפחיד׳ מררות׳ מרבכות׳ אשר מריתי פיך׳ אתה כותב ולא הטובות שפעלתי׳ בסד׳ בלשון ארמי סרת׳ בסדנה ויתיב׳ עץ גדול שנותנין בו רגלי האסירים׳ ובלשון יוני אשתוק׳ תתחקה׳ אתה עמוק תתחקה׳ על כשעותי׳ כן מכע זה וכה כעל׳ וכמו ותחוק הארץ׳ ותחת האמה׳ זה היסוד פריקולי הן על

ותבא האשה אל שאול׳ וגם אני אכה כפי אל כפי ב׳ בו׳ והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית׳ על מה אשא בשרי בשני׳ נפשי בכפי תמיד: ערכתי ג׳ וסימ׳ את שבע המזבחות׳ נר למשיחי׳ הנה נא ערכתי משפט: אסתר ב׳ וסי׳ ומפניך אסתר והייתי נע ונד׳ אך מפניך לא אסתר: וקרא ד׳ וסימ׳ קום לך אל נגוה׳ וחברו׳ וקרא ואנכי אענה או אדבר׳ וקרא שם בבית לחם: נדף ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ נמס׳ בסדר בחקתי: תערוץ ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי׳ העלה נדף תערוץ׳ כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות: ושבע ג׳ וסי׳ ויגוע יצחק וימת ויאסף׳ אדם ילוד אשה׳ וימת איוב זקן ושבע ימים: רגז ג׳ וסי׳ נמס׳ בריש סיפרא סימן ג׳: כצל ה׳ דגשי׳ וסי׳ ויצורי כצל כלם׳ ויברח כצל ולא יעמוד׳ ויעשם כצל׳ ולא יאריך ימים כצל׳ כצל ימינו עלי ארץ דד״ה: סימן כל סיפרא במשפט דגשי׳ במ״א רפי׳ וסימ׳ אף על זה פקחת עיניך: כשכיר ב׳ וסימ׳ בשכיר כתושב יהיה עמך׳ עד ירצה כשכיר יומו: יזקין ב׳ וסימ׳ חנוך לנער על פי דרכו׳ אם יזקין בארץ שרשו:

מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־נָטַע׃ וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ׃ אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא־יֵעֹרוּ מִשְּׁנָתָם׃ מִי יִתֵּן ׀ בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי׃ אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי׃ תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף׃ כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא־תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי׃ חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַל־עֲוֺנִי׃ וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ׃ אֲבָנִים ׀ שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אָרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ׃ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ׃ יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ׃ אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

מִן הַנְיַית מוֹי יַלְבְּלֵב וְיַעֲבִיד זַאְזָא הֵיךְ נִיצְבָא׃ וְגַבְרָא יְמוּת וְיִתְמַקְמַק אִתְנְגִיד בַּר נַשׁ וְאָן הוּא׃ אָזְלוּ מוֹי מִן יַמָּא דְסוּף וַהֲדָרוּ לְבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וְיוֹרְדְנָא אִתְנְגִיב וְיִתְיַיבַּשׁ קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ וַהֲדָרוּ עַל בֵּית פַּרְצְדֵיהוֹן׃ וּבַר נַשׁ שְׁכִיב וְלָא יְקוּם עַד דְּלֵית שְׁמַיָא לָא יִתְעֲרוּן רַשִׁיעַיָא וְלָא מִיתְעָרִין מִבֵּית דְּמָכֵיהוֹן׃ לְוַוי יִתֵּן בְּבֵית קְבוּרְתָא תְּטַשִּׁינַנִי תְּטַמְּרִינַנִי עַד דִּיתוּב רוּגְזָךְ תְּשַׁוֵי לִי זִמְנָא וְתִדְכְּרִינַנִי׃ אִין יְמוּת גַּבְרָא רַשִׁיעָא אֶפְשַׁר דְּיֵיחֵי מְטוּל הֵיכְנָא כָּל יוֹמֵי חֵילִי אוֹרִיךְ עַד דְּיֵיתֵי חִילוּפֵי חַיַּי׃ תְּהֵי קָרֵי וַאֲנָא אָתִיב לָךְ לְעוֹבָדֵי אִידָךְ תְּרַגֵּג׃ אֲרוּם כְּדוּן פְּסִיעוֹתַי תִּמְנֵי לָא תִנְטוֹר עַל סוּרְחָנִי׃ חָתִים בְּסֵפֶר דִּכְרָנַיָא מְרוֹדִי וְתִתְחַבֵּר עַל עֲוָיָתִי׃ וּבְרַם טוּר נְפִיל יִיתַּר וְטִינָר מִתְּלַק מִן אַתְרֵיהּ׃ ת"א וּבְרַם לוֹט דְּאִתְפְּרֵשׁ מֵאַבְרָהָם דִּמְתִיל לְטוּר רָם נְתַר וְתַקִּיפָא סַלִּיק אִיקַר שְׁכִנְתֵּיהּ מִסְּדוֹם דַּהֲוָא אַתְרֵיהּ׃ אַבְנַיָא שַׁיְיפָא מַיָא שַׁטְפָא כְּתָהָא עַפְרָא דְאַרְעָא וְסִבַר בַּר נַשׁ הוֹבַדְתָּא׃ תְּשַׁלִּימִינֵיהּ לְעָלְמָא וְיֵזִיל מְתַנֵּי קַלְסְתְּרֵיהּ וּתְשַׁדְּרִינֵיהּ׃ שַׁרְיָין בִּיקָר בְּנוֹי וְלָא יִדַּע וּמִצְטַעֲרִין וְלָא יִתְבַּיַּן לְהוֹן׃ בְּרַם בִּסְרֵיהּ מִן רִיחֲשָׁא עֲלוֹי כָּאֵיב וְנַפְשֵׁיהּ בְּבֵית דִּינָא עֲלוֹי מִיתְאַבְּלָא׃ ת"א בְּרַם בִּסְרֵיהּ עַד לָא יִסְתְּתֵם גּוֹלָלָא עֲלוֹהִי כָּאֵיב וְנַפְשֵׁיהּ שִׁבְעָתָא יוֹמֵי אֶבְלָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא בְּבֵית קְבוּרְתָא׃

אבן עזרא

קציר · סעיף כמו תשלח קציריה עד ים : אזלו מים · כן דרך אחרים : כל ימי צבאי · זמני : חליפתי · מיתתי מן והאלילים כליל יחלוף או הליכתי כמו חלף הלך לו כי המלך יקרא בא והמת נקרא הולך כמו דור הולך ודור בא אנכי הולך בדרך כל הארץ : תקרא ואנכי אענך · לקחת נפשי אין בי כח למאן : תכסוף · כאילו תתאוה לראות מעשה ידיך והיא ה הנשמה כענין כי רוח מלפני יעטוף : לא תשמור · רק על חטאתי וכמהו אין טוב באדם שיאכל ושתה כאשר פרשתי בספר קהלת : ותטפול · כמו טפלו עלי : הר נופל · יש אומרים שהוא מן הנפילים ויש אומרי' נופל ויבול : אבנים · המים הם משחקים האבנים בזמני' רבי' : ספיחיה · ישוב לשבולת המים והענין ישטפו גליה עפר כן תקות האנוש האבדת במותו : תתקפהו · תתגבר עליו ותשנה פניו : יכבדו · מלשון כבוד וכמהו למען שמי יכבד ה' : ויצערו · הוא הפך הדבר : אך בשרו עליו יכאב · ענינו ימס וירקב וישחת כמו וכל ה החלק' הטובה תכאיבו באבנים · ופי' עליו על עצמו ודרך הדרש ידוע ובשרו הוא גופו וכמוהו רבי' בקהלת : החכם

רלבג

תקיר · בד ופארה ברנקא בלע"ז : ויחלש · ויכרת כמו ויחלוש יהושע את עמלק והטע' שלא יוסיף להחליף כמו שעושה העץ אבל הוא כולו נכרת לגמרי : תשית לי חק ותזכרני · ר"ל תשים לי טבע וכדור שאשוב לחיות עוד כמו הענין כעץ ואז תזכרני להטיב לי : צבאי · מדת ימי : חליפתי · כריתתי : לא תשמור · לא תמתין מעיין ואבין שמר את הדבר : על חטאתי · על עונשי כדרך מחטאת סדום : חתום בצרור פשעי · הטעם פשעי חתום וסתום וצרור בצרור בדרך שלא יסור ה הפשע עם מה שיגיע עלי מהעונש בעבורו אבל ישאר פשעי תמיד : ותטפול על עוני · ותחבר ותוסיף עון על עוני : הר נופל יבול · ר"ל ההר שנפל יבלה ויפסד : תשטוף ספיחיה עפר ארץ · הרצון בזה כמו ש שחקו המים האבנים וכתתו אותם עד שלא יהיה מציאות לאבנים ההם וכמו שתשטוף שבולת המים ספיחיה של עפר ארץ עד ש שתסור מציאות ה הספיחי' ההם ויאבדו כן תקות אנוש האבדת או יהיה ספיחיה הפוך כמו מטר סוחף והרצון בו שכמו ש שתשטוף כל אחד מ מספיחי המים עפר ארץ ותאבדהו כן ת תקות אנוש האבדת : תתקפהו · תנצחהו : יכבדו · ירבו כטעם עם כבד עון : ויצערו · ימעטו : תאבל · תכאב ותצטער :

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמ' באמת כי אתם במדרגת העם וההמון ועמכם תמות חכמה ותעדר לפי שאתם מכחישים המוחש ואם לא נעשה שרש מהמוחש לא יהיה בכאן לחכמה דרך הלא ידעתם שגם לי לבב כמוכם ואינני חסר מכם · ואת מי מן האנשים לא ימצא לבב ושכל כמוכם · הנני שחוק ולעג לרעי המצליח מאד עד שמרוב הצלחתו קורא אל אלוה ויענהו בכל מה שיקרא אליו ר"ל שלא יבצר ממנו כל אשר שאלו עיניו מרוב הצלחתו ולזה ילעג וישחק תמיד על צדיק תמים כמוני והנה איוב אמר זה כנגד צופר או כנגד כל רעיו · הנה למחשבות האיש השלו והשאנן יהיה האיש הנכון למועדי רגל כמו לפיד האש שישחית עצמו וזולתו כשיקרב אליו ולזה ירחקו ממנו ולא די שירחקו ממנו מפני יראתם שיגיעם רע בהתקרבם אליו אבל הוא גם כן בוז בעיניהם וירחקו ממנו מצד המיאוס והביזיון ואחר שהתרעם איוב על צופר ממה שבזה אותו שב לטעון על דבריו במה שאמר שהרשעים ואם נראה אותם מצליחים הנה אינם נמלטים מהרעות לפי שבכר יבהלם פחד תמיד ולא ימצאו מנוס יבטחו בו ואמר איוב טוען על דבריו שהחוש יסתור זה · וזה שבכר ימצאו שודדים שיעמדו בשלוה באהלים ואם אין בהם שום בנין חזק וזה יורה על היותם בוטחים שלא יזיקם מזיק וימצאו גם כן למרגיזי אל העובדי' לבלתי' אשר עשו ידיהם שהוא הקשה שבעונות מקומות חזקים מאד יבטחו בהם ויהיו נקיים מהפחד ולזה הוא מבואר שדברי צופר הם בלתי צודקים ואם חשבת אתה צופר להפליג בספור חכמת השם ית' הנה לא נצטרך לקחת עדות על הפלגת חכמתו מהמעלה והמטה כמו שעשית אתה אבל אספר לך מחכמתו מעניני' מבוארי' יותר מעידי' על חכמתו ממה שספרת · וזה שאם תשאל הבהמות ועוף השמים ודגי הים והבעלי חיים ההוים בבטן הארץ הם יורוך חכמת השם ית' במה שבהם ביצירתם מהשלמות והחכמה אשר ילאו השכלים האנושיים מדעת אופן החכמה ההיא בשלמות · מי לא ידע בכל אלה כי יד יי' עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש והנה הבדיל האדם מבין שאר בעלי חיים להיות בריאתו יותר נפלאה ירצה בזה שלא ישכל אחד מהמון האנשים כי באמת יד יי' עשתה אלו הנבראים מצד השלמות הנמצא בבריאתם כי לא יתכן שימצא זה השלמות הנמצא בבריאתם והיות הויתם מתמדת אם היה מיוחס שתהוותם אל הקרי וההזדמן כמו שחשבו קצת הקודמים וכל שכן הנפש והשכל שהתחלתם היא בהכרח מצורה שהיא שכל כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ואולם הצורות המזגיות היה אפשר לאדם שיטעה בהם ויחשוב שהתחלתם הקרי וההזדמן לפי שבכר יחשוב שביסודות די שיתרכבו ויתחדש מהם מזג מזג ואם הוא מבואר למעיין בחכמה הטבעית והאלהית שזה גם כן בלתי אפשר שימצא בזה הסדור היושר אלא כשיהיה התהוותם מהתחלה שהיא שכל · הלא אזן תבחן הדברים כי היא השומעת אותם והחיך יטעם האוכל וישיג הבדלי הטעמים ורצה בזה כי מהחוש נקח התחלה ושרש על מה שנחקר בו · ולזה תמצא בישישים חכמה ואורך הימים יהיה שבת התבונה מצד שבאורך הזמן יתבארו לאדם מהחוש דברים רבים יעמוד מהם על אמתת מה שיחקור עליו וזה אמר כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים או כנגד שניהם מרעיו כי כבר אמר במה שאחר זה ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים ולזה השיב אליפז במענה הבא אחר זה גם שב גם ישיש בנו וגו' · ואמר איוב כי לפי מה שהתבאר אלו מהדברים המוחשי' התבאר לו שעם השם ית' תמצא תכלית החכמה והגבורה אם החכמה למה שיראה מטוב הסדר והיושר בפעולותיו אשר אי אפשר בהם שלמות יותר ואם הגבורה כי אנחנו לא נראהו לואה תעצות מה שאפשר עשייתו לפי החכמה ולו עצה והתבונה וזה שבמה שימסך רע מה בבריאותיו מהכרח החומר

רש"י

על כפים חקותיך · והוא כרקב יבלה · הגוף הזה אשר תרדוף כרקב יבלה ואין כבודך ב ברדיפתך : אף על זה הבל ואין כרקב · פקחת עיניך לדקדק בחטאיו · ואותי · אתה מביא במשפט על עונותיי · מי יתן טהור · מדבר טפה סרוחה ושכבת זרע שהוא טמא · לא אחד כיום טהור שלא יחטא : אם חרוצים ימיו · אם גמול זה הוא משקלם · שחרוצים וקבוצי' ליום קבוע ומועד למיתה · ומספר חדשיו אתך קבועים · וחוק זה עשית לו · ולא יתקיים עוד יותר בעולם די לך ב בתשלומי' הללו : ושעה מעליו באותו מיעוט ארך הימים ויחדל לו מהכאוב עד ירצה בזקנותו את זאת כיום את יום מיתתו כשכיר הרוצה להשלמת עבודת יומו · כי עבודתו מן העולם הלוטה וכמיתת משאר כל העובדים · לעץ · זה יש תקוה שיחלוף · ויוכיחו · אשר תגזעו לא תחדל מ מהיות ענף : קציר

רש"י

קציר · הוא יונקת כמו תשלח קציריה עד ים · נטע שם דבר הוא · וטע' הבריתו למעלה בכ"ן וכיקר כולו תמזמכני שהוא כוף כבוק · אף מגזרת נטע הוא : אזלו מים מני ים · ממקום שהנהר בא וינכה ממקורו הבא מאליו מן הים · והנהר הבא משם יחרב ויבש לעולם כן אדם שכב ולא יקום · כל צבאי אוחל לחיים : תקרא ואנכי אענך · תחיבה היא קרא אלי להוכיח דברי · תכסוף · תחמוד · כי עתה · אתה מריע לי · צעדי · הנה כופר · לא תשמר · אוכך ממתין על חטאתי אלהפרע : כמו ואביו שמר את הדבר · המתין שתתקיים · ובלשון משנה · לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בכר עד כלוכית · לשון המתן : חתום בצרור · חתום ומסומ' בצרור בגד כבסף ומרגליו' שלא תאבדי · ותטפול על עוני · כתחברת על עוני : ואולם הר נופל · הר הנופל גבהו יבול ונעשה עפר · ותהא לו תקוה ליהכות ממכו · וצור אשר נעתק ממכו · גם הוא יבולי · לשון תבואה · או אבנים אשר שחקו מים בעברם עליהם תמיד · תשטוף · השטיפה שכיחות של אבן ליהפך לעפר ולנגוות בו דבר כ כאשר

מסורה

איו ואיו ה' וסי' בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין ובי יאור נמסר בסדר שמות : ו' פסוקי' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר ויקח קרח : תצפנני ל' מי יתן בשאול והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבות וסי' נמסר במסרה רבת' במערכת אות הנ"ון בס"ד : למעשה ידיך ב' וסי' ולא תשתחוה · למעשה ידיך תכסוף : ידיך י"א מ"ל וסימ'

תבאמו ותטעמו · שבעת ימים תחג ליי' אלהיך · כי תקצר קצירך בשדך · וישלחו אנשי גבעון · ושמעת מה ידברו דגדעון ופורה · ויאמ' עבד מלך הכושי · והכרתי פסיליך · ואמר איו מה המכו' · תקרא ואנכי אענך · ידיך עצבוני · כי תתן את פיך · וכל תהלו' דכות' מ"ל במה חסרי' וסימ' שם סימ' לב"ב : ותשלחהו ל' תתקפהו לנצח ויהלך והוא חד מן מלין דמשמשי הו בסוף תיבו' וסי' נמס' במס' רבת' במערכ' אות הה"א בס"ד : ונפשו ח' וסי' נמס' בריש סדר ויגש ומשלי סימ' כ"ג :

כאשר ישחקו שנים התקיר שעבר כן והי הפי' עפר זה ספיחיה לאבן · ותקות אנוש אונה כן · אשר משיהיות אבדה שלה : תתקפהו · תחזק ממנו ותאכלהו ב בתקפך ויהלך מן העולם : וכבדו · יהיו כבירים בכסף ובזהב · והוא לא ידע · ויצערו · וימעטו מכל טוב והוא לא יבין : אך בשרו עליו יכאב · קשה רימה לאית כמחט בבשר החי

ימצא לו טוב העצה בבריאה ההיא להמציא מה שיסיר הנזק ההוא כמו שהתבאר למי שעיין בספר בעלי חיים ולו התבונה במה שברא מהגרמים השמימיי' כי בריאתם מיוחסת אל התבונה כאומרו כונן שמים בתבונה והסבה בזה כי מה שבריאתו ויצירתו תהיה בעבור עצמותו ייוחס אל החכמה כמו אלו הבריאות השפלות · ואולם תנועת הגרמים השמימיים וכמותם ומרחקם מהארץ ותנועתם היא בעבור זולתם וזה ייוחס אל התבונה כי התבונה היא הוכחת דבר מדבר זולתו והנה הגרמים השמימיי' היו בזה האופן מהתמונה והיציאה מהמרכז ובזה המרחק ובזה הכמות ובזה השיעור מהמהירות והאיחור בתנועתם להשלים ההויות אשר בזה העולם השפל כמו שביארנו במה שאין ספק בו בחמשי מספר מלחמות יי' · פעם ימשך מפעולות השם ית' שיהרוס בניין מה ולא יבנה ופעם יסגור איש במאסר ולא יצא ממאסרו לעולם והוא הפך העניין הראשון באופן מה וזה כי המאסר יבנה ולא יהרס · ואולם איוב יחס זה לשם ית' בהשתלשלות הסבות לפי שממנו ית' באופן מה זאת ההגבלה והסדור אשר באלו העניינים מצד הגרמים השמימיים פעם יעצר במים ויבשו ופעם ישלחם עד שירבויים יהפכו ארץ · עמו עז ותושיה ר"ל עמו הסדור והיכולת והיושר אשר סודר ממנו זה המציאות המוחש ולו ייוחס מה שיהיה שוגג בזה העולם השפל ר"ל שלא ישמור הסדר והיושר והמשגה והם הכחות המושפעות בזה העולם מהגרמים השמימיים שימשך מהם פעם מה שיתבלבל בו הסדר והיושר או יהיה המשגה האומר כי הוא סבת העדר הסדר והשוגג המורכב מהחומר והצורה · הנה מוליך יועצים משוללים וערומים ולא יועילם טוב עצתם והשופטים עם רוב חכמתם ישימם הוללים · ר"ל שיעשו פעולות הוללים · הוא יתיר בקצת העתים המאסר אשר אסרו בו המלכים האנשים אשר תחתיהם ויאסור מאסר במתני המלכים רצוני שיסיר הממשלה מהם ויעבדו זולתם · הוא מוליך הכהנים והשרים עם חזקם משוללי' וערומים ולא תועילם גבורתם והחזקים יסלף ויעות מנימוסי גבורתם ר"ל שלא יתנהגו בעניין הגבורה כראוי ויוכחו מפני זה · מסיר שפה לאנשים הנאמנים בדבריהם לטוב טעמם וגבורתם וחכמתם עד שלא ימצאו מענה וטעם זקנים יקח ר"ל שבקצת העתים ימנע מהזקנים עם רוב חכמתם נתינת הטעם בדבר המבואר טעמו להם · לפעמים ישפוך בוז על נדיבים והם האנשים המכובדים ומזיח החזקים החלים · גם מן החשך וההעדר הוא מגלה ומוציא לאור ההויה אשר היה לו כח עליה ר"ל שמן החומר הנעדר מן הצורה יגלה הצורה הנמצאת בו בכח ויוציא אותה בפועל ובזה האופן יוציא לאור צלמות · הנה הוא משגיא לגוי' פעם ויאבדם פעם אחרת ופעם שוטח לגוי' ויפזרם ר"ל שהוא מגלה אותם מעל אדמתם ופעם ינחם על אדמתם · מסיר שכל האנשי' המנהיגים העם עם טוב הנהגתם עד שלפעמים יתעם וילכו בתהו לא בדרך נכון · ימששו חשך ולא אור בכל מה שיכוונו אליו ויתעה אותם כתעות השכור · הנה כל אלו העניינים יחס איוב אל השם ית' בהשתלשלות הסבות ר"ל שהם מסודרים לפי דעתו מהגרמים השמימיי' ויוחסו לשם ית' מפני היותו הסבה הראשונה לכל מה שימצא ומקצת אלו הדברים שזכר איוב יהיה קצת ראיה על שאלו העניינים הם מוגבלים ומסודרים מצד המערכת שאם לא היה העניין כן הוא מן הפלא למה תמנע בעת מן העתים מהאנשים חכמתו ומהמנהיג הטוב טוב הנהגתו ומהגבור הסדור הראוי לו בגבורתו וכן העניין בשאר מה שספר איוב שנוהג זה המנהג · אמר איוב לבלדד וצופר הן כל אלו העניינים ראתה עיני ושמעה אזני ולא אביא עדות בזה מזולתי כמו שעשה בלדד באמרו שאל נא לדור ראשון וגו' · הנה כדעתכם מפעולות השם ית' ונפלאותיו ידעתי גם אני ואיני חסר בזאת הידיעה מכם · ואולם אני ארצה לדבר אל שדי ולהתוכח עמו אם אוכל באופן אשר זכרתי ר"ל למה לא סבב באנשים הקשי יום לפי המערכת שלא יתהוו או ימותו מרחם ויהיה טוב להם מהתהוותם לנקמה מהם כי המות יותר טוב מן החיים לכמו אלו האנשים · או למה סדר בטובות אנשי האדם ורעתם זה הסדור אשר ימשך בו מהעול עד שאין הבדל בו בין צדיק לרשע וזה כי הוא לא יבוא עמי בהתוכחי עמו כי אם בטענות אמתיות אם היה אפשר זה · ואולם עמכם לא ארצה להתוכח כי אתם טופלי שקר מחברים שקרים בטענותיכם ובתשובותיכם אתם רופאי הבל · מי יתן החרש תחרישון בזה הויכוח ויהיה לכם לחכמה ר"ל שכבר תאמרו בשתיקותיכם שייוחס אליכם הסכלות מצד דבריכם הכוזבים והשקרים · שמעו נא התוכחותי עמכם וריבות שפתי · האם ראוי שתדברו בעבור השם ית' מה שאתם מספרים שהוא עולה ורמיה להיות לו התנכלות שהוא אינו עושה עול · האם ראוי שתשאו פניו ותחפאו דברים לא כן להרחיק ממנו שיעשה עול במה שאתם מספרי' שהוא כזב · האם אתם מתוכחי' בעבור הא' וטוענים טענות כוזבות למען יצדק · הטוב כי יחקור השם ית' אתכם אם אתם מהתלים בו כהתל באנוש ר"ל שבאדם היה אפשר שיכסה פשע אוהבו בדברי שקר לכסות קלונו · ואולם בשם ית' אינו ראוי אבל הוא עון חזק כי זה ממה שיביא להאמין לטוען בעבור השם ית' שהוא עושה עול לפי שהוא משער במום טענותיו אשר יקויים בהם שהשם ית' לא יעות משפט · הלא השם ית' יוכיח אתכם אם בדבר של סתר תשאו פניו ואולם אמר זה לפי שהם השתדלו לשאת פני השם ית' בדבר של סתר עד שבלדד אמ' שמה שנחשוב שיהיו רעו' הם טובות או שזה יסתר ממנו ולא נדע אופן חכמת הש"י בזה מפני מה הם טובו' וצופר אמ' שכבר יסתר ממנו אופן חכמת השם ית' אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי כי הוא לבדו ישער וידע מדרגת המרי אשר יעשה איש ואיש כי בזה הבדל לפי מדרגת הכרת האנשי' וזאת המדרגה ידועה לו לבדו · והמשל שאין מרי מי שהכרתו פחותה בעיון אם בטל זמן מה מהשתדל בעיון כמרי מי שהוא מוכן יותר בעיון אם בטל זמן כשיעור הזמן ההוא מהשתדל בעיון עד שכבר אפש' שיהיה מרי האיש המוכן מאד בעיון אם ביטל זמן

מועט מהשתדל בעיון יותר עצום ממרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם הרג את הנפש או ניאף ולמה לא תיראו מהשם ית' להתל בו כמו אלו ההתולים · הלא שאתו היה ראוי שתבעת אתכם ופחדו היה ראוי שיפול עליכם הנכם פחותים מאד בעיון עד שזכרוניכם הם מתמשלים לאפר ולגופי חומר נמשלו גופיכם ר"ל כי אתם פחותים כמו עפר ואפר ולזה העליתם חרס בידכם בזאת החקירה אשר אנחנו מתוכחים בה · החרישו ולא תדברו ממני ואדברה אני לבדי ויעבור עלי מה שיעבור מהרע ולא אחוש לנחמני · מה העון שעשיתי שימשך לי זה העונש הנפלא שאשא בשרי בשיני ר"ל שלא נשאר לי בשר רק בשרם שיני כדרך אומרו ואתמלטה בעור שיני ונפשי קלה להתפרד ממני כאילו היא בכפי · הנה השם יתברך ימיתני בלא ספק לא איחל שאנצל מזה המכאוב ועם כל זה אשתדל בכל עוז להוכיח דרכי אל פניו לפי שזאת ההנהג' היא המסובבת לפי החוק האנושי ואף על פי שלא אחשוב שיהיה לי בזה תועלת להנצל מאלו הרעות ומה שנקרא לו איחל בוי"ו יהיה הפי' כן אף על פי שימיתני השם יתברך הנני מיחל בו שתושע בו נפשי · אבל דרכי אוכיח בכל עוז אל פניו כי לא לפניו חנף יבא · אבל הצדיקים יבואו לפניו ויושעו בו תשועת עולמים · שמעו שמוע מאמרי והגדתי הנה ידעתי כי אני אצדק אם ערכתי משפט עם מי שיבא עמי בטענות צודקות · מי הוא שיריב ויתוכח עמדי כי עתה אם אחריש אגוע מחוזק המכאוב · אהה השם יתברך אל תעשה עמי שני אלו הדברים שאזכור לך אחר זה ואז לא אירא להתוכח עמך אם היה אפשר זה · הרחק ממני מכתך ר"ל שלא תכני במכותיך עתה עד התברר המשפט והסר אימתך ממני עד שלא תבעתני ויסתתמו טענותי · ואחר שתסיר מעלי אלו השתים המונעות אותי מלהתוכח עמך קרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני · כמה לי עונות וחטאות עד שתענישני בעבורם זה העונש הנפלא הודיעני פשעי וחטאתי כי איני יודע בעצמי לא פשע ולא חטאת · למה תסתיר פניך ממני ותחשבני לאויב לך עד שכל השתדלותך הוא לרע לי · האם נאות לך שתשבור ותרדוף בריאה שפלה כמוני שדומה לשפלותה ולחולשתה לעלה נדף ולקש יבש · כי תכתוב עלי אלו המרורות אשר תענישני בהם ותורישני עתה העונות שהייתי עושה בנעורי · כי איני יודע בעצמי חטא אחר עד שאתה משים רגלי בסד ותשמור הסד הזאת אשר נאסרים בה רגלי כל ארחותי בדרך שלא אוכל ללכת אנה ואנה כאשר ארצה · על שרשי רגלי תתחקה זאת הסד בדרך שחקיקתה מצומצמת בכמו שיעור רגלי ולזה לא אוכל להסירם ממנה ולהניע רגלי ממקומם רוצה בזה שכבר נסתרה דרכו ויבצרו ממנו כל משאלותיו לא יוכל להשיג אחד מהם · ומה נחשב זה העלה הנדף והקש היבש ר"ל האדם והוא כרקב יבלה ויכלה בקלות כמו הבגד שאכלו עש · אדם הוא ילוד אשה ר"ל שבריאתו מטיפה סרוחה והוא דם הנקבה והוא עם זה קצר ימים ושבע רוגז ורעה · הנה הוא כציץ השדה שכאשר יצא יכרת ויברח כמו הצל שאין לו עמידה וממשות ולא יתקיים · אהה השם ית' אף על בריאה שפלה כזאת תפקח עיניך ותביא אותי במשפט עמך על שלא עשיתי כל ימי טוב בלי הפסק כמו שהיה צופר אומ' היתכן לך שתענוש אותי על שלא עשיתי מה שאי אפשר לאדם לעשותו · ואיך אפשר שיהיה מזאת הבריאה הפחותה הטמאה בטומאת הכחות החומריות מה שיהיה טהור ולא יעשה דבר רק שישכיל אותך כמו המלאכים הנה אין אחד שיוכל לעשות טהור מטמא בזה האופן או ירצה שלא ימצא אחד מהאנשים שיהיה טהור בזה האופן · אהה השם אחר שימיו קצובים הרפה מעליו וישלים חדלו וזמנו עד אשר יבא העת אשר ימות בו מות טבעי וירצה היום ההוא או כמו השכיר שיקוה היום שישלים בו שכירותו כדי שיפרע מפעלו וזה כי בעת הזקנה המופלגת ירצה אדם המות ויחשקהו כאמרו עד אשר לא יבאו ימי רעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ · וזה כי יש לעץ תקוה אחר הכרתו או אחר זקנתו או אחר מותו · ואולם האדם כאשר מת כבר נכרת לגמרי אבדה ממנו תקוה שישוב לחיות ולזה ראוי שתעזבהו וישלים ימיו · הנה כמו שכאשר אזלו המים מני ים והנהר יחרב ויבש לא ישאר בהם דבר מן המים ההם שיהיה כחיי אל שישובו בו הים והנהר לאיתנם · כן האיש כאשר מת לא יקום לעולם כי לא ישאר בו דבר שיהיה כחיי על שישובו בו החיים האנושיים עד שיפסדו השמים המתי' לא יקיצו ולא יעורו משנתם ר"ל שלא יחיו אחר המות כמו שלא יפסדו השמי' · מי יתן ויהיה אפשר שיחיה האד' אחר מותו ותהיה שאלתי שתצפנני בשאול ותסתירני שם עד שוב אפך ואחר כך תשית לי חק ותזכרני ותחייני ולא ארגיש בזה המכאוב החזק אשר חוליתי בו · אם כאשר ימות גבר ישוב לחיות כל ימי הצבא המוגבל לי עתה לחיות איחל ואחשה בא חליפתי אולי תהיה מערכתי יות' טובה בעת התהוותי אז ממה שהיתה יום הולדת אותי · מי יתן ותקרא ואנכי אענך ואתוכח עמך האם ראוי שתכסוף להשחית מעשה ידיך · כי עתה צעדי תספור לא תמתין על עונשי ר"ל שאינך נותן לי מרגוע מאלו המכאובים כלל · חתום בצרור פשעי עד שלא יסור עם מה שחלו עלי מהמכות והנגעים אבל הוא קיים תמיד ולא די בזה אבל אתה מוסיף לי עון על עוני · ואולם כמו ההר אשר נפל והצור אשר נעתק ממקומו יבלו ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם · וכמו האבנים ששחקו המים אותם שנפסדו ולא ישובו כמו שהיו וכמו ספיחיה של עפר הארץ אשר תשטפם המים ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם כן תקות אנוש האבדת ר"ל שלא ישוב לחיות אחר מותו · תנצחהו ההפעלות הממית נצוח נצחי ויעדר ואמנם אמר זה לפי שהמות הוא כשינצחו הכחות המתפעלות הכחות הפועלות כמו שהתבאר בטבעיות וכאשר ישנה פניו ר"ל שיהפוך פניו וידרוך אל ההפסד ותשלחהו שלוח עולמי הנה אחר המות לא ירגיש האדם דבר מאלו הדברים שהיה מרגיש בהם בעודו חי · הנה כבר ירבו ויכבדו בניו ולא ידע או יצערו וימעטו ולא יבין למו · אך בשרו בעת

חייו

שהיה עליו כאב יכאב וירגיש בדברים המצערים אותו ר״ל בעוד שהוא חי ונפשו בעת שהיא עליו תאבל ותרעם למכאובים שיקרוה אמנם אחר המות לא יהיה בזה הפעלותו
והרגש לא לבשרו ולא לנפשו והנה אמר איוב כל זה לפי דעת רעיו שיראו שאלו המכות חלו עליו לעונש על מריו והוא ירחיק זה שאם היה הענין כן לא היה ראוי שירדפה
השם ית׳ בכמו אלו ההרדפות לפי שהוא היה צדיק וישר ואם היה שחטא הוא מעט ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שכבר יעשה לו השם יתברך עול אם ימיתנו באלו
המכאובות אשר הם מוליכות אותו אל המות לפי מה שהתבאר לו מהם על מרי מעט אשר אפשר שיוחס לו עם שיקפח שכרו מן הצדק והיושר שעשה כי הנה לא ישוב לחיו אחר
מותו בדרך שיוכל אז להטיב לו השם יתב׳ על הטוב אשר עשה :

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב גינה דעת צופר ובלדד לפי שהם מכחישי׳ המוחש ואמר איוב שהם היו מבטלי׳ הידיעה לפי שכאשר לא יעשה מהמוחש ם פרם והתחלה לא יהיה בכאן לידיעה דרך ו וגינה צופר על אשר היה מבזה אותו להיות צופר שאכן ושליו והוא היה נכון למועדי רגל ואחר כן הביא ראיה מהחוש לסתור דברי צופר והוא שאמנו נמצא מהרשעים ה המכעיסים מי שאין להם פחד כלל ומשפט כי היה בלתי אפשר בצופר שידע מפעלות השם יתבר׳ ונפלאותיו השיעור אשר היה ה הוא יודע אותו בזה כי הוא היה צעיר מ ממנו ואורך הזמן י יוסיף אמות בעניינים מכד מה שיושג בו מהמוחש ולפי שלא התבאר לצופר מהחוש מה שראוי בזאת ה החקירה היה טועה בזה המבוקש זה ה האופן מהטעות ואחר כן גינה צופר ובלדד על אשר היו מכלים השם ית׳ מעשיית העול בכמו אלו הטענות ה הכוזבות כי זה היה ממה שיורה שהם י יאמינו שהשי״ת עושה עול אבל ירצו לשאת פניו בזה האופן כמו שיכסה האדם פשע אוהבו באי זה צד ם שיוכל ואחר כן הביא ראיה מחוזק הכאב לסתור דעותיהם לפי שלא היה לו פשע והיה עם זה נענש בזה העונש הנפלא ואחר ביאר ואמר שלא יאשימהו אדם על זה הדעת שהיה לו ויאמר שלפי זה הדרך יהיה שוא עבוד אלהים ועשות צדקה וחסד כי הוא יראה שראוי לאדם שיהיה נופו ונפשו במנהגים המשובחים כדי שתגיע לנפש הצלחתה ותושע בשם ית׳ ואחר כן הביא שתי טענות שיהיה השם ית׳ משגיח באישי האדם והב׳ יסתור בה בייחוד דעת צופר אמנם הראשונה היא שהאדם הוא פחות ונבזה ולזה לא יתכן שישגיח השם ית׳ בו עם היותו בתכלית הכבוד ולא תחשוב זאת הטענה חלושה אבל היא פלוסופית וכבר השתמשו בה הפלוסופים וחייבו ממנה שהשם ית׳ לא ידע כי אם עצמו ואופן הביאור בו כי השם ית׳ אם יקנה כמו אלו הידיעות הנה יחשוב שיתחייב מזה שישלם הנכבד בפחות וזה בתכלית הגנות ועוד שהשמחה והשלימות יהיה יותר למשיג בשיושג אלו היותר נכבד ולפי שהמשיג השלם יעשה פעולתו ביותר שלם שאפשר הנה יחשוב שיתחייב מזה שלא ישיג השם ית׳ כי אם העניינים היותר נכבדים ולזה שפטו שלא ישיג השם ית׳ כי אם עצמו ואולם האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי׳ / והטענה השנית שלא יתכן שיענש האדם על אשר לא יעשה מה שאי אפשר לו עשייתו ולפי שאי אפשר לאדם שיעשה הטוב תמיד להיותו חומרי ר״ל שאי אפשר לו שישכיל ויתבונן תמיד בפעולות השם ית׳ הנה לא יתכן שיענש על זה ואחר כן זכר המפלגת שכתובו שהוא היה בוחר המות עליו והנה ההתוכחות שהיה עם השם יתברך בזה המענה הוא לפי דעת אלו החכמים שחולקים עמו לא לפי דעתו ובו טענה על דבריהם כמו שקדם :

ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר / יסכון / יועיל : שיחה / תפלה כטעם ולפני יי׳ ישפוך שיחו : יאלף / ילמד ויודיע : ערומים / החכמים המדברי׳ בערמה ובמרמה : ותגרע אליך חכמה / ותמנע לך החכמה עד שתהיה כולה לך ואין לזולתך ממנה : תנחומות אל / תנחומות אלו החכמים ר״ל בלדד וצופר : לאט / סתר ולאט : רוחך / רצונך : נאלח / נתעב ונמאס : אחוך / אגידך : מתחולל

טו

א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר : הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רוּחַ וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ : הוֹכֵחַ בְּדָבָר לֹא יִסְכּוֹן וּמִלִּים לֹא־יוֹעִיל בָּם : אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי־אֵל : ח כִּי יְאַלֵּף עֲוֹנְךָ פִיךָ וְתִבְחַר לְשׁוֹן עֲרוּמִים : יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶיךָ יַעֲנוּ־בָךְ : הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתָּ : הַבְסוֹד אֱלוֹהַּ תִּשְׁמָע וְתִגְרַע אֵלֶיךָ חָכְמָה : מַה־יָּדַעְתָּ וְלֹא נֵדָע תָּבִין וְלֹא־עִמָּנוּ הוּא : גַּם־שָׂב גַּם־יָשִׁישׁ בָּנוּ כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים : הַמְעַט מִמְּךָ תַּנְחֻמוֹת אֵל וְדָבָר לָאַט עִמָּךְ : מַה־יִּקָּחֲךָ לִבֶּךָ וּמַה־יִּרְזְמוּן עֵינֶיךָ : כִּי־תָשִׁיב אֶל־אֵל רוּחֶךָ וְהֹצֵאתָ מִפִּיךָ מִלִּין : מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־יִזְכֶּה וְכִי־יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה : ט הֵן בִּקְדֹשָׁו לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו : אַף כִּי־נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ־שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה : אֲחַוְךָ שְׁמַע־לִי וְזֶה־חָזִיתִי וַאֲסַפֵּרָה : אֲשֶׁר־חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם : לָהֶם לְבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶץ וְלֹא־עָבַר זָר בְּתוֹכָם :

ל׳ · ה׳ ל׳ מל׳ · ל׳ · ב׳ ובעינן · ל׳ ב׳ רפי׳ ומ׳ ל׳ · ל׳ וכתי כן י״ו מיחדין · ל׳ · ב׳ · צ׳ ל׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ בתרי ליש׳ והמלך לאט ל׳ · סיו׳ ד׳ יד׳ ק׳ · ג׳ ג׳ א׳ · בכל׳ חיגה רנ״ש

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר : האפשר דחכימא יתיב רעתא דדמי לזעפא וימלי היך רוח קידומא כריסיה : דמכסן במילין דלא יליף ומיליא דלית משׁשׁא בהון : לחוד את אין תפיש דחלתא ותבצור מילתא קדם אלהא : ארום יאלף סורחנך פומך ותהי בחיר לישנא דחכימיא : יחייבינך פומך ולא אנא וסיפותך יסהדון בך : הא בקדמאי אדם בלא אבא ואמא אתילידתא וקדם גלמתא איתבריתא : אפשר דברא אלהא תשמע ואטפי לותך חוכמתא : מה ידעתא ולא נדע תתביין ולא גבנא הוא : לחוד דאברהם דסיב ויצחק דקשיש סמכו בנא ויעקב דרב מאבוך יומיא : תא לחוד אליפז דסיב ובלדד דקשיש בהדנא וצופר דרב מאבוך יומין : הזעיר מינך נחמתא דאלהא ומללא בניות חזי למללא גבך : מה ילפינך רעיונך ומה מרזמין עינך : ארום תתיב לאלהא רוחך ותהנפיק מפומך מוליא : מה בר נש ארום יזכי וארום יזדכי ילוד איתא : הא בקדישי עילאי לא יהימן ואנגלי מרומא לא זכאן קדמוי : כל דכן מרחיק ומסאב בר נש שתי היך מוי עילתא : אחוי לך קביל מיני ודין דחמיתי ואשתעי די חכימיא יחוון ולא מכדבין מן מסורתא דאבהתהון : תא דשבטוי דיעקב חכימיא יתובון ולא כסיאו משה דאלפתנון אבהתהון : להון בלחודיהון אתיהיבת ארעא ולא עבר חילוני במציעיהון : כל יומי

הוכחה׳ וסימני׳ לא תשנא את אחיך / מה נמרצו אמרי יושר / הוכח בדבר לא יסכן / הוכח יוכיח אתכם / לא יאהב לץ הוכח לו / וחד והוכח אל אל אחפץ : ערומים ב׳ רפי׳ וסימ׳ ותבחר לשון ערומים / מפר מחשבות ערומים / וב׳ דגשי׳ וסימני׳ ויהיו שניהם ערומים האדם / ובגדי ערומים תפשיט / וסים׳ ערטלאין דגשי׳ חכימין רפין : ולפני

ו׳ מיחדין, וסימ׳ ולפני הכפרת יזה / והזה אותו על הכפרת / ולפני עור לא תתן מכשול / לפני אלעזר הכהן ולפני / ולפני הדביר עשרים אמה / ולפני יום ולא שמעתם / ולפני ירח דור דורים / ולפני כבוד ענוה / תפלה לעני כי יעטוף / ולפני התגלע הריב נטוש / ולפני גדולים ינחנו / ולפני כל חציר יבש / ולפני הלשכות מהלך עשר / הראשון אדם תולד / אשר נתתי לפניכם ולפני / ולפני מזה / וכל לפני ולפני דכו׳ : לאט ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ והמלך לאט את פניו / ודבר לאט עמך : ירזמון ל׳ מה יקחך לבך / והוא חד מן א״ב דמשמשין יר בריש׳ ון בסופי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הנו״ן בסד״ : זכו ג׳ וסימ׳ זכו נזיריה משלג / ושמים לא זכו בעיניו / וכוכבים לא זכו בעיניו / וא׳ רחצו הזכו : נתעב ג׳ ב׳ פתח וסימ׳ כנצר נתעב / כי נתעב דבר המלך על יואב / אף כי נתעב ונאלח :

אבן עזרא

החכם יענה דעת / קדים / רוח קדים : א יסכון / יועיל כמו לא יסכן גבר ויש אומרי׳ יסכון ילמד : יאלף / עניינו פיך ילמד בן אדם ויודיענו עונך : ח ותגרע שיך / המגרעת היא לחכמ׳ והצטרכה אליך או תמצי׳ החכמה אצלך גרועה ותהיה התיו לנוכח : כביר / גדול וכן הוא בלשון קדר : לאט / דבר בלאט עמך כמו בסתר : מה יקחך לבך / מה ראיה תקח כמו ויקחו האנשי׳ מצידם או הוא מן יערף כמטר לקחי : ירזמון עיניך / אין לו חבר והפוך ב בלשון קרמונינו ז״ל : כי תשיב אל אל רוחך / כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל : ט מתחולל

רש״י

מענה אליפז החכם יענה דעת רוח · תמיה הוא · וכי מי שהוא חכם יענה ויריש קול בדעת של רוח והבל : הוכח בדבר לא יסכן · להתווכח בדב׳ שלא תהא לו מהן הנאה · כמו ותהי לו סוכנת · וכמו יסכן בסו יהב׳ בם · אף אתה · כל שכן את שחכם אחר אתה תפר יראה · במרבית דבריך · ותגרע שיחה · כמו כי יגרע נטפי מים · וכמו ותגרע אליך חכמה : כי יאלף עונך ויורך הרע את פיך לדבר כדבר׳ תאלה והיה לך לבחר לשון ערומים : ירשיעך פיך ולא אכזיבו הוא שהלכתי : הראשון אדם תולדי הבטרם הרים תולד · ההיה הזאת תאמפת לשון תימה לפיכך כקודה בחטף פתח · ואליפכתם הראשון לאדם הכוכר ואחרו׳ כולדת שידעת לקיים כל חכמ׳ מכות הבורא · ותגרע · יתרבה חלמעלה למטה לרדת עדיך : כביר · תרובה ימים מאביך : המעט ממך תנחומות אל · אשר תטיב לך הכור עד עתה ימים רבים · ודברו הטוב אשר לאט עמך · בלאט וכחת דשכו · לאט · הכעיס · ולשון כעל הוא ולא שם דבר · ולכן הוא ככתך תכיר קמץ וחכיו פיתח : יקחך · ילמדך · כמו יערוף כמטר לקחי · ירזמון · כמו ירמזון · כמה שלמה שמלה · ושמי׳ · כבא השמים · זכו · יכהרו · כל לשון זך הוא בוהר : אף כל שכן · ונאלח · כתאב · ותעורכב · וכן כולם כנ יחדיו נאלחו : אשר חכמים יגידו · ויתוודו פשעם ולא כחדו עונכם מאבותם · זהו אשר ראיתי · והככי אספר · והיכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעש׳ תמר · ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה · ומה היה שכרם : להם לבדם נתנה הארץ · בשכר זה זכה יהודה למלכות כנת · וכטלו שכיהם מן הנחלה חלקם ולא גורשו מן נחלת׳ בעונם מאח שהודו · ולא עבר זר בתול׳ · כשבא משה לברכ׳ סל׳ יחי ראובן ואל ימות · וזאת ליהוד׳ ד״א, ולא עבר זר בתוכם · בנחלה של עתיד לבא החלוקה בספר יחזקאל ·

רמ״י

אבל הרשע שאינו סב מחטאו ומודה בפשעיו · הזיו הוא מתחולל ומתחולן על הבטחתו שיסלם ר ריעתו אשר פעל · כל חטא׳ שכים אשר בכנכו לערין הוא את חולל מתחולל לשון אכזכות · ולא שמע : קול פחדים באזניו לאמר הגיע

עת

רש"י

עת תפלותי בסלו׳ וכתוב סרי בסלו׳ סלם · את השודד יבואנו · וכמו הוא אלי חרב · עתיד הוא אלי חרב ועוני לכור ללחם איה ומבקשו · נודד הוא · כלומר מובטח הוא לכור · ידע לו באמת כי נכון ומזומן לבוא בידו · כלומר אליו וצמו יום חשך כמו מן הבא בידו · תתקפהו · תחזק המכות ממנו ותאכפהו · כמלך עתיד לכידור · לא תבאתי דמיונו · ויש לפותרו באותו׳ המתחלכות ר״ת ב ברלת · כמו אסכנו ורישת שבתורה ובדברי הימים אסכנו ודיכת וכן כתוים ורודרים · אף כאן לכידור · כמו לכידור כאותו המלך שהו עתיד ליקוד את סל גיהנם והוא ם שנתרב שנתכבת כ כבוא עליו כי עריך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן · לטרוף חיליו יקוד יקוד · ודומה לו כידודי אש יתמלטו · אש לכידים אש להבות · ירוץ אליו · היה רץ אל הבורא בגובה וזקיפת צואר להכעיסו בעבי גבי מגיניו · וחזקת כתו׳ גובה · כמו ותבנו לך גב · פימה עלי כסל · עשה כח על חלציו שחלבו ועוביו שומנו ככול על כ כסליו וכרחין כמין כה · פימה · מגזרת והיתה הכביר פים · זו הוא ליחא של בפתים שום לו כיות תרבה הכבר כיות · וישכן ערים ככחדו׳ · כן דרך בעלי גאות בוני חרבות לשם · לא יקום חילו · לא יתקיים לימי רבים · לא יטה · לא יכטה מלוכתו · ונטו אחרי הבצע · ויטו הם עכבים · לא יכטה מן האחים לארץ מתת תלותם · ושפון תמתכלתם · והוא כפתי תיבות · מן להם · מן הכהים · כמו וימן להם המלך · ורוחה לו הכבירה כיא כפתי תיבות לארץ כח כהות שחור לו לאונך זה כרה בעיני׳ · ונכחם מכיוקהו · בחליו · לשון כלותך לבגוד · והכון סבו יסור כוכל · לשון כלשונו לא יוכה לאכן להיות בטלה גזירת הרין ויסור מן העולם · כרוח פיו · של הקב״ה בעולם · וזה מיקרא חסר · ויש כותרים ב אבל רוח פיו שהרע בלב׳ כרה · אל יאמין יתני אל אור בשוא כתעה כי שוא יהיה · גם ישו · תמורתו · בלא יומו · עד לא עמדו תמורתו · על מלאות חלוגה ימלא דו דמי לכבלתו עד כמו ירעלא אל בעל רום · ואלמות · וכפתו · כפיות עכביו · כל עכפי אילן דומין לכיפה · חרה עמל · ילד און · עשה רעה ולומר שכר הלכה לפי הבורין · תכין · תזמין · מרמה · למרמה תתכין להם תלאותם · מענה

רלבג

מתחולל · מעניין חיל כיולדה : לעריץ · הוא הרשע ויקרא כן בהיותו תקיף עורץ שאר האנשים : וצפוי הוא אלי חרב · ר״ל שכבר יראהו החרב והטעם שכבר יעבור עליו החרב ויפלו עליו אימות מות : תתקפהו כמלך עתיד לכידור · תתחזק המצוק עליו ותסבבהו כמו המלך שעתיד לכידור ומזומן למלחמה הנקרא טורנ״ים בלע״ז או יהיה הרצון בזה תכבחהו המצוקה ותחזק עליו כמו ם שיתקוף המלך ויאנוס האיש ההוא שהוא ע עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לטביעה שכאשר ירצו לטובעם בקלות י יקשרו ראשם בין ב ברכם וידיהם ורגליה׳ בדרך שיהיו כמו ה הכדור עד שלא יוכלו לשום פנים להנצל מ מהטביעה : בעבי גבי מגיניו · במקום שגופי מגיניו יותר עבי׳ ויותר חזקים : פימה עלי כסל · שעשה פיות על כסליו מרוב ה השומן : אשר התעתדו לגלים · אשר הית עתידים לגלים : כני׳ · ר״ל שממין : מנלם · שלמות׳ כעניין כנלותך לבגוד יבגדו בך : בשוא נתעה · ר״ל האיש התעה בשוא ובהבלי העולם להמשך אחרים כי שוא תהיה תמורתו כי תמורתו ת תהיה שוא והבל ר״ל שכבר ופסד ועדר : תמלא · תכרת והוא סב אל יונקתו האמורה למעלה : וכפתו · הוא כמו יונקתו ו והרצון בו פארתו : יחמוס · יגלה כטעם ויחמוס כגן סכו : בסרו · בוסר שלו : נצתו · כמו פרחו : אהלי שחד · הבנויים משחד :

אבן עזרא

מתחולל · מן חיל כיולדה : ומספר שנים · שיוקש בהם ממנו : קול פחדים · באחריתו : תתקפהו כמלך · שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומ׳ כי יסובוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכ״ף כדור נופל וכ״ף כידור שורש והוא רחוק : בעבי גבי מגיניו · ישוב על עובי הגואר ומגניו הם העצמות על דרך משל וגבי הם ה המיתרים : כי · חלבו כסה פניו וכאילו ו יצטרך לעשות פימה עלי כסל להוציא מ מהחלב וזהו דרך ה משל כי בתחלה יעשיר הרשע ובסוף להפך כעניין בפרח רשעים כמו עשב : ובסוף ישכון ערים נכחדות ויש אומרים כי יבחר מקום אין שם יישוב להתבודד בו להרע שהיו מעותדים כמ׳ עתידי׳ להיותם גלים כמו גל אבני׳ וכן גלים נכים : חילו · עשרו כמו עשה לי את החיל הזה : יקום · יעמוד : מנלם · הדבר השלם שלהם ופי׳ יטה כמו נוטה שמים וכמוהו כ כנלותך כהשלימך : ויסור · אפילו ברוח פיו : בלא יומו תמלא · רובי המפרשים אמרו שהאל״ף במקום למ״ד הכפל והוא מן וקטפת מלילות ולשון רבותי׳ מוללו ומריח בו : וכפתו · מן כפה ואגמון : יחמס · כמו ויחמוס כגן סכו כחמסו עקביך ועניינו יתפזר : ואש אכלה · דמה אף אלהים לאש בעבור שהרו עמל : ובטנ׳ · רמז למחשבות הנסתרות : שמעתי

מסורה

מתחולל ב׳ מ׳ל וסימ׳ הנה סערת יי׳ חמה יצאה קדם׳ · כל ימי רשע הוא מתחולל : ומספר ה׳ ד׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בסדר בלק ובירמיה סימ׳ י״א : בשלום ב׳ דגשי׳ וסימ׳ יי׳ יברך את עמו בשלום · בשלום שודד יבואנו : ללחם ד׳ דגשי׳ וסימני׳ ותרעב כל ארץ מצרים · לא רב ללחם ולא צמא · והיתה ללחם לאזכרה · נודד הוא ללחם איה : תתקפהו ב׳

איוב טו

כ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ׃ לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב׃ נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע ׀ כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ ׀ עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כה כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ וַיִּשְׁכּוֹן ׀ עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים׃ לֹא יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃ ל לֹא־יָסוּר ׀ מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ לה הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃

תרגום

כָּל יוֹמֵי רַשִׁיעָא הוּא מִתְחַפַּס וּמִנְיַין שְׁנַיָא אִתְטְמִישׁוּ לְתַקִּיפָא׃ ת״א כָּל יוֹמֵי דְעֵשָׂו רַשִׁיעָא מוֹרְכִין לֵיהּ דְיַעֲבֵיד תְּתוּבָא וְלָא תַב מִנְיַין שְׁנַיָא אִטְמָרוּ לְיִשְׁמָעֵאל תַּקִּיפָא׃ קָל דְלוּחַיָא בְגֵהִנָּם בְּאוּדְנֵיהּ כַּד שָׁרְיָן צַדִּיקֵי בִשְׁלָמָא כְּחַיֵי עָלְמָא בְּזוּוִיתָא יֵיתִינֵיהּ׃ לָא יְהֵימִין בְּחַיְוֵי לְמִיתַב מִן חֲשׁוֹכָא וְאִיטְמוֹס הוּא לְקַטְלִין בְּחַרְבָּא׃ מְנַדֵּד הוּא לִמְזוֹנָא הָאן הוּא יָדַע אֲרוּם מְעַתַּד בִּידֵיהּ יוֹם חֲשׁוֹכָא׃ יְבַעֲתוּנֵיהּ עָקָא וּמְעִיקָא תַּחְרוֹנֵיהּ הֵיךְ מְלֵיךְ דְאִיטִימוֹס לְגַלוּגְדָק׃ כְּטוֹל דְאוֹשִׁיט לֶאֱלָהָא יְדֵיהּ וּלְוַת שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ יִרְהוֹט לְוָתֵיהּ בְּתוּקְפָּא בְּאַקְוֹשֵׁי רוּם תְּרֵיסוֹי׃ אֲרוּם חֲפָא אַפּוֹי בְּשׁוּמְנֵיהּ וַעֲבַד רוּטְבָּא עֲלוֹי כַּפְלָא׃ וַעֲבַד שְׁכוּנָן בְּקִירְוִין צָדְיָן יָתִיב בְּבָתַּיָא דְלָא יְתִיבוּן לְהוֹן דִּי אִתְעַתְּדוּ לִיגּוּרִין׃ לָא יִתְעַתַּר וְלָא יִתְקַיַּים עַתְרֵיהּ דְקָרַח וְלָא יִתְמְתַח לְאַרְעָא מִנְהוֹן וּלְהַלְהוֹן טַבְתָא דְדָתָן וַאֲבִירָם׃ לָא יַעְדֵי מִן חֲשׁוֹכָא שִׁיבְשֵׁיהּ תְּיַיבֵּשׁ שַׁלְהוֹבִיתָא וְיַעְדֵי בְּזַעֲפָּא דְפוּמֵיהּ דֶאֱלָהָא׃ לָא יְהֵימִין בְּבַר נַשׁ דִּבְשִׁקְרָא תָּעֵי אֲרוּם שִׁקְרָא תְּהֵי פִּירוּגֵיהּ׃ בְּלָא יוֹמֵיהּ תִּתְמְלֵי קְבוּרְתֵּיהּ וְעוֹבֵיהּ לָא תְהֵי עֲבוּפַיָא׃ ת״א עַד לָא יוֹמֵי תִּתְמְלֵי סַבְתֵיהּ וְכַלְתֵיהּ לָא תְהֵי גַנְנָא׃ יַתִּיר הֵיךְ גּוּפְנָא בּוּרְתֵיהּ וְיִטְלוֹק הֵיךְ זֵיתָא לִיבְלְבֵיהּ׃ אֲרוּם סִיעַת דִילָטוֹר לְצַעֲרָא וְאֶשָּׁתָא גְּמֵרַת מַשְׁכְּנֵי שׁוֹחֲדָא׃ רַחֲשִׁלִין לִיעוּת וּמְמַלְּלִין שְׁקַר וְרַעֲיוֹנֵי כְּרֵיסֵיהוֹן מַתְכִּין נִיכְלָא׃ ואתיב

מסורה

ובספרא וסי׳ תתקפהו לנצח ויהלך · תתקפהו כמלך עתיד לכידור : בעבי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ האדמה · גבי מגניו : וישכון ה׳ א׳ מ׳ל וסימ׳ וישכון כבוד יי׳ על הר · וישכן ישר׳ בטח בדד · וישכן הענן במדבר סיני · וישכון ערים נכחדות · וישכן בירושלם · ערים מ׳ל : ולא יקום ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסיפ׳ סימן ח׳ · ט׳ר׳ף לא ולא ולא וסימ׳ לא תשתחוה לאלהיהם · שמעתי לא תגנבו · לא איש אל ויכזב · לא אכלתי באני ממנו · לא יצעק ולא יענה · לא ירעבו ולא יצמאו · לא דכאו עד היום · לא שלותי ולא שקטתי · לא יעשר ולא יקום חילו : גלמוד ג׳ וסימ׳ היום ההוא יהי גלמוד · כי עדת חנף גלמוד · בחסר ובכפן גלמוד :

ביאור דברי המענה

ענה אליפז התימני ואמר היתכן לחכם שיטעון טענות כוזבות אשר הם דברי רוח והבל · אם מחוק החכם שיתווכח בדברים וטענות בלתי מועילות בהאמתת מה שירצה האמתתו · הנה לא תוכל להנצל שלא תעשה על גדול באלו הדברים כי אתה תפר מההמון יראת השם ית׳ כי ההמון לחולשת שכלם לא יראו מעשות רעות אלא מדאגה פן יעניבם השם ית׳ ולזה כשתאמר שלא יועיל הצדק שלא יבאו אלו הרעות אלא למי שבמערכתו בעת הלידה שיבואהו אתה תפר יראת השם ית׳ מההמון ואתה ג״כ מונע ההתפלל לפני השם ית׳ על הרעות הבאות לאיש איש כי התפלה עליהם שוא ובטל לפי דבריך · הנה דבריך יודיעו לאנשים עונך כי אתה בוחר בדבריך לשון הערומים המדברים בערמה ובמרמה ובדרכים מתעים · הנה לא אצטרך אני לומר שאתה רשע ועל זה באה עליך הכרה הזאת כי פיך ושפתיך יעידו בך שאתה רשע · מה זה שתתפארת ביושיות וזקנה האם כבראת קודם אדם הראשון ולפני בריאת הגבעות הלא אם כוזר הוא בעיר לימים הנה לא ימנע מפני זה שיגיע לו מהחום מה שהספיק בזה הדרוש וזה שיתכן שקבל כבר עדות מאנשים יותר קודמי׳ ממך עד שכבר הגיע אליו מה שיתפרסם מזה החום זה זמן ארוך ולזה אם אינך ראשון לכל האנשים תהיה טענתך בזה בטלה · האם שמעת בסוד אלוה ונגלה לך כבר עד שתמנע לך החכמה ותהיה לך לבדך לא לזרים אתך · מה ידעת מפעולות השם ית׳ ולא נדע ומה תבין מהם ולא עמנו הוא ועוד שאם תטעון כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר · הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים מאביך ואחשוב שאליפז היה יותר ישיש מאיוב ואולם שאר רעיו היו בעירי׳ ממנו או זוכר לבדו היה בעיר ממנו · המעט ממך התנחומות שנחמוך בהם אלו האנשים ר״ל צופר ובלדד עד שקראת להם רופאי אליל · האם מה שטענו לקיים שהשם ית׳ מבין את כל מעשה האדם וסופט אותו עליהם הוא דבר של לאט ושל סתר עמך עד שקראת אותם טופלי שקר וקראת סתר אלו הטענות והוא מה שאמרת אליהם אם בסתר פנים תשאון · איך לקחך לבך ואיך רמזו עיניך להשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין כנגדו · איך תחשוב שתהיה נקי וצדיק עד שלא יתכן שיגיעך עונש · הנה אי אפשר באדם לחסרונו שיהיה נקי וצדיק ואיך תחשוב שתהיה נמלט מהחסרון הלא בעיני השם ית׳ אין נמלט מהחסרון כי גם המלאכים והגלגלים ישיגם חסרון מה לפי מה שמציאותם יצטרך אל מציאות אחר ישפע ממנו ועוד בהם חסרון כפלא ביחסם אל השם ית׳ כמו שביארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ ולזה לא ימצא השלימות כי אם בשם ית׳ · ובהיות העניין כן איך חשבת עצמך נקי מהחסרון עם היותך מתעב ונאלח ושותה כמים עולה כי האדם זה דרכו ולזה אין לך להתרעם על השי״ת על זה העונש כי בלי ספק אי אפשר מזולת שמרית ואם אינך משער בזה כי יתכן שחטאת בדברים רבים הם חטא אצל השם ית׳ מצד שלמותו ואינך חושב בהם שיהיו חטא · הנה אגידך מראיתי בחום ומה שיגידוהו חכמים ולא כחדו במה שקבלו בזה מהחום מאבותם · כי לא אביא עליך עדות ממה שיגידוהו הפחותים כי אין לסמוך עליהם אבל ממה שהגידו השלימי׳ אשר להם לבדם נתנה הארץ מרוב חכמתם ושלמותם לא עבר זר בתוכם הלא הם יגידו · וראיתי ג״כ בעיני כי הרשע ואם הוא מצליח הוא מתחולל כל ימיו ר״ל שיאחזהו חיל וכאב לב כל ימיו ליראתו ולפחדתו שיגיעהו רע ומספר השנים אשר נצפנו לתוקף החומס אנשים יהיה בכל אחד מהם קול פחדים באזניו שיגיעהו רע והנה בהיותו בשלום יבואהו השודד והכר לו בדרך שלא יאמין שוב מי החושך והכרה ההיא · הלא החרב יראה אותו בדרך שיפלו עליו אימות מות · הלא הרשע הוא נודד ללחם אנה ימצאהו כי אין לו לחם לאכול ידע כי נכון בידו יום חשך וצרה גדולה ולזה הוא בכאב לב תמיד : צר ומצוקה יבעתוהו · תתחזק המצוקה עליו ותאנוס אותו כמו המלך שיתקוף ויאנוס האיש שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים

רלב"ג

הדורס לטבעיה שיקשרו ראשם בין ברכם ויריהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכדור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה, מפני שנטה הרשע לאל ידו וחשב להתגבר על השם ית', הנה השי' ירוץ אליו להכותו בצוארו במקום שיהיו מגניו יותר חזקים ויותר עבים להראותו כי לא תועיל גבורתו כנגד השם ית', מפני שכסה הרשע פניו בחלבו מרוב השומן ושכן בערים חריבות ר"ל שבנה אותם ושכן בבתים אשר לא היו נושבים אבל היו עתידים להיותם לגלים נכים ובנה אותם מחדש כדי שיוכל לבטוח יותר בהם שיהיו חזקים ולהיותם לזכר לו, הנה יענש שלא יעשר ולא יעמוד עשרו אשר בעבורו היה מאמין עצמו ולא יטה לאבני הארץ שלמותם ר"ל שהבנייני' אשר עשה לא ישארו אבל יחרבו ויפלו, לא יסור מני חשך הצרות יונקתו אשר היתה צומח' מאד בהיותו בעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשן תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחישות ברוח פיו יניעהו ויסירהו ממקומו, בעבור שלא היה מאמין זה האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם כי ימותו ותהיה שוא והבל תמורתו ר"ל שלא היה מתפחד מהמות הנה היה עכשו שימות בלא עתו ותכר' יונקתו בלא עתו וכפתו אשר אינה רעננה יסור בקלות הפרח והנץ שהוציא הרשע לעשות פרי כמו הגפן שיחמוס ויפחית בסרו וכזית שישליך נצתו במעט סבה, הנה קבוץ החנפים סופו להיות גלמוד לפי שישחיתו קצתם קצת ולא ישלם הקבוץ ביניהם ואם אכלה האהלים הבנויים משחד ועול לפי שהם יחשבו וישתדלו תמיד בעמל ואון ומחשבתם תכין מרמ' תמיד ולזה יעניש השם ית' במו אלו העונשים:

והכלל העולה מהדברי' הוא שהוא היה מגנה איוב על אמ' שלא חטא והוא מעיד שכב' חטא שהוא בדבריו אלה יפר יראת השם מהאנשים ויגרע מהתפלל אליו בעת הצר' אשר עם התועלת שבו להנצל מהרע הנה בו מהתקון המדיני והישרה אל הצלחת הנפש מה שלא יעלם והביא ראיה מהאום על היות אלו הרעות מסודרות מהשם ית' לפי מעשה האדם למה שימצא מהרעות לרשעים אשר לא נפקד איש מהם שלא ישיגוהו רעות אם מצד הפחד אם מזולת זה וזה ממה שיורה על כי אלו הרעות הם לרשעים מפני היותם רשעים ועוד שאנחנו נראה העונש הבאה עליהם כנגד מרים מרה כנגד מרה ואילו היה מוגבל בגיחו מרחם לא היה אפשר זה לא אם כאמר שכבר הוגבל ג"כ אז שיהיה זה האיש עושה מרי שיהא דומה לעונש המוגבל לבוא עליו וזה בתכלית הבטול והגנות כי אם היה הענין כן תבטל הבחירה ויהיו כל העניני' מחוייבי' הנה זה הוא לבד מה שהוסיף אליפז לטעון בזה המענה:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר, עמל, הבל וכזב: מה ימריצך, ר"ל מה יחזקך מה שטענת בדבריך: אאמצכם במופי, אחזיק אתכם בדברי: וניד שפתי יחשך, מה שאומר אתכם בדברי יחשך כאבכם מכם: השימות כל עדתי, שמת כל איברי שוממים ובא אמרו הלאני השימות כל עדתי פעם לנוכח ופעם שלא לנכח על דרך אמרו משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו: ותקמטני, מענין קמטים כי הם עדות על הכחישות ועל הדלות: ילטוש עיניו לי, יעיין אותי בעין רעה ויהיה ילטוש מגזרת חרבו ילטוש ר"ל יבריק ויחריד: פערו, פתחו והרחיבו עלי פה: יתמלאון, יתקבצון: יסגירני, ימסירני: עויל, שקרן: ירטני, יטה אותי ממה שהייתי בו והוא מגזרת ירט הדרך לנגדי והם שני שרשים בענין אחד ר"ל ירט ורטה: ויפרפרני, שברני וכתתני מגזרת פור התפוררה ארץ וכן ויפצפצני מגזרת וכפטיש יפוצץ סלע: למטרה, כמטרה לחץ והנה הוא הרושם שמכיחין מורי החצים לירות בו: רביו, מורי החצים אשר לו מגזר' וימררוהו ורובו: יפלח, יבקע: גלדי, הוא הקרום שיעלה על המכה כאשר הגלידה המכה: ועוללתי בעפר קרני, ר"ל העליתי עפר על ראשי: חמרמרו, כמלאו חמר ולכלוך, ושהדי ועדי: דלפה עיני, תדמע עיני:

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם: הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה: גַּם אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי: ה אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ: אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִּנִּי יַהֲלֹךְ: אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי: וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה: אַפּוֹ טָרַף וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי בְּשִׁנָּיו צָרִי יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי: פָּעֲרוּ עָלַי בְּפִיהֶם בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיָי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן: יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עֲוִיל וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי: שָׁלֵו הָיִיתִי וַיְפַרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה: יָסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵרָתִי: יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ ט יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר: שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי: פָּנַי חֲמַרְמְרָה מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת: עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה: אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי: גַּם־עַתָּה הִנֵּה־ כ בַשָּׁמַיִם עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים: מְלִיצַי רֵעָי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי: וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ:

תרגום

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: שְׁמָעִית כְּאִילֵין סַגִּיעָתָא מְנַחֲמִין דְּלֵיעוּת כּוּלְכוֹן: הַאִית סוֹף לְמִילֵי זִיקָא אוֹ מַה יְבַסְמִינָךְ אֲרוּם תְּתִיב: לְחוּד אֲנָא כְּוָתְכוֹן אֲמַלֵּיל לְוַי דְאִית נַפְשְׁכוֹן חָלוּפֵי נַפְשִׁי אֲחַבֵּר עֲלֵיכוֹן בְּמִילַיָא וְאֲטַלְטֵל עֲלֵיכוֹן בְּמוֹ רֵישִׁי: אֲאַחֲיֵילְכוֹן בְּמוֹ פּוּמִי וְטִילְטוּל סִפְוָתַי יִתְמְנַע: אִין אֲמַלֵּיל לָא יִפְסוֹק כֵּיבִי וְאִפְסוֹק מַה מִינִי יֵיזִיל: לְחוּד כְּדוּן שַׁלְהֵיינִי צְדִיתָא כָּל סִיעָתִי: תַּקְפְּתַנִי לְסָהִיד הֲוָה וְאָקִים לְאַסְהָדָא עֲלַי כַּדְבוּבִי עַל אַפִּי: רוּגְזֵיהּ תְּבַר וּנְטַר לִי דְבָבוּ עֲמַס עֲלַי בְּכַכּוֹי מְעִיקִי הֵיךְ אִיזְמֵיל חָרִיף עֵיינוֹי לִי: פְּתַחִין עֲלַי פּוּמְהוֹן בְּחִיסוּדָא מָחוּ לִיסָתַיי כַּחֲדָא עֲלַי בְּנַסָא מִתְמַלְאִין: יְמַסְרִינַנִי אֱלָהָא לְוָת מָרֵי זְדוֹנָא וְעַל יְדֵי דְרַשִׁיעִין מְמַרְטֵט יָתִי: שְׁלֵיוָא הֲוֵיתִי וְדַעְדְּקִינַנִי וְאָחַד בְּקִדְלִי וְתַבְרִינַנִי וְאוֹקְמִינַנִי לֵיהּ לְפַלְגְּסָא: יְחַזְרוּן עֲלַי גִּרְרוֹי יִקְטַע כֻּלְיוֹתַי וְלָא יְחוּס יִשְׁדֵי לְאַרְעָא מְרֵירָתִי: יִתְקְפִינַנִי תְּקוֹף עַל אַפֵּי תְּקוֹף יִרְהוֹט עֲלַי הֵיךְ גִּיבָּרָא: סַקָּא חַיְיטִית עֲלוֹי מַשְׁכֵי וּפַלְפֵּלִית בְּעַפְרָא אִיקָרִי: אַפֵּי מְטַשְׁטְשִׁין מִן בְּכוּתָא וְעַל תִּימוֹרַיי טוּלֵי מוֹתָא: עַל דְּלֵית חֲטוֹפָא בִּידַיי וּצְלוֹתִי דַכְיָא: אַרְעָא לָא תַחְפִּין אַדְמִי וְלָא יְהֵי אֲתַר לְקִבְלָתִי: לְחוּד כְּדוּן דְּאִית בִּשְׁמַיָא מַסְהֲדִי וּמַסְהִיד עֲלַי בִּמְרוֹמַיָא: פְּרַקְלִיטַיי חַבְרַיי קֳדָם אֱלָהָא זַלְגַת עֵינִי: אֵיפְשַׁר דְּמִכַּסַּן בַּר נַשׁ עִם אֱלָהָא וְהֵיךְ אֱנָשׁ עִם חַבְרֵיהּ: מטול

מסורה

כאלה ג' וסימ' לא כאלה חלק יעקב, קדמא ותנייבא, שמעתי כאלה רבות: לו כ"ב וסימ' נמס' במסר' רבת' בערך לו: במלים י' בליש' וסימ' הלהוכח מלים תחשובו, הלא הם יורוך, הוכח בדבר לא יסכן, גם אנכי בכם אדברה, עד אנה תוגיון נפשי, אדעה מלים יענני, שרים עצרו במלים, חתו ולא ענו, כי מלתי מלים, כתר לי זעיר: ותקמטני לעד היה, והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא ול' דכו וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הנ"ון בס"ד: אל יסגירני אל קדמ' בצרי תניין בסגול וכל קריא' חלוף ועיין כל האי שיטה במסר' רבתא בערך אל"ף דשם נמס' יתהון בס"ד: ולא יחמול ד' וסימ' ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה, וישלך עליו ולא יחמול, יסבו עליו רביו, כי קנאה חמת גבר: ותפלתי ג' וסימ' ותפלתי על חיקי תשוב, ותפלתי ברעותיהם נשמטו, ותפלתי זכה: זכה ג' וסי' בסדר אמור: עדי ושהדי חד מן ט' פסו' אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסי' נמסר בשמוא' א' ריש סי' י"ב: במרומים ד' ומל' בליש' וסי' הוא מרומי' ישכן, נתן הסכל במרומים, הללוהו במרומים, הנה בשמי' עדי ושהדי במרומי': ויוכח ב' א' רפ' וא' דג' וסימ' ירא אלהי אבותינו ויוכח, ויוכח לגבר עם אלוה:

אבן עזרא

שמעתי כאלה רבות, או מה ימריצך, מי יהיה תקיף ממך ויכחך: וניד, כמו תנוד והענין להוכיחם: מה מני יהלוך, לא יהלך כאבי: אך עתה הלאני, הכאב ולנגדו יאמר השמות המתאבלים עלי: ותקמטני, מלשון קשור מדברי רבותינו ז"ל או כמו אשר קומטו ולא עת והם קרובים: אפו טרף, ישוב אל צרי הנזכר אחריו: יתמלאון, כמו תמלאמו נפשי: ירטני, כמו כי ירט הדרך לנגדי ואם הם שנים שרשים ויש אומ' ועל ידי ועל מקום והקרוב כמשמעו: רביו, כמו השמיעו אל בבל רבים: מררתי, היא כנגד הכבד: עלי גלדי, עורי והוא מלשון קדר: ועוללתי, כמו והעלתי וכמוהו כמעל ידיה' ויש אומרי' שהו' מן עול והוא יותר נכון: חמרמרו, בלשון קדר התאדמו ברוב החום או הו' מן והמו יחמרו מימיו: ארץ אל תכסי דמי, כמו און אם ראיתי בלבי לא ישמע יי' אכן שמע אלהים יי' וכן ותפלתי זכה ואת ארץ אם אכזב אל תכסי דמי: ואל יהי מקום לזעקתי, לא תמצא זעקתי מקום ויש אומ' ארץ גלי חמסי ולא יהי מקום שתעכב שם זעקתי אלא תעלה מיד: דלפה, כמו תזל וכמוהו ידלוף הבית: כי

רש"י

מענה איוב

ימריצך, ישטרך כיך לחשוב דבריך כנמרצי' על תוכחה: ככם אדברה, ככם אני יודע לתכתר. לו יש נפשכם. ביסורין תחת נפשי. גם אני הייתי מחביר עליכם במלין. ואניע עליכם ראשי בצעקתכם ואאמץ אתכם בפוכי לאחר החריסו היתאכו ועתדו ביסוריכם כאשר תאמרו אלי. וניד שפתי שאני כך וקובל וצועק עתה אז יחשוך ולא אזעק ולא אכוד עוד. אבל עתה אם אדברה וגו': השימות, שיתקת. כמו אשתומם וכמו שומם שוים. שתקו ואתמהו. ותקמטני לעד היה, הקמטתני והקדרתני בשביל עד שהיה לעד על עוני להשטיבני: ילטוש, יחדד. כמו לוטש כל חורש וגו'. והשטן הוא הצר: פערו עלי פיהם. פתחו. כמו ופערה פיה. יתמלאון, יתקבצון. והרבה לו רומח במקרא קראו אחריך מלא. אשר יקראו עליך מלא הרעים. ואוכל מזתכה מל זוכו. כי כל מולוי כאכה הוא: יסגירני אל אל עויל. הסגירני הקב"ה אל עויל. לץ עולל ללוץ בו. ועל ידי רשעי' ירטני. רטיית תנחומיו ורפואתי מסר לרשעי' שאינן אלא מקניטים. ד"א ירטני כמו ירכני. לשון רכוי ותנחומי': ויפרפרני, אותו עויל. לשון פירורי'. ויפצפצני, לשון נפצר לשברי' הרבה בחבטה רבה. כמו וכפטיש יפוצץ סלע: וכן עולליך אל הסלע: רביו, אורת תוכיו כמו רובה קשת: מררתי, מרה שלי: גלדי, מכה יבישה והעלתה גלד. ולשון משנה והעמידו על גלדו: ועוללתי, ולכלכתי ובזיתי. כמו ויתעוללו בה. לשון בזיון ונבלה. וכמו עוללה לנפשי יקרתי. זווי לשון יקרכים מידו לו: חמרמרו, נקמטו. כמו כתנור נכמרו. בני מעיה בלשון משנה. וכן מעי חמרמרו: צלמות, שחשכו מחמת בכי ודמעה: ותפלתי זכה, לא קללתי חבירי. ולא כוללתי לו רעה: ואל יהי מקום בארץ להבליע בו צעקתי כי לשמים תעלה: הנה בשמים עדי, ויכרי היודע דרכיו: דלפה, דומעת וזולפת דמעה. לשון ידלוף: ויוכח לגבר. והלואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה, להשוות בני הריב. ריב גבר עם קונו. ובבן אדם לרעהו: כי

רלב״ג

חובלה · נשחתה : נזעכו · נכרתו : התולים · אנשי מהתלות ובא בספק עצומים שהוא אנשי עושם : ובהמרותם · ובהכעסת אותי מענין מרו ועצבו את רוח קדשו : תלן עיני · ר״ל שעיני רואה הכעסתם ולנה שם : שימה נא ערבני עמך · שימה נא לבך בי להשיב על דברי בהתווכחי עמך ותן לי ערב אוכל לבטוח בו שתשיב על דברי כי תשוקתי היא להתווכח עמך לא עם אלו האנשים : לידי יתקע · הוא מענין תקיעת כף לקיים כל דבר : לחלק · מענין שפתי חלקות : רעים · מחשבות ורעיונים כטעם בנת לרעי : למשול עמים · להיות למשל ולשנינה בגוים : ותפת · הרון כענין תפתאי האמור ברניע : לפנים · קודם : ויצורי · מחשבותי מגז׳ כי יצר לב האדם : ישומו · יתמהו : יתעורר · יתנזה ויפלא ויקבל הפעלות רב : זמותי נתקו · מחשבותי נפסקו : מורשי לבבי · מחשבותי כי הלבירים מנוחשבה ההתחלות אשר יתדמם בהם ב בחקירותיו בדבר דבר : רפדתי יצועי · הצעתי ערשי : בדי שאול · כמו לבדי שאול והרצון בו ל לירכתי שאול : אם יחד על עפר נחת · אם ינוחו יחד על עפר והכונה בשאול השפל שבמקומו והוא מרכז הארץ וכמוהו ואביעה שאול הנך כי הוא הפך השמים שהוא המעלה במוחלט :

תלן ב׳ וסי׳ רק ברחוב אל תלן דפילגש · ובהמרותם תלן עיני : תרומם ב׳ וסי׳ צדקה תרומם גוי · על כן לא תרומם · וא׳ ותרומם גליו : רעים ה׳ וסי׳ בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוכף ובי׳אורם לאמר הן ישלח איש · לחלק יגיד רעים · איש רעים להתרועע · באתי לגני וגו׳ אכלו רעים · הון יוסיף רעים רבים : וטהר ג׳ וקמצ׳ וסי׳ וישלח אליו אלישע

אבן עזרא

כי שנות מספר · דבר שיש לו מספר במהרה : יאתיו · ישלמו : נזעכו · מהענין יתפרש שאין לו חבר במקרא : אם לא התולים עמדי · יתרעם על חביריו שיאמרו התולים : ובהמרותם תלן עיני · לא אישן עד שימררו אוי או מן סורר ומורה כמו כל איש אשר ימרה את פיך : שימה נא · חזר למקום : ערבני · ערוב אותי מן ערב את הנער : מי הוא · מחברי לידי יתקע : צפנת · הסתרת והתעלמת ונכית לא תרומם א אותם · ומי יגיד לרעיו חלקות נקום ממנו ועיני בניו תכלינה : והציגני · יאמר על הכתב ויש אומרים על אליפז : למשול · להיות למשל ולשנינה : ותפת לפנים · כמו מקום התפת לפני בני אדם ועיניהם ויש אומ׳ כי התי״ו האחרון נוסף והוא כמו תוף : ויצורי · הם האיברים הנוצרים : זמותי · מחשבותי ובלשון קדר רב׳ שיקשור וזהו קשר המחשבה : מורשי לבבי · כפי הענין שעיפים והכהן ז״ל אמר שהוא מן את מורשיהם בדרך רחוקה : לילה ליום ישימו · חבריו : בדי שאול · כמו סעיפי שאול על דרך משל כאילו השאול עץ למשל כמו ותעש בדי והראוי להיות אל בדי שאול תרדנה הנבראות או ישוב תרדנ׳ על בדי כי בדי השאול תפולנה ותרדנה וכאילו האדם על סעיפי השאול : בחת · יש אומרים יחד או נחת כמכמתו כי יחד יש לנו על עפר נחת : עד

בִּי־שְׁנ֣וֹת מִסְפָּ֣ר יֶאֱתָ֑יוּ וְאֹ֖רַח לֹא־אָשׁ֣וּב אֶהֱלֹֽךְ׃ ר֣וּחִי חֻ֭בָּלָה יָמַ֥י נִזְעָ֗כוּ קְבָרִ֥ים לִֽי׃ אִם־לֹ֣א הֲ֭תֻלִים עִמָּדִ֑י וּ֝בְהַמְּרוֹתָ֗ם תָּלַ֥ן עֵינִֽי׃ שִֽׂימָה־נָּ֭א עָרְבֵ֣נִי עִמָּ֑ךְ מִ֥י ה֝֗וּא לְיָדִ֥י יִתָּקֵֽעַ׃ כִּֽי־לִ֭בָּם צָפַ֣נְתָּ מִּשָּׂ֑כֶל עַל־כֵּ֝֗ן לֹ֣א תְרֹמֵֽם׃ לְ֭חֵלֶק יַגִּ֣יד רֵעִ֑ים וְעֵינֵ֖י בָנָ֣יו תִּכְלֶֽנָה׃ וְֽ֭הִצִּגַנִי לִמְשֹׁ֣ל עַמִּ֑ים וְתֹ֖פֶת לְפָנִ֣ים אֶהְיֶֽה׃ וַתֵּ֣כַהּ מִכַּ֣עַשׂ עֵינִ֑י וִֽיצֻרַ֖י כַּצֵּ֣ל כֻּלָּֽם׃ יָשֹׁ֣מּוּ יְשָׁרִ֣ים עַל־זֹ֑את וְ֝נָקִ֗י עַל־חָנֵ֥ף יִתְעֹרָֽר׃ וְיֹאחֵ֣ז צַדִּ֣יק דַּרְכּ֑וֹ וּֽטֳהָר־יָ֝דַ֗יִם יֹסִ֥יף אֹֽמֶץ׃ וְֽאוּלָ֗ם כֻּלָּ֣ם תָּ֭שֻׁבוּ וּבֹ֣אוּ נָ֑א וְלֹֽא־אֶמְצָ֖א בָכֶ֣ם חָכָֽם׃ יָמַ֣י עָ֭בְרוּ זִמֹּתַ֣י נִתְּק֑וּ מוֹרָשֵׁ֥י לְבָבִֽי׃ לַ֭יְלָה לְי֣וֹם יָשִׂ֑ימוּ א֝֗וֹר קָר֥וֹב מִפְּנֵי־חֹֽשֶׁךְ׃ אִם־אֲ֭קַוֶּה שְׁא֣וֹל בֵּיתִ֑י בַּ֝חֹ֗שֶׁךְ רִפַּ֥דְתִּי יְצוּעָֽי׃ לַשַּׁ֣חַת קָ֭רָאתִי אָ֣בִי אָ֑תָּה אִמִּ֥י וַ֝אֲחֹתִ֗י לָֽרִמָּֽה׃ וְ֭אַיֵּה אֵפ֣וֹ תִקְוָתִ֑י וְ֝תִקְוָתִ֗י מִ֣י יְשׁוּרֶֽנָּה׃ בַּדֵּ֣י שְׁאֹ֣ל תֵּרַ֑דְנָה אִם־יַ֖חַד עַל־עָפָ֣ר נָֽחַת׃

מְטוּל דִשְׁנֵי מִנְיַן אַתְיָין וְאִסְרָטָא דְלָא אֵתוּב אֵיזִיל׃ נַפְשִׁי מִתְחַבְּלָא יוֹמַי דְעִיכוּ קְבוּרָן מִתְקְנָן לִי׃ אִין לָא מִתַלְעֲבִין בַּהֲדַי וּבְפִירוּגֵיהוֹן תְּבִית עַיְינִי׃ שַׁוִּי כְּדוֹן עֲרִיב יָתִי עִמָּךְ מַן הוּא לְיָדִי יִקַּיֵּים׃ אֲרוּם לִיבְּהוֹן אַטְמַרְתָּא מִסָּכְלְתָנוּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא תְרוֹמֵם לְהוֹם׃ לְמַפְלִיג עַל אַחְוַיַּת חַבְרַיָּא וְעַיְינֵי בְנוֹי תִּשְׁתֵּיצוּן׃ וְעַרְתַנִי לְמַתְלִין בְּעַמְמַיָּא וּגְהִינָּם מִן לְגָיו אֱהֵי׃ וְכַהֲיַית מִן רְגֵיז עַיְינִי וְקַלְסְתוֹרֵי הֵיךְ טוּלָא כּוּלְהוֹן׃ יִשְׁתַּקּוּן תְּרִיצֵי עַל דָא וְזַכָּאֵי עַל דִּילְטוּר יִתְגַבָּר׃ וְיוֹחִיד צַדִּיקָא תְּרִיץ אוֹרְחֵיהּ וּדְכֵי אִידֵיהּ יוֹסִיף אִתְחַיְּילָא׃ וּבְרַם כּוּלְהוֹן תְּתוּבוּן אִיתוֹ כְּדוֹן וְלָא אַשְׁכַּח בְּכוֹן חַכִּים׃ יוֹמַי עֲבָרוּ רַעְיוֹנַי אִתְבַּטִּילוּ לוּחֵי לִבְבִי׃ לֵילְיָא הֵיךְ יְמָמָא יְשַׁוּוּן נְהוֹרָא קָרִיב מְסַלְּקִין מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ אִין אֲנָא סְבִיר דְּבֵי קְבוּרְתָּא בֵּיתִי בַּחֲשׁוֹכָא מַאֲכֵית שְׁוָויִ׃ לְשַׁחֲוָוא קְרֵיתִי אַבָּא אַנְתְּ אִמִּי וַאֲחָתִי לְרַחֲשָׁא׃ וְהָאן דִּיכֵי סִיבְרִי וּמְתִינָתִי מַן יִסְכִּינָהּ׃ טַנְרוּ לְבֵי קְבוּרְתָּא תַּחְתָּן אִין כַּחֲדָא עַל עֲפַר שְׁרֵן׃ ואתיב

רש״י

כי שנות המקוני׳ מכב׳ ליתי חיי אתיו ויגיעו · וארח לא אשוב אהלך : נזעכו · נקבצו כמו נדעכו · קברים לי · מוכן אני לקבר : אם לא זאת באתני שבני אדם התולים נועדו עמי בתנחומי להתל בי ובהמרותם · כמו וימרו בי · ממרי׳ הייתם · בהקניטכם תלן עיני · עיני ולבי ומחשבתי לנים בהן · שימה נא · הבורא׳ ערבני בתקע כף להתוכח יחד · כמו מי הוא אשר לידי יתקע וייטיב לו : כי הנה לבם צפנת משכל · ועל כן לא תרומם תפארתך על ידיהם : לחלקלקות יגיד כל אחד מהם את ריעו · וזאת תבואלהם עיני בניו תכלנה : ותופת כמו תוף · לפנים · כל בריות אני : ויצורי · האברים שאני נוצר בהם : ישמו · יתמהו · ונקי · אם יש צדיק מונע בהתולות ה החנופים האלה · יתעורר לריב בכם : ויאחז כל צדיק דרכו · לעמוד כנגד כת חנופים : ואולם כלם · אני אומ׳ לכם תשובו ובואו נא ולא אמצא בכם חכם · כמה שאתם מלעיגי׳ על קבלתי · הנה ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו · זמותי שזמותי להאריך ב בטובה · נתקו · מורשי לבבי · מחשבות שלבי מורשני · שהיה לבי אומ׳ לי לירש טובה לפי דרכי : לילה ליום ישימו · התולי׳ אלה הופכים לי לילה ליום · כי מכרת התולים לא אישן בלילה · אור קרוב יקרב לי ומפני כרת חשך הלילה · אור קרוב כאשר יבא השמש כראה לי ס שעתה מקרוב האיר היום ונקבר ואלך לי כמו העיר הזאת קרובה · כתיישבת מקרוב מחדש · וכמו כי רננת רשעים מקרוב · חדשים מקרוב באו · אם אקוה שאול · כמו אם חרוכים אמיו · כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי · ובחשך שיטחתי יצועי · בקברי : לשחת קראתי אבי אתה · להתלוכן בו ימים רבים כאילו הוא אבי · מאחר שתקותי זאת היא : איה איפוא תקותי זאת למה כי זכית · ומי ישורנה להריבה עדיו : בדי שאול תרדנה · אותן איברי׳ שסופן לירד שאול שתהא יחד · על עפר נחת · מלוכן · לשון ותנח עליהם הרוח :

מלאך · וינשו עבדיו וידברו · ויאחז צדיק דרכו · וא׳ טהר לב חן שפתיו : זמותי ל׳ מורשי ל׳ רפדתי ל׳ יצועי · ואחותי ל׳ לשחת קראתי : ואיה ג׳ רפ׳ וסימ׳ ואיה אלהיך אשר עשית לך · ואיה נביאכם אשר נבאו לכם · ואיה איפו תקותי : איפו ד׳ כתי׳ כן בוי״ו וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל ב׳ סימ׳ ט׳ :

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר שמעתי כמו אלה הדברים פעמי׳ רבות הנה כולכם מנחמי׳ תנחומי עמל וכזב · האם ימצא קץ לדברי רוח והבל כמו שהם דבריכם או מה יחזק דעתך מה שתטען ותענה הנה אין בדבריך מה שיחזק דעתך בו · גם אנכי הייתי מדבר עמכם ככם לו הייתם במקומי אחביר עליכם במלין לנוח אתכם ואניעה עליכ׳ במו ראשי לנוד לכם ולהיו׳ מיכר בצרתכם · אם היה הענין כן אחזיק אתכם בדברי ומה שאנוד לכם בדברי יהיה להפליג על חוזק ספור שבריכם יחשך כאבכם מכם כי הרבה יתפייס מי שהושבר כאש׳ יודו לו ויספרו אותו בחוזק שברו ושיעור מה שאבד ממנו · הנה אם אדבר לא יחשך כאבי ממני או אם אחדל מהדבור לא יועיל לי ולא יסור דבר מצרתי · אך עתה הלאני השם עם כל אברי שממים · אוני צרי[illegible] כי הקמטים שבי מרוב הכחישות יעידו עלי וכחשי ודלותי יעיד על חוזק שברי ומכאובי · אף השם ית׳ טרף אותי וישטמני תכלית השנאה והגיעני להיות [illegible] עד שצרי חרק עלי בשיניו לכעסו עלי וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה · הרחיבו עלי פיהם אויבי בחרפותיהם אשר הם מחרפים אותי הכו לחיי יחד ע[illegible] והנה אמר זה לפי מה שאחשוב כנגד רעיו שהיו מחרפין אותו · ימסור אותי השם ית׳ ביד שקרן ועל ידי רשעים הטה אותי ממה שהייתי בו · שלו הייתי וי[illegible] אחת בערפי ויפצפצני ויקימני לו למטרה לירות בי חציו · יסובו עלי מורי החצים אשר לו יבקע כליותי ולא יחמול לשפוך לארץ מררתי והנה אמר זה כנגד אשר חלו בו · יפרצני השם פרץ על פני פרץ ר״ל מכה אחר מכה ירוץ עלי כגבור להכות אותי בכח ובתוקף מכו׳ רבות · על מה שהונלד ממכותי תפרח[illegible] והנה הוא מכאיב ומצער אותי מאד ועוללתי ראשי בעפר ואפר וכל זה מרוב היגון כי בסבת היגון יתחברו האנשים שק ויעלו עפר על ראש׳ · פני נמלאו חומ[illegible] ובסבת הבכי תשכו ראותי עד שעל עפעפי צלמות · כל הצרות האלו באוני על לא חמס בכפי וגם תפלתי היתה זכה שלא הייתי מתפלל שיבא רע לאויבי ולא [illegible] לשם ית׳ קודם בוא אלי הצרה הזאת · וזה שאיוב כמו שזכרנו היה נבוך תחלה בזאת החקירה והיה רוצה לבאת ידי שתיהן ולזה היה מקריב קרבנות אל ה[illegible] בניו · ארץ אל תכסי דמי והחמס הנעשה לי בסבת זה המרור המסודר מהשם ית׳ או יהיה הרצון בזה אל תכסה החמס הנעשה לי אם אמת מה שיאמ[illegible] הרעות מאת השם ית׳ על צד העונש ולא יהי מקום להסתר שם זעקתי על החמס הנעשה לי · גם עתה הנה בשמים עדי שהאמת אתי אם היה השם יתברך [illegible] הפרטיים כמו שאתם אומרים אתם רעי המליצים עמי אל אלוה תדמע עיני ואליו דברי לא עמכם שאם היו דברי עמכם הוא מבואר שלא תהיה טענה [illegible] מהחמס הנעשה לי אם הענין כדבריכם לפי שכלכם תאמרו שאינכם מאמינים אותי במה שאני או׳ שאין חמס בכפי · ואולם דברי עם השם ית׳ שאם היה [illegible] שיהיה השם ית׳ מבין את כל מעשה האדם היה הוא יודע האמת בזה ולזה תהיה מזה הצד טענה לשם ית׳ לבאר שאם היה משגיח באישי האדם בכמו [illegible] הוא עושה עמי עול וחמס · מי יתן שיוכל האדם להתווכח עם השם כמו הויכוח שיהיה בין אדם לרעהו · כי מספר השנים הנשארים לי לחיות יהיו באים [illegible] רוחי נשחתה ונכרתים ימי שלא אשלימם ויהיו עתה קברים לי · אם אין רעי המליצים לי אנשים מהתלות עמי ולזה אברח מלהתווכח עמהם ובמה שאומר[illegible] רואה עיני ולנה שם ר״ל שאין הכעסים אשר הם מכעיסים אותי ומדברים כנגדי נעלמים ממני · אהה השם ית׳ שים לבך בי לשמוע דברי ולהשיב עליהם [illegible] עמך אם היה אפשר זה לדעתי שאתה לא תלך בהתווכחך עמי כי אם בדרך אמת לא בטענות כוזבות כמו שעושים אלו האנשים ואם היה אפשר תן לי [illegible] בו שתשלים ההתווכחות עמי הנני מסתופק מאד מי תמצא שיתקע לידי לקיים שיהיה ההתווכחות ביני וביניך אם היה אפשר וכל זה אמר איוב להורות [illegible] בטענות הפחותות שטוענים לו רעיו · הנה לבם צפנת משכל ואין בהם תבונה ולא דעת כי היה ראוי שלא יעלם מהם כי על דברים כמו אלו התחבולות [illegible]

מי

מי שהאליך אליך יגיד המחשבות השעלות בלבו כדי שיגדל אותך שאליך עושה שולאבל תעשיהו על מה שיתגדל בך שהתגדל באמוט עד שעיני בניו תכלינה׳ והבינונו השם ית׳ להיות למשל ולשנינה תחת שהייתי קודם זה להם לאדון ולשר׳ עד שכהתה עיני מהכעס אשר הם מכעיסים אותי בלעגם עלי ומחשבותי הם ככל ר״ל שלא אוכל להחזיק ולהתישב בהם מרוב דאגותי׳ ישומו ויתמהו ישרים על זאת הרעה הבאה על הצדיקים על לא חמס בכפיהם ונקי יתעורר על חנף ויתמה מדוע דרכו צלחה עם רוב עונותיו ופשעיו׳ ויאחז עם זה הצדיק דרכו הטובה ומי שהוא טהר ידים יוסיף אומץ ללכת בדרכי השם ית׳ ואף על פי שאין בזה גמול גופני אבל יעשו זה להושיע נפשם כי זה כל פרי האדם וזו תשובה על מה שאמר אליפז אף אתה תפר יראה וזה שהרשעי׳ אינם יראים השם ית׳ שלל והצדיקי׳ לא יפרו יראת השם יתברך מפני זה אבל יאחזו דרכם פרי שתגיע להם הצלחת הנפש ויוסיפו אומץ בדרכם הטוב׳ לבזותם הבלי זה העולם מפני רוע הסדור הנופל בקנייניו ובהצלחותיו וישימו מפני זה כל כונתם בהצלחת הנפש ׳ ואולם כולכם תשובו ובאו נא ולא אמצא בכם חכם ולזה שפטתם שאני מפר יראה׳ הנה מרוב מכאובי על לא חמס בכפי באתי עד קצי כאילו ימי עברו מחשבותי נתקו ממני אשר הם מורשי שכלי כי השכל כשירצה לחקור בדבר יירש תחלה מהמחשבה חלקי הסותר אשר תפול בהם והטענות המקיימות אותם והמבטלות אותם׳ הנה מחשבותי המבולבלות עתה ישימו הדברים אשר הם היו מבוארים לי ונגלים כאור היום חשוכים ונעלמים כלילה האור אשר היה קרוב אלי וחזק ההראו ישימוהו כלילה מפני חשך הסברות על מה שאתם מנחמי׳ אותי שאחר יתי תשגא מאד׳ הנה אסיבכם מילין אם אני בחוזק המכאוב עד שאקוה שיהיה ביתי שאול ואמות והרפד יצועי בחשך והקרא לשחת אבי או אמר זה כנגד מה

תשימון ג׳ וסימ׳ לא תשימון עליו נשך ׳אם שום תשימון פניכם ׳ עד אנה תשימון קנצי למלין ׃ נחשבנו ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא ׳ טורף ד׳ וחס׳ וסימ׳ קשר נביאה בתוכה ׳ אריה טרף בדי ׳פצו עלי פיהם ׳טרף נפשו באפו ׃ חשך ד׳ וסימ׳ וינהום עליו ביום ההוא ׳ אור חשך באהלו ׳ כוכבי השמים וכסיליהם ׳ חשך משחור תארם ׃ ברשת ב׳ וסימ׳ ברשת זו

אבן עזרא

עד אנה תשימון קנצי למלין ׳ הנון נוסף והנכון שאין לו דומה ועניינו רוב׃ כי שולח ברשת ברגליו׳ פי׳ כי רגליו שולחו ברשת׃ שבכה ׳בלשון קדר כמו רשת והוא כענין מסובך׃ ויאחז׳ הפח בעקבו תיחזקו עליו הצמאים והכהן כ״ע אמר הבתולות ואחרי׳ אומ׳ בלשון קדר אבגים הפך כי עם אבני ה השדה בריתך׃ יהי רעב אונו׳ כמו בן אוני והענין שישבע ממנו׃ לצלעו ׳כמו ולצלע המשכן׃ בדי עורו׳ סעיפי עורו על דרך משל׃ יאכל בדיו ׳הם בניו׃ בכור מות ׳ חוזק או ראשית והענין שיבכר המות בבאו׃ ותצעידהו ׳ עכתו וזקיותו׃ למלך בלהות׳ לגדול שבבלהות׃ תשכן באהלו׳ חיה זרה׃ מבלי לו ׳ מבלי שידור הוא שם׃ יזורה׳ יפורש וכן ואתכם אזרה בגוים׃ יהדפהו ׳ ירחיקוהו כמו נדה׃ במגוריו׳ המקומות שהיה גר שם׃ כמונו אחרונים׃ רשעים כמוהו׃ וקדמונים׳ הם חבריו׃ וזה מקום לא ידע אל׳ עול ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא וזה מקום עול לא ידע אל׃ עד

א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ עַד־אָנָה׀ תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר׃ מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם׃ טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק־צוּר מִמְּקֹמוֹ׃ ה גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ׃ אוֹר חָשַׁךְ בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ׃ יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִיכֵהוּ עֲצָתוֹ׃ כִּי־שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַל־שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ׃ י יֹאחֵז בְּעָקֵב פָּח יַחֲזֵק עָלָיו צַמִּים׃ טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ וּמַלְכֻּדְתּוֹ עֲלֵי נָתִיב׃ סָבִיב בִּעֲתֻהוּ בַלָּהוֹת וֶהֱפִיצֻהוּ לְרַגְלָיו׃ יְהִי־רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ׃ יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת׃ יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ מִבְטַחוֹ וְתַצְעִדֵהוּ טו לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת׃ תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי־לוֹ יְזֹרֶה עַל־נָוֵהוּ גָפְרִית׃ מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ׃ זִכְרוֹ־אָבַד מִנִּי־אָרֶץ וְלֹא־שֵׁם לוֹ עַל־פְּנֵי־חוּץ׃ יֶהְדְּפֻהוּ מֵאוֹר אֶל־חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ׃ כ לֹא נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃ אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע־אֵל׃

וְאָתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ עַד אֵימַת תְּשַׁוּוֹן הַרְפַּתְקֵי לְמִלַּיָּא תִּתְבַּיְּנוּן וּמִבָּתַר כֵּן נְמַלִּיל׃ מָא דֵין אִתְחֲשִׁיבְנָא הֵיךְ בְּעִירָא טַמְעַנָּא בְּמֶחֱמֵיכוֹן׃ דִּמְצַעַר נַפְשֵׁיהּ בְּרוּגְזֵיהּ אֶפְשַׁר דְּאַמְטוּלָךְ תִּשְׁתְּבִיק אַרְעָא וְטִינַר יִסְתַּלַּק מִן אַתְרֵיהּ׃ ת״א דְּטָרִיד נַפְשֵׁיהּ לְגַרְמֵיהּ אֶפְשַׁר דְּמְטוּלְתָךְ תִּתְנְשֵׁי אַרְעָא מִן לְמִיתַב וְתַקִּיפָא יִסְתְּלִיק מִן אַתְרֵיהּ׃ לְחוֹד נְהוֹר רַשִׁיעֵי יִטְפֵּי וְלָא יְנַהוֹר גִּיהַ נוּרֵיהּ׃ נְהוֹר חֲשַׁךְ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וּשְׁרָגֵיהּ אַמְטוּלְתֵיהּ יִטְפֵּי׃ יִתְעַיְּקַן פְּסִיעַת תּוּקְפֵיהּ וְתִתְלוֹקִינֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ׃ מְטוּל דְּאִשְׁתַּדַּר בְּמַצְרְתָא בְּרִיגְלוֹי וְעִילוֹי סֵרְגְתָא יְטַיֵּיל׃ יֵאחוֹר בְּתִיקְלָא דְּפַחָא יִתְקוֹף עֲלוֹי נִיבְרַיָּא׃ טְמִיעַ בְּאַרְעָא אַשְׁלֵיהּ וְאוֹחַדְתֵּיהּ עֲלוֹי שְׁבִילָא׃ חֲזוֹר חֲזוֹר יְבַעֲתוּנֵיהּ אִתְרְגוּשִׁין וּמְתַבְּרִין לְרִיגְלוֹי׃ יְהֵי כָפִין בִּיר בּוּכְרֵיהּ וּצְעִירָא מְכַוַּן לְאִנְתְּתֵיהּ׃ ת״א יְהֵי כָפִין בְּאַנִּינוּתֵיהּ וְצַעֲרָא מְזוּמַּן לְסִטְרֵיהּ׃ יֵיכוּל בּוּצְנִין דְּחַפְיָין לְמַשְׁכֵיהּ יְגַמַּר בְּנוֹי מַלְאַךְ מוֹתָא׃ ת״א יֵיכוּל בִּסְרָא תְּקוֹף מַשְׁכֵיהּ וּגְמַר בְּנוֹהִי שְׁרוֹי מַתָּא׃ יִתְגְּזֵיר מִמַּשְׁכְּנֵיהּ רוּחֲצָנֵיהּ וְתוֹכְלָנֵיהּ לְמַלִּיךְ רְגוּשְׁתָּא׃ תִּשְׁרֵי אִנְתְּתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ מִדְּלֵית לֵיהּ וִיבַדַּר עַל מְדוֹרֵיהּ גּוּפְרִיתָא׃ מֵאַרְעָא בְּנוֹי יִשְׁתֵּיצוֹן וּמִשְּׁמַיָּא יִתְגְּזַר אוּבְדָנֵיהּ׃ ת״א מִלְּרַע שָׁרְשׁוֹהִי יִתְיַבְּשׁוּן דְּמִן לְעֵיל יִתְמוֹלֵל זָאוּזֵיהּ׃ דִּכְרָנֵיהּ הוֹבַד מִנִּי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וְלָא שְׁמָא לֵיהּ עַל אַנְפֵּי אַשְׁקָקֵי׃ יְהַדְפוּנֵיהּ מִנְּהוֹרָא לַחֲשׁוֹכָא וּמִתֵּבֵל יַגְלוּנֵיהּ׃ לָא בִּיר לֵיהּ וְלָא בִּיר בְּרָא בְּעַמֵּיהּ וְלֵית מְשֵׁיזֵיב בְּיָתוּבֵיהּ׃ מְטוּל יוֹמֵיהּ אִיצְטַדְיָאוּ בַּתְרָאֵי וְקַדְמוֹנָאֵי אַחְדוּ עַלְעוֹלָא׃ וְיֵימְרוּן לְחוֹד אִילֵין מַשְׁרְיַת עַוְלָא וְדֵין אֲתַר דְּמַאן דְּלָא יְדַע אֱלָהָא׃ ואתיב

טמנו ׳כי שלח ברשת ברגליו ׃ צמים ב׳ וסימ׳ ושאף צמים חילם ׳ יחזק עליו צמים ׃ סביב ג׳ ר״פ וסימ׳ בסוף יחזקאל ׃ לרגליו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות ׃ עורו ג׳ מל׳ וסימ׳ היהפך כושי עורו ׳ יאכל בדי עורו׳ התמלא בשכות עורו ׃ ינתק ג׳ וסי׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן י״ו ׃ תשכון ג׳ מל׳ וסי׳ בימים ההם תושע יהודה׳ לכן ישבו ציים את איים׳ תשכון באהלו מבלי לו יזורה על נוהו ׃ זכרו ל׳ אבד מני ארץ וכל תריסר דכו׳ במ״א זכרו תורה משה עבדי ׃ וקדמונים ל׳ אחזו שער ׃

אתה אמי ואחותי לרימה לדעתי שאין לי המלט מהמות על זה הכאב האנוש׳ הנה איה איפה תקותי האם אקוה שאראה הטוב הגופיי אחר מותי שהיו אומרים שההבדל בין הרשעים והצדיקים כשיבואום צרות שהרשע לא יאמין שוב מני חשך ואולם הצדיק בוטח שהשם ית׳ יסיר המכאוב ההוא ממנו הנה לרבוי המכות האלו והמכאובים אשר תוליתי בהם אם ינוחו יחד על עפר תרדנה ותכלנה לכבדם לירכתי שאול ר״ל למרכז הארץ כי לא תוכל הארץ להכיל ולשאת אותם ואיך אוכל אני לסובלם ולחיות אחרי נפלם בי ואמנם אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא׃

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב יסתור דברי אליפז במה שהביא ראיה מהחוש מהעונש הבא לרשעים וגזר מפני זה שכל הרעות הנופלים באנשי האדם הם במשפט לפי מעשיהם ואמר שזאת הגזירה בלתי צודקת לפי שכבר נמצאו בו אלו הרעות הנפלאות אשר אין לו תקוה לחיות אחריהם על לא חמס בכפיו ואם יאמר אומר שזאת הטענה לא יודה בה אליפז ולזה איכה טענה עליו הנה תשובת איוב בזה כי דבריו הם עם השם ית׳ אשר יודע שהאמת הוא כמו שאמר איוב אם היה שיהיה פוקד האדם על כל מעשיו כמו שאמרו רעי איוב ומה שגנה אותו אליפז שהוא היה מיפר יראה באמרו כמו אלו הדברים הנה כבר נתגלגל איוב וביאר שאינו צודק אבל הענין בהפך וזה שהרשעים אינם יראים השם ית׳ עד שיתכן שיאמר שהוא היה מיפר יראת השם ית׳ מהם בשמו אלו הדברים והצדיקים לא יסורו מפני זה מלהחזיק בדרכי השם יתברך לפי שתכליתם אינו הגמול הגופיי אבל השארות הנפש ולא די שלא יסורו מפני זה הדעת מדרכם הטובה אבל יוסיפו אומץ להחזיק בה ולהשתדל בשלמותם הנפשיי לבזותם הקניינים וההצלחות הגופיות לרוע הסידור הנופל בהם והיותם הבל׃

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר ׳ קנצי ׳ כמו קצים ואמר זה לפי שאיוב היה אומר דברים רבים במענה אחד וכשיחשב שיכלה המאמר להיותו לתכלית אחר מדבריו יתחיל בטענה אחרת ולזה ישים תכליות רבים לדבריו כאילו אמר עד אי זה מקום מהויכוח תשתדלו ברבוי הדברים והטענות וזה כי יתכן שבמאמר הראשון יזכרו כל טענותיהם ומהמאמר ההוא ואילך לא יצטרכו לזכור טענות חדשות לקיים דבריהם אך ישתדלו לבד להתיר הספיקות במה שטענו החולקים עמהם על דעתם׃ ויעתק צור ׳ ויסתלק צור׃ ידעך ׳ יחשך׃ יצרו ׳ ענין צרות׃ צעדי אונו ׳ פסיעות כחו׃ ותשליכהו ׳ ותעזבהו׃ שבכה ׳ רשת׃ צמים ׳ פריץ׃ חבלו ׳ החבל שיקשור בו רגליו וילכד בו׃ ומלכודתו ׳ הוא הפח שילכד בו׃ אונו ׳ זרעו כטעם ראשית אונו׃ בדי עורו ׳ ענפי עורו ובדיו׃ יאכל בדיו בכור מות ׳ יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים׃ ינתק ׳ יסתלק׃ למלך בלהות ׳ אל החזק והקשה שבבלהות׃ מבלי לו ׳ מבלי שלא היה שלו אבל בגזלו׃ ימל קצירו ׳ יכרתו ענפיו׃ יהדפוהו ׳ ידיחוהו׃ ישליכוהו׃ נשמו ׳ תמהו׃ שער ׳ סערה׃ ביאור

מענה בלדד

קנצי׃ סוף׳ תכיכו׳ תשתוקו׳ להבין ולשמוע את אשר נדבר׃ נטמינו בעיניכם׃ נחשבנו בעיניכם טמומים׳ ואין יכול בתיבה זו זולתי ט״ת׳ כמו שמוכן כלוסתלו׳ ויש מפרשים לשון טומאה׳ וטעות הוא בידם שא״כ כריכת התיבה שתי כוכין אחד בנקוד ואחד במשוש של רבים׃ טורף נפשו׳ חוזר על איוב׳ לך אני אומ׳ הטורף ומחבל נפשו באפו ובכעסו׃ הלמען צדקתך תעזב ארץ ותחשבם מדתה׳ ויעתק צור היוצר מרעתו ומתדרתו׃ גם אני לפי צעקתך זאת תנהג לרורות׃ אור רשעים ידעך ממקומו׃ סביב׳ אשר כבלה׃ יצרו׳ יהגו קצרים צעדי כחו׳ ותשליכהו מעליה עצתו׳ שיעץ אשר לא יתקיים׃ כי כיכו אשר שולח ברשתי שלחו רגליו לצעוד על הרשת׳ ונתפש׳ ועל שבכה יתהלך הוא רשת׳ כל שבכה עשוית כמו רשת׳ והוא קורא שבכה׃ הכ זים׃ ויאחז בעקב פח׳ טמון בארץ׳ תחת רגליו׳ חבלו׳ חבל תכורתו אשר ילכד בה׳ ומלכודתו טמון עלי כתיבו׃ סביב׳ סומכי אבל מלכודת לעוכל׃ בלהות׳ שדים׳ והפיצוהו לרגליו׳ בכוחו׳ ויחבטוהו על הארץ׃ אונו׳ בנו׳ לצלעו אשתו׃ יאכל בדי עורו׳ ויאכל כל שאר בדיו בניו ובנותיו׳ בכור מות׳ שר המות׳ כמו אני בכור אתכהו׃ ינתק מאהלו׳ מאשתו׳ מבטחו׳ שהוא בטוחה בו׳ מבטח שלו שהוא בוטחת׳ והוא תצעידהו ויתשלחהו לקבר׳ למלך השדים׃ תשכון׳ הוא באהלו׳ אלמנה׳ מבלי לו׳ שהרי מת׳ וסוף יזורה על נוהו גפרית׃ יהדפוהו מן העולם׳ הבן כמו אחרונו׳ תמהו בשומעם ואשר בא לו׳ סער׳ לא יתקן להיות מנזירו טעם שער בפין לא בעין׳ ולהכו החבך לקחץ באתכחתה׃ וסוף כבוץ לג׳׃ אלה משכנות עול׃ זה אחריתו׃ מענה

ביאור דברי המענה

ענה בלדד ואמר עד אי זה מקום תאריכו דברים ותשימו קץ גם למילכם תבינו אותנו מה שנאמר ואחר נדבר ונענה אחר שאין אנו יודעים דבר לפי דבריך · מדוע נחשבנו כבהמה והיינו טמאים בעיניך ומרוחקים עד ששמת אותנו פחותי' כפחיתות הב"ח ואולם אמר זה לפי שכבר אמר איוב עליהם שזכרונם משלי אפר ושלא ימצא בהם חכם ושהשם ית' צפן לבם משכל · אתה האיש שמרוב כעסו טורף ומשחית נפשו האם בעבור הערות שאתה מגיד בעניניך נשפוט שהארץ נעזבת ויסור השם ית' מהמקום אשר עיניו ולכן גם ר"ל האם נשפוט שהארץ נעזבת מפני העדר הסדור הנפל בעניניך לפי דבריך שאין השם ית' משגיח באישי הארם אחר שאתנו נמצא זה העניין ההולך בשאר האישים על הסדר שזכרנו רוצה לומר שהצדיקים שיבואם רע הוא בעבור טוב אחר יותר טוב מהטוב הקודם או שהרע ההוא הוא טוב בעצמו ואם לא כשער ולזה לא תמצא שיבא לצדיק רע מכלה אותו אבל הרע שיבא לרשעים הוא מכלה אותם ואם אתה אומר שאין העניין כן אין לנו להאמין אותך על זה אבל נאמין שכבר מרית בדרך שראוי לך זה העונש או שאין הרע הבא אליך ממית אותך ואם תחשוב בו זה · והחל בלדד בספור הרעו' הנופלות לרשעים לאמת רעתו שזה על צד המשל ואמר שלא די ברעות הגופיו' הבאות לרשעי' אבל גם אורם ידעך ויחשך רוצה לומר שאור מחשבת' ועצתם יחשך ולכן נחשך בכל הדברים שיבחרו אותם · צעדי כחו יהיו צרים עד שלא ימצא בעצמו יכולת ללכת באשר ירצה ועצתו תשליכהו ותעזבהו עד שלא תפול עצתו כי אם ביותר רע · כי שולח ברשת ברגליו עד שלא יוכל ללכת אנה ואנה ועל רשת יתהלך וילכד שם · הפח יאחזהו בעקבו עד שלא יוכל ללכת יחזק עליו אים תקיף ופריץ ויתקפהו · טמון בארץ החבל אשר ילכד בו ומלכודתו טמון עלי נתיב אשר ילך בו עד שלא יוכל לראותו ולהשמר ממנו אבל ילך להלכד בו והוא לא ישער · סביב מכל צדדיו בעתוהו בלהות חזקות והפיצוהו ממקומו לברוח אנה ואנה ברגליו ולא יהיה לו בהמה לרכוב עליה · יהי רעב אונו שלא יהיה לו דבר לתת להם לאכול ומכה נכונה לבוא לצלעו · יאכל זה הרע עצמי עורו ובדיו ר"ל שלא ישאר בחלקי עורו חלק שלם שלא יאכל אותו בכור מות החולי הגדול שבחליים הממיתים · ינתק מאהלו מבטחו עד שלא יהיה בוטח בו ותצעידהו עצתו אל מקום אשר יהיה לו שם החזק שבבלהות · תשכון הבהלה באהלו מפני שלא היה שלו אבל באו בעושק וגזל ולזה יזורה על נוהו גפרית לשרפו ויחרב · מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו עד שיכרת לגמרי ולא ישאר לו שורש ולא ענף והרצון בו שכבר יכרת זרעו · זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ · יהדפוהו הצרות הבאות עליו מאור החיים אל החושך ומתבל ינדוהו וישליכוהו · לא ישאר לו נין ולא נכד יהיה שריד בביתו · על יום העול והרשע בבא עליו כל אלו הצרות יתמהו הבאים אחריו ותמהו הקודמים עד שאחזם שער בזה · הנה אלו משכנות האיש העול וזה מקום האיש אשר לא ידע והשכיל השם וזה דבר נמצא ונמשך בחוש לפי דעת בלדד ואולם הרעות הבאות לצדיקים איננם מכלות אותם לגמרי עד שלא ישאר לו זכר ׃

והכלל העולה מהדברים

הוא שבלדד משיב על מה שכבר אמר אליו איוב שעונש הרשעים והטובים הוא אחד בעינו והוא אמרו אחת הוא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה שאין העניין כן אבל נמצא בחוש עונש הרשעים מתחלף מאד לעונש הטובים והפליג מפני זה בזכירת הרעות שימצאו מגיעות לרשעים ולפי שכמו אלו הרעות הנפלאות תמצאנה מגיעות לפי מאמר בלדד לרשעים לבד הנה יראה שסבת הגעתם להם הוא רשעם ולזה לא יבטל מזה הצד מה שהניח בלדד להתיר הספק על מה שנראה אותו מרוע הסדור באלו העניינים ואמר שאף על פי שאיוב יטעון מצד מה שהגיע אליו שאין העניין כן שאין ראוי לבטל זאת הגזירה הנמצאת לפי דעתו בחוש מפני מה שיטעון איוב מעצמו כי הנה אפשר שחטא איוב ואם לא עשה עול מפני שלא השתדל במידע השם כמו היכולת כי זה גם כן חטא אבל ולזה אמר וזה מקום לא ידע אל ׃

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר · תוגיון · מעניין יגון ׃ תהכרו לי ׃ תלעיגו לי או יהיה מעניין עזות פנים ׃ ומכורו' · רשתו ׃ כבודי · הוני ׃ ויסע · מעניין נסיעה ׃ גדודיו · גדודי הצרות ׃ ויסלו עלי דרכם · בארחה הדרוכה והסלולה לרוב ההליכה בה ׃ זרו ממני · היו כזרים ׃ וחנותי לבני בטני · הרצון בזה עם היותי חונן אותה מאד בעבור בני בטני ר"ל כדי שאעמיד ממנה בנים · או יהיה חנותי מקור כמו הסכת חנות ל' והרצון בזה שהיותי חונן אותה הוא בעבור שאעמיד ממנה בנים זר הוא לה ואיב' מתרכת כלל לי ואיפשר שהיו לו שתה בנים כי לא ידענו הזמן אשר היה מעת אבדן בניו עד עת ההוכחו עם רעיו ויהיה פירושו ומה שאני חונן בני הוא זר להם ׃ עוילים · אנשי עול וחמס ׃ ואתמלטה בעור שיני רוצה לומר שלא נשאר לי עור שלם כי אם הדבק למרם שיני ׃

רש"י

מענה איוב

תוגיון לשון תוגה ׃ עשר פעמים · עשר כדריות יש עד כאן ׃ תהכרו לי · תכרו לי ׃ אתי תלין · אני הוא הלוקה מכות על משוגתי ׃ ואף אמנם אתם נוספים עלי לצרתי ותוכיחו עלי מרדתי · מרחים ומוכיחים חרפתי על פני ׃ אצעק על חמס · ולא אענה ׃ ויסע · לשון עקירה ׃ ויסלו · לשון מסילה ׃ אך זרו · לשון אכזר ׃ לבני בטני · לאותן שגדלתי בביתי כאילו הם בניי ׃ עוילים · אלו בני כנגד אלו בעיני כערים · וכל שכן בעיני שרים ׃ דבקה עצמי · שאני כחוש מעוני בשרי · בעור שיני ׃ כל בשרי היה לקוי בשחין ותולעי' והתחיתכני שיני ׃ **בעט** ברזל ויאכבון בשור ואחכ מעבירין את ה העוברת עליה' לאת לאותיות מראה ב שחרורית להכירם וכן דרך חוקקי אבן ולא יתכן לכרש עט של עופרת שהרי רך הוא אבל האבן ואני ידעתי גואלי חי · ואו זה חוזר למעלה · אתם תרדפוני ואני ידעתי גואלי חי · ליפרע והוא יתקיים ויעמוד · יקום · אחרון על עפר · לאחר שיכלו כל שוכני עפר הוא אחרון

אבן עזרא

עד אנה תוגיון · מן יגון ׃ זה עשר פעמים · אמר הגאון רב סעדיה ז"ל בין כ בדברי איוב ותשובת חבריו הם עתה עשר פעמי' · והנכון בעיני שהוא כמו ואפו עשר נשים בעבור היות ח חשבון עשרה כך ח חשבון ׃ עלי תגדילו · בפשותיכם ׃ ומצודו · ענינו מצודתו ׃ ויסע כעץ · כאשר יוסר העץ ממקומו ׃ ויסלו · מן סלון ממאיר כמו הנני שך את דרכך בסירים מן כמשוכת חדק וכן דרכי עוזר מן סירים ׃ עוילים · כערים או רשעים בעלי עול ׃ וזה אהבתי · זה שאהבתי כולם נהפכו בי ׃ ואתמלטה בעור שני · העניין לא נמלטתי אלא כמו שמי בעור ׃ כמו

וַיַּ֥עַן אִיּ֗וֹב וַיֹּאמַֽר ׃ עַד־אָ֭נָה תּוֹגְי֣וּן נַפְשִׁ֑י וּֽתְדַכּוּנַ֥נִי בְמִלִּֽים ׃ זֶ֤ה עֶ֣שֶׂר פְּ֭עָמִים תַּכְלִימ֑וּנִי לֹֽא־תֵ֝בֹ֗שׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִֽי ׃ וְאַף־אָמְנָ֥ם שָׁגִ֑יתִי אִ֝תִּ֗י תָּלִ֥ין מְשׁוּגָתִֽי ׃ אִם־אָ֭מְנָם עָלַ֣י תַּגְדִּ֑ילוּ וְתוֹכִ֥יחוּ עָ֝לַ֗י חֶרְפָּתִֽי ׃ דְּֽעוּ־אֵ֭פוֹ כִּֽי־אֱל֣וֹהַ עִוְּתָ֑נִי וּ֝מְצוּד֗וֹ עָלַ֥י הִקִּֽיף ׃ הֵ֤ן אֶצְעַ֣ק חָ֭מָס וְלֹ֣א אֵעָנֶ֑ה אֲ֝שַׁוַּ֗ע וְאֵ֣ין מִשְׁפָּֽט ׃ אָרְחִ֣י גָ֭דַר וְלֹ֣א אֶֽעֱב֑וֹר וְעַ֥ל נְ֝תִיבוֹתַ֗י חֹ֣שֶׁךְ יָשִֽׂים ׃ כְּ֭בוֹדִי מֵעָלַ֣י הִפְשִׁ֑יט וַ֝יָּ֗סַר עֲטֶ֣רֶת רֹאשִֽׁי ׃ יִתְּצֵ֣נִי סָ֭בִיב וָאֵלַ֑ךְ וַיַּסַּ֥ע כָּ֝עֵ֗ץ תִּקְוָתִֽי ׃ וַיַּ֣חַר עָלַ֣י אַפּ֑וֹ וַיַּחְשְׁבֵ֖נִי ל֣וֹ כְצָרָֽיו ׃ יַ֤חַד ׀ יָבֹ֣אוּ גְדוּדָ֗יו וַיָּסֹ֣לּוּ עָלַ֣י דַּרְכָּ֑ם וַיַּחֲנ֖וּ סָבִ֣יב לְאָהֳלִֽי ׃ אַ֭חַי מֵעָלַ֣י הִרְחִ֑יק וְ֝יֹדְעַ֗י אַךְ־זָ֥רוּ מִמֶּֽנִּי ׃ חָדְל֥וּ קְרוֹבָ֑י וּ֝מְיֻדָּעַ֗י שְׁכֵחֽוּנִי ׃ גָּ֘רֵ֤י בֵיתִ֣י וְ֭אַמְהֹתַי לְזָ֣ר תַּחְשְׁבֻ֑נִי נָ֝כְרִ֗י הָיִ֥יתִי בְעֵינֵיהֶֽם ׃ לְעַבְדִּ֣י קָ֭רָאתִי וְלֹ֣א יַעֲנֶ֑ה בְּמוֹ־פִ֝֗י אֶתְחַנֶּן־לֽוֹ ׃ ר֣וּחִי זָ֭רָה לְאִשְׁתִּ֑י וְ֝חַנֹּתִ֗י לִבְנֵ֥י בִטְנִֽי ׃ גַּם־עֲ֭וִילִים מָ֣אֲסוּ בִ֑י אָ֝ק֗וּמָה וַיְדַבְּרוּ־בִֽי ׃ תִּ֭עֲבוּנִי כָּל־מְתֵ֣י סוֹדִ֑י וְזֶה־אָ֝הַ֗בְתִּי נֶהְפְּכוּ־בִֽי ׃ בְּעוֹרִ֣י וּ֭בִבְשָׂרִי דָּבְקָ֣ה עַצְמִ֑י וָ֝אֶתְמַלְּטָ֗ה בְּע֣וֹר שִׁנָּֽי ׃	וְאָתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר ׃ עַד אֵימַת תְּנַקְטוּן נַפְשִׁי וּתְשַׁפְּפוּנַנִי בְּמִילַיָּא ׃ דְּנַן עֲסַר זִמְנִין תְּכַסִּיפוּנַנִי לָא תִבַּהֲתוּן תִּשְׁתְּמוֹדְעוּן לִי ׃ וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁלֵיתִי גַּבִּי תְּבִית שַׁלְוָתִי ׃ אִין בְּקוּשְׁטָא עֲלַי תִּתְרַבְרְבוּן וּתְכַסְנוּן עֲלַי חִיסוּדִי ׃ יִדְעוּ הַשְׁתָּא אֲרוּם אֱלָהָא תַּקְפָּנִי וּסְרִיגֵיהּ עֲלַי אַחֲזוֹר ׃ הָא אַקְבֵּל מִן קֳדָם חֲטוֹף וְלָא אִתּוֹתַב אַצְלֵי וְלֵית דִּינָא ׃ אָסַרְתִּי חֲטַר וְלָא אֶעֱבַר וְעַל שְׁבִילַי חֲשׁוֹךְ יְשַׁוֵּי ׃ אִיקָרִי מֵעִילָוַי אַשְׁלַח וְאַעְדִּי כְּלִילָא דְרֵישִׁי ׃ יְצַדִּינַנִי חֲזוֹר חֲזוֹר וְאֵיזִיל וְאַטִּיל הֵיךְ קִיסָא סַבְרִי ׃ וּתְקֵיף עֲלַי רוּגְזֵיהּ וְתַחְשְׁבִינַנִי לֵיהּ הֵיךְ מְעִיקוֹהִי ׃ כַּחֲדָא יֵיתוּן אוּכְלוּסוֹהִי וּכְבָשׁוּ עֲלַי אָרְחַתְהוֹן וּשְׁרוֹן חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁכְּנִי ׃ אַחַי מֵעִילָוַי אַרְחִיק וְיוֹדְעַי אִתְעֲבִידוּ חִילוֹנָאֵי מִנִּי ׃ פְּסַקוּ קְרִיבַיי וּמְיוֹדְעַי אַנְשִׁיוּנִי ׃ דַּיָּרֵי בֵיתִי וּלְחֵינָתַי לְחִילוֹנַי יְחַשְׁבוּנַנִי הֵיךְ בַּר עַמְמִין הֲוֵיתִי בְּמַחְמֵיהוֹן ׃ לְעַבְדִּי קְרֵיתִי וְלָא יְתִיב בְּפוּמִי אֶבְעָא מִינֵיהּ ׃ רוּחִי נוּכְרֵיתָא לְאִנְתְּתִי וְאִיתְחַנְנִית לְבַר מְעַיי ׃ לְחוּד יְנַקַּיָּא רַחֲקוּ מִמְרֵי אָקוּם וּמְמַלְּלִין מִנִּי ׃ רַחֲקוּ יָתִי כָּל אֱנָשֵׁי רָזִי וְדֵין דִּי רְחִימִית אִתְהַפְּכַן בִּי ׃ בְּמַשְׁכִּי וּבִסְבְרִי דְּבַקַת גַּרְמִי וְאִשְׁתְּאָרִית בְּמְשַׁךְ כַּכַּאי ׃

Masorah (margins): ל' · ל' ג' בלו' · ל' · ל' · ו' ר"פ · ל' · ד' כתי' כן · ל' · ל' ומל' · ל' · ג' · ג' ומל' · ב' ומל' · ל' · ג' · ג' · ל' · ל' · ב' מתחלתם · ל' ומל' · ל' · ל' יתיר לזר · ל' יתח' · ל' יתיר זרה ומלעי' · ב' · ב' · ל'

ואף ט' ר"פ וסימ' ואף גם זאת בהיותם · ואף כי תשלחנה לאנשי · ואף כי היין בוגד · ואף אלהים עלה בהם · ואף אמנם שגיתי · ואף הסיתך מפני צר · ואף שמהתהם שאלנה · ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני בית ׃ גדר ג' וסימ' ארחי גדר ולא אעבור · גדר דרכי בגזית · גדר בעדי ׃ אעבור ג' ומל' וסיב' נמס בתלי' סוף סי' קמ"ב ׃ ויסע ג' וסי' בסדר בשלח ׃

כעץ ג' וסימני' יבש היה כעץ · ויסע כעץ תקותי · ותשבר כעץ עולה ׃ זרו ב' וסים' ויודעי אך זרו מני · לא זרו מתאותם ׃ ולא יענה ה' וסימ' וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי' דמיכה · ישאהו על כתף · שם יזעקו ולא יענה · לעבדי קראתי ולא יענה ׃ אקומה ג' וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' ג' ׃

יד אלוה · מכת השם : ויחקו · ויכתבו : יחצבון · יחקקו : נקפו · כמו נקבו או נקפו יסברו : שדין · שיש דין והוא שם בשקל בוז והרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי בכמו אלו החרפות אשר אתם מחרפים אותי ויהיה תדעון הווה ואם הוא לשון עתיד וכמוהו ימצאו רבים בלשוננו או יהיה דון תואר בשקל טוב מלחמה ויהיה הרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שהאדם נידון על כל מעשיו אם טוב ואם רע ראוי לכם שתיראו מהכעים אותי בזה האופן כי הוא חטא גדול :

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר עד אנה תתנו יגון לנפשי ותדכאו אותי במליכם אלא שאתם מבזים אותי בהם ואין בהם טענה צודקת לאמת דעותיכם אבל הם מלים לבד · זה עשר פעמי' דברנו אחד אל אחד ובכל מענה שהשיבותם לי תכלימוני בדבריכם או אמר עשר על כי הרבוי כי לא דברו עמו כי אם המשה פ פעמי' ולא תבושו לומ' לי כמו אלו הדברים ותעיזו פניכם לי · ואף אמנם אם יהיה כ כדבריכ' ששגיתי מה לכם עלי ותהיה שלי משוגתי והכיתו אותי · ואם אמנם עלי תגדילו משוג' ותוכיחו עלי חרפתי בעבור מה שאתם רואים כי מ מהמכות והפגעים לאמיככם כי הכל במשפט ותביאו ראיה מזה שאני הייתי ח חוטא · דעו באמת כי השם עיותני והקיף ע עלי רשתו ללוכדני על לא חמס בכפי · הן אצעק חמס על נגעי וצרותי אשר באו ב בסבת מערכת ה הכוכבים בעת הלידה שלא כדין ואין עונה אותי אשוע ולא אמצא משפט · גדר השם המסדר זה הסדור

חנוני חנוני ב' ובפסו' והוא חד מן א"ב מן ב"ב ובפסו' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הבי"ת בס"ד : ועפרת ד' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר מטות וזכריה סימ' ח' : בצור ג' וסימ' והכית בצור · בא בצור והטמן · לעד בצור יחצבון : אחזה ד' וסימ' אני בצדק אחזה פניך · בלעדי אחזה אתה הורני · ואחר עורי נקפו זאת · אשר אני אחזה לי · וא' ואחזה אנכי

כא חנני חנני אתם רעי כי יד-אלוה נגעה בי : כב למה תרדפני כמו-אל ומבשרי לא תשבעו : כג מי-יתן אפו ויכתבון מלי מי-יתן בספר ויחקו : כד בעט-ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון : כה ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על-עפר יקום : כו ואחר עורי נקפו-זאת ומבשרי אחזה אלוה : כז אשר אני אחזה-לי ועיני ראו ולא-זר כלו כליתי בחקי : כח כי תאמרו מה-נרדף-לו ושרש דבר נמצא-בי : כט גורו לכם מפני-חרב כי-חמה עונות חרב למען תדעון שדין :

כ

א ויען צפר הנעמתי ויאמר : ב לכן שעפי ישיבוני ובעבור חושי בי : ג מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי יענני : ד הזאת ידעת מני-עד מני שים אדם עלי-ארץ : ה כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי-רגע :

חוסו עלי חוסו עלי אתון חברוי ארום מחתא דיי קריבת בי : למא תרדפונני דכמת אלהא ומבסרי לא תסבעון : מאן יהב יתי ויכתבון מלי מאן יהב בפתקא ויתרשמון : בקולמוס דפרזלא וברכמושא לעלמא בטינרא יתפסלן : ואנא ידעית דפריקי קיים ומן בתר כדין פורקניה על עפרא יקום : ומן בתר ראתפח משכי תהי דא ומבסרי אחמי תוב אלהא : די אנא אחמי לי ועייני חמון ולא חילוני שלימו כליותי בעובי : ארום תמרון מה נרדף ליה ועקר מלתא נשכח ביה : דחולו לכון מן קדם חרבא ארום ברגז אלהא על סורחנותא מגרי קטולין דחרבא מן בגלל דתנדעון דדיין קשוט הוא מרי דינא : ואתיב צופר דמן נעמה ואמר : מטול דרעיוני מתיבן לי ומטול דרחישתי בי : מרדותא דכיסופי אשמע והיך פרחא מן ביונתי יתיבנני : הדא ידעתא מן אוולא מן עידן דאשתוי בר נש עלוי ארעא : ארום בועת רשיעי שציית בעגל וחדוות דילטור עד שעתא : אין יסק

ב' וכפסו' · ל' חס' · ר' כתי' כן · ל' · ל' · ל' חס' בליש' ג' · ל' · ל' ומלעי' · ב' · ל' · ל' · ג' חס' בליש' · ר' חס' · ב' · ז' תל' · סדין ת' · ל' · ל' · ב' · י"ב · ח' · ל'

אשית לבי · תדעון ד' וסי' למען תדעון אשר יפלה יי' · בזאת תדעון כי יי' שלחני לעשות · גורו לכם מפני חרב · ויאמר יהושע בזאת תדעון : הזאת ה' וסימ' הזאת לכם עליזה · הזאת חשבת למשפט · הזאת ידעת מני עד · הזאת נעמי · הזאת העיר שיאמרו :

אבן עורא

כמו אל · הוא הקדוש · לעד בצור יחצבון · היה מתאוה שיחצבו במקום שלא ימחו : והתאויתי שאדע שגואלי מדבר בשבילי טוב הוא היום בחיים או יהיה אחרון שיולד : ואחר עורי נקפו זאת · כמו ונקף סבכי היער ועמין זאת עצמי ועורי ובשרי : אחזה אלוה · הנגעים שיחדש עלי : כי תאמרו · הים בכם שיאמר מה נרדף לו : ושרש דבר · רע · יש לכם לגור מפני חרב : כי חמה · בעבור עונות יבא חרב : למען תדעון שדון · כמו דין שיש דין : לכן שעפי · חושי בי · מהירותי להשיבך · כי מוסר כלמתי שמעתי ממך ורוח תבונתי תענני :

כגללו

רש"י

אחרון ימות ויקום ויתקיים : ואחר עורי נקפו זאת · ואם אינם נותנים לב לגופי אף אחר תכית עורי נקפו ונגבו ונקרו · חקניעות והרדיכה הזאת ש שאחרתי שהוא לי כנוקף · ואותך בעורי כמו ונקף סבכו היער · ומבשרי אני רואה משפטים · אלוה · לשון משפט ויסורי' : כי תאמרו מה נרדף לו · כמו כי תאמר בלבבך שהוא תמתם לשון דילמא · כלומר ושהיו נותני' לבכם לחמול ולומר למה נרדפנו · ושרש דבר הנמצא בו מה הוא · לעולם לא תעלה בלבבכם הטוב הזאת · שרש דבר · על למה הוא עומד · כי חימה · שאתם מגדילי' עון המביא גזרי חרב · למען תדעו ותבינו שוד הפורענות הבא על הרשעים וגו' אם לא למקורותי שדין כתי' כמו שיש דין בעולם כמו שקתתי דבורת כן ראיתי בתנחומ' :

מענה צופר

שעפי · ישיבוני מחשבותי ישיבוני מענה לכוי ובעבור שאני חש ושותק ושמתי בו שתיקותי ישיבוני כעיני לענות אני שומע ממך ויסורי כלימתי שאתה מ מכלימני · ועל כן דבר רוח יענני מבינתי להשיבך · חושי שתיקותי כמו עת לחשות : הזאת תימה · היודע אתה מידה התהלכת על כני כל הדורות מני עד : כי רננת רשעי' כל ימי היות מקרוב באה ולא לאורך ימים עומדת ושמחת חנף עדי רגע · מוצע תכלה :

רב"י

שיאו גובהו : כגללו · גלל של ריעי · ולא ותכלהו וזרעיו : שזפתו · ראתהו : הדלים ירצו בניו · על אכפי קדים כאחד מענה זו · שהיו גזלנים ואכזריים ל לעניים · וידיו תשיבוהו · תמך כפיו · אונו · כח אונו : עצמותיו מ . או · כח עלומיו · ועמו על עפר ישכב אותו כח · עלומיו · נערותו · ועמו ישכב · כחומות שתאום עם כחו : אם תמתיק קך ווכתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו ר רואה לה עתה שצית שתאול · וכחידנת תחת לשונו · עד בא עיתה שתכלית : לחמו במעיו · ביום אידו · נהפך למרור' פתנים : חיל · ממון : אפעה · כח נחש : בלגות נהרי נחלי · גן עדן שמתוקין כדבש ותמאת : משיב · הבגל שגזל · בחיל תמורתו · כאש' תהיה תמורתו לחיל

ארחי עד שלא אוכל להשיג חפצי ועל הנתיבות שאני מכוון אליהם חשך ימים ולא אוכל ללכת שם · כבודי מעלי הוני מעלי הפשיט כמו שהשיגני מאבדן קנייני ונשר זרעי שהיה עטרת ראשי כמו שאמר עטרת זקנים בני בנים · הרס אותי סביב במכותיו שבלא לאבד קנייני ובני עד שאני נחשב כאלו הלכתי ונשע בזה הפועל כעץ תקותי ר"ל שאין לי תקוה כמו שאין תקוה לעץ כשנתצוהו סביב לעקרו משורש מן הארץ אשר היה משתרש שם כי הוא אילו יומת כן ימות בלא ספק וכן אני כשהוסרו ממני קנייני אשר היה בהם חיי רוחי הנני נחשב למת · ויחר עלי אפו להכותי אחר זה באלו המכות הנפלאות ויחשבני לו כאלו הייתי אחד מצריו לרדוף אותי בכל עת על לא חמס בכפי · יחד יבואו גדודי הצרות בי ויסולו עלי דרכם ר"ל שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב ההתמדה ויחנו אלו הגדודים סביב לאהלי · הנה מרוב הצרות אשר לי נהפכו עלי אחי ויודעי וקרובי ומיודעי לזרים עד שרחקו ממני ושכחוני כי במוט רגלי האנשי' ימצא הרבה שיעלימו עיניהם מהם אוהביהם וקרוביהם וישכחו אותם · ולא זה לבד אלא האנשים הגרים בביתי והם אוכלי לחמי ושפחותי חשבו אותי לזר נכרי הייתי בעיניהם · לעבדי קראתי ולא יענה ואף גם זאת שאתחנן לו בדברי למלאות שאלתי ולא אכוונו כדרך שיכוה האדם לעבדו הנה עם כל זה לא יענה · רוחי היה זרה לאשתי עם היותי חונן אותה מאד כדי שתעתיד ממנה בנים · גם האנשים הפחותים בעלי העול מאסו בי אקומה בפניהם ולא יבושו עם זה מלדבר בי חרפות ובזויים · כל אנשי סודי תעבוני ואלה העומדי' עמי והם רעי אשר אהבתי · נהפכו לי לשונאים וחרפוני חרפות רבות · הנה לרוב כחישותי דבקה עצמי יחד בעורי ובבשרי כאלו אין בי בשר כלל ולא נשאר בי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק הדבק לשרש השניים שהוא דומה לעור · חנוני חנוני אתם רעי כי מכת השם נגעה בי בלא פשע · למה תרדפוני כמו אלה העוילים המחרפים אותי או ירצה אם השם רודף אותי בכמו אלו המכות למה תרדפוני כמוהו עד שלא תשבעו מבשרי לרוב שאתם אותי · מי יתן איפה ויכתבון מילי כדרך שיעמדו לנצח ואולם אמר זה לשערו שדבריו צודקים ואף על פי שרעיו היו מרחיקים אותם בטענותיהם הכוזבות ואין לאומ' שיאמר שאני חטאתי בשלא השתדלתי לדעת השם כפי היכולת כמו שאמר בלדד על איוב באמרו וזה מקום לא ידע אל כי אני ידעתי כי מי שגואל נפשי ומגיע לה הצלחתה אשר הוא חי וקיים לנצח · וידעתי האחרון אשר על עפר יקום והוא השם ית' ר"ל שהאחרון מהפועלים הנכבים על הארץ הוא השם יתברך וקראו אחרון להיותו אחרון אצל חקירתנו כי אכחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם ואמנם הוא ראשון במציאות ואיפשר שיהיה אומרו ואחרון על עפר יקום מורה על ההנחות והקיום על דרך אמרו אני ראשון ואני אחרון ואמנם הביאור הראשון נכון יותר מצד הענין ומצד הלשון · ועם כל זה רבו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו את העצם · ומבשרי אראה יד השם יתברך ומכתו או ירצה בזה הנה כבר הפליגו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו עצמי עם היותי רואה השם ומשיג אותו יותר מבשרי ואמר זה לפי שסבר היו מיחסים לו שחטא כשלא ידע השם ית' כמו שקדם במענה הקודם הנה מה שקדם מסיפור הרעות היה דבר נגלה · ואולם הרע המשיג אותי אשר אני אחזה לי לבד הוא שאני משער כי מרוב חליי כלו כליותי תוך גופי · הנה היה ראוי לכם שתאמרו למה נרדוף אותו והנה נמצא בו שרש דבר ר"ל שראוי לי להתרעם על מה שאני מתרעם ולשפוט מפני זה שאין השם ית' משגיח באישי האדם לרעתכם היותי צדיק וישר וראוי שיעשה בי ממה שיראה בו שרש בזאת החקירה · הנה בעבור מה שתדעו שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפולו בחרב כי החמה אשר אתם מביאים לי בזה האופן הוא עון גדול שענשו הנפילה בחרב להיותו מהקמים שבעונות :

והכלל העולה מהדברים

הוא שמה שאמר בלדד שאין ראוי שיסתרו הגזירה הכוללת בהענין בהפך שהו' ראוי שיקחו ממה שראו מגיע בו מהרעו' אשר עמהם מפני מה שיטעון איוב מעצמו הנה יאמר איוב שרש זה הדבר והתחלתו להתאמת אצלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם ועוד שהגזירה הכוללת בשלא תהיה צודקת באיש אחד הנה היא כוזבת · ומה שטען בלדד כי איוב אולי חטא בשלא ידע השם ית' כבר סתר איוב מאמרו ובאר שהוא ידע אותו כפי היכולת במאמר מורה באמת שהוא ידע אותו והוא אומרו בו שהוא אחרון על עפר יקום כי זה הוא האופן אשר יגיעו בו אל הידיעה בשם ית' ר"ל כשנחקור מסבות אלו הענינים המוחשים הפועלות אותם עד שנכלה אל הסבה האחרונה והנה גנה אותם איוב על שהם היו חושאים חטא כפלא בהכעיסם אותו בזה האופן עם הודאתם שיש על כל המעשה גמול ומשפט :

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר · שעפי · מחשבותי : חושי · הרגשי : שיאו

שיאו · רוממותו : כגללו · כצואתו : וידד · מענין נדודים : שזפתו · ראתהו : תשורנו · תראינו : מקומו · עין אנשי מקומו שהיו רואים אותו תמיד : ירצו דלים · ופתנים הם נחשים · דלים : אונו · גזלתו : עצמותיו מלאו עלומיו · ר"ל עצמותיו ימלאו מחטאת נעוריו : חיל בלע · ההון אשר בלע ואכל : ראש פתנים · מענין רוש ולענה · יגע · שם והרצון שישיב יגיעו ולא יעלוס ולא ישמח : כי רצץ עזב דלים · כאשר רצץ הדלים עזב אותם ר"ל שלא עזב אותם עד אשר רצץ אותם : בחמודו לא ימלט · בחמודו ועשרו לא ימלט דבר שהכל יאבד : יחיל · יבליח : במלאת ספקו · בהיות לו די : יצר לו · מענין צרות ודוחק : עמל · תואר והרצון בו איש עמל ואון : בלחומו · בבשרו :

וראשו ד' וסי' נמס' בריש סדר ויצא : איו ה' בליש' וסי' בלשו' ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאורם נמסר בסדר בראשית ואיוב סימן י"ד · וידיו ד' וסים' וידיו לא שטף במים · וידיו תכצענה · וידיו תשבנה אונו · ימחץ וידיו תרפינה : ויכחדנה ל' אם תמתיק בפיו רעה · וימנענה ל' בתוך חכו · ואינון מן מלין דמשמשין נה בסוף תיבות

אִם־יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ וְרֹאשׁוֹ לָעָב יַגִּיעַ׃ כְּגֶלֲלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד רֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ׃ כַּחֲלוֹם יָעוּף וְלֹא יִמְצָאֻהוּ וְיֻדַּד כְּחֶזְיוֹן לָיְלָה׃ עַיִן שְׁזָפַתּוּ וְלֹא תוֹסִיף וְלֹא־עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ׃ בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים וְיָדָיו תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ׃ עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמָו וְעִמּוֹ עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב׃ אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃ יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְבֶנָּה וְיִמְנָעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ׃ לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ׃ חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל׃ רֹאשׁ־פְּתָנִים יִינָק תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה׃ אַל־יֵרֶא בִפְלַגּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְּבַשׁ וְחֶמְאָה׃ מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע כְּחֵיל תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃ כִּי־רִצַּץ עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבֶנֵהוּ׃ כִּי לֹא־יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ בַּחֲמוּדוֹ לֹא יְמַלֵּט׃ אֵין־שָׂרִיד לְאָכְלוֹ עַל־כֵּן לֹא־יָחִיל טוּבוֹ׃ בִּמְלֹאות סִפְקוֹ יֵצֶר לוֹ כָּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ׃ יְהִי לְמַלֵּא בִטְנוֹ יְשַׁלַּח־בּוֹ חֲרוֹן אַפּוֹ וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ׃ יִבְרַח מִנֵּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה׃ שָׁלַף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים׃ כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפּוּנָיו תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח יֵרַע שָׂרִיד בְּאָהֳלוֹ׃ יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ׃ יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ׃ זֶה חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל׃

אין יסק לצית שמיא זוקפיה ורישיה לעננא ימטי : היך רעייה לעלמיה יהובד חמוי יימרון האן הוא : היך חלמא יטוס ולא ישכחוניה יגלי היך חזותא דליליא : עינא סקרתיה ולא תוסיף ולא תוב תסכיניה אתריה : בנוי ירעון מסכנין וידוי משלמן תקוף צעריה : גרמוי אתמליאו חיוליה ובהדיה על עפרא תשכוב : אין מתבסמא בפומיה בישתא יכדבינה תחות לישניה : יחוס עלה ולא ישבקינה ויכסינה במצע מוריגיה : מיכליה במעוי אתהפיך אריסא דחורמניה בגויה : נכסין דסלעים יפלט יתיה מכריסיה יתרכיניה אלהא : רישי חורמניא יינק תקטליניה לשן חוויא : לא יזכי למחמי בטייפי נהרוות נחליא דמן דובשא וליואי : מתיב ליאות חורנא ולא יגמיר כדעתריה מתייהיב שלחופיה ולא ידוץ : ארום רעא עסקא דמסכינין ביתא אנס ולא בנא יתיה : ארום לא ידע דיהי שליו בכריסיה בגושמיה לא ישתזיב : לית משיזיב למכליה מטול היכנא לא יוריך טוביה : תתמלי סאתיה יתפרע מיניה כל אידא דלעי תיתניה : יהי למימלי כריסיה יגרי ביה תקוף רוגזיה ויחית עלוי מיטרין בשלדיה : יערוק מן זייני פרזלא תשלחפיניה קשתא דברכומא : שלף ונפק מתיקה וברקה ממרירתא יהלוך עלוי דחיליא : כל חשוכא טמיע לטשיותיה תגמריניה נור דגהנם דלא נפיח ישרי משיזיב במשכניה : יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודיירי ארעא יקומון למבאשא ליה : יטלטל עיבור בייתיה משחיה וחמריה מזדלפן ביומא דרוגזיה : דין חולק בר נש רשיעא מן קדם יי ואחסנת מימריה מן קדם אלהא :

וסים' נמסר במס' רבת' במערכ' אות הג"ן בס"ד : ירא ה' ד' מנהון מלעיל וסים' ירא יי' עליכם וישפט · ועתה ירא פרעה · ירא אלהי אבותינו ויוכח · ובמותו אמר ירא יי' · ל ירא בפלגות : ימלט ח' וסים' בעמוס סוף סימן ב' : טובו ג' וסים' אחר ישובו בני ישראל · מה טובו ומה יפיו · אין שריד לאכלו : נשק ג' קמצין בליש' וסי' והמה מביאי' איש מנחתו דמלכי' וחברו דד"ה · יברח מנשק ברזל : וברק ג' וסים' וברק רדף אחרי הרכב · ותשר דבורה וברק · וברק ממררתו יהלוך : ירע ל' ומלעיל שריד באהלו · מתקוממה ל' ומל' יגלו שמים עונו · אמרו ל' והוא חד מן א"ב משמש או בסוף תיבותא וסים' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הוי"ו בס"ד :

מנשק ברזל · כלי זין של ברזל : תחלפהו · תבריתהו או ירצה בזה תעבור בו ויהיה שב אל החץ אשר יורו מזאת הקשת החזקה : מגוה · מהתיק אשר לה או ירצה בזה מגוף הרשע : וברק · הוא להט החרב : ממררתו · היא המרה אשר בה משכן האדומה : לצפוניו · בעבור החטאים אשר צפן : ירע · ישבר : מתקוממה לו · שוכאה אותו : יגל · יגלה ממקומו ויסור : נגרות · כמו הנהרות הנגרות : ונחלת אמרו אל · רוצה לומר שזה לו לנחלה בעבור מה שאמר אל והטיחו דברים כנגדו :

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואמר באמת מחשבותי יכריחוני להשיב על דבריך בעבור הרגישי בי מוסר כלימתי שמעתי ממך במה שקדם מדבריך ורוח מבינתי יביאני לענות לך · הזאת ידעת שכבר נמשך בזה המנהג מעת היות העולם ומעת שנברא האדם והוא כי רננת הרשעים וטובם והצלחתם הוא מזמן קרוב ר"ל שלא יתמיד להם ושמחת החנף לא תקום כי אם עד רגע כלומר זמן מועט והנה אמר זה לתשובה למה שטען על דברי איוב באומרו ישליו אהלים לשודדים · אם יעלה לשמים ר רוממותו וראשו לעב יגיע רוצה לומר שיהיה בעליונות ההצלחה · הנה הוא יאבד ויספד במהירות כהספד כ צואתו בקלות ו ובמהירות עד שרואיו יאמרו איו כי יאבד ל לגמרי · כמו החלום וחזיון הלילה שלא י

אבן עזרא

כגללו · מן כאשר יבער הגלל עד תמו : וידד · כמו ירוחק : שזפתו · ראתהו כמו ששזפתני השמש : בניו ירצו דלים · הפירוש כנגד שהוא מן רצון ובמה יתרצה כי בניו יוכרכו לרצות הדלים שגזל ועוד שיתכן שבימיו תשבנה ידיו אונו כמו הונו כמו מצאתי און לי ואמון כמו המון : עצמותיו מלאו · חטאת עלומיו : יכחידנה · שיעשה דבריו בסתר : ראש פתנים יינק · הפך נהרי נחלי דבש ו וחמאה ושניהם על דרך משל כענין שרש פורה ראש ולענה ו ובסוף משיב כל מה שיגע בו בחיל תמורתו שבא לו הדבר הפוך : עזב דלים · במותו : בחמודו · מאשר והתאוה הוא לא ש השאיר כלום : יחיל · יקוה : במלאת ספקו · כאשר יגיע לכל מה שיספיק לו אז יצר לו ויד העמלים תבואנו כענין בפרוח רשעים ויש אומרי' בהגיע יום מפלתם וכמוהו תחת רשעים ספקם כמו ו ויספק את כפיו הכה : בלחומו · בבשרו ויתכן היות בלחומו כמשמעו כמו יהי למלא בטנו : תחליפהו · כמו כליל יחלוף ויש אומרי' כמו וחלפה רקתו : שלף · ישלוף החץ מהאשפה ויצא מתוכה וכמו ברק ירוץ כן יבואו אימים עליו פתע פתאום : תאכלהו אש לא נפח · כדי שיעוכה ולא תצא נפשו במהרה : יגל · יגלה ממקומו : יבול ביתו · כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול אנשי ביתו ו ויאמרו בני אדם זה חלק אדם רשע : שמעו

רש"י

לחיל · כנסים גדולים אז יבואהו חסרון · שלא יעלוס בו · וכן יעלוז · וכן יעלוץ שלשתן מתחלפות : כי רצץ עזב דלים · לאחר שרצץ עזב הדלים וכטרד מן העולם והלך לו · שהם חוזרים וגוזבים מיצאו גזלים · כי רצץ · כשרצץ כמו כי יהיה להם דבר בא אלי כשיהיה להם · כי לא ידע את בטנו מעולם שלו · בטנו אומר לו תמיד גזול והבא למאכלי · ועל כן בחמודו · בבשר יוכי חמודי · לא ימלט כי יהא פותח והולך · ודומה לו ונחם כעס יחמדו · אין שריד לאוכלו · לא שייר ממאכלו לחלק לעניים · על כן לא יחיל טובו · לא יבליח כמו יחילו דרכיו · ובאכשו כרוס מדבר שהיה עוניה' כרה באוריח' · כי כן העיר יחותל על כרוס גאון שבעת לחם וגו' · וידי עני ואביון לא החזיקו · ורבותיכו פירשו אין שריד לאכלו · לא השרה תלמידי חכמים על שולחנו · כמו ובשרידים אשר יי' קורא : במלאות ספקו · בהתמלאות תאות לבו דיי אז יצר לו · תבוא עליו צרה · ספקו · לשון דיי כדמתרגמינן כדספיקו גאולא · ומצא להם הספקתן · כל יד עמל תבואנו · תחת עליו ותבוא יד עניים · יהי למלא בטנו · ישלח בם חרון אפו · שלוחות חרון אפו יהי למלא בטנו · ואין זה לשון קללה · אלא לשון כבואה ועתיד · וימטר עלימו הקב"ה · בלחומו · בזעף מלחמתו · כחיצים אש וגפרית כענין של ווי' המטיר על כרוס וגו' · תחלפהו · חוצי' שתזרות הקשת יחלפהו את גופו [illegible]

יזכור אותם האדם כאשר הקיץ ויאבד זכרו במהירות כן יעופף זה הרשע וילך לאבדון מהר · העין שראתה אותו לא תוסיף לראותו ולא עוד יראהו עין אנשי מקומו להיות כלה ואבד · ישוב גמולו על בניו ויעשו רצון הדלים לרוב שפלותם תחת אשר עשקם אביהם או ידי העושק בעצמו תשבנה הגזלה אשר גזל · לפי שעצמותיו ימלאו חטא נעוריו ועמו על עפר תשכב חטאתו ולא ישוב אל השם · או הרצון בזה לפי שהוא מלא עצמותיו מהדברי' העלומי' והמכוסים אשר גנב וגזל ר"ל שעשה עושר ולא במשפט ועמו על עפר תשכב הגזלה ההיא ולא ישיבה · ולפי שכאשר המתיקה בפיו הרעה אשר חשב לעשותה וערבה לו יכחיד אותה ויסתירנה תחת לשונו ר"ל שלא יגלה אותה עד עשותה המזימתה כאילו הוא חומל עליה מרוב אהבתו אותה ולזה לא יעזבנ' וימנעב' בתוך חכו · הנה ישיב לו השי"ת על כל זה גמול מדה כנגד מדה · וזה שלחמו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג ר"ל שישוב לצאת דרך הפה בקיא · הנה לחמו יהיה כמרורת פתנים בקרבו כל החיל אשר בלע יקיאנו ומבטנו יורישנו אל הפך מה שהיה עושה שהיה מעכב לעצמו ההון אשר גזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר ותחת אהבתו הרעה עד שיסתירנה תחת לשונו יתן לו השם רעה שתעמוד עמו ותכלהו והיא שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה בארסו · ולא יראה בשפע הדברים הערבי' כמו הדבש והחמאה אבל יבאו בקרבו תמיד הדברים הרעי' תחת אהבתו הרעה · הנה הוא ישיב יגיעו ויניחהו לאחרי' ולא יהנה ממנו ויהיה יגיעו שישוב כשיעור החיל אשר

אשר גזל והוא תמורתו ולא ישמח בזה החיל גם כן כי לא נשאר לו ולא נהנה ממנו · או יהיה פירושו כמו שישוב החיל תמורת מה שגזל ולא ישמח בגזלה ההיא אחר אשר
ישיב אותה כן ישיב גם כן יגיעו ויניחהו לאחרים עד כאן מחשבותי ישיבוני · ובעבור שהרגשתי בעצמי ולא אסמוך בזה על ערות הקודמין לבד הנה אע״פ שחרפת והכלמת
אותי בדברי׳ הנה רוח מבינתי יענני וישבב שאשוב על דבריך הנה באמת זאת ההקדמה נמצאת בודקת תמיד מני עד עתה מעת היות אדם עלי ארץ והוא כי הצלחת הרשעי׳
ושמחתם לא תתקיים כי אם זמן מועט ולזה אין ראוי בכמו זה שיקרא טוב כי תכליתו לרוע אם יעלה רוממותו לשמים הנה הוא יאבד אבד נצחי בקלות כמו שיאבד הצואה ·

ותהי יד וסים׳ נמסר בשמוא׳ א׳ סימן י״ח · דברי ג׳ וסים׳ עורי עורי דברי שיר׳ כי מדי דברי בו זכור אזכרנו · ואחר דברי
תלעג · וא׳ בדברי עמך · וא׳ ובדברי אותך · פלצות ד׳ וסים׳ תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתכם פלצות · יראה
ורעד יבא בי · ואם זכרתי ונבהלתי · יחיו ז׳ וסי׳ ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו · יחיו מתיך נבלתי ·

אבן עורא

שמעו שמוע · שאוני · מעט : פלגות · כמו ועמוריה יתפלצון : עתקו · כמו שמנו עבו כמו וכא עתק מפיכם הוא עתק : עבר · לשון הריון : יגעיל · מלשון רבותינו ז״ל מגעילן ברותחין והצינין ם שיקפא זרע הקרי : עויליה׳ · מן עולי ימים : ישאו · קול בתוף וכנור : וברגע · בלא עכו״ם : כי נפגע בו · כמו ואל תפגע בי לשון ב בקשה : הן לא בידם טובם · רק מהמקום ניתן להם אף על פי שעצתם ודבריה׳ רחקו מני · חבלי׳ אף יחלק להם הפך חבלי׳ נפלו לי בנעימי׳ ויש אומרים מן חבלי יולדה ו והראשון נכון : אונו

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר : שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי־זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם : שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג : הֶאָנֹכִי לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר רוּחִי : ה פְּנוּ־אֵלַי וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה : וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת : מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־גָּבְרוּ חָיִל : זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם : בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם : י שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל : יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וְיַלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן : יִשְׂאוּ כְּתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב : יְבַלּוּ בַטּוֹב יְמֵיהֶם וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ : וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ : טו מַה־שַּׁדַּי כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע־בּוֹ : הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי : כַּמָּה נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ אֵידָם חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ : יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה :

יר׳ ל׳ וכתי׳ כן · ב׳ והטילוכי · ג׳ · ב׳ הריתי · ב׳ תר׳ תמן · ל׳ · י׳ ר״ף בכיפ׳ · ד׳ · ז׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ יכלו ק׳ · ל׳ וחד טובם בתרק בחולם

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר : שְׁמָעוּ וְקַבִּילוּ מִילְּתִי וּתְהִי דָא תַּנְחֻמַתְכוֹן : סְבוּלוּ יָתִי וַאֲנָא אֲמַלֵּיל וּמִן בָּתַר דְּמַלֵּילִית תִּרְהָךְ : אֵיפְשַׁר דַּאֲנָא לְבַר נַשׁ מִילְּתִי וְאִין מָדֵין לָא תִתְיַיעִיק רוּחִי : אִתְפְּנוּ לְוָתִי וּשְׁתוּקוּ וְשַׁוּוֹן אִידָא עַל פּוּמָא : וְאִין דְּכָרִית וְאִתְבְּהֵלִית וְאַחַד בִּסְרִי רְתִיתָא : מָדֵין רַשִּׁיעַיָּא יֵיחוֹן אִתְקְפוּ לְחוֹד קְנוֹ נִכְסִין : בְּנֵיהוֹן מְכַוַּן קֳדָמֵיהוֹן עִמְּהוֹן וּבְנֵי בְּנֵיהוֹן לְמֵיחֲמֵיהוֹן : בָּתֵּיהוֹן שְׁלִים דְּלֵית דְּלוּחָא וְלֵית מַחַת אֱלָהָא עִילַוֵיהוֹן : תּוֹרֵיהּ מַבְטִין וְלָא יַפְקֵט תְּשֵׁיזֵיב תּוֹרְתֵיהּ וְלָא תִתְכַל : יְשַׁדְּרוּן הֵיךְ עָנָא טַלְיֵיהוֹן וְרוּבֵיהוֹן יְטַפְּזוּן : יִטְלוּן בְּתוּפִּין וְכִינוֹרִין וְיֶחֱדוּן לְקָל אַבּוּבָא : יְגַמְרוּן בְּטָבָא יוֹמֵיהוֹן וּבְמַרְגּוֹעָא לְבֵי קְבוּרְתָּא נַחְתִּין : וַאֲמַרוּ לֶאֱלָהָא זוּר מִינָנָא וּלְמֶחְכַּם אוֹרְחָתָךְ לָא צְבֵינָא : מַה שַׁדַּי אֲרוּם נִפְלְחִינֵיהּ וּמַה צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ אֲרוּם נְצַלֵּי בְּמֵימְרֵיהּ : הָא לָא יִשְׁתַּהַר בִּידֵיהוֹן טוּבֵיהוֹן מִלְּכַת רַשִׁיעֵי רַחֲקַת מִנִּי : כַּמָּה שְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי יִטְפֵּי וְיֵיתֵי עֲלֵיהוֹן תַּבְרֵיהוֹן עַדְבִּין יִפְלִיג בְּרוּגְזֵיהּ : יְהוֹן הֵיךְ תִּיבְנָא קֳדָם זַעְפָּא וּכְמוֹצָא דִּיטַלְטְלִינֵיהּ עַלְעוֹלָא : אלהא

הלעולם יחיו · י״ עליהם יחיו · מדוע רשעים יחיו · ומשפטים אשר לא יחיו · תשכל ג׳ וסים׳ מחוץ תשכל חרב · ולא
תשכל לכם הגפן · תפלט פרתו ולא תשכל · בטוב ט׳ דגשי וסי׳ הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע ·
חמאה ודבש יאכל · הנני פקד על שמעיה · יבלו בטוב ימיהם · וחברו אם ישמעו ויעבדו יבלו · וחסידך ישמחו ·
המשביע בטוב : ויבא י״א רפי׳ בקרי׳ וסים׳ ויבא בקרבנו ויושיענו · ויבא סגנים כמו חמר · ויבא שודד אל כל עיר · ויבא
כגשם לנו · פתחו שערים ויבא גוי צדיק · שאו שערים ראשיכם · וחברו · ויבא עלימו אידם · ויבא מלך הצפון · ועמד
סנצר שרשיה ב׳ בפסוק : מה חפצו חד מן ז׳ מה קמצי׳ דסמי׳ לה״ע וסי׳ הכר מה לך עמדי וקח לך · ומה חטאתי כי דלקת
אחרי · כי מה עבדך הכלב · ואמרת על מה על כי העיר · ומה חשחן אנחנא · ויאמ׳ לה מה עבדת · כי מה חפצו בביתו :

הנה כמו החלום שלא ישאר ממנו זכר ולא רושם בכח הזוכר לפי שאות׳ הרשמים אינם נרשמים שם באופן הרושם הדברים המושגי׳ בחוש כן לא ישאר ממנו זכר כלל העין שראתהו לא תוסף לראותו ולא יראוהו עוד אנשי מקומו בעבור מה שגזל לדלי׳ האומללי׳ בסבת תקפו וחוזקו הנה ישיב הש״י גמולו שיחלשו בניו ויוכרחו לרצות דלי׳ אשר תקפם אביהם או ידיו בעצמם תשבנה גזלתו כי ישיבהו הש״י באופן מהשפלות והחולשה שיוכרח לעשות זה תחת מה שאבריו מלאו חטא נעוריו ועמו על עפר ישכב החטא ההיא כי לא יכנע לבם מפני הזקנה והישישו׳ אבל יהיה נכרו לרע תמיד ולא יעזוב דרכיו הרעי׳ ותחת מה שהיה מדרכו לקבץ אליו הרעות והפחתיות עד שכאשר תהיה הרעה מתוקה בפיו הנה לא ירצה לספר אותם לאנשי׳ אבל יכחיד׳ה תחת לשונו ויחמול עליו ולא יעזבנ׳ וימנענ׳ בתוך חכו לירא׳תו פן ילמדו האנשים זה וירדו לאומנו או יתחכמו להשמר שלא יזיקם אלו הרעות והחמסי׳ הנה ישיב הש״י גמולו

והוא שהוא ישבב במה שהיה בקרבו לשמור מציאות והוא המזון שישוב דבר רע ומשחית עד שיהיה בקרבו מרורת פתני׳ וזה מהפלגת המשל כאילו הוא היה חפץ שיהיו עמו
תמיד הדברי׳ הרעי׳ והש״י יעשה לו זה כאילו הוא נמשך בזה לרצונו והנה ההון שבלע ואכל יקיאנו וישיבנו לבעליו ולא ישאר עמו אבל יהיה מהונו מה שהוא בתכלית
מהמהירות והרוע וזה שהוא יינק ראש פתני׳ ותהרגהו לשון אפעה באופן אשר שם ולא יראה בשפע המזונות הטובי׳ והערבי׳ כמו דבש וחמאה והנה יקרה לו זה מרוב הרע
שישיב גם יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יה׳ה ממנו וזה גמולו בעבור שהיה מעכב לעצמו העושק והגזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר מפני שרצץ הדלים ועזבם ר״ל שלא עזבם
עד אשר רצץ אותם וגזל מהם בית אשר לא בנהו הנה גמולו שלא ידע אשר שלו בקרבו אך יהיו הם כלם נגועים ורצוצים כמו שרצץ הדלים ולא ימלט בחמודו ועשרו דבר שלא
יאבד תחת אשר גזל בית אשר לא עמל בו ויאבד ממנו מה שעמל בו · בעבור שלא היה משאיר דבר מאשר בידו לאכלו אבל היה בוטח שיגזול ויחמוס די ספקו הנה יהיה גמולו
שלא יחל טובו עד שיצטרך לקחת מזולתו מה שיאכל או ימות ברעב · ולזאת הסבה הנה ברבות טובתו שלא יחסר לו דבר אז יהיה צר לו ויהיה עני לפי שכל יד איש עמל ואון
תבואהו לעושקו · ואם היה שיהיה עושרו למלא בטנו רוצה לומ׳ שישליטהו השם לאכול ממנו הנה ישלח בו השם חרון אפו ויוריד עליו בשטף חרון אפו בבשרו · מרעה אל רעה
יבא כאשר יברח מנשק ברזל תחליפהו קשת חזקה שהיא מנחשת כי הוא יראה בכח חזק ולזה יתכן שהחץ ינקוב אותו ויעברהו · שלף החץ היורה ויצא מגופו זה הרשע ר״ל
שיעבור גופו והבריק בלהטו וממרורתו יצא והוא המקום היותר מסוכן ואי אפשר למות בו שיחיה ובכלל הנה כל אחד מהאמים יהלך עליו ואפשר שנאמר והוא יותר נכון
שהרכון בזה שלרוב היות זה הרשע נכון לרע הנה תקף שישלוף האדם חרבו ויצא מתיקו ויברק להט החרב ההוא הנה יהלוך על הרשע אימים ממרורתו שתסרת בזה החרב
ויראה בזה שתקף שיראה החרב יפלו עליו אימות מות · כל חשך וכל רע טמון לו בעבור צפוניו ר״ל החטאים אשר צפן והעלים תאכל אותו אש אשר לא נופח במפוח ר״ל האש
המופלת מן השמי׳ וישבר מי שהיה שריד לאהלו עד שלא יהיה לביתו שריד · השמי׳ יגלו עונו כי כלחמו מן השמים עמו ויגלה בזה לכל כי הוא היה רשע והארץ כאילו היא מגלה
אותו לרוב המקרים הרעי׳ אשר יגיעו לו מתנה · יגלה יבול ביתו ממקומו ביום אף השם ר״ל שיעשקוהו האנשי׳ ממנו וישירוהו בחוזק ובמהיר׳ כמו הנהרו הנגרו׳ אשר ילכו בחוזק
ובמהירו׳ · הנה זה הוא חלק אדם רשע מאלהים ונחלת מי שאומר מאל דבר שלא כהוגן ואולם אמ׳ זה כנגד איוב שהיה מטיח דברי׳ לפי מחשבתו כנגד השם ית׳ והנה באו לאיוב
כמו אלו הרעות שזכרם בסוף דבריו ר״ל שמן השמים נלחמו עמו וארץ מתקוממה לו כמו שזכר בראש זה הספר רצוני שקצת הרעות באו לו על צד המלחמה והוא מה שלקחו חיל
שבא והכשדי׳ וקצתם היו מן השמי׳ והוא מה שהגיע לו מן הרע בסיבת האש והרוח :

והבלל העולה מהדברים

הוא כי צופר על מה שסתר בו איוב דבריו
בעבור ההצלחה הנמצאת לרשעי׳ והיותם נקיי׳ עם זה מפחד והוא אמרו ישליו אוהלי׳ לשודדים ישיב שהוא לא ירחיק שלא תמצא
זאת ההצלחה זמן מועט לרשעי׳ אבל אחריתה לרע ואם לא יהיה זה הרע בימיו כבר יהיה בימי בניו והוא אמרו בניו ירצו דלים ולזה ראוי שלא יקרא זה הצלחה אחר שאחריתה
לרע ובזה חשב בלבד להמלט ממה שנראה אותו מההצלחה לרשעים והוסיף לאמת דבריו שהכל במשפט מפני שמה שנראה אותו מהרעו׳ לרשעי׳ הוא מרה כ״כ מרה והוסיף
גם כן עתה לאמת שאיוב היה חוטא מפני שהיה אומר דברי׳ לאל שלא כהוגן :

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמ׳ · מלתי · מאמרי : שאוני · סבלוני ר״ל
סבלו דברי : והשמו · והתמהו : עתקו · הזקינו מענין עתיק יומין : ולא יגעיל · ולא יוציא הזרע חוץ לרחם : תפלט פרתו · תלד
לזמן ראוי והוא מענין ותסב ולא תפליט : עויליהם · מענין עול ימים ר״ל במיחס הקטנים : ישאו בתוף וכינור · ישאו רנה כאילו היה לפניהם תוף וכנור מרוב השמחה : וברגע
שאול יחתו · ובזמן קצר מאד ימותו וזה כלו מרוב ההצלחה שלא יגיעם צער גדול בבא עליה׳ המות : נפגע בו · נתפלל אליו : ידעך · יכבה ויחשך : חבלים · צירים ומכאובות :

רש״י

מענה איוב

ותהי זאת
תנחומותיכם · את אשר תחרישו ותשתקו לי זאת תהי לי הנחום מאתכם : שאוני · סבלוני : האנכי לאדם שיחי · למה תצעקו על צעקתי וכי אני לאדם כמוני מ אית שישמע קולי · ואם מדוע לא תקצר רוחי לצעוק מכרח לי : כמו אי׳ לשמועי· והשמו התמהו לדברי · ושימו יד על פה · שלא תדעו להשיב : אם זכרתי · דבר שאני רוצ׳ לומ׳ מדוע רשעים יחיו · ונבהלתי · שאני רואה רשעי דור ה המבול : עתקו גם גברו חיל : שלום · מכתר שלא היו מ מזיקין שלטן בהן : שורו עבר · את הנקבה · ולא יגעיל · לא יורה בה זרע מכולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון · כל לשון הגעלה פלטה הוא · וכן בלשון משנה · מגעילן ברותחין · וכן כי שם נגעל מגן גבורים · פלט משיחתו והיה כאילו לא נמשח בשמן ש שהיו רגילין למשוח מגיני עור כדי ש שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו · והוא כמו שרים משחו מגן : ה תפלט פרתו · בעת את וולדה · ולא תשכל · בלא עת : ישלחו כצאן עויליה׳ וגו׳ · בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע ב במזיק כלחם בו והיתה אומרת לו אמו הבא לי מכברי׳ ואחתוך סרך · כהגרת בראשי׳ · לך והדליק לי את הנר · בראשי׳ רבה : ישאו · היו נושאין קול בשיר בתוף וכינורי · עוגב · והוא אלא לשון שהות על שם העגבו׳ · אשבי׳ שתכע בכעז · לם : וברגע שאול יחתו · כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה בנחת בלא ייסורין · יחתו · ירדו · ובתרגו׳ נחיתו : מה נועיל · מה הנאה יש לנו · כי נפגע בו · אין אנו צריכין לו אבי׳ לטיפת גשמי׳ כי אד יעלה מן הארץ : הן לא בידם טובם · בתמיה · וכי אין כל טובם בידם · ועצת רשעי׳ רחוקה ממני · איוב היה מתכח בעצמו שראה אותם ולא נמנה עמהם : כמה נר רשעים ידעך · לומלה הוא חוזר · למה רשעים יחיו · כמה מאריך אמן זה · וחוזר ומקלל נר רשעים ידעך וגו׳ · חבלים · גורל הראוי להם : אלוה יצפון · לבניו אונו · בתמיה · וכי מדה היא זכן זה הרשיע כל ימיו ויהא בשלום וימות בשלו׳ · ואונו ורשעו יצפון הקב״ה לבניו ללקות להם · ישלם אליו וידע · כבא הוא להקב״ה שישלם

לרשע עצמו גמולו ויבין שהרשיע לעשות · יראו עיניו כידו · שברו · ולוכי יכול למחות לו דמיון בתורה כי אם לפי ענין הפסוק נראה שבר וכן הרב לא מצא לו דמיון · כי מה חפצו בביתו אחריו · ומספר חדשיו חוצצו · כי מה הוא חושב ·
קלו״ר בלע׳ · ויתן בביתו אחר מותו לרשע · בחייו בשורענות העתידה לבא עליהם · אחרי שמספר חדשיו נקבצו וכלו לכני הרעה שהבטיחם המקום והיו ומיו מלא ועשרים שנה · זאת היא שאמרתי לכם שכו אני והמנו : הלא ילמד דעת · היש
אחר ומכס אשר הוא תחת האל שילמוד דעת מה היא המדה הזאת · והוא רמים ישפוט · כגון אנו והצדיקים והחשובים הוא מויכר ודן וכברע מהם · כמו ולא יכבה דרך כרמים · אאמור בכה ובכתפוסלה · בהגדת חלק · לא׳ הלא ילמד דעת ·
כלומר ואני צריך ללמדו דעת לשפוט אותו · הוא עצמו יודע שכן · אבל הוא ושפוט דיונים רמים בגבהו ובגודלו · והוכו יש לדקדק · זה שמעתי ולא הרתון : זה הרשע · ימות בעצם תומו · בגוראה שלימתו לא חסר · שלאנן · כמו שאנן · עטיניו

רלב"ג

אונו, גזלתו: כידו, אידו: ומחמת שדי ישתה ר"ל משפע חמתו או יהיה חמתו נאד ויהיה הרצון בזה ישתה מחמת השם ית' וירעל ר"ל שישתה כוס התרעלה: חצצו, נחתכו ונגבלו ויהיה חצץ וחצה שני שרשים בענין אחד: בעצם תומו, בתוקף שלמותו: עטיניו, הם השדים: ומוח עצמותיו ישוקה, ר"ל שכל אחד מעצמותיו מלא מוח מרוב השומן והדשנות: תחמסו, מענין חמס: יחשך רע, ימנע האיש הרע שלא יגיע אליו האיד: עברות, מענין עברה: ועל גדיש ישקוד, ר"ל שהוא יהיה שוקד לעמוד על הקבר ונקרא הקבר גדיש להתקבץ עליו עפר ואבנים ויגבה על הארץ כצורת גדיש ואיפשר שיהיה גדיש כמשמעה וירצה בזה שהוא יעמוד בחוץ בקבר אשר אצל הגדיש שהוא בשדה: רגבי נחל, בקצי המישור אשר הוא קבור שם: ותשובותיכם נשאר מעל, רוצה לומר תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות:

מסורה

וזה כ"ג ר"פ וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' מ"ז: ישכבו ג' קמצי' וסי' בסדר וירא: שאלתם ב' וסי' ועתה הנה המלך אשר בחרת', הלא שאלתם עברי דרך, וחד ושאלתם לו: ואתותם ל' והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הת"ו בס"ד: אין מספר כל קרי' אין מספר במ"ד ואין מכפר וסימ' בריש יואל ותלים סימן ק"ה:

מקרא

יט אלוה יצפן לבניו אונו ישלם אליו וידע:
כ יראו עינו כידו ומחמת שדי ישתה:
כא כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו:
כב הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט:
כג זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו:
כד עטיניו מלאו חלב ומח עצמותיו ישקה:
כה וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה:
כו יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם:
כז הן ידעתי מחשבותיכם ומזמות עלי תחמסו:
כח כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים:
כט הלא שאלתם עוברי דרך ואתתם לא תנכרו:
ל כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו:
לא מי יגיד על פניו דרכו והוא עשה מי ישלם לו:
לב והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד:
לג מתקו לו רגבי נחל ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר:
לד ואיך תנחמוני הבל ותשובתיכם נשאר מעל:

תרגום

אלהא יטשי למנוי צעריה יפרע לותיה וידע: יחמון עינוי תביריה ומן רוגזיה דשדי ישתי: ארום מה רעותיה בביתיה בתרוי ומניין ירחוי אתפליגו: האיפשר דילאלהא יליף מנדעא והוא שמי מרומא דאין: דין ימות בתקוף שלימותיה כוליה שדיך ושליו: ביזוי אתמליאו הלבא ומוקרא דגרמוי פטים: ודין ימות בנפשא כרירא ולא אכל בטבתא: כחדא על עפרא שכבין וריחשא תחפי עליהון: הן גלין קדמוי מחשבתכון וחמונין דעלי תחשלון: ארום תימרון האן בית ארכונא והאן פרסא דמשכני דרשיעיא: הלא שיילתון עדי אורחא וסמניהון לא תשתמודעון: ארום ליום תברא יתמנע ביש ליום רגיזתא יתעלון: מן יחוי קדמוי אורחיה והוא עבד מן ישלם ליה: והוא לקבורן יתעל ועל גדישין נעיר: בסימן ליה גרגשתא דנחלא ובתרוי כל בר נש יתגוד וקדמוי לית מניין: והיך תנחמונני למא ותיובתיכון אישתאר בהון שקר:

אבן עזרא

אונו, רשעו כמו מחשבות און כטעם פוקד עון אבות: וידע, כמו וידע אלמנותיו: יראו עינו, כל אחד ואחד מבניו: כידו, כמו אידו מן הענין ואין לו חבר: כי מה חפצו, מה יועיל לו כל מה שהשאיר אחריו: חצצו, כמו לא יחצו ימיהם: הלאל ילמד דעת, כאילו לא ידע המקום מה יעשה: שלאנן, הלמ"ד נוסף: עטיניו, בלשון ישמעאל המקום שיבורכו עליו הגמלים על המים: ישוקה, כאילו ישוקה תמיד ממשקה על כן לא ייבש: תחמסו, מן חמס: בית נדיב, בעל ממון ואיננו צדיק: תנכרו, כמו תכירו: ליום איד, ליום חשך וקרוב ממנו ואיד יעלה מן הארץ כענין יום ענן וערפל: מי יגיד על פניו דרכו, חוזר למתקו והענין מי הגיד לו דרכו להיות כן והוא יעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו וי"א שהוא דבק והענין על מחשבת הרשע שיעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו: ועל גדיש ישקוד, אמר רב האי ז"ל שהוא הקובה שעל הקבר כמנהג ארץ ישמעאל והקרוב שהוא עפר והדומה לו ואין לו חבר: רגבי נחל, בלשון ישמעאל מקום חפירות הנחל והוא קרוב בעבור ורגבים ידובקו: ואחריו כל אדם ימשוך, שימותו אחריו ואין מספר למתים שלפניו: ותשובותיכם, כן ענינו נשאר מעל בתשובותיכם מן ומעלה מעל: הלא

רש"י

עטיניו מלאו חלב: לשון תרגום הוא. עוטנו בבית הבד. כובריש הזתים יחד וגומרין תתעגל ותתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעוברו בבית הבד. ואותו כלי שכוברין אותו כדי להאסף שומנו לתוכו נקרא מעטן. אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו נקרא עטינים. וזה ימות בנפש מרה. הרחים והקרוסים לא נפרע מיד מהם. יחד על עפר ישכבו: ולאחר מיתתן אין ניכר לבריות מי הרע מי הטוב כי כזה כן זה יחד על עפר ישכבו: הן ידעתי מחשבותיכם והמזימות אשר עלי תחמוסו. תריעו לחשוב חמס. כי בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרי' ראו היה ביתו של זה שהיה נדיב. והיה אהל ומשכנות שאר רשעים. כלומר כמוהו כמו הם. ברשעו אבד ביתו: הלא שאלתם וכו'. כל זה אתם מושלים עלי תשלותי והאותות אשר הודיעו אתכם לא תנכרום תשו' על לב. כמו ויתנכר אליהם: כי אמרו לכם אשר ליום איד יחשך רע. הרשע מונע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו. כמו אשר חשכתי לעת צר. הגבעתים ותשכתים להודיעם עד יום קרב ומלחמה: מי יגיד על פניו דרכו: מי הוא המלך הגדול אשר יגיד על פניו דרכו. ולא יראו ממנו כמה הוא כגבר. זה התשובה שעשה. ומי ישלם לו. וגמול רשעו מי ישלם לו: והוא לקברות יובל. סופו יובל לקבר. ועל גדיש ישקוד. כשהו' בקבר בשדות אצל הגדישים: רגבי ... בלע"ז ... אין מספר לנמשכים לאותו דרך. כל אלה מזימות תחמסו עלי: ואיך תנחמוני הבל. מאחר שתשובותיכם נשאר מעל. נשכחו ונאבדו מכם תשובות התוכח' ותוכחות ולא נשארו בידכם אלא תשובת מעל. שם דבר הוא. לכך נקוד כולו קמץ. וטעמו מלעיל. כ"ב:

מענה

רש"י

מענה אליפז

הלאל יסכן גבר: הלצורך ולהנאת היוצר יועיל גבר ויהנה כאשר ילמד דעת על הבריות ותכמה: יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת. והשני לשון לימוד. כמו ההסכן הסכנתי. וגם הראשון יתכן להיות כפתר' לשון לימוד. הלטובת היוצר ולצורכו ילמד גבר. כאשר ילמד השכל

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר לרעיו שמעו שמוע מלתי והחרישו ותהי זאת תנחומותיכם שתנחמוני בה ר"ל אם תחרישו על דברי כי יותר טובה לי היא שתיקתכם מתשובתכם אחר שאתם מכעיסים אותי בה כעס נפלא, סבלו דברי ואנכי אדבר ואחר דברי מה שתשתיקו בו התיית לבבי תלעיג על דברי אם תרבה, והנה אמ' זה כנגד צופר האם שיחי לאדם שאוכל להשיבו מרצונו בהשתדלותי ומדוע לא תקצר רוחי אחר שדברי עם השם ית' אשר לא אוכל להשיב אפו ממני, אתם רעי הביטו אלי ותמהו ושימו יד על פה מרוב התימ' והוא שיהיה איש תם וישר כמוני מוכה בכמו אלו המכות הנפלאות על לא פשע ולא חטאת, אם באתי לזכור רוע הכרוז הנופל באלו הענינים באנשי האדם הנה נבהלתי ואחז בשרי פלצות ובעתה, איך אפשר שיהיה לרשעים מה שנמצא להם מטוב ההצלחה מדוע רשעים יחיו ועתקו גם גברו בעושר ובכח, ויהיה זרעם נכון עמם לפניה' ר"ל שישבו בשלום בהסכמה אחת והוא לפניהם וצאצאיהם הם לעיניהם עד שישמחו בהם תמיד, בתיהם ישלם שלא יגיע בהם פחד ואין מכת השם עליהם כלל ר"ל שלא יגיעם שום רע, שורו עבר פרתו ולא יגעיל ויוציא הזרע לחוץ פרתו תלד לזמן ראוי ולא תשכל אך יחיה העגל וזה משל על רבוי הצלחתם בקנייניה' בכל קנייניהם, ישלחו בניהם הקטנים וילכו כצאן שילכו תכף וילדיהן ירקדון מרוב השמחה, ישאו רנה מרוב שמחתם כאילו לפניהם תוף וכנור וישמחו כאלו יהיה לפניהם קול עוגב, יבלו בטוב ימיהם ר"ל שלא יראו רע כל ימיהם ויבא להם המות ברגע זולת צער וזה כלו מטוב ההצלחה, ואם תאמר מי היו אלו המצליחים בזה האופן הרע באמת כי הם היו הרעים שבאנשים עד שאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ולזה הלכו תמיד בדרכי הרשע, ובזו השם ית' ואמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נתפלל אליו ונבקש ממנו צרכינו, הנה באמת עם כל זה לא אשבח הרשעים אבל רחוק ממני עצתם ואע"פ שנמצאו מצליחים זה האופן מההצלחה וזה כי זאת ההצלחה אינה דביקה להם כמו הענין בהצלחת הנפש אבל היא חוץ מהם ולזה אמ' שטובם אינו בידם ולזה לא ירד אחריהם כבודם במותם, כמה מהזמן ימצא שידעך נר הרשעים ויבא עליהם אידם ויחלק להם השם חבלים ומכאובות באפו ובקצפו עליהם, ויהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה להדחות מרעה אל רעה כמו שאתם מספרים מעניני הרשעים הלא זה ימצא מעט וזה שהגברתי מטוב הצלחת הרשעים ימצא הרבה ולזה יהיה האיש חולק על הרוב עם מאמריכם, ואין לך התנצלות במה שאמרת שאם לא יבא העונש לרשע יבא לבניו ויצפון להם השם חטא גזילתו וזה שכבר היה ראוי שישלם העונש אליו בעצמו, וידע כי תחת מרותו בשם השיבהו זה העונש יראו עיני החוטא אידו ורעתו וישתה מחמת השם וירעל כי אי זה עונש יהיה לו לרשע במה שיגיע לבניו אחרי מותו, והנה מספר חדשיו אשר היה לו לחיות הושגלו וכלו ובהם לבד יגיע לו הצער והכאה אמנם אחר המות לא ירגיש בעניני המצערים והמהנים, הלאל ילמד האדם דעת להשתכל בהם איך ראוי שתהיה הנהגת השם ית' בזה העולם השפל עד שיהיה הכל בצדק ובמשפט ואיך אפשר זה ר"ל שילמד האדם לאל דעת והנה הוא בחכמתו ישפוט הנמצאים העליונים כמו המלאכים והגרמים השמימיי' וינהיגם בזאת ההנהגה הנפלאה אשר לא יושג אופן החכמה בה ראה מה הגיעך מהטעות בחפשך בדרכיו בזה האופן עד שאמרת שההצלחה אשר תכליתה לרע היא רע הנה יתחייב מזה שלא יעשה השם רק רע לצדיקים ולרשעים, וזה שאשר ימות בעצם שלמותו והיה שלאנן ושלו כל ימיו עד שדדיו מלאו חלב מרוב השומן וכל אחד מעצמיו ישוקה במוח ר"ל שהוא מלא מוח, וזה אשר ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה כלל הנה תכליתם יחד אל מות ורמה תכסה עליהם ולפי שהמות שהיא תכליתם הוא רע הנה יקרה מזה שיהיה כל מה שקרה להם בחייהם רע היו אלו האנשים צדיקים או רשעים הנה בהרחיקך העול מהשם תיחסהו לו וזה בתכלית הביטול והגנות, הנה ידעתי מחשבותיכם והמזימות הרעות אשר אתם חומסים בעבורי ובודאים מלבבכם ר"ל שאתם תשתדלו לחשוב במחשבות חמס לטעון עלי ול[illegible] האמת ממני או יהיה הרצון באומרו ומזימות עלי תחמוסו שאתם בהיותכם חוקרים בזה הדרוש אשר אנחנו מתוכחים בו לא תקחו כל המחשבות המקבילות אשר תפולנה בזה הדרוש אבל תחמסו ותגזלו קצתם בעבורי ולא תפנו אל המחשבה אשר תפול לאמת דעתי ואמנם אמר זה לפי שמדרך החוקר בדבר חקירה שלימה שיקח כל חלקי הסותר אשר תפול עליהם המחשבה ואחר יברור הצודק מהבלתי צודק ואם לא לקח כלם לא תשלם לו החקירה ולזה אמר איוב שרעיו היו לוקחים המחשבות החולקות עליו והיו חומסים המחשבות המסכימות לדעתו והנה זה הפירוש הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב והנה זכר בכאן המחשבה אשר לקוחה לאמת דעתם וזכר אחר זה המחשבה אשר חמסו ואמר הנה ידעתי המחשבה אשר בניתם דעתכם בה במה שאמרתם כהרשע אינו נמלט מהפחד, כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים רוצה לומר שהנדיב להעדר ממנו הפחד לא ישתדל בבנינים החזקים אבל יספיק לו האהל להיות לו למחסה ולמסתור מזרם וממטר ואולם הרשעים יצטרכו הבניינים החזקים מרוב הפחד והנה הפחד הוא עונש הרשעים כמו שקדם מדבריכם אלא שכבר ביארתי לכם מהחוש שאין זה צודק והנה חמסתם מחשבה אחרת צודקת היא הורקת דעתכם והיא מה שאמרתי שכבר ישליו אהלים לשודדים, ועוד הלא שאלתם כל עוברי דרך שיודעים קורות הזמן והאותות והרשמים שיגידו מזה לפי המוחש ולא תכחישו, וזה שהם יספרו כי כבר יקרה פעמים רבות של יום איד ר"ל שביום בא איד בעיר או במדינה יחשך האיש הרע משיגיע אליו האיד וינצל מרוב הצלחתו ומבין שאר האנשים ובעת שיוכלו העברות בארץ אשר הוא בה יחשך מהם וינצל וזה ממה שיוסיף לו בטחון ויסיר ממנו הפחד, ואחר שהרע לא יגיע אליו בימיו מי יגיד על פניו כל

אותו

הלאל יסכן גבר׳ יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון ויש אומרים יסכן וטעמו היסכן האדם במעשיו על המקום או יסכן אדם משכיל על המקום ועל הגבר רק כפי מעשיו והקרוב שהוא כמו יוכיח ויקרוב ממנו הסכן נא עמו ושלם והטעם הלאל יוכיח גבר או יוכיח בין שניהם משכיל: וזרועות יתומים ידוכא׳ כל אחד מהזרועו׳: או חשך לא תראה׳

אותו רשע דרכו להוכיחו ולזה שאל זה כאלו זה העונש והוא מעשה הרע מי ישלם לו כמעשהו אחר מותו האם מחוק השופט היושר שיביא העונש על חטא האב לבניו אשר לא עשו זה החטא כמו שאמרת׳ והוא לקברות יובל אחרי מותו ועל הקבר ים קור ינחיד עד הספרו׳ הנה ערבו ותקנו לו בקעי המישור אשר הוא קבור בהם

החפץ ג׳ וסי׳ החפץ לי״י בעולו׳ לשדי כי נצדק׳ אל תתמה על החפץ: יבוא ד׳ מל בסיפ וסי ולא תירא משוד כי יבוא׳ כי לא לפניו חנף יבוא׳ המיראתך יוכיחך׳ בכפל רסנו מי יבוא: ערומי׳ ב׳ דגשי׳ וב׳ רפין וסי׳ ערטלאין דגשין חכימין רפין וביאורם נמסר בספר ריש סימן ט״ו: עיף ועיף ח׳ וסי׳ נמסר בתהלות סימן ס״ג׳ ונשוא ד׳ ג׳ מל וסים ונעמן שר

א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּמָנִי וַיֹּאמַר: הַלְאֵל יִסְכָּן גָּבֶר כִּי יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל: הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם בֶּצַע כִּי תַתֵּם דְּרָכֶיךָ: הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ בַּמִּשְׁפָּט: הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ: כִּי תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט: לֹא מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע לָחֶם: וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ: אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא: עַל כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם: אוֹ חֹשֶׁךְ לֹא תִרְאֶה וְשִׁפְעַת מַיִם תְּכַסֶּךָּ: הֲלֹא אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי רָמּוּ: וְאָמַרְתָּ מַה יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט: עָבִים סֵתֶר לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ: טו הַאֹרַח עוֹלָם תִּשְׁמֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ מְתֵי אָוֶן: אֲשֶׁר קֻמְּטוּ וְלֹא עֵת נָהָר יוּצַק יְסוֹדָם: הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וּמַה יִּפְעַל שַׁדַּי לָמוֹ: וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוֹב וַעֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי: יִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג לָמוֹ: כ אִם לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם אָכְלָה אֵשׁ: הַסְכֶּן נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם בָּהֶם תְּבוֹאַתְךָ טוֹבָה: קַח נָא מִפִּיו תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ: אִם תָּשׁוּב עַד שַׁדַּי תִּבָּנֶה תַּרְחִיק עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ: וְשִׁית עַל עָפָר בָּצֶר וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר:

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר: איפשר דלאלהא יאליף גבר וכד יליף איפשר דעליהון משגח: העסקא אית לשדי ארום תזכי ואין ממון ארום תשלים אורחתך: המדחל מינך יכסינך ייתי עימך בדינא: הלא על בישתך דסגיעי ולית סוף לעוויתך: ארום תמשכין אחוך מגן ולבושין דערטילאין תשלח: לא מיא למשלהי תשקי ומן כפין תמנע לחמא: וגבר נצחן ליה ארעא וסביר אפין יתיב בה: ארמלתא שדרתא סריקותא ואדרעת יתומי תשפף: מטול היכנא חזרנותך פוחין ויבהלינך דלותא בתכיף: או בחשוכא תושרי לא תחמי וסוגעת מיא תחפינך: הלא אלהא בגובהי שמיא וחמי ריש כוכביא ארום זקופו: ותימר מה ידע אלהא האפשר דלהאל אמטתא ידין: ענניא טמיר ליה ולא יחמי ותקיף רומא דשמיא יטייל: האורחא דהוה מן עלמא תנטור די טיילו אינשי שיקרא: דאתבטילו מן ארעא בלא עידניהון בארעית אנהרא אתיך גופיהון: ודרא דטובענא דאמרין לאלהא זור מיננא ומה יעביד שדי להון: והוא מלי בתיהון טובא ומילכתהון דרשיעי רחקת מיני: יחמון בנוי דנח צדיקיא ויחדון ונח זכאה יחדך להון: אין לא אתמניעו מלמיקום ומותרהון גמרת אשתא: אליף כדון עמיה ותשתלים בהון עללתך טובא: גבר כדון מפומיה אוריתא ושוי מימרוי בלבבך: אין תתוב עד שדי תתבני תרחיק עולתא ממשכניך: ושוי על עפרא כרך תקיף והיך טינרא ונחליא דאופיר:

צבא מלך ארם היה איש גדול׳ שר המשים ונשוא פנים׳ זקן ונשוא פנים׳ ונשוא פנים ישב בה׳ וא׳ נשוא עון׳ נעמן חס: גובה ג׳ וסי׳ הלא לאלוה גבה: וראיתי לבית גבה׳ ולפני כשלון גבה: ולא יראה ו׳ וסי׳ ולא יראה בך ערות דבר׳ ולא יראה כי יבא חום׳ ולא יראה כי יבא טוב׳ ול׳ שמעיה הנלחמי׳ מי גבר יחיה ולא יראה מות׳ עבים סתר לו: תשמור ד׳ מל בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״א: יוצק ב׳ וסימ׳ והכהן הגדול׳ נהר יוצק יסודם: לג י״א וסי׳ נמסר בתלים סי׳ נ״ז׳ ונקי ג׳ וסימ׳ ונקי וצדיק אל תהרוג׳ ונקי ילעג למו׳ ונקי על חנף יתעורר: קח י״ב רפ וסי׳ נמס׳ בסדר במדבר סיני ובירמיה סימ׳ מ״ג: ושים ט׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר בשלח: עד שדי חד מן י״ו יחידאין עד דסמי׳ למלה אחרא וסים׳ נמסר במסר רבת׳ בערך עד:

אחר שתכליתה לרע הוא בתכלית הבנות לפי שמזה הצד יתחייב שלא יגיע לאחד מהאנשים רק רע אחר שתכלית כולם הוא אל המות ותכלית כל הקניינים אל ההפסד ויהיה אם כן השם ית׳ עושה עול אחר שיענוש כל האנשים הצדיקים ורשעים עם שהוא מבואר בנפשו שאין עונש לרשע במה שיגיע לבניו אחריו כי הוא לא ירגיש בזה ויהיה עול גם כן נחק השם ית׳ שיענים הבנים על עון אבותיהם ואבותיהם שקיים ואולם מה שנאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים הוא באופן אחר אין הנה מקום הביאור בו:

ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר׳ יסכון׳ יועיל: בבצע׳ תועלת: תתם׳ מעניין תם וישר: תחבול׳ תקח משכון: וזרועות יתומים ידוכא׳ כל אחד מזרועות היתומים׳ ראש כבבים׳ העליון שבגלגלים שימצאו בו כבבים והוא גלגל המזלות או יקרא ראש כוכבים המקום שיהיו בו הכבבים הנכוחים תמיד בתנועת׳ האמצעית כי המקום ההוא הוא בתכלית הרוממות וגובה כמו שבארנו בספר מלחמות י״י והנה גובה המקום הזה יעמידנו על אמתת מרחק הככבי׳ מן הארץ בתכלי׳ מה שאפשר מקוטן השיעור כמו שבארנו שם: קמטו׳ נכרתו מן העולם׳ ונהר יוצק יסודם ר״ל ביסודם ובמעמדם עד שטבעו תוך נהר רב והוא מי המבול: אם לא נכחד קימנו׳ באמת כאשר מת האיש אשר הקימנו והעמידנו והוא כמו אכלה שארית בעלי הדעת ההיא והיא אכני שדום: הסכן׳ הרגל כמו ההסכן הסכנתי: ושלם׳ ותעמוד בשלום׳ תבנה׳ ר״ל תשוב להבנות אחר ההרסך באלו הפגעים הרעים אשר קרו בך או יהיה תבנה מגזר׳ בנים ר״ל שיהיו לך בנים ומזה העניין גם כן ואבנה גם אנכי ממנה: בצר׳ זהב: ובצור נחלים אופר׳ ר״ל שבהוצאות הצור נחלים במשע וברבוי כן יספע השם ית׳ לך זהב אופיר:

וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ׃ כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂא אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ׃ תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם׃ וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר׃ כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ׃ יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃

ל׳ ל׳ · ב׳ יתעכג ל׳ רפי ל׳ · ב׳ ל׳ ו׳ · ל׳ וחד ויקום · ד׳ · ב׳ חס׳ א׳ ל׳ · ו

וִיהֵי שַׁדַּי כְּרַךְ תּוּקְפָּךְ וּמִן כְּסַף תְּקוֹף רוּמָא דִילָךְ׃ אֲרוּם הֵידֵין עַל שַׁדַּי תִּתְפַּרְנַק וְתִזְקוֹף קֳדָם אֱלָהָא אַפָּיךְ׃ תְּצַלֵּי קֳדָמוֹי וִיקַבֵּיל מִינָךְ וְנִדְרָיךְ תְּשַׁלֵּם׃ וְתִגְזַר מֵימְרָא וִיקוּם לָךְ וְעַל אוֹרְחָתָךְ יַזְהַר נְהוֹרָא׃ אֲרוּם דְּרָא דְּאַמְאִיךְ יִתְעֲבַר גֵּיוּוּתָן וְשַׁוַּח בִּסְרְתָנָא תִּפְרוֹק׃ יְשֵׁיזֵיב גְּבַר דְּלֵית לֵיהּ זַכָּאֵי בִּזְכוּתָךְ וְאִשְׁתֵּיזֵיב בִּבְרֵירוּת יְדָךְ׃ ואתיב

על שדי ג׳ זוגין על דסמי׳ לשי״ן וסימ׳ על שערי ויעמד השערים, על שערי שחו רעים לפני טובים, על שער ויבן עזיהו מגדלים, על שער צוארך כמגדל השן, על שדי כי אז על שדי תתענג, על שדי אם על שדי תתענג׃ ימלט ה׳ וסימ׳ ואבד מנוס מקל וחזק, ודבתריה ותפש הקשת לא יעמוד ב׳ בו, מי גבר יחיה, כי לא ידע שלו, ימלט אי נקי, אין אדם שליט ברוח, שקר הסוס לתשועה׃

רלבג

והיה שדי בצריך, הרצון שיהיה רב זהבך על דרך כקול שדי שמורה על החוזק ועל ההפלגה׃ תועפות, לשון חוזק כדרך תועפות ראם לו או יהיה מעניין הכפל כדמתרגמינן וכפלת ותעוף׃ ונדריך תשלם, ר״ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בעשייתם׃ ותאמר גוה, ר״ל שתעמוד בגובה ותוקף ולא יגעך רע׃ ושח עינים, שפל עינים׃ ימלט אי נקי, הנקי ימלט בזכותו אי גדול׃

ביאור דברי המענה

ענה אליפז התימני ואמר האם האדם מועיל לשם יתברך כאשר יועיל על עצמו המשכיל המיישיר דרכיו אשר יענוש השם ית׳ הרשע תכף עשותו רשע מצד הרע שיעשה לשם ית׳ ויגמול טוב לצדי׳ תכף עשותו טוב מצד התועלת שהגיע לשם יתברך הנה אין העניין כן כי מה שיעשה השם ית׳ מזה אינו כי אם על צד החסד והחנינה להטיב אל האנשים וליסרם עד שיגיעו אל הצלחת הנפש אשר בעבורה נבראו לא לצורך עצמו ולזה יקרה שיאריך לרשע זמן ארוך לבלתי קבלו הפעולות ברע אשר יעשהו וכדי שיתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו בזה הזמן הארוך וישוב אל השם ולא יאריך לצדיק כדי שלא יחזיק בדרך הרע אשר החל להתנהג בו ולזה אין פלא אם תמצא ההצלחה לרשע זמן ארוך והיא הטענ׳ אשר חשבת לסתור בה דברינו, החפץ לשם ית׳ כי תצדק להועיל לו ואם יגיע לו תועלת כי תתם דרכיך עד שיגמול טוב לצדיקים תכף עשותם הצדק והיושר כדי שיועילוהו, המיראתו ממך שתזיקהו בעשותך הרעות יוכיחך ויבא עמך במשפט הנה אין העניין כן אבל מה שיעשהו השם ית׳ הוא להועיל לבני האדם ובהיות העניין כן הנה יאריך השם ית׳ לרשע להועיל לו ואם לא ישוב תוך הזמן אשר יאריכהו יגיעהו העונש הראוי ובזה נתרו כל הספיקות שהיית מספק בהם על דברינו זולת מה שטענת שאתה תם וישר ובאו עליך אלו הרעות הרבות ולא במשפט, ולזה אשיבך כי באמת אין דבריך צודקים וזה כי אני אודך כי באמת רעתך אשר הביא השם עליך היא רבה כמו שאתה אומר אבל אין עול כי אין קץ לעונותיך עד שרעתך היא כשיעור עונותיך או תהיה הכונה ברעתך ובעונותיך אחת בעינה, אתה היית לוקח משכון מאחיך חנם ובגדי האנשים מחוסרי בגדים תפשיט להיות לך למשכון עד שיוכרחו ללכת ערומים וימותו בקרה וזה עון פלילי, האיש העיף והצמא לא תשקהו אפילו מים להשיב רוחו אליו ומהאיש הרעב תמנע לחמך עד שימותו בצמא וברעב, ואולם אתה היית מכבד האנשים התקיפים והארוכים אשר הם נשואי פנים להאכילם ולהשקות׳ כאילו היו אדונים בביתך, ואולם החלושים כמו אלמנות ויתומים לא השגחת בהם לתת להם דבר ולא להצילם מעושקיהם ואלו העונות הם חזקים לאין קץ, על כן סביבותיך פחים מכל צדדיך ללכדך ולבהלך פחד הצרה הזאת פתאום, או יבהלך חשך המאורות עד שלא תוכל לראות ושפעת מי הצרות הרבות תכסך ע״כ לא תתרעם אם יגיעוך כמו אלה הצרות הרבות כי עונותיך אשר זכרתי שלא היית נמלט מהם הטו אלה, באמת השם ית׳ בגובה שמים כי שם נראית פעולתו יותר למעלת המנהלים אשר שם וראה העליון שבגלגלים שבו כוכבים כי הם רמים מאד, ואולם אמר זה כי מצד הסתרתם קצתם קצת ידענו העליון מהם ומצד חלוף הכמות בתנועותיה׳ ידענו כמה יחוייב שיהיה מרחק זה הגרם השמימיי אשר הוא ראשון לכל הגלגלים אשר בהם כוכבים לכל הפחות וכשהקשנו בזה מזה הצד מצאנו גובה אלו הככבים עצום מאד או יראה בראש כוכבים גובה גלגל תנועת האורך בכוכבי המבוכה אשר אלו ימצא תמיד הכוכב מפני תנועת האורך תמיד כי רמו מאד אלו הגבוהים כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות יי׳, התחשוב כי בעבור זה המרחק העצום אשר בינינו ובין השמים אשר שם כבוד השם ית׳ יעלם ממנו מה שיעשה בכאן ואמרת מה ידע אל ממעשה האדם הבעד ערפל שיבדיל בינו וביניהם יוכל לשפוט אותם ולראות מעשיהם, הלא העבים מבדילים בינינו ובינו ולא יראה מעשינו אבל יתהלך בחוג השמים ושם תהיה השגחתו, ולמה תאמר כמו אלו הדברים האם דרך אנשי העולם תשמור שדרכו בו אנשי העולם בימי המבול וקראו אורח עולם לפי שטעו אז כל אנשי העולם בזה זולת נח וביתו אשר נצל בצדקתו, אשר נכרתו בטרם יומם והיה ביסודם נהר יוצק עד שטבעו כולם, הלא הם חטאו בזה החטא בעינו שהם היו אומרים לאל שהוא סר מהם ובלתי משגיח בהם ושלא יפעל להם השם ית׳ דבר והוא מלא בתיהם טוב והצליחם הצלחה רבה ועם כל זה לא הודו לו על הטוב אשר השפיע להם הנה עצת אלו הרשעי׳ ודרכם אשר דרכו בה היא רחוקה מאד ממני או יהיה אומרו עצת רשעי׳ רחקה מני שב אל מה שאמר איוב עצת רשעים רחקה מני והרצון בו איך תאמר שעצת רשעים רחקה ממך ואתה בוחר דרך אלו הרשעים ועצתם שהיו חושבים שהשם ית׳ עזב את הארץ, הנה כשראו הצדיקים ענשם כן שמחו והם נח ובניו כי על כן לא כרו אלו האנשי׳ מאחרי השם ונקי ילעג להם והוא נח, הנה באמת כאשר נכחד האיום אשר הקימנו והוא נח תכף אכלה אש שארית האנשי׳ אשר היו על זה הדעת והם אנשי סדום ועמורה וזה כאלו ממה שיתאמת ממנו שאלו הרעות היו על צד העונש שאם היו מצד המערכה איך קרה שיהיה יחד ברבים כמו זה הרבוי ושיהיו כולם רשעים ואיך קרה שינצל נח ובניו והוא לבדו היה צדיק ביניהם, ובהיות העניין כן הנה איעצך שתרגיל עצמך על השם ית׳ ר״ל שתלך בדרכיו ואז יהיה לך שלום הלא אם תלך בדרכיו תבואתך טובה, קח נא מפיו הנימוס שראוי שיתנהג בו האדם ההולך בדרכי השם ושים אמרי השם בלבבך ויהיו עימך ולבך ללכת בהם כל הימים, אם תשוב עד שדי תבנה אח׳ שנתכך השם והרם אותך בשוב הצרות אשר הביא עליך תרחיק עולה מאהליך אם לך דבר מאחר שלא כדין, וירבה השם עושרך בעבור זה עד שתשית על עפר זהב מרוב העושר וכהוצאת הצור נחלים בחיל ורבוי כן ישפיע לך השם זהב אופיר, והיה זהבך רב וכבד וכסף יהיה לך כפול על מה שהיה לך מקדם, הנה אם היית מתנהג בזה המנהג היית מתענג על השם ית׳ בשבת דבקותך בו וכאשר תשא אל אלוה פניך ותעתיר אליו ישמיעך בכל מה שתשאל ממנו ותשלם נדריך ר״ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בהם, וזה גם כן אמרו ותגזור אומ׳ ויקיים לך השם ועל דרכיך נגה אור הספ׳ מה שהיה איוב מתרעם ממנו באומרו ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים, אם היית נוהג כן תמצא שכאשר השפילו שאר האנשים ובאו בשפלות הצרות תאמר גוה ר״ל שתתעלה מהם ותתגדל וזה כי השם יושיע מי שהוא שח עינים כמוך, הנה יגיע מההצלחה לך עד שתמלט בבור כפיך אי גדול הראוי לבוא עונש גדול עליו וזה כי האיש הנקי ימלט בזכותו אי גדול׃

והכלל העולה מהדברים

הוא ממה שהיה איוב טוען ממה שיראה לרשעים מההצלחה זמן ארוך אינו מחוייב שלא יהיה הכל מוגבל ומסודר מהשם ית׳ וזה שאמנם היה מחוייב שיענש הרשע תכף עשותו הרשע אילו היה מגיע בזה היזק אל השם ית׳ כדי שיציל עצמו מן ההיזק אבל למה שהוא מבואר שלא יגיע היזק כלל אל השם ית׳ ברשע שיעשה הרשע הוא מבואר שמה שיעשה השם ית׳ מזה ר״ל לשפוט האדם על מעשיו אינו רק להועיל לבני האדם ובהיות העניין כן לא ימנע שלא תתמיד הצלחת הרשע זמן ארוך לפי שהשם ית׳ כבר האריך לו עונשו כדי שישוב אליו תוך הזמן ההוא ויעזוב דרכו הרעה ואולם שלא יגיע נזק לשם ית׳ ברשע שיעשהו הרשע הוא דבר ביארו אליפז מהפך זאת הגזירה ואם הוא מבואר בעצמו והוא שאם לא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק הנה לא יגיע לו נזק ברשע הרשע לפי שהתועלת והנזק הם שני הפכי׳ ונושאם אח׳ ואולם הוא מבואר שלא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק הנה אם כן הוא מבואר שלא יגיע לו ית׳ היזק ברשע הרשע והנה ביאר זה אליפז על זה האופן לפי שהיה מבואר אצלו שלא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק לפי שהוא מועיל לעצמו לבד ואולם ברשע הרשע היה אפשר לספק שיזיק באופן מה לשם ית׳ לפי שהוא מפסיד ומשחית פעולות השם במה שהוא מזיק לשאר האנשים והפועל יצטער כשישחיתו פעולותיו לפי מה שיחשב ואפשר שנאמר שאליפז לא ביאר המשפט האחד מאלו השנים אבל הניח כל אחד מהם על שהוא מבואר בעצמו ואולם מה שהיה טוען איוב ממה שבאו עליו מהמכות והנגעים להפליא בלא פשע הנה אליפז ישיב על זה שסבר חטא איוב חטאים נפלאים ואם לא הרגים בזה מהם שסבר היה לוקח למשכון בגד האנשים חסירי הבגדים ושאלו ערומים והיו מתים בקרה ולא היה נותן לעני הצמא מים לשתות ולרעב לחם לאכול והיו מתים ברעב ובצמא ואולם העשירים והתקיפים היה מכבד אותם ומאכילם ומשקם וזה היה בתכלית הגנות וזה שאם לא היה נותן דבר מהונו לאיש מהאנשים היה לו התנצלות מה על מה שלא היה מטיב לעניים והוא כי אהבתו ממונו היתה הסבה המונעת לא שנאתו העניים והצדקה ואולם כשהיה מפזר ונותן לעשירים ובלתי נותן דבר לעניים היה מבואר כי משנאתו העניים והצדקה היה נמנע מזה, ומהם שלא היה חונן אלמנות במה שהיו מבקשות ממנו להצילן מיד עושקיהם והיה מנכה היתומים

אבן עזרא

והיה שדי, יהיה תקיף כמו כקול שדי׃ בצריך, כספך׃ וכסף תועפות לך, העניין כפול על המנהג ותועפות אומץ ותוקף כמו ותועפות הרים לו כתועפו׳ ראם לו ויש אומרי׳ והיה שדי בצריך כמשמעו כמו עמו אנכי בצרה והראשון יותר נכון להדביקו בסוף הפסוק׃ כי השפילו, כי הנה אתה תורה כאשר שפלו הרשעים תאמר אתה גוה כמו גאה והעניין כי הגאוה השפילה אותם כעניין לפני שבר גאון׃ ושח עינים יושיע, המקום׃ גם ימלט אי נקי׃ יש אומרי׳ שהוא חסר מ״ן ועניינו אים נקי וזה רחוק לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים שהוא אדם אח׳ גם ימלט אי נקי כמו יושב האי הזה והפך ארץ כי תחטא לי׃ ונמלט בבור כפך, ונמלט תהיה בבור כפך׃ גם

רש״י

פתרונו שהרי כופו מוכיחו׃ וכסף תועפת לך לשון חוזק כמו ותועפות ראם לו׃ ותשא אל אלוה פניך׃ לא תבוש להרים פניך אלא לשאול צרכיך הימנו׃ ונדריך תשלם׃ מובטח אתה שירצו קרבנות תשלומי נדריך׃ ויקם לך׃ כמו ויקום לך׃ כי השפילו ותאמ׳ גוה׃ אם רואה שפל תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה׃ ושח עינים׃ בצרה הבאה בעונו יושיע אלוה בעירך ובתפילתך׃ ימלט אי נקי׃ אין נקי כמו אי כבוד אין כבוד׃ וכן ולרוזנים אי שכר׃ אין שכר׃ אין כאה להם שכירות׃ שלשת חוברים נכחם במחלוקת אחת׃ ולע״ע שהן שתי תיבות מפרשין כן׃ ונמלט אותו הלא נקי בבור כפיך׃ וכן שמע׃ לשון אחר שמעתי שהיו אומרי׳ מכי ר׳ יעקב׃ שהוא כשון ארם הגרוי בכער ובלכתה׃ והיוד יתיר׳ בתיבה כמו היו זבי בשמי׃ אבל לא שמעתי מפי הרב׃

רש״י

מענה איוב

גם היום׃ אחר כל התנחומין הללו׃ מרי שיחי׃ במקומו עומד׃ כי אין תנחום בדבריכם׃ ידי כבדה מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאלכתי בכל ומועק לבי מכתי׃ ואמצאהו לשופטי׃ תכונתו׃ מכון כסאו׃ משפט הוכחת דברים׃ לא ישים בי אך׃ לא ישים בי אך הריב של תוכחת פשעיו ולא תשועת עלילותי שם במקו׳ ריבותו׃ היושר׃ כופר מפעלות׃ יהי נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו׃ נוכח מוכח׃ ושם אפלטה לנצח׃ כי לא ימצא בי עון׃ הן קדם׃ למעלה הוא חוזר׃ למי יתן ידעתי׃ וגו׳ קדם מזרח׃ של קדמה מזרח ואחור מערב׃ הואיל והמזרח קדמת עולם׃ כמזרח המערב אחוריו של עולם׃ שמאל׃ כבין׳ בעשותו׃ כשבראו לא עשה חלוקים כשלו שם שתלמכו שם׃ אחז׃ תרגו׳ של ארחה׃ ויתדע שתשעה תחת האלף׃ ולא לשון אחיזה הוא היה טעמו תלרע תחת החית׃ יעטוף יאחז׃ כיסה כני הדרים בכניו למען לא אראנו׃ כי ידע דרך אשר עמדי׃ חתו׃ לבינך אותו בא לריב עמדי׃ בחנני אשר כזהב׃ אכח׃ אם יריב עמדי׃ באשורו׃ במעגלו׃ כמו אם תטה אשורי כוכן חסוריו׃ ולא אט׳ חוכי רגיל לכשות׃ מחוקי׃ בכנתי אמרי כיך׃ יוא מחוקי מזונותי הייתי זריז לכמון אמרי פיו׃ כמו לחם חקי׃

אבן עזרא

גם היום מרי שיחי · מורה הוא שיחי מכל השיחות כענין עמי ישראל מורה מאד ועניינו משונה : ידי · מכתי כמו ידי לילה נגרה ולא תרמה והעניין שמכתי יותר כבדה מאנחתי : ואמצאהו · על המקום : עד תכונתו · עד תכונת מקומו : לא אך הוא ישים בי · כמו וישימו ויסכילו אין משים בי אלא הוא : שם · ירא ישר נוכח : ואפלטה · נפשי לנצח ולא הייתי מתפחד לכן לא אוכל למצוא אותו : הן קדם אהלך · מזרח : ואחור · מערב והוא ברא פאת שמאל ולא אוכל לחזותו שם : והוא יעטוף ימין · ולא אראנו ולמה הייתי מ מפלט נפשי משופטי ממנו שהוא שופטי : כי ידע דרך עמדי · הדרך שהיה עמדי ולא נטה ימין ושמאל : מצות שפתיו · עשיתי ולא אמים והיה חקי לצפון אמרי פיו ו והעניין שהיו צפונים בלבי ולא יוזזו משם : והוא באחד · ים אומ' שהב"ת נוסף והאמת שאיננו נוסף ולא אוכל לפרש כי יש בו סוד גדול : כי ישלים חוקי · ימלא החוק שנגזר עלי : כי לא נצמתי · היה מתאוה שיכרת וימות כאשר היה בחשך קודם שיצא לאויר העולם : מדוע משדי · רובי המפרשי' יפרשו שדי במקו' הזה שודד וכן פירושו למה לא נצפנו עתים משדי : וידעיו · לא ירא‍ו הימים והעניין אילו נצפנו עתים משדי לא הייתי מתרעם עליו כי יודעיו לא ידעו מה י יהיה אלא הוא שידע העתים שיעשו בהם הרשעים הרשע למה יחרים : גבולות ישיגו · כמו לא תשיג גבול ר רעך : יחד חבאו · מפניהם : והם כמו פראים במדבר · מן הערבה יבקש לחם ל לנעריו לא מן הישוב : בלילו · שאיננו לו : ילקשו · ענינו יכריתו הלקש כמו מסעף פור' יכרית הסעיף : ערום ילינו · פועל יוצא ישפשטו הערום עד שילין בלי לבוש : מזרם הרים · על הערומי' ידבר שיחבקו הצור בשביל שאין להם מחסה וירטבו מהזרם היורד מן ההרים : ורעבים · ומרעבים נשאו עומר : יגזרו

מסורה

אמלא ג' וסימ' לא תהיה משכלה · אערכה לפניו משפט · להנחיל אוהבי יש · וא' ואמלא אתו רוח : נוכח ל' מלרע שם ישר והוא חד מן שיטה דכל חד וחד ל' דכות מלרע וסי' נמס במס' רבת' במערב' אות השי"ן בס"ר : אחז ג' חד מלעיל וסימ' חיל אחז ישבי · והנה אחז בקרנו' המזבח · שמאל בעשתו ולא אחז בתר' מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע : כזהב

איוב כג

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר : גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי : מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ : אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי ח אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת : אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי : הַבְּרָב־כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי : שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי : הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ : שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־ י אָחַז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה : כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא : בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט : מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו : וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ : כִּי ט ו יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ : עַל־כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ : וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי : כִּי־לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה־אֹפֶל :

כד

א מַדּוּעַ מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים וְיֹדְעוֹ לֹא־חָזוּ יָמָיו : גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ : חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה : יַטּוּ אֶבְיוֹנִים ה מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִוֵּי־אָרֶץ : הֵן פְּרָאִים בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים : בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יִקְצִירוּ וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ : עָרוֹם יָלִינוּ מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה : מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ־צוּר : יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל־עָנִי יַחְבֹּלוּ : עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר :

(הערות מסורה בשוליים: ל' חס · ל' · ל' · ג' · ב' · י' בלו' · ל' מלעי' · ל' · ל' חס · ל' מלרע · יקמן · יב · ג' · ל' · ג' דגשי' · לג"ר · ח' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · וידעי · ק' · ב' · כב · ה' · ג' חס · ל' · עניי · ק' · ל' · ל' · יתקצירו · ק' · ל' · ל' · ל' · ב' חטפי' · ב' דגשי' · ל' · ל' חס)

תרגום

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר : לְחוּד יוֹמָנָא מְרִיר מֵימְרִי מְחָתִי תַּקִּיפָא עַל תּוּנְחָתִי : מַן יְגְזוֹר אִנְדַּע וְאַשְׁכְּחִינֵיהּ אֵיתֵי עַד מְדוֹר בֵּית מוּקְדְשֵׁיהּ : אֲסַדַּר קֳדָמוֹי דִּין וּפוּמִי אֲמַלֵּי מַכְסַנְיוּתָא : אִנְדַּע מִלַּיָּא דִּיתִיבִינַנִי וְאִתְבַּיַּן מָה יֵימַר לִי : הַבְסוּגְעֵי חֵילָא יִנְצֵי עִמִּי לָא בְּרַם הוּא יְשַׁוֵּי תִּגְרָא בִי : תַּמָּן תְּרִיצָא וְתַקִּין עִמִּי וְאִשְׁתֵּיזֵב לְעָלְמָא מִדַּיָּאִין יָתִי : הָא לְמַדִּינְחָא אֵהָלוֹךְ וְלֵיתוֹי וּלְמַעַרְבָא וְלָא אִתְבַּיַּן לֵיהּ : בְּצִיפּוּנָא בְּמַעְבְּדֵיהּ וְלָא אַחֲדֵי כַּד מִכְבֵּין דָּרוֹמָא וְלָא אַסְכֵּי : אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי אוֹרְחָא דְעִמִּי בְּחַן יָתִי הֵיךְ דַּהֲבָא אַפִּיק : בְּאַסְתַּוְורֵיהּ אַחֲדַת רַגְלִי אוֹרְחָתֵיהּ נַטְרִית וְלָא צְלָאִית : פּוּקְדָנָא דְסִפְוָתוֹי וְלָא אַעְדֵי מִגְזֵירָתִי אַטְשִׁית מֵימְרֵי פּוּמוֹי : וְאִין הוּא יְחִידָאִי וּמַן יְתִיבִינֵיהּ וְנַפְשֵׁיהּ רְגַגַת וַעֲבַדַת : אֲרוּם יַשְׁלִים הֵיךְ בְּקַדְמֵיתָא גְּזֵירָתִי וּדְכְמַתְהוֹן סַגִּיעִין עִמֵּיהּ : מְטוּל דְּהֵיכְנָא מִן קֳדָמוֹי אִתְבְּהִיל אִתְבַּיַּן וְאֶרְחַל מִינֵיהּ : וֵאלָהָא רַכִּיךְ לִבִּי וְשַׁדַּי בַּהַלְנַנִי : אֲרוּם לָא אִיתְגְּמָרִית מִן קֳדָם חֲשׁוֹךְ וּמִן קֳדָמַי טְמַר קְבָלָא : מַה דֵּין מִשַּׁדַּי לָא אִתְטְשׁוּ עִדָּנַיָּא וּרְחַבִּימִין יָתִי לָא חֲמִין יוֹמוֹי : דָּרָא דְטוֹבְעָנָא דִתְחוּמַיָּא יְשַׁנּוּן עֶדְרָא אַנְסוּן וְרָעוּן : חֲמָרָא דְיַתְמֵי יְדַבְּרוּן יְמַשְׁכְּנוּן תּוֹר אַרְמַלְתָא : יַצְלוּן חֲשִׁיכֵי מִן אוֹרְחָא כַּחֲדָא אִטַּמָּרוּ מִסְכְּנֵי אַרְעָא : הֵיךְ דֵּין כִּמְרוֹדַיָּא בְּמַדְבְּרָא נְפַקוּ לְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא מְקַדְּמִין לְבִזָּא כְּמַטְרָא אָנִיס לֵיהּ מְזוֹנָא לְטַלְיֵיהּ : בְּחַקְלָא מְדִלָּא דְּלָהוֹן חָצְדִין וְכַרְמָא דְרַשִׁיעֵי יִכַּסְחוּן : עַרְטִילַיִן יְבִיתוּן דְּלֵית כְּסוּתָא וּדְלֵית לְהוֹן חוּפָאָה בְּקוּרָא : מִקִּילוּחַיָּא דְטוּרַיָּא מִטַּמְשִׁין וּמִדְּלֵית מִשְׁרוֹי גַּפְּפוּ טִינָרָא : יְאַנְסוּן מִבִּיזַּת יַתָּם וְעַל עַנְיַיָּא מְמַשְׁכְּנִין : עַרְטִילָאִי אוֹלִיכוּ מִדְּלֵית כְּסוּ וּכְפִינִין נְטַלוּ מִנְּהוֹן עוּמְרָא : בִּינֵי

רלב"ג

היתומים ביד עושקיהם ולא היה עוזר אותם · ומהם שכבר חטא במה שהיה אומר שהשם עזב את הארץ והוא עון פלילי כי בכמו זה הענין חטאו אנשי דור המבול ואנשי סדום ועמורה ועל זה הביעם מהעונש מה שכבר הגיע · והביא ראיה אליפז על שהשם פוקד האדם על מעשיו ממה שקרה לאנשי דור המבול שלא ניצל מהם כי אם נח וביתו כי הוא לבדו היה צדיק בדור ההוא ומה שקרה לאנשי סדום ועמורה שאם היה ה הענין לפי המערכת היה בתכלית הזרות שישנים במקרה כזה הרבוי הנפלא הרשע לרוע המערכת ולזה כתן[?] אליפז לאיוב שישוב אל השם יתבר' ויטיבהו השם יתברך הטבה נפלאה לא י ישערה :

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר · מרי שיחי · הרצון בו שהמריתי והפלגתי ב בשעשי להתרעם על שברי יתרעומת רב : ידי · מכתי : תוכחות · דברי תוכחות : ישים בי · הרצון בזה ישים בי כח : נכח עמו · מתווכח עמו : ואפלטה · עצמי ובשרי או נפשי : קדם · מזרח : ואחור · מערב : שמאל · צפון : ולא אחז · ולא אראה : יעטוף · יכסה ויעלים : ימין · דרום : באשורו · פסיעתו : ולא אט · ולא אטה : ולא אמיש · ולא אסור ממנה : והנה מצות שפתיו דבקים ולא אטו ו והרצון ולא אטה מצות שפתיו ולא אמיש או יהיה ולא אט דבק עם דרכו שמרתי ועם מצות שפתיו יהיה דבק ולא אמיש ויהיה וי"ו ולא אמיש נוספת כמו וי"ו ואיה וענה : באחד · בענין אחד : ונפשו אותה · ורצונו כנפש' : חקי · המצטרך אלי כי המצטרך לאדם יקרא חק כאמרו הטריפני לחם חקי : נצמתי · נכרתי : מפני חשך · קודם בא חשך ה המקרים הרעים : ומפני כסה אופל · והיה מכסה ומעלים מפני אופל הצרות האלו ר"ל שלא הייתי רואה א אותם : יחבלו · יקחו למשכון : חובאו · ר"ל שנטו מהדרך להחבא מפני הרשעים פן ישמקום : הן פראים במדבר · הנה אלו הרשעים הם כמו פראים במדבר שהם חיות רעות ויעמדו שם לטרוף כן אלו הרשעים מבקשים תמיד לטרוף האנשים : ערבה לו לחם לנערים · ר"ל מהמדבר יוציא הרשע לו לחם ולנעריו מן העושק אשר יעשוק האנשי' הבאים שם : בלילו · תבואתו : ילקשו · יאחרו : בקרה · בבא הקור : מזרם הרים ירטבו · מהמים הנשפכים מההרי' יתלחלחו העניי' אשר השפיטום אלו הרשעים כי הם יעמדו מפני זה אצל ההרי' להיות להם למחסה : ומבלי מחסה חבקו צור · מפני שאין להם מחסה חבקו הצורים להיות להם למגן : יגזלו משוד יתום · מרוב השוד אשר יעשו יגזלו היתום ולא ירחמו עליו : ועל עני יחבולו · ר"ל מה שעל עני והוא לבושו אשר יתכסה בה יקחו למשכון : ערום הלכו מבלי לבוש · הם שבבו שילכו העניים ערומים מבלי לבוש : ורעבים נשאו עומר · ושילכו רעבי' האנשים אשר נשאו עומר רצוני שלא יניחום לאכול ממנו :

רש"י

חקי מזכותי · והוא לפי שהוא יחיד ב בעולם · וידע דעתן ומחשבת של בריות ומה יש להם לדבר לפניו · לפיכך תשובו' ומכנו' לפניו ; ומי ישיבנו · לפיכך נפשו אותה ויעש ; כי ישלים חוקי · ידעתי כי לא ישיב ידו עד אשר ישלים חוק גזירותיו כ פורענות אשר גזר ע‍לי כי כהנה רבות עמה · על כן שאוכל גומל לאדם כפי ד דרכיו מכנו אבהל · וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו · כי לא נכמתי מפני חשך · בזאת אני נבהל · כי לא נכמתי לאלוהי' וכמיתות קבר מפני החשך הזה הבא עלי · ומפני לא כיסה מפני את האופל הזה עד מותי · ומפני כסה אופל · על כי לא שבראני הכנות הוזר · מדוע משדי לא נצפנו עתים · קבלה הוא זו · למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב"ה שלא ידע יום מות האדם · שאז לא ימהר פורענות ויקרתנו יום מות ויודעיו לא חזו · מיום האדם · כמו חרים ימים ומתרגמי' עידן בעידן · ומדוע יודעיו ואוהביו של הקב"ה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומידותיו · ימיו · זו היא דרך שכתב ביומיו · כמו לא יחרף לבבי מימיו · ומה הן מדות התמיהות : גבולות ישיגו · אותן שדרכן להשיג גבולות שהן תוכין שדות כנגד שדות אחרים ובלילה הם מרבי' גבוליה שהיו עושי' גדריהן בלילה · בתוך תחום סביבותיהם · וזהו תשיג · דמתרגמי' תסכה · שהיו מסכים הגבול · ועדר גזלו וירעו · עדרי גזלו וירעו לעצמן · וחמור יתומי' ינהגו · ועושין כל רעות האמורות בענין · סוף דבר ראוה לא ישים תפלה · להודיעם עונם ולהאכלם גמולם · יחד חובאו עניי ארץ · מפני שיראים מהם · ואומר הן הפראי' שהן לימודי מדבר לארוב את העוברים · יצאו בפעלם · יצאו לאלאכתן · ומה היא הפעולה · משחרי לטרף מבקשים ל לטרוף · ערבה לו לחם לנעריו · למשרתיו ונעריו של רשע הערבה והמדב' הווה לו לחם לנרכם · שמשם הוא חוטף ואוכל וגוזל מה שהם אוכלים · לנערי' הם ההולכים אתו לגזול · כמו רק אשר אכלו הנערים בשדה של אחרים : בלילו · יבולו · יקצירו לגזול · וכרם רשע ילקשו · וכרמי' של אחרים · הרשעי' האלו כוטלי' כרוים · ילקשו אשכרויות"כט · כוטלים לקש שלהם · לקש לשון כמה כרי כמו בתחילת עלות הלקש · כיותח תירג' בו · חבקו צור · כתבאים · לשון אם חבול תחבול :

בין

מסורה

ג' דגשי' וסי' וישב מצרף ומטהר · בחנני כזהב אצא · וכלי נחשת מצהב : ונפשו ה' וסי' ונפשו קשור בנפשו · ונפשו מאכל תאוה · ונפשו אותה ויעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו לא חיה · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן · ונפשו שוקק : ומפני ב' וסימ' ומפני כסה אפל · ומפני לא חשכו רוק : גבלות ב' כתי' כן וסי' ואסיר גבלות עמים · גבלות ישיגו · ועיין בתלים סימן ע"ד : אביוני' ג' חס בליש' וסי' כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים · יטו אבינים מדרך · ומתנות לאביונים : בפעלם ל' הן פראים במדבר והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין לם בסוף תיבותא וסי' נמס במסר' רבת' במערב' אות הלמ"ד בס"ד : חבקו ב' וסי' מבלי מחסה חבקו צור · אשפתו' : הלכו ב' דגשי' וסי' ערום הלכו מבלי לבוש · שועלי' הלכו בו :

בין שורותם יצהירו׳ ר״ל האנשים העושים השמן בין שורות בית הבד ואמר דרכו יקבים לעשות היין יצמאו ולא יניחום הרשעים לשתות מהשמן והיין אבל יגזלו אותם מהם: מעיר מתים ינאקו׳ מן העיר יצעקו האנשים מפני החמס הנעשה להם: חללים׳ ההרוגים: תשוע׳ תצעק: תפלה׳ דבר בלא טעם: במורדי

יצהירו׳ ועשו היצהר והוא שמן זית שיהר כצהרים בעבור הנר: ויצמאו׳ אחרים והם בעליהם: מעיר מתים׳ הם בני אדם יצעקו מעיר: ואלוה לא ישים תפלה׳ לא יעשה זה חנם ומלת תפלה כמו תפל: במורדי אור׳ השם שהוא אור המאורות: לאור יקום רוצח׳ בדרכים ויש אומרים שהוא כמו חשך ואמרו כי כמהו ולילה אור בעדני ולכנו כי אם אור ממש: ובלילה יהי כגנב׳ יורה עליו׳ ודמה הגנב לנואף שיעשה דבריו ועבירותיו בסתר כאילו ישים סתר בפנים שלא יראו כאלו יחתמו היום שלא יראו בו׳ ומה שכרם שהמקום ישיב להם הבקר כצלמות כי יכיר עליהם בלהות וישים אותם כדבר שהוא קל על פני מים כאשר יגור הקל׳ תקולל חלקתם ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים ויאבדו מהעולם הם וחלקתם וכרמיהם כמימי השלג שיגזלו אותם ציה גם חום ולא יראה השלג שהיה בעולם כן ירדו אל שאול והם חוטאים: ישכחהו רחם׳ אמו ותמתקנו רמה יותר: רועה עקרה׳ מן תרועם בעבור שהיה רועה עקרה לא תלד וזכר העקרה בעבור שאין לה בנים שיעזרו אותה ואלמנה שאין לה בעל׳ ועוד שמשך אבירים בעלי כח בכחו והוא שירע כאשר יקום ממטתו שיתכן שימות: יתן לו לבטח׳ נתן לו המקום מה שרצה וישען כי יוכל להנצל ממנו ועיניהו על דרכיהם: רומו מעט׳ אף אם התרוממו מעט כלם יאברו: והמכו מן וימכו בעונם: ככל׳ כהולם: לאל׳ לנא: המשל

שורותם ל׳ בין שורתם יצהירו יקבים והוא חד מן מלין דמשמשי׳ תם בסוף תיבות וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבתא במערכ׳ אות התי״ו בס״ד: המה י״ט וסימ׳ נמסר בספר תהלו׳ סימן מ״ח: לאור ז׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: ועין ט׳ וסימ׳ וזנוח ועין גנים תפוח׳ והגבשון ועיר המל״ח ועין גדי׳ ועין גנים והגבשון וקדש ואדרעי׳ ועין חדה׳ וקדש

יא בין שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו: יב מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה: יג המה היו במרדי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבתיו: יד לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב: טו ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים: טז חתר בחשך בתים יומם חתמו למו לא ידעו אור: יז כי יחדו בקר למו צלמות כי יכיר בלהות צלמות: יח קל הוא על פני מים תקלל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים: יט ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו: כ ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה: כא רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב: כב ומשך אבירים בכחו יקום ולא יאמין בחיין: כג יתן לו לבטח וישען ועיניהו על דרכיהם: כד רומו מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו: כה ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי:

בֵּינֵי אוּשְׁוָתְהוֹן יְעַצְרוּן מְשַׁח מַעֲצַרְתָּא עֲצָרוּ וּמָרֵיהוֹן אַצְחִיו: מִקַּרְתָּא בְּנֵי נְשָׁא נַהֲקִין וְנַפְשַׁת קְטוֹלִין בְּחַרְבָּא תַּצְלֵי וֶאֱלָהָא לָא יְשַׁוֵּי חוֹבָא: הִינוּן הֲווֹן בְּמָרוֹדִין בְּאוֹרַיְיתָא לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ אוֹרְחָתֵיהּ וְלָא אִתְיְיתָבוּ בִּשְׁבִילוֹי: לְאוּרְתָּא יְקוּם קְטוֹלָא יִקְטוֹל עַנְיָא וְחַשּׁוֹכָא וּבְלֵילְיָא יְהֵי הֵיךְ גַּנָּבָא: וְעַיְינָא דְגִיוֹפָא נַטְרַת נֶשֶׁף לֵילְיָא לְמֵימַר לָא תְסַכִּינַנִי עֵינָא וְטַמּוּר אַפַּיָא יְשַׁוֵּי כְּלַפֵּי לְעֵיל: הָאֵיךְ בַּחֲשׁוֹכָא בָּתַיָא בִימָמָא מִתְחַתְּמִין לְהוֹן בְּגִנְזַיָא לָא יָדְעוּ נְהוֹרָא: אֲרוּם כַּחֲדָא צַפְרָא דָמֵי לְהוֹן הֵיךְ טוּלָא דְמוֹתָא אֲרוּם אִשְׁתְּמוֹדַע פּוּרְעָנוּתָא טוּלָא דְמוֹתָא: קַלִּיל הוּא לְמִשַּׁט עַל אַפֵּי מַיָא תְּהֵי לֵיט אוֹרְחָא שְׁעִיעַתְהוֹן בְּאַרְעָא לָא יִסְכֵי שְׁבִיל כַּרְמַיָא: צַהְיָא וְלָחוּר חוּמְתָא אַנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֵיכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשִׁאוּ שְׁיוֹל אִתְחַיָּבוּ: תָּא הֵיךְ צַהוּתָא וְחוּמָא דְאַנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֲכֵדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשִׁיאוּ שְׁיוֹל אִתְחַיָּבוּ: אַכְזְרָאִין דְנַשִׁיאוּ לְרַחֲמָא מִסְכֵּינִין אִתְבַּסִּימוּ לְרַחֲשָׁא תּוּב לָא יִדְכַּר וְתִתְבַּר הֵיךְ קֵיסָא עִילִיתָא: תָּא מְטוּל דְבַטִּילוּ אַפְרְשׁוּתָא וּמַעֲשַׂר דְאִתְפַּקָּדוּ בְּעִידָן חוּמָא דְקַיְיטָא אִתְמְנָעוּ מִנְהוֹן מֵימֵי מִטְרָא וְתַלְגָּא לְבֵית קְבוּרְתָּא אִתְחַיָּבוּ: דִמְרַע עֲקָרָא דְלָא תְלִיד וְאַרְמַלְתָּא לָא יוֹטִיב: וְיִנְגִּיד גִּיבָּרַיָא בְּחֵילֵיהּ יְקוּם נָח וְלָא יְהֵימִין בְּחַיֵּי: יְהִיב לֵיהּ תֵּיבוּתָא לְרְחִיץ וְיִסְתְּמִיךְ וְעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵיהוֹן: אוֹרִיכוּ כִּזְעֵיר פּוּן וְלֵיתוֹי רִישְׁעָא וְאִתְמַכְּנִיאוּ בִּזְמַן דִיסוֹפוּן יִתְקַטְעוּן וּבְרֵישׁ שִׁיבוּלָא יִתְקַטְּפוּן: וְאִין לָא קְשׁוֹט דִיבֵי הֵן הוּא מַאן דִיכַדְבִינַנִי וִישַׁוֵּי בְּדִלָא הֲוַת עִיקַּר מִילְתִי: ואתיב

ואדרעי ועין חצור׳ ועין ימינו כהה׳ ועין נואף שמרה נשף׳ ועין אלההם הות על שבי יהודיא׳ה קדמאי שום קרתא: על פני מים ה׳ וסימ׳ ופרשי מכמרת על פני מים׳ השלח בים צירים וככלי גמא׳ נדמה שמרון מלכה בקצף על פני מים׳ קל הוא על פני מים׳ חק חג על פני מים: כעץ ג׳ וסימ׳ יבש היה כעץ׳ ויסע כעץ תקותי׳ ותשבר כעץ עולה: בחיין ומשך אבירים הוא חד מן א״ב נ״ון ארוכה בסוף תיבות וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ון בס״ד: ואם לא ב׳ בסיפר׳ וסימ׳ ואם לא אפוא מי יכזיבני׳ ואם לא ישמעו בשלח יעברו:

...יהו על דרכיהם להרגם: והומכו׳ פועל עובר מבנין הופעל והשרש כמך ויהיה כמך ומכך שני שרשים בענין אחד והוא מענין וימוכו בעונם: ככל ... מהאנשים אשר לא כרתו ברית עמהם יקפצו הרשעים פיהם שלא יצעקו ויהרגו אותם: ימלו׳ יכרתו: לאל׳ להבל ולדבר שאינו:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר גם היום שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם תרעומת רב כבדה מכתי יותר מאנחתי ולזה אל תאשימוני אם הגדלתי והוספתי להתרעם על מכאובי׳ מי יתן ידעתי איפה השם ית׳ ואמצאהו ואבא עד תכונתו שאם היה אפשר זה הייתי עורך לפניו משפט [illegible]

אלו המכאובים אשר לא יוכל לשאת אותם ׳ ואחר זה החל איוב לסתור דעת אליפז מן ההקש ואמר מדוע לא יהיו נעלמים משדי העניינים הזמניים וידעיו לא חזו לו ימים ר״ל שלא ראו לו יתם אל הזמן ולזה הוא מבואר שהשם ית׳ בלתי יודע באלו העניני׳ הזמניים ׳ ואחר כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שגזל השם ית׳ על ההצלחה המגעת לרשעים זמן ארוך במה שאמר כי מפני שאין זה התוכחת מהשם ית׳ כי אם להועיל לאנשי הארץ הנה יתכן שיאריך עונש הרשע זמן ארוך ׳ והחל איוב לבאר דבריו מהחוש ואמר שאלו הרשעים אשר ספר בהצלחתם היו משיגים גבול וגוזלים העדר ורועים שם בקרקע הנגזל וזה חטא כפלא ׳ והיו נוהגים חמור היתומים ולוקחים למשכון שור האלמנה אשר בהם היו חורשים ומשיגים די טרפם עד שיהיו סבת מותם ב ברעב העניים יטו מדרכם לפחדם מהם שלא יהרגו׳ יחד חובאו מפניהם עניי ארץ ׳ הנה אלו הרשעים הם כמו חיו׳ רעות במדבר לטרוף באשר ימצאו הם יוצאים למלאכתם לבקר לשחר לטרוף מן המדבר יוציא לחם כל אחד מאלו הרשעים לו ולנעריו כי יהרגו ה האנשי׳ העוברים שם ויקחו אשר להם ׳ בהיותם בשדה בלילו ותבואתו יקצרו ואם אינו שלהם ולא די שהם יכחו שדה הרשע ולא יגעו בו אבל גם כרמו שהוא מוכן בקלות לאכול ממנו יאחרו וילקטו מלקחת ממנו לפי שהם אוהבים הרשע ולזה לא יגעו באשר לו אם לא כאשר לא ימצאו במקום אחר ׳ ערום ילינו בני אדם בלילה מבלי לבוש ר״ל שינזלו מהם כסות לילה ולא יהיה להם כסות להתכסות בו בקור ׳ ואלו העשוקים ילכו להסתר מהרוח בין סלעי ההרים וירטבו שם מזרם ההרים והלחות הנמצא בהם ׳ ומבלי מחסה חבקו צור להסתר שם ׳ מרוב שודדות האנשים יגזלו היתום ויקחו למשכון הבגד אשר על העניים ובזה האופן יסבבו שילכו העניים מבלי לבוש לגזלם מהם כסות יום וסבבו שילכו רעבי׳ האנשים אשר נשאו עומר כי יגזלו אותו מהם ולא יהיה להם לאכול ׳ הנה האנשים אשר באוצרות בית הבד יעשו שמנם ואשר יקבים דרכו לעשות יינם יצמאו כי אלו האנשים יגזלו שמנם ויינם ולא יניחום לשתות מהם ׳ מן העיר יצעקו האנשים על החמסי׳ אשר עשו להם ונפש ההרוגים חוץ לעיר תצעק אל אל ואיך תאמר שהשם לא ישים בכל אלה הדברים דבר בלתי טעם וזה שאחר שאו הרשעים ממיתים רבים מן האנשים בחרב ובעירום וברעב ובצמא ומכלים אותם בכל עוז הנה היה ראוי בחק השם ית׳ אם היה פוקד האנשים להועיל להם שלא יאריך לכמו אלו האנשים הרשעים כדי שיציל מידם אלו האנשים אשר יהרגו אותם כי הרחמנות על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים ׳ הנה לא תוכל לגזל השם ית׳ על זה בשום פנים ולדעת איוב גם כן יהיה זה חסרון בחק השם ית׳ בסדרו זה הסדור אשר מצד הכוכבים שימשך ממנו זה העול והחמס ׳ הלא אלו האנשים היו במורדי אור ר״ל שימרדו באור היום המשמח האנשים והם ירחנו בבואו לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו אבל התרחקו ממנו בכל עוז ועשו מעשיהם בלילה כדי שלא יראו אותם האנשי׳ בעבור האור יקום הרוצח השכם קודם שיאור היום ויהרג עני ואביון אשר ימצאם בדרך יוצאים במלאכתם ובעצם הלילה יהי כגנב לגנוב מה שיוכל להסתרו אז מהאנשים ׳ ועין נואף המתיכה בא הערב לאמר אז לא תראני עין וישים לו חושך הלילה הסתר פנים ׳ חתר האחד מהם בקירות הבתים אשר יומם שמו חותם בהם כדי שיכירום בלילה ויגנבו הנמצא שם הנה כל אלו האנשים לא ידעו בטוב האור למאסם בו ׳ כי יחדו יהיה להם הבקר כשיבא כמו צלמות וכאשר יבא אור הבקר אשר יוכל אז להכיר איש את רעהו ולראותו הוא להם כמו בלהות צלמות כי אז יבהלו ויכוסו כדי שלא ימצאו ׳ יקל הוא לנוס בבא היום על פני המים כדי שלא ימצאו החלקה אשר הם הולכים בה בארץ היא מקוללת מאד ר״ל שהם לא ילכו במקום שיעבד בו ויזרע ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים כדי שלא ימצאום שם עובדי הכרמים והשדות אבל ילכו במקומות החרבים להסתר מהאנשים ׳ הנה אלה האנשים עם רוב מרים לא יגיעם שום עונש בחייהם אבל ימותו בקלות כי כמו שהציה והחום יגזלו מימי השלגים ויפסידום בקלות בדרך שלא ישאר מהם רושם כן ימיתית שאול בקלות אלו האנשים אשר חטאו ׳ ישכחהו כל אחד מאוהביו ותאכלהו רמה כאילו הוא דבר מתוק לה עוד ולא יזכר שמו וישבר בקלות כעץ אים העולה ובלא צער ׳ ובזה הוא מבואר שלא יתנכל השם במה שאמרו אליפז ׳ הנה זה האיש הגיעהו מן האכזריות עד שהיה משבר העקרה אשר לא תלד עם היותה מרת נפש והיה משבר גם כן האלמנה אשר לא ייטיב מטיב לה עם מרירות נפשה לא היה חומל עליה ׳ כחו היה רב עד שהיה מושך התקיפים בכחו ויהרגם יקום כל אחד מהם ולא יאמין בחיין מיראתו ממנו והיה מתן לו מתנה לבטח והיה נשען שלא יזיקהו ועם כל זה לא היה נשמר הרשע מלהזיק להם אבל היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם ׳ או הרצון בזה שזה הרשע היה נותן לו ידו לבטח והיה כורת ברית עמו ועל זה היה נשען האחר שלא ירע לו ועם כל זה היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם להזיק להם ׳ התרחקו מעט אלו האנשים והנה אין הרשע בעיר והומכו אלו האבירים אשר רדף אחריהם כשאר כל האנשים אשר לא כרתו ברית עמו יקחם הרשע ויקפוץ פיהם כדי שלא יזעקו ויהרגם בקלות כראש שבולת שתכרת במהרה ועם כל אלו הרעות לא נראה שיגיע לו עונש בחייו ולא במותו כאשר זכר ולזה הוא מבואר שאין התנכלות לשם במה שאמרו אליפז שהוא יאריך לרשעים ׳ ואמ׳ איוב אם תרבה לחלוק על זה מי הוא אשר יכזיבני וישם מלתי לאל כי לא יוכל שום אדם לחלוק על דברי להיות החוש מעיד שהענין כדברי :

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב ישיב לאליפז שמה שייחס לו מהעונות הוא שקר וכזב כי כבר אחזה רגלו תמיד בדרכי השם ושאין התנכלות לשם במה שאמר אליפז כי מפני שאין השם מוכיח לרשעים כי אם להועיל לבני אדם יתכן שיעמידם בהצלחתם ויאריך להם העונש זמן ארוך אולי ישובו וזה שאלחנו נראה מהרשעים רבי ההצלחה שהם עושים חמסים גדולים גורמים להמית האנשים בסבת העירום והרעב והצמא והם גם כן ממיתים האנשים ונואפים וגונבים בלילה מה שיוכלו ולא חשה עינים על האלמנות והעקרות הנרדפות משחתם וסבבר יגיע מרוב רשעם ומרים שיכרתו ברית עם האנשים כדי שיטענו ויבטחו בהם ואחר ימיתום ולמה יאריך השם לכמו אלו הלא היה ראוי שיכלה אותם תכף כדי שלא ימיתו שאר האנשי׳ הלא יותר טוב שימותו או כדי שיכללו האחרים מידם ׳ ועוד שאלחנו נראה בכמו אלו הרשעים שלא יגיעם עונש כלל בחייהם ובמותם ימותו מיתה קלה בלא צער ואיה איפה העונש המגיע לאלו האנשים על מרים הלא זה כלו מתה שיורה שאין האדם נפקד על מעשיו מאת השם :

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר ׳ המשל ׳ ענין ממשלה ושולטנות ופחד והיראה כמו ופחד יצחק ׳ יקום ׳ יעמוד ׳ אורהו ׳ אורו ׳ יאהיל ׳ יאיר ׳

ביאור דברי המענה

ענה בלדד השוחי ואמר הממשלה והיראה אשר עם השם עושה שלום במערכות השמים עד שהם כלם נסכמים להתנועע תמיד התנועות המוגבלות להם עד שישלם מכללותם פועל השם בזה העולם השפל ולא ישנו את תפקידם ליראתם ממנו ולחוזק ממשלתו עליהם והנה זה ממה שיורה על גודל השם וגבורתו היש מספר לגדודי השם וחייליו ועל מי מהנמצאות לא יקום אורו וזהרו הנה הם כולם שופעים מאתו לא נפקד איש ׳ ואחר שהענין כן שהשם יתברך בזה האופן מן השלימות איך יתכן שיצדק האדם עם אל ויזכה הנה זה בלתי אפשר כי לשלמות השם יחשב למרי מה שאינו מרי לפי מחשבת האדם ׳ הן הירח ימצא חסר אצל השם עד שלפעמים יסור אורו כאילו תאמר בעת הנגוד כאשר היה הירח בראש התלי או בזנבו ויעדר אז הפעל הנמשך מאתו מצד אורו וכוכבים לא זכו בעיניו עד שפעמים יסתרו קצתם בעמוד תחתיהם קצת ויעדרו אז פעולותיהם בזה העולם השפל ׳ ואם באלו עם שלמותם נמצא חסרון בחק השם ית׳ כל שכן שיהיה חסר האדם בחק השם אשר הוא רמה ותולעה :

והכלל העולה מהדברים

הוא שאין ראוי שיחשוב שיעשה השם עם מה שיראה בו מהשלמות והגבורה דבר שלא כהוגן אלא שרוע הסדור הנופל ברעות אשר תמצאנה לאישי האדם שיחשב בהם שהם צדיקים ויגיעום רעות אשר לא יתכן שיאמר בהם שהם בעבור טוב להיותם מכלות ומביאות אל מות והוא מה שהיה מתרעם עליו איוב לפי דעת בלדד הוא מצד שהאדם לחסרונו לא ירגיש במה שיחטא שהוא מרי בחק השם מצד שלימותו כי האדם הוא חסר מאד בחק השם והוא מבואר שהוא בתכלית החולשה כי אי׳ ראוי שיענש האדם על מרי לא ישוער בו לאדם במה שהוא אדם ולזה לא ענהו איוב על זה דבר אבל גינה דבריו ׳ ואיפשר שאמר שהרצון בכאן שאין ראוי שייחס לשם עם שלמותו מה שהוא עול וחסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית החסרון בחק השם יתברך ולזה ראוי שנשפוט שהשם בלתי עוזב לאישי האד׳ להיותם בעלי שכל ושופט אותם על כל מעשיהם ומה שנמצאו בלתי שומר הסידור הראוי בטובות אישי האדם ורעתם נייחסהו אל סכלותינו לבלתי שערינו במקרים ההם הרבה מה שנחשוב במקרים שיהיו רעים ויהיו לטוב כמו שאמר בלדד במה שקדם ולא הצטרך איוב להשיב על דבריו לפי שאין בהם טענה נוספת על מה שקדם לו מהדברים וכבר קדמה תשובת איוב על כל הטעמות בהם :

ביאור

אבן עזרא

ופחד ב׳ וסימ׳ תפל עליהם אימתה ופחד ׳ המשל ופחד עמו עשה שלו׳ במרומיו ׃ ועל מי ד׳ וסימ׳ ועל מי נטשת מעט הצאן ׳ ועל מי הרמות קול דמלכים ׳ וחברו דישעיה ׳ ועל מי לא יקום אורהו ׃ וכוכבים ו׳ וסימ׳ נמסר ביוצא סימן ב׳ ׃ ובן אדם ח׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק ׃

המשל ופחד ׳ הממשלה והפחד עמו וממנו עושה שלום ב במרומיו שאין בהם מלחמה כי כולם טוב והרע הוא במט׳ לארץ ואלה הדברים צריכין פירוש ׃ יאהיל ׳ יש אומרי׳ כי האל״ף נוסף מן לא יהלו אורם ׃

מה

כה

א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ ב הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ ג הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ׃ ד וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה׃ ה הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו׃ ו אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה׃

וְאָתֵיב בִּלְדַּד דְמִן שׁוּחַ וְאָמַר׃ שׁוּלְטָנָא וּדְלַחָא גַּבֵּיהּ עָבִיד שְׁלָם בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ הָא מִיכָאֵל מִן יְמִינָא וְהוּא דְאֶשָּׁא וְגַבְרִיאֵל מִסְמָאלֵיהּ וְהוּא דְמַיָא וּבְרִיָּתָא קַדִּישָׁתָא פַּתִּיכִין אֶשָּׁתָא וּמַיָא וּבְשׁוּלְטָנוּתֵיהּ וּבְרַחֲמוֹתֵיהּ עָבִיד שְׁלָמָא בִּשְׁמֵי שְׁמַיָא דִילֵיהּ׃ הַאִית סְכוּם לְאוּכְלוּסוֹי וְעַל מָן לָא יְקוּם נְהוֹרֵיהּ׃ וּמַה יִזְכֵּי בַּר נַשׁ עִם אֱלָהָא וּמַה יִזְכֵּי יְלִיד אִנְתְּתָא׃ הָא עַד דְּפִגְמָא סִיהֲרָא בִּסְטַר מַדִּינְחָא לָא יְנַהַר שִׁמְשָׁא וְכוֹכְבַיָּא לָא אִתְבְּרִי קֳדָמוֹי׃ אַף כָּל דְּכֵן בַּר נַשׁ דִּבְחַיּוֹי רִיחֲשָׁא וּבַר נַשׁ דִּבְמוֹתוֹי מוֹרְנֵי׃ ואתיב

רש״י

לתשמיש ואתא לבכו׳ ׳ו שעומדת לתשמיש תנקה כוס עיקרין כדי שלא תלד ד עולמית ותאכילת תכשיטים ומריחות ותקשטה כדי שתהא נאה וזו העומדת לבנו׳ מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה ׃ וזהו שאמ׳ העקרה שלא תלד היה רועה ותטיב ׃ את האלמנה העומדת לבנים לא ייטיב ׃ ומשך ׃ הקב״ה אותן אבירים בכחו לפורענות ל ולמחייה מתוך אר״ל שהאריך להם ׃ יקום ׃ יום אחד ולא יאמין בחיין ׃ כמו בחיים ׃ ביום הזאת כבקעו כל וגו׳ ׃ יתן לו לבטח ׃ עד יום אידם ובשענו ׃ רמו׳ מעט כשתלקו מן העולם כמעט רגע ׃ והומכו ׃ כרכאו ונתמככנו ׃ ככל יקפצון ׃ כשאר כל הנקפצים ונמלים בעת קציר ובציר ומיית שנקפצי׳ יחד כן תמו כרגע ׃ ואם לא איפה כאשר אמרתי יבא אחד מכם ויכזבני וישים לאל מלתי ׃ שאני מהרהר אחריו לדעת מדותיו ש שמאריך אף לרשעי׳ ׃ ואת הזהבים כמשי הוא מייסר ואוכו ממיתין ׃ כמו שקבל למעלה ׃ כי לא נכחתי מפני חשך ׃ ואילו שנבולו׳ ושינו וכל זה עשו לא הוכו בייסורין ׃ מענה

רש״י

מענה בלדד

המשל ופחד עמו ׃ כלפי שאמר הערכה לפניו משפטי ׃ אם לו המשל ופחד עמו ׃ המשל ׃ זה מיכאל ׃ ופחד ׃ זה גבריאל ׃ כלום אתה יכול להשיב את אחד מהם עושה שלום במרומיו ׃ כשהמזלות עולים כל אחד סבור אני עולה ראשון ׃ לפי שאינו רואה את שלפניו ׃ לפיכך אינו מתקנא ׃ ל״א ׃ לשון אחר עושה שלום במרומיו ׃ אש ומים בלולין ואין המים מכבין את האש ׃ ל״א ׃ ומה יצדק ׃ ילוד אשה ׃ שאמרת בתכני כזהב אצא ׃ ולא צדה עליו שחל׃ לא יאהיל ׃ כמו ולא יהל אור ׃ והאל״ף זו באה כמו ולאדיב את נפשך לשון יאיר ׃ לשון אחר כא יאהיל לא יהיה לך כלי ׃ כשאינו מאיר אין לו כלי יהר תאמר כרתי ושניהם שמעתי ׃ מענה

ויען איוב ויאמר: מה עזרת ללא כח הושעת זרוע לא עז: מה יעצת ללא חכמה ותושיה לרב הודעת: את מי הגדת מלין ונשמת מי יצאה ממך: הרפאים יחוללו מתחת מים ושכניהם: ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון: נטה צפון על תהו תלה ארץ על בלימה: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם: מאחז פני כסה פרשז עליו עננו: חק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך: עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו: בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב: ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברח: הן אלה קצות דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורתו מי יתבונן:

ואתיב איוב ואמר: מה סייעתא מדלית חילא פרקתא בארע דלא עשין: מה מליכתא מדלית חוכמתא ודמי לך דחוכמתא לסוגעא אודעתא: ית מן חויתא מיליא ונשמתא דמן נפקא מינך: איפשר דגבריא דמתמזמזין יתבריין ואינון מלרע למיא ומשיריתהון: ערטילא מפרסם שיול לקובליה ולית חופאה לבית אבדנא: דמתח ציפונא על למא זקיף ארעא עלוי מיא מדלית מידעם דסמיך לה: דצריר מי מטרא בעננוי ולא אתבזע עננא תחותוי: מאחד במיטתא דמן כורסיה מן בגלל דלא יחמוניה מלאכיא פרס היך פרגודא עלוי עננא יקריה: גזר למשרי רקיע על אנפי מיא עד סוף נהורא עם חשוכא: עמודין דשמיא מזדעזעין ורתתין מן מזופיתיה: בחיליה גזר ימא ובסוכלתניה מחא גיבריא: ברוח פומיה אפי שמיא אשתבהרו ברת ידיה לויתן דמתיל לחיויא טריק: הא אילין סייפי אורחותוי ומה די אתמצי מן קצת מלתיה נשמענא מיניה וריכפת גבורתוי מן יתביין:

ללא ו״א וסימ׳ השמחים ללא דבר׳ נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא ב׳ בו׳ והיה בהן ללא אלהים דד״ה דאבים׳ ללא עמי עמי אתה׳ הקשית בניה ללא לה׳ מה עזרת ללא כח׳ מה יעצת ללא חכמה׳ וימים רבים לישראל ג׳ בפסוק בד״ה: יחולו הרפאים והוא חד מן מלין דמשמשין לן בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכותהון וסימ׳

ל׳ ו״א חד חל׳ · ו״א · ל׳ · ב׳ בטוח על תוהו · ל׳ · ל׳ · ג׳ כתי׳ ה׳ · ה׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ ויחד ויתמהו ובתבונכתי ק׳ · ב׳ בתרי ליש׳ האחת · דרכיו י״ג ק׳ גבורותיו ק׳

נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הלמ״ד בס״ד: כסה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ שש מעלות לכסה ב׳ בו׳ מאחז פני כסה: תכליות ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קמ׳ ובסיפר׳ סימן ו״א: ויתמהו ל׳ רפי עמודי שמים ירופפו׳ וחד ויתמהו ואינון חד מן כ״ב זוגין נסבין וי״ו בסוף תיבות׳ חד מלרע וחד מלעיל וי בריש תיבותא ונסבין ו׳ בסוף תיבותא וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הוי״ו בס״ד: שמץ ב׳ וסימ׳ ותקח אזני שמץ מנהו׳ הן אלה קצות דרכיו:

רש״י

מענה איוב: ונשמת׳ מי יצאה ממך׳ מי שם בך הרוח הזה שיצא מפיך. מי לא ידע זאת: הרפאים׳ והכם המרפה את הבריות׳ יחוללו׳ טבעה חללים שלו׳ מתחת מים ושכניה׳ בעמקי עמקים: ונגד הוא ערום נגדו׳ לדעת ולראות את כל מה שבתוכו: על בלימה׳ אין כלום ביסוד כי הם עומדים על חוזק זרועותיו של הקב״ה׳ רוכם כי בלימה׳ מי גוך׳ כמו רסן ומתג עדיו לבלום׳ כך ראיתי: תחתם׳ תחת המים׳ ולא נבקע ענן מעולם׳ שיכלו מימיו ביחד׳ מאחז׳ במחיצות ככי כסא הכבוד כלו׳ כגון ישת חשך סתרו׳ ופרשז׳ על הכסא עננו׳ והוית על ראשי החיה ר׳ רקיע׳ חוג׳ בלע׳ קומפס׳ לשון ובמחוגה יתארהו סובבם בחוג להיות לו חוג חוק בגבול עולם׳ לא יעבור הים אותו חוג׳ עד שיכלה אור וחשך: ירופפו כשברא והקריע היו רופפי׳ ונער בהם ועומדו ביובש ובחוזק׳ ויתמהו יתוהה ועולה במקום אחר: רגע הים׳ כמו עורי רגע׳ כקתע׳ קתטים קתטים כעשו עד שקתו למקום אחר המוכן להם׳ מחץ רהב׳ מ׳ ר׳ קריין רהבים׳ ברוחו שמים שפרה׳ אהלי׳ כמו וכטה את אהל שפרירו׳ חוללה ידו׳ את פרעה הנקרא נחש בריח׳ לשון חיל וכרה׳ וכן במקום אחר׳ הלא את היא המחצבת רהב׳ מחוללת תנין׳ לשון אחר יקרה ידו את לויתן כמו נבעו׳ חוללתי: קצות דרכו׳ קלות ומועטות׳ לפי שאר גדולות שבו׳ ומה שמץ כשמע בו׳ כמו לשמצה׳ לבכר:

רש״י

ויוסף עמדו ריעיו מענו׳ כאשר הוכיחו שיהוא כי עמדו ולא ענו עוד: חי אל׳ שבועה היא׳ אשר הסיר את משפטי׳ ומכאן דרש ר׳ יהוש׳ שמאהבה עבד איוב את המקו׳ אין אדם נודר בחיי המלך אלא אם כן אוהב את המלך: אם אצדיק אתכם׳ אם אומר שהו׳ צדקכם לחובני׳ לא אסיר תומתי׳ לא אודה לדבריכם לומר שאני רשע: בצדקתי החזקתי׳ לומר שאני צדיק׳ לא יחרף לבבי אותי מימיו׳ מכל דרך

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר: ותושיה׳ הקיום והסידור האלהי הנמצא בנמצאות: ונשמת מי יצאה ממך׳ ונפש מי יצאה ממך והרצון מה למדת בני האדם במאמריך כי מי שילמד חבירו דבר דומה כאלו עושה נפשו בדבר המגיע לנפש בלמוד ההוא כי הנפש תשלם ותעשה בלמוד ה המושכלו׳ ותהיה הוא והמושכלות אשר ת תשיגם דבר אחד ולזה אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והם האנשי׳ אשר משכום אברהם ושרה לעבודת השם ולהשגת האמת: הרפאים׳ הם גרעיני הזרע וקראם רפאים להיותם קודם הזריעה כמתי׳ וימצא להם כח כפשי כשנזרעו וזה פלא גדול ואמר זה בצמחים אשר יצמחו בקרקע הים והנהרות כמו האלמוג והדומה לו ממה שיצמח תחת המים וזה פלא שיגיע פועל השם באמצעות הגרמי׳ השמימיו׳ לכמו אלו המקומות ולא י ומנעום המים והארץ אשר עליהם משיגע שם פועל הכוכבי׳ או ירצ׳ ברפאי׳ הדוממי׳ והם המתכבים כמו המתכו׳ ושאר הדברים ההוים בבטן הארץ מתחת המים ותחת שוכניהם מבד האירי׳ אשר ימציאו שם ה הכוכבי׳ כמו שהתבאר בטבעיות וקראם ר רפאים להיותם כמתי׳ שאין בהם כח נפשי כלל והנה זה הביאור יותר נאות מבד הלשון כי לפי הביאור הראשון היה ראוי שיאמר הרפאים יצמחו: יחוללו׳ יבראו: ושוכניהם׳ ומתחת שוכניהם: שאול׳ הוא המטה במוחלט והוא מרכז הארץ ואמר זה על כד ההפלגה וגוזמא רבוני שאפי׳ במקום ההוא יגיע פועל השם ית׳ כאלו היה ערום שלא יהיה למעלה ממנו גשם יכסהו וימנעהו מקבול פועל הגרמים השמימיים וקרא המקום ההוא אבדון ג״כ להיותו יותר רחוק מקבול פועל הגרמים השמימיים מכל מקומות הארץ ולזה היה כנעדר השלמות יותר משאר חלקי הארץ כי המות והאבדון ייוחס לנעדר הצורה והשלימות: על בלימה׳ על מה שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו כתלית הארץ כמו שהתבאר בטבעיות: מאחז פני כסא׳ מאחז ומעבה האויר אשר על פני רקיע השמים אשר נקרא כסא כאמרו השמים כסאי: פרשז עליו עננו׳ ובזה האופן פרש עליו עננו ר״ל כי בהתעבות האויר הענן כמו שהתבאר בספר האותות: חג׳ הגביל ויחקו למחוגה לפי שהמחוגה מגבלת תכליות השטח העגול המתחדש בסבתה: ירופפו׳ יתנועעו ויזדעזעו: רגע׳ כח: מחץ רהב׳ הכה מה שיגבה מהים על הארץ ר״ל שסבב שלא יגבה הים על החלק הנגלה מהארץ: ברוחו שמים שפרה׳ ברצון השם היו השמים בזה האופן מהיופי והשלימות אשר הם בו: חוללה׳ בראה: נחש בריח׳ הוא דמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי: שמץ מנהו׳ מעט: ורעם גבורותיו׳ ורבוי גזרותיו:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר מה עזרת לדעתך בהשגחה לפי מחשבותיך באלו המאמרים אשר אמרת הנה אין להם כח לעזור לדעתך ולהתנכל מהספקות אשר ספקתי על דבריך ומה יעצת עם לבבך להשיב על הספקות אשר ספקתי לך מאין חכמה ואפס כימוק השם במצאות וכדורו אשר הודעת לרוב ר״ל שמה שהגיד ממנו הוא מעט מזער׳ את מי הגדת אלו הדברים ומה למדת אותנו בזה הלא אני יודע פעולות השם וגבורותיו ונפלאותיו׳ הלא המתכבים יברא השם ית׳ מתחת המים ותחת הדברים השוכנים בארץ וזה בתכלית הפלא ר״ל שיגיע שם בבטן מהעומק פעל הגרמים השמימיים השופע מהשם ית׳׳ הנה המטה במוחלט והוא מרכז הארץ הוא לפני השם כאילו הוא ערום ואין לו כסות עם כסותו יגיע פועל השם שם עם עומקו׳ הנה השם מטה הצפון אשר שם הייטוב על תוהו כי הוא נשען על מרכז הארץ אשר אינו כי אם נקודה ותולה הארץ נשענת ונסמכת על הנקודה שהיא מרכזה לא בדבר חוץ ממנה כמו שהתבאר בטבעיות וזה בתכלית הפלא׳ הנה הוא צורר מים בעננים ולא נבקע ענן הרוחות עד הגיעם אל המקום אשר ירד שם המטר׳ הנה השם ית׳ סבב שיאחז האויר אשר על פני השמי׳ ויתעבה מצד הקרירו׳ ואז פירש עליו עננו כי הענן וספר זה לפי שנעלם מההמון האנשים׳ גזר חק על פני מים שלא יעבור גבולו בדרך שיראה זה החלק הנגלה מן הארץ בצד הצפוני תמיד ויתה המקום שיכלה בו היות האור עם החשך בכל יום ר״ל שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב כ״ו מעלות וכ״ה דקים לפי מה שספרו הקודמים והולכ׳ שם יהיה יום אחד בשנה אין בו לילה ויום אחד כנגדו אין בו יום ומשם והלאה יתוסף זה השיעור מעט מעט עד שיגיע הצפוני ויהיה שם ששה חדשים בשנה אין בהם לילה והם ימות החמה וששה חדשים בשנה אין בהם יום והם ימות הגשמים׳ עמודי שמים ינועו ויזדעזעו אשר ירעשו מגערת השם בבא הרעש אשר כבתו הרוח ההוה תחת הארץ בסבת האיד העשני הנעצר שם וקראם עמודי שמים להיות השמי׳ נסמך על בסבר השמע׳ בכח השם וגבורותיו כח הים ולא ירוץ על הארץ כדי שלא יטבעו ההוי׳ שם ובתבונו׳ השם הכה מה שיגבה מן הים על הארץ ויפקידהו׳ וזה מתעדבים במי הים והולכות בים היה ראוי שיגביהו מי הים על החלק הנראה מהארץ ויטבע אלא שהשם סבב בתבונתו שיכלה השמש ושאר הכוכב בשיעור מה שיבא אליו מהנהרות עד שלא יתוסף בזה הים כלל׳ ברצון השם וחכמתו היו השמי׳ בזה האופן מן היופי והשלימות אשר הם בו בבריאתם ע באופן אחר יותר שלם להגיע לזה המציאות השפל מה שיצטרך אליו הגעתו מהם׳ בראה ידו ויברא העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר

מה עזרת ללא כח׳ התעזור מי שאין לו כח: ונשמת מי׳ והענין ממי קבלת אלה הדברים שדברת: הרפאים׳ אפילו הרפאים שהם מתים המקום יחוללם מתחת מים ושוכני האדמ׳ והענין על גרגרי הזרע כי בשאול שהוא מקום כתר יעשה חפצו׳ הוא שנטה כפון שהוא מקום ייטובו של עולם על תהו: תולה ארץ על בלימה׳ שתי מלות כענין כי הארץ תלויה באמצ׳ הגלגלים: פני כסא׳ הוא השמים כענין יי׳ בשמים הכין כסאו: פרשז׳ אין לו חבר וענינו פרש והדומה לו: עד תכלית אור עם חשך׳ עד מקום שהוא תכלית האור שכל מה שים למעלה הוא אור ולמטה בהפך ויש א׳ שענינו עד שיכלה האור והחשך והראשון נכון בעיני: ירופפו׳ כמו ירפו ויש אומרים יתנועעו ובלשון רבותינו ז״ל רפפות: רגע׳ ענינו בקע: שפרה׳ הה״א נוסף וענינו יתקן מן שפר או מן שפרירו או הבי״ת במלת ברוחו נוסף ויחסר דגש מפ״א של שפרה: נחש בריח׳ התנין אשר בים ויש אומרי׳ כי הוא התלי ונקרא נחש ב בעבור שהוא כמו ת מעות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה: שמץ דבר׳ כמו לשמצה:

חי

חי אל הסיר משפטי / כשבע חי אל שהסיר מן סורר או הסיר שממעו / כל הימים שאחיה אם תדברנה שפתי עולה: לא יחרף / לא יקטן לבי כאדם שיש לו חרפה: ישל / יש אומרי' מן שלל והקרוב אלי שהוא מן של נעלך כי ישל הכפש מעל הגוף: שרידיו / הבנים הנשארים מאחרב: בנה כעש ביתו / שתעמד כעש מן עושה עש ושם נוכר על ביתו כמו חומה ש שישמרנו בלילה: עשיר ישכב ולא יאסף / אף על פי שלא ימות: כמים / בפתע פתאום כיכן דרך ההרות: קדים / רוח קדים: מירו ברוח יברח / הענין יברח הונו מ מירו / ישפקו בני אדם עליו ועל ביתו כפימו: יזוקו / כמו יזקקו ה והענין כי הכל תלוי במזל בני אדם גם ה המקומות: ומאבן יצוק נחוש / והיה ראוי להיותו כחום: אבן אפל / היא הארץ שהיא עיקר האופל גם היא עיקר קדרות ה הלבנה בשעה שתקדר בחצי החדש בהיותה עם ראש התלי או ה הזנב / גם יפרוץ המקום נחל שהוא גר והענין מוגר כמים המוגרים עד שנשכח תרוב שדרכו בני אד' : דלו / כמו דללו וחרבו / מאנוש שמקום שהם ה הולכים ונעים: ותחתיה / ויש ארץ ט"ו שתחתיה נהפך כמו אש כארץ גפרית והרי האש: ויש

מה שספר המתאר בספר האיוב והנה אנחנו אמרנו בכל זה קצת מאמ' בחמשי מספר מלחמות יי' / הנה אלו הדברים אשר ספרתי הם קצת דרכי השם ומה מעט הדבר שנשמע בו בזה הספור / ואולם תוקף גבורותיו ונפלאותיו לא ימצא מי שיבין אותם: הוא מבואר ולא רצה איוב

והכלל העולה מהדברים

להשיב על דברי בלדד יותר מזה השיעור לפי מה שזכרנו במענה הקודם ובכלל אם היה משיב אותו עליהם לא יהיה כי אם כפל ד דברים לפי שסבר ה השיב על זאת הטענה במה שקדם וסתר אותה מהחום:

משפטי י"ו בלישני' וסימ' נמס' ביחזקאל סימן ט"ל ובתלי' סימן י"ז: אם תדברנה חד מן י"ב פסו' רישי' ומצעותהון אם אם וסימ' נמס' בסדר משפטי' ותלים סימן כ"ז ובסיפ' סימן ו': ולשוני ג' וסימ' ולשוני מדבק מלקוחי / ולשוני תהגה צדקך / ולשוני לא יהגה רמיה / ואינון מן ד' זוגין ולש ברישי' מן ג' ג' וסימ' ולשוני ג' דלעיל / ולשנינה ג' והיתה לשמה למשל /

א ויסף איוב שאת משלו
ויאמר: חי אל הסיר משפטי ושדי
המר נפשי: כי כל עוד נשמתי בי
ורוח אלוה באפי: אם תדברנה
שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה
ה : חלילה לי אם אצדיק אתכם עד
אגוע לא אסיר תמתי ממני:
בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא
יחרף לבבי מימי: יהי כרשע איבי
ומתקוממי כעול: כי מה תקות
חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו:
הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו
י צרה: אם על שדי יתענג יקרא
אלוה בכל עת: אורה אתכם ביד
אל אשר עם שדי לא אכחד: הן
אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל
תהבלו: זה חלק אדם רשע עם
אל ונחלת עריצים משדי יקחו:
אם ירבו בניו למו חרב וצאצאיו לא
ט"ו ישבעו לחם: שרידיו במות יקברו
ואלמנתיו לא תבכינה: אם יצבר
כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש:
יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק:
בנה כעש ביתו וכסכה עשה נצר:
עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח
כ ואיננו: תשיגהו כמים בלהות לילה
גנבתו סופה: ישאהו קדים וילך
וישערהו ממקומו: וישלך עליו
ולא יחמול מידו ברוח יברח: ישפק
עלימו כפימו וישרק עליו ממקומו:

כח

א כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו:
ברזל מעפר יקח ואבן יצוק
נחושה: קץ שם לחשך ולכל
תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות:
פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני
ה רגל דלו מאנוש נעו: ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש:

ואוסיף איוב למיטל מתליה ואמר: קיים אלהא אעדי הילכת דיני ושדי אמרר נפשי: ארום פסק תוב נשמתי במימרי ורוחא דאלהא בנחירי: אין ממללן סיפוותי שקרא ולישני אין מרנן נכלא: חס לי אין אזכי יתכון עד דאתנגיד לא אעדי שלמותי מיני: בזכוותי תקיפית ולא אשבקינה לא יחסד לבבי מן יומוי: יהי היך חייבא בעיל דבבי ודקאים עלי היך רשיעא: ארום מן סבר דילטור ארום יכנוש ממון דשקר ארום ינתר אלהא נפשיה: איפשר דמבילתיה יקביל אלהא ארום תיתי עלוי עקא: אין על שדי יתפרנק יהוי קרי אלהא בכל עידן: אליף יתכון בנבואת אלהא די עם שדי לא אכסי: הא אתון כולכון חמיתון ולמא דין הבלא תחבלון: דין חולק בר נש חייבא מלות אלהא ועדב תקיפין משדי יקבלון פורענותהון: אין יסגעון בנוי מטול דקטלין בחרבא ובני בנוי לא יסבעון לחמא: משיזבוי במותא יהון קבירין וארמלתוי לא תבכין: אין יכנוש היך עפרא סימא והיך טינא יתכין לבושא: יתקין וצדיקא יהי לביש וסימא זכאי יפליג: בנה היך רקבוביתא ביתיה ואיך מטללתא דעביד נטיר פירי: עתיר ידמוך ולא יתכניש עינוי פקח וליתוי: תדבקיניה היך מיא רגושת ליליא טלטליניה זיקא: יטליניה רוח קידומא ויזל ויעלעליניה מן אתריה: ויטלוק עלוי ולא יחוס מן ידיה מיערק יערוק: ישקף עילויהון ידהון ויכרבק עלוי מן אתריה: ארום אית לסימא מפקנא ואתר לדהבא מסננין: פרזלא מעפרא יתנסיב ואבנא יתיך כרבוניו: סוף שוי לחשוכא ולכל עופא הוא מפשפש אבנין מפולמין דמתמן נפק חשוך וטולי מותא: תקף נחלא מן אתרא די מיזרלח מרזביא דמתנשיין מן למעבר ריגלא אזדקפו מבני נשא איטלטלו: ארעא דמינה נפק מזונא ולרע מינה גהינם דצינת תלגיה מתהפיך דיכמת אשתא: וגינתא

ביאור מלות המענה

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר / יחרף / יגנה ומזה הענין ספחם בחרפת לאום ר"ל ש שהיא נוטה מגבר ע עברות לגבר אחרו' כמו שזכר הרב מורה צדק: יבצע / יגזול: ישל / יעמוד בשלוה: אורה / אלמוד: עריצים / הם התקיפי' החומסי' שאר אנשים להשענם על תקפם וגבורתם: שרידיו / הם בניו כי הם השרידים ה הנשארים מן האדם: וכסף נקי יחלוק / האיש הנקי יחלוק כ כספו ויפזרהו תחת אשר קבץ אותו הרשע והרצון בזה כי הנקי ימשול על אשר לו: תשיגהו כמים בלהות / תשיגהו בלהה אחרי בלהה בלי הפסק כמו שיגרו המים בשטף בלי הפסק: קדים / רוח קדים: וישערהו / מענין רוח סערה: מידו / ממכתו: עלימו כפימו / עליו כפיו: ומקום לזהב יזוקו / ויש מקום בארץ אשר יזוקו ח הזהב ויוציאוהו משם: ואבן יצוק נחושה / ר"ל שמהאבן יוציאו ו ויתיכו בעת מה נחושה והנה הברזל החזק א אצ"יר בלע"ז או יהיה אבן יצוק אבן חזק מגזרת והיית מוצק ו והרצון בו שמאבן חזק יוקח נחושה: פרץ נחל / גרל: מעם גר / מהמקום שהיה גרבו האדם: דלו / גבהו וכמוהו דלו עיני ל למרום: עיט

רש"י

דרך ומחיה שנהגתי בימיי על כרחו יהי כרשע אויבי: כי נוח תקות חנף: כי למה אהיה רשע ונגזלן: מה פוגו של רשע הגוזל ממון: כי ישל: כי ישלוף המקום את נפשו מעליו: לשון של נעליך ונשל הברזל: אם על שדי יתענג: בכל התמיהה הוא: ככל התמיהות הכפולות: שכן דרך הראשון בה"א והשניה בא"ם: כמו הירוכן בקלעים קוקים: אם יחרש בבקרים: היש בלשוני עולה: ואם חכי לא יבין הוות: אף כאן הצעקתו ישמע אל: אם על שדי יתענג: שאף יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועת הקב"ה: ולקרוא אליו בעת צרתו בתמיה: אורה אתכם: מן התורה שביד אל: ודרך אשר עם שדי לא אכחד: כמו כי ידע דרך עמדי: כולכם חזיתם: שזה חלק אדם רשע ולמה זה הבל תהבלו: להיות רשעי' וחנופי': אם ירבו בניו למו חרב: ירבו במות בוכורי תחלואי' יעד כי ישמחו אלמנותיו במיתתן ולא תבכינה: בנה כעש: כתולע הבוכה חור שאוכל מתקיים וכבוכה ש שעש' נוכר התאנים והכרם שאוכה של קיימא: ע"א נוכר הכרם שאוכו שמרת בכל עת: או שמעתיו עשיר ישכב: ימות בעשרו וכעשו' שלא יאסף לקבורה: וישלך עליו יהשליך עליו רעה ולא יחמול: מידו: של רשע ומכחו וממקומו ב ברוח יברח: בן עכתי שהיה מכויע בתחילה: יברח: מעוזר ידו בשעת כשלונו כמו שעשה חרבונה להמן: ויספק עלימו כפימו: היודעי' לכנים ועתה רואים בשברו: כי יש לכסף מוצא: גם זה טעם אחר לדברו הראשו' שאמר בצדקתי החזקתי: כי למה אהיה רשע אם בשביל כסף וזהב: לכל יש מוצא וכופי: אבל החכמה מאין תבוא: זה סוף הפרש' היא יקרה מכל על כן כל ימיי כתתי לבי עליה ל ללמוד: ומקום: יש לזהב שמשם יזוקו: ויתכו אותו: ואבן יצוק נחושה: מן ההר יצק האומן את הנחושה: הרי תחלה וסוף יש לכל דברי: שכל העולם יכלה וכל אשר בו: קץ שם: המקום מתי יהיה החשך: שהשמים כמלח והארץ תבלה: ולכל תכלית דבר הוא חוקר לו: אבן אשר משם יצא לו חשך וכלאות אבן מקום מוכא כורעבות לכן כקרא אבן במקום כ ורעבות: כאדם הבונה את רגליו באבן שום לו צער: כ"מ: קו תוהו ואבני בוהו: דמן טורח התגזרת אבן

וכ"ו פרץ על כרוס ועמורה: כאלו אם וגבריה: מעם גר: ממקום שהוא כובע וכינגר: הנשכחים מני רגל: יהולו הכפי כרום שפוכחו תורת רגלי אורחים מארצם: שהיו משכינים האורח במטה ואם היה ארוך יותר מקטעין רגלו: ואם הוא קצר מאריכין אותו: כך מפורש באגדה: דלו: ע"ש כריכת נחל זהומאכום נעו: ארץ: אשר ממנה יצא לחם: כהכך מקומה במו אש: מקום

והכרתי את ישראל דמלכים / ונתשתים מעל אדמתי דד"ה: ולשוב נ' וסימ' נמסר ביהושע סימן כ"ב ובירמיה סימן מ"ד: אורה ב' בתרי לישני וסימ' צדה אורה / אורה אתכם ביד אל: ולמה זה ג' וסימ' ולמה זה לי בכורה / ולמה זה חרה לך על הדבר הזה / ולמה זה הבל תהבלו: יקחו י' בקריא וקמצי' וסימ' אשה זונה וחללה ב' בו / ובליעל כקוץ מונד / אהליהם וצאנם יקחו / ונחלת עריצים משדי יקחו / קשר נביאה בתוכה / והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו / ומבניך אשר יצאו דמלכים / וחברו דישעיה / בניך ובנותיך יקחו: כעש ג' וסימ' אנכי כעש לאפרים / ותמס כעש חמודו / בנה כעש ביתו: ואיננו י"ב וסימ' כי לקח אותו אלהים / ערות על יאור / שדד זרעו ואחיו ושכניו / יבקש את עון ישראל ואיננו / התבוננת על מקומו ואיננו כי רוח עברה בו / המחכים למות ואיננו / רמו מעט ואיננו / הן קדם אהלך ואיננו / עשיר ישכב ולא יאסף / התעיף עיניך בו ואיננו / ואיננו חסר לנפשו: יקח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' יקחנא מעט מים ורחצו / גם שבי גבור יקח ומלקוח / ברזל מעפר יקח / אנ"ך: תכלית ה' וסי' נמסר בתלים סימן ק"מ וסיפר' סימ' י"א: דלו ב' א' מלרע וא' מלעיל וסימ' דלו מאנוש נעו / דלו עיני למרום / קדמא מלעיל:

רלב"ג

עיט, עוף: שזפתו, ראתהו: איה, הוא מין אחד מהעוף: הדריכוהו, דרכו בו: בני שחץ, בני גאוה ותוקף והם פריצי החיות: שחל, אריה: בחלמיש, בצור החזק: בצורות, בהרים: מבכי נהרות, מהזלת הנהרות והגרתם: חבש, עצר וסתם: סגור, זהב: תסולה, תערוך: בכתם אופיר, בזהב אופיר: ראמות וגבים, הם מרגליות יקרות: ומשך חכמה מפנינים, ומשיכת החכמה והשתדלות בהשגתה יותר נבחר מפנינים: פטדת כוש, היא פטדה הנמצאת בארץ כוש והיא אבן יקרה: בכתם טהור, בזהב צרוף ונקי: תסולה, תערוך: ודרך, ומנהג מוגבל ומסודר: לחזיז קולות, לברק אשר הוא סבה לקולות והרעמים או יהיה לחזיז קולות חסר וי"ו והרצון לחזיז וקולות: ויספרה, שמה בספר וכתב אותה ר"ל ששם אותה לחק ולנימוס:

ביאור דברי המענה

כאשר ראה איוב שאחד אחד מרעיו עונה אליו דבר הוסיף לשאת משלו על ענינו ואמר חי השם אשר הסיר משפטי בסדרו טובות האדם ורעתם בזה האופן אשר סדרם ר"ל מצד הגרמים השמימיים או אמר חי השם אשר הסיר משפטי אם היה הענין כדבריכם שיבאו מאתו הטובות והרעות לבני האדם במשפט לפי מעשיהם וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד בחיים חייתי לא תדברנה שפתי עולה ומרמה להודות לדבריכם, חלילה לי אם אצדיק אתכם לומר שהאמת אתכם במה שאתם אומרים עלי שכבר חטאתי עד אגוע לא אסיר תומתי ממני לומר שאני רשע וחוטא כמו שאתם אומרים עלי, בצדקתי החזקתי לומר שאני צדיק לא ארפה ולא יטה לבבי מימי מזה הדעת אשר אני בו ומה שאתם אומרים עלי שאני נכנס לרשעים במה שאני אומר שהשם עזב את הארץ כי לפי זה הדעת לא יועיל הצדיק על הרשע וזה ממה שיורה שאני לא כן

אבן עזרא

ויש ארץ מקום ספיר אבניה, גם יש מקום לא נדע מה יש שם, גם לא ידעו עיט הוא העוף: לא עדה, עבר תרגום אשר עבר בין הגזרים האלה וכמהו מעדה בגד ביום קרה: בחלמיש שלח ידו, המקום ויהפוך ההרים משרשים, ויבקע יאורים בצורים ובחלמים: וכל יקר, הם המים שיוציא מהצורים, והפך זה שיבש הנהרו, ופירוש מבכי מרוץ וכמוהו נבכי ים: חבש, יעצור כמו לא חובשו לא אהיה חובש, ותעלומה יוציא אור, מה שהיה בתעלומות הנהרות יראו כאשר ייבשו המים וענין אלה הדברים שהמקום יעשה הדבר והפך הדבר יתן טוב לרשע גם ישלם לו רע אפילו מקומו הארץ משתנים ארץ תצמיח וארץ לא יעלה בה כל עשב, ולדעת עיקר אלה הענינים למה זה לא יוכל האד' לדעת תהום אמר אילו היה האדם יכול לרדת אל תהום לא ימצא זאת החכמה או למעמקי הים, תסולה, תערוך וכמהו המסולאים בפז: בכתם אופיר, הוא הזהב: זכוכית, היא אבן יקרה זכה או הדבר הידוע: ותמורתה, ולא תמורתה: בכתם טהור, בעבור שאמר טהור יורה שהוא זהב כי אילו היה אבן יקרה מה ענין טהור והנה הוא כמו זהב טהור: אבדון ומות, הם המתים הקדמונים אמרו לנו כי גם הם שמעו מאחרים כי לא יוכל האדם לדעת אלה הענינים וכי אם הבורא לבדו שברא הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים והם נזכרים בשני הפסוקים והוא יראה פלאים חדשים בדברי המטר על כן אמר בעשותו למטר חק: לחזיז, אומץ ותוקף הוא וכמהו יי' עושה חזיזים: אז ראה, ויספרה, אין ויספרה מן ויספר משה כי אם ממספר או מן וללמד ספר והענין היה כתובה אצלו וכמהו וספר שחקים בחכמ' לאורו

מסורה

שזפתו ב' וסי' ולא שזפתו עין איה, עין שזפתו ולא תוסיף: הדריכוהו ב' א' מל' וא' חס' וסימ' כתרו את בנימן הרדיפוהו מנוחה הדרכוהו, לא הדרכוהו בני שחץ, בתרא מל': בחלמיש ל' שלח ידו, וא' חלמיש ההפכי הצור ואינון חד מן ה זוגין חד ח' וחד וה' בריש תיבות' וסימ' במסר' רבת' במערכת אות החי"ת בסד': עינו ט'

תרגום

וגינתא דעדן די אתר דשבזיזא אבנייהא ועפרותין דדהבא ליה: אורחא ולא חכמיה עופיא ולא סקרתיה עין טופיתה: ת"א שביל אילן חיי דלא חכמיה סמאל דפרח היך עופא ולא סקרתיה עינא דחוה: לא טיילו בה בני אריון לא זאר עלוי ליתא: ת"א לא הליכו בה בני דאדם ולא סטא עלוהי חויא: בשמיר אושיט ידיה הפך מן עיקריהון טוריא: בטינרין נהרין בזע וכל איקרא חמת עייניה: מן קליליא נהריא זרז ומחרבא דתעלומא יפיק נהורא: וחוכמתא מאן האן תשתכח והאן דין אתר ביונתא: לא ידע בר נש עילוייה ולא תשכח בארעא זידונין דמתפנקין בחייהון: תהומא אמר לא גבי היא וימא אמר לית בהדי: לא יתיהב דהב סנין חילופהא ולא יתקל סימא פירוגה: לא תשתלחף בפיטלין דמן אופיר בבירולין יקר ושבזיזא: לא יעילינה דהבא איספקלרא ופירוגה מאני אובריזין: ת"א לא יסדרינה גבר עתיר בדהב וזכוכיתא אין לא יהב חילופה מאני דדהבא סנינא: סנדלכון ובירוצין לא ידכר וניגרא דחוכמתא מן מרגלין: ת"א לית אפשר דתשתכח בקילותא אילהין ביוקרא היך דהבא ומאן דלא יגמרונה אולא ומיתברא היך זגוגיתא: ופירוג אגרה לעלמא דאתי מאני פיוזיא: לא יעלינה מרגלא ירקא דאתי מן כוש בפיטלין דכי לא תשתלחף: וחוכמתא מן האן תיתי והאן דין אתר ביונתא: וכסייא ממחמיהון דכל חי ומעופא דשמיא איטמרא: בי אבדנא ומלאך מותא אמרו במתייהבא לישראל במשמענא שמענא שמועתא: אלהא אתבין אורחא והוא ידע ית אתרה: ארום הוא לסייפי ארעא יסתכל תחות כל שמיא יחמי: למעבד לרוחא מתקלא ומיא אתקן במשחתא: במעבריה למטרא קיימא גזירתא ומהלך לחזיזי דרחשין בקליא: הידין חמייה ואשתעייה עם מלאכי שירותא אתקנה ולחוד פשפש יתה: ואמר לבר נש הא דחלתא דיי' היא חוכמתא ולמעדי מן בישתא היא ביונתא:

איוב כח

ו מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ׃ ז נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה׃ ח לֹא־הִדְרִיכוּהוּ בְנֵי־שָׁחַץ לֹא־עָדָה עָלָיו שָׁחַל׃ ט בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ הָרִים׃ י בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל־יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ׃ יא מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר׃ יב וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ יג לֹא־יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ יד תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי׃ טו לֹא־יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ׃ טז לֹא־תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר׃ יז לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז׃ יח רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים׃ יט לֹא־יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלֶּה׃ כ וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ כא וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה׃ כב אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ׃ כג אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ׃ כד כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה׃ כה לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה׃ כו בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ כז אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ׃ כח וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה׃

מסורה

וסימ' נמסר בסדר משפטים: ואי זה ד' דסמי' וסימ' ואי זה מקום מנוחתי, והחכמה מאין תמצא, והחכמה מאין תבא, מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו דמגלה: בארץ החיים ג' וסימ' אמרתי לא אראה יה, אמרתי אתה מחסי, ולא תמצא בארץ החיים: ויס ג' קמצי' וסימ' קצוי ארץ וים רחוקים, וים אמר אין עמדי, וים מים והר ההר דמיכה: יותן ז' וחס' וסימ' נמסר בסדר שמיני ופנחס: כלי וכלי י"ח בליש' וסימני' נמס' בסדר ויקהל: ראמות ג' מל' בא' וו' וסימניהו' ראמות וגביש לא יזכר, ראמות לאויל חכמות, וישכר וגד דד"ה, ועיין במשלי גבי פסו' עינים רמות לשון שקר: מעיני ד' וסימ' ואם כל עדת ישראל ישגו, והיה אם מעיני העדה, ונעלם מעיני אישה, ונעלמה מעיני כל חי: הבין ג' וסימ' הפככם אם כחומר, והילדים האלה ארבעתם, אלהים הבין דרכה: לרוח ג' וסימ' והשלישית תזרה לרוח, לעשות לרוח משקל, ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אז ראה חד מן ג' פסו' דכל מליהון מפקין ה' וסימ' מזוני דשבת בהכנה, ובאורם שארה כסותה ועונתה לא יגרע, חדשה ושבתה וכל מועדה, הבינה וגם חקרה:

רש"י

מקום ספיר, יש אבניה: לא ידעו עיט, לא עבר עליהן חיל של ליסטין, לא שזפתו עין איה, לפי שהוא רואה יותר משאר עופות, ולכך נקראת ראה שהיא עומדת בבבל ורואה נבילות בארץ ישראל, כך מפורש באגדה, כלומר לא תבריה תרגלים: לא עדה עליו, כדמתרגמינן אשר עבר בין הבתרי', רעדא: שחל, ושחץ, משבעה שמות הארי' הם: והתקבה מה עשה בחלמיש שלח ידו והפך פרשי ההרים מלמעלה למטה: בצורות יאורים בקע, חוזר לתחילת ענינו שאמר כולכל דבר יש מוצא: בצורות בקע למוצא היאורים: וכן כל יקר ראתה עינו: תהיכן יצא בבריות: מבכי נהרות חבש, בבריאת העולם: בכי, כמו נבכי ים: חבש, כמו ויחבש את חמורו, כ"ש: ותעלומה יוציא אור, אלונים ברקיע ושמו תעלומה מאשם אולדית השמש לתקופתו, בפרקי ר' אליעזר, כלומר לכל דבר יש מוצא וסוף, רק לחכמה לא מוצא בה אלא מכיר ולא סוף עולמית: והחכמה, תורה, ולא תמצא בארץ החיים, במי שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון: תהום אמר לא בי היא, אם תשאלנה ליורדי תהום העוסקים במוצא מרגליות ובמוצא זהב וכסף, ממקו' תהומו' הארץ, יאמרו לך לא בי היא, איני בקי בהוראה, וים אמ', יורדי הים לסחורה יאמרו לך לא עמדי חכמה, כמה לכי שהיכם יכולי' לקנות כאשר כדקתמיה לתת מעושרם, צדקיה, ובהגדה הוא אומר שבשעת מתן תור' בא השטן לפני הקב"ה ואמ' לו היכן תורה, אמר לו בן עמרם, בא לו אצל משה, אמר לו היכן תורה, אצל ים בא לו אצל ים, אמר לא היכן תורה, לא בי היא לך אצל בן עמרם, בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה, אצל תהום, בא לו אצל תהום, אמ' לו היכן תורה, אמ' ליה אין עמדי, לך אצל בן עמרם, בא לו אצל בן עמרם אמר ליה היכן תורה, אצל הקב"ה וזהו שאמר תהום לא בי היא וים אמ' אין עמדי: לא יותן סגור, זהב סגור זהו זהב טוב שבשעת שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות: לא תסולה, לא תפתכח, ולשון סלו לרוכב בערבו': התשבחה לומר תשובח היא בכתם אופיר וכ' זהוב יקר לא שבח הוא לה, וכן המסולאי' בפז: ותמורתה לא בכלי פז: זהב טהור, מכהיר כמרגליות: ראמות וגבים שמות אבני' טובי' שבים הם, ולא יזכר

ביאור דברי המענה (המשך)

כשמרתי מלאמר חלילה לי מזה, יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול ואפשר שהרצון גם כן במה שקדם לו מהדברים זאת הכוונה בעינה והיא כי הוא יאמר כי חי השם עם האמת שהאדם אינו נענש לפי מעשיו לא אחטא בשפתי לומר דבר עול ורמיה חלילה אם אצדיק אתכם במאמרכם גם עתה שהגיע לי מה שהגיע מהרעות ללא משפט כי אז יראה לכל שצדקתם במה שאמרתם עלי שאני רשע הנה עד יום מותי לא אסיר תומתי וצדקתי ממני ולא יטה לבבי מהדרך הטוב אשר החזקתי בו מימי, יהי אויבי ומתקוממי כעול וכרשע והולם אמר זה לשנאתו העול והרשע וזה כי למה ישובח מפני זה הדעת אשר אני בו העול והרשע, מה תקות חנף כי יגזול ויעשה חמס ואם היה שיניח השם יתברך בשלוה אותו ולא יענישהו היבטח שבבא אליו הצרות יצילהו השם ממנה בשעקו אליו הלא זה בלתי אפשר לפי זה הדעת ולא לפי דעתכם כי אינו מתענג על השם ורבק בו עד שיוכל להתפלל אל השם בכל עת שירצה ותשמע תפלתו כאמרו אז תתענג על יי' ויתן לך משאלות לבך ובהיות הענין כן ראו איך ראוי לכם לשפוט שאני משבח הרשע העול הלא הרשע והעול מוכן לפי דעתי לרעות כמו הצדיק ואין לו תכלית אחר זולת ההצלחה המדומה אשר הוא עתיד או מזומן שתאבד ממנו בבא יום אידו

אבני טובו' שבים הם, ולא יזכר הכלל: פטדת כוש, אבן טובה היא כמו אודם בטרה, כתם, היא קבוצת עדיי לתכשיטי' כפו' עדיים ונקראת הקבוצה כתם בלשון עברי' ובלשון ערבי' אלתייהואה כגון זהב ואלי כתם, וכן יתעד כזהב ואלויתי' פותרים

אורו ולא יהיה לו אז המלט מזה בשום פנים · ואולם הצדיק בבא יום אידו תאבד הצלחתו המדומה ותשאר הצלחתו האמתית והיא הצלחת הנפש · ואפשר שנאמר שהרצון באמרו אם על שדי יתענג וגו׳ הוא שהוא אומר האם יתענג זה הרשע על השם בשתדבק בו תמיד נפשו במה שישכיל ממנו ויקרא אל אלוה בכל עת להשכיל ולדעת אותו להיות עמו תמיד עד שתגיע לו הצלחת הנפש הוא מבואר שזה בלתי אפשר כי לא תגיע הצלחת הנפש עם המדות הפחותות כמו שהתפרסם ונתבאר במה שאין ספק בו · הנני מלמד אתכם מה שביד אל אשר עם שדי איני מעלים מכם כי באמת עוזב איפי האדם אל הסידור המושגל מצד המערכת · הנה איך תאמינו מפני זה שאני משבח את הרשע והנה אתם כלכם חזיתם ו וספרתם שכבר הגיע לכם מהחוש שזה חלק אד׳ רשע עם ל׳ ונחלת התקיפים הרשעי׳ אשר יקחו משדי ר״ל שכבר יגעו להם רעות נפלאו׳ כמו שספר אחר זה ואתם ידעתם שכל ר ראיותי על דעתי אני לוקח מהחוש · וכאשר היה זה כן שלפי ה המוחש יראה שכבר הגיעו מן הרעות ה הנפלאות לרשעים

אבן עזרא

לאורו אלך · בחשך: חרפי · גדולתי בלי א דומה כי אם לפי ה העניין ויש או׳ שהוא מן בחרפם בפלשתים שערכו מלחמה ויש אומרי׳ שהוא מן חורף שבם יחל הזרע: בחמה

כירחי קדם ל׳ מי יתנני כירחי קדם וכל קרי׳ חלוף כימי קדם והוא חד מן שיטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכו׳ חלוף וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות ההי״ת בערך חלף בס״ד:

כט

א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ

ב וַיֹּאמַר: מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי ל׳ · ל׳

ג אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי: בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי ל׳

ד לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ: כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי: ל׳

ה בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי:

וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִתַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר: מַן יְסַדְּרִינַנִי הֵיךְ יַרְחִין דְּקַדְמַיִן יוֹמַיָּא דִי אֱלָהָא יְטַרִינַנִי: בְּאַנְהָרוּתֵיהּ שְׁרַגֵיהּ עֲלֵי רֵישִׁי לִנְהוֹרֵיהּ אֵיזִיל חֲשׁוֹכָא: הֵיכְמָא דַּהֲוֵיתִי בְּיוֹמֵי חֲרִיפוּתִי בִּזְמַן דְּרָז אֱלָהָא עֲלֵי מַשְׁכְּנִי: בְּעוֹד כְּרוּן דַּהֲוָה מֵימַר שַׁדַּי בְּסַעֲדִי חֲזוֹר חֲזוֹר רִבְיֵי עוּלֵימָיו: במשוג

אבל שאני חלקתי עמכם במה שאמרתם שלא ימלט רשע שלא יקרה לו כך וטענתי שכבר יראה מהחוש שיגיע לקצת הרשעים הצלחה ולא יגיעם שום עונש עד יום מותם איך תאמינו שאני משבח הרשע ולמה זה הבל תהבלו לומר שאני בוחר אורח הרשעים אשר היו בדור המבול ואנשי סדום ועמורה · הנה כמו שספרתם יקרה הרבה שאם ירבו בני הרשע יהיה תכליתם למות בחרב וצאצאיו לא ישבעו לחם והשרידים הנשארים ממנו והם בניו יקברו במותם שלא יעזבום עד שתצא נפשם לגמרי ולא תבכנה על מותו ומות בניו לרם נהנו אפילו אלמנותיו · אם יצבור כעפר כסף ויכין מלבוש ללבוש עד שימצא לו בשפע כמו החומר · הנה יכין המלבוש ואיש צדיק ילבשהו והכסף אשר קבץ יהיה לנקי ויחלקהו ויפזרהו כאשר ירצה · בנה ביתו כעש ר״ל שביתו יהרס בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה נוטר הכרמים שאין לה קיום · עשיר ימות ולא יאסף לקבורה אך ישחב ם ובו והשלך כקבורת חמור כל כך ימות ויכלה במעט זמן עד שבזמן אשר יוכל האדם לפקוח בו עיניו יהפך מיש לאין · תשיגהו כמים בלהות ר״ל שיבואו בשטף ובמרוצה ובלילה תגנבהו סופה ורוח קדים ישאהו ממקומו לפחדו מהצרות הבאות עליו ולא יוכל להמתין עד אור הבקר אבל ינוס בלילה · ישלך עליו השם מכותיו ומכאוביו ולא יחמול מכתו ברוח קדים יברח ויחשוב לנמלט · ישפוק על שברו כפיו כל איש וישרוק עליו ממקומו לרוב התימה על רוב מה שיקרהו מהרע הנה זה הוא מה שספרתם שכבר ימצאו הרבה שיקרה לרשעים או הרעו׳ ואני לא חלקתי עמכם בזה אבל באמרתי בחוש שזה לא ימצא בכל הרשעים אבל כבר ימצאו בהם מצליחים ולא ישיגם שום עונש ואמנם היתה אבלי הסבה ברע שיקרה לרשעים ולטובים כי לכל אלו הענינים הנמצאים בזה העולם השפל ימצא קץ וגבול וזה שכבר ימצא בקצת העתים המקום מה מהארץ שיצא ממנו הכסף להתחדשו אז שם וכן ימצא בארץ מקום אשר יזוקו ממנו הזהב ויוציאוהו משם וכן ימצא במקום מה מהארץ שיוציאו ממנה הברזל להתחדשו שם אז ויצוק האבן נחשת והוא הברזל החזק ר״ל שכבר הוציאוהו משם בעת מה · לפי שהשם שם קץ להעדר ההויה אשר במקומות מהארץ וכאשר יבא קצם יעשו בם כמו אלו ההויות · ושם גם כן קץ לכל תכלית אשר הוא חוקר ומבקש במה שיורוהו אבן אפל וצלמות ר״ל החומר הראשון אשר עמו ההעדרים כולם והוא סוף כל הדברים ההווים או קרא אבן אופל וצלמות היסוד הארצי כי הוא בתכלית מההעדר ביחס אל שאר הנמצאות המוחשות בקצת העתים יפרוץ נחל ויגדל מאצל המקום שהיה האדם גר שם קודם זה להיותו יבשה לפי שלובש המקום ההוא קץ וגבול וימצא גם כן הפך זה והוא שהמים החזקים השטחים מני רגל וגבהו מאנוש עד אשר לא עבר אדם שם לרוב עמקם ינועו ויכלו וישוב יובש במקום ההוא אשר היה בו הנהר ההוא · כבר תמצא ארץ שתצא ממנה לחם להיותה טובה לזריעה ובבא קצה יהפך תחתיה כמו אם שייבשה וישרפה עד אשר לא יעבר בה ולא יזרע · כבר ימצא מקום אשר אבניו הם ספיר ובו ימצאו עפרות זהב ויבאו שם האנשים תמיד לקחת הספירים או הזהב ובבא קצו יהיה חרב עד שאפילו העופות והחיות לא יבאו שם · בבא קץ ההרים החזקים ישלח השם ידו ויהפכם משרש בסבת הרוח הנסגר בבטן הארץ · בצורים החזקים בקע יאורות בקצת העתים בבא קצם וקודם זה ראתה העין כל יקר אשר בהם להיות יבשה והפך זה כי בקצת העתים עצר השם הזלת הנהרות ומה שיהיה נעלם בקרקעם יוציא לאור ותראהו העין ובהיות העניין כן רצוני שים קץ ותכלית לכל אלו הדברים החומריים הוא מבואר שאין ראוי שתקרא ההצלחה באלו הקניינים החומריים הצלחה לפי שכלם יאבדו בבא קצם ובזה העניין שוים הרשעים והצדיקים ואחר שלצדיקים הצלחה אמתית והיא הצלחת הנפש מה שאינו לרשעים והם שוים בהצלחה האחרת לרשעים הוא מבואר שאני משבח הצדק על הרשע · והנה איוב החל לספר מעלת החכמה והבינה וקנוי המצאה ושלא יגיעו בה כי אם בירא׳ת השם וסור מרע ולזה הוא מבואר ג״כ שכבר יגונה הרשע וישובח הצדק מזה הצד · והחל ואמר והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום הבינה שיקח האדם אותה משם · הנה היא נעלמת מהאדם עד שלא ידע ערכה ולא תמצא בחלק מהארץ אשר שם החיים והוא החלק הנגלה מהארץ ולא בתהום · ולא בים אשר הוא מקיף בשאר חלקי הארץ · ואולם אמר זה שלא יחשוב חושב שיהיו במוחשות די בהקנאת החכמה כי כבר התבאר בספר הנפש שאין בהם די בקנין המושכלות ושהוא צריך שיהיה בכאן שכל פועל בנו אלו המושכלות ומקנה אותם לנו ועם זה כבר נתבאר בספר מ״ה שאין כח בנו להשיג זה הנימוס והסדור אשר לנמצאות כפי מה שהוא עליו והוא העניין אשר היה בו זה הנימוס והסדור אחד ובזאת המדרגה לא תמצא בשלמות כי אם לשי לבדו ולזה לא ידע ערך החכמה בשלמות כי אם השם יתברך · ואולם יתחלפו מדרגות האנשים בחכמה לפי התקרבם אל זה הנימוס במושכל אשר בנפש השי ורחקם ממ׳נו · ואמר שלרוב מעלת החכמה לא יותן זהב תחתיה ולא ישקל כסף מחירה ולא תערך בזהב אופיר ולא בשוהם יקר וספיר לא ישוה להם זהב וזכוכית לבנה ולא תמירנה כלי פז ראמות וגביש אשר הם אבנים יקרים מאד לא יזכר אחד מהם לפני החכמה ומשיכת החכמה והשתדלות בקניה יותר ערב ויותר יקר מפנינים · לא ישוה לחכמה פטדה הנמצאת בכוש שהיא יקרה מאד בזהב טהור לא תערך · ואולם אמר זה להורות כי קנין החכמה יותר מכל הקניינים האחרים ולזה לא יעזוב המשכיל הדריסה בחכמה מפני ההשתדלות בקנין אלו ההצלחות המדומות והוא גם כן יותר ערב לפי שאין יחס אל העריבות המגיע לנו בקניינים המדומים עם העריבות המגיע לנו בהשתדלותינו בחכמה · והחכמה מאין תבא ר״ל אי זה דבר יהיה התחלה והבעה אל הגעת החכמה לנו ואי זה מקום שתגיע לנו הבינה ממנו · והנה היא נעלמת מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה עם הגביהו לעוף ויתכן שיהיה מרחוק · אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמע החכמה ר״ל כי מצד ההעדר והמות הנמצא לאלו ההוים ובכלל מצד החסרון הנמצא בחומר הראשון אשר להם נשפוט שבכאן סבה היא שכל תקנה לו אלו הצורות · והאריך מפני זה אל החקירה בטבע המושכל אשר לנמצא נמצאת מאלו הנמצאים השפלים אשר הוא החכמה ואז נדע כי השם יתברך הוא לבדו אשר אצלו הידיעה בשלימות בזה הנימוס אשר לנמצאות כי הוא יעשה כל הנמצא וביטו לקצות הארץ לעשות שם מעשהו ותחת כל השמים יראה · לעשות לרוח משקל ומים תקן במדה ר״ל שהוא יתדל שיהיה שווי בין היסודות שיהיה האויר והמים כשיעור הראוי וכן העניין בשאר היסודות כי זה השווי אמנם יהיה בהם מפני שני דברים מפני השווי אשר ביניהם בעצמם בכמות ובאיכות ומפני השווי אשר בקבות הפועלות אותם בסובב בסיבוב כי בזה ישמר השווי אשר בין היסודות והוא עניין בתכלית הפלא והחכמה · בעשותו למטר חק ונימוס עד שלא יהיה ביותר מהראוי כדי שלא יגבר היסוד המימי יותר מהראוי · ובעשותו דרך ומנהג לחזיזים ולרעמים עד שלא יגבר האש והרוח יותר מהראוי · הנה בסדרו העולם על המנהג והחק ראה החכמה וכתב אותה ר״ל שם אותה לחק ולנימוס והכינה וגם חקרה עד שסדר אותה באופן היותר שלם · ואמר לאדם הן יראת י״י היא דרך אל שיגיע החכמה לו וסור מרע הוא הבעה אל הגעת הבינה לפי שאי אפשר שיגיע שלמות הנפש עם הטרדה בתאות הגופניות וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שלא ישובח העול והרשע לפי דעת איוב כי הוא מונע הגעת הצלחת הנפש אשר היא ההצלחה האנושית:

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב התנצל במה שאמרו לו שכבר יראה מדעתו בעניין ההשגחה שהוא משבח הרשע ומתהלך בו אחר שאיננו מאמין שיגיע העונש לרשעי׳ בסיבת רשעם וזהו מה שהגיע הרשעי׳ הקודמים אל שיתהגו בתכונת הרשע ר״ל האמינם שהשם ית׳ עזב את הארץ והוא שיאמר בתשובה בזה שחלילה לו מרשע שיבחר מפני זה הרעת הרשע והעול וזה שאף על פי שנודה שכבר יקרה שתהיה לרשע הצלחה מה אין ראוי מפני זה שיחשק עניינו כי הוא מוכן למקרי הזמן אין לו המלט מהם בשום פנים כמו העניין בצדיק וזה שאיוב היה מאמין שהעניין אחד בצדיק וברשע בטובות המדומות בשכבר ימצאו רשעים רבים יגיעו להם רעות נפלאות עד שמטבע אלו ההצלחות שיפסדו בסוף בהכרח להיותם חמריות ובהיות העניין כן ר״ל שהצדיקים והרשעים הם שוים בעניין זאת ההצלחה המדומה והיתה לצדיקים הצלחת נצחית ערבה ויקרה מאד והיא החכמה והבינה אשר היא הצלחת הנפש אשר לא תגיע אלא ביראת השם ובהשמר מהרשע והעול הוא מבואר שיותר נבחר מאד לפי דעת איוב הצדק מהרשע:

ביאור מלות המענה

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · בהלו נרו · כאשר היה מאיר נרו: חרפי · נערותי והוא מענין חורף כי אז יחל זמן הזריעה: בחמה

פותריס כתם כתרי ולא נכון · כי לא מצינו פעולה בלשון זה · כאשר מצינו בלשון כתר מכתיר כותרת: ותעוף השמים · מלאכים המעופפים: אבדון ומות אמרו המאבדין וממיתין עצמו עליה אמרו באזנינו שמענו ש שמעה · שהוגע בה מתקיימת בו · וי״א כאשר באגדה אשר פירשתי למעלה · שבא משה לכנוס התורה אמר לו היכן תורה אמ׳ לו וכו׳ · והיינו דכתי׳ אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה · כשנתנה לישראל · אבל אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה · שיודע הוא היכן שורה · וגם ישבחוה ויאמרו לך כי אלהי׳ הבין דרכה · כשנסתכל בה וברא את העולם באותיותיה כסדריו יום שקלן יכר כל הנבראים כאשר כתוב בסוף ספר יצירה: כי הוא לקצות הארץ יביט בה · היאך יכנס ויבראם · ותחת כל השמי׳ כרכי בריותן ראה בה · לעשות בה משקל לרוח לכל ארץ לפי כחה · וכן המי׳ לפי המדה לכל מה שהיתה הארץ צריכה להשקותה · יש ארץ כגובה וצריכה הרב׳ גשמי׳ · ויש ארץ שאינה צריכה כל כך · חקו גזרה קצובה · לגבי כל ארצות ומעיין וכלנ להשקו׳ כל ארץ וארץ · ובעשותו דרך לכל החזיזים שלא יכמו שני קולו׳ דרך נקב אחד· כן יחריב את העולם: אז ראה · ראה אותה · כשנסתכל בה ובעצתה ועשה הכל · ויספרה ספר אותיותיה כפולות ופשוטות · ראשונות ואמצעיות ואחרונות · היא אמת · חותמו של הקב״ה · וכן בספר כרים · ברא כל דבר ודבר באותיו׳ הללו · והכל מצורם בכור ספר יצירה · הכינה · זימנה ליצירה: הן יראת ה׳ היא חכמה · זו צריכה לזו · ואין חכמה וכה בלא יראה:

רש״י

מענה איוב

מי יתנני כירחי קדם · כימים קדמונים · שהייתי בגדולתי: בהלו נרו · לשון אור ושמחה · לאורו הייתי הולך בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם · לי היה אור: בימי חורפי · בימי קדמותי · לשון ארמי הוא · חרפי ואבלי · בסוד אלוה · עלי אהלי · כשהיו בשורי הדור באים לאהלי להוסף בדברי הקב״ה בתור׳ ובגדר קיים לשעה: נערי · משרתי: הלוכי

רלבג

בחמה, בחמאה: יצוק, יהיו נובעים ממנו: שער עלי קרת, בשער העיר על הקריה ר"ל על העיר: קול נגידים נחבאו, גם הנגידים שתקו לבשתם ממני: ועין ראתה ותעידני, העין אשר ראתה היתה מגדלת ומשבחת אותי ויהיה ותעידני מענין עד לאומי' או יהיה פירו' שהעין אשר ראתה אותי העידה על צדקתי ותם לבבי: ארנין, אעמיד בשמח' וברנה': מתלעות, הם השינים אשר יטרפו בהם ה הבעלי חיים בעלי ה המתלעות והנה אמר זה דרך משל להורות כי הוא היה מכניע ה הרשע ומכריחו להשיב מה שהיה חומס: בקצירי בענפי: וקשתי וכחי וגבורתי: תחליף יתחדש: ויחלו וימתינו ויקוו: וידמו, וישתקו: לא ישנו, לא ישתדלו לקחת עצה אחרת: תטוף מלתי, תזל אמרתי והטעם שישאלו קצתם קצת מה אמר איוב ויאמרו קצתם ל לקצת מאמרי: ופיהם פערו למלקוש, ופיהם פתחו לשאול עצתי כמו שיקוה האדם ל למלקוש ויבקשו: לא יפילון, לא יחסרו אור פני ר"ל שלא יקלו בי מפני שחקי עמהם ולא תסור יראתי מעל פ פניהם: כלח, זמן: בחסר ובכפן גלמוד, בסבת חסרונם והרעב אשר להם והיו יחידי' בלי חברה: הערקים ציה אמש ומשואה, הרודפי' ארץ ציה ובאים אליה ו ורודפים מקום החשך והוא שקראו אמש ו ורודפים המקומות ה השוממים ר"ל מקום המדבר והם שקראם שואה ומשואה: הקוטפי' מלוח עלי שיח, מרוב הכרונם הם כורתים עשב נקרא שמו מלוח על האילן לאכול העשב ההוא אף על פי שאין העשב ההוא נאות לאכילה: ושורש רתמים לחמם, הוא מזונם ולחמם ל להעדר המזון שם מה מהם והנה הרתמי' הוא עשב נקל כך או יהיה לחמם מקור ותהיה הלמ"ד משמשת ויהיה ענינו לחמם עצמם כי יצטרך להם מה ש שיתחממו בעבור ע עמדם במקומו הקרי' באין מחסה: מן גו יגורשו, מתוך העיר יגורשו: בערוץ נחלי', הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו: חורי עפר וכיפים, מחילות עפר ונקרות הסלעי': בין

ברחוץ ל הליכי ל בחמה ל חס וצור יצוק עמדי · בצאתי ל מלעיל שער עלי קרת : ברחוב ד וסי לא כי ברחוב נלין / רק ברחוב ב תלן / ברחוב אכין מושבי / כשלה ברחוב אמת : לפיהם ל וחד לפיהן ואינון חד מן יא זוגין מיחדין חד נסיב נון וחד נסיב מם בסוף תיבו וסי נמסר בסוף סדר בהר סיני : דבקה ל ולשונם לחכם דבקה והוא חד מלין

ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן: בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי: ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו: שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם: קול נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה: כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני: כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו: ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנן: צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי: עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני: אב אנכי לאביונים ורב לא ידעתי אחקרהו: ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף: ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים: שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי: כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף: לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי: אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטף מלתי: ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש: אשחק אליהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון: אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם:

ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני: גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח: בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה: הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם: מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב: בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים:

במשחוג אסתורי בלוואי וטינר יזלף עמי טיפי משח: במפקי תרעא על קרתא בפתאה אתקין מותבי: חמון יתי עולימיא ואטמרו וקשישיא יקומון זקפו: נגידיא כנישו במיליא ואידא ישוון לפומהון: קל ארכונין איטמרו ולישנהון למוריגיהון ארבקת: ארום אודנא שמעא אמרת טב לי ועינא רחמת ואסהדת עלי: ארום אשיזיב עניא דבעי ויתם ולא סעיד ליה: ברכתא דאובידא עלי תיתי ולבא דארמלתא אמלי תושבחתא: זכותא לבישית ואלבישנני היך מעילא ומצנפתא דיני: נהור עיינין הוויתי לסמיא וטייול לחגירא אנא: תא תייר הוויתי למסכנא ודמי לסמיא וטייל לקצור ערסא דמתיל לחגרא אנא: אבא אנא לחשיכיא ותיגרא דלא ידעית אפשפשיניה: ותברית ניבי מקלקל ומככוי רמיתי עדאה: ואמרית עם תוקפי בשרכפי איתנגיד והיך חלא אסגי יומיא: עיקרי פתיח למבועי מיא וטלא יבית בחצרי: יקרי חדת גבי וקשתי בידי משתלחפא: מיני קבילו ואוריכו ושתיקו למלכתי: בתר פתגמי לא יתנון ועליהון תשפר מילתי: ואוריכין היך מיטרא לותי והיך אריסיא בפומהון פתחו למלקושא: אגחך אמטולהון ולא יהמנון וקלסתור אפוי לא אסתכלון: אבחר אורחתהון ואתיב ברישיהון ואתי היך חתנא ואשרי כמלכא בחילא היכמא דאבלין מנחם: וכדון מגחכין עלי דרדקין מיני ליומין די רחיקית אבהתהון לשואה עם כלביא נטרי עאני: אוף חיל ידיהון למה לי עילויהון הוביד כוך: תא לחור חיל ידיהון למה לי לקבלותיה שוחדא אין אתגזר להון להוברא בכוך קבורתא: בחוסרנא ובאולצנא דלא וליד הוון ערקין רשיעיא בארעא צהויא חשוכא היך רומשא אתר שוחא ורגושתא: דתלשין הובאי חולף עסבי מיכלא ועיקרין רתומין מזוניהון: תא דשבקין פתגמי אוריתא מן לוח לבהון מטול מילי דעלמא עקרי רותמיא מתוקרין ומתעברין גומרין למזוניהון: מן שלהייא מתרכין מיבבין עליהון היך גנבא: בתקוף פצידי נחליא למשרי בנקירתא דעפרא ואבניא: ביני

אבן עזרא

בחמה, חסר אלף והוא בחמאה כמו בית מן ובמקום אחר בית שאן וזה על דרך משל: עלי קרת, שער הקריה: כמעיל, שהוא על הבגדים נראה לעין וכן הצניף כן היה משפטי: בקצירי, בסעיפי כמו תשלח קצירה עד ים, וקשתי בידי תחליף, יש אומרים כי אחליפנו מיד אל יד ולא תסור ממני ויש אומ' תחליף כמו כל בני חלוף שהייתי מור' בה חצי ולא אחטיא ואחרים אומר' כי אני בידי הייתי מחליף ה הקשת ולא הוצרכתי לאחר ויש אומ' בידי תחליף לא תכרת בכח ידי: לא ישנו, מן פעם שנית: ועלימו תטוף, תזל כטל: ויחלו, מן יחל ישראל: ואור פני לא יפילון, ידוע כי המשחק יסיר אור פני המושל ואני הייתי משחק ומרוב פחדם לא היו מאמינים כי אשחק ולא יפילו אור פני: אבחר דרכם, למעלה מדרכם, כחכם שינחם אבלים, ולמה יראו לי עתה כח ידיהם והם חסרי כח כלח, ימי הזקנה והענין שהיו בתחלה בנער עד שנכם לחם ולא יודע מתי יזקנו: בחסר ובכפן, תרגו' רעב: גלמוד, מקום בלא ייסוב: הערוקים, הנסים אל ציה תרגום וינס וערק ובלילה הם במקום שואה: הקוטפי', מן וקטפת מלילות: מלוח, מן לחים: עלי שיח, אפילו עלי השיח שהוא האילן וכמוהו לשוח ב בשדה ללכת בין שיחי השדה: מן גו, תרגו' תוך והענין מתוך בני אדם יגורשו בעבור חסרונם ויריעו בני אדם עלימו כמו לגנב: בערוץ, במקום שיפחד אדם לרדת אליו: שיחים

רשי

ליכי רגלי · בחמאה · כמו בחמאה · וכור עמדי · שמן · כלומר רוח וכל תאות לב הנוחין בנחלי שמן · יצוק כמו תי: קרת תקרה מוכנת ככסא לזקני העיר · וכאשר ברחוב תכין מושבי: נערים רואים ונחבאים · ישישים עומדים · שרים עצרו במלין · ומכפים פתח אני תחלה: זן · אשר שמעה ותאשריני · ראתה · בכל בגורלי וכושר תי: ברכת אדם בעונו ונטרד · תבא · כי הייתי בכוו ולא א ו · ורבותינו ו · שהיה גוזל יתומי' ומשביח ירה להם · ות דקרא אוכו כך שאין קרוי לא דבר האוא אובד · כמו אובד · וכן תי כשה אובד · אוברות · ולב כה ארנין · שהיה ל שמו על אמנות ר קרובתי היא ו אני אגאלנה שיקנעו עליה ים · צדק לבשתי ולבשני · דבקתי אחר הצדק והוא נתנה כי כמעיל וכצניף שהם תכשיטי ראש · כן היה משפטי כאה וגו הודו: ואות' עם קני אגוע · בשביל כושר מעשי הייתי אומר בלבי באמת יהיה קני וביתי נכון עמי · וכחול ארבה ימים · עוף ושמו חול · ולא נקנסה עליו מיתה שלא טעם מעץ הדעת · ולכנוף הכף סכה מתחדש וחוזר לנערותו: שרשי פתוח וגו' · כל זה הייתי אומר בלבי שלא יבוש שרשו ולא תזות קצירי כמו ועשה קציר · והן מוכרות ענפים רבים של אילן · ואמרתי שכבודי יתחדש ע עמדי תמיד · וקשתי ואיתני תחליף תמיד לטובה: לי שמעו ויחלו · השומעים דברי היו מוחלים שיתקיימו · והיו מתקיימו' כי מבורכת חכמה היו בידי: תטוף מלתי · לשון נבואה · וכן לא תטיף על בית ישחק · כלומר כנבואה היו דברי: למלקוש · לשון ארוך היו מדברים · כי רוב שעותיהם שתיקה שהיו תאבי' לשמוע דברי · לא יאמינו שאני משחק עמהם מפני חשיבותיו: ואור פני לא יפילון · היו יראי' להתקרב אלי ולהגיס לבם בי · אבחר דרכם · כל דרכיהם ועצתם אני הייתי בוחר להם שהיו שואלי' לי איזה דרך נלך ומה נעשה · ואשב ראש · אם היו מסובים אני הייתי משב בראש המסובים : גם כח ידיהם למה היה לי · באותן הימים · רשעים היו ולא תועלת בהם כי מורעבות באה על ידם · ועלימו אבד כלח · זקנה: בחסר ובכפן · היו גלמוד וערוקים ציה · שמבריחים אותן בימיו מקרב בני אדם לילך בחשך · אמש שואה ומשואה · ברואי' בלע · הקוטפים מלוח עלי שיח · בהיותם במדברות היו קוטפים להם מלוחים על אילנות היערים ואוכלי' · מלוחים · עשב הוא · ובלשון ארמי נקרא קקולין · ובלשון משנה מלוחים מלוש בלע · כאותה ששנינו העלו מלוחים על שלחנות של זהב · שיח · אילן · כמו אחד השיחים : מן גו · מן קרב עיר היו נגרשין · בערוץ נחלים · יש ארץ מלוחה מתבקעת ששם היו שוכנים בחורי העפר · וחורי · בקיקי הסלעים · כפים · תרגו' של סלעים : אדם שואה ומשואה · חרול

דמשמנין קה כסוף תיבות וסים נמסר במסר רבתא במערכת אות הקוף בסד : ויתום ה וסים נמסר בסדר משפטים משפטי יז בליש וסים נמסר ביחזקאל סימן טל ובתלים סימן יז : ורב ו חס בליש וסים נמסר בסדר משפטים וכאב רבתי אות ר : וכחול ב בתרי ליש וסים על שפת הים / וכחול ארבה ימים : פתוח ד וסים נמסר בסדר חקת התורה ותלים סימן ה : וקשתי ל כבודי חדש עמדי / וא קשתי ואינון חד מן ד זוגין חד ק וחד וק וסים קשתי ל את קשתי נתתי בענן / וקשתי ל וכבודי חדש עמדי / קלוי ל ואם תקריב מנחת / וקלוי ל ויאכלו מעבור הארץ / קטב ל הנח חזק ואמיץ ליי / וקטב ל מזי רעב ולחומי רשף / קובע ל וילבש שאול את דוד / וקובע ל ובאו עליך הצן רכב וברזל / קבל ל ותבאנה נערות אסתר / וקבל ל היהודים אשר החלו : גלמוד ג וסים הלילה ההוא יהי גלמוד / כי עדת חנף גלמוד / בחסר ובכפן גלמוד : לחמס ו וסים ככה יאכלו בני ישראל את לחמם / לחמם בדאגה יאכלו / אין נחלת לחמם / כי לחמם לנפשם / ושרש רתמים לחמם / ויבינו בקיץ לחמם :

מיחים, אילנים: ינהקו, כמו הפראים: חרול, מן כמו פניו חרולים והוא חוח, יספחו, מן ונספחו על בית יעקב יתקבצו ויאספו: נכאו, יותר נכאים ושפלים מן הארץ או מאנשי הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה: כי יתרי פתח, הפך קשתי בידי: ורסן מפני שלחו, בתחלה היה רסן להם כמו לבהמה מפני פחדי ועתה שלחו רסן מפני ויש אומרים

בין סיחים ינהקו, בין האילנות יצעקו: תחת חרול יסופחו, תחת הקוצים יתקבצו ויתקבצו להכנס הקוצים בבטרס ויהיה יסופחו מענין ספחת או יהיה ביאור יסופח יתאספו ויתחברו מבזיר ספחני נא: נכאו, הוא מענין נכה רוח ומבנין נפעל והרצון מהם שפלים ונכנעים יותר מהארץ: נגינתם הייתי ללעג הייתי להם כמו אני מנגינתם, למלה, שלא ידברו כי אם בי: לא חשכו רוק, לא נמנעו לרוק

שיחים ל' בין שיחי' ינהקו וחד השיחי' ואינון חד מן ה' זוגין חד נסיב שוואה וחד נסיב שוואה בריש' וסי' שטר ל' אשר אין לה קצין, השטר ל' ויהי לעזיהו דד"ה, שקד ל' ויהי דבר יי' אלי וגו' מקל שקד, השקד ל' גם מגבוה ייראו, שוקים ל' דליו שוקים מפסח, השוקים ל' יככה יי' בשחין, שיחים ל' בין שיחים ינהקו, השיחים ל' ותשלך את הילד תחת, שלתיהו ל'

בין שיחים ינהקו תחת חרול יספחו: בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ: ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה: תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רק: כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם: נתסו נתיבתי להותי יעילו לא עזר למו: כפרץ רחב יאתיו תחת שאה התגלגלו: ההפך עלי בלהות תרדף כרוח נדבתי וכעב עברה ישעתי: ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון: ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני: הרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר: אשוע אליך ולא תענני עמדתי ותתבנן בי: תהפך לאכזר לי בעצם ידך תשטמני: תשאני אל רוח תרכיבני ותמגגני תשוה: כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל חי: אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון: כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל: מעי רתחו ולא דמו קדמני ימי עני: קדר הלכתי בלא חמה קמתי בקהל אשוע: אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה:

ביני אילניא נהקין תחות היגי מתחברין: בניא דנבל עם בני הדיוטין ישתתפון מן ארעא: וכדון זמריהון הויתי והויתי להון לשותא: רחקונני רחקו מני ומן קדמי לא מנעו רוקא: ארום שושלתי ונימי אטוני שרא וסגפיני וזממא מן קדמי פטרו: על ימינא בחוצפא ביניהון קיימין רגלי שדרו וכבשו עלי אסטרי תברהון: צדיאו שבילי לפורענותי מהניין לית דסעיר להון: כתקוף פלטית גללי ימא אתיין תחות רגושא מתגלגלין: אתהפיך עלי רגושתא תרדוף כזעפא רבנותי והיך עבא עברת פורקני: וכדון עלי מצטערא נפשי יחדונני יומי עניותא: ליליא גרמי מתפקפקין מיני ורמעסן יתי לא שכבין: בסוגעי חילא יתבלש לבושי אגב כתוני יזרזינני: אשוון יתי לטינא ואתמתיל כעפרא וקטמא: תא אקשו יתי לאדם דאיתברא מן טינא ואמתיל ל לאברהם דאידמי לעפר וקטם: אבעי מינך ולא תעני יתי קמית ותתבין במימרי: תתהפיך לאכזראה לי באלימות אידך תחזמינני: תטלינני לפוחא תרכבינני ותמסינני בתשייתא: ארום גלי קדמי דלמותא תתיב לי ובית קבורתא מזומן לכל דחיי: לחוד לא בריתחא ישדר מחתיה אין בעידן צעריה יקבל צלותהון: תא ברם לא לגרמיה יגרג מחתיה אין בחטטי ישוי להון אספלעיתא: אין לא בכית לקשי יומא עגמת נפשי לחשיכא: ארום טב סבריית ואתא ביש ואוריכית לנהורא ואתא קבלא: מעי חמרו ולית בהון חיזו דמא אקדימו יתי יומי עניותא: אוכם אזלית מדלית שמשא קמת בקהלא איבעי: אחא הויתי לירודין וחברא לברת בעמיתא:
משכבי

רלב"ג: כסרלו אותי מרוב בזותם אותי: כי יתרי, מענין מיתריהם: פתח, התיר: ורסן מפני שלחו, רסן היראה אשר היה להם מאתי קודם שקראוני אלה הצרות שלחו והסירו מפני: על ימין פרחח יקומו, על ימיני יקומו הילדים והנה נקראו הילדים כן להמשל הפרח בתחלת הווית הפרי וכזה אמרו חז"ל פרחי כהונ': שלחו, דחו: ויסלו, ודריכו: להוותי יועילו, לשברי יעזרו: כפרץ רחב יאתיו, כפרץ רחב שיבאו בו המים בשטף יבאו עלי: נדיבתי, נפשי וכן ישועתי וקר' הנפש נדיבה כי יגיע מנדיבותה עד שתגיע חקו כל אחד מהאיברי' וקראה גם כן ישועה לפי שהיא מושיע הגוף ושומר' אותו מדת ימיו כמו שהתבאר בטבעיו: תשתפך נפשי, ישתפכו חיי: נקר, נקב: וערקי לא ישכבון, וערקי הדופקים לא ינוחו ר"ל שלא תשקוט תנועת כלל עם השיבה לחוזק המכאוב ורוב החום הנכרי אשר בי: יתחפש, ישתנה: כפי כתנתי יאזרני, כמו שיסוב פי הכתונת את הגוף כן יסובבני חליי: הורני לחומר, השליכני אל הטיט ואל העפר: עמדתי, שתקתי: ותתבונן בי, ולא תתבונן בי: בעוצם ידך תשטמני, בתוקף כחך תשנאני: ותמוגגני תושיה, את תמוג ותסיר ממני התושיה והנימוס אשר הייתי מתנהג בו: בית מועד לכל חי, הבית אשר הוא נועד לכל חי והוא הקבר: בעי, שרשו בעה ובא בשקל מרי ועניינו תפלה או תהיה הב"ית משמשת ועניינו בממון: בפידו, באידו, שוע, צעקה ותפלה או יהיה מענין נדיבו: עגמה, דאבה: רתחו, מענין רתיחה: ולא דמו, ולא נחו מהרתיחה: בלא חמה, בלא שמש והרצון שאני הייתי קודר מפני ששזפתני השמש: לתני, שקולם קול נהי וכן קול בנות יענה:
שחר

אבן עזרא: כי הסוס הזקן יסירו הרסן ממנו ויעזבוהו וישחקו בני אדם והנערי' ממנו וכן ורסן מפני שלחו והוא רחוק: פרחח, קטנים כאשר הם פורחים: רגלי שלחו, והם כתנו חוחים בדרך: ויסולו, מן סלון ממאיר: כפרץ רחב יאתיו, התלאות והם ארחות אידם והתגלגלו עלי במקום שואה והענין שאין עוזר לי: ההפך עלי, יש אומרים כי בימים הקדמונים אם באו עלי בלהות תרדוף נדיבתי פי' מזלי והענין מזלי תרדפם כרוח הבלהות ותרחפם ותעבר ישועתי לבוא אלי כעב במהירות: ועתה השתפך נפשי, והקרוב אלי כי ההפך על כל בלהו' וכל בלהה תרדף כרוח נדיבתי והיא נפשי כענין ורוח נדיבה תסמכני וכעב שעברה כך עברה ישועתי ועתה על כן תשתפך עלי נפשי כי ואחזוני ימי עוני: לילה עצמי נקר, ישוב אל עוני: ועורקי, בלשון קדר גידי: ברב כח, העוני והכאב יתחפש לבושי, כלומר שלא אזכירנו בעבור שיכר עלי: הורני לחומר, השליכני ונמשלתי לעפר ואפר: תשאני אל רוח, במחשבות כל הלילה תרכיב בנפשי דברים, והתושיה שהיא כעין החכמה תמוגגני כמו והגבעות תתמוגגנה, ופי' את כשאתני ברוח והרכבתני ואדע באמת כי תמוגגני, הפך תרכיבני: כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד, בית מזומן: בעי, כמו מעי מפלה והוא הקבר והענין כי אין מי ישלח ידו לעזרו בקבר, ובשעת הפיד הוא השבר לא יועיל השוע לנפשות והוא והענין המחון ובעל השוע יקרא שוע בעולם כמו לא נכר שוע: לקשה יום, מי שהיה יומו קשה עליו: עגמה, דאבה כפי הענין ואין לו חבר: אח הייתי לתנים, בענין מספד כתנים והם חיות יש להם קול משומם:
שחר

רש"י: חרול, יספחו, חרול אורטי"ש בלע"ז והוא כאשר כמו ונספחו על בית יעקב: נכאו, נכאו ביותר מן הארץ שהייתי משפילים לשון נכה רוח: כי יתרי פתח, יתר קשתי פתח, כלומר כי מיתרים מי שבירו לענות: ורסן מפני שלחו, רסני שהיו מורוני בו שלחוהו מפני כי אוכם יראהו מעתה ממני: על ימיני עומדים פרחים קטנים כאשר חריגות, שאוכלי חזוב בעיניהם לא להכנע מפני: רגלי שלחו, את המקום צר להם רוחבי אותו אלאה: ויסולו עלי אורחות אידם, כל דרך כבלה שום להם לצעו' עצמ' מתולתן לפני ואבלי ולא ויראו: נתסו, נתיבותי הנוכחה ואין יתוסבין לה, כ נבו, כמו נתכו, ופוך כתלפיף בכרו: להוותי יועילו, להקניטוני תוסיפו' וכפרץ רחב שבגדר שהכל באים ועוברים שם, כן יאתיו יחד עלי להכלימני: תחת שואה התגלגלו, כלומר מתגלגלין ובאים בסתר עד שמגיעין אצלי להקניטוני כדי שלא אזמות מהם: ההפך עלי, נהפך עלי בלהות פרים: תרדוף כרוח, רעת את נדיבתי: רוח נדיבה שהיה שורה עלי מתחילה: ועתה אל הכרה הזאת תשתפך נפשי כאדם שמתעם רוחו: כי יאחזוני ובוכין אותי להשתפך נפשי ימי עוני שאכנס בהם: ניקר, כמו העיני האנשים ההם תנקר: פורייד כלי התולעים מנקין בשרי מעל עוני: ועורקי, גידי אין להם מנוחה: גיד בלשון ערבי עורק, כן כיור רבים: לשון אחר עורקי, רודפיו המבריחין אותי: יתחפש לבושי, מתנכה לבושי בלבוש אחר גלד כאדם כושט את בגדיו ולובש בגדי' אחרים משונים מראשונים קורא אותם בגדי חופש, כמו התחפש ובא במלחמ' ומתורג' אושתני: כפי כתנתי יאזרני, שאוזר ומעכיון כוארי, כן יאזרני אותו לבוש כל סביביו: הורני לחומר, הורני ולמדני השחין הזה לישב בחומר כמו שאמרנו למעלה והוא יושב בתוך האפר: הורני כמו יורה השליכני לשון ירה בים, שמרדנו בו בבכיין המגדל שכת בו והחומר היה להם לחות, ואתמשל נדמיתי: ובמדרש ר' תנחומא, הק"ב ברכיה סרס את המקרא אלו כמשלתי לאברהם בברקתי [illegible]
תרית

ותבא האשה השלתיהו ל' וגם אנכי דחנה: פרחח ל' על ימין וחד פרחה ואינון חד מן ט"ו זוגין חד ח' וחד ה' ולית להון זוגא וסי' נמס' במסר' רבת' במערכ' אות הה"א בס"ד: כפרץ ד' וסימ' פרץ יי' את איבי לפני דשמוא' וחברו דד"ה פרץ האלהי' את אויבי, כפרץ נופל נבעה, כפרץ רחב יאתיו: ישועתי ל' חס' ו' חס' בליש' וסי' וינבל צור ישעתו, ותהי התשעה ביום ההוא, מי יתן מציון ישעת ישראל, ולכה לישעתה לנו, אמר לנפשי ישעתך אני, וכעב עברה ישעתי: לחומר ב' וסימ' והחמר היה להם לחמר, הורני לחמר ואתמשל: ותבנן ג' חס' בליש' וסימ' וקדמניות ל' תתבננו, עמדתי ותתבנן בי, התבננת עד רחבי ארץ: ותתמוגגני ג' חס' בליש' וסימ' והגבעות התמגגנו, ברביבים תמגגנה צמחה תברך, ותמגגני תשיה: להן י"ד וסי' נמס' בסד' פנחס וביחזקאל סימ' כ"ג: ואיחלה ל' כי טוב קויתי והוא חד מן מלין דמשמשין לא בסוף תיבות וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הלמ"ד בס"ד: הלכתי ג' וסימ' קדר הלכתי בלא חמה, אם הלכתי עם שוא, ולא הלכתי בגדולות: בקהל ד' דגשי' וסימ' בלשון ארמי ניסוק נצלי דסגין אתפקדית וביאורם בסוף שופטים:

חורב יו מלעיל וחס׳ וסימ׳ הייתי ביום אכלני חרב׳ על הגזה לבדה׳ אל הגזה לבדה׳ ויהי חרב אל הגזה לבדה׳ תהיה מושלכת לחרב׳ לחרב ולקללה תהיה בצרה דירמיה׳ חרב אל מימיה ויבשו׳ ונתתי את ארץ מצרים׳ וסוכה תהיה לצל יומם מחסה מזרם׳ כחרב בציון ב׳ בו וחדשו ערי חרב׳ קול ישורר בחלון חרב כסף׳ ואקרא חרב על הארץ׳ ועצמי חרה מני חרב: רגלי ו׳ וסימ׳ כי אמרתי פן ישמחו לי׳ אם אמרתי מטה רגלי׳ רגלי עמדה

עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב: ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים:

א ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה: ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים: הלא איד לעול ונכר לפעלי און: הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור: ה אם הלכתי עם שוא ותחש על מרמה רגלי: ישקלני במאזני צדק וידע אלוה תמתי: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום: אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: י תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין: כי הוא זמה והיא עון פלילים: כי אש היא עד אבדון תאכל ובכל תבואתי תשרש: אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי: ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקד מה אשיבנו: טו הלא בבטן עשני עשהו ויכננו ברחם אחד: אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה: ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה: כי מנעורי גדלני כאב ומבטן אמי אנחנה: אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון: כ אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם: אם הניפותי על יתום ידי כי אראה בשער עזרתי: כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר: כי פחד אלי איד אל ומשאתו לא אוכל: אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי: כה אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך:

משכי שחם מעילוי וגרמי חרך מן נוגבא: והוה לאבלא כינרי ואבובי אמתיל לקל בכיין: קיים גזרית לעיני ומה אסתכל על בתולתא: ומה חולק טב יהיב אלהא מלעילא ואחסנת שדי משמי מרומא: הלא צערא לזידונא ותברא לעבדי שקר: הלא הוא יחמי אורחתי וכל פסיעותי ימנה: אין הליכית עם שקרא וזריזת על נכילות ריגליי: יתקלינני במשחתא דצדקא וידע אלהא שלימותי: אין תצלי אסתוורי מן אורחא ובתר עיניי הליך לבי ובידי אדביק מרעם חבולא: איזרע וחורן ייכול וליבליבי נציי יתלשון: אין אישתרגג לבבי על איתת גבר ועל תרע חברי כמנית: תשמיש עם חורן אנתתי ועלה יתמטון חורונין: ארום היא זנו והוא סורחן פריש: ארום אישא היא עד אבדנא תגמיר ובכל איבבי תלשא: אין רחיקית דין עבדי ואמהתי כד אית להון תגרא בהדי: ומה אעביד כד יקום אלהא וארום יסער מה אתיבינה: הלא בכריסא עבדני מן דעבדיה ואתקין יתנא במעיא חד: אין אתמנע מלשלמא צבאות מסכינא ועיני ארמלתא אישיצי: ואכלית טולמי בלחודי ולא אכיל יתם מינה: מטול דמטליותי אסגיעני היך כאבא ומכריסא דאמי דברני בניחותא: אין אחמי ערטילי מדלית כסותא ולית חופאה לחשיכא: אין לא בריכו יתי חרצוי ומגיזתא דאימרי ישתחן: אין ארימית על ייתם ידי ארום אחמי בתרעא כיועי: כתפי מן שיכמה תפול ואדרעי מן קנה תתבר: ארום רלח לותי תבר אלהא ומן מסייפיה לא אסובר: אין שויתי על דהב סיכויי ולפיטלין אמרית רוחצני: אין אחדי ארום סגא עתרי וארום בסוגעא אשכחית ידי: אין אחמי אסתהר ארום ינהר וסהרא זיותן מהלך: ושרגג

במישור׳ כי חלצת נפשי ממות׳ באשורו אחזה רגלי׳ אם הלכתי עם שוא׳ וב׳ לרגלי וסימ׳ ויברך יי׳ אותך לרגלי׳ נר לרגלי דבריך: יאכל י״ג וסימ׳ נמסר בסדר אמר: ועליה ג׳ וסימ׳ ועליה למרום שובה׳ ועליה כתנת פסים׳ ועליה יכרעון אחרין: הוא זמה והיא עון חד מן ג׳ דכתי׳ הוא וקרי׳ היא וחילופי׳ ה׳ כתי׳ היא וקרי׳ הוא וסימ׳ נמס׳ בתלים סימן ע״ג: בריבם ל׳ וחסר והוא חד מן ו׳ חס׳ בלישן ריב וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ובתלים בא״ב רבתי אות ר׳: עשהו ג׳ וסי׳ ויטש אלוה עשהו ויגבל׳ עשהו פסל ויסגד׳ הלא בבטן עשני עשהו: אכלה ג׳ וסי׳ אני טרם אכלה לדבר׳ חצי אכלה בם׳ ועיני אלמנה אכלה: אנחנה ל׳ כי מנעורי גדלני כאב׳ והוא חד מן מלין דמשמשין נה בסוף רבת׳ במערכת או׳ הנ״ון בס״ר: משכמה ל׳ מפיק הא שכמי משכמה תפל והוא חד מן י״ח מלין לא מפקין הא בסוף תיבות׳ ומטעין וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבתא במערכת אות הה״א בס״ר: ומשאתו ל׳ כי פחד אלי איד והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין ומ ברישי׳ וסימ׳ נמס׳ במסרה רבת׳ במערכת אות המ״ם בס״ד: יהל ב׳ בתרי ליש׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ לא יהל שם ערבי׳ אם אראה אור כי יהל׳ בתרא קמץ:

רש״י

חרה׳ לשון דבר הנחרה: ומתייבש מפני חום האש: כמו כחר חמות׳ ויתוכו כיחרי: ברית כרתי לעיני׳ שלא להסתכל באשת איש ומה אתבונן על בתולה׳ מה לי להתבונן בה׳ כי היתה חבירתי שלא לתת עין חבירי בבנותיו׳ פתח לאחר ימים תנשא וכמנהא כרוך אחריה׳ כך מפורש באבות דר׳ נתן: ומה חלק וגו׳ סגולתי כך: הלא איד לעול׳ לו ראוי שלא ליוכבר׳ רובותי אל תראה ביום אחיך ביום נכרו: וכל צעדי יספור׳ ורואה אם הלכתי עם שוא׳ ותחש׳ ותמהר׳ כמו החישה׳ כי גר חיש: מאום׳ הוא מום דבר שמץ׳ ואלף זו כתובה ולא קריאה במסורת הגדולה׳ והיא מגזרת לא תאסיפו׳ יקף זו עסיתי הייתי ראוי לבא עלי קללה זו: אזרעה ואחר יאכל׳ ונאכלו׳ ושרשו׳ יעקרו השרשין׳ ועל פתח רעי ארבתי׳ לאשתו׳ יושב לי במולי׳ תטחן לאחר אשתי׳ רבותינו פירשוהו לשון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורים: כי היא זמה׳ ויראה הייתי אם עשיתי שהוא עון פלילי׳ עון שהוא יסורין ראויין לבא על ידו: וכל תבואתי תשרש׳ האש הזאת לכן נמנעתי מעשו׳ כשהוא מדבר בלשון עיקור הוא׳ תשרש: ובלשון שורש הוא תשרש׳ וכן ישרשו לשון עיקורי ישרשו לשון שרש: ומה אעשה וגו׳ זאת בתתי אל לבי׳ וכי יפקוד את דרכי מה אשיבנו׳ ויכוננו ברחם׳ אבי בבטן אתי והוא בבטן אמו׳ הכיננו יוצר אחד: אכלה׳ שלא תלאתי תאותה שהוא כליון עינים׳ המתאוה ואינו מגיע לזה כליון עינים: כי מנעורי גדלני׳ המגדלני והמלמדני בן למדני יוסר לבי מנעורי׳ ומבטן אמי אנחנה׳ למודה צוי׳ שכמה הוא רחב הכתף׳ מקנה׳ הוא עכם העליון׳ העגול כקנה׳ ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן׳ כי פחד אלי׳ פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים׳ לכן הדלתי מעשות ומשאתו׳ ומכובדו׳ כסלי׳ כמו אשר יקוט כסלו׳ תקותי ומחשבתי׳ ועל סכליות על הכסלים הם׳ והכסלי׳ ועצות בקרא המחשב׳ כסלו׳ ולכתם׳ קבוצת זהב ואוכרות אמרתי זה מבטחי׳ להתחזק בהם על העניים׳ אם אשמח כי רב חלוי לא הייתי כוהג שמחה בכניהעניים בעשרי שלא להקניאם בו: אם אראה אור כי יהל׳ חמה בתקופת גבורתה והולה׳ וירח יקר הולך׳ מגיה והולך׳ כמו אור יקרות׳ כיוקר כוכבי׳ ויפת

רלב״ג

שחר׳ מענין שחרות: חרה׳ נתיבשה: ונכר׳ איד זר ונכרי: ותחש׳ ותמהר: מאום׳ כמו מום בלא אלף או יהיה כמו מאומה והרצון בזה אם דבק בכפי דבר מגזל וחמס: וצאצאי ישרשו׳ והמצמחים אשר לי בקרקעות יעקרו משרשם או ירצה בזה הבנים אשר אני עתיד להוליד ימותו ויעקרו מן העולם והביאור הראשון יותר נכון: תטחן לאחר אשתי׳ הוא מענין טחינה ב־חים: זמה׳ דבר כיעור: פלילי׳ נשפט בעצמו להוזק העון: תשרש׳ תעקר: ויכוננו ברחם אחד׳ ר״ל שפועל אחד כונן אותנו ברחם אשר כוננו בו: ועיני אלמנה אכלה׳ שאמנע ממנה משאלות לבה: גדלני׳ גדל עמי: ומבטן אמי אנחנה׳ ומרוממותו: כסלי׳ מבטחי: ולכתם׳ ולזהב: אור כי יהל׳ שמש כי יאיר וכמוהו כי אור חסך ב בעניפיה: ויפת

אבן עזרא

שחר׳ מן שחור: ברית כרתי׳ כאלו כרתי ברית עם עיני שלא יסתכלו מה שאין לי צורך ואחר שלא אביט מה אתבונן על בתולה והמסתכלים מה חלק יבא להם ממעל ונחלה שיתן להם שדי: הלא איד לעול ונכר׳ כמו ביום נכרו ועניינו מן נכר והוא רע שלא הורגלו בו: ותחש׳ מן חושה: מאום׳ כמו מאומה ישורשו׳ יכורת שרשם כמו וסרעפ: תטחן׳ דמה המשכב לשני טוחנות: כן אחרין במקום אם כמו לכן הימין קח לך חטין: פלילים׳ כמו ונתן בפלילים שיוקח הדין ממנו: תשרש׳ כמו שורשו׳ ויכוננו ברחם׳ של אחד: ועיני אלמנה אכלה׳ שגזלתיה ויכלו עיניה לאותו שגזלתי: מנעורי גדלני כאב׳ גדל היתום עמי׳ ואנחנה שב אל האלמנה ויש אומרים כי מנעורי גדל עמי היתום ומבטן אמי אנחנה כאשר דקדקתי והראשון יותר נכון בעבור שהוא דבק עם הפסוקים למעלה ולמטה: כסלי׳ משעני כמו כי יי׳ יהיה בכסלך: אם אראה אור׳ הוא השמש: וירח יקר׳ בחצי החדש: ויפת

ויפת / מענין פיתוי והסתה: כפיד / באיד: והתעוררתי / ושמחתי והרצון האם פתעוררתי להתנועע תנועת הגיל והשמחה: באלה / בקללה: מתי אהלי / אנשי אהלי: לארח / לדרך כדי שארלה האורחים בבואם ואאספם הביתה: בחבי / בסתרי: אערוץ המון רבה / הייתי יכול לשמור המון רבה מהאנשים: ובוז משפחות יחיתני / האיש הנבזה שבמשפחות יכניעני ויבזני או ירצה בזה האיש שהוא מהמשפחות היותר נבזות: תוי / סימני ואותי מגז' והתוית תיו: יענני / יעיד לי או יהיה הרצון בתוי תאותי ויהיה חסר אל"ף ויהיה ביאור יענני יענה אותי בהתווכחי עמו על טענותי כי כבר חשק איוב זה כמו שזכר במה שקדם: אענדנו / אקשרנו: הפחתי הדאבתי: באשה / הוא מין ממיני החוח מגז' ויעש באשים והרצון בזה שכאשר יזרע בארצו לא תוציא צמח אבל יצמחו בה קוצים וחרולים:

ולאד' ר"פ בסיפ' וסימ' ולא נתתי לחטא חכי / ולא אמר איה אלוה עשי / ולא ערך אלי מלין: ולא נמצא נשים יפות: בחוץ ב' ר"פ וסימ' בחוץ תעמוד והאיש / בחוץ לא ילין גר: כאדם. ג' וסימ' נמס' בהושע סימן ו': אערוץ ג' מל' בליש' וסי' בסיפ' סוף סימן ל"ג: הן ה' בסגול וסי' הן עם לבדד ישכן / הן עם כלביא יקום וכארי / הן הוא משוש דרכו / הן זאת לא

וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי: גַּם־הוּא עָוֺן פְּלִילִי כִּי־כִחַשְׁתִּי לָאֵל מִמָּעַל: אִם־אֶשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי־מְצָאוֹ רָע: וְלֹא־נָתַתִּי לַחֲטֹא חִכִּי לִשְׁאֹל בְּאָלָה נַפְשׁוֹ: אִם־לֹא אָמְרוּ מְתֵי אָהֳלִי מִי־יִתֵּן מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׂבָּע: בַּחוּץ לֹא־יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח: אִם־כִּסִּיתִי כְאָדָם פְּשָׁעָי לִטְמוֹן בְּחֻבִּי עֲוֺנִי: כִּי אֶעֱרוֹץ הָמוֹן רַבָּה וּבוּז־מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא פָתַח: מִי יִתֶּן־לִי שֹׁמֵעַ לִי הֶן־תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי: אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי: מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ־נָגִיד אֲקָרְבֶנּוּ: אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן: אִם־כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי: תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב:

וְשְׁרַגַג בְּטוּמְרָא לִבִּי וּנְשָׁקַת יְדַי לְפוּמִי: לְחוּד הוּא סוּרְחָן פְּרִישׁ אֲרוּם כַּדִיבִית אֱלָהָא מִלְעֵילָא: אִין אַחְדֵי בִּצְעָרָא דְסַנְאִי וְיַבֵּבִית אֲרוּם אַרְעֵיהּ בִּישׁ: וְלָא שַׁבְקִית לְמֵיחְטֵי מוֹרִיגֵי לְמִשְׁאַל בְּמוֹמָתָא נַפְשֵׁיהּ: אִין לָא אָמְרוּ אֱנָשֵׁי מַשְׁכְּנִי מַן יִגְזוֹר מִבִּסְרֵיהּ לָא נִסְבַּע: בְּשׁוּקָא לָא יְבִית גִּיּוֹרָא דָשַׁיְי לְאַכְסַנְיָא פָּתְחִית: אִין חָפִית כְּאָרַם קַדְמוֹי מְרָדוֹי לְמִיטְמַע בְּעִיטְפֵי סוּרְחָנֵי: אֲרוּם אִתְגַּבַּר רִיכְפַּת גִּיוָותָנַיָא וּבַסִּיר גְּנִיסְאָתָא יִתְבְּרִינַנִי וּשְׁתִקִית לָא אֶפּוֹק מַעֲלְנָא: מַן יִגְזוֹר עֲלֵי דִיקַבֵּל מִינִי הָא רִיגוּגִי שַׁדַּי עָנֵי יָתִי וּפִיטְקָא דִכְתַב אֱנַשׁ תִּיגְרִי: אִין לָא עַל כַּתְפֵּי אֶסוֹבָרִינֵיהּ אֲצַרְבִינֵיהּ כְּלִילָן לִי: מִנְיַין פְּסִיעוֹתַי אַחֲוֵינֵיהּ דִיכְמַת אַרְכוֹנָא אֲקָרְבִינֵיהּ: אִין עֲלַי אַרְעִי תִקְבּוֹל וְכַחֲדָא תְּלָמַיְיהָא בַּכְיָין: אִין חֵילָהָא גְמִירִית בְּלָא כְסַף וּנְפַשׁ דְמָרָהָא אַפָּחִית: חֲלַף חִנְטְיָא יִפְקוּן סִילְוִין וּלְחַף סְעוֹרְתָא הִזְמֵי שְׁלִימוּ פִּתְגָּמֵי אִיּוֹב:

צדקת אענך / הן תוי שדי: אדמתי ג' וסי' הלא זה דברי עד היותי על אדמתי / ונטשתי מעל אדמתי דד"ה / על אדמתי תזעק: תלמיה ב' וסימני' תלמיה רוה נחת גדודיה / תלמיה יבכיון: יבכיון ב' וסי' מלאכי שלום מר / תלמיה יבכיון: כחה ב' וסימ' לא תוסף תת כחה / אם כחה אכלתי בלי כסף:

אבן עזרא

ויפת בסתר / כמו פן יפתה לבבכם: ותשק ידי לפי / מין ממיני עבודה זרה כי רובי הקדמונים טרם באו הנביאים היו עובדים שני המאורות על כן אמ' גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל והענין שהוא למעלה מהמאורות: והתעוררתי / לשמוח: לשאול באלה נפשו / לקלל אותו: מי יתן מבשרו לא נשבע / בעבור שלא היה גר לן בחוץ כי אם באהלי: אם כסיתי כאדם פשעי / כדרך בני אדם לכסות פשעם מבני אדם: בחבי / כמו חבי כמעט רגע: כי אערוץ / אפחד / ובוז משפחות יחיתני / והנבזה במשפחות יחיתני ויפחידני כי יחתני כמו חתת אלהים: הן תוי / יש אומרים שהוא חסר אל"ף והענין כי אתאוה שיענני שדי והנכון שהוא כמו והתוית תיו והענין כל מה שרשמתי שדי הוא שיענני: איש ריבי / שריב בשבילי: אענדנו / כמו ענדם ועניינו כמו אשים: מספר צעדי אגידנו / כל דרכי הייתי מגיד לו לפנים: ונפש בעליה הפחתי / כמו תפח נפש: באשה / מין ממיני החוח כמו ויעש באושים: הבוזי

ביאור דברי המענה

הוסיף איוב לשאת משלו מתנצל שלא חטא ומתרעם על רעיו המיחסים לו עול ורשע ואמר מי יתן אותי והייתי על האופן שהייתי בימי הקודמים אשר היה השם שומר אותי ר"ל שהייתי מצליח כאשר היה נרו מאיר על ראשי עד שלאורו הייתי הולך בחושך ואור לי / כאשר הייתי בנערותי בחברת השם עלי אהלי ר"ל שלטוב הצלחתי הייתי נעזר בכל מה שארצהו / בעוד שהיה השם עמי היו סביבותי נערי לשמש אותי / ברחוץ דרכי בחמאה מרוב ההצלחה הבאה אלי והוציא לי השם יתברך שמן מצור / הנה אז כאשר יצאתי בשער על הקריה והכנתי מושבי ברחוב ראוני נערים ונחבאו לבשתם ממני וישישים קמו עמדו לכבדני / השרים והנגידים אשר היו מדברים מנעו דבריהם בבואי מיראתם ממני וכל שכן שאר האנשים / לפי שהאוזן אשר שמעה פעולתי וצדקתי היתה מאשרת אותי והעין אשר ראתה מעידה על צדקתי ותם לבבי / וזה שכבר הייתי ממלט העני כשהיה משוע מהחמס הנעשה לו והיתום אשר לא היה עוזר לו / האיש האובד ממרירותו ועניו היתה באה ברכתו עלי רוצה לומר שהוא היה מברך אותי במה שהייתי חוננו והאלמנה המרת נפש הייתי מעמיד שמחה מרוב הטבתי לה / צדק לבשתי ומרוב שקדי בו וילבשני ר"ל שהוא בא אלי שאלבשהו וזה כי כשתתחזק זאת התכונה בלב האדם יבאו העניים והמרודים אליו ויהיה זה סבה אל שיחזיק יותר בזאת התכונה ובזה לבשתי משפט ויושר כמעיל וכניף שיסובבו האדם ויקיפו אותו / עינים הייתי לעור ורגלים לפסח רוצה לומר שהייתי עוזר אותם ומשלים חסרונם כפי היכולת / הנה הייתי לאביונים כאב להושיע אותם מחומסיהם וכאשר לא ידעתי הריב אחקרהו לאמתו / וכאשר מצאתי האמת הייתי משבר העול בחזקת היד להשיב אל העשוק מה שהיה חומסו / ומפני היות מנהגי בזה האופן מהיושר והפרק הייתי בוטח שאמות עם היותי בקני רוצה לומר שלא ימותו בני בחיי ולא יחרב ביתי והייתי בוטח שיארכו ימי עד שיהיה מספר ימי חיי כחול אשר על שפת הים לרוב / ואומר כי בזכותי זה יהיה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי / רוצה לומר שלא יחסר לי ההון אשר הייתי ניזון ממנו ותבא לי הטובה מכל צדדי / והצמח תמיד ואגדל בקציני כצמוח האילן אשר יבא לו המזון מלמעלה ומלמטה / והייתי בוטח שיהיה כבודי מתחדש עמי תמיד ר"ל שלא די שיתקיים בי כבודי אבל יתוסף תמיד לטוב פעולתי וכחי וגבורתי יתחזק תמיד / הנה הנגידים והשרים שמעו אלי כשהייתי מדבר לעשות כדברי והם היו מיחלים ומקוים לדברי קודם דברי ויחרישו עד שתבא עצתי ובבא עצתי לא ישנו לקחת עצה אחרת אבל יקבלוה ויקיימוה / עליהם תטוף מלתי שיאמר אחד לאחר מה שאמרתי אני / והנה היו מיחלים לעצתי כמו שייחל האדם למטר ופיהם יפתחו לשאול עצתי כמו שישאלו האנשים המלקוש מאת השם יתברך / הנה כאשר אשחק ואלעג עליהם היו כאילו הם בלתי מאמינים שאני משחק ולא היו מפילים ומחסרים מפני יראתי אשר היתה על פניהם לשחוק עלי ולהתל בי / כאשר רציתי לבחור דרכם וללכת עמהם הייתי יושב ברחש והייתי שוכן ביניהם כמלך בגדוד שהוא נורא וכאיש המנחם אבלים שהם נותנים לב לשמוע דבריו להכיר מעליהם יגונם / או יהיה ביאור אבחר דרכם אני הייתי בוחר להם הדרך אשר ילכו בה בדבר דבר ממה שיעשוהו כי הם יבקשו עצה ממני והייתי יושב ברחש כאשר הייתי יושב ביניהם / ועתה התהפך הזמן עד שילעגו עלי צעירים ממני לימים אשר אבותם היו פחותים כל כך עד שהייתי מואס לשית אותם על כלבי צאני לשמור אותי כי היו פחותים בכל דבר / גם בכח וגבורה לא היו שוים כלל עד שלפחיתותם אבד הזמן עליהם כי אין בהם תועלת כלל / כל כך הם פחותים עד שהיו בגלמוד מאין חברה בסבת החסרון והכפן אשר היה להם תמיד ולזה היו רודפים למקום ציה וחשך ושאה להסתר שם לבשת קלונם / מרוב החסרון והרעב היו קוטפים מלוח על האילן לאכלו ושרש רתמים היה לחמם ומזונם עם היות אלו הדברים בלתי ראוים להיות מזון לאדם / מתוך העיר יגורשו מרוב ביישם אותם יריעו עלימו בהכנסם שם כמו שיריעו על הגנב ולזה היו הולכים בנקיק הנחל להסתר שם מהרוח ובחורי העפר ובחורי הסלעים / בין האילנות יצעקו מהרעב והעירום ותחת הקוצים והחרולים יתגנבו ויתקבצו להכנס בקלות הקוצים בבשרם להיותם ערומים / הנה אלו האנשים אשר שחקו עליהם בני אנשים נבלים ובני אנשים בלי שם רוצה לומר שלא נשאר להם שם לפחיתותם אשר נכנעו ונפלו יותר מן הארץ / והנה אמר זה לפי מה שאחשב כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים וחרף אותו ובזהו מאד או אמר זה כנגד בלדד וצופר כמו שזכרנו במה שקדם / ועתה נגינתם הייתי ללעג ושחוק עלי כל היום ואהי להם למלה כי לא היו מדברים כי אם בבזיונותי עם היותם צעירים ממני לימים /

והיותם

רש"י

[illegible]

והיותם בני פחותים זה האופן מן הפחיתות יתעבו אותי ורחקו ממני והקלו בי כל
כך עד שבשביתם בי היו רוקקים למאסם אותי · והסבה בזה כי השם ית' פתח
היתר אשר היו נקשרים בו האנשים קודם זה ליראתם ממני ויענני מפני זה כל
אחד מהם ורסן היראה אשר היתה להם שלחו והסירו מפני · על ימיני יקומו
ילדים ורגלי שלחו להפיל אותי וידריכו עלי אורחות אידם מרוב התמדתם להזיק לי ·
היתה הדרך ההיא אשר דרכו בה להזיקני סלולה ודרוכה כמו הדרך שידרכו בה
רבים · כאשר רציתי להשתדל בדבר מה נתסו נתיבתי עד שיבצר ממני אשר
יזמתי · הנה הם עוזרים לשברי רוצה לומר להוסיף שבר על שברי ואלו האנשים
אשר היו בני נבל לא היה עוזר להם מקדם לפחיתותם · או יהיה ביאור אמרו
להוותי יועילו כאילו הגיעם תועלת בשברי ולזה ירצו להזיקני · בפרץ רחב שיעברו
בו המים בשטף ובמהירות כן יבאו אלי אלה הפחותים להכאיבני תחת השואה
הבאה עלי התגלגלו לבא אלי בכאב להוסיף מכאוב על מכאובי · נהפכו עלי
בלהות תרדוף כל אחת מהם ברוח נפשי ותרדוף נפשי כמו העב שתעבור בקלות ·
ועתה הגיעני מחוזק המכאובות עד שכאילו נשתפכו חיי אצלי ונשלכו ויאחזו אותי
ימי עוני הפך מה שהייתי חושב שיתמיד אותי השם הצלחתי ויאריך ימי לטוב
מעשי · לילה נקר החולי עצמי מעלי ועורקי לא תנוח תנועתם כלל עם השינה
מחוזק המכאוב והחום הנכרי אשר בתוך גופי · ואמנם אמר זה לפי שדפק
האיש הישן איננו דופק בחוזק כמו דפק האיש המעור מפני הכנס החום הטבעי
בעת השינה בפנימי הגוף כמו שהתבאר בטבעיות · ברוב כח החולי ישתנה לבושי
מצד הליחה הסרוחה היוצאת מכל גופי ומטנפת תמיד בגדי כפי כתנתי שיסובב
בוארי כן יאזרני חליי סביב גופי · השליכני החולי לחומר ונמשלתי כעפר ואפר
כאילו אין בי חיים · ועל זה החמס הנעשה לי אשוע אליך ולא תענה אותי או אם
עמדתי ושתקתי מלזעוק אליך לא תתבונן בי להשגיח עלי ולהציל אותי · תהפך
לאכזר לי עד שתכני באלה המכות האכזריות ותשנא אותי בתכלית השנאה להכות
אותי בכח מכת אויב תגביה אותי ותרכיבני על הרוח שיבלבלני וימעטי הבעות
חזקות ותשור ממני התושיה אשר הייתי מתנהג בה מרוב הבלבול והערבוב אשר
ערבב שכלי זה המכאוב · הנה ידעתי כי אל מות תשיבני ולבית אשר מועד לכל
חי והוא הקבר ואף על פי שאלו האנשים מנחמים אותי תנחומי הבל · אך לא
ישלח יד לעזור מהמות הבעי והדריסה אשר ידרוס האדם מהשם יתברך ואף על פי
שבעת המות ימצא לאנשים צעקה אל השם עד שהוא כמו מפורסם לכלם שהצעקה
אל השם תועיל הנה אין כח בזה המפורסם שיסתור דעתו אשר יחייבהו החוש
וההקש כמו שקדם רצוני שאין התפלה מועילה בזה · ואפשר שיאמר שהרצון
בזה כי אף על פי שאני מיחל לשם יתברך בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות
הנה באות הוא לא ישלח יד בעי ובשממון הבא לאלו הנמצאות השפלות אף על
פי שבפידו הבא עליהם ימצא לנמצאות נדיבות רוצה לומר שבזה האופן יגיע
נדיבות הפועל להוויות בזה העולם השפל כי ההוויה לא תהיה לדבר כי אם
בהפסד לדבר הנה לא נשפט מפני זה שההפסד מכוון לעצמו אבל הוא בלתי
מכוון וההוויה מכוונת · ואילו היה אפשר לצורות האלו שתעמודנה בחמריהם
לנצח לא היה מנעם מזה השם ית' אבל ישים בהם כלים לשמור מציאותם כפי מה
שאפשר · האם לא בכיתי לקשה יום ועגמה נפשי לאביון להיותי מיצר בצרתם
כי יבא עלי העונש שבכל העניינים אשר קויתי שיבא טוב בא רע וכאשר הייתי
מייחל לאור ויבא עלי אופל הצרות · מעי רותחו בחום השחין ולא דמו ולא נחו
מהרתיחה ובאוני ימי העוני · מרוב הצרות הלכתי קודר בלא חמה ששזפתני
מרוב צרותי לא אבוש לזעוק בקהל · אח הייתי לתנין ורע לבנות יענה לקונן
תמיד ולעורר נהי · עורי נשחר מעלי מעוצם החום ועצמי נתייבשה מרוב היובש ·
ונהפך לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים הלא באמת אם לא הייתי מיצר בצרת הקשי
יום והאביונים והייתי שמח לאידם היה ראוי שיבואו עלי אלו העונשים אכן הייתי
מיצר מצרתם ולמה באוני הצרות האלו · הנה כרתי ברית לעיני שלא להסתכל
על בתולה להשתדל לשכב עמה ליראתי מעונש השם כי מה חלק אלוה ממעל ונחלת
שדי ממרומים למי שעשה כמו זה הפועל · הלא לעול ראוי שימצא איד ואיד זר
ונכרי לפועלי און ולמה בא אלי זה האיד הנכרי · הלא השם יתברך יראה דרכי
ויראה אם הלכתי בדרכי שקרות ואם מיהרה רגלי ללכת על דבר מרמה כאשר
ישקלני השם במאזני צדק אז ידע תומתי ולזה הוא מבואר שלא הייתי ראוי ש' שיגיע
השם אלי זה העונש · אם נטתה אשורי מני הדרך הישרה והלך לבי אחר עיני
לחשוק ולחמוד מה שאינו לי ובכפי דבק דבר מגזל תבואני זאת הקללה שמה
שאזרע בקרקעותי יאכל אחר והצאצאים אשר לי בקרקעותי ישורשו ויעקרו · אם
נפתה לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח רעי ארבתי לבא אליה תבואני זאת הקללה
והיא שתטחן לאחר אשתי ושכבו עמה אנשים אחרים · ואולם זכר הטחינה כי
היא היתה אז מהעבודות המיוחדות אשר תעבוד בהם האשה את בעלה והוא
מבואר שלא יהיו מהאשה לזולת בעלה שמו אלו העבודות אם לא בסבת העוני
המופלג או בסיבת הניאוף · והנה זה המנהג היה נמשך עד זמן רבותינו
ז"ל ולזה זכרו הטחינה בעבודות שהאשה עושה לבעלה · ואפשר שתהיה זאת
הקללה שימות ותהיה אשתו לאחר לאשה ולזה אמר שתעשה לאחר זאת העבודה
שלא היתה בזמן ההוא כי אם מהאשה לבעלה ויהיה לה איש אחר זולתו וישגלנה
ולזה אמר ועליה יכרעון אחרין · כי הוא זמה והוא עון פלילי אם הייתי משתדל
לנאוף עם אשת רעי · כי אש היא עד אבדון תאכל ותכלה ותשרש ותעקר כל
תבואתי אם הייתי חומד אשר לרעי והיה דבק בכפי דבר מחברי שלא כדין רוצה

לומר שכבר היה נשמר מאלו הרעות ליראתו מהשם מהעונש אשר היה חושב שיגיע
למי שהיה עושה אותם · האם הייתי מואס משפט עבדי ואמתי בהתווכחם עמי מצד
שפלותם ועונם ידי · הלא באמת הייתי נשמר מזה ליראתי שיגיעני עונש מהשם ·
כי מה אעשה כי יקום אל לשפוט אותי וכי יפקוד ויבדוק ענייני ויבחנם מה אשיבנו
ואי זה התנצלות יהיה לי · הלא מי שעשני בבטן הוא גם כן עשהו ופועל אחד
בעינו והוא השם ית' כונן אותנו ברחם אמנו אחד ולזה אין ראוי שאתגאה עליו עד
שאמאס משפטו בריבו עמי · האם הייתי מונע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה
שאמנע ממנה משאלות לבה · והייתי אוכל פתי לבדי מזולת שאאכיל ממנו
ליתום · הנה אין הענין כן כי מנעורי הייתי בזאת התכונה שהיה גדל עמי היתום
כאילו הייתי אב לו ומעת צאתי מבטן אמי הייתי מנחם האלמנה ומדריך אותה
אל מה שיאות לפי כחי · וכאשר ראיתי מי שהוא אובד מחסרון הלבוש ואביון
שאין לו לבוש אמת ברכוני חלציו כי כסיתיו מערומו ומגז כבשי היה מתחמם כי
הייתי מלביש אותו · האם הייתי מניף על יתום ידי להכותו להשעני כי אראה בשער
אנשים עוזרים לי ולזה לא אירא ממנו · הנה אם הייתי עושה כן תבואני זאת
הקללה ר"ל שתפול כתפי משכמה ואזרועי תשבר מקנה שלה · הנה מכל זה הייתי
נשמר לפחדי שיגיעני השם אידו ומרוממותו לא אוכל להמלט ממנו · האם שמתי
זהב תקותי ונתתי שמחה בלבי כי רב חילי וכי מצאה ידי הרבה מהעושר וההון
עד שאשכח השם ית' מעושרי · אם הייתי רואה השמש כאשר יאיר והירח שהולך
ממנו היקר והאור הבא לו מהשמש והיה נפתה לבי על זאת אפי' בסתר להאמין
כי השמש הוא האלוה להאצילו על הירח זה האור ולהגלות פעולותיו בזה העולם
השפל והיתה נושקת ידי לפי כדי שלא אוכיח מפי מה שהרהרתי בלבי הלא באמת
הייתי נשמר מזה רוצה לומר שלא להרהר בלבי בזה הדבר כלל לפי שהוא עון
פלילי כי הייתי מכחש לאל ממעל אם עשיתי כן אין לאדם שיתיר לעצמו לספק
בכמו זה הענין כי אולי לקוצר דעתו יעלם ממנו האמת ויבא להכחיש שיהיה
האלוה נמצא · האם הייתי שמח באיד משנאי ונתעוררתי לגיל ולשמוח כי מצאו
רע · הנה לא נתתי לחטוא חכי לזכור אותו לרע ולקללו כל שכן שאהיה שמח
לאידו או יהיה הרצון באמרו והתעוררתי כי מצאו רע שכבר השיגני השפלות וכער
כי מצאו רע להיותי מיצר בצרתו ואף על פי שהיה משנאי · באמת היו שואלים
אותי אנשי אהלי עד שמרוב שנאתם אותי אמרו מי יתן מבשרו לנו ונאכל ולא נוכל
להיות שבעים מרוב תשוקתינו לאכלו ולכלותו · וזאת השנאה היתה מצד
הטרחתי אותם בעבודת האורחים כי בחוץ לא היה לן גר והייתי פותח דלתי על
אם הדרך כדי שיכנסו העוברים והשבים בביתי · האם כסיתי כאשר האנשים
פשעי לטמון בהסתרתי עוני עד שלא יחשב לי עון במה שהיה לי עון הלא באמת
לא עשיתי זה כי לא חטאתי כלל שאצטרך אל זה כלל · או יהיה פירושו שאם
קרה שפשעתי כנגד אי זה שיהיה לא כסיתי פשעי להתנצל בדברי שקר אך הודיתי
האמת כי הייתי באופן מהגבורה והכח עד שאוכל לערוץ המון רבה · הנה אז
כשהיה מריב עמי איש שפל ובזה מבוז המשפחות שתקתי ולא אענה לו דבר ולא
אצא מפתח ביתי לריב עמו להתרחקי מן המחלוקת · מי יתן לי שומע לי על זה
החמס הנעשה לי להגיע אלי אלו המכאובות שלא כדין · או יהיה פירוש כי
אערוץ המון רבה וגו' תחת אשר היה לי מקדם כח לערוץ המון רבה הנה עתה
נהפך עלי הזמן עד שמי שהוא מבוז המשפחות יחיתני ואמר זה כנגד רעיו שהיו
מבזים אותו אשר סיפר עליהם שהם בני נבל גם בני בלי שם · והנה מרוב בזותם
אותי שתקתי ולא אוכל לצאת פתח כדי שאמלט מבזיונותיהם · מי יתן לי שומע
שישמע ויחקור אם הענין כמו שהם אומרים שאני חטאתי ועל רוב פשעי וחטאי
באה אלי הצרה · הנה הסימן והאות אשר לי על צדקי הוא שדי יהיה עדי שלא
חטאתי אם היה משגיח בזה כמו שאמר הנה בשמים עדי ושספר שכתב איש ריבי
הטוען על דברי הוא ג"כ לי לעד מצד המום והטעות אשר בטענותיו · ולזה אאהב
מאד אותו הספר עד שעל שכמי אשא אותו ואקשור אותו עטרות לי · הנה אם
היה שומע לי אגיד לו מספר צעדי לא אעלים כדי שיראה האמת וישפוט כפי מה
שראוי ואקרבנו כמו שיקרב האדם האדון והמגיד לפי שהוא עדות על צדקתי ותום
לבבי מצד הראות מומיו והגלותם · ויש מי שפירש תוי מגזירת אוה ויהיה חסר
אלף · ואם היה כן יהיה הביאור הנה תאותי שיענני השם על ריבי עמו גם תאותי
שיכתוב בספר איש ריבי כל טענותיו וטענותי כי כבר השתוקק איוב ואמר מי יתן
איפה ויכתבון מלי · אם לא על שכמי הייתי נושא זה הספר ואקשרנו לעטרות
לי לאהבתי אותו · ואפשר שיאמר שיהיה הרצון באמרו מספר צעדי אגידנו
וגו' מספר צעדי אגיד לאיש ריבי כדי שיכתוב בספר ואקרבנו כאילו היה אדון
לי ואף על פי שהוא איש ריבי · אם היתה צועקת אלי אדמתי רוצה לומר להיותה
נגזלת והייתי מפיח נפש בעליה ואם תלמיה עלי יבכיון לעשוק שכירות החורש
אותה ולאכול כחה בלי כסף תבא עלי זאת הקללה והיא שיצא תחת זרע הנזרע
בה קוץ ודרדר ·

והכלל העולה מהדברים

הוא שהוא אמר שלא חטא כלל גם
לא היה בוטח שיהיה האדם בלתי
נפקד על מעשיו טרם הגיעו זה העונש אבל היה ירא מהשם שיפקדהו על מעשיו
כמשפט כל מאמין בגמול ועונש ולזה לא יתכן שיאמרו שיהיה זה עונש בא אליו
על החטא אשר לו בהאמינו שהשם עוזב אנשי הארץ ולא יבין אל כל מעשיהם
ולזה התרעם על השם שהפך זמנו מתכלית הטוב אל תכלית הרע על לא חמס
בכפיו · וישבתו

וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו: ביאור דברי זאת הפרשה

וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו ולא מצאו לו שום טענה יוכלו בה לקיים מה שאמרו

וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו: וַיִּחַר אַף אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים: וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב: וֶאֱלִיהוּ חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים: וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ:

וַיַּעַן אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם: אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה: אָכֵן רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם: לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט: לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: הֵן הוֹחַלְתִּי לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין: וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו מִכֶּם: פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ: וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ: חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים: וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא־עָנוּ עוֹד: אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי: הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא־יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ: אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה: אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאֶל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה: כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי: וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה:

וּפְסַקוּ תְּלָתָא גַבְרַיָּא הָאִילֵין מִלְאַתָבָא יַת אִיּוֹב מְטוּל דְּהוּא זַכַּי בְּעֵינוֹי: וּתְקֵיף רוּגְזָא דֶּאֱלִיהוּא בַּר בַּרַכְאֵל בּוּזָאָה מִן גְּנִיסַת אַבְרָהָם בְּאִיּוֹב תְּקֵיף רוּגְזֵיהּ מְטוּל זַכָּאוּתֵיהּ נַפְשֵׁיהּ מִן אֱלָהָא: וּבִתְלַת חַבְרוֹי תְּקֵיף רוּגְזֵיהּ מְטוּל דְּלָא אַשְׁכְּחוּ תְּיוּבְתָּא וְחַיִּיבוּ יַת אִיּוֹב: וֶאֱלִיהוּ מְתַן יַת אִיּוֹב בְּמִלַּיָּא אֲרוּם סָבִין הִינוּן מִינֵיהּ לְיוֹמַיָּא: וַחֲמָא אֱלִיהוּ אֲרוּם לֵית תְּיוּבְתָּא בְּפוּם תְּלַת גּוּבְרַיָּא וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ:

וַאֲתִיב אֱלִיהוּא בַּר בַּרַכְאֵל בּוּזָאָה וַאֲמַר זְעֵר אֲנָא לְיוֹמַיָּא וְאַתּוּן קַשִּׁישִׁין מְטוּל הֵיכְנָא אִיסְתְּפִיתִי וּדְחֵילִית מִלְחַוָּאָה מַנְדְּעָא יַתְכוֹן: אֲמָרִית יוֹמַיָּא יְמַלְּלוּן וּסְגִיעֵי שְׁנַיָּא יוֹדְעוּן חוּכְמְתָא: בְּקוּשְׁטָא רוּחַ נְבוּאֲתָא הִיא בְּבַר נַשׁ וּמֵימַר שַׁדַּי תְּבִינִנּוּן: לָא רַבְרְבָנָא חַכִּימִין וְסָבַיָּא יְבִינוּן דִּינָא: בְּגִין כֵּן אֲמָרִית קַבִּיל מִינִי אַחְוֵי מַנְדְּעִי בְּרַם אֲנָא: הָא אוֹרִיכִית לְפִתְגָּמֵיכוֹן אָצֵיתִ עַד בְּיוּנְתֵּיכוֹן עַד דְּפַשְׁפְּשׁוּן מִלַּיָּא: וְגַבֵּיכוֹן אִיתְבַּיַּן וְהָא לֵית לְאִיּוֹב מְכַסַּן מְתִיב מֵימְרוֹי מִנְכוֹן: דִּילְמָא תֵּימְרוּן אַשְׁכַּחְנָא חוּכְמְתָא אֱלָהָא יְשַׁקְפִינֵיהּ לָא גְבַר: וְלָא סְדַר לְוָתִי מִילִין וּבְמֵימְרֵיכוֹן לָא אֲתִיבִינֵיהּ: אִיתְבְּרוּ לָא אֲתִיבוּ תּוּב אִסְתַּלְּקוּ מִנְּהוֹן מִלַּיָּא: וְאוֹרִיכִית אֲרוּם לָא יְמַלְּלוּן שְׁתָקוּ וְלָא אֲתִיבוּ תּוּב: אֲתִיב לְחוּד אֲנָא חוּלְקִי אַחְוֵי מַנְדְּעִי אוּף אֲנָא: אֲרוּם מְלֵיתִי מִלַּיָּא עַקְתַנִי רוּחַ דְּכַרְסִי: הָא כַּרְסִי הֵיךְ חֲמַר חֲדַת דְּלָא יִתְפַּתַּח לְגִינִין חַדְתִּין יִתְבְּזַע: אֲמַלֵּיל וְיִרְוַח לְגַרְמִי אֶפְתַּח סִפְוָתִי וְאָתִיב: לָא כְּדוּן אֶסַּב אַפֵּי גְבַר וּלְבַר נַשׁ לָא אֶשְׁתְּמוֹדַע: אֲרוּם לָא יָדְעִית לְאִשְׁתְּמוֹדָעָא כִּזְעֵיר פּוּן יִסַּבַר לִי אַפִּין דַּעֲבַד יָתִי: וּבְרַם שְׁמַע כְּדוּן אִיּוֹב מִלַּי וְכָל פִּתְגָּמַי אֲצֵית:

רש"י

אין המקום צריך כל כך לדקדק אחר האדם · כי הרבה יש לו להקב"ה בדקו' יותר מאלו : אז יגלה אזן אנשים · כמו שעש' לאבימלך בחלום הלילה · ובמו טרס יחתם · חותמן ומוסרן ביסורין על עונם : להסיר אדם · בחליו · מעשה שהיה בדעתו לעשו' · וגוה מגבר יכסה · ביסוריו למען הכניעו ולהשפילו לטוב כדי שיחשך נפשו ממיתה גמורי' וחייתו מעבור בשלח · בשלחו וחרבו של מלאך המות כלות' לטובתך הוא עליך ויסוריןי גוה · כמו גאוה · שלח · כלי זיין · וכן בעזרא ידו באחת מחזק' בשלח : והוכח · לו זין תוכחה שיסוב מעונו · ורוב עצמותיו שהוא איתן מוכיחין במכאוב : וזהמתו חיתו לחם · ממאכתו בשביל חולה כל מאכל · ונפשו מזהמתו כל מאכל תאוה : יכל בשרו מראו · יתאך בשרו מתראה · כמו כלו בדמעות עיני תכלנ' עינים : ושופו עצמותיו · מתכתתין מתקותו · ושופו · כמו דשף מדוכתיה : לא ראו · אין להם מראה ותואר : אחד מני אלף · במגידי פשעו · והוא יליץ יושרו · ויחוננו · המקום : פדעהו · כמו פדהו · אלף מתחלפת בעי"ן · והעניין מוכיח · מצאתי כופר · והוא פריון : רוטפש בשרו מנוער · רוטפש · אשקופה בלע' · מנוער · כתעורר בשרו מן הנוער ש שהו מנוער ומכושף מן יסורי חליו · ואין לתיבה זו דמיון במקרא · ולפי הענינו הוכרכנו לפרשו במשמע ה העניין · והפותרי בלזון רפש · ואומר הטי"ת כיתוספת בו · כמו כנטרק טועה הוא מאד · כיאין טי"ת מתוספת בתיב' כי אם בלשון מתפעל או נתפעל · ובתיבה סיכורה כד"י ולא בשאר תיבות כמו ברק כנטרק וכמו ברוע כנטרע · כיד כאתן · וילכו ויצטיידו · כידה הצטיידנו אותו · ישוב בטחו וברכוחו לימי בחרותו : בתרועה · בתפילה ישור על אנשים · יעשה שורות של אנשים כביכול מחליו ויתור לזוכרי · שלא שוה לי שלא כהיה לי שכר בדברי' בעוני ושלא מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו · ואם את' יכעס עליו ידו"ג מן גיהנם ומן הוויית · שכ' ועל ארבעה לא אשיבנו : מענה

אבן עזרא

ברור מללו / דבר ברור : הן אני כפיך / כדברך ומחשבותיך עם האל והעניין כפי איש ואיש לפי מהללו כאילו אמר אני כמוך : קורצתי / נחתכתי מן קרץ מצפון : ואכפי / יש אומרים כי פירושו דבר קשה וכמהו כי אכף עליו פיהו ויש אומרים שהם שתי מלות כמו אכזר ואכזרים : חף אנכי / יש אומרים שהוא כמו כסוי חטאה והוא קרוב ואחרים אומרים שהוא חפוף בצדק כעניין צדק לבשתי וילבשני ורובי המפרשים פרשוהו לפי העניין כמו זך : הן תנואות / כמו וידעתם את תנואתי : ימצא / המקום : לא יעורנה / על הנפש בכר / כמו ושרת אותם בסיד : ירבה / יגדל והעניין כי תאמר כי גדול האל מאנוש / ועניינו בעבור שלא צדקת אענך ואראה לך גדולת המקום : לא ישורנה / על הנפש ועניין ובמוסרם יחתום אחר שייסרם יחתום גזר דינם : וגוה / כמו ותאמר גוה והוא כמו גאה ויכסה הפך יראה כי עיקר הגאוה ראיית העין : וחיתו / הנפש החיה : בשלח / כשק כמו ואין משלחת במלחמה : ורוב עצמיו / במכאוב איתן כי הראשון ישמש ע עצמו ואחר עמו והעניין כפול כמנהג : וזהמתו / כעניין יתעב ויבאש לו וכן הוא בלשון קדר ואין לו חבר במקרא : יכל / כמו יכלה : מראי / עד שלא יראה : ושפו / כמו ואכות אותו טחון תרגו' ושפית יהיה : לממיתים / למלאכים הממיתים / אם יש עליו מלאך : להגיד לאדם / בעד אדם כמו אמרי לי אחי הוא מזה הפסוק תלמוד כי המלאכי' הממיתים המבקשי' נפש האדם רבים ומלאך אחד ה הוא פקיד עליו לשמרו והמבין סוד מערכו' הצבאות יודע כן : ויחוננו / המקום ויאמר אל המליץ פדעהו כמו פדהו בעניין ואין לו חבר במקרא / וכן רטפש ועניינו רך : וירא פניו בתרועה / כמו בשמחה : ישור / יסוב כמו יסור כסך יקושים על כן יקראת החומה שור כמו בנות צעדה עלי שור בעבור מהם סובבות החומה : ולא שוה לי / ולא עשיתי השוה והעניין שיתודה נגד אנשים בפרהסיא : על

רלב"ג

הן ה' פתחין וסימ' נמסר בסיפ' סימן ח' וסימ' לא' : ריבות ל' ומ"ל וכל ליש' מ"ל בגו' חסרים וסימ' נמסר בסדר משפטים ותלים בא"ב רבתי אות ר' : ובשתים ג' וסימ' בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים ב' בו / כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה : מעשה י' פתחין וסימ' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב / והיה תחת בשם מק יהיה / ולא יהיה

ערכה / ערוך דבריך : קורצתי : כבראתי ונוצרתי : ואכפי / כמו וכפי והרצון בו כמו ידי ומכתי והוא כנגד מה שאמר איוב כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני : זך / נקי וכן חף והוא מעניין מה שאמרו חז"ל נזיר לא יחוף את ראשו : תנואות / עלילות והסרות ממכותיו ר"ל שלא יעליל אותי ם שסרתי ממצותיו או ירבה בזה שהוא ימנא בעבורי מה שיסיר א אותי ממבוקשיו עד שלא אוכל לעשו' אחר מהם : בסד / הוא מאסר ישימו בו רגלי המאסר : ירבה אלוה מאנוש / מגזרת רבים ונכבדי' והרצון שהשם ית' יותר נכבד מאד מהאדם : ישורנה / יראנה : ובמוסרם / במאסרם ויסוריהם : וגוה / וגוף או ירצה בו וגאוה : ורוב עצמותיו איתן / וברוב עצמיו מכאוב איתן והרצון בו וברוב איבריו מ מכאוב חזק : וזהמתו / מענין מיאוס והרצון שנפשו תביאהו למאוס בלחם : מראו / ממראה : ושפו / ונבהו : ראו / כראו : פדעהו / מענין פדיון : רטפש / התלחלח ונרטב : עלומיו / נעוריו : בתרועה / בשמחה או בתפלה וצעקה : ישור / הוא מענין הבטה והשגחה : ואאלפך / ואלמדך : ביאור

מסרה

למצרים מעשה / הפככם אם כחמר היוצר / ויקברוהו בקברותיו דאסא דד"ה / להסיר אדם מעשה / את כל זה ראיתי ונתון / כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה / ובכל מעשה אשר החל / כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם : ראו ל' ושפו עצמותיו והוא חד מן ד' אלפין דגשין וסימ' ויביאו לו את המנחה דיוסף / תביאו לחם תנופה / ושפו עצמותיו לא ראו / ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא : לאדם ולאדם ל"ג וסי' ולאדם אמר כי שמעת לקול / ולאדם לא מצא עזר / כתנת עור וילבשם / האנכי לאדם שיחו / מגיד לאדם מה שיחו / להגיד לאדם ישרו / לאדם מערכי לב / להשיב לאדם כפעלו / כי לאדם שטוב לפניו / ולאדם שלא עמל בו / ולא הגדתי לאדם ני לא לאדם הבירה / כי לא לאדם תשפטו : נפשי נפשו קרי פדה נפשו מעבור בשחת והוא חד מן כ"ד מלין כת' י' בסוף תיבותא וקרי ו' וסים' נמס' במס' רבה במערכת אות י' וד' בס"ד : החרש ו' וסים' נמסר בסיפ' סימן נ"ג : אם אין ד' וסים' היש יי' בקרבנו אם אין / היש בה עץ אם אין / הנעשה דברו אם אין / אם אין אתה שמע לי

לג

וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי ...

הִנֵּה־נָא פָּתַחְתִּי פִי דִּבְּרָה לְשׁוֹנִי בְחִכִּי׃ יֹשֶׁר־לִבִּי אֲמָרָי וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלֵּלוּ׃ רוּחַ־אֵל עָשָׂתְנִי וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי׃ אִם־תּוּכַל הֲשִׁיבֵנִי עֶרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה׃ הֵן־אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל מֵחֹמֶר קֹרַצְתִּי גַם־אָנִי׃ הִנֵּה אֵימָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ וְאַכְפִּי עָלֶיךָ לֹא־יִכְבָּד׃ אַךְ אָמַרְתָּ בְאָזְנָי וְקוֹל מִלִּין אֶשְׁמָע׃ זַךְ אֲנִי בְּלִי־פָשַׁע חַף אָנֹכִי וְלֹא עָוֺן לִי׃ הֵן תְּנוּאוֹת עָלַי יִמְצָא יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ׃ יָשֵׂם בַּסַּד רַגְלָי יִשְׁמֹר כָּל־אָרְחֹתָי׃ הֶן־זֹאת לֹא־צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַּ מֵאֱנוֹשׁ׃ מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה׃ כִּי־בְאַחַת יְדַבֶּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ בַּחֲלוֹם ׀ חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי מִשְׁכָּב׃ אָז יִגְלֶה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמֹסָרָם יַחְתֹּם׃ לְהָסִיר אָדָם מַעֲשֶׂה וְגֵוָה מִגֶּבֶר יְכַסֶּה׃ יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת וְחַיָּתוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח׃ וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְרִיב עֲצָמָיו אֵתָן׃ וְזִהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לָחֶם וְנַפְשׁוֹ מַאֲכַל תַּאֲוָה׃ יִכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי וְשֻׁפּוּ עַצְמוֹתָיו לֹא רֻאּוּ׃ וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַמְמִתִים׃ אִם־יֵשׁ עָלָיו ׀ מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ׃ וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר׃ רֻטֲפַשׁ בְּשָׂרוֹ מִנֹּעַר יָשׁוּב לִימֵי עֲלוּמָיו׃ יֶעְתַּר אֶל־אֱלוֹהַּ ׀ וַיִּרְצֵהוּ וַיַּרְא פָּנָיו בִּתְרוּעָה וַיָּשֶׁב לֶאֱנוֹשׁ צִדְקָתוֹ׃ יָשֹׁר ׀ עַל־אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא־שָׁוָה לִי׃ פָּדָה נַפְשִׁי מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת וְחַיָּתִי בָּאוֹר תִּרְאֶה׃ הֶן־כָּל־אֵלֶּה יִפְעַל־אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם־גָּבֶר׃ לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים׃ הַקְשֵׁב אִיּוֹב שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר׃ אִם־יֵשׁ־מִלִּין הֲשִׁיבֵנִי דַּבֵּר כִּי־חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃ אִם־אַיִן אַתָּה שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה׃

(Masorah marginal notes beside the text: ל׳ · ל׳ וחד ערכה בדניאל ר״ח · ל׳ · ל׳ חד מדע באתנח · ה׳ וכל אל אלה כל דכו׳ · י״ב ר״פ · ל׳ ומ״ל · ג׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ · ל׳ · ורוב ק׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ושפו ק׳ · ל׳ · ל׳ וחד המליץ · ל׳ · ל׳ וחד ויחננו · ל׳ · ג׳ · ל׳ · כ״ה · ל׳ וחד ישר במסה · נפשו ק׳ · וחיתו ק׳ · ל׳ · ד׳ בלע׳ · ל׳ · ד׳ · ו׳ · ל׳)

הָא כְדוּן פְּתָחִית פּוּמִי מַלֵּילַת לִישָׁנִי בְּמוֹרִיגַיי׃ תְּרִיצוּת לִבְבִי מֵימְרִי וּמַנְדַּע סִפְווָתִי בְּרִיר מַלֵּילוּ׃ רוּחַ דֶּאֱלָהָא עַבְדַת יָתִי וּמֵימַר שַׁדַּי תְּקַיְּימִינַנִי׃ אִין תּוּכַל תְּתִיבִינַנִי סְדַר קֳדָמוֹי אִתְעַתַּד׃ הָא אֲנָא דִּיכְוָתָךְ לֶאֱלָהָא מִן טִינָא אִתְלְוֵישִׁית לְחוּד אֲנָא׃ הָא אֵימְתִי לָא תְּבַעֲתִינָךְ וְטוּנִי עֲלָךְ לָא אֵיקַר׃ בְּרַם אֲמַרְתְּ בְּאוּדְנַיי וְקַל מִילַיָּא אֶשְׁמַע׃ זַכַּאי אֲנָא מִדְּלֵית מְרַד שְׁזִיג אֲנָא וְלָא סוּרְחָנָא לִי׃ הָא תַּרְעוּמָתָא עֲלַי יַשְׁכַּח יַחְשְׁבִינַנִי לִבְעִיל דְּבָבָא לֵיהּ׃ יְשַׁוֵּי בְּשִׁיַּע רַגְלַי יִנְטַר כָּל שְׁבִילַי׃ הָא דָא לָא זָכִיתָא אֲתִיבִינָךְ אֲרוּם יִתְרַבְרַב אֱלָהָא מִן בַּר נַשׁ׃ מָא דֵּין לְוָתֵיהּ נְצֵיתָא אֲרוּם כָּל פִּתְגָּמוֹי לָא יְתִיב׃ אֲרוּם בַּחֲדָא שׁוּתָא יְמַלֵּיל אֱלָהָא וּבְתִנְיֵיתָא לָא אִצְטְרִיךְ לְמִסְכֵּיהּ׃ בְּחֵילְמָא מִן חֶזְוָנָא דְּלֵילְיָא כַּד נַפְלַת שֵׁינְתָא עֲמִיקְתָּא עַל בְּנֵי נְשָׁא בְּנִיוּמְתָא עַל בֵּי מִדְמְכָא׃ הֵידֵין יְגַלֵּי אוּדְנָא בְּנֵי נְשָׁא וּבְמַרְדּוּתְהוֹן יַחְתּוֹם׃ לְמַעְדֵי בַּר נַשׁ מָרֵי עוֹבָדָא בִּישָׁא וְגֵיוְותָנוּתָא מִגַּבְרָא יְכַסֵּי׃ יִמְנַע נַפְשֵׁיהּ מִן שׁוּחָתָא וְחַיּוֹי מִן לְמֶעְבַּר בְּשִׁילְחָא׃ וּמִתְמַכְסַן בִּכְיבָא עַל בֵּי מַדְמְכֵיהּ וְסוֹגְעֵי אֵיבְרוֹי תַּקִּיפִין׃ וּמִתּוֹכְבָא דְנָקִיט לֵיהּ מְרַחִיקָא נַפְשֵׁי מְזוֹנָא וְנַפְשֵׁיהּ מֵיכְלָא רְגִינָא׃ יִשְׁתֵּיצֵי בִסְרֵיהּ מִן רֵיווּ וְשַׁפְיָין גַּרְמוֹי לָא אִתְחֲמוּ׃ וּקְרִיבַת לְשׁוּחֲתָא נַפְשֵׁיהּ וְנִשְׁמָתֵיהּ לְמִיתוּתָא׃ אִין אִית עֲלוֹי מְזַמַּן זְכוּתָא מַלְאֲכָא חֲדָא פְּרַקְלִיטָא מִן בֵּינֵי אֲלַף קַטֵּיגוֹרַיָּא לְחַוָּאָה לִבְנֵי נַשׁ תְּרִיצוּתֵיהּ׃ וְחַס עֲלוֹי וְאָמַר פְּרוֹק יָתֵיהּ מִלְּמֵיחַת בְּשׁוּחֲתָא אַשְׁכְּחִית פּוּרְקָנָא׃ אִתְחֲלִישׁ בִּסְרֵיהּ יַתִּיר מִן רִיבְיוּתָא יְתוּב לְיוֹמֵי טַלְיוּתֵיהּ׃ יְצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא וְרַעֲוֵיהּ וַחֲמָא אַפּוֹי בְּרַעֲוָא וְיָתִיב לֶאֱנַשׁ כְּצִדְקָתֵיהּ׃ יִתְרִיץ לִבְנֵי נְשָׁא וְיֵימַר חָבִית וּתְרִיץ קַלְקֵילִית וְלָא הֲוָא שָׁוֵי לִי׃ פְּרוֹק נַפְשֵׁיהּ מִלְּמֶעְבַּר בְּשׁוּחֲתָא וְנִשְׁמָתֵיהּ בִּנְהוֹרָא מַעַלְיָא תֶּחֱמֵי׃ הָא כָּל אִילֵּין יַעְבֵּיד אֱלָהָא תְּרֵי זִמְנִין וּתְלָת עִם בַּר נַשׁ׃ מְטוּל לַאֲתָבָא נְפַשׁ מִן שׁוּחֲתָא לְאַנְהָרָא בִּנְהוֹר חַיַּיָּא׃ אֲצֵית אִיּוֹב קַבֵּיל מִינִּי שְׁתִיק וַאֲנָא אֲמַלֵּיל׃ אִין אִית מִילִּין אֲתִיב יָתִי מַלֵּיל אֲרוּם צְבִיתִי לְזַכָּאוּתָךְ׃ אִין לָא אַתְּ קַבֵּיל מִינִּי שְׁתוֹק וְאַלְּפִינָךְ חוּכְמְתָא׃

ביאור דברי המענה ענה אליהוא בן ברכאל הבוזי על קצת דברי' זכר בזה המענה שאמרם איוב ואמר צעיר אני לימים ואתם ישישי' על כן יראתי מהגיד דעי לכם · כי אמרתי שאורך הימי' יתן דעה לאנשי' לענות הראוי בדברים ורוב שנים יודיעו חכמה · אכן לפי מה שאמצא מכם הוא מבואר שאין הענין מצד הישישו' אכן רוח והבנה היא באנוש עד שיחכם איש מאיש לזאת הסבה והשפע הבא לאנשים מהשם יתברך תבינם ותשימם חכמים לא אורך הימים והישישות · לא הנכבדים יחכמו ולא יבינו זקנים משפט ר"ל שאין סבת החכמה והבינה הישישות והכבוד · ובהיות הענין כן נשענתי להשיב על דבריך ואם אני צעיר לימים ואמרתי לך שמעה לי ואחוה דעי אף אני · הנה המתנתי לדבריכם אאזין ואשמע דבריכם מזולת שאענה עד שאשמע תבונותיכם ותחקרון מלים להשיב לאיוב · ועדיכם אתבונן לראות אם תענו אותו והנה אין מכם שיענה על דברי איוב · אולי תתנצלו ותאמרו מצאנו חכמה בשתיקתינו אל ידפנו לא איש ר"ל לא יצטרך לאדם שירדפנו ויהדפנו על חטאיו כי די במה שיהדפנו השם · הנה איוב לא ערך אלי מלים ובאמריכם במה שזכרתי והוא אמרכם אל יהדפנו לא איש ראוי לי שאשתוק ולא אשיבנו ולי התנצלות יותר מכם בשתקי כי לא ערך אלי מלים לדבר עמי ואפש' שיהיה הרצון באמרו ובאמריכ' לא אשיבנו שאני אשיבנו במאמרים אינם כמאמריכם כי לא אבא אליו בטענות כוזבות כמו שעשית' והיה זה סיבה שלא מצאתם מענה · יראו רעי איוב מהשיב לו העתיקו והסירו מהם מלים · והוחלתי זמן מה אולי ידברו גם לא ידברו ושתקו ולא ענו מזמן ארוך התעוררתי לענו' חלקי כי מלאתי מלים וטענות להשיב אל איוב לרוב תאותי להשיב לו כאילו אני במצוק ובצע' עד שאשיב · הנה בטני כאוב יין אשר לא נפתח עדיין שהו' מלא וכאובו' חדשים שהם נבקעים בקלות כן יבקע נפשי בקלות להוציא הטענות והראיות אשר לבי מלא מהם ותאר זה הענין בבקיעה להראות שהוא כאילו יכריחהו הידוע שיו בזאת השאלה להשיב ע איוב כי טבע המושכלו' כן הוא בטבע ר"ל שלא יוכל להמנע המשיג להודיע מה שישיג לזולתו · לא אשא פני איש להחניף אותו ואל אדם לא אכנה ר"ל שלא אכנה שמו להחליפו שלא אומר בבירור דבר כנגדו כי לא הורגלתי בזאת התכונ' הפחותה מיראתי שאם אתנהג בה ישרפני השם ויכלני · והנה אמר זה כנגד רעי איוב שלא רצו לומר בבירור מה שאמרו כנגד איוב אבל כינו והעלימו כמו שתמצא שאמ' בלדד ברצותו לומר שלא השתדל איוב להשיג ולדעת השם כראוי אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל · ואמר צופר ברצותו לומר שסבר חטא איוב כשהטיח דברים כנגד השם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ולא רצו לומר בביאור שאיוב חטא באלו הדברים · ואולם שמע נא איוב מלי הנה נא פתחתי פי לדבר אליך ויהיה מאמרי היושר המצוייר בלבי והדעת אשר יגידו שפתי יהיה ברור ונקי מן ההטעאה ר"ל שלא אבא אליך בטענות אשר תוכל לומר בהם שהם כוזבות כמו שהיו עושים רעיך ועל זה כעסת עליהם והראית שמאד יכבד עליך הויכוח עמה' מזה הצד והיית חושק שיהיה אפשר בשם ית' שיתווכח עמך כמו שיתווכח אדם עם רעהו ויסיר ממך כפו ואימתו ואל תבעתך הנה הגעת אל מה שהיית חושק שאני אדם כמוך · ורוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ולא אבא אליך כי אם בטענות צודקות · אם תוכל השיבני על דברי ערוך דברי ריבך והתיצב לפני · הנה אני כפיך לדבר בעבור אל ולהתווכח עמך ר"ל שאני אדם כמוך ונבראתי מחומר כמוך ואין לך אימה ויראה ממני וכפי ומכתי לא יכבד עליך כי לא אכה אותך · אך אמרת באזני שאתה זך ונקי בלי עון ובלי פשע · הנה השם ית' ימנעני ויסירני מכל מה שאני חפץ להגיע אליו ר"ל שגדר דרכי ויחשבני לאויב לו למנוע ממני מבוקשי כמו שישתדל האויב למנוע מאויבו מבוקשו · ישם בסד רגלי וישמור כל אורחותי לבלתי אוכל להשיג אחד מהדברי' אשר אשתוקק אליה' ועל זה תרעמת מהשם ית' בסדרו מציאות האדם' בזה התואר שימצא בו בזה האופן מרוע הסידור עד שאמרת שיותר טוב היה אחר שאי אפשר מזולת רעות מצד המערכת שיסבב השם שימותו האנשים הקטני יום מרחם ויחסת זה לשפי' לקיצור או לליאות · הן זאת הטענה לא צדקת בה לפי מה שאענה אותך כי השי' נכבד מאד יותר מהאדם ולזה ראוי שנתבונן בזה ולא נשלח דברינו בתחלת המחשבה לגבותו על מה שסידר מזה כי בזה מהחכמה והשלימות מה שלא יעלם · וזה כי למה שהיה האדם היותר שלם שבשאר הנמצאו' חוייב שישגיח בו הטבע יותר ולזה נשתתפו כל הגרמים השמימיי' בשמירתו ובסידור הנהגתו ואם כבר יקרה מזה רע מה במקרה וזה הרע גם כן ישתדל השם להסרתו לפי היכולת ולזה ברא האדם בעל שכל · וזה כי השכל ימשול על זה הסידור המסודר מהמערכת וממנו תהיה הבחירה אל הטוב כאשר היה שלם והנה הבחירה אשר תהיה ממנו תנצח הבחירה אשר תהיה מצד המערכת אם ירצה האדם להמשך אחר שכלו · ועוד כי מי שישלים השכל עד שיהיה לו דבקות מה עם השכל הפועל כבר ישגיח בשמירתו מאלו הרעות השכל הפועל אם בשיודיעהו אלו הרעו' טרם בואם כדי שישמר מהם אם בצד אחר כמו שיזכור אליהו אחר זה · מדוע אליו ריבות האם מפני שלא הודיע אותך זה הרע כדי שתקח עצה להנצל ממנו אחר שאתה ישר לב · הנה כל דבריו שיודיע לאדם הישר כדי שינצל מהרע הנכון לבוא עליו מצד המערכ' לא ידבר בהם אך תהיה בזאת ההודעה מדרגות לפי התחלפות מדרגות המקבלים · כי בדרך אחת ידבר אל והוא שתגיע ההודעה בחלום לאשר יגיע מדרגתם מהתאחדות בשכל הפועל אל שיוכל לקבל ההודעה בזה האופן ובדרך שנית ידבר לאשר לא יראה דרך הראשונה מצד מיעוט התאחדותו בשכל הפועל והוא ביאר שני אלו הדרכים אחר זה · הנה בחלום ובחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בעת שישן על משכבו כי אז תנוח הנפש המרגשת מפעולותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל · או יגלה השם ית' אוזן אנשים ובמוסרם ויסוריהם אשר יחתום לפי המערכת לבא עליהם כדי שינצלו ממנו בלקח ענה עליו כי הבחירה האנושית מושלת בזה הסידור כמו שקדם ויהיה גם כן סבה שיראו מהשם ית' יותר וישובו אליו בכל עוז · ואמנם היה זה הגילוי בעת השינה להסיר אדם מעשה הנפש המרגש' אז ולהסיר פועל החומר אשר מגבר יכסה ויעלים שפע השכל הפועל ר"ל כי החומר לא יערבב השכל אז להיות הנפש בלתי טרודה בהשגות החושיות · ובזה האופן יחשוך השם ית' נפש הישר מן שחת ויחשוך נפשו מעבור בחרב · ואולם הדרך השנית הוא שמי שלא הגיע מדרגתו אל שיקבל שפע השכל בשיודיעהו הרע הנכון לבוא עליו הנה השכל להתאחדותו בו התאחדות מה יצילהו מזה הרע באופן אחר רחוק מזה · והוא שיוכיחהו במכאובות לשמרו שלא ילך בדרך אשר היה נכון ללכת בה ולמות ועל זה הדרך אמר אודך יי' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני וביארו ז"ל על צד המשל במי שרצונו ללכת במדבר או בים עם שיירה מה ונגף באבן רגלו ועורו בדרך ונשמר מהליכ' עם וזאת השייר' טבע' בים או אבד' באופן אחר הנה הוא מבואר שזה הרע בא אליו לטוב לו והנה כמו שהטבע שם כחות טבעיות בקצת בעלי חיים לשמרם ואם לא השיגו שהם נשמרים בזה כמו ששם כח בקצת בעלי חיים לברוח מהבעלי חיים המזיקי' אותם בראותם אותם ואם לא קדם להם ההרגש בשהם מזיקי' אבל שם ריחם דרך משל מגונה אצלם שיגונו מפני זה ויגע להם התועלת המכוון אשר לא נכון בעבורו והיא השמיר' מהטורף כן האד' להיותו בתכלי' השלימו' ביחס אל שאר הבעלי חיים כאשר היה לו התאחדות מה בשכל הפועל מצד הטבע האיש' ישגיח בו ויסבב סיבות להצילו מרעתו ואם לא ירגיש וישער שהם להצלתו ואפשר שיהיה ראש סיפורו הדרך השנית אמרו להסיר אדם מעשה · ויהיה הביאור בעבור מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בענינים הגופיים ובהשגות שאר כחות הנפש כמו החוש והמחשבה והדמיון והחומר יכסה ויעלים ממנו זה האופן מן ההגדה למיעוט התאחדותו בשכל הפועל הנה יחשוך אותו מן הרע הנפלא הנכון לבא עליו כשיוכיחהו במכאוב על משכבו על ערש דוי כמו שקדם · או אפשר שיהיה פירוש אמרו להסיר אדם מעשה כי זה ההודעה תהיה כדי שיסיר האדם המעשה הרע אשר היה מתנהג בו ויכסה ממנו גאותו ויסתירה ר"ל שיכנע לבבו בראותו הרע הנכו' לבא עליו עד שלא ישתבך האיש היושר במעשים המגונים אשר החל להתנהג בהם ויסור ממנו שלימותו והביאורים הראשונים יותר נאותים ונכונים מצד הענין ואם זה נאות יותר לפי מה שיחשב מצד הלשון ויוכיחהו במכאוב על משכבו וברוב איבריו יהיה מכאוב חזק ותתעב נפשו הלחם בסבת החולי ונפשו תתעב מאכל תאוה לבריאים · יכלה בשרו מראי ר"ל שלא יראה בו בשר מרוב הכחישות וינבהו ויבלטו העצמות אשר לא היו נראים קודם החולי · הנה זאת ההודעה בזה האופן תהיה לאדם אם יגיעהו התאחדו' מה בשכל הפועל בדרך שיהיה עליו מלאך מליץ הקטנה שבהלבות להגיד לאדם מה שיתיישר בו וישמר מן הרע ובזה האופן יחון אותו ויאמ' להציל אותו ולפדותו מרדת שחת מצאתי כפר והוא הסרת זה המכאוב · והנה בסוף הענין יבריא וישוב רענן ורטוב יותר ממה שהיה בעת הנוער וישוב בכחו ובבריאותו שהיה בימי נעוריו · וימשך לזה מן התועלת גם כן שבעת חליו יתן אל לבו להתפלל אל השם ית' וירצה אותו ויראה השם ית' פניו בזאת התפלה והצעקה מפני שהוא משתדל לדבק בשם ית' ולשוב אליו ובזה האופן ישיב השם יתברך לאד' צדקתו כי אף על פי שהרע נכון לבא לצדיק מצד המערכ' אשר אי אפש' מזולתו והשם ית' שם בו כלי אל שינצל מהרע ההוא וישיב לו צדקתו · ישגיח השם על האנשים ואשר יאמר חטאתי והעויתי הדרך הישר ולא שוה לי · ויישר דרכיו אל השם ית' פדה נפשו ממות ותראה נפשו באור החיים · הנה כל אלו ההודעות יעשה השם ית' שתי פעמים או שלש עם גבר להשיב נפשו ממות כדי שיאור באור החיים ר"ל להוכיחו כאשר יתחיל לדרוך בדרכים בלתי נאותים כי השכל הפועל כמו שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות הנכונות לבא עליו מצד המערכת כן ישגיח בו להצילו מהדרכים אשר ימנעוהו מהגעה אל השלמות והם פעולות הרשע שכל מי שיחזיק בהם ירחיקוהו מהשם ית' לפי שהם גם כן מוגבלו' מצד המערכ' ולא ישגיח בו להביא עליו יסורין לשמרו מפעולו' הרשע יותר מב' פעמים כי אחר כן שבה לו זאת התכונה קנין חזק ולא יוסר ממנה לעולם · הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש לך מלי' להשיב על דברי השיבני דבר כי אני חפץ שתצדק אם יהי האמת אתך · ואם אין לך טענו' להשיב על דברי שמע לי החרש ואני אאלפך החכמה והידיעה האמיתית בזה הדרוש :

והכלל העולה מהדברים שאליהוא יראה שהטובו' והרעות הם מוגבלו' ומסודרות מצד המערכת ובזה יותר הספק בהצלחה הנמצאת לרשעים כי אין ראוי שנפלא אם יסבב השי' מצד זה הטבע אשר שם בגרמים השמימיים שיגיעו טובות לאנשים שיו רשעים או צדיקים כי אם היה אפשר שלא יגיע רע מהם לנמצאות השפלות לא היה מקצר השי' מזה לפי שכוונתו הראשונה במה שהמציא היא הגעת הטוב כמו שלא יפלא איש על מה שישגיח השם ית' בשמירת הבעלי חיים הפחותי' והמציא להם המזון והכלים אשר בו ישיגוהו עם היותם טורפים ומשחיתים זולתם והיותם בלתי ראויים להגיע טוב להם מפני צדקם לפי שהם בלתי מתוארים בצדק כן אין ראוי שיפלא אם יגיעו טובות מהשם ית' בזה האופן לאנשים היו צדיקים או רשעים כי הם יותר נכבדים משאר בעלי חיים אלא שהתיר זה הספק בזה האופן מדברי אליהוא הוא בלתי מבואר כלל מדבריו כאילו לא השתדל להתיר הספק בו לחשבו שהעני' מבוא' בתחלת העיון שלא תהי' מזה מצד טענה על השם ית' ולזה נשאר זה הספק לאיוב כמו שנבאר במה שאחר זה במה שדבר עם השם ית' והנה הרע לא יחוייב מפני זה שיבא לצדיקים כי השי' שם בהם כלי ישמרו בו מאלו הרעו' והוא השכל אם יתנהגו בו לפי הראוי בדרך שיתאחד אחרו' מה בשכל הפועל בו כי כשהיה הענין כן תגיע ההודעה לאדם בדרך שישמר מאלו הרעות בפנים שונים לפי מדרגתו בהתאחדו' המדרגה היותר גבוהה היא שתגיע לו

זאת ההודעה בחלום ובזה גם כן מדרגות רבות לא זכרם והמדרגה היותר שפלה היא שלא יהיה בכח זה האדם שיגיע לו ממנו שום הודעה לרוב הקשר שכלו בכחות החמריות ולא יגיע לו ההתבודדות מבין שאר חלקי הנפש, הראוי למי שאפשר בו זאת הידיעה כמו שנזכר בספר החוש והמוחש אבל תהיה תכלית ההודעה לו שיסבב השכל הפועל אם לשמרו מרע מוחש מסודר ומוגבל מצד המערכת אם לשמרו מרע נפשו שיבואו עליו מכאובים וחליים ושמרו מהגפילה ברע ההוא אם יהיה מוחש או יכנע בהם לבבו אם היה נפשי ואמר שזה אשר יהיה לשמור מרע נפשי לא והיה מהשם ית' יותר משלשה פעמים והוא מבואר שכמו אלו ההאנשי' יחשבו צדיקים אחר שהם בתחלת הדריכה של הרשע ולא יאחזו דרכו עדיין ויקרו להם מהרעו' על צד התוכחה שלא יקרה לרשעי' ולזה יפול ספק ומבוכה בהמצא כמו אלה הרעו' יות' לצדיקי' ממה שתמצאנה לרשעים ובזה היתר אליהוא הספק במה שספק איוב מהצלחת הרשעים ומענם הטובים המוגבל להם לפי המערכת כי אין זה עול בחק השם ית' אחר שהוא המצי' להם כלי להנצל מזה הרע. ואין ראוי ג"כ שימנע השם יתברך מבריאת האדם בזה התואר אשר היא נפלאה בשמירתו מפני רע מה יקרה ממנה עם שהוא הערים להמציא בנו כלי נוכל להנצל בו מהרע מצורף לזה שאליהוא ירא' שבזה הרע גם כן תועלת מה והוא תוכחת הרשעים וכלותם כמו שיתבאר וזה גם כן נמצא במאמר השם לאיוב ובמאמר שלמה עליו השלום אמר כל פעל יי' למענהו וגם רשע ליום רעה ואחשב שתהיה

רש"י

מענה אליהוא הלא כי אזן מילים תבחן · כאשר החיך · טעם האוכלי משפטי הוכחת דברים: אכזב · שופטי שלא דנני אמת · אנוש · חולת מכתי חיצי · נגעי כמו וואכב: לא יסכן גבר · לא יהנה אדם אם תמים דרכיו · מי פקד עליו ארצה ומי מזל בו לאמר לחה כן עשית ולא ציויתיך כן · כי מי כוהו במחשלתו ולמה יזכא תבואות לבריותיו · אינו צריך להזיב דבר למשול בו לאמר בשביל זאת הריעותי לו: אם ישים לבו על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו · רוחו ונשמתו · רות ונשמה שלו שהוא נכותה בו ואין מותה בידו: ויגוע כל בשר יחד · ואם בינה · ואם אינה אתה תבין ושמעה זאת · בינה זו אינה שם דבר אלא לשון ציווי · כמו בינה הגיגי · לפיכך שתי' אילו טעמן למעלה בבי"ת · וכל אשר בינה טעמן למטה בנ"ון: האף שונא משפטו של שופט צדק יחבוש התקוס' ואת אוכו משפט · כי לא צריך עסה אפשר זאת מי שהוא צדיק מאד תרשיע · כביר · לשון מאד: האמר למלך בליעל · וכי הגון וראוי לומר למלך בליעל ולאמר רשע אל נדיבים · אשר לא נשא פני שרים · כלומ' למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו: שוע · שר · כמו לא ניכר שוע לפני דל: רגע ימותו · כשירצה · וחצות לילה · כשעה למצרים יגועשו עם שלו ברגע ויעבורו · ויסירו אביר כח שלהם · לא ביד · לא יסכו ביד אין להם כח: בו

ויען אליהוא ויאמר: שמעו חכמים מלי וידעים האזינו לי: כי אזן מלין תבחן וחך יטעם לאכל: משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב: כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי: על משפטי אכזב אנוש חצי בלי פשע: מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים: וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע: כי אמר לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים: לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול: כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו: אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט: מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה: אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף: יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב: ואם בינה שמעה זאת האזינה לקול מלי: האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר תרשיע: האמר למלך בליעל רשע אל נדיבים: אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם: רגע ימתו וחצות לילה יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא ביד: כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה: אין חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און:

ואתיב אליהוא ואמר: שמעו חכימיא מילי וידועייא אציתו למימרי: ארום אודנא מיליא בחנא ומוריגא טעמא למיכל: דין ניתרעי לנא נידע ביננא מה טב: ארום אמר איוב זכאית ואלהא אעדי דיני: על דיני אכדיב בר נש דשדי גירי מרלית סורחנא: מן גברא היך איוב רשתי רוחכא היך מיא: ואזל לאתחברא עם עבדי שקר ולהלכא עם אנשי רשיעא: ארום אמר לא יאלף גברא במיצביה עם אלהא: ת"א ארום אמר לא יסתכן בר נש במרהטיה עם אלהא: בגין כן אינשי חכימי קבילו מיני חס לאלהא מן רישעא ושדי מן שקרא: ארום עובדי בר נש ישלם ליה וכאורחא דגברא יערעיניה: ברם בקושטא אלהא לא יחייב ושדי לא יקלקל דינא: מן פקיד עלוי למיעבד ארעא ומן שוי תבל כולה: אין ישוי עלוי ליביה רוחיה ונשמתיה לגביה יכנוש: יתנגיד כל בסרא כחדא ובר נש על עפרא יתוב: ואין תתביין שמע דא אצית לקל מילי: הברם סני דינא יסמתר ואין צדיק זכאי יתחייב: הכשר למימר למלכא רשיעא חייבא לארכונין: דלא נסיב אפין לרברבנן ולא אשתמודע שועא קדם מסכינא ארום עובדי אידוי כולהון: בשעתא ימותון סדומאי ופלגות ליליא מתרגפין מצראי ויעברון ויעדון דורבנא לא בחיל ידא: מטול דעינוי על אורחי בני נשא וכולהון פסיעתוי יחמי: לית חשוך ולית טולא דמותא לאטמרא תמן עבדי שקר: ארום

האזינו ה' ומל' וסי' האזינו השמי' ואדברה · שמעו מלכים האזינו רוזני · האזינו תורת אלהינו עם עמורה · שמעו זאת כל העמי' האזינו · הקשיבו אלי עמי · שמעו חכמי' מלי · האזינו שמעו קולי · ובית המלך האזינו: כאיוב ל' מי גבר · וא' באיוב ואינו' מן א"ב א' בא וא' כא וסי' נמס במס רבת במערכ' אות' הבית בסד"ר: וללכת ד' וסי' את כל המצוה אשר אנכי מצוה את

יי' האמרת' ירק שמרו מאד דיהושע · וארח לחברה עם פעלי און: חלילה ג' חס' וסי' חללה לך מעשו' כדבר הזה להמית צדיק ב' בו · חללה לאל מרשע: ירשיע ד' א' חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט · אף אמנם אל לא ירשיע · ואיש מזימות ישקיט חס' ובקצת ספרי מסרה מונה ב' חס' והוא ישקיט חס' ומזמות חסר: ואדם ט' וסי' ואדם אין לעבוד את האדמ' · אוקיר אנוש מפז · ואדם עלי' בראתי · ואדם על עפר ישוב · ואדם ביקר בל ילין · ואדם מה יבין דרכו · ואדם יפיק תבונ' · ואדם לא זכר את האיש המסכן · ומצא חן ושכל טוב: נכר ב' א' מלעיל וסי' כי נכר אתו האלהי' · ולא נכר שוע לפני דל: ימותו ג' חס' וסי' וא' ימתו חצינו · רגע ימתו וחצו' לילה · כי החיי' יודעי' · וכל אורי' וירמי' דכו' חס' בבמ"א ויהיו כל האנשי':

על משפטי · בעבור שאבקש משפט יאמרו כי אכזב · אנוש חצי · פירוש מכאבי כענין אנושה מכתך: בלי פשע · בלי עון או הוא חצי אע"פ שלא יפשע כענין אל הסערה ולא יחטיא והוא דרך משל: מי גבר כאיוב · מי שהוא כאיוב ראוי שישתה לעג כמים דרך משל בעבור שארח לחברה כאילו הוא עם חברת הרשעים כדברו: לא יסכן גבר: לא יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון: ברצותו · כאשר יעשה רצון אלהי' · מי הוא פקיד עליו באר' · או מי ברא תבל כולה: אם ישים · המקום אל כמו אדם לבו כענין וסי תשית אליו לבך מיד יאסוף רוחו שב כענין והרוח תשוב: ויגוע הבשר שהוא הגוף והאדם הנברא של עפר ישוב ויש אומרי' אם ישים האדם של המקו' לבו והוא רחוק: יחבוש · ימשול כדרך ועצור יורש עצר וכן לא אהיה חובש: האמור · הדרך מוס' הוא לומ' למלך בליעל ולומר רשע אל האחד המדיבים · ואף כי אשר לא נשא פני שרים · לא נכר · כמו יכיר: רגע ימותו וחצות לילה · בעת המנוחה: יגועשו · יזדעזעו כמו ויתגעשו כי חרה לו: ויעבורו · וימותו כענין חלף הלך לו כי הגולד בא והמת הולך ועוברי ויסירו · וימיתו האבירי · לא ביד · לא בכח ולא בחיל: כי עיניו · על כן אין לאיש לשום עוד על לבו ופי' עוד לעולם להלוך אל אל במשפט: ידוע

המדרגה האמצעית בין שתי' אלה המדרגות שיקרה לאדם פחד על ענין מה היה ראוי לבא עליו רע מה ולא ישיג בו יותר מזה השיעור ומפני זה השיעור מההודעה יהיה נשמר מעשות הדבר ההוא וינצל מהרע אשר היה נכון לבא עליו וכמו זאת ההודעה מפורסמת מאד מן החוש ואמרו רבותינו ז"ל בשבתה אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי וראוי שתדע אתה המעיין שכמו זה האופן יותר הספק הזה במה שנזכרה תורה בהגעת הרעו' לנו בשלא נלך בדרכי השם ובהגעת הטובו' בשנלך בהם כמו שנזכר בברכות וקללות וזה שכלל האומה יהיה מושגח כשילך בדרכי הש"י וכאשר יחל לצאת מהדרך הטוב או יהיה נכון לבא עליו רע מצד המערכ' תגיע ההודעה לכללה ההוא באחד משני אלו הדרכים אשר זכר וזה שאם היה בינה' כביא תגיע אין שהודע' והוא יגיעה לכלל האומה ואם לא הכה יביא על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובו' אם להצילם מהרע הנוכרי הנכון לבוא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו ולזה ביארה התורה שסיבאו על הכלל כמו אלו הרעות לא ייחסום אל הקרי אבל יאמינו שהכל בא מהשם ית' להוכיחם ולהעתיקם מהרע אמר אם תלכו עמי קרי וגו' ובזה האופן התקיים בוא הטובות לנו כאשר נלך בדרכי השם ית' ונדבק בו על דרך ההשגחה לא מצד מערכת לבד ובוא הרעות לנו כאשר נסור מהם וכבר ביארה התורה שבסוף הענין יהיה העונש בהסתר פנים ר"ל סור ההשגחה האלהית אבל לא יגיע אלינו רע אז אם לא הרע הנכון לבא מצד המערכת אמר והסתרתי פני מהם וזה שהגעת הרעו' על דרך ההשגחה להוכיח האנשים לא יהיה תמיד כמו שנזכר אליהוא בזה המענה:

ביאור מלות המענה

ויען אליהוא ויאמר · אנוש חצי · אנושה מכתי: יסכון · יועיל: מי פקד עליו ארצה · מי שעליו גזר וסידר אלו הענייני' הנמצאו' בארץ אשר ביצירתם מן השלמות והפלגת החכמה מה שלא ישוער: ומי שם תבל כולה · ומי סדר אלו הענייני' בכללם אשר בארץ · יחבוש ·

אבן עזרא

ירוע, ישבר כמו תרועם בשבט ברזל: מעבדיהם, מעשיהם כמו ועבדיהם ביד האלהים: והפך לילה, יהפוך אורם לילה: תחת, במקום הרשעים הכם כמו ויספק את כפיו: במקום רואים, כדי שיתוסרו אחרים: להביא עליו צעקת דל, שגזלו אותם הרשעים: והוא ישקיט ומי ירשיע, יכיע כענין נכוח וכמהו ובכל אשר יפנה ירשיע והענין הפך ישקיט כי בשעת הנוח יתנועעו בני אד' הלא תראה יאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל: ויסתר פנים, הפך ישקיט אז יתעוררו כל המלחמות: על גוי, על אומה גם על אדם לבדו ואולי ימליך אדם חנף אלא ממוקשי עם כדי להנקם מהם: כי אל אל, היוכל אדם לומר נשאתי אלו ה האלהים: לא אחבל, עוד לא אשחית כמו וחבל את מעשה ידיך והענין היוכל אדם לומר די לי לא ארבה יותר: בלעדי, אשר אחזה: אם און פעלתי, בדבורי: המעמך ישלמנה, רובי המפרשים הסתבכו בפסוק זה יש אומרים המעמך ישלם חסרון דעתי כי מאסת דברי ויש אומ' המעמך היש כח עמך להשלים עמך הרעה לעשות שלום כי אתה תבחר דברי אם אומר אמת והנכון בעיני שהוא כן המעמך ישלם הרעה או ה הטובה: כי מאסת, והענין יש אנשים שיאמרו לא ארצה לסבול הרעה בעבור טובה גדולה שיהיה שכרה כענין לא הם ולא שכרם: כי אתה תבחר ולא אני, ולמה תבחר אתה שאני ארצה לסבול מעט רע בזמן קצוץ בעבור טוב רב בימים אין קץ להם: אבי, יש אומרים שהוא כמו אבה כמו רצוני והקרוב אלי שיאמר אבי למקום ויחסר סימן הקריאה אם יבחן איוב לעולם באמת יבחן בעבור שתשובותיו באנשי און: כי, כל עת יוסיף על חטאתו פשע: ביניכו יספוק, יותר מראוי כמו אם יספוק עפר שומרון והענין מה שהוא די בינינו וכנגד המקום ירבה דברים:

הזאת

רלב״ג

ישים עוד, ימדר ויגזור מה שיעשה בעתיד: ירוע כבירי', ישבור תקיפי': מעבדיה', מעשיהם: ספקם, הכה אותם: נשאתי לא אחבול, סלחתי לא אשחית: ישלמנה, ישלימנה לעשות: אבי, מגז' אבה והרצון בו רצוני או יהיה קריאה אל השם: על תשובות באנשי און, על שהוא משיב לשם תשובות בענין אנשי און: יספוק, יספוק כפיו ויתרעם מהש"י:

על איש ה' וסי' ויען כל איש יהוד' על, עד אנה תהותתו, תהי ידך על איש, הן יהרוס ולא יבנה: כי לא על איש ישים:
ויעמד ד' וסימ' ויעמד אתם סביבות האהל, ויעמד את פניו, רוח סערה, אחרים תחתם, וכל דברי הימים דכו' במ"ז
וסימ' שטן לישראל, ויעמד לפני מזבח דשלמה, ודבתריה כי עשה שלמה כיור, ויצא הרוח, ויעמד יהושפט

כִּי לֹא עַל־אִישׁ יָשִׂים עוֹד לַהֲלֹךְ אֶל־אֵל בַּמִּשְׁפָּט: יָרֹעַ כַּבִּירִים לֹא־חֵקֶר וַיַּעֲמֵד אֲחֵרִים תַּחְתָּם: לָכֵן יַכִּיר מַעְבָּדֵיהֶם וְהָפַךְ לַיְלָה וְיִדַּכָּאוּ: תַּחַת־רְשָׁעִים סְפָקָם בִּמְקוֹם רֹאִים: אֲשֶׁר עַל־כֵּן סָרוּ מֵאַחֲרָיו וְכָל־דְּרָכָיו לֹא הִשְׂכִּילוּ: לְהָבִיא עָלָיו צַעֲקַת־דָּל וְצַעֲקַת עֲנִיִּים יִשְׁמָע: וְהוּא יַשְׁקִט וּמִי יַרְשִׁעַ וְיַסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ וְעַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד: מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם: כִּי אֶל־אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל: בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִם־עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף: הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְּמֶנָּה כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר: אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי: אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל: אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן: כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק וְיֶרֶב אֲמָרָיו לָאֵל:

ה' ר"ת · ל · ל · ל · כ ח · ל וכתי' ק"ח · לג"ן רף · ר"ב' חס · רפין ל · ל ויחד וחס' · אדם · ד' חס' · ל ויחד האמר · ל' · ג' · ב' בקיב' · ל · ה' · ב' מל' דעה והשכיל · ל וחס' · ג' ולית מל' ובכו' · ל

אֲרוּם לָא עַל גְּבַר יְשַׁוִּי עוֹד לְמֵיזַל לְוָת אֱלָהָא בְּדִינָא: יִתְבַּר גַּלְלֵי יַמָּא דְּסַגִּיעִין בְּגוֹ מַיָּא וְאָקִים חוּרָנִין בַּתְרֵיהוֹן: בְּגִין כֵּן הוֹדַע מַעְבָּדֵיהוֹן וְהַפַּךְ לֵילְיָא וּמִתְרַכְּכִין: חֲלַף רַשִּׁיעֵי סְפִיקִנוּן בַּאֲתַר רַחֲמַיִן: ת"א בַּאֲתַר רַשִּׁיעַיָּא פּוּרְעֲנוּתְהוֹן בָּתַר דְּיֶחְמוּן צַדִּיקַיָּא וְיִזְכּוּן בְּדִינָא: דְּמְטוּל הֵיכְנָא זָרוּ מִבַּתְרוֹהִי וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ לָא אַשְׂכִּילוּ: לְאַיְתָאָה עֲלוֹי קְבִלְתָּא מִסְכֵּינָא וְצַעֲקַתְהוֹן דַּעֲנָיֵי יִשְׁמַע: וְהוּא יַשְׁדִּיךְ וּמַן יְחַיֵּיב וְיִסַּלֵּק שְׁכִינְתָּא וּמַן יְסַכְּנֵיהּ וּמַסְעַר חוֹבָא עַל עַמָּא וְעַל בַּר נַשׁ כַּחֲדָא: מִמַּנֵּי מַלְכָּא בַּר נַשׁ דִּילְטוּר מְטוּל תַּקְלַיָּא דִּי בְעַמָּא: אֲרוּם לֶאֱלָהָא אֶפְשַׁר דְּאִתְמַר סוֹבְרִית לָא אֶחְבּוֹל: בַּר מִמָּה דְּאֶחְמֵי אַתְּ אַלִּיפִינַנִי אִין שִׁקְרָא עֲבָדִית לָא אוֹסִיף: אֶפְשַׁר דִּי מֵעִימָּךְ יְשַׁלְמִינֵּהּ אֲרוּם רְחִיקְתָּא אֲרוּם אַנְתְּ תִּתְרְעֵי וְלָא אֲנָא וּמָה דִּידַעְתָּא מַלִּיל: אֱנָשֵׁי חַכִּימֵי לִבָּא יֵימְרוּן לִי וְגַבְרָא חַכִּימָא יְקַבֵּל מִינִּי: אִיּוֹב לָא בְּמַנְדְּעָא יְמַלֵּיל וּפִתְגָּמוֹי לָא בְּשִׂכְלָא: צְבִינָא דְּיִתְבְּחַר אִיּוֹב עַד עָלְמִין מְטוּל תְּיוּבְתָּא בְּאֱנָשֵׁי שִׁקְרָא: אֲרוּם יוֹסִיף עַל סוּרְחָנֵיהּ מְרַד בֵּינָנָא מִסְפַּק וּמַסְגֵּי מֵימְרוֹי קֳדָם אֱלָהָא:

בקהל, ורוח אלהים לבשה את, המלך על עמדו: והוא לג"ן רף וסימ' נמסר במסר' רבת' בערך הוא בס"ד: ממלוך ד' וחס וסימ' כי לא אתך מאסו, ואני מאסתיו ממלך על ישראל, ממלך אדם חנף ממקשי עם, ויאסרהו פרעה נכה, בתר במלוך כתי' וקרי' ממלוך: ישלמנה ג' וסי' ומכה נפש בהמה ישלמנה, ומכה נפש בהמה, המעמך ישלמנה: כי אתה ב' בסיפ' וסימ' כי אתה עמל תשכח, המעמך ישלמנה כי מאסת: ודבריו ה' וסי' מן השמים השמיעך, הראשונים דיאשיה, ויתר דברי אביה דד"ה, איוב לא בדעת ידבר: יספוק ד' כתי' שי"ן בליש' וחסרי' וסימ' אם ישפק עפר, פן ישיתך בשפק, ביניכו ישפק, ובילדי נכרי' ישפיקו, ויש חלוק בספרי המסר' וא' כי ביניכו יספ"יק הוא בסמך דאמרי כל ליש' כתיב שי"ן בס"ב כתי' סמ"ך תחת רשעים ספקם, ביניכו יספוק ואמרי שהוא מ"ל ואחרים מונים במקום ביניכו ישפוק פן יסיתך בספק ועיין בסדר בלק לשון זה המסורת המנגד:

ביאור דברי המענה

השיב אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר שמעו חכמים מלי ויודעים האזינו לי כי אזן מלים תבחן כמו החיך יטעם האוכל או רצה בזה שהוא יטעון על איוב מהדברים המוחשים לא שיסתיר המוחש כמו שהיו עושים ריעי איוב נבחרה לנו המשפט והאמת לא נבחר דעת אחד מאח' אם לא מצד העיון והחוש או מצד אחד מהם אבל נשתדל לדעת אי זה מהדעות הוא יותר טוב כי אמ' איוב צדקתי ואל הס' משפטי על משפטי ששישפטני השם באלו המכאובי' הלא אכזב באמרי שצדקתי הנה על דרך האמת אנושה מכתי מבלי פשע, מי גבר חכם ושלם כאיוב יאמר דברי לעג כאלו, והנה בזה המאמר כאילו הלך להתחבר עם פועלי האון ואנשי רשע כי יאמר שלא יועיל לאד' ברצותו הדרך שהוא עם אלהים והוא הדרך הישר, ואולם אמר זה כי מי שילך בדרך הישרה יאמרו בו שהלך עם אלהים כאומרו את האלהים התהלך נח, לכן אנשי שכל שמעו לי

חלילה לאל מעשות רשע ועול כי הוא ישלם לאד' פעלו ר"ל גמול פעלו על דרך וכשכיר יקוה פעלו וימציא לאדם בדרכיו ר"ל שישגיח בטובים וישמרם והרשעים יהיו נעזבים למקרה הזמן הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת, אמנם שהשם יתברך לא יעשה רשע ולא יעות משפט הוא מבואר ממה שאומר, מי הוא עליו שגזר וסדר כל אלו הנמצאות הנפלאות אשר בארץ בזה הסידור הנפלא מהיושר והחכמה מה שלא יתכן לאדם שישיג ממנו כי אם מעט ומי שסדר זולתו זה העולם כלו הלא באמת הוא לבדו בראו ובכחו עומד ונשמר תמיד, ואם היה חפץ רשע להביא רע בזה העולם שלא כדין היה אפשר שיאסוף אליו חיו זה העולם יחד ויפסידהו ויגוע יחד כל חי ואדם על עפר ישוב ואולם זה אינו אבל נמצא השם ית' משגיח בו השגחה נפלאה להעמידו תמיד על מתכונתו ולזה יחוייב שלא ייוחס לשם ית' הרשע והעול ואם תרבה להבין שמע אמרי, הגם שונא משפט ימשול בזה העולם הנמצא בו המשפט והחסד בתכלית מה שאיפשר בבריאת הנמצאות אשר בו ובפרט בצמחים ובבעלי חיים ואין ראוי ליחס רשע אל מי שהוא חזק הצדק אשר בהנהגתו זאת אשר כידר באנשי העולם מן היושר עד שלא ניכר בה שרים ולא ניכר בה בין שריב ודל לפי שהם כולם מעשה ידיו, ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע ובכמו שיעור העתה אשר יחלק הלילה לשני חציין שאינו בזמן אלא כמו שהנקודה בקו ימצא שיתנועעו עם אחר ויעברו מן העולם ויאבדו בבא יומם ויסירו אלו המקרים אשר ימיתום האביר אשר ימשול בזה העם עמהם וכל אלו ימותו יחד מזולת שיחולו עליהם ידים אבל ברצון השם וגזרתו זה הרע בא להם מצד רשעם להעדר ההשגחה האלהית מפני זה מהם ובהסתירו השם פניו מהם יהיו מטרה למקרה הזמן כמו שאמר אחר זה ויסתר פנים ומי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד וכל זה הוא לפי שעיני השם על דרכי איש והוא רואה כל צעדיו ושיתכן שיהיו ממנו צדיקים ורשעים ולזה היה הרע הנופל במקרה מצד הסידור אשר מהמערכת כמו מכוון לענוש הרשעים כי הרבה מה שישתדל השם בענינים אשר מצד ההכרח שיגיע מהם תועלת כמו שהתבאר בספר בעלי חיים, אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און מיד השם ית' על רשעם כי בלא ספק יגיעם עונש בעניינים החמריים לסור ההשגחה האלהית מהם, הנה לא על איש יגזור ויסדר מה שיעשה בעתיד אבל הכל בבחירתו כדי שיוכל כל איש ללכת אל אל במשפט וביושר ולא ימנעהו מזה מה שסודר מהמעשים והתכונות הנפשיות מצד המערכת כי זה הסידור כמו שאמרנו ימשול בו השכל, ישבור השם תקיפים רבים עושקים בני אדם לאין חקר ויעמיד אחרים כאשר ימצאו במקומם לעשות עמהם רע כמו הרע הנעשה לקודמים וזה אמנם הוא מפני הסתר פנים, ומפני זה יכיר לאנשים פעולותיהם כי הם היו רעות ברצותם העונש הבא להם עד שידכאו ויאבדו בזמן מועט כמו הרגע אשר יהפך בו הלילה

רש״י

כי לא על איש ישים עודי, כלומ' אורח לא אך ישים בו רק חטאו לבדו, ואני משיבך לא ישים הקב"ה על בריותיו עלילות תוספת על פשעים, עוד לשון תוספות להלוך אל אל במשפט כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם: ירוע כבירים, כמו רוע התרועעה, ויעמוד אחרים במקומם: לכן יכיר מעבדיה' לפי שהוא מכיר מעבדיהם הטוב והרע ואין צורך לו להתווכח: והפך לילה, עת חשך ונרה להם וידכאו: תחת רשעים, במקומם: ספקם, כאנשי סדום: במקום רואים, לעין כל: אשר על כן סרו מאחריו, כמו ע"כ ידעתי חנותינו במדבר כמו מכני אשר כרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים: והוא ישקיט, משקיט את הדלים: מאותן העושקי' ומי ירשיע עוד ועוד שהסתיר פנים מי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד, כיחידים כמרובים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים: ממלוך אדם חנף ממוקשי עם, על דלים שמלך ממוקש עם עוון: ולאוה כזה לא היה לומ' לך בליעל ורשע: כי אל אל האמר, להאמר אליו ככון וראוי מאת כל סובלי ייסורי' להאמ' נשאתי ונתקבלתי וסובל אני משכונך ולא אחבול בעצמי:

ויעוד כריך הורדין לות': בלעדי אחזה, לבד מה שלבי יודע לראות ולהבין ברבריך את האדני ואם און פעלתי לא אוסיף: המעמך ישלמנה כי מאסת וגו' כך אמר אליהוא לאיוב המעמך היה לו להקב"ה להימלך בפירעון תשלומין מידך: כי מאסת לאמר [illegible] לעולם אחיה [illegible] ידו [illegible] לפי רעיך [illegible] ואתה תבחר [illegible] התפלותיך [illegible] במקום הקב"ה [illegible] אליהוא: ביתו [illegible] אנשי לבב יאמרו לי: כי איוב לא בדעת ידבר: אבי יבחן, אבי אתה הקב"ה לכל · הלואי יבחן איוב עד נצח · למען תהיה תשובה לאנשי און: ואף לבבו דבר הכתוב [illegible]: אבי דבר גדול [illegible] יספוק · לשון ריב דברים והרחבת קולו: ביניכו יספוק · הוא אומר מה לנו ולדבריו · אף אתם שגיתי אתי תלון: ואינו יודע שאנו בעכשים ומכשים לנו עונות על שאנו שומעים כך מהם בוויקרא רבה:

מענה

ליום כי אין בין היום והלילה אמצעי׳ הנה כבר הכה אות׳ במדרגת אשר ראוי שיוכו
בו הרשעי׳ במקו׳ רואים שיראו הרע המגיע לאלו הרעים ויראו כי הם בעצמם סבבו
שיגיעו הרעו׳ להם מפני סור׳ מאחרי השם ובלתי השכילם דרכיו עד שסרה השגחתו
מהם׳ ובזה תועלת לטובים אשר היו עושקים אותם אלו הרעים והם הדלים והעניי׳
אשר היו צועקים לשם מפני היותם עשוקים ואפשר שנאמר כי אליהוא יראה כי
בכאן ב׳ סיבות להגעת הרע לרשעים האחד מצד העדר ההשגח׳ האלהית מהם אשר
סבתה סורם ממנו ובלתי השכילם דרכיו ויבאו מפני זה להם הרעות המוגבלו׳ מצד
המערכת להם׳ והשנית ההשגחה האלהית אשר על הטובי׳ כי יתכן שישגיח השכל
הפועל על האיש הטוב שיסיר ממנו כל דבר יזיקהו ויכלה ממנו מפני זה או הרשעים
ויכוון אל ההטבה לטובים בעצמות וזהו דעת תורתינו בלא ספק ר״ל שהרעות יבואו
לרשעים לאחת משתי אלו הסיבות ולזה באו הרעות על המצרים בעבור ישראל׳
וזולת זה מה שנזכר בתורה שינהג זה המנהג ונזכר בתורה גם כן הצד השני
מהבאת העונש על הרשע ר״ל סור ההשגח׳ האלהית ממנו והיותו משולח ונעזב לרעות
הכוכבות לבא עליו אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול ואמר לי נקם ושלם לעת
תמוט רגלם והשם יתברך כאשר ישקיט האדם בשמרו אותו בהשגחתו עליו אמר
מי הוא זה אשר ירשיעהו ויעמיסהו הנה אין כח ברע המוגבל מצד המערכת שיזיק
לאדם בהיות השגחת השם בו והיא תהיה בו בהתאחדותו בשכל הפועל כפי היכולת
או אם יסתיר השם פניו ויהיה האדם משולח ונעזב למקרי׳ מי יראה אותו וישגיח בו
להצילו מהרע הנכון לבא עליו וזה הרע יקרה מצד הסתר פנים עד שיחול יחד על
גוי ועל אדם המולך עליהם ובזה מלוך אדם חנף על זה העם והיות העם הזה
רבי המוקשי׳ והפגעים כאילו אמר שהעם לא יענש בעבור חטא המלך אם הם צדי
שתהיה השגחת השם יתברך בהם ולא המלך בעבור חטא העם אבל תהיה הסיבה
ברע אשר יקרם חטא שניה׳ יחד ואיפשר שנאמר שיהיה הרצון באומרו ממלוך אדם
חנף וגו׳ שכבר ישגיח מחוזק ההשגחה האלהית עד שלא ימלוך אדם חנף כי אם
ממוקשי עם ולזה ישלח להם השם מנהיג שישחיתם ואילו היו טובים לא היה בו כח
להשחיתם לפי שהשם יתברך השומר אותם יהפוך לב המנהיג כאשר ירצו באומרו
פלגי מים לב מלך ביד יי׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו והנה הביאור הראשון יותר נכון
מצד הענין ומצד הלשון כי לזה הביאור היה ראוי שיאמר מלוך אדם חנף ממוקשי
עם ובהיות הענין כמו שאמרתי ר״ל שהשם ית׳ ישמור הדבקים בו מכל רע נכון לבא
עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקי׳ על צד ההשגחה לשומרם מדע מה הנכון
לבוא עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקים על צד התוכחות כשיתחילו לדרוך
אל הרשע׳ הנה אל אל אשר לו היכולת לומר מחלתי לא אשחית ר״ל שכחו להסיר
הרע הנכון לבוא מצד המערכת היה ראוי שתשוב ותאמר בלעדי אחזה בעצמי רשע
אתה הורני ואם עול פעלתי לא אוסיף אם לא היית מכיר בעצמך רשע כמו שאתה
אומר והשתדל להתקרב אליו בדרך שתהיה השגחתו בך ואז תנצל כי זה בהכרח
לפי מה שאמרתי בא אליך אם מצד התוכחות לחטא מה התחלת בדריכתו אם מצד
הסידור מהכוכבי׳ להעדר ההשגחה ממך אם להשגחת השם ית׳ עליך להצילך מרע
יותר חזק היה נכון לבוא עליך׳ וזה האופן השלישי אין ראוי לך להתרעם ממנו
ואם היה שיהיה רע הבא עליך על זה האופן ואם היה על אחד מהאופנים הקודמי׳
הנה התשובה לך לאל תועיל לך ותצילך משיפלו׳ אליך הרעה אשר התחיל להביאה
אליך האם נכון שיבא ממך דבר יהיה סבה להשלים לבא הרעה אליך כי מאשת
חייך ולא השתדלת להתקרב אל השם יתברך כדי שיסיר הרע ממך אבל
בחרת שימיתך או יהיה הרצון באומרו כי מאשת מאשת לשוב אל השם ולהכנע
לפניו הנה אתה תבחר זה הדרך ולא אני ומה תדע להשיב על דברי׳ אנשי שכל
יאמרו לי ויאמר גבר חכם שומע לי׳ כי איוב לא ידבר בדעת דבריו אלה ודבריו לא
בהשכל רצוני יבחן איוב באלה המכאובים עד נצח כדי שיהיו ממנו תשובות באנשי
און ר״ל להשיב להם ראו מה קרה לאיוב על הטיח דברי׳ כנגד השם יתברך או יהיה
פירושו על תשובות באנשי און מפני שהיה משיב תשובות באנשי און ליקח מהם שול
לשם יתברך והיא ההצלחה הנראית לרשעים לפי מה שזכר׳ כי יוסיף תמיד על
חטאתו פשע בינינו יספוק כפיו ויתרעם על השם יתברך וירבה אמריו לאל כאילו
היה אנוס בערכו:

והכלל העולה מהדברים הוא כי על מה שהיה איוב טוען שכבר הגיעוהו רעות נפלאות על לא חמס
בכפיו ומשפט מפני זה שהאדם משולח ונעזב אל הסידור אשר מצד המערכת ולזה
היה מתרעם על השם יתברך איך סידר הענין בזה האופן בהעדר הצדק והיושר
ולמה ברא האנשים הקשי יום אחר שאין להם המלט מהרע ונבחר להם ההעדר
מן המציאות והמות מהחיים הנה ישיב אליהו מדברי איוב בטלים מצדדים הצד
האחד שהוא היה אומר שאין חמס בכפיו והוא מבואר שכבר חטא במה שאמר
שלא יועיל לאדם בהיותו הולך בדרכי השם וכאילו התחבר בזה הדעת עם אנשי רשע
ופועלי און כי הם יחשבו מה שיעשו מהרשע והחמס להשענם שלא יגיעם נזק מהשם
יתברך על זה ואף על פי שכבר התנצל איוב מזה הענין והשיב שהוא לא יבטח
מפני זה הרשע והעול כמו שזכר במענה חי אל הסיר משפטי הנה אין לו
התנצלות במה שנכנס מהמות בדעתו זאת מצד קיצורו מחקור בזאת החקירה
כפי מה שראוי והוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא
אשר יהיה בפעולות המדותיות כי כל מה שיהיה הפועל למרי והמתאחר בו יותר
נכבד יהיה החטא בו יותר חזק ולפי שהחטא אשר יהיה בדעות יהיה המתאחר
בו השכל והחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות יהיה המתאחר בו החומר
והכחות הנפשיות החמריות והנה השכל יותר נכבד מהחומר ומאשר כחות
הנפש הוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר
יהיה בפעולות המדותיות כאילו תאמר הגנבה והגזל ומה שידמה לזה וכל שכן
כשנתלו ברעת ההוא אשר היה הטעות השלמיות האנושיות בכללם המדיני׳
והמדעי׳ כמו העני׳ בזה הדרוש אשר טעה בו איוב זה האופן מהטעות ואמנם שכבר
נתלה בו השלמות המדיני הוא מבואר ממה שקדם וזה שהאנשים לא ימנעו
מעשות הרשע והעול אלא ליראתם שיגיעם עונש על זה ואמנם יתבאר שכבר
נתלה בו השלימות המדעי מפני צדדים הצד האחד במקרה והוא כשירעו
האנשים שהשלימתם שכלם והוצאתם אותו מהכח אל הפועל ימלטו מאלו הרעות
אשר מצד המערכת כמו שהתבאר מדברי אליהו ישתדלו להשלים שכלם והצד
השני בעצם כי ההצלחה האנושית תהיה כשישכיל האדם השם יתברך כשיתה
שאיפשר וזאת הגזירה מוסכם עליה מהפילוסופים ובעלי התורה האלהית והיא כמו
מבוארת בנפשה למי שהתפלסף וידע ענין השכל ומהו מה שישכיל ולפי שהשגת
השם יתברך האיפשרית לנו הגיע לנו בשנשיג מעשיו ואופן פעלו בהם ויותר מה
שאיפשר שנשיג מהם הם אלו הדברים אשר בזה העולם השפל הנה כאשר נעלם
ממנו הנהגתו אותם וטעה בזאת ההנהגה זה האופן מהטעות שטעה איוב תמנע
ממנו ההשגחה בשם יתברך האיפשרית לנו ובהיות הענין כן הוא מבואר שדברי
איוב בלתי צודקים במה שהיה אומר שצדק ואל הסיר משפטי והצד השני הוא
שאליהו יבאר שהשם לא ישתדל בעשיית הרשע והעול כלל אבל ירחיקהו בכל
האופנים ולזה אין ראוי שנאמר שהוא סידר בטובות אישי האדם ורעתם סידור
בלתי שומר צדק ויושר כמו שהיה אומר איוב אמנם שהשם יתברך איננו חפץ ברשע
והעול זה יתבאר בחכום ונגיע לזה המופת הקדמה אחת מחוייב הודאתה והיא
שכל הדברים הנמצאים פועל אותם השם יתברך ואחר שהוטעה זאת ההקדמה על
שהיא אמתית בלא ספק ומחוייבת ההודאה בה לבעלי התור׳ האלהית ולבעלי העיון
נאמר כי כשנחפש בכללו׳ בסדור אשר סדר השם יתברך בזה המציאות מצאנו בו
מהצדק והיושר וההטבה והחנינה מה שלא ישוער רצוני לומר כשחקרנו בשלמות
הנמצא ביצירת מין ומין מהנמצאות עד שלא היה אפשר המצאם באופן יותר שלם
רוצה לומר שלא אפשר שיהיה להם מהשלמות בעצמם יותר מהנמצ׳ להם ולא אפשר
גם כן שישלימו קצתם קצת יותר מזה ממה שנמצא להם מהשלמתם קצתם קצת
והעדרם קצתם בקצת ואל אלו שתי ההקדמות רמז אליהו באומרו מי פקד עליו
ארצה ומי שם תבל כולה רצוני שהוא זכר שהשם יתברך הוא הפועל סידור העולם
וטען עם זה בזה הפסוק שזה הסידור יורנו שאין השם יתברך חפץ רשע והוא מה
שהקדי׳ ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעוות משפט וביאר זה מזה הסידור
אשר סדרו הש״י בזה העולם ובהיות הענין כן הוא מבוא׳ מצד אלו הפעולו׳ אשר פועל
אות׳ הש״י שאיננו חפץ בעשיי׳ הרש׳ והעול אבל כל השתדלותו הו׳ לעשו׳ הצדק והיושר
בכל הדברים הנמצאים וזה שאם היה חפץ בעשיית הרשע והעול לא היו פעולותיו
על צד האופן שהם בו מהצדק והיושר כי לא יבא ממי שהוא חפץ רשע ועול צדק
ויושר כי אם מעט ובמקרה ואין לאומר שיאמר שהוא פועל המינים והם אשר נמצא
בהם בבריאתם הצדק והיושר ואיננו פועל האישים לפי שהמינים אינם דבר יותר
מהאישים אבל הם האישי׳ בעצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי והם
המשיגים ההיולניי׳ אשר היו בהם פרטיי כמו שהתבאר במה שאחר הטבע וכאשר
התישב זה כולו הוא מבואר שאין השם יתברך חפץ רשע ועול ומה בהמצאתו בלתי
שומר צדק ויושר בטובות אישי האדם ורעתם ראוי שנחקור איך היסכם זה מזולת
שניחס לשם רשע ועול ואם לא נוכל להשיג זה ראוי שניחסהו אל קצורינו לא
שנחליט המאמר מפני רוע הסידור הנמצא לפי מה שנחשוב בטובות אישי האדם
ורעתם שהשם יתברך סידר זה הענין באופן חסר כמו שהיה אומר איוב ואם
אמר אומר שאיוב לא ייחס זה הענין אשר היה מתרעם עליו לשם יתברך לרשע ועול
אבל ייחסהו ללאות וקיצור וזה לא יבטל מזה הצד הנה אליהו בטל גם כן זה
המאמר בכח טענתו זאת ואמר אמנם שהש״י לא ירשיע ולא יעוות משפט מצד קצורו
וליאותו מהמציא זה הסידור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם באופן יותר שלם
זה מבואר לפי שהוא לבדו המציא זה המציאות בכללו וסידר אותו בזה הסידור
הנפלא אשר הוא מורה על תכלית העוצם והחכמ׳ נמצא לפועלו ואם לא השיגהו
קיצור וליאות מהמציא מה שהמציא מהדברים הנפלאים תכלית הפלא במה
שנמצא כ״ש שלא ישיגהו ליאות וקיצור במה שהוא למטה מזה והוא הבאת הטוב
לטובים והבאת הרע לרעים וכ״ש שלא ילאה להמנע מבריאת האנשי׳ הקשי יום ולא
יקצר מהשיג להם המות הוא נבחר מהחיים לכמו אלו האנשים אם לא והנה יבאר
אליהו באופן שני שאין הש״י חפץ ברשע והעול והוא יניח התחלה בכח דבריו כאילו
הוא מבואר בנפשו שאין הבאת הטוב בלא משפט עול כאילו תאמר הבאת הטוב
לרשעים המכוון להם מצד המערכת לפי שהוא יראה שאין בזה עול כי זה הטוב
יבא להם על צד ההשגחה הכוללת אשר השם יתברך משגיח באדם רצוני לומ׳ מצד
הסידור אשר מהגו מן השמימיים וזה יהיה להם מאשר האדם נולד בעת אשר היה
בו מצד הכוכבים זה המצב לא מצד מה שהם אלו האנשים והוא מבואר שאין ראוי
שימנע השם מהשגיח במין האנושי זה האופן מן ההשגח׳ מפני הרשעי׳ אשר אפשר
שיהיו בו ואולם היה עול ורשע אם היה מגיע להם טוב מצד מה שהם רשעים או
מפני הטבע האישיי והא׳ כשהתיישב זה הנה נבאר מדברי אליהוא שאין הש״י חפץ רשע
וזה כי אם היה חפץ רשע הנה יחוייב לפי דעת איוב שיהיה השתדלותו להביא רע בלא
משפט לאלו הנמצאו׳ הנפלאי׳ באמצעות המערכת וזה כי הבאת הטוב בלא משפט
בזה האופן איננו רשע ועול כמו שקד׳ והנה אם היה חפץ בהבא׳ הרע היה משחית זה
המציאו׳ השפל ברגע לפי מה שנמצ׳ לש״י מעוצם הכח והיכולת ועוד שעמידת זה הנמצא

וקיומו

רש״י

מענה אליהוא
הזאת חשבת למשפט׳ שהו׳ משפט הבריות כנגד יוצרם׳ אשר אמרת צדקי מאל בבורא: כי תאמר מה יסכן לך׳ דרכי יושר׳ ומה אועיל בצדקתי יותר מחטאתי׳ ואת ריעיך עמך׳ שמתקי על דבריך׳ הבט שמי׳ ואחרי שהוא גבוה ואתה כמוך ואין לו תועלת ברשעך׳ ובצדקך למה תתפאר אליו בצדקך׳ לאיש אשר כמוך יוכל ויועיל רשעך וצדקת׳ ראה רשעים רבים אשר מרוב עשקים שהם עושקי׳ וזעיקו את הבריות לבכות׳ וישועו העניי׳ מזרוע רבים העושקי׳ אות׳: שלא אמר הרשע איה אלוה עושיו לירא מפניו׳ הנותן זמירו׳ כמו כרוך לא תזמור שנוכרית את הרשעי׳ בל לא כגון אנרכל וחבירו׳ ומכרים׳ וכנחרב׳ המלכנו ומלמדינו חכמה יותר מבהמות כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף׳ וראה אשר שם צועקים העניי׳ מכני גאון העושקי׳ אותם והוא אינו עונה׳ כי שוא לא ישמע מיד׳ ולא ישורנו להנקם מיד אלא מאריך אפו׳ אף כי תאמר כל שכן אתה שאין צעקתך באה בי אם על ידוי׳ ואתה תאמר ותזעק על אשר לא תשורנו להתווכח עמו׳ כלומר אות׳ הקובלי׳ וצועקי׳ הוכו ממהר לענות׳ ואתה תזעק שלא תשורנו׳ דין לפניו׳ דרכך בכל מקו׳ שהוא׳ ותחולל׳ וקוה לתנחומין: ועתה׳ דע לך כי אין הוא פוקד עתו שאת עליך׳ הוכה כלום לכי רוב עונותיך׳ ולא ידע בפש מ״ד׳ ברוב התהליך התנהג הבורא כאילו לא ידעם׳ בפש׳ לשון דוב כמו ובפשתם׳ וכמו כי תפושו וגו׳ כי פשע הנגע׳ וכבור לשון מאד׳

ויוסף

הזאת חשבת למשפט אמרת, יותר הוא צדקי מצדק אל: מה יסכן לך, כמו מה יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכן: ושור, ראה כמו אשורנו: מרוב עשוקי, אמר אליהוא עשה מה שתרצה ולא יועיל ולא יזיק למקום רק המקום ישמע זעקת העשוקים מרוב כמו מגדולה או כמשמעו והראשון יותר נכון בעבור שים אחריו ישועו מזרוע רבים:

ולבן ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ ולבן שינים מחלב, ולבן אדם צדקתך: זמירות ד׳ וסימ׳ זמירו׳ צבי לצדיק, ונעים זמירות ישראל, נותן זמרות בלילה, זמירות היו לי חקך: יצעקו ג׳ וסימ׳ בישעיה סימן י״ט: ולא יענה ה׳ וסימ׳ בסיפרא סימן י״ט וישעיה סימן מ״ו ומיכה סימן ג׳ ובשמואל א׳ סוף סימן ח׳: ולא ידע י״א וסימ׳ גמם בסדר ויקרא: ואיוב ד׳ וסימ׳ שלשת האנשים האלה בתוכה, ונח דניאל ואיוב בתוכה, ואיוב הבל יפצה פיהו, ואיוב עבדי יתפלל עליכם:

א וַיַּעַן אֱלִיהוּ וַיֹּאמַר: הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל: כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה־אֹעִיל מֵחַטָּאתִי: אֲנִי אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ: ה הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ: אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ: אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח: לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ: י מֵרֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רַבִּים: וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה: מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ: שָׁם יִצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים: אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה: אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו ט ו וּתְחוֹלֵל לוֹ: וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד: וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר:

וְאָתֵיב אֱלִיהוּא וְאָמַר: הֲדָא חֲשֵׁילְתָּא לְדִינָא מַלֵּילְתָּא דַּכְיֵית מִן אֱלָהָא: אֲרוּם תֵּימַר מָה יְהֵנֵי לָךְ מַה צְרוֹךְ אִית מִן סוּרְחָנִי: אֲנָא אֲתִיבִנָּךְ מִלַּיָּא וְיַת חַבְרַיִךְ עִימָּךְ: אִסְתַּכַּל לִשְׁמַיָּא וַחֲמֵי וְאִסְתְּכֵי שְׁחָקַיָּא דְּאִתְגַּבְּהוּ מִינָּךְ: אִין חַבְתָּא מָה תַּעְבִּיד בֵּיהּ וּסְגִיעֵי מְרוֹדָךְ מָה תַּעְבִּיד לֵיהּ: אִין זַכְיַית מָה תְּיָהֵיב לֵיהּ אוֹ מָה מִן אִידָךְ יְקַבֵּיל: לִגְבַר דְּרַשִׁיעָא דִּיכְמָךְ חִיוּבָךְ וּלְבַר נָשׁ דַּכְיָא צִדְקָתָךְ: מִסּוֹגְעֵי טְלוּמִין מְקַבְּלִין יִבְעוֹן מִתְּקוֹף אֶדְרַע דְּרַבְרְבַיָּא: וְלָא אֲמַר הָאן אֱלָהָא דַּעֲבָדְנִי דִּמְסַדְּרִין אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא קֳדָמוֹי תּוּשְׁבְּחַן בְּלֵילְיָא: דִּמְאַלֵּף יָתָנָא מִבְּעִירֵי אַרְעָא וּמֵעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא יְחַכְּמִינָּנָא: תַּמָּן יְקַבְּלוּן וְלָא אַעֲנֵי מִן קֳדָם גֵּיוְתָנוּתָא דְּבִישַׁיָּא: לְחוּד שִׁקְרָא לָא יִשְׁמַע אֱלָהָא וְשַׁדַּי לָא יִסְכִּינֵהּ: בְּרַם אֲרוּם תֵּימַר לָא יִסְכִּינֵהּ אִידִין קֳדָמוֹי וְתוֹרִיךְ לֵיהּ: וּכְדוּן אֲרוּם כְּאִילּוּ לָא הֲוָה אַסְעַר רוּגְזֵיהּ וְלָא יְדַע לְאַפּוּשֵׁי לַחֲרָא: וְאִיּוֹב לְמָא פָּצֵי פּוּמֵיהּ מִדְּלֵית מַנְדְּעָא מִילַּיָּא יַסְגֵּי: וְאוֹסִיף

ל׳ וחס׳ ו׳ · ל׳ · ל׳ וכל אכף דכו׳ · ל׳ בתרי ליש׳ סנים מחלב · ל׳ · ג׳ · ר׳ · רק׳ · ל׳ · ר׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ · ל׳ וחד ותחולל · ל׳ · ל׳ וחד בפס · ר׳ · ל׳ · כ״ב · ל׳ וחס׳

וקיומו הוא בשם ית׳ וכאשר לא יסבב השם ית׳ בשמירתו ישבר תכף ואחר זה כשכח מקביל המושך וכאמ׳ אבל זה המכיאו׳ השפל כשכר ונשחת יחד ויחוייב מזה מקביל הקודם והוא שאין השם ית׳ חפץ בהשחתה והרעה והוא מקביל המושך מההקש התנאי הקודם ויחוייב ממנו מקביל הקודם והו׳ שאין השם ית׳ חפץ רשע וזה המופת רמז אליו אליהו ב באומרו אם ישיב אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף לבאר מה שהקדים ואמר אף א אמנם אל לא ירשיע ואמר ואדם על עפר ישוב שאם היה דעת איוב שזה העול איננו נמצא רק באדם ולא יחוייב שיהיה חפץ ל להביא רע בלא משפט כי אם לאדם הוא מ מבואר שאם היה חפץ השם ית׳ בהבאת הרע לאד׳ היה מפסיד המין האנושי ברגע ולפי שלא ביאר אליהוא ב בביאור שהבאת הטוב בלא משפט לרשעים מצד המערכת איננו עול נשאר זה הספק לאיוב אחר דברי א אליהוא ר״ל מרוע נמצאת ההצלחה ל לרשעים כמו שנבאר בביאורינו דעת איוב עם הש״י והנה הרע אשר יגיע אל המגיע׳ השפלים במקרה מ מהגרמים השמימיים כבר יאמ׳ אליהוא שאין ראוי שייוחס לשם ית׳ לרשע ועול לפי שבו תועלת לענוש לרשעים על רשעם ויקבלו בזה תוכחת שאר האנשים ויימלטו גם כן הטובים מיד הרעים באבדם וזכר עם זה אליהוא שכבר יביא השם רע לרשעי׳ לזאת הסבה לבד ואם לא היה מחוייב להם מצד המערכ׳ להציל הצדיקי׳ מידם וזה כולו צדק ויושר:

ביאור מלות המענה

צדקי מאל, שאני צדיק יותר מאל: יסכון, יועיל: ושור, וראה: מרוב עשוקים יזעיקו, מה שטענת שימצאו רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם או יהיה מרוב ענין ריב והרצון בו ממה שירבו בו העשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם: ישועו מזרוע רבים, יזעקו מגבורת רבים ותוקפים אשר יעשקום: זמירות, דברי שבח: מלפינו, כמו מאלפינו והרצון בו מלמדנו: ותחולל לו, מענין תוחלת: בפש, בריבוי: יפצה פיהו, יפתח פיהו: יכביר, ירבה:

ביאור מלות המענה

ענה אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר האם חשבת שיהיה מאמר נכון אמרך שאתה יותר צדיק מהשם ית׳ במה שהביא עליך מהמכות והנגעי׳ כי הוא הביאם לך על לא פשע כי תאמר מה יועיל לך כי תתם דרכיך ומה תועיל מענשיך כי אמרת תם ורשע הוא מכלה והבאת ראיה מהאותות במה שימצא מהרשעים שיצליחו זולתם ואין מוחה בידם וספרת בזה הסיפור הארוך אשר במענה גם היום מרי שיחי, אני אשיבך מלים על זאת הטענה ואת רעיך עמך שלא מצאו מענה להתיר הספק הזה, ואולם אמר זה לפי שאליפז החל להתיר הספק באמר שאין רשע הרשע מזיק לשם ית׳ ולא צדק הצדיק מועיל לו ולזה יתכן שיאריך לרשע כמו שקדם במענה הלאל יסכן גבר וכאשר טען איוב על זאת ההנחה מה שטען במענה גם היום מרי שיחי לא מצא מענה אחד מהם על דברו כי מה שהשיב בלדד לא יותר בו הספק כלל ולא השיב אחר זה אחר מרעיו על דבריו אלה, הבט שמים וראה איך גבה ממך במקום ובמדרגה אף כי השם ית׳ רחוק מאד ממדרגתינו ובהיות הענין כן מה יזיקו לו חטאתינו ופשעינו ומה יועיל לו צדקנו, הלא רשעינו וצדקתינו הוא לנו לבד ולנו התועלת והנזק בהם והנה תועלת הצדק הוא ההגעה אל המאורות הנפש בעצמות והשמירה מהרעות הגופיות בסבית מצד ההשגחה האלהית ועונש הרשע הוא בעצמות אבדן הנפש וההמסר אל הרעות הגופיות במקרה מצד העדר ההשגחה האלהית, ואולם מה שיחשב מרוע הסידור מפני המצא רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם וישועו העשוקים מכח העושקים אשר הם רבים והוא מה שטענת במענה גם היום מרי שיחי על זה המאמר אשר זכרתי כאשר אמרו אליפז תדע באמת כי הסבה בזה העדר ההשגחה האלהית מהעשוקים לפי שלא השתדלו לדבקה בו, ולא אמר אחד מהם איה אלוה עושהו לחקור בו ולהשכיל ולדעת אותו אשר הוא נותן אלו השבחים הנפלאים בזה העולם השפל החשוך ר״ל שממציא בהם ענייני׳ נפלאים יזכר וישובח בהם, והוא מלמדינו חכמה ובינה וזה הלימוד וההבנה הוא לנו יתרון על שאר בעלי חיים ולא נתנו אל לבם להוציא הבנתם זאת אל הפועל עד שישיגו השם ית׳ כפי היכולת, הנה זה סבה שיזעקו העשוקים אל השם ית׳ מפני גאון הרעים העושקים אותם ולא יענה השם ית׳, לא שהשם ית׳ ישמע זה השוא והחמס ויראה אותו ויהיה מסודר ממנו כי איננו משגיח באלו הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים, ואולם ידע אותם כלם אים לא נעדר באופן אחר כמו שביארנו בספר מלחמות יי׳ ובביאורינו לספר החוש והמוחש אבל אנחנו שבת זה החמס כשנכור מדרכי השם ית׳ ולא נשתדל ללכת בדרכיו ולהשכיל אותו בדרך שתהיה ההשגחה האלהית בנו, אף כי תאמר לא תוכל לראות את השם באמרך שמאל בעשותו ולא אחז וגו׳ היושר מענשך בדין לפניו ותקוה לו שייטיב אחריתך, ועתה הנה אין מה שפקד אפו ולא ידע איוב ברבוי הרע כי כבר אפשר שהיה רע יותר מהרע שהגיע לו לאין שיעור ולזה היה לו לירא שיוסיף לו רע על רעתו, אבל איוב להבל יפתח פיו לדבר כנגד השם ובבלי דעת ידבר דברי׳ כנגדו או יהיה הביאור באומרו ועתה כי אין פקד אפו, ועתה מה שתטעון מהחמסים הנראה לפי המוחש שנעשים תחת השמש הנה עם שאינם חמסים כמו שנזכר כי אנחנו סבתם הנה זה מעט מאד ולא ימצא מזה רבוי ולזה הוא מבואר שלא היה לך לשפוט מפני זה הענין שימצא על המעט ביחס אל הטוב הנמצא בזה העולם השפל שיהיה השם ית׳ עושה עול ושלא יועיל לאדם מאלו הרעות כי יתום דרכיו אבל אתה תדבר מה שתדבר ותטעון כנגד השם בבלי דעת:

והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא ישיב על מה שהיה טוען איוב מההצלחה המצאת לרשעים זמן ארוך עם הכאיבם שאר האנשים בכל ההכאבה וההיזק שהרשע לא יזיק לשם ית׳ בעשותו הרשע ולזה לא יתחייב שיענשהו תכף מרותו ואם אמר אומר שהשם ית׳ לא ימלט מהעול בהאריכו לרשע עד בא העת אשר מיכי

רש״י

ויוסף אליהוא · ראיתי ב בטעמי רבי תנת הדרשן שלכיכך אמ׳ ג׳ מעני כנגד ג׳ ריעי איוב וזה רביעי · לכיכך כתר תוכחתי כתר לי זער ואחוך · כולו לשון ארמי הוא · הואל לי מעט ואגידך · כתר · לשון הואל: כאשר תירגם יונתן ולתורתו איים יחלו יכתרון: לאות · לבאים בתקומו : תחים ריעות עמך · הנה התחיל עתה לדבר עמך אדם ש שרעתו שליתה : הן אל כביר בחכמה ובריתו׳ · ולא ימאס עני · כביר כח לב · הוא להתכנס לכיכך לא יחיה רשע : לא יגרע מצדיק עינו · עד אשר עם מלכים וישיבם · ואם תראה צדיקי׳ שיהו אסורי׳ בזוקים של יסורין ואלאים · או ילכדו בחבלי עוני · בלשון גורל ומתרים נקרא חבלי · ובלשון דחבה נקרא חבלי ולדה · בחבלי עוני · קורא״ש בלע׳ · אינו אלא שחטאו לפניו ובא ליפרע מהם לטובת׳ לנקותם ולהזהירם לשוב אין: ויגד להם פעלם · ביסורין הללו מודיע שחטאו לפניו · וכל דברי אליהוא תנחומין ש שליתם היו ולא ק קינתורין · כלומר ל׳ תרלא על יסורין אם צדקת כי לטובה הן לך : ויאמר כי ביסורין ישובון מאון: אם ישמעו ויעבדוהו : ותכפי לב · שהם רשעי׳ הם ישימו אף · בבא יסורין עליהם מחרפי׳ ומגדפים · ולא ישועו לפניו בתחי׳ כשהו׳ אוסרן ביסורין לפיכך לא ירפאם : תמות בנוער ובשיבות ש שעליהם כבשם · ואת העני השם עצמו רם בדבר ת תחנונים · יחלץ מגיהל בשביל עוניו שהביא עליו ויגל בלחץ אזנם · בלחץ שהביא עליו · מגלה את אזנו לאמר שוב אלי · ואף · זאת עוד גדולה עשה לך ביסורין הללו · הסיתך והדיחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב · לא מוצק · כדי שיהא עשנה נבור לתוכה ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת ש לחנך מלא דשן : ודין רשע מלאת · ואם כתמלאת ימורי הרשעי׳ הדין והמשפ׳ הם היסורי׳ הם יתמכו לך לעתיד מגיהנם · ויש לך לקבלם מאהבה · כי חימה גדולה תהיה כן יסיתך יכרך ר דברים · כשפק זה אשר תספק ותרב אמריך לאל׳ ומאחר שתעלה החימה רב ממון אל יטך מתחתי׳ היערוך שועך לא בצר · וכן באתת לערוך בעקה שלא תבואך סוס צרה ושום מאמצי כח ל לאונסך

רלבג

תמוט רגליו לפי המערכת מפני שהוא מזיק לאנשים רבים תוך זה הזמן כמו שטען איוב הנה ישיב אליהוא כי אלו האנשים לא יוזקו על יד הרשע אלא מפני שלא השתדלו לדבקה בשם ית' כפי היכולת כמו שקדם ויביא להם על ידם את הרע המסודר להם מצד המערכת או הרע הבא להם על צד ההשגחה לא זולת זה וזאת היא הסיבה שלא יבא לאנשים רע מהרשעים כי אם על המעט עם היות כ כוונתם להרע והם מ משתדלים בזה בכל אופני ההשתדלות ולזה הוא מבואר שהם ב בעצמם הם סבת הגעת הרע להם לא ההארכה שיאריך הש"י לרשע ובזה הותר הספק בזאת הטענה והנה מה שטען איוב על ר רעיו במה שהם א אומרים שהשם יתבר' פוקד האדם על מעשיו ויודע אותו וביאר שזה בלתי אפשר מצד ה החום והציון שמו ש שקדם הוא מבואר ש שכבר הותר הספק כמו שהמיח איהו בזה הדרוש וזה שהוא לא ימות שהשם ית' ידע אלה הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים ולזה אמר אך שוא לא ישמע אל ואמנם ידעם כלם מצד אחד

אבן עזרא

כתר לי ׳ רובי המפרשים פירשו בו המתן לי מעט ואומרים כי כמהו כתרו את בנימן ויתכן היות כתרו סבבו כי כתר ועטרה קרובים בענין כמו עוטרים את דוד וכן מכתיר את הצדיק וכן בו יכתירו צדיקים ויהיה פי' כתר לי שים לי כבוד מעט ׃ למרחוק ׳ הוא המקום שהוא העילה הרחוקה כי העילות הרחוקות רבות כענין האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק ויש אומרי' שהוא כמשמעו שישא דעו וישמע למרחוק ׃ תמים דעות עמך ׳ הוא המקום כענין מפלאות תמים דעים והענין הוא יעיד ׃ ולא ימאס ׳ חכם ׃ לא יחיה רשע ׳ כענין שנות רשעים תקצרנה ׃ לא יגרע מצדיק ׳ כענין הנה עין יי' אל יראיו ׃ ואת מלכי' לכס' ׳ הוא יקים מלכים לכסא ואם יגבהו ישיבם ׃ אם אסורים בזיקים ׳ או ׃ ישמעו ויעבדו ׳ השם ׃ בשלח יעבורו ׳ בנשק המות ימותו כמו יגועשו עם ויעבורו ׃ ישימו אף ׳ כמו יוסיפו אף והוא מן ישים ׃ בקדשים ׳ מענין הכפל תתברר זאת המלה ׃ ואף הסיתך ׳ כמו הסירך כמו ויסתם אלהים ממנו ׃ צר ׳ כמו צר ומצוק ׃

למרחוק ח' וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל ׳ וחברו דדה ׳ והקול נשמע עד למרחוק ׳ הלא שמעת עד למרחוק דסיפר' ׳ וחברו דישעיה ׃ ויצא שמו ׳ אשא דעי למרחוק ׳ משם חפר אוכל ׃ ואם ו' ר"פ בסיפר' וסימ' ואם זרוע כאל לך ׳ ואם זכרתי ונבהלתי ׳ ואם אסורים בזיקים ׳ ואם בינה שמעה ׳ ואם לא איפה כי ׳ ואם לא ישמעו בשלח יעברו ׃

תרגום

וְאוֹסִיף אֱלִיהוּא וַאֲמַר ׃ אַמְתִּין לִי צִיבְחַר וְאַחֲוִינָךְ אֲרוּם תּוּב לֶאֱלָהָא מִילַיָא ׃ אֶטּוֹל מַנְדְּעִי מִן רָחִיק וְלַעֲבִיד יָתִי אֶתֵּן צִדְקְתָא ׃ אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא לָא שִׁקְרָא מִלֵּי שְׁלִים מַנְדַּעְתָּא עִימָךְ ׃ הָא אֱלָהָא רַבָּא לָא יְרַחֵק צַדִּיקַיָא מְטוּל דְּהוּא חֵילָא וְחַכִּים לִבָּא ׃ לָא יְחֵי חַיָּיבָא וְדִין עַנְוֵי יְהִיב ׃ לָא יִמְנַע מִצַּדִּיקַיָא עַיְנוֹהִי וְעִם מַלְכַיָא תַּקִּנַיָא לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא וְיוֹתִיבִינוּן לְעָלְמָא וּמִתְגַּבְּהִין ׃ וְאִין אֲסִירִין רַשִׁיעַיָא בְּשׁוּשְׁלָוָן מִתְאַחֲדִין בְּאַשְׁלֵי סִיגוּפָא ׃ וִיחַוֵּי לְהוֹן עוּבָדֵיהוֹן וּמְרָדֵיהוֹן אֲרוּם אִתְגַּבָּרוּ ׃ וְגָלֵי מַשְׁמָעֲהוֹן לְמַרְדּוּתָא וַאֲמַר דִּיתוּבוּן מִן עוּבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא דְּדָמִין לִלְמָא ׃ אִין יִשְׁמְעוּן וּפַלְחִין לֵיהּ יְשַׁלְמוּן יוֹמֵיהוֹן בְּטַב וּשְׁנֵיהוֹן בְּמַזְמוּטִין ׃ וְאִין לָא שָׁמְעִין בְּזַיְנֵי קְרָב יְעִיבְדוּן וְיִתְנַגְּדוּן מִדְּלֵית מַנְדְּעָא ׃ וְזִהוּדֵי לִבָּא יְשַׁוּוֹן רוּגְזָא לָא יִבְעוֹן רַחֲמֵיהּ אֲרוּם כַּפְתִינוּן ׃ תְּמוּת בְּטַלְיוּת נַפְשְׁהוֹן וְחַיָּתְהוֹן הֵיךְ מָרֵי זְנוּ ׃ יְפַצֵּי עַנְיָא בְּסִיגוּפֵיהּ וּמְפַרְסַם בְּדוּחְקָא מַשְׁמָעֲהוֹן ׃ וְאַף פְּצָאִינָךְ מִפּוּם מְעִיקָא אַפְּתֵי דְּלָא יִתְעַק בַּתְרָאָה וּבְנַיַּח פָּתוֹרָךְ מְלָא דִּיהְנָא ׃ וְדִין דְּחַיָּיבָא אַשְׁלֵימְתָּא דִּין וְהִלְכְתָא סַעֲדִין ׃ אֲרוּם יִרְגִּיז דִּילְמָא טָעֲיָךְ בְּמִיחַת מַזָּלָא וּסְגִי פוּרְקָנָא דַעֲתַרָא לָא יַצְלִינָךְ ׃ הָא הַאֶפְשַׁר דְּמִסְתַּדַּר בָּעוּתָךְ וְכָל דְּמִתְאַלְמִין מַשְׁכְּחִין חֵילָא ׃ הָא הַאֶפְשַׁר דְּמִסַּדַּר צְלוֹתָךְ לָא בְעָקְתָא וְכָל מַה דְּמִתַּקְפִין כֹּחַ מַדְבְּקִין חֵילָא ׃ לָא תִּדְחוֹק בְּלֵילְיָא לְאַסָּקָא עַמְמַיָא בְּאַתְרֵיהוֹן ׃ הָא לָא תְּזֵיר אַתְּ תַּבְרָךְ בְּלֵילְיָא לְסַלָּקָא עַמְמַיָא חִילוּפֵיהוֹן ׃ אִסְתַּמַּר לָא תִחְפְּנֵי לְשִׁקְרָא אֲרוּם עַל דָּא בְּחַרְתָּא מִסִּיגוּפָא ׃ הָא בִּלְחוֹדוֹי אֱלָהָא תְּקִיף בְּחֵילֵיהּ מַן דִּיכְוָתֵיהּ מַלִּיף תְּרִיצוּתָא ׃

לו

א וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר ׃ כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים ׃ אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק ׃ כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ ׃ ה הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב ׃ לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן ׃ לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ ׃ וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי ׃ וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ ׃ י וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יְשֻׁבוּן מֵאָוֶן ׃ אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים ׃ וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ כִּבְלִי־דָעַת ׃ וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם ׃ תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים ׃ טו יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ אָזְנָם ׃ וְאַף הֲסִיתְךָ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן ׃ וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ ׃ כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְשָׂפֶק וְרָב־כֹּפֶר אַל־יַטֶּךָּ ׃ הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר וְכֹל מַאֲמַצֵּי־כֹחַ ׃ כ אַל־תִּשְׁאַף הַלָּיְלָה לַעֲלוֹת עַמִּים תַּחְתָּם ׃ הִשָּׁמֶר אַל־תֵּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי עַל־זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי ׃ הֶן־אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה ׃

ויגל ד' וסי' נמסר בסוף מלאכי ׃ אזנם ח' וסי' ויקרא את בני אהרן ׳ הנה ערלה אזנם ׳ ולא שמעו ולא הטו דבמועצות ׳ וחברו ולא שמעו דבשרירות ׳ ולא שמעו דלשוב ׳ ויגל אזנם למוסר ׳ יחלץ עני בעניו ׳ ויגל בלחץ אזנם ׳ מקץ שבע שנים תשלחו ׃ תמות ג' וחס' וסימ' תמת נפשי מות ישרים ׳ תמת נפשי עם פלשתים ׳ תמת בנער נפשם ׳ ואתמת בצמא ׃ ואף ט' ר"פ וסימ' ואף גם זאת בהיותם ׳ ואף כי תשלחנה לאנשים ׳ ואף כי היין בוגד ׳ ואף אלהים עלה בהם ׳ ואף אמנם שגיתי ׳ ואף הסיתך מפי צר ׳ ואף שמחתהם שבנה ׳ ואף מאניא די בית אלהא ׳ ואף מאני בית ׃ לעלות יד מל' וסימ' והמשאת דחלה לעלות ׳ ובחור אתו מכל שבטי ישראל ׳ ויוסיפו עוד פלשתים ׳ ויעלו העיר המה ׳ ויהי כעבר הצהרים ׳ וישלח חמלך רחבעם ׳ וחברו ׳ אז יעלה חזאל ׳ שמעתי ותרגז בטני ׳ ויהי לקץ שנים ויסיתהו ׳ אך הבל בני אדם כזב ׳ אל תשאף הלילה ׳ ויקמו ראשי האבות ׳ ועלי הטה חסד ׳ וכל אוריתא ויהושע דכו' במ"ג להעלו' וסימ' ואתה תצוה את בני ישראל ׳ צו את בני ישראל ׳ לבנות לנו מזבח ׃

ביאור מלות המענה

כתר לי ׳ זעיר ׳ ואגידך ׃ כביר כח לב ׳ רב הכנת השכל להשיג המושכלות ׃ בשלח יעבורו ׳ בחרב יכרתו ׃ מאמצי כח ויעלה עמים תחתם ׃ השמר אל תפן אל און כי על זה ׳ שתשמר ... טוב לך שתבחר אותו בימי העוני ׳ והמקום ישגיב אותך ׃ מורה ׳ כמו אשכיל ואורך ויש אומרים מי יוכל למרות כמהו ואיננו נכון בעיני ׃

רש"י

מי פקד עליו דרכו ׃

אבן עזרא

זכור׳ כל מה שתזכור ותחשוב בפעליו יותר תראה גדולתם ׳ ופי׳ תשגיא מן שגיא׃ שוררו׳ ראו כמו אשורנו׃ כל אדם׳ מיעים בורעת יחזה בפעליו׃ אנוש יביט מרחוק׳ על דרך החכמה׃ ואין חקר לשניו׳ דברו הקדמונים על׳ לשון בני אדם׃ כי יגרע׳ פעם יגרע נטפי מים׃ יזוקו מטר׳ כאילו יזקק המטר מן האיד העולה שהוא סבת המטר כ כמו ואיד יעלה מן ה הארץ׳ ופעם יבין מפרשי עב כאילו יעים ביניה למפרשי עב כמו הבן להלין את המראה וענין מפרשי בעבור שהם נפרשי׃ כ ה תשואות סוכתו׳ הענין כפול וענין ם סוכתו כמו ישת חשך סתרו סביבותיו ם סוכתו׃ הן פרש עליו אורו׳ על העב מטרו ויש אומרים כי נקרא ל המטר אור בעבור ה המאור הקטן כי ב בתנועותיו יהיה המטר בגוי הבורא והנכון בעיני כי הן פרש עליו אורו כי הוא כמשמעו כי יפרוש על העב ה האור׃ ושרשי הים כסה׳ כי בם ידין עמי׳ באור ובמטר׃ יתן אוכל למכביר׳ מן כביר שיתיקר או ל למכביר מן בכברה ורבי משה הכהן אמר כי זה הפסוק דבק עם על כפים וזה אינגו נ נכון כלל כאשר ה הזכרתי בספר מאזני הלשון׃ על כפים כסה אור׳ הפך הן פרש עליו אורו כאילו בכפים כסה האור והכפים הם העננים כמו ושכותי כפי עליך׃ ויצו עליו׳ על השמש׳ במפגיע׳ הוא הגשם של העבים כאילו פגעו בשמש בעבור מרוצת העבים׃ יגיד׳ על הגשם׃ רעו׳ כמו תרועתו והוא הרעם כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה׳ אפילו המקנה והעולה כמו עלות עלי ירגישו בעת שיקרב זמן ביאת המטר וסימנים רבים יש לבני אדם בבקר ובצאן מסכיבתם על צד ימין ובשאר החיות׃ תחת כל השמים ישרהו׳ ואורו הוא הברק ואמר הגאון רב סעדיה כי על המקום ידבר ואיננו נכון כי איננו דבק בפסוקים שלמעלה ומטה ומלת ישרהו כמו משרת ענבים וזה הלשון ידוע בדברי רבותינו ז״ל שורין ויש אומרים שהוא מן ישר והוא רחוק׃ ולא יעקבם׳ הגשם סימן העבים והענין לא יאחר מן לעולם עקב׃ כי לשלג יאמר׳ להיות בארץ וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקום על כן ימצאו פעמים בלשון הקדש בלא אות ב״ת כמו הנמצא בית יי׃ ביד כל אדם יחתום׳ יש אומרים בכח כל אדם׃ יחתום׳ שהגשם ימנעם לצאת לדעת כל איש מעשה ידיו ואחרים אמרו כי המקום יחתום ביד כל אדם המעשים שיעשו והזכיר זה הענין בפסוק הזה בעבור המטר כענין אם תשמעו ונתתי מטר ארצכם והקרוב אלי כי על הזורע ידבר כי אחרי ירידת הגשם יזרעו בני אדם והמקום יחתום ביד כל אחד ואחד מה שיהיה מהזרע׃ ותבא חיה במו ארב׳ בעת המטר׃ מן החדר תבא סופה׳ יתכן שהוא כמו חדרי תימן מפאת דרום כאשר פירשתי׃ וממזרים׳ יש אומרי׳ שהוא פאת צפון ויש אומרי׳ ממזלות ויש אומרים שהוא מן מזורה הרשת על ענין רחוק והנכון בעיני שהם כוכבים וכמהו התקויא מזרות בעתו׃ במוצק׳ הוא הארץ שהיא כנקודה באמצע הגלגלים׃

מקרא

מִי־פָקַד עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃ זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃ כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק׃ הֶן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר׃ כִּי יְגָרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ׃ אֲשֶׁר־יִזְּלוּ שְׁחָקִים יִרְעֲפוּ עֲלֵי אָדָם רָב׃ אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃ הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה׃ כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃ עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ׃ יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה׃ אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ תַּחַת־כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ אַחֲרָיו יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃ כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃ בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ וַתָּבֹא חַיָּה בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃

תרגום

מַן יַסְעַר עֲלוֹי אוֹרְחֵיהּ וּמַן יֵימַר עֲבַדְתָּא עֵילִיתָא׃ אִדְכַּר אֲרוּם תַּפִישׁ עוֹבָדֵיהּ דִּי שַׁבְּחוּ גּוּבְרִין צַדִּיקִין׃ כָּל בְּנֵי נָשָׁא חֲמוֹן בֵּיהּ אֱנָשׁ אִסְתַּכַּל מְרַחִיק׃ הָא אֱלָהָא סַגִּיא וְלָא נִדַּע סְכוּם שְׁנוֹי וְלֵית סוֹף׃ אֲרוּם יִמְנַע טִיּוּפֵי מַיָּא יַזְלְפוּן מִטְרָא לַעֲנָנֵיהּ׃ דְּיַזְלְחִין שְׁחָקַיָּא דְּאָסֵי מְטוּל צְלוֹתָא דְּגַבַר נַשׁ רַב׃ לְחוֹד אִין אִתְבַּיַּין פְּרִישְׁתָא דְעֵיבָא דִּיכְפַּרַת עֲנָנֵיהּ טְלָלֵיהּ׃ הָא פְּרַס עֲלוֹי מִיטְרָא וְעִקָּרֵי יַמָּא חֲפָא׃ אֲרוּם בְּהוֹן דָּאִין עַמְמַיָּא יְהַב מֵיכְלָא לְסוּגְעָא׃ מְטוּל חֲטוּף יְדָא מְנַע מִטְרָא וּפַקִּיד עֲלוֹי לְמֵיתַת מְטוּל מְצַלֵּי׃ דִּיחַוֵּי לִישַּׁן תְּלִיתַאי בְּחַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא עֲלוֹי יִסַּק׃ תָּ״א יְחַוּוּן בְּאוֹרַיְיתָא חַד עִם חַבְרֵיהּ מְטַנְנִין בְּרוּגְזָא וּמְסַלְּקִין לֵיהּ לְעֵילָא׃ תָּ״א יְחַוֵּי עֲלוֹהִי זְכוּתָא חַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא מֵעֲלוֹהִי יְסַלֵּק׃ בְּרַם לְדָא יִתְוָוא לִבִּי וְיִטְפִּיז מִן אַתְרֵיהּ׃ תָּ״א עַל בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן אִתְנַבֵּי וַאֲמַר לְחוֹד לְחַדָּא לִבִּי תָּוָוה וְשָׁוַור מִן אַתְרֵיהּ׃ שְׁמָעוּ מִשְׁמַע בְּרוּגְזָא קָלֵיהּ וְהֶגְיָא הֵיךְ אֶשָּׁא מִפּוּמֵיהּ נְפַק׃ תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא תְּרִיצוּתֵיהּ וּנְהוֹרֵיהּ יְקוּם עַל סְיָיפֵי אַרְעָא׃ בַּתְרוֹי מְכַלֵּי קָל אַכְלָיוּתֵיהּ בְּקַל גֵּיוְתָנוּתֵיהּ וְלָא יְעַכְּבִינוּן אֲרוּם יִשְׁמַע קָלֵיהּ׃ כַּד אַכְלֵי אֱלָהָא בְּקָלֵיהּ עַל פְּרִישָׁן דַּעֲתִיד לְמֶעְבַּד עֲבַד רַבְרְבָן וְלָא נִדַּע׃ אֲרוּם לְתַלְגָּא יֵימַר הֱוֵי בְּאַרְעָא וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא בְּקַיְיטָא לְמַבְשָׁלָא פֵּירֵי וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא לְמִצְמַח עִסְבָּא בְּכִתְוָא בְּעוּשְׁנֵיהּ׃ בִּידָא דְּכָל אֱנָשָׁא יִרְשׁוֹם לְמִידַע כָּל בְּנֵי נָשָׁא עוֹבָדוֹי׃ וְתֵיתֵי חֵיתָא בִּכְמָנָא וּבִמְדוֹרְהָא תִּשְׁרֵי׃ מִן אִדְּרוֹן עֵילָּא תֵּיתֵי זִיקְעָא וּמִכַּוַּות מְזָרִים קוֹרָה׃ מִמֵּימַר אֱלָהָא יִתְיְהַב קַרְחָא וּפְלַטְיוּת מַיָּא בְּאַתְכְּוָתָא׃ ברם

מסורה

תשואות ד׳ וסימ׳ תשואות מלאה עיר הומיה׳ תשוא׳ חן חן לה׳ מפרשי עב תשאות סכתו׳ תשואות נוגש לא ישמע׃ עולה ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ מן ההר החלק העולה שעירה׳ והנה איש הבינים עולה׳ והעולה מתוך הפחת יפול׳ ואל הכתף מחוצ׳׳ מקנה אף על עולה׃ ישמע י׳ וסימ׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו׳ לא ישמע עוד חמס בארצך׃ ונגלתי בירושלם וששתי׳ כהקיר בור מימיה כ״כ׳ כה אמר יי׳ עוד ישמע במקום׳ ויתנהו בסוגר בחחים׳ והשבתי המון שיריך׳ קול מלאכה׳ אחריו ישאג קול׳ וגם נביאים העמדת׳ וא׳ וישמע ויקמו הלוים׃ במו ט׳ וסימ׳ כהדוש מתבן במו מדמנה׳ חציו שרפתי במו אש׳ חציו שרף במו אש׳ במו פי אותחנן לו׳ כי תלך במו אש לא תכוה׳ לירות במו אפל׳ ואניעה עליכם במו ראשי׳ אאמיצכם במו פי׳ ותבוא חיה במו ארב׳ קדמא כתי׳ במי וקרי׳ במו׃

רלב״ג

מורדו׳ הביטו והשיגו׃ שגיא׳ שגיא כח או יהיה שגיא ונפלא במציאותו׃ יגרע׳ ימנע׃ נטפי מים׳ הגרת המי׳ וזה בסבת היובש׃ יזוקו מטר לאידו׳ יתלו מהם לאיד׳ הם בכח מטר ר״ל שיעשה מהם איד לא אשר הוא מוכן להיות ממנו מטר׃ מפרשי עב׳ מיני הפרשיות אשר לעב והרצון בו כי כבר יתחדשו עבים מתחלפים זה מזה עד שמקצתם יהיה מטר ומקצתם יהיה רוח ומקצתם עפויכים אחרי׳ כמו שזכר אחר זה׳ תשואות סוכתו׳ הרצון בסופתו עננו והרצון בזה המיות עננו והוא הרעם׃ אורו׳ שמשו ומזה בר ואור׃ למכביר׳ לרוב׃ כפים׳ עננים׳ ומזה הענין ושכותי כפי׃ כסה אור׳ הוא האיד הקיטורי שהוא מתלהב בקלות ובמעט סבה׃ במפגיע׳ במתמש ופוגע׃ רעו׳ הוא האיד האחר שהוא רעו וחבירו׃ מקנה אף על עולה׳ קנין אף על האיד ה הקיטורי שמדרכו ל לעלות למעלה׃ ויתר׳ ויעתק׃ והגה׳ הוא שם מענין הגייה ו והרצון בו וקול והוא הרעם׃ ישרהו׳ כמו ישרו והטעם שהוא יתייסר לרדת תחת כל השמים עד שישמע שם בכל המקומות אשר הענן עליהם ואמנם אמר זה לפי שהקול הוא תנועה מגעת אל חוש השמע באמצעות האויר המקבל צורת התנועה ההיא או יהיה הרצון בישרהו ילאלחהו והטע׳ שהוא ילאלא הענן וירד מ ממנו המטר׃ ואורו על כנפו׳ הא׳׳ והברק היוצא ממנו ירד למט׳ על כנפות הארץ וזה פלא משני צדדים ה האחד שיצא אש מ מהמקום אשר היו שם המים והשני שירד ל למטה והנה טבעו ם שיעלה למעלה׃ ולא יעקבם׳ ולא יאחרם׃ מטרות עוזו׳ מטרות עוז ותהיה הוי״ו נוספת׃ יחתום׳ יסגור ויחתום עד שלא יוכל איש לצאת לחוץ מרוב המטר׃ מן החדר תבא סופה׳ מחדר הענן תבא הרוח וזה יהיה כאשר היה נעצר בו איד הפכי לו כי יקרה לזה האיד המורכב שיהיה ממנו הרוח כאשר התבאר בספר האותות׃ וממזרים קרה׳ ר״ל שכבר יהיה קור חזק מן הרוחות המזרים ומפזרים האידים והם הרוחו׳ הצפוניות כמו שנזכר בספר האותו׳ או יהיה ממזרי׳ מענין זרה ויהיה מזרים כמו מזרה כמו הענין בתומיך גורלי שהוא כמו תומך או יהיה מורכב מפועל הדגוש והפעיל כי כבר ימצאו רבים מורכבים משני בניינים׃ מנשמת אל׳ מרצון אל׃ במוצק׳ מגזרת מצוק וזה יהיה כאשר יקפא הטל ויהיה ממנו הכפור׃ ברי

רש״י

עמום׳ ויקרום בעכירות גשמים׳ ברעב׳ וכל מכה׳ השאו דור המבול׃ וארובות השמים נפתחו׃ אנשי סדום׳ גפרית ומלח שרפה כל ארצה׃ שוכרות מן השמי׳ כלחמו עם סיסרא׃ יתן אוכל למכביר׳ אם באים מזונו׳ יהבני מצמיח׃ לכם לחם מן השמי׳ אוכל לנחתום העיוה לבני הכבשן כבכם סוכלו׳ חתה גחלים וזורק בו׳ כככם אוהבו מוכיח כך חמה ונותן לו׳ למכביר׳ לאשר שטפליו מרובים וכבירים׃ למכביר טפלו׳ וצריך למזוכר׃ על כפים׳ על העננים׳ וכן כפה לבבינו אל כפים׃ על שם עב קטנה ככף איש׃ ורבותי׳ אמרו על עון כפים כסה אור׳ המטר כעכר׃ ויצו עליו׳ לבא עד׳ מפגיע בתפלה׃ יגיד עליו ריעו׳ ירדים להם לבדוק להם במעשיה ולטוב׃ ומקנה׳ וזהו קנין שקונין בו הגבורי׳ אף על עולה׳ אף למעלה לאמעלה עולה׳ על כך׃ כמו ושובו לא על׳ או הקים עלי׃ ורבותי׳ פירשוה׃ קנין אף ותמה על המגים דעתו׃ הכל הניקוד שכתוב מקנת׳ שהוא אינו רבות לאף שאילו היה רבות היה נקוד קמץ׃ ולא היה בו ביסוק הטעם שהוא כטעם ברביע׃ ויתר׳ ויקפוץ׃ כמו לנתר בהם על הארץ׃ וזו הייא סלבו תוהה׃ שמעו שחוע ברוגז קולו׃ הרעם׃ שהוא תרעי׳ ברקיע׃ והגה׃ מפיו׃ תחת כל השמים ישרהו׃ ולא יעקבם׃ כי ישמע קולו׃ ... ולמנוע׃ יעקבם׃ ... מטרות עזו׃ ... ביד כל אדם יחתום׃ ... להודיעם׃ ... ותבא חיה במו ארב׃ ... מן החדר תבא סופה׃ ... וממזרים׃ ... מרוחו׃ ... ורחב מים במוצק׃ ... במוצק׃ בגבורתו׃

אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃ וְהוּא מְסִבּוֹת ׀ מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם ׀ עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃ אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃ הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן ׀ נִפְלְאוֹת אֵל׃ הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃ הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים׃ אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃ תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק׃ הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא־נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃ וְעַתָּה ׀ לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם׃ מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃ שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃ לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃

בְּרַם בִּבְרִירוּתָא מְטָרַח עֵיבָא מְבַדַּר עֲנַן מִטְרֵיהּ׃ וְהוּא תּוּסְקַפְתָּא מְהַפֵּךְ בְּחָכְמְתֵיהּ לְאַצְלָחָא פַּלְחֵי בְּאַרְעָא בְּעוּבָדֵיהוֹן וְנַחְתִּין בְּכָל אֲתַר דִּי פַּקְדִינוּן עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ תא וְהוּא בְּרַחֲמוֹהִי מַיָּא טְמִיעֲתָא מְהַפֵּךְ בְּאַפּוּתִיקוֹהִי לְעוּבְדֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא מְגַלֵּי יָתָהּ וּמְשַׁדֵּר יַתְהוֹן לְכָל דְּפַקְדִינוּן עַל אַפֵּי תֵּבֵל אַרְעָא׃ אִין מִטְרָא דְפוּרְעֲנוּתָא בְּיַמְמַיָּא וּבְמַדְבְּרַיָּא אִין מִטְרָא רַוְיָא לְאִילָנֵי טוּרַיָּא וּגְלַמְתָּא אִין מִטְרָא נִיחָא וְחִסְדָּא לְחַקְלֵי דְפֵירֵי וְכַרְמֵי יַסְפְּקִינֵיהּ׃ אַצִּית דָּא אִיּוֹב קוּם וְאִתְבְּיַין פְּרִישׁוּתָא דֶאֱלָהָא׃ הֲיָדַעְתָּא כַּד יְשַׁוֵּי אֱלָהָא גְּזֵירְתָא עִילָוֵיהוֹן וְאוֹפַע עֲנָנֵי מִטְרֵיהּ׃ הֲיָדַעְתָּא עַל מְבַשְׁקְרָנֵי עָבָא פְּרִישׁוּתָא דִשְׁלִים מַדְּעָא׃ דִּי לְבוּשָׁיךְ מְשַׁחֲנִין כַּד מְשַׁדֵּךְ אַרְעָא מִן דָּרוֹמָא׃ תְּרַקַּע עִמֵּיהּ לִשְׁחַקַיָּא תַּקִּיפִין דְּחֶזְוָותְהוֹן בְּאַסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא׃ אוֹדַעְיָתָנָא מַה נֵימַר לֵיהּ לָא נְסַדַּר לְמֶחְמֵי קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ אֶיפְשַׁר דְּיִשְׁתָּעֵי לֵיהּ אֲרוּם אֲמַלֵּל אִין יְמַלֵּל בַּר נַשׁ אֲרוּם יִקְטְרֵג׃ וּכְדוּן לָא חֲמוֹן מִטְרָא בּוֹטֵט הוּא בִּשְׁחָקֵי וְרוּחָא עָבְרַת וְדַכְיַית יַתְהוֹן׃ תא וְהַשְׁתָּא לָא אִסְתַּכָּלוּ בְּאוֹרַיְיתָא אִתְעֲבִירוּ שְׁמַיָּא בְּהִירֵי מִן לְאַחְתָּא טַלָּא וּמִטְרָא וְרוּחַ עֲבָרַת וְדַכְיִינוּן׃ מִצִּיפוּנָא דְּהַבָא יֵיתֵי קֳדָם אֱלָהָא דְחִיל שִׁיבְהוֹרָא׃ תא מִן צִפּוּנָא אִסְתַּנְיָא יֵיתֵי וְיַנְהַר עַלְמָא קֳדָם אֱלָהָא דְחִיל יוֹרוֹן עִלְּלֵי עַלְמָא׃ שַׁדַּי לָא אַשְׁכַּחוּנָךְ וְאַנְתְּ מְדַבַּר עִם עוּלְלֵי עַלְמָא בְּסוּגֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגֵי צִדְקְתָא לָא יְסַגֵּיף׃ תא שַׁדַּי לָא סַפִּיקְנָא לְמִשְׁתָּעֵי סוּגְעֵי חֵילָא וְדִינָא וְכוּ׃ בְּגִין כֵּין דְּחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יִדְחַל כָּל חַכִּימֵי לִיבָּא׃ תא מְטוּל דִּדְחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יֶחְמֵי מִבְּנוֹהִי הֵיךְ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃

מתהפך ב׳ וסימ׳ במחנה מדין ׳ והוא מסבות מתהפך בתחבולתיו׃ אם לשבט חד מן ב׳ רפ׳ אם אם אם וסימ׳ אם לשבט אם לארצו ׳ אם גנבים באו׃ והופיע ל׳ והוא חד מן ט זוגין מן ג׳ג׳ ברישי׳ קדמ׳ ותנייגא ה׳ ותליתא וה׳ וסי׳ נמס׳ במסרת רבתא במערכת אות ההא בס״ד׃ חזקים ג׳ וסימ׳ וילכו בני דן לדרכם ׳ הנה נתתי את פניך ׳ תרקיע עמו לשחקים׃

היסופר ב׳ וחס׳ וסימ׳ בקבר חסדך ׳ היספר לו כי אדבר׃ יבולע ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ פן יבלע למלך ולכל העם ׳ אם אמר איש כי יבלע׃ יאתה ב׳ וסימ׳ ואידכם כסופה יאתה ׳ מצפון זהב יאתה׃

רש״י אף ברי׳ פס מלאך הממונה על העננ׳. והוא יכין ענן מטרו של המתק׳ ענן אורו׳ ענן מטרו׃ והוא׳ הממונה מסיבות מתהפך בתחבולותיו של תקום ׳ לפעלם׳ של גשמים׳ לפועל המוטל עליה׳ לעשו׳ אם טוב ואם רע מתהפך במסיבות הרבה׳ כאות׳ ששנינו הרי שהיו ישראל צדיקי׳ נגזרו׳ בראש השנה ופסקו להם גשמים לכוף סרחו לפחות מהם או אם׳ סכבר נגזרה גזרה אלא הקב״ה מורידם שלא בזמנם ועל ה ארץ שאינה צריכה להם ועתים לטובה כיצד וכו׳ לכל אשר יצוים׳ לאותן גשמים לעשות לארץ׳ ד״א והוא מסיבו׳ מתהפך בתחבולותיו׳ כן כבתב וגו׳ מקיף ענני׳ ורוחו׳ סביבות ההרי׳ שהיו שותים מכל רויותיהם׳ בהגדה והיה עקבי׳ אם לשבט לכורענו׳ בני אדם מורידם בהרי׳ ובגעות שאין מקום זריעה׳ אם לארצו׳ להורידם כאשר נגזר בתחלת דין׳ לא לשבט ולא לשנים מן השורה׳ אלא בבינוכית׳ אם לחסד שכעשו הדור עכשיו יותר צדיקים מן אהיו בראש השנ׳ ואותן גשמי׳ שנגזרו בבינוכית מהפך ב בתחבולו׳ מסיבותיו׳ לירד בחסד בזמנם ועל הארץ הצריכה להם שלא תוריד הטוב׳ מהם לאבודי׳ מצאהו למטר׳ לאחת מן האדות הללו׃ בשום אלוה חק ברית עליהם׳ היודע תלוים במאמ׳ מפלשי עב׳ גילוי עב׳ לשון מבוי מפולש׳ כלומ׳ לארכן אל רחבן של עבים׳ התדע עליה׳ מפלאו׳ תמים דעים׳ כמה בגדיך חמים בהשקיטו ארץ מרוח דרומית שאינה ה יורדת את העולם בקרה סרות מזרחית מאומתה׳ של רוח קדים חרישית׳ שמשתקת כל הרוחות מפניה׳ חזקים׳ הרקיעים כראי מוצק׳ כראי שהכשים רואות בו׃ הודיענו׳ מה נאמר לו להקב״ה בריבנו עמו׳ לא נוכל לערוך אליו מפני חשך אשר סתרו וסביבותיו׃ היסופר לו כי אדב׳׳ וכי כאדת הבריות הוא שצריך שיספרו אליו דברי היוצאים מפיו׳ אם אמר איש אות מפיו׳ כי יבולע ויגלה אליו מיד׳ כמו פן יבולע למלך׳ יגלה׳ ורבותינו פירשו׳ היסופר כל שבחו לו׳ כי אדבר כי כדבר בו׳ ובגבורותיו׳ אם אמר איש לספרם כולם׳ כי יבולע ממקומו׃ ועתה לא ראו אור׳ לא ראו בכון דבריו של אליהוא׳ חזר לקנתר אותן שלשת רעי איוב׳ על לא מצאו מענה׳ ואמר

רלבג ברי׳ ומענין בירור ופירשו ברה ובא במשק׳ מרי והרצון בזה כי גם הבירור אשר יהיה לחלקי האיר עד שיתפזר ויותך קודם שיתהוה ממנו המטר׃ יטריח עב׳ רבוי סבבר ימצא עב לפעמים לא יתהווה ממנו שום דבר אבל יתפזר ויותך ולזה אמר יטריח רבוי שמכילות כמו זה העב הוא טורח ועמל אחר שלא יגיע ממנו תועלת׃ בשום אלוה עליהם׳ בגזור אלוה עליהם שיהיה ענייכם בזה ה האופן׃ והופיע׳ והאיר והוא מקור וזה יהיה כשיתלהב האיד הקיטורי׃ מפלשי עב׳ כמו מפרשי וכבר קדם ביאורו׃ כראי מוצק׳ כמראה הנתך והוא כמראה של זכוכית שהיא ס ספיריית והנה אמר על השחקים שהם ח חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק׃ לא נערוך מפני חשך׳ לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני השם ית׳ מפני החשך אשר אנחנו בו מפני הטבע החמרי ו והקיפורנו מהשיג פועל השם ית׳ על השלימות׃ יבולע׳ ישחת׃ בהיר׳ זך ומבהיק׃ שדי לא מצאנוהו וגו׳ הרצון בו שדי אשר לא מ מצאנוהו ולא נוכל ל להשיג אותו הוא שגיא כח ושגיא משפט ו ושגיא לעשות רב צדק ולא יעשה רע ויענה האנשים כאמרו כי לא ענה מלבו׃ יראוהו׳ ישגיחו או יהיה הרצון בו יכבד ושא פנים ו ויחניף׃

ביאור דברי המענה אחר אשר ענה אליהוא שלשה מענים במספר מה שהשיבו אליפז ו ובלדד וצופר אל איוב או כמספר המענים שאמ׳ איוב שלא ענוהו חביריו על אחד מהם ורלה שאין איוב עונה לו הוסיף אליהוא להשיב על דברי איוב וטענותיו ואמר המתן לי מעט ואגידך האמת כי עוד לי דברים וטענות בעבור השם ית׳ לבאר שהוא משגיח באישי האדם הדבקים בו׃ אשא דעי מענייכים רחוקים ואתן צדק לפועלי׳ ואמנם אמר זה כי ההקדמות אשר יבאר מהם זה הדרוש הם רחוקות כמו שיתבאר׳ אמנם שדברי אינם כוזבים זה ממה שיתבאר ממה שאתה מודה בו וזה שאתה מודה בשם שהוא שלם הדיעות ר״ל שהוא יודע סימום הנמצאות וסדורם בשלמות לפי שהוא פועל אותם ובהיות הענין כן הנה יתבאר שאין השם ית׳ מואס האדם עד שלא יהיה משגיח בו מצד היותו מואס אותו כמו שאמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך וזה שהשם ית׳ הוא רב הדעות והאר׳ הוא רב כח השכל הדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הסימום אשר לנמצאות ולזה הוא מבואר מזה הצד שים לו יחס מה ע׳ השי׳ מזה הצד ובפרט כאשר ישתמש בכחו זה ויוציאהו לפועל ובהיות הענין כן אין ראוי שימאסהו השי׳ ואולם היתה זאת ההקדמה רחוקה כי הידיעה תאמר בשם ית׳ ובנו בשיתוף השם ר״ל בקודם ובאיחור׳ ולזה הוא מבואר שהשם ית׳ לא יחדל להחיו׳ הרשע לא החיים הנפשיים ולא החיים הגופיים אמנם שלא יחייהו הנפשיים הוא מבואר וזה שאי אפשר שתגיע הצלחת הנפש לרשעים ולא יחייהו גם כן החיים הגופיים כי אין בו דבר יהיה ראוי בעבורו שתהיה בו ההשגחה האלהית ויתן משפט העניים העשוקים בזה האופן כי להיות הרשעים מסולחי׳ למקרים יתכן שיביא אידם ויכלו מהם ׳ או יהיה הרצון בעניים צדיקי׳ וענוים כי כמוהו ימצאו רבים בספר תלים וירצה בזה שהשם ית׳ יתן משפט הצדיקי׳ הראוי להם בהשגיחו בהם בכל ענייניהם ׳ לא יגרע השם ית׳ מצדיק עינו אבל ישגיח בהם ויצילם מהרעות הנכונות לבוא עליהם ויושיבם עם המושלים העליונ׳ לכסא הקיום והנצחיות ר״ל שיתן להם מקום בין המלאכים ושם יתקיימו לנצח ותגבה מדרגתם מאד ׳ ואם יקרה בטובים שיהיו אסורים בזיקים ובכבלי ברזל או יהיו נלכדים בחבלי העוני והדלות הנה הוא מהשם ית׳ להגיד להם פעלם שאינו ישר ושכבר יתגברו פשעיהם אם יחזיקו בזה הפועל ויסתבכו בו ׳ הנה בזה האופן גלה אזנם למוסר כי בזה יוסרו מדרכם הרעה אשר החלו לדרוך בו ואמר השם ית׳ כי מפני זה ישובון מאון ׳ אם ישמעו אל מצות השם ויעבדו אותו יבלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ר״ל שלא יגיעם שום רע כי להדבקם בשם ית׳ תהיה השגחתו בהם וישמרם מכל רע ׳ ואם לא ישמעו ויחזיקו בדרכם הרע אשר החלו לדרוך בו יגיעם מהרע שיעברו בחרב בבא יום אידם וימותו בלא דעת ולא יהיה להם ההערות כפשיי וזה הוא העונש האמתי׳ להם ׳ והרשעים אשר לא די להם שלא ישמעו לסור מדרכם הרע אבל ישימו אף לשם ית׳ ויאמרו כי באפו וכעסו

אבן עזרא אף ברי׳ פירושו יש פעם על כן אמר אף כשיהיה האויר ברור והמקום יטריח עב׃ יפיץ׳ כמו יפוצו מעינותיך ופי׳ יפיץ ענן אורו שפעם ירד הגשם והשמש נראה ויש אומרי׳ כי הבי״ת שבמלת ברי משרת ויפרש רי מן רויה וזה רחוק׃ והוא׳ המקום יסובב תסיבות והנכון בעיני שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם׃ אם לשבט׳ להשחית הזרע׃ אם לארצו׳ או׃ לשבט׳ כמו אבנים גדולות ו וגשם כים׳ והנה הזכיר ג׳ ענייני׳ האחד למוסר והשני לארצו בעבור צורך ה הארץ ושוכניה חקידים כעניין לפעלם ו והשלישי לחסדו והנה ישוב אם לשבט אם ל לארצו פירוש לפעלם׃ התדע בשום אלוה עליהם׳ כאשר שם המקום העבים על בני אדם׃ והופיע׳ והראה האור בתוך העננים׳ או תדע מפלשי עב כ כמו פלס מעגל רגלך כאלו הם שקולי׳ בפלס׃ אשר בגדיך חמים׳ העניין ימיהקין כי ר רובי הרוחות הם ש שמאלים בעבור היות השמש בפאת שמאל׳ ורובי המפרשים אמרו כי בהשקיט בהניע מהוא הפך שקט ו ויאמרו כי כמהו ארץ ירלה ושקט׳ וזה רחוק להיות מלה אחת מ מתפרשת לפירוש ו והפכו ולא יהיה לא שינוי בבנין כמו שורש וסרש ויותר נכון היה שיאמרו התוכל ל להתחמם אם לא היה רוח דרומית׃ תרקיע עמו׳ בחסרון הה״א התימה והשחקים הם על העבים ונקראו כן בעבור היותם אויר דק והוא מן ושחקת ממנו הדק וכן נקראו רק ורקיע והם תחת הגלגלים והעניין האתה תעזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק על כן יראה האור מהם׃ הודיענו מה נאמר לו׳ מה דעת יש לנו שנאמר לו למה כן וכן לא נוכל לערוך אלין מפני חשך כי אנחנו בחשך׃ היסופר לו׳ ענינו אין צריך שיספר לו אדם ׳ אם אמר איש בלבו כי יסתר ממנו לא יועילנו ורב האיי גאון ז״ל אמר כי יבולע על השמש׃ ועתה לא ראו אור׳ והנה אין כח בידם אפי׳ לראות האור כשהעבים בשחקים ובהיר שב לשמש והוא מן בהרות עד שיבוא רוח ותטהר העבים׃ מצפון זהב יאתה׳ פי׳ זהב זוהר השמים הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להתזכך׳ ויש אומרים שפירוש זהב הרוח שהיא זכה כזהב והראשון נכון׃ ועל אלוה נורא הוד׳ שיראה הודו של מקום בפאת השמש וישבחוהו בני אדם וישמחו׃ שדי לא מצאנוהו׳ מדע במעשיו שהוא שגיא כח ושגיא משפט׃ ורב צדקה לא יענה׳ מלבו כי אם מחסרון המקבל כאשר הזכרתי מעט בתחלת פי׳ קהלת׃ לכן יראוהו אנשים׳ והוא לא יראה אפי׳ חכמי לב כענין הן גוים כמר מדלי׳ ורובי המפרשים יפרשו יראה שישוב על כל חכמי לב והעניין יראוהו ואם לא יראוהו׃ ויען

ובעבור שנעם מה שהגיע להם לא מצד מעשיהם ולזה לא יזעקו ולא יתפללו אליו כי אסרם · הנה תמות בנוער נפשם וחייתם תמות בהיותם נערים · ואמנם אמר זה בל דרך אמרו ומקשה לבו יפול ברעה כי מי שהוא בזאת התכונה מהקשאת לבו הוא מוכן לרעות ולמקרים יותר מהאנשים המפחדים וכאילו זאת התכונה תמהר קצו · הנה השם יתברך יציל העני מרעות רבות בעניין אשר הביא עליו ויגל אזן הלחוצי' במה שיחלצם לשוב אל השם יתברך וירחמם · ואף היה מסיר אותך בזה הרע אשר הביא עליך מצור ומצוק אל רחב שאין מוס ברות תחתיה והיה מנים מה שינוח על שולחנך והיא המפה או הכלים מלאים דשן לרוב עשרך והצלחתך אם היית שב אל השם ועובד אותו בכל כחך · אבל אתה מלאת דין רשע הדין והמשפט שיסמכו אנשי האדם ויסעדום ר"ל הדין והמשפט שבא מהשם ית' לאנשי האדם על האופן שקדם שבו קיום העולם אתה מלאת אותו דין רשע ביחסך לשם ית' עול באלו הדברים וזה בתכלית הגנות ר"ל שיהיה מגיע מסכלותך עד שתשים הדין והמשפט שיסמכו אנשי העולם ויקיימו דין רשע ועול והיית בזה במדרגת הרשעי' שישימו אף ולא ישועו כי אסר' · כי חמת השם פן תסיתך ותכלך בהכאות כפלאו' עד שלא יצילך מזה רב כופר ולא יהיה נערך עשרך ללוקחו כופר על המכה ההיא לא זהב ולא מאמצי כח שיש לך לא יצילך · אל תשאף ותשתדל הלילה בהיות לבך פנוי על משכבך בענין הרעות הבאות לאנשי האדם כמו כריתת עמים במקומם · השמר אל תפנה אל מה שתייחס בו און לשם ית' כי על זה הדעת בחרת בסבת עוני דעתך וסכלותך ר"ל שטועת לבקש ראיות מהחוש על היות החמס נמצא ברעות אנשי האדם וכאילו אמר אל תסתכל באלו העניינים שיביאוך לחשוב שהשם ית' עושה עול באלו הרעות הבאות לאנשי האדם פן יסיתך ויכלך בחמתו במכה אכזרית אשר לא יציל אותך ממנה לא הונך ולא גבורתך · איך תאמר כי באלו הרעות רוע סידור הנה השם יתברך ישגיב האדם בכחו להצילו מאלה הרעות הנכונות לבא עליו ומי כמוהו שיורה האדם הדרך הישרה אשר בה יוכל מאלו הרעות הנכונות לבא עליו כאשר היה האדם באופן שתוכל להגיע אליו זאת ההשגחה וכאשר לא היה זה כן הנה לא הגיע החסרון מצד השם יתברך אבל מצד המקבל מי הוא עליון עליו שיבחן דרכו ומכחבו בפעולותיו שיוכל לומר אליו בזה הענין פעלת עולה הלא הוא על הכל והכל ברואים בכחו · ולזה ראוי שתרחק משתייחס אליו עול כי לא נוכל לבחון דרכו ולהשיב אותה עד שנוכל לשים עצמינו שופטים לשפוט שסבר פעל עולה בדבר מה כי נשגבה דעתו מאד וראוי שנייחס מה שיראה ממנו שסב' פעל עולה אל קצורינו וסכלותינו · זכור להשגיא פעל השם ית' ולרומם אותו מה ששינו האנשים מפליאו' פעולותיו במציאות הטבעיות מה שכל אדם חזו בו באלו המציאות השפלות שנבא בחכמת' בהקדמות מיוחסות ומיוחדות ומה שמביטו האדם מרחוק בגרמי' השמימיי' שיבא בהם בהקדמות רחוקות כי באלה העניינים תוסב משיעור חכמת השם ויוסרם מה שאין לו קץ · ואם פעלו הוא כך הנה הוא מבואר שהשם ית' שגיא ונפלא מאד במציאותו ולא נוכל לדעת שיעור מדריגתו והוא כאשר לא סר ולא יסור ואיך יתכן שיגנה האדם אשר תמול בואו השם ית' אשר לא סר ואיך יתכן לאדם שייחס גנות למצא אשר הוא בתכלית המעלה והכבוד עד אשר לא תוסב מדריגתו · והנה החל אליהוא לספר מנפלאות השם ית' ואמר שכבר יגיע מחוזק השגחת השם ונפלאותיו עד שבעת היובש המופלג שיגרע השם וימנע השם נטפי מים אז יעלו אידים באלו המקומות היבשים שיזל מהם המטר ברבוי עד שירעפו עלי אדם רב וזה בתכלית הפלא · האם יבין האדם איך יהיו מפרשי העב המתחלפים קצתם מקצת חילוף רב ואופן התהוותו והמון העננים וקולם עד שקצתם יהיה מהם מטר יורד בנחת ומקצתם מטר יורד בזעף ומקצתם קולות וברקי' ומקצתם שלג ומקצת' קרח ומקצת' יהיה רוח ומקצתם לא יהיה דבר אך יתפזר ויסור · הנה השם ית' פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה אז האיד שרשי הים ולזה הוא נפלא כאשר היו האידים מפועל אחד והוא הניצוץ אשר יהיה מהשמש דרך משל ומחומר אחד על הרוב והוא מי הים איך יקרה שיתחלפו האידים זה האופן מהחילוף · ואמנם שידר השם זה בזה האופן כי בעננ' ישפוט העמים פעם וייסרם ברעות אשר יבואו להם מהם ופעם יתן אוכל לרוב באמצעותם וספר תחלה האיד אשר יתהוו ממנו הקולו' והברקים למה שיש מהפלא בעניינו · ואמר על העננים כסה אור האיד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב במעט מהסבה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר ביניהם ויצו השם על האיד ההוא במה שיפגיע חלקיו קצתם לקצת וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי החלקי' החמי' יברחו מהפכם ויתקבצו בעומק הענן כמו שהתבאר בספר האותות · כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולבאת אז יהיה קנין אף וכעס על האיד העולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן ויצא ויתלהב מדי צאתו מהענן וזהו הכעס על דרך משל · אף מזה המקרה יחרד לבי ויתר ממקומו · שמעו שמוע בחוזק קולו והדבור אשר יצא מפיו ר"ל הרעם שהוא נפלא וחזק עד שתחת כל השמי' הוא מתיישר ללכת ולהשמע · ואורו הוא הברק יתנועע וירד על כנפות הארץ וזה גם כן פלא כי מדרך האש הוא שיתנועע למעלה · ואחרי הברק ישאג קול הרעם ירעם בקול גאונו ולא יאחרם ר"ל הקולות שלא ישמעו אחר הברקים בזמן מועט כאשר היה קולו בזה האופן שיהיה נשמע וזה כי הסבה ברעם והברק אחד כמו שנזכר בספר האותות אבל כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמובט מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן לפי שהגעתו אליו יהיה בתנועה ממקו' ההכאה אשר תחדש הקול עד חוש השמע והיא תהיה בזמן בהכרח · והנה יקרה כשיהיה מקום הברק והרעם סמוך לאופק שיראה הברק ולא ישמע הרעם לרחקו ממנו כי תכלה התנועה קודם הגעתה אל חושינו · ולזה אמר שכאשר ישמע קול הרעם לא יהיה השמעו מאוחר מאד מהראו' הברק · ירעם אל בקול זה הענן נפלאות עושה גדולות ונפלאו' אשר לא נוכל להשיג · הנה פעם יוצא מהאיד שלג וירד השלג בארץ ופעם יהיה ממנו גשם מטר רצוני לומר שאינו יורד בתוקף גדול ופעם יהיה ממנו גשם

מטרות עוזו ר"ל שיורד בתוקף גדול · וכבר התבארו בספר האותות סבות כל זה ואפשר שנאמר שהרצון באמרו וגשם מטר וגו' שפעם יצא ממנו גשם מטר ר"ל שלא יהיה המטר היורד מחלקי הענן מתחלף קצתו לקצתו ופעם יצא ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיצאו ממנו מטרים מתחלפים עד שיורד מקצת חלקי הענן מטר גס ומקצתו מטר דק כמו שיקרה הרבה פעמים בעננים אשר ירד מהם הברד · ויהיה הגשם בתוקף כל כך עד שיסגור בעד כל אד' עד שלא יוכל לצאת ולדעת בכל אנשי מעשהו ר"ל שיכירו מה הם עושים ואיפה הם · ונס החיה תחבא מרוב הגשם ותשכון במעונותיה · ולפעמים תצא מחדר הענן הסופה ר"ל הרוח החזקה וזה בהיות האיד הקר מתדבק עם החם ויבקש זה לרדת וזה לעלות ויתהוה מזה הרוח כמו שנזכר בספר האותות והנה מקום אשר הוא מזרים ר"ל שהוא סיבת הזרם והשטף אשר יתחדש מהאיד והוא החלק היותר קר מהאויר כמו שהתבאר בספר האותות וכבר יהיה ממנו ההתקרר אשר יהיה בקצ' חלקי' זה האיד העשני והאיד העשני וההתקרר ההוא הוא סבת הרוח כמו שהתבאר בספר האותות · וזה פלא שתהיה הסבה אחת בעינה ופעם תסבב הלחות והשטף ופעם תסבב הוית הרוח אשר הוא מייבש · מרצון אל יתן מקצת האידים קרח ויתן רחב המים שנעשה מהם הקרח במקום מוצק וצר והוא הקרח והכפור וקראו רחב מים לפי שהוא מתהווה מהטל והוא יורד ברוחב עד שאינו יורד טיפות אבל הוא כמו לחות שיתלחלח האויר · אף ברי יטריח עב לבירה ולפיזור ר"ל שלא יצא ממנו שום דבר אך יותך ויתפזר ויפיץ ענן אורו · ואולם אמר ענן אורו לפי שהיותר נכון שבעננים שיקרה בהם זה הם העננים רבי האיד הקיטורי אשר הוא נקרא אור כמו שקדם כי ליובשו יקרה לו שיתפזר מניצוץ השמש קודם שיתהוה ממנו המטר · ובכלל זה הענין מתהפך מסבות בתחבולות השם הנפלאות עד שיהיו ממנו כל אלו הדברים המתחלפים אשר זכרנו והסבה בזה כדי שיפעלו כל אשר יצוה השם ית' על פני תבל ארצה · פעם להזיק כמו הברקי' שימיתו האנשי' באש הנופל בהם או המטר כשיהיה מזיק ופעם להכרת ארצו להצמיח מוצא דשא ופעם ימציאהו לחסד ר"ל ליתרון הטוב ואם אינו צריך למחיה · האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע הסבה איך גזר השם על העננים שיסודרו מהם אלה העניינים בזה האופן · הידעת מה הסבה אשר קבל בה האור והתלהבות האיד הקיטורי הנעצר בעננו · האם תוכל לדעת על אופני מפלשי עב אשר יתחלפו לכמה גוונים נפלאות השם וחכמתו בהם · הידעת למה יהיו בגדיך חמי' באשר תשקוט הארץ מפאת דרום ר"ל כשלא יהיה השמש מתנועע בפאה הדרומי' ותהיה תנועתו במזלו' הצפוני' כי אז יהיה החום בחלק המיושב והנה בידיעת סבת זה החום בקרבת השמש מהפיאה הצפוניות מהקוטי' מה שלא יעלם למי שעיין בטבעיות וכבר ביארנו זה בביאורינו לחכמה ההיא והשלמנו הסבה בזה בחמישי' מספר מלחמות יי' · האם תרקיע עמו השמים שהם חזקי' בתכלית החוזק עד שלא יתפרד דבוקם בשום פנים · והם ספירים כמו הראי המוצק ר"ל הזכוכית שיעבו' האור בו · אתה איוב שחושב להתווכח עם השם הודיענו מה נאמ' לו כשנתווכח עמו בזה הענין הנה לא נוכל לערוך דברי' כנגדו מפני חשך והסכלו' כמו שלא יוכל להתווכח מי שלא ידע דבר בחכמה אחת עם היודע בחכמה ההיא · איך נוכל לדבר עמו היסופר לו כי אדבר בדרך שיענני וישלם ההתווכחות ביני ובינו · ואם אמר איש דברי ריבות אל השם והתווכח עמו כאשר היה מבולע ונשחת במכות ומכאובים עד שאתה קצוק להתווכח עמו והוא כאילו אמ' הנה איש מכאובו' להתווכח עם השם ויעכהו עד שאתה תכסוף לזה התוכחת · ושב עתה לבאר אופן אחר מענין האידים והוא שבקצ' העתי' יהיה הענן חזק עד שלא יראה האור אשר הוא בהיר וזך בשחקי' ר"ל שאין סיבת העדר האור שילקה הככב כי הוא בהיר בשחקים אבל רבוי העננ' יהיה סבה שלא ירא' האור עם חזקו ועם כל זה לא יהיה מהם מטר אבל תעבור הרוח ותטהר העבי' ותפזר' או תוליכ' אל מקו' אחר ובזאת הסבה ישלם על הרוב ענין המטר ולזה זכרו לפי שבו מן הזרו' אם נייחס זה הפועל ואל הרוחו' לבד כמו שזכרנו במענה השני מזה הספר · מצפון זהב יאתה ר"ל שיבואו ממנה רוחות מפזרו' האידי' ומטהרות האויר ומזככות אותו כזהב וזה כולו בעבור פועל השם יתברך אשר הוא נורא הוד · ואפשר שנאמר שהרצון בזה כי מפאת צפון לפי שמשם היטוב יבא דעת יקר ונכבד כזהב על השם יתברך שהוא נורא הוד כי שם הבעלי חיים והצמחי' אשר בבריאותם מהחכמה הנפלאה והעוצם להמציא באחד אחד מהם כל מה שאפשר בו מהכלים אשר ישלם בהם מציאותם וישמר הזמן האפשרי בהם עד שנוכל להשיג מזה דבר יקר ונכבד מהשם יתברך · ובכלל הנה יראה ממה שברא אותו באלו הנבראים כי שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג מדריגתו הוא שגיא כח לעשות משפט ושגיא כח לעשות רוב צדקה וחסד לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו ולא יקצר גם כן מהמציא באחד אחד מהם מה שאפשר שימציא בהם על צד היותר טוב ולא יענה ר"ל שלא יעשה רע כי אנחנו נראה אותו משתדל בכל עוז בא' הנבראים להגיע הטוב אליהם והוא על דרך אמרו כי לא ענה מלבו · או יהיה אומרו לא יענה שמרוב כחו לא יאחר עשיית המשפ' ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת איחור · לכן יראוהו ממנו האנשים כי לא יראה כל חכמי לב שלא ישגיח בכולם להצילם מהרע · אבל כאשר ידבקו בו ובעת הדבקות · או יהיה פירוש אמרו לא יראה כל חכמי לב שלא יפנה להם פנים ולא יכבדם להחניף אותם אך תכף שתמצא בהם הרעה ייסרם כדי שיעזבו הדרך ההיא כמו שקדם:

והכלל העולה מהדברים

הוא שאליהוא יבאר שלא ימנע מפני היות האדם פחות ונבזה ביחס אל השם יתברך היותו משגיח בו אבל הוא יבאר שהוא ראוי שישגיח בו ונכיח בביאו' זה שתי הקדמות · האחת עם היותה מבוארת בנפשה כבר הודה בה איוב והוא שהשם יתברך הוא תמים דעות רוצה לומר שהוא יודע כל המושכלות וזו ההקדמה הודה בה איוב באמרו עמו חכמה וגבורה · וההקדמה השנית מחוייבת למי שידע טבע שכל האדם שיודה בה והוא שהאדם כביר כח לב רוצה לומר שהוא

רש"י

ויעתה שלפת רדיך אלא שהיה להם כ' להשיבך כל דברים אילו שאמרתי לך · לא ראו אור · כעשו האות כנכלים אשר לא ראו חכמה · בהיר הוא בשחקי' · דומה לבהירים בהירים הנראים בשחקי' להוריד גשם · ורוח באה ומטהרתן ומעבירתן · ואין מטר יורד · כך היה דוגמ' שלהם שהתחילו להשיבך וכוף עמדו ולא ענו · מצפון זהב יאתה · הרי הוא כחוזר על הר אסוכנ' · ר"א מדרש חכמים כשהרקיע אלא ב' בהרות עננים ענכו' להוריד גשם רוח עברה ותטהרם · ואין גשם יורד · זה מדרש חכמים ואוכל מתיישב על סדר המקראות: ומצפון זהב יאתה · מכשב רוח כצוכית ומעבירי' אגשם ואתה זורחת · כמו המריקים מעליהם הזהב · על אלוה · מלכנו : שדי לא מצאנוהו שגיא כח · לעורר משפטו על הבריות בגודל כחו כי אם ברואים · וכברות הבריות שם בדבר מועט לפי היוכלת · קומץ מנחה · מחכית השקל תורים ובני יונה · בקר וצאן · ולא טרח לבקש ראש ואחור : משפט · ויסורין לא יענה הבריות יותר מדאי · וכן לא ענש להצדיק יותר מדאי במה שאי אפשר · כי אם איש כמתכת ידיו : לכן יראוהו אנשים · מלהתווכח אליו · כי לא יראה כל חכמי לב · המתחכמים אליו · כי אין חכמתם בעיניו כלום · ורבותי' פירשוהו על איוב שאמ' לו אליהוא לפי שהיתה מטול אוזה יתיר' על דרך אנס לכיכך לא זכית להתקיים לך בניך חכמי לב : תענה

שהוא רב ההכנה לחשיג המושכלו' עד שהוא כחיו על כולם באופן מה ובהיות הענין כן רכומי שהשם ית' הוא רב המושכלות בפועל והאדם הוא רב המושכלו' בכח והוא מבואר מתה שבפועל שהוא ישלים מה שבכח ויוציאהו אל הפועל כפי מה שאפשר והיתה היציאה אל הפועל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחר באופן מה

ויען יי' פי' מן הסערה מרוב הנפלאות שסיפר הם בסערת השמים או שדיבר עליו בסערה: מי זה מחשיך הענין רצית להחשיך עצתי כמו להעלים ולהסתיר ובמקום אחר מי זה מעלים: עצה במלים סדברת בלי דעת: ממדיה גבולותיה ורבי יהודה בעל הדקדוק נ"ע פירש אותם מן מדד ויתכן שיהיה רמז למדת הגבול':

מנהסערה חד מן טו' מלין דכתי' תיבא חדא וקרי' תרתין מלין וסי' נמס' כמס' רבתא במערכ' אות הכ"ף בס"ד בערך כתב: איפה י' כתיב כן וסימ' ויאמר לו המלך איפה הוא איפה הם רעים איפה שמואל ודוד איפה לא שגלת ואיפה ישרים נכחדו' איפה הייתי ביסדי ארץ איפה לקטת היום ואנה עשית איפה האנשים אשר הרגתם ואיש אל ידע

א ויען יהוה את איוב מן הסערה ויאמר: מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת: אזר נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני: איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה: ה מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קו: על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה: ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים: ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא: בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו: י ואשבר עליו חקי ואשים בריח ודלתים: ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך: המימיך צוית בקר ידעתה שחר מקומו: לאחז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה:

ואתיב יי' ית איוב מן עלעולא דצערא ואמר: מן הוא דין כמחשיך מלכא במיליא מרלית מנדעא: זרז כדון היך גיברא חרציך ואבעינך ותהודעינני: האן הויתא במשתסי ארעא חוי אין ידעתא ביונתא: מן שוי משחתא ארום תנדע או מן מתח עלה מתקולתא: על מה סמכייהא טמיען או מן שרא אבן זוויתה: בזמן דמשבחין כחדא כוכבי צפר ומייבבין כל כיתי מלאכיא: ואגיף בדשיא ימא במגחיה מן תהומא דמן רחמא יפוק: כד שויתי ענגא כסותיה ואמטיתא ליפופיה: ופסקית עלוי גזירתי ושויתי פרירייא היך נגרין ודשין: ואמרית עד כא תיתי ולא תוסיף וכא תשוי בגיותנות גלליך: המן יומך פקידתא צפר יידעתא לקריצתא אתריה: ת"א הביומי בראשית הויתא ופקידתא למהוי צפר ידעת קריץ הן אתריה: למיחד בגדפי ארעא ויטלטלין חייביא מינה: ת"א למיחד בסטרא ארעא דישראל ואטלטלו ורא רשיעיא מינה:

מן ק' | ל' | ל' | ב' | ל' | ד' ל' | ב' ג"חס' | ל' | ד' | ב' חד כתי' ה' ואשליך גורל | ידעת השחר ק' | ד' אותיות תלויות | ג' כתי' כן

הוא מבוא' שכבר יגיע לאדם בזה האופן ה ה תאחדו' מה ודבקות בש"י ומה שזה דרכו הוא מבואר שאין ראוי שימאסהו הש"י אבל ראוי שתהיה ההשגח' כפלא' מצד ההתאחדו' והדבקות ולפי שזה ההתאחדו' הוא מפני מה שהגיע לאדם מ מהת שכלו' בפועל לא מצד הכח אשר הוא הטבעי המיניי הוא מ מבואר שראוי שתהיה ההשגחה האדם ה המשכיל מצד הטבע האישיי ובכאן התבאר שאין השם ית' עוזב אישי האדם על כד ה המיאוס והפחיתות אבל ישגיח במשכילים מתכו ולפי שהרשע הו' מתה שימנע הגעת ה המושכלות כמו שזכר איוב במה שקדם הוא מבואר שההשגחה לא תהיה ברשעים אבל י היו מטרה לחצי ה המקרים הרעים ה הנכונים לבא עליהם מצד המערכת ותעדר מהם הצלחת הנפש וזהו עונש המגיע להם על רשעם בעצמות ר"ל העדר מהם הצלחת הנפש ואולם העונש האחר והוא המסרם

רש"י

מענה אליהוא מן הסערה מכה סערו' סלך ואשיבך דברי' כנגרן. מן הסערה שהירכתני. אזר בסערה ישופני. מאמ' איוב לך כאשר תשמע בסוף הענין יהי כלב לפסוק תעלה. גומות לכל שער. ר"ח בסערה הכהו. בסערה רפאהו. כדאמר' בכורי'. מחשיך עצה. עיכה חשוכה וכללה. ר"א מי זה מחשיך עצה בלי דעת אלו' תקנה מי זה מחשיך עצה מקלקל במילי' וברוב דברים שכתבתי איש תם וישר ב בתחילת הספר כדי לאות שמע עליו. והוא כא והחשיך וקילקל מה שיעצתי ברוב דבריו ואיוב ענהו מי זה מעלים עצה. אלו הייתי יודע עצתך לא ה הייתי מרב' בדברי'. והקנה השיבו ואלא אברה' לא היה יודע ועתר בעשר. כך מכאתי: אזור נא כגבר חלציך רמז לי ונתעורר מן תכיו וייכרו: ממדיה מדותיה. ירה אבן פנתה. באתכע היום. ומשם נשתת כל העולם. אוכא הויה ב זרן יחד. מתחלה כוכבי אור: ברכתים ים. אול גבול לו. בגיחו בהתנכתו יוצא מן התהום. כמו גוחי תבטן. תוספו: בשומי ענן סביבות ים אוקיינוס שהוא היקף העולם. ענכים סובבים לו ככבוס. חתולתו. תכריכו. כמו התחל לא חתלת. ואשבור עליו לו גברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חוק אשר לא יעברם. כמו וירדכם לכני ה זער עד ה השברי' והם תעלות סביב לעיר: המימיך. מיום שנולדת: לאחוז בכנפי הארץ. ועוד המימיך כדי לאחוז בכנפות הארץ. כאר' שאוחז בכנפות הטלית ומנערה. כן אני עתיד לאחוז בכנפותיו ולנער את הרשעים. וכן הוא אומ' ויו' ותה את ידו ונשל עוזר. כאדם האוחז בידו דבר ומטה ידו והו' נופל: תתהפך

קו' הוא סביב עגולת הארץ: ואדניה הם ההרים ואבן פנתה היא הנקודה: ברן יחד בעבור שיסובו סביבות נקודו' הארץ וכוכבי בקר הם הן' משרתים ויקראו כ כוכבי אור ובני אלהים הם המערכות ה העליונות ותנועתם היא רנתם ותרועתם: ויסך כמו הנני סך והענין סגר: בגיחו בצאתו כמו מגיח ממקומו כאילו מרחם יצא: חתולתו מלבוש וכמהו והחתל לא חתלת לא הומחת כרוכה בבגד. שברתי כחו בחקי: ופה ישית עד כה ישית כחך: המימיך המיום שנברא אתה צוית ל להאירו בקר והודעת השחר מקומו: ותוכל לאחוז בכנפות הארץ. והנכון כי על השחר ידבר שיאחז בכנפות הארץ ויתותו בכל יום הרשעים ואחז כענין יתמו חטאים מן הארץ אף על פי שהצדיק ימות חסד יי' על יראיו וצדקתו לבני בנים: תתהפך

איפה הוא ואלה איפה הם וד' כתי' אפו וסימ' ואיה אפו תקותי דעו אפו כי אלוה מי יתן אפו ויכתבון מלי ושארהון איפוא כתי': ופא ב' חד כתי' אל"ף וסי' ופה אשליך לכם גורל ופא אשית בגאון גליך בתר' כתיב א': רשעים חד מן ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסימ' נ"ון מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל ע"ין מיער יכרסמנה חזיר מיער: רשעים לאחוז בכנפות הארץ וינערו ע"ין מרשעים וימנע מרשעים אורם:

למקרים הרעים הנכונים לבא עליה' הוא במקרה ושכית כאילו כוון מהשם ית' כדי שיגיע בו רע מוחש לרשעים ונוסרו בהם שאר האנשים וימלטו מרעתם וב' שני מיני העונש אשר זכרנו רמז אליהו באמרו לא יחיה רשע ר"ל שלא ישתדל השם יתברך להחיותו החיים הנפשיים ולא יחייבו החיים הגופיים ויורה על זה כי כבר זכר לצדיקי' שני מיני הגבול המקבילים לאלו האחד הוא השגחתו בהם אשר ימלטו בה מהמקרים הרעים הנכונים לבא עליהם והוא אמרו לא יגרע מצדיק עיניו והשני הוא הצלחת הנפש והוא אמרו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו ובכאן התבאר חיוב מציאות היוסר באלו הענינים אשר היה חושב איוב שימצא החמס וראוי שלא יעלם ממנו שזאת ההשגח' והסתיר' תתחלף לפי התחלף הדבר אשר בעבורו היתה ההשגחה רצוני שכאשר ידבק ויתאחד יותר בש"י תהיה ההשגחה בו יותר וזה מבואר בנפשו למעיין בדברינו אלה והנה יוכיח אליהוא איוב על אשר לא פשפש במעשיו על הייסורין הבאים עליו ולא שב אל השם ית' כי הוא יראה שאם היה שהיה איוב צדיק בזה האופן כבר יתכן שיביא השם ית' עליו אלו הייסורין על צד ההשגחה להשיבו מהמרי המועט אשר החל להחזיק בו וזה שהצדיקים כאשר החלו להסתבך במרי מה יגיע להם השם ית' רעות על צד ההשגחה כמו שקדם וכאילו יגיד להם בזה המכאוב אשר הכאיבם שפעלם אשר החלו להחזיק בו הרע וימנעהו ממנו וזה כי בבא הרע עליהם יפשפשו במעשיה' וישיבו אל לבם במה היתה החטאת הזאת ואם יקבלו תוכחת בזה וישובו אל השם ית' יהיו מושגחים ממנו ונשמרים עד שיבלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ואם לא יקבלו התוכחת ימותו בבלי דעת כי פעולות הרשע מונעות הגעת המושכלות בלי ספק ובהיות הענין כן הוא מבואר שאם היה איוב שב אל השם ית' היה נצל מאלו הרעות ולהיות הרעות הבאות לאיוב על זה האופן ר"ל על צד ההשגחה להוציאו מהמרי המעטי אשר החל להסתבך בו היה מתרעם איוב והיה חושב היותו צדיק לפי שמה שהשיגוהו מהמרי היה מעטי ובלתי מושב אלין ואחר כן נכה אליהו איוב על יחסו העול והרשע לשם ית' בזה הסידור אשר סידרו מפני הרעות שימשכו ממנו ר"ל מהסידור אשר מהגרמים השמימיים לפי שבו ישלם הדין והמשפט שיתמכו העולם ויעמידוהו וזה כי בזה האופן בלבד היה אפשר שיגיע לרשעים רע מוחש על הרשע והעול שיעשוהו כי השם ית' לא יעשה רע בעצמות כמו שביארנו בפתיחת זה הביאור וכאילו ישלם התיקון המדיני בזה הרע הנופל בזה העולם מן ההכרח ואולם הצדיקים אין להם לירא מאלו הרעות כאשר ישתדלו לדבקה בש"י כפי כחם ותמ' אל איוב במאמר כולל שכבר היה ראוי לו להטיב פועל השם מהנפלאו' אשר הוטבו לאנשי' במעשיו ולזה היה ראוי לשפוט שזה הסידור הוא בתכלית השלימו' האיפשר ואם ימצא בו חסרון מה הוא לפי מחשבותינו לא לפי האמת וזה שהאיד שהוא ראשי ההוויות לא יובנו הנפלאות אשר יעשה בו הש"י כל שכן באר' שהוא סוף כל ההוויות ובכלל כאשר נעיין בנבראיו ראוי לנו לשפוט שהשם ית' שגיא כח ומשפט ורב צדקה ושהרע לא יבא ממנו על הכוונה הראשונה:

ביאור מלות המענה

ויען יי' את איוב מן הסער' ויאמ' והיסוד מרד והרצון בו מדותיה מי שם ממדיה מי גזר וסדר מדת הארץ שתהיה בזה האופן והנה ממדיה שם ובא בשקל מצרי שאול וקצות גבוליה: או מי נטה עליה קו ר"ל לבנותה ולחדשה באופן אשר היא עליו ואולם אמר זה כי מנהג הבונים לנטות קו על בנייכם: אדניה עמודיה: ברן יחד מענין רננה: ויסך סתם וסגר: בגיחו מרחם יצא בצאתו מרחם ובהולדו: וערפל חתולתו ועגן לבושו והטעם כפול והוא מענין והחתל לא חותלת: ואשבור עליו חקי ואגזור עליו גזרתי: ופה ישית בגאון גליך ר"ל ואל זה השיעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח כאילו אמר שלגובה הגלים שיעור יכלה שאין לפניך לא יתוסף שיעורו ולזה לא יגבהו הגלים יותר בעת אחת מעת אחר לתוספת שיעור הים והם בעצמם גם כן מוגבלים בשיעורם עד שלא יבאו מגבולם אשר הגביל השם ית' להם ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ שלא יבואו מי הים עליו ואיפשר שיהיה הרצון בזה ועד זה המקום ישית הרוח בגאון וגובה גליך ולא יעבור הגל אותו המקום אבל ישבר וישוב לקדמותו בהתנועעו אל שפת הים ובזה יהיה נשמר זה המציאו' אשר בחלק הנגלה מהארץ ואפשר שיהיה ב"ת בגאון נוסף וירצה שהרוח ישית גאון הגלים בהביאו אותם עד מקום מוגבל לא יעברו אותו כמו שקדם: ידעת השחר מקומו הודעת מקומו של שחר והוא המקו' שזורח ממנו השמש ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח תמיד ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו דרך משל אל צד הדרומי ר"ל שיתקרב שאין תמיד תהתנועעו מראש סרטן עד ראש גדי ומראש גדי עד ראש סרטן הדבר הפוך ובזה האופן יתחדשו התקופות הארבעה ובהם תועלות להמציא לו המכחות הנפלות לסמור מציאותם הזמן האפשרי כמו שיתבאר בטבעיות והנה זכר השמש מבין שאר הככבים להראות פעולתו יותר באלו המכחות אשר אלבנו: וינערו ויסורו: ויברחו להחבא: תתהפך

רש"י

תתהפך בגיורין כחומר חותם. מטבע כורת האדם בחותמו. ובתחיית המתי' יחיו ויעמדו בלבושיהם: וימנע מרשעים אורם. וכן הוא אומר וזרוע רמה תשבר. כבכי ים. כמו חשבוי ים. כנוגם

אבן עזרא

תתהפך · הארץ בצורות מטובות כחומר חותם: ויתיצבו · בני אדם כמו לבוש עליה וכל יום תחליפם · ובסוף ימנע מרשעים אורם: נבכי · כמו גלי ים שירוצו וכמהו מבכי נהרות חבש: עד רחבי ארץ · היא הארץ הגדולה המיושב' והנכון כי יאמר התדע כמה רחבי ארץ: כי תקחנו · להוליכו אל גבולו על האור ידבר · הידעת אז קודם שתולד כמה מספ' ימי חייך: ליום קרב · כמו השליך אבנים גדולות וברד שהיה במצרים והגאון רב סעדיה פירש אי זה הדרך ישכן אור על מקום שיש בארץ שהוא אור כלו חוץ מיום אח' והפך הדבר ומקום שיהיה שם האור חצי שנה אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור ואת שזה האור הוא גשם: קדים · רוח קדים: לשטף תעלה · כאילו תעלה יש לשטף ועניין פלג מן פלג אלהי' מלא מים: לחזיז קולות · אומץ וחיזוק כמו וי' עושה חזיזים קולות תקיפים: אגלי טל · יש אומרי' הוא המטר הדק באלף חבר ויתכן היות האלף נוסף: כאבן · יתחבאו המי' עד שיתקשו כאבן ו העניי' שלא יראו שהם מים: ופני תהו' יתלכדו העניי' כפול שזה שהיו מימי תהו' יתלכדו עד שיתקשרו ויש אומרי' עניינו שיתלכדו על פני תהום והוא קרוב: התקשר מעדנות כימה · כוכבים הם בפאת צפון וכסיל בפאת דרום וכימה תקשר חבירו' שהם המעדנות וכסיל הפך הדבר ומנין האותה צויתה לכוכבים האלה לקשר ולפתח והקדמונים אמרו כימה הם שבעה כוכבים קטנים והם בסוף מזל טלה ו וראי' הם ו' והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הו' לב מזל עקרב כי בעלות אלה שניהם במזרח יראו המעטים הנזכרים וזה כנגד זה בכו' ובמעלה ובחלק: מזרות · כוכבים הם ויש אומרי' כי הרי"ם תמורת למ"ד ויאמרו כי כמוהו וידע אלמנותיו והוא רחוק: ועיש · כבר הזכרתיו: הידעת חקות שמים · ששמתי והוא שאמ' המשורר חוק נתן ולא יעבור: משטרו · שב אל השמים בעבור שיש להם ממשלה על הארץ מן שוטרים: ושפעת מים · רבים מן שפעת גמלים: בטוחות · רובי המפרשים אמרו שהם הכליות והנכון בעיני שהם הקרב כעניין הן אמת חפצת בטוחות ויורה עליו סוף הפסוק שאמר ובסתום חכמה תודיעני כי העניין כפול הוא כמנהג: לשכוי · הוא הלב כמו עברו משכיות לבב והעניין צורות חקוקות כמו ואבן משכית והצורות הם המחשבות ומביני סוד הרוח יורו כן: מי

רלבג

תתהפך כחומר חות' · ר"ל כמו החומר והטיט אשר יעשו בו החותם אשר ירצו שהוא מוכן בקלות לקבל החותם ההוא כן תתהפך פעולת השמש להמשך ממנו פעולות מתחלפות מצד חלוף מצבו: נבכי ים · מעמקי ים: רחבי ארץ · הנה רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא המקום אשר יהיו בו הלילה והיום שוים לעולם ולזה יהיו לארץ שני רחבים האחד מהקו השוה עד תכלי' הצפון והשני מהקו השוה עד תכלי' הדרום: חשכתי לעת צר · מנעתי אות' לי ואצרתי אותם להשתמש בהם בעת צר ר"ל להגיע הרע לראוי לו: אי זה דרך יחלק אור · הרצו' בו אי זה דרך יחלק השמש עד שילך פע' בתנועתו היומית בדרך אחד וביום אחר בדרך אח' ויפזר מקום זריחתו עלי ארץ כמו שהתבא' לפי שעיין מעט מחכמת התכונה ואיפשר שיהיה הרצון באור האיד הקיטורי אשר יתהוו ממנו הלהבו' בקלות ויהיה קדים רוח קדים והוא יותר נכון כי לפי הביאור הראשון יהיה בכאן כפל דברים לפי שכבר זכר זה העניין בעינו כמו שאמר המימיך צוית בקר וגו' : מי פלג לשטף תעלה וגו' · מי חלק לשטף המים מקום שיפול בו ויקרא למקום ההוא תעלה והיא חפירה והרצון מי סידר המטר בזה האופן שימטיר בזה המקום ולא במקו' אח' עד שישלימו בזה האופן המכחיש בהמטירו פעם במקום אחד ופעם במקו' אחר וזה שאם היה המטר כולו במקו' אחד תמיד לא ישלם במה לא במקום ההוא מצד רבוי הלחו' ולא בזולתו מצד היובש וזה מבואר בנפשו ומי שם חק ומכתב לברק ולרעמים ויהיה אמרו לחזיז קולו' כאילו אמ' לחזיז וקולות או ירצה בזה מי שם דרך לחזיז אש' יתהוו ממנו הרעמים שירד למטה לארץ הפך תנועתו הטבעית: שואה ומשואה · מדבר ומקומו' חריבי' : אגלי טל · טיפי הטל: יתחבאו · ירצה שהם יחפאו ויסתר ענין המימיות אשר בהם ויהיו מים בכח לא בפועל: מעדנות · שם מיני תענוגי' שימשכו בסבת כימה ר"ל בהמצא השמש שם כי אז יתיר חום הזמן האילנות ויתנו פרים והנה כימה היא צורה אחת במזל טלה: ומושכות כסיל · מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות ובהיות השמש במזל שהוא בו ימנעו האילנות מהתיחת כחם לרוב הקור: מזרות · היא צורה אחת מהצורות הדרומיות ואחשוב שלא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט: ועיש · היא צורה מהצורות הצפוניות ואולם נסתרת כלל באקלים אשר אנחנו בו: תנחם · תנהגם: משטרו · מענין שוטר ומושל והרצון אם תשים ממשלת השמים בארץ: בטוחו' · הוא מענין כי טח מראו' עיניה' והרצון בלבבות הטוחות והסתומות: שכוי · הוא שם מענין ההסגתה וההשקפה תרגום וישקף ואסתכי והוא השכל ההיולאני: מי

מסורה

התבוננת ג' חס' בליש' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' ל' : אל גבולו ל' וחד על גבולו ואינון מן א"ב מן חד חד חד ט' וחד על ו' ל' דכו' וסי' נמס' במסר' רבת' במערכת אות האל"ף בערך ט' בס"ד : ומספר ד' וסי' בסדר בלק וירמיה סימן י"א : ואוצרו' אוצרו' י"א מ"ל וסימ' עלה שישק מלך מצרים דמלכים תנינא דפסו' · ויקח אסא את כל הכסף ב' בפסו' · ויוצא אסא את כל

איוב לח

תתהפך כחמר חותם ויתיצבו כמו לבוש: וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר: טו הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת: הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה: התבננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת כלה: אי זה הדרך ישכן אור וחשך אי זה מקמו: כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו: כ ידעת כי אז תולד ומספר ימיך רבים: הבאת אל אצרות שלג ואוצרות ברד תראה: אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה: אי זה הדרך יחלק אור יפץ קדים עלי ארץ: מי פלג לשטף תעלה כה ודרך לחזיז קלות: להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו: להשביע שאה ומשאה ולהצמיח מצא דשא: היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל: מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו: כאבן מים יתחבאו ופני תהום ל יתלכדו: התקשר מעדנות כימה או משכות כסיל תפתח: התצא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם: הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ: התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך: התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך לה הננו: מי שת בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה:

(מסורה קטנה: ר' אותיות תלויות · ב' ובענין · ל' · ג' חס' בליש' · ג' · ב' · ל' וחד על גבולו · ד' · ל' · ב' בליש' · י"ח חל' · ג' וכל אל"ף דכו' · ל' · ו' כתי' כן · ט"ו · ב' חס' · ל' · ב' בכיפ' · ב' חס' · ל' · י"ו · ל' · ב' בתרי לישנ' יתיר חס' · ל' ותיבכן ל' · ח' · ל' · ב' · ל' · ל' · ט' · ל' · ב' ה' למת)

תרגום

מתהפכא היך טינא חותמא דילהון ואיתעתדון היך כסו זהים: ת"א אתהפכת היך טינא חותמא דלהון ולא אתבריאו כמו גושמיהון בלא נשמתהון היך כסו סריק: ואתכסי מן רשיעיא נהורהון ואדרע מרממא תתבר: איפשר דעלתא עד מערבלי סגור ימא ובפישפוש תהומא הליכת: איפשר דאתגליאו לך מעלני מותא ומעלני טולי מותא דגהנם תחמי: איתביינת עד פתווי ארעא דגינתא דעדן חיי אין ידעתא כולה: אידין אורחא ישרי נהורא וחשוכא הידין אתריה: ארום תדבריניה לתחומיה וארום תתבין שבילי ביתיה: הידעתא ארום בכן אתיליד ומניין יומיך סגיעין: איפשר דעלתא לקורטורי תלגא ואפותיקי ברדא תחמי: די גנזית תלגא לעידן עקתא בגהינם וברדא ליום קרבא דפרעה ואגחותא דמצראי: הידין אורחא יתפליג נהורא יבדר רוח קדומא על ארעא: מן טייף לשטפא קובתא ואסרטא לעננא קליא: ת"א מאן טאיף לשטפא דתהומא חריצי מיא וקצתהון דלא לעילא ואורחא לעננא דמחתין מתמן מיא בקליא: ת"א מאן עבר שטפא למרזיבא דמיא ולעילא ארחא דעננא דמחית מטרא בקלין: לאחתא מטרא על ארעא דלית בה גבר מדברא דלא בר נש ביה: למסבע רגושא ואתרוגשתא ולמרביא מפקנות דיתאה: האית למטרא אבא או מן אוליד רסיסי טלא: מכריסא מן נפיק קרחא וגלידא דשמיא מן יליד יתיה: היך אבנא מוי קרישן ומיטמרן ואפי תהומא דמן קורא מתאחדין: התקטור שירי כמתא או אשלי דנגרין ניפלא תישרי: התפיק שטרי מזליא בזמניה ונגהא על אפרחהא תדברינון: הידעתא גזירתא דשמיא אין תשוי שטריה גלגליה בארעא: איפשר ותרים לעבא קלך ורכפת מיא תחפינך: איפשר תשדר ברקין ויהכון ויימרון לך הא אנן: מן שוי בכליין חוכמתא או יהב לליבא בינתא: ת"א לתרנגול ברא ביונתא למקלסא למריה: מן

מסורה

אוצרות ב' בפסו' · ונתתי לך אוצרות חשך · את כל חסן העיר · והלוים אחיה בד"ה קדמ' דפסו' · ואוצרות ברד תראה · לא יועילו אוצרות רשע · ואת בני התערובות דד"ה : וכפור ב' חס' בליש' וסי' דק ככפר על הארץ · וכפר שמים מי ילדו : ופני י"ו מיחדין וסימ' נמס' בתלים סימ' פ"ב : התקשר ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הת ברישי' וסימ' התמלך ל' כי אתה מתחרה בארז · התקשר ל' מעדנות כימה · התשלח ל' ברקים וילכו · התאמין ל' בו כי ישיב זרעך · התרעישנו ל' כארבה הוד נחרו · התרים ל' לעב קולך · התצוד ל' ללביא טרף · התשחק ל' בו כצפור · התצלח ל' עתה שתולה התצלח · ואינון מן א"ב הא ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בס"ד :

רש"י

נבוכים הם בארץ · שערי מות אלו גיהנם : ידעת כל זאת · כי אז תולד · כשבראתים : אשר חשכתי · הכנעתי · לעת צר · לאמוריים מלכים בגבעון · ליום קרב · ומלחמת גוג ומגוג : יחלק א.ר · תימור של חמה · משפע לכאן ולכאן כקרני אור · קדים שמש המזרח : מי פלג לשטף תעלה · בערבית קורין לשערה שיטפא · כל שיער ושיער שבראש פילגתי לו תעלה · גומא לנקב מוכה · שאילו ב' יוכקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם · והם לא נתחלפו לי · בין איוב לאויב נתחלפו לי · ואתו מן הסערה · ר"א לשטף טיפה בשם שוטף · פילגתי לכל טיפה גומא בעבים · שאילו יורדות מגומא אחת משטפו' את הארץ ונעשית טיט · ודרך לחזיז קולות · מי פלג · כל קול וקול יש לו שביל · ואם ב' הולכים בשביל אחד אין הבריות סובלות את הקול : שואה · ארץ שהיא חשוכה ברעב · אגלי טל · גלי טל · והאלף יתירה · כמו ואחותי באזניכם · יאלף יתירה בראש תיבה להיות שם דבר · אבחת חרב · כמו ניבות חרב

ידענו כי זה עם לבך ....

מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב׃ בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ׃ הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא׃ כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב׃ מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל׃ הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר׃ תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה׃ תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה׃ יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ׃ מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת עָרוֹד מִי פִתֵּחַ׃ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עֲרָבָה בֵיתוֹ וּמִשְׁכְּנוֹתָיו מְלֵחָה׃ יִשְׂחַק לַהֲמוֹן קִרְיָה תְּשֻׁאוֹת נוֹגֵשׂ לֹא יִשְׁמָע׃ יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרוֹק יִדְרוֹשׁ׃ הֲיֹאבֶה רֵּים עָבְדֶךָ אִם־יָלִין עַל־אֲבוּסֶךָ׃ הֲתִקְשָׁר־רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ אִם־יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ׃ הֲתִבְטַח־בּוֹ כִּי־רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ׃ הֲתַאֲמִין בּוֹ כִּי־יָשׁוּב זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף׃ כְּנַף־רְנָנִים נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה׃ כִּי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם׃ וַתִּשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ׃ הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְּלֹא־לָהּ לְרִיק יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד׃ כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ בַּבִּינָה׃ כָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ׃ הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃

מַן יְמַנֵּי שִׁבְעָתֵי שְׁמַיָא בְּחוּכְמְתָא וְכִילָוַות שְׁמַיָא מַן יְשָׁרֵי׃ ת״א מָאן יְמַנֵּי כּוֹכְבֵי שְׁמַיָא בְּחוּכְמְתָא וַעֲנָנֵי דְּמַתִּילִין לְזִקַּיָא דִשְׁמַיָא מָאן אַשְׁכִּיב׃ כַּד אִישְׁתְּאַם עַפְרָא לְשִׁיתְאָסָה וְגַרְגִּישְׁתָּא אִירְבָּקוּ׃ הֲתָצוּד לְלֵיתָא מְזוֹנָא וּפַרְנָסוּתָא דְּאַרְיָוָתָא תְּסַפֵּק׃ אֲרוּם שַׁחְיָין בִּמְדוֹרָתָא יָתְבוּן בִּמְטַלַּלְתָּא מְטוּל לְכַמְנָא׃ מַן יַתְקֵן לְעוּרְבָא מְזוֹנֵיהּ אֲרוּם בְּנוֹי לֶאֱלָהָא יִבְעוּן תָּעַיָּין מִדְּלֵית מֵיכְלָא׃ אֵיפְשַׁר דִּידַעְתָּא עִידָן מֵילְדֵיהוֹן רֵיעֲלֵי טִינָרָא כַּד מִצְטַעֲרִין אַיָּלָתָא תִּנְטוֹר׃ תִּמְנֵי יַרְחַיָּא דִּשְׁלָמַן וְתִנְדַּע עִידָנֵי מֵילְדֵיהוֹן׃ תַּמְטָן בְּנֵיהוֹן מִתְפַּלְּחָן צַעֲרֵיהוֹן מְשַׁדְּרִין׃ מִתְחַיְילָן בְּנֵיהוֹן יִסְגוּן בְּעִיבוּרָא יִפְּקוּן וְלָא תַיְיבִין לְהוֹן׃ מַן פְּטַר מְרוֹדָא בַּר חוֹרֵי וְשׁוּשְׁלֵי עֲרוֹדָא מָן שָׁרֵי׃ דִּי שַׁוִּיתִי מֵישְׁרָא בַּיְיתֵיהּ וּמַשְׁכְּנוֹי אַרְעָא צַדְיָא׃ יְגַחֵךְ לְרִגוּשׁ קִרְיְיתָא אִתְרְגוּשְׁתָּא דְרָדֵי לָא יִשְׁמַע׃ יְאַלִּיל טוּרַיָּא מַרְעֵיהּ וּבָתַר כָּל יָרוֹקָא יִבְעֵי׃ אֵיפְשַׁר דִּצָבֵי רֵימָנָא לְמִיפְלְחָךְ אִין יְבִית עַל אוּרְוָתָךְ׃ אֵיפְשַׁר דְּתִקְטוֹר רֵימָנָא בְּתַלְמָא דַּאֲשֵׁלֵיהּ אִין יְשַׁדֵּד גַּלְמָתָא בַּתְרָךְ׃ אֶפְשַׁר דְּתִתְרְחִיץ בֵּיהּ אֲרוּם סַגִּי חֵילֵיהּ וְתִשְׁבּוֹק לְוָתֵיהּ לֵיעוּתָךְ׃ אֵיפְשַׁר דְּתֵימִין בֵּיהּ אֲרוּם יְתוּב דַּרְעָךְ וְאִידְרָךְ יִכְנוֹשׁ׃ גַּדְפָּא דְתַרְנְגוֹל בָּרָא דִּמְשַׁבְּחָא וּמְקַלְּסָא אִין אֵיבְרָא דְחַוָּורִיתָא וְנוֹצִיצַיְתָא׃ אֲרוּם תִּשְׁבּוֹק לְאַרְעָא בֵּיעַיְיהָא וְעַל אַרְעָא תִּדְגַּר׃ וְשַׁלְיָא אֲרוּם רִגְלָא תְּבַדְּרִינַהּ וְחֵיוַת בָּרָא תְּדוּשְׁשִׁינַהּ׃ שִׁיחְנָא עַל בְּנַיָּא דְלָא דִּילַהּ לִסְרִיקוּתָא לֵיעוּתַהּ מִדְּלֵית דְּלוּחָא׃ אֲרוּם אַנְשְׁיַהּ אֱלָהָא חוּכְמְתָא וְלָא פַּלֵּיג לַהּ בְּבִיוּנְתָּא׃ כְּעִידָן בִּמְרוֹמָא טַיְסָא מְגַחֲכָא לְסוּסְיָא וְלִרְכִיבֵיהּ׃ הַאֵיפְשַׁר דְּתִתֵּן לְסוּסְיָא גְבוּרְתָּא אֵיפְשַׁר דְּתַלְבֵּישׁ צַוְרֵיהּ תּוּקְפָּא׃ והתרגישינה

מסורה: בצקת ל׳ למוצק ל׳ ורגבים ל׳ התצוד ל׳ ללביא ל׳ התצוד ללביא טרף : במעונות ב׳ מל׳ דמל׳ בליש׳ וסימ׳ ומי יבא במעונותינו ׳ כי ישחו במעונות ׳ וג׳ חס׳ בלישני׳ מענה אלהי קדם ׳ כפיר קולו ממענתו ׳ ומענתיו טרפה ׳ וב׳ כתיב מעונתם חס׳ ו׳ו בתר׳ וסימ׳ ואל מעונתם ישובון ׳ ואל מעונתם ירבצון ׳ ושאר׳ מענות כתי׳ חס׳ ו׳ קדמא : ירחים ד׳ וסי׳ ותצפנהו שלשה ירחים ׳ וממגד גרש ירחים ׳ במספר ירחים אל יבא ׳ תספר ירחים תמלאנה : פרא ו׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך ובסיפר׳ סימן י״א : פתח ג׳ וסי׳ מוסר מלכים ׳ ומוסרות ערוד מי פתח ׳ דלתות פניו מי פתח : ירוק ג׳ ב׳ חס׳ וסי׳ וכי ירק הזב בטהור ׳ ואביה ירק ירק ׳ ואחר כל ירוק ידרוש : ישדד ב׳ וסימ׳ אם ישדד עמקים אחריך ׳ אפרים עגלה מלמדה ׳ וא׳ יפתח וישדד אדמתו : ישיב חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ ג׳ דכתי׳ ו׳ במצעו׳ תיבות׳ וקרי׳ יו״ד וסי׳ ישוב הרע לשוררי ׳ התאמין בו כי ישוב זרעך ׳ וגמול ידי אדם ישוב לו : אשוב ג׳ כתי׳ ו׳ וקרי׳ י׳ וסי׳ יהוד׳ כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר ׳ אמאס גם זרע יעקב ודוד ׳ עילם והיה באחרית הימים : ללא י״א וסימ׳ נמסר בסיפרא סי׳ כ״ו : השה ל׳ בבינה ל׳ כי השה אלוה חכמה ׳ תמריא ל׳ תשחק לסוס : צוארו ה׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ :

רלבג

מי יספר ׳ מענין מבין ומספר כמו אספר כל עצמותי : ונבלי שמים ׳ הם הגשמים האדירים הנופלים מלמעלה למטה : בצקת עפר למוצק וגו׳ ׳ בהתקשות העפר עד היותו חזק : ורגבים ׳ הם גושי העפר והרצון שחלקי הארץ ידובקו עד שלא ישאר פנוי ביניהם : וחית כפירי׳ תמלא ׳ וכפש האריות תמלא להמציא להם טרף כי נפשם ריקה בהעדר טרפם : ישוחו ׳ ישפלו : ישיעו ׳ יצעקו : יעלי סלע ׳ בוק סט״איין בלע״ז והיא עולה ברא״ש ה הסלע בשעה שכורעת לילד והשם ית׳ מזמן לה נשר שמקבלת אותם הולדות בכנפיו ומציל אותם שלא יפולו כך אמרו רבותינו ז״ל ואם העני׳ אמת הנה פירוש הפסו׳ כן ואם לא הנה יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב״ח אינו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה נולד בתכלית הסכנה לולי השגחת השם ית׳ להמציא הוולדים ב באופן מהחוזק שלא ימותו בעת הליד׳ : חולל אילות ׳ הוא מענין חיל וחבלי יולדה ואמרו רבותינו ז״ל כי האילת רחמה צר ולא תלד אם לא הכישה נחש ב ברחמה והשם ית׳ סבב שיבא אליה נחש בעת הלידה להכיש׳ ברחמ׳ ותלד ואם לא ימצא הענין כן יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב״ח אינו נולד כי אם בקושי גדול ו לזה יהיה הענין בו כמו הענין ביעלי סלע ולזאת הסבה יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה יוכל ל להשגחת השם יתברך בהמצאות : תפלחנה ׳ תשברנה ותכרתנה : חבליה׳ ׳ ציריה : יחלמו ׳ מענין בריאות והוא מענין ותחלימני ו והחייני : בבר ׳ בחוץ : פרא ׳ חיה הנמצאת במדבר והיא אוכלת עשב כבהמה : ערוד ׳ חמור הבר : ערבה ׳ מדבר : מליחה ׳ ארץ מליחה והיא מדבר גם כן : תשואו׳ ׳ ענין המיה : יתור ׳ מן ויתורו את הארץ והוא שם בשקל יבול : ריס ׳ ראם : אבוסך ׳ הוא האבוס שאוכלת בו ה הבהמה ׳ התקשר ריס בתלם עבותו ׳ הרצון בו האם העבות תקשור ריס בתלם לחרו׳ בתלמי השד׳ כמו העני׳ בשור ובחמור וזולת׳ מבעלי חיי׳ שיחרושו בהם : ישדד ׳ מגזרת שדה והוא החרישה כמו יפתח וישדד אדמתו : כנף רננים ׳ שם עוף או אפש׳ שיהיה שם הענף רננים וידבר מכנף העוף ההו׳ נעלס׳ ׳ שמח ועלס׳ : אברה ׳ כנף שלה : חסידה ׳ שם עוף : ונוצה׳ ר״ל נוצת העוף ההוא : תזוריה ׳ תדרכה ותרמסה והוא מגזרת ויזר את הגיזה ׳ הקשיח בניה ׳ השיר מדמיונה כתיכת לבה לבניה ושכחה אותם : השה ׳ שכח אותה והעלים ממנה : תמריא ׳ מענין הגבהה : רעמה ׳ חוזק ועוז הקול והגבהה והצהלה היוצאת ממנו :

אבן עזרא

מי יספר ׳ פירושו מספיר מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק ויש אומ׳ שהוא מן ספר ואחרי׳ אמרו ממספר ואחרים אמרו מי יספר בחכמתו השחקים : ונבלי שמים ׳ הם העבים בעבור שהם מלאים מים : ישכיב ׳ כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל : למוצק ׳ היא הנקודה : ורגבים ידובקו ׳ הם בקיעות הארץ מהחום והמטר׳ וחית כפירים תמלא ׳ כי הוא נפשו ריקה : ישוחו ׳ מן ישח כי כן מנהג ה הכפיר וכמהו ידכה ישוח : תכרענה ׳ ותפלחנה ילדיהן כדי שלא יזוזו ממקומם : חבליהם תשלחנה ׳ פי׳ תשלחנה חבלים ומכאובו׳ על ידיה ואחר כך יתרפאו : יחלמו בניה׳ כענין והחלימני : ירבו ׳ יגדלו בברירות כמו ברור ויש אומ׳ שהוא תרגום חוץ : תשואות ׳ קולות מן שאון : ירוק ׳ הענין אחר כל מקום ירוק : התקשר ריס בתלם ׳ כמו תלמיה רוה והענין ה התקשר ריס בתלם בעבות : התבטח בו ׳ כי רב אילך בעבור רוב כחו : ותעזוב אלין יגיעך ׳ עניינו זרע השדה שבכחו יחרוש וישדד כמעשה השור ויש אומ׳ כי תעזוב תשים על גבו כענין עזוב תעזוב עמו והוא רחוק מאד : התאמין בו כי ישיב זרעך ׳ כי כאש׳ יחרוש וישדד ישיב לך הזרע : וגרנך יאסוף ׳ בדים : כנף רננים ׳ שם עוף אולי נקרא כן בעבור נועם קולו : נעלסה ׳ כמו כפרס וכן נתעלס בּאהבים והטעם האתה נתת לרננים כנף ׳ ונתת אברה שהוא הכנף וכן ישאהו על אברתו ׳ וגם נוצה לחסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כי כן כתו׳ בספר ישעיה : כי תעזוב לארץ בציה ׳ זאת תולדת : תחמם ׳ בציה מגזרת חום : תזוריה ׳ מגזרת ויזר : הקשיח בניה ׳ והטע׳ תתאכזר על בניה כאילו לא היו שלה וכמהו תקשיח לבנו מיראתך ואין להם ש שליטה במקרא :

יגיעה בלי פחד ׳ אין לה פחד על הבצים שיהיו בניה שתזורם רגל : כי השה ׳ מטעם כי נשני אלהים : ולא ׳ נתן לה חלק בבינה : תמריא ׳ תגבה ואין לו חבר ויש אומ׳ כי שור ומריא כמהו וטעם מריא שמן מעולה מלשון רבנן : תשחק לסוס ׳ בעבור רוב מרוצתו : רעמה ׳ כטעם עוות מן רעמו פנים או מגזרת רעם : התרעימנו

רש״י

ישוחו ׳ עומדים כפופים לארוב : כן דרך אורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם : יתעו לבלי אוכל ׳ שאביהם שונאם והקב״ה מזמן להם יתושין הנבראים מאליהן ונכנסין ל לתוך פיהם : יעלי סלע ׳ אשטנבוק ושונאה את וולדה ׳ ועולה לראש סלע גבוה כשכורע׳ לילד כדי שיפול לארץ ו וימות והקב״ה מזמן לו נשר ומקבלו ב בכנפיו ׳ וחולל אילות תשמור לצ׳ חיל יולדה ׳ האילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת ובשעת לידתה אני מזמין לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח ׳ ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה ׳ ובין אותם׳ רגעים אני מחליף ובין איוב לאויב כתחלקן[?] לי : תכלחנה ׳ מתבקע ראש שלהם ומוציא הוולדו׳ וחבלי לידה שלהם ׳ תשלחנה מעליה׳ בלדתן לרגע שאני מזמין להם : יחלמו ׳ יתחזקו ׳ ולא שבו למו ׳ משירבו קצת יגדלו בבר ב בזרעים ובדשאים ואוכם כריבוי׳ לגידול אביהם ואומם : חפשי ׳ שאין אדם מגדל פרא ללומדו עבודת בהמו׳ שאינו יכול ׳ ערוד ׳ חמור הבר ׳ מי פתח ׳ ומוסרותיו שאו׳ עליו עול אדם ׳ יתור הרים מרעהו ׳ הוא עצמו תר לו מקום מרעה : ריס ׳ כמו ראם ׳ עבדך ׳ לעבדך : בתלם עבותו ׳ בעבות חבל ׳ שקושרין לתלמי המחרישה ׳ ישדד יתקן השדה : התבטח בו ׳ לאסוף תבואתך בשביל ש שכחו רב ויכול ל לסבול הרבה ׳ ותעזוב אליו יגיעך ׳ להסוף אל הבית : כנף רננים נעלסה ׳ כן שם עוף גדול רננים ׳ ולשון משנה קרוי בר יוכני ׳ אברה ׳ כל עוף קרוי אברה ׳ על שם שפורח כלומר או עוף ששמו חסידה ויעוף ששמו נוצה ראה מה מנהגה : תעזוב לארץ ביציה ׳ והולכת ומתחממות מאליהן על עפר ההם : ותשכח כי רגל תזוריה ׳ לבוצתה תבקעה : הקשות ׳ הקשה בניה מלבה כאילו אינם שלה ׳ לריק יגיעה ׳ ואינה יראה שתאבדם : כעת אשר במרו׳ תמריא ׳ כל לשון המראה כאדם שזוכה לבו לצאת ממידתו ו ומגדולו ומחריבו ל לשוטט לו בדרכות ולבכות לו מרות א אחרות ׳ וכן בן סורר ומור׳ ובלשון תלמוד אומרא׳ כ כלתיה דרב זביד׳ ׳ אומריא ובכתא ׳ רעמה לשון רעם ובעתה ׳ כמו רעמו פנים כארבה ׳ מרלג ומקפץ כארבה ומרעים בכנפיו : כתרו

התרעישנו כארבה, שתשמיע לו רעש בתרועתו כאשר ישמע לארבה: הוד נחרו, כמו נחרת סוסיו קול בהלת הסוס: יחפרו, רגליו בעמק וישים: בכח, שים בו: נשק, ידוע: ישחק, לדבר שיפחד אדם ממנו: ולא יחת, כמו אל תערוץ ואל תחת: ולא ישוב, אחור מפני חרב: תרנה, קול החצים היוצא מהאשפה כמו ותעבר הרנה: להב חנית וכידון, שהם מרוקים כאילו להב יצא מהם: יגמא ארץ, יפסע ארץ וקרוב ממנו ת מגמת פניהם והטעם נוכח פניהם, כל כך ישמע ללכת אל מקום המלחמה שלא יאמין כי קול השופר הוא אמת: בדי שופר, בשמעו השופר יאמר האח מרוב שמחתו כמו האח האח והיא מלה תאמר על השמחה בבוא לאדם חפצו בדי שופר כמו בדי ריק והוא קרוב מטעם אין די בער: יריח מלחמה, כשמעו כי כן הוא: רעם שרים, ישמיעם שרים ותרועה מרחוק: יאבר נץ, יעופף לתימן כי יבקש מקום חם: יגביה נשר, אין עוף שיגביה יותר ממנו: סלע ישכון, כן תולדתו: חפר אוכל, יבקש כמו לחפור את כל הארץ וקרוב מגזרת חופר גומץ והטעם שהוא במקום גבוה ויבקש מזונו כמטה כחופר מטמון: ואפרוחיו יעלעו דם: כמו ושתו ולעו והטעם יבלעו דם איברי החללים שיביא ויהי העי"ן הראשון כפול או יהי מגזרת עלעה בלשון רבנן והטעם ישברו בלעות החלל להוציא דם והראשון נכון בדקדוק והאחרון עצמו שהוא מגזרת עצם וזה דבר ידוע כי הנשר יראה ממקום רחוק מאד מקום החללים וירוץ שמה:

התרעישנו כארבה, התביא לו הרעש והנענוע אשר הוא רועש כארבה: הוד נחרו אימה, עוצם עיטושו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו: יחפרו בעמק, יחפרו רגליו בעמק כמנהג הסוסים: נשק, כלי מלחמה: תרנה, תזעק מגזרת ותעבור הרנה במחנה: אשפה, הוא כלי שישימו בו החצים: חנית וכידון, הם כלי זין: ברעש ורוגז יגמא ארץ, ברעש ותנועה חזקה ובחמה ירוץ עד שידמה כאילו הוא מגמא את הארץ ובולעה לחוזק המרוצ': האח, מענין שמחה: יאבר, יעוף ולפי שהעופפות הוא בכנף אמר יאבר: נץ, שם עוף: ומצודה, סלע חזק וגבוה: חפר אוכל, יבקש ויחפש האוכל שיהיה כזון ממנו מגזרת ויחפרו לנו את הארץ: יעלעו, יבלעו: חללים, הרוגים:

נחרו ל' התרעישנו כארבה והוא חד מן א"ב מן א"א כתיב ו' בסוף תיבו' בחברת או ו"ל זוגא וסי' נמס' במס' רבת' במערכ' אות הוי"ו בס"ר: אשפה ב' וסי' ועילם נשא אשפה, עליו ותרנה אשפה להב: שופר ב' חס' וסי' ל חכך שפר, בדי שפר יאמ' האח, וכל אורייתא דכו' חס' במ"ב מל' וסי' והעברת שופר תרועה ב' בו, וכל נביאי' וכתובי' דכו' מל' במ"ב חס' וסי'

(כ) הַֽתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה: יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק: יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב: עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן: בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר: (כה) בְּדֵי שֹׁפָר ׀ יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה: הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן: אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ: סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה: מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ: (ל) וְאֶפְרֹחָו יְעַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא:

הֲתַרְגִּישִׁינֵיהּ הֵיךְ גּוֹבַאי שִׁיבְהוֹר לִישְׁלוּשְׁתָא דִנְחִירֵיהּ אֵימְתָא: מְחַפְּשִׁין בְּגַלִּימָא וְיֶחְדֵי בְּחֵילָא יִפּוֹק לְקַדְמוּת קְרָבָא: יֶחְדֵי לְדִלְוָתָא וְלָא יִתְּבַר וְלָא יְתוּב מִן קֳדָם סַיְפָא: עֲלוֹי תִּשְׁדֵּי זַיְינָא חַרְבָּא שִׁנְנָא מוּרְנִיתָא וְרוּמְחָא: בִּרְגִיז וְרוּגְזָא יַעֲבִיד גוּמָתָא בְּאַרְעָא וְלָא יְהֵימִין אֲרוּם קַל שׁוֹפְרָא: בְּמִיסַת שׁוֹפְרָא יֵימַר חֶדְוָא וּמִן רָחִיק יָרִיחַ קְרָבָא אַכְלְיוּתָא דְרַבְרְבֵי וְיַבָּבָא: אִיפְשַׁר מִבְּיוּנְתָּךְ יִתְאַבֵּר בַּר נָצָא פְּרוּשׂ גַּרְפָּא לְדָרוֹמָא: אִין עַל מֵימְרָךְ יִתְגַּבַּהּ נִשְׁרָא וַאֲרוּם יָרוּם שַׁרְכְּפֵיהּ: כֵּיפָא יִשְׁרֵי וּבִית עַל כְּרַךְ טִינַר וּמְצַדְתָּא: מִתַּמָּן חָפִיר מֵיכְלָא לְמֵרָחִיק עֵינוֹי מִסְתַּכְּלָן: וְאֶפְרוֹחוֹי גָּמְעִין אִידְמָא וּבְאַתַר דְתַמָּן קְטִילַיָּא תַּמָּן הוּא:

דלעי' ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפר' דכו': למרחוק ח' וסי' נמסר לעיל בסיפר' סי' לו' ומלכי' ב' סי' י"ט: ובאשר ד' וסי' נמסר בשופטים סי' ה' ובישעיה סימ' ס"ו: חרוב ג' ב' חס' וא' מל' וסי' נמסר בסיפר' ריש סי' י"א:

ביאור דברי המענה

ענה השם ית' את איוב מן החשך והסערה ואמר ואולם ייוחס זה המראה אל הסערה לפי שהנביאי' כשתבא להם הנבואה יהיה שם ביניהם מסך מה מבדיל מצד החומר מלקבל בשלימו' השפע האלהי ולזה תמצא שתיוחס הנבואה אל הערפל או אל החשך והסערה אשר הוא האיד הרב החשך, מי זה אשר עכתו וטענותיו הם חשוכים ואפלים מבלי דעת אשר חשקת להתוכח עמי, ועתה אזור נא כגבר חלציך כאדם המתווכח אשאלך והודיעני שאלתי אחר שאתה שופט על מעשי ראה איך תוכל לשפוט את מעשי ואיך יודע אותם ומשיגם והוא מבואר שהשופט ראוי שתהיה אצלו ידיעת מה שהוא שופט, איפה היית שתדע אופן החכמה ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מדותיה בזה השיעור כי תדע אופן החכמה בזה והטעם כי בהיות מדתה בזה השיעור מן החכמה עד שאם היתה יותר גדולה או יותר קטנה היה נפסד העולם כי העולם ישמר בשווי אשר ביסודות בכמות ובאיכות כמו שהתבאר בטבעיות, או מי נטה עליה קו כדרך הבונים כאשר יתחילו לבנות והרצון בזה מאי זה דבר היתה התחלת הוויתה והמכם אמר זה להעלם הענין בסבת הווית הארץ לפי שהוא מיוחס אל ההעדר ר"ל אל העדר קבול המתפעל פועל הפועל ולזה היה מה שרחק מהגרמים השמימיים ארץ וזה פלא שישלים השם יתברך זה המציאות באלו השתי סבות והיא הסבה המיוחסת אל העדר בפנים מה כמו הארץ והסבה ההפכית לה כי זה העולם מתקיים במציאות ההפכים וכאילו התבאר בזה שאפילו מה שמיוחס אל ההכרח וההעדר ישתמש בו השם יתברך לתועלת כפי מה שאפשר עד שישלם בו זה המציאות השפל או יהיה פירושו או מי נטה עליה קו לקחת מדתה בהתהוותה כמו שיעשו הבונים ויהיה הענין כפול, על מה אדניה הוטבעו או מי ירה אבן פנתה אשר היא נסמכת עליו כי בזה מהחכמה מה שלא יעלם כי היא נסמכת על מרכזה שהוא נקודה לבד וזה לא היה לנקודה ההיא מצד מה שהיא נקודה כי הנקודות כולם מתדמות אבל היא הסיבה בזה מה שהמצאתו מכוכבי אור אשר הם משבחים ומרננים לפני תמיד רוצה לומר הגלגלים אשר בהם הכוכבים כי כאשר נמצאו אלו הכוכבים מרננים ומשבחים לפני עם כל המלאכים וזה היה בעת המצא הגרמים השמימיים אז יהיה זה הטבע לזאת הנקודה להיותה אמצע, ומי הוא אשר יסך בדלתים ים בעת התאוותו עד שיהיה שם חלק נגלה בארץ להתהוות בו אלו הנבראות אשר בארץ ולא יעבור בו הים ויכסנו שזה היה נפלא מאד ומה שאי אפשר שתתן בו סבה טבעית כמו שביארנו בספר מלחמות יי', וגם אחרי כן שמרתי זה המציאות בשומי הענן והערפל מכסה הים תמיד רוצה לומר שאור השמש יעלה ממנו אידים תמיד יחסרוהו עד שלא יעבור גבולו בסיבת המים הבאים עליו מהנהרות כי הוא יחסר באלו האידים כשיעור מה שיתוסף בסבת הנהרות ובזה האופן גזרתי עליו חקי ואשים בריח ודלתים לפני הים שלא יעבור גבולו, ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ובזה הגובה יכלה גאון גליך לפי שלא יתוסף גובה הים כלל בסבת מה שזכרנו, המימיך צוית בקר והודעת לשחר מקומו אשר ממנו יזרח ואולם אמר זה לפי ששמש לא יזרח בכל יום ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו מצד תנועתו בגלגלו הנוטה השלמת בשוה ותתחדשנה בזה תקופות השנה אשר להם רושם חזק במציאות אלו הדברים ההווים הנפסדים ובשמירתם זמן מה כי בסיבות אלו התקופות יגבר אחד מההפכים אשר עמידתנו בהם פעם והאחר פעם עד שישלם בזה הסידור והיושר לאלו הנמצאות ויתחדשו בזאת הסבה מהפועל האחד פעולות רבות מתחלפות מצד התחלף יחסו אל הארץ אשר שם פעולותיו גם יתחדשו לזאת הסבה מהפועל האחד ההוויה וההפסד כי קרבתו ממנו הוא סבה להוויה ומרחקו ממנו סבה להפסד וזה מקום פלא וחכמה נפלאה ולזה אמר שבסבר יתחלפו מקומות הזריחה לשמש לאחוז בכנפות הארץ ר"ל שיהיה פעם בתכלית הנטיה לצפון והוא בהיותו בראש סרטן ופעם בתכלית הנטיה לדרום והוא בהיותו בראש דלי ואלו החילופים עם שיש להם מבוא גדול בהוויות ושמירת הנמצאות הנה יגיע מהם רע במקרה מצד התגבורת באלו העתים ובו גם כן עם שהוא מן ההכרח תועלת להנער הרשעים מן הארץ וזה שבסבר יתחדשו מזאת הנטיה פעולת מתחלפות מהכוכבים כמו החומר שיקבל החותמות והצורות בתמורה פעם אחר פעם ויעמדו כמו לבוש שילבשהו האדם פעם ויפשטהו פעם ולא יעמוד עליו זמן ארוך ובזאת התמורה אשר לנמצאות מצד חילוף מצבי הכוכבים ממנו וחילוף מצבי יקבתם מקצת ימנע מרשעים אורם והצלחתם וזרוע רמה אשר לרשעים תשבר וזה כי אם היה נולד הרשע בעת שיהיה לפי המשפט ההוא מצליח הנה יומר ענינו תמיד והפך מענין לענין מצד התחלף הוראת הככבים ומשפטיהם בו עד שישבר זרועו וכחו עד שיכלה, הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת שתדע עמקם הנפלא ועם זה יגיעו שם פועל הגרמים השמימיים להוות ההוויות הנמצאות בו, הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה ר"ל שתדע אי זה מקום מרכז הארץ אשר הוא מות וצלמות ושאול להיותו רחוק מהתהוות שם דבר עם שהארץ היא בתכלית מההעדר עד שאין במנצאות המוחשות מה שהוא במדרגתה מהחסרון וההעדר ולזה הניחו בעלי התורות הארץ כאילו היא החומר הראשון כמו שזכר הפילוסוף בשני ממה שאחר הטבע ונאמר גם כן בתורה כי עפר אתה ואל עפר תשוב, האם התבוננת מתיבות השמש שתדע מה שיקרה במקומות אשר רחבם גדול מהארץ מאד הגד אם ידעתי כל הארץ אי זה מקום מהארץ ישכון האור שם זמן ארוך וחשך אי זה מקומו בעת היותו שם האור כי נתבאר בראיות ברורות כי משם מעלות וכ"ה דקים רוחב עד צ' מעלות ימצאו מקומות יהיה בהם יום אין בו לילה גם חדש או חדשים עד שיכלה הענין בסוף אל מקום יהיה בו ששה חדשים יום וששה חדשים לילה, האם ידעת זה הענין מהשמש איך הוא כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו עד שתדע מה שיתחייב מתנועותיו ממקום מקום מהארץ או ידעת זה מצד אורך ימיך

רש"י

נחרו, כשהוא מכה מנחיריו בקול אימה הוא: יחפרו בעמק, כמו ויחפרו לנו בעמק את הארץ. סדרך הפרשים אורבים בעמקים ובנחלי' וישים בכח. והסוס שמח ויוצא לקראת נשק. ולא יחת, לא יירא: תרנה אשפה, מלאת חיצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם: להב חנית, כל ברזל קרוי להב. כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב: יגמא ארץ, עושה גומו' ברגליו. ע"א יגמא כמו הגמיאיני נא. ולא יאמין מרוב שמחת שהו' מתאוה למלחמ'. כי קול שופר של מלחמה: בדי שופרי, לשון די השיב לנו. בהרבה שופר. יאמר האח, הוא לשון שאומרים העוברים כשהן שמחים כמו שאמר אהה חמותי ראיתי אור: יאבר נץ, יגדל הנוצה ומלאך הוא דומה לרוחות כן ומעמיד קושי הרוח דרומית בפרישות כנפיו שלא תחריב את העולם: יעלעו, אוכל אלא כמו מרית בלעו דם ומוש כבולעו הרב' כאומר עלעלי' וכן בלשון חכמים בהשקאת סוטה מערערין אות' ומפקין אותה על כרחה. וכן כרי מעקת שבר יעוררו' לשון קריאת גרון. דומה לכן. ולפי הדרך דבר הכתוב באשר חללים שם הוא לאכול. ורבותי' דימו כל ענין זה באהרן בפסיקתא דאחרי מות: ואם על פיך יגביה נשר, השכינה שנ' כנשר יעיר קינו: והיה מסלק כאילו שלו. שלא יזונו לאהרן בבואו אל הקודש ביום הכפורים: סלע ישכון ויתלונן, בעוד היה אהרן במחתת הקטרת יש כמשכנה על אבן שתיה: משם חפר אכל, מתפלל על ברכי כל השנה. ואחר כל הכבוד הזה: רואה במיתת שני אפרוחיו: נדב ואביהוא שמתו להתקדש שמו באש שנכלה אותו על השאר: מענה

רש"י

יכפר ידבר ויזהר תפקידים: ובכלי' עשוין כנורות שהגשמים כנוסים בו שם. כמו ובכל ויק' בבקעת עפר: ביוש שיבקע עפר: לאונכן: ליסוד עולם באצבעותיו ורגבים ירובקו: שבינותיו לגדרין: עד כי נתמלא ארצו וריתנו ישטרא

יתיך שהתאמת לך זה מן החוש ואולם ספר זה עם ספורו שאר הדברי' הנעלמים להיות זה נעלם לאיוב כי בנבואה יבואו כמו אלו העניינים לפי המקבל כאמרו באברהם וספור הככבים להיות זה דבר נעלם לאברהם ואם כבר ידעוהו הבאים אחריו עד שכבר מנו מספר כל הכוכבים הנראים וקראום בשמות׳ ויותר זר מזה שכבר יגיע לנביא דבר כוזב בעת הנבואה במה שאין לו מצד שהוא נביא מצד הדעות אשר לו בעניינים ההם כמו העניין ביחזקאל שהגיע לו בנבואה כאלו הגלגלים מחדשים קולות נפלאים בתנועתם מפני שהיה מאמין שהגלגלים יחדשו קולות בתנועותיהם כמו שזכר הרב המורה׳ הבאת אל אוצרות שלג שתדע מאי זה מקום יבא השלג ואי זו סבה תהוהו׳ האם תראה מה שיבא ממנו הברד אשר חשכתי אותו להמצא לעת שארצה לעשות רע לעולם ליום קרב ומלחמה׳ וספר אלו השנים להיות כל אחד מהם קפיאה למים׳ והאחד נמצא עם הקור והאחר עם החום ואמ' שהברד כבר המציא אותו ואם איננו מכוון כי אם על הכוונה השנית ומצד ההכרח שיקובל בו תועלת להמציא ההזק' כדי שיוזקו בהם הרשעי'׳ ספר נא אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי אשר יהיו ממנו הלהבות עד שפעם יהיה ממנו כוכב מדלג ופעם כוכב בעל זנב וזולת זה מהמינים אשר יתחדשו מהלהבות ההוות ממנו ופעם יהיה ממנו רוח ויפיץ קדים על הארץ׳ או יהיה הרצון בזה אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי האחר בעינו עד שימצא קצתו חם וקצתו קר בדרך שיתהוה ממנו רוח וזה כי בהווית הרוח ממנו יהיה בזה האופן כמו שהתבאר בספר האותות׳ מי חלק לשטף היורד מהגשמים מקום ומגבל יקבלהו ר"ל שירד במקום אחד ולא ירד במקו' אחר לפי הנגזר מאתו עד שישלמו בזה האופן הנמצאי' ומי שם מנהג וחק לברק ולרעמים עד שילך העניין בסידור ישר ר"ל שיגברו פעם האש והרוח ופעם יגברו הפכיהם׳ מי הוא אשר סידר שפעם ירד המטר על המדברות שלא יגיע ממנו תועלת לאנשים ופעם ירד למקומות הנעבדים והנזרעים להצמיח מוצא דשא כדי שישלם בזה הגעת הרע לרשעים׳ היש למטר אב הוליד אותו והמציאו עד שיהיה לו חק להמצא שנה בשנה בעת הסתו או מי הוליד טיפי הטל עד שיהיה לו חק להמצא יום ביום בעת סוף הלילה שהוא דומה בתקופות היום לעת הסתו בתקופות השנה׳ ספר נא מה היא הסיבה המהווה אותם כי בזה תעמוק וספר גם כן מאי זה סבה נהיה הקרח וכפור השמים׳ לאי זו סיבה יתחבאו ויקפאו המים כאבן עד שיגיע מחוזק ההקפאה שיקפאו פני תהום עם עמקם ספר נא מה הסיבה בזה׳ התוכל לעצור מה שתוציא כימה מהאילנות והפירות הצומחים כי בהיות השמש בכימה אשר היא במזל טלה אז יתנו האילנות והצמחים כחם או אם תוכל להתיר ולפתח מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות וזה כי בהיות השמש במזל שהוא בו אז יהיה הקור ויעצרו האילנות והצמחים וימנעו מתתת כחם לרוב הקור׳ התוציא מזרות בעת באתו והיא צורה הכוללת מהצורות הדרומיות ולא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט ואם תנחה עיש על בניה שהיא מהצורות הצפוניות׳ הידעת חקות שמים ר"ל מה שיתחייב מהכוכבים בהיותם במקום מקום מהגלגל וממבטם ודבוקם ושאר מה שידמה לזה׳ האם תסדר ממשלת השמים בארץ עד שישלם בהם זה המציאות השפל וישמרו סידור אלו העניינים אשר היה ראוי שיתייחסו אל המקרי לפי מה שיחשב כמו המטר והברקים ומה שינהג מנהגם׳ התרים לעב קולך וירד המטר הישמעו לך הברקים להשתלח כאשר תרצה עד שישלם מעניינים מה שיצטרך לנמצאות ואולם אמר זה כי השם יתברך שם בזה סידור והגבלה הולך בסיבוב ישר מצד תנועת הגרמי' השמימיי' וכוכביה' ומצביהם ומבטיהם׳ מי שת בלבבות השתומות חכמה או מי נתן לשכל האדם בינה להשכיל הדברים אשר בשמים ואמנם אמר זה כי האדם נברא משולל מכל חכמה ולזה הוא נפלא איך יתכן לו שילמד חכמה לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת כמו שהתבאר בראשון מספר המופת ואחר שאין לו ידיעה קודמת הוא מן הפלא איך יתכן שיהיה לו ידיעה ואולם השם יתברך שם בו כלים להגיע אליו החכמה והחוש והדמיון והכח המחשב והזוכר כמו שהתבאר בספר הנפש והנה העניין בידיעה אשר תתחדש באמצעות אלו הכחות הוא נפלא מאד וכן הוא נפלא איך ישכיל האדם העניינים אשר אין לו מהחוש התחלה להכנס בהם כי אם הקדמות רחוקות כמו העניין במה שיחקור ממנו מענין הגלגלי' ובכורתיהם ר"ל השכלים הנפרדים ואפשר שיאמר אומר שהוא קרא חכמה ההקדמות הראשונות ובינה התולדות המתחייבות מהם אלא שהביאור הראשון יותר נכון כי החכמה מיוחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות עצמיות ומיוחסות והבינה מתיחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות רחוקות וזהו אמרו יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וזה שהארץ נמצא מה שבה בעבור עצמה וימשך מהכחות אשר בה מה שימשך חיוב נגלה כאלו תאמר המשך מהחום החימום והספוגיות וזולת זה מהאיכויות המשכות לאיכות איכות מהם ואולם השמים לא נמצא מה שבהם מציאות המרכז והכוכבים ושיעורי התנועות ושיעורי הכוכבים וזולת זה ממה שינהג מנהגם בעבור עצמותם כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ולא ימשך מהכחות אשר בהם מה שימשך חיוב נגלה כאלו תאמר המשך מהם החום והקור ושאר האיכויות כי אין בהם מה שיתיחס לאלו האיכויות כמו שהתבאר בטבעיות ולזה ייחס זה הסידור אשר בשמים כאלו העניינים אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מתוך דבר אחר זולתו וחכמה היא הוצאת דבר מהדבר ההוא בעצמו באופן מה וזה כי הידיעה המגעת מהמופת האמיתי היא מגעת מהדבר ההוא בעצמו כמו שהתבאר במלאכת ההגיון׳ מי יספר מספר השחקים בחכמה לשים מספרם בזה האופן אשר הוא בתכלית השלימות להשלים זה המציאות השפל עד שאם חסרה אחת מהתנועות הנמצאות לכוכב שכב מהכוכבים היה בלתי אפשר שישלם זה המציאות השפל׳ ומי ישכיב ויניח

באמצע העולם הגשמים המשלים מן השמים רוצה לומר החלקים הארציי' עד שיתחלקו חלקי העפר בזה החוזק אשר הם בו לרוב הכבידות ובקשתם המרכז וחלקי הארץ ידובקו התדבקות חזק ואולם אמר זה לפי שלשחקים מרכזים מתחלפים כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי' ולזה הוא נפלא למה ינוחו חלקי הארץ במרכז אחד מאלו הגלגלים יותר מהמרכזים האחרים׳ האם תצוד ללביא טרף ותשלים מזון הכפירים כי ישחו במעונותיהם וישבו בסוכה למו ארב לטרוף מה שיגיע להם׳ ספר נא איך ישלם להם מזונם בזה האופן אשר הוא מיוחס אל המקרי אם לא מטוב החכמה וההשגחה אשר סדרתי המציאות באופן שישלם להם מזונם׳ מי יכין לעורב צידו עד שישמר מינו ולא ימות ברעב וזה כי ילדי העורב יתעו להעדר מזונם ויצעקו אל השם דרך משל לתת להם אכלם כי אין להם זולתו שימציאהו להם כי אין העורב מכין להם מזונם אבל הוא שונא אותם בהתהוותם אם מפני שטבעו זה הטבע ר"ל שאין לו זאת האהבה הדמיונית לבניו אם מפני היות נוצתם לבנה בתחלת העניין ויחשב מפני זה שאינם בניו כמו שאמרו קצת הקודמים ולזה הוא מבואר שהמצא להם מזונם הוא מיתרון ההשגחה והחכמה׳ הידעת עת לדת יעלי סלע ותשמור עת בוא החיל והחבלים לאיילות ללדת והרצון בזה לפי מה שאחשב שאלו לצער לידתן יהיה הוולד בתכלית הסכנה ועם כל זה הילדי' ניצולים ליתרון ההשגחתי בנמצאות ויכולתי לעשות כל המצטרך׳ ולזה אמר התספור ירחים שתשלמנה הריונם בהם וידעת עת לדתנה כדי שתכילם אז׳ וזה שהם מרוב צער הלידה ועוצר רחמם תכרענה בבוא להם חבליה' רוצה לומר שלא יתחזקו לעשות עצמם כדי שילדו ובזה תפתחנה ותשברנה ילדיהן וזה כי הם משלחות חבליהם וציריהם ולא יעשו עצמם בבואם כדי שילדו כמנהג שאר הבעלי חיים׳ ועם זה ימצא מיתרון ההשגחתי בנמצאות שיבריאו בניהם עד שלא יצטרכו לאמם ויגדלו בחוץ במה שימצאוהו מהמזון ולא יצטרכו שתזמינהו להם אמם אבל יצאו ולא שבו למו׳ מי שלח פרא חפשי שלא יהיה ביתיי ויהיה תחת ממשלת האדם ומוסרות ערוד מי פתח והתיר שלא ימשול האד' בו׳ אשר שמתי משכנו במדבר ובארץ מליחה׳ הנה לחזקו ישחק וילעג להמון קריה ולא יירא מהם ולא ישמע תשואות נוגש ר"ל שאין מי שינגש אותו וימשול בו לחוזקו והוא פלא איך שם משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב וצמח האדמה עד שיחפש הרים שירעה בהם במדבר ואחר כל עשב ידרוש ולזה הוא מבואר שכמו זה הבעל חיים לא ישלם לו מזונו כי אם לחוזק השגחתי לפי שהוא במקום לא יעבד בו ולא יזרע ואין האדם ממציא לו מזונו והנה ישלם לו בזה האופן מזונו עד שהוא בזאת המדרגה מהחוזק ולזאת הסיבה לפי מה שאחשב זכר חוזק הראם והיות משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב׳ ולזה אמר היאבה הראם לעבוד אותך וילין על אבוסיך כדי שתמציא לו מאכלו כמו העניין בבעלי חיים הביתיים׳ האם העבות אשר תשים על הראם תוכל לקשור אותו בתלם כדי שיחרוש וישדד האדמה׳ התבטח בו כי רב כחו ותעזוב אליו כל עבודת השדה ר"ל שתעשה בו כמעשה השור והחמור׳ התאמין בו כי ישיב זרעך וגרנך יאסוף אל ביתיך אם תעמוס התבואה עליו הנה עם אכלו עשב היה משכנו במדבר ושם אמציא לו מזונו בדרך שיהיה בזה החוזק אשר הוא בו׳ הנה כנף עוף אחד שמו רננים היא נעלסה ר"ל שליופיה תשים קצוף ההוא עלז ושמח בהביטו בה ואחשב בזה העוף שהוא הנקרא פאון בלע"ז שישמח ויתענג ביופי כנפיו ונוצתו׳ וגם אברה של חסידה ונוצתה אשר איננה יפות תשימה נעלסה ואמר זה בתמיה מה הסיבה אשר בעבורה רבה שמחת זה העוף שמשמח חסידה עד שלא תתן אל לבה לשמור מה שתולידהו׳ כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם אותם לבקעם ולא מתנה אל לבה לשים ביציה במקום נסתר ושכחה מרוב שמחתה כי רגל תזור ביצתה וחית השדה תדושה׳ השכיח השם ית' אותה ביציה להניחם במקום שיפקדו ולא יהיו לה ותשים יגיעה לריק ולא תפחד ותתן אל לבה שביציה נכונו' להפסד בזה האופן כי השם ית' שכח אותה החכמה והתחבולה אשר בזה העניין לשאר הבעלי חיים ולא נתן לה חלק בבינה ההיא בעת במרום תגביה לעוף תלעג לסוס ולרוכבו ר"ל שלא תירא מסוס דבר ועם כל זה ימצאו הביצים ההם משומרים עד שישמר בזה מציאות המין ההוא מחוזק השגחת הש"י באלו הדברים׳ התתן לסוס תכונת הגבורה התלביש צוארו הרעם וההצהלה היוצאת ממנו האתה מסבב שירעש זה הרעש אשר הוא רועש כארבה ותשים עוכם עיטושו אימה לשומעיו׳ יחפרו רגליו בעמק מהכותו בהם בארץ כדרך הסוסים׳ ישיש בכח שיש לו ולא יירא מלאכת לקראת כלי המלחמה׳ ישחק וילעג לעניינים המפחידי' במלחמ' ולא יחת ולא ישוב מפני חרב׳ בעבורו תזעק האשפה אשר שם החצים ולהב חנית וכידון כי הוא יהיה סבה שיעשו פעולותיהם לסבת העדר פחדו מן החרב׳ ברעש וברגז ירוץ בכח עד שהוא כאלו מגמא את הארץ ובולעה ולא יאמין כי קול שופר ר"ל שלא יירא מקול השופר אשר יריעו בו אנשי המלחמה׳ בדי שופר ישמח ומרחוק ירגיש מלחמה להתאוותו אותה ורעם השרים ותרועתם במלחמה ירגיש מרחוק וירוץ שם ואולם זכר ענין הסוס להתבאר שזאת התכונה שם השם ית' בו לעבודת האדם בענין המלחמה עד שהוא לא יתרחק מן החרב עם היות בטבע כל בעלי חיים להתרחק מן המזיק וזה כולו הוא מחוזק השגחת השם ית' בזה הנמצא׳ המבינתך יעוף הנץ מהפאה הצפונית בימי הקור ויפרוש כנפיו לצד דרום מהרובע המיושב להתרחק מתגבורת הקור האם ידע זה העוף בהתחלפות האקלימים ושמה שיתקרב יותר אל משוה היום הוא יותר חם עד שיעוף שם הלא זה כולו מיתרון השגחת השם ית' ששם בהם זאת התכונה כמו טבע להיותם נשמרים בה׳ האם על פיך יגביה הנשר לעוף על שאר העופות וירים קנו עד שעל שן סלע ומצודה ישכון ויתלונן ואמנם היה זה כן כי משם יוכל לראות מרחוק הטרף וימצא לו בזה האופן מזונו עד שאפרוחיו יבלעו דם הטרף

אבן עזרא

הרוב עם שדי יסור, הדרך מוסר הוא שיריב אדם עם שדי: מוכיח אלוה יעננה, איוב שיוכיח השם למה לא יענה על זאת: ויען איוב, הן קלותי, מגז׳ קל וקריוב מגזרת קלון והפך הדבר כבד מגזרת כבוד: למופי, המ״ם והוי״ו נוסף כמלת כמו: אחת דברתי, דברה אחת דברתי וכן ועשיר יענה עזות: מנה סערה, כחבריו והטע׳ כי השם ענה את איוב על דבריו להוכיח והודיעו כי איננו יודע דרכי השם שהם כלל אף כי הפרט וכאשר השלים השם להוכיחו שתק איוב ענה השם ואמ׳ לו למה לא תענה והנה השיב מלה שאינה הגונה ואמר לא אשיב אז אמר לו השם אחר שלא תודה האמת ותחשוב בלבך כי אתה חכם אשאלך והודיעני וזה שתקת התרבה להפר משפטי החכמ׳ ששמתי בעולם תרשיעני למען תצדק: ואם זרוע כאל לך, כשם: ותרעם, בקול כאשר ירעם אל קול הרעם: עדה נא, מגזרת הורד עדיך: עברות אפך, כי באף יראה הכעס: והדוך, אין לו חבר כמו רמוס והטעם אם יש לך גבורה הדוך על גאה והזכיר מהגאי׳ שנים האחד בהמות שהוא ביבשה והשני לויתן שהוא בים: חבוש, כמו ולא חובשו: בטמון, כמו בעפר והטעם כפול: אודך, כמו ומודה ועוזב ירוחם: בהמות, שם בהמה גדולה אין ביישוב גדולה ממנה, וטעם עמך לפי שהיתה ביבשה כי באחרית יזכור הלויתן שהוא בים ויש אומרי׳ כי טעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון וזה דרך דרש: חציר כבקר יאכל, בעבור זה אמרו המפרשים שהוא הפיל ואיננה ראיה גמורה: חציר, עשב כמו מצמיח חציר: ואונו, כחו כמו כחי וראשית אוני: בשרירי בטנו, כמו לא כרת שרך: יחפוץ, יעמיד ואין לו ריע ועמית במקרא ומפרשים הוציאוהו מגזרת חפץ ואין לי בו חפץ: פחדיו, תרגום מרוח אשך פחדין והם הבצים: ישורגו, ישתרגו מגזרת שריגים ישתבכו: אפיקי

רלב״ג

הטרף אשר יבאו אליהם ובאשר ימצאו חללים שם הוא לקחת מגיף החללים לאכול האם זה הנשר בעל שכל עד שידע שכל מה שיגביה לעוף יוכל לראות יותר הדברים הרחוקים הלא השם יתברך מיתרון חכמתו והשגחתו שם טבעו באופן שיערב לו האויר ההוא הגבוה וימשך לו מזה זה התועלת:

מסורה

יעננה ב׳ וסי׳ וכפים מעץ יעננה, מוכיח אלוה יעננה: קלתי ל׳ חס׳ הן קלתי מה אשיבך: ולא אוסיף ד׳ וסי׳ ולא אוסיף עוד להכות את כל חי, ולא אוסיף עוד להגיד את רגל ישר׳, ולא אוסיף עוד להסיר את רגל ישראל, אחת דברתי ולא אענה ושתים: משפטי י״ו וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותלים סימן י״ז: תצדק ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ כפר אתה למען

איוב מ

א וַיַּ֖עַן יְהֹוָ֥ה אֶת־אִיּ֗וֹב וַיֹּאמַֽר׃ ב הֲ֭רֹב עִם־שַׁדַּ֣י יִסּ֑וֹר מוֹכִ֖יחַ אֱל֣וֹהַ יַעֲנֶֽנָּה׃ ג וַיַּ֖עַן אִיּ֥וֹב אֶת־יְהֹוָ֗ה וַיֹּאמַֽר׃ ד הֵ֣ן קַ֭לֹּתִי מָ֣ה אֲשִׁיבֶ֑ךָּ יָ֝דִ֗י שַׂ֣מְתִּי לְמוֹ־פִֽי׃ ה אַחַ֣ת דִּ֭בַּרְתִּי וְלֹ֣א אֶֽעֱנֶ֑ה וּ֝שְׁתַּ֗יִם וְלֹ֣א אוֹסִֽיף׃ ו וַיַּֽעַן־יְהֹוָ֣ה אֶת־אִ֭יּוֹב מִנ סְעָרָ֗ה וַיֹּאמַֽר׃ ז אֱזָר־נָ֣א כְגֶ֣בֶר חֲלָצֶ֑יךָ אֶ֝שְׁאָלְךָ֗ וְהוֹדִיעֵֽנִי׃ ח הַ֭אַף תָּפֵ֣ר מִשְׁפָּטִ֑י תַּ֝רְשִׁיעֵ֗נִי לְמַ֣עַן תִּצְדָּֽק׃ ט וְאִם־זְר֖וֹעַ כָּאֵ֥ל ׀ לָ֑ךְ וּ֝בְק֗וֹל כָּמֹ֥הוּ תַרְעֵֽם׃ י עֲדֵ֥ה נָ֣א גָֽאוֹן וָגֹ֑בַהּ וְה֖וֹד וְהָדָ֣ר תִּלְבָּֽשׁ׃ יא הָ֭פֵץ עֶבְר֣וֹת אַפֶּ֑ךָ וּרְאֵ֥ה כָל־גֵּ֝אֶ֗ה וְהַשְׁפִּילֵֽהוּ׃ יב רְאֵ֣ה כָל־גֵּ֭אֶה הַכְנִיעֵ֑הוּ וַהֲדֹ֖ךְ רְשָׁעִ֣ים תַּחְתָּֽם׃ יג טָמְנֵ֣ם בֶּעָפָ֣ר יָ֑חַד פְּ֝נֵיהֶ֗ם חֲבֹ֣שׁ בַּטָּמֽוּן׃ יד וְגַם־אֲנִ֥י אוֹדֶ֑ךָּ כִּֽי־תוֹשִׁ֖עַ לְךָ֣ יְמִינֶֽךָ׃ טו הִנֵּה־נָ֣א בְ֭הֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂ֣יתִי עִמָּ֑ךְ חָ֝צִ֗יר כַּבָּקָ֥ר יֹאכֵֽל׃ טז הִנֵּה־נָ֣א כֹח֣וֹ בְמָתְנָ֑יו וְ֝אֹנ֗וֹ בִּשְׁרִירֵ֥י בִטְנֽוֹ׃ יז יַחְפֹּ֣ץ זְנָב֣וֹ כְמוֹ־אָ֑רֶז גִּידֵ֥י פַחֲדָ֗ו יְשֹׂרָֽגוּ׃

(מסורה בגליון: ג׳ חד מל׳ ל׳ ומל׳ ב׳ · ל׳ חס׳ · ד׳ · תין ב׳ ובכול · י״ו · ד׳ ו׳ ר״פ בכו׳ ב׳ · ל׳ וכל קרי׳ חכין ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ חד מל׳ · ל׳ חס׳ יו״ד · ג׳ דגשי׳ · ל׳ · ל׳ · פחדיו · ל׳)

תרגום

וְאָתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב וְאָמַר׃ אֶפְשַׁר דְּנָצֵי עִם שַׁדַּי יִתְרְדֵי כַּבְסָן אֱלָהָא יְתִיבִנֵיהּ׃ וְאָתִיב אִיּוֹב יַת יְיָ וְאָמַר׃ הָא אִזְדַּלְזְלִית מָה אֲתִיבִינָךְ אִידִי שַׁוִּית לְפוּמִי׃ חֲדָא זִמְנָא מַלֵּילִית וְלָא אָתִיב וְתִנְיָנוּתָא וְלָא אוֹסִיף׃ וְאָתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלִיתָא דִּצְעָרָא וְאָמַר׃ זְרִיז כְּדוּן הֵיךְ גַּבְרָא חַרְצָךְ אֶשְׁאָלִינָךְ וּתְהוֹדְעִינַנִי׃ הַבְרַם תְּשַׁנֵּי דִּינִי תְּחַיְּבִינַנִי מִן בְּגַלַל דְּתִזְכֵּי׃ וְאִין אֶדְרַע הֵיךְ אֱלָהָא לָךְ וּבְקַל דִּיכְמָתֵיהּ תְּכַלֵּי׃ אַתְקִין כְּדוּן גֵּיוְותָנוּתָא וְגוֹבְהָא חֵיוָא וְשִׁבְהוֹרָא תִּלְבַּשׁ׃ בַּדַּר רוּגְזָאתָא דְנַחִירָךְ יְחַמֵּי כָּל גֵּיוְותָן וּמַכִּיכִנֵיהּ׃ חֲמֵי כָּל גֵּיוְותָן וְתַבְּרִינֵיהּ וַעֲדַק חַיָּבַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ טַמְעִינֵהוֹן בְּעַפְרָא כַּחֲדָא אַפֵּיהוֹן כְּבוֹשׁ בְּטוּמְעָא׃ וּלְחוּר אֲנָא אוֹדֵינָךְ אֲרוּם תִּפְרוֹק לָךְ יַמִּינָךְ׃ הָא כְדוּן בְּעִירַיָא דִי עֲבָדִית עִמָּךְ עִסְבָּא הֵיךְ תּוֹרֵי יֵיכוּל׃ הָא כְדוּן לְוְיָתָן דְּחֵילֵיהּ בְּחַרְצוֹי וְתוּקְפֵיהּ בְּפַרְּרַת דִּכְרֵסֵיהּ׃ כַּפִּין דּוּנְבֵיהּ הֵיךְ כְּאַרְזָא וְגִידַיָּא דְּפַחֲדוֹי מְשַׁבְּשִׁין׃ איברוי

מסורה

תצדק, החפץ לשדי כי תצדק, תרשיעני למען תצדק, למען תצדק בדבריך, בתר׳ פתח: הפץ ל׳ עדה נא גאון וגבה וכל קרי׳ חלוף חפץ: הכניעהו ל׳ ראה כל גאה והוא חד מן מלין דמשמשי׳ הו בסוף תיבות וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הה״א בס״ד: חבוש ג׳ חד מל׳ וסימ׳ ביום חבש יי׳ את שבר עמו, פניהם חבש בטמון, פארך חבוש עליך, בתר׳ מל׳: בבקר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ופרה ודוב תרעינה, זאב וטלה ירעו, חציר כבקר יאכל:

רלב״ג

והכלל העולה מהדברי׳ הוא שהשם ית׳ הוכיח איוב על מה שהיה שופט במעשיו שיש בהם חסרון וקיצור ר״ל במה שהיה מתרעם למה הכות השם ית׳ איש האדם בזה ה הסידור אשר מהגרמי׳ השמימיי׳ שימשך אליו מהעול מה שימשך עד שימצא רשע וטוב לו צדיק ורע לו ואם לא היה אפשר לשיסודר זה באופן יותר שלם למה ברא האנשים הקשי יום כי המות יותר נבחר להם ואמר שאין השם ית׳ שאין ראוי לו לשפוט זה המשפט לפי שהוא בלתי משיג פעולות השם יתברך והשופט בדבר ראוי שתהיה אצלו ידיעה במה שהוא שופט עליו ועוד כי מה שספר השם ית׳ מפעולותיו אשר נעלמו לאיוב ה הוא ממה שיתבאר ממנו שעם השם ית׳ תכלית הגבורה ו והחכמה לעשות כל מה שאיפשר מן ה ההטבה לזה המציאות השפל ושהוא משגיח בו כפי מה שאפשר והנה זכר גם כן השם יתברך שמה שברא שימשך ממנו רע מה יש בו תועלת להגיע עונש לרשעים והוא אומרו וינערו רשעים ממנה והנה זה המאמר מורה כי הצדיקים לא יגיעום אלו הרעות ולזה אמר רשעים כי הרשעים לבד הם הניזוקים בו כמו שביאר אליהוא ובזה תועלת לשאר האנשים שיקבלו מוסר ויראו מהשם יתברך ותגיע להם הצלחת הנפש והנה כמו שעם הטבע בנמחים כח דוחה מה שהוא בלתי נאות לטבעם כדי שלא יזוקו בו כן שם השם יתברך באופן מה כחות דוחים הרעים מכלל האדם כדי שלא יזיקו בהם האנשי׳ וזה אמנם היה ברע הנמשך במקרה מזה הסדור הנמשך מהגרמים השמימיים אשר הוא מכוון להזיק לרשעים כמו שקדם:

ויען יי׳ את איוב ויאמר, וכראות השם יתברך שלא היה איוב עונה אותו דבר ואמר האם הוא לקיחת מוסר מהרע הבא לאדם בו עם השם יתברך ואם ראוי במי שיתווכח עם השם יתברך שיענהו השם על התוכחת והטענה ההיא ועם כל זה כבר עשיתי לפנים מסורת הדין להשיב על דבריך או ירכה בזה ואם מי שאלוה מוכיח אותו יענה על התוכחת ההיא ויטיח דברים כנגד השם יתברך או ירכה שמי שיתווכח עם השם יתברך ראוי שיענה על תוכחתו כשידבר עמו ולזה ראוי לך להשיב על דברי או להודות בהם: **ויען** איוב את יי׳ ויאמר, הן אני נקלה מאד ביחס אליך ומה אשיבך על דבריך אלא הנה שמתי ידי למופי הנה פעם אחת דברתי עמך ואיני עונה על דבריך ושנית אדבר ואראה אם יש תשובה להשיב על דבריך ולא אוסיף ויהיה פירוש ושתים וכמהו ושלש עשרה שנה מרדו שהרצון בו לפי קצת המפרשים שכבר מרדו בשנה שהיתה אחר השתים עשרה שנה שעברו את כדר לעומר או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון הנה אני הייתי טוען שהרשע והעול נמצא בטובות והרעות המגיעות לאנשים משני צדדים הצד האחד מפני הרע שימצא מגיע לצדיקים והצד השני מפני הטוב שימצא מגיע לרשעים עד שכבר יכלו מהרע בעת בואו לשכניהם כמו שזכר באומרו מדוע רשעים יחיו וגו׳ כי ליום איד יחשך רע וגו׳ והנה הצד האחד מדברתי והוא מה שטענתי מהרע שימצא נופל לצדיקים הנני מניח ועוזב אותו ולא אענה לך דבר עליו לפי שכבר התבאר לי היתר הספק בו ממה שזכר אליהוא בביאור רחב זכרו השם יתברך בקיצור בזה המענה להיותו סומך על מה שכבר ביארו אליהוא לאיוב ואולם הטענה השנית לא הותר עדיין הספק בה בביאור לא בדברי אליהוא ולא בדברי השם ית׳ ואני מוסיף לטעון לך דבר זולתי הטענה ההיא והיא ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך אשר הוא עול אם היו הטובות והרעות מגיעות לאנשים מהשם ית׳ או ליאות וקיצור אם היו נעזבים אל הסידור אשר מהגרמי׳ השמימיים אשר סדרו בזה האופן ולא היה יכולת לסדרו באופן יותר מתוקן להגיע לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו:

ביאור מלות המענה

ויען יי׳ את איוב מן הסערה ויאמר: תרעם, תעשה קול חזק ומרעים כמוהו: עדה נא גאון וגבה, לבוש ואזרי באוה ובגבה כמו שאני עושה להיות הגבוה במוחלט: הפץ, פזר: והדוך רשעים תחתם, שבור וכתת הרשעים במקומם: חבוש בטמון, חבשם במאסר ובמחבא או ירצה שימיתם ויחבאם בעפר והוא מחבא הקבר: בהמות, הוא בעל חיים שמו כן: ואונו, וכחו: בשרירי, הוא הטבור: יחפוץ זנבו, ימש זנבו בחפזה ובמהירות והנה הבר״י תמורת ז״ן כי הם ממוצא אחד: גידי פחדיו ישורגו, גידי ביציו יקתעפו ויסתרגו: אפיקי

רש״י

מענה איוב הרוב עם שדי יסור· [illegible]

מענה איוב אחת דברתי· [illegible]

מענה מן הסערה· [illegible]

רש״י אפיקי [illegible]

רלב"ג

אפיקי נחושה, הם חתיכו' חזקות מנחשת והוא הברזל הקשה אשר בלע"ז: גרמיו כמטיל ברזל, עצמיו כחתיכת ברזל והענין כפול במלות שונות: העושו, העושה אותו: בול, כמו יבול: ישחקו שם, ר"ל שלא יראו ממנו לפי שאינו טורף: צאלים, אילנות ונקראו צאלים להיותם בעלי צל: ובצה, טיט ורקק: יסכהו צאלים צללו, והיו לו האילנו' לסוכה ויהיה לו צל: יסבהו ערבי נחל, הקיפו אותו

אבן עזרא

אפיקי, חזקים כנחשת והנחלים החזקים נקראו כן: כמטיל ברזל, אין לו חבר והטעם בו מורט ופירושו לפי מקומו בכח: הוא ראשית דרכי אל, בבריאת החיות וכל הבהמות כי למעלה מכולם הוא: העושו, הטעם מי שעשהו יוכל להגיש כי בול הרים, כמו יבולה והטעם שההרים ישאו לו יבול: ישחקו שם, עמו כי אינו דורס: צאלים

עצמיו אפיקי חד מן ט' פסו' בקרי' אית בהון ב' מלין דפתרונן חד וסימ' ואני זקנתי ושבתי, כי עשית משפטי ודיני, עדי וסהדי במרומים, מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד, עד זקנה אני הוא ועד שיבה, עצמיו אפיקי נחושה גרמיו, גם שב גם ישיש בנו, דין ומשפט יתמכו, שמחה וששון ליהודי: פיהו כ"ב וכו' נמ' בריש שיר השירי' בג"ד: בחכה ב' וסי'

עַצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל׃ הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ׃ כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם׃ תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה׃ יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל׃ הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר לֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ׃ בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף׃ תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ׃ הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב לֶחֱיוֹ׃ הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם־יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת׃ הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם׃ הַתְשַׂחֶק־בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים׃ הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ׃ שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה אַל־תּוֹסַף׃ הֵן־תֹּחַלְתּוֹ נִכְזָבָה הֲגַם אֶל־מַרְאָיו יֻטָל׃ לֹא־אַכְזָר כִּי יְעוּרֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃ מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃ לֹא־אַחֲרִישׁ בַּדָּיו וּדְבַר־גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃ מִי־גִלָּה פְּנֵי לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא׃ דַּלְתֵי פָנָיו מִי פִתֵּחַ סְבִיבוֹת שִׁנָּיו אֵימָה׃ גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר׃ אֶחָד בְּאֶחָד יִגַּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבוֹא בֵינֵיהֶם׃ אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ׃

אברוי תקיפין היך פציֵרי נחשא גרמוי היך מטלנא דפרזלא: הוא שירויא אורחתיה דאלהא דעבדיה יקרב סייפיה: ארום עלל טורייא יסוברון ליה וכל חיוות ברא יגחכון תמן: תחות טלליא יגני בטמור קניא ועדקא: יטללוניה טלליא גנוניה יחזרוניה ערבין דנחל: הא יטלום נהרא ולא אתבהיל יתרחיץ ארום נגיד ירדנא לפומיה: בעינוי יסביניה בתוקליא נקיב נחיריה: תנגיד לויתן בחכתא ובאשלא תקדח לישניה: איפשר דתשוי אונקלא בנחיריה ובסילוא תנקוב ליסתיה: איפשר דיסגי לוותך בעותין אין ימלל לוותך רכיכן: איפשר דיגזור קיים עמך תדבניניה לעבד פלח לעלם: איפשר דתגחך ביה היך בציפרא ותקטוריניה לטליתך: יעברון עלוי חכימיא שירותא יפלגוניה בין תגריא: איפשר דתמלא במטללתא משכיה ובגנונא דנוניא רישיה: שוי עלוי אידך אידכר קרב לא תוסיף: הא אוריכותיה מכדבא הברם למחמי יטלוק: לא אכזראה ארום יעוריניה ומן הוא קדמוי יתעתד: מן אקדימינני בעובדי בראשית ואשלם הלא כל תחותי שמיא דילי הוא: לא אשתוק בדבוביה ומימר גבורתא ובעותא דעילויה: מן גלי אפי לבושיה בכופלא ופרומביה מן ייעול: דשי אפוי מן שרי חזרנות ככוי אימתא: גיוותנות פציריא מתריסין ליה אחיד בחותם ציר: חד עם חד מקרבין ניבוי ורוחא לא ייעול במצעהון: חד עם חברי מתארקי מתאחדין ולא מיתפרדין: זרירוי

כלה בחכה העלה, תמשך לויתן בחכה: אגמון ג' חס' בליש' וסי' הלכוף כאגמן ראשו, התשים אגמן באפו, כדוד נפוח ואגמן: לעבד עולם ג' בליש' וסימ' עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן: והיה לי לעבד עולם דאכיש' היכרת ברית עמך תקחנו: כצפור ג' דגשי' וסי' במשלי ריש סימן כ"ו, כנעני' ג' בליש' וסי' בסוף עובדיה: עורו ג' מל' וסי' היהפך כושי עורו, יאכל בדי עורו, התמלא בשכות עורו וכל עורות חס' דחס' בב"א וסי' ואת עורות הצים המאדמים: יוטל ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' כי יפל לא יוטל, בחיק יוטל את הגורל, הגם אל מראיו יטל, בתרא חסר ואשלם ג' וסימ' בישעיה סוף סימ' נ"ז: ערכו ג' וסימ' איש כסף נפשות ערכו, וערכת את ערכו, ודבר גבורות וחין ערכו, סגור ה' וסימ' וישא אותי דרך השער, ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב' בפסו', יהיה סגור ששת ימי המעשה, סגור חותם צר, וכל זהב כגור דכו': באחיהו ד' בליש' וסי' נמסר בירמיה סימן ל"ד: ידובקו ב' וסימ' ואיש באחיהו ידבקו, ודגבים ידבקו:

ואשלם לעשות מה שנשאר שלא עשהו הקודם לי: בדיו כחתיו וגבורתיו או יהיה הרצון בזה איבריו כי האיברים בבעלי חיים הם כמו הבדים באילן: וחין ערכו, כמו וחן ערכו והרצון בו ויופי סידורו אשר באיבריו וציורתו: רסנו, הוא הרסן שמשימין בפי הבהמה להנהיג אותה באשר ירצו: גאוה אפיקי מגינים, המשיל הקשקשי' למגינים לגדלם ואמר אפיקי להורו' על החוזק והרצון באפיקי חזקי' ואמר גאוה להורות על גבהם ועביים: סגור חותם צר, אמר שהקשקשים מדובקים וסגורי' וחותמים בשר זה הדג חותם צר בדרך שלא יבא רוח ביניהם: עטישותיו

לא אכזר, אין אכזר שיתעורר עמו: מי הקדימני ואשלם, הקדימני כטעם שנים מכחישים זה את זה ואומרים אם תנצחני אתן לך כך וכך וכן הקדימני כי אני אשלם אם ינצחני כי כל שיש תחת השמים לי הוא: לא אחרים בדיו, לא אחרים לספר, בדיו שב אל המקדים כמו בדיך ואם ינצחני לא אחרים לספר גבורתו: וחין ערכו, מגזרת מלא חן ויש אומרים בדיו שב אל לויתן מגזרת בתים לבדים והראשון קרוב אלי: מי גלה פני לבושו, שידע מקומו כי הים הוא מלבוש לו, מי יכפול רסנו להוציאו ממקומו כאשר עושים לבהמות: דלתי פניו, פיו: אפיקי, חזקים הם שניו כמגינים ויש אומרים על

קשקשותיו: סגור חותם צר, סגורים כחותם צר שאין ריוח ביניהם: עטישותיו

ועיניו י"א וסימ' ועינו החלו כהות כן כתיב, ועלי בן תשעים ושמונה שנה, וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו, השמן לב העם הזה, ישעה האדם על עשהו, ועיניו את עיניו תראינה, אל ההרים לא אכל, וחברו על ההרים לא אכל, ועיניו תמקנה בחוריהן, ועיניו כעפעפי שחר, ועיניו כלפידי אש: תדוץ ל' בצוארו ילין עז, וא' תרוץ ואינון מן א"ב מן חד

עטישתיו תהל אור ועיניו כעפעפי־שחר׃ מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו׃ מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן׃ נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו יצא׃ בצוארו טו ילין עז ולפניו תדוץ דאבה׃ מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בל־ימוט׃ לבו יצוק כמו־אבן ויצוק כפלח תחתית׃ משתו יגורו אלים משברים יתחטאו׃ משיגהו חרב בלי תקום חנית מסע ושריה׃ יחשב לתבן כ ברזל לעץ רקבון נחושה׃ לא־יבריחנו בן־קשת לקש נהפכו־לו אבני־קלע׃ כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון׃ תחתיו חדודי חרש ירפד חרוץ עלי־טיט׃ ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה׃ אחריו יאיר נתיב יחשב תהום כה לשיבה׃ אין־על־עפר משלו העשו לבלי־חת׃ את־כל־גבה יראה הוא מלך על־כל־בני־שחץ׃

זרירוי תנהר נהורא ועינוי כתמרי קריצתא׃ מפומיה בעוריא יהלכון גוצין דנור משתזבין׃ מאפותיה יפוק קיטרא היך דודא נפיח דעביר כיפא׃ נפשיה גומרין תצלהב ושלהוביתא מפומיה נפיק׃ בצווריה יבית עושנא ולקדמוי תדיץ דאבונא׃ שילדי בסריה מתארקין יתייסר עלוי דלא תזוע׃ לביה מתייסר היך אבנא ואתיך היך פלחא ארעיתא׃ ממספייה ירחלון תקיפיא מן תבריא ידון עילויהון׃ ידבקיניה חרבא ולא תקום מורניתא וקלעא דמטלא אבנא ושירינא׃ יחשיב לתבנא פרזלא לקיסא בולטיתא כרכומא׃ לא יערקיניה גירא קשתא לגילי אתחשיבו ליה אבני קילעא׃ היך גילי אתחשיבו ליה נרגיא יגחך לרגוש רומחא׃ תחותוי פרירין דחדדין היך חספא ימיך דהבא סנינא עילוי כסאן׃ מרתח היך דודא מצולתא ימא ישוי היך מתיכלא׃ בתרוי ינהר שבילא יחשוב תהומא לשיבותא׃ אין על עפרא שולטניה דעבריה דלא ייתבר׃ ית כל גובהא יחמי הוא מליך על כל בני כוורי׃

ואתיב

חד חד ד' וחד ד' וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הדל"ת בס"ד: אלים ו' כתי' כן בנביאי' וכתו' וסי' הנחמים באלים, הבו ליי' בני אלים, ידמה ליי' בבני אלים, משתו יגורו אלים, ועל אל אלים ידבר, ויזבחו ליי' זבחים דדה"י, וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דדה"י: לקש ב' רפי' וסימ' ובית עשו לקש ודלקו, לא יבריחנו בן קשת: ירתיח ל' כסיר ל' במרקחה ל' ירתיח כסיר מצולה: העשו ל' והוא חד מן מלין מיחדין בלישן עשייה וסימ' עשהו נבל תבל גם אתה, עשוהו ופניתי אני בכל מעשי, עשה ל' כה אמר יי' עשה כפיק, ועשה מפיק, כה אמר יי' בורא שמים, עשיתם, ל' וברחמיך הרבים לא עשיתם, ועשיתם ל' לפני פרעה ואני אחזק, עשתי ל' לא בכחי עצמי, העשו ל' הוא ראשית דרכי אל, העשו ל' אין על עפר משלו, עשי ל' ולא אמר איה אלוה עשי, עשיתה ל' מפיק וידעו כי ידך זאת, ועשותם ל' רשעים כי יהיו אפר פליג' עליה:

אבן עזרא

עטישותיו, ידוע מדברי רבותינו ז"ל: כידודי אש, אין ריע לו כמו זיקות יתמלטו כמו וכה: כדור, סיר וכן או בדור: ואגמון, אגם המים כאשר יתחמם האויר: כפשו, הרוח היוצא מאפו: תדוץ, אין ריע לו והטעם אין דאבה לפניו רק עוז וגאוה: מפלי בשרו, מקומות השומן שהם תלוים על בשרו והוא קרוב מגזרת ומפל בר נשביר: לבו יצוק, כמו ויצקת לו: כמו אבן, תקיף: כפלח תחתית, כפלח הריחיים התחתונה שהיא תקיפה: משתו, חסר אלף כאשר יתנשא בים ויראה, יפחדו ממנו הגבורים ומהשברים שיניע בים יתחטאו המנצחים: ואם אדם ישיגהו בחרב לא תקום עליו והטעם לא תצמור: חנית מסע, שמנהג האדם להסיע חנית עמו כשאול: ושריה, מין ממיני הנשק ודעת רבים כמו שריון והוא רחוק בעיני והטעם כי שריון לא יעמוד ויקום עמו: רקבון, כמו רקב: בן קשת, הוא החץ: תותח, אין ריע לו והטעם כמו נשק, לרעש כידון, כי מנהג האוחז אותו להרעישנו: חדודי חרש, הטעם תחתיו חרשי חדים ולא ירגיש בהם: ירפד, יפרוש כמו רפידתו זהב והעניין יציע: חרוץ, דבר כרות כמו אם חרוצים ימיו והטעם כפול: עלי טיט, שיש תחת התהום: ים ישים כמרקחה, שתרתיח בחזקה: אחריו יאיר נתיב, יעשה נתיב בים אחריו והוא מאיר והטעם שהוא נראה: יחשוב תהום לשיבה, כי השיער לבן והטעם כפול: אין על עפר משלו, והטעם כי הנה יש לו ממשלה בים ולא ביבשה: העשו, גבורי עולם כמהו בעולם שלא יחת ויש אומרים כי הוא חסר כי השם עשהו שלא יחת: את כל גבוה יראה, מרוב ארכו כאשר יגביה ראשו על המים: בני שחץ, מלה מפורדת והפי' כל נולד במים: כי

רלבג

עטישותיו, הוא מענין עטוש: בעפעפי שחר, הוא המקום מהאופק שיזרח ממנו השמש שהוא מאיר טרם זרוח השמש כמו שפה וחומש שפה: לפידי, לפידי אש: כידודי אש, ניצוצי אש: יתמלטו, יצאו ויולדו ממנו מגזרת והמליטה זכר: כדוד נפוח, כסיר רותח: ואגמון, הוא דוד גדולה: כפשו, כנשימתו: תלהט, תבעיר ותלהיב מגזרת ולהט אותם: תדוץ, מענין שמחה: דאבה, כמו דאגה: מפלי בשרו, הם חלקי הבשר הנופלים ונפרדים קצתם מקצת בשאר הדגים ואמר עליהם שהם דבקים בו: יצוק, מוצק והיות מוצק ועניינו חזק: כפלח תחתית, הוא האבן השפל משני אבני ה הריחיים או יהיה פלח תחתית החלק מהאבן שהוא אצל המרכז כי הוא ראוי שיהיה יותר חזק שבאבני: משתו, מרוממותו ותקפו: יגורו אלים, יראו חזקים: משברים יתחטאו, ממשברי לב שישיגם בסבת הפחד יתכוננו דרך נקביה לעשות צרכם ומימי רגליהם: משיגהו, המשיג אותו: בלי תקום: בלי תעמוד ותתקיים כי לחזקו תשבר החרב כשיחשבו להכות בו: חנית מסע ושריה, הם כלי זיין ואמר שאם יכוהו באלו זה שיהיה מהם לא יתקיים החרב ולא יזיקהו: נחושה, הוא הברזל החזק אכי"ר בלע"ז: בן קשת, הוא החץ: קלע, הוא כלי כמו חגורה שמשליכין בו אבנים פרונ"דא בלע"ז: תותח, אמרו בו שהוא כלי בעל יתידות מחודדות שנדין בו הדגים ועל שהכלי אחד מצד אחד ורבים מצד אחר אמר נחשבו והנכון שתותח הוא הכלי הגדול שמשליכין בו האבנים הגדולות להפיל החומות והבניינים החזקים ויהיה העניין בזה שקש נחשבו לו אבני תותח: לרעש כידון, הוא קול תנועת הרומח כשמנענעין אותו להכות בו: חדודי חרש, סלעים חריפים דומים לחרשים חריפים ליבשם והנה ישכב עליהם ולא ירגיש בהם: ירפד, יציע וישכב עליו: חרוץ, הוא דבר חד כורת: מצולה, מן ירדו במצולות: כמרקחה, כסיר שיעשו בו המרקחת שהוא רותח: יחשוב תהום לשיבה, הנה הרואה יחשוב תהום לאיש שיבה מחוזק הלובן למיעוט המים הנשארים שם כי רבוי המים ישימו אותם קודרים: משלו, מענין משל ודמיון או יהיה מענין ממשלה: העשו, אשר עשו: לבלי חת, לבלתי חתת ומורא ר"ל שלא ירא משום דבר: שחץ, גובה וחוזק:

ביאור דברי המענה

ענה השם את איוב בנבואה כאשר ראה שהוא מחזיק עדיין בדעתו ואמר אזור נא כגבר חלציך והתבונן להשיב על דברי אשאלך הודיעני, האף תפר משפטי אשר סדרתי אותו בתכלית היושר ותרשיעני ליחס לי ליאות או עול למען תצדק ותאמר שכבר נענשת על לא חמס בכפיך, האם כח כאל לך ובקול חזק כמוהו תוכל להרעים עד שתוכל להשיג ענין כחו ותאמר שיש לו ליאות וקצור הלא הכח נאמר בשיתוף השם לבד בך ובשם ית' ולזה לא תוכל להשיג כח השם וגבורתו, אם לך כח דומה לכח השם ית' לבש גאה גאון וגובה כמו הענין בשם ית' שהוא הגבוה במוחלט לפי שאין גבוה כמוהו אבל כל שאר הנמצאות שפלות ממנו וכחם כאפס מכחו ולזה לא יהיה יחס בין כח שאר הנמצאים וכח השם ית' לפי שכח השם יתברך הוא לו מעצמותו וכח שאר הנמצאים הוא להם מזולתם ולבש הוד והדר שיהיה בפעולותיך תכלית היופי וההדר כמו הענין בפעולות השם יתברך וזה כי ליתרון כחו לא יקצר מהמציא כל מציאה ביותר שלם שבפנים, הפץ עברות אפך ופזר אותם בדרך שתשפיל כל גאה כמו שאני עושה ואולם אמר זה כי לא יתכן בפועל השלם שיעשה רע ולולי זה הסידור אשר התחייב ממנו רע מה במקרה לא היה מגיע העונש לאנשי הגאוה והרשע בעניינים הגופיים אשר בו תועלת נפלא ליסר האנשים ולהצילם מרעת הרשעים ר"ל שלא יזיקום וכבר יחס זה העונש לאנשי הרשע והגאוה לבד כי כבר התבאר במה שקדם שאין הצדיקים ניזוקים ברעות השם כאשר ירדפו בצדק כפי הראוי, ראה כל גאה והכניע אותו כמו שאני עושה בהתמדעות זה הסידור ושבר וכתת הרשעים במקומם והמיתם יחד כמו שאני עושה בקצת העתים עד שתהפך עליהם הארץ ויטמנו יחד בעפר וזה אם מצד המערכת אם מצד ההשגחה להציל הצדיקים מידם, והנה אם תוכל לעשות כמו אלו המעשים גם אני אודה לך שתוכל לעשות להציל מכל רע האנשים יראי השם ולמנוע טוב מהרשעים ושמי שלא יסדר בזה האופן המציאות תוכל אז ליחס לו עול או ליאות וקיצור להיות מתבאר אצלך שהוא אפשרי מצד כחך זה אבל מה תדמה כחך לכחו שתוכל לשפוט אם היה אפשר שיהיה בכאן שלימות יותר במעשי, הנה יגיע מעוצם כחי שכבר עשיתי חיה אחת שמה בהמות והיא בתכלית הכח והיא אוכלת עשב כבקר, וימצא לה כח גם במקומות אשר הם חלושים בשאר הבעלי חיים עד שבמתניו ימצא לו כח וכחו ימצא גם בטבור בטנו, יניע זנבו כחפזה

רשי

עטישותיו תהל אור · בכל עטישה ועטישה שהוא מתעטש תהל ותזרח אור · מפיו · מלהבה היוצאת מפיו · תהל · כמו בהלו נרו · ועיניו כעפעפי שחר · עיניו זורחות ומאירות כ כדמדומי חמה · כמו לעת בקר שהשמש מתאדמת · מפיו לפידים והלוכו · לפידי יוצאות מפיו · כידודי אש · כמו לפידי · יתמלטו · כי כתרגומו לפי עניינו מוגבט אישתזבון · מנחיריו יצא עשן כסיר נפוח על האש שמעלה עשן ואגמון · כתרגומו לפי עניינו לשון בלי חרם הוא כמו דוד נפוח כעניין שנאמר סיר נפוח אני רואה · נפשו גחלים תלהט · גחלים בוערות ולוהטות ולהבות דולקות יוצאות מפיו · בצוארו ילין עוז וגבורה · ולפניו תדוץ דאבה · שאין דאבון ועצבון לפניו שאינו מתירא משום בריה · תדוץ · לשון דיצה ושמחה · מפלי בשרו דבקו · [illegible]

יכל תוכל, כמו יכול תוכל וכן אם טוב תטבו בארץ הזאת והנכון כי כל דבר תוכל ולא יבצר ממך כל מזמה כי כל הראשון מוסף עצמו ואחר עמו, ואחר שהגבורה והחכמה שלך היא מי זה שיוכל להסתיר עצתך אז יהיה בלי דעת והטעם כי בלי דעת הייתי שרציתי להסתיר עצתך בעולם: לכן הגדתי, יצא דבר מפי שלא כהוגן ונכנסתי בנפלאות ממני ולא ידעתי, והאמת שלא אוכל לדעת רק מה שתודיעני אתה וזה טעם אשאלך: ועתה עיני ראתך, מזה הפסוק נלמד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שהיו נביאים בעולם כאברה׳ ויצחק ויעקב: על כן אמאס בכל דברי: ונחמתי על עפר ואפר, כי אנכי כבזה כטעם ואנכי עפר ואפר:

הוא בתכלית הגובה והגודל כמו ארז, גידי פחדיו ישורגו ויסתבכו מרב גדלם, עצמיו הם חזקים כמו חתיכות נחושה, הוא מבחר דרכי אל בבריאותיו אלה לחוזק תוקף מי שעשהו לבד יוכל לגבחו לא זולתו מרוב כחו וגבורתו, הנה ההרי׳ ישמיחו בעבורו יבול והוא נזון ממנו בזולת עבודה אנושית וכל חית השדה ישחקו שם ולא יראו ממנו כי אינו טורף, התחשוב שיוכל לשכב תחת האילנות ובסתר קנה ובביצה אשר הקנה גדל שם, האם יסכוהו אילנות להיות לו לצל האם יקיפוהו ערבי נחל עד שיהיה כלם מגן לו הנה זה בלתי אפשר, כי לגדלו בשתותו בנהר יעשקהו שלא יהר לרוץ כמבראשונה לרוב

ויען איוב את־יהוה ויאמר: ידעת א כי־כל תוכל ולא־יבצר ממך מזמה: מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע: שמע־נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני: לשמע־און שמעתיך ועתה עיני ראתך: על־כן אמאס ה ונחמתי על־עפר ואפר:

ואתיב איוב ית יי ואמר: ידעית ארום כולא תסובר ולא יתמנע מינך מחשבתא: מן דין דמכסי מלכתא בלא מנדעא מטול דהיכנא חויתי ולא אתביין פרישן מיני ולא אנדע: שמע כדון ואנא אמליל אשאלינך ותהודעינני: למשמע אודנא שמעית יתך וכדון עיני חמית יתך: מטול דהיכנא מאסית עותרי ואתנחמית מבניי דהינון עפרא וקטם:

ידעתי ב׳ · ת׳ כ״כ · ל׳ · ב׳ · ר׳ · ט׳ בכי׳ · ב׳ ובכיפ׳ · ב׳ · כ״ט · ל׳ · ב׳

…ביקח כל הנהר ההוא עד שישפיל אפו לתחתית הנהר בשתותו… ספר זאת הבריאה הנפלאה להורות על שלא יקצר השם ית׳ מהגיע הטוב מהבעלי חיים כדרתי כח וגבורה בבעלי חיים אשר אפשר… לפי שכבר שמתי בו כח חזק עד שלא יתפעל מהאויר המקיף… מהרע בעת בואו לאחרים כמו שטען איוב באמרו כי ליום איד יחשך רע וזה כי עקר… האדם מכל רע לא היה מקבר מזה והנה הרשע כשישמר מהרע הוא מצד המערכת…

כי לא דברתם אלי נכונה · הטעם שהודה ואמר ונחמתי : כי אם פניו אשא · השם ישא פני הצדיקים בעולם הזה רק בעולם הבא איננו כן · וחלילה סופשה השם נבלה רק בעבור שהיו חברי איוב מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע ואמרו תועי רוח הנה זה דבר נבלה ודברי איוב וחברי איוב עוד אפרש ובמה

ואחר זה אמר השם ית' לאליפז שיחלה פני איוב שיתפלל לשם ית' עליו ועל רעיו כי לא דברו נכונה לשם ית' כמו שדבר איוב אחר ששב והאמין והודה לדברי השם ית' וזה שבדבריהם נכנס מהמום והטעו' מה שבכר התבאר עד שבבר היו טוענין טענות היה ידוע אליהם שהם כוזבות כדי שיצדיקו השם יתברך

ואיוב ד' וסימ' ונח דניאל ואיוב בתוכה · והיו שלשת האנשים · ואיוב הבל יפצה פיהו · ואיוב עבדי יתפלל עליכם : ויי' ז' בטע' רף וסימ' יי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית · נתן חכמה לשלמה כאשר · נתן קולו לפני חילו · הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער · שב את שבות איוב בהתפללו · ברך את אחרית איוב : אחיותיו ה' בליש' וסימ' נמס'

ויהי אחר דבר יהוה את־הדברים האלה אל־איוב ויאמר יהוה אל־אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב : ועתה קחו־לכם שבעה־פרים ושבעה אילים ולכו אל־עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם־פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב : וילכו אליפז התימני ובלדד השוחי צפר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה וישא יהוה את־פני איוב : ויהוה שב את־שבית איוב בהתפללו בעד רעהו ויסף יהוה את־כל־אשר לאיוב למשנה : ויבאו אליו כל־אחיו וכל־אחיתיו וכל־ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו על כל־הרעה אשר־הביא יהוה עליו ויתנו־לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד : ויהוה ברך את־אחרית איוב מראשתו ויהי־לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף־צמד בקר ואלף אתונות : ויהי־לו שבענה בנים ושלוש בנות : ויקרא שם־האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך : ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל־הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם : ויחי איוב אחרי־זאת מאה וארבעים שנה ויראה את־בניו ואת־בני בניו ארבעה דרות : וימת איוב זקן ושבע ימים : חזק

[margin: ב' · ג' ובענין · ל' · ג' · ו' בטע' רף · סבות ק' · ב' כתרי ליש' · ה' · ג' · ו' רף · ב' · ב' יתר מל' · ב' מל' בכי' · ל' · טמ' · ל' · ל' · ט ו]

והוה בתר דמליל יי' ית פתגמיא האילין עם איוב ואמר יי' לאליפז דמן תימן תקוף רוגזי בך ובתרין חבריך ארום לא מלילתון לותי כוונתא כעבדי איוב : וכדון סיבו לכון שבעא תורין ושבעא דיכרין ואזילו לות עבדי איוב ותסקון עלתא אמטולכון ועבדי איוב יצלי עליכון ארום אילהן אפוי אסיב מן בגלל דלא למעבד עמכון קלנא ארום לא מלילתון לותי כיוונא כעבדי איוב : ואזלו אליפז דמן תימן ובלדד דמן שוח צופר דמן נעמה ועבדו היך דמליל להום מימרא דיי' ונסיב מימרא דיי' ית אפי איוב : ומימרא דיי' אתיב ית גלוות איוב בצלאותיה מטול דחברוי ואוסיף מימרא דיי' ית כל די לאיוב בכופלא : ואתו לותיה כל אחוי וכל אחוותיה וכל דחכימוי מן קדמת דנא ואכלו עימיה לחמא בביתיה ונידו ליה ונחמו יתיה על כל בישתא דאייתי יי' עלוי ויהבו ליה גבר חורפא חדא ואינש קדשא דדהבא חד : ומימרא דיי' בריך ית סופא דאיוב מן קדמותיה והוו ליה ארבסר אלפין דעאן ושית אלפין דגמלין ואלף פדנין דתורין ואלף אתנן : והוו ליה ארבסר בנין ותלת בנן : וקרא שמה דחדא ימימא ושום תנייתא קציעא ושום תליתתא קרן הפוך : ימימה הוה קרי לה דהוות שופרהא כיממא קציעה הוה קרי לה דהוות יקירא כעין קציעתא קרן הפוך הוה קרי לה דהוות סגי זיו יקר אפהא היך אזמרגדא : ולא אשתכח נשיא שפירתא היך בנתא דאיוב בכל ארעא ויהב להום אבוהום אחסנא במצע אחוהון : וחיא איוב בתר דנא מאה וארבעין שנין וחמא ית בנוי וית בני בנוי ארבעה דרין : ומית איוב סיב וסבע יומיא :

סכום מספר פסוקי' של איוב אלף ושבעים וסי' אע וחציו אשר קמטו בלא עת וסדריו שמנה :

רש"י

רלבג

פירושי הטעמים לאבן עזרא

אמר איוב ואמר יגורתי יבא לי הנה חשב אליפז שלא היה יגור רק בעבור חטא שעשה והנה אומ' כלל כאשר ראו חבירי איוב מות כל בניו פתאום ורדת
אש מן השמים וביזת אויביו ושחין גופו התברר אצלם כי כמכות האלה לא יעשה השם כי אם בחוטאי' ובפושעים כאנשי דור המבול על כן אמ' והר
יוכך יבודם   ואנשי סדום ויתר' אכלה אש על כן אמרו לו זכר נא מי הוא נקי אבד כן ארחות כל שכחי אל ואמר צופר ועיני רשעים תכלינה
ובעבור היות בניו במשתה תמיד והיין ישחית הדעת על כן אמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואמרו שיעשה תשובה והשם יסלח לו ואיוב היה יודע בעצמו שהיה
צדיק על כן אמר תם אני ולא אדע נפשי על לא חמס בכפי והיה צועק כי אלה המכות שהכני השם אונס על עקב עון רק חנם על כן אמר והרבה פצעי חנם עמו על זה חביריו
כי השם צדיק הוא בכל דרכיו לא יעשה עולה ענה איוב ואמר הנה יש בעולם צדיקים ורשעים במכאובים תם ורשע הוא מכלה ויש רשעים בנעימים וזה טעם ישליו אהלים
לשודדים עמו חביריו כי טובת הרשעים איננה עומדת אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד   והנה ענה איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב
וברגע שאול יחתו והנה הם בטובה עד יום מותם אז לא ידע בלדד מה ישיב והנה שב לשבח השם המשל ופחד עמו אז ענה איוב מה עזרת ללא כח גם הוא שבח השם והטעם
הנה אין לך תשובה כי אם לשבח השם אני יודע לשבחו יותר אז האחרים צופר ושב איוב ויסף לדבר בעבור שלא ענהו אחד מחביריו וטעם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה
נהפך כמו אש ואחר כן והחכמה מאין תמצא כי השם יעשה רצונו יעשה רשע גם צדיק גם יש צדיקים גם רשעים שיתן להם כל טוב שיתאוו והנה יעשה כן בארץ ובנחלי' שאין
דעת להם ולדעת זאת החכמה למה זה נשגבה מדעת האדם   והנה הטעם כאשר לא ידעו בני אדם מחשבות השם וגזירותיו שהם עמוקות אולי אלה הגזירות שנגזר עליו הוא
ידע למה נגזרם ואינם בעבור שחטאתי לפניו   ויוסף איוב שאת משלו   השני יספר שם צדקותיו ומעשיו כי חביריו אמרו לו אלמנות שלחת ריקם וזה אות כי שופט היה על
כן אמר אב אנכי לאביונים ולב אלמנה ארנין וישבתו חביריו מענותו כי הוא צדיק בעיניו כי לא היה כן בעיני חביריו רק הסכימה דעתם שהיה רשע על כן באו אליו הצרות
הקשות פתאום ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך לשונו בקוצר רוחו ואמר כנגד השם דברים שלא כהוגן כמו ידעתי כי אכנך הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק
תחשבני לאויב לך וזה טעם על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת ריעיו חרה אפו על אמרם שהשם צדיק רק איוב הוא רשע ויתכן שהיה צדיק ואין ספק שהשם צדיק וזה טעם
וירשיעו את איוב   והנה סוד דברי אליהוא שאמר לאיוב וחביריו כולכם תעיתם כי חשבתם שעמדתם בסוד השם והנה אמר לחבירי איוב כי השם יכסה ויענה על עקב עון או
להסיר עון או לקבל שכר ואמר לאיוב שהיה מתרעם על השם בעבור שלא ישיבנו כי כל דבריו לא יענה ודבר מגולה הוא במעשה רק תפש איוב ואמר שהוא רשע בדבר פיו
שהרחיב על השם וכן אמר האמור למלך בליעל והטעם הדרך מוסר הוא שיאמר העבד למלכו בליעל או רשע או מלך לנדיבים כי למלך ישרת עצמו ואחר עמו או טעמו אל
אחד הנדיבים כמו בן אתונות והראשון נכון בעיני אף כי השם אשר לא נשא פני שרים על כן אמר אבי יבחן איוב עד נצח וארח לחברה עם פועלי און   ובאחרונה ויוסף
אליהוא והטעם חשוב כי הנה מפלאות הגשם לא ידע איך הם ולמה כן ומתי וכאשר נפלאו ממנו אלה הבורות כן נפלאו משפטי השם עם בני אדם כי הם עמוקות מאד שהם
בגבהות נראות והטעם על איוב ידבר למה הרימות קול לאמר למה עניתני היה לך לסבול ולהחריש ולא תדבר גבוהה גבוהה וזה טעם ויען השם מן הסערה והענין אתה
מתבקש למה זה הידעת את תולד וידעת כמה תחיה וזה האור שאתה מתענג בו התדע מקומו או תדע למה תולדת העופות גם הבהמות כן וזה טעם התתן לסוס גבורה או
החריש איוב   ענה השם שנית הרוב עם שדי יסור אז ענה איוב תשובה איננה נכונה כי לא הצדיק השם רק אמ' הנה אחרים ולא אדבר עוד על כן ויען השם שנית מן הסערה
והזכיר בהמות שהוא שם בהמה וגבורתו שהוא ביבשה גם הזכיר גבורת לויתן והטעם כאילו אמר לאיוב איך גבהת כנגדי על כן הזכיר אלה הגדולים והענין הנה בבריותי
ולא בנכבדים העליוני' רק בחיות שהם בארץ ובמים מתחת לארץ שנים גבורי' לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על לויתן לאכלו כי
בן אדם לא יגבה לבו כנגד המלאכים ולא כנגד בני האלהים כי הם נכבדים ממנו כפלי כפלים כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח
מלאך בראיות גמורות משקול הדעת ומדברי התולדת גם דברי הנביאי' פה אחר כך ואשר מצאנו כתוב בדברי קדמונינו ז"ל
גם הוא אמת כי הם לא דברו רק על המלאכים הנבראים לעצם לכבוד הנביאים רק גובה לבו כנגד החיות
והעופות כטע' מלפנו מבהמות ארץ והנה אמר השם כי הנה יש גופות בארץ עמך והם גבורים ממך לא
תוכל להם ולמה גבה לבך על כן הודה איוב באחרונה ואמר על כן אמאס ונחמתי על
עפר ואפר וזאת היא הנכונה מדבר איוב באחרונה :

רש"י

תפלתו הרי אש כמו
אשר וכן עד אש כלו
לבתית · אש כופר
יוסת עליו וכן הרב' ·
כי לא · שהרי לא :
וישא ה' את פני איוב
· וישא כמו נשאתי
פניך גם לדבר הזה
שקיבל תפלתו ·
והסביר לו פנים :
שב את שבות איוב
בהתפללו · שב כופל
לומ' בעניין זה והרי
הוא כאלו כת' והשיב
את שבות איוב ·
בהתפללו בעד
רעהו · בזכות
שהתפלל על כל ריע
וריע שלו · קשיטה ·
על אחד שכים ולא
דקדק המקרא ב
במלתו · לפנים ·
כל אשר היו אוהביו
ומכיריו בטרם ה
הגיעו אין היסורי'
· ויכורו לו · לשון
קובלריכנא :
קשיטה מעה' ואומ'
וכל אחד ואחד ·
מראשיתו · ויתר
מראשית עושרו :
שבענה הם פעמים
שבע' שתי שביעיו' ·
כמו שבועים שהם
שתי שבועות ·
ויקרא שם האחת
ימימה · על
שם שפיתן כקרא
שמותיהן · ימימה ·
כחה ומלובנה כיום ·
קציעה · ריחה
נודף ערב ומבושם
כקציעה של בשם ·
קרן הפוך · על שם
הקרן שכותבין בו
כחול ובורית שנאמ'
ותקרעי בפוך עיניך
· ולא נמצא נשים
יפות כבנות איוב ·
וגו' · ולא נמצא
מעשה של נשי' יפות
כמעש' יופי של בנות
איוב · ונקרא זה
רוגזת ויהו אכשים
אשר היו נואו' וכן
הרכה · ויתן להם
אביהם נחלה בתוך
אחיהם · מחוך
השיבתן ויופיין כתן
להן נחלה עם האחי'
· ושבע ימים · מן
שבע יאמר שבע
ברבוקות :
נשלם

שיר השירים רות איכה קהלת מגלת אסתר

עם תרגום ופירוש רש״י ואבן עזרא

בהיות שכוונתינו שיהיה זה העשרים וארבע גדול בתכלית מהשלימות ומיופי הסידור ראינו להדפיס אלו החמש מגילות בכרך בפני עצמן והיה הרצון בן בעבור שכל אחד יוכל לקנות עם אי זה ספר שירצה כפי שיורה שכלו ורצונו׃

הקדמות לשיר השירים

הקדמות לפירושי אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדי' ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירי' אשר לשלמ' כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום יחתום כי החל מימי אברה' אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד טוב ישר' מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקו' דודה כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרש' כולה הושע אמ' וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך וחלילה חלילה להיות שיר השירי' בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גדל מעלתו לא נכת' בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים ׳ ולהיותו בדרכיו תמים ׳ פירשתיו שלשה פעמים ׳ בפעם ראשונה ׳ אגלה כל מלה צפונה ׳ ובפעם השנית יהיה משפטו ׳ על דרך פשוטו ׳ ובפעם השלישית יהיה מפורש׳ על נתיבות המדרש :

הפעם הראשונה

נאם אברהם בר' מאיר הספרדי המחבר : אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברו' הנשמ' העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה ׳ ואחרים פירשוהו על המתכונות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמ' כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחילה ואחר כן אבאר ענייני המשל והנמשל בו :

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואי' על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדי' היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם :

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני יצאתי בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגני' בה בני משה והנכון שהיא למשה ׳ ודע כי בנות ירושלם השתבשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אותם לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדבר' עם נפשה ותשיב אמריה לה וכאילו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמים מה תמה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצ' באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאי' וחוזי' וזאת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתל ועקש ׳ ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי ואתחנן לאל בכל מאדי היודע סודי להחכים כבודי והוא יהיה עמדי :

הקדמה לפירוש רשי

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקרא' לבדם ואינם מתיישבי' על לשון המקרא וסדר המקראו ואמרתי בלבי לתפוש משמע המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונ' אשר היו סגולה לו מכל העמי' לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובו' אשר אמ' לתת להם באחרי' הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשו' אשה צרורה אלמנ' חיות משתוקק' על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיע' כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה :

כ׳ זוגין מיחדין חד ס׳ וחד שי״ן וסי׳ חסירים כי כקול הסירים ׃ השירים שיר השירים ׃ בסירו׳ הנני שך את דרכך ׃ בשירים מערה בגד ׃ כוסי׳ והיו כגבורים ׃ בושים שמח ושיאון וחפרים ושיאון ואנחרת ׃ ולשבי שבקו לעבודת בית ׃ ולשבי ובא לציון גואל ׃ יזכר ואת כל חלב ׃ יושר ביום ההוא יושר ׃ מסתולל עודך מסתולל ׃

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני

פיהו כ״ג בליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים ׃ זכרו נפלאותיו אשר עשה ׃ אלה פיהו מלא יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה ׃ ישקני מנשיקו׳ פיהו כי טובי׳ דודך מיין ׃ ופיהו מבית לכותרו׳ ׃

ש י ר

את מראיך השמיעיני את קולך

חברים מקשיבים לקולך השמיעני

כי קולך ערב ומראיך נאוה

רש״י

שיר השירים אשר לשלמה ׃ שנו רבותי׳ כל שלמה האמורי׳ בשיר השירי׳ קדש מלך שהשלום שלו שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב״ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסין וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו ׃ **ישקני** מנשיקות פיהו ׃ זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו אשר לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה ׃ **כי טובים** לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר בשיר לא ישתו יין והיה כנור וכבל וחליל ותוף ויין משתיהם זהו ביאור משתיהו ׃ וכאשר דוגמ׳ שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו ׃

אבן עזרא

כל נשיקה שהיא בלא למ״ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ״ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל ׃ דודיך ׃ אהוביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר ׃

הפעם השנית

ישקני ׃ דברי הנערה כאילו תדב׳ עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאחת וכאילו הרגע הרועה וחזרה מדברת לו ׃ כי טובים דודיך ׃ יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה ׃

הפעם השלישית

ישקני האל מאברהם שהיה העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים באו גוים ורבי׳ כמוהם ׃ כי טובים דודיך מיין ׃ אהביך כמו שהעיד הכתו׳ על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי ׃

שיר שי״ן רבתי מאותיות גדולות וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסרה רבת׳ בריש המערכות ׃ שיר חד מן ד׳ פסו׳ דבכל מיליהון שי״ן וסימ׳ נמס׳ בפנחס ׃

שִׁיר הַשִּׁירִ֖ים אֲשֶׁ֥ר לִשְׁלֹמֹֽה ׃ יִשָּׁקֵ֙נִי֙ מִנְּשִׁיק֣וֹת פִּ֔יהוּ כִּֽי־טוֹבִ֥ים דֹּדֶ֖יךָ מִיָּֽיִן ׃

שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחָן דִּי אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ עֲסַרְתֵּי שִׁירָתָא אִתְאַמְרוּ בְּעָלְמָא הָדֵין שִׁירָא דֵין מְשַׁבַּח מִן כּוּלְהוֹן שִׁירָתָא קַמַּיְתָא אָדָם בִּזְמַן דְּאִשְׁתְּבִיק לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ וְאָתָא יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאַגִּין עֲלוֹי פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁירָתָא תִּנְיֵיתָא אֲמַר מֹשֶׁה עִם בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי בְזַע לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא יַת יַמָּא דְסוּף פְּתָחוּ כּוּלְהוֹן וַאֲמָרוּ כַּחֲדָא שִׁירָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁירָתָא תְּלִיתָאָה אֲמָרוּ בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא דְמַיָּא דְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל שִׁירָתָא רְבִיעָאָה אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד אֲתָא זִמְנֵיהּ לְמִפְטַר מִן עָלְמָא וְאוֹכַח בְּהוֹן יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּהָכְדֵין כְּתִיב אַצִּיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּל שִׁירָתָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן כַּד אַגַּח קְרָבָא בְּגִבְעוֹן וְקָמוּ לֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא תְּלָתִין וְשִׁית שָׁעִין וּפְסָקוּ מִלְּמֵימַר שִׁירָתָא פְּתַח פּוּמֵיהּ אִיהוּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן יְשַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ שִׁירָתָא שְׁתִיתָאָה אֲמָרוּ בָּרָק וּדְבוֹרָה בְּיוֹמָא דִמְסַר יְיָ יַת סִיסְרָא וְיַת מַשִּׁרְיָיתֵיהּ בְּיַד בְּנוֹי יִשְׂרָאֵל דְּהָכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּחַת דְּבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם שִׁירָתָא שְׁבִיעָאָה אֲמָרַת חַנָּה בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לַהּ בַּר מִן קֳדָם יְיָ דְּהָכְדֵין כְּתִיב וְצַלִּיאַת חַנָּה בִּנְבוּאָה וַאֲמָרַת שִׁירָתָא תְּמִינֵיתָא אֲמַר דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל נִסַּיָּא דַעֲבַד לֵיהּ יְיָ פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ שִׁירָתָא תְּשִׁיעָאָה אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ קוּדְשָׁא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ וְשִׁירָתָא עֲשִׂירִיתָא עֲתִידִין לְמֵימַר בְּנֵי גָלְוָתָא בְּעִדָּן דְּיִפְּקוּן מִגָּלְוָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל יְדוֹי דִּי יְשַׁעְיָה נְבִיָּא דְּהָכְדֵין כְּתִיב שִׁירָא הָדֵין יְהֵא לְכוֹן לְחֶדְוָה כְּלֵיל אִתְקַדָּשׁוּת חַגָּא דְפִסְחָא וְחֶדְוַת לִבָּא כְּעַמָּא דְאָזְלִין לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּמִינֵי זְמַר וְקָל טַבְלָא לְמֵיעַל לְטוּרָא דַיְיָ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל ׃ **ישקני** אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּיְיָ דִּי יְהַב לָן אוֹרַיְיתָא עַל יְדוֹהִי דְּמֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא כְּתִיבָא עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְשִׁיתָּא סִידְרֵי מִשְׁנָה וְתַלְמוּדָא בְּגִירְסָא וַהֲוָה מִתְמַלֵּיל עִמָּן אַפִּין בְּאַפִּין כִּגְבַר דְּנָשִׁיק לְחַבְרֵיהּ מִן סְגִיאוּת חִבַּתָּא דְּחַבֵּיב לָן יַתִּיר מִשִּׁבְעִין עַמְמַיָּא ׃ לריח

לריח ז' וסי' נמס' בסדר ויקרא: אהבוך ג' וסי' בשמו"א סימן י"ח: הביאני ד' וסי' בסדר עקב׳ כאהלי' ל' שחורה אני ונאוה והוא חד מן א"ב מן חד חד כ"א ברישי' וסי' נמס' במס' רבת' במערכ' אות הכ"ף בס"ד זאיכ' ז' וסי' נמס' בריש מגילת איכה:

לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ׃ מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ׃ שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃

לריח לקל ניסך וגבורתך דעבדת לעמא בית ישראל זעו כל עממיא די שמעו ית שמע גבורתך ואתתך טבא ושמך קדישא אשתמע בכל ארעא דהוה בחיר ממשח רבותא דהוה מתרבי על רישי מלכין וכהנין ובגין כן רחימו צדיקיא למהך בתר אורחא טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי:

משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הות מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא ביממא ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא ריבון כל עלמא נגידנא בתרך ונהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשיפולא דטורא דסיני והב לן ית אוריתך מן בית גינזך דרקיעא ונחדי ונבדח בעסרין ותרתין אתיין דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעוות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקין קדמך יהון דחלין מינך ורחמין ית פיקודך:

שחורה כד עבדו בית ישראל ית עיגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרין במשכני קדר וכד תבו בתיובתא ואשתבק להון סגא זיו יקר אפיהון כמלאכיא על דעבדו יריעתא למשכנא ושרת ביניהון שכינתא דיי ומשה רבהון סליק לרקיעא ויהב שלם ביניהון ובין מלכיהון:

אל אמירת כנישתא דישראל כל קבל עממיא לא תבזון יתי על די אנא קדריתא מנכון על דעבדית כעובדיכון וסגידית לשמשא וסהרא דנביאי שקרא אינון גרמו לאסתקפא תקוף רוגזא דיי עלי ואלפוני למפלח טעותכון ולהלכא בנימוסיכון ולמרי עלמא די הוא אלהיא לא פלחית ולא אזלית בנימוסיה ולא נטרית ית פיקודוי וית אורייתה:

הגידה כד מטא זימניה משה נביא למפטר מן עלמא אמר קדם יי גלי קדמי דעמא הדין עתידין למיחב ולמהלכא בגלותא כען חוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשיין גזירתהון כחומתא וכשרבי שמשא דטיהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתפין לך טעותהון לחבריא:

אם תאמר

אבן עזרא

שמניך טובים, יש מפרשים כי הוא הפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית: תורק, יש אומרי' כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקו' במקרא במקו' אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה: עלמות, הם נערות קטנות: נזכירה, יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון: מישרים, אחר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים, ומ"ם מיין ישרת עצמו ואחר עמו וכן עניינו ממישרים אהבוך העלמות ה' הנזכרות וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' ענינו ו' ובשמי יי' ורבי' כמוהו, ואחרים אמרו כי ה' המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרי' והראשון קרוב אלי: שחורה, יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יופיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כ' כושית ושחור' ואין לנו צורך בפירוש הזה ב' באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני ש' שאני שחרחורת: ונאוה, כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן כרא': שחרחורת, זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם: שזפתני, ראתני והביטה ביוגלתני וכמוהו ולא שזפתה עין איה: נחרו בי, נלחמו בי והנו"ן לבניין נפעל מן ויחר אפו: נוטרה, שם התואר ועניינו שומרת: שאהבה נפשי, יחסר מקום הקריאה כמו אתה: איכה תרעה, הצאן: איכה תרביץ, אותם ויש אומרים שעניינו שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה, הש"ין מקום אשר: כעטיה, מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל, ויש אומרי' חוטפת והוא רחוק, ויש אומרים נגערת מן ויעט בהם:

הפעם השנית

לריח שמניך, כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני, וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצ': הביאני המלך חדריו, יותר נשמח בך ממה שהביאני המלך חדריו: שחורה, ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה להן ואמרה אינני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה, ואל תראוני פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי, וחזרה לרועה ואמר' לו הגידה לי אי זה מקו' תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה וארדוף אחריך:

הפעם השלישית

לריח, היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם יי' וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך, על כן עלמות שאין להם בעל כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כעניין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני, שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו, שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות נפונים, ועניין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל: שחורה, החל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראוני, השמש הוא גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אנשים מבני אמי ששמוני נוטרה שאטור דתים נכרים ועזבתי שלי וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי, שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחוז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חביריך:

רשי

לריח שמניך טובים, שם טוב נקרא עליך שם שמן טוב, לריח שמניך טובים שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראים במצרים: שמן תורק, נקרא שמך להיות נאה עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בכלוחי' חתומה אין ריחו נודף פותחם ומריק שמנו לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך, בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונ' אמרה כי שמענו את אשר הוביש וגו' ועל ידי כן כי יי' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו': עלמות, בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: משכני אחריך נרוצה, אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו, וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר כרבקתי בך: נזכירה דודיך, גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך ה' הראשוני' מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך, אהבה עזה אהבת מישור בלי ע' עקיבה ורכשים אשר אהבוך אני ואבותי ב' באותן הימים זהו פ' פשוטו לפי ענינו, ולפי דוגמתו הם מ' מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עוניים וצרתם ומשתעשעים בתור' ושם מזכירי' דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: שחורה אני ונאוה וגו', אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחור אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בתיתוך איברים נאים, אם אני שחור' כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעו' שלמה, דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה. וקורא לאומות בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל ונתתי אותם לך לבנות כמו עקרון ובנותיה: אל תראוני, אל תסתכלו בי לבזיון שאני שחרחורת לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי, הם בני מצרים שנגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסיתם ופתויים עד ששמוני נוטרה את הכרמים ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני עובדת אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי. מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמים: הגידה לי שאהבה נפשי, עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן שחביב על הרועה אומרת כנסת ישר' לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרע' צאנך בין הזאבי' הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרי' שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה, ואם תאמ' מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה עלשפה בוכיה על צאני: על עדרי חביריך, אצל עדרי שאר הרועי' שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגי' אותם: אם

אם לא תדעי לך · זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלך לרעות צאנך את היפה בנשי' שהדל לו הרועה מלהנהיג אותם : צאי לך בעקבי הצאן · הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים שקרים טרא"צט בלעז וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו נחמסו עקביך והוא יגזר עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים · בין משכנות שאר הרועים שאת אבלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ורעיתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים ליך לחיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו' : לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · למ"ד זו כמו למ"ד לקול תתו המון מים וכמו למ"ד לריח שמניך לקבוצת סוסי' הרבה שאספתי מחנותי לבאת לקראתך ברכבי פרע' להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתי' רעיתי שתקתיך מצעקתך שנא' ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה דבר אחר דמיתיך רעיתי שם דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את · לסוסתי קבוצת סוסי ובלשון לעז קבל"יטא · דמיתיך אר"סמאי בלעז כמו אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקשוטים נאים : נאוו לחייך בתורים : שורות כזמי אזן ומנחת זהב : צוארך בחרוזים · ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים : תורי זהב נעשה לך · כמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהטיאכו והחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב : עם נקודות הכסף · שהיה בידך כבר שהוצאתם ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים · נקודות כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים : עד שהמלך במסבו · מסיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו נרדי נתן ריחו חילוף להבאים בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה : צרור המור דודי לי : דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי ליך צרור זה שנותן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישרא' על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמ' התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל : בין שדי ילין · אף לפני שמעלתי בו אמר לשכון שם בין שני בדי הארון : אשכול

בעקבי הצאן · כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב הדורך אחריו : גדיותיך · כל קטן יקרא גדי ונסמיכתו לעזים היא הראיה : לסוסתי · האות נוסף כיו"ד מלאתי משפט אהבתי לרום : בתורים · שורות מצוירות כמו תורים : חרוזים · הם הקטורי' מהאבני' היקרות ואין לו חבר ויש אומ' כי חרוזי' במרכולתך כמוהו ויתחלף האל"ף בחי"ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ באותיות יהו"א לבדם : נקודות הכסף · שיהיו בשורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן : במסבו · כמו מקום מעולה ונכבד כמו ובמסבי ירושלם והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסיבה לשתות כמנהג שותי היין : נרדי · בושם כמין כרכום : צרור המור · פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומ' חתיכה והוא רחוק · ופירוש מור יש אומרי' כי מר דרור הוא המוסך וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחי' שילוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוסך איננו נוטף ויש אומ' כי מר יתפרש לשני ענינים :

אם לא ח' ר"פ וסי' אם לא ימצא הגנב · אם לא תשמור לעשות · אם לא את דמי נבות · אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דמלאכי · אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה בנשים · וכל ר"פ דאיוב דכו' אם לא במ"ב ואם לא וסימ' ואם לא איפה מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח :

אִם־לֹ֤א תֵֽדְעִי֙ לָ֔ךְ הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים צְאִי־לָ֞ךְ בְּעִקְבֵ֣י הַצֹּ֗אן וּרְעִי֙ אֶת־גְּדִיֹּתַ֔יִךְ עַ֖ל מִשְׁכְּנ֥וֹת הָרֹעִֽים׃
לְסֻסָתִי֙ בְּרִכְבֵ֣י פַרְעֹ֔ה דִּמִּיתִ֖יךְ רַעְיָתִֽי׃ נָאו֤וּ לְחָיַ֙יִךְ֙ בַּתֹּרִ֔ים צַוָּארֵ֖ךְ בַּחֲרוּזִֽים׃ תּוֹרֵ֤י זָהָב֙ נַעֲשֶׂה־לָּ֔ךְ עִ֖ם נְקֻדּ֥וֹת הַכָּֽסֶף׃ עַד־שֶׁהַמֶּ֙לֶךְ֙ בִּמְסִבּ֔וֹ נִרְדִּ֖י נָתַ֥ן רֵיחֽוֹ׃ צְר֨וֹר הַמֹּ֤ר ׀ דּוֹדִי֙ לִ֔י בֵּ֥ין שָׁדַ֖י יָלִֽין׃

ח"ר"פ · ל' וחס' · ל' וחס' · ל' · ל' · ב' · ל' · ג' מל' בליש' · ב' · ל' · ל' · ל' · ז' חס' בליש'

אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון למחיגלותא כנישתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי תהא רחים לה תהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום ברזילהא ומדברי דרהא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עיזין למהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ובההוא זכותא יהוין מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בנייח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיתי דישראל : לססתי כד נפקו ישר' ממצרים רדפו פרעה ומשירייתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין וחות אורח סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא וסמאלא הוו מדבריא דמליין חיוון קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשירייתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די בביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בי היא שעתא תקף רוגזיה דיי עליהון ובעא לשנקותהון במוי דימא היכמה דאשתנקו פרעה וחיילותוהי רתיכוהי ופרשוהי וכוסוותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דראירת פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימיא דיי : נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאיתיהיבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמה דלא עדי סוסיא דחממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פיקודיי ויהי עילויהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ומפרנס יתיה וית מריה : תורי בכן איתאמר למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר כורסי יקרי בהיקן כדהב טב מסדרן בשיטין כתיבין באצבעי גליף בהון עסרתי דבריא זקיקין יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום עינינין דמיתפרשין בהון ארבעין ותשע אפין ואתנינון על ידך לעמא בית ישראל : עד ועיד דהוה משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואורייתא ותפקידתא קמו רשיעי דרא ההוא וערבו עגל דדהב ועירברובין די ביניהון ואסריאו עובדיהון ונפק להון שום ביש בעלמא ומקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כנרדא ריחיה ביש לחדא ונחת מכתש סגירו על בסריהון : צרור בי היא זמנא אמר יי למשה איזיל חות ארום חבילו עמך פסק מיני ואשיצינון בכן תב משה ובעא רחמין מן קדם יי ודכר יי להון עקידת יצחק דכפתיה אבוי בטור מוריה על מדבחא ותב יי מן רוגזיה ואשרי שכינתיה ביניהון כמלקדמין : אשכול

הפעם השנית

השיב' צאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנ' למעלה ממשכנות הרועים כי שם הוא מקומי : לסוסתי · נקבת הזוס : ברכבי · יש רכב עץ ורכב ברזל אמ' לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודומה הצעיף שיש על לחיה מצוייר כמו המתג המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלי הכתם הם הקטורים כדמות קטורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורי' שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף · ענתה היא ואמרה אע"פ שריחי נודף ואפילו המלך כשהוא במסיבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקת אשכול הכופר :

הפעם השלישית

אם לא תדעי · השיבם הנביאה שהתנבאה להם במצרים ויש אומרים שהיא אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו שתשלח אותו בכל עת : את גדיותיך · הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה : לסוסתי · החל הנביא ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי ונאו לחייך בתורי' והענין כי תצאי ממצרי' בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיביאני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת : בין שדי ילין · בין הכרובים או באמצע מחנה ישרא' :

אשכול ה' חס' וסימ' בלעדי אשר אכלו, ויבא הפליט ויגד לאברם, ויבאו עד נחל אשכל, ויפנו ויעלו ההרה, אשכל הכפר דודי לי: רהיטנו רחיטנו כתי' וקרי' רהיטנו והוא חד מן ד' מלין כתי' ח' במצעות תיבות וקרי' ה' וסימ' רחיטנו קורות בתינו, עמיהוד ואבשלום ברח, מבחלת נחלה מבחלת בראשונה, ולחתם שבעים שבעים נחתך על עמך:

אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי: הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים: הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה: קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים:

ב

אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים: כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת: כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה: סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי:

אשכול הָא בְּכֵן נְחַת מֹשֶׁה וּתְרֵין לוּחֵי אַבְנִין בִּידוֹי וּבְגִין חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּקִירוּ יְדוֹי וּנְפָלוּ וְאִתְּבָּרוּ בְּכֵן אֲזַל מֹשֶׁה וְשַׁף יַת עִגְלָא וּבַדַּר יַת עַפְרֵיהּ לְנַחְלָא וְאַשְׁקִי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּקְטִיל יַת כָּל מַן דְּאִתְחַיַּיב קְטוֹל וּסְלִיק זִמְנָא תִּנְיָנָא לִרְקִיעָא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן אִתְפְּקִיד לְמֶעְבַּד מַשְׁכְּנָא וַאֲרוֹנָא בֵּי הִיא זִמְנָא אוֹחִי מֹשֶׁה וַעֲבַד יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת אֲרוֹנָא וְשַׁוִּי בַּאֲרוֹנָא יַת תְּרֵין לוּחִין אוֹחְרָנִין וּמַנִּי יַת בְּנוֹי דְאַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא לְמִקְרַב קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחָא וּלְנַסָּכָא יַת חַמְרָא עַל קוּרְבָּנָא וּמְנָן הֲוָה לְהוֹן חַמְרָא לְנַסָּכָא הֲלָא אִנּוּן בְּמַדְבְּרָא לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית דְּרַע וְאַף לָא תֵּינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין אֶלָּא הֲווֹ אָזְלִין לְכַרְמֵי עֵין גֶּדִי וְנַסְבִין מִתַּמָּן אַתְכְּלִין דְּעִנְבִין וְעָצְרִין מִנְּהוֹן חַמְרָא וּמְנַסְּכִין יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא רְבִיעוּת הִינָא לְאִימְרָא חָדָא: הנך כַּד עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְעוּתָא דְמַלְכֵּיהוֹן הוּא בְּמֵימְרֵיהּ מְשַׁבְּחוּתְהוֹן בְּפַמַּלְיָא בְּמַלְאֲכַיָּא קַדִּישַׁיָּא וְאָמַר כַּמָּה יָאוּן עוֹבָדָךְ בְּרַתִּי חֲבִיבָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי אַנְתְּ עָבְדָא רְעוּתִי וַעֲסִיקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתִי וּכְמָא תַּקְנִין עוֹבָדַיִךְ וְעַיְינַיִךְ כְּגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָהָא דְּמִתְכַּשְׁרִין לְאִתְקָרְבָא עַל מַדְבְּחָא: הנך אֲתִיבַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא וְכֵן אֲמָרַת כַּמָּה יָאֵי שְׁכִינַת קוּדְשָׁךְ בְּעִידָן דִּי אַתְּ שָׁרֵי בֵּינָנָא וּמְקַבֵּל בְּרַעֲוָא צְלוֹתָנָא וּבְעִידָן דִּי אַתְּ מַשְׁרֵי בְּפוּרְיָינָא חִיבַּתָא וּבְנָנָא סַגְיָין עֲלוֹוֵי אַרְעָא וַאֲנַחְנָא פָּיְישִׁין וְסַגְיָין כְּאִילָן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא דִּי עַפְיֵיהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּיהּ סַגִּי: קורות אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא כַּמָּה יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ דְּאִתְבְּנֵי עַל יְדַי מִן קִיסֵי גוּלְמִישׁ אֲבַל יַתִּיר יְהֵי יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַּעֲתִיד לְאִתְבְּנָאָה בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּבַשְׁרוֹהִי יְהֶוְיָין מִן אַרְזִין דְּגִינְתָא דְעֵדֶן וְשִׁירוּתוֹהִי יְהֶוְיָין מִן בְּרָאתֵי וְשָׁאגֵי וְשׁוּרְבְּנֵי: אני אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִידָן מַשְׁרֵי מָרֵי עָלְמָא שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינִי אֲנָא מְתִילָא לְנַרְקִים רַטִּיב מִגִּינְּתָא דְעֵדֶן וְעוֹבָדַי יָאִין כְּוַורְדָא דִּבְמִישׁוֹר גְּנוּנִיתָא דְעֵדֶן: כשושנה וּבְעִידָן דִּי אֲנָא סַטְיָא מִן אוֹרְחָא דְתַקְנָן קֳדָמוֹי וְאִיהוּא מְסַלֵּק שְׁכִינַת קוּדְשׁוֹי מִינִּי אֲנָא מְתִילָא לְוַרְדָּא דִּמְלַבְלְבָא בֵּינֵי כְלוּוַיָּא דִּנְעִיצָן עַפְיָהָא וּבְזִיעָן הֲכְדֵין אֲנָא נְעִצָא וּבְזִיעָא מִגְּזֵירָן בִּישִׁין בְּגָלוּתָא בֵּינֵי פַּלְכֵי עַמְמַיָּא: כתפוח הֵיכְמָה דְיָאֵי וּמְשַׁבַּח אֶתְרוֹגָא בֵּינֵי אִילָנֵי סְרַק וְכוּלֵּי עָלְמָא מוֹדְעִין יָתֵיהּ כֵּן רִבּוֹן עָלְמָא וּמְשַׁבַּח בֵּינֵי מַלְאֲכַיָּ בְּעִידָן דְאִתְגְּלֵי עַל טוּרָא דְסִינַי בִּזְמַן דִּיהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ בְּהַהִיא שַׁעְתָּא בְּטֵלָל שְׁכִינְתֵּיהּ רְגִיגִית לְמִתַּב וּפִתְגָּמֵי דְאוֹרַיְיתֵיהּ בְּסִיסַן עַל מוֹרִיגִי וּשְׂכַר פִּיקוּדוֹי נְטִירִין לִי לְעָלְמָא דְאָתֵי: הביאני אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אָעִיל יָתִי יְיָ לְבֵית מְתִיבַת מֶדְרְשָׁא דְיִשְׂרָאֵל דְּסִינַי לְמֵילַף אוֹרַיְתָא מִפּוּם מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא וְטִיקַס פִּיקוּדוֹי קַבֵּילִית עָלַי בְּחִבְּתָא וַאֲמָרִית כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ אַעְבֵּיד וְאֶשְׁמַע: סמכוני וּבְעִידָן דִּי שְׁמָעִית יַת קָלֵיהּ דִּי מִתְמַלֵּל מִגּוֹ שַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא זָעִית וּרְתָעִית בַּתְרָאֵי מִן רְתִיתָא בְּכֵן קְרֵיבִית לְוַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרִית לְהוֹן קַבִּילוּ אַתּוּן קָל פִּתְגָּמֵי דַיְיָ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא וְאָעִילוּ לְבֵית מֶדְרְשָׁא וְסָעִידוּ יָתִי בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִּי עִילָוֵיהוֹן אִתְבְּסַם עָלְמָא וְהָבוּ רְדִידִין עַל צַוְּארֵי מִפְּשַׁר מִילַיָּא קַדִּישִׁין דְּמַתִּיקָן עַל מוֹרִיגַי כְּתַפּוּחֵי גִינְּתָא דְעֵדֶן וְאֶהֱוֵי עֲסִיקָא בְהוֹן מָאִים אִיתַּסֵּ בְּהוֹן אֲרוּם מְרַעַת חִיבַּתָא אֲנָא: שמאלו כַּד הֲווֹ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין בְּמַדְבְּרָא הֲווֹ עֲנָנֵי יְקָרָא מְסַחֲרָן לְהוֹן אַרְבְּעָה מֵאַרְבַּע רוּחֵי עָלְמָא בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן עֵינָא בִּישָׁא וְחַד מִן עִילָוֵיהוֹן בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן שָׁרְבָא וְשִׁמְשָׁא וְאוּף לָא מִטְרָא וּבַרְדָּא וְחַד מִלְּרַע לְהוֹן דִּי הֲוָה מְסוֹבַר יַתְהוֹן הֵיכְמָה דִּמְסוֹבַר תּוּרְבִּיָּינָא יַת יַנְקָא בְּעִטְפֵיהּ וְחַד הֲוָה רָהִיט קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְמַכָּכָא טוּרַיָּא וּלְמָרְלֵי מֵישְׁרַיָּא וּקְטִיל כָּל חִיוָן קָלָן וְעַקְרַבִּין דִּי בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה מַאֲלֵל לְהוֹן אֲתַר כְּשַׁר לְמֵבַת בְּגִין דַּהֲווֹ עֲסִיקִין בְּאוּלְפַן דְּאוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בְּיַד יְמִינָא דַיְיָ: השבעתי

אשכול הכופר, יש אומרי' שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל וכן בלשון לעז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי, מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכל הכופר: עיניך יונים, כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: רעננה, דומה כען רענן: רהיטנו, מדברי רבותינו ז"ל: ברותים, אין לו חבר ויש אומרי' שהוא ברוש' ויש אומ' כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותי' כמו אבני שיש: חבצלת, יש אומרים שהוא ורד ויש אומרי' שהוא צמח אחר נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין שחרות: שושנת, יש אומרי' שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריקו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן ויהיה פירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד שעיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש ששתותיו שושני' בריח לא בעין: כתפוח, כאילן התפוח: ודגלו, מן דגל מחנה יהודה: אשישות, כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני, בלשון ישמעאל כמו חזקוני ויש אומ' שימו היציע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו ענין הצעה והוא רחוק בעיני:

הפעם השנית

הנך, אמר הוא הנך יפה, אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני, לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח: כשושנה, אמר הוא:

הפעם השלישית

אשכול הכופר, משל על השכינה, עתה שכינה אחר שכל זה חשבת יפה את, עתה כנסת ישר' עוד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל, לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מיסור כל אדם ישינה וכשושנ' בעמק רגל ותרמסנה ואני מתפחדת, אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחי', ענתה כנסת ישר' אם תשמרני לעולם אשב בצילך, וענין פריו שאשמע כל מצותיך: בית היין, הוא בית יי' מקום נסוך היין וענין אשישו' ותפוחים הם המשוררים הלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין וחלב וכן חכמות נשי' בנתה בית' מסכ' יינה ועוד תפוחי זהב: שמאלו תחת לראשי עולת הערב והבקר:

לשון

אשכול הכופר, יש בושם ששמו כופר כמו כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי, שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושי' פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב"ה על כמה נסיונו' שנסוהו במדבר: הנך יפה רעיתי, אמי הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאו' אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך, כי עיניך יוני' דביקים יש בך שדבקו בי כיונ' זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו מיזדווג לאחר כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך: הנך יפה דודי אף נעים, לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעי' שעברת על פשעי והשרית שכינת' בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה, ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהיו כולם כקבצים אין פה שנ' ותקהל העדה וגו' המשכן קרוי מטה שנ' הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש בחדר המטו' אשר בבית יי' על שהם פריין ורביין של ישראל: קורו' בתינו ארזים, שבח המשכן הוא זה: רהיטנו, לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחי' אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו: חבצלת, היא שושנה: שושנת העמקי', נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמ' שולט שם: כשושנה בין החוחי', שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנו' משיאות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרי' והיא עומדת באמונתה: כתפוח, אילן של תפוחי' כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם וריח: כן דודי בין הבני', בין הבחורי' והדוגמא כך הקב"ה מכל האלהי' נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תור' אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין, אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאוריה של תורה: ודגלו עלי אהבה, וקבוצתו שדגלני שין אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשר"יט בלעז: סמכוני, עתה כמדת החולים באשישי ענבי או באשישות סלת נקיה: רפדוני, רפדו רפידתי סביבותי בתפוחי' לריח טוב כדרך החולי' כי חולה אני לאהבתו כי כמאתי לו פה בגלותי רפיד' לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט: שמאלו תחת לראשי, במדבר: וימינו תחבקני, דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוח' ובמקו' המנוח' מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו:

השבעתי

השְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לְכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃

השבעתי בָּתַר כֵּן אִיתְאֲמַר לְמֹשֶׁה בִּנְבוּאָה וּמִן קֳדָם יְיָ לְמִשְׁלַח אִזְגַּדִין לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְכַדּוּ תָבוּ מִלְּאַלָּלָא אַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִתְעַכָּבוּ אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא פָּתַח מֹשֶׁה בְּפוּמֵיהּ וְכֵן אֲמַר אַשְׁבָּעִית יַתְכוֹן כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בַּייָ צְבָאוֹת וּבְתֻקְפֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דְּלָא תְזִידוּן לְמִיסַק לְאַרְעָא דִכְנַעַן עַד דִּיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וִיסוּפוּן כָּל דָּרָא אֱנָשֵׁי קְרָבָא לְמִמַת מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא הֵיכְמָה דְהָווּ אֲחוּכוֹן בְּנֵי אֶפְרַיִם דִּי נָפְקוּ תְּלָתִין שְׁנִין מִמִּצְרַיִם עַד לָא מְטָא קִיצָא וּנְפָלוּ בְּיַד פְּלִשְׁתָּאֵי דְּיָתְבִין בְּגַת וְקַטְלוּ יַתְהוֹן אֱלָהֵן אוֹרִיכוּ עַד זְמַן אַרְבְּעִין שְׁנִין וּבָתַר כֵּן יַעֲלוּן בְּנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן יָתַהּ׃ קול אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִדָּן דַּהֲווּ יָתְבִין עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם סְלִיקַת קְבִילְתְּהוֹן לִשְׁמֵי מְרוֹמָא הָא בְּכֵן אִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ לְמֹשֶׁה עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וְשַׁדַּר יָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם לְמִפְרַק יַתְהוֹן וּלְמִפַּק יַתְהוֹן מִגּוֹ דְחוֹק מַרְוַת מִצְרַיִם וְטָפוּ עַל קִיצָא בְּגִין זְכוּתָא דַאֲבַהַתְהוֹן דִּמְתִילִין לְטוּרַיָּא וְשַׁוַּר עַל זְמַן שִׁעְבּוּדָא מְאָה וְתִשְׁעִין שְׁנִין עַל צִדְקָתָא דְאִמְּהָתָן דִּמְתִילָן לִגְלִמָּתָא׃ דומה אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ בְּמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא דְפִסְחָא וּקְטַל כָּל בּוּכְרָא רְכַב עַל חֲזוּא קְלִילָא וּרְהַט כְּטַבְיָא וּכְאוּרְזִילָא דְאַיָּלָא וְאַגֵּין עַל בָּתַיָּא דִי אֲנַן תַּמָּן וְאִתְעַתַּד בָּתַר אֻשְׁוָותָנָא וְאַשְׁגַּח מִן כַּוָּתָא וְאִסְתַּכַּל מִן חֲרַכַּיָּא וַחֲזָא דְמָא דְנִיכְסָא דְפִסְחָא וּדְמָא דִגְזֵרַת מְהוּלְתָּא וְחָקִיק עַל תַּרְעָנָא וְחַס מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וַחֲמָא לְעַמֵּיהּ דְאָכְלִין יַת נִיכְסַת חַגָּא טְוֵי נוּרָא עַל תַּמְכָה וְעוּלְשִׁין וּפַטִירִין וְחַס עֲלָן וְלָא יְהַב רְשׁוּתָא לְמַלְאַךְ מְחַבֵּל לְמֶחְבְּלָא בָן׃ ענה וּבְעִדָּן צַפְרָא אֲתֵיב רְחוּמִי וַאֲמַר לִי קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִימְתִּי דִּי מִלְּקַדְמִין וְשַׁפִּירַת עוֹבָדִין אִיזִילִי נְפֻקִי מִן שִׁעְבּוּד מִצְרָאֵי׃ כי אֲרוּם הָא זְמַן שִׁיעְבּוּדָא דְדָמֵי לְסִתְוָא פְּסַק וְשַׁנְיָא דַאֲמָרִית לְאַבְרָהָם בֵּינֵי פַּלְגַיָּא אִיתְקְטָעוּ וּמַרְוַות מִצְרָאֵי דִּמְתִיל לְמִטְרָא טְרִידָא חֲלַף וְאָזִיל וְלָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ הנצנים וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּמְתִילוּ לְלוּלְבֵי דְתָמָר אִתְחֲזוּ לְמֶעְבַּד נִסִּין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעִדָּן קְטוּף בּוּכְרַיָּא מְטָא וְקָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא דְפוּרְקָנָא דַאֲמָרִית לַאֲבוּכוֹן כְּבַר שְׁמַעְתִּין מַה דַאֲמָרִית לֵיהּ וְאַף יַת עַמָּא דִי יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּהוֹן דָּאִין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגְיָא וּכְעַן צָבִיתִי לְמֶעְבַּד מַה דְקַיֵּימִית לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃ התאינה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְבִיכּוּרֵי תְאֵנִים פָּתְחַת פּוּמַהּ וַאֲמָרַת שִׁירָתָא עַל יַמָּא דְסוּף וְאַף עוּלֵימַיָּא וְיַנְקַיָּא שַׁבְּחוּ לְמָרֵי עָלְמָא בְּלִישָּׁנְהוֹן מִן יַד אֲמַר לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא קוּמִי לָךְ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִמְתִּי וְשַׁפִּירְתִּי אִיזִילִי מִכָּא לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתָךְ׃

עומד ו׳ מ״ל וסימ׳ ויאמר אל תקרב הלם / עומד על שנים עשר בקר / וכל קהל ישראל עומד דויסב המלך בתרא / ותרא והנה המלך עומד דיואש / תלתיהון דד״ה / הנה זה עומד אחר כתלינו / ויעש הבא אליו כרצונו: התור ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ וקול התור נשמע בארצנו / תורי זהב נעשה לך / וראיתני בתור הארם המעלה בד״ה:

השבעתי אתכם / אתם האומות: בצבאות או באילות / שתהיו הפקר ומאכל כצבי׳ ואיילו׳: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה / שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ / בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי / עד שתחפץ כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו / אם תעירו אם תסכיאו כמו ויהי ערך ופשרה לערך / ואם תעוררו כמו השורר על השדה ק קלנ״ייר בלעז׳ יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תור׳ והמשכן וביאת הארץ ובית ה הבחירה וגלות בבל וביאת בי״שני וחורבנו: קול דודי / חוזר המשורר על הראשונו׳ כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא א אמרתי לפניכ׳ ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרי׳ בלשון חבה ועכשיו חוזר ו ואומר מסיבה זו ש שאמרתי להם ש שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין ה הבתרים: וקול דודי הנה זה בא / לפני הקץ כמדלג על ההרי׳ ומקפץ בגבעות: דומה דודי לצבי / בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר ה האיילים עופר איל בחור: הנה זה עומד וגו׳ / כבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי וגו׳: ענה / לשון עניה ולשון צעק׳ קול רם וזה יבמין אב לכלם ועני הלוים: ואמר לי / על ידי משה: קומי לך / אעלה אתכם מעוני מצרי׳: הנה הסתיו עבר / אין עכשיו טורח בדרך שתיו חורף תרגום סיתוא: הנצנים נראו בארץ / קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחי׳ והולכי דרכים מתענגי׳ לראות׳: עת הזמיר הגיע / שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכי׳: וקול התור: כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות מסוררים ומצפצפים בימי ניסן: התאנה חנטה פגיה / כמשמעו: והגפנים סמדר / כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר / כל העניין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי / על ידי משה / ואמר לי / על ידי אהרן: קומי לך / זרזי עצמך ויטאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר / שו ארבע מאות שנה דלנתים למנותם משנולד יצחק / הגשם שהוא טרחותו של שתיו חלף והלך לו כלו׳ שמנים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שיעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררו׳: הנצני׳ נראו בארץ / הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם / עת הזמיר הגיע / שאתם עתידי׳ לומ׳ שירה על הים: וקול התור / קול התייר הגדול / דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים / התאנה חנטה פגיה / הגיע זמן של בכורי׳ לקרב שתכנסו לארץ / והגפנים סמדר / קרב זמן נסכי היין / דבר אחר כשרים שבכם חנטו והגנו לפני מעשים טובי׳ והריח ריח טוב: קומי לכי / כתיב יו״ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות / דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישרא׳ שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח / אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך מדרש בפסיקתא: יונתי

לשון זכרים כמו צבאים ושבאים על ההרים ולנקבות צבאות: מקפץ / תרגום לנתר בהן לקפצא בהון: עפר האילים / הוא הקטן: כתלנו ידוע בלשון תרגום ואע מ תשם בכתלייא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכא וכן הסתיו כתרגום וקיץ וחרף סתוא: חלף / נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף: הנצנים / כמו עלתה נצה והנון השני נוסף: הזמיר / כמו וזמיר עריצים יענה ועניינו ז זמירות העופות ויש אומ׳ כי הוא מן וכרמך לא תזמור ואיננו עתו: התור / כמשמעו מן התורים: חנטה / המתיקה ויש אומ׳ כי עשתה כדמו׳ אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה / הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הו׳ בלשון ישמעאל: סמדר / בשיצא ניץ הגפן:

הפעם השנית

אין את נמשלת ל לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים / אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבקים עם מלת חמדתי שהייתי חומדת שאשב בצילו וביאני אל בית היין ויפיס דגלו עלי והענין בפרהסיא ויראה א אהבתו ויפיס ש שאלו תחת לראשי ואשביע בנות ירושלם שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור ש שירמ׳ חשוקתו לצבים וכן אילות אהבים ו ויעלת חן בעבור יפים ונקיותם ושחרו׳ עיניה׳ כאילו אומר השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: כשלמה זאת הפרשה והיא הלכה ל ביתה כמו שאמרם לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת באת בני אד׳ להתענג לחוץ לראות הנצנים: קול דודי / אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגלין: דומה דודי לצבי / במהירות: ענה דודי / כל הפרשה:

הפעם השלישית

השבעתי אתכם יזה שאמרו רז״ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפץ ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרי׳ אביהם וענין בצבאות כמו שרמיה׳ מוקרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי / זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים / על הר סיני: מן החלונות / כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי / שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר / משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעיכוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים / הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר / שתאמר שירה: קול התור / שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה פגיה / בארץ ישר׳ ועת להביא ממנה בכורי׳ / והגפנים ליין הנסכים או ירמוז אותה לתאנה שחנטה פגיה ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבי׳ במדב׳ מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

אבן עזרא

בחגוי הסלע · מן חוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא הפיך או הם שמי פרשים והענין אחד : המדרגה · כמו מעלות וכמהו ובפלו המדרגות וכן תרגם אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל : ערב · כמו וערבה לה' שפירושו טוב ונחמד : נאוה · תאוה לעינים : אחזו · לשון צווי כמו אחזו את יו' שחרז בעדי : מחבלי · משחיתי כמו וחבל את מעשה ידיך : עד שיפוח · רוח היום : הרי בתר · הרי נדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו : בשוקים · תרגום חוצות :

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע : הראיני את מראיך : אחר החרכים או השמיעיני את קולך ואמרי לי מה אעשה · ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים והענין לנו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושני בעבור הריח הטוב שיש לשושנים · ואתה דודי עד שיפוח רוח היום וינדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצ' והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה : כשלמה הפרשה ·

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרי' וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בענני' : הראיני את מראיך · זה הו' ויאמינו ביו' : השמיעיני את קולך · אז ישיר משה ובני ישראל או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון : אחזו לנו שועלים · הם עובדי העגל שהשחיתו כרם יו' שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר ומבקשים דברי השכינה : בשושנים · הם הצדיקים · וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה · אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות · אז הליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילו ובקשתי השכינ' שתלך בקרבי · וענין בשוקים וברחובות הוא שעשו שעברו ושבו משער לשער : עד

רשי

יונתי בחגוי הסלע · זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והסיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניה' מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעי' והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקדוש ברוך הוא הראיני את מראיך את כשרון פ פעלתך למי את פונה בעת צרה : השמיעני את קולך · ויצעקו בני ישראל אל יו' : בחגוי · בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו והית' אדמ' יהודה למצרים לחגא ושהן רבי' קורא לחגן חגוי וכן קב' קבוי וכן ויכרות את מרויהם : מדרגה · אישקלונ"ש בלעז שעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכי' העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגו' זו למעלה מזו : בסתר המדרגה · פעמי' שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות : אחזו לנו שועלים · שמע הקדוש ברוך הוא את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולו' שאף הקטנים היו מחבלי' את שכרמי' בעוד כרמינו סמדר שהענבים דקים · כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופשין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלי' מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני בני ישראל : שועלים קטנים · כתיב חסר וי"ו על שם שהיה כפרע מהם במים

מסורה

יונתי ג' וכסיפרא וסימ' יונתי בחגוי הסלע · אחת היא יונתי · פתחי לי אחתי רעיתי : שועלי' שועלים ב' ובפסוק אחזו לנו שועלים והוא חד מן א"ב מן ואינון בפסוק ומן א"ב תאומים וסימני' נמס' במסורה רבתא בערך אות הבי"ת בס"ר : ונסו ד' וסימ' בישעיה סוף סימן לה"ה : סב ו' וחס' וסי' רב לכם סב · ויאמר המלך לדויג · סב התיצב כה דשמואל · וילך רוכב

פסוקים

יוֹנָתִ֞י בְּחַגְוֵ֣י הַסֶּ֗לַע בְּסֵ֙תֶר֙ הַמַּדְרֵגָ֔ה הַרְאִ֙ינִי֙ אֶת־מַרְאַ֔יִךְ הַשְׁמִיעִ֖ינִי אֶת־קוֹלֵ֑ךְ כִּי־קוֹלֵ֥ךְ עָרֵ֖ב וּמַרְאֵ֥יךְ נָאוֶֽה׃ טו אֶחֱזוּ־לָ֙נוּ֙ שׁוּעָלִ֔ים שֻׁעָלִ֥ים קְטַנִּ֖ים מְחַבְּלִ֣ים כְּרָמִ֑ים וּכְרָמֵ֖ינוּ סְמָדַֽר׃ דּוֹדִ֥י לִי֙ וַאֲנִ֣י ל֔וֹ הָרֹעֶ֖ה בַּשּׁוֹשַׁנִּֽים׃ עַ֤ד שֶׁיָּפ֙וּחַ֙ הַיּ֔וֹם וְנָ֖סוּ הַצְּלָלִ֑ים סֹב֩ דְּמֵה־לְךָ֨ דוֹדִ֜י לִצְבִ֗י א֛וֹ לְעֹ֥פֶר הָאַיָּלִ֖ים עַל־הָ֥רֵי בָֽתֶר׃

ג א עַל־מִשְׁכָּבִי֙ בַּלֵּיל֔וֹת בִּקַּ֕שְׁתִּי אֵ֥ת שֶׁאָהֲבָ֖ה נַפְשִׁ֑י בִּקַּשְׁתִּ֖יו וְלֹ֥א מְצָאתִֽיו׃ אָק֨וּמָה נָּ֜א וַאֲסוֹבְבָ֣ה בָעִ֗יר בַּשְּׁוָקִים֙ וּבָ֣רְחֹב֔וֹת אֲבַקְשָׁ֕ה אֵ֥ת שֶׁאָהֲבָ֖ה נַפְשִׁ֑י בִּקַּשְׁתִּ֖יו וְלֹ֥א מְצָאתִֽיו׃

ג' ובסי' · ל' · יתיר יו"ד · כולהון חס' בת"ב וילך שמשון שעלים הלכו · ב' · ד' ותס' · ל' · ל' · ד' · ג' · ב' את מזבחך דשיר השירים מ"ל

תרגום

יונתי וכד רדיף פרעה רשיעא בתר עמא דישראל הות מתילא כנישתא דישראל ליונתא דסגירא בחגוי טנרא וחויא מעיק לה מגיו ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנישתא דישראל סגירא מארבע סטרוי דעלם דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדיף סנאה ומן תרין סטריהון מדברין דמליין חיון קלן דנכתין וקטלין ב באיריסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת אנת כנישתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא וטמרא בסגור חגוי טינרא ובחביוני דרגיתא אחזייני ית חזויך וית עובדייך דתקנן אשמעינני ית קליך ארום קליך עריב בצלותא בבית מוקדש זעיר וחזוייך שפיר בעובדין טבין :

אחזו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על מיא ואתא עליהון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עיסק בכורותא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיעא גניב מתחות גדפי ענני יקרא נפשת משבטוי דדן ומקטל יתהון על דהוה בידיהון פסליה דמיכה בי ההיא שעתא איתחייבו בית ישראל דמתילין לכרמא לאתחבלא אלולי צדיקי דרא ההוא דמתילין לבוסם טב :

דודי בי ההיא שעתא הדרו בתיובתא בכן אתעתד משה נביא וצלי קדם יי ויהושע משומשניה איזדרז ונפק מתחות גדפי עננא יקרא דיי ועמיה גוברין צדיקיא דדמין בעובדיהון לורדא ואגיחו קרבא בעמלק ותברו ית עמלק וית עמיה בשמתא דיי וקטלא ותבירא בפתגם דחרב :

עד ובזעירות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עילויהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תיקון זייניהון דחקיה ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי להובדא יתהון מן עלמא אילולי דאדכר קדמוי קיים דקיים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין בפולחניה כטביא וכאורזילא דאילא ותקרובתא די קריב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה ומן קדמי דנא קריב תמן ית קורבניה ופליג יתהון בשוה :

על וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעילויהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ואשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחונוהי :

אקומה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלק מיננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתוון ולא אשכחו :

מצאוני

מסורה

הסוס לקראתו · וישלח רוכב סוס שני · סב דמה לך דודי : בלילות ד' וסי' להגיד בבקר חסדך ואמונתך · על משכבי בלילות בקשתי · העמדי' בבית יי' בלילות · איש חרבו על ירכו מפחד בלילות : אקומה ג' וסי' אקומה וידברו בי · אקומה ואלכה ואקבצה · אקומה נא ואסובבה בעיר · ואינון חד מן ה' זוגין מן ג' ג' חד א' וחד וא' וסי' אמלא ג' וסימני' נמס' בסדר משפטי' ואיוב ריש סימן כ"ג ומשלי סי' ח' · אכלה ג' וסימ' באיוב סימן לא' · אקומה ג' מלעיל · אבל ג' וסי' בהושע סימן י' · אמנה ג' וסי' במלכי' ב' סימן ח' : ואסובבה ב' חד מ"ל וחד חסר וסימ' את מזבחך · אקומה נא ואסובבה בעיר · בתרא מ"ל :

אבן עזרא

שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר : דודי לי ואני לו · שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה : בשושנים · הם הצדיקים · וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה · אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות · אז חליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילו ובקשתי השכינ' שתלך בקרבי · וענין בשוקים וברחובות הוא שעשו שעברו ושבו משער לשער : עד

רשי

שנמרדו בשעלו של מקום : דודי לי ואני לו · הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי · עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת : ואני לו · כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים : הרועה · את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה : עד שיפוח היום · מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום ונבר השרב : ונסו הצללים · חטאנו בעגל חטאנו במרגלים · ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו : סוב דמה לך דודי · גרמתילו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני : בתר · לשון חלוקה והפלגה : על משכבי בלילות · בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל כנזופים : בקשתיו ולא מצאתיו · כי אינני בקרבכם כי לא אעלה בקרבך : אקומה נא ואבקשה · ויחל משה ויעלה אל ה' :

מצאוני

מצאוני השומרים · משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם · מה מצאתם בפיו: כמעט שעברתי מהם · קרוב לפטירתם ממני לסוף ארבעים שנה : עד שמצאתי · שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים : אחזתיו ולא ארפנו · לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו ל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: השבעתי אתכם · האומות בהיותי גולה ביניכם : אם תעירו ואם תעוררו · אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו : עד שתחפץ · בעוד שאהבתו חפץ עלי : מי זאת עולה מן המדבר · כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרו' מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו' כתמרות עשן גבוה וזקוף כתמר: מקוטרת מור · על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל · בשם המוכר כל מיני בשמי': אבקת · על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: הנה מטתו שלשלמה · אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר : ששים גבורים סביב לה · ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל · מיוצאי הצבא לבד פחותי' מבן עשרים והיתרים על בני ששים: מלמדי מלחמה · מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבי' אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם : איש חרבו · כלי זיינן הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסר' שלא תשכח : מפחד בלילות · פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר כשקו בר פן יאנף והאבדו דרך: אפריון עשה לו · זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד : רפידתו

כתמרות · כמו עמודים כמו ותמרות כרובים ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר: אבקת · מן אבק עפר רגליו : רוכל · כוחר כמו המה רוכליך: מלומדי · רגילים כמו כעגל לא למד : אפריון · אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בניין מכבד: רפידתו ·

שהביאתיו ג' מל' בליש' וסי' לך הבא העיר · והבאתי אתם וידעו את הארץ · עד שהביאתיו אל בית אמי : עד ועד י"א בטעם מאריך ספ' וסי' ערכון עד שלחך · ורדפוך עד אבדך · עד רדת · מכף רגלך עד קדקדך · אנכי אשב עד שובך · ואשמתינו גדלה עד לשמים · במחנה עד חיותם · מכף רגלו עד קדקדו דאיוב · עד שתחפץ ג' בסיפ' : כתימרות ג' מל' דמל' בליש'

מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם: כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי: ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַםִ בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ:

מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל: הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל: כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת:

אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן:

ב' וחס' רי' ובקיפ' · ל' · ל' · ל' · ג' מל' בליש' · ל' ומל' · ג' · ה"א בטע' מארי' ג' · ל' · ז' חס' בליש' ל' · ל' · ז' חס' · ת' חס' · ל' וחס' ב' · ד' · למן חס'

נתימרות ג' חס' ג' מלבנים

מצאוני אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁכָּחוּ יָתִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְלֵוָאֵי נַטְרֵי מַטְּרַת מֵימְרָא דְמַשְׁכְּנָא וּמְנָא דִי מְסַחֲרָן יָתֵיהּ חֲזוֹר חֲזוֹר וּשְׁאֵלִית לְהוֹן עַל עֵיסַק שְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ דְאִסְתַּלְּקַת מִינִי אֲתִיב מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל וְכֵן אֲמַר אֶסַּק לִשְׁמֵי מְרוֹמָא וְאֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ מָאִים יְכַפֵּר עַל חוֹבֵיכוֹן וְיַשְׁרֵי יַת שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיכוֹן כְּמִלְּקַדְמִין: כמעט כִּזְעֵיר צִיבְחַר הֲוָה וְתַב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וּפַקִּיד לְמֹשֶׁה נְבִיָּא לְמֶעְבַּד מַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲרוֹנָא וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוֵּיהּ וְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל הֲווֹ מְקָרְבִין קוּרְבָּנֵיהוֹן וְעַסִּיקִין בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּאִדְרוֹן בֵּית מֶדְרְשָׁא דְמֹשֶׁה רַבְּהוֹן וּבְקִטוֹנָא דִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ: השבעתי כַּד שְׁמָעוּ שִׁבְעָא אוּמַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמֵיחְסַן יַת אַרְעֲהוֹן קָמוּ כַּחֲדָא וְקַצִּיצוּ יַת אִילָנַיָּא וּסְתִימוּ יַת מַבּוּעֵי מַיָּא וְצַדִּיאוּ יַת קִירְוֵיהוֹן וְעַרְקוּ אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמֹשֶׁה נְבִיָּא אֲנָא קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן דְאֵילֵין לְאַעָלָא יַת בְּנֵיהוֹן לְאַחְסָנָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלָב וּדְבַשׁ וְהֵיכְדֵין אֲנָא מָעֵיל יַת בְּנֵיהוֹן לְאַרְעָא צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא כְּעַן אֲנָא מְעַכֵּב יַתְהוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא וּתְהֵי אוֹרַיְתִי מִתְעַרְבָא בְּגוּפֵיהוֹן וּמִבָּתַר כֵּן אִינוּן עַמְמִין רַשִׁיעַן יִבְנוּן מָה דְאַצְדִּיאוּ בְּכֵן אֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַשְׁבְּעִית לְכוֹן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בַּיְיָ צְבָאוֹת וּבְתַקִּיפֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דְלָא תְזִידוּן לְמִיסַק לְאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי עַד מִשְׁלַם אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְמִמְסַר יַתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיכוֹן וְתַעְבְּרוּן יַת יַרְדְּנָא וּתְהֵי אַרְעָא כְּבִישָׁא קֳדָמֵיכוֹן: מי כַּד סְלִיקוּ יִשְׂרָאֵל מִן מַדְבְּרָא וַעֲבָרוּ יַת יַרְדְּנָא עִם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲמָרוּ עַמֵּי אַרְעָא מָה הִיא דָא אוּמָּא בְּחִירְתָּא דְסַלְקָא מִן מַדְבְּרָא מִתְגַּמְרָא מִן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וּסְעִידָא בִּזְכוּתֵיהּ דְאַבְרָהָם דִי פְלַח וְצַלִּי קֳדָם יְיָ בְּטוּר מוֹרִיָּה וּמִתְמַרְקָא מְשַׁח רְבוּתָא בְּצִדְקָתֵיהּ דְיִצְחָק דִי אִיתְעֲקַד בְּאַתַר בֵּית מוּקְדְשָׁא דְמִתְקְרֵי טוּר דִי לְבוֹנְתָא וּמִתְעַבְדִין לָהּ נִיסִין בַּחֲסִידוּתֵיהּ דְיַעֲקֹב דְאִשְׁתַּדַּל עִמֵּיהּ עַד מֵיסַק קְרִיצְתָא וְאִתְגַּבַּר מִינֵּיהּ וְאִשְׁתֵּזִיב דְהוּא וּתְרֵי עֲסַר שִׁבְטוֹי: הנה כַּד בְּנָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֵם אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ כְּמָה יָאֵי בֵּית מוּקְדְשָׁא הָדֵין דְאִתְבְּנֵי לִי עַל יְדוֹי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד וּכְמָה יָאִין כַּהֲנַיָּא בְּעִידַן דְפַרְסִין יְדֵיהוֹן וְקַיְימִין עַל דוּכְנֵיהוֹן וּמְבָרְכִין לְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל בְּשִׁיתִּין אַתְוָן דִמְסִירִי לְמֹשֶׁה רַבְּהוֹן וּבְהַהִיא בִּרְכְּתָא מַסְחְרָא לְהוֹן כְּשׁוּר רָם וְתַקִּיף וּבָהּ מִתְגַּבְּרִין וּמַצְלְחִין כָּל גִּבָּרֵי יִשְׂרָאֵל: כלם וְכַהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי וְכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כּוּלְּהוֹן אֲחִידִין בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִמְתִילִין לְחַרְבָּא וְשַׁקְלָן וְטָארָן בְּהוֹן כְּגִיבָּרִין מְאוּלָּפֵי קְרָבָא וְכָל חַד וְחַד מִנְּהוֹן חֲתִימַת מִילָה עַל בִּסְרֵהוֹן הֵיכְמָה אִיתְחֲתִימַת בִּבְסְרֵיהּ דְאַבְרָהָם וּמִתְגַּבְּרִין בָּהּ כְּגֻבַּר וְחַרְבָּא חֲגוּרָא עַל יַרְכֵיהּ וּבְגִין כֵּן לָא דַחֲלִין מִן מַזִּיקַיָּא וְטַלָּנֵי דְאָזְלִין בְּלֵילְיָא: אפריון הֵיכַל קוּדְשָׁא בְּנָא לֵיהּ שְׁלֹמֹה מַלְכָּא מִן אִילָנֵי זַנְגְּבִילָא וּשְׁאָגֵי וְשׁוּרְבְנֵי דְאַתְיָא מִן לִבְנוֹן וְחַפָּא יָתֵיהּ דְהַב דְכֵי: עמודיו

וסימ' כתימרות עשן מקטרת · ואיליו ואילמיו ותימוריו · דם ואש ותימרות עשן: גבורים ז' חס' וסי' וכל אנשיה גברי' · קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל · איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה · אתה ידעת את אביך · והיו כגברים בוסים · עיר גברים עלה חכם · ששים גברים סביב לה : בלילות ד' וסימ' להגיד בבקר חסדך · על משכבי בלילות · העמדים בבית יי' · מפחד בלילות : אפריון ל' עשה המלך שלמה מעצי והוא חד מן א"ב מן חד חד א"א בריש תיבו' וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד :

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר · וטעם הנה מטתו שלשלמ' ששים גבורי' כי הנה שלמה המלך הוצרך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות · שמא יחטפוה לשנים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד שלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרי' והם משה ואהרן · ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל : עד שהבאתיו · אל הארון : השבעתי אתכם · אף על פי שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתו' ויכום ויכתום : מי זאת עולה מן המדבר · כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור · וענין הנה מטתו שלשלמה היא ארץ ישר' שהיא היום מטתו של שלמה · וענין ששים גבורים ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן : מפחד בלילות היו מלמדי מלחמה

והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיבאוה לידי גלות : אפריון · ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית יי' ·

עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם: צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ:

ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד: שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם: כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:

עמודיו וּבָתַר דִּי שְׁלִים יָתֵיהּ שַׁוִּי בְּגַוֵּיהּ יַת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא דְהוּא עַמּוּדָא דְעָלְמָא וּבְגַוֵּיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא דִּי אַצְנַע תַּמָּן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִּיקִירִין מִן כְּסַף מְזוּקָּק וְשַׁפִּירִין מִן דְּהַב טָב וּפְרִישׁ וּטְלִיל מִן עִילָוֵיהּ יַת פָּרוּכְתָּא דִתְכַלָא וְאַרְגְּוָונָא וּבֵינֵי כְּרוּבַיָּא דִּי עִילָוֵי כַּפּוּרְתָּא הֲוַת שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַייָ דְּשַׁכִּין שְׁמֵיהּ בִּירוּשְׁלֵם מִכָּל כְּרַכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: צאנה כַּד אֲתָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא לְמֶעְבַּד יַת חֲנוּכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא כָּרוֹזָא נְפַק בְּחֵיל וְכֵן אֲמַר פּוּקוּ וַחֲזוּ יָתְבֵי פִּילְכַיָּא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְעַמָּא דְצִיּוֹן בְּתָגָא וּבִכְלִילָא דִּכְלִילוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיוֹם חֲנוּכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וַחֲדֵי בְּחֶדְוַת חַגָּא דִמְטַלַּלְתָּא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִידָּנָא הַהִיא יַת חַגָּא דִּמְטַלַּלְתָּא אַרְבְּעָה עֲסַר יוֹמִין: הנך וּבְהַהוּא יוֹמָא קָרִיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֶלֶף עֲלָוָון עַל מַדְבְּחָא וְאִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ נָפְקַת בַּת קָלָא מִן שְׁמַיָּא וְכֵן אֲמַרַת כַּמָּה יָאָה אַנְתְּ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְכַמָּה יָאֲוָון אִינּוּן רַבְרְבֵי כְּנִישְׁתָּא וְחַכִּימַיָּא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְאִינּוּן מְנַהֲרִין לְעָלְמָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדַמְיָין לְגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָתָא וַאֲפִילוּ שְׁאַר בְּנֵי כְנִשְׁתָּךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אִינּוּן צַדִּיקִין כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דִּי לְקַטוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ גַּלְשׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד: שניך כַּמָּה יָאֲוָון כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי דִּמְקַרְבִין יַת קוּרְבָּנָךְ וְאָכְלִין בְּסַר קוּדְשָׁא וּמַעַשְׂרָא וְאַפְרָשׁוּתָא וְדַכְיָין מִכָּל אוֹנְסָא וּגְזֵילָא הֵיכְמָה דַהֲווֹ דַכְיָין עֶדְרָא עָנָא דְיַעֲקֹב בְּעִידָּן דַהֲווֹ גְזִיזִין וְסָלְקָן מִן נַחֲלָא דְיוּבְקָא דְלָא הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסוּתָא וּגְזֵילָא וְכוּלְּהוֹן דַּמְיָין דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוּמִין בְּכָל עִידָּן וְעַקְרָא וּמְתַכְּלָא לָא הֲוַת בְּהוֹן: כחוט וְשִׂפְוָתֵי דְּכַהֲנָא רַבָּא הֲוָון בָּעְיָין צְלוּתָא בְּיוֹמָא דְכִיפּוּרֵי קֳדָם יְיָ וּמִילּוֹי הֲווֹ מְהַפְּכִין חוֹבֵיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל וְדַמְיָין לְחוּט זְהוֹרִיתָא וּמְחַוְּרָן יַתְהוֹן כַּעֲמַר נְקִי וּמַלְכָּא דִּי הוּא רֵישֵׁיהוֹן מְלֵי פִּיקּוּדַיָּא כְּרִימוֹנָא בַּר מִן אֲמַרְכָּלַיָּא וְאַרְכוֹנִין דְאִינּוּן קְרִיבִין לְמַלְכָּא דִּי אִינּוּן צַדִּיקַיָּא וְלֵית בְּהוֹן מִדַּעַם בִּישׁ: במגדל

ד״מל׳ · ל׳ ומן מלין דמסתמסין · תו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · יא׳ · ב׳ · ל׳ ויחד מהר הגלעד ב׳ ב׳ · ב׳ ובכול׳ · ל׳

צאינה ל׳ והוא מן חד מן יציאות דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך יצא בסד: עיניך י״א וסימ׳ שאי סביב עיניך, ואת שדוד מה תעשי, שאי עיניך על שפיים, ותקשרים ככלה, ואף כי תשלחנה לאנשים והשבתי זמתך, עיניך בשדה, הנך יפה רעיתי, וחברו, הסבי עיניך, צוארך כמגדל השן:

אבן עזרא

רפידתו, היציע שלו: מרכבו, הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכי׳: רצוף, י״א מן רצפת בהט ויש שעניינו עניין הגעת אבנים בקרקע וי״א שהוא כמו שרוף תן וכידו רצפה שפירושו גחלת והוא היסוד, בעיני כאשר אפרשנו במקומו: מבעד לצמתך, מבפני׳ כמו בעד החלון פי׳ שיער הרב: שגלשו, שנשקפו ונראו או יתרלגו מן העין ויש אומרים שנקראו תרגום קרח הוא גלים והוא רחוק בעניין: כעדר הקצובו׳, יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שעניינו שה בריאה ועניין הקצובו׳ שים להן מדה אחת כאילו נחצבת כל אחת כמו חברתה וכמוהו ויקצב אחד ומתנו ויקצב עץ: מתאימות, כמו תואמות ויש אומרים שים לפני כל אחת תאומים: ומדברך, כמו דיבורך: כפלח הרמון, יש אומרי׳ כחצי והקרוב שהוא בין הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון: רקתך, בין המצח והעין: צמתך, הוא השיער הרב וכמוהו גלי צמתך:

הפעם השנית

רצוף אהבה כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך את ראה תאותו: הנך, ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעשות אפריון: שערך כעדר העזים, העניין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל: שניך, ועניין מן הרחצה הלובן: ושכלה, כמו נשברת:

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו עניינו רוב הזהב והכסף וכתוב שציפהו בזהב ובכסף: מרכבו ארגמן, כענין ארגמן או הרכיב מבחוץ, וטעם צאינה וראינה הוא ויקהלו אל המלך שלמה: הנך יפה רעיתי עיניך יונים, שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה, ועניין עיניך נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים, ועניין שערך הם הנזירים: שניך, הם הגבורים: שפתותיך, הם המשוררים: רקתך, הם הכהנים:

רש״י

רפידתו, משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב: מרכבו ארגמן, זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף, כדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות: מבנות ירושלם, אלו ישראל יראים ושלמים להקב״ה: בנות ציון, בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו, אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני. אמ׳ רבי נחוניא שאל ר׳ שמעון בן יוחאי את ר׳ אלעזר ברבי יוסי אי אפשר ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו׳: ביום חתונתו, יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו, זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר: הנך יפה רעייתי, קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיה: עד שיפוח היום, שחטאו לפני בימי חפני ופנחס: עיניך יונים, גוניך ומראיתך ורוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשמושחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צואר כך את נתתה שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך, שערך כעדר העזים, הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה המאהבת לחתן מבפנים לקישוריך שערך נאה ומבהיק כזוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שרימה כנסת ישראל לכך זו היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם, דבר אחר כאותן שצבאו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים, מבעד הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום הארץ בריחיה בעדי הבעד ערכל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד, צמתך לשון דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שתהא התי״ו מסורסת בתיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה״א לפעול בה פעולת נקבה או לוי״ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי״ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי״ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה במקום ה״א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה״א לתי״ו כגון ספחה תהפך לומר ספחתו ספחתה וכן אמה אמתו אמתה ערוה ערותו ערותה וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך: שגלשו, שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם: שניך כעדר הקצובות וגו׳, אף קילוס זה בלשון נוי אשה: שניך, דקות ולבנות וסדורות על כדורן כצמר וכדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומניין שמסורות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרו ששומרין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן משעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכולם מתאימות, לשון מתום אין מתום בבשרו כלומר תמימות איטרי״ם בלע״ז: ושכולה, שום שכול ומום אין בהן ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם כביכותם והרי הם מתרחקים מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שצבאו על מדין בקצב ומניין שלא נחסר אחד מהן על העריות שנאמר לא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר וגו׳ ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד: כחוט השני שפתותיך, נאות להבטיח ולגמור הבטחתם כמו ששנו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה את תקות חוט השני וגומר ושמרו הבטחתם: ומדברך, דיבורך והדי הוא מגזרת המדברים בך אצל הקירות את מדברן יראי׳ פרלדי״ן בלע״ז: רקתך, היא גובה הפנים שקורין טומפל״ש בלע״ז אצל העינים ובלשון תלמוד קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון מבחוץ שהוא אדום ושנגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מליאים מצות כרמון: מבעד לצמתך, מבפנים לקישוריך: כמגדל

כחוט לוחר מעל זרועו

רשי

כמגדל דוד צוארך׳ קומה זקופה מי באה והדוגמ׳ כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי למי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו וכוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת תלפנו מבהמות ארץ והתי״ו בתלפיות כמו תי״ו שבתרמית ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו׳ כך מנהג השרים לתלות מגיניה׳ ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי׳ אשפות שנותנין בהן חצים כמו הברו החצי׳ מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים׳ שכנו שהתלמידים שקראים על שם חצים ושלטים כעניין שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מילא אשפתו מהם: שני שדיך׳ המניקים אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה׳ דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה׳ דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה׳ לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודה זרה דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים׳ לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר׳ זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית׳ כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועי׳ את צאנם בשושני׳ ומדריכי׳ אותם בדרך נוחה וישרה: עד שיפוח היום׳ עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים׳ הוא עת ערב וחום היום אני אוליך ואת עריבה עלי: היום׳ הוא השמש וכן לרוח היום וכן כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי אל הר המוריה בבית עולמים בבה״׳ כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולהלך מתחתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים׳ ושם כולך יפה ומום אין בך ותרצה שם כל קרבנותיך: אתי מלבנון כלה׳ כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי׳ וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תבאו ותבואו: תשורי מראש אמנה׳ בקבצי את נדחיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומשמצותיך ותכיותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג׳ דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעות עם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודייה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: לבבתיני׳ משכת את לבי אליך: באחת מעיניך׳ הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך השם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם׳ דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: מה יפו דודיך׳ כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיכד הכבלי מנוחה ושאר ויעודים מנוחה זו ירושלם ושאר ויעודים מקום שנתוועדים שם שכינה לישראל: וריח שמניך׳ שם טוב: נפת׳ מתוק: תטופנה שפתותיך׳ טעמי תורה: וריח שלמותיך׳ מצות הענוות המוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז:

אבן עזרא

לתלפיות׳ יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי״ו נוסף ויחסר אלף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי׳ מיני הנשק וכן והשלטים עניינו כמו מגינים: תשורי׳ כמו אשורנו ולא עתה: לבבתני׳ לקחת לבי: ענק׳ מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

דויד ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״א ויחזקאל סימן ל״ד: המור ד׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ אלך לי אל הר המור׳ וידי נטפו ב׳ בו׳ נוטפות מור עובר: נופת חד מן י״א פסו׳ רישיהון נ״ון וסופי׳ נ״ון וסימ׳ נמסר בסדר תזריע ותלים סימן מ״ה:

כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים: שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרעים בשושנים: עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה: כלך יפה רעיתי ומום אין בך: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך: מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים: נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמתיך כריח לבנון:

כמגדל: וריש מתיבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדויד מלכא דישראל ועל מימר פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאורייתא הוה עסיק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאילו אחדין בידיהון כל מיני זיינין דגיברין: שני: תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוון רען לעמא בית ישראל בזכותיהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים: עד: וכל זמן דהוו בית ישראל אחידין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו ערקין מזיקי וטלני וצפרירי וטהרי מביניהון על דהוה שכינת יקרא דיי שריא בבית מוקדשא דהוה מתבני בטור מוריה וכל מזיקיא ומחבליא הוו ערקין מריח קטורת בוסמין: כלך: ובזמן דעמך בית ישראל עבדין רעותיה דמרי עלמא הוא מקלס יתהון בשמי מרומא וכן אמר כולך שפירתא כנישתא דישראל ומחתא לית ביך: אתי: אמר יי במימריה עמי תהי יתבא כנישתא דישראל דדמיא לנינפי דהיא צניעא ועמי תיעלון לבית מוקדשא ויהון מקרבין לך דורון רישי עמא דיתבין על נהר דאמנה ודיירי דיתבין בריש טור תלגא ואומיא די בחרמון ויהון מסקין לך מיסין יתבי ברכין תקיפין די אינון גברין כאריוון תקרובתא מן קרוי טוריא דחסינין מן נמרין: לבבתני: קביע על לוח לבי רחימתיך אחתי כנישתא דישראל דמתילא לנינפי די היא צניעא קביע על לוח לבי חיבת זוטר די בינך די הוא צדיקא כחד מן רבני סנהדרין וכחד מן מלכיא דבית יהודה דהוות יהיבא כלילא דמלכותא על צווריה: מה: כמה שפירין עלי חיבתיך אחתי כנישתא דישראל דמתילא לנינפיה דהיא צניעא כמה טבן עלי חיבתיך יתיר משבעין אומיא ושום טב דצדיקיך נדיף מכל בוסמנין: נפת: ובעידן דמצלין כהניא בעזרתא דקודשא זלחן ספותהון ערת דובשא ולישניך נינפי צניעא במלותיך שירין ותושבחן מתיקין כחלב ודבש וריח לבושי כהניין כריח אולבנין:

הפעם השנית

כמגדל׳ דימה האחרוזי׳ שהם הקשורי׳ שים על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך׳ חוזר למשל: כשני עפרים׳ שים להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כולך יפה׳ הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והעניין ברחי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנ׳ ובואי עמי כי לא אוכל להפרד מעמך כי לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך׳ המלך: אלף המגן׳ הם שרים: שני שדיך׳ הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כעניין לכו שברו ואכולו׳ אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית יי׳ כי שם נבנה הבית וזה העניין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והעניין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום׳ עד שתמתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כולך יפה שהיו כל ישרא׳ כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון׳ שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן שהם שניר׳ ועוד מי שהיה בארץ ערלים המשלו׳ לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתיני׳ אחר שאמר כולך יפה אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידי׳ ועניין באחת מעיניך הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה עניין מה יפו דודיך ושפתותיך תשלמי נדרים ונדבות ושלמותיך פחות:

גל נעול, כהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות: שלחיך, כמו סעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו: פרדס, בלשון ישמעאל כרמות גן יש בו מין אחד: כפרים, לשון רבים מן אשכל הכופר: ואהלות, מין בושם וכמוהו כאהלים נטע יי׳: אריתי מורי, לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך:

יערי, מן יערת הדבש: חלבי, יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין ויפרש כמוהו כיין חלבון והוא רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו תאר לכן חלבי הוא כמשמעו: דופק, מכה כמו מתדפקים: תמתי, התמימה שלי: קווצותי, קצות השער והוא הפוך: רסיסי לילה, מגז׳ לרוס את הסלת:

הפעם השנית

גן נעול, ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם, ואחר שדימה אותה למעיין חתום אמר את כמו מעיין גנים שהם באר מים חיים, עתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שמהם בגני ויזלו בשמיו ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא, אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחילה על עדרי חבריך האכלתים והשכרתים, אמרה אני ישנה אע״פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון: קול דודי דופק, עתה היא פוסקת וכל הפרשה כולה מבוארת:

גן נעול, על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול, יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי: שלחייך, ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל שאף מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים, מיני בשמים הם: מעיין גנים, כל זה מוסב על שלחייך ומקלסן כמעיין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן הלבנון, ממקום נקיות באין שאין עכירת טיט: עורי צפון ובואי תימן, אחר שערב עלי ריחך וגני משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם ובימי הבניין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים ויש׳ משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: באתי לגני, בימי חנוכת הבית: אריתי, לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטרת שהקטירו קטרת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו ותשם בסוף ומויתיה ביערא ומוכין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי

מעין ה׳ קמצין וסי׳ אך מעין ובור מקוה מים, אתה בקעת מעין ונחל, עברי בעמק הבכא, מעין נרפש ומקור משחת, גן נעול מעין חתום, וחד ומעין מבית יי׳ יצא, וד׳ פתחין וסימ׳ ל מעין מי נפתות, וחבירו, וכל מעין מים יסתמו, מעין גנים באר מים חיים: ויאכל ה׳ וסי׳ בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה וביאור בסד׳ תולדות: רעים ח׳ וסימ׳

גַּ֣ן ׀ נָע֖וּל אֲחֹתִ֣י כַלָּ֑ה גַּ֥ל נָע֖וּל מַעְיָ֥ן חָתֽוּם׃ שְׁלָחַ֙יִךְ֙ פַּרְדֵּ֣ס רִמּוֹנִ֔ים עִ֖ם פְּרִ֣י מְגָדִ֑ים כְּפָרִ֖ים עִם־נְרָדִֽים׃ נֵ֣רְדְּ ׀ וְכַרְכֹּ֗ם קָנֶה֙ וְקִנָּמ֔וֹן עִ֖ם כָּל־עֲצֵ֣י לְבוֹנָ֑ה מֹ֚ר וַאֲהָל֔וֹת עִ֖ם כָּל־רָאשֵׁ֥י בְשָׂמִֽים׃ מַעְיַ֣ן גַּנִּ֔ים בְּאֵ֖ר מַ֣יִם חַיִּ֑ים וְנֹזְלִ֖ים מִן־לְבָנֽוֹן׃ ע֤וּרִי צָפוֹן֙ וּב֣וֹאִי תֵימָ֔ן הָפִ֥יחִי גַנִּ֖י יִזְּל֣וּ בְשָׂמָ֑יו יָבֹ֤א דוֹדִי֙ לְגַנּ֔וֹ וְיֹאכַ֖ל פְּרִ֥י מְגָדָֽיו׃

בָּ֣אתִי לְגַנִּי֮ אֲחֹתִ֣י כַלָּה֒ אָרִ֤יתִי מוֹרִי֙ עִם־בְּשָׂמִ֔י אָכַ֤לְתִּי יַעְרִי֙ עִם־דִּבְשִׁ֔י שָׁתִ֥יתִי יֵינִ֖י עִם־חֲלָבִ֑י אִכְל֣וּ רֵעִ֔ים שְׁת֥וּ וְשִׁכְר֖וּ דּוֹדִֽים׃

אֲנִ֥י יְשֵׁנָ֖ה וְלִבִּ֣י עֵ֑ר ק֣וֹל ׀ דּוֹדִ֣י דוֹפֵ֗ק פִּתְחִי־לִ֞י אֲחֹתִ֤י רַעְיָתִי֙ יוֹנָתִ֣י תַמָּתִ֔י שֶׁרֹּאשִׁי֙ נִמְלָא־טָ֔ל קְוֻּצּוֹתַ֖י רְסִ֥יסֵי לָֽיְלָה׃

חצי הספר בפסוקים

גן ונשיך דמתנסבן לגוברין צניען כנינפי צניעא וכגינתא דעדן דלית רשו לגבר למיעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולותייך טמירן וגניזן באנפלין וחתימן כבן כמבועי דמיין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישי נהרין ואלמלי דיהוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפיק ומבע ושוטף כל עלמא׃ שלחיך ועולמייך מליין פיקודיא הכרמונין ורחימין לנשיהון וילדן בנין כן צדיקין כותהון וריחיהון כתול הכי כבוסמנין טבין דגינתא דעדן כפורין עם רשקין׃ נרד רשק וסוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלואנן עם כל מיני בוסמנין׃ מעיין ומיא דשילוח מדברין בניח עם מותר מיין דנגדין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסיקין בפתגמי אוריתא דמתילין לבירא מיין חיין ובזכותא דניסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון׃ עורי ועל סטר צפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הוות מנרתא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנישתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא וקביל ברעוא קורבנהון דעמיה׃ באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחוותי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי צניעא ואשריתי שכינתי בינייך קבילית ית קטורת בוסמייך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית ניכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי ניסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען איתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון׃ אני בתר כל פתגמיא האילין חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמיין בגלותא כגבר דמכא ולא יכיל לאיתערא משינתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והוות עירא יתהון מדמוך לבהון ענה רבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך ובועי ושבחי לי אחתי רחימתי כנשתא דישראל דמתילא ליונתן בשלימות עובדייך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דסער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית נזריו אתמלי מן טיפי עיניך כגבר דציצית נזרוהי מליין מטפי מטרא דנחתין בליליא׃ פשטתי

בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף, וביאורם באיוב סימן י״ז וירמיה ריש סימן ג׳ ומשלי סוף סימן י״ח:

הפעם השלישית

גן נעול, בתולותיהם צנועות, ופרדס רימונים עם עצי בשמים הם שנים העשר כנגד השבטים וענין מעיין גנים על כשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן, באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ: ברח דודי אל גנו, השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי וענין ויאכל פרי מגדיו לא הקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו, אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתי יש לי הכל, יערי עם דבשי והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו, אחר שעלתה שכינה גלו ישרא׳ לבבל אמרה כנסת ישר׳ אני ישנה בגלו׳ בבל כאדם שהוא במחשך, וענין ולבי ער שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי, זהו העיר יי׳ את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל, דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמעות של ישראל שעלו:

יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאי׳ ואין חטאת קריבת נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני, זהם הנסכים: עם חלבי, מתקו וכחו מחלב: אכלו רעים, באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים, אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: אני ישנה, כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקדוש ברוך הוא כישנה ונרדמת: ולבי ער, זה הקב״ה כך נדרש בפסיקתא: ולבי ער, הקדוש ברוך הוא שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק, משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי, אל תגרמי לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל, לשון אדם שבא בלילה רופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמ׳ שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה, אף בידי הרבה קבוצות מימי פורענות ליפרע מעוזבי וממאסי׳ טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה, בשמי לילה שהן טורח ועייפות, רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא, קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצי״לש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר ליאחז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנוחות לעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: כפשטתי

פשטתי את כתנתי, כלומר כבר לימדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגו׳ שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ׳ ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הפסוק בלשון אני ישנה קול דודי דופק כיום בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: דודי שלח ידו מן החור ׳ שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור ׳ כלומר בלב שלם ונפש חפיצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר ׳ רוח עובר ומתפשט לכל צד:

איככה ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסי׳ פשטתי את כתנתי ב׳ בו ומלעיל׳ כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בו ומלרע: מור ד׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפ׳: חמק ל׳ וא׳ המק ואינון חד מן ט״ו זוגין חד ח׳ית וחד ה׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה״א בס״ד ׳ נשאו י׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ובשמואל ב׳ סימן י״ח: שכבה ב׳ וסימני׳ אשרי העם שככה לו ׳

פָּשַׁ֙טְתִּי֙ אֶת־כֻּתָּנְתִּ֔י אֵיכָ֖כָה אֶלְבָּשֶׁ֑נָּה רָחַ֥צְתִּי אֶת־רַגְלַ֖י אֵיכָ֥כָה אֲטַנְּפֵֽם׃ דּוֹדִ֗י שָׁלַ֤ח יָדוֹ֙ מִן־הַחֹ֔ר וּמֵעַ֖י הָמ֥וּ עָלָֽיו׃ ה קַ֥מְתִּֽי אֲנִ֖י לִפְתֹּ֣חַ לְדוֹדִ֑י וְיָדַ֣י נָֽטְפוּ־מ֗וֹר וְאֶצְבְּעֹתַי֙ מ֣וֹר עֹבֵ֔ר עַ֖ל כַּפּ֥וֹת הַמַּנְעֽוּל׃ פָּתַ֤חְתִּֽי אֲנִי֙ לְדוֹדִ֔י וְדוֹדִ֖י חָמַ֣ק עָבָ֑ר נַפְשִׁי֙ יָֽצְאָ֣ה בְדַבְּר֔וֹ בִּקַּשְׁתִּ֙יהוּ֙ וְלֹ֣א מְצָאתִ֔יהוּ קְרָאתִ֖יו וְלֹ֥א עָנָֽנִי׃ מְצָאֻ֧נִי הַשֹּׁמְרִ֛ים הַסֹּבְבִ֥ים בָּעִ֖יר הִכּ֣וּנִי פְצָע֑וּנִי נָשְׂא֤וּ אֶת־רְדִידִי֙ מֵעָלַ֔י שֹׁמְרֵ֖י הַחֹמֽוֹת׃ הִשְׁבַּ֥עְתִּי אֶתְכֶ֖ם בְּנ֣וֹת יְרוּשָׁלָ֑͏ִם אִֽם־תִּמְצְאוּ֙ אֶת־דּוֹדִ֔י מַה־תַּגִּ֣ידוּ ל֔וֹ שֶׁחוֹלַ֥ת אַהֲבָ֖ה אָֽנִי׃ מַה־דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים מַה־דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד שֶׁכָּ֖כָה הִשְׁבַּעְתָּֽנוּ׃ דּוֹדִ֥י צַח֙ וְאָד֔וֹם דָּג֖וּל מֵרְבָבָֽה׃

פשטתי עֲנַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל קֳבֵל נְבִיאַיָא הָא כְּבַר אַעְדִיתִי מִנִי נִיר פִּיקוּדוֹי וּפְלָחִית לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וְהַכְדֵין יְהַוְיָין לִי אַפִּין לְמִיהֲדַר לְוָתֵיהּ אָתִיב לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא עַל יַד נְבִיאַיָא וְאַף אֲנָא הָא כְּבַר סְלִיקִית שְׁכִינְתִּי מִבֵּינִיךְ וְהַכְדֵין אֲהַדוּר וְאַתְּ עֲבַדְתְּ עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲנָא קַדִישִׁית יַת רִיגְלַיי מִסּוֹבְתָךְ וְהַכְדֵין אֱטוֹפִינוּן בֵּינַיִיךְ בְּעוֹבָדַיִיךְ בִּישַׁיָא׃ דודי כַּד אִתְגְּלֵי מִן קֳדָם יְיָ דְעַמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא צָבָן לְמֶחְרַט וּלְמִיתַב לְוָתֵיהּ אוֹשִׁיט מְחַת גְבוּרְתֵיהּ עַל שִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְגָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְמֵעִיבְרָא לְיַרְדְנָא וּמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר וְאַגְלֵי יַתְהוֹן בְּלַחְלַח וּבְחָבוֹר נַהֲרֵי גוֹזָן וְקִרְוֵי מָדַי וּדְבַר מִיַדְהוֹן עֵיגְלָא מַתְּכָא דְשַׁוִי יָרָבְעָם חַיָּבָא בְּלֶשֶׁם דָּן דְמִתְקַרְיָא פָּמִיאָס בְּיוֹמֵי פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וְכַד שָׁמְעַת אֲנָא רַחֲמַי אִתְגּוֹלְגְלוּ עֲלֵיהוֹן׃ קמתי וְכַדּוּ תַקִּיפַת עֲלַי מְחַת גְבוּרְתָּא דַיְיָ תָּהִית עַל עוֹבָדַי וְכַהֲנַיָא קְרִיבוּ קָרְבָּנָא וְאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְלָא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם מָרֵי עָלְמָא אֲחַד רְשֵׁי תְיוּבְתָא בְּאַנְפַּי׃ פתחתי אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל צָבִתִּי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְאִיהוּ סְלִיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינִי וְנַפְשִׁי תָאֵיבָה לְקָל מִלּוֹי תְּבָעִית שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְלָא אַשְׁכְּחִית צַלִּיתִי קֳדָמוֹהִי וְאִיהוּ טַלִּיל שְׁמַיָא בַּעֲנָנֵי וְלָא קַבִּיל צְלוֹתִי׃ מצאוני אַרְבִּיקוּ לִי כַּשְׂדָאֵי דְנַטְרִין אוֹרְחָתָא וּמְעִיקִין חֲזוֹר חֲזוֹר עַל קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מִנִי קְטָלוּ בְּחַרְבָּא וּמִנִי אוֹבִילוּ בְּשִׁבְיָתָא נְטַלוּ תָגָא דְמַלְכוּתָא מֵעַל צַוְארֵיהּ דְצִדְקִיָהוּ מַלְכָּא דִיהוּדָה וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ בְּרִבְלָא וְסַיִּמוּ יַת עֵינוֹהִי עַמָּא דְבָבֶל דִמְעִיקִין עַל קַרְתָּא וְנַטְרִין יַת שׁוּרַיָא׃ השבעתי אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁבָּעִית לְכוֹן נְבִיאַיָא בִּגְזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ מָאִים אִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן רְחִמְתְּכוֹן חַוִיאוּ קֳדָמוֹהִי דְמַרְעִיתָא מִן חִיבַּת רַחֲמוּהִי אֲנָא׃ מה עֲנוֹ נְבִיאַיָא וְאָמְרוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֵידֵין אֱלָהָא אַנְתְּ בָּעְיָא לְמִפְלַח כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שַׁפִּירְתָּא מִכָּל עַמְמַיָא לְאֵידֵין אַנְתְּ צָבְיָא לְמִדְחַל דְּהַכְדֵין קַיֵימַת עֲלָנָא׃ דודי בְּכֵן שָׁרִיאַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתָּעֵי בְּשִׁבְחָא לְמָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמָרַת לְהַהוּא אֱלָהָא רְעוּתִי לְמִפְלַח דְעָטִיף בִּימָמָא בְּאִיצְטְלָא חִיוַר כְּתַלְגָא וְעָסִיק בְּעֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה סִפְרִין דְאוֹרַיְיתָא וּפִתְגָמֵי נְבוּאָה וּכְתִיבֵי וּבְלֵילְיָא הוּא עָסִיק בְּשִׁיתָּא סִדְרֵי מִשְׁנָה וְזִיו יְקָרָא דַיְיָ וְאַנְפּוֹהִי זָהֲרִין כְּנוּרָא מִסְּגִיאוּת חוּכְמְתָא וְסָבְרָא דְהוּא מְחַדֵּת שְׁמוּעַיָין חַדְתִּין בְּכָל יוֹמָא וַעֲתִיד לְפַרְסוֹמִינוּן לְעַמֵּיהּ בְּיוֹמָא רַבָּא וְטִקְסֵיהּ עַל רִיבּוֹא רִיבְּוָון מַלְאָכִין דְשַׁמְשִׁין קֳדָמוֹי׃ ראשו

ודודי חמק עבר ׳ כאשר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך סתרי ירכיך על שם שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקין ת׳ תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו ׳ ואמר לא אבא אל ביתיך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו׳ מצאוני השומרים הסובבים בעיר ׳ ותופסים גנבים ההולכים בלילות: הכוני פצעוני ׳ חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא כנברדור״א בלע״ז: רדידי ׳ ערי״ש המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת כ נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן עבודה זרה שבחרתי בה: שלח ידו ׳ והראה נקמתו בימי אחז ו׳ והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישב מ׳ ממנו שביה גדולה וגו׳ ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אף ביום אחד: מעי המו עליו ׳ בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקדוש ברוך הוא וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שאמרו בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאים בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו׳ אף יאשיהו כאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: פתחתי לדודי ודודי חמק עבר ׳ לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו׳ ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל המקום הזה ואל יושבי וגו׳ ואומר וכמהו לא היה לפניו מלך אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר יי׳ גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו ׳ יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיו ולא מצאתיו ׳ ואם תאמר והלא ירמיה עומר ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: מצאוני השומרים ׳ נבוכד נצר וחיילותיו: הסובבים בעיר ׳ לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי ׳ בית המקדש: שומרי החומות ׳ אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנ׳ על חומותיך ירושלם וגו׳ הם הציתו בו את האור כענין שנאמר ממרום שלח אש וגו׳: השבעתי אתכם ׳ האומות אשר נבוכד נצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפילה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי ׳ לעתיד לבא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו ׳ תעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי בייסורים קשים ביניכם יבא נבוכד נצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: מה דודך מדוד ׳ כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו ׳ להעיד לו על אהבתך: דודי צח ׳ לבן כמו צחו מחלב: ואדום ׳ זכים ונחים לזכים ׳ ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושיך וענין דגול מרבבה קילוס נוי בחור שהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה ׳ נרגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבו׳ הרבה קרויין רבבה שנ׳ רבבה כצמח השדה נתתיך אלף אלפין ישמשוניה: ראשו

שככה השבעתנו: השבעתנו ג׳ וסימ׳ נקיים אנחנו ׳ וחבירו ׳ מה דודך מדוד:

אבן עזרא

אטנפם ׳ בלשון רבנן ז״ל לשון גיעול: מן החור ׳ הנקב שיש בין שתי הדלתות: חמק ׳ כמו הלך מן חמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו עד מתי ת׳ תתחמקי׳ בענין רחוק: רדידי ׳ בלשון ישמעאל כמו כעיף: דגול ׳ מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה כמו הדגל הוא בין חביריו:

הפעם השלישית

פשטתי ׳ שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור ׳ מחלון הרקיע וזהו דאתנבאו חגי וזכריה בר עדו: קמתי אני לפתוח ל׳ לדודי ׳ זהו בנין הבית וחשבו שהשכינ׳ תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאי׳ ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נ׳ נכנסה עמהם וזה ע׳ ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו ׳ וטע׳ נפשי יצאה בדברו נפשי תצא כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים ׳ מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את ר׳ רדידי ׳ והענין עזבוני ערומה מהמכות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי עבוד׳ זרה: דודי צח ׳ שמעשיו

איככה ד׳ ב׳ מלע׳ ונכסו׳ וב׳ מלרע

ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחורות כעורב׃ עיניו כיונים על־אפיקי מים רחצות בחלב ישבות על־מלאת׃ לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עבר׃ ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מעלפת ספירים׃ שוקיו עמודי שש מיסדים על־אדני־פז מראהו כלבנון בחור כארזים׃ חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם׃

ראשו אורייתיה די היא רגיגה מדהב טב ופירוש מליא דבהון דגורין דגורין טעמין ופקודין למן דנטרין להון חיוורין כתלגא ודלא נטרין יתהון אוכמין כאגפי עורבא׃ עיניו עינוהי מסתכלין תדירא על ירושלם לאוטבא לה ולברכא לה מרישא דשתא ועד סופא דשתא כיונין דקיימין ומסתכלין על מפקנות מיא בגין דזכותא יתבי סנהדרין דעסיקין באורייתא ומנהרין ית דינא למהוי שעיע כחלב ויתבין בבית מדרשא ומתינין בדינא עד דגמרין לזכאה ולחייבא׃ לחייו תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שיטין דמיין לשיטי גינת בוסמא מרביין דקדוקין וטעמין היכמה דגנוניתא מרבי בוסמין וספותיה חכימוי דעסיקין באוריתא זלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא׃ ידיו תרי עסר שבטין דיעקב עבדיה גלילן על ציץ כלילא דדהבא דקודשא גליפן על תרי עסר מרגליתא עם אבהת תלתא דעלמא אברהם יצחק ויעקב ראובן גליף על אחמר שמעון גליף על עקיק לוי גליף על ברקן ועפרן יהודה גליף על כחלי יששכר גליף על אזמורד זבולן גליף על גיהר דן גליף על בירלא נפתלי גליף על טבאג גד גליף על אספור אשר גליף על פרוזג יוסף גליף על מריבג בנימן גליף על אפנטור דמיין לתרי עסר מזליא נהירין כעששית צהיחין בעובדיהון כשן דפיל ובהיקין כשבזיזין׃ שוקיו וצדיקיא אינון עמודי עלמא בסיסן על סמכין דדהב טב אינון פתגמיא דאוריתא דעסיקין בהון ומוכחין עמא בית ישראל למעבד רעותיה ואיהו מתמלי רחמין עליהון כסבא ומחוור חוביהון דבית ישראל כתלג ומיתעתד למעבד נצחן קרבא בעממיא דעברין על מימריה כעולם גיבר וחסין כגלמשין׃ חכו מילי מוריגוי מתיקן כדובשא וכל פיקודוי רגיגן על חכימוי מדהב וכסף דין הוא תושבחתיה דאלהא רחימי ודין הוא תקוף חוסניה דמרי חביבי נביאיא ומתנבאין בירושלם׃

יושבות ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ז עש׳ ׳ גלילי ב׳ וסי׳ על גלילי כסף ׳ ידיו גלילי זהב ׳ קדמ׳ מלעיל׃ כלבנון ד׳ וסי׳ אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ׳ וריח לו כלבנון ׳ יהי פסת בר בארץ בראש הרים ׳ מראהו כלבנון בחור כארזי׳׃

אבן עזרא

כתם ׳ דבר עגול ממיני חלי ׳ ופז אבנים יקרות׃ קווצותיו ׳ קצת שערו׃ תלתלים ׳ מן תל כמו על הר גבוה ותלול׃ על מלאת ׳ על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן׃ ערוגת ׳ חתיכת מקום בגן׃ מגדלות ׳ יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל׃ גלילי ׳ כמו גלגלי וכן על גלילי כסף׃ ממולאים ׳ כמו ומלאת בו׃ בתרשיש ׳ אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפ׳ ויש אומרי׳ שהיא כעין השמים׃ מעיו ׳ בטנו׃ עשת ׳ כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא כח כמו שמנו עשתו׃ מעולפת ׳ כמו ויתעלף׃ ספירי׳ ׳ אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כחלב ושלג וטעם המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת׃ שש ׳ אבני שיש ומשקלו עם ועיש׃

הפעם השנית

לחיו ׳ זקנו׃ מגדלות ׳ הם כמו מגדלות סביבותו לחיו׃ ממולאים בתרשיש ׳ רמז לשער של ידיו׃ מעיו עשת שן ׳ חגור מתניו אשר מעיו חגורים כי אוכנו ערום׃ אדני פז ׳ רגליו ואצבעותיו׃ מראהו כלבנון ׳ שהוא מחמד למראה׃

הפעם השלישית

ראשו כתם פז ׳ הוא כסא הכבוד׃ שחורות כעורב ׳ כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו׃ עיניו ׳ כענין בכל מקום עיני ה׳׃ רוחצות בחלב ׳ כענין טהור עינים מראות ברע׃ לחיו ׳ הם שרי הפנים׃ שפתותיו ׳ הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל׃ ידיו גלילי זהב ׳ הם האופנים ׳ וענין בתרשים כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש׃ מעיו ׳ היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים׃ שוקיו׃ הוא הגוף שממנו נברא העולם ׳ וענין שש שיש לו שש קצוות׃ אדני פז ׳ הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו׃ מראהו כלבנון ׳ הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אצל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא וככבר ממנו כן מעשה המקו׳׃ בחור כארזים ׳ שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי אם חדשים לבקרים רבה אמונתו׃

רשי

ראשו ׳ מבהיק ככתם פז ׳ כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן ישנה הכתם הטוב וכן ולכתם אמרתי מבטחי וכן ואלי כתם׃ קווצותיו תלתלים ׳ לשון תלויים פנדלוי״ש בלע״ז׃ שחורות כעורב ׳ כל אלה כוי לבחור׃ עיניו כיונים על אפיקי מים ׳ עיניו על אפיקי מים כאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יונאים שם לשוט וכן מקלם המשורר עיני דודי כ׳ כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לכוי עיני יונים׃ רוחצות ׳ עיני דודי בחלב׃ ויושבות על מלאת ׳ כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מראוי ולא שוקעו׳ אלא יושבו׳ על מלאת גומא שלהם והעניין לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו אבני מילואים ומלאת בו מלואת אבן׃ לחיו כערוגת הבשם ׳ אשר שם באותם ערוגו׳ גידולי מרקחים׃ מגדלות מרקחים ׳ מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמי׳ אותם מעשה רוקח׃ גלילי זהב ׳ כאופני זהב׃ ממולאי׳ בתרשים ׳ כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת׃ עשת ׳ לשון שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משטי״לא בלע״ז׃ שן ׳ מעצמות פיל׃ מעולפת ספירים ׳ מקושטת ומתוקנת בספירי׳ לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת׃ שוקיו כעמודי שש המיוסדים על אדני פז ׳ עמודי שש עמודי שיש וחבירו במגילת אסתר על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו גבוה כארזי הלבנון׃ בחור כארזים ׳ נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים׃ חכו ממתקים ׳ דבריו ערבים׃ זה דודי ׳ זה דמות דודי וזה דמות ריעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו והדוגמא כלפי הקב״ה כך היא דודי צח לכן להלבין עונותי צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי ׳ ואדום ליפרע משונאיו כעניין שנ׳ מדוע אדום ללבושך׃ דגול מרבבה ׳ הרבה חיילות מקיפין אותו׃ ראשו כתם פז ׳ תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דברך יאיר פתח אנכי ה׳ אלהיך הראש תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו׃ קווצותיו תלתלים ׳ על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות׃ שחורות כעורב ׳ על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה ׳ דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה׃ עיניו כיונים על אפיקי מים ׳ כיונים שעיניו צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם מוצאי התורה המשולים למים׃ רוחצות בחלב ׳ כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו׃ יושבות על מלאת ׳ על מלאת של עולם משוטטו׳ בכל הארץ צופו׳ טובים ורעים׃ תוספת ד״א תלמידי חכמים שהקב״ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלו׳ חכם לבית המדרש של פלו׳ הכם לבקש טעמי תורה ׳ על אפיקי מים על בתי מדרשו׳ שהם מוצאי מים של תורה ׳ רוחצות בחלב לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה הוא רוחצות לשון נקבה הם מבהיקין עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה ׳ יושבות על מלאת מיושבם דברים על אופניהם ע״כ׃ דבר אחר עיניו ענייניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מצוחצחות בחלב׳ כמו שפירשתי׃ לחיו ׳ דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ומשחקות׃ שפתותיו שושנים ׳ דבורים שמדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים׃ ידיו ׳ הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה׃ גלילי זהב ׳ אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין ד״א על שם שמגלגלות טובה לעולם׃ ממולאים בתרשים ׳ שכלל בעשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות׃ מעיו עשת שן ׳ זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף׃ עשת שן והיא ברורה דקדוקים רבים גזירות מצות ובניין אב וקלים וחמורים׃ מעולפת ספירים ׳ נראית חלקה כעשת שן מיוסדים על אדני פז ׳ אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסים למטן אמר רבי שמואל בר נחמן פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסים למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוטה וכגון יפקוד ה׳ איש על העדה צו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו׳׃ מראהו כלבנון ׳ המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים׃ בחור ׳ נבחר כארזים הנבחרים לבניין ולחוזק ולגובה׃ חכו ממתקים ׳ דבריו ערבים ופרע לכם לא תתנו בבשרכם אני ה׳ הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכות יש חיך מתוק מזה׃

אנה

אנה הלך דודך · מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה : אנה פנה דודך · כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים דודי ירד לגנו צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו : לערוגת הבשם · מקום מקטר הקטרת : לרעות בגנים · ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אות' שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליה' בבתי כנסיו' ובבתי מדרשות · וללקוט שושני' שומע ומקשיב דברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמ' אז נדברו יראי יי' וגו' ומה שאתם אומרים נבקשנו עמכם ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כעניין שנאמ' לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדק' וזכרון בירושלם : הרועה בשושנים · הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב : יפה את רעיתי כתרצ' · והקב"ה מקלס אותה ואומר יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בסיפרי · נאוה את עתה כאשר בראשונה בירושלם : איומה כנדגלו' · חיילי מלאכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא : הסיבי עיניך מנגדי · כבחור שארוסתו חביבה ומריב' עליו ועיניה נאו' ואומ' לה הסיבי עיניך מנגדי שברהותי אות' מפתחין ומתגאה ורוחי גסה בי ואיני יכול להתאפק : הרהיבוני · הגיסו לבי שהרהבו עמל ואון הבהם שבת איש מ"ר ... כך הוא אמר הקב"ה במקד' זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתיר' עד שמעלת בי : שערך כעדר העזים · בקטנים ורקי' שבכם יש ... הרבה : שניך · קצינים וגבורים שביך כולם לטובה · כעדר הרחלים הרחל הזאת ... קדושה במרה ... עולת בשרה לקרבן

וללקוט חד מן מלין נסבין ול' בריש תיבות' וסימ' נמס' במערכת אות הלמ"ד בס"ד : נאוה ד' וסי' נמסר בתלים סימן קמ"ח ומשלי סימן י"ז : שהם הרהיבוני חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא כתיבת' כי אם בה' מקומו' וסימ' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר · ההרתיה זאת כל ההרתיה בקע דמלכים · מבליגיתי עלי יגון ·

אבן עזרא

כתרצה · שם מדינה תמלכא' בדברי אחאב : איומה · שים אימה ממנ' לכל רואיה כמו איום ונורא : כנדגלו' · כמחנ' בעלי הדגלים : הרהיבוני · חזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו המחכב' רהב ורהב' עמל ואון :

הפעם השנית

דודי ירד לגנו · כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקיצה רדפה אחריו וכאשר ראה אות' אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כ כפלח הרמון והטעם כי את היא חשוקתי הקדמונית ואל תתערבי לי באחרת כי הנה ש שערך ושניך ורקתך לעדי' כאשמי' ולא יתכן שתתערבי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מ מלכות ושמוני' פלגשים ועלמות אין מספ' ואין כמותך כי אחת את לאמך :

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו · זה שעלה למרו' : לרעות בגנים וללקוט שושני' · שהוא דר עם המלאכי' שהם צדיקי' : אני לדודי · אמרה כנסת ישרא' אע"פ שירד דודי לגנו אני שלו והו' שלי · שנתה שכינ' יפה את · זה שחזרו בבית שני ופי' הסבי עיניך מנגדי שנפסקה ה הנבוא' בבית שני כאש' התנבא דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פ פירשתי בספר דניאל : שערך · שהיו בבית שני נזירים : שניך · גבורים : רקתך · כהנים : ששים המה · מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברה' עם בני עשו בן בנו : ועלמות אין מספר · שאין להם ייחוס : אחת היא · כמו גוי אחד בארץ :

אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃ אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלִָם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד׃ שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר׃ אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃

ב' כתי' כן · ל' · ג' מל' בלש' · ל' · ד' · ל' · ב' · ב' · ח' בטע' · ל' וכתי' כן ב' · ב' · ב' · ב' · ב' · ב' ואס' ובסיפ' · ב' חס' בכתו' · ל' · ג' · ב' · ה' כתי' ה' · ל' · ל' וחד ויהללוה בסערים

אנא אֲתִיבוּ נְבִיאַיָּא כַּד שְׁמָעוּ וְכֵן אֲמָרוּ תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ מִפּוּם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל אֵידֵין חוֹבָא אִסְתַּלַּק מִבֵּינָךְ שְׁכִינְתָּא דַיְיָ אַתְּ דְּשַׁפִּירָא עוֹבָדָךְ מִכָּל אוּמַיָּא וּלְאָן אֲתַר אִתְפְּנֵי רְחוּמָךְ בְּאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ מִמּוּקְדָּשַׁיִךְ אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל חוֹבִין וּמְרוֹדִין וְאִשְׁתְּדוֹר דִּי הִשְׁתַּכְּחוּ בִי אָמְרִין נְבִיאַיָּא כְּעַן הֲדָרִי בִּתְיוּבְתָּא וּנְקוּם אַנְתְּ וַאֲנָן וּנְצַלֵּי קֳדָמוֹהִי וְנִבְעֵי רַחֲמִין עִמָּךְ׃ דודי וּמָרֵי עַלְמָא קַבִּיל צְלוֹתֵיהוֹן בְּרַעֲוָא וּנְחַת לְבָבֶל לְסַנְהֶדְרִין דְּחַכִּימַיָּא וִיהַב רְוָחָא לְעַמֵּיהּ וְאַסִּיקִינוּן מִגָּלְוָתְהוֹן עַל יַד כּוֹרֶשׁ וְעֶזְרָא וּנְחֶמְיָה וּזְרוּבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל וְסָבֵי יְהוּדָאֵי וּבְנוֹ יַת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּמַנִּיאוּ כַּהֲנַיָּא עַל קוּרְבָּנַיָּא וְלֵיוָאֵי עַל מַטְּרַת מֵימְרָא דְקוּדְשָׁא וּשְׁלַח אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְקַבִּיל בְּרַעֲוָא יַת קוּרְבָּנַיָּא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וּכְגֻבַר דִּמְפַרְנֵס יַת בְּרֵיהּ רְחִימָא בְּתַפְנוּקִין כֵּן פְּנוּקִינוּן וּכְגֻבַר דִּמְגַבֵּב וְרָדִין מִן מֵישְׁרַיָּא כֵּן כְּנִישִׁינוּן מִן בָּבֶל׃ אני וּבְהַהִיא יוֹמָא אֲנָא אֶפְלְחָא לְמָרֵי עַלְמָא רְחִימֵי וּרְחִימֵי אַשְׁרֵי שְׁכִינַת קוּדְשָׁא בֵּינַי וְזָן יָתִי בְּתַפְנוּקִין׃ יפה אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ כַּמָּה יָאֵי אַתְּ חֲבִיבָתִי בִּזְמַן דִּצְבוּתִיךְ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי שַׁפִּיר בֵּית מוּקְדְּשָׁא דִּבְנֵית לִי בְּמִקְדָּשׁ קַדְמָאֵי דִּי בְנָא לִי שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֵם וְאֵימְתָךְ עַל כָּל עַמְמַיָּא בְּיוֹמָא דְּהַלִּיכוּ אַרְבַּע טִקְסַיִךְ בְּמַדְבְּרָא׃ הסבי אַסְחֲרִי רַבָּנַיִךְ חַכִּימֵי כְּנִישְׁתָּא רַבְּתָא חֲזוֹר חֲזוֹר לְקִבְלִי דִּי אִינוּן אַמְלְכוּנִי בְּגָלוּתָא וְקַבְעֵי מֶדְרְשָׁא לְאוּלְפַן אוֹרָיְתִי וּשְׁאַר זְעֵטוּטַיִךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אַצְדִּיקוּ בְּמֵימַר פּוּמְהוֹן כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דִּלְקַטוּ אַבְנַיָּא וְעָבְדוּ גְלוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ שניך וְכַהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי אָכְלֵי קוּרְבָּנַיִךְ וּמַעֲשַׂר קוּדְשָׁא וְאַפְרְשׁוּתָא דַּכְיָין מִכָּל אֲנִיסוּת וּגְזֵילוּת דַּהֲווֹ הֵיכְמָה דְּכַיָּין עֶדְרָא דְעָנָא דְיַעֲקֹב בִּזְמַן דְּסַלְקָן מִן נַחַל יוּבְקָא דְלָא הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסָא וּגְזֵלָה וְכוּלְּהוֹן דַּמְיָין דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוֹמִין בְּכָל עִידָן וּמַתְכְּלָא וְעַקְרָא לָא הֲוַת בְּהוֹן׃ כפלח וּמַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנָאֵי כּוּלְּהוֹן מַלְיָין פִּקּוּדַיָּא כְּרִימוֹנָא בַּר מִן מַתִּתְיָה כַּהֲנָא רַבָּא וּבְנוֹהִי דְּאִינוּן צַדִּיקִין מִכּוּלְּהוֹן וּמְקַיְּימִין פִּקּוּדַיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא בִּצְהוּתָא׃ ששים בְּאִדָּן קָמוּ יַוָנָאֵי וְכַנְשׁוּ שִׁיתִּין מַלְכִין מִבְּנוֹי דְעֵשָׂו מְלוּבָּשֵׁי שִׁרְיוֹנִין רוֹכְבִין עַל סוּסְוָן וּפָרְשִׁין וְתַמְנַיִן רוֹכְבִין מִבְּנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל רוֹכְבִין עַל פִּילַיָּא בַּר מִן שְׁאַר עַמְמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא דְּלֵית בְּהוֹן מִנְיָין וּמַנִּיאוּ אֲלֶכְסַנְדְּרוֹס מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן לְרֵישָׁא וְאָתוֹ לַאֲגָחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֵם׃ אחת וּבְעִידָנָא הַהִיא הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְיוֹנְתָא שְׁלִמְתָּא פָּלְחָא בְּלֵב חַד לְמָרְהָא וַאֲחִידָא לְאוֹרָיְתָא וְעַסִּיקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא בְּלֵב שְׁלִים וּבְרִירָן זְכוּתְהָא כְּיוֹמָא דִּנְפַקַת מִמִּצְרַיִם הָא בְּכֵן נְפָקוּ בְּנֵי חַשְׁמוֹנָאֵי וּמַתִּתְיָה וְכָל עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲגִיחוּ בְּהוֹן קְרָבָא וּמְסַר יְיָ יַתְהוֹן בִּידֵיהוֹן וְכַד חֲזוֹ יָתְבֵי פִּלְכַיָּא אַשְׁרֵי יַתְהוֹן וּמַלְכְוָת אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא וְקַלִּיסוּ לְהוֹן׃ מי

גלוליכם ומכל גלולי' אטהר אתכם · מכל תועבותיכם · כי למבראשונה דדה · ונבזביתך לאחרן הב · שהם הרהיבוני · וסימ' מהמג"ג תלוש : ברהה' כתי' ה' וסימ' עד בית ברה · וחבירו דבתריה דשפטים · מצות יי' ברה מאירת עינים · ברה כחמה איומה כנדגלות · ברה היא ליולדתה · וכל לשון אבילה דכות' כתיב ה' במ"א :

קריה לשופרות שוקית לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום : ששים המה מלכות · אברהם ויוצאי ירכו · בניקטורה שש עשרה · ישמעאל ובניו שלש עשרה · יצחק ובניו שלשה · בני יעקב שני עשר · בני עשו שש עשרה בדברי הימים הרי ששים ואם תאמר לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין : ושמונים פלגשים · נח ובניו עד אברה' כל תולדות יוצאי התיבה שמוני' תמצאם ובשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי ירכו חשובים גדולים ויתירים בחשיבות על הכל כאשר תרא' בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר אל עמק שוה וגו' הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם : ועלמות אין מספר · למשפחות הרבה נחלקו כל אלה : אחת היא יונתי · ומכולם אחת היא הנבחרת לי לזוגה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה : אחת היא לאמה · לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה : ברה היא ליולדתה · יעקב ראה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנא' וישתחו ישרא' על ראש המטה : ראוה בנות · את ישר' בגדולתה ויאשרוה ומה הוא קילוסן מי

אבן עזרא

אגוז · ידוע בדברי קדמונינו ז"ל : באבי · כמו בפרי הנחל כמו ואביה שניא וכן עודנו באבו לא יקטף ויש אומרי' שהו' המבוכר ומן אביב ומן אב יוציאנו : עמי נדיב · שתי מלו' ויש אומ' כי יו"ד עמי נוסף כיו"ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף : השולמית · שהיא מן שלם היא ירושלם ועכינו יראו שלם : כמחולת מחנ' · מן תוף וחליל ומחול :

חמוקי ירכיך · יש אומרי' שהוא המקום סיבוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם חמק עבר : חלאים · לשון רבי' מן וחלי כתם כמו צבאים שהוא לשון ר רבים מן צבי : אמן · חרש וזה הלשון ידוע : שררך · טבורך כמו רפאות תהי לשרך : אגן · כלי עגול וכן וישם באגנות : הסהר · תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל : המזג · ידוע בלשון רבנן כמו מסל' ויגה ויש אומרי' שפירושו לפי ענינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו דומה : סוגה · כמו בדברי חכמינו סייג :

רשי

מי זאת הנשקפה עלינו ממקום הגבוה למטה קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות : כמו שחר · הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהוד' ולא מלך והיו משועבדי' לפרס ולוין ואח' כך נכחוס בית חשמונאי ונעשו מלכים : איומה כנדגלות · איומה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ : אל גינת אגוז ירדתי · עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך : לראות באיבי הנחל · מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך : הפרחה הגפן · אם תפריחו לפני ת"ח וסופרים וטובים : הנצו הרמונים : מקיימי מצות מלואי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פוכעו ומלאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין ועכועתנין מעשיה' ואין תלמידים שבהן ניכרים ואין מתפארים לאחרים על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לרב' מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומו' ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין : לא ידעתי · כנסת ישרא' מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי

מרכבות ד' חד חסר וסימ' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס' · מרכבות השמש שרף · שמה מרכבות כבודך · מרכבות עמי נדיב קדמא חס' : בנעלים ב' וסימ' והדריך בנעלים · מה יפו פעמיך בנעלים :

מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת : אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים : לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי־נָדִיב : שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם : מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן : שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים :

מי אֲמַרוּ אוּמַיָּא כַּמָּה זְוִותָנִין עוֹבָדֵי עַמָּא הָדָא בְּקְרִיצָתָא שַׁפִּירִין עוּלֵימָהָא כְּסִיהֲרָא וּבְרִירָן זְכוּתָהָא כְּשִׁמְשָׁא וְאֵימְתָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא בִּזְמַן דְּהַלִיכוּ אַרְבַּעַת טִיקְסָהָא בְּמַדְבְּרָא : אל אֲמַר מָרֵי עָלְמָא לְבֵית מַקְדְּשׁ תִּנְיָין דְּאִתְבְּנֵי עַל יְדוֹהִי דְּכוֹרֶשׁ אַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִּי לְמֶיחֱמֵי עוֹבָדִין טָבִין דְּעַמִּי וּלְמֶיחֱמֵי אִילוּלֵי פָּשַׁן וְסַגַּן חַכִּימַיָּא דְּמִתִילִין לְגוּפְנָא וַלְבַלוּבֵיהוֹן מַלְיָין עוֹבָדִין טַבְיָין הֲכְרִימוֹנִין : לא וּכְדוּ אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ דִּי אִינוּן צַדִּיקִין וַעֲסִיקִין בְּאוֹרַיְיתָא אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסִיף לְמַכִּיכִינוּן וְאַף לָא אַעֲבִּיר עִמְהוֹן גְּמִירָא אֱלָהֵין אַמְלִיךְ בְּנַפְשִׁי לְאוֹטָבוּתְהוֹן וּלְשַׁוָּאָה יָתְהוֹן גֵּיוֹתָנִין בִּרְתִיכֵי מַלְכִין בְּגִין זַכְוָותָא דְּצַדִּיקֵי דָּרָא דְּדַמְיַין בְּעוֹבָדֵיהוֹן לְאַבְרָהָם אֲבוּהוֹן : שׁוּבִי תּוּבִי לְוָתִי כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל תּוּבִי לִירוּשְׁלֵם תּוּבִי לְבֵית אוּלְפַן אוֹרַיְתָא תּוּבִי לְקַבָּלָא נְבוּאָה מִן נְבִיאַיָּא דִּי מִתְנַבְּאִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּיְיָ וּמָה טִיבְכוֹן נְבִיאֵי שִׁקְרָא לְמִטְעֵי עַמָּא דִּירוּשְׁלֵם בִּנְבוּאַתְכוֹן דִּי אַתּוּן מְמַלְּלִין סַטְיָא עַל מֵימְרָא דַּיְיָ וּלְאַחֲלָא מַשְׁרִיַּת יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה : מה אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ כַּמָּה שַׁפִּירָן רַגְלֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל כַּד סַלְקִין לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּסַנְדְּלִין דְּסַסְגּוֹנָא וּמְקָרְבִין יַת נִדְרֵיהוֹן וְיַת נִדְבַתְהוֹן וּבְנֵיהוֹן נַפְקֵי יַרְכֵיהוֹן יַאֲיָין כְּיוֹהֲרִין דִּקְבִיעָן עַל כְּלִילָא דְּקוּדְשָׁא דַּעֲבַד בְּצַלְאֵל אוּמָנָא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא : שררך וְרֵישׁ מְתִיבְתָּךְ דִּי בִזְכוּתֵיהּ מִתְפַּרְנְסִין עַל כָּל עָלְמָא הֵיכְמָה דְּעוּבָּרָא מִתְפַּרְנֵס מִן פַּרְתֵיהּ בִּמְעַיְינָא דְּאִימֵּיהּ בָּהִיק בְּאוֹרַיְתָא בְּאוּגַנָּא דְּסִיהֲרָא בְּמִיתְיֵהּ לְדַכָּאָה וּלְסַאֲבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּיבָא וְלָא חָסְרִין פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא תְּדִירָא מִפּוּמֵיהּ הֵיכְמָה דְּלָא תָּסְרִין מוֹי דְּנַהֲרָא רַבָּא דִּי נָפַק מֵעֵדֶן וְשִׁבְעִין חַכִּימִין מְסַחְרִין יָתֵיהּ כְּאִידַּר סַגְלְגַל וְאוֹצְרֵיהוֹן מַלְיָין מִן מַעֲשַׂר קוּדְשָׁא וְנִדְרָא וְנִדְבָתָא דְּסַיְיגוּ לְהוֹן עֶזְרָא כַּהֲנָא וּזְרוּבָּבֶל וְיֵשׁוּעַ וּנְחֶמְיָה וּמָרְדְּכַי בִּלְשַׁן אַנְשֵׁי כְּנִשְׁתָּא רַבְּתָא דְּמִתִילִין לְוַרְדִּין בְּגִין דִּי יְהֵי לְהוֹן חֵילָא לְמִיעְסַק בְּאוֹרַיְתָא יְמָם וְלֵילְיָא :

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר ו והסיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי שובי השולמית והייתי אותרת להם מה תחזו בשולמית שיכאת' כולכם לראותה כאשר תבאנה שתי מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה עשן המחנים והיו אומרי' מה יפו פעמיך · ועמין חמוקי ירכיך שהיו מכוסי' בבגד מצוייר במיני חלאים : שררך · והענין בשררך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות השהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם : בטנך ערימת חטים · שהית' נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה · ועמין סוגה בשושנים אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבה :

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה · כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני · אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו הפך וישמן ישורון ויבעט · נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש בישראל צדיקים במורים ויסרים · אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שנאת חנם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל : שובי שובי · זה לעתיד בשוב יי' שבות ציון · וענין מה תחזו בשולמית כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : מה יפו פעמיך · שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה : שררך · סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה : בטנך · סנהדרי קטנה :

ובגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכו' רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד · ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות : עמי נדיב · כמו עם נדיב יו"ד יתיר' כיו"ד של שכני סנה גנובתי יום רבתי עם : נפשי שמתני · אני בעצמי מביתים עלי שנביין של' ואת למרת אותם עליך שופים לראש : שובי שובי השולמית אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום : השולמית · השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחזה בך נציב ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא · ד"א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומר' מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולי' לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר : מה יפו פעמיך בנעלים · הם אומרים לה חפיכים אנו שתדבקי בנו בשביל נוי וחשיבות שראינו בך בעודך ביפייך : מה יפו פעמיך · בעליית הרגלים בת נדיבים : חמוקי ירכיך כמו חלאים · קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם של חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשוהו על שקבי השיתין של נסכי' שנעשו משתת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו אוליות הבור : מעשה ידי אומן · ידי הקב"ה במסכת סוכה אומן כמו אמן · קילוסו של הקדוש ברוך הוא ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליוני' לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו : שררך אגן הסהר · טיבורך כאגן של מים צלולים שרוחצין בהן והו' עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי' סהר על שם שהטיבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלבות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמ' על שם לשכת הגזית היושב' בטיבור הארץ : אל יחסר המזג · לא יכלה משם משקה ר"ל לא יפלא ולא יפסוק משם שום דברי הוראה : בטנך ערימת חטים · שהכל צריכין לה : סוגה בשושנים · גדורה ומסויגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו לשכם הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולחיבת חתונין בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחד ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו בשביל הגזל הרי סוגה בשושנים :

ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ׃

ל' וחד תאומי מן זוגין יח' ב' · ב' חד מן כ"ב על ב' מל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · יח' · ל' · ה' · ל' · ויתר כתפוחי' ו' בליש' · ל' · מל' · ל' · ה' · ב' ואליך תשוקתו

שני תְּרֵין פְּרִיקַיִךְ דַּעֲתִידִין לְמִפְרְקַיִךְ מָשִׁיחַ בַּר דָּוִד וּמָשִׁיחַ בַּר אֶפְרַיִם דָּמְיָין לְמשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּנֵי יוֹכֶבֶד דְּמִתִילָן לִתְרֵין אוּרְזִילִין תְּיוֹמֵי טַבְיָא׃ צוארך וְאַב בֵּית דִּינָא דְּדָאֵין דִּינִיךְ חָסִין עַל עַמָּא לְכַפָּתָא יַתְהוֹן וּלְמִנְגַּר מָן דִּי יִתְחַיַּיב בְּדִינָא לְנַגְדָא כִּשְׁלֹמֹה מַלְכָּא דַּעֲבַד מִגְדְּלָא דְּשֵׁן דְּפִיל וּכְבַשׁ יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאַהֲדַר יַתְהוֹן לְמָרֵי עָלְמָא ספרייך מַלְיָין חוּכְמְתָא כְּפַרְקְטִינִין דְּמַיָּא וְיָדְעִין לְמִמְנֵי חוּשְׁבָּנֵי עִיבּוּרִין וּמְעַבְּרִין שְׁנִין וְקָבְעִין רֵישֵׁי יַרְחִין וְרֵישֵׁי שְׁנִין בִּתְרַע בֵּית סַנְהֶדְרִין רַבָּא וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה דָּמֵי לְדָוִד מַלְכָּא דִּבְנָא מְצַדְתָּא דְצִיּוֹן דִּי מִתְקְרֵי מִגְדְּלָא דְלִבְנָן דְּכָל מַן דְּיֵקוּם עֲלוֹהִי יָכִיל לְמִימְנֵי כָּל מִגְדְּלִין דִּי בְדַמֶּשֶׂק׃ ראשך מַלְכָּא דְּאִתְמַנֵּי עֲלָךְ רֵישָׁא צַדִּיקָא כְּאֵלִיָּהוּ נְבִיָּא דְּקַנֵּי קִנְאָתָא לְמָרֵי שְׁמַיָּא וּקְטַל יַת נְבִיאֵי שִׁקְרָא בְּטוּרָא דְכַרְמֶל וְאָתִיב יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָא וְדַלַּת עַמָּא דִּי אָזְלִין בְּרֵישָׁא מְכָא עַל דִּי אִינוּן מִסְכֵּינִין עֲתִידִין לְמִלְבַּשׁ אַרְגְּוָנָא הֵיכְמָה דִּי לְבַשׁ דָּנִיֵּאל בְּקַרְתָּא דְבָבֶל וּמָרְדְּכַי בְּשׁוּשַׁן בְּגִין זְכוּתָא דְאַבְרָהָם דְּאַמְלִיךְ מִן קַדְמַת דְּנָא לְמָרֵי עָלְמָא וּבְצִדְקָתָא דְיִצְחָק דְּכַפְתֵּיהּ אָבוּהִי לְמִקְרְבֵיהּ וּבַחֲסִידוּתָא דְיַעֲקֹב דְּקָלִיף עַל חוּטְרַיָּא בְּרַהֲטַיָּא׃ מה אֲמַר מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כְּמָה יָאָה אַנְתְּ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי תִסְבּוֹלִי עֲלַיִיךְ יַת נִיר מַלְכוּתִי בְּעִידָּן דִּי אֲנָא מוֹכַח יָתִיךְ בְּיִסּוּרִין עַל חוֹבַיִיךְ וְאַנְתְּ מְקַבְּלָא יַתְהוֹן בְּרַחִים דְּמַיְין בְּאַנְפַּיִךְ כְּתַפְנוּקִין׃ זאת וּבְעִידָּן דִּי פָּרְסִין כַּהֲנַיִיךְ יְדֵיהוֹן בִּצְלוֹ וּמְבָרְכִין לַאֲחֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדַמְיָין אַרְבַּעַת יְדֵיהוֹן מִתְפָּרְשִׁין כְּלוּלָבֵי דְתָמָר וְקוֹמַתְהוֹן כְּדִיקְלָא וּקְהָלַיִיךְ קַיְימִין אַפִּין בְּאַפִּין כָּל קֳבֵל כַּהֲנַיָּא וְאַפֵּיהוֹן כְּבִישָׁן לְאַרְעָא כְּאַתְכְּלָא דְעִינְבִין׃ אמרתי אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֶסַּק וְאֲנַסֵּיהּ לְדָנִיֵּאל וְאֶחֱזֵי אִי בָהִיל לְמֵיקָם בְּנִסְיוֹנָא הָדָא הֵיכְמָה דְּקָם אַבְרָהָם דְּדַמֵּי לְלוּלְבָא בְּעַסְרָא נִסִּין וּבְחֵין אַף אֲנָא לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אִי כַּהֲלִין לְמֵיקָם בְּנִסְיוֹנֵיהוֹן אֶפְרוֹק בְּדִיל זְכוּתְהוֹן לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּמִתִילָן לְאַתְכְּלִין דְעִינְבִין וְשׁוּמְהוֹן דְּדָנִיֵּאל חֲנַנְיָא מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אִשְׁתְּמָעוּ בְּכָל אַרְעָא וְרֵיחֵיהוֹן יְהֵי נָדִיף כְּרֵיחָא דְתַפּוּחִין דְּגִינְתָא דְעֵדֶן׃ וחכך אֲמַר דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי קַבְּלָא נְקַבִּיל עֲלָנָא גְּזֵירַת מֵימְרָא דַייָ הֵיכְמָה דִּי קִבֵּיל עֲלֵיהּ אַבְרָהָם אֲבוּנָן דְּמִתַּל לַחֲמַר עַתִּיק וּנְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי הֵיכְמָה דְּאָזְלוּ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע נְבִיאַיָּא דִּי בִזְכוּתְהוֹן קָמוּ מֵתַיָּא דְּדָמְיָין לִגְבַר דְּדָמִיךְ וִיחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא דְּמִנְבוּאַת פּוּמֵיהּ אִתְּעָרוּ דְמָכֵי מֵיתַיָּא דִּי בְבִקְעַת דּוּרָא׃ אני אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם כָּל זְמַן דִּי אֲנָא מְהַלְכָא בְּאוֹרְחָא דְמָרֵי עָלְמָא מַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינִי וְעָלַי מִתְווֹיָהּ וּבְעִידָּן דִּי אֲנָא סָטְיָא מִן אוֹרְחָתֵיהּ מְסַלִּיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינִי וּמְטַלְטֵל יָתִי בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאִינוּן שַׁלְטִין בִּי כִּגְבַר דְּשַׁלִּיט בְּאִנְתְּתֵיהּ׃ לכה

על שער ב' וסימ' צוארך כמגדל השן · ויבן עזיהו מגדלים · ואינון חד מן א"ב מן ב"ב על וסימ' נמסר כמס' רבת' במערכ' אות העין בערך על בס"ר : אחזה ל' אמרתי אעלה בתמר וא' ואחזה כי המגיד לי ואינון חד מן כ"ג זוגין חד נסיב א' וחד וא' וסימ' נמס' במסרה רבתא במערכת או' האלף בס"ר : וריחה' וסימ' וריחלו כלבנון · שלמותיך כריח · אפך כתפוחי' · וריח שמניך מכל בשמי' · וריח נור לא עדת בהון :

שני שדיך · שתי הלוחות · דבר אחר מלך וכהן גדול : צוארך · ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויים לחוזק ולמגן כמגדל השן : עיניך כבריכות אשר בחשבון · המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמייך כשהם יושבים בשערי ירושלם העיר בת רב עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים ועוד יש לפרש בריכו' בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונ' קוב"רם בלע"ז : אפך כמגדל הלבנון · איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמ' כי מה קילוס כוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפייך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמט' למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לעומת מצח כל הבאו' להרעותך ולפתותך : כמגדל הלבנון הצופה פני דמשק · ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק · דבר אחר פניך צופו' פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק : ראשך עליך ככרמל · אלו תפילין שבראש שנאמר בהן וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כשלש הרים וכרמל הוא ראש ההרים : ודלת ראשך · קליעת שערות מירייך נאה במבותה כקליעת ארגמן : על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש : מלך אסור ברהטים · שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר כזר אלהיו על ראשו : רהטים · קורלנץ בלע"ז כן קורין לתלתלי השזורות שקושרין בהן החבורות · דבר אחר מלך אסור ברהטים הקדוש ברוך הוא נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו : מה יפית ומה נעמת · אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה : זאת קומתך דמתה לתמר · ראינו נוי קומתך בימי נבוכד נצר שכל האומות היו כורעו' וכופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומ' זקופה כתמר הזה : ושדיך לאשכולות · דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים ליניק מהם דמו לאשכולות שמשפיעו' משקה כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם · עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות : אמרתי אעלה בתמר · מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות : אחזה בסנסניו · ואני אחוז ואדבק בכם · סנסנים ענפים : ויהיו נא שדיך · ועתה האמתי את דברי שלא תתפתי אחרי האומות והיו הטובי' והחכמי' שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם : וחכך יהיה כיין הטוב · הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב : הולך לדודי למישרים · זהירה אני להשיב לכם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקבה : דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם · דובב מרחיש פרומיר בלע"ז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא מתאוה לי :

ככרמל · יש אומרי' הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן : ברהטים · כמו ברהטים בשקתו' המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים : ודלת · בלשון ישמעאל קנה השיער : בסנסניו · אילן רומה והוא למעלה שם הפרי : למישרי' · תאר היין כמו יתהלך במישרי' : דובב · כענין דבור ואולי כמוהו דבה : תשוקתו · כמו ואל אישך תשוקתך :

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון · אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות : ראשך עליך ככרמל · כענין כרמל וארגמן בענין בו באף · וטעם מלך אסור ברהטים כי דימה השיער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיו' אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר החושקים : מה יפית · אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק : זאת קומתך דמתה לתמר · ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלת' עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמ' : אחזה בסנסניו · ויאחז בפריה וריח אפה שהיא כתפוחי' : וחכך · הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרי' וירחיש הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב · אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים : ועלי תשוקתו · לעצמו חפצו ·

הפעם השלישית

שני שדיך · שתי תורות : צוארך · המלך המשיח : עיניך · הם הנביאים שהיו בתחילה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו' : אפך · הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך : ראשך עליך ככרמל · זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף : ודלת ראשך · זהו אליהו : מלך אסור ברהטי' · הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלם נולד : מה יפית · שתחזור כנסת ישראל לגדולתה · וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כולם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח : וריח אפך · הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר : וחכך · הם המשוררים : אני לדודי · כי חלק יי' עמו :

אבן עזרא

את דודי׳ אוהבי או ריח הבשון׃ הדודאים׳ צמח כדמות צורת אדם׃ ת״ו תלמדני חוזר על האם׃ מתרפקת׳ מתחברת ואין לו רומה במקרא וכן ענינו בלשון ישמעאל׃ חבלתך׳ לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה׃ ועתה לכה דודי

הפעם השנית

כצאת השדה כליכה ב באחת הכפרים לא כלך אל המדינ׳ ובעלות השחר נשכימ׳ ובמקום הראוי שים לו ריח טוב שם אתן את דודי כ כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך׳ וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים התחברות פה אל פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת א אמר׳ מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ו ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל ת תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך א אשקך מיין הרקח ו וענינו דבר שירקח יות׳ מיין׃ רמוני׳ הו׳ הריר שתחת הלשון או יהיה כמשמעו׳ והנה הדוד והנערה יחד על כן א אמרה שמאלו תחת לראשי׃ מי זאת עולה׳ אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן׳ הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כ כמדומ׳ לי שלא הרתה אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחילה שהית׳ מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה׃

נראה ה׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן ה׳ וירמיה סי׳ מ״ב׃ שם אתן נתיבה שם ז׳ בליש׳ וסי׳ ונתת את הכיור׳ ונתן יי׳ לך שם לב רגז וכליון׳ לתתן שם את ארון׳ מקום אשר נתנו שם ריח׳ ויתנו שם כעס קרבנם׳ שם תתנו נחלתו׳ שם אתן את דודי לך׃ רמנים ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בסדר תצוה ע״ש׃ עד ועד י״א בטעם מאריך כ״פ וסי׳ ערבון עד שלחך ׳ורדפוך

פסוקים

לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים׃ נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דדי לך׃ הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך׃ מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי׃ אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני אשקך מיין הרקח מעסיס רמני׃ שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני׃ השבעתי אתכם בנות ירושלם מה תעירו ומה תעררו את האהבה עד שתחפץ׃ מי זאת עלה מן המדבר מתרפקת על דודה תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך

(מסורה בשוליים: ה׳ ב׳ כי יתרי׳ ז׳ בליש׳ / ל׳ / ב׳ כרע / ל׳ / ג׳ ול׳ חס׳ ל׳ / ל׳ ל׳ / ל׳ ל׳ וט׳ חס׳ בלו׳ ל׳ מן זוגין / ל׳ חס׳ י״א בטע׳ ג׳ / ל׳ ל׳ / ל׳)

תרגום

לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלי יי יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנישתא דישראל בבעו מינך ריבון כל עלמא קבל צלותי די אנא מצליא קדמך בקרוי גלותא ובפילכי עממיא׃ נשכימה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקדים בצפרא ונהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילן לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא איתגלי קדם יי זכותא צדיקיא דמליין פיקודיא כרומנא אי מטא קיצא למיסק לירושלם למיתן תמן שבח לאלהא שמיא ולמקרב עלוון ונכסת קודשין׃ הדודאים וכד יהא רעוא מן קדם יי למיפרק ית עמיה מן גלותא ויאמר למלכא משיחא כבר שלים קץ גלותא וזכוות צדיקיא אתבסם קדמי כריח בלסמון וחכימי דריא קביען על תרעי מדרשא עסיקין בפתגמי ספריא ופתגמי אוריתא כען קום קבל מלכותא די גנזית לך׃ מי ובההיא זמנא איתגלי מלכא משיחא לכנישתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל איתא תהא עמנא לאח וניסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא היכמה דיניק ינקא בתדיא דאמיה דכל זמן דהוינא מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירא ית שום אלהא רבא ומסירא נפשי על אלהותיה אף עממי ארעא לא הוו מבזין לי׃ אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעילינך לבית מוקדשי ותאלף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בענבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פירי דאתעתדו לצדיקיא בגינתא דעדן׃ שמאלו אמרת כנישתא דישראל אנא בחירתא מכל עממיא די אנא קטרא תפילין ביד שמאלי וברישי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דדשי תולתא לקביל תקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי׃ השבעתי יאמר מלכא משיחא משביעא אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא למיפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחיילותיה דגוג ומגוג אתעכיבו פון זעיר עד די שיצון עממיא די עלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כן ידכיר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למיפרקכון׃ מי אמר שלמה נביא כד ייחון מיתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מיתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כוביא מלרע לארעא ונפקין מן

תחות

(מסורה: עד אבדך׳ עד רדתה׳ מכף רגלך ועד קדקדך׳ אנכי אשב עד שובך׳ ואשמתינו גדלה עד לשמים׳ במחנה עד חיותם׳ מכף רגלו עד קדקדו דאיוב׳ עד שתחפץ ג׳ בספר׃)

רשי

לכה דודי נצא השדה׳ דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות ש״א כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק׃ נלינה בכפרים׳ נלינה בכופרים בא ואראך במי עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך׃ נשכימה לכרמים׳ אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות׃ נראה אם פרחה הגפן׳ אלו בעלי מקרא׃ פתח הסמדר׳ כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ׃ ולהם דימה בעלי משנ׳ שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התור׳׃ הנצו הרמונים׳ כשהם גמורים והנץ שסביבותיהם נופל ה׳ הנצו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד ש שהן בחכמה גמורה וראויין להורות׃ שם אתן את דודי׳ שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי׃ הדודאים נתנו ריח׳ דודאי התאנ׳ הטובות והרעות כענין שנאמר הראני יי׳ והנה שני ד דודאי תאנים וגו׳ הדוד האחד טובות ח ונומר והדוד השני תאני רעות מאד אשר לא תאכלנה או פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מ מבקשים פניך׃ ועל פתחינו כל מגדים׳ יש בידינו שכר מצות הרבה׃ חדשים גם ישנים׳ שחדשו סופרי׳ עם הישנים שכתבת עלי׃ צפנתי לך׳ לשמך ולעבודתך כ צפנתים בלבי ד״א צפנתי להראות לך ש שקיימתים׃ מי יתנך כאח לי׳ שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם׃ אמצאך בחוץ אשקך׃ אמצא נביאיך מדברים בשמך ו ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדי היא אהבתך ש שתהא אהובתך ס סובבת לחזר אחריה׃

ומוסב: אל בית אמי׳ בית המקדש׃ תלמדני׳ כאשר הורגלתה לעשות באהל מועד׃ אשקך מיין הרקח׳ נסכים׃ עסיס׳ יין מתוק׃ שמאלו תחת לראשי׳ השבעתי אתכם׳ עכשיו כנסת ישראל מסבבת דיבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם׃ מה תעירו ומה תעוררו׳ כי לא יועיל לכם׃ מי זאת׳ הקדוש ברוך הוא ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תור׳ ובדיבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועתה בגלותה מתרפקת על דודה׃ מתרפקת על דודה׳ מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו׃ רפק׳ בלשון ערבי רפקתא חבורה׃ תחת התפוח עוררתיך׳ כך היא אומרת בבקשה חיבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו׃ שמה חבלתך אמך׳ הרי אמרנו שהקב״ה קראה אמו שם כהיתה לך לאם׳ חבלתך׳ לשון חבלי יולדה׳ חבלתך באו לך חבלים ממך כמו בני יצאוני יצאו ממני׃

הפעם השלישית

לכה דודי׳ אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז״ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירות המן ונגאלין והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים׃ מי יתנך כאח לי׳ בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחילה׃ מיין הרקח׳ הוא ניסוך היין׃ שמאלו׳ עולת הערב והבקר׳ אמר שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכם שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ׃ מי זאת עולה מן המדב׳ וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור ויסן ולא הקרתיך כי אם בתפילתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו ודברי ותפילותי כאלו הם הולידוך׃

שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃

תחות טור משחא ורשיעיא דמיתו ואתקברו בארעא דישראל עתידין למהויהון רמיין היכמה דרמי גבר אבנא בקלא בכן יימרון כל דיירי ארעא מה הוה זכותא דעמא הדין דסלקא מן ארעא רבא רבבן כיומא דסלקת מן מדברא לארעא דישראל ומתפנקין על רחמי מרהא כיומא דאתחמת תחות טורא דסיני לקבל ית אורייתא ובהיא שעתא עתידא ציון דהיא אימן דישראל למילד ית בנהא וירושלם לקבלא ית בני גלותא׃ שימני אמרין בני ישראל ביומא ההוא לריבוניהון בבעו מינך שוי יתן כגלוף דעזקא על לבך כגלוף דעזקא על אדרעך דלא נוסיף עוד למהוי גליין ארום תקיפא כמותא אהבת אלהותך וחסינא כגיהנם קנאתא דעמא מקנאן לן ודבבו דנטרין לן דמיא לגומרין דאישא דגהינם דברא יתיה יי ביומא תנינא לבריית עלמא לאוקדא ביה פלחי פולחנא נוכראה׃ מים אמר מרי עלמא לעמיה בית ישראל אילו מתכנשין כל עממיא דמתילן למוי דימא דאינון סגיאין לא יכלין למטפי ית רחמיי מינך ואי מתכנפין כל מלכי ארעא דמתילן למוי דנהרא דנגדא בתקוף לא יכלין לממחי יתיך מעלמא ואלולי יהיב גבר כל ממון ביתיה למקני חוכמתא בגלותא אנא מהדר ליה כפיל לעלמא דאתי וכל ביזתא די בוזן מן משיריתיה דגוג יהי דיליה׃ אחות בעידנא ההיא יימרון מלאכי שמיא אילין לאילין אומא חדא אית לן בארעא וקלילן זכותהא ומלכין ושלטונין לית לה למפק לאגחא קרבא עם משיריתיה דגוג מה נעביד לאחתנא ביומא דמלילו אומיא למיסק עלהא לקרבא׃ אם יימר מיכאל רבהון דישראל אם היא מתעתדא כאושא בֵּיני עממיא ויהבא כספא למקני יחוד שמיה דמרי עלמא נהי אנא ואתון עם ספריהון סחרין לה כנדבכין דכספא ולית רשו לעממיא למשלט בה היכמה דלית רשו לזחלא למשלט בכספא ואפילו אי מסכינא היא מן פקודיא נבעי רחמין עלהא קדם יי וידכר לה זכות אורייתא דעסקן ביה ינקיא דכתיבא על לוחא דלבא ומתעתדא לקביל אומיא כארזא׃ אני מתיבא כנישתא דישראל ואמרת אנא תקיפא בפתגמי אורייתא כשורא ובנוי חסינין כמגדלא ובההיא זימנא תהי כנישתא דישראל משכחא רחמין בעיני מרהא ויהון שאלין בשלמא כל דיירי ארעא׃ כרם אומא חדא סלקת בעידבויה דמרי עלמא דשלמא עימיה דהיא מתילא לכרמא אותיב יתה בירושלם ומסר יתה ביד מלכיא דבית דוד ויהון נטרין יתה היכמה דאריסא נטיר לכרמא בתר דמית שלמה מלכא דישראל אשתארא בידוי

בשאול ג׳ ומל׳ וסי׳ הרחיב כשאול נפשו · כבלעם כשאול חיים · קשה כשאול קנאה : אחות ג׳ קמצי׳ וסימ׳ ולאבשלום אחות יפה ושמה תמר · לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות · אחות לנו קטנה : יביא ה׳ חס וסי׳ שתי תורי׳ דנזיר · ותאות יבא להם · יבא בפריו אלף כסף · כי את כל המעשה יבא במשפט · וגם מלפיה עם גסיכיה · ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר צו :

שלהבתיה

שימני כחותם · בשביל אותה אהבה תן זכרי על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שא׳ כי הרגתי עליך : קשה כשאול קנאה · והתגר שנתקנאו ושנתגרו בי האומות בשבילך · קנאה בכל מקום אינפרמנט בלעז לשון אחיזת הלב לנקום נקם : אש שלהבת יה · רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיה רבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה : מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · על שכינם בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו : מים רבים · האומות : ונהרות · שריהם ומלכיהם : לא ישטפוה · על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה : אם יתן איש את כל הון ביתו · כדי להמיר אהבתך : בוז יבוזו לו · כל אלה הקדוש ברוך הוא ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה : עתה אחות לנו בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגו׳ שהם מקטינים עצמם : אחות · לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין : ושדים אין לה · כענין שנ׳ בגלות מצרים שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים : מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה · כשהאומות מתלחמים עליה להכחידה כענין שנ׳ לכו ונכחידם מגוי : אם חומה היא · אם תחזק באמונתה וביראתה להיו׳ כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה ר״ל שלא תתחתן בם ושם לא יבואו בה ולא תתפתה להם : נבנה עליה טירת כסף · נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחיר׳ : ואם דלת היא · הסובבת על צירה ובהיקש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא באה בהם : נצור עליה לוח ארז · נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררת ואוכלתן · וכנסת ישראל אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי : ושדי כמגדלות · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישרא׳ בדברי תורה : אז · באמרי זאת : הייתי כמוצאת שלום · כמוצאת שלום ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה : כרם היה לשלמה · זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם יי׳ צבאות בית ישראל : בבעל המון · בירושלים שהיא רבת עם והמון רב : בעל · לשון מישור כמו מבעל גד בבקעת הלבנון : נתן את הכרם לנוטרים · מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירי׳ מצאתי מקצת סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות : איש יביא בפריו · כל מה שיכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואכפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם : כרמי

רשפיה · גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף : שלהבתיה · מחלוקת בין אנשי המסורת אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים ומיכת השם כמו כהררי אל ופי׳ שלהבת טורש ומגוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות : נצור עליה · מן ונצרת עליה : כמוצאת · לשון נקבה על משקל מה מוצאת הזאת · והמלה מן מצא ונעלם האלף כמנהגו : בעל המון · שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתינו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהזכרנו הנביאים לדבר ומה שלא הזכרנו לא נדע שמו ובעבור היות לשו׳ ישמעאל קרוב אחד ללשון הקדש כי בניניו ואורתו׳ יהוא והמשרתי׳ ונפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש לה דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע״פ כהדבר בספק :

נשלם פי׳ שיר השירי׳ מהפעם הראשונה :

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החות׳ בחכבע כן הדביקני ואני על זרועך : וענין בוז יבוזו לו היו בני אדם מלעיגים עליו : אחות לנו קטנה · אמרה הנערה אחד מבני אמי חסד אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנוה נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה · מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה להנשא : אם חומה היא · אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי נשים בנין תוסף על החומ׳ מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורי׳ הראויי׳ לכלה : ואם דלת היא · שכבר נפתחה נצור עליה והענין נביאנ׳ במצור ונצור עליה שלא תראה הפך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יבא לראותה · אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אע״פי ששדי נכונו בתחלה אני החוסה אותי כמוצאת שלו׳ כי בתחלה נחרו בי ועתה מצאתי שלו׳ עמהם · ויש אומרים שיתמהו ויאמרו אם שדיה כמגדלות הנה הם גדולי׳ ואיננו כן לא אמר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים : כרם היה לשלמה · חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים שמכרו אותו אף כסף :

הפעם השלישית

שימני כחותם · אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שהיא דבוקה בך לעולם · וענין מים רבים הם האומות המשולות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולי׳ וכמוהם רבי׳ : אם יתן איש · כמו המן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתנו כענין אתה יי׳ תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות יי׳ אמרות טהורות : אחות לנו קטנה · תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד בגבורה לנו אחות מעבר לנהר כוש או הם שבי המטות וחצי המטה : ביום שידובר בה · ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלם : אם חומה היא · אם שמרה עצמה ולא יכלה מהדת נבנה לה מקום וטירות מליאות כסף ונלך בשבילה : ואם דלת היא · שלא שמרה המצות ופתחה לכל נצור עליה ונמצוה שלא תבוא אלינו · ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה · הנו לו אז יהיו כל ישראל בשלום : כרם היה לשלמה · הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה הענין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל · וענין אלף כסף עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף : כרמי

כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ בְּרַח דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

סך פסו׳ שיר השירים מאה ושבעה עשר וסי׳ קי״ז וחציו נרד וכרכם׃

ג׳ · ל׳ רפי׳ וחד דגש · ב׳ כלוג׳ חד · ב׳ וכבי׳ ל׳ וחד רית׳

וְדמה ל׳ וחד דבה ואינון חד מן ג׳ זוגין מיחדין חד ד׳ וחד וד׳ וסי׳ דמה ל׳ עד שיפוח היום ודמה ל׳ ברח דודי ׳ דשן ל׳ ונתן מטר זרעך אשר תזרע ׳ ודשן ל׳ כי אביאנו אל האדמה׃ דחופים ל׳ הרצים יצאו ׳ ודחופים ל׳ הרצי׳ דרכבי הרכש׃

רְחַבְעָם בְּרֵיהּ אֲתָא יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּפְלִיג עִמֵּיהּ מַלְכוּתָא וּדְבַר מִן יְדוֹי עֲסַר שִׁבְטִין עַל מֵימַר פּוּמֵיהּ דַאֲחִיָּה דְמִן שִׁילֹה דִי הוּא גַבְרָא רַבָּא׃ כרמי כַּד שְׁמַע שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָ נְבוּאָתֵיהּ דַאֲחִיָּה דְמִן שִׁילֹה בָּעָא לְמִקְטְלֵיהּ וַעֲרַק אֲחִיָּה מִן קֳדָם שְׁלֹמֹה וַאֲזַל לְמִצְרָיִם וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמֶהֱוֵי אִיהוּ שַׁלִּיט בַּעֲסַר שִׁבְטִין כָּל יוֹמוֹהִי וּבָתַר מוֹתֵיהּ יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּתְרֵין שִׁבְטִין יְהוּדָה וּבִנְיָמִן יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן רְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה׃ היושבת אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּסוֹף נְבוּאָתֵיהּ עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לִכְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּסוֹף יוֹמַיָּא אַתְּ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְגִנְּתָא קַלִּילָא בֵּינֵי אוּמַיָּא וְיָתְבָא בְּבֵית מֶדְרְשָׁא עִם חַבְרֵי סַנְהֶדְרִין וּשְׁאָר עַמָּא דְצַיְיתִין לְקָל רֵישׁ מְתִיבְתָּא וְאַלְפִין מִן פּוּמֵיהּ פִּתְגָּמֵיהּ אַשְׁמִיעִינִי אוֹרַיְיתָא קָל מִלַּיִךְ בְּעִידָן דְאַתְּ יָתְבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּיבָא וַאֲנָא מַסְכִּים לְכָל מַה דִי אַתְּ עָבְדַת׃ ברח בְּהַהִיא שַׁעְתָּא יֵימְרוּן סָבֵי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲרוֹק לָךְ רַחֲמֵי מָרֵי עָלְמָא מֵאַרְעָא הָדָא מְסָאַבָא וְתִשְׁרֵי שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּבְעִידָן עָקְתִין דִי אֲנַחְנָא מְצַלִּין קֳדָמָךְ תְּהֵי דָמֵי לְטַבְיָא דִי בְעִידָן דִּדְמִיךְ עֵינָא חֲדָא קָמִיץ וְעֵינָא חֲדָא יְהֵי פְּתִיחַ אוֹ כְּאוּרְזִילָא דְאַיָּלָא דִבְעִידָן דַעֲרִיק מִסְתַּכֵּל בַּתְרֵיהּ כֵּן אַנְתְּ תְּהֵא מַשְׁגַּח בָּן וּמִסְתַּכֵּל בְּצַעֲרָן וּבְסִיגוּפָן מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא עַד זְמַן דִי תִתְרְעֵי בָּן וְתִפְרוֹק יָתָן וְתַעִיל יָתָן עַל טוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְתַמָּן יִסְקוּן כַּהֲנַיָּא קֳדָמָךְ קְטֹרֶת בּוּסְמָנִין׃

אבן עזרא

הפעם השנית ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני וחזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים ׳ אני איני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון ׳ אמר דודה כשאת יושבת בגני׳ שים בתוך הכרם אל תרימי קולך כי אם חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעיני ואמרי לי ברח דודי כאילו את תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחילה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האיילים׃

נשלם פי׳ שיר השירי׳ מהפעם השנית ׳

הפעם השלישית כרמי שלי ׳ אמ׳ שלמה ברוח הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני׃ האלף לך שלמה ׳ יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה ה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרי׳ את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימן ׳ אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך ׳ ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכי׳ ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה יי׳ את הברכה חיים עד העולם׃

רשי

כרמי שלי לפני ׳ ליום הדין יביאם הקב״ה במשפט ויאמ׳ כרמי אע״פ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפת׳ לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור לך׃ ומאתים לנוטרי׳ את פריו ׳ ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב ׳ ואותם התשלומים לתלמידי ח חכמים כמו שנאמר כי ליושבי׳ לפני יי׳ יהיה סחרה ואתננה של נכר וים לפרש ומאתים לנוטרי׳ את פריו כדין הנהנה מן ההקדש משלם קרן וחומש אף אנו נשלם על ה קדש ישרא׳ ליי׳ ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתי׳ הם חומשו של אלף׃ היושבת בגנים ׳ הקדוש ברוך הוא א אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרי׳ ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות׃ חברים מקשיבים לקולך ׳ מלאכי השרת חביריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות׃ השמיעני ׳ ואחר כך יקדישו הם שנאמ׳ ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים׃ ברח דודי ׳ מן הגולה הזאת וטהרנו מביניהם׃ ודמה לך לצבי ׳ למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו׃ אמן

נשלם פירוש שיר השירים תהלה ליוצר אורים

ויהי בימי ספוט הסופטים, לפני מלוך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש, עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: אפרתים, חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי אבגינוס ראה חשיבות שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה, דבר אחר אפרתים בית לחם קרויה אפרת: איש נעמי, למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו: גם שניהם, מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם ואחר כך מתו גם הם: ותצא מן המקום, למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבח של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע: כי

ומאישה ל' סטה חרף [illegible]

בשם אל יחזק ידי ואכרי יעמיד הודי,
פירוש מגילת רות לאברהם ספרדי:

נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישר' נכתב בספרי הקדש יחס דוד:

ויהי בימי שפוט הסופטי': ים אומ' כי השם שפט הסופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישרא', וים מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרו' משם הפועל כי הוא העיקר, מ"ם מבית לחם יהודה מ משמש עצמו ואח' עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: מחלון וכליון לא ידענו ה המקרים שהיו על ש שנקראו כן כמו ז ישסכר גם משה, וברדם אומ' שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו בנות ל למואב והמואביות מ מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא י יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב, וטעם מבית לחם פעם אחרת ל להודיע שהם אזרחים ועוד בעבור שאמר א אפרתים ואות המלה פעם היא ליחס המקו' הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרי' ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא ה המקום על שמה כמו מצרי' ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו ש הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל א אלהיה: ותשאר האשה לבדה משני ילדיה ומאיש' והזכירם הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברי' יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאובי' על בניה ש שהיו בחורים כי אישה זקן מת: ותשב משדה מואב, במחשבת כמו וילחם ישרא' עם בלק: עם המתי', הם בניה: יתן יי' לכם, בעל: העוד לי בנים, רבים מחברינו חשבו כי זאת התשוב' על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבוס לאחי' מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בני' במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתי' ואת דרך חיבוב ולא על דרך ייבוס: הלכן

ויהי בימי ה' דסמי' וסי' ויהי בימי אמרפל 'ויהי בימי אחז 'ויהי בימי יהויקים דירמיה 'ויהי בימי שפט השפטי' 'ויהי בימי אחשורוש: שפט ג' ב' חס' וא' מל' וסי' אם תבא עלינו רעב חרב שפוט 'ויהי בימי שפט השפטים 'פתח פיך שפט צדק 'קדם מל' בתר הפ"א נקוד בחטף קמץ: מאביות ד' חס' ו' בליש' וסים' והמאבים יקראו להם אמים 'מאדם וממאב

א **וַיְהִ֗י** בִּימֵי֙ שְׁפֹ֣ט הַשֹּׁפְטִ֔ים וַיְהִ֥י רָעָ֖ב בָּאָ֑רֶץ וַיֵּ֨לֶךְ אִ֜ישׁ מִבֵּ֧ית לֶ֣חֶם יְהוּדָ֗ה לָגוּר֙ בִּשְׂדֵ֣י מוֹאָ֔ב ה֥וּא וְאִשְׁתּ֖וֹ וּשְׁנֵ֥י בָנָֽיו׃ וְשֵׁ֣ם הָאִ֣ישׁ אֱ֠לִימֶ֠לֶךְ וְשֵׁ֨ם אִשְׁתּ֜וֹ נָעֳמִ֗י וְשֵׁ֣ם שְׁנֵֽי־בָנָ֣יו ׀ מַחְל֤וֹן וְכִלְיוֹן֙ אֶפְרָתִ֔ים מִבֵּ֥ית לֶ֖חֶם יְהוּדָ֑ה וַיָּבֹ֥אוּ שְׂדֵי־מוֹאָ֖ב וַיִּֽהְיוּ־שָֽׁם׃ וַיָּ֥מָת אֱלִימֶ֖לֶךְ אִ֣ישׁ נָעֳמִ֑י וַתִּשָּׁאֵ֥ר הִ֖יא וּשְׁנֵ֥י בָנֶֽיהָ׃ וַיִּשְׂא֣וּ לָהֶ֗ם נָשִׁים֙ מֹֽאֲבִיּ֔וֹת שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ עָרְפָּ֔ה וְשֵׁ֥ם הַשֵּׁנִ֖ית ר֑וּת וַיֵּ֥שְׁבוּ שָׁ֖ם כְּעֶ֥שֶׂר שָׁנִֽים׃ ה וַיָּמ֥וּתוּ גַם־שְׁנֵיהֶ֖ם מַחְל֣וֹן וְכִלְי֑וֹן וַתִּשָּׁאֵר֙ הָֽאִשָּׁ֔ה מִשְּׁנֵ֥י יְלָדֶ֖יהָ וּמֵאִישָֽׁהּ׃ וַתָּ֤קָם הִיא֙ וְכַלֹּתֶ֔יהָ וַתָּ֖שָׁב מִשְּׂדֵ֣י מוֹאָ֑ב כִּ֤י שָֽׁמְעָה֙ בִּשְׂדֵ֣ה מוֹאָ֔ב כִּֽי־פָקַ֤ד יְהוָה֙ אֶת־עַמּ֔וֹ לָתֵ֥ת לָהֶ֖ם לָֽחֶם׃ וַתֵּצֵ֗א מִן־הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר הָיְתָה־שָׁ֔מָּה וּשְׁתֵּ֥י כַלֹּתֶ֖יהָ עִמָּ֑הּ וַתֵּלַ֣כְנָה בַדֶּ֔רֶךְ לָשׁ֖וּב אֶל־אֶ֥רֶץ יְהוּדָֽה׃ וַתֹּ֤אמֶר נָֽעֳמִי֙ לִשְׁתֵּ֣י כַלֹּתֶ֔יהָ לֵ֣כְנָה שֹּׁ֔בְנָה אִשָּׁ֖ה לְבֵ֣ית אִמָּ֑הּ יַעַשׂ֩ יְהוָ֨ה עִמָּכֶ֜ם חֶ֗סֶד כַּאֲשֶׁ֧ר עֲשִׂיתֶ֛ם עִם־הַמֵּתִ֖ים וְעִמָּדִֽי׃ יִתֵּ֤ן יְהוָה֙ לָכֶ֔ם וּמְצֶ֣אןָ מְנוּחָ֔ה אִשָּׁ֖ה בֵּ֣ית אִישָׁ֑הּ וַתִּשַּׁ֣ק לָהֶ֔ן וַתִּשֶּׂ֥אנָה קוֹלָ֖ן וַתִּבְכֶּֽינָה׃ י וַתֹּאמַ֖רְנָה־לָּ֑הּ כִּֽי־אִתָּ֥ךְ נָשׁ֖וּב לְעַמֵּֽךְ׃ וַתֹּ֤אמֶר נָעֳמִי֙ שֹׁ֣בְנָה בְנֹתַ֔י לָ֥מָּה תֵלַ֖כְנָה עִמִּ֑י הַֽעוֹד־לִ֤י בָנִים֙ בְּֽמֵעַ֔י וְהָי֥וּ לָכֶ֖ם לַאֲנָשִֽׁים׃

והוה בְּיוֹמֵי נְגִיד נְגִידַיָּא וַהֲוָה כְּפַן תַּקִּיף בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עַשְׂרְתֵיהּ כַּפְנִין תַּקִּיפִין אִיתְגְּזָרוּ מִן שְׁמַיָּא לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא מִן יוֹמָא דְאִתְבְּרֵי עָלְמָא עַד דְיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְאוֹכָחָא בְהוֹן דַיָּירֵי אַרְעָא כְּפַן קַדְמָאֵי בְּיוֹמֵי אָדָם כְּפַן תִּנְיָין בְּיוֹמֵי לֶמֶךְ כְּפַן תְּלִיתָאֵי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם כְּפַן רְבִיעָאֵי בְּיוֹמֵי יִצְחָק כְּפַן חֲמִישָׁאֵי בְּיוֹמֵי יַעֲקֹב כְּפַן שְׁתִיתָאֵי בְּיוֹמֵי בוֹעַז דְמִתְקְרֵי אִבְצָן צַדִּיקָא דְמִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה כְּפַן שְׁבִיעָאֵי בְּיוֹמֵי דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּפַן תְּמִינָאֵי בְּיוֹמֵי אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא כְּפַן תְּשִׁיעָאֵי בְּיוֹמֵי אֱלִישָׁע בְּשׁוֹמְרוֹן כְּפַן עֲשִׂירָאֵי עָתִיד לְמֶהֱוֵי לָא כְּפַן לְמֵיכַל לַחְמָא וְלָא צַחוּתָא לְמִשְׁתֵּי מַיָּא אֱלָהֵין לְמִשְׁמַע פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְכַד הֲוָה כַּפְנָא הָדֵין תַּקִּיף בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְפַק גַּבְרָא רַבָּא מִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲזַל לְדוּר בַּחֲקַל דְמוֹאָב הוּא וְאִתְּתֵיהּ וּתְרֵין בְּנוֹהִי׃ וְשׁוּם גַּבְרָא אֱלִימֶלֶךְ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ נָעֳמִי וְשׁוּם תְּרֵין בְּנוֹהִי מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִין רַבְּנִין מִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲתוֹ עַד חֲקַל מוֹאָב וַהֲווֹ תַמָּן רוֹפִילִין׃ וּמִית אֱלִימֶלֶךְ בַּעְלָהּ דְנָעֳמִי וְאִשְׁתְּאָרַת הִיא אַרְמְלָא וּתְרֵין בְּנָהָא יַתְמִין׃ וְעָבְרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין נוּכְרָאִין מִן בְּנַת מוֹאָב שׁוּם חֲדָא עָרְפָּה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא רוּת בַּת עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב וִיתִיבוּ תַמָּן כִּזְמַן עֲשַׂר שְׁנִין׃ וְעַל דְעָבְרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וְאִתְחַתְּנוּ בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין אִתְקַטְעוּ יוֹמֵיהוֹן וּמִיתוּ אַף תַּרְוֵיהוֹן מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן בְּאַרְעָא מְסָאַבְתָּא וְאִשְׁתְּאָרַת אִתְּתָא מִתְכַּלָא מִתְּרֵין בְּנָהָא וְאַרְמְלָא מִבַּעְלָהּ׃ וְקָמַת הִיא וְכַלָּתָהָא וְתָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב אֲרוּם אִתְבַּשְּׂרַת בַּחֲקַל מוֹאָב עַל פּוּם מַלְאָכָא אֲרוּם דְכַר יְיָ יַת עַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִיתַּן לְהוֹן לַחְמָא בְּגִין זְכוּתֵיהּ דְאִבְצָן נְגִידָא וּבִצְלוֹתֵיהּ דְצַלִּי קֳדָם יְיָ הוּא בוֹעַז חֲסִידָא׃ וּנְפַקַת מִן אַתְרָא דִי הֲוָת תַּמָּן וְתַרְתֵּין כַּלָּתַהָא עִמַּהּ׃ וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְתַרְתֵּין כַּלָּתַהָא אֱזִילְנָא תּוּבְנָא אִתְּתָא לְבֵית אִמַּהּ יַעֲבֵיד יְיָ עִמְּכוֹן טִיבוּ כְּמָא דִי עֲבַדְתּוּן עִם בַּעֲלֵיכוֹן שְׁכִיבַיָּא דְסָרֵיבְתּוּן לְמִיסַב גּוּבְרַיָּא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן וְעִימִּי דְזַנְתּוּן וְסוֹבַרְתּוּן יָתִי׃ יְהַב יְיָ לְכוֹן אֲגַר שְׁלִים עַל טִיבוּתָא דִי עֲבַדְתּוּן לִי וּבְהַהוּא אֲגַר תַּשְׁכְּחוּן נְיָחָא כָּל חֲדָא וַחֲדָא לְבֵית בַּעֲלַהָא וּנְשִׁיקַת לְהוֹן וּנְטָלִין קָלֵהוֹן וּבְכִיאָן׃ וַאֲמַרְנָא לַהּ לָא נְתוּב לְעַמָּנָא וּלְדַחַלְתָּנָא אֲרוּם אֱלָהֵין עִימִּיךְ נִיתוּב לְעַמִּיךְ לְאִתְגַּיָּירָא׃ וַאֲמַרַת נָעֳמִי תּוּבְנָא בְּרָתַי לְמָה תֵיזְלִין עִמִּי הַעוֹד כְּעַן אִית לִי וַלְדָּא בִּמְעַי וִיהוֹן לְכוֹן גּוּבְרִין׃ תובנא

דשמואל, וישאו להם נשים מאביות 'וגם את רות המאביה 'וככלות אלה נגשו: פקד יי' ד' וסי' ויאמן העם וישמעו, כי פקד יי' את חנה 'כי פקד יי' את עמו לתת להם לחם 'כי פקד יי' את עדרו: בית אישה ב' וסים' ואם בית אישה נדרה, ומצאן מנוחה אשה בית אישה, להן י"ד וסים' נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סימן כ"ג: ותאמרנה לה י"א מלין בטעם פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במ"א מקומות שישרתנה מאיילה וסים' נמסר בסדר פנחס: לאנשים ח' וסימני' רק לאנשים האלה, ולקחתי את לחמי, התחזקו והיו לאנשים ב' בו, ויצקו לאנשים, קחו נשים והולידו, ואף כי תשלחנה, העוד לי בנים במעי:

אבן עזרא

הלהן תשברנה׳ הנון תחת המ״ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה׃ באו בית לחם׳ מלת תשברנה דביקה עם אות למ״ד או עם מלת ל כמו עיני כל אליך ישברו׃ תעגנה׳ מבניין נפעל ואין לו חבר׃ לבלתי היות לאיש׳ היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ׃ אל בנותי׳ כלומר אל תלכנה עמי׃ כי יצאה בי׳ גזירת השם שיצאה מ מלכות או שהיתה כ כמסרת ויצאה בי עד שגרשתה׃ יד ה׳׳ מכה כי ביד היא ו וכלשון בני אדם דיבר הכתוב׃ שבה יבמתך׳ מגזרת יבמה כבר פ פירשנוה בתורה׃ אל עמה ואל אלהיה׳ לפי שהתגיירו׃ אל תפגעי בי׳ הטעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי״ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומו אפרשנו׃ עמך עמי׳ לעולם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם׃ מתאמצת׳ מבניין התפעל׃ ותהם׳ מבנין נפעל מפעלי הכפל׃ הזאת נעמי׳ כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל׃ אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא׳ אע״פ שהוא כתוב באל״ף בא כדרך בעלי הה״א הנעלם ב בסוף אלף מרא תחת הה״א וכמוהו כענלה דשא על דעת ר׳ יהודה ולפי דעתי המועם דבר תענוג והמר הפך ת תענוג והמועם הוא ה המאכל הוא המתוק׃ מלאה

רש״י

כי זקנתי מהיות לאיש׳ שאינשא לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהם שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנא׳ כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד׃ כי אמרתי יש לי תקוה׳ כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים׃ וגם הייתי הלילה לאיש׳ ויותר מכן אפי׳ הריתי הלילה זכרים וגם ילדתי בנים או אפילו כבר ילדתי בנים׃ הלהן תשברנה׳ בתמיה שמא להן ת תצפינה עד אשר יגדלו לשון סברו על ה׳׃ תעגנה׳ לשון איסור כלא כמו עגונה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנון דגש או לכתוב שני נונין׃ הנה שבה יבמתך׳ זה טעמו למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי״ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם׃ אל תפגעי בי׳ אל תפצרי בי׃ כי אל אשר תלכי אלך׳ מכאן אמרו רבותינו גר שבא להתגייר מודיעין לו מקצת עונשין שאם בא לחזור בו יחזור ש שמתוך דבריה של רות אתה למד מה אמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום ב בשבת אמרה לה ב באשר תלכי אך אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמר׳ לה באשר תליני אלין עמנו מובדלים משאר עמי׳ בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי אסור לנו ע״ז אלהיך אלהי ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ו ונשרפי׳ ואחד לנהרגי׳ ונחנקי׳ אמרה לה ושם אקבר׃ כה יעשה לי אהים׳ כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מ

ותשאנה ב׳ חד מל׳ וחד חסר וסי׳ ותשאנה קולן ותבכינה ותשנה קולן ותבכינה עוד ׳בתרא חסר א׳ וא׳ ותשנה עלינו נהי חסר׃ ל אשר ה׳ וסימ׳ נמסר בכי תשא ומסעי וריש יחזקאל׃ עמך ה׳ וכו׳ והשביע הכהן את האשה׃ בפרשו סוסיו ירמוס את כל חוצותיך׳ הנה עמך נשים בקרבך׳ שמעי בת וראי והטי אזנך ׳וחד ועמך כלם צדיקי׳׃ שתיה ב׳ לשון

שֹׁבְנָה בְנֹתַי לֵכְןָ כִּי זָקַנְתִּי מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ־לִי תִקְוָה גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִים׃ הֲלָהֵן תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ׃ וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־בּוֹאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃

תובנא ברתי מבתרי אזילנא לעמכון ארי סבירת מלמהוי בעלה לגבר ארום אמרית אילו אנא ריבא אית לי סבר ברם הויתי מבעלא בליליא ליגבר וברם הויתי ילדה בנין׃ דילמא להון אתון מתינן עד די ירבון כאתתא דנטרא ליבם קליל למסבה לגבר הבדילהון אתון יתבן עגימן בדיל דלא למהוי מתנסבן לגבר בבעו ברתי לא תמררון נפשי ארום מריר לי יותר מנכון ארום נפקת בי מחא מן קדם יי׃ ונטלן קלהן ובכיאן עוד זימנא אוחרנא ונשיקת ערפה לחמותה ורות אתדבקת בה׃ ואמרת הא תבת יבמתך לות עמה ולות דחלתה תובי בתר יבמתיך לעמיך ולדחלתיך׃ ואמרת רות לא תקניטי בי למשבקיך למתוב מן בתרייך ארום תאיבא אנא לאתגיירא אמרת נעמי אתפקדנא למיטר שביא ויומי טבא בדיל דלא להלכא בר מתרין אלפין אמין אמרת רות לכל מן די את אזלא איזיל אמרת נעמי אתפקידנא דלא למבת בחדא עם עממיא אמרת רות לכל אתר די תביתי אבית אמרת נעמי אתפקידנא למינטר שית מאה ותלת עסר פיקודיא אמרת רות מה דנטרין עמיך איהא נטרא אנא כאילו הוו עמי מן קדמת דנא אמרת נעמי איתפקידנא דלא למפלח פולחנא נוכראה אמרת רות אלהך הוא אלהי׃ אמרת נעמי אית לנא ארבע דיני מותא לחייביא רגימת אבנא ויקידת נורא וקטילת סייפא וצליבת קיסא אמרת רות לכל מה דתמותי אמות אמרת נעמי אית לנא בית קבורתא אמרת רות ותמן אהא קבירא ולא תוסיפי עוד למללא כדנן יעביד יי לי וכדנן יוסיף עלי ארום מותא יהא מפריש ביני ובינך׃ וחזת ארום מאלמא היא למהך עמה ופסקת מלמללא לה׃ ואזלן תרויהין עד דעלן בית לחם והוה כד עלן לבית לחם וארגישו כל יתבי קרתא עילויהון ואמרן הדא נעמי׃ ואמרת להון לא תהוין קרן לי נעמי קרו לי מרירת נפשא ארום אמריר שדי לי לחדא׃ אנא

נקבה ובסיפ׳ וסי׳ ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם׳ אשר בנו שתיהם את בית ישראל׃ מרא ל׳ כתיב א׳ והוא חד מן מלין דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולית דכו׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות האלף בס״ר׃

מככסי׃ וכה יוסיף׳ אם יפריד ביני וביניך כי אם המות׃ ותחדל לדבר אליה׳ מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקים עליו׃ תוספת׳ ותלכנה שתיהן׳ אמר רבי אבהו בוא וראה כמה חביבין הגרים לפני הקב״ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי׳ ותהם כל העיר נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום׳ ע״כ׃ הזאת נעמי׳ ה״א נקודה חטף מפני שהיא תמוהה הזאת נעמי שרגילה לצאת בכבוד בכבים ובפרדים תזיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ׃ מלאה

מלאה הלכתי ׳ בעושר ובנים : ענה בי ׳ העיד עלי שהרשעתי לפניו : בתחילת קציר שעורים ׳ בקצירת העומר הכתוב מדבר : מודע ׳ קרוב . בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותי' אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם בצאתם מארץ לחוצה לארץ : אלכה נא השדה ׳ לאחד משדות אנשי העיר אחרי א אחר מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי : ואלקטה בשבלי׳ ׳ אחר אשר אמצא חן בעיניו ׳ אחר מי אשר אמצא חן בעיניו : ותלך ותבא ותלקט בשדה ׳ מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ו ואחר ותלקט אלא ש שהיתה מסמנת ה הדרכי' קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה חוזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב : ויקר מקריה ׳ לבא בחלקת השדה אשר לבועז : למי הנערה הזאת ׳ וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צ צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה ו והיתה מלקטת עומדו' מעומד ושוכבו' מיושב כדי שלא תשחה : השבה עם נעמי ׳ הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ואינו' לשון פועלת : ותאמר ׳ בלבה : אלקטה נא ׳ לקט השבלים : ואספתי בעמרים ׳ ספיחה של עמרים : וצמית והלכת אל הכלים ׳ ואם תצמאי אל תכלמי מ מללכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים : לא

מלאה ׳ בנים וממון : ויי' ענה בי ׳ יש אומרי' מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחדש עדיך נגדי : ושדי הרע לי ׳ כמו נגע וכמהו ובורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון ׳ הה"א השבה הא הדעת כמו הנמצאה ׳ וטעם ותשב נעמי פעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות : מודע ׳ קרוב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא : לאישה ׳ מאת אישה והנה ה הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא : בועז ׳ אמ' רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל : אחר אשר אמצא חן בעיניו ׳ יש אומרים כי הוי"ו שב ע בועז הנזכר והטעם אולי יהיה . ולפי דעתי שהוי"ו שב אל בעל ה השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה : יי' עמכם ׳ לעזור אתכ' בעבור שהם עמלים : יברכך יי' ׳ שיתן ברכה בקציר : למי הנערה הזאת ׳ חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבושה כלבוש ארצה גם הצורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידועה : ותבא ותעמד ׳ שתתעסק תמיד בברכה ולא ב בדבר אחר שלא י יאחרנה בעבור יפיה ׳ זה שבתה הבית מעט ׳ זמן מועט ׳ ושבתה שישבה ׳ וטעם בית כמו סוכ' : לא תעבורי ׳ בשורק תחת חולם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מ מלרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת ׳ ונו"ן תדבקין נוסף : וצמית ׳ בא בבעלי הה"א בסוף : הגר

הרע ד' וסימ' נמסר בסדר שמות ומלכים ב' סימ' כ"א : בתחלת ו' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת כתי' ׳ ויהי בתחלת שבתם שם ׳ בתחלת עלות הלקש ׳ באו בית לחם בתחלת קציר שערים ׳ בתחלת תחנוניך יצא ׳ ובמלכות אחשורש בתחלת : ואלקטה ל' וחד אלקטה ואינון חד מן זוגין חד א' וחד וא' וסימני' במסר' רבתא במערכת אות הא"לף בס"ר :

אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי׃ וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ וּלְנָעֳמִי מֹידַע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל נָעֳמִי אֵלְכָה נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ וְהִנֵּה בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לְקוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם נָעֳמִי מִשְּׂדֵי מוֹאָב׃ וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט׃ וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם נַעֲרֹתָי׃ עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ וַתִּפֹּל עַל פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃

ד' ׳ ו' מודע ק' ׳ ל' ואלקטה ׳ ל'.ל' ׳ ב' ׳ ר"מ ל' ׳ ר"מ ל' ׳ ר"מ ל' ג"א ׳ ר"מ ל' ׳ ל"מ ל' למערבאי ׳ ל' ׳ ט"מ ל' בכתו' ׳ ר' ל"ה רפין ׳ ל' ומ"ל ׳ ב' ׳ ב' תכ' ׳ ל' וכל הסבלו' דכו' ׳ ב' ׳ ל'

יברכך ה' ה' וכל למתן יברכך דאורייתא דכו'

אנא מליאה אזלית מבעלי ומבני וריקניא אתבני יי מנהון למא דין אתון קרן לי נעמי ומן קדם יי אסתהיד לי חובתי ושדי הבאיש לי : ותבת נעמי ורות מואביתא כלתה עמה די תבת מחקל מואב ואינון אתו בית לחם במעלי יומא דפסחא ובההיא יומא שריאו בני ישראל למיחצד ית עומרא דארמותא דהוה מן שעורין : ולנעמי אשתמודע לגברה גבר גיבר תקיף באוריתא מן יחוס אלימלך ושמיה בועז : ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזיל כען לחקלא ואכנוש בשבולין בתר די אשכח רחמין בעינוי ואמרת לה איזיל ברתי : ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא וארע אירעהא אחסנת חקלא די הוה לבועז דמן יחוס אלימלך : והא בועז אתא מבית לחם ואמר לחצודיא יהא מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה יבריכינך יי : ואמר בועז לעולימיה דמני רב על חצודיא לאי דין אומא ריבא הדא : ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר ריבא מן עמא דמואב היא דתבת ואתגיירת עם נעמי מחקל דמואב : ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבית כען מקדם צפרא ועד כען פון זעיר דין דיתבא בביתא ציבחר : ואמר בועז לות רות הלא קביל מיני ברתי לא תהכין למצבר שובלין בחקל אוחרן ואף לא תעברי מיכא למיזל לאומה אחרתא והכא תתוספין עם עולמותי : תהא מסתכלא בחקלא דיחצרון ותהכין בתריהון הלא פקידית ית עולימיא דלא יקרבון ביך ובעידן די את צחית למויי איזילי למניא ותהי שתיא מויי די מליין עולימיא : ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא ואמרת ליה מא דין אשכחית רחמין בעינך לאשתמודעותני ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא איתכשר למיעל בכנישתא דיי : ואתיב

לקוצרים ד' מל' וסי' ויאמר לקוצרים יי' עמכם ׳ ודבתריה הנצב על הקוצרים למי הנערה ׳ ודבתריה ויאמר נערה מואביה ׳ ודבתריה ותאמר אלקטה נא ואספתי : הלוא ט' מל' בכתו' וסימ' הלוא משנאיך יי' אשנא ׳ הלוא יתעו חרשי רע ׳ הלוא שמעת בתי ׳ הלוא צויתי את הנערים ׳ הלוא הם כתובים דאסתר ׳ הלוא ביראת אלהינו תלכו ׳ הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא ׳ הלוא על אלה חטא שלמה ׳ תאנף בנו עד כלה :

הגד הוגד לי׳ פועל שלא נקרא שם פועלו: אשר לא ידעת׳ לדור עמהם: משכרתך כמו מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המ״ם: ואנכי לא אהיה׳ איני ראויה להיות כאחת שפחותיך: בחומץ׳ בעבור החום: ותותר׳ בעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף: ויצבט׳ אין לו חבר ופירושו כמו נתינה: של תשלו׳ מגזרת שלל ויש אומרי׳ כמו שגגה מן על השל: ויהי כאיפה שעורים׳ פעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו׳ והנה בא ביום אחר ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך נבואה ש עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמור על שם בעלה וטעם איפה כ״ו רמוני׳ שהיו על העמור וזה בגימטריא ופיר׳ שעורים כמו שיעורים כמו שער בנפשו וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית ויהיה כאשר ראתה שיתלה אבשלום שהוא מבניה והנה כף עם אל״ף רמז לשנות אבשלום במותו ואח׳ כך יפה שערים לשון רבי׳ בעבור היותו כבד עליו וטעם אחר כי תחלת אות באיפה עם תחלת שעורי׳ הוא ישי שהוא צדיק גמור אז שמח וישב לבו ב בקרבו: ברוך יי׳ אשר לא עזב חסדו׳ לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיי׳ נעמי ורות: מגואלינו הוא׳ אין הגאולה יבום רק הוא דרך א אחרת: כי

עשית ה׳ וסימניהון לאשה מה זאת עשית׳ ראי דרכך בגיא דעי׳ ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית׳ איפה לקטת היום ואנה עשית׳ אשר עשית את ונכלמת׳ ומן הורע את ירושלם עד ונהלת בך דכו׳: לחסות ג׳ רפין ומל׳ וסימ׳ מבטוח באדם׳ מבטוח בנדיבים׳ אשר באת לחסות תחת כנפיו: וכי דברת חד מן כ״ו יחידאין וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳

ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום: ישלם יהוה פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו: ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתיך: ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר: ותקם ללקט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה: וגם של תשלו לה מן הצבתים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה: ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים: ותשא ותבוא העיר ותרא חמותה את אשר לקטה ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה: ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז: ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא ליהוה אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא: ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם כלו את כל הקציר אשר לי:

חצי הספר בפסוקים

ואתיב בועז ואמר לה אתחואה אתחואה לי על מימר חכימיא דכד גזר יי׳ לא גזר על נוקביא אלהין על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טיבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואמיך וארעא ילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עם דילא אישתמודע ליך מאיתמלי ומדקמוהי: יגמול יי׳ ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי׳ אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחבאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשיזבי מן דין גהינם למיהוי חולקך עם שרה ורבקה ורחל ולאה: ואמרת אשכח רחמין בעינך ריבוני ארום נחמתני לאכשרתני למדכי בקהלא דיי׳ וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דאבטחתני למיחסן עלמא דאתי הי כצדקותא ואנא לית לי זכו למיהוי לי חולקי לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך: ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחם וטמושי סעדיך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת: וקמת למצבר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף בין אלומיא תהי צבירא ולא תכספונה: ואף מיתר תתירון לה מן אסיריא ותשבקון למהוי צבירא ולא תנזפון בה: וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא ודשת ית שובלין דצבירת והוה שיעוריהון כתלת סאין סעורין: וסוברת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה דכנשת ואפקת מן תרמילא ויהבת לה ית מזונא דאשתארא לה משבעה: ואמרת לה חמותה לאן צבירת יומא דין ולאן אשתדלת למעבד יהא גברא דאשתמודע ליך מבורך וחויאת לחמותה ית דאשתדלת למעבד עמיה ואמרת שום גברא דאשתדלית עמיה יומא דין מתקרי בועז: ואמרת נעמי לכלתה מבורך הוא מפום קודשא דיי׳ דלא שבק טבותיה עם חייא ועם מיתייא ואמרת לה נעמי קריב לנא גברא מפורקנא הוא: ואמרת רות מואביה אף ארום אמר לי עם רביא דילי תתוספין עד זמן דכדי ישיצון ית כל חצדיא דילי:

רש״י

לא אהיה כאחת ש שפחתך׳ איני חשובה כאחת מן השפחות שלך: וטבלת פתך בחומץ׳ מכאן מהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי׳ ויושט לה ואין לו דמיון ב במקרא אלא בלשון משנה אחורים ותוך ובית הצביטה: וגם של תשלו׳ שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחים תרגום של שגגה ש שלותא וכן על השל׳ דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים׳ עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מכאן צבתים או כ כרוכות: יהי מכירך ברוך׳ בעל השדה שנשא ונתן לך פנים ללקט בשדהו: הנה

בערך כי בס״ד׳ לה ג׳ לא מפקין ה׳ וסימ׳ ויקרא לה נובח בשמו׳ לבנות לה בית בארץ שנער׳ לה בועז לעת האוכל גשי הלום: וגם ד׳ רף בכתובי׳ וסימ׳ וגם אהלי מקנה היו׳ וגם במלך נבוכד נצר מרדו׳ וגם בירושלם העמיד׳ וגם אל הנכרי אשר׳ הקריבים אליהם׳ וגם ללוים אין לשאת׳ וגם מעכה אם אסא המלך׳ וגם עלה לרוב כחלבי חשלמי׳ וגם עבדי חירום דה״ה׳ וגם עד זקנה ושיבה׳ וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב׳ וגם אני אחי ונערי דעזרא׳ וגם במלאכת החומה׳ וגם נביאים העמדת׳ וגם כל האדם שיאכל ושתה׳ וגם זה רעה חולה כל עומת שבא בן ילך׳ וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר׳ וגם אלהיהם עם נסיכהם ועם כלי׳ וגם של תשלו לה מן הצבתים׳ וגם את רות המואביה אשת מחלון׳ תצאי ג׳ וסימ׳ נמסר במיכה סימן ד׳:

רשי

הנה הוא זורה ׳ ונכתב בלע״ז שזורה את המוץ ׃ הלילה ׳ שהיה הרוח פרוץ בגנבה ובזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו ׃ ושמת שמלותיך ׳ בגדים של שבת ׃ וירדת הגורן ׳ וירדתי כתיב זכותי תרד עמך ׃ ﬡ תודעי לאיש ׳ לבועז ׃ ותרד הגורן ותעש ׳ היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחילה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה ׃ וייטב לבו ׳ עסק בתורה ׃ ותבא בלט ׳ בנחת ׃ ויחרד האיש ׳ כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו וליפפתו בזרועותיה ׃ וילפת ׳ ויאחז כמו וילפת שמשון ׃ והנה אשה ׳ נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה ׃ ופרשת כנפיך ׳ כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין ׃ כי גואל אתה ׳ לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגו׳ וחמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון ׃ מן הראשון ׳ אשר עשית עם חמותך ׃ תוספת ׃ ועתה

אבן עזרא

כי תצאי ללקוט עם נערותיו ׳ ולא עם נעריו או טעמו עם הנערי׳ אשר לי עם אחד מן הנערים שהוא נצב על הקוצרים והקוצרות ׃ ולא יפגעו בך ׳ אנשים וכמהו רבים ׃ ותשב את חמותה ׳ כמו עם חמותה ׃ מנוח ׳ כי אין לאשה מנוחה עד שתנשא ׳ ומלת מודעתנו זרה והתי״ו נוסף ׃ וסכת ׳ שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים ׃ ושמת שמלותיך עליך ׳ הטובות שלא היתה קוצרת בהן ׃ מרגלותיו ׳ כמו רגליו וכן ברנש על כן טעה המפרש כי הוא שכב יושב תחת הרגלים כמו טעם מ מראשותיו שיושב תחת הראש ׃ צותה ׳ כמו ושפחתה צרתה ׃ וילפת ׳ מבנין נפעל כמו וילפתו ארחות דרכם והטע׳ עוות וכן וילפת שמשון ואיננו כמו מ משום והבנין שנהפך מגד אל כד ׃ והנה אשה ׳ יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהית׳ בלא זקן גם יוכל להכירה ב במלבושיה ׃ ופרשת ׳ רמז לקחת לו לאשה ׃ כי גואל אתה ׳ כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי ׃ חסדך האחרון מן הראשון ׳ שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל ם התגיירה ׃ אם דל ואם עשיר ׳ שהכל אוהבי׳ אותך בעבור יופייך ׃ אשת חיל ׳ אפרשנו במשלי׳ אם ישמנ ואתנם נוסף כמ״ם חנם ׃ אם

תצאי ג׳ וסימ׳ נמסר במיכה סימן ד׳ ׃ בשדה ה׳ רפי׳ וסימ׳ נעכרה נא בארצך ׳ אעברה בארצך ׳ הוי מגיעי בית בבית ׳ ותאמר נעמי אל רות ׳ ויאמר בועז אל רות ׃ זורה ב׳ וחס׳ וסימ׳ אשר זורה ברחת ובמזרה ׳ הנה הוא זורה את גרן השערים ׃ וידעת ז׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ב ׃ ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים ׳ ובאת ﬡ

וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר ׃ וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ ׃

ג א וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ ׃ וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה ׃ וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתֵךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתִּי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת ׃ וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתִּי וְהוּא ה יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין ׃ וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי ° אֶעֱשֶׂה ׃ וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ ׃ וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב ׃ וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו ׃ וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל י אָתָּה ׃ וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם־דַּל וְאִם־עָשִׁיר ׃ וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ ׃

ואמרת נעמי לות רות כלתה שפיר ברתי ארום תיפוק עם עולימותוי ולא יערעון ביך בחקל אוחרן ׃ ואדבקת בעולמתוי דבועז למצבר עד דישיצי חצר סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותה ׃ ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן ויאתבע ליך ניחא בגין דייטב לך ׃ וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולמתוי הא הוא מבדר ית אידר סעורין ברוחא די בליליא ׃ ותחליליו במיא ותסוכי בוסמנין ותשויאי תכשיטין עליך ותיחתין לאידרא לא תתפרסמי לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי ׃ ויהי בעידן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעולי ותגליאי ית ריגלוי ותרמוכי ותהא שאילא מיניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעבדין ׃ ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד ׃ ונחתת לאידרא ועבדת ככל די פקדת חמותה ׃ ואכל בועז ושתא ואוטיב ליביה ובריך שמא דיי דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא לדמכא בסטר ערימתא ועלת רות ברז וגליאת ריגלוי ודמכת ׃ והוה בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן רתיתא וחזא אתתא דמכא כל קבל ריגלוי וכבש יצריה ולא קריב לותה היכמה דעבד יוסף צדיקא דסריב למקרב לות מצריתא אתת ריבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סיפא בין מימרי ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסריב למקרב לותה ׃ ואמר מאן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאינתו ארום פריק אנת ׃ ואמר בריכה אנת מן קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתראי מן קדמאי קדמאי דאתגיירת ובתראי דעבדת גרמיך כאתתא דנטרא יבם קליל עד זמן דירבי בגין דלא למהך בתר רובין למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר ׃ וכען ברתי לא תדחלין כל די תימר לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום איתתא צדיקתא אנת ואית ביך חילא לסוברא ניר פיקודיא דיי ׃ וכען

ג׳ ׃ ב׳ מל ׃ ה׳ רכין ׃ י״ב ׃ ל׳ ׃ ב׳ מל׳ ב׳ ׃ ל׳ ׃ וסמת ק׳ ׃ לג״ ג׳ דמתי׳ לג״ ׃ ז ׃ ה׳ ׃ וסכבת ק׳ ׃ ל׳ ׃ קרי ולא כתי׳ ׃ ב׳ חס׳ בכתו׳ ב׳ מ׳ ׃ ג׳ ׃ ל׳ ׃ למערבאי חכ׳ ׃ ל׳ ׃ ל׳ וחד וברוכה ׃ ל׳ ׃ ל׳ ׃ כ״ג ׃ י״ב פתחין בליש׳ ׃ י׳ מל׳

חמלך ׳ ובאת וסגרת הדלת בעדך ׳ ובאת עד בבל ושם תנצלי ׳ ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי ׳ וחד חסר ובת טות ׃ בלט ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סוף סימן ד׳ ע״ש ׃ בחצי הלילה ג׳ וסימ׳ ויי׳ הכה כל בכור ׳ ויקם שמשון בחצי הלילה ׳ ויחרד האיש וילפת ׃ דל י״ב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב ׃

אם יגאלך טוב ׳ יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל אדם חשוב הוא : וימד שש שעורים ׳ ספר הכתוב מה שנתן לה וכדרש ששה צדיקים יעמדו ממנה : מי את בתי ׳ יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג

ועתה כי אמנם אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני אמ' רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בעז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר ׳ ע״כ :

אם כתיב ולא קרי ועתה כי אמנם כי והוא חד מן ד' אם כתי' ולא קריין וסי' אם במקום ויען אתי את המלך ׳ אם אמנון
ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו ׳ אם כאשר קתנו ועיניך שים עליו ׳ אם גאל ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי ׳
ואינון חד מן ח' מלין כתי' ולא קרי' וסימ' נא דיסלח לדבר הזה יסלח יי' ׳ את הנפש וישבע המלך צדקיהו ל' ירמיהו ׳

ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני : לִיני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי יהוה שכבי עד הבקר : ותשכב מרגלותו עד הבקר ותקם בטרום יכיר איש את רעהו ויאמר אל יודע כי באה האשה הגרן : ויאמר הבי טו המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה ויבא העיר : ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש : ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך : ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום : ובעז עלה השער וישב שם והנה א הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני ויסר וישב : ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו : ויאמר לגאל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב : ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדע כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל :

כתי' ולא קרי · למד׳ יתאי · ל' וכל סוס גבר רכו' ת' מלעי' · תיו' יתיר ק' · ט' חס' א' בליש' ביאה וכלונתא על דין ב' · קרי ולא כתי' · ל' · ל' בטע' לעי' ב' · ג' מ' לרע · ל' · ב' כתי' ה' בסי' · ל' · ל' זעקף קמץ · ב' מל · ב' ·

וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתר מני : ביתי בליליא ויהא בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אוריתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקיניך אנא אמרית בשבועה קדם יי' כמא דמלילית ליך כדין אעביד ודמוכי עד עידן צפרא : ודמכת מלקביל ריגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולמוי לא אישתמודע לגבר ארום אתת אתתא לאדרא : ואמר הבי סודרא די עלייך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלהא ואייתי לה כח מן קדם יי' לסוברותהון ומן יד איתאמר בנבואה דעתידין למיפק מינה שיתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית בירכן דוד ודניאל וחברוהי ומלכא משיחא ועל בועז לקרתא : ואתת לות חמותה בקריצתא ואמרת מן אנת ברתי וחויאת לה ית כל מה דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם נבואה דאתגליאת ליה עבד לה : ואמרת שית סאין דסעורין האילין יהב לי גברא ארום אמר לי לא תהכין ריקניא לות חמותיך : ואמרת תבי ברתי עמי בביתא עד זמן דתידעין איכדין יתגזר מן שמיא ואכדין יתפריש פתגם ארום לא ינוח גברא ארום אילהין ישיצי לטב פתגמא יומא דין : ובועז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריקא חלף דמליל בועז לרות ואמר סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב : ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר תיבו הכא ויתיבו : ואמר לפרוקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל מואב : ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קביל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קביל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מינך ההוא רשאי למפרוק קדמך ודהוא קריב למיתב כוותך ואנא אדע מינך ופרוקא אהא בתרך ואמר אנא אפרוק : ואמר

וקבר הכתו' לאמ' אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתוב ויואל משה : ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שיבא על הענין כי עם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין : עשה לה האיש ׳ השבועה : איך יפול דבר ׳ בעבור שכל הגזירות באות מן השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו : עלה השער ׳ כן היה מנהג והתורה לעדה : פלוני אלמוני ׳ יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אבל המדבר : חלקת השדה ׳ יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך : ואם לא יגאל ׳ אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן וכאשת נעוריך אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אות' ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך : אשת

קרוב ממני שהוא אח ואני בן אח : חי יי' : אמרה לו בדברי' אתה מוציאני הפץ ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותי' אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נישואין : ויאמר אל יודע : מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא זרז לקום כי אמ' בלבו אין כבודי שיוודע כי באה האשה הגורן : שש שעורים ׳ אי איפשר לומר שש שאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבור' רוח דעת ויראת יי' : כי אם כלה ׳ היום את הדבר היום : פלוני אלמוני ׳ ולא כת' שמו לפי שלא אבה לגאול : פלוני אלמוני : מתורג' בנביאים כסי וטמיר ׳ פלוני מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מיי' דבר ׳ אלמוני אלמון מבלי שם : ואדעה כי אין זולתך ׳ קרוב לגאול : ואת

תבאו' ג' ומל'

ד

ואדעה ק'

ידרך הדרך אל ידרך הדרך קשתו ׳ חמש דנגב ואלה מדותיה פאת ׳ וד' אם דלעיל : אלי קרי ולא כתי' כי אמר אלי ל' תבואי והוא חד מן י' מלין דקריין ולא כתיב וסי' בני ועתה תנו את האנשים תנינא דפסו' ׳ פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל ׳ איש ועצת אחיתפל אשר יעץ ׳ בן ויאמר לו יואב לא איש ׳ בניו ויהי הוא משתחוה דמלכים ׳ צבאות כי מירושלם תצא דישעיה ׳ באים הנה ימים באים נאם יי' ממגדל ׳ לה השמיעו אל בבל רבים ׳ אלי ותאמר אליה כל אשר תאמרי ׳ אלי ותאמר שש השערים : פלוני אלמוני ג' וסי' ואת הנערים יודעתי ׳ ומלך ארם היה נלחם ׳ סורה שבה פה : משדה כל סיפרא כתיב יוד במ״ב כתי' ה' וסימ' כי שמעה בשדה מואב כי פקד ׳ ויאמר לגאל חלקת השדה ׳ וכל שאר קרי' דכו' במ״ו כתיב יוד בליש' וסימ' הרי בגלבוע אל טל ׳ על שדים ספדים ׳ ולבני אהרן הכהן כשדי ׳ הנה שמענוה באפרתה ׳ אל תשג גבול עולם ׳ ויפקדו ביום ההוא :

ומאת רות המואביה, אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: פן אשחית את נחלתי, זרעי כמו נחלת יי' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: על הגאולה, זו מכירה: תמורה, זו חליפין: שלף איש נעלו, זהו קניין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש שאומרי' קונין בכליו של מקנה והגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישרא' משפט העדות: להקים שם המת על נחלתו מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה ו אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: כרחל וכלאה, אע"פ שהיו משבט יהוד' ומבני לאה מודי' הם על רחל שהיתה עיקרה של בית ו והקדימו רחל ללאה: וקרא שם, כלומר ויגדל שמך: כבית פרץ, שיצאנו ממנו: ואלה

אשת המת קניתי, הטעם מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם האם יורשת הנפטר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: פן אשחית את נחלתי, היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך, הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: לפנים, בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאולה, אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה, מגזרת עדות על זה היו מעידי' ויש מפרש במלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון: וישלף נעלו, בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך, וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר חלוק או מכנסים שלא ימצא ערום, ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה, הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל, כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון: אשר לא השבית לך גואל, הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: ולכלכל

וזאת י"ז ר"פ וסימ' וזאת התרומה אשר תקחו, וזאת תורת המנחה, וזאת תורת האשם, וזאת תורת זבח השלמים, וזאת תהיה טומאתו בזובו, וזאת עשו להם וחיו, וזאת משמרת משאם, וזאת תורת הנזיר, וזאת התורה החקים, וזאת התורה אשר שם, וזאת הברכה, וזאת ליהודה ויאמר, וזאת התרומה אשר תרימו, וזאת לכם האות דירמיה,

ויאמר בעז ביום־קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת־המת קניתי להקים שם־המת על־נחלתו: ויאמר הגאל לא אוכל לגאול־לי פן־אשחית את־נחלתי גאל־לך אתה את־גאלתי כי לא־אוכל לגאול: וזאת לפנים בישראל על־הגאולה ועל־התמורה לקים כל־דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל: ויאמר הגאל לבעז קנה־לך וישלף נעלו: ויאמר בעז לזקנים וכל־העם עדים אתם היום כי קניתי את־כל־אשר לאלימלך ואת כל־אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: וגם את־רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם־המת על־נחלתו ולא־יכרת שם־המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום: ויאמרו כל־העם אשר־בשער והזקנים עדים יתן יהוה את־האשה הבאה אל־ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את־בית ישראל ועשה־חיל באפרתה וקרא־שם בבית לחם: ויהי ביתך כבית פרץ אשר־ילדה תמר ליהודה מן־הזרע אשר יתן יהוה לך מן־הנערה הזאת: ויקח בעז את־רות ותהי־לו לאשה ויבא אליה ויתן יהוה לה הריון ותלד בן: ותאמרנה הנשים אל־נעמי ברוך יהוה אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא שמו בישראל:

ואמר בועז ביום זבינתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא איתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה למסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה: ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי אתתא לית לי רשו למיסב אוחרניתא עלהא דילמא תהי למצו בביתי ואהא מחביל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק: וכהדא מנהגא בעידנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן וטרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקיימין כל מידעם: ורתק יד ימיניה ואושיט ביה קניין לחבריה והכין נהגין למקני בית ישראל חד מן חבריה קדם סהדיא: ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך ושלע בועז ית נרתק יד ימיניה וקני ליה: ואמר בועז לסביא ולכל עמא הוו סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לאלימלך וית כל מה דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי: ואוף ית רות מואביתא איתת מחלון קניתי לי לאינתו בגין למיקם שום שכיבא על אחסנתיה ולא ישיצי שום שכיבא מלוות אחוהי ומתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין: ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא יתן יי ית אתתא הדא דאתיא לביתך כרחל וכלאה די בנו תרויהון ית בית ישראל אבונן בתרי עסר שבטין ועיבד חילא באפרת ותהי קרי שמא בבית לחם: ויהי מצלח ביתך כבית פרץ די ילידת תמר ליהודה מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא הדא: ונסיב בועז ית רות והוות ליה לאינתו ועל לותה ויהב יי לה עידוי וילידת בר: ואמרן נשיא לנעמי בריך שמיה דיי דלא פסק ליך פרוקא יומא דין ויתקרי שמיה מן צדיקי ישראל:

וזאת תהיה המגפה, וזאת שנית תעשו, וזאת לפנים בישר', הבאה ג' מלרע וסי' כל הנפש הבאה ליעקב, ובני ישר' למספרם, ויאמרו כל העם אשר בשער: וקרא ד' וסימ' קום לך אל נגוה, וחברו, וקרא ואנכי אענה דאיוב, וקרא שם בבית לחם: לך חד מן' זקפין בנבי' וכתובים וסי' והיה ביום הניח יי' לך מעצבך, עשה לך מוסרו' ומוטות, ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך, הכון והכן לך, שבא ודדן וסוחרי תרשיש, לכן לא יהיה לך משליך חבל, לו איש הולך רוח ושקר, ויאמ' יי' אלי עוד קח לך, אבל אגיד לך את הרשום בכתב, ויהי ביתך כבית פרץ, וכל נתינה דמלכים דכו' במ"ה וסי' ויאמר לה אלקנה, ויאמ' לו נשא כליו, וידבר יהונתן בדוד טוב, ואבי ראה גם ראה, וגם אשר לא שאלת נתתי:

ולכלכל · מטעם ויכלכל יוסף וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו : ילד בן לנעמי · כמו ויהי לה לבן : אבי דוד · יתכן שיטוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק · דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחילה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שלו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעי' ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים כחות עשרים שנה הנה אתם שיהיה בן י"ח שנה ולא נחשב שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמני' וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם גם האם עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנפי השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים :

נשלם פירוש מגלת רות

תולדות ב' מל' דמל' וסימ' נמסר בסדר בראשית עש' ועיין במסר' רבתא בערך יל' : פרץ ל' זקף קמץ אלה תולדות פרץ והוא חד מן א"ב קמץ בזקפא וסימ' נמסר במס' רבת' במערכת אות הקוף בסד' :

וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים : וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת : וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד :

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן : וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב : וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה : וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד : וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד :

סכו' הפסו' של ספר רות שמונים וחמשה וחציו ותאמר רות המואבית

וִיהֵא לִיךְ לִמְקַיֵּים נְפַשׁ וּלְכַלְכֵּל יַת סֵיבָתֵךְ בְּתַפְנוּקִין אֲרוּם כַּלָּתֵךְ דִּי רְחִימַת יָתֵךְ יְלֵדַתֵּיהּ דְּהִיא הֲוַת טַבְתָא לִיךְ בְּעִידָן אַרְמְלוּתִיךְ מִסַּגִּיאִין בְּנִין : וּנְסִיבַת נָעֳמִי יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיאַת יָתֵיהּ בְּעִיטְפָהּ וַהֲוַת לֵיהּ לְתוּרְבִינְתָּא : וּקְרָאן לֵיהּ שֵׁיבַבְתָּאן שׁוּם לְמֵימַר אִתְיְלִיד בַּר לְנָעֳמִי וַהֲווֹ קָרְאָן שְׁמֵיהּ עוֹבֵד הוּא אֲבוּי דְּיִשַׁי אֲבוּי דְּדָוִד : וְאִילֵין תּוּלְדַת פֶּרֶץ פֶּרֶץ אוֹלִיד יַת חֶצְרוֹן : וְחֶצְרוֹן אוֹלִיד יַת רָם וְרָם אוֹלִיד יַת עַמִּינָדָב : וְעַמִּינָדָב אוֹלִיד יַת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה וְנַחְשׁוֹן אוֹלִיד יַת סַלְמָא צַדִּיקָא הוּא סַלְמָא מִן בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָה דְּבַטִּילוּ בְּנוֹי פַּרְזְדָאוֹן דְּאוֹתִיב יָרָבְעָם חַיָּבָא עַל אוֹרְחֵי וַהֲוָאן עוֹבְרֵי אַבָּא וּבְנִין יַאֲוָון כִּנְטוֹפָא : וְשַׂלְמוֹן אוֹלִיד יַת אִבְצָן נְגִידָא הוּא בּוֹעַז צַדִּיקָא דִּי עַל זְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּיזִבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וּבְגִין צְלוֹתֵיהּ עֲדַת כַּפְנָא מֵאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּבוֹעַז אוֹלִיד יַת עוֹבֵד דִּפְלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים : וְעוֹבֵד אוֹלִיד יַת יִשַׁי דְּמִתְקְרֵי נָחָשׁ בְּגִין דְּלָא אִשְׁתְּכַחַת בֵּיהּ עִילָא וּשְׁחִיתָא לְאִתְמַסְּרָא בִּידוֹי דְּמַלְאֲכָא דְמוֹתָא לְמִסַּב יַת נַפְשֵׁיהּ מִינֵּיהּ וַחֲיָה יוֹמִין סַגִּיאִין עַד דְּאִדְכַּר קֳדָם יְיָ עֵיטָא דִּיהַב חִוְיָא לְחַוָּה אִיתַּת אָדָם לְמֵיכַל מִן אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכִּימִין לְיַדַּע בֵּין טַב לְבִישׁ וְעַל הַהוּא עֵיטָא אִתְחַיָּיבוּ מוֹתָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא וּבְהַהִיא עִילָא שְׁכִיב יִשַׁי צַדִּיקָא הוּא יִשַׁי דְּאוֹלִיד יַת דָּוִד מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל :

רש"י

ואלה תולדות פרץ · לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה :

סליק פירוש רות

תם ונשלם ספר רות תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחירות

איכה

ישבה בדד, ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו בו שלש אלף ביתו׳ איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם טוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלף ביתות שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד, גלמוד מיושביה: רבתי עם, עיר יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רבים מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה, ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה: בכה תבכה, שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה, שהמקדש נשרף בלילה דא״מר לעת ערב הציתו בו את האור, דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב גרמה להם, דבר אחר בלילה שכל ה הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה, מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה, אוהביה: גלתה יהודה, מארצה: מעוני, מחמת עוני: ומרוב עבודה, שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים, ובמקום שגלתה ויושבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים, שים נוכה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: מצרים, גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: באי מועד, עולי רגלים: נוגות, לשון יגון ואין שורש בתיבה את הגימ״ל לבדה: שלו, יושבים בשלוה: הוגה, הדאיבה והוא לשון יגון: כאילים לא מצאו מרעה, כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלשו כחם ברעב: לפני רודף, כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן ייסד הפייט מלא רודפתי וחסר שנת באולי שנת גאי באה חסר כתיב:

אנשי

אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים, שהם נוסדים על קשט וביניקת מדע ינוקים, וכל דבריהם כזהב וככסף מבעתים מזוקקים, אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים, מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים, ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים, ומהם לאמץ כשלים ולמלאות ה הריקים, על כן ידמו לגופו טעמי הפסוקים, והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים, מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים, ודרך הפשט הוא הגוף ב בדברים נבחרים ו ובחוקים, וכן אמרו שהמקרא כפשוטו ו והדברים עתיקים:

ואני אברהם בר מאיר מארץ מ מרחקים, הוצאתני מארץ ספרד אמת המציקים, וספרי אלו בגלותי היו בידי מ מחזיקי׳ ויורוני לבאר ספרים בטעמי׳ מנופת מתוקים, וכן אפרש זאת המגלה אחרי דקדוקים, ואומר המגלה הנשרפת על יד יהויקי׳ כי לא נמצא שני דברי הם׳ אשר הם בספר ירמיה חקוקים וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר ד דברתי אליך על ישרא׳ ועל יהוד׳ ועל כל הגוים ועוד כתו׳ מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין ב במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: בדד, שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ״ד ובחברונו וכן מלת בטח: רבתי, שרתי, מלעיל להבדיל בין היו״ד הנוסף ובין יו״ד סימן המדבר כמו אוהבתי לרום ו ועמרם מלת גנובתי יום מלרע בעבור ה הסמכות הב״ת: רבתי בגוים, איננה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו, ונפתחה למ״ד למס להורות על ה״א הדעת הנעדר ולא נדגש המ״ם להקל על הלשון,

איכה ל״ז וסי׳ איכה אשא לבדי׳ איכה אוכל להוריש׳ איכה יעבדו הגוים׳ איכה נדע את הדבר׳ איכה ירדוף אחד אלף׳ איכה היתה לזונה׳ איכה תאמרו חכמי׳ איכה נהיתה הרעה הגדולה׳ אהה יי׳ אלהי׳ איכה נעשה׳ איכה נשבר מטה עוזי׳ איכה ידע אל׳ איכה תרעה ב׳ בו׳ איכה ישבה בדד׳ איכה יעיב באפו׳ איכה יועם זהב׳ איכה נחשבו לנבלי׳ וחד איכה הוא׳

אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃ גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים׃ דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ׃ הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי יְהוָה הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר׃ וַיֵּצֵא מִן בַּת צִיּוֹן כָּל הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא כֹחַ לִפְנֵי רוֹדֵף׃

אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתרנא בתירוכין ולמספד עליהון איכה היכמה דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עילויהון איכה ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובאה אשתדור די בגוהא ובגין כן תהי יתבה בלחודהא כגבר דמכתש סגירו על בסריה די בלחודיה יתיב וקרתא הוות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא לארמלא ודי מתרברבא בעממיא ושליטא באפרכיא והוו מסקין לה מסין הדרת למיהוי מכיכא ולמתן כרגא להון בתר דנא: כד שלח משה נביא אזגדין לאלאית ארעא ותבו אזגדיא ואפיקו שום ביש על ארעא דישראל והיא ליליא תשע יומין באב הוה וכד שמעו עמא בית ישראל ית בשורתא בישא הדא דאיתבשרו על ארעא דישראל נטלו עמא ית קליהון ובכו בליליא ההוא מן יד תקיף רוגזא דיי בהון וגזר למהוי בכן בליליא הרא לדריהון על חורבן בית מוקדשא וכדו אתאמר בנבואה לירמיהו כהנא רבא למהוי חריבא ירושלם על ידוי דנבוכדנצר רשיעא אין לא תיבין בתיובתא מן יד עאל ואוכח ית עמא בית ישראל וסריבו לקבלא במימריה בכן עאל נבוכדנצר רשיעא וצדא ית ירושלם ובית מקדשא אוקיד בנורא בתשע יומין בירחא דאב וביה בכיהא כנשתא דישראל בכותא ודמעהא זליג על ליסתהא ולית די ימליל תנחומין על לבהא מן כל טעותא די רחמתא למיזל בתריהון ובגין כן כל חברהא ארשיעו בה אתהפיכו למהוי לה לבעלי דבבין: אזילו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחוהון בני ישראל דאזדבנו להון לא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובגין כן אף אינון אתמסרו ביד עממיא וכנישתא דבית יהודה יתבא בגו עממיא ולא אשכחא ניחא מפולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה רדיף יתה ארביקו יתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו לה: כל זמן דהוה ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצדיאת ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילין מדלית עאיל בה בזמן מועדיא כל תרעהא צדיין וכהנהא אניחן על די בטילו קורבניא בתולתהא ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עסר יומין באב וביומא דכפוריא די הוא בעסרא יומין בתשרי לחינגא בחינוגין אף איהי מריר ליבא לחדא: הוו מעיקהא מתמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא הוו יתבין בשלוה ארום יי תבריתה על סגיאת מרודהא רבייהא אזלו בשביתא קדם מעיקהא: ונפק מן כנישתא דציון כל זיוהא הוו רברבנהא מסתחרן על מיכלא היכמא דמסחרן איליא במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעהון ואזלו בתשורת כוחא ולא הוה להון חילא למערוק לאשתזבא קדם רדיף:

הות

וי״ו בכו תחת ה״א כי אותיות אה״וי מתחלפות כמו הסכלת עשו: יהודה, זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים, וים מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז״ל ויכא דבר מצרא והיסר בעיני מן המצר ואם הוא משונה מעט והרי״ם ראוי להדגש, כמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום: באי מועד, שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי יי׳ באם: שוממין, נו״ן תמורת מ״ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנו״ן והמ״ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות: נוגות, פעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי״ו והנו״ן נוספים: היו צריה, כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו, מגזרת שלוה: הוגה, מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי: הלכו שבי, בחסרון בי״ת כמו הנמצא בית יי׳, יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים: ימי

זכרה

זכרה ירושלם · בגלותה ׃ ימי עניה · ימי חורבנה שהביאה לידי עוני ׃ ומרודיה · הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים אריד בשיחי ואהימה ׃ כל מחמדיה · ונזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם ׃ שחקו על משבתיה · שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שוחקין כגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעיות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים בארבעם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמטו בארבעם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון ׃ לנידה · לגולה לשון נע ונד אישמובי"נו בלע"ז ׃ ערותה · קלונה ׃ נאנחה · לשון נשעלה שוספיי"ר בלע"ז שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שישופיי"רה ׃ טומאתה בשוליה · לשון נגאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כ כלומ' חטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי ׃ לא זכרה אחריתה ׃ כשהיו חוטאו' לא נתנו לב מה תהיה אחרית לסיפך ותרד פלאים ירידתה כפלאים פלאו' הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר ׃ ידו פרש כר · עמון ומואב ׃ על כל מחמדיה · ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו' ׃ אשר צוית לא יבאו בקהל לך · אלו עמון ומואב ׃ לוא אליכם · לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמי' מכאן לקובלנא מן התורה ראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי הביטו וראו וגו' ׃ אשר עולל · אשר נעשה לי ׃ אשר הוגה יי' · אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון ׃ וירדנה · וירד אותה ושבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכך הנו"ן דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו ישפנה ויכרסמנה ירענה ש שהעצם לשון נקבה כמו דלת אותו העצמו' היבשו' שיבר כל אחת ואחת דבר אחר וירדנה כמו וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מ מתוכו ׃ נשקד עול פשעי בידו · אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של ש פסיקתא קורין לדרבן מסקרא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינטריכנו בלע"ז נקודים מנומרים ו ומסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ברו' הוא לזכרון לא נשכח מנויהם ותשלומיהם ׃

עוזר ה' מל' וסי' יתום אתה היית עוזר ׃ וכשל עוזר ונפל עוזר ׃ לא תרחק ממני כי צרה קרובה ׃ זכרה ירושלם ימי עניה ׃ ויטע אהלי אפדנו ׃ את עניי ג' וסי' את עניי ואת יגיע כפי ראה יי' את עניי כי הגדיל אויב ׃ אשר ראית את עניי ידעת בצרו' ׃ צויתה ג' מל' וסים' נמסר בתלים סימן קכ"ב ע"ש ׃ בקהל ד' דגשי' וסי' בלשון ארמי נסוק כצלי דסגין את פקדית

זָכְרָה יְרוּשָׁלַ͏ִם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ ׃ חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר ׃ טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב ׃ יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ ׃ כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵיהֶם בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה ׃ לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ ׃ מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה ׃ נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם ׃ סִלָּה כָל־אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה ׃

ל' ומל' · ו' חס' · ה' · ל' · ל' ומל' · ל' · ב' · ל' ומל' · ל' · ב' · ב' · ח' מל' · ד' רגשי' · יתיר ו' · ל' ומל' · ל' זעיר' · ג' חס' בלי' · ל' · ג' · ה' חס' בלי' · ל' · ג' · ל' · יד' בסיפ' · ב' בתרי ליש' · ה' בק' וכתי' ה' · יד' בסיפ'

תַּוָת דְּכִירָא יְרוּשְׁלֵם יוֹמִין קַדְמָאִין דִּי הֲוָת מְרוֹרָה בְּכַרְכַּיָא וּבִפְצִיחִין תַּקִּיפִין וּמַרְדָּה וְשַׁלְטָה בְּכָל עַלְמָא וְכָל רִיגוּגָהָא דַּהֲווֹ לָהּ מִן יוֹמִין קַדְמָאִין וְעַל חוֹבָא נְפַל עַמָּהּ בִּידוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְאָעִיק לְהוֹן וְלֵית דְּסַיֵּיע לָהּ חֲזוֹהָא מְעִיקָיָא דְּאָזְלָא בְּשִׁבְיָתָא חַיְיכוּ עַל טוּבָהָא דִּי פְסַק מִבֵּינָהָא ׃ חוֹבָא רַבָּא חֲבַת יְרוּשְׁלֵם בְּגִין כֵּן בְּטִילְטוּל הֲוָת כָּל עַמְמַיָא דַּהֲווֹ מְיַקְּרִין לָהּ מִלְּקַדְמִין נְהַגוּ בָהּ זִילוּתָא אֲרוּם חֲזוֹ בִּירְקָהָא בְּרַם הִיא מִתְאַנְחָא וּרְתִיעַת לַאֲחוֹרָא ׃ סוֹאֲבוּת דַּם רִיתוּקְהָא בְּשִׁיפּוּלָהָא לָא אִדְּכִיאַת מִנַּהּ וְלָא תָּהַת עַל חוֹבָהָא וְלָא דְּכִירַת מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלָהָא בְּסוֹף יוֹמַיָא וּנְחָתַת וְנַפְלַת נְתַיַּת פְּרִישָׁן וְלֵית דִּמְמַלֵּיל תַּנְחוּמִין לָהּ חֲזֵי יְיָ וּתְהֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם אִתְרַבְרַב עֲלַי בְּעֵיל דְּבָבָא ׃ יְדֵיהּ אוֹשִׁיט נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְשַׁלַּף סַיְפָא וּקְטַע כָּל רִיגוּגָהּ אַף כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל שְׁרִיאַת לְיַלָּלָא אֲרוּם חֲזַת עַמְמִין נוּכְרָאִין עָלוּ לְבֵית מוּקְדְּשָׁהּ דִּי פַקֵּדְתָּ עַל יְדוֹי דְּמֹשֶׁה נְבִיאָךְ עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב דְּלָא יִדְכּוּן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דִּי לָךְ ׃ כָּל עַמָּהָא דִּירוּשְׁלֵם אֲנִיחָן מִכַּפְנָא וְתַבְעִין לַחְמָא לְמֵיכַל יְהָבוּ רִיגוּגֵיהוֹן בִּסְעִיד לַחְמָא לְקַיָּמָא נְפַשׁ חֲזֵי יְיָ וּתְהֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם הֲוֵיתִי גַּרְגְּרָנִיתָא ׃ אַשְׁבַּעִית לְכוֹן כָּל דְּעָבְרִין בְּאוֹרְחָא זוּרוּ הָכָא אִסְתַּכָּלוּ וַחֲזוֹ אִין אִית כֵּיבָא כְּכֵיבִי דְּאִסְתַּקַּף לִי דְּתַבַּר יְיָ יָתִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ ׃ מִן שְׁמַיָּא שְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּכַרְכַּי תַּקִּיפִין וּכְבַשׁ יָתְהוֹן פְּרַשׂ מְצַדְתָּא לְרַגְלַי אַרְתִּיעַנִי קֳדָל בַּעֲלֵי דְבָבַי יְהַבְנִי לְמֶהֱוֵי צַדְיָא כָּל יוֹמָא מַרְחָקָא וַחֲלִישָׁא ׃ אִתְיַקַּר נִיר מְרוֹדַי בִּידֵיהּ אִתְכַּבְשׁוּ כְּשִׁיבְשִׁין דְּגוּפְנָא סְלִיקוּ עַל צַוְּורִי אִתְקַל חֵילִי מְסַר יְיָ יָתִי בִּידוֹי מַן דְּלֵית יְכִיל אֱנָשׁ לְמֵיקַם ׃ כְּנַשׁ כָּל תַּקִּיפַי יְיָ בְּגוֹ אַרְעָא זְמַן עֲלַי לְתַבָּרָא חֵיל עוּלֵימַי וְעָלוּ עַמְמַיָא עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וְסָאִיבוּ בְּתוּלְתָּא דְּבֵית יְהוּדָה דִּי הֲוָה דְּמַהוֹן דִּבְתוּלְתְּהוֹן מִתְּשַׁד הֵיךְ כַּחֲמַר מִן מַעְצַרְתָּא בְּעִידָן דְּגָבַר מְבַעִיט יַת עִינְבִין חֲמַר עִינְבוֹהִי שַׁרְיָין ׃

על

וביאור' מי אשר לא עלה בקהל ׃ כי רבת בקהל אשר לא התקדשו ׃ אשר צוית לא יבואו בקהל לך ׃ קמתי בקהל אשוע ׃ במכאבי ג' חס' בליש' וסים' רבים מכאבים לרשע ׃ כמכאבי אשר עולל לי ׃ שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בתלותי ׃ בעצמתי ו' חס' בליש' וסי' נמסר בסוף סדר ויחי ע"ש ׃ דוה ג' וסי' נמסר בישעיה סימן ל' ובקדשים ׃ סלה ב' בתרי ליש' חד כתי' א' חד רף וחד סף וסים' היורד סלא ׃ סלה כל אבירי קדמ' כתי' א' ׃

ישתרגו · נשמו קליעותיו ׃ עמות ועלו על צוארי לשון משכה אין משרגין את המטות ׃ סלה · רמס ורפס לשון סולו סולו המסילה ׃ קרא עלי מועד · יעידת בייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה פרשו תמוז דההוא שתא מלוי מלאה של שנה שנייה לפיכך ממכרים לכך אורעה חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורותי ׃ גת דרך · לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס אנשים להוציא דמם ׃

עיני

אבן עזרא

ימי עניה · כמו כי ששת ימים עשה יי' ׃ ומרודיה · בגלות והמ"ם שרש ׃ לנידה · ללעג כמו מנוד ראש ונוד שפתי והוא מגזרת נע ונד ׃ הזילוה · הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמה הורידוה או עשו שתזל דמעתה ׃ פלאי' · ירדת ירידה ׃ כי ראתה גוים · על ירושלם שבה ׃ זוללה · כמו זולל וסובא ׃ לוא · יש אומרים מלשון אלא ולא מצאנוה בלא אל"ף וטעמו לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי ׃ עולל · נעשה ליו והוא מהבנין הכבד שלא נקל שם שועלו בעבור שאינו בקמץ קטן כמו כונן אשורי ׃ הוגה · כמו הרה ׃ וירדנה · שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלנו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך ׃ ונלת נשקד אין לה אב ואם והטעם כמו נמסך כמו מוהר · והיה ישתרגו מבנין התפעל מ ממשפחת השריגים ׃ הכשיל · שב אל עול פשעי ויתכן אשר אחר בידי גם אחר קום עמו או מפניו ׃ סלה · מגזרת מסלה וכן גת דרך יי' מגזרת דרך רק סלה שרש אחר היה ׃ גת · ידוע ׃ בתולות · הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלם ׃ בוסיה

עיני עיני׳ כלומר תמיד עיני ירדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות׃ צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו׳ צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנטרין אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא אוכא בבבל כולה דעמונאי׃ לנדה׳ לריחוק לבז׃ קראתי למאהבי׳ לאותם שמראים עצמם כאוהבים׃ המה רמוני׳ כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכין אותם דרך עליהם ומראים עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ושותים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בפיהו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגו׳ לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד׃ וישיבו את נפשם׳ כדי שישיבו את נפשם׃ חמרמרו׳ כווצו ויש בלשון משנה כפלת לאור ונחמרו בני מעיה׃ בבית כמות׳ בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב׃ ה האויב משכלת׃ כי אתה עשית׳ אתה גרמת לי שהם שונאי׳ אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם כ נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם׃ הבאת יום קראת׳ הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי׃ ויהיו כמוני׳ ברעה׃ תבא כל רעתם לפניך׳ יפקדו ויזכרו עונותם לפניך׃ ועולל למו׳ ופעול למו כמו גם במעלליו יתנכר ובפרי מעלליו׃ איכה

בוכיה׳ כמו פוריה׃ עיני עיני יורדה מים׳ עין אנוש דומה לעין הים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים׃ פרשה׳ בית בידיה נוסף כמו ותסקמו ברמעות שלים׳ כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם הלא תכלם שבעת ימים ימות נא דבר נא שמע נא ועם תוספת אלף לשון בקשה׃ ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה׃ למאהבי׳ אוהבו כמו אוהבי וכן טעמו ל למבקשי שאוהב אותם׃ חמרמרו׳ כפול העי״ן והלמ״ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר׃ הבאת יום קראת׳ תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו׃ ועולל עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו שבה וכן ולו נתכנו עלילות׃

שוממים ל׳ כתיב מ״ם בסוף וא׳ שוממין ואינון חד מן י״א זוגין מיחדין חד נסיב נו״ן וחד נסיב מ״ם וסימ׳ נמס׳ בסוף סדר בהר סיני׃ פיהו כ״ב וסימ׳ נמס׳ בריש שיר השירים׃ מריתי ג׳ וסימ׳ ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי׳ צדיק הוא יי׳ כי פיהו מריתי׳ כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב׃ וישיבו ג׳ רפי׳ חד חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ ותקרבון אלי כלכם׳ וארא ואין איש

עַל־אֵלֶּה׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־עַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

ל׳ ומל׳ כ״ט · ל׳ · ג׳ · כ״ב · ג׳ העמים · ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ רפין · ל׳ · ה״ה · ג׳ · ג׳ · ג׳ ג״ף · י״ב רפי׳ · ל׳ · ג׳

עַל טַפְלַיָא דְאִתְרַטְשׁוּ וְעַל נְשַׁיָא מְעַדְיָאתָא דְאִתְבְּקָעוּ כְּרֵסֵיהוֹן אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא בָכְיָא וּתְרֵין עֵינַי זָלְגִין דִמְעָתָא הֵיךְ מַבּוּעָא דְמַיָא אֲרוּם אִתְרַחַק מִנִי מְנַחֵם דִמְקַיֵם יָתִי וּמַלִיל תַּנְחוּמִין עַל נַפְשִׁי הֲווּ בְּנוֹי צַדְיָין אֲרוּם אִתְגַבַּר עֲלֵיהוֹן בְּעִיל דְבָבָא׃ פְּרַסַת צִיוֹן יְדָהָא מִן עַקְתָא הֵיכְמָה דְמְפַרְסָא אִתְּתָא עַל מַתְבְּרָא פְּגִינַת וְלֵית דְמַלֵיל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהּ פְּקִיד יְיָ לְבֵית יַעֲקֹב פִּיקוּדַיָא וְאוֹרַיְתָא לְמִנְטַר וְהִינוּן עֲבָרוּ עַל גְזֵירַת מֵימְרֵיהּ בְּגִין כֵּן אִסְתַּחֲרוּ חֲזוֹר חֲזוֹר לְיַעֲקֹב מְעִיקוֹהִי הֲוַת יְרוּשְׁלֵם דַמְיָא לְאִתְּתָא מְרַחֲקָא בֵּינֵיהוֹן׃ אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְעַמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְלָא יְעִיבַר קָטְלִין בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן אֲזַל יֹאשִׁיָהוּ מַלְכָּא שְׁלַף סַיְפָא עַל פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדוֹ מַה דְלָא אִתְפְּקַד וְלָא תְּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן רְגָמוּ רְגוּמַיָא גִירִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָהוּ וּמִית תַּמָן עַד דְלָא נַפְקַת נִשְׁמְתֵיהּ הֲוָה רָחִישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ וְכֵן אֲמַר זַכַּאי הוּא יְיָ אֲרוּם עַל מֵימְרֵיהּ עֲבָרִית שְׁמָעוּ כְעַן כָּל עַמַיָא הֶסְפֵּידָא דְאַסְפִּיד יִרְמְיָהוּ עַל יֹאשִׁיָהוּ וַחֲזוּ כֵּיבִי דִי עַרְעֵינִי בָּתַר מוֹתֵיהּ בְּתוּלוֹתַי וְרַבְיַי אֲזַלוּ בְּשִׁבְיְתָא׃ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם כַּד אִיתְמְסַרַת בִּידוֹי דִנְבוּכַדְנֶצַר קְרֵיתִי לְמְרַחֲמַי בְּנֵי עַמְמַיָא דְקַיְימִית עִמְהוֹן קְיָים דִי יְסַיְיעוּנִי וְאִינוּן חַכִּימוּ מִנִּי אִתְהַפְּכוּ לְחַבָּלָא יָתִי הִינוּן רוֹמָאֵי דְעָלוּ עִם טִיטוֹס וְאַסְפַּסְיָנוּס רַשִׁיעָא וּבָנוּ כַּרְכּוּמִין עַל יְרוּשְׁלֵם כַּהֲנַי וְסָבַי בְּגוֹ קַרְתָּא אִתְנַגִידוּ אֲרוּם תְּבָעוּ סָעִיד לַחְמָא לְהוֹן לְמֵיכַל וִיקַיְימוּן יַת נַפְשֵׁיהוֹן׃ חֲזֵי יְיָ אֲרוּם אָעִיק לִי בְּגִין כֵּן מֵעַי אַדְגָרוּ אִתְהַפִּיךְ לִבְבִי בְּגַוַי אֲרוּם מֶעְבַּר עֲבָרִית עַל גְזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּמִן בְּגַלַל הָכִי מִן בָּרָא תַּכְלִית חַרְבָּא וּמִלְגָיו חַרְגַת כַּפְנָא כְּמַלְאֲכָא חַבְּלָא דִי מְמַנַן עַל מוֹתָא׃ שְׁמָעוּ אוּמַיָא אֲרוּם מִתְאַנְחָא אֲנָא וְלֵית דִמְנַחֵם לִי כָּל בַּעֲלֵי דְבָבַי שְׁמָעוּ בִּישְׁתָא דִי מְטַת עֲלַי בְּדַחוּ אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ דַעֲבַדְתְּ אַיְיתִיתָא עֲלַי יוֹם פּוּרְעָנוּתָ עֲרַעִיתָא עֲלַי מְעָרַע לְצַדְיָאוּתִי כְּדֵין תְּעָרַע עִילָוֵיהוֹן וִיהוֹן צַדְיָיא כְּוָתִי׃ תֵּיעוּל לְיוֹם דִינָא רַבָּא כָּל בִּישְׁתְּהוֹן דִי אַבְאִישׁוּ לִי קֳדָמָךְ וְתִסְתְּקִיף לְהוֹן הֵיכְמָה דְאִיסְתַּקְפְתָּא עֲלַי עַל כָּל סְגִיאוּת מְרוֹדַי אֲרוּם סַגִיאוּ אַנְחָתַי וְלִבִּי חַלִּישׁ׃ איכרין

ומאלה ואין׳ כי בקשו אוכל למו׳ וסימ׳ בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל׃ ויהיו י״א רפין וסימ׳ נמס׳ בסדר תרומה׃ דוי ג׳ וסי׳ כל ראש לחלי וכל לבב׳ מבליגתי עלי יגון׳ כי רבות אנחתי ולבי דוי׃

פירוש הטעמים

א׳ לא די שישבה בדד במות ב בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא כ מוחשת מהיות לה ב בנים כלל׳ ב׳ כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מ מכל ריעיה עד ששבו לאויבים לה׳ ג׳ כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה ל לשוב ורדפוה והשיגוה במקום צר׳ ד׳ שממו שעריה שהם כאספו זקני ישראל השבים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתולו׳ שהיה מנהגן לחול ב במחולות בכל חג׳ ה׳ אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה׳ ו׳ הזכיר בפסוק של מעלה שאויביה ראשים וכל הדרה יצא מציון היא המלכות׳ ז׳ אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים שחקו צרים כי נשבתה ממעשיה׳ אין לה מה שתעשה׳ ח׳ כאשר ראו ערותה נאנחה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה׳ ט׳ כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא תראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה יי׳ כי הגדיל אויב לעשות או לדבר׳ פירוש אחר ותרד פלאים כמו ותספוד מענין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים והורידהו וכן אריד בשיחי ואהימה שני עיקרין ירד וריד׳ י׳ כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לבם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה׳ כ׳ לא היו מעטים הרעבים ירק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה׳ ל׳ מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואנחם׳ מ׳ דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממול האש כי רשת פרושה והיא משיבה לאחור והאש הבעירה עד שישבה שוממה ויש דוה שתנוח לעתים ידועות וזאת כל היום דוה׳ נ׳ דמתה העונות לשריגים של גפן שתולדותם לאחוז עם כל עץ גבוה וגבהו ומלת נתנני כמו עזבני וכן על כן לא מתתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים׃ ס׳ סלה

ס׳ כלה כתנה ביד צר כי אבריה אנשי המלחמה דרכם השם במסלה והם בקרבה וכאילו הקרים קרואים לבא לשבור הבחורים בעלי הכח וגברו דמיהם כדם ענב בגת׳ ע׳ אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הצר עליה׳

פ׳ גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי השם גזר על יעקב וזה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה׳ צ׳ הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם ב׳ בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו׳ ק׳ קראתי לנכרים שכני אולי יתנו לי עצה והמה רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים ה׳ המתפללים בעדי ו׳ והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם כ׳ נשבו׳ ר׳ והייתי צועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי חרב ה׳ הנכר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות׳ ש׳ שמעו אוהבי הנזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו בצעקתי ושמחו כי אתה שמחתם ו׳ וקרבת היום שקראתם ובאו במבותיך עד ש׳ שהיו נמשלים לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לו תביא היום שקראת ביד הנביאים ויארע להם מה שארע לי׳ ת׳ עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני כאשר פשעו גם הם כך׳

א׳ איכה יעיב׳ י״א יעיב מעב כמו יחשיך והנכון יגביה עד עב׳ הדום רמות כסא קטן לרגלים׳ ב׳ אלף נאות במקום וי״ו כמו נות רועים וכן תתאו לכם׳ ג׳ ויבער פועל עומד ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף׳ ד׳ כשב ימינו בנין כפעל ויש ימין זכר כאדרי בכח׳ ה׳ וירב בשלש נקודות תחת היו״ד מהבנין הכבד הנוסף תאניה התי״ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו׳ ו׳ ויחמס חשף מחמסו עקביך׳ שכו וסכתו כמו חקו וחקתו׳ מועדו כמו באי מועד׳ ז׳ אחר הכ״ן טרם נארת ברית עבדך כמו עזב אותו שבא׳ ח׳ נטה קו תהו׳ חל כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה׳ ט׳ אבד ושבר שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון׳ ראשון

רש״י איכה יעיב׳ יאפיל כמה דלת אמר והשמים התקדרו בעבים׳ משמים ארץ׳ לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט׳ מאיגרא רמא לבירא עמיקתא׳ הדום רגליו׳ שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש׳ נאות יעקב׳ בתי יעקב לשון נוה׳ הגיע לארץ׳ השפילם לארץ׳ חלל ממלכה ושריה׳ אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים׳ ושריה׳ מדרש אגדה יש לו שרים של מעלה שהחליפם הממונ׳ על האור מיכה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישר׳ בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים מחרב ומשבין כשהיה משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם׳ השיב אחור ימינו׳ השב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו׳ דרך קשתו׳ לפי שכך דרך קשת ששם חוקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה׳ שפך כאש חמתו׳ כך חיבור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אבל חמה כדכתיב שפוך חמתך על הגוים׳ וירב בבת יהודה׳ הרבה בכנסת יהודה׳ תאניה ואניה׳ צער ויללה׳ וירב נקוד יו״ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה זכה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה״א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהוד׳ מעל אדמתו ויגל מלך בבל את ישר׳ אשורה׳ ויחמוס׳ לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בסרו׳ כחמס עקביך׳ כגן׳ כמו שגוזזין ירקות הגנה׳ שוכו׳ מעונתו שכו כתיב שסיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך מדרש במדרש קינות׳ שחת מועדו׳ בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם׳ מלך וכהן׳ צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול׳ ניאר׳ ביטל וכן נארת ברית עבדך׳ כיום מועד׳ שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבי׳ בחורבנו קול שמחה׳ חשב יי׳ להשחית׳ זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנ׳ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני׳ נטה קו׳ של משפט ליפרע על עונינו׳ מבלע׳ מהשחית׳ חיל וחומה׳ שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה׳ טבעו בארץ שעריה׳ מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים׳ אין תורה׳ אין בהם מורה הוראה׳ ישבו

בחרי אף ה׳ וסי׳ ויצא מעם פרע׳ בחרי אף׳ ויקם יהונת׳ מעם תשלח׳ בחרי אף׳ בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו׳ ויבדיל׳ אמציהו להגדוד׳ גדע בחרי אף כל קרן ישר׳׃ כצר ל׳ וחד בצר ואינון חד מן זוגין מן חד חד נסבי׳ כ״ף בריש תיבות׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ במס׳ רבת׳ במערב׳ אות הכ״ף בס״ד׃ שכו ג׳ חד כתיב שי״ן וסימ׳ ויחמס כגן שכו׳ עזב ככפיר סכו׳

א אֵיכָה֩ יָעִיב֨ בְּאַפּ֤וֹ ׀ אֲדֹנָי֙ אֶת־בַּת־צִיּ֔וֹן הִשְׁלִ֤יךְ מִשָּׁמַ֙יִם֙ אֶ֔רֶץ תִּפְאֶ֖רֶת יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֹא־זָכַ֥ר הֲדֹם־רַגְלָ֖יו בְּי֥וֹם אַפּֽוֹ׃ ב בִּלַּ֨ע אֲדֹנָ֜י לֹ֣א חָמַ֗ל אֵ֚ת כָּל־נְא֣וֹת יַעֲקֹ֔ב הָרַ֧ס בְּעֶבְרָת֛וֹ מִבְצְרֵ֥י בַת־יְהוּדָ֖ה הִגִּ֣יעַ לָאָ֑רֶץ חִלֵּ֥ל מַמְלָכָ֖ה וְשָׂרֶֽיהָ׃ ג גָּדַ֣ע בָּֽחֳרִי־אַ֗ף כֹּ֚ל קֶ֣רֶן יִשְׂרָאֵ֔ל הֵשִׁ֥יב אָח֛וֹר יְמִינ֖וֹ מִפְּנֵ֣י אוֹיֵ֑ב וַיִּבְעַ֤ר בְּיַעֲקֹב֙ כְּאֵ֣שׁ לֶֽהָבָ֔ה אָכְלָ֖ה סָבִֽיב׃ ד דָּרַ֨ךְ קַשְׁתּ֜וֹ כְּאוֹיֵ֗ב נִצָּ֤ב יְמִינוֹ֙ כְּצָ֔ר וַֽיַּהֲרֹ֔ג כֹּ֖ל מַחֲמַדֵּי־עָ֑יִן בְּאֹ֙הֶל֙ בַּת־צִיּ֔וֹן שָׁפַ֥ךְ כָּאֵ֖שׁ חֲמָתֽוֹ׃ ה הָיָ֨ה אֲדֹנָ֤י ׀ כְּאוֹיֵב֙ בִּלַּ֣ע יִשְׂרָאֵ֔ל בִּלַּע֙ כָּל־אַרְמְנוֹתֶ֔יהָ שִׁחֵ֖ת מִבְצָרָ֑יו וַיֶּ֙רֶב֙ בְּבַת־יְהוּדָ֔ה תַּאֲנִיָּ֖ה וַאֲנִיָּֽה׃ ו וַיַּחְמֹ֤ס כַּגַּן֙ שֻׂכּ֔וֹ שִׁחֵ֖ת מֹעֲד֑וֹ שִׁכַּ֨ח יְהוָ֤ה ׀ בְּצִיּוֹן֙ מוֹעֵ֣ד וְשַׁבָּ֔ת וַיִּנְאַ֥ץ בְּזַֽעַם־אַפּ֖וֹ מֶ֥לֶךְ וְכֹהֵֽן׃ ז זָנַ֨ח אֲדֹנָ֤י ׀ מִזְבְּחוֹ֙ נִאֵ֣ר מִקְדָּשׁ֔וֹ הִסְגִּיר֙ בְּיַד־אוֹיֵ֔ב חוֹמֹ֖ת אַרְמְנוֹתֶ֑יהָ ק֛וֹל נָתְנ֥וּ בְּבֵית־יְהוָ֖ה כְּי֥וֹם מוֹעֵֽד׃ ח חָשַׁ֨ב יְהוָ֤ה ׀ לְהַשְׁחִית֙ חוֹמַ֣ת בַּת־צִיּ֔וֹן נָ֣טָה קָ֔ו לֹא־הֵשִׁ֥יב יָד֖וֹ מִבַּלֵּ֑עַ וַיַּֽאֲבֶל־חֵ֥ל וְחוֹמָ֖ה יַחְדָּ֥ו אֻמְלָֽלוּ׃ ט טָבְע֤וּ בָאָ֙רֶץ֙ שְׁעָרֶ֔יהָ אִבַּ֥ד וְשִׁבַּ֖ר בְּרִיחֶ֑יהָ מַלְכָּ֨הּ וְשָׂרֶ֤יהָ בַגּוֹיִם֙ אֵ֣ין תּוֹרָ֔ה גַּם־נְבִיאֶ֕יהָ לֹא־מָצְא֥וּ חָז֖וֹן מֵיְהוָֽה׃

אֵיכְדֵין יְקוּץ יְיָ בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ יַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן טְלַק מִשְּׁמַיָּא לְאַרְעָא תּוּשְׁבַּחְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא דְכִיר בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַהֲוָה גְלוּגְדְּקָא רִיגְלוֹהִי לָא חָס עֲלוֹהִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ שֵׁיצֵי יְיָ לָא חָס יַת כָּל עִירְיַת יַעֲקֹב פַּגַּר בְּרוּגְזֵיהּ כְּרַכֵּי כְּנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אַמְטֵי לְאַרְעָא אַפֵּיס מַלְכוּתָא וְהַסַּר רַבְרְבָנָהָא׃ קִיצֵּץ בִּתְקוֹף רְגַז יַת כָּל יְקָרֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל אֲרְתַּע לַאֲחוֹרָא יַד יְמִינֵיהּ וְלָא סַיַּע לְעַמֵּיהּ מִן קֳדָם בְּעֵיל דְבָבָא וְאַדְלִיק בְּבֵית יַעֲקֹב כְּאֶשָּׁתָא דְמַשַׁלְהֲבָא אָכְלַת חֲזוֹר חֲזוֹר׃ מְתַח קַשְׁתֵּיהּ וּרְגֵם עֲלַי גִירִין כִּבְעֵיל דְבָבָא אִתְעֲתַד עַל יַד יְמִינֵיהּ דִנְבוּכַדְנֶצַּר וְסַיְּעֵיהּ כְּאִילוּ הֲוָה מְעִיק לְעַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל וּקְטַל כָּל עוּלֵימִין וְכָל דִמְרַגְגִין לַחֲזוֹ עֵינָא בְּמַשְׁכַּן כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן שְׁרָא כִּבְעוּר אֶשָּׁא רוּגְזֵיהּ׃ הֲוָה יְיָ דָמֵי כִּבְעֵיל דְבָבָא שֵׁיצֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁיצֵי כָּל בִּרְנְיָתָא חַבִּיל כָּל קִירְוֵי פְצִיחָתָהָא וְאַסְגֵי בִּכְנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲבִילוּתָא וַאֲנִינוּתָא׃ וְשָׁרֵשׁ כְּגִינְתָא בֵּית מוּקְדְּשֵׁיהּ חַבַּל אֲתַר מְזוּמַּן לְכַפָּרָא עַל עַמֵּיהּ אַנְשֵׁי יְיָ בְּצִיּוֹן חֵדְוַת יוֹמָא טָבָא וְשַׁבַּתָּא וּשְׁנָא בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ מַלְכָּא וְכַהֲנָא רַבָּא׃ אַשְׁלִי יְיָ מַדְבְּחֵיהּ בְּעַט מַקְדְּשֵׁיהּ מְסַר בֵּיהּ בְּעֵיל דְבָבָא שׁוּרֵי בִּירָנְיָתָא קָלָא יְהַבוּ בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא דַייָ כְּקָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִמְצַלַּיִין בְּגַוֵּיהּ בְּיוֹמָא דְפִסְחָא׃ חֲשַׁב יְיָ לְחַבָּלָא שׁוּר כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן סְאַט מִשְׁקוֹלְתָּא וְלָא אָתִיב יְדֵיהּ מִלְּשֵׁיצָאָה וַאֲבִיל מַקְפְּנָא וְשׁוּרָא בַּחֲדָא אִתְפַּגְּרוּ׃ טְמַעוּ בְאַרְעָא תַּרְעָהָא עַל דְּי נִיכְסוּ חֲזִירָא וְאוֹבִילוּ מִן דְּמֵיהּ עִילָוֵיהוֹן הוֹבִיד וְתַבַּר מְזוּזָתָהָא מַלְכָּהָא וְרַבְרְבָנָהָא גָּלוּ בֵּינֵי עַמְמַיָּא עַל דְּלָא נְטַרוּ פִּתְגָּמֵי לָא קַבִּילוּ יָתָהּ בְּטוּרָא אוֹרַיְיתָא כְּאִילוּ דְסִינַי אַף נְבִיאָהָא אִתְמְנַע מִנְּהוֹן רוּחַ נְבוּאַת קוּדְשָׁא וְלָא אִתְאֲמַר לְהוֹן פִּתְגַּם נְבוּאָתָא מִן קֳדָם יְיָ׃ יתבון

ויהי בשלם סכו׳ קדמא כתיב שי״ן׃ זנח ג׳ וסימ׳ בהושע סימן ח׳׃ מזבחו ג׳ וסי׳ האתם תריבון לבעל׳ ירב בו הבעל כי נתץ׳ זנח יי׳ מזבחו׃ חל ה׳ חס׳ בלישן שור וסי׳ וישפכו סוללה׳ וגם לאיזבל דבר יי׳ לאמר וגו׳ בחל יזרעאל׳ ישית חומו׳ וחיל׳ וגלות החל הזה׳ ויאבל חל וחומה יחדו אומללו׃ לא מצאו ד׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה ריש סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ב׃

ישבו לארץ וגו׳ · כמשמעו ומדרש אגד׳ כבוכד נצר הושיב׳ לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא ויסב לו בדפנ׳ של אנטוכי׳ ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והשיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמ׳ להם אם כן אתם הם התרתם לצדקיהו את שבועתו כזה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום : חמרמרו · רגרוזילורט בלעז׳ דרך בני מעים כשמשליכ׳ אדם לאור הם כווצי׳ ומתחמרמרי׳ · בעטף · פשמייר : מה אעידך ומה אדמה לך · לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלוני׳ אירע׳ כמותך : מה אשוה לך ואנחמך · כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו : שוא ותפל · דברים שאין בהם טע׳ ובלשון לעז אפלשטרימנט : ולא גלו על עונך · להוכיח דרכך על פניך : להשיב שבותך · ליסר משובותיך לשון שובבה שובבים וילך שובב : ומדוחים · הדיחוך מעלי : שרקו · נופח בפיו שיבליר בלעז׳ ודרך אדם לעשות כן הרואה׳ דב׳ חשוב שחרב וכלה : כלילת יופי · כל היופי היה שלה : פצו עליך פיהם · מפני מה הקדים פה לעין מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם : בצע אמרתו · כלה גזרתו כמו יבצע ידו ויבצעני : אשר צוה מימי קדם · מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע : פוגת · הפגרה טרישמינט כמו ויפג לבו : בת עינך · שחור של עין שקורין פרונילא : אשמורות · שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכ׳ ברכות : העטופים · אשפמיץ בלעז׳ : עוללי

י׳ ראשן שער ראשן או כמשמעו · כ׳ חמרמרו כראשון · בעטף בחסרון הא׳ מבנין נפעל כמו בהרג הרג · ל׳ שין בהשתפך קודם תי״ו התפעל כמו וישתמר · מ׳ אעידך מגזרת עדות · נ׳ ותפל כמו טוח וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה · משאות נבואות וכן משא דמשק · ומדוחים שהדיחו מדרך ישרה · ס׳ כלילת יופי מגזרת כל · פ׳ פצו פתחו ופצה פיהו · ע׳ בצע כלה וכן וידיו תבצענה · צ׳ פוגת דבק והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו · ק׳ רני הרמת קול בשיר או בנהי וכן ותעבר הרנה הכרוז :

בדמעות ל׳ כלו בדמעו׳ עיני וא׳ בדמעו׳ ואינון חד מן י״א זוגין חד מלרע וחד מלעיל ב׳ בריש תיבו׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות הבי״ת בסד׳ : הבת ד׳ פתח וסי׳ וכל הבת תחיון׳ עד מתי תתחמקין ׳זב עמקך הבת ׳מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלם : ויניעו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וינעם במדבר ׳ והנעתי בכל הגוים את בית ישראל בעמוס ׳ שרקו וינעו

ישבו לארץ ידמו זקני בת־ציון העלו עפר על־ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם : כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על־שבר בת־עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה : לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל־חיק אמתם : מה־אעודך מה אדמה־לך הבת ירושלם מה אשוה־לך ואנחמך בתולת בת־ציון כי־גדול כים שברך מי ירפא־לך : נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא־גלו על־עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים : ספקו עליך כפים כל־עברי דרך שרקו וינעו ראשם על־בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל־הארץ : פצו עליך פיהם כל־איביך שרקו ויחרקו־שן אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו : עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי־קדם הרס ולא חמל וישמח עליך אויב הרים קרן צריך : צעק לבם אל־אדני חומת בת־ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל־תתני פוגת לך אל־תדם בת־עינך : קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על־נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל־חוצות :

יתבין על ארעא שתקין סבי כנישתא דציון אסיקו עפר מקלה על רישיהון קמרו סקין על בסריהון אחיתו לעפרא דארעא רישיהון בתולתא דירושלם : ספקו בדמען עיני אירגארן מעי יתשד לארעא כבדי על תביר כנשתא דעמי כדו דצחו עולמיא ויונקיא בפתאות קרתא : לאמהון אמרין רוביא דישראל אן עיבור וחמר כד הוו צחיין כקטל דחרבא מן צחותא בפתאוות קירייתא כד יתשד נפשהון מן כפנא לגו עטיף אמהון : מה אסעיד בך מה אהי מדמה לך כנישתא דירושלם מה אחביר לך אהי מנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כסגיאות תביר גללי ימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא די יסי יתיך מן מרעיך : נביאי שקרא די בינך הינון אתנביאו ליך שקרא וליות משש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי עליך בגלל חוביך לאהדרותך בתיובתא אלהן נבאו ליך נבואת מגן ומילי טעותא : שפקו עליך ידיהון כל עברי אורחא שריקו בספותהון וטלטילו ברישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתן דמלקדמין דהיא גמירת נואי ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא : פתחו עליך פומהון כל בעלי דבביך שרקו בספותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצינא ברם דין יומא דהוינא מתינן אשכחנא חזינא : עבד יי מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביא מן יומין קדמאין דאי לא נטרין בני ישראל ית פיקודיא דיי עתיד לאתפרע מנהון פגר ולא חס ואחדי עליך בעיל דבבא ארום יקר מעיקיך : צוח לבהון קדם יי דרחים עליהון שורא יקרא דציון זלגי כנחלא דמעין יומם ולילא לא תתנין תנחומין לצעריך לפייגא צלותא די לך ולא תשתוק עיניך מלמדמע : קומי כנישתא דישראל שריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דיי שריא לקבליך ובפתגמי אוריתא בשירוי שפרפרא שריאי היך מיא עקמומית ליביך והדרי בתיובתא וצליאי בבית כנשתא כל קבל אפי יי טולי לותיה בצלו ידיך על נפשת עולימיך דצחין בכפנא בריש כל מחוזין : חזי

ראשם : עשה ב׳ רף׳ וסימ׳ עשה ירח למעדים ׳ עשה יי׳ אשר זמם בצע אמרתו : בלילה בליל כתי׳ קומי רני בליל וקרי׳ בלילה והוא חד מן כ׳ טמלין חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות ההא בסד׳ :

ר' ספוחים מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים טיפחנו׳ ש' שכבו מטעם ושכבתי עם אבותי׳ ת' מגורי מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א מטעם אלמי מגורי׃

פירוש הטעמים׳

א' איכה יעיב לא הנביא השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה׳ ב' והשפיל המבצרים וחלל מלכה שהיו דרי' במגדל וארמון׳ ג' גדע כל קרן ישראל השפתי ממלכות׳ ד' לא די שלא נלחם עם הצר שלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שנב כאויב׳ וטעם באהל אש תפול האש בו הכל יאכל מ' מידי׳ ה' בלע יש'על גלות שומרון והיה י' יהודה אחרי גלות ה' השבטים באנחה׳ ו' ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר׳ וטעם כגן אשר נפלו עליו׳ וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את ה' המצות והמלך משמר התורה בכחו ולשפטים כתן תורה׳ ז' חומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול שתנו הצרים בבית יי' מרוב שמחתם כאשר היו י' ישראל עושים במועדים׳ ח' נלכד הבית כי נפלה חומת העיר ובקעה׳ ט' כאשר טבעו שעריה הלך ה' המלך בגולה וכאשר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה כ' נביאים מהם בארץ כבריה׳ י' על שנפלה נבואות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנ' בחופתן׳ כ' וכל אחד מן הזקנים אומ' כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב ב' בציון׳ ל' האם היא המינקת על כן זכר האמות ולא זכר האבות׳ מ' מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצ' חובש אתול לו׳ נ' כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם׳ ס' יש מאחים עליך כאשר שמחת ויש מניעי' ראש ומלעיגים׳ פ' הרחיבו פה כל האויבים׳ ע' כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים׳ צ' צועק לב צריך והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה׳ ק' והתאונן על עולליה והמתים ברעב ואמר כן׳ ר' שהנשים אוכלות בניהן והנביאי' והכהני' יהרגו במקדש והמפרש על זכריה ידבר דרך דרש׳ ש' מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים׳ ת' כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך׳ כלם אויב אחד יכול לכלותם׃

אני הגבר אמרו קדמונינו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל׳ עני סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות וראה תחת ראיתי וכן ונשאר אני׳ בעברתו שב אל אויבי כלם ויש אומרים שהוא שב אל השם ואיננו נכון בעיני וזה המתוקן אמר כי הגבר היה מענה אותו בשבט עברתו׳ א' ונהג אותי ממקומי במקום חשך׳ א' המפרש וי"ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד יי' הויה במקנך והמכה ביד׳ ב' הבשר והעור שירגישו בלו והעצמות שלא ירגישו נשברו׳ ב' ויקף ראש בצרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי הראש לשון נקבה והה"א נעלם כה"א ופערה לא הפך לבן׳ ב' במחשכים מחשך בתוך מחשך׳ ג' נחשתי כבלי׳ ג' שתם בשי"ן כסמ"ך וכן השירו ולא ממני׳ ג' נתיבות הם ידועות יש אומרים יש אומרים סורר מגזרת סירים וכן הנני שך את דרכך בסירים והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה׳ ד' כמטרה אל"ף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר׳ ה' דימה האשפה לבטן ההרה׳ ה' לכל עמי עד שהיו עמי שוחקים עמי או לכל העם שהיה תחת ידי כמו את עמלק ואת עמו או היו"ד נוסף ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמז וכן אמר בראשית הסירה ומכף שאול׳ ה' בית במרורים נוסף וכן בדמעות פלים׃ ויגרס

עולליו ו' חס' כליש' וכו' ויעלהו במסילות׳ מעלל ועד יונק משור ועד שה קדמ' דשמואל׳ אשרי שיאחז ונפץ את עלליך׃ כעללים לא ראו אור׳ ועללתי בעפר קרני׳ עללי טפוחים׃ בשבט ו' רפי' בקריאה וסי' ומזבולן משכים בשבט סופר׳ והוכחתיו בשבט אנשים׳ והכה ארץ בשבט פיו׳ תרועם בשבט ברזל׳ ופקדתי בשבט פשעם׳ אני הגבר ראה עני

כ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃ שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

ג

א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ י דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיה בְּמִסְתָּרִים׃ דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃ דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃ הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃ הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃ הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃

(מסורה בגליון: ב' ובכיפ׳ · ה"ח בכו אם · חס׳ · ו' חס בליש׳ · ל׳ · ב' ובכיפ׳ · י"ח · כ"ה · ל׳ · ל׳ · ז׳ · ל׳ · כ"ח ל׳ · ל' · וחס׳ · ג' חס׳ · ל׳ · ל׳ · ג' · ב׳ · י · ג' · ב׳ · ל׳ · ב' א' כתיב׳ · ג׳ · ל׳ · אחרי · ג' רפי׳ · ק׳ · ל׳ · ל' וכתי' א׳ · ל' רק׳ · ל' וחס׳ · ג׳ · ר' חס' בכתו׳ · ל׳)

חֲזִי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל מִן שְׁמַיָּא לְמַן אִסְתְּקִיפְתָּ כְּדֵין אִם חֲזֵי לִבְנָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל פֵּירֵי בִטְנֵיהוֹן עוּלֵימַיָּא רְגִיגְתָא דַהֲווֹ מְלַפְּפִין בְּסָדִינִין דְּמֵילָתֵיהּ עָנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמַרַת אִם חֲזֵי לְמִקְטַל בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ כַּהֲנָא וּנְבִיָּא כְּמָה דִקְטַלְתּוֹן יַת זְכַרְיָה בַּר עִדּוֹ כַּהֲנָא רַבָּא וּנְבִיָּא מְהֵימַן בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא עַל דְּאוֹכַח יַתְהוֹן דְּלָא תַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ דְּמָכוּ עַל אַרְעָא דְמָחוֹזִין עוּלֵימַיָּא וְסָבַיָּא דַהֲווֹ רְגִילִין לְמִשְׁכּוּב עַל כָּרִין דְּמֵילַת וְעַל עַרְסִין דְּשֵׁן דְּפִיל בְּתוּלָתַי וְרוּבַי נְפַלוּ קְטִילִין בְּחַרְבָּא קְטַלְתָּא בְּיוֹם רוּגְזָךְ נְכַסְתָּא וְלָא חַסְתָּא׃ תְּהֵי קָרֵי חֵירוּתָא לְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל יַד מְשִׁיחָא הֵיכְמָה דַעֲבַדְתְּ עַל יַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּיוֹמָא דְפִסְחָא דְּאִתְכַּנְשׁוּן עוּלֵימַי חֲזוֹר חֲזוֹר מִן כָּל אֲתַר דְּאִתְבַּדַּרוּ תַמָּן בְּיוֹמָא תְקוֹף רוּגְזָךְ יְיָ וְלָא הֲוָה בְהוֹן שֵׁיזְבָא וּשְׁאָרָא דִּלְפֵיפִית בְּסָדִינִין וְדִרְבֵּיתִי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין בַּעֲלֵי דְבָבִי שֵׁיצִיאוֹנוּן׃

אֲנָא גַבְרָא דַחֲזָא עַנְיִי בְּחוּטְרָא דְרָדֵי בְּרוּגְזֵיהּ׃ יָתִי דְבַר וְאוֹבִיל חֲשׁוֹכָא וְלָא לְאַנְהָרָא׃ בְּרַם בִּי יְתוּב יְגַלְגֵּל עֲלַי מַחְתֵּיהּ כָּל יוֹמָא׃ עַתֵּק בִּסְרִי מִמַּכְתָּשִׁין וּמַשְׁכִי מִן מַחְתָּא תְּבַר גַּרְמַי׃ בְּנָה עֲלַי כַּרְכּוֹמִין וְאַקִּף קַרְתָּא וַעֲקַר רֵישֵׁי עַמְמַיָּא וְשַׁלְהֵי אִינוּן׃ בְּבֵית יִיסוּרִין דַּחֲשׁוֹכָא אוֹתְבַנִי כְּמֵיתִין דְּאָזְלִין לְעָלְמָא אוֹחֲרָן׃ סְגַר בַּתְרִי בְּגִין דְּלָא אֶפּוֹק מִן טְרִיקָא יְקַר עַל רִיגְלוֹי כְּבָלִין דִּנְחָשָׁא׃ אַף אֲרוֹם אֶצְוַח וַאֲצַלֵּי אַסְתֵּתִים בֵּית צְלוֹתִי׃ סְגַר אוֹרְחָתִי בְּמַרְמֵירִין פְּסִילָן שְׁבִילַי סָרָאוּ׃ דּוּבָּא מִכְמַן הוּא לִי אַרְיָא דְמִיטַּמַּר בְּכַבִּישָׁא׃ אוֹרְחִי כְּרַב וְשַׁסְעַנִי שַׁוְיַנִי צָדוּ׃ מְתַח קַשְׁתֵּיהּ וְעַתְּדַנִי הֵיךְ פַּלְגֵּלִיסָא לְגִירָא׃ אָעֵיל בְּכוּלְיָתַי גִּירֵי תִיקֵיהּ׃ הֲוֵיתִי חוּכָא לְכָל פְּרִיצֵי עַמִּי וּמְזַמְּרָן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃ אַשְׂבְּעַנִי מְרִירַת חֵיזָן אַרְוְנִי גִּירָא׃ ורוצץ

בשבט עברתו׃ במחשכים ג' וסימ' בתלים סימן פ"ח׃ גדר ג' וסימ' ארחי גדר ולא אעבור׳ גדר בעדי ולא אצא׳ גדר דרכי בגזית׃ אשפתו ג' וסימ' בירמיה סימן ה'׃ שחוק ד' חס' וסימ' נמס' בירמיה סימ' כ' ע"ש ועיין במשלי סימן י"ד׃ עמי ג' סבירין עמים וסימ' בשמואל ב' סימן כ"ב׃

עוללי טפוחים׳ ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוה על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחי' בכל יום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו׃ אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא׳ רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתו' בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות לע"ז ליואש ועשאוהו ע"ז ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזר'׃ תקרא כיום מועד׳ כמו קראת ולשון הווה הוא׃ מגורי׳ שכיני הרעים להאסף עלי להשחי׃ אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם׳ הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותן בא האויב וכלה אותם׃

אני הגבר ראה עני׳ היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאי' שנתנבאו על חורב' הבי' שבימיה' לא נחרב הבית כי אם בימי׃ בשבט עברתו׳ של רודה ומכה הוא הקב"ה׃ אך בי ישוב׳ אני לבדי לוקה תמיד כיכל תשובות מכותיו עלי׃ ראש ותלא׳ כמו ראש ולענה ומדרש אגדה ראש זה נבוכד נצר לגלות יהויכין ותלאה נבוזר אדן ש שגמר המכה בימי צ' צדקיהו והלאי׃ גדר בעדי׳ עשה חומה לנגדי להיות כלוא׃ ולא אצא׳ הוסיף סביבותי מחנות ו ונייסות של אורבים׃ הכביד נחשתי׳ עשה לרגלי נחושתי' כבדים שלא אוכל לילך פיר"ש בלעז׃ שתם תפילתי׳ סתם חלונות הרקיע בפניה׃ נתיבותי עוה׳ אם באתי לצאת אוני יוצא בדרכים ה' הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים וצא' דרך עקלתון׃ דוב אורב הוא לי׳ הקב"ה נהפך לי לדוב אורב׃ דרכי סורר׳ לשון סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצי' בדרכי׃ ויפשחני׳ לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכי' שאין מופני' צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון תלמוד האי מאן דפסח דיקלא׃ ויציבני כמטרה׳ העמידני לנגד חיציו לירות בי כמטרה אשגילא בלעז׃ בני אשפתו׳ חצים שמונחין בתוך אשפה שקורין קויברא׃

(בגליון: לחץ ל' וא' נון׃ עמי ג' סבירין עמים׃ השביעני ל' ברווני וא' בלישן שבועת אני השביעני)

ויגרס · ויסבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרס כרמל׃ בחצץ · אבנים דקים שבתוך העפר שהיו לשון עיסתן הגולים בתוך הגוים שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב״ה ליחזקאל עשי לך כלי גולה לחתור בו ללום בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן סוף שנשתברו שיניהם׃ הכפישני · כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארכוי״ר בלעז ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה הכפושה מדד׃ ואומר אבד נצחי · אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי׃ מרודי · קומפלו״ינט בלעז׃ זכור תזכור · כפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור׃ זאת אשיב אל לבי · אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מיי׳ אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי חסדי יי׳ כי לא תמנו וכל הענין עד מה יתאונן וגו׳׃ כי לא תמנו · כמו כי לא תמו ויש מפרשי׳ כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע חסדי יי׳ הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו׃ חדשים לבקרים · מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום׃ רבה אמונתיך · גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו׃ חלקי יי׳ אמרה נפשי · יי׳ מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו׃ טוב ויחיל ודומם · וי״ו של ויחיל יתירה כמו וי״ו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לישועת יי׳׃ ישב בדד · מי שאירע לו אבל וכו׳ ישב בגלמוד ויצפה לטובה׃ וידום · לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו

ו׳ ויגרס כמו ויסבר וכן גרסה נפשי · הכפישני אין לו אח והטעם גאלני · ו׳ ותזנח כמו ותמאס · ג׳ נצחי עמידתי בנצח שים לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על הדם שבו יעמד החי נצחו · ז׳ זכור שם הפועל כמו בזכור בגיהם או לשון בקשה לשם · ז׳ כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי · ז׳ זאת התוחלת · ח׳ תמנו כמשמעו או הנון תחת חסרון הכפל · ח׳ חדשי׳ הם החסדי׳ לבקרים בכל יום כמו לבקרים אשמית · רבה גדלה או כמשמעו · ח׳ אמרה לי · ט׳ תדרשנו באמת · ט׳ וי״ו ויחיל כמו פ״ה רפה בלשון ישמעאל · ט׳ עול מוסר · ז׳ כי נטל עליו העול · ז׳ ישתחוה לעושהו עד בא העפר בפיו · ז׳ בי״ת בחרפ׳ נוסף כבי״ת השביעני במרורים · כ׳ יזנח ימאס · כ׳ ורחם כמו ירחם וכן דרך ה לשון והיה יי׳ לי לאלהים · כ׳ מלבו מרצונו · ויגה אל״ף תחת הא והוא מהבנין הכבד המסף כמו היכה אתך · ל׳ לדכא אל״ף לדכא פרש · ל׳ מ״לת הטה עם משפט כמו עוות · ל׳ לא ראה בחכמה להיות כן · מ׳ יתאונן מגזרת און · ב׳ נחפשה מבנין הקל · ב׳ נשא לבבנו כטע׳ וישא משאת · ב׳ אל״ף אנחנו נוסף · ס׳ סכתה מפעלי הכפל ·

סחי

זכר ג׳ קמצי׳ וסי׳ בחסר זכר לי אתה · זכר דבר לעבדך · זכר עניי ומרודי · וכל דסמיכי׳ לאזן פי׳ זכר אני זכר זאת זכר נא דכותהון קמצין׃ אוחיל ג׳ וסימ׳ מה אוחיל ליי׳ עוד · זאת אשיב אל לבי · חלקי יי׳ אמרה נפשי׃ פיהו כ״ב וסי׳ בריש שיר השירי׃ הוגה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כאש׳ הגה מן המסלה אש׳ הוגה יי׳ ביום חרון אפו · כי אם הוגה ורחם וא׳ כי יי׳ הוגה על

טז וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃ וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃ זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃ זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשִׁיחַ עָלַי נַפְשִׁי׃ זֹאת אָשִׁיב כ אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל׃ חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו׃ חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ׃ חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃ טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃ טוֹב כה וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה׃ טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו׃ יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃ יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃ כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ ל כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָיו׃ כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃ לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃ לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ לה מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה׃ מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃ מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו׃ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ מ נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ סַכֹּתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ סַכּוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃

וְרִיצַץ בִּפְרִידַן שִׁינַי כְּנַע יָתִי בְּקִטְמָא׃ וְקָצַת מִלְּמִשְׁאַל שְׁלָם נַפְשִׁי אַנְשֵׁיתִי טִיבוּתָא׃ וַאֲמָרִית הוֹבַד תּוּקְפִּי וְטוּבָא דַּהֲוֵיתִי אוֹרִיךְ מִן קֳדָם יְיָ׃ אִדְכַּר עַנְוֵי נַפְשִׁי וּמָה דְּאַמְרִירוּ בִּי סַנְאַי וְאַשְׁקִין יָתִי גִּידִין וְרֵישֵׁי חִיוָן׃ מִדְכַּר תִּדְכַּר וְתַצְלֵי עֲלַי נַפְשִׁי עַל סִיגוּפָא׃ דָּא נֶחָמְתָּא אָתִיב עַל לִבִּי בְּגִין כֵּן אוֹרִיךְ׃ טִיבוּתָא דַּיְיָ אֲרוּם לָא פְסָקוּ אֲרוּם לָא אִתְמְנִיעוּ רַחֲמוֹהִי׃ נִיסִּין חַדְתִּין מַרְחִישׁ בְּצַפְרַיָּא סַגִּיאָה הִיא הֵימָנוּתָךְ׃ חוּלָקִי יְיָ אֲמָרִית נַפְשִׁי עַל כֵּן אוֹרִיךְ לֵיהּ׃ טוּב יְיָ לְסוֹבְרִין לְפוּרְקָנֵיהּ לְנַפְשָׁא דְּתִתְבַּע אוּלְפָנֵיהּ׃ טַב לְאוֹרִיכָא וּלְמִשְׁתִּיק עַד דְּמָטֵי פּוּרְקָנָא דַּיְיָ׃ טַב הוּא לְגַבְרָא אֲרוּם יַאֲלֵף נַפְשֵׁיהּ לְסוֹבָרָא נִיר פִּיקוֹדַיָּא בְּטַלְיוּתֵיהּ׃ יְתִיב בִּלְחוֹדוֹהִי וְיִשְׁתּוֹק וְיִסְבּוֹל יִסּוּרִין דְּאָתְיָן בְּגִין יְחוּדָא דִּשְׁמָא דַּיְיָ דְּמִשְׁתַּלְחִין לְאִתְפְּרַע מִינֵיהּ עַל חוֹבָא קַלִּילָא דַּהֲב בְּעַלְמָא הָדֵין עַד כַּד יְחוּס עֲלוֹהִי וְיִטְלִינוּן מִינֵיהּ וִיקַבֵּל אַפֵּי שְׁלִים לְעַלְמָא דְּאָתֵי׃ יִתֵּן בְּעַפְרָא פּוּמֵיהּ וְיִשְׁתַּטַּח קֳדָם רִיבּוֹנֵיהּ מָאִים אִית סְבַר׃ יוּשִׁיט לְמַחֵי לֵיהּ לִיסְתָא בְּגִין דַּחֲלְתָא דַּיְיָ יִסְבַּע קְלָנָא׃ אֲרוּם לָא יִשְׁלֵי יְיָ לְעוּבָדוֹי לְעָלַם לְמִמְסְרִינוּן בִּידָא דְּסַנְאֵיהוֹן׃ אֲרוּם אֱלָהֵן בְּרִישָׁא יְתַבַּר וּבָתַר כֵּן יְתוּב וִירַחֵים לְצַדִּיקַיָּא כְּסַגִּיאוּת טִיבוּתֵיהּ׃ אֲרוּם מִן בְּגַלַל דְּלָא עַנֵּי גְּבַר יָת נַפְשֵׁיהּ וְאַעְדִּי זְהוּתָא מִלִּיבֵּיהּ בְּגִין כֵּן לְאִסְתַּקְפָא תְּבִירָא בִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ לְמַכָּכָא לְכַבְשָׁא תְּחוֹת לְאַכְסָא רִיגְלוֹי כָּל אֲסִירֵי אַרְעָא׃ וּלְמַצְלֵי דִּין דִּגְבַר מִסְכֵּן כָּל קֳבֵיל אַפֵּי עִילָּאָה׃ לְסַרְבָא אֱנָשׁ מִסְכֵּן בְּמַצּוּתֵיהּ אִיפְשַׁר דְּמִן קֳדָם יְיָ לָא יִתְגְּלֵי׃ מַן הוּא אֱנָשׁ אֲמַר וַהֲוַת בִּישְׁתָא מִתְעַבְדָא בְּעַלְמָא אֱלָהֵן מִן בְּגַלַל דַּעֲבָדוּ מַה דְּלָא אִתְפַּקְּדוּ מִן פּוּמָא דַּיְיָ׃ מִפִּי אֱלָהָא לָא תִּפּוֹק בִּישְׁתָא אֱלָהֵן עַל בְּרַת קָלָא רְמִיזָא בְּגִין חֲטוֹפִין דְּאִיתְמַלִּיאַת אַרְעָא וּבְעִידָן דְּבָעֵי לְמִיגְזַר טוּבָא בְּעַלְמָא מִן פּוּם קוּדְשָׁא נַפְקָא׃ מַה סָּמוֹן יִשְׁכַּח אֱנָשׁ דְּיִהוֹב עַל יוֹמֵי חַיּוֹהִי גַּבְרָא רַשִׁיעָא עַל חוֹבוֹהִי׃ נִבְלוֹשׁ אוֹרְחָתָנָא וְנִבְקַר וְנָתוּב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ נִטּוֹל לִבְּבָנָא בְּרִיר וְנִרְמֵי חֲטוֹף וּגְזֵילָן מִן יְדָנָא וְנִיתוּב קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא שְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ נַחְנָא מְרַדְנָא סָרַבְנָא וּמִן בְּגַלַל דְּלָא הֲדַרְנָא לְוָתָךְ אַנְתְּ לָא שְׁבַקְתְּ׃ טַלֵּלְתָּא עֲלָנָא בְּרֻגְזָךְ וּרְדַפְתָּנָא בְּגָלוּתָא קְטַלְתָּא וְלָא חַסְתָּא׃ טַלֵּלְתָּא שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי יְקָרָא דִּילָךְ מִן בְּגַלַל דְּלָא תְעִיבַּר לְוָתָךְ צְלוֹתָנָא׃ טלטולין

רוב ל׳ מפיק הא קדמ׳ חס׳ · והטוב ד׳ ומל׳ וסי׳ ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ · אנא יי׳ זכר נא את אש׳ התהלכתי דמלכי׳ · וחברו דישעיה · מפי עליון לא תצא הרעו׳ והטוב׃ נחנו ג׳ וסי׳ כולנו בני איש אחד · נעבור חלוצי׳ · נחנו פשענו ומרינו׃

ריהונתן׃ כי נטל עליו · כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה זו׃ כי לא יזנח לעולם יי׳ · לכך טוב לידום׃ כי אם הוגה · אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו · הוגה ויגה לשון תוגה הם׃ כי לא ענה · ויגה בני אים מלבו ומרצונו כי העון גורם׃ לדכא תחת רגליו · מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו׳ ולא להטות משפט גבר וגו׳ ולא לעוות אדם בריבו כל אלה יי׳ לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן לא ראה לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו׳׃ מי זה אמר ותהי וגו׳ · ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם יי׳ לא צוה ומפיו לא תבא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי · גבר על חטאיו כל אים ואים יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה׃ אל כפים · עם הכפים · ש הענוים אל שמים כמה דאת אמר והנה עב קטנה ככף איש וכן על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת להקדוש ברוך הוא כאדם הרוחץ במקוין כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והתודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו׃ נחנו פשענו ומרינו · זה דרכינו על ידי יצר הרע׃ אתה לא סלחת · ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך׃ סכות באף · הסכת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו׃

סחי

ס׳ סחי מגז׳ וסחיתי עפרה כטעם טלטול׳ פ׳ פצו פתחו׳ פ׳ הפחת כמו הפוחה יה׳ה הא״לף ראוי להראות׳ פ׳ כהרים פלגים הם׳ ע׳ תדמה כטעם לא תדמה לכל עינו והוא רחוק והא׳ הפוגות כמו תי״ו תרומות׳ ע׳ ישקיף כאילו יש לשמים חלון שישקיף מתנו׳ ע׳ יש אומרי׳ עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר והישר בעיני מגזרת ועולל למו׳ צ׳ חנם שב אל אויבי׳ צ׳ צפו כמו שחו מגזרת לשר הציף׳ ק׳ תחתיות מתחתיות התחתיות׳ ק׳ לרוחתי שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי׳ ק׳ קרוב מצאתיך׳ ר׳ מה שהייתי אני רב רבת אתה יי׳ ר׳ עותתי העוות שעשו לי׳ ר׳ נקמת׳ בפרהסיא׳ ש׳ וחרפתם בגלוי׳ ש׳ עלי לרעתי׳ ש׳ מנגינתם כמו נגינתם והמ״ם נוסף׳ ת׳ גמול בסמוך ובמוכרת שוה׳ ת׳ מגנת יש אומרים ש סרגסות הנון נוסף והוא מגזרת מגן כריך על משקל אכילה ו והנכון בעיני שהוא מן גנון והציל׳ ת׳ תאלתך מגזרת אלה והתי״ו נוסף כמו תאכ״ל מי ישיבנה׳ ת׳ שמי יי׳ הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמ׳ עלה אל יי׳:

סחי ומאוס׳ הוא נע בלשון משנה כיחו וכיעו שמכח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון׳ תשימנו׳ לשון הווה הוא׳ פחד ופחת׳ כשנכנסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת פוחה׳ הפחת׳ לשון שאייה כמו הפחת׳ מאין הפוגות׳ מאין חליפין והעברה׳ עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי׳ ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר עיני בדמעה עוללה ונעוולה שני על נפשי מכל בנות עירי עוללה לשון נול כמו ועוללתי בעפר קרני׳ מכל בנות עירי׳ משפחתי יש לה לבכות מכל מ משפחות העיר שהיתה נבחרת לקרושה ו ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל׳ צמתו בבור חיי׳ בבית הכלא׳ צמתו אסרו כמו צומת הגידין׳ מבער למתקך׳ אישרי״טור׳ וידו אבן בי׳ על פי הבאר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש׳ צמתו בבור חיי ואף על פי שצמתו בבור חיי שאינו יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי׳ צפו מים וגו׳ שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני אינו עושה כן אלא קראתי וגו׳ צפו מים אומות העולם׳ קרבת ביום אקראך׳ כך היית׳ רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראיך׳ רבת יי׳ ריבי נפשי׳ במים שעברו׳ ראית יי׳ עותתי׳ בגרה הזאת שעוותו בי אויבי׳ שפטה משפטי׳ כאשר עשית כבר׳ מגינת לב׳ שבר לב כמה דאת אומ׳ אמגנך ימ׳ אל אשר מגן צריך בידיך׳ ד״א מגנת לב אוטם הלב כרית ואנו׳ אשר היא כמגן כנגד לבם והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו״ן נופלת בו שהנו״ן ביגון אינו שורש לא כנון נו״ן של המון מגזרת המו גוים וכנון נו״ן של קלון מגזרת נקלה וכנון של כיון מגזרת כייה וכן נו״ן של שברון מגזרת שבר שממון שגעון׳ תאלתך׳ לשון גואלו שרי בוען׳ איכה

פלגי מים ג׳ רפ׳ וסי׳ פלגי מים תרד עיני על שבר׳ פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו׳ פלגי מים לב מלך ביד יי׳׃ וירא ג׳ רפין וסי׳ וירא וירב את ריבי׳ עד ישקיף וירא יי׳ משמי׳ כי מי עמד בסוד יי׳׃ תחתיות ז׳ וסי׳ ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע׳ שתני בבור תחתיות׳ והורדתיך את יורדי בור׳ רנו שמים כי עשה יי׳׳ בן אדם נהה על

סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ נ צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ נה רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ ס תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

ל׳ וא׳ סחי׳ ל׳ ל׳ ג׳ כ״ט ל׳ וכ״כ׳ ג׳ רפי׳ כ״ט ל׳ ומל׳ ג׳ רגפי׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ז׳ ל׳ ל׳ כ׳ כ׳ ל׳ יו״ר כסי׳ ל׳ כ׳ יו׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וא׳ ותשמידם ל׳

טַלְטוּלִין וּרְטוּשִׁין שַׁוִּיתָא יָתָנָא בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ פְּתַחוּ עֲלָנָא פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָנָא לְמִגְזַר עֲלָנָא גְּזֵירִין בִּישִׁין׃ וְאֵימְתָא וְזִיעָא הֲוָה לָנָא מִנְהוֹן רְתִיתָא וּתְבִירָא׃ הֵיךְ יַבְלִין דְּמַיָּא זַלְגַת עֵינִי דִמְעַן עַל תְּבִירָא דִכְנִשְׁתַּת עַמִּי׃ עֵינִי זַלְגַת דִּמְעִין וְלָא תִשְׁתּוֹק מִלְּמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאִיג עָקְתִי וּמְמַלֵּל תַּנְחוּמִי לִי׃ עַד כְּדוֹ דִיִסְתְּכֵי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָּנִי יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ בְּכוּתָא דְעֵינִי אִסְתַּקְפַת לְמֵרַע נַפְשִׁי עַל חוּרְבַּן פִּילְכֵי דְעַמִּי וְנִיווּל בְּנָתָא דִירוּשְׁלֵם קַרְתִּי׃ כְּמָנָא כְּמַנוּ לִי הֵיךְ כְּצִפְּרָא בַּעֲלֵי דְבָבַי עַל מַגָּן׃ עֲבַרוּ בְגוּבָּא חַיַּי וּרְגַמוּ אַבְנָא בִּי׃ שָׁטוּ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אִתְגְּזָרִית מִן עָלְמָא׃ צַלֵּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃ צְלוֹתִי קַבִּילְתָּא בְּזִמְנָא הַהִיא וּכְעַן לָא תְכַסֵּי אוּדְנָךְ מִלְּקַבָּלָא צְלוֹתִי לְאַרְוָחוּתִי בְּגִין בָּעוּתִי׃ קְרִיבְתָּא מַלְאֲכָא לְשֵׁיזָבוּתִי בְּיוֹם דְּצַלֵּיתִי לָךְ אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִרְחַל׃ נְצִיתָא יְיָ לְעַבְדִין מְצוּתָא לְנַפְשִׁי פְּרִיקְתָּא מִן יְדֵיהוֹן חַיַּי׃ חֲזֵיתָא יְיָ סְרוּךְ דִּסְרִיכוּ לִי דוּן דִּינִי׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ כָּל נִקְמַתְהוֹן כָּל מְזִימַתְהוֹן עֲלָי׃ שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ כְּסוּפֵיהוֹן יְיָ כָּל מְזִימַתְהוֹן עֲלָי׃ סִיפְוַת קָמִין עֲלַי וּלְהֶגְיוֹנְהוֹן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃ מוֹתְבֵיהוֹן וְקִימַתְהוֹן אִסְתַּכַּל אֲנָא זְמָרֵיהוֹן׃ תְּתִיב לְהוֹן גְּמוּלָא בִישָׁא יְיָ כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ תִּתֵּן לְהוֹן תְּבִירוּת לִבָּא וְשַׁלְאֲהוּתָךְ שַׁלְהֵי לְהוֹן׃ תִּרְדּוֹף יָתְהוֹן בְּרוּגְזָא וּתְשֵׁיצִינוּן מִתְּחוֹת שְׁמֵי מְרוֹמָא דַיְיָ׃

המון מצרים׳ שם עילם וכל המונה׳ קראתי שמך יי׳ מבור׃ משפטי ז׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותלים סימן ז׳׃ תשיב י׳ וסימ׳ השמר לך פן תשיב את בני שמה׳ תשיב לו את העבוט׳ חכמות שרותיה תענגה׳ ואיך תשיב את פני פחת אחד דמלכים׳ וחבירו דישעיה׳ אף תשיב צור חרבו׳ למה תשיב ידך וימינך׳ כי תשיב אל אל רוחך׳ אם תשיב משבת רגליך׳ תשיב להם גמול׃

פירוש הטעמים

אני הגבר׳ יספר המקונן שהוא הגבר מכהו בשבט ע עברה׳ א׳ והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור׳ א׳ ובכל שעה הופך ידו ומכהו׳ ב׳ ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ושברו ע עצמותיו׳ ב׳ ואחר כך בנה עליו בנין ו והקיף ראשו׳ ב׳ והוא יושב בחשך׳ ג׳ ושם גדר בעדו ורגליו בכבל׳ ג׳ ואם יצעק אין צעקתו נשמעת׳ ג׳ ושם גדר בעדו שיהיה נואש והנתיבות שהיה יודע עוה אותם׳ ד׳ ועוד רעה אחרת שרוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו׳ ד׳ ויפשחני תרגום ויספף שמואל ופשח׳ ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם׳ ד׳ ומרחוק הדבר יורה עליו חץ׳ ה׳ ובאו החצים בכליותיו שהם בסתרים בחלב׳ ה׳ ושב להיות שחוק׳ ה׳ ותחת לחם ומים מרורים ולענה׳ ו׳ ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הדבר פיו באפר או כטע׳ אפר כלחם׳ ו׳ כאילו לא ירבים ונשה הטובה׳ ו׳ ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה׳ ז׳ כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הדבר הלענה והרוש והם המרורים מקום לחם׳ ז׳ יש אומרי׳ כי זכור תזכור׳ ז׳ זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי׳ ח׳ שאין קץ לחסדי השם׳ ח׳ יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים׳ ח׳ והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים׳ ט׳ ולדע כי טוב יעשה לקוויו׳ ט׳ טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום ליי׳ והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו׳ ט׳ בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים׳ י׳ כי נטל שב אל עול האמור למעלה׳ י׳ יכנע לעפר׳ י׳ יתן ברכונו׳ כ׳ יש אומרי׳ יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי׳ כ׳ רק הוגה ורחם׳ כ׳ מלבו לא עלה במחשבתו׳ ל׳ דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגורים במסגר האופן׳ ל׳ להטות הדין בעבור היותו עליון ויעם בדברי מטה רבונו׳ ל׳ אלה הג׳ הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כליום השם רואהו׳ מ׳ אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו׳ מ׳ השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות אדם׳ מ׳ אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד וישמע יי׳׳ נ׳ רק יחפש אדם דרכיו׳ נ׳ יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו׳ נ׳ יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח׳ ס׳ שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו׳ ס׳ דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפילה ובין השם׳ ס׳ טלטול עם מיאוס׳ פ׳ פצו פיהם מלעיגים׳ פ׳ כאשר הפחד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה באה אות הנפש ונשבר הגוף בפחת׳ פ׳ דברי המקונן׳ ע׳ תמיד בוכה׳ ע׳ עד שיראה השם פלגי מים שירדו

ד

א איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב תשתפכנה אבני־קדש בראש כל־חוצות: בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי־חרש מעשה ידי יוצר: גם־תנין חלצו שד היניקו גוריהן בת־עמי לאכזר כי ענים במדבר: דבק לשון יונק אל־חכו בצמא עוללים שאלו לחם פרש אין להם: ה האכלים למעדנים נשמו בחוצות האמנים עלי תולע חבקו אשפתות: ויגדל עון בת־עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו־רגע ולא־חלו בה ידים: זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם: חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות צפד עורם על־עצמם יבש היה כעץ: טובים היו חללי־חרב מחללי רעב שהם יזבו מדקרים מתנובת שדי: י ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו בשבר בת־עמי: כלה יהוה את־חמתו שפך חרון אפו ויצת־אש בציון ותאכל יסדתיה: לא האמינו מלכי־ארץ כל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם:

היכדין עמא דהב בית מוקדשא אשתני זיו פלטין בחיר משתריין מרגלאוון קדישין בריש כל מחוזין: בני ציון יקירין דמתילין איקונידהון לדהב טב היכדין הוו עממין מסאבין מחתין יתהון מלקביל ערסיהון ומסתכלין בהון בגין דילדון נשיהון בנין שפירין בשופריהון ואתחשבו לגגינין דחסף עובדי ידי פחרא: אף בנתא דישראל מפנקאתא לבני עממיא דדמין לחורמנא טלען תדיהן וריבי כנישתא דעמי מסירין לאכזראין ואמרהון ספרן עליהון כנעמיא במדברא: אדביק לשן עולימא למוריגיה בצהותא טליא תבעו לחמא מושיט לית להון: דהוו אכלין תפנוקין אשתממו במחוזין דאתרביאו על צבע זהרי גפיפו קקלאתן: וסגי חובת כנישתא דעמי מן חובת סדום דאתהפיכת כשעתא ולא שריאו בה נביאיא לאתנבאה לאהדרותה בתיובתא: הוו ברירן נזירהא יתיר מתלגא שעעו יתיר מן חלבא סמיקו חיזו יתיר מן יורדין וכשבזיזא פרצופיהון: חשך מן אוכמתא דגלותא ריווהון לא אשתמודעו במחוזין ארק משכיהון על גרמיהון פריך הוה כקיסא: מעלי הוו קטילי סייפא יתיר מן קטילי כפן דקטילי סייפא דייבין כד אינון מבזעין בכריסיהון מן מה דאכלו מעלל חקלא ונפיחי כפנא פריק כריסיהון מן מיכלא: ידי נשיא דהואן מרחמן על מסכנין בשילו עולימיהן הוו למסעד להון ביום תבר די אתברת כנישתא דעמי: ספף יי ית חמתיה שרא על ירושלם ית תקוף רוגזיה ואסיק באור אשתא בציון ואכלת אשוותהא: לא הוו מהימנין מלכוות ארעא וכל דיירי תבל ארום יעול נבוכדנצר רשיעא ונבוזראדן בעיל דבבא לנכסא עמא בית ישראל בתרעיא דירושלם:

תנין תנים קרי חלצו שד והוא חד מן ז׳ כתי׳ נון ולא קריין וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״א: למעדנים ל׳ האכלים למעדני׳ וא׳ מעדנים ויתן מעדנים לנפשיך ׳מועדה ל׳ והשבתי כל משושה חגה׳ למעדה ל׳ ושמרת את החקה הזאת: זכו ג׳ וסימ׳ באיוב סימן ט״ו: נזיריה ב׳ וסי׳ ולא תבצרו את נזיריה ׳זכו נזיריה משלג: מחלב ג׳ וסי׳ בישעיה סימן כ״ח:

חשך ד׳ בלישן חושך וסימ׳ באיוב סימן פ״ח: שהם ב׳ וסימ הרהיבוני ׳יזובו מדוקרים: יזובו ויזובו ד מל׳ בליש וסימ׳ שהם יזובו מדקרים׳ הן הכה צור ויזובו מים׳ פתח צור ויזובו מים׳ ויבקע צור ויזובו מים דישעיה׳ על׳ המס״רה׳ ובמס״רה אחרי״תי נמס״ר יזובו ב׳ חס׳ ואי״נו מב״יא כי א״ם די״ן שה״ם יזובו מדוקרי״ ובתלי״ם סי״מ׳ ע״ח מסרי״גן תמ״ן ע״ל פ״י המס״ר׳ ויזוב״ו ב׳ מל׳ ומסרינ׳ הנ״הו דתל״י׳ דסי״מן ע״ח ודסי״מן ק״ה וכן הוא׳ נמ״ס בכ״ל הספרי״ם נשא״ר חד ויזובו ההוא דישעי״ה ויב״קע צו״ר א״כ ע״כ אי״ת לן למים׳ דה״נך דישעיה והדי״ן דסיפ״רא חס׳ ובכ״ל הספרי׳ הדי״ן דסיפ׳ הו״א חסר ומי״הו בח״ד סיפ״רא אשכ״חנ׳ נ׳ מל׳ ומייתי ההוא דישעי״ה והנהו דתלי״ם וא״כ לישנ״א קמ״א דמ״ס ד׳ מל׳ בליש׳ קש״ה טוב״א:

רשי

איכה יועם זהב׳ קינה זו כאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמו חיבר בתוך הקינה את אשר בני ציון: יועם׳ וכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא: זהב׳ מראית פנים המצהיב כזהב: ישנא׳ ישתנה ממראיתו: הכתם׳ קבוצת כלי פז הזהב שהם לעברי קרוי כתם: אבני קדש׳ בנים המאירים כאבנים טובות ומדרש אגדה כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חן וחן שנעצו בו היה ירמיהו קוברה במקום ועליה הוא קורא. ת תשתפכנ׳ אבני קדש: המסולאים בפז׳ המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם א אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם א אופיר בכתם טהור לא תסולה סולו לרוכב ב בערבות לשון הילול וערך הן: כנבלי חרש׳ כדי חרס שנותני׳ בהן יין כגון כבלי יין ו ונבליהם ינפצו: גם תנין׳ אף על פי שאכזרי הוא חלצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ ש שדיו מתוך כרתיקו ש שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מבוש׳ ויחזור לאחוריו ו והיניקו גוריהן: בת עמי לאכזר׳ רואים את בניהם צועקים ל ללחם ואין פורס להם ש שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב: האמונים עלי תולע׳ על בגדי צבעונין׳ האמונים לשון ויהי אומן את ה הדסה: אשפתות׳ אשפות של זבל ש מוטבים על האשפות בחוץ: ויגדל עון וגו׳ פורענותם מוכיח ע עליה שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע׳ שהרי סדום לא נמשכה צרתה ב כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים׳ ידי האויב שו על ידי המלאכים נהפכה וים מדרשי אגדה ואינו מ מיושב על סדר ה המקראות: זכו נזיריה׳ שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים׳ אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים ונזרתם כמו ספיר חסך תארם מפחמים: משחור׳ הוא פחם: עצם׳ לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר קולר בלעז: צפד׳ נקמטו ונתחבר ואין לו דמיון: שהם יזובו מדוקרים וגו׳ חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים אוכלים בשר על העצבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב ונריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים׳ מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: לברות׳ למאכל כמו לא ברה אתם לחם להברות את דוד: כלה יי׳ את חמתו׳ אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם:

אבן עזרא

שירדו מעיני׳ ע יותר עששה עיני בבי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות׳ צ׳ וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור׳ צ׳ והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי׳ צ׳ ואין הבור ריק רק הוא מלא מים׳ ק׳ ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית׳ ק׳ וארע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתי׳ ׳ק׳ ומקדם מכאתיך קרוב בעת שקראתיך׳ ר׳ וכמה פעמים רבת בעדי׳ ר׳ כאשר ראית אתה ה׳ העוות שעשו ליקח מ׳ משפטי׳ ר׳ מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם׳ ש׳ בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי׳ ת׳ כמעשיהם שממוני בבור עשה להם׳ ת׳ מגנת לב סתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם׳ ת׳ תרדפם באפך כי ת׳ תשיגם ותשמידם:

איכה יועם יש אומרים יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע עמיא מכתשא והיושר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לחם יורק׳ ישנא מגזרת שנים׳ ב׳ אלף המסולאים תחת ה״א הסרס כי ה׳ הה״א הנעלם לא ימצא בתוך המלה׳ ג׳ חלצו כמו וחלצ״ נעלו׳ ד׳ יש לשון זכר ונקב׳ פורש כמו פרוס לרעב והוא פת לחם כתות׳ ה׳ האוכלי׳ שיתעדנו׳ תולע כתולעת שני׳ ו׳ חלו מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול׳ ז׳ משלג ומחלב כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ״ם מפנינ׳ מושך עצמו ואחר עמו כמ״ם מאל אביך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד כ׳ כמעשה ובמקום אחר אבן׳ ח׳ משחור יותר מן השחרות והוא שם׳ צפד כמו דבק והוא שם לבדו׳ ט׳ שהם יזובו והם מדוקרים׳ י׳ לברו׳ מגזרת להברות את דוד והם שני ב׳ בנינים׳ כ׳ דמה האף לאש׳ ל׳ תבל מקום הייסוב:

רס

מחטאת

מ' דם צדיקים דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים׳ נ' עורים כעורי׳ וכן אם אוכלת הוא׳ נגאלו מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו׳ ס' סורו גוי טמא׳ כנו ים להם נוכה כעקובן כלא תכא׳ פ' פני יי׳ זעף כי בפנים ירא כמו ופניה לא היו לה עוד׳ ע' בצפיתנו אין לנו משכל׳ צ' כאילו צדו צעדינו׳

מחטאת נביאיה׳ כל מקר היתה לה הרעה הזאת: נעו עורים בחוצות׳ שמהן העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נטמטו׳ בדם ההרוגי׳ שהיו הרשעי׳ הורגים בתוכה: נגאלו׳ נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים עליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם סורו ועלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו׳ לשון

עודינה עודינו קרי והוא חד מן יו"ד מלין כתי׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ ו׳ וסי׳ יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם׳ שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה׳ נשברה אניות בעציון גבר׳ עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר׳ נצתה עריו נצתה מבלי יושב׳ היה צאן אבדות היה עמי׳ נושבה כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד׳ יזנה ואמר לבלה נאופים׳ ויחיה

ק' וכן ויאמ׳ דלקונו כמו כי דלקת אחרי׳ ר' בשחיתותם כמו בשחתם נתפש׳ ש' עוץ שנים הם והם ארמים׳ ת' לא יוסיף שב ל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו:

פירוש הטעמים

איכה יועם׳ איכה יסלה הזהב וירמה לאחרים שהם שמה הכתם הטוב ה החלי העגול וזה משל לפסוק הבא אחריו׳ ב' בפז אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכחישם׳ ג' הזכרים יקחו שר היקבות ויניקו גורי היקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שר כשי כאן ויניקו גוריהן׳ ד' החלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כ כרמות עוללות הגפן׳ ה' נשמו הם שממו בפרהסיא כל רואם ישוב׳ חבקו אשפתות כי הם מושלכי׳ כדומן ואין קובר׳ ו' יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון ו והחטאת והוא הסבר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון ה האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישר׳ גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או ט טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב׳ ז' זכו נזיריה בימי השבע׳ ח' חשך תאר׳ ט' ...

מחטאת נביאיה עונות כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים: נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם: טו סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו גם נעו אמרו בגוים לא יוספו לגור: פני יהוה חלקם לא יוסיף להביטם פני כהנים לא נשאו זקנים לא חננו: עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע: צדו צעדינו מלכת ברחבתינו קרב קצנו מלאו ימינו כי בא קצנו: קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דלקנו במדבר ארבו לנו: כ רוח אפינו משיח יהוה נלכד בשחיתותם אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים: שישי ושמחי בת אדום יושבתי בארץ עוץ גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי: תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך:

א זכר יהוה מה היה לנו הביט וראה את חרפתנו: נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים: יתומים היינו אין אב אמתינו כאלמנות:

ענת מידת הדין וכן אמרת לא הות כל דא אלהן מחובת נבואהא ומנבן לה נביאות שיקרא ומעויית כהנהא דאסיקו קטורת בוסמין לטעוותא ואינון גרמו לאתשד בגוה דם זכאין: איתטלטלו עוירין במחוזין אטנפו בדם קטולין בחרבא ועל דלא הוו יכלין למיחמי קריבו בלבושיהון: זורו ממסאבא קרו עממיא זורו זורו לא תקרבון בהון ארום אתקוטטו אף אתטלטלו אמרו במיהויהון בשלותהון דביני עממיא לא יוסיפון למידר: מן קדם אפי יי אתפליגו לא יוסיף לאסתכלא בהון בגין כן אומיא רשיעיא אפי כהניא לא סברו ועלוי סביא לא חסו: עוד ספאן עיננא לאסתכלא לסייעא דהוינא כתינן לרומאי ואתהפיך לנא להבלו בסכותנא דאסתכינא לרומאי דאינון עמא דלא יפרוק: הינון צדין שבילנא מלמיהך לרוחצן בפלטייתנא אמרנא קרב סופנא אתמליאו יומנא ארום מטא סופנא: קלילין הוו רדיפנא יתיר מנשרי שמיא על טוריא אדליקו יתנא במדברא כמנו לנא: מלכא ויאשיהו דהוה חביב לנא כנשמת רוח חיין דבאפנא והוה מתרבי במשח רבותא דיי אתחד במיצד חיבוליהון דמצראי דהוינא אמרין עלוהי בטלל זכותיה ניחי ביני עממיא: חדיאי ובדיחי קושטנטינא קרתא דארום רשיעא דמתבניא בארעא ארמינאה בסגיאין אוכלוסין דמן עמא דארום אף עלייך עתיד למיתי פורענות ויצדיין יתיך פרכואי ותעיבר עלייך כס דלווט תרווי ותתרוקיני: ובתר כן ישלם עויתך כנישתא דציון ותתפרקין על ידוי משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף יי תוב לאגלותך ובההיא זימנא אסער עויתיך רומי רשיעא דמתבניא באיטליא ומליא אוכלוסין מבני ארום וייתון פרסאי ויעיקון לך ויצדון יתך ארום אתפרסם קדם יי על חובותיך: הוי דכיר יי מה דאיתגזר למהוי לנא אסתכל מן שמיא יחזי ית כסופנא: אחסנתנא אתהפכת לחלונאי ביתנא לעמין נוכראין: הוינא מתילין ליתמין דלית להון אבא אמהתנא כארמלן דאזלו גבריהון בקירוי ימא ומספקא להון אם אינון קיימין: מימנא

ועשיתי אותם לגוי אחד׳ שממה וידעתי כי אני שמעתי׳ שפכה ואני כמעט נטיו רגלי׳ חמרמרה פני חמרמרה מני בכי׳ עודינה תכלינו עיננו אל׳ שלה ומני שים טעם די כל עם: הביט כן כתי׳ וקרי׳ הביטה וראה את חרפתינו והוא חד מן ב"ט מלין חסרי׳ ה׳ בסוף תיבות׳ וקרי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הה"א בס"ד:

צרחון ולכלוך כמו ת מוראתו בנוכתה ר דמתרגמינן באוכלות כך חברו מנחם: גם נעו׳ נשמטו בדם: פני יי׳ חלקם׳ פנים של זעם תאת הקדוש ברוך הוא חלקם ו והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם ב בשלותם: עודינה תכלינה עינינו אל ע עזרתינו הבל׳ כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב ל לארצו מצרימה מצינ במדרש קינות שהי׳ באים בספינות רמז׳ הקדוש ברוך הוא לים והציף לפניהם נורות כפותים כמין מעי א אדם ננערים במים אמרו זה לזה הנורות הללו הם אבותינו א אבותי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו׳ חכינו: צדו צעדינו׳ אויבינו ארבו את צ צעדינו מלכת ב ברחובותינו כמו ואשר לא צדה ואתה צודה את נפשי: משיח יי׳ הוא יאשיהו כמו שנא׳ בד"ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם׳ בגומות שחפרו: שישי ושמחי׳ לפי שעה: בת אדום׳ כתנבא ירמיהו על ח חרבן בית שני ש שיחרבוהו רומיי׳ אבל סופך שגם עליך ת תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי׳ ותקיאי כמו ותער כדה: תם עונך בת ציון׳ לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך׳ מגלות אדום ולהלן עוד: מימינו

ז' זכו נזיריה בימי השבע׳ ח' חשך תאר׳ ט' ... המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים טובים היו מחללי רעב׳ י' הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב׳ כ' והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ומגעת עד יסוד העצם׳ ל' ובעבור הרעב בא צר בירושלם׳ מ' מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף׳ נ' והחיים נעו בחוצות כעורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו המגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן מדעה נרדפה׳ ס' היו קוראים על נפשם סורו כטמא והראשון נכון ויחסר מקום הקוראים ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו׳ פ' כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויצעקו על כן לא חשבו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים׳ ע' ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו׳ צ' והם לא באו רק לצרינו שצרו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מגלאו ימינו שבשופעתנו ובא קץ גלותינו׳ ק' ולא יכולנו לברוח׳ ר' יש אומרים כי ירמיה על יאשיה יקונן ונראה לדבר והנה כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלם והוא היה באחרית הגלות׳ ש' שמי כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה׳ ותתערי כטעם וישכר ויתגל:

זכור הזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה: נחלתנו׳ שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו: יתומים׳ ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ירוע שמכהב משפחת האב לעזור היתומים: מימינו

מימינו בכסף שתינו, שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונ' מהם בכסף: על צוארינו נרדפנו, בעול עבודה קשה: יגענו, לאסוף מזון והכסים: ולא הונח לנו, יגיענו בידינו כי האויבים גוזים וחוטפים הכל במסים ובזולגליות וארנוניות: מצרים נתנו יד, דרך אדם הנופל ורוצ' לעמוד מושיט יד למי שאפשר לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביעונו בלחם, נתנו כמו נתננו דגשות הנו"ן משמשת במקום נו"ן שניה וכן הימתך הכל ומידך נתנו לך וכן ונתנו את בנותינו לכם: בנפשנו נביא לחמינו, בסכנת נפשינו היינו משוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: נכמרו, נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו ובלשון תלמוד יש הרבה על הכמר של עובדים מכמר ביסרא: זלעפות רעב, כמו ורוח זלעפות לשון שריפה: טחון נשאו, כשהיו האויבים מוליכין אות' בקולרין היו נותני' על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי לענעם, וכן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן הכשיל כחי: על זה היה דוה לבנו וגו', על המפורש במקרא של אחריו על ששמם הר ציון ושועלי' הלכו בו: ואתה יי', ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא למה לנצח תשכחנו הלא נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: כי אם מאום מאסתנו, בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: השיבנו יי', מפני משיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת:

נשלם ספר קינות

מימינו, אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העצי' יושבת במצור מן אויב: על, ואם אכחנו מביאים המים או העצים על צוארנו כרדפנו הכל רדפנו ויגענו אנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: מצרים נתנו יד, דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם בתקיעת כף כי נשבעו למצרים ואשור ואולי נשבע: אבותינו, זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם כ כתלנו ולא אנחנו כ כטעם פוקד עון אבות על בנים: עבדים, ועבדינו נותני מס לכן כארוס משלו בנו, ופורק כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ו ושניהם מגזרת מפרק הרים: בנפשנו, בתחלה היו עבדינו מ מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והיושר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי ב בנפשותם הביאום: עורנו, ואם לא נתכן להביא לחם נמות ב ברעב, ונכמרו כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות, כמו ורוח זלעפו' כטעם סערה: נשים, לא די צרת הרעב עד שענו ה העבדי' נשינו וכל משיב באונם והיא כדרכה תקרא ענוי: שרים, אין לנו שרים שיושיענו כשינו כי אפי' הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל ה העבדים הנזכרים ל למעלה: בחורי' לטחון ויהי טחון שם הפועל כמו גלאיתי כ נשוא וכשל כח הנערי' בהגיע עץ שנוחנה ויש אומרי' שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצי': זקנים, מנהגם היה לשבת בשערי ירושלם: שבת, על הקרבנות שנכרתו ומחוללינו' המחוללים והמשוררים: נפלה, בית המקדש מקום השכינה: על זה היה דוה לבנו, והעין חשכה מרוב הבכי: על הר ציון ששמם, פועל עבר כמו כאשר אהב: המהלכים כמו ויחנטו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון והפועלים מנהגם להיות בחרבות: אתה יי', ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: למה, בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: השיבנו, לעיר מקדשך ונשוב לעבדך כימי קדם: כי, השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול, והיושר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האמללים, וינחם את האבלים, ויעמיד השר מיכאל: להליץ טוב על ישראל, ובא לציון גואל:

בכסף ט"ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימן כ"ב: מצרים ג' רף' וסימ' מצרים שמה תהיה, מצרי' כיאר יעלה, מצרי' נתנו יד: נתנו ד' דגשים וסימ' ביחזקאל סימן כ"ז: לחמינו ד' וסימ' אך ביי' אל תמרדו, זה לחמנו חם הצטיידנו: לחמינו נאכל ושמלתינו נלבש, בנפשינו נביא לחמינו: טחון ל' בחורי' טחון נשאו והוא חד מן א"ב מן ג' ג' בחד לישן אנ"ך וסי'

מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו: ח עַל־צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ לֹא הוּנַח־לָנוּ: מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם: אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ אֵינָם אֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ: עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם: בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב ה הַמִּדְבָּר: י עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב: נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה: שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ: בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ: זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים טו מִנְּגִינָתָם: שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ: נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ: עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ: עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ: אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ כ לְדֹר וָדוֹר: לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד:

השיבנו יי' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

טו רפין · ל' זקף קמץ · ולא · ל' · ר · ת · ב' · ואינם · ואנחנו · ת · ק · ב' · ר' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' תל רחם' · ב' כל ירק · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ואל · וחשבו · ואל · ל' · ב' תל · ג' רף · ה' תל · ג' · למרכחאי חדי · ונשובה · ב' · ת · ג' וחס'

טחון ל' חד מן א"ב ג' ג' בחד לישן ג' מלין

מִימָנָא בְּכַסְפָּא שְׁתֵינָא קִיסָנָא בִּדְמִין יֵיתוּן: עַל פִּירְקַת צַוְרָנָא אִטְעֲנָנָא כַּד הֲוֵינָא אָזְלִין בְּשִׁבְיָתָא חֲמָא נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא סַרְבַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּאָזְלִין רֵיקָנִין פַּקִּיד לְחַיָּטָא סִפְרֵי אוֹרַיְתָא וּלְמֶעְבַּד מִנְּהוֹן גּוּאַלְקָאָן וּמַלִּיאוּ יַתְהוֹן מִן פְּרִידָא דִּי עַל סְפַר פְּרָת וּטְעַן יַתְהוֹן עַל צַוְרֵיהוֹן בְּהַהִיא זִמְנָא לְעֵינָא לָא הֲוַת נִיחָא לָנָא: מִצְרַיִם יְהַבְנָא סְבַר לְאִתְפַּרְנְסָא תַּמָּן וּלְאַתּוּר לְמִסְבַּע לַחְמָא: אֲבָהָתָנָא חָבוּ וְלֵיתְהוֹן בְּעָלְמָא וַנְחְנָא בַּתְרֵיהוֹן עֲוַיָּתְהוֹן סוֹבַרְנָא: בְּנוֹי דְּחָם דְּאִתְיְהִיבוּ עַבְדִין לִבְנוֹי דְּשֵׁם אִנּוּן שַׁלִּיטוּ בָּנָא פְּרִיק לֵית מִיְּדֵהוֹן: בְּנַפְשָׁנָא נַיְיתֵי לְחֵם פַּרְנָסוּתָנָא מִן קֳדָם קְטוֹל דְּחַרְבָּא דְּאָתֵי מִן סְטַר מַדְבְּרָא: מַשְׁכָּנָא הֵיךְ תַּנּוּרָא אִתְקְדָרוּ מִן קֳדָם מַפַּח כַּפְנָא: נְשַׁיָּא דַּהֲווֹ נְסִיבָן לִגְבַר בְּצִיּוֹן אִתְעַנִּיאוּ מִן רוֹמָאֵי וּבְתוּלְתָא בְּקִרְוֵי יְהוּדָה מִן כַּשְׂדָאֵי: רַבְרְבָנִין בִּידֵיהוֹן אִצְטְלִיבוּ אַפֵּי סָבַיָּא לָא סָבָרוּ: רוֹבִין רֵיחְיָא נַטָלוּ וְטַלְיָא בִּצְלִיבַת קֵיסָא תְּקַלוּ: סָבַיָּא מִתְּרַע סַנְהֶדְרִין אִתְבַּטִּילוּ וְרוֹבִין מִן בֵּית זְמַרֵיהוֹן: בְּטִיל חֶדְוַת לִבְּבָנָא אִתְהַפִּיךְ לְאֶבְלָא חִינּוּגָנָא: נְפַלָא כְּלִילָא דְּרֵישָׁנָא וַוי לָנָא אֲרוּם חַבְנָא: עַל דֵּין בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְּאִתְצְדֵי הֲוָה חַלִּישׁ לִבְּבָנָא וְעַל אִילֵין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאָזָלוּ בְּגָלוּתָא מִתַּמָּן הֲווֹ חֲשִׁיכַן עֵינָנָא: עַל טוּרָא דְּצִיּוֹן דְּהוּא צָדֵי תַּעֲלִין הַלִּיכוּ בֵיהּ: אַתְּ הוּא יְיָ לְעָלַם בֵּית מוֹתְבָךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא כּוּרְסֵי יְקָרָךְ לְדָרֵי דָרַיָּא: לְמָה לְעָלְמִין תַּשְׁלֵינָנָא תִּשְׁבְּקִינָנָא לְאוֹרִיכוּת יוֹמִין: אֲתִיב יְיָ יָתָנָא לְוָתָךְ וְנִיתוּב בִּתְיוּבְתָּא שְׁלִימְתָּא תְּחַדֵּת יוֹמָנָא לְטַב כִּזְמַן יוֹמַיָּא טָבַיָּא דַּהֲווֹ מִלְּקַדְמִין: אֲרוּם אֱלָהֵן מִיקַץ תֵּיקוּץ בָּנָא רְגִיזְתָּא עֲלָנָא עַד לַחֲדָא: השיבנו

נמסר במסורה רבת' במערכת אות האלף בסד: אתה יי' ג' רפ' וסימ' בתלים סי' ס"ח: לארך ימים ג' דסמי' וסי' נמס' בתל' סימן צ"ג: מאוס ג' וחס' וסי' חמאה ודבש יאכל, כי בטרם ידע הנער, כי אם מאס מאסתנו קצפת:

נשלם ספר איכה תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה

ושמע אמרי ספר׳ לאברהם סופר׳ כתבם על כפר׳ לרוח משכלת:
בן מאיר כתרא׳ מכונה בן עזרא׳ ומכורו עזרה׳ סכורו סוחלת:
להגיה חשכו׳ להכליח דרכו׳ אשר נשאר עד כה׳ כאלה נובלת:
ותארכו כפרד׳ אשר היא בספרד׳ ואל רומי ירד׳ בנפש נבהלת:
ושם לבו כונן׳ לפרש ולשכן׳ ואל אל מתחנן׳ ולו התוחלת:
להרבית לו עצמה׳ והוא יתן חכמה׳ ויכלא כל אשמה׳ בפירוש קהלת:

בשם אשר לו הממשלה׳ אחל לפרש קהלת:

דברי קהלת׳ כל מקו׳ שנא׳ דברי אינו אלא דברי תוכחות אלו הדברים אשר דבר משה וישמן ישורון׳ דברי עמוס שמעו את הדבר הזה פרות הבשן׳ דברי ירמיהו שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו׳׳ אלה דברי דוד ובליעל כקוץ מונד כולהם׳ דברי קהלת וזרח השמש׳ כל הנחלים הולכים אל הים כינה את הרשעים בחמה ובלבנה וים שאין להם מתנת שכר כך שנויה בסיפרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתבוסת החמה ששופה שוקעת׳

תוספת ד״א כל הנחלים הולכי׳ אל הים מה ת״ל בעובדי עבוד׳ זרה נאמר שוטים הם המשתחוים למים שסבורי׳ שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין לא להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבי׳ ללכת שמימי׳ הנהרות ההולכי׳ לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרי׳ ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש׳ עכ״ל

הבל הבלים ג׳ דסמי׳ וסי׳ הבל הבלים אמר קהלת דריש סיפרא ב׳ בו׳ הבל הבלי׳ אמר קהלת הבל הבלי׳ דסוף סיפר׳׃ אלין מלין סופי תיבות מיחדין קמצין ויולד את פלג׳ לפני העדות למשמרת׳ כי הואיל הלך אחרי צו׳ ויחי לגפן אדרת׳ הם שבים ללכת׳ והארץ לעולם עומדת׳ מלכים שי׳ שמה הרשע׃

דברי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָֽם׃ הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָֽבֶל׃ מַה־יִּתְרוֹן לָֽאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָֽדֶת׃

ל׳ · ל׳ | ג׳ב׳כו | ל׳ | ר״פ בכ׳ | ל׳ רביעי׳

פתגמי נְבוּאָה דְאִתְנַבָּא קֹהֶלֶת הוּא שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד מַלְכָּא דַהֲוָה בִּירוּשְׁלֵם׃ כַּד חֲזָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת מַלְכוּת רְחַבְעָם בְּרֵיהּ דַעֲתִיד לְאִתְפַּלְגָא עִם יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְיַת יְרוּשְׁלֵם וּבֵית מוּקְדְשָׁא דְאִינוּן עֲתִידִין לְמֶחְרַב וְיַת עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִינוּן עֲתִידִין לְמִגְלֵי אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ הֲבַל הֲבָלַיָא עָלְמָא הָדֵין הֲבַל הֲבָלַיָא כָּל מַה דִטְרָחִית אֲנָא וְדָוִד אַבָּא כּוּלֵיהּ הֲבָלוּ׃ מַה מּוֹתַר אִית לֶאֱנָשׁ בָּתַר דִי מוּת מִן כָּל טוּרְחֵיהּ דְהוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֵילָהֵן לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא לְקַבָּלָא אֲגִיר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי קֳדָם מָרֵי עָלְמָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה דָרָא טָבָא דְצַדִּיקַיָא דְאָזִיל מִן עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵי דָרָא בִּישָׁא דְרַשִׁיעַיָא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַרְעָא לְעָלְמֵי עָלְמִין קַיְימָא לְסוֹבָרָא פּוּרְעֲנוּתָא דְאָתֵי עַל עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵיהוֹן דִבְנֵי אֱנָשָׁא׃ וידנח

אורח חיים למעלה למשכי׳ למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיו׳ עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכל׳ להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי חומר כי הגוי׳ נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכעניין די מדריהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש משומאות תאות הגויות המגואלות הנה נכספות הקודם להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמ׳ שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעה קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מכת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה יי׳ אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב ואם היה שם רע היה בקצהו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדעת מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבישו הבגדים השטוחים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד ויצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו׳ ויער יי׳ אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נוצר לא יעמד כי כל הנבראים ילאו לברא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניע נח ולהניח נע על כן מעש׳ בני אד׳ תהו וריק כי אם יראת יי׳ ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמ׳ ויבנה ויכונן בתבונ׳:

קהלת׳ על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קורהו אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה ויש אומרים שהיה אומר כל דבריו בהקהל׃ מלך בירושלם׳ עיר החכמה׃ הבל הבלים אמר קהלת׳ קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת ז׳ ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא׳ הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית׃ מה יתרון׳ שכר ומותר׃ תחת השמש׳ תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור׃ כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו׃ דור הולך ודור בא׳ כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כעניין שנאמר בניו ירצו דלים׃ והארץ לעולם עומדת׳ ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעי׳ עצמם עד לארץ כעניין שנ׳ וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנ׳ ואתם תהיו לי ארץ חפץ׃ וזרח

דברי כתוב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו׳ והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הנכר הגדול והמשל כבוכר נכר ודרך השיר להיות תחלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב החל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שים אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח יי׳ מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שמקהלה בו ונזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היה שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו וכן אדני צדק בעבור היותו ארון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך׃ הבל׳ אמר על דברי הבלי העולם וכמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שיסתנה חוץ מחדר משכבך וכגור דלתך משפח חמתך גם אלה בפתח וזה בצרי וסמיכת היחיד לרבים בעניין אחר על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כעניין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ״ם תחת יותר כמ״ם מכל שהיו לפני בירושלם׳ ומ״ם מכל מלמדי השכלתי והענין אם יעלו בני אדם במאזני׳ עם ההבל יהיו יותר קלים מהבל וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כעניין נשאו נהרות יי׳ נשאו נהרות קולם וכן סבבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה אתם הכל הבל׃ מה יתרון׳ על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ״ה שלהם איננו שלם ובניין הפעיל יורה עליו והעניין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו׳ ועניין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש משעת זרחו ועד בואו והלילה הוא משעת בוא השמש עד זרחו ירחו הכוכבים או הלבנה או לא ירחו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אף על פי שיש לירח בנהרות ובצמחים הלחים ובמוח מעשים נאים וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המזג ועשרים מחברות השבעה והשתנות תהלוכות כולם עם נוע גובה גלגל המוצק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמשלת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והעמל לבקש חכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש׃ דור׳ בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יבאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנוצרים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך ויתכן היות עניין דור כמו בדיס וכמוהו מדור באהלי רשע׃ וזרח

וזרח השמש וגו' · דור הולך ודור בא · כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח שם גם היום: הרוח · רוחו של שמש טל"ט בלע"ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב · גם מחר כל היקף וסובב מסבב אתמול הוא מקיף ושובב היום: הולך אל דרום · לעולם ביום: וסובב אל צפון · לעולם בלילה: סובב סובב הולך · פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן אף הרשעים כל מה שממשן זורחת סופן לשקוע כל מה שבהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום בתחתם ממקום הטמפת באו ולמקום הטמפת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים ואיננו מלא לפי שאוקינוס כשהרים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים הם שבים שם אף הרשע כל עומת שבא כן ילך · כל הדברים יגעים וגו' · לא תשבע עין לא תמלא אזן · מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא: מה שהיה הוא שיהיה וגו' · בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמי' כעניין שנאמר דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר' אלעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה יש דבר בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורו' שיהיו לאחרונ' להם ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד' זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנ' ולא יהיה שריד לבית עשו:

אחי

סובב ט' חס' בליש' וסימ' הוא הסבב את כל ארץ כוש קדמא · ויך את אדום הסבב אליו דדה' · סובב סבב הולך הרוח תנינא דפסו' · ויכה את אדום הסבב אליו דמלכים · אקומה נא ואסבבה · ויבא את המים העירה · יסבבנהו יבוננהו · תהום יסבבני · ואסבבה את מזבחך · וכל סבבי' חס' במ"א ודמות בקרים סובבי' : בשמע ד' חס' וסי' נעוית משמ' ·

וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם׃ הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב ׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ׃ כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ׃ מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃ אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃

ג' · ל' · ל' · ל' ומל' · ל' · ג' חס' בליש' · ל' בכו' · י' · ל' · ל' · ד' חס' · ב' ובכופ' · ב' · ג' חס' בליש' · ל' חס' · ג' · ל' · ל' בכו' · ג' · ב' וקעו

וְיִדְנַח שִׁמְשָׁא בִּימָמָא מִן סְטַר מַדִּינְחָא וְעָאִיל שִׁמְשָׁא לִסְטַר מַעַרְבָא בְּלֵילְיָא וּלְאַתְרֵיהּ שָׁחִיף וְאָזֵל אוֹרַח תְּהוֹמָא וְדָנַח לִמְחַר מִן אֲתַר דְּהוּא נָח מִתַּמָּן מֵאִיתְמָלֵי׃ אָזִיל כָּל סְטַר דָּרוֹמָא בִּימָמָא וּמְחַזַּר לִסְטַר צִיפּוּנָא בְּלֵילְיָא אוֹרַח תְּהוֹמָא מְחַזַּר מְחַזַּר וְאָזִיל לְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא בִּתְקוּפַת נִיסָן וְתַמּוּז וְעַל סַחֲרָנוּתֵיהּ תַּיֵּיב לְרוּחַ עִיבַר צִיפּוּנָא בִּתְקוּפַת תִּשְׁרִי וְטֵבֵת נָפִיק מֵחַרְכֵּי מַדִּינְחָא בְּצַפְרָא וְעָאִיל לְחַרְכֵּי מַעַרְבָא בְּרַמְשָׁא׃ כָּל נַחֲלַיָּא וּמַבּוּעֵי מַיָּא אָזְלִין וְנַגְרִין לְמֵי אוֹקְיָנוֹס דְּמַסְחַר לְעָלְמָא כְּגוּשְׁפַּנְקָא וְאוֹקְיָנוֹס לֵיתוֹהִי מִתְמְלֵי וּלְאַתַר דְּנַחֲלַיָּא אָזְלִין וְנַגְרִין תַּמָּן אִינוּן תַּיְיבִין לְמֵיזַל מִצִּנּוֹרֵי תְּהוֹמָא׃ כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא אִישְׁתַּלְהִיאוּ בְּהוֹן נְבִיַּיָּא קַדְמָאִין וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁכַּח סוֹפֵיהוֹן בְּרַם הָכֵי לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לִגְבַר לְמַלָּלָא בֵּיהּ דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּתְרוֹהִי וְלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי כָּל מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא וְלָא יְכִילָא אוּדְנָא לְאִתְמַלָּאָה מִלְּמִשְׁמַע כָּל פִּתְגָמֵי כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא מַה דַּהֲוַת מִן קַדְמַת דְּנָא הוּא עָתִיד לְמֶהֱוֵי בָּתַר כֵּן וּמַה דְּאִתְעֲבִיד מִן קַדְמַת דְּנָא הוּא עָתִיד לְאִתְעֲבָדָא עַד סוֹף כָּל דָּרַיָּא עָלְמָא וְלֵית כְּלוּם פִּתְגָם חֲדַת בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אִית פִּתְגָם דְּיֵימַר אֱנָשׁ חֲזֵי דֵּין פִּתְגָם חֲדַת הוּא הָא כְּבַר הֲוָה לְעָלְמִין בְּיוֹמֵי דָּרַיָּא דִּי הֲווֹ לְקַדְמָנָא׃ לֵית דָּכְרָנָא לְדָרַיָּא קַדְמָאִין וְאַף לְבַתְרָאִין דַּעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי לָא יְהֵי לְהוֹן דָּכְרָנָא עִם דָּרַיָּא דִּיהוֹן בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא׃

כר

אוטם אזנו משמע דמי' · מסיר אזנו משמע תורה · ולא תמלא אזן: זכרון ל' בסיפר לא יהיה להם זכרון עם שיהיו וכל שאר קריא' דכות' זכרון במ"א והוא חד מן שיטה חדא מן כ"א וכל חד וחד ל' דכו' בסיפ' וכל קריא' דכו' במ"א וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות השי"ן בערך שן בס"ד:

וזרח · כבר בארו חכמי המדות והחשבון מכל הנבראי' הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמהו והוא השרש במלאכת שמים כדמות הנקודה בחכמת המדות והאחד בחכמת החשבון והעניין אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו מחר ובעבור התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד מלאת לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנ' והחמשה כוכבים גם כל צבא השמי' יזרח ויבא לכן זכר הגדול כעניין ולממשלת היום שלא הזכיר הכוכבים ועניין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: הולך · יש אומרים כי גם הפסוק על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויור' עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בעניין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמ' סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה: כל הנחלים · אף על פי שהנחלים הולכי' אל הים לא יהיה מלא עד שיעבר החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה איד מהים אל הרקיע והם רוב העננים והמים המתוקים יעלו בעבור כלותם והאיד ישוב גשם כעניין הקור' למי הים וישפכם ומימי המעיינ' מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינים וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה עניין אל מקום שהנחלים הולכי' ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והעניין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהיא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחים והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשים מנהגם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם כמקרה המקרה כעניין יי' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: כל הדברים · יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כעניין פירושם היו מיגעים מבניין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה · אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והחפץ שהם כלאים וחסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחת על מתכונת אחת על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראותם כי סבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטי' כי גם סבת השמיעה הכנסת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשלוט בפרטם ולא האזן לשמוע מספרם כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לכן היוצר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: מה שהיה · אמר המשורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי כסבב שמו לבדו והעניין כי תהו המה כלם ועניין מה שהיה הוא על הגלגלים ובבאותם כי הם כמו עגולות חוזרו' חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם · ומה שנעשה הוא שיעשה על הכללים שהם שמורים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והעניין אף על פי שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: יש דבר · ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקי' מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן יש מפזר ונוסף ויש רעים מאריך כי ברוב שנות רעבים תקברנה ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן דור עולמים מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים תשועת נצח וזמנים רבים: אין זכרון · אם תאמר אולי היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כן יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב:

אני

אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָֽם׃ וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּֽוֹ׃ רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רֽוּחַ׃ מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנֽוֹת׃ דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלִָם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָֽעַת׃ וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הוֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רֽוּחַ׃ כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאֽוֹב׃

א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָֽבֶל׃

ג׳ בכת׳ ב׳ בקיל׳ · י׳ · ל׳ וחס׳ ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ ב׳ רף · ר׳ ב׳ מלעיל · ר׳ · ל׳ כתי׳ כן ל׳ כתי׳ שין בכת׳ · ג׳ ל׳ · ל׳ ורכין

דברתי ב׳ רף וסי׳ אליך בשלותיך ותאמרי לא · דברתי אני עם לבי לאמ׳ אני הנה · ואינון חד מן י״ד פסו׳ מן ב׳ רפ׳ לא נסבין ו׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הוי״ו בכ״ד ׃ ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ והיה אמונת עתך חסן טוב טעם ודעת · כתבתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה ׃ בטוב ד׳ רפין וסימ׳ נמס׳ בתלים סי׳ כ״ה ובסדר בחקתי ׃

כַּד הֲוָה שְׁלֹמֹה מַלְכָּא יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ אִתְגְּבַהּ לִבֵּיהּ לַחֲדָא עַל עָתְרֵיהּ וַעֲבַר עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּכְנַשׁ סוּסָוָן וּרְתִיכִין וּפָרָשִׁין סַגִּיאִין וּצְבַר כַּסְפָּא וְדַהֲבָא לַחֲדָא וְאִתְחַתַּן בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין מִן יַד תְּקִיף רוּגְזָא דַיְיָ עֲלוֹהִי וְשַׁדַּר לְוָתֵיהּ אַשְׁמְדַאי מַלְכָּא דְשֵׁידֵי וּטְרַד יָתֵיהּ מִן כּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ וּנְטַל גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ מִן יְדֵיהּ בְּגִין דִּיהַךְ מְטַלְטֵל וְגָלֵי בְּעָלְמָא לְאוֹכָחוּתֵיהּ וַהֲוָה מַחֲזַר עַל כְּרַכֵּי פִּילְכֵי וְכַרְכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בָּכֵי וּפָגַן וְאָמַר אֲנָא קֹהֶלֶת דַּהֲוֵי שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה מִתְקְרֵי מִן קֳדָמַת דְּנָא הֲוֵיתִי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשְׁלֵם׃ וּמְסָרִית יַת לִבִּי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בִּזְמַן דְּאִתְגְּלֵי לִי בְּגִבְעוֹן לַאֲלָלוּתִי וּלְמִשְׁאַל יָתִי מַה אֲנָא צָבֵי מִנֵּיהּ וַאֲנָא לָא תְבָעִית מִנֵּיהּ אֱלָהֵן חוּכְמְתָא לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְסוּכְלְתָנוּ עַל כָּל מַה דְּאִתְעֲבִיד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וַחֲזֵית כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֲנָשָׁא חֲיָבַיָא גּוֹוַן בִּישׁ דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֲנָשָׁא לְאִסְתַּגְּפָא בֵּיהּ׃ חֲזֵיתִי יַת כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֲנָשָׁא דִּי אִתְעֲבִידוּ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְהָא כּוּלָּא הֲבָלָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ גְּבַר דִּי סְרִיבָן אוֹרְחָתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִית בְּהוֹן וְלָא הֲדַר בִּתְיוּבְתָּא לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְקְנָא בָּתַר מוֹתֵיהּ וּגְבַר חֲסַר מִן אוֹרַיְתָא וּפִקּוּדַיָּא בְּחַיּוֹהִי בָּתַר מוֹתֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְמְנָאָה עִם צַדִּיקַיָּא בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ מַלֵּלִית אֲנָא בְּהִרְהוּר לִבִּי לְמֵימַר אֲנָא הָא אַסְגֵּיתִי וְאוֹסֵפִית חוּכְמְתָא עַל כָּל חַכִּימַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם וְלִבִּי חֲזָא סַגִּיאוּת חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא׃ וִיהָבִית לְבָבִי לְמִדַּע חוּכְמְתָא וְחוּלְחַלְתָּא דְמַלְכוּתָא וּמַנְדְּעָא וְסוּכְלְתָנוּ בְּחָנִית לְמִדַּע דְּאַף דֵּין הוּא תְּבִירוּת רוּחָא לִגְבַר דְּמִשְׁתַּדַּל לְמִשְׁכַּח יָתְהוֹן׃ אֲרוּם גְּבַר דְּמַסְגֵּי חָכְמְתָא כַּד יֶחֱטוּב וְלָא יְתֵיב בִּתְיוּבְתָּא מַסְגֵּי רְגִיז קֳדָם יְיָ וּדְמוֹסִיף מַנְדְּעָא וִימוּת בְּטַלְיוּתֵיהּ מוֹסִיף כֵּאֵיב לִבָּא לְקָרִיבוֹי׃ אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי אֵיזִיל כְּעַן הָכָא וַאֲבַחִין בְּחֶדְוָא וְאֶחֱזֵי בְּטוּב עָלְמָא הָדֵין וְכַד מְטָא עֲלַי עָקְתָא וְסִיגוּפָא אֲמָרִית בְּמֵימְרֵיהּ הָא אַף דֵּין הוּא הֲבָלוּ׃

לכותא

רשי

אני קהלת הייתי מלך על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו איני מלך׃ ונתתי את לבי לדרוש · בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש וביכותי בה שהוא העניין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע׃ ענין רע · מנהג רע להם · לענות בו · להתנהג בו · ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפרשו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו׃ נתן אלהים · הניח לפניהם׃ רעות רוח · שבר רוח כמו רוצץ ואתו רוח טלמ״ס כוף המעשה בא לידי כאב לב׃ מעוות · בחייו לא יוכל לתקון משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותי׳ פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות׃ וחסרון לא יוכל להמנות · זה שחיסר עצמו ממניין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם׃ דברתי אני עם לבי · עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמ׳ מי יאמר עלי שאבוא לידי מידה זו׃ אני הנה הגדלתי וגו׳ · ואתנה · עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמ׳ מה טופה ואת טיב ההוללו׳ והסכלות והוללות שיגעון וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים וסכלות שטות׃ ידעתי · עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב״ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא או שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שכ׳ כאוס הגבר לאיתיאל ואוכל׃ אמרתי אני בלבי · הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד׃ אנסכה · לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או ערוב בשמים ביין לקונדיטון׃ וראה בטוב · כמו וראית בטוב׃ והנה גם הוא הבל · שהרי ראיתי בנבואה שהרב׳ קלקולין באים מתוך שחוק בלשכר מת מתוך משתה אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם׃

לשחוק

אבן עזרא

אני קהלת · ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאי׳ כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור הייתי מלך ועניין על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח ולא כבני קדר השוכני באהלי׳ והעניין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה מכון לקבל החכמה כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקי׳ הראשונים והאחרונים יתגבר רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם׳ שלשים ושלש מעלו׳ והוא׳ חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר ס׳ מעלות נטות השמש בצפון או בדרום׃ ונתתי · יתכן היות ענין זה שפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אע״פ שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל ופירו׳ לענות בו מעניין ויש אומרי׳ שהוא מלשון עני ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד וענה גאון ישראל ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי וכן ישמעאל ויענם יענה בם או ישיב תשובה להם׃ ובאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון שמשם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמונה וארבעים צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמי׳ עם לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי׃ ראיתי · פירוש ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע ועניין רוח כמו הבל בעבור רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפשו ביד כעניין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ״ד שלהם איננו שלם׃ מעוות · פעול כמו מדובר והם שני שרשים והעניין אחד שלם ושאיננו שלם · ומלת לתקון פועל עומד והעניין על דרך הפירוש הראשון של שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוותת ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימים וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התואר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שמלר במערכת חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם׃ דברתי · בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנבראה בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והמוח שר צבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור כאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשו · ועניין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמוני׳ והוסיף עליהם · ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה׃ ואתנה · אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר הסכלות שהוא הפך ההוללות אע״פ שזה רעיון הבל׃ כי · כאשר ביקש לדעת הסכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריתם למות בחיין או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האחר ויום המות נתון בין שתי עיניו׃ אמרתי · ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעצב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין כעניין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבניין הדגוש כמו ארברה וינסך כמו וידבר ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ״ף לדמות הנוסה כעניין אנסכה אותך כמו אחוך שמע לי אנכך ולא ידעתני׃

לשחוק

רש"י

לשחוק אמרתי מהולל׳ מעורבת בבכי ולכתה׃ ולשמחה מה זו׳ טובה שסופה תוגה׃ תרתי בלבי׳ חזרתי לתור בלבי להחזיק בכל כן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קרוייה על שם היין׃ ולבי נוהג בחכמה׳ אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתנהג בחכמה להחזיק בתורה׃ ולאחוז בסכלות׳ בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליה׳ איתיאל ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומו׳ העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר טוב אשר תאחוז בזה וגם על שאול שדימה בעיניו שכלות להרוג תאום ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות׃ הגדלתי מעשי׳ בימי גדולתי׃ עץ כל פרי׳ שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ אי זה גיד הולך לכוש ונטע בו פלפלין׳ איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון משום שמשתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא׃ ברכות מים׳ כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע׃ סגולת מלכים׳ גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם׃ והמדינו׳ סגולת כל סוחרים׃ שרים ושרות׳ מיני כלי זמר׃ שדה ושדות׳ מרכבות של עגלות צב ובלשון תלמוד ים שידה תיבה ומגדל׃ אף חכמתי׳ גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה׳ ד״א עמדה לי לעזרה מכל אלה׃ לא אצלתי׳ לא ריחקתי להבדל מהם וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקני׳ כמאור שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלו׃ וזה היה חלקי׳ ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו. מקידה של חרס שמותין בה ויש פותרין ממדרש אגדה כל העמלין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כניסיות׃ יער צומח עצים׳ עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים׃ ופניתי

מסורה

ולשמחה ג׳ וסי׳ ופרני פלשתים נאספו׳ ויהיה לבית יהודה לששון ולשמחה׳ ולשמחה מה זה עשה׃ זו י׳ ח׳ כתי׳ ה׳ וב׳ כתי׳ ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳׃ עשיתי ג׳ רפ וסימ׳ בתלים באב רבתי אות ע׳׃ קניתי ה׳ וסימ׳ בסדר בראשית׃ וצאן ד׳ וסימ׳ בסוף סדר בחקתי׃ שרים ח׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן יט׃ עמדה ד׳ וסימ׳ ותרא לאה כי עמדה׳ וגם

קהלת ב

לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עֹשָׂה׃ תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר אֶרְאֶה אֵי זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל פֶּרִי׃ עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ כָּנַסְתִּי לִי גַּם כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנֻגוֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא מָנַעְתִּי אֶת לִבִּי מִכָּל שִׂמְחָה כִּי לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל עֲמָלִי וְזֶה הָיָה חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי׃

תרגום

לְכוּחָא אֲמָרִית בְּעִידַן צַעֲרָא לֵיצָנוּתָא הוּא וּלְחֶדְוָא מַה הֲנָאָה אִית לִגְבַר דִּי עֲבִידְנָא׃ אֲלָלִית בְּלִבִּי לְנַגְּדָא בְּבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא יַת בִּסְרִי וְלִבִּי דְבַר בְּחוּכְמְתָא וְלַאֲחָדָא בִּשְׁטוּת עוּלֵימַיָּא עַד דִּי בְּחָנִית וְחָזֵית אֵי דֵין מִנְהוֹן טַב לִבְנֵי אֱנָשָׁא דְיַעְבְּדוּן עַד דְּאִינוּן קַיָּימִין בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שְׁמַיָּא מִנְיַן יוֹמֵי חַיֵּיהוֹן׃ אַסְגֵּיתִי עוֹבָדִין טָבִין דִּירוּשְׁלֵם בְּנֵיתִי לִי בָּתִּין בֵּית מוּקְדְּשָׁא לְכַפָּרָא עַל יִשְׂרָאֵל וּבֵית מְקֵירַת מַלְכָּא וְאִידְרוֹן וְאוּלָם וּבֵית דִּינָא אַבְנִין פְּסִילָן דְּתַמָּן יָתְבִין חַכִּימַיָּא וְדַיָּינִין יַת דִּינָא עֲבָדִית כּוּרְסַיָּא דְשֵׁן דְּפִילָא לְמוֹתַב מַלְכוּתָא אַנְצִיבִית לִי בְּיַבְנֶה כָּל קֳבֵל כַּרְמִין דְּעִנְבָּא לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא אֲנָא וְרַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין וְאַף לְנִסְכָּא חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק עַל מַדְבְּחָא׃ עֲבָדִית לִי גִּינַּת שַׁקְיָין וּפַרְדֵּסִין וּזְרָעִית תַּמָּן כָּל מִינֵי עִסְבִּין מִנְהוֹן לִצְרוֹךְ מֵיכְלָא וּמִנְהוֹן לִצְרוֹךְ מִשְׁתְּיָא וּמִנְהוֹן לִצְרוֹךְ אָסוּתָא כָּל מִינֵי עִסְבֵּי בוּסְמִין נְצִיבִית בְּהוֹן אִילָנֵי סְרַק וְכָל אִילָנֵי בוּסְמִין דְּאַיְתִיוּ לְוָתִי טַלָּנֵי וּמַזִּיקֵי מִן הִנְדְּקָא וְכָל אִילָן דְּעָבִיד פֵּירִין וְתַחוּמֵיהּ מִן שׁוּר קַרְתָּא דִּבִירוּשְׁלֵם עַל כֵּיף מַיָּא דְשִׁילוֹחַ׃ בַּחֲנִית בֵּית מִשְׁתְּיָא דְמַיָּא אֵידִין חָזֵי לְאַשְׁקָאָה אִילָנַיָּא עִסְבִּין וַעֲבָדִית לִי פַּרְקְטָנִין דְּמַיָּא מִנְהוֹן אַפִּילוּ חוּרְשָׁא דִּי מַרְבֵּי קֵיסִין לְאַשְׁקָאָה׃ קְנֵיתִי עַבְדִּין וְאַמְהָן מִבְּנֵיהוֹן דְּחָם וּשְׁאַר עַמְמִין נוּכְרָאִין וְגַרְבָּרִין דִּי מְמַנַּן עַל מְזוֹנָא דְּבֵיתִי הֲווֹ לִי לְפַרְנָסָא יָתִי וְיַת אֱנָשָׁא בֵּיתִי תְּרֵי עֲסַר יַרְחֵי שַׁתָּא וְחַד לְפַרְנָסוּתִי בְּיַרְחָא דְעִבּוּרָא אַף קִנְיָין תּוֹרִין וְעָנִין הֲוָה לִי יַתִּיר מִכָּל דְּרַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם׃ כְּנַשִׁית לִי אַף אוֹצְרִין כְּסַף וּדְהַב דְּאַפִּילוּ מַתְקְלִין וּמוֹאזְנִין דְּקוּשְׁטָא עֲבָדִית מִן דְּהַב טַב וְטַסְבְּרֵי מַלְכִין וּפִילְכִין אַתְיְהִיבוּ לִי לִכְרַגָּא עֲבָדִית בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא זַיְינֵי זְמָרָא לְזַמָּרָא בְּהוֹן לֵיוָאֵי עַל קוּרְבָּנַיָּא וְקַתְרוֹסִין וְאַבּוּבִין לְזַמָּרָא בְּהוֹן זַמָּרַיָּא וְזַמָּרְיָיתָא בְּבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא וְתַפְנוּקֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וְדִימְסְיָיא וּבֵי בָּנָאוָן מַרְזְבִין דְּשָׁרְיָין מַיָּא פָּשׁוֹרֵי וּמַרְזְבִין דְּשָׁרְיָין מַיָּא חֲמִימֵי׃ וְאַסְגֵּיתִי טוּבָא וְאוֹסֵיפִית עוּתְרָא מִן כָּל דָּרַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם בְּרַם חָכְמְתִי קָמַת לִי וְהִיא סִיּוּעָא יָתִי׃ וְכָל מַה דְּבָעוּ מִנִּי רַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין לְדַכָּאָה וּלְסָאֲבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא לָא כְּלֵיתִי מִנְהוֹן פְּשַׁר מִילַּיָּא וְלָא מְנָעִית יַת לִבִּי מִן כָּל חֶדְוַות אוֹרַיְתָא אֲרוּם הֲוָה לִי פְּנַאי דִּי לִבִּי בָּרַח בְּחָכְמְתָא דִּי אִתְיְהִיבַת לִי מִן קֳדָם יְיָ מִן כָּל אֱנָשָׁא וְחָדִית בַּהּ יַתִּיר מִכָּל טַרְחוּתִי וְדֵין הֲוָה חוּלָקִי טַב דְּאִזְדַּמַּן לִי לְקַבָּלָא עֲלוֹהִי אֲגַר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי מִכָּל טַרְחוּתִי׃ ואסתכלית

האשרה עמדה בשמרון׳ רגלי עמדה במישור׳ אף חכמתי עמדה לי׳ וא׳ ועמדה לפני המלך׃

אבן עזרא

לשחוק׳ ואמרתי כי הטוב לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זו עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ״ד כמו למ״ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל׃ תרתי׳ כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי וכשמתי׳ ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ואחז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיורה אי זה הדרך הטוב׃ הגדלתי׳ עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה׃ עשיתי׳ גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים׃ עשיתי לי ברכות מים׳ שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים׃ קניתי׳ ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכבשים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן׃ כנסתי׳ חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים׳ ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאו׳ אצל המלכים ודברי׳ נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה׳ ועניין שרים ושרות הם הנשים ויורה עליו׃ ותענוגות בני האדם ועוד שהזכיר דברי כל תאוות העולם מבניין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים׳ ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מן שדד הנשים השדודות הנלקחות בחזקה בשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו ועניין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והעניין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים׃ וגדלתי׳ פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי׃ וכל׳ יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והעניין לקחתי כך מאצלו והוא מהבניין הקל ומלת ויאצל מהבניין הכבד והיה ראוי להראות האלף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק׳ ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי׃ ופניתי

ופניתי · וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל : ופניתי · הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל וישתגע וסכלות הוא הבנין וקנות ההון · כי מה האדם כענין יי' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו והענין כאשר ראיתי [illegible] ירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד ה אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו ג גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחבר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כ כמוהם · ויש אומרי' כי המלך הוא ויולך לבי עלי והענין כי מה ה הענין והתשובה שיבא אחרי העצה וירדוף אחרי כל אשר עשו ה הקדמוני' ואיננו נכון : וראיתי · כמו שיבדיל האור הנורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מ מתכונתו כן דרך ה החכמה : החכם · דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקו' שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כלם : ואמרתי · זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי ב בדברי העולם כמו שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל : כי · בעבור שהכל ישור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין ז זכרון לחכם עם ה הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת ב בשכבר בעניינה איננה כמנהגת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהוא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהי נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן : ושנאתי · ים חיים בלשון הקדש שם התואר לרבים כמו חיים בלבם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים וסלת ים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר : ושנאתי · כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט עמל ואון והביטו אל עמל ורהבם עמל ואון וענינו ימי שנותינו ספורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון והם ימי הנעורים וחיש יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף : ומי · לעולם ה"א התימה בשוא ופתח חוץ אם יהיה אחרי שוא נע ופתח כמו הבמחנים ומלת הייטב בעיני יי' ואחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אחה"ע יפתח של ה"א התימה ופעמים בעין ה"א הידיעה והרוב קמוץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה"א התימה ושל ה"א הידיעה קמוץ : וסבותי · כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האל"ף מן הגרון וכתוהו וכואש ממני שאול :

ופניתי · עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר : ופניתי אני לראות חכמה · פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות : כי מה האדם שיבא אחרי המלך · להתחנן לו על גזירה שגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגזרה טוב לו להתבונן תחילה במעשיו ולא יצטרך לבקש : מן הסכלות · הוא הרשע : עיניו בראשו · בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה : וידעתי גם אני · גם אני ידעתי אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע אני שמניהם ימותו : ואמרתי אני בלבי וגו' · כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צריך אז יותר : ודברתי בלבי · שאם אהרהר כן הבל הוא כי אין זכרון ה החכם והכסיל שוין אחר מותן לא יזכרו שניה' יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו ל לרעה : בשכבר הימים הבאים הכל נשכח · בשביל אשר אני רואה את הרשעי' אשר היו כבר והצליחו מאד ובימי' הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם : ואיך ימות החכם עם הכסיל · אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ו ומועילים לבניה' כגון וזכרתי אני את בריתי יעקב וגו' וזכרתי לך חסד נעוריך : ושנאתי את החיים · שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים : גם זה הבל · גם זה אחד מן ההבלים ש שנבראו בעולם שהחכ' יגע והכסיל יורשו : ואמרתי ליאש : שלא לייגע ולעמול : כי

ופניתי ד' וסי' ב"יכ והפרתי אתכם והרבתי · ופניתי אני בכל מעשי שיעשו ידי · ופניתי אני לראו' חכמה והוללו' · ופניתי ב"יכ ונעבדת' ונזרעת' : בראשו י"ד וסי' נמס בסוף ויקר' ויחזקאל סימ' י"ז : יות' כלהון חס' במ"ו מל' בליש' וסי' איש ב' יותר ממנו עד בקר · ואת היות' החרמנו · ויות' ממנו מאה רכב דשמוא' · וחבירו דד"ה כי מה יותר לחכם עם הכסיל · וב' תתחכ'

ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש : ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו : וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך : החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם : ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יתר ודברתי בלבי שגם זה הבל : כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם עם הכסיל : ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל הבל ורעות רוח : ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי : ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש גם זה הבל : וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש :

ואסתכלית אנא בכל עובדי די עבדו ידי ובטורחתי די טרחית למעבד והא כולא הבלו ותבירות רוחא ולית מותר בהון תחות שמשא בעלמא הדין אלהן אית לי אגר שלים על עובדי טבא לעלמא דאתי : ואסתכלית למיחזי חוכמתא וחלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא הא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה : וחזית אנא ברוח נבואה דאית מותר לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר נהור יומא מן חשוך ליליא : חכימא מסתכל ברישא מה דעתיד למהוי בסוף ומצלי ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא ושטיא בחשוכא אזל וידעית אף אנא דאי לא מצלי חכימא ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא כד ייתי פורענותא בעלמא אירעון חד יאורעא ית כולהון : ואמרית אנא בלבבי כארעון שאול בר קיש אנא מלכא דסט בסטותיה ולא נטר תפקידתא דאתפקר על עמלק ואתנטלת מיניה מלכותא אף אנא יערעינני ולמה דין חכימית אנא בכן יתיר מיניה ומלילית אנא בלבי דאף דין הבלו ולית אלהן גזירת מימרא דיי : ארום לית דכרנא לחכימיא עם שטיא לעלמא דאתי ובתר דמיתת גברא מה דהוה כבר ביומוהי כד ייתון יומיא דעתידין למהוי בתרוהי כולא אשתכח ואיכדין יימרון בני אינשא דהיא סופא דצדיקיא כסופא דחייבא : וסניתי אנא ית כל חיין בישין ארום ביש עלי עובדא בישא די אתעביד על בני אינשא תחות שמשא בעלמא הדין ארום כולא הבלו ותבירות רוחא : וסניתי אנא ית כל טרחותי די טרחית תחות שמשא בעלמא הדין בגין דאישבקיניה לרחבעם ברי דאתי בתרי וייתי ירבעם עבדיה ויסב מן ידוי עשרתי שבטיא ויחסין פלגות מלכותא : ומן ידע החכים יהא או טיפש מלכא דעתיד למהוי בתרי וישלט בכל טרחותי די טרחית בעלמא הדין ובכל מה דאתקינית בחוכמתי תחות שמשא בעלמא הדין ותהית בלבי ותבית למימר אף ית דין הבלו : וחזרית אנא ליאשא ית לבי על כל טורחא די טרחית למקני ודחכימית לתקנא תחות שמיא בעלמא הדין : ארום

יותר למה · לעשות יקר יותר ממני : ומי יודע ג' וסימ' ומי יודע החכם יהיה או סכל · אשר דבר · אם לעת כזאת :

כי יש אדם / כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מכאן כלפי הקדוש ברוך הוא שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם : שעמלו בחכמה / שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו / וגם זה הבל ורעה רבה והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול :

כי יש / שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והטיב אל תאות לבו בדרך אחריה ואדם אחר בלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה באמר שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופי' שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו החלק שיצא בגורל מן השמי' כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני :

בחכמה סימן כל סיפרא בחכמה בפתח תחת הב"ת בס"א וסי' כי יש אדם שעמלו בחכמה וכל קרי' רכו' בס"א וסי' ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה / והוא חד מן שיטה מן כ"א דכל חד וחד ל' בספר כותיה וכל קרי' דכות' בס"א וסי' נמס במסרה רבתא בערך חלף : אני ו' זקפין קמצי' בסיפרא וסי' וידעתי גם אני שמקרה / הנה אשר ראיתי אני / כי גם יודע

כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

ג א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃

עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת
עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃
עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא
עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃
עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק
עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃
ה עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים

אֲרוּם אִית גְּבַר דִּי טוֹרְחֵיהּ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבִצְדְקוּ וִימוּת בְּלָא וְלַד וְלִגְבַר דְּלָא טְרַח בֵּיהּ יִתְנִנֵיהּ לְמֶהֱוֵי חוּלָקֵיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ וּבִישְׁתָא רַבְּתָא׃ אֲרוּם מֶה הֲנָאָה אִית לֵיהּ לִגְבַר טוֹרְחֵיהּ וּבְתְבִירוּת לִבֵּיהּ דִּי הוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ אֲרוּם כָּל יוֹמוֹהִי כְּאֵיבִין וְתַקִּיף רוּגְזֵיהּ גְּוָנֵיהּ אַף בְּלֵילְיָא לָא דָּמִיךְ מִן הִרְהוּרֵי לִבֵּיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא׃ לֵית דְּשַׁפִּיר בְּאִינָשָׁא אֱלָהֵין דִּי יֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיִחְזֵי יַת נַפְשֵׁיהּ טַב קֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶעְבַּד יַת פִּקּוּדַיָּא לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי בְּגִין דְּיוֹטִיב לֵיהּ מִן טוֹרְחֵיהּ אַף דֵּין חֲזֵית אֲנָא דִּגְבַר מַצְלַח בְּעָלְמָא הָדֵין מִן יְדָא דַּיְיָ הוּא דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי עֲלוֹהִי׃ אֲרוּם מַן הוּא דִּי עָסוּק בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וּמָן הוּא גַּבְרָא דְּאִית לֵיהּ חֲשָׁשָׁא מִן יוֹם דִּינָא רַבָּא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּר מִנִּי׃ אֲרוּם לֶאֱנַשׁ דְּתַקְנָן עוֹבָדוֹהִי קֳדָם יְיָ יְהַב חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְחֶדְוָא עִם צַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּלְגַבְרָא חַיָּיבָא יְהַב גַּוָּן בִּישׁ לְמִכְנַשׁ מָמוֹן וּלְמִצְבַּר קִנְיָן סַגִּי לְמֶהֱוֵי מִתְנְסִיב מִינֵיהּ וּלְמֶהֱוֵי מִתְיְהִיב לִגְבַר דְּשַׁפִּיר קֳדָם יְיָ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא לְחַיָּיבָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ לְכָל גְּבַר יֵיתֵי זִמְנָא וְעִידָּנָא לְכָל עִסְקָא תְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ עִידָּן בְּחִיר לְמֵילַד בְּנִין וּבְנָן וְעִידָּן בְּחִיר לְקַטָּלָא בְּנִין מְסָרְבִין וּמַרְגְּזִין לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּאַבְנִין עַל מֵימַר דַּיָּינַיָּא עִידָּן בְּחִיר לְמִנְצַב אִילָן וְעִידָּן בְּחִיר לְשָׁרָשָׁא אִילָן נְצִיב׃ עִידָּן בְּחִיר לְקַטָּלָא בִּקְרָבָא וְעִידָּן בְּחִיר לְאַסָּאָה שְׁכִיב מְרַע עִידָּן בְּחִיר לְפַרְכָא בִּנְיָינָא וְעִידָּן בְּחִיר לְמִבְנֵי חוּרְבָּנָא׃ עִידָּן לְמִבְכֵּי עַל שְׁכִיבָא וְעִידָּן בְּחִיר לְמֶחֱדֵי בְּחוּכָא וְעִידָּן בְּחִיר לְמִסְפְּדָא עַל קְטִילָא וְעִידָּן בְּחִיר לְטַפָּזָא בְּהִילּוּלָא׃ עִידָּן בְּחִיר לְפַקָּחָא דְּגוֹר אַבְנִין וְעִידָּן בְּחִיר לְמִצְבַּר אַבְנִין לְבִנְיָנָא

אני / ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה / וראיתי אני שיש יתרון לחכמה : אין טוב באדם שיאכל ושתה : ללדת ד' וסי' ותוסף ללדת את אחיו את הבל / וימלאו ימיה ללדת / כמו הרה תקריב ללדת / עת ללדת ועת : ספוד ג' מל' בליש' וסי' כי צמתם וספוד בחמישי / ואל תלך לספוד / עת ספוד ועת רקוד :

כי מה הוה וגו' / כי מה מותר הוא לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים : ענינו / מנהגו גם זה אחד מן ההבלים המנהגים בעולם : אין טוב באדם / בתמיה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב, כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו : כי מי יאכל וגו' / למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי : חוץ ממני / מבלעדי זו מלת הרשעי' היא שאוספים לצורך האחרים : כי לאדם שטוב לפניו / לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא : נתן חכמה ודעת ושמחה / לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכ' ובמשתה וכסות נקיים : ולחוטא נתן ענין : מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן : גם זה / אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל : לכל זמן / אל ישמח האוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה : לכל חפץ / לכל דבר כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה : עת ללדת / לתשעה חדשים : ועת למות / קצב שנות של כל דור ודור : עת לטעת / גוי וממלכה : ועת לעקור / יבא להעקר : עת להרוג / אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ושאריתך בחרב יהרג : ועת לרפא / שברם כענין שנאמר במצרים ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם : עת לפרוץ / חומת העיר כשנגזר עליה שנאמ' וחומות ירושלם מפורצות : ועת לבנות / שנאמר ובניתיה כימי עולם : עת לבכות / בתשעה באב : ועת לשחוק / לעתיד לבא שנ' אז ימלא שחוק פינו : עת ספוד / בימי אבל : ועת רקוד / בחתנים וכלות : עת להשליך אבנים / בחורי ישראל מושלכים תשתפכנה אבני קדש : ועת כנוס / אותם מן הגולה והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו : עת

כי / מה יהיה לו מיתרון בכל עמלו ורוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות : כי / כל היום שהוא בהקיץ כל ענייניו בכאב נפש וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום : אין טוב / טוב לא מצא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויחסר מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה וכמהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים הוא שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשו' לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות : כי / זה תימה למה לא יחשוב שעמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממונו לבד ממנו והענין היא מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה ענינו הבל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל / ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו כמו מהרה חושה : כי לאדם / יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שייגע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירו' שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאד' שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ ממון התעסק בהבל ורעות רוח : לכל זמן / אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ושאיתו פירושם האחר עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו / ויש אומרי' כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשחת המתכונת שמולידם ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העומר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנועת הצלם כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירו' יקבצו ממון וכמהו מהמון רשעי' רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה ותראיה השלמת הספוק יצבור ולא ידע מי אוספם : עת ללדת / הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטועים כן הם : עת להרוג / עניינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם מחים כמו עת לפרוץ : עת לבכות / עם דאגה עד שיבכה הדואג / ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים : עת להשליך / אפילו ממקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיזיקו לו במגוריו ועת כנוס אותם המושלכים לצרכו : עת

עת לחבוק, אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא לחבק הסוכבת בחיק ולרחוק ממנה, לחבוק מהבנין הקל ומחבק מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחר: עת לבקש ועת לאבד מבוקש ועת לשמור ועת להשליך השמור: עת לקרוע, לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לשון כווי לעתיד היה הה"א פתוח והענין כאשר אמר להם גם א: ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת: עת לאהוב, גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן: מה יתרון, אחר שכל הדברים תלויים בעת וזמן מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן ש מתבא עת תשחית ע עמלו ותסור הונו ו ויאשר ריקם: ראיתי, כאשר ראיתי כל עניני האדם שיתעסקו בו: את הכל, הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי תכונת החכמה העליונה ומלת עולם בכל המקרא לא מ מכאנה כי אם על ז זמן ונצח וכן אלהי עולם יי' כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם ועניין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מ מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו ש שהו' בלשון קדמונינו ז"ל והענין תאות העול' ידעתי, אז הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאד' רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן ש שהוא שומר אותו למי שיטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פ פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עוסר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהוגו לעשות טוב בחיין שיחיה חייב טובים או יהי פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו: וגם: וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בתחלת בריאתו: ידעתי, פירוש, והאלהים עשה שלא יוכל נוכר להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם מלפניו:

מה

עת לחבוק, כי כאשר ידבק האזור וגו': ועת לרחוק מחבק, וריחק יי' את האדם: עת לבקש, כענין שנ' ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל: ועת לאבד, ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים: עת לשמור, יברכך יי' וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך, וישליכם אל ארץ אחרת: עת לקרוע, מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו': ועת לתפור, והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות, פעמי' שאדם שותק ומקבל שכר שנ' וידום אהרן וזכה ש שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר יי' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר, אז ישיר משה ותשר דבור' קחו עמכם דברים: עת לאהוב, ואהבך: ועת לשנא, שנ' כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: מה יתרון העושה, מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: העניין, המנהג: לענות, להתנהג: יפה בעתו, בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר ת מעשה הטוב ובעת ה הרעה ראוי היא ל לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו', גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך נתן כאן העלם חסר לשון העלמ' שאם ידע אדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שים עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האד' לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: ידעתי עתה, הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: וראה בטוב, תורה ומצות: ידעתי כי כל אשר עשה, הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע וכששינה האלהים בזה ועשה שישתנה כדי שיראו מלפניו אוקינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו שבעת ימים כשתנו הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו וביתי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו ולירא מלפניו:

מה

לשמור ח' מל' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן י"ו ומלכים א' סימן י"א: העושה ב' מל' בליש' וסימ' עשה בעברת, מה יתרון העושה באשר הוא עמל: יפה ה' וסימ' ביחזקאל ריש סימן ל"א: העולם ב' חס' וסי' גם את העלם, ברוך יי' אלהים אלהי ישראל דד"ה בתרא דפסו': בלבם ט' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן י"ד: וגם ב' רפ' בכתובי' וסימ' נמס' במגלת רות סים' ב':

עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק:
עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד
עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ:
עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר
עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר:
עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא
עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם:

מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל: רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ: אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף: יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו: וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא: יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרוֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו:

וְעִידָן בְּחִיר לְגַפָּפָא אִתְּתָא וְעִידָן בְּחִיר לְרַחָקָא מְגַפְּפָא בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֶבְלָא: עִידָן בְּחִיר לְתַבּוֹעַ נִכְסַיָא וְעִידָן בְּחִיר לְמֵיבַד נִכְסַיָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִנְטַר עִסְקָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִשְׁדֵי עִיסְקָא בְּיַמָּא בְּעִידַן נַחְשׁוֹלָא רַבָּא: עִידָן בְּחִיר לְמִבְזַע לְבוּשָׁא עַל שְׁכִיבָא וְעִידָן בְּחִיר לְאַחָאָה בְּזִיעָא עִידָן בְּחִיר לְמִשְׁתַּק מִלְּצַלָּאָה וְעִידָן בְּחִיר לְמַלָּלָא פִּתְגָּמֵי מַצּוּתָא: עִידָן בְּחִיר לְרַחוֹמֵי חַד לְחַבְרֵיהּ וְעִידָן בְּחִיר לְמִסְנֵי לְגְבַר חַיָּיבָא עִידָן בְּחִיר לְאַגָּחָא קְרָבָא וְעִידָן בְּחִיר לְמֶעְבַּד שְׁלָמָא: מַה מוֹתַר אִית לִגְבַר פַּלָּח דִּי הוּא טָרַח לְמֶעְבַּד אוֹצְרִין וּלְמִכְנַשׁ מָמוֹן אִילוּלֵי מִסְתַּיַּיע בְּמַזָּלָא דִּלְעֵילָּא:

חֲזֵית יָת גַּוָּן אִיסוּרִין וּפוּרְעֲנוּתָא דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִנּוּן רַשִׁיעִין לְסַגָּפוּתְהוֹן בֵּיהּ: אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יָת כּוּלָּא עֲבַד יְיָ שַׁפִּיר בְּעִידָנֵיהּ דַּחֲזְיָא דַּהֲוַת מַצּוּתָא דַּהֲוַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבַט לְמֶהֱוֵי בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וְאִתְעַכְּבַת וַהֲוָאַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבַט דְּאִילוּ הֲוַת בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי לָא הֲוַת מִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא עַל עֵיסַק עֵיגְלִין דִּדְהַב דִּי עֲבַד יָרָבְעָם חַיָּיבָא וְשַׁוִּיאִנּוּן חַד בְּבֵיתְאֵל וְחַד בְּדָן וּמַנֵּי פָּרְזְדָן עַל שְׁבִילָא וּפַסְקוּ עוֹלֵי רִיגְלָאִין וּבְגִין כֵּן אִיתְעַכְּבַת עַד דִּי יִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא בְּגִין דְּלָא יְעַכְּבוּן יִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי יָתֵיהּ אַף יָת שְׁמָא דַּהֲוַת כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל אֶבֶן שְׁתִיָּא כַּסִּי מִנְּהוֹן דְּאִשְׁתְּמוֹדַע קֳדָמוֹהִי יִצְרָא בִּישָׁא דִּי בְּלִבְּהוֹן דְּאִילוּ הֲוָה מְסִיר בְּיַד אֱינָשֵׁי הֲוַת מְשַׁמֵּשׁ בֵּיהּ וּמִשְׁכַּח בְּנָוָה מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא עַד עָלְמֵי עָלְמַיָּא וְאוּף יוֹם מוֹתָא כַּסִּי מִנְּהוֹן בְּרִיל דְּלָא יְהוֹדַע לִגְבַר מִן רֵישָׁא מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בְּסוֹפָא:

אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יָדַעִית אֲרוּם לֵית טַב בְּהוֹן בִּבְנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן לְמֶחְדֵי בְּחֶדְוַת אוֹרַיְתָא וּלְמֶעְבַּד טַב בְּיוֹמֵי חַיּוֹהִי: וְאוּף כָּל אֱנַשׁ דְּיֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי טַב בְּיוֹמוֹי וְיַחְסִין לִבְנוֹי בְּעִידָן מוֹתֵיהּ כָּל טַרְחוּתֵיהּ מַתְּנַן דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא:

יָדַעִית בְּרוּחַ נְבוּאָה אֲרוּם כָּל דִּי יַעֲבִידְיְיָ בְּעָלְמָא בֵּין טַב לְבִישׁ מִדְּאִתְגְּזַר מִפּוּמֵיהּ הוּא יְהֵא לַעֲלָם עִלּוֹהִי לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְאוֹסָפָא וּמִינֵיהּ לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְבַצָּרָא וּבְעִידָן דִּי יֵיתֵי פּוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא יְיָ הוּא דַּעֲבַד בְּגִין דִּי יִדְחֲלוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא מִן קֳדָמוֹהִי:

מה

והאלהים ז' וסימ' והאלהים נסה את אברהם, ויהי קול השופר, ואשר לא צדה, והאלהים אמר לי לא תבנה, ויריעו איש יהודה, ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים, מה שהיה כבר הוא:

מה־שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את־נרדף׃ ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע׃ אמרתי אני בלבי את־הצדיק ואת־הרשע ישפט האלהים כי־עת לכל־חפץ ועל כל־המעשה שם׃ אמרתי אני בלבי על־דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם־בהמה המה להם׃ כי מקרה בני־האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן־הבהמה אין כי הכל הבל׃ הכל הולך אל־מקום אחד הכל היה מן־העפר והכל שב אל־העפר׃ מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ׃ וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו

מה דהות מן קדמת דנא הא כבר הוא דאתי מה דעתיד למהוי בסוף יומיא הא כבר הוה וליום רבא דעתיד יי למתבע חשוכא ומסכינא מן ידוהי דרשיעיא דרדיף ליה׃ ועוד חזית תחות שמשא בעלמא הדין אתר בית דינא דדייני שקרא תמן יחובון לזכאה למיפק חייבא בדיניה ואתר דמשתכח תמן גבר זכאי תמן משתכח גברא חייבא למשלט ביה בגין חובי דרא בישא׃ אמרית אנא בלבי ית זכאה וית חייבא ידין יי ביום דינא רבא ארום עידן מתעבד לכל עסקא ועל כל עובדא דעבדו בעלמא הדין אתדונון תמן׃ אמרית אנא בלבי על עיסק בני אינשא דייתי עליהון מכתשין ומרעין בישין בגין לנסואיהון ובגין למבחניהון עבד יי למחזי אין תייבין בתיובתא ישתביק להון ויתסון ורשיעיא די אינון כבעירא לא תייבין בגין כן אינון מתווכחין בהון לאבאשא להון׃ ארום ארעון אינשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון והיכמה דתמות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם מותיה ונשמת רוח תרויהון כחדא אתדן לכל גוון ושארות גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרויהון אלהן בית קבורתא ארום כולא הבלו׃ כולא אזלין לאתר חד כל דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין למיתוב לעפרא׃ מן הוא חכימא דידע אין רוח נשמתא בני אינשא הסלקא היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא הנחתא היא לרע לארעא׃ וחזית ארום לית טב בעלמא הדין מדיחדי אינש בעובדוי טבין וייכול וישתי ויוטיב לביה

מה שהיה כבר הוא׃ מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי ואיכותו אן שמעשיו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרי׳ רודפי׳ את ישרא׳ מצרי׳ טבעו בים וישרא׳ הלכו ביד רמה׃ ואשר׳ עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונ׳ כן באחרונה אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם׃ והאלהים יבקש את נרדף׳ ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם׃ מקום המשפט וגו׳׳ ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירוש׳ שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמ׳ ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם׃ מקום הצדק׳ שער התוך שהיה מקום אתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר כשים רב סריס נרגל שראצר רב מג ונבוכד נצר וחיילותיו ודנין את ישרא׳ בייסורים קשים ומשפטי מות׃ שמה הרשע׳ טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לניקוד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק׃ אמרתי אני בלבי וגו׳׳ לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא׃ ועל כל המעש׳ שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקיד׳ שם באותו העת ניתן זמן לכל המעש׳ להשפט עליו אבבא חוטרי מילי ואבי דרי חושבנא׃ אמרתי אני בלבי׳ בראותי זאת׃ על דברת בני האדם׳ מאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנו׳ בקטני׳ מהם׃ לברם׳ הקדוש ברוך הוא להודיעם שאין שררתם כלום ולהראותם שהם אף השרים והמלכים׃ בהמה המה להם׳ כאשר בהמה וחיה המה לעצמם׃ כי מקרה בני האדם וגו׳׳ הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת׃ ומותר האדם מן הבהמה אין׳ ויתרונו והנאתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמשת כי הכל נהפך להיו׳ הכל לשוב אל העפר׃ ומי יודע׳ כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה׃ וראיתי׳ בכל אלה׃ כי אין טוב׳ לאד׳׃ מאשר ישמח במעשיו׳ ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו׃ כי

מה שהיה׳ מעשה האלהים על דרך אחת׳ ומה שהיה כבר הוא ענינו הן הוא ויש כמהו ואשר להיות כבר היה כמהו׳ ונרדף הוא העומד שסיבה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור צוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה ויסוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין לו למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת׃ ועוד׳ המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב וקום בלק ושמע ורוב הנבואות כן׃ אמרתי׳ אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות׃ אמרתי אני׳ אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמו׳ הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור כמו על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה החוק כי בבנין פיעל הדגוש לא ימצא הע"ין מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמש ומבן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחר לכל ונמצא בהבין לו דוד וגם הוא לבדו׃ כי מקרה׳ זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורת פה הפועל שהו׳ יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנ"ון נוסף׃ הכל׳ זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד׃ מי יודע׳ ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מאח"ע הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפתח וה"א העולה היא למעלה קמץ גם יש דגש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימ׳ היה שוא ופתח תחת ההא והאור רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יבאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקר׳ נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר׃ וראיתי׳ כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם׃ ושבתי

ומקום ג׳ וסי׳ ומקום רגלי אכבד׳ ומקום משכן כבודך׳ ומקום הצדק שמה הרשע׃ ולראות ג׳ וסימני׳ אמרתי אני בלבי על דברת׳ הנה אשר ראיתי אני׳ ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה׳ ואזנון מן ג׳ ג׳ ול׳ ברישי׳ וסימ׳ נמכר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הלמ"ד בס"ד׃ וראיתי י"ב וסימ׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם׳ וראיתי מה והגדתי לך׳ וראיתי לבית נבח׳ וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה׳ וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות׳ וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם׳ וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון׳ וראיתי את כל מעשה האלהים׳ כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסו׳׳ וראיתי אני דניאל לבדי את המראה׳ והנה שנים אחרים׃

הרע ב׳ קמץ כס׳ דסמי׳ לעשיה וסי׳ אשר חוטא עושה רע וטוב משניה׳ אשר עדן לא היה ולא ראה מעשה הרע׳ ואח ל׳ מלעיל יש אחד ואין שני והוא חד מן ב׳ זוגי׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ גמס׳ במס׳ רבת׳ במערכ׳ או׳ הז״ן בערך זוג בס״ד

כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃

ד א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה ׀ דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ ג וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ד וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ה הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ ו טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ ז וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ח יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי ׀ אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ ט טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃

(עינו ק׳)

תרגום: אֲרוּם הוּא חוּלְקֵיהּ טַב בְּעָלְמָא הָדֵין לְמִקְנֵי בֵּיהּ עָלְמָא דְאָתֵי וְלָא יֵימַר אֱנַשׁ בְּלִבֵּיהּ לְמָה דֵין אֲנָא מְבַזְבֵּז מָמוֹנָא לְמֶעְבַּד צִדְקְתָא טַב לִי דְאַשְׁבְּקִינֵיהּ לִבְרִי בַּתְרַי אוֹ אֶתְהַנֵּי מִינֵיהּ בְּעִידַן סֵיבְתִי אֲרוּם מָן הוּא דְיָעֵילִינֵיהּ לְמֶחֱזֵי מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַּתְרוֹי׃ וְתַבִית אֲנָא וַחֲזֵית יַת כָּל אֲנִיסִין דְאִתְעֲבִידוּ לְצַדִּיקַיָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שְׁמַיָא מִן יַד דְוֹחֲקֵיהוֹן וְלֵית דִי מַלִּיל לְהוֹן תַּנְחוּמִין וְלֵית לְמִפְרְקְהוֹן מִן יַד דְאוֹנְסֵיהוֹן בִּתְקוֹף יְדָא וּבְחֵילָא וְלֵית דִי יְנַחֵם לְהוֹן׃ וְשַׁבְּחֵית אֲנָא יַת שְׁכִיבַיָא דְהָא כְבַר מִיתוּ וְלָא חֲזוֹ פּוּרְעֲנוּתָא דְאָתֵי בְעָלְמָא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן יַתִּיר מִן חַיַּיָא דִי אִינוּן קַיָּמִין בְּעָלְמָא הָדֵין בְּעָקְתָא עַד כְּעַן׃ וְשַׁפִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן יַת דְעוֹד כְּעַן לָא הֲוָה וְלָא אִתְבְּרֵי דִי לָא חֲזָא יַת עוֹבָדָא בִישָׁא דְאִתְעֲבִידָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ וַחֲזֵית אֲנָא יַת כָּל טוֹרְחָא וְיַת כָּל אוּטָבוּת עוֹבָדָא דִי עָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם הִיא קִנְאָתָא דְקָנֵי גְבַר לְחַבְרֵיהּ לְמֶעְבַּד כְּוָתֵיהּ וּמְקַנֵּי לֵיהּ לְמֶעְבַּד טָבָא כְּוָתֵיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָא יוֹטִיב לֵיהּ וּדְמִקַנֵּי לֵיהּ לְבִישׁ לְמֶעְבַּד כְּבִישְׁתֵּיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָא יַבְאִישׁ לֵיהּ וְאַף דֵין הֲבָלוּ לְחַיָּבַיָא וְתַבִירוּת רוּחָא׃ שַׁטְיָא אָזִיל וּמְגַפֵּף יַת יְדוֹי בְּקַיְטָא וְלָא צָבֵי לְמִטְרַח וּבְסִתְוָא יֵיכוּל יַת כָּל מַה דְאִית לֵיהּ וַאֲפִילוּ כְּסוּ מֵעַל מְשַׁךְ בִּסְרֵיהּ׃ טַב לִגְבַר מְלֵי חָפְנֵי מֵיכְלָא בְּהַנָיַית נְפַשׁ וּבְלָא גְזֵילָא וַחֲטוּפִין מִן תְּרֵין חָפְנִין מַלְיָין מֵיכְלָא בִּגְזֵילָא וַחֲטוּפִין וַעֲתִיד לְשַׁלָּמָא בְּדִינָא בְּטוֹרְחָא וּבִתְבִירוּת רוּחָא׃ וְתַבִית אֲנָא וַחֲזֵית הַבְלוּ דְאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אִית גְבַר יְחִידָא וְלֵית תִּנְיָין בַּר מִינֵיהּ אַף בְּרָא וְאַף אֲחָא לֵית לֵיהּ לְמֵירַת יַת נִכְסוֹי וְלֵית סוֹף לְכָל טוֹרְחֵיהּ וְאַף עַיְינֵיהּ לָא תֵיכוּל לְמִסְבַּע עֻתְרֵיהּ וְלָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לְמָא וְדֵין אֲנָא טָרַח וּמְחַסֵּר יַת נַפְשִׁי מִטֵּיבוּתָא אֲקוּם כְּעַן וַאֲעֲבִיד מִינֵיהּ צִדְקְתָא וְאֶחֱדֵי בְעָלְמָא הָדֵין עִם בְּנֵי אֱנָשָׁא וּלְעָלְמָא דְאָתֵי עִם צַדִּיקַיָא אַף דֵין הֲבָלוּ וְגַוָּן בִּישׁ הוּא׃ טָבִין תְּרֵין צַדִּיקַיָא בְּדָרָא יַתִּיר מִן חַד וְאִינוּן דִי דַבְרִין בְּמַזָּלָא וּמִשְׁתַּמְעִין מִילֵיהוֹן דִי אִית לְהוֹן אֲגַר טַב לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּטוֹרְחֵיהוֹן דִי טָרְחוּ לְסוֹבָרָא יַת דָרֵיהוֹן׃   ארום

אבן עזרא: ושבתי, כאומר חזרתי כי ושבתי מזה הענין מחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט ליקח שוחד או גנב ופירו׳ ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכ׳ על המת שיבאו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם: ושבח, ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי״ת בעבור היותו מאותיות הגרון, עדנה חסר הא והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתי׳ יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמהו ויבחר מות מחיים: וטוב, מלת עדן מורכבת והיא חסרת הא לשני הענין ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מבלי מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתי׳ אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם שאינו עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז״ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין: וראיתי, רוב עמל האדם גם כשרון מעשיו בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממש בדירתו ומלבושיו ובנין ומאכלו וחכמתו וטוב השם: הכסיל, גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ויש אחרו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב: טוב, דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי לחם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום: ושבתי, שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון: יש אחד, יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שיהיה עזר כנגדו והוא יותר נכון, ואין קץ לכל עמלו הענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי יירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב, גם זה הבל הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי: טובים, ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה:

רשי: כי הוא חלקו, יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו, לראות לאחר שמת במה שיהיה לבנו אם יבליעו גם הם בעושר שאסף הוא והניח או לא יבליעו: ושבתי אני ואראה, ברוח הקדש: את כל העשוקים, הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש, תחת חליפיה של התורה: והנה דמעת העשוקים, בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומ׳ עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך מדרש בספרי: ומיד עושקיה׳ כח, עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח: שכבר מתו, עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לרחותם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נענתי אני בעשרים וארבע רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך: עדן, עדיין: אשר לא ראה את המעשה, ראיתי במדרש קהלת אלו תשעה מאות ושבעים וארבעה דורו׳ שקומטו להבראות ולא נבראו: וראיתי אני את כל עמל, הן העבירות שהן עמל בעיני הקדוש ברוך הוא: ואת כל כשרון המעש׳, שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניהם הבל: כי היא קנאת איש, אשר הוא קנאת איש מרעהו: הכסיל, הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל שלא מן הגזל: ואוכל את בשרו, ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך מדרש בספרי: טוב מלא כף נחת, להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו, ממלא חפנים, נכסי׳ הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום: תחת השמש, כמו תחת השמים: יש אחד ואין שני, יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו, אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רוק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויצא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו, יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר, לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו ולעניין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל, מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: טובים השנים, לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו:

כי

י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ טו רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃ שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃

וחם ג׳ כתיבין רחוק זלכא בנפשא

ואילו חד מן ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳ דמשמש מונח לתיבתו וסי׳ ועתה אל תעצבו ׳ אנה חטא העם הזה ׳ ואסער על כל הגוי׳ ׳ ואילו האחד שיפול ׳ וישם לדניאל בלטשאצר : ינתק ג׳ וסימ׳ כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש ׳ ינתק מאהלו מבטחו ׳ והחוט המשלש לא במהרה ינתק : למלוך ג׳ וחס וסי׳ במלכים א׳ סימן ב׳ : אין קץ לכל חד מן ו׳ פסו׳

אֲרוּם אֱלָהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוּב מְרַע חַבְרָא יְקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ וְאִילוּ חַד דְּהוּא זַכַּאי בִּלְחוֹדוֹהִי בְּדָרֵיהּ דִּי יִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוּב מְרַע לֵית לֵיהּ בְּדָרֵיהּ חֲבַר תִּנְיָין לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ׃ אַף אִין דְּמָכָן תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשַׁחֲנִין לְהוֹן בְּסִתְוָא וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחַן׃ וְאִין יְקוּם גְּבַר רַשִׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִסְתַּקְפִין לְאִיתָאָה פּוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא קַיָּימִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעֲנוּתָא בִּזְכוּתֵיהוֹן וְכַמָּה יְאוּן תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְּהִינוּן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִיבָא דְּמִגְדַּלְיָא תְּלַת תְּלַת נִימִין דְּלָא בִּבְהִילוּ אִיתְנְתַק׃ טַב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּין וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ בְּמֵיהֲוֵיהּ בַּר תְּלָת שְׁנִין וְלָא צָבֵי לְמִפְלַח לְטַעֲוָת יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִׁיעָא דַּהֲוָה מַלְכָּא סִיב טִפֵּשׁ וּמִן בִּגְלַל דְּלָא צָבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטַעֲוְתָא רְמָאוּהִי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִידְתָּא וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִיסָא מִן רִיבּוֹנֵי עָלְמָא וְשֵׁזְבֵיהּ מִתַּמָּן וְאַפִּילוּ מִן בָּתַר הָכִי לָא הֲוַת מַנְדְּעָא בְּנִמְרוֹד לְאִזְדַּהֲרָא עוֹד בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא דְּהוּא פָּלַח מִן לְקַדְמִין׃ אֲרוּם מִן גְּנִיסַת פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם וּמְלַךְ עַל אַרְעָא דִּכְנַעֲנָאֵי אֲרוּם אַף בְּיוֹמֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם אִתְעֲבִיד נִמְרוֹד מִסְכֵּינָא בְּעָלְמָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ חֲזֵית יַת כָּל חַיַּיָּא דְּאָזְלִין בְּטִפְּשׁוּתְהוֹן לְסָרְבָא עַל רְחַבְעָם בְּרִי תְּחוֹת שְׁמַיָּא וּמְפַלְּגִין לֵיהּ יַת מַלְכוּתָא לְאִתְיְהָבָא לְיָרָבְעָם בַּר נְבָט בְּרַם שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וִיהוּדָה הֲוָה לְבִהוֹן שְׁלִים עִם רַבְיָא הוּא רְחַבְעָם בְּרִי דַּהֲוָה תִּנְיָין לְמַלְכוּתִי דִּיקוּם וְיִמְלוֹךְ בְּאַתַר אַחְסַנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם׃ לֵית סוֹף לְכָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְכָל צַדִּיקַיָּא דַּהֲוָה מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בְּרַם הִינוּן יַעֲטוּהִי בְּחוּבְמְתָא לְמֵיקַל נִירָא מֵעִילָוֵיהוֹן וּבְטִפְּשֵׁיהּ אָזַל וְאִתְיָעַט עִם עוּלֵימַיָּא וְהִינוּן יַעֲטוּהִי בְּטִפְּשׁוּתָא לְיַקָּרָא נִיר מַלְכוּתָא עַל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּשְׁבַק מַלְכַּת סָבַיָּא וַאֲזַל בְּמַלְכַּת בַּתְרָאֵי בְּרַם הִינוּן בַּתְרָאֵי תְּוָהוּ בָּתַר כֵּן לָא חָדוּ בֵיהּ וְאִינוּן גְּרַמוּ עֲלוֹהִי לְאִסְתַּפְּקָא לְמֶהֱוֵי מִתְפַּלְגִין מִנֵּיהּ עַשְׂרְתֵּי שִׁבְטַיָּא וּמְלוֹךְ עִילָוֵיהוֹן יָרָבְעָם חַיָּיבָא אֲמָרִית אַף דֵּין הֲבָלוּ לִרְחַבְעָם בְּרִי וּתְבִירוּת רוּחַ לְדִילֵיהּ׃ אַנְתְּ בַּר נָשָׁא טַר רִגְלָךְ בְּעִידָן דְּתֵיזִיל לְבֵית מוּקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְצַלָּאָה וְלָא תֵהָךְ תַּמָּן מְלֵא חוֹבִין קֳדָם עַד לָא תְּתוּב וּתְהֵי מַקְרִיב אוּדְנָךְ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא מִן כַּהֲנַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְלָא תְהֵא כְטִפְּשַׁיָּא דִמְקָרְבִין קוּרְבָּנָא עַל חוֹבֵיהוֹן וְלָא תַיְבִין מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן וְלֵיתוֹהִי מְקַבֵּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין לְמֶעְבַּד בְּהוֹן בֵּין טַב לְבִישׁ׃ לא

אית בחון ב׳ לכל וסימ׳ ויחלק לכל העם לכל המון ישראל ׳ כל תפלה כל תחנה דמלכים ׳ ויבן ופרוץ מכל בניו ׳ סומך יי׳ לכל הנופלים ׳ קרוב יי׳ לכל קראיו ׳ אין קץ לכל העם :

רשי

כי אם יפולו, כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם יכסל ולא ידקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת : ואי לו, ואוי לו : וחם להם, כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידי׳ : אם יתקפו האחד, אם באו לסטי׳ עליו לתקפו אם שני׳ הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם ג׳ הם החוט המשולש לא במהרה ינתק, ד״א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנא׳ לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, ד״א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא, בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליה׳ : טוב ילד מסכן וחכם, זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד ט״ו י״ג שנה : מסכן, שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע : חכם, שמשכיל את האדם לדרך טובה : ממלך זקן וכסיל, יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הוולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ : וכסיל, שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש : אשר לא ידע להזהר עוד, שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה : כי מבית הסורים יצא למלוך, ממקום הטנופת והרחוק כדמתרגמינן ויבאש וסרי : כי גם במלכותו, שמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהר׳ ולא מתוך טנופ׳ הרחם כך דרשוהו במדרש ד״א כי טוב ילד מסכן וגו׳ כמשמעו, אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו וכסילותו, כי מבית הסורי׳ יצא למלוך כי הילד המסכן סופו ש שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי כמ״ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך ויציאת בית האסורים וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן : כי גם במלכותו נולד רש, כי כאשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשי׳ וכן עיר פרא אדם יולד שיהפך ויתנהג לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם : נולד, כעשה ולשון הוה הוא : ראיתי את כל החיים וגו׳, מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנא׳ בהם מכל החי : עם הילד השני, אשר יתקיים תחתיו זה הדור שהם נח ובניו : אין קץ לכל העם, פרים ורבים היו יותר מדי כמו שנ׳ זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ושלחו כצאן עויליהם, לכל אשר היה לפניהם, אין קץ לכל טוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו : גם האחרונים, דור הפלגה לא ישמחו גם הם בטוב הניתן בידם : כי גם זה, סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו : שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב : ושמור עצמך, שלא תצטרך לילך בהבאת חטאת ואשמות : וקרוב, הוי לשמוע דברי הקב״ה והוא טוב וקרוב להקב״ה מתת זבח הכסילים שיחטא ויביא קרבן : כי אינם יודעים לעשות רע, אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו : להוציא

אבן עזרא

כי אם, ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ : גם, בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך : ואם יתקפו : אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו מלת יתקפו מן הפעלים היוצאי׳ כמו תתקפהו לנצח ובא חסר נ״ון או ה״א כמו וזה שמו אשר יקראו ויש אומרי׳ כי וי״ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי״ו נוסף ב בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו ל למעינו מים בנו בעור, והחוט המשולש אם ענין ואין שני הוא ה העזר יהיה המשולש שהבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער : טוב, כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא ה הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנ׳ וילד כנגד זקן ומסכן כנגד מלך וחכם כנגד כסיל וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה ו והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן ב בכסילות : כי, יתכן שיהיה הילד שהוא ח חכם מלך ואפילו ש שיהיה בבית הסורים והמלה חסר׳ אל״ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך ח חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא ה החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהו׳ מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי, ראיתי, עם הילד השני, שהוא מלך תחת הזקן וקראו שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו : אין קץ, אף על פי שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי מ משפטי המלוכה קשי׳ ותוספת גם טרם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן ה הכסיל ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם : שמר, רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובי׳ אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו שמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך : וענין וקרוב לשמוע :

תע״פ

אע״פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב ויש אומרי׳ כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: אל תבהל, אל יוציא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינהו כי הלב כמו אוצר ותועה בעסקי העולם על כן אמר תשית יי׳ מבא עבדך את לבו ודע כי האלהים נכבד עליך ונורא אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין לנוטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא: אמר אברהם המחבר הנה כא הואלתי לדבר כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האד׳ להסתר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא

רש״י

כי האלהים ו׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה, והיה כי תבאנה האתות האלה, כי האלהים מענה בשמחת לבו, כי האלהים בשמים ואתה על הארץ, ויאמר נתן אל דוד דד״ה, ויזבחו ביום ההוא:

א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ ב כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃

לָא תִבְהַל עַל מֵימְרָךְ לְשַׁבָּשָׁא יָת מִלֵּי פוּמָּךְ וְלִבָּךְ לָא יוֹחֵי לְאַפָּקָא מַמְלַל בְּעִידָן רְאַתְּ מְצַלֵּי מִן קֳדָם יְיָ אֲרוּם יְיָ שַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא וְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְאַנְתְּ יָתֵיב עַל אַרְעָא בְּגִין כֵּן יְהוֹן מִלֵּי פוּמָּךְ קַלִּילִין׃ אֲרוּם הֵיכְמָה דְאָתֵי חֶלְמָא עַל הִרְהוּרֵי לִבָּא וּסְגִיאוּת קָל שַׁטְיָא בִּסְגִיאוּת פִּתְגָּמִין בְּטֵילִין׃ בעידן

להוציא דבר לפני האלהי׳, לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ, ואפילו חלש מלמעלה וגבור מלמט׳ אימת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה: כי בא החלום ברוב ענין, שדרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברי׳ מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: אין

האדם להודו׳ ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחיינו ויתענג בהרגשו׳ רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכניס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברבונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו וכלל אומ׳ יש בפיוטי ר׳ אלעזר הקליר ז״ל ארבעה דברים קשים, הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים ואזכיר מפיוטיו אחד והוא לאראלי יקפיל וחדשי׳ יכפיל ליום זה פור הפיל ומציון ימלוך יש מפרשים כי לאראלי הוא ביו״ד וענינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים וימהר ביאתו ויש אומרי׳ כי הוא בלא יו״ד וענינו יעביר כמלת ראוי דרכך בני וחדשים יכפיל יקתיר והם העצבים החדשים מקרוב באו וחכמי הדור יפרשו לאראלי יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראוי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה היתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמ׳ כי עשינו אדם כאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אחרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא כאמ׳ כי יי׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש כאמר כי שמש ומגן יי׳ אף כי אלה בלי כ״ף דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקי׳ לראי כי אם בחוזק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמשל על המקום כאריה ישאג היוטיב בעיני יי׳ ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה מפשר קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים שיהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המפיל גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח ממלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הכורר ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מציון והיא חלק מהארץ ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאי׳ בכל תפלת׳ שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשו׳ על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה חרוז על פיל והוצרך בהקיץ לפתור חלומו והיה אומר לוחץ יעפיל להתנשא יפיל ורמי לב ישפיל ומציון ימלוך, והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברי׳ לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס וארום וישמעאל, והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצ׳ מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי וגררתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו״ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי העשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארומם מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זנכו ולא ידעו כי זנכו הוא מן זנה כמו ענכו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו סובבו אלהי ישענו ופעם יאמר בו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהשי״ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה וחל הוא לשון צווי לעתיד כמו חל נא את פני יי׳ והנכון לומר שחלה כמו ובהשבעו חלה את פני יי׳ ועוד כי לשון הקדש ביד רבי אלעזר ז״ל כעיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק אויומה וידוע כי ה״א שושנה לשון נקבה ויסוב הה״א תי״ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה״א או הת״ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן אויומה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אויומה ועוד מה ענין לשושנה שיתארנה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר אויומה בעבור שתהיה חרוזתו עשירה השיבותי אם זאת חרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שחיבר הר עם נבחר אם בעבור היות שניהם אותיות הגרון אם כן יחבר עמם אל״ף ועי״ן ועם הבי״ת והו״ו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר עמם מ״ם ופ״ה ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם סבת חבור ה״א עם חי״ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יחבר רי״ש עם דל״ת ואף כי מצאנו דעואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטים עם פתים כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי״ת תמורת תי״ו במלת נצטדק הצטיידנו ויצטירו וכן חבר יום עם פדיון ועליון גם זה איננו נכון אף על פי שנמצא מ״ם במקום נו״ן כמו חיין וחטין איך יחליף מ״ם יום שהוא שורש עם נו״ן עליון כדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה שמית שירגיש בה כי המ״ם כמו הנו״ן ואינמו ממוצא אחד ועוד חבר עומר עם עמר תעמר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי יש אומרי׳ אין משיבין את הארי אחר מותו התשובה רוח אל עשתנו כלנו ומחומר קורצנו הקדמונים כמונו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז״ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שראו חכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו ואחרים אמרו רחמנא ליבא בעי אם כן למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר ביום כפור היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם, והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו אם כן אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לענינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש וענינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמ׳ אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרי׳ מה משא יי׳ וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא יי׳ לא ידעו הנביא קודם שלא היו אומרים כי אם מענין אים אים על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו׳ אכן תאמרו מה דבר יי׳ ומה ענה יי׳ שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא צלם אמר הנביא אפילו מלה שיש בה ספק כענין צלם לא תאמרי לי כי אם אישי והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש וחכם היה בדרכו גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה יי׳ ויש בה דברי׳ איננו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואלו ידעתי פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפשוש חיים או חיים תפשוש יברכך יי׳ וישמרך או יי׳ ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדי׳ בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אברר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהיו דברינו מעטים ולא נענש בדין: כי בא החלום, כשיהיה החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשים לא יהי לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הבל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הגבוה בו תמיד: כאשר

אין חפץ לפני הקב"ה ברשעי' המודרים ואין משלמים: אל תתן את פיך · בנדר: לחטיא את בשרך · שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך · שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא · בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך · מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כן מדרש במדרש: על קולך · בשביל קולך: כי ברוב חלומות וגו' · אחר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא · הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו' · אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלי' את המשפט ואת הצדק: אל תתמה · על חפצו של מקום כשיבוא עליהם רעה כי גבוה מעל גבוה שומר ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וירדו תקיפה ליפרע מהם: גזל משפט · גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ · ענין אחר אם תראה שהם עושקי רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר · ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים · יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי שומר אתו׳ים שמר את הדבר: ויתרון ארץ בכל היא · ויתרם של יושבי הארץ שהם מתנאים ומכניסים למקום: בכל היא · בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד · הקב"ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכר לבוניה: אוהב כסף לא ישבע כסף · אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון · מצות רבות: לא תבואה · ואין באחת מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאלה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש · ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מעניין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד · ד"א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף · לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון · בממון: לו תבואה · שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל · ד"א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בתלמוד: מלך לשדה נעבד · מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל תלמוד שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהר' ודינין: אוהב כסף · אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון · תורה: לא תבואה · שיש לו מקרא משנה ואין לו תלמוד מה הנאה יש לו כל אלו בויקרא רבה: ברבות הטובה · כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה · מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה · להקב"ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו · שרואה שהם כשופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לעניין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה · שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה · הקב"ה: כי אם ראות עיניו · שאמר ונעשה רצונו: מתוקה

תאחר ד' וסימ' מלאתך ודמעך לא תאחר · כי תדר נדר ליי' אלהיך · קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר · כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו: ידיך י"א מל' וסימ' נמסר באיוב סוף מענה אמנם כי אתם עם: וצדק ד' וסי' נמסר בסוף סדר כי תצא: ה' כתי' היא וקרי' הוא וחילופי' ג' כתי' הוא וקרי' היא בנביאי' וכתו' וסי' נמס' בתלי' סימן ע"ג:

ד כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת אֲשֶׁר־תִּדֹּר שַׁלֵּם׃ טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם׃ ה אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־בְּשָׂרֶךָ וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא׃ אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃ וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל׃ י בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִית עֵינָיו׃

בְּעִידָן דְּתִידַּר נִדְרָא קֳדָם יְיָ לָא תְעַכֵּב לְשַׁלְּמוּתֵיהּ אֲרוּם בְּגִין כֵּן לֵית רַעֲוָא דַיְיָ בְּטִפְּשַׁיָּא מִן בִּגְלַל דִּמְעַכְּבִין נִדְרֵיהוֹן וְלָא מְשַׁלְּמִין וְאַנְתְּ יַת דִּי תִנְדַּר שַׁלֵּם׃ טַב לָךְ דִּי לָא תִנְדַּר מִן דִּי תִנְדַּר וְלָא תְשַׁלֵּם׃ לָא תְּנַבֵּל יַת מֵימְרָא דְּפוּמָּךְ לְמִגְרַם דִּין גֵּיהִנָּם עֲלֵי בִּסְרָךְ וּבְיוֹם דִּינָא רַבָּא לָא תֵיכוּל לְמֵימַר קֳדָם מַלְאֲכָא אַכְזָרָא דְּרָדֵי בָךְ אֲרוּם שָׁלוּתָא הִיא לְמָה דִין יִתְקֵף רוּגְזָא דַיְיָ עַל קָל מֵימְרָךְ וְאִתְאֲמַר בִּיגְווּתָא וִיחַבֵּל יַת עוֹבָדֵי יְדָךְ׃ אֲרוּם בִּסְגִיאוּת חֶלְמִין דִּנְבִיאֵי שִׁקְרָא וְהַבְלִין דְּבַעֲלֵי חָרָשִׁין וּמִלִּין סַגִּיאִין דְּרַשִׁיעַיָּא לָא תְהֵימִין אֲרוּם חַכִּימַיָּא צַדִּיקַיָּא תְּהֵי מְשַׁמֵּשׁ וּמִנְּהוֹן תִּתְבַּע אוּלְפַן וּמִן קֳדָם יְיָ תְּהֵי דָחִיל׃ אִין אֲנִיסוּת מִסְכְּנִין וּגְזֵלְתָא וְצִדְקְתָא תֶּחֱמֵי בְּקַרְתָּא לָא תִתְמַהּ בְּלִבָּךְ לְמֵימַר אֵיכְדֵין רְעוּתָא דַיְיָ עַל כָּל אִילֵּין אֲרוּם עַל שְׁמֵי מְרוֹמָא נְטִיר עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא בֵּין טַב לְבִישְׁתָּא וּמִן קֳדָמוֹי מִשְׁתַּלְחִין גּוּבְרִין גִּיוָּרִין וְתַקִּיפִין לְמִרְדֵי בְּרַשִׁיעַיָּא וּלְמֶהֱוֵיהוֹן מִתְמַנַּן רַבְרְבִין עִילָּוֵיהוֹן׃ וּמוֹתַר שְׁבַח פּוּלְחָנוּת אַרְעָא עַל כּוֹלָּא הִיא דִּבְעִידָן דְּמָרְדִין בְּנֵי מַלְכוּתָא וּמַלְכָּא מִתְיְהֵב בְּפַצְחֵיהוֹן מִן קֳדָמֵיהוֹן אִין לֵית לֵיהּ עִיבּוּר לְמֵיכַל הַהוּא מַלְכָּא לְגַבַר פָּלַח בְּחַקְלָא מִיתְעֲבִיד עֲבַד מִשְׁתַּעְבַּד׃ גְּבַר תַּגַּר דִּי רָחִים לְמִקְנֵי כְּסַף וּמָרֵי פְּרַגְמַטְיָא לָא יִשְׂבַּע לְמִצְבּוֹר כְּסַף וּמָן דִּירְחִים לְמִכְנוֹשׁ מָמוֹן יַתִּיר לֵית לֵיהּ שְׁבַח בְּעָלְמָא דְאָתֵי אִין לָא יַעֲבַר מִנֵּיהּ צִדְקְתָא בְּרִיל דְּלֵית לֵיהּ אֲגַר עֲלַל לְמֵיכַל אַף דֵּין הֲבָלוּ׃ בִּזְמַן דְּסַגֵּי טַבְוָתָא בְּעָלְמָא סַגִּיאָן אוּף בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיכְלוּנַהּ וּמָה הֲנָאָה אִית לְמָרְהָא דְּיִצְבְּרִינַהּ אִין לָא יַעֲבִיד מִנַּהּ טִיבוּתָא בְּגִין דְּיֶחֱזֵי בְּעָלְמָא דְאָתֵי יְהָבִית אַגְרָהָא בְּעֵינוֹי׃ בסיבת

ברבות ג' ומל' וסימ' ברבות צדיקים ישמח העם · ברבות רשעים ירבה פשע · ברבות הטובה רבו אוכליה:

כאשר צויתיך · שתשמור בבית האלהים בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום ובכל עת בהזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: טוב · כענין וכי תחדל לנדור: אל תתן · למה יהי פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא נזק אם לא תשלם אמר דברת בפיך ודע כי נכח עיני יי' דרכי איש וכל מעדיו יספור ומלאך משרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת · וחבל את מעשה ידיך כמו והשחית וכמהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה · ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שלישי וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו והוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: כי ברב · כמו כי בא החלו' ברוב עניין אך את האלהים ירא בכל דבר או עניינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והעניין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: אם עושק · שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע וזכר רש בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק וגזל משפט סמוך כמו וגרר אבניו ובמוכרת כענין גרר מזה או בגזל · ותכר במדינה לעיני הכל ולא במדבר · אל תתמה על החפץ שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע רע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבי' וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על זה שמעלתם איננה בזה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש: ויתרון · כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבו' צרכו כי ממנו מחיתו: אוהב כסף · נפשו לא תשבע · ומי אוהב בהמון לא תבואה יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד ויש אומרים מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ובתים רבים והעניין שיאהב להיות המון לפניו: ברבות · רבו אוכליה · משפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהאמר שלהם איננו שלם לשון כווי לרבים כמו רבה כבאך וכאה · כשרון כמו טוב וכשר הדבר אחר שהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו:

מתוקה

מתוקה · ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך וחומסים וגנבים ועבין שבע רוב ממון. שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו ושנת העובד פתוח כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ״ד הכרית הסמיכה ואמ׳ רבי משה הכהן הספרדי נ״ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמהו אף כאלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין : יש רעה חולה · יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלי׳ שהלמ״ד שלהם איננו שלם ו והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהעי״ן שלהם איננו שלם מן על ראם רשפים יחול · ועודנו בענין הראשון ש שעבודת האדמ׳ טובה מכל ממון : ואבד העושר · בענין רע שהביא על בעליו ו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה ה האחד רע : כאשר · בי״ת בעמלו מקום מ״ם כמו והנותר בבשר ו ובלחם : וגם זו רעה חולה · היא לכל בני עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח : גם · ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד : הנה · זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח : גם כל · ולשאת את חלקו · זה החלק שישא עמו : כי לא · יש מפרש · אם לא ישמור לו הטוב ה הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת כ נוסף כמו ובא האריו ואת הדוב · כי האלהי׳ מענה ענינו מתביא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרי׳ שהוא מלשון ענה וענינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאי׳ והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי :

מתוקה שנת העובד · עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך : והשובע לעשיר איננו מניח לו לישון · ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטייאות הרבה איננו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן · דבר אחר מתוקה שנת העובד · את האלהים · אם מעט ימי שניו · ואם הרבה ימי שניו יאכל · שכרו המופלא כמרובה משה פירנס את ישראל ארבעי׳ שנה ושמואל הנבי׳ פירנסם עשר שנים ושקלן ה׳ הכתוב זה כזה שנא׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו׳ · כך נדרש ב בתנחומא : והשובע לעשיר · בעל משועתו איננו מניח לו לישון · בקבר שנאמר דובב שפתי ישני׳ כל תלמיד חכם שאומר דבר ש שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר : עושר שמור לבעליו ל לרעתו · כעשרו של קרח שעל ידי כן נ נתגאה וירד לשאול : ואין בידו מאומה · אף זכות אבות : ומאומ׳ לא ישא בעמלו · כשימות לא ישא בידו שום זכות צדקה שעש׳ ממונו בחייו כל ע עומת שבא אותו ש הממון כן הלך : וחליו · כמו וחלי׳ והוי״ו יתירה כמו ו״ו של חיתו יער : לאכול ולשתות ולראו׳ טובה · לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק ה הניתן לו ישמח כי הוא חלקו : והשליטו לאכול ממנו · בחייו : ולשאת חלקו · במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי ש שיקבל שכר : כי לא הרבה · שאין אורך ימים בעולם הזה : יזכור את ימי חייו · כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח ברב׳ העומד לו לעולם הבא בחייו : כי האלהים מענה וגו׳ · הקב״ה עדות קבועה לזה לעולם : בשמחת לבו · שמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחר׳ כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו׳ · ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו · מענה נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים : בשמחת לבו · שהיה שמח ברגל · ורבה

שנת ה׳ בשינה וסי׳ נמס׳ בירמי׳ סימן נ״א ותלים סימן קל״ג : לבעליו ג׳ וסי׳ בעל הבור ישלם כסף ישיב · ואם גנב יגנב · עושר שמור לבעליו : זה י״ח כתי׳ ה׳ וב׳ כתי׳ ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ו׳ : לרוח ג׳ קמץ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן ה׳ : יפה ה׳ בקריאה וסימ׳ וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ · יפה עשיתיו ברוב דליותיו · את הכל עשה יפה

מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון : יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לרעתו : ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה : כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו : וגם זה רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח : גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף : הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש מספר ימי חיו אשר נתן לו האלהים כי הוא חלקו : גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא : כי לא הרבה יזכר את ימי חייו כי האלהים מענה בשמחת לבו :

ל׳ ה׳ בסיפה · י״ג · ל׳ ומל · ב׳ ומל כי לזועד · ג׳ · ב׳ · ב׳ אין בידו · ל׳ · ג״ף · ג׳ · י״ג · ב׳ · ב׳ וכרו בזיין · ה׳ · י״ג מל · ג׳ · ה׳ חס׳ · ב׳ כרי · ל׳ חס׳ י״ח כתי׳ · י׳ דכות׳

בסימת דמיכת גברא די פלח למרי עלמא בלב שלים ואית ליה ניחא על בית קבורתיה אין זעירות שנין ייחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין לעלמא דאתי אגר עובדי ידוי יתסין ותוכמת אוריתא דיי לגבר דעתיר בחוכמתא היכמה דמעסק בה בעלמא הדין ואישתדל באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקיני בלחודוהי היכמה דלא שבקת איתתא לגוברה בלחודוהי למדמכא : אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא ולית ליה אסו גבר דיכנוש עתרתא ולא עביד מיניה טב. לסוף יומיא ההוא עותרא נטיר ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי : וההוא עתרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על דיקנא ליה בגוון ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי מידעם : היכמה די נפק ממעי אימיה ערטילי בלא כסו ובלא מדעם טב כדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכות היכמא די אתא בעלמא הדין ומדעם אגר טב לא יקביל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה : ואף דא בישתא מרעיתא ולית לה אסו דכל קביל אתא לעלמא הדין חסיר מן זכותא כדין ייזיל לעלמא ההוא ומה מותר הוה ליה די טרח לקבלת רוחיה : אף כל יומוהי בחשוכא שרא בדיל דלחמוהי בלחודוהי טעים ובנכסים סגי חזי ובמרעין ורגיז הוו חיוהי : והא די חזית אנא טבא הוא לבני אינשא ודשפיר להון למעבר בעלמא הדין דייכלון וישתון מן טורחותיהון בדיל דלא לאושטא ידא באניסא וחטוף ולמיטר פתגמי אוריתא ולמיחן עניי נכסא מן בגלל דיחזון טבתא בכל טורחותהון די טרחו בעלמא הדין תחות שמשא מניין יומי חיוהי דגבר די יהב ליה יי במזליה ארום הוא חולקיה ולית אחורן בר מיניה : אוף כל אינש דיהב ליה יי עותר ונכסין ואשלטיה יי למיכל מיניה בעלמא הדין ולמעבד מניה צדקתא ולקבלא אגר שלים לעלמא דאתי ולמבדח בטורחיה עם צדיקיא הא דא מתנא דאתיהיבא ליה במזליה מן קדם יי הוא : ארום לא יומין סגיאין חיי אינש די ידכר ית יומי חיוהי כמה מנהון עתידין למהוי טביין וכמה מנהון עתידין למהוי בישן מטול דלא אתמסרו לבני אינשא ארום מן קדם יי איתגזר עלוהי כמה יומין איסתגיף וכמה יומין ייחי בחדות לביה : איח

בעתו · טוב אשר יפה לאכול ולשתות · הנך יפה דודי אף נעים : ולשמוח ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כי אם לאכל ולשתות ולשמוח · ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו · קדמא מל׳ : כי האלהים ו׳ וסימ׳ לעיל בסיפר׳ ריש סי׳ דא :

ורבה היא על האדם · בהרבה בני אדם היא נוהגת: עושר ונכסים · לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו · שיהא שמח בחלקו למצות קורת רוח בעצרו כי מוסף לעסוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא ימות ולא ישבע וגם לא ישליטנו: לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה ו והנאה ממנו · ומדרש אגד' בדברי תורה: עושר ונכסי' וכבוד · מקר' משנה ואגדה: לא ישליטנו · שלא זכה לתלמוד ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו · זה בעל התלמוד: אם יוליד איש מאה · במ' ורב שיהיו ימי שניו · לו ורב לשון די די לכל טובה: ונפשו לא תשבע · מאות הטובה שאינו שמח בחלקו לא להתקרר רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו · פעמים שנהרג והכלבי' אוכלים אותו וכל הדברי' האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל · של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו לב להצטער: ואילו חיה · ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: כל עמל האדם · בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא · בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאמו נפשי לשון השבעת תאוה ו ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו ונמצא היה כסיל · ומה לעני חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: טוב מראה עינים מהלך נפש · טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו מלאכול ומשתה ההולך בנפש · דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהלוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות: גם זה הבל · הוא ה׳ יתן לרשעים:

ורבה ד' וסימ' בסדר משפטים וישעיה סימן ו' : חסר ד' וסימ' כי מה אתה חסר עמי דירבעם · כד הקמח לא כלתה · וגם בדרך כשהסכל · ואיננו חסר לנפשו : שניו ג' וסימ' כפי שניו ישיב את גאלתו · ומספר שניו ולא חקר · ורב שיהיו ימי שניו : לזה ג' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר · אך לשקר שמרתי את אשר לזה · ולא ידע נחת לזה מזה : יותר

א יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם: איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וגם קבורה לא היתה לו אמרתי טוב ממנו הנפל: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה: גם שמש לא ראה ולא ידע נחת לזה מזה: ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל מקום אחד הכל הולך: כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא: כי מה יותר לחכם מן הכסיל מה לעני יודע להלך נגד החיים: טוב מראה עינים מהלך נפש גם זה הבל ורעות רוח:

אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא על בני אינשא : גבר די הב ליה יי במזליה עותר ויקר ונכסין וליתוהי מחסר לנפשיה מכל די יתרעי ולא אשלטיה יי על חובתיה למטעם מיניה אילהין ימות בלא ולד ולא חס קריביה לאחסנותיה ליה ארום אנתתיה תהא מתנסבא לגבר חילונאי ויחסניה וייכליניה כל דין גרמו ליה חובוהי דלא עבד מיניה מידעם טב ואתהפיך עתריה למהוי ליה להבלו ולמרעא בישא : אין יוליד גבר מאה בנין ושנין סגיאין יחי ובשלטנותא ורבנותא הוא די יהון יומי שנוהי ונפשיה לא שבעת מן טבתא דהוות ליה על די רחים על עתריה ולא קנא מניה שמא טבא אף בית קבורתא לא הות מזמנא ליה אמרית אנא במימרי דטב מיניה שלילא דלא חזא עלמא הדין : ארום בהבלו אתא בעלמא הדין ובחשוכא שמיה מתחפי מן בגלל דלית ליה זכותא ושום טב לא קנא למהוי מדכר : ואף נהור אוריתא לא חמא ולא ידע בין טב לביש למבחן בין עלמא הדין לעלמא דאתי : ואלולי הוו יומי חיוהי דגברא תרין אלפין שנין ובאוריתא לא עסיק ודינא וצדקתא לא עבד בשבועת מימרא דיי דביום מותיה נחתא נפשיה לגהינם לאתר חד דכל חייבא אזלין תמן : כל טורח דגברא בדיל מזון פומיה הוא טרח ועל מימר פומא דיי מייתין ואף נפשא דאנש לא תשבע מכלא ומשתיא : ארום מה מותרא אית לחכימא בעלמא הדין יתיר מן שטיא בגין דרא בישא דלא מתקבל עלויהון ומה אית ליה ההוא גברא עניא למעבד אלהן למיעסק באוריתא דיי בגין די ינדע היכדין למהך עתיד למהך לכל קביל צדיקיא בגינתא דעדן : טב לגברא למחדי על עלמא דאתי ליה ולמעבד צדקתא ולמחמי אגר טב על עובדוי ליום דינא רבא מן די יזיל לעלמא ההוא בסיגוף נפש ברם דין לגברא חייבא הבלו ותבירות רוחא : מה

ז' מל' בליש' וסימ' נמס' לעיל בסיפר' סימן כ' : להלוך ד' חס' וסימ' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים · כי מאן יי' לתתי להלך עמכם · מה לעני יודע להלך נגד החיים · להלך אל אל במשפט : לדין ג' וסימני' בתלים סימן נ' :

יש רעה · רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו והשני רב את יוכרו מלשון ריב והשלישי רב מלשון רבה קשת אך הוא מפעלי הכפל כמו הסמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רסים ופעל עבר מן רסים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהומם ויורם עליו תחלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם והרביעי גדול כמו מושיע ורב והגילם על כל רב ביתו וקרית מלך רב והוא דוד כענין קרית חנה דוד ויש מפרשי' שהוא המקום ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ותהיינה למלך הרב ולשון רבי רבי המלך ולשון נקבה רבה ורבה היא על האדם: איש · יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שניהם מן הפעלים העומדי' אף על פי שצריכין סמיכה והענין כמלת האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה הלא ת תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך וענינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבנינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף ו והממעיט לא החסיר עינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העריף: אם יוליד · אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היות' כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו · ושנים רבות יחיה עד שיהיה ישיש · ורב שיהיו ימי שניו ממנהג העולם · וגם קבורה התכריכין שיקבר בהם המת והנפל הוא נפל אשת: כי בהבל · וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר: גם שמש · ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה · נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות: ואלו חיה · זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו · ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות · אל מקום אחד הוא הקבר: כל עמל · תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות ועניין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חמדה ועניין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: כי מה יותר לחכם · אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו ועניין מה לעני יודע העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים חיים במקום הזה גם התולך כמו חיים כלכם: טוב · אמר מה לחכם שתהלך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו המתנה הנראה לעין אף על כי שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל · פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: מה

ב׳ מלין כתי׳ ה׳ במצעות תיבותא ולא קריין וסימ׳ בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן׳ בהשדה ויקם המלך לילה׳ וחד פלינא עליה׳ שהתקיף מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע׳ כצל ה׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן י״ג׃ כל לשון אבל על במ״ה אל וסי׳ כי ארד אל בני אבל שאלה׳ כי התאבל שמואל אל שאול׳ עד מתי אתה מתאבל אל שאול׳

מַה־שֶּֽׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהַתַּקִּיף מִמֶּנּוּ׃ כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם׃ כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃

טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּֽלְדוֹ׃ טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב׃

(ג׳ · ד׳ · ג׳ · ל׳ יתיר ה׳ · ד׳ · ל׳ ה׳ דגשי׳ · ל׳ט׳ רפתי · ט׳ו)

מַה דַהֲוָה בְּעָלְמָא הָא כְּבַר אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לִבְנֵי אֱנָשָׁא מִן יוֹמָא דַהֲוָה אָדָם קַדְמָאָה וְכוּלָּא גְּזֵרַת מֵימְרָא דַיְיָ הִיא וְלֵית רְשׁוּ לְגַבְרָא לְמֵיקַם בְּדִינָא עִם מָרֵי עָלְמָא דְתַקִּיף מִינֵיהּ׃ אֲרוּם אִין פִּתְגָמִין סַגִּיאִין דִמְסַגִּין הֲבָלוּ בְּעָלְמָא מַה מוֹתַר אִית לִגְבַר דְּמִתְעַסֵּק בְּהוֹן׃ אֲרוּם מַן הוּא דִי יָדַע מַה טִּיב לֶאֱנָשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דִי אִינוּן חַיֵּי עָלְמָא וְכָל מִנְיַן יוֹמֵי חַיֵּי הֶבְלוֹ דִי יְחֵי בְּעִידָן מוֹתֵיהּ אִינוּן חֲשִׁיבִין בְּעֵינוֹי כְּטֻלָּא וּמַן הוּא דִי חַוֵּי לֶאֱנָשָׁא מַה דְעָתִיד לְמֶהֱוֵי בַּאֲפוּהִי בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ טַב שְׁמָא טָבָא דִיקְנוֹן צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִמִּשְׁחָא רְבוּתָא דַהֲוָה מִתְרַבֵּי עַל רֵישׁ מַלְכַיָּא וְכַהֲנַיָּא וְיוֹמָא דִישְׁכּוּב גְּבַר וּמִפְטַר לְבֵית קְבוּרְתָּא בְּשׁוּם טַב וּבִזְכוּתָא מִן יוֹמָא דִי אִתְיְלִיד רַשִׁיעָא בְּעָלְמָא׃ טַב לְמֵיזַל לִגְבַר אֲבֵילָא לְנַחֲמוּתֵיהּ מִלְּמֵיזַל לְבֵית מִשְׁתַּיָּא דְחַמְרָא דְמִתְלַעֲבִין דִי בְּבֵית אֲבֵילָא תַּמָּן הוּא סוֹף כָּל אֱנָשָׁא לְמֵיזַל דִי עַל כּוּלְהוֹן אִתְגְּזֵרַת גְּזֵרַת מוֹתָנָא וּמִן בְּגַלַל דְיִהָךְ לְבֵית אֲבֵילָא גַּבְרָא צַדִּיקָא יְתִיב וְיִתֵּן לְלִבֵּיהּ מִילֵי דְמוֹתָא וְאִין אִית בִּידֵיהּ מִדַּעַם בִּישׁ יִשְׁבְּקִינֵיהּ וִיתִיב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם מָרֵי עָלְמָא׃ טַב רְגִיז דִּרְגַז מָרֵי עָלְמָא עַל צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין מִן חוּכָא דִי הוּא מְחַיֵּיךְ עִם רַשִׁיעַיָּא אֲרוּם בְּאַבְאָשׁוּת אַפֵּי שְׁכִינְתָּא אָתֵי בְּצוּרְתָּא וּפוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא בְּגִין לְאוֹטָבָא לֵב צַדִּיקַיָּא וִיצַלּוֹן קֳדָם מָרֵי עָלְמָא וְהוּא מְרַחֵם עֲלֵיהוֹן׃ לִבְהוֹן

וקראו אכר אל אבל׳ ללכת אל בית אבל׃

אבן עזרא

מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע׳ שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם׃ כי יש דברים הרבה׳ חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק ׀ וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה ה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו ל להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו׃ כי מי׳ גם זה ישוב לענין העני היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו ב בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי ש שיעשה אות׳ כצל עובר ולא יבקש הליכת ה הנפש עד שיעזוב ה הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפילו לא ידע מה יעשה אחריו בממונו וענין יעשם כצל שיחשו׳ במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ׀ ועושר ועוני ופי׳ אחר בפסוק והסכל ירבה דברי׳׃ טוב שם גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי העני היודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ׀ ויותר תענוג ויום ה המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק׃ טוב ללכת׳ בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו׃ טוב כעס׳ כבר בארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתרצה שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכ׳ לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאר׳ לבדו נפש שלישי׳ היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמ׳ והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאהים נטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עזרהו במצות תעמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרי רבי׳ ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף כי לפרט ועיקר הצורך הוא שראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישרא׳ ז״ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמ׳ טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמ׳ רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו והוצרך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחר ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמור׳ אני קהלת הייתי מלך ואח׳ שהעיד הכתו׳ על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אף על פי שהשלש נפשות נקראות בשם אחר בעבור התאחדם כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהי שם הנפש המתאוה לאכול ולשמוח ותאק המשגל ככה ויהי שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח ויהי שם נפש בעלת החכמה נשמה גם כן חלקם רבינו סעדיה גאון ז״ל וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם ובהתחבר

רשי

מה שהיה כבר נקרא שמו׳ חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו׳ כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו׃ כי יש דברים הרבה׳ שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת׃ כי מי יודע׳ כי מי אשר יודע מעשי׳ טובים ומה לאדם ל לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם ה הארוך׃ מספר ימי חיי הבלו׳ שהם מעט מספר׃ ויעשם׳ לאותם מעטים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי ש שאמ׳ שלמה כצל סתם ולא פירש אם כל דקל אם כל כותל שהם ק קבועי׳ כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר והו צלו של עוף ה הפורח כך נדרש ב במדרש׃ כי מי יגיד לאדם׳ במה יתקיים הון שקבץ מעושק ל לבניו אחריו תחת ה השמש׃ טוב שם משמן טוב׳ יפה לאדם שם טוב משמן טוב׳ וביום המות טוב השם מיום הולדת לכך הוקש שם טוב לשמן יותר מאחר ש משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נ נותן לתוכן מים והם בולעים׳ טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם. שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר שם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון תכינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו משמן המשחה ותכינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש׃ ויום המות מיום הולדו׳ שנולדה מרים אין הכל יודעי׳ מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן׃ טוב ללכת אל בית אבל׳ מרה המונהגת בחיים ובמתי׳׃ מלכת אל בית משתה׳ שהיא מידה שאינה נוהגת אלא בחיים׃ באשר הוא סוף כל האדם׳ בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם כופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו לי במותי דירל ידלוניה ריטען יטענוניה דיספד יספדוניה דיילוה ילוניה׳ דבר אחר באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשת׳ זימנו ולא הלך יכול לומ׳ לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך׃ והחי יתן אל לבו׳ הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד׃ טוב כעס משחוק׳ מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יבעט טוב היה להם לדור המבול אם הראה הקב״ה פנים זעומות על עבירות שביר׳ משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרי׳ למוטב טוב היה לארוכיהו אם עכבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו׃ ייטב לב׳ יהפוך לב האדם להטיב דרכיו׃ לב

חצי הספר בפסוקים

ז

סוף ג׳ ובסימ׳ חד רף ׀ וחד כף וחד תנועות נכון

לב חכמים בבית אבל · מחשבתם על יום המיתה : ולב כסילים בבית שמחה · אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם : כי כקול הסירים · עצי קוצים אשפינ"ם בלעז : תחת הסיר · תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר ר' יהושע בן לוי כל קיסיא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעי אף אנו מן העצים ויש צורך בנו אף הכסילי' מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים : גם זה הבל ועמל · הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם : כי העושק יהולל חכם · כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא יי' עליכם וישפוט וגו' וערבבוהו ואברו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמ' והצל לא הצלת את עמך : ונכנס כרב' שהשיבהו עתה תראה ולא תראה במלחמת שלשים ואח' מלכים : לב מתנה · לב חכמה שהיא מתנ' לאדם שנאמר כי יי' יתן חכמה · עושק · לשון ריב וקנתורין : יש פנים אחרים אך מפרידין המקרא' זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו : טוב אחרית דבר מראשיתו · כששמעו בראשי' הדב' אין אנו יודעי' מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה · דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוי קאים ודריש כוליה מילתא דאלישע בן אבויה במדרש קהלת : ארך רוח · המאריך רוגזו ואין ממהר לריב : אל תבהל · אל תמהר : אל תאמר מה היה שהימים וגו' · אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד : כי לא מחכמה שאלת · שהכל לפי זכות הדורות : טובה חכמה וגו' · חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה : ויותר לרואי השמש · יתרון היא החכמה לכל הבריות · רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו : כי בצל החכמה בצל הכסף · כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא : ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמ' תחיה בעליה :

ובהתחבר הנשמ' עם הרוח תנכנע הנפש אז תפקח' מעט עיני הנשמ' להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים וענין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתנכנע הרוח ותהיה תחת ידיה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הייסוב כענין למה תשומם וימו' בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו וענינו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הו' שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם אכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשרו הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחלים אדם בכל יכלתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא

שחוק הכסיל ד' בליש' שחוק חסרי' בכתובי' וסי' נמס' בירמי' סימן כ' ועיין במשלי סי' י"ד : בחיק כלהון מ"ל בליש' במ"ד חס וסי' כליותי בחקי · ותחבק חק נכריה · שחר מחק רשע יקח · ושחד בחק חמה עזה : בצל י"ב רפין וסי' על כן באו בצל קורתי · בחרב בציון שאון זרים תכניע · כי בצל החכמה בצל הכסף ב' בפסו' · בצל חשבון עמדו · בצל ידו

לְבַ֤חֲכָמִים֙ בְּבֵ֣ית אֵ֔בֶל וְלֵ֥ב כְּסִילִ֖ים בְּבֵ֥ית שִׂמְחָֽה׃ ט֗וֹב לִשְׁמֹ֖עַ גַּעֲרַ֣ת חָכָ֑ם מֵאִ֕ישׁ שֹׁמֵ֖עַ שִׁ֥יר כְּסִילִֽים׃ כִּ֣י כְק֤וֹל הַסִּירִים֙ תַּ֣חַת הַסִּ֔יר כֵּ֖ן שְׂחֹ֣ק הַכְּסִ֑יל וְגַם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃ כִּ֥י הָעֹ֖שֶׁק יְהוֹלֵ֣ל חָכָ֑ם וִֽיאַבֵּ֥ד אֶת־לֵ֖ב מַתָּנָֽה׃ ט֛וֹב אַחֲרִ֥ית דָּבָ֖ר מֵרֵאשִׁית֑וֹ ט֥וֹב אֶֽרֶךְ־ר֖וּחַ מִגְּבַהּ־רֽוּחַ׃ אַל־תְּבַהֵ֥ל בְּרֽוּחֲךָ֖ לִכְע֑וֹס כִּ֣י כַ֔עַס בְּחֵ֥יק כְּסִילִ֖ים יָנֽוּחַ׃ אַל־תֹּאמַר֙ מֶ֣ה הָיָ֔ה שֶׁהַיָּמִים֙ הָרִ֣אשֹׁנִ֔ים הָי֥וּ טוֹבִ֖ים מֵאֵ֑לֶּה כִּ֛י לֹ֥א מֵחָכְמָ֖ה שָׁאַ֥לְתָּ עַל־זֶֽה׃ טוֹבָ֥ה חָכְמָ֖ה עִם־נַחֲלָ֑ה וְיֹתֵ֖ר לְרֹאֵ֥י הַשָּֽׁמֶשׁ׃ כִּ֛י בְּצֵ֥ל הַֽחָכְמָ֖ה בְּצֵ֣ל הַכָּ֑סֶף וְיִתְר֣וֹן דַּ֔עַת הַֽחָכְמָ֖ה תְּחַיֶּ֥ה בְעָלֶֽיהָ׃

ל' · ל' ׀ י' ומל' · ל' · ד' חס' בכתו' ׀ ב' ׀ ל' בטע' דכי' ב אית' וא' מל' ׀ ל' מ"ל ׀ כ"ד ׀ ל' ׀ ל' ׀ ט' · ל' ׀ ג'

לִבְּהוֹן דְחַכִּימַיָא אָנִין עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְשָׁא וְעָצִיב עַל גָלוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְלֵב שַׁטְיָא בְּחֶדְוַת בֵּית לֵיצָנוּתְהוֹן אָכְלִין וְשָׁתָן וּמִתְפַּנְקִין וְלָא יִתְבוּן עַל לִבְּהוֹן סִיגוּף אֲחֵיהוֹן ׃ טַב לְמֵתַב בְּמִדְרַשׁ בֵּית אוּלְפָנָא לְמִשְׁמַע נְזוּף גְבַר חַכִּימָא בְּאוֹרַיְתָא מִגְבַר דְאָזִיל לְמִשְׁמַע קַל טַבְלָא דְשַׁטְיָין ׃ אֲרוּם כְּקַל קִיבְלַת כּוּבִין דְמִתּוֹקְדִין תְּחוֹת דוּדָא כְּדֵין קַל חוּכָא דְשַׁטְיָא אוּף דֵין הֲבָלוּ ׃ אֲרוּם אֲנִיסָא יְהַתֵּל בְּחַכִּימָא בְּגִין דְלָא אָזִיל בְּאוֹרְחָתֵיהּ וּמְהוֹבֵד בְּמִילוּי בִּישַׁיָא יַת חוּכְמַת לֵב חַכִּימַת דְאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַתְּנָא מִן שְׁמַיָא ׃ טַב סוֹף עִסְקָא מִן שֵׁירוּיֵהּ דִבְשֵׁירוּיָה לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר מַה דְעָתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ אֱלָהֵן סוֹף מִילְּתָא טַב אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר דְטַב הוּא וְטַב מִן קֳדָם יְיָ גְבַר דִי שַׁלִּיט בְּרוּחֵיהּ וּמְכַבֵּשׁ יִצְרֵיהּ מִגְבַר דְאָזִיל בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ ׃ וּבְעִידָן דְתֵיתֵי עֲלָךְ אוֹכַחְתָּא מִן שְׁמַיָא לָא תִבְהֵל בְּנַפְשָׁךְ לְמִרְתַּח וּלְמֵימַר פִּתְגָמֵי סַרְבָנוּתָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָא אֲרוּם אִין אַנְתְּ סָבִיל יִשְׁתְּבֵיק לָךְ וְאִין אַתְּ מְסָרֵיב וּמִרְתַּח רַע אֲרוּם רִתְחָא בְּעִטַף שַׁטְיָן יְנוּחַ עַד כְּדוּן דִי הוֹבֵד יַתְהוֹן ׃ וּבְעִידָן עַשְׁקָךְ לָא תֵימַר מַה דַהֲוַת קַדְמַת דְנָא טַב בְּעָלְמָא יוֹמִין קַדְמָאִין הֲווֹ טָבִין וְאֱנָשֵׁי דָרָא הַהוּא הֲווֹ שַׁפִּירֵי עוֹבָדָא יַתִּיר מִן אִילֵּין בְּגִין כֵּן טָבָא הֲוַת מָטֵי לְהוֹן וְאַנְתְּ לָא עַל חוּכְמְתָא שְׁאֶלְתָּא עַל דְנָא ׃ טָבָא טַבְתָא חוּכְמְתָא דְאוֹרַיְיתָא עִם אַחְסָנַת מָמוֹנָא וְיַתִּיר לִגְבַר לְמֶהֱוֵי מְדַבַּר בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם גּוּבְרִין דַיָירֵי אַרְעָא דְחָזָן טַב וּבִישׁ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְעָלְמָא הָדֵין ׃ אֲרוּם הֵיכְמָה דְמִסְתַּתַּר גַבְרָא בִּטְלָל חוּכְמְתָא הֵיכְדֵין מִסְתַּתַּר בִּטְלָל כַּסְפָּא בְּעִידָן דִי עָבִיד מִינֵיהּ צְדַקְתָּא וּמוֹתַר מַנְדְעָא חוּכְמְתָא דְאוֹרַיְתָא תְחַיֵּי יַת מָרָהָא מִבֵּית קְבוּרְתָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי ׃

החביאני · ולהחסות בצל מצרי' · ודבתריה והחסות בצל מצרים · בצל דליותיו תשבנה · בצל כנפיך תסתירני · בצל כנפיך יחסיון · בצל שדי יתלונן :

יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושיש יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגעים בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאבל ולשמחה מה זו עושה הוא האמת ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האד' וגם כתו' למעלה וגם לב בני האד' מלא רע והוללות בלבב' וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל על הרוב ידבר וענין יש רשע הוא המצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמ' העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת : לב חכמים · אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם : טוב · ויותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמתו והענין שאפילו גערת חכם שכעס יותר תועיל ותתענג הנשמה בהשמוע שיר כסילים : כי כקול · סירים כמו קוצים מלשון הנני שך את דרכך בסירים והענין שומים על דרכם סירים וקוצים ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד ואיננו מענין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על פלטים עיירים להם ואמר גם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים : כי העושק · הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכי' שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחסר דבר טרם מקנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כענין ושונא מתנו' יחיה וכמהו עד כמה עולתה כך : טוב אחרית דבר מראשיתו · אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החכ' יאכל דעולה היה מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת : אל תבהל · ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס : אל תאמר · עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו אים אים כפי חלקו : טובה חכמה · ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו : כי בצל · אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף :

ראה

ראה׳ והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר משמת ימי בראשית ומבני מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות כי האלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונ׳ ומי שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: ביום׳ והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרי׳ לו כשתהיה ביו׳ טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליך להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח׳ גם את זה לעומת זה כענין שב׳ בספר יצירה שבע כ כפולות בג״ד כפר״ת ועל דברת כמו בעבור והו׳ כמו על דבר אשר לא קדמו אתכ׳ וכמהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה הי״וד נוסף כי״וד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי ב במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו ש שפירשתי בתחלת ה הספר: את הכל׳ יש הוא הנמצ׳ לפרקים מעטים וענין אבד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך ענינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: אל תהי׳ אם התפללת מן הבקר ועד הערב והתענה והדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו ש שיעשו הרומיים בארץ ארום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומ׳ כי דגשות השי״ן איננה לחסרון נו״ן כנפעל רק לחסרון תי״ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומם כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצאו שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי״ן שלהם איננו שלם כמו תבנה ותכונן: אל תרשע׳ בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות הוא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: טוב׳ כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלק הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהיכו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות וכענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת: החכמה׳ בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומנין עשרה בעבור היותו סך חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האל״ף בלשון הקדש בתחלה והיו״ד בסוף והנה היו הה״א והוי״ו אמצעיים ואלה הארבעה אותיות הם למסך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמסך עמו והאל״ף והיו״ד בחשבון שומרי עצמם כמו גדר וההא והוי״ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאיננו שם מדה והוא מן האותיו׳ הנזכרי׳ וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחבר כלם במקו׳ אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: כי אדם׳ חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה וענינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבת ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: נס

ראה את מעשה האלהים׳ היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם בן ערן לצדיקים וגהינם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן׳ לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: ביום טובה היה בטוב׳ ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה׳ כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנ׳ ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר ולא תהיה מן הנראים והיו דיראון לכל בשר: גם את זה לעומת זה׳ הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם מאומה׳ להרהר אחריו של הקב״ה: יש צדיק אובד בצדקו׳ אע״פ שהוא אובד עודנו עומד ב בצדקו מעשה ביוסף בן פינחס הכהן ש שעלתה מומי ברגלו קרא לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניא בנו אמ׳ לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו: אל תהי צדיק הרבה׳ כשאול שרימ׳ להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר׳ לדון קל וחומר של שטות ומה על נפש אחת אמר׳ תורה הבא עגלה ערופה וכו׳: ואל תרשע הרבה׳ אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך׳ כשאול שנ׳ וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהני׳ ובעמלק: טוב אשר תאחוז בזה וגו׳ אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל ל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: וגם מזה אל תנח ידך: כי ירא אלהים יצא את כולם׳ ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהילכתן: החכמה תעוז לחכם׳ לפי שאמ׳ לא תרשע הרבה אם רשעת מעט לא תוסיף עליו לא פשפש במעשיך ותהא תוהא על החטא אמר החכמ׳ תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים׳ תכינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו׳ הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר׳ בירושלם רחבעם אביה אסא יהושפט יהורם אחזיה יואש אמציה עוזיה יותם אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: כי אדם אין צדיק בארץ׳ לפיכ׳ צריך לפשפש במעשיו: נס

שלא ד׳ וסי׳ שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר׳ ברוך יי׳ שלא נתננו טרף לשיניהם׳ שלא עמל בו יתננו חלקו׳ שלא ימצא האדם אחריו מאומה: בצדקו ל׳ כתי׳ ב׳ יש צדיק אבד בצדקו׳ וחד כצדקו בכ״ף אודה יי׳ כצדקו ואינון מן א״ב מן חד חד חד ב״ת וחד כ״ף בריש תיבו׳ וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הב״ת בכ״ד: יותר ז׳ מל׳

רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃ אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא׃

הֲוִי מִסְתַּכַּל יַת עוֹבָדָא דַייָ וּגְבוּרְתֵּיהּ דִי עֲבַד יַת סַמְיָא יַת גִּבִּינָא וַחֲגִירָא לְמֶהֱוֵיהוֹן פְּרִישָׁן בְּעָלְמָא אֲרוּם מַן הוּא דִי יְכִיל לְתַקָּנָא יַת חַד מִנְהוֹן אֱלָהֵין מָרֵי עָלְמָא דִי עַוְּתֵיהּ׃ בְּיוֹם דְּיוֹטִיב לָךְ יְיָ תְּהֵי אַף אַנְתְּ בְּטִיבוּתָא וְתִיטַב לְכָל עָלְמָא בְּגִין דְּלָא יֵיתֵי עֲלָךְ יוֹמָא בִישָׁא חֲזֵי וְאִסְתַּכַּל וְאַף יַת דֵּין כָּל קֳבֵיל דֵּין עֲבַד יְיָ בְּגִין לְאוֹכָחָא אֱנָשֵׁי עָלְמָא מִן בִּגְלַל דְּלָא יַשְׁכַּח אֱנַשׁ בַּתְרוֹהִי מִדַּעַם בִּישׁ לְעָלְמָא הַהוּא׃ יַת כּוֹלָא חֲזֵית בְּיוֹמֵי הֶבְלוּתִי דְּמִן קֳדָם יְיָ מִתְגַּזְרִין טַב וּבִישׁ לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא עַל עֵיסַק מַזָּלַיָּא דְּאִתְבְּרִיאוּ בְהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּאִית גְּבַר זַכַּאי אָבֵד בְּצִדְקוּתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּזְכוּתֵיהּ מִנַּטְרָא לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְאִית גְּבַר חַיָּיב דְּמַאֲרִיךְ יוֹמִין בְּחוֹבוֹהִי וְחוּשְׁבַּן עוֹבָדוֹהִי בִּישַׁיָּא נָטְרִין לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי לְאִתְפְּרַע מִינֵּיהּ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא׃ לָא תְהֵי זַכַּאי יַתִּיר בְּעִידָּן דְּאִתְחַיַּיב חַיָּיבָא קְטוֹל בְּבֵית דִּינָךְ בְּדִיל דְּתַיְיסָא עֲלוֹהִי וְלָא לְמִקְטְלֵיהּ וְלָא תִתְחַכַּם בְּכֵן יַתִּיר חוּכְמַת רַשִׁיעָא דְּקַיְימִין בְּדָרָךְ וְלָא תְּאַלֵּף אוֹרְחַתְהוֹן לְמָה דֵין תְּצַדֵּי יַת אוֹרְחָתָךְ׃ לָא תְהַךְ בָּתַר הִרְהוּר לִבָּךְ לְאִתְחַיָּיבָא סַגִּי וְלָא תְרַחֵק אוֹרְחָךְ מִן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא דַייָ לְמֶהֱוֵי שַׁטְיָא לְמָה אַנְתְּ גָּרִים מוֹתָא לְנַפְשָׁךְ וְיַת קַצְרוֹן שְׁנֵי חַיָּיךְ לִמְמַת עַד דְּלָא מְטָא זִמְנָךְ לִמְמַת׃ טַב וְתֶאֱחִיד בְּעִימְקֵי עָלְמָא הָדֵין לְגְמוֹל טוֹבָא לְנַפְשָׁךְ בְּאוֹרַח תַּגְרַיָּא וְאַף מִדֵּין סְפַר אוֹרַיְתָא לָא תִשְׁבּוֹק הוֹלְכָךְ אֲרוּם גְּבַר דְּחִיל מִן קֳדָם יְיָ נָפֵק יַת דִּי חוֹבַת כּוּלְהוֹן׃ וְחוּכְמַת יוֹסֵף בַּר יַעֲקֹב אִסְתַּיְּיעָא עֲלוֹהִי לַחֲכִימוּתֵיהּ כָּל קֳבֵיל עַשְׂרְתֵּי אֲחוּהִי צַדִּיקַיָּא דְּשַׁלְטִין בִּדְחַלְתָּא דַייָ וְלָא שְׁלַט בְּהוֹן יִצְרָא בִישָׁא בְּעִידָּן דַּהֲווֹ יְהִיבִין בְּקַרְתָּא דְּמִצְרַיִם וְלָא קְטָלוּ יַת יוֹסֵף אֲחוּהוֹן דַּהֲוָה מְצַעַר לְהוֹן בְּזִמְנָא הַהוּא בְּקַל מִלּוֹי׃ אֲרוּם לֵית גְּבַר זַכַּאי בְּאַרְעָא דִי יַעְבִּיד טַב כָּל יוֹמוֹהִי וְלָא יְחוֹב קֳדָם יְיָ אֲבַל גַּבְרָא דִי יְחוֹב קֳדָם יְיָ חָמֵי לֵיהּ לְמֶהְדַּר בִּתְיוּבְתָּא עַד דְּלָא יְסוּת׃

בליש׳ וסי׳ איש אל יותר ממנו דמן׳ ויותר ממנו מאה רכב דשמואל׳ וחברו דד״ה׳ ואת היות׳ החרמנו׳ כי מה יותר לחכם עם הכסיל׳ ואל תתחכם יותר למה׳ לעשות יקר יותר ממני׳ ובמס׳ אחרי׳תי מסר במקום ואל תתחכם יותר ויותר לרא״י השמ״ש: ואל תהי סכל חד מן כ״ו יחידאין ואל סמיכין למלה אחרא וכל חד לית דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך אל בכ״ד: תנח ג׳ דגשי׳ וסי׳ אם רוח המשל תעלה עליך׳ טוב אשר תאחוז בזה׳ בבקר זרע זרעך׳ וא׳ ותנח בגדו אצלה עד בוא׳ ואינון חד מן ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ בריש׳ וא׳ ות׳ וסימ׳ תמת סימן נמסר בסדר בלק ואיוב סימן לו״ ותורותיו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳ תנח ג׳ וסימ׳ דלעיל:

גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ: כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתְּ קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים: כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי: רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ: סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת: וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ: רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן: אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי

אוף כל מיליא דימללון לך רשיעיא לא תמסור לבך לקבלותהון דלא ייתון יומין די תשמע ית עבדך דילוט לך ולית לך חילא לאישתיזבא מן ידוי: ארום חזי לך למיצדק ית דינא בזמן די ילוט לך גבר דלית דכוותך דאף זמנין סגיאין ידע לבך דאוף אנת הויתא לטי גוברין אוחרנין: כל די אמרית בחנית בחוכמתא אמרית במימרי אחכום אף כל חוכמת אוריתא והיא רחקת מני: הא כבר אתרחק מבני נשא למידע כל מה דהוה מן יומי עלמא ורז יום מותא ורז יום דייתי מלכא משיחא מן הוא דישכחיניה בחוכמתא: חזרית אנא לחשבא בלבי ולמידע ולאללא ולמתבע חוכמתא וחושבן אגר עובדוי צדיקיא ולמידע פורענותא חובא דשטיא וסוכלתנו חולחולתא דמלכותא: ואשכחית אנא פתגם דמריר על אינש יתיר מן מריר יום מותא ית אתתא דהיא עבדת עקין סגיאין לבעלה ומצדתן ותקלן בלבא כפתן ידהא: בדיל דלא למפלח ברהון תקין קדם יי גבר די יפטיר יתה בגט פטורין ומשתזיב מינה וחייבא קדם יי גבר דיסביה ויתלכד בזנותהא: חזי דין עובדא דאשכחית אמרה קהלת דמתקרי שלמה מלכא דישראל כוונית מליא חדא חד עם חברתא למשכח חשבון בני אינשא מה יהא בסופיהון: אית פתגם אוחרן דעוד תבעת נפשי ולא אשכחית גבר

אתה ואתה ה' כתי' את וקרי' אתה וסי' ואת הגדת היום את אשר עשית · את הלא את שכת בעדו · את כי גם פעמי' רבות ידע לבך · את אתה הוא יי' לבדך את עשית את השמים · ואת ונפשי נבהלה מאד · ואינון מן כ״ט מלין חסרי' ה' בסוף תיבותא וקרי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה״א בכ״ר: ימלט י״ג וסימ' נמסר בבמלכים א' סוף סימן י״ח וירמיה סימן מ״ו: ולא מצאתי ה' דסמי' וסימ' ולא מצאתי לה בתולים · ויאמרו שרי פלשתים · ואבקש מהם איש · חרפה שברה לבי ואנושה · אשר עוד בקשה נפשי קדמא דפסו':

רשי

גם לכל הדברים וגו' · לפי שמדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו' אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך · אין טוב אשר תשמע אחרך לשמוע את עבדך מקללך · דבר אחר מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עביר' שתי אזניו משמיעים אותו דברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו · דבר אחר · החכמה תעוז לחכם זה נח · מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · ד״א לחכם זה אברהם · מעשרה שליטי' מעשר' דורות שלפניו · ד״א לחכם זה יוסף · מעשרה שליטים אלו אחיו · ד״א לחכם זה משה · עשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצרך לאכול ארבעים יום וארבעים לילה כל הפסים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקר' של אחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות של מטן ועל של מעלן: נסיתי בחכמה · בתורה: אמרתי אחכמה · לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני · ומה היא זו · רחוק מה שהיה את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית: ועמוק עמוק · הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ועוד סבותי לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל · לעמוד על סוף דעתה של מנותה וסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שבה: ומוצא אני מר ממות · שהיא קשה מעשרה דברים הקשי' שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתר' בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו שמינות: וחרמים לבה · לשון מכמורת כמו יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו: אסורים ידיה · ומשמחזיקה באדם הרי הוא כנכבל בקשורי עבותות · אסורים שם דבר של קשורים כמו וימשו אסוריו קשוריו כן פירשו מנחם: ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון · כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב״ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת · אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבצת החכמ' · קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובצה והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר ר' ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים מטיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחר אומר כי אתה עזרתי וכתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחר אומר מבשרת ציון: אשר עוד בקשה נפשי · לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם

אבן עזרא

גם לכל · יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפילו עבדך כי אם תתן לבך לדבריה' תכעס ויחסך אור חכמת הנשמה: כי גם · כל פעם בלשון הקדש חובר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך: כל זה · כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והבא עמוק מאד · פירו' אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוק אע״פ שנסתיה ואחכמתי · וענין רחוק מה שהיה כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקי' עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה: סבותי · הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמ' והחשבון שהו' פירוש מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות: ומוצא · מצא החשק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו ומצודים הוא מן ציד ותשכלו מרומים והוא מן הפעלים שהעין שלהם איננו שלם וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמהו והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לשטוח חרמי' לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק: ראה · עודנו מדבר בדברי האשה ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא חפץ עד שיסמוך אחת לאחת בידוע שהמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינה בהסכם הנשוא בראשונה נושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואים בטוח את תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנכם אף כי בנבואות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מניין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע גם בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם תחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיוסר והמיוסר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף ומלת אחת לשון נקבה · ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חנים מסרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמסרתים כמת״ל אב״ המון והשאר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע ד״לת סדד מן סוד וכן בהתחבר ת״ו השרש עם ת״ו הנכח יחסר השרש כמו אותו תשחית וכרת וכן בהתחבר נ״ון השרש עם נ״ון נקבות רבות יחסר נ״ון השרש כמו בכל דלותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת משרת את המלך בעבור התחברות ת״ו השרש עם ת״ו הנקבה חסרו ת״ו השרש ופתחו הר״ים להורות על לשון נקבה להפרים בינו ובין משרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר ד״לת אחד והוא רפה עם ת״ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הד״לת שהוא שרש וזה מקרה הרה ללדת וי״א כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה אח מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא כדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהי אח פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם כלאים לפדות נפשם ופי' ועשה אח פועל או פעול וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול שעה עבירה היא אחות לאלה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה את אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת: אשר · מלת בקשה מן הבנין הכבד והחי״רק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקוף כמו בלחו באש מקדשיך וכמו התל בי שהוא מן ויהתל בהם אליהו ואין לו חבר כמהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד ופי' השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פילגשים: לבד

ישנא ל' וכתיב א' חכמת אדם תאיר פניו והוא חד מן מלין דמשמשין א' בסוף תיבות' ולית להון זוגא וסי' נמס' במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד: שומר י' מל' וסימ' נבסר בשמואל א' סימן י"ז ומשלי סימן י' ע"ש, ברוח ג' קמצין וסי' מפרק הרים, אין אדם שליט ברוח לכלוא, תבנית כל אשר היה ברוח בד"ה:

ח

אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי: לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים: מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא: אני פי מלך שמר ועל דברת שבועת אלהים: אל תבהל מפניו תלך אל תעמד בדבר רע כי כל אשר יחפץ יעשה: באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה: שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם: כי לכל חפץ יש עת ומשפט כי רעת האדם רבה עליו: כי איננו ידע מה שיהיה כי כאשר יהיה מי יגיד לו: אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח

גבר שלים וזכאי בלא חבולא מן יומי אדם עד די אתיליד אברהם צדיקא די אשתכח מהימן חכאי בין אלף מלכין דאתכנשו למעבד מגדלא בבבל ואיתתא דבכל איליין נשיהון דמלכיא כשרה לא אשכחית: לחוד חזי דין אשכחית די עבד יי אדם קדמאה תקיף קדמוי זכאי וחויא וחוה אינהו אטעיו למיכל מן פירויא אילנא דאכלין פירוי חכמין למידע בין טב לביש וגרמו לאסתקפא עלוהי יום מותא ולכל דיירי ארעא ואינון תבעו למשכח חשבונין סגיאין בגין לאיתאה מחתא על דיירי ארעא: מן הוא חכימא דיכיל למיקם קביל חוכמתא דיי ולמדע פשר מיליא בנביאיא חוכמתא דגבר חכים תנהור זיו אפוהי ביני צדיקיא ותציף אפין מתחלפן כל אורחתיה מטב לביש: הוי זהיר ית פומך על גזירת מלכא למיטר מה די פקדינך ועל עיסק מומתא דיי אזדהר ולא תימי בשום מימריה על מגן: ובעידן רוגזא דיי לא תנוח לצלאה קדמוהי אתבהיל קדמוהי איזיל וצלי ותבעי רחמין מיניה בגין דלא תקום בפתגם ביש ארום ריבון כל עלמיא דיי כל די יצבי יעביד: באתר אית גזירת מלכא מימרא דמלכא דשליט על כל עלמא מתעברא בבהלו ומן הוא גברא דמחי בידיה ויימר ליה מה עבדתא: גבר די נטיר פיקודיא דיי לא ינדע מידעם ביש לעלמא דאתי ועידן צלותא ודין וקשוט אשתמודע בלב חכימיא: ארום לכל עסקא אית עידן טב וביש ועל דין קשוט אתדן כל עלמא וכד אתגזר מן קדם יי למהוי פורענותא בעלמא על חובת אינשין עברי בישא דסגיאן עלויהון: ארום ליתוי חכים מה דעתיד למהוי בסופיה עלוהי ארום בעידן די יהי רעוא מן קדם יי לאבאשא ליה מן הוא די חוי ליה: לית אינש דישלוט ברוח נשמתא לממנע ית נשמתא דחיי בגין דלא יפסוק מן גופא דאנשא ולית

לבד, חובר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר כמו עונות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה והמה בקשו הרחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש: מי כהחכם, יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחני יחי ראובן ואל ימות ומתן בסתר יכפה אף וכן ימצא אות מוסף אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי הוא ומלת שדי והוא דבק עם ה הפסו' שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שפירושו מאשר מאל ה אביך ויעזרך ועל שני הפירושין צריכה ת תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין ושמהו יתהלך במישרים וכן היין ה הטוב הולך לדודי ל למישרי' ושוב אהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם ל לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו אין מי ש שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה ח חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש ועניין חכמת אדם תאיר פ פניו תמיד אור בפניו והענין תמיד כעס כ כענין באור פני מלך חיים ועניין ועז פניו ישונא שור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח: אני, כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפח החטא שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו וענין אני אני אצוך או אזהירך על שני דברי' שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: אל תבהל, תלך, מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה ש תרבו תדברו ועיקרם ונדעה לרדוף ש תרבו לדבר ויותר נכון הוא שיחסר ש"ן שהו' במקו' אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה ש תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך ש תבהל מפניו ללכת או ש תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך: באשר, בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה: שומר, לא ידע דבר רע, כי לא יבא לו ברוב, ועת ומשפט ידע לב חכם יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה אינו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאות' העת ולא יתעכב או יהי פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר ועניינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם חכמי המזלות ופי' אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק של אחריו: כי לכל, ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: כי איננו, לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או כשיומות שנשה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: אין אדם, ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר החלותי בתחלת דברי: ואין

אדם אחד מאלף מצאתי, בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להכליה שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לתלמוד אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסו' לתלמוד אין מצליח מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה, אפי' באלף לכך אתה צריך להזהר בה: לבד ראה זה מצאתי, שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה, הקב"ה, את האדם הראשון ישר: והמה, משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ו ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים, מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש ב במדרש: מי כהחכם, מי יודע, מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר, פשרון של דבר כמו שמצינו ב בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת ש שמים נתגלו לו רזי פשרי' מי כמשה עושה פשרים בין ישראל ל לאביהם שבשמים: ועז פניו ישונא, משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: אני פי מלך שמור, לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם ש שהיא התורה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים, שנשבענו ל בחורב לשמור מצותיו, ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות ש המושלי' בנו בגולגליות וארנוניות: ועל דברת שבוע' אלהים, ובלבד שלא יעבירונו את ש השבועה שנשבענו ל למקום, ועל דברת ואצל דברת שבועה שאני אשמו' פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר לך אמרין מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר נבוכד' למה מלכ' אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים וגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד ע"ז נבוכדנצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: אל תבהל מפניו תלך, אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע, אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: באשר דבר מלך שלטון, בשביל אשר דבר הקב"ה מושלת היא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: ועת ומשפט ידע לב חכם, החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם משפט יומט"שא בלע"ז והיא הפורענות: כי לכל חפץ, שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו, כאשר רבת רעת האדם וסאתו גדושה אז באה פקודתו כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי: כי איננו יודע מה שיהיה, כשהרשע עובר עבירה אינו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה, הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאום יבואנו: אין אדם שליט ברוח, ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין

ימלט ח׳ וסי׳ נמס׳ בעמוס סוף סי׳ ב׳ ואיוב סוף סי׳ כ״ב: ונתון ז׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ מקץ וירמי׳ סוף סימן ל״ז: באד׳ ד׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ תזריע ומשלי סימן כ״ג: על כן ט׳ בטעם פזר וסי׳ על כן לא יאכלו בני ישראל׳ על כן קראו למקום ההוא מחנה דן׳ כי על כן הוא מרפא את ידי דירמיה׳ על כן חרה אף יי׳ בעמו׳ על כן לא ידרכו כהני דגון׳ על כן אבכה בבכי יעזר׳

וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו׃ אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃ וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל׃ אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע׃ אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־

ב׳ / ח׳ ה׳ / ז׳ / י״ן / ד׳ ג׳ ב׳ / ל׳ ל׳ ל׳ / ל׳ ו׳ כ״ף / ח׳ נטע׳ / ג׳ חס׳ / ל׳ ל׳ / ח׳ / ה׳ / ב׳ ויתכנע ל׳ בכוף / ב׳ חס׳ בכו׳ ובכפו׳ / ל׳ ב׳ ו׳ / ג׳ / כ

וְלֵית שׁלטונא ביום מותא לשיזבא גבר לחבריה וליה מני זיינא מסייען בקרבא ולא ישזיב חוב ית מרוהי ביום דינא רבא׃ ית כל דין חזית די הוה בעלמא הדין ויהבית ית לבבי למידע ית כל עובדא דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא בעידן די ישלוט אנש באנש לאבאשא ליה׃ ובקושטא חזית חייביא דאתקברו ואישתציאו מעלמא מאתר קדיש דצדיקיא שרין תמן דאזלו לאיתוקדא בגהנם ואיתנשין מבין יתבי קרתא והיכמה דעברו אתעביד להון אף דין הבלו׃ ומן בגלל דלית מיתעביד פתגם ביש פורענות רשיעא בפריע על עובדיהון בישיא בגין כן אתמלי לבא דבני אנשא בהון למעבד ביש בעלמא הדין׃ ובזמן דחייבא יעביד ביש מאה שנין ומן קדם יי אתיהיבת ליה ארכא בגין דיתוב ארום אתגלי ליה ברוח קודשא וידעית אנא דיהי טב לעלמא דאתי לדחליא דיי דדחלין מן קדמוהי ועברין רעותיה׃ וטב לא יהי לרשיעא ולא יהי ליה ארכא לעלמא דאתי ובעלמא הדין אתקטעין יומי חיוהי יערקון ויחלפון כטלל בגין דליתוהי דחיל מן קדם יי׃ אית הבלו דאתגזר למהוי מתעביד על אפי ארעא דאית צדיקיא דמטי להון ביש כאילו אינון עבדין כעובדי חייביא ואית חייבין דמטי להון כאילו אינון עבדין כעובדי צדיקיא וחזית ברוח קודשא דבישא דמטי לצדיקיא בעלמא הדין לא על חוביהון אלהין למגבי מנהון חובא קלילא למהוי אגרהון שלים לעלמא דאתי וטב דמטי לחייביא בעלמא הדין לא על זכותיהון אלא למיפרע להון אגרא על זכותיה קלילא דעבדו למהוויהון אכלין אגרא בעלמא הדין ולהובדיהון חולקהון לעלמא דאתי אמרית במימרי דאף דין הבלו׃ ושבחית אנא ית חדות אוריתא ארום לית טב לאנש בעלמא הדין תחות שמשא ארום אלהין למיכל

על כן מלא לב בני האדם ׳קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה דד״ה ׳לימים האלה פורים׃ אהים ב׳ חס׳ בסיפר׳ וסי׳ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ב׳ בפסו׳׃ השמחה ג׳ וסימ׳ הרבית הגוי לא הגדלת השמחה ׳קול תרועת השמחה דעזרא׳ ושבחתי אני השמחה אשר אין טוב׃

ואין שלטון׳ של מוס מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה׳ זו לאמר אשלח במי או עבדי במקומי: את כל זה ראיתי׳ האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה׳ וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר ע עליו וסופו נהפך ל לרעתו עמלק נתגבר על ישר׳ וסופו ואחריתו עדי אובד כן פרעה כן נבוכד נצר כן ס סנחריב: ובכן׳ ואז: ראיתי רשעים קבורים׳ בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שכ׳ עליהם זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב״ה שהו׳ מקום קדוש ובלכת׳ משם אל ארצם היו משתבחי׳ בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקו׳ אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך ה דרשוהו רז״ל ולענין הפשוטו כך נדרש ב באגד׳ וסופן שישתכח שמם ונזכרם בתוך ה העיר עצמה אשר כן עשו בה שנ׳ וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקו׳ שניאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר יי׳ בעיר צלמם תבזה: גם זה׳ אחר מן ההבלים שמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין ה הקב״ה ממהר להפרע בעושה הרעה והבריות סבורים אין דין ואין דיין: אשר אין נעשה פתגם׳ משפט מעשה הרעה מהרה מאין הקב״ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: אשר חוטא וגו׳׳ לפי שרוא׳ שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב״ה ו ואינו נפרע ממנו׳ מאת מקר׳ קצר ורבות לפניו לומר מאת ימי׳ מאתמנים מאת אלף וכן ושכורת מקרא קצר וחסר שכור כעס ולא מיין כשאר שכרות: כי גם יודע אני׳ כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי׳ ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעי׳ יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר אינכו ירא לפני הא׳להי׳: יש הבל׳ דבר המהביל את הבריות: אשר יש צדיקים שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחר מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותי׳ דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב ליעל שיטת דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל: את השמחה׳ שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בנשך ומרבית ונז״ל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ולונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש: לאכול

מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הבל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים: ושבחתי׳ אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירו׳ ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג: כאשר

ואין שלטון לא תועיל המלכות למלך ולא הכסף המוכן למלחמה ומשלחת כמו כסף וכמהו ואיננו מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה ויש מפרשים במלחמת מלחמת המתכונת השומרת הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תחלש המתכונת ימות בן אדם ופירוש רשע רוב התנועה והנבוח כענין, והוא ישקיט ושמי ירמיע ובכל אשר יפנה ירמיע ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מ מרשע: את כל זה׳ עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ר ראיתי אחר ששתתי ל לבי עת ששלט האדם באדם כמהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: ובכן׳ המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים ב בארמונים ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם ויפרשו וישתכחו מ מתרגו׳ וימצאו ואחרי׳ אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו ש שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבי׳ שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ו ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד יי׳ וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק וכן כמו תרגום אז והענין כששתתי את לבי אז ראיתי רשעים ששלטו באדם והרעו להם מתו בלא ייסורין׳ קבורים בקברם ב כענין כי אין חרצובות למותם׳ ובאו לעולם שנית והענין שיבאו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות׳ תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלום והניח בנים במקומו גם זה הבל: אשר׳ בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם אפילו בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם: אשר חוטא׳ כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע״פ שידעו השבוכים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה: וטוב לא יהיה לרשע׳ באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כצל ובעבור היות רשע לענינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים: יש הבל׳ מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על

ולראות ג̇ וסימ̇ לעיל בסיפרא סימן ג̇ ׃ ובלילה ה̇ וסימ̇ ולמשל ביום ובלילה ׳ מדי עברו יקח אתכם ׳ובלילה שירה עמי ׳ ובלילה יהי כגנב ׳ובלילה שנה בעיניו איננו ראה ׃ נתתי אל לבי ד̇ בלישן נתינה ב̇ לב וסי̇ והחי יתן ב̇ לבו ׳כי את כל זה נתתי ׳ ולא הגדתי לאדם ויתן אלהי אל לבי ׃ חוטא בחוטא ג̇ חס̇ וסימ̇ הוי גוי חטא עם כבד עון ׳ אשר

לאכל ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש ׃ כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה ׃ וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא ׃ **ט** א כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם ׃ הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזבח ולאשר איננו זבח כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא ׃ זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים ׃ כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון

למיכל ולמישתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילוויניה לשלם לעלמא ההוא ויקביל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי די הב ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא ׃ כמא די יהבית ית לבבי למנדע חוכמת אוריתא ולמחזי ית גוון דאתעביד על ארעא ארום אף חכימא דיצבי למעסק באוריתא ולאשכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף ביממא לא ינוח ובליליא שינתא בעינוהי לא חזי ׃ וחזית אנא ית כל עובד גבורתא דיי ארום דחילא הוא ולית ליה רשו לאנש לאשכחא ית עובד גבורתא דיי דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא כד יטרח אינש למתבע מה דעתיד למהוי ולא ישכח ואף אם יימר גבר חכים במימריה למנדע מה דעתיד למהוי בסוף יומיא ולית ליה רשו למשכח ׃ ארום ית כל דין יהבית על לבי ולמבלוש ית כל דין די צדיקיא וחכימיא ותלמידיהון דמשתעבדין להון על עיסק אולפן אוריתא מסירין ביד דיי ומיניה אתגזר על כל עלמ̇ כל מה דיהי ביומיהון אף רחמתא די רחמינון אף סניאתא דסנינון גבר לית נביא בעלמא די ינדע מה דיהי באנשא כולא במזלא איתגזר למהוי קדמיהון ׃ כולא במזלייא תליא מן שמיא איתגזר מה דעתיד למהוי לכולא אירעון חד לזכאה ולחייבא לדתקנן אורחתיה ולמדכי נפשיה ולמסאיב נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל ׃ דין מזל ביש בכל עלמא די יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי ארעא ואף ליבא דבני אינשא איתמלי ביש על דא וחול חולתא בלבבהון כל יומי חייהון ובתר סופוהי דאינשא נטיר ליה לאתחוכתא עם מיתיא בדין חייביא ׃ ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אוריתא ולמקני חיי עלמא דאתיאית ליה סבר ארום

חטא עשה רע ׳ כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא ׃ יבחר יחבר קרי̇ כי מי אשר יבחר אל כל החיים והוא חד ס̇ב מן מלין דכתי̇ מוקדם מאוחר וסימ̇ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי̇ו בס̇ד ׃

אבן עזרא

כאשר ׳ כמעט ושבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד מדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות ׳ וי̇ו עיניו שב אל לבי ׃ וראיתי ׳ קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי ב בשלי הסער הגדול ו ועל זה הענין צעק א איוב הצדיק ׃ כי את כל זה ׳ לבור ׳ היה ראוי להיות בחולם וכן ירון ושמח בעבור ה היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיה̇ אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או ש שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל ל לפניהם ולא ירגישו או פי̇ לפניה̇ קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר ׃ הכל ׳ הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקר̇ אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ב ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך ה הטוב והטהור כמו שים פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים ודקדוק כטו̇ כחוטא כי הכפ"ן בלשון הקדם כמו כ כעבר כארניו כי ישוב העבר כארון והאדון כעבר אין הפרש ב ביניה̇ וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחטכה כאורה והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימי̇ אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו ׃ זה רע ׳ אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני והאדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים וישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטני̇ יותר קשה בעבור קוצר דעתם ׃ כי מי ׳ זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון ׃ ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתוב יבחר ועינינו כי המת לא יוכל לבחור ׃ כי

רשי

לאכול ולשתות ׳ ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה שנאמר לכו שברו ואכולו וגו̇ ׃ והוא ילונו ׳ יתחבר עמו כענין שנ̇ והלך לפניך צדקך ׃ ימי חייו אשר נתן לו האלהים ׳ יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו ה האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ׃ כאשר נתתי את לבי ׳ אין כאשר זה משמש ל לשון דוגמא כמו כ כאשר תעשו כן יעשה אלא לשון זמן כמו כ כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגו̇ אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו̇ אז וראיתי כל מעשה ה האלהים ׃ שנה בעיניו איננו רואה ׳ הרשע המטוף אחר הממון והעריות ׃ וראיתי את כל מעשה האלהים ׃ שמסר לבריות ׃ כי לא יוכל האדם למצוא וגו̇ ׳ אין הבריות יכולות לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואים רשעים מצליחים ו וצדיקי̇ יורדים ׃ בשל אשר יעמול האדם ל לבקש ׳ בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין ׃ וגם אם יאמר החכם ׳ שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר ב באומרו הודיעני נא את דרכיך ׃ ולבור ׳ ולברר ׃ את כל זה ׳ בירדתי והבחנתי ׃ אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים ׳ הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיב באחריתם ׳ ועבדיהם הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם ׃ גם אהבה גם שנאה ׳ אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים ׃ הכל לפניהם ׳ לפני הצדיקים והחכמים ׃ הכל כאשר לכל ׳ הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואעפ"כ בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא ׃ לצדיק ׳ כגון נח ׳ לרשע פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע ׳ לטוב זה משה ׳ לטהור זה אהרן ׳ ולטמא אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם ׳ ולזובח זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו ׳ ולאשר איננו זובח זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצי̇ וזה מת בחצים ׳ כטוב זה דוד ׳ כחוטא זה נבוכד נצר זה בנה ב"ה וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה ׳ כנשבע זה צדקיהו שנשבע לשקר שנ̇ גם במלך נבוכד נצ̇ מרד אשר השביעו וגו̇ ׳ כאשר שבועה ירא זה שמשון שנאמר ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים ׃ על כן לב בני האדם מלא רע ׳ שאומרים אין דין פורענות אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע ׃ ואחריו אל המתים ׳ וסופן יורדים לגיהנם ׃ כי מי אשר יחובר אל כל החיים ׳ יש בטחון כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו ׃ כי

כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת ומניח רשע׳ טוב היה לו לנבוזר אדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדמיתו מיתה מנבוכד נצר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועברו בגן עדן ורבותי׳ דרשו לענין׳ מחתכין את הנבלה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בבהמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר : כי החיי׳ יודעי׳ שימותו׳ ואולי ישיבו לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאום׳ ואין עוד להם שכר פעולה שמעשו מן המיתה והלך אלא מי שטרח בער׳ שבת יאכל בשבת : גם אהבתם׳ שאהבו פ׳ ... גם שנאתם ... גם קנאתם שהקניאו ל להקב״ה במעש׳ ידיה׳ : וחלק אין להם בכל אשר נעשה וגו׳ ׳ לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעברו עז״ ואין להם כפרה לאחר מיתה : לך אכול בשמחה׳ אבל אתה צדי׳ שכבר רצה הקב״ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמח׳ : בכל עת יהיו בגדיך לבנים׳ התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היו תקנים בגדים ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעוד׳ ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא ר רוחץ וסך כך דרשוהו רבותי׳ במסכת שבת : ראה חיים עם אשה אשר אהבת׳ ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת״ת׳ אשר בידך : כי היא חלקך בחיים׳ אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנ׳ ובעולם הבא שיגעת שיהיה מסכת עון : כל אשר תמצא ידך לעשות׳ רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה : כי אין מעשה בשאול׳ לזכותך משתמות ואם עשית בן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים שמיתתו החוטאים דין וחשבון וכך מדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין : שבתי וראה׳ כמו זכור ווידוכט בלע״ז : לא לקלים המרוץ׳ לא עמדה לעשאל קלותו משהגיעה פקודתו : ולא לגבורים המלחמה׳ לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו : וגם לא לחכמים לחם׳ כגון אני שהיה לחמי ליום ששים כור סולת וגו׳ ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה : וגם לא לנבונים עושר׳ כגון איוב בתחלה ויהי מקנהו וגו׳ כשבאה שעתו אמר חנוני אתם רעי : ולא ליודעים חן׳ הרי משה אין יודע וכבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפילתו שיכנס לארץ :

אבדה ב׳ קמץ וסי׳ ותוחלת אונים אבדה׳ גם קנאת׳ כבר אבדה : ׳ב פסו׳ אית בהון ג׳ פעמי׳ גם וסי׳ גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ׳ ויצו גם את השני גם את השלישי גם ׳ ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער ׳ לא איש דברים אנכי ׳ גם צאנכם גם בקרכם קחו ׳ משול בנו גם אתה ׳ וישאל שאול ביי׳ ׳ כי גם אחיך ובית אביך ׳ כי גם

כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן

אֲרוּם כַּלְבָּא חַיָּא הוּא טַב מִן אַרְיָא דִי הוּא מִית׃ אֲרוּם צַדִּיקַיָּא יָדְעִין דְאִין יְחוֹבוּן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן חֲשִׁיבִין כְּמִיתַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּגִין כֵּן נָטְרִין אוֹרְחֵיהוֹן וְלָא חַיָּבִין וְאִין יְחוֹבוּן תַּיְבִין בְּתְיוּבְתָּא וְחַיָּבַיָּא לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין מִידַעַם טַב עַל דְלָא אוֹטִיבוּ עוֹבָדֵיהוֹן בְּחַיֵּיהוֹן וְלֵיתֵיהוֹן יָדְעִין׃ מִדַּעַם טַב לְעָלְמָא דְאָתֵי וְלֵית לְהוֹן אֲגַר טַב בָּתַר מוֹתֵיהוֹן אֲרוּם אִתְנְשֵׁי דִכְרָנֵיהוֹן מִבֵּינֵי צַדִּיקַיָּא׃ בָּתַר מוֹתֵיהוֹן דְרַשִׁיעַיָּא לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אַף רְחִימְתְּהוֹן אַף שִׂנְאַתְהוֹן אַף קִנְאַתְהוֹן הָא כְּבַר הוֹבְדוּן מִן עָלְמָא וְחוּלַק טַב לֵית לְהוֹן עוֹד עִם צַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְלֵית לְהוֹן הֲנָיָיה מִן כָּל מַה דְאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לְכָל צַדִּיקַיָּא בְּאַנְפֵּי נַפְשֵׁיהּ אֱזִיל טְעוֹם בְּחֶדְוָא לַחְמָךְ דְאִיתּוֹתַב לָךְ עַל לַחְמָךְ דִי יְהַבְתָּא לַעֲנִיָּא וְלַחֲשׁוֹכָא דַהֲווֹ כַפְנִין וּשְׁתֵי בְּלֵב טַב חַמְרָא דְאִצְטַנַע לָךְ בְּגַן עֵדֶן חֲלַף חַמְרָךְ דִמְזַגְתָּא לַעֲנִיָּא וַחֲשׁוֹכָא דַהֲווֹ צְחֵי אֲרוּם הָא כְּבַר אִתְרְעִית קֳדָם יְיָ עוֹבָדָךְ טָבָא׃ בְּכָל עִידָן יְהֶוְיָין כְּסוּתָךְ חִיוָּרִין מִן כָּל סוֹאֲבוּת חוֹבְתָא וּשְׁמָא טָבָא דִמְתִיל לִמְשַׁח רְבוּתָא קְנֵי בְּגִין דְיִתְמְטוּן בִּרְכָן עַל רֵישָׁךְ וְטִיבוּתָךְ אַל יֶחֱסַר׃ חֲזִי חַיִּין טָבִין עִם אִתְּתָא דִרְחֵימְתָּא כָּל יוֹמֵי חַיֵּי הֶבְלוּתָךְ דִי יְהַב יְיָ לָךְ בְּמַזָּלָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם הִיא חוּלָקָךְ בְּחַיִּין וּבְטוֹרְחוּתָךְ דִי אַנְתְּ טָרַחְתָּא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ כָּל דִי מְסַפְּקָא יְדָךְ לְמֶעְבַּד טִיבוּ וּצְדַקְתָּא עִם מִסְכֵּינָא בְּכָל חֵילָךְ עֲבִיד אֲרוּם בָּתַר מוֹתָא לֵית לִגְבַר עוֹבָדָא וְחוּשְׁבְּנָא וּמַנְדְעָא וְחוּכְמְתָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא דְאַתְּ אָזִיל תַּמָּן וְלָא יְסַיְיעוּן לָךְ אֱלָהֵן עוֹבָדִין טָבִין וּצְדַקְתָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא כַּד הֲוֵיתִי יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי הֲוָה אִסְתַּכְּלִית וַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם לָא גוּבְרִין דְאִינוּן קַלִּילִין כְּנִשְׁרִין מִסְתַּיְיעִין לְמִרְהַט לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן מוֹתָא בִּקְרָבָא וְלָא גִּבָּרַיָּא מִסְתַּיְיעִין בְּאַגְחוּתְהוֹן קְרָבָא בִּגְבוּרְתְּהוֹן וְאַף לָא חַכִּימַיָּא מִסְתַּיְיעִין בְּחוּכְמַתְהוֹן לְמִסְבַּע לַחְמָא בְּעִידָן כַּפְנָא וְאַף לָא סוּכְלְתָנִין מִסְתַּיְיעִין בְּסוּכְלְתָנוּתְהוֹן לְמִכְנוֹשׁ עוּתְרָא וְאַף לָא יָדְעֵי בִינָה מִסְתַּיְיעִין בְּמַנְדְעוּתְהוֹן לְמִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי מַלְכָּא אֲרוּם

נביא גם כהן ׳ גם תמול גם שלשום ׳ גם לא שמעת גם לא ידעת ׳ גם אהבתם גם שנאתם : אל יחסר ב׳ וסימ׳ שררך אגן הסהר ׳ ושמן על ראשך : הבלך ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב ובפסוק וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערב׳ אות הבי״ת בס״ד : תמצא ידך ג׳ וסימ׳ תנה נא את אשר תמצא ידך ׳ כל אשר ותמצא ידך לעשות בכחך עשה ׳ תמצא ידך לכל איביך : הולך ז׳ חס׳ בכתו׳ וסימ׳ דור הולך ודור בא ׳ בשאול אשר אתה הלך שמה׳ כשהסכל הלך ׳ כי הלך האד׳ ל בית׳ הלך לדודי למישרי׳ : כי גדול מרדכי ב׳ בויוב מ׳ל בתהלי׳ רוח הולך ולא ישוב׳ הולך תמי׳ ופועל צדק :

כי החיים׳ והחיים אפילו הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפילו הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם : גם אהבתם׳ כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם : לך אכול׳ זה׳ דבור לב בני האדם׳ והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתם בחיים לך אכול בשמח׳ לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים ירצם האלהים שתעשה : בכל עת׳ המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ׳ ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך ל לבני׳ והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב ׳ וכזהו שיקח אשה ולא ישגה בזרה׳ וכל אשר תמצא ידך ל לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא איננו עולם מעש׳ כי אם עולם הגמול׳ והפירוש הנכון שהפסוקי׳ שים למעלה ולמטה הם דבקי׳ והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ו ותסוך תמיד שמן ו ושמח עם אשה ש שתחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו : כל אשר׳ כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מ מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ו ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל ש שאולה : שבתי׳ אמר שלמה שבתי ו וחזרתי כי שמחתי השמחה וכי הטוב ש שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלי׳ יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו ו וימלטו׳ ולא לגבורים המלחמה שענין וגבור לא ינצל ברוב כח׳ וגם לא לחכמים לחם שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ו ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב׳ וגם לא ליודעים חן בעניין הממשלה שיאהבו אותו ויסורו אל משמעתו : כי

כי עת ופגע יקרה את כלם ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרי לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הרעות אבות המלאכות אין להם לחם, והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה ה הראשונה ופירוש פגע פגיעת אחר מן ה המערכת באחר מ מהשבעה שהוא החכי וחביו לפניו ואחריו ושליטיתו וחביו לפניו ואחריו ודע כי מלת עת חסרת נו״ן ועתה אבאר רע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהו״י כאשר פירש רבי יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז״ל ואות הנו״ן ימצא בראש מבולע וחסר וכן באמצע ובסוף כמו נטע שבולע הנו״ן ברגש ויטע וכן ויפח ויתן ויטע וידר ו ויפול ויגוף יפול עליהו ובפועל ירא״ו הנו״ן כלם נוסע נופח נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובבווי יתחברו הנו״ן כמו קומו שאו שאו את ראש תנו יד ליי׳ ופעמים ישארו ה הנו״ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ו ובאמצע ימצא מבולע בנו״ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא אשנה לו וכן בת חסרת נו״ן בן וכן עת הוא ענת וכמהו בדברי ק קדמונינו ז״ל עונה וכן בלשון ארמית וכענת וכענת ורגשות תי״ו עתו להתבלע הנו״ן כרגשו תי״ו בתו הנו״ן אכי במלת אתה וכן חטים ושמיה בראים בארמית ותי״ו אמתוכי שרשו מן מ אמונה והתי״ו לשון ס נקבה ויורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי״ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: כי גם, אמר כי העת והפגע ימנענו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל ומלת יוקשים שם התואר, אמר ר׳ יהודה בעל הדקדוק ארבעה מלות במקרא ואין להם תאומיות שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והשנה איננו אוכל אם תראה אותי לוקח מאתך ורגל מועדת בהם יוקשים בני האדם והוסיף רבי יונה כ״ע מלה אחרת תאומית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה״א היולד במקו׳ אשר כה״א ההוללה וכא פועל עבר במקום עתיד אמר רבי משה הכהן כ״ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוכר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשי׳ ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלי׳ העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובחומה היא יושבת ומ״ם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות המ״ם סימן היום ותמול: גם זו, בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר להלל החכם: עיר קטנה, המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הוא השכל והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו וענינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אף על פי שלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמי׳ שתועיל חכמתו יותר ממלכות אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב כנגד ואנשים בה מעט והוא במקום כמוך שיכול לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל ומלת מצודים כמו למצד דוד מצודת ציון והמ״ם שרש: ומצא, מסכן, הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ״ם נוסף וזו הלשון ידועה בארמית וענין והאדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותם יש מדקדקים אמרו כי הזכר איננו בפה והענין כי כל זכר וזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והזכרנו לפרעה ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה כעס בלב ופעם בפה ויורה עליו ומשה יי׳ לא תזכרו עוד שענינו לא תזכרו עוד לי בפה משא יי׳ כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר משא: ואמרתי, טובה חכמה מגבורה, אף על פי שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ומצית והלכת אל הכלים ואם צמית ורבים כמו הם: דברי, יש מפרש הפסוק הראשון כן טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך:

טובה

ידע ל״ט וסי׳ כי אהי יי׳ הוא ידע, וישבע עוד דוד ויאמ׳, ויאמ׳ דוד לאחימלך, כי בטרם ידע הנער, וחבריו קרא אבי, לכן ידע עמי שמי, ויאמרו השרים אל ברוך, ויוחנן בן קרח אמר, ויאמר צדקיהו אל ירמיהו, יכבדו בניו ולא ידע, תבואהו שואה לא ידע, אך בצלם יתהלך איש, איש בער לא ידע וכסיל לא, כי תאמר הן לא ידענו, נבהל להון

כי־עת ופגע יקרה את־כלם: כי גם לא־ידע האדם את־עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם: גם־זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי: עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא־אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים: ומצא בה איש מסכן חכם ומלט־הוא את־העיר בחכמתו ואדם לא זכר את־האיש המסכן ההוא: ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים: דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת מושל בכסילים:

ארום עידן וערעיתא במזליהון יערע ית כולהון: ארום אף לא אשתמודע לגבר ית זמניה בין טב לביש מן מה דעתיד למהוי בעלמא ולמיתי עלוי כנוני ימא דמתאחדין בחכה וכצפרי שמיא דמתאחדין בתקולא כוותהון מיתקלין בני אנשא לזמן בישתא דאתעתדת למהוי נפלא עליהון ריגעא חדא משמיא: אף דין חזיתי דהיא חוכמתא בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא לותי: גוף בר נשא דמתיל לקרתא זעירתא וגברין גברי חילא זעיר בגוה היכמה דקלילן זכותיה בגו לבא דאנשא ויעול לות גופא יצרא בישא דמתיל למלך רב תקיף לאתכנע ואסחר ית לבא למטעי יתיה ובנא עלוהי אתר למיתב על די יצבי לאסטיותיה מן אורחן דתקנן קדם יי׳ לאחדא יתיה במצודין רברבין דגהינם לארלקותיה שבע זמנין על חובוהי: והשתכח בגו גוף יצרא טבא מסכין וחכים ואתגבר עלוהי וכבש יתיה בחוכמתיה ושיזיב ית גופא מן דינא דגהינם בתוקפיה ובחוכמתיה היכמא דגברא עביד לקרבא משיזיב ית יתבי קרתא בהוכמת לבביה ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשיזביה אלהן יימר בלבביה זכאת אנא היכמה דיתבי קרתא ההיא לא דכירו ית עניא ההוא דשיזיב יתהון: ואמרית אנא במימרי טבא חכמת צדיקיא מכח גבורת רשיעיא דחוכמת צדיקיא וזכותיה משיזבא ליה ולאנשי דריה ותקוף רשיעא דקאים בתוקפיה דלביה בדיל דלא למהדר בתיובתא מחבלא ליה בלחודוהי וחוכמת צדיקא ועניא מודלדלא בעיני רשיעי דרוי ובעידן דיוכח יתהון על עובדיהון בישיא ופתגמי אוכחתיה ליתינון מקבלין: מלי דצלותא דחכימיא בחשי מתקבלין קדם מרי עלמא ית ר מקבלת רשיעא דהוא שליט על שטיין דפגין ולית מקבל:

טבא

איש, שומר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בו, כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים, והסכל ירבה דברי׳: מושל י״ד מל וסי׳ מושל באדם ב׳ בו, ושלמה היה מושל, ואתה בית לחם אפרתה, והעושר והכבוד מלפניך, והקימתי את כסא מלכות׳ דה״ו, ויהי מושל בכל המלכים דה״ו, את׳ מושל בגאות, כי תשב ללחום, ארי נוהם ודוב שוקק, רבים מבקשי׳ פני מושל, מזעקת מושל בכסילים, אם רוח המושל תעלה, ובכל ספרי המסרה שהיו לפני לא אשכחנא כי א״ם י״ג ובכלהו כתוב מושל י״ד מל ונתקשינ׳ טובא עד דאתבריר לן בס״ד דהוא ואתה מושל בכל ממלכו׳ הגוים דג׳בי תפלת יהושפט בדה וכן הוא מלא בכל הספרים המדויקים ונמסר עליו י״ד מלאים:

כי עת ופגע: כמשמעו, ד״א כי עת יקרה אותם והפגיע׳ והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו: כדגים נאחזים במצודה, כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה ותלושה ופירשו רבותי׳ היא חכה שאינ׳ אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם, במכשול קטן ואלא כמו המצודה הרעה והפח כשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה ע עליהם פתאו׳ במצודה רעה ״מלוו״שא בלע״ז, כהם, כמותם: ואדם לא זכר, לא היה חושבו לכלום: ואמרתי אני, בראותי כן טובה חכמה ה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו, ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף, ואנשים בה מעט אלו איבריו של אדם, מלך גדול זה יצר הרע שכל האיברים מרגישי׳ בו: איש מסכן יצר טוב: בנחת נשמעים, מקובלים הם לבריות: מזעקת מושל בכסילי׳, מלכי האומות משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו ת מקובלי׳ על ישר׳ וכמה מלכי האומות גוזרי׳ שמד על ישראל ואין דבריהם מתקיימין:

טובה

טובה חכמה מכלי קרב, חכמתה שלשרח שנאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה אמר להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, אילולי שהרבה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו. דבר אחר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים מצא שהכריע את כולם לחובה: זבובי מות יבאיש יביע וגו', כגון בימי החורף שאין זבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ"א בלע"ז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול מחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת שסכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם, יקר לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו, ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות, יבאיש יביע שם טוב שהוא ערב' משמן רוקח: לב חכם לימינו, חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו, לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו: ואמר לכל סכל הוא, בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: אם רוח המושל, מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח, מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי כי מרפא דקדוקי הדין בייסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאי' הגדולי': כשגגה שיוצא מלפני השליט, דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי איפשר לחזור כך אמר הקדוש ברוך הוא ואין להשיב: נתן הסכל במרומים רבים, זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו, ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו: ראיתי עבדים על סוסים, כשדים הם שנאמר בהן זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסי' מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ, לפני קרונין של כשדים: חוסר

טובה, החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותבן מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים: זבובי מות, נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים. [illegible] בעיני מרדכי דר', קררם זבובי מות יבאיש עניינו כל זבוב יבאיש כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ויקח האשה את שני האנשים ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקרא אהו קרא כל אחד ולא' לבדו ופירש הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא, ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות בעה מהפעלים שהלמ"ד שלהם אינו שלם וכמהו מים תבעה אש כבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא ודע כי יקר הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשוא תחת הי"וד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שוה במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי השרד וכל יקר ראתה עינו ואת יקר תפארת גדולתו ונקמץ הסמוך להפריש בינו ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ראש השנה ולכבוד שמך יקר יתנו במקמת הי"וד והאמת שהוא בשוא כמו וכל השמים יתנו יקר לבעליהן ועניין יקר בפסוק הזה הוא האדם והעניין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלו' הוא חטא וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרב' גם חטא אחר לחכם הוא דבר קשה הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמי' ובנה מקום לכבוד השם ונשבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא חפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעוטר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה, ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן כתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים שבבו הדבר: לב חכם, לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אף על פי שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שמשל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל עניניו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות נבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין ואין איש אטר יד ימינו טענה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בבני אדם: וגם בדרך, והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפילו כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: אם רוח, בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלת רוח או עניו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחילה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם ודע שאם התרפית יטחך הרפוי עם חטאים גדולים ויותר נכון היות מרפא פועל משבנין הכבד שממנו הרפה לא והאל"ף במקום הה"א כאל"ף על כן הוא מרפא שהוא משבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולי' ויש אומרים כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרגת החכמה והחכם לא יכעיס המושל והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאהו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: יש רעה, באה מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו הפעלים בעלי הה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמהו כעגלה דשא ואם היא באל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה למען ספות הרוה אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דשא תמורת ה"א ועניין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תצריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: נתן הסכל, מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בשי"ן והעניין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והעניין בעצמו נכון לכן איננו מעניין הפסוק שהוא לפניו ואחריו וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשל יושבים בשפל: ראיתי, זה הפסוק מעניין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפרשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים: חוסר

הסכל ה' בסגול וסימ' אתתא יעצת ואתיחיבת לגברא כפרא וביאורם בשמואל א' סימן כ"ה:

טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה: א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט: לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ: וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא: אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים: ה יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ: רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ:

טָבָא חוּכְמַת חַכִּימַת בְּעִידָּן עַקְתָא יַתִּיר מִן מָנֵי קְרָבָא בְּעִידָּן אַגִיחוּת קְרָבָא וְגַבְרָא חַיָּיבָא חַד וְאִיתְיְהִיב בְּדָרָא גָרִים לְהוֹבְדָא טַבְתָא רַבְּתָא מִן עָלְמָא: וְיִצְרָא בִישָׁא דִשְׁכִין עַל תַּרְעֵי לִבָּא דְהֵי כְּדִיבָבָא וְגָרִים מוֹתָא בְּעָלְמָא עַל דְמַסְרֵי חַכִּימַיָא בְּעִידָּן דְחָטֵי וּמְחַבֵּל שְׁמָא טָבָא דַהֲוָה דָמֵי מִן קַדְמַת דְנָא לִמְשַׁח רְבוּתָא דִמְבַסֵּם בְּבוּסְמָנִין וְכַמָּה יָאֵי וְיַקִּיר יַתִּיר מִן חוּכְמְתָא חַכִּימִין וְעוֹתֶר עַתִּירִין גְבַר דְטִפְּשׁוּתֵיהּ זְעִיר וְקַלִּיל: לִבָּא דְחַכִּימַיָא לְמִקְנֵי אוֹרַיְיתָא דְאִתְיְהִיבַת בְּיַד יְמִינָא דַיְיָ וְלִבָּא דְשַׁטְיָא לְמִקְנֵי נִכְסִין כְּסַף וּדְהַב: וְאַף בְּאוֹרְחָא סְרִיכָא בְּעִידָּן דְשַׁטְיָא אָזִיל לִבֵּיהּ חָסִיר מִן חוּכְמְתָא וַעֲבַד מִילִּין דְלָא תַקְנִין לְאִתְעוֹבָדָא וְכוּלָּא אָמְרִין דְשַׁטְיָא הוּא: אִין רוּחַ דְיִצְרָא בִישָׁא מִתַּל בָּךְ וּמִתְגַבַּר לְמִיסַק עֲלָךְ אַתְרָךְ טַב דִי הֲוֵיתָא נָהֵיג לְמֵיקַם בֵּיהּ לָא תִשְׁבַק אֲרוּם פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא אִתְבְּרִיאוּ אָסוּ בְעָלְמָא לְמִשְׁבַּק וּלְמִנְשֵׁי מִן קֳדָם יְיָ חוֹבִין רַבְרְבִין: אִית בִּישְׁתָא דְחָזְיָא בְעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וּמָה נִיזְקָא בְעָלְמָא בְּפִתְגָמָא דְשָׁלוּתָא דְנָפְקָא מֵהַחֲצְפָא עַל גַבְרָא וּמִן קֳדָם שׁוּלְטָן: יְהַב יְיָ יַת אֱרוּם רַשִׁיעָא וְשַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בָרְיָא בְמַזְלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וַחֲיָילוּתוֹהִי גֵיוָותָנִין וְסַגִּיאִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סְגִיאוּת חוֹבֵיהוֹן עַתִּירֵי נִיכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַכִּיכוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָא: אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חֲזֵית עַמְמַיָא דַהֲווֹ מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קַדְמַת דְנָא לְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל מִתְגַבְּרִין וְרוֹכְבִין עַל סוּסָוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵי כְּעַבְדִין עַל אַרְעָא: ענת

אבן עזרא

חופר · דע כי גומץ אחד ואין שני גם בן ואח אין לו במקרא וחופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר במנהג חכמים קדמונים או יהי ענינו על הכסיל והענין אע״פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול :

מסיע · רובי המפרשים פירשו יסכן בם · יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוכרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הבונן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והיא ידועה בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עצבון ועמל וסכנה אפילו האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער ייגע בבקוע ופעם יסתכן : אם קהה · אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל או יתים כח הבוקע ומלת יגבר כמו ינצח כמו וגברתי את בית יהודה וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים יי׳ חילי אנשי חיל · ויתרון הכשר חכמה והענין שיש לחכמה יתרון על כל עצב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף : אם ישך · חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש ויתכן שזה הגדר הוא מגדר השליט ודת׳ המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הנפעוני שלא ישמע לחש מתיק ולא יהנה : דברי פי · חלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברי׳ שיוצאי׳ מפיו הם חן והכסיל ישחית על נפשו בדבורו ואמ׳ תבלענו לשון יחיד כענין זבובי מות שמש ירח עמד זבולה : תחלת · אין טעם לדבריו תחלה וסוף : והסכל · יאמ׳ אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברי׳ הרבה מרבים הבל : עמל · רמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי : אי · כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמ׳ אם היה זה הכסיל מלך והיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האח׳ שיפול ואי׳ להם שליטי בעניהם · ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט : אשריך · זאת המלה באה בלא סמיכת דבור בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ביי׳ אשריו ובמקו׳ אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו אר״ משה הכהן נ״ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו גבורהו

רשי

חופר גומץ · שוחה : בו יפול · פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בכוף שכלה זרעו של נבוכד נצר ע״י כלי בית המקדש שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת : ופורץ גדר · סייג של חכמים לעבור על דבריהם : ישכנו נחש · מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים : מסיע אבני׳ יעצב בהם · מסיע אבנים ממחשבתם בהרים מתיגע בהם · יעצב לשון יגיע׳ כמו בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור : יסכן בם · יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם : אם קהה הברזל · חרבות צורים שקיהו פיהם וחדודם : והוא לא פנים קלקל · ואינם לטושים ומרוטי׳ למען היות להם ברק אף על פי כן וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח : ויתרון הכשר חכמה · ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחירין פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חיילי׳ מתגברים על ידו ואל תתמה על ו״ו וחיילים כי הרבה וי״ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותירץ עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרב׳ מפורשי׳ כזה : אם ישך הנחש את איש : בלא לחש · מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך : ואין יתרון · לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך כשלי׳ באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר : דברי פי חכם חן · על שומעיהם ונשמעים לו וטוב לו שנוטל גדולה עליהם : ושפתות כסיל תבלענו · זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין בנותיהם לזנות : תחילת דברי פיהו סכלות · כשאמר לו הקב״ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב יי׳ אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני בזוי חשוב אני בעיני מלכי הארץ : ואחרית פיהו הוללות · שיעמום וערבוב לכה איעצך זמת אולת : והסכל ירבה דברים · שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון : כי לא ידע האדם מה שיהיה לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו : עמל הכסילים תיגענו · כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים ובנעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומ׳ עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם אשר לא ידע ללכת אל כתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר כר לרגלי דבריך : אי לך ארץ שמלכך · בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות בגבורה

בלוא ו׳ מ׳ל וסימ׳ הוי כל צמא לכו למים ב׳ בו · למה תשקלו כסף בלוא לחם ב׳ בו · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · אם ישך הנחש בלוא לחש : שמלכך ב׳ ובענין וסימ׳ אי לך ארץ שמלכך נער ודבתריה · אשריך ארץ שמלכך בן חורים ·

חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ
נָחָשׁ׃ מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם
בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם׃ אִם־קֵהָה
הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים
יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה׃ אִם־
יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן
לְבַעַל הַלָּשׁוֹן׃ דִּבְרֵי פִי־חָכָם
חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ׃ תְּחִלַּת
דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ
הוֹלֵלוּת רָעָה׃ וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים
לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר
יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ׃ עֲמַל
הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת
אֶל־עִיר׃ אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר
וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ
שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ

תרגום

ענת מדת דינא וכן אמרת אינון גרמו להון כל דא היכמא דגבר דכרי שוחא בפרשת אורחא ביה אתחייב למיפל ואומא די עברת על גזירת מימרא דיי ותקיפו גורא דעלמא נפלו ביד מלכא רשיעא דנכית להון כחיויא : אמר שלמה מלכא נבייא גלי קדמי דמנשה בר יחזקיהו עתיד למיתב ולמסגד לצילמא דאבנין בגין כן אתמסר ביד מלכא דאתור ויכתפיניה בזממין על דאבטיל פתגמי אוריתא דכתיבין בלוחי אבנין מן עקריהון בגין כן יצטער בהון ורבשקיה אחוהי עתיד למסגד לצלמיא דקיסין ולמשבק פתגמי אורייתא דאיתיהיבן בארונא קיסי שיטי בגין כן עתיד לאתוקדא בנורא על יד מלאכא דיי : וכד יחובון עמא בית ישראל ויתעבדון שמיא תקיפין כברזלא מלאחתא מטרא והוא דרא לא צלו קדם יי בגין כן אתקלקל כל עלמא בכפנא וכדו תייבין ומתכנשין אוכלוסין ומתגברין על יצריהון וממנן ברזיליהון למבעי רחמין קדם אלהיה שמיא אית בהון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון : כד מתגרן חיוון קלן לטראקה ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אורייתא בחשי ואף לית מותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתאי ארום באשתא דגהינם עתיד לאיתוקדא : מילי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא בעלמא מצלי ומעדיית פורענותא ומשכח רחמין קדם יי וספותיה דגברא שטיא מילין נזיפותא ובגין כן כולי עלמא מתגמרין : שירוי מילי פומיה שטותא וסוף מימר פומיה חולחלתא בישא : ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא יכרע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי מן סייפיה מן יחוי ליה : טרחות שטיא וטרח בשטותא איהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מיניה אולפנא : חוי לך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטיל מינך תיקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא : טב ליך ארעא דישראל בעידן די ימלוך עלך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באורייתא ונפיק ידי חובת פיקודיא ורברבניך : בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון בגבורת

בגבורה ולא בשתי · שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין : בעצלתים ימך המקרה · כשאדם מתעצל ואינו מתקן פירצה קטנה שבתקרת הבית : ימך המקרה · ושפל הבניין המקרה את הבית והמסכך עליו : ידלוף · יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עושה חרב ומך : לשחוק עושים לחם · לחרות מזמוטי חתני' ומלכים עושים סעודה וסתם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דא"ת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב : ויין · משקין בסעודה אשר ישמח החיים : והכסף יענה את הכל · אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכ' כדי שיהא לו מה להוציא : גם במדעך מלך · אפילו במחשבותיך בלא דבור · גם אפי' מלך אל תקלל אל תרגיז למלכו של עולם · דא כמשמעו מלך בשר ודם : עוף השמים · נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים : ובעל כנפים · מלאך המלווה אותך כענין שנ' כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים : שלח לחמך על פני המים · עשה טובה וחסד לאדם ש שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים : כי ברוב הימים תמצאנו · עוד ימים באים ותקבל תשלומיך ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ושבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו כעשה חותנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית : תן חלק לשבעה וגם לשמנה · חלקת מלחמך ושלך לשבעה בריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די : כי לא תדע מה יהיה רעה · שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תקבל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי · ורבותי' אמרו תן חלק וגו' אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליזכרך לנוח בשב' וגם לשמונ' אלו שמונת ימי המילה דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנו' צבור שבעה ימי פסח · וגם לשמונה של שמונת ימי החג · כי לא תדע מה יהיה רעה אם יחרב הבי' ולא תק יבו עוד ויועילו הראשונים דבר אחר כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות : אם ימלאו העבים גשם · אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקו' שהטוב צומחת וניכרת שם סופה לנוח אף כן דע שאם יפול עץ וגו' אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו כראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה : יפול · ישכון כמו על פני כל אחיו נפל : עץ · תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסך על הארץ : שומר

גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי נשא עיני יי' דרכי איש ושכח הנה עין יי' אל יראיו גם כן ידהו לשון יחיד וגבורהו כן מנן כל גבור שים בו ובעבור שלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם ואם כן ביד רעהו הערלתי שני' היו ומה הפרש בין רעו ורעהו שיו שיהו גם בפעלים ירדפו ירדפהו אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו ת' תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים ויורה על מלת אחריהו שהו' לשון יחיד אחרך ארץ וענין בן חורין שיעשה מעשה הגדולי' והפך בן בליעל · אמ' אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כ כרמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ירמה הגדולים ללובן והקטנים כאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת גם כן יפרש ואורגים חורי בלי חורי ולבן בלשון ארמית חיור והפך החורים חשוכי' בל יתיצב לפני חשוכי' · ויש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כענין דלות כ כמו ונשתו מים לשוכם בצמא נשתה והענין כי כל מעשיה בגבורה וענין שתיכת גבורה לאכילה עד שיתאו ויתאכל המאכל ה הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל ת' תענוג : בעצלתים · ידוע כי כל מלה היא

בשתי ל' בגבורה ולא בשתי : ישמח ז' וסימ' ויין ישמח לבב אנוש · בן חכם ישמח אב ובן כסיל · וחבירו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם · ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל · מאור עינים ישמח לב · שמן וקטרת ישמח לב · איש אהב חכמה ישמח : לשמונ' ג' מל וסימ' ויעש דוד שם בשבו מהכותו · שמונה שלחנות · תן חלק לשבעה וגם · וכל ד"ה

בגבורה ולא בשתי : בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית : לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את־הכל : גם במדעך מלך אל־תקלל ובחדרי משכבך אל־תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את־הקול ובעל הכנפים יגיד דבר : שלח לחמך על־פני המים כי־ברב הימים תמצאנו : תן־חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה־יהיה רעה על־הארץ : אם־ימלאו העבים גשם על־הארץ יריקו ואם־יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא :

ב' וכל טפח דכו' · ל · ל · ל · ל · ל · ז' · ל · ב' יתר מל' יתיר חס · ככפים ק' · א · ה' מל' וכל ד"ה דכו' · ב' · ב' בתרי לי' · ב' · ל

בגבורת אוריתא ולא בחלשות ובסמיות עינא : בחלשות עיסק אוריתא ופיקוריא מתמסכן גבר מבנין ובמכיכות תפקידתא ראתפקדת אתתא למנטר מן ריחוק סואבות דמא ולא נטרא מתעברא דוותא בגו ביתה : לחוכא עבדין צדיקיא לחים לפרנסא עניין כפינין וחמרא דמזגין לרצחיין יהא להון לחדווא לעלמא דאתי וכסף פורקניהון יסהיד עליהון זכותא לעלמא ההוא דאתי באנפי כולא : אף במנדעך בחביוני לבך מלכא לא תלוט ובאידרון בית משכבך לא תלוט חכימא ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא ואליהו כהנא רבא אזיל ופרח באויר שמיא כנשרא מרי גפין ומחוי מילין דמתעבדין בטמורתא לכל דיירי ארעא : אושיט לחם פרנסותך לעניי דאזלין בספינן על אפי מיא ארום בתר עידן יומין סגיאין תמן תשכח אגריה לעלמא דאתי : הב חולק טב מן זרעא לחקלך בתשרי ולא תתמנע מלמזרע אף בכסליו ארום לא תנדע מה יהי בישא עילוי ארעא אי הרפי נצחן אי אפילי : אין מתמלין עננא מטרא עילוי ארעא מערן ית מיהון בגין זכותא דצדיקיא ואין לית זכו בדרא ההוא בימא ובמדברא נחתן דלא יתהנון מנהון בני אנשא ואי אתגזר מן שמיא למנפל מלכא ויעטוהי מן סררותהון מן קדם מימרא דשמיא הוי סובעא וכפנא בדרומא או בציפונא אתר דאתגזר למתקיימא ההיא עיטא משתלחא למהוי : גבר

דכו' מל' וכל שמונת ושמונת חס' בס"א שמונת אלפים ככרים :

על שנים היא שנים כמו עינים רגלי' ידים שוקים שנים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יורה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת' כל לוחותים שים כפיכות כשתי לוחות ומעקם דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע כהרים אם כן תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קורה והמקרה במקו' הזה שם ויש אומרים שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הה"א ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל · ובשפלות ידים ענינו עניות ומסכנות וידלף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתאחרו עליהם בעבור עצלותם שני דברי' האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים : לשחוק · והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה : גם במדעך · אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו · כי עוף השמים דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול : שלח · יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה : תן חלק · עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואז' יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה : אם ימלאו · דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו ומלת יהוא לשון רבים והאל"ף נוסף כאל"ף ההלכוא אתו ולא אבוא שמועכי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהו האוספים והענין על העשיר ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו"ד יהוא לעתיד מתלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל ואמ' מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עצה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת :

שומר / גם זה משל על הנדיב כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ ויש אומרי' שהיא מצוה כמשמעה לזורע שסבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות : כאשר /

שומר רוח / ממתין ומצפה עד בא הרוח : לא יזרע / פעמי ממתין ולא בא : ורואה בעבים / נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד : כאשר אינך יודע / כעצמים בבטן המלאה / דברים הנסתרים והנעלמי' בבטן שהיא מליאה ואע"פ שבולטת לחוץ / כאשר אינך

יקצור ג' ומל' וסימ' וזרועו שבלים יקצור / זורע עולה יקצור און / וראה בעבים לא יקצור : הזה ד' רפין וסימ' בלשון ארמי אחוכון גברא ייתי בצפר וביאורם הזה אחיכ' הקטן אשר אמרת' /הזה האיש מרגיז הארץ/ להשתגע עלי הזה יבא ל' ביתי / בבקר זרע זרעך : שמח ב' וסי' שמח זבולון בצאתך/ שמח בחור בילדותיך / וא' ושמח יהי מקורך ברוך / ואינון

שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור: כאשר אינך יודע מה דרך (ה) הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל: בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים: ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש: כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל: שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט: והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל: (יב) (א) וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ:

ג' מל' · ל' ל' · ל' · ג' ובקיב' · ל' ל' רפי' · ז' · י' ר"ב · ז"ח · ל' · ב' ב' ל' · ב' ובעיין · ל' וכתי' יוד וקרי' ה"א · ח' דגשי' וכל איוב דכו' כמה · ל' ל' ל' חס' · ל' ומל' ב'

גבר דנטיר חרשין וקוסמין לא יעביד טב לעלם ודמסתכל במזליא לא מגבי אגר ארום חרשין מתילן לרוחא דלא מתפס בידוי דבר נש ומזליא מתילן לעננֵי שמיא דאזלו ולא תייבין : היכמה דליתך ידע אכדין יהליך רוח נשמתא דחיי בגוף עולימא שלילא דשרי במעינא דאמיה מעברא והיכמה דלא תינדע או דכר או נוקבא עד זמן דאתיליד הכדין ליתך ידיעית עובדא דיי דעבד בחוכמתא ית כולא : ביומי עולימתך תיסב איתתא ותוליד בנין ולעידן סיבותך לא תשבוק אתת חולקך מלמילד בנין ארום לא אשתמודע לך איזין מנהון אתבחר למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא טבין : ובסים נהורא אוריתא וטב לאנהרא עיינין חשיכין למחזי יקר אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון כשמשא : ארום אם יומין סגיאין חיי אנשא בכולהון חזי ליה למחדי ולמיעסק באוריתא דיי ויהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא ייחוב ארום סגיאין אינון יומיא דישכוב שכיבא בבית קבורתא לקבלא דינא מן שמיא בחיוהי ברתים כל זמן דייתי עלוהי פורענות על הבלותא די עבד : חדי עולימא ביומי עולימותך ויהי לבך טב עלך ביומי רביותך ואזיל בענוותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזווני עינך ולא תסתכל בביש ואשתמודע לך ארום על כל אילין עתיד יי לאעלותך בדינא : ותעדירגיז מלבבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי אוכמות שער הבלו : ותהי דכיר ית ברייך ליקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון לוותך יומי בישות וימטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא : עד

מן ד' זוגין מן ב' ב' שין דמשמש סמ"ך ואינון מן א"ב מן כ"ב תרין א' חוד וא' וסי' נגס' בסס' רבת' במערכ' אות הסמ"ך בס"ד :

מפרשים אמרו כי כ כעצמים הוא כעצים וזה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד / וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש / והמלאה היא ההרה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה ב בלשון הקדם והיה ראוי להיות הבי"ת ה הראשון פתוח והשני דגוש וכמהו לאיש ה העשיר : בבקר / עניינו תמיד על שני הפירושי' ואל תנח לשון נקבה בעבור היד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי מצאנו מלת הניח / יוצאת לשני פעלים : ומתוק / זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל / ועיקר זה בעבור ה התחברות ההרגשות במקום שעל התכח והוא מקו' יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות ועניין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק ת תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת : כי אם / אילו ידע האדם שיהיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל עניינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל : שמח / אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותיך ועניינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזקי התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וכן חתם הפסוק ודע כי על כל אלה ויסוב אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין ועניין טוב הלב בלשוננו על שלשה פנים האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם ועניין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם : והסר / פרשתיו למעלה ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע כענין אז יבקע כשחר אורך או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה : וזכור / מצאנו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך ויש אומרים שהם שתי לשונות ויפרש משרית משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם ישמנו לא ישתנו / ימי הרעה הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל חולי שימות בו : עד

יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים סיבת הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו לארץ אחרת והרי לשון זה כמו כבן ו' בארץ מצרים כשפחה כגבירתה כקונה כ כמוכר ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את ה הרוח לראות בעבים : כעצמי' / אינקלוסור"ש בלע"ז כמו עוצם עיניו : ככה לא תדע וגו' / אף בגזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות לך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לראות שמא אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתור' ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי ב בנים ואצטרך להוציא עליהם : בבקר זרע את זרעך וגו' / אם למדת תורה בילדותיך למוד בזקנות' אם היו לך תלמידי' בילדותיך יהיו לך תלמידים ב בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותיך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותך : כי אינך יודע איזה יכשר / אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר' עקיבא שהיו לו עשרים וארבע אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפטרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אל רבותי' שבדרום ושנאה להם [illegible] בנות מלח חובה ושלמים [illegible] את עובר ונתקיים לו : ומתוק האור / מתוק הוא אורה של תורה : וטוב לעינים לראות את השמש / ואשריהם תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תילים : בכולם ישמח / יהי שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים : כי הרבה יהיו / באותו הימים יותר מימי החיים : כל שבא / עליו יהיה הבל וחוסך יש הבל שהוא לשון פורענות וכרות כמו כי בהבל בא ובחושך ילך : שמח בחור בילדותך / כאדם שאומ' לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט : והסר כעס / דברים המכעיסים את המקום : והעבר רעה / יצר הרע : מבשרך שיהיה לך לב בשר : והשחרות / נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו : וזכור את בוראך / תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג' דברים וכו' ומקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו / וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה וזכור בארך באר שנבעת ממקורה היא טיפה סרוחה של זרע ושל לובן : ימי הרעה / ימי הזקנה והתלשות : עד

ביום ג' דגשי' דמטעין בהון וסימ' ביום שיזועו שמרי הבית, אויל ביום יודע כעסו, אחות לנו קטנה: ויקום ל' מלרע לקול הצפור וא' מלעיל ותגזר אמר ויקם לך ואינון מן א"ב מן כ"ב חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמ"ס במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד:

עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות: וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור וישחו כל בנות השיר: ה גם מגבה יראו וחתחתים בדרך וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו וסבבו בשוק הספדים:

ביום ג' דגש' ומטעי' בהון

עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא רעינך עד דלא יסתמון והדר ליסתך עד דלא יתקדרון ובבי עינך דמתילן לכוכביא עד לא יתעממון ריסי עינך ויהון זלגין דמעות כעננין בתר מטרא: ביומא די יזועון ארכובתך ויתנקשון אדרעך ויתבטלון ככי פומך עד לא יכלין למלעס מיכלא ויתעממון עינך דמסתכלין בחרכי רישך: ויהון ריגלך כבילן מלמיפק בשוקא ויעדי מינך רעות מיכלא ותהי מתער משינתך על עיסק קל עופא כאילו על גנביא דאזלין בליליא ויתרפסון ספוותך מלמימר שירתא: אף מן עוברין דהוו מן קדמת דנא תהי דחיל למדבר יתהון ובשישותא קלילא מחילא באנפי נפשך לטור רם בעידן מהלך באורחא ותפיץ ריש שזרתך מן כחישותא כשיגרא ויתנפחון אסתוורי ריגלך ותתמנע מן משכבא ארום אתפני אנשא למהך לבית קבורתיה ויסחרון מלאכא תבעי דינך כסופריא דמסחרין בשוקא למכתב דין חושבנך: עד

רשי

עד אשר לא תחשך השמש, אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומצהב' באדם בחור וכשמזקין היא מעלת קמטין ואין מצהבת: והאור, זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח, זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים, אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומ"לש של לחיים שמצהיבים: ושבו העבים אחר הגשם, תבא כהיית המאור אחר דמעת הבכי מ מכמה צרות שעברו עליו: שיזועו, ירתיתו: שומרי הבית, אלו הצלעות והכסלים ה המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו, ויאחזם עוות שקורין קראנפא והתעוותו אנקרופירונט בלעז: אנשי החיל, אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות, אלו השינים: כי מעטו, לעת זקנה רוב שיניו נושרות, הרואות בארובות, אלו העינים: וסוגרו דלתים, אלו נקביו: בשפל קול הטחנה, קול רחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור, שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר, כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: גם מגבוה יראו, מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לבאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך, אימות ויראות הרבה בדרכים יש לו, חתחתים לשון כפול הוא כמו גלגלים קטקטים זלזלים: וינאץ השקד, לשון הנצו הרמונים שהרי האלף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הכ"א בלעז שעצם הירך ינקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט, השקד אילן של שקדים כלומר מתקון הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב, אלו העגבות שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד, ויסתבל אושדיי"רט שורפיי"נץ בלעז: ותפר האביונה, חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש, אביונה תאוה כמו ולא אביתם תאבתי לישועתך: עד אשר לא ירתק חבל הכסף, זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן וייבש ומתעקם בתוך החליות ונעשת כשלשלת, ירתק לשון רתוקות כסף: ותרוץ גולת הזהב, זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעיין כמו גולות עליות, ותרוץ לשון רציצה: ותשבר כד על המבוע, זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור, יתרוצץ גלגל העין בתוך גומא ולפי פשוטו גלגל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת, ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל וזכור את בוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שבכם קיימות בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן בעוד שהלוייה קיימת שנאמר בו כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו בעוד שירושלים קיימת שנ' בה העיר אשר בחרתי בה בעוד שבית הבחירה קיימת שנ' בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה', עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הגולה, עד שלא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנ' וכסאו כשמש נגדי, והאור זו תורה שנ' כי נר מצוה ותורה אור, והירח זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, והכוכבים אלו הרבנים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים, ושבו העבים אחר הגשם צרה אחר צרה קשה אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית, ביום שיזועו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה, והתעוותו אנשי החיל אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר רבי אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא המורא הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה, ובטלו הטוחנות אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבה ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא, וחשכו הרואות שנשתכח התלמוד מן הלב, וסוגרו דלתים בשוק כגון דלתי נחושת בן אלכתן שהיו פתוחין לרווחה, בשפל קול הטחנה על ידי שלא נתעסקו בתורה אמר רבי שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה, ויקום לקול הצפור זה נבוכדנצר הרשע אמר ר' לוי שמנה עשרה שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה, וישחו כל בנות השיר בשיר לא ישתו יין, גם מגבוה יראו מגבוה שלעולם יתירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים, וחתחתים בדרך מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד תמח נבואת ירמיה שנ' מקל שקד אני רואה אמר רבי אלעזר השקד הזה משעה שהוא מציץ עד גומר פירותיו אחד ועשרים יום כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום, ויסתבל החגב זה צלמו של נבוכדנצר כדרומיה אמין שתין פותיה אמין שית ואם אין עוביו שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלם ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה ולמס יהיה, ותפר האביונה זו זכות אבות תופר משעמת אבות שלכם ויהיו אביונה מלשון אב, כי הולך האדם ישראל שנקראו אדם אדם אתם, אל בית עולמו מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה, וסבבו בשוק הסופדים גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה אחת עשרה שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איה על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסים בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד

אבן עזרא

עד, פירוש והאור הוא אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה מהשעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימצאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה יש מפרשי' ושבו העבי' על הבכי ואחרים אמרו על הליחה ה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כ כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם: ביום, מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו ומעטו פועל יוצא והענין מעטו ה הטחינה, יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והכלי' ת ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר גם יקרא אנשי החיל הזן והמוליד והמגדל והקרוב אלי ששומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם והטוחנות הם השנים והרואות העינים: וסגרו דלתים, הם השפתים וכמהו דלתי פניו מי פתח, בשפל קול הטחנה הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות וענין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנ' אין קמח נמצא ויהיו חנויות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור, ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהסגר הפה נכרת המאכל ויקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר, הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר ישח קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שמתיהם שבות למלת כל: גם מגבוה, יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו ויראו נוסף ויש אומרי' יראו שוקיו: וחתחתים, כפול הפ"א והלמ"ד כי הנו"ן מבולע והוא מן תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד, אמרו שהוא מן נעלתה נצה והענין השיבה: ויסתבל החגב, הקרסול ויש אומרי' השקד הוא האבר שסביבו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה ואחרים אמרו כי החי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים, ותפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אבין תואר השם לזכר

לזכר והאביונה לשון נקב׳ ואם תצעירנה תהיה האביונה וכן מלת האמינון ובשמו אומר וזהו הדקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה ביסוד הלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אח׳ כמו שלמ׳ ושלמנן אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספ׳ וי״ו בשמן כמו יתר ויתרו ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאחור לאמר גם מגבוה יראו ורב׳ השיבה אכן הוא בענין אח׳ וכן הוא גם מגבוה יראו מחשבותיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקו׳ גבוה ותפחד מן הדר׳ וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם ומלת ינאץ היא באל״ף והיא כמו וינאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אף על פי שעניהם משני בנינים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה רשן ושמן ועניינו שומר מתכונת הגוף כענ׳ שקדו שמרו שוא שקד שומר וכן כמר שוקד על עריהם ועניינו מואס לשקוד ויסתבל החגב שהוא קל קל וחומר הגוף והי״ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל כמ״ך וסי״ן כמו משתולל משתולל ותפר האביונה ידוע כי מלת הפיר לעולם היא יוצאת והענין תפר היועצת מועצותיה והיא הרוח וזה דקדוק הלשון כבר באר רבי יהודה בר דוד נ״ע בעל הדקדוק כי מלת קם וסב וחביריהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו״ד ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים ובנת לרעי כמו קמת ותואר השם קם כמו הנני שב שבות והשלם קים ועל משקל נבב ולנקבה קיימת וב״הא קימה מלרע אשוב לענין אביונה ואמר כי האל״ף נוסף כאל״ף אקרח באזרועך והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה אל בית עולמו הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קטן כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם וסבבו בשוק כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבלוהו עד׳ זה משל נכבד והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בחבל וראש החבל קשור בגולה וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר החבל כאלו ישתלשל לא ישיג אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מעמק וירוצצו כאשר תשבר הגולה ונרוץ הגלגל אל הבור ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים וחבל הכסף הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן ונלת הזהב הוא המוח ודמהו לזהב בעבור הקרום שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור ששם תתחבר המרה האדומה והמבוע הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ׃ וישוב לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר והרוח תשוב זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב׃ הבל יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בדברי כמו חלב עזים ויש אומרי׳ כי הבל לשון כווי והענין כמו עזוב ובא הא הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר תתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים׃ ויותר עוד׳ תמיד כמו עוד טומאתו בו ואזן שירים או חבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע וחקר והורה דרכים לפס לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים תקן משלים הרבה וידבר שלשת אלפים משל׃ בקש דברי חפץ היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנבראה כך ולמה כך וכתוב יושר הוא פי׳ וכמהו על ספר הישר ואיננו אבלנו׃ דברי׳ יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הנפש ויש כמשמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמשמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו כלם לומדם בורא אחד ומלת רועה בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה דרבונות׃ ויותר הזהר מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיבה כי אין קץ להם ולמ״ד להג שרש כלמ״ד למד דעת כמשקל להט החרב ואין לה דומה ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה׃ סוף

עד אשר לא ירתק חבל הכסף זו שלשלת יוחסין׳ ותרוץ גולת הזהב אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב׳ ותשבר כד על המבוע כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שטניהם גלו לבבל ופסקו תלמודם בעוני הדרך תחילה גלו למצרים בהגלם יוחנן בן קרח ובשהחריב נבוכד נצר את מצרים הגלם לבבל׳ ונרוץ הגלגל אל הבור זו בבל שהיא זוטו של ע עולם׳ וישוב העפר וגו׳ שבבל באו לבבל חזרו׳ והרוח תשוב זו רוח הקדש שכיון מ שנסתלקה רוח הקדש גלו׃ הבל הבלים׳ אני רואה בעולם׃ אמר הקהלת׳ מי שבו קבוצת החכמה׳ הבל הבלים כל מה שנברא בששת ימי ב בראשית׃ ויותר שהיה קהלת חכם׳ ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם׃ ואזן׳ עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן כ נטילת ידים סייג ל לטהר׳ וגזר על השניין סייג לעריות׃ בקש קהלת׳ נתן לבו וחזר על הדבר ומצאו׃ דברי חפץ׳ הלכה למשה מסיני׃ וכתוב יושר׳ זו תורה שנכתב והנביאים׃ דברי חכמים׳ שעשו סייג לתור׳ בגזירו׳ להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקרית שמע דערבית כמו כן׃ כדרבונות׳ מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים׃ וכמשמרות נטועים׳ מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם׃ בעלי אסופות׳ מסמרי׳ שים להם גולגולת אסופה ובשם גרוסא בלע״ז כן פירשו דונש בן לברט׃ נתנו מרועה אחד׳ כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבור׳ וכמשמרו׳ כתוב בשי״ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמניין משמרות כהונה ולויה׃ ויותר מהמה בני הזהר׳ ויותר מיוסר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה׃ בני הזהר לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו׃ עשות ספרים הרבה אין קץ׳ אם באנו לכתוב לא הספקנו׃ ולהג הרבה יגיעת בשר׳ ואם לתת לב לגירסא חבילות יותר ממה שאין הבל משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל׳ אך

גרסת ירתק כתי׳ חבל הכסף והוא חד מן י״א מלין דקריין ת׳ ולא כתי׳ וסי׳ ויקר׳ וינחם דוד את בת שבע ותקרא ק׳ והכרי ויואב אל כל הצבא הכרתי ק׳ אחד. אלה שמות הגבורים דשמואל אחת ק׳ עשרה והגלה את כל ירושלם עשרת ק׳ אמה שמנה עשר׳ אמה קומת העמוד אמות ק׳ אחד המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחת ק׳ תהלה איך לא

עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃ וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃ הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃ וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃ בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃ וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃

עד די לא יתאלם לישנך מלמללא ותהי רעיעא מוקרא דרישך ותתבר מרירתך על כבדך וירהט גופך בגו קברך׃ ויתוב בסרך דאיתברי מן עפרא עילוי ארעא היכמה דהוה מלקדמין ורוח נשמתך תתוב למקם בדינא קדם יי׳ דיהבה לך׃ כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין דעברין בני אינשא אמר קהלת במימריה כולא הבלו׃ ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת חכים ותוב הוה מאליף מנדעא ית עמא בית ישראל ואצית לקל חכימיא ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם יי׳ תקין ספרי חוכמתא ומתלין דסוכלתנו סגיאין לחדא׃ בעא שלמה מלכא דמתקרי קהלת בחוכמתיה למידן דינין על הרהורי ליבא דאנשא ובלא סהדין בכן איתאמר ליה ברוח נבואה מן קדם יי׳ הא כבר אכתיב בספר אוריתא על ידוהי דמשה רבהון דישראל תקנין פתגמין ומהימנין על מימר סהדיא יקום פתגם׃ פתגמין דחכימין מתילין לזקתין ולקלשונין דאצתין דאנצין לאלפא חוכמתא לסריקי מנדעא היכמה דמאלף זיקת לתורתא ורבני סנהדרין מרי הילכתין ומדרשין דאיתיהיבו על ידוי דמשה נביא דרעא בלחודוי ית עמא בית ישראל במדברא במנא ובריגוגין׃ ויתיר מנהון בני הזהר למעבד ספרי חוכמתא סגי עד לית סוף ולמעסק בפתגמי אוריתא ולאסתכלא בליאות בשרא׃

עזבה עיר תהלה תחלת ק׳ קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה קומת ק׳ באחד לבבתיני אחתי כלה קדמא דפסו׳ באחת ק׳ בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בת ק׳ ירחק עד אשר לא ירחק חבל הכסף ירתק ק׳ ואני המאסף קשיא לי טובא על בעל המסורת למה ערב ומסר אותם שכתובים ה׳ וקרי ת׳ עם אלו האחרים וערבם יחד שאין זה דרכו שהיה לו לומר ג׳ כתיב ה׳ וקרי ת׳ וכן חד כתיב ח׳ וקרי ת׳ וכן כולם כמו שמנהגו׳ וזה״ל חד מן ו׳ דכתי׳ ב׳ וקרי מ׳ וכן חד מן ד׳ דכתי׳ ר׳ וקרי ד׳ וכן אחרים ומלשוננו דמכר חד מן י״א מלין דקרי׳ ת׳ ולא כתי׳ נוכל לכתוב עד שלא ירזק במקום ירחק מי׳ יאמ׳ שהוא כתוב ירחק וכן האחרים וקשה לי טובא ולא ידענא מה לתרוצי׃

אך סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, כי לדבר הזה נברא כל האדם: כי את כל מעשה, אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם, אפי' על השוגג: אם טוב ואם רע, אפי' כשל. במצו' כגון שנתן צדקה לעני ב בפרהסיא, סוף דבר הכל נשמע את האלהים וגומר:

נשלם ספר קהלת

סוף דבר, כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים זה עשה את האלהים ירא, כי זה כל האדם ישוב לענין שעבור שהוא האדם בחיו ובמותו הכל ועניינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראה השם הנכבד והנורא: כי את, סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת ועניין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט כפי ה הנעלם והעניין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע ויש אומרי' ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני וברוך היודע האמת ומחכריו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני את אורח חיים:

וזהספר נשלם, בפירוש כל נעלם, בעזרת אל עולם, מלמד כל דעה: וזוב הודות לשמו, וכל חסד עמו, יבוא אל עמו, גאולה ותשועה, לזשבון היודעים, תצורת שעשועים, תשע מאות יש עם, אלפים ארבעה:

ויהי בימי ה' דסמי' וסי' ויהי בימי אמרפל, ויהי בימי אחשורש, ויהי בימי אחז, ויהי בימי שפט השפטים ויהי בימי יהויקים דירמיה:

סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם: כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע:

ל' ס"רכתי' י' בלי' י"ל. ל' מ'. י' סגול. ה' יתס'. ב' יב' א' רפ'. בקול יי' אלהיכו

סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצינעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאישתמעא לכל בני אינשא בגין כן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פיקודוי הוי נטיר דלא למיתב בסתרא ואין תתוב הוי זהיר למתב ארום כדנן חזי למהוי אורח כל אינש: ארום ית כל עובדא יי יעיל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אינשא אין טב ואין ביש: סוף דבר

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: סימן יתקק

סך פסוקי דקהלת מאתים ועשרים ושנים וסימני' רכ"ה וחציו מה שהיה כבר נקרא:

לשם אל יאתה כל הגדולה, מאד הוא נעלה על כל תהלה: לאברהם בנו מאיר יכו עוז, אשר הואיל לפרש המגילה:

א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה: בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה:

ה' ל'. ב' יתס'. ל'

ויהי בימי א אחשורוש, מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורו', הוא ברשעו מתחילתו עד סופו: המולך, שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכ': מהדו ועד כוש וגו', המול' על מאה ועשרי' ושבע מדינות כמו ה שמולך מהודו ועד כוש שעומדין זה אצל זה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסה ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפס' עד עזה: כשבת המלך אחשורוש וגו', כשנתקיי' המלכו' בידו ורבותינו פירשוהו בעניין אחר במסכת מגילה: הפרתמים

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עיטיתא דושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מוקדשא אתגזר עלה לאיתקטלא ערטילתא ואוף איהוא על דציית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואיפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אישתעבדו ליה מן בגלל הכי ובתר כרו אתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למיסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהבת ליה ארכא: ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש דמן מדינתא דהינדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין:

תוספתא

חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דווי ואילו אינון ויהי בימי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל ווי הוה ביומיהון ומאן ווי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז ווי הוה ביומוי ומאן ווי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למר כולהון דכתיב ויהי בימי לשנא דווי והוה מן יומי עלמא מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתיין על בית ישראל הוון מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב ויהי עד לא יקרון אנא עני עד לא ימללון אנא אשמע: ביומיא האינון כד בעא מלכא אחשורוש למיתב על כורסיה מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אישתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אישתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אישתבא על ידוי דפרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אישתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחית לבבל וכד צדא כורש ית מדהא דבבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למיתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ארע מיניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה מלכותיה יתיב עילוי ההוא כורסיה מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא: א

בשתא

נאם אברהם הספרדי הנקרא בן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו ג גם בחלום ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מ מוכאיפין והנה אין במגילה הזאת זכר ה השם והיא מספרי ה הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה אינו נכון כי לא מקרא שם מקום בכל ספרי הקדש רק מקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים וכתבוה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודת זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילת:

ויהי בימי, זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא, וטעם ויהי בימי על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת, וטעם הוא אחשורוש אינו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שיהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית, וטעם בימים ההם אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל, וטעם כשבת המלך אחשורוש ששקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: שושן הבירה, שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן או העיר שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: רבים

רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל וי״א שסקט ממלחמות וי״א שנצח ומתי והוא היושר בעיני : הפרתמים׳ מזרע המלוכה ולא ידע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגלה : הנמצאים׳ מלה זרה בדקדוק כי היה הבד״י ראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפט והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו : ביתן׳ מגזרת בית והוא כמוך וגם מוסרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך : חור כרפס׳ זה הכנוי דבק עם אשר למעלה בהראותו ונכנס פסוק ובמלאות ביניהם כמו אמור לנער ויעבור לפניו : חור׳ עין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית :

כרפס׳ עין כרמותו בלשון קדר גם תכלת ירוע ולא עינים במשי והעד אחוז : בחבלי׳ פתוח החי״ת בפתח גדול אוכנו כמו חבלי יולדה : בוץ׳ הוא הבד ממיטי פשתים במצרי׳ גם ארגמן בצמר : גלילי׳ כמו גלגלי כאשר אפרש במסכן שלמה : ועמודי שש׳ כמו שיש וככה עם ועים והכה הגלגלי׳ היו בין עמוד לעמוד ו ומקבתם מסוסים ב בזכריה : רצפת׳ כמו מרצפת אבנים והם היציע מלמטה : בהט׳ גם דר וסחרת אבנים יקרות : שונים׳ מגזרת שנוי והוא שם התואר כרמות פעול וכן ועם שונים : כיד המלך׳ ככח כי הכח ביד ידאה : והשתיה׳ על משקל בכח האכילה כי ד דגשות הי״וד בעבור הי״וד המובלע שהוא תחת הה״א השורש : כדת׳ כחוק והיא לשון נקבה וחוברה על הזכרים כמו נשים ו ופילגשים : אונס׳ מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך : רב ביתו׳ גדול כמו ורבי המלך : בית המלכות׳ חסר בי״ת כמו הנמצא בית יי׳ : כטוב לב המלך׳ פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך : חרבונא׳ רבים פי׳ שהיה חרבו של המן במהרה כי לא כמו עתה גם יש במדרש שהיה אליהו והטעם מדבר טוב ועשה כ כמעשה אליהו והאמת כי אלה השמו׳ הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מ מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברי׳ לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות כמלאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהב״ת אוכנו שורש אמרו ב בריעה ונח מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפר׳ במקומו : והמלך

הפרתמים ג׳ וסי׳ בשנת שלש למלכו עשה משתה׳ ונתן הלבוש׳ לאשפנז רב סריסיו : הימים האלה ו׳ בליש׳ וסימ׳ תחזקנה ידיכם השמעים׳ כן שבתי זממתי׳ ובמלאת הימים האלה׳ על כן קראו לימים האלה׳ קימו וקבל היהודי׳ והימים האלה נזכרים ונעשים : אחוז ואחוז ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות : מטות ב׳ וסימ׳ השכבים על מטות שן וסרוחי׳

בשתא ותלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא. ומטול מה עבד משקיא את דאמרין דמרדין עלוהי איפרכיא ואזל וכבשינן ובתר דאכבשינן אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר איגרתא לכולהון מדינתא למיתי למיעבד קדמוי חדותא שלח וזמין כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עימיה ואייתין קדמוי מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון קטרי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין וחדיין קדם מלכא והוויאן פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזן תמן מאני בית מקדשא הוון בכיין ומספדן תמן : ובתר דאכלו ושתו ואיתפנקו אחזי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרא בצראותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מליין דהב טב זהרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עתרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין : ובאשלמות יומי משתיא האילין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאישתכחו חייביא בשושן בירנתא דאיתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גינתא גואה דמלכא דהוות נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמו אבן טבא ומטללין עילויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן : ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גוון חיור בספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא דליין עלוי אונקלוון דכסף ודשרין סגדגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמירין סמקין ירקין וברקין ומרוקין וחיורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמתחתן על דרגשין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואיטונין מציירין מקפין להון חזור חזור : ופקיד לאשקא יתהון במני דדהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומנייא אוחרנייתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותהון הי כאבר ומן קדם מני בית מקדשא אשתנאו והוו שתן חמר עסיס דייאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחיכרנא אילהין כמיסת ידא דמלכא : ושקותא כהלכתא מנהג גופא וליית דאניס ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפיטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן : אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדה משתא נשייא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש : ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוא שבתא עלת קבלתיה וקבילת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתיהון בכן אמר למהומן ביזתא

ג בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו:
ד בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום:
ה ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך:
ו חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת:
ז והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך:
ח והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש:
ט גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש:
י ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש:

חור כרפס ותכלת: ויין ו׳ בליש׳ וסימ׳ ישתי יין נסיכם׳ כיין חלבון וצמר צחר׳ ויין ענושים ישתו׳ ויין חמסים ישתו׳ זכרו כיין לבנון׳ וחכך כיין הטוב׳ וכיין משתיו׳ ומיין משתיו׳ ויין משתיהם׳ ויין מלכות רב כיד המלך: ביום השביעי ב׳ ר״פ וסי׳ נשיא לבני אפרים׳ בטוב לב המלך ביין:

רש״י

הפרתמים׳ שלטונים בלשון פרס: ימים רבי׳ עשה להם משתה : גינת׳ מקום זרעוני ירקות : ביתן׳ נטוע באילנות: חור כרפס ותכלת׳ מיני בגדים צבעונים פירס להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן׳ מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף׳ ערוך ליסב עליהם לסעודה : על רצפת׳ קרקעות של בהט ושש וגו׳ מיני אבנים טובות פירשו רבותינו ולפי משמעות המקרא כך שמם: והשקו׳ כמו ולהשקות : שונים׳ משונים זה מזה וכן ודתיה׳ שונות ורבותינו דרשו מה שדרשו : ויין מלכות רב׳ הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו : כדת׳ לפי שיש סעודו׳ שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס : יסד׳ לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה : על כל רב ביתו׳ על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחי׳ ושר המשקים : לעשות כרצון איש ואיש׳ לכל אחד רצונו : ביום השביעי׳ רבותינו אמרו שבת היה׳ ותמאן

אנס ל׳ וחסר׳ לא אנס

להראות ג׳ ומל׳ וסימ׳ אתה החלות ׳ להראות העמים והשרים ׳ להראות את אסתר׃ בדבר המלך ג׳ וסי׳ ותמאן המלכ׳ ושתי ׳ הרצים יצאו דחופים ׳ הרצים רכבי הרכש׃ ראשנה ׳ וסימ׳ וישם את השפחות ׳ ויהי בלדתה ויתן יד ׳ והקריב את אשר לחטאת ׳ כל הפקודי׳ למחנה יהודה ׳ויהי לבני אהרן ׳ בחרו לכם הפר האחד ׳ושלמתי ראשנה משנה׳ ומדתי פעלתם ׳ במעל הזה ראשנה ׳ והקרוב אליו כרשנא ׳ במעל ׳ומלק ׳ ושלמתי ׳ראשונה כתי׳ בו״ו וא״לף ויהי לבני אהרן

להביא את־ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את־יפיה כי־טובת מראה היא׃ ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר ביד הסריסים ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו׃ ויאמר המלך לחכמים ידעי העתים כי־כן דבר המלך לפני כל־ידעי דת ודין׃ והקרב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות׃ כדת מה־לעשות במלכה ושתי על אשר לא־עשתה את־מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים׃ ויאמר מומכן לפני המלך והשרים לא על־המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על־כל־השרים ועל־כל־העמים אשר בכל־מדינות המלך אחשורוש׃ כי־יצא דבר־המלכה על־כל־הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם המלך אחשורוש אמר להביא את־ושתי המלכה לפניו ולא־באה׃ והיום הזה תאמרנה שרות פרס־ומדי אשר שמעו את־דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון וקצף׃ אם־על־המלך טוב יצא דבר־מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס־ומדי ולא יעבור אשר לא־תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה׃

ג׳ · ב׳ אל תיתמוד · ג׳ בכתו׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ב׳ כירי חד כתו׳ י׳ וחד כתו׳ ה׳ · ט׳ · ל׳ · ממוכן ק׳ · ח׳ וכל טוב דכו במ״ג ל׳ · י׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ טע׳ ובכתו׳ · ב׳ ר״ק · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ח׳ · ג׳ מל׳ בכתו׳ · ל׳ · ל׳

בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא בזתא בוז ביתא חרבונא אחר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאה יתהון כגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זימנין ועתיד לצראותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דשמשין באילין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש׃ וגזר מלכא על אילין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטולתא על עיסק דהוות מפלחה ית בנתא דישראל ערטולאן ומנפסן עמר וכיתן ביומא דשבתא ובגין כן איתגזר עלהא למייתי ערטלתא ברם כלילא דמלכותא על רישהא בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבהא ית דניאל ארגוונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת חיזו היא׃ וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה׃ ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא בעידניא וזימניא בספר אורייתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאה למיהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכים וידעי אורייתא ודינא׃ וסריבו בנוי דיששכר למידן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו ריבון דעלמא ערבל ית משתיהון והוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבית מקדשך אימרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינן על מדבחא אדמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא בכן אסתחר מלכא ותב ושאל עיטיתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואילין שמהתהון כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסיה מלכותא׃ כאוריתא מה לאתעבדא במלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלהא ביד רברבניא׃ ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עלוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די כל פילכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש׃ ארום יפוק פתגם גזירת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת׃ ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמא די קבילו ית פתגם דעבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למיעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן יכול לסוברא כמיסת חוך דין ורגיז׃ אין קדם מלכא פשיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתיב בגזרין פרסאי ומדאי ולא יתבטיל הדא גזירתא דילא תיעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחבירתה דשפירא מינה׃ וישתמע

ראישנה כתיב בי״וד בתר א״לף ושארא ראשנה כתיב חסר וי״ו׃ כ״ב ר״פ מן כ״ב נסבין ו׳ ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסו׳ רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד׃ מלפניו ח׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק ׳ ואלישע ישב בביתו ׳ חילו מלפניו כל הארץ דד״ה ׳ והאחי׳ עש׳ שיראו׳ אש׳ יראו מלפניו׳ אם על המלך טוב יצא׳ ואת פתשגן כת׳ הדת׳ זרעו׳ השטף ישטפו לפניו וישברו׃

רשי

ותמאן המלכה ושתי ׳ רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהם מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת׃ ויקצוף ׳ ששלחה לו דברי גנאי׃ כי כן דבר המלך ׳ כי כן מנהג המלך בכל מש׳ לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין ׳ והקרוב אליו ׳ לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳׃ כדת מה לעשות ׳ מוסב על ויאמ׳ המלך לחכמים׃ עותה ׳ לשון עון׃ כי יצא דבר המלכה על כל הנשי׳ ׳ זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן׃ תאמרנה שרות פרס ומדי ׳ לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר׃ וכדי בזיון ׳ ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף׃ דבר מלכות ׳ גזירת מלכות של נקמה ש שצוה להורגה׃ ויכתב בדתי פרס ומדי ׳ בספרי חוק ומנהג המלכות׃ ולא יעבור ׳ חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל א הבוזה את בעלה׃ אשר לא תבא ושתי ׳ ולכך נהרגה׃ ומדבר

אבן עזרא

והמלך צוה להראות יופי המלכה גם כן מנהג ארץ ארוס ויתכן היות ושתי ממלכו׳ שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור׃ לבוא בדבר המלך ׳ בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש׃ יודעי העתים ׳ חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים הקדמונים׃ רואי פני המלך ׳ יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים המערכת הראשונה יושבת בתחילה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה ב במלכות במערכת ה המלכות׃ עותה ׳ ישרת עצמו ואח עמו וכן הוא כי על כל ה השרי׳ עותה ומה הוא העוות שיצא וישמע זה הדבר׃ והיום הזה ׳ יהיה אמור והוא פעול׃ וכדי בזיון ׳ ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו׃ ולא יעבר ׳ שלא יסור זה החוק׃ לרעותה ׳ הוי״ו תחת יו״ד רעיתי שהוא תחת ה״א הפורש׃ פתגם

ונשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתחי׳ וסימ׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה ׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש ׳ ונשמע פתגם המלך ׳ קדמא קמץ ׃ אל כל ואל כל י״ג בכתו׳ ותריסר וסימ׳ אמור אל כל עם הארץ ׳ הן ישא איש בשר קדש ׳ אמר אל רחבעם בן שלמה ׳ ולא שמענו אל עבדיך ׳ ממכון שבתו השגיח ׳ היוצר יחד לבם המבין ׳ אז לא אבוש בהביטי ׳ אבן חן השחד בעיני בעליו ׳ כי מי אשר יבחר ׳ וישלח ספרים אל כל מדינות ׳ ונשלוח ספרים ביד הרצים ׳ ויכתב מרדכי את הדברי׳

ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן׃ וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן׃ וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו׃

ב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה׃ ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה׃ ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתון תמרקיהן׃ והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן׃ איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני׃ אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל׃ ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דדו כי אין לה אב ואם והנערה יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת׃ ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שמר הנשים׃

ואשתמע פתגם גזירת מלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא׃ ושפר פתגמא קדם מלכא ורברבניא ועבד מלכא כפתגם ממוכן׃ ושלח פיטקין כתיבן ותחימן בעזקתיה לכל פילכי מלכא לפלך ופלך כמכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עמיא אומיא ולישנייא די דיירין בכל ממשלתי אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על איתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה׃ בתר פתגמיא האילין כד פח ואישתדך מרווית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחייבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית למיקטלה אלהין די תיעול קדמי ולא עלת ופקידית למעדי מינה מלכותא אמרו ליה לא הכי אלהין דין דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבניא מן יד תקוף רוגזיה וגזרו למיהוי צליבן שבעא רברבניא על צליבא׃ ואמרו עולימי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולימן בתולתן שפירן דחיזו׃ וימני מלכא אפיטרופין בכל פילכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובגאון די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטיר נשיא ויתגזר למהוי יהיב סמתר משחהון׃ ועולימתא די תשפיר קדם מלכא תיעול למחסן מלכותה חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי׃ גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבטא בנימן הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאיטמוסי מרדכי ואסתר למיפק מיניה וכדו פסק שמעי מילמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה׃ די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למידר בשושן בירנתא׃ והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת אחבוי ואמאי והוו קרין לה הדסה על די הוות צדיקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הוות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהין אפי מרדכי דאיתעבידא לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא ועולמתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעידן דמית אבוהא אישתארת במעין דאימה וכד ילידת יתה אמה מיתא אימה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת׃ והוה כד אישתמע פתגם כרוז מלכא וגזירתיה ובאתכנשות עולימתן סגיאין לשושן בירנתא ליד הגי ואידברת אסתר באונסא ואיתעלת לבית מלכא ליד הגי נטיר נשיא׃ ושפירת

פתגם ׳ כמו דבר וכן בקהלת ובארמית׃ כי רבה ׳ אע״פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא׃ יתנו יקר ׳ שב אל מלת כל איש׃ שורר בביתו מושל ב באשתו׃ ולא ישנה מנהגו אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון א אחרת ׳ ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך׃ כשוך ׳ שם הפועל מפעלי הכפל׃ זכר את ושתי ׳ בשה ויתכן שזכר את יופיה על כן ו״ו ואת אשר עשתה׃ נגזר ׳ מגזרת בין הגזרים׃ יבקשו ׳ בנוח הע״ן וראוי להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי׃ תמרוקיהן ׳ כמו תמרוק ברע׃ איש יהודי ׳ בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן׃ בשושן הבירה ׳ כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון׃ בן קיש ׳ היה גדול כאבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מ מרדכי היה מבני ש שאול אם לא׃ ימיני ׳ חסר בן דרך קצרה׃ יפת תואר ׳ תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין ׳ ודרש ירקרוקת מטע׳ הדסה׃ לבת ׳ לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה כם ׳ אולי דרש לבית שהיה ב במחשבתו בעבור י יופיה לקחתה לאשה׃ ותמח

ומדבר כלשון עמו׃ כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר׃ ויפקד המלך פקידים ׳ לפי שכל פקיד ופקיד ׃ ידועות לו נשים היפות שבמדינתו׃ זכר את ושתי ׳ את יפיה ונעצב ׃ תמרוקיהן ׳ הן דברי המנקחין כמו ומורק ושוטף שמן ש ערב ומיני סמנים ו ובשמים המטהרין ו ומעדנין את הבשר׃ איש יהודי ׳ על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים ׃ יהודי׳ בין הגוים ואפי׳ משבט אחר הם׃ איש ימיני ׳ מבנימן היה כך פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו׃ לו לבת ׳ רבותי׳ פירשו לבית לאשה׃ ובהק

כלשונו כל סיפ׳ א׳ ב״א בקריאה דב״פ

ב

בן ז׳ בטע׳ חליף בלא מקף ופתחי׳

מסרה

וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע׃ פקידי׳ ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ יוד קדמא וסימ׳ יעשה פרעה ויפקד׳ יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע׳ פקידים מיד כנניהו ׳ ויפקד המלך פקידי׳ ב׳ בתראי מל׳ דמל׃ בעיני קל״ט וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך עין בס״ד׃ בן ו׳ בטעם פתחין וסי׳ נמסר בסד׳ ויצא ע״ש׃ מירושלם ה׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בירמי׳ סימ׳ כ״ו׃ הגולה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה׳ אף היא לגלה הלכה׳ עם הגלה אשר הגלת׳ עם יכניה ׳ וישבו תחתיהם עד הגלה׃ ובהקבץ ב׳ וסי׳ ובהקבץ נערו׳ רבות ׳ ובהקבץ בתולת שנית ׳ ותרויהון בסיפרא׃

ותמצא חסד' החסד תמצא עמה לא יסור ממנה : ויבהל ' כטעם מהירות : מנותיה ' חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה : ושבע הנערות ' משרתות אותה : הראויות ' הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל : וישנה ' שינה המנות לעשות לה טובה ' וטעם בית הנשים דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשי' עם חברותיה ' יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל ובאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל שושן והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודש מעט' אסתר משרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשי' : את שלום אסתר ' אם היא צריכה לרופאים : תור נערה ' כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור : מקץ היות לה ' סוף מקץ שבע שני' תחלה : שמן המור ' בושם נחמד ועליו יש מחלוקת : ובזה ' בדבר זה כי יש לה רשו' לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבת ותהיה בחושה : אל בית הנשים שני ' השעם פעם שני ובא השעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה ' וטעם שומר הפילגשים כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה או ימליכנה : לא בקשה דבר ' גם זה לאות על שכלה : הוא חדש טבת ' כן יקרא בלשון פרסים ונקראו החדשי' בלשון הקדש על המספר בעבור האביב : והנחה

ותשא י"ד וסי' ותשא את קולה ותבך ' ותשא רבקה את ' ותשא אשת אדניו ותשא כל העדה ויתנו ' ותשא את בנה ותצא ' ותשא מרום עיניך ' וחבירו ' וישלח תבנית יד ' ותשא אתי רוח ' הרים רעשו ממנו ' ותשא בריתי עלי פיך ' ותשא ותבא העיר ' ותשא חסד לפניו ויבהל ' ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות : בשמן ו רפין וסימני' ועשרן סלת בלול

רש"י

ויבהל את תמרוקיה ' זריז וממהר בשלה משל כולן : הראויות לתת לה ' לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו : וישנה ' שינה אותה : אשר לא תגיד ' כדי שיאמרו שהיא ממשפחת בזויים וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה : ומה יעשה בה ' זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנא' גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה ' וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה : תור ' זמן : כל אשר תאמר ' כל שחוק ומיני זמר : אל בית הנשים שני ' השני : בחדש העשירי ' עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו : מכל הנשים ' הבעולות שאף נשי' בעולו' קבץ : והנחה

וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים׃ לֹא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד׃ וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃ וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים׃ וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ בָּעֶרֶב הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ וּבְהַגִּיעַ תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃ וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ׃

ושפירת עולימתא בעינוי ואיטענת חסדא קדמוי ופקיד לאיתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהיבין לה וית שבע עולימתן לשמשותא שבע יומי דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשיתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהון צדקתן וחזיין למיתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהון מן בית מלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא : לא חויתא אסתר ית עמה ותילדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשיב בלביה מרדכי ושתי דעברת יקרא לנפשה ולא צביית דייתי למיחמי שופרה למלכא ולשליטיא דן יתה דינין בישין וקטל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה תלדותה דילמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמאדי היא מיניה לכן פקד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה : ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזיל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעביד בה : וכד מטא סידור עולימתא ועולימתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהילכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שיתא ירחין בטכסת ואנפקינון דמנתר ית סערא ומפנק ית ביסרא ושיתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא : ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחין שתא עולימתא עיילא לות מלכא ית כל רב וסרכן די צביא למימר מן יד יתיהב לה למיעל עימה מבית נשיא עד בית מלכא : בעידן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעידן צפרא הות תייבא לבית נשיא תניין ליד דשעשגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומכן ואילך לא דתיעול תוב לות מלכא ארום אילהין ההיא דאתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש ובתיב : וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת למיעל לות מלכא לא תבעית צרוך לכל מידעם ארום אילהן ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטיר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא : ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאיתא ואעיל יתה לבית אידרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה : ורחים

בשמן ' ועשירית האיפה סלת ' והצילו העדה את ' מצאתי דוד עבדי ' ותרם כראם קרני ' ששה חדשים בשמן המר : שבה ג' מלרע וסימ' ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה ' בערב היא באה ' ושבה לאתננה דצור : שני ב' סבירין שנית וסימ' בבית הנשים שני אל יד שעשגז ' וחנון בן צלף הששי מדה שני : דוד ב' חס' וסימני' בני עוזיאל דד מרדכי : העשירי' כולהון מל' במ"ד חס' וסימ' בשנה התשיעית לצדקיהו ' לשכניהו העשרי ' בשנה העשירית בעשרי דפרעה דיחזקאל ' בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט ' וכל רבני מנין מל' במ"א והמה כשלשים איש :

והנחה · סם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר : משאת · מנחה כמו משאת בנימן : ובהקבץ בתולות שנית · הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש · ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו : אין אסתר מגדת מולדתה · למלך ולא לסריסי שהעמיד לפניה : באמנה · מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה · משומרי הסף · בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי · ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד : ויתלו · כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד : אחר · אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן : מעל כל השרים · הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות · יכרע וישתחוה ידועים וכן מה שדרשו רז״ל כי צורת צלם וע״ז היו בבגדיו או על מכנסיו : כי הגיד להם אשר הוא יהודי · כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו : הפיל

וחסד ה׳ וסי׳ בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר׳ וביאור׳ נמס׳ בתלי׳ סימן כ״ג ומשלי סימן כ״א : משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הכרם שאו משאת · נוגי ממועד אספתי · ויתן משאת כיד המלך · וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים : עושה ו׳ וסי׳ רק עץ אשר תדע · אש וברד שלג וקיטר · ולשמחה מה זה עשה · ומאמר מרדכי אסתר עשה · קול רנה וישועה ·

רש״י

והנחה למדינות עשה · לכבודה המיח להם מן המס שעליהם : ויתן משאת · שלח דורונו׳ להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה ואעפ״כ אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך : לשלוח יד · להשקותו סם המות : ויודע הדבר למרדכי · שהיו מספרי׳ דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית : ויכתב בספר דברי הימים · הטובה שעשה מרדכי למלך : אחר הדברים האלה · שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל : גדל המלך את המן · שהקב״ה בורא רפואה למכתו של ישראל קודם שיביא המכה עליהם : כורעים ומשתחוים · שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה : היעתרו

וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלוֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ (כ) אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃

(א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה׃ וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכָי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃

ה׳ · ל׳ · ב׳ ביוה הגתל · ה׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ חס׳ בכתי׳ · ל׳ וא׳ את עמת ג׳ · ל׳ · ב׳ בכי׳ · ל׳ · ה״ה · ה׳ חס׳ · י״ד · ל׳ וא׳ ויבקש · ז׳ · ג׳ · ג׳ לף · ב׳ · ל׳ · י׳ רפוי׳ · ג׳ · ל׳ כוא׳ · ה׳ מל׳

ורחים מלכא ית אסתר מכל נשיא והוו מתנסבן ואיטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתן ושוי מניכא דדהבא על רישה וטרד מן קיטון בירת דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תנין ואכליך יתה חלף ושתי : ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא דאסתר והנית שבוק כרגא לפילכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמיסת ידא דמלכא : ובאתכנשות בתולתן זימנא תניינא ומרדכי מצלי ואזיל ויתוב בתרע מלכא : ומיסת יומא וזימנא חדא הוה שאיל לה מלכא מאירין אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקיד עלהא מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקא הות מיזדהרא תבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פיקודיא דאיתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרא על פום מרדכי היכמה דהות נטרת כד הות מתרביא עימיה : ביומיא האינון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא בפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכין איתייעטו בלישנהון בגתן ותרש טירסאי תרין רברבני מלכא מנוטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דכטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסייפא בבירת דמוכיה : ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואיתכתיב על שום מרדכי : ואיתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון על קיסא ואיתכתיב בסיפרא דכרניא דמיתקרי תדירא קדם מלכא : בתר פתגמיא האילין עלת מידת דינא קדם ריבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בינין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מיני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן איתפרע מיניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל : וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בחדייה וסגידין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואיזדבן ליה בטולמא דלחם : ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטירין דמלכא למרדכי מה דין את עביר ית תפקידתא דמלכא : והוה

מסרה
ימין י׳ דוסמה ימין : אחשורוש ד׳ חס׳ ו׳ בתרא וסימני׳ ויבקשו לשלח יד במלך אחשורוש · ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון · ויאמ׳ המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי · ויכתוב בשם המלך אחשורוש ·
וחד חס׳ דחס׳ וסי׳ וישם המלך אחשרש מס על הארץ : ישתחוה ג׳ וסימ׳ ויהי דוד בא עד הראש · ויהי אחרי בא אמציהו · וכל עבדי המלך אשר בשער המלך · וחד וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה · ואינון חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ ג׳ יוד ברישי׳ וחד ו׳ וסימני׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות היוד בד״י :

הפיל פור׳ זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו׳ כ״ן ישנו נוסף ויש אומרים גם הו״ו׳ מפוזר ומפורד בין העמים׳ שיפרד אים מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן׃ אין שוה׳ אינני דבר כמון או אינני תועלת׃ ועשרת אלפים ככר כסף׳ הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא׃ גנזי המלך׳ אוצרות וכמוהו אחר גנזי המלך והג״ן מובלע וכן ובגנזי ברומים׃ הכסף נתון לך׳ והעם לעשות בו חפצך והנה הספרים נכתבו בי״ג לניסן והנה המן נתלה בניסן וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו׃ אחשדרפנים׳ מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות׃ הפחות׳ חסר תי״ו המורם והנכון שאחד פחה בה״א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהוד׳ שמו עובר בשוק אצל פנה והמ״ם סימן רבים׃ ונשלוח ספרים׳ שם התואר מבניין נפעל כמו נשאל נשאל דוד׃

פתשגן

ויומלא ו׳ וסימ׳ אחרי הכות יי׳ את היאר׳ וימלא את החכמה׳ וימלא בית הבעל׳ וימלא הבית את הענן׳ וימלא המן חמה׳ וימלא המן על מרדכי חמה׃ בחדש ז׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃ ישנו ד׳ וסימ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום׳ כי אם ישנו ביונתן׳ והיה אם ישנו בארץ וחפשתי׳ ישנו עם אחד מפזר ומפרד׃ אשקול ו׳ מל׳ בליש׳

ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי׃ וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה׃ ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי׃ בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר׃ ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עשים ולמלך אין שוה להניחם׃ אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך׃ ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים׃ ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך׃ ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך׃ ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז׃

כאמרם ב׳ ת׳ ל׳ · ל׳ וחס׳ ו׳ · ב׳ עשו · ו׳ חס׳ · ב׳ג · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ כתי׳ בן · י״ו · ב׳ ג׳ ובפסו׳ · ד׳ מ׳ל · ד׳ ל׳ וח׳ על גנזי ובקיפ׳ · ג׳ מ׳ל · ה׳ בגסו׳ · ת׳ כמו את בהון ת׳ מלין · ל׳ וח׳ אל מדינה ובכו׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ בכתו׳ · ג׳

והוות במללותהון ליתיה יומא ויומחרא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימין פתגמי מרדכי כל קביל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוה סגיד על דהוה עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בחדייה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחינין ליה׃ וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטיא ולא הוות סגיד ליה ואיתמלי המן עלוי דמרדכי ריתחא׃ והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית בירכתא ויהודאי אינון דעמא מרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודה די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי׃ בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל מילתא הוא עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עסר דהוא ירח אדר׃ ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש ביני עממיא ואומיא ולישניא ומקצת מנהון דיירין בכל פילכי מלכותא וגזירת אוריתהון שניין מכל עמא לחמנא ותבשילנא ליתהון טעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גינוסיא דילנא ליתיהון נטרין ונימוסנא לא מקיימין וית גזירת דיני מלכא ליתיהון עברין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון על אפי ארעא׃ אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדא יתהון ועשרת אלפין כיכרין דכסף אתקול על ידוי עברי עיבידתא למיתי לבית גנזוי דמלכא ומן יכיל מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבודהון דמצראי׃ ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעילוי ידיה ויהבה להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי׃ ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהוון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך׃ ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב ככל די פקיד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות היפרכין דמתמנן ארכונין על כל פילכיא ופילכיא ולות רברבני עמא ועמא פילכיא ופילכיא כרושם כתבהא ועמא ועם כממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש כתיב ומפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא׃ ולשדרא פטקין ביד ריהטונין לכל פילכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה׃

ריטגבת

רש״י

היעמדו דברי מרדכי׳ האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע״ז׃ ואת דתי המלך׳ לתת מס לעבודת המלך׃ אין שוה׳ אין חשש כלומר אין בצע׃ הפיל פור׳ הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא׃ הוא הגורל׳ הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יכליח׃ מיום ליום׳ באיזה יום בחדש שיצליח׃ יכתב לאבדם׳ יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם׃ ויסר המלך את טבעתו׳ הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך׃ ונשלוח ספרים׳ ויהיו נשלחים ספרים איסטר״א טר״מיט בלע״ז והוא מגזרת אם נלחוס נלחס נגלה כ נגליתי נדמה נדמתי׃ בשלשה עשר לחדש שנים עשר׳ ביום ו׳ לאותו חדש שהוא י״ב לחדשי השנה׃

פתשגן

ונשלוח ל׳ ומל׳ וג׳ חל׳ בליש׳ · את בבקו׳ חל׳ עד סוף

מסרה

וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ׳ וביחזקאל סימן ד׳ ע״ש׃ אל גנזי ל׳ אם על המלך טוב׳ וחד על גנזי ויגד ל׳ למרדכי את׳ ואינון מן א״ב מן חד אל וחד על ול׳ דכו׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ דבת׳ בערך אל בס״ד׃ נתון ג׳ וסימ׳ והחכמה והמדע נתון׳ הכסף נתון לך׳ ולפני מזח אלישיב׃ ונשלוח ספרים חד מן׳ כ״ו פסו׳ אית בהון כל הא״ב וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן לח׳׃ ונשלוח ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהו׳ אדום ומואב משלוח ידם׳ השכם ושלוח דד״ה׳ ונשלוח ספרים ביד הרצים׃ לבוז ג׳ ב׳ מל׳ וסי׳ ויבא יהושפ׳ ועמו׳ ושללם לבוז׳ והברו׳ דסיפרא קדמא חס׳׃

פתשגן כמו משנה׳ גלוי שלא יהי בסתר׳ עתידים נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך׳ דחופים כדמות דחופים במהירות׳ והעיר שושן שמם היהודים נבוכה כי מה תחוש הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו׳ נבוכה פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כארם שהשתכבם ולא ידע מה יעשה׳ ומרדכי כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו׳ ויצא בתוך העיר היא עילם המדינה׳ כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק כי הוא דרך בזיון במלכות׳ ומספד קינות׳ יוצע מבנין הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו״ד כי״ור אצוק מים והנכון בעיני כי הי״ור פרש כי״ור אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו׳ ים בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור׳ ותתחלחל מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלי׳ השניים כפולים׳ פרשת מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף׳ ביהודים בעבור היהודים׳ לאבדם והטע׳ למחות שמם׳ אשר נתן בנין נפעל והנו״ן מובלע בתי״ו׳ בשושן להשמיד׳ הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי היא עיר היהודים׃ ועם

נבוכה חד מן א״ב מן ג׳ ג׳ בחד לישן אנ״ך וסימ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות האלף בס״ד׃ גדולה הגדולה כלחון מ״ל במ״ה חס׳ וסימ׳ ויצמא מאד ויקרא דשמשון׳ לקול המולה גדלה׳ מימי אבתינו אנחנו׳ ומעשינו הרעים ואשמתינו׳ ברעה גדלה ובחרפה׳ וירע להם רעה גדלה׃ והעיר רחבת ידים וגדלה׳ ובצרה גדלה אנחנו׳ וכל דניאל דכות׳ חס׳

פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה׃ הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה׃

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה׃ ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק׃ ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים׃ ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל׃ ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה׃ ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך׃ ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים לאבדם׃ ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה׃ ויבא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי׃ ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי׃

ריטגמת דכתבא למהוי מתיהיבא בכל גזרתיה בכל פילכא ופילכא מפרסם לכל עממיא למיהויהון זמינין ליומא הדין׃ ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזירתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדוות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל׃ ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעביד בשמי מרומא ומה דאתחייבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להוברותהון מן עלוי ארעא הכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עצב׃ ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק׃ פילכא ופילכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקיטמא הוה מתשם עלוי צדיקיא סגיאין׃ ועלן עולימן דאסתר ורבנתא וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבש ית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעילויה ולא קביל׃ וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקידת ליה על מרדכי למדע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קביל לבושי מלכותא דשדרית ליה׃ ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא די לקדם תרע פלטירין דמלכא׃ וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עיסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון דגבוין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להוברותהון׃ וית דיטגמא כתב גזירתא דאיתיהיב בשושן לשיצותהון יהב ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשיב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפייסא ליה ולמבעי רחמין על עמה׃ ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי׃ ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עיסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דביני יעקב ועשו הוה נטיר ליה׃ ושויאת

רשי

פתשגן׳ לשון ארמי ספור הכתב בלע״ז ד דר״טממכט׃ להנתן דת׳ ציווי הכתב שהיה אומ׳ להנתן חק גזירת המלך׃ גלוי לכל העמים׳ דבר זה׃ והדת נתנה בשושן׳ מקום שהיה המלך שם ניתן החק בו ביום להיות עתידים ליום י״ג לחדש אדר לכך׃ והעיר שושן נבוכה׳ היהודים שבה׃ ומרדכי ידע׳ בעל החלו׳ אמ׳ לו שהסכימו העליונים לכך לפי ש שהשתחוו לצלם בימי נבוכד נצר ושנהנו מ מסעודת אחשורוש׃ כי אין לבוא׳ אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק׃ דבר המלך ודתו׳ כשהשלוחי׳ מוליכי הספרי׳ עוברים שם כתנה הדת בעיר׃ פרשת הכסף׳ פירוש הכסף׃ אל

מסרה

במ״א והקרן הגדולה אשר בין׳ וכל אורית׳ חס׳ בס״ד וסימ׳ נמסר בסדר בלק׃ ולהסיר ל׳ ותבואינה נערות אסתר והו׳ חד מן מלין משמשין ול בריש ת תיבו׳ וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד׃ על מרדכי ב׳ וסימניהון ותקרא אסתר להתך׳ ויצא המן ביום ההוא׳ ואינון מן א״ב מן ל״ב זוגין מן כ״ב על דלוג וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ בערך על בס״ד׳ ולצוות כתיב תרין וי״ן ואת פתשג׳ כתב הדת אשר נתן בשושן והו׳ חד מן י״ב מלין דכתיבי תרי וי״ן וסי׳ קצותיו כרוב אחד דכפרת משכן שני׳ קצותיו דאפוד בתראה׳ עשוות וחמש צאן עשוות׳ וקוו שתו ושכרו וקוו׳ נטוות גרון ומשקרות עינים׳ ומנוות ברמה׳ עוון וחכינו עד אור הבקר׳ עוון העבר נא את עוון עבדך דד״ה׳ בעוון הן בעוון חוללתי׳ עוונותיו ילכדונו את הרשע׳ ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו דאסתר׳ ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם׳ העשווים לבעל ולאשרה׃

אל תדמי בנפשך , אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות : ומי יודע אם לעת כזאת הגעת , ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה : לעת כזאת , שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה : הגעת למלכות , אם תנועי לגדולה מאת ב״ה עכשיו : אשר לא כדת , שאין דת ליכנס אשר לא יקרא ומדרש חכמים אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון : וכאשר אבדתי אבדתי וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ולאמות ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך משעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך : ויעבור מרדכי , על דת להתענות ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י״ד בניסן וט״ו וי״ו שהרי ביום י״ג כ נכתבו הספרים : מלכות , בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר ורוח לבשה את עמשה : עד

ועם מדינות המלך , אפילו העם יודעים זה : אחת היא דת המלך לכל להמית , לעולם לבד יבא עם מ״ם או מאחריו או מלפניו לבד מאחר והוא לבד בך נזכיר סמך : יושיט , לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא , שרביט מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי״ש נוסף כרי״ש סרעפת ואיננו אמת כי הרי״ש איננה מאותיות המשרתו׳ רק ככפל ככפל פ״א ו ואפופיה גם רי״ש ש סגריר : אל תדמי , תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש , דגשות כד״י והצלה לחסרון נו״ן השורש ו והטעם שיעמד ריוח והצלה ליהודי׳ מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי ת תאבדי וכל בית אביך עמך : ומי יודע אם לעת כזאת , הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל : לך כנוס , אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים : הנמצאים בשושן , העיר : וצומו עלי , בעדי : שלשת ימים , עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענ׳ תשתננה אף כי עד יום השלישי : וכאשר אבדתי , שאנכי יושבת עם עמי אובד לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על מ מחשבתה וכמוהו ו וכאשר שכלתי שכלתי : ותלבש אסתר מלכו׳ , הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש לעדיה ככנסה אל החצר הפנימית ושומרי ה השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא ה המלכה : ויתן

נקראתי ב׳ א׳ חסר וסימ׳ נקרא נקריתי ל בית אביך , ואני לא נקראתי לבא ל המ׳לך דאסתר , קדמא חסר : שלושי׳ ד׳ מלאי׳ בליש׳ וסימ׳ וירדו שלשה מהשלושם , מן השלישים הנו נכבד רפ׳ , ויחלא אסא בשנת שלושים למלכותו ודד״ה׳ ואני לא נקראתי לבא אל המלך : יעמוד ג׳ מל׳ וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי׳ , ויברח כצל ולא יעמוד , ריוח והצלה

כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא־אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃ טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃ לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃ וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃

ה

א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃

ושויאת אסתר מילין בפום התך ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדיירין בפילכי מלכא ידעין די כל גבר ואינתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה לממת לבר ממן די יושיט ליה מלכא ית תיגרא דדהבא ויחי ואנא לא אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין : וכד חזא המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל אעיל ונפיק לות אסתר ותקיף רוגזיה ביה וקטליה ואזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר : ואמר מרדכי למיכאל ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תימרון לה לא תחשבי בנפשיך למהך לאישתיזבא בבית מלכא מן כל יהודאי : ארום אם מישתק שתוקי בעידנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי רוחתא ושיזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות אבהת עלמא וישיזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת וגניסת בית אבהתך תובדון על ההיא חובתא ומאן הוא חכימא די ינדע אין לשתא דאתיא בעידנא הדא את מטיא למחסן מלכותא : ואמרת אסתר למיכאל וגבריאל לאתבא לות מרדכי : איזיל כנוס ית כל יהודאי די השתכחון בשושן וצומו עלאי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולימתי נצום הכדין ובתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמה דהובדית כן בית נשי ואדברית מינך באונסא כדין אוביד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל : ונסס ובנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצומא גזר ויתיב על קיטמא ועבד ככל די פקידת עלוי אסתר : והות ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלהא רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת דבית מלכא גואה דמתבני לקביל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסיה מלכותי בבית מלכותא ומסתכל כל קביל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת ריבון דעלמא לא תמסרינני ביד ערלא הדין ולא תעביד רעות המן רשיעא מיני היכמה די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למיסבה ית ברתיה וכד אתכנשו עולימתן לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והוות צבי מן שמיא דכל יומא ויומא הות מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דריגלן ופומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא להתנסבא ליה וכען שוי יתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני די עביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מיניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר ביזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פירוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא : והות

תאכלו ט׳ כסו׳ מסורת׳ חכי׳ ומסורת׳ חכי׳ ותלת׳ באתנע

מסרה
יעמוד ליהודים : ומי יודע ג׳ וסימ׳ נמס׳ בקהלת סימן ב׳ ילילה ויום ג׳ וסימניהו׳ להיו׳ עיניך פתוחות לילה ויום דמלכים , פן אפקוד עליה לילה ו ויום אצרנה , גם אני ונערתי אצום כן : ובכן ב׳ בטעמא וסימ׳ ובכן ראיתי רשעים קבורי ובאו ובכן אבוא ל המלך אשר לא כדת : בבית המלכו׳ ל׳ ויהי ביום השלישי ותלבש אסת׳ וחד בית המלכו׳ ואינו׳ חד מן ה׳ זוגי׳ חד בית וחד בבית וסי׳ בית הבור ל׳ כי בא ירמיהו ל בית הבור , בבית הבור ל׳ ויהי בחצי הלילה , בית רשע ל׳ מארת יי׳ , בית החפשית ל׳ ויהי עזיהו דד״ה , בבית החפשית ל׳ וינגע יי׳ דמלכים , בית אבל ל׳ טוב ללכת , בבית אבל ל׳ לב חכמים , בית המלכות ל׳ גם ושתי , בבית המלכות ל׳ ותלבש אסתר מלכות :

אבן עזרא

ויתנלך' הפכך או דבריך: מהרו את המן' הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר כפסך: ומחר אעשה' שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שידים השם בעבור תענית ישראל ובאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: ולא זע' והוא חבר פ"א כמו ו והיום רד מאד מגזרת יזועו ביזע והכנון בעיני שהוא מן השמי' כמו ביום שיזועו כטע' פחד ורתועה: ויתאפק המן' שלא גילה סודו לאחר עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: ורוב בניו' אמרו המדקדקי' כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא כפר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובני' רבים וכל זה לא ישוה ב בעיניו מאומה אע"פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם ה המלכה ושתה עוד מחר: וטעם

רשי

עד חצי המלכות' דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: יבא המלך והמן' רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים ועוד טעמים רבים: אל המשתה' כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר' ומחר אעשה כדבר המלך' מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: ויתאפק' נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות' ויתאפק' אישטנ"ר בלע"ז:

אוכנו

ב' פסו' בקריאה דמז יהוד ראשי תיבו' וסי' יבא המלך והמן היום' ישמחו השמים ותגל הארץ: מהרו ד' וסי' מהרו ועלו אל אבי' מהרו עשו כמני דשפטים' מהרו את המן לעשות את דבר אסתר' מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו: ותאמר ה' וסי' ותדר נדר ותאמר' ותתפלל חנה ותאמר' ותען אסתר ותאמר' וחברו ותען אסתר המלכה ותאמר' העזה

מקרא

ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך: ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו: ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר: ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה: ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא את אהביו ואת זרש אשתו: ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך: ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך:

חצי הספר בפסוקים

תרגום

והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בר נכוסא בררתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא דהוה נקיט בידיה וקריבת אסתר ומטת לירא ואחידת ברישא דתיגרא: ואמר לה מלכא מה צרוך אית לך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתנניה לך לחוד למיבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למיבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דילמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעביד לך מילתא אחריתי די אנת בעיא מיני אגזור ותתעביד בבהילו ורעותיך איתיהב לך: ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדית לכון: ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעביד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דילמא ימרדון בי יהודאי: ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי יעול מלכא והמן למשתיא די אעביד להון ברמשא ולמחר אנא עבד כפתגם גזירת מלכא: ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מיניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם ומכתבא באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא: ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחמוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא: ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך איתמני עם דוכסי מלכא והיך דהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאינון פולמוריכין על פילכיא ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה דירבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עידן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא:

וכל

מסרה

פניה ותאמר לו' בתרא מלעיל: ומחר ו' וסימ' וקדשתם היום ומחר וכבסו' ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף' ומחר אתה ובניך עמי' שב בזה גם היו' ומחר אשלחך' ומחר אתן ויש אתך' ומחר אעשה כדבר המלך: ויתאפק ב' וסי' ויאמ' שימו לחם' ויתאפק המן ויבוא אל ביתו: הביא' ג' וסי' ויקח דוד מידה' והמלך שלמה נתן למלכ' שבא דד"ה' ויאמר המן אף לא הביאה' וא' והביאה וביום השמיני תקח לה: עשתה ה' קמצי' וסי' נמס' בסד' תולדות ובשמואל ב' סימן י"ג: למחר ו' וסימ' נמסר בסדר וארא:

שוה ג' וסימ' וכל זה איננו שוה לי · ולמלך אין שוה להניחם · כי אין הצר שוה בנזק המלך: ובבקר ו' וסימ' ובקר תשבעו לחם · ובבקר היתה שכבת הטל · ובבקר זרעך תפריח · ובבקר תפלתי תקדמך · ובבקר היא שבה · ובבקר אמ' למלך ויתלו: שנת ה' בלישן שינה וסי' בחמס אשית את משתיה' · והשכרתי שריה וחכמיה · אם אתן שנת לעיני · מתוקה שנת העובד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך:

כ וְכָל־זֶ֕ה אֵינֶ֥נּוּ שֹׁוֶ֖ה לִ֑י בְּכָל־עֵ֗ת אֲשֶׁ֨ר אֲנִ֤י רֹאֶה֙ אֶת־מָרְדֳּכַ֣י הַיְּהוּדִ֔י יוֹשֵׁ֖ב בְּשַׁ֥עַר הַמֶּֽלֶךְ: וַתֹּ֣אמֶר ל֡וֹ זֶ֣רֶשׁ אִשְׁתּוֹ֩ וְכָל־אֹהֲבָ֨יו יַֽעֲשׂוּ־עֵ֮ץ גָּבֹ֣הַּ חֲמִשִּׁ֣ים אַמָּה֒ וּבַבֹּ֣קֶר ׀ אֱמֹ֣ר לַמֶּ֗לֶךְ וְיִתְל֤וּ אֶֽת־מָרְדֳּכַי֙ עָלָ֔יו וּבֹֽא־עִם־הַמֶּ֥לֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּ֖ה שָׂמֵ֑חַ וַיִּיטַ֧ב הַדָּבָ֛ר לִפְנֵ֥י הָמָ֖ן וַיַּ֥עַשׂ הָעֵֽץ:

א בַּלַּ֣יְלָה הַה֔וּא נָדְדָ֖ה שְׁנַ֣ת הַמֶּ֑לֶךְ וַיֹּ֗אמֶר לְהָבִ֞יא אֶת־סֵ֤פֶר הַזִּכְרֹנוֹת֙ דִּבְרֵ֣י הַיָּמִ֔ים וַיִּהְי֥וּ נִקְרָאִ֖ים לִפְנֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ:

וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עידן די אנא חזיית מרדכי יהודאה דיתיב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא: ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מילתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר תהפוך חרבא ותתרמי עלנא הב יתיה לרגומנא כבר רגמיה דוד גלית פלשתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מיניה זרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגווה טמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעקרוי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה יתרמי לגוב אריוותא כבר לא חבילו אריוותא בדניאל כד חי יתרמי קדם כלבין גבר דאסתממו פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא יגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעביד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמלוכו ליוסף סכינא תתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת סכינא מעילוי דיצחק עייניה נעויר ונשבוק יתיה כבר יקטל בנא כמה דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעביד ליה ועל בבא דבייתיה דמיה ישתפיך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא צייתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא ועול קדם מלכא ושאיל מיניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שכב המן בר המדתא עד דאזל ואייתי ית קינאי נגרייא ית נגרייא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דייצין וחדיין וזרש אתתיה מנגנא בכינרין עם המן רשיעא והמר אגרא לנגרי אנא יהיב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בהשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמירת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמינת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסאנינן בכל יומא ויומא דתיבעי אסתר מן מלכא דניקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תליין עיננא עלך עד עידן דתתגלי ותתפוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מגדף ואמר מן אינון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זימנא דפריק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון:

ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא איתברת שרה לביתיה דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נביאן לנביאן וחילמין לחילמי חיזוויא ביה בליליא ההוא אתגריש עלמא כוליה מרינן וכל דייריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עולימין אסורין בסקין כבין סבן שכפין על לבהון וכולון צווחין במרר ובקל רב מילילין ואמרין ווי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמיא לא אתסינן ומחתנא לא איתיהיבת אסו וממרונא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מיננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומי הדין לשיציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שינה אלא כד חטיין בית ישראל עבד גרמיה דכוות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאים ולא דמיך נטיר ישראל ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהוון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעתא וסגידתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לביש המן רשיעא צוירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מיניה כולון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מהימנת דהוה מתקן ית צליבא למיצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדיקתא דהוות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם

מלכא

רשי

איננו שוה לי · איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו' · אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשהתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: נדדה שנת המלך · נס היה ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות · דרך המלכים ששנתן נודדת אומרי' לפניהם משלים ושיחות עד ששנתם חוזרת עליהם ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי איפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: ונתן

אבן עזרא

וטעם יושב בשער המלך בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: בלילה ההוא · בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל וסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך · יש אומרי' כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענג בשמיעת דברים שעברו · ויש אומרי' בעבור שנדדה שנתו שמא עשוק הוא על דבר שגזר ולא הקימו וזה קרוב אלי: יקר

וימצא ז' וסי' הגביע ׳ ויבקש הדבר וימצא ויתלו ׳ וימצא כתוב וימצא מבני הכהני׳ דעזרא ׳ וימצא בהם גבורי חיל דד"ה׳ ויבקשוהו וימצ' להם : לתלות ב' וסי' יתד לתלות ׳ לתלות את מרדכי : מה לעשו' באיש כל לשון עשייה קשורי' בלמ"ד במ"ה קשורי' בב"ית וסי' ונתתי אתם שמרי משמרת הבית׳ מה לעשות עוד לכרמי תנינא דפסוק ובכל יום ויום ׳ והעם לעשות בו כטוב ׳ ויבא המן ויאמר לו המלך ׳ אשר המלך חפץ ביקרו : אמירה בלבו דוקא כלבו ׳ דסמי' וסימ' נמסר

וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על־בגתנא ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש: ויאמר המלך מה־נעשה יקר וגדולה למרדכי על־זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא־נעשה עמו דבר: ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית־המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את־מרדכי על־העץ אשר־הכין לו: ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא: ויבוא המן ויאמר לו המלך מה־לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני: ויאמר המן אל־המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו: יביאו לבוש מלכות אשר לבש־בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו: ונתון הלבוש והסוס על־יד־איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את־האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על־הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: ויאמר המלך להמן מהר קח את־הלבוש ואת־הסוס כאשר דברת ועשה־כן למרדכי היהודי הישב בשער המלך אל־תפל דבר מכל אשר דברת: ויקח המן את־הלבוש ואת־הסוס וילבש את־מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו:

מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדרת שינתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רותא דנקטא למלכי וחבטרת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעימין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הידא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי ולא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חיילא דישראל ויתיב ברישיה דמלכא ונדי ית שינתא מיניה כוליה ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מילי דיומא והוון קרין ביה קדם מלכא עברי דיניהון מלכא קדמי דהוין מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא והזי בדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חילופיך והא מקדם בצפרא ובעי למישאל מינך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אימר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותחזי דלא שאיל מינך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא : ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבית דמכיה : ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולמי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדון עימיה שום מידעם : ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלוב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה : ואמרו עולמי מלכא לותיה הא המן קאים בדרתא ואמר מלכא יעול : ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאיתעברא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בליביה ואמר מאן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני : ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה : ישים מלכא טעים ייתון לבוש ארגונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי איתיהיב כלילא דמלכותא ברישיה : ויהא מתיהב לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא איסטרטיגין וילבשון תורבייני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונוהי עילוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה : ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועביד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאירין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להההוא דסררת אכתר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מינך קטול יתי ולא תגזור עלי כפיתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא : ודבר המן ית לבוש ארגונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכיבינה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה :

ותב

יקר ׳ הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך י יתערב עם השם ה הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפרים ביניהם : חפץ ביקרו המלך חפץ לעשות יקר לו : ויאמר המן בלבו ׳ יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב כלמור כי בנבואה נכתב' זאת המגלה כי מי יודע ת תעלומות לב כי אם השם שגלה סודו אל עבדיו הנביאים ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גלה סודו אחר כן או ביום עצמו ובאוהו ו ויאמר עשו בלבו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה ׳ מגלבו למי יחפוץ וגם ודרכו יחפץ ש׳ מ מסקלים : יביאו ׳ המשרתים : ואשר נתן כתר מלכות ב בראשו ׳ יש אומרים שהרגיש שחרה על המלך על כתר ה המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר

והנכון בעיני שו"ו בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך ש שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע : כראף

ונתון הלבוש והסוס על ידי איש ואת הכתר לא הזכיר מראה עינו של מלך רעה על ש שאמר שיתנו הכתר בראש אדם :

ויסב

מסרה

במלכים א' סימן י"ב ונתון ז' וסימ' נמסר בסדר מקץ ובירמיה סים ל"ז : הפרתמי' ג' וסימ' נמסר בריש ס ספרא : והלבשו ז' חס' בליש' וסימניהון המלבשכם שני עם׳ והלבשו לדניאל א ארגונא ׳ והלבשו את האיש ׳ כתנות עור׳ וילבשם ׳ וילבשם כתנות ׳ וילבשהו בגדים : ככה יעשה ד' וסי' ככה יעשה לשור האחד ׳ ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה ׳ והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ב ביקרו ׳ ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש : אשר המלך חפץ ב ביקרו ד' דסמיכי וסי' ויבא המן ויאמר לו ׳ והלבישו את האיש ׳ והרכיבוהו על הסוס ׳ וירכיבוהו על הסוס ברחוב :

נדחף ב׳ ופתח וכימ׳ והמן נדחף אל ביתו אבל ׳ וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו יי׳ דד״ה : לנפול ד׳ חס׳ וסי׳ לנפל בחרב ׳ גם כבל לנפל חללי ישראל ׳ דחה דחיתני לנפל ׳ אשר החילות לנפל לפניו : אסתר המלכה י״ד וסימ׳ ויודע הדבר למרדכי ׳ ויהי כראות המלך את אסתר המלכה ׳ מה לך אסתר המלכה ומה קדמאה ׳ אף לא הביאה אסתר המלכה ׳ לשתת עם אסתר בתרא דגם ביום השני ושלאחריו ׳ מי הוא זה ואיזה הוא אשר ׳ והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר

וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש : ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו : עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר :

ז

ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה : ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש : ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי : כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך : ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן : ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה : והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך :

ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעילוהי ולבש סקא ויתיב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבילא על ברתיה וכיסופיה : ואישתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחמוי ית כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אינתתיה אין מזרע דצדיקיא מרדכי דשרית למיפל קדמוי היכמה דינפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משיריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תיכול לאבאשא ליה ארום מיפל תפול קדמוי : עוד כען אינון ממללין עימיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר : ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא : ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשתיא דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהכדין קיימית בשבועה לגושם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסין מלכותא ותתעביד : וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעיל דבביה בבעותי : ארום איזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאישתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואילולי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באוזניקא דמלכא : ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכיניה לבביה למעבד כדין : ואמרת גברא מעיקא ובעיל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא ולמרכב על סוסא דילך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמיסב מינך מלכותא ואסתקפת מילתא מן שמיא ואתעבידת ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עוזה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימן בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעיל דבבא המן ביש הדין בעא למיצלביה והמן אישתעמים מן קדם מלכא ומלכתא : ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטעין אילניא די בגינתא גואה בחין קם בריתחיה ממשתה דחמרא ואזל לגינתא גואת למיחמי מן הוא דין והמן קם למתבע חייסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא : ומלכא

וישב מרדכי ׳ לשקו ולתעניתו : אבל וחפוי ראש ׳ רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה : אשר החילות לנפול וגו׳ ׳ אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדי׳ עד עפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים : תנתן לי נפשי ׳ שלא אהרג בשלשה עשר באדר שנגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי : ועמי ׳ ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמ׳ מה אוספת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו׳ : כי אין הצר שוה בנזק המלך ׳ אינו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדי׳ ולשפחות ויקבל הממו׳ או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם : ויאמר המלך אחשורש ויאמר לאסתר המלכה ׳ כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחילה היה מדבר עמה ע״י שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו : כי כלתה ׳ נגמרה הרעה והשנאה והנקמה : והמן

מסרה

המלכה ׳ ביום ההוא נתן המלך אחשורש ׳ הנה בית המן נתתי לאסתר ׳ ומה שאלתך בתרא ׳ ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ׳ לקיים את ימי הפרים האלה בזמניהם : הצר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ על הצר הצורר אתכם והרעתם ׳ וליוצא ולבא אין שלום מן הצר ׳ כי אין הצר שוה בנזק המלך ׳ אנ״ך ׳ קדמ׳ פתח : נבעת ב׳ וסימ׳ נבעת מפני מלאך יי׳ ׳ והמן נבעת מלפני המלך : כלתה אליו ג׳ בליש׳ וסי׳ וכלות אליהם כל היום ׳ ועתה דמי וראי מה תעשי כי כלתה ׳ כי כלתה אליו הרעה מאת המלך : על

נדחף ׳ מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא בבנין אחר : ויאמרו לו חכמיו ׳ בבוא איד הרשע לא יתכבאו אוהביו עליו טוב : תנתן לי נפשי ׳ הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי : כי נמכרנו ׳ מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרת שהם ימכרו עצמם ואין קונה : ואילו ׳ כמו ואילו חיה אלף שנים והאלף כוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אף על פי שאין לה גלה ממנ׳ אחר הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי׳ הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי נזיק ׳ ויאמר המלך אחשורש ויאמר ׳ פעמיים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמיים כאומ׳ בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה ׳ נבעת מורש והטעם כמו נבהל מגז׳ והנה בעתה : כי כלתה ׳ כמו כי כלה היא : והמן

והמן נופל · שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה : לכבוש את המלכה · כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה : וטעם עמי שאני ראיתי זה : חפו · המסריתים והטעם כמו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס : חרבונה · יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סרים · וטעם וחמת המלך שככה שלא כ כתה חמתו עד תלות המן מגזרת והסכותי מעלי ואם הם שנים בנינים : מה הוא לה · שהוא דודה : העביר · מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחר ונתן לאחר וכמוהו ואת ה העם העביר אותו · ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך ג גדול ממנו · וטעם ותוסף אסתר בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן : וכשר · הטעם טוב וכמוהו אזה יכשר בכושרות · כף איככה אוכל כפולים ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איפה כי מצאנו איכה תרעה שטעמו כטעם איכה איככה אוכל לחיות · נון באבדן במקום מם או הוא לשון נקבות והטעם באבדן כפשוט מולדתי ויותר טוב ה היות באבדן שם ה הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנון כ נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים :

על המטה ב' וסימ' ויתחזק ישראל וישב על המטה · והמן נפל על המטה : ופני ז' וסימ' נמס' בתלים סימן פ"ב : חרבונה ב' חד כתי' אלף וסימ' אמ' למהומן בזתא חרבונא · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים : עשה המן למרדכי חד מן ז' מלין בקריאה קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ' ומדתם מחוץ לעיר · אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשי שרי גדודים

ומלכא תב בריתחיה מגינתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עליה דרגישא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אילהין למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא כען כל עממיא ואומיא ולישניא דאינו מה אית לעובדא ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא : ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמין המן למצלב ית מרדכי דמליל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאים בבית המן כען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמתי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי : וצליבו ית המן על קיסא די זמין למרדכי וריתחא דמלכא אשתדיכת : ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אינשי ביתיה וית כל טסברוי וית כל עתריה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה : ואעדי מלכא ית סיטומתא עיזקתא די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן : ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זימוניה די חשיב על יהודאין : ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא ואיזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא : ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם מלכא וטבתא אנא קדמוי בעינוי יפקיד מלכא וישים טעם למכתב למהוי תייבין פטקיא זמיוני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פילכי מלכא : ארום איכדין איכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תוערן ית עמי והיכדין איכול למתעתדא ולמיחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי : ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאי :

והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו : ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו : ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה :

ח ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודיים ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה : ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן : ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים : ויושט המלך לאסתר את שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך : ותאמר אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך : כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי : ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים :

והמן נופל · המלאך דחפו : על המטה אשר אסתר עליה · דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה : הגם לכבוש · לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו וכבשה הארץ : גם הנה העץ · גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות : מה הוא לה : איך הוא קרוב לה : להעביר את רעת המן · שלא תתקיים עצתו הרעה : הנה בית המן וגו' · ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם :

אין

מסרה

חיו בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא אל כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה ד דיחזקאל · המשרתי את המלך דויקהל · דויד דה"י · צאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · אשר עשה המן למרדכי אש' דבר טוב · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצני נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין · יב' מנהון בו' משרתים חוץ מן הגלגל : ואם מצאתי ל' דסמי' ותאגמ' אם על המלך טוב · והוא חד מן ז' ואם יחידאין וסי' ואם אתה ל' עד הגל הזה · ואם ידעת ל' ארץ מצרים לפניך היא ב במיטב · ואם שור ל' נגח הוא מתמול · ואם יהיה ל' היובל לבני ישראל · ואם אמת ל' לא נמצאו בתולים · ואם טובה ל' אם באמת ובתמים עשיתם דיותם עם ב בעלי שכם · ואם תעשה ל' עלה ליי' תעלנה · ואם אני ל' אם יוכל להלחם אתי · ואם אל עיר ל' יאסף דעצת חושי ה הארכי · ואם רעה ל' ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל · ואם תלך ל' בדרכי לשמר חקי ומצותי · ואם בגוי ל' העל אלה לא אפקד בם נאם יי' · ואם חי ל' ואם חי יי' יאמרו · ואם כנות ל' שלשת האנשים האלה בתוכה · ואם בין ל' אם תגביה כנשר · ואם יפול ל' עץ בדרום · ואם מצאתי ל' חן בעיניו וכשר הדבר דאסתר :

וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב בְּשֵׁם־הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהָשִׁיב׃ וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים־וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר ׀ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם וְכִלְשׁוֹנָם׃ וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים ׀ אֲשֶׁר בְּכָל־עִיר־וָעִיר לְהִקָּהֵל וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיים עֲתוּדִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃ הָרָצִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ טו וּמָרְדֳּכַי יָצָא ׀ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃

ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא סיטומתא דמלכא ארום פיטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומכתתם בעיזקתא סיטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו׃ ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההיא בירחא תליתאי הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואיכתיב ככל די פקיד מרדכי לות יהודאין ולות איסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארכונין על פילכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה ועסרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון׃ ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סיטומתא דמלכא ושלח פיטקין בידא דרהטונין רהטי סוסון ורוכבי ריכסא ערטולייני רמכין דאתנטילו טחוליהון ואיתקדרו פיסת כף רגליהון׃ דיהב מלכא ליהודאי לסייעא די בכל קירווא וקירווא לאתכנשא ולקיימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילוות עמא ופילכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה׃ ביומא חד בכל פילכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר׃ דיטגמאה דכתבא לאתיהבא גזירת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון׃ רהטונין דרכיבין על ריכסא ערטולייני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא׃ ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא כד חדי ושפיר ליביה ביקרא סגי ובירבו יתירא לביש לבושא דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר בידהב טב דאופיר ומקבעין ביה מרגלין ואבנין טבין לגו מן סרבלא לביש מיינקא דכרום ימא מערבא לגו מיניה לבושא כיתונא דארגוון דצייירין עלה כל ציפר גדפא ועופי שמיא והוון דמיה דכיתונא ארבע מאה ועסרין ככרי דדהבא והמינא מחית בתרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא סוקי פרתיאין רמי ברגליה מחתין במוקרונין דדהבא ומתחתמין בזמרגדין וספסרא מראה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסירא צייר עלה גרא דמחוזא חידא מראה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא מיניה כלילא רבא דדהבא מוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודאי למקיימא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באסיא מכיכין ודרתא בארגוונא נגיד טולא בחבלי בוצא עולימן מחתין ברישיהון כלילן וכהניא נקיטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי הדמין יתעביד וביתיה נולי ישתוי ועסרא בני המן סבירין ידיהון ואזלין ואמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין מן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טפשא דאיתרחיץ בעתריה ועל יקריה מרדכי ענוותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מריקת מן חרכא ולית איפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי עינוהי וחזא יתה ואמר לה ברוך יי שלא נתנני טרף לשיניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו חדיין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה להון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא והכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא מיכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא׃ ליהודאי

רשי

אין להשיב, אין כח להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף׃ ככתבה, באותיות שלה׃ כלשונה, הוא הדבור׃ ביד הרצים, רוכבי סוסי' שנוה להם לרוץ׃ האחשתרנים, מין גמלים הממהרי' לרוץ׃ ותכריך בוץ, מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף׃ מתיהדים

אבן עזרא

ונחתום, שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת, יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתו' כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה מ' משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודי' ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ב' ביהודים הפך רצון המלך וזה פי' ובבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד ה' הנאמן שגלה המן וצוה המלך להכתב ספרי' אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו ה' הראשון וזהו ונהפוך הוא׃ מהודו, סוף שמאלית מלכותו׃ רכבי הרכש, מרכוש המלך שאין כמותם׃ האחשתרנים, י"א הפרדים׃ הרמכים, הן הסוסים וכן בלשון ישמעאל שרוב ה' מתכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות׃ ותכריך, זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת שיעולף בה׃ בוץ, הוא הבד והוא מין ממיני פשתים ב' במצרי' והוא דק ויקר׃ והעיר שושן, שם היהודים׃ ליהודים

מסרה

והפחות ג' וסי' ויקראו ספרי המלך בעת ההי' וכל שרי המדינות והאחשדרפנים, והפחות הראשונים אשר לפני׃ אחשורוש ד' חס' וסי' נמסר לעיל סוף סימן ב'׃ ולעמוד ג' וסימ' נמסר בסדר קרח׃ ולעמוד לעמוד ג' מל' וסימ' ולא יכלו הכהני' לעמוד לשרת דד"ה, יי' אלהי ישראל צדיק אתה אבל חעם רב ו' והעת׃ להקהל ולעמו' על נפשם׃ בשלושה כל סיפרא מל'׃ היהודיים ו' יתיר יו"ד וסי' על אשר שלח ידו, ולהיות היהודיים עתודים, ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביו' והיהודיי' אשר בשושן נקהלו׃ לשקול אל גנזי המלך, ביום ההוא נתן המלך א' אחשורוש׃ וחור ל' חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך, והוא מן א"ב מן חד חד מ' משמש וי"ו בריש ת' תיבו' וקמצין וסי' נמס' במסר רבתא במערב' אות הוי"ו בסד"ר׃

ובכל הפסו׳ ובכל ובכל וסי׳ נעשה אדם בצלמינו׳ ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות׳ חילך ואצרתיך לבז׳ ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר תנייג׳ דסיפרא׳ ותתן אתות ומפתים׃ ורבים ו׳ וסי׳ נמס׳ במלאכי סימ׳ ו׳׃ בשלשה כל סיפרא מ׳ל וכל שאר קריאה חסרי׳ במ״ו מ׳ל וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבתא בערך שלש בס״ד׃ היהודים כלהון כתובין כן במ״ו יהודיים יתיר י׳ וסימני׳ נמס׳ לעיל בסימן זה׃ וכל שרי ז׳ וסי׳ והנו נצב על עלתו׳ ויוחנ׳ בן קרח וכל שרי החילי׳ וישמע יוחנ׳ בן

ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר׃ ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם׃ (א) ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם׃ נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים׃ וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם׃ כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול׃ (ה) ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם׃ ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש׃ ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא׃ ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא׃ ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארדי ואת ויזתא׃ (י) עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם׃ ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך׃ ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש׃ ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ׃

ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון׃ ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחא ליבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עילויהון׃ ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דימטא פיתגם מלכא וגזירת דניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון׃ אתכנשו יהודאין בקירויהון בכל פילכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא׃ וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועברי עיבידתא די למלכא ממנן עילויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עילויהון׃ ארום אפיטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פילכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזל ומתרברב׃ ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סייפא וקטילת גולמין גולפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון כרעותהון׃ ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק׃ וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא׃ וית פורתא וית אדליא וית ארידתא׃ וית פרמשתא וית אריסי וית ארידי וית ויזתא׃ עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון׃ ביומא ההוא עלא מניין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא׃ ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאין והובדו חמש מאה גוברא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פילכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד׃ תא ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עבדו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותיך תוב ותתעביר׃ ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ותיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא ניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא׃ תא ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא׃ ואמר

רש״י

מתיהדי׳, מתגיירים׃ ועושי המלאכה, אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך׃ עשרת בני המן, ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלם כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהוד׳ וירושלם ומה הוא השטנה לבטל העולי׳ מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליה׳ הכותי׳ והחדילום ובשמת כורש ומלך אחשורוש והתגב׳ המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלם בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן׃ ובבזה לא שלחו את ידם, שלא יתן המלך עין צרה בממון׃ ואת עשרת בני המן יתלו, אותן שנהרגו׃ ותנתן

מסרה

קרח וכל שרי׳ ויקח יוחנן בן קרח ׳וחבירו׳ ׳ולא שמע יוחנן׳ והאחשדרפני׳ והפחו׳ ועשי המלאכה׃ בבית המלך ג׳ וסימ׳ וישמע עבד מלך׳ והשלישית בבית המלך׳ כי גדול מרדכי בבית המלך׳ וא׳ בבית מלך אשר נשאר בבית מלך׃ וגדול ה׳ ומ׳ל וסי׳ והוא שכור׳ ויאמ׳ המלך לעבדיו׳ מאין כמוך׳ י׳ גדול את׳ וגדול׳ וילך דוד הולך וגדול׳ וחבירו׳ כי האיש מרדכי הולך וגדול׳ כי מרדכי היהודי משנה׳ קטון וגדול שם הוא׃ ש״ן פרשנדתא רבתי ות״ו זעיר׳ פרמשתא ת״ו ש״ן זעירא׳ ויזתא ו״ו רבתי וז״ין זעירא ואתוון רבתי וזעירי כלהון נמסרו במסרה רבת׳ בריש המערכת בס״ד׃ וצריך שיהא איש בראש הדף ועשרת בסוף הדף ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימה אחת ועשר׳ בני המן עמהם וי״ו דויזתא צריך לממתחיה כמוריא דלכרות׳ לא״ מלכים

אבן עזרא

ליהודים היתה אורה׳ פירוש מלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישר׳׃ מגיע׳ מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות׃ מתיהדים׳ מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מ מזאת המלה נלמוד כי מלת תורמין כשנה כי יו״ד יהודה אינה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ויאמר מריח ומליח הנו כמו את מובאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום כי וי״ו מובאך אם נוסף איננו תמה כי אותיות אהוי כנראו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעידו ואין כן שם מליח והתשובה על מלת תורמין מה שאמרו ר רבותי׳ ז״ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד ל לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהוד׳ והנה יהיה בדקדוק יפה׃ אשר שברו׳ כמו עיני כל אליך ישברו׃ ונהפך הוא׳ שם התואר מבנין נפעל׃ נקהלו היהודים׳ לאות כי היה להם ערי׳ בשושן׃ הולך וגדל׳ שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר׃ ואבד חמש מאות איש׳ שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר היו חכמים בספרד שמחו על ט טעם ארידתא וכן פ פורתא והם השמחים ללא דבר כי אלה ה השמות הם פרסיים לא עבריים׃ ובבזה לא שלחו׳ שם מפעלי הכפל על משקל רנה גם זאת עצה טובה שהית׳ הבזה לאוצרות המלך לרצותו׃ בשושן הבירה הרגו היהודים׳ הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו א אויבה׳ בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודי׳ אשר בשושן ולא הזכיר הבירה׃ וטעם

ו׳ בני המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנ׳ שיפלו ולא יקומו למפלת׳׃ אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון מן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ נמסר במסרה רבתא כמערכת אות האלף בס״ד׃ לאסתר המלכה י״ד וסים׳ נמסר לעיל ריש סימן ז׳׃ הפרזות

הפרזות ג' בליש' וסימ' ואמרת אעלה על ארץ פרזות ׳ פרזות תשב ירושלם ׳ על כן היהודים הפרוזים היושבים בערי הפרזות ׃ הקרובים ה' מל' בליש' וסימ' וידעו קרובים את גבורתי ׳ מאהביה אל אשור קרובים ׳ הכהנים אשר קרובים ליי' ׳ ומלך ששך ישתה ׳ ויכתב מרדכי את הדברים האלה ׃ כימים ד' וסי' ואנכי עמדתי בהר ׳ ותשבו בקדש ימים רבים ואנכי עמדתי בהר ׳ לא כימים הראשונים ׳ כימים אשר נחו בהם ׃ החלו ו' וסימ' ועיניו החלו כהות ׳ החלו

ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו ׃ טו ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את ידם ׃ ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם ׃ ביום שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה ׃ והיהודיים אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה ׃ על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו ׃ כ ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים ׃ לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה ׃ כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאבינים ׃ וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם ׃ כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם ׃

ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עסרתי בנוי דהמן צליבו ׃ ודין סידור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמין למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא ׃ דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא ׃ אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא ׃ ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא ׃ ויזתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא׃ המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מיניה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין ודאיתקטילו בשושן דהוו מתמנן על אשקקי מלכא ׃ ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מרבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון ׃ ושאר יהודאין די בפילכי דמלכא אתכנשו וקיימו ית נפשהון ואשכחו נייחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מרבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון ׃ ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק ונייחא הוה לישראל בארבע עסר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה׃ ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ונחו בחמשא עסר ביה ומעביד יתיה יום משתיא וחדוא׃ בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקירוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה ׃ וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין ׃ לקיימא גזירת דינא עילויהון למהוי עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר וית חמשא עסר ביה בכל שתא ושתא ׃ כזמן יומיא די נחו בהון יהודאין מבעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מדוונא לחדוא ומאבלו ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא דורון איניש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיכי ׃ וקבילו עילויהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון ׃ ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדתיהון צבע פיסא איהו הוא עדווא לשגושיהון ולהובדיהון ׃ וכד

ותנתן דת ׳ כגזר חוק המלך ׃ הפרזים ׳ שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומ' בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו ׃ ומשלוח ׳ שם דבר כמו משמר משמע לפי' הש"ן נקודה רפי ׃ ויכתוב מרדכי ׳ היא המגלה הזאת כמות שהיא ׃ כי המן בן המדתא ׳ חשב להומם ולאבדם ׃ ובבלה

וטעם ויקהלו שהיו מפוזרים במשלות ׃ ועמד על נפשם ׳ ונוח והרג שמות הפעלי' ׃ הפרזים ׳ כמו חדלו פרזון ׃ ומשלוח ׳ שם התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ"ם ומשלחו הבנין מפליש כך ׃ מנות ׳ חלקים כמו מנה אחת אפים ׃ ויכתוב מרדכי ׳ לבדו לקיים בשנה הבאה וככה כל השנ' שמחת ימי הפורים ׳ וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים בעבור שחשבון שנותינו יושב בסוף המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים באורך לימים הראשונים שהיו בהם הפורי' וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה בחדש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש ׃ וקבל ׳ כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשני פעולי' אם כן מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה שיעשו בשנה הבאה פורים ׃ ואת אשר כתב מרדכי ׳ לעשות כן בכל שנה ושנה ׃ כי המן בן המדתא הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה כי נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לא נתכנו עלילות ׃ דגשות מ"ם להמם לחסרון מ"ם הכפל ׃ ובבלה

והפל ב' חד מל' וחד חס' וו' חס' בליש'

מסרה
הערמו ליסוד ׳ החלו להעלו עלות ׳ בחדש השני החלו זרובבל ׳ כי החלו הפריצים להסתם ׳ את אשר החלו לעשות ׃

אבן עזרא

ובבאה לפני המלך, הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך מיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן חשני: על כל דברי האגרת הזאת, מגז' אגרה, בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו בעבור מראו הנפלאים: ומה הגיע, באתפעות האזנים: הנלוים, הם הגרים: ולא יעבור, אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם, הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות צוו חכמינו ז"ל שלא יפסיק הקורא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה, פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם:

וטעם והימים האלה נזכרי' ונעשים לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקו' שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה: יסוף, יכלה כמו יאחרו יסופו והם מהשניי' כי תמצא בעלומי הלמ"ד והנה זאת הפרשה הגידה שמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך כנטוה על כן הוצרך מרדכי שתכתו' אסתר בעבור היותה מלכה: את כל תוקף, כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא, וטעם השנית בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונ', וטעם דברי שלו' שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים, וטע' אמת שהם חייבי' לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפירוש שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד ש שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומו' על דעת רבי' על יום תענית אסתר והמכחישים אמרו כי על שלשה י ימים שהתענו במשן הכתו' מדבר וכל ישר' ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו ה התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטע' כי קיימו היהודי' על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי ה הנביא לא צוה שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים: וטע' וזעקתם להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית, ומלת האלה שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר, בפתחות הב"ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות יי' וספר הישר: וישם המלך אחשורש מס על הארץ, שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו וראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: תקפו, כמו את כל תוקף: ופרשת, מגזרת כי לא פורש: המלך, כאחד בחשבון שאין לו דומה והמשנה כמספר שנים והשליש' תחתיו כשלשה: ורצוי לרב אחיו, כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו, די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: זרעו, הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביה' והוא היה דובר שלום בתחילה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אתו ואת בניו על העץ׃ על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם׃ קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה׃ והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם׃ ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית׃ וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת׃ לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצמות וזעקתם׃ ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר׃

י וישם המלך אחשרש מס על הארץ ואיי הים׃ וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס׃ כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו׃

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים וששה וסי' קס"ו וחציו ותען אסתר

תרגום

וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זימוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא׃ בגין כן קרו ליומיא האילין פוריא על שום פייסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא בגין דיפרסמון יומי ניסיא ופתגמי מגילתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהויהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האילין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון׃ קיימו וקבילו יהודאין קיימא עילויהון ועילוי בניהון ועילוי כל דייראי דמתוספין עליהון ולא יעיבר קיימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האילין למקרי ית מגילתא כמכתב רושם עיבראי בבית כנישתהון בחד עשר ותרי עשר ותלת עשר וארבע עשר ובחמשא עשר בגו פציחיא ולחייתא דפילכיא בקירויא כפום זמניהון׃ ויומיא האילין אתחייבו למהוי להון דכרנא ולאתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשריין בכל פילכא ופילכא ודיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא ישתיצי מבניהון׃ וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי יהודאי ית כל מגילתא הדא וית תקפא דניסא לקיימא ית אגראתא דפוריא הדא תנייתא׃ ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועשרין ושבע פלכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא׃ לקיימא ית יומי פוריא האילין באדר בתראה בזמן עיבורא היכמה דקיים עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמה דקיימו יהודאי על נפשיהון ועל בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון׃ ועל מימר אסתר אתקיימו פתגמי פוריא האילין ועל ידוי דמרדכי אתכתבית מגילתא בפיטקא׃ ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא והפרכי ימא׃ וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי׃ מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גיזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה ושמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד ליה מזדעזעין מיניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכבי ודמי לשפרפרא די נפיק בעידן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממליל שלמא לכל זרעיתיה׃ חזק

רש"י

ובבאה, אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר, אמר המלך בפיו וצוה ל לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה ב בראשו: על כן על כל דברי האגרת הזאת, נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים, ומה ראו, עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם, מה ראה אחשורש שנשתמש בכלי המקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחו' ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: הנלוים עליהם, גרים העתידים להתגייר: ככתבם, שתהא המגילה כתוב' כתב אשורית: נזכרי', בקריאת מגילה: ונעשי', שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה, מתאספי' יחד ואוכלי' ושותין יחד וכך קבלו עליה' שימי הפורי' לא יעבורו: וזכרם, קרית' מגילה: לא יסוף, תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף ואי אפש' לו להיו' מגזר' כן תספו מגזר' עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתו' לא יספה מזרע': את כל תוקף, תוקפו של נס של אחשורו' ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השני', לשנ' השני' חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: ומאמר אסתר קיים וגו', אסתר בקשה מאת חכמי הדור ל לקבעם ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: לרוב אחיו, ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב ל למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו, מוסב על עמו לכל זרע עמו:

נשלם פירוש מגלת אסתר

ב׳ זגין מיחדין חד ס׳ וחד ש״ן וסי׳ וסירים כי כקול הסירים ׳ ח שירים שיר השירים ׳ בסירים הבני שך את דרכך ׳ בשירים מעדה בגד ׳ בוסי׳ והיו כגבורים ׳ בושים שמח ושיאון והפרים ושיאון ואבחרת ׳ ולשבי שבקו לעבודת בית ׳ ולשבי ובא לציון גואל ׳ יוסר ואת כל חלב ׳ יושר ביום ההוא יושר ׳ מכתולל עודך מכתולל ׳

כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה

פיה כ״ג בליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים ׳ זכרו נפלאותיו אשר עשה ׳ אלה פיהו מלא יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה ׳ ישקני מנשיקות פיהו כי טובי׳ דודך מיין ׳ ופיהו מבית לכותרו ׳

בשנת

רש״י

בשנת שלש למלכות יהויקים ׳ וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים של בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נאצר ומה ת״ל בשנת שלש ׳ בשנת שלש למרדו ׳ שנ׳ ויהי לו יהויקים עבד שלש שני׳ וישב וימרד בו ׳ שלש שני׳ ובשנת שלש עלה עליו ׳ והיא שנת שמנה לנבוכד נאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שני׳ מרד בו ׳ והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים ׳ ה׳ שנים קודם שכבשו וג׳ שעבדו וג׳ שמרד בו ׳ ואז מת יהויקי׳ תחת ידו והמליך נבוכד נאצר תחתיו יהויכין בנו ׳ ומקצת

שְׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּא כל כתו׳ אל | ה׳ כתו׳ כן בכתו׳ נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַםִ וַיָּצַר עָלֶיהָ׃

רבינו סעדיה גאון

בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל ׳ והלא לא מלך נבוכד נצר אלא בשנת ארבע ליהויקים שנ׳ בשנה הרביעית ליהויקי׳ היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ואיך אמר בשנת שלש אלא לא תוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שבשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד נצר וכבש את נינוה ובחמישית ליהויקים כבשו נבוכד נצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנ׳ ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו עבדו ששית ושביעית ושמינית ואחר כך מרד בו שלש שנים תשיעית ועשירית ואחת עשרה ובשתים עשרה בא נבוכד נצר והגלהו ליהויקים מירושלם לבבל ועלה שנת י״ב למלכות יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו ׃ ובשנת שתים למלכו׳ נבוכד נצר ׳ היאך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעלה שכר על ירושלם והגלה מבני יהודה וכוה לגדלם שלש שנים ואחר ב׳ שנים הביאם שר הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכד נצר אלא כה פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו יצא טבעו בכל העולם ומלך על כולם וחלם נבוכד נצר ׳ פ״א בשנת שלש למלכות יהויקי׳ מלך יהודה ככלות השנה השלישית ותחלת רביעית ככתוב הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם מותרת מן השלישית ליהויקים בבוא נבוכד נצר אם כן תהיה ראשונה לנבוכד נצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנאמר ויתן יי׳ בידו את יהויקים ׃ ומקצת

אבן עזרא

נאם אברהם בר״ מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר איש חמודות ׳ מדובר בו נכברות ׳ ונבואות עוברות ועתידות ׃ וכל דבר בקוצר בחידו׳ ׳ ובמלאכי מעלה סודות ׳ עומדים על יסודות ׳ ומפרשיו לא עמדו בסודו ׳ וכל אחד ביאר כאשר השיגה ידו ׳ ורגלי כולם מועדים ׳ בקץ מועד מועדי׳ ׳ גם התערבה להם החיה ׳ כי שמו רביעית היא השלישיה ׳ ועתה אחל לפרש כפי דקדוק הלשון ׃

בשנת מצאנו כתו׳ כי עשתי עשרה שנה מלך יהויקים אם כן מה טעם בשנת שלש למלכותו ועתה דברי את בני יאשיהו כתו׳ כי ארבעה בנים הניח הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ומצאנו כי במות יאשיהו מלך בנו ומקצת חכמינו ז״ל אמרו כי זה יהואחז הוא יוחנן והנה לא מלך רק ג׳ חדשים וימלוך תחתיו יהויקים אחיו והוא בן עשרים ושלש והנה הוא קטן מיהויקים ואיך קראו הכתוב בכור על כן אמרו שבכור במלכות והוצרכו לומר כי שלום הוא צדקיהו בעבור כי נבואת ירמיהו על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר צדקיהו ולספור הכתוב רביעי בעבור שם בלא גוף דרך זרה ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלום ויוחנן לא מלך ואל תתמה בעבור שנקרא שלום בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמואל שמה ואביה וגם כתו׳ כי הוא יואל ועמינדב הוא יצהר ואוריאל הוא צפניה ורבים ככה ובתורה זרח הוא צחר והעד ששלום הוא יהואחז כי כאשר מת אבי היה יהויקים בן כ״ה שנה וצדקיהו שהוא השלישי בן כ״א ושלום בן כ״ג וככה כתוב שיהואחז הוא שלום ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אביו

ועוד שנית כי שלום הוא יהואחז כי כתוב כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים שמלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתוב בירמיהו על שלום אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות ואל תתמה בעבור הכתו׳ למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי׳ בשלוח אליו המלך צדקיהו כי תחילת הפרשה הוא כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה יספר על מה שאמר לו השם לפני מלוך צדקיהו והנה יספר מה התנבא אל יהואחז שהוא שלום אחר שהוליכוהו אל מצרים והחל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים וגם כתוב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתו׳ שם וכל אלה שלשתן מלכו לפני צדקיהו ובספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישראל שמתו ולא נשאר מבניהם מלך והחל מן יהואחז הוא שלום ואומר ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים והכפיר הוא יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסוגר בחחים ויביאהו אל מלך בבל וככה כתו׳ בדברי הימים ויאסרהו בנחושתים להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על יהויכין מטה עזה אם אכלתהו ואחריכן מקונן על צדקיהו ותצא אש ממטה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מטה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקים הוליכוהו אל בבל ואל יקשה בעיניך בעבור שאמר להוליכו בבלה ולא אמר ויוליכוהו כי הנה כתוב על צדקיהו בירמיהו ויאסרהו בנחשתים להביא אותו בבלה וכתו׳ אחר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבלה והנה כתוב בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר אל ירושלם ויצר עליה ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית יי׳ ויביאם ארץ שנער והנה הטעם יהויקים והכלים הביאם בית אלהיו להשתחוות לו ואחריכן אמר ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו ולא יתכן בדרך הלשון לפרש ויביאם כי הכלים לבדם הביא בעבור הכתוב ואת הכלים הביא וכתוב בדברי הימים ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה ומכלי בית יי׳ הביא נבוכד נצר לבבל ויתנם להיכלו בבל וירמיהו מתנבא על יהויקים כי קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ועל כן טעה האומר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה היא שנה שלישית למרדו ועל כן הוצרכתי לפרש כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו

ואת הכלים ג׳ דסמי׳ וסי׳ ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים וחבירו דד״ה ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו ׃ ומזרע המלוכה ד׳ דסמיכי בליש וסי׳ ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים וחבירו דירמיה ׃ ויקח מזרע המלוכה ויכרתו אתו ברית ׃ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש סיפ׳ ׃ וללמדם ל׳ ילדים אשר אין בהם כל

וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־הַפַּרְתְּמִים ׃ יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים ׃ וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ ׃ וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה ׃ וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד נְגוֹ ׃

מאום והוא חד מן ק״ח מלין יתיראין משמשין ול בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ״ד בכ״ד ׃ בלטשאצר סימן מן ריש סיפרא עד והלבישו לדניאל בלטשאצר פי׳ שי״ן קדים לאל״ף מכאן ואילך אל״ף קדים לשי״ן ׃

רש״י

ומקצת כלי בית האלהים לקח ׃ ומקצת כשארו כמו של בירמיה כה אמר ה׳ אל העמודים ועל הים ועל המכונות ועל יתר הכלים אשר לא הגלם כנבוכ׳ נבוכד׳ ויביאם ארץ שנער ועד בית אלהיו ׃ לקלס לע״ז שלו הביא שם את השביה כולה אף את האנשים ואת הכלים הביא בית האוצר ׃ הפרתמים ׃ דוכוסין ׃ ואשר כח בהם ׃ פירשו רז״ל שהיו אוכפין עצמן מן השחוק מן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות ושמעמידי׳ כשצריכי׳ לנקביהם ׃ וללמדם ספר ׃ מוסב על אשר כח בהם ׃ וימן ׃ לשון הזמנה ׃ פת בג ׃ הוא שם מאכל המלך בלשון כשדים ׃ ויש פותרין פת בג ׃ לחם ואין נראה כן שהרי כתי׳ ויהי המלצר נוש׳ את פת בגם וכותן להם זרעונים ואין זרעונים תלויי׳ לחם אלא תלויי תבשיל ׃ בלטשצר ׃ על שם ע״ז של בבל שקרויה בל שהוא כשמי׳ בלטשצר כשם אלהיו בלשצר ׃ בלטשצר שם לשון חכמה בלשון ארמי ׃ יתגאל ׃ לשון לכלוך ׃ שר הסריסי׳ ׃ שהיה שר על משרתי המלך ׃ אשר מנה ׃ אשר הזמין ופסק ׃ בגילכם ׃ דוגמתכם ׃ ולשון משנה הוא בן גילו ׃ וחייבתם את ראשי למלך ׃ תגרמו לו להתחייב להתיז ראשי ׃ המלצר ׃ הבורר את הזכות ואת הקערות ׃ שקוראין מא״שטרי בלע״ז ׃ לשון כסוין ׃ מן הזרועים ׃ מין קטניות תחת פת בגי ׃ וכאשר תראה ׃ לפי מה שתראה עשה ׃ נושא את פת בגם ׃ נוטלו לעצמו ׃ אשר אמ׳ המלך להביאם ׃ שיבאו לפניו ׃ החרטומים ׃ אלו ששואלים בטומי המתים בעצמות המתים ׃ כדאת אמרת שחיק עצמות שחיק טמיא ׃ האשפים ׃ אלו שדואקים במזל׳ ... ומורים בתנחות ׃ ויהי

אבן עזרא

פרעה בא נבוכד נצר עליו ויצר על ירושלם ולקחה בתחלת השנה הרביעית ליהויקי׳ והיא השנה הראשונ׳ לנבוכד נצר כי כן כתוב והנה הוליכו אל בבל ועמד בנחשתים כמו שנה ונוה נבוכד נצר ושב יהויקי׳ למלכותו ויהי לו יהויקי׳ עבד שלש שנים וישב וימרד בו ובא נבוכד נצר או גדודיו על ירושלם והרגו את יהויקי׳ וכתבו אותו מהלאה לשערי ירושלם ותהי נבלתו מושלכת ולא נקבר כי כן התנבא ירמיהו ואל תתמה בעבור וישכב יהויקים עם אבותיו כי הנה כתו׳ הנך שוכב עם אבותיך ובמצרי׳ מתו והנה מלך יהויכין בנו ג׳ חדשי׳ ותפשו נבוכד נצר בשנת ח׳ למלכו והוא שנת עשתי עשרה ליהויקי׳ ומלך צדקיהו עשתי עשרה שנה והיא שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר והנה בשלשה חדשי׳ נהרג יהויקי׳ וגלה יהויכין בנו ואל תתמה בעבור שתמצא כתו׳ בשנת שבע לנבוכד נצר וככה על צדקיהו היא שנת שמונה עשרה כי במספר המלכי׳ כאלה וכאלה והלא ידענו כי ירבעם ורחבעם בחדש אחד מלכו והנה כתוב כי רחבעם מלך י״ז שנה וימלוך אביה בנו תחתיו בשנת י״ח לירבעם והנה אבאר לך זה מחשב אחד יחשוב מיציאת מצרים מניסן או לבריאת עולם מתשרי ויום אחד בשנה חשוב שנה יספור מיום מלוך המלך עד תקופת שנתו על כן תהיה שנת י״ח י״ט והמשל בנולד ביום ו׳ לפני שקוע השמש בעיר הזאת שהיא רדום בתקופת תמוז והיום ארוך י״ו שעות שלימות והנה יומל הבן בקר יום שני שהוא יום שמיני כפי חשבון התורה והוא יום שביעי ואיננו שלם רק יחסרו י״ו שעות ואל תתמה בעבור שתמצא ביחזקאל יביאהו במצודות למען לא ישמע קולו כי כן חשבו עבדי נבוכד נצר וטעם התמלוך שאל ירמיהו ליהויקים כי הנבואה עליו התחשוב כי מלכותך תתקיים לך בעבור היותך מתחרה בארז והנה כשארם הגאלה הקשה כבר הזכרתי כי צדקיהו היה במות אביו בן כ״ד שנה והנה יהיה במות יהויקים וגלות יהויכין בן לה״ שנה והנה כתוב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו וזה החשבון הוא שנקרא מלך שלש שנים לפני מות יאשיהו כי נודע זה בכל הגוים שהומלך צדקיהו והעד הכתו׳ בירמיה בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דבר השם לירמיהו שיעשה מוסרות וישלחם אל מלכי אדום ומואב ועמון וצור ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה כי אלה המלכים שמעו שנהרג יאשיהו וחשבו כי צדקיהו שהמליכו כשהיה בן כ״א שנה הוא ימלוך תחתיו ואין טענה ממלכות יהואחז כי עם הארץ המליכוהו ולא שמעו דבריו כי לא מלך רק שלשה חדשים ונשאר בפרשה דבר לפרש והוא ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והנה ירמיה מספר זה הדבר של המוטות אל צדקיהו בעת מלכו אחר גלות יהויכין ואמר לו הביאו צואריכם בעול מלך בבל וגם כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה וטעם בשנה הרביעית שמרד יהויקים במלך בבל ויש תקון אחד שהמוטות תקנם ירמיה בראשית ממלכת יהויקים ושלחם בשנה ראשונה למלכות צדקיהו רק אין טעם להקין הזה ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופירש ואמר כי צדקיהו תחת יהויקים וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי הנבל את ההר שהוא העם וככה מלות רבות כמו מתים ואת כולם ישא רוח כי איך יתכן בלשון שאדם ידבר מלה ויכתוב מלה ורצונו מלה אחרת והאומר כזה מהמשוגעים הוא נחשב וכבר פירשתים כולם וטוב לו שיאמר לא ידעתי ולא יהפך דברי אלהים חיים ׃ ויתן ׃ כתוב ומקצת כלי בית אלהים כי בגלות יהויכין הובאו אל בבל כלי חמדת בית י״י כי כן כתוב והוצרות בית י״י ואוצרות בית המלך ׃ ויאמר ׃ זה אשפנז היה סרים והוא היה פקיד על כל הסריסים המשרתים וכמוהו וכתוב בדברי יחזקאל והיו סריסים בהיכל מלך בבל ׃ רב ׃ גדול כמו קרית מלך רב׳ על כן אמר יפת כי הם דניאל וחביריו וראיתו שאמר מזרע המלוכה ולא דבר נכונה כי הכתוב הוא ויהי בהם מבני יהודה ואחרים מזרע המלוכה שהיו סריסים ולא תמצא בדניאל שהיה סרים רק כתוב עליו ועל חביריו ילדים אין בהם כל מום ואין מום קשה מן הסרים ודניאל וחביריו לא צוה המלך ללמדם ספר שהוא מכתב כשדים ולשונם רק שיעמדו לפני המלך ולא לפני נשיו ואם טען הטוען אם דבריך אמת שלא היו סריסים למה הפקיד המלך עליהם שר הסריסים התשובה כי צוה המלך לבקש מישראל ילדים וטובי מראה והכבלי׳ עד היום נודעים במשכב זכור ועוד כי אם יסורם הנער תחסר דעתו והוא מבקש להיותם העומדים לפניו יודעי׳ כל חכמה כאשר פירשתי ורבי ישועה אמר כי מלת סריסים בלשון הקדש על שני טעמים האחד מכורכי׳ והשני משרתי׳ ושר הסריסים היה שר על משרתי המלך וכמוהו עם הסריסים והגבורים ואין צורך כי הסריסים היו שרים על הגבורים בעבור היותם עברי המלך דוד והוא לא סרסם רק כך לקחם בשביה והיו שומרי נשיו כמשפט המלכים עד היום וכמוהו ואת נשי המלך ואת סריסיו וכתו׳ ומן העיר לקח סרים אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה ׃ ומלת הפרתמים זרה ולא תמצא במקרא רק במגלת אסתר אולי הוא לשון כשדים או פרסיים כמו קנגים ׃ ילדים ׃ כמו עור ופסח שאינן ראויין לעמוד לפני מלך על כן כתו׳ עור ופסח לא יבא הבית והטע׳ בית מלכות דוד ׃ וטובי מראה ׃ שלא היו ירקרקים ונראים כמו חולים ׃ ומשכילים בכל חכמה ׃ כלל כל ׃ ויודעי דעת ׃ שידעו בתחלת הדבור המדבר מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה כי יש חכמים רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר ׃ ומביני מדע ׃ שיוכלו להבין לאחרים מה שיש בלבם ובמדעם כמו גם במדעך מלך אל תקלל כי יש חכמי׳ ולא להוציא בלשונם מה שיש בלבם כי אם בדרך רחוקה ובארחות עקלקלות ׃ ואשר כח בהם ׃ שתהיה תולדתם חזקה להכתיר העיטום ויהיו עומדים תמיד לפניו ושיוכלו לסבול בשעת צרכם והנה צוה לבקש מי שנמצאו בו אלה המדו׳ ולא נמצאו בילד פחות מט״ו שנה והנה אין צורך ללמדם השלש שנים כי אם כתב כשדים ולשונם לדבר עם המלך בלשונו והנה גדולים יצאו מירושלם והנה דניאל יצא בן ט״ו שנה בגלות יהויקים לבבל ושמונה שנים מלך והנה כ״ג וי״א צדקיהו והנה ד׳ ול׳ וע׳ שנה והנו זקן מאד בימי אסתר אולי כבר מת ולא עלה אל בית שני ואיננו שסבר בראיות גמורות ׃ וימן ׃ פועל יוצא והטעם לתת להם מנות ׃ ופירוש בג מאכל וכתוב במקרא ונתתיך לבג וקרי לבז והטעם קרוב אולי טעם בג הבשר המבושל ׃ ומיין משתיו ׃ ולא נכתב ומיין משתהו כי יש יום ידוע לשתות יין לבן או אדום או יין מקום פלוני ידוע ׃ וטעם לגדלם להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם ׃ ומקצתם ׃ י״א ומקצת הילדי׳ ומקצת כלי בית האלהים ומקצה אחיו גם הוא כנון והוא שפירושו בסוף השנים הנזכרות והנה כמוהו ומקצת ימים עשרה ׃ ויהי ׃ טעם מבני יהודה כי היו בירושלם מבני בנימין ואלה אנשים אחים כי הכתו׳ אומר ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא ׃ וישם ׃ כאשר קרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ורב סעדיה אמר כי בל שם לשון כשדים וכן בד וככה נבוכד נצר בלטשצר שסבר וגם בל מגורם הוא כשם אלהי ושדרך מישך לשון כשדים הם והגאון אמר כי נגו כמו נבו בלא ראיה ׃ וישם

רבינו סעדיה גאון

ומקצת כלי בית האלהים ׃ לפי שנותר המשכן והאהל וכל כליו שלא גלו לבבל על שבנים יאשיהו וירמיהו ׃ ארץ שנער ׃ ארץ ששם נערו מתי מבול ׃ בית אלהיו ׃ בית ממשלתו ודינו כענין שנ׳ ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים ׃ בית אוצר אלהיו ׃ בית האליל שלו ׃ לאשפנז ׃ איש פניו זועפים ׃ להביא מבני ישראל ׃ ולא מבני לוי ׃ ומזרע המלוכה ׃ מבית דוד ולא ממלכי ישראל ׃ ומן הפרתמים ׃ פירי תמים כתפוח הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר ׃ ילדים אשר אין בהם כל מאום ׃ ואפי׳ כירטא של הקזת דם ׃ וטובי מראה ׃ לא שחורין ולא לבנים יותר מדאי ׃ ומשכילים בכל חכמה ׃ שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום ׃ ויודעי דעת ׃ בכל דבר שישמעו ׃ ומביני מדע ׃ שהן בקיאים בעצה ׃ ואשר כח בהם ׃ שהם יכולים לסבול צורכי נקביהן והשחוק והשינה ׃ וללמדם ספר ולשון כשדים ׃ זה המכתב והלשון ׃ פ״א ויתן י״י בידו וכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכוהו ולא כתב ויביאוהו אלא ויביאם כלל ביאתו עם ביאת כלי בית המקדש ׃ הפרתמים ׃ בדעתי שאינו לשון קדש אלא עם ומלכות ׃ וללמדם ספר ׃ הוא כתב וסופר והוא כותב והוא קורא בלשון כשדים מבלעדי תורגמן ׃ וימן ׃ ויפקד כמו שנ׳ וימן י״י דג גדול ׃ מפת בג המלך ׃ ממטעמי לחם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר ג״מל מתחלף עם רי״ש את בם גר והיינו פת חטים כמו לשבור בר ופת נקייה כמו נשקו בר ׃ ומיין משתיו ׃ כארג וקונדיטון ועסים ׃ ומקצתם ׃ כמו שנאמר מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלו יבאו ויעמדו בהיכל המלך בפלטין שלו ׃ פ״א ומקצתם מקצת מהם ישמשו את המלך ומקצתם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו חכמים במלאכתן של המלכים ׃ ויהי בהם ׃ בתוך אותן השבויים ׃ מבני יהודה ׃ מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיהו הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל ׃ וישם לדניאל בלטשאצר ׃ כך תרגמו אנשי לבב דניאל דיין של אלהיו טוב ונאמן ׃ בלטשאצר ׃ בל ע״ז שנ׳ כרע בל שם אצר כמו שמו במגורת שומר אוצר של בבל ׃ ולחנניה חונן יה ׃ שדרך שד רך דר מפנק ורך ׃ מישאל שמאלתו אמו מאל ׃ מישך מי שרואהו מיד משכך כעסו וי״א מושך אל חכמתו ׃ עזריה עזר יה ׃ עבד נגו עבד נבו בי״ת מתחלף עם ג״מל כלומר עבד לע״ז הוא ׃ וישם

על לבו ב׳ וסימ׳ הלא את הקטר׳ וישם דניאל על לבו׳ וכל אוריתא דכו׳ כמ״ב על לבו וסימ׳ לא ידון רוחי׳ ויתעצב אל לבו׳ ויתן האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ ויתן לך האלהים מטל׳ ויען רעהו ויאמר אין׳ ויאמרו עלה ויתן כיד המלך דו״ה׳ ויתן האלהי׳ להימן׳ את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו דו״ה׳ ויתן האלהים את דניאל׳ והילדים האלה ארבעת׳ וכל קהלת דכו׳ במ״ב נתן אלהים וסי׳ ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו׳ ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם: המלצר ל׳ פתח באתנ׳ ויאמ׳ דניאל אל המלצר׳ והוא חד מן פתחי׳ באתנחתא דסיפרא וסימ׳ דכולהו פתחין באתנחתא דבכל קרי׳ תמצא נמסר במסר׳ רבתא בערך פתח בס״ד: ומראה ז׳ קמצי׳ וסימ׳

וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו ויבקש משר הסריסים אשר לא יתגאל: ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים: ויאמר שר הסריסים לדניאל ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת משתיכם אשר למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם וחיבתם את ראשי למלך: ויאמר דניאל אל המלצר אשר מנה שר הסריסים על דניאל חנניה מישאל ועזריה: נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה: ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פתבג המלך וכאשר תראה עשה עם עבדיך: וישמע להם לדבר הזה וינסם ימים עשרה: ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובריאי בשר מן כל הילדים האכלים את פתבג המלך: ויהי המלצר נשא את פתבגם ויין משתיהם ונתן להם זרענים: והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר וחכמה ודניאל הבין בכל חזון וחלמות: ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם ויביאם שר הסריסים לפני נבכדנצר: וידבר אתם המלך ולא נמצא מכלם כדניאל חנניה מישאל ועזריה ויעמדו לפני המלך: וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו: ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך:

ומראה כבוד יי׳ כאש׳ ומראה הנגע עמק׳ ומראה הנתק׳ ומראה האפנים כעין אבן תרשיש׳ ומראה אש לילה׳ ומראה הילדים האכלים׳ ומראה הערב והבקר׳ וא׳ פתח ומראה ולא בחידות: משתיהם ג׳ וסימ׳ והיה כנור ונבל תוף וחליל׳ בחמם אשית את משתיהם׳ ויהי המלצר נשא את פת בגם: נבוכד נצר י׳ חס׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך נב בס״ד: וימצאם ג׳ וסימ׳ וילך יוסף אחר אחיו׳ וימצאם עשר ידות על כל החרטמים׳ וימצאם עשרת אלפים׳ אנ״ך:

רבינו סעדיה גאון

וישם דניאל על לבו׳ שהיה קורא קרית שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם: אשר לא יתגאל׳ שלא לטנף עצמו במאכל ובמשתה של גוים כמו כגואלו בדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף אל״ף בעי״ן: אשר מנה׳ אשר זימן כמו שכתוב ויתן להם המלך: זועפים׳ כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיחסר לו או בשום צער אחר פניו לא יובהקו זולתי יזועפו כדכתיב וירא אותם והנם זועפים והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו בעורים: כגילכם׳ שיוצא בכם בקומתכם כמו בן גילו של ראם והפטר כבניין גולה שלכם כלומר כגולתכם כמו ונגולה על ראשה: וחייבתם את ראשי׳ שיתיו את ראשי המלך שיאמר שפשעתי במזונותיכם: המלצר׳ מליץ בר׳ ד״א מלבר של בר ממולל ובר: מינה׳ כמו וימן: נס נא את עבדיך ימים עשרה׳ באותן הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורי׳ והם כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו שלא יגרום להם החטא עשרה נסיונות שנסו אבותינו להקב״ה במדבר: מן הזרועים׳ הם פול הלבן ופול המצרי ופול העב והגולבון והאפונים והעדשי׳ וחימצין וכל כך למה כדי שיעלו ריח רע מפיהם שלא יבואו עליהן במשכב זכור: ולמקצת׳ ולסוף: ובריאי בשר׳ שמינים ויפים: ודניאל הבין בכל חזון וחלומות׳ ארבעתם היו חכמים בכל ספר אומה ולשון לקרוא ולכתוב ולפרש ויותר עליהם דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון וחלומות: עשר ידות׳ עשרה חלקים כמו וארבע הידות מתרגמינן וארבע חולקין: החרטומים׳ מלאכתם בחורים אטומים כיצד היו נוקבין חור באילן ומכניסים בו דברי כשפי׳ ואוטמין אותו והוא מגיד להן כל דבר חרטום חור אטום ולמה כתוב החרטמים חסר וי״ו שמואלין בקברות בחורי טמי מתים: האשפים׳ שרואקין במזל כמו השואפים אביון מתרגמי׳ דרחקין: ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך׳ הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך אמר ובשנת שתים לדריוש המלך: ובשנת שתים למלכות נבוכד נצר׳ חסר אל״ף שמלכותו היום נגזרה עליו חסרון מלכות בבל: חלם נבוכד נצר חלומות׳ ב׳ חלומות חלם אחת של צלם ואחת של אילן והוא בשמינית למלכותו הגלה ליהויקים ולפיכך מצא דניאל לשם ואם תאמר בשנת שתים לנבוכד נצר היאך מצא דניאל לשם אלא כשהחריב נבוכד׳ נצר את ירושלם העלהו הכתוב כאילו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתי׳ לנבוכד נצר כלומר י״ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלם וקדמה גלות יהויקים לחורבן ירושלם י״א שנים ולא תוכל לפרשו בעניין אחר הסתכל לשם לעילא ותמצא כמה שנים היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד ויהויקים מלך י״א שנים כמה שנים הם תשעת ארבע עד סוף י״א שמונה שנים ולצדקיהו אחת עשרה הרי תשעה עשר וב׳ שנים משהחריב את ירושלם הרי לך כ״א שנים לפיכך הווי פירוש דבשנת שתים לנבוכד נצר מיום שהחריב את ירושלם: ותתפעם רוחו׳ שהיה מקשקש רוחו בקרבו כפעמון ופירשו רבותינו הואיל וכתב ותתפעם בשני תו״ן שנטרף בשני טירופין על שכח החלום ופתרונו שבפרעה אמר ותפעם ששכח הפתרון וזכר החלום: נהיתה׳ נטרפה כמו נהייתי ונחליתי׳ פ״א ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש׳ שהיה לראש ולקצין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות בבל עד תום ע׳ שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנת אחת לכורש כמו שנאמר עד שנת אחת לכורש המלך ואחריכן עודנו חי ואולם מנע נפשו ממלאכת המלכים ומינה את זרובבל תחתיו על כן מצאנו אותו בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ״א יום ואם היה במלאכת המלך לא היה יכול לחדול ממלאכת המלך אלא כל הימים במלכות בבל ודניאל בתרע מלכא תמיד וגם בימי דריוש סרכין תלתא די דניאל חד מנהון ובימי כורש חדל: ובשנת

אבן עזרא

וישם׳ פת בג המלך אסורה גם היין אסור וכתוב אמר לנסכא ליה למשפטם לאלהיהם: ויתן׳ אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולחסד ולרחמי׳ בעיני שר הסריסים והוא לא עשה בקשתו והוא השיב שלא גילה סודו למלך כי לא יחייהו: ויאמר׳ כתו׳ מאכלכם והו׳ הפת והבג׳ ומשתיכ׳ לשון רבי׳ אשר ישתה המלך בימי הקיץ והחורף ממנו ישתו גם הם: פניכם זועפים׳ כפני אנשים זועפים: כגילכם׳ אין לו ריע במקרא רק בדברי קדמונינו בן גילו: וחיבתם׳ מגזרת חבולתו חוב והם שני במינים ושרשם כמו קם עם קים דברי הפורים האלה: ויאמר׳ המלצר׳ לשון כשדים הוא נותן המנות והנה פירוש אשר מנה כמו הפקיד ובלשון חכמים ממונה ולהיותו מגזירת אשר מנה החולק מנות קשה מאד ואף כי כתוב על דניאל: נס׳ לשון צווי כמו אל נא את פני יי׳ וטעם ימים עשרה כי אין יכולת בחי לסבול הרעב רק ט׳ ימים ככה הזכירו בעלי התולדת ותחת פת בג המלך יתן לנו זרעונים הם גרגרים כאשר יזקינו ותחת יין יתן לנו מים: ויראו׳ בסוף עשרה מראינו והזכיר פת בג המלך ואחז דרך קצרה שלא הזכיר יין: וישמע׳ אמר יפת בן עלי כי כל יום היה רואה פניהם עד ימים עשרה: ומקצת׳ נראה׳ הטעם כל מראיהם ויאמר הגאון זה היה נס גדול ואין צורך כי היו אוכלים אורז הוא הנקר׳ בלשון ערבי ארוז והוא נכבד מאד וערב מן החטה ועושה דם טהור והוא מאכל אנשי הודו ואין להם חטה ונעשו ממנו תבשילים וזה האורז ישבע מאד כאשר יבושל בחלב והכלל כי המעט ממנו משביע והו׳ נכבד במשקליו וגרגיריו דקין מאד ואינן עגולין ותולדתו חמה ולחה והתימ׳ מחכם גדול שאמר שהוא הדוחן שגרגיריו עגולין ויעמוד שנים רבות ולא ירקב והוא מאכל רע ותולדתו קרה ויבשה גם במיני קטנית אפוני׳ ואינם אלה המצואים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם נמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרווינצה והם על ב׳ מינים מהם לבנים ומהם אדומי׳ ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והשלשה המינים פה להם והנה האורז והאפוני׳ הם זרעונים ומבריאים את הבשר ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אף על פי שיהיה חם ולא כתולדת החיים והנה אלו היו אוכלין דבר שתתאוה נפשם והיה מועיל להם: ויהי׳ נושא׳ בנפשו ואשר קצר להזכיר היין זכרו עתה׳ וכ״ן זרעונים נוסף כמו לגאיונים ורבים כמוהם: והילדים׳ טעם ארבעתם שהיו שוים בכל חכמה רק דניאל הוסיף עליהם שהיה מבין בכל חזון ופתרון חלומות כי הוא לבדו היה נביא ולא השלשה: ולמקצת׳ בסוף השלש שנים: להביאם׳ לפני המלך: וידבר׳ בלשונו: ולא נמצא׳ מכל הילדים היהודים שגלו כאלה ארבעתם: ויעמדו לפני המלך׳ הם לבדם: וכל׳ זה יורה כי נבוכד נצר היה יודע חכמות וימצא כל אחד מאלה ארבעתם יודע עשר ידות על כל חרטום ואשף ויתכן היות עשר לשון רבים כמו מעשרה פלוני׳ בעבור כי עשרה סך חשבון ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירו׳ בלימה והחרטומים אינם האשפי׳ כי הנה כתוב לקרוא לחרטומי׳ ולאשפים ושם אפרשם: ויהי׳ הטעם שהיה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך ואילו היה כתוב עד שנה אחת היה נראה כי שנה שלימה עברה ובאומרו שנת אחת הטעם בתוך שנה: ובשנת

וויהי דניאל׳ בגדולת בבבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומ׳ התך זה דניאל ולמה נקר׳ שמו התך שחתכוהו מגדולתו׳ בדיבין אכו לות׳ שזאת כורש הראשון שמלכו אחשורוש׳ ולדברי האומר שכל דברי מלכו׳ נחתכין על פיו כאשר כורש זה הוא דריוש השני את׳ אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו של׳ ודניאל רא הגלה במלכות דריוש ובמלכו׳ כורש פרסא לתרדנו שבימי כורש השני היה בגדולה:

רש״י

ובשנת שתים למלכות נבוכד נצר׳ הו אפש לומר כן אלא בשנת שתים לחרבן הבית כך שנויה בסדר עולם יוקראו למלכו׳ נבוכ׳ נצר על שהראה זדונו לכנס ליחך דביר מלכו של עולם׳ נהייתה עליו׳ לשון שברון כמו הווה על הווה׳ ותתפעם רוחו׳ בפרעה נאמ׳ ותפעם רוחו שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון ותתפעם לשון פעימה וחליפה׳ לעלמין חיי׳ לעולם חיה׳ אמר חלמא לעבדך׳ אמו החלום לעבדיך׳ מילתא מני אזדא׳ הדבר ממני הלך׳ הן לא תהודעונני חלמא ופשריה׳ אם לא תודיעוני החלום ופתרונו׳ הדמין תתעבדון׳ לאברים תתחתכו׳ והרבה יש בתלמוד הדומי׳ הדמוה בתם׳ גוטין׳ כולי׳ אפכה׳ יתשמון לשון וישם יהון שומות לאשכו׳ ויהן׳ ואם׳ ונבזבה׳ דורונות׳ להן׳ אך׳ האוני׳ תגידו לי׳ תניינות׳ שנית׳ כהחוה׳ נגיד׳ ומן יציב ידע אנא׳ באמת יודע אני׳ יציב דבר אמת ונכבדי די עדנ׳ אנתון זבנין׳ אשר זו השעה אתם מסורים למות׳ כל קבל די חזיתון׳ כל כנגד שאת רואי׳ שהלך ממני הדבר ואתם נופלים לי לא להגיד לכם׳ די הן חלמא לא תהודעונני׳ שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם למות׳ ומלה כדבא ושחיתא האזמנתון׳ ואם דבר כזב ונשחת תכינו עצמכם לומר לפני׳ עד די עידנא ישתנא׳ עד אשר ישתנה העת כלומר קור׳ כנות כללי ערב שיגתל מועד הבקר׳ עד די עידנא ישתנא׳ לשון גערה ונזוף הוא׳ כך יעכם׳ והעונש כבר פירש למעלה׳ ודוגמתו לכן כל הורג קין׳ להן׳ אך התלו׳ אמרו לו

ובשנת ט' ר"פ וסימ' נמסר במלכים א' ריש סימן ט"ו: ולמכשפים ב' וסימ' ויקרא גם פרעה לחכמים / ויאמר המלך לקרא לחרטמים: ותפעם ב' וסימ' ויהי בבקר ותפעם רוחו דפרעה / ותפעם רוחי לדעת את החלום: קדמ' דסיפר' ותתפעם רוחו ושנתו / תנינא ותפעם: סימן קדמ' ופשרא נחוה תנינא ופשרא נהחוה: ופשרה ב' כתי' ה' בסיפ' וסי' ענו תנינות ואמרין למלכא / כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה: מלתה ל' כתיב ה' מני אזדא / וכל תלתה כתי' ה' במ"א נדבבין די אבן גלל תלתא: נהחוה כולהון כתיב ה' גמ"ב כתי' א' וסימ' ומלתא יתהובד' / קרא מלכא / ושארא כולהון בה"א: סימן שנא מחשנא ישתנא תשנא לבנא למבנ' יתבנא מתבנא תתבנא כולהון כתי' א' בסוף תיבות: די

ב ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו: ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו ויבאו ויעמדו לפני המלך: ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום: וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא לעלמין חיי אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא: ענה מלכא ואמר לכשדיא מלתה מני אזדא הן לא תהודעונני חלמא ופשרה הדמין תתעבדון ובתיכון נולי יתשמון: והן חלמא ופשרה תהחון מתנן ונבזבה ויקר שגיא תקבלון מן קדמי להן חלמא ופשרה החוני: ענו תנינות ואמרין מלכא חלמא יאמר לעבדוהי ופשרה נהחוה: ענה מלכא ואמר מן יציב ידע אנה די עדנא אנתון זבנין כל קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא: די הן חלמא לא תהודענני חדה היא דתכון ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון למאמר קדמי עד די עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשרה תהחונני: ענו כשדיא קדם מלכא ואמרין לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה כל קבל די כל מלך רב ושליט מלה כדנה לא שאל לכל חרטם ואשף וכשדי: ומלתא די מלכה שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי:

כל מלך חד מן י"א מקומות דמתרדפא פשטא אחרי חיתיב וסימ' או בנבלת בחמה טמאה / אחרי הכתו את סיחן / והיה כל מעבר מטה / איש יושב על כסא דוד ומושל / כי מאסו את תורת יי' דישעיה / איש הולך אחר שרירות לבו הרע דירמיה: שקר הנביאים נבאים בשמי / די מלכות תחות כל שמיא / די כל מלך רב ושליט / די מות עבר נהרא / על כל חרד בדבר אלהינו דעזרא:

לי אתה אלהותי ולרע כ"ש שהפתרון תגידו / די מלת מלכא / אשר דבר המלך / יכול להגיד כל קבל / כל כנגד / כלומר תשובתיכנו או אמת היא לעומת שלא היה מלך ואילם ששאל דבר כזה / מלה כדנה / דבר כזה / יקירא / הדוחק בתזל' יקיר' כבדה ומשאה כבדי' ואחרן לא איתי די יחוונה / ואחר אין אשר יגידה / להן אלהין / אך המלאכי' אשר מדור' עם בשר ודם איננו מדריהון / מגוריהון: כל קבל דנא / לעומת התשובה הזאת / מלכא בנס וקצף / ס מנוח / היה המלך בזעף וקצף גדול: בנס בזעף / והנס זועפים / ת"א והא איכון נסיסין / ואמר להובדא / ואמר להאבידו"ו של ואמר נתעכמו בו מנחם ודונש / מנחם דוחק עצמו לתת ב' של בנס כיסו' התיב' ולא פתר בנס וקצף לשון שתות דברי' אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ואמ' להאביד ו"ו שבואמר דחקו לפתור כן / ודונש אמר אי אפשר להיות ב' בנס יסוד בתיבה אלא שם דבר הוא וכן פתרו בזעף וקצף גדול אחר להאביד ושם הוו' טפילה ויתרה כמו וו"ו של ורכב וסוס / ואני אומר אין הויו דחוקה להיות טפלה ויתרה כי כן פתרונו / מלכא בנס וקצף שגיא / המלך כהיה בזעף וקצף גדול ואמר בזעפו להאבידם ומן המקראות קברי לשון הוא: ודתא / כפתי / דת המלך וגזירתו יצא במדול' ובעו דניאל וחברוהי להתקטל / ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג / ואדרש ר' תנחומא ואחרן לא איתי / ואחרן לא איתי כהן הלובש אורי' ותומי' אינו כאן שיגיד לך / אמ' להם כל כך היה כח באותו בית ונתתים לי עצה להחריבו / מיד כעס וצוה להרגם: באדין / תרגום של אז / התיב עטא / וטעם לאריוך / השיב עצה וטעם לאריוך שם האיש / רב טבחיא / שר ההורגי' המחוייבי' הריגה / עלמה / דיתא מהחצפא / מה זה שדת המלך חצופ' להרוג / אדין מילתא הודע אריוך לדניא' / שתקנף המלך על ש שאין כותר חלומו: על ובעא / ככתם ובקש / ויכתן ליה / יתן לו: רזא גלי / הסתר נגלה / הוא גלי עמיקתא / גולה עמוקות / מחשכא / מחליף / מהעדה / ומסיר מלכי על שהבין מתוך החלום שמלכו' נבוכד נצר פוסקת ומלכו' אחר' עומדת / הוא

אבן עזרא

ובשנת / אמר הספר שהוא שנת שתים למלכות נבוכד נצר על ירושלם אחר שמרד בו צדקיהו והחריבה ור' משה אמר כי ב' שנים נשארו למלכותו ולא מצאנו כדבר הזה בכל המקרא והנכון בעיני למלכותו על כל הגוים שהזכיר ירמיה שיכבשם אז שקט וחשב מחשבות על משכבו מה יהיה באחרית הימים כאשר הזכיר דניאל והזכיר חלומות בעבור שים בצלם זהב וכסף ונחשת וברזל וכלי חרש ומנהג החולם לראות דבר אחד: ותתפעם / כמו נפעמתי ולא אדבר ונזרתם את העולם פעם כאדם שידוכה וידוכה / אמר הגאון כי פרעה ידע החלום ולא ידע פתרונו על כן כתוב בפרע' ותפעם רוחו שהוא מבנין נפעל ונבוכד נצר שלא ידע החלום והפתרון כתוב עליו ותתפעם רוחו אם כן מה יעשה כי הוא אומר ותפעם רוחי ויתכן היות דגשות פ"א ותפעם תחת נו"ן בנין נפעל כי הפועל שהוא עובר הוא נפעל כמו וילחם בישראל או דגשות הפ"א להתבלע תי"ו התפעל והנה יהיה ותפעם רוחו כמו ותפעם כחו כדרך וכבס המטהר את בגדיו ופי' נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שבוש וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה: ויאמר / חרטומי' הם חכמי התולדת היודעים העיקרים והתולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטומי מצרי' / ואשפי' הם הרופאים / ומכשפים הם המשנים דבר התולדת למראה העין / והכשדים הם חכמי המזלות / והגזרין הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת נחשים ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים וחכמת הבנין והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומי' שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים בדפק הזרוע או במי השתנות הגוף ורובי החלומות הולכים על מתכונת הגוף וקרא גם המכשפים שהם יודעים השעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכת הכוכבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגבולין ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות ותקופת השנה והחדש והשבוע והיום והם היו יודעים מולד נבוכד נצר על כן ענו הכשדים תחילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם: ויאמר / אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכד נצר החלום ובא לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותפעם רוחי לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיונך על משכבך סליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר הזכיר שכלם אז נזכר לו כן: וידברו / עתה יחל לדבר לשון כשדים שהוא לשון המלך כאשר דברו והשיב להם: ענה / יש מלות רבות לשון כשדים פירושם כפי טעם המקום / ולפי טעמי אזדא כמו קיימא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא תתקיים / ומיהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם / ויפת אמר תעשו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו נדמה מלך שומרון נכרת וככה ודמיתי אמך כאילו אמר חתיכות חתיכות תעשו בחרב / ומלת נולי הריסות וחרבה ושממה ור' ישועה אמר כמו דומן: והן / ונבזבה / מנחה ודורון: ענו / אמר הגאון כי לא הוסיפו עתה על התשובה הראשונה רק בראשונה לנכח המלך מדברי' כדרך קוים לא שבה ועתה לשון יחיד שאינו כמצא יקום אבי והטעם כי פחדו לדבר לנכחו ואמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונו למלך: ענה / באמת יודע אני כי העת אתם קונים והטעם אתם דוחים את השעה בעבור שראיתם כי מלה יצאה מפי והיא קיימת והוא אם החלום לא תודיעוני אחת היא דתכם הדת שבתי שתהרגון ודלת הזדמנתון תחת תי"ו התפעל ויאמר רבי מרינוס כי כן תלת הזכו כמו הזדכו ולא יתכן להיותו מבנין נפעל בעבור דגשו' הכ"ף ור' משה הכהן ספרדי אמר כי הוא בנין התפעל ודגשות הזי"ן להתבלע התי"ו והוא התזכו וזהו הנכון בעיני: עד די עדנא ישתנא / ותתעסקו בדבר אחר: ענו / לא יש אנוש על היבשה שמלת המלך יוכל להגיד והנה כל מלך שהיה לפניך לא שאל כשאלה הזאת: ומלתא / יקירא / כמו ויקר פדיון נפשם שלא מצאה טעם: אלהין / הם המלאכים העליונים שהם צורת אמת ואינם כגופות והנשמות נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש והנשמות הם גופות על כן איננו יודעות הנסתרות רק מעט ובמראות הלילה שאין הנשמות מתעסקות בצורכי הגוף והיודע בסוד הנשמה יעיד על דברי:

כל

רבינו סעדיה גאון

ובשנת שתים לנבוכד נצר ודניאל פתר חלומותיו והלא כבר נאמר ולגדלם שני' שלש וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך אמר ובשנת שתים דע כי בשנת שתים חלם עד תום הימים לגדלם שנים שלש ועוד לא באו לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדי' לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני המלך: נהיתה עליו / לשון שכחה: חלם חלומות / הרבה וכי הרבה היו אלא חלום אחד של ענינים הרבה על מראה זהב וכסף ונחשת וברזל וחרש לכך נאמר חלומות: מכשפים / שמכחישין פמליא של מעלה ופמליא של מטה / ד"א מכשפים מכים שואפים שבלחישה מכים ושפין בשרו וכוחו של אדם: כשדים / כמו שדים שעושין מעשיהן מכח שדים: ארמית / בלשון ארם: מלכא לעלמין חיי / כלומר יחי המלך: ופשרא נחוא / ופתרונו נגיד: אזדא / כמו אזלא ויש אומרים אזדא לשון תוקפא כמו זדון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה לשון חוזק: הדמין / נתחים כמו וינתחהו מתרגמינן והדמיה: נולי / בזה ואין לו דמיון וי"א נולי לשון מזבל כדומן וכולה כאיבוב של בהמות / ד"א נולי חרבה: תהחון / תגידו: מתנן ונבזבה / מתנות והוצאה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים והוצאת לחם ויין ומזונות ואין ונבזבה מעין המבזבז אל יבזבז יתר מחומש: להן חלמא / רק החלום ופתרונו תודיעוני וכך אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין לי הפשר מלבבכם: תנינות / ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלום לעבדיך ונגד פתרונו: מן יציב / באמת ויציב אמר להן הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי: די עדנא אתון זבנין / אתם סבורים עכשיו שתניחו עמי עד הצהרים ותלכו זבנין כמו זמנין כמו אשר זמם בחילוף בי"ת עם מ"ם באלב"ם: כל קבל / מכבר שראיתם שאולה והלכה ממני המלה כלומר ששכחתי החלום ואתם נושאים ונותנים עמי בדברים עד שאזכור החלום / ויש אומרים זבנין ממש כעניין המוכרים שנושאין ונותנין בדברים עד שגומרים סחורתם: די הן חלמא / שאם החלום לא תודיעוני אחת דתיכם למות שכולכם מתים בגזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלום בודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנתם לומר לפני על פשר החלום: עד די עדנא ישתנא / עד שיתחלף העת מיכן ועד הצהרים כי כן הוא שיחתן של מלכים מן שלש שעות ביום עד הצהרים: להן חלמא / רק אם החלום תגידו אדע כי פתרונו תגידו לי: ענו כשדאי וגו' / לא איתי אנש על יבשתא / לא יש על היבשה על הארץ שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה: ומילתא די מלכא שאל יקירא / הדבר שהמלך שואל צריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר יי' היה יקר בימים ההם: ואחרן לא איתי / ואהרן ובניו הכהנים לא יש כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך אצל אהרן ובניו והם שואלין באורי' ותומים ומגידי' להם כל סתומות עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שאין מדור שלהן עם בשר ודם אמר להן כל כך היה בית המקדש יפה ונתתם לי עצה להחריבו:

בנם

כ"ח מלין כתיב יוד בסיפר' וסי' חכימי לידעי' כני' אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חטי צפרי תרי וחזי לחרי זידי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני ענני קרישי : ונהירא ונהורא קרי בו"ו וכתי' יוד והוא גלא כן כתי' והוא חד מן א"ב כתי' יוד במצעו' תיבות וקרי' ו"ו וסי' גמס במס רבת' במערב' אות היוד

כָּל־קֳבֵל דְּנָה מַלְכָּא בְּנַס וּקְצַף שַׂגִּיא וַאֲמַר לְהוֹבָדָה לְכֹל חַכִּימֵי בָבֶל׃ וְדָתָא נֶפְקַת וְחַכִּימַיָּא מִתְקַטְּלִין וּבְעוֹ דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי לְהִתְקְטָלָה׃ בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל הֲתִיב עֵטָא וּטְעֵם לְאַרְיוֹךְ רַב־טַבָּחַיָּא דִּי מַלְכָּא דִּי נְפַק לְקַטָּלָה לְחַכִּימֵי בָּבֶל׃ עָנֵה וְאָמַר לְאַרְיוֹךְ שַׁלִּיטָא דִי־מַלְכָּא עַל־מָה דָתָא מְהַחְצְפָה מִן־קֳדָם מַלְכָּא אֱדַיִן מִלְּתָא הוֹדַע אַרְיוֹךְ לְדָנִיֵּאל׃ וְדָנִיֵּאל עַל וּבְעָה מִן־מַלְכָּא דִּי זְמָן יִנְתֵּן־לֵהּ וּפִשְׁרָא לְהַחֲוָיָה לְמַלְכָּא׃ אֱדַיִן דָּנִיֵּאל לְבַיְתֵהּ אֲזַל וְלַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה חַבְרוֹהִי מִלְּתָא הוֹדַע׃ וְרַחֲמִין לְמִבְעֵא מִן־קֳדָם אֱלָהּ שְׁמַיָּא עַל־רָזָא דְנָה דִּי לָא יְהוֹבְדוּן דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי עִם־שְׁאָר חַכִּימֵי בָבֶל׃ אֱדַיִן לְדָנִיֵּאל בְּחֶזְוָא דִי־לֵילְיָא רָזָא גְלִי אֱדַיִן דָּנִיֵּאל בָּרִךְ לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא׃ עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא׃ וְהוּא מְהַשְׁנֵא עִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא מְהַעְדֵּה מַלְכִין וּמְהָקֵים מַלְכִין יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה׃ הוּא גָּלֵא עַמִּיקָתָא וּמְסַתְּרָתָא יָדַע מָה בַחֲשׁוֹכָא וּנְהִירָא עִמֵּהּ שְׁרֵא׃ לָךְ אֱלָהּ אֲבָהָתִי מְהוֹדֵא וּמְשַׁבַּח אֲנָה דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא יְהַבְתְּ לִי וּכְעַן הוֹדַעְתַּנִי דִּי־בְעֵינָא מִנָּךְ דִּי־מִלַּת מַלְכָּא הוֹדַעְתֶּנָא׃ כָּל־קֳבֵל דְּנָה דָּנִיֵּאל עַל עַל־אַרְיוֹךְ דִּי מַנִּי מַלְכָּא לְהוֹבָדָה לְחַכִּימֵי בָבֶל אֲזַל וְכֵן אֲמַר־לֵהּ לְחַכִּימֵי בָבֶל אַל־תְּהוֹבֵד הַעֵלְנִי קֳדָם מַלְכָּא וּפִשְׁרָא לְמַלְכָּא אֲחַוֵּא׃ אֱדַיִן אַרְיוֹךְ בְּהִתְבְּהָלָה הַנְעֵל לְדָנִיֵּאל קֳדָם מַלְכָּא וְכֵן אֲמַר־לֵהּ דִּי־הַשְׁכַּחַת גְּבַר מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדַע׃ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר הַאִיתָיךְ כָּהֵל לְהוֹדָעֻתַנִי חֶלְמָא דִי־חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ׃ עָנֵה דָנִיֵּאל קֳדָם מַלְכָּא וְאָמַר רָזָא דִּי־מַלְכָּא שָׁאֵל לָא חַכִּימִין אָשְׁפִין חַרְטֻמִּין גָּזְרִין יָכְלִין לְהַחֲוָיָה לְמַלְכָּא׃ בְּרַם אִיתַי אֱלָהּ בִּשְׁמַיָּא גָּלֵא רָזִין וְהוֹדַע לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר מָה דִּי לֶהֱוֵא בְּאַחֲרִית יוֹמַיָּא חֶלְמָךְ וְחֶזְוֵי רֵאשָׁךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ דְּנָה הוּא׃ אַנְתְּה מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְגָלֵא רָזַיָּא הוֹדְעָךְ מָה־דִי לֶהֱוֵא׃ וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה דִּי־אִיתַי בִּי מִן־כָּל־חַיַּיָּא רָזָא דְנָה גֱּלִי לִי לָהֵן עַל־דִּבְרַת דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדַּע׃ אַנְתְּה מַלְכָּא חָזֵה הֲוַיְתָ וַאֲלוּ צְלֵם חַד שַׂגִּיא צַלְמָא דִּכֵּן רַב וְזִיוֵהּ יַתִּיר קָאֵם לְקָבְלָךְ וְרֵוֵהּ דְּחִיל׃

נס"ר : בהתבהלה ב' וסימ' אדין אריוך בהתבהלה׳ אדין נבוכד נאצר ׳וחד ובהתבהלה לגובא : גבר ג' וסי' ועם גבר תמים תתמם ׳איתי גבר במלכותך די רוח׳ די השכחת גבר די מן בני גלותא : סימן ענה יבנה נדמח נדנה כלהו כתי' ה"א : למלכא נבוכד נאצר ה' דסמי' וסימ' ברם איתי אלה בשמיא ׳נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה׳ דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכד נאצר ׳לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך ׳איתי גבר במלכותך די רוח ׳ושארא נבוכד נאצר מלכא : רזא ח' וסי' השמנה היא אם רזה׳ בין שה בריאה ובין שה רזה׳ כי רזה את כל הארץ׳ ורחמין למבעא מן קדם אלה׳ אדין דניאל בחזוא דליליא׳ רזא די מלכא שאל לא חכימין׳ רזא דנא גלי אי להן׳ למגלה רזה דנא׳ דארמית כתי' א' :

רבינו סעדיה גאון

בנס וקצף׳ זעף וקצף זועפים מתרגמינן כסיסין כעס ואמר להובדא לכל חכימי בבל אחת על החלום ואחת על שיעצוהו להחריב בית המקדש : ודתא נפקת׳ והדת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין : ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא׳ ליהרג : עטא וטעם׳ עצה וטעם אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפא׳ יצאת בחוצפה : אדין׳ אז הודיע אריוך לדניאל : על ובעא׳ נכנס וביקש מן המלך : ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנא׳ על סוד זה של חלום של כלם כדי שידעו לומר החלום ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחביריו ומדקאמר על רזא דנא מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהי אותה של חלום של אילן : על על אריוך׳ בא אל אריוך : די מני׳ אשר מינה : העלני׳ הבא אותי : בהתבהלה׳ בחפזון מתרגמינן בבהילו : הנעל׳ הביא : די השכחת גבר׳ שמצא איש ומצא מתרגמינן ואשכח : האיתך כהל׳ היש לך יכול : גזרין׳ אומה הנקראת גזרי מן גזריאה ואית דאמרי גזרין שרים שחותכין על פיהן דברי מלכו כמו ותגזור אומר : מה די להוא׳ מה שעתיד להיות : וחזוי ראשך׳ מחשבתך׳ אמר המלך לדניאל אית הוא דניאל וכי לא היה מכירו אלא אמ' לו יש בך כח לספר החלום ופתרונו אמר לו יש אמר לו אימתי אמר לו לא לשני ימים ולא לשלשה ימים אלא המתין לי הלילה ובבקר אומר לך׳ פ"א אדין דניאל לביתיה אזל אז דניאל הודיע הדבר לחביריו שיבקשו רחמים מלפני הקב"ה שיגלה להם הסוד : אשף וכשדאי׳ דע והבן כי פתר כשדאי הוא מכשף כי עם שהיו במדינת בבל כולם מכשפים היו ונקראת ארצם כשדים על שם המכשפים כשדים כשידים והם מזרע כשד ועל כן פתר אשף וכשדאי דוחק במזלות ובמעשה שדים : הזדמנתון׳ זוממתם וחשבתם עלי להעבירני עד די עדניא ישתנון שאזכור החלום ואומר לכם : אנת מלכא רעיונך׳ מחשבותך שהיית מחשב מי ימלוך אחרי : על משכבך סליקו׳ לפי שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו : די איתי בי׳ שיש בי : ורעיוני לבבך׳ מחשבות רצון לבך שחשבת בלבבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה : ואלו צלם שגיא׳ והנה צלם כדמות אדם גדול : דכן רב׳ שכן היה גדול : וזיוה יתיר׳ זיו שלו זיוותו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו : ורוה דחיל׳ מראהו נורא תואר מתרגמינן ריוא : חדוהי

אבן עזרא

כל׳ בנס׳ בזעף תרגו' והנם זועפים׳ וחכימי בבל הם המזכרים בתחילה : ודתא׳ הדת יצאה מלפני המלך : באדין׳ אז דניאל השיב עצה וטעם והנה כמו שבעה יעטוהי וטעמו כמו משבעה משיבי טעם עצה פוטיפר שר הטבחים של פרעה לפי דעתי אינו כמו רב טבחיא כי מלת טבח בלשון הקדש תתפרש לשני טעמים האחד הריגה כמו רב טבחיא והראיה די נפק לקטלא וכמוהו ככבש אוף יובל לטבוח כצאן ורבים ככה והטעם השני כמו בלשון ישמעאל מבשל כמו וטבוח טבח והכן כי אין אדם באותו זמן שוחט כאן במצרים כמו לרקחות ולטבחות כי הנשים אינן שוחטות גם וירש הטבח ובעבור כי שר האופים היה אופה הלחם ושר המשקים חבירו על כן אמרתי כי שמש המלך בבית חברים שהוא שר המבשלים ולא שמש בבית הסהר שיאסרו בו כל האסורים בעבור גודל מעלתם שהיו שרים : ענה׳ טעם מהחצפה מהירות אז הודיע אריוך לדניאל שיבא ויבקש לו זמן וכן עשה׳ ודניאל בא ויבקש מן המלך ובלשון הקדם אם תבעיון בעיו : אדין׳ לביתיה אזל׳ שלא להתעסק בדבר אחר להתבודד עם חביריו׳ ורחמין מן קדם שם שמיא׳ כי אין בארץ חכם שיוכל להועיל בדבר הזה׳ ורזא הוא סוד ורזי לי רזי לי אוכנו כמוהו רק הוא מגזרת רזון : ענה׳ והזכיר חכמתא וגבורתא כי לשם לבדו היא החכמה והגבורה באמת וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה כי מאתו הם : והוא׳ כפי חכמתו משנה עתים ומסיר מלכים ומקים אחרים תחתם ואשר ירצה בחכמתו והחכמה שידע האדם הוא נתנה : הוא׳ מגלה עמוקות ונסתרות שלא יוכל אדם לדעתם כאשר יתחכמו עבדיו אלא כמוני שגילה לי סוד החלום : ידע מה בחשוכא׳ הפך האדם ולפי דעתי שהטעם מה בכח להיות כמו ותעלומה יוציא אור וטעם ונהורא עמיה שרא הכל לפניו כמעשה ומלת שרא כמו חונה ונהורא כמו ואל תופע עליו נהרה וככה המנהרות : לך׳ בעבור היות אבותי נביאים ולא כן אבות גוי אחרים שנתת לי חכמה גבורה על כל חכמים ואמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואמר די בעינה הוא וחביריו כאומר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא כי הוא הודיעם : כל׳ ואמר ופשרא דרך קצרה כי לא יתכן לפתור רק אחר שיודיע החלום : אדין : השכחת׳ מצאתי ואין כמוהו בלשון הקדש והאומר כי כמוהו וישתכחו בעיר אינכו נכון : ענה׳ האיתך כהל׳ היש יכול : ענה׳ חכימין׳ מלה כוללת המכשפין והכשדים : ברם יש אלה בשמיא׳ החכמים אמרו לו אלהין ודניאל אמר אלה חד : אנת׳ הזכיר מה שעלה על לבו בשכבו שחשב מה שיהיה אחריו : ואנה׳ דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל לדעת זה הסוד רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך׳ ורעיוני לבבך שחשבת בתחילת הלילה תדעם׳ ומלת יהודעון שב אל מפרשי השם הנכבד׳: אנת׳ ואלו׳ והנה כאילו : צלמא דכן׳ כלם זה : רב׳ גדול : וזיוה יתיר׳ אולי כמוהו בחדש זיו׳ ורוה דחילי׳ ומראהו נורא׳

הוא גלי עמיקתא ומסתרתא על שגלה לו עומק זה ·

רש"י

הודעתנא׳ הודעתני׳ כל קבל דנא׳ כל עומת זה שנגלה לו הסוד ׳ דניאל על על אריוך׳ נכנס אל אריוך׳ די מני שהפקיד ׳ אל תהובד׳ אל תאבד׳ העלני׳ הכניסני : אדין׳ אז׳ בהתבהלה׳ בבהלה ובמהירות׳ הנעל הכניס את דניאל׳ די השכחת גבר׳ אשר מצאתי איש׳ גלותא די יהוד׳ גלות יהודה : האיתך כהל׳ הישך יכול׳ די חזית׳ אשר ראיתי׳ רגזין׳ שם מין בעל שדים : ברם איתי והודע למלכא וגו' הוא גילה לי רז זה ועל ידי מודיע למלך עיקר חלומו ב בעתידות׳ חלמך וחזוי ראשך על משכבך׳ אשר על משכבך זהו : רעיונך׳ הרהורך׳ על משכבך סליקו׳ מה שהיית מהרהר ביום מה יהיה אחריך על משכבך עלו׳ וגלא רזיא הודעך והקב"ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה : ואנה לא בחכמה׳ ואני לא מרוב חכמה שיש בי משאר ה הבריות יותר נגלה לי הסוד הזה׳ להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון׳ יודיעוך מן השמים׳ ורעיוני לבבך תנדע׳ והרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך׳ תנדע׳ תדע׳ חזה הוית׳ רואה הייתי׳ ואלו׳ לשון והנה׳ צלמא דכן רב׳ צלם אשר היה כן גדול׳ וזיוה יתיר קאם לקבלך׳ היה עומד לנגדך׳ ורויה דחיל׳ ויראו נורא :

דדהב

הוא

המון ג' ומ"ל וסימ' והדקת המון · ונשא המון רוחא · קטיל המון שביבא : רוחא ב' בתרי ליש' וסימ' ויהיו הרמונים תשעים וששה רוחא · ונשא המון רוחא · קדמא בלע"ל : מלכיא ג' וסימ' אנת מלכא מלך מלכיא · וביומיהון די מלכיא האנון יקום · ארתחששתא מלך מלכיא : תקיפא ג' ב' כתי' א' וחד כתי' ה' וסי' ומלכו רביעאה תהוא תקיפה · מן

הוא צלמא ראשה די דהב טב חדוהי ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתה די נחש : שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף : חזה הוית עד די התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא והדקת המון : באדין דקו כחדה פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והוו כעור מן אדרי קיט ונשא המון רוחא וכל אתר לא השתכח להון ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלאת כל ארעא : דנה חלמא ופשרה נאמר קדם מלכא : אנתה מלכא מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך : ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון אנתה הוא ראשה די דהבא : ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך ומלכו תליתיא אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא : ומלכו רביעיא תהוה תקיפה כפרזלא כל קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא וכפרזלא די מרעע כל אלין תדק ותרע : ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל מלכו פליגה תהוה ומן נצבתא די פרזלא להוא בה כל קבל די חזיתה פרזלא מערב בחסף טינא : ואצבעת רגליא מנהון פרזל ומנהון חסף מן קצת מלכותא תהוה תקיפה ומנה תהוא תבירה : די חזית פרזלא מערב בחסף טינא מתערבין להון בזרע אנשא ולא להון דבקין דנה עם דנה הא כדי פרזלא לא מתערב עם חספא :

קצת מלכותא תהוא תקיפא · דחילא ואימתני ותקיפא : חזיתה ה' ב' מל' וג' חס' וסימ' ודי חזיתה רגליא ואצבעתא ב' בו · ודי חזית פרזלא מערב בחסף טינא · כל קבל די חזית די מטורא אתגזרא · אילנא די חזית די רבה · ב' קדמאי מל' : תהווה ג' כתי' ה' בסיפרא וסימ' מלכו פלינה תהוה · מן קצת מלכותא תהוה תקיפ' · תהוה ארכא לשלותך : הא ג' וסי' הא לכם זרע · הא דרכך בראש נתתי · הא כדי פרזלא :

רש"י

דדהב טב · של זהב טובי' : חדוהי · חזה שלו : ודרעוהי · וזרועותיו : מעוהי וירכתיה · בטנו וירכותיו : שקוהי די פרזלא · שוקיו של ברזל : מנהון די פרזל ומנהון די חסף · מהם של ברזל ומהם של חרס : די התגזרת אבן · אשר נחתכה ונבדלה אבן אחת : די לא בידין · אשר לא בידים כי אם מאליה : ומחת לצלמא · והכתה את הצלם : והדקת המון · והדיקה אותם : באדין דקו כחדא · אז הודקו יחד · כל מיני מתכות וחרס שהיו בו : והוו כעור מן אדרי קיט · והיו כמוץ מגרנות הקיץ : ונשא המון רוחא · ונשא אותם הרוח : וכל אתר לא אשתכח להון · כלומ' לא נודע מקומם הראשון ולא נכר שהיו שם מעולם : הות לטור רב · כלומ' לא נודע גודלו : דנה חלמא · הרי זה החלום שאלת : זה גזרה כאמר וגו' : ופתרונו נאמר לך : מלך מלכיא · כיוצא בו דניאל כל מלך מלכיא דדניאל ח' לא חוץ מזה שכנגד הקב"ה אמר וכן פתרונו מלך המלכים שהוא שלי הזמים · מלכותא חסנא · מלכות חוזק וכבוד נתן לך : והשלטך בכולהון · והשליטך על כולם שאפי' גוזר על החיים לא יהא נוכף ועל העוף לא יפריח כמו שנ' ואת חית השדה נתתי לעבדו : אנת הוא רישא דדהבא · ראש הזהב של הצלם שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד : ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מינך · ואחריך אחר מלכות בלשצר בנך תקום מלכות שתשול הסדרה מזרעך נמוכה ושפלה ממלכו' שלך · ארעא · תחתו' ונמוכה · כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב · ודאית שהחזה שהוא אחר הראש היה של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אחר אחר מלכות בבל שכלה · המלכות נבוכד נצר · ומלכו תליתאה אחרי · אחר דנחשא · תהיה כנחשת · והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדון : ומלכו רביעאה · היא של רומיים כברזלא · כאשר ראית השוקיים שהם רביעיו' לראש · ולחזה ולמעים והם של ברזל · מהדק וחשל כלא · מדדד ומהדק כל מיני מתכו' שמדרדרין אותן בקורנס · וחשל · מדדד · והרבה יש בתלמוד חשלי דודי' בעי חשילת' · כל מיני מתכות הללו שראית בצלם · תדיק ותרוע · תדיק מלכו' רומיים ותרוץ את כל האומות : חסף די פחר · חרס של יוצר · והרבה יש בתלמוד מאני דפחרא · מלכו פליגא תהוה · מלכות חלוקה תהיה · שני מלכים יהיו ממנה כאחד חזק ואחד חלש · כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא : ומן נצבתא די פרזלא להוא בה · אף החלש יהא חזק על ידי החזק חברו · ואיזהו מכנו זהו מן נצבתא די פרזלא להוא בה · מן חוזק מכה הברזל יהיה במלך החלש · כל קבל די חזיתה · כל עומת שראית ברזל מעורב בחרכי הטיט : מתערבין להון בזרע אנשא וגו' · מתחתנו' יהיה עם שאר האומות ולא יהיו שלמים ודבקים עמם באמת ולב שלם ודעותם שונות מדעתו שאר האומות · הא כדי פרזלא לא מתערב · הלא הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס : וביומיהון

אבן עזרא

הוא · חדוהי · החזה וזרועותיו בטנו וירכיו : שקוהי · שוקיו ברזל רגלוהי יש מהם ברזל ויש מהם חרס : חזה · התגזרת · כמו לגוזר ים סוף לגזרים אמרתי נגזרתי : ומחת לצלמא · והכתה בצלם : באדין כחדא · יחדיו : כעור מן אדרי קיט · כמוץ ישוער מן גורן בימי הקיץ : וכל אתר · מקום : לטור רב · להר גדול ומלאה כל הארץ : דנא · זהו החלום : ופשרה נאמר · ופתרונו נוכל אני והחכמה לפתור אותו על כן לשון רבים וזה דרך מוסר : אנת · חסנא · כמו והיה החסון לנעורת והגאון אמר מלכות נחלה : ובכל די דיירין · כמו מדור באהלי רשע : ובתרך · ואחריך תקום מלכות שפלה כתרגום תחתיים ובעבורה נקראה הארץ ארעא כי היא למטה מהכל אמר הגאון רב סעדיה ועליו סמכו כל המפרשים כי הזהב הוא מלכות בבל נבוכד נצר ובנו אויל מרודך ובלשצר בן בנו ובו נפסקה מלכות כשדי' וכן כתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ודריוש מדאה קביל מלכותא ונכון הדבר כי הכתוב אומר ועבדו הגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו ועוד כתוב והיו לו ולבניו לעבדים שהוא אויל מרודך ובלשצר בנו כי בן הבן יקרא בן כמו ל' רעואל אביהן כי הוא חובב חותן משה וכתו' ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויקים מלך יהודה נשא אויל מרודך מלך בבל והנה הוא בין מלכות נבוכד נצר ובין מלכות בלשצר והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרשם כי שבום גדול יש במספרם והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרוס מוקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו ויאמר הגאון כי הרביעית היא מלכות [illegible] והנה תהוה תקיפא הוא מלכות ישמעאל ולא מצא לה זכר בספר דניאל והיא יותר גדולה לארכה ולרחבה מכל המלכיו' הנזכרות ואמר כי מלכות [illegible] דומה לברזל והחרס הוא מלכות ישמעאל ועוד אמר בספרו אל תתמה בעבור שדימה מלכות ישמעאל לחרס והנה איננה פחותה מהמלכיות הנזכרות רק ככה דרך מסדר כליו כי בתחילה יראה הזהב ואח' כך יראה הכסף ואחר הנחשת ואח' הברזל ובאחרונ' כלי חרס ואלה דברי תהו ובהו כי אין סדר נכון לסידורו והעד שאמר דניא' על מלכות פרס ארעא מנך כמו שהכסף פחות מהזהב ואמר על החרס ומנה תהוי תבירא והעד הנאמן כי החרס ממלכות הברזל שהוא' מפורש על אצבעות הברזל ואצבעות החרס מקצת מלכות' תהוי תקיפ' והחרס תבירא והנה מלכו' אחת היא ואיך תתחבר מלכו' ישמעאל עם מלכות [illegible] וישמעאל לא מלך עליה ואין הורתם אחת ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניא' מלכות ישמעא' ולמה לא היו חמש מלכיות ועתה אפרש דע כי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניא' גם הוא היה מלך רומא ורומא בעצמה היא כתים כאשר הורה יוסף בן גוריון בספרו ובדניאל ובאו בו ציים כתים ונראה כאשר אפרש ותרגום וצים מיד כתים אסתלקן מן [illegible] והנה כתים בן יון אלישה ותרשים כתים ודודנים אם כן מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות [illegible] הוא מלכות יון אם כן הברזל מלכות ישמעא' ובעבור כי מלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קצת המלכות השחית והנה עד היום יש מקומות שישמעאל יכבוש מלכות [illegible] ומקומות שישמעאל הוא מנוצח על כן אמר מקצת מלכותא תהוי תבירה ומקצת תהוי תקיפא ואמר אחרי כן וביומיהון די מלכיא אינון והטעם שתי מלכיות מלכו' [illegible] שהוא מלכות יון ומלכות ישמעא' ואלו השתים מלכיות ביום הזה ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וכבא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כוש : ודי · חסף די פחר · כלי חרס היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פליגא : נצבתא · כמו כח : מערב · כמו ויתערבו בגוים : ואצבעת · הם שרי ישמעאל ומלכיה במזרח ובמערב : די חזית · טעם מתערבין שכלם לוקחות בנות גוים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והסבאין לוקחין המצריות ואינם דומים אלה לאלה במתכונתם ובמלבושיהם ומאכלם ומנהגם גם מחלוקת בתורתם ואף כי בני חם שהם לפאת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכים לים הגדול שנקרא אוקיינוס : וביומיהון

רבינו סעדיה גאון

חדוהי · חזהו חזה מתרגמינן חדיא : די התגזרת אבן · כמו נגזרו לכם את הילד : די לא בידין שלא על ידי אדם : והדקת המון · שיברה ודיקקה אותם : דקו · לשון כתיתות : כעור מן אדרי קיט : כמוץ מן הגרנות של קיץ : המון · המה : אנת מלכא זהו נבוכד נצר · מלך מלכיא די אלה שמיא · זה הקב"ה שהוא מלך מלכים ואלהי השמים : ובכל די דארין · בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם : אנת הוא ראשא די דהבא · זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זהב שראית לצלם מה הראש מעולה על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ : ובתרך · ואחריך יקום מלכות אחרת · ארע מינך · שפלה ממך כמו שהכסף פחות מן הזהב והיא מלכות מדי ארע כמו בארעית תהומא ואיכא דאמרי ארע חלש כמו הורע כוחו ד"א ארע מינך גרוע ממך ד"א ארע מינך שפל ממך תחתיי' מתרגמינן ארעאין : תליתאה אחרי · שלישית אחרת כנחשת היא מלכות יון שקשין כנחשת ישלטו בכל ארץ ישראל : ומלכות הרביעית תקיפה כפרזלא · היא אדום : מהדק · מכתת : וחשל · כמו כל הנחשלים אחריך : מרעע · כמו מרצץ : תדיק ותרוע · תדקק ותרצץ : ומן נצבתא די פרזלא · ומן מצבת ועמוד של ברזל · פ"א ומן נצבתא ומן תוקף המלוכה הראשונה שקשה כברזל היא מלכו' בבל שהיתה דומה לזהב וקשה כברזל : להוא בה · להיות בה : בחסף טינא · בחרס של טיט · פחר · חרס כמו מאני דפחרא ושכית ארע מינך היא מדי ופרס שנחלקה מלכותך ביניהם וכל אחד שלט בחצי מלכותך חדוהי ודרעוהי הרי שנים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורה ואנשי לבב כי הלב נתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס גיבורי מלחמה ובעלי זרוע והשלישית כנחושת כדכתיב מעוהי וירכתה די נחש מעים וירכים שו בני יון ואנשי מוקדון והוא מלך יון הנקרא אלכסנדר ואליכסנדרוס מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ושלטו בכל הארץ והרביעית חזקה כברזל דכתיב שקוהי די פרזל קצת מהפותרים אומרים כי הוא מלכות אדום ובדעתי אינו כן שהם כאמר שהיא אדום והיא אפוא מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמ' הכתוב מלכו אחרי פליגא אלא אמר זאת המלכות פליגא תהוי כחלוקת תהיה לשנים פריסים אדום וישמעאל אדום חזקה כברזל וישמעאל כחרס ואופן השני כי לא אמר חמשה מלכיות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערב בחסף טינא ואמר להוון דבקין דנא עם דנא מתערבין ולא נדבקין : מתערבין להון בזרע אנשא · כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומגושין וחרמין וכמה מינין ולא מדבקין זה עם זה כמו שאינו מתערב לעולם הברזל עם החרס להיו' לכלי אחד ומה שאמר מינה תהוה תקיפא ומינה תהוה תבירה כי מקצת המלכות תהיה חזקה וממנה תהיה חלושה ושבורה ואבנא די מחת לצלמא היא מלכות משיח בן דוד שנ' בו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות אדום היתה בכלל מלכות יון הרשעה ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהוא מלכות ישמעאל : וביומיהון :

כל קבל די חזית סימן כל לשון ארמית דהבא קדים לכספא במ״ר דקד׳ כספא לדהבא וסימני׳ באדין דקו כחדא פרזלא׳ כל קבל די חזית די מטורא ׳ ועל מרא שמיא התרוממת ׳ ומה די עליך ועל אחיך : רזא ח׳ וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סימן : אדין י״ג רפ׳ בסיפרא וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא ריש סימן דא : בתרע ל׳ ודניאל בעא מן מלכא ומני : צלם ב׳ וסימ׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן ׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם ׳ וא׳ וצלם אפוהי אשתני : שית ל׳ וחס׳ עבד צלם ׳ וג׳ מתחלפין בקריאתהון וסימ׳ ו׳ פרשים שת שתו השערה ׳ שתו עונותינו לנגדך ׳ פתיה אמין שת : נבוכד נצר מלכא ג׳ ס״פ בענין וסימ׳ ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא ׳ בעדנא די תשמעון קל

וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק תדק ותסף כל אלין מלכותא והיא תקום לעלמיא: כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא כספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנה ויציב חלמא ומהימן פשרה: באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגד ומנחה וניחחין אמר לנסכה לה: ענה מלכא לדניאל ואמר מן קשט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין די יכלת למגלא רזא דנה: אדין מלכא לדניאל רבי ומתנן רברבן שגיאן יהב לה והשלטה על כל מדינת בבל ורב סגנין על כל חכימי בבל: ודניאל בעא מן מלכא ומני על עבידתא די מדינת בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל בתרע מלכא:

נבוכדנצר מלכא עבד צלם די דהב רומה אמין שתין פתיה אמין שת אקימה בבקעת דורא במדינת בבל: ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטני מדינתא למתא לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא: באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטני מדינתא לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל צלמא די הקים נבוכדנצר: וכרוזא קרא בחיל לכון אמרין עממיא אמיא ולשניא: בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס סבכא פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: ומן די לא יפל ויסגד בה שעתא יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממיא קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנטרין וכל זני זמרא נפלין כל עממיא אמיא ולישניא סגדין לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: כל קבל דנה בה זמנא קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא: ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא לעלמין חיי:

קרנא ׳ כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין : ומן י׳ זוגין מן ד׳ ד׳ תנינא משניא וסי׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות השי״ן בערך שנה בס״ד : תשמעון ו׳ וסי׳ עקב לא תשמעון בקול יי׳ ׳ והיה עקב תשמעון ׳ אם שמוע תשמעון ט׳ נאם יי׳ דירמיה ׳ והיה אם שמע תשמעון דזכריה ׳ בעדנא די תשמעון קל קרנא ׳ כען הן איתיכון עתידין די בעדנא : כל כל קבל דנה חד מן ד׳ פסו׳ אית בהון כל כל וכל כל וסימ׳ כל החיה כל הרמש ׳ ועתה כל נביאי הבעל ׳ וראשית כל בכורי כל וכל תרומה כל ׳ כל קבל דנה בה זמנא : מלכא מלכא ל׳ דסמי׳ ענו ואמרין לנבוכד נצר מלכא לעלמין חיי ׳ והוא חד מן א״ב תאומים וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הב׳ית בס״ד :

רבינו סעדיה גאון

וביומיהון ׳ ובימי המלכים האלה במלכות הרביעית יקים אלהי השמים מלוכה אשר לעולמי׳ לא תשחת ולא תעזב לעם אחר תדיק ותכלה כל אלה המלכיות והיא תקום לעולם : כל קבל ׳ מראית כי מן ההר הוא אברהם ההר הגדול כאמרו ומראש הררי קדם : אתגזירת ׳ שנגזרה ונפרדה : אבן ׳ כמו שנאמר ומשם רועה אבן ישראל ואמ׳ על ידי זרובבל מי אתה הר הגדול לפני זרובבל תהיה למישור והוציא את האבן הראשה : דילא בידין ׳ שלא בידי אדם אלא בגבורת אלהינו יצתה בת קול ואמרה יציב חלמא ומהימן פשרא ׳ פ״א ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל הם כפות רגלים עם האצבעות כדאמרינן למעלה רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף : מן קצת מלכותא תהוא תקיפא ׳ ממלכות טיטוס עד מלכות אדריקוליאנוס היתה מלכות רומא תקיפא שהיתה תופשת כל העולם כולו ומלך גם ישמעאל עמו והיתה מלכות ישמעאל תבירא וחלשא : בזרע אנשא ׳ שים כרכים וכפרים שתופשין בני יון ובני ישמעא׳ ולוקחין אלו ואלו מהן מס ודע שאלו לוקחין מבנותיהן של אלו ואלו מבנותיהן של אלו ואין ביניהם אהבה וזהו שכתוב מתערבין להון בזרע אנשא ולא להוון דבקין ׳ פ״א תקיפא זו אדום תבירא זו ישמעאל מתערבין להון בזרע אנשא ומתחתנים אלו עם אלו ואינם מאמינין בטעותן : ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה ׳ לתקן לו כמו נסכתי מלכי תיקנתי מלכי כלומר שהיה מתקן לו שיהא לוקח מנחה שלו בכל שעה ושעה ויש שפותרין מנחה וניחוחין ממש ואמר לנסך לו כמו שנ׳ למני ממסך שביקש לעשותו אלוה ולא קיבל וחבירו מוכיח לפי שכשראה נבוכד שלא קיבל דניאל אמר לו המלך מן קשוט די אלהכון אלה הוא אלהין אלהי האלהים ואדוני האדונים ומגלה רזין והודה בהקב״ה : לדניא׳ רבי ׳ גידל לדניא׳ ונתן לו מתנות לרוב והשליטו בכל מדינות בבל ורב על הפחות ועל הסגנים : נבוכדנצר מלכא עבד צלם ׳ כל כך למה כדי להכשיל את ישראל כי על דברת הפתרון שפתר לו דניאל שעתידין המלכיות להבטל ומלכותן של ישראל להתקיים חשב בלבו להפיל את ישראל בעלילה : אקימיה בבקעת דורא ׳ באותו מקום שנפלו שם בני אפרים ויש אומרים הרוגי ישראל היו שם שהרגו הכשדים בבואם בגלו׳ ולמה הקים שם הצלם כדי להפחידם : אחשדרפניא הם שניים למלכות ופתרונו אחויים סדרים פנימה : סגניא ופחותא ׳ סגנים הם שרי הצבא ׳ ופחותא הם שלטונים וקצינים כמו פחות הארץ : אדרגזריא ׳ בהדר גוזרים ובטוב שאם יאמר להם המלך הם גוזרין אותו בטוב : גדבריא ׳ גזברים : דתבריא ׳ דתיהם ברורה שהן יועצי המלך ודתם ועצתם ברורה : תפתיא ׳ שומרי מפתחות כמו והמסגרות והפותות ויסוד תפתיה תפתה הם הממונין על כבשן האש היא התופת ששם שורפין בני אדם המורדין במלכות ׳ פ״א אדרגזריא אדירים הגוזרים והמורתים המשפט על פיהם שרו׳ ונסיאו׳ וקצינים וכל שלטוני המדינות : וכרוזא ׳ הוא קול האדם המכריז : קל קרנא ׳ קול השופר שהוא מן הקרן : משרוקיתא ׳ כלי ששורקין בו ושלוחי מלכיות לקבץ העם כמו אשרקה להם ואקבצם : קיתרוס ׳ כנור : סבכא ׳ עוגב : פסנתרין ׳ הוא הנבל : סומפוניא ׳ הוא שמם יעין בו הרועים כמין כוד תפוח ודוגמתו לבית הסמפונות : וכל זני זמרא ׳ וכל מיני זמר למינו מתרגמינן לזנוהי : יתרמא ׳ יושלך כמו רמה בים : אתון נורא יקידתא ׳ כבשן אש יוקדת כבשן מתרגמינן אתונא : כל קבל דנה ׳ למען זאת : ואכלו קרציהון ׳ אמרו רכילות לא תלך רכיל מתרגמינן לא תיכול קורצין הלשינום למלך :

אבן עזרא

וביומיהון ׳ מלכות המשיח : לא תשתבק ׳ לא תעזב ולא תשאר : כל ׳ וטעם די לא בידין לא בחיל ולא בכח רק מעצמה בגעת הקץ : ויציב חלמא ׳ ונכון החלום ונאמן פתרונו : באדין ׳ סגיד ׳ השתחוה ויסגד לו וישתחו : ניחוחין ׳ והנה חשבו כמו אלוה : ענה ׳ מן קשוט ׳ קשט אמרי אמת : אדין ׳ רבי ׳ גדל ׳ יש אומרים כי מדינה שם מחוז אם כן איך היו לאחשורוש שבע ועשרים ומאה מדינה ומלך שים לו עשרה הוא מלך גדול וכתוב וגזל ומשפט וצדק תראה במדינ׳ שהטעם עיר המלוכה וכתוב ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא ועוד וא״י בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואם עילם מחוז למה לא אמר במדינת עילם כאשר פירשו במדינת בבל : ורב סגנין ׳ כמו ויבא סגנים : ודניאל בשער המלך ׳ כי היא מעלה גדולה כי שם ישבו הדיינין והשופטים וככה ומרדכי יושב בשער המלך כאשר פירשתי במגלת אסתר : נבוכדנצר ׳ רומיה ׳ הוא גובהו הוא קומתו : פותיה ׳ רחבו שש אמות : בבקעת דורא ׳ ושבו שם היא בקעת דורא : ונבוכד נצר ׳ למכנש ׳ לקבץ ולאסף : אחשדרפנים והנזכרים אחריהם הם מעלות שבע בלשון ישמעאל רק לא נדע פירוש אדרגזריא והבאים אחריהם וחכם היה בספרד שפירש אדרגזריא אדירי גזרין ואין צורך על כן כי לא יועילו : למתא ׳ לבוא : באדין ׳ אז התאספו הנזכרים : וכרוזא ׳ המעביר קול בחיל ׳ אמר יפת כי עמים יש להם אלהים ואומים בלא תורה ולשונות מהם תורה אחת להם ולא לשון אחד או באין תורה : בעידנא ׳ בעת : קל קרנא ׳ קול השופר : משרוקיתא כלי לשרוק בו רק קיתרוס וחביריו כולם כלי נגונים הם גם בלשון הקדם כינור ומחול ומינים ועוגב ושמותם לא ידענום אע״פ שעוגב מגזרת ותעגבה ומיני׳ שני כלי׳ ומחול חליל וכינור כדמות מנורה ואלה סברות בלא ראיה : ומן ׳ יתרמא ׳ יושלך וכמוהו רמה בים : כל ׳ בהשלמת כל זה : אכלו קרציהון ׳ תרגום לא תלך רכיל המדבר בסתר רעה על אחר כאילו אוכל בשרו : ענו ׳ משפט המדברים אל המלך להתפלל שיאריכו ימיו :

וביומיהון די מלכא איכון ׳ בימיהם של מלכים האלו ׳ בעוד מלכותם של [illegible] יקום אלה שמיא ׳ מלכו הקבה של עולם לא תתחבל והיא מלכות מלך המשיח ׳ תדק ותסף ׳ תדק ותכלה כל אלו המלכיות : כל קבל דחזיתא ׳ כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שתרקה כל הכנס זה פתרון שהמלכות החמשית תכלה ותדקן את כלם ׳ מה די להוא אחרי דנא ׳ מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך ׳ ויציב חלמא ׳ אמת הוא החלום : אמר לנסכה ׳ רבה לעשותו אלוה : מן קשוט ׳ באמת ׳ ומרי מלכין ׳ אדוני האדונים ׳ רזא דנא ׳ סתר זה ׳ לדניאל רבי ׳ דניאל גדל על כל השרים : ומני על עבידתא ׳ מדינת בבל ׳ ויפקד על כל צרכי המלכות את חנניה מישאל ועזריה : עבד צלם ׳ אלוה לבו לעשו׳ כלם של זהב ׳ פתיה אמין שית אקימיה וגו׳ ׳ אם עביו כרחבו ה היאך יכול לעמוד בגובה אמין פותין ׳ אמר רב ביבי מעמידין אותו וכוכל עד שהביאו כל זהב של ירושלם וששכו דימוס על רגליו ל לקיי׳ מה שנ׳ וזהבם לנדה יהיה ׳ בבקעת דורא שם מקום ׳ אחשדרפני׳ דוכוסין ׳ פחותא ׳ שלטוני׳ אדרגזריא גדבריא וגו׳ ׳ כלם שם אומות הם ׳ לחנכת צלמא ׳ תחלת עבודתיו ׳ וכרוזא קרא בחיל ׳ הכרוז יוצא בכח גדול ׳ לכון אמרין עממיא ׳ לכם כל העמים והלשונות א אומרי׳ מכרוז מכות המלך בתחלת המלך ׳ בעידנ׳ די תשמעון קל קרנא משרוקיתא ׳ קול הקרן שורקתי׳ כמו אשרקה להם ואקבצם קיתרוס ש סבכא וגו׳ ׳ כלם כלי זמר הם ׳ זני זמרא ׳ מיני זמר למינו ת״א לזנוהי ׳ אתון נורא ׳ גומא שעושין לשרוף בה אבני׳ לסיד והוא כבשן שבכל המקרא ׳ כל קבל דנה ׳ כל עומת זו שנזהרו במצות המלך על כך ׳ בה זמנא ׳ בו בזמן כשמעו קול הזמר שהוא לסימן שיבאו המשתחוי׳ להשתחות נפלין כל עממיא וגו׳ ׳ כל קבל דנה ׳ כל עומת זו שראו שנופלי׳ היהודי׳ שעה לאלשין עליהם ׳ קריבו גוברין כשדאין ׳ ואכלו קרציהון ׳ הלשינו עליהם ׳ לא תלך רכיל ותרגומו׳ לא תיכול קורצין ׳ ואומ׳ אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לוגמא במקו׳ שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים שאמרוה שעה ויש ע עליה לברר דבריה׳ ובלשון הרע ת שאמרו ואותה ם בעודה נקראת א אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שהוא לסימן לשון הרע ׳ ענו ואמרין ׳ כותו כל ענייה שבמקרא לשון קול רם הוא : סמת

כל ד׳ פשוטה בלישן ארמית קמץ במ״ר פתחין וסי׳ מברך שדרך מישא תתחרך: תקמת ב׳ וסי׳ איתי גברין יהודאין די מנית׳ והן לא ידיע להוא לך מלכא: היתיו ג׳ חד מל׳ וסי׳ לקראת צמא התיו מים׳ אספו כל חית השדה התיו לאכלה׳ באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא׳ בתרא מל׳: תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר לעיל כסיפרא בהאי סי׳: והן ה׳ וסי׳ וחן לא יאמינו לי׳ והן אצוה על חגב׳ והן חלמ׳ ופשר׳ והן לא תסגדון בה שעתא׳ והן לא ידיע להוא לך׳ ב׳ מנהון ר״פ וסי׳ והן חלמא ופשר׳ והן לא ידיע להוא לך מלכ׳: וצלם ל׳ באדין נבוכד נצר התמלי חמה וב׳ צלם וסימ׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם׳ ואיבון מן אב מן תרין א׳ וחד וא׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא

אנתה מלכא שמת טעם די כל אנש די ישמע קל קרנא משרקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא יפל ויסגד לצלם דהבא: ומן די לא יפל ויסגד יתרמא לגוא אתון נורא יקידתא: איתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא: ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלמא די עבדת והן לא תסגדון בה שעתא תתרמון לגוא אתון נורא יקידתא ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי: ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך: הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא מן אתון נורא יקידתא ומן ידך מלכא ישיזב: והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד:

באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתנו על שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד שבעה על די חזה למזיה: ולגברין גברי חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו למרמא לאתון נורא יקדתא: באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון ולבשיהון ורמיו לגוא אתון נורא יקידתא: כל קבל דנה מן די מלת מלכא מחצפה ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא: וגבריא אלך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו נפלו לגוא אתון נורא יקדתא מכפתין:

אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתה רמינא לגוא נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא יציבא מלכא: ענה ואמר הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא וחבל לא איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר אלהין:

באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עליא פקו ואתו באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן גוא נורא:

במערכת אות האלף בס״ר: הסיקו חד מן מלין כתיב ו״ו בסוף תיבו׳ וחסרים יו״ד בלישן ארמית וסי׳ סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו הרגשו. הדקו הנפקו: לגוא סימן כל גוא לגוא בגוא יציבא ליציבא גוכא לגובא שביבא מתיהבא כלהון כתיב א׳ בסוף וכל דהבא דכו׳ במ״ג כתיב ה׳ וסימ׳ ואף מאניא די בית׳ ואף מאני בית אלהא׳ ומה די עלך ועל אחך׳ וכל עשבא כתבא כתי׳ א׳ במ״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ די יקרא כתבה דנה יקרון׳ כדבה ונבזבה רבה כלהון כתיב׳ ה׳: באדין ה׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ כפתו בסרבליהן׳ באדין קרב נבוכד נצר׳ מתנתך לך להוין ונבזביתך׳ באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל׳ באדין דריוש מלכא:

רש״י

שמת טעם׳ גזרת דברי׳ איתי׳ יש׳ יהודאין משבט יהודה׳ לא שמו עליך׳ מלכא טעם׳ לא תנו לתת עצה לעצמן לחוש על גזרותך׳ אשר להתיה׳ כמו להביא׳ אלך׳ אלה׳ היתיו׳ הובאו׳ הצדא׳ שממה גזרותי כדו ושממה ידבר רע הוא ב בעיניכ׳ אתם שדרך מישך ועבד נגו׳ אשר לאלהי אינכם עובדים׳ ה״א של הצדא תשמש בלשון תמיהה: די הקמתי׳ שהקמתי: כען הן איתיכון עתידין׳ עתה הכנם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם: והן לא תסגדון׳ ואם לא תשתחו תהיו מושלכי׳ לגו׳ לתוך׳ ומאן הוא אלה׳ ומי הוא זה אלוה שיכול להכם מידי׳ למלכא נבוכדנצר׳ לאמר למה הוזכר שמו אלא כך אמרו לו אם לקבל עליכו גזירותך לתת מסים וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב״ה נבוכד נצר של אכסים בעיניכו ובזוי עם את וכלבא סוין׳ לא חשחין אנחנא׳ לא חוששין אנו על זאת לשוב עצה מה לא צריך כי המעכה מוכן ונגזר בפינו׳ יכיל לשזבותנא׳ יכול להצילנו מכל צרה׳ מן אתון נורא׳ ומן ידך מלכא ישזיב׳ מן הכבשן ומן ידך יציל׳ והן לא׳ ואם לא יחפוץ להציל ג גזיכו ידיע להוי לך׳ התמלי חמא׳ נתמלא חמה׳ וצלם אנפוהי אשתני׳ ודמות פניו נשתנה׳ למזא׳ לאחוזה להסית לכבשן האש ולחמזו׳ חד שבעה על די חזה למזיה׳ על אחת שבע פעמים שהשעירוהו עד כדי הסקו וכאלו שבעירוהו ז׳ שעורין כמוהו׳ למזיה׳ לאסיקו׳ ולגוברין גברי חיל די בחילה׳ ולאנשים גבורי כח אשר בחילו׳ אמר לכפתה׳ כזה לאסור סרבלא מתחזקים לעבותו קשות ואמר בגבור׳ הם אלו וכזה לגבורים אשר בחילו לאסור אותם׳ גובריא אלך׳ האנשים אלו׳ כפיתו בסרבליהון׳ כתיקשרו בבגדי מעכבותן׳ פטשיהון וכרבלתהון׳ מיני מלבוש מלכות שהיו להם ולעלפי שהיו ישראלים לירדן לכבי אותו רשע דיכי מיתה לא שכו בגדיהם להשכיל את גדולתם מכלן למדו הכמים שאסו׳ בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן המדרה שהוחזק בה׳ בכרבלתהון׳ יש לו דוגמא בדברי הימי׳ ודויד מכורבל׳ ורמיו לגו אתון נורא׳ והשליכו לתוך כבשן בוערה: כל קבל דנה׳ כל עמת זאת אשר מצות המלך היתה עזה׳ ואתונא אזה יתירה׳ והכבשן הוסק יותר׳

אבן עזרא

אנת׳ שמת׳ הודעת טעמך: לגו אתון׳ כבטן האש: איתי׳ יש: די מנית יתהון׳ כמו אשר מנה שר הסריסים והנה יש שאלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידענו שהוא לא השתחוה לצלם למה לא הזכירוהו הכשדים למלך ולפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ניחוחי׳ כאשר יעשה לאלהיו ויפת בן עלי אמר כי היו אוהביו על כן לא הזכירוהו ואין צריך: באדין׳ להיתיה׳ כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כי הפועל יוצא: הצדא׳ שאלם האמת הוא ככה: כען׳ עתה הנה ישכם עתידים חלק להם כבוד אולי לא יהרגם בעבור כבוד דניאל: ענו׳ לא חשחין׳ לא צריכין אנו להשיבך כי אלהינו שאנחנו עובדים כמו פולא ובוקע בארץ יכול להצילנו מכבשן האש גם מידך אם רבה והנה אם לא יכיל ידוע יהיה לך: באדין׳ אנפוהי׳ אפו: למזא׳ להוסיף מוקד כמו מזי רעב: ולגברין גברי חיל׳ שהם בצבאותיו: לכפתה׳ לקשור: באדין׳ בסרבליהון׳ הם השמלה העליונה ומנהג האומות לשרוף האנשים במלבושיהם שאינם שוין כלום: וכרבלתהון׳ כמו ודוד מכרבל במעיל בוץ׳ ופטשיהון׳ חלוקין או מכנסים׳ ולבושיהון שאר בגדים: כל׳ מהחצפה׳ במהירות: די הסיקו׳ כמו והסיקו שבע שנים: שביבא׳ כמו לא יגה שביב אשו: אדין׳ להדברוהי׳ כמו בתוך הדברו: שריין׳ מותרין: וחבל׳ השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך: ורויה די רביעאה׳ ותואר הרביעי לבר אלהין׳ כבן אלהים כמו מה ברי ומה בר בטני: באדין׳ לתרע׳ לשער וכמוהו תרעתים סוכתים: פוקו׳ צאו: ואתו׳ ובואו כמו שובו אתיו: ומתכנשין

רבינו סעדיה גאון

שמת טעם׳ שמת טעם וגזירה כמו מטעם המלך וגדוליו: ומן די לא יפל׳ מי שלא יפול וישתחוה: איתי גוברין יהודאין׳ יש אנשים יהודי׳ ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בעז׳ שכל הכופר בעז׳ נקרא יהודי מרדכי כפר בעז׳ ונקרא יהודי שנ׳ איש יהודי בתיה כפרה בעז׳ ונקראת יהודית שנ׳ ואשתו היהודיה: די מנית יתהון׳ ששמת אותם ושמת עליהם שרי אלפים מתרגמינן ותמני עליהון על עבידת מדינת בבל׳ על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והדרכים והחומות וכל דרכי העיר: לא שמו עלך מלכא טעם׳ כלומר אינם חוששים על דבריך: להיתיה׳ להביא: אלך׳ אלה: היתיו׳ הובאו: הצדא׳ בודאי: לא חשחין אנחנא׳ אין אנו חוששין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר: הא איתי אלהנא׳ הנה יש אלהינו׳ והן לא ידיע להוי לך מלכא ואם לא יכיל אותנו אע״פ כן ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לטעותך אלא נמסור נפשינו לשריפה נשאו קל וחומר בעצמן מן הצפרדעי׳ ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדושת השם ואפילו הכי מסרו עצמם לשריפ׳ לתוך כבשן האש שנ׳ בהם ובתנוריך ובמשארותיך איזהו התנור חם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור הבורא לקדם שמו במצרים לפני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמסור נפשינו לשריפת אש לקדם שמו בבבל לפני נבוכד נצר: התמלי חימה׳ נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה: ואמר למזיה׳ אמר להסיק לכבשן שבעתים ממה שראוי להסיקו כמו יזה גוים יטרוף גוים: ולגברין׳ ולאנשים אנשי חיל אשר בחזקה ובגבורה: לכפתה׳ לאסור לאסורך מתרגמי׳ לכפתה יתך: מהחצפא׳ דבר המלך יצא בחוצפה ובתוקף: אזה יתירא׳ הוסק ביותר: סרבליהון׳ המנעלים ויש אומרים בתי שוקים שלהן

פטשיהון׳ המכנסים שבידכותיהן: כרבלתהון׳ אלו הקידין שבראשן כמין כובעי׳ וי״א כרבלתהון הן הטליתות המעוטפי׳ בהן: ולבושיהון׳ שאר בגדיה׳ פ״א כרבלתהון מקטורין שלהן שעל בלאות שלהן כלומר סר בליהון כמו בלאות הם בגדי תמיד׳ פטשיהון הם המעילים שעליהן׳ כרבלתהון הם החלוקים שלהן: ורמיו׳ והשליכו אותם: די הסיקו׳ אשר הוציאו לשריפה׳ קטיל המון׳ הרג אותם׳ שביב האש כמו שביב אשו: תלתיהון׳ שלשתם: מכפתין׳ אסורין: תוה׳ חרד ויחרד מתרגמינן ותוה: בהתבהלה׳ במהירות: להדברוהי לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמינן ודבר: יציבא׳ נכון: גוברין ארבעה׳ והלא לא היו אלא שלשה אלא גבריאל המלאך שהוא של ברד בא וכיבה את האש של כבשן: שרין׳ מותרין ויפתח המפלים מתרגמינן ושרא: וחבל׳ כמו מום וחבלה כדתנן החובל בחבירו: ורוה׳ ותואר כמו ויפת תואר ספירת ריוו: לבר אלהין׳ למלאך אלהים כמו ויראו בני האלהים וי״א לבר אלהין לברירות ונקיות מלאך: והדברי

ונבריא אלך׳ והלו האנשים הגבורים אשר קשרו את חנניה מישאל ועזריה והשליכום לכבשן׳ קטול המון שביבא די נורא׳ שרף אותם בה שביב האש׳ מכפתין׳ מסורים: תוה׳ תמה ויקם בהתבהלה׳ ועמד בבהלה׳ עונים ואומרים למלך׳ ויציבא מלכא׳ אמת דבר המלך: שרין מהלכין בגו נורא׳ מותרין מאסוריהון והולכין בתוך האש׳ וחבל לא איתי בהון׳ והחבלה

וריח ה׳ וסימ׳ וריח לו כלבנון · וריח שלמותיך כריח · וריח שמניך מכל בשמים · וריח אפך כתפוחים · וריח נור לא עדת בהון : נגוא ל׳ כתיב א׳ ומני שים טעם די כל עם אמה · והוא חד מן י״ב דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסימני׳ רפוא למטה בנימן פלטי · ההלבוא ויהי כהוציאם את המלכים · חקליא ויאמר ישי לדוד בנו · אבוא אשר אמר אליהם זאת · רצוא והחיות רצוא ושוב · ואתיקיחא ומדד ארך הבנין אשר על׳ · נקיא מצרים לשממה תהיה · נקיא ויקראו אל יי׳ ויאמרו אנה יי׳ אל נא נאבדה · נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה · ושציא ביתה דנה עד יום · יפוא ויתנו הכסף לחצבים · ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי : יבהלנני ג׳ וסים׳ חלם חזית וידחלנני ·

ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון : ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכה ושזיב לעבדוהי די התרחצו עלוהי ומלת מלכא שניו ויהבו גשמיהון די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון : ומני שים טעם די כל עם אמה ולשן די יאמר שלה על אלההון די שדרך מישך ועבד נגוא הדמין יתעבד וביתה נולי ישתוה כל קבל די לא איתי אלה אחרן די יכל להצלה כדנה : באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל : נבוכדנצר מלכא לכל עממיא אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא שלמכון ישגא : אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי להחויה : אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר : אנא נבוכד־נצר שלה

הוית בביתי ורענן בהיכלי : חלם חזית וידחלנני והרהרין על משכבי וחזוי ראשי יבהלנני : ומני שים טעם להנעלה קדמי לכל חכימי בבל די פשר חלמא יהודענני : באדין עללין חרטמיא אשפיא כשדיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מהודעין לי : ועד אחרין על קדמי דניאל די שמה בלטשאצר כשם אלהי ודי רוח אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת : בלטשאצר רב חרטמיא די אנה ידעת די רוח אלהין קדישין בך וכל רז לא אנס לך חזוי חלמי די חזית ופשרה אמר : וחזוי ראשי על משכבי חזה הוית ואלו אילן בגוא ארעא ורומה שגיא : רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לסוף כל ארעא : עפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחתוהי תטלל חיות ברא ובענפוהי ידרון צפרי שמיא ומנה יתזין כל בשרא : חזה הוית בחזוי ראשי על משכבי ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחת : קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא וקצצו ענפוהי אתרו עפיה ובדרו אנבה תנד חיותא מן תחתוהי וצפריא מן ענפוהי :

אתכרית רוחי אנה דניאל · עד כה סופא די מלתא : עללין חד מן ד׳ נסבין יתיר למ״ד וסי׳ באדין עללין חרטמיא אשפיא · אדין עללין כל חכימי · עללת מלכתא לקבל מלי מלכא · ולהלחם ויאמ׳ המלך אל ציבא · וחד חלוף חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל : כשום ל׳ כתי׳ כ״ף די שמיה בלטשאצר · כשם אלהי וחד בשם והתנבי חגי ואינון מן א״ב מן חד חד ב׳ית וחד כ״ף ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסר רבתא במערכת אות הב׳ית בס״ד : ראשי ד׳ וסימ׳ חלם חזית וידחלנני · וחזוי ראשי על משכבי חזה · חזה הוית בחזוי ראשי · אתכרית רוחי אנה דניאל : ומזון ג׳ וסימ׳ ולאביו שלח כזאת · ומזון לכלא ביה · וחבירו :

רבינו סעדיה גאון

והדברי מלכא · סריס מנהיגי המלך : לגובריא אילך · לאנשים האלה : בגשמהון · בגופם כמו בגשמיו יצטבע : לא התחרך · לא נחרך ואינה שריפה ממש בכל הראש אלא אפילו לא עשתה חרכים וקרחים בראשם כאן וכאן ומחלוקתו מבין מן החרכים ואמיתת דבר חרך הוא יוקד : לא עדת בהון · כמו לא עדה עליו שהוא לשון הסרה ומרמיון התלה יאכל עד כלומר לא אכלה ובזה בהן והוא ספרון לא עלת לא עדת כלומר לא הגיעה ויתכן לאמיר עדת עם עלת כי כן נמיר על מירבא עד מירבא : די התרחיצו · אשר בטחו אשר יבטח מתרגמי׳ דמתרחיץ : ומלת מלכא שנו · ודבר המלך שינו ומסרו גופם לשריפה לבלתי עבוד והשתחוות לכל אלוה זולתי לאלהיהם : שלו · דבר מכוער והוא לשון שגגה מתרגמי׳ שלותא : הדמין · נתחים : נולי · הוא מקום מופקר ומגול למוכאות ולאשפה : הצלח · הצליח · אז שלח איגרות וכתב כן נבוכד מלכא לכל עממיא וגו׳ : ספר קדמי להחויא · כאלו לי להגיד : מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר · עם דור המבול ודור הפלגה והמצריים וכל דור ודור : שלה · כמו שליו : וידחלינני · לפי שראה אילן בחלומו ואתכוהו ועל כן פחד מאד : והרהורין על משכבי · לפי שהיה מחשב בלבו שאין כמוהו לא מלך ולא חכם והראוהו שהוא טיפש ושוטה : להנעלה · להביא : גזריא · הם הגוזרים מה שמצוה המלך : ועד אחרין · ואחר כן כשמעתו רבצ׳ : די רוח אלהין קדישין · אשר רוח נבואה כמלאכים הקדושים בו : וכל רז לא אנס לך · כל סתום איננו ספק לך כמו לא יאנסו · פ״א וכל רז לא אנס לך וכל רז וסתום איננו מצער לך כלומר אין אתה מצטער לפי שאתה נביא מובהק אנס כמו נכסין : חזוי חלמי · החלום אומר אני ופתרונו אמור אתה : ואלו אילן בגו ארעא · והנה אילן בארץ ישראל בטבור הארץ במחיצת העולם : ימטא לשמיא · על שאמר בלבו אעלה על במתי עב : וחזותיה · ומראהו : עפיה שפיר · כמו מבין עפאים יתנו קול כלומר ענפיו הם השלטונים שלו יפים : ואנביה · פירותיו מפרי הארץ מתרגמינן מאיבא דארעא הם שאר העם · ד״א וחזותיה לסוף כל ארעא הם הלגיונות שלו שמכסין כל הארץ : ומזון לכלא ביה · שהכל מתפרנסין מתחת ידו : תטליל חיות ברא · העמים שבחוצה לארץ שדומין לחית השדה : וכפרי שמיא : הם ישראל שדומין לעוף השמים : יתזין · לשון מזון ועל דעתי מאחר שאמר ומזון לכלא ביה מה צורך לומר ומיניה יתזין כל ביסרא אלא ממנו מסיקין ודולקין ואופין כל בני בשר כלו למזא לאתונא : ואלו עיר וקדיש · והנה בת קול מתעוררת מן הקדש מן האויר ויורדת לקצץ האילן · פ״א עיר וקדיש מלאך אכזר וקדוש עיר מחריב וכן ערו : קרא בחיל · ואותו מלאך היה קורא בכחו ואומר גודו אילנא קצצו האילן כמו ויתגודדו כמשפטם גודו אילנא הוא המלך : וקציצו ענפוהי · הענפים הם גדולי מלכו׳ : אתרו עפיה · כמו ימרטו ראשו מתרגמי׳ יתר שער רישיה כי ישל זיתך מתרגמינן ארי יתרון זיתך · עפיה הם הענפים הקטנים והם פרי הארץ ואמרו אנשי לבב ענפוהי הם ענפים ממש עפיה הם העלים ומבין עפאים יתנו קול מבין עלים שבאילנות : ובדרו אינביה · ויפץ מתרג׳ ובדר כפכו פירותיו הם הסוחרי׳ : תנוד חיותא · תנוד תטלטל מתחת מלכותו גלות כל הגוים הדומי׳ לחית השדה : וציפרי שמיא · הם גליות ישר׳ ויהודה ממנו מתפזרין

אבן עזרא

ומתכנשין · והדברי מלכא · יועצו שהן נהוגין עמו : בגשמיהון · גופותם כמו וגשם יגדל : וריח נור · ריח אש לא עבר עליהם כמו מעדה בגד ביום קרה : לא התחרך · כמו לא יחרוך רמיה צידו והזכיר הבגד העליון ואין צריך להזכיר האחרים : ענה · שלח מלאכיה · הוא הרביעי כמו חונה מלאך יי׳ סביב ליראיו וככה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם המלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ועוד אבאר לך זה באר היטב : ומני · שלו · כמו שגגה וכמוהו על השל : כל · להצלה כדנה · כאלהים הזה : באדין · הצלח · מגזרת הצלחה וכמוהו ודניאל הצלח : נבוכד נצר מלכא · עתה יחל לספור אגרת שכתב נבוכד נצר לכל העמים הדרין בכל ארץ מלכותו ובתחלת הכתב שלמכון ישגא ירבה כמו הן אל שגיא : אתיא · אותות : ותמהיא · מופתים שיתמהו אדם מהם שלא ראו כמותן אלהא עילאה · עליון על כל אלהים : ספר קדמי להחויה · כמו המותן אמרי שפר : אתוהי · רברבין · גדולים וזה הכפל כמו גלגל : אנה · שלה · כמו שלו הייתי : חלם · וידחלנני · הפחידני : והרהורין · הרהור הלב ואין ריעל׳ו : וחזוי ראשי · כי העינים הם בראש או בעבור היות החזון במוח : ומני · יספר כל המעשה שעבר וכת׳ ככה בעבור כבוד דניא׳ שכת׳ המלך ככה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל : באדין עלין · באין היו לפניו · אמר אנה ולא אמר אחרית כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה ונשאר אני כי אומלל אני כי הוא פתח : ועד אחרין · אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש : בלטשאצר : לא אנס · לא יבחך וכמוהו אין אונס כמו מנכח מכריח : וחזוי · אילן · עץ מתוך האדמה : רבה · גדל : ימטא · יגיע : וחזותיה · שעיפיו וכמוהו קרן חזות שים לו כדמות שעיפים : עפיה · אמר יפת ענפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול גם הוא פירש וחזותיה עביו וככה קרן חזות ויש אומרים כי עפיה עליו : ואנביה · ופריו : תטלל · כדמות צל : ובענפוהי · ענפיו : צפרי · עוף : יתזין · מגזרת מזון : עיר · מלאך ורבי משה אמר שאיננו גוף והוא ער תמיד ולא ישן : נחית · ירד וכמוהו נחת גדודיה : קרא בחיל · בכח : וקציצו · כרותו : אתרו · הפילו : בדרו · הפיצו או השחיתו : תנוד · כמו נד : ברם

רש״י

ואכלה לא יש בהם · ורוח די רביעיא · ותוארו של רביעי · דמה לבר אלהין · דומה למלאך ש שראיתי בהיותי עם סנחריב כשנשרפו אוכלוסיו בכתא ויך במחנה אשור ונבוכד נאצר היה עם ונמלט בתוך עשר׳ שנמלטו מהם · קרב לתרע אתון נורא · נגש לשע׳ החצר שהכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק · פוקו ואתו · צאו ובואו : ולא אמר להם עלו ובואו מכאן למדנו שבך קרקעו׳ הכבשן והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות · באדין נפקין · שלפי שבטוחין בכח הענגו להם לא תלאם לבם לצלל במלכות לפיכך שלא ברשות :

ומתכנשין

אחשדרפניא · ד׳ אומות נתנו למעלה בראשונה הראשונה שלא נתנו כאן א אדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא · הם גבורי החיל אשר הרגם סביב האש בהשליכם את חנניה וחביריו לאורי · חזין לגובריא אלך רואין את האנשים האלה חנניה וחביריו · די לא שלט נורא ב בגשמהון · אשר לא שלטה האש בגופם · גשמהון גופם בלשון ארמי ויש רבים בזה הספר · ושער רשיהון לא התחרך · ושער ראשיהון לא נחרך · לא שנו · לא נשתנו מוראיהם · לא עדת בהון · לא סרת לתוכם : ענה נבוכד נאצר · בוה נבוכד נצר · די התרחיצו עלוהי · אשר בטחו עליו · ומלת מלכא שניו · ומלת המלך שנו שלא לקיימו · ויהבו גשמיהון · ומסרו גופ׳ לאלהיהון · זולתי לאלהיהם : שים טעם · כלומר ואשם חק · די יימר שלו · אשר אמר משגה כלומר שום דבר של גנאי · הדמין · אברים כלומר יכתתוהו ל׳ לאברי׳ · נולי · יתשוה · אשפה יושם · די יכול להצלה כדנה · אשר יוכל להציל כזאת : הצלח · הצליח והגדיל אותם : נבוכד נצר מלכא לכל ע עממיא · זה תוכם כתב האגרת · נבוכד נאצר המלך שואל לשלום לכל העמים : שפר קדמי להחויא · טוב לי להגיד : שלה הוית בביתי · שלו הייתי : וידחלנני · והפחידני : ועד אחרין · ועד אשר באחרונה׳ הובא לפני דניאל · כשום אלהי · ע״ש של בבל בל שמו של נכר · שם לשון חכמה הוא בלשונות : וכל רז לא אנס לך · וכל סתר לא נאנס ולא נכחד ממך : רבה אילנא ותקיף · גדל האילן והוחזק ורומיה ימטא לשמיא · תגיע השמים : עפיה שפיר · ענפו נאה · ואנביה שגיא · בגן

ובטל ב׳ ובענין וסי׳ ברם עקר שרשוהי רפ׳ ׳ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת ׃ סימן קדמ׳ על דברת די פשרא ׳ תנינ׳ עד דברת די ינדעון חייא די שליט ׃ פשרא ב׳ כתי׳ א׳ וסי׳ דנא חלמא חזית אנה מלכא ׳ אדין דניאל ׃ אמר ג׳ קמצין בסיפ׳ וסימ׳ אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא ׳ די חזית ופשרה אמר ׳ ואנת בלטשאצר פשרה אמר להודעותני ד׳ מל בליש וסי׳ הן לא תהודעונני חלמא ׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל ׳ כען הן תכול כתבא למקר׳ שאלנא להום להודעות׳ די נכתו׃ להודעותני ג׳ ב׳ מל וא׳ חס וסי׳ ב׳ מל דלעיל וא׳ חס וכען העלו קדמי ׃ ומזון לכלא ביה חד מן י״א מלין בטעמ׳ פ׳ האתנחת לא ישרתנה כי אם מונח במ״א מקומו׳ שישרתנ׳ מאילא וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפ׳

ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־חיותא חלקה בעשב ארעא׃ לבבה מן־אנשא ישנון ולבב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון עלוהי׃ בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד־דברת די ינדעון חייא די־שליט עליא במלכות אנושא ולמן־די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה׃ דנה חלמא חזית אנה מלכא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא אמר כל־קבל די כל־חכימי מלכותי לא־יכלין פשרא להודעותני ואנתה כהל די רוח־אלהין קדישין בך׃ אדין דניאל די־שמה בלטשאצר אשתומם כשעה חדה ורעינהי יבהלנה ענה מלכא ואמר בלטשאצר חלמא ופשרא אל־יבהלך ענה בלטשאצר ואמר מראי חלמא לשנאיך ופשרה לעריך׃ אילנא די חזית די רבה ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לכל־ארעא׃ ועפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא־בה תחתוהי תדור חיות ברא ובענפוהי ישכנן צפרי שמיא׃ אנתה־הוא מלכא די רבית ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא ושלטנך לסוף ארעא׃ ודי חזא מלכא עיר וקדיש נחת מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־

חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון עלוהי׃ דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די מטת על־מראי מלכא׃ ולך טרדין מן־אנשא ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא יתננה׃ ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימה מן־די תנדע די שלטן שמיא׃ להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין הן תהוה ארכה לשלותך׃ כלא מטא על־נבוכדנצר מלכא׃ לקצת ירחין תרי־עשר על־היכל מלכותא די בבל מהלך הוה׃ ענה מלכא ואמר הלא דא־היא בבל רבתא די־אנה בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי׃ עוד מלתא בפם מלכא קל מן־שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותה עדת מנך׃ ומן־אנשא לך טרדין ועם־חיות ברא מדרך עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא יתננה׃ בה־שעתא מלתא ספת על־נבוכדנצר ומן־אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין׃

בהאי סי׳ ובסדר פנחס׃ תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ מלכו פליג׳ תהוה ׳ תהוה ארכ׳ לשלותך׃ ׳ מן קצת מלכות׳ תהוה תקיפ׳ ׳ כלא ג׳ וסי׳ מהדק וחשל כלא ׳ כלא מטא על נבוכד נצר מלכא ׳ לדריוש מלכא שלמא׃ מטא ג׳ חד כתי׳ א׳ וסי׳ כלא מטא ׳ ועד עתיק יומין ׳ וזמנא ׳ קדמא כתי׳ א׳ ׃ עדת ב׳ קמצי׳ וסי׳ וריח נור לא עדת ׳ מלכות׳ עדת מנך ׳ וכל קריי׳ פתח עדת ישראל עדת יי׳ ואינון מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל כפר חלוף להו וכי׳ נמס׳ במסרה רבתא בערך חלף בס״ד׃ על נבוכד נצר ב׳ דסמי׳ וסימ׳ כלא מטא ׳ בה שעתא מלתא ספת ׳ ותרין אל נבוכד נצר וסימ׳ ביד אלעשה בן שפן ׳ וירדפו חיל כשדים ׳ ואינון חד מן כ׳ ז׳ ין תרין ל ותרין על וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך ל בס״ד ׃

רש״י

ברם עקר שרשוהי בארעא ש סבוקו ׃ אך עיקר שרשיו הניחו ׃ ובאסור די פרזל ונחש ׃ כלומר תנו רגליו בכבלי ברזל כשם שעושין לשום שמכניסין אותו באסר כך כבלוהו בכבלים ׃ בדתאא ׃ בעשב השדה ׃ כלומר באחו שלא יזוז משם ׃ יצטבע ׃ יהא שרוי תמיד לשון טבילה ׃ חלקה ׃ חלקו ׃ ושבעה עדנין ׃ שבע שנ׳ ׃ יחלפון עלוהי ׃ יעברו עליו בגזרת א׳ ׃ שאלתא ׃ גזרה ׳ ועי״ שנמלכין בהקב״ה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא ׃ על דברת ׃ כמו למען ׃ די ינדעון חייא ׃ שידעו כל החיים ׃ ולמאן די יצבא ׃ למי שירצה ׃ פשרא ׃ פתרונו ׃ אנת כהל ׃ ואתה יכול ׃ אדין דניאל אשתומם ׃ שתק ׃ ורעיונוהי ׃ ומחשבותיו יבהלונ׳ שהיה ירא לפתור לו חלום ׃ מראי חלמא לשנאיך ׃ אמרו רבותי אמרו תליא לשנאיך קדם הוא ׃ תלה עיניו להקב״ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאיך זה ׃ ולא לנבוכד נצר אמר והלא ישרא׳ שונאיו הם ׳ שיקללם ׃ לעריך ׃ לשונאיך כמו ויהי ערך ׃ די מטת על מרי מלכא אשר הגיע על אדוני המלך ׃ ולך טרדין מן אנשא ׃ ואותך יטרדו מבני אדם ׃ לך מצבעין ׃ אותך יטבילו ושבעה עדנין יחלפון עליך ׃ יש לומר גמול בית המקדש שהחריב ש שנבנה בשבע שנים ׃ ודי אמרו וגו׳ ׃ ה׳ ר׳ אמרו להניח שרשוהי של אילן זהו הפתרון מלכותא לך קימא ׃ המלכות עומדת לך ׃ כוכך שתשוב לך ת מלכותך ׃ מן די תנדע די שליטין שמיא ׃ מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם ׃ להן מלכא מלכי ׃ באמת אתה מלך ש שמע לעצתי ׃ מלכי ׃ עצתי כמו איעצך ואמלכיכך ׃ ישפר עלך ׃ עצתי ייטב בעיניך לשמוע אלי ׃ וחטאך בצדקה פרוק ׃ וחטאתך בצדקה פרוק מעל צוארך ׃ ועויתך במחן ענין ׃ ועונותיך פרוק בחנינת עניים ׃ הן תהוא ארכא לשלותיך ׃ אולי תהא שהות לשלותך ׳ שלא תמהר הרעה לבא ׃ ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לאותו רשע ראה ישראל עניים שגלו בגולה מחזרין על הפתחי׳ והשיאו עצה לרחכם אמ׳ לו עניים אלו שהגלית רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל שנים עשר חדש ׃ כלא מטא ׃ כל הפתרון הגיע על נבוכד נצר ׃ מהלך הוה ׃ הולך היה ׃ הלא דא היא ׃ שומע העניים באים על הפתח וצועקים אמר מה קול ההמון הזה באו ואמרו לו עבדיו הנה ה העניים שקבעת להם את פרנסתם ׃ אמר הלא זה היא בבל רבתא וגו׳ ׃ ואלו הייתי מכלה בזבזתי אוצרותי לפרנסת עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטירין הללו ׃ מעתה איני מפרנסם ׃ עוד מלתא בפום מלכא ׃ בך דרש ר׳ תנחומא ׃ וליקר הדרי ולכבוד תפארתי ׃ עדת מנך ׃ סרה ממך ׃ טרדין לשון גירושין ׃ ספת ׃ הגזרה בלתה עליו ׃ וצפרוהי כצפורן ׃ וצפרניו כצפורן ולקנית

אבן עזרא

ברם ׳ אך עיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחשתים ׃ ובטל יצטבע ׳ ירוה ׃ לבביה ׳ לבו מלב אנוש ישנו ׃ יחלפון ׳ יעברו כמו הגשם חלף הלך לו ׃ בגזירת ׳ ככה גזרו שהם מפרקי השם כאשר נוס ומאמר קדושים זאת והמאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה ׃ דנא ׳ כך אמרתי לדניאל ׃ אדין ׳ אשתומם ׳ השתומם שעה אחת ׃ מרי ׳ אדוני ׃ לעריך ׃ כמו ויהי עריך וזה דרך מוסר עם המלך ויש אומרים כי לבו לשם ואין צורך כי נכון הוא כמשמעו ׃ אילנא ׳ אמר רבי ישועה כי וחזותיה מלשון חזה שהוא נראה וככה קרן חזות ואם כן איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה ׃ ועפיה ׳ והפסוק אחריו אין צריך פירוש ׃ דנא ׳ הוא הפתרון כאשר נאמר לך ׳ ופירוש מלכי עצתי וכמוהו וימלך לבי עלי ׃ פרוק ׳ בטל כמו ויפרקינו מצרינו ׃ במחן ענין ׳ לחון עניים ׃ הן יהיה אריכות לשלותך או כמו ארוכה לשגגתך ׃ כולא ׳ הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עליו רק על נבוכד נצר כמו וישלח יי׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מה לך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר עניתי וכן בפום מלכא ׃ עדת ׳ סרה ועברה מעליך אין לי דעת לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימים או שבועי׳ או חדשים או שנים ולהיותם ימי׳ או שבועים אין נכון בעבור שכתו׳ עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן ואל יעלה על לבך שנבוכד נצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הבהמה והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו כמאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרו׳ עיני לשמיא בטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחבירינו כאתן רוח והגיד לי שהיה בארי אחד שהיה סרדיליא והנה ערל אחד יצא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך הארי לצוד בידה ולקח אילים רבים ולקח הערל השוטה החשוב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האילים ואכל ובחצי הלילה ברח לאילות השדה ׃ ודי

רבינו סעדיה גאון

ברם עיקר שרשוהי ׳ זו היא ושתי ואפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפתוה סריסי המלך והרגוה בברזל ובאסור בכביעות כמו אוסרי לגפן ׳ ד״א ובמסמר כבלי נחשת וברזל ׃ בדתאה ׳ בדשא השדה ׃ יצטבע ׳ יצובע כמו יצבע מתרגמינן יצבע ׃ ועם חיותא חלקיה ׳ שהיה חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביצין אותו כד כתיב ושור בהמות יחיתן שנעשה נבוכד נצר חתן לבהמות ואוכל עשב כמוהם ׃ טריד ׳ טרוד ׃ לבבה מן אנשא ישנון ׳ שהוסר ממנו לב אנוש ונטפס לבו כבהמה ׃ שבעה עדנין ׳ שבע שנים ׃ בגזירת עירין ׳ מלאכי אף וחימה הקדושים שנאמרין מפי הקב״ה ׃ עד דברת ׳ למען ׃ למן די יצבא ׳ למי שירצ׳ יחפוץ מתרגמינן יצבי ׃ ושפל אנשי׳ ׳ הוא נבוכד נצר שהוא קצר ושפל קומה ׳ פ״א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר ׳ ובמאמר קדושי שמים שמואלין מן הקב״ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם ׃ אשתומם ׳ שתק וכלם כשעה אחת כמו ז׳ ימים משמים בתוכם ומחשבותיו הבהילתהו ׃ מרי חלמא לערך ׳ לשונאך כמו ויהי עריך ומלאו פני תבל ערים וכך אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכד נצר אויביך ׃ די רבית ותקפת ׳ אשר גדלת ותקפת ׃ ורבותך רבת ומטת ׳ וגדולתך גדלה והגיעה ׃ ולך טרדין ׳ מלאכי אף וחימה ׃ ומטל שמיא לך מצבעין ׳ שמשפיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדין עליך ׃ מן די תנדע ׳ למען תדע שפולטין מן השמים ועל פי הגבורה השולטנות ׃ ושבעה עדנין ׳ יש פותרין אותן לחדשי׳ ומהן לשנים ומהן לשבועות ׃ מלכי ישפר עלך ׳ עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן אימלכינך ׃ וחטאך ׳ שפשית בצדקה תפדה ׃ ועויתך במחן ענין ׳ ועונותיך תפדה בתחינות עניים ׃ פ״א ועויתך במחן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתענית במיחן כמו והפילו השופט והכהו לפניו והוא מלקות שנין הם עינוי גוף ותענית כלומר במלקות ובתעניות יכופרו ׃ הן תהוה ארכה לשלותך ׳ תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך ׃ ספת ׳ הגיעה ׃ ועשבא כתורין ׳ אל תאמר שהוא נעשה חמור או ערוד אלא נשתטה ונעשה בער כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס ועזניה שדורכין בצפורניהן ׃ כלא מטא ׳ הוא בעצמו נבוכד נצר כתב באיגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת ׃ ולעילא

מה עבדת חד מן ז׳ קמצי דסמי׳ לה״ע וסי׳ ומה חטאתי כי דלקת: הכר מה עמדי וקח לך׳ ויאמר חזאל כי מה עבדך הכלב׳ ואמרתם על מה על כי תעיר׳ ומה תשחן אנהנא׳ ואמר לה מה עבדת׳ כי מה חפצו בביתו׳ וכל שאינן סמוכין לחי״ת ועי״ן דכו׳ כמכ״ר מה בסגול וכל מה בסגול הבא אחריו במתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין בגוה ה׳ בליש׳ וסימ׳ תבכה נפשי מפני גוה׳ כי השפילו ותאמר גוה׳ וגוה מגבר יכסה׳ שלף ויצא מגוה׳ ודי מהלכין בגוה: כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא בכ״ד כספא קדים לדהבא וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ב׳: נפקה נפקו כתיב נפקה קרי׳ בה שעתה נפקו אצבען והוא מן ה׳ מלין

ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן עלם ומלכותה עם דר ודר: וכל דארי ארעא כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת: בה זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר מלכותי הדרי וזיוי יתוב עלי ולי הדברי ורברבני יבעון ועל מלכותי התקנת ורבו יתירה הוספת לי: כען אנה נבכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשט וארחתה דין ודי מהלכין בגוה יכל להשפלה:

בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה: בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: באדין היתיו מאני דהבא די הנפקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: בה שעתה נפקו אצבען די יד אנש וכתבן לקבל נברשתא על גירא די כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה: אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלונה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן: קרא מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי בבל די כל אנש די יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש והמונכא די דהבא על צוארה ותלתי במלכותא ישלט: אדין עללין כל חכימי מלכא ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא: אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עללת ענת מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי אל יבהלוך רעיונך וזיויך אל ישתנו: איתי גבר במלכותך די רוח אלהין קדישין בה וביומי אבוך נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת אלהין השתכחת בה ומלכא נבכדנצר אבוך רב חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא: כל קבל די רוח יתירא ומנדע ושכלתנו מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא קטרין השתכחת בה בדניאל די מלכא שם שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה:

כתיבו׳ בסוף תיבות וקרי׳ ה׳ וסי׳ לחשיבו ויקם אישה וילך׳ נפשו פרה למוד מדבר׳ ואיו נביאיכם אשר נבאו׳ וחיו ועל הנחל יעלה׳ נפקו בה שעתה נפקו אצבען׳ אתעקרו משתכל הוית בקרניא׳ ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה׳ יתגרו ובניו יתגרו ואספו: כתבה ב׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ קרא מלכא בחיל׳ וכען העלו קדמי: עללין חד מן ד׳ מלין יתיר למ״ד במצעות תיבו׳ וסימ׳ עללין באדין עללין חרטמיא׳ עללין אדין עללין כל חכימי מלכא׳ עללת מלכתא לקבל מלי מלכא׳ ולהלחם ויאמר המלך ציבא׳ וחד חלוף קרי׳ למ״ד ולא כתי׳ וסימ׳ חי וכניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל: וחכמה כחכמת חד מן י״ח מלין דגשי׳ בתר יהו״א בלא מבטל וסימ׳ כי גאה גאה׳ ידמו כאבן׳ יי׳ מי כמוך נאדר בקדש׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך׳ נלאתי כלכל׳ ושמתי כדכד׳ וחכמה כחכמת אלהין׳ גדבריא דתבריא׳ וב׳ צ׳ קומו צאו מן המקום דלוט׳ קומו צאו מתוך עמי׳ וד׳ למ״ד ויאמרו לו חכמיו׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין׳ ויאמרו לא כי מלך׳ ויאמרו לו החרש דבני דן׳ ועשית קערותיו לדשנו׳ וד׳ יה קראתי יה׳ יסר יסרני יה׳ ויאמרו לא יראה יה׳ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה׳ כל עצמותי פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי:

רבינו סעדיה גאון

ולעילאה ברכת׳ ולעליון ברכתי כלומ׳ הצדיק עליו את הדין: וכל דארי ארעא כלה חשיבין כלא היו כן חשובין׳ ויש שפותרין כלא הוא השירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין כעפר והוא אינו דבר נתפש והולך לו ובטל עם השמש ואין בממשו כלום כן כל דיורי הארץ לפני הבורא׳ וכמצביה׳ וכרצונו: די ימחא בידיה׳ שיבטל בידו: ורבו׳ וגדולה: ודי מהלכין בגוה׳ בגאוה: יכיל להשפלא׳ ימוד להם מדת השפלה כנגד מדת גאותם וימדו בעומר מתרגמינן וכלו בעומרא ויש שפותר יכלה וישפיל ועוד יוכל להשפיל: לחם רב׳ משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי ולמה נרע טי״ת מן בלשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר משום ששלח יד בכלי בית יי׳ ופתרון בלשאצר בלש אוצר מחפש אוצר ויחפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדין היתיו מאני דהבא אותו היום נלחם עם כורש ודריוש הפרי׳ על בבל ואז נצח וחזר בשמחת לבו ועשה סעוד׳ לשריו ולגבוריו וכנגד אלף איש היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו שוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית יי׳ ואמר בטעם היין שנשתכר כנגד אלף גיבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכד נצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו: שגלתיה׳ אשתו שמשכב עמה כדכתיב ישגלנה וקרינן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהיתה חביבה עליו כשגל באשת משכב חיקו: ולחנתיה׳ ופילגשיו ולבנו הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא: אשתיו׳ שתו: נפקא אצבען די אנש׳ זה גבריאל שנקרא איש שנאמר והאיש גבריאל: לקבל נברשתא׳ נוכח החלון׳ ד״א נברשתא כמו שמנינו הילני אמו עשתה נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר מנורתא וחד אמר קונכיתא תרגם עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס והיינו עששית ואית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת משנה לשנה ופתרון נברשתא נר בר שתא: על גירא׳ על השיד כמו אבני גיר מנופצו׳ שהיה השיד של גיר מטוח על הקיר ומלובן כמשפט היכלי המלך: זיוהי שנוהי׳ זיוו ודמותו נשתנה: וקטרי חרצה משתריין׳ קשרי חליות שבמתניו נמתחו וקשרתם מתרגמינן ותקטורינון מתנים מתרגמינן חרצין שהיו חליות שבשדרה ושבמתנים מתפקפקין ממכו׳: משתריין׳ ויפתח מתרגמינן ושרא: וארכובתיה דא לדא נקשן׳ וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות: ארגוונא׳ ארגמן מלבוש מלכים: והמניכא׳ רביד הזהב מתרגמינן מניכא דדהבא: ותלתא׳ ושלישית במלכות ישלוט: עללין׳ נכנסין: וזיוהי שניין׳ מראיו משתנין: משתבשין׳ לשון שיבוש כמו שיבוש גייסות ואית דאמרי שיבושתא זה אומר בכה וזה אומר בכה ואין מתם בדבריהן ואית דאמרי מתביישין שלא יכלו לפרש: מלכתא׳ אז באה המלכה כששמעה דברי המלך ושריו ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו: איתי גבר׳ יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל: רוח יתירא׳ נבואה יתירה: ואחוית אחידן׳ והגדת דברי חידות ויש פותר אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגורים ואת הדלת סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו: ומשרא קטרין׳ מתיר דברים קשורים וסתומין:

אבן עזרא

ודי מהלכין בגוה׳ גאוה כמו כי השפילו ותאמר גוה׳ בלשצר׳ עבד לחם רב׳ עשה מאכל: ולקבל אלפא׳ נגד שרים אלף הפך משפט המלכים: בלשצר׳ בטעם חמרא׳ זאת היתה עצת היין ששתה והשתכר: שגלתיה׳ כמו והשגל יושבת אצלו והיא הגבירת המוכנת למשכב המלך וככה תשגלנה הוא המעשה: ולחנתיה׳ פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לאלהי זהב עץ ואבן: בה שעתא׳ כברשתא׳ מנורה: על גירא׳ כאבני גיר והוא השיד: כותל היכלא׳ כמו אחר כתלינו: פס ידא׳ חתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסים והכל נגזר מגזרת כי פסו אמוני׳ והנה ראו ידים בלא גוף: וקטרי׳ קשורי חלציו כמעט היו מותרים: נקשן׳ כדמות משיקות אשה אל אחותה: והמניכא׳ רביד הזהב: ותלתי׳ ובשלישית המלכו׳ ישלט: משתבשין׳ כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות: מלכתא׳ יש אומרים אשת נבוכד נצר: נהירו׳ כמו ונהורא: ואחוית אחידן׳ מגיד חידות ומתיר קשורים:

רש״י
ולקצת יומיא׳ לקץ הימים׳ שקבעו לו לסוף ז׳ השנים׳ נטלת׳ נשאתי׳ ומנדעי עלי יתוב׳ ודעתי עלי חזרת׳ ולעלאה ברכ׳ ואת העליון ברכתי׳ כלא חשיבין׳ כבותי׳ ... הלא הוא הדגלה ... כלא שמיה׳ ... הנראה בשמש׳ וכמצביה עבד בחיל שמיא׳ וכרצונו׳ ... ולא יש ... מחה בידו׳ ... בה זמנא׳ באותו זמן׳ וליקר מלכותי הדרי׳ ולכבוד מלכותי׳ חזרתי׳ וזיוי יתוב׳ ... ולי יהדברי׳ ... יבעון׳ ... ויועצי ושרי ... התקנת׳ ... ורבו יתירה הוספת לי׳ וגדולה יתירה מן הראשונה ... אמרו ... ודי מהלכין׳ ... ואשר מהלכים ... יכול להשפיל׳ בלשאצר מלכא׳ בן היה ... אויל מרודך שמלך תחת נבוכד נצר ... והיה בנו של נבוכד נצר׳ עבד לחם רב׳ עשה סעוד׳ גדולה ... ביום עם דריוש המדי וכורש ... ולערב עשה משתה כמו שכתוב עליו ישעיה ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו השרים וגו׳ ... וכלחמו על העיר ... ולקבל אלפא׳ כנגד אלף ... היה שותה יין ... בטעם חמרא׳ בעצת היין שנשתכר׳ להיתיה׳ להביא׳ די הנפק׳ שהוציא׳ שגלתיה׳ לשון מלכה בלשון ארמי כמו והשגל יושבת אצלו׳ היתיו׳ הובאו׳ די הנפיקו׳ שהוציאו׳ נפקו׳ יצאו׳ אצבען׳ ... מן השמים׳ לקבל נברשתא׳ למול המנורה אשר לנכח השלחן ... נברשת של זהב׳ על גירא׳ על סיד טיח כותל הבית כמו כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד׳ זיוהי שנוהי יתארו׳ ... עליו׳ ורעיונוהי׳ ומחשבותיו׳ וקטרי חרציה משתרין׳ ... חלציו ... שהיו מותכין ... מתרועקין ... היראה ותגורו ... וקטרי חרציא׳ ... משתרין׳ ... וארכובתיה׳ וברכיו זה לזה נקשן׳ מקישות ודופקות׳ בחיל׳ ... להעלה׳ להכניס׳ ... כתבא דנא׳ ... ארגונא ילבש׳ ... כמשפט הפרתמים׳ והמניכא׳ רביד ... ותלתי במלכותא ישלט׳ ... עללין׳ נכנסין׳ ... בלוח

ובטל ב׳ ובענין וסי׳ ברם עקר שרשוהי רפ׳ ׳ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת ׃ סימן קדמ׳ על דברת די פשרא ׳ תני׳ עד דברת די ינדעון חייא די שליט ׃ פשרא ב׳ כתי׳ א׳ וסי׳ דנא חלמא חזית אנה מלכא ׳ אדין דניאל ׃ אמר ג׳ קמצין בסיפ׳ וסימ׳ אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא ׳ די חזית ופשרה אמר ׳ ואנת בלטשאצר פשרה אמר להודעותני ד׳ מ׳ל בליש׳ וסי׳ הן לא תהודעונני חלמא ׳לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל ׳ כען הן תכול כתבא למקר׳ ׳שאלנא להום להודעות׳ די נכתו׳ ׃ להודעותני ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ ב׳ מ׳ל דלע׳ל וא׳ חס׳ וכען העלו קדמי ׃ ומזון לכלא ביה חד מן י״א מלין בטעם׳ פ׳ ואתנחת׳ לא ישרתנה כי אם מונח במ״א מקומו׳ שישרתנ׳ מאיילא וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפ׳

ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־חיותא חלקה בעשב ארעא ׃ לבבה מן־אנושא ישנון ולבב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון עלוהי ׃ בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד־דברת די ינדעון חייא די־שליט עליא במלכות אנושא ולמן־די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה ׃ דנה חלמא חזית אנה מלכא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא אמר כל־קבל די כל־חכימי מלכותי לא־יכלין פשרא להודעותני ואנתה כהל די רוח־אלהין קדישין בך ׃ אדין דניאל די־שמה בלטשאצר אשתומם כשעה חדא ורעינהי יבהלנה ענה מלכא ואמר בלטשאצר חלמא ופשרא אל־יבהלך ענה בלטשאצר ואמר מראי חלמא לשנאיך ופשרה לעריך ׃ אילנא די חזית די רבה ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לכל־ארעא ׃ ועפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא־בה תחתוהי תדור חיות ברא ובענפוהי ישכנן צפרי שמיא ׃ אנתה־הוא מלכא די רבית ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא ושלטנך לסוף ארעא ׃ ודי חזא מלכא עיר וקדיש נחת מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון עלוהי ׃ דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די מטת על־מראי מלכא ׃ ולך טרדין מן־אנשא ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא יתננה ׃ ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימה מן־די תנדע די שלטן שמיא ׃ להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין הן תהוה ארכא לשלותך ׃ כלא מטא על־נבוכדנצר מלכא ׃ לקצת ירחין תרי־עשר על־היכל מלכותא די בבל מהלך הוה ׃ ענה מלכא ואמר הלא דא־היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי ׃ עוד מלתא בפם מלכא קל מן־שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותה עדת מנך ׃ ומן־אנשא לך טרדין ועם־חיות ברא מדרך עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא יתננה ׃ בה־שעתא מלתא ספת על־נבוכדנצר ומן־אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין ׃

בהאי סי׳ ובסדר פנחס ׃ תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ מלכו פליג׳ תחות ׳ מן קצת מלכות׳ תהוה תקיפ׳ ׳ תהוה ארכ׳ לשלותך ׃ כלא ג׳ וסי׳ מהדק וחשל כלא ׳ כלא מטא על נבוכד נצר מלכא ׳לדריוש מלכא שלמא ׃ מטא ג׳ חד כתי׳ א׳ וסי׳ כלא מטא ׳ועד עתיק יומין ׳וזמנא ׳קדמא כתי׳ א׳ ׃ עדת ב׳ קמצי׳ וסי׳ וריח נור לא עדת ׳מלכות׳ עדת מנך ׳וכל קרי׳ פתח עדת ישראל עדת יי׳ ואינון מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל כפר חלוף להו וכי׳ נמס׳ במסרה רבתא בערך חלף בס״ר ׃ על נבוכד נצר ב׳ דסמי׳ וסימ׳ כלא מטא ׳ בה שעתא מלתא ספת ׳ ותרין אל נבוכד נצר וסימ׳ ביד אלעשה בן שפן ׳ וירדפו חיל כשדים ׳ ואינון חד מן כ׳ ז׳ ׳ין תרין ... ותרין על וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך ... בס״ר ׃

רש״י

ברם עיקר שרשוהי בארעא ש[בקו] ׃ אך עיקר שרשיו הניחו ׃ ובאסור די פרזל ונחש ׃ כלומר תכו רגליו בכבלי ברזל כשם שעושין לסוס שמכיחין אותו באסר כך כבלוהו בכבלים ׃ בדתאא ׃ בעשב הסדה ׃ כלומ׳ באחו שלא יאוז משם ׃ יצטבע ׃ יהא סרי תמיד לשון טבילה ׃ חלקה ׃ חלקו ׃ ושבעה עדנין ׃ שבע שנ׳ ׃ יחלפון עלוהי ׃ יעברו עליו בגזרת א׳ ׃ שאלתא ׃ גזרה ׃ ועי׳ שמלאכין בקב״ה קודם שנגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא ׃ על דברת ׃ כמו למען ׃ די ינדעון חייא ׃ שידעו כל החיים ׃ ולמאן די יצבא ׃ למי שירצה ׃ פשריא ׃ פתרונו ׃ אנת כהל ׃ ואתה יכול ׃ אדין דניאל אשתומם ׃ שתק ׃ ורעיונהי ׃ ומחשבותיו יבהלוהו׳ שהיה ירא לפתור לו חלום ׃ מראי חלמא ׃ אמרו רבותי׳ אמרו תלמא לשנאיך קדם הוא ׃ תלה עיניו להקב״ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאיך זה ׃ ואין לנבוכד נצר אמר והלא ישראל שונאיו הם שיתקללו ׃ לערך ׃ לשונאיך כמו ויהי ערך ׃ די מטת על מרי מלכא אשר הגיע על אדוני המלך ׃ ולך טרדין מן אנשא ׃ ואותך יטרדו מבני אדם ׃ לך מצבעין ׃ אותך יטבילו ושבעה עדנין יחלפון עליך ׃ יש לומר גמול בית המקדש שהחריב שנבנה בשבע שנים ׃ ודי אמרו וגו׳ ׃ אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן זהו הפתרון מלכותא לך קיימא ׃ המלכות עומדת לך ׃ כוכך שתשוב לך את מלכותך ׃ מן די תנדע די שליטין שמיה ׃ מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם ׃ להן מלכא ׃ בלשון אתה מלך שמע לעצתי ׃ מלכי ׃ עצתי כמו איעצך ואמלכיך ׃ ...

מתנה אם תעשה להם עין ערכתם ׃ אומר הלא זאת היא בבל רבתא וגו׳ ׃ ואלמלא בזכותי אוכרותי לפרנסת עניים ... הייתי בוכה כל הפלטירין הללו ׃ תעיקה אמי ומרכבם ׃ עוד מילתא בפום מלכא ׃ כך דרש ר׳ תנחומא ׃ ... ולקית ׃ עדית מנך ׃ ברה מינך ׃ טרדין לשון גירושין ׃ בכת ׃ הגזרה בלתה אליו ׃ ועברוהי כנשרין ׃ וטפרוהי כצפור ׃

אבן עזרא

ברם ׳ אך עיקר שרשו באר׳ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחשתים ׃ ובטל יצטבע ׳ ירוה ׃ לבביה ׳ לבו מלב אנוש ישנו ׃ יחלפון ׳ יעברו כמו הגשם חלף הלך לו ׃ בגזירת ׳ ככה נגזר שהם מפרקי השם כאשר נוס ומאמר קדושים זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה ׃ דנא ׳ כך אמרתי לדניאל ׃ אדין ׳ אשתומם ׳ השתומם שעה אחת ׃ מרי ׳ אדוני ׃ לערך ׃ כמו ויהי עריך וזה דרך מוסר עם המלך ויש אומרים כי לבו לשם ואין צורך כי כמו הוא כמשמעו ׃ אילנא ׳ אמר רבי ישועה כי וחזותיה מלשון חזה שהוא נראה וככה יקרן חזות ואם כן איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה ׃ ועפיה ׳ והפסוק אחריו אין צריך פירוש ׃ דנא ׳ הוא הפתרון כאשר נאמר לך ׃ ופירוש מלכי עצתי וכמוהו ויִמלך לבי עלי ׃ פרוק ׳ גאל כמו ויפרקנו מצרינו ׃ במחן ענין ׳ לחון עניים ׃ הן יהיה אריכות לשלותך או כמו ארוכה לשגגתך ׃ כולא ׳ הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עליו רק על נבוכד נצר כמו וישלח יי׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מה לך הוא גם ענה מלכא כאילו אמר ענית׳ וכן בפום מלכא ׃ עדת ׳ סרה ועברה מעליך אין לי לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימים או שבועי׳ או חדשים או שנים ולהיותם ימי׳ או שבועים אין נכון בעבור שכתו׳ עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג ערן ואל יעלה על לבך שנבוכד נצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיה דעת הבהמה והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו ונשאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרונ׳ עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחבירינו נאמן רוח והגיד לי שהיה בא׳ אחד שהיה סרדינייא והנה ערל אחד יכה וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האיילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך האי לצוד צידה ולקח איילים רבים ולקח הערל השוטה החשוב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האיילים ואכל ובחצי הלילה ברח לאיילות השדה ׃ ודי

רבינו סעדיה גאון

ברם עיקר שרשוהי ׳ זו היא ושתי ואפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפתוה סריסי המלך והרגוה בברזל ובאסור בכביעות כמו אוסרי לגפן ׳ ד״א ובמסמר כבלי נחשת וברזל ׃ בדתאא ׳ בדשא השדה ׃ יצטבע ׳ יכובס כמו יכבס מתרגמינן יצבע ׃ ועם חיותא חלקיה ׳ שהיה חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביצין אותו כד כתיב ושור בהמות יחיתן שנעשה נבוכד נצר חתן לבהמות ואוכל עשב כמוהם ׃ טריד ׳ טרוד ׃ לבבה מן אנשא ישנון ׳ שהוסר ממנו לב אנוש ונטפס לבו כבהמה ׃ שבעה עדנין ׳ שבע שנים ׃ בגזירת עירין ׳ מלאכי אף וחימה הקרואים שנוחרין מפי הקב״ה ׃ עד דברת ׳ למען ׃ למן די יצבא ׳ למי שירצ׳ יתפון מתרגמינן יצבי ׃ ושפל אנשי׳ ׳ הוא נבוכד נצר שהוא קצר ושפל קומה ׳ פ״א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר ׳ ובמאמר קדושי שמים שנואלין מן הקב״ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם ׃ אשתומם ׳ שתק וכלם כשעה אחת כמו ז׳ ימים משמים בתוכם ומחשבתו הבהילתהו ׃ מרי חלמא לערך ׳ לשונאך כמו ויהי עריך ומלאו פני תבל ערים וכך אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכד נצר אויביך ׃ די רבית ותקפת ׳ אשר גדלת ותקפת ׃ ורבותך רבת ומטת ׳ וגדולתך גדלה והגיעה ׃ ולך טרדין ׳ מלאכי אף וחימה ׃ ומטל שמיא לך מצבעין ׳ שמפשיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שהלך ערום ויחף והגשם והטל יורדין עליך ׃ מן די תנדע ׳ למען תדע ששולטין מן השמים ועל פי הגבורה השולטנות ׃ ושבעה עדנין ׳ יש פותרין אותן לחדשי׳ ומהן לשנים ומהן לשבועות ׃ מלכי ישפר עלך ׳ עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן אימלכינך ׃ וחטאך ׳ שגית בצדקה תפדה ׃ ועויתך במחן עניין ׳ ועונותיך תפדה בחנינות עניים ׃ פ״א ועויתך במחן עניין ותעניתך במכות מרדות ובתענית במיחן כמו והפילו השופט והכהו לפניו והוא מלקות שנין הם עינוי גוף ותענית כלומר במלקות ובתעניות יכופרו ׃ הן תהוה ארכה לשלותך ׳ תהיה תעלה וימים ארוכים למלותך ׃ ספת ׳ הגיעה ׃ ועשבא כתורין ׳ אל תתמה שהוא נעשה חמור או ערוד אלא כשתטה וכעס׳ בער כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס ועזניה שדורסין בצפורניהן ׃ כלא מטא ׳ הוא בעצמו נבוכד נצר כתב באיגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת ׃ ולעילא

מה עבדת חד מן ז׳ קמצי דסמי׳ להע׳ וסי׳ ומה חטאתי כי דלקת: זכר מה עמדי וקח לך׳ ויאמר חזאל כי מה עבדך הכלב׳ ואמרתם על מה על כי תעיר׳ ומה חשחן אנחנא׳ ואמר לה מה עבדת׳ כי מה חפצו בביתו׳ וכל שאינם סמוכין לחית ועי״ן דכו׳ כמכ״ר מה בסגול וכל מה כסגול הבא אחריו במתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין בגוה ה׳ בליש׳ וסימ׳ תבכה נפשי מפני גוה׳ כי השפילו ותאמר גוה׳ וגוה מגבר יכסה׳ שלף ויצא מגוה׳ ודי מהלכין בגוה׳ כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא בר מן כספא קדים לדהבא וסימן נמסר לעיל בספרא סימן ב׳ נפקה נפקו כתיב נפקה קרי׳ בה שעתה נפקו אצבען והוא מן ח׳ מלין

וְלִקְצָת יוֹמַיָּא אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר עַיְנַי לִשְׁמַיָּא נִטְלֵת וּמַנְדְּעִי עֲלַי יְתוּב וּלְעִלָּאָה בָּרְכֵת וּלְחַי עָלְמָא שַׁבְּחֵת וְהַדְּרֵת דִּי שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם וּמַלְכוּתֵהּ עִם דָּר וְדָר: וְכָל דָּאְרֵי אַרְעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין וּכְמִצְבְּיֵהּ עָבֵד בְּחֵיל שְׁמַיָּא וְדָאְרֵי אַרְעָא וְלָא אִיתַי דִּי יְמַחֵא בִידֵהּ וְיֵאמַר לֵהּ מָה עֲבַדְתְּ: בֵּהּ זִמְנָא מַנְדְּעִי יְתוּב עֲלַי וְלִיקַר מַלְכוּתִי הַדְרִי וְזִוִי יְתוּב עֲלַי וְלִי הַדָּבְרַי וְרַבְרְבָנַי יְבַעוֹן וְעַל מַלְכוּתִי הָתְקְנַת וּרְבוּ יַתִּירָה הוּסְפַת לִּי: כְּעַן אֲנָה נְבֻכַדְנֶצַּר מְשַׁבַּח וּמְרוֹמֵם וּמְהַדַּר לְמֶלֶךְ שְׁמַיָּא דִּי כָל מַעֲבָדוֹהִי קְשֹׁט וְאֹרְחָתֵהּ דִּין וְדִי מַהְלְכִין בְּגֵוָה יָכִל לְהַשְׁפָּלָה:

ה בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא עֲבַד לְחֶם רַב לְרַבְרְבָנוֹהִי אֲלַף וְלָקֳבֵל אַלְפָּא חַמְרָא שָׁתֵה: בֵּלְשַׁאצַּר אֲמַר בִּטְעֵם חַמְרָא לְהַיְתָיָה לְמָאנֵי דַּהֲבָא וְכַסְפָּא דִּי הַנְפֵּק נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּהִי מִן הֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְיִשְׁתּוֹן בְּהוֹן מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי שֵׁגְלָתֵהּ וּלְחֵנָתֵהּ: בֵּאדַיִן הַיְתִיו מָאנֵי דַהֲבָא דִּי הַנְפִּקוּ מִן הֵיכְלָא דִּי בֵית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְאִשְׁתִּיו בְּהוֹן מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי שֵׁגְלָתֵהּ וּלְחֵנָתֵהּ: אִשְׁתִּיו חַמְרָא וְשַׁבַּחוּ לֵאלָהֵי דַּהֲבָא וְכַסְפָּא נְחָשָׁא פַרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא: בַּהּ שַׁעֲתָה נְפַקוּ אֶצְבְּעָן דִּי יַד אֱנָשׁ וְכָתְבָן לָקֳבֵל נֶבְרַשְׁתָּא עַל גִּירָא דִּי כְתַל הֵיכְלָא דִּי מַלְכָּא וּמַלְכָּא חָזֵה פַּס יְדָה דִּי כָתְבָה: אֱדַיִן מַלְכָּא זִיוֹהִי שְׁנוֹהִי וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלוּנֵּהּ וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ מִשְׁתָּרַיִן וְאַרְכֻבָּתֵהּ דָּא לְדָא נָקְשָׁן: קָרֵא מַלְכָּא בְּחַיִל לְהֶעָלָה לְאָשְׁפַיָּא כַּשְׂדָּיֵא וְגָזְרַיָּא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְחַכִּימֵי בָבֶל דִּי כָל אֱנָשׁ דִּי יִקְרֵה כְּתָבָה דְנָה וּפִשְׁרֵהּ יְחַוִּנַּנִי אַרְגְּוָנָא יִלְבַּשׁ וְהַמוֹנְכָא דִי דַהֲבָא עַל צַוְּארֵהּ וְתַלְתִּי בְמַלְכוּתָא יִשְׁלַט: אֱדַיִן עָלְּלִין כֹּל חַכִּימֵי מַלְכָּא וְלָא כָהֲלִין כְּתָבָא לְמִקְרֵא וּפִשְׁרָא לְהוֹדָעָה לְמַלְכָּא: אֱדַיִן מַלְכָּא בֵלְשַׁאצַּר שַׂגִּיא מִתְבָּהַל וְזִיוֹהִי שָׁנַיִן עֲלוֹהִי וְרַבְרְבָנוֹהִי מִשְׁתַּבְּשִׁין: מַלְכְּתָא לָקֳבֵל מִלֵּי מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְבֵית מִשְׁתְּיָא עַלַּלַת עֲנָת מַלְכְּתָא וַאֲמֶרֶת מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי אַל יְבַהֲלוּךְ רַעְיוֹנָךְ וְזִיוָיךְ אַל יִשְׁתַּנּוֹ: אִיתַי גְּבַר בְּמַלְכוּתָךְ דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בֵּהּ וּבְיוֹמֵי אֲבוּךְ נַהִירוּ וְשָׂכְלְתָנוּ וְחָכְמָה כְּחָכְמַת אֱלָהִין הִשְׁתְּכַחַת בֵּהּ וּמַלְכָּא נְבֻכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ רַב חַרְטֻמִּין אָשְׁפִין כַּשְׂדָּאִין גָּזְרִין הֲקִימֵהּ אֲבוּךְ מַלְכָּא: כָּל קֳבֵל דִּי רוּחַ יַתִּירָה וּמַנְדַּע וְשָׂכְלְתָנוּ מְפַשַּׁר חֶלְמִין וְאַחֲוָיַת אֲחִידָן וּמְשָׁרֵא קִטְרִין הִשְׁתְּכַחַת בֵּהּ בְּדָנִיֵּאל דִּי מַלְכָּא שָׂם שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר כְּעַן דָּנִיֵּאל יִתְקְרֵי וּפִשְׁרָה יְהַחֲוֵה:

רבינו סעדיה גאון

אבן עזרא

רש״י

ובטל ב׳ ובענין וסי׳ ברם עקר שרשוהי רפ׳ ׳ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת : סימן קדמ׳ על דברת די פשרא ׳ תנינ׳ עד דברת די ינדעון חייא די שליט : פשרא ב׳ כתי׳ א׳ וסי׳ דנא חלמא חזית אנה מלכא ׳ אדין דניאל : אמר ג׳ קמצין בסיפ׳ וסימ׳ אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא ׳ די חזית ופשרה אמר ׳ ואנת בלטשאצר פשרה אמר להודעותני ד׳ מל בליש׳ וסי׳ הן לא תהודעונני חלמא׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל ׳ כען הן תכול כתבא למקר׳ שאלנא להום להודעות׳ די נכתו׳ : להודעותני ג׳ ב׳ מל וא׳ חס וסי׳ ב׳ מל דלעיל וא׳ חס וכען העלו קדמי : ומזון לכלא ביה חד מן י״א מלין בטעם פ׳ האתנחת׳ לא ישרתנה כי אם מונח במ״א מקומו׳ שישרתנ׳ מאיילא וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפ׳

ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם חיותא חלקה בעשב ארעא : לבבה מן אנושא ישנון ולבב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון עלוהי : בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חייא די שליט עליא במלכות אנושא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה : דנה חלמא חזית אנה מלכא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא אמר כל קבל די כל חכימי מלכותי לא יכלין פשרא להודעותני ואנתה כהל די רוח אלהין קדישין בך : אדין דניאל די שמה בלטשאצר אשתומם כשעה חדא ורעינהי יבהלנה ענה מלכא ואמר בלטשאצר חלמא ופשרא אל יבהלך ענה ב בלטשאצר ואמר מראי חלמא לשנאיך ופשרה לעריך : אילנא די חזית די רבה ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לכל ארעא : ועפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחתוהי תדור חיות ברא ובענפוהי ישכנן צפרי שמיא : אנתה הוא מלכא די רבית ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא ושלטנך לסוף ארעא : ודי חזא מלכא עיר וקדיש נחת מן שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם חיות ברא חלקה עד די שבעה עדנין יחלפון עלוהי : דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די מטת על מראי מלכא : ולך טרדין מן אנשא ועם חיות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די תנדע די שליט עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה : ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימה מן די תנדע די שלטן שמיא : להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין הן ת תהוה ארכא לשלותך : כלא מטא על נבוכדנצר מלכא : לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה : ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי : עוד מלתא בפם מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותה עדת מנך : ומן אנשא לך טרדין ועם חיות ברא מדרך עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די תנדע די שליט עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה : בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר ומן אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין :

בהאי סי׳ ובסדר פנחס : תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ מלכו פליג׳ תחוה ׳ מן קצת מלכות תהוה תקיפ׳ ׳ תהוה ארכ׳ לשלותך : כלא ג׳ וסי׳ מהדק וחשל כלא ׳ כלא מטא על נבוכד נצר מלכא׳ לדריוש מלכא שלמא : מטא ג׳ חד כתי׳ א׳ וסי׳ כלא מטא׳ ועד עתיק יומין ׳ וזמנא׳ קדמא כתי׳ א׳ : עדת ב׳ קמצי׳ וסי׳ וריח נור לא עדת׳ מלכות׳ עדת מנך׳ וכל קרי׳ פתח עדת ישראל עדת יי׳ ואינון מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל כפר חלוף לה וכי׳ נמס׳ במסרה רבתא בערך חלף בס״ד : על נבוכד נצר ב׳ דסמי׳ וסימ׳ כלא מטא ׳ בה שעתא מלתא כפת ׳ ותרין אל נבוכד נצר וסימ׳ ביד אלעשה בן שפן ׳ וירדפו חיל כשדים ׳ ואינון חד מן כ׳ ז׳ ין תרין ותרין על וסי׳ נמסר במסר רבת׳ בערך בס״ד :

רש״י

ברם עקר שרשוהי בארעא שבוקו · אך עיקר שרשיו הניחו · ובאסור די פרזל ונחש · כלומר יקשו רגליו בכבלי ברזל כשם שעושין לשוטה שמכירין אותו באסור כך כבלוהו בכבלים · בדיתאא · בעשב השדה · כלות באחו שלא יזוז משם · יצטבע · יהא שרוי תמיד לשון טבילה · חלקה · חלקו : ושבעה עדנין · שבע שנ׳ · יחלפון עלוהי · יעברו עליו בגזרת אי : שאילתא · גזרה · ועי׳ שמלאכין בקב״ה קודש שגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא · על דברת · כמו למען · די ינדעון חייא · שידעו כל התיים · ולמאן די יצבא · למי שירצה : פשרית · פתרונו : אנת כהל · ואתה יכול · אדין דניאל אשתומם · שתק · ורעיונוהי · ומחשבותיו יבהלוני׳ שהיה ירא לפתור לו חלום : מראי אדוני׳ אמרו רבותי׳ אמרו חלמא לשנאיך קדש הוא · תלה עיניו להקב״ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאך זה · ואת לנבוכד נצר אמר והלא ישרא׳ שונאיו הם ג׳ שיקללם : לעריך · לשונאיך כמו ויהי ערך · די מטת על מרי מלכא אשר הגיע על אדוני המלך : ולך טרדין מן אנשא · ואותך יטרדו מבני אדם : לך מצבעין · אותך יטבילו ושבעה עדנין יחלפון עליך · יש לומר גמול בית המקדש שהחריב ס שנכנה בשבע שנים : ודי אמרו וגו׳ · א״ר אמרו להניח שרשוהי של אילן זהו הפתרון מלכותא לך קיימא · המלכות עומדת לך · כונך שישוב לך ת מלכותך · מן די תנדע די שליטין שמיא · מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם : להן מלכא · בלשון אתה מלך ס שמע לעצתי · מלכי · עצתי כמו איעצך אימלכינך · ישפר עלך · עצתי יוטב בעיניך לשמוע אולי · וחטאך בצדקה פרוק · וחטאתך בצדקה פרוק מעל צוארך · ועויתך במחן ענין · ועונותיך פרוק בחנינות עניים · הן תהוא ארכא לשלותך · אולי תהא שהות לשלותך · שלא תמהר הרעה לבא · ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לאותו רשע ראה ישראל עניים שכלי גולה מחזרין על הפתחי׳ והשיאו עצה ליכנסם את׳ לו עניים אלו שהגלית רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל שנים עשר חדש : כלא מטא · כל הפתרון הגיע על נבוכד נצר · מהלך הוה : הולך הוה · הלא דא היא · שמע העניים באים על הפתח וצועקים אמר מה קול ההמון הזה בשאני אמרו לו עבדיו אלו ה העניים שקבעת להם עת פרנסתם · אמר הלא רה היא הבל רבתא וגו׳ : ואם כלה בזבזתי אוצרותי לפרנסת עניים תהיכן הייתי בונה כל הפלטורין הללו · מעיקה אלו מפרנסם · עוד מילתא בפום מלכא · כך דרש ר׳ תנחומא · ולאחר שנים עשר חדש ולכבוד הפארתי : עדית מנך · סרה ממך · טרדין לשון נירדופין : בכית · הגזרה כלתה אליו · ושבעה ובהו כבכורן · וכפרניו כבכור :

אבן עזרא

ברם · אך עיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחשתים : ובטל יצטבע · ירוה : לבביה · לבו מלב אנוש ישנו : יחלפון · יעברו כמו הגשם חלף הלך לו : בגזירת · ככה גזרו שהם משרתי השם כאשר נוס ומאמר קדושים זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה : דנא · כך אמרתי לדניאל : אדין · אשתומם · השתומם שעה אחת : מרי · אדוני : לערך : כמו ויהי ערך וזה דרך מוסר עם המלך ויש אומרים כי לבו לשם ואין צורך כי כמן הוא כמשמעו : אילנא · אמר רבי ישועה כי וחזותיה מלשון חזה שהוא נראה וככה יקרן חזות ואם כן איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה : ועפיה · והפסוק אחריו אין צריך פירוש : דנא · הוא הפתרון כאשר נאמר לך · ופירוש מלכי עצתי וכמוהו וימלך לבי עלי : פרוק · גאל כמו ויפרקינו מצרינו : במחן ענין · לחון עניים : הן יהיה אריכות לשלותך או כמו ארוכה לשגגתך : כולא · הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עלי רק על נבוכד נצר כמו וישלח יי׳ את ירובעל ואת ברן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מה לך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר עניתי וכן בפום מלכא : עדת · סרה ועברה ממליך אין לי רעת לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימים או שבועי׳ או חדשים או שנים ולהיותם ימי׳ או שבועים אין נכון בעבור ששתו׳ עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן ואל יעלה על לבך שנבוכד נצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הבהמה והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו ונפתר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרו׳ עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחבירינו נאמן רוח והגיד לי שהיה בארץ אחד שהיה שר דגליא והנה ערל אחד יבא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האיילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך הארץ לצוד בידה ולקח איילים רבים ולקח הערל השוטה החשוב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האיילים ואכל ובחצי הלילה ברח לאיילות השדה : ודי

רבינו סעדיה גאון

ברם עיקר שרשוהי · זו היא ושתי ואפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפתום סריסי המלך והרגום בברזל ובאסור בכביעות כמו אוסרי לגפן · ד״א ובמסמר כבלי נחשת וברזל : בדיתאא · בדשא השדה : יצטבע · יכובס כמו יכבס מתרגמינן יצבע : ועם חיותא חלקיה · שהיה חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביצין אותו כד כתיב ושור בהמות יחיתן שנעשה נבוכד נצר חתן לבהמות ואוכל עשב כמוהם : טריד · טרוד : לבבה מן אנשא ישנון · שהוסר ממנו לב אנוש ונטפש לבו כבהמה : שבעה עדנין · שבע שנים : בגזירת עירין · מלאכי אף וחימה הקדושים שנוזרין מפי הקב״ה : עד דברת · למען : למן די יצבא · למי שירצ׳ יחפוץ מתרגמינן יצבי : ושפל אנשי׳ · הוא נבוכד נצר שהוא קבר ושפל קומה · פ״א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר · ובמאמר קדושי שמים שם שאלין מן הקב״ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם : אשתומם · שתק וכאם כשעה אחת כמו ז׳ ימים משמים בתוכם ומחשבתו הבהילתהו : מרי חלמא לערך · לשונאך כמו ויהי עריך ומלאו פני תבל ערים וכך אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכד נצר אויביך : די רבית ותקפת · אשר גדלת ותקפת : ורבותך רבת ומטת · וגדולתך גדלה והגיעה : ולך טרדין · מלאכי אף וחימה : ומטל שמיא לך מצבעין · שמפשיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדין עליך : מן די תנדע · למען תדע שמולטין מן השמים ועל פי הבורא המולכות : ושבעה עדנין · יש פותרין אותן לחדשי׳ ומהן לשנים ומהן לשבועות : מלכי ישפר עלך · עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן אימלכינך : וחטאך · שעשית בצדקה תפדה : ועויתך במחן עניין · ועונותיך תפדה בחנינות עניים : פ״א ועויתך במחן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתעניות במיחן כמו והפילו השופט והכהו לפניו והוא מלקות ענין · הם עינוי גוף ותענית כלומר במלקות ובתעניות יכופרו : הן תהוה ארכה לשלותך · תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך : ספת · הגיעה : ועשבא כתורין · אל תאמ׳ שהוא נעשה חמור או ערוד אלא כשתטה וכעם בער כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס ועזניה שרורכין בצפורניהן : כלא מטא · הוא בעצמו נבוכד נצר כתב באיגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת : ולעילא

העניים שקבעת להם עת פרנסתם · אמר הלא דא היא בבל רבתא וגו׳ : ואילו הייתי בזבזתי אוצרותי לפרנסת עניים היאך הייתי בונה כל הפלטורין הללו · מעתה אני מפרנסם · עוד מילתא בפום מלכא · כך דרש ר׳ תנחומא · ולאחר שנים עשר חדש ולכבוד הפארתי : עדית מנך · סרה ממך · טרדין לשון גירושין : בכית · הגזרה כלתה אליו · ושבעה וכנפיו כבכורין · וכפרניו כבכור : ולקבת

מה עבדת חד מן ז' קמצי דסמי' לה"ע וסי' ומה חטאתי כי דלקת : הכר מה עמדי וקח לך ׳ ויאמר חזאל כי מה עבדך דכלב ׳ ואמרתם על מה על כי תעיר ׳ ומה חשחן אנחנא ׳ ויאמר לה מהעבדת׳ כי מה חפצו בביתו ׳ וכל שאינן סמוכין לחי"ת ועי"ן דכו' כמכ"ר מה בסגול וכל מה בסגול הבא אחריו במתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין בגוה ה' בליש' וסימ' תבכה נפשי מפני גוה ׳ כי תשפילו ותאמר גוה ׳ וגוה מגבר יכסה ׳ שלף ויצא מגוה ׳ ודי מהלכין בגוה : כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא במ"ד כספא קדים לדהבא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן ב' : נפקה נפקו כתיב נפקה קרי' בה שעתה נפקו אצבען והוא מן ח' מלין

ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן עלם ומלכותה עם דר ודר: וכל דארי ארעא כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת: בה זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר מלכותי הדרי וזוי יתוב עלי ולי הדברי ורברבני יבעון ועל מלכותי התקנת ורבו יתירה הוספת לי: כען אנא נבכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וארחתה דין ודי מהלכין בגוה יכל להשפלה: [illegible] אצר מלכא עבד לחם רב לרברבני[illegible] [illegible] כל אלפ[illegible] חמרא שתה: [illegible] להיתיה ל[illegible] אבוה[illegible] [illegible] כל נברשתא

על גירא די כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה: אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלנה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן: קרא מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי בבל די כל אנש די יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש והמונכא די דהבא על צוארה ותלתי במלכותא ישלט: אדין עללין כל חכימי מלכא ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא: אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עללת ענת מלכתא ואמרת מלכא [illegible] יבהלוך רעיונך וזיויך אל ישתנו: [illegible] כורתך די רוח אלהין קדישין בה [illegible] ירו ושכלתנו וחכמה כחכמת [illegible] בה ומלכא נבכדנצר אבוך רב [illegible] שדאין גזרין הקימה אבוך מלכא [illegible] די רוח יתירא ומנדע ושכלתנו [illegible] אחירת אחידן ומשרא קטרין [illegible] ת בה בדניאל די מלכא שם שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה:

כתיב ו' בסוף תיבות' וקרי' ה' וסי' לחשיבו ויקם אישה וילך ׳ נפשו פרה למוד מדבר ׳ ואיו נביאיכם אשר נבאו ׳ וחיו ועל הנחל יעלה ׳ נפקו בה שעתה נפקו אצבען ׳ אתעקרו משתכל הוית בקרניא ׳ ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה ׳ יתגרו ובניו יתגרו ואספו : כתבה ב' כתי' ה' וסימ' קרא מלכא בחיל ׳ וכען העלו קדמי : עללין חד מן ד' מלין יתיר למ"ד במצעות תיבו' וסימ' עללין באדין עללין חרטמיא ׳ עללין אדין עללין כל חכימי מלכא ׳ עללת מלכתא לקבל מלי מלכא ׳ ולהלחם ויאמר המלך ל' צבאי ׳ וחד חלוף קרי' למ"ד ולא כתי' וסימ' חי וכניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל : וחכמה כחכמת חד מן י"ח מלין דגשי' בתר יהו"א בלאמבטל וסימ' כי גאה גאה ׳ ידמו כאבן ׳ י"י מי כמוך נאדר בקדש ׳ כל עצמותי תאמרנה י"י מי כמוך ׳ נלאתי כלכל ׳ ושמתי כדכד ׳ וחכמה כחכמת אלהין ׳ גדבריא דתבריא ׳ וב' צ' קומו צאו מן המקום דלוט ׳ קומו צאו מתוך עמי ׳ וד' למ"ד ויאמרו לו חכמיו ׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין ׳ ויאמרו לא כי מלך ׳ ויאמרו לו החרש דבני דן ׳ ועשית קערותיו לדשנו ׳ וד' יה קראתי יה ׳ יסר יסרני יה ׳ ויאמרו לא יראה יה ׳ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ׳ כל עצמותי פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי :

רבינו סעדיה גאון

ולעילאה ברכת׳ ולעליון ברכתי כלומ' הצדיק עליו את הדין : וכל דארי ארעא כלה חשיבין כלא היו כן חשובין ׳ ויש שפותרין כלא הוא השירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין כעפר והוא אינו דבר נתפש והולך לו ובטל עם השמש ואין בממשו כלום כן כל דיירי הארץ לפני הבורא ׳ וכמצביים ׳ וכרצונו : די ימחא בידיה ׳ שיבטל בידו : ורבו ׳ וגדולה : ודי מהלכין בגוה ׳ בגאוה : יכיל להשפלה ׳ ימוד להם מדת השפלה כנגד מדת גאותם וימדו בעומר מתרגמינן וכלו בעומרא ויש שפותר יכלה וישפיל ועוד יוכל להשפיל : לחם רב ׳ משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי ולמה גרע טי"ת מן בלטשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר משום ששלח יד בכלי בית י"י ופתרון בלשאצר בלש אוצר מחפש אוצר ויחפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדרין היתיו מאני דהבא אותו היום נלחם עם כורש ודריוש הפרי' על בבל ואז נצח וחזר בשמחת לבו ועשה סעוד' לשריו ולגבוריו וכנגד אלף איש היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו שוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית י"י ואמר בטעם היין שנשתכר כנגד אלף גיבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכד נצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו : שגלתיה ׳ אשתו ששכב עמה כדכתיב ישגלנה וקרינן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהיתה חביבה עליו כשגל באשת משכב חיקו : ולחנתיה ׳ ופילגשיו ולבני הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא : אשתיו ׳ שתו : נפקא אצבען די אנש ׳ זה גבריאל שנקרא איש שנאמר והאיש גבריאל : לקבל נברשתא ׳ נוכח החלון ׳ ד"א נברשתא כמו משנינו הילני אמו עשתה נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר תנורתא וחד אמר קונכיתא תרגם עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס והיינו עששית ואית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת משנה לשנה ופתרון נברשתא נר בר שתא : על גירא ׳ על הסיד כמו אבני גיר מנופצו' שהיה הסיד של גיר מטוח על הקיר ומלובן כמשפט היכלי המלך : זיוהי שנוהי ׳ זיוו ודמותו נשתנה : וקטרי חרצה משתריין ׳ קטרי חוליות שבמתניו כמתחו וקטרתם מתרגמינן ותקטוריכון מתנים מתרגמינן חרצין שהיו חוליות שבשדרה ושבמתנים מתפקפקין ממקומ' : משתריין ׳ ויפתח מתרגמינן ושרא : וארכובתיה דא לדא נקשן ׳ וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות : ארגוונא ׳ ארגמן מלבוש מלכים : והמניכא ׳ רביד הזהב מתרגמינן מניכא ודדהבא : ותלתא ׳ ושלישית במלכות ישלוט : עללין ׳ נכנסין : וזיווהי שנין ׳ מראיו משתנין : מסתבכין ׳ לשון סיכסוך כמו סיבוס בייסות ואית דאמרי סיבוסתא זה אומר בכה וזה אומר בכה ואין מתם בדבריהן ואית דאמרי מתביישין שלא יכלו לפרש : מלכתא ׳ אז באה המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו : איתי גבר ׳ יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל : רוח יתירא ׳ נבואה יתירה : ואחוית אחידן ׳ והגדת דברי חידות ויש פותר אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגורים ואת הדלת סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו : ומשרא קטרין ׳ מתיר דברים קשורים ותמונין : אכת

אבן עזרא

ודי מהלכין בגוה ׳ גאוה כמו כי השפילו ותאמר גוה ׳ בלטשצר ׳ עבד לחם רב ׳ עשה מאכל : ולקבל אלפא ׳ כנגד שרים אלף הפך משפט המלכים : בלשצר ׳ בטעם חמרא ׳ זאת היתה עצת היין ששתה והשתכר : שגלתיה ׳ כמו והשגל יושבת אצלו והיא הגבירת המוכנת למשכב המלך וככה תשגלנה הוא המעשה : ולחנתיה ׳ פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לאהי זהב עץ ואבן : בה שעתא ׳ נברשתא ׳ מנורה : על גירא ׳ כאבני גיר והוא הסיד : כותל היכלא ׳ כמו אחר כתלינו : פס ידא ׳ חתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסים והכל כגזר מגזרת כי פסו אמוני' והנה ראו ידים בלא גוף : וקטרי ׳ קשורי חלציו כמעט היו מותרים : נקשן ׳ כדמות משיקות אשה אל אחותה : והמניכא ׳ רביד הזהב : ותלתי ׳ ובשלישית המלכו' ישלט : משתבשין ׳ כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות : מלכתא ׳ יש אומרים אשת נבוכד נצר : נהירו ׳ כמו ונהורא : ואחוית אחידן ׳ מגיד חידות ומתיר קשורים : אכת

רש"י

ולקצת יומיא ׳ לקץ הימי' שקבעו לו לסוף ז' השנים ׳ נטלת ׳ נשאתי ׳ ומנדעי עלי יתוב ודעתי עלי חזרת ׳ ולעלאה ברכ' ׳ ואת העליון ברכתי ׳ כלא חשיבין ׳ רבותי' אומרו הלא הורגא דיומא לא שמיה ׳ אבק הנראה בשמש ׳ וכמצביה עבד בחיל שמיא ׳ וכרצונו עושה בצבא השמי' ׳ ולא איתי די ימחא בידיה ׳ ולא יש שימחה בידו : בה זימנא ׳ באותו זמן ׳ וליקר מלכותי הדרי ׳ ולכבוד מלכותי חזרתי ׳ וזיוי ותואר פני ׳ ולי הדברי ורברבני יבעון ׳ ואותי יועצי ושרי היו מבקשי' ומכבים שאשוב ׳ התתקנת ׳ הוכנתי ורבו יתירא הוספת לי ׳ וגדולה יתרה מן הראשונה נתוספה לו ׳ אמרו רבותי' שרכב על ארי וקשר תנין בראשו ׳ וארחתיה דין ודרכיו משפט ׳ ודי מהלכין בגוה ואשר מהלכים בגאוה יכול להשפיל ׳ בלשאצר מלכא ׳ בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכד נאצר וגם היה בנו של נבוכד נאצר ׳ עבד לחם רב ׳ עשה סעוד' גדולה מפני בשל ויקיבון שנלחם ביום עם דריוש המדי וכורש ונוצח המלחמ' ולערב עשה משתה כמו שכבא עליו ישעיה ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו השרים וגו' שבתוך המשתה חזרו אויבין ונלחמו על העיר ולכדוה ׳ ולקבל אלפא חמרא ׳ כנגד אלף איש היה שותה יין ׳ אמר בטעם חמרא ׳ אמר בעצת היין כשנשתכר ׳ להיתיא ׳ להביא ׳ די הנפק ׳ שהוציא ׳ שגלתיה ׳ לשון מלכה בלשון ארמי כמו והשגל יושבת אצלו ׳ היתיו ׳ הובאו ׳ די הנפיקו ׳ שהוציאו ׳ נפקן אצבען ׳ יצאו אצבעות יד אדם מן השמים ׳ לקבל נברשתא ׳ מול המנורה אשר לנכח השלחן ודוגמתו ב' במסכת יומא עשתה נברשת של זהב ׳ על גירא ׳ על כיד טוח כותל הבית כמו כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד ׳ זיוהי שנוהי ׳ יתארו נשתנו עליו ׳ ורעיונוהי ׳ ומחשבותיו ׳ וקטרי חרציה משתרין ׳ אזור חלציו כפתח שהיו מותניו [illegible] מתרופפין מחמת היראה ומצורו נפתח ׳ וקטרי חרציה משתרין ׳ נתרין ׳ וארכובתי' וברכיו זו לזו נקשן ׳ מקישות ודופקות ׳ בחיל ׳ בח להעלה להכניס ׳ כתבא דנא ׳ מכתב זה ׳ ארגונא ילבש ׳ כמשפט הכרתמים ׳ והמניכא ׳ רביד ענק ׳ ותלתי במלכותא ישלט ׳ בשליש המלכו' ימשול ׳ עללין ׳ נכנסין ׳ מלאכים ׳ חקיונית ׳ כלות

שגיא מתבהל ׳ יקרבא מתכתש ׳ משתבשין ׳ נבוכין : מלכתא לקבל מלי מלכא ׳ המלכה כששמעה את דברי המלך וסריו לבית המשתה באה ׳ איתי גבר ׳ יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו ׳ כחכמת אלהין ׳ מלאכים ׳ והיתה שר על כלם ׳ כל קבל וגו' ׳ כלפני אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו ׳ קטרין ׳ קשרים כל כתר כמאמר בו בדניאל ׳

וכען כ׳ רפ׳ וסי׳ הן על מלכא ׳ וכען הועלו קדמי חכימא אשפיא ׃ להודעותני ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל׳ ׳ כען הן תכול כתבא למקרא ׳ וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא ׳בתר׳ חס׳ ׃ מרים ב׳ בתרי לישני וסי׳ כי מרי׳ חם על כן קרא שמה מרה ׳די הוה צבא הוה מרים ׃ ויקרא נ׳ ב׳ כתי׳ א׳ וחד כתי׳ ה׳ וסי׳ ותקפא ויקרא יהב לנבוכדנצר ׳וחסנא ויקרא יהב ׳הנחת מן כרסא מלכות׳ ויקרה העדיו מנה ׳בתרא כתי׳ ה׳ ׃ ואנת ב׳ רפ׳ נסבין ו׳ ברישי׳ וסי׳ ואנת ברה בלשאצר ׳ואנת עזרא בחכמת אלהך ׳ ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב״ב רפ׳ נסבין ו׳ בריש תיבות׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הו״ו בס״ד ׃ בכספא ודהבא כל לישן ארמי דהבא קדים לכספא במ״ד דקדי׳ כספא לדהבא וסימ׳

באדין דניאל העל קדם מלכא ענה מלכא ואמר לדניאל אנתה הוא דניאל די מן בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן יהוד׃ ושמעת עליך די רוח אלהין בך ונהירו ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בך׃ וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני ולא כהלין פשר מלתא להחויה׃ ואנה שמעת עליך די תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תוכל כתבא למקרא ופשרה להודעותני ארגונא תלבש והמונכא די דהבא על צוארך ותלתא במלכותא תשלט׃ באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן הב ברם כתבא אקרא למלכא ופשרא אהודענה׃ אנתה מלכא אלהא עליא מלכותא ורבותא ויקרא והדרא יהב לנבכדנצר אבוך׃ ומן רבותא די יהב לה כל עממיא אמיא ולשניא הוו זאעין ודחלין מן קדמוהי די הוא צבא הוא קטל ודי הוה צבא הוה מחא ודי הוה צבא הוה מרים ודי הוא צבא הוא משפל׃ וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדה הנחת מן כרסא מלכותה ויקרה העדיו מנה׃ ומן בני אנשא טריד ולבבה עם חיותא שוי ועם ערדיא מדורה עשבא כתורין יטעמונה ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די ידע די שליט אלהא עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יהקים עליה׃ ואנתה ברה בלשאצר לא השפלת לבבך כל קבל די כל דנה ידעת׃ ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתה היתיו קדמיך ואנתה ורברבניך שגלתך ולחנתך חמרא שתין בהון ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא אעא ואבנא די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין שבחת ולאלהא די נשמתך בידה וכל ארחתך לה לא הדרת׃ באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנה רשים׃ ודנה כתבא די רשים מנא מנא תקל ופרסין׃ דנה פשר מלתא מנא מנה אלהא מלכותך והשלמה׃ תקל תקילתה במאזניא והשתכחת חסיר׃ פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס׃ באדין אמר בלשאצר והלבשו לדניאל ארגונא והמונכא די דהבא על צוארה והכרזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא׃ בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא׃

נמסר לעיל בסיפרא סוף סימן ב׳ ׃ כתבא כלהון כתיב א׳ במ״ב כתיב ה׳ וסימ׳ די יקרא כתבה דנא ופשרה ׳די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעותני ׃ והלבישו חד מן ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ המלבשכ׳ שני עם ׳ והלבשו לדניאל ארגונא ׳ והלבשו את האיש ׳ כתנות עור וילבשם ׳ וילבשם כתנות ׳ וילבשהו בגדים ומלאך יי׳ ׃ סימן מן ריש סיפרא עד בה בליליא קטיל בלטשאצר בלטאצר כתיב שי״ן קדים לאל״ף ומן בה בליליא עד סוף סיפרא בלטאשצר כתיב אל״ף קדים לשי״ן ׃

רשי

תיכול ׳ אם תוכל ׃ ונבזביתך ׳ דורונותיך ׳ לאחרן הב ׳ לאחר תן ׃ די הוה צבא ׳ שהיה חפץ ׳ הוה מחא ׳ מחיה ׃ וכדי רום לבביה ׳ וכאשר רם לבבו ׳ להזדא ׳ להרשיע ׳ הנחת ׳ הורד ׳ העדיו מינו ׳ הסירו ממנו ׃ טריד ׳ נגרש ׃ כל קבל די כל דנא ידעת ׳ כל עומת אשר כל זה ידעת שאירע לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב״ה ׃ שליח פסא די ידא ׳ נשלח כף יד ׳ וכתבא דנא רשים ׳ וזה המכתב אשר חקוק ׃ מנא מנא ׳ מנא אלהא ׳ כלומר מנא זהו פירושו מנא אלהא מלכותך והשלמה ׳ חשב תן שכנסת מלכות של אביך וזרעו ומנא שכבר השלמה ׃ תקיל תקילתא ב׳ במאזנים ׳ תקל זהו פירושו כשקלת לשכוי במאזנים ונמצאת חסר מכל צד ׳ פרס פריסת מלכותך וגו׳ כלומ׳ ופרסין משמע שני פרסין האחד ׳ פריסת מלכותך ׳ כשתגרה מלכותך ׳ והשני שניתנה למדי ופרס ׃ ודריוש

אבן עזרא

אנת ׳ הטעם שמע אתה המלך ׃ זייעין ׳ כמו ולא זע ממנו ׃ להזדה ׳ דרך זדון ׳ וטעם וכל ארחתך ליה שאתה בידו והוא מוליכך למקום חפצו כמו רסן הסוס ביד הרכב ויפת אמר ובאחריתך תלך אליו על דרך והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ׃ רשים ׳ רשם וכמוהו רשום בכתב ׃ מנא ׳ כל דבר שיספר יחשב ועוד כי מלת פרסין שנים פרס האחד שהוא פריסת שבירת מלכותו וכריתותה ופרס השני מגזרת מדי ופרס על כן אמר ויהיבת למדי ופרס ׃ קטיל ׳ נהרג כמו יקטול עני ואביון ׃ ודריוש ׳ דע כי זה דריוש המדי איננו דריוש הפרסי שנבנה הבית בשנת שתים למלכותו והנה על דעת הקדמונים כאשר אפרש שטעה דניאל בחשבונו הנה אמרו בשנת שבע לקיחה אסתר ונולד דריוש שהוא בנה בשנת שמונה לאחשורוש וכל מלכותו י״ב שנה והנה מלך והוא בן ו׳ שנים כי בשנת שתים למלכותו נבנה הבית והנה כתו׳ בן שבע שנים יהואש במלכו וקרוב מזה המספר יאשיהו המלך והנה כתוב על זה דריוש שהיה זקן במלכו על כשדים ס״ב שנה וידוע כי כורש תפש בבל כאשר כתו׳ בספר ישעיהו וכתוב כורש מלך בבל ואחריו מלך אחשורוש ואחר אחשורוש על דעת הכתיבו מלך דריוש הפרסי שהוא בן אסתר על כן אע״פ שכתוב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי איננו זה אחשורוש שלקח אסתר רק הוא אחר וככה היה אבי דריוש הזקן שהוא המלך הראשון ממלכי מדי ופרס שמלך על הכשדים כאשר נתפשה בבל ונפסקה מלכות כשדים בטרם מות בלשצר ואין צריך להאריך כי הדבר ברור הוא ואין ספק בו ובספרי מלכי פרס כי דריוש זה הזקן היה חותן כורש ושניהם תפשו בבל כי כורש היה מלך פרס וזה דריוש היה מלך מדי וכתוב הנני מעיר עליהם את מדי והנה כורש הניח חתנו על מלכות כשדים כי כורש המליכו כי כורש אמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי והנה בזמן אחד מלכו על כן בנפול כשדים עלו ישראל מבבל עם זרובבל כאשר צוה כורש שהוא מלך הגדול על כן כתוב ויהי לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס ופירוש בשנת אחת לכורש שמלך על בבל שהיו שם ישראל כי מלך היה בתחילה על כן נקרא כורש מלך בבל ׃

ספר

רבינו סעדיה גאון

אנת הוא דניאל ׳ וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפרש המכתב הזה ולקרותו ׃ מן יהוד ׳ מארץ יהודה ׃ השתכחת בך ׳ נמצאת בך ׃ ולא כהלין כתבא למיקרי ׳ לא יכלו המכתב לקרות ולפתור ׃ ונבזביתך ׳ כמו ונבזבא כרתנן התם שבזבז כל נכסיו לשון הוצאה ׳ ד״א ונבזביתך דורון שלך ׃ אנת מלכא כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלוכה וגדולה וכבוד והדר נתן לנבוכדנצר אביך ׃ די הוה צבי הוה קטיל ׳ שקונם עליו מיתה ׃ מחא ׳ מחיה שמבטל ממנו דין מיתה ׃ וכדי רם ׳ וכאשר רם לבבו ורוחו נתאמצה ונתחזקה להזיד הוריד מכסא מלכותו וכבוד הוסר ממנו ׃ ערדיא ׳ הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד מי פתח ותכן כדי שיכיר בין חמור לערוד ׃ מדריה ׳ מדור וייסוב שלו ׃ גשמה יצטבע ׳ גופו יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף ׃ ולמן די יצבא ׳ ולמי שירצה ׃ יקים עלה ׳ על המלוכה ׃ לא הדרת ׳ לא נתת הוד ושבח ׃ שליח ׳ נשתלח ׃ פסא די ידא ׳ פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סוף היד כמו תפסי יד ועד שקנות רגל אתיכת יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ציורים ומן המחלוקת הזה יפשר מי אפסים שמגיעין עד פס הרגל ׃ ודנא כתבא די רשים ׳ בכתב הקדש ולא יכלו חכמיו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על גבי זה שיטה ראשונה ממתום ושניה נכקפי ושלישית אאלרן וסטור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פתר מנא מנא מנא אלהים פעמים ימי מלכותיך וראה והנה שלמה וספתה מלכות בבל כי כן כתוב והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד ׃ ופרס פריסת מלכותך נחלקה מלכותך שכן קורין לחצי מנה פרס ועוד מפרסת פרסה מתרגמינן דסדיקת פרסתא כלומר חלוקת פרסה וכן גם זה פרס חלק והוא מן פרוסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון ששמע כן אמר להלבים לדניאל ארגמן ולתת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי מלאת לבבל שבעים שנה כיצד שנה ראשונה שמלך נבוכדנצר כיבש ניכוה בשניה כיבש את יהויקים ומשם הותחלה הגולה שנ׳ ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויוצא אתו מבית הכלא שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומלך ול״ז שנה היה אחריכן הרי מ״ה שנה למלכו׳ נבוכד נצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נמוה איננה מן המנין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משתים למלכותו שכיבש יהויקים ח׳ שנים קודם גלות יהויקים ול״ז הרי מ״ה כ״ג שנים של אויל מרודך הרי כ״ח וב׳ שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה יצא ונלחם בלשאצר עם כורש ודריוש ונצחו גיבוריו וחזר בשמחה ועשה משתה לאלף גיבוריו ואמר בלבו כיון שהגיעו ע׳ שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין ונוה להוציא כלי בית המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא ואשתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמר לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממתה ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וכתוב בתריה ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סריס אחד שומר ראש המלך שכיון ששמע נבואת דניאל אמר בלבו מרדכי זה האיש דניאל דבריו נכונים הם הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הצרים על בבל אז נתאמצו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומסרה הקב״ה בידם כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל ׃

ודריוש

אלין ה̇ ג̇ מ̇ל וב̇ חסרים וסימ̇ די מרעע כל אלין תדיק ותרוע ׳ תדיק ותסיף כל אלין מלכותא ׳ ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון ׳ אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו ׳ אלין חיותא רברבתא : שלו ו̇ וסי̇ מדוע דרך רשעים צלחה ׳ היו צריה לראש ׳ די יאמר שלה על אלההון כן כתיב ׳ וכל שלו ושחיתה לא השכחת עלוהי ׳ וזהירין הוו שלו למעבד ׳ יום כיום די לא שלו : אדין ט̇ בטעם ר̇פ וסימ̇ נפל על אנפוהי ׳ שגיא מתבהל ׳ די לא נהשכח לדניאל דנה ׳ סרכיא ואחשדרפניא אלין ׳ הרגישו על מלכא ׳ הרגישו והשכחו לדניאל ׳ קריבו ואמרין קדם מלכא ׳ ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל ׳ אזל מלכא לחיכליה ׳ אדין תתני פחת עבר נהרה : ברכוהי ל̇ רפי סימן

וְדָרְיָוֶשׁ מָדָיָא קַבֵּל מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנִין שִׁתִּין וְתַרְתֵּין׃ שְׁפַר קֳדָם דָּרְיָוֶשׁ וַהֲקִים עַל־מַלְכוּתָא לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא מְאָה וְעֶשְׂרִין דִּי לֶהֱוֺן בְּכָל־מַלְכוּתָא׃ וְעֵלָּא מִנְּהוֺן סָרְכִין תְּלָתָה דִּי דָנִיֵּאל חַד־מִנְּהוֺן דִּי־לֶהֱוֺן אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא אִלֵּין יָהֲבִין לְהוֺן טַעְמָא וּמַלְכָּא לָא־לֶהֱוֵא נָזִק׃ אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דְּנָה הֲוָא מִתְנַצַּח עַל־סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא כָּל־קֳבֵל דִּי רוּחַ יַתִּירָא בֵּהּ וּמַלְכָּא עֲשִׁית לַהֲקָמוּתֵהּ עַל־כָּל־מַלְכוּתָא׃

אֱדַיִן סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא הֲווֹ בָעַיִן עִלָּה לְהַשְׁכָּחָה לְדָנִיֵּאל מִצַּד מַלְכוּתָא וְכָל־עִלָּה וּשְׁחִיתָה לָא־יָכְלִין לְהַשְׁכָּחָה כָּל־קֳבֵל דִּי־מְהֵימַן הוּא וְכָל־שָׁלוּ וּשְׁחִיתָה לָא הִשְׁתְּכַחַת עֲלוֹהִי׃ אֱדַיִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ אָמְרִין דִּי לָא נְהַשְׁכַּח לְדָנִיֵּאל דְּנָה כָּל־עִלָּא לָהֵן הַשְׁכַּחְנָא עֲלוֹהִי בְּדָת אֱלָהֵהּ׃ אֱדַיִן סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא אִלֵּן הַרְגִּשׁוּ עַל־מַלְכָּא וְכֵן אָמְרִין לֵהּ דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃ אִתְיָעַטוּ כֹּל סָרְכֵי מַלְכוּתָא סִגְנַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא הַדָּבְרַיָּא וּפַחֲוָתָא לְקַיָּמָה קְיָם מַלְכָּא וּלְתַקָּפָה אֱסָר דִּי כָל־דִּי־יִבְעֵה בָעוּ מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא לְגֹב אַרְיָוָתָא׃ כְּעַן מַלְכָּא תְּקִים אֱסָרָא וְתִרְשֻׁם כְּתָבָא דִּי לָא לְהַשְׁנָיָה כְּדָת־מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא תֶעְדֵּא׃ כָּל־קֳבֵל דְּנָה מַלְכָּא דָּרְיָוֶשׁ רְשַׁם כְּתָבָא וֶאֱסָרָא׃ וְדָנִיֵּאל כְּדִי יְדַע דִּי־רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבַיְתֵהּ וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעִלִּיתֵהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא בָּרֵךְ עַל־בִּרְכוֹהִי וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהֵהּ כָּל־קֳבֵל דִּי־הֲוָא עָבֵד מִן־קַדְמַת דְּנָה׃ אֱדַיִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגִּשׁוּ וְהַשְׁכַּחוּ לְדָנִיֵּאל בָּעֵא וּמִתְחַנַּן קֳדָם אֱלָהֵהּ׃ בֵּאדַיִן קְרִבוּ וְאָמְרִין קֳדָם־מַלְכָּא עַל־אֱסָר מַלְכָּא הֲלָא אֱסָר רְשַׁמְתָּ דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי־יִבְעֵא מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא לְגוֹב אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר יַצִּיבָא מִלְּתָא כְּדָת־מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא תֶעְדֵּא׃ בֵּאדַיִן עֲנוֹ וְאָמְרִין קֳדָם מַלְכָּא דִּי דָנִיֵּאל דִּי מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד לָא־שָׂם עֲלָיךְ מַלְכָּא טְעֵם וְעַל־אֱסָרָא דִּי רְשַׁמְתָּ וְזִמְנִין תְּלָתָה בְּיוֹמָא בָּעֵא בָּעוּתֵהּ׃ אֱדַיִן מַלְכָּא כְּדִי מִלְּתָא שְׁמַע שַׂגִּיא בְּאֵשׁ עֲלוֹהִי וְעַל דָּנִיֵּאל שָׂם בָּל לְשֵׁיזָבוּתֵהּ וְעַד מֶעָלֵי שִׁמְשָׁא הֲוָא מִשְׁתַּדַּר לְהַצָּלוּתֵהּ׃ בֵּאדַיִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגִּשׁוּ עַל־מַלְכָּא וְאָמְרִין לְמַלְכָּא דַּע מַלְכָּא דִּי־דָת לְמָדַי וּפָרַס דִּי־כָל־אֱסָר וּקְיָם דִּי־מַלְכָּא יְהָקֵים לָא לְהַשְׁנָיָה׃ בֵּאדַיִן מַלְכָּא אֲמַר וְהַיְתִיו לְדָנִיֵּאל וּרְמוֹ לְגֻבָּא דִּי אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּ פָּלַח־לֵהּ בִּתְדִירָא הוּא יְשֵׁיזְבִנָּךְ׃

כל לשון ברכים דגשים במ̇ב וסימ̇ הוה ברך על ברכוהי ׳ כרעו על ברכיהם למים ׳ וכל ברך שהוא לשון ברכים נפתח כולו והנגינה לעיל : ברך על ברכוה ׳ וי̇ש ספרי̇ם כתו̇ ברך ונק̇ד בריך ונמ̇ס עליו ל̇ חס̇ר ׳ וי̇ש ספרי̇ם שהו̇א ברך נגק̇ד הבי̇ת בקמ̇ץ והנגי̇נה מלעי̇ל ונמס̇ עליו ל̇ מלעי̇ל ׳ וי̇ש ספרי̇ם שהו̇א מלר̇ע והבי̇ת קמ̇ץ : קריבו י̇ חס̇ בליש̇ וסי̇ נמס̇ בסדר ויקרא : באדין כל ר̇פ דסיפ̇ באדין במי̇ג אדין וסימ̇ נמס̇ במס̇ רבת̇ בערך אד בס̇ד : כל ל̇ קמץ אדין מלכא כדי מלתא ׳ והוא חד מן א̇ב מן תרין תרין אתין דלוג ול̇ קמץ וסי̇ במסר̇ רבת̇ :

רבינו סעדיה גאון

ודריוש מדאה קביל מלכותא ׳ אז הותחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכות בבל : ועלא מנהון ׳ למעלה מהן שוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם : טעמא ׳ עצה : נזיק ׳ ניזוק : מתנצח ׳ נוצח : על סרכיא ׳ שוטרים מתרגמינן סרכיא : ומלכא עשית להקמותיה ׳ והמלך מחשב להקימו על המלוכה לילך לעשות מלחמותיו והוא ישב בהשקט : עשית ׳ כמו ביום ההוא אבדו עשתונותיו : בעין עילה להשכח ׳ רוצין למצוא עלילה לדניאל מצד המלכות : עילה ושחיתא ׳ עלילה ומום כמו כי משחתם בהם מום בם כלומר שום דבר תואנה : שלו ׳ פשע ושגגה ויש אומרים שלו ריפול כמו לא תשלה לא תתרשל : להן השכחנא עלוהי בדת אלהיה ׳ כי אם נמצא עליו עלילה בדת אלהיו ׳ פ̇א מצד מלכותא כלומר שיגזור המלך דבר והוא יבטל וימצא לו עלילה : הרגישו על מלכא ׳ כמו למה רגשו גוים לשון קיבוץ עם כמו בבית אלהים נהלך ברגש : אתיעטו ׳ נתיעצו כמו עטה וטעם : לקיימא קיים מלכא ׳ לקיים קיום המלך : אסר ׳ כמו לאסור אסר על נפשו דבר שהוא מותר ונוהג בו איסור : די כל די יבעא בעו ׳ שכל מי שיבקש רחמים ותפילה כמו דמתרגמינן אנא בעותך מן קדמי זו היא תפילה : יתרמי לגוב אריותא ׳ יושלך בבור אריות : להן מינך מלכא ׳ לפי שהיו אנשים במלכותו שמאמינים ומשתחוים ומתפללין לאדם : תקים אסרא ׳ תקיים איסר : ותרשם כתבא ׳ כמו הרשום בכתב אמת : די לא להשניא ׳ שלא ישתנה : די לא תעדי ׳ שלא תסור ׳ ודניאל כשידע שבשבילו נרשם הכתב בא אל ביתו : וכוין ׳ וחלונות פתוחות לו בעלייה שלו : נגד ירושלם ׳ כדי שתהא תפלתו נשמעת שהיה מכוון את לבו נגד בית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים : וזימנין תלתא ׳ ושלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה היה כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו ושמא תאמר אותו היום התחיל ר̇אמ מה בתי׳ כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא כמו שהיה רגיל לעשות קודם לכן אז היו הולכים ואורבים סביבות בית דניאל ומצאו שם כעדה ושאלוה מה עושה דניאל אמרה להם הוא כורע על ברכיו ומתפלל לאלהיו בעלייתו מיד הלכו ומצאו שנאמר אדין גבריא אילך הרגישו והשכחו לדניאל בעי ומתחנן קדם אלהה : יציבא ׳ אמת : שם עלך מלכא טעם ׳ כלומר גזר גזירה על גזירת המלך וביטל גזירת המלך מפני גזירתו והוא מתפלל שלש פעמים ביום : שגיא באש עלוהי ׳ מאד הרע לו : ועל דניאל שם בל ׳ שם לב בהפיכת התיבה כמו כבש כשב וכמו שמלה שלמה ויא̇ שם התחבולות ופוחרין בל בלילות דברים ופיום אמרים וי̇א כח וטכס ד̇א ועל דניאל שם בל לשזבותיה שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר מנדה בלו והלך ונרסינן בנדרים אמר רבא שרי ליה לזורבא מרבנן למימר זורבא מרבנן אנא דלא למיתן כרגא שנאמר ומנדה בלו והלך מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנונא כלומר על דניאל שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר ואם כופר יושת עליו שרצה לפדותו בממון ולא יכול כך פירש רב מתתיהו הגאון ז̇ל : הוה משתדר ׳ מתעסק ונלחם ונאבק עם שריו כדי להצילו ויאבק מתרגמי׳ ואשתדל ר̇יים מתחלף עם למ̇ד כמו ושו ואדו ופתרון שניהם והכה : והיתיו ׳ והביאו : ורמו ׳ והשליכו : והיתית :

אבן עזרא

ספר ׳ בכל מלכותא ׳ הטעם מלכות כשדים : ועלא ׳ סרכין ׳ גדולי׳ מהאחשדרפני׳ : נזיק ׳ כמו בנזק המלך : אדין ׳ מתנצח ׳ כמו מנצח : עשית ׳ חשב׳ כמו עשתונותיו וככה עשתי עשרה כאשר פירשתי בספר המספר : אדין ׳ בדת ׳ מנהג וכן בלשון ישמעאל : הרגישו ׳ התחברו כמו נהלך ברגש למה רגשו גוים : ולתקפה אסר ׳ כמו וכל אסר אשר אסרה על נפשה : לגוב ׳ לבור : די לא תעדה ׳ חוק ולא תעבור : וכוין ׳ חלונות וכן בלשון ישמעאל : נגד ירושלם ׳ כמו שכתו׳ והתפללו אליך דרך ארצם : וזימנין תלתא ׳ הם השלש תפילות שהעתיקו קדמונינו : בריך על ברכוהי ׳ כמו ויברך על ברכיו : ומצלי ׳ מתפלל וכן בלשון ישמעאל ׳ באדין ׳ לגוב אריותא ׳ בור היה מלא אריות ושם משליכי׳ טרפם וכל מי שהיה בן מות : באש עלוהי ׳ רע בעיניו : שם בל ׳ לבו כמו בלשון ישמעאל בל לב להצילו ועד בא השמש : משתדר ׳ אין לו חבר ופירושו כמו מחשב בכל יכולתו ומבקש עלילות : בעזקתיה

רש̇י

ודריוש מדיא קבל מלכות׳ כבר שנין שתין ותרתין ׳ למה מנה שנותיו לומ׳ לך ביום שנכנס נבוכד נאצר להיכל בימי יהויקים נולד שנגנו דריוש ׳ מגלות יכניה ועד כאן ל̇ב שנה ואמר מר ג̇ גלו בימי יהויכין בשבע לכבוש יהויקי׳ שהוא שמנה לנבוכד נאצר כשתיירו לנבוכד נאצר שלשים ושבע שהרי ארבעי׳ וחמשה מלך וכ̇ג דאויל מ̇ מרודך כמו שאמרו רז̇ל במסכ׳ מגילה ב׳ שעבדו לבלשצר הרי ס̇ב : ועלא מנהון ׳ ולמעלה מהן ׳ די להון אחשדרפניא ׳ שיתנו האחשדרפנים הללו עצה לשלשה ההסרכים ׳ ומלכא לא להוי נזיק ׳ והמלך לא יהא נזכר בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות : דניאל דנא ׳ דניאל זה ׳ מתנצח ׳ מתגבר ׳ ומלכא עשית ׳ המלך היה חושב בלבו ׳ להקימו על כלם : הוו בעין עלא ׳ היו מבקשי עלילה למצוא לדניאל בדבר המלכו׳ שיוכלו להלשין עליו׳ די לא נהשכח אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה ׳ להן השכח׳ עלוהי׳ אבל נמצא עליו עלילה על ידי תורת אלהיו אם נוכל לבקש מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיי׳ את מצות המלך והרי העלילה : הרגישו׳ ׳ נתקבצו על המלך : אתיעטו ׳ נועצו ׳ לקיימא קים מלכא ׳ להחזיק בדת המלך בכח לפי שמחדש באת למלוך ומחדיקים אחרת אתה וצריך חזוק ׳ די יבעא בעו׳ אשר יבקש שום בקשה ׳ להן מינך מלכא ׳ זולתי ממך המלך ׳ לגוב אריות׳ ׳ לבור שאריו׳ המלך שם : תקים אסרא ׳ תעמיד את זה ׳ די לא להשניא ׳ שלא לשנות כדת מדי ופרס ׳ די לא תעדא ׳ שלא תעבר : כדי ידע ׳ כאשר ידע : וכוין פתיחן ליה בעליתא ׳ בעליתו ׳ נגד ירושלם ׳ לנגד ב̇ה ׳ ואעפ״י שחרב עתה כמו שאמ׳ שלמה והתפללו אליך דרך ארצם ׳ ברך על ברכוהי כורע על ברכיו ׳ וזמנין תלת׳ ׳ ערבי׳ שחרי׳ ומנחה ׳ כל קבל די הוה עבד וגו׳ ׳ ככל אשר היה עושה לפני זאת ׳ הרגישו ׳ נתקבצו ׳ על אסר מלכא ׳ על בטול איסור המלך אשר באו להלשין ׳ יציבא מלתא ׳ אמת הדבר : לא שם עליך מלכא טעם ׳ לא נתן לב ועצה לחוש על גזרותך : בעא בעותיה ׳ מתפלל תפלתו : כדי מלתא שמע ׳ כאשר שמע הדבר ׳ שגיא באש עלוהי ׳ הרבה הרע בעיניו שהיה אוהב את דניאל ובקש עליו מיתתו ׳ ועל דניאל שם בל לשזבותיה ׳ ועל דניאל שם דיעו לדחות הדבר להצילו ואמר להם אוכי יודע דוגמתו לך עכנו יורה פתרונו ׳ בל ׳ אוכי מאמין לכם ׳ ועד מעלי שמשא ועד משתדר להצילו אבל כשהגיע אזן תפלתו כרע להק̇בה על ברכיו והתפלל תפלתו ושוב לא היה לו פתחון פה להצילו ׳ די מלכא יהקים ׳ אשר המלך יגזור ויעמיד לא לאדם לשנותו : והיתית

אלהי ב׳ וסים׳ ועד אחרין על קדמי דניאל · אלהי שלח מלאכה וסגר : כל ד׳ פשוטה בלישן ארמי קמץ במ״ד פתחין וסי׳ מברך שדרך מישך תת חרך : אילך כל סיפרא אילך במ״ה אילין וג׳ מנהון מל וב׳ חס וסי׳ נמסר לעיל ריש סי׳ ו׳ : רמו ל׳ ואמר מלכא והיתיו · וחד ורמו באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ואינון מן מלין דחד ר״ש וחד ור״ש וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסים׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הרי״ש בס״ד : סימן כל סיפרא ר״פ ומן במ״א מן וסי׳ מן קדמי שים טעם די בכל שלטן : סופא ג׳ כתי׳ אלף וסי׳ אלהא חיא וקים לעלמין ומלכותה · ושלטניה יהערך להשמדה ולהובדה · עד כה סופא די מלתא אנא דניאל : בשנת כלהו׳ ר״פ ומצעות בשנת במ״ט ר״פ וחד מצעות פסוק ובשנת

וְהֵיתָיִת אֶבֶן חֲדָה וְשֻׂמַת עַל־פֻּם גֻּבָּא וְחַתְמַהּ מַלְכָּא בְּעִזְקְתֵהּ וּבְעִזְקָת רַבְרְבָנוֹהִי דִּי לָא־תִשְׁנֵא צְבוּ בְּדָנִיֵּאל׃ אֱדַיִן אֲזַל מַלְכָּא לְהֵיכְלֵהּ וּבָת טְוָת וְדַחֲוָן לָא־הַנְעֵל קָדָמוֹהִי וְשִׁנְתֵּהּ נַדַּת עֲלוֹהִי׃ בֵּאדַיִן מַלְכָּא בִּשְׁפַּרְפָּרָא יְקוּם בְּנָגְהָא וּבְהִתְבְּהָלָה לְגֻבָּא דִּי־אַרְיָוָתָא אֲזַל׃ וּכְמִקְרְבֵהּ לְגֻבָּא לְדָנִיֵּאל בְּקָל עֲצִיב זְעִק עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל דָּנִיֵּאל עֲבֵד אֱלָהָא חַיָּא אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּה פָּלַח־לֵהּ בִּתְדִירָא הַיְכִל לְשֵׁיזָבוּתָךְ מִן־אַרְיָוָתָא׃ אֱדַיִן דָּנִיֵּאל עִם־מַלְכָּא מַלִּל מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃ אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסְגַר פֻּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי כָּל־קֳבֵל דִּי קָדָמוֹהִי זָכוּ הִשְׁתְּכַחַת לִי וְאַף קָדָמָךְ מַלְכָּא חֲבוּלָה לָא עַבְדֵת׃ בֵּאדַיִן מַלְכָּא שַׂגִּיא טְאֵב עֲלוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל אֲמַר לְהַנְסָקָה מִן־גֻּבָּא וְהֻסַּק דָּנִיֵּאל מִן־גֻּבָּא וְכָל־חֲבָל לָא הִשְׁתְּכַח בֵּהּ דִּי הֵימִן בֵּאלָהֵהּ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא וְהַיְתִיו גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־אֲכַלוּ קַרְצוֹהִי דִּי דָנִיֵּאל וּלְגֹב אַרְיָוָתָא רְמוֹ אִנּוּן בְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וְלָא־מְטוֹ לְאַרְעִית גֻּבָּא עַד דִּי־שְׁלִטוּ בְהוֹן אַרְיָוָתָא וְכָל־גַּרְמֵיהוֹן הַדִּקוּ׃ בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא דִּי־דָאְרִין בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא׃ מִן־קֳדָמַי שִׂים טְעֵם דִּי בְּכָל־שָׁלְטָן מַלְכוּתִי לֶהֱוֺן זָאְעִין וְדָחֲלִין מִן־קֳדָם אֱלָהֵהּ דִּי־דָנִיֵּאל דִּי־הוּא אֱלָהָא חַיָּא וְקַיָּם לְעָלְמִין וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל וְשָׁלְטָנֵהּ עַד־סוֹפָא׃ מְשֵׁיזִב וּמַצִּל וְעָבֵד אָתִין וְתִמְהִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דִּי שֵׁיזִב לְדָנִיֵּאל מִן־יַד אַרְיָוָתָא׃ וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ פָּרְסָיָא׃

ז בִּשְׁנַת חֲדָה לְבֵלְאשַׁצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל דָּנִיֵּאל חֵלֶם חֲזָה וְחֶזְוֵי רֵאשֵׁהּ עַל־מִשְׁכְּבֵהּ בֵּאדַיִן חֶלְמָא כְתַב רֵאשׁ מִלִּין אֲמַר׃ עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוִי עִם־לֵילְיָא וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא׃ וְאַרְבַּע חֵיוָן רַבְרְבָן סָלְקָן מִן־יַמָּא שָׁנְיָן דָּא מִן־דָּא׃ קַדְמָיְתָא כְאַרְיֵה וְגַפִּין דִּי־נְשַׁר לַהּ חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי־מְּרִיטוּ גַפַּיהּ וּנְטִילַת מִן־אַרְעָא וְעַל־רַגְלַיִן כֶּאֱנָשׁ הֳקִימַת וּלְבַב אֱנָשׁ יְהִיב לַהּ׃

וסים׳ נמסר במלכיס״א ריש סימן ט״ו : כתב ג׳ וסים׳ ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן · כי כתב אשר נכתב בשם המלך · באדין חלמא כתב ראש מלין אמ׳ : וארבע ב׳ ר״פ וסים׳ וארבע כתפות אל ארבע · וארבע חיון רברבן · ואינון חד מן י״ד זוגין מן כ״ב ר״פ נסבין ו׳ ברישי׳ וסים׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד : ולבב ה׳ וסי׳ ולבב מצרים ימס בקרבו · וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער · ולבב נמהרים יבין דעת · ולבב חיות יתיהב ליה ושבעה עדנין · ולבב אנש יהיב לה :

רש״י

והתית אבן חדה · והובאת אבן אחת ובכל ארץ בבל אין אבן כי אם לבנים כמו שנ׳ הבה נלבנה לבנים׳ לתרגו׳ שאין אבן בבבל ולפי שעה הביאוה מלאכי׳ מארץ ישראל · אם התנה במעשה ב בראשית על הים שיקרע לבני ישרא׳ · ועל האש שיטבנן לחנניה וחבירו׳ · ועל האריות מהזיק לדניאל · לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק כאדם · והמלך אמר אם האריות או אפשר לשלקו שכבר נגזרה גזרה אזהר בו מהזקת אדם והנם אם יבא יבא · ושמת על פום גובא · הושמה על פי הגומא · בעזקתיה · בטבעתו׳ שלא יזיזוה ממקומה וישליכו עליו אבנים להרגו׳ · די לא תשנא צבו בדניאל · שלא ישנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק ברצונו : ובת טות · לן בתענית · ודחון · ושלחן במשנה כך פתרו דוכם לא ה הכניסו לפניו שלחן לאכול · ושנתה נדת עלוהי נדדה שנתו : בשפרפרא · בעלות שחר והרבה יש ב בתרגום יונתן · יקום בנגהא · עמד לאור הבק׳ ולא בשלש שעות כשאר מלכי׳ · ובהתבהלה לגוב׳ די אריותא אזל · ובבהלה לחבירת ה האריו׳ אזל : חבולה לא עבדת · שום דבר כיעור ושקר לא עשיתי : טאב עלוהי · הרבה הוטב בעיניו · ולדניאל · ואת דניאל צוה ל להעלות מן הבור : די הימין באלהיה : אשר הימין באלהיו : די אכלו קרצוהי · אשר הלשינו עליו · ולא מטו לארעית גובא · לא הגיעו לתחתית הבור עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיה הדיקו : באדין דריוש מלכא · די דארין בכל ה ארעא · שדרין בכל הארץ · שלמכון ישגא · ובמלכות כורש · שמלך אחר דריוש שלא מלך דריוש ה האחרי׳ אלא שנה אחת ונהרג במלחמ׳ כאשר כתו׳ בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש חתנו עליהם בתוך החיל : באדין חלמא כתב · אז וראשי הדברי׳ אמ׳ : וארו · והנה · ארבע רוחי שמיא מגיחין וגו׳ · ארבע רוחות כוסבו׳ באות מארבע רוחו׳ העולם ונלחמו׳ עם הים הגדול ו וסוערות אותו : וארבע חיון · וארבע חיות · שנין דא מן דא · משונות זו מזו׳ קדמיתא כאריה ו וגפין דנשר לה היתה כארי׳ ולה כנפי נשר זו היא מלכות בבל שהיו׳ מושלת באותה שעה וכך רואה אותה ירכיה של עלה אריה מסבבו · ואומר הנה כנשר ידאה וגו׳ · עד די מריטו גפיה · נמרטו כנפיה זו היא רמז למלכותה · ונטילת מן ארעא לשון נטילה מן הארץ רמז שתבטל המלכות מן הארץ : ולבב אנש · לשון חלשה כמו ודעי גוים אנוש המה בלתי ואחרי

אבן עזרא

בעזקתיה · בטבעתו ויש אומרים כי כן ויעזקהו : ובת · לן : טות · צם וכן בלשון ישמעאל : ודחון · נגינות ושירות : בשפרפרא · בעלות השחר : עציב · מן עצבון : בתדירא · תמיד : חבולה · השחתה : והוסק · כמו אסק שמים : ולא מטו לארעית גובא · לא הגיעו לתחתית הבור : גרמיהון · עצמותם חמור גרם : ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה · והנה יורה כי לא היה יותר כי זקן היה ושסבר הוא זרובבל ולא דניאל בפתי ראיות שאמר [על] זרובבל פחת יהודה ויהי לו לשסבר שמיה כי פחה שמיה וראיה אחרת גדולה וחזקה מזאת שאמר זכריה ידי זרובבל יסדו הבית הזה וככה כתוב בספר עזרא וגם כתוב אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם : בשנת חדה לבלשצר · עתה אחל לפרש הנבואות : ריש מלין אמר · אמר יפת ראשי דברים דבר ולא כל דברים ולפי דעתי ככה ראשית דברי דניאל : ענה · עם ליליא · בחזון הלילה : וארו · כמו ואלו ויש אומרים כי כמוהו וידע אלמנותיו שהוא ארמנותיו : מגיחין · כמו יגיח ירדן : לימא רבא · לים הגדול : וארבע חיות גדולות עולות מן הים שונות זאת מזאת : קדמיתא · הראשונה כאריה וכנפי נשר לה וראה הייתי ומרטו כנפיה ונשאה מן הארץ ועל רגלים כאנוש הוצבה ולב אנוש נתן לה : וארו

רבינו סעדיה גאון

והיתית · והובאה : ושומת · והושמה על פי הבור : וחתמה מלכא בעזקתיה · וחתמה המלך בטבעתו שכן קורין לחותם שיתומא ולמה כסו הבור באבן וחתמוה בטבעת המלך ובטבעות שריו שאם היה הבור פתוח היו זורקין עליו לגנבות וחצים אותן שסונאין אותו ואומרים כי האריות הרגוהו : די לא תשנא צבו בדניאל · שלא תשתנה תאותם וחפצם בדניאל כלומר שאם לא יהרגוהו האריות בבור יהרגוהו הם : ובת טות · לן בלא אכילה ושתייה וכן מתרגמינן ובת : טות פי׳ אדם שלא אכל בערב כדאמרינן כל חלמא בלא טות וגם בלשון ערבי מי שלא אוכל בערב אומרים עליו טווה אלברא פ״א ובת טות ואשה בתולה : ודחון · ומזמרין בכינורות ובנבלים לא נכנסו לפניו כי כן היה משפט חוקו להביא לפניו נערות בתולות ומשחקות לפניו ודחון כמו ואדון תיבה הפוכה : בשפרפרא · בשחר כמו ברוחו שמים שפרה : בנגהא · בטרם יאיר היום כמו שאמרו חכמים באורתא דתליסר נגהי ארביסר וכמו נגה ליה יומא : בקל עציב · בקול עצב ושפל : אלהי שלח מלאכיה · אריה דבי עילאי הוא אריה של כסא הכבוד היה שואג ואומר השמרו אריות שלא תזיקו לאריה בן גור אריה ואמכם כי דבקו שיניהם ומלתעותם יחדו בלי פירוד מאימת אריה השואג וסגר פיות האריות ולא השחיתוני ואף אחרת גדולה מזו הפליא עמי אשר הביא חבקוק הנביא מארץ יהוד׳ וארוחות פועלי שדהו עמו יחדו והביאו אלי ואכלנו ושתינו יחד והללנו שם הבורא ואז הלך לדרכו על יד המלאך שהביאו והנני חי כאשר אדוני רואה : זכו השתכחת לי · זכות נמצאת לי : חבולה לא עבדת · כלום פשע והשחתה לא עשיתי כי שחת עמך מתרגמינן ארי חבילו עמך : טאיב עלוהי · הטיב עליו · להנסקא · להוציא ולעלות : חבל · מום : די המין באלהיה · שהאמין באלהיו : אכלו קרצוהי · הלשינוהו שכל מי שמלשין חבירו ראוי לו כאילו אוכל בשרו · ד״א אכלו קרצוהי הלשינוהו שכל מי שמלשין את חבירו כאילו הורגו ושוחטו דתנן קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו ואמרו חכמים ליטנא ביטא תלתא קטלא : לארעית גובא · לקרקעית הבור : גרמיהון הדיקו · ועצמותם כתתו הדק כזרע : משזיב · שהציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ומציל שהציל לדניאל מגוב אריות : אתין ותמהין · אותות ומופתים : בשנת חדה לבלשאצר · זה החזון ראה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלשאצר וכתב מוקדם ומאוחר בספר : באדין חלמא · בכן החלום היה כתוב וראש דבריו אומרין · וזה פירושו דניאל ראה חלום ומראה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו וענה ואמר דניאל רואה הייתי במראות הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול וי״א מגיחן נלחמים כמו להגיח קרבא וי״א נוסעין והולכין כמו בגיחו מרחם יצא וי״א כמו ותגח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שאיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבם ולמעט כלומר מתבלבלין בים הגדול למען ישאו הרוחות עבים אל הים וימלאוהו העבים למען הריק מקוה תעלת מימיו ומכה אותן הרוחות יבשו מי הים הגדול · ואז ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא רבא המה ארבע מלכיות שמשולין לחיות רעות : שניין דא מן דא · שונות זו מזו בגזירותיהן · כבוכד נצר גזר לעבוד לצלם והעובד יושלך לכבשן האש · אחשורוש זימן בסעודתו כל ישראל להכשילם וגידל להמן לשום צלם בבגדו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ · יון גזרו על הברית מי שימול את בנו ויסמור השבת יהרג בחרב · אדום גזרה על כל המצות שבתורה וגוזרת שמדות : קדמיתא כאריה · זה נבוכד נצר שנאמר בו עלה אריה מסובכו : וגפין די נשר לה · שהיה טוס כנשר ודורס כאריה מה הנשר מרחף בניו בכנפיו אף הוא הכל מתרחפין תחת מלכותו והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכד נצר : חזה הוית עד די מריטו גפיה ותנטל מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין : ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה בזמן שחזר למלכותו : וארו

ולה ל׳ פתח נפין ארבע וג׳ קמצין וסימ׳ ולה שפחה מצרית ׳ ולה שתי פיות גמד ארכה דאהוד ׳ ולה אמר עלי לביתך ׃ ותקיפה הקיפה ג׳ ב׳ כתיב א׳ וחד א׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא ׳ מן קצת מלכותא תהוה תקיפא ׳ דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ׃ סלקת ל׳ קמץ ואלו קרן אחרי זעירא ׳ וא׳ פתח סלקת ועל קרניא עשר די בראשה ׳ ואינון מן א״ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך פתח בכ״ד ׃

וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב ולשטר חד הקמת ותלת עלעין בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא ׃ באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די עוף על גביה וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה ׃ באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיא דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה רברבן אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא משניה מן כל חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה ׃ משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרו מן קדמיה ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופם ממלל רברבן ׃ חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר

רבינו סעדיה גאון

וארו ׳ ואלו פסר אחד ר״ם מתחלף עם למ״ד כיוצא בו מזלות מזרו׳ ר״ם מתחלף עם למ״ד ׳ וארו והנה חיה אחרת שנית דומה לדוב וזהו כורש מלך פרס שהפרסיים מסורבלין בבשר כדוב ואוכלין ושותין כדוב ׃ ולשטר חד הקימת ׳ שמלך הוא במקצת המלכות ודריוש מלך בכל הארץ ׃ ותלת עלעין ׳ בלעות וי״א מלתעות שלש שינים גדולים בפיה הם ג׳ מלכים העומדי׳ לפרס אחרי כורש וגם אמרו אכשי לבב אחרי דריוש ׃ וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא ׳ כלומר ממון הרבה ועושר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהראותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המן בכללו ׃ בתר דנה ׳ אחר שנתחזק בעשרו רואה הייתי והנה אחרת כנמר זה צו מלכות יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף שאין לך קלה בחיות רעות כנמר ׃ ולה גפין ארבע ׳ ולה כנפים ארבע ככנפי עוף על גביה וארבעה ראשים לחיה ׃ וגם שולטן וממשלת נתנו לה ׳ הוא אלכסנדרוס מקדון מלך יון שמלך בכל הארץ וארבע כנפים עם ארבעה ראשים הם ארבעה משרתיו שחילק להם מלכותו במותו בעבור שלא הניח בן אחריו והגפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריא שלישית עכו רביעית אנטוכיא ושמות המלכים רומנום ברומניאה אלכסנדרוס באלכסנדריאה ארודוס בעכו אנטיוכוס באנטוכיה ארודוס בנה עיר ארודון הם עם כל השופטים תמו כלו ׃ וארו ׳ והנה חיה רביעית זו אדום הרשעה נוראה ובעלת אימה וחזקה ביותר ׃ ושינים של ברזל ׳ ולמה היא כפולה באומרו דחילה ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה ׃ ושינין די פרזל לה ׳ בדעתי היא מלכות רומי למען כי כתב ג׳ מלכים בדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה וביניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו. וממנו יצא מלך לכל המקומות ׃ אכלה ׳ בבית ראשון ׃ ומדקה ׳ בבית שני ׃ ושארא ברגלה רפסה ׳ בגלות בכל דור ודור בגלות ׃ משתכל הוית בקרניא ׳ מביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד במדינתו כי מדינות מלכות רומי הרבה והם מלך רומי שבקוסטנטינא ומלך ארמנייא ומלך הונגריאה ומלך אשכנז ומלך בולגר ומלך כנען ומלך צרפת ומלך ספרד ומלך רוסייא ומלך ישמעאל שבירושלם וכל אלו י׳ המלכים בכלל גלות אדום ׃ ואלו קרן אחרי זעירא ׳ והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהן בדעתי שהיא מלכות ישמעאל שבערבייאה ׃ ותלת מן קרניא ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן העשרה ובדעתי שתים מן הקרנות הם שני מלכי רומי מלך קוסטנטינא ומלך אשכנז והם עיקר מלכות אדום וראשית מלכותם אחד מלך ברומי ואחד מלך באנטוכיא כי מלך ישמעאל לקח את ארצם ואת מלכותם אז מלך האחד בקוסטנטינא והאחד מלך בארץ אשכנז על כל איטלייא וקרן הג׳ שנעקרה היא מלכות פרס ועילם מדב׳ לשון פרס הנגוסים העולים וראש שלהם יוזגרד שהות כשאר אשר לקח ישמעאל את המלוכה מיד בבל ואצפהן ושנער וכל מדינת בראשה ׃ ואלו עיינין ׳ והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדבר גדולות ואמר שאני אלהים ׳ חזה הוית עד די כרסון רמיו ׳ רואה הייתי עד אשר כל כסאות המלכים האלה הושלכו ואיש כמראה אדם זקן יושב על כסאו וגם לבושו כשלג לבן ושיער ראשו כצמר נקי ובדעתי כי עתיד הבורא להשליך מכסאותם מלכי אומות העולם ולהפיל שריהם עם מזלותם וכסאותם מן השמי׳ אז הוא מתמלא רחמים על בניו ודמה כזקן מלא רחמים ויושב על כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי להלבין חטאותנו כשלג ושיער ראשו כצמר צח ונקי לנקות עמו מפשע ׃

אבן עזרא

וארו ׳ והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה ׳ וג׳ בלעות בפיה בין שיניה וכן אמרין לה קומי אכולי בשר רב ׃ בתר ׳ אחר כן ראיתי והנה אחרת כנמר ולה כנפים ארבע ככנפי עוף ׃ על גפה ׳ כמו על גפי מרומי קרת ור׳ ראשים לחיה הזאת ושלטון נתן לה ׃ בתר ׳ אחר כן רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואיומה ותקיפה מאד ושיני ברזל לה גדולות אוכלת ומדקה והנשאר ברגליה רמסה והיא משונה מכל החיות הראשונות וקרנות עשר לה ׃ משתכל ׳ מגזרת שכל משתכל ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג׳ קרנות מהראשונות נעקרו מלפניה והנה עינים כעיני אנוש בקרן הזאת ופה מדברת גדולות ׃ חזה ׳ רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו וקדמון ימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאותיו שביבי אש גלגליו אש בוערה ׃ נהר אש ׳ יש אומרים נהור אש והוא הנכון בעיני ׃ נגיד ׳ מושך ויוצא מלפניו ׳ אלף אלפין ישרתוהו ורבי רבבות לפניו יעמדון למשפט והספרים נפתחו ׃ חזה ׳ רואה הייתי אז מן קול מלות גדולות שהקרן ממללת ׳ רואה הייתי עד נהרגה החיה ואבדה גופתה ונתנה למוקד אש ושאר החיות הסירו מלכותם נאורך בחיים נתן להם עד זמן מועד ׃ חזה ׳ רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אנוש היה בא ועד קדמון ימים הגיע ולפניו הקריבוהו ׃ וליה ׳ ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומיא ולשונו׳ יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו רק חיה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונו׳ יוכל המשכיל לדעתם מנבואות דניאל האחרונות ׳ והנה יש לך לדעת שהטעם ארבע חיות בעבור כי הארבע מלכיות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם הים הגדול כי כולם ביבשה היו אולי שנפש החיה הרומשת בים הגדול גדולה מנפש החיה ההוא ביבשה ואחת הנבואה במות אויל מרודך ותחלת בלשצר והנה האריה מלכות כשדים והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על דבר עבר והוא דבר נבוכד נצר ולבב אנוש יהב לא טוב לדעתו זהו ומכדעי יתוב עלי וזה איננו נכון בעיני כי מה טעם לראות מה שעבר ומה תועלת להזכירו וזה הפירוש ׳ הראשונה כאריה והוא נבוכד נצר ׃ וגפין דנשר ׳ בנו אויל מרודך ובן בנו בלשצר שנהרג ׃ ונטלת מן ארעא ׳ וכבר נשאה אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רבים וטעם ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש שלב האריה גדול מלב האדם והנה טעם שהיו כשדים בתחלה טורפים כאריה ובהרוג מלכם שפלו כשדים וקנו לב והיה כשאר כל האדם ויפת אמר כי טעם כאנש הקימת שיראו קלונה כל העולם ויפה פירש ׳ והחיה השנית מלכות פרס שהשחיתה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכד נצר וטעם ולשטר חד כי בצד אחד ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג׳ ערים גדולות גם ראיתי זה כתוב בספר מלכי פרס זה ארבעים שנה ושכחתי שמות הערים וזהו קומי אכולי בשר שגיא ממלכות כשדים ׳ ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורש שכתב ספרים להשמיד ישראל הנקראים עם רב ועצום ומה טעם לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפש מלכו׳ כשדים בתחלה ׳ והחיה השלישית נמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת מלכות אלכסנדרוס שהיה מלך על רומא וזאת המלכות נמשכת עד היום והיא הנמשלת לנבוכד נצר לנחשת וגם כתוב די תשלט בכל ארעא וכן כתוב בנבואה ושולטן יהיב לה וזה שאמר וארבעה גפין הם ארבעה המלכים שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וככה אמר ותעלינה חזות ארבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמ׳ ארבעה ראשי׳ לחיותא וגם אפרשנו ׳ והחיה הרביעית הנראה הוא מלכות ישמעאל היא המשלת בחלום נבוכד נצר לברזל ובנבואה כתוב ושינין די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש דבריה עד בוא הגואל ובנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית והשלי׳ כל דבריה עד בוא הגואל כי בימי אלו שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום וביומיהון די מלכיא אנון וטעם וקרנין עשר שפשטה מלכות ישמעאל ברוב הישוב ואלה הם הקרנות מלכות בראקן ומלכות אצפהן ומלכות אלימן הוא שבא ומלכות מיכה היא מישא לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל השוכנים באהלים במזרח ובמערב ומלכות פלשתים הם אלמראבטין ומלכות אלברבר והם מבני חם והם לבטם ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא תמורם שישוב לתורת אלה הקרנות ותשחית ג׳ מלכיות וזה המלך יהיה חפש ומדבר גדולות אז יושלכו כסאות כל המלכים וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנבואה שהיה זקן ׃

רש״י

אחרי ׳ אחרת ׃ תנינא ׳ שעלתה שניה מן הים ׃ דמיה לדוב ׳ זה רמז למלכות פרס שתמלוך אחר בבל שאוכלי׳ ושותי׳ כדוב ומסורבלים בבשר כדוב ׃ דמיה לדוב ׳ לדב כתי׳ כמו דיבא תרגום של זהב שאף זהב נקראת מלכות פרס של׳ על כן הכס׳ אריה מיעור זהב ע׳ ערבות ושדים ׃ ולשטר חד הקימת ׃ ולצד אחד עמד רמז לשיכוך מלכו׳ בבל תמתין פרס שנה א׳ שתמלוך מדי ׃ ותלת עלעין בפומה ׳ שלש בלעות ׃ רבותי׳ פרש ג׳ מדינות היו תמיד ומרדו׳ בה ומשלימות עמה ׃ פעמי׳ בולעתן ופעמי׳ פולטתן זהו בפומה ׃ בין שניה פעמים חוץ לשנים פעמים לתוכן ׃ ואכן אומ׳ תלת עילעין שלשה מלכים שעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ׃ בשר שגיא ׳ בשר הרבה ׃ ארבע גפין ׳ וארבעה ראשין ׃ הם ארבעה ממזרים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון ׃ שהחיה הזאת השלישית היא מלכו׳ יון נקראת כנמר על שם שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מכומרות ומשונות זו מזו ׃ ושלטן יהיב לה ׃ וממשלת נתנה לה ׃ בחזוי ליליא ׳ בלילה אחר השלש ראשונות ראה בלילה אחת ׃ וזו בלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן ׃ בויקרא רבה ׃ ושנין די פרזל לה ׃ שיני ברזל לה ׃ ומדקה ׳ מדיקה ושוחק הדק ׃ ושארא ׳ ושאריתו׳ אכילתה ׃ וקרנים עשר ׳ עשר קרנות ׃ זו בירש לו המלאך שהם עשרה מלכי׳ שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחרב את הבית ׃ ואלו ׳ כמו וארו לשון הנה ׃ ממלל רברבן ׳ דברי גאוה ׃ הוא טיטוס שחרף וגדף ונכנס להיכל בעזות פנים ׃ די כרסון רמיו ׳ כסאות הוטלו ונתקנו ליושב במשפט אחד לדין ואחד לצדקה לישראל ׃ ועתיק יומין יתיב ׳ הקב״ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לבניו והזיקו לבניו ׃ כתלג חיור ׳ ללבן עונות עמו ׃ ושער ראשה כעמר נקי ׳ מנקה עמו מזכיות שום לאומות לבניו ומשלם להם כל שכרם בעולם הזה ׃ בויקרא רבה ׃

כרסיה

כרסיה

דינור

יקומון ז' וסימ' ומשנאיו מן יקומון · יקומון עדי חמס · נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי · ארבעה מלכין יקומון מן ארעא · וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין : ואכלם ואמחצם ולא יקומון · יחיו מתיך נבלתי יקומון · וא' כושל יקימון מליך : בחיין ל' כתיב נ' ון אריכא ושאר חיותא העדיו · והוא חד מן מלין נסבין נ"ון אריכא בסוף תיבות וסים' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ"ון כסד · מטא ג' ב' כתיב ח' וסים' כלא מטא על נבוכד נצר · ועד עתיק יומיא מטא · וזמנא מטה ומלכותא החסינו קדישין ·

נְקֵא כָּרְסְיֵהּ שְׁבִבִין דִּי־נוּר גַּלְגִּלּוֹהִי נוּר דָּלִק׃ נְהַר דִּי־נוּר נָגֵד וְנָפֵק מִן־קֳדָמוֹהִי אֶלֶף אַלְפִים יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ וְרִבּוֹ רִבְבָן קֳדָמוֹהִי יְקוּמוּן דִּינָא יְתִב וְסִפְרִין פְּתִיחוּ׃ חָזֵה הֲוֵית בֵּאדַיִן מִן־קָל מִלַּיָּא רַבְרְבָתָא דִּי קַרְנָא מְמַלֱּלָה חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי קְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד גִּשְׁמַהּ וִיהִיבַת לִיקֵדַת אֶשָּׁא׃ וּשְׁאָר חֵיוָתָא הֶעְדִּיו שָׁלְטָנְהוֹן וְאַרְכָה בְחַיִּין יְהִיבַת לְהוֹן עַד־זְמַן וְעִדָּן׃ חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וַאֲרוּ עִם־עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה הֲוָא וְעַד־עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי׃ וְלֵהּ יְהִב שָׁלְטָן וִיקָר וּמַלְכוּ וְכֹל עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם דִּי־לָא יֶעְדֵּה וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל׃ אֶתְכְּרִיַּת רוּחִי אֲנָה דָנִיֵּאל בְּגוֹא נִדְנֶה וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנַּנִי׃ קִרְבֵת עַל־חַד מִן־קָאֲמַיָּא וְיַצִּיבָא אֶבְעֵא־מִנֵּהּ עַל־כָּל־דְּנָה וַאֲמַר־לִי וּפְשַׁר מִלַּיָּא יְהוֹדְעִנַּנִי׃ אִלֵּין חֵיוָתָא רַבְרְבָתָא דִּי אִנִּין אַרְבַּע אַרְבְּעָה מַלְכִין יְקוּמוּן מִן־אַרְעָא׃ וִיקַבְּלוּן מַלְכוּתָא קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְיַחְסְנוּן מַלְכוּתָא עַד־עָלְמָא וְעַד עָלַם עָלְמַיָּא׃ אֱדַיִן צְבִית לְיַצָּבָא עַל־חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא דִּי־הֲוָת שָׁנְיָה מִן־כָּלְּהֵין דְּחִילָה יַתִּירָה שִׁנַּהּ דִּי־פַרְזֶל וְטִפְרַהּ דִּי־נְחָשׁ אָכְלָה מַדֳּקָה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַהּ רָפְסָה׃ וְעַל־קַרְנַיָּא עֲשַׂר דִּי בְרֵאשַׁהּ וְאָחֳרִי דִּי סִלְקַת וּנְפַלוּ מִן־קֳדָמַהּ תְּלָת וְקַרְנָא דִכֵּן וְעַיְנִין לַהּ וּפֻם מְמַלִּל רַבְרְבָן וְחֶזְוַהּ רַב מִן־חַבְרָתַהּ׃ חָזֵה הֲוֵית וְקַרְנָא דִכֵּן עָבְדָה קְרָב עִם־קַדִּישִׁין וְיָכְלָה לְהוֹן׃

קדמא כתיב א' : יבהלונני ג' וחס' וסים' חלם חזית וידחלינני · אתכרית רוחי אנה דניאל · עד כה סופא די מלתא : יקומון ז' וסימ' נמס' לעיל כסי' בהאי סימן : ויקבלון מלכותא חד מן י"ז פסוקי' עד ועד וסים' במסר' רבת' :

רש"י

דינור · של אש : נור דליק · אש בוערת : נגד ונפק · מושך ויוצא · ישמשוניה · לעתיק יומין · דינא יתיב · המשפט כתיקו למכונו : וספרין פתיחו · הספרי' כתיתו ספרי העבירו' והרעו' שעשו · מן קל מליא · מקול הדברים הגבוהות שהקרן מדבר עלתה המתו של עתיק יומין : עד דקטילת חיות' והובד גשמה · אבד גופיה · ליקדת אשא · ללבת אש · הוא אשו של יעקב · והיה בית יעקב אש וגו' : ושאר חיותא העדיו שלטנהון · ולשאר המלכיות ה הסירו מן השמים ממשלתהון · וארכה בחיין יהיבת להון · וזמן נתן להם בחיין עד יום מועד מלחמת גוג ומגוג · ארכה המתנה : כבר אנש אתי · הוא מלך המשיח · ועד עתיק יומין שהיה יושב במשפט ודן את ה האומות יתעא · הגיעו · וליה יהיב שולטן · ולאותו בן אדם נתן ממשלת · האומות דומה בחיות ויסראל דומה כבן אדם על שם ענותנו ותמימו' · די לא יעדה · לא יסור : אתכרית רוחי · לשון כי נכרה · ולשון ארמי ועברי שוין בו · כלות' נכרתה מתוך עיותן כרויית · בגו נדנא · בתוך תיקו · נרתק שלו · כלומר כבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה : קרבת על חד מן קאמיא · קרבתי אצל א' מן העומדים שם לפני עתיק ה היומים · המלאכים נקראו עומדים של בין העומדי' האלה · מכני שים להם ה קבועים : ויציבא אבעא מנה · והאמת שאלתי ממנו · ארבע מלכין ד' מלכיות : ויקבלון מלכותא ה קדישי עליונין · הו ישראל שתלו ה המלכות מאחר' שהיא רביעית : אדין צבית ליצבא · אז חפצתי לעמוד על האמת מן החיה ה הרביעית · די הות שניה מן כלהון ד דחילא יתירא · אשר היתה משונה מכלן באימה יתירה : ונפלו מן קדמו' תלת · ונפלו מפניה שלש מן הראשונות : וקרנא דכן ועינין לה · והקרן אשר נזאת ועינים לה ככתוב למעלה : חזה הוית · בחלומי הראשון ש שסברתי למעלה · עם קדישין · עם ישראל : ויכלה

אבן עזרא

כרסייא · הוא כסאו : וגלגלוהי · הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יראו שביבי אש על כי גלגל האש תחת גלגל הלבנה בראיות גמורות ולא תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל במצות השם הנכבד העליון. הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה תחתיו משרתים והם צבא השמים שהם צבא השם וכן כתוב אני שר צבא השם שהשם הנורא כסמך אל צבאות שהם עומדות תמיד ואיכם כלות כאשר פירשתי בספר השם הנכבד ועוד אגלה קצת סוד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי השם יעשה משפט וישפוט כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מסכרך אשר כתבת ויכתב בספר זכרון לפניו ועם דבר המלאכים אדבר על זה והנה פירש שראה די קטלת חיותא שתאבד כל מלכות ישמעאל רגע אחד בימים מעטי' וטעם ושאר חיותא העדיו כי החיות הראשונות סרה ממלכת כל אחת וגם אחרי הגופו' וזאת החיה הרביעית יאבד גופ' כלל ולא ישאר שריד ופליט לישמעא' ויאמר רבי ישועה כי זה כבר אנש הוא המשיח ונכון דבר רק הוא עם הקדש שהם ישראל : וליה יהיב · תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ גזירות שמים הם ואמרתי שזה כבר אנש הוא ישראל שהוא שם המין בעבור שאמ' רבינו על עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית : ומלת אתכרית אין לה ריע רק בעבור בגו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו וישב חרבו אל נדנה והטעם כאילו יצאה מרוב בהלה : קרבת · קרבתי אצל אחד מהמלאכים העומדים שם לשרת עתיק יומין וכל זה בחלום : ויציבא אבעא · והדבר נכון בקשתי ממנו : על דנא · על זה שיפרש לי זה החלום ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הבן נחשב כאב כמו מלכות כשדים : ופירוש דבר כבר אנש ויקבלון בסוף המלכות קדושי עליון וירשו המלכות עד עולם ועד עולם ושב להזכיר דברי החיה הרביעית והזכיר עתה אשר לא הזכיר בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל ותוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעא' ירע רעה גדולה לישרא' וזהו ולקדישי עליונין יבלא ויסבר כי ירבה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש בפסוק כי למועד מועדים וחצי והתברר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא יהיבת לעם קדישי עליונין : הנבואה

רבינו סעדיה גאון

כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דליק · כסא הדין שלו שביבי אש וגלגליו אש בוערת הם אופני המרכבה שהם מתלהטין למען ידין עמים באפו כי באש נשפט ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא מתרב' האש עד העשות לנהר של אש כאמ' : נהר די נור נגד · מושך ויוצא מלפניו מאש עברתו : אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון דינא יתיב · הוא יום הדין ככתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ויגבה יי' צבאות במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם יי' הוא יום הגדול בעת יקום אלוה למשפט : וספרין פתיחו · אין לפניו צורך וחפץ לכתוב כי אין שכחה לפני גדול העצה ורב העליליה ואולם במשל כתב ויכתב בספר זכרון לפניו זה לצדיקים למען אשר יזכרו תמיד לפניו לטובה ועל הרשעים כתיב ועם צדיקים אל יכתבו ורש' כי דינא יתיב וסיפרין פתיחו אשר ביארתי למעלה יום דין ויום פקוד הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני אדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל האומר כי ראה דניאל יי' צבאות עין בעין הרי הוא פושע במרמה דמות ליי' ואין לו דמות דכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ראה מלאך הוא מן הטועים והוא מן האומר קטן וגדול למען כי אין שופט העולם כי אם הקב"ה לבדו ככתוב לפני יי' כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עינים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואת הנביאי' אשר ראו ותחת רגליו כמעש' לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו חוק חקוקו כי אין דמות לבורא כלל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מראה להם חזיון אדם וכל דמות שראו יש לו פתרון מיקל שקד כי שוקד אני רבבות גדולות מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו לא נוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל במעשה בני אדם : והובד גשמיה · ואבד גופה זה איבוד מלכו' רביעית הואשראה אבריהם והנה תנור עשן ולפיד אש כי באש יי' נשפט מדורתה אש ועצי' הרבה משפט לגוים בגויהם ישפוט שם כל רשעי ארץ ככתוב ימטר על רשעי' פחים אש וגפרית וגו' : ושאר חיותא העדיו שלטנהון · ושאר החיות הם שאר כל ממלכות הגוים כל אחד ואחד הסירו מלכותם בעת אשר נלקחה מלכותם ויעמוד מלך אחר תחתם ואולם בגבאותם הם עומדים ותהן נשארו עד בוא יומם באחרית הימים כמגוגים כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד היום ההוא כאשר כתב וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן ואורך בחיים ניתן להם למלכים הראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ כי אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם ישפוט יי' על כל יושבי הארץ : וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי · זהו משיח צדקינו והלא כתוב על משיח עני ורוכב על חמור אלא יבוא בענוה כי לא יבוא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם ענני השמים הם מלאכי צבא השמים זו היא רוב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא אז הוא גדול במשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי כמשלי בני אדם : ועד עתיק יומין הקרבוהי · כדכתיב נאם יי' לאדוני שב לימיני וגו' : וליה יהיב שולטן · שיתן לו שולטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתוב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תסור מלכותו ולא תשחת עדי נצח נצחים · ואשר כתבתי ואמרתי אחרית אחרי ישמעאל אין מלכות אחרת ככתוב וביומיהון די מלכיא אינון אז בראותי צרות גדולות של ישראל וגלותם מיד : אתכריית רוחי · נבהלה רוחי ונעצבת רוחי זרה כי התנכרה רוחי ונתחלפה אני דניאל נעצבת רוחי כמו נכריה : בגו נדנה · בתוך הגוף שהגוף הוא נדן הרוח שהייתי רואה בצערן של ישרא' ר"א אתכריית רוחי כמעט קט שלא יצתה רוחי אני דניאל כמעט שלא נכרתה רוחי · בגו נדנה בגוא כדמוד הסינה שנרדמתי מתוך חלומי ונבכתי במחשבות : קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מניה · ומתוך החלום קרבתי אצל אחד מן המלאכים שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת : אלין חיותא רברבתא · אלה החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ : ויקבלון · ואלה המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה ליי' וכתוב ולתתך עליון ועל אשר ימרדו ביי' תנטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעולם הזה ויגלו ישר' וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח : אדין צבית ליצבא · אז רציתי לעמוד על אמיתות בירור החיה הרביעית היא אדום הרשעה שהיתה משונה לשעבד לישראל יותר מכולם והיא גדולה ויתירה מאד : שניה מברזל וציפורניה מנחשת הם שריה וגיבוריה שקשים כברזל ועזים כנחשת : אכלה · גיבורי ישראל : ומדקה · תלמידי חכמים : שאר דלת עם הארץ ברגלה רפסה בגלות : ועל קרניא עשר · ועל עשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו : וקרנא דכן עבד קרבא עם קדישין עליונין ויכלה להון · זה טיטוס הרשע שנלחם עם ישראל בירושלם ויכלה להון שנצח אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל ממקומן : ויכלה

סימן מנא מהשנ׳ ישתנא תשנא לבנא למבנ׳ יתבנא מתבנא תתבנא כלהון כתי׳ א בסוף תיבותא׃ ולקדישי הוד מן כ״ה מלין כתיב י׳ בסיפרא וסי׳ חכימי לידעי בני אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חשי צפרי תרי וחזוי לחרי זיוי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני קדישי׃ סופא ג׳ כתיב א׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סוף סימן ו׳׃ יבהלנני ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סימן׃ הנראה ב׳ קמצי׳ וסימ׳ ויתאנף יי׳ בשלמה כי נטה לבבו׳ אני דניאל אחרי הנראה אלי׃ בראותי ב׳ וחסרים וסי׳ ואראה בחזון ויהי בראתי׳ ויהי בראתי אני דניאל את החזון׃ ואשא עיני ואראה ג׳ דסמי׳ וסימ׳ ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה׳ ואשא עיני ואראה והנה ארבע

עד די אתה עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונין וזמנא מטה ומלכותא החסנו קדישין׃ כן אמר חיותא רביעיתא מלכו רביעיא תהוא בארעא די תשנא מן כל מלכותא ותאכל כל ארעא ותדושנה ותדקנה׃ וקרניא עשר מנה מלכותה עשרה מלכין יקמון ואחרן יקום אחריהן והוא ישנא מן קדמיא ותלתה מלכין יהשפל׃ ומלין לצד עליא ימלל ולקדישי עליונין יבלא ויסבר להשניה זמנין ודת ויתיהבון בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן׃ ודינא יתב ושלטנה יהעדון להשמדה ולהובדה עד סופא׃ ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין מלכותה מלכות עלם וכל שלטניא לה יפלחון וישתמעון׃ עד כה סופא די מלתא אנה דניאל שגיא רעיוני יבהלנני וזיוי ישתנון עלי ומלתא בלבי נטרת׃

בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה׃ ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי׃ ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה באחרנה׃ ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצנו והגדיל׃ ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו׃ ויבא עד האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עמד לפני האבל וירץ אליו בחמת כחו׃ וראיתיו מגיע אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר את שתי קרניו ולא היה כח באיל לעמד לפניו וישליכהו ארצה וירמסהו ולא היה מציל לאיל מידו׃ וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים׃

מרכבות׳ ואשא עיני וארא והנה איל אחד עומד לפני האובל׃ כרצונו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וברצנם עקרו שור׳ אם עולה קרבנו מן׳ ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה׳ ועשה כרצנו והגדיל׳ וכל לרצנכם דכו׳׃ נוגע ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ בעמוס סיבן ט׳ וסוף מצורע׃ וישליכהו ג׳ ב׳ חסרים וחד מל׳ וסימ׳ ויאמר השליכהו ארצה׳ פן שנאו רוח יי׳׳ וישליכהו ארצה וירמסהו׳ קדמא מל׳׳ אנ״ך׃

רבינו סעדיה גאון

וכלה להון עד די אתה עתיק יומיא׳ ומשתבלם ועד שיבוא המשיח הם עתידין להשתעבד תחת ידיהם׃ ודינא יהיב לקדישי עליונין׳ ובגזירת דת ודין יתן לישראל וזמן יגיע ויירשו המלכות ישר׳ הקדושים׃ כן אמר׳ כך אמר לדניאל המלאך בתוך החלום החיה הרביעית היא מלכות רומי שתהיה בארץ תהא משונה בגזירותיה יותר מכל המלכיות ותאכל ותגמור כל הארץ ותדוש ותדוק כל ארץ ישרא׳׃ וקרניא עשר׳ הם עשרה מלכים שיקומו ממנה׃ ואחרן יקום׳ ואחר כך יקום אחריהן מלך אכזר הוא טיטוס שהוא מחריב בית המקדש והוא חזק מן הראשוני׳׃ ושלשה מלכים ישפיל׳ מלך ישראל ומלך יון ומלך ישמעאל׃ ומלין לצד עליאה ימלל׳ זה טיטוס שחרב בית אלהינו ואחר תפש זונה בידו ונכנס לפני ולפנים ולקח ספר תורה והציע תחתיה וקלקל עמה ושלף את החרב וחתך את הפרכו׳ עד שטיפטף דם ועכה ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו וגו׳׃ ולקדישי עליונין יבלא׳ אלו ישראל שבילה אותם כדכתיב בילה בשרי ועורי שיבר עצמותי ויתכן לומר יבלה יכלה שבילה אותם׃ ויסבר להשניא זמנין ודת׳ שעלה בדעתו לשנות ולבטל מישראל השבתות והמועדים והתורה׃ ויתיהבון בידיה עד עדן ועדנין ופלג עדן׳ ויהיו מסורין בשיעבוד תחת ידו עד עדן ועדנין ופלג עדן דיבר הכתוב כלשון בני אדם וכל חכם ושבר ומבין דעת התורה נסתרה דרכם ונעלמה עצתם בלי להשיג דעת החשבון הזה ואין יודע זולתי שהוא ככתוב כי יום נקם בלבי הלב לא הגיד לפה והפה איך יגיד למלאך ונספר יש לנו לחכות ולקוות עד ירחם עמו ועירו אמן׳ ובזמן אשר יגמור החשבון הכמוס עמו חתום באוצרותיו אז ישב בדין ככתוב ודינא יתיב שישב בדין׳ ושלטוני אומות העולם יאבדו והמלכות והשולטנות והגדולה של כל מלכיות שתחת כל השמים תנתן לקדישי עליונין הם ישראל׳ מלכותו של מלך המשיח מלכות עולם וממשלתו עם דור ודור וכל הממשלות אליו יעבדו וישמעו׃ עד כה סופא׳ עד הנה סוף הדבר׃ נטרת׳ שמרתי׳ וזה החזון נראה לדניא׳ בשנת שלש לבלשאצר׃ על אובל אולי׳ על פתח שער הבניין ששמו אולי אובל קורין חכמים לשער הגדול אבולא אולי כמו אוליו ואילמיו׳ וי״א נהר חזק כמו יובל ויבלי מים ואולי לשון אילי הארץ ובדעתי אינו כן לפי שבשושן הבירה אין בה נהר אמנם כי אובל אולי שער הבירה׃ איל אחד ולו קרנים׳ בדעתי מלכי מדי ופרס׃ והגבוהה עולה באחרונה׳ מדעתי שהוא אחשורוש שהוא אחרון וצעיר וגדול מכל האובל השער׃ ראיתי את האיל מנגח׳ וכל חיות לא יעמדו לפניו׳ כי כל מלכים לא יכלו לו כי הוא מלך מהודו ועד כוש׃ והנה צפיר העזים׳ זה מלך יון׃ על פני כל הארץ׳ כי הוא הולך בכל הארץ ואין עומד נגדו׃ ואין נוגע בארץ׳ לפי שהוא מקרקר בל ינוח ובל ישקוט׃ קרן חזות בין עיניו׳ הוא קרן גדולה גבוהה למראה למרחוק קרן אחד בתחילת ראותו והוא אלכסנדרוס מוקדון הוא הצפיר בעצמו והקרן הוא המלוכה׃ ויבא עד האיל׳ שנלחם במלך פרס׃ בעל הקרנים׳ הוא מדי כי שנים ראה איל אחד בקרנים קטנות והוא מלך פרס ובעל קרנים הוא מלך מדי׃ לפני האובל׳ לפני השער׃ וירץ אליו בחמת כחו׳ להלחם בו׃ ויתמרמר׳ נעשה חרון ורב אליו ונכחו ויש אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הפסוק כי כן כתוב ויך׃ וישבר את שתי קרניו׳ שהשפיל את מדי ופרס׃ וישליכהו׳ למלך מדי׃ וירמסהו׳ למלך פרס׃ וצפיר העזים הגדיל׳ הוא מלך יון הוא אלכסנדרוס הגדיל מאד במעשים גדולים שעברו על ידו׃ ובעצמו׳ וכאשר נתרבה מאד אז מת אלכסנדרוס שנקרא הקרן הגדולה׃ ותעלינה חזות ארבע תחתיה׳ המה ד׳ מלכים אשר הקים בחייו וחילק להם המלוכה כמו שאמרנו למעלה אחד ברומא ובמו רומנוס אלכסנדרוס באלכסנדריא הורדוס בעכו ואנטיוכוס באנטוכיא׃ לארבע רוחות השמים׳ בארבע קצותיו של מלכות׃

ומן

אבן עזרא

הנבואה השנית׳ בשנת׳ אחרי הנראה׳ אשר נראה כמו העיר ההוללה ההלכוה אתך׃ ואראה׳ אמר יפת כי היה רואה במראות הנבואה שהיה בשושן הבירה שהוא מלכות פרס כי משם יצא משחית מלכות בלשצר וכאילו היה על נהר אולי כמו יחזקאל על נהר כבר ואובל כמו יובל ועל יובל ישלח שרשיו כערבים על יבלי מים והאלף תחת יו״ד כי ישי כמו אישי גם באלף כתוב ויו״ד תתימרו כאלף יתאמרו והוצרך לפרש ככה כי דניאל בבבל היה כאשר נהרג בלשצר המלך ויפת אמר מנהג המראה לאמר והנה רק יתכן שהלך דניאל אל עילם ושב בחותה שנה אל בבל׃ ואשא׳ איל אחד׳ זאת מלכות פרס׃ ולו קרנים׳ מדי ופרס גוים עצומים הם׃ והאחת גבוהה׳ שמלכות פרס גדולה ממלכות מדי או בעבור כורש מלך פרס שהיה גדול מדריוש הזקן המדי כי במות דריוש שבה בבל אל כורש וכן אמר כורש מלך בבל ולא מלך דריוש הזקן רק שנה אחת ועל שניהם אמ׳ הכתוב מטעם כורש ודריוש ועוד אפרש זה׃ ראיתי׳ מנגח׳ שלש פאות מערב וצפון ודרום ונקרא המערב ימה בעבור הים הגדול שהוא בארץ ישראל בפאת מערב כי כנגד ארץ ישראל ידבר וזה האיל מנגח לפניו גם לימינו גם לשמאלו ולא לאחריו כי ממזרח בא וכתו׳ קורא ממזרח עיט׃ וכל חיות׳ אינם החיות הנזכרות בפרשה הראשונה רק כל מלכים שמכה בדרך בואו׃ ואני׳ צפיר העזים׳ זהו אלכסנדרוס מוקדון וכך פירש המלאך והוא בא מפאת מערב כי הוא היה מלך הערב ושם מולך ופירוש ואין נוגע בארץ כאילו היה עף באויר במרוצה ומרוב מרוצתו לא היה נראה שהוא נוגע בארץ׃ והצפיר׳ שעיר עזים וככה כתוב וצפירי עזים בספר עזרא׃ קרן חזות׳ מסובך וככה פירש המלאך שהוא המלך הראשון שהרג את ארתחשסתא לשון כשדים הוא ועוד אפרש׃ וצפיר׳ ובעצמו׳ בעבור שמת אלכסנדרוס כאשר גברה ידו ובימי בחרותו כמו בן שלשים שנה מת׃ ותעלנה חזות׳ קרנים בחזות וזהו שנחלקה מלכותו לארבעה מלכי׳׃ לארבע רוחות השמי׳׳ זהו וד׳ ראשין לחיותא מקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון רומא והשני הוא מצרים והשלישי ארץ ישרא׳ והרביעי ארץ פרס וככה כתוב בספרי המלכים׃

ומן

ודינא יהיב לקדישי עליונין׳ נתקיימה כתן להם ממנה׃ כן אמר׳ כה ענני המלאך הכותר לי את החלום׃ וקרניא עשר׳ וקרנים עשר אשר ראית לא זה פתרונו׳ מנה מלכותה׳ מאותה המלכות׳ ואחרן יקו׳ אחריהון׳ והאחרון יקום אחריהן הוא טיטוס׃ לצד עילאה׳ כלפי מעלה׳ ולקדישי עליונין יבלא׳ ולישרא׳ ישרית ויניק׃ ויסבר להשניא זמנין ודת׳ ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתיהם׳ עד עידן ועידנין ופלג עידן׳ יקץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום׳ ודרשוהו הראשונים איש לפי דעתו וכולו הקצים וים לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף וג׳ מאו׳ ולה׳ שנה׳ האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו׳׳ ופירוש המועד עד עת שני עתים וחצי עת ואמר שהעתים הם ארבע מאות וגמוני׳ שהיו באתם ממצרים עד שנבנה הבית׳ וארבע מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת״ך׳ ועוד חצי העת הזה תק״ה הרי אלף שלה׳׃ את אלה חשוב מעת הוסר התמיד עד שוב זבח התמיד אל מקומו והוא הוסר ש״ס שני׳ לפני החרבן וישקת ראי׳ בספר זה׃ ועוד יש מבואין ראיה לחשבון זה הכתר אשתיר כני הכתר אשתיר בגימ׳ אלף ושלה׃ ודינא יתיב׳ והדין כתיסב׃ לבני אתקו׳ ישולטב׳ יהעדון׃ ושולטנות וממשלתו של אותו מלכות יבירו מן תחת השמים׃ וישתמעון׃ ויהיו נשמעי׳ למצותם לעשותו׃ עד כה׳ כאן׳ שגיא רעיוני׳ יבהלונני הרבה היו מחשבותי מבהילות אותי׃ וזיוי ישתנון׃ מראית יופיו ואחרי נשתנו׳ בלבי נטרת׳ בלבו נכנתי׃ בשנת שלש׳ אחר המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחלת החלום האמו׳ למעלה שנראה לו בשנת אח׳ לבלשצר׃ על אובל אולי׳ על הנהר ששמו אולי׃ ולו קרנים׳ רמז למלכות פרס ומדי׳ והאחת גבוה מן השני׳ רמז למלכי פרס שגדולה ממלכו׳ מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת של׳ בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי ושניכו בסדר עולם לא מניכו שנה למדי בכת׳ כי אז בלבד׃ והגבוהה עולה באחרונה׳ רמז הוא שתקדו׳ מלכות מדי למלכות פרס׃ הייתי מבין׳ הייתי מסתכל בו׳ צפיר׳ שעיר׃ ואין נוגע בארץ׳ דומה היה למדלג באויר׳ קרן חזות׳ קרן גדול למראה העין׳ ויתמרמר׳ ויתלחם אליו הוא לשון כעס מר׳ חזות ארבע׳ מראה ארבע קרני׳׃

ומן

יצא נ' סבירין יצאה וסימ' השמש יצא על הארץ ולוט' בצל חשבון עמדו דירמיה' ומן האחת מהם יצא קרן אחת : ותפל ל' ותגדל עד צבא השמים' וא' תפל ויאמר המלך להמן מהר קח' ואינון מן חד ת' וחד ות' בריש תיבו ואינון מן א"ב חד חד חד א' וחד וא' וסימ' במסרה רבתא במערכת אות הת"ו בסד : המדבר ד' וסימ' כי פי המדבר אליכם' המדבר אליך והבאתו אלי' כי אני הוא המדבר' ויאמר אחד קדוש' וצבא ד' וסי' וצבא תנתן על התמיד' תת קדש וצבא מרמס' ואמת הדבר וצבא גדול ובין' חליפות וצבא עמי' ויקרא ויאמר ו' פס' אית בהון ויקרא ויאמר וסי' נמס במלכי א' סימן יז' ובדברו ג' וכסיפרא וסי' ובדברו עמי נרדמתי' ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד'

ומן־האחת מהם יצא קרן־אחת מצעירה ותגדל־יתר אל־הנגב ואל־המזרח ואל־הצבי׃ ותגדל עד־צבא השמים ותפל ארצה מן־הצבא ומן־הכוכבים ותרמסם׃ ועד שר־הצבא הגדיל וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו׃ וצבא תנתן על־התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה׃ ואשמעה אחד־קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר עד־מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וקדש וצבא מרמס׃ ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש׃ ויהי בראתי אני דניאל את־החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה־גבר׃ ואשמע קול־אדם בין אולי ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את־המראה׃ ויבא אצל עמדי ובבאו נבעתי ואפלה על־פני ויאמר אלי הבן בן־אדם כי לעת־קץ החזון׃ ובדברו עמי נרדמתי על־פני ארצה ויגע־בי ויעמידני על־עמדי׃ ויאמר הנני מודיעך את אשר־יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ׃ האיל אשר־ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס׃ והצפיר השעיר מלך יון והקרן הגדולה אשר בין־עיניו הוא המלך הראשון׃ והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה ארבע מלכיות מגוי יעמדנה ולא בכחו׃ ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז־פנים ומבין חידות׃ ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם־קדשים׃ ועל־שכלו והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים ועל שר־שרים יעמד ובאפס יד ישבר׃ ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא ואתה סתם החזון כי לימים רבים׃ ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את־מלאכת המלך ואשתומם על־המראה ואין מבין׃

ובדברו עמי כדברים האלה' וא' וכדברו ויאמר ב' תירא' ראית ה' חס' ה' בסוף בכתובי' וסימ' אשר ראית את עניו' אם ראית גנב ותרץ' ראית איש חכם בעיניו' האיל אשר ראית' ראתה כי איתה עמל' בתרא ראתה כתיב וכל שאר קרי' דכו' חס' במ"ב מ"ל בלישני' וסי' וראיתה אתה ונאכפתה' לך הגד למלך אשר ראיתה' עז פנים ב' וסי' גוי עז פנים' מלך עז פנים' ומבין חידות' עצומים כל נביאים וכתובים מ"ל במ"ג חסרי' וסימ' כי ידעתי רבים פשעיכם' ושפט בין עמים רבים' ועצומים כל הרוגיה' וכל אוריתא דכו' חס' במ"א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי' ומראה ז' קמצי' וסי' נמסר לעיל בריש סיפרא סימן א' וסוף משפטים ויחזקאל סימן יז' ואשתומם ב' מלעיל ואני דניאל נהייתי' וא' מלרע ואשתומם ואביט ואין עוזר ואינון חד מן כ' זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל וא' בוישי' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו"ו בסד :

אבן עזרא

ומן' הטעם ממלכות אחת מאלה יצאה קרן קטנה במספר צבאה והוא שהיתה בארץ יון' באנטוכיא והוא אנטיוכוס וגבהה על מלכות מצרים דרום לארץ ישר' כי רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש על כן הוא בתוך הייסוב כי כלו עד ששה וששים מעלות מהקו השוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה בגלגל המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס : ואל הצבי' כל ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות : ותגדל' גבריאל פיר' זה וככה ועד צבא השמים שר הצבא שהוא מיכאל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתוב ובעת ההיא יעמוד מיכאל : ותשלך אמת ארצה' שביטל התורה ולשמור המצות כאשר יפרם : ואשמעה מלאך אחד קדוש' כמו רבים כל עמים : לפלמני אלמוני' מלה מורכבת כי לא ידע דניאל שמו בתחילה ופלמוני מג' פלאי ואלמוני מגזרת אלם ועתה קרא דניאל ודבר כמו מדבר חידה וטעם התמיד הוא וממנו הורם התמיד בקש לדעת כמה ימים יעמד : ותת' הוא תנתן' וקדש מכון מקדשו' וצבא ותפל ארצה מן הצבא והנה מרמס ותרמסם : ויאמר' עד ערב בקר' עוד אפרשנו : ונצדק קדש' שישוב קדש לצדק' בעבור שיאמר כמראה גבר אמר גבריאל : ויבא' טעם לאמר בן אדם בעבור שהוא במראה הנבואה בין המלאכי' הקדושים וככה יחזקאל הנביא : ויאמ' אלי הבן' כפשך בן אדם או לבך' וטעם כי לעת קץ לקץ ארוך כמו אבשימדות : באחרית הזעם' יספר זעם השם על ישראל בימי יון הרשעה ובימי אנטיוכוס עד שיטהרו החשמונים את הבית וזהו ונצדק קדש והנה שב לפרש כי המלך הראשון שהוא אלכסנדרוס הוא הקרן הנשברה מהרה ופירש ארבע מלכיות וטעם מגוי שכולם היו מגוי יון ולא אחר בהם שהיה לו כח כמו אלכסנדרוס : ובאחרית מלכותם' על ישראל : כהתם הפושעים' והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישרא' רבים על כן נמכרו ביד היונים : מלך עז פנים' הוא היה אנטיוכוס והשר שלו גליינוס ויש מהגאונים שאומרים שמלך עז פנים הוא הקדרי שיצא בשנת ארבעת אלפים ושנ"ד שנה והנביא ידבר על האחד מהארבעה מלכים שמלכו תחת אלכסנדרוס וככה פירש עוד בנבואה הרביעית ועמד מלך גבור שהוא אלכסנדרוס ואמר ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים והנה אין זה כאשר דבר : ועצם כחו ולא בכחו' רק בעבור חטאת ישראל ליסרם השם : והשחית עצומים' זה פירוש ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם והוא השחית רבים מישראל' ופירוש ועד צבא השמים הגדיל שהוא שר השרים שהוא מיכאל כי הוא השר הגדול ותחתיו שרים ועוד אדבר על זה והוא בטל עולת התמיד והחריב הבית וזהו והושלך מכון מקום מקדשו ואל תתמה בעבור שאמר שהוא מקדם מיכאל כי מקדם השם הנכבד הוא כמו תורת משה הוא מטה האלהים : ובאפס יד ישבר' כי ידוע הוא אנטיוכו' נפל מן הגג ונשבר ומת' הגאון רב סעדיה אמר כי אלפים ושלש מאות הם שנים והחלתם מגלות מצרים ומה טעם להחל משם ועוד איך הוא שנה ערב ובקר לפי דעתו כבר עבר המועד זה שנים רבות והנכון בעיני כי שש שנים וחדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכוס בצרה גדולה וכן

כתוב

רבינו סעדיה גאון

ומן האחת יצא קרן אחת מצעירה' זאת קרן זעירא אשר פתרונו במלכות רביעית היא ישמעאל : ותגדל יתר' גדלה ביותר מאד ואכלה אל הנגב כי תחילתו יצא מן הנגב שהוא דרום מן מדבר יס בסוף הנגב ואחריו אל המזרח ואל בראשון : ואל הצבי' שהיא ארץ שם והם הקדם מהם לקחו בחייו ומהם לקחו משפחותיו : ותגדל עד צבא השמים' על ישראל ועל מלכי הרומיים : ותפל ארצה מן הצבא' כולם כשברו יותר ממהלך שנה ויש שיאמר כי זו המלכות קרן זעירא היא אשר תעמוד על מלכות ישמעאל ולא זולתה : ועד שר הצבא הגדיל' [illegible] אשר היו בירושלם הוגדל מהם מלך ישמעאל ויקח ירושלם מידו בחזקה : וממנו הורם התמיד והושלך מכון מקדשו' [illegible] מלך ישמע[illegible] [illegible] : וצבא תנתן על התמיד בפשע' כי הקים מלך ישמעאל בית תפלותו [illegible] : ותשלך אמת ארצה' כי כן היה ישרא' שנקראו זרע אמת עד ארצה ועשתה והצליחה : ואשמעה אחד קדוש מדבר' מלאך ששמו אחד קדוש והיה שואל למלך אחד המדבר ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני לאותו המדבר : עד מתי חזות התמיד הזה והפשע' מתי ישתומם ויבטל ועד מתי עם קדש יהיה מרמס ככתוב ותרמסם ומתי הצבא תנתן על התמיד : ואבקשה בינה' להבין : כמראה גבר' כמראה איש גבור והוא גבריאל : בין אולי' בין הנביין כמו אוליו : להלז' לזה : אצל עמדי' מעמדי : נרדמתי' נשתטחתי לשון ירידה : כי למועד קץ' כי [illegible] שנסתר מעט באחרית הזעם הוא [illegible] הגלות את התמיד של[illegible] שנסתר מעט וצבא של[illegible] היא מצבת בית [illegible] יעמדו עד קץ החזון : והנשברת' הוא מלך יון הראשון : ותעמודנה ארבע תחתיה' הם ד' מלכי' שהעמיד בחיין כאשר פתרנו למעלה : מגוי יעמודנה' אותן ד' מלכים מן גוי שריו ובאחיו יעמודנה : ולא בכחו' ולא מזרעו כי לא יהיה לו לא נין ולא נכד בעמו : ובאחרית מלכותם' אחרי מות ד' אלו הפושעים יעמוד מלך עז פנים קשה וחזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל : ומבין חידות' חידות מלכים הראשונים והעצומים כי מלכים הראשונים יוונים ורומיים ופרסיים : ועצם כחו ולא בכוחו' כי אם בעונות ישרא' : ונפלאות ישחית' זה בית המקדש : והשחית עצומים' אלו בתי השרים ועדי ישרא' : ועם קדושים' הם ישר' שנלחם בהם בירושלם בימי טיטוס ככתו' עבדא קרב עם קדישין : ישחית רבים' יהרגם אחריכן ויוציאם מתריכתם : שר שרים' הוא הערל הפקיד בירושלם אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו נאון עוזינו והניח מלך מגוסים לרדות בעם יי' ובא מלך ישמעאל ולקח ארץ ישראל מידו ויחזק עליו מן ג' מלכי' שר אחד מיעוט שנים הרי שלשה' ובשלוה פתאום ישבר ויפל : ובאפס יד ישבר' בלי כח כי ביד אלם ישבר' ד"א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישבר' ד"א ובאפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די התגזרת אבן די לא בידין : נהייתי ונחליתי' נצטערתי עד שנחליתי כמו נהי והי : ואשתומם' לשון פתיקה כמו שלשת ימים תשמים : פ"א יצא קרן אחת מצעירה' מקטנה שבהן כמו מקדם אנטיוכוס שהיה

רש"י

ומן האחת מהם • ומאחת מאלו המלכות • יצא קרן אחת • מלכות טיטוס יצא ממנו • מצעירה • מלכות מוצערת ונבזית • כמו שקראו לה קרן אחת מצעירה והוא על ענין שכל בזוי אתה מאד • ותגדל יתר • ותגדל מאד • אל הנגב • הוא מצרים שהיא בדרומה של ארץ ישראל • ואל הצבי • ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי כענין שנ' נחלת צבי צבאות גוים : עד צבא השמים • הם ישראל שנמשלו לכוכבים : ועד שר הצבא • הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה • שר הצבא כלפי הקב"ה חרף • וממנו הורם התמי' • על ידי גדודיו וחילותיו ששלח לירושל' בטל התמיד [illegible] כרוז קיסר [illegible] כמו שאמרו [illegible] בתרכת גיטין [illegible] : וצבא תנתן על התמיד בפשע • ומזמן מועד [illegible] להיות התמיד [illegible] כבול פשע [illegible] עז כלומר [illegible] עז נתנת [illegible] ירושלים תמורת התמיד • וכן הוא [illegible] בספר הזה [illegible] מקומות של' [illegible] מתי החזון ה[illegible] התמיד והפשע ש[illegible] • ולומר תעת [illegible] התמיד ולתת [illegible] שומם • וצבא • [illegible] כמו הלא צבא [illegible] עלי ארץ • [illegible] המת ארצה • [illegible] אמת הזכילה • [illegible] קדוש • אחד מן [illegible] • ויאמר [illegible] המלאך ל[illegible] כי הרי תיבה [illegible] • לפלמוני [illegible] וקרנו' ויתן [illegible] עוזיאל בספר [illegible] כמו ונחיר • [illegible] כי יפלא ממך [illegible] • אלמוני אלמון [illegible] שפלא פירש [illegible] ומה שמו • [illegible] המדבר • [illegible] שהיה מדבר [illegible] גזרות וצבא [illegible] תנתן על ה[illegible] בפשע • עד [illegible] החזון הזה אשר [illegible] התמיד להיות [illegible] והפשע ה[illegible] יהי כתוב [illegible] פשע שומם עז [illegible] כאבן דומם • [illegible] לשון אלם [illegible] כמו אשתומם [illegible] • ואחב [illegible] שבעת ימים [illegible] כמו [illegible] תת וקדש • [illegible] מרמס • לתת [illegible] מכון המקדש [illegible] צבא השמים [illegible] הפיל לארץ [illegible] לרגליו כמו [illegible] למעלה • [illegible] ארצה מן ה[illegible] הצבא ומן הכוכבים [illegible] וצבא ויתרת [illegible] כלה במקרא [illegible] ורכב וסוס • [illegible] בני אדם [illegible] מדברים כן • עד ערב בקר [illegible] [illegible] • ראיתי כתר [illegible] רבינו סעדיה [illegible] וכבר עבר • [illegible] עד ערב בקר [illegible] שיבוא אותו הערב [illegible] והוה [illegible] ערב והיה אור [illegible] כי דבר אלהינו יקום לעולם [illegible] יופר • ואם

למלאות ו' ד' מל' וב' חס' וסי' ובחרשות אבן למלאת · וחבירו · למלאות לחרבות ירושלם · למלאו' דבר יי' בפי ירמיהו' דסוף ד"ה ב' בו · ומי מתנדב למלאו' ידו היום ליי' דד"ה :

בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים : בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמִיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שִׁבְעִים שָׁנָה : וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר : וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו :

רבינו סעדיה גאון

ביותר : ואל הצבי · הצפון : ותגדל עד צבא השמים · כי ראה שמפיל הכוכבים כשעושה צרות ליש' צבא הצדיקים כדכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבי' : ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם · שהפילה לארץ החסידים ותרמסם בגלות : ועד שר הצבא הגדיל · ועד הקב"ה הגדיל לדבר גדולות ' ונתגאה בעצמו ואמר אין אלוה יכול להציל ירושלם מידי והפיל חומות ירושלם והחריב בית המקדש ובטלו עולות וזבחים בימיו ולא ממנו מאותו המלך שהחריב בית תפארתינו או הורס והושלך התמיד כמו רמה בים מרים התמיד על הדין שהותמד בכל עת ובכל שעה יושב הקב"ה בדין על חורבן ביתו שנאמר ואל זועם בכל יום · ד"א וממנו הורס התמיד כמשמעו על הכוכבים שהן תמיד כלומר שראה והפיל הצדיקים שדומים לכוכבים ולא היו בעולם : והושלך מכון מקדשו שהחריב והשפיל בית המקדש בימיו : וצבא · ורצה כמו ולמן די יצבא יתננה כלומר ורוצה הקב"ה על התמיד על הדין שיהיה כתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שמרדן ארוס והשליך אמת ארצה אלו ישראל ובית המקדש · ד"א וצבא השמש והירח תנתן על התמיד בפשע שהיו מקטרים לשמש ולירח ולצבא השמי' ועל זה הפשע בטל התמיד וחרב בית המקדש והשליך הקרן האמת ארצה : לפלמוני · כמו לפלוני : והפשע שומם · תת לשמם השיקוץ שבנו הגוים בירושלם : וקדש וצבא מרמס · בית קדש הקדשים וצבא ורצה שיהיה מרמס : ויאמר אלי עד ערב בקר · עד שיעשה ערב של ישראל בקר כמו והיה לעת ערב יהיה אור · ד"א עד ערב בקר עד שיגמור היום סוף אלפי' ושלש מאות חודש כי ערב ובקר יום אחד וזה חשבון ממלכות יונים עד שנבאו חשמונים אלפים ושלש מאות חדשים היו' וכספור ודעה היאך הוא החשבון לאלפים ושלש מאות ירחים מלכות יונים מאה ושמונים שנה ספור השנים והעלם לאלף חדשים כי אלף ומאתים חדשים הם מאה שנה ותשע מאות וששים חדשים הם שמונים שנה והמה שנים פשוטות מן שנים עשר חודש לשנה הרי מאה ושמונים שנים פשוטות עולים לאלף ומאה וששים ירחים הוסיף עליהן עיבוריהן שבעה חדשי' על כל מחזור והם עולים לתשעים וחמש שנים שיש עיבורים לחמשה חדשים ועל שמונים וחמש שנים שיש שלשים ואחר חודש הרי ששים וששה ירחים הרי אלפים ומאתים ועשרים וששה חדשים נשארו לך שבעים וארבעה חדשים כלול אותם לשנים ויעלו השבעים ושנים חדשים לשש שנים ושני חדשים ועיבוריהן הרי שבעים וארבעה חדשים ואלו שש שנים משכפלו יונים עד שתפשו חשמונים מלכות שלימה והיו הגוי' תחת ידיהן היו שש שנים הרי קפ"ו שנים עם עיבוריהן עולין אלפים ושלש מאות חדש אז נצדק קודש ישראל וירושלם ובית קדש הקדשים שנצדק ונטהר ד"א אלו שש שנים מיום מלוך אלכסנדרוס עד שתפש את ירושלם שהיו ישראל תחת רגליו עבדו אלו שש שנים ואחר שתפש ירושלם מלך יון קפ"ו שנה ומאז מוכין למניין שטרות מתחלת אלו קפ"ו שנה והם חשבון אלפים ושלש מאות חדשים : להלז · לזה כמו הנער הלז האיש הלזה : ובבאו נבעתי · לשון בעתה ובהלה כמו ואימתך אל תבעתני נבעת מלפני המלך ולמה נבעת מקול ההברה שנשמע באויר העולם : נרדמתי · תרדמה של פחד ונפלתי על פני ואמר לי בין אד' הבן עמך באחרית הזעם והגלות כי למועד הגלות יהי קץ וסוף : בעל הקרנים · זה מלך מדי : האיל אשר ראית · זה מלך פרס של מלכי מדי ופרס : והצפיר השעיר · והיינו צפיר הינו שעיר אלא המקדים בצפרא ככתוב באה הצפירה ויש לומר כמו ויצפור מהר הגלעד : המלך הראשון · המקדים למלוך הוא השעיר זה אלכסנדרוס והיא הקרן הגדולה שלא היה גדול כמוהו בכל מלכי יון : והנשברת · במותו תשבר מלכותו : ותעמודנה ארבע תחתיה · אלו ד' גיבוריו שהמליך בחייו : מגוי יעמודנה ולא בכוחו · מעמו יהיו המלכים ולא מכוחו מזרעו כי אין לו בן : כהתם הפושעים · אלו ד' מלכים מן העולם · אז יעמוד מלך עז פנים זה אנטיוכוס : ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות ותחבולות ככתוב ועצם כחו ולא בכחו כלומר לא מעוצם כחו מלך אלא מרוב חכמה וחידות שהיה בו · ד"א ולא יהיה עוצם כחו ככחו של ראשון : ונפלאות ישחית · הם אדירי ארץ המופלאים : והצליח ועשה כל מה שחפץ והצליח מלוכה בידו : מרמה בידו על כן יצליח במלכותו והשחית גיבורים עצומים וישראל שהם קדושים : ועל שכלו · לפי שהוא חכם : ועל שר שרים יעמוד · שיחציף פניו להלחם להחריב ביתו : ובאפס יד ישבר · מבלי יד אדם שיכה המלאך והרגו זה לזה בחרבם ד"א היאך הפילו המגדל סובב על העופות לרקיע ונפל מתנו ונשבר ומת · הדבר שאמ' לפי מלאות לבבל שבעי' שנה ודניאל טעה בזה החשבון לפי שירמיה אמ' אפקוד על בבל והוא חשב בדעתו זה שאמ' ירמיהו אפקד אתכם בשביל הבניין לפי שראה שמלאו שבעי' שנה לחורבות ירושלם והתחיל דניאל מתחנן לפני הקב"ה וזו הפקיד' אינה על ישראל כשם שכ' על ידי ירמיהו כן עשה חשוב משנה הרביעית ליהויקים שמלך נבוכד נצר ומאז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלותם לירושלם עברו שבעים שנה ואלה מספרם מ"ה שנה מלך נבוכד נצר אויל מרודך כ"ב תן שנה לזה וזה נשארו כא כלול אותם עם מ"ה והם כ"ו שנה בלשאצר מלך שלשה שנים הרי כ"ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי שבעים שנה ומיד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב על ידי ירמיהו אהה יי' האל הגדול והנורא משה ירמיהו דניאל סימן משה אמר האל הגדול והגבור והנורא שעושה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על הקמת משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך : ירמיהו

אבן עזרא

כתוב בספר יון והנה זה המספר הם ימים והטעם אלפים ושלש מאות בקר והם שש שנים משנות החמה ושלשה חדשים וימים מהם משנות הלבנה קרוב משש שני' ואני על כן אמר המלאך ומראה הערב והבקר אמת הוא והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר ולולי שמצאנו זה המספר כתו' וכבר עבר לא יכול אד' להבין זה המספר על כן אמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם דניאל לא ידע הקץ כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין וכן אמ' באחרונה וחתום הספר עד עת קץ והמשכילים יבינו בגעת הקץ מדברי המלאך : בשנת אחת · כבר פירשתי זה כי זה אינו דריוש בן אחשורוש שהוא בן אסתר המלכה : בשנת אחת כל הגאונים פה אחת הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלם רק כאשר נתפש צדקיהו והיא היתה שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר כי ירמיה הנביא אמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וככה היה כאשר נהרג בלשצר ומלך כורש אז בזה ועלו ישראל מבבל אל ירושלם וזאת היא הפקידה והנה נשארו לחרבות ירושלם תשע עשרה והם מלכות כורש הפרסי וכשתחשוב מלכות דריוש המדי הזקן גם מלכות אחשורוש ושתי' שני' למלכות דריוש הפרסי הוא בן אסתר אז מלאו לחרבות ירושלם שבעים שנה ואמרו כי דניאל החל לחשוב החרבן מעת שהוליך נבוכד נצר יהויקים אל בבל והנה מלך אחרי כן שמונה שנים גם י"א שנה לצדקיהו והנה שלמו לחרבן ירושלם שבעים שנה והיה יהודה הלוי אומר יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעי' שנה י"ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלם ואז היתה הפקידה לא כאשר אמרו הגאונים והעד שאומר בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס וכורש הפרסי תחלת המלכים וגם כתוב למלאת דבר יי' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותי' כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה ואני אמרתי לו אם מחרבות ירושלם! סופר מה טעם לספור הכתוב בשנת שמונה למלכו הוא שנת י"ט והוא ענה אמור לי אתה טעם חשבון ויהי מקץ ארבעים שנה ואני אמרתי לו ידענו כי הנביא אמ' על כורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ולא התנבא שיבנה הבית והוא שלח הגלות והחלו לבנות הבית וליסד הבית וכרי יהודה מנעום לבנות וכתוב הן קריתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון וגם כתוב לבטלא גבריא אילך וקריתא דא לא תתבניא ובטילו המו באדרע וחיל וזה הכתוב כבר פירושו למלאת דבר יי' בפי ירמיה שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה והנה טעם ששבו אל ירושלם ועמדה חרבה עד רצתה הארץ את שבתותיה והוא אמר לימי הביאך בגרם הזאת אז עניתי והלא כתוב בספר עזרא והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדו אז קם זרובבל ויהושע לבנות וכתוב ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון וגם כתוב ביה זמנא אתא עליהן ונו' וכתב אגרת לדריוש המלך והוא צוה למבנה בית אלהא דך ובנו ושכלילו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש המדי וארתחששתא הוא אחשורוש כי גם הוא צוה רק האמיץ ככורש ורבי יהודה ענה כל זה מה יועיל לך אז השיבותי לו הנה אתה מודה כי זכריה התנבא בשנת שתים לדריוש הפרסי שאמרו שהוא בן אסתר כאשר כתוב בספרו והנה גם כתוב עד מתי לא תרחם על ירושלם אשר זעמתה זה שבעים שנה אז שתק : ואתנה את פני · לנכח מערבית דרומית · וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהים וטעם לבקש תפלה בלבי וככה התפללתי : ואתפללה · אנא · כמו אמנם וכמוהו אנא יי' כי אני עבדך אנא חטא העם הזה והנגיד ז"ל אמר כי שתי מלות הן והן אל נא מגזרת הואל והאל"ף מבולע כלמ"ד יוקח ואין צריך : ושור

ולכי אומר כי הערב והבקר האמור כאן גימטרי' הוא ויש סמך לדבר משני טעמי' יהאחת שהוא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שבסוף הספר · והשני שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין · ומרא' הערב והבק' אשר כאמר אמת הוא · ואם לא רמז החשבון תלוי למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא ·
והחזה כנטוה לסתום ולחתו' הדבר ואף הוא לו נגלת בל און סתום וחתום ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה בו במדרשו · והבוא אחריו יתור וידרוש דרך אחר' יש לכתור ערב ובקר בגי' חמש מאות ושבעי' וארבע ועוד אלפים ושלש מאות הרי אלפים ושמנה מאות וע"ד · וכנדק קדש · ושכר עון ישראל לבטל גזלות מדרכן ומרכבן · מאז גלו גלות ראשו' למצרים עד יגאלו ויושעו תשועת עולמי' במלך המשיח וחשבון זה כלה לסוף אלף ור"ב מיום הוסר התמיד והוא של בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שקוץ שומם ימים אלף ור"ב יהיו ולא יותר שיבא המלך המשיח ויכיר שקוץ השומ' והתמיד הוסר ו שנים לפני החורבן בית שני והעמיד צלם בהיכל ויום י"ז בתמוז היה שנשרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד צלם בהיכל כמו ששנינו במסכת תעניות · ושם שנים שכתבתי אין בידי ראיה מברשת אך יש ראיה סשבועה שלם נא בטל התמיד לפני החורבן שכן כבא דניאל על שטום וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה · כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנות כך מסור' למטה בענין · נחזור על הראשונות כיכר מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום ירדו ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור"ב ליום שהוסר התמיד · רד"ו היו במצרים ארבע מאות ושמונים מיום צאתם עד ויבן הבית · ד' מאות ועשר היה הבית · וע' שנה גלות בבל וד' מאות וכ' בית שני · תן עליהם אלף ור"ב של קץ הימין הרי שבוע ות' ותשעת וכ' שנה שש שנים שהוסר התמיד לפני החרבן שלא מנה הכתוב אך ור"ב אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר ה'תר"ג מאות עוד כוכב בחשבון אחרי התחיה ויגיע לקץ הימים ה"ה שנה

יתרים על אלף · ור"ל יש לומר על חשבון תרא"זון יבא המלך תיספח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ' וה' שנים · ור"ל · זר הקליר יסד ביסוד שירו שבועים ו' הרי מ' וב' · ויש לומר הג' שנים שלא באו לחשבון שבוע לא מנה · ואני מצאתי כן במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות מ' וה' שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו : להלז · לשון חשיבות כמו שקרא' יהודית כל מקום שכ' הלז בעל כורה הוא מכוון למדו בהגדה יצחק כדמה לאביו בכלם ובדמות כ' כקרא האיש הלז ויהי יוסף יפה תואר וזהו הכנוי המכוי בא' דברים שהלב זוכה לבנו בברכת ויהי כי זקן יצחק · ואבקשה בינה · הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים · בין אולי · בתוך הנהר · ויקרא · האדם · ויאמר למלאך אחר גבריאל · הבן · להלז · את המראה · פרס לזה החזון · כי לעת קץ · הימים רבים · ימי החזון הזה : נרדמתי · לשון אוכים ושחוק · על עמדי על מעמד רגלי · כי למועד קץ · כי הוא לזמן קץ ימים רבים · מלכי פרס ומדי · שתי קרנים · שתי אומות מלכות כמו שפרשתי למעלה : המלך הראשון · הוא אלכסנדרוס מוקדון שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון : והנשברתי שראית שנשברה · ותעמד' ארבע תחתיה · כמו שכתו בשבור החלום למעלה · ארבע מלכיו' אשר יעמדנה מאותו גוי שהלך אלכסנדרוס מוקדון מלכותו במותו לארבע ילדים ויוכן תרא"ם בכפרו ארבעה ראשי נמר ולא בני המלך היו · ולא בכחו · ולא יהיו האחרונים בכח המלך הראשון כי אלטוס מתנו והיו · ובאחרית מלכות יון · כהתם הפושעים · כשיגיעו זמן שיתמו רשעי ישראל ושנאת שני יעמוד מלך עז פנים הוא טיטוס : ועצם כחו · ולא בגבורה כי אם בתלקלקות כמו שמכורש בסוף הספר · ונפלאות ישחית · ובהפלא ובנה ושחית אומות · והצליח ועשה יתכנו · והשחית עצומים · אמות רבות · ועם קדושים · ישר' ·

והרשענו כן כתיב וקרי הרשענו בלא וי״ו קדמא חטאנו ועוינו חד מן י״א מלין דכתי׳ ו׳ בריש תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ וכי ויאמר דוד מה לי ולכם ׳ ומסגרתיה ויפתח על הלהת ׳ וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים ׳ ואת ויקצץ המלך אחז ואת ׳ ותקעו הגידו ביהודה ובירושלם ׳ ויורה ולא אמרו בלבבם נירא ׳ ויוציאו בעת ההיא נאם יי׳ וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל ׳ והרשענו חטאנו ועוינו והרשענו ׳ וחסד וימאנו לשמע ולא זכרו ׳ וישמח גיל יגיל אבי צדיק : לאדני ז׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ח : שמוע י״א ד׳ מל וז׳ חס׳ וסימ׳ ואם ביום שמע אישה לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת ׳ הנה שמע מזבח טוב להקשיב ׳ זאת המנוחה הנחו לע״יף ׳ בנים כחשים בנים

חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותך וממשפטיך: ולא שמענו אל עבדיך הנביאים אשר דברו בשמך אל מלכינו שרינו ואבתינו ואל כל עם הארץ: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה וליושבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים והרחקים בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך: אדני לנו בשת הפנים למלכינו לשרינו ולאבתינו אשר חטאנו לך: לאדני אלהינו הרחמים והסלחות כי מרדנו בו: ולא שמענו בקול יהוה אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים: וכל ישראל עברו את תורתך וסור לבלתי שמוע בקלך ותתך עלינו האלה והשבעה אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים כי חטאנו לו: ויקם את דבריו אשר דבר עלינו ועל שפטינו אשר שפטונו להביא עלינו רעה גדלה אשר לא נעשתה תחת כל השמים כאשר נעשתה בירושלם: כאשר כתוב בתורת משה את כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את פני יהוה אלהינו לשוב מעוננו ולהשכיל באמתך: וישקד יהוה על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יהוה אלהינו על כל מעשיו אשר עשה

ולא שמענו בקלו: ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו: אדני ככל צדקתך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם הר קדשך כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו: ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני: הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחנתי לפני יהוה אלהי על הר קדש אלהי: ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת מנחת ערב: ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך בינה: בתחלת תחנוניך יצא דבר ואני באתי להגיד כי חמודות אתה ובין בדבר והבן במראה: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך

לא אבו שמוע מל׳ ׳ כי חקשו את ערפם מל׳ ׳ ועשה הרע בעיני רעה כתיב ׳ אם אמרים אתם לא נשב ׳ ואתם הרעתם לעשות ׳ וסור לבלתי שמוע דדניאל מל׳ וקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתי׳ דירמיה : נעשתה ט׳ וסימ׳ נמסר בתריסר בספר מלאכי סימן ב׳ : ויבאה ד׳ וסימ׳ ויבאה אל האדם ׳ ויבאה יצחק האהלה שרה אבו ויהדתן שלמה את פרעה ׳ וישקד יי׳ על הרעה ויבאה : קולו בקולו ו׳ חס׳ בנביאים וכתובים וסימני׳ וישא שאול קלו ׳ ועליון יתן קלו ׳ היום אם בקלו תשמעו ׳ שמעו שמוע ברוגז קלו ׳ וישקד יי׳ על הרעה ׳ וכל אוריתא דכו׳ חסרי׳ במא מל׳ וסי׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש : שמע אלהינו ב׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך שמע אלהינו כי היינו בוזה : ושמע ה׳ קמצי׳ וסימ׳ קום בלק ושמע ׳ קרב אתה ושמע ׳ חטה יי׳ אזנך דמלכים ׳ וחבירו דישעיה ׳ הטה אלהי אזנך דדניאל :

רש״י

ועל שכלו והצליח תרמה בידו ׳ וע״י שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחזיק בתרמיתו ס שבידו ׳ ובלבבו יתגדל ׳ ובשלוה ישחית רבים ׳ בתרמה ובחלקלקות ישחית רבים ה הושבו׳ אתו בברית ושלום ׳ ועל שרים יעמד ׳ כלפי מעלה ובאות דברים זהו כו׳ התלוס הכתו׳ למעלה׳ ובאפס יד ישבר ׳ ובאין כח ישבר על ידי ישוע ואלו ס שבבריות שכמכם בחותמו כמו ששנינו במסכת גיטין ׳ ומראה הערב והבקר אשר נאמ׳ כך בחלום העליון אמת הוא ׳ ואתה סתום ה החזון ׳ אל תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים וגו׳ ׳ כהויתי לבון הוא שבר כלות כבערתי על הפורענות הזה ונדכיתי ׳ את מלאכ׳ המלך שהייתי ממונה על פקודת עבודת מושל מלכות בלשצר ששיהו כבוכד נאצר אביו כמו שאמר בתחלת הספר ׳ והבטיח על כל ה מדינות בבל ׳ הא זעתי על המראה ׳ ואין מבין על החזון ׳ ואין מבין ׳ שאני מתמיה כי הוותי לפני האגי׳ מתחזק ׳

בשנת אחת לדריוש

בן אחשורוש ׳ לא זהו לא דריוש שבימי המן כי הוא מלך פרס אזה זה דריוש המדי אשר המלך על מלכות כשדים כשהרג בלשאצר כמו שכתוב למעלה ודריוש המדאה לקח מלכותא׳ בינותי בספרים בהתבלתי בחשבונות ׳ הספר הנביא וגו׳ ׳ הוותי מהשב חשבון שחשב שהוותי כבוכד על את בבבל וירמיה כי לפי מלאות לבבל ע׳ שנה אפקוד אתכם דמייתי שהפקוד הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי משפטה מלכו׳ בבל יד על ישראל שכבש נבוכד נצר יהויקים להיות לו עבד והוא היתה שנת שנות למלכות נבוכד נצר דהא׳מר שנה רביעי׳ כבש נינוה שנה ס שנית עלה וכבש יהויקים בא וחשוב מלכיה׳ שנה ועד באן ותמצאם ׳ ואף במסכת סדר עולם במנה החשבון הזה ושנינו שם ב׳ שנת מות בלשאצר הרי שבעי׳ שנה מיום שמלך נבוכד נאצר שבעים חסר אחד מה׳ שכבש יהויקים ועוד שנה היתה לבבל עמד ד דריוש והשלימה ו וברלותי כי עדיין אין הגאולה ומהרת לבא הבוכותי וכתתי לב לבפירת החשבון וידעתי שלא היה כי למנות לבני כבוש יהויקים של מלאות חרבות ירו׳ שלם כ כשתמלאו שבעי׳ שנה לגלות צדקיהו שבו חרבה ירושלם ועוד יש שמנה עשר לבא

אבן עזרא

וסור ׳ שם הפועל כמו זכור את יום השבת והטעם סור סרנו : סרינו ואבותינו ׳ שהיו זקנים וכאשר הזכיר שחטאו השרים והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים : ותתך ׳ כמו תתכו בתוכה דרך משל : כי חטאנו לו ׳ שב למלת האלהים : וישקוד ׳ כמו שוקד אני ׳ וטעם למען יי׳ למען זה השם שאנחנו מזכירים ור׳ משה אמר למענך יי׳ ובדרש למען אברהם שקרא בתחילה זה השם הכתוב באלף ד״לת : אדני שמעה ׳ זאת התפלה : אדני סלחה ׳ העונות שהודיתי ועשה ואל תאחר להאיר פניך על מקדשך השמם : ועוד הייתי מדבר ומתפלל דברים שלא כתבו ומפיל תחינתי על כן הוצרך לומר פעם אחרת ועוד אני מדבר בתפילה : וטעם מועף כאילו אמר העיפו שהיה מוכרח לעוף ׳ וטעם ביעף כי הוא יעף מרוב המרוצה והנה ביעף שם על משקל ואדם ביקר בל ילין ׳ וטעם כעת מנחת ערב כי היה צם ובוכה ככתוב בצום : ויאמר ׳ המלאך שמע דניאל כי עתה יצאתי ממערכת המלאכים או מהיכל שמים להשכילך בינה : בתחילת תחנוניך יצא דבר ׳ מלפני השם הנכבד כדרך הדבר יצא מפי המלך והטעם דבר שנגזר להיות ככה בלא תוספת ולא מגרעת : ואני באתי להגיד ׳ לך הדבר : כי חמודות אתה ׳ בחסרון איש כמו ואני תפילה : ובין בדבר ׳ שיבא : והבן ׳ לבך : במראה ׳ אמר יפת במראה הזאת : שבועים ׳ אמר הגאון רב סעדיה כי אלה שבועים הם שנים והצד שאמר אחר כן עד מלאת שלשת שבועים ימים ולא הזכיר עם שבועים שבעים ימים והנה הם כמו שבע שבתות שנים וגכון פירש כי חצי השבוע שהזכיר הוא אלף ימים ומאתים ותשעים כאשר אפרש בראיה גמורה רק פירוש אלה השבועים השבעים קשה עד מאד ועוד כי לכלא הפשע ולהתם חטאת לא ידענו אם הכל לשבת או לגלות כי הנה נראה ממלת לכפר עון ולמשוח קדש קדשים שהוא לשבת רק ולחתום חזון ונביא איכנו לשבת אם כן איך נוכל לתקן מלת לכלא פשע ולהתם חטאת להיותם לשבח וככה לחתום חזון ונביא והנה מצאנו כתוב כי לא שלם עון האמרי והוא לגנאי והטעם כי עד עתה לא בא יום אידו ויקץ עונם שונו כמו גדול עוני מנשוא וככה אם יקרך עון וככה תם עונך נשלם העונש שלך והנו לגנאי ויוכל המשיב לענות כי הנה החטאת והאשם ועוד מלת אנא שא נא הפך הדבר וכמא את עונה והנה הכל יתפרש לפי ענין המקום ויורה להביא צדק עולמי׳ לשבח

וטעם

רבינו סעדיה גאון

ירמיהו אמ׳ הגדול הגיבור שהוא גדול על הכל ולו נאה לומר גיבור שראה ביתו חרב ובניו הולכין בגולה וכובל ולמה לא אמר הנורא על חורבן הבית הנורא דניאל אמ׳ האל הגדול והנורא ולא אמר הגיבור לפי שראה בניו מסורין בקולרין ואיה גבורותיו ולמה אמר הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריו׳ ולמה אמ׳ הנור׳ שחזר ובנה בית המקדש : ותתך ׳ ותגיע כמו לא נתך ארצה : האלה והשבועה ׳ אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים כמו ארור האיש אשר יעשה כך וכך אשר לא יקים דברי התורה הזאת והשבועה הדברים שנשבע לנו על יד משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כך וכך ואם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך ועתה באו עלינו הברות הכתובות בספר תורת משה מניין שדיבורו של הקב״ה שבועה הוא שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי : וישקוד יי׳ על הרעה ׳ וימהר כמו מקל שקד מקל ממהר לפרוח לפני כל האילנו׳ והם שקדים השוקדים להמין לפני כל אילן ואמר דניאל צדיק הוא יי׳ שקדם והגלם לסנהדרין שבימי יהויכין ב׳ שני׳ ומחכה לחורבן הבית מלמד שהקדימו ב׳ שני׳ ומחב׳ לנומנתם כיון שראה שבית המקדש עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא ימצאו בירושלי׳ בחרבן בית המקדש : ותעש לך שם כיום הזה ׳ שיאמרו אומות העולם כמה ניסים עשה הקב״ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו : לכל סביבותינו ׳ לכל הגוים היושבים סביב לארץ ישראל : למען אדני ׳ למען אברהם שקראך אדון קדם לכל באי העולם שנ׳ אדני יי׳ במה אדע : מועף ביעף ׳ מכאן שגבריאל עופף העולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עיפתו ונגע אליו כעת מנחת ערב בעת שמקריבים המנחה בשעה שמיכית בין האור כי ערבי פסחים מקריבין בשביעית עבור שחיטת פסחים : בתחילת תחנוניך יצא דבר ׳ ככתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחילת תחנוניו השיבו הקב״ה על ידי גבריאל כי היה צדיק וישר ונחמד ועל כן אמ׳ לו כי חמודות אתה שכל הצדיקים נקראו חמודים : שבועים שבעים נחתך על עמך ׳ כספור ונדע כמה שנים הם י׳ פעמים ז׳ עולין לע׳ הרי שבועים ע׳ הן ת״צ שנה הוצא מהן ע׳ שנים לגלות בבל משהחריב נבוכד נצר בית המקדש עד שנת ב׳ שנים לדריוש נשארו ת״כ שנה שכך היה עמידתו של בית שני כלומר שבועי׳ שבעים גמר על עמך ועל עירך ירושלם

לכלא

עיר קדשך שעתידה להבנות שהרי למרתה עם גלות בבל ושם עמידתו של בית שני שבועים שבעים שהן ת״צ שנה ע׳ לחרבן ת״כ לבניין :

ועוד כ״ג וסי׳ חמש שנים אשר אין חריש ׳ ועוד לו אך המלוכה ׳ ותהי נבלתם כסוחה ׳ ועוד בת עשידיה ׳ מנשה את אפרים ׳ ארם מקדם ופלשתי מאחור ׳ על כן על בחוריו לא ישמח יי׳ ׳ בלתי כרע תחת ׳ ועוד נוסף עליהם דברים ׳ ועוד תשוב תראה ׳ ועוד בחיים חיותם ׳ ועוד הסיר את הבמות דה״ו דיהושפט ׳ ועוד העם לא הכינו לבבם דה״ו דיהושפט ׳ ועוד העם משחיתים ׳ ועוד ברצותי בבית אלהי ׳ ועוד אדומים באו ועוד דברו עבדיו ׳ ועוד מעט ואין רשע ׳ כי יש לעץ תקוה ׳ ועוד ראיתי תחת ׳ ועוד אני מדבר ומתפלל ׳ אני מדבר בתפילה ׳ ועוד תוסף ׃ ונביא ז׳ וסימ׳ ונביא אחד זקן ׳ ונביא מרה שקר ׳ גבור ואיש מלחמה ׳ וגם אלה ביין שגו ׳ ולחתום חזון ונביא ׳ אם

לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם חַטָּאוֹת וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ כה וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלִַם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים׃ וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְאֵין לוֹ וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא וְקִצּוֹ בַשֶּׁטֶף וְעַד קֵץ מִלְחָמָה נֶחֱרֶצֶת שֹׁמֵמוֹת׃ וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם וְעַד־כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל־שֹׁמֵם׃

בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס דָּבָר נִגְלָה לְדָנִיֵּאל אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמוֹ בֵּלְטְשַׁאצַּר וֶאֱמֶת הַדָּבָר וְצָבָא גָדוֹל וּבִין אֶת־הַדָּבָר וּבִינָה לוֹ בַּמַּרְאֶה׃ בַּיָּמִים הָהֵם אֲנִי דָנִיֵּאל הָיִיתִי מִתְאַבֵּל שְׁלֹשָׁה שָׁבֻעִים יָמִים׃

יהרג במקדש יי׳ ׳ ונבא לבב חכמה ׳ בתרא חס׳ דהוא לשון ביאה ׃ ואין לו ב׳ וסי׳ מקים מקים ׳ יכרת משיח ואין לו ׃ לרבים ד׳ בקריאה וסי׳ מעמל נפשו יראה ׳ והגביר ברית לרבים ׳ שק ואפר יצע לרבים ׳ ומשכילי עם יבינו לרבים ׳ וב׳ ברבים וסי׳ ועשה למבצרי מעזים ׳ לכן אחלק לו ברבים ׃ ונחרצה ג׳ וסי׳ בישעי׳ כי י׳ ׃ ובין ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס בינה ומשלי ריש סימן כ״ג עש ׃ ובינה ג׳ מלעיל וסי׳ בינה הגיגי ׳ ואם בינה שמעה זאת ׳ ובינה לו במראה ׃

רבינו סעדיה גאון

לכלא הפשע ׳ פשעו ׃ ולהתם חטאות ׳ להתם הקב״ה החטאות ׃ ולכפר ׳ עונות ישראל ׃ ולהביא צדק עולמים ׳ זה בית המקדש ככתוב מכון לשבתך עולמים ונקרא בית המקדש עולמים בעולם בבנין ראשון ובעולם בבנין שני ובעולם בבנין שלישי שיעמוד לעולמי עולמים ׃ ולחתום חזון ונביא ׳ כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל זולתי משתמשין בבת קול ׃ ולמשוח קדש קדשים ׳ שיהא גדול כבוד גדולת הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר למשוח לשון רבות היא כמו למשחה בהם מתרגמינן לרבותא ויש פותרים אומרים למשוח למדוד מדה מתרגמינן משחתא כענין שנ׳ וקו ינטה על ירושלם ׃ מן מוצא דבר ׳ משיצא הדיבור מלפני הבורא ונגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלם על ידי כורש ׃ עד משיח נגיד ׳ עד שיתרבה המלך והוא הנגיד כדי לבנות ירוש׳ עדיין ז׳ שבועים הם מ״ט שנה משבשרם הבורא לבנות ירושלם ועד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלם ותעמוד בבנינה שנה הרי שבועים שבעי׳ פחות י׳ שני׳ אותן עשר שנים עמדה ביתר ובעלותם לירושלם תבנה רחוב היא ירושלם וחוצותיה ׃ וחרוץ ׳ כרותי׳ הם חברות יושבי ירושלם שהם עשוין חרוצים ממעבר אדם ׃ ובצוק העתים ׳ הם חברות בית המקדש משמרות ומעמדות הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שממה ׃ ועל כנף שקוצים ׳ כנף הוא יד כלומר כל זמן שיד אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר תקיפה אחרי השבועים כ״ב יכרת משיח ואין לו ממשלה אחרי חורבן הבית והיה בית המקדש משומם ׳ ועד כלה ונחרצה תבוא על שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה ׃ עם נגיד הבא וקצו בשטף ׳ זה אדרייאנוס קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה והחריב מקום התמיד ׃ ועל כנף ׳ ועל יד אוכלי בשר החזיר והשקוץ משומם ישראל ועד אשר כלה ונחרצה נתכה על גלות ישראל השומם ׃ ואמת הדבר וצבא גדול ׳ מכאן שאין הקב״ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה ואז חותם בחותמו שהוא אמת אל״ף ראש אלף בית מ״ם מחציתה ת״ו סופה הרי אמ״ת ׃ וצבא גדול ׳ צבאות מלאכי׳ וחיל גדול וי״א וצבא ורצון כמו וצבי ׃ ובין בדבר ׳ שים דעתך ובינתך בדבר הרבה ׃ ובינה לו במראה ׳ סבורא אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את החזון ׃ לחם

אבן עזרא

וטעם ולחתום חזון שכל הנביאים התנבאו על דבר בית שני ׃ ועתה אומר דברי הגאון אמר כי יצא דבר פירושו שנגזר שתחרב ירושלם עם בית שני ארבע מאות ותשעים שנה והם שבועים שבעים רק אתה טעית בחשבונך שנשלמו שבעים שנה ואינם רק שבעה שבועות שהם מ״ט שנים ולא חשש להזכיר השנתים כי ב״א היו ופירש עד משיח נגיד שהוא כורש המלך והנביא ראיה מדברי הנביא כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו ושבועים ששים ושנים הם ימי בית שני והנה יש להקשות כי המלאך אמ׳ בתחלת תחנוניך יצא דבר ועוד איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך נפרש לכלא פשע ולהתם חטאת ועוד מה נעשה בשבוע הנשאר שאמר והגביר ברית לרבים שבוע אחד אחרי שבועי׳ ששים ושנים והיה ראוי להזכיר כי עוד נשארו שלשת שבועים וראייתו כי כורש הוא משיח איננה נכונה כי למשיחו הוא נביאו וככה כתוב יען כי משח יי׳ אותי וקורש שאומ׳ דעתי אפרש והגביר ברית לרבים זה היה ידוע כי טיטוס כרת ברית עם ישראל שבע שנים ושלש שנים וחצי בטל התמיד בבית שני לפני חרבן הבית וככה כתוב בספר יוסף בן גוריון ואמר על כנף שקוצים משומם שמו שקוצים בדביר אחר המספר הנזכר כאשר נלכדה ירושלם וכתוב בנבואה הרביעי׳ וחללו המקדש המעוז זהו יום נלכדה ירושלם בימי טיטוס והסירו התמיד קודם זה ונתנו השקוץ משומם וככה כתו׳ ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים והוכרך דניאל לפרש כמה ימים שלמים הם חצי השבוע בעבור שני האדרים גם בעבור מלת חצי כי יתכן שאיננו חצי שלם פחות או יתר כמו וחצי שבט מנשה ורבים ככה ודע כי ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בשוב ימי השנה כאשר היו כמו מימים ימימה שהם ימי השנה שלימה ימים תהיה גאלתו רק כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים או ג׳ לא יתכן להיותם שנים רק ימים כאשר הם על פי שנתים ימים שהיו שנתים שלמי׳ שסבו הימים כאשר היו וככה עד חדש ימים שתראה הלבנה על המתכונת שנראתה ביום הראשון מהמספר על כן אמרתי כי ימים אלף ומאתים ותשעים הם חצי השבוע שהזכיר וככה אשרי המחכה ויגיע לימים כ״א אפרש ואילו היו שנים איך יחכה אדם אלף שנים ויגיע וכתוב ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה והנה מצאנו נחמיה אמר אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש וכתוב גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהוד׳ וכתו׳ עליו הוא יבנה היכל יי׳ והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך והשכיל ובעזרא כתוב על נחמיה ואתה הוה להם למלך ועתה אפרש שבועי׳ שבעי׳ הם ממוצא דבר בתחילת תחנוני דניאל לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האמרי ולהתם חטאת כמו תם עונך ולכפר עון לסבול עול הגלות לכפר עם אבותינו ולהביא עד שידינם השם בצדק או פירושו לנגאי כי ביאת הצדק הוא שקיעתו כאשר השמש ביאתו הוא שקיעתו על כן הוא לנגאי כי לשבח הוא להפך כמו אז יצא כנוגה צדקה והוציא כאור צדקך וזהו קומי אורי כי בא אורך כי שקע אורך עד עתה ולחתום חזון ונביא שיפסקו הנביאים ולחתום משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל יעלה על לבך דבר המספר כי הנה במספר מלך פרס מולד נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפ׳ ואם יש בחשבון תוספ׳ או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע הקדרו׳ הלבנ׳ בשנה הזאת ומצאנו קדרות אחרית לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום הלבנה באמת וכפי חשבונו ישוב ברצונו אחורנית או השנים הבאות והנה פירוש ותדע ותשכל ממוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם ׃ עד משיח נגיד שבועים שבעה ׳ והנה תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושתים לדריוש והוא מלך י״ב שנה וככה כתוב בספר מלכי פרס ועשרים שנה מארתחששתא המלך והנה הכל שבועים שבעה עד בא נחמיה ככתו׳ בספר עזרא ושבועים ששים ושנים שעמד בית שני וחצי השבוע פירשתיו ואמר משומם והוא פועל יוצא והטעם שהוא משומם כל רואו וכל שומעו מישראל ׳ וטעם ועד כלה ונחרצה גזרה שנגזרה תתך על שומם הוא השיקוץ דרך תפילה שיהיה שומם כמו בת בבל השדודה ופירוש ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך עליהם והעיר והקדש ישחית עם נגיד שבא שהוא אספסינוס שר מלך רומא בבואו על ירוש׳ עם בנו גם עליהם כתוב בנבואה הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את המקדש המעוז והסירו התמיד ׳ וטעם וקצו יבא לקצו באניות ׃ ועד קץ מלחמה ׳ שנלחם שנים רבות על ירושלם עד שהיתה נהרסת שוממת ׃ בשנת שלש ׳ אמר הגאון כי וצבא גדול כמו ודי הוא צבא ור׳ משה בן גלגם אמר שהוא כמו צבא לאנוש עלי ארץ ולפי דעתי כי אשר נקרא שמו יכנס בין שני דברים כאשר פירשתי וירא ישראל על שפת הים מצרים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתוב בשירה וככה זה דבר וצבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה ׃ ואמת ׳ את הדבר ׳ שם הפועל כמו בין תבין את אשר לפניך ׃ ובינה לו ׳ שם ובעבור היות המבינה תחילה באות הראשון שבה מלפיל כמו עשה לי את החיל הזה או יהיו שניהם לשון כווי ותחסר מלת וכאמר לו זאת המראה לא גילה אותה והעלימה אולי כן נוח ׃ בימים ההם ׳ הייתי מתאבל שלשה שבועי׳ ימים וזה היה בחדש ניסן ואיך התאבל בימי חג המצות ולא שתה יין בליל פסח ליל חמשה עשר כי כתוב כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להתענו׳ לפני אהיך ואני באתי בדבריך במצות השם כי כן כתו׳ כי עתה שלחתי אליך רק שר מלך פרס עומד לנגדי עשרי׳ ואח׳ יום שהם השלשה שבועי׳ שהתענית על כן אמרתי לבוא ולולי מיכא׳ שעזרני עודני הייתי שם במלחמ׳ עם מלכי פרס ועתה בשובי מאתך אשוב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום ארבע׳ ועשרי׳ לחדש הראשו׳ רק לא ידענו זה החדש אם הוא חדש ניסן או הוא חדש ראשו׳ לשנה השלישי׳ למלכו׳ פרס כדרך בעשרי׳ וחמש שנה לגלותינו בראש השנה והנה זה בעצו׳ לחדש החמישי כי בו נשרף הבית ׃

קי״א ג ווו וווו ואני

רשי

בי״ח שנה לנבוכ׳ יהויקי׳ כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז׳ גלו בח׳ גלו בי״ח גלו בתשע עשרה ׃ ופירשו רז״ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בשבע׳ לנבוכ׳ יהויקים היא שמנה לנבוכד נצר ׃ גלו בשניה בשמו׳ עשרה לכיבוש יהויקי׳ שהוא תשע עשרה לנבוכד נצר ׃ ואתודה ׃ על חטאת עמי ׃ האל הגדול והנורא׳ ולא אמר גבור את׳ גוים משתעבדים בבניו ואיה גבורותיו ׃

וסור ׃ והלכנו הלוך וסור ממצותיך ט טולט״ט בלעז ׃ לך ה׳ הצדקה ׃ כלומר משפטיך ופורענות שהבאת עלינו הדין וה׳דין עמך ׃ ולנו בושת הפנים ׃ כדי אנו להתבייש על המאורע לנו ׃ כי אנחנו גרמנו לעצמנו ׃ כיום הזה ׃ כאשר אנחנו רואי׳ היום ׃ ולה׳ אלהינו הרחמים ׃ שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו ׃ ותתך עלינו ׃ ותגיע עדינו כמו לא נתך ארבת׳ ותרגום אונקלוס לא מטא לארעא ׃ האלה והשבועה ׃ אלות הברית אשר ה׳ השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו וגו׳ ׃ כל הקללות הכתובו׳ שם ׃ כאשר נעשתה בירושלים ׃ חרב הרג ושרפת העיר ונשי׳ עונו ושנו בקולרין ׃ כאשר כתוב בתורת משה ׃ רמז שהעיד בנו שאם נעבור על ה׳ השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת ׃ וישקד ׃ ויתהר כי צדיק ׃ כי הדין עמו ורבותינו אמרו צדקה הקב״ה וצדקה היא עלינו שמהר והקדים שתי שנים למנין ונושנתם כדי שלא תתקיים בנו כי אבד תאבדון ונושנתם בגימ׳ שמנה מאות וחמשים ושתים והם גלו לסוף שמנ׳ מאות וחמשים לביאתם לארץ ׃ ועתה ה׳ אלהינו ׃ מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו ׃ לחרפה ׃ לגדוף ׃ לכל סביבותינו ׃ לכל שכנינו כלם מחרפים אותנו ׃ למען ה׳ ׃ למען שם הקדש נקרא עלינו של מקדש ה׳ כוננו ידיך ׃ וראה שוממותינו ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענת צדקותינו אנחנו מפילים את תחנונים להשוב לנו כי על רחמיך באנו ׃ ה׳ שמעה ׃ אל תחנומנו יה׳ סלחה ׃ לחטאתינו יה׳ הקשיבה ׃ אזכר לצעקתינו ׃ ועשה׳ את בקשתינו ואל תאחר ה׳ ׃ על הר קדש אהי ׃ בעד הר בית האלהים שנבנה בתחלה בימי בלשצר כמו שכתוב למעלה ׃ מועף ביעף ׃ היה מועף אלי בפריחה ובטיסה ׃ ויבן ׃ ויבינני ׃ בתחלת תחנוניך יצא ׃ דבר אמת מאת הקב״ה אני להגיד לך ׃ כי חמודות אתה ׃ דנ״רי המר

חמודות סימן ותקח רבקה את בגדי החמדת כתיב חס׳ דחס׳ · בתחלת תחנוניך יצא דבר חמודות כתיב מ״ל דמ״ל · חמודות בזהב דעזרא חמודות כתיב חס׳ ו׳ בתרא · ושאר חמודות כתיב חס׳ ו׳ קדמא : ואשא את עיני וארא ב׳ דסמי׳ וסי׳ והנה ארבע קרנות · והנה איש אחד לבוש : חגורים ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסי׳ בסדר בא : כעין ט׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל סימן א׳ : כקול י׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן א׳ : וראיתי י״ב וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ג׳ ובשמואל א׳ סימן י״ט : המראה ד׳ וסימ׳ וישכם שמואל · ואני נשארתי לבדי ואראה · וראיתי אני דניאל ב׳ בו : ולא נשאר ד׳ וסימ׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל · וישלח יהוא בכל ישראל · ויעלו ביהודה ויבקעוה דה״ה · ואני נשארתי לבדי ואראה : ופני ג׳ וסי׳

לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא-בא אל-פי וסוך לא-סכתי עד-מלאת שלשת שבעים ימים : וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל : ואשא את-עיני וארא והנה איש-אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז : וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון : וראיתי אני דניאל לבדי את-המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את-המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא : ואני נשארתי לבדי ואראה את-המראה הגדלה הזאת ולא נשאר-בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח : ואשמע את-קול דבריו וכשמעי את-קול דבריו ואני הייתי נרדם על-פני ופני ארצה : והנה-יד נגעה בי ותניעני על-ברכי וכפות ידי : ויאמר אלי דניאל איש-חמדות הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על-עמדך כי עתה שלחתי אליך ובדברו עמי את-הדבר הזה עמדתי מרעיד : ויאמר אלי אל-תירא דניאל כי מן-היום הראשון אשר נתת את-לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני-באתי בדבריך : ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס : ובאתי להבינך את אשר-יקרה לעמך באחרית הימים כי-עוד חזון לימים : ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי : והנה כדמות בני אדם נגע על-שפתי ואפתח-פי ואדברה ואמרה אל-העמד לנגדי אדני במראה נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח : והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם-אדני זה ואני מעתה לא-יעמד-בי כח ונשמה לא נשארה-בי : ויסף ויגע-בי כמראה אדם ויחזקני : ויאמר אל-תירא איש-חמדות שלום לך חזק וחזק ובדברו עמי התחזקתי ואמרה ידבר אדני כי חזקתני :

לא יראו׳ יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום׳ נרדם על פני ופני ארצה׳ ידי כא וסי׳ נמסר בסס׳ רבת׳ : נתינה פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ ונתתי פני בנפש ההיא והכרתי׳ פני בנפש האכלת את הדם׳ ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם׳ נתתי פני ארצה ונאלמתי : במראה ב׳ וסימ׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו׳ ובמראה נהפכו צירי : נהפכו ב׳ וסימ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה׳ אדני במראה נהפכו צירי :

רש״י

חמוד יש לך להקב״ה · ובין בדברי · יתן לב להבין בדבר : שבועים שבעי׳ נחתך על ירושלים מיום חורבן ראשון בימי צדקיהו עד שיהא בשכויה :

לכלא הפשע ולהתם חטאת · שיקבלו ישראל את גמר פורעניתם בגלות טיטוס ושעבוד אדום כדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם צדק עולמים ולמשוח עליהם קדש קדשים האורון והמזבח וכלי המקדש שיבואו להם עד מלך המשיח · ויתכן שבועים שבעים · ד׳ מאות ותשעים שנה גלות בבל ע׳ ובית שני ת״כ : ותדע ותשכיל מן מוצא דבר מאת מוצא דבר זה שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע לה׳ שכיל להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד זמן שתתן מיום החרבן עד בא כרש מלך פרס שאמר הקב״ה עליו שהוא ישוב ויבנה עירו וקראו משיחו וכגירת של כה אמר ה׳ למשיחו לכורש וגו׳ · הוא יבנה עירו וגלותי ישלח וגו׳ · שבועים שבעה · שבע שמטות שלמות יהיו בגולה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים אלא מתוך שלא שלמה השבוע לא מנאו · באת אחת לדריוש המדי כאשר דניאל עומד בה כשאמר לו החזון הזה כלו שבעים לבבל והואיקים כא מהן שמונה עשרה שנה שקדמה כבוש והואיקים לחרבות ירושלים כאשר אתמס ושתים שנה הוא ששנו רבותי׳ נ״ב שנה לא עבר איש ביהודה הם נ״ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כרש הרי שבע שמיטות ושלש שנים ושבועים ב׳ ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה ובחרוצותיה · וחרוץ הם חריצים שעושין בבוכ החומה לחאין העיר שקורין קחב״ה בלע״ז · ובצוק העתים · ואותן העתי׳ יהיו בצוק ובצרה כי בשעבוד מלכי פרס ויון ורומיים והיו מטריחים עליהם בשעבוד קשה ואע״פ שהם ששים ושנים שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השמיני שהיתה תחלתו כבלעת ג׳ שנים בתוך התשים ושתים של משך הגולה לא מנאו כאן או נ״ד שנו׳ לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה מוצא שמתחלה התחיל למנות שבועים שבעי׳ וסוף בספירם עתיהם ומשכיטהם לא מנה אלא ששים ותשע אלא שבוע אחד נחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועי׳ השלמים ובצוק העתי׳ ובצוקה והיו אותן העתים ואחרי :

אבן עזרא

ואני הייתי על הנהר הגדול · כמו יחזקאל על נהר כבר : ואשא את עיני וארא · במראות הלילה כדרך זכריה הנביא ודע כי מעלתם גדולה מתעלת גדעון ומנוח אשתו והמשכיל יבין : אלף אופז מוסף כמו אלף אתמול ואזרוע ואשמור · וכתם הוא עגול שים בו פז · ומרגלותיו כמו רגליו : קלל · לטוש : כקול המון · שישמיע קול גדול : וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · ככה היה רואה במראות הנבואה : נהפך עלי למשחית · שם או תואר ור׳ משה אמ׳ כי כמוהו הר המשחית · ולפי דעתי שהוא פועל כדרך אשתוללו אבירי לב מג׳ על ציון ולהיו משחית מגזר׳ שמן המשחה והנה מרעיד תואר וכמוהו מתמים בתוכה והנה אם זה החדש ראשון הוא ניסן הנה מראש חדש החל להתענות ולא ידענו האמת · אמר הגאון כי טעם עומד לנגדי שהיה מלמד לו ושנה השנים יעמדו נגדו ואין טעם מאום עומד לנגדו כי כן חשב על כן שאל הלמו אתה אם לצריו · ואמר כי להלחם עם מלך פרס פירוש לעזור לו וכמוהו התלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי וילחם עם ישראל גם ונלחמה אותם במישור הכל להפך וזה שהזכיר התלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כי אם ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יוצא והנה שר יון בא שהשחית מלך פרס שהיה זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרש כל זה : וטעם אחד השרים הראשונים כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי שם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל · וטעם באחרית הימים כי עתה יספר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח תאבדנה כל מלכיות הארץ כאשר פירש גם יפרש : והיך · כמו איך כמו יתר ההמון סובו אתיו ורבים · ככה היה בספרד חכם שמו בן היוזר וחבר ספר בקץ ופירש למועד מועדי׳ וחצי אלף וחמש מאות שנה ותחילתם משנת אחת לדריוש המדי והנה טעה כי חשב כי זה הפסוק דברי דניאל ואיננו רק דברי המלאך כי הוא דבק למעלה : ואין

רבינו סעדיה גאון

לחם חמודות · לחם חם מן סולת נקייה מאכל טעמי המלכים ומחמדו׳ לחם חמים פת בג נחמד מאפה תנור : ובשר · גם דעתי לומר על בשר דגים ועופות תורים ובני יונה איל וצבי ויחמור בהם הוא אשר לא בא אל פיו כל אותן שבועים בהתאבלו על ירושלים שאם תאמר בשר בקר ואין לא יתכן לומר כן לפי שלא אכלו בני הגולה בשר בקר ואין בגלות בבל כי לא ראוי להשחט כי אם בשעריך בארץ הקדוש׳ למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא שתה אותן שלשה שבועים : וסוך לא סכתי · כדוגמת אנשי עונג המפנקי׳ את בשרם במרחצאות בשמן המור · כל כך על אבלו׳ גלות האחרונה הזאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה המזבח והשנה הזאת שהתאבל עליה היא שנת ג׳ לכורש מלך פרס ועל שראה חורבן בית המקדש השני וגלות רומי התאבל ג׳ שבועים וביום כ״ד בניסן סוף ג׳ שבועי׳ אז ראה על נהר חדקל איש לבוש בגדי בד לבנים כשלג דקין כבגדי כהונה : ומתניו חגורים · אזור מן כתם אופז שנחמד מפז · וגוייתו כתרשיש · תרי אלפי אמה כעומק ים תרשיש וים שפותרין כמו תרשיש שוהם סוף דבר הוא דמות גלי הים בעת התרוממנה גליו ירא׳ ברא׳ הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שאנו מתרגמין תרשיש כרום ימא : כלפידי אש · כמראה לפיד נור ברק אש : ומרגלותיו · ורגליו כעין נחשת מוזהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחש׳ יוזהב ויזהק בנפול עליו עין השמש׳ וי״א קלל כמו קלוי ומוצק באש כדמתרגמינן קלל מצלהב : וקול דבריו כקול המון רב ועם עצום בדברים בתוך הוועד : וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה · המה היו חגי וזכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעולה מהם ראה בעיניו המראה : אבל חרדה גדולה נפלה עליהם · ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו וחרדו ויברחו בהחבא : והודי · וזיו תואר פני נהפך להשחית ונעשה זיו פני כרומות ומוריקות מרוב אימה · ולא עצרתי כח · לא נשאר בי כח : ואני הייתי נרדם על פני · כלומר מן הברת הקול נפלתי על פני ופני היו נגביות ארצה : והניעני על ברכי · כלומר נדנדני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת ההיא כאיש אשר יצא לבו מרוב פחד וכן מצינו כי לא היתה כזאת חרדה במראות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ונוראה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והתפלה הזאת שואלת גלותנו האחרונה ובבערת אלהינו ובקצפו על כן נראה כזה והביט אחרין : איש חמודות הבן בדברים · כי לולי שהתענית והתפללת ואת מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך : ואני באתי בדבריך · כי אתה איש נחמד במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך הגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך · למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי : ושר מלכות פרס · כי אין חפץ להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם · ואשר כתב ושר מלך פרס הוא מראה ומענו שר פרס הוא קצף על ישראל : והנה מיכאל אחד השרים הראשונים · הם הגדולים שבמשרתי מרום בא לעזרני אשר פרס שעומד לנגדי לעכבני שלא אבוא להודיעך סוד הגלות : כי עוד חזון הזה לימים · הוא באחרית הימים בגלות הזה · והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי נשתנה המלאך לדמות בן אדם למען יתן לו קורת רוח שלא יבהל : ואומרה אל העומד לנגדי · זה שהוא כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אמר למלאך הנדמה לו כאדם : אדני במראה · בפעם הראשונה : נהפכו צירי עלי · כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה : והיך יוכל עבד אדני זה · המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה : לדבר עם אדני זה · המלאך שהיה עומד אצלו : ואני מעתה לא יעמוד בי כח · מרוב אימה · ויאמר

חידעת ה׳ וסי׳ כי חיום מ׳לוקח ׳ וחבירו דא׳יוהו ׳ חוקו׳ שמים ׳ עת לדת יעלי סלע ׳ הידעת למה באתי אליך׃ לך׳ וקפין בנביאי׳ ובכתובי׳ וסי׳ והיה כיום הניח יי׳ לך מעצבך׳ עשה לך מוסרות ומטות ׳ ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך ׳ הכון והכן לך ׳ שבא ודדן וסחרי תרשיש ׳ לכן לא יהיה לך משליך חבל ׳ לו איש הולך רוח ושקר ׳ ויאמר ״ אלו עוד קח לך ׳ אבל אגיד לך את הרשום בכתב ׳ ויהי ביתך כבית פרץ ׳ וכל שמוע וכל נתינה דמלכים דכו׳ במ״הוסי׳ נכ״ס ברות סימן ד׳׃ יעיר ה׳ וסימני׳ כנשר יעיר קנו׳

וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב א
לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס וַאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן בָּא׃ ל
אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת וְאֵין אֶחָד ל׳ זקפי׳ בכנבי׳ ובכתו׳ ל
מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃ ל
וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי עָמְדִי ל׳ ל
לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד לָךְ הִנֵּה־עוֹד ל׳ יחיד לזעו

שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר
גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ בְעָשְׁרוֹ יָעִיר הַכֹּל אֵת מַלְכוּת ג׳ א
יָוָן׃ וְעָמַד מֶלֶךְ גִּבּוֹר וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה ג׳ ב
כִּרְצוֹנוֹ׃ וּכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע ל
רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר ל
מָשָׁל כִּי תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־אֵלֶּה׃ ג׳ ל

ע׳ כנבור יצא ׳ ארני יי׳ נתן לי לשון למודים ב׳ בו ׳ והוא רחום יכפר עון ׳ אם זך וישר אתה ׳ ובחזקתו בעשרו יעיר ׳ ויך אלחנן בן יעיר דר״ה כן כתיב ׳ בתרא שום בר נש׃

רבינו סעדיה גאון

ויאמר הידעתה למה באתי אליך ׳ כאשר אקיים לדבר החזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלחם עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך וטרם בואי והנה שר יון בא׃ ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ׳ כי לולי רחמי שמים אז תמנו כברתמו למה שאני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדבר היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולסייע לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב כמראה אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטעם אינו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב״ה רבונו של עולם אינו ראוי להיות מלך הפילוהו במהרה וימלוך ישראל וזה מיכאל היה לוחם עם שר פרס שלא ימלוך דריוש שנים רבות שזה חוטא הוא ׳ הנה שלשה מלכים עומדים לפרס אחשורוש ארתחשסתא ודריוש שהוא כורש וכורש הראשון הנה מלך׃ והרביעי יעשיר עושר גדול ׳ זה כורש הגדול׃ יעיר הכל את מלכות יון ׳ שימות ויתגבר מלך יון ויתעורר עליו ויקחו יונים את עשרו׃ ועמד מלך גבור ׳ זה אלכסנדרוס מלך יון׃ וכעומדו ׳ ברוב גובה מלכותו אז תשבר מלכותו׃ ותחץ לד׳ רוחות השמים ׳ ברומא ואנטוכיא ועכו ואלכסנדריא׃ ולא לאחריתו ׳ ולא לזרעו שאחרית ותקום שלא הם הבנים אלא לזרים תחץ מלכותו׃ ולא כמשלו אשר משל ׳ ימשלו אלה ד׳ מלכים כמו שהיה הוא לא תחץ מלכותו ותנתן לאחרים מלבד אלה הד׳ וזה שכתו׳ ולא לאחריתו בכחו כמקדם כלומר לא תהא אחריתו כראשיתו כי תנתש מלכותו ותנתן לאחרים מבלעדי אלה׃ ויחזק

אבן עזרא

ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ׳ והטעם אם עזרני עתה בהלחמי עם שר פרס גם אני עזרתיו עם שר כשדים ׳ אז מלך דריוש המדי כאשר הוא כתוב ודריוש מדאה קבל מלכותא וזהו ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל והעד שהם דברי המלאך כי כתוב אחריו ועתה אמת ויש לתמוה מהפסוק ואם טען הטוען הראה לי כמוהו שהפסיק וחזר במלת לו על הפרשה העליונה הראיתי לו וירא אליו יי׳ באלוני ממרא ויגש אליו יהודה וקודם שאדבר על דבר פרס אדבר על דבר המלאכים ואין ביניהם קנאה וכתו׳ עושה שלום במרומיו והנה הם סודות עמוקות לא יבינום רק אחד מני אלף ואומ׳ בסוד התולדו׳ ודברי נשמת אדם שאיננה גוף וחכמת הגלגלי׳ ותנועת עם דברי המשרתי׳ והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהים הסתר דבר ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה׃

נאם אברהם המחבר הנה כאו הואלתי לדבר האחד שהוא טרם החשבון הוא מפאה אחת סבת כל החשבון ומפאה אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמי׳ שהם אחריו וזה העולם איננו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות צורו׳ אמת בלא גופות גם נשמו׳ בגופו׳ ואין להם מספר אצלינו גם הגופו׳ כגופות וכולם הם נכבדו׳ כי אין להם הפך או תמורה או שינוי בעצמם רק על דרך מקרה במערכת תנועתם וזה העולם יקרא היכל הקדש והם שמי השמים ושם כסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירגם יונתן בן עוזיאל קדים במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחילה יושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטעם ושולי הכסא מלאים את ההיכל ואמר קדיש על ארעא עובדי גבורתיה וחנה השנים הנעלמים והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ודע כי התואר לא ישתנה כנגד המקומות על כן סוד דבריו הוא וקרא והנה גופות העולם התיכון לא תחילה ולא תכליה וכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתים גם שני המאורו׳ ואמר על הכל כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי מהם הולכים ממזרח למערב והפך גם צפונים גם דרומים גם בקו השוה גם ישרים במרוצתם גם שבים אחורנית גם עומדים גם מהירים גם מתאחרים גם עולים גם יורדים גם נראים גם נעלמים גם מתחברים המשרתים לכדם קנ״ח מחבר והם העליונים אין קץ להם ופעמים לנכח ופעמים במבט אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתנותם פעם לטוב פעם לרע ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחד לדעת סודם על מה זה ׳ והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם גם השומע הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפלים על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים ושפלים כי לא אוכל לדבר אם לא יעשה ככה ויגביה השפלים על כן אמרו חכמים ז״ל דברה תורה כלשון בני אדם ואמרו ומראש עפרות תבל וכנה את עין הארץ והאזיני ארץ הטוי אזנך ועל האבן כי היא שמעה דבר יי׳ ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ בלב ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני יי׳ באזני יי׳ כי פי יי׳ דבר בדבר שפתיך אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר יי׳ אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף יי׳ אוהב יי׳ וילך יי׳ יי׳ למבול ישב הנה יי׳ רוכב על עב קל עורה למה תישן ויקץ כישן יי׳ החשתי מעולם אחרים אנחפק ׳ והנה שר פרס הו׳ הפקיד על המחבר׳ הגדולה או האמצעית והנה דניאל הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העוד הוא המבטי׳ שהוא מאהבה וטעם כ״א יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקידים על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה היא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכה ובתנועה והצורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש ראיה על כל זה מדברי הנביאים גם ראיות מחכמות החיצונות ודע כי גזירות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעולם יי׳ דברך נצב בשמים וסוד המערכות מתחילת בריאתם על כן מערכת השמים הם הספרים על כן סוד החלומות ׳ ועתה אשוב לפרש דברי המלאך׃ ועתה ׳ אמר הגאון כי מלכי מדי ופרס הם ארבעה ואלה הם דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי שהרגו אלכסנדרוס ופירש הנה עוד שלשה מלכים עם כורש ויהיה פירוש והרביעי שהוא דריוש הפרסי הוא רביעי לדריוש המדי כי זאת הנבואה היתה בשנת שלש לכורש הפרסי ורבי משה הכהן הספרדי אמר כי ששה מלכים היו האחד דריוש הזקן הוא המדי והשני כורש הפרסי והשלישי אחשורוש והרביעי ארתחשסתא שנה שלא תבנה עיר הקדש והחמישי דריוש הפרסי שנה לבנות הבית והששי הוא ארתחשסתא העשיר שהרגו אלכסנדרוס הוא שעלה עזרא גם נחמיה בימיו כאשר הוא כתוב ולפי דעתי יהיה פי׳ הנה עוד שלשה מלכים והרביעי לא יספר עם כורש כי הכתוב עוד שהן עתידין להיות ויש לטעון עליו אם פירוש עוד ככה למה אמר הנה עוד שלשה מלכים כי משמע דברו לא יותר ולמה אמר והרביעי והנה היה ראוי שיאמר הנה עוד ד׳ מלכים ויש עוד להשיב הנה כורש מלך שלש שנים כי כן כתוב וכתוב במגלה כי מעשה המן היה בשנת י״ב למלכות אחשורוש ובספ׳ מלכי פרס כי כל מלכותו ארבע עשרה שנה אם כן מתי מלך ארתחשסתא הראשון שנה שלא תבנה הבית ולפי דעתי כי חמשה מלכים הם מלכי מדי ופרס האחד דריוש המדי והשני כורש הפרסי וגם השלישי הוא אחשורוש וזה השם הוא לשון פרסיים ובלשון כשדים הוא ארתחשסתא הוא שנה שלא תבנה ירושלם וככה כתיב בימי אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם והנה פירש השטנה והאגרת בלשון תרגום כאשר כתבה והפורוש הפרשה הנזכרה ובימי ארתחשסתא כתב בשלם ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו רק כאשר מלך אחשורוש בזה שעלו היהודים ויבנו הבית על כן כתוב כי שליחא מן לותך כי ברשותו הלכו ובעבור האגרת שכתבה לו אחוין כבורש וזהו וטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס ועל דרך הפשט אילו היה מלך אחר היה כתוב כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כמשפט הלשון והנה אחר כורש היו שלשה לבדם והם אחשורוש שהוא ארתחשסתא הראשון והשני דריוש הפרסי שהוא רביעי לכורש שהנבואה בימיו הוא ארתחשסתא שמלך שנים רבות כי הנה כתוב בעזרא שנת שלשים למלכותו וגם כתוב כי הוא מלך בבבל כי כן הבבלים קראו שמו ארתחשסתא והיה שמו בלשון פרס דריוש כי כתיב בספר מלכי פרס כי דריוש היה שם המלך שהרג אלכסנדרוס וטעם יעיר הכל כי אנשי מלכותו שלחו בעבור אלכסנדרוס גם שריו הרגוהו בלילה במקום שברח שם זה אחשורוש שהיה דריוש׃ ועמד מלך גבור ׳ זה הוא מפורש אלכסנדרוס שנחלם דריוש משכיו ׳ וכעמדו ׳ טעם וכעמדו שמת קרוב לשלשים שנה׃ ותחץ ׳ כבר פירשתיו׃ ולא לאחריתו ׳ פירושו ולא לבנו וככה ואחריהם בפיהם ירצו סלה׃ ולא כמשלו ׳ לא היה אחד מהארבעה שמלכו תחתיו כמוהו בממשלה וטעם ולאחרים מלבד אלה שקסרו גם אחרים על הארבעה מלכים שמלכו בארבעה מקומות כאשר פירשתי ׳ והנה אומר לך עתה כלל כי מתחלת ויחזק מלך הנגב עד וזרועים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז שהוא בפירוש חרבן בית שני מלחמות שעברו ולזכור פרטיהן ולחפש הספרים הקדמונים בספר יוסף בן גוריון אילו היינו יודעין כל דבריו לא יועילנו עתה לדעת שעבר ועל כן אפרש המלות והטעמים בדרך כלל ואחר חרבן הבית אפרש בדרך פרט עד ובעת קץ כי משם הם העתידות שנאמרו כאשר אפרש׃ ויחזק

רש״י

ואחרי אותן שבועים יכרת משיח ׳ יהרג אגריפס מלך יהודה שהיה מושל בימי החרבן ׳ ואין לו ׳ כמו ואיננו ׳ משיח ׳ אינו אלא לשון שר וגדולה ׳ והעיר והקדש ׳ והעיר והמקדש ׳ ישחית עם נגיד הבא עליהם הוא טיטוס ואוכלסיו ׳ וקצו בשטף ׳ וסופו לכלה ואבדון שישטף כח מלכות הרשעה ע״י המשיח ׳ ועד קץ מלחמות גוג תהא העיר בחרב׳ שוממות ׳ חרץ של שוממות ׳ והגביר ברית לרבי׳ שבוע אחד ׳ לרבים ׳ לשרים כמו וכל רבי המלך בספר ירמיה ׳ והגביר ׳ טיטוס הרשע ברית לשרי ישראל ׳ שבוע אחד ׳ יבטיחם בהגברת ברית ושלום עד ז׳ שנים ובתוך השבע יפר את בריתו ׳ וישבית זבח ומנחה וזהו שאמר בחזון הראשון ובשלוה ׳ ישחית רבים ׳ מתוך ברית שלום ישחיתם ׳ ועל כנף שקוצים מ שומם ׳ כנוי של בנאי ע״ז הוא כלומר ועל תו זבח גובה בנין שקוצים ותיעוב יכות את השומם את ע״ז שיציא כאלמות אבן דומם ׳ כנף לשון גובה ככנף עוף הפורח ׳ ועד כלה ונחרצה תתך על שומם ׳ ותתקיים משלת השקוץ הזה עד יום אשר תתך עליה כלה ונחרצה הנגזר עליה בימי מלך המשיח ׳ תתך על שומם ׳ תגיע ותרד כלוין חרוץ על ע״ז ועל עובדיה ׳ וצבא גדול ׳ ולזמן ארוך יבא ׳ ובין את הדבר ׳ ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון ׳ ובינה לו במראה ׳ ולהבינה לו במראה ׳ ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה אלא ה״א יתירה והיא כמו בינה הגוגו ׳ לפיכך הטעם למלה בבי״ת ופירושה כמו הבן׃ הייתי מתאבל ׳ כשראה שביטל כורש מלאכת הבית שנוה להתחיל וחזר בו על כי כתב שרי יהודה ובנימין ריחום בעל טעם ושמשי כבראה כמו שכתוב בספר עזרא ׳ שלשת שבועים ימים ׳ עשרים ואחד שנה הם שתים עשר׳ שנה משנה אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב ע׳ שני הגולה כמ׳ שכתוב עד שנה שתי׳ לדריוש הפרסי בן אסתר שבנה הבית ושלש שנים היתרים לא ידעתי אם לכויהם התחיל להתענות או מסך קבלת נדר ת תעניותיו ג׳ שנים לאחר הבנין׃ לחם חמודות ׳ פת נקייה כמו שתרג׳ אוכלו׳ את בגדי עשו ת החמודות דכייתא׃ לבוש בדים ׳ בגדי בוץ ׳ בכתם אופז ׳ בתגורה של קבוצת מרגליות ׳ ככתם לשון קבוצת זהב

ולקץ ג' וסימ' ולקץ שנים יתחברו / ולקץ העתים שנים יבא / ולקץ ימים נשאלתי : ולא יעמוד ד' וסימ' ולקץ שנים יתחברו / ויער כחו ולבבו על מלך הנגב / ישען על ביתו ולא יעמוד / כציץ יצא וימל : ויבא יא רפין וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' ואיוב סימן כ"א : יביא ז"ג ה' חס וה' מל' וסי' בתלים סימן ע"ח : ובא ז"ז רפ' וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן / ובא הכהן וראה והנה פשה / ובא אהרן אל אהל מועד ופשט / ובא השמש וטהר ואח' יאכל מן הקדשי' / ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו / ובא האות והמופ'

ויחזק מלך-הנגב ומן-שריו ויחזק עליו ומשל ממשל רב ממשלתו: ולקץ שנים יתחברו ובת מלך-הנגב תבוא אל-מלך הצפון לעשות מישרים ולא-תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים: ועמד מנצר שרשיה כנו ויבא אל-החיל ויבא במעוז מלך הצפון ועשה בהם והחזיק: וגם אלהיהם עם-נסכיהם עם-כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים והוא שנים יעמד ממלך הצפון: ובא במלכות מלך הנגב ושב אל-אדמתו: ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף ועבר וישב ויתגרו עד-מעזה: ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם-מלך הצפון והעמיד המון רב ונתן ההמון בידו: ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא יעוז: ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן-הראשון ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב: ובעתים ההם רבים יעמדו על-מלך הנגב ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו: ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מבחריו ואין כח לעמד: ויעש הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו ויעמד בארץ-הצבי וכלה בידו: וישם פניו לבוא בתקף כל-מלכותו וישרים עמו ועשה ובת הנשים יתן-לו להשחיתה ולא-תעמד ולא-לו תהיה: וישב פניו לאיים ולכד רבים והשבית קצין חרפתו לו בלתי חרפתו ישיב לו:

אשר דבר אליך / ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה / ובא המלך דוד עם בחורי' / ובאה והכה את ארץ מצרי' דירמי' כן כתי' / ובא עליך רעה / ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ / ובא לפנים וימד / ובא לציון גואל / ובא כמהלך רישך / וחבירו ובא מתהלך / ובא במלכות מלך הנגב / ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו : ויעש ב' רפין וסימ' ויאמר ארונה דויד דה"ה / ויעש הבא אליו כרצונו : ויעמוד ב' רפין וסים' ישאהו על כתף יסבלהו / ויעמד בארץ הצבי : וישם ו' רפין וסים' ישא יי' פניו אליך / ויט ידו על צפון / ואפס איפו מי יכזיבני / וישם פניו לבא בתוקף / ודבתריה וישב פניו לאיים כן כתיב צדק לפני יהלך :

אבן עזרא

ויחזק מלך הנגב / שהוא מלך מצרים מתלך הצפון שהוא מלך רומא ומן שריו : ויחזק עליו / מלך הנגב : ובת מלך הנגב / היא מלכת שבא וזאת המלכות הנקרא בלשון ישמעאל אלימן ועד היום אשה מולכת עליהם והוא ברשו' מלך מצרי' עד היום וזאת שבא היא נגב הנגב כנגד ארץ ישראל וזה הדבר ידוע הוא בספרים ושכחתי שמה / וטעם לעשות מישרים שלום בין המלכים והנה מלך צפון רצה לקחת אותה לאשה : לא תעצר כח הזרוע / ומלך מצרים יקחנה בחזקה גם יקח יולדתה וחכמי המזלות שהיו עמה וזהו ומחזיקה בעתים : ועמד / שרשיה / שרשי זאת הבת והמ"ם ישמש בעבור אחד מן בניו של מלך מצרים והוא בן המלך : ויבא / אל מלך צפון ובמבצרי מעוזו : וגם אלהיהם / יבא בשבי אל מצרים / ובא במלכות מלך הנגב / ישוב לארצו ולמלכותו למצרים : ובניו יתגרו / בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שנים יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל תתגר בם מלחמה : ובא בוא / ההמון מלך צפון / ושטף שיביא אניות עד מעוזו של מלך הנגב : ויתמרמר / מגזרת שימי לך תמרורים : ונלחם עמו / פירוש שהוא עם מלך הצפון כמו ותראהו את הילד והוא כזה לי אחי : והעמיד / מלך הנגב המון רב : ונתן / המון מלך הצפון בידו : ונשא / המון הנזכר : והפיל רבואות / מהמון מלך הנגב : ולא יעוז / מלך הנגב / ולקץ העתים / פירש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב / ובימים ההם

הצדיקים אמרו שהיה בימי שמעון בן שטח והוא האמת : ויבא / וזרעות מלך הנגב לא יעמדו הם העוזרים עם מבחוריו : ויעש / מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו : בארץ הצבי / ארץ ישראל וישחית רבים מהם : וישם פניו לבוא בתוקף / כל מלכות מצרים שהוא הנגב : וישרים עמו / ויעשה עמו שלום : ובת הנשים / היא מלכת שבא יתן לו מלך הנגב להשחית כי ברשותו והיא תברח וזהו לא תעמוד ולא לו תהיה שלא יקחנה : וישב / והקצין שהיה מחרף ישיב גמולו בראש שיעלה לו כמו חרפתו לא יותר : וישב

רבינו סעדיה גאון

ויחזק מלך הנגב ומן שריו / מרוב שרים שיהיו לו אז יחזק עליו מלך הצפון ומלך הצפון ממשל רב ממשלתו ויחזק הכל בממשלתו : ולקץ שנים יתחברו / מלך הצפון ומלך הנגב לעשות שלום : ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים / כשיראה מלך הנגב שהוא כבוש בבער אז יאמר למלך הצפון קח נא בתי לאשה ותהיה אהבה ומישרים בינינו : ולא תעצור כח הזרוע / אותה בת מלך הנגב אע"פי שתבוא בחתון אל מלך הצפון לא יתעצור כח וזרוע למלך הצפון לבלתי הלחם באיבה אלא ילך מלך הצפון במלחמה ויכה את מלך הנגב : ותנתן היא ומביאיה / הם השלוחים : והיולדה / היא הנערה המשרתת לפניה : ומחזיקה / הוא אביה : בעתים / בזמנים רבים בית הכלא : ועמד מנצר שרשיה כנו / ממשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקום / ויבוא אל החיל / להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו : כנו / כן ויו יתירה ופירושו חוטר כמו וכנה אשר נטעה ימינך כלומר קרוב ושורש וענף / ויבוא במעוז מלך הצפון / בקרית מחוזהו בעיר מעוזו ומבצר מלכותו : וגם אלהיהם / [illegible] / הם שריהם כמו חמשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות : עם כלי חמדתם / הכל יוליך בשביה במצרים / והוא שנים רבות יעמוד וימלוך יותר ממלך הצפון : ובא במלכות מלך הנגב / שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב : ושב אל אדמתו / במצרים למלוך הנה והנה : ובניו / ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילות : ושטף ועבר / בעירו' שלו : וישוב / כל אח' ואח' משניו : ויתגרו עד מעוזו / היא העיר שהוא מולך : ויתמרמר / לשון כעס ומרירות וי"א לשון רבבות ומרות : והעמיד / מלך הצפון : המון רב וכיתן / וימסר המון מלך הנגב בידו : ונשא ההמון / שינשאהו וישמח וירום לבבו של מלך הנגב : והפיל ריבואות / מחיל מלך הצפון : ולא יעוז / מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב : והעמיד / מלך הצפון : המון רב / יותר מן הראשון / יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב / מביזת מלך הנגב מן האהלים ומזהב וכסף רסני סוסיהם ומרכבותם : רבי' יעמדו על מלך הנגב / להלחם בו : ובני פריצי עמך / המורדי' באלהי השמי' : יכשלו / ברעתם : להעמיד חזון ונכשלו / ברעתיהן הוא היעשו עצמם נביאי השקר וחלומי חלומות ומשיאים לו עצה ויחלמו עמו ויכשלו בעצתם : ויבוא / עוד מלך הצפון וישפוך סוללה : ועם מבחריו / כתיב אלו בחורי חמד מכותה מבחריו קרי מבוררים גבוהי קומה כמגדל מבצר : ואין כח / לא יהיה להם כח לעמוד : ויעש הבא אליו / אל מלך הנגב ילחם בו : כרצונו / כתאותו : ואין עומד / לפני מלך הצפון : ויעמוד בארץ הצבי / בארץ ישראל מקום רצון כבוד הבורא וגם הוא לשם יתיצב בכל מקום שירצה ויבא : וכלה תהיה בידו / שיכלה הכל : וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו / של מלך הנגב להלחם ולתפוש כל ערי מבצרי תוקפו : וישרים עמו / שתתיישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יכלית בכל : ובת הנשים יתן לו / זה שכתבנו למעלה ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית עצתו ולבטל מלחמותיו : ולא תעמוד / הבת בפלטין להיות גבירה : ולא לו תהיה / לאשה אלא תברח ממנו : וישם / עוד מלך הצפון פניו להלחם באיי הים : ואז ישבית משם קצין שחרף אותו בראשונה וישיב לו גמול חרפתו וישלוט בו וינצח אותו : פ"א שבועים שבעים הם ד' שמיטות נכרת ונחתך על עמך מלפני הב"ה ועל ירושלם למען כלה הפושעים : ולהביא צדק עולמים / הוא שכתוב ישראל נושע ביי' תשועת עולמים : ולחתום חזון / ברעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ : ולמשוח קדש קדשים / ברעתי הוא הבניין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלם כמה ארכה וכמה רחבה / למוד למבוא' ואלה שבועים שבעים הן ת"ץ שנה / ותבין כי מן מוצא דבר מלפני יי' על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלם הנה כאשר ברעתי עד אשר אביא להם משיח זה כהן משוח בשמן הקדש / ונגיד הוא פחה ושלטון זה עזרא שהיה כהן ופחה / שבועים שבעה הם מ"ט שנה מן השנה אשר בפרס יי' אשר יבנה את ירושלם ועד השנה אשר שבו מבבל לבנותה הם מ"ט שנים במספר ואחרי כן תבנה ירושלם ושבועים ששים ושנים הם תל"ד שנים ת"כ יעמוד המקדש בבנייני וי"ד יעמוד אחרי כן ביתר / רחוב הוא שוק של ירושלם שתהא בנויה ומלאה פירות וכל טוב / חרוץ כרות המה חצרות יושבי ירושלם הכרותים בבלעון חרוץ ממעבר ארם / ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו חצרות בית המקדש ומקום הכהנים אשר בחצרות בית יי' משמרת כל השנים והזמנים לשבתות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ב' וב' שהם ימי המניין' יכרת משיח שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו שירות על המזבח כאשר שבוע אחד הם שבע שנים : והעיר / ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחריב עם נגיד הבא הוא מלך רומא אשר ימלוך בירושל' וקיצו של יש' יעבור בסוף במלחמ' אוביה' במלחמ' אספסיינוס וטיטוס / ועד קץ שביתת כל מלחמ' תהיה ירושל' נחרב' שוממה כי בטלה הנבואה :

זהב ואבן יקרה : ונגיותו כתרשיש / פירשו ר' ז"ל בפתיחת חולין גופו גדול שני אלפים פרסה כחדת ים ששמו תרשיש והוא ימה של א אפריקא / קלל כרוף ומזוקק ומצהיב / כקול המון / כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע למרחוק : והאנשים אשר היו עמי / אמרו רז"ל הם חגי זכריה ומלאכי / אבל חרדה גדולה נפלה עליהם / אמרו רז"ל אע"פי שהאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת מזלו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת : נהפך צירי עלי / לא מצאתי להשחתה ודרך ה המתקראות לדבר כן כמו סוסים מזוינים מזכים היו בה : כזית הבקר / ולא עצרתי כח / כלומ' לא נשארו כל כחי הלך מקרבי : נרדם / ותרוב פחד : ותניעני / כאדם המניע את הישן להקיצו : איש חמודות / איש טהור / על עמדך / על מעמד רגליך : שלחתי אליך / כשלחתי אליך מאת המקום / מרעיד / מרתית וזהו בהתי בדבריך / באתי בתפלותיך זו בשביל דבריך / ורבותי' דרשו במסכת יומא וזהו באתי לזוג הפרגוד על ידך שהייתי מגורש מתוכו : עומד לנגדי / כלומר עמדו ברקיע כשסוף ארך מלכות לפרס לשעבד אתכם הרי עשרים ואחד יום שהוא עומד לנגדי : השרים הראשונים / כלומר החשובים ראשונה בכוכבים / ואני נותרתי שם / לשתק את שרי פרס שבשמים : כי עוד חזון / להגיד לך שלא תגור לך / ויבא עוד לימים הרבי' נתונים למועד : נהפכו צירי עלי / אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר המתקועים בחורי ה מושב' וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן : צירי נהפכו להשמט ממקומם מ מרוב רתת : עבד אדוני זה / על עצמו הוא אומר עבדי ועל המלאך הוא אומר אדוני / כלו והיך יוכל עבדך זה לדבר עמך : ועתה אשוב להלחם עם שר פרס / ידעתי כי אוכל אך כבא עת מלכות יון דעתי שאני אבא יהוא וכבר לאחר כ"ב שנה לבנין הבית ויעמד אלכסנדרוס מוקדון / כי אנכי שהייתי [illegible] נמלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא ה הכבידו עליהם כי נתנם הקב"ה לרחמי' להם אבל מלכי יון והטילו עליהם עול קשה : את הרשום בכתב אמת / שטר הגזרה : ואמת הוא ואין אח' יכול הבר' הקבוע יש מתחזק לעזרני על כל אלה כי אם [illegible] : ואני בשנת אחת לדריוש המדי' בנפול מלכות בבל' והתחיל מתחזק מדי ובדרכו והיו מדקטים שרי מדי וכרכי' את המקום נהגבירו

ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה: נוגש ב' מל' וסימ' מ ממנו יצא כל נוגש / ועמד על כנו מעביר נוגש: אחרים ד' וסימ' בסדר נח: מלפניו ח' וסימ' וצרעת נעמן תדבק / ואלישע ישב בביתו / חילו מלפניו כל הארץ דד"ה / והאלהים עשה שיראו / אשר יראו מלפניו / אם על המלך טוב יצא / ואת פתשגן כתב הדת / הרעות השטף ישטפו מלפניו: על מלך ט' וסימ' בימיו עלה פרעה נכה / ויקח אתם נבוזר אדן דמלכים / ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים / ונשאת המשל הזה / בן אדם שא קינה על / והיה

וישב פניו למעוזי ארצו ונכשל ונפל ולא ימצא: ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מלכות ובימים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה: ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות ובא בשלוה והחזיק מלכות בחלקלקות: וזרעות השטף ישטפו מלפניו וישברו וגם נגיד ברית: ומן התחברות אליו יעשה מרמה ועלה ועצם במעט גוי: בשלוה ובמשמני מדינה יבוא ועשה אשר לא עשו אבתיו ואבות אבתיו בזה ושלל ורכוש להם יבזור ועל מבצרים יחשב מחשבתיו ועד עת: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד ולא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות: ואכלי פת בגו ישברוהו וחילו ישטוף ונפלו חללים רבים: ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כזב ידברו ולא תצלח כי עוד קץ למועד: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש ועשה ושב לארצו: למועד ישוב ובא בנגב ולא תהיה כראשנה וכאחרנה: ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש ועשה ושב ויבן על עזבי ברית קדש: וזרעים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז והסירו התמיד ונתנו השקוץ משמם: ומרשיעי ברית יחניף בחלקות ועם ידעי אלהיו יחזקו ועשו: ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים רבים: ובהכשלם יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד:

כמלאת שבעים שנה / בעת ההיא בא חנני / ויער כחו ולבבו / ובעתי' ההם רבים יעמדו על מלך הנגב: ולא תהיה ח' וסי' ולא תהיה זמה בתוככם / וכשלו איש באחיו / ולא תהיה עדת יי' כצאן / והיית רק למעלה / ולא תהיה זאת לך לפוקה דאביגיל / לא תקום ולא תהיה / ולא תהיה כראשונה וכאחרונה / ולא תהיה להם לאיש מוכיח: יחזיקו ו' חסרים בליש' וסימ' ויחזקו איש בראש רעהו / ויחזקו באלהים אחרים דמלכים / צרה החזקתני / קדרתי שמה החזקתני / והילדה ומחזקה / ועם ידעי אלהיו יחזקו / ונלוו ד' וסימ' נמסר בסדר קרח וזכריה סימן א':

רבינו סעדיה גאון

הנבואה וחרב בית המקדש כי עזב יי' את ביתו / והגביר ברית לרבים / מלך רומי אחר הבית יכרות ברית עם עיירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים יקח עמו להיות לו ליועצים ולשרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן וחביריו וכתוב חצי השבוע משבוע וחצי ונשאר חצי השבוע הם ב' שבועות י"ר שנה אז ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד משנת ת"כ ובדעתי שלש שבועים שבעים ואולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא מיום אשר שבת התמיד בראשונה משנת י"א לצדקיהו ועד קרבת קץ תחילת הגלות הזה ופתרון חצי השבוע ג' ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ור"פ חסר שנה ושברים וזה עבר תמהו שנים כי למען כאמר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתך על שומם כי אחרית תום חצי השבוע ישבית זבח ומנחה כי לא יהיה בנוי בית אלהים עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל אלילי הארץ ובכל אלילי ירושלם ככתוב ועל כנף שקוצי משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם ע"ז ועובדיה כאמור והאלילים כליל יחלוף וכת' כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנ' למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה עד כלות יד עם קדש והסולח יסלח לי ברחמיו אולי שגיון הוא והצור ימהר ישועתינו במהרה בימינו אמן ונחזור לעניין ראשון: למעוזי ארצו / לתוקף ארצו: ולא ימצא / ולא יספיק להתאמן כמו שנ' תמצא ידך לכל אויביך: על כנו / על מכון מלכותו: ובימים אחדים / מועטים ימים אחדים מתרגמי' זעירין: בחלקלקות / בחנפות ולשון הרע ושפתי חלקות: ומן התחברות / מזמן שיתחבר עמו: ובמשמני / ובעשירי ממנה כמו כל איש שמן מתרגמין עתיר: יבזור / יבזבז ויפזר ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים פזר: ויער כחו / כמו ולא יעיר כל חמתו לשון תוקף: ואכלי פת בגו / על שלחנו הם ישברוהו כי לא יעזרוהו: ושניהם המלכים לבבם למרע / על ישראל שהם מלך הצפון ומלך הנגב: על ברית קדש / מלך הצפון הוא יחשוב לגזור גזירות לבטל דת ברית קדש ועשה ושב לארצו: ציים / הם לונגבר"דיים / כתיים הם [illegible] וזה שכתב וציים מיד כתי' שיתחברו לילך לירושלם: ונכאה / למען כי ישבר ויפול מקצת חילו ושאריתו ושב וזעם / על ישראל ויטלטלם מארץ ישראל: ויבן על עוזבי ברית קדש / הם הישמעאלים שבירושלם וחללו אחריכן המקדש המעוז: ומשכילי עם / הם בחוני שמד: ונכשלו בחרב / שימותו על יחוד השם: ובהכשלם / האחרים בשמד זה יעזרו עזר מעט / ומן המשכילים שיכשלו כדי לצרף ולברר וללבן: על

אבן עזרא

וישב / ישוב זה לארצו לרומא: ועמד על כנו / על מתכונתו מלך שיעביר נוגש ויהיה לו הוד מלכות וישבר ולא בהדר ועמד מלך אחר הפך תולדת הראשון שזה יהיה נבזה: בחלקלקות / במחשך בלי עצה: וזרועות / אכיות: וגם נגיד / אחד מבני הורודוס: ומן / ובעבור שיתחברו אין רבים ויקח עצתם ויעלה בהם ויתפש מדינה ויחשב מחשבת ולא תהיה עתה על כן אמר ועד עת אחרת תקומנה: ויער / יעיר כמו יקים יקם סערה לדממה: ולא יעמד / מלך הנגב לפני מלך צפון: כי יחשבו עליו / יועציו ושגביו מחשבות: ואוכלי פת בגו / של מלך מצרים: וחילו ישטוף / מלך הצפון והנה חיל מצרים הוא השטוף ואחר כך ישלימו מלך הנגב ומלך הצפון: ושניהם / לבבם למרע / לעשות רע לארץ ישראל וטעם כזב שלא תקום עצתם ולא תצלח כי עוד נשאר קץ למועד שילכו ישראל בגולה וישוב מלך צפון לארצו: ולבבו על ברית קדש / להפר הוא הברית שהיתה בין מלכי רומא ובין יהודה בן חשמונאי ואחר שעשה חפצו ושב לארצו למועד שנה אחרת ישוב: ובא בנגב / היא פאת מצרים / וטעם ולא תהיה כראשונה וכאחרונה כי בביאה ראשונה עשה כל חפצו וככה בביאה אחרונה שהיא השלישית שהחריב בית המקדש גם מצרים כי בביאה השנית היא האמצעית יהיה כתלם וכן כתוב ובאו בו ובאו עמים: ציים / הם אניות: וכתים / הם אנשי רומא: ונכאה / זה מלך צפון: ושב / לארצו בבושת פנים: וזעם על ברית קדש / הוא אגריפס / ועשה / חיל כבד: ושב / לנגב: ויבן על עזבי ברית קדש / הם אנשי ירושלם שקשרו על מלך רומא והרגו אנשיו וחללו המקדש המעוז שהיה לישראל כמו גאון עוזכם ובאה זאת המלה על דרך הארון הברית שפירושו הארון ארון הברית וככה הספר המקנה הי"ן החמה ונתנו במקום הדביר התועבה וזהו השקוץ שומם / עתה ספר חרבן בית שני / ויש לתמוה מחכמי ברוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש היא מ"כה שיחוגו עליה הישמעאלים והסירו התמיד החמש תפילות ונתנו השיקוץ עבודה זרה ואלו התועים איך יתכן שיקרא מקדש רק ירושלם לבדה וככה שמה בלשון ישמעאל בית ואיך הוא מ"כה קדש והלא פקחו אלה העורים את עיניהם וראו כי יש במ"כה שיקוץ עד היום והלא מרקולים שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבני שם ואלה המפרשים חללו המקדש והגאון ז"ל אמר כי ועשה כרצונו המלך זהו הקדרי ראש מלכות ישמעאל וזה לא יתכן כי כתוב וכל חמדת נשים לא יבין וזה היה אוהב נשים ופירוש נשים מדינות וזה קרוב אל דרש ואיננו פשט ועוד מה יעשה בכתו' לאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו ועוד אם היה אלוה נכרי אין תשובה למרקולים כי זה ידעוהו אבותיו ולא סרו אנשי מ"כה לשמעתו עד שנשבע להם שלא יקיר עבודת מרקולים ואין צורך להאריך ובן היוצר חבר ספר במועד הקץ וגם נפצתי דבריו ככלי יוצר טרם בא מועדו כי הוא מקוה מועד עבר וכלל אומ' דבריו בדבריכן גם דברי רבי שלמה בן גבירול רצה לקשור הקץ במחברת הגדולה על שני הכוכבים העליונים גם דברי רבי אברהם הנשיא בספר קצים ודברי היוצר ודברי ר' יצחק בן לב וכל החושבים המלות או האותיות בחשבון גימטריא הכל הבל ורעות רוח כי דניאל לא ידע הקץ ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלאך דבר כאשר אפרש רק לא פירש מתי יהיה ועתה אשוב לפרש: ומרשיעי ברית / ידבר על טיטוס שעזבו רבים מישראל בריתם / וטעם בחלקות כמו דברו לנו חלקות על כן אחריו ועם יודעי אלהיו הוא השם הנכבד יחזיקו לבם: ועשו / כאשר צום בתורתו: ומשכילי עם / זה דור אנשי המשנה ז"ל וטעם ונכשלו בגזרות שעברו עליהם: ובהכשלם / הטעם שהשם לא יניחם למחות שמם: ונלוו עליהם / [illegible] ומן / בכל דור ודור עד עת קץ בא הגואל לישראל: ועשה

להכביד עול מחמסאת אותם עליכם אני גבריאל עומדתי לו להחזיק ולמעוז לו למיכאל שרכם: הנה עוד שלשה מלכי ונג' רז"ל אחרו בכד"ר עילם זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית וזה ת"ל רביעי רביעי לאחרי' אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלוך אחשורוש ושמו כ במבוסה: ובחזקתו של דריוש: בעשרו יעיר את כל מלכותו להלחם עם מלכו' יון: ועמד מלך גבור בין יהוה לכבכנדרוס: ועמ' כרכוכו' ברריוש מלך פרס והרגהו ויקבל מלכותו: וישתעבדו כרכיים לאוכים: ובעמדו תשבר מלכותו: וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו שימו' ויתחץ לארבע רוחו' השמים: כתו' בספר בן גוריון שחלק את מלכותו לד' ראשים משכתיו: הם ד' ראשי כמר שראה דניאל ואמר חיותא אחרי כנמר: ולה גבין ארבע די עוף על גבה ור' ראשין לחיותא המשיל זה במזרח וזה במערב זה בצפון וזה בדרום יוכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ד' תחתיה בקרני של צפיר העיזים: ולא לאחריתו: ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו: אחריתו אינו כולל לא על לשון בני' וכן הוא אומר וכ' א' אחכם בבניות ואחריתכם בבירות דונג ותרגם יונתן ובנימין ובתיכון בדגוכית בירין: ולא כמשלו אשר משל: ולא תהיה מלכות אל אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס: כי תנתש מלכותו: לחלק לד' ראשי' ואלה ולאחרים מלבד אלה: ויחזק מלך הנגב הראש אשר ימלוך בנגב ויחזק מן הראש שבנגד הנולך בצפון ומן שריו: לעזות מישרים: ששרת שלו בינו ובין אבותי ולא תעבר וגו' וילכדה מלך הצפון ואת מביאיה ואת אביה היולדה ומחזקה בכל עת ברתה: לא תעצור זרוע מביאיה כח לעזור לבניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחו: ותנתן ביד מלך הצפון היא ומביאיה והיולדה הוא אביה: ועמד מנצר פרשותי בן ישב על כנו בנכא המלוכה: ויבא אל החיל אל מלך הצפון: במעוז מלך הצפון כלומר בערי מעוזו במבצריו ועשה בהם והכליה בהם: והחזיק: וכבוש אותם: נסיכיהם סריה: ובא במלכות מלך הנגב: דרך מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה ישוב ו' אדמתו והיא מצרים כמו שאמר לנופלה בשבי יביא מצרים: ובניו / של מלך הצפון יתגרו ובא

כרצונו ד׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימ׳ ח׳ ובסדר ויחי : נעשתה ט׳ וסי׳ והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ׳ נעשתה התועבה הזאת בישׂ׳ ׳ והגד לך ושמעת ודרשת׳ ואחיתפל ראה כי לא נעשתה ׳ ויקם יי׳ את דברו אשר דבר עלינו ב׳ בפסוק ׳ עד כלה זעם כי נחרצה ׳ וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה : ברבים ב׳ וסי׳ לכן אחלק לו ברבים ׳ והמשילם ברבים ואדמה יחלק : ובא ל״ז רפ׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא סימן י״א ובשמואל ב׳ סימן ל״ז וישעיה סימן ט״ז : וראשית ו׳ וסי׳ ראובן בכורי אתה ׳ ראשית

וְעָשָׂה כִרְצוֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל־כָּל־אֵל וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת וְהִצְלִיחַ עַד־כָּלָה זַעַם כִּי נֶחֱרָצָה נֶעֱשָׂתָה: וְעַל־אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יָבִין וְעַל־חֶמְדַּת נָשִׁים וְעַל־כָּל־אֱלוֹהַּ לֹא יָבִין כִּי עַל־כֹּל יִתְגַּדָּל: וְלֶאֱלֹהַּ מָעֻזִּים עַל־כַּנּוֹ יְכַבֵּד וְלֶאֱלוֹהַּ אֲשֶׁר לֹא־יְדָעֻהוּ אֲבֹתָיו יְכַבֵּד בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְאֶבֶן יְקָרָה וּבַחֲמֻדוֹת: וְעָשָׂה לְמִבְצְרֵי מָעֻזִּים עִם־אֱלוֹהַּ נֵכָר אֲשֶׁר הִכִּיר יַרְבֶּה כָבוֹד וְהִמְשִׁילָם בָּרַבִּים וַאֲדָמָה יְחַלֵּק בִּמְחִיר: וּבְעֵת קֵץ יִתְנַגַּח עִמּוֹ מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְיִשְׂתָּעֵר עָלָיו מֶלֶךְ הַצָּפוֹן בְּרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וּבָאֳנִיּוֹת רַבּוֹת וּבָא בַאֲרָצוֹת וְשָׁטַף וְעָבָר: וּבָא בְּאֶרֶץ הַצְּבִי וְרַבּוֹת יִכָּשֵׁלוּ וְאֵלֶּה יִמָּלְטוּ מִיָּדוֹ אֱדוֹם וּמוֹאָב וְרֵאשִׁית בְּנֵי עַמּוֹן: וְיִשְׁלַח יָדוֹ בַּאֲרָצוֹת וְאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא תִהְיֶה לִפְלֵיטָה: וּמָשַׁל בְּמִכְמַנֵּי הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וּבְכֹל חֲמֻדוֹת מִצְרָיִם וְלֻבִים וְכֻשִׁים בְּמִצְעָדָיו: וּשְׁמֻעוֹת יְבַהֲלֻהוּ מִמִּזְרָח וּמִצָּפוֹן וְיָצָא בְּחֵמָא גְדֹלָה לְהַשְׁמִיד וּלְהַחֲרִים רַבִּים: וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ בֵּין יַמִּים לְהַר־צְבִי־קֹדֶשׁ וּבָא עַד־קִצּוֹ וְאֵין עוֹזֵר לוֹ:

יב וּבָעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל הַשַּׂר הַגָּדוֹל הָעֹמֵד עַל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְהָיְתָה עֵת צָרָה אֲשֶׁר לֹא־נִהְיְתָה מִהְיוֹת גּוֹי עַד הָעֵת הַהִיא וּבָעֵת הַהִיא יִמָּלֵט עַמְּךָ כָּל־הַנִּמְצָא כָּתוּב בַּסֵּפֶר: וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת־עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם: וְהַמַּשְׂכִּלִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד: וְאַתָּה דָנִיֵּאל סְתֹם הַדְּבָרִים וַחֲתֹם הַסֵּפֶר עַד־עֵת קֵץ יְשֹׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת: וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל וְהִנֵּה שְׁנַיִם אֲחֵרִים עֹמְדִים אֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר וְאֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר: וַיֹּאמֶר לָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר עַד־מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת:

דגנך תירשך תנינא דפסוק ׳ וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסוק ׳ שמנים ימשחו ׳ ובא בארץ הצבי : ושמועות ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ בבא שמעת שאול ויהונתן ׳ מי האמין לשמעתינו ׳ ושמעו יבהלוהו ממזרח : השר ד׳ פתחין וסימני השר שואל והשופט בשלום ׳ וכנניה השר המשא החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח ׳ יעמד מיכאל השר : ורבים ו׳ וסימ׳ ורבים השיב מעון ׳ ורבים מביאים מנחה ליי׳ דה׳ ׳ ורבים מהכהנים ב׳ בפסוק עזרא ׳ ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו ׳ ורבים מעמי הארץ מתיהדים : לחיי ג׳ וסימ׳ בסדר נח : וראיתי י״ב וסימ׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ׳ וראיתי מה והגדתי לך ׳ וראיתי לבית גבא ׳ וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ׳ וראיתי אני שיש יתרון לחכמ׳ מן הסכלות וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם ׳ וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון ׳ וראיתי את כל מעשה האלהים ׳ כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסו׳ ׳ וראיתי אני דניאל לבדי את המראה ׳ והנה שנים אחרים :

אבן עזרא

ועשה ׳ [illegible] מלך גדול על בבל ופרס ומצרים ואפריקא ורומאיל [illegible] ומערב הוא שבנה קוסטנטינא כדמות [illegible] ונקראת על שמו בזין [illegible] לא היו בכל העולם אנשים מאמינים בו רק [illegible] מאות ועשרים גם [illegible] כן וזה המלך חדש וקיים [illegible] והכריח כל אנשי מלכותו להשיבם אל תורתו בבל ומצרים והכל עד שבא ראש מלכות ישמעאל והשיב בבל לדתו גם חביריו השיבו פרסיים והשבאים ומצרים ואפריקא לדתו [illegible] ׳ וטעם ויתרומם בלבו ׳ ועל השם שהוא אל אלים ידבר נפלאות וזה הוא השלישית ודבר האם והמשכיל יבין והנה אמר המלאך עליו והצליח עד כלה זעם מישראל כי כבר נגיד : ועל ׳ הטעם שהניח תורת אבותיו הם שהיו [illegible] עובדים כוכב צדק : ועל כל אלוה [illegible] שהוא כנו והאחנו [illegible] הכיקר [illegible] תהו ולאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו : ועשה ׳ זאת קוסטנטינא ׳ ופי׳ [illegible] נכר הוא אשר לא ידעוהו אבותיו : אשר יכיר ׳ הם השרים שרו מלכותו שעזרוהו למלאות חפצו לבנות עיר כמתכונת [illegible] עד הנה דברי המלאך וכבר עברו אלו הדברים אשר היו עתידים בימי דניאל ׳ ועתה יחל לדבר על העתידות שנסתרו ודע כי [illegible] היא בפונית מערבית לארץ ישראל גם קוסטנטינא היא צפונית ובעת קץ שיגיע קץ מלך הצפון אשר אמר והצליח עד כלה זעם אז יבא קץ הגואל כאשר יפרש והנה לא הזכיר מתי יהיה זה רק הזכיר כי זה המלך והטעם בנו אשר יבא ועשה מלחמה עם מלך מצרים וילכוד את מצרים וילך לארץ ואז יהרג ואחר ימים ידועים במספר מיום מותו יבא הגואל לישראל : יתנגח עמו מלך הנגב ׳ הוא מצרים ואין לחוש שתהיה מצרים אי זה דת שתהיה : וישתער עליו מלך הצפון ׳ על מלך מצרים כמו בסופה ובסערה ואם הוא כתוב בשי״ן כמו השירו ולא ידעתי ורבים ככה : ובא ׳ זה מלך צפון שהוא מלך קוסטנטינא אל ארץ הצבי והטעם אלו ימלטו מידו הדרים במקומות שהיו שם אדום ומואב וראשית בני עמון ויש בין ימי סנחריב וזאת הנבואה שנים רבות : וישלח ידו ׳ מלך צפון : ומשל במכמני ׳ תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן ליה אולי הוא מגזרת דרכמונים וכושים הם שמוכים למצרים יהיו במצעדיו של מלך צפון שיבורו אל משמעתו : ושמועות ויבהלוהו ׳ מלך צפון ממזרח ומצפון הוא בבל ופרס והטעם הקרן הקטנה שהזכיר בנבואתו : ויבא ׳ מלך צפון : עד קצו ׳ ושם ימות ואז והצליח עד כלה זעם : ובעת ׳ אז בא היום והגיע העת שאמר עד די כורכון רמיו ועתיק יומין יתיב ולא נוכל לפרש כי יעמד מיכאל עמידה לבד רוצה רק עמד להפיל כסאות כל מלכי הארץ והעד הכתו׳ אחריו העומד על בני עמך וזאת הצרה תהיה על כל העולם ולא ימלטו רק בעבור היות מיכאל השר הגדול על ישראל על כן ונמלט עמך כל הנמצא כתוב בספר והם הצדיקים וכתוב ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי השם : ורבים ׳ אמר הגאון כי פירושו אלה שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והגאון אמר כי רבים הם המעטים כמו ורבים מביאים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים ורבים יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל כי עליהם כתוב כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן ובזיז ובבהמות וימותו פעם שנית ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו שכינה ואמר כי כן פירוש ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר ׳ ורבי ישועה אמר כי ישני עפר משל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לכו׳ב לצדיקי ישראל ולרע לרשעיהם והמשכיל יבין הנבון שפני הפירושים ודברי חכמים עוזרים הגאון ז״ל : והמשכילים יכזוהר הרקיע ׳ שיקבל האור והמצדיקים לרבים מעלתם גדולה על כן אמר ככוכבים לעולם ועד כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למטה מן הגלגלים : ואתה כתום הדברים ׳ שיכולת לדעתם וחתום הספר שלא יראהו רק מי שראוי לראותו : עד עת קץ ׳ פירושו : ישוטטו ׳ כמו ישוטטו לבקש דבר יי׳ : וראיתי ׳ שנים ׳ מלאכים וטעם אחרים שלא היה אחד מהם המדבר עמו כל הכתוב למעלה ; ואמר ׳ האחד מהם : לאיש ׳ כמו איש לא כעדר ושאל אותו עד מתי קץ הפלאות וכל זה שישמע דניאל : ואשמע

רבינו סעדיה גאון

על כל אל ׳ על כל תקיף כמו אילי הארץ : ועל אל אלים ידבר ׳ דברים של הבעסות על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה סבורא כלה ונחרצה באויבי ישר׳ : יתנגח ׳ יתקוטט : וישתער ׳ כמו סערת חימה : בארץ הצבי : בארץ ישראל ארץ רצון כביונו : במכמני ׳ במטמוני מקום סתר מטמון מארב מתרגמינן כמנא אמנם הכייד יטמון בארץ השה ואשר לא צדה מתרגמי׳ ודלא כמן : ולובים ׳ שם אומה כדכתיב ומצרי׳ ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ׳ ולובים עם אחד הוא : במצעדיו ׳ במצעדיו בחילוף שמ״ך בצד״י : אהלי אפדנו ׳ לשון אפודת אפוד ענין מכסה כיור כאפוד בד חשוב שבבגדים כן אהלי אפדנו חשובים שבאהליהם : ויטע ׳ וינטה כמו לנטוע שמים לנטות שמים ואשר כתב ויטע הוא מטע היתדות בארץ אז יבוא עד קצו של גלות : ואין עוזר לו ׳ כי יפול שר אדום ממרום ויעמוד מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל : והיתה עת צרה ׳ הוא יום הריגת נחמיה בן חושיאל ככתוב והביטו אלי את אשר דקרו : כל הנמצא כתוב בספר ׳ אלו הצדיקים ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו : ורבים מישני אדמת עפר יקיצו ׳ זו תחיית מתי ישראל שגורלם לחיי עולם : ואלה שלא יקיצו הם עוזבי יי׳ אשר ירדו לדיוטה התחתונה של גיהנם והיו דראון לכל בשר ׳ דראון די ראון כדמתרגמי׳ מיסת חזיא : והמשכילים ׳ בתורה יזהירו כזוהר הרקיע : ומצדיקי הרבים ׳ אלו מלמדי תינוקות ומוכיחי ישראל ככוכבים : ואתה דניאל סתום הדברים ׳ וכותבם בחידות כתומות : חתום דברים חתומי׳ ׳ עד עת קץ שישוטטו רבים תלמידי חכמים : ותרבה הדעת ׳ לבאר החזון ולא ישיגו : לבוש הבדים ; בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד : קץ הפלאות ׳ קץ הגאולה : וירם

רש״י

ובא בוא ׳ כמו והולך הלוך כמו של מלך הצפון יבוא בוא ׳ ושטף ועבר אל ארץ הנגב ׳ ושוב ויתגרה ׳ במלך הנגב ׳ עד מעוז ׳ עיר מבצריו : ויתמרמר ׳ ויולא בכעס ׳ ונתן ההמון של מלך הצפון בידו ׳ ונשא ההמון של מלך הצפון להתנשא מאד ׳ כי יזמו בלבם לא להתגבר במלחמה ׳ והפיל רבואות ׳ רבים בחיל מלך הנגב ׳ ולא יעוז ׳ ובכל זאת לא יהיה כבחון המלחמה שלו : ובני פריצי עמך ובאו להעמיד חזון ׳ ראיתי בשם רב סעדיה זו אומה של עשו הרשע וסיעתו ׳ ועם מבחריו ׳ יהיו במלחמה ׳ ואין כח לעמוד ׳ לבני מלך הצפון ואעפ״כ שים כאן ויו יתירה ׳ דרך מקרא לדבר כן ב בלשון זה כמו חוסיה ואין עם מלוכה ׳ יקראו בשם ישעיה ׳ ויעש ׳ המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו ׳ בארץ הצבי ׳ בארץ ישראל ׳ וכלה בידו ׳ וכלה את הארץ באוכלוסיו : וישם פניו ׳ מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב ׳ וישרים עמו ׳ עם מלך הנגב גם עליהם ׳ ולחם מלך הצפון באותן היהודי ׳ ועשה ׳ והצליח ׳ ובת הנשים יתן לו לא להשחיתה ׳ זו כנסת ישראל יופה בנשים יבות מלך הצפון לשר בבאו להשחיתה ׳ ואחר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר שמד על ישראל וכוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו ׳ יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון ׳ ולא תעמוד ׳ עכתו זאת ׳ ולא לו תהיה ׳ כי הכסף׳ שעמד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל ׳ והשבית קצין חרפתו לו ׳ והשבית הקב״ה את גדולתו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב״ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבה עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לבוא על ירושלים והסריח בשרו ונסרו אבריו ואמ׳ לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחולאים רעים׳ ׳ למעוזי ארצו לשוב אל עיר מבצריו ׳ ועמד על כנו מעביר נוגש ׳ ויתחזק על בסיסו נהר התעודית את מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו׳ ׳ והוא הדר מלכות בישראל כי שר וגבור והיה הוא וכל זרעו אחריו בני ה החשמונאים ׳ ובימים אחרים ישבר ׳ בימים מועטים את תשבר מלכותם ׳ ולא באפים ׳ של אומה אחר ׳ ולא במלחמה ׳ כי מהם ובהם אשר וקנאו הרקנוסבלוס והורקנוס על דבר המלוכה ׳ ועמד

ולא אבין ד׳ וסימ׳ ואני שמעתי ולא אבין׃ הן יעבר עלי ולא אבין׃ מי זה מעלים עצה׃ הן קדם אהלך ואיננו׃ הן קדם אהלך ולא אראה׃ ומעת ב׳ וסימ׳ אשר סר אמציהו מאחרי יי׳׃ ומעת הוסר התמיד׃ הוסר ב׳ וסימ׳ כאשר הוסר חלב מעל זבח׃ ומעת הוסר התמיד׃ שקוץ ב׳ מ״ל וסימ׳ השקוץ משומם׃ ולתת שקוץ שומם׃ לקץ ב׳ דגש׳ וסימנ׳ ויפח לקץ ולא יכזב׃ ואתה לך לקץ ותנוח׃

ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה׃ ואני שמעתי ולא אבין ואמרה אדני מה אחרית אלה׃ ויאמר לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ׃ יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכלים יבינו׃ ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שמם ימים אלף מאתים ותשעים׃ אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה׃ ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין׃

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה
וסי׳ שנ״ז וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו׃

רבינו סעדיה גאון

וירם ימינו׳ בשבועה כדכתוב הרימותי ידי אל יי׳׃ כי למועד מועדים׳ פי׳ כבלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואף על פי שיעברו כל החשבונות אין מבין עת הישועה זולתי אלהינו מרוב עונותינו בזה הסימן ככלות גלות נפץ יד עם קדש בהדלדל תרורות אז תכלנה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מאחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אמנם בזה נתבונן כי קרבנות השנה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספין וכל קרבנות עדה וציבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להבין ביאת גואל לגואלינו אמן׃ ואתה לך לקץ׳ לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והצפון לך בגן עדן כי זמן הגאולה איננו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימיני אשר החזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלם כדכתיב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ואומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו׃

תם ונשלם פירוש דניאל תהלה לאל מושיע וגואל

אבן עזרא

ואשמע׳ הטעם שישבעו בדבר עומר כמו אחת נשבעתי בקדשי הוא היכל הקדש והוא השמים כמו כי אשא אל שמים ידי כבר פירשתיו כי מלת עולם כמו חי העולמים הוא השם המחיה הכל והטע׳ המעמידם כמו שחיים לאדם וככה ואתה מחיה את כולם׃ ואני שמעתי ולא אבין׳ והנה התברר כי דניאל לא הבין קץ ביאת הגואל׃ ויאמר׳ טעם לך כאומר לך לדרכך ואל תשאל יותר כי סתומים וחתומים הדברים וזה לאות כי בגעת הקץ יבינו המשכילים רמיזות המלאך על כן אחריו יתבררו ויתלבנו משל מהגויות לנשמות שתתחכמנה ותקבלנה האמת׃ ומעת׳ פירשתיו׳ ואמ׳ אחריו אשרי המחכה ויגיע והטעם שזה המספר כמו אני שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמדו ישראל בצרה גדולה שלא כהיתה כמוה עם הקרן הקטנה והיא ממלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא יתיהבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן ואין בלשון ארמית סימן לשני׳ כמו בלשון הקדש שנים דרכים והער יפל באחת מהשני׳ ולשון רבים דרכים והפחות שלשה על כן כתי׳ עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן ים צורך לנו וזהו למועד מועדים וחצי כי למועד משרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדים שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו אשרי המחכה ויגיע והטעם כי יסבול הצרה הגדולה כי שם כתוב להשגיא זמנין ודת וחבר דניאל אלה המספרים שאיכן בזמן אחר בעבור כי קרוב ממספר הימים שעמדה ירושלם בצרה לפני הגלות כמספרם יהיו הימים שיעמדו ישראל בצרה גדולה לפני בא הגואל והנה התברר כפי הפירוש הזה כי כאשר יצא מלך צפון ויקח מצרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי יצא זה המלך הנזכר אל ארץ מצרים׃ ואתה׳ לקץ הימין׳ הנון תחת מ״ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יאמין בחיין גם מלת בנימין׳ אמר יפת בן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל משכיל שילך לו ולא יחשב על קץ הימים עד שימצאנו מי שנגזר השם לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך חי וזה הפירוש רחוק וכמה היה נכבד מאד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי מלאך ולא דברי דניאל׃

נשלם ספר דניאל במרחשון שנת ארבעת אלפים ותתק״ו בעיר רודום והודות לשם לבדו שעזר ברוב חסדו את אברהם עבדו הוא המחבר הוא הסופר׃

רש״י

ועמד על כנו כבא׳ ויתחזק אז על מעמדו [illegible] ויעמדו [illegible] מלכות מיוונים׃ וזרעות השטף׳ וגבורי מלכות יון שהיו מלכיה׳ שוטפי׳ וחזקי׳ ישטפו מלכי [illegible] וישברו׳ וגם נגיד ברית׳ וגם מלך ישראל שכרות עמם ברית גם הוא שוטף שישטף מלכיו כי יעברו [illegible] על הברית ויכשטו עליהם כמו שאמרו רז״ל עשרין ושית שנין קמו [illegible] בהימנותייהו בהדי ישראל והדר [illegible] אשתעבדו בהון ומן התחברות אליו יעשה מרמה׳ ומן הנוספים שישתתף [illegible] עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה׳ ועלה ומקומות׳ ועצם׳ בכל מקומות שבסביבות ארץ יהודה באדום ובעמון ומואב׳ במעט גוי׳ לא יצטרך לחיל כבד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתו׳ בכל יוסיפון׃ בזה ושלל ורכוש להם יבזור׳ יתאוה לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות׳ יבזור כמו יבזור׳ וכן בזר עמים׳ ועל מבצרי האומות יחשוב מחשבותיו להושיב ראשי [illegible] נציבותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם׳ ולא יעמוד׳ מלך הנגב׳ כי יחשבו עליו מחשבות ויתנכלו עליו להפילו ע״י סוחר שיאחידו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו׃ פת בגו׳ אוכלי מעדני פרס שלחנו׃ ושניהם המלכים׳ סר [illegible] וכנגד הברי׳ האמור למעלה הוא הורקנוס שנתחבר לעזרתו כדי שיעזור

גם הוא על ארסתבלוס אחיו המולך בירושלם׃ לכבש לארץ׃ על בני עמך לארץ ליהודה׃ ועל שלחן אחד׃ על מלכות ארסתבלוס יתלחשו כזבים׃ ולא תצלח׃ שיתחברו ישראל להשחיתה באותן הימים׃ כי עוד קץ למועד׃ החרבן למלכות שבועים שנים ושנים האמורים בספר זה׃ ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס׃ וישב׃ המלך [illegible] לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול׃ ולבבו על ברית קודש׃ להסר בריתו מעל ישראל׃ ועשה׃ כלומר והכליות׃ ושב לארצו׃ למועד׃ לאחר זמן׃ ולא תהיה הביאה הזאת מצלחת כראשונה האמורה למעלה ועמד תכבד מרשיה וגו׳ שהצליח מלך הצפון על מלך הנגב ובאחרונה פעם שניה זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול׃ [illegible]

בו׳ כיים׳ ספינות׳ כתיים רומיים׳ גדודים ממלכות רומי שיורדו בו׳ ונכאה׳ ונשבר וזעם ושב וזעם על ברית קדש׃ יתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית קודש ויתרב שמלת אגם ומתלוקת בבית שני כמו שכתוב ויספכו דם נקי ועל זאת יבנות ונדע שיבלית ושכר את בריתו מעשה ויתגרה בם׃ וזרועים ממנו יעמודו׃ ישלח שריו וגדודיו לירושלם׃ וחללו המקדש בית המקדש׃ ומרשיעי ברית יחניף׃ מרשיעי ישראל שיתחברו עמו [illegible]

עם חבריהם [illegible]׃ ויחניף בחלקלקות׃ ועם יודעי אלהיו׃ וכשירי ישראל שהחזיקו ביראת אלהיהם כלומר ויחזו בה ולא יעזבוה׃ ועשו׃ את תורתם׃ ומשכילי עם׃ חכמים שבהם׃ כגון של בית רבי ואחבו [illegible]

ויבינו לרבים׃ ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמנו ידיהם להחזיק בה׃ ונכשלו׃ בגלותם בחרב ובלהבה וגו׳׃ יעזרו עזר מעט׃ על ידי שחרים וממון שיעבדו את אויביהם יכיעו אותם בהם׃ ויכשלו לצרוף בהם׃

הקנים שיתנו לב לצרפן וללבנם לדעת אותם ויטעו בהם׃ ועשה כרצונו המלך׃ מלכות אדום׃ ויתגדל ויתרומם על כל אל׃ ועל אל אלים ידבר נפלאות׃ עד שוב אף תקנה מישראל׃ כי נחרצה נעשתה׃ כשתכלה גזירתו׃ כי׃ כמו כאשר׃ ועל [illegible]

יבין׃ לא יתן לב להקב״ה שהיה אלהי אבותם יכתוב׃ וישראל אבותיכו׃ תמדת נשים׃ בכבת ישראל היפה בנשים׃ ולאלוה מעוזים׃ לאלהי אברותם אשר יכרתו עמו ברית׃ על כנו יכבד׃ כי יחניף את [illegible]

כבושים לו׃ ועשה׃ בכיכום׃ למבצרי מעוזים עם אלהי נכר׃ כלומר לכבוד אלהי נכר׃ אשר הכיר ירבה כבוד׃ את השרים אשר יראה בלבו להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם כבוד׃ ואדמה יחלק׃ להם׃ במ [illegible]

קליס ובעת קץ׃ כשתקרב הגאולה׃ וישתער עליו מלך הצפון׃ על מלך הנגב׃ ובעת ההיא יעמד מיכאל׃ ישתתק כאלם שיראה הקב״ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל׃ והיתה עת צרה [illegible]

מעלה׃ וקטינגוריא בתלמידי חכמים׃ בזוזי ובזוזי דבזוזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפרק אחרון של כתובות׃ ימלט עמך׃ תאבד מלכות אדום וימלטו ישראל׃ כל הנמצא כתוב בספר׃ הרי זה מקרא קצר כל הנמצא [illegible]

זה על ידי התלמודות הכתובים בו׃ עד דקטולית חיותא׃ ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים׃ ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו׃ יחיו המתים׃ והמשכילים׃ שעסקו בתורה ובמצות׃ יזהירו כזוהר הרקיע׃ [illegible]

וככלות נפץ יד עם קדש׃ כשתכלה כח ישראל׃ כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב׃ ולא אבין׃ לא ידעתי מהו׃ מועד מועדים וחצי׃ מה אחרית אלה׃ סוף החשבונות הללו׃ עד עת קץ׃ עד אשר תקרב ה [illegible]

ויתלבנו החשבונות האלה׃ ויצרפו׃ בהם רבים להבינם׃ והרשיעו רשעים׃ את החשבונות לחשבם שלא כתבם וכשיכלו ואמרו [illegible]

בבא עת קץ׃ ומעת הוסר התמיד׃ כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שישוב בימי מלך המשיח׃ וחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום [illegible]

עד גלה לה אחרונה׃ גלות מצרים מאתים ועשר׃ מיום כאתם עד בנין ראשון ארבע מאות ושמנים׃ ימי הבנין ארבע מאות ועשר׃ גלות בבל שבעים שנה׃ ימי בית שני ארבע מאות ועשרים׃ הרי אלף ותשע מאות ותשעים [illegible]

הוסר לשני החרבן שש שנים הרי מיום גלותם למצרים עד הוסר התמיד אלף ותשע מאות ושמונים וארבע׃ הוסף עליהם אלף מאתים ותשעים הרי אלפים ושלש מאות ושבעים וארבע כמנין ערב בקר בגימטריא׃ ואלבים וש [illegible]

אשרי המחכה וגו׳׃ ארבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד מלך המשיח להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה וכן מכינו במדרש רות וכן יסד אלעזר הקליר ויחכה מהם שבועים שמה׃ לך לקץ׃ קפטר [illegible]

לגורלך׃ לקבל חלקך עם הצדיקים׃ לקץ הימין׃ כמו באחרית הימים׃ ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מכוי במסורת הגדולה בזוגות תיבות המיוחדין בכיון זקופה בסוף תיבה המשמשות במקום מ״ם ולית דכותי [illegible]

ובגדודין אחרין׃ יקום ולא יאמין בחיין׃ קח לך חטין׃ יאבדון אלין׃ למחות מלכין׃ לקץ הימין׃

שטח כל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן לישנ' דכו' וסי' אמנם ויאמר יי' אל אברהם למה זה / וכל האמנם דכו' / במצור כה אמר סנחריב דה"י / וכל במצור ובמצוק דכו' / וכל ובחיל כבד דכו' / זכר קמץ כי דורש דמם אותם / וכל לשון זכר דכו' / חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה / וכל בחבלי דכו' / יגע גם אור רשעים ידעך / וכל

כה אמר יי בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך ואתנך לברית עם להקים ארץ להנחיל נחלות שוממות

חד מן י"כ מלין דכתי' א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא / ההלכוא אחריה / נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס / נגוא ומני

ובשנת

אַחַת לְכ֫וֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה מִפִּי יִרְמְיָה הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה׃

ה' ב' חס' י' ע' / ה"ח כ"ן וכתריה במלין / ב' חס'

אבן עזרא

מטית רוח בן בטוח / קנין שכל מנהו בהיר /
סוכן בלבב ברי מחשב / מולש חמוץ סוגה יהיר /
הוא יורה לסכיל סודות / חלקי עזרה סופר מהיר :

ובשנת / מלת בשנת דבוקה כמלת אחת כי כל שם מספר ושם דבר שנים רק להורות באיזה זמן ממספר האחדי' היה כן יתמך הדבר לאחד מהמספרי' כאשר מצאנו בשנת שלש בשנת שבע גם כן המספרים דבוקים בדברים להודיע ולהורות מהם מה הם הדברים כאמרנו שני אנשי' שלשת הנפית ארבעת ימים שמונת הבקר ופי' בשנת אחת למלכו על בבל כי מקדם היה מלך פרס ומלת אחת אמרו המדקדקי' שהיא חסרת דל"ת אחדת ואותיות העקר שהם דג"ז קט"ף ע"ץ חכ"ד אינם נגרעים לעולם זולתי הכפולים המרומים מהע"ן והלמ"ד והנכון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה שתי לשונות בענין אחד ושנים שרשים וכן אחד עשר ועשתי עשר בענין אחד : לכורש / י"א שהמלה נהפכת מן וכשר הדבר כי כבר כנהו בשמו הנביא ישעיהו על הכשרון שיעשה עם ישר' וזהו שאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח : לכלות / לעת כלות דבר השם שיצא מפי ירמיהו שיפקדם לפי מלאת למלכות בבל שבעים שנה ויוציאם מעבדות כי כן כתוב בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכו' פרס כי בשנת אחת לכורש היו כ"ב לחרבו' ירושלם ובטלה העבודה עד רצתה הארץ את שבתותיה ובשנת ב' לדריוש נשלמו ע' שנה לחרבות עיר הקדש כי כן כתו' אשר זעמת זה ע' שנה : העיר / יי' את רוחו לבנו' עירו : וגם במכתב / נחתם עם טבעתו : כה / ג' הפסוקים האלה הם דבקים כי הוא היה המכתב : אלהי השמים / ולא אמר אלהי הארץ כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומר כל ממלכות הארץ נתן ליי' : פקד / לשון פקיד וטעמו נתן הפקידות עלי : ביהודה / בארץ יהודה : ויהי

רשי

ובשנת אחת לכורש מלך פרס / סדר ספר זה סדור ומסוך אחר ספר דניאל כמפורש בבבא בתרא והמלה מוסבת מזה לזה שנאמ' בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבו' ירושלם שבעים שנה וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחרבן הבית וזמן גלות בבל ואת וידויו אשר התודה על חטאות ישר' ותחלת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דריוש מלך זה כורש מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנ' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' / שחזרו ישרא' מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישרא' יסוד בית המקד' וצרי יהודה ובנימן הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בניין בית המקדש והיו ישר' בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכו' דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנו' בית המקדש עד אשר הושלם הבנין ומשנה אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו היו שמנה עשרה שנה לקיים מה שנאמר למלאות לחרבות ירושלם ע' שנה וגו' ועכשו בשנת שתים לדריוש הושלמו ע' שנה למלאות לחרבות ירושלם חרבן הבית שגלה צדקיה ומגלות יהויקי' עד גלות צדקיה שנחרב הבית היו שמנה עשרה שנה ועכשו בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו ע' שנה מגלות יהויקים שגלו ישרא' לבבל ובכך נתקיים המקרא שנ' כי לפי מלאת לבבל שבעי' שנה אפקוד אתכם וגו' וזו היא הפקידה שחזרו ישרא' על אדמתם ובנו יסוד בניין הבית אע"פ שלא נגמר עכשיו נמצא שהיו כ"ב שנה מגלות צדקיה שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו שבעים שנה לחרבות ירושלם מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבניין וגמרוהו וכן מוכיח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר בארתי : לכלות דבר יי' מפי ירמיה / לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנ' כי לפי מלאת לבבל וגו' : העיר את רוח / רצון קול כרוז הכריז בכל מלכותו : וגם במכתב / ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר זה : לאמר / וכה אמר להם בהכרזת הכרוז אשר הכריז ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו כה אמר כורש מלך פרס וגו' : נתן לי / שהכניסו על כל הממלכו' : והוא פקד עלי / צוה עלי על ידי ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלם כמו שנאמר בספר ישעיה האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' וכבר נאמר נבואה זו על ידי ישעיה : בירושלם אשר ביהודה / אשר במדינת יהודה :

מי

ויעל ז׳ רפין וסימני׳ נמסר בסוף ספר שמואל ׃ גר שם ד׳ דסמיכי׳ וסימני׳ ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית ׳ והוא לוי והוא גר שם ׳ וכי יבא הלוי מאחת שעריך מכל ישראל ׳ וכל הנשאר מכל המקומות ׃ מקומו ו׳ חסרים בליש וסי׳ ואיש ישראל מגית ממקמו ׳ הסר המלכים איש ממקמו ׳ נסע יצא ממקמו ׳ עוז וחדוה ממקמו ׳ וישאהו

מי-בכם מכל-עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את-בית יהוה אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם ׃ וכל-הנשאר מכל-המקמות אשר הוא גר-שם ינשאוהו אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם-הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם ׃ ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את-רוחו לעלות לבנות את-בית יהוה אשר בירושלם ׃ וכל-סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי-כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות לבד על-כל-התנדב ׃ והמלך כורש הוציא את-כלי בית-יהוה אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם ויתנם בבית אלהיו ׃ ויוציאם כורש מלך פרס על-יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה ׃ ואלה מספרם אגרטלי זהב שלשים אגרטלי-כסף אלף מחלפים תשעה ועשרים ׃ כפורי זהב שלשים כפורי כסף משנים ארבע מאות ועשרה כלים אחרים אלף ׃ כל-כלים לזהב ולכסף חמשת אלפים וארבע מאות הכל העלה ששבצר עם העלות הגולה מבבל לירושלם ׃

ואלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצור מלך-בבל לבבל וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו ׃ אשר-באו עם-זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן מספר בגוי רחום בענה מספר אנשי עם ישראל ׃ בני פרעש אלפים מאה שבעים ושנים ׃ בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים ׃ בני ארח שבע מאות חמשה ושבעים ׃ בני-פחת מואב לבני ישוע יואב אלפים שמנה מאות ושנים עשר ׃ בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה ׃ בני זתוא תשע מאות וארבעים וחמשה ׃ בני זכי שבע מאות וששים ׃ בני בני שש מאות ארבעים ושנים ׃ בני בבי שש מאות עשרים ושלשה ׃ בני עזגד אלף מאתים עשרים ושנים ׃ בני אדניקם שש מאות ששים וששה ׃ בני בגוי אלפים חמשים וששה ׃ בני עדין ארבע מאות חמשים וארבעה ׃ בני-אטר ליחזקיה תשעים ושמנה ׃ בני בצי שלש מאות עשרים ושלשה ׃ בני יורה מאה ושנים עשר ׃ בני חשם מאתים עשרים ושלשה ׃ בני גבר תשעים וחמשה ׃ בני בית-לחם מאה עשרים ושלשה ׃ אנשי נטפה חמשים וששה ׃ אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה ׃ בני עזמות ארבעים ושנים ׃ בני קרית עריםכפירה ובארות שבע מאות וארבעים ושלשה ׃ בני הרמה וגבע שש מאות עשרים ואחד ׃ אנשי מכמס מאה עשרים ושנים ׃ אנשי בית-אל והעי מאתים עשרים ושלשה ׃

וישיבהו ל׳ מקמו ׳ ינשאוהו אנשי מקמו ׳ וכל אוריתא ואיוב דכו׳ כמ״ב וסימ׳ ולא יכירנו עוד מקומו ׳ אף לזאת יחרד לבי ׃ מתרדת ב׳ וסי׳ הגזבר ׳ טבא ׃ אגרטלי ב׳ ובפסוק

רשי

מי בכם ׳ כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הקב״ה יהי הקב״ה בעזרו ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלם ׃ וכל הנשאר ׳ וכל יהודי הנשאר במקומו שלא לעלות מחמת שאין לו ממון ׃ ינשאוהו ׳ מצוה אני לאנשי מקומו שיעשירוהו ויתנו אותו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלם עם הנדב׳ אשר יתנדבו אנשי מקומו לבניי הבית שאף האומו׳ יש בהם אשר היו מתנדבי׳ נדבה לבנין הבית ׃ לבית האלהים אשר בירושלם ׳ עד כאן אמר כורש עד כאן הכרזת הכרוז ושליחות אגרת שנכתב ׃ ליהודה ובנימן ׳ אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימן ׃ לכל העיר ׳ עם כל אותם שהעיר יי׳ רוחו לעלות ולבנו׳ הבית עלו לירושלם לבנו׳ הבית ׃ וכל סביבותיהם ׳ וכל האומות שהיו שכניהם של ישרא׳ סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם ׃ לבד על כל התנדב ׳ כל זאת היו עושים שכיני היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבנין הבית ׃ ויתנם בבית אלהיו ׳ אשר נתנם נבוכד נצר בבית ע״ז שלו ׃ על יד מתרדת הגזבר ׳ כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם ׃ ויספרם ׳ הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלם ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות ׃ הנשיא ליהודה ׳ הוא הנשיא אשר לשבט יהודה ׃ מספרם ׳ של כלי בית יי׳ ׃ אגרטלי ׳ מיני כלים הם ׃ מחלפים ׳ הם סכינים והוא לשון בית החלפות שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות ׃ כפורי ׳ מזרקים ׳ ונקראו כפורי בלשון קנוח כמאן דכפר ידיה בגלימא דחבריה על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח נגונו והדם שנתזו על ידו בשפת המזרק ׃ משנים ׳ שניים כלים אחרים של מין אחר ׃ כל כלים ׳ עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במנין אחד אבל החשובין הוא מונה ׃ העלות ׳ לשון יפעל ׃ ואלה בני המדינה ׳ אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלם ׃ וישובו ׳ ועתה חזרו לירושלם ׃ ויהודה ׳ ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו ׃ אשר באו ׳ בני המדינה הללו בתחלה כאשר גלו מארץ ישר׳ לבבל עם זרובבל וגו׳ ׃ מספ׳ ׳ הראשון פ״א קמוצה בגדול ושם אד׳ הוא ומספר השני פ״א פתוחה ודבוק הוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו חשובים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד ׃ בני פרעש וגו׳ יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחה ויש מהם שמזכירין על שם מקומם לומר בני מקום פלוני ׃ הכהנים

אבן עזרא

יהי אלהיו ׳ טעמו שהשם היה עמו ונתן לו יכולת ממון ׳ ויו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ואיננו לכורך ׃ אשר בירושלם ׳ דבק עם בית יי׳ ׃ וכל הנשאר ׳ שהוא דל ואין ידו משגת ממון לעלות ׃ ינשאוהו ׳ יתנו לו משאות ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון עם הנדבה שינשאוהו עם הנדבות אחרות שיתנדבו ׃ ויקומו ׳ ליהודה ובנימן ׳ כי ירושלם בחלק יהודה והבית בחלק בנימן ׃ לכל העיר ׳ חסר מלת אשר ׃ וכל׳ חזקו ׃ ביד הנכשלים והדלים צאן ובקר ׃ ובבהמה ׳ לרכוב ׃ במגדנות ׳ יתכן מן מגדים ׃ לבד על כל התנדב ׳ פירושו הכסף והזהב ושאר המתנות נתנו לבד על׳ כל אשר התנדבו מנדבות ׃ ויתנם בבית אלהיו ׳ דבק עם נבוכד נצר ׃ הגזבר ׳ ממונה על גנזי המלך וטעמו פקיד ׃ ויספרם ׳ נתנם במספר ׃ לששבצר ׳ הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים ׃ אגרטלי ׳ מזרקי׳ ופירושו בירושלמי למה נקרא שמם אגרטלי שאוגרים שם דם הטלה שלא מן הכבש ׃ אגרטלי ׳ המלה חמישית או האל״ף נוסף ופירושו גביעים ׳ מחלפים ׳ סכינים והוא מענין כליל יחלוף בני חלוף שטעמם כריתה ׃ כפורי ׳ מזרקים לקבל דם הקרבנות ׃ משנים ׳ לכפורי זהב ׃ ועשרה כלים אחרים ׳ שאינם נזכרים בשמם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים ותשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותצ״ט בכללם הם הכלים הגדולים ואחרי כן כלל אותם בין גדולים וקטנים שהם חמשת אלפים וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל ׃ העלות הגולה ׳ שם הפעל ׃ בני המדינה ׳ היא מדינת בבל ׃ אשר באו ׳ ישוע ׳ הוא יהושע הכהן ׃ מרדכי בלשן ׳ הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהוא איש אחר והוא חבר וי״א כארם שם אמש ׃ מספר ׳ השני בפסוק הוא שם חשבון והראשון שם איש ׃ פחת מואב ׳ הוא ראש לישוע וליואב בנים שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומים לפחת מואב ׃ זכי ׳ כתוב וקרי זכי נקרא בשתי לשונות וכן בני אטר ליחזקיה שנולדו לחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקיה הראש ואטר בנו הוא והוא הנכון ׃ אנשי ענתות ׳ כתוב עליהם כה אמר יי׳ אל אנשי ענתות הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם אבן מהקבלה ידענו שסבו לאל טרם יום הפקידה ובגלה הגזירה מעליהם ונשארו מהם קכ״ח ׃ קרית ערים ׳ היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערי׳ בני כפירה בני בארות כך וכך ׃ בני הרמה בני גבע טעמו כך וכך ׃

האינון מן אב מן בב תרין מלין ותרויהון בחד פסוק וסימ׳ ארום הרפו ודעו כי אנכי ארום׳ ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות׳ אגרטלי ואלה המספר אגרטלי זהב׳ אדו ואצוואה אתם על אדו׳ איככה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה׳ כארות ועמק השדים בארות בארות חמר׳ בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל

בני נבו חמשים ושנים: בני מגביש מאה חמשים וששה: בני עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה: בני חרם שלש מאות ועשרים: בני־לד חדיד ואונו שבע מאות עשרים וחמשה: בני ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה: בני סנאה שלשת אלפים ושש מאות ושלשים: הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים ושלשה: בני אמר אלף חמשים ושנים: בני פשחור אלף מאתים ארבעים ושבעה: בני חרם אלף ושבעה עשר: הלוים בני־ישוע וקדמיאל לבני הודויה שבעים וארבעה: המשררים בני אסף מאה עשרים ושמנה: בני השערים בני־שלום בני־אטר בני־טלמון בני־עקוב בני חטיטא בני שבי הכל מאה שלשים ותשעה: הנתינים בני־ציחא בני־חשופא בני טבעות: בני־קרס בני סיעהא בני פדון: בני־לבנה בני־חגבה בני־עקוב: בני־חגב בני־שמלי בני חנן: בני־גדל בני־גחר בני־ראיה: בני־רצין בני־נקודא בני־גזם: בני־עזא בני־פסח בני־בסי: בני־אסנה בני־מעונים בני נפיסים: בני־בקבוק בני־חקופא בני־חרחור: בני־בצלות בני־מחידא בני־חרשא: בני־ברקוס בני־סיסרא בני־תמח: בני נציח בני חטיפא: בני עבדי שלמה בני־סטי בני־הספרת בני פרודא: בני־יעלה בני־דרקון בני־גדל: בני שפטיה בני־חטיל בני פכרת הצבים בני אמי: כל־הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים: ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב אדן אמר ולא יכלו להגיד בית־אבותם וזרעם אם מישראל הם: בני־דליה בני־טוביה בני נקודא שש מאות חמשים ושנים: ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על־שמם: אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן־הכהנה: ויאמר התרשתא להם אשר לא־יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ולתמים: כל־הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש־מאות ששים: מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות מאתים: סוסיהם שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה: גמליהם ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים ששת אלפים שבע מאות ועשרים: ומראשי האבות בבואם לבית יהוה אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על־מכונו: ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש־רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנת כהנים מאה: וישבו הכהנים והלוים ומן־העם והמשררים והשוערים והנתינים בעריהם וכל־ישראל בעריהם:

בפקוד׳ בבגד והבגד כי יהי בו נגע צרעת׳ בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי׳ ברא ואתה בן אדם שים ברא בראש דרך׳ בליל משא מואב כי בליל בהבנותו והבית בהבנותו׳ אבן שלמה מסע נבנה׳ בכספיא ואצוואה אתם על אדו חראש׳ גלי קחי ריחים וטחני קמח גלי׳ גזז ועיפה פילגש כלב גזז׳

אבן עזרא

נבו׳ שם איש וכן מגביש ועילם וחרים ויתכן שהוא נבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואונו חסר וי״ו וכן הוא וחדיד משלשתם יצאו בני יריחו הוא הידוע: חרים׳ אחר הוא: בני ישוע וקדמיאל׳ הם נולדו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא אחרון כאשר אמרתי: בני השוערים׳ שומרי השערים הם בני אסף: הנתינים׳ הם ראשי גבעון ובנותיה ויהושע נתנם לבית אלהיו על כן נקראו נתינים אע״פ שנאמר אחרי כן זמן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים כי הטעם קיים הנתינה או נקראו מן היום ההוא נתינים כי מקודם היו נקראים גבעונים: שמלי כתיב ושלמי קרי כי נקרא בשני שמות: מעונים ונפוסים׳ שמות בני אדם: בני הסופרת׳ יתכן שהוא שם תואר לאשה או כוגלת בגלל ה״א הדעת: פוכרת הצביים׳ לא ידענו אם זה שם אשה: תל מלח תל חרשא׳ מקומות שנים: ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם׳ הם נקראו אסופים שנאספו מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע אם מישראל הם: ויקרא על שמם׳ על שם הבנות שהם מזרע ברזילי קרא את שם עצמו ברזילי: מבנות׳ הטעם אחת מבנותיו וכן ויקבר בערי הגלעד׳ אלה׳ ולא נמצאו׳ יש אומרים שהוא דבק עם כתבם כי המלה מחוברת מן האחרים כדרך תקראנה מלחמה והנכון בעיני שהוא דבק עם המתיחשים והם בני ידעיה הנזכרים למעלה ולא נמצאו בכתב יחוסם על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגאלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטעם כמאסו ויש אומרים כי האל״ף תחת העי״ן: התרשתא׳ יש אומרים שנקרא כן בעבור שהותר לו שתיית יין של גוים והטעם התיר שתא ויתכן שהוא שם תפארת וגדולה בלשון כשדים כעניין שר או פחה והוא הנכון: מקדש הקדשים׳ הם התרומות: עד עמוד כהן לאורים ותומים׳ האורים שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד אחרים תחתם ופירו׳ עד עמוד כהן הראוי לאורים ולתומים: כל׳ כאחד׳ כאשר היו הקהל מספר אחד בכללם כך וכך: מלבד׳ ולהם משוררים ומשוררות להלל לי״י: ומראשי׳ ממקצתם ולא כולם: לבית יי׳ הלמ״ד כטעם בעבור: על מכונו׳ על היסוד שהיה שם בתחילה מוכן: ככוחם׳ כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף מנים אלפים ומאתים כי כן מפורש במספר השני ובאמרו שש רבואות בכלל אחד רצה לומ׳ בין הקהל ובין ראשי האבות ושארית המהגרבי׳ ממלכות כורש: דרכמוני׳ דינרי זהב: רבאות׳ האל״ף תחת הכפל וכן בזאו נהרים: מנים׳ משקל׳ וחבירו המנה יהיה ותרגום שבעה שקלים שבעה מנים: וישבו׳ והשוערי׳ שומרי השערי׳ להלל השם

רשי

הכהנים בני ידעיה׳ עד עתה מנה בני יהודה ובנימן ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וגו׳: המשוררים׳ הלוים שהיו משוררי׳ וכן השוערים הם הלוי׳ שהיו שומרי׳ בשערי בית המקדש: הנתינים׳ עכשיו הוא מונה אותם נתינו׳ שהיו חוטבי עצי׳ ושואבי מים לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסת׳: בני עבדי׳ שלמה׳ עבדי היו לשלמה המלך והללו בניהם היו מבני בניהם: ואלה העולים מתל מלח וגו׳׳ ואי זה מעשה הגיע להם ולא יוכלו להגיד וגו׳: וזרעם׳ של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם: בני דליה וגו׳׳ גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח: אשר לקח׳ כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה: ויקרא על שמם׳ והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו: אלה׳ כהנים הללו המתיחסים שהיה להם להתייחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן: ויגאלו׳ שהיו מגואלי׳ ומגועלים שלא יעבודו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן: התרשתא׳ הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של גוים על אשר היה משקה למלך: מקדש הקדשים׳ חטאות ואשמות כשאר כהנים: עד עמוד כה וגו׳׳ כאדם האומר לחבירו עד יחיו המתים לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני לפי שמצינו בפרק ראשון של יומא שהיה בית שני חסר אורי׳ ותומים: כל הקהל כאחד׳ כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והנתינים והלוי׳ היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנויי׳ למעלה הם של שבט יהודה ובנימן ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו׳ ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י״ג אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטים מלבד עבדיהם ואמהותיה׳ שלא היו בכלל הקהל: ולהם משוררים ומשוררות מאתים׳ לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות כדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחתם: התנדבו׳ היו מתנדבין לבנין הבית: ככחם׳ כפי כחם וממונם: דרכמונים׳ שם מטבע של זהב: וכתנות כהנים׳ לשרת בהם: ויגע

ויגע

גנבת ותלד לו אחות תחפנס את גנבת ׳ תחפנס ותלד לו אחות פנחס׳ גלילי׳ ושתי דלתות עצי ׳ דודיך מה יפה דודיך אחתי כלה ׳ האדום הלעיטני נא מן האדם האדם הזה ׳ הערכך וחשב לו הכהן את מכסת הערכך ׳ הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה ׳ הגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח ׳ הלהן תשברנה עד אשר יגדלו ׳ העיט

ג ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם כאיש אחד אל־ירושלם: ויקם ישוע בן־יוצדק ואחיו הכהנים וזרבבל בן־שאלתיאל ואחיו ויבנו את־מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת משה איש־האלהים: ויכינו המזבח על־מכונתו כי באימה עליהם מעמי הארצות ויעל עליו עלות ליהוה עלות לבקר ולערב: ויעשו את־חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר־יום ביומו: ואחרי־כן עלת תמיד ולחדשים ולכל־מועדי יהוה המקדשים ולכל מתנדב נדבה ליהוה: מיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עלות ליהוה והיכל יהוה לא יסד: ויתנו־כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים מן־הלבנון אל־ים יפוא כרשיון כורש מלך־פרס עליהם: ובשנה השנית לבואם אל־בית האלהים לירושלם בחדש השני החלו זרבבל בן־שאלתיאל וישוע בן־יוצדק ושאר אחיהם הכהנים והלוים וכל־הבאים מהשבי ירושלם ויעמידו את־הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על־מלאכת בית־יהוה: ויעמד ישוע בניו ואחיו קדמיאל ובניו בני־יהודה כאחד לנצח על־עשה המלאכה בבית האלהים בני חנדד בניהם ואחיהם הלוים: ויסדו הבנים את־היכל יהוה ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות והלוים בני־אסף במצלתים להלל את־יהוה על־ידי דויד מלך־ישראל: ויענו בהלל ובהודת ליהוה כי טוב כי־לעולם חסדו על־ישראל וכל־העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליהוה על הוסד בית־יהוה: ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את־הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול: ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם כי העם מריעים תרועה גדולה והקול נשמע עד־למרחוק:

ד וישמעו צרי יהודה ובנימן כי־בני הגולה בונים היכל ליהוה אלהי ישראל: ויגשו אל־זרבבל ואל־ראשי האבות ויאמרו להם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פה: ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא־לכם ולנו לבנות בית לאלהינו כי אנחנו יחד נבנה ליהוה אלהי ישראל כאשר צונו המלך כורש מלך־פרס:

צבוע נחלתי לי העיט ׳ ההררי שמא ההררי אחיאם ׳ הודינו לך אלהים הודינו ׳ ובאהל ויצא לבן באהל יעקב ׳ ובמקנה ויבואו את מקניהם אל יוסף ׳ ונגר והיה כאשר ירים משה ידו ׳ והפשתה והשערה נכתה כי השערה ׳ והגישו אדניו אל האלהים והגישו ׳ והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך ׳ ולמה ויאמר לה אלקנה אישה

רשי

ויגע ׳ כמו והגיע: החדש השביעי ׳ הוא חדש תשרי ובני ישראל אשר היו בערים מה עשו ויאספו כלם כאחד לירושלם: ויכינו המזבח על מכונתיו כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקטרגום ושלא ילשינום למלך ובנו המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמים בדבר אשר עשוהו על פי המלך ועל כן ימנעו מלקטרגם לבנין הבית: לבקר ולערב ׳ תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים: ועולות יום ביום במספר ׳ קרבנות החג במספרם כמשפט: ואחריכן ׳ ולאחר הסכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב: ולחדשים ׳ ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים: ולכל מועדי יי׳ ׳ ולשאר מועדות קרבניהם: ולכל מתנדב ׳ ולכל אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדין לא נתנה יסוד הבית: לצידונים ולצורי׳ ׳ בני צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית: אל ים יפו ׳ דרך הים היו מביאים אותם: כרשיון ׳ כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן צבה יאמר צביון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חשב חשבון ומן רשה יאמ׳ רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זכה זכות כמו כן רשות ורשיון באין ויוצאין מגזירה אחת לפי שער הדיקדוק ולשון אחד הם ׳ ומנחם חברו לשון ארשת שפתינו ולא דקדק בגזירתו ואף על פי כן שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם: בחדש השני ׳ הוא חדש אייר: מהשבי ׳ כל אותן שבאו מהשביה לירושלם: ויעמדו ׳ העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בניין יסוד הבית ׳ לנצח שני נצחים הללו הם ניצוחי שירה כמו למנצח מזמור לדוד: ויעמוד ישוע ׳ עמדו ואמרו ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית: ויסדו ׳ משקל חזק מן יסוד ׳ כמו ויסבו טירותיהם כן ויסבו מן יסב ׳ ויסדו מן יסד ׳ ומשמעותן ויסדו וייסבו במשקל חזק בשתי יודי״ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן היו מייסדים מיישבים: והבונים מייסדים את יסוד היכל יי׳ ׳ בשעה שהיו מנצחים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד וחצוצרות בידיהם לתקוע בהם: והלוים בני אסף ׳ היו משוררים: במצלתים ׳ כמו בצלצלי שמע כלי שיר הם: על ידי דוד ׳ שהיו מנצחים ומשוררים שירות של דוד מלך ישראל: ויענו ׳ לשון עניית זמר ׳ כמו ותען להם מרים: ובהודות ׳ ובהודיות: כי טוב ׳ להודות ליי׳: וכל העם ׳ שאר עם ישראל: על הוסד ׳ כל השמחות הללו היו עושי׳ על בניין היסוד אשר הוסד בבית יי׳: ביסדו ׳ ביסוד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו ׳ כמו מן חדש בחדשו ׳ מן קדש בקדשו: זה הבית ׳ כשהיו רואין בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים אותו בניין גדול של בית ראשון ׳ ורבים ׳ אשר לא ראו בניין בית ראשון היו שמחים ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיגאלו מגלותן: ואין העם מכירים ׳ אותן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק: צרי יהודה ובנימן ׳ הם האומות אשר הושיב סנחריב בארץ ישראל כמו שנאמר ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוי׳ ויושב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל: ויאמרו נבנה עמכם ׳ היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד: מימי אסרחדון מלך אשור ׳ בנו של סנחריב כאשר שסנחריב הושיבם עם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסרחדון בנו תחתיו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו׳ וימלוך אסרחדון בנו תחתיו: כי אנחנו ׳ אלא אנחנו לבדינו נבנה ׃ כי זה משמש במקום אלא: עם

אבן עזרא

ויגע ׳ נקרא כל ימי הלבנה חדש בעבור התחדשה כל ט״ו ימים: כאיש אחד ׳ פירוש אסיפת העם היתה במהרה כאסיפת איש אחד: ויקם זרובבל ׳ נקרא כן בעבור בני ציון שהם זרויין בבבל: בן שאלתיאל ׳ לא אביו היה רק שאלתיאל דודו טפחו על כן נקרא בנו וכן כתוב בדברי הימים ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכירם ופדיה ובני פדיה זרובבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שאול בני מיכל כי היא טפחתם: ויכינו ׳ כי באימה ׳ בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם: ויעלו ׳ המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות ואמר ויעלו כי אחיו עזרוהו: עולות לבקר ׳ פירוש עולות הראויים לבקר ולערב והם שתים: ביומו ׳ הוא דבק עם דבר יום פירוש ביומו הראוי לדבר וכן מדי חדש בחדשו דבק עם מדי כי הוא כטעם עת וזמן: ואחריכן ׳ אחרי חג הסכות עולות עומדו׳ במקו׳ ארבע וכן הוא עולה תמיד לא נפסקה ועולה לחדשי׳ ועולה לכל מועדי יי׳: המוקדשי׳ ׳ הנקראי׳ קדושי׳ מפי בית דין ועולה לכל מתנדב והטעם שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מראש תשרי שהחלו לעלות עולות: כרשיון ׳ מענין רשות: לנצח ׳ לחזק מענין ויז נצחם או מן נצח: ישוע בניו ׳ הכהן ובניו וכן בני חנדד פירושו ובני: ויסדו ׳ מלובשים ׳ בגדי כהונה: במצלתים ׳ מן בצלצלי שמע: על ידי דוד ׳ בעבור המנגן ביד יקרב הנגון יד: הוסד ׳ שם הפועל: ביסדו ׳ דבק עם זה הבית ופי׳ אשר ראו בעיניהם הבית הראשון בעת יסדו בית שני היו בוכים: ולא אנחנו ׳ קרי בוי״ו וכתוב באל״ף ופי׳ לא אנחנו זובחים לזולתו: לא לכם ולנו ׳ טעמו שתתערבו עמנו לבנות בית אלהינו: כי אנחנו יחד ׳ רמז לכל קהל ישראל: ומבלהים

חנה ׳ והראש אחד יפנה דרך והראש ׳ ולשלום ויבא אוריהו אליו ולשלום ׳ ומזקני כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך בקבוק ׳ ולמד ויפנו אליו עורף ולא פנים ׳ וילמדו ביהודה וילמדו בעם ׳ ובערו ויצאו יושבי ערי ישראל ׳ ותורות ויען יחזקיהו ויאמר ׳ ומאחות הלוים ומאחזת ׳ ובנביא העלה יי׳ את ישראל ממצרים ׳ וללא וימים רבים לישר׳ ׳

ויהי עם־הארץ מרפים ידי עם־יהודה ומבלהים אותם לבנות: וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם כל־ימי כורש מלך־פרס ועד־מלכות דריוש מלך־פרס: ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על־ישבי יהודה וירושלם: ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כנותו על־ארתחששתא מלך פרס וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית: רחום בעל־טעם ושמשי ספרא כתבו אגרה חדה על־ירושלם לארתחששתא מלכא כנמא: אדין רחום בעל־טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא: ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותב המו בקריה די שמרין ושאר עבר־נהרה וכענת: דנה פרשגן אגרתא די שלחו עלוהי על־ארתחששתא מלכא עבדיך אנש עבר־נהרה וכענת: ידיע להוא למלכא די יהודיא די סלקו מן־לותך עלינא אתו לירושלם קריתא מרדתא ובאישתא בנין ושורי אשכללו ואשיא יחיטו: כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה־בלו והלך לא ינתנון ואפתם מלכים תהנזק: כען כל־קבל די־מלח היכלא מלחנא וערות מלכא לא־אריך־לנא למחזא על־דנה שלחנא והודענא למלכא:

ותודות ויען יחזקיהו ויאמר ׳ ויחזק מלך הנגב ומן שריו ׳ ולאלות ׳ מעוזים על כנו יכבד ׳ ושכר רב מהולל כל ׳ ומקרה כי מקרה הבהמה ׳ ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך ׳ וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא ׳ ומביאי׳ בימים ההם ראיתי ביהודה ׳ ושמותן אהלה הגדולה ׳ ויטמינו ויבאו המצורעים הלה בקצה המחנ׳ ׳ ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת ׳ ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה ׳ וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים ׳ זמרו למלכנו זמרו ׳ זוחת ובני שימון אמנון ׳ חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת ׳ ושארהון במסר׳ רבתא בסד׳ : בתחלת ו׳ וסימ׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב ׳ ויהי בתחלת שבתם שם ׳ בתחלת עלות הלקש ׳ באו בית לחם בתחלת קציר שערים ׳ בתחילת תחנוניך יצא ׳ ובמלכות אחשורוש בתחלת ׳ סימן ריש סיפרא עד ואחר הדברי׳ ארתחששתא ש״ן ומן ואחר עד סופא דסיפרא ארתחשסתא כסמ״ך : ושוריא חד מן ג׳ מלין קדמית׳ נסיב מן תנית׳ וסי׳ הייתה מוציא גם אתמול גם שלשום היית המוציא קרי ׳ ידעתה שחר המימיך צוית בקר ידעת השחר קרי׳ ׳ ומתחתה לשכות הלא ומתחת הלשכות קרי ׳ וחילופי׳ ב מלין תנינא נסבא מן קדמיתא וסימ׳ ושורי אשכלילו ואושיא יחיטו ושוריא שכלילו קרי׳ ׳ שם הפלשתים וילך דוד ויקח את עצמות ׳ שמה פלשתים קרי ׳ ושוריא ג׳ וסימ׳ ושוריא שכלילו ׳ ושוריה ישתכללון מנדה בלו ׳ ושוריה ישתכללון לקבל דנא ׳ קדמ׳ א׳ דחיקה תנינא כתי׳ א׳ ׳ תלית׳ כתי׳ ה׳ :

אבן עזרא

ומבלהים ׳ כתי׳ מן בלהות אתנך ומבהלים קרי לגבות אחרי רבים בשורש בהלכי בלה מעט הם רק הענין אחד : וסוכרים ׳ הסמ״ך תחת שי״ן : ובמלכות אחשורוש ׳ הוא המכונה ארתחששתא בלשון פרסי : כתבו שטנה ׳ מן שטן והטע׳ לשטון אותם : כתב בשלם ׳ כמו בשלום : על ארתחששתא ׳ כמו אל : כנותיו ׳ חביריו או רעיו : וכתב הנשתון ׳ צורות האותיות תקראם בלשונכם והעד אל היהודים ככתבם או כתב זה הספר הנשתון השוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש אומרים שהטעם אותם והוא הנכון : בעל טעם ׳ מן טעמו וראו ׳ והנה רחום בעל טעם עצה : כנמא ׳ כאשר כאמר וזה תאמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר כאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים או כנמא כטעם עתה : דיניא ואפרסתכיא טרפליא ׳ שם אומות ידועים אבלם ויתכן להיות ארכויא מן וארך ואכד וכלנה ׳ שושנכיא מן שושן ׳ ועלמיא מן עילם : וכענת יש או׳ שהוא שם אומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב : פרשגן ׳ כטעם פתשגן הכתב שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה ופי׳ המלה פשר וביאור : ואושיא ׳ יסודות ותרגום ונהרסו יסודותיה ויתגלון אושיה וכן כפלו אשיותיה : יחיטו ׳ מן חוט השני ופירושו ששמו חוט על היסודות לבנות כטעם קו המדה או הוא מענין תרגום ויתפרו עלה תאנה וחטיטו ויחיטה כטע׳ קשר וחבור והפי׳ הראשון הוא הקרוב : כען ׳ דך ׳ כתרגום הלזה דמי : מנדה בלו והלך שמות לגם המלך ופירושם כדרך סברתי מנדה מן הרבוע ובלו מס המדינות והלך מכס ההולכים דרך המלך : ואפתום מלכין תהנזק ׳ תוצאות המלך ותועלותם : כען ׳ מלח היכלא ׳ מענין כעסן כמלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול ומניעות דבר : וערות מלכא ׳ כמו את ערות הארץ והטעם גנות : ואריך ׳ תרגום וייחל עוד ואוריך עוד ופי׳ הפסוק כן הוא ביטול ההיכל בטלנו וערות המלך וגנותו לא נוכל לראות : ואשתדור

רשי

עם הארץ ׳ הם צרי יהודה ובנימן : מרפים ׳ לבטלם ממלאכתם : לבנות ׳ כמו מלבנות ׳ וכן עד כי חדל לספור : וסוכרים ׳ כתיב בסמ״ך ופתרונו כאלו כתוב בשי״ן שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה ׳ כל ימי מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחרי כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכ׳ בטלה : ובמלכות אחשורוש ׳ שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר : כתבו שטנה ׳ שלא לבנות בית המקדש : על יושבי יהודה וירושלם ׳ להלשינם ולקטרג שלא יבנו הבית : ובימי ארתחששתא ׳ הוא כורש מלך פרס מניין אותיות של כורש עולות למנין אותיות דריוש וכן שנינו במסכת ראש השנה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו׳ : כתב בשלם ׳ כתב מכתבו בדברים של שלום : מתרדת טבאל ׳ שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימן : ושאר כנותיו ׳ חברותיו וסיעותיו : על ארתחששתא ׳ אל ארתחששתא : וכתב הנשתון ׳ וכתב האגרת כתוב ארמית באותיות ארמית : ומתורגם ארמית ׳ המכתב היה מפורש בלשון ארמית : רחום בעל טעם ׳ רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב : ושמשי ספרא ׳ ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן ׳ וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקים זה לזה האחד מסדר ומזכיר והסופר כותב שנאמ׳ אליחרף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו׳ ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר : כתבו אגרא ׳ הללו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון : על ירושלם ׳ על אודות בניין בית המקדש אשר בירושלם : כנמא : כאשר כאמר ׳ והוא דוגמת לשון תלמוד כדבעינן למימר קמן : אדין ׳ אז : רחום ׳ שם אדם : בעל טעם ׳ מזכיר ובעל דברים : ושאר כנותהון ׳ ושאר סיעותיהם : דיניא ואפרסתכיא וגו׳ ׳ הללו כולן שמות כל אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון : אפרסיא ׳ הם פרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שומרון : ארכויא ׳ הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה : בבליא ׳ הם בני בבל : שושנכיא ׳ בני שושן הבירה : עלמיא בני עילם מכל האומות הללו הושיב סנחריב בארץ ישראל וכולן היו משיבין תשו׳ ומסכימי׳ בשליחות המכתב הזה : ושאר אומיא ׳ ושאר האומות אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו : אסנפר ׳ סנחריב : רבא ויקירא ׳ שהיה מלך גדול ומכובד שנ׳ כה אמר המלך הגדול מלך אשור : והותב המו ׳ והושיב אותם : בקריה די שמרין ׳ בערים אשר סביבות שמרון : ושאר עבר נהרא ׳ ושאר האומות אשר בעבר הנהר ׳ לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל כשבאו אותן אומות שלבד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל : וכענת ׳ שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה : דנה פרשגן אגרתא ׳ זהו פתרון האגרת ׳ פרשגן ׳ כמו פתשגן הכתב : די שלחו עלוהי ׳ אשר שלחו אליו : על ארתחששתא ׳ אל ארתחששתא ׳ עבדך אנש עבר נהרא וכענת ׳ עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל האומות המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לבד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרא וגו׳ עד לא אתי לך : ידיע להוי למלכא ׳ דבר ידוע יהיה למלך : די יהודיא ׳ אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלם : קריתא מרדתא ובאישתא בנין ׳ עיר מורדת וחוטאת הם בונים : ושוריא שכלילו ׳ והחומות יסדו : ואושיא ׳ הכתלים : יחיטו ׳ לשון פתיל כמו אם מחוט שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה : כען ידיע ׳ עתה ידוע יהיה למלך : די הן קריתא דך תתבנא ׳ אשר אם העיר הזאת תבנה ׳ דך זאת ושוריא ישתכללון ׳ והחומות יהיו מיוסדות : מנדה בלו והלך ׳ מיני מסים הם וכסף גלגלת : לא ינתנון ׳ לא יתנו עוד מס : ואפתום מלכין תהנזק ׳ ומס המלכים תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים : כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא ׳ עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב ׳ די מלח לשון חרבן ושממון כמו ארץ מלחה ולא תשב ׳ מלחנא אנו רוצים לסתור ולהחריב : וערות מלכא ׳ ובזיון המלך : לא אריך ׳ אינו הגון לנו לראות ׳ [illegible] כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה : על דנה ׳ על זאת שלחנו והודענו למלך :

די

יומת ב׳ קמץ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת, ומני שים טעם ובקרו והשכחו: ואשתדור ב׳ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת, ומני שים טעם ובקרו והשכחו: שלו ו׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ו׳: למה ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ למה ישגא חבלא להנזקת מלכין, למה להוא קצף על מלכות, ומני שים טעם למא די תעבדון: והתנבי ר׳ חסרי׳ א׳ בליש׳ נבואה וסימ׳ וצלחה עליך רוח יי׳, והתנבי חגי נביאה וזכריה, מדוע נבית בשם יי׳, ויכל מהתנבות: ושתר ב׳ ושתר בוזני וכנותהון דבה זמנא, פרשגן

טו די יבקר בספר דכרניא די אבהתך ותהשכח בספר דכרניא ותנדע די קריתא דך קריא מרדא ומהנזקת מלכין ומדנן ואשתדור עבדין בגוה מן יומת עלמא על דנה קריתא דך החרבת׃ מהודעין אנחנה למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריה ישתכללון לקבל דנה חלק בעבר נהרא לא איתי לך׃ פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון די יתבין בשמרין ושאר עבר נהרה שלם וכעת׃ נשתונא די שלחתון עלינא מפרש קרי קדמי׃ ומני שים טעם ובקרו והשכחו די קריתא דך מן יומת עלמא על מלכין מתנשאה ומרד ואשתדור מתעבד בה׃ כ ומלכין תקיפין הוו על ירושלם ושליטין בכל עבר נהרה ומדה בלו והלך מתיהב להון׃ כען שימו טעם לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא עד מני טעמא יתשם׃ וזהירין הוו שלו למעבד על דנה למה ישגא חבלא להנזקת מלכין׃ אדין מן די פרשגן נשתונא די ארתחששתא מלכא קרי קדם רחום ושמשי ספרא וכנותהון אזלו בבהילו לירושלם על יהודיא ובטלו המו באדרע וחיל׃ באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס׃

ה והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם אלה ישראל עליהון׃ באדין קמו זרבבל בר שאלתיאל וישוע בר יוצדק ושריו למבנא בית אלהא די בירושלם ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון׃ בה זמנא אתא עליהון תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותהון וכן אמרין להם מן שם לכם טעם ביתא דנה לבנא ואשרנא דנה לשכללה׃ אדין כנמא אמרנא להם מן אנון שמהת גבריא די דנה בנינא בנין׃ ה ועין אלההם הות על שבי יהודיא ולא בטלו המו עד טעמא לדריוש יהך ואדין יתיבון נשתונא על דנה׃ פרשגן אגרת די שלח תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותה אפרסכיא די בעבר נהרה על דריוש מלכא׃ פתגמא שלחו עלוהי וכדנה כתיב בגוה לדריוש מלכא שלמא כלא׃

אגרתא, וב׳ שתר וסימ׳ אדין תתני פחת עבר נהרא שתר, כען תתני פחת עבר נהרא שתר בוזני: ועין ט׳ וסימ׳ וזנוח ועין גנים תפוח, וחנבשן ועיר המלח ועין גדי, ועין גנים והגבשן וקדש ואדרעי, ועין חדה ובית פצץ ב׳ בו, וקדש ואדרעי ועין חצור, ועין ימינו כהה, ועין נואף שמרה נשף, ועין אלההם הות על שבי יהודיא,
ח׳ קדמאי שום קרתא: סימן להום כלהון חס׳ במ״א של כדנא תימרון להום אלהא דשמיא דירמיה:

רשי

די יבקר, אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונו׳ של אבותיך המלכי׳ הראשוני׳: ותהשכח, ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה, ומרד היו עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות: מן יומת עלמא, מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העמי׳: על דנא, על כך היתה העיר הזאת חריבה: מהודעין אנחנא למלכא, מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך, אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנא, כנגד כך ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר לפי שישראל יהיה מורדין בך ויקחו הכל מידכם: בעבר נהרא: היא כל הארץ של צד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: פתגמא שלח מלכא, דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם, אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישר׳: שים טעם, ומאתי היתה שימת דבר ציווי אשר כותי: ובקרו והשכחו, ובדקו בספר זכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימו׳ העולם היתה מתנשאת ומתרוממת על כל מלכי האומות ומרד ומרבנות היה עשוי בה למרוד במלכי העמים: ומלכין תקיפין, ומלכים חזקים היו בירושלם שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של צד ארץ ישראל כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו׳, ומסים וכסף גלגלת היה נתון להם שהיו האומות מעלין להם מס: כען שימו טעם, עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישרא׳ מן הבניין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: וזהירין הוו שלו, וזהירין תהיו לעשות דיחוי ושגגה שלו דמשטור״ביר בלע״ז: למעבד על דנא, לעשות על כך: למה ישגא, מרוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים, עד כאן תשובת כורש אשר השיב: אדין, אז: די פרשגן, מן פתרון כתב הנשתון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם, שהיה כתב הנשתון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במרוצה ובבהלה לירושלם אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבניין: על יהודיא, אל היהודים: המו, הם: באדין, אז היתה בטלה מלאכת בניין בית אלהים אשר בירושלם עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר, ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתים לדריוש י״ח שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלם שהרי מחרבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי״ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש כמלאו שבעים שנה שלימים ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבניין עד שגמרוהו: והתנבי חגי נביאה, ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית בלא רשות המלך דריוש: על יהודיא, אל היהודים: עליהון, אליהם: באדין, אז: ושריו, התחילו לבנות ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ועמהם הנביאים של הקב״ה עוזרין ומסייעין להם: בה זמנא אתא עליהון, באותו זמן באו עליהם הללו צרי יהודה ובנימן לקנתר ולהלשין עליהם על עסק הבניין: פחת עבר נהרא, שלטון של עבר הנהר: וכנותהון, וסיעתהון: וכן אמרין להון, וכך היו אומרים להם: מן שם, מי נתן לכם דבר הבית לבנות: ואושרנא דנא לשכללה, והכתלים האלה לייסד כמו ואושיה יחיטו בניין חומות לבנים חברו: אדין, אז: כנמא, כאשר נאמר: אמרנא להון, אמרו להם לישראל אותן צרי יהודה ובנימן: מן אינון, מי הם שמות האנשים: די דנה, אשר זה הבניין הם בונים: ועין אלההם, ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להעלותם במלאכת הבניין: ולא בטלו המו, ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך, והשיבו זקני היהודים דבר לאותן הצרים שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך: ואדין יתיבון, ואז ישיבו היהודים: נשתונא, כתב הנשתון, על כך על תשובתו של דריוש: פרשגן, פתרון פתשגן האגרת: וכנותיה, וסיעותיו: אפרסכיא, אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם: על דריוש מלכא, אל דריוש המלך: עלוהי, אליו: וכדנה כתב בגוה, וכך היה כתוב בתוכה של אגרת: שלמא כלא, כל השלום יהיה לו:

אבן עזרא

ואשתדור, תרגום הנה שלחתי את הנערי הזה שדריך מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוזרים אותם עלילות כמו הוה משתרר להצלותיה: חלק בעבר נהרא לא איתי לך, שימרדו בו העמים הנזכרים אם יבוא לבנות ירושלם או חלק אין לך בעבור הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחזקה: פתגמא, על רחום, כמו אל רחום והוא משרת במקום חמשה: וכעת, חסר כ״ן ופי׳ ואל שאר עבר נהרא ואל כענת שלום: אלך, כמו אלין: וזהירין, מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם הזהרו שלא תשגו: דריוש, הוא אחשורוש: ואושרנא, מן אדרלב שור והאל״ף נוסף כאל״ף אזרוע: בה זמנא, לבנא, פי׳ להבנות: ואושרנא, כטעם שורה: כנמא אמרנא להום, הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלים אתם מן שם לכום טעם ופי׳ כאשר נאמר בספר כן אמרנו להם מי הם האנשי׳ הבונים: ועין אלההום, הכתוב יספר כי השם עזרם ולא בטלו המו והה״א אחרונה במלת אלההום מן להום ובספרו יאמר אהא דלהום: יהך, ילך תרגו׳ אם תלכו עמי בקרי:

ואף ט׳ ר״פ וסימ׳ ואף גם זאת בהיותם׳ ואף כי תשלחנה לאנשים׳ ואף פי חיין בוגד׳ ואף אלהים עלה באם׳ ואף אמנם שגיתי׳ ואף חסיתך מפני צר׳ ואף שמהתהם שאלנה׳ ואף מאניא די בית אלהא׳ ואף מאני בית׳ דהבה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ג׳ ואמר לה אלה חד מן ז׳ בטעם מרעימין ופסקין ר״פ וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו׳ ויאמר יי׳ אלהי אדני׳ ויסמן ויאמר אל אשת אדניו׳ וישחט ויקח משה׳ ונבהלו צרים וחבלים׳ ויאמר יי׳ מציון ישאג׳ ואמר לה אלה מאניא שא

ידיע להוא למלכא די אזלנא ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא והוא מתבנא אבן גלל ואע מתשם בכתליא ועבידתא דך אספרנא מתעבדא ומצלח בידהם׃ אדין שאלנא לשביא אלך כנמא אמרנא להם מן שם לכם טעם ביתא דנה למבניה ואשרנא דנה לשכללה׃ ואף שמהתהם שאלנא להם להודעותך די נכתב שם גבריא די בראשיהם׃ וכנמא פתגמא התיבונא למאמר אנחנא המו עבדוהי די אלה שמיא וארעא ובנין ביתא די הוא בנה מקדמת דנה שנין שגיאן ומלך לישראל רב בנהי ושכללה׃ להן מן די הרגזו אבהתנא לאלה שמיא יהב המו ביד נבוכדנצר מלך בבל כסדיא וביתה דנה סתרה ועמה הגלי לבבל׃ ברם בשנת חדה לכורש מלכא די בבל כורש מלכא שם טעם בית אלהא דנה לבנא׃ ואף מאניא די בית אלהא די דהבה וכספא די נבוכדנצר הנפק מן היכלא די בירושלם והיבל המו להיכלא די בבל הנפק המו כורש מלכא מן היכלא די בבל ויהיבו לששבצר שמה די פחה שמה׃ ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו בהיכלא די בירושלם ובית אלהא יתבנא על אתרה׃ אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם ומן אדין ועד כען מתבנא ולא שלם׃ וכען הן על מלכא טב יתבקר בבית גנזיא די מלכא תמה די בבבל הן איתי די מן כורש מלכא שים טעם למבנא בית אלהא דך בירושלם ורעות מלכנא על דנה ישלח עלינא׃

באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו בבית ספריא די גנזיא מהחתין תמה בבבל׃ והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה וכן כתיב בגוה דכרונה׃ בשנת חדה לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם בית אלהא בירושלם ביתא יתבנא אתר די דבחין דבחין ואשוהי מסובלין רומה אמין שתין פתיה אמין שתין׃ נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת ונפקתא מן בית מלכא תתיהב׃ ואף מאני בית אלהא די דהבה וכספא די נבוכדנצר הנפק מן היכלא די בירושלם והיבל לבבל יהתיבון ויהך להיכלא די בירושלם לאתרה ותחת בבית אלהא׃ כען תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון אפרסכיא די בעבר נהרה רחיקין הוו מן תמה׃ שבקו לעבידת בית אלהא דך פחת יהודיא ולשבי יהודיא בית אלהא דך יבנון על אתרה׃

אזל אחת המו׃ באדין ג׳ ר״פ בספרא וסימ׳ באדין בטילת עבידת בית אלהא׳ באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל׳ באדין דריוש מלכא שם טעם׳ ושארא אדין ואינון ט׳ תלתא כלהון כתיב ה׳ בטע׳ נדבכין די אבן תלתא׃ דהבא ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ ואף מאניא די בית אלהא׳ ואף מאני בית אלהא׳ ומה די עלך ועל אחיך׃

אבן עזרא

אבן גלל, שצריכה לגלגל אותה מרוב כבדותה: ואע מתשם בכותליא, עצי ארזים שהם חזקים ולא ירקבו היו משימים בקירות להיות הבנין חזק: אספרנא, פי׳ מהרה: למבניה, פי׳ לבנות: ומלך לישראל רב, הוא שלמה: סתריה, ענין הרס ובלשון חכמינו ז״ל שדבריו סותרין דברי תורה: ואמר, אל מאניא, כמו אלה: שא אזל אחת המו, קח לך הורד אותם או הנח אותם והוא הנכון ושא מן וישאו להם נשים שפירושו ויקחו: מהחתין, מורידין: באחמתא, יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות: בבירתא, הוא ארמון תרגום בארמנותיכו בברמיתנא: ואשוהי מסובלין, כענין אבן גלל והפירוש יסודותיו סובלים באבני סבל: רומיה אמין שתין, יותר גבוה מבנין שלמה ראשון כי גבהו היה שלשי׳ אמות קומתו וכן פתיה אמין שתין להיות הגובה והרחב שוה והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה: נדבכין, פי׳ טירות ותרגום מתחת לטירות מלרע לנדבכיא וזה דומה לבנין ראשון כאמרו שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים: ונפקתא, הוצאה: ואף, יהתיבון, ישיבון המשיבין: ויהך, וילך כל כלי להיכלא ואמלה מיוחדת מן הרבים כדרך כי יתן מים: ותחת, כנגד ששבצר ידבר באגרת והטעם ותורד או תנוח אתה ששבצר בבית אלהא, למ״ד לעבידת עומד במקום שנים וכן הוא לפחת יהודאי:

אילך

רשי

ידיע להוא למלכא, דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא, אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתבנא, והוא הבית בנוי: גלל, מרבר״א בלע״ז: ואע מתשם בכתליא, ועצים נתונים ומשומים בכתלים כדי להחזיק שבניין למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך, ומלאכה זאת: אספרנא מתעבדא, מהרה היתה נעשית אספרנא איספלויט״ו שמכם בלע״ז: ומצלח בידהום, והוצלח מעשה זה בידיהם: אדין, אז כשראינו הבניין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להום, כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם, מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הללו ליסד: ואושרנ׳, בניין חומת לבנים: ואף שמהתהום ואף שמותם של בונים ראשי הבניין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב, אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיהום, אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: וכנמא, פתגמ׳, וכמו שנאמר הדבר: היתיבונא, השיבו לנו דבר: אנחנא המו, אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ, ובניין ביתא, ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך לישראל רב, ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו: להן, ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו אלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל: ברם, אך בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר זה לבנות הבית: ואף, כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכד נצר מן ההיכל שבירושלם והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר ששמו כך: והיבל הימו, והוליך אותם: הנפק הימו, הוציא אותם: די פחה שמיה, שהוא היה נשיא ופחת ונקרא שמו פחה: ואמר ליה, וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלם וביתו של הב״ה יהא בנוי על מקומו: אדין, אז: ששבצר דך, זה בא ונתן כתלי ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבניין: וכען, ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל: הן איתי, אם יש המעשה הזה אשר מפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלם: ורעות מלכא, ורצון המלך על כן ישלח אלינו: עלינא, אלינו עד כאן מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני: באדין, אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם, צוה המלך הדבר: ובקרו, ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל: והשתכח באחמתא, ונמצא המכתב של מגילה אחת שם באחמתא פתרו כן אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים והעמידוהו מגזרת חמת מים והאל״ף אשר בתיבה אינה עיקר כיתר המלין אשר בשאר לשון ארמית: בבירתא, באותה בירה אשר במדי המדינה: וכן כתיב, וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה: בית אלהא בירושלם: בבית אלהיו בירושלם מה יהא עליו הבית יבנה: אתר, שהוא מקום שזובחים שם זבח: ואשוהי, כמו ואושיא יחיטו: רומיה אמין שתין, רום הבית ששים אמה וששים אמה רחבו: נדבכין, לשון כתלים וקירות הכתלים היו של אבן גלל גלל מרמר״א בלע״ז: ונדבך, וכותל של עץ חדש מכפנים כענין בבנין הבית אשר בנה שלמה: ונפקתא, והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם מבית המלך: ואף מאני, ואף כלי הקדש של בית האלהי׳ של זהב וכסף אשר נבוכד נצר הוציאם מן היכל שבירושלם והוליכם לבבל: יהתיבון, ינתנו: והיבל, אשר הוליך: ויהך, ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלם למקומו: ותחת, ויהי מונח בביתו של הקב״ה: כען תתני וגו׳, זו היא התשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני די בעבר נהרא לצד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: רחיקין הוו מן תמה, רחוקים תהיו משם מבניין בית המקדש שלא תרפו ידי עושי המלאכה: דך, זה: פחת יהודיא, שלטוני היהודים יעשו דבר זה: ולשבי יהודיא, ולזקני היהודים אני מצוה: בית אלהא דך, בית אלהים זה:

ומני

לחיי ג׳ וסימ׳ לחיי נח׳ אלה לחיי עולם׳ לחיי מלכא ובנוהי : ומני שים טעם ד׳ ר״פ וסימ׳ ומני שים טעם להנעלה׳ ומני שים טעם ובקרו׳ ומני שים למא די תעבדון׳ ומני שים טעם די כל אנש׳ וא׳ מני שים טעם די כל מתנדב : אדין ט׳ בטעם ר״פ וסימ׳ נפל על אנפוהי׳ שגיא מתבהל׳ די לא נהשכח לדניאל דנה׳ סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגישו על מלכא׳ ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל׳ אזל מלכא להיכליה׳ אדין תתני פחת עבר נהרה׳ ועיין בדניאל סימן ו׳ בלישן מסורת אחרית : והקריבו חד

ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא אלך למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די מדת עבר נהרה אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא לגבריא אלך די לא לבטלא: ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להם יום ביום די לא שלו: די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם די כל אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע מן ביתה וזקיף יתמחא עלהי וביתה נולו יתעבד על דנה: ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידה להשניא לחבלה בית אלהא דך די בירושלם אנה דריוש שמת טעם אספרנא יתעבד:

אדין תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון לקבל די שלח דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו: ושבי יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס: ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא: ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה: והקרבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל: והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה: ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גוי הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ישראל: ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם יהוה והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי ישראל:

ז

ואחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא מלך פרס עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה: בן שלום בן צדוק בן אחיטוב: בן אמריה בן עזריה בן מריות: בן זרחיה בן עזי בן בקי: בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש: הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן יהוה אלהי ישראל ויתן לו המלך כיד יהוה אלהיו עליו כל בקשתו: ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים והמשררים והשערים והנתינים אל ירושלם בשנת שבע לארתחשסתא המלך:

מן ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וכי תקרב קרבן מנחה׳ ויקרבו בני אהרן את הדם׳ בהקרבם אש זרה קדמא׳ הקרב את קרבנו ר״פ דנתנאל בן צוער׳ תקרבון ב׳ ושמעתיו׳ ויקרבו אתו אל יהושע׳ והעלה אשר יקרב הנשיא׳ בה זימנא קרבו גברין כשדאין׳ באדין קרבו ואמרו קדם מלכא׳ והקרבו לחנכת בית אלהא דנה : כאחד ז׳ בקריאה וסי׳ דובא וכל קהלנא וחברנא קמון ארכון בצפרא בחצצרתהון וביאור נמכר בישעיה סוף סימן ס״ה : ולהם ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר נח : לדרוש ו׳ חס׳ וסי׳ ולא יכול דוד ללכת׳ ובכל מעשה אשר החל׳ ויהי לדרש אלהים׳ ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה׳ וכן במליצי שר ב׳ בו׳ כי עזרא הכין לבבו׳ וכל אוריתא דכו׳ חס׳ כמ״ב מל׳ : מהיר ג׳ וסי׳ עט סופר מהיר׳ חזית איש מהיר במלאכתו׳ סופר מהיר בתורת משה : כיד ה׳ בקריאה וסימ׳ כיד המלך שלמה׳ ויין מלכות רב כיד המלך׳ ויתן משאת כיד המלך׳ הוא עזרא עלה מבבל׳ כי באחד לחדש הראשון הוא יסד׳ ועלי הטה חסד׳ ויביאו לנו כיד אלהינו׳ ואגרת אל אסף שמר הפרדס :

רשי

ומני שים טעם׳ וממני יהיה ציווי זה : למא די תעבדון׳ לאותו בניין המלאכה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב״ה : ומנכסי מלכא׳ מנכסי המלך יהיו עושים הבניין הזה : די מדת עבר נהרא׳ מן המס של עבר הנהר אשר למלך מדת מס כמו מדה בלו והלך: אספרנא׳ מהרה יבנה הבניין אספרנא איספלוכטמנט בלעז : נפקתא תהוא מתיהבא׳ הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן : ומה חשחן׳ ומה שיהו חוששין : ובני תורין׳ ובני בקר ואילים וכבשי׳ לעלות לאלהי השמים : וחטין׳ לסלתות : ומלח׳ לקרבנות : ויין׳ לנסכים : ומשח׳ למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם יהי נתן להם דבר יום ביומו : די לא שלו׳ בלא ריחוי ש״ן דיסטור״ביר בלעז : די להון׳ למען אשר יהיו מקרבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו : ומני שים טעם׳ וממני שים ציווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה : יתנסח׳ יחרב עציו מביתו שיחרב ביתו יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה : וזקיף יתמחא עלוהי׳ ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ : וביתו נולו יתעבד׳ וביתו יעשה אשפה על כך נולו עניין טנוף ומחראות : ואלהא די שכן שמיה׳ והאלהים אשר שכן שמו שם יתגבר וישבר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחית ביתו זה של יי׳ אשר בירושלם : שמת טעם׳ שמתי ציווי דבר זה אשר יעשה הבניין מהרה עד כאן תשובתו של דריוש : כנמא׳ כאשר כאמר : אספרנא עבדו׳ מהרה עשו : ושבי יהודיא׳ וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי וזכריה ובנו ויסדו את הבניין מן ציווי של אלהי ישראל אשר הוחל יסוד הבניין בימיו ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבניין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס : וארתחשסתא הוא דריוש ונקרא ארתחשסתא על שם המדינה והמלכו׳ כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה : ושציא ביתה דנה׳ וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ומצא בבניין הבית היה ארבע שנים : והקריבו לחנכת׳ הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו והוראת שעה היתה : והקימו כהניא בפלגתהון׳ שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם : את הפסח׳ עשו עמו ישראל את הפסח בי״ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבניין בו : ולהם׳ ולעצמם : ולכל הנבדל׳ הם הגרים שנבדלו מטומאת העמים לידבק בישראל : והסב לב מלך אשור עליהם׳ והקב״ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייע במלאכת הבניין : ואחר הדברים האלה׳ של בניין הבית : ארתחשסתא הוא דריוש : ויתן לו המלך דריוש כיד יי׳ אלהיו עליו כאשר נוה הקב״ה עליו ומקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד יי׳ אלהיו עליו ואמרו רז״ל עזרא הוא מלאכי : בשנת שבע היא שנה אחר תשלום הבית : לארתחשסתא׳ הוא דריוש : בחדש

אבן עזרא

אלך׳ כמו אלין והם שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה : ומה חשחן׳ מה שצריכין וכן חשחות צורך : יתנסח׳ יהרס כמו יסח יי׳ יהרוס וכן משמרת הבית מסח שצוה שישמרו משמרת הבית מקום ההרס שלא יכנס אדם משם : וזקיף׳ רמז לקירות ולעמודים העומדים וחבירו זוקף כפופים וטעמו נושא או מעמיד וכן תרגום וישא עיניו ופירושו והעומד יהרס על העץ : נולו׳ מטוסף כענין ויש אומרים למזבלות ובלשון חכמינו ז״ל מטולטל : כנימא אספרנא׳ כבר פירשנו : ודריוש הוא הזקן המדי וארתחשסתא הוא אחשורוש למלכו׳ דריוש הוא בן אחשורוש : בפלוגתהון׳ במחלקתהון : וכל הנבדל׳ הם הגרים שנבדלו מטומאת גויי הארץ והתחברו אליהם לדרוש יי׳ כמותם או הנבדל מישרא׳ שנבדל מטומאת גויי הארצו׳ ויעשו׳ מלך אשור׳ הוא ארתחשסתא והזכיר אשור ולא פרס כי מלכי אשור החריבו ארץ ישר׳ ועתה הסב לבו ממחשבתו הרעה לטובה וזה טעם לחזק ידיהם : ארתחשסתא׳ אמרו חכמינו ז״ל כי כל המלכים נקראים כן בלשון פרסיים וזה ארתחשסתא הוא דריוש : והוא סופר מהיר׳ תרגום מגיד ומספר במספר במהירות : כיד יי׳׳ כח ותוקף : ויעלו׳ ומן הכהנים והלוים׳ ואחרי כן יספר סבת הלוים איך עלו : יסוד

ולעשות ט״ו וסימ׳ נמסר כשמואל ב׳ סימן ז׳ ולקמן בנחמיה סי׳ ח׳ ׃ וזה כ״ג ר״פ בקרי׳ וסימ׳ במסרה רבת׳ בערך זה בכ״ד ׃ למה ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ למה ישנא הבלא להנזקת מלכין ׳ למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי ׳ ומני שים טעם למא די תעבדון ׳ בתרא כתיב א ׃ ודי לא ידעת הודעון חד מן י״ד בטעם פי׳ הטפחא כך דינה

ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך ׃ כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל־ירושלם כיד־אלהיו הטובה עליו ׃ כי עזרא הכין לבבו לדרש את־תורת יהוה ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט ׃ וזה פרשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר ספר דברי מצות־יהוה וחקיו על־ישראל ׃ ארתחשסתא מלך מלכיא לעזרא כהנא ספר דתא די־אלה שמיא גמיר וכענת ׃ מני שים טעם די כל־מתנדב במלכותי מן־עמה ישראל וכהנוהי ולויא למהך לירושלם עמך יהך ׃ כל־קבל די מן־קדם מלכא ושבעת יעטהי שליח לבקרה על־יהוד ולירושלם בדת אלהך די בידך ׃ ולהיבלה כסף ודהב די־מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די בירושלם משכנה ׃ וכל כסף ודהב די תהשכח בכל מדינת בבל עם התנדבות עמא וכהניא מתנדבין לבית אלההם די בירושלם ׃ כל־קבל דנה אספרנא תקנא בכספא דנה תורין דכרין אמרין ומנחתהון ונסכיהון ותקרב המו על־מדבחה די בית אלהכם די בירושלם ׃ ומה די עליך ועל־אחיך ייטב בשאר כספא ודהבה למעבד כרעות אלהכם תעבדון ׃ ומאניא די־מתיהבין לך לפלחן בית אלהך השלם קדם אלה ירושלם ׃ ושאר חשחות בית אלהך די יפל־לך למנתן תנתן מן־בית גנזי מלכא ׃ ומני אנה ארתחשסתא מלכא שים טעם לכל גזבריא די בעבר נהרה די כל־די ישאלנכון עזרא כהנא ספר דתא די־אלה שמיא אספרנא יתעבד ׃ עד־כסף ככרין מאה ועד־חנטין כורין מאה ועד־חמר בתין מאה ועד־בתין משח מאה ומלח די־לא כתב ׃ כל־די מן־טעם אלה שמיא יתעבד אדרזדא לבית אלה שמיא די־למה להוא קצף על־מלכות מלכא ובנוהי ׃ ולכם מהודעין די כל־כהניא ולויא זמריא תרעיא נתיניא ופלחי בית אלהא דנה מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם ׃ ואנת עזרא כחכמת אלהך די־בידך מני שפטין ודינין די־להון דאנין לכל־עמה די בעבר נהרה לכל־ידעי דתי אלהך ודי לא ידע תהודעון ׃ וכל־די־לא להוא עבד דתא די־אלהך ודתא די מלכא אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן למות הן לשרשו הן־לענש נכסין ולאסורין ׃

ברוך יהוה אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את־בית יהוה אשר בירושלם ׃ ועלי הטה־חסד לפני המלך ויועציו ולכל־שרי המלך הגברים ואני התחזקתי כיד־יהוה אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי ׃

לעולם לא ישרתוה כי אם מירכא במ״יד מקומות ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות נקראות תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק ׃ ועלי ה בקריאה וסי׳ ועלי יבא כל איש אשר לו ׳ ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך ׳ ועלי לתת לך ׳ ועלי הטה חסד לפני המלך ׳ אני לדודי ועלי תשוקתו ׃

אבן עזרא

יסוד ׳ שם דבר כמוך והמוכרת יסוד חבוש בטמון או הוא במשקל זבול ׃ המעלה ׳ שם דבר על משקל מקנה משרה וכן הפי׳ הוא עזרא היה עצת העולים לירושלם והטעם הוא יעצם לעלות באחד בניסן ובאו באחד באב ומלת יסוד כמו נוסדו שטעמו נועצו ׃ ארתחשסתא מלך מלכיא ׳ עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזבריא לתת פרסם ׃ גמיר ׳ מפורש לשני ענינים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישרא׳ המתנדבים לעלות ולמ״ד לעזרא משרת תחת שלם וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלח להודיעם טעמו ביד עזרא ׳ פירוש אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא ׃ ספר דתא ׳ שהוא גמיר ויודע דעת אלהיו ויהיה למ״ד לעזרא במקום שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר ׃ מני שים טעם ׳ היא מחברת לעזרא ולישראל המתנדבים ׃ שליח ׳ תהיה שלוח ׃ לבקרה ׳ לחקור על היהודים ועל ירושלם ׃ בדת אלהך ׳ בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך ׃ תקנא ׳ מן קניתי אתם ׃ דכרין ׳ תרגום אלים ׃ אמרין ׳ כבשים ׃ חשחות ׳ צורך ׃ גזבריא ׳ הפקידים על האוצרות ׃ בתין ׳ מדות ׃ אדרזדא ׳ כטעם מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה ׃ תרעיא ׳ השוערים ׃ מנדה בלו והלך ׳ מפורשים ׃ הן לשרוש ׳ להיות נעקר משרשו והטעם מגורש מנחלתו וחכמינו ז״ל אמרו מאי לשרושי הרדפה ׃ ברוך ׳ ולכל שרי ׳ הפירוש ולפני כל שרי ׃ והתיחשם

רשי

בחדש החמישי ׳ הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עליתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלם ׃ יסוד המעלה ׳ יסוד תחילת העלייה כיד אלהיו ׳ כאשר הצליחו יד הקב״ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכו ׃ כי עזרא ׳ ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגו׳ נותן טעם לדבריו ׃ וזה פרשגן הנשתון ׳ וזה פתשגן הכתב ׃ וחקיו על ישראל ׳ ואת חקיו אשר צוה על ישראל לשמרם ׃ ספר דתא ׳ ספר התורה ׃ גמיר וכענת ׳ ספיקא היא בידו ׃ מני שים טעם ׳ ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל ומן הכהנים והלוים ללכת לירושלם ילכו עמך ׃ כל קבל ׳ בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואי פני המלך אתה שלוח ׃ ושבעת יעטוהי ׳ ושבע יועציו הם ז׳ רואי פני המלך ׃ לבקרה על יהוד ׳ כדי לדרוש ולבדוק אל היהודים אשר בירושלם אם הם עסוקים בתורתו של הקב״ה אשר בידך ׃ ולהיבלה ׳ ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם ׃ וכל כסף וזהב ׳ וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהני׳ אשר מתנדבי׳ לביתו של הקב״ה אשר בירושלם תוליך הכל לירושלם ׃ כל קביל דנא ׳ ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב״ה ׃ ומה די עלך ׳ ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקב״ה תעשו ׃ ומאניא ׳ וכלים הנתנים לך לעבודתו של הקב״ה שלם לפני הקב״ה בירושלם ׃ ושאר חשחות ׳ ושאר צריכות שתצטרך לביתו של הקב״ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך ׃ ומני אנא ׳ וממני אני דריוש המלך יוצא צווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל המקבלים מסים שלי מן האומות אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב״ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנאמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ׃ די לא כתב ׳ ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך ׃ כל די מן טעם ׳ כל אשר יהיה מרשותו של הקב״ה וצוויו יעשה בזריזות באותם המלך לביתו של הקב״ה ׃ אדרזדא ׳ אותם בלשון ערבי ׃ די למא להוי ׳ אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית ׃ ולכון מהודעין ׳ ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים והנתינים שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב״ה לא ישלוט אדם עליהם להטיל עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך ׃ ואנת עזרא בחכמת אלהך די בידך ׳ ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לצד ארץ ישראל עם יודעי התורה ׃ ודי לא ידע ׳ והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו ׃ וכל די לא להוי עביד ׳ וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב״ה ודת המלך מהרה שלא יעכב הדין והמשפט ׃ דינה ׳ הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט אם למיתה יהרג ׃ הן לשרושי ׳ אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו לשרושי דישר״אכינר בלע״ז ׃ הן לענוש נכסין ׳ אם לענשו בממון ׃ ולאסורין ׳ או לייסרו בייסורי׳ עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאהו לירושלם להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד יי׳ בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט ׃ ברוך יי׳ ׳ כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הגדולה להקב״ה ויועציו הם שבעה רואי פני המלך הן שבעה יעטוהי שלמעלה ׃ כיד יי׳ אלהי עלי ׳ כאשר היתה עזרתו של הקב״ה עלי ויקבצתי מישראל הנמצאים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל ׃ והלה

גרשום ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ כי גר הייתי ׳ ואת שני בניה ׳ ויקימו להם בני דן את הפסל ׳ מבני פנחס בן גרשום ׳ בתרא מל׳ ׳ וכל ד״ה דכו׳ גרשם כמ״ס במ״ב גרשון בנ״ן וסי׳ גרשון וקהת קדמ׳ דסיפר׳ ׳ ויחלקם דוד מחלקו׳ לבני לוי לגרשון : עתליה ז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ יא : ועמו ח׳ בטעם זקף בקרי׳ וסי׳ וישא יעקב את ׳ עיניו וירא והנה עשו בא ׳ יהוידע ׳ יהוחנן ׳ יחזיאל ׳ יואב ׳ שלומית ׳ זכריה ׳ עזגד ׳ וזבוד כתיב ב׳ וזבוד וקרי׳ וזכור בכ״ף ומבני בגוי עותי והוא חד מן יא מלין דכתיב ב׳ וקרי׳ כ׳ וסי׳

ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם העלים עמי במלכות ארתחשסתא המלך מבבל: מבני פינחס גרשם מבני איתמר דניאל מבני דויד חטוש: מבני שכניה מבני פרעש זכריה ועמו התיחש לזכרים מאה וחמשים: מבני פחת מואב אליהועיני בן זרחיה ועמו מאתים הזכרים: (ה) מבני שכניה בן יחזיאל ועמו שלש מאות הזכרים: ומבני עדין עבד בן יונתן ועמו חמשים הזכרים: ומבני עילם ישעיה בן עתליה ועמו שבעים הזכרים: ומבני שפטיה זבדיה בן מיכאל ועמו שמנים הזכרים: מבני יואב עבדיה בן יחיאל ועמו מאתים ושמנה עשר הזכרים: ומבני שלומית בן יוספיה ועמו מאה וששים הזכרים: ומבני בבי זכריה בן בבי ועמו עשרים ושמנה הזכרים: ומבני עזגד יוחנן בן הקטן ועמו מאה ועשרה הזכרים: ומבני אדניקם אחרנים ואלה שמותם אליפלט יעואל ושמעיה ועמהם ששים הזכרים: ומבני בגוי עותי וזבוד ועמהם שבעים הזכרים: (טו) ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם: ואשלחה לאליעזר לאריאל לשמעיה ולאלנתן וליריב ולאלנתן ולנתן ולזכריה ולמשלם ראשים ולויריב ולאלנתן מבינים: ואוצאה אותם על אדו הראש בכספיא המקום ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו אחיו הנתונים בכספיא המקום להביא לנו משרתים לבית אלהינו: ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי בן לוי בן ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה עשר: ואת חשביה ואתו ישעיה מבני מררי אחיו ובניהם עשרים: (כ) ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים כלם נקבו בשמות: ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו: כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו: ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת ויעתר לנו: ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה: (כה) ואשקולה להם את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויעציו ושריו וכל ישראל הנמצאים: ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים וכלי כסף מאה לככרים זהב מאה ככר: וכפרי זהב עשרים לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב טובה שנים חמודת כזהב: ואמרה אלהם אתם קדש ליהוה והכלים קדש והכסף

נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הכ״ת בס״ד : ראשים ב׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך ראש בס״ד : בכספיא ב׳ ובפסוק והוא חד מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסי׳ נמסר בדיש סיפרא סימן א׳ : ד׳ אלפי״ן דגשי׳ בקריאה וסימ׳ ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה ׳ ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים ׳ ושפו עצמותיו לא ראו ׳ ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל : אהוא ג׳ וסימ׳ ואקבצם אל הנהר הבא ׳ ואקרא שם צום על הנהר ׳ ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש : בשתי ג׳ בקרי׳ וסי׳ בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי ׳ כי בשתי לשאול מן המלך ׳ אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי : ואשקולה ל׳ מ׳ל להם את הכסף והוא חד מן ה׳ מ׳ל בליש׳ וסי׳ או ככר כסף תשקול ׳ במשקול עשרים שקל ׳ לו שקול ישקל כעסי ׳ ועשרת אלפי ככר כסף אשקול ׳ ואשקולה להם את הכסף ׳ אשקול על ידי עשי המלאכה ׳ על גנזי המלך ׳ הדי״ן תרי״ן בתראי״ן דאי״נון אשקול על ידי על גנזי אי״ת ספרי״ם דלא מסרי יתהו״ן :

רשי

אלה ראשי אבותיהם ׳ של עולים : והתיחשם ׳ ואת יחוסם אשר היו מתיחסים בהם : ארתחשסתא ׳ הוא דריוש : מבני שכניה מבני פרעש ׳ משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה : ועמו ׳ ועם יחס שלו היו מתיחסים הזכרים של משפחתו : עבד בן יונתן ׳ כך שמו : אחרונים ׳ שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא : אל הנהר הבא ׳ אל הנהר הנובע : אל אהוא : אל אותו הנהר : ונחנה שם ׳ והיינו חונים שם : ואבינה בעם ׳ נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי : ואשלחה לאליעזר וגו׳ ׳ ואצוה אותם וגו׳ ׳ שלחתים וצויתי לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא ׳ ראשים גדולים מבינים חכמים היו : ואשימה בפיהם ׳ שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי׳ בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש : בכספיא ׳ שם מקום שבבבל : אל אדו ׳ על אדו : אחיו ׳ שם אדם : הנתוני׳ ׳ כמו הנתינים ׳ ועל כן נכתב בוי״ו : כיד אלהינו ׳ כאשר היתה הצלחתו של הקב״ה עלינו : איש שכל ׳ חכם : מבני מחלי וגו׳ ׳ כולם הללו לוים : ומן הנתינים ׳ ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם : להתענות ׳ לישב בתענית : דרך ישרה ׳ שיוליכנו המקום לשלום : כי בושתי ׳ שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו : כי אמרנו ׳ שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב״ה מטיב למבקשיו ושופך אפו וחמתו על עוזביו : ויעתר לנו ׳ וקבל תפילתנו שבאנו לירושלם לשלום : ואבדילה ׳ וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהני׳ ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית ה׳ : ההרימו ׳ אשר הרימו ׳ הנמצאים ׳ בבבל : וכלי כסף מאה לככרים ׳ ככר בכל כלי : וכפורי ׳ מזרקים : לאדרכונים אלף ׳ מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב הללו : מוצהב ׳ של נחשת מוצהב מין מטבע של נחשת : טובה ׳ לשון נקבה קורא לנחושת : שנים ׳ שני כלים : חמודות כזהב ׳ הכלים קורא חמודות בלשון נקבה : אלהם ׳ לאותן שרי הכהנים :

אבן עזרא

והתיחשם ׳ ואשר התיחשו לבית אבות : מבני שכניה מבני פרעש ׳ הראוי אשר מבני פרעש ואמר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל : ועמו התיחש לזכרים ׳ אשר התיחשו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים ׳ בן יוספיה ׳ לא הזכיר שמו כאחרים ׳ וזכור קרי וזבוד כתיב והם שני שמות זה אומר בכה וזה אומר בכה : ואקבצם ׳ ואבינה בעם ׳ עיון : ומבני לוי לא מצאתי שם ׳ כי הם בעלי שיר : לאליעזר לאריאל ׳ הם היום היו שלוחים והלמ״ד היא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והנזכרים : מבינים ׳ חכמים : ואוציאה ׳ כן כתוב כי האל״ף למ״ד הפועל על משקל ואבואה ואבוה קרי כי הקרוב על דרך קריה : על אדו הראש ׳ שהוא ראש בכספיא המקום : אל אדו אחיו ׳ חסר וי״ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים ויש אומרים כי אחיו שם איש אחי אדו אוקרובו : איש שכל ׳ לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא שרביה הנזכר בפסוק וכן הוי״ו נוסף כוי״ו וחיה ועכה או וי״ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפירוש איש שכל שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י״ח והוא הנכון : ואת חשביה ׳ הביאו : על הנהר אהוא ׳ חסר הסמך והראוי נהר אהוא : ויעתר ׳ על ידי נביא או מראה בחלום והטעם נתרצה לנו והדריכנו הדרך הישרה באין מכשול : לשרביה ׳ הלמ״ד הוא הנכנס להורות על העצם והטעם הבדיל לעצם שרביה חשביה : ההרימו ׳ הה״א הוא הנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכוא השבה והטעם אשר : מאה לככרים ׳ כאילו אמר וכלי כסף למשקל הככרים מאה : לאדרכונים ׳ האל״ף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכוני׳ הם אלף : וכלי נחשת מצהב ׳ כטעם ממורט ׳ מצהב טובה פעם זכר ופעם נקבה כענין ורוח גדולה וחזק וכן שנים חמודות :

שקרו

ונסעה ל׳ מנהר אהוא וא׳ נסעה ויאמר נכעה ונלכה ואינון חד מן י״ו זוגין חד נ׳ וחד ונ׳ וסימ׳ נמסר במסרה דבתא במערכת אות הנון בס״ד׃ וביום הרביעי ג׳ ר״פ וסי׳ פרים עשרה׳ נקהלו לעמק ברכה׳ נשקל הכסף והזהב׃ נשאו י׳ וסימ׳ עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה׳ אשר נשאו את ידם׳ קול צופיך נשאו קול יחדו׳ ומשנאיך נשאו ראש׳ נשאו נהרות יי׳ ב׳ בו׳ ורעבים נשאו עמך׳ נשאו את רדידי מעלי שמרי׳ כי נשאו מבנותיהם׳ נשאו נשים נכריות׃ גדלה

והזהב נדבה ליהוה אלהי אבתיכם׃ שקדו ושמרו עד תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים ושרי האבות לישראל בירושלם הלשכות בית יהוה׃ וקבלו הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית אלהינו׃ ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם ויד־אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף אויב ואורב על־הדרך׃ ונבוא ירושלם ונשב שם ימים שלשה׃ וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב והכלים בבית אלהינו על יד־מרמות בן־אוריה הכהן ועמו אלעזר בן־פינחס ועמהם יוזבד בן־ישוע ונועדיה בן־בנוי הלוים׃ במספר במשקל לכל ויכתב כל־המשקל בעת ההיא׃ הבאים מהשבי בני־הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים־עשר על־כל־ישראל אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי חטאת שנים עשר הכל עלה ליהוה׃ ויתנו את־דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחוות עבר הנהר ונשאו את־העם ואת־בית־האלהים׃

ט וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא־נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי׃ כי־נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה׃ וכשמעי את־הדבר הזה קרעתי את־בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם׃ ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי־ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב׃ ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על־ברכי ואפרשה כפי אל־יהוה אלהי׃ ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים׃ מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד־מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה׃ ועתה כמעט־רגע היתה תחנה מאת יהוה אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת־לנו יתד במקום קדשו להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו׃ כי־עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו ויט־עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת־לנו מחיה לרומם את־בית אלהינו ולהעמיד את־חרבתיו ולתת־לנו גדר ביהודה ובירושלם׃ ועתה מה־נאמר אלהינו אחרי־זאת כי עזבנו מצותיך׃ אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל־פה בטמאתם׃ ועתה בנותיכם אל־תתנו לבניהם ובנתיהם אל־תשאו לבניכם ולא־תדרשו שלמם וטובתם עד־עולם למען תחזקו ואכלתם את־טוב הארץ והורשתם לבניכם עד־עולם׃ ואחרי כל־הבא עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה כי אתה אלהינו חשכת למטה מעוננו ונתתה לנו פליטה כזאת׃ הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה הלוא תאנף־בנו עד־כלה לאין שארית ופליטה׃

ג׳ בקריאה וסימ׳ כי גדלה צעקתם את פני יי׳׳ נפשך בעיני׳ ואשמתינו גדלה עד לשמים׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים׃ ועתה ואתה י״ח בטעם תברין וסימ׳ נמסר בחעלתך׃ בנדת ב׳ וסי׳ ואל אשה בנדת טומאתה׳ בנדת עמי הארצות׃ בתועבתיהם ג׳ כתובי׳ כן וסי׳ וזכרו פליטיכם אתי׳ ומעל כל תועבתיהם השיבו בידיכם׳ בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה׃

אבן עזרא

שקדו׳ מלת השקד חסרה והוא על דרך כמו שוקד אני על דברי לשקוד על דלתותי והטעם שקדו עליהם והם הכסף והזהב׃ הלשכות בית יי׳ והטעם שרי הלשכות בית יי׳ וכנגם הא׳ הדעת על משקל הלשכות והמלה זרה בעבור הסמיכות׃ וקבלו׳ והם יקבלוהו׃ לבית אלהינו׳ לצורך ביתו׃ לכל׳ לכסף ולזהב׃ על כל׳ ופחות׳ כנגד אבות ישראל שהם שנים עשר שבטים רק תשעים וששה שבעים ושבעה כפי ישלתם אין להם טעם׳ פרים וכפירים בלשון נקבות והפך זה נבים פילגשים בלשון זכרים׳ ונשאו את העם׳ כטעם ינשאוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו׃ העם ישראל׳ חסר הסמך והנכון העם עם ישראל׃ רבו למעלה׳ רבב ורבה ענין אחד להם׃ נתנו׳ דגש הנון לצורך נו״ן השרש׃ תחנה׳ כטעם חנינה שחנן עלינו׃ ובעבדותינו׳ פי׳ כי עבדים אנחנו׃ גדר׳ לבלתי נהיה למרמס׃ ארץ נדה׳ ענין ריחוק כתרגומו ומשקלו נזה׃ ואחרי כל הבא עלינו׳ רמז לגלות׃ חשכת למטה מעונינו׳ כאילו מנעת וחשכת מכתוב מקצת עונינו בספר זכרון והנחתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם׃ כי

רש״י

הלשכות בית יי׳׳ כדי ליתן בלשכות הבית׃ בשנים עשר לחדש הראשון׳ בשנים עשר לניסן׃ ויד אלהינו היתה עלינו׳ להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה׃ במספר במשקל לכל׳ מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרעוהו׃ הבאים מהשבי בני הגולה׳ הללו אשר באו עם עזרא׃ הקריבו עולות׳ הכל עולה והוראת שעה היתה׃ ויתנו את דתי המלך׳ הללו עולי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו׃ ופחוות׳ כמו ופחות׃ עבר הנהר׳ אותן של כל ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל׃ ונשאו׳ שהיו מנשאין ומסייעין׃ אלה׳ דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והשרים של ישראל׃ לאמר׳ וכן אמרו לי׃ היתה במעל הזה ראשונה׳ שהם התחילו למעול מעל להתחתן בגויי הארצות׃ משומם׳ עלוב ושומם׳ כמו שבעת ימים משמים בתוכם׃ מתעניתי׳ שלא אכלתי אותו יום׃ נתנו׳ כמו נתננו׳ דגש הנון תחת חסרון נון אחרת כמו כי עליך נטענו כמו נטעננו ונתנו את בנותינו כמו ונתננו׃ כהיום הזה׳ כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים׃ ועתה כמעט רגע׳ לפי שעה׃ תחנה׳ כמו חנינה׃ ולתת לנו יתד׳ לקבוע אותנו בארץ ישראל׃ יתד כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן׃ מחיה מעט׳ חיים מועטים כי עבדים אנחנו לדריוש מלך פרס׃ לא עזבנו׳ לא עזב אותנו׃ ויט׳ לשון משפיל׳ כמו מטה הטה עלינו חסדו׃ גדר׳ שהיו גודרי גדר לשמור מצותיו׃ נדה׳ טמאה ונעולה׃ והורשתם׳ את הארץ לבניכם עד עולם׃ ואחרי כל הבא עלינו׳ אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו כמעשינו הרעים׃ חשכת למטה מעונינו׳ מנעת מעונותינו עד למטה שנפחת עונינו על כפרת גלותינו ויום לנו לפורעו בעניין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו ובית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו׃ הנשוב׳ אם נשוב׃ הלא תאנף בנו׳ תמיה המתקיימת כי אין כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו׃

קום ט׳ רפ׳ בקרי׳ וסימ׳ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ׳ קם קדש את העם ׳ קום לך פדנה ארם ביתה בתואל ׳ קום רד לקראת אחאב ׳ קום לך צרפתה ׳ קום וירדת בית היוצר ׳ קום לך אל ננוה העיר הגדולה ׳ ותבירו׳ קום כי עליך הדבר ׳ קום קדש חסר׃ יחרם ג׳ וסימ׳ זבח לאלהים יחרם ׳ כל חרם אשר יחרם ׳ יחרם הוא וכל רכושו׃ יבוא כל סיפרא מל׳ בם׳ב חסרי׳ וסי׳ יבא לעתים מזמנים ׳ אשר יבא אל היכל יי׳׃ הנשים הנכריות ב׳ דסמיכי וסי׳ גם אתו רב ׳ ועתה ׳ תנו תודה ׳ תנו תודה והמלאכה ג׳ וסי׳ היתה ו יב׳

יהוה אלהי ישראל צדיק אתה כי נשארנו פליטה
כהיום הזה הננו לפניך באשמתינו כי אין לעמוד
לפניך על־זאת׃ וכהתפלל עזרא
וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו
אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים
כי בכו העם הרבה בכה׃ ויען שכניה בן יחיאל
מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו
ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה
לישראל על־זאת׃ ועתה נכרת ברית לאלהינו
להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני
והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה׃ קום כי
עליך הדבר ואנחנו עמך חזק ועשה׃
ויקם עזרא וישבע את שרי הכהנים
הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו׃
ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל לשכת
יהוחנן בן אלישיב וילך שם לחם לא אכל ומים
לא שתה כי מתאבל על מעל הגולה׃ ויעבירו
קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ
ירושלם׃ וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים
כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא
יבדל מקהל הגולה׃
ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם לשלשת
הימים הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש וישבו
כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים על הדבר
ומהגשמים׃ ויקם עזרא הכהן ויאמר
אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות
להוסיף על אשמת ישראל׃ ועתה תנו תודה
ליהוה אלהי אבתיכם ועשו רצונו והבדלו מעמי
הארץ ומן הנשים הנכריות׃ ויענו כל הקהל
ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות׃ אבל
העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ
והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים כי הרבינו
לפשע בדבר הזה׃ יעמדו נא שרינו לכל הקהל
וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא
לעתים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה
עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו עד לדבר הזה׃
אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על
זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם׃ ויעשו כן בני
הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות
לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד
לחדש העשירי לדרויש הדבר׃ ויכלו בכל אנשים
ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש
הראשון׃ וימצא מבני הכהנים אשר
השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו
מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה׃ ויתנו ידם
להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם׃
ומבני אמר חנני וזבדיה׃ ומבני חרם מעשיה
ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה׃
ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל
נתנאל יוזבד ואלעשה׃ ומן הלוים יוזבד ושמעי
וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה ואליעזר׃ ומן
המשררים אלישיב ומן השערים שלם וטלם
ואורי׃ ומישראל מבני פרעש רמיה ויזיה
ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה ובניה׃ ומבני
עילם מתניה זכריה ויחיאל ועבדי וירמות ואליה׃
ומבני זתוא אליועני אלישיב מתניה וירמות וזבד
ועזיזא׃ ומבני בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי׃
ומבני בני משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות׃
ומבני פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה
בצלאל ובנוי ומנשה׃ ובני חרם אליעזר
ישיה מלכיה שמעיה שמעון׃ בנימן מלוך
שמריה׃ מבני חשם מתני מתתה זבד
אליפלט ירמי מנשה שמעי׃ מבני בני מעדי
עמרם ואואל׃ בניה בדיה כלהי׃

לא ליום אחד ולא לשנים ׳ גדולה כי לא לאדם׃ וימצא ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ומגלת אסתר סי׳ ו׳׃ יהוחנן כל סיפרא יהוחנן במ׳ג יוחנן וסימ׳ ומבני עזגד יוחנן ׳ בני לוי ראשי האבות כתובי׳ ׳ הלוים בימי אלישיב׃ מבני ח׳ רפ׳ בסיפ׳ וסימ׳ מבני שכניה מבני פרעש זכריה ׳ מבני פחת מואב אליהועיני ׳ מבני שכניה בן יחזיאל ׳ מבני חשם מתני ׳ מבני גבו יעיאל ׳ מבני פנחס גרשום ׳ מבני יואב עבדיה בן יחיאל ׳ מבני בני מעדי עמרם ואואל׃

רשי

בכה ׳ כמו בכי׃ ונוסב ׳ והוספנו׃ יש מקוה ׳ יש תקוה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכריות והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים הנכריות׃ בעצת יי׳ ׳ בעצתו וברצונו של הקב״ה׃ והחרדים במצות אלהינו ׳ יראי שמים יוציאום׃ וכתורה יעשה ׳ העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובניו הנכרים׃ ואנחנו עמך ׳ להיות מסכימים עמך׃ קול ׳ כרוז׃ לשלשת הימים ׳ לסוף שלשת הימים׃ חדש התשיעי ׳ הוא חדש כסליו׃ מרעידים על הדבר ׳ מתיראים מתייראים על הדבר מתיראים היו ממכשול עבירה זאת׃ ומהגשמים ׳ ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים׃ תודה ׳ וידוי׃ והעת גשמים ׳ שהגשמים יורדים עלינו׃ והמלאכה ׳ והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות׃ לכל הקהל ׳ עם כל הקהל׃ ההושיב ׳ אשר הושיב׃ עד להשיב ׳ עד אשר ישיבו חרונו של הקב״ה מעלינו׃ עמדו על זאת ׳ לקטר על דבר זה׃ עזרם ׳ החזיקו ידיהם׃ לדריוש ׳ כמו לדרוש׃ ויכלו בכל ׳ והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוציאום לחדש הראשון עד יום אחד בניסן׃ ידם ׳ עצתם כמו הנה יד יואב בכל זאת׃ על אשמתם ׳ הוראת שעה היתה׃ ומבני אמר ׳ כל אלו כהנים עד ומן הלוים וגו׳׃

ויש

אבן עזרא

כי אין לעמוד ׳ פי׳ אין לנו ראוי לעמוד לפניך באשמתינו זאת׃ בכה ׳ על משקל מים מגבה׃ יש מקוה ׳ חסר ה״א התימה מן קויתי יי׳ קותה נפשי׃ ועתה ׳ והנולד מהם ׳ כמו מהן׃ בעצת אדני ׳ לקרב ל קהל יי׳ או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כדת המואביה וחכמינו ז״ל אמרו בנו הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הנכרית והוציאו האמות והבנים׃ והחרדים במצות אלהינו ׳ לבלתי התחתן בם יוציאו נשותיהם׃ וכתורה יעשה ׳ למי שאינו חרד כי נכריחנו להוציא׃ ומהגשמים ׳ ומרוב הגשמים מרעידים׃ והמלאכה ׳ מלאכת הבדל מן הנשים׃ ההושיב ׳ הה״א לידיעה והיא הנכנסת על העוברים והוא כטעם אשר׃ עד לדבר הזה ׳ כמו עד זה מדבר ופירו׳ עוד יעמדו השרים בעבור הענין הזה׃ ויבדלו עזרא הכהן אנשים ׳ חסר וי״ו והטעם ואנשים׃ לדריוש ׳ מלה זרה בעבור היו״ד והוא בן ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסור ישרפו׳ קוה קויתי ויברך ברוך והטעם לדרוש׃ ויכלו בכל ׳ הבית במקום שמם והם ויכלו בכל האנשים הושיבו׃ ויתנו ידם ׳ רמז לתקיעת יד בשבועה או כתיכת היד כאדם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן נתנו יד מסרנו עצמנו להם׃ ואשמים ׳ תואר השם ופי׳ ונתנו יד האשמים להקריב איל באן ואמחנו לא מצאנו עונש אשם לבועל נכרית ואולי עצת הראשי׳ היה לעשו׳ כן׃

ואנשים י׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ט׳ : ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו ׳ ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים ׳ ואמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי : וחסד ה׳ וסי׳ בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר ׳ וביאורם בתלים סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א : על בני ישראל ז׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ ושמו את שמי על בני ישראל ׳ והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על ׳ והיתה לו ולזרעו אחריו ברית ׳ ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו׳ ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת

וניה מרמות אלישיב : מתניה מתני ויעשו : ובני ובנוי שמעי : ושלמיהו ונתן ועדיה : מבנר בי ששי שרי : עזראל ושלמיהו שמריה : שלום אמריה יוסף : מבני נבו יעיאל מתתיה זבד זבינא ידו ויואל בניה : כל אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים וישימו בנים :

ספ׳ נחמיה

א

דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה : ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם : ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו באש : ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים : ואמר אנא יהוה אלהי השמים האל הגדול והנורא שמר הברית וחסד לאהביו ולשמרי מצותיו : תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה על בני ישראל עבדיך ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך ואני ובית אבי חטאנו : חבל חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך : זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים : ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם והבואתים אל המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם : והם עבדיך ועמך אשר פדית בכחך הגדול ובידך החזקה : אנא אדני תהי נא אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך החפצים ליראה את שמך והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה ואני הייתי משקה למלך :

ב

ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו : ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד : ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש : ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלהי השמים : ואמר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה : ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן :

המזבח ׳ לכן יתנם עד עת יולדה ׳ תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות : והביאותים ב׳ מל׳ בקריאה וסי׳ אל הר קדשי ושמחתים ׳ אל המקום אשר בחרתי : זה כי אם רע לב חד מן ה׳ פסו׳ אית בהון ה׳ מלין מורדפין מן ב״ב אתין וסימ׳ אל תירא כי גם זה לך בן ׳ נח את שם את חם ואת יפת ׳ על כן לא בא אל שלחן המלך ׳ כי יד על כס יה מלחמה׳ איגך חולה אין זה כי אם רע לב : ויאמר לי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן י״ג ומשלי סימן ד׳ :

אבן עזרא

ויש מהם נשים ׳ טעמו ויש מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בשם והטעם הולידו מהם בנים או וישמו בנים לפי דאמי האבות להתיעץ מה יעשה להם או יגרשום או אם יקריבום : דברי נחמיה׳ שנת עשרים ׳ למלכות ארתחשסתא שהוא דריוש : ישבתי ואבכה ׳ ישבתי לארץ או ישבתי משומם : קשבת ׳ תואר דבר על משקל עורת : יומם ולילה ׳ דבק עם מתפלל והפירוש מתפלל היום ואתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע תפילתי או היום שלם ופירוש יומם ולילה כי היום עם הלילה יקרא יום : חבול חבלנו ׳ מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מצותיך : אנא ׳ לשון פיוס : ויהי ׳ ואשא את היין ׳ הכנון כוס היין : ולא הייתי רע לפניו ׳ כי חפץ שרותי : פניך רעים ׳ מענין די מרעע כל אלין והטעם שבורים כדרך החולה : ואתפלל אל אלהי השמים ׳ וכבר התפללתי : והשגל ׳ מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למשכב המלך :

פחוות

רשי

ויש מהם נשים וישימו בנים ׳ ויש מקצתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים : דברי נחמיה וגו׳ ׳ מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה : שנת עשרי׳ ׳ היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ראש השנה מצאנו שנת עשרים לגזירה שוה מן הכתוב שנאמר למטה ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא וגו׳ ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן כאן כאמ׳ כאן ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ הוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה כאמ׳ ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו׳ הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומ׳ מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שכ׳ ויהי בחדש ניסן וגו׳ היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונ׳ : אחד מאחי ׳ אחד מחבירי : ואשאלם על היהודים וגו׳ ׳ שאלתי להם על עניין פליטת היהודי׳ אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל : הפליטה ׳ על שם שנצלו מגלות בבל : ועל ירושלם ׳ ועל עניין העיר שאלתי אליהם : ויאמרו לי ׳ השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על ענין היהודים ואחר כך על עניין החומות והשערים : הנשארים שם וגו׳ ׳ אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלם הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזזים ומוללים אותם : וחומת ירושלם מפורצת ׳ וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש שקדמתן שישראל לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בניין בית המקדש לבדו : נצתו׳ כמו נוצתו : ימים ׳ כמו ימים : אנא ׳ לשון בקשה ותחנה : קשבת ׳ כמו קושבת כי כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת : חבול ׳ גם דבר׳ לשון השחתה ואית נגקדת בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בלשון פעול שאם כן היה לו לינקד חי״ת בקמץ גדול : חבלנו ׳ לשון השחתה כמו חבולה לא עבדת, וכן חברו מנחם : אם יהיה נדחכם ׳ כעניין שנאמר אם יהיה נדחך וגו׳ : אנא יי׳ תהי נא אזנך קשבת ׳ בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו : לעבדך היום וגו׳ ׳ כך היה מתפלל על עצמו : לפני האיש הזה ׳ לפני המלך : משקה ׳ כמו משקה למלך מצרים וזה שפרשתי למעלה כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה : לארתחשסתא ׳ הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך : יין לפניו ׳ הביאו יין לפני המלך בחבר : ואשא את היין ׳ ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיהו למלך וכן הוא המנהג שהמביא יין בחבר המלך אינו נושאו ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך : ולא הייתי רע לפניו ׳ ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים : ואתה אינך חולה ׳ והרי אין אתה חולה : אין זה ׳ אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה : ואירא הרבה מאד ׳ ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה : מדוע לא ירעו פני ׳ מדוע לא יהיו פני רעים : אשר העיר ׳ ירושלם שהיא בית קברות אבותי חריבה : על מה אתה מבקש ׳ אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך : ואתפלל ׳ ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי : אשר תשלחני ׳ שתתן לי רשות לעלות לירושלם ולבנותה : ויאמר לי המלך ׳ בשעה כדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו : והשגל ׳ אשתו המלכה כעניין שנאמר שגלתיה ולחנתיה שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אבל הפלגש כשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים : עד מתי יהיה מהלכך ׳ מתי תרבה שיהא מהלכך ומשעך : ומתי תשוב ׳ ומתי דעתך לחזור : וישלחני ׳ נתן לי רשות ללכת : ואתנה לו זמן ׳ נתתי לו זמן לחזור :

אגרות

ואנשים י' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים / החדלתי את דשני / החדלתי את תירושי המשמח / כי נודע דוד / ויברח דוד הוא ואנשים : דוביב : ב נתן בן עכבור / ואנשים צדיקים ישפטו / ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול / ויבא חנני אחד מאחי / ואקום לילה אני ואנשים מעט : חרבה ג' וסי' טוב פת חרבה ושלוה בה / ואמר למלך המלך לעולם יחיה / ואומר אליהם אתם רואים / וא' וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה : העמוני ה' מל' בליש' וסימ' ויעל נחש העמוני / ושל אחריו ויאמר

ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה : ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר אבוא אליו ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עלי : ואבוא אל פחוות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים : וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמוני וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל : ואבוא אל ירושלם ואהי שם ימים שלשה : ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי ולא הגדתי לאדם מה אלהי נתן אל לבי לעשות לירושלם ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה : ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפת ואהי שבר בחומת ירושלם אשר המפרוצים ושעריה אכלו באש : ואעבר אל שער העין ואל ברכת המלך ואין מקום לבהמה לעבר תחתי : ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא בשער הגיא ואשוב : והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד כן לא הגדתי : ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את חומת ירושלם ולא נהיה עוד חרפה : ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי ואף דברי המלך אשר אמר לי ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה : וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים העל המלך אתם מרדים : ואשיב אותם דבר ואומר להם אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם :

ג ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו ועד מגדל המאה קדשוהו עד מגדל חננאל : ועל ידו בנו אנשי ירחו ועל ידו בנה זכור בן אמרי : ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו : ועל ידם החזיק מרמות בן אוריה בן הקוץ ועל ידם החזיק משלם בן ברכיה בן משיזבאל ועל ידם החזיק צדוק בן בענא : ועל ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא הביאו צורם בעבדת אדניהם :

אליהם נחש לא יבא עמוני ומואבי / צלק העמוני דד"ה : וטוביה העבד העמוני דוילעגנו לנו דספרא : ועל ידו ה' דסמיכי וסי' ועל ידו בנו אנשי ירחו ב' בו / ועל ידו החזיק עזיאל בן חרהיה / צרפים ב' בו / ועל ידו החזיק חשוש כן חשבניה / שלום בן הלוחש שר חצי פלך / חשביה שר חצי פלך / ויחזק על ידו עזר בן ישוע : ואדיריהם ב' ומל' וסי' שלחו צעיריהם למים / ועל ידם החזיקו התקועים / וא' אדיריהם מחזיקים על אחיהם :

רשי

אגרות יתנו לי · שמסריך על רשותך ודעתך חותמות בחותמך לפחות של עבר הנהר של נגד ארץ ישראל : אשר יעבירוני · ויתיירוני לשלום : עד אשר אבא · לירושלם אשר במדינת יהודה : ואגרת אל אסף · ותשלח כתב אגרת אל אסף : שומר הפרדס · ממונה היה על היערים אשר למלך : לקרות · משקל חזק לעשות תקרות וקורות לשערי בירת הר הבית שהרי בית המקדש בנו בימינו אבל שערי חומת הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו עדיין : ולחומת העיר · ולעשות קורות לחומת העיר : ולבית אשר אבא אליו · ולעשות בית אשר אשב בו לכבודי : ויתן לי המלך · את כל אשר שאלתי ממנו : כיד · כפי ידו של הקב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני : ואתנה להם את אגרות המלך · למען יתיירוני לשלום : שרי חיל ופרשים · שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום : וישמע סנבלט וגו' · כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלם וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימין : ואהי שם ימים שלשה · הייתי בירושלם ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי : ובהמה אין עמי · כי כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוכבים לרכוב על סוסים למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעה בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור ולהפיל חומת העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר · וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה : ואצאה בשער הגיא · יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולנגד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש : אשר הם פרוצים · שהם אותם מקומות היו פרוצים והם פרצו בהם יותר : ואעבור אל שער העין · רציתי לעבור אל אותן מקומות שבחומת העיר ובאותן פרצות ואין מקום באותן פרצו' לעבור בימיהם רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות : ואהי עולה · והייתי עולה משבר אחר בלילה והייתי שובר בחומה עם האנשים אשר עמי : ואשוב ואבא · וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא : והסגנים · אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי : עד כן · עד עתה : ואומר אליהם · למחר אמרתי להם : ולא נהיה עוד חרפה · שלא יהיו צרינו בוזזים ושוללים אותנו : כיד יי' אלהי · אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך : לטובה · הכל נתכונו לטובה לבנו' חומת העיר ומגדליה : וילעיגו · כאשר שמעו אשרי שמועת בניין חומת העיר היו מלעיגי' עלינו : העל המלך · אם על המלך אתם מורדים לבנות חומ' העיר כדי למרוד בו : ולכם אין חלק · מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה : שער הצאן · כך שמו של שער : המה קדשוהו · לאותו שער בקדושת העיר : דלתותיו · של שער : ועד מגדל המאה · כך שמו של מגדל : ועל ידו · אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בניין של שער הצאן : בנו אנשי ירחו · שכך היה מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד תשלום בנייכם המוטל עליה' ואחרי' היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שסבבו כל החומה : ועל · כמו ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומ' על ידו ופעמים שהוא אומר עליו ואחריו החזיק : ואת שער הדגים · כך שם השער : המה קרוהו · פתרו' אקורות ותקרות על השער · קרוהו משקל חזק כמו מן קורה דוגמת המקרה במים עליותיו · וקוף של קרוהו חיים להבנה לייחד בחירק בעניין זה מפני רי"ש של אחריה כמו ברך חרך עשהו וברכתיה והיתה לגוים וזרקים בארצות : מנעוליו · מסגריו שמוזרייל"ן בלע"ז : החזיק · כמו תקנו : התקועים · כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע : ואדיריהם · עשירים של תקוע : לא הביאו צוארם · לא סייעו בעבודתו של הקב"ה לבנות חומת העיר :

אבן עזרא

פחוות : שלש ופחות חסר למ"ד הפועל : לקרות · מן קורות בתינו : ולבית אשר אבא אליו · הוא בית המלך ופי' הבית שאשכב בו כי הבית הסמוך לחומת העיר הוא בית המקדש : רוכב בה · בעצמה : ואהי שובר · מן ויסבר להשניא ומלשון חכמינו ז"ל סברא והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות : המפרוצים · על דרך מזה בדרך מלכים תרכאו עמי רק אנשי המסורת הפרידו לקצר המלות ולפרש המ"ם הפתוחה רמז לחומות הפתוחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון : לעבור תחתי · הפוך הוא וכן הפירוש ואין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור : עד כן · פירוש עד עשותי כן לא הגדתי להם : ויחזקו ידיהם לטובה · בעבור הטובה הידועה שהמלך מטיב לי חזקו ידיהם ולכם : אין חלק וצדקה · אתכם ראויים שתעשו צדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו : המה קדשוהו · הקדושה בלשונינו היא מעלה גדולה על כן נקראה קדושה וכן יקדיש את ביתו קדש : המה קרוהו · שמו קורותיו : ועל ידו · כענין איש על ידו לרגליהם כטעם בעבור וכן ובעבור יד הבונים החזיקו ידם פלוני ופלוני לבנות : ואדיריהם לא הביאו כוחם בעבודת אדניהם · האדון והשר הממונה עליהם ממשפחתם :

היטבה

ואת

לכסא ו' וסי' ותקעתיו יתד במקום נאמן, כי עשית משפטי ודיני ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני, וידבר אתו טובות, נשבע יי' לדוד, אם ישמרו בניך: סימן כל הדין ענינא אח־יו הוא רפ במב ואחריו וסים' ואחריו החזיקו הכהנים, ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה: אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב' בענינא וסי' החזיק חנניה בן שלמיה, החזיק מלכיה בן הצרפי, וחד בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו אלעזר בן דודו, ושארא אחריו כתיב וקרי: ויחזק ה' וסים' ויקם יהונתן בן שאול, ויחזק חרש את צרף מחליק

ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן פסח ומשלם בן בסודיה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו ובריחיו: ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני וידון המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר: על ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה: ועל ידם החזיק רפיה בן חור שר חצי פלך ירושלם: (י) ועל ידם החזיק ידיה בן חרומף ונגד ביתו ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה: מדה שנית החזיק מלכיה בן חרם וחשוב בן פחת מואב ואת מגדל התנורים: ועל ידו החזיק שלום בן הלוחש שר חצי פלך ירושלם הוא ובנותיו: את שער הגיא החזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה עד שער השפות: ואת שער האשפות החזיק מלכיה בן רכב שר פלך בית הכרם הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו ובריחיו: (טו) ואת שער העין החזיק שלון בן כל חזה שר פלך המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו ואת חומת ברכת השלח לגן המלך ועד המעלות היורדות מעיר דויד: אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית הגברים: אחריו החזיקו הלוים רחום בן בני על ידו החזיק חשביה שר חצי פלך קעילה לפלכו: אחריו החזיקו אחיהם בוי בן חנדד שר חצי פלך קעילה: ויחזק על ידו עזר בן ישוע שר המצפה מדה שנית מנגד עלת הנשק המקצע: אחריו החרה החזיק ברוך בן זבי מדה שנית מן המקצע עד פתח בית אלישיב הכהן הגדול: אחריו החזיק מרמות בן אוריה בן הקוץ מדה שנית מפתח בית אלישיב ועד תכלית בית אלישיב: ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר: אחריו החזיק בנימן וחשוב נגד ביתם אחריו החזיק עזריה בן מעשיה בן ענניה אצל ביתו: אחריו החזיק בנוי בן חנדד מדה שנית מבית עזריה עד המקצוע ועד הפנה: פלל בן אוזי מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר לחצר המטרה אחריו פדיה בן פרעש: והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער (כה) המים למזרח והמגדל היוצא: אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל: מעל שער הסוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו: אחריו החזיק צדוק בן אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה שמר שער המזרח: אחרי החזיק חנניה בן שלמיה וחנון בן צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן ברכיה נגד נשכתו: אחרי החזיק מלכיה בן הצרפי עד בית הנתינים והרכלים נגד שער המפקד ועד עלית הפנה: ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים: ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים:

פטיש, ויחזק על ידו עזר בן ישוע, ויחזק את המצדות, ויחזק ויבן את כל החומה, וכל דסמי' לארכרא דכו' ויחזק, וטו ויחזק בקרי' וסים' נמסר בשמואל א' סימן יז: תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים, ולכל תכלית הוא חוקר, אם עד תכלית שדי תמצא, עד תכלית אור עם חשך, ועד תכלית בית אלישיב: והרוכלים ג' וחס' וסי' הנתינים והרכלים, הצרפים והרכלים, ווליגו הרכלים ומכרי כל:

אבן עזרא

הישנה, שם התאר והמתואר חסר: אנשי גבעון, חסר וי"ו והנכון ואנשי גבעון או מלטיה וידון אנשי גבעון והמצפה: לכסא פחת עבר הנהר, הנהר יתכן להיות לכסא שם אים והלמ"ד היא המורה על העצם והטעם החזיקו לבנות לעצם כסא המכונה פחת עבר הנהר וכמוהו פחת מואב או לכסא שם מקום סמוך ומלת פחת עבר שם אים והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות עד לכסא פחת עבר הנהר והוא הנכון: ויעזבו ירושלם, מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו: חצי פלך, כטעם מחוז ותרגום שלשת הנפת תלתא פלכין לנפת דור אחד לפלך דור חד: ונגד ביתו, חסר החזיק: בן הלוחש, יתכן להיות כם יואר בעבור הא הדעת כי לא יכנס על שם עצם ארם: השפות כמו האשפות ומשך האל"ף בקמצות הה"א: כל חוזה, שם אים: הוא יבננו, עתיד תחת עבר או פירוש החזיק פלוני שהוא יבננו: ויטללנו, מתרגום בבל קורתי בטלל מירותי: עלות הנשק, שם מקום כטעם קנה: החרה החזיק, מלשון חרון והטעם החרה אפו על עצמו על עכוב המלאכה והחזיקו ידו במדה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד המוסף וכן ויחר עלי אפו: בעפל, מגבר גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים אשר יושבים בעפל החזיקו עמהם: מדה שני, כמו שנית וכן אל בית הנשים שני: נגד נשכתו, כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכו: ויכעס, האמללים, חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב סבל: היעזבו

רש"י

ואת שער הישנה, כך שמה: לכסא פחת עבר הנהר, עבר הנהר כסא אחד בנו כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר: צורפים, אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם: ויעזבו את ירושלם, מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה: שר חצי פלך ירושלם, שר היה על חצי העם שבירושלם, פלך לשון דוכסות ומלכות: ונגד ביתו, כבל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: מדה שנית, כלומר מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כמותו, שנית מדה בבנין החומה אינו נופל לומר לשון מדה בבנין השערים לפי שאין להן כי אם בבנין חלק של חומה שלא מצינו בכל הפרשה בבנין השערים לשון מדה: ואת מגדל התנורים, גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב: הוא ובנותיו, שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין עד שער האשפות ושער האשפות לא היה בכלל: שר פלך המצפה, שר ודוכוס המצפה: הוא יבננו, הוא היה בונה אותו שער: ויטללנו, והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא: ואת חומת ברכת השלח, שהיא נוטה לגד גן המלך: ועד המעלות, הם היו מכירים מקומות הללו: בית צור, שם מקום: לפלכו, מאותה שררה חצי פלך בנה בניין זה לפלכו כף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה של שם דבר מאותיות בג"ד כפ"ת דגושות: אחיהם, הלוים: מנגד עלות הנשק, מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זין של נשק הגבורים היו מותנין שם כענין של עירי מבצר והנשק המקצוע, לקרן זוית של חומה: החרה, פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק: מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו', מנגד אותו בית בנה בניינו נגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה והנתינים היו יושבים בעופל הנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח: והמגדל היוצא, מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים: איש לנגד ביתו, כל אחד היה בונה כנגד ביתו: וחנון בן צלף הששי, בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי: מדה השני, כמו שנית: נשכתו, כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם בסמוך לחומה: בן הצורפי, איש הצורף ונקרא על שם אומנותו: ובין עליית הפנה לשער הצאן, תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנ' ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה:

לפני

שרופות ב׳ א׳ חס׳ וסימ׳ עריכם שרופת אש אדמתכם · היחיו את האבנים מערמות העפר : מלפניך י׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סוף סימן י״ח : סימן לנהרדעי ומערבא על עונם למדינחאי אל עונם · וסוראי אמרי ואל עונם : ויהי לב חד מן י״ד פסוקי׳ בטעם דרגא ומירכא כפולה משמשים לטפחא וסימ׳ ויבא לו יין וישת · למה תעשה כה לעבדיך · אשר לא צוה אותם · הלא טוב לנו שוב מצרימה · ויקרא לה נבח בשמו · נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים · אשר לא הגיד לה דה״ה · ויחנו

ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות : וטוביה העמני אצלו ויאמר גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם : שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה : ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה כי הכעיסו לנגד הבונים : ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לב לעם לעשות :

ח ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה והערבים והעמנים והאשדודים כי עלתה ארוכה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים להסתם ויחר להם מאד : ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם ולעשות לו תועה : ונתפלל אל אלהינו ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה מפניהם : ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה : ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום והשבתנו את המלאכה : ויהי כאשר באו היהודים הישבים אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים מכל המקמות אשר תשובו עלינו : ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה בצחחיים ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם וקשתתיהם : וארא ואקום ואמר אל החרים ואל הסגנים ואל יתר העם אל תיראו מפניהם את אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם :

ט ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם ונשוב כלנו אל החומה איש אל מלאכתו : ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחציהם מחזיקים והרמחים המגנים והקשתות והשרינים והשרים אחרי כל בית יהודה : הבונים בחומה והנשאים בסבל עמשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח :

אלה נכח אלה דמלכים · אני יי׳ נעניתי לו בה · וינח לו אליו מסביב דיהושפט · הלוא זה אוד מוצל מאש · ודי לא ידע תהודעון · ויהי ריב ומדון ישא · ויהי לב לעם לעשות : ויהי ג׳ בטעם גרמי בסיפרא וסימ׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי · ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה · ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע : ואמר אל החרים חד מן ח׳ פסוקים אל אל ואל על וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳ ועיי״ן במסר׳ רבתא מ״ה דקש״ה לי אנ״י הצעיר המאסף כ״י אינם שוי״ם ע״ל אל וג׳ ע״ל כ״י יש מה״ם בווי״ן וי״ש מי שמונ״ה ד׳ בער״ך אל בס״ד :

רשי

לפני אחיו וחיל שומרון · לפני חביריו וחיל שמרון שהיו צרי יהודה : האמללים · ענין חלשות ורפיון : מה היהודים · מדוע היהודים כך הם עושים : ויעזבו להם · וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לבנות : היזבחו · אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים : היכלו ביום · אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום אחד לומר שלא יניחום האומות לגמור את בניינם : היחיו · אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר : והמה שרופות · והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלם : מערמות · ענין חמרים ותלים : וטוביה העמוני אצלו · טוביה היה אצלו של סנבלט : ויאמר · וכך היה אומר ומלעיג : גם אשר הם בונים · אף הבנין הזה אשר הם בונים : אם יעלה שועל · על הבניין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבניין תקנה וכל מי שירצה יבוא ויפרוץ בו : שמע אלהינו · כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת : בארץ שבים · שיגלו מעל אדמת׳ כאשר גלינו : ואל תכס · כמו ואל תכסה דוגמת וסוד אחר ל׳ תגל׳ · כמו ל׳ תגלה : כי הכעיסו · אשר הכעיסו נגד הבונ׳ להלעיגם : ותקשר · כאשר נתקשרה החומה ונבנת עד חציה אז היה לב העם להוט ותמוך לעשות בניין החומה : כי עלתה ארוכה · שנבנתה החומה ארוכה ענין חובש ותרופה : כי החלו הפרוצי׳ להסתם · אשר התחילו אבני העיר שהיו פרוצי׳ עד עתה שאין חומה היו עתה סתומי׳ בבניין החומה : ולעשות לו תועה · לעשות לו בבניין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ודבר על יי׳ תעה : עליהם · על הבונים : מפניהם · מפני האויבים : ויאמר יהודה · כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה : כשל כח הסבל · הסובלים ועומסים האבנים והעצים לבניין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים : והעפר הרבה · ועדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבניין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים : ויאמרו צרינו · כך היה נחמיה מספר והולך : לא ידעו ולא יראו · כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ובדבר זה נשבות ונבטל הבניין : ויהי כאשר באו היהודים · ועתה כאספו הגרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו ביניהם בארצותם ואותם יהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני קהיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים עם האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳ : ויאמרו לנו עשר פעמים · התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומו׳ וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבניין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו : ואעמיד מתחתיות לחומה · כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות להותן מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר : בצחיחים · משפחות : מן העם · מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבאו : ואעמיד מתחתיות וגו׳ · ואעמיד את העם וגו׳ · מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו וגו׳ עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו׳ לא לנו יי׳ לא לנו וגו׳ : וארא ואקום : כאשר ראיתי האויבים באים קראתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו : על אחיכם · בשביל אחיכם : כי נודע לנו הדבר · אשר באו להלחם בנו : ונשוב כלנו · חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבניין החומה : ויהי מן היום ההוא · ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עוסקים בבניין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זינם לשמור אחיהם העוסקים במלאכה : והרמחים · וי״ו יתירה כמו וי״ו של ואיה וענה : והשרים · היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה : הבונים בחומה וגו׳ · אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ומשאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זין : השלח · כלי קרב · כמו מעבור בשלח וכן חברו מנחם : והבונים

אבן עזרא

היעזבו · פרושו מגזרת מעזיבה : היזבחו · כמו לזבח חנכת הבית והטעם היקריבו זבח חנכת הבית : היכלו · הישלימו בנינם ביום הידוע שהם נשערים להשלים · היחיו את האבנים · כי האבן השרופה כמת היא נחשבת : בוזה · שם דבר על משקל כומה שוחה והטעם לבזיון : לבזה · תן להם בזוי : ותקשר · כי הפרוצים נסתמו : עלתה ארוכה · בעבור ארוכות הימים : ולעשות לו תועה · לנחמיה או לעם ירושלם ותועה שם דבר על משקל עולה שוחה ופי׳ תועה כי העומד בברה כתועה שאינו יודע מה יעשה : ונעמיד משמר עליהם · בעבורם : ויהי · ויאמרו לנו · הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבנות משם חפצים לבא עלינו מתחתיות למקום הידוע שסבים משם הבונים בערב : בצחיחים · כמו צחיח סלע : ויהי מן היום ההוא · והרמחים · הוי״ו נוסף או הוא הפוך ונכון מחזיקים המגנים והרמחים או טעמו והרמחים בידם : אים

ויש ו' רפ וסימ' ויש אשר יהיה הענן מערב · ויש תקוה לאחריתך · ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו · ויש אשר אמרים שדותינו · ויש אשר אמרים לוינו כסף : והנה אנחנו ג' וסי' מאלמים אלומים · והנה אנחנו בקדש · והנה אנחנו כבשים את בנינו : נושים ג' ובעניין וסימ' וימלך לבי עלי לאמר · וגם אני אחי ונערי נשים · השיבו נא להם כהיום ואמר ד' כתי' ויאמר זקרי' ואמר וסימ' ויאמ' אלי מה אתה רואה דזכריה דמנורת זהב תנינא דפסוק · ויאמ' לי מי אתה ויאמ' אלי עמלקי · ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים

והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים והתוקע בשופר אצלי : ואמר אל החרים ואל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על החומה רחוקים איש מאחיו : במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו : ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים : גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו ילינו בתוך ירושלם והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה : ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו איש שלחו המים :

ה

ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים : ויש אשר אמרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה : ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב : ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו : ועתה כבשר אחינו בשרינו כבניהם בנינו והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידינו ושדתינו וכרמינו לאחרים : ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה : וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים ואתן עליהם קהלה גדולה : ואמרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וגם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו ויחרישו ולא מצאו דבר : ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו : וגם אני אחי ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה נא את המשא הזה : השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם : ויאמרו נשיב ומהם לא נבקש כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה : גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור וריק ויאמרו כל הקהל אמן ויהללו את יהוה ויעש העם כדבר הזה :

הלא ביראת · ויאמ' להם לא יפתחו שערי ירושלם : ויהללו ד' בקריאה וסי' ויראו אתה שרי פרעה ויהללו · ויהללו את אלהיהם דשמשון · עד לשמחה · גם חצני נערתי ואמרה :

אבן עזרא

איש שלחו · חרבו ורצה לומר כי אינם פושטים בגדיהם וגם כליהם אינם מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם ויש אומרים שהוא מן התרגום והפשיט וישלח וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי איש שצריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים ואם נכון אחר : משמר · מלאכה · חסר למ"ד השירות והנכון למשמר למלאכה : ותהי צעקת העם · הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים · יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמצא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו : ויש עורבים · משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב : ויש · למדת המלך · בעבור המס שצוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו : כבשר אחינו בשרינו · אף על פי שא"ו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנשה והם כובשין בנותינו בחזקה : וימלך · תרגום איעצך אימלכינך : כדי בנו · כפחנו ודי לנו : ונמכרו לנו · פי' ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגוים לא טוב הדבר : ביראת אלהינו · בעבור יראתו : תלכו מחרפת הגוים · והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן צעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים מדריוש המדי שנה ושמטה ב' שנים וארבעים לאחשורש הרי מ"ד וג' שנים · ולשון משא הקשור בבי"ת הוא כמלוה : ומאת הכסף · ומי שהלוה מאה שקלי כסף או דגן ותירוש ויצהר לא תבקשו מהם והפסוק האחר מפרש זה באמרו נשיב ומהם לא נבקש : ואשביעם · על ידי הכהנים כי הם המשביעים כענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם : ומהם לא נבקש · פירושו ומהם לא נבקש המשוי : חצני · זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן : נערתי · מן וינער יי' את מצרים : מביתו · מבניו : ויהללו את יי' · שמם בלבם לעשות כן : פתח

רשי

והבונים · כיצד הם בונים שהיו כלם חגורי' איש חרבו על מתניו ובונים : אצלי · הוא היה תדיר אצלי : הרבה · היא גדולה : ילחם לנו · ילחם בעדינו : איש ונערו · כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו : ילינו בתוך ירושלם · ובלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמצא שלא היו ישנים כלום : אין אנו פושטי' בגדינו · תמיד היינו זריזים במשמר : איש שלחו המים · מוסב על אין שלמעלה כמו ואין עתה מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטי' שלחו הפשטתו כמו ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח : ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה · דלת העם העניים היו צועקים מאד : אל אחיהם היהודים · בשביל אחיהם היהודים עשירים : ויש אשר אומרים · נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודי' עשירים שלא היו רוצים לפרנס' : ויש אשר אומרי' שדותינו וגו' · ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרי' שדות וכרמים ובתים נתן לאחרי' בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו : ברעב · אחרי שאין מוותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסותינו : ויש אשר אומרים לוינו כסף · ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ועכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתינו : למדת המלך : למס המלך כמו מנדה בלו והלך : ועתה כבשר אחינו בשרינו · ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים : כבניהם בנינו · כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו : והנה אנחנו כובשים · ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו : ויש מבנותינו נכבשות · וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות : ואין לאל ידינו · ואין כח בידינו לפדותם : ושדותינו וכרמינו לאחרים · אף שדות וכרמים מכרנו ביד אחרים לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס : וימלך · ויועץ לבי בעצמי : ואריבה · נתוכחתי על החורים והסגנים שהם העשירים : משא איש באחיו אתם נושאים · מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם : ואתן עליהם קהלה גדולה · הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם : ואמרה להם · וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר בשביה מיד הגוים שהיו נמכרים להם : כדי בנו · באותו די ממון שבידינו : וגם אתם · ואף אתם תמכרו לגוים את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים : ונמכרו לנו · והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכורים לנו מיד הגוים : לא טוב הדבר · רע הדבר בפני הקב"ה : ויחרישו · שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב : מחרפת · מפני חרפת הגוים שהם אויבינו : וגם אני ואחי ונערי · אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואבחנו בעזוב ונמחול להם כל ההלוואות הללו נושים כמו והנושה בא לקחת : השיבו נא · ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם : ומאת הכסף · ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן והתירוש וגו' : ויאמרו נשיב · והם אמרו להשיב ולמחול הכל : לעשות כדבר הזה · שיהיו מוחלים גם הם : גם חצני נערתי · אף אני בגדי חצני נערתי חצני כמו והביאו בניך בחוצן נערתי איסקו"ליר בלע"ז כמו התנערי מעפר : ככה ינער · ככה ינער הקב"ה מן העולם ונכסיהם כל אותם שלא יהו מוחלין חובותיהם : נעור וריק · בלא נכסים : אשר בזה אנתי · המלך : פתח

ויין ה' וסימ' ומלכי צדק מלך שלם · וגם תבן גם מספוא יש דפילגש בגבעה · והיה כנור ונבל ותוף וחליל · ויחזק את המצדות דה"ה · לאכתם יאמרו איה דגן · לחם המודות לא אכלתי ובשר · והפחות הראשונים אשר לפני : להרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר · ואשר היה נעשה ליום אחד · הלא הכושים והלובים : ולא נותר ה' בקריאה וסימ' ולא

גם מיום אשר צוה אתי להיות פחם בארץ יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך שנים שתים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי : והפחות הראשנים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על העם ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים : וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל נערי קבוצים שם על המלאכה : והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש והבאים אלינו מן הגוים אשר סביבתינו על שלחני : ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וצפרים נעשו לי ובין עשרת ימים בכל יין להרבה ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבדה על העם הזה : זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה :

ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים : וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו בכפירים בבקעת אונו והמה חשבים לעשות לי רעה : ואשלחה עליהם מלאכים לאמר מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם : וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב אותם כדבר הזה : וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו : כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה ואתה הוה להם למלך כדברים האלה : וגם נביאים העמדת לקרא עליך בירושלם לאמר מלך ביהודה ועתה ישמע למלך כדברים האלה ועתה לכה ונועצה יחדו : ואשלחה אליו לאמר לא נהיה כדברים האלה אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם : כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי : ואני באתי בית שמעיה בן דליה בן מהיטבאל והוא עצור ויאמר נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל כי באים להרגך ולילה באים להרגך : ואמרה האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי לא אבוא : ואכירה והנה לא אלהים שלחו כי הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שכרו :

נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה · ולא נותר מהם איש כי אם כלב · ולא נותר מהם אחד · ולא נותר בו ובכל האנשים · ולא נותר בה פרץ : פתוחה ה' בקריאה וסימ' ויעזבו את העיר פתוחה · ואמרת חרב חרב פתוחה · ואגרת פתוחה בידו :

רשי

פחם · כמו פחה · שלטון דוגמ' רקם שהוא כמו רקה : משנת עשרי' · למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנאמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו' : שנים שתים עשרה · שהם שתים עשרה שנה : ואני ואחי · אני וחברי אשר באו עמי : לחם הפחה לא אכלתי · לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס : הכבידו על העם · הכבידו מס על העם : ויקחו · והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר כתיבת ארבעים משקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה : גם נעריהם · של פחות : החומה · חומת העיר : החזקתי · העסקתי לעסוק בה תדיר : ושדה לא קנינו · ובשרות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סיעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבניין החומה · אבל הייתי נותן להם מזון כדי לבנות הבנין : על המלאכה · לבנות תדיר : מאה וחמשים איש · היו אוכלים על שלחני לבד הגרים הבאים אלינו מן הגוים שאף הם היו אוכלים על שלחני : ואשר היה נעשה · ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה : ברורות · פתרונו לפי ענינו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות : נעשו לי · לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה : ובין עשרת ימים · ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים : ועם זה · ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוכרח הוצאו' כל כך : לחם · של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בניין החומה עליהם : ולא נותר בה · בחומת העיר : דלתות לא העמדתי · שלא נעשו דלתות בשערי העיר : בכפירים · שם מקום הוא : אשר בבקעת אונו · כך שם הבקעה : והמה חושבים · עלי הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם : מלאכה גדולה אני עושה · מבנייני העבר : למה תשבות · למה תהיה המלאכה בטלה : כאשר ארפה · ידי מן הבניין : וירדתי אליכם · לדבר ולהועד עליכם : את נערו · על ידי נערו : ואגרת פתוחה בידו · כתב אגרת שלא ליעל ידו : כתוב בה · באותה אגרת : בגוים נשמע · שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד : וגשמו אומר · גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר : כדברים האלה · מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו' : וגם נביאים וגו' · עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת : נביאים · בעלי לשון · כמו בורא ניב שפתים : לאמר · שאומרים יש מלך ביהודה : ועתה ישמע למלך · אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה : כי מלבך · הרי כי במקום אלא : בודם · קונטרב"טאלם בלע"ז כמו אשר בדה מלבו : כי כלם · כי כל הגוים : מיראים אותנו · מתיראים מתנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו' : ועתה חזק את ידי : לסייעני בבניין החומה · והוא עצור · שמנאו בביתו : ויאמר נועד · אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה : כי באים להרגך · שהרי יבאו להרגך סנבלט וחביריו : והלילה יבאו · ועל כן הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים : האיש כמוני יברח · בתמיה · אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל : לא אבא · לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו : ואכירה · הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה : כי הנבואה דבר עלי · שהרי הוא דבר דברים הללו עלי בשם נבואה : שכרו · של אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידו ולבטל בניין החומה :

אבן עזרא

פחם · המ"ם נוסף ופחה ופחם כאמנה ואמנם או המ"ם סימן הרבים והטעם פחה שלה' והוא הנכו' רק הראוי פחתם : לחם הפחה · הראוי לפחה : הכבידו · חסר עול או משא : בלחם ויין אחד · הראוי במאכל אח' היו לוקחי' מהם שקלי' ארבעי' : ושדה לא קנינו · הכהנים אחיו עמו הנזכרים למעלה באמרו אני ואחי : ואשר היה נעשה עבר מבנין נפעל והוא חסר וי"ו והטעם ונעשה ופי' תקון כמו ומהר לעשות אותו : ובין עשרת ימים · למדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשת שעור' הזאת והיה מוציא בכל יין להיות הרבה בלא חסרון : ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי כי הבשר והיין הרבה רק הלחם מעט ולא כראוי לפחה בעבור הרעב לא בקשתי מן העם כשרים הראשונים לתת לי : על העם : כמו אל העם : בכפירים · באחד מהם וכן ויקבר בערי גלעד : ואגרת פתוחה בידו · פי' פרושה כענין ויפרשהו חזקיהו לפני יי' : וגשמו אומר · הוא גשם הערבי והוי"ו נוסף כיתר יתרו : ואתה הוה · חפץ שתהיה להם למלך : כדברים האלה · פי' דבר שלא אליו פי' כדברים האלה שמעתי : אתה בודאם · מכזב כמו בדיך מתים יחרישו בחדש אשר ברא מלבו ובלשון חכמינו ז"ל בדאי : כי כולם · כטעם כולכם וכן כלם תשובו ובאו נא ופי' כלכם מפחדים אותנו כדי שלא תעשה המלאכה : ועתה חזק את ידי לסנבלט הוא אומר על ידי פיום : והוא עצור · לפני הבורא לעברו כעוצר עצמו מתפלה והעצור בתענית כדואג האדומי שהיה נעצר : כמוני · הראשון שבח והשני לשון גנות : כי הנבואה · שם דבר והטעם הנבואה מלבו דבר עלי שמעיה : שכרו · וי"ו סנבלט תח' או : שכרו · שם דבר וטעמו הכו' כתנו שכרו והראשון קרוב :

בלשן ב׳ וסימ׳ אשר באו עם זרובבל ׳ הבא׳ עם זרובבל ישוע וגו׳ : בענה כולהון כתי׳ ה׳ במ״ג כתיב א׳ וסימני׳ בענא בן אחילוד׳ בענא בן חושי ׳ ועל ידם החזיק צדוק בן בענא : סימן כל הדין עניגא ר״פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשיבית לחם עד מי עילם ר״פ אנשי : זכי ב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני זכי שבע מאות וששים ׳ והבירו : בגוי ב׳ זקף קמץ וסי׳ בני בגוי אלפים חמשים וששה ׳ בני בגוי אלפים ששים ושבעה : לחזקיה ב׳ וסי׳ בני אטר לחזקיה תנינא ׳ וילכדוה מקצה שלש שנים ׳ וב׳ ליחזקיהו עשר וכבוד ׳

למען שכור הוא למען אירא ואעשה כן וחטאתי
והיה להם לשם רע למען יחרפוני :
זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט
כמעשיו אלה וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים
טו אשר היו מיראים אותי : ותשלם החומה בעשרים
וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום :
ויהי כאשר שמעו כל אויבינו
ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד
בעיניהם וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה
הזאת : גם בימים ההם מרבים חרי יהודה
אגרתיהם הולכות על טוביה ואשר לטוביה
באות אליהם : כי רבים ביהודה בעלי שבועה
לו כי חתן הוא לשכניה בן ארח ויהוחנן בנו לקח
את בת משלם בן ברכיה : גם טובתיו היו
אמרים לפניו ודברי היו מוציאים לו אגרות שלח
טוביה ליראני : ויהי
ז כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו
השוערים והמשררים והלוים : ואצוה את חנני
אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם כי הוא
כאיש אמת וירא את האלהים מרבים : ויאמר
להם לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועד
הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו והעמיד מ

משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד
ביתו : והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט
בתוכה ואין בתים בנוים : ויתן אלהי אל לבי
ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם
להתיחש ואמצא ספר היחש העולים בראשונה
ואמצא כתוב בו :
בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה
נבוכדנצר מלך בבל וישובו לירושלם וליהודה
איש לעירו : הבאים עם זרבבל ישוע נחמיה עזריה
רעמיה נחמני מרדכי בלשן מספרת בגוי נחום
בענה מספר אנשי עם ישראל : בני פרעש
אלפים מאה ושבעים ושנים : בני שפטיה
שלש מאות שבעים ושנים : בני ארח שש
מאות חמשים ושנים : בני פחת מואב לבני
ישוע ויואב אלפים ושמנה מאות שמנה עשר :
בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה :
בני זתוא שמנה מאות ארבעים וחמשה :
בני זכי שבע מאות וששים : בני בנוי שש
מאות ארבעים ושמנה : בני בבי שש מאות
עשרים ושמנה : בני עזגד אלפים שלש מאות
עשרים ושנים : בני אדניקם שש מאות ששים
ושבעה : בני בגוי אלפים ששים ושבעה : בני עדין

וב׳ יחזקיה דבר יי׳ אשר היה אל הושע ׳ אשר היה אל מיכה ׳ ואינון ג׳ זוגין מן ב״ב בחד לישן : סימן כל קריאה קרית יערים במ״ב קרית ערים וסי׳ וצלע האלף היבוסי הוא קרית ערים ׳ בני קרית ערים כפירה ובארות קדמאה :

אבן עזרא

למען שכור ׳ הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור : למען אירא ואעשה כן ׳ שאכנס בהיכל : וחטאתי ׳ לשם ׳ להם לשם רע ׳ עלי שסגרתי הדלתות : יחרפוני ׳ שפחדתי מהם ונחבאתי : וגם לנועדיה הנביאה ׳ הסכמת המפרשים שהוא שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהים ומלת הנביאה באה על דרך תיבת נועדיה שהיא כטע׳ נקבה בדבור ואיננה על דרך הענין כטעם אמרה קהלת ולאמר כי נועדיה היתה אשה התנבאה עליו שקר הוא הקרוב וכרו כל הטענות ומלת וגם לנועדיה לרבות על שמעיה וזה הנכון : לחמשים ושנים יום ׳ שאלה שנבלט האגרת : ויפלו מאד בעיניהם ׳ שנפלים ונפלים ממעלתם ואין להם תקומה לפניהם : אגרות באו ׳ דבק עם ודברי היו מוציאים והטע׳ מה שדברתי להם שאגרו׳ שלח טוביה ליראני היו מוציאים ומודיעים לו שכך שפרתי להם : כאיש אמת ׳ הכ״ף לאמתת הדבר : ועד הם עומדים יגיפו הדלתות ואחזו ׳ הכתוב בלשונו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעלם ממנו כענין ישקני מנשיקות פיהו : והם עומדים ׳ רמז לחנני וחנניה והטעם בעוד שהם עומדים בשערים הזהירם שיגיפו השערי׳ כגרו הדלתות לפניהם ואמר להם אתם אחוזו הדלתות בבריחים ׳ יגיפו תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא : והעמד ׳ שם הפועל : החורים ׳ תרגום לבן חיור והוא עין מראה כבגד וממנו כקראו חורי : אלה בני המדינה ׳ בפסוק העליון אמר להתיחש והטעם להראות היחש ומצא כתו׳ בו אלה בני המדינה העולי׳ וכאשר נקשרה חומת ירושלם רצה נחמיה שיתיחשו לבית אבותם לבלתי התערב עמהם זרים רבים נוספו שאינם במספר הראשו׳ ורבי׳ נגרעו שכבר מתו ולא היו בימי נחמיה ורבי׳ הולידו בני׳ בתוך ל״ו שנים שכתים לכורש ועד לאחשורש וכ׳ לארתחשסתא עד עלות נחמיה ולנמצאים אמר להתיחש ׳ ואם ישאל איש למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים ואינם במספר הראשו׳ ויש בראשון שאינו בשני כי בראשון אמר בני ארח תשעה ובשני בני ארח תרנ״ב והנה מספר הראשונים קכ״ב בני שאלה שלשת אלפים ותר״ל ובשני שלשת אלפים ותתקל ונוספו בשני ויש נזכרי׳ בראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה קי״ב ובשני בני חריף קי״ב ׳ נשיבהו כי הכתוב ידבר כנגד הרוב אמרה להרוג שבעי׳ בני ירובעל ויותם לא נהרג וכן יוצאי ירך יעקב שבעים ויעקב לא יצא מירכו ע׳ ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה רעליה ובשני עזריה רעמיה והמספר השני מעט נוסף על הראשון רק כאמרו אלה העולי׳ להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני שבפו ובני פלוני נגרעו ומתו מהם וכבר פירשתי כל הענין למעלה : ביום

רשי

למען שכור היה ׳ אמר לי הדברים הללו : למען אירא ׳ כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא : והיה להם לשם רע ׳ למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו : וגם לנועדיה הנביאה ׳ היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר משנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואות שקריהם : בעשרים וחמשה ׳ ימים לחדש אלול בשנת כ׳ לדריוש המלך שבשנת כ׳ לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלם : לחמשים ושנים יום ׳ כוף ׳ נב׳ יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בניין החומה : ויהי כאשר שמעו כל אויבינו ׳ דבר זה שנשלם בניין החומה : ויראו כל הגוים ׳ וכאשר ראו כל האומות שנגמר בנין חומת העיר : ויפלו מאד בעיניהם ׳ נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם : חורי יהודה ׳ שרי יהודה : על טוביה ׳ א׳ טוביה ישרא׳ רשע היה ואשר לטוביה ׳ ואגרות אשר לטוביה : כי רבים ביהודה ׳ שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה : כי חתן הוא ׳ אותו טוביה לשכניה : ויהוחנן בנו ׳ של טוביה : בת משלם ׳ אותו משלם שר וגדול היה : גם טובותיו ׳ של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו : טובותיו ׳ שבחותיו בלע״ז : היו מוציאים לו ׳ להגיד לו לטוביה : אגרות שלח טוביה ׳ אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בניין החומה : ויפקדו ׳ פקדו עמהם הלוים פקידים על פקידותן להיותן שוערי׳ ומשוררים מן הלוים בבית המקד׳ על ירושלם ׳ לשמור שערי ירושלם : מרבים ׳ מימים רבים : עד חום השמש ׳ עד חצי היום שהיה היום גדול : ועד הם עומדים ׳ ובעוד שהשערי׳ פתוחים יהיו עומדי׳ שלא יזוזו עד יגופו ויסגרו הדלתו׳ והרוצה לבאת יוצא מן העיר והרוצ׳ ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עוסים מפני האויבים : ואחזו ׳ יאחזו הדלתות לסוגרם : משמרות יושבי ירושלם ׳ מיושבי ירושלם העמידו משמרות גי״טם בלע״ז : רחבת ידים ׳ רחבת מקום וגדולה : להתייחש ׳ לחקור יחוסן : העולי׳ בראשונה ׳ מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה : ואמצא כתוב בו ׳ כל אלה הדברים היו כתובי׳ באותה אגרת אלה בני המדינה וגו׳ עד והגורלות הפלנו על קרבן העצים : וליהודה ׳ למדינת יהודה : איש לעירו ׳ כל אחד לעירו : הבאי׳ עם זרובבל ׳ אשר באו משבי הגולה עם זרובבל : ישוע ׳ הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ׳ חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונו׳ של מעלה ופעמי׳ יש שאינ׳ מכוונ׳ זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונו׳ כל כך אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שנ׳ כל הקהל כאחד וגו׳ ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה :
ביום

ואנו ג׳ חס׳ וסימ׳ כי הוא ראשית אנו ׳ יהי רעב אנו ׳ בני לד חדיד ואנו תבינא דסיפרא ׃ הלוים ג׳ ר״פ וסי׳ הלוים בני ישוע ׳ וחבירו ׳ הלוים בימי אלישיב ׃ ציחא ג׳ כתיב א׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ הנתיני׳ ׳ וחברו ׳ וציחא וגשפא נתינים תנינא חס׳ ׃ חגבא ל׳ כתיב א׳ בני לבנא בני חגבא ׳ וחד כתיב ה׳ בני לבנה קדמא ׃ חקופא ב׳ וכתי׳ א׳ וסי׳ בני הקופא ׳ וחברו בני בקבוק בני חקופא ׃ יעלא ל׳ כתיב א׳ קדמ׳ כתיב ה׳ בני מלא בני דרקון בני גדל ׃ אבותם ה׳ חס׳ בנביאי׳ ובכתובי׳ וסי׳ ויעש יהודה הרע ודרחבעם דמלכי׳ ׳ על אשר

שש מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי אָטֵר לְחִזְקִיָּה
תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי חָשֻׁם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי בֵצָי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה׃
בְּנֵי חָרִיף מֵאָה שְׁנֵים עָשָׂר׃ בְּנֵי גִבְעוֹן תִּשְׁעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ אַנְשֵׁי בֵית־לֶחֶם וּנְטֹפָה מֵאָה
שְׁמֹנִים וּשְׁמֹנָה׃ אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ אַנְשֵׁי בֵית־עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃
אַנְשֵׁי קִרְיַת יְעָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת
אַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ
מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה
וְעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מֵאָה
עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי נְבוֹ אַחֵר חֲמִשִּׁים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃
בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי
לֹד חָדִיד וְאֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ בְּנֵי
סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים תְּשַׁע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת
שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃
בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃ בְּנֵי
חָרִם אֶלֶף שִׁבְעָה עָשָׂר׃ הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ
לְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי לְהוֹדְוָה שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃
הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה׃
הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלֻּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־
עַקּוּב בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי מֵאָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה׃
הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִחָא בְנֵי־חֲשֻׂפָא בְנֵי טַבָּעוֹת׃
בְּנֵי־קֵירֹס בְּנֵי־סִיעָא בְּנֵי פָדוֹן׃ בְּנֵי־לְבָנָא
בְנֵי־חֲגָבָא בְּנֵי שַׁלְמָי׃ בְּנֵי־חָנָן בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־
גָחַר׃ בְּנֵי־רְאָיָה בְנֵי־רְצִין בְּנֵי נְקוֹדָא׃ בְּנֵי־
גַזָּם בְּנֵי־עֻזָּא בְּנֵי פָסֵחַ׃ בְּנֵי־בֵסַי בְּנֵי־מְעוּנִים
בְּנֵי נְפוּשְׁסִים׃ בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְנֵי
חַרְחוּר׃ בְּנֵי־בַצְלִית בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃
בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח׃ בְּנֵי נְצִיחַ
בְּנֵי חֲטִיפָא׃ בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סוֹטַי בְּנֵי־
סֹפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא׃ בְּנֵי־יַעְלָא בְנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי
גִדֵּל׃ בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים
בְּנֵי אָמוֹן׃ כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃ וְאֵלֶּה הָעוֹלִים
מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדּוֹן וְאִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ
לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃
בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת
אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי
הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי
אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃ אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם
הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָא וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃
וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוּרִים וְתֻמִּים׃ כָּל־
הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
וְשִׁשִּׁים׃ מִלְּבַד עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה
שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם
מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה
פִּרְדֵיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
גְּמַלִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת
אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ וּמִקְצָת
רָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לַמְּלָאכָה הַתִּרְשָׁתָא נָתַן
לָאוֹצָר זָהָב דַּרְכְּמֹנִים אֶלֶף מִזְרָקוֹת חֲמִשִּׁים
כָּתְנוֹת כֹּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ
לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹת וְכֶסֶף
מָנִים אַלְפַּיִם וּמָאתָיִם׃ וַאֲשֶׁר נָתְנוּ שְׁאֵרִית
הָעָם זָהָב דַּרְכְּמֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹא וְכֶסֶף מָנִים אַלְפָּיִם
וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃ וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הָעָם
וְהַנְּתִינִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃

ח

וַיֵּאָסְפוּ כָל־
הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־
הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר תּוֹרַת
מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבִיא עֶזְרָא
הַכֹּהֵן אֶת־הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה
וְכֹל מֵבִין לִשְׁמֹעַ בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃
וַיִּקְרָא־בוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמַּיִם
מִן־הָאוֹר עַד־מַחֲצִית הַיּוֹם נֶגֶד הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים
וְהַמְּבִינִים וְאָזְנֵי כָל־הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה׃
וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל־מִגְדַּל־עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ
לַדָּבָר וַיַּעֲמֹד אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשֶׁמַע וַעֲנָיָה וְאוּרִיָּה
וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשֵׂיָה עַל־יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ פְּדָיָה
וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה זְכַרְיָה מְשֻׁלָּם׃

עזבו את יי׳ דמלכים דשלמה ׳ ויהיו הגוים האלה דמלכים ׳ ויעשו כן בני הגולה ׳ ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל בתרא ׳ וכל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״ב וסי׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ׳ ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד ׃ ולהם ח׳ וסי׳ ואתה קח לך מכל מאכל ׳ וישימו לו לבדו ׳ וטפכם אשר אמרתם ׳ כי הם ומקניהם יעלו ׳ ויהי אחרי בא אמציהו ׳ כי הטהרו הכהני׳ והלוים ׳ מלבד עבדיהם ואמהותיה׳ דסיפר׳ ׳ וחבירו ׳ השוערי׳ והשוערי׳ ׳ מ״ל בקריאה וסי׳ ויהי כאשר נכנת החומה ׳ וישובו הכהני׳ והלוים דסיפ׳ תנינא וקדמא ׳ ושאר העם הכהני׳ והלוים והשוערי׳ ׳ כי ל׳ הלשכות יביאו ׃ והשוערי׳ עקוב טלמון ואחיה׳ ׳ שומרי׳ שוערי׳ משמר באספי׳ ויעש לו לשכה גדולה ׳ ויעמד השוערים על שערי בית יי׳ ׳ ומהלוים סופרים ושוטרים ׃ ל׳ ספר ג׳ בקריאה וסי׳ כתב לך את הדברי׳ ׳ ויכתוב ירמיהו ׳ ויקרא בו לפני הרחוב ׃

רשי

ביום אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה: מן האור. של תחלת היום: אל ספר התורה. היו כל העם מטים אזניהם: אשר עשו לדבר. אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה: כי

אבן עזרא

ביום אחד לחדש השביעי. דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני: ויקרא בו. רמז לספר התורה: מגדל עץ. כדמות מגדל כאשר אנחנו עושים פה בבתי כנסיות: ופתחו

אמן אמן ב׳ דסמיכי וסימ׳ ואמרה האשה אמן אמן ׳ ויברך עזרא את יי׳ הא׳להים הגדול ׃ שכל ה׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום אתתא אתיעצת ואתיהיבת לגברא ספרא ׳ וביאורם והאשה טובת שכל ויפת תואר ׳ יועץ בשכל ׳ נתן הסכל במרומים רבים ׳ איש שכל מבני מחלי ׳ ושום שכל ויבינו במקרא ׃ ועונות ו׳ מ׳ל בליש׳ בקרי׳ וסי׳ אם עונות תשמור יה יי׳ מי׳ כמה לי עונות וחטאו׳ ׳ ותורישני עונות נעורי ׳ כי חמה עונות חרב למען תדעון ׳ כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם ׳ ויתודו על חטאתיה׳ ׳ ועונות אבתיהם׳

ח ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה ובפתחו עמדו כל העם׃ ויברך עזרא את יהוה האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו ליהוה אפים ארצה׃ וישוע ובני ושרביה ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא עזריה יוזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם׃ ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא׃ ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הספר והלוים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא ליהוה אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה׃ ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות יהוה היא מעזכם׃ והלוים מחשים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו׃ וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם׃ וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלוים אל עזרא הספר ולהשכיל אל דברי התורה׃ וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יהוה ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי׃ ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב׃ ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים׃ ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד׃ ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט׃

ט וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם׃ ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבתיהם׃ ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם רביעית היום ורביעית מתודים ומשתחוים ליהוה אלהיהם׃ ויקם על מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול אל יהוה אלהיהם׃ ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את יהוה אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על כל ברכה ותהלה׃ אתה הוא יהוה לבדך את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים׃ אתה הוא יהוה האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם׃ ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה׃

ושארא עונת כתיב ׃ לבדך ג׳ זקפין בקריאה וסי׳ מדוע אתה יושב לבדך וכל העם ׳ ויחרד אחימלך לקראת דוד ׳ אתה הוא יי׳ לבדך אתה עשית את השמים ׳ אנ׳ ומצאת ג׳ וסימנ׳ ובקשתם משם את ׳ בלכתך היום מעמדי ׳ ומצאת את לבבו נאמן לפניך ׃

אבן עזרא

ובפתחו עמדו ׳ העמיד׳ בדיבור ופירושו שתקו והחרישו וכן עמדו לא ענו עוד ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם וכן אמרו חכמינו ז״ל מימו׳ משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד ׃ במועל ידיהם ׳ משרש על״ל וכמוהו ועוללתי בעפר קרני והוא כטעם מעלה מן עלה ויעל והם שנים שרשים בענין אחד כמו סובב ומסבה ופי׳ במועל בנשיאות ידיהם כטעם שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳ ׃ מבינים את העם לתורה ׳ הבינום להקשיב התורה ׃ מפורש ׳ פי׳ דבר מפורש ׃ ושום שכל ׳ שמו שכלם להבין במקרא זאת השומה בעיון הלב כטעם ואתנה את לבי לדעת חכמה ׃ לכל העם ׳ דבק ויאמר שהוא ראש הפסוק ׃ כי חדות יי׳ היא מעזכם ׳ השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך ׃ מחשים לכל העם ׳ פועל יוצא ׃ הסו ׳ מלעיל בגלגל הפסק וכן ערו ערו עד היסוד בה ׃ ואשר ישמיעו ׳ ועלי עץ שמן ועלי עץ הדס ועלי תמרים והוי״ו איננה מוסיפים על הענין רק טעמו או ועלי עץ שמן או עלי הדס וכן ומקלל אביו ואמו ׳ וההדס והעבות ידענו מן הקבלה שהם עץ אחד וכן אמר המתרגם עבות הרכין על דרך קצרה רק יש בו מינין הנמצאים בשלשה עלים הוא המקרא מן מעשה עבות ולא מצאתי בשפה עלים והוא הנאה מבולם להקרא עבות ויש או׳ כי ימצא בטבע׳ עלים ורבותינו קראו הדס שוטה ׃ ישוע ׳ נקרא בשלשה שמות ׃ יום ביום ׳ פי׳ ביום הראוי והטעם מענין היום ׃ ויקם על מעלה ׳ שם דבר סמוך והטעם מכהנם להתפלל לשם ׃ קומו ברכו ׳ הורו לישראל לברך השם שהוא מן העולם ועד העולם לנכח נכתים הוא אלהיכם אין עוד והטע׳ ברכוהו אתם ואמרו לפניו יברכו שם כבודך בני אדם ותהיה מרומם על כל ברכה והטעם שירום אחר שיברכוך ׃ השמים ׳ הוא הרקיע ושמי השמים הגלגלים העליונים ׃ כי

רשי

כי מעל כל העם היה ׳ ועל כן ראוהו כלם ׃ ובפתחו עמדו כל העם ׳ וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם ׳ עמדו לשון שתיקה שתקו כמו עמדו ולא ענו עוד ׃ במעל ידיהם ׳ בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב״ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים ׃ מבינים את העם ׳ שהיו מתרגמין לעם דברי תורה ׃ על עמדם ׳ שהיו עומדין על רגליהם ׃ ושום שכל ׳ ושימת חכמה ושום לשון פעול ׃ היום קדוש ׳ כי יום ראש השנה הוא ׃ כי בוכים כל העם ׳ מפני שלא קיימו התורה כראוי ׃ לאין נכון לו ׳ לעני שאין מזומן לו מאכלו ׃ מחשים ׳ היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד ׃ הסו ׳ לשון שתיקה ׳ כמו ויהס כלב ׃ וביום השני ׳ של ראש השנה ׳ ואשר ישמיעו ׳ וכן אשר ישמיעו קול ׃ לחוג את חג הסוכות ׳ וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו ׃ ועלי הדס ׳ מפורש במסכת סוכה זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה ׃ ועלי תמרים ׳ ללולב ׃ ועלי עץ עבות ׳ זהו הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה ׃ יום ביום ׳ בכל יום ויום ׃ ואדמה עליהם ׳ העלו עפר על ראשם ׃ מכל בני נכר ׳ ומנשיהם הנכריות כמו שנאמר למעלה ׃ על מעלה הלוים ׳ מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שיאמרו שירה ׃ מן העולם ועד העולם ׳ מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך ׃ ויברכו שם כבודך ׳ עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות והתהלות שלו הם ׳ ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר ממה שאין הפה יכולה לדבר ׃ ושמת ׳ טעמו למעלה בש״ן לפי שמשמעותו בלשון עבר ׃ וכרות עמו ׳ לשון פעול ׃ כי

והים ו׳ וסימ׳ הגדול ונבול דיהושע׳ והים בקעת לפניהם ר״פ ׳והיכ לרחצה הכהנים בו׳ והים עליהם מלמעלה׳ כל הנחלים הולכים אל הים והים ׃ודבר ז׳א בקריאה וסי׳ ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך׳ ומלאך יי׳ דבר אל אליה ׳ויהי הבה הולכים והנה רכב איש׳ ואב תכיר בתוכך בוטה שלח אצבע ודבר ׳וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך׳ ועתה יען עשותכם׳ מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון׳ אין קורא בצדק ׳הוקם את דברי יהונדב בן רכב ודבר צ״ם כה אמר דריש פסוק׳ ועל הר סיני ירדת ׃

ותרא את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם
שמעת על ים סוף׃ ותתן אתת ומפתים בפרעה
ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו
עליהם ותעש לך שם כהיום הזה׃ והים בקעת
לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם
השלכת במצולת כמו אבן במים עזים׃ ובעמוד
ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש לילה להאיר להם
את הדרך אשר ילכו בה׃ ועל הר סיני ירדת
ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים
ותורות אמת חקים ומצות טובים׃ ואת שבת
קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית
להם ביד משה עבדך׃ ולחם משמים נתתה להם
לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם ותאמר
להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך
לתת להם׃ והם ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם
ולא שמעו אל מצותיך׃ וימאנו לשמע ולא זכרו
נפלאתיך אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם
ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה
סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב וחסד ולא
עזבתם׃ אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה
אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות
גדלות׃ ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר
את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם
בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם ואת
הדרך אשר ילכו בה׃ ורוחך הטובה נתת
להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ומים נתתה להם
לצמאם׃ וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא
חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו׃ ותתן
להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו את
ארץ סיחון ואת ארץ מלך חשבון ואת ארץ עוג
מלך הבשן׃ ובניהם הרבית ככבבי השמים
ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבתיהם לבוא
לרשת׃ ויבאו הבנים ויירשו את הארץ ותכנע

לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם
ואת מלכיהם ואת עממי הארץ לעשות בהם
כרצונם׃ וילכדו ערים בצרות ואדמה שמנה
ויירשו בתים מלאים כל טוב ברות חצובים
כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב ויאכלו וישבעו
וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול׃ וימרו וימרדו
בך וישלכו את תורתך אחרי גום ואת נביאיך
הרגו אשר העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות
גדולת׃ ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת
צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך
הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם׃
וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד
איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים
תשמע ותצילם כרחמיך רבות עתים׃ ותעד בהם
להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו
למצותיך ובמשפטיך חטאו בם אשר יעשה אדם
וחיה בהם ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא
שמעו׃ ותמשך עליהם שנים רבות ותעד בם
ברוחך ביד נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עמי
הארצת׃ וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא
עזבתם כי אל חנון ורחום אתה׃ ועתה אלהינו
האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד
אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו
למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו
ולכל עמך מימי מלכי אשור עד היום הזה׃ ואתה
צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו
הרשענו׃ ואת מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא
עשו תורתך ולא הקשיבו אל מצותיך ולעדותיך
אשר העידת בהם׃ והם במלכותם ובטובך הרב
אשר נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה אשר
נתת לפניהם לא עבדוך ולא שבו ממעלליהם
הרעים׃ הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר
נתתה לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה

בלו ד׳ וסימ׳ לא בלו שלמותיכם מעליכם ׳בלו מרב הדרך מאד׳ שלמותיהם לא בלו דעזרא׳ כי החרשתי בלו עצמי׃ בצורות ב׳ כתיב כן מל׳ו׳ קדמא וסימ׳ אנה אנחנו עלים אחינו׳ וילכדו ערים בצורת דסיפרא׃ טוב בטוב מטוב ל״ט בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך׳ וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי׳ ועיניכם אל תחוס על כליכם׳ ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים׳ ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות׳ תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך׳ וילך הזאל לקראתו׳ אם תאבו ושמעתם טוב הארץ׳ חסדי יי׳ אזכיר תהלות׳ הנה עבדי ירנו מטוב׳ ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי׳ ׳ואפרים עגלה מלומדה׳ ועתה בנותיכם אל תתנו׳ וילכדו ערים בצורות׳ בטוב צדיקים תעלוז קריה׳ לולא האמנתי לראות בטוב׳ אשרי תבחר׳ טוב טעם ודעת׳ יברכך יי׳ מציון׃ האזינו ג׳ בקריאה וסימ׳ ומעולם לא שם עו׳ וישלח בהם נביאים׳ ותמשך עליהם׃

רשי

כי הזידו׳ כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם׃ מס׳ רצון בלע״ז׃ יומם׳ בכל יום ויום׃ ודבר׳ כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך׃ לרעבם׳ מן רעב יאמ׳ לרעבם כמו מן צמא לצמאם׃ אשר נשאת את ידך בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה׃ במרי׳ בשביל מרי שלהם׃ בהדרך׳ כמו בדרך׃ לפאה׳ כמו להיות לבד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות׃ ותכנע׳ והכנעת׃ ואתה מן השמי׳ תשמע׳ הית שומע׃ ותמשוך עליה׳ משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם׃ על כל הבא׳ על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו הנה אנחנו עוברי׳ עליה׳ שאנחנו מעלים מקבלכל האומות׃ ותבואתה

אבן עזרא

כי הזידו׳ עשו זדון במשלם עליהם׃ ודבר עמהם׳ מקור׃ ואת שבת קדשך׳ הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל׃ לרעבם׳ הלמ״ד׳ כטע׳ בעבור׃ ויתנו ראש׳ בדבור ופי׳ אמרו לתת להם ראש כענין נתנה ראש׃ את עמוד הענן׳ מלת את דבק עם הפעל הוא העמוד שלא סר מעליה׳ ולעולם יבא עם הפועל זולתי זה ומעט אחרים עמו כמו ואת מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא הארי ואת הדוב ונשא שה׃ בהדרך׳ בא אל כמו בה״א הדעת׃ ורוחך הטובה נתת להשכילם׳ זהו ויאצל מן הרוח על שבעים איש הזקנים׃ לא חסרו׳ חסר דבר׃ ותחלקם לפאה׳ דבק עם העממים והטעם פזרתם לפאות וברחו מפני ישראל׃ וישמינו׳ פועל יוצא והטעם והשמינו לבם׃

ויזעקוך׳ ויצעקו אליך׃ ותמשך עליהם׳ השנים הם המשוכות והטעם הארכת להם אולי ישובו׃ ביד נביאיך׳ כאילו רוחך בידם וברשותם׃ אל ימעט לפניך׳ דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את העצם דבר וכן את שני האבנים ותכפנו׃

עבדים

עמי הארצות ה' דסמיכי בקריאה בליש' וסימ' והעשו לכם כהנים, הלא תדעו, ויכינו המזבח, וככלות אלה נגשו, והתערבו זרע הקדש, ארץ נדה היא, ותתנם ביד עמי, וכל הנבדל: ולעשות ט"ו וסימ' נמסר לעיל בכסף סימן ח': למכור ג' מל בליש' בקריאה וסימ' כקונה כמוכר כמלוה כלוה, וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח, וכוכרים בשבת: מזומנים ב' וחס' וסימ' בעתים מזמנים, יעמדונא: ולהביא את בכורי חד מן י' פסוקי' אית בהון כל כל ומלה במצעות וסימ' ויאמר אם שמוע תשמעו לקול, מי יתן

אנחנו עבדים עליה: ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאותינו ועל גויתינו משלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו:

יוד

ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו: ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה: שריה עזריה ירמיה: פשחור אמריה מלכיה: חטוש שבניה מלוך: חרם מרמות עבדיה: דניאל גנתון ברוך: משלם אביה מימן: מעזיה בלגי שמעיה אלה הכהנים: והלוים וישוע בן אזניה בנוי מבני חנדד קדמיאל: ואחיהם שבניה הודיה קליטא פלאיה חנן: מיכא רחוב חשביה: זכור שרביה שבניה: הודיה בני בנינו: ראשי העם פרעש פחת מואב עילם זתוא בני: בני עזגד בבי: אדניה בגוי עדין: אטר חזקיה עזור: הודיה חשם בצי: חריף ענתות נובי: מגפיעש משלם חזיר: משיזבאל צדוק ידוע: פלטיה חנן עניה: הושע חנניה חשוב: הלוחש פלחא שובק: רחום חשבנה מעשיה: ואחיה חנן ענן: מלוך חרם בענה: ושאר העם הכהנים הלוים השוערים המשררים הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים נשיהם בניהם ובנתיהם כל יודע מבין: מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו: ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו: ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קדש ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד: והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלשית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו: ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו: והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבתינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח יהוה אלהינו ככתוב בתורה: ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ שנה בשנה לבית יהוה: ואת בכרות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת בכורי בקרינו וצאנינו להביא לבית אלהינו לכהנים המשרתים בבית אלהינו: ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם הלוים המעשרים בכל ערי עבדתנו: והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר: כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן התירוש והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים והשוערים והמשררים ולא נעזב את בית אלהינו:

יא

וישבו שרי העם בירושלם ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים: ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם:

והיה לבבם זה, ויתיצבו פנות כל העם, רעב כי יהיה בארץ דמלכים, בהר מרום ישראל, אשתלנו, אל ישיא אתכם חזקיהו דדה', הנה טפחות, וישתחוו לו כל מלכי, ואותי כל נקמתם, ולהביא את בכורי, בכל"הו ס"פרי מסרה אשכחנא דנמסר י' פסוקי' אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי יא וכד נחתית למבינא חזינא דאינהו יתירין מן ט"ו, וכל דכוונת בעל המסרה באמרו י' פסוקי' אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק שום וכל ולא בכל לא כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון עשר לחוד דאית בהו כל כל באמצע ושארא טעות דאית בהו כל וכל ובכל בכל:

אבן עזרא

עבדים עליה, בעבודה: מרבה למלכים, הארץ היא הפועלת: ובכל זאת, רצה לומר בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ: המקחות, שם דבר מן לקח כטעם ממכר, ושבר בחטים ושעורים: שלישית השקל, מוסף על מחצית השקל לצורך הענינים הנזכרים: על קרבן העצים, שנים חלקים הכהנים הלוים והעם לכרות להביא העצים לעתים מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים: לבית אבותינו, פירו' משפחותינו: ולהביא את בכורי אדמתינו, כעומר ושתי הלחם: כל פרי עץ, הם הנזכרים בפסוק כגפן ותאנה ורמון ושאר העצים והם שבעה מינים וכן אמרו חכמים ז"ל אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין בלבד כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה: ואת בכורות בנינו ובהמתנו, רצה לומר בהמתנו בהמה טמאה כי אחרי כן בכורות בקרינו וצאננו: ופרי כל עץ תירוש ויצהר, כן הוא פרי תירוש ויצהר: המעשרים, לוקחי המעשר: בעשר, הראוי בהעשר, מבנין הפעיל וכמוהו לשבות בטן לנחותם הדרך והטעם בקחת המעשר והוא מעשר מן המעשר:

בן

רשי

ותבואתה, של ארץ ישראל מרבה מעדני מאכלים למלכי האומות: אשר נתת עלינו, שהם מושלים בנו: ובכל זאת, ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו: וכותבים, ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות: ועל החתום, שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות: ועל החתומים, פתח מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות: נחמיה התרשתא, שם אחר הוא וזהו שפרשתי דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין של גוים לפי שהיה משקה למלך: וכל הנבדל, הם הגרים שנבדלו מתורת העמים להיות דבוקים ומחוברים אל תורתנו של הקב"ה ולשמור מצותיו: על אחיהם, עם אחיהם: אדיריהם, גדולים שבהם: המקחות, הסחורה: שבר, תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים: וביום קדש, של יום טוב: ונטוש את השנה השביעית, כענין שנאמר ובשביעית תשמטנה ונטשתה: ומשא כל יד, השמטת מלוה בשביעית: וכל מלאכת בית אלהינו, לעשות מן כסף: הפלנו, כמה יביא כל אחד: קרבן העצים, תקרובת של עצי המערכה למזבח: לבית אבותינו, שהוא בית קדושת אבותינו: ובכורי כל פרי עץ, בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים: נביא לכהנים אל לשכות, כי הם היו רגילים: המעשרים בכל ערי עבודתינו, שנוטלים מעשרותיהם בכל ערי ישראל: בעשר, לשון בעשור: את מעשר המעשר, שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש: אחד מן העשרה, שבישראל למען ישבו בירושלם לשמור העיר: תשע הידות: תשעה חלקים שבישראל המתנדבים אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלם לשמור העיר מן האויבים:

ואלה

סלוא ג' דגשים וסימ' ואלה בני בנימין סלוא בן משלם, ומן בני בנימן סלא, סלו עמק חלקיה, חד סלוא מל' דמל' וחד חס' ו' וחד חס' א' דאורי' רפי : הסנואה ב' א' מל' וא' חס' וסימני' ויהודה בן הסנואה קדמא מל' ודין חסר : הגדולי' ו' מל' בליש' וסי' גדולים חקרי לב, כי עברו בם גם המה, כשם הגדולים אשר בארץ דו"ה, כי מרפא יניח חטאים גדולים, זבדיאל בן הגדולים, זבדיאל בן הגדולים : וציחא ג' כתיב א' וסימ' הנתינים בני ציחא, וחבירו, וציחא וגשפא על הנתינים, תבינא דסיפרא צחא כתיב הס' י' :

וְאֵלֶּה רָאשֵׁי הַמְּדִינָה אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בִּירוּשָׁלִָם
וּבְעָרֵי יְהוּדָה יָשְׁבוּ אִישׁ בַּאֲחֻזָּתוֹ בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃
וּבִירוּשָׁלִַם יָשְׁבוּ מִבְּנֵי יְהוּדָה וּמִבְּנֵי בִנְיָמִן מִבְּנֵי
יְהוּדָה עֲתָיָה בֶן־עֻזִּיָּה בֶּן־זְכַרְיָה בֶן־אֲמַרְיָה בֶן־
שְׁפַטְיָה בֶן־מַהֲלַלְאֵל מִבְּנֵי־פָרֶץ׃ וּמַעֲשֵׂיָה בֶן־
בָּרוּךְ בֶּן־כׇּל־חֹזֶה בֶן־חֲזָיָה בֶן־עֲדָיָה בֶן־יוֹיָרִיב בֶּן־
זְכַרְיָה בֶּן־הַשִּׁלֹנִי׃ כׇּל־בְּנֵי־פֶרֶץ הַיֹּשְׁבִים
בִּירוּשָׁלִָם אַרְבַּע מֵאוֹת שִׁשִּׁים וּשְׁמֹנָה אַנְשֵׁי־חָיִל׃
וְאֵלֶּה בְּנֵי בִנְיָמִן סַלֻּא בֶּן־מְשֻׁלָּם
בֶּן־יוֹעֵד בֶּן־פְּדָיָה בֶּן־קוֹלָיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה בֶּן־
אִיתִיאֵל בֶּן־יְשַׁעְיָה׃ וְאַחֲרָיו גַּבַּי סַלָּי תְּשַׁע מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ וְיוֹאֵל בֶּן־זִכְרִי פָּקִיד עֲלֵיהֶם
וִיהוּדָה בֶן־הַסְּנוּאָה עַל־הָעִיר מִשְׁנֶה׃
מִן־הַכֹּהֲנִים יְדַעְיָה בֶן־יוֹיָרִיב
יָכִין׃ שְׂרָיָה בֶן־חִלְקִיָּה בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־צָדוֹק בֶּן־
מְרָיוֹת בֶּן־אֲחִיטוּב נְגִד בֵּית הָאֱלֹהִים׃ וַאֲחֵיהֶם
עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה לַבַּיִת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם
וַעֲדָיָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־פְּלַלְיָה בֶּן־אַמְצִי בֶן־זְכַרְיָה בֶּן־
פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה׃ וְאֶחָיו רָאשִׁים לְאָבוֹת מָאתַיִם
אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם וַעֲמַשְׁסַי בֶּן־עֲזַרְאֵל בֶּן־אַחְזַי בֶּן־
מְשִׁלֵּמוֹת בֶּן־אִמֵּר׃ וַאֲחֵיהֶם גִּבֹּרֵי חַיִל מֵאָה
עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה וּפָקִיד עֲלֵיהֶם זַבְדִּיאֵל בֶּן־
הַגְּדוֹלִים׃ וּמִן־הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָה
בֶן־חַשּׁוּב בֶּן־עַזְרִיקָם בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶּן־בּוּנִּי׃ וְשַׁבְּתַי
וְיוֹזָבָד עַל־הַמְּלָאכָה הַחִיצֹנָה לְבֵית הָאֱלֹהִים
מֵרָאשֵׁי הַלְוִיִּם׃ וּמַתַּנְיָה בֶן־מִיכָא בֶן־זַבְדִּי בֶן־
אָסָף רֹאשׁ הַתְּחִלָּה יְהוֹדֶה לַתְּפִלָּה וּבַקְבֻּקְיָה מִשְׁנֶה
מֵאֶחָיו וְעַבְדָּא בֶּן־שַׁמּוּעַ בֶּן־גָּלָל בֶּן־יְדִיתוּן׃ כׇּל־
הַלְוִיִּם בְּעִיר הַקֹּדֶשׁ מָאתַיִם שְׁמֹנִים וְאַרְבָּעָה׃
וְהַשּׁוֹעֲרִים עַקּוּב טַלְמוֹן וַאֲחֵיהֶם
הַשֹּׁמְרִים בַּשְּׁעָרִים מֵאָה שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃ וּשְׁאָר
יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּכׇל־עָרֵי יְהוּדָה אִישׁ
בְּנַחֲלָתוֹ׃ וְהַנְּתִינִים יֹשְׁבִים בָּעֹפֶל וְצִיחָא וְגִשְׁפָּא
עַל־הַנְּתִינִים׃ וּפְקִיד הַלְוִיִּם בִּירוּשָׁלִַם עֻזִּי בֶן־
בָּנִי בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶּן־מַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָא מִבְּנֵי אָסָף
הַמְשֹׁרְרִים לְנֶגֶד מְלֶאכֶת בֵּית־הָאֱלֹהִים׃ כִּי־מִצְוַת
הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם וַאֲמָנָה עַל־הַמְשֹׁרְרִים דְּבַר־יוֹם
בְּיוֹמוֹ׃ וּפְתַחְיָה בֶּן־מְשֵׁיזַבְאֵל מִבְּנֵי־זֶרַח בֶּן־
יְהוּדָה לְיַד הַמֶּלֶךְ לְכׇל־דָּבָר לָעָם׃ וְאֶל־הַחֲצֵרִים
בִּשְׂדֹתָם מִבְּנֵי יְהוּדָה יָשְׁבוּ בְּקִרְיַת הָאַרְבַּע וּבְנֹתֶיהָ
וּבְדִיבֹן וּבְנֹתֶיהָ וּבִיקַּבְצְאֵל וַחֲצֵרֶיהָ׃ וּבְיֵשׁוּעַ
וּבְמֹלָדָה וּבְבֵית פָּלֶט׃ וּבַחֲצַר שׁוּעָל וּבִבְאֵר שֶׁבַע
וּבְנֹתֶיהָ׃ וּבְצִקְלַג וּבִמְכֹנָה וּבִבְנֹתֶיהָ׃ וּבְעֵין
רִמּוֹן וּבְצָרְעָה וּבְיַרְמוּת׃ זָנֹחַ עֲדֻלָּם וְחַצְרֵיהֶם
לָכִישׁ וּשְׂדֹתֶיהָ עֲזֵקָה וּבְנֹתֶיהָ וַיַּחֲנוּ מִבְּאֵר־שֶׁבַע
עַד־גֵּיא־הִנֹּם׃ וּבְנֵי בִנְיָמִן מִגָּבַע מִכְמָשׂ וְעַיָּה
וּבֵית־אֵל וּבְנֹתֶיהָ׃ עֲנָתוֹת נֹב עֲנָנְיָה׃ חָצוֹר רָמָה
גִּתָּיִם׃ חָדִיד צְבֹעִים נְבַלָּט׃ לֹד וְאוֹנוֹ גֵּי
הַחֲרָשִׁים׃ וּמִן־הַלְוִיִּם מַחְלְקוֹת יְהוּדָה לְבִנְיָמִין׃

יב

וְאֵלֶּה הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר עָלוּ
עִם־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ שְׂרָיָה יִרְמְיָה
עֶזְרָא׃ אֲמַרְיָה מַלּוּךְ חַטּוּשׁ׃ שְׁכַנְיָה רְחֻם
מְרֵמֹת׃ עִדּוֹא גִנְּתוֹי אֲבִיָּה׃ מִיָּמִין מַעַדְיָה
בִּלְגָּה׃ שְׁמַעְיָה וְיוֹיָרִיב יְדַעְיָה׃ סַלּוּ עָמוֹק
חִלְקִיָּה יְדַעְיָה אֵלֶּה רָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים וַאֲחֵיהֶם בִּימֵי
יֵשׁוּעַ׃ וְהַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ בִּנּוּי
קַדְמִיאֵל שֵׁרֵבְיָה יְהוּדָה מַתַּנְיָה עַל־הֻיְּדוֹת הוּא
וְאֶחָיו׃ וּבַקְבֻּקְיָה וְעֻנּוֹ אֲחֵיהֶם לְנֶגְדָּם לְמִשְׁמָרוֹת׃
וְיֵשׁוּעַ הוֹלִיד אֶת־יוֹיָקִים וְיוֹיָקִים הוֹלִיד אֶת־
אֶלְיָשִׁיב וְאֶלְיָשִׁיב הוֹלִיד אֶת־יוֹיָדָע׃ וְיוֹיָדָע הוֹלִיד
אֶת־יוֹנָתָן וְיוֹנָתָן הוֹלִיד אֶת־יַדּוּעַ׃

במכנה ובמכנה ד' חס' ו' בקריאה וסימ' ארבע כתפות אל ארבע ב' בפסוק, ובראש המכונה חצי האמה קומה תנינא דפסוק, ובצקלג ובמכנה : גי ט' כתיב י' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ח וזכריה סימן י"ד : בנימין י"ז מל' וסימ' ואביו קרא לו בנימין, ואת בנימין אחי יוסף, ואל שדי יתן לכם רחמים, וירא יוסף אתם את בנימין, וישא עיניו וירא את בנימין אחיו, והנה עיניכם ראות ועיני, בנימין זאב יטרף, וממטה בנימין דיהושע, אחריך בנימין בעממיך, ויעברו בני עמון את הירדן, ויהי איש מבן ימין כן כתיב, ויבחר לו שאול, וידבר גם אבנר קדמא דפסוק, אמר אל רחבעם דמלכים, ויבא אלי חנמאל בן דודי, תקעו שופר בגבעה, מן הלוים מחלקות יהודה לבנימין :

רש"י

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם, היא שנאמר בסמוך ובירושלם ישבו בני יהודה וגו' : מבני יהודה עתיה וגו', חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה איכה מונה כי אם הגדולים והחשובים שבהם : נגיד, ממונה : משנה, אחר הנגיד : נגיד בית אלהים, ממונה על בית אלהים : ואחיהם עושי מלאכה לבית, וחבריהם שהיו עובדים עבודות הבית וקרבנותיו : ראשים לאבות, ראשי בית אב ממשפחות הכהנים : ופקיד עליהם, ממונה עליהם על המלאכה החיצונה, אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ : ראש התחלה יהודה לתפלה, הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים יהודה כמו יודה והה"א ככנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף : והשוערים, ממונין על שערי המקדש : איש בנחלתו, כל אחד בנחלתו היו יושבים : בעופל, מקום אחד אשר בירושלם : על הנתינים, ממונין על הנתינים : ופקיד הלוים, ממונה על הלוים אשר בירושלם : לנגד מלאכת, על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאים ממון למעשר הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו' : כי מצות המלך עליהם, והמלך היה מאמין עליהם בהם : על המשוררים, להוציא ממון מאוצר המלך דריום : דבר יום ביומו, כדי לעשות צרכי הבית : ליד המלך, הוא היה מוכן לעצת המלך דריוש : לכל דבר, לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך : מחלקות יהודה לבנימין, היו מחלקין במחלקותם אנה ואנה בארץ יהודה ובנימין : וישוע, הוא יהושע הכהן הגדול : בימי ישוע, שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול : הידות, מין כלי שיר לומר שירה : למשמרות, וכמו שמצינו בדברי הימים שהלוים היו חלוקים לעשרים וארבעה משמרות : וישוע הוליד את יויקים וגו', כל אלו שבמקרא זה היו כהנים גדולים : וביומי

אבן עזרא

בן הגדולי', בן אחד מהגדולי', ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה, שהיא מחוץ לעיר לצורך בית האלהים : ראש התחלה יהודה לתפלה, והטעם אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה ראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הכנון וכן יהושיע יי' : ובקבוקיה משנה מאחיו, להיו' משנה לאסף : וציחא וגשפא על הנתיני', פירוש פקידים : ואמנה על המשוררים, קיום ותוקף וכן אמנו כורתי' אמנה ליד המלך למנותו : ומן הלוים מחלקות יהודה, פי' שישבו במחלקות יהודה עד לבנימן : על הידות, שם דבר כטעם הודות ליי' כי הוא משרשו ומעניינו : לשריה

מנימין ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לאביה זכרי׳ והכהנים אליקים מעשיה׳ ועל ידו החזיק׳ בתרא חס׳ ׳ בתרא: כל סיפרא יהותנן במ״ג יוחנן וסימ׳ בעזרא סימן׳ ׳ דוד איש האלהי׳ ג׳ וסימ׳ ויעמד כמשפט דוד׳ וראשי הלוים חשביה׳ ואחיו שמעיה ועזראל מללי׳ לעשות י״ג חס׳ בקרי׳ וסי׳ ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם׳ ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף׳ וחברו׳ ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב׳ אל המלאכה לעשת אתה דויקרא משה אל בצלאל׳ ויקרבו מלפני משה את כל התרומה

וּבִימֵי יוֹיָקִים הָיוּ כֹהֲנִים רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִשְׂרָיָה מְרָיָה לְיִרְמְיָה חֲנַנְיָה׃ לְעֶזְרָא מְשֻׁלָּם לַאֲמַרְיָה יְהוֹחָנָן׃ לִמְלוּכִי יוֹנָתָן לִשְׁבַנְיָה יוֹסֵף׃ לְחָרִם עַדְנָא לִמְרָיוֹת חֶלְקָי׃ לְעִדּיא זְכַרְיָה לְגִנְּתוֹן מְשֻׁלָּם׃ לַאֲבִיָּה זִכְרִי לְמִנְיָמִין לְמוֹעַדְיָה פִּלְטָי׃ לְבִלְגָּה שַׁמּוּעַ לִשְׁמַעְיָה יְהוֹנָתָן׃ וּלְיוֹיָרִיב מַתְּנַי לִידַעְיָה עֻזִּי׃ לְסַלַּי קַלָּי לְעָמוֹק עֵבֶר׃ לְחִלְקִיָּה חֲשַׁבְיָה לִידַעְיָה נְתַנְאֵל׃ הַלְוִיִּם בִּימֵי אֶלְיָשִׁיב יוֹיָדָע וְיוֹחָנָן וְיַדּוּעַ כְּתוּבִים רָאשֵׁי אָבוֹת וְהַכֹּהֲנִים עַל־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ הַפָּרְסִי׃ בְּנֵי לֵוִי רָאשֵׁי הָאָבוֹת כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים וְעַד־יְמֵי יוֹחָנָן בֶּן־אֶלְיָשִׁיב׃ וְרָאשֵׁי הַלְוִיִּם חֲשַׁבְיָה שֵׁרֵבְיָה וְיֵשׁוּעַ בֶּן־קַדְמִיאֵל וַאֲחֵיהֶם לְנֶגְדָּם לְהַלֵּל לְהוֹדוֹת בְּמִצְוַת דָּוִיד אִישׁ־הָאֱלֹהִים מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר׃ מַתַּנְיָה וּבַקְבֻּקְיָה עֹבַדְיָה מְשֻׁלָּם טַלְמוֹן עַקּוּב שֹׁמְרִים שׁוֹעֲרִים מִשְׁמָר בַּאֲסֻפֵּי הַשְּׁעָרִים׃ אֵלֶּה בִּימֵי יוֹיָקִים בֶּן־יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּבִימֵי נְחֶמְיָה הַפֶּחָה וְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסּוֹפֵר׃

וּבַחֲנֻכַּת חוֹמַת יְרוּשָׁלַםִ בִּקְשׁוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִכָּל־מְקוֹמֹתָם לַהֲבִיאָם לִירוּשָׁלָםִ לַעֲשֹׂת חֲנֻכָּה וְשִׂמְחָה וּבְתוֹדוֹת וּבְשִׁיר מְצִלְתַּיִם נְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת׃ וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי הַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הַכִּכָּר סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַםִ וּמִן־חַצְרֵי נְטֹפָתִי׃ וּמִבֵּית הַגִּלְגָּל וּמִשְּׂדוֹת גֶּבַע וְעַזְמָוֶת כִּי חֲצֵרִים בָּנוּ לָהֶם הַמְשֹׁרְרִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃ וַיִּטַּהֲרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וַיְטַהֲרוּ אֶת־הָעָם וְאֶת־הַשְּׁעָרִים וְאֶת־הַחוֹמָה׃ וָאַעֲלֶה אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה מֵעַל לַחוֹמָה וָאַעֲמִידָה שְׁתֵּי תוֹדֹת גְּדוֹלֹת וְתַהֲלֻכֹת לַיָּמִין מֵעַל לַחוֹמָה לְשַׁעַר הָאַשְׁפֹּת׃ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵיהֶם הוֹשַׁעְיָה וַחֲצִי שָׂרֵי יְהוּדָה׃ וַעֲזַרְיָה עֶזְרָא וּמְשֻׁלָּם׃ יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּשְׁמַעְיָה וְיִרְמְיָה׃ וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת זְכַרְיָה בֶן־יוֹנָתָן בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־מַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָיָה בֶּן־זַכּוּר בֶּן־אָסָף׃ וְאֶחָיו שְׁמַעְיָה וַעֲזַרְאֵל מִלֲלַי גִּלֲלַי מָעַי נְתַנְאֵל וִיהוּדָה חֲנָנִי בִּכְלֵי־שִׁיר דָּוִיד אִישׁ הָאֱלֹהִים וְעֶזְרָא הַסּוֹפֵר לִפְנֵיהֶם׃ וְעַל שַׁעַר הָעַיִן וְנֶגְדָּם עָלוּ עַל־מַעֲלוֹת עִיר דָּוִיד בַּמַּעֲלֶה לַחוֹמָה מֵעַל לְבֵית דָּוִיד וְעַד שַׁעַר הַמַּיִם מִזְרָח׃ וְהַתּוֹדָה הַשֵּׁנִית הַהוֹלֶכֶת לְמוֹאל וַאֲנִי אַחֲרֶיהָ וַחֲצִי הָעָם מֵעַל לְהַחוֹמָה מֵעַל לְמִגְדַּל הַתַּנּוּרִים וְעַד הַחוֹמָה הָרְחָבָה׃ וּמֵעַל לְשַׁעַר־אֶפְרַיִם וְעַל־שַׁעַר הַיְשָׁנָה וְעַל־שַׁעַר הַדָּגִים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל וּמִגְדַּל הַמֵּאָה וְעַד שַׁעַר הַצֹּאן וְעָמְדוּ בְּשַׁעַר הַמַּטָּרָה׃ וַתַּעֲמֹדְנָה שְׁתֵּי הַתּוֹדֹת בְּבֵית הָאֱלֹהִים וַאֲנִי וַחֲצִי הַסְּגָנִים עִמִּי׃ וְהַכֹּהֲנִים אֶלְיָקִים מַעֲשֵׂיָה מִנְיָמִין מִיכָיָה אֶלְיוֹעֵינַי זְכַרְיָה חֲנַנְיָה בַּחֲצֹצְרוֹת׃ וּמַעֲשֵׂיָה וּשְׁמַעְיָה וְאֶלְעָזָר וְעֻזִּי וִיהוֹחָנָן וּמַלְכִּיָּה וְעֵילָם וָעָזֶר וַיַּשְׁמִיעוּ הַמְשֹׁרְרִים וְיִזְרַחְיָה הַפָּקִיד׃ וַיִּזְבְּחוּ בַיּוֹם־הַהוּא זְבָחִים גְּדוֹלִים וַיִּשְׂמָחוּ כִּי הָאֱלֹהִים שִׂמְּחָם שִׂמְחָה גְדוֹלָה וְגַם הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים שָׂמֵחוּ וַתִּשָּׁמַע שִׂמְחַת יְרוּשָׁלַםִ עַד־מֵרָחוֹק׃ וַיִּפָּקְדוּ בַיּוֹם הַהוּא אֲנָשִׁים עַל־הַנְּשָׁכוֹת לָאוֹצָרוֹת לַתְּרוּמוֹת לָרֵאשִׁית וְלַמַּעַשְׂרוֹת לִכְנוֹס בָּהֶם לִשְׂדֵי הֶעָרִים מְנָאוֹת הַתּוֹרָה לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם כִּי שִׂמְחַת יְהוּדָה עַל־הַכֹּהֲנִים וְעַל־הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים׃

אשר הביאו בני ישראל׳ מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה׳ כאשר עשה ביום הזה צוה יי׳ לעשת׳ וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח דפסח שני׳ ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא׳ ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם׳ ובחנכת חומת ירושלם׳ כי עזרא הכין לבבו: מיכיה׳ בקריאה וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים׳ שלש שנים מלך בירושלם׳ ובשנת שלש למלכו׳ והכהנים אליקים מעשיה ובנימן׳ ומבני הכהנים בחצוצרות: שדי׳ כתיב׳ ׳ בקריאה וסי׳ הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות׳ על שדים סופדים׳ ולבני אהרן הכהן בשדי׳ הנה שמענוה באפרתה׳ אל תשג גבול עולם׳ ויפקדו ביום ההוא אנשים׳ וכל רות דכו׳ כתי׳ ׳ במ״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ ותקם היא וכלתיה ותשב משדה מואב תנינא דפסוק׳ חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך:

אבן עזרא

לשריה ומריה׳ הלמ״ד מורה כי שריה ראש למריה או הדבר הפוך: באסופי השערים האל״ף נוסף והטעם שומרי הספים: ואעמידה שתי תודות׳ מקרא וכן כי הם מעמידין להודות לשם והם האומרים שיר של תודה: ותהלוכות׳ שם על משקל תנחומות אל והוא מענין הלך והטעם שהעמיד אנשי התודות שילכו לצד הימין: על מעלות עיר דוד׳ הם מדרגות החומה: ההולכת למואל׳ ההולכי׳ למולם ולנגדם והאל״ף במלת למואל תחת וי״ו תמולי והוי״ו למסך וכמוהו אם לא יגיר וכמא עונו שהוא בו למסך: להחומה׳ בה״א הדעת כראוי: על הנשכות׳ כמו לשכות זה אומר בכה וזה אומר בכה׳ לאוצרות׳ להיות אוצרות: מנאות התורה׳ וכן אשר מנה את מאכלכם והאל״ף תחת יו״ד מניות ולא נשתנה בסמיכות וכן במגרות עין גדי או הנסמך חסר וכן הוא מנאות מנאות התורה וכן הארון הארון הברית:

לשמרת

רשי

ובימי יויקים׳ שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי ראשי בית אב למשמרותם: לשריה מריה׳ למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פרש כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם: הלוים בימי אלישיב׳ הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנויין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות: במשמרותם בימי אלישיב: על מלכות׳ בימי מלכות דריוש היה דבר זה ועד ימי יוחנן כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מנוין שם בדברי הימים: משמר לעמת משמר׳ שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה: שוערים משמר׳ שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית: באסיפי׳ כמו בסיפי השערים: אלה בימי יויקים׳ אלה היו שוערים בימי יויקים: ובחנכת חומת ירושלם׳ בתשלום חומת העיר לקדש את העיר: ובתודות׳ ובהודאות: ומן הככר׳ אשר סביבות ירושלם באו המשוררים: ויטהרו׳ תחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את אחרים:

ואת השערים ואת החומה׳ שלא תהיה טומאה שם בעיר: מעל לחומה׳ שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוי׳ עם שתי תודות סביב לעיר׳ הכל כמבורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר: שתי תודות׳ שתי לחמי תודה של לחם ולחם קרוי תודה: ותהלוכות לימין׳ כאשר יבאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה: יהודה ובנימן׳ שני שרים היו: ואחיו׳ חבריו של זכריה הכהן: ועל שער העין׳ לפני שער העין הלכו סביבות העיר: ונגדם עלו׳ ולפניהם עלו מ שער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה: והתודה השנית ההולכת למול׳ תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בבוה ולא זו אחר זו: ואני אחריה׳ והאני הייתי הולך אחריה של תודה: ועמדו׳ שם היו עומדים שלא לילך יותר: שתי התודות׳ שנשאו אותם לבית המקדש: בחצוצרות׳ היו תוקעין מתוך שמחתן: ויפקדו׳ למנון פקידות: הנשכות׳ כמו הלשכות של בית המקדש: לכנוס בהם׳ ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולוי׳ ומשם היו חולקין ביניהם: מנאות׳ כמו מנות: לכהנים וללוים׳ כהנים היו מטלים הראוי להם והלוים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב״ה בתודות והודאות:

מניות

קדמו ה׳ בקריאה וסימ׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ׳ בלחמו קדמו נודד ׳ קדמו שרים אחר נוגנים ׳ כי לא קדמו את בני ישראל בלחם דסיפרא ׳ קדמו עיני אשמרות ׃ ושם היו לפנים חד מן ׳י׳ מלין בטעם קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ׳ ומדתם מחוץ לעיר ׳ צ״ה הנחלות אשר נחלו ׳ ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול ׳ וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא ׳ הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה ׳ ואמרו אליך הגידה נא לנו ׳ והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל ׳ המשרתים

וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה והמשררים והשערים כמצות דויד שלמה בנו׃ כי-בימי דויד ואסף מקדם ראש המשררים ושיר-תהלה והודות לאלהים׃ וכל-ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים דבר-יום ביומו ומקדשים ללוים והלוים מקדשים לבני אהרן׃ ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא-יבוא עמוני ומואבי בקהל האלהים עד-עולם׃ כי לא קדמו את-בני ישראל בלחם ובמים וישכר עליו את-בלעם לקללו ויהפך אלהינו הקללה לברכה׃ ויהי כשמעם את-התורה ויבדילו כל-ערב מישראל׃ ולפני מזה אלישיב הכהן נתון בלשכת בית-אלהינו קרוב לטוביה׃ ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים נתנים את-המנחה הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש והיצהר מצות הלוים והמשררים והשוערים ותרומת הכהנים׃ ובכל-זה לא הייתי בירושלם כי בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא מלך-בבל באתי אל-המלך ולקץ ימים נשאלתי מן-המלך׃ ואבוא לירושלם ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים׃ וירע לי מאד ואשליכה את-כל-כלי בית-טוביה החוץ מן-הלשכה׃ ואמרה ויטהרו הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את-המנחה והלבונה׃ ואדעה כי-מניות הלוים לא נתנה ויברחו איש-לשדהו הלוים והמשררים עשי המלאכה׃ ואריבה את-הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית-האלהים ואקבצם ואעמדם על-עמדם׃ וכל-יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות׃ ואוצרה על-אוצרות שלמיה הכהן וצדוק הסופר ופדיה מן-הלוים ועל-ידם חנן בן-זכור בן-מתניה כי נאמנים נחשבו ועליהם לחלק לאחיהם׃ זכרה-לי אלהי על-זאת ואל-תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי ובמשמריו׃ בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים-גתות בשבת ומביאים הערמות ועמסים על-החמרים ואף-יין ענבים ותאנים וכל-משא ומביאים ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד׃ והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל-מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם׃ ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה-הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את-יום השבת׃ הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל-הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על-ישראל לחלל את-השבת׃ ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על-השערים לא-יבוא משא ביום השבת׃ וילינו הרכלים ומכרי כל-ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתים׃ ואעידה בהם ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה אם-תשנו יד אשלח בכם מן-העת ההוא לא-באו בשבת׃

את המלך דויקהל דוד דד״ה ׳ צאו לערי יהודה דויקבץ ׳ וירם יאשיהו לבני העם צאן ׃ ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים ׳ תהי נא אזנך קשבת דעזרא ׳ גם אני חצני נערתי ׳ ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים ׳ ועמסים על החמרים ׳ ומח חשחן ובני תורין ב׳ מנהון כו׳ משרתים ׃ ההמה ׳יב בקריאה וסימ׳ ויאמרו האנשים החמה אלין אנחנו ׳ כי עד הימים החמה היו בני ישראל ׳ לכן כה אמר ׳י׳ על הנביאים ׳ וכן תהיה מגפת הסוס הפרד והגמל ׳ והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה ילכו בית יהודה על ׳ לא אעשה אתכם כלה ׳ יבאו בית ישראל ׳ וגם על העבדים ועל השפחות ׳ אשר אשיב את שבות יהודה ׳ יחזיקו עשרה אנשים ׳ בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות ׃ צללו ג׳ בקריאה וסימ׳ צללו כעפרת במים אדירים ׳ לקול צללו שפתי יבא רקב ׳ ויהי כאשר צללו שערי ירושלם ׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ׃

רשי

מניות ׳ כמו מנות ׃ ומקדישים ללוים ׳ והיו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים ׃ כל ערב ׳ כל תערובת האומות כמו וגם ערב רב עלה אתם ׃ ולפני מזה ׳ ומקודם לכן ׃ קרוב לטוביה ׳ אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה ׃ ויעש ׳ אישיב ׃ לפנים ׳ שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלם ׃ מנות הלוים ׳ מתנות הראויות ללוים ׃ ובכל זה ׳ ובכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל ׃ נשאלתי ׳ שנתן לי רשות לעלות לירושלם ולחזור ׃ ואומרה ׳ צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו׳ ׃ מניות ׳ מנות ׃ לא נתנה ׳ שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם ׃ ואקבצם ׳ קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרותם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם כי נאמנים היו לחלוק המתנות ביניהם ׃ הערמות ׳ אלומות של תבואה ׃ ואעיד ׳ העידותי בהם שלא לעשות ׃ ביום מכרם ציד ׳ ביום שהיו מוכרים מזון וציד כיד כמו ויתן להם צדה לדרך ׃ והמכרים ׳ סוחרים של מכר מביאים דגים למכור ׃ ויהי כאשר צללו ׳ כאשר כטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר השבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם ׃ וילינו ׳ והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלם פעם אחת ושתי פעמים כדי שיבאו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת ׃ ואמרה אליהם ׳ התרתי באותם הרוכלים ׃ אם תשנו ׳ אם תוסיפו לעשות פעם שנייה ׃ מן העת ׳ מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת ׃

אבן עזרא

ומשמרת הטהרה ׳ הוא מגזר׳ חכמה וממשקלה רק בעבור אות הגרון והיה הה״א האמצעית נהפכו התנועות להרחיב הקריאה ׃ כי בימי דוד ואסף מקדם ׳ רצה לומר על מנהגם ותקונם למשוררים מקדם כן הפקידו אלה משוררים תחתם ׃ ולפני מזה ׳ פי׳ וקודם זה ההבדל ׃ ויעש לו לשכה גדולה ׳ אלישיב העושה לטוביה ובלשכתו של טוביה היו שמים העניינים הנזכרים ׃ מניות הלוים ׳ שצוה השם לתת להם ׃ לא נתנה ׳ על אחת ידבר כי המלה מיוחדת מן הרבות ושם מניות ׃ ואוצרה ׳ פועל נגזר מן אוצרות והטע׳ הפקדתי נזכר עליה׳ ׃ ואעיד ביום מכרם ציד ׃ הראוי ואעיד בם ׃ מביאים דאג ׳ האל״ף ע״ן הפועל וכן ויקאם שאון ׃ ויהי כאשר צללו שערי ירושלם ׳ מענין צל והטעם הגעת הצל אל השערים ׃ לא יבא משא ׳ פי׳ שלא יבאו הרוכלים הם הסוחרים מערבים ענינים רבים על כן מערב הדברים נקרא רכיל ׃ אם תשנו ׳ אם תלינו שם פעם שנית ׃ יד אשלח בכם ׳ להכות או להרוג אתכם ׃ מטהרים

הוסיבו

כדוב ז' וחס' וסימ' נפן בוקק ישראל' ותני אלהים כחסדך' ענני יי' כי טוב חסדך' ויזכר להם בריתו וינחם' הללוהו כרב גדלו' כי אם הונה ורחם יי' וחוסה עלי כרב חסדך' וחד וכרב וחס' אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: הלוא ט' מלא' בכתו' וסי' הלוא משנאיך יי' אשנא' הלוא יתעו חרשי רע' הלוא שמעת בתי' הלוא צויתי את הנער' הלוא הם כתובים דמגלת אסתר' הלוא ביראת אלהינו תלכו' הלא כה עשו אבתיכם דסוף סיפרא' הלוא על אלה חטא שלמה דסוף סיפרא' הלוא תאנף בנו עד כלה: זלא"ל

ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את־יום השבת גם־זאת זכרה־לי אלהי וחוסה עלי כרב חסדך: גם בימים ההם ראיתי את־היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות: ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם: ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים אם־תתנו בנתיכם לבניהם ואם־תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם: הלוא על־אלה חטא־שלמה מלך־ישראל ובגוים הרבים לא־היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו היה ויתנהו אלהים מלך על־כל־ישראל גם־אותו החטיאו הנשים הנכריות: ולכם הנשמע לעשת את כל־הרעה הגדולה הזאת למעל באלהינו להשיב נשים נכריות: ומבני יוידע בן־אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו מעלי: זכרה להם אלהי על גאלי הכהנה וברית הכהנה והלוים: וטהרתים מכל־נכר ואעמידה משמרות לכהנים וללוים איש במלאכתו: ולקרבן העצים בעתים מזמנות ולבכורים זכרה־לי אלהי לטובה:

סכום פסוקי דעזרא שש מאות ושמונים ושמונה
וסימן תרפ"ח וחציו ובין עלית הפנה:

אבן עזרא

מטהרים' הראוי מתטהרים: ואקללם' הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים כריתו': ואשביעם' לעם ירושלם לבלתי התחתן בהם: ולכם הנשמע' יתכן שהוא נפעל מן העתיד שימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב: זכרה להם' לתת להם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלוים בקחתם נשים נכריות: גאלי הכהונה' שם התואר על משקל תאמי צביה והם כדמות פעולי' בענין רק בגלל האלף שהוא אות הגרון נקדוהו כן להרחיב מקראו וטעם גאלי כטעם מותרי: ולקרבן' בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהני' והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתיו להביא לבית יי' זכרה לי אלהי לטובה:

נשלם פירוש ספר עזרא

רשי

הושיבו נשים' אשר נשאו להם נשים נכריות: חצי מדבר' הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודי כאמותם: ואכה' נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם: גם אותו החטיאו' כל שכן שתהיו חוטאים על ידי נשיכם נכריות וזהו שכ' בסמוך ולכם הנשמע וגו' בתמיה לומר שלמה מלך ישראל נמצא חוטא ע"י נשיו נכריות ואתם נשאתם נשים נכריות להיות חוטאין: ומבני יוידע' חתן לסנבלט' אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודי' והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלם בשביל חתנו לראות את העיר ואת מובאיה ואת מוצאיה: זכרה להם' הטובה אשר עשו: בעתים' לעתים היו כורתים עצים למערכה: ולבכורים' שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו:

נשלם פירוש ספר עזרא

חד מן כ"ב אתין דכתי' יוד בריש תיבותא וקרי' ו וסימנהון יבאו כי הם ומקניה' יעלו : יחבני ויאמר בעוד הילד חי : יפצחו רנו שמים וגילי ארץ : יאבדו לכן כה אמר יי' הראשון כריבו : ישאל מהרף עצל לא יחרש : ידם ונשא ההמון ירם לבבו : ירמות ומבני בני בשלם ובלך : יקפאון פלוגתא דרב נחבן והיה ביום ההוא

הנה אנכי שולח לכם את

חד מן י"א מלין דכתיבין ב' וקרים כ"ף וסימניהון בשמעכם והיה במשוך בקרן היובל : ישראל : יבלו קדמ' יבלו בטוב ימיהם : כאמרם ויהי באמרם אליו יום

אדם

אליה הנביא לפני בא

אלפא ביתא רבתי בקריאה וסימ' א' אדם שת אנוש ׳ ב' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ׳ ג' והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן ׳ ד' שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד ׳ ה' הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם ׳ ו' דגחון וכל הולך על ארבע ׳ ז' זכרו תורת משה עבדי ׳ ח' חור כרפס ותכלת ׳ ט' טוב שם משמן טוב ויום המות ׳ י' ועתה יגדל נא כח אדני ׳ כ' וכנה אשר נטעה ימינך ׳ ל' וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה ׳ מ' משלי שלמה בן דוד מלך ׳ נ' ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך

פירוש לדברי הימים לרבי דוד בן יוסף קמחי ז"ל :

אמר דוד בן קמחי ז"ל זה הספר ספר דברי הימים מכתבי הקדש ובכללם נכתב לפני סיום בו ספור דברי הימים למלכי יהודה והתחיל לספר היחס מאדם עד נח דרך קצרה ׳ ומנח עד אברהם ומאברהם עד דוד כי הוא העיקר לפיכך הניח לספר יחס בני ישראל כולם אל יהודה עד בואו אל דוד ואחר כן ספר מיחס שאר השבטים להודיע מספרם בימי דוד וכל מה שהזכיר בנתים מיחסי האמות לספר יחס העולם על סדר כמו שנכתב בספר בראשית ובשאר היחסים כולם הולך ומקצר וספר גם כן מלכי אדום לפי שמלכו מהם לפני מלך מלך בבני ישראל שמנה מלכים ומלכיהם אחד עשר וכל מלכיהם לא היו מלך בן מלך אלא שהיו מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים לפי התגברות אנשי המקומות ההם עליהם ומלכות בית דוד מלך בן מלך ובכל מה שקדמה מלכותם לא עמדה לפני מלך ישראל הראשון והוא דוד כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד כי אף על פי שמלך שאול בישראל תחילה לא היה עיקר המלכות ולא מלך כי אם שנתים ואף על פי כן הוא נלחם בהם ולא יכלו לעמוד מפניו ודוד הכניעם ׳ ומלכות בית דוד הוא העיקר בקבלה ובנבואה מיעקב אבינו וממשה רבינו עליו השלום ׳ כי יעקב אמר לא יסור שבט מיהודה ׳ ומשה אמר שמע ה' קול יהודה ׳ ואמרו רבותינו זכרונם לברכה כי זה הספר כתב עזרא ובאמת כי קודם עזרא כתבו דברי הימים למלכי יהודה כמו שאמר בספר מלכים אלא שלא חבר עדין לכתבי הקדש אלא שהיה נכתב ספר לבדו בדברי הימים למלכי יהודה ׳ וכן דברי הימים למלכי ישראל ׳ היו נכתבין בספר אלא שאותו ספר לא חבר אל כתבי הקדש לפי שלא עמדה מלכות ישראל ׳ ולעתיד גם כן מלכות בית דוד תקום לבדה כמו שאמר הנביא ונשיא אחד יהיה לכולם ׳ ואמר ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות ׳ אבל ספר דברי הימים למלכי יהודה חבר אל כתבי הקדש כמשפטו לספר בו דברי מלכי יהודה וגלותם עד עלותם מהגלות וממלכות בית דוד היה נשיא עליהם זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין ׳ וכן יחס בזה הספר עזרא המלכות עד זרובבל ׳ וחבר עזרא זה הספר בכתבי הקדש על ידי חגי זכריה ומלאכי הנביאים האחרונים וחברו עם הכתובים ולא עם הנביאים לפי שהוא ספור דברי הימים אף על פי שיש בכללם קצת נבואות אחר שעיקרו נכתב לספר דברי הימים והיחסים נכתב ונכלל עם הכתובים כמו ספר רות שנכתב לספר יחס דוד ונכתב עם הכתובים גם כן ׳ ויש בספר הזה דברים סתומים מאד ודברים חלוקים עם דברי שמואל ומלכים ׳ ולפי שהספר הזה הוא ספור דברי הימים לא תרגילו ללמדו ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו אלא שמצאתי הנה בנרבונא פירושים בזה הספר לא ידעתי שמות מחבריהם וראיתי כי הולכים דרך הדרש ברוב ׳ ושאל ממני משכיל אחד מנירבונא מתלמידי אדוני אבי לפרשו וראיתי לתת את שאלתו ׳ ולא כתבתי פסוק אחר פסוק אלא פסוקים הצריכין פירוש וזה החלי בעזרת המלמד לאדם דעת :

אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ : קֵינָן מַהֲלַלְאֵל יָרֶד : חֲנוֹךְ מְתוּשֶׁלַח לָמֶךְ : נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת : בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג

עיין בערך בן במסר רבתי

רש"י

אדם שת אנוש ׳ עזר' כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י"ח שנה שמן אותו זמן שבא לירושלם זרובב' ויהושע הכהן בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסת' והכל משו' יחס דוד המלך והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם לפיכך יחסם מאדם ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברה' הזכיר גם שאר האומו' בניו ובני בניו משום בנין צריך ליחס שאר אומות בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ומאחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם שאר אומות ומזכירים מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש

רדק

אדם שת אנוש זה הוא מספר התולדה זה אחר זה ׳ וכן קינן מהללאל ׳ ירד חנוך ׳ מתושלח ׳ למך ׳ נח ׳ שם ׳ אבל שם וחם ויפת ׳ הוא כמו ראובן ׳ שמעון ׳ לוי ׳ יהודה : בני יפת החל מיפת שמו שנכתב בתורה והוא הקטון כי בכל מקום מזכירם שם וחם ויפת דומה כי כן היה תולדות ׳ ומה שאמ' אחי יפת הגדול אינו אומ' גדול בשני' אלא גדול במעלה ׳ וכן נראה ביחסו שם אין ׳ והטע' שהחל להזכיר התולדו' מהקטון לפי שעיקר הספור איננו אלא על אברהם שהוא מזרע שם ובו יאריך סיפור היחסי' ׳ לפיכך זכר תולדות שם באחרונה והקדים יפת להם כי היה גדול והכבד ממנו ואם הוא קטון בשנים

טב׳ ס׳ סוף דבר הכל נשמע את האלהים׳ ע׳ שמע ישראל׳ פ׳ באדין מלכא בשפרפרא פ׳ בתראה׳ צ׳ צופיו עורים כלם לא ידעו׳ ק׳ גם צפור מצאה בית ודרור קן לה׳ ר׳ כי לא תשתחוה לאל אחר׳ ש׳ שיר השירים אשר לשלמה׳ ת׳ תמים תהיה עם:

ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ובני גמר
אשכנז ודיפת ותוגרמה: ובני יון אלישה
ותרשישה כתים ורודנים: בני חם כוש ומצרים
פוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתא ורעמא
וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: וכוש ילד את נמרוד
הוא החל להיות גבור בארץ: ומצרים ילד את
לודיים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים:
ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו
משם פלשתים ואת כפתרים:
וכנען ילד את צידון בכרו ואת חת: ואת
היבוסי ואת האמרי ואת הגרגשי: ואת החוי
ואת הערקי ואת הסיני: ואת הארודי ואת
הצמרי ואת החמתי: בני שם עילם ואשור
וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומשך:
וארפכשד ילד את שלח
ושלח ילד את עבר: ולעבר ילד שני בנים שם
האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן:

ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת
חצרמות ואת ירח: ואת הדורם ואת אוזל ואת
דקלה: ואת עיבל ואת אבימאל ואת שבא: ואת
אופיר ואת חוילה ואת יובב כל אלה בני יקטן:
שם ארפכשד שלח: עבר פלג רעו: שרוג נחור תרח:
אברם הוא אברהם: בני אברהם יצחק וישמעאל:
אלה תלדותם בכור ישמעאל נביות וקדר
ואדבאל ומבשם: משמע ודומה משא חדד
ותימא: יטור נפיש וקדמה אלה הם בני ישמעאל:
ובני קטורה פילגש אברהם ילדה את זמרן ויקשן
ומדן ומדין וישבק ושוח ובני יקשן שבא ודדן:
ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל
אלה בני קטורה: ויולד
אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל:
בני עשו אליפז רעואל ויעוש ויעלם וקרח:
בני אליפז תימן ואומר צפי וגעתם קנז ותמנע
ועמלק: בני רעואל נחת זרח שמה ומזה:

רדק

ובני גמר׳ דיפת׳ בדל״ת׳ ובספר בראשית הוא בר״ש: ובני יון׳ והניח מגוג ומדי ותבל ומשך ותירס׳ וכן בספר בראשית כדי לקצר כי אין יחסם בא לעיקר׳ ואולי גמר ויון היו ראשי המשפחות היוצאות מיפת: ורודנים׳ כתוב בר״ש ראשונה׳ ובספר בראשית כתוב בשי״ן דלת״ין ודדנים׳ ולפי שהדל״ת והר״ש קרובים בכתבן והרואים בספרי היחסים הכתבים בימים הקדמונים יש שהיו קוראים בדל״ת׳ ויש שהיו קוראים בר״ש׳ ונשארו השמות לפני בני אדם בדל״ת ובר״ש לפיכך נכתב בספר בראשית באחת מהקריאות׳ ונכתב בספר הזה באחרת להודיע כי הכל שם אחד׳ ואם זה קורא בדל״ת וזה קורא בר״ש׳ וכן רבלתה בר״ש ודבלתה בדל״ת׳ וכן רעואל בר״ש ודעואל בדל״ת׳ וכן תשתנה הקריאה בו״ו וביו״ד לפי שהם קרובים בכתיבתן׳ וכן תשתנה בנחות האל״ף ובה״א בתכלית המלה׳ כמו בסבתא וסבתכא כי האל״ף והה״א אחיות אותיות הנשימה׳ ומה שירצה לכתוב אל״ף יכתוב׳ ולכתוב ה״א יכתוב וזה השימוש באותיות אהו״י הוא גם כן בפעלים ובשמות ובמלים כמו שבארנו בחלק הדקדוק אשר חברנו באר היטיב׳ ואף על כי פים בשינוי אותיות השמות האלה דרשות׳ לא ראיתי לכתבם למען לא תאריך המלאכה עלי והעיקר הוא מה שפרשתי: וכנען ילד׳ ראיתי לאחד מהמפרשים שכתב כי בני כנען אחד עשר ועמו הם שנים עשר הוא שאמר הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל׳ גבולות כנען ובניו שהם למספר בני ישראל: בני שם הזכיר בני הבנים בסדר הבנים לקצר כי עוץ וחול וגתר ומשך היו בני ארם׳ ובספר בראשית ומש וקרובים הם בלשון ובזה ובזה היה נקרא: ויקטן ילד׳ את חצרמות מלה אחת: שם ארפכשד׳ עתה קצר חשבון היחס משם עד אברהם איש אחר איש: אברם הוא אברהם׳ הזכיר אברם על דרך תולדת היחס והוא אברהם הידוע שאהב השם וגדל שמו כי אב המון גוים נתנו׳ והזכירו תולדות אברהם הזכיר תולדות ישמעאל בנו ובני קטורה׳ ואחרי כן אמר ויולד אברהם את יצחק כי הוא העקר: ובני קטורה פלגש אברהם׳ לפי שאמר בתורה ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה׳ הודיע הנה שאינה אלא פלגש׳ ומה שאמר ויקח אשה לקח אשה אחת לפלגש כי לא היתה לו אשה אלא שרה אמנו והשאר פלגשים׳ וכן אמר בתורה ולבני הפלגשים אשר לאברהם וכו׳: בני עשו׳ כמו שהזכיר תולדות ישמעאל בן אברהם כן הזכיר תולדות עשו בן יצחק והמלכים אשר מלכו באומתו לפני מלוך מלך בישראל כי אחרי כן לא היו מלכים כמו שכתבתי כי תחת יד דוד היו עד שגברו עונות מלכי יהודה ופשעו מתחת ידם: בני אליפז צפי כתיב ביו״ד ובתורה הוא צפו כתיב בו״ו׳ קנז ותמנע ועמלק׳ כנראה מן הפסוק הזה כי תמנע הוא בן אליפז ובתורה כתיב כי תמנע היתה פלגש לאליפז ותלד לו את עמלק יש מפרשים כי תמנע אם עמלק כמו שכתו׳ בתורה וממזרת היתה כי אליפז בא אל אשת שעיר אם לוטן וילדה תמנע׳ או בחיי שעיר או אחר מותו׳ ועזרא דקדק בתורה שים פסוק אחר ותמנע שאף היא היתה בתו ואחרי כן היתה לו פלגש וילדה לו עמלק לכך כתוב ואחות לוטן תמנע ולא אמר בת שעיר אלא אחות לוטן וזה הפירוש הוא דרך דרש׳ ואילו היתה תמנע בת אליפז לא מנה אותה בסדר הבנים כי אין זה דרך הכתוב אם לא יזכור בפירוש כמו ואת דינה בתו׳ ושרח אחותם׳ והנראה בעיני כי אחז הכתוב דרך קצרה כי לא הוצרך עזרא לפרש כי מפורש הוא בתורה אלא שכתב התולדות דרך קצרה׳ וכן קצר בבני שם וכתב בני הבן בסדר הבנים לקצר ובשהזכיר וארם וכו׳׳ אמר ובניו עוץ וחול׳ כן כתב הנה ותמנע דרך קצרה כי היה לו לקצר עוד וגעתם קנז ועמלק׳ אלא לפי שעמלק לא היה שוה לשאר הבנים כי הם היו בני אשה׳ והוא בן פלגש לכך הפריד ביניהם וזכר אמו ואמר ותמנע ודי לו כי נזכר הוא בתורה:

ובני

רשי

כרמפר׳ בב״ר משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגלית ועמד המלך וכבר בכברות העפר עד שמצא מרגליתו כך אומר הקב״ה מה לי ליחס שם ארפכשד וכו׳ ותרח אלא למצא לאברהם ומצאתי את לבבו נאמן ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבחו של אברהם שהיתה בנות כשיאים ואלופים ורצתה להיות פלגש לזרע אברהם דכתי׳ ואחות לוטן תמנע וכתי׳ ותמנע היתה פלגש אלא לפי שאמרה אם איני כדי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש ועוד לכן ייחס בני שעיר שהם היו אלופים ומלכים והר שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הקב״ה לעשו דכתי׳ ובני עשו ירשום וישבו תחתם ולהודיע קיום דברי הקב״ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגו׳: אדם שת אנוש׳ פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפי שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד נח שם ואם והיה לו לחשוב בני שם מיד למצוא מרגלית אברהם וכו׳ עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופש העיקר וכן דרך כל היחס הזה דדברי הימים וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות וכו׳ וכן ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שהזכיר תחילה ליחס הטפל ואחר כך העיקר: אשכנז ודיפת׳ ובחומש כתיב וריפת שמתחילה היו רפין ולא היו מתגברי׳ עם ישר׳ ולבסוף נתמלאו דופי וריעוע: ובני יון אלישה׳ ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא הייחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי אומות אלא כל אומותם נקראו על שם כתים ודודני׳: ורודנים׳ ולהלן הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומ׳ בני דודינו אתם בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הנאתן ולבסוף רודים בהם: הוא החל להיות גבור בארץ׳ הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ: ומצרים ילד את לודים׳ בב״ר אמ׳ רבי אבא בר כהנא כל מוזכרת של מצרים אינה אלא בים אמר רבי יהושע בן קרחה בד״ה לודים לודיים כתיב בשני יודי״ן לומר לך לודיים לודי ים ענמי ים להבי ים נפתוחים נפתוחי ים פתרוסים פתרוסי ים כסלוחי׳ כסלוחי ים פלשתים פלשתי ים כפתור׳ שכפתורי ים לפיכך כתי׳ בשני יודי״ן לדרוש וכן כולם: וכנען ילד וגו׳׳ י״א הם וכנען עמהם הרי י״ב והיינו דכתי׳ יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כלומר גבולות עמים העמיד כנגד שבטי ישראל שגם הם י״ב כנגד שבטי ישראל הציב גבולות עמים דוגמת אשר הצבת לברכה: כי בימיו נפלגה הארץ׳ נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחילה היו בני אדם חיים ט׳ מאות שנה ויותר ונחסו בימי ארפכשד ואילך לד׳ מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נחסו למאתים ר׳ מאות: כל אלה בני יקטן׳ שהיה מקטין עסקיו שביא גדול היה עבר אבל שמות אחרי׳ לא מתנו לידרש כי לא על פי נביא נתן להם שמות: שם ארפכשד שלח׳ למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם אחר׳ מפני כבודו של אברה׳ משל למלך שנפלה לו מרגלי׳ כו׳ כדלעיל: אברם הוא אברהם׳ עכשיו יחס משם עד אברה׳ ומי הוא זה אברם הוא שנקר׳ אבר׳: קטורה פילגש אברה׳׳ כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משו׳ כבודו של יצחק שכולם היו בני פילגש אבל הוא היה עיקר ואדו׳ הבית: ובני מדין עיפה ועפר וגו׳׳ חמשה ראשי אומו׳ על כן העמידו חמשה מלכי׳ לכל אומה מלכה דכתי׳ את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור וגו׳ חמשת מלכי מדין: כל אלה בני קטור׳׳ בשביל כבודו של אברה׳׳ בני יצחק עשו וישר׳׳ מפני כבודו של דוד את׳ ישר׳ ולא יעקב: בני עשו אליפז׳ כדי לקצר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק׳

חמרן

אביחיל בן חור׳ אלה ראשי אבות׳ אלה ראשי האבות׳ אלה עשה בניהו בן יהוידע׳ אלה מבני גד ראשי׳ אלהים אשר עברו׳ ומן ודוד זקן עד רישא דסיפרא דכו׳ רפ
אלה במ״ד ואלה וסים׳ ואלה אשר הוסד שלמה׳ ואלה שרי הנצבים׳ ואלה פקדתם לבית אבותיהם׳ ואלה המתקשרים תנינא דסיפרא׳ וכל עזרא דכו׳ רפ ואלה נגמ״ד

וּבְנֵי שֵׂעִיר לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה וְדִישֹׁן וְאֵצֶר וְדִישָׁן׃ וּבְנֵי לוֹטָן חֹרִי וְהוֹמָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְיָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפִי וְאוֹנָם וּבְנֵי צִבְעוֹן אַיָּה וַעֲנָה׃ בְּנֵי עֲנָה דִּישׁוֹן וּבְנֵי דִישׁוֹן חַמְרָן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן יַעֲקָן בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃

וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּלַע בֶּן בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן זֶרַח מִבָּצְרָה׃ וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חוּשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ וַיָּמָת חוּשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲיוֹת׃ וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן עַכְבּוֹר׃ וַיָּמָת בַּעַל חָנָן וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד וְשֵׁם עִירוֹ פָּעִי וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ וַיָּמָת הֲדָד וַיִּהְיוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְיָה אַלּוּף יְתֵת׃ אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם׃

ב

אֵלֶּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ דָּן יוֹסֵף וּבִנְיָמִן נַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה שְׁלוֹשָׁה נוֹלַד לוֹ מִבַּת שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִיתֵהוּ׃ וְתָמָר כַּלָּתוֹ יָלְדָה לּוֹ אֶת פֶּרֶץ וְאֶת זָרַח כָּל בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃ וּבְנֵי זֶרַח זִמְרִי וְאֵיתָן וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וָדָרַע כֻּלָּם חֲמִשָּׁה׃ וּבְנֵי כַּרְמִי עָכָר עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מָעַל בַּחֵרֶם׃ וּבְנֵי אֵיתָן עֲזַרְיָה׃ וּבְנֵי חֶצְרוֹן אֲשֶׁר נוֹלַד לוֹ אֶת יְרַחְמְאֵל וְאֶת רָם וְאֶת כְּלוּבָי׃ וְרָם הוֹלִיד אֶת עַמִּינָדָב וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת נַחְשׁוֹן נְשִׂיא בְּנֵי יְהוּדָה׃ וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת שַׂלְמָא וְשַׂלְמָא הוֹלִיד אֶת בֹּעַז׃ וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת עוֹבֵד וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת יִשָׁי׃ וְאִישַׁי הוֹלִיד אֶת בְּכֹרוֹ אֶת אֱלִיאָב וַאֲבִינָדָב הַשֵּׁנִי וְשִׁמְעָא הַשְּׁלִישִׁי׃ נְתַנְאֵל הָרְבִיעִי רַדַּי הַחֲמִישִׁי׃ אֹצֶם הַשִּׁשִּׁי דָּוִיד הַשְּׁבִעִי׃ וְאַחְיֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי וְיוֹאָב וַעֲשָׂה־אֵל שְׁלֹשָׁה׃ וַאֲבִיגַיִל יָלְדָה אֶת עֲמָשָׂא וַאֲבִי עֲמָשָׂא יֶתֶר הַיִּשְׁמְעֵאלִי׃

רשי

חמרן ואשבן׳ ובחומש כתי׳ חמדן בתחילה היו חמודין ונחמרין כצדיקים ולבסוף משוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמוד ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחילה מכוער ולבסוף יפה: ואלה המלכים׳ מפורש בב״ר אמר ר׳ איבו קודם שלא עמד מלך בישראל נכב מלך באדום ר׳ יוסי בן חנינא אומ׳ בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמ׳ ר׳ יהושע בן לוי זה מעמיד ח׳ וזה העמיד ח׳ ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח׳ מלכים ולישראל ח׳ והלא יותר היו יורם אחזיה יואש וכו׳ אלא זה העמיד ח׳ מלכים פירוש בזמן שהמליכו אותן ח׳ מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו וראשי בית אבותיו: רע בעיני יי׳ מפורש בב״ר שהיה חורש בגנות בא עליה שלא כדרכה ותמר כלתו׳ תמיה אני היאך מזכיר גנות זקינותו של דוד: ואיתן והימן וכלכל ודרע׳ כולם בימי דוד ובימי שלמה היו והיו חכמי׳ ביותר ועל זה נאמ׳ ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה דרדע אף על פי שנקר׳ דור דיעה בשביל חכמתו נתחכם שלמה מכולם ומה שאמר האזרחי אלף יתירה כמו הזרחי מזרח יבא ובהרבה מקומות נכנסת האלף בתיבה ואינה נקראת ודוגמתו ואחותי והאזניחו וכן והאספסוף ופעמים נחסרת כמו ותמרו ויכו הרמים כמו הארמים ופסיקת׳ דורש מ׳ כל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמוחל להם מעשה עגל: ובני כרמי עכר׳ ולמה אני קורהו עכר והלא עכן שמו ומפורש לפי שהוא עכר את ישרא׳ שעבר על החרם ונפלו על ידו לו״ו אף איש והוא מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנו׳ מספר ואעפ״כ יצא מלכו׳ מהם: ובני איתן עזריה׳ כמו ובני דן חשים: ואת כלובי׳ זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר שמואל כתיב והוא כלבי ותרגו׳ מדבית כלב וכך תרגם כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט כמוהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה ועל כן נאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמיאל אחיו כשאר גויה כמו שכתוב למטה וזה כלובי מתנשא ומתגאה כאשר נשאו לבו: נחשון נשיא בני יהוד׳ לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד: ושלמ׳ הוליד את בועז׳ רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שניה ליציאת מצרים מת ושלמון בנו מת כבר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהו׳ אבצן בכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היה שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתי׳ וישפוט אחריו את ישר׳ אבצן מבית לחם ועל זה אני תמיה שהרי מצינו באגדה שהוא אמר לאחר שנברר דמו וכו׳ ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג׳ מאות שנה ו״ל על כן אמר ויתן יי׳ לה הריון רוגמ׳ ויראהו יי׳: אבצן׳ אב לכל הכנוי׳ שהרי אשה בחורה שכבה אצלו וכשטן ולא נגע בה: ואישי הוליד את בכורו׳ מלא אלף כלומר איש גבור חיל: דויד השביעי׳ מלא יו״ד מפני כבודו של דוד ועיקר מכה המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו: ואחיותיהם צרויה ואביגיל׳ מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ושרים כך מפורש לקמן: יתר הישמעאלי׳ ובשמואל כתוב היסראלי בארץ ישמעאל היה דר רוג״מ בית עובר ארוס הגתי וכן וישלח המלך ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה ואביו איש צורי:

רדק

ובני שעיר׳ הזכיר כמו כן בני שעיר כמו שהזכיר בתורה כי לאהבת יצחק נתן לעשו בני נחלת האלופים האלה׳ ובני לוטן׳ חורי והומם׳ בו״ו ובתורה והימם בי״וד: בני שובל עלין׳ ובתורה עלון׳ שפי׳ בי״וד ובתורה שפו בו״ו׳ ובני דישון׳ ובתורה ואלה בני דישן בקמץ׳ ואמת כי בני דישון היו כי דישון בחולם היה החמישי מבני שעיר׳ ודישן בקמץ היה הבן השביעי מבני שעיר וכן הזכיר׳ ודישון ואצר ודישן אבל כשנזכר תולדותם קראם שניה׳ דישן בקמץ׳ ואלה בני דישן חמדן וכו׳ ואחר כן בני אצר ואחר כן בני דישן עוץ וארן׳ ועזרא כתב שניהם דישון כראה כי לא היו מקפידי׳ בשמותן בין דישן לדישון: ובני דישון חמרן׳ בר״יש ובתור׳ חמדן בד״לת וכבר כתבתי טעמי החילופין׳ וזעון יעקן׳ בי״וד ובתורה ועקן בו״ו: ואלה המלכים וימות בעל חנן וימלוך תחתיו הדר בד״לת ובתורה הדר בר״יש: ושם עירו פעי׳ ובתורה פעו בו״ו: אלה בני ישראל וכו׳ והתחיל ליחס בני יהודה כי עיקר הספר על מלכי יהודה: ובני זרח זמרי׳ הוא זבדי בן זרח הנזכר בספר יהושע: ובני כרמי׳ אף על פי שלא נזכר כרמי ידוע היה כי כרמי בן זבדי הוא זמרי שזכר וכן מנהג זה הספר בספור יחסים במקומו׳ ועכר הוא עכן אלא קראו עכר לגנאי כי עכר ישראל: ובני איתן עזריה׳ כמו ובני דן חושים׳ ובני פלוא אליאב ולא הזכיר יחוס הימן וכלכל ודרע אולי לא מצאם׳ או קצר ביחס זרח כי לא באה ממנו המלוכה וחזר ליחס חצרון בן פרץ כי ממנו יצאה המלוכה: ואת כלובי׳ הוא כלב בן חצרון שמזכיר למטה: את נחשון נשיא בני יהודה׳ לכבוד דוד כתב כן להודיע שאף זקנו נחשון היה נשיא: ואישי הוליד׳ באלף וביו״ד אחר הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות׳ ושמעא השלישי׳ הוא שמה הנזכר בספר שמואל: דוד השביעי׳ כתב ר׳ יונה כי הוא כמו השמיני שהרי שבעה בנים היו לו מלבד דוד שמו שאומ׳ בספר שמואל ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל׳ ואחרי כן אמר לו התמו הנערים ואמר עוד שאר הקטן׳ ועוד כתיב ולו שמנה בנים הנה כי שמנה בנים היה לו ודוד היה השמיני אם כן דוד השביעי ר״ל השמיני׳ ולא יתכן זה ההפך אבל הנכון שהיה לישי בן מאשה אחרת׳ ובספר שמו׳ מנה אותם כולם בכלל שאמ׳ שבעת בניו ואמ׳ עוד שאר הקטון׳ ובכאן זכר השבעה שהיו מאם אחד עם דוד וכן פירש אותו החכם ר׳ אברהם בן עזרא׳ ויש אומרים כי מת הבן האחד׳ ובמדרש כי הבן השמיני היה שמו אליהוא והוא הנזכר בנגידים שהקים דוד ליהודה אליהוא מאחי דוד והוא היה קטן מדוד ומה שאמר ודוד הוא הקטן על שהיה מקטין עצמו קראו קטן: יתר הישמעאלי׳ הוא יתרא היסראלי וקראו ישמעאלי׳ לפי שגר בארץ ישמעאל ולפיכך קראו ישראלי שלא יחשוב אדם לפי שקראו ישמעאלי שהיה מזרע ישמעאל אלא מזרע ישראל היה:

וכלב

אלה וסימ׳ אלה בקשו כתבם ׳ אלה בקשו כתבם תגינא דסיפרא ׳ אלה בני המדינה העלים תגינא דסיפרא ׳ אלה בימי יהויקים ׳ וכל שאר כתוב דכותהו׳ ר״פ אלה במ״ב ר״פ ואלה וסימ׳ ואלה צפנת בלבבך ׳ ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד : ושם י״ג ר״פ בקריאה וסי׳ ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב ׳ ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך

וְכָלֵב בֶּן־חֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־עֲזוּבָה אִשָּׁה וְאֶת־יְרִיעוֹת וְאֵלֶּה בָנֶיהָ יֵשֶׁר וְשׁוֹבָב וְאַרְדּוֹן׃ וַתָּמָת עֲזוּבָה וַיִּקַּח־לוֹ כָלֵב אֶת־אֶפְרָת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־חוּר׃ וְחוּר הוֹלִיד אֶת־אוּרִי וְאוּרִי הוֹלִיד אֶת־בְּצַלְאֵל׃ וְאַחַר בָּא חֶצְרוֹן אֶל־בַּת־מָכִיר אֲבִי גִלְעָד וְהוּא לְקָחָהּ וְהוּא בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־שְׂגוּב׃ וּשְׂגוּב הוֹלִיד אֶת־יָאִיר וַיְהִי־לוֹ עֶשְׂרִים וְשָׁלוֹשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ וַיִּקַּח גְּשׁוּר־וַאֲרָם אֶת־חַוֺּת יָאִיר מֵאִתָּם אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ שִׁשִּׁים עִיר כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי מָכִיר אֲבִי־גִלְעָד׃ וְאַחַר מוֹת־חֶצְרוֹן בְּכָלֵב אֶפְרָתָה וְאֵשֶׁת חֶצְרוֹן אֲבִיָּה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַשְׁחוּר אֲבִי תְקוֹעַ׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְרַחְמְאֵל בְּכוֹר חֶצְרוֹן הַבְּכוֹר רָם וּבוּנָה וָאֹרֶן וָאֹצֶם אֲחִיָּה׃ וַתְּהִי אִשָּׁה אַחֶרֶת לִירַחְמְאֵל וּשְׁמָהּ עֲטָרָה הִיא אֵם אוֹנָם׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רָם בְּכוֹר יְרַחְמְאֵל מַעַץ וְיָמִין וָעֵקֶר׃

וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוֹנָם שַׁמַּי וְיָדָע וּבְנֵי שַׁמַּי נָדָב וַאֲבִישׁוּר׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת אֲבִישׁוּר אֲבִיהָיִל וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַחְבָּן וְאֶת־מוֹלִיד׃ וּבְנֵי נָדָב סֶלֶד וְאַפַּיִם וַיָּמָת סֶלֶד לֹא בָנִים׃ וּבְנֵי אַפַּיִם יִשְׁעִי וּבְנֵי יִשְׁעִי שֵׁשָׁן וּבְנֵי שֵׁשָׁן אַחְלָי׃ וּבְנֵי יָדָע אֲחִי שַׁמַּי יֶתֶר וְיוֹנָתָן וַיָּמָת יֶתֶר לֹא בָנִים׃ וּבְנֵי יוֹנָתָן פֶּלֶת וְזָזָא אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי יְרַחְמְאֵל׃ וְלֹא־הָיָה לְשֵׁשָׁן בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וּלְשֵׁשָׁן עֶבֶד מִצְרִי וּשְׁמוֹ יַרְחָע׃ וַיִּתֵּן שֵׁשָׁן אֶת־בִּתּוֹ לְיַרְחָע עַבְדּוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־עַתָּי׃ וְעַתַּי הֹלִיד אֶת־נָתָן וְנָתָן הוֹלִיד אֶת־זָבָד׃ וְזָבָד הוֹלִיד אֶת־אֶפְלָל וְאֶפְלָל הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יֵהוּא וְיֵהוּא הוֹלִיד אֶת־עֲזַרְיָה׃ וַעֲזַרְיָה הֹלִיד אֶת־חָלֶץ וְחֶלֶץ הֹלִיד אֶת־אֶלְעָשָׂה׃ וְאֶלְעָשָׂה הֹלִיד אֶת־סִסְמָי וְסִסְמַי הֹלִיד אֶת־שַׁלּוּם׃ וְשַׁלּוּם הוֹלִיד אֶת־יְקַמְיָה וִיקַמְיָה הֹלִיד אֶת־אֱלִישָׁמָע׃

רדק

וכלב בן חצרון ׳ יש מרבותינו ז״ל ׳ שאמרו כי הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים ומה שאמר בן עתניאל בן קנז אחי כלב אמרו כי אחיו היה מאמו ולא היה בן קנז אלא חורגו שהוא בן אשתו ׳ ואמרו דוקי׳ דכתב הקנזי ׳ ולא כתב בן קנז ׳ ולא יראה כן לפי פשטי הכתובי׳ כי לפי פשטי הכתובים נראה כי כלב זה היה מבני חצרון הראשונים ׳ ואמר כי אחר לקח בת מכיר והוא בן ששים שנה ואם כמו שאמרו רז״ל כי היה כלב בן יפונה כשהולי׳ חצרון כלב היה חצרון בן מאה ושבעים שנה ׳ כי כלב אמר בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי משה עבד ה׳ וזה היה בשנה שניה שיצאו ממצרים וחצרון היה מבאי מצרים ׳ הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ׳ ואחרי כן אמר ותמת עזובה ואמר ואלה בניה נראה כי נשיו היו ׳ ונראה כי בנותיו היו וכן אמרו רבותינו וכי יש אדם מוליד את נשיו ודרשו בו ענינים ׳ ולפי דעתי את זה כמו מן ׳ וכן כצאתי את העיר ואחרים זולתו ׳ וכן פירוש הפסוק וכלב בן חצרון הוליד מן עזובה אשתו מן יריעות שתיהם היו נשיו ומשתיהן היו לו בנים וקצר התולדה ולא זכר את בני האחת והיא עזובה ועליה אמר ואלה בניה וכאשר מתה עזובה לקח לו כלב אשה אחרת שמה אפרת : ואחר בא חצרון ׳ מה שאמר והוא בן ששים שנה כי הנשים שזכר לקחם קודם זאת ואחר כן כשהיה בן ששים שנה והוא זקן לקח בת מכיר וכו׳ ׳ וכל אלה התולדות במצרי׳ היו שהרי חצרון היה מבני מצרי׳ : ושגוב הוליד את יאיר ׳ הנראה מן התורה כי יאיר היה משבט מנשה והוא שלקח הערי׳ בארץ הגלעד וקרא אותם חוות יאיר על שמו וכל הספור ספר הנה גם כן להודיע כי זה הוא יאיר הנזכר בתורה וכן מיחס אותו אל שבט יהודה וכן היה ׳ ומה שאמר בתורה בן מנשה ממשפחות האם כי האם היתה בת מכיר בן מנשה ולפי שלקח יאיר הערים בארץ הגלעד נשאר שם וגם שבט אמו והיו לו הערים ההמה לנחלה ׳ ורבותינו ז״ל אמרו כי אין זה יאיר הכתוב בתורה אלא זה יאיר בן שגוב לקח אשה בארץ הגלעד ומתה וירשה ומירושת אשתו היו לו אלו עשרים ושלשה ערים : ויקח גשור וארם ׳ הודיע כי אלה הערים אשר לקחם יאיר לקחם מיד בני בניו גשור וארם שהיו מהאמות שהיו שכיניהם כמו שאמר עד גבול הגשורי והמעכתי ׳ כל אלה בני מכיר אבי גלעד׳ פי׳ כל אלה הערים היו לבני מכיר אבי גלעד ׳ כלומר לבני בת מכיר והוא חסר למ״ד השימוש ׳ וכן ושני שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול ורבים כמוהו חסרים למ״ד השמוש ׳ ומכאן ראו רז״ל בני בנים הרי הם כבנים ואפילו בני בנות ואינו עומד בדבר זה לענין הדין והם פי׳ בני כמשמעו לא כמו שאנו מפרשים אותו שהוא כמו לבני ׳ והנכון כמו שפירשנו כי אם היה אומר על הבנים מהו כל אלה והוא לא זכר אלא שגוב אלא על הערים אמר ששים עיר שזכר ׳ ואפשר כי מה שזכר כ״ג ערים בארץ הגלעד הם בכלל ששים עיר שזכר שגם אלה ששים עיר בארץ הגלעד הם ׳ ובאמרו עשרים ושלש הערים הגדולות ואמרו ששים עם בנותיהן : ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ׳ יש אומרים כי על שם כלב ואשתו קראו את העיר כלב אפרתה ואם כן חצרון היה מבאי הארץ ובארץ ישראל מת ׳ ורחוק הוא זה הפירוש שהיה חצרון יותר ממאתים וחמשים שנה ׳ ולפי דעתי כי פי׳ בעת שלקח כלב בנו אפרתה אשתו באותו העת מת חצרון ׳ ואשת חצרון אביה ׳ לפי שאמר כי בעת זקנתו לקח בת מכיר הודיע כי בעת שמת היתה לו אשה אחרת ושמה אביה ׳ וילדה לו את אשחור אבי תקוע אפשר בחייו או לאחר מותו : ויהיו בני ירחמאל ׳ הזכיר את אלה יחוס רם בן חצרון כי הוא העיקר לספר ממשפחת דוד ואחר כך הזכיר יחס כלב בן חצרון אחר רם ׳ ועתה שב להזכיר יחס הבכור והוא ירחמאל : ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה ׳ לפי פשט הפסוק ישראלית היתה אלא אמר אחרת לפי שזכר הראשונה או אפילו תאמר שהיתה פלגש כמו בן אשה אחרת היתה אבל מישראל היתה ׳ ורבותינו דרשו כי גויה היתה לכן הזכיר ושמה עטרה שלקחה להתעטר בה כי בת גדולים היתה ומכאן אמרו אל תאמן בגר עד עשרים וארבעה דורות כי כ״ד דורות מעטרה עד ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם ׳ ואילו הן עטרה ׳ אונם ׳ שמי ׳ נדב ׳ אפים ׳ ישעי ׳ ששן ׳ בת ששן ׳ עתי ׳ נתן ׳ זביד ׳ אפלל ׳ עובד ׳ יהוא ׳ עזריה ׳ חלץ ׳ אלעשה ׳ סיסמי ׳ שלום ׳ יקמיה ׳ אלישמע ׳ נתניה ׳ ישמעאל ׳ עם ירחע אבי עתי שהיה עבד הם כ״ד : וימת סלד לא בנים ׳ בלא בנים : ולא היה לששן בנים ׳ והלא אמר ובני ששן אחלי ׳ אלא שמת אחלי בחיי אביו ולא נשאר ממנו בן ולא בת ׳ ולששן עבד מצרי ושמו ירחע ׳ שגדל עמו והיה בן ביתו כמו אליעז׳ עבד אברה׳ ונתן לו את בתו אחר ששחררו ודרך דרש כי מן השם למדו מעשהו בן חורין כי ירחע עבד חרי וירח חרי בהפך ׳ מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנה לו ׳ ואע״פי ששחררו עבר על התורה כשנתן לו בתו כי מצרי ראשון היה ומכאן אמרו אל תאמן בעבד עד עשרה דורות כי י׳ דורות מן ירחע עד ישמעאל בן נתניה :

רשי

וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ׳ לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפר׳ מכאן שהיתה לו אשה ששמה עזובה : ותלד לו את חור ׳ וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל ׳ בא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ שנים כשהולידו שהרי כלב היה בן מ׳ שנים במרגלים דכתי׳ בן מ׳ שנה אנכי בשלוח וגו׳ ואותה שעה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח׳ כשהוליד עזובה אשה ובן ט׳ כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח את אפרת והולידה לו את חור בשנה האחרת הרי בן י׳ שנים וחור בן ח׳ כשהוליד את אורי ואורי בן ח׳ כשהוליד בצלאל הרי כ״ו שנים וכתיב ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי״ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י״ג שנה הרי מ׳ שנה חסר אחת כמנא שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ כשהולידו וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שם ושם הולידו : ואחר בא חצרון אל בת מכיר ׳ כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון בא אל בת מכיר לקחה לפילגש שלא לשום אישות דוגמא כאשר בא אל בת שבע : והוא היה בן ששים ׳ הרי שני דברי׳ לבית מכיר לגריעותא אחת שלא לקחה לשום אישות ואחת שחצרון היה זקן ומפני כבוד משפחות יהוד׳ נתנוה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר כ״ג ערים ליקח אשה אחת מבנותיו : ויקח גשור וארם ׳ גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבים במזרחה של ארץ ישראל וארם היו יושבי׳ במזרח דכתי׳ ארם מקדם ופלשתי׳ מאחור מיד בימי שפוט השופטי׳ כשחטאו ישר׳ מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו ולקחום מהם וכשבא דוד החזיר ולפי שהחזירן כתבן כאן : בכלב אפרתה ׳ על שם אשתו קראו את העיר אפרתה : ותלד לו את אשחור אבי תקוע ׳ לאחר מיתת חצרון : אבי תקוע ׳ שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה : ויהיו בני ירחמאל בכור חצרו׳ ׳ לפי שהפסיק במשפחתו של כלב על כן הוצרך לומר בכור חצרון בכורו של ירחמאל : ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה ׳ לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח גויה להתעטר בה יפה ושרגא היתה : היא אם אונם ׳ שמעתי אם כמה שקמתי אם בישראל אונם שאל ואלם היה לשון און וכמו אכלתי באוני ממנו וכמו כמתאוננים ׳ ויצא ממנו ששן שנתן בתו לירחע המצרי עבדו ומספר בגנותן כלומר לא היו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם : ולא היה לששן בנים כי אם בנות ׳ ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי חולה שאל היה ומת בלא בנים : ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה ׳ מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנהו לה ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן בגר עד ט״ו דורות וט״ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל ויש אומרי׳ י״ו דורות עם ירחע ומדרש רבותינו אפשר כן שהי׳ה מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל היה ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך :

ובני

קרמת אשור · ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש · ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי · ושם איש ישראל המכה אשר הכה · ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור · ושם בת אשר שרח · ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי · ושם חברון לפנים קרית ארבע · ושם אשת אבישור אביהיל · ושם אשת שאול · ושם האיש נבל · ושם

ובני כלב אחי ירחמאל מישע בכרו הוא אבי זיף ובני מרשה אבי חברון: ובני חברון קרח ותפח ורקם ושמע: ושמע הוליד את רחם אבי ירקעם ורקם הוליד את שמי: ובן שמי מעון ומעון אבי בית צור: ועיפה פילגש כלב ילדה את חרן ואת מוצא ואת גזז וחרן הליד את גזז: ובני יהדי רגם ויותם וגישן ופלט ועיפה ושעף: פילגש כלב מעכה ילד שבר ואת תרחנה: ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבעא ובת כלב עכסה: אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה שובל אבי קרית יערים: שלמא אבי בית לחם חרף אבי בית גדר: ויהיו בנים לשובל אבי קרית יערים הראה חצי המנחות: ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי והשמתי והמשרעי מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי: בני שלמא בית לחם ונטופתי עטרות בית יואב וחצי המנחתי הצרעי: ומשפחות סופרים ישבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב:

ג

ואלה היו בני דויד אשר נולד לו בחברון הבכור אמנן לאחינעם היזרעאלית שני דניאל לאביגיל הכרמלית: השלשי לאבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור הרביעי אדניה בן חגית: החמשי שפטיה

האיש אלימלך ושם אשתו נעמי: ושם אשת ג' רפ בקריאה וסימ' ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה · ושם אשת שאול · ושם אשת אבישור · אנך

רשי

ובני כלב אחי ירחמאל · לפי שיחס למעלה קצת משפחות כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמר כבר יחס כל משפחות כלב לכך הוצרך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אחר היה וכן דרך כל היחס אינו מיחס כסדר אלא מיחס קצת ממשפחת פלוני ותופס משפחה אחרת וכשיחס קצת ממשפחה זו מתחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה ושוב האחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה: הוא אבי זיף · שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון ושם העיירות האלה כתובים בספר יהושע כדכתיב זיף וטלם ובעלות וכתוב קעילה ואכזיב ומרשה: אבי ירקעם · כל אבי שנאמר כאן שר על אותה העיר הכתובה בסמוך: ובני יהדי · אחד מבניה של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאינו צריך להזכיר שום תבניה של עיפה כי אם זה יהדי: ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבעא · שתי עיירות הללו שלו היו: ובת כלב עכסה · עתה מתחיל לראש ומקדים בעכסה משום שהיתה שרית אשת עתניאל כדכתיב ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו': אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה · פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור והוא חור היה בנו הבכור לאפרת אשתו ולא בכור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור ע"א ואלה היו וגו' חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב וכך פירושו ואלה היו בניו של כלב בנו של חור שובל וגו': בכור אפרתה · ולא בכור לכלב על חור הוא אומר כן נראה לנו: הרואה חצי המנוחות · מדינה אחת היתה בארץ ומנוחות שמה דכתיב ויגלום אל מנחת והוא המושל על חצי מדינה ולקמן נאמר מי משל על חצי המדינה האחרת: הרואה · פורמ"דיפיו בלע"ז: ומשפחות קרית יערים · יושבי קרית יערים: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי · יושבי צרעה ואל תתמה שכתוב ותחל רוח יי' לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנאמר כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר העיירות והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו: בני שלמא בית לחם · בני שלמא היו מיושבי בית לחם הנטופתי: עטרות בית יואב · וגם מיושבי נטופת ועטרות בית יואב חצי מדינת המנחתי תפסו להם בני צרעה והיו יושבים בהם שם מקומות הן בענה הנטופתי מהרי הנטופתי גבורי דוד ומנחת ויגלום אל מנחת: ומשפחות סופרים יושבי יעבץ · שיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו: תרעתים שמעתים שוכתים · כולם שמות בית אב הם: המה הקינים · והיכן מקומם של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתי' הקין וגבעה ותמנה ערים עשר: הבאים מחמת אבי בית רכב · שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישבו בקין · ע"א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבץ: המה הקינים · צורפים ויתנהו לצורף תרגומו לקינאה: שני דניאל לאביגאל · ובשמואל כתוב והשני כלאב לאביגאל ובמדרש ויכלו מפרש לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שנים כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהיה דומה כולו לאב:

השני

רדק

ובני כלב אחי ירחמאל · ספר יחס ירחמאל ובא להשלים יחס כלב מה שלא כתב למעלה · מישע בכורו · כי אשר זכר למעלה לא היו · בני הראשונים אלא הקדימם אולי היו החשובים מבניו וכן הבנים שהיו לו מן אפרת לכבוד בצלאל וזהו שאמר למעלה ואלה בני כלומר כי לו כבר היו בנים אבל אלה היו לו מן עזובה · הוא אבי זיף · זיף היה ידוע · לפיכ' אמר אבי וכן מכיר אבי גלעד ואחרים רבים · ואולי זיף שם העיר הנקראת על שמו · אבי זיף שר זיף כלומר כי מישע היה אדון ושר על העיר הנקראת זיף והראשון נכון · ובני מרשה אבי חברון · לפי דעתי כי הוא חסר זיף · ולפי שהזכירו בסמוך סמך על המבין והניחו והוא כאלו אמר ובני זיף מרשה אבי חברון: ובני יהדי · הוא אחד מן הבני' שהזכי' ושני שמות היו לו: פלגש כלב מעכה ילד · ילד אינו חוזר למעכה כי היה אומר ילדה אלא לכלב כאלו אמר פלגש כלב מעכה וילד ממנה את שבר ואת תרחנה: אלה היו בני כלב בן חור · אלה שמספר עתה שובל והאחרים היו בני כלב בן חור והוא היה בן בנו של כלב בן יפנה ולפי שיחס למעלה אורי בן חור אמר עתה כי עוד היה לו בן אחד לחור ושמו כלב ואלה היו בניו · אבי קרית יערים · יש מפרשי' אדון קרית יערי' · וכן אבי בית לחם · אבי בית גדר · ויתכן לפרש אבי כמשמעו פירוש אבי קרית יערים כי כל בני קרית יערי' היו בניו ובני בניו · וכל אותו העיר נתיחסה מבניו לכך כללן ואמר קרית יערים · וכן אבי בית לחם אבי בית גדר: הרואה חצי המנחות · יש מפרשים שהיה מושל על העיר ששמה מנחות הנזכר למטה · ופירוש הרואה שרואה ענין העיר ומושל עליה · ויש מפרשים שהיה מושל על חצי העיר ירושלים שנקראת מנוחה · ויש מפרשים שהיה רואה וממונה על חצי המנחות הבאות לירושלים מאת כל הגוים · ועוד יש פירושים אחרים לא ראיתי לכתבם וגם אלו אשר כתבתי לא ישרו בעיני · והנראה בעיני כי הרואה חצי המנחות הם שמות בני שובל בנים אחרים לבד אשר ישבו בקרית יערים ושם האחד הרואה ושם האחד חצי המנחו' · ואין לתמוה על צירוף שמות בני אדם שידמה ענין כי הנה כרף גדלתי ורוממתי שידמה ענין והוא שמות בני אדם ואחרים מלבד אלה: ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי · פירוש כל בני קרית יערים שהיו בני שובל היו חלוקים לאלה המשפחות · ואלה הנזכרי' ראשי המשפחו' כל משפחה מתיחסת אל בית אב שלה כמו לימנה משפחת הימני לבריעה משפחת הבריעי וכן כולם: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי · וצרעה ואשתאול שני מקומות בארץ יהודה ויצאו אנשים ממשפחת קרית יערים ובנו שני מקומות אלה וישבו שם והיו לשני משפחות נקראו צרעתי ואשתאלי ואע"פי שכתוב ותחל רוח לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאול לא היו משבט דן כי אם משבט יהודה כמו קרית יערים אלא שבט דן חנו באותן המקומות עד נפלה להם נחלה לפיכך נקרא מחנה דן וכן כתיב ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה על כן קראו למקום ההוא מחנה דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים: בני שלמא בית לחם · כמו שפירשנו שלמא אבי בית לחם ועוד מבניו משפחה אחרת ששמה נטופתי עטרות בית יואב · גם הוא שם משפחה או שם עיר כמו עטרות ודיבון וכל אותה העיר היתה מבניו · וחצי המנחתי הצרעי · גם כן שם משפחות היו מבני שלמא: ומשפחות סופרים יושבי יעבץ · כלומר גם אלה המשפחות היו מבני שלמא סופרים שהיו סופרים ומלמדים והיו יושבי עיר ששמה יעבץ · אפשר שיעבץ בנה אותה ונקראת על שמו · תרעתים שמעתים שוכתים · שמות משפחות ויש הרבה דרשות בשמות הללו ואם באנו לדרוש כל השמות למה נקראו כן לא יכילם ספר ואין לנו אלא מה שנמצא כתוב · כי כל השמות היו על ענינים ידועים אבלם כמו שכתוב במקצתם ואין לנו לחפש אחר אותם שלא נכתבו ענייניהם · המה הקינים · מצאתי בספר מדויק הקינים בצרי הקו"ף · ובספרים אחרים ג"כ מצאתי בחירק הקו"ף · והמסורה עליו לית · וחד קינים והגנז · והקינים הם כמו כן שם משפחה ידועה · ויש מפרשים שהיו צורפים מתרגום ויתנהו לצורף ויהביה לקנאה · ואמרו רבותינו ז"ל שהיו מבני קיני חותן משה ונתערבו במשפחת יהודה ונתיחסו עמם · מחמת אבי בית רכב · והם משפחת בית הרכבים הנזכר בספר ירמיה ושם אב המשפחה ההיא חמת: ואלה היו בני דוד · לפי שהזכיר למעלה משפחת רם עד דוד ולא השלים היחס כדי לספר יחס כלב אחריו חזר עתה בהשלימו יחס כלב להשלים יחס דוד · שני דניאל · ובספר שמואל קורא אותו כלאב · יש בו דרש לפי שלקח דוד אביגיל אחרי מות נבל אמרו בני הדור כי זה הבן הנולד לאביגיל היה בנו של נבל · ולפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב דומה לאב ודניאל היה שמו העיקרי כלומר דנני אלהים מנבל: השלישי לאבשלום בן מעכה · למ"ד לאבשלום נופלת על עיקר העצם לא להביא דבר אל העצם וכאמרו לאבנר כאלו אמ' לא אבשלום · וכמו למ"ד זו למ"ד הרגו לאבנר · לכל כליו תעשה נחשת · אנוש לשברך · ואחרי' מלבד אלה כמו שהבאתי בספר מכלל בחלק הדקדוק:

יתרעם

ואחל וברכיה ואחל חד מן אב מן חד ותד חד וא' וחד והא' ולית דכו' וסי' ואחרון ואני ידעתי גואלי חי · והאחרון כי לא מועף לאש' מוצק · ואהל וחשוב' ואהל וברכיה · והאהל
ומשמרת בני גרשון באהל מועד · וטפים צנה ואלפים כלם וגם · והאלפים והעירים עבדי האדמה · ובקר וראיתם את כבוד יי' כשמעו אל תלנתיכם · והבקר ומראה הערב

לאביטל הששי יתרעם לעגלה אשתו: ששה
נולד לו בחברון וימלך שם שבע שנים וששה
חדשים ושלשים ושלוש שנה מלך בירושלם:
ואלה נולדו לו בירושלים שמעא
ושובב ונתן ושלמה ארבעה לבת שוע בת
עמיאל: ויבחר ואלישמע ואליפלט: ונגה ונפג
ויפיע: ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה:
כל בני דויד מלבד בני פילגשים ותמר אחותם:
ובן שלמה רחבעם אביה בנו אסא
בנו יהושפט בנו: יורם בנו אחזיהו בנו יואש
בנו: אמציהו בנו עזריה בנו יותם בנו: אחז
בנו חזקיהו בנו מנשה בנו: אמון בנו יאשיהו
בנו: ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים
השלישי צדקיהו הרביעי שלום: ובני יהויקים
יכניה בנו צדקיה בנו: ובני יכניה אסר שאלתיאל
בנו: ומלכירם ופדיה ושנאצר יקמיה הושמע

ונדביה: ובני פדיה זרבבל ושמעי ובן זרבבל
משלם וחנניה ושלמית אחותם: וחשבה ואהל
וברכיה וחסדיה יושב חסד חמש: ובן חנניה
פלטיה וישעיה בני רפיה בני ארנן בני עבדיה בני
שכניה: ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש
ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה: ובן נעריה
אליועיני וחזקיה ועזריקם שלשה: ובני אליועיני
הודיוהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה
וענני שבעה: בני יהודה פרץ חצרון וכרמי וחור
ושובל: וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת
הוליד את אחומי ואת להד אלה משפחות
הצרעתי: ואלה אבי עיטם יזרעאל
וישמא וידבש ושם אחתם הצללפוני: ופנואל
אבי גדר ועזר אבי חושה אלה בני חור בכור
אפרתה אבי בית לחם: ולאשחור אבי תקוע היו
שתי נשים חלאה ונערה: ותלד לו נערה את אחזם

רדק

יתרעם לעגלה אשתו, אמרו כי זו היא מיכל בת שאול, לפי' אמר אשתו הראשונה, ומה שאמ' הכתו' ומיכל בת שאול לא היתה לה ולד עד יום מותה מאותו היום ואילך לא היתה לה בשביל עונש בזיון שביזתה לדוד על שהיה מפזז ומכרכר לפני ה' אבל קודם לכן היה לה: ואלה נולדו בירושלים, ידנם באמ"ר נולדו תמורת הכח ואף על פי שכתבה ה"ו הנה כבלע ברנם: ארבעה לבת שוע בת עמיאל, היא בת שבע בת אליעם, ויש שהיו קוראין אותה בת שבע ויש בת שוע כי קרובים הם, וכן עמיאל ואליעם אחד הוא אלא שהאותיות הפוכות, ולא נזכרו אלו הארבעה בנים כסדר תולדותם, שהרי שלמה היה הגדול כי הוא היה הבן הראשון שהיה לבת שבע מדוד אחרי מות הילד וכמו שכתוב וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה ותלד בן ויקרא שלמה שמו ובספר שמואל כשזוכר אותם בני דוד שנולדו בירושלים אינו זוכר אליפלט הראשון ונגה אולי לא היו בחיים אז, ולא מנה אותם, ובזה הספר מנה אותם אף על פי שלא היו אלו השנים בחיים כי מנה הנולדים לו בירושלים, ולפי שאמר הנה כל בני דוד מנה אותם כולם ואף על פי שלא אמר ואליפלט השני אולי מת הראשון כשקרא שם האחרון אליפלט, ובמנין השני בזה הספר יש שנוי מעט ביניהם כי הראשון אליפלט והשני אליפלט: כל בני דוד, הרי אמר אשר היו לו בירושלים: ובן שלמה רחבעם, הי"א הבנים אחרים ויחס שלמה כי לו המלוכה ולבניו אחריו ויחס מלכי יהודה דור אחר דור: ובני יאשיהו הבכור יוחנן, הוא יהואחז שלקחו פרעה נכה והגלהו למצרים ומת שם ושני שמות היו לו והיאך אומר הבכור והלא יהויקים היה גדול ממנו שתי שני' דכתי' בן כ"ג יהואחז במלכו, וכתי' בן כ"ה יהויקים במלכו, ולא היה בן מלכות זה למלכות כלומר שמלך תחילה כן פירשוהו רז"ל, השלישי צדקיהו הרביעי שלום, אמרו חכמינו ז"ל כי שלום הוא צדקיהו וקראו שלום על שם שהיה מושלם במעשיו כי הוא צדיק היה לא שהיו בני דוד רשעי', ועוד קראו שלום על ששלמה מלכות בית דוד בימיו ואמר עליו השלישי שהיה שלשי לבני יאשיהו, ואמר עליו הרביעי שהיה רביעי למלכות יאשיהו, ומדרך הפשט לא נראה כן אלא כי שלום זה הוא יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו ולא נוכל לומר כי בן אחר היה ליאשיהו ששמו שלום כי לא מצאנו במלכים אחר יאשיהו כי אם יהואחז ויהויקים ויהויכין וצדקיהו, ושלום קורא אותו מלך בספר ירמיהו אל שלום בן יאשיהו המולך תחת יאשיהו, וכל ענין אותה הנבואה על יהויכין שגלה לבבל, ואמר בן יאשיהו כי בן בנו היה ובני בנים כבנים בהרבה מקומו' תמצא כן, והנה ג"כ כתיב בספר בני יאשיהו לפי שהיה לו מלכות יאשיהו בפני צדקיהו דודו לפיכך חזר לספר אותו על הסדר, והנה גם כן כתב בספר בני יאשיהו: ובני יהויקים יכניה בנו צדקיהו בנו, קרא יכניה בנו צדקיהו על שם דודו צדקיהו: ובני יכניה אסיר שלתיאל בנו, שניהם היו בניו וקראו אסיר שנולד בבית האסורין כי כבר כתב עליו הנביא כתבו את האיש הזה ערירי גבור לא יצלח בימיו, אלא אמרו שעשה תשובה בבית האסורין ושב אל ה' בכל לבו ויעתר לו ה' ונתן לו בנים ויצא מבית הכלא וקרא שם האחד אסיר שנולד בבית האסורין ושם האחד שאלתיאל שנשאלה מלכות בית דוד ממנו, ועוד אמרו אמר ר' יוחנן גולה מכפרת על הכל שכ' כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב אסיר שלתיאל בנו, אסיר שעברתו אמו בבית האסורים, שאלתיאל ששתלו שלא כדרך השתלין, גמירי דאין אשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד, דבר אחר שאלתיאל ששאל על אלהו, זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: ומלכירם ופדיה, כל אלה בני שאלתיאל ואחז דרך קצרה ולא אמר ובני שאלתיאל כי הדבר מובן שזוכר אב ובניו כולם: ובני פדיה זרובבל ושמעי, ומה שאמר בחגי זכריה ובעזרא זרובבל בן שלתיאל לפי שהיה בן בנו כי פדיה בן שאלתיאל וזרובבל בן פדיה, הלא תראה בכמה מקומות שזכר בני בנים כבנים: ובן זרובבל משולם, כמו ובני זרובבל, וכן ובן חנניה, ובן נעריה: בני יהודה פרץ חצרון וכרמי, בא להשלים יחס יהודה מה שלא הזכיר למעלה, והזכיר דרך קצרה בנים ובני בנים כסדר, וחור ושובל, זהו חור שהזכיר למעלה כלב בן חור בכור אפרתה, והיה חור זה בן כלב בן יפונה, והוא אבי שובל כמו שהזכיר למעלה ובכאן השלים יחסו, וראיה בן שובל, ראיה זה הוא הרואה שהזכיר למעלה, ויהיו בשם לשובל הרואה חצי המנוחות והרואה וראיה אחד כי כן דרך המשפחות להתהפך בהן האותיות: אלה משפחות הצרעתי, הוא שהזכיר למעלה מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי, והזכיר הנה יחת ואחומי ולהד שהוא עיקר משפחות הצרעתי: ואלה אבי עיטם, פי' ועוד אלה בנים משובל ומחור אבי עיטם יזרעאל, ושם אחותם הצללפוני, מה שהזכיר אחותם, וכן הזכיר למעלה, בבני זרובבל ושלומית אחותם, אולי לא היתה להם עוד והזכירם, או היו בעלות השם בדורם ונשים חשובות לכך הזכירם כמו שרח בת אשר, אבי בית לחם קצר, ולא הזכיר שלמא שהיה אבי בית לחם כי חור היה אבי שלמא, ושלמא אבי בית לחם: ולאשחור אבי תקוע, הוא שהזכיר למעלה בן חצרון שהיה לו מאביה אשתו ולא הזכיר למעלה עוד מיחסו אלא שאמר אבי תקוע, והנה השלים יחסו: ויהי

רשי

השמי יתרעם לעגלה אשתו, מדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי ומפני חביבותה של מיכל קורא אותה אשתו: ואלישמע ואליפלט, ואלידע ואליפלט, בשמואל אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז' וכאן מונה ט' וזהו טעמ' אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן ונקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה הוא סמכה לשם וגם אלישמע שישמע מונה כאן ב' פעמים כמו כן נוכל לומר שמת ונולד לו אחר וגם אחד מאלו מת ונשארו שבעה וזה שאינו מונה לשם כי אם שבעה והט' שמנה משום כבודו של דוד שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו: אחזיהו בנו יואש, משלמה עד יואש ח' דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש על ידי עתליהו כדכתיב בספר זה ותקם ותדבר על למון דבר על ידי שם המות עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמונה כימין על דור שמיני הושיע יי' כי גמר חסיד וגו' ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח' דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכים לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו נתפלל עוד על השמינית על דור שמיני יי' אל באפך תוכיחני ובשביל תפלתו נשתיירו בני יהויקים ובכל ספר תהלים אין יותר על השמינית אלא אלו שנים יכניה עד ענני שבעה שהוא מלך המשיח דכתיב בדניאל וארו עם ענני שמיא אתה בנים בין בנים ובין דורות לבנים הב"ה עשה כן בשביל שאמר להב"ה לא תוכחות בספר עזרא מן ברוך יי' אלהי ישראל וגו' עד ולאחוז לא תיבות: וחסדיה יושב חסד חמש, חמש היו לבד משלומית אחותם: ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה, אינם אלא חמשה ויש בו טעם כמו שכתוב למטה במשמרות הלוים לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה ואינם כי אם ה': וראיה, כן מנהג היחס הזה אף על פי שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות דורות קחשיב וכן ובני תולה ברית וכחר ואתנן: וקוץ הוליד, ועדיין לא הזכיר קוץ ומזכיר את בניו: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים, מוסב למעלה, ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא יחס עד עתה: ואמו

והבקר / וגוים ובאו עמים רבים וגוים עצומים / והגוים כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו / וגבהים אם עשק רש וגזל ומשפט וצדק ר ראה במדינה / והגבהים ונקף סבכי היער בברזל והלבנון / וגבה עדה נא גאון וגבה / והגבה והאולם אשר על פני הארץ / וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה / והגבוה כה אמר יי׳ דכיר המצנפת הרם העטרה / ודל מבין חכם בעיניו איש / והדל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט / והרים כה אמר יי׳ הסיר המצנפת והרים העטרה / וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע /

ואת חפר ואת תימני ואת האחשתרי אלה בני נערה: ובני חלאה צרת יצחר ואתנן: וקוץ הוליד את ענוב ואת הצבבה ומשפחות אחרחל בן הרם: ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב: ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל: וכלוב אחי שוחה הוליד את מחיר הוא אבי אשתון: ואשתון הוליד את בית רפא ואת פסח ואת תחנה אבי עיר נחש אלה אנשי רכה: ובני קנז עתניאל ושריה ובני עתניאל חתת: ומעונתי הוליד את עפרה ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו: ובני כלב בן יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז:

ובני יהללאל זיף וזיפה תיריא ואשראל: ובן עזרה יתר ומרד ועפר וילון ותהר את מרים ואת שמי ואת ישבח אבי אשתמע: ואשתו היהדיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד: ובני אשת הודיה אחות נחם אבי קעילה הגרמי ואשתמע המעכתי: ובני שימון אמנון ורנה בן חנן ותולון ובני ישעי זוחת ובן זוחת: בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית עבדת הבץ לבית אשבע: ויוקים ואנשי כזבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדברים עתיקים: המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם:

עזרה ל׳ כתי׳ · עבודת ד׳ חס׳ בכל׳

רשי

ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב / ושינה שמו יעבץ ודוגמתו בן אוני: והרבית את גבולי / בתלמות: והיתה ידך עמי ועשית מרעה / אם תהיה עמי והצילני מרעה: לבלתי עצבי / שלא יארע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה מגדר: ויבא אלהים את אשר שאל / ושלם נדרו ומכאן מביאין ראייה שמפסיקין צדקה בעבור שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר מדרשו ידוע: וכלוב אחי שוחה / משפחות הוא דקחשיב בקצור לשון אע״פ שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אף על פי שלא הזכירו למעלה וכן ומעונתי שמו כן לא הזכירו כי כן דרך כל הספר הזה: אבי עיר נחש / שם עיר ותחנה שר עליה: אלה אנשי רכה / בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה / ע״א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה / ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים / יואב היה שר על עמק שיש בה חרשים ולמה אני קורא אותה גיא חרשים: כי חרשים היו / פתרון אותן שישבו בגיא החרשים חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא: ובני כלב בן יפונה / אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפינה מעצת מרגלי׳ ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפח׳ כלב בן חצרו׳ שהרי כן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפחה האחרת ואחר כן תופס משפחה ראשונ׳: ובני אלה וקנז / כך היה שמו וקנז: ואשתו היהודיה / אשת כלב שנולדה מיהודית: ירד אבי גדור וגו׳ / שרי העיירות כדכתיב ביהושע ויקדעם וזנוח ואלחול בית צור וגדור ירמות ועדלם סוכה ועזקה: ואלה בני בתיה בת פרעה / הוי״ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה: אשר לקח מרד / כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחד אומר בני כמו ובני אלה וקנז: בני שלה בן יהודה / לפי שעדיין לא יחסו מייחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל כל משפחות פרץ מתחיל לייחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור: ומשפחו׳ בית עבודת הבוץ / ליריעות המקדש אף הם היו מבני שלה: ויוקים אנשי כוזבא עד ויושבי לחם / כל אלה בני שלה בן יהודה: ויואש ושרף / רבותינו אומרי׳ זה מחלון וכליון: והדברים עתיקים / פתרו׳ אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס מאנשי דורינו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה העתיקים הראשוני׳ שהיו בימים קדמוני׳: המה היוצרים / המה יוקים אנשי כוזיבא ויושבי לחם היו יוצרי חומר למלאכת המלך וגם קדרות למאכל המלך וגם לכהנים: יושבי נטעים / שהיו עוסקים בנטיעות של מלך: וגדרה / אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך: עם המלך / פתרון הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמ׳ במשפטים בשואל בעליו עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו: בני

רדק

ויהי יעבץ נכבד מאחיו / אולי יעבץ הוא אחד מהנזכרים והיו לו שני שמות או הוא אחר / ואף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכיר ענינו יעבץ אף על פי שהוא הפוך אל הענין כי היה לו לומר יעבב / אינם מקפידים העברים על זה כמו נח מן ינחמנו / קין מן קניתי / שמואל מן יי׳ שאלתיהו: ויקרא יעבץ / אולי חשש על שמו שהיה מענין עצב כמו שאמר לבלתי עצבי וחשש שלא יבואו ענייניו על המכונה ושיעצב בעניני העולם ונדר נדר אם יצליחהו השם ויברכהו יעשה כך וכך ולא הזכיר הנדר / וכן וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי לדעת קצת המפרשים וכן וידר ישראל נדר לה׳ ויאמר אם נתון תתן את העם וכו׳ / ועשית מרעה לבלתי עצבי / כלומר שתעשה אות עמי שלא מעצב מרעה בעולם ולא יהיה שמי גורם לי שום עצב / ועצבי הוא מקור פועל עומד והכנוי והמקור באחד אין בו פועל ופעול / או יהיה פועל יוצא ופי׳ ועשית עמי להצילני מרעה לבלתי עצב אותי: וכלוב אבי שוחה אף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכירו לספר תולדותיו וכן תמצא בספר זה בהרבה מקומות כי מקצר היה בתולדות: אבי עיר נחש / כמו אבי קרית יערים כי מבניו נתישבה העיר הנקראות עיר נחש / אלה אנשי רכה / כל אלה בני כלוב שהזכיר היו נקראין אנשי רכה על ענין ידוע אצלם: ובני קנז עתניאל / אף על פי שלא הזכיר קנז הזכיר תולדתיו כמו שכתבנו: אבי גיא חרשים / כמו אבי קרית יערים כמו שכתבנו והזכיר למה נקראת העיר גיא החרשי׳ כי חרשי׳ היו / פי׳ אומני אבן ועץ וברזל כי הכל יקרא חרש: ובני כלב בן יפונה / כבר כתבנו כי דעת רבותינו ז״ל שהוא כלב בן חצרון / ואם הוא הזכיר עוד מתולדותיו מה שלא הזכיר למעלה / ובני אלה וקנז / כך היה שמו וקנז ב״ו: ובן עזרא יתר ומרד ועפר וילון / ותהר את מרים פי׳ ותהר כמו ותלד וכן על ברכות הורי כמו יולדי / ועל אשתו של מרד אומר שילדה לו למרד את מרים ואת שמי וכו׳ / מרים בן הוא כמו האחרים כי הרבה נמצאו׳ בשם אחד זכר ונקבה / כמו אביה אשת חצרון ועיפה פלגש כלב ואחרים רבים וסוף הפסוק׳ מוכיח כי ותהר את מרים על אשתו של מרד הוא אומר וכן אשתו היהודיה ילדה את ירד פי׳ אשתו של מרד / היהודיה מכלל שהראשונה שהזכיר לא היתה יהודיה והיא בתיה בת פרעה שהזכיר בסוף הענין / את ירד אבי גדור / ים מפרשים / כל אלה אבי ארון ומפרשים גדור ושוכו / וזנוח שם הערים שהיו אלה מושלים עליהם / והנכון שהם כמשמעם וכלם שמות בני הילודים לכל אחד ואחד וכן תראה במה שהקדמנו שהוא מיחס האב על הבן להודיע ולפרסמו כשהיה הבן נכבד וידוע מאביו / ואלה בני בתיה בת פרעה / פי׳ ואלה שהזכרנו תחלה מרים ושמי וכו׳ / היו בני בתיה בת פרעה / אשר לקח מרד / בן עזרא מבני כלב בן יפונה / ורז״ל דרשו כי מרד הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים / ודרשו כל אלה השמות ירד ואביגדור וחבר כולם על משה רבי׳ ואמרו ילדה כמו גדלה שהיה לה כבן: ובני אשת הודיה / אע״פי שלא אמר עד הנה הודיה זה הזכיר תולדותיו / וכן מנהג הספר כמו שכתבנו ואשתו שהיתה אחות נחם היו לו אלה הבנים אבי קעילה הגרמי / ואשתמוע המעכתי: בני שילה בן יהודה / כל התולדות שהזכיר עד הנה היו מפרץ ומזרח ומבני שלה לא הזכיר עד עתה / ועתה בהשלימו יחס יהודה הזכיר מבני שלה קצת / ומשפחות בית עבודת הבוץ / פי׳ שהיו אותם משפחות עובדי פשתים: ויוקים ואנשי כוזבא / יש דרשות הרבה באלה השמות / ודרשו יואש ושרף שהם מחלון וכליון / אשר בעלו למואב / שלקחו להם נשים מואביות / וישבי לחם / שהיו מבית לחם יהודה / וכן בפסוק המה היוצרים הרבה דרשות / ולפי פשט הפסוק כל אלה מבני שלה ומבני בניו ואנשי כוזבא כולם היו מבניו / ואפשר שכוזבא הוא כזיב / ויואש ושרף ג״כ מבניו / ופי׳ אשר בעלו למואב שנלחמו עם מואב והיו אדונים להם / ויושבי לחם גם כן שם אחר מבניו / והדברים עתיקים כי זה שאמרנו כי יואש ושרף בעלו למואב אף על פי שלא נמצא זה בספרי הנבואה מדברים הם ידועים בקבלה ובמסרה והעתיקים אותם מפי אחרים / ויש מפרשים כי והדברים עתיקים חוזר על כל מה שכתב עזרא הנה מיחס התולדות / כי הדברי׳ הנכתבים הנה אף על פי שלא תמצאם כתובים בספר מספרי הנבואה / לא תאמר איך ידע כל זה עזרא דברים שלא היו בימיו כי הדברים מקובלים כלם: המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה / יתכן שחוזר לאנשי כוזבא שזכר ואמר כי אלה אנשים היו היוצרים הידועים שהיו יוצרים אומני כלי חרש והיו יושבים חוץ לעיר במקום הנטעים לנטעת נטעים ולעבוד האדמה ולעשות שם הכלים / גם כן אולי אותו המקום היה העפר שלו טוב למלאכת החרש והיו יושבים שם ונוטעים נטיעות ונודרים גדרות עם המלך במלאכתו וכן היו עם המלך בחוץ בענין הנטעים והגדרות וישבו שם מפני הכנת מלאכתם שם:

בני

והטים משכב וספות וכלי יוצר / והחטים ויאמר ארנן אל דוד / וחצר הגדולה סביב שלשה / והחצר וירם כבוד יי' דיחזקאל / וחכמים אנשי לצון יפיחו / והחכמים אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד / ומלא ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת / והמלא ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך / ומשחית עלה אריה מסבכו ומשחית גוים / והמשחית ותהי חרדה במחנה בשדה / ומשלח יפיח כזבים עד שקר / והמשלח את השעיר לעזאזל יעמד חי / ונגע לא תאנה אליך רעה ונגע לא והנגע

בְּנֵי שִׁמְעוֹן נְמוּאֵל וְיָמִין יָרִיב זֶרַח שָׁאוּל: שַׁלֻּם
כח בְּנוֹ מִבְשָׂם בְּנוֹ מִשְׁמָע בְּנוֹ: וּבְנֵי מִשְׁמָע חַמּוּאֵל
בְּנוֹ זַכּוּר בְּנוֹ שִׁמְעִי בְנוֹ: וּלְשִׁמְעִי בָּנִים שִׁשָּׁה
עָשָׂר וּבָנוֹת שֵׁשׁ וּלְאֶחָיו אֵין בָּנִים רַבִּים וְכֹל
מִשְׁפַּחְתָּם לֹא הִרְבּוּ עַד־בְּנֵי יְהוּדָה:
וַיֵּשְׁבוּ בִּבְאֵר־שֶׁבַע וּמוֹלָדָה וַחֲצַר
ל שׁוּעָל: וּבְבִלְהָה וּבְעֶצֶם וּבְתוֹלָד: וּבִבְתוּאֵל
וּבְחָרְמָה וּבְצִקְלָג: וּבְבֵית מַרְכָּבוֹת וּבַחֲצַר
סוּסִים וּבְבֵית בִּרְאִי וּבְשַׁעֲרָיִם אֵלֶּה עָרֵיהֶם עַד־
מְלֹךְ דָּוִיד: וְחַצְרֵיהֶם עֵיטָם וָעַיִן רִמּוֹן וְתֹכֶן
וְעָשָׁן עָרִים חָמֵשׁ: וְכָל־חַצְרֵיהֶם אֲשֶׁר
סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בָּעַל זֹאת מוֹשְׁבֹתָם
וְהִתְיַחְשָׂם לָהֶם: וּמְשׁוֹבָב וְיַמְלֵךְ וְיוֹשָׁה בֶּן־
לח אֲמַצְיָה: וְיוֹאֵל וְיֵהוּא בֶּן־יוֹשִׁבְיָה בֶּן־שְׂרָיָה בֶּן־
עֲשִׂיאֵל: וְאֶלְיוֹעֵינַי וְיַעֲקֹבָה וִישׁוֹחָיָה וַעֲשָׂיָה
וַעֲדִיאֵל וִישִׂימִאֵל וּבְנָיָה: וְזִיזָא בֶּן־שִׁפְעִי בֶן־אַלּוֹן
בֶּן־יְדָיָה בֶּן־שִׁמְרִי בֶּן־שְׁמַעְיָה: אֵלֶּה הַבָּאִים
בְּשֵׁמוֹת נְשִׂיאִים בְּמִשְׁפְּחוֹתָם וּבֵית אֲבוֹתֵיהֶם פָּרְצוּ
לָרוֹב: וַיֵּלְכוּ לִמְבוֹא גְדֹר עַד לְמִזְרַח הַגָּיְא לְבַקֵּשׁ
מִרְעֶה לְצֹאנָם: וַיִּמְצְאוּ מִרְעֶה שָׁמֵן וָטוֹב וְהָאָרֶץ
רַחֲבַת יָדַיִם וְשֹׁקֶטֶת וּשְׁלֵוָה כִּי מִן־חָם הַיֹּשְׁבִים שָׁם
לְפָנִים: וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה הַכְּתוּבִים בְּשֵׁמוֹת בִּימֵי
יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיַּכּוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־
הַמְּעִינִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ שָׁמָּה וַיַּחֲרִימֻם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתֵּיהֶם כִּי־מִרְעֶה לְצֹאנָם שָׁם: וּמֵהֶם מִן
בְּנֵי שִׁמְעוֹן הָלְכוּ לְהַר שֵׂעִיר אֲנָשִׁים חֲמֵשׁ מֵאוֹת
וּפְלַטְיָה וּנְעַרְיָה וּרְפָיָה וְעֻזִּיאֵל בְּנֵי יִשְׁעִי בְּרֹאשָׁם:
וַיַּכּוּ אֶת־שְׁאֵרִית הַפְּלֵטָה לַעֲמָלֵק וַיֵּשְׁבוּ שָׁם
עַד הַיּוֹם הַזֶּה: וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר־יִשְׂרָאֵל כִּי־
הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרָתוֹ לִבְנֵי
יוֹסֵף בֶּן־יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהִתְיַחֵשׂ לַבְּכֹרָה: כִּי
יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו וּלְנָגִיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף:

רדק

בני שמעון / הזכיר יחס שמעון בקצרה אחר יחס יהודה לפי שהיו שכנים בנחלה / הוא זוכר נחלתם עם יחסם כמו שכתוב מחבל בני יהוד' נחלת בני שמעון / כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתן / כי לא היה לו חלק בפני עצמו כמו לשאר השבטי' / וזהו שאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישרא' / נמוא' וימין / נמואל הוא ימואל הנזכר בפרשת ויגש אליו ובפרשת וארא ונזכר גם בפרשת פנחס נמואל לנמואל משפחת הנמואלי וכן תראה ברוב השמות בעברי בשמות בני אדם ובשמות הערים כי אינם קופדים בחילוף אות אחת או שתים בשם / ופעמי' קוראים אותם בשני שמות שאינם דומים זה לזה וקורא אותם במקום אחד בשם האחד במקום אחר בשם האחר: וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה / לפי שהיו שוכנים בתוך בני יהודה אמר כי לא הרבו משפחתם שהגיעו למספר בני יהודה / לפיכך היו יושבים ביניהם ונספחים אליהם וישבו בקצת ערי יהודה וכן תמצא הערים אשר מזכיר הנה בספר יהושע בכלל ערי יהודה ומזכיר אותם גם כן בנחלת בני שמעון שנפלה להם בתוך בני יהודה לפיכך אמר הנה אלה עריהם עד מלך דוד / אבל כשמלך דוד וחזקו בני יהודה גרשום בני יהודה מנחלתם והם בקשו להם נחלה / כמו שאמרו וילכו למבוא גדור עד למזרח הגיא / ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר וכו' כי הלכו הנה והנה לבקש נחלה / ומה שאמר זאת מושבותם והתיחסם להם / ר"ל כי אלה חמש ערים וחצריהם נשארו להם ולא גרשום משם בני יהודה / והתיחסם להם / כלומר כי היו מקראים על שמם כל הימים / ואיננו רחוק בלשון לזכור יחס בענין הערים / כי עקר מלת יחס הוא נלוי על משפחה והודיע על האיש מאיזה משפחה הוא ומאיזה שבט הוא כן מיחס הערים אל האדם והאדם אל הערים להודיע ולגלות הדבר וכן קראו ליוד ברי יו"ד היחס שמיחס אותו אל ברי עבר / ומה שאמר זאת מושבותם ולא אמר אלה כן דרך הלשון בהרבה מקומות יחיד בלשון רבים ורבים בלשון יחיד כמו כי תקראנה מלחמה / ויבא משה ואהרן והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק / או יהיה פי' זאת הארץ: ומשובב וימלך וכו' / כל אלה שזוכר היו נשיאי משפחות לשבט שמעון וראשי בתי אבות והלכו לבקש נחלה אחר מלוך דוד והארץ היתה מבני חם שהיו יושבים שם לפנים ובאו אלה והכום והחרימום עד היום וישבו תחתיהם: ואת המעונים / בשורק מקום חולם והוא קבוץ מן מעון שהוא מקום הדירה ומה שאמר עד היום הזה כי עד ימי עזרא לא שבו עוד בניהם באלה המקומות אף על פי שגלו משם בני שמעון: בני ישעי בראשם / אלה ארבעה בני ישעי שהיו ראשים לאלה חמש מאות אנשים אמרו רבותינו ז"ל כי ממנשה היו / בני ישעי ראינו שהיה משבט מנשה כמו שאמר ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואמ' זה לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף שנאמ' ובית יוסף להבה / והקשו והכתיב ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר ובני ישעי בראשם / ותרצו ישעי מני מבני מנשה קאתי דכתיב ועפר וישעי: ויכו את שארית הפליטה לעמלק / פי' מה שנשאר שלא החרימום שאול ודוד כי בדוד הוא אומר עד הכרית כל זכר באדום ועמלק מבני אדום / ומה שאמר וישבו שם עד היום הזה / פי' עד היום הזה שגלו / או פי' כי עד היום אעפ"י שגלו בני שמעון בני עמלק לא שבו שם ועד היום הזה בחזקת בני שמעון: ובני ראובן / אחר שהזכיר שמעון מפני שהיה שכן ליהודה כמו שכתבנו חזר לראובן הבכור / כי הוא הבכור / כלומר הוא הבכור ובו היה ראוי להחל בפור היחסים כי משפט הבכורה והמלכות היו ראוים לו אלא שבחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל כלומר שהיה לו לאביו בן אהוב וחביב ונתנה לו: ולא להתיחש לבכורה / כלומר כשנתן לו הבכורה לא שיתיחס יוסף לבכורה מכל ויקרא בכור ישראל שאם כן היתה לו המלוכה גם כן כמו שהיתה המשפט לראובן מהכל: כי יהודה גבר באחיו / ונתן לו יעקב המלוכה ונשאר משפט הבכורה / והוא לקחת פי שנים בארץ נתן ליוסף: ולנגיד ממנו / פי' מי שיהיה בישרא' לנגיד אמ' יעקב שיהיה ממנו: בני

רשי

בני שמעון / לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו לייחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן: ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחותם לא הרבו עד בני יהודה / לא הרבו בנים כבני יהודה ולפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא היה לו חלק בארץ ישראל שנ' אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ושניהו בבר"ר אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות כו' ומניין שקבלו דכתיב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליה' חית השדה ומה שכתוב ויעל הגורל לבני שמעו' כך היה המעשה אפילו גורל איזה שבט יקבל שמעו' בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה וגם מה שכתוב ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך: וישבו בבאר שבע / בני שמעון ישבו באותן עיירות של יהודה: אלה עריהם עד מלך דוד / פתרון שהרגו בני יהודה עשו תרעומות על בני שמעון בימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרש' ואף כי היה כל ימיו בטירדא ובמלחמות וכשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא חשש בכך מפני שבאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך וכשמלך דוד גרשם: מפי' ר' אלעזר בר' משלם ז"ל וכן פי' לי רבינו שלמה בר' לוי אחי רבי' משה הדרשן: וחצריהם / הכפרים מי היו עיטם ועין ורמון וגו': זאת מושבותם והתיחסם להם / פתרון אף על פי שייחסם כאן מקנתם ל תאמר שלא היו כי אם אותן שהריני ספר יחוס אחד ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה לו מפרש יחוסו בפני עצמו: ומשובב / וכל הכתובין: אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרב / לא היה להם מקום לישב: וילכו / על כן למבוא גדור וגו' לבקש מרעה לצאנם: כי מן חם היושבים שם לפנים / בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם ודוגמתו בשופטים ויבאו על ליש על עם שקט ובטח וגו' ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראי' ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך נצחום אותם חמש מאות וגם כתוב לשם כמשפט צידנים שקט ובטח וגו': ויכו את שארית הפליטה / מהכריתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום: ובני ראובן בכור ישראל / ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כי הוא בודאי הבכור: ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף / ואת"ה אם כן למה לא מלכו בני יוסף לכך אמ' ולא להתייחס לבכורה חלק בכורו ולא בכורה כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכורה ולא נלקחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלוך: כי יהודה גבר באחיו / שנאמ' גור אריה יהודה: ולנגיד ממנו / שיצא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך נגיד שהוא המוציא והמביא והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף לשני בנין:
בני

וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה׳ ושטן חפקד עליו רשע ושטן׳ והשטן ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד׳ ועירים גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות׳ והעירים והאלפים והעירים׳ ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן׳ והפרה והעזים והפרה׳ וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם׳ והצרעת וזעף עזיהו׳ וקדש ואשמעה אחד קדש מדבר׳ והקדש ואחרי השבעים ששים׳ ורגלים עינים הייתי לעור ורגלים׳ והרגלים וילכו לקברהולא מצאו בה׳ ושיר כי בימי דוד ואסף׳

בני ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי: בני יואל שמעיה בנו גוג בנו שמעי בנו: מיכה בנו ראיה בנו בעל בנו: בארה בנו אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשר הוא נשיא לראובני: ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו: ובלע בן עזז בן שמע בן יואל הוא יושב בערער ועד נבו ובעל מעון: ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי מקניהם רבו בארץ גלעד: ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגראים ויפלו בידם וישבו באהליהם על כל פני מזרח לגלעד: ובני גד לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה: יואל הראש ושפם המשנה ויעני ושפט בבשן: ואחיהם לבית אבותיהם מיכאל ומשלם ושבע ויורי ויעכן וזיע ועבר שבעה: אלה בני אביחיל בן חורי בן ירוח בן גלעד בן מיכאל בן ישישי בן יחדו בן בוז: אחי בן עבדיאל בן גוני ראש לבית אבותם: וישבו בגלעד בבשן ובבנתיה ובכל מגרשי שרון על תוצאותם: כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל:

בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים יצאי צבא: ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור ונפיש ונודב: ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו: וישבו מקניהם גמליהם חמשים אלף וצאן מאתים וחמשים אלף וחמורים אלפים ונפש אדם מאה אלף: כי חללים רבים נפלו כי מהאלהים המלחמה וישבו תחתיהם עד הגלה: ובני חצי שבט מנשה ישבו בארץ מבשן עד בעל חרמון ושניר והר חרמון המה רבו: ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואליאל ועזריאל וירמיה והודויה ויחדיאל אנשים גבורי חיל אנשי שמות ראשים לבית אבותם: וימעלו באלהי אבתיהם

רשי

בני ראובן בכור ישר׳ ׳ מתחיל עתה כבראשונה: בני יואל ׳ דורות דורות קחשיב: אשר הגלה תלגת פלנאסר ׳ קודם לסנחריב וכן היה שדרן פול היה כשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליה בא תגלת פלנאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה בא שלמנאסר מלך אשור ובימי חזקיהו סנחריב ופרשו רבותינו פול וכולם סנחריב: הוא נשיא לראובני ׳ באותו זמן שהגלוהו תלגת פלנאסר: בהתיחש לתולדותם הראש יעיאל וזכריהו ׳ פתרו׳ הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריהו הראש שעל ידן כלל יחוסן: ועד נבו ובעל מעון ׳ שבימים קדמונים קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון על שם תועבות׳ כי כן מנהג הגוים עד היום הזה לקרות [illegible] [illegible] אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמותם כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם כלומר ישר׳ הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראת על שם תועבותיה לא הוסבו שמה ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם ע״ז הם: עם ההגריאים ׳ הם הישמעאלים ועל שם אמם קוראם הגריאים בני הגר היו: וישבו באהליהם ׳ שכן מנהג ערביים לישב באהלים: ובני גד לנגדם ישבו: אצלם כמו והלכה לנגדך: ואחיהם לבית אבותיה׳ ׳ במקו׳ יחוסן: מיכאל ומשלם ׳ אלו היו ראשי אבותיה׳ של אותו יחס כי כלם התיחשו בימי יותם מלך יהוד׳ ובימי ירבע׳ מלך ישר׳: בני ראוב׳ וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו׳ ׳ כלומ׳ כולם נתקבצו ועשו מלחמ׳ עם ההגריאי׳: ויטור ונפיש ׳ בניו של ישמעאל הם: ויעזרו עליה׳ ׳ כי יי׳ עזרם: וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם ׳ אומות אחרו׳ לעזרם: ונעתור להם ׳ דוגמ׳ ויעתר להם יי׳:

ויזכו

רדק

בני ראובן ׳ לפי שהפסיק בענין חזר לומר פעם אחרת בני ראובן: בני יואל ׳ אף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה מזכירו עתה לייחס בניו אחריו וכמהו רבים בספור היחסים ׳ שמעיה בנו גוג בנו ׳ כולם אחד בן אחד ואפי׳ היה לכל אחד בנים אחרים אינו מזכיר אלא הראשים ׳ וכן תמצא בהרבה מקומות: בארה בנו אשר הגלה וגו׳ ׳ הוא היה נשיא לשבט ראובן בעת שהגלם תלגת פלנאסר והוא תגלת שמזכיר במלכים והפוך האותיות בשמות הוא דרך הלשון כמו שנראה רבים: ואחיו למשפחותם ׳ כלומר זה היה נשיא וגם אחיו בהתיחשם לתולדותם הוא ראשי משפחות וידועים ׳ והראש בהם יעיאל וזכריהו וכו׳: בן שמע בן יואל ׳ הוא שמעיה בן יואל שהזכיר למעלה: הוא יושב בערוער ׳ י״מ בית בערוער במקום מ״ס כי ערועד לא היה לבני ראובן כי אם לבני גד ׳ כמו שאמ׳ ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות ואת ערועד ׳ ונכון הוא וכמוהו מצאנו בי״ת במקום מ״ס והנותר בבשר ובלחם וכן וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשנה ההיא שמונה עשרה שנה ׳ ויש לפרש עוד בערוער בגבול ערוער כי העיר לבדה היתה לבני גד שבנו אותה וגבולה היה לבני ראובן: ולמזרח ישב ׳ פי׳ למזרח ארץ הגלעד כי כל ארצם היתה מזרח לארץ ישראל כמו שאמר עבר הירדן מזרחה אבל למזרח ארץ הגלעד התפשטו וישבו עד לבא מדברה ׳ למן הנהר פרת כלומר עד נהר פרת ומן הנהר והנה הוא גבולם כי נהר פרת הוא גבול ארץ ישראל למזרח כמו שאמר מן הנהר נהר פרת עד הים האחרון יהיה גבולכם ׳ כי מקניהם רבו ׳ כלומר כי לכך היו צריכים להתפשט בארץ כי מקניהם רבו עם ההגריאים הם בני הגר׳ והאלף מקום יו״ד היחס: על כל פני מזרח לגלעד ׳ פני מזרח אשר לגלעד: ובני גד לנגדם בארץ ישבו בארץ הבשן עד סלכה ׳ אינו אומר בכל ארץ הבשן שהרי אמר בתורה כי ארץ הבשן נתנה משה לחצי שבט המנשה ׳ כמו שאומר ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכו׳ ׳ אלא מקצת הבשן היה לבני גד עד סלכה ׳ ומסלכה והולך כל הבשן היה לחצי שבט המנשה ומה שאמר בתורה כי כל הבשן היה לחצי שבט המנשה ׳ פירושו כל הבשן שהיה ממלכת עוג לכל חבל הארגוב שהיה נקרא ארץ הרפאים ׳ אבל היה מקצת מקומות בבשן שלא היה מולך עליהם עוג ואעפ״י שהיה נקרא מלך הבשן לפי שרוב הבשן היה לו ומקצת מן הבשן עד סלכה היה לאמורי ואותו היה לבני גד ׳ ומה שאמר גם כן הנה וישבו בגלעד בבשן ובבנותיה באותו בשן שהוא עד סלכה ובבנותיה ישבו בני גד וכן אמר הנה אמר שחצי שבט המנשה ישבו בארץ הבשן עד בעל חרמון ׳ ר״ל מאותו מקום הבשן שהיה לבני גד עד בעל חרמון וכן אמר ביהושע ולחצי שבט המנשה נתן משה בשן ולא אמר כל הבשן: יואל הראש ׳ היה ראש לבני גד ׳ ואלה הארבעה שזכר ראשי משפחות וידועים בשבט היו מושלים בבשן ׳ ויש בדרש ושפט בבשן ׳ הוא שפט אבי אלישע הנביא ׳ וסמך לו בבשן מה בשן ששים עיר אף אלישע בנו פרנס ישראל ששים שנה: ראש לבית אבותם ׳ עבדיאל או גוני אביו: וישבו בגלעד בבשן ׳ פי׳ ובבשן והוא חסר וי״ו כמו שמש ירח: כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישר׳ ׳ פי׳ כל אלה בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה התיחשו למלחמה הזאת שעשו עם ההגריאים כלומר התפקדו למשפחותם לבית אבותם בצאת למלחמה והיה זה בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל והוא ירבעם בן יואש מבני יהודה ׳ ואעפ״י שנראה מן הפסוקים במלכים כי יותם מלך יהודה וירבעם מלך ישראל לא מלכו בזמן אחד שהרי ירבעם מלך ארבעים ואחת שנה ובשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה והוא עוזיה ומלך עזריה חמשים ושתים שנה הנה עזריה מלך יהודה מלך אחרי מות ירבעם מלך ישראל כלשים ושמנה שנה ואעפ״י שיש לדקדק בחשבונות אלו כמו שאנו עתידים לבאר במלכים מכל מקום עוזיה האריך ימים אחרי ירבעם ׳ א״כ איך מלך יותם בן עוזיה בזמן ירבעם אלא שיותם בן עוזיה מלך בחיי עוזיה אביו משהיה מצורע עוזיהו כמו שנ׳ וינגע ה׳ את המלך ׳ ויותם בן המלך על הבית שופט את עם הארץ ׳ ויתכן לפרש בימי יותם ובימי ירבעם עם כל אחד בזמנו ׳ ועם כל אחד מהם התיחשו למלחמה: ולמודי מלחמה ׳ הוא תואר קל ואינו פעול כי למד הוא פעל עמד ׳ ואין בו פעול׳ כי אם על דרך התואר כמו שבארתי בספר מכלל בחלק הדקדוק: וכל שעמהם ׳ וכל האומות שהיו עם ההגריאים הכל נתנו בידם: ונעתור להם ׳ כמו ונעתר והוא מגזרת פעול ׳ כמו ונחתום בטבעת המלך: וישבו תחתיהם ׳ במקומם ׳ ואעפ״י שאמר וישבו מקניהם מקנותם ישבו שם ׳ ומקנתם שבו לארצם עם השבי: עד הגלה עד שגלו על ידי מלכי אשור: ובני חצי שבט המנשה וכו׳ ׳ המה רבו ׳ כלומר לפי שרבו הרבו גבולים עד בעל חרמ ון ושניר והר חרמון: ועפר וישעי ׳ וי״ו ועפר כמו והיה ועבה:

עד

והשיר כל הקהל משתחוים׳ ושופט ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו׳ והשפט על הרע כפים׳ ותבן ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן׳ והתבן לכוסים ולרכש׳ ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה׳ והתרומה היקבע אדם אלהים דתריסר׳ ותורות ועל הר סיני ירדת׳ והתורת אלה החקים והמשפטים והתורות אשר קדמאה דסיפרא:

ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם: ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן עד היום הזה: בני לוי גרשון קהת ומררי: ובני קהת עמרם יצהר וחברון ועזיאל: ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: אלעזר הוליד את פינחס פינחס הליד את אבישוע: ואבישוע הוליד את בקי ובקי הוליד את עזי: ועזי הוליד את זרחיה וזרחיה הוליד את מריות: מריות הוליד את אמריה ואמריה הוליד את אחיטוב: ואחיטוב הוליד את צדוק וצדוק הוליד את אחימעץ: ואחימעץ הוליד את עזריה ועזריה הוליד את יוחנן: ויוחנן הוליד את עזריה הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלם: ויולד עזריה את אמריה ואמריה הוליד את אחיטוב: ואחיטוב הוליד את צדוק וצדוק הוליד את שלום: ושלום הוליד את חלקיה וחלקיה הוליד את עזריה: ועזריה הוליד את שריה ושריה הוליד את יהוצדק: ויהוצדק הלך בהגלות יהוה את יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר: בני לוי גרשם קהת ומררי: ואלה שמות בני גרשום לבני ושמעי: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל: בני מררי מחלי ומשי ואלה משפחות הלוי לאבתיהם: לגרשום לבני בנו יחת בנו זמה בנו: יואח בנו עדו בנו זרח בנו יאתרי בנו: בני קהת עמינדב בנו קרח בנו אסיר בנו: אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו: תחת בנו אוריאל בנו עזיה בנו ושאול בנו: ובני אלקנה עמשי ואחימות: אלקנה בנו אלקנה צופי בנו ונחת בנו: אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו: ובני שמואל הבכר ושני ואביה: בני מררי מחלי לבני בנו שמעי בנו עזה בנו: שמעא בנו חגיה בנו עשיה בנו:

רד"ק

עד היום הזה כי לא יצאו בצאת גלות יהודה מבבל: בני לוי הזכיר יחס בני לוי גם ועריהם שנתנו להם והזכיר כי העמיד דוד מהם משוררים ומשרתים לפני ה׳ והזכיר יחס אהרן עד הגולה והוא יהוצדק שהלך עם גלות יהודה ביד נבוכד נצר ויהושע בנו עלה מבבל עם הגולה׳ ובספר עזרא מזכיר זה היחס עד אהרן כי עזרא היה בן שריה׳ ומיחסו עד אהרן כמו שמיחס הנה יהוצדק אחיו עד אהרן אבל שם מדלג בו חמשה בתי אבות שהזכיר הנה מיחוכן אבי עזריה עד מריות ולקצר דלג אותם בתי אבות׳ והזכיר יחס אלעזר ולא יחס איתמר לפי שמבני אלעזר היו כהנים גדולים עד עולם כי כן אמר לפנחס הקב"ה כאשר קנא בשטים והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם זו היא כהונה׳ כי ג"ב בני איתמר היו כהנים ואלה שמבני פנחס היו כהנים גדולים עד עולם׳ ובצדוק היתה תחלת הברכה הזאת עד יהוצדק והיו כהנים גדולים גם מבני איתמר כי עלי היה כהן גדול שהיה מבני איתמר וכן אחימלך ואביתר בנו: הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלים׳ אם נאמר כי הוא היה ראשון אשר כהן בבית לא היה כן כי צדוק היה כמו שאמר במלכים צדוק הכהן ונתן הנביא ובזה הספר הוא אומר ג"כ וימשחו לה׳ לנגיד ולצדוק לכהן׳ ואם נאמר כי לא רצה לומר שכהן ראשון בבית אלא שכהן הנה גם האחרים כהנו מה בא לומר ואם בא לומר כי כהן גדול היה גם אחרים היו כהני׳ גדולים׳ ורז"ל אמרו שהוא עזריהו שהיה בימי עוזיהו ולפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן כלומר שהוא חס על כבוד הכהונה ולא נשא פנים לעזיהו׳ ויש לפרש כי גם בימי שלמה כהן אחר צדוק ואחר אבותיו הנזכרים אלא בימי שלמה היה קטן עדיין ולא היה כהן גדול בימי עוזיהו ובימי חזקיהו עדיין היה חי והיה כהן גדול כמו שנאמ׳ ויאמר אליו עזיהו כהן הראש ולפי שהאריך ימים כל כך אמר עליו אשר כהן בבית כלומר אשר כהן כמה ימים: בני לוי גרשם הוא גרשון כי המ"ם והנו"ן שוים בשמות׳ כמו שמ"ס שמהן תנים תנין: לגרשום לבני בנו וכו׳׳ ולא זכר משפחת שמעי וכן בפרשת פנחס והטעם שלא זכרו הנה כמו שלא זכר משפחת עמרם וחברון ועזיאל כי זכר העומדים על השיר כמו שזכר בסמוך משפחת יצהר ומגרשום משפחת לבני׳ וממררי משפחת מושי ולמטה כשפירש דוד זכר משפחת שמעי: יחת בנו׳ בן לבני׳ ובבני שמעי למטה זוכר יחת כי היו שני בנים נקראים בשם אחד אבל זה יחת בן לבני זוכר שמו למטה יחיאל׳ ויחת ויחיאל קרובים בלשון׳ ובשני שמות האלה היה נקרא כמוהו רבים במספר: בני קהת עמינדב׳ חזר לספר בני קהת לפי שרצה לספר מיחס בניו ובני בניו עוד׳ ועמינדב זהו יצהר ושני שמות היו לו׳ ולמעלה הזכירו יצהר וכאן הזכירו עמינדב: אסיר בנו׳ אלקנה בנו אביאסף בנו׳ אלה שלשתן אינו ר"ל אחד בן אחד כמו האחרים׳ אלא שלשתן בנו אלא חוזר לקרח כי שלשתן היו בניו כמו שכתוב בתורה ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף והנה גם כן אמר במזכירו יחס הימן בן אבי אסף בן קרח: ובני אלקנה עמשי ואחימות׳ אלקנה אלה שלשתן אחד בן אחד כי אלקנה זה בן אחימות בן עמשי ועמשי בן אלקנה: בני אלקנה צופי בנו וכו׳׳ אלה הם אחד בן אחד׳ ואליאב הנזכר הנה הוא אליהוא הנזכר בתחלת ספר שמואל ונחת הוא תוחו הנזכר שם וצופי הוא צוף הנזכר שם: ובני שמואל הבכור ושני ואביה׳ יש מפרשים כמו והשני כאלו אמר והשני אביה ואחר הבכור ולא זכר שמו כי ידוע הוא כי הוא יואל והשני אביה כמו שאמר בשמואל שם ומשנהו אביה ואומרים כי שני כמו שני כמו שלו ושלו׳ והו"ו פתוחה כמו וחמור אסור שהוא כמו והחמור׳ ואין זה כי נכון כי לא מצלנו שני כמו שני ואין ראיה משלו ושלו כי ה"ם שני משקלים ועוד כי וי"ו פתוחה לא יתכן בזה הדרך כי וי"ו וחמור כתוחה מפני אות הגרון כי היתה ראויה בשורק כמו וי"ו ותבולן וכן כל וי"ו שמוש שהוא על תיבה בתחלתה שב"א הוא בשורק אלא על אותיות הגרון שהוא בפתח כשתחלת התיבה שב"א ופתח או כשתחלת התיבה שב"א וכגול׳ וי"ס ושני היתה לשמוש היה לו לומר ושני הוי"ו בשורק ועוד היאך אמר הבכור ולא הזכיר שמו זה החסרון לא מצאנו׳ ועוד שיצטרכו לומר כי וי"ו ואביה נקפת ומי הביאם בטורח הזאת אבל הנכון כי ושני הוא יואל ושני שמות היו לו כמו שהרבה בספר הזה בכמה מקומות כן זה הוא שמו יואל והיה שמו ושני גם כן: ואלה

רש"י

ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם׳ פתרון הם זנו אחרי אלהי עמי הארץ ואיזה עם אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעזרם ולא שמו על לבם אחרי השמידם מפניך ולא היה יכול לעזרם ולנו כמו כן לא יעזור הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה יש מפרשי׳ עזריה הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח׳ כהני׳ ומכאן הוגהו ביומא בפרק ראשון ובויקרא רבה ובספרי פרשת פנחס ח׳ כהני׳ ששמשו בבית הראשון ויש אומרים י"ח ולא זה וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד איזה אמריה היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש והוא בן עזריה שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו שהיה אחרי יהושפט וא"ת עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו אלא מצדוק יש לחשוב י"ב כהנים היו מצדוק עד שריה וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק ובסיפרי מדוייק ירושלמי ומה שכתוב בעזריה הוא אשר כהן בבית מפורש בסיפרי ירושלמי כך וכי הוא לבדו כהן ובימי שלמה כהן והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח את עזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו ועזריה בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עזיהו עזריהו דכתי׳ במלכים בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו׳ מלך עזריהו ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריהו דכתיב ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראת אלהים וגו׳: ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את יהודה וירושלם׳ ומה שכתוב בספר חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש מעולם בכהנה גדולה דהא הוגלה לבבל בימי יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו׳ אלא יהושע בנו היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שני ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול ובן אחיו יהושע בן יהוצדק כיהן זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא: ובני שמואל הבכור ושני ואביה׳ ושני זה יואל פתרון והשני אביה כלומר שני לראשון הוא היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא נכתב ודוגמ׳ כי אם השום אכור וחמור אכור כמו והחמור וכן הספר שני דגדעון וכן הראשון: ואלה

כמשפטם ה׳ וסימ׳ מלבד עולת החדש ומנחתה דפנחס · ומנחתם ונסכיהם לפרים דשביעי של חג · ויקראו בקול גדול וית נודדו · כי אם כמשפטם הראשון · לבא לבית ה׳ כמשפטם · ויעמדו כמשפטם על עבודתם · ויעמדו על עמדם כמשפטם · וא׳ כמשפטים עד היום הזה הם עשים : ואת שדה ב׳ וסי׳ ואת שדה שמרון ובנימן · ואת שדה העיר ואת מגרשיה : ועשן ה׳ שום קרתא בקריאה וסי׳ לבנה ועתר · עין רמון ועתר · ולאשר בבור עשן · ותכן ועשן · ואת עשן ואת מגרשיה דסיפרא :

ואלה אשר העמיד דויד על־ידי־שיר בית יהוה ממנוח הארון : ויהיו משרתים לפני משכן אהל־מועד בשיר עד־בנות שלמה את־בית יהוה בירושלם ויעמדו כמשפטם על־עבודתם : ואלה העמדים ובניהם מבני הקהתי הימן המשורר בן־יואל בן־שמואל : בן־אלקנה בן־ירחם בן־אליאל בן־תוח : בן־ציף בן־אלקנה בן־מחת בן־עמשי : בן־אלקנה בן־יואל בן־עזריה בן־צפניה : בן־תחת בן־אסיר בן־אביסף בן־קרח : בן־יצהר בן־קהת בן־לוי בן־ישראל : ואחיו אסף העמד על־ימינו אסף בן־ברכיהו בן־שמעא : בן־מיכאל בן־בעשיה בן־מלכיה : בן־אתני בן־זרח בן־עדיה : בן־איתן בן־זמה בן־שמעי : בן־יחת בן־גרשם בן־לוי : ובני מררי אחיהם על־השמאול איתן בן־קישי בן־עבדי בן־מלוך : בן־חשביה בן־אמציה בן־חלקיה : בן־אמצי בן־בני בן־שמר : בן־מחלי בן־מושי בן־מררי בן־לוי : ואחיהם הלוים נתונים לכל־עבודת משכן בית האלהים : ואהרן ובניו מקטירים על־מזבח העולה ועל־מזבח הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים ולכפר על־ישראל ככל אשר־צוה משה עבד האלהים :

ואלה בני אהרן אלעזר בנו פינחס בנו אבישוע בנו : בקי בנו עזי בנו זרחיה בנו : מריות בנו אמריה בנו אחיטוב בנו : צדוק בנו אחימעץ בנו :

ואלה מושבותם לטירותם בגבולם לבני אהרן למשפחת הקהתי כי להם היה הגורל : ויתנו להם את־חברון בארץ יהודה ואת־מגרשיה סביבתיה : ואת־שדה העיר ואת־חצריה נתנו לכלב בן־יפנה :

ולבני אהרן נתנו את־ערי יהודה המקלט את־חברון ואת־לבנה ואת־מגרשיה ואת־יתר ואת־אשתמע ואת־מגרשיה : ואת־חילן ואת־מגרשיה את־דביר ואת־מגרשיה : ואת־עשן ואת־מגרשיה ואת־בית שמש ואת־מגרשיה :

וממטה בנימן את־גבע ואת־מגרשיה ואת־עלמת ואת־מגרשיה ואת־ענתות ואת־מגרשיה כל־עריהם שלש־עשרה עיר במשפחותיהם :

ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר :

ולבני גרשום למשפחותם ממטה יששכר וממטה אשר וממטה נפתלי וממטה מנשה בבשן ערים שלש עשרה :

לבני מררי למשפחותם ממטה ראובן וממטה־גד וממטה זבלון בגורל ערים שתים עשרה : ויתנו בני־ישראל ללוים את־הערים ואת־מגרשיהם :

ויתנו בגורל ממטה בני־יהודה וממטה בני־שמעון וממטה בני בנימן את הערים האלה אשר־

רשי

ואלה אשר העמיד דויד וגו׳ · כשהשיבוהו מבית עובד אדום כדכתיב לקמן ויעזב שם לפני ארון ברית יי׳ לאסף ולאחיו לשרת לפני ארון ברית יי׳ וגו׳ וכתיב ועובד אדום בן ידותון וחוסה לשוערים וגו׳ לפני משכן יי׳ אשר בגבעון ושלמה העמידן בבית המקדש בירושלם : ויעמדו כמשפטם על עבודתם · כמשפט אשר העמידן דוד : ואחיו אסף העומד על ימינו · של הימן ובניו : ובני מררי אחיהם על השמאל · דוגמ׳ שאמר בלשון אשכנז גברו״ריר על השמאל של הימן ובניו שהימן ובניו באמצע : ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים · לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן והלוים מפשיטין : ואלה בני אהרן · המקטירין על מזבח העולה ועל מזבח הקטורת : צדוק בנו אחימעץ בנו · לא חשיב כי אם אותם שהיו עד שלמה : ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגו׳ עד כי להם היה הגורל · ללוים ולכהנים מנחלתם כל ישר׳ הפילו גורלות על ארץ ישראל וכמה מארץ ישר׳ יבא להם ולכהני׳ וללוי׳ ויבא ליהודה הגורל מתחילה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה לתת להם אותן עיירות שכתוב כאן : נתנו לכלב · כי משה נתן לו׳ : וממטה בנימן את גבע · כי הגורל נפל לבנימן לתת אלו העיירות : ולבני קהת הנותרים · כי הכהנים יצאו מקהת וכבר אמרו מה שנתנו לכהנים בני קהת ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה של לוי : ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר · ולחצי שבט המנשי נפל הגורל לתת לבני קהת הלוים ערים עשר : ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון · אף על פי שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו ממה שנתן לו יהודה וגם יהודה אינו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שמזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימן הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו עתה כאן : אשר יקראו אתהם בשמות · כלומר אשר קראנו אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימין חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אע״פי שהזכירו כבר :

וממשפחות

רדק

ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר · כלומר העמידם לשורר · בית ה׳ · כמו בבית · וכן הנמצא בית ה׳ · ורבים כמוהו : ממנוח הארון הוא שמוך מן מנוח כמו מן מקום מקום · ופי׳ ממנוח הארון מיום שנח הארון בירושלם כשהביאוהו מקרית יערים לירושלים · והיה באהל אשר נטה לו דוד עד בנין הבית וזהו שאמר ממנוח הארון כי עד היום שהוא לא היה נח כי היו מביאין אותו ממקום למקו׳ · ומיום שנח הארון שם העמיד דוד המשוררים ושרתו לפני הארון שם כמו בבית המקדש : ויעמדו כמשפטם על עבודתם · היא עבודת השיר וכן אמר בתורה לעבוד עבודת עבודה והוא השיר שהוא עבודת הקרבנות : ואלה העומדים · זכר אלה השלשה הימן ואסף ואיתן שהיו ראשי אבות ללוים ולכבודם מיחס כל אחד מהם עד לוי והימן שהיה גדול ונכבד מהשנים יחסו עד יעקב אבינו אמר עליו בן ישרא׳ · ובשנים אמר בן לוי ולא עוד · ומפני שהיה נכבד מהשנים היה עומד בשיר האמצעי ואסף על ימינו · ואיתן על שמאלו · ורז״ל אמרו כי לפיכך אמר ביחס הימן בן ישראל לפי שהיה מבני קרח ואמר יעקב ובקהלם אל תחד כבודי · כלומר כשיקהלו תעכמם לא יזכר שמי וכן אמר בתורה קרח בן יצהר בן קהת בן לוי אבל בקהלה שיקהלו לעבודת השם על ידי דוד יזכר שמי לפיכך אמר בן ישראל · ביחס הימן זה תמצא השמות משתני׳ ממה שהזכירם למעלה · וזהו המנהג כמו שהראה בהרבה מקומות יש שהיו לו שתי שמות פעם קוראים אותו באחד · ופעם קוראים אותו באחר · ויש שהיה משתנה שמו מעט השם האחד קרוב לאחר באותיות ולא היו קפדים בזה כמו תוח שנזכר אותו הנה ולמעלה זכר אותו תחת ובספר שמואל תוחו · וכן זוכר צוף הנה ולמעלה צופי · וכן אליאל · ולמעלה זכר אותו אליאב ובספר שמואל אליהוא : בן יחת בן גרשום בן לוי · לא זכר לבני וזכר שמעי בן יחת ולא זכרו למעלה ולא מצאנו טעם בדבר זה · ואיתן הוא יואח הנזכר למעלה · ועדיה הוא עדו · ואתני הוא יאתרי · ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת בית האלהים · כלומר אלה השלשה שזכרנו היו ראשי אבות · והיו משוררים לפני משכן אהל מועד ולא היה עבודת כתף ושום דבר עליהם אלא משוררים היו ואחיהם היו לסדר עבודת המשכן כמו שכתוב בתורה שהיו משאי המשכן עד מנוח הארון וממנוח הארון היו שוערים ומתעסקים בענין המשכן וכן בבית אשר בנה שלמה היו שוערים כמו שכתוב : ואהרן ובניו מקטירים · זכר אהרן שהיה ראש הכהונה ולפי שזכר הלוים כלומר ללוים נתנה עבודה זו ולאהרן ולבניו להקטיר ולכפר על ישראל : ואלה בני אהרן · יחסם עד צדוק ואחימעץ שהיו בימי דוד ושלמה : ואלה מושבותם לטירותם · לפי שסבטו לוי לא היה לו חלק בארץ אלא השם הוא נחלתו והם היו נתונים לעבודת השם הלוים לשורר והכהנים להקריב זכר הערים שנתנו להם חלף עבודתם ובסיפור ערי הלוים תמצא שמות משתנים ממה שתמצא בספר יהושע והוא כמו שכתבתי לך בשמות בני אדם · ויש מפרשים כי כל שנשתנו כאן היה כי כשנפל הגורל לתת המצויין ביהושע היו קצת הערים ביד הכנענים והפרישו אחרים תחתיהם עד שכבשום · ובענין זה נמצא בתוספתא אע״פי שהפרישו שכם בהר אפרים לא היתה קולטת הפרישו את גמלא תחתיה עד שכבשו קדם · ויש הרבה דרשות בהשתנות השמות ואין צריך להזכירם :

אתהם ה' בקריאה וסי' וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך, והזהרת אתהם את החקים ואת התורות, וישמע יי' בקול ישר' ויתן את הכנעני, כבקרת רעה עדרו, ויתנו בגורל ממטה יהודה דסיפרא: ואת בלעם, ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, ואת בלעם בן בעור הקוסם, ואת בלעם ואת מגרשיה: ופואה חד מן ד' זוגין מן ב"ב קדמ' לא מפיק א' ותנינ' מפיק וסי' תומים וימלאו ימיה ללדת והנה תומים, תאומי ויהי בעת לדתה והנה תאומי' בבטנה, ופוה ובני יששכר תולע ופוה

יקראו אתהם בשמות: וממשפחות
בני קהת ויהי ערי גבולם ממטה אפרים: ויתנו
להם את ערי המקלט את שכם ואת מגרשיה בהר
אפרים ואת גזר ואת מגרשיה: ואת יקמעם
ואת מגרשיה ואת בית חורון ואת מגרשיה: ואת
אילון ואת מגרשיה ואת גת רמון ואת מגרשיה:
נה ומחצית מטה מנשה את ענר ואת מגרשיה ואת
בלעם ואת מגרשיה למשפחת לבני קהת ה
הנותרים: לבני גרשום ממשפחת
חצי מטה מנשה את גולן בבשן ואת מגרשיה
ואת עשתרות ואת מגרשיה: וממטה יששכר
את קדש ואת מגרשיה את דברת ואת מגרשיה:
ואת ראמות ואת מגרשיה ואת ענם ואת
מגרשיה: וממטה אשר את משל
ס ואת מגרשיה ואת עבדון ואת מגרשיה: ואת
חוקק ואת מגרשיה ואת רחב ואת מגרשיה:
וממטה נפתלי את קדש בגליל ואת מגרשיה
ואת חמון ואת מגרשיה ואת קריתים ואת
מגרשיה: לבני מררי הנותרים
מממטה זבלון את רמונו ואת מגרשיה את תבור
ואת מגרשיה: ומעבר לירדן ירחו למזרח הירדן
ממטה ראובן את בצר במדבר ואת מגרשיה ואת
יהצה ואת מגרשיה: ואת קדמות ואת מגרשיה
סה ואת מיפעת ואת מגרשיה: וממטה גד את
ראמות בגלעד ואת מגרשיה ואת מחנים ואת
מגרשיה: ואת חשבון ואת מגרשיה ואת יעזיר
ואת מגרשיה: ולבני יששכר
תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה: ובני תולע
עזי ורפיה ויריאל ויחמי ויבשם ושמואל ראשים
לבית אבותם לתולע גבורי חיל לתלדותם מספרם
בימי דויד עשרים ושנים אלף ושש מאות:
ובני עזי יזרחיה ובני יזרחיה מיכאל
ועבדיה ויואל ישיה חמשה ראשים כלם: ועליהם
לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה
שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים: ואחיהם
לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים
ושבעה אלף התיחשם לכל: בנימן בלע
ובכר וידיעאל שלשה: ובני בלע אצבון ועזי
ועזיאל וירימות ועירי חמשה ראשי בית אבות
גבורי חילים והתיחשם עשרים ושנים אלף ו
ושלשים וארבעה: ובני בכר זמירה
ויועש ואליעזר ואליועיני ועמרי וירימות ואביה
וענתות ועלמת כל אלה בני בכר: והתיחשם
לתלדותם ראשי בית אבותם גבורי חיל עשרים
אלף ומאתים: ובני ידיעאל בלהן ובני בלהן יעיש
ובנימן ואהוד וכנענה וזיתן ותרשיש ואחישחר:
כל אלה בני ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים
שבעה עשר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה:
ושפם וחפם בני עיר חשם בני אחר: בני נפתלי
יחציאל וגוני ויצר ושלום בני בלהה:

דבראשית, ופואה ולבני יששכר תולע ופואה דד"ה, ותזרני חיל למלחמה דשמואל, ותאזרני חיל למלחמה דתהלות, להשות גלים, נצים להשאות גלים דישעיה, וחלופי' ד' זוגין מן ב"ב קדמאה מפיק א' ותנינא לא מפיק א' וסימ' משאל וממטה אשר דיהושע, משל וממטה אשר דד"ה, וקראהו ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת,

רדק

וממשפחת בני קהת, פי' מקצת משפחות בני קהת אותם שלא לקחום מיהודה ומשמעון ומבנימין לקחו ערים ממטה אפרים את שכם ואת מגרשיה ואת גזר ואת מגרשיה, ואת יקמעם, ואת קבצים הנזכר ביהושע, ואת בית חורון ואת מגרשיה, זה היה מבני אפרים: ואת אילון, זה היה מבני דן ולא זכרו אולי היו סמוכות לאותם הערים שלקחו מאפרים, וכן ביהושע זכר דן אחר אפרים וכאן לא זכר שם דן כי זכר הערים שסמוכות לערי בני אפרים וידוע הוא כי לבני דן היו: ולבני יששכר למ"ד ולבני כלמ"ד והשלישי לאבשלום, למעלה החל לספר ביחס השבטים והפסיק בלוי וספר יחסם ומושבותם בעריהם ועתה חזר ליחס השבטים ומספרם כאשר נמצאו בימי דוד מלך ישראל ומה שהניח מהם שלא זכר הנה זכר אותם עם האחרים כולם בספור באם אל דוד חברונה להמליכו ויחס דן ובניו לא זכר, וי"א כי חושים בני אחר שזכר סמוך לבני נפתלי הוא רמז לחושים בן דן ומנפתלי לא זכר יחסו כי אם בנו לבד ואולי לא מצא יחסם כתוב ולא נאמר לו בקבלה, ומה שהניח מן היחסים כלל באמרו בסוף וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל: לתולע גבורי חיל לתולדותם, פי' לתולע היו אלה גבורי חיל מאחר בניו חוץ מעזי והיו עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזי היו שלשים וששה אלף וזהו הטעם כי הרבו נשים ובנים לפיכך עלה מספרם כל כך כי מאחר בני תולע שהיו חמשה לא היו מספרם כי אם עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזיהו היו שלשים וששה אלף לפי שהרבו נשים והולידו בנים רבים: ואחיהם לכל משפחות יששכר, הם אחי תולע פואה ישוב ושמרון: בנימין בלע ובכר, י"מ כי מבני יששכר הוא זה בנימין וכל התולדה עד בני נפתלי כי עוד יזכיר בנימין אחר אחר, ויש לפרש כי על בנימין בן יעקב הוא אומר והזכיר הנה קצת היחס ובאחרונה זכר עוד עד יחס שאול מלך ישראל: וידיעאל, הוא אשבל: ובני בכר וכו', וענתות, עיר ענתות אשר בארץ בנימין נקראת על שמו שבנאה ענתות זה, כמו ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך, ועלמת כמו כן שם אדם ושם עיר בארץ בנימין והיא הנקראת בחורים וכן כתיב מבחורים רמז עלמת: ושפים וחפים בני עיר, והוא עיר שזכר מבני בלע, חשים בני אחר, אחר זה לא נזכר ואפשר שהוא אחד מהנזכרי' ויש לו שתי שמות ומה שספר היחס על דרך קצרה כי עזרא מה שמצא ביחסים או מה שנמסר לו בקבלה הוא מה שכתב: בני נפתלי, לא זכר מיחסו כי אם בניו ומה שאמר בני בלהה כמו שאמר בתורה אלה בני בלהה ואע"פ שלא אמר כן באחרי' ויש בו דרש לשבח בלהה זכרה שברצון נתנה ליעקב שאין כתי' בה ותקח כמו בזלפה אלא ותתן:

בני

רשי

וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו', אע"פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרי' על פי הגורל: וממחצית מטה מנשה, חד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ ישר': למשפחת לבני קהת הנותרי', הם הלוים ופתרו' הכל נתנו אפרי' ומנשה לאותו הנותר שאות' למעלה ולבני קהת הנותרי' ממשפחת המטה: לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה, אע"פ שנתנו לבני קהת על פי הגורל נפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשם: לבני מררי הנותרי' ממטה זבולן, כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עירו' שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרי', ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים: ולבני יששכר תולע ופואה ישוב ושמרון, בחומש כתיב ויוב יוב הוא שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תורה דכתי' מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב: ובני תולע, מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף ושש מאות כל אלה בני תולע לבד מבני עזי: ובני עזי וגו' שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים, וכל אלה היו לבד מאותן עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע: ואחיהם לכל משפחות, בין בני תולע בין בני עזי בין כל גבורי החיילו' של דוד שמונים ושבעה אלף: התיחשם לכל, פתרון לכל היחס שלהם: בנימן בלע ובכר וידיעאל, זה שקורא בספר הישר אשבל: ושפים וחפי' בני עיר חשים בני אחר, עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימן אם לאו לפיכ' כתבם לבדם וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפים מספקא ליה: בני נפתלי יחציאל וגו', ומה שלא נתיחס יותר זהו הטעם כמפורש בשילהי מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס ומה שמצא כת' ומה שלא מצא לא כתב. ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדילוגי' כי דילג מספר זה אל ספר זה וחיברם ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כתב בספר עזרא תדע כי נאמר בסמוך וכל ישרא' התיחשו והנם כתובי' על ספר מלכי ישרא' ויהודה הגלו לבבל פתרו' אם רצונך לידע יחס עשרת שבטי' לך לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרן בבבל ומה שמצאתי כתבתי:

בני

וקרהו ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון ׳ הבארתי צלק העמוני נחרי דשמואל ׳ הברותי דו״ה ׳ וירפאו את שבר בת עמי על נקלה קדמאה ׳ וירפו את שבר בת עמי תנינא ׳ וסימ׳ בלשון ארמי קרא משל לנחרי אסיא ׳ אחיחוד ל׳ כתיב ה׳ ונעמן ואחיה׳ וחד אחיהוד ואינון חד מן ט״ו זוגין בקריאה מן ב״ב חד קרי ה׳ וחד קרי ה׳ וסימ׳ אחיחוד ונעמן ואחיה וגרא הוא ׳ אחיהוד למטה בני אפרים נשיא ׳ בחצן כה אמר אדני יי׳ הנה אשא אל גוים ידי ׳ הצן ובאו עליך הצן רכב וגלגל ׳ חמותי הציו שרפתי

בני מנשה אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד: ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד ותהינה לצלפחד בנות: ותלד מעכה אשת מכיר בן ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש ובניו אולם ורקם: ובני אולם בדן אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה: ואחתו המלכת ילדה את אישהוד ואת אביעזר ואת מחלה: ויהיו בני שמידע אחין ושכם ולקחי ואניעם:

ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו: וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם: ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו: ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו: ובתו שארה ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון ואת אזן שארה: ורפח בנו ורשף ותלח בנו ותחן בנו: לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו: נון בנו יהושע בנו: ואחזתם ומשבותם בית אל ובנתיה ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה ושכם ובנתיה עד עיה ובנתיה: ועל ידי בני מנשה בית שאן ובנתיה תענך ובנתיה מגדו ובנותיה דור ובנותיה באלה ישבו בני יוסף בן ישראל:

בני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם: ובני בריעה חבר ומלכיאל הוא אבי ברזות: וחבר הוליד את יפלט ואת שומר ואת חותם ואת שועא אחותם: ובני יפלט פסך ובמהל ועשות אלה בני יפלט: ובני שמר אחי ורוהגה יחבה וארם: ובן הלם אחיו צופח וימנע ושלש ועמל: בני צופח סוח וחרנפר ושועל וברי וימרה: בצר והוד ושמא ושלשה ויתרן ובארא: ובני יתר יפנה ופספה וארא: ובני עלא ארח וחניאל ורציא: כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף:

כמו אש ועל חציו ׳ וחמותי את אימתי אשלח לפניך והמותי ׳ ונחה עליו רוח יי׳ ׳ ונחה ביום ההוא ישא עליכם משל ׳ חורי ובשו עבדי פשתים ׳ הורי ברכות אביך גברו על ברכות הורי ׳ חח ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב ׳ הה בן אדם הנבא ואמרת דהלילו הה ליום ׳ חרום כי כל איש אשר בו מום לא יקרב ׳ הרום וקוץ הוליד את ענב ׳ יחלמון והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר ׳ יהלומן ועתה פתו חיה יחד ׳ חמק פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר ׳ המק

רשי

בני מנשה אשריאל אשר ילדה ׳ פירוש אשר ילדה לו אשתו דומ׳ אשר ילדה אותה ללוי במצרים אבל פלגשו הארמיה ילדה את מכיר: ובני אפרים שותלח וגומר והרגום אנשי גת וגומר כי ירדו לקחת את מקניהם ׳ ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא: ובתו שארה ותבן את בית חורון ׳ שארה בגאתו: ואת אזן שארה ׳ על שמה קראה שם העיר: ורפח בנו ׳ של בריעה: ורשף ותלח בניו של רפח כמו כן חשיב דורות: ועל ידי בני מנשה בית שאן ׳ פתרון כמוך לבני מנשה כמו אים על ידו לרגליהם: הוא אבי ברזית ׳ שר אותה העיר ובב״ר רבי לוי ורבי סימון רבי לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהני׳ שמשחו בשמן זית רבי סימון אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות למלכים שנמשחו בשמן המשחה ולפי שהיה להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא באשר כתיב וטובל בשמן רגלו ואמר רבי חנינא אמין ושמן ששכתי אמי החזירוני לנערותי:

ובנימן

רדק

בני מנשה אשריאל אשר ילדה ׳ מן הנראה בתור׳ כי אשריאל מבני גלעד בן מכיר בן מנשה והוא היה הבן השלישי לו ובהרבה מקומות מצאנו בספר הזה שזוכר בני הבנים בסדר הבנים ׳ והנה ג״כ זכר אשריאל בבני מנשה אע״פי שהיה בן בנו והקדימהו למכיר בנו לפי שמכיר היה בן פלגש כמו שאמר פלגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד ׳ ומה שאמר אשר ילדה ולא זכר היולדת כן דרך הכתוב כמו אשר ילדה אות׳ ללוי במצרים ואותה ילדה אחרי אבשלום ׳ ומה שזכר אשריאל ולא זכר האחרים לפי שהם נזכרים בתור׳ ואחז דרך קצרה וזכר זה אולי היה נכבד מאחיו ומשפחתו ידועה ׳ ויש בו דרש לפי שהיה שמו דומה לשם ישראל אביהם: ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים ר״ל לקח אשה מהם והם בני עיר שזכר למעלה ׳ ולמ״ד לחפים ולשפים ׳ ר״ל ומכיר לקח אשה שהיתה אחות לחפים ולשפים ׳ וזהו שאמר ושם אחותו מעכה ׳ ומה שאמר אחותו ׳ ולא אחותם חזר אל הנכבד מהם ׳ והוא חפים שהקדימו לשפים ומה שאמר למעלה שפים וחפים על דרך התולדה ׳ ושם השני צלפחד ׳ חוזר לבני מנשה אשריאל אשר זכר ואשריאל הוא בן בן בן מנשה ׳ וצלפחד בן בן בן בן מנשה ואומר השני ואם אינו שני לאשריאל כי חפר אביו היה הבן השני לגלעד ואשריאל היה השלישי ׳ אבל מה שאמר השני לזכירה לפי שלא זכר כי אם אשריאל וצלפחד ובני שמידע שזכר באחרונה וזכרו במקום חפר אביו לפי שלא היה לו בן הבין ונכבד כמוהו אלא צלפחד ובמקומו היה לשם כי לא זכרו האחרים ולצלפחד לא היו לו בנים כי אם בנות ׳ אבל לחפר היו לו בנים אחרים כמו שאמר ביהושע נחלה בתוך אחי אביהם ואמר בתורה לבני דודיהן לנשים: ובניו אולם ורקם ׳ חוזר לפרש או לשרש הקרוב: אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה ׳ חוזר לאשריאל ולצלפחד שזכר אותם אע״פי שזכרתי אותם בבני מנשה בן גלעד מבן בנו היו: ואחותו המולכת ׳ אחות גלעד והיתה מולכת בקצת הארץ אשר לגלעדי ואע״פי שלא נזכר בתורה ובנביאי׳ ידוע הוא אצלם בקבלה ׳ ולפי שהיתה אשה גדולה זכר תולדתה: והיו בני שמידע לא היה צריך לזכור כי שמידע בן גלעד כי ידוע הוא מן התורה ׳ וזכר בניו והוא אחיו ושכם ולקחי ואניעם ׳ ושכם זה אינו הנזכר בתורה כי אותו היה אחי שמידע וזה בנו: ובני אפרים שותלח כמו שנזכר בתורה ׳ וברד הוא בכר והוא הנזכר בתורה: ותחת הוא תחן הנזכר בתורה ׳ ומכאן ואילך הם בני בכר ואולי כל הנזכרים מלבד שותלח הם בני בנים: והרגום אנשי גת הנולדים: י״מ כי לפיכך אמר הנולדים בארץ לפי שהם היו יודעים מוצא הארץ ומבואה והם בני אפרים נכנסו בארץ לקחת מקניהם ולא ידעו הדרכים והם בני גת ארבו להם והרגום ׳ וי״מ כי אמר הנולדים בארץ לפי שהיתה גת אחר כן לישראל את׳ כי בני גת הנולדים בארץ והם הפלשתים הם הרגום ׳ ולפי דעתי כי הנולדים בארץ שב לבני אפרים ׳ ולפי שזכר בבני אפרים הנולדים בחברים והם בניו ובני בניו כמו שאמר וירא יוסף לאפרים בני שלשים ׳ אמר כי בני אפרים הנולדים בארץ שהוליד הוא בארץ ירדו לארץ גת לקחת מקניה׳ והרג׳ אנשי גת וזה היה במדבר כי בארץ ישראל לא יוכל להיות לפי שאמר ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ׳ ואפרים לא נכנס בארץ כי לא נכנסו לארץ מיוצאי מצרים מבן עשרים שנה ומעלה כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון ׳ לפיכך אני אומר כי המעשה הזה היה במדבר או בארץ הגלעד ׳ והוא עדיין אפרים חי כי זה יכול להיות כי מכיר בן מנשה היה מסובבי ארץ גלעד ׳ והנה בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף ׳ ומה שמוכיח הפירוש הזה שי תמצא מספר בני אפרים בצאתם ממצרים כשנמנו במדבר סיני בשנה השנית מ׳ אלף ות״ק ׳ וכשנמנו בכניסתם לארץ בערבו׳ מואב בשנת הארבעי׳ לא היו כי אם ל״ב אלף ות״ק ונו ח׳ אלפים שחסרו במדבר הם שהרגו במגפת ׳ ורז״ל דרשו כי זה היה קודם יציאת מצרי׳ שמנו את הקץ וטעו ויצאו בלא עתם וקרהו להם זה: ויבאו אחיו לנחמו ׳ קרוביו ומודעיו: ברעה היתה בביתו ׳ כי מעת שלקחה קרה לו המקרה הרע הזה שהרגו אנשי גת את בניו: ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון ׳ הם הנזכרי׳ בספר יהושע בנחלת בני אפרי׳ ׳ ואת אזן שארה ׳ שם העיר אזן ואולי היה אזן אחר ׳ לפיכך היו מיחסים זה אל שארה שבנתה אותו: ורפח בנו ורשף ׳ שב לסדר התולדה שהזכיר בבני אפרים והפסיק במעשה אנשי גת ועתה חזר והשלים היחס עד יהושע: ועל ידי בני מנשה ׳ ועל מקומות בני מנשה כמו איש על ידו ׳ ר״ל כי סמוך לערי בני מנשה שהן בית שאן ובנותיה תענך ובנותיה וכו׳ סמוך להם היו בני אפרי׳ כמו שאמ׳ בספ׳ יהושע: בני אשר וכו׳ ׳ הוא אבי ברזוית ׳ מלכיאל הוא אבי ברזו׳: וחבר הוליד את יפלט וכו׳ ׳ ראשי הנשיאי׳ ׳ ואף לנשיאי השבט היו ראשים מרוב גבורות׳ או יהיה ראשי כמו ראשי׳ וכמוהו רבי׳ ׳ ור״ל שהם הראשים הנשיאי׳:

וזאת תהיה המגפה אשר יגוף · לחלם והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה · לחלם וכן אחיו צופה · מחולל והוא מחולל מפשעינו מדכא · מחולל לשחוק אבדה · מחולל · נחת ועתה לך נחה את העם · נחה בן אדם נהה על המון מצרים · פרחח על ימין פרחח יקומו · פרחח וזה מעשה המנורה מקשה זהב · יחדו אלה בני אביחיל · יחדי ובני יחדי רגם ויותם · חרות על הלוחות · הרות כה אמר יי' על שלשה פשעי עמון:

ח

ובנימן הוליד את־בלע בכרו אשבל השני ואחרח השלישי: נוחה הרביעי ורפא החמישי: ויהיו בנים לבלע אדר וגרא ואביהוד: ואבישוע ונעמן ואחוח: וגרא ושפופן וחורם: ואלה בני אחוד אלה הם ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל־מנחת: ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם והוליד את־עזא ואת־אחיחד: ושחרים הוליד בשדה מואב מן־שלחו אתם חושים ואת־בערא נשיו: ויולד מן־חדש אשתו את־יובב ואת־צביא ואת־מישא ואת־מלכם: ואת־יעוץ ואת־שכיה ואת־מרמה אלה בניו ראשי אבות: ומחשים הוליד את־אביטוב ואת־אלפעל: ובני אלפעל עבר ומשעם ושמד הוא בנה את־אונו ואת־לד ובנתיה: ובריעה ושמע המה ראשי האבות ליושבי אילון המה הבריחו את־יושבי גת: ואחיו ששק וירמות: וזבדיה וערד ועדר: ומיכאל וישפה ויוחא בני בריעה: וזבדיה ומשלם וחזקי וחבר: וישמרי ויזליאה ויובב בני אלפעל: ויקים וזכרי וזבדי: ואליעיני וצלתי ואליאל: ועדיה ובראיה ושמרת בני שמעי: וישפן ועבר ואליאל: ועבדון וזכרי וחנן: וחנניה ועילם ועלתתיה: ויפדיה ופנואל בני ששק: ושמשרי ושחריה ועתליה: ויערשיה ואליה וזכרי בני ירחם: אלה ראשי אבות לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם: ובגבעון ישבו אבי גבעון ושם אשתו מעכה: ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונדב: וגדור ואחיו וזכר: ומקלות הוליד את־שמאה ואף המה נגד אחיהם ישבו בירושלם עם־אחיהם:

ונר הוליד את־קיש וקיש הוליד את־שאול ושאול הוליד את־יהונתן ואת־מלכי־שוע ואת־אבינדב ואת־אשבעל: ובן־יהונתן מריב בעל ומריב־בעל הוליד את־מיכה: ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז: ואחז הוליד את־יהועדה ויהועדה הוליד את־עלמת ואת־עזמות ואת־זמרי וזמרי הוליד את־מוצא: ומוצא הוליד את־בנעא רפה בנו אלעשה בנו אצל בנו:

רד"ק

ובנימן הוליד את בלע בכורו אשבל השני · אמר אשבל השני ולא היה אלא שלישי · כי בני בנימן בלע ובכר ואשבל וכן אמר למעלה בלע ובכר · אלא לפי שלא זכר בכר אמר אשבל השני ולא זכר בכר הנה כמו שלא זכרו גם כן בסדר פנחס אלא לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי · ובסדר ויגש אליו זכר י' בנים לבנימן ובסדר פנחס לא זכר כי אם חמשה אולי הם היו ראשי משפחות לבנימן לפיכך לא זכר הנה ג"כ בכר · אע"פי שזכר אותם בספר הראשון · ובסדר ויגש גם כן זכר ארד ונעמן בבני בנימן ובסדר פנחס זכרם בבני בלע · ואפשר כי בסדר ויגש זכר בני הבנים עם הבנים או מה שזכר בסדר פנחס ויהיו בני בלע ארד ונעמן שקרא בלע שם בניו כשם אחיו גם שנה זכר השמות בסדר פנחס ממה שזכרם בסדר ויגש כמו שעשה בספר הזה ובזולתו בהרבה מקומות כמו שכתבתי · ורז"ל אמרו כי אותם משפחות שחסרו בסדר פנחס כלו במדבר בדבר בלעם · ומה יאמרו בבכר שלא זכרו בסדר פנחס ונזכר בזה הספר למעלה הוא ומשפחתו ומספרם שהיו בימי דוד · ויגלום אל מנחת · פי' אלה ראשי האבות הגלו יושבי גבע אל מנחת · ואחר כן זוכר איזה מן הראשים שהגלם והם נעמן ואחיה וגרא · והגלות הזה לשון טלטול כלומר הניעם וטלטלם ממקומם שהיה גבע אל מנחת · וכן גם גולה אתה לשון טלטול וכן כל לשון גלות שאינו טלטול השבי: ושחרים הוליד בשדה מואב · שחרים זה הוא מתולדות בנימן ואע"פי שלא זכרו במהו רבים בספר שהלך לגור בשדה מואב מפני הרעב או מפני מקרה אחר והוליד בן מן שלחו אותם · והוא שם אשתו האחת · וחשים השנית · ובערא השלישית · שלשתן נשיו · ואומר משלשתן הוליד ומן מן שלחו עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חשים · ואת בערא · כמו מן בערא כמו כבאתי את העיר שפי' מן · וזכר תולדות שתי נשיו ולא זכר תולדות בערא · אולי לא כבדו' ורשים כי אלה שזכר היו ראשי האבות כמו שאומר: חדש אשתו הוא שלחו אותם שזכר · וי"מ מן שלחו אותם: מעת ששלח אותם שחרים · אותם שהגלה אותם ושאר ראשי האבות אל מנחת מעת ששלח אותם הלך הוא בשדה מואב והוליד שם מחשים ומבערא נשיו: ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם · מצאתי בדרש שזה אליה הוא אליה הנביא · וארבע שמות היו לו · ואלו השמות מפרשים עליו כמו שכתו' בדרש ההוא · ומבני בנימן היה כי אלה התולדות תולדות בנימן הם כמו שאמר · א"כ לדברי בעל הדרש הזה מנחם איננו אליהו · ומצאתי ג"כ בסדר אליהו רבא ובב"ר אמר להם אליהו. רבותי עד מה אתם חולקים עלי אינני אלא מזרעה של רחל · אמרו לו תן סימן לדבריך אמר להם לא כן כתוב בספר יחוס ואליה וזכרי בני ירוחם: אלה ישבו בירושלים · כי ירושלים מקצתה היתה לבנימן ומקצתה ליהודה · ואלה שזכר עד עתה מבני בנימן ישבו בירושלים: ובגבעון ישבו · גבעון היתה עיר לבני בנימן כמו שאמר בספר יהושע · ואולי אבי גבעון זה בנה אותה ונקראת על שמו · או שמו המיוחד היה יעיאל כמו שזכר אותו למטה בפעם השנית בזכור זה היחס וקראו אבי גבעון שהיה גדול העיר הנקראת גבעון · ובעל ונדב לא זכרם ובפעם השנית זכרם בעל ונר ונדב: ואף המה נגד אחיהם · אע"פי שלא היתה עיקר ישיבת אלו בירושלים גם הם ישבו עם אחיהם בירושלים: ונר הוליד את קיש · ובספר שמואל אמר כי אביאל אבי קיש ונר היה אחי קיש בן אביאל והיה אבי אבנר · וכן אמר בפסוק אחר אבנר בן נר דוד שאול והנה הוא אומר כי נר היה אבי קיש אבי שאול · ואף בפסוק שלמטה אומר וקיש ובעל ונר ונדב ידמה כי אחים היו נר וקיש · וזה נוכל לאמר כי קרא נר לשם בנו קיש כשם אחיו · ויתכן לפרש כי אביאל הוא נר ושני שמות היו לו וקרא שם בנו נר כשמו והוא אבי אבנר והוא שקרא נר גם בנו אבנר ר"ל שם אביו שהוא שמו נר · וכן מצאתי בדברי רז"ל בויקרא רבא אמר רבי שמעון בן לקיש כתוב אחד אומר ונר הוליד את קיש וכתוב אחד אומר קיש בן אביאל · הא כיצד אביאל שמו ועל שהיה מדליק נרות במבואות האפלים נקרא שמו נר: את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב · אבי נדב הוא ישוי' שזוכר בספר שמואל · וכן קורא אותו שם אבינדב כשמתו במלחמה · ואשבעל הוא איש בושת בן שאול · ובעל ובשת אחד כי הבעל נקרא בשת כמו שנאמר וינזרו לבשת · וכן אומר שמה מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל · וכן גדעון נקרא ירובעל · ונקרא ירובשת ולא באר לנו הכתוב על מה נקרא שמו כן · וכן בן יהונתן בשמואל זוכר אותו מפיבשת והנה מריב בעל הנה בעל במקום בשת ומריב במקום מפי כי קרובים הם כי המריבה על פה הוא וקראו כן על ענין ידועה אבל לא נודע אלינו: ומריב בעל הוליד את מיכה · מיכה זה ג"כ נזכר בספר שמואל שהיה בן מפיבשת ולאבל

רש"י

ובנימן הוליד את בלע בכורו · כבר יחסו לעיל ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימן ושמות אחרים קוראם כאן וכל היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרים מצא: ויגלום אל מנחת · מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם: מנחת · שם מדינה היא כדכתיב הרואה חצי המנחות וכתיב וחצי המנחתי: ושחרים הוליד · הוא היה אחד מן הגולים ולאחר ששלחו אותו מן הגלות הוליד את אלה: חושים ואת בערא נשיו · כך היו שמותיהם של נשיו: ומחושים הוליד · זאת חשים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהפסיק בחדש אשתו: ואחיו ששק · כל אלה בני אלפעל · ע"א ועיקר מן אחיו וששק עד ויוחא כל אלה בני בריעה ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי: ובגבעון ישבו אבי גבעון · פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתוב שני פעמים בספר זה וכן פרשת היושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם ופרש' ומן הכהנים ידעיה בן יהוידע כמו כן בספר עזרא דכתיב ואלה שרי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגלה ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר האחים ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי ייחוסין כשמצאו ג' או ה' בטלו המועט וקיימו המרובים וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שני פעמים שאין סדר ייחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות והאוקים זה על זה כתבוהו שני פעמים בכאן ובספרו ולמה לא כתב שתיהן כאן אות' שבעזרא ואלה ראשי המדינה וגו' ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים והלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימים דורות יחד ולאחר עזרא כי אם אות' שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו וגו' ועוד אמרו חכמים בספר ולאצל שמה בנים תליסר אלפי גמלי טעני מדרשות: וכל

יפיאל ד' כתי' יעואל וקרי' יעיאל וסימ' ובגבעון ישבו אבי גבעון, עזיא העשתרתי שמע, ומבני אלצפן שמרי, ויהי לעזיהו חיל : ותחרע קדמ' ותארע תנינא ותחרע, ואפ"ס ועשה את מאחת מאלה : יונתן ז' בקריאה וסי' עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר, ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו, ובני יונתן פלת, ובני ידע אחי שמי,

ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן כל־אלה בני אצל׃ ובני עשק אחיו אולם בכורו יעוש השני ואליפלט השלשי׃ ויהיו בני־אולם אנשים גבורי־חיל דרכי קשת ומרבים בנים ובני בנים מאה וחמשים כל־אלה מבני בנימן׃

וכל־ישראל התיחשו והנם כתובים על־ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל במעלם׃ והיושבים הראשנים אשר באחזתם בעריהם ישראל הכהנים הלוים והנתינים׃ ובירושלם ישבו מן־בני יהודה ומן־בני בנימן ומן־בני אפרים ומנשה׃ עותי בן־עמיהוד בן־עמרי בן־אמרי בן־בנימן בני־פרץ בן־יהודה׃ ומן־השילני עשיה הבכור ובניו׃ ומן־בני־זרח יעואל ואחיהם שש־מאות ותשעים׃ ומן־בני בנימן סלוא בן־משלם בן־הודויה בן־הסנאה׃ ויבניה בן־ירחם ואלה בן־עזי בן־מכרי ומשלם בן־שפטיה בן־רעואל בן־יבניה׃ ואחיהם לתלדותם תשע מאות וחמשים וששה כל־אלה אנשים ראשי אבות לבית אבתיהם׃ ומן־הכהנים ידעיה ויהויריב ויכין׃ ועזריה בן־חלקיה בן־משלם בן־צדוק בן־מריות בן־אחיטוב נגד בית האלהים׃ ועדיה בן־ירחם בן־פשחור בן־מלכיה ומעשי בן־עדיאל בן־יחזרה בן־משלם בן־משלמית בן־אמר׃ ואחיהם ראשים לבית אבותם אלף ושבע מאות וששים גבורי חיל מלאכת עבודת בית־האלהים׃ ומן־הלוים שמעיה בן־חשוב בן־עזריקם בן־חשביה מן־בני מררי׃ ובקבקר חרש וגלל ומתניה בן־מיכא בן־זכרי בן־אסף׃ ועבדיה בן־שמעיה בן־גלל בן־ידותון וברכיה בן־אסא בן־אלקנה היושב בחצרי נטופתי׃ והשערים שלום ועקוב וטלמון ואחימן ואחיהם שלום הראש׃ ועד־הנה בשער המלך מזרחה המה השערים למחנות בני לוי׃ ושלום בן־קורא בן־אביסף בן־קרח ואחיו לבית־אביו הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הספים לאהל ואבתיהם על־מחנה יהוה שמרי המבוא׃ ופינחס בן־אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יהוה עמו׃ זכריה בן משלמיה שער פתח לאהל מועד׃ כלם הברורים לשערים בספים מאתים ושנים עשר המה בחצריהם התיחשם המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם׃ והם ובניהם על־השערים לבית־יהוה לבית־האהל למשמרות׃ לארבע רוחות יהיו השערים מזרח ימה צפונה ונגבה׃ ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מעת אל־עת עם־אלה׃

רשי

וכל ישראל התיחשו, אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר יחוסם על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם הייתי אני עזרא וייחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו : ועוד הנה בשער המלך מזרחה, פתרון עד מהלאה עד שער ששמו שער המלך המזרחה : המה השוערים שלום ואחיו ממחנות בני לוי : שומרי הספים לאהל, שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שמרי הספים של אהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם הכהני' בעבודתן : ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו, שנתנבא לפני ורבותינו אמרו הוא פנחס הכהן ועל שלא התיר ליפתח נדרו נסתלק' שכינה ממנו : המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם, בקיומם : לשבעת הימים, לסוף שבעת הימים : מעת, לעת משבעה לשבעה כל משמרת בשבתה : והם

רדק

ולאצל בכרו בני אצל בפתח, הצרי מפני ההפסק : וכל ישראל התיחשו, כלומר אע"פי שזכרתי מקצת יחסם לא זכרתי כולם והנם כתובים על ספר מלכי ישראל, ואותו הספר אינו נמצא אצלנו כמו ספר הישר וספר מלחמות ה' : יהודה הגלו לבבל במעלם, גלות ישראל זכר למעלה שהגלם פול מלך אשור ותגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה, וכן שאר השבטים הגלם מלך אשור ואותם לא שבו בבית שני, זולתי מעטים מן השבטים נשארו מאפרים וממנשה ומיששכר ומזבולן, ונשארו עם מלכי יהודה עד גלות יהודה וגלו עמהם ושבו עמהם ושבט יהודה שהגלו לבבל במעלם שבו בימי עזרא, ועתה הוא מספר תשובתם ואותם שישבו בירושלים בשובם מהגלות כמו שמספר בספר עזרא ואמר : והיושבים הראשונים אשר באחזתם, כלומר הראשונים אשר באו מבבל נתיישבו באחזתם בעריהם ישראל וכהנים ולוים ונתינים ובירושלים ישבו מהם כמו שהולך ומספר וכן אמר שם בספר עזרא ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים ובערי יהודה איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ושם הוסיף ובני עבדי שלמה שלא זכרם הנה ובירושלים ישבו מבני יהודה ומבני בנימין וכו' וכן אמר שם וספורו הנה הדברים וספורו שם שוה שלא יתחלף אלא במקומות מעטים ונקל הוא להשוות ביניהם כי שמות בני אדם משתנים כמו שזכרנו כמה פעמים בזה הספר ומה שיש הפרש ביניהם בחשבון בבני בנימין ובכהנים שכלל בחשבון שם מה שלא כלל הנה וכלל הנה מה שלא כלל שם קרוב הוא להבין : ועד הנה בשער המלך מזרחה, כלומר עדיין כמו שהיה בבית ראשון, השוערים ממונים בשער שהיה המלך נכנס בו שהיה מזרחה כמו כן על אותו ענין שנעשה בבית ראשון נעשה בבית שני כמו שאו' המה יסוד דוד ושמואל הרואה באמונתם : ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח, הוא אביאסף בן קרח שהזכיר למעלה בפרשת ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר אבל שלום בן קורא לא זכר שם ואולי מבני הימן היה וקצר היחס עם בן אביסף בן קרח, ואחיו לבית אביו הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הספים לאהל, ר"ל שומרי מזוזות בית קדשי הקדשים כמו שהיו אבותיהם משפחת הקרחי שהוא משפחת הקהתי על הארון ועל הכפרת ועל פרכת המסך והוא מחנה ה' היו שומרים המבוא שלא יכנס אדם לפנים כמו שכתב עליהם עצמם ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו : ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם, ר"ל על משפחת הקרחי היה נגיד פנחס בן אלעזר לפנים בימי אבותיהם כמו שהיה אלעזר אביו ממונה עליהם כמו שאמר ופקודת משמרת כו' אלעזר בן אהרן ואחריו היה פנחס בנו נגיד ג"כ עליהם כי היה ה' עמו, והיה גדול מבני איתמר לפיכך היה נגיד כל ימיו עליהם, ויש מרבותינו שאמרו פנחס זה אליהו ואמת כי פנחס חיה ימים רבים כי בימי פלגש בגבעה ראינו שהיה עדיין חי כמו שאמר שם ופנחס בן אלעזר וכו', והיה אז ליציאת מצרים יותר משלש מאות שנה והוא היה מיוצאי מצרים, ודרשו רבותינו ז"ל כי נסתלקה ממנו שכינה על שלא התיר נדרו של יפתח וזהו שנאמר נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה, ואמר לפנים ה' עמו, בימי זמרי מחה ובימי פלגש בגבעה לא מחה, כלומר בימי זמרי היה ה' עמו והיה כח בידו למחות ומחה והיה כפרה לישראל שלא כלו בימי זמרי כי היה ה' עמו והיה כח בידו למחות אבל בימי פלגש בגבעה לא היה כח בידו למחות כי לא היה ה' עמו כי כמה אלפים מתו מישראל עד שלא נכחו לבני בנימין, וי"מ ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם אינו זה פנחס הכהן, כי זה הפנחס היה לוי וזהו שאמר לפנים ה' עמו, כלומר זה פנחס אינו אותו פנחס שהיה לפנים כי אותו היה ה' עמו, והיה שורה עליו רוח הקדש וזה לא היה בו אבל גדול היה ונגיד היה על הלוים, והפי' הנכון הוא מה שפירשתי : כלם הברורים וכו', המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם, דוד ושמואל תקנו משמרות כהונה ולויה ותקנו שלא להיות פחות ממאתים ושנים עשר ופי' באמונתם בקיומם שסדרו וקיימו זה על דרך ומאמר אסתר קיים, וכן אמ' כי הם יסדו וקיימו הדבר שהיה כן כל הימים, והאמונה לשון קיום, והרבה ימצאו כן כמו וארשתיך לי באמונה, אמונה אמן והיה אמונת עתיך ואחרים זולתם, ורבותינו ז"ל אמרו באמונתם אומנות גדולה היתה שם שאין משמר נוטל בשדה אחוזה ולא היו כל אלה מאתים ושנים עשר שומרים באחד אלא משבעה ימים לשבעה ימים היו באים כמו שהיו המשמרות קבועות וזהו שאמר לבא לשבעת ימים מעת לעת עם אלה כי גם אלה היו בחצריהם יושבים כמו שאמר המה בחצריהם התיחשם כלומר בחצריהם שנתנו להם בימי יהושע והיו מתיחשים כל אחד ואחד לבית אבותיו לדעת באיזה עיר ישבו והיו באים לירושלים במשמרות הידועות להם כמו שתקנו להם :

בני השם הגידוני׳ וידבקו פלשתי׳ דד״ה׳ ויבאו ב׳ גדליה המצפתה׳ ומן רישא דשמוא׳ עד ויהי ככלתו לדבר ב׳ שאול ונפש דכו׳ יונתן בב״ב יהונתן וסי׳ לכה ונעברה ב׳ מצב הערלי׳ ויאמ׳ יונתן הנה אנחנו׳ ומן ויהי ככלותו עד סופא דסיפ׳ דכו׳ בב״א יונתן וסי׳ וידבר שאול ב׳ יונתן בנו׳ וכל עזרא דכו׳ יונתן בב״ב יהונתן וסי׳ לבלגה שבוע לשמעיה:

כי באמונה המה ארבעת גברי השערים הם הלוים והיו על הלשכות ועל האוצרות בית האלהים: וסביבות בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת והם על המפתח ולבקר לבקר: ומהם על כלי העבודה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום: ומהם ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש ועל הסלת והיין והשמן והלבונה והבשמים: ומן בני הכהנים רקחי המרקחת לבשמים: ומתתיה מן הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי באמונה על מעשה החבתים: ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת להכין שבת שבת: ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכת פטירים כי יומם ולילה עליהם במלאכה: אלה ראשי האבות ללוים לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם: ובגבעון ישבו אבי גבעון יעואל ושם אשתו מעכה: ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונר ונדב: וגדור ואחיו וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד את שמאם ואף הם נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם: ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול ושאול הוליד את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת אשבעל: ובן יהונתן מריב בעל ומרי בעל הוליד את מיכה: ובני מיכה פיתון ומלך ותחרע: ואחז הוליד את יערה ויערה הוליד את עלמת ואת עזמות ואת זמרי וזמרי הוליד את מוצא: ומוצא הוליד את בנעא ורפיה בנו אלעשה בנו אצל בנו: ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן אלה בני אצל:

פיתון בספר תורה דין וחבירו

י ופלשתים נלחמו בישראל וינס איש ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר גלבע: וידבקו פלשתים אחרי שאול ואחרי בניו ויכו פלשתים את יונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול: ותכבד המלחמה על שאול וימצאהו המורים בקשת ויחל מן היורים: ויאמר שאול אל נשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבאו הערלים האלה והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה: וירא נשא כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על החרב וימת: וימת שאול ושלשת בניו וכל ביתו יחדו מתו: ויראו כל איש ישראל אשר בעמק כי נסו וכי מתו שאול ובניו ויעזבו עריהם וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהם: ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע: ויפשיטהו וישאו את ראשו ואת כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר את עצביהם ואת העם: וישימו את כליו בית אלהיהם ואת גלגלתו תקעו בית דגון: וישמעו כל יביש גלעד את כל אשר עשו פלשתים לשאול: ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה ויקברו את עצמותיהם תחת האלה ביבש ויצומו שבעת ימים: וימת שאול במעלו אשר מעל ביהוה על דבר יהוה אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש: ולא דרש ביהוה וימיתהו ויסב את המלוכה לדויד בן ישי:

יא ויקבצו כל ישראל אל דויד חברונה לאמר הנה עצמך ובשרך אנחנו: גם תמול גם שלשום גם בהיות שאול מלך אתה המוציא והמביא את ישראל ויאמר יהוה אלהיך לך

רדק

כי באמונה המה ארבעת גבורי השוערים׳ לא היו ארבעה לבד אלא ארבעה גבורים ממוני׳ על האחרים להיות שומרים השערים: על מעשה החביתים׳ מעשה מחבת׳ והרגם תמורת הנח אשר בסרידים אשר הוא במשקלו׳ וכן כי שם ארם נחתים שפרשו נחת׳ והרגם בו תמורת הנח: פטורים׳ כלומר היו יושבים בלשכות והיו פטורים משאר מלאכה כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה: ובגבעון ישבו וכו׳׳ פרשה זו הזכיר למעלה והפסיק לענין הכהנים והלוים שישבו בירושלים על משמרותם ועתה שב להזכיר יחס שאול על הסדר ועניינו היאך היה׳ וכי הוסבה המלוכה ממנו לדוד בן ישי ומכאן ואילך הולך ומספר דברי מלכי יהודה על הסדר זה אחר זה עד הגלות: וידבקו פלשתים׳ כמו וידביקו׳ וכן וידרכו את לשונם׳ כמו וידריכו: וישימו את כליו וכו׳ ואת גלגלתו תקעו בית דג״ן ובספר שמואל ואת גויתו תקעו בחומת בית שן מה שלא נזכר שם נזכר הנה כי גלגלתו תקעו בית דגון וגויתו תקעו עם גוית בניו בחומת בית שן ואנשי יבש גלעד גויתו וגוית בניו לקחו אבל ראשו שהיה בבית דגון לא לקחו ואנשי יבש גלעד התעסקו בו כי זכרו את אשר עשה עמהם והושיעם כשבא עליהם נחש העמוני׳ ויצומו שבעת ימים׳ זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שמואל: על דבר ה׳ אשר לא שמר וכו׳׳ פי׳ דבר עמלק: ולא דרש בה׳ וכו׳׳ ובספר שמואל אמר וישאל שאול בה׳ ולא ענהו ה׳ ואחרי כן דרש באוב׳ כיון שדרש אחרי כן באוב נחשב לו כאלו לא דרש בה׳׳ שהרי השוח דרישת האוב ודרישה בה׳ ואף על פי שלא ענהו ה׳ היה לו לבקש פני ה׳ עוד ולשוב בתשובה שלימה לפניו ולא להוסיף על חטאתו פשע ולדרוש באוב: מן

רשי

והם על המפתח׳ על מפתח העזרה: ולבקר לבקר׳ לפתוח: ומהם על כלי׳ שלי שרת במספר יוציאום ובמספר יביאום: ואלה המשוררים וגו׳ פטורי׳ מכל דבר המלאכה כי אם לשורר שירה: אשבעל׳ הוא איש בושת ולכך כינהו בשת לפי שבעל לשון ארנות הוא וכינהו בשת לשון גנאי: מריב בעל׳ זה מפיבשת אמר רבי יצחק בר שמואל מנרבונא תשעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב לקטר לבשת ולקטר לבעל כי הבעל הוא בשת וגדעו׳ נקר׳ ירובעל על שם ירב לו בעל ונקרא ירובשת דכתיב על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובשת וגו׳ בספר שמואל ונקרא ירובשת וירובעל כי בעל ובשת אחד הוא: ופלשתי׳ נלחמו בישראל׳ אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זולתו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה: וימצאהו המורים בקשת׳ בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד יי׳ וגו׳ כי נגד יי׳ דרכי איש בזמן היו שכאיהם נופלים לפניהם בקשת כי הם בקיאים בקשת כדכתיב אטר יד ימינו וגו׳ בשופטים וכן ביהונתן כדה אורה לשלח לי למטר׳ בשמואל וכתיב למטה בנימן נשקי קשת מימינים וגו׳ וכן באלה בספר זה ומבנימין נשאי מגן ודורכי קשת וגו׳ אבל כשהגיע כר מעל שאול נפל ביד רומה קשת בדבר שהו׳ אומנותו: ויחל מן היורים׳ כמו והתחלחל המלכה: ויביאום יבשה׳ ליבש גלעד: ויצומו שבעת ימים׳ ולמה נתאבלו ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבוע יותר משאר ישראל לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליהם וכנגד אותם שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו צמים ומתענים אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיעם כנגדן נתענו עתה גם הם שבעת ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי נב קרוביהם היו שהרגו ישראל את יושבי גבעה בגבעה בגבעה פ׳ גם הגבעה נתנו אנשי יבש בנותיהם לבנימן כשחטפום מן המחולות: וימת שאול במעלו אשר מעל׳ שתי מעילות מעל בשאלת אוב אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שדרש באוב׳ דשמואל בניבו אמם מעילות מעל: על דבר יי׳ אשר לא שמר׳ מה שצוהו שמואל כדכתיב שבעת ימים תוחל ועל אשר מעל במלחמת עמלק׳ ואת

וגדול ח׳ בקריאה וסימ׳ ותבוא אביגיל אל נבל׳ ויאמר המלך ל׳ עבדיו׳ מאין כמוך יי׳ גדול אתה תנינא דפסוק׳ קטן וגדול שם הוא ועבד׳ וילך דוד הלוך וגדול׳ וחברו דסיפ׳ כי האיש מרדכי הולך וגדול׳ כי מרדכי היהודי משנה למלך׃ אלה עשו שלשת הגבורים׳ הגבורים ז׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים׳ ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים׳ עלו הסוסים והתהללו׳ אלה עשו שלשת הגבורים׳ ואת כל צבא הגבורים׳ ויקהל דויד את כל׳ כמגדל דוד צוארך׃

אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה נגיד על עמי ישראל׃ ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה ויכרת להם דויד ברית בחברון לפני יהוה וימשחו את דויד למלך על ישראל כדבר יהוה ביד שמואל׃ וילך דויד וכל ישראל ירושלם היא יבוס ושם היבוסי ישבי הארץ׃ ויאמרו ישבי יבוס לדויד לא תבוא הנה וילכד דויד את מצדת ציון היא עיר דויד׃ ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש׃ וישב דויד במצד על כן קראו לו עיר דויד׃ ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויואב יחיה את שאר העיר׃ וילך דויד הלוך וגדול ויהוה צבאות עמו׃ ואלה ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו כדבר יהוה על ישראל׃ ואלה מספר הגבורים אשר לדויד ישבעם בן חכמוני ראש השלושים הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפעם אחת׃ ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלושה הגברים׃ הוא היה עם דויד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה ותהי חלקת השדה מלאה שעורים והעם נסו מפני פלשתים׃ ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים ויושע יהוה תשועה גדולה׃ וירדו שלושה מן השלושים ראש על הצר אל דויד אל מערת עדלם ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים׃ ודויד אז במצודה ונציב פלשתים אז בבית לחם׃ ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער׃ ויבקעו השלשה במחנה פלשתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל דויד ולא אבה דויד לשתותם וינסך אתם ליהוה׃ ויאמר חלילה לי מאלהי מעשות זאת הדם האנשים האלה אשתה בנפשותם כי בנפשותם הביאום ולא אבה לשתותם אלה עשו שלשת הגבורים׃ ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלושה והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל ולא שם בשלשה׃

רשי

אתה תרעה את עמי׳ על זה אמר דוד יי׳ רועי לא אחסר אתה אומר לי אתה תרעה מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא יי׳ רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר לכם ודוגמ׳ בשמואל אז נסבבו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל אמר להם דוד כי אתה נרי יי׳ ויי׳ יגיה חשכי׃ ויכרות להם דוד ברית׳ כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב ויכרות יהוידע את הברית בין יי׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי׳ שתדו׳ להיות ליי׳ עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדי׳ כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחוק לעבדיו ללחום מלחמותם׃ לפני יי׳׳ והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני יי׳ כל מקום שעושין תנאי או כורתין ברית המקום שם הוא דוגמ׳ ביפתח לפני יי׳ במצפה ודוגמ׳ ומעלה מעל ביי׳ וכחש בעמיתו כמשפ׳ בתורת כהני׃ וילך דוד וגו׳׳ הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמרו ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול כוכב מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה׃ ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה׳ אינו מפרש כאן למה ובשמואל מפרש ויאמר לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזוי הוא למלך להלחם עם העורי׳ ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם ודוד אמ׳ בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחים אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור ויתפשם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אל בית דוד שיהא לו גנאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד׃ ויואב יחיה את שאר העיר׳ הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה דוגמא בעזרא ויחיו את האבנים מערמות העפר׃ ראש השלישים׳ ראש הגבורים כמו ושלישים על כלו׃ עורר חניתו׳ כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמ׳ עד שיהרוג בחניתו ג׳ מאות חלל׃ בן חכמוני׳ ובשמואל כתיב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתוב בו על שמונה מאות חלל בפעם אחד׃ הוא בשלשה הגבורי׳׳ הוא בכלל שלשה הגבורים כי הוא אחד מהם ושלשה אלו גבורים יותר משאר שלשים ושלשה שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר ובשמואל מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמא בן אגא הררי׃ בפס דמים׳ שם מקום ובשמואל באפס דמים׃ והפלשתים נאספו שם למלחמה׳ שנזדרזו להנקם מישראל ומאותם גבורים שחרפום כמפורש בשמואל בחרפם בפלשתי׳׃ מלאה שעורי׳׳ ורצו פלשתים לקוצרה ולהכיתה באש׃ וירדו שלשה מן השלשים׳ שלשה אלו היו ראש לכל השלשי׳׃

רדק

מן המלוא ועד הסביב׳ מלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום הוא רחב להאסף העם שם לפי׳ נקרא מלוא כמו האספו מלאו׳ וממנו ולפנים בנה עד סביב המגדל וזהו הסביב׳ וזהו שאמר בספר שמואל מן המלוא וביתה׳ כלומר מן המלוא ולפנים׳ ושלמה בנה אותו המלוא הוא שאומר שלמה בנה את המלוא וכו׳׳ ויואב יחיה את שאר העיר׳ פי׳ בנה שאר העיר שהיתה הריסה ולשון חיות על הבנין הוא לשון שאלה׳ וכן היחיו את האבנים מערמות העפר׳ וכן וירפא את מזבח השם ההרוס על דרך השאלה׃ ישבעם בן חכמוני׳ ובספר שמואל יושב בשבת תחכמוני אפשר שאביו היה שמו תחכמוני כמו שאומר כאן בן תחכמוני ובנו זה שמו עדינו׳ והיה יושב בשבת עם המלך שהיה מיועציו וזהו שנקרא שמו ישבעם שהיה יושב בעצה עם המלך נגד העם או על ענייני העם׳ ומה שאמר על שמנה מאות והנה הוא אומר על שלש מאות׳ האחד הוא אומר על האב והאחר על הבן׳ ואפשר שאמר שיהם על אחד אלא שבשתים מלחמות היה באחת עורר חניתו על שלש מאות ובאחרת על שמנה מאות׃ הוא בשלשה הגבורי׳׳ היו בן חכמוני ואלעזר בן דודו ושמא בן אגא׳ וגבורת אלעזר לא זכר הנה׳ ובספר שמואל זכר הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו׳ ומה שאמר הנה הוא היה עם דוד בפס דמים׳ אינו אומר על אלעזר כי אם על שמה כמו שאומר שם בשמואל על שמה ויתיצב בתוך החלקה׳ ומה שאומר הוא ולא זכר שמה אחר שזכר שלשה הגבורים ושמה היה הגבור השלישי הרי כאלו זכרו׳ ואיפשר כי גם אלעזר היה עמו לפי שאמר הנה ויתיצבו בתוך החלקה׳ אבל שמה עיקר אותה המלחמה׳ כמו שאומר בספר שמואל׃ בפס דמים׳ ובספר שמואל אמר באפס דמים במלחמת גלית הפלשתי׳ וכן המלחמה הזאת היתה באותו מקום ובספר שמואל אמר בזה המלחמה׳ ויאספו פלשתים לחיה והוא לשון עיר פרזי שאין לו חומה׃ ואותו מקום היתה נקראת אפס דמים או פס דמים כי הכל אחד׃ ותהי חלקת השדה מלאה שעורים׳ ובספר שמואל אמר מלאה עדשים אפשר כי עמרים היתה מלאה׳ כי החלקה כבר נקצרה׳ אלא שאספו בתוכה עמרים משדות אחרים והיו אותן העמרים מעדשים ומשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה מלאה שעורים ושם מלאה עדשים׃ וירדו שלשה מהשלשים ראש׳ מהשלשים שהיו ראשי הגבורים אשר לדוד׃ על הצור׳ אמר וירדו ואמר על הצור׳ כי במקום שהיו בו שירדו ממנו היה גבוה על הצור אשר במערת עדולם׳ וכן וירדתי על ההרים וירד הסלע׃

ונציב פלשתים אז בבית לחם׳ שכבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופט זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתי׳ היו מושלים בם שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלי׳ על ישרא׳ בימי שמשון ושמוא׳ דכתיב בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים וגו׳׃ מי ישקני מים מבור בית לחם׳ זה היה מקומו של דוד דכתיב ודוד בן ישי מבית הלחמי ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותו מים נתאוה להם וכל מים וכל אויר שאדם רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל בהן מזיק ודוגמ׳ בראש יוסיפון מלכה אחת שחלתה על שנשאת חוצה מארץ מולדתה ואמ׳ הרופאים אין לה רפואה עד שתרחץ ותהנה ממימי מקומה וכן עשו לה׃ ויבקעו השלשה במחנה פלשתים׳ בלשון אשכנז דורך ברכן די שאר״א׃ וישאבו׳ כשהפלשתים עומדים בפני הבור באו ג׳ גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם׃ וינסך אותם ליי׳׳ בר קפרא אומר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח׃ כי בנפשותם הביאום׳ שמסרו עצמם להריגה על המים׃ ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלש׳׳ לאותם שלשה שבקעו במחנה פלשתי׳ ושאבו המים ומה שאינו מזכיר את יואב עם הגבורים לפי שאין כבודו למנותו עם אלו כי הוא היה שר צבא ראש לכולם׃ ולא שם בשלשה׳ אותו השם היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורת כולם וטעות הוא׃

שמות ג׳ בקריאה וסימ׳ שמות ושאוף אתכם ׳ שמות ההרורי ׳ אשר שם שמות בארץ ׃ עמוני ה׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ לא יבא עמוני ומואבי בקהל ׳ ויעל נחש העמוני ׳ ושל אחריו ׳ צלק העמוני דסיפרא וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא ׃ וירמיה ב׳ וסי׳ ואלה ראשי בית ׳ וירמיה ויחזיאל ויוזבד ׃ למהר ג׳ בקריאה וסימ׳ למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו ׳ למהר שלל חש בז ׳ וכצבאים על ההרים למהר ׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ׃ קטן הקטן ה׳ בקריאה וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה

מן השלושה בשנים נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא: בניה בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מן קבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג: והוא הכה את האיש המצרי איש מדה חמש באמה וביד המצרי חנית כמנור ארגים וירד אליו בשבט ויגזל את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו: אלה עשה בניהו בן יהוידע ולו שם בשלשה הגברים: מן השלושים הנו נכבד הוא ואל השלושה לא בא וישימהו דויד על משמעתו: וגבורי החילים עשהאל אחי יואב אלחנן בן דודו מבית לחם: שמות ההרורי חלץ הפלוני: עירא בן עקש התקועי אביעזר הענתותי: סבכי החשתי עילי האחוחי: מהרי הנטופתי חלד בן בענה הנטופתי: איתי בן ריבי מגבעת בני בנימן בניה הפרעתוני: חורי מנחלי געש אביאל הערבתי: עזמות הבחרומי אליחבא השעלבני: בני השם הגזוני יונתן בן שגא ההררי: אחיאם בן שכר ההררי אליפל בן אור: חפר המכרתי אחיה הפלני: חצרו הכרמלי נערי בן אזבי: יואל אחי נתן מבחר בן הגרי: צלק העמוני נחרי הברתי נשא כלי יואב בן צרויה: עירא היתרי גרב היתרי: אוריה החתי זבד בן אחלי: עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים: חנן בן מעכה ויושפט המתני: עזיא העשתרתי שמע ויעואל בני חותם הערערי: ידיעאל בן שמרי ויחא אחיו התיצי: אליאל המחוים ויריבי ויושויה בני אלנעם ויתמה המואבי: אליאל ועובד ויעשיאל המצביה:

ואלה הבאים אל דויד לציקלג עוד עצור מפני שאול בן קיש והמה בגבורים עזרי המלחמה: נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימן: הראש אחיעזר ויואש בני השמעה הגבעתי ויזואל ופלט בני עזמות וברכה ויהוא הענתתי: וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים ועל השלשים וירמיה ויחזיאל ויוחנן ויוזבד הגדרתי: אלעוזי וירימות ובעליה ושמריהו ושפטיהו החרופי: אלקנה וישיהו ועזראל ויועזר וישבעם הקרחים: ויועאלה וזבדיה בני ירחם מן הגדור: ומן הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר: עזר הראש עבדיה השני אליאב השלישי: משמנה הרביעי ירמיה החמשי: עתי הששי אליאל השבעי: יוחנן השמיני אלזבד התשיעי: ירמיהו העשירי מכבני עשתי עשר: אלה מבני גד ראשי הצבא אחד למאה הקטן והגדול לאלף: אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על כל גדתיו ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב: ויבאו מן בני בנימן ויהודה עד למצד לדויד: ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח:

הקטן ׳ עוד שאר הקטן ׳ ולמפיבושת בן קטן ׳ אחד למאה הקטן ׳ ובמלאת הימים האלה עשה המלך ׳ וכל אתנחתא וסוף פסוק דכן קמצי׳ ׃

רדק

מן השלשה בשנים נכבד ׳ כי הוא היה משלשת הגבורים שהביאו המים והוא היה נכבד מהשנים חביריו זהו בשנים נכבד ׳ ובשמואל אמר מן השלשה הכי נכבד ׳ ר״ל ג״כ משלשתם ׃ ועד השלשה לא בא ׳ עד אותן השלשה האחרים שהם תחכמוני אלעזר ושמה ׃ שני אריאל מואב ׳ שני גבורי מואב וכן אמר המתרגם בשמואל תרין רברבי מואב ׳ וכנה הגבורים אריאל לפי שארי גבור וחזק ׳ וכן אל לשון חזק ׃ איש מדה ובשמואל אמר איש מראה ׳ כלומר שהיה בעל פרצוף גדול ובמדה גדולה ׃ כמנור אורגים ׳ הוא העץ שמקפל בו האורג את הבגד ׃ מן השלשים הנו נכבד הוא ׳ לא היה ממנין השלשים אבל נכבד היה מהשלשים ׳ ואל השלשה לא בא ׳ אלו השלשה ראשונים תחכמוני ואלעזר ושמה ׃ נושקי קשת מזויינים בקשת ובחיצים ׳ מימינים ומשמאילים ׳ שהיו שולטים בשתי ידיהם בין לירות אבנים בין לירות חיצים ׳ מאחי שאול מבנימין ׳ כלומר מקרובי שאול באו אליו לעזרו אף על פי שהיה שאול חי ׃ ממלא ׳ תואר כמו מלא ׳ ויבריחו את כל העמקים ׳ הבריחו יושבי העמקים בעברם צבא גדול וחשבו כי אויבים היו וברחו ׃ ואם לרמותני לצריי בעבור צרי ׳ ולפי שהיו שם מבני בנימין היה דוד ירא ׳ וה״ו לרמותני בפתח מקום צרי ׃

רשי

מן השלשה בשנים הוא נכבד ׳ אלא כאותן שלשה כנגד השמים היתה גבורתו ולכלל גבורת השלשה לא בא וזהו ועד השלשה לא בא ׃ בן איש חיל ׳ דוגמ׳ בן בליעל ובשמואל כתי׳ בן איש חי כי כן מנהג בני אדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי ׃ אריאל ׳ גבורים עלי כח ארי גבור וגם ע לשון אילי הארץ ׃ רב פעלים ׳ פעולות של גבורו׳ הרבה עשה ׃ והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג ׳ ולא חשש מן הצינה והקור ויש אומרי׳ ביום השלג כל השנה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג כשבא אדם נגדו זורק השלג ברגליו בין עיני האדם עד שלא יכול לראו והורגו ואני שמעתי כך על זאת ׃ איש מדה ׳ שאר בני אדם אין צריך למדוד כי אם מאומד יכול לידע ודוגמ׳ אשר ראיתו בתוכה אנשי מדות ׃ כמנור אורגים ׳ עץ שכורכים עליו הבגד ׃ מן השלשים הנו נכבד ואל השלשה ׳ לכלל גבורת השלשה לא בא לאותן ג׳ שמזכיר למעלה ולכך כתיב לא באל״ף על משמעהו לשון מיכוי וכן ובני עמון משמעתם ׃ וגבורי החילים ׳ אך לא כאותן של מעלה ׃ עוד עצור ׳ נחבא ׃ נשקי קשת ׳ מזויינים בקשת ובחצים ושמוריכ לפניהם ואחריהם ואף באבנים היו כותשים על יתר הקשת אבן ומורים ואני ראיתי כן הרבה ׃ מאחי שאול מבנימן ׳ לפי שכולם יבאו מאום אחד מבנימן קרויים כולם אחים ולכבוד גדולת דוד אומ׳ מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד בשאול חי ׃ ועל השלשי׳ ׳ ראש לשלשי׳ ׃ למצד מדברה ׳ למצודה המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה וכתיב ויעל דוד משם וישב במצודת עין גדי ׃ ופני אריה פניהם ׳ מפוחדים כאריה ׃ וכצבאים על ההרים למהר ׳ קלים היו במרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשנדין אותם ׃ אלה מבני גד ׳ כדכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד ׃ אחד למאה הקטן ׳ הקטן שבכולם ירדוף מאה ׃ והגדול לאלף ׳ הגדול שבכולם ירדוף אלף כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם וגומר ׃ אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון ׳ בניסן שכבר נפשרו השלגים ׃ ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב ׳ עברו את הירדן ונקפו במגיותיהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה ויש אומרים ויבריחו את כל העמקים גוים היושבים בעמקים ׃ מן בני בנימן ויהודה עד למצד לדוד ׳ אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול ולקחו עמהם בן אחות דוד לפי שדאגו בני בנימן מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימן לפשותו ולתתו ביד שאול לפיכך לקחו עמהם עמשא דודו וגם שאר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימן ויהודה כשיראה דוד שבאו עמהם באמונתם שלא יחשדם בכל דבר ׃ ויצא דוד לפניהם ׳ מן המצד ׃ ויען ויאמר להם וגומר ׳ לבב ליחד ׳ לבבכם ולבבי יהיה כלב אחד ׃ ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ׳ כי מה עשיתי לשאול כי הוא צורה את כפשי לקחתה על חנם ׃

ורוח

על שאול ה' דסמי' בקריאה וסימ' ותצלח רוח אלהים על שאול, ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב, ויקונן דוד את הקינה הזאת, ותכבד המלחמה על שאול דד"ה, ומכנשת נפלו על דוד: יפול ו' מל בקרי' וסי' והלבנון באדיר יפול, והקרוב בחרב יפול, מי גר אתך עליך יפול, ולא יפול צרור ארץ, וכל הנכפה יפול בחרב, בראשינו יפול, וכל קהלת ומשלי דכו' מל במ"ג חס' וסי' וברשעתו יפול רשע, באין תחבולות יפל עם, מלאך רשע יפל: ומבני יששכר כל דברי הימי' מן בני ומן בני בב"ז מבני ובבני

וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלוֹשִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד׃ וּמִמְּנַשֶּׁה נָפְלוּ עַל־דָּוִיד בְּבֹאוֹ עִם־פְּלִשְׁתִּים עַל־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְלֹא עֲזָרֻם כִּי בְעֵצָה שִׁלְּחֻהוּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר בְּרָאשֵׁינוּ יִפּוֹל אֶל־אֲדֹנָיו שָׁאוּל׃ בְּלֶכְתּוֹ אֶל־צִיקְלַג נָפְלוּ עָלָיו מִמְּנַשֶּׁה עַדְנַח וְיוֹזָבָד וִידִיעֲאֵל וּמִיכָאֵל וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיהוּא וְצִלְּתָי רָאשֵׁי הָאֲלָפִים אֲשֶׁר לִמְנַשֶּׁה׃ וְהֵמָּה עָזְרוּ עִם־דָּוִיד עַל־הַגְּדוּד כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל כֻּלָּם וַיִּהְיוּ שָׂרִים בַּצָּבָא׃ כִּי לְעֶת־יוֹם בְּיוֹם יָבֹאוּ עַל־דָּוִיד לְעָזְרוֹ עַד־לְמַחֲנֶה גָדוֹל כְּמַחֲנֵה אֱלֹהִים׃ וְאֵלֶּה מִסְפְּרֵי רָאשֵׁי הֶחָלוּץ לַצָּבָא בָּאוּ עַל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה לְהָסֵב מַלְכוּת שָׁאוּל אֵלָיו כְּפִי יְהוָה׃ בְּנֵי יְהוּדָה נֹשְׂאֵי צִנָּה וָרֹמַח שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חֲלוּצֵי צָבָא׃ מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן גִּבּוֹרֵי חַיִל לַצָּבָא שִׁבְעַת אֲלָפִים וּמֵאָה׃ מִן־בְּנֵי הַלֵּוִי אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וִיהוֹיָדָע הַנָּגִיד לְאַהֲרֹן וְעִמּוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ וְצָדוֹק נַעַר גִּבּוֹר חָיִל וּבֵית־אָבִיו שָׂרִים עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲחֵי שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעַד־הֵנָּה מַרְבִּיתָם שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת בֵּית שָׁאוּל׃ וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם עֶשְׂרִים אֶלֶף וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם׃ וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָבוֹא לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים לָדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם וְכָל־אֲחֵיהֶם עַל־פִּיהֶם׃ מִזְּבֻלוּן יוֹצְאֵי צָבָא עֹרְכֵי מִלְחָמָה בְּכָל־כְּלֵי מִלְחָמָה חֲמִשִּׁים אָלֶף וְלַעֲדֹר בְּלֹא־לֵב וָלֵב׃ וּמִנַּפְתָּלִי שָׂרִים אָלֶף וְעִמָּהֶם בְּצִנָּה וַחֲנִית שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה אָלֶף׃ וּמִן־הַדָּנִי עֹרְכֵי מִלְחָמָה עֶשְׂרִים־וּשְׁמוֹנָה אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וּמֵאָשֵׁר יוֹצְאֵי צָבָא לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה אַרְבָּעִים אָלֶף׃ וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִן־הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בְּכֹל כְּלֵי צְבָא מִלְחָמָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי מִלְחָמָה עֹדְרֵי מַעֲרָכָה בְּלֵבָב שָׁלֵם בָּאוּ חֶבְרוֹנָה לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְגַם כָּל־שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל לֵב אֶחָד לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ וַיִּהְיוּ־שָׁם עִם־דָּוִיד יָמִים שְׁלוֹשָׁה אֹכְלִים וְשׁוֹתִים

וסי' ויהיו בני אולם, ואלה העמדים ובניהם, אלה מבני גד, ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, ויחלקום בגורלות, גם אותם הקדיש דוד, כל אלה מבני עובד אדום:

רשי

ורוח לבשה את עמשי, טלב"ם בלע"ז ולא רוח נבואה כלומר זה הרוח והרצון לבשו שקפץ בראש לדבר לפני בני בנימן ויהודה הבאים עמו ודוגמ' ותהי על יפתח רוח ה', ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך: ועמך בן ישי, אנו רוצים להיות עמך ולעזרך: שלום שלום לך ושלום לעזרך, ואתה שואל אלי לעזרני ודאי לעזרך באנו ולנו אין לך להחזיק טובה כי מאת השם הוא וזהו כי עזרך אלהיך: ויקבלם דוד, לאותם בני בנימן ויתנם בראשי הגדוד שלו: וממנשה נפלו על דוד, לעזרו: בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה, באותה מלחמה שנהרג בה שאול: ולא עזרום, אנו שעזרו לפלשתים אלא בעצה שלחוהו סרני פלשתים אלא כי עצה נתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו יפול אל אדוניו דוגמ' נפלו אל דוד על הגדוד של עמלקים ששכבו שניו כי באותו פרק היה כי בלכתו אל צקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל צקלג כבר כשבו: כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו, פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו שאין אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד: עד למחנה גדול כמחנה אלהים, פתרו' לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול אלא כי מהשם היה המחנה כך גדול שבאו לו בעצת אלהים וזהו כמחנה אלהים ודוגמ' מחנה אלהים דיעקב ויש לומר מרוב חיילות קורהו מחנה אלהים: להסב מלכות שאול אליו, מן בני שאול ודוגמא ותסוב המלוכה בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות ואל תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שהרי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה הם הצריכו לבוא לחברון להמליכו: חלוצי צבא, המוכיאים מן העם ודוגמא חלוצי צבא דמטות ויש אומרים חלוצים כמו זריזים כמו רבה והחליצנו: ויהוידע הנגיד לאהרן, הוא אביו של בניהו הנגיד לאהרן המוכיא והמביא: ועמו שלשת אלפים ושבע מאות, כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה בימי יואש בן בניהו בנו של יהוידע: וצדוק נער, לפיכך אל תתמה שלא היה נגיד: ובית אביו שרים עשרים ושנים, זו היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהנה גדולה מאביתר ונתנוה לצדוק הכהן: ומן בני בנימן אחי שאול וגומר, ואל תתמה שלא באו אלא כי אם שלשה אלפים כי עד הנה מרביתם שומרים משמרת בני שאול לעזרן: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה שצריך לדוד להתיעץ היאך יחזק המלכות מפני בני שאול: ראשיהם מאתים, לבד מן השאר וכל אחיהם על פיהם ועל עצתם: ולעדור, לשון עדור ממש כמו כל ההרים אשר במעדר יעדרון ומתוך כך יעמדו הם העורכי המלחמה ויש אומרים לעדור כמו לערוך מלחמה: בלא לב ולב, מפורש בד"ה בין במתכוין בין שלא במתכוין היו מנכחין: וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד, אף על פי שלא באו לחברון לכך שארית חסר אל"ף כלומר אפילו שארית לא היה שלא נסתיירו פי' אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה: ויהיו שם עם דוד ימים שלשה, ואל תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן, כי שמחה בישראל, שהיה להם מלך מפלית ומציל:

רדק

ורוח לבשה את עמשי, רוח רצון: כמחנה אלהים ר"ל גדול כי כשרוצה להגדיל הדבר מיחסו ש' השם כמו כהררי אל, עיר גדולה לאלהים, שלהבתיה, מאפליה, ואע"פי כי שלהבתיה מלה אחת וכן מאפליה עכ"ז שתי מלות: הנגיד לאהרן, לזרע אהרן כלומר הוא הכהן הגדול ובא אל דוד עם שלשה אלפים ושבע מאות ובניהו בנו היה ראש שלשים הגבורים כמו שאמר למעלה: וצדוק נער, באותו הזמן היה עדיין נער והיה גבור חיל ובא אל דוד עם עשרים ושנים שרים עם בית אביו: ועד הנה מרביתם, כלומר אלה שלשת אלפי' מבני בנימין שבאו אל דוד חברונה אחרי מות אבנר ואיש בשת שבאו כל ישראל אל דוד חברונה אז באו אלה שלשת אלפים כי עד אותו הזמן היה מרביתם עם בית שאול ושומרים לו המלכות, לא כאותם שבאו אל דוד בחיי שאול לצקלג: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישרא', רבותינו פירשו שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים, וזהו שאמר לדעת מה יעשה ישראל וזהו יודעי בינה לעתים כלומר לזמני העולם שהיו יודעים לחשב בתקופות המזלות, ותכר ענין זה בזה המקום כי צריך המלך אליהם להתיעץ עמהם, כי על פי המלך היה נעשה העבור והקבועות כדבר חזקיה המלך, ור' יונה פי' ענין משפטים ודינים וכן יודעי העתים כמו שאמר לפני כל יודעי דת ודין, וכן עת ומשפט ידע לב חכם, והיה צריך המלך להתיעץ עמהם על ענין הדינין אבל לדעת מה יעשה ישראל אין טעמו דבק לזה הפי' כי היה לו לומר לדעת מה יעשה המלך, אבל לפי' רבותינו יבא בטוב לדעת מה יעשה ישרא' היאך ישמרו המועדים ובאיזה זמן יעשו אותם: מזבלון ולעדור בלא לב ולב, פי' ולעדור ולערוך, וכן עודרי מערכה וכן לאורות פי' מערכות ולזה יקרא מערכת הצאן עדר, ופי' הפסוק כי אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב, כלומר שלא היה להם שתי לבבו', כי אם לב אחד שלם ש' דוד, ובד"ר בלא לב ולב בין במתכוין בין בלא מתכוין היו מנכחו': וגם כל שרית ישראל, כמו שארית, וכן יתן את שאלתך, כמו שאלתך:

לכל

ויועץ

בל כתובי' רפ גם במכ וגם וסימ' וגם אהלי מקנה היו · וגם הקרובים אליהם עד יששכר · וגם במלך נבוכד נצר מרד · וגם בירושלם העמיד · וגם ל הנכרי אשר · וגם ללוים :
אין לשאת · וגם מעכה אם אסא המלך · וגם עלה לרוב כחלבי השלמי · וגם עבדי חירום ודו"ד · וגם עד זקנה ושיבה · וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב · וגם
אני ואחי ונערי דעזרא · וגם במלאכת החומה · וגם נביאים העמדת להם · וגם כל האדם שיאכל ושתה והראה · וגם זה רעה חולה כל עומת · וגם בדרך כשהסכל הולך

כי־הכינו להם אחיהם : וגם הקרובים אליהם עד־
יששכר וזבלון ונפתלי מביאים לחם בחמורים
ובגמלים ובפרדים ובבקר מאכל קמח דבלים
וצמקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב כי שמחה
בישראל : ויועץ דויד עם־שרי האלפים
והמאות לכל־נגיד : ויאמר דויד לכל ׀ קהל ישראל
אם־עליכם טוב ומן־יהוה אלהינו נפרצה נשלחה
על־אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם
הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו :
ונסבה את־ארון אלהינו אלינו כי־לא דרשנהו
בימי שאול : ויאמרו כל־הקהל לעשות כן כי־
ישר הדבר בעיני כל־העם : ויקהל דויד את־כל־
ישראל מן־שיחור מצרים ועד־לבוא חמת להביא
את־ארון האלהים מקרית יערים : ויעל דויד וכל־
ישראל בעלתה אל־קרית יערים אשר ליהודה
להעלות משם את ארון האלהים ׀ יהוה יושב
הכרובים אשר־נקרא שם : וירכיבו את־ארון
האלהים על־עגלה חדשה מבית אבינדב ועזא
ואחיו נהגים בעגלה : ודויד וכל־ישראל משחקים
לפני האלהים בכל־עז ובשירים ובכנרות
ובנבלים ובתפים ובמצלתים ובחצצרות :
ויבאו עד־גרן כידן וישלח עזא את־ידו לאחז
את־הארון כי שמטו הבקר : ויחר־אף יהוה
בעזא ויכהו על אשר־שלח ידו על־הארון וימת
שם לפני אלהים : ויחר לדויד כי־פרץ יהוה
פרץ בעזא ויקרא למקום ההוא פרץ עזא עד היום
הזה : ויירא דויד את־האלהים ביום ההוא לאמר
היך אביא אלי את ארון האלהים : ולא־הסיר
דויד את־הארון אליו אל־עיר דויד ויטהו אל־בית
עבד־אדם הגתי : וישב ארון האלהים עם־בית
עבד־אדם בביתו שלשה חדשים ויברך יהוה את־
בית עבד־אדם ואת־כל־אשר־לו :

יד

וישלח חירם מלך־צר
מלאכים אל־דויד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי
עצים לבנות לו בית : וידע דויד כי־הכינו
יהוה למלך על־ישראל כי־נשאת למעלה
מלכותו בעבור עמו ישראל :
ויקח דויד עוד נשים
בירושלם ויולד דויד עוד בנים ובנות : ואלה
שמות הילודים אשר היו־לו בירושלם שמוע
ושובב נתן ושלמה : ויבחר ואלישוע ואלפלט :
ונגה ונפג ויפיע : ואלישמע ובעלידע ואליפלט :
וישמעו פלשתים כי־
נמשח דויד למלך על־כל־ישראל ויעלו כל־

לבו חסר · וגם אלהיהם עם נסיכיהם ועם כלי חמדתם · וגם של תשלו לה מן הצבתים · וגם את רות המואביה אשת מחלון ·

רדק

לכל נגיד · כלומר לכל נגיד שבהם קרא להתיעץ : נפרצה נשלחה על אחינו · כלומר נשלחה מלאכי' הנה והנה בכל מקום · ונפרצה כמו ופרצת ימה וקדמה · והכל ענין התפשטות הדברים לרב · וזהו שאמר בספר שמואל ויוסף עוד דוד · כלומר אסף עוד מישראל על אשר היו אתו בהמליכו כמו שאמר הנה כי לא דרשנוהו בימי שאול כי הוא החריב נוב עיר הכהני' וכתי' בו ולא דרש בה' : כי ישר הדבר בעיני כל העם · פעל עבר כי הוא אחיו פתח : בעלתה אל קרית יערים · קרית יערים נקראת גם כן בעלה כמו שאומר בספר יהושע ותאר הגבול בעלה · כי היא קרית יערים וכן אמר אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה וכן אמר בספר שמוא' מבעלי יהודה · ושם היה הארון מיום אשר שב משדה פלשתי' עשרי' שנה עד אשר העלו דוד משם · אשר נקרא שם · ובספר שמואל פי' שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו לפיכ' נקרא שם ומה נקראו במקום הזה כן מה שלא קראו כן במקום אחר לפי שהקדים שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים : עד גורן כידון · ובספר שמואל גורן נכון ושני שמות היו לו ואפשר כי נקרא כידון על שמת שם עזרא מענין ירא עיניו כידו : על אשר שלח ידו על הארון והוא לא היה לוי ובזה שגה דוד כי על ידי הלוים היה לו להביאו ולא בעגלה כמו שכתוב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליה' בכתף ישאו וכן התורה הוא חטאו · ואמר כי לא לשאת ארון האלהים כי אם הלוים ואמר פרץ השם בנו כי לא דרשנוהו כמשפט והענין אשר שגה דוד בזה הענין והוא מקר' מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אע"פ שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה השם כן לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת הארון בכתף · להורות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא יהיה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאו בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה : היך אביא אלי · כמו איך כי אותיות אהו"י מתחלפים · וכן בה"א והיך יוכל עבד אדוני זה : בית עובד אדום הגתי · לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב ועובד אדום ויאל השוערים · וקראו גתי לפי שהתגורר בגתי : וידע דוד כי הכינו לפי שראה המלכים היו שולחים לו המנחה : לבקש

רשי

ויועץ דוד עם שרי האלפים · שאמר להם דוד כבר עסקתם בתקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים : נפרצה נשלחה · נפרצה אותה גדר שהית' גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים : נשלחה על אחינו הנשארים משום כבוד הארון : מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת · דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים : בעלתה אל קרית · פתרון בעלתה שהיא קרית יערים : להעלות משם וגו' · כדכתיב בשמואל : אשר נקרא שם · שם יי' צבאות יושב הכרובים עליו כלומ' שמו של הקב"ה נקרא על הארון אע"פ שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הזה בנתקדש : וירכיבו את ארון האלהי' על עגלה חדשה · מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה חדשה ולא במשא הלוי' כאשר עשה כשהביאו אתו משם לציון באחרונה לפי שאמר דוד כל עומת שבא אלי כשהושיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את ארון יי' על עגלה וגו' ולפיכך נענש : ועזא ואחיו · בני אבינדב היו כדכתיב בשמואל : נוהגים בעגלה · כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומיישרן בדרך ישרה ואחד בצד העגלה שלא תהפוך ליפול וכן כתוב בשמוא' ואחיו הולך לפני הארון ועזא בצד העגלה לפיכ' שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש : כאן כתיב בכל עז ובשמוא' כתיב בכל עצי פתרו' בכל עצי כלי שיר וכאן פתרו' בכל עוז כלי שיר : ובשירים ובכינורות ובנבלים ובתופי' · כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כי אם להשמעת קול ודוגמתו כלי שיר שקורין פויק"ין בלשון אשכנ"ז שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול וכן מוכיח לקמן ובמצלתים משמיעי' וכתיב והמשררי' הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע ועוד למטה כתיב בשיר בית יי' במצלתים וגו' ועל שם כך נקרא מצלתי' וכן יירם הצלצל מין ארבה המשמיע קול כדכתיב בנבואת יואל על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון וגו' : עד גורן כידון · שם מקום : ויכהו על אשר שלח ידו על הארון והוא שכתוב בשמואל ויכהו שם אלהים על השל · פתרון על השלח על שאחז בארון ודוגמתו הכלבי' יאכלו את בשר איזבל בחיל יזרעאל ופסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל כך כפרש כאן על השל השלח : וימת שם לפני האלהים · לפני ארון אלהים ובשמואל כתיב וימת שם עם ארון האלהים : ויירא דוד את האלהים לאמר · מה הוא ירא לאמר שאמר היך אביא אלי ארון יי' : הגתי · מגת היה בתחילה ומקודם היה מתגורר בגת · ולו יהיה כדכתיב לקמן ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך ועבד אדום ויחיה שוערים לארון : וישלח חירם מלך צור · מפורש בב"ר למוד היה הא"ם הזה להיות אוהב לשבט יהודה כן עשה חירה העדולמי ליהודה : וחרשי קיר וחרשי עצים · אומנים : וידע דוד כי הכינו יי' למלך · כשראה ששלחו לו מלכי גוים תשורות : ויקח דוד וגומר · וכל זה חזקו של דוד : וישמעו פלשתים כי נמשח דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים · לפי כי פלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם וגו' וכן למעלה בפרשה זו ויראו כל איש ישראל וגו' · ויעזבו עריהם וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהם ובאותן שבע שני' שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חששו על שמלך דוד על חברון כי אמרו מה לנו שמא נכיב או סר מגהו לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם : ויפשו

ונתתם ו' קמצי' וסי' ואנפת בם ונתתם · וחברו דד"ה · וסלחת לעמך אשר חטאו · לקוח את הספרים · עשה לך מסרות · וישאל דויד ביי' לאמר ה אעלה דד"ה : צוהו ו' וסימ' נמסר בסדר נח ובמלכים חלק א' סימן טו : לשאת כ"ד וסי' כי היה רכושם רב · אשר שלח יוסף לשאת · אשר שלח פרעה לשאת אתו ותחי · לשאת את הארן בהם : לשאת את השלחן · תעשה לו מתחת לזרו · נבוב לחות תעשה · לשאת את הארן כהם דויקהל · את השלחן · ודבתריה עשה לו מתחת לזרו · נבוב לחות עשה · לשאת את כל

פלשתים לבקש את דויד וישמע דויד ויצא לפניהם : ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים : וישאל דויד באלהים לאמר האעלה על פלשתיים ונתתם בידי ויאמר לו יהוה עלה ונתתים בידך : ויעלו בבעל פרצים ויכם שם דויד ויאמר דויד פרץ האלהים את אויבי בידי כפרץ מים על כן קראו שם המקום ההוא בעל פרצים : ויעזבו שם את אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש : ויסיפו עוד פלשתים ויפשטו בעמק : וישאל עוד דויד באלהים ויאמר לו האלהים לא תעלה אחריהם הסב מעליהם ובאת להם ממול הבכאים : ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תצא במלחמה כי יצא האלהים לפניך להכות את מחנה פלשתים : ויעש דויד כאשר צוהו האלהים ויכו את מחנה פלשתים מגבעון ועד גזרה : ויצא שם דויד בכל הארצות ויהוה נתן את פחדו על כל הגוים :

טו ויעש לו בתים בעיר דויד ויכן מקום לארון האלהים ויט לו אהל : אז אמר דויד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים כי בם בחר יהוה לשאת את ארון האלהים ולשרתו עד עולם : ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יהוה אל מקומו אשר הכין לו : ויאסף דויד את בני אהרן ואת הלוים : לבני קהת אוריאל השר ואחיו מאה ועשרים : לבני מררי עשיה השר ואחיו מאתים ועשרים : לבני גרשם יואל השר ואחיו מאה ושלשים : לבני אליצפן שמעיה השר ואחיו מאתים : לבני חברון אליאל השר ואחיו שמונים : לבני עזיאל עמינדב השר ואחיו מאה ושנים עשר : ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל שמעיה ואליאל ועמינדב : ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון יהוה אלהי ישראל אל הכינותי לו : כי למבראשונה לא אתם פרץ יהוה אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט : ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות את ארון יהוה אלהי ישראל : וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה כדבר יהוה בכתפם במטות עליהם : ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר נבלים וכנרות ומצלתים משמיעים להרים בקול לשמחה : ויעמידו הלוים את הימן בן יואל ומן אחיו אסף בן ברכיהו ומן בני מררי אחיהם איתן בן קושיהו : ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ויעזיאל ושמירמות ויחיאל ועני אליאב ובניהו ומעשיהו ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השערים : והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע : וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב ומעשיהו ובניהו בנבלים על עלמות : ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל ועזזיהו בכנרות על השמינית לנצח : וכנניהו שר הלוים במשא יסר במשא כי מבין הוא : וברכיה ואלקנה שערים לארון : ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים

העם הזה · לשאת את עון העדה לכפר · לשאת חטא למות · לשאת את ארון ברית יי' · ויבנע מדין לפני בני ישראל · ובחור אתו מכל שבטי ישראל · הלשלול שלל אתה בא · האיפה והבת · ולא יוכל יי' לשאת · אז אמר דוד לא לשאת ב' בו · וגם ללוים אין לשאת :

רשי

וישאל דוד באלהים · על ידי אורים ותומים : ויעלו בבעל פרצים · שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה אשר פרץ האלהים את אויבי בידי שכשו ונפרצו זה מעל זה : כפרץ מים · כגלי מים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר : הסב מעליהם · אמרה מידת הדין לפני המקום רבונו של עולם למה העברית את שאול מלפני דוד אמר לה על שלא התקין לשאול שבעת ימים כאשר צוהו אמר לה הקב"ה אבכה עתה את דוד הסב מעליה' וגו' וכל זה שמר דוד : כי אם הלוים · כי בם בחר · כלומ' בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבוהו בעגלה נענש עזא וזהו שאמ' למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט שהרכבנוהו בעגלה : כדבר יי' בכתפם · לשאת אותו ולא ממש בכתפם כי אם במטות עליהם : ועמהם אחיהם המשנים · משנה להם לשוערים · זכריהו בן · כך שמו וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים בדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך שוערים לפיכך נעשו משוררים חוץ משנים ברכיה ואלקנה וכל זה היה בדרך אבל בבוא הארון היו משוררים שוערים : והמשוררים הימן אסף ואיתן וגו' · להשמיע קול הם היו ממונים על אותן כלי שיר : וזכריה ועזיאל ובנו' · אלו שנאמ' בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן ליעשות משוררים : על עלמות · על אותן כלי שיר שמנגנין בהם אותן מזמורי' למנצח עלמות וגו' : ומתתיהו ואליפלהו וגו' על השמיני' לנצח · אותו כלי שיר שמנגני' עליו אותן מזמורי' למנצח על השמיני' : וכנניהו שר הלוים במשא · במה היה שר במשא בנשאו השיר : יסור במשא · מייסר ומוכיח אותם על המשא בנגון נעימות שיר אם להרי' קול אם להשפיל · כי מבין הוא · במשא בנשיאת הנגון ולשון תבין נופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר ליי' כל המבין וגו' וכתיב ויפילו גורלות וגו' מבין עם תלמיד :

רדק

לבקש את דוד · להלחם עמו · ממול הבכאים פי' בו תנתנים : אל הכינותי לו · פי' אל המקום אשר הכינותי · וכן מהשלל הביאו כמו אשר הביאו ואחרים זולתו כמו שהבאתי אותם בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר : כי למבראשונה לא אתם · כלומר לא הייתם אתם בראשונה כשנשאנו אותו מבית אבינדב לפיכ' פרץ ה' אלהינו בנו · כי לא דרשנוהו כמשפט · כי המשפט לאלהים הוא · כמו שכתוב בתורת משה לשאת אותו הלוים בכתפם במוטות · ומ"ם למבראשונה פתוחה ומשפטה חירק על המכתב · וכן לא התקרבו למדי · חלקו מחמאות פיו : ועמהם המשנים · שניים להם כמו משנה למלך · כמו שאמר אסף הראש ומשנהו זכריה · זכריה בן · כך היה שמו בן · וכן פי' אדוני אבי ז"ל לבן הנזכר בספר תהלי' כי על זה המשורר אומ' שהוא כבן אותו המזמור שעשה דוד על מות גלית ונכוח פלשתים · ואעפ"י שלמ"ד לבן פתוחה שתור' על ה"א הידיעה וה"א הידיעה לא תבא על שם אדם באה כאן בה"א הידיעה להודיע כי הוא המשורר כי אם היה אומר לבן היה דומה מן בנים : השוערים · שהיו שופרים לארון אחר שהביאו לארון באהל אשר נטה לו · או היו שוערי' מתחילה כשהיה הארון בשילה ובנוב ובגבעון : יסר · הלוים במשא · כי מבין הוא · פי' למד חכמת השיר שהיתה לו והיה שר וגדול בנבואה כי מבין הוא · ואמ' במשא בהגבה' הקול מן וישא את קולו כלומ' היה שר וגדול על כולם בנשיאת הקול בשיר · ויסר הוא כתב בשמ"ך והו' כמו בשי"ן · וכן כולם שרי סוררי' : כמו שרי בשי"ן :

ויהי

נשקפה ד׳ וסי׳ בעד החלון נשקפה ותיבב׳ ומיכל בת שאול נשקפה וחבירו דה״י׳ כי רעה נשקפה מצפון׳ וא׳ ונשקפה על פני הישימו׳ : כל סיפרא זכריה וזכריהו בר״ז זכריה וזכריה וסי׳ זכריה בן משלמי׳ שוער׳ אסף הראש ומשנהו זכריה׳ וגדור ואחיו וזכריה ומקלות׳ וזכריה ועזיאל׳ ובשנת שלש למלכו שלח׳ ורוח יי׳ לבשה את זכריה׳ והאנשים עשים באמונה׳ : בקשו ז׳ דגשי׳ וסי׳ בקשו לי אשת בעל אוב׳ דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד דתהלות׳ וחבירו דה״י׳ בקשו את יי׳ כל ענוי ארץ ג׳ בו׳ לך אמר לבי בקשו

מחצצרים בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם
כח ויחיה שערים לארון: ויהי דויד וזקני ישראל
ושרי האלפים ההלכים להעלות את ארון ברית
יהוה מן בית עבד אדם בשמחה:
ויהי בעזר האלהים את הלוים נשאי ארון
ברית יהוה ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים:
ודויד מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנשאים
את הארון והמשררים וכנניה השר המשא
המשררים ועל דויד אפוד בד: וכל ישראל
מעלים את ארון ברית יהוה בתרועה ובקול
שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים
וכנרות: ויהי ארון ברית יהוה בא עד עיר
דויד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא
את המלך דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה:

טז ויביאו את ארון האלהים
ויציגו אתו בתוך האהל אשר נטה לו דויד
ויקריבו עלות ושלמים לפני האלהים: ויכל
דויד מהעלות העלה והשלמים ויברך את העם בשם

יהוה: ויחלק לכל איש ישראל מאיש ועד אשה
לאיש ככר לחם ואשפר ואשישה: ויתן לפני
ארון יהוה מן הלוים משרתים ולהזכיר ולהודות
ולהלל ליהוה אלהי ישראל:
אסף הראש ומשנהו זכריה יעיאל ושמירמות
ויחיאל ומתתיה ואליאב ובניהו ועבד אדם ויעיאל
בכלי נבלים ובכנרות ואסף במצלתים משמיע:
ובניהו ויחזיאל הכהנים בחצצרות תמיד לפני ארון
ברית האלהים: ביום ההוא אז נתן דויד בראש
להדות ליהוה ביד אסף ואחיו:
הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו:
שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאתיו: התהללו
בשם קדשו ישמח לב מבקשי יהוה: דרשו יהוה
ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאתיו אשר עשה
מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב
בחיריו: הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו:
זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר
כרת את אברהם ושבועתו ליצחק:

פני׳ וחד ובקשו ברחובותיה׳ : סימן דה״י שבועתו ליצחק׳ תילים ושבעתו לישחק׳ וחד פסוק סימן למה זה צחקה שרה לאמר׳ דה״י וממלכה׳ תילים ממלכה׳ דה״י לאיש לעשקם׳ תילי׳ אדם לעשקם׳ דה״י עוז וחדוה במקומו׳ תילים עוז ותפארת במקדשו׳ דה״י ומשפטי פיהו׳ תילים ומשפטי פיו׳ דה״י ובנביאי אל׳ תילים ולנביאי אל׳ דה״י יעלוץ השדה וכל אשר בו׳ תילים יעלז שדי וכל אשר בו׳

רדק

מחצצרים׳ כתוב בשני צד״י והראשונה נקראת והשנית אינה נקראת׳ וכן ישסכר ס״ן הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת׳ וכן ומחייאל ילד את מתושאל׳ וכן יראייה בן שלמייה הראשונה נקראת והשנייה אינה נקראת: שוערים לארון׳ כלומר אע״פי שהיו שוערים היו גם כן משוררים׳ ויהי בעזר האלהים את הלוים׳ בי״ת בעזר בסגול׳ ומשפטה בפתח על המנהג׳ וטעם בעזר שלא נכשלו בנשאם הארון כאשר נכשלו בתחילה בשמת עוזא׳ ובספר שמואל אמר כי כאשר צעדו שש צעדים זבחו זה הזבח׳ ורבותינו דרשו בעזר מכאן שהארון נושא את עצמו: מכרבל במעיל בוץ׳ מעוטף וכן בארמית פטשיהון וכרבלתהון ומעיל בוץ שאומר הנה הוא אפוד בד שאומר בספר שמואל ות״י אפוד בד כרדוט דבוץ כי כן תרגם תלבשנ׳ בנות המלך הבתולות מעילים כרדוטין׳ וכנניה השר המשא׳ חסר הכסמך השר שר המשא׳ וכן הארון הברית ואחרים זולתם: משמיעי בנבלים פי׳ משמיעי קול: הודו לה׳ קראו בשמו׳ זה המזמור שוררו אותן היום לפני הארון ובספר תהילים הוא׳ כתוב ג״כ אלא שיש ביניהם שינוי מעט במקצת תיבות והענין אחד׳ ושם הוא עד ובנביאי אל תרעו׳ והנה ג״כ הוא תכלית מזמור הודו לה׳ כי שירו לה׳ כל הארץ הוא מזמור אחר׳ ובספר תהילים ג״כ זה המזמור אלא שיש ביניהם שינוי מעט והענין אחד: הודו לה׳׳ דברי דוד למשוררים ולקהל׳ קראו בשמו׳ להורות דרך ה׳ כמו ויקרא שם אברם בשם ה׳׳ וזהו טעם הודיעו בעמים עלילותיו׳ ופי׳ עלילותיו העלילות שהתעולל בפלשתים על דבר הארון: שירו לה׳ זמרו לו׳ בפה ובכלי׳ שיחו בכל נפלאותיו׳ גם תשיחו תמיד זה לזה בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו׳ אתם תוכלו להתהלל על כל העמים בשם קדשו המקדש עליכם על כן ישמח לבבכם שאתם מבקשי ה׳ או כל מבקשי ה׳׳ ואפילו מהאומות ישמח לבם בשם בבקשם אותו: דרשו ה׳ ועזו׳ הארון נקרא עזו כמו שכתוב ויתן לשבי עוזו: זרע ישר׳ עבדו׳ ובספר תילי׳ זרע אברה׳ עבדו׳ ואמ׳ הנה זרע ישר׳ כי כוונת זרע אברה׳ שאמ׳ שם הוא זרע ישר׳ כי זרע אחר היה לאברהם אבל זרע ישראל הוא מיוחד בנו ובשאמר זרע אברהם על זרע ישראל ר״ל: הוא ה׳ אלהינו׳ אע״פי שבכל הארץ משפטיו הוא אלהינו ואנחנו עמו: זכרו לעולם בריתו׳ ובתילים זכר לעולם בריתו׳ פי׳ הברית שכרת עם אברה׳ זכר אותה לעולם ולבניו והדבר שהיה לו עמו וההבטחה שהבטיחהו צוה שיעמוד לאלף דור׳ או פי׳ צוה גזר כמו ה׳ לא צוה׳ ופי׳ הדבר שגזר בין הבתרים לתת לבניהם את ארץ כנען יהיה לאלף דור׳ ומה שאמר הנה זכרו׳ פי׳ בריתו שהוא עמכם לעולם זכרו אותה תמיד: אשר כרת את אברהם׳ כמו שכתוב ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי וגו׳׳ ואותה הברית והשבועה ליצחק היה כלומר בעבור יצחק לא בעבור ישמעאל ובני קטורה׳ כי מה שאמר לזרעך בברית ובשבועה ליצחק היתה כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע והשבועה היתה בעקדת יצחק כמו שכתו׳ בי נשבעתי ואמר ליצחק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ואותה הברית והשבועה העמידה לחוק לבני ישראל ברית עולם כי על זרעו המיוחד היתה הברית והשבועה לא על עשו וכן אמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם: לאמר

רשי

ויהי בעזור האלהים׳ רבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את עצמו: ודוד מכרבל׳ כמו ברניאל בכרבלתהון דוגמא כרבלתא דתרנגולא: וכל הלוים׳ כמו כן מכורבלים במעיל בוץ ולפי שהיה דוד משורר כמו הלוים לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם [illegible] ועל דוד אפוד בד כאותו אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור חגור כנגדו וחגרו בו: ומיכל בת שאול וגו׳׳ לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים כי זילות של דוד היה שאמרה לו אשה כן: ויברך את העם בשם יי׳׳ שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים יי׳ יושב הכרובים אשר נקרא שם: ואשפר׳ אחד משטה בפר: ואשישה׳ ואחד משטה בהין׳ ואשישה דוגמ׳ אשישי ענבים בלותית: ולהזכיר ולהודות ולהלל׳ להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתב בהם מזמור לדוד להזכיר ולהודות הודו ליי׳ קראו בשמו ולהלל אותן מזמורים שמתחילין הללויה: בניהו ויחזיאל בחצצרות תמיד׳ חצוצרות כלי שיר של כהנים הוא ודוגמ׳ למעלה ושבניהו וגו׳ ובניהו ואליעזר הכהנ׳ מחצצרים בחצצרות: להודות ליי׳ ביד אסף ואחיו׳ שאסף היה מתחיל הודו ליי׳ קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עונים אחריו ודוגמא בעזרא ומתניה בן מיכה בן זבדי בן אסף ראש התהלה יהודה לתפלה׳ לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא והלוים ישוע בנו קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות: הודיעו בעמים עלילותיו׳ מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון: קראו בשמו׳ קראו יי׳ יי׳ יעזור לארונו דוגמא וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יי׳ אבל יי׳ נופל לומר לשון קריא׳ שנפלאות עשה: התהללו בשם קדשו׳ לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל: בשם קדשו׳ שים לך אלוה קדוש כאלהינו וכן כיי׳ אלהינו בכל קראנו אליו: ישמח לב מבקשי יי׳׳ ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש ליי׳ בלב שלם לכך דרשו יי׳ ועזו׳ מקדש וארון נקראו עזו דכתיב ויתן לשבי עזו שנתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה יי׳ למנוחתיך אתה וארון עוזך ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם שמר הארון שנקרא עז דוגמא על שם ארבע מאות שקל כסף והוא חשבון גימטרי׳ של עפרן וכן הרבה דן ידין עמו יהודה יודוך אחיך: זכרו נפלאותיו׳ מכת עכברים ושלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית וישרנ׳ הפרות ולא חזרו לאחוריהם ופרץ בעזא וכל השיר נעשה על הארון והיו אומ׳ אותו על תמיד של שחר ושירו ליי׳ על תמיד של בין הערבים ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו של תמים דעים: לזרע ישראל עבדו וגו׳׳ הוא יי׳ אלהינו וגו׳׳ זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור׳ התורה אשר את צוה להודיע בעולם אחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיי׳ בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעי׳ וארבע דורות ועתה מספר מה היא אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק וגו׳ לאמר לך אתן ארץ כנען שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם ארץ כנען: בהיותכם

ואמרו ו' וסימ' רנו ליעקב שמחה וצהלו, שמעו דבר יי' גוים והגידו, קראו מלא ואמרו ב' בפסוק, ואמרו הושיענו אלהי ישעינו דד"ה: ויאמרו כל העם ד' דסמ' וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימן א':

ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר
לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי
מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי
וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם
ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו
במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליהוה
כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו
בגוים את כבודו בכל העמים נפלאתיו: כי
גדול יהוה ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים:
כי כל אלהי העמים אלילים ויהוה שמים עשה:
הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו: הבו ליהוה
משפחות עמים הבו ליהוה כבוד ועז: הבו ליהוה
כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליהוה
בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ אף
תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל
הארץ ויאמרו בגוים יהוה מלך: ירעם הים
ומלואו יעלץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי
היער מלפני יהוה כי בא לשפוט את הארץ:
הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו
הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים
להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך
יהוה אלהי ישראל מן העולם ועד העלם ויאמרו
כל העם אמן והלל ליהוה: ויעזב שם לפני ארון
ברית יהוה לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון
תמיד לדבר יום ביומו: ועבד אדם ואחיהם ששים
ושמונה ועבד אדם בן ידיתון וחסה לשערים:

רש"י

בהיותכם מתי מספר, אז נשבע לתת להם ארץ כנען חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר ואם תאמר אפילו לאלף ויותר יש מספר וזהו שכתוב בה בהיותכם מתי מספר לכך נאמר כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברהם לבד ליצחק לבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת לכם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם לגר תושב היה או' לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת, לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי ילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פולא"ייטר בלע"ז: לא הניח איש לעשקם, אע"פ שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים וכשבאין למלון מוצאין עליהם עלילות אבל אלו לא הניח הקב"ה להזיקם ולעשקם דוגמ' או עשק את עמיתו וא"ת מה שלא עשקום חומסי דרכי' ושאר הארצו' שעברו שם בתוכ' לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישי' בם היו עושקים אותם לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלו' ודאי עשקום כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעק' ואמ' להם הקב"ה אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו באברה' כתיב וינגע יי' את פרעה וכתיב ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמ' לו הנך מת וגו' ביעקב כתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך וגו' ועוד ביעקב שבאו בניו להרגו על שהרגו שכם וחמור וכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים ובספר תהלים מפורש יותר כי התזמור אינו משויים כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו' כדי להגלותם למצרים: שירו ליי' כל הארץ בשרו מיום וגו', ספרו ישועה שעשה לנו כשגלה הארון בארץ פלשתים: בכל העמי' נפלאותיו, שעשה עם הארון: כי כל אלהי העמים אלילים, תהו מעשה ידי אדם ודוגמ' בנבואת חבקוק מה הועיל פסל כי פסלו יוצרו עד לעשות אלילים אלמים: ויי' שמים עשה, באלילים כתיב לעשות אבל הב"ה עושה שמים וארץ וכל צבאם: הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו, אבל האלילים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחים לפי שאלהיכן הוא אלהים אמת: הבו ליי' משפחות עמים, ומה יתנו לו ומפרש כבוד ועוז: הבו ליי' כבוד שמו, שמו אדוני והוא ארון לכל וזהו הבו ליי' כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו: השתחוו ליי' בהדרת קדש, כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט, מלך בשר ודם כשרואה שרואגים ויראים ממנו אז הו' מטיל עליהם יותר אימה והם דואגי' ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם ומדת הב"ה אינו עושה כן כשהעולם יריאים ממנו אז תכון תבל בל תמוט שהוא עושה נקמה מלסטים והמורדים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הב"ה כיאם לתקן העולם ליישבו אבל כשאין הבריות דואגי' ממנו וחוטאי' אז יהפכם ויאבד': ישמחו השמי' ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי' מלך, כשבשר ודם מולך הכל עצבים שאינן יודעים אם יש שטף בדינו אבל כשמולוך הב"ה ישמחו השמים והארץ וכל הישרים יאמרו עתה מלך יי' שהחזיר לנו את הארון: ירעם הים ומלואו, כל בריות שבים דוגמא רנו שמים כי עשה יי' על שהחזיר לנו את הארון ושלח מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים: הודו ליי' כי טוב כי לעולם חסדו, זה אינו סיום המזמור בפסוק זה אלא מתזמור הודו ליי' קראו בשמו וגם ואמרו הושיענו אלהי ישענו מאותו מזמור ואף המזמור הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נפל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר קבצנו מן הגוים וכך סדר בתילים המזמור מתחיל הודו ליי' קראו בשמו ואינו מסיים כי אם עד ברוך יי' אלהי ישראל וגו' עד אמן והלל ליי' שהכל מעניין אחד ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו ליי' כי טוב וכן איוב כשהוצרך להאריך המענה קצרו וחלקו לשנים ואומר ויסף איוב שאת משלו כי בשירה מחמת גיעגועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים וכן לעניין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה באחת נאמרים שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עם זה והיא אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו' כי מרוב שיחי וכעסי מכלל שבעניין אחד שכור וכעור הם מתנהגים: ואמרו הושיענו, בסוף המזמור שמדבר למעלה בשביה ולהכנע אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשו נופל לומר הושיענו יי' אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתילים אין כתוב ואמרו כי אם הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמר דוד כשהביא הארון שני מזמורים הללו ומפורש בבר' לפי שהספרות כשספרו אמרו שני מזמורים הללו רבי שמואל בר נחמני אמר ויושרנה הפרות מה שירה אמרו הודו ליי' קראו בשמו רבי אלעזר אמר שירו ליי' כל הארץ וגו' לפיכך תקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית: מפי רבינו אלעזר בר משלם ז"ל,
שרת לפני הארון תמיד, בשיר: לדבר יום ביומו, ערב ובקר: ועובד אדום ואחיהם, עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידותון הניח לשוערים לארון: ואת

רד"ק

לאמר לך אתן את ארץ כנען, לכל אחד ואחד אמר כן, חבל נחלתכם, לנכח ישר': בהיותכם, כנגד האבות, וכן אמ' בתילים בהיותם: ויתהלכו מגוי אל גוי, אברהם יצחק ויעקב: ויוכח עליהם מלכים, פרעה ואבימלך: למשיחי, גדולי ונשיאי, כי היו נכבדים אצל מלכים כאלו היו מלכים משוחים וכן אמרו בני חת ואברהם נשיא אלהים אתה בתוכינו, וכן אבימלך הלך אחר יצחק לעשות שלום ולכרות ברית עמו, ובנביאי אל תרעו, כי נביאים היו, והשם היה מדבר עמהם, וכן אמר על אברהם השב אשת האיש כי נביא הוא, ובתהילים ולנביאי בלמ"ד ואחד הוא, כי פי' זה לא תעשו להם רעה: שירו לה' כל הארץ, וגם זה המזמור אמרו בו ביום, ואמרו רבותינו כי הודו לה' אמרו בבקר, ושירו לה' בין הערבים וכן אמרו כל אותן שנים המזמורים בכל יום לפני הארון כל הימים עד שהבי' שלמה את הארון לבית עולמים: בשרו מיום אל יום ישועתו, כמו יום ביומו, כלומר כל יום בשרו ישועתו כי תמיד הוא מושיע אתכם מיד אויביכם, ואמר זה על ישועת הארון כי על כרחם השיבו אותו פלשתים וזהו ספרו בגוים את כבודו כי כבוד גדול היה דבר הארון, ובאותו הדבר היה להם לגוים להכיר: כי כל אלהי העמים אלילי', ויי' שמים עשה, כי אף עובדי צבא השמים עבודתם הבל כי הוא עשה השמים וצבאם, והארץ והים וכל אשר בהם, ואין ראוי לעבוד את העבדים אלא האדון, והנה דגון אלהיהם נפל לפני הארון, ונכרת והוא נשאר בכבודו, וכבדוהו ונשאוהו בראותם נפלאותיו: הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו, לפי שהיתה יללה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון בשדה פלשתים: הבו ליי' משפחות עמים, כי כל העמים הרואים והשומעים זה יתנו הכבוד והעוז, וכן טעם כל הפסוקי', והמזמור הזה אף על פי שנאמר על ענין הארון עניינו גם כן על העתיד על הגלות הזה כשיראה השם נפלאותיו כשיוציאנו מהגלות ויקבצנו יראה נפלאותיו לנו עד אשר כל הגוים יתנו לו הכבוד והעוז, כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ כמו שאמר הנה ויאמרו בגוים ה' מלך וכן אמר ירעם הים ומלואו יעלץ השדה וכן אמר בקבוץ גליות ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף, ואז יאמרו אלה לשה הודו לה' כי טוב כל"ח: ואמרו הושיענו אלהי ישענו, כלומר ואמרו גם כן אתה הושיענו כלומר בכל יום ויום התפללו על קבוץ הגליות שעתיד להיות: ברוך ה', זה הפסוק הוא סוף התהלות והתשבחות ותפלות המשוררים במזמורים האלה, ואמר בסוף זה הפסוק ויאמרו כל העם אמן והלל לה': ויעזוב שם לפני ארון הברית יי' וכו', עזב שם אסף ושאר המשוררים לשורר תמיד לפני הארו' ולשרת ולשורר ולזמר דבר יום ביומו מעלות עולות כי זה מקריב בבמה קטנה ולצדוק הכהן ולאחיו הכהנים אמר שילכו לגבעון לפני משכן ה' לעשות העולות בקר וערב, כי שם היתה הבמה הגדולה, ואין מקריב בה אלא כהן: ועובד אדום ואחיהם, פי' ובניו ואחיהם וכן אמר למטה המה ובניו ואחיהם: ועמהם

אנכי יושב ה̊ דסמי׳ בקריאה וסימ̊ ואשביעך ביי אלהי השמים ואלהי הארץ ׳ וישביעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני ׳ אנכי יושב בבית הארזים ׳ וחברו דה״ ׳ אנכי יושב בבית ׳ ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ׳ שמואל את אחד שבטי ׳ דה״ את אחד שפטי ׃ אחד כ̇ה פתחין בקרי׳ וסימ׳ ויכלו המים מן החמת ׳ ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת ׳ כמעט שכב אחד העם ׳ ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ׳ את שתי נשיו ואת אחד עשר ילדיו ׳ ואני נתתי לך שכם אחד ׳ אדם כי יהיה

ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן יהוה בבמה אשר בגבעון ׃ להעלות עלות ליהוה על־מזבח העלה תמיד לבקר ולערב ולכל־הכתוב בתורת יהוה אשר צוה על־ישראל ׃ ועמהם הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להודות ליהוה כי לעולם חסדו ׃ ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים וכלי שיר האלהים ובני ידותון לשער ׃ וילכו כל־העם איש לביתו ויסב דויד לברך את־ביתו ׃

יז

ויהי כאשר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל־נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים וארון ברית־יהוה תחת יריעות ׃ ויאמר נתן אל־דויד כל אשר בלבבך עשה כי האלהים עמך ׃

ויהי בלילה ההוא ויהי דבר־אלהים אל־נתן לאמר ׃ לך ואמרת אל־דויד עבדי כה אמר יהוה לא אתה תבנה־לי הבית לשבת ׃ כי לא ישבתי בבית מן־היום אשר העליתי את־ישראל עד היום הזה ואהיה מאהל אל־אהל וממשכן ׃ בכל אשר־התהלכתי בכל־ישראל הדבר דברתי את־אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את־עמי לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים ׃ ועתה כה־תאמר לעבדי לדויד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מן־אחרי הצאן להיות נגיד על עמי ישראל ׃ ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרית את־כל־אויביך מפניך ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ ׃ ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יוסיפו בני־עולה לבלתו כאשר בראשונה ׃ ולמימים אשר צויתי שפטים על־עמי ישראל והכנעתי את־כל־אויביך ואגד לך ובית יבנה־לך יהוה ׃ והיה כי־מלאו ימיך ללכת עם־אבתיך והקימותי את־זרעך אחריך אשר יהיה מבניך והכינותי את־מלכותו ׃ הוא יבנה־לי בית וכננתי את־כסאו עד־עולם ׃ אני אהיה־לו לאב והוא יהיה־לי לבן וחסדי לא־אסיר מעמו כאשר הסירותי מאשר היה לפניך ׃ והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד־העולם וכסאו יהיה נכון עד־עולם ׃ ככל הדברים האלה וככל החזון הזה כן דבר נתן אל־דויד ׃

ויבא המלך דויד וישב לפני יהוה ויאמר מי־אני יהוה אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד־הלם ׃ ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על־בית־עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה יהוה אלהים ׃

בעוד בשרו שאת ׳ את אחד מהם ׳ אחד עשר יום ׳ ומת אחד מהם ׳ והאיש מיכה לו בנים ׳ ותאבדנה האתונות ׳ ויאמר ׳ דוד אל אבנר הלוא ׳ אחד הרקים ׳ עד אחד לא נעדר ׳ בכל אשר התהלכתי ׳ וחברו שפטי דה״ ׳ ותשלח איזבל מלאך ׳ והמלאך אשר הלך לקרא ׳ ויאמר אחד מעבדו ׳ ואיך תשיב את פני פחת ׳ וחברו ׳ ואתה בן אדם בני עמך הנדברים ׳ ולנשיא מזה ומזה יהיה ׳ ושר מלכות פרס ׃

רדק

ועמהם הימן וידותון וחצוצרות ׳ פי׳ ועם הימן וידותון וחצוצרות ׳ ואמר הכינוי קוד׳ ההודעות ׳ וכן ותפתח ותראהו את הילד ׳ ותהמתו חיתו לחם ׳ ויביאו תרומת ה׳ ׳ וזולתם כאשר זכרנו בספר מכלל ׃ מאהל אל אהל וממשכן ׳ ר״ל וממשכן אל משכן ׳ ולפי שאמר מאהל אל אהל כומך על המבין ׳ ופי׳ מאהל אל אהל וממשכן ׳ מאהל מועד אשר במדבר לגלגל ׳ ומגלגל לשילה ׳ ומשילה לנוב ומנוב לגבעון ובכל אלה המקומו׳ תחת היריעות היה הארון והמזבח ׳ ואף כל הימים שהיה הארון בקרית יערים היה המזבח בנוב ובגבעון ׃ את אחד שופטי ישראל ׳ במקומו בספר שמואל את אחד שבטי ישראל כי השופט והראש נקרא שבט ׳ כמו לא יסור שבט מיהודה ׳ שבט מישור שבט מלכותך ׃ מן הנוה ׳ גדרות הצאן נקרא נוה ׳ כמו נות הרועים וגדרות צאן ׃ ועשיתי לך שם כשם הגדולים ׳ כמו שאמר למעלה ויצא שם דוד בכל הארצות ׳ וה׳ נתן פחדו על כל הגוים ׃ ולמימים וגו׳ ׳ בראשונה היו מכלים אותם ואף מימים שצויתי עליהם שופטי׳ ג״כ היו מענים אותם ואע״פי שהיו מושיעי׳ אותם השופטים לא היה להם מנוחה שלמה עד עתה ׃ עד הלום ׳ שהמלכתני ואני קטן ונבזה ׃ ותקטן זאת בעיניך ׳ עד שדברת אל בית עבדך ׳ למרחוק ׳ שהבטחת זרעי אחרי להמליכם עד עולם כמו שאמר והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם ׃ וראיתני כתור האדם המעלה ׳ כלומ׳ הראיתני במעלה גדולה כתכונ׳ האדם הגדול ואני שפל ונבזה ותור הוא לשון תכונה ׳ וכן תורת האדם שאמר בספר שמואל ׳ וקרוב לו כאוו לחייך בתורים ׳ שהם הפנינים המסודרים ומחוברי׳ על סדר ותכונה ׃

לגרם

רשי

ואת צדוק הכהן ׳ היה ראש ואחיו הכהני׳ עמו כתן דוד לפני משכן יי׳ אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן ׃ ושאר הברורי׳ המובחרים ׃ אשר נקבו בשמות ׳ אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות ׃ ובני ידותון לשער ׳ כמו לשוערי׳ ובשנת הארבעי׳ למלכו׳ בית דוד שמו אות׳ ראש למשוררי׳ כדכתי׳ לידותון בני ידותון וגו׳ ששה על ידי אביה׳ הנבא על הודות והלל ליי׳ ׃ ויהי כאשר ישב דוד ׳ בשמואל כתיב ויי׳ הניח לו מסביב וגו׳ ׳ וארון האלהים ישב בתוך היריעה כדכתיב למעלה הימנו בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הב״ה קיים בי׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אנכי מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך והיה המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם בו לשכן שמו שם כלומר אעשה לו משכן ׃ ויהי בלילה ההוא וגו׳ מפורש במדרש אמר לו הב״ה לנתן הנביא האדם הזה שאני שולחך אליו נדרן הוא צא ואמור לו עד שלא ישבע לבנותו לא אתה תבנה הבית לשבתי ׳ ד״א האדם שאני שולחך אצלו זריז הוא לך אמר לו קודם שישכור פועלים ׃ ואהיה מאהל אל אהל וממשכן ׳ כלומ׳ ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן למשכן מגלגל לנוב ומנוב לשילה ואף על גב שהייתי מטלטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן ׃ בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים ׳ זה לא עשיתי ואף הם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך ׃ כה אמר יי׳ צבאות ׳ מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך ׃ מן הנוה ׳ נוה הרועים וגדרות צאן ׃ ועשיתי לך שם כשם הגדולים ׳ כשם מלכים גדולים כי למעלה כתוב ויצא שם דוד בכל הארצות ׃ ושמתי מקום וגו׳ ושכן תחתיו ׳ לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול ונסו ישראל וישבו פלשתים תחתם ׃ ולא יוסיפו בני עולה לבלותו ׳ כמו לענותו ׃ ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל ׳ לא היה מנוחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך ׃ ואגיד לך ׳ מה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית ׃ ובית יבנה לך יי׳ ׳ אתה חשבת לבנות לי בית לשמי באותה מדה יהיה שכרך ומשכרך הב״ה כי בית יעשה לך יי׳ שיתן לך בן שימלוך תחתיך וישב על כסא ישראל במקומך וכל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך ׃ והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבותיך ׳ כלומר אל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי מלאו ימיך אז יהיה ואז והקימותי את זרעך אחריך וגו׳ ׃ והכינותי את מלכותו ׳ וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד ׃ אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ׳ ובשמואל כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ופתרון אם יחטא נגדי אייסרנו על יד כאדם שמיסר את בנו בשבט אנשים שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד ועל אותו פסוק נופל לומר וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך וכשפשע לפני העברתי המלוכה ממנו וגזרעו ובשמואל כתיב מעם שאול ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו׳ משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד ׃ כי הביאותני עד הלום ׳ מנוה רועים הביאותני למלכות ׃ ותקטן זאת בעיניך ׳ שנתת לי המלכות ׃ למרחוק ׳ שהעמדת את מלכותי לעתים רחוקות שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם ׃ וראיתני כתור האדם המעלה ׳ השויתני והושבתני במורות הגדולי׳ כלומ׳ קטן הייתי והושבתני במורות מריביעמך שאמר לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים כתור פתרו׳ שורה ודוגמ׳ בסוכה ראש תור ירק ׃

ויך דוד את פלשתים חד מן יֿא זוגין מתחלפין בטעמא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ׳ בלשון תרגום שמאל עבד אוריתא דויד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה מבלל בגלותא׳ וביאורם והנער שמואל הולך וגדל׳ והנער שמואל משרת׳ ועשיתם ביום הניפכם את העומר׳ ועשיתם שעיר עזים׳ וסי׳ עומרא כליק צפירא נחית׳ התורה׳ התורה׳ ויך דוד את פלשתים דשמואל׳ ויהי אחרי כן ויך דויד את פלשתים דד״ה׳ ממנו פנה ממנו יתד דזכריה׳ אים ונורא הוא ממנו דחבקוק׳ אלה הם משפחות

מה יוסיף עוד דויד אליך לכבוד את עבדך ואתה את עבדך ידעת׃ יהוה בעבור עבדך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להדיע את כל הגדלות׃ יהוה אין כמוך ואין אלהים זולתך בכל אשר שמענו באזנינו׃ ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות ונראות לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים׃ ותתן את עמך ישראל לך לעם עד עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים׃ ועתה יהוה הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם ועשה כאשר דברת׃ ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר יהוה צבאות אלהי ישראל אלהים לישראל ובית דויד עבדך נכון לפניך׃ כי אתה אלהי גלית את אזן עבדך לבנות לו בית על כן מצא עבדך להתפלל לפניך׃ ועתה יהוה אתה הוא האלהים ותדבר על עבדך הטובה הזאת׃ ועתה הואלת לברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה יהוה ברכת ומברך לעולם׃

ויהי אחרי כן ויך דויד את פלשתים ויכניעם ויקח את גת ובנתיה מיד פלשתים׃ ויך את מואב ויהיו מואב עבדים לדויד נשאי מנחה׃ ויך דויד את הדרעזר מלך צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת׃ וילכד דויד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דויד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב׃ ויבא ארם דרמשק לעזור להדרעזר מלך צובה ויך דויד בארם עשרים ושנים אלף איש׃ וישם דויד בארם דרמשק ויהי ארם לדויד עבדים נשאי מנחה ויושע יהוה לדויד בכל אשר הלך׃ ויקח דויד את שלטי הזהב אשר היו על עבדי הדרעזר ויביאם ירושלם׃ ומטבחת ומכון ערי הדרעזר לקח דויד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת ואת העמודים ואת כלי הנחשת׃ וישמע תעו מלך חמת כי הכה דויד את כל חיל הדרעזר מלך צובה׃ וישלח את הדורם בנו אל המלך דויד לשאול לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדרעזר ויכהו כי איש מלחמות תעו היה הדרעזר וכל כלי זהב וכסף ונחשת׃ גם אתם הקדיש המלך דויד ליהוה עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים מאדום וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק׃

ו״ו׳ אלה משפחות הגרשני׳ ואלה אשר נחלו בני׳ אלה אשר נחל משה׳ ומים במשורה תשתה׳ ומים במשורה ובשממון דיחזקאל׳ ויכו את ששי׃ ויכו את הכנעני יושבי צפת׳ ויכהו שם החומש׳ ויכהו שם האלהים על השל׳ ואף בעונת אבתם׳ ואף אשר הלכו׳ אחרי מות משה׳ אחרי מות אמה׳ וידבר משה כן אל בני׳ וידבר משה לפני יי׳׳ אשר הגלה ואלה בני המדינה העולים׳ וחברו אלה בני המדינה׳ עוד מצאתי אלה בני זלפה׳ אלה בני בלהה דויגש׃

רשי

מה יוסיף עוד דוד אליך׳ פתרון מה צורך עוד לדוד לבקש׃ לכבוד את עבדך׃ בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת מאליך ובשמואל כתיב ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך יי׃ יי׳ בעבור עבדך׳ כך מוסב הפסוק זה על העליון ועל כך עשית להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרצון לבך לכן יי׳ אין כמוך ושמא תאמר גדול כמהו אינו אבל מעט קטן ממנו יש לכן נאמ׳ ואין אלהים זולתך אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים׃ ככל אשר שמענו באזנינו׳ כל ימינו׃ ומי כעמך ישרא׳ גוי אחד׳ מאחר הם מיוחדי׳ מכל הגוים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדותם לו לעם כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים מזה אני מיוחד שלא עשה זה לשום אומה בעולם׃ לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים׳ ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום ולכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר שיאמרו יי׳ צבאות אלהי ישר׳ אלהים לישר׳ וגם קיים דברו׃ ובית דויד עבדך נכון לפניך׳ כדברת וכשאו יהיה נכון עד עולם׃ כי אתה אלהי גלית׳ פתרות ודאי נאה לך לאמץ דבריך כי אתה בעצמך גלית אזן לבנו׳ לו בית כדכתי׳ והגיד לך ובית יבנה לך יי׳׃ על כן מצא עבדך להתפלל לפניך׳ כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות הללו לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפילו עד הלום אבל הואיל שאמרת למעכך להביא לי כל הטובות הללו לפיכך אני מתפלל שתאמן את דבריך׃ כי אתה ברכת יי׳׳ כלומ׳ ברכתני׃ ומברך לעולם׳ כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם׃ ויהי אחרי כן ויך דוד׳ אחר שאמר דוד לבנות בית ואמר לו הב״ה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבנין שילחם עם אויביו והקדים שללם לבניין הבית וכן דרך הפסוק לדבר ודוגמא באליהו ובאלישע מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים עד שסלים הכל׃ ויך דוד את הדרעזר מלך צובה חמתה׳ בחמת היתה המלחמה ובחמת הכה דוד חמתה כמו לחמת׃ להציב ידו׳ פתרונו כשהלך להציב כחו להסיב גבולו להציב בנהר פרת שהיה מסיג לגבול כהר פרת ודוגמ׳ ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו׳ ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו כח גבול אבשלום ד״א ויקר׳ לה יד אבשלום בתוך המכבה עד אבשלום צורת אורך ידו כדכתיב באותו פסוק כי אמ׳ זאת הצורה המצוייר׳ אחר יד אבשלום׃ מפי ר׳ יצחק בר שמו׳ בנרבונא שמע׳תי כן׃ ויעקר דוד׳ משו׳ דכתיב לא ירבה לו סוסי׳ כדכתיב ואת סוסיהם תעקר׃ ויותר ממנו מאה רכב׳ לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר׃ ויבא ארם דרמשק ובשמו׳ כתיב דמשק ודרך הפסוק לדבר כן כמו מן שבט שרביט שהרי איסר אתכם בשוטים תרגו׳ שרביטי׳׃ ב״ס זו אמ׳ ר׳ יצחק׳ וישם דוד בארם דרמשק׳ פתרו׳ נציבים ובשמו׳ כתי׳ בפירוש וישם דוד בארם דמשק נציבי׳׃ שלטי הזהב׳ בויכ״ם בלע״ז ודוגמתו בירמיה הברו החצי׳ מלאו השלטי׳׃ נחשת רבה מאד בה עשה וגו׳׳ וזהו שאמ׳ כיון שאמ׳ דוד לבנו׳ הבית ואמ׳ הב״ה לו לא אתה תבנה הבית כי אם בנך׳ משם׳ והולך היאך זימן לו לבנו׳ הבנין׃ כי איש מלחמו׳ תעו׳ בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דויד את הדרעזר וכי מה עניי׳ להם לחמת לערוך בו מלחמ׳ אלא הדרעזר מלך צובה הלך להלח׳ על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דוד עליו והכהו וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא דוד וכן בשמו׳ ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת׃ ויאמר

רדק

לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים׳ זה היה לך שם גדולות ונוראות שפדיתם ממצרים וגרשת מפניהם גוים והם ז׳ אומות׳ ובספר שמואל אמר אשר פדית ממצרים גוים ואלהיו׃ חמתה׳ בחמת הכהו כשהלך הדרעזר להציב ידו בנהר פרת׳ שהלך לכבוש ולהציב גבולו בנהר פרת והוא היה גבול ארץ ישרא׳ והיה בחמת כי מלחמה היה לו עם תועה מלך חמת כמו שאומר כי איש מלחמו׳ תועו היה הדרעזר׳ ובספר שמו׳ להשיב ידו כלומר להשיב הארץ אליו׳ וילכד דוד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים׳ ובספר שמואל אלף ושבע מאות פרשים ידמה כי לא מנה שם אלא השרים הגדולים אשר במחנה הדרעזר׳ ובזה הספר מנה כל הפרשי׳ וכן לא זכר שם מנין הרכב והנה זכר אותם׳ וכן זכר שם הדגלי׳ מה שלא זכר הנה׳ ויעקר דוד את כל הרכב׳ לפי שהיה אסור לו לרבות סוס כמו שכתוב לא ירבה לו סוסים׳ ויותר ממנו מאה רכב כדי צרכו׳ וישם דוד בארם דרמשק׳ ר״ל כי שם נציבים ופקידים׳ וכן אמר בספר שמואל וישם דוד נציבים בארם דמשק׳ ושם אומר ומבטח ומברתי׳ והנה אמר ומטבחת ומכון׳ כי הערים היו נקראי׳ בשני שמות וטבחת ומבטח אחד אלא שהפכו האותיות׃ הקדיש המלך דוד׳ לבנין בית המקדש׃ ואבשי

העירה ה' בלישן קרתא וסימ' ויקרעו שמלתם ויעמס איש על' · וירע העם ויתקעו בשפרות · ונס אל אחת מהערים האלה דיהושע · ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל · ואת קומי לכי לביתך · וישלח מלאכים אל אחאב · ויתר דברי יחזקיהו וכל אשר עשה ויביא את המים · ובני עמון ראו כי נבאשו/נסדרו ה' · וחד לישן עורה העירה והקיצה למשפטי :

ואבשי בן צרויה הכה את אדום בגיא המלח שמונה עשר אלף : וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים לדויד ויושע יהוה את דויד בכל אשר הלך : וימלך דויד על כל ישראל ויהי עשה משפט וצדקה לכל עמו : ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר : וצדוק בן אחיטוב ואבימלך בן אביתר כהנים ושושא ספר : ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי ובני דויד הראשנים ליד המלך :

יט

ויהי אחרי כן וימת נחש מלך בני עמון וימלך בנו תחתיו : ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון בן נחש כי עשה אביו עמי חסד וישלח דויד מלאכים לנחמו על אביו ויבאו עבדי דויד אל ארץ בני עמון אל חנון לנחמו : ויאמרו שרי בני עמון לחנון המכבד דויד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקר ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך : ויקח חנון את עבדי דויד ויגלחם ויכרת את מדויהם בחצי עד המפשעה וישלחם : וילכו ויגידו לדויד על האנשים וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד אשר יצמח זקנכם ושבתם : ויראו בני עמון כי התבאשו עם דויד וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם מן ארם נהרים ומן ארם מעכה ומצובה רכב ופרשים : וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב ואת מלך מעכה ואת עמו ויבאו ויחנו לפני מידבא ובני עמון נאספו מעריהם ויבאו למלחמה : וישמע דויד וישלח את יואב ואת כל צבא הגבורים : ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח העיר והמלכים אשר באו לבדם בשדה : וירא יואב כי היתה פני המלחמה אליו פנים ואחור ויבחר מכל בחור בישראל ויערך לקראת ארם : ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערכו לקראת בני עמון : ויאמר אם תחזק ממני ארם והיית לי לתשועה ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך : חזק ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה הטוב בעיניו יעשה : ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה וינוסו מפניו : ובני עמון ראו כי נס ארם וינוסו גם הם מפני אבשי אחיו ויבאו העירה ויבא יואב ירושלם : וירא ארם כי נגפו לפני ישראל וישלחו מלאכים ויוציאו את ארם אשר מעבר הנהר ושופך שר צבא הדדעזר לפניהם : ויגד לדויד ויאסף את כל ישראל ויעבר הירדן ויבא אלהם ויערך אלהם ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו : וינס ארם מלפני ישראל ויהרג דויד מארם שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי ואת שופך שר הצבא המית : ויראו עבדי הדדעזר כי נגפו לפני ישראל וישלימו עם דויד ויעבדהו ולא אבה ארם להושיע את בני עמון עוד :

ויהי לעת תשובת השנה לעת צאת המלכים וינהג יואב את חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון ויבא ויצר את רבה ודויד ישב בירושלם ויך יואב את רבה ויהרסה : ויקח דויד את עטרת מלכם מעל ראשו וימצאה משקל ככר זהב ובה אבן יקרה

רדק

ואבשי בן צרויה וגו' · יש לשאול כי בספר תהילים זוכר אותם בשם יואב ואומר שנים עשר אלף · והנה זכר אותם בשם אבישי · ואמר שמנה עשר אלף וכן בספר שמואל י"ח אלף · ובשני הספרים אומר אדום · ובספר שמואל אמר ארם · ונראה כי מלחמות אדום היתה כשהיתה מלחמות ארם כי כן כתוב בתהילים בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה שמנה עשר אלף · ואמר במקו' אחד אדום ור"ל ואשר עמהם והם ארם ובאמרו הכה כי אבישי י"ח אלף ובתהילי' אמר יואב ואמר י"ב אלף · אבישי עשה המלחמה תחילה והכה בהם ששת אלפים ואחר כן יואב והכה בהם י"ב אלף · וזהו שאמר בתהילים וישב יואב כלומר אחרי אבישי וזכר הכה המלחמה כולה בשם אבישי מפני שהוא היה תחילת המלחמה · ובספר שמוא' זכר המלחמה בשם דוד שהוא העיקר : ויגלחם כמו שאמר בספר שמוא' ויגלח את חצי זקנם · מדויהם · לבושיהם מן מדו בד : עד המפשעה · פי' הערוה והוא מן הפשעה בה · וכן כינה הערוה ברגלים גם כן ולא עשה רגליו · ובמקומו בשמואל עד שתותיהם והוא ג"כ כינוי לערוה : ואת כל צבא הגבורים · ר"ל כל הצבא והגבורי' : שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי · ובספר שמוא' שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשי' · ומה שאו' בשמוא' שבע מאות רכב · ר"ל שבע מאות רכב בחור ולא מנה שאר הרכב · ובזה הספר מנה כל הרכב שהיו שבעת אלפי' ושם מנה הפרשי' שהיו ארבעים אלף ולא מנה הרגלי' והנה מנה הרגלי' ולא מנה הפרשי' :

ויהי

רשי

וישם דוד באדום נציבים · שלטוני' שלא רצה להמליך עליהם מלך : משפט וצדקה · מסך עצמו מלהלח' עוד ומלצאת ולבוא עוד במלחמה והיה יושב ושופט תמיד ישר בצדקה : ויואב על הצבא · לפי שמסך ידו מלצאת עוד בצבא הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמתו כל זה מוסב עליו עשה משפט וצדקה ומה שהפסיק ויואב על הצבא משום הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט אם כן לא היו ישראל עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא : מזכיר · חוזר לראש שהיה מזכיר איזה דין בא לפני המלך תחילה דוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים : וסופר · אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו : על הכרתי והפלתי · פתרונו אומות היו כדכתיב היו גוי כריתים ומאומותם היו עד דוד אנשים גבורי חיל ובניהו עליהם ודוגמ' בשמואל וכל עבדיו עברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגו' : ובני דוד הראשונים ליד המלך · פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל צרכו : כי עשה אביו עמי חסד · לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במחוז מלך מואב כדכתיב וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם וגו' ובאו בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתב במחלקות בנשיאים ליהודה אליהו מאחי דוד וזהו אשר עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתיב בשמוא' ויך דוד את מואב וגו' : המכבד דוד את אביך בעיניך · והלא כתיב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם וסבור אתה שמניח מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור וגו' : מדויהם · כמו מדו בד : בחצי עד המפשעה · עד ערותן פנים ואחור ובשמוא' כתיב שתותיהם עד ערותן כמו חשופי שת ערות מצרים : מן ארם נהרים ומן ארם מעכה · ארמים הרבה היו וזהו ארם מעכה ארם היושבים במעכה ומן ארמים יושבי על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא עיקר האומה וכן עמונ' היושבים במעון קרויים עמונים ועיקר האומה בשאר מקומות וכן בני עשו בארץ שעיר והעיקר בארום : לבדם בשדה · חלקו חיילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישראל : ביד אבשי · לאבישי שכל דברי הימים כתיב אבישי וגם אבשי קריין לבר מאלו שנים שיצאו מן הכלל על פי המסורת ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אני חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבר חד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי ועל פי המסורת שהרי כן הוא שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו : ושופך שר צבא · ובשמואל כתיב ושובך שר צבא פירשו רבותינו בסוטה שובך שהיה גבוה כשובך שופך היה שופך דמי' כמים : ויהי לעת תשובת השנה · כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים : ובה אבן יקרה · בעטרה : ותהי

ויושר ג׳ כתי׳ ש׳ין בקריא וסי׳ וישר אבימלך על ישר׳ ׳ וישר במגרה ובחריצי הברזל דד״ה ׳ויושר ב׳ מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו ׳ וכל דכתיב כב״ך דכוותהו׳ ׃ וגם הוא ז׳ וסי׳ נמסר בגר׳ וירא בלק ׃ ויעמוד כל סיפר׳ ויעמד בב״ז ויעמוד וסים׳ ויעמד שטן על יש׳ ׳ ויעמד לפני מזבח יי׳ דשלמה׳ ׳ ודבתריה כי עשה שלמה ׳ ויצא הרוח ׳ ויעמד יהושפט בקהל ׳ ורוח אלהים לבשה את זכריה׳ ׳ ויעמד המלך על עמדו דסיפר׳ ׳ וכל שאר קריא׳ דכו׳ ויעמוד במ״ד ויעמד וסי׳ אתם סביבות האהל ׳ ויעמד את פניו רוח סערה ׳ אחרי׳ תחתם ׃

ותְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִיד וּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד ׃ וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִיצֵי הַבַּרְזֶל וּבַמְּגֵרוֹת וְכֵן יַעֲשֶׂה דָוִיד לְכָל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִיד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלִָם ׃

וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתַּעֲמֹד מִלְחָמָה בְּגֶזֶר עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סִפַּי מִילִדֵי הָרְפָאִים וַיִּכָּנֵעוּ ׃ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יָעוּר אֶת־לַחְמִי אֲחִי גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים ׃

וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי אִישׁ מִדָּה וְאֶצְבְּעֹתָיו שֵׁשׁ־וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע וְגַם־הוּא נוֹלַד לְהָרָפָא ׃ וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן־שִׁמְעָא אֲחִי דָוִיד ׃ אֵל נוּלְּדוּ לְהָרָפָא בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִיד וּבְיַד־עֲבָדָיו ׃

ר״פ ג׳ כתי׳ שי״ן · י׳ מכעות כבו׳ בכית׳ · ל׳ · כ״א הרפאים · ל׳ · יעיר ק׳ · ב׳ א׳ מל׳ · ר׳ ב׳ כתי׳ א׳ וב׳ כתי׳ ה׳ · ב׳ כתי׳ א׳ ובעבר׳ חבירו דשמו׳ כתי׳ ה׳

כא

וַיַּעֲמֹד שָׂטָן עַל־יִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִיד לִמְנוֹת אֶת־יִשְׂרָאֵל ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־יוֹאָב וְאֶל־שָׂרֵי הָעָם לְכוּ סִפְרוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד־דָּן וְהָבִיאוּ אֵלַי וְאֵדְעָה אֶת־מִסְפָּרָם ׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב יוֹסֵף יְהוָה עַל־עַמּוֹ כָּהֵם מֵאָה פְעָמִים הֲלֹא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֻּלָּם לַאדֹנִי לַעֲבָדִים לָמָּה יְבַקֵּשׁ זֹאת אֲדֹנִי לָמָּה יִהְיֶה לְאַשְׁמָה לְיִשְׂרָאֵל ׃ וּדְבַר־הַמֶּלֶךְ חָזַק עַל־יוֹאָב וַיֵּצֵא יוֹאָב וַיִּתְהַלֵּךְ בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹא יְרוּשָׁלִָם ׃

וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־דָּוִיד וַיְהִי כָל־יִשְׂרָאֵל אֶלֶף אֲלָפִים וּמֵאָה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב וִיהוּדָה אַרְבַּע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב ׃

ז׳ בסי׳ · ב׳ ב׳ ב׳ ו׳ · י׳ · ח׳ · א׳ ל׳ · ח · ו

יוסף ג׳ מלאים בתורה׳ וחד בנביאים ובכתובים וכל אוריתא דכו׳

רשי

ותהי על ראש דוד ׳ יש מפרשים על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו סובלה ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בנרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ומה שכתוב ותהי על ראש דוד שנראית כמו על ראשו ׃ ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר ׳ מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את הפלשתים ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב לשם ויעף דוד וכתיב וישבי בנוב אשר בילידי הרפה עד והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד ׳ ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן ׃ אז הכה סבכי החושתי את ספי מילידי הרפאים ובשמואל כתיב את סף אשר בילידי הרפה ׳ שהיה אחי של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב ׃ ויך אלחנן בן יעיר ׳ אחד מגבורי דוד היה ׃ את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים ׳ כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה ויונתן תרג׳ אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מחי פרכות ניתקי׳ פא רמבית לחם ׳ ופתרון יעיר כמו יער הלבנון מדה כנגד מדה יבא דוד שאמו אורגת פרכות לבית המקדש במנור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגים ולמה קוראו אלחנן שחננו יי׳ ונראה שגלית הגתי איכו גלית הפלשתי אחת משם קוראו גלית הפלשתי ואחת שהרי למעלה כתוב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים וגם למטה כתיב כן וגם הוא יולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף באחי גלית הגתי מילידי הרפה שאיכו בכה ׃ ויהי איש מדה ׳ דוגמ׳ אנשי מדות כלומר איש גדול ולפי שהוא גדול כל כך שצריך למדדו קוראו איש מדה ׃ ואצבעותיו שש ושש עשרים וארבע ׳ י״ב בידים וי״ב ברגלים ובשמואל אומר עשרים וארבע מספר כלומר זה בכר זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו ובמסכת ברכות מפרש למה ליה דכתיב שש ושש עשרים וארבע בריכה אי כתב רחמנא שש ושש הוה אמרינן שית דידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ״ד ואי כתיב כ״ד הוה אמרינן שבע בהא וחמש בהא לכך כתיב רחמנא שש ושש כ״ד ׃ ויעמד שטן על ישראל ׳ אע״פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח ועכהו יי׳ מן השמים וזהו כבוד דוד ׃ מספר מפקד העם ׳ דוגמת לכל פקודיכם לכל מספרכם ׃ ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ׳ ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף ׳ ובשמואל כתיב שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקצף היה מאת הקב״ה על דוד לא כתב לשם מספר כולם שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כמו שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר וחשבון שמנה כי זהו כבודו שחיל כבד כזה היה בשבטו וכן מוכיח כמו שפירשתי שאפילו אותו קצת מישראל שמנה לא כתב כל מקפרס בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמנה דהא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל ובפירוש מוכיח כאן לפנינו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד ׃ ולוי

רדק

ותהי על ראש דוד ׳ שואלים היאך היה סובל אותה ומשקלה היה ככר זהב ׳ וי״מ כי תלויה היתה למעלה מראשו והוא היה יושב על הכסא תחתיה ׳ והיתה כנגד ראשו מלמעלה ׳ ובדברי רז״ל כי אבן יקרה שהיתה בה אבן שואבת היתה ׳ והיתה מעמידה אותה באויר ׳ ועוד אמרו אבן יקרה שהיתה בה היתה שוה ככר זהב ׳ וי״ל כי לא היתה על ראשו תמיד אלא היתה על ראשו פעם או שתים ויכול לסבלה שעה אחת שהיתה על ראשו ׃ וישר במגרה ׳ כרת אותם במגרה ׳ וישר מענין אם יתגדל המשור והיה ראוי להדגש ׃ אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית הגתי ׳ ובספר שמואל אלחנן בן יערי בית הלחמי את גלית הגתי ׳ גלית הגתי ׳ הוא גלית הפלשתי כי כן אמר שהגלית הפלשתי הוא שמו מגת ואלחנן לא הכהו כי דוד הכהו ׳ וא״כ בפסוק אשר בשמואל יש דבר נסתר ובית הלחמי אמר על דוד שהכה גלית הגתי ואלחנן הכה אחיו ׳ והנה אמר ב״כ את לחמי ר״ל עם לחמי והוא עם דוד ׳ ושם כפר מיתת גלית והנה כפר מיתת אחיו ׳ ודוד הכה את גלית ואלחנן הכה אחי גלית אולי בעזרת דוד הרגו לפיכך זכר עמו דוד ׳ וי״ת אותו פסוק של שמואל על דוד שתרגם כן וקטל דוד בריה מחי פרכות בית מקדשיה דמבית לחם ׃ איש מדה ר״ל מדה גדולה וכן אנשי מדות ׳ ובספר שמואל אמר איש מדון והנו״ן במקום השמש כמו מעזניה ׳ כי לא תמנו ׳ או הנו״ן כמ״ן זכרון והד״לת היתה ראוי להדגיש לחסרון הכפל ובא הנח תמורתו ׳ שש ושש עשרים וארבע ׳ אמרו רבותינו למה הוצרך לומר עשרים וארבע ׳ כי אלו לא אמר כן הייתי אומר שש בשתי ידיו ושש בשתי רגליו לכך אמר עשרים וארבע ׳ ואלו אמר עשרים וארבע לא אמר שש ושש הייתי אומר באחת חמש אצבעות ובאחת שבע אצבעות לכן אמר שש ושש ׃ להרפא ׳ כתב ה״א ז״ל כי איננו שם לנקבה כי אם לזכר והוא מן רפאים שהן ענקים ׳ ומן רפאים יאמר האחד רפא וכאשר אמר להרפא כאלו אמר לענק והה״א לידיעה והוא כתוב באל״ף בזה הספר בזה הענין בשתי מקומות ׳ ובספר שמואל כתוב בה״א ואותיות אהו״י מתחלפות ׃ נולדו ׳ כמו נולדו הדגש תמורת הנח ׳ ואע״פי שכתוב בוי״ו אחר שהלמ״ד דגושה הנה הוי״ו נעלמת מהמבטא ׃ ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד ונומר ׳ הוא הנטוע בלב האדם מנעוריו ומה שאמר בספר שמואל ויוסף אף ה׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם שנראה כי ה׳ הוא המסית ׳ אמת הוא כי הוא הסיתו באמצעות השטן בעון ישראל שהיו ראויים להיענש וגם הוא יקרא מלאך ה׳ והוא שראה דוד כדמות מלאך ה׳ וחרבו שלופה בידו כי הוא המטעה והוא הממית ׃ אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שולף חרב ׳ ובספר שמואל שמנה מאות א״ף ויהודה חמש מאות אלף ׳ מצאנו בהגדה אר״ שמעון בן לוי הכתובים מוכיחין כאן מה שחסר כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם אר׳ באלו אני יכול להשמע ולומר שבט לוי איכו נמנה במנין שאר השבטים שיאם בן אדם ומעלה ובנימין דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי׳ הפסוק זה ולוי ובנימין לא פקד בתוכם בשמואל היה לו לכתוב אותו שהיה טעם לחסרון שחסר שם המספר ׳ ולחסרון שחסרו בני יהודה בזה הספר לא נתן טעם ׳ ובשלשים ושתים מדות דר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה ׳ עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם ׳ כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות אלף איש שולף חרב ׳ וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש ,יהודה חמש מאות אלף איש ׳ נמצא ביניהם שלש מאות אלף איש ׳ אילו שלש מאות אלף איש מה טיבן בא המכריע והכריע בני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה ׳ המחלקת האחד עשרים וארבעה אלף שלש מאות אלף היו כתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמנים ושמנת אלפים כשתיירו שנים עשר אלף לנשיאי ישראל והשליכן הכתוב כאן וחזר וכללן להלן ׳ וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצא הנה כי בשמואל כתיב חמש מאות אלף והנה כתוב ד׳ מאות ושבעים אלף נמצאו חסרים שלשים אלף ׳ ואפשר שכל אותם שלשים אלף מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה ׃ שלש

עוון ד׳ מ׳ל וסימ׳ עד אור הבקר ומצאנו עוון ׳ העבר נא את עוון עבדך ׳ הן בעוון חוללתי ׳ עוונותיו ילכדונו את הרשע ׃ למנות ה׳ בקריאה ומ׳ל וסימנ׳ ושמתי את זרעך כעפר הארץ ׳ ויעמוד שטן על ישראל ויכת ׳ הלוא אני אמרתי למנות בעם ׳ יואב בן צרויה החל ׳ למנות ימינו כן הודע ׃ ויעש ב׳ רפין וסימניהון הבא אליו כרצונו ׳ ויאמר ארנן אל דוד דד״ה ׃ בכסף ט׳ו רפין וסי׳ נמסר ביהושע סימן כ׳ב ׃ בראות ב׳ א׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימ׳ בראות דויד כי ענהו יי׳ ׳ בימי זכריהו המבין בראות האלהים ׳ קדמא

וְלֵוִי וּבִנְיָמִן לֹא פָקַד בְּתוֹכָם כִּי־נִתְעַב דְּבַר־הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב׃ וַיֵּרַע בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים עַל־הַדָּבָר הַזֶּה וַיַּךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־הָאֱלֹהִים חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְעַתָּה הַעֲבֶר־נָא אֶת־עֲוֺן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מְאֹד׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־גָּד חֹזֵה דָוִיד לֵאמֹר׃ לֵךְ וְדִבַּרְתָּ אֶל־דָּוִיד לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה שָׁלוֹשׁ אֲנִי נֹטֶה עָלֶיךָ בְּחַר־לְךָ אַחַת מֵהֵנָּה וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ וַיָּבֹא גָד אֶל־דָּוִיד וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה־אָמַר יְהוָה קַבֶּל־לָךְ׃ אִם־שָׁלוֹשׁ שָׁנִים רָעָב וְאִם־שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים נִסְפֶּה מִפְּנֵי־צָרֶיךָ וְחֶרֶב אוֹיְבֶיךָ לְמַשֶּׂגֶת וְאִם־שְׁלֹשֶׁת יָמִים חֶרֶב יְהוָה וְדֶבֶר בָּאָרֶץ וּמַלְאַךְ יְהוָה מַשְׁחִית בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה רְאֵה מָה־אָשִׁיב אֶת־שֹׁלְחִי דָּבָר׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד אֶפְּלָה־נָּא בְיַד־יְהוָה כִּי־רַבִּים רַחֲמָיו מְאֹד וּבְיַד־אָדָם אַל־אֶפֹּל׃ וַיִּתֵּן יְהוָה דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ׃

טו וַיִּשְׁלַח הָאֱלֹהִים מַלְאָךְ לִירוּשָׁלִַם לְהַשְׁחִיתָהּ וּכְהַשְׁחִית רָאָה יְהוָה וַיִּנָּחֶם עַל־הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד עִם־גֹּרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי׃ וַיִּשָּׂא דָוִיד אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל־יְרוּשָׁלִָם וַיִּפֹּל דָּוִיד וְהַזְּקֵנִים מְכֻסִּים בַּשַּׂקִּים עַל־פְּנֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־הָאֱלֹהִים הֲלֹא אֲנִי אָמַרְתִּי לִמְנוֹת בָּעָם וַאֲנִי־הוּא אֲשֶׁר־חָטָאתִי וְהָרֵעַ הֲרֵעוֹתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ יְהוָה אֱלֹהַי תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי וּבְעַמְּךָ לֹא לְמַגֵּפָה׃ וּמַלְאַךְ יְהוָה אָמַר אֶל־גָּד לֵאמֹר לְדָוִיד כִּי יַעֲלֶה דָוִיד לְהָקִים מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבֻסִי׃ וַיַּעַל דָּוִיד בִּדְבַר־גָּד אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּשֵׁם יְהוָה׃ וַיָּשָׁב אָרְנָן וַיַּרְא אֶת־הַמַּלְאָךְ וְאַרְבַּעַת בָּנָיו עִמּוֹ מִתְחַבְּאִים וְאָרְנָן דָּשׁ חִטִּים׃ וַיָּבֹא דָוִיד עַד־אָרְנָן וַיַּבֵּט אָרְנָן וַיַּרְא אֶת־דָּוִיד וַיֵּצֵא מִן־הַגֹּרֶן וַיִּשְׁתַּחוּ לְדָוִיד אַפַּיִם אָרְצָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־אָרְנָן תְּנָה־לִּי מְקוֹם הַגֹּרֶן וְאֶבְנֶה־בּוֹ מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּכֶסֶף מָלֵא תְּנֵהוּ לִי וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ וַיֹּאמֶר אָרְנָן אֶל־דָּוִיד קַח־לָךְ וְיַעַשׂ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָיו רְאֵה נָתַתִּי הַבָּקָר לָעֹלוֹת וְהַמּוֹרִגִּים לָעֵצִים וְהַחִטִּים לַמִּנְחָה הַכֹּל נָתָתִּי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ דָּוִיד לְאָרְנָן לֹא כִּי־קָנֹה אֶקְנֶה בְּכֶסֶף מָלֵא כִּי לֹא־אֶשָּׂא אֲשֶׁר־לְךָ לַיהוָה וְהַעֲלוֹת עוֹלָה חִנָּם׃ וַיִּתֵּן דָּוִיד לְאָרְנָן בַּמָּקוֹם שִׁקְלֵי זָהָב מִשְׁקָל שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וַיִּבֶן שָׁם דָּוִיד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵהוּ בָאֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לַמַּלְאָךְ וַיָּשֶׁב חַרְבּוֹ אֶל־נְדָנָהּ׃ בָּעֵת הַהִיא בִּרְאוֹת דָּוִיד כִּי־עָנָהוּ יְהוָה בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי וַיִּזְבַּח שָׁם׃ וּמִשְׁכַּן יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה בַמִּדְבָּר וּמִזְבַּח הָעוֹלָה בָּעֵת הַהִיא בַּבָּמָה בְּגִבְעוֹן׃ וְלֹא־יָכֹל דָּוִיד לָלֶכֶת לְפָנָיו לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים כִּי נִבְעַת מִפְּנֵי חֶרֶב מַלְאַךְ יְהוָה׃

מ׳ל ׃ לדרש ז׳ חס׳ בכתו׳ וסי׳ ולא יכול דוד ללכת לפניו ׳ ובכל מעשה אשר החל ׳ ויהי לדרש אלהים ׳ ויאכלו בני יש׳ ׳ וכן במליצי שרי ב׳ בפסוק ׳ כי עזרא הכין ׳ אנל דברים טובים ׳ ובל אוריתא דכו׳ חס׳ בט׳ב מ׳ל וסי׳ לפנים בישראל כה אמר ׳ זרעו לכם לצדקה ׃

רדק

שלש שנים רעב ׳ ובספר שמואל כתיב התבא לך שבע שנים רעב בארצך ׳ לא אמר לו אלא שלש שנים אלא אמר לו שבע לפי ששלש שנים רעב היה באותו זמן כמו שאומר ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה לפיכך אמר לו גד הנביא התבא שבע שנים רעב בארץ כלומר התבחר בזה כי שלש שנים היה רעב ושלש שנים אחרים שיהיו עתה הרי שש ׳ והשנה השביעי׳ אע״פי שיהיה מטר ויהיה חריש וקציר לא תמלט בלא רעב ׳ שתבא התבואה אחר שש שני הרעב ׃ ובהשחית ראה ה׳ וינחם וגו׳ ׳ ראה כי רבים מתו ונחם על הרעה ׳ ובדברי רז״ל מה ראה אפרו של יצחק ראה כי באותו הגרן העלה אברהם את יצחק בנו ׃ ויתן דוד לארנון במקום שקלי זהב משקל שש מאות ׳ ובספר שמואל אמר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ׳ אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות כסף ׳ ושקלי׳ במשקל של זהב וזהו שאמ׳ שקלי זהב ׳ ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם בית משבט אחד והכסף מכל שבטיכם ׳ ר׳ אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצים ומקום מזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ׳ ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי בספר שמואל אומר את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים כי הגורן והבקר היה בחמשים ׳ והנה אומר ויתן דוד לארנון במקו׳ שקלי זהב ׳ ר״ל בכל המקו׳ כי בגרן היה המזבח והשדה כלו נבנה בו הבית ׃ בבמה בגבעון ׳ כל הבית שהיה שם המשכן והמזבח נקרא במה לפי שהיתה שם הבמה והוא המזבח ׳ וכן בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא היו אוכלים במזבח אלא בבתי׳ ש היו בהם המזבח והוא הבמה׃ ולמחברות

רשי

ולוי ובנימין לא פקד בתוכם וגו׳ ׳ יואב היה יודע שיהיה לאשמה לעם לנגף לפיכ׳ אמ׳ יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המנין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי אשיבנו כי לא התפקדו בתוך בני ישראל וכן אומר לבנימין הלא בפלגש הגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתייר להם ׃ ועתה העבר נא את עון עבדך ׳ עון זה מלא בשני ווי״ן כלומר העבר נא על העון המלא שעשיתי ור׳ מלאין הן בקריאה וזה אחד מהם והשני בתילים הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה באשה כי תזריע אפילו חסיד שבחסידים אי איפשר שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוון והלא לא נתכוין אלא לבורך עצמו והשלישי עוונותיו ילכדונו את הרשע עוונותיו המרובים והרביעי במלכים ומצאנו עוון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמרו אם לא נלך ונגיד בית המלך יהיה עון גדול כי יבואו עליהם אויבים ׃ צר לי מאד ׳ אתה או בחר לך הקל שבהם קשה לי וצר לי מאד עליו משל לאדם שאמר לו הכך מת ובאיזה קבר רצונך שתקבר אבל אביך או אמך אמ׳ להם אוי להם לאזני שכך שומעים ׃ אפלה נא ביד יי׳ ׳ בדבר ששוה בכל עשירי׳ ועניים ׃ כי רבים רחמיו ׳ אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו ׃ נטויה על ירושלם ׳ ומה שכתוב ביהושע היה והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ונומ׳ הלנו אתה אם לצרינו יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו לעזרינו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שגם אתה עומד כנגדן אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך שהיתה נטויה על ירושלים ידע בעצמו שבא לנגוף שונאי ישראל ׃ ואלה הצאן מה עשו ׳ שהם כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל מהשחיטה כי לשחיטה הן עומדין ׃ מתחבאים ׳ מפני המלאך לקיים הפסוק לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואמ׳ ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ׃ וארנן דש חטים ׳ לפי שאמ׳ לפנינו והחטים למנחה שלא תתמה וכי היאך היו לשם חטים ׃ והמורגי׳ לעצי׳ ׳ כסרים שדשין בהם התבואה כמו משנינ ו בע״ז עיזא דקורקסא דרוסא דישתא דומה למורג חרוץ חדש ׃ שקלי זהב משקל שש מאות ׳ ובשמו״ב כתיב בכסף שקלי׳ חמשי׳ הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשי׳ שקלי׳ הרי שש מאות שקלי׳ כדי שיהיה חלק לכל ישר׳ במזבח ׃ ויאמר יי׳ למלאך להשיב חרבו ׃ וישב חרבו אל נדנה ׳ וכן ויאמר יי׳ לרב ויקח יונה וגו׳ ׃ בעת ההיא בראות דוד כי ענהו יי׳ ׳ פרשה זו לא נכתבה בשמו״ב ומשום כבוד דוד נכתבה כאן שעשה מזבח כל פסוקי דפרשה זו דבוק פסוק ש פסוק כאילו כולו פסוק אחד ׃ ומזבח העולה ׳ של משה עדיין בעת ההיא בבמה אשר בגבעון ׃ ולא יכול דוד ׳ אז כשהיה אותו מעשה שנו לו הק״בה להעלות קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך יי׳ והלך דוד כדברי יי׳ ובנה מזבח ועננהו יי׳

ויאמר

הנה ג' ר"פ בסיפרא וסימ' הנה בן נולד לך · הנה אני בונה בית לשם יי' · והנה יי' נוגף מגפה · וכל שאר כתובי' דכו' ר"פ הנה במ"ו והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר · והנה אשה לקראתו · והנה עלה כלו קמשוני' · והנה יד נגעה בי · והנה כדמות בני אדם והנה בעזמבית לחם : תוסיף ב' מל דמל וסי' הכינותי ועליהם תוסיף דדה · ולא תוסיף עוד להנבא דעמוס · תוסיף י"ג ומשניין באתיהון וסי' בסדר בא ע"ש : וימלך ה' וסי' את שלמה · את מתניה דודו דמלכים · וימלך פרעה נכו את יהויקים · ולתשובת השנה

ויאמר דויד זה הוא בית יהוה האלהים וזה מזבח לעלה לישראל : ויאמר דויד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית לבנות בית האלהים : וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד ונחשת לרב אין משקל : ועצי ארזים לאין מספר כי הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד : ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליהוה להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו : ויקרא לשלמה בנו ויצוהו לבנות בית ליהוה אלהי ישראל : ויאמר דויד לשלמה בנו אני היה עם לבבי לבנות בית לשם יהוה אלהי : ויהי עלי דבר יהוה לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני : הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והנחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו : הוא יבנה בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם : עתה בני יהי יהוה עמך והצלחת ובנית בית יהוה אלהיך כאשר דבר עליך : אך יתן לך יהוה שכל ובינה ויצוך על ישראל ולשמור את תורת יהוה אלהיך : אז תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה יהוה את משה על ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת : והנה בעניי הכינותי לבית יהוה זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף : ועמך לרב עשי מלאכה חצבים וחרשי אבן ועץ וכל חכם בכל מלאכה : לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר קום ועשה ויהי יהוה עמך : ויצו דויד לכל שרי ישראל לעזר לשלמה בנו : הלא יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב כי נתן בידי את ישבי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה ולפני עמו : עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה אלהיכם וקומו ובנו את מקדש יהוה האלהים להביא את ארון ברית יהוה וכלי קדש האלהים לבית הנבנה לשם יהוה :

כג

ודויד זקן ושבע ימים וימלך את שלמה בנו על ישראל : ויאסף את כל שרי ישראל והכהנים והלוים : ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמונה אלף : מאלה לנצח על מלאכת בית יהוה עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים ששת אלפים : וארבעת אלפים שערים וארבעת אלפים מהללים ליהוה בכלים אשר עשיתי להלל : ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי לגרשון קהת ומררי : לגרשני לעדן ושמעי : בני לעדן הראש יחיאל וזתם ויואל שלשה : בני שמעי שלמות וחזיאל והרן שלשה אלה ראשי האבות ללעדן : ובני שמעי יחת זינא ויעוש ובריעה אלה בני שמעי ארבעה : ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית אב לפקדה אחת : בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל ארבעה : בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד עולם : ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי : בני משה גרשום ואליעזר : בני גרשום שבואל הראש : ויהיו בני אליעזר רחביה הראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים ובני רחביה רבו למעלה : בני יצהר

שלח · מלך מצרים את אליקים אחיו דד"ה : ויחלקם ב' וסי' ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי · ויחלקם דוד וצדוק מבני אלעזר : ולברך ד' בקרי' וסי' ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' · יפתח יי' לך את אוצרו הטוב · בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי · בני עמרם אהרן ומשה ויבדל :

רשי

ויאמ' דוד זהו בית יי' האלהים וזה מזבח לעולה לישרא' · מכאן ואילך שכל שמבקש יי' להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח : לכנוס הגרי' · גרי' שנתגיירו שלא רצה להעביד בישר' עבוד' פרך וכן מצינו בשלמה למטה ויספ' שלמה וגו' ויעש מהם שבעי' אף נושא סבל וגו' ועוד כתיב וכל העם הנותר מן החתי וגו' ב' פסוקי' ועוד כתיב ומן בני ישרא' לא נתן שלמה לעבדים וגו' : למסמרים לדלתות השערים · כנ"ל בלא ולחברם הכין דוד הברזל שמחברין ומחזיקים הדלתות והשערים בהם : והצורים · עם חירם מלך צור : נער ורך · לפי שאפילו בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו' שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחיק"י שנה נמצא כשהעיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער היה בן מ"ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן י"ב שנה כשמלך : להגדיל למעלה · גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרי' אמה כדכתי' במלכים והאולם על פני היכל הבית וגו' : המה

רדק

ולמחברות · לחבר קרש אל קרש במסמרים : דם לרוב שפכת · זה לא מצאנו שאמר לו השם אבל דוד אמר כן בלבו כי מפני זה מנעהו השם לבנות הבית · או נתן הנביא אמר לו כן ואע"פי שלא נכתב בספר שמואל נמצא כמוהו רבים כמו ותאמרו כשלחה אנשים · ובאמרו דמים לרוב שפכת ארצה כי דם נקיים היה בדמים אשר שפך כמו דם אוריה וזה לפני גם בדמי הכהנים היה. הוא הסבה כמו שאמ' הסיבותי בכל נפש בית אביך · גם בדמי הגוי' אשר שפך אותם שלא היו בני מלחמתו אפשר שהיו בהם אנשים טובי' וחסידים אע"פי כן לא נענש עליהם כי כוונתו לכלות הרשעי' שלא יפרצו בישרא' ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלשתים לא יחיה איש ואשה · אבל כיון שנזדמן לו שפיכות דמים לרוב מנעו מלבנו' בית המקדש שהוא לשלום ולכפרת עון ולעטרת תפלה · כמו שמנעו להניף ברזל במזבח ובבית המקדש לפי שהברזל עושים ממנו כלי הריגה לא יעשו ממנו כלי שלום ברוב : והנה בעניי הכינותי וגו' שלא היה עושר גדול והיה מוציא הוצאות במלחמות · ובדרש אם משבאו לידו עשיר היה

ואם קודם שבאו לידו כי אדם מקדיש דבר שאינו שלו · כי מה בכתובו' בתוך ארבע אמות שלו אמר רבי בון שאין עשירות לפני המקום : ד"א בעוד שהיה מתענה היה מקדיש סעודתו לשמים : לגרשוני לעדן ושמעי · לעדן הוא לבני הנזכר בתורה ונזכר בזה הספר למעלה בני לעדן הראש יחיאל · יחיאל הראש · ר"ל ואין לו הכרע ונמשך לפניו או לאחריו · כי לבני היה הבכור לגרשון ויחיאל היה הבכור ללבני שהוא לעדן · ויחיאל הוא יחית הנזכר למעלה · וזיתם ויואל ג"כ בני לעדן והנה הם שלשה · ולמטה הוא זיתם ויואל בני יחיאל שאמר בני יחיאל זיתם ויואל אחיו א"כ הנה כתב בני בנים עם הבני' וכמוהו בספר רבי' · או נפרש מה שאמ' למטה בני יחיאל זיתם ויואל היו בניו נקראי' על שם אחיו או חסר וי"ו ופי' בני יחיאל וזיתם אחיו היו על אוצרו' בית ה' : בני שמעי · אין זה שמעי מבני גרשון אלא אחר מבני לעדן הנזכרי' היה שמו שמעי ובניו שלמי' וחזיאל והרן שלשה · ובני שמעי זהו שמעי בן גרשון :

חשלישי ז׳ חס׳ בסי׳ וסי׳ בסר׳ וישמע יתרו׳ ולא היו לו חד מן ג׳ זוגין מן ב״ב בחד עניגא קדמאה היו תנינא היה וסי׳ היו ויקבץ את כל אבל שבע שני׳ היה ותכלינה שבע שני השבע׳ היו וימת אלעזר ולא היו לו בנים׳ היה למחלי אלעזר ולא היה לו בנים׳ שהיו קניתי עבדים ושפחות ובני בית היה לי׳ שהיה וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם׳ וסי׳ היו היה דבר יי׳ אל יחזקאל׳ ובבני ד׳ וסי׳ ושאול לכד את המלוכה׳ וגם כל היהודים׳ ויחלקום בגורלו׳ אלה עם אלה׳ ובבני אבי בי רצה׳ הרביעי ג׳ חס׳ בקריא׳

שלמית הראש: בני חברון יריהו הראש אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי: בני עזיאל מיכה הראש וישיה השני: בני מררי מחלי ומושי בני מחלי אלעזר וקיש: וימת אלעזר ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם: בני מושי מחלי ועדר וירמות שלושה: אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם עשה המלאכה לעבדת בית יהוה מבן עשרים שנה ומעלה: כי אמר דויד הניח יהוה אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עד לעולם: וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבדתו: כי בדברי דויד האחרונים המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה: כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית יהוה על החצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש ומעשה עבדת בית האלהים: וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת ולכל משורה ומדה: ולעמד בבקר בבקר להדות ולהלל ליהוה וכן לערב: ולכל העלות עלות ליהוה לשבתות לחדשים ולמעדים במספר כמשפט עליהם תמיד לפני יהוה: ושמרו את משמרת אהל מועד ואת משמרת הקדש ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת בית יהוה:

כד

ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר: ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לפקדתם בעבדתם: וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה: ויחלקום בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר: ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים וללוים בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר: ויצא הגורל הראשון ליהויריב לידעיה השני: לחרם השלשי לשערים הרבעי: למלכיה החמישי למימן הששי: להקוץ השביעי לאביה השמיני: לישוע התשעי לשכניהו העשרי: לאלישיב עשתי עשר ליקים שנים עשר: לחפה שלשה עשר לישבאב ארבעה עשר: לבלגה חמשה עשר לאמר ששה עשר: לחזיר שבעה עשר להפצץ שמנה עשר: לפתחיה תשעה עשר ליחזקאל העשרים: ליכין אחד ועשרים לגמול שנים ועשרים: לדליהו שלשה ועשרים למעזיהו ארבעה ועשרים:

וסי׳ לשערים הרבעי׳ חלקיהו השני תבליהו׳ ביום הרביעי נקהלו לעמק ברכה: העשרים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור׳ כנגד העשרים אשר לחצר׳ ליחזקאל העשרים:

רדק

וגם ללוים אין לשאת׳ כלומר אחר שמשכן האהל בירושלים׳ עוד אין ללוים עבודת משא: כי בדברי דוד האחרונים׳ כלומר במעשיו האחרונים היה זה מספר הלוים מבן עשרים שנה והעמידם על משמרותם והכין כל צורכי המקדש כי מתחילה ספר אותם מבן שלשים כמו שכתוב בתורה׳ ועתה אמר כיון שאין ללוים לשאת בכתף׳ עמיד ג״כ מבן עשרים שנה׳ ועל טהרת לכל קדש׳ שיהיו הלוים מזומנים לטהרת כל קדש כמו שאמר ביחזקאל ויבאו הכהני׳ לפנימה בית ה׳ לטהר וגו׳׳ ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה: ומעשה עבודת בית האלהים׳ מעשה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול ופי׳ ולמעשה ולעבודת בית ה׳ לכל יהיו מזומנים: ולכל משורה ומדה׳ גם כן יהיו מזומנים לתקן המדות שיהיו צריכין למקדש ההין והאיפה שלישיתם ורביעיתם ועשיריתם׳ והמשורה הוא כלל המדות הקטנות׳ והמדה כלל המדות הגדולות: ולכל העלות עולות׳ שיהיו מזומני׳ ג״כ להלל בכל זמן שיעלו עולה לשבתו׳ לחדשים ולמועדים ולעזור לכהני׳ ג״כ באלה הימים שהקרבנות מרובים ויעזרו להביא הבהמות ולהכנים ולשחוט ולעשו׳ כל מעשה עד קבלת הדם כי מקבלת הדם ואילך מצות כהונה: ויחלקם דוד וצדוק וגו׳׳ הו״ו בסגול והחי״ת בקמץ והוא כמו ויחלקם האמור למעלה כי שוים הם בניקוד׳ וכבר זכרתי דקדוקו בספר מכלל׳ פי׳ לפי משנה דוד המשמרות ממה שהיו כי מתחילה היו שמונה מאלעזר׳ ושמונה מאיתמר׳ וראה דוד רבים לראשי גבורים מן בני איתמר ולקח עמו אחד מבני איתמר ואחד מבני אלעזר והוסיף עוד שמונה משמרות ותקן עשרים וארבעה משמרות השש עשרה מאלעזר והשמונה מאיתמר׳ וזהו שאמ׳ בית אב אחד אחוז לאלעזר׳ כלומר יותר על מה שהיה בתחילה׳ ואחוז אחוז לאיתמר׳ כלומר מה שהיה אחוז לאיתמר היה גם עתה כן אחוז כי לא הוסיפו לו משמרה׳ ונחלקו רבותינו יש מי שאומר כי משה תקן שמונה משמרות ד׳ מאלעזר וד׳ מאיתמר בא שמואל והעמידן על שש עשרה שמנה מאלעזר ושמנה מאיתמר בא דוד והעמידן על עשרים וארבע׳ ויש מהם מי שאומר כי משה תקן שש עשרה שמנה מאלעזר ושמונה מאיתמר באו שמואל ודוד והעמידום על עשרים וארבע שנאמ׳ יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם: ויחלקם בגורלות אלה עם אלה וגו׳׳ ר״ל כי לא נתן מעלה לאחד מהם על חברו כי כלם היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר לפיכך לא כ״ן להם מעלה זה על זה להיות זה קודם לזה אלא כמו שעלה הגורל להם כן היו לבד הכהונה הגדולה שהיתה מבני אלעזר כמו שפירשנו למעלה: ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר עשרי׳ וארבעה משמרו׳ ובית ראשי הגבורי׳ ונתנם בקלפי ויצא הגורל הראשון ליהויריב וגו׳:

אבות

רשי

המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה׳ כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו כשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו: כי מעמדם ליד בני אהרן וגומר׳ דוגמ׳ ויל׳ עליך וישרתוך: ועל טהרת לכל קדש׳ שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב ויקבלו הלוים להוציא מנחל קדרון חוצה וכתי׳ ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו׳: ולכל העלות עולות ליי׳ לשבתו׳ ולחדשי׳׳ פתרו׳ הם היו ממוני׳ על הלשכות וגם על לשכת בית הטלאי׳ שהקרבנו׳ שם והם יבואו אל הכהנים תמיד בכל יום במספר מה צריכי׳ בכל יום בין בחול בין בשבתו׳ ובחדשי׳ ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספ׳ כמשפט וגם מסי׳ עי׳ לכהנים להפשיט הזבח וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו׳: ולבני אהרן׳ פתרון אלה בני אהרן וגו׳ על מחלקתם: וימת נדב ואביהוא׳ ובנים לא היו להם׳ לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר בכהנה גדולה שכן מצינו בעזרא שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו כדכתיב לעיל ושריה הוליד את יהוצדק ובעזרא כתיב עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימש ולא שימש עזרא לפי שהיה יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בנבואת חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול: ואחימלך מן בני איתמר׳ זה אחימלך בן אביתר כדמוכיח בסמוך ויכתבם שמעיה וגומר עד ואחימלך בן אביתר: ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר׳ מתחילה במשכן שילה לא היו כי אם י״ו משמרו׳ ח׳ מאלעזר וח׳ מאיתמר כמפור׳ במסכת תענית וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורי׳ לאלעזר רבי׳ חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשני׳ והעמידם על י״ו משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה על שמנה משמרות וכן מוכיח בסמוך בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר כלומר כאחוז למעמד במשמרת׳ במשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבית המקדש: ויחלקו׳ בגורלו׳ אלה עם אלה׳ למי יפול הגורל להיות ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם: ויכתבם שמעיה׳ להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם:

אלה

צוהו ו' בקריאה וסימ' ויעש נח ככל אשר צוהו ׳ ויגד משה לאהרן את כל דברי ׳ ויבא משה ויקרא לזקני העם ׳ ויקח משה את המטה ׳ וישכם דוד בבקר דגלית ׳ ויעש דוד כן כאשר צוהו יי דמלכים ׳ וחברו ויעש דויד כאשר צוהו האלהים דד"ה ׳ אשר עשה דוד את הישר ׳ ויעש ברוך בן נריה דירמיה ׳ אלה פקדתם לעבדתם : ויוסף ח' שום בר נש וסימ' ויוסף הורד מצרימה ׳ ויוסף בן שלשים שנה בעמדו ׳ ויוסף הוא השליט ׳ הם יצאו את העיר לא הרחיקו ׳ אנכי ארד עמך מצרימה ׳ ויוסף היה במצרים ׳ לברך את

אלה פקדתם לעבדתם לבוא לבית-יהוה כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו יהוה אלהי ישראל : ולבני לוי הנותרים לבני עמרם שובאל לבני שובאל יחדיהו : לרחביהו לבני רחביהו הראש ישיה : ליצהרי שלמות לבני שלמות יחת : ובני יריהו אמריהו השני יחזיאל השלישי יקמעם הרביעי : בני עזיאל מיכה לבני מיכה שמור : אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו : בני מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו : בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי : למחלי אלעזר ולא-היה לו בנים : לקיש בני-קיש ירחמאל : ובני מושי מחלי ועדר וירימות אלה בני הלוים לבית אבתיהם : ויפילו גם-הם גורלות לעמת אחיהם בני-אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו הקטן :

ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבדתם : לבני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראלה בני אסף על יד-אסף הנבא על-ידי המלך : לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא על-הודות והלל ליהוה : להימן בני הימן בקיהו מתניהו עזיאל שבואל וירימות חנניה חנני אליאתה גדלתי ורממתי עזר ישבקשה מלותי הותיר מחזיאות : כל-אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלוש : כל-אלה על-ידי אביהם בשיר בית יהוה במצלתים נבלים וכנרות לעבדת בית האלהים על ידי המלך אסף וידותון והימן : ויהי מספרם עם-אחיהם מלמדי-שיר ליהוה כל-המבין מאתים שמונים ושמנה : ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם-תלמיד : ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף גדליהו השני הוא-ואחיו ובניו שנים עשר : השלשי זכור בניו ואחיו שנים עשר : הרביעי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר : החמישי נתניהו בניו ואחיו שנים עשר : הששי בקיהו בניו ואחיו שנים עשר : השביעי ישראלה בניו ואחיו שנים עשר : השמיני ישעיהו בניו ואחיו שנים עשר : התשיעי מתניהו בניו ואחיו שנים עשר :

חעם על הר גרזים ׳ לבני אסף ׳ זכור גאלת בזרוע עמך ׳ וחד לישן תוספת ויאמר יו אב אל המלך דשמואל : נתניהו ה' בקריאה וסימ' וישלחו כל השרים אל ברוך ׳ ויבאו אל גדליה המצפתה ׳ והבור אשר השליך שם ישמעאל ׳ החמשי נתניהו בניו ואחיו ׳ ועמהם הלוים שמעיהו :

רשי

אלה פקודתם לעבודתם ׳ לו שכתובין כאן ראשי משמרות פקודתם על משמרו' היו : ויבדל דוד ושרי הצבא לעבודה ׳ לשורר השיר : לבני אסף וגו' ׳ מכל הלוי' לא הבדיל כי אם בני אסף : והימן וידותן הנבאי' ׳ כשהיו מנגנין בכלי שירים הללו היו מתנבאין דוגמא באלישע קחו לי מנגן ויהי כמנגן המנגן ותהי עליו יד יי' : ויהי מספרם אנשי מלאכה ׳ כלומר המשמרות כ"ד על כ"ד משמרות ד' בנים של אסף וששה של ידותון וי"ד של הימן הרי כ"ד למטה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספרם עם אחיהם וגו' : ומתתיהו ששה ׳ לא תמצא אלא חמש ׳ אשתו היתה מעוברת את שמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמר ששה וזהו שנאמר לפניכו העשירי שמעי וזהו שיסד הפייט רשום מבטן להפקיד במשמרת הקדש : על ידי אביהם ידותון ׳ דוגמ' על ידו החזיק : הנבא על הודות והלל ׳ שהיו מנגנים בכנור מזמורים הודו ומזמורי הללויה היה מתנבא : ורוממתי עזר ׳ שם אחד הוא : חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן ׳ קרן הנבואה שמתנבא למלך דוגמ' וירם קרן משיחו : ויתן האלהים להימן ׳ כלומר אם לא שנתן לו האלהים הבנים אי אפשר שהיו לו י"ד בנים ושלש בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות דוגמ' ויתן יי' לה הריון ותלד בן אם לא שהיתה מתנה זו מיי' אי אפשר שיולד בועז שהיה זקן וכן ויראהו יי' את כל הארץ אם לא מאת יי' היתה ראייה זאת אי אפשר להביט כל כך למרחוק : כל המבין ׳ לענין שירה נופל לומר מבין כדכתיב מבין עם תלמיד וכנניהו שר הלוים במשא יסור כי מבין הוא : ויפילו גורלות משמרת לעומת ׳ פתרון משמרת לעומת משמרת ודוגמא למעלה והיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרון ממשכן אל משכן : כקטן כגדול מבין עם תלמיד ׳ פתרו' הפילו גורלו' על המשמרו' זה לעמת זה משמרה לעמת משמרה כקטן כגדול מבין הרב עם התלמיד כולם היו שוין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקריס הוא להיו' ראשון ואם אחרון יהי אחרון וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרות או של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים למי שנופל הגורל הראשון משמרת ראשו' עם משמרת יהויריב הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמרת ידעיה הכהן : ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף ׳ בנו ראשון : גדליהו השני ׳ גדליהו בכור ידותון הוא : בניו ואחיו שנים עשר ׳ פתרון כו' על כל משמרה ומשמרה יבאו י"ב לוים שהרי היו כולם רפ"ח וכשתחלקם לכ"ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י"ב לוים כ"ל וזהו אחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניהם נזכרו' כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו וכל אחיו ואחיה' שבענין לאו אחיו ממש של חבורה אחת קורא אחים ׳ בר"ודיר ש"ף בלשון אשכנז : השלישי זכור ׳ בכור אסף : הרביעי ליצרי : שני של ידותן : החמשי נתניהו ׳ שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה :

רדק

אבות הראש ׳ כך היה שמו אבות ׳ ופירוש לעמת אחיו הקטן שלא היה הגורל ראשון ואחריו הקטן אלא הפילו ביניהם גורלות גם הם כמו שעשו הכהנים בין גדול בין קטן כאשר עלה בגורלו כך היה וכן אמר כקטן כגדול מבין עם תלמיד פי' המבין הוא הגדול והתלמיד הוא הקטן : ויבדל דוד ׳ פי' הבדיל לבני אסף והימן וידותון להיות משוררים והאחרים להיות שוערים וה אחרים להיות גזברים על אוצרות בית ה' כמו שאומר ׳ וכל חבורה מהם נחלקו ביניה' על פי הגורל ׳ הנבאים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ׳ היו בני אסף מנגנים בכלי שיר ואסף שורה עליו רוח הקדש והיה משורר בפיו לקול הכנורות ׳ וכן הימן וידותון כלם היו נביאים עם כלי השיר כי ספר תהילים ברוח הקדש נאמר ויש בו נבואות ועתידות הגלות והגאולה ׳ והיו בני אסף ארבעה ובני ידותון ששה ובמספר אינם כי אם חמשה גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ׳ ואמר ששה ואינם אלא חמשה אבל במספר הגורל מצאנו אחד שאינו הנה והוא שאמר והעשירי שמעי ׳ ונמצא בהגדה כי כשחלקם דוד היו לידותון חמשה בנים והיתה אשתו מעוברת משמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא יהיה ראש משמרה לפיכ' אמר ששה ׳ ויתכן לומר שהיה קטן אז ולא היה עדיין ראוי לשורר ולהיותו ראש משמרה עד שגדל והיה ראש משמרה ׳ לפיכך ספרו במספר הגורל לפי שהיו מלמדים אותו והיה עתיד להיות ראש משמרה ׳ ובני הימן היו י"ד כי רוממתי עזר הוא שם אחד אע"פי שמתי תיבות הנה כמוהו רבים ׳ והנה בין שלשתם היו עשרים וארבעה ראשי משמרות כנגד הכהנים שהיו גם כן עשרים וארבע ׳ ויוסף בן אסף ראש משמרות הלוים שבת עם יהויריב ראש משמרו' הכהנים ׳ וכן כלם ׳ ואלה עשרים וארבע משמרות הלוים היה כל אחד מהם עם אחיו ובניו שנים עשר הנה בין כולם היו מאתים ושמונים ושמונה כמו שאומר הנביא על ידי המלך הם המזמורים שאמר אסף והיו כאמרים ברוח הקדש ואמר על ידי המלך כי המלך מנהו ראש בדברי השיר ובכליו וכת' דבריו בספרו ׳ וכן אמ' בידותון הנביא על הודות והלל לה' ׳ ובהימן נ"כ אמר שהיה מבני קרח חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן ישרא' ׳ ולהוציאם מהגלו' : ויתן האלהי' והימן בנים ארבעה עשר ובנות שלש ׳ אמ' כן לפי שאסף וידותו' לא היה להם כל כך בני' או אפשר שהיה עקר מתחילה והעתיר לה' ושמע תפילתו ונתן לו ארבעה עשר ושלש בנות : ויפלו גורלות משמרת לעמת ׳ ר"ל לעמת משמרת ׳ וכן מאהל אל אהל וממשכן וגו' כמו שכתבנו :

פעלתי

בתתיהו ד׳ וסי׳ ועמהם אחיהם הבשני׳ וכתתיהו ואליפלהו ו״פ׳ לידותון בני ידותון גדליהו׳ לארבעה עשר מתתיהו׃ יהוחנן ד׳ בקריא׳ וסי׳ עילם החמישי יהוחנן הששי׳ ועל ידו יהוחנן השר ועמו׳ ולישמעאל בן יהוחנן דובשנה השביעית התחזק יהוידע׳ ויקומו אנשים מראשי בית אפרי׳ וכל עזרא דכו׳ יהוחנן בת״ג יוחנן וסי׳ שם סימן י׳׃ אביהו ז׳ בקרי׳ וסי׳ וירד אביהו אל האשה׳ ויחר אפו ויעל בית אביהו׳ וירד אחיו וכל בית אביהו׳ ודקרהו אביהו׳ וישלח חירם מלך צר דמלכים׳ ולחסה מן בני מררי

העשירי שמעי בניו ואחיו שנים עשר׃
עשתי־עשר עזראל בניו ואחיו שנים עשר׃
השנים עשר לחשביה בניו ואחיו שנים עשר׃
לשלשה עשר שובאל בניו ואחיו שנים עשר׃
לארבעה עשר מתתיהו בניו ואחיו שנים עשר׃
לחמשה עשר לירמות בניו ואחיו שנים עשר׃
לששה עשר לחנניהו בניו ואחיו שנים עשר׃
לשבעה עשר לישבקשה בניו ואחיו שנים עשר׃
לשמונה עשר לחנני בניו ואחיו שנים עשר׃
לתשעה עשר למלותי בניו ואחיו שנים עשר׃
לעשרים לאליתה בניו ואחיו שנים עשר׃
לאחד ועשרים להותיר בניו ואחיו שנים עשר׃
לשנים ועשרים לגדלתי בניו ואחיו שנים עשר׃
לשלשה ועשרים למחזיאות בניו ואחיו שנים עשר׃
לארבעה ועשרים לרוממתי עזר בניו ואחיו שנים עשר׃

כו

למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן־קרא מן־בני אסף׃ ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור ידיעאל השני זבדיהו השלישי יתניאל הרביעי׃ עילם החמישי יהוחנן הששי אליהועיני השביעי׃ ולעבד אדם בנים שמעיה הבכור יהוזבד השני יואח השלישי ושכר הרביעי ונתנאל החמישי׃ עמיאל הששי יששכר השביעי פעלתי השמיני כי ברכו אלהים׃ ולשמעיה בנו נולד בנים הממשלים לבית־אביהם כי־גבורי חיל המה׃ בני שמעיה עתני ורפאל ועובד אלזבד אחיו בני־חיל אליהו וסמכיהו׃ כל־אלה מבני עבד אדם המה ובניהם ואחיהם איש־חיל בכח לעבדה ששים ושנים לעבד אדם׃ ולמשלמיהו בנים ואחים בני־חיל שמונה עשר׃ ולחסה מן־בני־מררי בנים שמרי הראש כי לא־היה בכור וישימהו אביהו לראש׃ חלקיהו השני טבליהו השלישי זכריהו הרבעי כל־בנים ואחים לחסה שלשה עשר׃ לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים משמרות לעמת אחיהם לשרת בבית יהוה׃ ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער׃ ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה׃ לעבד אדם נגבה ולבניו בית האספים׃ לשפים ולחסה למערב עם שער שלכת במסלה העולה משמר לעמת משמר׃ למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים׃ לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר׃ אלה מחלקות השערים לבני הקרחי ולבני מררי׃ והלוים אחיה על־אוצרות בית האלהים ולאצרות הקדשים׃ בני לעדן בני הגרשני ללעדן ראשי האבות ללעדן הגרשני יחיאלי׃ בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על־אצרות בית יהוה׃ לעמרמי ליצהרי לחברוני לעזיאלי׃ ושבאל בן־גרשום בן־משה נגיד על־האצרות׃ ואחיו לאליעזר רחביהו בנו וישעיהו בנו וירם בנו וזכרי בנו ושלמות בנו׃

בנים שמרי הראש׳ ויחל שלמה לבנות וגו׳ אשר נראה לדוד אביהו׳ וסימ׳ בלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתה חזיא מלכא ודקרה ברישה׳

רדק

פעלתי השמיני כי ברכו אלהים׳ כמו שכתב למעלה ויברך אלהים את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וכן כתוב ששים ושנים לעובד אדום׳ ולמעלה אומר ועובד אדום ואחיהם ששים ושמונה ואמר ואחיהם כינוי הרבים על עובד אדום ובניו כי כלם יקראו אחי אביהם׳ כמו אחיהם והנה אמר שבני עובד אדום שהיו ששים ושנים׳ ומה שאמר המה ובניהם ואחיהם המה אומ׳ על בני עובד אדום ובניהם אומר על בני בניו הנזכרים ואחיהם על שאינם נזכרים׳ ואיש חיל כמו ואנשי חיל׳ ורז״ל דרשו ויברך ה׳ את בית עובד אדום ואת כל אשר לו׳ שילדה אשתו ושמנה כלותיה ששה בכרס אחד והם ששים ושנים׃ הממשלים לבית אביהם כי גבורי חיל המה׳ דומים להם בגבורה כמו שהיו בית אביהם גבורי חיל לעבודה כן היו הם׳ והממשלים תאר בחירק המ״ם כמו הערי׳ המבדלו׳׳ עתליהו המרשעת׃ ויפילו גורלות כקטן כגדול׳ כמו שפירשנו למעלה׳ לשער ושער׳ פי׳ הגורלות שהפילו ביניהם לא לדעת איזה מהם קודם אלא איזה מהם לשער מזרח׳ ואיזה מהם לשער מערב ודרום וצפון׃ ונפל הגורל מזרח לשלמיהו וצפון לזכריהו בנו ולעובד אדום נגבה׃ לשפים ולחוסה למערב׃ ולבניו בית האספים׳ פי׳ בניו היו שומרים בית האספים והיה זה הבית לדמם העזרה מבחוץ׳ ומה שאמר ולאספים שנים שנים יסבו׳ פי׳ שנים בדברי רז״ל האחד שהיו לכל אחד מבני האספים שנים לוים׳ והאחד שהיה לכל אחד מבתי האסופים אחד ואחד׳ ויהיה פי׳ כך ולא ספים שהיו שנים היו שנים הכל אחד ואחד והיה בין כולם עשרים וארבע כשאר המשמרות במזרח ששה ובצפון ארבעה׳ ובדרום ארבעה׳ ולאספים שנים שנים והיו ארבעה׳ ולמערב ארבעה׳ ולפרבר שנים הרי עשרים וארבעה׳ ורבותינו חלקים לעשרים וארבעה מקומות שאמרו בשלשה מקומות הכהנים שומרים את המקדש בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובבית המוקד׳ והלוים בעשרים ואחד מקום חמשה על חמשה שערי הר הבית ארבעה על ארבעה פנותיו מבפנים׳ חמשה על חמשה שערי העזרה׳ וארבעה על ארבעה פנותיו מבחוץ אחד בלשכת הקרבן ואחד בלשכת הפרכת ואחד אחורי בית הכפרת׳ והקשו הפסוקי׳ האלה שים בהם עשרים וארבעה ובלו׳ הוא מדבר׳ ותירצו כי בעשרי׳ וארבע מקומות נקראו הכהני׳ לוים וזה אחד מהם׳ והכהנים והלוים בני צדוק והנה גם כן השלשה היו כהנים׳ ועשרים ואחד לוים׳ ותירצו הפסוקים גם כן בענין אחר׳ כמו שכתב במסכת תמיד ובזבחי׳ ואמרו מאי לפרבר כמאן דאמר כל פי בר׃ בני לעדן הוא לבני כמו שפירשנו׳ ואמר בני הגרשוני אולי היה לעדן אחר ואמ׳ בני לעדן שהיו מבני גרשון הם ראשי האבו׳ הנזכרי׳ למעלה ולעדן שהם ללעדן הגרשוני ובכל זה תוספת ביאור כי די היה לו בפעם אחת ואחד מבני לעדן הגרשוני היה יחיאל והוא היה הבכור ואומ׳ על זה שהיו באוצרו׳ בית יי׳׳ בני יחיאל׳ פרשתיו למעלה׃ רחביהו בנו׳ וישעיהו בנו׃ פי׳ ישעיה בן רחביהו כי לאליעזר לא היו לו בנים כי אם רחביה כמו שאמר למעלה׳ וישעיה ויורם וזכרי ושלומות בני רחביה ורבים בנים היו לו כמו שאמ׳ ובני רחביה רבו למעלה׳

רשי

למחלקות לשערים׳ אין חוזרי׳ חלילה אלא כנגד שערים חלקום ושוב הפילו גורלות מי לשער זה מי לשער אחר כדמפרש׳ לקמן׃ לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף׳ ודוגמא למעלה ושלום בן קורא וגו׳׃ כי ברכו אלהים׳ כדאמר לעיל ויברך ה׳ את בית עובד אדום וגו׳׃ הממשלים לבית אביהם׳ פתרו׳ אותן מושלי׳ היו על יד אביהם ודוגמ׳ בסוף דניאל ומשל ממשל רב׃ איש חיל׳ לא בכח ולא במלחמ׳ אלא כאדם שאומ׳ עליו פלו׳ חשוב׳ וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל׃ משמרות לעמת אחיהם׳ ראשי כ״ד משמרות׃ ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער׳ למי יבוא שער זה ולמי שער זה למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה׃ ולאסופים׳ מקום ששמו אסופים׃ שנים לפרבר׳ ומפורש במסכת תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר׃ והלוים אחיה על אצרות וגומר׳ הוא היה ממונה על מעות שנקנין מהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים׃ בני לעדן׳ ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאל היא לעדן האמור לעיל׃ ויואל אחיו׳ אחיו של יחיאל כדכתיב למעלה יחיאל וזיתם ויואל׃ על

אבל

סימן כל סיפרא ודניאל ועזרא רפ̇ זמן כמ̇י וסימ̇ מן קדמי שים טעם ׳ מן הכהנים עזאל׳ ׳ מן השלשה בשנים ׳ מן השלשים הנו נכבד׳ מן המלחמות ומן השלל ׳ מן בני פרץ הראש ׳ מן היום אשר הוצאתי ׳ מן בניהם אשר נותרו ׳ מן בני שמעון גבורי ׳ מן בני הלוי ארבעת : הבאה ג̇ בטעם מלרע וסימ̇ כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה ׳ הבאה והיוצאת ׳ יתן יי׳ את האשה הבאה : ומקלו̇ ד̇ בקרי̇ וסי̇ ונדור ואחיו ׳ ומקלו̇ הוליד ׳ וחברו ׳ ומקלו̇ הנגיד : זבדיה וזבדי̇ט̇ בקרי̇ וסי̇ וזבדיה ועדר ועדר ׳ וזבדי̇

הוא שְׁלֹמוֹת וְאֶחָיו עַל כָּל־אֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ דָּוִיד הַמֶּלֶךְ וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְשָׂרֵי־הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי הַצָּבָא: מִן־הַמִּלְחָמוֹת וּמִן־הַשָּׁלָל הִקְדִּישׁוּ לְחַזֵּק לְבֵית יְהוָה: וְכֹל הַהִקְדִּישׁ שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְשָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה כֹּל הַמַּקְדִּישׁ עַל יַד־שְׁלֹמִית וְאֶחָיו: לַיִּצְהָרִי כְּנַנְיָהוּ וּבָנָיו לַמְּלָאכָה הַחִיצוֹנָה עַל־יִשְׂרָאֵל לְשֹׁטְרִים וּלְשֹׁפְטִים: לַחֶבְרוֹנִי חֲשַׁבְיָהוּ וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת עַל פְּקֻדַּת יִשְׂרָאֵל מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מַעְרָבָה לְכֹל מְלֶאכֶת יְהוָה וְלַעֲבֹדַת הַמֶּלֶךְ: לַחֶבְרוֹנִי יְרִיָּה הָרֹאשׁ לַחֶבְרוֹנִי לְתֹלְדֹתָיו לְאָבוֹת בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְמַלְכוּת דָּוִיד נִדְרָשׁוּ וַיִּמָּצֵא בָהֶם גִּבּוֹרֵי חַיִל בְּיַעְזֵיר גִּלְעָד: וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אַלְפַּיִם וּשְׁבַע מֵאוֹת רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיַּפְקִידֵם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי לְכָל־דְּבַר הָאֱלֹהִים וּדְבַר הַמֶּלֶךְ:

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִסְפָּרָם רָאשֵׁי הָאָבוֹת וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְשֹׁטְרֵיהֶם הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ לְכֹל דְּבַר הַמַּחְלְקוֹת הַבָּאָה וְהַיֹּצֵאת חֹדֶשׁ בְּחֹדֶשׁ לְכֹל חָדְשֵׁי הַשָּׁנָה הַמַּחֲלֹקֶת הָאַחַת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: עַל הַמַּחֲלֹקֶת הָרִאשׁוֹנָה לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן יָשָׁבְעָם בֶּן־זַבְדִּיאֵל וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: מִן־בְּנֵי־פֶרֶץ הָרֹאשׁ לְכָל־שָׂרֵי הַצְּבָאוֹת לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: וְעַל מַחֲלֹקֶת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי דּוֹדַי הָאֲחוֹחִי וּמַחֲלֻקְתּוֹ וּמִקְלוֹת הַנָּגִיד וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: שַׂר הַצָּבָא הַשְּׁלִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן רֹאשׁ וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: הוּא בְנָיָהוּ גִּבּוֹר הַשְּׁלֹשִׁים וְעַל־הַשְּׁלֹשִׁים וּמַחֲלֻקְתּוֹ עַמִּיזָבָד בְּנוֹ: הָרְבִיעִי לַחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי עֲשָׂהאֵל אֲחִי יוֹאָב וּזְבַדְיָה בְנוֹ אַחֲרָיו וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: הַחֲמִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הַשַּׂר שַׁמְהוּת הַיִּזְרָח וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: הַשִּׁשִּׁי לַחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ הַתְּקוֹעִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: הַשְּׁבִיעִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי חֶלֶץ הַפְּלוֹנִי מִן־בְּנֵי אֶפְרָיִם וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: הַשְּׁמִינִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי לַזַּרְחִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף: הַתְּשִׁיעִי לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי לַבִּנְיָמִינִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף:

לבני מיני / לבן ימיני / ק̇

ומשלם וחזקי ׳ ויועאל וזבדיה ׳ הרביעי לחדש הרביעי ׳ ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור ׳ ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו ׳ אמריהו כהן הראש ׳ ומבני שפטיה זבדיה ׳ ומבני אמר הנני : לבנימיני ל̇ כתי̇ כן והוא חד מן ט̇ו מלין כתיב חד וקרי̇ תרין וסי̇ מזה ויאמר יי׳ אליו מזה בידך ׳ מלכם תדכאו עמי ׳ מהם ויאמר לי בן אדם דיחזקאל ׳ ישימות עלימו שאול ירדו ׳ בגד ותאמר לאה בגד ׳ והנהו וארד בית היוצ̇ והנהו עשה ׳ בנימי̇ עותי בן עמיהוד ׳ חלכאי̇ ידכה ישוח ונפל בעצומיו ׳ אשדת יי׳ מסיני בא ׳ מאשת נחר מפות ׳ לבנימיני ועל מחלוקתו עשרי̇ ׳ לנאיונים רבת שבעה ׳ מנהסערה ויען יי׳ את איוב ׳ וחברו מנהסערה ויען יי׳ את איוב ׳ המפרצים ואצאת בשער הגיא לילה :

רשי

על אוצרות בית יי׳ ׳ אוצרות הרבה היו בעזרה כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד : ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות ׳ כמו כן נגיד על אחת מאוצרות העזרה ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלין כולם היו תחתיו : ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה ׳ מלאכה שעושין חוץ לעיר בערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש : לחברוני חשביהו עד לכל מלאכת יי׳ ׳ הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת יי׳ בעבר לירדן : ולעבודת המלך ׳ אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך ואוצרות המלך וכן לפניו לכל דבר האלהים ודבר המלך : בשנת הארבעים וגו׳ ׳ וגם כל חשבונות הללו בשנת הארבעים היו : לכל דבר המחלקו׳ ׳ כל זה היה מתחילת מלכותו ואילך ולגב שאמר מספר הלוי׳ מספר והולך מי היו שרי מחלקות דוד : הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה ׳ שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאותם כדכתי׳ בספר מלכי׳ ולשלמה שני עשר נציבי׳ על כל ישרא׳ וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומני׳ ללחום מלחמתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו היה : עשרים וארבע אלף ׳ אע״פ שהיו ישראל יותר מי״ב פעמים כ״ד אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל ועשירי העם אשר יוכלו לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך ׳ אבל עניי העם הצריכים לפרנס עצמם לא לקח דוד : הראש לכל שרי צבאות ׳ ישבעם מן בני פרץ היה והיה ראש לכל י״ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש : ומקלות הנגיד ׳ בר מחלוקתו המסייע עמו מקלות : שר הצבא השלישי ׳ משום כבוד בניהו קוראו שר הצבא יותר מהשאר לבד מישבעם שהיה מבני פרץ שקוראו כמו כן ראש דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהיה מבני פרץ כמותו הכהן ראש שהיה ראש ויש אומרים שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים : גבור בשלשים ׳ כדלעיל דכתיב מן השלשים הנו נכבד וגו׳ : הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו ׳ שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו : השר שמהות היזרח ׳ הזרחי : ועל

רדק

אבל שלמות היה ראש לכולם כמו שאמר שלומות ואחיו על כל אוצרות הקדשים וכן אמר כל המקדים על יד שלומות אחיו ׳ שלומות הוא שלומית שאמר אחרי כן ׳ והנה אמר כי אחיה על אוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים ואחרי כן אמר כי זיתם ויואל אחיו על אוצרות בית יי׳ ואחרי כן אמר כי שבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות ׳ ואחרי כן אמר כי שלומית ואחיו על כל אוצרות הקדשים ונומר ׳ וראה כי מתחלה היה אחיה ממונה על האוצרות וכן זיתם ויואל היו גם כן ממונים על האוצרות ׳ אבל האוצרות היו חולקים לכל הקדשות שהקדישו בכל דור ודור מדור המדבר עד דוד כי מהם היו מקדישים לקרבנות ומהם היו מקדישים לבנין הבית ומהם היו מקדישים לכלי בית ה׳ וכל אוצר מהם לבדו והיה ממונה על כל אחד ואחד ושבואל היה ממונה על כולם וזהו שאמר ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות ושלומית היה ממונה על ההקדשות שהקדישו משמואל ואילך שהקדים שמואל ושאול לדוד ואבנר ויואב וראשי האבות לשרי האלפים והמאות כלם הקדישו על ידי שלומית : למלאכה החיצונ׳ ׳ המלאכה שהיתה חוצה לעיר לחטוב עצים ביערות ולחצוב אבנים ושדות וכרמים וגנות ופרדסים של הקדש ׳ והיה כנניהו ובניו ממונים עליהם ׳ ומה שאמר על ישראל לפי שהיו בישרא׳ מתנדבי׳ בכל שנה להקדיש מתבואותיהם ופירותיהם והיו אלה ממונים לשוטרים ולשופטי׳ על הממוני׳ תחתיהם לאסוף ולכנוס ולהביא בית ה׳ : מעבר לירדן מערבה וכו׳ ׳ קצת הארץ אשר מעבר לירדן הקצת שהוא לצד מערב לארץ ההיא לצד ירדן אבל כל ארץ הגלעד בכללה היה מזרח לארץ ישרא׳ וכן נקראת בכל מקום : בשנת הארבעי׳ למלכות דוד נדרשו׳ פי׳ אלה אשר מעבר לירדן וכן כל הענין אשר הקדים היה בשנת הארבעים שהרי אמר בתחלת הענין ודוד זקן ושבע ימים וימלך את שלמה וכו׳ ׳ ויספרו הלוים וכו׳ ׳ ויחלקם דוד מחלקות וכו׳ ׳ אבל מחלקות ישראל היו בתחלת מלכותו כמו שאמר למעלה ואלה ראשי הגבורים אשר לדוד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו וסופר שם הגבורים שסופר הנה ׳ וגם עשהאל אחי יואב היה הרביעי לחדש הרביעי והוא לא האריך ימים בתחלת מלכותו כי אבנר הרגו : שר הצבא השלישי ׳ לפי שהיה בניהו ראש לשלשים הגבורים אמר עליו שר הצבא מה שלא אמר כן

באחרים ׳ הכהן ראש ׳ יהוידע היה כהן גדול כמו שאמר למעלה בתחלת מלכות בית דוד ויהוידע הנגיד לאהרן ׳ ומחלקתו עמיזבד בנו ׳ פי׳ עמיזבד בנו היה גם כן על מחלוקתו תחתיו וזכריה בנו אחריו שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו ונתן דוד זכריה בנו אחריו לראש על מלחמתו : סבכי החשתי לזרחי ׳ ממשפחת זרח : חלדי

וה אלהים ז' בקרי' וסי' והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו · ויהי קול השופר הולך וחזק מאד · ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי · והאלהים אמר לי לא תבנה בית · ויריעו איש יהודה · והאלהים עשה שיראו מלפניו · והאלהים יבקש את נרדף :

העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף : עשתי עשר לעשתי עשר החדש בניה הפרעתוני מן בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף : השנים עשר לשנים עשר החדש חלדי הנטופתי לעתניאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף : ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי לשמעוני שפטיהו בן מעכה : ללוי חשביה בן קמואל לאהרן צדוק : ליהודה אליהו מאחי דויד ליששכר עמרי בן מיכאל : לזבולן ישמעיהו בן עבדיהו לנפתלי ירימות בן עזריאל : לבני אפרים הושע בן עזזיהו לחצי שבט מנשה יואל בן פדיהו : לחצי המנשה גלעדה ידו בן זכריהו לבנימן יעשיאל בן אבנר : לדן עזראל בן ירחם אלה שרי שבטי ישראל : ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר יהוה להרבות את ישראל ככוכבי השמים : יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דויד : ועל אצרות המלך עזמות בן עדיאל ועל האצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן עזיהו : ועל עשי מלאכת השדה לעבדת האדמה עזרי בן כלוב : ועל הכרמים שמעי הרמתי ועל שבכרמים לאצרות היין זבדי השפמי : ועל הזיתים והשקמים אשר בשפלה בעל חנן הגדרי ועל אצרות השמן יועש : ועל הבקר הרעים בשרון שטרי השרוני ועל הבקר בעמקים שפט בן עדלי : ועל הגמלים אוביל הישמעאלי ועל האתנות יחדיהו המרנתי : ועל הצאן יזיז ההגרי כל אלה שרי הרכוש אשר למלך דויד : ויהונתן דוד דויד יועץ איש מבין וסופר הוא ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך : ואחיתפל יועץ למלך וחושי הארכי רע המלך : ואחרי אחיתפל יהוידע בן בניהו ואביתר ושר צבא למלך יואב :

ויקהל דויד את כל שרי ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות המשרתים את המלך ושרי האלפים ושרי המאות ושרי כל רכוש ומקנה למלך ולבניו עם הסריסים והגבורים ולכל גבור חיל אל ירושלם : ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יהוה ולהדם רגלי אלהינו והכינותי לבנות : והאלהים אמר לי לא תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת : ויבחר יהוה אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל : ומכל בני כי רבים בנים נתן לי יהוה ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות יהוה על ישראל : ויאמר לי שלמה

חצי הספר בפסוקים

רדק

חלדי הנטופתי לעתניאל · ממשפחת עתניאל בן קנז : ועל שבטי ישראל לראובני נגיד · עד הנה ספר הגבורים שהיו ראשי המחלוקות ועתה ספר השרים שהיו ראשי השבטים נשיא כל שבט ושבט : ליהודה אליהו מאחי דוד הנזכרים למעלה · ולו שני שמות · או אחר מלבד הנזכרי' כמו שאז"ל בדרש שכתבנו : ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה · כלומר כל אלה שספר דוד שנים עשר מחלקות כל אחד מעשרים וארבעה אלף לא ספר אלא מעשרים שנה ומעלה : כי אמר ה' להרבות וכו' · ואף כשאמר הקב"ה למנות ישראל לא אמר למנותם אלא מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר להרבותם ככוכבי השמי' ואין להם מספר כמו שאמר גם זרעך ימנה וכל אלה שספר דוד לא היו בכלל אותם שמנה יואב שהתחיל למנות כל ישראל ולא כלה · כי שני שבטים לא ספר כי נתעב דבר המלך אל יואב כמו שכתוב ויהי בזאת קצף על ישראל : ועל אוצרות המלך · עתה סופר פקידיו ונזבריו על מלאכתו ועל אוצרותיו בבית ובשדה : ועל הכרמים · שמעי היה ממונה על הכרמים עד אסיפת הענבים · וזבדי היה ממונה על הכרמים בשעת אסיפת הפירות והענבים מהבציר והילך כמו שאמרו לאוצרות היין : אוביל הישמעאלי · שהתגורר בארץ בני הגר : ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך · שהיה מלמדם ומגדלם : ואחרי אחיתופל יהויד ע' · כלומר אחרי שמת אחיתופל והיה יועץ המלך היו יועציו יהוידע ואביתר ויואב היה שר צבא : ויקם דוד המלך על רגליו · התחזק וקם מהמשכב שהיה שם כי כבר נפל למשכב שכתוב בספר מלכים והתחזק והלך למקום שנוה להאסף שם כל ישראל וקם על רגליו ודבר עמהם את כל הדברים האלה : רד"ק

רשי

ועל שבטי ישרא' · שכבר אמרנו ראשי המחלקות אשר לדוד ועתה מספר מי היו שרי שבטי ישרא' שר של כל שבט ושבט : ולא נשא דוד מספרם למבן עשרי' שנה ולמטה' פתרו' כבר אמרנו שמנה ישרא' וחלקן למחלקות וגם הלוי' מנה ויעמם על עבודתם וכל זו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ' : ככוכבי השמי' · כמו שאין יכול אדם למנו' כוכבי השמים כך אין יכול למנותם : ולא כלה · פתרו' ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה : ויהי בזאת קצף על ישרא' · מאותו קצת שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישרא' ולעבור על הפסוק אשר אם יוכל אדם למנו' את עפר הארץ וגו' ולעבור הפסוק הבט נא השמימה וגו' : ולא עלה המספר · פתרו' אע"פ שאני אומ' החל למנות ולא כלה לא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויין בספר שמואל כמספר המנויין כאן בדברי הימי' אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי' אלף ובשמואל שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף ואת שני מספרי' הין שפעמים מכאן אחד בשמואל ואחד כאן אף כך הוא לא עלה המספר במספר דברי הימים כי אותו המספר שמנה לא כתב בשמואל כי אם קצת מן המספר משום צער ואבלות שנגפו אפילו על אותו מעט וכאן משום כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהיה משמע שלא על חנם היה קצף על ישרא' שהרי כבר מנה הרבה מישרא' ועוד משום כבודו שהיו כולם לו עבדי' כאיש אחד : ועל אצרות המלך · אצרו' כסף וזהב כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האתונות שלו : ועל האצרות בשדה · ועל מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין : בערי' · לאחם הערי' ולאחם ערי המלך ומגדלותיו : ועל עושי מלאכת השדה לעבודת האדמה · לחרוש האדמה : עזרי בן כלוב · היה ממונה על כך לצוות לחרוש האדמה והוא נותן להם הבקר וכל כלי המחרישה : ועל הכרמים · לעדור ולזמור הכרמים : ועל שבכרמים · הוא אוצרות היין : ועל הזיתי' · לנוטען ולמסוק : ועל הבקר הרועי' בשרון שרטי השרוני · הבקי בענייניהם : הישמעאלי · היודע בטיב עסקן של גמלים : ועל הצאן יזיז ההגרי · כי ההגרי' יושבי אהל בשדה לכך מנהו על כלנו : ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך · מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות : וחושי הארכי רע המלך · שושבינו קרית ספר תרגו' קריתא דארכי · ומדרש רב' כשחטא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלהו הקב"ה בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ואמר לו כן למרעהו אשר רעה לו דבמשון תרגומו שושביניה : ואחרי אחיתפל · לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו : ויקהל דוד את שרי ישראל · אלו השרים שרי שבטים כדכתי' לעיל ועל שבטי ישרא' לראובני : ושרי המחלקות · אלו י"ב מחלקו' של מלך כדלעיל ובני ישרא' למספרם וגו' : ושרי האלפים · כדלעיל : ושרי המאות שוטריהם : ושרי כל רכוש ומקנה למלך · אותן המזכיר לעיל על אצרות המלך ועל הכרמים ועל הזיתי' ומקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלי' ועל הצאן שכל מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב וגם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי דקהלת :

כל

מצות יי׳ אלהיכם ה׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ׳ שמר תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם ׳ את הברכה אשר תשמעו את מצות יי׳ ׳ והקללה אם לא תשמעו אל מצות ׳ ועתה לעיני כל ישראל קהל יי׳ ׃ במשקל ד׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ׳ לא תעשו עול במשקל ׳ לזהב במשקל לזהב לכל כלי עבוד׳ קדמ׳ דפסוק ׳ ודבתריה ולמזבח הקטרת ׃ בכתב ב׳ וסי׳ ויאמר חורם ׳ הכל בכתב מיד יי׳ עלי ׃ ואמץ ב׳ פתחין וסימ׳ חזק ואמץ אל תירא ואל ׳ חזק ואמץ

בִּנְךָ הוּא־יִבְנֶה בֵיתִי וַחֲצֵרוֹתָי כִּי־בָחַרְתִּי בוֹ לִי לְבֵן וַאֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב׃ וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ עַד־לְעוֹלָם אִם־יֶחֱזַק לַעֲשׂוֹת מִצְוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל קְהַל־יְהוָה וּבְאָזְנֵי אֱלֹהֵינוּ שִׁמְרוּ וְדִרְשׁוּ כָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְמַעַן תִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה וְהִנְחַלְתֶּם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃ וְאַתָּה שְׁלֹמֹה־בְנִי דַּע אֶת־אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה כִּי כָל־לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ יְהוָה וְכָל־יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת מֵבִין אִם־תִּדְרְשֶׁנּוּ יִמָּצֵא לָךְ וְאִם־תַּעַזְבֶנּוּ יַזְנִיחֲךָ לָעַד׃ רְאֵה עַתָּה כִּי־יְהוָה בָּחַר בְּךָ לִבְנוֹת־בַּיִת לַמִּקְדָּשׁ חֲזַק וַעֲשֵׂה׃ וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ אֶת־תַּבְנִית הָאוּלָם וְאֶת־בָּתָּיו וְגַנְזַכָּיו וַעֲלִיֹּתָיו וַחֲדָרָיו הַפְּנִימִים וּבֵית הַכַּפֹּרֶת׃ וְתַבְנִית כֹּל אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ לְחַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־הַלְּשָׁכוֹת סָבִיב לְאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים׃ וּלְמַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּלְכָל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ לַזָּהָב בַּמִּשְׁקָל לַזָּהָב לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה לְכֹל כְּלֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה׃

וּמִשְׁקָל לִמְנֹרוֹת הַזָּהָב וְנֵרֹתֵיהֶם זָהָב בְּמִשְׁקַל־מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ וְלִמְנֹרוֹת הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לִמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ כַּעֲבוֹדַת מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה׃ וְאֶת־הַזָּהָב מִשְׁקָל לְשֻׁלְחֲנוֹת הַמַּעֲרֶכֶת לְשֻׁלְחַן וְשֻׁלְחָן וְכֶסֶף לְשֻׁלְחֲנוֹת הַכָּסֶף׃ וְהַמִּזְלָגוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַקְּשָׂוֹת זָהָב טָהוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר׃ וּלְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת זָהָב מְזֻקָּק בַּמִּשְׁקָל וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה׃ הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד יְהוָה עָלַי הִשְׂכִּיל כֹּל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ חֲזַק וֶאֱמַץ וַעֲשֵׂה אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהַי עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ עַד־לִכְלוֹת כָּל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ וְהִנֵּה מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכָל־עֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים וְעִמְּךָ בְכָל־מְלָאכָה לְכָל־נָדִיב בַּחָכְמָה לְכָל־עֲבוֹדָה וְהַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם לְכָל־דְּבָרֶיךָ׃

כט

וַיֹּאמֶר דָּוִיד הַמֶּלֶךְ לְכָל־הַקָּהָל שְׁלֹמֹה בְנִי אֶחָד בָּחַר־בּוֹ אֱלֹהִים נַעַר וָרָךְ

ועשה אל תירא׃

רשי

כל ישראל ׳ כגר כאזרח ׃ ובאזני אלהינו ׳ לפני אלהינו דוגמ׳ אתם נצבים היום כולכם לפני יי׳ אלהיכם וכן ויעמד המלך על העמוד אשר לפני יי׳ ׃ שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם ׳ זה אמר לכל ישראל יחד ׳ אבל לשלמה אמר לפני כל ישר׳ ועבדהו ׃ בלבב שלם ׳ בלבב שלם לא נאמר שיהא משמע שני לבבות אלא׳ בלב שלם שלא יהא לך אלא לב אחד לאבינו שבשמי׳ וכן יסד הפייט שני לבבות לך כאחד לאחד ׳ ודוגמתו והיה לבבכם שלם עם יי׳ אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותם יהיו לב אחד שלם וכן מפורש בב״ר וסעדו לבכם ואחר תעבורו מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהי כן כדכתיב שיתו לבכם לחילה ׃ כי כל לבבות דורש יי׳ ׳ כאן נופל לומר לבבות כל לבבות דורש יי׳ בין טוב ובין רע ׃ וכל יצר מחשבות מבין ׳ בב״ר שנינו קודם שנוצר יציר מבין הב״ה מה שהאדם עתיד לחשוב ׃ אם תדרשנו ימצא לך ׳ לכך אני אומר לעיל ודרשו כל מצות יי׳ ׃ יזניחך לעד ׳ יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והאזניחו זנח יי״ את מזבחו ׃ כי יי׳ בחר בך לבנות בית למקדש ׳ לא לבנות לו לדוד בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש לצורך הארון שנקרא מקדש דכתי׳ ונסעו הקהתי׳ נושאי המקדש והוא הארון ולא בחר בך מפני שאתה משובח משאר אחיך אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה ׃ תבנית האולם ׳ ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב במלכים והאולם על פני היכל הבית וגו׳ ׃ וגנזכיו ׳ מקום שאוצרות הקדשי׳ מונחים ׃ אשר היה ברוח עמו ׳ כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה ורבותינו אמרו וישב ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמ׳ הנה בנויות ברמה שעוסקין היה בבניינו של עולם הוא בית המקדש ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שני׳ ׃ סביב לאוצרות בית אלהים ולאוצרות הקדשי׳ ׳ ולא פירש איזה שהקדשי׳ אשר הקדיש דוד וראשי האבות ובאותו פרק היו מונחים עליו עד שבנו בית המקדש אבל אוצרי אותמיד היו כל עוד שהבניין קיים ׃ ולמחלקות הכהני׳ והלוים ׳ שחלקו לכ״ד משמרות כדלעיל כל זה מסר לו ׃ ולכל כלי עבדת בית יי׳ ׳ משקל מה וכמה כל כלי וכלי כמפורש לזהב במשקל לזהב ׃ לכל כלי עבודה ועבודה ׳ לכל כלי הכסף במשקל ׃ ונרותיהם זהב ׳ משקל כל נר ונר ׃ במשקל מנורה ומנורה ׳ כי עשרה מנורו׳ עשה ׃ בעבור׳ מנורה ומנורה ׳ ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה ׳ וגם משקל שלחנות המערכת לערוך עליו לחם הפנים ׳ למשקל שלחן ושלחן כי עשרה שלחנות של זהב עשה בהיכל ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה שמפשיטין עליהם הקרבנות ׃ ומשקל המזלגות והמזרקות ׃ ולכפורי הזהב במשקל ׳ כפורי כלי שרת לקבל בהלים הדם מהם וד״גמ׳ בפר׳ קמא בבבא מציעא ההוא גבר׳ דכפר ידיה בגלימא דחבריה וכל כפרה לשון קינוח וחטוי הוא ׃ זהב מזוקק ׳ כמו כסף מזוקק ׃ ולתבנית המרכבה ׳ הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם ׃ לפורשים ׳ כלומר הפורשים והסוככים על הארון כדאמר והיו הכרובים פורשי כנפים וגו׳ ׃ הכל בכתב ׳ פתרו׳ הכל בכתב כדר לי שכום משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל הרואה ׃ כל מלאכות התבנית ׳ תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה והכל דרש שמוא׳ מן התורה ברוח הקדש כמו ששנינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשי׳ בחמשי׳ חמשי׳ פעמי׳ חמשי׳ הם כ״ה מאות כ״ל אתכם לחמש רבועות להיו׳ חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בשילוק קרובה של שבת חנוכה המתחיל מנשה את אפרי׳ ואפרי׳ את מנשה והכל דרש׳ שמוא׳ ברוח הקדש ולמד לדוד כן ׃ חזק ואמץ ׳ כדי שתתקיי׳ מלכותך כמו שהבטיחך הב״ה והכינותי מלכותו עד עולם אם יחזק לעשות מצותי וגו׳ ׃ והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה ׳ כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי לך מחלקות ופועלים ואין לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית ׃ השרים ׳ הממונים על הפועלים ושוטריהם ׃ וכל העם לכל דבריך ׳ לעשות ציוויך ׃ שלמה בני אחד ׳ ואפילו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך ׃ והמלאכה

רדק

דע את אלהי אביך ׳ כמו וידעת את ה׳ אלהיך ואמר אלהי אביך ר״ל שיסמוך על הקבלה עד שידעם מעצמו ׳ וכל יצר מחשבות מבין ׳ פעלת הלב נקראת יצר ׳ לפי שהלב פועל ויוצר במחשבה העניינים הן לטוב הן לרע ׃ וגנזכיו ׳ פי׳ אוצרותיו ׃ כל אשר היה ברוח עמו ׳ ברוח נבואה כי על פי רוח הקדש ידע כל תבנית הבית או על ידי עצמו ׳ או על ידי שמואל הנביא ׃ למנורות הזהב ׳ הם המנורות עשר שעשה שלמה אבל מנורת כסף לא מצאנו שעשה א״כ מה הוא ולמנורות הכסף ׳ ויראה כי עשה מנורות כסף להיות בלשכות הכהנים להאיר להם שהיו אוכלים ושוכבים שם ׳ ומנורות הזהב היו בהיכל עשר חמש מימין המנורה שעשה משה וחמש משמאל וכן שלחנות הזהב היו ללחם הפנים ושולחנות הכסף לשחוט עליהם ולתת עליהם בשר העולה כשהיה מנתחה ואע״פי שלא זכר זה בספור בנין הבית למדנו זה מבנין הבית שראה יחזקאל במראה הנבואה ׃ ולכפורי הזהב ׳ פירשו ר״זל מזרקי׳ שאמרו ודם השכין במאי מקבל ליה בשפת מזרק דכתיב כפורי זהב ׳ וקראו כן על שם שמקבל בהם השכין כמו ויכפר לה בבליתא דפרטא שעניינו מקנח ׳ וכן כל לשון כפרה ׃ ולתבנית המרכבה הכרובים זהב ׳ פי׳ לתבנית מרכבות חיות הקדש כי בהם פני הכרוב ׳ לפורשים וסוככים ׳ פי׳ להיות פורשים וסוככי׳ בכנפיהם על ארון ברית ה׳ ׃ הכל בכתב מיד ה׳ ׳ פי׳ הנה לך הכל בכתב מסודר כמו שהוא מיד ה׳ על כל מלאכות התבנית כי בנבואה נאמר לה כמו שכתבנו על יד שמואל הרואה ׃ ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה לכל עבודה ׳ על דרך כל אשר ידבנו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה ׳ כלומר עמך עמלים בכל מלאכה ובכל אשר יתנדבו לעשות אותה ׳ והשרים והעם הם מזומנים לכל דברך ׃ נער ורך וכו׳ ׳ אמרו כי בן י״ב שנה היה שלמה כשמלך כי באותו פרק שנולד הוא מספר ענין אמנון ותמר ׳ ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום ׳ והרג אמנון וברח לגשור והיה שם שלש שנים הרי חמש שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ׳ ומרד באביו ונהרג אחרי זה ויהי רעב בימי דוד שלש שני׳ הרי עשר ׳ ובשנה שאחריו מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי י״א ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי י״ב׃ הזהב

והמלאכה ג' בקרי' וסימ' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה' והמלאכה לא ליום אחד ולא לשני': והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה: לזהב לזהב חד מן א"ב מן ב"ב תאומים וכל חד וחד ל' דכו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הת"ו בערך תאם בס"ד: שמח ג' בקריא' וסי' וגם דוד המלך' שמח בצרים בצאתם כי נפל' וב' ושמח וסימ' וראך ושמח בלבו' ושמח לבם כמו יין: ועד עולם י"ב בקריאה וסימ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא' ואני זאת בריתי אתם אמר יי' רוחי דישעיה' ושכנתי אתכם במקום

וְהַמְּלָאכָה גְדוֹלָה כִּי לֹא לְאָדָם הַבִּירָה כִּי לַיהוָה אֱלֹהִים׃ וּכְכָל כֹּחִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית אֱלֹהַי הַזָּהָב לַזָּהָב וְהַכֶּסֶף לַכֶּסֶף וְהַנְּחֹשֶׁת לַנְּחֹשֶׁת הַבַּרְזֶל לַבַּרְזֶל וְהָעֵצִים לָעֵצִים אַבְנֵי שֹׁהַם וּמִלּוּאִים אַבְנֵי פוּךְ וְרִקְמָה וְכֹל אֶבֶן יְקָרָה וְאַבְנֵי שַׁיִשׁ לָרֹב׃ וְעוֹד בִּרְצוֹתִי בְּבֵית אֱלֹהַי יֶשׁ לִי סְגֻלָּה זָהָב וָכָסֶף נָתַתִּי לְבֵית אֱלֹהַי לְמַעְלָה מִכָּל הֲכִינוֹתִי לְבֵית הַקֹּדֶשׁ׃ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים כִּכְּרֵי זָהָב מִזְּהַב אוֹפִיר וְשִׁבְעַת אֲלָפִים כִּכַּר כֶּסֶף מְזֻקָּק לָטוּחַ קִירוֹת הַבָּתִּים׃ לַזָּהָב לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף לַכֶּסֶף וּלְכָל מְלָאכָה בְּיַד חָרָשִׁים וּמִי מִתְנַדֵּב לְמַלֹּאות יָדוֹ הַיּוֹם לַיהוָה׃

ח

וַיִּתְנַדְּבוּ שָׂרֵי הָאָבוֹת וְשָׂרֵי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וּלְשָׂרֵי מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּתְּנוּ לַעֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים זָהָב כִּכָּרִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וַאֲדַרְכֹנִים רִבּוֹ וְכֶסֶף כִּכָּרִים עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּנְחֹשֶׁת רִבּוֹ וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים כִּכָּרִים וּבַרְזֶל מֵאָה אֶלֶף כִּכָּרִים׃ וְהַנִּמְצָא אִתּוֹ אֲבָנִים נָתְנוּ לְאוֹצַר בֵּית יְהוָה עַל יַד יְחִיאֵל הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ וַיִּשְׂמְחוּ הָעָם עַל הִתְנַדְּבָם כִּי בְּלֵב שָׁלֵם הִתְנַדְּבוּ לַיהוָה וְגַם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ שָׂמַח שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃ וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְהוָה לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם׃ לְךָ יְהוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ׃ וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל׃ וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ׃ וְכִי מִי אֲנִי וּמִי עַמִּי כִּי נַעְצֹר כֹּחַ לְהִתְנַדֵּב כָּזֹאת כִּי מִמְּךָ הַכֹּל

הזה דירמיה' לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה דירמיה' ושמתי את הצולעה לשארית' ויברך דוד את יי' לעיני כל הקהל' ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם' יהי שם יי' מברך' וחסד יי' מעולם ועד עולם' יחל ישראל אל יי' ירושלם הרים סביב לה' יי' ישמור צאתך ובואך מעתה:

רדק

הזהב לזהב והכסף לכסף, כלומר הכינותי, הזהב למה שצריך זהב והכסף למה שצריך כסף: אבני פוך ורקמה, פי' ובגדי רקמה ואבני פוך וכל אבן יקרה ליקירו' הבית כמו שאמר בבנין הבית, ויצף את הבית אבן יקרה לקירות הבית ולרצפה, והפוך הוא אפשר שהוא אבני הכחול, או אבנים יקרות עינם כעין הכחול: מכל הכינותי, מכל אשר הכינותי: לטוח קירות הבתים, והלא בזהב היו טוחים הקירות שנאמר ואת כל הבית צפה זהב ואיך אמר כי הכסף הכין לטוח הקירות, נאמר כי לטוח טעמו לשלשת ככרי זהב שזכר, ובדברי רז"ל לטוח את קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורין אותו כסף שהיה מכסף כל בעלי זהבים: ואדרכנים רבו, מטבע ידוע אצלם: אלהי ישראל אבינו, אבינו שב אל ישראל וזכר הנה יעקב אבינו על בנין הבית לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהי' כמו שכתוב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ובב"ר מפרש כי על שם הברכה אשר התנדבו זכרו ישרא' אביהם שהוא היה תחלה למודרים שנ' וידר יעקב נדר לאמר מהו לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם, יעקב פתח בנדר תחלה לפיכ' כל מי שהוא נודר לא יהא תולה את הנדר אלא בו, א"ר אבהו כתי' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב לאביר אברהם לאביר יצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב תלה את הנודר במי שפתח בו בתחלה, רבי הונא בשם רבי אידי אמר כתיב וישמחו העם על התנדבם וכו', ויברך דוד את ה' וכו' ברוך אתה ה' אלהי ישראל אבינו אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי ישראל תלה הנדר במי שפתח בו תחלה: לך ה' הגדולה והגבורה וכו', כלומר כל הגדולה הזאת והגבורה שהיתה לי והנצח שהיתה לי על כל הגוים והתפארת היה לי הוד וכבוד עליה' הכל הוא כמו שאמ' כי ממך הכל ומידך נתנו לך: כי כל בשמי' ובארץ, לך ה' הממלכה, כלומ' אשר בשמים ובארץ לך ה' היא הממלכה שאתה מולך ומושל בכל אשר בשמים ובארץ, והמתנשא לכל לראש כלומר לכל הראשי' והמלכי' אתה הוא המתנש' על כולם ולמ"ד לראש ר"ל לכל אשר ממונה לראש, ורבותינו פירשו כי כל המתנש' להיות לראש וכל שהוא ראש על כל דבר אינו אלא מתך כי אפי' ריש גרגות' מן שמיא ממנו: ותושבים

רשי

והמלאכה גדולה, ואם תאמר תקטין הבית זה אי איפשר כי לא לאדם הבירה כ"א ליי' אלהים הגדול והנורא אשר לא יכלכלוהו השמים ושמי השמים ואעפ"כ אל תבהל לבנות בית גדול כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אהי' הזהב לזהב והכסף לכסף וגו' לפיכך אין לך טורח גדול כל כך: אבני שהם ומלואים, דוגמ' המשכן אבני שהם ואבני וגו': אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה, לתת בקירות הזהב ובכלי כסף: ואבני שיש, לעמודי' ולשלחנות ולרצפה: ועוד ברצותי בבית אלהי, פתרון מרוב רצון שרציתי בבית אלהי: יש לי סגולה, קבצתי לי קבוצת זהב וכסף שדפיר' לפנינו: מזוקק, לבן הרבה: לטוח קירו' הבית, ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב כי אם שיהיה מזוקק: לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל מלאכה, נתתיו ביד חרשי' אומנים וזהו אשר הכינותי לבית המקדש ואעפ"כ שקבצתי כל זאת ומי מכם שמתנדב למלאות ידו היום ליי' להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין דוגמ' כל נדיב לבו הביאו אח ונזם: ולמלאו', דוגמ' ומלאת יד אהרן ויד בניו ותרגומו ותקריב קרבן דאהרן: ויתנדבו שרי האבו' וגו', אותם שכתו' למעלה על שבט ישר' וגו' וכתו' כן למעלה ובני ישר' למספרם ראשי האבות וגו': ולשרי מלאכ' המלך, וגם שרי עבודת אדמת המלך ועל שבכרמי המלך וגו' כדלעיל: ואדרכני' רבו, קוני"ש בלע"ז: נתנו לאוצר בית יי' על יד יחיאל הגרשני, שהיה נגיד על האוצרות כדלעיל בני יחיאלי זיתם ויואל אחיו על אצרות בית יי': כי בלב שלם, בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפיצ' או שמתנחמים מאחרי' והוא נקרא שני לבבות אבל אלו ברצון נפש נתנו כולם: וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה, ושלא תאמר כהם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגו' יותר מכולם כי הוא היה בעל המעשה דוגמא הרים נזלו מפני יי'. זה סיני יותר מכולם מפני אשר ירד עליו יי' באש: ויבר' דוד את יי' לעיני כל הקהל, שהקהיל כדאמ' לעיל ויקהל דוד ויברכם על התנדבם: ויאמר דוד ברוך אתה יי' אלהי ישראל אבינו, לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר יעקב נדר: ישראל אבינו, ישראל סבא וגם בב"ר מפורש כך נדרתי אני דוד ועמי כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישרא' וכן אשר נדר לאביר יעקב:

מעולם ועד עולם, אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך יי' אשר הציל אתכם בגאי גדול הוא זה לכל ישרא' ואני הריני מוסיף לברך את הב"ה יותר מיתרו: לך יי' הגדולה, נתן שבח להב"ה שנתן לו כל כך כח לקבוץ ממון כזה לבנין בית המקדש דכתיב הוא יבנה בית וסמך ליה ליי' בעבור עבדך וכך לבך עשיתי את כל הגדולה וגם לשון גדולה נופל על בנין בית המקדש דכתיב והבית לבנות ליי' להגדיל למעלה: לך יי' הגדולה, אע"פ שקבצתי כל הממון הזה לבנין בית המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת: והגבורה, שנתת לי גבורה להלח' עם שנאי ישר' ולבנות שלום לפניו לבנות הבית כדלעיל אחר שנלח' עם כל אויביו וגבו' כתיב גם אותם הקדיש המלך דוד וגו': והתפארת, כל שבחות או שבחו על שנתן לו הב"ה כח לקבץ ממון לבנין בית המקדש שנקרא פאר דכתיב לפאר מקום מקדשי וגם למעלה כתיב לשם ולתפארת: והנצח, שנתן לו הב"ה נצחון לשלול שלל הגוים לצורך הבנין: כי כל בשמי', לך הוא אפי' על מה שעל השמי' אתה מושל כל שכן על מה שבארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה: ובארץ, אתנחתא שמש מעתייר הפסוק ומושב למעלה היינו כדפירשתי: לך יי' הממלכה והמתנשא לכל לראש, פתרו' מלך בשר ודם אם נתן לעבדו את שררה וממשלה במלכות אחר השר הוא עבדו בכל מקום שהוא אבל המלכות אינו של מלך ומי שמלכות שלו אין העבד המושל שלו אבל הב"ה שלו הוא העבד הממונה למושל וגם המלכות שלו הקונטריא"ה בלע"ז לפיכך כת' לך יי' הממלכה והמתנשא עליה דאפילו ריש גרגותא משמיא מנו ליה, ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש כשאנו סבורין ששבחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשבח עומד לראש השבחות וכן כשסיים דוד כל תושבחותיו בתילי' הוא מתחיל מזמו' האחרון שירו ליי' שיר חדש כלומ' כל השבחות חדשים הם כאילו לא שבחנוהו מעולם, כך פי' לי ר' אליעזר ב"ר מאיר ב"ר יצחק מאורלינש וכן בחגיגת ירושלמי כמדומה לי: והעושר והכבוד מלפניך, מידך הכבוד נופל על העושר כדכתי' בזו כסף בזו זהב וגו' וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה כלומ' כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה וגו': ועתה אלהינו מודי' אנחנו לך, על שחלקת לנו מטובך: וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב, שדחקנו עצמנו להתנדב כל כך בזאת הנדבה ולא משלנו אלא מתוך הכל וחלקת לנו מעט:

ודברי ה׳ בקריאה וסי׳ ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים דד״ה ׳ ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דד״ה ׳ ודברי שנאה סכבוני דתהלות ׳ הדר בכוד הודך ׳ ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד״ה :

ומידך נתנו לך: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה: יהוה אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל: וידעתי אלהי כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך: יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל אבתינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך: ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך עדותיך וחקיך ולעשות הכל ולבנות הבירה אשר הכינותי: ויאמר דויד לכל הקהל ברכו נא את יהוה אלהיכם ויברכו כל הקהל ליהוה אלהי אבתיהם ויקדו וישתחוו ליהוה ולמלך: ויזבחו ליהוה זבחים ויעלו עלות ליהוה למחרת היום ההוא פרים אלף אילים אלף כבשים אלף ונסכיהם וזבחים לרב לכל ישראל: ויאכלו וישתו לפני יהוה ביום ההוא בשמחה גדולה וימליכו שנית לשלמה בן דויד וימשחו ליהוה לנגיד ולצדוק לכהן: וישב שלמה על כסא יהוה למלך תחת דויד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל: וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דויד נתנו יד תחת שלמה המלך: ויגדל יהוה את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל: ודויד בן ישי מלך על כל ישראל: והימים אשר מלך על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלוש: וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד וימלך שלמה בנו תחתיו: ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החזה: עם כל מלכותו וגבורתו והעתים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל ממלכות הארצות:

רש״י

ומידך נתנו לך ׳ ומה שנתת לנו מידך נתנו לך מקצת יו״ן דנוטה במקום נו״ן שנייה נתננו לך : כי גרים אנחנו לפניך ׳ ואין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה דוגמ׳ כי גרים ותושבי׳ אתם עמדי : ככל אבותינו ׳ אדם שיש לו בנים ונחלו ומכר כל הנחלו׳ ואם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראי׳ גרים ותושבי׳ אבל אבותינו היו אורחי׳ וכן אמ׳ דוד אנו אין כן אלא גם אנו וגם אבותינו כלנו גרים ותושבי׳ בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם : כצל ימינו על הארץ ׳ מפור׳ במדרש קהלת ולא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל : ואין מקוה ׳ אין מי שיש לו תקוה שלא ימות : אשר הכינונו ׳ דוגמ׳ אשר הביאונו : וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב ׳ אתה בוחן מי שיש לו שני לבבו׳ אחד לטוב ואחד לרע : ומשרי׳ תרצה ׳ ולב טוב ויושר תרצה וכי אני יודע שביושר לבב שיסרתי לטוב לבבי ללב אחד בהתנדבתי את כל אלה ומן עמך שהתנדבו פתרו׳ בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו אני אומר : ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך ׳ כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כרכתי׳ וישמחו העם על התנדבם : הנמצאו פה ׳ הנמצאי׳ כאן הם הכתובים למעלה ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו׳ אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שאר כל ישראל כאן אז תתרבה הנדבה : שמרה זאת לעולם ׳ וזכור לנו זאת הנדבה למצוה רבה ולצדקה : ליצר מחשבות לבב עמך ׳ כי יצר שני לבבם ומחשבותם לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגו׳ : והכן לבבם אליך ׳ שני לבבם שלם להיות לב אחד אליך וכן תפרש ולשלמה בני תן לבב שלם להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגו׳ וכן בקש שלמה יהי יי׳ אלהינו עמנו עד והיה לבבכם שלם : ולבנות הבירה אשר הכינותי ׳ אפר״יטש בלע״ז ועתה לפי שהכינותי וזמנתי הכל לפיכך נקל לשלמה לבנות ובלבד שתהא ידך בו : ויאמר דוד לכל הקהל ׳ מוסב על ויקהל דוד את כל שרי וגו׳ : ברכו את יי׳ אלהיכם ׳ אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דמשמע ולא אלהי אבותיהם לכך נאמר ברכו את יי׳ אלהיכם והם אמרו אלהינו ואלהי אבותינו ולכך ויברכו כל הקהל ליי׳ אלהי אבותיהם מתוך ריבוי לשון ותחמת קדושתו : למחרת היום ׳ אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היום לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו לקנות בהמות לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו ליי׳ זבחים וגו׳ : פרים אלף כבשים אף ונסכיהם ׳ דוגמ׳ איש חמשה עתודים חמשה וגו׳ שיעור אחד לכולם : וזבחים לרב ׳ כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים ובשלשה דברים מניח הראשון עד לבסוף ומפרש האחרון מיד וכן ויבוא לבן באהל יעקב עד ויבוא באהל רחל והלא כבר נאמר ויבא לבן באהל יעקב הוא אהל רחל אלא לא מצא הוא מוסב על האמהו׳ האחרונות ושוב מפרש הראשון ויבא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו׳ ושוב אין נופל לומר ובאהל שתי האמהות ולא מצא הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים ויאכלו וישתו ביום ההוא וגו׳ ואם היה אומר ויזבחו ליי׳ זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרו מיד והמתין עד בסוף ואומר וזבחים לרב ויאכלו וישתו וכן הרב׳ דוגמ׳ ויאכלו וישתו לפני יי׳ דוגמא ויקח יתרו חתן משה וגו׳ : וימליכו שנית לשלמ׳ בן דוד ׳ כבר המליכוהו פעם א׳ כדכתיב במלכים ויקח צדוק הכהן את קרן וגו׳ מפורש בהוריות מלך אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד בזה למשחו כדי להוצי׳ מלבן של עוזרי אדוניהו להמליכו וימשחו ליי׳ לנגיד ולשון נגידו תרגום של משכו ועל שם אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם : ולצדוק לכהן ׳ לפי שמשח אביתר את אדניהו : וישב שלמה על כסא יי׳ למלך ׳ כאן נופל לומר מלך על כסא יי׳ שהכסא של יי׳ להמליך עליו מי שירצה ׳ ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט״ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט״ו דורות אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמה בועז עובד ישי דוד שלמה וזהו שכתוב כסאו כשמש נגדי שאינו נחסר לעולם ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהי כירח שיכון לעולם ומשלמה ואילך נתמעטו המלכי׳ מגדולת׳ כלבנה המחסרת והולך עד צדקיהו ועיני צדקיהו עור : וישמעו אליו כל ישר׳ ׳ מיד מה שאין כן בשאול כדכתיב ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגם דוד לא מלך תחילה כי אם בחברון ז׳ שנים : וכל השרים והגבורים ׳ מה שאין כן באדוניהו כדכתיב במלכים והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדוניהו : וגם כל בני המלך נתנו יד ׳ מה שאין כן באדוניהו שלא שמו ידם תחתיו ׳ נתנו יד אמונה תקעו כף שלמה לעבדו בלב שלם : ויתן עליו הוד מלכות ׳ פתרו׳ נתן עליו חן מלכות דוגמ׳ ונתת מהודך עליו שהכל אמרו הבון זה ובדניאל כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות : ודברי דוד המלך הראשונים ׳ מה שאירעהו לדוד מתחלה עד סופו : הנם כתובים על דברי שמואל ׳ בספר שמואל : ועל דברי גד ׳ במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומ׳ כל פרשת גדולתו של מלך כתוב כאן ובמקומות אחרים וכן דמרדכי על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס : והעתי׳ אשר עברו עליו ׳ עתי צרה שעברו עליו וזהו שאמ׳ דוד בידך עתותי הצילני מיד אויבי ורודפי : ועל ישראל ׳ עתות שעברו על ישראל : ועל כל ממלכות הארצות ׳ שבאו על ישרא׳ דוגמ׳ בשמואל וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתים ויהמם וגו׳ וכן ביהושפט ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יי׳ וגו׳ וכן בסנחריב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים :

רד״ק

ותושבים ככל אבותינו ׳ כלומר אם אנחנו בעולם תושבים אין אנחנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומתו א״כ גרים אנחנו וכמו הצל שהוא פונה במהרה כן ימינו על הארץ : ואין מקוה ׳ ואין שום מקוה לאדם שיאריך בעולם כי הרוצים הם ימינו : כל ההמון הזה ׳ כמו הממון ר״ל ריבוי הכסף והזהב ושאר דברים וכן מהמון רשעים רבים : כי אתה בוחן לבב ׳ כלומר אתה הוא בוחן ורוצה ביושר לבבי וידעת ביושר לבבי כי כאשר לבבי התנדבתי וכן עמך אשר נמצאו פה אתה ידעת את לבבם אבל אני ראיתי כי בשמח׳ התנדבו לך וכמדומה לי כי בלב יושר התנדבו הם ג״כ וכמו שהיום לבבם יושר כן שמרה זאת להם לעולם שיהיה יצר מחשבתם ולבבם נכון אליך ׳ וה״א הנמצאו במקום אשר וכן ה״א ההלכוא אתו וזולתם כמו שכתבנו בספר מכלל : וימליכו שנית לשלמה ׳ וכו׳ ׳ כי פעם אחרת המליכו דוד כשבאה בת שבע אליו ונתן הנביא ואותו היום צוה למשחו ולהמליכו כמו שכתו׳ בספר מלכים ואז לא היו שם ישראל אלא אנשי ירושלים ואחרי כן הקהיל כל שרי ישראל מכל השבטים והמליכו לעיניהם פעם שנית : וימשחו לה׳ לנגיד ׳ פי׳ וימשחהו אותו לה׳ לנגיד ולצדוק משחו להיות כ״ג ׳ ומזה הפסוק שמכו רז״ל כי אכזה שהיו בוזזים ישראל מאויביהם מחצה למלך ומחצה לעם מקיים נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לו אף נגיד מחצה לו ׳ ומחצה לעם לאחיו הכהנים שנאמר והיתה לאהרן ובניו : ויתן ׳ עליו הוד מלכות ׳ שהיו כל העם יראים ממנו ומכבדים אותו ובהפך זה כתיב בספר דניאל ולא נתנו עליו הוד מלכותו : ויאמר

ויתחזק

ויתחזק ח׳ בקריאה וסים׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה ׳ ויתחזק דוד באלהיו ׳ ויתחזק העם איש יש׳ ׳ ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד״ה ׳ ויתחזק דמלך דהג עם ׳ ויתחזק אביה וישא לו נשים ׳ וימלך יהושפט בנו ׳ ויתחזק יותם ׳ וב׳ ויתחזק וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו ׳ ויתחזק ויבן את החומה ׳ וכל התחזק דכו׳ : סימן קדמא דסיפרא שמואל הרואה תנינא דסיפרא דיאשיהו שמואל הנביא ואפ״ס ראה יי׳ והביטה וגו׳ : במחיר ח׳ וסים׳ נמסר במלכים א סימן י׳ : החתים ה׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים

ספר שני

א

ויתחזק שלמה בן דויד על מלכותו ויהוה אלהיו עמו ויגדלהו למעלה: ויאמר שלמה לכל ישראל לשרי האלפים והמאות ולשפטים ולכל נשיא לכל ישראל ראשי האבות: וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים אשר עשה משה עבד יהוה במדבר: אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים בהכין לו דויד כי נטה לו אהל בירושלם: ומזבח הנחשת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור שם לפני משכן יהוה וידרשהו שלמה והקהל: ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת לפני יהוה אשר לאהל מועד ויעל עליו עלות אלף: בלילה ההוא נראה אלהים לשלמה ויאמר לו שאל מה אתן לך: ויאמר שלמה לאלהים אתה עשית עם דויד אבי חסד גדול והמלכתני תחתיו: עתה יהוה אלהים יאמן דברך עם דויד אבי כי אתה המלכתני על עם רב כעפר הארץ: עתה חכמה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה כי מי ישפט את עמך הזה הגדול: ויאמר אלהים לשלמה יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד ואת נפש שנאיך וגם ימים רבים לא שאלת ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפוט את עמי אשר המלכתיך עליו: החכמה והמדע נתון לך ועשר ונכסים וכבוד אתן לך אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה כן: ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם מלפני אהל מועד וימלך על ישראל: ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רכב ושנים עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם: ויתן המלך את הכסף ואת הזהב בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוא סחרי המלך מקוא יקחו במחיר: ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן לכל מלכי החתים ומלכי ארם בידם יוציאו: ויאמר שלמה לבנות בית לשם יהוה ובית למלכותו:

ב

ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל ושמנים אלף איש חצב בהר ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושש מאות: וישלח שלמה אל חורם מלך צר לאמר כאשר עשית עם דויד אבי ותשלח לו ארזים לבנות לו בית לשבת בו: הנה אני בונה בית לשם יהוה אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים ומערכת תמיד ועלות לבקר ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי יהוה אלהינו

סים א׳ : ויציאו ד׳ וסים׳ נמסר באיוב סימן ח׳ : הנה אני ז׳ דסמי׳ בקריאה וסים׳ הנה אני קשרתי על אדני ׳ הנה אני יי׳ אלהי כל בשר ׳ הנה אני פותח את קברותיכם ׳ הנה אני מביא בכם רוח ׳ הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ ׳ הנה אני לוקח את בני ישראל ׳ הנה אני בונה בית :

רדק

ויאמר שלמה לכל ישראל וכו׳ ׳ וילכו שלמה וכל הקהל ׳ פי׳ שאמר להם שילכו לבמה אשר בגבעון וילכו ׳ והוא מזבח הנחשת אשר עשה משה ׳ וכן ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אמר לו שיקיא אותו וכן עשה ׳ וכן ויאמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה ׳ ויעל עליו עולות אלף ׳ לא בפעם אחת אלא קודם שובו לירושלם : ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ׳ אין למ״ד לבמה כמקום מ״ם ׳ כמו שכתב רבי יונה כי זה הפך זה כי הלמ״ד מורה הקרוב והמ״ם מורה הריחוק ׳ ואיך יהיה זה במקו׳ זה ׳ אלא פי׳ כך ׳ ויבא שלמה שהלך לבמה אשר בגבעון לפני אהל מועד אשר בגבעון בא לו לירושלם וימלוך על ירושלם ׳ ורז״ל דרשוהו כך כשבא שלמה מגבעון ירושלי׳ היו פניו לבמה אשר בגבעון כמו שהיו פניו כשהלך לשם כלומר כי כשיצא מהבית שהיתה שם הבמה שהלך לאחריו ופניו לבמה מפני כבוד הבמה ולמדו מזה וכן הכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישרא׳ במעמדם כשהיו נפטרי׳ לא היו מחזירי׳ פניהם והולכים אלא מצדדין פניהם והולכים וכן תלמיד הנפטר מרבו : ויניחם בערי הרכב ׳ בערים שהיו שם גדולי הסוסים שהיתה ארץ מקנה : כאבנים ׳ לא אמר על הערך ׳ אלא שהיה נמצא הזהב והכסף בירושלים לרוב כמו האבנים והוא על דרך הפלגה ׳ ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אר״ יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה : ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ׳ פי׳ א״א ז״ל בספר מלכים כי פרעה נתן לו יציאות ורואות במצרים מוצא בסוסים והיה מוכר אותם לסוחרים בשנה וזהו מקוא יקחו במחיר ׳ ומקוא ׳ לשון קבוץ ׳ ובמלכים מקוה כתי׳ בה״א ובדברי הימים כתיב באלף כי אותיות אהו״י מתחלפים : מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה ׳ מכאן למדנו שהמרכבה הוא ארבעה סוסים ׳ בידם יוציאו ׳ ברשותם כלומר כל המלכים שהיו מוציאים סוסים ממצרים ליד הסוחרים שהיו לוקחים המוצא מהמלך שלמה היו מוציאו׳ ׳ והיו נותנים בסוס מאה וחמשים כסף ׳ ויספר שלמה בכל אלה גרים היו הסבלים והחוצבי׳ והמנצחי׳ כמו שאמ׳ בסמוך ויספר שלמה כל האנשים הגרים וכו׳ ׳ שלשת אלפי׳ ושש מאות ׳ ובמלכי׳ שלשת אלפים ושלש מאות פי׳ רש״י ז״ל כי השלש מאות היו נכיבי׳ על כלם כי השלשת אלפי׳ ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשי׳ אף שהיו בין סבלי׳ וחוצבי׳ אף ומאה כמו שאמו׳ ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושלש מאות והשלש מאות מן השש מאות היו על כלם : לעולם

רשי

ויתחזק שלמה וגו׳ ׳ מפני שיי׳ אלהיו עמו : ויאמר שלמה לכל ישרא׳ ׳ ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתיב לעיל ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו׳ ומה אמר להם שיבאו עמו לבמה אשר בגבעון : וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו׳ ׳ וכן דרך המקראות לקצר ויאמר יי׳ לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן ויאמר יי׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה : שאל מה אתן לך ׳ בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך : עתה יי׳ אלהים יאמן : פרואבר״יטש בלע״ז : כי אתה המלכתני ׳ כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לבאת לפניהם וללחם מלחמותיהם כענין שנאמר בשמואל ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה : ואצאה לפני העם הזה ואבואה ׳ וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ורך אפילו אלף אנשים חכמים היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי איפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לי מתון לעיין בדינים שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי : יען אשר היתה זאת עם לבבך ׳ שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים : ואת נפש שונאיך ׳ לנקום : החכמה והמדע נתון לך ׳ מה ששאלת ׳ עושר ונכסים וכבוד ׳ אשר לא שאלת אתן לך : אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה ׳ מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגו׳ : ויניחם בערי הרכב ׳ הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם מרכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו לירושלם : כאבנים ׳ מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על כתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות ורבותינו אמרו כאבני עשר ׳ וי״א אמות שהיה לו אבני גזית כן עשה מן הכסף : ומוצא הסוסים אשר לשלמה ׳ כלומר כל מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים : ומקוא סחרי המלך ׳ ומקוה אסיפת הסוסים במצרים וקורין לו בלשון אשכנז סטוט״א : להקדיש לו ׳ לצורך מה : לה קטיר פניו קטורת ׳ שהוא דרך כבוד וגם מכפיל כי אם להקטיר לפניו : לעולם

וידע ג' בקריאה וחס' וסימ' וידע דעת עליון · וידע חוסי בו · וידע לפתח פתוחים · חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: את השמים ואת הארץ י"ג דסמי' וסימ' בראשי' ברא אלהים · זכור את יום השבת לקדשו · ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם · העדתי בכם היום את השמי' ואת הארץ דסדר דברים · וחברו דסוף נצבי' · ויתפלל חזקיהו דמלכי' · וחברו דישעיה · הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם · ואם יסתר איש במסתרים · אהה אדני יי' · אדני יי' · ואני מרעיש · אני מרעיש · ויאמר חורם ברוך יי':

לעולם זאת על ישראל: והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים: ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו: ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הכין דויד אבי: ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון והנה עבדי עם עבדיך: ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא: והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מכות לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף: ויאמר חורם מלך צר בכתב וישלח אל שלמה באהבת יהוה את עמו נתנך עליהם מלך: ויאמר חורם ברוך יהוה אלהי ישראל אשר עשה את השמים ואת הארץ אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שכל ובינה אשר יבנה בית ליהוה ובית למלכותו: ועתה שלחתי איש חכם יודע בינה לחורם אבי: בן אשה מן בנות דן ואביו איש צרי יודע לעשות בזהב ובכסף בנחשת בברזל באבנים ובעצים בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל פתוח ולחשב כל מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיך וחכמי אדני דויד אביך: ועתה החטים והשערים השמן והיין אשר אמר אדני ישלח לעבדיו: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם:

ויספר שלמה כל האנשים הגיורים אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו וימצאו מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות: ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם:

ג ויחל שלמה לבנות את בית יהוה בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי: ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו:

רש"י

לעולם זאת על ישראל · לכך אני מבקש לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישר' להקריב קרבנם בבית זה אשר אני בונה: והבית אשר אני בונה גדול · לפיכך צריך אני שתשלח לי מבנייך ואם תאמר תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים אינו יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו: ומי יעצור כח לבנות לו בית · לפי שאמ' והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא מסמ' לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצור כח מי יוכל לדחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמ' למעלה שנעצר כח להתנדב: כי השמי' ושמי השמים לא יכלכלוהו · ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה לו לא כלום הוא כי אם להקטיר בו לפניו: ובארגון · זה ארגמן: וכרמיל · זו תולעת שני ידע שהרי לא נזכר כאן תולעת: ויודע לפתח פתוחים · דוגמ' פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים גריביר בלשון אשכנז: נתתי חטים מכות · בלא ואל"ף ויש אומרים מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת: ויין בתים · לשון בת מדה בלא כור ביבש: יודע בינה לחורם אבי · אומן חכם של אבי היה וגם שלי הוא: בן אשה · אלמנה היתה: מן בנות דן · משבט דן: ואביו איש צרי · יהודי היה יושב בצור דוגמא עובד אדום הגתי שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים כתיב בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צרי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היו אביו ואמו זהו שכתוב דבני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו' אמרה רחל מעתה עקמתי פתולים ועקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי · ואביו איש צורי · ללמדך אף על פי שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו: כך שמעתי מפי רבינו שלמה בר' לוי ממכשו"לה בן אחותו של רבינו משה הדרשן: רפסודות · ובמלכים כתיב דוברות בלשון אשכנז פלוצי"ן: על ים יפו · פי' על חוף הים כמו וירד יפו דיונה: ויספור שלמה כל האנשים הגירים · מלא בב' יודי"ן ומתחלה כשספרם דוד מקראו שם גרים ביו"ד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמא והעליתם את עצמותי מזה חסר אתכם בפר' ויחי ובשעת מעשה כשלקחן כתיב אתכם: ויספור אחר הספר · למעלה דכתיב ויאמר דוד לכנוס את הגרים: ויעש מהם שבעים אלף וגו' · מה שחוזר ומזכירן ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות וגומר ואפילו בפסוק אחד מצינו שמפסיק הענין ומתחיל לדברו הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגומר ולמחרתו כתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו' וחוזר ואומר וקחו איש מחתתו וגו' אלא לפי שמפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית לכתב וכל שכן כאן: בהר המוריה · לפי אשר שם נראה הב"ה לדוד בגרן ארנן בעצר המגפה והוא הר המוריה מקום ד"ד: ויחל לבנות בחדש השני · מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרון החדש בשני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ודוגמא והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי ודוגמא במלכים בשנה הרביעית בחדש זיו והוא החדש השני למלוך שלמה וגומר מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח: הארך

רד"ק

לעולם זאת על ישראל · פי' המצוה הזאת מצות הקרבנות לעולם על ישראל ואיננה על זמן לפיכך צריך אני לבנות בית טוב וחזק · ורז"ל דרשו זו ת"ח שעוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתו' כאלו נבנה בית המקדש בימיהם: ובארגון · כמו בארגמן · ותרגום ארגמן ארגונ' והוא צבע אדום · וכרמיל הוא צבע אדום ג"כ אלא שארגמן הוא צבע אדום שקורין לאקא · וכרמיל הוא תולע' השני והוא צבע הכרמיז: ואלגומים · כמו אלגמים והוא העץ האדום הנקרא בערבי אלבקם · ובלעז ברזיל · וי"מ קוריילי: גדול והפלא · פי' גדול היה והפלא בגדולתו: מכות לעבדך · כמו מכולת לביתו הכתוב במלכים · וכתבו ר' יונה מן שתית ר"ל חטים טחונים · וא"א ז"ל פי' מן כתות · ותרגו' וינכתו וכיתו כשיכה לעבדך כאלו אמר מאכל וזה היה מאכל כורתי עצים · ומה שנזכר במלכים הוא מאכל לבית חירם שכר לעבדך: בן אשה אלמנה מבנות דן · ובמלכים בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · אביו היה ממטה נפתלי וקראו צרי לפי שגר בצר כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי · וכן זה קראו צרי לפי שגר בצר ואמו היתה ממטה דן כמו שאומר מבנות דן · יודע לעשו' בזהב · הוא אומ' על אביו גם כן · וכן במלכי' ואביו איש צרי חרש נחשת · יתכ' חרש נחשת עליו או על אביו · ורז"ל פירשו על אביו וסמכו מזה כי חייב כל אדם להתעסק באומנות אביו כי לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם אביו היה אומן ובנו למד אומנותו: רפסדות · כמו דוברות · והם הקורות שקושרים אותם בראשיהם ומוליכים אותם בנהרות ובים ולכן נקראו דוברות לשון הנהגה ותרגום וינהג ודבר ונקראו ג"כ רפסדות ובלשון המשנה אסדא היה יושב בספינה או באסדא ובתלמוד הוא אסדא הוא אסכרא הוא רפסדות: הספר · שם על משקל איל שור · אשר ספרם דוד · כמו שאמר למעלה ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חוצבים והוא ג"כ ספרם אחר כן כי נוספו עליהם מעת שמלך שלמה · ואפשר שהגרי' האלה הם העם הנותר מהאמרי ומן החתי והפרזי והיבוסי כמו שאמ' במלכים כי אותם העלהו שלמה למס עד היום לעשות לו מלאכתו והערים אשר בנה וקראם גרים לפי שלא היו עובדי ע"ז כי לא היו מניחין לעבוד ע"ז בימי דוד ובימי שלמה שהיתה יד ישראל תקיפה ובתנאי זה הניחום לשבת בארץ ועשה מהם דוד ושלמה חוצבים וסבלים ועושי מלאכתו: בחדש השני בשני · פי' ביום שני לשבוע · או הוא כפל דבר כמו עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש · ורז"ל אמרו כי לפיכך אמר בשני להורות כי מניסן מונין למלכי ישראל לפיכך אמר בחודש השני בשני כי החדש שהוא שני לחדשי השנה הוא שני גם כן למלכי ישראל: ואלה

במדה ג׳ דגשי׳ בקריא׳ וסי׳ לא תעשו עול במשפט במדה, אך רחוק יהיה ביניכם וביניו, את בית האלהים הארך אמות, אנך׳. וסימני׳ בלשון תרגום תעבדון דהיכן אריכין: זהב ד׳ פתחי׳ בקריאה וסימ׳ כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש, כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת, ויצף את הבית דסיפרא ויהי כל זהב התרומה, וחד וזהב הארץ ההיא טוב: האחר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואמר אליה ביום האחר, הכרוב האחר, דבקה לכנף כרוב האחר:

ואלה הוסד שלמה לבנות את־בית האלהים הארך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורחב אמות עשרים: והאולם אשר על־פני הארך על־פני רחב־הבית אמות עשרים והגבה מאה ועשרים ויצפהו מפנימה זהב טהור: ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים ויחפהו זהב טוב ויעל עליו תמרים ושרשרת: ויצף את־הבית אבן יקרה לתפארת והזהב זהב פרוים: ויחף את־הבית הקרות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב ופתח כרובים על־הקירות: ח ויעש את־בית־קדש הקדשים ארכו על־פני רחב־הבית אמות עשרים ורחבו אמות עשרים ויחפהו זהב טוב לככרים שש מאות: ומשקל למסמרות לשקלים חמשים זהב והעליות חפה זהב: ויעש בבית־קדש הקדשים כרובים שנים מעשה צעצעים ויצפו אתם זהב: וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים כנף האחד לאמות חמש מגעת לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש מגיע לכנף הכרוב האחר: וכנף הכרוב האחד אמות חמש מגיע לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחר: כנפי הכרובים האלה פרשים אמות עשרים והם עמדים על־רגליהם ופניהם לבית: ויעש את־הפרכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ ויעל עליו כרובים:

רדק

ואלה הוסד שלמה לבנות בית האלהים, פי׳ ואלה התכונות והמדות אשר הוסד שלמה לבנות בהם את בית האלהים, והוסד פי׳ התיעץ כמו יסד המלך, יסדת עוז, מסדו יחד, והכל ענין יסוד, כי העצה והסוד למעשה כיסוד לבנין והעצה והסוד בבנין הבית לקח שלמה מדוד אביו כמו שאמר למעלה ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וגו׳, במדה הראשו׳, פי׳ האמות היו במדה הראשונ׳ במדה שנעשו בה המשכן וכליו כמו האמה הזאת, ואמרו במסכת אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה אמות, שתים, הדביר היה בכללן: והאולם אשר על פני האורך על פני רחב הבית, פי׳ והאולם שהיה על פני רוחב הבית היה על פני האורך עשרים אמה כי ארכו לרחב הבית כי השטח הגדול יקרא אורך והקטן רחב והנה ארך האולם לרחב הבית והגובה מאה ועשרים, ובספר מלכים לא זכר רחב האולם אך זכר גובה הבית ושלשים אמה קומתו, יתכן כי האולם לבדו היה לו זה הגובה והוא היה גבוה על כל הבית או היה כל הבית גבוה כאחד, ומה שאמר במלכ׳ ושלשים אמה קומתו מקרקע הבית עד השפון ולמעלה מן השפון היו עליות גובהן תשעים אמה כמו שאמר וגנזכיו ועליותיו וכן אמר והעליות חפה זהב, והקרוב אצלי כי האולם לבדו היה לו הגובה הגדול הזה, ובו היו העליות לפי׳ יחס העליות אל האולם כמו שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים כי אין ספור האולם בכלל הבית ולא הבית בכלל האולם לא בספר מלכים ולא בספר הזה, לפיכך מה שאמר והגובה מאה ועשרים על האולם לבדו אמר, ואין טענה בעבור שאמר והגבה ולא אמר וגבהו ידמה כי על כל הבית אמ׳ כי הנה אמר ג״כ על פני הארך ולא אמר על פני ארכו, ומה שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם, אין בכללו ההיכל והדביר אלא בכלל ובתיו, ויחס ההיכל אליו ואע״פי שההיכל היה ארוך ממנו לפי שהאולם היה הבית החיצון יחס הבתים הפנימים אליו והם ההיכל והתאים אשר בקירותיו וזכר אחריהם בית הכפרת שהוא הדביר ששם הארון שהו׳ פנימי לכולם, ומדברי רז״ל נראה ג״כ כי על ההיכל והדביר היו עליות: ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים, הוא ההיכל כי היה גדול שבבתים כי היתה ארכו ארבעים אמה, תמרים, צורת תמרי׳: פרוים שם מקום, ורז״ל אמרו שהיה אדום כדם הפרים: את בית קדש הקדשים, הוא הדביר: מעשה צעצועים, כמו צלצלים כמו שאמרו רז״ל כרוב כרביה כי פני נערים היה להם, וי״מ מעשה כרכב היו עשויים המקראת בלשון ערבי צנעא כרכו: לאמות חמש, הלמ״ד כלמ״ד והשליש׳ לאבשלום: פורשים אמות עשרים, כמו שהיה אורך הבית, ואין צורך לגוף הכרובים שיהיה עומד בהם כי הגוף תחת הכנפים והם עמדים על רגליהם לא כאותם שעשה בצלאל שהיו בשני קצות הכפורת על הארון ואלה היו עומדים על רגליהם בקרקע הבית, ופניהם לבית, ובאותם שעשה בצלאל כתיב ופניהם איש אל אחיו, יתכן לפרש כי נשתנו בזה כמו שנשתנו שהיו עומדים על רגליהם והיו עצי שמן מחופים זהב, ורז״ל תירצו שני הפסוקים ואמרו שהיו מצדדין פניהם כתלמיד הנפטר מרבו, ויעל עליו כרובים, כרובים מצויירים היו בפרכת וכן אומר בפרכת המשכן תעשה אותם כרובים: אמות

רשי

הארך אמות במדה, ולפי שהפסיק ואמ׳ במדה הראשונה אומר עוד אמות כלומר ארך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות עשרי׳: והאולם אשר על פני הארך, ארך של אולם שעל פני רחב הבית עשרים שהרי ארך האולם בכל רחב הבית עשרים אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה ארך והפחותה קרויה רחב ולפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתיר׳ קרויה ארך ומן הצפון לדרו׳ פחותה קרויה רחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה ארך: ומדת מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רחב ורחב האולם עשר כמפורש במלכים עשר באמה רחבה על פני הבית: והגבה מאה ועשרים, ובמלכים כתיב ושלשים אמה קומתו הא כיצד גובה שקומה מקרקעית הבית עד קירוי עלייה ראשונה שלשים אמות ומעלייה לעלייה עד גג העליון תשעים אמות, כדכתיב ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות: ויצפהו מפנימ׳ זהב, מפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל צפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום צפוי זהב שרצה לצפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרי׳ בציורי העץ שהיה מצייר ציורין בעץ תמורים הם אילנות כמין תמרים וכרובי׳ ובמלכים כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אמתו אבטוור״פין בלשון אשכ״נז: מפי׳ רבינו אליעזר בר׳ משלם ז״ל: ויחפהו זהב, כלומ׳ כשצייר כל הציורי׳ צפה זהב הקירות אחר הציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים: ושרשרות, פתרונו צייר ציורין הרבה מלא כל וכשראה שהיה כלו׳ חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרת שמדביקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בנתיי׳, ע״א ממש שרשרת של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד: ויצף הבית אבן יקרה, שקבע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי, והזהב שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים היה, פרוים שם מקום ורבותינו פרשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמימותו: ויחף, כמו ויצף מה צפה בבית ומפרש הקירות והספים וקירותיו, של ספי הבית שהיו של אבנים ומפור׳ קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכים כתוב עד קירות הספון, ולכך קורא גג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה: ויעש את בית וגו׳, כך היה לו לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמר למעלה כך והאולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו׳ אמר כאן כמו כן: ויחפהו זהב טוב, אף בקדש הקדשים בנה תחילה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ, זהו משום גדולתו של בית המקדש כלומ׳ כל כותלי בית הארון היו של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים ובמלכים מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד א״א לפי שהספר דברי הימים למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית: לככרים, מככרים: ומשקל למסמרות, לחזק בהם הזהב בקירות העץ: לשקלי׳, למשקל שקלי׳ חמשים שקלים של זהב: מעשה צעצועים, דוגמתו הצלצלים והצפיעות ותרגומו ובכיא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו ושוב ויצפהו זהב ובמלכים ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שבפנים העץ הי״ו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו: וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים, כיצד כנף האחד לאמות חמש וכנף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו והרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב האחר לדרום נמצא שהיו ארוכים ככל כותל המערב שהיה כ׳ אמות וגופם אמרו רבותינו בנס היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופו בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכי׳ קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני: עומדים על רגליה׳, בקרקעית הבית למערב: ופניהם לבית, לפני׳ שלא היו ראשיה׳ זקופין שהר׳ שמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפנים כדכתיב ופניה׳ איש אל אחיו וכאן אומ׳ ופניה׳ לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיה׳ כפופי׳ לבית כלפי פני׳ והארון עומד היה במקום פריש׳ שני הכרובי׳ והיו כנפי הכרובי׳ מטין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיה׳ ולבד מכרובי׳ אלו היו הכרובי׳ שעשה משה מן הכפורת עדיין ואדוקין ומדובקי׳ על הכפורת ועומדין עליו ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שולחנות ועשר מנורו׳ לבד מאותן של משה: ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן, ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפני׳ אע״פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו׳: ויעל עליו כרובי׳, ציורי כרובי׳:

שלשים

עמדים העמרים יא חס' ויו בקריאה וסימני' ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת רפ' / וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדיו עשרים / ולפאת ים קלעים חמשי' באמה / והאדנים לעמדים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף / והמשני את העמדים דשמשון / ועמדים ועב על פניהם / ויקם את העמדים דמלכים / עמדים שנים וגלות דמלכים דרפ' / כה אמר יי' ארך הארך / ויעש שרשרות בדביר / כי כה אמר יי' צבאות אל העמדים ועל הים דירמיה: נגבה כ"ט בליש' הלוך ונסוע הנגבה / ולוט עמו

טו וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ׃ וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול וַיִּקְרָא שֵׁם־הַיְמָנִי יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז׃

וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־שְׂפָתוֹ עָגוֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּדְמוּת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב סוֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנַיִם טוּרִים הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמֻצַקְתּוֹ׃ עוֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלוֹשָׁה פֹנִים ׀ יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשַׁנָּה מַחֲזִיק בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל׃ וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה

הנגבה / אחרי הפרד לוט / והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת / ועשית את הקרשים / וישם את המנורה באהל מועד נכח השלחן / ויהי הגורל למטה בני יהודה דיהושע / מן הלשון הפונה נגבה דיהושע / ויהיו הערים מקצה למטה / נחל קנה נגבה / נגבה לאפרים וצפונה למנשה / ועבר משם הגבול לוזה קדמ' דפסו' / ותאר הגבול ונסב לפאת ים ב' בו / ודכתריה ופאת נגבה רפ' : וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה / ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה קדמ' דפסו' / עומד על שני עשר בקר דמלכים / לארבע רוחות יהיו דה"ה / לעבד אדום נגבה דד"ה / למזרח הלוים ששה לצפונה / עומד על שנים עשר דד"ה / ואת הים נתן מכתף הימנית / ופאת נגב תימנה דיחזקאל / ולזה תהית תרומת הקדש דיחזקאל / והיה מגרש לעיר צפונה / ופאת נגבה חמש מאות דסוף יחזקאל / ראיתי את האיל מנגח / ועמדו רגליו ביום ההוא׃

רש"י

שלשים וחמש ארך / קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י"ח אמות פיר' רבינו שלמה זצ"ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקו לשנים והאמה החסרה אינו חושבה לפי שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם ר' יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו גבהה י"ח אלא כך שמעתי ודאי יצקם שניהם באחד ואחר כן חלקו לשנים ונמצא כל אחד י"ז אמה וחצי: והצפת / שהיא כותרת שנאמר שם עביו חצי אמה הרי כל אחד י"ח אמות צפת הוא כפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלל ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו וניתנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י"ח אמות ובמלכים קרהו כותרת לשון כתר כדכתי' ושתי כותרות וגו' : ויתן בשרשרות / עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רימונים כדי לכסו' חלל הצפת כדכתיב לכסות את שתי גלות הכותרות ועל שם חללו קורא להם גולות כזו השבכה שכתב שם הם השרשרו' לשון ועל שבכה יתהלך לשון ענפים כמו בסבך בקרכיו ויש אומרים קופיא ור' אלעזר פי' ענפים: על פני ההיכל / על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח במלכים וכותרו' אשר על ראש העמודים אולם ההיכל מעשה שושן: אחד מימין / הפתח: ואחד משמאל / הפתח / יכין ובועז יכין על שם מלכו' בית דוד שנמשל לירח כדכתי' כירח יכון עולם בועז ימים כגבור לרוץ והב"ית בבועז כמו מ"ם בנה ינחמנו בשמואל כי מיי' שאלתיו: ויקרא שם הימיני יכין / אע"פ שירח קטן משמש שיועיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמ' שלמה אם הב"ה כינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים / ד"א חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים וקרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו וילפת שמשון את שני עמודים התוך ושלמה קרא לשני בועז על שם זקינו בועז דרומה ויקרא לו לבן יגר שהדותא: עשר באמה משפתו אל שפתו / עשר על עשר באמצעיתו עגול סביב: וקו שלשים באמה יסוב אותו / כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח: וחמש באמה קומתו / עומקו: ודמו' בקרים תחת לו / צורת דמות בקר' יצק ממנו לעמוד עליו ואדוקים בו כדאמ' בסוף הפסוק הבקר יצוקים במוצקתו: סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפי' את הים / אין מפורש כאן מה הדבר שסובבין אלא במלכים כתיב ופקעים מתחת לספתו סביב וגו' פקעים כגון שעושין לכוסות פומ"לים עגולים משום נוי ומתחת לשפתו היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי איפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפור' בערובין והעליונות מרובעות והתחתונות עגולות אי איפשר לומר דשי כתיב עגול סביב אשפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי איפשר לומר עשר באמה סביב: שנים טורי' / היו הפקעי': יצוקי' במוצקתו' הכלי יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדור"א בלע"ז: וכל אחוריה' ביתה / אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תוכיהם שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב: ועביו טפח / שוליו ודפנותיו לא שאבל פיו היה דק מרוקע ומרודד: כמעשה שפת כוס / שעושין בו ומצוייר פרח שושן: מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל / אף זה מחזיק ובמלכים כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבית ב' סאין שכ' האיפה והבית תוכן אח' להם הרי לך ששת אלפים סאין נמצאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעי' סאות שאין מאה מקוואות נמצא גם לעשרי' סאות שאין הכותרים חמשים מקוא' ואף לכשתחלוק הכלי לפי המדה ששערו חכמי' אמה על אמה ברום שלש אמו' למקוה תמצאו כן לשלש אמו' מרובעו' קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקוואות ולשתים אמות עגולות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשים מקוואות שמרובע יתר על העגול רביע: ויעש כיורים עשרה / לבד מאותן של משה׃

רד"ק

אמות שלשים וחמש ארך / על מידות שני העמודים הוא אומר כי העמוד האחד לא היה קומתו אלא שמנה עשרה וכן השני שלשים ושש בין שניהם והאמה האחד שלא מנה שהיא חצי אמה מכל אחד נכנסת בתוך הכותרת לפי' לא אמר אלא שלשים וחמש ומה שמנה קומת שני העמודים כאחד לפי שבשעת יציקה יצקום כאחד והראיה שאמר ארך ירמה כי לעת היציקה הוא מונה שקומתן אחד ביציקת' / ובספר מלכים מונה מדתן לפי העמדתן שהיו עומדין ומנה קומתן לפיכ' אמר מדת כל עמוד לבדו בקומה / והצפת / היא הכותרת שאמר בספר מלכים שהיה על ראש כל עמוד כותרת והית' חמש אמות כמו שאמר הנה אמות חמש / ובסוף מלכים אומר הכותרת שלש אמות / ארז"ל שתי אמות התחתונות של כותרת היו שוות לעמוד שלא היה בהם צורה ושלש העליונות הם עודפות לחוץ מוקפת צורה / שכ' שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות לפיכך לא מנה בסוף מלכים אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהן השבכה / לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרת סביב שלא דבר אלא על השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה / ונקרא' הכותרת צפת לפי שהיתה כפוי לעמוד: ויעש שרשרות בדביר ויתן על ראש העמודים / אינו אומר שאותן שרשרות שבדביר נתן על ראש העמודים שהרי העמודים היו באולם על פני ההיכל אלא פירושו שעשה שרשרות בדביר כמו שאמ' במלכים ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר ואמר אח"כ ויתן על ראש העמודים פי' ויתן שרשרות על ראש העמודים / ולפי שזכר שרשרות חברו וסמך על המבין וכן דרך המקרא בכמה מקומות: ויקרא שם הימיני יכין ושם השמאל בועז / לפי דרך הפשט קראם כן לסימן טוב / יכין לשון הכנה כלומר שיכין הבית לעולם / ובועז לשון עז והיא מלה מורכבת כלומר שיתן בו השם העוז והקיום / ולפי שהעמודים בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לביתו: עשר באמה משפתו אל שפתו / שהיה רחבו עשר והקיפו שלשים אמה כמו שאומר קו שלשים באמה יסוב אותו סביב שכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רחב טפח: ודמות בקרים תחת לו סביב / מלת לו שב אל שפתו שזכר כמו שאמר במלכים מתחת לשפתו ואע"פי ששפת לשון נקבה הנה מצאנו שפה יהיה לפיו לשון זכר / או שבה מלת לו אל הים ואינו ר"ל מתחתיו ממש אלא בקומתו מתחת היו מצויירים דמות הבקרים / ובקרים שזכר הנה הן הפקעים שזכר במלכים ות"י בקעים דמות ביעין אך נצטרך לפרש כי גופם היה עגול כדמות ביצים ופניהם היה דמות פני בקרים / עשר באמה מקיפים את הים סביב / פי' רז"ל כי השלש אמות התחתונות היו מרובעות והשתים העליונות עגולות כי קומת הים חמש אמות ופי' עשר באמה כי הבקרים היו בשלש אמות התחתונות שהיה הים מרובע בהם ובהם היו הבקרי' וזהו שאמר עשר באמה פי' עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעים אמה ועגולו מלמעלה שלשי' אמה / יצוקים במצקתו / השם מוצקת בשלש מולדת ואם זה באולם וזה במורק / ופי' כי כל אלה הבקרים הותכו עם הים כאחד לא שחברו בה אחר כן: עומד על שנים עשר בקר / גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהרי מונה לו ארבע רוחות בכל מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליה': מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל / ובספר מלכי' אלפי' בת יכיל / פי' רז"ל אלפי' בלח ושלשת אלפים ביבש / כי כל כלי מחזיק בדבר יבש אם גודשים אותו השלים יותר מחזיק על שמחזיק בדבר לח שאין אדם יכול לגדש אותו שהגדוש הוא שלים הכלי וכן אמרו במשנה מדה תיבה ומגדל וכוורת הקטן אע"פי שיש להם שוליים אם מחזיקות ארבעים סאה בלח שהם כורים ביבש טהורין / וכוורים הם ששים סאים: חמשת

ויתן

סימן מלכים ויעש חירם את הכיורות, ד"ה ויעש חורם את הסירות ואת היעים, מלכים וגלות הכותרות ואת אשר, ד"ה והגולת והכותרות: כל קריא' את המזלגות כמ"א ואת המזלג' את הסירות ואת היעים דד"ה, מלכים בין סכות ובין צרתן, ד"ה בין סכות ובין צרדתה: ותשלם ג' בקריאה וסימ' ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה, וחברו דמלכים, ותשלם החומה בעשרים וחמשה דעזרא:

וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול לְרָחְצָה בָהֶם אֶת־מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה יָדִיחוּ בָם וְהַיָּם לְרָחְצָה לַכֹּהֲנִים בּוֹ׃ וַיַּעַשׂ אֶת־מְנֹרוֹת הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול׃ וַיַּעַשׂ שֻׁלְחָנוֹת עֲשָׂרָה וַיַּנַּח בַּהֵיכָל חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה׃ וַיַּעַשׂ חֲצַר הַכֹּהֲנִים וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה וּדְלָתוֹת לָעֲזָרָה וְדַלְתוֹתֵיהֶם צִפָּה נְחֹשֶׁת׃ וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה׃

וַיַּעַשׂ חוּרָם אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָאֱלֹהִים׃ עַמּוּדִים שְׁנַיִם וְהַגֻּלּוֹת וְהַכֹּתָרוֹת עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמּוֹנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמּוֹנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשָׂה וְאֶת־הַכִּיֹּרוֹת עָשָׂה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ אֶת־הַיָּם אֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחְתָּיו׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְלָגוֹת וְאֶת־כָּל־כְּלֵיהֶם עָשָׂה חוּרָם אָבִיו לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵדָתָה׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָנוֹת וַעֲלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם לְבַעֲרָם כַּמִּשְׁפָּט לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר׃ וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרוֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב הוּא מִכְלוֹת זָהָב׃ וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וּפֶתַח הַבַּיִת דַּלְתוֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃ וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה

רדק

חמשה מימין וחמשה משמאל, פי' מימין כיור משה ומשמאלו: וכן במנורות חמש מימין מנורה שעשה משה וחמש משמאלה, וכן בשלחנות חמש מימין לשלחן משה וחמש משמאלה וכך פירשו רז"ל כי המנורות כלם בדרום והשלחנות כלם בצפון וכן כתוב משה במשכן המנורה בדרום והשלחן בצפון, ונחלקו רז"ל מהם אמרו כי לא היו מדליקין אלא על מנורת משה ולא היו מסדרין אלא על שלחן משה שנאמר את מנורת הזהב ואת נרותיה לבער בערב, ומהם אמרו שעל כלם היו מדליקין שנ' את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט ועל כלם היו מסדרים שנ' ואת השולחנות ועליהם לחם הפנים, וכן נראה כי על כלם היו מדליקין ומסדרין ואעפ"י שכל אחד מהם תירץ הפסוקים לדעתו ומה שאמר על מנורת הזהב להודיע שאף בשל משה היו מדליקין אעפ"י שעשה עשר: לרחצ' בהם את מעשה העולה ידיחו בם, את מעשה העולה הוא פירוש לרחצה בהם כלומר מה היו רוחצים בהם את מעשה העולה היו מדיחים בם ואו הוא חסר וי"ו השימוש ואת מעשה העולה כלומ' הכיורים היו לרחצה פי' לרחוץ בהם הכהנים ידיהם ורגליהם כמו כיור שעשה משה שאמר בו ורחצו ממנו את ידיהם ורגליהם ואת מעשה העולה ידיחו בם ג"כ, והים לרחצה לכהנים וכו', פי' הים לטבילת הכהנים שהיו טובלין מתוכו ואתן לתוכו, ובתלמוד ירושלמי מקשה ואלו כלי הוא כלומר היאך היו טובלין לתוכו והלא כלי הוא ואין טבילה בכלים, ומתרץ א"ר יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השורים פתוחים ברימונים כלומ' מתחת הארץ והיו באים לו המים והיו נכנסי' ועולים דרך רגלי השורי' שהיו פתוחין מתחתיהם וחלולים: כמשפטם פי' כמשפט המנור' שעשה משה עם הגביעים והכפתורים: ויעש מזרקי זהב מאה, אינו אומר שהיו לצורך השלחנות אלא לזרוק בהם הדם על המזבח היו אלא מנאם עם השלחנות לזכר הכלים שעשה זהב: והעזרה הגדולה, היא החצר הגדולה שהיו עומדים בה ישראל ונקראת עזרה שהיו נעזרים בה בהתפללם שם: ואת הרמונים ארבע מאות, ולמעלה אומר ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות, המאה שזכר הם לטור האחד והיה בהם ארבעה טורים רמונים הנה הם ארבע מאות, או היו רמונים קבועים בשרשרות זולתי הרמונים הקבועים בשבכות והיו רמוני השרשרות מאה ורמוני השבכות ארבע מאות: עשה חורם אביו למלך שלמה, פי' הכלים האלה עשה חורם טובים ויפים כאביו כלומר כחורם אביו שהיה נודע ומפורסם באומנות כמו שאמר למעלה יודע בזהב ובכסף, וחסר מאביו כ"ף הדמיון וכמוהו רבים כמו לב שמח ייטיב גהה, שפי' כגהה: בעבי האדמ' פי' בעבי הקרקע יבקש לא שעשה להם כורים לצקת בהם כי לא יתכן לכלים גדולים כאלה וי"ת במעבה האדמה ברגושתא והוא עפר אדום ועשה ממנו הכורים להתיך בהם המתכות, בין סכות ובין צרדתה, ובספר מלכים ובין צרתן, וצרתן וצרדתן קרובים הם בלשון: הוא מכלות זהב, כמו כלי זהב כלומר כל כלי המנורה הוא זהב, וי"מ מכלות זהב כמו כליל זהב, כלומר זהב מזוקק הרבה, וכן בדברי רז"ל עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביאו אלף ככר זהב והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידוהו על ככר זהב: להיכל זהב, פי' מצופות זהב כי הדלתות מעץ היו כמו שכתוב בספר מלכים אבל היו מצופות זהב: ויבא

רשי

ויתן חמשה מימין, לכיור של משה: וחמשה משמאל לרחצה בהם, קדוש ידים ורגלים: את מעשה העולה ידיחו בם, ממימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל לבעלים ובשל העיר הכיורים היו לקדוש טבילה: ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפט, למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משקדים כאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות: כן פי' אחי אמי דודי ר' קלונימוס בר' יהודה ומדרש הוא ושבעה נרותיה כנגד שבעה כוכבים אנכ"ל שצ"ם: ויתן בהיכל חמש מימין, למנורה של משה: וחמש משמאל, וכולם בדרום משמאל של שלחן בצפון: ויעש מזרקי זהב מאה, שזורקין בו הדם על המזבח: ויעש חצר הכהנים, עזרת הכהנים: והעזרה הגדולה, זו עזרת ישראל: מכתף הימנית קדמה ממול נגבה, ריחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה לפי שאין כבוד ונאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם: ויעש חירם את הסירות, סירות נחשת שעשוין לאחות הדשן לתת לתוך הסירות: והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים, לשתי העמודים: והשבכות שתים, אלו השרשרות שנאמרו למעלה והרע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפרש' זו בשום מקו' שרשרות: לכסות את שתי גולות הכתרות, לכסות חלל הכתרות בשבכות ואותן עשויים כענפי אחריות כמו שפירשתי: ואת הרמונים ארבע מאות, למעלה הוא אומר ויעש רמונים מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ארבע מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וארבע טורים הם כדאמר שני טורים לשבכה אחת וכן שני טורים רמונים לשבכה האחת הרי ארבע טורים והרמונים היו מחוזרים בתוך השבכות המסובבים ותקיפים לכסות בה היטב את שתי גלות הכתרות: ואת המכונות עשה, ובמלכים כתוב ויעש את המכונות עשר, מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם: ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגו', אעפ"י שאמר כולהו כבר למעלה בא וחזר ושנה עוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה: מרוק, דוגמת מרקו הרמחים ומורק ושוטף במים ובמלכים כתי' ממורט כמו כי ימרט ראשו ותרגומו נחשת טב: בעבי האדמה, תרגום' ברגושתא באדרדי"לא בלע"ז: בין סכות ובין צרדתה, ובמלכים כתיב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה לפי שמת מטמא באהל וגם מצורע כמו כן וכן עז' כמו ששנינו בפרק כל הצלמים בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה נראה שהכר התורה ולא הרחיבה הכר דת אלהינו כן פירש לי דודי ז"ל: ואת המנורות ונרותיהם, להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורות ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמו גביעים כפתורים ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה נר' כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיה' אבל שאר מלאכו' שהיו אדוקין בה אינו מזכיר שנק' או' על שם המנורה ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר' פנחס בן יאיר: והפרח, פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו' שלא נאמר בתרומה: והמלקחים זהב, שמגביהי' הפתילה מן הנר שים בו השמן: הוא מכלות זהב, מזוקק וצרוף פין בלע"ז ובתנחו' מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה ולקיי' מנורת זהב טהור: והמזמרו', כלי זמר: והמזרקית, לזרוק בהם דם על המזבח: והכפות, לבזיכי לבונה: והמחתות, לחתות בהם תרומות הדשן ושאר הדשן להריס מעל המזבח ולקח מלא המחתה וגומר: ויבא

באהל ג׳ קמצין וסימ׳ בלשון תרגום שרה עלת בענגא דנשיא בקימא דארונא וביאור ויאמרו אליו איה שרה אשתך׳ כל הבא אל האהל וכל אשר באהל׳ וירא יי׳ באהל בעמוד ענן׳ תבורך מנשים יעל׳ ויעלו את ארון יי׳׳ ויעלו את הארון דד״ה: החוצה ו׳ בקריאה וסי ויוצא אותו החוצה׳ ויהי בהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך׳ ולרבקה אח ושמו לבן׳ ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי׳ ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה׳ ויהי כשמעו כי הרימותי קולי ואקרא׳ ויהי בהרימי קולי ואקרא׳ כי ישבו

וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִיד אָבִיו וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־כָּל־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ אָז יַקְהֵיל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִיד הִיא צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַלְוִיִּם אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־הָאָרוֹן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל הֶעֱלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ וַיָּבִיאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ וַיִּהְיוּ הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם עַל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיְכַסּוּ הַכְּרוּבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃

וַיַּאֲרִיכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הָאָרוֹן עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיְהִי־שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי הַלֻּחוֹת אֲשֶׁר־נָתַן מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ כִּי כָּל־הַכֹּהֲנִים הַנִּמְצְאִים הִתְקַדָּשׁוּ אֵין לִשְׁמוֹר לְמַחְלְקוֹת׃ וְהַלְוִיִּם הַמְשֹׁרְרִים לְכֻלָּם לְאָסָף לְהֵימָן לִידֻתוּן וְלִבְנֵיהֶם וְלַאֲחֵיהֶם מְלֻבָּשִׁים בּוּץ בִּמְצִלְתַּיִם וּבִנְבָלִים וְכִנֹּרוֹת עֹמְדִים מִזְרָח לַמִּזְבֵּחַ וְעִמָּהֶם כֹּהֲנִים לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים מַחְצְרִרִים בַּחֲצֹצְרוֹת׃ וַיְהִי כְאֶחָד לַמְחַצְּרִים וְלַמְשֹׁרְרִים לְהַשְׁמִיעַ קוֹל־אֶחָד לְהַלֵּל וּלְהֹדוֹת לַיהוָה וּכְהָרִים קוֹל בַּחֲצֹצְרוֹת וּבִמְצִלְתַּיִם וּבִכְלֵי הַשִּׁיר וּבְהַלֵּל לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְהַבַּיִת מָלֵא עָנָן בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמוֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים׃

אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו׳ בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נושה בו׳ והיה כל אשר יצא מדלתי ביתי׳ ויהי לו שלשים בנים דאבצן׳ וישכימו ויהי כעלות השחר׳ ויאריכו הבדים דמלכים׳ ויקרא את נערו משרתו׳ ויאריכו הבדים ויראו דסיפרא׳ יען בצד ובכתף תהדפו:

רשי

ויבא שלמה את קדשי, וכל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן ההקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד ליי׳ עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגו׳ ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים ומדרש אגדה יש מחכמים אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהו אומרים האומות קשה יראתינו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות וחמסים שגזל דוד מבתי ע״ז שלהם ויש אומרים כך אמר הקב״ה רעב היה בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדישות הללו להחיות בהן עניי ישראל ואני מביא סיוע שהרי בכל ההקדשו׳ שדוד הקדיש כמו שכתוב למעלה לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר ומטבחת ומכון ערי הדרעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגומר אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בה עשה שלמה שום דבר מכלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם זהב וכסף ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמר נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדי והגון להביא נחשת באוצרות בית ה׳: אז יקהל שלמה את זקני ישראל, כתב במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתיב ויקהל דוד את כל ישראל ירושלם וגומר: בחג, הוא חג הסכות: ואת אהל מועד, שעשה משה גנזו שלמה בבית אוצרות האלהים עם שאר כלים והקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו: ואת כל כלי הקדש אשר באהל, אשר נטה דוד לארון, העלו אותם הכהני׳ הלוים, פתרו׳ מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה: הכהנים הלוים, שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכים וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו ועמהם הלוים כמשפטם: ויהיו הכרובים פורשים כנפים על מקום הארון, במקום שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובי׳ על הארון: ועל בדיו מלמעלה, למעלה לארון כך היו עומדים הבדים ונמשכו כל כך לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כמו קצת אבל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח והיאך יכול לפרש שכסו הכרובים על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שאם לא כן אלא כאחד מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדי׳ בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה שנ׳ אף בהם פורשים וסוככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפרת וכרובים שנאמר כאן אותן שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואף על פי כן אותן של משה עדיין היו ארוכין על הכפרת כך פירש רבי נתן ורבי׳ פירשו הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית יי׳ ולא יכלו להביא את הכרובי׳ עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטין בפרוכת אך קשה לי דכתיב ויהי בצאת הכהנים ואחר כן מלא כבוד יי׳ את בית האלהים ורבי יוסף זצ״ל פירשו ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפר׳ האומנין האריכו הבדים עד לעשרים והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימה יש והיאך יכלו לפרש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מהן: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש, מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית יי׳ אלא שמפסיקין בנתים וכן במלכים ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי׳: כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו, לדבר זה אין לשמור למחלקות כ״ד של לוים וכ״ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו: ויהי כאחד למחצצרים, פתרו׳ ויהיו אחודים יחד למחצצרים כולם יחד ותמה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד יחד להלל ולהודות לה׳:

רדק

ויבא שלמה את קדשי דוד אביו, פי׳ הנותר כאשר נעשתה כל המלאכה: וישאו הלוים את הארון, ובספר מלכים וישאו הכהנים את הארון הכהנים נשאוהו ומה שאמר הלוים הם הכהנים כי הכהנים לויים היו, ואר״ל בכ״ד מקומות נקראו הכהנים לוים וזה אחד מהם, והכהני׳ הלוים בני צדוק, ומה שאמר בסמוך הכהנים הלוים פי׳ הכהנים והלוים וכן כתיב במלכים בו״ו ויעלו אותם הכהנים והלוים, והכהנים נשאו את הארון והלוים את אוהל מועד: ויעלו את הארון ואת אהל מועד, פי׳ את הארון מציון ואת אוהל מועד מגבעון שהיה שם וכן כתוב במלכים אז יקהל שלמה להעלות את ארון ברית ה׳ מעיר דוד היא ציון ואת אהל מועד גנזו באוצרות בית אלהים עם הקדשים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: ויאריכו הבדים, אם אלו הבדים הם שהיו בארון מתחלה תמה הוא היאך נראו על פני הדביר שהרי הבדים לא היו ארכן יותר מעשר אמות שהרי קדש הקדשים של אהל מועד לא היה אלא עשר, והארון היה נתון בתוכו ולא נאמר בתורה שהיו נראים הבדים מחוץ לפרכת, והדביר היה רחבו עשרי׳ א״כ היאך היו נראין על פני הדביר, ואפשר שעשו לארון בדים אחרים ארוכים מהם כדי שיראו על פני הדביר וזהו שאמר ויאריכו שהוא פועל יוצא ולא אמר ויארכו, גם יתכן לפרש כי אותם הבדים היו שהיו בארון מתחלה ואפשר שהיה ארכן עשר אמות וקודם שהכניסו הארון לדביר היו הבדים נתונין בארץ במה שהיו עודפין אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל צד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנושאו בכתף: האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדי׳ על פני הדביר כדי שיהא נכנס שם כ״ג ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה, לפיכך האריכו הבדים עד פני הדביר ולא יראו החוצה חוץ לפני הדביר, וא״ת כיון שלא היה אורך הבדים אלא עשר אמות והדביר רחבו עשרים היאך נראו עדיין על פני הדביר יתכן שלא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל והכרובים פורשים כנפים על הארון ועל בדיו, שהיה פריסת הכנפים ברוחב גם כן עשרים אמה כמו שהיה באורך או היה רוחב הכנפים כרוחב הארון ואורך הבדים, ורז״ל דרשו ויראו ראשי הבדים וכתי׳ ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כמין שני דדי אשה שנ׳ בין שדי ילין ואין אנו צריכין לדרשן שהוא אומר שהיו נראין על פני הדביר אבל חוץ לכותל הדביר לא היו נראין, ומה שאמרו עוד מקום ארון אינו מן המדה ובנס היו עומד לא ידעתי מה טעם שהרי הכתוב אומ׳ שהכרובי׳ פורשי׳ כנפי׳ היו וכנפיה׳ על הארון והארון מתחת כנפי הכרובים היו ואינו נכנס בחשבון וא״כ מה טעם לתת גם המקום שאינו צריך והם אמרו כי הארון עשרה אמות היה לו לכל רוח זה לא מצאנו ולא יתכן לפי הפסוקים והם שאמרו ידעו מה אמרו כי דעתם רחבה מדעתנו: אין לשמור למחלקות, כי כבר נחלקו הכהנים והלוים למשמרות ועתה היו כל כך הזבחים לרוב והקהל לרוב כי כל הכהנים והלוים היו מצטרפים כולם לעבוד ולהלל: לשכן

השמימה ז"א בקריאה וסי׳ ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה ׳ ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה ׳ קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן ׳ וזרקו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה ׳ ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ׳ לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ׳ ויפנו אנשי העי אחריהם ׳ והמשאת החלה לעלות מן העיר ׳ ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה דמנוח ׳ כי עשה שלמה דסיפרא ׳ וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם :

אז אמר שלמה יהוה אמר לשכון בערפל: ואני בניתי בית זבל לך ומכון לשבתך עולמים: ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עומד: ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דויד אבי ובידיו מלא לאמר: מן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל: ואבחר בירושלם להיות שמי שם ואבחר בדויד להיות על עמי ישראל: ויהי עם לבב דויד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל דויד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקום תחת דויד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: ואשים שם את הארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם בני ישראל: ויעמד לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו: כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה: ויאמר יהוה אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ובארץ שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם: אשר שמרת לעבדך דויד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה: ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דויד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת בתורתי כאשר הלכת לפני: ועתה יהוה אלהי ישראל יאמן דברך אשר דברת לעבדך לדויד: כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי: ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יהוה אלהי לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך: להיות עיניך פתחות אל הבית הזה יומם ולילה אל המקום אשר אמרת לשום שמך שם לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה: ושמעת אל תחנוני עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע ממקום שבתך מן השמים ושמעת וסלחת: אם יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה: ואתה תשמע מן השמים ועשית ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו: ואם ינגף עמך ישראל לפני אויב כי יחטאו לך ושבו והודו את שמך והתפללו והתחננו לפניך בבית הזה: ואתה תשמע מן

רדק

לשכון בערפל ׳ פי׳ אמר שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן ׳ כמו שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעובדו ׳ ורז"ל אמרו כי כשאמר כי בענן אראה על הכפרת רמז להם בענן בעשן הקטרת אע"פ שפשטיה דקרא בענן הכבוד הוא וכן היה הכבוד נראה בענן תמיד במשכן כמו שכתוב וירא כבוד ה׳ בענן והנה כבוד ה׳ נראה בענן ׳ וכמו שאמר כן עשה ששכין כבודו בבית זבול שבניתי לו וירד בענן : עולמים ׳ כי שילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר שנ׳ בו אל המקום אשר יבחר ה׳ כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו בו וקראו ה׳ יראה ואמר בהר ה׳ יראה כי באותו הר יראה לדורות ודוד כשראה כי נעתר שם וירדה אש על עולותיו אש מן השמים ׳ ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזהו מזבח לעולה לישראל : כי עשה שלמה כיור נחשת ׳ מלת כי הוא טעם למה שאמר נגד כל קהל ישראל היאך היה נגד כולם והיו רואים אותו כלם כי עשה כיור נחשת ועמד עליו : כי האמנם ׳ הה"א פתוחה ׳ כי הוא לתימה כלומר האמת הוא שישב אלהים עם האדם על הארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך ׳ אכ"מ שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ׳ ואע"פי שבכל מקום הוא רצונו אלא הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מלפני השם שיהא המקום הזה הנבחר מסייע בתפלה כאלו הבית הוא מליץ ותשמע תפילת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר : ונשא בו אלה ׳ אם יחייבנו הדיין שבועה מעניין משאת מאומה שהוא לשון חוב ׳ ובא אלה ׳ פי׳ ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה : ושפטת ׳ פירוש אף על פי שאתה מאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הנבחר הזה סייע במהירות העונש וייראו הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם הגורא נוה כן שנאמר ומקדשי תיראו להרשיע לרשע ולהצדיק לצדיק איזה מהם שיהיה הרשע הנשבע לשקר או המשביעו בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע : כי

רשי

אז אמר שלמה ׳ הואיל והבית מלא עשן עכשיו אני יודע שהשכינה שרויה בו בערפל כי כן דרכו כתוב ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ודאי שרצונו להתעכב ובספרי פי׳ אז אמ׳ שלמה כשראה הענן עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמ׳ כי בענן אראה על הכפרת : בית זבול ׳ מדור : לשבתך עולמים ׳ שמשנבחרה לא שרתה שכינה במקום אחר ולא הותרו הבמות : ויברך את כל קהל ישראל ׳ ברכה האמורה בסוף הענין : אשר דבר בפיו ׳ שיתן לו בן שיבנה לו בית : מלא ׳ קיים דברו הטוב : מן היום אשר הוצאתי ׳ סוף זה דברת אל אבי : ואבחר בירושלם ׳ מוסב על לא בחרתי בעיר : ואבחר בדוד ׳ מוסב על ולא בחרתי באיש : הטיבות כי היה עם לבבך ׳ כלומ׳ גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמי שם כמו שאמר למעלה : ויפרוש כפיו היה לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו׳ אלא שמפסיק בכתים להודיע על מה עמד וכן במלכי׳ ויפרוש כפיו השמים ויאמ׳ : כי עשה שלמה ׳ מוסב על כנגד כל ישראל ׳ כלומר היאך היה גבוה מכולם להשמיע דבריו : ויעמד עליו ׳ ועתה יכולין לראותו כל ישרא׳ ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה : אין כמוך באלהים ׳ ממה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך ואתה מקיים ובונה הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ : ההולכי׳ לפניך ׳ כמו שהלך דוד אבי וזהו אשר שמרת לעבדך דוד בלשון אמנת הבטחה : כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ ׳ לשון תמיה וכי איפשר שיאמין אדם שישב אלהים על הארץ כי שמים ושמי השמים וגו׳ אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי במצות שכינתך : אף כי הבית הזה אשר בניתי ׳ ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהי׳ ולפנות הוא ג׳ תפלותינו : לשמוע אל הרנה ׳ זו צעקה כמו ויעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא כם מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בסתר כך חבור המקראות וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקו׳ שבתך למדת שלא בנאו אלא לדעת כן להוריד בו שכינה כדי שיסב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלה שיתפללו בו : להיות עיניך פתוחות ׳ בכל עת אשר יתפללו אליך : אם יחטא איש ׳ מקרא זה על כל ישראל המחייב חבירו שבועה אם באמת הוא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים ואם הדין על הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביע קרוי רשע : ולהצדיק צדיק ׳ שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע ׳ ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא בועל אשת איש ׳ ונשא בו אלה ויחייב בו אלה כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו ׳ לפני מזבחך כדכתיב והעמיד הכהן את האשה ׳ לתת דרכו בראשו כדכתיב וצבתה בטנה ׳ ולהצדיק צדיק דכתיב ונקתה ונזרעה זרע : ואם ינגף עמך ׳ ולא מפני מידך קנרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך : ושבו והודו את שמך ׳ פתרו׳ והתודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם : השיבותם

ו' פסו' כל כל ומלה חדא ביניהון וסי' בספר כשפטים ריש סימן כ' ובנחמיה סימן י' ועש בנחמיה מה דקה"נא : ידעו י"ב בקריאה וסי' למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל , ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית , יוצרי פסל כלם תהו , למען ידעו ממזרח שמש את , לא ילמדו עוד איש את רעהו , ואטמא אתם במתנות' בהעביר כל' , באו ימי הפקדה באו ימי השלום , כל תפלה כל תחנה דסיפרא , ואתה תשמע בן השמים בתרא דסיפרא , שיתה יי' מורה להם , למען ידעו דור אחרון , ויאמרו צרינו

הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁיבוֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לָהֶם וְלַאֲבֹתֵיהֶם׃
בְּהֵעָצֵר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ מֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶל־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה׃
רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן וְיֵרָקוֹן אַרְבֶּה וְחָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבָיו בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע וְכָל־מַחֲלָה׃ כָּל־תְּפִלָּה כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם וּלְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּ אִישׁ נִגְעוֹ וּמַכְאֹבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְנָתַתָּה לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה לְבַדְּךָ יָדַעְתָּ אֶת־לְבַב בְּנֵי הָאָדָם׃ לְמַעַן יִירָאוּךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכֶיךָ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם חַיִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ׃
וְגַם אֶל־הַנָּכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְיָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרוֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָאוּ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם מִמְּכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּ כָל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־שְׁמֶךָ וּלְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃
כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבָיו בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃ וְשָׁמַעְתָּ מִן־הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃ לח כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יֶחֱטָא וְאָנַפְתָּ בָם וּנְתַתָּם לִפְנֵי אוֹיֵב וְשָׁבוּם שׁוֹבֵיהֶם אֶל־אֶרֶץ רְחוֹקָה אוֹ קְרוֹבָה׃ וְהֵשִׁיבוּ אֶל־לְבָבָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם וְשָׁבוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּאֶרֶץ שִׁבְיָם לֵאמֹר חָטָאנוּ הֶעֱוִינוּ וְרָשָׁעְנוּ׃ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ בְּכָל־לִבָּם וּבְכָל־נַפְשָׁם בְּאֶרֶץ שִׁבְיָם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָם וְהִתְפַּלְלוּ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם וְהָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ וְלַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃ וְשָׁמַעְתָּ מִן־הַשָּׁמַיִם מִמְּכוֹן שִׁבְתְּךָ אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנֹּתֵיהֶם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם וְסָלַחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָךְ׃ מ עַתָּה אֱלֹהַי יִהְיוּ־נָא עֵינֶיךָ פְּתֻחוֹת וְאָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה קוּמָה יְהוָה אֱלֹהִים לְנוּחֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ כֹּהֲנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהִים יִלְבְּשׁוּ תְשׁוּעָה וַחֲסִידֶיךָ יִשְׂמְחוּ בַטּוֹב׃ יְהוָה אֱלֹהִים אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ׃

ז

וּכְכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יָרְדָה מֵהַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל הָעֹלָה וְהַזְּבָחִים וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַבָּיִת׃ וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לָבוֹא אֶל־בֵּית יְהוָה כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֹאִים בְּרֶדֶת הָאֵשׁ וּכְבוֹד יְהוָה עַל־הַבָּיִת וַיִּכְרְעוּ אַפַּיִם אַרְצָה עַל־הָרִצְפָּה וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְהוֹדוֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם זֹבְחִים זֶבַח

לא ידעו : עתה כ"ה ר"פ בקריאה וסימ' עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים , עתה שמע בקלי איעצך ויהי , עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד , עתה לך והכית את עמלק, עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה , עתה המבלעדי יי' דמלכים , עתה הנה בטחת לך דמלכים , עתה בוא כתבה על לוח , עתה אקום יאמר יי' , עתה נבראו ולא מאז , עתה הקץ עליך וכליתי , עתה ירחקו את זנותם , עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך דיחזקאל , עתה יחרדו האיין , עתה תתגודדי בת גדוד , עתה למה תריעי ריע , עתה תגו לבבכם

רש"י

והשיבותם , והשב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופסין מהם שבויים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת : בהעצר השמים , כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר : כי תורם אל הדרך , כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג' שנים והורית ואמרת להם על שאול ועל בית הדמים כמו כן תורם אי זה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים : כל נגע , פתרון הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון מגפה אף בעצירת גשמי' ומה עוד להרבו' את כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל : ופרש כפיו אל הבית הזה , וזה שאמר כל תפלה כל תחנה שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחת הדברים האלה אשר ידעו איש נגעו. כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו : וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וגו' , לרשע כרשעו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים אז יורע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך : למען ייראוך , וישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל לתת לו לאיש כדרכיו : ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי , בישראל אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל בגוי ככל אשר יקרא לך לפי שישראל מכירין בהקב"ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל הגוי קורא תגר ויאמר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי : דרך העיר , פניהם לצד ירושלם : ועשית משפטם , נקמתם באויביהם ע"א כרכיהם דוגמא לעשות משפט עבדו : אשר בניתי לשמך , פתרון הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה : ושמעת תפלתם , ועל זה יתגדל שמך בעולם : ועתה קומה יי' , שלא להטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון : אתה וארון עוזך , שלא יטלטל עוד מעתה : עוזך , על שם כן קרוי עוזך על שעשה נפלאות ועזוזות בפלשתים וכן כתוב בהודו לי' דרשו יי' ועזו ועוד אמרו רבותינו במסכת ע"ז וישרנה הפרות מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו : ילבשו תשועה , מחמת שלא יטלטלו ממקו' למקו' כמו והיה צדק אזור מתניו : וחסידיך ישמחו בטוב , ברוב טובות ומעשרות שנתן ללוים בשכר שמזמרין את הארון ומשוררין לפניו : אל תשב פני משיחך , מלעשות טובה עמדי ואם לא למעני עשה למענך :

רדק

כי תורם אל הדרך הטובה , כלומר שתודיעם על איזה עון נעצרו השמים ותורם הדרך הטובה ונתת המטר : כל נגע וכל מחלה , פי' אע"פי שזכרתי מכרכי עמך ישראל בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם כל תפלה וכל תחנה שיתפללו על אשר יהיה לכל האדם , ולכל עמך ישראל כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש לאיש לפי נגעו ומכאובו שיתפלל אתה תשמע : למען יראוך , כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללם אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה ולא שהוא מקרה ובעבור זה יראוך , וכן טעם כי עמך הסליחה למען תיורא : קומה ה' אלהים לנוחך , כלומר שיהיה זה בית נוחך ונוח ארון עוזך לעולם וכהניך ילבשו תשועה שתרצה קרבנותם ותושיעם וכן חסידיך היושבים בביתך להתפלל ולדעת דרכיך , או פי' וחסידיך הלוים שהיו משוררים במקדש : אל תשב פני משיחך , מכל מה שהתפללתי לך שתהיה תפלתי מקובלת לפניך : על הרצפה , על קרקע הבית וקראו רצפה לפי שהיה רצוף באבני שיש , וזכר כריעתם אפים על הרצפה לפי שכריעת שלמה היתה על הכיור במקום שהיה עומד , והנה ג"כ כרעו אפים על הרצפה במקום שהיו שם : בהלל

ונפשיכם דדה · ועתה עיני יהיו פתוחות · עתה אלהי יהיו נא עיניך · עתה יי אלהים יאמן דברך · עתה חכמה ומדע תן לי · עתה ל תקשו לבבכם · עתה בני יהו' עמך · עתה עם לבבי לכרות ברית · עתה ידעתי כי הושיע יי את משיחו : הקדשתי ו בקריא וסי' כי לי כל בכור בבני ישר' באדם ובבהמה ביום יחברו כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור הקדשתי את הכסף דמיכ' את הבית הזה וחברו ואת הבית אשר הקדשתי לשמי וחברו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דסיפר' וחד בחרתי והקדשתי דסיפר' ג

ח לפני יהוה: ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם: והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יהוה אשר עשה דויד המלך להדות ליהוה כי לעולם חסדו בהלל דויד בידם והכהנים מחצצרים נגדם וכל ישראל עמדים: ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית יהוה כי עשה שם העלות ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העלה ואת המנחה ואת החלבים: ויעש שלמה את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קהל גדול מאד מלבוא חמת עד נחל מצרים: ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים: וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם לאהליהם שמחים וטובי לב על הטובה אשר עשה יהוה לדויד ולשלמה ולישראל עמו: ויכל שלמה את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל הבא על לב שלמה לעשות בבית יהוה ובביתו הצליח: וירא יהוה אל שלמה בלילה ויאמר לו שמעתי את תפלתך ובחרתי במקום הזה לי לבית זבח: הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ ואם אשלח דבר בעמי: ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם: עתה עיני יהיו פתחות ואזני קשבות לתפלת המקום הזה: ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים: ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דויד אביך ולעשות ככל אשר צויתיך וחקי ומשפטי תשמור: והקימותי את כסא מלכותך כאשר כרתי לדויד אביך לאמר לא יכרת לך איש מושל בישראל: ואם תשובון אתם ועזבתם חקותי ומצותי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: ונתשתים מעל אדמתי אשר נתתי להם ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי אשליך מעל פני ואתננו למשל ולשנינה בכל העמים: והבית הזה אשר היה עליון לכל עבר עליו ישם ואמר במה עשה יהוה ככה לארץ הזאת ולבית הזה: ואמרו על אשר עזבו את יהוה אלהי אבתיהם אשר הוציאם מארץ מצרים ויחזיקו באלהים אחרים וישתחוו להם ויעבדום על כן הביא עליהם את כל הרעה הזאת:

ח ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית יהוה ואת ביתו: והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אתם ויושב שם את בני ישראל: וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה: ויבן את תדמר במדבר ואת כל ערי המסכנות אשר בנה בחמת: ויבן את בית חורון

רדק

בהלל דוד בידם · כלי שיר שעשה דוד להלל · או פי' בהלל דוד שהיו אומ' המזמורים שעשה דוד ופי' בידם כי על פי כיוון הכלים היו נאמרים : ויקדש שלמה את תוך החצר · נחלקו רז"ל בדבר זה יש אומ' כי רצפת העזרה קדש לעשות בו העולות כמו על המזבח לצורך שעה לרוב העולות · וי"א כי בנה שם מזבח אחר לצורך שעה : כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים · אז"ל שאכלו ביום הכפורים כי שבעת ימים קודם חג הסכות יום הכפורים בכללם · והחנכה היתה שמחה בזבחי שלמים באכול ובמשתה ולא נחשב להם לעון שיצאת בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי עולם הבא : וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם · ובספר מלכים אומ' ביום השמיני שלח את העם והוא עשרים ושנים לחודש · פי' רז"ל כי ביום השביעי נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג ולמחר שהוא כ"ג לחדש שנסעו חזרו ונטלו רשות ממנו : ואם תשובון אתם · פי' אתם לישראל : אשר היה עליון לכל עובר · פי' שהיה עליון ונפלא בעיני כל עובר בחרבנו ישם וישרוק העובר עליו · והערים אשר נתן חירם לשלמה · ובספר מלכים אומר כי שלמה נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל ואינו אומר שנתן לשלמה אלא עצי ארזים ועצי ברושים וזהב · יתכן לפרש כי נתן חירם לשלמה ערים בארצו · והושיב שם בני ישראל כדי להתחזק בהם ושלמה גם כן נתן לחירם ערים בגליל וזה היה לחזק הברית ביניהם וזכר במלכים מה שנתן שלמה לחירם וזכר בזה הספר מה שנתן חירם לשלמה : ויחזק עליה · עד שכבש אותה : ואלה

רשי

והכהני' על משמרותם · כאשר תיקן דוד לכ"ד משמרו' לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלו והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם להודות בכלי שיר שהיו אומרים הודו ליי' כי לעולם חסדו : בהלל דוד · הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים : והכהנים מחצצרים נגדם · שעליהם לצורך בחצצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו' : ויקדש שלמה את תוך החצר · ותנאים חולקין בדבר זה ר' יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת המזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להבגא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה ובשאתה מגיע לחשבון אמות ומניין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ"ר על כ"ר הרי של שלמה שלש מאות ושבעים ושש כשל משה אם כן מה הוא יקדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה : לא יכול להכיל · בשל משה הוא אומר כאדם האומר כנס פלוני ופלוני ופסול לעבודה : מלבוא חמת · שהוא בצפון של ארץ ישראל : עד נחל מצרים · שהיא כנגדו · כמפרש באלה מסעי : וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם · שהוא ט' לחנוכת הבית ובמלכי' כתיב וביום השמיני שהוא כ"ב לחדש פתרון ביום ח' נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד · ע"א ביום ח' נתן להם רשות ושלח אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח כל העם כולו ובבראשית רבה מפרש נטלו רשות ממנו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שנייה לכך נאמר ביום כ"ג בחדש : שמחים וטובי לב וגו' לדוד ולשלמה · כי מה שדבר בפיו בכך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם יי' ובב"ר מפרש אמר רבי לוי כתיב כי חנכת וגו' שמחים מוסב על אשר אמר יי' לדוד שקיי' מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא : ולישראל עמו · כדכתיב במלכים לא נפל דבר אחד וגו · ע"א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו' : וירא יי' אל שלמה בלילה · בחזיון לילה : שמעתי את תפלתך · בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הקב"ה שמעתי תפלתך הוא התפלל בהעצר השמים השיב הקב"ה הן אעצור הוא התפלל רעב וארבה והקב"ה תשיבו והן אצוה על חגב הוא התפלל על דבר והקב"ה משיבו ואם אשלח דבר בעמי : ויכנעו עמי במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג' כנגד ג' הן אעצור והן אצוה ואם אשלח כנגד ג' תפלות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם : והיו עיני ולבי · תרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא והיו עיני שם אם לבי וחפצי שם : אשליך מעל פני כשנתאי שבינו וביניכם ואם לא תשמעו לי מה נאמר והשימותי את מקדשיכם : ואתננו למשל ולשנינה · כעניין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע · ולשנינה כמו ושננתם לבניך ותתנינון לשון סיפור רעות וכן תרגום ויככר ואיסתעי ולשועי : לכל עובר עליו ישם · כי אית יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישם כמו על יומו כמו אחרוני' : במה עשה יי' · כמו על מה עשה יי' וכן כתי' במלכי' : ויהי מקץ עשרים שנה · פתרו' מקץ עשרי' שנה שנגמר כל הבני' של בית יי' שבע שנים ואת ביתו י"ג שנים ככתו' במלכי' : ויבן את תדמור במדבר · במלכי' כתי' את תמר ותרמור קרינן וזה ששנינו ביבמו' אין מקבלי' גרים מן התרמודי' ובבר בברשית עקיד' מפר' שעזרו לנבוכדנאצר' של ישר' ולפי שהמירו עצמ' ונתחלפו לרעה בסוף על כן כתו' במלכי' תמר לשון תמורה שהיה להם לעשו' ליגבר' חסד שעשה עמה' שלמה שבנה להם כרך תרמור ותמו' שלמ' לא נכת' כאן תמר שלא תדמו' כלו' עיר חשוב הכל לכבוד שלמ' שאי' כבוד שלמ' לו' כאן הוא בנה כרך שמרד בו וקלקלו בו ועל כן כת' תרמור ולא תמר

ער׳

ואת ערי ז׳ בקריאה וסימ׳ ואת כלי המסכנות דמלכים ב׳ בפסוק ׳ ואת בעלת דדה בתרא דפסוק ׳ ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים ׳ ואת ערי יהודה אתן ׳ חנני מצוה נאם יי׳ ׳ לא תרחם את ירושלם : ואת בת ה׳ דסמי׳ בקריאה וסים׳ ואת בת היענה ואת התחמס דתורת כהני׳ ׳ וחברו דמתן תורה ׳ את בת כנה ואת בת בתה לא תקח ׳ והמלך שלמה אהב נשים נכריות ׳ העלה שלמה מעיר דוד דסיפרא : דויד איש האלהים ג׳ וסים׳ נמסר בנחמיה סימן יב׳ : ולא סרו ב׳ וסי׳ וישרנה הפרות ׳ ממצות המלך :

העליון ואת בית חורון התחתון ערי מצור חומות דלתים ובריח: ואת בעלת ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת כל ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת כל חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו: כל העם הנותר מן החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אשר לא מישראל המה: מן בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא כלום בני ישראל ויעלם שלמה למס עד היום הזה: ומן בני ישראל אשר לא נתן שלמה לעבדים למלאכתו כי המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו: ואלה שרי הנציבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרדים בעם: ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה לה כי אמר לא תשב אשה לי בבית דויד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יהוה:

אז העלה שלמה עלות ליהוה על מזבח יהוה אשר בנה לפני האולם: ובדבר יום ביום להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלוש פעמים בשנה בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות: ויעמד כמשפט דויד אביו את מחלקות הכהנים על עבדתם והלוים על משמרותם להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו והשוערים במחלקותם לשער ושער כי כן מצות דויד איש האלהים: ולא סרו מצות המלך על הכהנים והלוים לכל דבר ולאצרות: ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית יהוה ועד כלתו שלם בית יהוה: אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום: וישלח לו חורם ביד עבדיו אניות ועבדים יודעי ים ויבאו עם עבדי שלמה אופירה ויקחו משם ארבע מאות וחמשים ככר זהב ויביאו אל המלך שלמה:

ט ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה ותבוא לנסות את שלמה בחידות בירושלם בחיל כבד מאד וגמלים נשאים בשמים וזהב לרב ואבן יקרה ותבוא אל שלמה ותדבר עמו את כל אשר היה עם לבבה: ויגד לה שלמה את כל דבריה ולא נעלם דבר משלמה אשר לא הגיד לה: ותרא מלכת שבא את חכמת שלמה והבית אשר בנה: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם ועליתו אשר יעלה בית יהוה ולא היה עוד בה רוח: ותאמר אל המלך אמת הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך: ולא האמנתי לדבריהם עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי חצי מרבית חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי: אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד ושמעים את חכמתך: יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך

אופירה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו אופירה דמלכים ׳ יהושפט עשה אניות ׳ וישלח לו חירם ביד עבדיו : מאכל ד׳ פתחין בקריאה וסים׳ ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה ׳ ומאכל שלחנו דסיפרא ׳ וחברו דמלכים ׳ ונפשו מאכל תאוה ׳ וסים׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא, דחבריה :

רשי

ערי מצור ׳ לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חזוק כל כך : למלאכתו ׳ למלאכת ובנייני למה כי הגרים למלאכתו ולא ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו : חמשים ומאתים ׳ ובמלכים חמשים וחמש מאות אלא זה אחד הוא שמחשב לשם ג׳ מאות ושנה ומנה אותם שוב שהרי שם כתוב למעלה לבד משרי הנצבים וגו׳ שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות נמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהג׳ מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג׳ אלפים וג׳ מאות הרודים על ע׳ אלף נושא סבל ופ׳ אלף חוצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנא״ן כאן ישראלים היו ממונים על אותם ג׳ מאות גרים : העלה שלמה מעיר דוד ׳ היא ביון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה עד לשם והיתה כלותו לבנותו את ביתו : כי קדש המה ׳ וכל העיר : אשר כל הבתים באה אליהם ׳ לפי שבאה אליהם ארון יי׳ ׳ באה לשון נקבה רוגמ׳ וארון ברית יי׳ כלקחה : על מזבח יי׳ ׳ זה מזבח הנחשת שבנה שלמה ויש מפרשים מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שבנה משה ותימה בדבר שהרי כתיב ואת עולת כל העם וכל דם העולה וגו׳ יהיה לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחשת : עד היום מוסד בית ׳ מיום הוסדו עד כלותו : לנסות את שלמה ׳ אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו : בחידות ׳ כמו אחודה נא לכם חידה דשמשון ׳ ולא נעלם דבר ׳ כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה שזה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגילת אסתר שם כתובי׳ קצת מן החידות אשר שאלתו : ומאכל שלחנו ׳ ברבורים אבוסים ומיני מעדנים העולים על שלחנו לרוב : ומושב עבדיו ׳ שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השלחן ורואי פני המלך תדיר לא היה אחד רשאי ליסב במקום חבירו כל ימי חייו : ומעמד משרתיו ׳ כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה לאחר : ומלבושיהם ׳ לא כמלבושיהם שהם לבושים היום לובשים למחר : ומשקיו ׳ רוב משקיו : ועליתו ׳ מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית יי׳ : ולא היה בה רוח ׳ שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמיה כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמים ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק ק״מ דר״ה השנה לרידן מכסי סיהרא י״ח שעות דארץ ישראל במערב בכל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסעם מקדם ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומים ואשפים וחכם היה בט״יר כך כתוב בפסיקת׳ טייר הוא לשון ערבי ובויקרא רבה בפרש״ת בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול זה עורב וחכמת טיוארי : חצי מרבית ׳ רבוי חכמות : עמי

רדק

ואלה שרי הנציבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ׳ ובספר מלכי׳ הוא אומר חמשים וחמש מאות ׳ השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות כמו שכתבנו למעלה ואלו המאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותם השלש מאות גרים שהיו נציבים על האחר ׳ ובספר מלכים מנה כל הנציבים כאחד ישראל וגרים והיו חמשים וחמש מאות ובזה הספר לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנאם בכלל שאר הגרים שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומ׳ בספר מלכים הנה השלש מאות הם הנציבים : בבית דוד ׳ דרך כלל רצה לומר בבתי דוד ׳ כי קדש המה ׳ ואע״פ שלא היה הארון כי אם באחד מהבתים המקודש לו אעפ״כ חשב כל הבתים כמקודשים כיון ששכנו שם הארון ואומר לא תשב לי מהיום כיון שבניתי לה בית ולענין זה בנה לה בית שלא תשב במקום הקודש אעפ״כ ישבה שם ב׳ שנה עד שנגמרה מלאכת ביתו באה אליהם ארון יי׳ ׳ זכר הארון בלשון נקבה וכן וארון האלהים נלקחה : ולא סרו מצות המלך ׳ חסר מ״ם השמוש ופי׳ ממצות המלך : מוסד בית ה׳ ועד כלותו ׳ גם כן תחסר מ״ם השמוש ופירוש ממוסד כלומר מיום הוסדו ועד כלותו כוונה כל המלאכה ׳ אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ׳ פי׳ ולקח אותם הערים ועשה שם אני כמו שאמר בספר מלכים : ארבע מאות וחמשים ככר זהב ׳ ובספר מלכים הוא אומר ארבע מאות ועשרים ׳ אפשר כי השלשים ככר זהב הוציאו בהוצאת הדרך : ועלייתו אשר יעלה בית יי׳ ׳ מעלה שעשה מביתו לעלות לבית יי׳ : מסלות

לחב מאד ה' דסמי' וסי' ואסף חיל כל הגוים · ויעש שלמה כל הכלים דסיפרא · ותתן למלך מאה ועשרים דסיפרא · ויאספו לירושלם · כי במצער אנשים · והביאה ג' בקרי וסימ' ויקח דוד מידה · והמלך שלמה נתן למלכת שבא דסיפרא · ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם · וחד והביאה וביום השלישי תקחלה שתי תורים או שני בני יונה · וג' הביאה וסי' הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה · ופרות הבשן · הביאה למוסר לבך · וחד והביאה לי ואכלה בעבור · משקה ד' קמצין בקרי' וסי' ויהי אחר

לתתך על כסאו למלך ליהוה אלהיך באהבת אלהיך את ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם למלך לעשות משפט וצדקה: ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים לרב מאד ואבן יקרה ולא היה כבשם ההוא אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה: וגם עבדי חורם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן יקרה: ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך ותהפך ותלך לארצה היא ועבדיה:

ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככרי זהב: לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה: ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב שחוט יעלה על הצנה האחת: ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת ויתנם המלך בבית יער הלבנון:

ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב טהור: ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים וידות מזה ומזה על מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות: ושנים עשר אריות עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה כן לכל ממלכה: וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה: כי אניות למלך הלכות תרשיש עם עבדי חורם אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים: ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר וחכמה: וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו: והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה:

ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארית סוסים ומרכבות ושנים עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם: ויהי מושל בכל המלכים מן הנהר ועד ארץ פלשתים ועד גבול מצרים: ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב: ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות: ושאר דברי שלמה הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדי החזה על ירבעם בן נבט: וימלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה: וישכב שלמה עם אבתיו ויקברהו בעיר דויד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:

הדברים האלה חטאו משקה · וכל כלי משקה המלך שלמה דסיפרא · וחבירו דמלכים · הגי משקה רעהו מספח · והם ט' רפ' בקריאה וסימ' והם לא ידעו כי שמע יוסף · והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן · והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול · והם ובניהם על השערים והם מביאים איש מנחתו דדה' · והם לדמם יארבו יצפנו · והם ואבותינו הזידו דנחמיה · והם עבדיך ועמך דנחמיה · והם במלכותם ובטובך הרב:

רדק

מסלות לבית יי' · ובספר מלכים הוא אומר מסעד לבית יי' ופי' ועמוד סמיכות התקרות: מלבד אשר הביאה אל המלך · ובספר מלכים מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה · ופי' הפסוק כן הוא והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה מעצמו כנגד מה שהביאה היא לו שהיה צריך הוא גם כן לתת לה דברי חמודות מעצמו כי היא הביאה לו גם כן הרבה והוא נתן לה כנגד מה שהביאה לו ונתן לה גם כן הוא כיד המלך מהנמצא בארץ ישראל ולא היה נמצא בארצה · ויתכן לפרש נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מחידות ומדברי חכמות: ותהפך ותלך · כמו ותפן ותלך לארצה הכתוב במלכים ופי' הסיבה פניה ללכת וכן הפך איש מעל מרכבתו לקראתך: לבד מאנשי התרים והסוחרים · התרים הם הסוחרים הקטנים · מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראו תרים והסוחרים הם הסוחרים הגדולים: שלש מאות זהב · ובמלכים שלש מנים כי המנה מאה זהב: לכסא מאחזים פי' המעלות היו מאחזים ודבקים לכסא ודבקים בו והכבש היה לפי המעלות והיה בזהב ופי' כבש כמו מעלה אבל אינו עשוי כמעלות האבנים והעצים שהם זה על זה אלא מעלה אחת היא והוא משופע והולך ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בו אליו לפיכך היו עושין למזבח כבש שעולין בו אליו כמו שאומר במשנה עלה בכבש והיה אסור לעשות בו מעלות כמו שכתוב ולא תעלה במעלות וכו':

שנהבים וקופים ותוכיים · תי' בספר מלכים שן דפיל וקופין ותוסין: ארבעת אלפים אריות סוסים · ובספר מלכים ארבעים אלף וכו' · פירשו רז"ל ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעת אלפים סוסים: על כל ישראל ארבעים שנה · לפי שדוד לא מלך על כל ישראל ארבעים שנה כי בחברון לבדה מלך שבע שנים על יהודה לפי' אמר כי שלמה מלך על כל ישראל ארבעים שנה: איך

רשי

עצי אלגומים · מפרש בפסיקתא כתוב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אלגומים אלא אלגומים שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא נכפף מתוך חשיבותו: מסלות · מדרגות ובמלכים כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות ויש אומרים מסעד ומבילה אחד הם: וכנורות ונבלים לשרים · יש אומרים לבני לוי המשוררים בכלי שיר · ורבי אלעזר ז"ל פי' לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמא ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגו': מלבד אשר הביאה · משום כבוד מלכיה דה כתוב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים כתיב מלבד אשר נתן לה כיד המלך דברים המצויין בארץ ישראל ואינן מצויין במקומה: לבד מאנשי התרים · שהיו רואנים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תיור והיו נותנין לו שכר תיור: והסוחרי' מביאים · שהיו מביאים לו על ידי עלילה כדי לראות חכמתו: וכל מלכי ערב · מלכי ערביים: ופחות הארץ · כולם מביאים כדי לראות חכמתו: מאתים צנה · צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכתוב כצנה רצון תעטרנו: זהב שחוט · זהב רך ונוח להרקע מרוב חשיבותו שנטווה כחוטה: שש מאות זהב · שש מאות זהובים והוא שש מנים שהזהוב הוא הדינר: יער הלבנון · בית גדול בנה שלמה בירושלם כדמוכח לקמן וכל אותם מגינים לקח שישק ומריבוי עצי לבנון הגדולי' שבאו כדכתיב במלכי' ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם נתן אותם מגיני' והוא שכתו' ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער: כסא שן · שן של פיל: ושש מעלות לכסא · מדרגות לעלות בו: וידות מזה ומזה על מקום השבת · כמין מקלות משלה לפאה מימין ומשמאל לסמוך זרועותיו עליהם: ושנים אריות עומדים אצל הידות · של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפר' בתרגום של מגילת אסתר: שנהבים · שן פיל ופיל עצמו: קופים · מין קאטין: ותוכיים · טווסין: ויגדל המלך שלמה וגו' · לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד: וכל מלכי הארץ וגו' · לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה: והמה מביאים איש מנחתו · על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבא לפני המלך ריקם דוגמ' ולא יראו את פני יי' ריקם: נשק · כלי זיין: ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם · מקצתם ועבר על לא ירבה לו סוסים: על דברי נתן · ויהי בלילה ההוא ויהי דבר יי' אל נתן וגו' עד ויקרא שמו יד דיה: ועל נבואת אחיה השילוני · שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם: על כל ישראל ארבעים שנה · מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז' שנים ובירושלם ל"ג · כי שסם באו כל ישר' להמליך אותו · בשכם שהוא מקום ירבעם שבחלק אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הקב"ה לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה: ויהי

שכמה ה' בקריאה וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה, ויאסף יהושע את כל ישראל שכמה, וישלח מלאכים אל אבימלך, וילך אבימלך בן ירבעל שכמה, חנה חג יי' בשילה, וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל דסיפרא: בהיותו ג' חס' בקריאה וסי' בהיותו חי לאמר דסי', והכרו בהיותו חי דמלכים, בהיותו עצור בחצר המטרה: ויאמר אליהם סימן כל רד"ע ויאמר להם במ"ה ויאמר אליהם וסימ' עוד שלשת ימים ושובו אלי, מה אתם נועצים ונשיב, ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים, ויצא יהוידע,

וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו: ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם ממצרים: וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם וכל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר: אביך הקשה את עלנו ועתה הקל מעבודת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך: ויאמר אלהם עוד שלשת ימים ושובו אלי וילך העם: ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים לפני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב לעם הזה דבר: וידברו אליו לאמר אם תהיה לטוב להעם הזה ורציתם ודברת אלהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים: ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו העמדים לפניו: ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן העל אשר נתן אביך עלינו: וידברו אתו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה תאמר לעם אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלינו כה תאמר אלהם קטני עבה ממתני אבי: ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים:

ויבא ירבעם וכל העם אל רחבעם ביום השלשי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום השלשי: ויענם המלך קשה ויעזב המלך רחבעם את עצת הזקנים: וידבר אלהם כעצת הילדים לאמר אבי הכביד את עלכם ואני אסיף עליו אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים:

ולא שמע המלך אל העם כי היתה נסבה מעם האלהים למען הקים יהוה את דברו אשר דבר ביד אחיהו השלוני אל ירבעם בן נבט: וכל ישראל כי לא שמע המלך להם וישיבו העם את המלך לאמר מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי איש לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דויד וילך כל ישראל לאהליו:

ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם: וישלח המלך רחבעם את הדרם אשר על המס וירגמו בו בני ישראל אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם: ויפשעו ישראל בבית דויד עד היום הזה:

יא

ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את בית יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם ישראל להשיב את הממלכה לרחבעם: ויהי דבר יהוה אל שמעיהו איש האלהים לאמר: אמר אל רחבעם בן שלמה מלך יהודה ואל כל ישראל ביהודה ובנימן לאמר: כה אמר יהוה לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את דברי יהוה וישבו מלכת אל ירבעם: וישב רחבעם בירושלם ויבן ערים למצור ביהודה: ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע: ואת בית צור ואת שוכו ואת עדלם: ואת גת ואת מרשה ואת זיף: ואת אדורים ואת לכיש ואת עזקה: ואת צרעה ואת אילון ואת חברון אשר ביהודה ובבנימן ערי מצורות: ויחזק את המצורות

ויקם עזרא הסופר: אחיהו ה' וסימ' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק, ויי' אמר אל אחיהו, ויהי כשמוע אחיהו, ויקברו אתו ויספדו אתו, ולא שם ע המלך דד"ה: שמעיהו ה' בקריאה וסי' ואל שמעיהו הנחלמי היה, וגם איש היה מתנבא בשם יי' שמעיהו שמו, וירד בית המלך על, ויהי דבר האלהים אל דד"ה, ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וכל ושמעיהו דכו' במ"א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם:

רשי

ויהי כשמוע, פתרו' ויהי כשמוע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם. כשהוא עודנו במצרים: וישלחו ויקראו לו ויבא, וכל זה להודיענו רשעו של מלך מלכי המלכים הב"ה שאפי' ירבעם עצמו בא להמליכו לירבעם והסב הב"ה אחר דבריו עד שמלך ירבעם: אביך הקשה את עלינו, כי אינו טורח במלאכה היה ועלינו לפרנס פועליו ואומנ כדכתיב במלכים ויעל המלך שלמה מס וגו': נועצים, כמו יועצים וכן יאמר מן יודעים נודעים אף יועצים להבא נועצים נתייעצים כבר: קטני עבה ממתני אבי, אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו: העמיס, כמו ויעמס איש על חמורו: בעקרבים, ברימין בלשון אשכנז שעוקצין כעקרבים: כי היתה נסבה, למען הקים יי' את דברו, כמו שמפורש במלכים להסיר ממנו י' השבטי' וליתן לירבעם וזהו לא יסור שבט מיהודה לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה פתרו' עד כי יבא יהוד' שילה להמליך שם רחבע' ושם לו יקהת עמים להמליכו ושם נחלקה המלכו' ואבד מלכות של י' השבטים ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתי' הנה חג ליי' בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה וכתי' בירמיה משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה כשנאספי' בשכם אז יסור שבט מיהודה שם המלכות נחלקה: לאהליך ישרא', מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן אלא לכו כל ישר' איש לאהליו: עתה ראה ביתך דוד, מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומ' אין לנו בו נחלה אלא בבית המקדש שבירושלם שאנו זובחים בו ולראות בו בשלש רגלים ראה ביתך דוד אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך וכל זה לא נראה לי אלא ראה ביתך דוד כי אופשינו לא בך ולא בבית המקדש שלך: הדורם, הוא אדונירם שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו ע"כ נקרא הדורם: וירגמו אותו אבן, לפי שרחבעם לא ידע הסבה והקשר שהסיבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקצב עליהם שלמה: ויפשעו ישרא' בבית דוד, לשון מרדות רוגמ' בימיו פשע מואב וגו' ואז נפשע מקרית עוז אז תפשע לבנה: ויקהל את בית יהוד' ובנימן, שהיו בתחום יחד וגם ירושלם היתה של שניה' ובית המקדש על תחום שניהם בנוי ובבבלי' ביהושע מפרש היאך היה נחומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימן ונכנסת בחלקו של יהודה ועליה מזבח בנוי ולכך לא היו יכולין להפרד זה מזה וגם כתיב בסמוך עם אחיכם והלא אחיכם בני איש אחד: ויבן ערים למצור, ערי' קטני' בנה וסבב כל סביבותם מים מקום חוזק וזה מצור כדאמרי' בישעיה אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל:

רדק

איך אתם נועצים, איך אתם בעצמכם לתת לי עצה: להעם הזה, עם ה"א הידיעה וברוב הה"א חסרה להקל: לאמר אכביד את עולכם, היה לו לומר אבי הכביד את עולכם ואני אוסיף עליו, אלא פי' אם חבר דבר וכה משפטו אכביד את עולכם כאשר הכביד אבי ואני אוסיף עליו או אלף אכביד במקום ה"א והוא מקור כמו אברך, אשכם, שהאלף בהם מקום ה"א, ופי' אבי אמר להכביד עלכם ואני אוסיף עליו כי היתה נסבה מעם האלהי', ובספר מלכי' אומר כי היתה סבה והוא שם וזה נפעל עומד שהוא התאר, ר"ל כי היתה גזרה נסבה מאת האלהים שישמע לעצת הילדים:
אביחיל

וייז ז׳ בקריאה וסימ׳ ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ׳ והיה כנור ונבל תוף וחליל ׳ ויחזק את המצורות דסיפרא ׳ לאמותם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם ׳לחם חמודות לא אכלתי ׳ והפחות הראשונים: בן ירימות כן כתיב וקרי בת ירימות והוא חד מן ז׳ מלין כתיב נ״ון יתיר בקריאה ולא קריין וסי׳ יונתן לנו שבעה אנשים ׳התן כד הקכה לא תכלא ׳ ופני לב נבון יבקש דעת ׳ תנין גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן ׳ בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת דסיפרא ׳ מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה ׳ מן המערה

ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין: ובכל-עיר ועיר צנות ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי-לו יהודה ובנימן: והכהנים והלוים אשר בכל-ישראל התיצבו עליו מכל-גבולם: כי-עזבו הלוים את-מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי-הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליהוה: ט״ו ויעמד-לו כהנים לבמות ולשעירים ולעגלים אשר עשה: ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים את-לבבם לבקש את-יהוה אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח ליהוה אלהי אבותיהם: ויחזקו את-מלכות יהודה ויאמצו את-רחבעם בן-שלמה לשנים שלוש כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלוש: ויקח-לו רחבעם אשה את-מחלת בן-ירימות בן-דויד אביהיל בת-אליאב בן-ישי: ותלד לו בנים את-יעוש ואת-שמריה ואת-זהם: כ ואחריה לקח את-מעכה בת-אבשלום ותלד לו את-אביה ואת-עתי ואת-זיזא ואת-שלמית: ויאהב רחבעם את-מעכה בת-אבשלום מכל-נשיו ופילגשיו כי נשים שמונה-עשרה נשא ופילגשים ששים ויולד עשרים ושמונה בנים וששים בנות: ויעמד לראש רחבעם את-אביה בן-מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו: ויבן ויפרץ מכל-בניו לכל-ארצות יהודה ובנימן לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים:

יב

ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את-תורת יהוה וכל-ישראל עמו: ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך-מצרים על-ירושלם כי מעלו ביהוה: באלף ומאתים רכב ובששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר-באו עמו ממצרים לובים סכיים וכושים: וילכד את-ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד-ירושלם: ה ושמעיה הנביא בא אל-רחבעם ושרי יהודה אשר-נאספו אל-ירושלם מפני שישק ויאמר להם כה-אמר יהוה אתם עזבתם אתי ואף-אני עזבתי אתכם ביד-שישק: ויכנעו שרי-ישראל והמלך ויאמרו צדיק יהוה: ובראות יהוה כי נכנעו היה דבר-יהוה אל-שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא-תתך חמתי בירושלם ביד-שישק: כי יהיו-לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות: ויעל שישק מלך-מצרים על-ירושלם ויקח את-אצרות בית-יהוה ואת-אצרות בית המלך את-הכל לקח ויקח את-מגני הזהב אשר עשה שלמה: י ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על-יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך: ויהי מדי-בוא המלך בית יהוה באו הרצים ונשאום והשבום אל-תא הרצים: ובהכנעו שב ממנו אף-יהוה ולא להשחית לכלה וגם ביהודה היה דברים טובים: ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך כי בן-ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר-בחר יהוה לשום את-שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית: ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את-יהוה: ט״ו ודברי רחבעם הראשנים והאחרונים הלא-הם כתובים בדברי שמעיה הנביא ועדו החזה להתיחש ומלחמות רחבעם וירבעם כל-הימים: וישכב רחבעם עם-אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך אביה בנו תחתיו:

ויקם דוד אחרי כן ויצא מן המערה: ויהי כ׳ בטעם תביר ר״פ בקריאה וסימ׳ ויהי כאשר פתר לנו כן היה ׳ ויהי חמכם ליי׳ מן הצאן ׳ ויהי בנסוע הארון ׳ ויהי כאשר תם כל העם ׳ עד חיותם ׳ ויהי גבול בני אפרים דיהושע ׳ כי בא ירושלם ׳ ויהי הדבר הזה לחטאת ׳ ויהי ביום השביעי וימת הילד ׳ וילכו העם ׳ ויהי מקץ ימים ויבש הנחל ׳ ויהי בשנה החמשית למלך רחבעם דמלכים ׳ כראות אחאב את אליהו ׳ כי מת נבות ׳ ויהי ביום השני להמית את גדליהו ׳ בעשתי עשרה שנה דעליה יען אשר אמרה צור ׳ ויהי מדי בוא המלך בית יי׳ דמלכים ׳ וחברו דסיפרא ׳ ויהי דבר יי׳ צבאות ׳ וחברו:

רדק

אביהיל בת אליאב וכו׳ ׳ חסר וי״ו החבור כמו שמש ירח ראובן שמעון ׳ לקח מחלת בת ירימות לאשה ולקח ג״כ אביהיל בת אליאב וירימות זה לא נזכר בבני דוד אולי הוא אחד מן הנזכרים ושתי שמות היו לו: ותלד לו ׳ על אחת מהם הוא אומר כי האחרת מתה או לא היו לו בנים ממנה: כי להמליכו ׳ פירושו כי אמר להמליכו והעמידו בחייו לנגיד באחיו ׳ ויבן ויפרוץ מכל בניו ׳ פי׳ הבין בדבר ופחד ממרד ופרץ מכל בניו ופזרם בכל ארצות יהודה ובנימין כדי להחזיק המלכות בידו ׳ ויתן להם המזון לרוב ׳ כדי שלא יצטרכו לשאול לעם: וישאל המון נשים ׳ פי׳ לבניו כדי להרבות זרעו כי לעצמו הנה כתו׳ כי שמונה עשרה נשים נשא וששים פלגשים ׳ א״כ וישאל המון נשים לצורך בניו הוא: אל תא הרצים ׳ פי׳ אל חדר הרצים: להתיחש ׳ פי׳ דברי שמעיה ועדו הנביאי׳ היו בדברי המלכי׳ ובהתיחשם: בשנת

רשי

ויתן בהם נגידים ׳ שרים ונציבים לשמור הערי׳ והכרכים: ואוצרות מאכל ושמן ויין ׳ לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישר׳ למצור: כי עזבו הלוי׳ את מגרשיה׳ שבכל ארץ עשרת שבטים: כי הזניחם ירבעם ׳ הזניחם מלעבוד ומכהן ליי׳: כהנים לבמות ׳ כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים לשעירים: ואחריהם ׳ של לוים וכהנים: אביהיל בת אליאב ׳ כמו ואביחיל דוגמא ככבש אלוף וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר אך נגד יי׳ משיחו זה שהב״ה עתיד לומר קום כא משחהו כי הוא זה וטעה בבן שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא שמהו דרך ענוה לומר מה תראה אמר לו הבה״ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב ובתו המלכה: לנגיד באחיו ׳ כדי להמליכו: ויפרץ ׳ פיזר בניו לכל ארצות יהודה דוגמ׳ ובית אביהם פרצו לרוב: ככנעו לא אשחיתם ׳ דוגמ׳ למטה עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו יי׳ אלהינו דרשנו וגו׳ ׳ כן דרך הפסו׳ כשמפסיק בכתים נופל עוד התיבה לאומרה דוגמ׳ והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו׳: כי יהיו לו לעבדי׳ ׳ לשישק ולשאר אומות כמפורש: וידעו עבודתי ׳ כשישובו לא יהיה עליהם שום מושל ממלכי אומות אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו להם: והפקיד על יד שרי הרצי׳ ׳ לקחן מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואחר כך והשיבם אל תא הרצים חדר הרצים כלומר אל מקומם ׳ ע״א מפני מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישרא׳ היו נושאין אותן לפניו: ובהכנעו שב ממנו חרון אף יי׳ ׳ היה לו לומר למעלה מיד כשאמ׳ ויעל שישק וגו׳ לא שהפסיק בנתי׳ לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת: ויתחזק המלך רחבעם ׳ ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ״א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ׳ שנה ושלמ׳ עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ״א כשמלך: העיר אשר בחר יי׳ לשום את שמו שם מכל שבטי ישר׳ ׳ לא שנתקלקלו במעשיה׳ כדכתי׳ ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאילו קובל ומפיג׳ על כך: בדברי שמעי׳ הנביא כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל ולקמן מוכיח ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובין במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש:

שלם

בבקר בבקר י"ג בקריאה וסימ' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו ׳ והקטיר עליו אהרן קטרת סמים ׳ והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר ׳ והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ׳ מדוע אתה ככה דל בן המלך ׳ מדי עברו יקח אתכם ׳ יי' אלהים נתן לי לשון למודים ׳ וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו ׳ ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית ׳ יעשו את הכבש ואת המנחה ׳ יי' צדיק בקרבה ׳ ולעמוד בבקר בבקר ׳ ומקטירים ליי' עולות בבקר בבקר ׳ על יי' לא בקריאה וסימ' ובקר וראיתם את כבוד יי' ׳ בחת יי'

יג בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם וימלך אביה על יהודה: שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעה ומלחמה היתה בין אביה ובין ירבעם: ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה ארבע מאות אלף איש בחור וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות אלף איש בחור גבור חיל:

ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים ח ויאמר שמעוני ירבעם וכל ישראל: הלא לכם לדעת כי יהוה אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח: ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דויד וימרד על אדניו: ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם: ועתה אתם אמרים להתחזק לפני ממלכת יהוה ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים: הלא הדחתם את כהני יהוה את בני אהרן והלוים ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות כל הבא למלא ידו בפר בן בקר ואילם שבעה י והיה כהן ללא אלהים:

ואנחנו יהוה אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים ליהוה בני אהרן והלוים במלאכת: ומקטרים ליהוה עלות בבקר בבקר ובערב בערב וקטרת סמים ומערכת לחם על השלחן הטהור ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב כי שמרים אנחנו את משמרת יהוה אלהינו ואתם עזבתם אתו: והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות התרועה להריע עליכם בני ישראל אל תלחמו עם יהוה אלהי אבתיכם כי לא תצליחו: וירבעם הסב את המארב לבוא מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה והכהנים מחצצרים בחצצרות: ויריעו איש יהודה ויהי טו בהריע איש יהודה והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה: וינוסו בני ישראל מפני יהודה ויתנם אלהים בידם: ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ויפלו חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור: ויכנעו בני ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על יהוה אלהי אבותיהם: וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה ואת ישנה ואת בנותיה ואת עפרין ובנתיה: ולא עצר כח ירבעם כ עוד בימי אביהו ויגפהו יהוה וימת:

ויתחזק אביהו וישא לו נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש עשרה בנות: ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו: וישכב אביה עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אסא בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר שנים:

יד ויעש אסא הטוב והישר בעיני יהוה אלהיו: ויסר את מזבחות הנכר והבמות וישבר את המצבות ויגדע את האשרים: ויאמר ליהודה לדרוש את יהוה אלהי אבותיהם ולעשות התורה והמצוה: ויסר מכל ערי יהודה

לכם בערב בשר לאכול ׳ לכן אתה וכל עדתך הנועדים ׳ אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה ׳ ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא ׳ והנביא ההוא או חלם החלום ׳ והיא מרת נפש ותתפלל ׳ ויחפאו בני ישראל דברים ׳ לא יוסיף עוד שאר ישראל ׳ ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו ׳ אז תתענג על יי' והרכבתיך ׳ לכן כה אמר יי' הנני פקד ׳ השבירוהו כי על יי' הגדיל ׳ ונשמד מואב מעם ׳ ממך יצא חשב על יי' רעה ׳

רשי

שלש שנים מלך בירושלם ׳ ולא יותר דמוכיח במלכים ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו' שנים שלמי' לא מלך: מיכיהו בת אוריאל ׳ ולמעלה קורא לה שם אחר מעכה בת אבישלום ובמלכים כתי' כמו כן מעכה בת אבישלום מיכיהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר היחס של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכ' כימ שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריא' אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל בברייתא' ככתוב וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קוראה לחמותה על שם כלתה כך מפורש בירושלמי והמסורת הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה זו משום שבח' כמו עתליה עתליהו מולכת על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה יכליהו לפי שהיתה גבירתני' שי אמציה בעלה כם לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן ט"ו השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה: ויקם אביה ׳ שהלך אביה למלחמה על ירבעם בתחום של ירבעם בהר אפרי': ברית מלח ׳ בקיום ואמונה ׳ ועתה ויקם ירבעם עבד שלמה וגו' ועל זאת יש בזיון גדול: ויקבצו עליו אנשי' רקים ׳ רשעים: ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו ׳ נער אף על פי שהיה בן מ"א שנה כשמלך קורהו נער ופיר' לעיל על שלמה: כעמי הארצו' ׳ כל הרוצה לבוא ולמלאות ידיו להיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו והיה כהן ללא אלהים: למלא ידו ׳ להבדיל בין טמאה לטהרה דוגמ' למשחה בהם ולמלא בם את ידם: והלוים במלאכת ׳ כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער וכל איש למלאכתו כאשר הכין דוד: ולא עצר כח וגו' ויגפהו יי' ׳ לירבע': וימת ׳ לא שמת מיד אלא הולך וחסר כעמו במלחמו' ובב"ר מפורש ויגפהו יי' לאביה: ויאמ' ליהוד' לדרוש ׳ ולא כעשר שבטי' שדרשו לאלהי' אחרי' חדשי' מקרוב באו ואת אלהי אבות' לא דרשו: עודנו

רדק

בשנת שמנה עשרה למלך ירבעם וימלוך אביה ׳ לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכותם בשנה אחת ׳ ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא מנאם לו לפי שלא השלימם ומנאם לירבעם כמשפט: ושם אמו מכיהו בת אוריאל ׳ היא מעכה בת אבשלום הנזכרת למעלה ושני שמות היו לה ולאביה ׳ ומכיהו ומעכה קרובים בלשון והרבה נמצאים בזה הספר אדם אחד נזכר בשתי שמות: נער רך לבב וכו' ׳ והלא בן מאה שנה במלכו היה אלא כנער שלא היה אמיץ לב ללחום: והלוים במלאכת ׳ במלאכה הראויה להם והם כלי השיר והיתה מ"ם במלאכת ראויה להדגש ונרפתה להקל ׳ וכן בשר חי בשאת וזולת' כמו שכתבנו אותם בספר מכלל בחלק הדקדוק: ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה וכו' ׳ לפי הפשט פירושו לפניו ויפלו חללים מישרא' ת"ק מאות אלף איש ׳ ויש בו דרש למה אמר מכה רבה כלומר יותר על הריגת' שלא יהיו נשותיהם ראויות להנשא ׳ אמרו אר"י אבא בר כהנא ׳ שהעביר הכרת פניהם הדא הוא דכתיב הכרת פניהם ענתה בם זה החותם ׳ ר' אמי אמר שהושיב עליהם נ' ימים עד שנתקלקלה צורתם הדא הוא דכתי' עצמו לי אלמנותיו מחול ימים: ויגפהו ה' וימות ׳ לא שמת בימי אביה שהרי אביה לא מלך אלא שלש שנים ומלך בשנת שמונה עשרה לירבעם ואסא בנו מלך בשנת עשרים לירבעם נמצא כשמת אסא עדין חי ירבעם ועוד חיה משמלך אסא שתי שנים כי כ"ב שנה מלך ירבעם אלא פירושו ויגפהו ה' במלחמותיו כמו שאמר והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה וימת ׳ כלומר מת בזו השפלות שלא עצר כח עוד משמלך אביה ׳ ובבראשית רבה ובסדר עולם מפרש ויגפהו על אביה ומפרש מפני שלקח בית אל ולא בער ע"ז ממנו שמצא שם אחד מן העגלים ועוד יש בו דרש והוא רחוק ויגפהו ה' את סבור שהוא ירבעם אינו אלא אביה ולא נגף על שבזה את ירבעם ברבים הדא הוא דכתיב ועמכם עגלי זהב וגומר: במדרש הנביא עדו ׳ נקרא ספרו מדרש לפי שהיה דורש תמיד לראות שם ענייני המלכים:

אל

רעה׳ הלוא הכושים והלובים׳ ובעת ההיא בא חנני׳ ויכנעו בני ישראל בעת ההיא׳ וישב בצר לו על יי׳ דה״ה׳ כי בשוככם על יי׳׳ ועתה דברו עבדיו דה״ה׳ ויתיצבו מלכי ארץ ורוזני׳ ישיעו ואין מושיע׳ ותתענג על יי׳ ויתן לך׳ גול על יי׳ דרכך׳ השלך על יי׳ יהבך׳ אשרי שאל יעקב בעזרו שברו׳ ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי׳ וחברו ב׳ בפסוק׳ רחב נפש יגרה מדון׳ וב׳ ועל יי׳ וסי׳ ראשיה בשחד ישפטו׳ אולת אדם תסלף דרכו׳ ויבא נ״א וסי׳ נגם בשר ויקהל׳ ויתחד קמצי׳ בקרי׳ וסי׳ נגם בישעי׳ סים׳ ידו

את הבמות ואת החמנים ותשקט הממלכה לפניו׃ ויבן ערי מצורה ביהודה כי שקטה הארץ ואין עמו מלחמה בשנים האלה כי הניח יהוה לו׃ ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו את יהוה אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב ויבנו ויצליחו׃ ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף כל אלה גבורי חיל׃ ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות ויבא עד מרשה׃ ויצא אסא לפניו ויערכו מלחמה בגיא צפתה למרשה׃ ויקרא אסא אל יהוה אלהיו ויאמר יהוה אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יהוה אלהינו כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה יהוה אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש׃ ויגף יהוה את הכושים לפני אסא ולפני יהודה וינסו הכושים׃ וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר ויפל מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני יהוה ולפני מחנהו וישאו שלל הרבה מאד׃ ויכו את כל הערים סביבות גרר כי היה פחד יהוה עליהם ויבזו את כל הערים כי בזה רבה היתה בהם׃ וגם אהלי מקנה הכו וישבו צאן לרב וגמלים וישבו ירושלם׃

טו

ועזריהו בן עודד היתה עליו רוח אלהים׃ ויצא לפני אסא ויאמר לו שמעוני אסא וכל יהודה ובנימן יהוה עמכם בהיותכם עמו ואם תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם׃ וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה׃ וישב בצר לו על יהוה אלהי ישראל ויבקשהו וימצא להם׃ ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל יושבי הארצות׃ וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלהים הממם בכל צרה׃ ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם׃ וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל ארץ יהודה ובנימן ומן הערים אשר לכד מהר אפרים ויחדש את מזבח יהוה אשר לפני אולם יהוה׃ ויקבץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי יהוה אלהיו עמו׃ ויקבצו ירושלם בחדש השלישי לשנת חמש עשרה למלכות אסא׃ ויזבחו ליהוה ביום ההוא מן השלל הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים׃ ויבאו בברית לדרוש את יהוה אלהי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם׃ וכל אשר לא ידרש ליהוה אלהי ישראל יומת למן קטן ועד גדול למאיש ועד אשה׃ וישבעו ליהוה בקול גדול ובתרועה ובחצצרות ובשופרות׃ וישמחו כל יהודה על השבועה כי בכל לבבם נשבעו ובכל רצונם בקשהו וימצא להם וינח יהוה להם מסביב׃ וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה אשר עשתה לאשרה מפלצת ויכרת אסא את מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון׃ והבמות לא סרו מישראל רק לבב אסא היה שלם כל ימיו׃ ויבא את קדשי אביו וקדשיו בית האלהים כסף וזהב וכלים׃ ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא׃

רדק

אל יעצר עמך אנוש׳ כלומר לא ימלוך כמו יורש עצר׳ כלומר לא יהיה להם ממשלה כנגדך׳ או פי׳ אל יעצר כח׃ ללא אלהי אמת׳ שיהיו בגלות בין עובדי ע״ז כאלו עובדי ע״ז כמו ועבדתם שם אלהים אחרי׳ כמו שתרגם אנקלוס כי כשעובד עובדיהם כאלו עובד אותם׳ או פי׳ ללא שופטי אמת׳ כמו והגישו אדוניו אל האלהים שפירושו השופטים כי הגוים שופטי ישראל בגלות׃ והנבואה עודד הנביא׳ חסר הסמך ופי׳ הנבואה נבואות עודד הנביא׳ וכן הארון הברית ואחרים זולתו׳ או פי׳ והנבואה לעודד הנבואה והנה הנבואה היתה לעזריה בן עודד ואיך אמר והנבואה עודד הנביא אלא ר״ל בן עודד הנביא כמו לעיני אחמאל דודי ס״ל בן דודי אע״פ שפרשתי בו פירוש אחר׳ או יתכן כי גם אביו התנבא לו בענין מזה פעם אחרת או באותה הפעם כי עודנו חי וכן מצאנו אותו בימי אחז וכששמע הדברים האלה ושמע הנבואה מאביו פעם אחרת עם כל זה התחזק ויעבר השקוצים׃ וגם מעכה אם אסא׳ היא אם אביו כי מעכה בת אבשלום היתה אם אביו׳ ובספר מלכים אמר על אסא ושם אמו מעכה בת אבשלום׳ ר״ל אם אביו ודרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו כמו אל רעואל אביהן וכן לאם אביו אמו׳ וזכר אם אביו לאסא בעבור שהיתה עובדת ע״ז כמו שאמ׳ אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה הוא עשה הישר בעיני ה׳ ולא נטה אחריה׳ גם יתכן לפרש כי אחרת היתה שנקראת ג״כ מעכה בת אבשלום אם אסא כמו אם אביו׃ ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש׳ פי׳ מלחמת ישראל אבל מלחמת הכושים היתה בשנת ט״ו לאסא׃ בשנת

רשי

עודנו הארץ לפנינו׳ בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נצרכנו להם יהיו לנו למגוס וכל זה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז׳ שנים היה שלום ביניהם וכן מוכיח אף כאן אין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמ׳ ולמטה כתיב ומלחמ׳ לא היתה עד שנת לה׳ למלכו׳ אסא אבל יכולי׳ אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושים לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה בשנת לו׳ למלכו׳ אסא עלה בעשא וגו׳ שד נסכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמו׳ משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמות והוא לאחר כן כי אם ג׳ שנים ובמלכי׳ כתיב ומלחמ׳ היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ובסד׳ עולם מפרש היטב׃ כי דרשנו את יי׳ אלהינו דרשנו וגו׳׳ לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב׃ ויבנו ערים ויצליחו׳ ורוגמ׳ לעיל וברחות יי׳ כי נכנעו וגו׳׃ אין עמך לעזור׳ כלומ׳ אע״פ שאנו מעטי׳ והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניה׳ עמך לעזור בין רב לאין כח כלומ׳ כי ידוע שיש לך כח לעזור לפי׳ עזרינו יי׳ אלהינו כי עליך נשענו׃ אל יעצר עמך אנוש לא יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש אנוש מושל עוצר ידי עמך נגדך לנצחינו שלא יאמר נצחנו אלהיהם׳ ד״א מפני הרב לא יהי לנו אנו שאנו עמומי׳ עוצר יד מלנצח דוגמ׳ ועצר את השמי׳ כי עצר עצר יי׳ אם תעצרני׃ וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת׳ עד שבאת אתה׃ וללא כהן מורה׳ שאין מי שמגיד להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהני׳׃ וישב בצר לו׳ על יי׳ אלהי ישר׳ כלומר עתה כשבאת כרה להם בקמו על יי׳ אלהי ישר׳ ויבקשהו לפיכ׳ וימצא להם המצוי׳ והושיע׳ בכל אשר הלבבם׃ ובעתים ההם אין שלום׳ באותן הימים רבים לישר׳ ללא אלהי אמת׃ אין שלום ליוצא ולבא וגו׳׳ ברחבע׳ כתיב עליו עלה שישק מלך מצרי׳ על ירושלם כי מעלו ביי׳ וכל הספר ואף לאביה היו מהומות רבות׃ וכתתו גוי בגוי׳ דוגמ׳ ויכום ויכתום׃ ואתם חזקו׳ לדרוש באלהים׃ ויזבחו ליי׳ ביום ההוא מן השלל הביאו׳ פתרו׳ ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וכאן שבעת אלפים שסבו ומתמו הביאו כדלמעלה וגם אהלי מקנה הביאו וישבו כאן לרוב וגו׳׳ ד״א כראה לי ויזבחו ליי׳ ביום ההוא שנכח ובא בשלום בירושלם מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו בקר שבע מאות וכאן שבעת אלפי׳׃ וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה׳ לפי שעשתה לאשרה מפלצת מפליא ליצנותא זכרות עשתה לה לנלגם והיתה נבעלת לו׃ והבמות לא סרו׳ במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו עונשי׳ עליהם כרת׃ ומלחמה לא היתה וגו׳

ויצא ג' חס' בקריא וסי' נמס' בסדר ויקח קרח : ביני וביניך ג פסוקי' אית בהון ביני וביניך ובין ובין וסי' ויאמ' אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ׳ ויאמ' יהונתן לדוד לך לשלום ׳ ברית ביני וביניך ובין אבי ובין אביך דאסא דדה״ ׳ אנ״ך : ויעלה ג' רפין בקריא וסי' ברית ביני וביניך ובין אבי דמלכים וחברו דסיפרא ברית ביני וביניך דרוש נא בעדינו את : להרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר ׳ ובין עשרת ימים בכל יין להרבה ׳ הלא הכושים והלובים : ויכעס ב' וסימ' ויסר לו ויכעס הרבה וילעג ׳ ויכעס אסא אל הראה :

טז בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה : ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח אל בן הדד מלך ארם היושב בדרמשק לאמר : ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך כסף וזהב לך הפר בריתך את בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי : וישמע בן הדד אל המלך אסא וישלח את שרי החילים אשר לו אל ערי ישראל ויכו את עיון ואת דן ואת אבל מים ואת כל מסכנות ערי נפתלי : ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את הרמה וישבת את מלאכתו : ואסא המלך לקח את כל יהודה וישאו את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא ויבן בהם את גבע ואת המצפה : ובעת ההיא בא חנני הראה אל אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על יהוה אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך : הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על יהוה נתנם בידך : כי יהוה עיניו משטטות בכל הארץ להתחזק עם לבבם שלם אליו נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות : ויכעס אסא אל הראה ויתנהו בית המהפכת כי בזעף עמו על זאת וירצץ אסא מן העם בעת ההיא : והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים על ספר המלכים ליהודה וישראל : ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש את יהוה כי ברפאים : וישכב אסא עם אבתיו וימת בשנת ארבעים ואחת למלכו : ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד :

יז וימלך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על ישראל : ויתן חיל בכל ערי יהודה הבצרות ויתן נציבים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו : ויהי יהוה עם יהושפט כי הלך בדרכי דויד אביו הראשנים ולא דרש לבעלים : כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ולא כמעשה ישראל : ויכן יהוה את הממלכה בידו ויתנו כל יהודה מנחה ליהושפט ויהי לו עשר וכבוד לרב : ויגבה לבו בדרכי יהוה ועוד הסיר את הבמות ואת האשרים מיהודה : ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו לבן חיל ולעבדיה

רש"י

תניא בסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא אי אפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כ״ו למלכות אסא כדכתיב במלכים בשנת כ״ו לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת״ל בשנת ל״ו למלך אסא כנגד ל״ו שנים שנתחתן שלמה בבת פרעה שהרי כתיב כן במלכים ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני עבדים לשמעי ויצו המלך את בניהו ויצא ויפגע בו וכתיב בסמוך ויתחתן שלמה בבת פרעה כלומר מיד אחר ג' שנים ובשנת ד' לקחה והוא מלך מ' שנים נמצא שהיתה עמו ל״ו שנים וכנגדן ל״ו שנים שנגזרה גזירה על מלכי ארם להיות מוטשים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת ל״ו למלך אסא ובשנת י״ז למלכותו מאחר שנפל זרח הכושי בידו היה שנת ל״ו משמת שלמה בשנת י״ח לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני ובינך : וישמע בן הדד ׳ ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטשים לישראל עד שמת אחז ובשנת ג' לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היה זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור בדרמשק ובמלכים כתיב דמשק ובפסוק אחר דומשק וכולן אחד הוא ודוגמ' שוט שבט שרביט : על כן נמלט ׳ שלא יכולת לו למה שלא הבטחת בהקב״ה כי אם בטחת בהקב״ה כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכולם ואף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא ׳ ועתה שלא בטחת בהקב״ה אברת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך : בית המהפכת׳ בית הסוהר שעשוי מלאכת התהפכת נוולפט״ו בלשון אשכנז : עד למעלה חליו ׳ כפה שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו : וזנים ׳ מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים במרקחות מעשה רוקח מרקחת וזה פתרון מרוקחים במעשה רוקח : וישרפו לו שרפה גדולה ׳ שרפו לו בשמים טובים לאפר ואותו אפר זורו עליו ויש מפרשין כמו ששורפין על המלכים ומהו שורפים וכו' ועוקרין על המלכים : בדרכי דוד אביו הראשונים ׳ ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר ויש מפרשים ראשונים ראש לשלמה ורחבעם שלמה נשיו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שיקוץ בני עמון ורחבעם כתיב ויהי כהכין מלכות רחבעם ובחזקתו עזב את תורת יי׳ ולא כאביה שכתוב בו במלכים ולא היה לבו שלם עם יי׳ אלהיו ולא כאסא שלא נשען ביי׳ אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים : ולא דרש לבעלים ׳ כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו : ויגבה לבו בדרכי יי׳ ׳ גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי יי׳ דוגמ' אשר נשא לבו אתנה בחכמה : שלח לשריו לבן חיל ׳ כך היה שמו ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל וקשיא לו אם כן לא היה לו לומר אלא לעובדיה אלא מהו שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא : ללמד בערי יהודה ׳ תורה ולהורות בני ישראל

רדק

בשנת שלשים ושש למלכו' אסא עלה בעשא ׳ היאך היה זה והלא כתו' בספר מלכים בשנת עשרים ושש לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא ועוד כתו' שם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא על ישר' ומלך עשרים וארבע שנה הנה שלמה מלכותו בשנת עשרים ושש לאסא יתכן לפרש כי אותן חשבונות של ספר מלכי' אינו מונה לתחלת מלכות אסא אלא לתחלת מלחמותיו ׳ ועשרה שנים שקטה הארץ בתחלת מלכותו כמו שאמר בימיו שקטה הארץ עשרה שנים ׳ ולפי שבספר מלכים זוכר ענין מלכי ישראל ב״כ לא זכר תחלת מלכות אסא אלא מעת שהחל להלחם ועשר שנים ששקטה הארץ לא מנה אותם שם ושתי שנים מאלה עשר שנים היו בימי ירבעם והשמנה שנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשרה שנים מלך נדב מלכות שלמה ונלחם עם אסא ואם בשנת שלש לאסא שאומר שם זהו פי' בשנת שלש שהחל להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחלה עם נדב בן ירבעם ושלש שנים מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמ' שם ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ״ג למלכו' בעשא שהיא שנת ל״ו לתחלת מלכות אסא והיא שנת כ״ה אוכו״ למלחמ' אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבע' מונה אותה ב״כ לבעשא כי אפשר שלא שלמה השנה לו ׳ ובסדר עולם אמר כי המלחמה הזאת היתה בשנת שש עשרה לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושים ומניין שלשים ושש הוא אומר למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה והו' בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזרה שתחלק מלכות בית דוד ל״ו שנה כנגד אותן ל״ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה לחזור מלכו' בית דוד בשנת י״ו לאסא שהשלימו ל״ו שנה לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית יי׳ ולא נשען על יי׳ לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהית' : עם לבבם שלם ׳ עם אשר לבבם שלם ורבים כמהו : וירצץ אסא מן העם בעת ההיא ׳ כי היה לו כעס עם הכל על הנבואה אשר שמע : וזנים ׳ פי' ומינים תרגום למיניהו לזנוהי ׳ וישרפו לו שרפה ׳ פי' שריפת הבשמים והמרקחות ׳ ורז״ל פירשו שהיה מנהג המלכים לשרוף בשעת מיתתן מטתן וכלי תשמישו : כי הלך בדרכי דוד אביו הראשונים ׳ שלא חטא אבל באחרונים חטא במעשה בת שבע ובמנות ישראל ׳ או אמר הראשונים כנגד שאר מלכי יהודה שהיו חוטאים באחרונה ׳ וכך הוא הפי' כי הלך בדרכי דוד ואותם הדרכים הם דרכי כל מלכי יהודה הראשונים אבל באחרונה היו חוטאים כי שלמה לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו וכן רחבעם ובחזקתו עזב את תורת ה' ׳ וכן אביה לפי המדרש שכתבנו ׳ וכן אסא חטא באחרונה ונשען על מלך ארם וגם בחליו לא דרש את יי׳ וכו' : לבן חיל ׳ כן היה שמו : וכסף

וטוב י״ז בקריאה וסימ׳ ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ · לא תחוס עינך עליו ובערת · בכל הדרך אשר צוה · וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים · ואמר נא אדונינו עבדיך · ויהי בהיות רוח אלהים אל שאול · יקרא אביש אל דוד ויאמר · עודנו מדבר והנה יונתן · מקול מפלתו הרעשתי · ועמהם הלוים שמעיהו · יגיע כפיך כי תאכל · כל ימי עני רעים · תאות אדם חסדו · ויצא המן ביום ההוא · ומתוק האור וטוב לעינים · וטוב לא יהיה לרשע · וטוב משניה׳ את אשר עדן לא היה אשר לא ראה :

ולזכריהו ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה : ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו ועשהאל ושמרימות ויהונתן ואדניהו וטוביהו וטוב אדוניה הלוים ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים : וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יהוה ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם : ויהי פחד יהוה על כל ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם יהושפט : ומן פלשתים מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא גם הערביאים מביאים לו צאן אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות : ויהי יהושפט הלך וגדל עד למעלה ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות : ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלם : ואלה פקדתם לבית אבותיהם ליהודה שרי אלפים עדנה השר ועמו גבורי חיל שלש מאות אלף : ועל ידו יהוחנן השר ועמו מאתים ושמונים אלף : ועל ידו עמסיה בן זכרי המתנדב ליהוה ועמו מאתים אלף גבור חיל : ומן בנימן גבור חיל אלידע ועמו נשקי קשת ומגן מאתים אלף : ועל ידו יהוזבד ועמו מאה ושמונים אלף חלוצי צבא : אלה המשרתים את המלך מלבד אשר נתן המלך בערי המבצר בכל יהודה : ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב :

יח

וירד לקץ שנים אל אחאב לשמרון ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם אשר עמו ויסיתהו לעלות אל רמת גלעד : ויאמר אחאב מלך ישראל אל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי ועמך במלחמה : ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר יהוה : ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות איש ויאמר אלהם הנלך אל רמת גלעד למלחמה אם אחדל ויאמרו עלה ויתן האלהים ביד המלך : ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאתו : ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את יהוה מאתו ואני שנאתיהו כי איננו מתנבא עלי לטובה כי כל ימיו לרעה הוא מיכיהו בן ימלא ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן : ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהר מיכהו בן ימלא : ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלבשים בגדים ויושבים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם : ויעש לו צדקיהו בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יהוה באלה תנגח את ארם עד כלותם : וכל הנביאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך : והמלאך אשר הלך לקרא למיכיהו דבר אליו לאמר הנה דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך ויהי נא דברך כאחד מהם ודברת טוב : ויאמר מיכיהו חי יהוה כי את אשר יאמר אלהי אתו אדבר : ויבא אל המלך ויאמר המלך אליו מיכה הנלך אל רמת גלעד למלחמה

ויתן י״ג רפין בקריאה וסימ׳ ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו · ויתן לך האלהים מטל השמים · ויתן לך את ברכת אברהם · יי׳ יחתו מריבו עלו · הלא קציר חטים היום · ויתן יי׳ גם את ישראל דשאול · ויאמר אמרי נא לשלמה דאבישג השונמית · ויתן את ישראל בגלל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא · ויקבץ מלך ישראל את הנביאים דמלכים · וחברו דד״ה · ויהי ויתן לו מזהב שבא · והתענג על יי׳ ויתן לך · יסר בנך ויניחך : כאחד י״ב פתחין בקריאה וסי׳ הן האדם היה כאחד ממנו · דן ידין עמו · וחליתי והייתי כאחד האדם · וחברו אם אסור יאסרוני · ויואל הלוי לשבת את האיש · גם את הארי גם את הדוב · ועשהאל קל ברגליו · אוכל על שלחני כאחד מבני המלך · כאחד הנבלים · וארך כאחד החלקים · על ירושלם ידו גורל · אשר הלך לקרא למיכיהו דד״ה · וחד וכאחד השרים תפלו :

רדק

וכסף משא · משא בהמות ואחר מנחו׳ ואחר שאמר מביאי׳ ולא הביאו נראה כי בכל שנה היו מביאים לו · וכן מביאי׳ לו כאן איס · בכל שנה הי׳ מביאי׳ לו : בירניות · כמו בירה · והנו״ן והיו״ד כנו״ן ויו״ד רחמניו׳ קדמניות : המתנדב ליי׳ · אולי התנדב לאוצרו׳ בית יי׳ · כסף וזהב והיה אחר שהיה שמו כשמו לפיכך אמר המתנדב לה׳ · ויתחתן לאחאב · התחתן עמו שלקח בת אחאב לבנו יהורם :

רשי

ועמהם מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגו׳ · ועמהם אלישמע ויהורם הכהני׳ כי על הכהני׳ והלוים ללמד ולהורות כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמ׳ שופטים ושטרי׳ תתן לך שפטי׳ לשפוט את העם ושטרים להכריחם לעשות מוי השופטים : ויהי פחד יי׳ על כל ממלכות הארצות · בזכות שלמדו תורה : וכסף משא · משאות של כסף דוגמ׳ היו נושאותיכ׳ עומכו׳ משא : ויהי יהושפט הולך

ונגדל · שלשה שנאמר בהם כלשון זה · יצחק שמואל יהושפט אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל ויהושפט כתיב בהם ונגדל שאין נכון לומר וגדול בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם יי׳ וא״ו לומר גדול עם יי׳ וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק : בירניות · מגזירת בירה מגדלים גדולים לחוזק : וערי מסכנות · ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן : ועל ידו · אצלו · דוגמ׳ חלקת יואב על ידי : המתנדב ליי׳ · דוגמ׳ המתנדבים בעם ברכו יי׳ : וירד לקץ שנים · ובמלכים כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגו׳ בשנה השלישית משמלח את בן הדד : ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד · כמו שכתוב בספר מלכים ה דעתם כי לנו רמות גלעד כי כשהכיב יעקב אבינו שם את הגל וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות מסוכים ומוחזקי׳ אחרי העיר ואבותינו אז בימי משה כש תפסו גלעד שתקנו אז מלקחת אותה כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחוה ואחרי כן לקחוה האומות מיד ישראל ושלנו הם : דרש נא כיום את דבר יי׳ · ולא מנביאי הבעלים אשר לא נה בוטח בהם : ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות · וכולם נביאי אמת היו כי מה ששאל ממנו יהושפט קבץ לו וכן מוכיח בסמוך ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו׳ עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך מכלל שהיו נביאי יי׳ שלא היו מתנבאים אלא דבר יי׳ שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן ועוד שאמר יהושפט שוב האין פה נביא ליי׳ עוד ודאי יודע אני שהם נביאי יי׳ אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולשון אחד והללו כולם מתנבאים עלה והצלח : כי כל ימיו לרעה · כי זהו שאמר יען אשר שלחת איש חרמי וגו׳ : מהר מיכהו · כתיב חסר יו״ד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו : מלובשים בגדים · בגדי מלכות : ויושבי׳ בגורן פתח שער שמרון · בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאי׳ לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה והוא שצוה מלך ארם לחיילותיו לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם הוועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולים לבוא שלא ירגישו בהם שהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפילו ירגישו בהם וידעו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכי׳ מה שקרבנו פה של הגורן בשביל הרגש גדול וקבוץ חיילות הנה פתח העיר תמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישר׳ לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישר׳ רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומ׳ ראיתי את כל ישר׳ נפוצי׳ וגו׳ ויאמר יי׳ לא אדני׳ לאלה סימן שיהרג המלך אבל ישר׳ ישובו איש לביתו בשלום ושמעו את זה שאמ׳ אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגלי׳ והגידו למלך ארם ואז צוה מלך ארם לעמו כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו :

עלו

לאלה ה' בקריאה וסימ' ולבנותי מה אעשה לאלה היום או, לאלה תחלק הארץ בנחלה, ויאמר ראיתי כל ישראל נפצים על ההרי' דמלכי', וחברו דדה', אל תטיפו יטיפון לאלה: ויעל ז' רפין בקריאה וסימ' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה, ויאמר ארונה אל המלך, כי איש מבית ישרא', כה אמר כורש, וחברו, מי יפתה את אחאב, וחברו דה': לדבר אותך סימן כל דסמי' לדבור אתו אתך אתם דגש בפט רפין אותו אותך אותם וסי' ותהר ותלד שרה לאברה' וידבר משה ואלעזר הכהן, ויגש צדקיהו בן כנענה

אם אחדל ויאמר עלו והצליחו וינתנו בידכם׃ ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יהוה׃ ויאמר ראיתי את כל ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להן רעה ויאמר יהוה לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום׃ ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם לרע׃ ויאמר לכן שמעו דבר יהוה ראיתי את יהוה יושב על כסאו וכל צבא השמים עמדים על ימינו ושמאלו׃ ויאמר יהוה מי יפתה את אחאב מלך ישראל ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה אמר ככה וזה אמר ככה׃ ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני אפתנו ויאמר יהוה אליו במה׃ ויאמר אצא והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן׃ ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר בפי נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה׃ ויגש צדקיהו בן כנענה ויך את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה הדרך עבר רוח יהוה מאתי לדבר אתך׃ ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבוא חדר בחדר להחבא׃ ויאמר מלך ישראל קחו את מיכיהו והשיבהו אל אמון שר העיר ואל יואש בן המלך׃ ואמרתם כה אמר המלך שימו זה בית הכלא והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ עד שובי בשלום׃ ויאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם׃ ויעל מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה אל רמת גלעד׃ ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובוא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבאו במלחמה׃ ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו לאמר לא תלחמו את הקטן את הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו׃ ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו מלך ישראל הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהוה עזרו ויסיתם אלהים ממנו׃ ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל וישובו מאחריו׃ ואיש משך בקשת לתמו ויך את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכב הפך ידיך והוצאתני מן המחנה כי החליתי׃ ותעל המלחמה ביום ההוא ומלך ישראל היה מעמיד במרכבה נכח ארם עד הערב וימת לעת בוא השמש׃

יט

וישב יהושפט מלך יהודה אל ביתו בשלום לירושלם׃ ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזר ולשנאי יהוה תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יהוה׃ אבל דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות מן הארץ והכינות לבבך לדרש האלהים׃ וישב יהושפט בירושלם וישב ויצא בעם מבאר שבע עד הר אפרים וישיבם אל יהוה אלהי אבותיהם׃ ויעמד שפטים בארץ

דמלכים, וחברו דסיפר', ודברתי משפטי אותם, דוח מלא מאלה יבא לי, אלכה לי אל הגדולים, צדיק אתה יי' כי אריב, הלוך ב' בית הרכבים, וכל דבור דיחזקאל דכו', אל פניו ה' בקריאה וסימ' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ב' בפסוק, ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו, ויפל יואב אל פניו, ויצא ל' פניו יהוא, הן יקטלני לו איחל:

רשי

עלו והצליחו וינתנו בידכם, כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם: נפוצי' על ההרי', כי כשבורחי' מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקו' הרים וגבעות: ויאמר יי' לא אדנים לאלה, לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג: ישובו איש לביתו בשלום, שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר צוה ארם לעמו: וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו, או מלכי השחתה העומדי' לפניו: ויצא הרוח, פתרו' ויצא המלאך שהרי אומר לעיל וכל צבא השמים וגו' ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמ' עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קדם ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדים שלא תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וצבא השמים עומדים כדי' להודיע מהיכן יצא משאר הרוחות העומדים עליו, ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות: בפי כל נביאיו, שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפול מכלל שהיו נביאיו אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם: תפתה וגם תוכל, לפי שיש מפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב תפתה וגם תוכל: הנך רואה, כשיהרג אחאב: שימו זה בית הכלא, ואף על פי שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר והשיבהו תוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשי לך והשיבהו כי כן דרך המקראות כמו ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה: לחם לחץ ומים לחץ, דוגמ' בישעיה לחם צר ומים לחץ: התחפש ובא, פתרו' צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו' ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא יסבו להלחם כי אם עלי: ואתה לבש בגדיך, תכשיטי מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו: ויזעק יהושפט, אחר בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכנה כל גדוד וגדוד שם אחד לסימן לדגלו לצורך הגדוד שעמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודי' זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לאלהיו וכן מוכיח במלכים ויזעק יהושפט ולא נאמר לשם וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישרא' שהכירו והבינו מיד כשיצעק אחר הסימן של דגלו כמפרש כאן שהכירוהו וישובו מעליו כמוני מלך ארם ומיי' הוא שהכירוהו: ואיש משך בקשת, איש ישראלי מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו: ויך את מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין, בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון ואין לומר גוי היה כי למי נתכוון והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוון שהרי כתיב לתומו, אלא בעל כרחוים לומר ישרא' היה המורה ונתכוון לירות במחנה ארם ולפי תמו הכה את מלך ישרא': ויאמר לרכב, למנהיג את הרכב: והוצאתי מן המחנה, כלומר מן המערכה הזו הראשונה והשיבני במערכו' האחרונות: מעמיד במרכבה, החזיק ועמד במרכבה שלא יבינו ישרא' מכתו ויברחו ותחלת נפילה נוסה: ותעל המלחמה, נסתלקה ולא הוזק אחד מישר' כי אם מלך ישר' לבדו כדבר הנביא שאמר לא אדני' לאלה ישובו איש לביתו בשלום לשלום לא נאמר כי נהרג אחאב: כי בערת האשרות, כדלעיל ועוד הסיר את הבמות וגו': לדרוש האלהים, כדלעיל כי לאלהי אביו וגו': ויעמד שפטי', כשאמר לו החוזה דברי' טובים נמצאו עמך כי בערת את האשרות בא לו אצל ספר תורה אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתוב אבד תאבדון עד ואשיריה' תשרפון באש ופסילי אלהיה' תגדעון ונזכר שכתיב בכי תשא ואת מצבותם תשברון וגו' תמה בעצמו על שהטיב בעיני יי' שבער האשירים אשירי ישרא' שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשפטים ושוטרים ומצא כתוב לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שפטים ושטרים תתן לך מיד ויעמד שפטים מוחזקים בכל ערי יהודה לעיר ועיר: בערי

רדק

מי יפתה את אחאב, זה הענין פירשנו בספר מלכים: ויסיתם אלהים ממנו, הסיתם ונתן בלבם לסור ממנו: היה מעמיד במרכבה, פי' היה מתחזק ומעמיד עצמו כדי שלא יהיו סבורים בני ארם כי הוכה ועוד שלא לשבור לב ישרא', ובספר מלכי' מעמד ועמכם בדבר משפט, כלומר שתיראו ממנו כאלו הוא עמכם בדבר משפט, או יהיה עמכם ועזר' בדבר משפט אם תיראו ממנו: וישובו

חשפטי' ד' בקריא' וסי' ודרשו השפטי' היטב ·הנה עד שקר' כי לא נעשה כפסח הזה מימי' · ויאמר אל השפטי' ראו מה אתם · ויהי בימי שפט השפטי' ויחי רעב' וחד והשפטי' ו
וזבדיהו ב' וסי' והנה אמריהו כהן הראש עליכם ·ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו ·וא' זבדיהו ולמשלמיהו בנים · בבית יי' ט"ל וסי' נמס' בתלי' סימן קל"ח ועיי"ן בכבירה
רבתא בערך ארני' מ"ה דקשה לי על האי מנינא : מושל י"ד מ"ל וסי' נמס' במיכח סימן ה' וקהלת סי' י' ע"ש מ"ה דקה"נ : ויבנו לך בה חד מן י"א בטעם פי' האתנחת לא ישרתנה

בכל-ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר: ויאמר אל-השפטים ראו מה-אתם עשים כי לא לאדם תשפטו כי ליהוה ועמכם בדבר משפט: ועתה יהי פחד-יהוה עליכם שמרו ועשו כי-אין עם-יהוה אלהינו עולה ומשא פנים ומקח-שחד: וגם בירושלם העמיד יהושפט מן-הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט יהוה ולריב וישבו ירושלם: ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת יהוה באמונה ובלבב שלם: וכל-ריב אשר-יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין-דם לדם בין-תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם ולא יאשמו ליהוה והיה-קצף עליכם ועל-אחיכם כה תעשון ולא תאשמו: והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר-יהוה וזבדיהו בן-ישמעאל הנגיד לבית-יהודה לכל דבר-המלך ושטרים הלוים לפניכם חזקו ועשו ויהי יהוה עם-הטוב:

כ ויהי אחרי-כן באו בני-מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על-יהושפט למלחמה: ויבאו ויגידו ליהושפט לאמר בא עליך המון רב מעבר לים מארם והנם בחצצון תמר היא עין גדי: וירא ויתן יהושפט את-פניו לדרוש ליהוה ויקרא-צום על-כל-יהודה: ויקבצו יהודה לבקש מיהוה גם מכל-ערי יהודה באו לבקש את-יהוה: ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלם בבית יהוה לפני החצר החדשה: ויאמר יהוה אלהי אבתינו הלא אתה-הוא אלהים בשמים ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה ואין עמך להתיצב: הלא אתה אלהינו הורשת את-ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אהבך לעולם: וישבו-בה ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר: אם-תבוא עלינו רעה חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית הזה ולפניך כי שמך בבית הזה ונזעק אליך מצרתנו ותשמע ותושיע: ועתה הנה בני-עמון ומואב והר-שעיר אשר לא-נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים כי סרו מעליהם ולא השמידום: והנה-הם גמלים עלינו לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו: אלהינו הלא תשפט-בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו ואנחנו לא נדע מה-נעשה כי עליך עינינו: וכל-יהודה עמדים לפני יהוה גם-טפם נשיהם ובניהם: ויחזיאל בן-זכריהו בן-בניה בן-יעיאל בן-מתניה הלוי מן-בני אסף היתה עליו רוח יהוה בתוך הקהל: ויאמר הקשיבו כל-יהודה וישבי ירושלם

כי אם מונח כמ"א מקומו' שישרתנה מאילא וסי' ויצא נח ובניו ואשתו ונשי' · בשבעתיכ' דפנחס דוביום הבכורי' ·ובאת שמה ·אם ארץ מאפליה' מדוע אמרו עמי רדנו ·קפוח
בא' · והסירו את כל שקוציה · וישבו בה ויבנו לך בה מקדש ובאו שמה · ותאמרנה לה כי אתך נשוב ·ומזון לכולא ביה ·וחכרו ·לאפני' להם קרא הגלגל · בתרא פלוגתא·

רדק

וישובו לירושלים' אותם שמנו השופטי' בכל עיר במצותו : ועמהם מהעמונים' אומר במדרש שהם בני שעיר כי כן זוכר אותם בסוף הענין וקראם עמונים כי התנכרו והתחפשו ולבשו בגדי עמונים כדי שלא יכירום בני ישראל לפי שהיו תחת יד מלכי יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט · ויתכן לפרש שהיו אומה אחרת נקראו בני עמונים כי לא נקראו בני עמון עמונים בשום מקום כי אם בני עמון והעמונים היו אומה אחרת נקראו כן על שם מקומם וכן בדברי עזיהו · ויתנו העמונים מנחה לעזיהו · ואפשר שהם העמונים שזכר שם והוא הפוך והוא הנכון וגם מקומם מעון וכן מצאנו בספר שופטים וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם : לפני החצר החדשה · אפשר שהיתה צריכה בדק וחדשו וחזקו אותה · ורז"ל פי' שחדשו בה דברים ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה כלומר בחצר חדשו מה שלא היה מן התורה וזה הוא שחדשו בה : שפוטי' שם בשקל שמור יקור : ותאמנו

רשי

בערי הבצרות' העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה ושוב העמיד שפטים שאינן מוחזקי' כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יראים להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם : כי לא לאדם תשפטו' פתרו' אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו להטות דין דלים ולישא פני עשירים הלא אין המשפט ליי' לכך נאמר ליי' שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאילו נטלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל לפיכך תראו מה שתעשו · ויהיה לבבכם בכל דין ודין כאילו הקב"ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי ליי' ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת"ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות : אין עם יי' אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד' והוא עמכם במשפט לפיכך אינו רוצה שתעשו עול במשפט : וגם בירושלים העמיד' אע"פ שהוא היה בעצמו בירושלים : למשפט יי' ולריב' משפט נופל לומר על דיני ממונות דוגמ' והיתה לבני ישראל לחקת משפט דירושה בפנחס ולריב נופל על דיני נפשות וחבלות דוגמ' וכי יריבון אנשים וגו' : כה תעשון' ממש' זריזות וזהירות ולחוזק הוסיף כ"ן כמו עד אשר תדעון איך יפול דבר וכמו כה תאמרון לאדוני לעשו וכה תדבקו' אשר יקרבו' : בין דם לדם' בין דם רביעית שוגג למזיד : והזהרתם אותם' את אחיכם · והיה קצף עליכם ועל אחיכם · לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכם ולא תאשמו · אתם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהיה בשום דבר אשם עליכ' הואיל ועשיתם חובתכם המוטלת עליכ' לעשות : ויהי יי' עם הטוב · עם עושה הטוב והישר : ועמהם העמונים · זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל וכן מוכיח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן יי' מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו' נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא שיסד הקליר בפרשת זכור זכור עריץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כחובא כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנא' בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר : היא עין גדי · כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו : גם מכל ערי יהוד' · שלא תאמר מתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלם לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו : ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה · להבוא ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרינו מהם : ובידך כח · בעל כח וגבורה הר"ץ בלע"ז : ואין עמך להתיצב · אין שום בריה יכולה לעמוד נגדך בכל ממלכות הגוים ודוגמתו לא יתיצב איש לפניך וכן מי הוא לפניו יתיצב · כ"ך פי' ר' מנחם בר' חלבו ז"ל : ותתנה לזרע אברהם · לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש הגוים האלה כי אפילו מלך בשר ודם ואפילו שום אדם שנתן מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלה הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כל שכן אתה ושמא תאמ' לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמ' לעולם ירושת עולם נתתה לנו : ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר · שאם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב : ונזעק אליך מצרתינו · בבית המקדש : ותשמע ותושיע · כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמו שכתוב ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו ויעתר לו יי' כדכתיב וירא יי' אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואגלה לחטאתה וארפא את ארצם ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבנו הבאים עלינו : ועתה · על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבינו הבאים עלינו : הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם · להלחם : בבואם מארץ מצרי' ועליה' היה לזכור את החסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין עלינו רעה ובאין עלינו לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו אתה בעצמך ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו : כי עליך עינינו · להושיענו : גם טפם · כמנהג כשהגדודים באים על הארץ בורחים מן הספרי' לערי מבצריה' טפם נשיהם ובניהם :

אל

הקהתים ג׳ בקריאה וסימ׳ ונסעו הקהתים נשאי המקדש / והאנשים עשים באמונה / ויקומו הלוים מן בני ; הקרחים ג׳ וסימ׳ אלקנה וישיהו ועזראל / ושלום בן קורא בן אביאסף / ויקומו הלוים מן בני הקהתים ; הודו ליי׳ כי לעולם ב׳ חס׳ כי טוב וסימ׳ ועמהם היכן וידותון / ויועץ אל העם ויעמד משררים ; לבוז ג׳ ב׳ מ׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ויבא יהושפט ועמו / ושלל לבוז / וחברו / קדמא חסר ; עד היום ט׳ יחידאין בקריאה וסי׳ הוא אבי מואב עד היום / הוא אבי בני עמון עד היום / ויצב יעקב מצבה על קבורתה ;

והמלך יהושפט כה אמר יהוה לכם אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים: מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל פני מדבר ירואל: לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת יהוה עמכם יהודה וירושלם אל תיראו ואל תחתו מחר צאו לפניהם ויהוה עמכם: ויקד יהושפט אפים ארצה וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יהוה להשתחות ליהוה: ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים להלל ליהוה אלהי ישראל בקול גדול למעלה: וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה וישבי ירושלם האמינו ביהוה אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו: ויועץ אל העם ויעמד משררים ליהוה ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו ליהוה כי לעולם חסדו: ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יהוה מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו: ויעמדו בני עמון ומואב על ישבי הר שעיר להחרים ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו למשחית: ויהודה בא על המצפה למדבר ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין פליטה: ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חמדות וינצלו להם לאין משא ויהיו ימים שלושה בזזים את השלל כי רב הוא: וביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה כי שם ברכו את יהוה על כן קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה עד היום: וישבו כל איש יהודה וירושלם ויהושפט בראשם לשוב אל ירושלם בשמחה כי שמחם יהוה מאויביהם: ויבאו ירושלם בנבלים ובכנרות ובחצצרות אל בית יהוה: ויהי פחד אלהים על כל ממלכות הארצות בשמעם כי נלחם יהוה עם אויבי ישראל: ותשקט מלכות יהושפט וינח לו אלהיו מסביב: וימלך יהושפט על יהודה בן שלשים וחמש שנה במלכו ועשרים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו עזובה בת שלחי: וילך בדרך אביו אסא ולא סר ממנה לעשות הישר בעיני יהוה: אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרנים הנם כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר העלה על ספר מלכי ישראל: ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל הוא הרשיע לעשות: ויחברהו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר: ויתנבא אליעזר בן דדוהו ממרשה על יהושפט לאמר כהתחברך עם אחזיהו פרץ יהוה את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש:

כא

וישכב יהושפט עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דויד וימלך יהורם בנו תחתיו: ולו אחים בני יהושפט עזריה ויחיאל וזכריהו ועזריהו ומיכאל ושפטיהו כל אלה בני יהושפט מלך ישראל: ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם ערי מצרות ביהודה ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור: ויקם יהורם על ממלכת אביו ויתחזק ויהרג את כל אחיו בחרב וגם משרי ישראל: בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם: וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת אחאב היתה לו אשה ויעש הרע בעיני יהוה: ולא אבה יהוה להשחית את בית דויד למען הברית אשר כרת לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך: ויעבר יהורם עם שריו וכל הרכב

למן היום לכת חמלך / וישימוהו למוצאות עד היום / ותכן כל מלאכת שלמה / ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש בנקהלו לעמק ברכה / עד היום ויתנום לחוק על ישראל : ולו ד׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ ולו שתי נשים שם האחת חנה / ולו היה בן ושמו שאול / ולו הכין כלי מות חציו / ולו אחים בני יהושפט ; ויתחזק ב׳ וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו / ויתחזק ויבן / ואינון מן א״ב מן ב״ב וו״א מלעיל / וכל התחזק דכו׳ ; ניר ח׳ בקריאה ז׳ מ״ל וחד חס׳ וסימ׳ למען היות ניר לדוד / נתן יי׳ אלהיו לו ניר בירושלם / לתת לו ניר ולבניו כל הימים / לתת לו ניר ולבניו דד״ה / נירו לכם ניר ואל תזרעו / נירו לכם ניר דהושע / רב אוכל ניר ראשים / נר רשעים חטאת / בתרא חסר ;

רש״י

אל תיראו ואל תחתו / מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אע״פ שהם רבים מכם אל תיראו מהם ; כי לא לכם המלחמה כי לאלהים / מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא ודאי כאשר אמרתם שעל הקב״ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים : במעלה הציץ / שם מקום : התיצבו / מוסב על לא לכם המלחמה : וראו את ישועת יי׳ / מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הקב״ה הריני עמכם עלי להחזיקה בידכם : מחר צאו / ואלחם בעדכם והם האמינו ונזדרזו וישכימו בבקר : ותאמנו / ותהיו בני אמונה ונצליחו דוגמ׳ לא תאמינו : נתן יי׳ מארבים / נתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמ׳ באביה בן רחבעם וירבעם היסב את המארב כמו כן הסבם הקב״ה זה בזה ושוב חזר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניה׳ על בני שעיר : ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים ופלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו / הסיבן הקב״ה זה על זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה : לאין משא / מרוב : נקהלו לעמק ברכה / לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפור׳ בסמוך כדכת׳ כי שם ברכו את יי׳ והודו על כל הטובה אשר עשה להם שעזרם מאויביהם : ויבואו ירושלם בנבלים ובכנורות וחצצרות נ׳ הרי ג׳ כלי שיר כנגד ג׳ כל איש יהודה וירושלם ויהושפט : וילך בדרך אביו אסא / מאיזה דבר שלא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר ש׳ אביו לא סר אבל מדרכיו הרעים של אסא כר כמו שכתוב ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח כל ימיו בהקב״ה : בדברי יהוא בן חנני / שאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור : ולא עצרו / פתרו׳ לא עצר כח האניות ללכת ונשברו : ניר / פי׳ פול על ישראל : בימיו פשע אדום וגו׳ / כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין לכל מלכי יהודה עד שבאו נציבים הטובים בעיניהם ומימין של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה :

רד״ק

ותאמנו / תהיו נאמנים להקב״ה אשר העלה על ספר מלכי ישראל / ספר יהוא בן חנני נכתב עם ספר מלכי ישראל : אתחבר / כמו התחבר / האל״ף תמורת הה״א / וכן וכל מלבושי אגאלתי כמו הגאלתי : ולא עצרו ללכת אל תרשיש / פי׳ ולא עצרו כח : לתת לו ניר / כי המלך כמו הנר המאיר כמו בן ובן : רש ורש / פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך / כי מימי דוד שהכניעם ומשל עליהם כן היו תחת ממשלת מלכי יהודה עד עתה ולא היו יכולין להמליך עליהם מלך לפי שהיו תחת מלך יהודה והוא היה ממנה עליהם נציבים : ויבא

הפלשתים ח' בקריאה וסימ' ויראו הפלשתים כי מת גבורם / ויכנעו הפלשתים / וירדו כל ישראל / ויראו הפלשתים כי אמרו / ויקומו אנשי ישראל ויהודה / ואת הארץ הנשארת / וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק / ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים / וחד והפלשתים נאספו: ברמות ו' כתיב כן בקריאה וסי' ולאשר ברמות נגב / ויעל ויפל ברמות גלעד דסיפרא / גם בעצתם הלך / ועינים רמות תשפיל / עינים רמות לשון שקר / ושוב ושאו ורמות / ועיין במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר בסימן ו':

עמו ויהי קם לילה ויך את אדום הסובב אליו ואת
שרי הרכב: ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד
היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא מתחת ידו כי
עזב את יהוה אלהי אבתיו: גם הוא עשה במות
בהרי יהודה ויזן את ישבי ירושלם וידח את
יהודה: ויבא אליו מכתב מאליהו
הנביא לאמר כה אמר יהוה אלהי דויד אביך
תחת אשר לא הלכת בדרכי יהושפט אביך
ובדרכי אסא מלך יהודה: ותלך בדרך מלכי
ישראל ותזנה את יהודה ואת ישבי ירושלם
כהזנות בית אחאב וגם את אחיך בית אביך
הטובים ממך הרגת: הנה יהוה נגף מגפה גדולה
טו בעמך ובבניך ובנשיך ובכל רכושך: ואתה
בחליים רבים במחלה מעיך עד יצאו מעיך מן
החלי ימים על ימים: ויער יהוה על יהורם את
רוח הפלשתים והערבים אשר על יד כושים:
ויעלו ביהודה ויבקעוה וישבו את כל הרכוש
הנמצא לבית המלך וגם בניו ונשיו ולא נשאר
לו בן כי אם יהואחז קטן בניו: ואחרי כל זאת
נגפו יהוה במעיו לחלי לאין מרפא: ויהי לימים
מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו
עם חליו וימת בתחלאים רעים ולא עשו לו עמו

שרפה כשרפת אבתיו: בן שלשים ושתים היה
במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם וילך בלא
חמדה ויקברהו בעיר דויד ולא בקברות המלכים:

כב

וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הקטן
תחתיו כי כל הראשנים הרג הגדוד הבא בערבים
למחנה וימלך אחזיהו בן יהורם מלך יהודה:
בן ארבעים ושתים
שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם
ושם אמו עתליהו בת עמרי: גם הוא הלך בדרכי
בית אחאב כי אמו היתה יועצתו להרשיע:
ויעש הרע בעיני יהוה כבית אחאב כי המה היו
לו יועצים אחרי מות אביו למשחית לו:
גם בעצתם הלך וילך את יהורם בן אחאב מלך
ישראל למלחמה על חזאל מלך ארם ברמות
גלעד ויכו הרמים את יורם: וישב להתרפא
ביזרעאל כי המכים אשר הכהו ברמה בהלחמו
את חזהאל מלך ארם ועזריהו בן יהורם מלך
יהודה ירד לראות את יהורם בן אחאב ביזרעאל
כי חלה הוא: ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו
לבוא אל יורם ובבאו יצא עם יהורם אל יהוא בן
נמשי אשר משחו יהוה להכרית את בית אחאב:
ויהי בהשפט יהוא עם בית אחאב וימצא את

רדק

ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא · זה היה אחר שעלה וענין זה כי נגלה אליהו ברוח הנבואה לאחד מן הנביאים ושם בפיו דברי המכתב הזה ויאמר לו שיכתב' במכתב ויביא המכתב ליהורם ויאמר לו שזה המכתב שולח אליו אליהו כדי שיחשוב יהורם שזה המכתב בא לו מן השמים ויכניע לבבו וידע כי רעה גדולה עמה והיאך אנו יודעים כי זה היה אחר שעלה כי בימי יהושפט כבר עלה כי כתיב כאשר התחבר יהושפט עם יהורם בן אחאב ללכת למלחמה על מואב ויאמר יהושפט האין פה נביא ויאמרו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ואלישע לא נפרד מאליהו עד עלותו ועוד שאמ' אשר יצק ואלו לא עלה עדיין היה אומר אשר יוצק מים · ובסדר עולם אמ' כי כבר היה לאליהו שבע שנים שנגנז כשבא ליהורם המכתב ממנו: לימים שנים · פי' שתי שנים: בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו · ובספר מלכים הוא אומר בן כ"ב שנה במלכו אחזיהו · ועוד כל ימי יהורם אביו לא היה ארבעים שנה שכך כתיב בן ל"ב היה במלכו ושמנה שנים מלך וכו' · א"כ היאך הוא בן מ"ב כשמת אביו זה לא יתכן ואומר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאסא נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב · וכן היה כשמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם הוא ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפי' מנה מ"ב יום שנגזרה הגזרה ובשנת ל"א לאסא נשאה שכ' בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על ישראל · והלא קודם לכן מלך ארבע שנים אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישרא' ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנה כיצד ט' שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד וח' שנים ליהורם הרי מ"ב וזה המדרש הוא רחוק מדרך הפשט · ויתכן לפרש כי יהורם חיה יותר מח' שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא ח' שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל ב"כ בחליים לא מנו לו ימי מלכותו והמליכו אחזיהו בנו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו כ' שנה וכשהמליכוהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים וזהו שאמר במלכים בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה ולא מלך אחר שמת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי · בת אחאב היתה כמו שכתו' למעלה אלא שיחס אותה לאבי אביה · וכן ותבאנ' אל רעואל אביהן שהיה אבי אביהן: ויכו הרמי' · חסר אל"ף כמו הארמי' · וכן מבית האסורים יצא: כי המכים · שם אמו כמו המכות · כלומר שהיה צריך להתרפאות בעבור המכות · ועזריהו בן יהורם מלך יהודה · הוא אחזיהו מלך יהודה ושני שמות היו לו: תבוסת אחזיהו · כמו מהומה וכן יום מהומה ומבוסה כלומר מהאלהי' היתה מהומה ומבוס' לאחזיהו שיבא אל יורם כדי שיפול עמו:
ובני

רשי

הסובב אליו · ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם שכשנכנסים במלחמה היו תופסים האנשי' הגבורי' ומביאין אותן עמהם שלא יתוספו על שונאיה' להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב שאין סמוכים לפניו: ויפשע אדום · והלא כבר נאמ' למעלה בימיו פשע אדום אלא כך דרך הפסוק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחד רוצה לומ' אז תפשע לבנה לכך חוזר מתחילה ואו' ויפשע אדום · אז תפשע לבנה · של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה: כי עזב את יי אלהי אבותיו · מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר משאר מלכי יהודה שהיו לפניו: ויזן · כל מי שעוזב ומימר יראת הב"ה בע"ז נופל לומר זנות שעשה דוגמ' אשה מזנה ומחלפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה את הארץ וזנו אחרי אלהי נכר וגו': ויבא אליו מכתב מאליהו · לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו: ויבקעוה · כמו נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה וכן להבקיעה אל מלך אדום: ובעת צאת הקץ · אותו קץ שאמ' לו הנביא: ולא עשו לו עמו שריפה · אע"פ שהיה צריך לאותה שריפה לפי שחלה בחלאים רעים ובשרו מוסרח לא חפץ הב"ה בכבודו שיעשה לו שריפה וגם לא נקבר בקברות המלכים: בלא חמדה · פתרו' כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' וגם נקבר ימים ושבע רוגז: בן ארבעים ושתים · ובמלכים הוא אומר בן עשרים ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב' שנים אלא ב' שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומהאלהים היתה תבוסת אחזיה וגומר ומיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקראות לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל"א לאסא נשאה שנאמר במלכים ובשנת ל"א לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרג תבני בא וחשוב משנת ל"א לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצאם מ"ב שנה ועוד כתוב אחד אומר במלכים בשנת י"ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהורם וכתוב אחר אומר ובשנת י"א ליורם מלך אחזיה על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י"ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב בשנת ה' ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח' שנים מלך ומה שאמר טוב בשנת י"א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלואים קשים כמו שנאמר ואחרי כל זאת נגפו יי' וגומר וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו הכתוב בשנת י"א ליורם ומה שאמר בשנת י"ב ליורם לאחר שמת אביו אז היה י"ב ליורם: ויכו הרמים · כמו הארמים הרבה מקומות חסר אל"ף כגון לעמשא תומרו ופעמים האל"ף נוספת בתיבה כגון איתן האזרחי כמו הזרחי ואל"ף של ואחותי באזניכם: כי המכים אשר הכוהו · פתרון מן המכים וכן במלכים: ועזריהו בן יהורם · זה אחזיהו וכן הוא אומר ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם: תבוסת · פתרון עירבוב כמו מתבוססת בדמיך:
ובני

ויבקש את אחזיהו חד מן ח׳ פסוקים בקריאה אית בהון והוא הוא וסימ׳ והוא יצא ועבדיו באו׳ וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים׳ ויאמר לה מה תארו דכעלת אוב׳ והוא זקן מאד דמלכים׳ ויהי כשמוע את׳ כי מישראל והוא׳ והוא במלכים יתקלס: ויבקש את אחזיהו׳ ובשנה השביעי׳ התחזק חד מן ג׳ זוגין בקריא׳ קדמא ש״ן תנינא ש״ן וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״א: בבית המלך ג׳ בקרי׳ וסי׳ וישמע עבד מלך הכושי׳ והשלישי׳ בשער היסוד׳ כי גדול מרדכי בבית המלך׳ וחד בבית מלך אשר נשאר

שרי יהודה ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו
ויהרגם: ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא
מתחבא בשמרון ויבאהו אל יהוא וימתהו
ויקברהו כי אמרו בן יהושפט הוא אשר דרש את
יהוה בכל לבבו ואין לבית אחזיהו לעצר כח
לממלכה:

ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה
ותקם ותדבר את כל זרע הממלכה לבית יהודה:
ותקח יהושבעת בת המלך את יואש בן אחזיהו
ותגנב אתו מתוך בני המלך המומתים ותתן אתו
ואת מינקתו בחדר המטות ותסתירהו יהושבעת
בת המלך יהורם אשת יהוידע הכהן כי היא היתה
אחות אחזיהו מפני עתליהו ולא המיתתהו: ויהי
אתם בבית האלהים מתחבא שש שנים ועתליה
מלכת על הארץ:

ובשנה
השביעית התחזק יהוידע ויקח את שרי המאות
לעזריה בן ירחם ולישמעאל בן יהוחנן
ולעזריהו בן עובד ואת מעשיהו בן עדיהו ואת
אלישפט בן זכרי עמו בברית: ויסבו ביהודה
ויקבצו את הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות
לישראל ויבאו אל ירושלם: ויכרת כל הקהל
ברית בבית האלהים עם המלך ויאמר להם הנה
בן המלך ימלך כאשר דבר יהוה על בני דויד: זה
הדבר אשר תעשו השלשית מכם באי השבת
לכהנים וללוים לשערי הספים: והשלשית בבית
המלך והשלשית בשער היסוד וכל העם בחצרות
בית יהוה: ואל יבוא בית יהוה כי אם הכהנים
והמשרתים ללוים המה יבאו כי קדש המה וכל
העם ישמרו משמרת יהוה: והקיפו הלוים את
המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל הבית יומת
והיו את המלך בבאו ובצאתו: ויעשו הלוים וכל
יהודה ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו איש
את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת כי לא
פטר יהוידע הכהן את המחלקות: ויתן יהוידע
הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות
ואת השלטים אשר למלך דויד אשר בית
האלהים: ויעמד את כל העם ואיש שלחו בידו
מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית
למזבח ולבית על המלך סביב: ויוציאו את בן
המלך ויתנו עליו את הנזר ואת העדות וימליכו
אתו וימשחהו יהוידע ובניו ויאמרו יחי המלך:

ותשמע
עתליהו את קול העם הרצים והמהללים את
המלך ותבוא אל העם בית יהוה:

בבית מלך: והיו ו׳ בקרי׳ וסי׳ התחזקו והיו לאנשי׳ פלשתי׳ פן׳ ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ והקיפו הלוים את המלך סביב דסיפרא׳ עזבו ערים ושכנו בסלע׳ נודו מתוך בבל ומארץ כשדים: על המלך ח׳ בקרי׳ וסי׳ ויך עם הארץ את כל דמלכים׳ ויבו עם הארץ דסיפרא׳ ויעמדו הרצים איש וכליו׳ ויעמד את כל העם׳ ואת יתר העם הנשארים דמלכים׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ותרא והנה המלך עמד על עמודו דסי׳׳ ויאמר ממוכן לפני המלך והשרי׳ וכל טוב אם על המלך טוב דכו׳ במ״ג אל המלך וסי׳ ותאמ׳ בת שבע טוב דריש מלכים׳ והמלאך אשר הלך לקראתם׳ וחברו והמלאך:

רשי

ובני אחי אחזיהו׳ ומה שלא נאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו בימי יהורם אביהם דכתיב לעיל ויעלו ביהודה ויבקעוה וגומר ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטון בניו: ותקם ותדבר׳ לשון דבר ובמלכים כתיב ותאבד ועל הדור הזה אומר דוד למנצח על השמינית שראה דוד ברוח הקדש שבדור שמיני יהרגו כל זרעו על ידי עתליהו שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות ונתפלל שישתייר זרעו לזכרון ואומר הושיעה יי׳ כי גמר חסיד וגו׳ ובמלכים אומר שעל ידי שם אות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותים וקרינן המומתים ויש אם למקרא ויש אם למסורת המומתים משמע שסבר מתו למסורת הממותים שמתים והולכים על ידי ייסורים לשון הווה ולא לאלתר וזהו מיתת כישוף ושם המות שלא מתים לאלתר אלא הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמא ממותי תחלואי דעב כינם הם אין מתים לאלתר: בחדר המטות׳ תרגום באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדרי שכיבת הכהנים ורבינו שלמה זצ״ל פי׳ בעליית בית קדש הקדשים כדכתיב במלכים ויהי אתה בבית יי׳ מתחבא וגומר ועליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה וגומר וקורהו חדר המטות על שם בין שדי ילין והוא שיכד הקליר אם פץ להמטות כפץ חדר המטות לכפור יזכור חורבן הבית יכפר עליכם: ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך׳ שיהיו לעזרתו: באי השבת׳ וגם מוצאי השבת כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשו׳ בשבת כהונה ולויה אחת יוצאה ואחת נכנסת ואז עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן לשלשה חלקים: והשלישית בבית המלך׳ לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו: והשלישית׳ היא השנית: בשער היסוד׳ ובמלכי׳ כתי׳ בשער סור וביומא ירושלמי מפורש ז׳ שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו: וכל העם ישמרו׳ שלא יבואו בית יי׳: וכליו בידו׳ כלי מלחמתו בידו: באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר׳ אותן מחלקות היוצאים ללכת לביתם אלא עכבם שם עם הבאים דוגמ׳ בלשכו׳ פטורין כלומ׳ פטורין היו מכל מלאכה בעזרה כי אם לשמור הלשכות כי ווגם ולולא חובה עליהם במלאכה לשמור העזרו׳ והלשכו׳ לפיכך היו פטורין מכל שאר מלאכת העזרה: ואיש שלחו בידו׳ כלי

רדק

ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו׳ הוא שאמ׳ במלכי׳ ויהוא מצא את אחי אחזיה ר״ל בני אחיו ויאמר מי אתם ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה וכן אמר הנה משרתים לאחזיהו כלומר היו הולכים לעבודת אחזיהו לעזור לבני מלך ישראל: והוא מתחבא בשמרון׳ ובמלכים הוא אומר ויכס דרך בית הגן וירדוף אחריו יהוא ויאמר גם אותו הכוהו וכו׳ נראה כי בדרך הכוהו כשהיה נכון אפשר כי כשרדפו אחריו לא השיגוהו כי לא אמר ויכוהו אל המרכבה אלא הכוהו ולא השיגוהו הם בעצם אלא הורו לו חצים והוא נס כמו שאמר וינס מגדו ואפשר כי יצא ממגדו ומה שאמר וימת שם לא מת ממש שלא השיגוהו החצים בדרך כשהיה נס וינס מגדו ושם מת שנשתתק בחולי מחמת המכות כמו שאמר בנבל וימת ולא מת עד עשרה ימים ואח״כ נשאוהו עבדיו להתחבא בשומרון ויתחבא בשמרון וימצאוהו שם ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו כי עדיין לא מת׳ ומה שאמר הנה ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא׳ פי׳ נתנו אותו לקבורה והניחו עבדיו שישאוהו ירושלים כמו שאמר במלכים וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו עם אבותיו בעיר דויד׳ ואין לבית אחזיהו לעצור כח לממלכה׳ מעת שמת הוא כי לא היה לו בן גדול ראוי למלוך וכל אותן שהיו מזרע המלוכה היו קטנים לפיכ׳ היה כח ביד עתליה להמית כל זרע המלוכה לבית יהודה: ותדבר׳ ותמית מענין דבר כבד מאד: בחדר המטות׳ כמו שת״י במלכי׳ באדרון בית משכבא׳ כלומ׳ בחדר שהיו יהוידע ויהושבעת אשתו: לשוערי הספים׳ הוא האמור למעלה בענין המשמרות בית האספים וזה השער היה לדרום העזרה: בשער היסוד׳ ובמלכים בשער סור׳ ופי׳ רז״ל שהיה שער מזרחי ושבעה שמות היו לו׳ והמשרתים ללוים׳ הלמ״ד במקום ה״א הידיעה וכן אשר למלך כשען על ידו׳ ישמרו משמרת ה׳׳ פי׳ הכהנים והלוים ישמרו בתוך בית המקדש כי קדש המה האולם וההיכל ולא יכנסו שם ישר׳ וכל עם ישר׳ ישמרו משמרת ה׳ מבחוץ: כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקו׳ פי׳ המחלקו׳ שהיו נחלקים מימי דוד כל משמר ומשמר שבת הוא עכבם כלם ולא פטר יוצאי השבת אלא עכבם כלם עם באי שבת להיות שומרים המלך: ואיש שלחו בידו׳ חרבו כמו בשלח יעברו: את הנזר׳ פי׳ כתר מלכות׳ ואת העדות׳ בגדי מלכות מן ועדית עדי׳ עזות בשקל גאות: עומד

זיינו כמו ובעד השלח דיו״ק: את הנזר׳ היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה נזר על ראשם: ואת העדות׳ זה ספר תורה וכן הוא אומר וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכו׳ הולמתו ושאינו ראוי למלכות איכה הולמתו:

צביה ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ ואת מישא ואת צביא׳ מבאר שבע דמלכים׳ וחברו דסיפרא׳ קדמא כתיב א׳: מהרו ג׳ בקריאה וסימ׳ מהרו שכחו מעשיו׳ מהרו בניך מהרסיך ומחריביך׳ ולא מהרו הלוים׳ וסי׳ בלשון ארמי אנשין לוייא בניהון: ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ויתיכו את הכסף דיאשיה דסיפרא׳ ויתנהו בסוגר בחחים׳ ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער׳ התיכו עבדיך את הכסף דמלכי׳ ובה׳ דנמס׳ר ב׳חוקא׳ סימן י׳ט ההוא ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדי׳ ר׳פ טעות הוא כי בשוא הוא קרבא:

ותרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא והשרים והחצצרות על המלך וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצצרות והמשוררים בכלי השיר ומודיעים להלל ותקרע עתליהו את בגדיה ותאמר קשר קשר: ויוצא יהוידע הכהן את שרי המאות פקודי החיל ויאמר אלהם הוציאוה אל מבית השדרות והבא אחריה יומת בחרב כי

טו אמר הכהן לא תמיתוה בית יהוה: וישימו לה ידים ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך וימיתוה שם:

ויכרת יהוידע ברית בינו ובין כל העם ובין המלך להיות לעם ליהוה: ויבאו כל העם בית הבעל ויתצהו ואת מזבחתיו ואת צלמיו שברו ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות: וישם יהוידע פקדת בית יהוה ביד הכהנים הלוים אשר חלק דויד על בית יהוה להעלות עלות יהוה ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על ידי דויד: ויעמד השוערים על שערי בית יהוה ולא יבא טמא

כ לכל דבר: ויקח את שרי המאות ואת האדירים ואת המושלים בעם ואת כל עם הארץ ויורד את המלך מבית יהוה ויבאו בתוך שער העליון בית המלך ויושיבו את המלך על כסא הממלכה: וישמחו כל עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו בחרב:

כד

בן שבע שנים יאש במלכו וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יואש הישר בעיני יהוה כל ימי יהוידע הכהן: וישא לו יהוידע נשים שתים ויולד בנים ובנות: ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יהוה: ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מדי שנה בשנה ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יהוה והקהל לישראל לאהל העדות: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית יהוה עשו לבעלים: ויאמר המלך ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער בית יהוה חוצה: ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא ליהוה משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר: וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו וישליכו לארון עד לכלה: ויהי בעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכראותם כי רב הכסף ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש ויערו את הארון וישאהו וישיבהו אל מקמו כה עשו ליום ביום ויאספו כסף לרב: ויתנהו המלך ויהוידע אל עושה מלאכת עבודת בית יהוה ויהיו שכרים

רדק

עומד על עמודו׳ ובמלכים על העמוד ות״י על אצטונא׳ ר״ל על הפתח שעומד בו המלך בבית ה׳: אל מבית השדרות׳ מקום נסדר למושב השרים: והבא אחריה׳ לעזרה: וישימו לה ידים׳ כלומ׳ נתנו לה מקום לנוס ולהכנס אל מבא שער הסוסים: את משאת משה עבד ה׳׳ הוא כסף שקלים מחצית השקל שהיה נותן כל ישרא׳ פעם אחת בשנה כמו שכתוב בתורה כי תשא את ראש בני ישראל ומפני מה קראו משאת על שם כי תשא׳ ובמלכים כתי׳ שלשה כספים׳ כסף עובר והוא מחצית השקל כמו שאמר כל העובר על הפקודים׳ איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי׳ כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית: והקהל לישראל׳ כי׳ משאת משה עבד ה׳׳ והקהל שצוה משה לישראל להביאו במדבר לאהל העדות: ש עתליה המרשעת׳ ת״ר׳ וכן הערים המבדלות ת״ר׳ המ״ס בחר״ק: בניה פרצו את בית האלהים׳ פי׳ היא ובניה פרצו את בית האלקים לפיכך צריך חזוק ותקון׳ ופי׳ בניה בנים שהיו לה מאיש אחר לא מן המלך: וגם כל קדשי בית ה׳ עשו לבעלים׳ שאלו לא הוציאו קדשי בית ה׳ לבעלים היו הקדשים ההם מספיקים לחזק בדק הבית אבל עשו אותם לבעלים לפיכך צריך לקבץ כסף מכל ישראל ולא הוציאו עתליה ובניה כל קדשי הבית אלא רוב הקדשים לפיכך אמר כל קדשי בית ה׳ שפירושו רוב כמו וכל טוב אדוניו בידו ונראה כי נשארו מן הקדשים בבית ה׳ כמו שאומר בספר מלכים כשעלה חזאל ירושלים ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם וגו׳׳ והנותר ההוא לא רצה יהואש להוציאו במלאכה שלא ישאר האוצר רק ואלו לא פרצו עתליה ובניה הבית עדיין היה קיים כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יהואש לא היה אלא כ״ה שנה ובנין חזק היה אותו הבנין והיה עומד יותר אלולי שפרצוהו: ארון אחד׳ פי׳ ארון איש אחד׳ ופירשו ויעשו שתקנו אותו לתת בו הכסף כמו שאומר במלכים ויקוב חור בדלתו: ויערו את הארון׳ כמו ותער כדה: ותעל

רשי

עומד על עמודו׳ כדאמר ויעמד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגומר ויעמד עליו ויברך על ברכיו ועוד היום מנהג כשהגוים מוועדים יחד עומד המלך או הדוכס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דבריו: קשר קשר׳ מרד מרד: השדרות׳ פי׳ רש״י מקום מבוא המלך מביתו לבית יי׳ ולא ידעתי מה לשון שדרות ויונתן תרגם סידריא: והבא אחריה יומת׳ יש תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברי׳ אליה והבא אחריה לעזרה יומת המיתוהו: וישימו לה ידים׳ מקום לנוס: ברית בינו ובין העם ובין המלך׳ שיהו כולם המלך והעם אחרי יי׳: פקודות׳ ממונים על זה להעלות עולות וכל האמור בפרשה דונת׳ וישמע פשחור וגו׳ והוא פקיד נגיד בית יי׳: ולא יבא טמא לכל דבר׳ אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום טמא משום צורך כל דבר: כל ימי יהוידע׳ ובמלכים כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחוות לו לעשותו אלוה ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו שדי אתה להיות אלוה: ויולד בנים ובנות׳ לפי שנאמ׳ למטה שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בנים: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו׳ הוצרך לומ׳ כי מאחר בנאו שלמה בבנין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קכ״ה שנה וכבר היה כפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיי׳ שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואעפ״כ לא עשאו יואש חדש כמתחילה ונגמר הבית עד יואש קכ״ה כיצד שלמה מלך מ׳ שנה כד׳ שנה למלכותו התחיל לבנותו וי״ז שנה עיכב בבנינו הרי י׳ שנה ונשאר ל׳ ורחבעם מלך י״ז הרי מ״ז ואביה ג׳ הרי נ׳ ואסא מ״א הרי צ״א ויהושפט כ״ה הרי קי״ו ויהורם ח׳ הרי קכ״ד ואחזיה א׳ הרי קכ״ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמציה מלך כ״ט שנים עזיהו נ״ב יותם י״ו אחז י״ו חזקיה כ״ט׳ מנשה נ״ה ואמון ב׳ הרי מאתי׳ חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאח׳ חזקת הבית כמנא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו: וקבצו מכל ישרא׳׳ כלומ׳ קבצו אותו כסף שהיו ישרא׳ נותני׳ מדי שנה במנה כדכתיב כל העובר על הפקדים ובמלכים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי׳ כסף עובר וגומר שלש כספים היו כסף עובר שקלים בכל שנה כנאמר בכל העובר על הפקודים עובר על שם העובר וכסף נפשות ערכו על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית: ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים׳ מפורש בטוב במלכים שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק תתנוהו וזהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: משאת משה עבד יי׳׳ כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר׳ משאת על שם כי תשא: כי עתליהו וגו׳׳ לכך אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית יי׳ עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלם להביא משאת כי גם כל קדשי בית יי׳ עשו לבעלים: ויעשו ארון אחד׳ ובמלכים כתיב ויקב חור בדלתו ועל ידי אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו: ויתנהו בשער בית יי׳ חוצה׳ כדי שיוכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת יי׳: וכראותם כי רב הכסף׳ אז בא סופר המלך ופקיד כהן הראש משרתו הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים כתיב ויעל סופר המלך וכהן הגדול פתרון ויעל סופר המלך ואף כהן גדול שלא פקידו הוא הסופר הכותב מה שכהן גדול מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכהן גדול לילך עם עבדי המלך: ויערו את הארון׳ רוקנוהו ותער כדה: וישאוהו׳ בכל יום ויום כשרואין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה ומערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער יי׳ חוצה: ותעל

ובַיתו ד׳ בקריאה וסימ׳ ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה · וישב דוד עם אכיש בגת · ואנשים אשר עמו העלה דוד · ועשקו גבר וביתו · ועם האלהים וביתו · להשיבם ג׳ בקריאה וסימ׳ וישלח בהם נביאים · וימרו וימרדו בך דנחמיה · ודבתריה ותעד בהם להשיבם : רגימת אבן ה׳ בקריאה וסימ׳ ויוציאו את המקלל אל מחוץ · ויקח יהושע את עכן בן זרח · את אדורם אשר על המס דמלכים · וחברו את הדורם דסיפרא · וירגמהו אבן במצות המלך : ירושלם ה׳ מל׳

חצבים וחרשים לחדש בית יהוה וגם לחרשי ברזל ונחשת לחזק את בית יהוה: ויעשו עשי המלאכה ותעל ארוכה למלאכה בידם ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו ויאמצהו: וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע את שאר הכסף ויעשהו כלים לבית יהוה כלי שרת והעלות וכפות וכלי זהב וכסף ויהיו מעלים עלות בבית יהוה תמיד כל ימי יהוידע:

ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן מאה ושלשים שנה במותו: ויקברהו בעיר דויד עם המלכים כי עשה טובה בישראל ועם האלהים וביתו: ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם: ויעזבו את בית יהוה אלהי אבותיהם ויעבדו את האשרים ואת העצבים ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת: וישלח בהם נבאים להשיבם אל יהוה ויעידו בם ולא האזינו: ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יהוה ולא תצליחו כי עזבתם את יהוה ויעזב אתכם: ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך בחצר בית יהוה: ולא זכר יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרג את בנו ובמותו אמר ירא יהוה וידרש:

ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם ויבאו אל יהודה וירושלם וישחיתו את כל שרי העם מעם וכל שללם שלחו למלך דרמשק: כי במצער אנשים באו חיל ארם ויהוה נתן בידם חיל לרב מאד כי עזבו את יהוה אלהי אבותיהם ואת יואש עשו שפטים: ובלכתם ממנו כי עזבו אתו במחליים רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על מטתו וימת ויקברהו בעיר דויד ולא קברהו בקברות המלכים: ואלה המתקשרים עליו זבד בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית: ובניו ורב המשא עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על מדרש ספר המלכים וימלך אמציהו בנו תחתיו:

כה

בן עשרים וחמש שנה מלך אמציהו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו יהועדן מירושלים: ויעש הישר בעיני יהוה רק לא בלבב שלם: ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרג את עבדיו המכים את המלך אביו: ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה יהוה לאמר לא ימותו אבות על בנים ובנים לא ימותו על אבות כי איש בחטאו ימותו: ויקבץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות לשרי האלפים ולשרי המאות לכל יהודה ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ומעלה וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה:

בקריאה וסימ׳ ירושלם עיים תהיה · ואלה נולדו לו בירושלים · ושם אמו יהועדן דסיפרא · אחר זה שלח סנחריב · אשר הגלה מירושלים :

רשי

ותעל ארוכה למלאכה · דוגמ׳ היחיו האבנים דעזרא וגם לעיל יואב יחיה את שער העיר : על מתכנתו · על מכונו : כלי שרת והעלות · שטושיל בלשון אשכנז הוא שכותשין את הבשמים במכתשת דוגמ׳ אם תכתוש אויל במכתש כ״ן אמ״ר לי״ר יצחק בר״ שמואל בנר״בונא · ויש אומרים והעלות אלו הנסרים שחותכין עליהם בשר ודוגמ׳ בביצה אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר : וכפות וכלי זהב וכסף · ובמלכים כתיב אך לא יעשה בית יי׳ ספות כסף הא כיצד מפורש בכתובות בפר׳ קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית וכו׳ : מעל לעם · גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו ובאיכה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם נביא וכהן וביום הכפורי׳ וחתן המלך ולא כתירא מלומר נבואתו ועל זה נאמר אם יהרג במקדש יי׳ כהן ונביא ובמותו אמר ירא יי׳ וידרוש כי לא הרגוני אלא שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שהרגתי עליו מן הדין והגון וכדיי הוא שידרוש דמי וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו׳ : ויהי לתקופת השנה · לפי שבני יהודה חטאו יותר משאר שבטים כמו שאמר לעיל ויעזבו את בית יי׳ אלהי אבותיהם : וישחיתו את כל שרי העם · מוסב למעלה ואחר מות יהוידע באו שרי יהוד׳ וישתחוו למלך והחטיאו את׳ יואש אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם : מעם · מהיות עם : בדמי בני יהוידע · בשביל דמי זכריה שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טובה וחסד שגמל עמו יהוידע ובשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מדדו לו מדה כנגד מדה על שהרג זכריה שקט ושליו ובטוח שאין לו לדאוג כי בן יהוידע הוא ולכבודו יכהנו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ ועל כן נהרג גם הוא בשלוה והשקט על מטתו : המואבית · מה לי מי היו וממי יצאו אם מבני ישראל או ממואבים אלא יצאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברהם אבינו ללוט אביהם שנלחם עם המלכים כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפורש במכילתא : כי

רדק

ותעל ארוכה למלאכה · בדרך ההשאלה · וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים · וירפא את מזבח ההרוס : ויעשהו כלים לבית ה׳ כלי שרת · ובמלכים אך לא יעשה בית ה׳ ספות כסף וכו׳ · ורז״ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו · וזהו שאמר וככלותם הביאו לפני המלך כי כאן לפני כלות המלאכה לא יהיו עושים כלים מתנו כמו שאמר במלכים כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשית המלאכה אך כאשר נעשית כמו שאמר הנה ויעמידו בית האלהים על מתכונתו ויאמצוהו וככלותם וכו׳ עשו מהנותר כלי שרת · והעלות · י״מ כמו עלי שהוא יד המכתש כמו בתוך הריפות בעלי ועשו אותו לכתוש בו הבשמים לקטורת · ולפי דעתי שהוא כלי קטן ששואבין בו היין מן ההין לנסכים ומצאנו אותו בדברי רז״ל אמהתא דבי רבי כד הוה משתניין בלשון חכמה אמרן הכי עלת נקפת בכד · פי׳ הכלי הקטן שהיו שואבין בו היין מן הכד שמו עלת והיו אומרות לו כי העלת היתה מכה בשולי הכד שלא היה יין בכד ועוד אמרו מרגניתא זבנא בתליסר עיליתא דדינרי · פי׳ מכרה בי״ג שלים מלאים דינרים מאותו הכלים הקטן הנקרא עלת · ויקרא הא׳ עלת או עלה והרבות עלות : וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם · השתחוו לו ופתו אותו בדבריהם ואמרו שיהיו נשמעים לו לכל מצותיו וגם הוא ישמע אליהם לעבוד האשרים ככל העמים וכיוצא בדברים האלו אז שמע המלך אליהם ועזבו עבודת בית המקדש ועבדו האלילים · ובדרש וישתחוו לו שעשאוהו לאלוה וכך אמרו והזר הקרב יומת ואתה ארוני המלך היית בבית המקדש שש שנים ועדיין אתה חי ואוי אתה שנעברך עבודת אלוה : וישחיתו את כל שרי העם מעם · יצאו אליהם למלחמה המלך ושרי יהודה וחיל לרוב · וחיל ארם השחיתו את כל שרי העם ומן העם גם כן השחיתו : בדמי בני יהוידע הכהן · אולי כשהרגו זכריה הרגו גם כן שאר בני יהוידע או לא היו לו בנים אז ליהוידע אלא זכריה כי שאר בניו שאמר ויולד בנים ובנות כבר מתו ולא נשאר מבני יהוידע אלא זכריה ואותו הרגו · ואמר בדמי כמו ובני דן חושים : ובניו ירב המשא · וכתוב ורב שהוא שם · כמו ורב שלום בניך כלומ׳ רוב המשא שנשאו הנביאים עליו כמו שכ׳ למעלה וישלח בהם נביאים · וקרי ירב המשא ירבה · והוא עתיד במקו׳ עבר כלומר המשא שרב עליו ובניו שב׳ יואש פי׳ זכר בניו ומה שרבה המשא והוא הנבואה עליו · וספור יסוד בית האלהים שחזק הכל כתו׳ בספר מלכי׳ וכבר פרשנו למה נקרא שמו מדרש :

חיל ד׳ קמצין בקרי׳ וסימ׳ וישכר מישראל מאה רכב · כל מספר ראשי האבות · ולמשלמיהו בנים אחים · ויקהל דוד את כל שרי׳ · וכל אסף דכו׳ : בחרי אף ה׳ בקריאה וסי׳ ויצא מעם פרעה בחרי אף · ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ויבדילם אמציהו להגדוד · גדע בחרי אף כל קרן ישראל : ישתחוה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי דוד בא נגד הראש · ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · ולפניהם ישתחוה · ולהם קטר : לך ג׳ כתי׳ לך חס׳ ה׳ בלישן הליכה וסימ׳ לך נא אתי אל מקום

וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר כסף: ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך אל יבוא עמך צבא ישראל כי אין יהוה עם ישראל כל בני אפרים: כי אם בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל: ויאמר אמציהו לאיש האלהים ומה לעשות למאת הככר אשר נתתי לגדוד ישראל ויאמר איש האלהים יש ליהוה לתת לך הרבה מזה: ויבדילם אמציהו להגדוד אשר בא אליו מאפרים ללכת למקומם ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם בחרי אף: ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח ויך את בני שעיר עשרת אלפים: ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו: ובני הגדוד אשר השיב אמציהו מלכת עמו למלחמה ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה: ויהי אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה ולהם יקטר: ויחר אף יהוה באמציהו וישלח אליו נביא ויאמר אליו למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך: ויהי בדברו אליו ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך חדל לך למה יכוך ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך כי עשית זאת ולא שמעת לעצתי:

ויועץ אמציהו מלך יהודה וישלח אל יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לך נתראה פנים: וישלח יואש מלך ישראל אל אמציהו מלך יהודה לאמר החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח: אמרת הנה הכית את אדום ונשאך לבך להכביד עתה שבה בביתך למה תתגרה ברעה ונפלת אתה ויהודה עמך: ולא שמע אמציהו כי מהאלהים היא למען תתם ביד כי דרשו את אלהי אדום: ויעל יואש מלך ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה: וינגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהליו: ואת אמציהו מלך יהודה בן יואש בן יהואחז תפש יואש מלך ישראל בבית שמש ויביאהו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם משער אפרים עד שער הפונה ארבע מאות אמה: וכל הזהב והכסף ואת כל הכלים הנמצאים בבית האלהים עם עבד אדום ואת אוצרות בית המלך ואת בני התערבות וישב שמרון: ויחי אמציהו בן יואש מלך יהודה אחרי מות יואש בן יהואחז מלך ישראל חמש עשרה שנה: ויתר דברי אמציהו הראשנים והאחרונים הלא הנם כתובים על ספר מלכי יהודה וישראל: ומעת אשר סר אמציהו מאחרי יהוה ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם: וישאהו על הסוסים ויקברו אתו עם אבתיו

אחר אשר תראנו משם · ויאמר לנערו לך ונקרבה דיהונתן · ויועץ אמציהו מלך יהודה ויעש · וה׳ כתו כן לכה מ״ל ה׳ וסימ׳ ויען יצחק ויאמר אל עשו הן גביר׳ · הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך · ויוסף עוד אחימעץ · כי יתפוש איש באחיו · לפני אפרים ובנימין : ואת בני י׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אלה תולדות יעקב יוסף · ואת בני המכים לא חמית · עלו אלי ועזרוני · ולקח את כל הזהב והכסף דמלכים · ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים · לכן עוד אריב אתכם · את אדום ואת מואב ואת בני עמון · ונתתי את רבה וכל הזהב והכסף דסיפ׳ · ויחי איוב אחרי זאת מאה ושמונים :

רדק

ואיש האלהים בא אליו · אמרו כי זה היה אמוץ אבי ישעיה הנביא · יכשילך האלהים לפני אויב · פי׳ אם יבוא עמך צבא ישראל יכשילך האלהים · ואם לא יעזרך כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל : נתראה פנים · להלחם : ונשאך לבך להכביד · להרבו׳ עוד מלחמה · כמו והכבד אתם ולא יכערו : עד שער הפונה · ובמלכים עד שער הפנה · ונקראת הפנה פונה לפי שהפונה מביט הקיר ויופיו : עם עובד אדום · פי׳ שהיה נגיד על האוצרות ובניו אחריו · ואת בני התערובות · בני השרים שנותנים המלכים זה ביד זה להקים הברית והשלום ביניהם · אשטיי״ש בלע״ז : בימי

רשי

כי אין יי׳ עם ישראל כל בני אפרים · לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם : כי אם בא אתה · פתרו׳ אם לא תאמין בדברי הלא תכסה בא אתה ועשה וחזק למלחמה : לעזור ולהכשיל · פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך : וכולם נבקעו · ויהי אחרי בא וגומר באיכה רבתי נאמר עליו ורגז ושחק ואין נחת : ויפשטו בערי יהודה משומרון ועד בית חורון · לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישבו למקומם שאם לא כן אלא מיד שנבדלו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד שומרון כי יעץ אלהים להשחיתך · כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ יי׳ להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצה ומה היא העצה שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתיב ויעל אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש וגומר : לך נתראה פנים · להראות גבורתינו על סוסים ברמחים : החוח אשר בלבנון · שהוא שפל רוח : אל הארז · שהוא שר גדול מכל האילנות : ותעבר ותרמוס · ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לכרות החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטים ועתה עבדי יקומון עליך וירמסוך כששמעו הבזיון הזה : ונשאך לבך · לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי ובמלכים הכבד ושב בביתך : כי מהאלהים היא למען תתם ביד · כלומ׳ בידיהם כדלעיל ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך : בבית שמש · היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלם ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלם : ויפרץ בחומת · שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא יגבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה : הנמצאי׳ בבית האלהים עם עובד אדום · כי הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל : ואת בני התערובות · שלא המיחו ישראל את אמציהו להיות עוד מלך בירושלם עד שנתן בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן ת״י אותו במלכים בני רברביא · ורבי׳ יוסף פי׳ תערובות אותן התערובות שהיו לו למלך נתונים בערבות שלא ימרדו אבות׳ בו ולא נראה לי כי לא מצינו שגברה יד יהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי׳ ונפל לפני מלך ישראל מיד ויקשרו עליו קשר בירושלם להורגו כי היה לבם רוח איש על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישראל : וינס לכישה · עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונסע לבנה ויהי שם ט״ו שנים עד ששלחו אחריו לכישה וימיתהו שם ואותן ט״ו שנה שהיה בלשם מולכת יכליהו אם עזיהו תחתיו אך קשה לי ובפי׳ ר׳ יוסף זצ״ל ראיתי גם אותן ט״ו שנים שהיה בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו ולא נכון לפתרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה נמנה שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שאם כן היה לו לומ׳ ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו :

ויעם

על שער ב׳ דסמי׳ וסי׳ ויבן עוזיהו מגדלים קדמאה דפסוק ׳ על שער בת רבים ׳ אפך כמגדל ׃ אדמה ל׳א בקריאה וסימני׳ ותוסף ללדת את אחיו את הבל ׳ מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו ׳ משא צמד פרדים אדמה דנעמן ׳ כי מי דימון מלאו דם ׳ הוי רב את יוצרו חרש ׳ שדד שדה אכלה אדמה ׳ אל תראי אדמה גילי ושמחי ׳ לכן כה אמר יי׳ אשתך בעיר תזנה ׳ ואמר לא נביא אנכי ׳ ויבן מגדלים רבים ׳ תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה ׃ נדחף ב׳ וסימ׳ והמן נדחף ׳ וגם הוא נדחף לצאת דעזיהו ׃ ויטב

בעיר יהודה׃ ויקחו כל־עם יהודה את־עזיהו והוא בן־שש עשרה שנה וימליכו אתו תחת אביו אמציהו׃ הוא בנה את־אילות וישבה ליהודה אחרי שכב־המלך עם־אבתיו׃

בן־שש עשרה שנה עזיהו במלכו וחמשים ושתים שנה מלך בירושלם ושם אמו יכיליה מן־ירושלם׃ ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה אמציהו אביו׃ ויהי לדרש אלהים בימי זכריהו המבין בראת האלהים ובימי דרשו את־יהוה הצליחו האלהים׃ ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את־חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים׃ ויעזרהו האלהים על־פלשתים ועל־הערביים היושבים בגור־בעל והמעונים׃ ויתנו העמונים מנחה לעזיהו וילך שמו עד־לבוא מצרים כי החזיק עד־למעלה׃ ויבן עזיהו מגדלים בירושלם על־שער הפנה ועל־שער הגיא ועל־המקצוע ויחזקם׃ ויבן מגדלים במדבר ויחצב ברות רבים כי מקנה־רב היה לו ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל כי־אהב אדמה היה׃

ויהי לעזיהו חיל עשה מלחמה יוצאי צבא לגדוד במספר פקדתם ביד יעואל הסופר ומעשיהו השוטר על יד־חנניהו משרי המלך׃ כל מספר ראשי האבות לגבורי חיל אלפים ושש מאות׃ ועל־ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזר למלך על־האויב׃ ויכן להם עזיהו לכל־הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים׃ ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חושב להיות על־המגדלים ועל־הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות ויצא שמו עד־למרחוק כי־הפליא להעזר עד כי־חזק׃ וכחזקתו גבה לבו עד־להשחית וימעל ביהוה אלהיו ויבא אל־היכל יהוה להקטיר על־מזבח הקטרת׃ ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליהוה שמונים בני־חיל׃ ויעמדו על־עזיהו המלך ויאמרו לו לא־לך עזיהו להקטיר ליהוה כי לכהנים בני־אהרן המקדשים להקטיר צא מן־המקדש כי מעלת ולא־לך לכבוד מיהוה אלהים׃ ויזעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם־הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית יהוה מעל למזבח הקטרת׃ ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל־הכהנים והנה־הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם־הוא נדחף לצאת כי נגעו יהוה׃ ויהי עזיהו המלך מצרע עד־יום מותו וישב בית החפשות מצרע כי נגזר מבית יהוה ויותם בנו על־בית המלך שופט את־עם הארץ׃ ויתר דברי עזיהו הראשנים והאחרנים כתב ישעיהו בן־אמוץ הנביא׃ וישכב עזיהו עם־אבתיו ויקברו אתו עם־אבתיו בשדה הקבורה אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא וימלך יותם בנו תחתיו׃

כז

בן־עשרים וחמש שנה יותם במלכו ושש־עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו ירושה בת־צדוק׃ ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה עזיהו אביו רק לא־בא אל־היכל יהוה ועוד העם משחיתים׃ הוא בנה את־שער בית־יהוה העליון ובחומת העפל בנה לרב׃ וערים בנה בהר־יהודה ובחרשים בנה בירניות ומגדלים׃ והוא נלחם עם־מלך בני־עמון ויחזק עליהם ויתנו־לו בני־

בית ישיבה בית ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן לו׳ ׃ שופט ו׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ גבור ואיש מלחמה ׳ וחכרתי שופט מקרבה ׳ ויותם בנו על בית המלך דסיפרא ׳ ישבת לכסא שופט צדק ׳ כי אלהים שופט זה ישפיל ׳ מלך שופט באמת דלים ׳ ויש ספרים נמסר במקום כ״י אלהים שופט זה ישפיל אלהים שופט צדיק וגם הוא ראיתיו ברוב הספרים מ״ל ונמסר עליו ו׳ מ״ל ואולי הם ז׳ מ״ל ולאכרועי׳ לאידעגא ׃

רשי

ויעש הישר בעיני יי׳ ׳ ככל אשר עשה אביו ולא עשה כרשעתו ׃ בימי זכריהו ׳ זה עוזיהו וב׳ שמות נקראו לו עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמ׳ יהואחז אחזיהו ׃ המבין בראות האלהים ׳ שהבין בראות האלהים שטובה היא ותירא מיי׳ ׃ ויבן עזיהו מגדלים וגומר׳ הוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו ׃ אכרים ׳ תרגום כלע׳ ׃ וכורמים ׳ דוגמ׳ לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היו לו ׃ כי אהב אדמה היה ׳ מפורש בב״ר ב׳ להוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא וקין ׃ חשבונות מחשבת חושב ׳ דוגמא מעשה חשב כלי מלחמה עשה באומנות כגון דייק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ׃ וימעל ביי׳ אלהיו ׳ כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמ׳ נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה ׃ ויבא אל היכל יי׳ ׳ שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד ׃ ובידו מקטרת להקטיר ׳ ורצה להכות בו הכהן המוכנו מלהקטיר קטרת ׃ בית החפשות ׳ ובתלמוד ירושלמי מפורש עשה לו בבית הקברות על שם כמתים חפשי ׃ כי נגזר ׳

רדק

בימי זכריה המבין בראות האלהים ׳ פי׳ שהיה נביא ׃ ויתנו העמונים המעונים שזכר והוא הפוך כמו שפרשנו למעלה ׃ ועל המקצוע ׳ פי׳ על הזוית כמו בארבע מקצועי העיר ׃ ובידו מקטרת להקטיר ׳ מקטרת שם המחתה ׃ וישב בבית החפשית ׳ מפרש בתלמוד ירושלמי שעשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי ׃ רק לא בא אל היכל ה׳ ׳ כלומר בזה הדבר לא עשה כעזיהו אביו שבא אל היכל ה׳ להקטיר או פי׳ רק לא בא אל היכל ה׳ בעבור שנכשל בו עזיהו אביו לא רצה להכנס שם להתפלל ולהקריב קרבנותיו והיה מקריב בבמות ׳ וזהו שאמר אחריו ועוד העם משחיתים כמו שמפורש במלכי׳ עוד העם מזבחי׳ ומקטרים בבמות ׳ ובחומת העופל ׳ כמו עופל ובחן ׳ מקום גבוה ׃ ובחרשים בנה בירניות ומגדלים ׳ ביערים תרגום יער חורשא ׳ בירניות ׳ כמו בירות מן כי לא לאדם הבירה שפירושו ארמון ׃ וכל

לו מלבא עוד בין הבריות דוגמא ואת אשר נגזר עליה ׃ בשדה הקבורה ׳ ולא במערה עם המלכים ׃ ככל אשר עשה עזיה אביו ׳ הטובות שעשה אביו וזהו שאמר רבי שמעון בן יוחי במסכת סוכה אלמלא והיה אברהם אבינו מקבל עליו חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עוזיהו עמי הייגו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם דוד רק בדבר אוריה החתי שלמה כשיו הטו לבבו רחבעם עזב את תורת יי׳ אביה וילך בכל חטאות אביו אסא הוציא כסף וזהב מאוצרו׳ בית יי׳ ונתן הנביאה בית המהפכ׳ יהושפט נתחבר לרשע יהור׳ הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכריה ועשה קדים אמציה השתחוה לפסילי שעיר עזיהו נכנס להיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישרא׳ וגם עשה מסכו׳ לבעלי׳ חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלשה לא הודו לו מנשה עשה הרע בעיני יי׳ יאשיהו לא שמע דברי נכו מפי אלהים צדקיה עשה הרע בעיני יי׳ ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו מום דופי ע״כ אמר לי ר׳ אלעזר בר מ״ה ׃ ובחומת העופל ׳ דוגמא עופל ובחן היה בונה מגדלות ׃ ועוד העם משחית דכתיב במלכים עוד העם מזבחים ומקטרים ׃ לשון בירה גדולה ׃ ובחרשים בנה בירניות ׃ את

ולא עשה ה׳ וסימ׳ ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב׳ כו׳ · בן עשרים שנה אחז במלכו׳ · וחברו דד״ה · וירא אלהים את מעשיהם ׃ אלהי אבתם ד׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר בסדר נצבים ׃ רב ורב ל״ז קמצין בקריאה וסימ׳ ולא נשא אתם הארץ לשבת · כי היה רכושם רב משבת דעשו ויעקב · וישלח יי׳ בעם את הנחשים · ויצאו הם וכל מחניה׳ · ויאמר יי׳ אל גדעון · וזאת ליהודה ויאמר שמע יי׳ קול יהודה · וידברו בני יוסף אל יהושע · ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · וישמע דוד כי מת נבל · והנה עבדי דוד · ויואב

עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים כרים חטים ושעורים עשרת אלפים זאת השיבו לו בני עמון ובשנה השנית והשלשית׃ ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יהוה אלהיו׃ ויתר דברי יותם וכל מלחמתיו ודרכיו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה׃ בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם׃ וישכב יותם עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אחז בנו תחתיו׃

כח

בן עשרים שנה אחז במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה הישר בעיני יהוה כדויד אביו׃ וילך בדרכי מלכי ישראל וגם מסכות עשה לבעלים׃ והוא הקטיר בגיא בן הנם ויבער את בניו באש כתעבות הגוים אשר הריש יהוה מפני בני ישראל׃ ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן׃ ויתנהו יהוה אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה׃ ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד הכל בני חיל בעזבם את יהוה אלהי אבותם׃ ויהרג זכרי גבור אפרים את מעשיהו בן המלך ואת עזריקם נגיד הבית ואת אלקנה משנה המלך׃ וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו מהם ויביאו את השלל לשמרון׃ ושם היה נביא ליהוה עדד שמו ויצא לפני הצבא הבא לשמרון ויאמר להם הנה בחמת יהוה אלהי אבותיכם על יהודה נתנם בידכם ותהרגו בם בזעף עד לשמים הגיע׃ ועתה בני יהודה וירושלם אתם אמרים לכבש לעבדים ולשפחות לכם הלא רק אתם עמכם אשמות ליהוה אלהיכם׃ ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי חרון אף יהוה עליכם׃

ויקמו אנשים מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן ברכיהו בן משלמות ויחזקיהו בן שלם ועמשא בן חדלי על הבאים מן הצבא׃ ויאמרו להם לא תביאו את השביה הנה כי לאשמת יהוה עלינו אתם אמרים להסיף על חטאתינו ועל אשמתינו כי רבה אשמה לנו וחרון אף על ישראל׃ ויעזב החלוץ את השביה ואת הבזה לפני השרים וכל הקהל׃ ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון׃ בעת ההיא שלח המלך אחז על מלכי אשור לעזר לו׃ ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו שבי׃ ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ובנותיה ואת גמזו ואת בנתיה וישבו שם׃ כי הכניע יהוה את יהודה בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה ומעול מעל ביהוה׃ ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו׃ כי חלק אחז את בית יהוה ואת בית המלך והשרים ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו׃ ובעת הצר לו ויוסף למעול ביהוה הוא המלך אחז׃ ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אתם להם אזבח ויעזרוני והם היו לו להכשילו ולכל ישראל׃ ויאסף אחז את כלי בית האלהים ויקצץ את כלי בית האלהים ויסגר את דלתות בית יהוה ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם׃ ובכל עיר ועיר ליהודה עשה במות לקטר לאלהים אחרים ויכעס את יהוה אלהי אבתיו׃ ויתר דבריו וכל דרכיו הראשנים והאחרונים הנם כתובים על ספר מלכי יהודה וישראל׃ וישכב אחז עם אבתיו ויקברהו

ועבדך בתוך עמך אשר · הוי היורדים מצרים לעזרה · והיה על כל הר גבוה · הוי רב את יוצרו · הנני רב את דיבך · ולא בחיל גדול דיחזקאל · כה אמר יי׳ תצלח דיחזקא׳ · ועתה אתם אמרים דד״ה · ויאספו ירושלם עם רב · שלום רב לאהבי תורתך · ונתתי חחים בלחייך · וישכו בני ישראל מאחיהם · וישלח חציו ויפיצם דתילים · רב אכל ניר ראשים · ויבאו ויגידו ליהושפט דד״ה · ויקבצו עם רב ויסתמו דסיפרא · בשרתי צדק בקהל רב · טוב מעט ביראת יי׳ · רב אדם יקרא איש חסדו · כי ברוב חכמה רב כעס · ויתמרמר מלך הנגב · והעמיד המון רב מן הראשון · העם רב והעת גשמים · והשקות בכלי זהב · יש זהב ורב פנינים · באין אלפים אבוס בר · פן יסיתך בספק

רדק

וכל מערמיהם הלבישו · תי״ו · אם שם והאחד ממנו מערום בשקל מגדול׃ כי הפריע ביהודה · מענין כי פרעה אהרן ענין גלוי כמו גלה ביהודה שנתגלו על ידו מעשיהם הרעים בפרהסיא׃ ויצר לו ולא חזקו · אם אותו יוצא וכן לשום חתול לחכשה לחזקה · ואם הוא יוצא כפרשנו כן ולא חזק אותו מלך אשור · ולפי שטלח לו אחז לעזור לו אמר לא די שלא חזקו אלא בא עליו והצר לו וכן אמר ולא לעזרה כלומר אף על פי שנתן לו שוחד הועיל לו על רצין ועל פקח שהוא ירא מהם אבל גם עליו עלה והצר לו · ואם הוא עומד פי׳ ולא חזק ממנו כלומר לא היה לאחז חוזק ממלך אשור אלא היה לו גם כן אחר שהחריב דמשק ושומרון׃ כי

רשי

את מעשיהו בן המלך · אחז הרים · זכרי גבור אפרים׃ ואת עזריקם · ואת ואת דוגמ׳ ואיה וענה וכן פרדס ורכב וסוס׃ ויקומו האנשי׳ אשר נקבו בשמו׳ · למעלה מי הם אותם אנשי׳ שהם מראשי בני אפרי׳ עזריהו בן יהוחנן וחביריו׃ וכל מערומיה׳ · לשון ערו ועריה׃ ופלשתי׳ פשטו בערי השפלה והנגב · שהוא כנגד׳ פרשתי׳ והכנעני יושב על הים׃ כי הכריע ביהודה · דוגמ׳ כי פרעה אהרן בפרוע פרעות׃ ויבא עליו׳ שטלח אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר׃ ויצר לו · ממה שחלק לו את בית יי׳ ואת בית המלך וגו׳׃ ולא לעזרה לו · אף על פי שמצינו במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתי׳׃ ויסגר את דלתות בית יי׳ · כדי שלא יבואו הכהני׳ לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבא למזבחות שעשה בכל פינה בירושלם וחזקיה פתח דלתות בית יי׳ לפי שאביו סגר דלתות בית יי׳׃ ויחזקם

ויאספו י' פתחין בקריאת וסי' סביא סלויא שלחו ושלחו פלשתאי נרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא ׳ וביאורים וילך משה ואהרן ויאספו ׳ ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה ׳ וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים אליהם ׳ וישלחו ויאספו את כל סרני ויאמרו ׳ ויאספו פלשתים את מחניהם דשמואל קדמאה דפסוק ׳ ויעל משם את עצמות דשמואל ׳ וישלח המלך ויאספו אליו ׳ ויאספו את אחיהם ויתקדשו ׳ וישבו כל היהודים מכל המקומות ׳ ויהי בעת יביא את הארון ׃ ויאמר חזקיהו להעלות ׃ חזקיהו

בָעִיר בִּירוּשָׁלַ͏ִם כִּי לֹא הֱבִיאֻהוּ לְקִבְרֵי מַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יְחִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃
יְחִזְקִיָּהוּ מָלַךְ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ
שָׁנָה וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם
אִמּוֹ אֲבִיָּה בַּת־זְכַרְיָהוּ׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה
כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִיד אָבִיו׃ הוּא בַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה
לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן פָּתַח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה
וַיְחַזְּקֵם׃ וַיָּבֵא אֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַלְוִיִּם וַיַּאַסְפֵם
לִרְחוֹב הַמִּזְרָח׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמָעוּנִי הַלְוִיִּם עַתָּה
הִתְקַדְּשׁוּ וְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנִּדָּה מִן־הַקֹּדֶשׁ׃ כִּי־מָעֲלוּ אֲבֹתֵינוּ
וְעָשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֵינוּ וַיַּעַזְבֻהוּ וַיַּסֵּבּוּ
פְנֵיהֶם מִמִּשְׁכַּן יְהוָה וַיִּתְּנוּ־עֹרֶף׃ גַּם סָגְרוּ דַּלְתוֹת
הָאוּלָם וַיְכַבּוּ אֶת־הַנֵּרוֹת וּקְטֹרֶת לֹא הִקְטִירוּ וְעֹלָה
לֹא־הֶעֱלוּ בַקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי קֶצֶף יְהוָה
עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם וַיִּתְּנֵם לְזַעֲוָה לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה
כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים בְּעֵינֵיכֶם׃ וְהִנֵּה נָפְלוּ אֲבוֹתֵינוּ
בֶּחָרֶב וּבָנֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ וְנָשֵׁינוּ בַּשְּׁבִי עַל־זֹאת׃
עַתָּה עִם־לְבָבִי לִכְרוֹת בְּרִית לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וְיָשֹׁב מִמֶּנּוּ חֲרוֹן אַפּוֹ׃ בָּנַי עַתָּה אַל־תִּשָּׁלוּ כִּי־בָכֶם
בָּחַר יְהוָה לַעֲמֹד לְפָנָיו לְשָׁרְתוֹ וְלִהְיוֹת לוֹ
מְשָׁרְתִים וּמַקְטִרִים׃ וַיָּקֻמוּ
הַלְוִיִּם מַחַת בֶּן־עֲמָשַׂי וְיוֹאֵל בֶּן־עֲזַרְיָהוּ מִן־בְּנֵי
הַקְּהָתִי וּמִן־בְּנֵי מְרָרִי קִישׁ בֶּן־עַבְדִּי וַעֲזַרְיָהוּ בֶּן־
יְהַלֶּלְאֵל וּמִן־הַגֵּרְשֻׁנִּי יוֹאָח בֶּן־זִמָּה וְעֵדֶן בֶּן־יוֹאָח׃
וּמִן־בְּנֵי אֱלִיצָפָן שִׁמְרִי וִיעוּאֵל וּמִן־בְּנֵי אָסָף
זְכַרְיָהוּ וּמַתַּנְיָהוּ׃ וּמִן־בְּנֵי
הֵימָן יְחוּאֵל וְשִׁמְעִי וּמִן־בְּנֵי יְדוּתוּן שְׁמַעְיָה
וְעֻזִּיאֵל׃ וַיַּאַסְפוּ אֶת־אֲחֵיהֶם וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ
כְמִצְוַת־הַמֶּלֶךְ בְּדִבְרֵי יְהוָה לְטַהֵר בֵּית יְהוָה׃
וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים לִפְנִימָה בֵית־יְהוָה לְטַהֵר וַיּוֹצִיאוּ
אֵת כָּל־הַטֻּמְאָה אֲשֶׁר מָצְאוּ בְּהֵיכַל יְהוָה לַחֲצַר
בֵּית יְהוָה וַיְקַבְּלוּ הַלְוִיִּם לְהוֹצִיא לְנַחַל־קִדְרוֹן
חוּצָה׃ וַיָּחֵלּוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְקַדֵּשׁ וּבְיוֹם
שְׁמוֹנָה לַחֹדֶשׁ בָּאוּ לְאוּלָם יְהוָה וַיְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית־
יְהוָה לְיָמִים שְׁמוֹנָה וּבְיוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן כִּלּוּ׃ וַיָּבוֹאוּ פְנִימָה
אֶל־חִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ טִהַרְנוּ אֶת־כָּל־בֵּית
יְהוָה אֶת־מִזְבַּח הָעוֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־שֻׁלְחַן
הַמַּעֲרֶכֶת וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו׃ וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר
הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעֲלוֹ הֵכַנּוּ וְהִקְדָּשְׁנוּ
וְהִנָּם לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה׃
וַיַּשְׁכֵּם יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֵת שָׂרֵי הָעִיר וַיַּעַל
בֵּית יְהוָה׃ וַיָּבִיאוּ פָרִים־שִׁבְעָה וְאֵילִים שִׁבְעָה
וּכְבָשִׂים שִׁבְעָה וּצְפִירֵי עִזִּים שִׁבְעָה לְחַטָּאת עַל־
הַמַּמְלָכָה וְעַל־הַמִּקְדָּשׁ וְעַל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לִבְנֵי
אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים לְהַעֲלוֹת עַל־מִזְבַּח יְהוָה׃ וַיִּשְׁחֲטוּ
הַבָּקָר וַיְקַבְּלוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקוּ הַמִּזְבֵּחָה
וַיִּשְׁחֲטוּ הָאֵלִים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ
הַכְּבָשִׂים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה׃ וַיַּגִּישׁוּ אֶת־שְׂעִירֵי
הַחַטָּאת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַקָּהָל וַיִּסְמְכוּ יְדֵיהֶם עֲלֵיהֶם׃
וַיִּשְׁחָטוּם הַכֹּהֲנִים וַיְחַטְּאוּ אֶת־דָּמָם הַמִּזְבֵּחָה
לְכַפֵּר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמַר הַמֶּלֶךְ
הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת׃ וַיַּעֲמֵד אֶת־הַלְוִיִּם בֵּית יְהוָה
בִּמְצִלְתַּיִם בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת בְּמִצְוַת דָּוִיד וְגָד
חֹזֵה־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא כִּי בְיַד־יְהוָה הַמִּצְוָה בְּיַד־
נְבִיאָיו׃ וַיַּעַמְדוּ הַלְוִיִּם בִּכְלֵי דָוִיד וְהַכֹּהֲנִים
בַּחֲצֹצְרוֹת׃
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה לְהַמִּזְבֵּחַ וּבְעֵת הֵחֵל
הָעוֹלָה הֵחֵל שִׁיר־יְהוָה וְהַחֲצֹצְרוֹת וְעַל־יְדֵי כְּלֵי
דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ וְכָל־הַקָּהָל מִשְׁתַּחֲוִים וְהַשִּׁיר
מְשׁוֹרֵר וְהַחֲצֹצְרוֹת מַחְצְצְרִים הַכֹּל עַד לִכְלוֹת
הָעֹלָה׃ וּכְכַלּוֹת לְהַעֲלוֹת כָּרְעוּ הַמֶּלֶךְ וְכָל־
הַנִּמְצְאִים אִתּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ
וְהַשָּׂרִים לַלְוִיִּם לְהַלֵּל לַיהוָה בְּדִבְרֵי דָוִיד וְאָסָף
הַחֹזֶה וַיְהַלְלוּ עַד־לְשִׂמְחָה וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃

ה' בסיפרא וסי' אחז בנו חזקיהו בנו ׳ ויבאו פנימה ב' חזקיהו ׳ ויאמר חזקיהו להעלות העולה ׳ כי חזקיהו מלך יהודה ׳ ועתה ב' ישיא אתכם חזקיהו ׳ וכל קרי' דכו' ׃

רשי

ויחזקם ׳ לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים ׃ והוציאו את הנדה ׳ עז' את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומיאוס יותר מן המת המוטל שלש דוגמ' כטומאת הנדה כי דם נדה מיאוס ומוסרח ׃ ויכבו את הנרות והקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישרא' ׳ אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל עיר ועיר לקטר להם ׃ ב' תשלו ׳ לשון שגגה ׃ ויבאו הכהני' לפנימה ׳ כי לא על הלוים ליכנס פנימה לחצר בית יי' ׳ מקום מעמד הלוים ואומר ויקבלו הלוים וגו' ויחלו באחד לחדש ׳ ויקדשו את בית יי' לימים שמנה ׳ לכך עשבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלי' צלמי משכית כדכתיב צלמי כשדים חקוקים בשטר ועשבו ח' ימים עד שמשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום י"ו לחדש כלו הכל הבית והעזרה ׃ הכנו והקדשנו ׳ מפור' בעז' בפרק ר' ישמעאל כלים ששמשו בבית חניו מהו כו' עד איתיבי אשר הכיח אחז הכנו וקדשנו מאי לאו הכנוהו דאבטלינהו הקדשנו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם ׃ וצפירי עזים וגו' ׳ הוראת שעה היתה ׃ על מזבח יי' ׳ ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו ׃ לכפר על כל ישר' ׳ שחטאו בעז' כן אמ' המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישר' כפר' שלא לך כתו' ועשו כל העדה פר וגו' וכת' והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וכפירי עזים שבעה שא הוראת שעה היתה ׃ כי ביד יי' המצוה ביד נביאיו ׳ לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה שא מצות יי' שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פירשו במסכת ערכין מניין שהלוי' טעונין לשורר בכלי שיר דכת' עבודת עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר ועבודת משא מכון לפרש על השיר כדכתיב וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר ׃ והכהנים בחצצרו' ׳ כמו שכתו' ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות ׃ להלל ליי' בדברי דוד ׳ זה הודו ליי' קראו בשמו כמו שכתו' למעלה ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו' ׃

רדק

כי לא הביאוהו לקברי מלכי ישראל ׳ לפי שמלכי יהודה היו בהם מלכי ישרא' ׳ ודוד שלמה קראם מלכי ישראל כלומר לא היה ראוי לבוא במחיצתם ׃ והוציאו את הנדה מן הקדש הרחוק והוא הע"ז מן המזבח שמתן שם אחז וכן מי נדה שם ׃ אל תשלו ׳ מתרגו' שגגה שלו כלומר לא יהיה לכם שגגה ושכחה בדבר ׃ לטהר ׳ את בית האלהי' ׳ אשר הזניח ׳ אשר הרחיק כלומר ששמש בהם לע"ז ׃ הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח ה' לפי פשוטו הכנו שטהרנו אותם והקדשנום לה' כבתחלה ׳ אבל רז"ל פי' הכנו גנזנו אותם כי לא היו ראויי' עוד לשרת בהם לה' ׳ והקדשנו פי' והקדשנו אחרים תחתיהם ׃ על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה ׳ לכפר עליהם כי כולם היו צריכים כפרה ׃ כי לכל ישראל ׳ בעבור כל ישראל אמר להקריב העולה והחטאת ׃ והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים ׳ פירוש בעל השיר משורר או לשון משורר על השיר עצמו והוא פעל עומד כאלו אומר מתשורר ׳ וכן והחצוצרות מחצצרים והכרי' השפי' במחצצרים אינה מקראת ׃ וכל

והביאוּ וסימ׳ והביאו את אחיכם הקטן · פרקו נזמי הזהב · באו בית אל ופשעו דגלגל · והביאו אל ואדעה מספרם דסיפרא · ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם · ואשר ישמיעו ויעבירו קול : לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ זאת התורה · לעולה למנחה לחטאת · כל הבקר לעלה שנים עשר פרים · וארבעה שלחנות לעלה · וגם עלה לרב בחלבי השלמים · ויאמר ארונה אל המלך : וישב ט׳ רפין בקריאה וסימ׳ קח את כל ראשי העם והוקע אותם · ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה · ודברו השטרים אל העם לאמר · ומי

ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם ידכם ליהוה גשו והביאו זבחים ותודות לבית יהוה ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל־נדיב לב עלות: ויהי מספר העלה אשר הביאו הקהל בקר שבעים אילים מאה כבשים מאתים לעלה ליהוה כל־אלה: והקדשים בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים: רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את־כל־העלות ויחזקום אחיהם הלוים עד־כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים: וגם־עולה לרב בחלבי השלמים ובנסכים לעלה ותכון עבודת בית־יהוה: וישמח יחזקיהו וכל־העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאום היה הדבר:

ל

וישלח יחזקיהו על־כל־ישראל ויהודה וגם־אגרות כתב על־אפרים ומנשה לבוא לבית־יהוה בירושלם לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל: ויועץ המלך ושריו וכל־הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני: כי לא יכלו לעשתו בעת ההיא כי הכהנים לא־התקדשו למדי והעם לא־נאספו לירושלם: ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל־הקהל: ויעמידו דבר להעביר קול בכל־ישראל מבאר־שבע ועד־דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי־ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב: וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל־ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל־יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל־הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור: ואל־תהיו כאבותיכם וכאחיכם אשר מעלו ביהוה אלהי אבותיכם ויתנם לשמה כאשר אתם ראים: עתה אל־תקשו ערפכם כאבותיכם תנו־יד ליהוה ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם ועבדו את־יהוה אלהיכם וישב מכם חרון אפו: כי בשובכם על־יהוה אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת כי־חנון ורחום יהוה אלהיכם ולא־יסיר פנים מכם אם־תשובו אליו:

ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ־אפרים ומנשה ועד־זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם: אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם: גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר יהוה: ויאספו ירושלם עם־רב לעשות את־חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד: ויקמו ויסירו את־

האיש אשר נטע כרם ולא חללו · ויספו השטרים לדבר אל העם · שלחו את ארון · ויקצפו עליו שרי פלשתים · הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן · יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו · עתה אל תקשו ערפכם · וילכו הרצים באגרות · וישב העפר על הארץ כשהיה · יתגרה ובניו יתגרו ואספו · וישב ארצו ברכוש גדול :

רדק

וכל נדיב לב עולות, לפי שהעולות אינם כזבחי׳ ותודות כי הזבחים והתודות נאכלין לבעלים והעולות היו כולם כליל אמר בהבאת העולות כל נדיב לב: ויחזקום אחיהם הלוים, שעזרום להפשיט ובזה חזקו אותם וזרזו אותם למהר להתקדש ואף על פי שמקבלת הדם ואילך מצות כהונה בעת הדוחק היה זה ועזרו הלוים את הכהנים להפשיט כי הם התקדשו כמו שאומר כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים: על ההכין, כמו אשר הכין: ויועץ, אחר שנועץ שלח על כל ישרא׳ ויהודה כי מה שאמר וישלח יחזקיה על כל ישראל ויהודה לעשות הפסח בעבור שנועץ עם השרים והקהל לעשות פסח בחדש השני, ואני תמה על מה שאמרו רז״ל עבר ניסן בניסן ולא הודו לו שהרי הכתו׳ אומר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים הנה הכתו׳ משמע כי הודו לו, גם מה שאמרו עבר ניסן בניסן אין להם ראיה מן הפסוק כי אפשר כי באדר היתה ההסכמה הזאת לעשות אדר שני במקום ניסן ולעשו׳ פסח בחדש השני שהוא אייר ויהיה הוא ניסן לעשות בו פסח, גם מה שאמרו ואלקו על מה שבקש רחמים חזקיהו הרי מפורש לפי שרבי׳ מהם אכלו הפסח בטומאה כמו שאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב ולעשות הפסח בחדש השני לא היה זה כמו פסח שני שהרי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל לא עשו מניסן אדר כי עברו השנה מפני הטומאה ומפני העם שלא יוכל להגיע לירושלים כי לא היה עדיין לבבם נכנע אל עבודת האלהים ולא היו רוצים לבוא לירושלים לעשות הפסח לפיכך הוצרכו לעבר השנה ולהאריך הזמן כמו שאומר כי לא עשו ככתוב כלומר רוב ישרא׳ לא עשו עד עתה דכתי׳ כי היו עובדי הגלולים ולא היו חוששין לבוא לירושלים לעבודת האלהים כי אע״פי ששלח יחזקיהו הרצים רובם היו מלעיגים בם ואף אותם שבאו לא התקדשו כלם ואכלו הפסח בטומאה עד שהוצרך חזקיהו להתפלל עליהם כמו שכתוב וע״כ הוצרכו לעבר השנה והחדש השני נתנו אותו במקום ניסן ועשו בו הפסח ועשו חג המצות שבעת ימים: כי הכהנים לא התקדשו למדי, כמו למן די והמ״ם פתוחה כמ״ם למבראשונה פי׳ כי לא התקדשו כל כך כהנים שיהיה די להם להקריב הקרבנות: הכהנים

רשי

ויביאו הקהל זבחים ותודו׳, דבר המותר לבעלי׳ לאכילה: וכל נדיב לב עולות, קצת מהם מי שהתנדב לבו הביא עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם: והקדשים, קלים זבחים ושלמי׳ מה שהבעלים נהנו׳ בהם: רק הכהני׳ היו למעט: כלומר אותן שהקדישו היו עדיין למעט: ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים, ואת״ה היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפורש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים ויישרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים והלוים וכל יראי השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתי׳ בעלוז צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתי׳ בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים כלומר בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיהו וסיעתו: על ההכין האלהים לעם, לעבדו ולעשות רצונו דוגמא דלמטה כל לבבו הכין לדרוש וגו׳ וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל י״י ושבו מיד: וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו׳, כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתי׳ במלכי׳ וילכדה בקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה והיא שנת תשע להושע מלך ישראל כאשר תמצא כתוב בסוף הספר: כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא, בחדש הראשון בניסן: כי הכהנים לא התקדשו למדי, לא התקדשו להיות די לשר׳ בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י״ו בניסן וכן פתרו׳ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומר אפילו אם לא עכבו טהרת הבית שלא כלו עד י״ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהני׳ לא התקדשו למדי: והעם לא נאספו, עדיין כולם לירושלם: מבאר שבע ועד דן, זהו תחום עשרת השבטים: כי לא לרוב, פתרו׳ כי לרובי שנים עברו שלא עשוהו כהלכתו: וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור, אף על פי שלא הגלו עדיין קורא להם פליטה כי היה נחשב בעיניהם כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפשו הגל בימי אחז ומה שהיה בעיניהם כאילו גלו לפי כי שש שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישר׳ במלך אשור יוליכם בגולה ולאם קורא פליטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה: ואל תהיו כאבתיכם וכאחיכם, פתרון ואת״ה עדיין בוטחים אנו שיעלה מעליכו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיו לפניכם מה אירע להם כשעזבו את ה׳ וימעלו בו מעל: ויתנם לשמה כאשר אתם רואים, ועתה אל תקשו ערפכם, אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת, אפי׳ אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכן את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום י״י אלהיכם:

המקטרות

הלוים והכהנים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ גם בריתי תופר · וגם בירושלם העמיד · ויעמדו הלוים בכלי דוד · ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה
דוה : שבעת הימים ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ מצות יאכל את שבעת הימים · והיה אור הלבנה כאור החמה · ותכך עליו שבעת הימים · ושבעת ימי החג יעשה עלה ליי׳ ·
בשביעי בחמשה עשר יום לחדש · וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים · ויהי לשבעת הימים ומי המבול · ואחיהם בחצריהם · תרין מנהון לשבעת ואינון תרין כתראי : ולמעדים

המזבחות אשר בירושלם ואת כל המקטרות
(טו) הסירו וישליכו לנחל קדרון : וישחטו הפסח
בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלוים
נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יהוה : ויעמדו
על עמדם כמשפטם כתורת משה איש האלהים
הכהנים זרקים את הדם מיד הלוים : כי רבת
בקהל אשר לא התקדשו והלוים על שחיטת
הפסחים לכל לא טהור להקדיש ליהוה : כי
מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון
לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי
התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יהוה הטוב יכפר
בעד : כל לבבו הכין לדרוש האלהים יהוה אלהי
אבותיו ולא כטהרת הקדש :
(כ) וישמע יהוה אל יחזקיהו וירפא את העם : ויעשו
בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות
שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים ליהוה
יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליהוה :
וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים
שכל טוב ליהוה ויאכלו את המועד שבעת הימים
מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליהוה אלהי
אבותיהם : ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים
אחרים ויעשו שבעת ימים שמחה : כי חזקיהו
מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים
צאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עשרת
אלפים ויתקדשו כהנים לרב : וישמחו כל קהל (כה)
יהודה והכהנים והלוים וכל הקהל הבאים
מישראל והגרים הבאים מארץ ישראל והיושבים
ביהודה : ותהי שמחה גדולה בירושלם כי מימי
שלמה בן דויד מלך ישראל לא כזאת בירושלם :
ויקמו הכהנים הלוים ויברכו את
העם וישמע בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו
לשמים :

לא

ובכלות כל זאת יצאו כל
ישראל הנמצאים לערי יהודה וישברו המצבות
ויגדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות
מכל יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד לכלה
וישובו כל בני ישראל איש לאחזתו לעריהם :
ויעמד יחזקיהו את מחלקות הכהנים
והלוים על מחלקותם איש כפי עבדתו לכהנים
וללוים לעלה ולשלמים לשרת ולהדות ולהלל
בשערי מחנות יהוה : ומנת
המלך מן רכושו לעלות לעלות הבקר
והערב והעלות לשבתות ולחדשים ולמעדים
ככתוב בתורת יהוה : ויאמר לעם
ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים
למען יחזקו בתורת יהוה : וכפרץ הדבר (ה)
הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש

ג׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ צום הרביעי יהיה לבית יהודה לששון · וכל העלות עולות · ומנת המלך מן רכושן : בחדש ז׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו :

רשי

המקטרות · מקום שהיו בו כהנים ולוים : והכהנים והלוים נכלמו · שעכבו להתקדש לפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן ולפי שהזניחן אחז מכהן כך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז ע״ז ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחר לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבוא וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז ונשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כולם : הכהנים זורקים · כי מקבלה ואילך מצות כהונה · ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם לכל לא טהור שהיה לוי במקומו להקדיש ליי׳ : כי אכלו את הפסח בלא כתוב · שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה : כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר וגומר · כל לבבו הכין כך מפורש בברייתא דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כארפכסת שנאמר להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרשת זה אחד מהם מחלק הסדר כגון זה יי׳ הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אף על פי שלא עשו בטהרת הקדש כי לא הטהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלם והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלם אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולן אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהיה להם הדבר רחוק על ידי אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן ישומום מדבר ציה וגו׳ הוא מחלק הסידור : והכהנים בכלי עוז · בחצצרות : המשכילים שכל טוב ליי׳ · לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגו׳ : וידבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיתחזקו אף הם בשיר שכל טוב ליי׳ : ומתודים ליי׳ · על זבח תודה ומודים ליי׳ על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא : שבעת ימים אחרים · כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה : הרים לקהל · מבאנו ותבקרו לקהל אלף פרים וגו׳ והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים : כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלם · שמא עם רב יותר היו באין לרגל לירושלם אחרי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלם כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחו על מה שלא היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלם לפי שלא היה להם חדוה אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלם ועתה חודשו לעלות לירושלם שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלם עדיין הוקטן בעיניהם ז׳ ימי׳ דחג המצות והוסיפו עוד ז׳ ימי׳ כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה : ויברכו את העם · אם תרבה לומ׳ בירכם בזה שבקש לשוב מארץ שוביהם וישמע יי׳ בקולם וישיבם או דבר אחר וישמע בקולם וכן סתם למעלה וישמע יי׳ אל יחזקיהו וירפא את העם : איש כפי עבודתו · הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה : ומנת המלך מן רכושו לעלות וגו׳ · אשר נתן לעשו׳ אותם : ויאמ׳ לעם ליושבי ירושלם וגו׳ למען יחזקו בתורת יי׳ · יותר בהכון ועוד בעוד שיהא להם פרנס׳ מזומנ׳ יוכלו לעשות ולעסוק בתורת יי׳ לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניי׳ להם אוכלי תרומ׳ : וכפרוץ הדבר · מפי המלך לתת מנת לכהני׳ והלוים : הרבו בני ישר׳ ראשי׳ דגן תירוש ויצהר ודבש · דבש תמרי׳ :

רדק

הכהני׳ זורקים את הדם מיד הלוים · כי מקבלה ואילך מצות כהונה : כי רבת בקהל · שם כמו רבת צררוני מנעורי · כלומ׳ הרבה היו בקהל שלא התקדשו · לכל לא טהור · פי׳ בעבור כל איש מישראל שלא היה טהור היו הלוים מוכנים על שחיטת פסחיה׳ כי אע״פ שהרבה מהם אכלו את הפסח בטומאה לא היו יכולין לעשות דבר אחר ומוכרחים היו כי לא היה להם פנאי ליטהר אבל ליכנס לעזרה טמאים זה לא הותר להם כי היו יכולין לעשות ע״י הלוים : כי אכלו הפסח בלא ככתוב · פי׳ בלא משפטו כי טמא שאכל קדש הוא בכרת שנ׳ כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וכו׳ וטומאתו עליו ונכרתה · ופי׳ רז״ל קריבה זו אכילה כי בנגיעה לבד אינו חייב כרת · אלא פי׳ כי יקריב לאכול ופסח קדשים קלים היה : יכפר בעד · דבק עם ראש הפסוק האחר כל לבבו הכין · והחכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל אמר כי איננו דבק כי כל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו · ופי׳ יכפר בעד אלו שאכלו את הפסח בטומאה ולא בטהרת הקדש פי׳ אף על פי שאכלו שלא בטהרת הקדש התפלל חזקיהו שיכפר השם להם כיון שהכינו לבבם לדרוש האלהים : וירפא את העם · שסלח להם עונם · וכן בענין הסליחה רפאה נפשי כי חטאתי לך : בכלי עז · על דרך מכרכר בכל עז : ויאכלו את המועד · פי׳ זבחי המועד : הרים לקהל · פי׳ הפרישם בעבורם ונתנם להם שיעשו להם עולות ושלמים : וישמע בקולם · נתרצה להם וכן לשמע אוזן ישמעו לי : וכפרץ הדבר · שהתחילו להביא התרומות והמעשרות · ורז״ל פי׳ כי לפיכך אמר וכפרץ שפרצו בהבאת המעשרות והביאו אף מפירות אילן וירק שאינם חייבים מן התורה : ראשית דגן · בכורים או תרומה גדולה שהיא ראשית ודבש הוא התמרים כי מהדבש לא יביאו בכורים ולא תרומה · וכן פי׳ רז״ל ארץ זית שמן ודבש · הוא התמרים כי מאותן השבעת מינין הנזכרי׳ בפסוק מביאי׳ בכורי׳ :

וכל

ואת עמו ז׳ בקריאה וסימ׳ ויאסר את רכבו ואת עמו ׳ ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו ׳ אז עלה יהורם ׳ ויאמר ל׳ יהושע אל תירא ואל תחת ׳ ואת מלך מעכה ואת עמו דה״ה׳ ויראו את הערמות ויברכו ׳ ויבאו יחזקיהו ׳ ויאמר ללוים המבנים : ומנימין ג׳ ב׳ מל וא׳ חס׳ וסימ׳ לאביה זכרי ׳ והכהנים אליקים מעשיה ׳ ועל ידו עדן ומנימן וישוע : בתרא חס׳ יוד בתרא : ובניהם ובנתיהם ג׳ דכמ׳ וסימ׳ ויבאו דוד ואנשיו ׳ והעם אשר נבאים ׳ ולהתיחש בכל טפם : והאמת ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעש כזאת יחזקיהו ׳ והשלום

וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו : ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים ליהוה אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות : בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי כלו : ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הערמות ויברכו את יהוה ואת עמו ישראל : וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות : ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית יהוה אכול ושבוע והותר עד לרוב כי יהוה ברך את עמו והנותר את ההמון הזה : ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יהוה ויכינו : ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה ועליהם נגיד כונניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה : ויחיאל ועזזיהו ונחת ועשהאל וירימות ויוזבד ואליאל ויסמכיהו ומחת ובניהו פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים : וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים לתת תרומת יהוה וקדשי הקדשים : ועל ידו עדן ומנימן וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו בערי הכהנים באמונה לתת לאחיהם במחלקות כגדול כקטן : מלבד התיחשם לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה לכל הבא לבית יהוה לדבר יום ביומו לעבודתם במשמרותם כמחלקותיהם : ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם : ולהתיחש בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל קהל כי באמונתם יתקדשו קדש : ולבני אהרן הכהנים בשדי מגרש עריהם בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל זכר בכהנים ולכל התיחש בלוים : ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה ויעש הטוב והישר והאמת לפני יהוה אלהיו : ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח :

לב

אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו : וירא יחזקיהו כי בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלם : ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרוהו : ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים : ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את המלוא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים : ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם אליו אל רחוב שער העיר וידבר על לבבם לאמר : חזקו ואמצו אל תיראו ואל תחתו מפני מלך

אהבו ׳ אחרי הדברים והאמת האלה : מעשה׳ פתחין בקריאה וסימ׳ ויקח משה ואלעזר הכהן ׳ והיה תחת בשם מק יהיה דישעיה׳ ולא יהיה למצרים מעשה דישעיה׳ הנסכם אם כחמר היוצר דישעיה׳ להסיר אדם מעשה׳ את כל זה ראיתי ונתון׳ כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך׳ כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט׳ ובכל מעשה אשר החל׳ ויקברהו בקברתיו דאסא דסיפרא :

רדק

וכל תבואת שדה ׳ פירות שאר האילנות בפן תאנה ורמון שגם מהם מביאו׳ בכורי׳ : ומעשר קדשים המוקדשים לה׳ ׳ אפילו מהקדשים שהקדישו הביאו מהם מעשר אעפ״י שהם פטורים מן המעשרות : החלו הערמות ליסוד ׳ יסוד הערמות הוא תחלתם ׳ ליסוד מקור והדגש ללא צורך כי הי״וד כתובה אלא בא לפאר המלה : לביא בית ה׳ ׳ כמו להביא ׳ אכול ושבוע ׳ פי׳ שיגבלו הכהנים והלוים מהתרומות ומהמעשרות ׳ והנותר את ההמון הזה ׳ פי׳ והנותר יהיה להמון הכהנים והלוים הזה שישמרו אותם להם ויחלקו אות׳ להם כקטן כגדול דבר יום ביומו ואמ׳ המון בעבור שנתקבצו שם מכל המקומות הכהנים והלוים : במפקד חזקיהו ׳ במצותו : מלבד התיחשם לזכרים מבן שלש שנים ומעלה ׳ כי הזכרים פחותים משני שלש לא היו ראוים להביא לבית ה׳ והנקבות לא היו באות לא כך ולא כך ׳או אמר בן שלש שנים לפי שפחות מבן שלש אין לו דעת לשמור מה שבידו ואין נותנין בידו תרומה שמא יטמאנה כמנהגנו לטפח בשרצים המתים אבל מבן ג׳ שנים ומעלה יודע לשמור ידיו אחר שלמדין אותו ומרגילין אותו ׳ ופירוש התיחשם שיבואו האבות עם הבנים ׳ ופי׳ מלבד כי היו נותנין להם בערי הכהנים כמו שאמר מלבד מה שהיו נותנין להם בבואם בית ה׳ : והלוים מבן כ׳ ומעלה ׳ יבא לצבוא צבא לעבודת אהל מועד הזמינ׳ קודם זמנם כדי שיהיו רגילים ולמדים עבודת ה׳ כי כבר שכחו הכל בבטל העבודה מבית ה׳ בימי המלכים הרעים : לכל זכר בכהנים ׳ מנות הראוים לאכול לזכרי כהונה ׳ ולכל התיחש בלוים ׳ לנשיהם ולבניהם : אחרי הדברים והאמת האלה ׳ חזקיהו ויהודה לשוב לעבודת אלהי אמת בא עליהם סנחריב ׳ כי אעפ״י שחזקיהו היה לבו שלם ביהודה היו דברים רעים ולא היה לבבם כלם שלם עם ה׳ כמו שאמ׳ ישעיה הנביא בהרבה מתוכחות שאמר עליהם : ויאמר לבקעם אליו ׳ וכן עשה כמו שאמר במלכים ויתפשם ׳ וכמוהו לשכב את בת יעקב להרגו בערמה והדומים להם ׳ ואת הנחל השוטף ׳ הוא גיחון והיה אז מלא ושוטף וסתמו אותו : שלח לרב ׳ חרב והוא כלל לכלי זיין : וכן ואיש שלחו בידו : וינשא

רשי

וכל תבואת שדה ׳ וכל אלו לא מתבואת שדה הם אלא כך משרש במסכת נדרים בפרק הנודר מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועי׳ מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו׳ אי אמרת דגן כל מילי דמידגן משמע אתי ובפרוץ וגו׳ אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד : ומעשר קדשים המקדשים לה׳ ׳ המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים : ויתנו ערמות ערמות ׳ הוספין בלשון אשכנז דוגמ׳ ערימת חטים : החלו הערמות ליסוד ׳ כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו בעזרא הוא יסוד המעלה וגו׳ : ויברכו את יי׳ ׳ שנתן בלב ישרא׳ להפריש תרומותיהם ומעשרותיה׳ : וידרש יחזקיהו ׳ לפי שראה חזקיהו הערימו׳ גדולות אמ׳ בלבו שמא לא לקחו הכהני׳ והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה : ויאמר אליו עזריהו ׳ הוא היה בימי עוזיהו : מהחל התרומה לביא ׳ אכלנו אכול ולא אכילת ערחי אלא אכול ושבוע והותר ׳ ומה שאתה מתמה על שאכלנו ד׳ חדשים ואעפ״כ ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך יי׳ את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבו התרומות והמעשרות שלנו : והנותר ׳מן אכילתנו זה : את ההמון הזה ׳ אשר אתה רואה ערמות ערמות : להכין לשכות בבית יי׳ ׳ לשום בהם התרומות : ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים ׳ עם ייחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיהם לכל אותם קהל היו מספיקין מזונותיה׳ מהתרומות ומעשרות הקדש והתרומות והמעשרות כל או שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיעה משמרותם לשרת והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר : אנשי׳ אשר נקבו בשמות ׳ למעלה כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והמעשרות מאת ישר׳ לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים : לכל זכר בכהנים : וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפילו לזכרי׳ קטני׳ היו מספיקין כדלעיל לזכרי׳ מבן שלש ומעלה וכל שכן שהיו מספיקין לנשיהם ולבניה׳ ולבנותיה׳ : אחרי הדברים והאמת האלה וגו׳ ויאמר לבקעם ׳ כמו לבוקעם ׳ כמו על מכרם בכסף כמו מוכרם

וסמיך ליה על בקעם הרות הגלעד ופתרו׳ וד׳ וגמ׳ והבקיעה ונבקע עצי העולה : ויחזק את המלוא ׳ דוגמ׳ ויבן את המלוא : ויעש שלח לרוב ׳ כלי זיין דוגמ׳ איש שלחו המים : על

במצור ל׳ וכל במציר ובמצוק דכו׳ והוא חד מן שטה מן כ״ג דכל חד וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אחרי מן ליש דכו׳ וסי׳ אמנם ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה וכל האמנם דכו׳ ׳ במצור כה אמר סנחריב דדברי הימים וכל ובמצוק דכו׳ ׳ במצלות ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וכל ממצולות דכו׳ ׳ במלחמה ועמד על בנו מעביר וכל ובמלחמה דכו׳ ׳ דבת ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם וכל בדברו דכו׳ ׳ הלל כי הלל רשע על תאות נפשו וכל שום אנש דכו׳ ׳ הקריב ויאמרו האנשים ההמה אלין ׳ וכל לתקריב דכו׳ ׳

אשור ומלפני כל ההמון אשר עמו כי עמנו רב מעמו׃ עמו זרוע בשר ועמנו יהוה אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתנו ויסמכו העם על דברי יחזקיהו מלך יהודה׃ אחר זה שלח סנחריב מלך אשור עבדיו ירושלימה והוא על לכיש וכל ממשלתו עמו על יחזקיהו מלך יהודה ועל כל יהודה אשר בירושלם לאמר׃ כה אמר סנחריב מלך אשור על מה אתם בטחים וישבים במצור בירושלם׃ הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם למות ברעב ובצמא לאמר יהוה אלהינו יצילנו מכף מלך אשור׃ הלא הוא יחזקיהו הסיר את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לאמר לפני מזבח אחד תשתחוו ועליו תקטירו׃ הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות היכול יכלו אלהי גויי הארצות להציל את ארצם מידי׃ מי בכל אלהי הגוים האלה אשר החרימו אבותי אשר יכול להציל את עמו מידי כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי׃ ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו ואל יסית אתכם כזאת ואל תאמינו לו כי לא יוכל כל אלוה כל גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא יצילו אתכם מידי׃ ועוד דברו עבדיו על יהוה האלהים ועל יחזקיהו עבדו׃ וספרים כתב לחרף ליהוה אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות אשר לא הצילו עמם מידי כן לא יציל אלהי יחזקיהו עמו מידי׃ ויקראו בקול גדול יהודית

על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר׃ וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עמי הארץ מעשה ידי האדם׃ ויתפלל יחזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת ויזעקו השמים׃ וישלח יהוה מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וישב בבשת פנים לארצו ויבא בית אלהיו ומיציאו מעיו שם הפילהו בחרב׃ ויושע יהוה את יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל וינהלם מסביב׃ ורבים מביאים מנחה ליהוה לירושלם ומגדנות ליחזקיהו מלך יהודה וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן׃ בימים ההם חלה יחזקיהו עד למות ויתפלל אל יהוה ויאמר לו ומופת נתן לו׃ ולא כגמל עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם׃ ויכנע יחזקיהו בגבה לבו הוא וישבי ירושלם ולא בא עליהם קצף יהוה בימי יחזקיהו׃ ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד ואצרות עשה לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה׃ ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאורות׃ ועירים עשה לו ומקנה צאן ובקר לרב כי נתן לו אלהים רכוש רב מאד׃ והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה מערבה לעיר דויד ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו׃ וכן במליצי שרי בבל המשלחים

הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים ׳ וכל להוסיף דכו׳ ׳ ורע שבור זרוע רשע ורע רשעו וכל טוב ורע דכו׳ ׳ ויגל השארית מן החרב וכל ויגל את דכו׳ ׳ וחיל כבד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו׳ ׳ זכר קמץ כי דורש דמים אתם זכר וכל לשון זכר דכו׳ ׳ חבלי ויפלו חבלי מנשה וכל בחבלי דכו׳ ׳ יגה גם אוד רשעים ידעך וכל יגיה דכו׳ ׳ למס מן שניהם אשר נותרו דדה וכל למס עבד דכו׳ ׳ מלכי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכל למלכי דכו׳ ׳ מצוא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וכל ממצוא דכו׳ ׳ ענות ומערת ובית ענות וכל לשון ענייה דכו׳ ׳ עמיה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וכל מעמיה דכו׳ ׳ עזה צוך אלהים עוזך עזה וכל שום בר נש דכו׳ ׳ רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים וכל שום אתתא דכו׳ ׃ לעיר ד׳ חטפין בקריאה וסי׳ ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ׳ ויעמד שפטים בארץ ׳ ויישרם למטה מערבה לעיר ׳ בנה חומה חיצונה׃

רשי

על מה אתם בוטחים ׳ לפי שכתוב במלכים ביי׳ אלהי ישראל בטח וגם כתוב לשם וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדתם ביי׃ ויושבים במצור בירושלם ׳ כדכתיב למות ברעב ובצמא׃ הלא הוא יחזקיהו ׳ הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפי׳ אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני מזבח אחד תשתחוו ולא מוטב שתשתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלם לפני אחר או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו סבורי׳ שכל אותן במות שהסיר כדלעיל ויגדע את האשרים וגו׳ שהיו בנוים לשם אלהי ישראל׃ החרימו אבותי ׳ פול מלך אשור ותגלת פלאסר׃ וספרים כתב לחרף ליי׳ אלהי ׳ ובמלכים ובישעיה כתיב ויקח חזקיה את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית יי׳ ויפרשהו חזקיה לפני יי׳׃ בקול גדול יהודית ׳ ליראם ולבהלם ׳ כאן סתם הענין ובמלכים מפורש היטב מה אמר להם וגם בישעיה׃ וידברו אל אלהי ירושלם ׳ מי שכתב ספר זה הוא קובל על כבל זה שסנחריב שחירף אלהים חיים׃ כעל אלהי עמי הארץ ׳ שהם מעשה ידי אדם ודמו את אלהי יוצרנו יוצר הכל לאלהי העמים שהם מעשה ידיהם כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגו׳ כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי׃ ויתפלל יחזקיהו ׳ במלכים ובישעיה מפורשת התפלה׃ ומיציאי מעיו ׳ כדכתיב ובניו הכוהו בחרב׃ ויתפלל אל יי׳ ׳ כדמפורש במלכי׳׃ ויאמר לו ׳ מה האות׃ ומופת נתן לו ׳ וזה לך האות הכל מפורש לשם׃ ולא כגמול עליו השיב ׳ לא כמו שגמל עליו הב״ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו כי גבה לבו שהראה את כל בית נכותו וגו׳ עד ובכל ממשלתו׃ ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם ׳ על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה׃ ויכנע יחזקיהו בגובה לבו ׳ כדכתיב לשם ויאמר חזקיה אל ישעיה טוב וגו׳ וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו׃ ולכל כלי חמדה ׳ שהם מיני אוצרות׃ ומסכנות לתבואות ׳ על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו ערי מסכנות לפרעה וכן ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת על כרחיך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף׃ וארות לכל בהמה ובהמה ׳ איסטבלאות גדולות׃ ויישרם ויישרם למטה מערבה ׳ הכניס דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד׃ וכן במליצי ׳ שלוחי דוגמא כי המליץ בינותם על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ומופלע פסוק שאמר ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הקב״ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלח עליו׃ לדרוש

רדק

וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן ׳ משפטו ויתנשא ׳ ופי׳ כמו מתנשא לאמור שהתנשא מפני הגדולה והכבוד שהיה לו וזהו שאמר כי גבה לבו׃ וארות ׳ אבוסי׳ ותרגום אבום בעליו אוריה דמרוהי׃ ועדרים לאורות ׳ הוא הפוך מן אוריות ׳ ועדרי׳ פי׳ מערכות ׳ וכן עדרי מערכה בלבב שלם׃ העליון ׳ נראה כי שני פלגים היה נחל גיחון והעליון סתם ׳ ואני תמה ממה שאמרו ז״ל שתם מי גיחון ולא הודו לו והנה כתי׳ למעלה ויועץ עם שריו וגבוריו לסתום מימי המעינות ובכלל שריו חכמי ישראל שמו שכתוב שרי האלפים והם היו החכמים והשופטים ׳ ובהגדה מצאתי שתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום׃ ויישרם למטה מערבה ׳ משפטו ויישרם ובנוח היו״ד פ״א הפעל הוטלה תנועתה על היו״ד הנוספת ׳ מערבה מלעיל והה״א נוספת ר״ל ישרם והעמידם למטה מהארץ על ידי חיבונו׳ לצד מערב לעיר דוד׃ במליצי שרי בבל ׳ סמוך על סמוך וכן כהרי נחלי דבש וחמאה ׳ מבחר הטוב לבנו׳ ׳ ופי׳ מליצי מענין מליצה ׳ לדעת כל בלבבו ׳ כל אשר בלבבו והוא שמח שיה׳ ומראם את כל בית נכאתו וכל זה לכבוד והתגאה בהם והש״י חשב לו זה לעון ופי׳ לדעת שידעו בני האדם׃

במעלה

ותפלתו ג׳ וסימני׳ תהיה לחטאה ׳ ויתר דברי מנשה ותפלתו דסי׳ ׳ ושלאחריו ותפלתו והעתר לו ׃ הפסילים לפסילים ד׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ והוא שב מן הפסילים ׃ והוא עבר את הפסילים תרויהון דגבי עגלון ׳ ולכל הפסילים אשר דאמון דה״ה ׳ וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים ׳ ושארא פסלים כתיב ביוד בתרא ׃

עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל־בלבבו ׃ ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בחזון ישעיהו בן־אמוץ הנביא על־ספר מלכי־יהודה וישראל ׃ וישכב יחזקיהו עם־אבתיו ויקברהו במעלה קברי בני־דויד וכבוד עשו־לו במותו כל־יהודה וישבי ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו ׃

לג

בן־שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ׃ ויעש הרע בעיני יהוה כתועבות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל ׃ וישב ויבן את־הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו ויקם מזבחות לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל־צבא השמים ויעבד אתם ׃ ובנה מזבחות בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם יהיה־שמי לעולם ׃ ויבן מזבחות לכל־צבא השמים בשתי חצרות בית־יהוה ׃ והוא העביר את־בניו באש בגי בן־הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו ׃ וישם את־פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל־דויד ואל־שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את־שמי לעילום ׃ ולא אוסיף להסיר את־רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבתיכם רק אם־ישמרו לעשות את כל־אשר צויתים לכל־התורה והחקים והמשפטים ביד־משה ׃ ויתע מנשה את־יהודה וישבי ירושלם לעשות רע מן־הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל ׃

וידבר יהוה אל־מנשה ואל־עמו ולא הקשיבו ׃ ויבא יהוה עליהם את־שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את־מנשה בחחים ויאסרהו בנחשתים ויוליכהו בבלה ׃ וכהצר לו חלה את־פני יהוה אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו ׃ ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי יהוה הוא האלהים ׃ ואחרי־כן בנה חומה חיצונה לעיר־דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה מאד וישם שרי־חיל בכל־הערים הבצרות ביהודה ׃ ויסר את־אלהי הנכר ואת־הסמל מבית יהוה וכל־המזבחות אשר בנה בהר בית־יהוה ובירושלם וישלך חוצה לעיר ׃ ויכן את־מזבח יהוה ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את־יהוה אלהי ישראל ׃ אבל עוד העם זבחים בבמות רק ליהוה אלהיהם ׃ ויתר דברי מנשה ותפלתו אל־אלהיו ודברי החזים המדברים אליו בשם יהוה אלהי ישראל הנם על־דברי מלכי ישראל ׃ ותפלתו והעתר־לו וכל־חטאתו ומעלו והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו הנם כתובים על דברי חוזי ׃ וישכב מנשה עם־אבתיו ויקברהו ביתו וימלך אמון בנו תחתיו ׃

בן־עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם ׃ ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשה מנשה אביו ולכל־הפסילים אשר עשה מנשה אביו זבח אמון ויעבדם ׃ ולא נכנע מלפני יהוה כהכנע מנשה אביו כי הוא אמון הרבה אשמה ׃ ויקשרו עליו עבדיו וימיתהו בביתו ׃ ויכו עם־הארץ את כל־הקשרים על־המלך אמון וימליכו עם־הארץ את־יאשיהו בנו תחתיו ׃

לד

בן־שמונה שנים יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם ׃ ויעש הישר בעיני יהוה וילך בדרכי דויד אביו ולא־סר ימין ושמאול ׃ ובשמונה שנים למלכו והוא עודנו נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו ובשתים עשרה שנה החל לטהר את־יהודה וירושלם מן־הבמות והאשרים והפסילים והמסכות ׃ וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר־למעלה מעליהם גדע והאשרים והפסילים והמסכות שבר והדק

רדק

במעלה קברי בני דוד ׳ במקום המעולה שבהם כלומר עם הטובי׳ שבהם וכן אמרו רז״ל אצל המעולים שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה ׃ לעילום ׳ כמו לעולם ׃ מערבה לגיחון ׳ מלרע והוא כמו מערב ׳ ובא עם הנקבה אשר נוספה עם השמות וכן ממזרח שמש וממערבה ׳ ויתכן שיהיה הה״א בשניהם כינוי הנקבה והיה דינו במפיק וכבר כתבנו הדומים בספר מכלל ׳ ופירוש מערבה לגיחון מערב החומה היה לגיחון וכן ומערבה ממערב השמש כי השמש בלשון נקבה ובלשון זכר ׳ וסבב לעפל ׳ מקום גבוה שהיה בחומה ׃ על דברי חוזי ׳ כמו חוזים ׳ וכן וחשופי שת ׳ וקרע לו חלוני ׳ ויקברוהו ביתו כמו בביתו ׳ הנמצא בית ה׳ ׳ ופי׳ ביתו בגן שהיה לו בבית וכן אומר במלכים בגן ביתו והבית הוא כלל לבתים ולגן ׃ ובשמנה שנים למלכו ׳ באותה שנה עצמה שמלך שהיתה שמיני׳ לו ׳ ובשתי׳ עשרה שנה החל לטהר׳ אבל לא כלה עד י״ח שנה למלכו אחר אשר מצא הספר כי אז כלה לטהר הכל ׃ על

רשי

לדרוש המופת אשר היה בארץ ׳ לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומתוספיה לריסיה כדרוש ׃ במעלה ׳ במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא ׃ בירושלם יהיה שמי לעולם ׳ הפסוק קובל זה מנשה שבנה מזבחות לע״ז בבית שאמ׳ הב״ה אני רוצה שיסכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלה הוא וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגו׳ וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל ׃ ועשה אוב וידעוני ׳ מלא בוי״ו לפי שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה ׃ לעילום ׳ לעולם ׃ ולא אוסיף להסיר רגל ישראל ׳ מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הב״ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישרא׳ מעל האדמה רק אם ישמור וגו׳ ועתה ויתע מנשה וגו׳ כמצא שעל ידו נסתלקה שכינה וגם אנו עדיין לגלות על ידו ׃ לגיחון בנחל ׳ אצל נחל גיחון שם מקום ׃ וסבב לעופל ׳ וסבב משם חוזק המגדלים הבנויים במלאכת עופל ׃ וימלך חובה ׳ ולא שברם ולא נגוס מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגומר שלקח אותם ממקום שהשליך אותם ׃ ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ׳ שהביא קרבן תודה והתודה להב״ה שהשיבו לירושלם ולמלכותו ׃ ותפלתו ׳ היאך נתפלל ׃ והעתר לו ׳ והשיבו על מלכותו ׃ ויקברוהו ביתו ׳ כמו בביתו ובמלכים כתיב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו ׃ והוא עודנו נער החל לדרוש ׳ פתרון אף על פי שהיה נער החל לדרוש לאלהי דוד אביו דוגמא והוא נער את בני בלהה ויבא יוסף את דבתם רעה ואין תימה בדבר אבל אם היה בן שלשי׳ שנה לא היה עושה וזה תימה שהיה נער ואף על פי כן החל לדרוש וגומר ׃ החל לטהר את׳ יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים ׳ שעשה מנשה וחדשם אמון בנו כדלמעלה ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגומר ׃ והחמנים ׳ צורת חמה ׃ אשר למעלה ׳ שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוים לו כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אותם ׃ ויזרוק

בחרבתיהם כתיב תרין מלין וקרי׳ חד והוא מן ח׳ מלין כתיב תרין וקרי׳ חד בקריא׳ וסי׳ מבן ימין ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי׳ · כי טוב ויהי כי טוב לכם כטוב קרי׳ · למרבה המשרה ולשלום אין קץ למרבה קרי׳ · מן המערה ויקם דוד אחרי כן מהמערה קרי׳ · מי אתי כה אמר יי׳ גואלך ויוצרך מאתי קרי׳ · בחר בתיהם ובערי מנשה ואפרים בחרבתיהם קרי׳ · מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה מבת קרי׳ · כי ענים גם תנין חלצו שד כיענים קרי׳ : נתן ונתן כ״א בקריאה ד׳ מנהון

ויזרק על פני הקברים הזבחים להם: ועצמות כהנים שרף על מזבחותם ויטהר את יהודה ואת ירושלם: ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי בחר בתיהם סביב: וינתץ את המזבחות ואת האשרים והפסלים כתת להדק וכל החמנים גדע בכל ארץ ישראל וישב לירושלם: ובשנת שמונה עשרה למלכו לטהר הארץ והבית שלח את שפן בן אצליהו ואת מעשיהו שר העיר ואת יואח בן יואחז המזכיר לחזק את בית יהוה אלהיו: ויבאו אל חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את הכסף המובא בית אלהים אשר אספו הלוים שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ומכל יהודה ובנימן וישבי ירושלם: ויתנו על יד עשה המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר עשים בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית: ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה: והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם מפקדים יחת ועבדיהו הלוים מן בני מררי וזכריה ומשלם מן בני הקהתים לנצח והלוים כל מבין בכלי שיר: ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים: ובהוציאם את הכסף המובא בית יהוה מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יהוה ביד משה: ויען חלקיהו ויאמר אל שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את הספר אל שפן: ויבא שפן את הספר אל המלך

וישב עוד את המלך דבר לאמר כל אשר נתן ביד עבדיך הם עשים: ויתיכו את הכסף הנמצא בבית יהוה ויתנוהו על יד המפקדים ועל יד עושי המלאכה: ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הכהן ויקרא בו שפן לפני המלך: ויהי כשמע המלך את דברי התורה ויקרע את בגדיו: ויצו המלך את חלקיהו ואת אחיקם בן שפן ואת עבדון בן מיכה ואת שפן הסופר ואת עשיה עבד המלך לאמר: לכו דרשו את יהוה בעדי ובעד הנשאר בישראל וביהודה על דברי הספר אשר נמצא כי גדולה חמת יהוה אשר נתכה בנו על אשר לא שמרו אבותינו את דבר יהוה לעשות ככל הכתוב על הספר הזה: וילך חלקיהו ואשר המלך אל חלדה הנביאה אשת שלם בן תוקהת בן חסרה שומר הבגדים והיא יושבת בירושלם במשנה וידברו אליה כזאת: ותאמר להם כה אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי: כה אמר יהוה הנני מביא רעה על המקום הזה ועל יושביו את כל האלות הכתובות על הספר אשר קראו לפני מלך יהודה: תחת אשר עזבוני ויקטירו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשי ידיהם ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרוש ביהוה כה תאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר שמעת: יען רך לבבך ותכנע מלפני אלהים בשמעך את דבריו על המקום הזה ועל ישביו ותכנע לפני ותקרע את בגדיך ותבך לפני וגם אני שמעתי נאם יהוה:

קמצין וסימ׳ והפדה לא נפדתה או חופשה : ויהיו פקדיהם שלשה · ואלעזר בן אהרן מת · ויעלו אליה סרני פלשתים · כי ילד יולד לנו בן נתן לנו · ונתן הספר על אשר · פרח תפרח ותגל אף גילה ורנן · איה העדר נתן לך · כי שדד יי׳ את בבל · הנה לאש נתן לאכלה · ויהי בך הפך מן הנשים · בתוך חללים נתנו ב׳ בו תנינא קמץ · ויבא שפן את הספר דד״ה · ויתמרמר מלך הנגב · נתן הסכל במרומים רבים · ואת פתשגן כתב הדת · ואשר נתן כתר מלכות · תבן אין נתן לעבדיך קמץ · הוא מרומים ישכון קמץ · ויתנהו אלהיו ביד מלך ארום קמץ · וסי׳ דקמצין בלשון ארמי עבריא דישראל הימנין קטילין :

רש״י

ויזרק על פני הקברים · כאן נתקיים מה שאמר לירבעם כה אמר יי׳ הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמות המקטרים : ובערי מנשה ואפרים וגו׳ · מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב : בחר בתיהם · בחר בתיהם כתי׳ לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נתיירא ליסב בשפלה כי אם לקבוע בהר בתיהם : המזכיר · בכל מקו׳ שכתוב סופר כתו׳ בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב ובין רע ויהי לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו : אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו׳ · בחרבותיהם סביב : לבדוק ולחזק · לראות את ערות הארץ מתרגמי׳ ולמיחזי ית בדקא דארעא : ועצים למחברות · ספנג״ן בלשון אשכנז : ולקרות · טרב״ר בלע״ז : לנצח רומיסטר״ר בלע״ז וכן לנצח על המלאכה וכן ושם אותם מנצחים : והלוים כל מבין · בכל מקום אמור לענין שירה הבנה וכן למעלה כשהפילו גורלות כתי׳ כקטון כגדול מבין עם תלמיד וכן כל המבין בכלי שיר וכתיב וכנניהו שר הלוים וגו׳ כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסר המשא היאך ישאו כי מבין הוא : ומהלוים סופרים · לכתוב את הכסף המובא בית יי׳ והיאך בבו אותו · ושוטרי׳ · במלאכה : את ספר תורת יי׳ ביד משה · משנה תורה : ויתן חלקיהו את הספר אל שפן · שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך : וישב עוד את המלך דבר · שמתחלה השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית יי׳ אלהיו כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו׳ : ויתיכו · ויציקו כמו ויצוק שמן ומתרגמי׳ ואתיך · ויגד שפן הסופר · אח׳ שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו : ויקרע את בגדיו · כששמע שהיו קורין יולך יי׳ אותך ואת מלכך וגו׳ ודרש בעצמו אשר יקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדיבור : אשר נתכה בנו · לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתוך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה : אל חלדה הנביאה · רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא : שומר הבגדים · אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות : יושבת בירושלם במשנה · היו שני חומות לעיר והיא יושבת בין שני החומות ותרגמ׳ בית אולפנא פי׳ במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחלדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חלדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי הסנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות תפני כביעות : אמרו לאיש · לפי שרצה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכשיצאים אותו חזון אז מבאר היטב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקבר נבואת המקום ויושביו ומלקיו ותופסו בנבואת המלך שהיא מרובה : ונאספת

רדק

על פני הקברים הזובחים להם · חסר הנסמך הקברים קברי הזובחי להם · כמו׳ הארון הברית · העם המלחמה · והרומים להם : בחרבותיהם סביב · הם המקבות שהיו כותנים בהם המזבחות · וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו : כתת להדק · הוא מבנין פיעל : לטהר את הארץ והבית · פי׳ חשב לכלות טהרת הארץ והבית : ויקרע את בגדיו · אמרו כי מצא הספר שהיה נגלל בפר׳ תוכחות יולך ה׳ אותך ואת מלכך וגו׳ : ואשר המלך · פי׳ ואשר צוה המלך ללכת עם חלקיהו לדרוש את ה׳ · במשנה · בבית המדרש וכן ואת משנה התורה למוד התורה : על

וישיבו ז חס׳ וג׳ מל וסי׳ וישיבו אותם דבר ׳ וירא כל ישראל כי לא שמע ׳ הנה אוסיפך ב׳ דדברי הימים ׳ הלין קדמאי כל׳ ׳ ויקחו בידם מפרי ׳ וישב פנחס בן אלעזר ׳ ויקחו את דגון וישיבו ׳ וישלח מלאכים אחרי ׳ כי לא שמע המלך דדברי הימים ׳ הנני אוסיפך ב׳ דמלכים ׳ וישיבו את העבדים ׃ וכל איש יו׳ בקריאה וסי׳ אשר הניף תנופת זהב ליי׳ ׳ אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ׳ ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב ׳ ויכו את מואב ׳ קמו ממקומו ׳ המתחבאים בהר אפרים ׳ ויקבצו אליו כל איש מצוק ב׳

הנני אספך אל אבתיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל ישביו וישיבו את המלך דבר׃ וישלח המלך ויאסף את כל זקני יהודה וירושלם׃ ויעל המלך בית יהוה וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלוים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית יהוה׃ ויעמד המלך על עמדו ויכרת את הברית לפני יהוה ללכת אחרי יהוה ולשמור את מצותיו ועדותיו וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה׃ ויעמד את כל הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו ישבי ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם׃ ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל הנמצא בישראל לעבוד את יהוה אלהיהם כל ימיו לא סרו מאחרי יהוה אלהי אבותיהם׃

לה

ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון׃ ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יהוה׃ ויאמר ללוים המבונים לכל ישראל הקדושים ליהוה תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יהוה אלהיכם ואת עמו ישראל׃ והכונו לבית אבותיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו׃ ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים׃ ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות כדבר יהוה ביד משה׃ וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך׃ ושריו לנדבה לעם לכהנים וללוים הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי בית האלהים לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות׃ וכונניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי הלוים הרימו ללוים לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות׃ ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך׃ וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים׃ ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב ליהוה ככתוב בספר משה וכן לבקר׃ ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם׃ ואחר הכינו להם ולכהנים כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן׃ והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד ואסף והימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם׃ ותכון כל עבודת יהוה ביום ההוא לעשות הפסח והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות המלך יאשיהו׃ ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא ואת חג המצות שבעת ימים׃

בפסוק ׳ כראותם את האיש ׳ כי את אשר בחר בו יי׳ ׳ ויאמר אבשלום ׳ ודוד בא מחנימה ׳ ושאול והמה וכל איש ׳ ויעל המלך בית יי׳ דמלכים ׳ וחברו דסיפרא׃ ושבעתם על שלחני ׃ ואת עמו ז׳ וסי׳ ויאסור את רכבו ׳ ויחלוש יהושע׳ אז עלה יהורם ׳ ראה נתתי בידיך את מלך העי ׳ ואת מלך מעכה ואת עמו דדברי הימים ׳ ויראו את הערמות ויברכו ׳ ויאמר ללוים המבינים ׃ וירם ח׳ וסימ׳ ויעשו כן משה ואהרן ׳ וירם משה את ידו ׳ וירם הטבח ׳ וירבעם בן נבט אפרתי ׳ וירם את אדרת אליהו ׳ וירם קרן לעמו ׳ ואשמע את האיש ׳ וירם יאשיהו ׃ חלקיה י״א וסימ׳ ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ׳ ויתן חלקיה את הספר אל שפן ׳ ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר ׳ ויצו המלך את חלקיה הכהן ואת קדמא דסיפרא ׳ כלהון דמלכים ׳ ושלום הוליד את ב׳ בפסוק ׳ בן חשביה בן אמציה בן חלקיה דריש סיפרא ׳ ועזריה בן חלקיה בן משלם בן הודויה ׳ ושריו לנדבה לעם הכהנים ׳ ואנ״י הצעי״ר חמאסף לא ידענא בקדמיתא הי מנהון מויצו המלך הוא חלקיה דבמסרה לא הוה בריר כולי האי ומלישנא אחרינא דמסר׳ דאמר חלקיה הכהן ה׳ ובני ויצו המלך תנינא דסיפרא ידענא דהוא קדמ״א דסיפרא׃ בהעלות ג׳ וסי׳ ויהי בהעלות יי׳ ׳ בהעלות עליך את תהום העולה׃ עבודת יי׳ ג׳ וסי׳ והניף אהרן את הלוים תנופה ׳ כי עד הוא בינינו וביניכם ׳ ותכון כל עבודת יי׳׃

רדק

על עמדו ׳ ובספר מלכים על העמוד ׳ ר״ל שעמד על רגליו סומך לעמוד ׳ ויונתן תרגם העמוד אסטוונ׳ וכבר פרשנוהו למעלה ׃ ויעבד את כל הנמצא בישראל ׳ ואחר כן פי׳ מה העבודה שהעבידם לעבוד את ה׳ ׃ תנו את ארון הקדש אולי הוציאו מנשה ממקומו כאשר שם הפסל בבית האלהים ׳ אבל יש לתמוה היאך לא החזירו שם אחר שהכניעו ושב בתשובה והסיר הסמל מבית ה׳ ׳ ורז״ל פי׳ שצוה לגנוז את הארון כדי שלא יגלה עם הגולה ׳ ואמרו אבן היתה בבית קדשי הקדשים במערבו ועליה היה הארון מונח ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן וכשבנה שלמה את הבית וצפה לחרבן בנה מקום לגנוז בו את הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות והאבן הזאת היתה מכסה למקום ההוא ויאשיהו המלך צוה וגנזו את הארון באותו מקום שבנה שלמה שנאמר תנו את ארון הקדש וגנזו עם הארון מטה אהרן וצנצנת המן ושמן המשחה ׃ ויבשלו את הפסח וכו׳ ׳ לא מצאנו במקום אחר לשון בישול וצלי ׳ בסירות ובדודים ובצלחות ׳ מיני קדרות הם ׃ ולא

רשי

ונאספת אל קברותיך בשלום ׳ והלא נהרג אלא בשלום מדה שלא תראנה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית ׃ ספר הברית ׳ הרי כל החרדה שחרדה המלך על שנמצא כתו׳ יולך יי׳ אותך וראה שקראה התורה אותה ברית שהם דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וראה כתוב במשנה תורה אחריו ושמרתם את דברי ושמרתם אותם גם ראה יאשיהו כתוב בכמו׳ אתם נצבים היום כולכם וגו׳ עד טפכם נשיכם עד לעברך בברית עד כרת עמך היום אמר אף באותה דוגמ׳ אכרות אף אני ברית לשם כתוב אתם נצבים וגו׳ אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלם מקטון ועד גדול ׃ בכל לבבו ובכל נפשו וגו׳ ׳ אשר מצא שם כתוב ושבת עד יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ויעמד המלך על עמדו לשון נצבים ׃ כברית אלהים אלהי אבותיהם ׳ ככל אותן שכתוב לשם אלהי אבותם לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית שלשם על ע״ז כדכתיב ותראו את שקוציהם וגו׳ עד פונה היום מעם יי׳ לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו׳ ׃ ויעש יאשיהו פסח ׳ לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו ׃ תנו את ארון הקדש ׳ לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליה׳ כדמוכח לעיל במנשה וישם פסל הסמל וגו׳ לפיכך צוה יאשיהו להושיבו ולתתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם ׃ אין לכם משא בכתף ׳ זו טענה אחרת היא ותחילת מילה היא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית יי׳ שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את יי׳ ועמו לפיכך מעתה עבדו את יי׳ אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו׳ ׃ לפלגות ׳ למחלקות לעבו׳ הפסח כהלכתו כדבר יי׳ ביד משה ׃ וירם יאשיהו לבני העם ׳ דוגמ׳ כן תרימו גם אתם לשון הפרשה ׃ לכל הנמצא ׳ לכל ישר׳ הנמצאי׳ הפרים באן לפסחי׳ ׃ למספר שלשי׳ אף ׳ בין צאן בין כבשים בין עזים ׃ ובקר שלשת אלפי׳ ׳ לשלמי חגיגה ׃ ויבשלו הפסח ׳ כמשפטו צלי אש ׃ ויריצו לכל בני העם ׳ הלוים ושהכינו לכל ישרא׳ אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין ׃ חוזה המלך ׳ כל אחד ואחד היה חוזה ׃ ולא

ודבריו ה' וסי' מן השמים השמיעך ׳ הראשונים דיאשיות דד"ה ׳ ויתר דברי אביה דד"ה ׳ איוב לא בדעת ידבר ׳ חכמת המס כן באזות : מצרימה ל"ח בקריאה וסימ' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ׳ ויהי כאשר הקריב לבוא ׳ ויהי כבוא אברם מצרימה ׳ וירא אליו יי' ויאמר אל תרד ׳ וישבו לאכל לחם וישאו ׳ ויעברו אנשים מדינים סוחרים ׳ ויוסף הורד מצרימה ויקנהו ׳ וכל הארץ באו מצרימה לשבר : ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא ׳ אל תירא מרדת ׳ אנכי ארד עמך מצרימה ׳ ויקחו את מקניהם ׳

ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא וכל מלכי ישראל לא עשו כפסח אשר עשה יאשיהו והכהנים והלוים וכל יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלם : בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה הפסח הזה : אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש על פרת ויצא לקראתו יאשיהו : וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך : ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להתחפש בו התחפש ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים ויבא להלחם בבקעת מגדו : וירו הירים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החליתי מאד : ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם וימת ויקבר בקברות אבתיו וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו : ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום ויתנום לחק על ישראל והנם כתובים על הקינות : ויתר דברי יאשיהו וחסדיו ככתוב בתורת יהוה : ודבריו הראשנים והאחרנים הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה :

לו

ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימליכהו תחת אביו בירושלם : בן שלש ועשרים שנה יואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם : ויסירהו מלך מצרים בירושלם ויענש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב : וימלך מלך מצרים את אליקים אחיו על יהודה וירושלם ויסב את שמו יהויקים ואת יואחז אחיו לקח נכו ויביאהו מצרימה : בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו : עליו עלה נבוכדנאצר מלך בבל ויאסרהו בנחשתים להליכו בבלה : ומכלי בית יהוה הביא נבוכדנאצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל : ויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר עשה והנמצא

רשי

ולא נעשה פסח כמוהו ׳ ובמלכים כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שסרו י' שבטים מעל מלכי יהודה ושליטו עליה' מלך לבדם שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימן עושים פסח לשם יי' בירושלם ואלו לשם ע"ז בבית אל ובדן ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא היה להם לכל דור ודור רק שופט אחד ואותו השופט היה מדריכם ללכת בדרך יי' כמפור' בשפטים והיה יי' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י' שבטים היו הולכים לשילה ועושים פסח לשם שמים וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י' השבטי' ומשהחזי' ירמיה י' השבטי' לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלם וזהו לא נעשה כפסח הזה ליי' בירושלם ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי נהי נמי דהחזירן ירמיה לי' שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלם היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרויין על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים אך כך פתרונו וכך פתר לי ר' אלעזר בר משלם זצ"ל ולא נעשה פסח כמהו מעולם שיתן המלך והשרים בהמות לפסחי' די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה ושוה ללוי' להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו : אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרי' הפסוק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס : להלחם בכרכמיש על פרת עם מלך אשור כדכתיב במלכים ורצה לעבור דרך ארץ ישר' עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישר' שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל : ויצא לקראתו ׳ שדרש וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע שאותו הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפורש במסכת תענית : ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים ׳ שאמר לו מפי אלהי' כי כן אמר ישעיהו וסכסכתי מצרים במצרי' וזהו שיסר הקל"ירי כלה שמוניו ללכת ארם נהרים למען לא תעבר חרב כל שהוא באפרים לא שמע לחוזה וישב אחורים כי נגזרה גזירה לסכסך במצרים : על רכב המשנה ׳ לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונה עיקר ואם יצטרך ישב בשניה בראשונ' יצא לפניה' ובתחלה הרכיבוהו על הרכב המשנה : ויאמרו כל השרי' לשון שירה משוררים כינס שירה וקינה בקול אחד כאמרי' עליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרי' והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן ל"ט שנים בחצי ימיו דכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכתיב והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר' וזהו שאמר ויאמרו כל השרים והשרות בקינותם וכל יהודה וירושלם מתאבלים עליו : ויתנום לחוק ׳ כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מתקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמ' בט' באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו כן יבכיון על יום מות יאשיהו דוגמ' ותהי חק בישראל וגו' דוגמ' לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה : והנם כתובי' על הקינות על ספר הקינות : וחסדיו ככתוב בתורת יי' ׳ ובמלכים כתיב וכמהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמר כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה : וימליכוהו תחת אביו ׳ אע"פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כ"א חדשים : ויסירהו מלך מצרים בירושלם ׳ מבואר במלכים היטב ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת בירושלם ממלוך בירושלם : ויענש את הארץ ׳ ליתן מכים דוגמ' וענשו אותו מאה כסף : ויסב את שמו יהויקים ׳ כן דרך המלכים והשרים שמכנים למשרתיהם שם שהם רוצים דוגמ' ויקרא פרעה שם יוסף וגו' וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן וישם שר הסריסים שמות וגו' והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו ויסב את שמו יהויקים למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש שלאחר שהרג פרעה יאשיהו המליך מלך והעמיסם למס עובד : עליו עלה נבוכד נאצר ׳ כי לא יכול פרעה לבאת מארצו כמו שכתוב במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר למלך מצרים שנכה בשנה הרביעית בכרכמיש על נהר פרת כמפורש בירמיה : להוליכו בבלה ׳ ולא הוליכו משם אלא בדרך מת והשליכו כבלתו וכן ניבא ירמיה קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם והיכן קבורת חמור במעי הכלב וכן מוכיח במלכים וישכב יהויקים עם אבתיו ולא כתוב ויקברוהו : ומכלי בית יי' ׳ ומקצת כלי בית יי' ועל זה נתנבא ירמיה כי כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים וגו' ומקצה בסדר עולם בשנת ש לש למלכות יהויקים מלך יהודה ויתן יי' בידו ובאן מוכיח שהיה ב"א למלכו ומה ת"ל בשנת שלש למרדו שנאמר במלכים ויהי לו יהויקים עבד ג' שני' וישב וימרוד בו ג' שנים ובשנת ג' למרדו עלה עליו והיא שנת שמנה לנבוכד נאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנייה כבש יהויקים וג' שנים עברו וג' שנים מרד בו והוא לא מלך פי אם בשנת ד' ליהויקים שנאמר בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נאצר : ותועבותיו ׳ שבא על אמו : והנמצא עליו ׳ כתובת קעקע :

ולתשובת

רדק

ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי שמואל הנביא ׳ ובמלכים מימי השופטים כי שמואל שופט היה ׳ ומה שאמר לא נעשה פסח כמוהו שהיו כל ישראל בלב שלם לעבוד את ה' וכן אומר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה' ואומר ויסירו בני ישראל את הבעלים וכו' ׳ וגם פסח שעשה יחזקיהו היו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצים שהיה שולח להם חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאי' ואכלו את הפסח בטומאה : עלה נכה ׳ נכה שם כנוי כמו שאמר במלכים פרעה נכה ׳ ונקרא כן לפי שהיה נכה רגלים וכן תרגם יונתן פרעה חגרא : ואלהים אמר לבהלני חדל לך מהאלהים אשר עמי ׳ מחלוקת בדברי רז"ל י"א כי שניהם קדש וכן נראה ממה שאמר ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהים ׳ אולי מפי ירמיהו הנביא היה לו להלחם בכרכמיש ובעודו שם נלחם בכרכמיש על פרת ולקח השם נקמת יאשיהו ממנו שבא עליו נבוכד נצר והוא שנתנבא ירמיה למצרי' על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל ואומר והיום ההוא לה' צבאות יום נקמה להנקם מצריו׳ וזהו נקמת יאשיהו המלך : ויסירהו מלך מצרים בירושלים ׳ פי' ממלוך בירושלים ׳ וכן כתיב במלכים וברבלה בארץ חמת הוא שאסרוהו והסירוהו מהמלוכה : להוליכו בבלה ׳ ולא הוליכו כי בדרך מת ׳ ועליו נאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך וכו' ׳ והנה כתוב בדניאל ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער ׳ א"כ הוליכו לבבל עם הכלים ואח"כ הושיבו לירושלים ׳ כי אחד עשר שנה מלך ואחר כן חזר ומרד בסוף ימיו ותפשוהו הגדודי' ומת בדרך בידם כמו שאמר סחוב והשלך ׳ פי' להוליכו ׳ והוליכו כמו להרגו בערמה : על

ואלה שמות בני ישר' הבאי' קדמא · בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו · כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו · ובני יוסף אשר ילד לו · ועתה שני בניך הנולדי' לך · וישב יוסף מצרימה · ואלה שמות דריש סיפרא · בלכתך לשוב מצרימה · ויהי בשלח פרעה ולמה יי' מביא אותנו · ויאמר איש אל אחיו נתנה · וירדו אבותינו מצרימה · בשבעים נפש ירדו · רק לא ירבה לו סוסים · ועניית ואמרת לפני יי' אלהיך · וימלך מלך מצרים את אליקים · למלאת ו' בקריאה ד' מל' וב' חס' וסי' נמסר בסדר כי תשא ודניאל ריש סימן ט' :

עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל
ויהודה וימלך יהויכין בנו תחתיו :
בן שמונה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים
ועשרת ימים מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה
: ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר
ויבאהו בבלה עם כלי חמדת בית יהוה וימלך את
צדקיהו אחיו על יהודה וירושלם :
בן עשרים ואחת שנה צדקיהו
במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם :
ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו לא נכנע מלפני
ירמיהו הנביא מפי יהוה : וגם במלך נבוכדנצר
מרד אשר השביעו באלהים ויקש את ערפו ויאמץ
את לבבו משוב אל יהוה אלהי ישראל : גם כל
שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל ככל תעבות
הגוים ויטמאו את בית יהוה אשר הקדיש
בירושלם : וישלח יהוה
אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח
כי חמל על עמו ועל מעונו : ויהיו מלעבים
במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים
בנביאיו עד עלות חמת יהוה בעמו עד לאין

מרפא : ויעל עליהם את מלך כשדיים ויהרג
בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על
בחור ובתולה זקן וישש הכל נתן בידו : וכל
כלי בית האלהים הגדלים והקטנים ואצרות בית
יהוה ואצרות המלך ושריו הכל הביא בבל :
וישרפו את בית האלהים וינתצו את חומת
ירושלם וכל ארמנותיה שרפו באש וכל כלי
מחמדיה להשחית : ויגל השארית מן החרב
אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלך מלכות
פרס : למלאות דבר יהוה בפי ירמיהו עד
רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה
למלאות שבעים שנה :
ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יהוה
בפי ירמיהו העיר יהוה את רוח כורש מלך פרס
ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר :
כה אמר כורש מלך
פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יהוה אלהי השמים
והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר
ביהודה מי בכם מכל עמו יהוה אלהיו עמו ויעל :

חזק ונתחזק

רדק

על ספר מלכי ישראל ויהודה זהו ספר ירמיהו ושם כתובי' תועבותיו הוי בונה ביתו וגו' · כי בספר מלכים אין כתו' מתועבותיו דבר אלא בסתם ויעש הרע בעיני ה' : בן שמנה שנים יהויכין · ובספר מלכים כתו' בן י"ח שנה אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחריו והיה אז בן שמנה שנים · ועתה כשמלך אחר אביו היה בן י"ח : את צדקיהו אחיו · דודו היה כמו שכתו' בתחלת הספר הזה ביחסים ובספר מלכים אלא שהקרובים יקראו אחים כמו כי אנשי' אחים אנחנו · את לוט בן אחיו : מלעיבים · כמו מלעיגים · ומתעתעים · תרגום והייתי בעיניו כמתעתע כמו כמתלעב · במלאכי האלהים הם הנביאים שהם שלוחי השם ית' · ומתעתעים משפטו עם תי"ו ומתעתעי' · עד לאין מרפא · כל כך הרבו לפשוע עד שנמנעה מהם התשובה שהיא המרפא · זקן וישיש · בצר"י כמו ישים בחו"רק : לו ולבניו · לבנו ולבן בנו : עד מלוך מלכות פרס · והם נ"ב שנה מיום שגלו עד רצתה הארץ את שבתותיה כי לא היתה הפקידה שלמה עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש שמלאו לחרבות ירושלים שבעים שנה : וגם במכתב · העביר כרוז בכל מלכותו עד שלוח להם כתבים : והוא פקד עלי · הוא צוה עלי · והיכן צוה עליו אלא שהעיר את רוחו ונתן אל לבו לשלוח הגלות לבנות בית בירושלים או צוה על ידי נביאו וכן נתנבא ישעיהו כה אמר ה' למשיחו אנכי העירותיהו בצדק וגומר · מי בכם מכל עמו · יהי יי' אלהיו עמו ויעל :

רשי

ולתשובת השנה · שהגלה יהויקים : עם כלי חמדת בית יי' · דברים החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיהו ואז לקח הכל עמו ובמלכים מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו' : וימלך צדקיהו אחיו · אחיו של יהויקים וכן במלכי' וימלך מלך בבל את מתני' דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דדו של יהויכין : ויעש הרע · מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי יי' כמפורש בירמיה ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר יי' אלהי הצבאות אלהי ישרא' אם יצא תצא וגו' עד דואג אני את היהודים וגו' וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי יי' ושעבר על שבועת נבוכד נאצר אבל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקים לא הרע לעשות · מפי ר' אליעזר בר משלם זצ"ל : אש' השביעו באלהי' · כמפור' ביחזקאל אמור נא לבית המרי וגו' וכל הפר' נאמר על יהויכין וצדקיהו ויקח מלכה ושריה ויבא אתם אליו בבלה זה יהויכין ושריו ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית זה צדקיהו : גם כל שרי הכהנים · להורות את ישראל כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים ולא כהנים הדיוטות למחות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו : ויטמאו את בית יי' · בשקוציהם : אשר הקדיש בירושלם · לשכן שמו שם לעולם : וישלח יי' · כל זה צדק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכם הרעה אלא לאחר ויטרוף לעד אפו לכך נאמ' וישלח אלהי אבותיה' עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחדש אלא בכל יום השכם ושלוח : כי חמל על עמו · ולא חפץ במיתתם : ועל מעונו · על דירו בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם : ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים · בשלוחי הקב"ה : ובוזים דבריו · של הקב"ה שורשי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן ויראים לעבור על צווי בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו' : ויעל עליהם את מלך כשדי' · שהם אומה שפלה שנ' הן ארץ כשדים עם לא היה וכאן נתקיים הם קנאוני בלא אל וגו' עד בגוי נבל אכעיסם : ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם · והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית יי' ונתקיי' מה שאמ' יחזקאל והכו אל תחוס עיניכם וגו' עד צאו ויצאו והכו בעיר : ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישיש · מה שאין כן מנהג אנשי חיילים כשנוצחים במלחמה הורגים אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלים ומתמלאים רחמים וגם נבואת משה רבינו נתקיימה מחוץ תשכל חרב ומחדרי' אימה גם בחור גם בתולה וגו' : וכל כלי בית האלהי' הגדולים והקטני' · שנותרו מגלות יהויקים ויכוניה : ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכו' פרס · ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכו' פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה והוא שכתו' כל ימי השמה תשבות : עד רצתה הארץ את שבתותיה · כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה : כל ימי השמה שבתה למלאו' שבעי' שנה · של שמיטה ויובל שבטלו ישרא' בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישרא' שנים שהכעיסו ישראל בארצם ארבע מאות ושלשים שנה מהם שלש מאות ותשעי' משנכנסו לארץ עד שגלו מנשה עשרת השבטים ואתה מוצא אותם מפורשים מאתי' וארבעי' ושלש משמלך ירבעם עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטי' שהכעיסו ק"ח שנים והשאר שתומ' הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדיך השמאלי ושמת את עון בית ישרא' וגו' שלש מאות ותשעים יום וגו' וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שבית ונשאת את עון בית יהוד' ארבעי' יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטי' שחרבה ירושלם ארבעי' שנה כיצד עשרי' ושתים של מנשה כדכתיב ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ"ב שנים ולג' עשה תשובה הרי כ"ה מלך ושתים דאמון וי"א דיהויקים הרי לה"ה שנה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים שנים הרי לארבע מאות שנה כ"ד שמיטין ויובלות לה"ה שנים הרי ה' שמיטין הרי כ"ט ושנת היובל האחרונ' נחשבה להם לעון שהריבעונם גלו ממנה הרי ע' שנים מקידשים של שמיטה שלא שמטום ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמ' אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם וכאן בסיום הזה דברי הימים לפי שאמר למלאות שבעי' שנה הוצרך לומר כאן פסוקי' של עזרא להודיענו בשכלו אותן שבעים שנה היאך חוזר הגלגל שחזרו לארצם לכך הוצרך לומר כאן ובשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוספת וי"ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא מסוך וסדור אחר ספר דניאל וכך וי"ו מוסב מזה לזה · את רוח כורש · רצונו : ויעבר קול · כרוז הכריז לכל בני מלכותו · וגם במכתב שלח לכל בני מלכותו לאמר כה אמ' כורש מלך פרס כל ממלכו' הארץ שאני מושל מלך על כל ממלכו' : והוא פקד עלי · והוא צוה עלי על ידי ישעיה לבנות לו בית בירושלם שנ' האומר לכם וגו' כה אמר למשיחו לכורש וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעיה : אשר ביהודה · בירושלם במדינת יהודה : מי בכם מכל עמו יי' אלהיו עמו ויעל · כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקב"ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלם ויעל ויהא הקב"ה בעזרו ובעזרינו :

ותהי השלמתו היום יום ד' לחדש תשרי שנת והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים : בבית דניאל בומבירגו יצ"ו · על יד קורנילייו אדיל קינד לבית הלוי יצ"ו :

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יצ״ו עמ״הן כל אוהבי דלקו והרתיחו כסיר מצולות הרעיון וירופף חוג הגלגל העליון וכהקע הקרוס התחתון והעליון כדי להשלים ולהתחיל ס״ר זה ונקשרו בתוך לבי זממי לולאותיו והאירו עין שכלי להבותיו ויקרת בור לבבי אש פלדות לשבץ משבצות בדרכי הניקוד והנגינות להיותם בטבעות המסרה אפודות ולא יזחו פרפרות העבותות מעל המשבצות והם אפודו מלקט קוצרי הגרנות דלא ידענא לפרסומי להם שמות וחבטתי אשר

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יצ״ו עמ״הן הנה זהו שיעור מה שיעדנו בהקדמתנו להעתיק ולחבר המסרה גדולה ו והכלתי גדולה על פי סדר האלפא ביתא לפרטים ומערכות ולכלול ב במעמקי ים המסרה להעלות׳ כחמה ברה ואספרה בחילה לא אחמול על מיטב הצון והמ״מכי׳ הסכוכי בחורי עפר וכפיס כי יתרי פתחתי וחוח מעליה הפחתי ורסן מפניה שלחתי והנה זה כל המחכה אשר פנבתי׃

מערכת אות׳
האלף

אב מאותיו׳ גדולו׳ וסימני׳
נמסר בריש דברי הימים׃

אב מאותיות קטנות סימני׳

א׳ דויקרא ריש סיפרא
ב׳ הב חב לעלוקה׳
ג׳ וגוש לבש בשרי׳
ד׳ אדם עשוק בדם נפש׳
ה׳ בהבראם אלה תולדות׳
ה׳ וכבשה ונפשו לא חיה׳
ו׳ דשלום את בריתי׳
ו׳ לשוא לא נשא׳
ז׳ דויזתא׳
ח׳ חף אנכי בלי פשע׳
ט׳ טבעו בארץ שעריה׳
ט׳ אחר וטהרתם׳
י׳ צור ילדך תשי׳
כ׳ ולבכותה דשרה׳
ל׳ לוא אליכם כל עוברי׳
מ׳ ממרים הייתם׳
מ׳ על מוקדה׳
ם׳ וטהרתים מכל נכר׳
נ׳ נעו עורים בחוצות׳
ן׳ ונרגן מפריד אלוף׳
ן׳ ונבושבן רב סרים׳
ן׳ נטע ארן וגשם יגדל׳
ס׳ בסופה ובסערה דרכו׳
ס׳ יצפנני בסכה׳
ע׳ לעות אדם בריבו׳
פ׳ קדמא דבשפרפרא׳
צ׳ וצוחת ירושלם עלתה׳
ץ׳ יפרצני פרץ על׳
ק׳ לשמצה בקמיהם׳
ק׳ קצתי בחיי׳
ר׳ ראשית בכורי׳
ש׳ פרשנדתא׳
ת׳ פרמשתא׳

אבמן חד חד אא אב אג
אד אה וכו׳ וכל חד לית דכותי׳

אאר ואברכה מברכיך׳
אבינר ושם אשת שאול׳
אגורה באהליך עולמים׳
אדר ויברח אדר הוא׳
אהודנו יי׳ עוזי ומגיני׳

אולי ויאמר יי׳ אלי עוד׳
אזנות ושב הגבול ימה׳
אחלי ותאמר אל גבירתה׳
אטון מרבדים רבדתי׳
איכה ויקרא יי׳ אלהים אל האדם׳
אכלה ותקם חנה אחרי׳
אלמן כי לא אלמן ישראל׳
אמן ויאמר אסתירה׳
אנוסה ויסר את אופן׳
אספה עלימו רעות׳
אעופה מי יתן לי אבר׳
אפריון עשה לו המלך׳
אצים והנגשים אצים׳
אקוט ארבעים שנה אקוט׳
ארצה ויקשר עליו עבדו׳
אשות ויבא אליה בבוא׳
אתנה והשמתי גפנה׳

יו מילין דמפקין א׳ מן חד חד וסימני׳

ואביאסף ובני קרח אסיר׳
תביאו ממשבותיכם תביאו׳ א׳
לצאנכם בנו לכם ערים׳ דנשה
אדר ויברח אדר׳
אשכים מן שלש עשר׳ שנה בירמ׳
ובאזרוע ותוצא את עמך׳
בלואי ויאמר עבד המלך הכושי׳
באש שלחתי בכם דבר׳
במלאכות ויאמר חגי מלאך׳
ואישי הוליד את בכורו בדה׳
מלאכות הכל בכתב מיד׳
הערבאים ומן פלשתים׳
באוה עדותיך נאמנו׳
ואזרועי כתפי משכמה תפול׳
דכאות ונשא החמון׳
מנאות ויפקדו ביום ההוא׳
כמוצאת אני חומה ושדי׳

וחלופיהון יו לא מפקין א׳
ול׳ להון זוגא וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן יו׳

ד׳ זוגין מן בב קדמא מפיק
א׳ ותנינא לא מפיק וחלופיהן ד׳ זוגין מן בב קדמא לא מפיק א׳ ותניג׳ מפיק וסי׳ נמסר בדה א ריש סימן ז׳ ותרגו׳ שם׳

מח מילי׳ נסבי׳ א׳ באמצעו׳
תיבותא ולא קריין וסימניהו׳

תאספון לתת תבן׳
והאספסוף אשר בקרבו׳
ויאצל וירד יי׳ בענן׳
משאת כי תשה ברעך׳
מראון מלך שמרון׳
בארומה וילך אבימלך׳
בלאט ותקח יעל אשת׳
פלאי ויאמר לו מלאך׳
חטאים ויגידו לשאול׳
ויאסף שאול לרא מפני׳
חלאמה ויגד לדוד ויאסף׳

המלאכים ויהי לתשובת׳
ויראו המראים אל׳
המראים ב׳ בפסוק׳
מבאר ויתאוה דוד׳
מבאר ויבקעו שלשת׳
הבאר ובניהו בן יהוידע׳
רפאתי ויצא אל מוצא׳
רפאנו את בבל ולא׳
ונרפאו ויאמר אלי המים׳
בראדך בעת ההיא שלח דמלכים
פארה הנה האדון יי׳׳
באביר כי אמר בכח ידי
הובאיש כל הובאיש על׳
ויאת העירותי מצפון׳
בארת כי שתים רעות׳
בארת ב׳ בפסוק׳
שאסיך לכן כל אכליך׳
השאטות בטרם תגלה רעתך׳
שאטך כי כה אמר יי׳׳
השאטים ולא יהיה עוד׳
השאטים וישבו עליה לבטח׳
ונאשאר ויהי בהכותם ביחזקאל׳
וששאתיך ושובבתיך וששאתיך׳
ורצאתי ויכלו את הימים׳
ואענה את זרע דוד למען׳
ואעשיר אשר קניהון יהרגון׳
וקאם שאון בעמך וכל וגו׳׳
ארבאל תרויהו בפסו׳׳
ואמאסאך נדמו עמי מבלי׳
פארור מפניו יחילו עמים׳
פארור בוקה ומבוקה׳
דכאת אתה דכאת כחלל׳
ותדכאנני עד אנה תוגיון׳
מאום אם תטה אשורי באיוב׳
מאום ילדים אשר אין׳
בראם ואשלחה אליו׳
נאשים איש באחיו אתם נאשים׳
למואל והתודה השנית׳

יב מלין דכתיב א׳ בסוף
תיבות׳ ולא קריין וסימן נמסר בדני׳ סימן ג׳ ובפר׳ שלח׳

אלין מלין דמשמשין א׳
בסוף תיבות׳ וכל חד וחד לית דכו׳ וסים׳

לורא עד חדש ימי׳ עד אשר יצא׳
אלעלא ובני ראובן בנו את חשבון׳
ארצא ויקשור עליו עבדו זמרי׳
אלא שמעי בן אלא בבנימן׳
נבהא על כן נבהא קומתו׳
ופוא ואמ׳ עד פה תבא ולא תוסיף
שינא כן יתן לידידו שינא׳
למא ישגה חבלא׳
בחמא ושמועות יבהלוהו׳
כמטרא דרך קשתו ויציבני׳
גבעא ותלד שעף אבי מדמנה׳
מרא ותאמר אליהן אל תקראנה
כלו לכן כה אמר יי׳׳
יורא נפש ברכה תדושן ומרוה׳
תבא בני אם יפתוך הטאים׳
הרא ויער אלהי ישראל את רוח׳
פול דרה׳

בלא עצה עיניו לחשוב׳

יו זוגין חד כתיב א׳ וחד
כתי׳ ה׳ נמסר בתילים סימן י׳׳

אב מן חד וחד חד א׳ וחד
בא׳ תמצא נמסר במערכת אות הבי׳ בסר כי שם ביתה כי משמש׳ חד נסיב ב׳ וחד לא נסיב׳

אב מן חד וחד חד א׳ וחד
ה׳ שרשה במערכת אות הה׳א כי שם ביתה כי משמשת חד נסיב הא וחד לא נסיב ונמסרה בריש דה סימן ב׳׳

אלין מלין דמשמשין חד
א׳ וחד וא׳ ולית דכוותהון׳

אכלה ותקם חנה אחרי אכלה׳
ואכלה ויאמר יעקב אל אביו אנכי
אמרה לאל סלעי למה שכחתני׳
ואמרה ויאמר יוסף אל אחיו ואל׳
אחיה עזבה יתומיך אני׳
ואחיה ראו עתה כי אני אני הוא
אשמים ויאמרו איש אל אחיו אבל
ואשמים ויתנו ידם להוציא נשיה׳
אחיותיהם והלכו בניו ועשו משתה׳
ואחיותיהם צרויה ואביגיל ובני צרויה
אברכם ושמו את שמי על בני ישו׳ אל
נאברכם ויאמר יוסף אל אביו בני הם
אחזה אמרתי אעלה בתמר׳
ואחזה כי המגיד לי לאמ׳ הנה מת
אצבעתי לדוד ברוך יי׳ צורי המלמד
ואצבעתי קמתי אני לפתוח לדודי׳
אצעדה ונקרב את קרבן יי׳ איש׳
ואצעדה ואעמד עליו ואמותתהו׳
אתא אמר שומר אתא בקר׳
ואתא ויאמר יי׳ מסיני בא וזרח׳
אבנה ותאמר שרי אל אברם הנה
ואבנה ותאמר הנה אמתי בלהה
אשתיו חמרא ושבחו לאלה׳
ואשתיו בארין היתיו מאני דהבא
אותותם שאגו צורריך בקרב מועדיך׳
ואותותם הלא שאלתם עוברי דרך
אהבם ארפא משובתם׳
ואהבם שמרה נפשי עדותיך׳
אוצם הששי דויד השביעי׳
ואוצם ויהיו בני ירחמאל׳
אשתון וכלוב אחי שוחה הוליד׳
ואשתון הוליד את בית רפא׳
אפלל וזבדי הוליד את אפלל׳
ואפלל הוליד את שבר ב׳ בו׳
אלקטה ותאמ׳ אלקטה נא ואספתי
ואלקטה ותאמר רות המואביה אל נעמי׳
אצבון ובני בלע אצבון ועזי׳
ואצבון ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון׳
אשמיעך קום וירדת בית היוצר׳
ואשמיעך המה יורדים בקצה העיר׳
אשימם עבדי יורידו מן הלבנון׳

לקטתי ויהיו השעורים איפות בנחלי האלפא ביתות אים על רגלו באותות׃ ונלוו ככתוב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא המסורת ויבינו במקרא זה פיסוק הטעמים׳ **אמר** המחבר אמת הדבר כי הניקוד נתן בסיני אך שכחוהו עד שבא עזרא וגרסי׳ בגמ׳ דנדרי׳ פרק אין בין המודר מפורש זה תרגום ושום שכל זה אך לא נתן להכתב כי דינו כדין תורה שבעל פה׃ והנה תועלת גדולה בדבר כאשר אבאר בע״ה כי על ידי הניקוד והנגינות

מערכת אות האלף

נדע פסוק הטעמים ופתר הפסוקים והמלות: ולבאר תחלה דיני הקמץ גדול והפתח ואין צורך לדבר למה נקראו שמותם כן ׳ ידעו כל חכמי לב כי כל התורה כלה
מספ׳ .ה לינקד בקמץ גדול לולי א׳ מבטלין ואלה כלל שמותם ׳ סוף פעלה׳ דג״ש׳ סב״א׳ כ״ סמוס ׳ א״ בין באמצע תיבה בין בסוף תיבה ׳ לאמצע
באמצע שם דבר ׳ מקף׳ דבקות׳ ולבארם אים על מקומו : **הראשון** סוף פעולה כמו אמר ׳ שמר ׳ אכל ׳ וכל עניני סוף פעלה עבר ועתיד

ואשימם הכו לכם אנשים חכמים׳
אשאנו אם לא על שכמי אשאנו׳
ואשאנו אוי לי על שברי ׳
אוריך יעבדוך עמים וישתחוו ׳
ואורריך כרע רבץ כארי וכלביא ׳
אבוס טוב ארוחת ירק ואהבה׳
ואבוס עמים באפי ואשכרם ׳
אבישור ושם אשת אבישור ׳
ואבישור ויהיו בני אונם שמי ׳

א״ב חד וא׳ וחד והא׳ תמצ׳

נמס׳ במערכת אות הו״ו כי שם ביתה

א״ב מן חדין א׳ וחד וא׳ סימ׳

תמצא במערכ׳ אות הו״ו כי שם ביתם
וחילופיהון דלוג תרין וא׳ ורד א׳ וסי׳
במערכת אות הו״ו כי שם ביתם ׳

א״ב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ סים׳ תמצא נמסר
במערכת אות הו״ו בס״ר כי שם ביתם

א״ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

סימני׳ תמצא נמסר במערכת אות
הו״ו בס״ר כי שם ביתם ׳

א״ב מן חד חד משמש א״ב

ב״ג ג״ד וכו״ וסי״

אבינר ושם אשת שאול ׳
בגרות וילכו וישבו בגרות כמהן
גדל כל ימי נדר נזרו תער ׳
דהרות אז הלמו עקבי סוס׳
הומה וישמע אדניהו וכל ׳
וזהמתו היתו לחם ונפשו ׳
זחלתי ויען אליהו בן ברכאל ׳
חטובות מרבדים רבדתי ערשי ׳
טירת אם חומה היא נבנה ׳
יכרו עליו חברים יחצוהו ׳
כלא כי כאשר שתיתם על הר ׳
למס ברעהו חסד כתיב ׳
מנע בני אל תלך בדרך אתם׳
נסתר והמצפה אשר אמר ׳
סעפים שנאתי ותורתך ׳
עפרות עד לא עשה ארץ וחוצות
פצלות ויקח לו יעקב מקל לבנה
צקון יי׳ בצר פקדוך ׳
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו ׳
רשם כל קבל דנא מלכ׳ דריוש
שתי ואני קרבת אלהים לי טוב
תתנו כן תעשה לשורך ׳

א״ב מן חד חד משמש א״ת

ב״ש ריש וסוף וסי׳

ארחת וישבו לאכל לחם ׳
אתכרית רוחי אנא דניאל בגו ׳
ביכש קצירה תשברנה ׳
בשליש מי מדד בשעלו ׳
גור הן גור יגור אפס מאתי ׳
גיר לכן בזאת יכופר עון יעקב
גער נער חית קנה עדת אבירי׳
דופק אני ישנה ולבי ער ׳

דליק חזה הוי עד די כורסן רמיו
דומשק וילך המלך אחז לקראת׳
הפץ עברות אפך וראה ׳
המץ יגורו בך נדחי ׳
ויף בגודלו באורך דליותיו ׳
וירף ממנו אז אמרה ׳
זע ויצא המן ביום ההוא ׳
זרוע אור זרוע לצדיק ׳
חנס כי היו בצוען שריו ׳
חרחס וילך חלקיהו הכהן דמלכי׳
טוחן ויאסרוהו פלשתי׳ וינקרו
ירוחם אשור לא יושיענו ׳
כבל דומו מעט ואיננו והמכו ׳
כליל השיר יהיה לכם ׳

א״ב מן ג״ג בחד לישן ולית

דכו׳ חד באורי׳ וחד בנבי׳ וחד בכתובי׳
וסי׳

אשורים ויקשן ילד את שבא ׳
אשור ואהי להם כמו שחל ׳
אשורנו עתה סבבוני כתיב ׳
בברכו וירא עשו כי ברך יצחק ׳
ברוך ולא אביתי לשמוע לבלעם
ברוך אדין לדניאל בחזוא די׳
גויתינו ותתם השנה ההיא ׳
גויותהנה ופניהם וכנפיהם פרדות׳
גויותינו ותבואתה מרבה למלכי׳
דלח ותאמרנה איש מצרי ׳
דלו כסים ועגור כן אצפצף ׳
דליו שקים מפסח ומשל ׳
הבה מלרע ויאמר יעקב אל לבן׳
הבו סר סבאם הונה הזנו ׳
הבו מלעיל הכי אמרתי הבו לי
ושבו ואמר להם כה אמר יי׳ שימו
ושבו ואזרעם בעמים ׳
ושוב לא תאמר לרעך לך ושוב׳
זרוע וכי יפול מנבלתם על כל
זרועיה כי כארץ תוציא צמחה ׳
זרוע אור זרוע לצדיק ׳
חמו ויהי יי׳ את יוסף ויט ׳
חנינה והטלתי אתכם מעל ׳
חנני יי׳ ראה עניי משנאי ׳
טחון ואת חטאתיכ׳ אשר עשית׳
טוחן ויאחזוהו פלשתים וינקרו
טחון בחורים טחון נשאו ׳
יוסר ואת כל חלבו יסיר ׳
ישר ביום ההוא יושר ׳
ישור על אנשים ויאמר ׳
כבדים וידי משה כבדים ׳
כבדה ויבאו מנגד לגבעה ׳
כבדו עד יפלח חץ כבדו ׳
ללין ויאמר בת מי את ׳
ללת וכלתו אשת פנחס ׳
ללילה יום ליום יביע אומר ׳
מכרה ויאמר יעקב מכרה ׳
מכורותיך השב אל תערה ׳
מכרה אשת חיל מי ימצא ׳
נבכים ואמר פרעה לבני ישראל
נבכו מה נאנחה בהמה ׳
נבוכה הרצים יצאו דחופים ׳
שכור ויבא יעקב מן השדה ׳
שכיריה גם שכיריה בקרבה ׳
שכור למען שכור הוא ׳

עשהו נבל תבל גם אתה ׳
ועשה כה אמר יי׳ יוצר ׳
עשיתי לא נכחד עצמי ממך ׳
פנואל ויקרא יעקב שם המקום ׳
פנינו כלנו כצאן תעינו ׳
פנימו כי צדיק יי׳ צדקות ׳
צדה ואשר לא צדה ׳
צרה ואבי ראה גם ראה ׳
צדת ברך אבריך אביונית ׳
קרואי אלה קריאי העדה כתי׳ ׳
קרואים ואת אבשלום הלכו ׳
קרואיה ולא ידע כי רפאים שם ׳
רבה ויהי אלהים את הנער ׳
רבה ומי יתן את העם הזה בידי
רבי אדין מלבא לדניאל רבי ׳
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו׳
שלחה כה אמר יי׳ אי זה ספר ׳
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש׳
תתראו וירא יעקב כי יש שבר ׳
תראי אז תראי ונהרת ׳
תראה ויראו לפניך מראינו ׳

א״ב מן נ״ג וכל חד וחד לית

דכו׳ חד באורי׳ חד בנבי׳ חד בכתובים
וסימני׳

אחון ויאמר אני אעביר ׳
אחרו בעד החלון נשקפה ׳
אענה אף אני חלקי ׳
בהם ובארבע עשרה שנה בא ׳
בחום כי כה אמר יי׳ אלי אשקטה
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך ׳
גרש ואם תקריב מנחת בכורי׳
גדעום ויפנו וינסו המדברה ׳
גאה יראת יי׳ שנאו רע ׳
דעכו המוציא רכב וסוס ׳
דכו שטו העם ולקטו ׳
דעכו סבוני כדבורים דעכו ׳
הבת ויפל אברהם על פניו ׳
הכן יקיר לי אפרים ׳
הים אני אם תבין ׳
ואכרכם ויאמר יוסף אל אביו בני הם
ואהב אהבתי אתכם אמר יי׳ ׳
נאהבם שמרה נפשי עדותיך ׳
זעמה וישא משלו ויאמ׳ מן ארם
זרועם יי׳ חננו לך קוינו היה ׳
זחלתי ויען אליהוא בן ברכאל ׳
חיבר ויחבר את חמש היריעות׳
חכמה וגם חמת תגבל בה ׳
חברים יכרו עליו חברים ׳
טבעו מרכבות פרעה וחילו ׳
טובם כחדק ישר ממסוכה ׳
טובם הן לא בידם טובם ׳
יצוה ובבא משה לפני דהמסות
יראה והשמיע יי׳ את הוד קולו ׳
יענה שדי לא מצאנוהו ׳
כלות ויהי ביום כלות משה׳
כלותם הנני שוקד עליהם לרעה׳
כלותו ותיכן כל מלאכת שלמה׳
למשמרת כאשר צוה יי׳ אל משה ׳
לעולה ואל הכתף מחוצה ׳
ללכת כל הנחלי׳ הולכים אל הים
מקדשי אך אל הפרוכת לא יבא ׳
מתקי ותאמר להם התאינה ׳

מתקו לו רגבי נחל ׳
נצת ובגפן שלשה שריגים ׳
נצה כי לפני קציר כתם פרח׳
נרוצה משכני אחריך נרוצה ׳
שמחתכם וביום שמחתכם׳
שום ועתה שימו נא לבבכם ׳
שמחות תודיעני אורח חיים ׳
עוכל ואת עוכל ואת דבראשי׳
עפלה הנה עפלה ולא ישרה ׳
עוניתי טוב לי כי עוניתי ׳
פקד אלה פקודי המשכן ׳
פקדתי אני אמרתי בדמי ימי ׳
פתיחות חלקו מחמאות פיו ׳
צמח ואם בעיניו עמד הנתק ׳
צקון יי׳ בצר פקודך ׳
צמתתני קנאתי כי שכחו ׳
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו ׳
קלם ולוקח מהם קללה׳
קנה חכמה מה טוב מחרוץ ׳
ראי ותקרא שם יי׳ הדובר ׳
ורומה מקול פרש ורומה ׳
רומו מעט ואיננו ׳
שתי מלרע ויאמר יי׳ אל משה ׳
שבות ביום עמדך מנגד ׳
שבות רצית יי׳ ארצך ׳
תענה כי כל הנפש אשר לא
תעונה ׳
תרום ידך על צריך ׳
תאונה לא תאונה אליך רעה ׳

א״ב מן ב״ב ותרויהון בתרי

לישני

אורה ואני שלשת החצים ׳
אורה אתכם ביד אל ׳
אורות ויצא אחד אל השדה׳
אורות יחיו מתיך נבלתי ׳
אגור לולי כעס אויב אגור ׳
אגור דברי אגור בן יקא ׳
אמיר ונשאר בו עוללות כנקף׳
אמיר ברכם כן חטאו לי ׳
אפרת ואני בבאי מפדן ׳
אפרת ותמת עזובה ויקח לו כלב
באורים על כן באורים כבדו יי׳
באורים וישאל שאול ביי׳ ולא׳
באלים מי כמוך באלים יי׳ ׳
באלים הנחמים באלים ׳
בבגדו ותתפשהו בבגדו ׳
בבגדו אם רעה בעיני אדניה׳
בול ובשנה האחת עשר׳ בירח
בול כי בול הרים ישאו לו ׳
במקהלות ויסעו מחרדה ויחנו ׳
במקהלות ברכו אלהים יי׳ ממקור׳
במסה לא תנסו את יי׳ אלהיכם׳
במשא וכנניהו שר הלוים במשא
תנינא דפסוק ׳
בראות בעת ההיא בראות דוד ׳
בראות ויהי לדרש אלהים בימי ׳
בשרים חיי בשרים לב מרפא ׳
בשרים לא נאוה לכסיל תענוג׳
בריאה ואם בריאה יברא יי׳
בריאה על כן יזבח לחרמו ׳
גמול ושעשע יונק על חור ׳
גמול ועל קריתים ועל בית ׳

דברת

ויבא מכלל סוף פעולה כל פעל אשר סופו אלף או ה״א כמו עשה ׳ בנה ׳ קרא מצא ׳ אשר נקמצים ׳ ויש לתת טעם לפי אשר סופי פעולה ברבותם יבא שב״א בסוף
פעלה כמו אמרתי אכלתי ׳ ושבא מבטל קמץ כאשר אבאר בע״ה אבל עשה קרא לא יולד בהם שב״א ברבותם כי יאמר בהם עשיתי קראתי לכן נקמצים ועל כן אם יש
מפיק הא׳ בה״א סוף הפעולה כפתח כדין אחר סוף פעולה כמו גבה לבי כמה לך בפרי נגה אור כי יאמר ברבותם גבהתי כמהתי ׳ ואם המפיק הא׳ בה״א שמוש
לא יבטל

מערכת אות האלף

לא יבטל הקמץ כמו לעבדה ולשמרה׳ עוד יצא מכלל סוף פעולה כל נפעל הוה כמו והוא נכבד מכל בית אביו כי אין נגרע קול ברמה נשמע לב נשבר ונדכה אך והקול נשמע בית פרעה ומת אלו נשבר עבר המה על כל נפתחים וכן מוקטר מוגש מורדף בלי חשך וכן כל מפקלות הזה בכל הגזרות והטעם גם בזה כי ברבות נפעל עבר יולד סוף בסוף פעולה מה שאין כן בהוה כי בעבר יאמר מן נכבד נכבדתי ומן נשמר נשמרתי בהווה יאמר נכבדים נשמרים׳ עוד יצא מכלל סוף פעולה כל

דנרת בן בנות צלפחד׳
דנרת עבדי ירידו מן הלבנון׳
וודי ועל מחלקת החדש׳
וודי נשכימה לכרמים׳
האבנים ויאמר בילדכן את׳
האובנים וארד בית היוצר והנהו׳
הובשת ויבא יואב אל המלך׳
חובשת אתה בקעת מעין ונחל׳
החול ולהבדיל בין הקדש׳
החול כבד אבן ונטל החול׳
הצפוני בני גד למשפחתם לצפון
הצפוני ואת הצפוני ארחיק׳
ואיד יעלת מן הארץ׳
ואיד רעב אונו ואיד נכון׳
וכרכה וראש אחיעזר ויאש׳
וכרכת מונע בר יקבהו לאם׳
ופתח ויבא האיש הביתה׳
ופתח על הלחת ידתיה׳
וירם אמר אל אלעזר בן אהרן
וירם יי׳ יחתו מריבו עלו כתי׳
וירב היה יי׳ כאויב בלע ישר׳
וירב ותהי שם המלחמ׳ נפוצת
ויפתח ואשנה ונסיב׳
ויפתח הגלעדי היה גבור׳
וידו ויברך אותם אלהים ויאמ׳
וידו עברו כלנה וראו׳
וראש ובני בנימן בלע ובכר׳
וראש זכר עניי ומרודי׳
נשהם והטור הרביעי תרשיש קדם׳
ושהם בני מררי ליעזהו בנו׳
ותכל להשקותו ותאמר׳
ותכל המלך דוד לצאת׳
וכחול כי ברך אברך והרבה׳
וכחול ואומר עם קני אגוע׳
ושכר בן אד׳ נבוכד נצר העביד
ושכר ולעוכר אדום בני שמעיה
ודן גלעד בעבר הירדן שכן׳
ודן ויון מאוזל׳
והרא ויער אלהי ישראל דלה׳
והרה הנה יחבל און׳
וזו ויפרש אתה לפני׳
והיא ואמר לכלה ניאופים׳
וחבל וידברו בני יוסף אל יהושע
וחבל קומי ולכי כי לא זאת׳
וחוצות עד לא עשה ארץ׳
וחוצות ויאמר אליו הערים אשר׳
וחלי ויהי גבולם חלקת׳
וחלי נזם זהב וחלי כתם׳
ושלם זיף ושלם ובעלות׳
ושלם ומן המשוררים אלישיב׳
ויגל ויהי כאשר ראה יעקב׳
ויגל לכן שמח לבי ויגל׳
ויגז ורוח נסע מאת יי׳
ויגז ויקם איוב ויקרע את׳
וירע העם ויתקעו בשופרות׳
וירע ויעשה עמרי הרע׳
וצרי וישבו לאכול לחם וישאו
וצרי לידותון בני ידותון גדליהו
וצרתי כי אם שמע תשמע בקלו
וצרתי וחנתי כדור עליך׳
זקן ויאמר אברהם אל עבדו׳
זקן כשמן הטוב על הראש׳

זרו מכף רגל ועד ראש׳
זרו רשעים מרחם׳
זונה אם זונה אתה ישראל׳
זונת כי הנה רחקיך יאבדו׳
חרש וישלח יהושע בן נון׳
חרש ובקבקר חרש ונלל׳
חלוץ ונקראו שמו בישראל׳
חלוץ ועבדיך יעברו כל חלוץ׳
חלה ואמר הדור האחרון׳
חלה ובהיצר לו חלה את פני יי׳
חרשתם לולי חרשתם בעגלתי׳
חרשתם רשע עולתה קצרתם׳
טרף והנה עלה זית טרף׳
טרף לכו ונשובה אל יי׳
טריה וימצא לחי חמור׳
טריה מכף רגל ועד ראש׳
ישק אתה תהיה על ביתי׳
ישק שפתים ישק משיב׳
ישך לא תשיך לאחיך נשך׳
ישך אחריתו כנחש ישך׳
ישעו תכבד העבודה על׳
ישעו ואין מושיע דשמואל׳
יורישנה ועבדי כלב עקב׳
יורישנה הנה יי׳ יורישנה׳
כתם כי לפני קציר כתם׳
כתם וירעם כתם לבנו׳
כארי שויתי עד בקר׳
כארי כי סבבוני כלבים׳
לאט ויצו המלך את יואב ואת׳
לאט יען כי מאס העם הזה׳
למד והיה אם למד ילמדון׳
למד ואומר אנה אתה הולך׳
לענות כל נדר וכל שבועת אסר
לענות שיר מזמור לבני קרח׳
לדביר ומחשבן עד רמת׳
לדביר ויבן את עשרים אמה׳
לתנות מימים ימימה תלכנה׳
לתנות ואת עשו שנאתי׳
מול אלה הדברי׳ דמשנה תורת
מול בעת ההיא אמ׳ יי׳ אל יהוש׳
מנה מי מנה עפר יעקב׳
מנה ולחנה יתן מנה אחת׳
מנית ויכם מערער ועד באך׳
מנית יהודה וארץ ישראל המה׳
מחללים ויעלו כל העם אחריו׳
מחללים ואתם מחללים אתי׳
מרתה כשמרי שדי היו עליה׳
מרתה ויבאו מרתה ולא יכלו׳
מגורי וישב יעקב בארץ מגורי׳
מגורי זעק והילל בן אדם׳
משחתם ומשחת אתם כאשר׳
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו׳
מעוג ותאמר חי יי׳ אלהיך אם יש׳
מעוג בחנפי לעגי מעוג׳
מערנות ויאמר שמו׳ הגישו אלי׳
מערנות התקשר מערנות כימה׳
נבליך הסר מעלי המון שיריך׳
נבליך הורד שאול גאונך׳
נסי ויבן משה מזבח ויקרא׳
נסי כה אמר יי׳ אלהי׳ הנה אשא
נצח וגם נצח ישראל לא ישקר
נצח תבא עד דור אבותיו׳
נענה נגש והוא נענה׳

נענה כי איש איש מכית ישר׳ דינזר
נעניתי לכן דבר אתם ואמרת׳
נעניתי עד מאד׳
סמר שאו נס בארץ תקעו׳
סמר מפחדך בשרי׳
סילה ויקומו עבדיו ויקשרו׳
סילה כל אבירי יי׳ בקרבי׳
שטנה ויחפרו באר אחרת׳
שטנה ובמלכות אחשורש׳
על ואלה דברי דוד האחרונים׳
על ישובו לא על היו׳
ענות ויאמר אין קול ענות׳
ענות הכזה יהיה צום אבחרהו׳
עכר אביא את הארץ׳
עכר ובני כרמי עכר עוכר ישר׳
עצבי ואגיד לך מאז בטרם׳
עצבי ויקרא יעבץ לאלהי ישר׳
פתח כי יתרי פתח ויענני׳
פתח נשכימה לכרמים׳
פורש גבר מחליק על רעהו׳
פורש דבק לשון יונק אל חכו׳
צררות וישא העם את בצקו׳
צררות ויבא דוד אל ביתו׳
קרבו כי קרבו כתנור לבם׳
קרבו ואתם הרי ישראל ענפכם
רודה כי הוא רודה בכל עבר׳
רודה מכה עמים בעברה׳
רועה עודנו מדבר עמם׳
רועת שן רועה ורגל מועדת׳
שירו יומם יצוה יי׳ חסדו׳
שירו וידבר שלשת אלפים׳
שברו ואת גבועי גביע הכסף׳
שברו ויהי כשמע גדעון׳
שונים ירא את יי׳ בני ומלך׳
שונים והשקות בכלי זהב׳
שפרה ויקר׳ מלך מצרי׳ למילדות
שפרה ברוחו שמים שפרה׳
תוכו אף חובב עמים׳
תוכו על מה תוכו עוד תוסיפו
תחרש לא תחרש בשור׳
תחרש אל תחרש על רעך׳

אב מן ג׳ב ותרויהון בספר וכו׳

ואשא כי לא אויב יחרפני׳
ואשא כפי אל מצותיך׳
ובמושב אשרי האיש אשר׳
ובמושב וירוממוהו בקהל עם׳
ונבה ונביהם ונבה להם׳
ונבה וארבעה שלחנות לעולה
ודאג בלכתך היום מעמדי׳
ודאג הנה באו בארץ צוף׳
והרגה אשר ביאר תמות׳
והרגה אשר ביאר מתה׳
והדת הרצים יצאו דחופים׳
והדת הרצים רכבי הרכש׳
וזיזה בן שפעי בן אלון׳
וזיזה ויהי יזת הראש׳
וחלמא באדין עללין חרטומיא׳
וחלמא ועד אחרן על קדמי׳
וטהרו וגם שם עיר המונה׳
וטהרו שבעת ימים יכפרו׳
וישבים ומלך ישראל ויהושפט׳

ויושבים כה אמר סנחריב מלך׳
וכננה כי תהיו כאלה נבלת׳
וכננה כי כארץ תוציא צמחה׳
ולרבקה אח ושמו לבן׳
ולרבקה ותהין מורת רוח׳
ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר׳
ומקטירים בני עתה אל תשלו׳
ונסך ועשרון סלת בלול׳
ונסך לא תעלו עליו קטרת׳
וסור חטאנו ועוינו והרשענו׳
וסור וכל ישראל עברו את׳
ועשו ויהי כאשר כלה יצחק׳
ועשו וישלח יצחק את יעקב׳
ופחד ביום ההוא יהיה מצרים׳
ופחד אז תראי ונהרת׳
וציבא ואלף איש עמו מבנימין׳
וציבא ויאמ׳ לו המלך למה תדבר
וקציר עוד כל ימי הארץ׳
וקציר כי זה שנתים הרעב׳
ורננו ובאו ורננו במרום׳
ורננו על תבל שמים וארץ׳
ושמרון בחצי חטאתיך׳
ושמרון ואחותיך סדום ובנתיה׳
ותהלתי למען שמי אאריך׳
ותהלתי אני יי׳ הוא שמי וכבודי׳

אב מן חד וחד חד מלעיל וחד מלרע ולית דכותהון׳

אכל וקחזק לבלתי אכל הדם
אכל המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו׳
אמר כה אמר אדוני יי׳ יען אמר מואב ושעיר׳
אמר כי טוב אמר לך׳
אורחות משא בערב ביער בערב׳
ארחת וישבו לאכל לחם׳
אדון ואלה העלים מתל מלח׳
ארן וחברו ואלה העלים קדמא
אונם והשתיה כדת אין אונס׳
אנס בלטשאצר רב חרטמיא׳
בקרוב עלי מרעים לאכל את׳
בקרב והיה בקרב איש׳
במועל ויכרך עזרא את יי׳ אלהים
במעל אל אלהים יי׳ אל אלהים יי׳
בנוער תמות בנער נפשם׳
בנער ויאמר האיש אל יואב׳
גויותינו ותבואתה מרבה למלכים
גויתינו ותתם השנה ההיא׳
דועכו סבוני כדבורים׳
דעכו המוציא רכב וסוס וחיל׳
האמור אלהים אני׳
האמר כי אל אל האמר נשאתי׳
חקצור מדוע כאתי ואין איש׳
הקצר האבור בית יעקב׳
המשול דברו נא באזני כל בעלי שכם׳
המשל ופחד עמו עושה שלום׳
הנחת וכדי ריס לבביה ורוחיה׳
הנחת עושו ובאו כל הגוים׳
הודיעכו ויקראו פלשתים לכהנים
הודיענו מה נאמר לו לא נערך׳
ונעתור ויעזרו עליהם וינתנו דלה ונעתר

עבודת השמיים הנקראים עלומי עין פועל כמו סבבה רץ וישב ויקם וירץ אף על פי כי ברבותם יולד בם סבה כמו קמתי סבתי׳ והטעם כי בהם עין פעלם נעלמת ובא הקמץ לתשלום האות כי אם היו במלואותם יתכן לומר קים סיב ומן כד כיד וקץ עליו העיט קיץ ומצא׳ ומן קם ויקם שאון בעמך ומן רם ויבבה ורמה תחתיה ואותיות אהוי נעלמות בהם כהפך אז הסוף פעולה לראשה כמו הקוף סבקם והיא סוף פעולה ואז היא מבטלת הקמץ׳ הסימן היא ראש פעולה בדינו קים גם על כן

מערכת אות האלף

טבה כ... תם היות למעלה כמו טבו על עזות אבותם ואינו כמו סבו ויבחו הכה אין טבה לשון טבי וכן פתו מן פתה ופתו ולעו מן פתה וכהנה רבות כי השמים טעמים לע״ל מפני ה... בלמות העין והכנינה באה לתבלום אות החברה וחטופי למ״ד פועל טעמם למטה תמורת חסרון הה״א אך מלת תם הכסף ואם לאדני רך הלבב נפתחים כמשפטם כי לא נגזרו מגזרת עולמי ע״ן פעל אמנם המה מגזרת בעלי הכפל מן תמם חמם רכך ועוד ברבותם יולד בם דגש למלאת חסרון אות הכפל כי יאמר תמו רכו דבריו

ונעתר	ונגף י״י את מצרים׳
ונהתום	ואתם כתבו על היהודים׳
ונחתם	ויקראו סופרי המלך קרמ׳
ויקום	וסגרו דלתים בשוק׳
ויקם	ותגזר אומר ויקם לך׳
ובושלו	והיה אדירו ממנו׳
ובשלו	והכרתי רכב מאפרים׳
זרוע	אור זרוע לצדיק׳
זרוע	וכי יפל מנבלתם על׳
הנון	כי עם בציון ישב׳
חנן	פתח וישא עיניו וירא׳
טהור	עינים מראות רע׳
טהר	אהב טהר לב חן׳
יחיונו	אם אמרנו נבא העיר׳
יחינו	מיומים ביום השלישי׳
ידלוף	בעצלתים ימך המקרה׳
ידלף	ואת כשד ואת חזו׳
כתום	וירעם כתם לבבו׳
כתם	כי לפני קציר כתם פרח׳
לאמו	תסאלה הם בני ישמעאל׳
לאמו	תם יאמרו איה דגן ויין׳
לשבוים	רוח אדני י״י עלי׳
לשבאים	ומכרתי את בניהם׳
מעצור	ויאמר יהונתן אל הנער׳
מעצר	עיר פרוצה אין חומה׳
משקולת	ונטיתי על ירושלם׳
למשקלת	ושמתי משפט לקו׳
מחוללך	צור ילדך תשי׳
מחללך	האמר תאמר אלהים אני׳
מאידות	ביבש קצירה תשברנה׳
מאירת	פקודי י״י ישרים משמחי׳
נתון	וימאן אדום נתן את ישראל׳
נתן	וידע אונן כי לא לו יהיה׳
נתץ	וישכימו אנשי העיר׳
נתץ	וישב ויבן את הבמות׳
נוחם	מיד שאול אפרם׳
נחם	ובני אשת הודיה אחות׳
נפלו	ויאמרו שרי פלשתי׳ מה׳
נפלו	ואעמד עליו ואמתתהו׳
עניתי	טוב לי כי עניתי׳
עניתי	ואני בחלותם לבושי׳
צואת	אם רחץ י״י את צאת׳
צאת	ועוגת שערים תאכלנה׳
קראני	וכי תאמרי בלבבך׳
קראני	פחד קראני ורעדה׳
רמוני	קראתי למאהבי המה׳
רמני	ויאמר אדני המלך המפיבשת׳
שכולתי	ואל שדייתן לכם׳
שכלתי	רחמים ב׳ בפסוק׳
שפטונו	ויקם דברו אשר דבר דדני׳
ושפטנו	והיינו גם אנחנו ככל הגוים
תואמי	שני שדיך כשני עפרי׳ קדמא
תאמי	וחברו שני שדיך תנינ׳

אֿב מן תרין תרין בחד לישן׳

אן	ויאמר דוד שאול אליו׳
אן	עד אן תמלל אלה׳
אנה	אנחנו עלים׳
אנת	מלרע אלך מרוחך׳
נדבר	ורבקה שמעת בדבר׳
בדבר	ותעלוזנה כליותי׳

בדברים	ואליהוא חכה את איוב׳
בדברים	לא יוסר עבד׳
גדל	ביום ההוא גדל י״י את׳
גדל	אחר הדברים׳
גדלים	תעשה לך על ארבע׳
גדלים	שבכים מעשה שבכה׳
דמיתי	הנוה והמענגה דמיתי׳
דמיתי	לקאת מדבר הייתי
דמיתי	והיה כאשר דמיתי׳
דמיתי	נשבע י״י צבאות לאמר׳
הנראה	וירא י״י אל אברם ויאמר׳
הנראה	ויאמר אלהים אל יעקב׳
הנראת	ויתאנף י״י בשלמה׳
הנראה	בשנת שלש למלכו׳
ויושב	וידעו העם כלו אפרים׳
ויושב	ישמעאל ויענם וישב׳
ויושבים	ומלך ישר׳ ויהושפט דה״י׳
ויושבים	כה אמר סנחריב מלך׳
זקן	ויאמר אל עבדו׳
זקן	כשמן טוב על הראש׳
זקנים	ונאמר אל אדני׳
זקנים	וישראל אהב את יוסף׳
חרש	וישלח יהושע בן נון מן׳
חרש	מלעיל ובקבקר חרש וגלל׳
חרשתם	ויאמרו לו אנשי העיר׳
חרשתם	רשע עולתה קצרתם׳
טב	הוא צלמא ראשה׳
טב	וכען אם על מלכא טב׳
טובי	ויאמר אני אעביר כל׳
טובי	ורויתי נפש הכהנים דשן
ינחני	וישא משלו ויאמ׳ מן ארם
ינחני	נפשי ישובב ינחני׳
ינחנו	י״י בדד ינחנו׳
ינחנו	מתן אדם ירחיב לו׳
כתנתי	פשטתי את כתנתי׳
כתנתי	ברב כח יתחפש לבושי׳
כתנתו	ויהי כאשר בא יוסף׳
כתנתו	ויהי דוד בא עד הראש׳
למראה	והריחו ביראת י״י׳
למראה	קמ׳ ותעגבה עליהם כת׳
למראה	ויצמח י״י אלהים מן׳
למראה	פת׳ ויבאו אל גלילות׳
לרגלי	כי מעט אשר היה לך׳
לרגלי	נר לרגלי דבריך׳
לרגליך	אף חבב עמים׳
לרגליך	לדוד מזמור נאם י״י׳
מהר	וישמע עלי את קול׳
מהר	צעה להפתח׳
מהרה	ומלאך בא אל שאול׳
מהרה	ויקרא מלך ישר׳ דמ׳ כי׳
נפוץ	ויאמרו הבה נבנה לנו עיר
נפוץ	העצב נבזה נפוץ׳
נפצים	ויאמר ראיתי את כל ישר׳
נפצים	וחבירו ד״ה ויאמר ראיתי׳
ספר	ואולם בעבור זאת׳
ספר	אתה למען תצדק׳
ספרו	ויאמר דוד אל יואב ד״ה׳
ספרו	סבו ציון והקיפוה׳
ענו	אז ישיר ישראל את׳
ענו	לי״י בתודה זמרו׳
עניתי	הושיעני מפי אריה׳
עניתני	אודך כי עניתני׳
פתח	כי יתרי פתח ויענני׳

פתח	נשכימה לכרמים׳
פתחת	הפכת מספדי למחול לי׳
פתחת	אנא י״י כי אני עבדך׳
צעקו	הן אראלם צעקו חוצה׳
צעקו	קמ׳ וי״י שמע׳
צעקים	ויאמר מה עשית קול דמי׳
צעקים	ואת מתכנת הלבנים׳
קרבו	ואתם הרי ישר׳ ענפכם׳
קרבו	כי קרבו כתנור לבם׳
קרבת	ואתי יום יום ידרשון׳
קרבת	ואני קרבת אלהים לי טוב׳
רעי	ויאמר אברם אל לוט׳
רעי	חי אני נאם אדני אלהים
רעה	עודנו מדבר עמם׳
רעה	שן רעה ורגל מועדת׳
שלחני	ויאכלו וישתו הוא׳
שלחני	ויאמר אליהם אל תאחרו
שלוחים	פרעה מלך מצרים עלה׳
שלוחים	לכן תתני שלוחים׳
שמור	וירם הטבח את השוק׳
שמור	יש רעה חולה ראיתי׳
שמרים	ליל שמורים הוא ב׳ בפסוק
תמתי	אני ישנה ולבי ער׳
תמתי	אחת היא יונתי תמתי׳
תמתי	חלילה לי אם אצדיק׳
תמתי	ישקלני במאזני צדק׳

אֿב מן חד וחד לעיל

תמצא במערכת אות הה״א כי שם ביתה דמשמשת ה׳ בסוף תיבותא׳

אֿב מן בֿב מן ג׳ אתין

אדר	ואתמול עמי לאויב יקומם׳
אדר	ויאמר י״י אלי השליכהו׳
בבת	ולא אחר הנער לעשות׳
בבת	היה י״י כאויב בלע ישר׳
גוה	ואם לא תשמעוה׳
גוה	כי השפילו ותאמר גוה
דמי	ועתה אל יפל דמי׳
דמי	ארץ ארץ אל תכסי דמי׳
השב	והוא עם בזוי ושסוי׳
השב	אל תערה׳
ובר	נקי כפים ובר לבב׳
ובר	ותאבר זך לקחי׳
זקן	ויאמר אברהם אל עבדו׳
זקן	כשמן הטוב על הראש׳
הרש	ובקבקר חרש וגלל׳
חרש	וישלח יהושע בן נון מן׳
טרף	ותבא אליו היונה׳
טרף	לכו ונשובה אל י״י כי הוא
ישק	אתה תהיה על ביתי׳
ישק	שפתים ישק משיב׳
כהר	כי כהר פרצים יקום י״י׳
כהר	שיר המעלות הבטחים׳
לקש	והיה בית יעקב אש׳
לקש	לא יבריחנו בן קשת׳
מהר	וישמע עלי את קול׳
מהר	צעה להפתח׳
נקם	והבאתי עליכם חרב׳
נקם	ויקרא שמשון אל י״י׳
סלא	ויקומו עבדיו ויקשרו׳

סלח	כל אבירי י״י׳
ענו	אז ישיר ישראל׳
ענו	לי״י בתודה זמרו׳
פתח	כי יתרי פתח ויענני׳
פתח	נשכימה לכרמים׳
צלם	אנת מלכא חזה הוית׳
צלם	נבוכד נצר מלכא עבד׳
קים	לקיים את ימי הפורים׳
קים	ומאמר אסתר קים׳
ראם	ויאמר יעקב כאשר ראם
ראם	ויהי כאשר ראם צדקיהו׳
שתת	ובעת מותה ותדברנה׳
שתה	גם צפור מצא בית׳
תחי	ויחגרו שקים במתניהם׳
תחי	נפשי ותהללך׳

בֿו פסוקים אית בהון כל האֿב סימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ לאֿ׳

אב

ואביו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח׳

ולאביו ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ ריש׳ סימן י״ד׳

אביהו ד׳ וסימניהו׳ בלישן תרגום אתתא דנזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה וביאורם נמסר בשפטים סוף סימן י״ד ובזכריה סימן י״ג׳

אבתיו לאבתיו ז׳ בתור׳ והסר׳ וסימניהון נמסר בכר׳ במדבר׳

אבותיו ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ב׳ ותלים סימן מ״ט׳

אבותי ז׳ מ״ל וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״א׳

אבותיך ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בסדר ויצא וירמיה סימ׳ ל״ד ומשלי סוף סימ׳ כ״ב׳

אבותינו ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן י״ד

אבותם ב׳ מ״ל בתורה כל נביאי׳ וכתובי׳ דכו׳ מ״ל במ״ה וסי׳ נמסר בסדר במדבר ובמלכים ב׳ סוף סימן י״ז ונחמיה סימן ז׳׳

אבותיהם ד׳ מ״ל בנביאים וסימניהו׳ נמס׳ במלכים א׳ סימן י״ד וכל כתובי׳ דכו׳ מ״ל ב״מ חס׳ וסימניהון

וימעלו באלהי אבתיהם׳

ואלה	משפחות הלוי׳
ואחיהם	לתלדותם׳
ואבתיהם	על מחנה י״י בד״ה׳
ובני	מושי מחלי בד״ה׳
ומקות	אבתיהם י״י׳

ויאמר

המותי ראיתי אור ודגש מבטל קמץ כאשר אבאר בע״ה ומכלל השניים המקמצים יאהו מלות ויסר את אופן מרכבותיו ויכר אותו בחרט אל תכר את מואב והטעם מפני בהם מבנין הכבד הנוסף והיה ראוי להיות ויכר ויכר רק שאות ריש גורמת בהם לסמכות ודי אם תכנס להעלותם מדרגה אחת מפתח קטון לגדול אבל ויסר אליה ההלכה בהוא מבנין הקל קמוץ כמשפטו אמנם במלת ויקם ויטב ודוגמתם מן השניים אין לנו טעם לקמצותם כמו בקם שב רץ אסר באורתי טעמם למעלה על כן נראה דברי

רבי

מערכת אות האלף

רבי יהודה בן חיוג אביר הדייקנים אמר אמר כי ויקם ויסב סופי פעולתם המה חטף קמץ ודרך הספרים לנקוד קמץ תחת קמץ חטף במקום שים אחריו מבטלי קמץ וכוף פעלה אחד ממבטליו הוא ועוד דבר אחר הזקיקו לומר כן כי שאל מה זה כי בכל מאר הגזרות וו יוד של ויפעל נוסף על הכווי כמו שמור ושמור יסוב ויסוב ובשמים נוספים על פעל עבר · ועוד כי ברוב שתי הברות של אה רצופות והגיגנה לעיל הברה שניה נפתחת ופה נקמצות על כן אמר כי ויקם ורעיו הם חטף קמץ ועתה נוספים וו יוד על

ויאמר דוד לכל הקהל ׳
ואתה תשמע מן השמים דדה ׳
ואמרו על אשר עזבו ׳
אבתיכם כל אירים חסרים במא מל וכו וסי׳
נמסר בסדר שמות עש ׳
יהושע כולם מלאי ׳
שפטים כולם מלאי במא חס וסי׳
ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל ׳
שמואל כולם מלאי במב חס וסי׳
ואשפטה אתכם לפני ׳
כאשר בא יעקב מצרימה קדם דפסוק ׳
מלכים כולם מלאי במא חס וסי׳
ויער יי׳ ׳
ישעיה כולם חס במא מל וסי׳ ׳
ועל עונותיכם ועונות אבותיכ׳ ׳
ירמיה כולם מלאי במב חס וסי׳
ואשלח אליכם דאריך ׳
נפני רעתם ׳
יחזקאל כולם מלאי במב חס וסי׳
וישבתם בארץ ׳
ונחלתם אותה ׳
וכל תריסר חסרי במג וכל כתו׳ מל במג וסים׳ בהושע סימן ח׳ ׳

אביהם ג׳ בנקכות וסימני׳ נמס בסדר פנחס ׳
אביהן ז׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ׳
ואבדה ג׳ וסימניהון ואבדה שארית פלשתי ׳
ואבדה חכמת חכמיו ׳
ואבדה תקותינו ׳
תאבדון ד׳ וסימניהון בסדר ואתחנן ׳
לא אבה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב ׳
אביב ג׳ וסימניהון אביב קלוי ׳
כי השעורה אביב ׳
ואבא אל הגולה תל ׳
אביחיל ד׳ וסימניהון צוריאל בן אביחיל ׳
אביחיל בן אליאב בן ישי ׳
ובהגיע תר אסתר ׳
ותכתב אסתר המלכה ׳

וג׳ אביהיל וסי׳ ושם אשת אבישור ויקח לו רחבעם ׳

אביונים ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קט ואיוב סימן כד ׳
אבל ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן כו והושע סימן י׳ ׳
אבלה ה׳ וסימניהון שמה לשממה אבלה ׳
אבלה יהודה ושעריה ׳
כי מפני אלה אבלה ׳
שדד שדה אבלה ׳
אמללה נבלה תבל ׳

ויתאבל ד׳ וסימניהון ויתאבל על בנו
המלך על אבשלום ׳
אפרים אביהם ׳
ימים רבים דדברי הימים ׳
כל לשון אבל על במה ל וסימנהון נמסר בקהלת סימן ז׳ ׳
באבן ג׳ וסימן נמסר בסדר מסעי ועיין בסדר משפטים ׳
אבנים ד׳ דקדים לעצים וסי׳ נמסר בסדר מצורע ׳
רגימה אבן ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר אמור ודה ב׳ סימן כד ׳
ואברהם ה׳ ראשי פסוקים וסי׳ נמסר בסדר וירא ׳
אברה׳ יצחק וישר׳ ד׳ דסמי׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ׳
אבשלום יד חס׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן יז ועזרא סימן ו׳ ׳
לאגם ג׳ פתחין וסימניהון נמס׳ בישעיה סי׳ לה ׳
אגמון ג׳ חס׳ כלישנהון וסימני׳ נמס׳ באיוב סוף סים׳ מ׳ ׳
אדין ט׳ בטעם וסי׳ נמסר בדניאל סימן ו׳ ׳

אמר המגיה אמנם חזינא מסרתא אחריתי בשניה וזל׳

אדין ט׳ בטעם וסימניהון עללין כל חכמי ׳
נפל על אנפוהי ׳
שגיא מתבהל ׳
הוו בעין עילא ׳
די לא נהשכח לדניאל דנת
סרכיא ואחשתרפניא אילין הרגשו
קריבו ואמרין קדם מלכא ׳
אזל מלכא להיכליה ׳
אדין תתני פחת ׳ עכ״ל

ולא חזינ׳ בכולהו ספרי דוקני וחדיתי דהוו קדמנא וכלהו כלשנא דמסרתא קמא הוו ובכל חד׳ מנהון מתרין דלישנא קמא הוה נמס׳ עליו ט׳ בטעם ודוק׳ עכ״ל המגיה :

כל רפ דדניא׳ בארין במ״ג

אדין וסימניהון ׳

לביתיה אדין דניאל לביתיה אזל
בחזוא אדין לדניאל בחזוא די ׳
אריוך אדין אריוך בהתבהלת ׳
רבי אדין מלכא לדניאל רבי ׳
תוה אדין נבוכד נצר מלכ׳ תוה
שמיה אדין דניאל די שמיה ׳

זיוהי אדין מלכא זיוהי שנוהי ׳
עללין אדין עללין כל חכימי ׳
מתבהל אדין מלכא בלשצר שגיא
כדי אדין מלכא כדי מלתא שמע
אזל אדין אזל מלכא להיכליה
מליל אדין דניאל עם מלכ׳ מליל
צבית אדין צבית ליצבא על ׳
ומן ביה בלליא קטיל בלשצאר עד בעה ומתחנן קדם אלהיה דכו׳ רפ אדין וכל עזרא רפ דכו׳ אדין במג באדין וסי׳ ׳
בטלת באדין בטלת עבידת ׳
קמו באדין קמו זרובבל בן׳
דריוש באדין דריוש מלכא ׳
באדין ה׳ בטעם בדניאל וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳ ׳
אדם י׳ רפ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ׳
לאדם ולאדם יג וסימניהון נמסר באיוב סימן לג ׳
לאדם ה׳ וסים׳ בלשון ארמי ליבא דידע עקא ב בפומיה אמר וביאורם נמסר בסדר שמות וירמיה סוף סימן י׳ וצפניה סוף סימן א׳ ׳
ואדם ט׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן ג׳ וסי׳ ב׳ ואיוב סימן לד ׳
בני האדם ו׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ג׳ ׳
בני אדם ט׳ וסימניהון נמס׳ במשלי סי׳ טו וע״ש מה דקהינא ׳
באדם ד׳ וסים׳ נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כג
כאדם ג׳ וסים׳ נמסר בהושע סימן ו׳
מאדם עד בהמה ד׳ וסים׳ נמסר בספר במדבר סיני ׳
על האדם ג׳ וסימניהון ויצו יי׳ אלהים ׳
ויפל יי׳ אלהים תרדמה ׳
ורבה היא על האדם ׳
וכל על האדם ועל הבהמה דכו׳ ׳
בן אדם לא בטעם זקף גדול וסימני׳ את אשר תמצא אכול ׳
עבור בתוך העיר ׳
לבית ישראל ׳
שים פניך קדמאה ׳
בן אדם עמך דהך ׳
בן אדם הראת ׳
אלה האנשים ׳
בתוך מרי ׳
הלא אמרת ׳
לחמך ברעש תאכל ׳
הנבא אל נביאי ׳
הגפן מכל עץ ׳
הודע את ירושלם ׳
חוד חידת ׳

חרב חרב חרב ׳
למען למוג לב ׳
לא מטהרה היא ׳
התשפט את ׳
לקח את בני ׳
אל בני עמון ׳
חתם תכנית ׳
שים פניך אל צדון ׳
שים פניך אל פרעה ׳
הילילו ההליום ׳
זרוע פרעה ׳
ואל המוני ׳
נהה על המון ׳
רועי ישראל ׳
על הר שעיר
תחתונה ׳
יבשו עצמותינו ׳
ובן אדם ד׳ וסים׳ נמסר בסדר בלק ׳
אדמה יא וסימני׳ נמסר ביואל סימן ב׳ ודברי הימים ב׳ סימן כו ׳
והאדמה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר עקב ׳
אדמתי ג׳ וס׳ נמסר באיוב סוף סימן לא ׳
אל האדמה ו׳ וסימניהון
בזעת אפך תאכל לחם ׳
והשבתיך אל האדמה ׳
כי אביאנו אל האדמה אשר ׳
ואתה תשמע השמים דמלכים ׳
וחכירו דדברי הימים ׳
ואשלח אלכם את כל עבדי ׳
על אדמת ה׳ וסימניהון בן אד׳ מה המשל ׳
מה לכם אתם משלים ׳
בן אדם ישבי ׳
בן אדם הנבא על גוג ׳
והיה ביום בא גוג ׳
אל אדמת ח׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימ׳ יב ׳
על אדמתם ד׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סי׳ לו ׳

זה השער לוי׳

אדני ודיא קלד ז׳ מנהון לאדני וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ כח וג׳ מנהון ואדני ושאר דין סימניהון ׳
מצאתי ויאמר אדני אם נא ׳
לוט ויאמר לוט אלהם אל ׳
הואלתי ויען אברהם ויאמר ׳
הואלתי ויאמר הנה נא הואלתי ׳
ואבימלך לא קרב אליה ויאמר ׳
שלח נא ויאמר בי אדני ׳
איש דברים ויאמר משה אל יי׳ ׳
וישב משה אל יי׳ ויאמר אדני ׳ למה הרעתה תנינ׳ דפסוק
מקדש תביאמו ותטעמו תני׳ דפסו׳
ילך ויאמר אם נא מצאתי חן ב׳ בפסו׳ ׳

הכוי כי שורק וחטף קמץ אחים ורעים בכל מקום כמו ובדיק ירון וסמח כמו ירון וכן ימוב כמו ימוב וכהנה רבות ולפי שהגגינה לעיל הוא בחטף קמץ שאלו היתה לרע תהיה בחולם כמו היס ראה ויגם כי לעולם לא יבא חטף קמץ באות שהגגינה בו וסוף פעולה שאמרתי המבטל קמץ הוא סוף שרש הפעולה אבל אם בנופה וו או מ״ס או כ״ן שמום לא יבטלוהו כמו ואוכליו עונו ישא רודפיו בוזיו מ״ס כמו רודפם שומרם כ״ן כמו רדפן שמרן אבל אם הם שרש אז יבטלוהו כמו ויכו ויקו מ״ס מתם חתם כ״ן כתן

זנו וזו כתן

מערכת אות האלף

כתן זכן אבל ורחל בנבתם וה״א העלהם הנגה נכרתם כפמי טרפתם אם כלם נפתחים על פי המסורת ב״ט וב״ע׃

עור יבא מבלל סוף פעולה ויקר אלהים אל בלעם ע״פ המסורת אף הר׳ שמואל הנקדן אומר כי כן משפטו יען כי היוד בנו״ן כפעל הנמות הקוף יוכיח והיה ראוי ויקרה ונקמץ ז הקוף בעבור חסרון הה״א כאשר עמו במלת ועשת את התבואה והרבת את סבתותיה כאשר אבא׳ במקומו ואין לדקדק על זה ומלות ויעל

יגדל ועתה יגדל נא כח אדני׳
מה אמר כי אדני מה אמר אחרי׳
במה ויאמר אלי בי אדני במה׳
ויעתר מנוח אל יי׳ תניג׳ דפסו׳׳
וייקץ שלמה והנה חלום׳
וייטב הדבר בעיני אדני כי׳
ויזן ויקבץ מלך ישראל את׳
השמיע ואדני השמיע אל מחנה׳
חרפת ביד מלאכיך חרפת דמלכים
ושפח אדני קדקד בנות ציון׳
יסיר ביום ההוא יסיר אדני׳
רחץ אם רחץ אדני את צואת׳
ואראה בשנת מות המלך ע יהו׳
את קול ואשמע את קול אדני
עד מתי ואמר עד מתי יי׳׳
יתן לכן יתן אדני הוא לכם׳
יגלח ביום ההוא יגלח אדני׳
מעלה ולכן הנה אדני מעלה׳
דבר שלח אדני ביעקב׳
ישמח על כן על בחוריו׳
יבצע והיה כי יבצע אדני׳
יוסיף והיה ביום ההוא יוסיף׳
המצפה כי כה אמר אדני אלי לך׳
מצפה ויקרא אריה על מצפה׳
בעוד כי כה אמר אדני אלי בעוד
נגש ויאמר אדני יען כי נגש׳
לחם צר ונתן לכם אדני לחם׳
חרפת ביד עבדיך חרפת׳
עשקה כסוס עגור כן אצפצף׳
עליהם אדני עליהם יחיו׳
שכחני ותאמר ציון עזבני יי׳ תניג׳ דפסו׳׳
ואמרו בני עמך לא יתכן דרך׳
ואמרתם לא יתכן דרך׳
ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך׳
ואמרתם לא יתכן דרך׳
חחדה בן אדם הנבא ואמרת׳
רחבת לכן כה אמר אדני בכל׳
אנך כה הראני והנה אדני נצב
אנך ויאמר יי׳ אלי מה אתה רואה תנינא דפסוק׳
המזבח ראיתי את אדני נצב׳
מהיכל שמעו עמים כלם תניג׳ דפסו׳
וירישנה הנה אדני יי׳ יורישנה׳
מחללים ואתם מחללים אותו׳
ילעג יושב בשמים ישחק׳
אמרתי ליי׳ אדני אתה׳
אתחנן אליך יי׳ אקרא תניג׳ דפסו׳
העירה והקיצה למשפטי׳
כמה אדני כמה תראה׳
ראית יי׳ אל תחרש תניג׳ דפסו׳׳
ישחק אדני ישחק לו כי ראה׳
נגדך אדני נגדך כל תאותי׳
הוחלתי כי לך יי׳ הוחלתי תני׳ דפסו׳
חושה לעזרתי אדני תשועתי׳
הוחלתי ועתה מה קויתי אדני׳
יחשב ואני עני ואביון אדני יחשב
תישן עורה למה תישן אדני׳
שפתי אדני שפתי תפתח׳
בכמכי הנה אלהים עזר לי אדני׳
בלע אדני פלג לשונם׳
בעמים אודך בעמים אדני קדם׳
תהרגם אל תהרגם פן ישכחו׳

ולך אדני חסד כי אתה׳
ישמע און אם ראיתי בלבי׳
המכשרות אדני יתן אומר׳
רבותים רכב אלהים רבותים׳
יעמס ברוך יי׳ יום יום׳
מבשן אמר אדני מבשן׳
במקהלות ברכו אלהים אדני׳
ממלכות הארץ שירו לאלהים׳
בחלום מהקיץ אדני׳
צרתי ביום צרתי אדני דרשתי׳
יזנח הלעולמים יזנח אדני׳
כישן וייקץ כישן אדני׳
חרפוך והשב לשכנינו שבעתים
חנני אדני כי אליך אקרא׳
שמח נפש עבדך כי אליך׳
וסלח כי אתה אדני יי׳ טוב׳
אין כמוך באלהים אדני ואין׳
כל גוים אשר עשית יבאו׳
אודך אדני אלהי בכל לבבי׳
ואתה אדני אל רחום וחנון׳
חסדיך איה חסדיך הראשונים׳
חרפת זכר אדני חרפת עבדיך׳
מעון תפלה למשה איש האלהים
נועם אדני אלהינו עלינו׳
מחץ אדני על ימינך מחץ׳
עונות אם עונות תשמור יה׳
קשובות אדני שמעה בקולי׳
ויתן אדני בידו את יהויקים׳
ואתנה את פני אל אדני׳
ואתפללה אל יי׳ אלהי ואתודה׳
הצדקה לך אדני הצדקה ולנו׳
צדקתיך אדני בכל צדקתיך׳
למען ועתה שמע אלהינו אל׳
שמעה אדני שמעה׳
הקשיבה אדני הקשיב׳ כ׳ בפסו׳ קדמ׳ ובתר׳ שמעה והקשיבה׳
הוצאת ועתה אדני אלהינו אשר
בשקד עול פשעי בידו׳
כלה כל אבירי אדני בקרבי כ׳ בפסו׳
יעיב איכה יעיב באפו אדני׳
בלע אדני ולא חמל׳
היה אדוני כאויב בלע׳
זנח אדני מזבחו נאר קדמ׳ דפסו׳
צעק לבם אל אדני׳
רני קומי רני בלילה לראש׳
במקדש ראה יי׳ והביטה תני׳ דפסו׳׳
יזנח כי לא יזנח לעולם אדני׳
לעות אדם בריבו אדני׳
ותהי מי זה אמר ותהי אדני׳
רבת אדני ריבי נפשי׳
אנא אדני תהי נא תניג׳ דפסו׳
בעצת ועתה נכרת ברית לאלהינו
זכורו וארא ואקום ואמר אל׳
לאדם ויאמר לאדם הן יראת׳
וכל אדני יהוה דכותי׳ ד׳ מנהון בתורה ור׳ בתהלי׳ ושארה בנביאי׳ והם דבק׳ וסימ׳ רכב אלהים רבותים׳

אמר המגיה המעתיק חז״ה שמו״א בנס ויבחר בנחת הוה כתיב לאדני במצוה ונו׳ ב׳ בפסוק קדמ׳ ובתרא ובתר׳ הוה כתיב ג׳ בפסוק אמנם לאוס נכחא דאמי כל הג׳ לא קשה

מידי דמסמנא מכוון קל״ד ולנסח דלא תמני אם כי ב׳ קשה טובא דחסר חד ובמנינא דפסוקיא כולהו מכווני דלא תמי חד טפי ממה דמני חבריה ולא מייתי מה דלא מייתי חבריה ומיהו לא ידענא לאוכוחי אם חד מנהון ב׳ בפסו׳ או חסר מידי עכ״ל׃

בי ארני ח׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ושפטים סימן ל״ג׳

ארני יהוה ח׳ כתו׳ כן ד׳ מנהון בתורה וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלי׳ סימן ס״ט וכל נביאים דפו׳ ארני יי׳ כתיבין במה יי׳ אלהים וסי׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן ל״ט וחלופיהון יי׳ ארני ה׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סימן קמ״א׳

יי׳ אלהיך ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ב׳׳

כיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ובתלים סימן קי״ג׳

דמוי׳ ד׳ וסימניהון נמסי׳ במשלי ריש סימן לו וסוף סימן כ״ט׳

ויי׳ ח׳ בטע׳ גרשיים וסימני׳
ויי׳ אמר אל אברם׳
ויי׳ האמירך היום׳
ויי׳ נתן את חן העם׳
ויי׳ הוא ההולך לפניך׳
ויי׳ אמר אל אחיהו׳
ויי׳ חפץ דכאו החלי׳
ויי׳ מציון ישאג׳
ויי׳ ברך את ארני׳

ויי׳ ז׳ בטעם בריש פסוק וסימניהון נמסר פרשת וירא ובמלכים א׳ סימן ח׳ וסוף איוב׳

ליי׳ אלהינו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות׳

אדוני ז׳ מל בליש׳ וסימניהון בריש מלאכי׳

יי׳ שמו ו׳ וסימ׳ יי׳ איש מלחמה׳
יצר אותה להכינה׳
הקורא למי הים׳
עשה כימה וכסיל׳
והכרו׳
הבונה בשמים מעלותיו׳

ויי׳ ה׳ ראשי פסוקים בספר בראשית וסימניהון
ויי׳ אמר אל אברהם׳
ויי׳ המטיר על סדום׳
ויי׳ אמר המכסה׳
ויי׳ פקד את שרה׳
ויי׳ ברך את ארני׳

מיי׳ ג׳ וסימניהון מיי׳ יצא הדבר׳
ואבין ואמו לא ידעו׳
כי מיי׳ היתה לו׳

יי׳ האלהים ו׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב׳

יי׳ אלהי השמים ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויהיו חיי שרה׳

יי׳ אלהי אבתם ד׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ב׳׳

לאדניהם ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וישב ובתלים סימן קל״ז׳

האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן ג׳׳

ארני ד׳ בקריבה וסימני׳ במקץ ומלכים א׳ סימן י״ז׳

י״א זוגין מיחדין חד לא נסיב ו׳ וחד נסיב ו׳ ובתריהון יי׳ וסי׳
ענן יי׳ כי ענן יי׳ על׳
וענן יי׳ עליהם יומם בנסעם׳
שמי יי׳ לכן הנני מודיעם׳
ושמי יי׳ וארא אל אברהם׳
ברא יי׳ עד מתי תתחמקין׳
וברא יי׳ על כל מכון הר ציון׳
הפיצך יי׳ ושב יי׳ את שבותך׳
והפיצך יי׳ בכל העמים׳
לא יי׳ אם כמות כל האדם׳
ולא יי׳ לולי כעס אויב׳
יש יי׳ ויקץ יעקב׳
ויש יי׳ ויאמר אליו גדעון׳
מלך יי׳ וחפרה הלבנה׳
ומלך יי׳ ושמתי את הצולעת׳
הקים יי׳ וכי הקים יי׳ להם׳
והקים יי׳ לו מלך על ישראל׳
ארוע יי׳ עורי עורי לבשי׳
וזרוע יי׳ מי האמין לשמועתנו׳
נודע יי׳ משפט עשה׳
ונודע יי׳ למצרים וידעו׳
הושיע יי׳ עתה ידעתי כי׳
והושיע יי׳ את אהלי יהודה׳

מ׳ מלין יחידאין נסבין ו׳ ואינון קריבין לאדכרה וכל חד וחד לית להון זוגא וסימני׳ נמסר בריש שופטים׳

חד מן י״א זוגין מן ב״ב

נסבין ו״ו בריש תיבו׳ ובתריהון אדכרה וסימנהון
והפלה יי׳ בין מקנה ישראל׳
ועל יי׳ ראשיה בשחד ישפטו׳
ועשה יי׳ להם כאשר עשה לסיחון
ומן יי׳ כה אמר יי׳ ארור הגבר׳
ואני יי׳ אהיה להם לאלהים ועבדי דוד׳
ונתנה יי׳ אלהיך בידך ורכבת
ונתנך יי׳ והיה אם שמע תשמע׳
ויתן יי׳ גם את ישראל עמך׳
ויראת יי׳ ונחה עליו רוח יי׳׳
ונרכך יי׳ לא יקשה בעיניך׳
והותירך יי׳ לטובה בפרי׳
והפלה

ויעם שנפתחים אף כי הם ראויים להיות ויעלה ויעשה מפני כי בחסרון הה״א ראויין להיות לולי אות הגרון בפתח קטן כמו ויבן ויקן ודי לאותיות הגרון אם תמנם להע׳ ותם מדרגה אחת מפתח קטן לפתח גדול וכן במה אבא לדברי בעל חוג כידינו אנפה ולדברי אבן גנח הוא פתח כי אמר שהוא מבעלי הכפל במשקל ירך ימק וכן ויחן לארבע רוחות השמים בקמץ שהוא כמו ותחנה עוד יבא מבלל סופי פעולה אתנח נ׳ ובו פסו׳ המתפעים בכל קום הפתח לקמץ כמו פקד את שרה כאשר אמר ובאתנה
ממר

אמר רק אותם המגויים במסורת אתנח ז׳ וסוף פסו׳ כפתחים ויבאו מכלל אתנחת׳ וסו׳ פסו׳ ויאמר וילך כי נפתחים אף באתנח וסו׳ פסו׳ ואמר רבי אברהם אבן עזרא הטעם כי לולי האתנח וס״פ היתה הנגינה לעיל וסוף המלה בפתח קטן והאתנחתא וס״פ גורמין להוריד הנגינה מלרע ודי אם ישימוהו עוד למדרגה שניה ולהפוך הפתח קטן לפתח גדול אף למדרגה שלישית אין בהם כח לשנותו ולהפוך עוד הפתח לקמץ גדול כי מכינו כח האתנח וס״פ לשנות משני דרגות דברי׳ המלה מתשפט כמו חדלו פרזון

והפלה יי׳ את מכתך ואת׳
ועל יי׳ אולת אדם תסלף דרכו׳
ועשה יי׳ צבאות לכל העמים בהר׳
ומן יי׳ ויאמר דוד לכל קהל׳
ואני יי׳ וידעתם כי בקרב ישראל׳
ונתנה יי׳ ואתם תקומו מהאורב׳
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׳
ויתן יי׳ ויקבץ מלך ישראל דמלכי׳
ויראת יי׳ תחת כי שנאו דעת׳
וברכך יי׳ אשר אנכי מצוך היום׳
והותירך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך׳

ורוח יי׳ ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳׳

ובשם יי׳ ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סימ׳ קי״ו׳

בהר יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזוהרא׳ וביאורם נמסר ביהושע סי׳ כ״ב׳

ג׳ פסוקי׳ רישיהון וסופיהון אזכרה וסימניהון נמסר בסדר וילך׳

ועתה יי׳ אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן מ״ח׳

ולכן כה אמר יי׳ אלהי ישר׳ ג׳ וסימניהון׳
הנני מביא׳
על הרעים׳
אל העיר׳

אמר יי׳ ג׳ ראשי פסוקים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ח׳

אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בתלים סימן י״ב׳

דרשו יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ה ותלים סימן ק״ה׳

באזני יי׳ ג׳ וסימניהון
ויהי העם כמתאוננים
כי בכיתם באזני יי׳׳
וישמע שמואל את כל דברי העם

עבדת יי׳ ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהעלותך וביהושע סימן כ״ב׳

מקדש יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר חוקה׳

וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני ג׳ וסימניהון׳
וידבר יי׳ אל משה ריש סיפרא׳
פקד את בני לוי׳
ויעשו בני ישראל את הפסח׳

כי פי יי׳ דבר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ בראש׳

ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות׳

בשם יי׳ אלהינו ג׳ וסימניהון

בירמיה סימן כ״ו ומיכה סי׳ ד׳׳

והנה יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר ריש סדר ויצא׳

כי פקד יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר ברות סימן א׳

ויברכך יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא׳

וירא יי׳ ד׳ בתורה וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית׳

חג יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא׳

ברכו יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשפטי׳ ריש סי׳ ה׳׳

זביחה לפני יי׳ ד׳ וסי׳
ושור ואיל לשלמים׳
וילכו כל העם׳
והמלך וכל ישראל עמו דמלכים

ויאמר לו יי׳ ד׳ וסימניהון
לכן כל הרג קין
שלום לך׳
קח את הפר׳
ונתתי את׳

אמירה אלו יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ד׳

כדבר יי׳ ד׳ בטעם וסימ׳ במלכים ב׳ ריש סימן כ״ד׳

וידבר יי׳ ד׳ בנבי׳ וסימניהון
וידבר יי׳ אל יהושע׳
ביד עבדיו הנביאים׳
וידבר יי׳ אל גד׳
וידבר יי׳ אל מנשה׳
וכל אורית׳ דכו׳׳

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור ויחזקאל סי׳ כ׳׳

דרוש ליי׳ ד׳ וסי׳
ויאכלו בני ישראל השבי׳ מהגולה׳
עתה תנו לבבכם ונפשיכ׳ דד״ה
ויירא ויתן יהושפט בד״ה׳

בדבר יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳׳

בי יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות׳

עד יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן וסוף ספר הושע׳

אני יי׳ אלהיכם ה׳ ר״פ וסימ׳
לתת לכם את ארץ כנען׳
ואולך אתכם קוממיות׳
אני יי׳ אלהיכם דציצית׳
בחקתי לכו דיחזקאל ודברתיה׳

מצות יי׳ אלהיכם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ודברי הימים א׳ סי׳ כ״ח׳

בעיני יי׳ אלהיך ד׳ וסימניהון
כי ידעתי אחרי׳

למען תשכילו את׳
שמר ושמעת׳
כי תשמע בקול׳

על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא׳

וישאל דוד ביי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן כ״ג׳

ויאמר משה אל יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שמות׳

את דברי יי׳ ה׳ חס׳ כל וסימ׳
ויצא משה וידבר
גשו הנה ושמעו׳
ובאת אתה וקראת׳
והשלחתי רעב בארץ׳
וישמע את דברי דד״ה׳

האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימני׳ אביר ישראל
מסיר מירושלם׳
במשמניו רזון׳
מסעף פארה׳
והכרתי את מצרים׳

והיה יי׳ ו׳ וסימני׳ ושבתי בשלום אל בית׳
וכי הקים יי׳ להם שפטים׳
לדין והיה יי׳ לדין ושפט׳
עמו והיה יי׳ עמו בכל אשר׳
מבטחו ברוך הגבר אשר יבטח׳
למלך והיה יי׳ למלך על כל׳

ואת יי׳ ו׳ וסימניהון
המכהו והעם לא שב׳
לעזרה הוי היורדים מצרים׳
לא יתנו מעלליהם לשוב אל׳
נבערו כי נבערו הרעים׳
אני ירא ויאמר אלהם עברי׳
יבקשו בימים ההם ובעת׳

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ ר״י׳ סימן ט׳ ובסי׳ י״ט׳

נאם יי׳ אלהים ז׳ וסימניהון
אם תכבסי בנתר ירמיה ב׳׳
מקבץ נדחי ישראל ישע ה נ״ו׳
שמעו והעידו עמוס ג׳׳
וקטר מחמץ ד׳׳
והילילו שירות ח׳׳
והבאתי השמש ח׳׳
והשלחתי רעב ח׳׳
וכל יחזקאל דכוותי׳ במ״ד נאם יי׳
ותמצאם בערך נאם ע״ש׳

ודבר יי׳ ז׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ח

וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימניהון נמסר בסדר וארא ומלכי׳ ב׳ סימן כ״א

ויאמר יי׳ ו׳ וסימניהון
לבה לי רב זבחיכם׳
לכו נא ונוכחה יאמר יי׳׳
ואבר כן יאמר׳
האני אשביר ולא׳

משור עניים׳
ויאמר מיכיהו חיי׳׳

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא׳

ויאמר יי׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר מטות׳

מלפני יי׳ ח׳ וסי׳ נמסר ביונה ותלים סי׳ צ״ז׳

אני יי׳ אלהיהם ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר תצוה׳

מעם יי׳ ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שפטים׳

וידבר יי׳ אל משה ט׳ חסרים לאמר וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא׳

כי אני יי׳ אלהיכם י׳ וסימניהון
ולקחתי אתכם לי לעם׳
שמעתי את תלונת׳
והתקדשתם דשרצים׳
וחברו דמולך׳
ומשפט אחד יהיה׳
ולא תונו איש׳
לא תעשו לכם׳
לחם לא אכלתם׳
ואת שבתתי קדשו׳
שכן בציון׳

וידעתם כי אני יי׳ י״א ס״פ בספר יחזקאל וסי׳ ונפלל חלל׳
ולא תחוס׳
בחרב תפלו׳
והערים הנושבות׳
והרסתי את הקיר׳
וברותי מכם׳
ונתתי את רבה׳
שממות עולם׳
והרבתי עליכם אדם׳
ונתתי עליכם גידים׳
וב׳ וידעתן כי אני יי׳ וכו׳
וקרעתי את כספחותיכם׳
לכן שוא לא׳

אני יי׳ אלהיכם י״ז ס״פ וסימ׳
כמעשה ארץ מצרים׳
את משפטי תעשו׳
ושמרתם את משמרתי׳
קדשים תהיו׳
איש אמו ואביו׳
אל תפנו אל האלילים׳
וכרמך לא תעולל׳
ובשנה החמשית׳
אל תפנו אל האובות׳
כאזרח מכם׳
ובקצרכם את קציר׳
למען ידעו דרתיכם׳
כי לי בני ישראל עבדים׳
וביום שמחתכם ודציצת׳
ביום בחרי בישראל׳
ושלאחריו׳

שם יי׳ צבאות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל

בישראל חדלו כי נהפך החטף לצרי ושמו עוד הדגש בל״מד וכן לטוס בבמת נטתה מבקר לערב יכתו לי ידמו ויחלו בעזבוכך מתנו כי הוא כמו כתנו וטיני כפירים כתעו ולא כדברי האומר אשר דגשות תי״ו תמורת למ״ד כמו כל׳ נעו׳ אך משלשה דברים לא מצאנו וכן מלת ויהר כמו ויאמר וילך גם שם דבר אינו בכלל בוף פעולה כמו דבר בקר בספר אדם מקדש מלאך בא אל אנס רה״ס ודביקים ואין או נ׳ חה״צ בהמצעיתם והנגינה מוקדמת כי אז הם נפתחים כאשר אבאר ומצאתי במסורת והנה עלה

מערכת אות האלף

זית ג׳ יף וחמר רשע מכוד רעים משיב יגע והוא ספט את ישראל יובאים מכלל סוף פעולה ואם הלכה נקבל כי במלת טרף טרף כפלאתי אם היה פועל היה לומר טרפה ואבן עזר ז׳ אומר שהוא תואר והנה פירושו הנה עלה זית היה לטרף בפיה והוא שם דבר כמו בקר דבר ו״מ כי טרף כמו טרפי צמחה והטעם כפל כמו אדמת עפר :

בשמואל א׳ סימן י״ז׳

את כל מצות יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר

סוף פרשת שלח לך׳

כה אמר יי׳ ד׳ בטעם בספר ישעיה וסימ׳ שם

בריש סימן נ״ו׳

בבית יי׳ ט״ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ח׳

אמר המעתיק קש׳ לי שבכל ספרי המסרה מביא בכלל אלו הסימנים של בבית יי׳ ויעמד המלך על עמדו ויכרות ובפסוק ההוא לא נמצא לא בית יי׳ ולא בבית יי׳ ועוד מביאי׳ ויעל המלך בית יי׳ דד״ה ובכל הספרים המדויקים תרויהון בית יי׳ דבפסוק ההוא הם בית יי׳ ולא בבית יי׳ כי אם דמלכים תנינא דפסוק ואם נסמיט אלו אינם כי אם כ״ח בבית יי׳ ולא ט״ל וכל ספרי המסרה מוני׳ ט״ל וכן נראה שלא נסתבשו כולם ואם נאמר שאחד מבית יי׳ שים בפסוק ויעל המלך בית יי׳ דד״ה הוא בבית יי׳ איני יודע להוכיח איזה הוא אם הוא תנינא דפסוק כמו דמלכים או לא ופסוק ויעמד המלך על עמדו יעמד גם כן בקשיא למה הביאוהו כל ספרי המסר״ה לא לא״ס

עכ״ל:

על יי׳ ל״א וסימ׳ נמסר בתלים סימן ב׳ ודה״ב כ׳ סימן י״ג׳

לכן כה אמר יי׳ כ״א מיחדים וסימניהון

המטה אשר עלית שם׳
אל מלך אשור לא יבא׳
וחכרו׳
אל אנשי ענתות׳
ואל העם הזה תאמר׳
לא שלחתים׳
אם תשוב ואשיבך׳
שאלו נא בגוים׳
אל יהויקים מלך׳
יען אמרתם׳
הנני משלחך מעל׳
אל שמעיה הנלחמי׳
אלהי כל בשר הממני׳
לקרוא דרור׳
על יהויקים׳
הנני רב את ריבך׳
אל בית יעקב׳
אשתך בעיר תזנה׳
הנני השב׳
שבתי לירושלם קדמא׳

ארון וארון ברית יי׳ כ״ז וסי׳

ויסעו מהר יי׳׳
ויעפילו לעלות אל׳
לקוח את ספר התורה׳
ויצו משה׳
ויכתב משה את׳
ויצו את העם׳
וכל ישראל עברים׳
נכרתו מימי הירדן׳
ויהי באמר יהושע׳
נתקו כפות רגלי׳
וכל ישראל וזקניו׳
נקחה אלינו בשילה׳
וישלח העם׳ ושלאחריו׳
כי תרבו ופריתם׳
ויעזב שם׳
ויהי דוד בא׳
ויהי בעיר האלהים׳
נשקפה בעד החלון׳
מעלים את ארון יי׳׳
תחת יריעות׳
להביא את ארון׳
בית מנוחה לארון׳
וסככים על ארון׳
אז יקהל שלמה׳
ויביאו הכהנים׳
וכל מלכים דכות׳ במ״א ארון ברית האלהים׳

ארון יי׳ כ״ג וסימניהון

והיה כנוח כפות׳
ויאמר להם יהושע עברו׳
ויהי כאשר תם כל׳
יובלים ושלאחריו׳
ויסב ארון יי׳ את העיר׳
וישכם יהושע בבקר׳
ושלאחריו ושבעה הכהנים ב׳ בו׳
ויקרא יהושע שמלתיו׳
וידעו כי ארון יי׳׳
וישכימו אשדדים ב׳ בפסוק׳
ויירא דוד את יי׳ ביום׳
ולא אבא דוד להסיר׳
ויהי כי צעדו נשאי׳
ודוד וכל בית ישראל׳
והיה ארון יי׳ בא׳
כי נשאת ארון יי׳׳
ויעלו את ארון דמלכים׳
כי לא לשאת תנינ׳ דפסו׳׳
ויקהל דוד׳
ויתן לפני׳
ומן ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים עד מיום שבת הארון דכו׳ במ״א
וסימ׳ ויאמרו אם משלחים׳

אמר יי׳ כ׳ סוף פסו׳ בנביאי׳ וסי׳ נמסר בעמוס סי׳ א׳׳

כה אמר יי׳ אלהי ישראל כ״ח יחידאין וסימניהון׳

ואחר באו משה ואהרן׳
שימו איש חרבו על׳
בעבר הנהר ישבו אבותיכם׳
וישלח יי׳ איש נביא׳
אנכי העלתי אתכם׳
ויאמר אל בני ישראל׳
ויאמר נתן אל דוד׳
ויאמר לירבעם קח לך׳
אשר התפללת אלי דמלכים׳
וחכרו דישעיה׳
כד הקמח לא תכלה׳
ויקם ויבא הביתה ויצק׳
הנני מסב את כלי המלחמה׳
השלח אתכם אלי לדרשני דירמי׳
ותאמר אליהם כה דמלכים׳
ותאמר להם כה דד״ה׳
הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת׳
אנכי כרתי ברית את אבתיכם׳
אשר שלחתם אתי אליו להפיל
כה אמ׳ יי׳ אלהי יש׳ עליך ברוך
ואל מלך יהודה השולח אתכם דמלכים׳
וחכרו דד״ה׳
ארור האיש׳
כל נבל ימלא יין׳
בתאנים הטובות׳
כתב לך את שם׳
קום קדש את העם׳

יי׳ אלהי צבאות י״פ וסימ׳ נמסר

בעמוס סימן ה׳׳

אמר המעתיק חזינא פלוגתא בימי נוסחי ספרי המסרה בחד כתוב יי׳ אלהי צבאות י״ב ובחד כתוב י״ג אמנם לעניות דעתין נראה למימר דאינון י״ג ונסחא דכתיב י״ב טעות מדקא חזינא דבמסר׳ ברוכת אחריתי כתיב הצבאות ד׳ וכד נחיתנא למנינא אשכחנא דאינון ה׳ ובכלהו ספרי הוה נמסר על כל חד מניהו הצבאות ד׳ ואינון ה׳ ולא נראה למימר דטעות כי איככה נפל הטעות בכל הספרים לכתוב ד׳ ואינון ה׳ אם כן חד מניהו אינו הצבאות אף ע״ג דבכלהו ספרי כתיב כל הני ה׳ הצבאות ולדעת המסר׳ לית ונראה לן דהאי פסו׳ דבעמוס כי הנני מקים עליכם בית ישרא׳ נאם יי׳ וגו׳ אינו יי׳ אלהי הצבאות אלא יי׳ אלהי צבאות וזה דבהאי פסו׳ ההפרש שבין נסחי המסרה חד מני ליה בהני הכך וחד לא מני ליה וההוא ליסב׳ דמסר׳ דמני יי׳ אלהי צבאות י״ג הוה בטעו׳ וחסר ולא ידענא להוכחא מיניה ולא מידי ולא הוה לן זולתו כי אם ההוא דמני י״ב ולפום כן קהינא כולי האי והטתא אתי שפיר לע״ד

עכ״ל׳

כה אמ׳ יי׳ צבאות י״ו מיחדין וסי׳ נמסר

בירמיה סימן כ״ה׳

נאם יי׳ צבאות כ״ז וסימן

ובחר מות מחיים׳
מחל להרע׳
אשכור עלו מעל׳
לכן יפלו בנופלים׳
וקמתי עליהם׳
ושאטאתיה במטאטי׳
ונשבת מבצר מאפרים׳
תמוש היתד התקועה׳
והבערתי בעשן רכבה׳
וגליתי שוליך׳
לכן חי אני׳
יען מה נאם יי׳׳
ועתה חזק זרבבל׳
לי הכסף ולי הזהב׳
והמקום הזה תנינ׳ דפסוק׳
אקחך זרבבל ב׳ בפסוק׳
שובו אלי קדמא דפסו׳׳
שבתי לירושלם׳
הנני מפתח פתחה׳
תקראו איש לרעהו׳
הוצאתיה נאם יי׳׳
כי יפלא בעיני׳
לא כימים הראשונים׳
אכרית את שמות׳
על רועי׳
כי כה אמר יי׳ צבאות׳

יי׳ אלהיהם ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת בא׳

כי כה אמר יי׳ אלהים י״ג וסימ׳

אף כי ארבעת שפטי׳
ועשיתי אותך כאשר׳
הנני נתנך למגור׳
העלה עליהם קהל׳
יען מחאך יד׳
הנני מביא אל צור׳
בתתי אותך׳
מקץ ארבעים שנה׳
חרב מלך בבל׳
ודרשתי את צאני׳
מצרים ירד עמי׳
העיר היוצאת אלף׳
בשובה ונחת תושעון׳

ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספר במדבר סיני וסי׳ נמסר בסדר במדבר

אמר יי׳ להם ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ו׳

ה׳ זוגין מתחלפין קדמא אלהי תניין יי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמו׳

דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת וארא׳

ויאמר לה מלאך יי׳ ג׳ וסמי׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך׳

יי׳ אדנינו ג׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר ריש תלים סי׳ ח׳׳

אני יי׳ כ׳ סופי פסוקי׳ בספ׳ ויקרא וסימ׳ נמסר בפרשת אחרי מות׳

אנכי יי׳ י״ב וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב וסימניהון נמסר בסדר חקת התורה׳

בי אדני ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳

אדני ד׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

לאדניהם ב׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

אדניה ח׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים׳

אודת ג׳ כתוב כן וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

אה

אהב ט׳ וסימניהון נמסר בשמואל ריש סימן א׳׳

אהב ד׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

ויאהבה

המבטל קמץ כמו דבר ידבר ישבר ודוגמתם ובאותיות שאינם מבג״ד כפ״ת אם יבאו אחד מאותיו׳ בכ״לה בראש התיבה ואות אחריה אינה מאותיות אה״ע אם התיבה מבוררת או אות בכ״לה בפתח ואות השנייה נדגשת כמו בשמים במים להמים המים

עתה אדבר על הרגש

היוס והדגש בא לאחרון ה״א בראש כל תיבה מבוררת וכן כתיב יי׳ בהשמים חסדך ותגיד על רעותיה אבל בין מים למים טמא לנפש וכן לבטח לנצח קיר והוה קיץ וחורף כלם במקום שב״א לנפש למים ואינם מבוררים על כן לא נדגשו וקמצו וכן כל בזה לזה כזה כזאת בזאת לזאת לא נדגשו וקמצו והטעם כי מלת זה וזאת לעולם מבוררת

ויאהבה ב׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה ׳
אהבו ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר ויגש ׳
ואהבי ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימן ג׳ ׳
אהבוך ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ח ׳
אהוא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ח׳ ׳
באהל ו׳ וסימ׳ וסי׳ בלשון ארמי שרה עלת בעננא דנשיא בקימ׳ דארונא וביאו׳ נמסר בסדר חקת ושפטים סי׳ ה׳ ודה ב׳ סימן ה׳ ׳
באהל ח׳ חטפין וסימניהון בסדר חקה ׳
האהלה ח׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ד׳ ׳
אהלה ה׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר נח ׳
לאהל ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר תרומה ׳
לאהל ה׳ מיהדין וסימ׳ נמס׳ בסדר תרומ׳ ׳
באהלים ד׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן ח׳ והושע סימן י׳ ׳
לאהל מועד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר אחרי מות
ואת אהל מועד ה׳ וסימ׳ בפרשת אחרי מות ׳
לפני אהל מועד ז׳ וסימני׳ בפ׳ תצוה
מאהל ד׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר ויקרא ׳
אהרן הכהן ג׳ כלישני׳ וסימניהון
ונתנו בני אהרן הכהן ׳
ויצא הגורל ׳
ולבני אהרן הכהן ׳
אהרן ומשה ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וארא ׳
ואהרן ובניו ג׳ וסימני׳
ורחצו ממנו משה ׳
והחנים לפני המשכן ׳
ואהרן ובניו מקטירים ׳
על אהרן ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר תצוה ׳
אבת ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אלה מסעי ׳
אותה ג׳ וסימ׳ בכורה אותה נפשו ׳
ונפשו אותה ויעש ׳
נפש רשע אותה רע ׳
תאוה ג׳ וסימ׳ ונתת הכסף בכל ׳
כי תאוה נפשך לאכול ׳
ומלכת בכל אשר ׳
אולים ה׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסימ׳ נמסר סוף זכרית סימן י״א ותלים סימן ק״ו ׳

און ג׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת מקץ ׳
אנו ג׳ חסרי׳ וסימני׳ בפרשת תצא ונחמיה סימן ז׳ ׳
אונים ג׳ מל׳ וסימ׳ לחם אונים להם ׳
ולאין אונים עצמה ׳
מרוב אונים ואמיץ ׳
ואולם ה״רפ וסימ׳ נמסר בסדר וארא ׳
אלם ג׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ א׳ סימן ז׳ וכל צורת הבית דכו׳ חסרים ב״מה מלאים וסימ׳ ׳
אל כתפות האולם ׳
ועשויה אליהן ׳
את הנשיא נשיא ׳
ובא הנשיא דרך אולם ׳
ובבא הנשיא דרך אולם ׳
אומר ג׳ קמצין וסימ׳ ויהיו בני אליפז
אלה אלופי בני ׳
וחברו דד״ה ׳
אופירה ג׳ וסימ׳ נכס׳ במלכים א׳ סוף סימן כ״ב ודה ב׳ סוף סימן ח׳ ׳
לאור ז׳ וסימ׳ נמס׳ בבראשית ובסוף מיכה ושם התרגו׳
אורו ג׳ מלעיל וסמ׳
אורו מרוז ב׳ בפסו׳
אורו עיני כי טעמתי ׳
ואור ג׳ קמצין וסימניהון
הולך ואור ׳
צר ואור חשך בעריפיה ׳
כה אמר יי׳ ׳
אור הבקר ו׳ וסימניהון לעזתי׳ לאמר ׳
נרדה אחרי פלשתים ׳
כי אם נותר לנבל ׳
ולא הגידה לו דבר גדול ׳
לא נעדר להם ׳
ואנחנו מחשים וחכינו ׳
אוריהו ג׳ וסימניהון
וגם איש היה מתנבא ׳
וישמע אוריהו ׳
ויוציאו את אוריהו ׳
האת ג׳ הסרים וסימניהון
והיה אם לא יאמינו ב׳ בפסו׳ ׳
ושמת פדת בין עמי ׳
האותות ג׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמו׳ ובסדר תבא ׳
אתתיו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ק״ח ׳

אז

ואז ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בא אל פרעה ובריש יהושע ובירמיה ריש סימן ל״ב ׳

אזוב ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ׳
אזנים ז׳ וסימ׳ נמס׳ בתלים סימן קט״ו ׳
אזני ח׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן י״ג
אזנם ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ו ׳
באזני ח׳ קמצי׳ וסימניהון
אם לא כאשר ׳
ומה קול הצאן באזני ׳
ונגלה באזני יי׳ ׳
ושאננך עלה ׳
וחברו דישעיה ׳
אם לא בתים רבים ׳
לאופנים להם קורא ׳
אך אמרת באזני ׳
באזנינו ז׳ וסימני׳ ׳
בכל אשר שמענו דשמואל ׳
והבירו דדברי הימים ׳
כי באזנינו צוה המלך ׳
שב נא וקראנה באזנינו ׳
אבדון ומות אמרו ׳
אלהים באזנינו שמענו ׳
באזניכם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סימן כ״ג ׳
באזניהם ח׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סי׳ כ״ג ׳
אזנו ז׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ו ׳
אזנכם ח׳ וסימניהון
הטו אזנכם ולכו ׳
כי שמענה נשים דבר יי׳ ׳
ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו
ואשלח אליכם דאחיך ׳
משכיל לאסף האזינה ׳
ובאזני ד׳ וסימניהון
אך שמע נא ׳
וישלח המלך אחז ׳
ועתה לעיני כל ישראל ׳
ארתחששתא כתב ׳
אזנך ט׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר במשלי ריש סי׳ ב׳
אזניך ב׳ מל׳ בכתובי׳ וכל נבי׳ וכו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ׳ ותלים סימן קל״א
באזני ל״ז וסימניהון
ויען עפרון החתי את אברהם וידבר אל עפרון ׳
וישמע אברהם אל עפרון ׳
ויגש אליו יהודה ׳
דברו נא באזני פרעה לאמר ׳
ולמען תספר באזני בנך ׳
דבר נא באזני העם ׳
ושים באזני יהושע ׳
ויקח ספר הברית ׳
פרקו נזמי הזהב ׳
במתאוננים רע באזני יי׳
כי בכיתם באזני יי׳
וידבר משה באזני כל קהל יש׳ ׳
השירה הזאת באזני העם ׳
וידבר באזני זקני העיר דיהושע
קרא נא באזני העם דשפטים ׳
דבר נא באזני כל בעלי שכם
ודבתריה וידברו אחי ׳
וישמע שמואל ׳
ויבאו המלכים גבעת שאול ׳
וידברו עבדי שאול באזני דוד ׳
וידבר גם אבנר באזני בנימן ב׳ בו ׳
באזני העם אשר על החומה דמלכים וחברו דישעיה ׳
נקרא בספר משה באזני העם דעזרא ׳
באזני כסיל אל תדבר
מחזיק באזני כלב ׳
וקראת באזני ירושלם ׳
ויקרא צפניה הכהן את ׳
וקראת במגלה אשר כתבת ב׳ בו
ויקרא ברוך בספר ׳
ויגד להם מכיהו ׳
וישלחו כל השרים ׳
ויבאו אל המלך חצרה ׳
וישלח המלך את יהודי ׳
ואזני ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״ה ׳
האזנה ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ׳
האזינו ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ כ״ח באיוב ריש סימ׳ ל״ד ׳
האזינו ג׳ וסימניהון
וישלח בהם נביאים ׳
ותמשך עליהם שנים ׳
ומעולם לא שמעו ׳
האזינה י״ו וסימ׳ נמסר בתלים ריש סימן ע״ח ואיוב ריש סימן ל״ג ׳
באזרח ג׳ קמצי׳ וסימ׳
כאזרח מכם יהיה לכם ׳
והיו לכם כאזרח בבני יש׳ דיחזקא׳ ׳
ומתערה כאזרח רענן ׳
וא׳ פתח וסימ׳ והיה כאזרח הארץ

אח

אחיהו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ד ׳
אחיהם ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳
ואת אחיכם ב׳ וסימני׳ נמסר בויגש ׳
ואת אחיו ה׳ וסימניהון נמס׳ בויגש ובירמיה סימן ל״ה ושפטים סי׳ ט׳ ׳

אחות

בלא אותיות בכ״לה אבל הזה והזאת לעולם פתוחים ומדגישים כי ה״א לעולם מדגשת אחריה וכן כל משקל חזק בין עבר בין עתיד והווה וצווי ושם הפועל בכל הגזרות פתחין כי הם דגושים אף אם עי״ן הפועל ח״ית או ה״א מלין סובלות דגש מבטלות הקמץ כאלו יש בהם דגש כמו ירחף יכחש ימהר יהל שהם על משקל ידבר יסבר אבל עי״ן הפועל מאותיות אחה״ע אף על פי שהם על משקל כבר אינם מבטלות קמץ כמו ימאן יבער הגלל בך יברך ויגרש ויפרת וכן כלם ומלת ותכחש סרה יוצאה מן הכלל כי מקמצת

מערכת אות האלף

כקמצות ונראה הטעם כי כל משקל כבד פירוש רגיל אדם לעשות אותו הדבר וזה אינו משקל כבד גמור כי שרש חסידה היתה ולא היתה רגילה לכך מפני יראה כחטא
א׳ זה פעם לכך ניקוד קמץ וכן הדין בשמות דברים: כל בכ״לה לפני ח״ית וה״א מבורר פתח כאילו יש בם דגש כמו החדש החרב כמו היקר הי״רם אבל לפני אהר״ע נקמצים
כמו האהל הרכוש העולם כי אין באהר״ע דין דגש כלל וכן בשם דבר בלא בכ״לה הדין מהב כמו שחפת בהרת אחרת נפתחין כאלו יש בהן דגש כי הם על משקל יבשת יבלת׳

אחות ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳
ריש סימן י״ג ובסוף שיר השירי׳
אחיותיהם ה׳ בליש׳ וסים׳ נמסר ביהוש׳
סימן ב׳ ויחזקאל סימ׳ י״ו וריש איוב׳
אחיהו ה׳ סים׳ נמסר במלכים א׳ סי׳
י״ד ודה״ב סימן י׳
אחותינו ג׳ ב׳ מל וא׳ חסר וסים׳
לתת — את אחותנו לאיש׳
הכזונה — יעשה׳
אחתנו — את היי לאלפי׳
וא׳ מה נעשה לאחותנו׳
אחותיך ב׳ וסימניהו׳ נמסר ביחזקא׳ סימ׳ י״ו וצ״ע
אחותי ג׳ מל וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ג׳
אחר ל״ה פתחין וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳׳
אחד י׳ יחידאין נסבין אחד ול׳ להון זוגא וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן ל״ז׳
באחד י״ב פתחין וסימני׳ נמסר בבראשית
ויחזקאל סימן מ״ח׳
באחד ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן
ס״ה וסימני׳ בלשון ארמי דובא וכל קהלנא וחברנא ארכון קמון בצפרא בהצירתהון׳
לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ נמס׳ במלכי׳
ב׳ ריש סימן ט׳׳
האחד ד׳ וסים׳ נמסר במצורע׳
ואת האחד ד׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע׳
אחדים ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
אחזו ואחוז ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל וסימני׳ נמסר
בסדר מטות׳
ואחוז ב׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות׳
אחז ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סוף סימן
א׳ ובאיוב סי׳ כ״ג׳

אחזיה ואחזיה ז׳ וסימני׳

וירכב	יהוא וילך יזרעלה׳
ויהפך	יהורם ידיו תניג׳ דפסו׳׳
בית הגן	ואחזיה מלך יהודה׳
ובשנת	אחת עשרה שנה ליורם
יהושבע	ותקח יהושבעת תניג׳ דפסו׳ דה״ה׳
ויפל	אחזיה בעד השבכה׳
אתחבר	ואחריכן אתחבר יהושפט דה״ה׳

אחיהו ואחיהו ה׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן

י״ד במסורה קטנה׳
אחטוב ג׳ כתיבין כן וסים׳ אי כבוד בן פנחס

ויען	דויג האדומי׳
וימלט	בן אחד׳

אחרנית ז׳ וסים׳ במלכים ב׳ סימן כ׳׳
האחר ג׳ וסים׳ נמסר בר״ח ב׳ סימן ג׳׳
מאחרי ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳
ריש סימן ט״ו׳
אחוריהם ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳
א׳ סימן ז׳ ויחזקאל סי׳ ח׳׳
אחרי כן ב׳ מצעו׳ פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית׳

מאחרי כן ג׳ וסימניהון

וישמע	דוד מאחרי כן׳
ויעש	לו אבשלום׳
ומגדנות	ליחזקיהו׳

תאחר ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳ וישעיה סוף
סימן מ״ו׳
תאחר ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ מ׳׳
האחרונים ז׳ מל וסימני׳
כי בדברי דוד׳

ויתר	דברי שלמה׳
ויתר	דברי רחבעם׳
ויתר	דברי אסא׳
ויתר	דברי אמציה׳
ויתר	דברי אחז׳

גם האחרונים לא ישמחו׳
אחשורש ד׳ חס׳ וסמני׳ במגלה סימן ב׳׳
אחת ו׳ זקפים פתחין וסי׳ נמסר בסדר בשלח
ויהושע סימן ו׳׳
האחת ג׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ תרומה׳

אי

אי ה׳ וסים׳ נמסר בפ׳ בראשית׳
ואיה ג׳ ר״פ וסים׳ נמסר בירמיה סוף סימן
ל״ז ואיוב סימן י״ז׳
ואי זה ד׳ וסים׳ נמסר באיוב סימן כ״ח׳
איו ואיו ה׳ וסי׳ בלשון ארמי בנתהון דמלכיא
מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאורם נמסר בסדר שמות ואיוב סימן י״ד׳
אויבו ד׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ד׳
אויבי ז׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן י״ג׳

אויביהם ו׳ מל וסימניהון נמס׳ בתלים ס״ף סי׳ פ״א
אויביו ה׳ מל וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ס״ח ומשלי סימ׳ י״ו׳
אויבי י״א מל וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ט׳ ושמואל
א׳ ריש סימן ב׳׳

האויב ה׳ ד׳ מל וא׳ חסר וסמניהון

ואנפת בם	דמלכים׳
אם לא	הפגעתי בך — דין חס׳׳
יען	אמר האויב׳
האויב	תמו חרבות׳
לעזור	למלך על׳

איב ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳
סימן י״ח׳
אויביך ז׳ מל וסימניהון נמסר בתלים סי׳ פ״ג׳
אויבנו ב׳ כתו׳ כן וסי׳ וסרני פלשתים נאספו׳
ויראו העם ויהללו׳ וכל עזר׳ אויבינו כתי׳ במ״א איבינו וסי׳ ויהי כאשר שמע סנבלט׳ וכל שאר קרי׳ דכו׳
איבינו כתיב׳
אויבים ד׳ בליש׳ ב׳ מל וסימניהון

מאויבים	מנהו׳
כי ידברו	את אויבים׳
היו לה	לאיבים׳
לאיבים	היו לי׳

ב׳ בתראי חס׳׳
איביה ב׳ חס׳ וסי׳ היו צריה לראש׳

נתתי	את ידידות נפשי׳

ואיוב ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ח
ובסוף איוב׳
ואיך ג׳ ר״פ וסי׳ באיוב סוף סימן כ״א׳
איכה י״ז וסים׳ נמסר בריש מגילת איכה׳
איכבה ואיכבה ד׳ וסים׳ נמסר
בשיר השירים סימן ה׳׳
ואלים ז׳ וסים׳ נמסר בסדר תצוה׳ וד׳ מל דמל׳
בתורה וסים׳ נמסר בסדר תצוה ע״ש׳
וג׳ כתיב אילם בנבי׳ וסימניהון

ככרים	ואילם
ומדת	אחת לאילם׳
הא	הדחתם את׳

ו׳ כתי׳ אלים בנביאים וב׳
בכתו׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן כ״ט וסימן פ״ט ואיוב סימן מ״א ושארהון נביאי׳ וכתובי׳ אילים כתי׳ מל דמל׳

ואת האיל ה׳ וסים׳ נמסר בסדר תצוה
אילון מל וחס׳ סימניהון

ויהי עשו	בן ארבעי׳ אילן כתי׳׳
את	אילון ואת׳
עשו	לקח את נשיו אילון כתי׳ מל דמל׳
ויהי	גבולם מחלף׳
אלון	מצב׳
אלון	מעוננים׳
אלון	תבור׳

אלון כתבן חס׳ י׳ לחוד ושאר אורי׳ ונבי׳ אלן כתי׳ חס׳ דחס׳׳
אילון ט׳ וסימניהון

	וירח בעמק אילון׳
את	אילון ואת
באילון	ובשעלבים׳
ושעלבין	ואילון׳
ויקבר	באילון בארץ׳
ואת	אילון ואת דה״ה׳
ופלשתים	פשטו׳
וכריעה	ושמע׳
ואת	צרעה׳
ואת	בלעם׳

אילת ג׳ וסים׳ נמס׳ במשלי׳ סימן ה׳ ותלים ריש
סימן כ״ב׳
אילת ד׳ בלישני׳ וסימני׳ ונעבר מאת אחינו

הוא	בנה את אילת׳
וינשל	את היהודים׳
ב׳ בו	קדמ׳ ותנינא׳

באילות ג׳ וסימניהון משוה רגלי כאילות׳
וחברו׳

אלהים	יי׳ חלי וישם׳

אומה ח׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ באיוב סוף סימ׳ ט׳׳
אין ה׳ יחידאין וסימניהון אין קול ענות גבורה׳

אין מושיע	ויאמרו אליו׳
אין מציל	לאמר אלהים׳
אין עוזר	אל תרחק׳
אין ראה	וכי יתן איש׳

ואין ה׳ יחידאין וסימני׳ ואין לך שורך טבוח׳

ואין שם	חוריה ואין׳
ואין קורא	בשמך׳
ואין יי׳	ויאמר אלי עון׳
ואין חקר	עשה גדלות׳
ואין לחם	נגבר רש׳
ואין מענה	בדברים לא׳
ואין דעת	שמעו דבר׳

ד׳ פסו׳ מיחדין דכל חד
וחד לית זוגא וסים׳ נמסר בישעיה סוף סימן מ״א׳

י״ג זוגין חד אין וחד ואין
ולית להון זוגא וסימניהון

אין שר	בית הסהר׳
ואין שר	כי ימים רבים׳
אין דבר	ויאמר אליו׳
ואין דבר	והנה אשלח׳
אין בידו	ותצלח עליו׳
ואין בידו	ואבד העשר׳

אין

אבל עריצים פריצים סריסים נקמצים אף על פי שהם היו מדגשים לולי הר״ים כי הם על משקל צדיקים אבירים כי אלו לא היו במשקל המלות הדגושים יאמר מהם כריסים
פריצים עריצים כמו נפיל נפילים חסיד חסידים נדיב נדיבים ובדבקותם יאמר מן נפיל נדיב נפיל האדם נדיב לב אך צדיק ופריץ לא יפתחו בדבקותם ולא דוגמתם׳
ואמנם מצאנו סרים פרעה ופריץ חיות והמה זרות ולא: תאמר כי אינם זרות אבן שני עינים שם דבר המה ומן סרים סריסים ומן חסיד חסידים ומן פריץ פריצים
והמשקל

והמשכיל בדיק זה משכיל דגש וזה מש קל רפה ואין לתמוה על זה כי מצאתי להם עד כאמן מידי אביר יעקב ואביר הרועים ואביר על משכיל נדיב לב מן נדיב הוא על משכיל גביר פתיל אויל סלה יפתחו וכיזה שמו נדברים מכאנו באים בכמה מקומות כמו עטנו מן עטן על משכיל דבר בקר ובעטן הסבטן מן עטן על משכיל דרך ארץ סלה יפתחו בדבקותם ויש פתחים סריסים פריצים עריצים ובאשר כירעתי נראה עיקר ומלת רחום פתח כי היה על משקל חנון רוב שכול כי כל האומר רחום בקמץ מחרף ומגדף

אין מגיד מי הגיד מראש ׳
ואין מגיד ותבלענה השבלים ׳
ואין עובר לילה ויומם ׳
אין עובר תחת היותך ׳
ואין לב ויהי אפרים כיונת ׳
אין לב שמעו נא זאת ׳
ואין תבונה עד הגבול שלחוך ׳
אין מתם בבשרי ׳
ואין מתם כי כסלי מלאו נקלה ׳
אין דרש הבט ימין וראה ׳
ואין דורש ישגו צאני ׳
אין להם ויאמר ראיתי ׳
ואין להן כי משלשות ׳
אין עמך ויקרא אסא ׳
ואין עמך ויאמר יי׳ ׳
אין שריד לאכלו ׳
ואין שריד לא נין לו ׳
אין יודע כי את כל ׳
ואין יודע ויקח דוד

י״ו פסוקי׳ אין אין במצעות

נסו׳ סי׳ נמסר בישעיה סי׳ מ׳ פס י״ו ובירמיה סוף סי׳ ח׳ ׳

ואין להם

ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ו ׳

י״ג פסו׳ ואין ואין במצעות

פתו׳ וסים׳

ראו עתה כי אני אני הוא ׳
כי קשרתם כלכם עלי ׳
ונחזי עבר לפניהם ׳
ויקחו את הספר אשר נתן ׳
ותמלא ארצו כסף ׳
ונתתי מפתח בית דויד על ׳
והוא עם בוזז ושסוי ׳
וארא ואין איש ומאלה ׳
ואביט ואין עוזר ואשתומם ׳
המאס מאסת את יהודה ׳
ישגו צאני בכל ההרים ׳
כי תאנה לא תפרח ׳
ושבתי אני ואראה את כל העשוקים ׳

ט׳ פסו׳ אין ואין במצעות

פסו׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ׳

ז׳ פסו׳ ואין אין במצעות

פסו׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן י״ח ׳

ג׳ פסו׳ ואין ואין ואין וסים׳

נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו ׳

י״ז ואין דלית דכותהון אין

וסי׳

ואין לאל ידיך ׳
ואין שני יש אחד ׳
ואין קשב ואין קול ׳
ואין מצבה ואין עונה ׳
ואין מחריד ואין רשע ׳
ואין כח ואין כסות

ואין קובר ואין מקבר ׳
ואין מאסף ואין רודף ׳
ואין מרפא ואין מידי ׳

לאין

ח׳ וסימניהון ויקרא אסא אל יי׳ ׳

וירדפם אסא והעם ׳
ויבא יהושפט ועמו ׳
ואחרי כל זאת נגפו ׳
ושלחו מנות לאין ׳
ויהיו מלעיבים במלאכי ׳
הנשוב להפר מצותך ׳
ועצי ארזים לאין ׳

כאין

ה׳ וסים׳ נמסר ביהושע סי׳ ט׳ ׳

ואיננו

י״ב וסימני׳ נמסר באיוב סו׳ סימן כ״ז ׳

והנה איננו

ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובשפטים סימן ד׳ ובתלים סימן ל״ז ׳

איפה

י׳ כתו׳ כן וסים׳ נמסר פרשת וישב ובשמואל ב׳ סימן ט׳ ואיוב סימן ד׳ וריש סי׳ ל״ח ׳

איש

י׳ רפ׳ בתור׳ וב׳ באיוב וסים׳ נמס׳ בריש איוב ׳

איש אלהים

ולית חד בנחו׳ האלהים ו׳ וסי׳

ויבא איש אלהים אל ׳
הנה נא איש אלהים ׳
והנה איש אלהים בא ׳
ויענה אליהו ויאמר ׳
ותאמר אל אישה ׳
ותאמר האשה אל ׳

י״א נקראו איש האלהים

וסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב ׳

לאיש לב״

וסי׳

הרעותם ויאמר ישראל למה הרעותם ׳
מזמרת ויאמר אלהם ישראל אביהם ׳
לכלם נתן לאיש חליפות ׳
הביאו ואל פתח אהל מועד לא׳ ׳
והשב את שני ממכרו ׳
גאל ואם אין לאיש גאל ׳
את בתי ואמר אבי הנערה ׳
ונגשה יבמתו אליו לעיני ׳
ותישנהו על ברכיה ׳
יקטירון גם בטרם יקטירון ׳
נלך ויאמר שאול לנערו הנה נלך קדמא ׳
יעשה ויאמר דוד אל האנשים העמדים ׳
יעשה ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר ׳
ישיב ויי׳ ישיב לאיש את צדקו ׳
הלך ויבא הלך לאיש העשיר תנינא ׳
המגיד ויאמר יואב לאיש המגיד
ונתת ואתה תשמע השמים ׳

ונתת ואתה תשמע מן השמים דה״ח ׳
משפט ויאמרו כל השרים וכל העם ׳
משפט ויאמרו הכהני׳ והנביאים ׳
ותאמר אלהם כה אמר יי׳ אלהי ישראל דמלכים וחבירו דה״ה ותאמ׳ להם כה אמ׳ ׳
יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה ׳
שמחה לאיש במענה פיו ׳
כבוד לאיש שבת מריב ׳
ערב לאיש לחם שקר ׳
כפעלו אל תאמר כאשר עשה לי ׳
השטן ויען השטן את יי׳ ויאמר עוד ׳
ורחצת וסכת ושמת שמלתיך ׳
לבוש ויאמר לאיש לבוש הבדים ׳
ונתון הלבוש והסוס ׳
ויקח המן את הלבוש ואת הסוס ׳
בתי הנה בתי הנדולה ׳

והאיש

ג׳ בטעם וסימני׳ והאיש אשר יעשה ׳

והאיש מיכה לו בית אלהים ׳
והאיש אשר אתה נושה ׳

באיש

ב׳ וסים׳ נמסר בפר׳ שלח לך ׳

והאשה

ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת נשא ׳

הד מנ ח׳ זוגין דמיין מן ב״ב

איש וכי׳ ׳

וילך איש מבית לוי ויקח ׳
ב׳ ויהי בימי שפט השפטים ׳
וגם איש ואיש לא יעלה ׳
ב׳ וגם איש היה מתנבא ׳
ואל איש וילכו אל יהושע אל המחנה ׳
ב׳ ופקדתי עליו ועל זרעו ׳
ולא איש לא אעשה חרון אפי ׳
ב׳ ואנכי תולעת ולא איש ׳
הנה איש וירא הצפה איש ׳
ב׳ ואמרת אליו לאמר צמח שמו ׳
ואיש איש אשר יאכל כל דם ׳
ב׳ אשר יצוד ציד ׳
ואת האיש
ב׳ והוצאתם את שניהם ויראם את מבוא העיר ׳
ומי האיש אשר נטע כרם ׳
ב׳ אשר ארש אשה ׳

וכל איש

י״ו וסים׳ נמסר בד״ה סוף סימן ל״ד ׳

ואשה

ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת מטות ׳

באיש

ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסד׳ קדשי׳ ׳

אישו

ח׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא ׳

אישים

ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ס׳ נ״ג ובמשלי סימן ח׳ ׳

האיש

ב׳ פתחין וסי׳

עוד האיש בית רשע ׳
האיש כמוני יברח ׳

בית אישה

ב׳ וסי׳

יתן יי׳ לכם ומצאן ׳
ואם בית אישה נדרה ׳

אישך

ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ד ׳

ולאיש

ג׳ וסים׳

ולאיש אשר ישכב ׳
ולאיש שתים מכסות ׳
ולאיש בשת בן שאול ׳

למאיש

ג׳ וסים׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ׳

איש ואיש

ג׳ וסים׳ נמסר בשמו׳ ב׳ ס׳ י׳ ׳

ואין איש

ז׳ וסימניהון ואין איש מאנשי ׳

ויסרו שם ויבאו ללון ׳
עבדים אנחנו ׳
ולו היה בן ושמו שאול ׳
וארא ואין איש ׳
מדוע באתי ואין איש ׳

על איש

ה׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן פ׳ ואיוב סימן ל״ד ׳

ואם איש

ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ כ׳ א׳

כאישון

ג׳ ומל׳ וסי׳ בתלים סי׳ י״ז ׳

איתיאל

ג׳ וסים׳ נמסר בנחמיה סי׳ י״א ׳

אך

אך

ה׳ רפ׳ וסים׳ נמסר בפרשת אמור ׳

ואך

ג׳ ב׳ רפ׳ וא׳ מצעות פסוק וסימניהון נמסר׳ בפרשת נח ׳

תאכל

י״ז וסימניהון ׳

ויצו יי׳ אלהים על האדם לאמר מכל ׳
ובת כהן כי תהיה לאיש זר ׳
ובת כהן כי תהיה אלמנה ׳
ועשית עלתיך הבשר והדם ׳
דמו רק את דמו לא תאכל ׳
תצור כי תצור אל עיר ימים ׳
עלה עשן באפו ואש ׳
וחברו עלה עשן באפו ׳

השליש

לפי שהוא כמו מרוחם מאחרים מגזרת שכול שהוא מזוכל מאחרים ונראה שאחרים מרחמים אותו לכן נראה לומר רחום פתח שכול היו מעצמו ׳ הנ״הה
ר״מ המגיה ולא׳ לדבריו לדעת בעלי הקבלה במלת רחום והמשכיל בין ע״כ: אבל בחור כאחרים קמץ כי הוא על משקל עשר שמור ומלת בחורים פתח
כמו רחום וחנון כי אם היה ממשקל בחור כאחרים היה לו לומר בחורים כמו מסורת משה מבחוריו על משקל רדופים שמורים וכן כרעת קדחת ים קומצים אות רחמנים
אנ״פ

מערכת אות האלף

אף על פי שהם על משקל טבעת גבחת כי הרים אין בה דין דגש כלל ויש פותחים ונראה לדברי הקומצים כי אף במלות ברבו ורבעי הרביעי אשר יש בהם שבא ולא היתה אות זרת במקומה יהיה גם השבא דגש אינם מבטלי קמץ אף כי פה שאין שבא ומכלל בכלה לפני חית והא יוצא כל בכ לה לפני הרים והם כמו כהר בהר להר ההר בהם כזה להם ההם אף על פי שאם אות אחרת במקום הא תדגש כמו הפר הדס גם כל תיבה קטנה בת שתי אותיות אשר ברבותם נדגשת נפתחת כמו בן סל דל טל שיאמר

חשליש ויען השליש אשר למלך
וחכרו ויען השליש את איש האלהים ׳
בערה כי בערה כאש רשעה ׳
לחך בן אדם לחכך ברעש ׳
האנק דום מתים אבל לא תעשה
אש כי אש היא עד אבדון ׳
צופיה הליכות ביתה ׳
יבוא אלינו ואל יחרש ׳
יגיע כפיך כי תאכל ׳
יאכל יג וסימניהון נמסר בסדר אמור ׳
ודלא אכל ד׳ וסימניהון ולא אכל ביום החדש
ולא אכל בטיכה ׳
ואכל פתי לבדי ׳
ויאכל ה׳ רפין וסימני בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה ׳
וביאורם נמסר בפ׳ תולדות ׳
נאכל ג׳ וסימני נמסר בפרשת בראשית ׳
אכלה ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת ואתחנן ׳
מאכל ד׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דהכהיה ׳ וביאורם נמסר סוף פרשת וישב ומלכים א׳ סימן י׳ ׳
אוכל ד׳ מל וסימ׳ נמסר סוף נחום ותלים סימן מ״א ׳
ויאכלו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳ ׳
המאכלת ג׳ וסימניהון נמסר בוירא ׳
אכלתהו ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט״ו
באכלם ב׳ וכי באכלם את קדשיהם ׳ מעכור האר׳ ׳
וא׳ כאכלם ויהי באכלם מהנזיד ׳
אכלתי ב׳ פתחין במוכרת וכי ואילי צאנך לא אכלתי ׳
לחם הפחה ׳
ותאכל ד׳ וסימניהו׳ נמסר בזכריה ריש סי״א
ולא תאכל ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ א׳
אכול ה׳ מלאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ב׳ ׳
לאכול יג מל וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן יו ׳
תאכל ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו ובצפניה סימן ג׳ ׳
ואכלוהו ג׳ חסרי׳ וסימניהו׳ נמסר בפרשת אמור וירמיה סוף סימן י׳ ׳
יאכלהו ד׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא וישעיה סימן ס״ב

תאכלנה ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ד ׳
אבול י׳ מל וסימניהון נמסר בפרשת שמיני ויואל סוף סימן ב׳ ׳
יאכל כ״ג וסימ׳ ואתה קח לך מכל ׳
וביום הראשון מקרא ׳
בבית אחד יאכל ׳
זכור את היום הזה ׳
מצות יאכל את
ולא יאכל את בשרו ׳
ואם יותר מבשר ׳
כל זכר דאשם ׳
ובשר זבח תודת ׳
ואם נדר או נדבה ב׳ בפסוק ׳
ואם האכל יאכל וחכרו ׳
והבשר אשר יגע ׳
מכל האכל ׳
וכל השרץ
כי יצוד ציד ׳
ביום זבחכם ׳
ונטעתם כל עץ
ביום ההוא יאכל ׳
ובחמשה עשר ׳
כאשר יאכל הצבי ׳
חג שבעת ימים ׳
אכלף ג׳ וסימ׳ כי עד סירים סבוכים ׳
אשר העיר קברות ׳
ואהי שובר בחומות ׳
אבן י״ט וסימניהון ויקץ יעקב ׳
ויאמר מי שמך ׳
סר מר המות ׳
ומן הגוים אשר אמר יי׳ ׳
תצורי לעם ׳
אכן חציר העם ׳
אתה אל מסתתר ׳
חלינו הוא נשא ׳
אכן משפטי אל יי׳ ׳
בגדה אשה מרעה ׳
לשקר מגבעות ב׳ בו ׳
השא השאת ׳
הנה לשקר עשה ענו ׳
השכימו השחיתו ׳
אכן שמע אלהים ׳
שמעת קול תחנוני ׳
כאדם תמותון ׳
רוח היא באנוש ׳

אל

י״ח פסוקים אל על על

וסי׳ נמסר בפרשת פקודי ׳

י״ד פסו׳ על אל אל

וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו ׳

ג׳ פסו׳ אל ואל ואל ואל

ואל אל וסימ׳ בירמיה ריש סי׳ כ״ז ׳

ז׳ פסוקים אל על אל וסימ׳

נמסר בפרשת נח וביהושע סימן י״ח ׳

ז׳ פסוקים על אל על וסימ׳

נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וסימן מ״ח ׳

ג׳ פסוקים אל אל ואל אל וסי׳

ועליתם אל מלך אדום ׳
אל תשמעו אל ׳
הן ישא איש בשר ׳

ד׳ פסוקים אל אל ואל ועל

וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳ ׳

אל ג׳ כתי׳ על וסימניהון וישב המלך על הלחם ׳
ומדתי פעלתם ׳
על תחוס עיניכם ואל תחמלו ׳
כתיב על וקרי אל בפתח ׳
אל אשר ה׳ וסימ׳ נמס׳ בפרשת כי תשא ובספר׳ מסעי וריש יחזקאל ׳
אל מקום ט׳ וסימניהון יקוו המים ׳
ופשט את בגדיו ולבש ׳
והוציא את כל הפר ׳
לך נא אתי אל מקום ׳
וצוה הכהן וחלצו ׳
ואת הבית יקציע ׳
ונתץ את הבית ׳
וגלית ממקומך ׳
הכל הולך אל מקום אחד ׳
הלא אל מקום אחד הכל ׳
אשר אל ח׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה וביחזקאל סימן מ״א ׳
ואל מי ד׳ וסימניהון ויאמרו אנשי בית ׳
ואל מי תדמיון אל ׳
ואל מי תדמיוני ואשוה ׳
קרא נא היש עונך ׳

וג׳ אל מי וסימניהון

ויבא והנה שרי החיל ׳
בן אדם אמר אל פרעה ׳
אל מי דמית ככה ׳

אלין מלין בכל קריאה אל

ולית חד מנהון ואל וסימניהון

אל אביך ׳ אל אהליאב ׳
אל אליהו אל אבשיו ׳
אל בצלאל ׳ אל ביתך ׳
אל ביתם ׳ ואל בתינו ׳
אל בנות ׳ אל בניך ׳
אל הכהן אל המשכב ׳
אל הערה ׳ אל הסלע ׳
אל יהושע אל יחזקאל ׳
אל יהוא אל מקומי ׳
אל מקומו אל מקומם
אל מול ׳ אל ערבות ׳
אל עבדו ׳ אל עזרא ׳
אל שרה ׳ אל שמואל ׳
אל תוך ׳ אל תחת ׳
אל תפלת ׳ אל תא ׳

אילין מלין יחידאין ואל ולית חד מנהון אל וסימניהון

ואל קין ואל מנחתו לא שעה ׳
ואל אמה צהר תעשה לתיבה ׳
ואל הבקר רץ אברהם ויקח ׳
ואל אחיו ויספר אל אביו אל ׳
ואל יעקב וארא אל אברהם ׳
ואל משה אמר עלה אל יי׳ ׳
ואל הארון ונתת את הכפרת ׳
ואל שתי ולקחתם אגדת ׳
ואל הזקנים אמר שבו לנו ׳
ואל הלוים תדבר ואמרת ׳
ואל רשעו זכור לעבדיך למת ׳
ואל חטאתו ב׳ בו ׳
ואל פרעה וידבר יי׳ אל משה ׳
ואל אשת עמיתך לא תתן ׳
ואל אבנר ויקרא דוד אל העם ׳
ואל אבישי ויען דוד ויאמר ׳
ואל נגב ויאמר אכיש אל ׳
ואל פארתיו על מפלתו ׳
ואל נערו ויאמר דוד שאול ׳
ואל צקלג ויהי בבא דוד ואנשיו ׳
ואל נביאי ויאמר אלישע ׳
ואל אלהינו יעזוב רשע ׳
ואל האטים ונבקה רוח ׳
ואל האבות ב׳ בפסוק ׳
ואל שרה הביטו אל אברהם ׳
ואל השמים ראיתי את הארץ ׳
ואל החרב כי כה אמר יי׳ על ׳
ואל נבוכד נצר הנני שלח ולקחתי ׳
ואל ארצו לכן כה אמר יי׳ הנני ׳
ואל צדקיה מלך יהודה דברתי ׳
ואל שמעיהו הנחלמי תאמר ׳
ואל יהודה ואלה הדברים אשר ׳
ואל ירמיהו היה דבר יי׳ בהיותו ׳
ואל הגבול ולקחת מדמו ׳
ואל השלחנות והשפתים טפח ׳
ואל עמי ידו גורל ויתנו ׳
ואל אלהים ואולם אני אדרש ׳
ואל אדני אליך יי׳ אקרא ׳
ואל הארץ יקרא אל השמים ׳
ואל אנשים לקול המון ׳
ואל עונם חטאת עמי ׳
ואל חוף איך תשקוט ׳
ואל לב שקציהם ותעבות ׳
ואל ברכת ואעבור אל שער העין ׳
ואל מקומו וזרח השמש ׳

אל כל ב׳ בספר בראשי׳ וסי׳
המקום ויהי כאשר התעו ׳
יעקב הסירו את אלהי הנכר ׳
ומן ואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל ׳
ומן החדש הזה עד סו׳ סיפרא אל כל ואל כל במ״ד וסימ׳
ויחד

ברבותם נמים גלים אבל פר מר הר דס אשר נרפים ברבותם כמו פרים סרים ודוגמתם מקמצים גם המדגשים במרביתם בבא עליהם בכלה מקמצים כמו העם הגל הגן הסל אלפי הדל ומלות לבד לסדר קנו קהת מעט פרת דבם ויא כי קהת מהם על פי זה הטעם שמרביתם יולד בהם דגש לברי לסדרי מעטים ואינו נראה בעיני כי מה יאמרו במלת קהת שהוא קהתי ונראה לדברי הר׳ שמואל הנקדן אשר אמר הטעם שנפתחים כי ידמו בקריאתם בקר בשר זבח דבר יי׳ בשר קודש אשר נפתחים מטעם דבקות

דנקות כאשר אבאר בע״ה ומלת גמל שפן אף על פי שדגשות ברבותם כי יאמר גמלים שפנים כי לא במורג אחד נמרנו כי כל אותם שנקדים בפתח לפי סיבה ויולד בהם דגש ברבותם או שב״א היינו כשאינם משתנים ברבותם ממה שהיו לפנים כמו נרדף עבר כי ברבותו לא נשתנה כי בהסירך יתי מנרדפתי נשאר נרדף בלי שום שנוי וככה של גל דל אבל גמל שפן ברבותם נשתנתה אות ראשונה ג״מל ש״ן שהיו בקמץ וברבותם נפתחו ועומדים בשב״א : ומכלל הדגש יבאו חמש מלות ואלה הם למה

זיחד יתרו על כל׳

דבר על כל דבר פשע׳

ב׳בפסו׳

הדם ויקח משה את הדם׳

ומן ריש תורת כהנים עד והיתה זאת לכם דכו׳ על כל במ״א וסימ׳

ויבא משה ואהרן אל אהל׳

ומן והיתה זאת לכם עד סו׳ ספר ושאר אורית׳ ויהוש׳ דכו׳ אל כל ואל כל במט״ו על כל ועל כל וסי׳

נפשות ועל כל נפשות מת׳

לטהרם וכה תעשה להם׳

הפקד ואתה הפקד את הלוי׳ ב׳ בו׳

וכפר הכהן על כל עדת בני׳

תקציף ויפלו על פניהם ויאמרו׳

אזוב ולקח אזוב וטבל במים׳

ויענך וירעיבך ויאכילך׳

ואתנפל לפני יי׳ כראשונה׳

ולתתך עליון על כל הגוים׳

ונתנך והיה אם שמוע דעליון׳

אסתיר ואנכי הסתר אסתיר׳

בעלות ויהי בעלות הכהנים׳

ובכא נשאי הארון׳

עכן הלא עכן בן זרח׳

וכל שפטים דכו׳ על כל ועל כל במ״ו אל כל ואל כל וסי׳

מלאך ויהי כדבר מלאך יי׳

אבימלך וילך אבימלך בן׳

וכל שמואל דכו׳ אל כל ואל כל במ״ו על כל ועל כל וסימ׳

הרפה ויאמר אליהם נחש׳

יספנו ויאמרו כל העם להתפלל

והמשנים ויחמל שאול והעם על׳

בלתה ועתה דעי וראי מה׳

וימלך דוד על כל ישראל׳

בחברון מלך על יהודה שבע׳

וכל מלכי׳ וישעיה דכות׳ על כל ועל כל במ״ו אל כל ואל כל וסי׳

אמר אל רחבעם בן׳

עובדיהו ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו

ב׳בפסו׳ לך בארץ׳

ויגש אליהו אל כל העם׳

חטאות אל כל חטאות בעשא׳

קשרתו ויהי בבקר ויצא ויעמד׳

ומן ריש ירמיה עד אל תגרע דבר על כל ועל כל במ״ר אל כל ואל כל וסי׳

ונחשבה ויאמרו לכו ונחשבה׳

מהתפת ויבא ירמיהו מהתפת׳

דבר אשר דבר ירמיה הנביא תנינ׳ דפסו׳

היהד ואתה תנבא אליהם׳

ומן אל תגרע דבר עד הנני שב דכו׳ אל כל ואל כל במ״א על כל וסימני׳

שלח על כל הגולה לאמר כה׳

ומן הנני שב עד קראו צום דכו׳ על כל ועל כל במ״א ואל כל וסי׳

הנני לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל׳

ומן קראו צום עד סוף סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל במ״ט על כל ועל כל וסימני׳

אתם כה אמר יי׳ צבאות אתם ראיתם׳

הגברים ויאמר ירמיהו׳

גדלות ואתה תבקש לך גדולות

ב׳בפסו׳ אל תבקש ב׳ בו׳

קריות ועל קריות ועל בצרה׳

גרועה כי על כל ראש קרחה׳

גגות על כל גגות מואב׳

לשמה והיתה ארצם לשמה׳

מקצף יי׳ לא תשב׳

ומן ריש יחזקאל עד ויאמר יי׳ אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש שנה לגלותינו על כל ועל כל במ״ג אל כל ואל כל וסימ׳

ראש אל כל ראש דרך בנות׳

מתערה יען אשר הכרתי ממך׳

גדלוהו מים גדלוהו תהום׳

ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל במ״א על כל וסים׳

ולא יגשו אלי לכהן לי׳

וכל תריסר וכתובים דכותהו׳ על כל ועל כל במ״ג אל כל ואל כל וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״ז ואחשורש סי׳ ח׳׳

כ׳ זוגין מן תרין אל ותרין

על תמצא נמסר בערך על׳

כ״ה פסו׳ רישי׳ ומצעותהון

אל אל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן א׳ ועיין מה דקהינא במשלי סימן כ״ר׳

ה׳ פסו׳ אל אל אל וסימ׳

אך בי׳ אל תמרדו׳

אל תנאץ למען שמך׳

אל תבטחו בעשק׳

ותאמר אל אחי אל׳

ויזעק ויאמר בנגוה׳

כ״ב יחידאין ואל ולית זוגא

וסימ׳

ואל אראה ואם ככה את׳

ואל תגעו וידבר אל העדה׳

ואל תעלו אם זנה אתה׳

ואל תנאו ב׳בפסו׳

ואל תתנו דמי לו׳

ואל תזכר ויאמר אל המלך׳

ואל יתהלל כה אמר יי׳ תנינ׳ דפסו׳

ואל תדמינה ואמרת אליהם׳

ואל תלך אל תבא בית מרזח׳

ואל תרא ביום אחיך׳

ואל תשמח ב׳בפסו׳

ואל אבושה יבשו רדפי׳

ואל תבא במשפט את עבדך׳

ואל תסתר פניך מעבדך׳

ואל תבישני משברי׳

ואל ישמחו שפטני׳

ואל תהיו כאבתיכם׳

ואל תבכו ויאמר נחמיה׳

ואל תאמר אל תתן את פיך׳

ואל תהי אל תרשע הרבה׳

ואל תאכלו לך כנוס את כל׳

ואל תשתו ב׳בפסו׳׳

ה׳ יחידאין אל ולית להון

זוגא וסים׳ נמס׳ במשלי ריש סי׳ כ״ד ועי״ש קהוותא׳

ז׳ זוגין ואל ומלה אחרא

וסי׳

ואל תעש ב׳וסי׳ אל תשלח ידך אל הנער׳

ואל תעש מאומה רע׳

ואל יחר ב׳וסי׳ ויגש אליו יהודה׳

ועתה אל תעצבו׳

ואל יבא ב׳וסי׳ דבר אל אהרן אחיך׳

ואל יבא בית יי׳

ואל יהי ב׳וסי׳ ארץ ארץ אל תכסי׳

ואל יהי לו מושך חסד׳

ואל יאמר ב׳ וסי׳ בן הנכר׳

ואל יאמר הסרים ב׳ בו׳

ואל תאבל ב׳וסי׳ ועתה השמרי נא׳

ויאמר לי הנך הרח׳

ואל תעמד ב׳וסי׳ בכל הככר׳

ואל תעמד על הפרק׳

ואל ה׳ ר״פ וסים׳

ואל תתנו דמי לו׳

ואל תסתר פניך׳

ואל יבא בית יי׳ כי אם׳

ואל תהיו כאבותיכם׳

ואל תלכו אחרי אלהים׳

א״ב מן חד חד אל דלוג

וסי׳

אל ארם ויקח העבד עשר׳

אל ארון ויבאו עד גורן דשמו׳

אל ארבע וארבע כתפות אל׳

אל אדום לכן שמעו עצת יי׳

אל אצרתיה קרב אל סוסיו׳

אל בני ויקמו כל בניו וכל׳

אל בנו ויאמר יצחק אל בנו׳

אל בנתיו ויאמר אל בנתיו ואיו׳

אל בנים מקול שעטת פרסת׳

אל בגד ולקחו את כל כלי השרת

אל בחוריה אל ידרך ידרך הדרך כתי׳

אל גג ודוד יושב בין שני

אל גבוריה חרב אל הבדים׳

אל דבר ואשר לא שם לבו אל׳

אל הצאן לך נא אל הצאן׳

אל הבתים הירא את דבר יי׳

אל המזוזה והגישו אדניו׳

אל המלאכה ויקר׳ משה אל בצלאל

אל העצים ויאמר האטד אל׳

אל האבן והלוים הורידו את ארון

אל המשכן ויבא את הארון׳

אל החשן וישם עליו את החשן׳

אל המנוחה כי לא באתם עד עתה׳

אל הערים ויצאו זקניך ושפטיך׳

אל המלחמה והיה בקרבכם׳

אל הדם ויאמר שאול פצו׳

אל הצור ותקח רצפה בת איה׳

אל השדה ויצא אחר אל השדה׳

אל הקצרים ויגדל הילד ויהי׳

אל החמור וישא הנביא את נבלת׳

אל השלחן ויהי הם ישבים אל׳

אל העמדים כי כה אמר יי׳ צבאות׳

אל הבדים חרב אל הבדים׳

אל הסוללות כי כה אמר יי׳ על בתי העיר׳

אל זכח ויאמר אל זכח ואל׳

אל זקנו ובישנו את טעמו׳

אל חשן ונתת אל חשן המשפט׳

אל חמות בבל שאו נס החזיקו׳

אל הטוב ובאו ורננו במרום ציון׳

אל ידי ויאמ׳ אל עבדיו ראו חלקת

אל כפיו וירדהו אל כפיו׳

אל כסא כי כה אמר יי׳ אל המלך

אל לבם והשיבו אל לבם דמלכי׳

אל משמר ויאסף אתם אל משמר

אל מדין וילכדו שני שרי מדין

אל מושב וישב המלך על מושבו

אל מתני כי כאשר ידבק האזור

אל מימיה חרב אל מימיה ויבשו

אל נחלתם ויעשו כן בני בנימן

אל נפשו וירא ויקם וילך אל

אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה

אל נפשם ויקמו וינסו בנשף

אל נוהו ושובבתי את ישראל

אל סוסיו חרב אל סוסיו ואל רכבו

אל עגלה וירכיבו את ארון האלהים דשמו׳

אל פיחם ויהי מספר המלקקים

אל צאנו וישלח יעקב ויקרא

אל קצות ונתת את שתי העבתות

אל ראשי וידבר משה אל ראשי׳

אל רבת לכן הנה ימים באים

אל שמים כי אשא אל שמים ידי׳

אל תורת ושאר העם הכהנים׳

א״ב מן חד חד חד אל וחד

על ולית דכותהון וסי׳

אל אם כי עמד מלך בבל׳

על אם עצמו לי אלמנותיו׳

אל אבל לכן כה אמר יי׳ צבאות בכל רחבות׳

על אבל ולא יפרסו להם על אבל

אל און השמר אל תפן אל און

על און פלט למו באף׳

אל ארצות הנביאי׳ אשר היו לפני׳

על ארצות והכעסתי לב עמים׳

אל אסף ואגרת אל אסף שמר׳

על אסף

אל אדו ואצוה אותם אל אדו

על אדו הראש בכספיא ב׳בפסו׳

אל אחז ויסף יי׳ דבר אל אחז

על אחז או יעלה רצין מלך׳

אל אחינו

על אחינו ויאמרו איש אל אחיו׳

אל אחיך ויאמר פרעה אל יוסף אמ׳

על אחיך ואני נתתי לך שכם אחד

בתים אבל ימה שמה וסימן לב״ חיים ואין בידנו טעם נכון אמנם מה שבידנו כבאר כי על כן שמו הגגינה למעלה כדי להפריד בין הקמץ והדגש ועל כן כל למה טעמו למטה וכן שמה ומזה שמה ושערורה פתחים ועל כן טעמם למטה כי לא הוצרך להפריד בין הפתח והדגש כי אחים המה וכן והחרבתי את ימה שהוא מפיק הא׳ פתח כמשפטו ומלת בתים אין התי״ו נקראת בחוזק וטעם הקמץ לתשלום חסרון יו״ד בי״ת כי דינו היה בתים כמו זתים אם לא יהרס מבניינו כמו בגים או תפרוחים אבל בתים·

מערכת אות האלף

בתים כמו זתים אם לא יהרם מבמיינו כמו בבים או אפרוחים אבל בתים דיחזקאל שהוא ממשקל אלפים בת יכיל פתחים כי הם ממשקל סלים גל גלים : כל למה דגש
טעמו למעלה כאשר בארתי ואם הוא סמוך לאותיות אחע רפי וטעמו מלרע למה יי׳ למה העליתנו למה עליתם והטעם לפי שהברת אלה כאשר נופלת פתאום על אותיות
הגרון נבלעת בם וכאלו אין שם הא בתיבה מה ידמה לקראו על כן מרפי׳ תיבת למה להסכין הנגינה למטה ולהפריד הברת מה בפיו אמנם חמש׳ למה יכה ומן הכל מלעם

אל בנימן ויחמו בני ישראל אל בנימן׳
על בנימן ושני אנשי׳ שרי גדודים
אל בור תפשוהו חיים׳
על בור ואספו אספה אסיר׳
אל בניהם ואמר אל בניה׳ במדבר׳
על בניהם יראה אל עבדיך פעלך
אל גבעת ויעש לו יהושע חרבות׳
על גבעת ויצא עוד קו המדה׳
אל גיחון ויאמר המלך להם קחו עמכם׳
על גיחון וירד צדוק הכהן ונתן׳
אל גוג בן אדם שים פניך אל׳
על גוג ואתה בן אדם הנב׳ על׳
אל גנזי אם על המלך טוב יכת׳
על גנזי ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו׳
אל גבולו כי תקחנו אל גבולו׳
על גבולו והתחלקו אתה לשבעה חלקים׳
אל דלתות ועשויה אליהן אל דלתות׳
על דלתות וישנו את טעמו בעיניה׳
אל האח ויהי כקרא יהודי שלש דלתות׳
על האח וארבע׳ יקרעה ב׳ בפסו׳
אל הכאר ותמהר ותער כדה׳
על הכאר וישמע פרעה את הדב׳
אל ההמון ויהודה בא על המצפה׳
על ההמון ויקרא אסא אל יי׳ אלהיו
אל הדלת והגישו אדניו אל האלהי׳
על הדלת המה מטיבים את לבם׳
אל המקלות ויחמו הצאן אל׳
על המקלות ויקח לו יעקב מקל׳
אל הרצפה ויבואני אל חצר החיצונה׳
על הרצפה וכל בני ישראל רואים ברדת׳
אל השמועה ולא האמנתי לדברים דמלכים׳
על השמועה לא האמנתי לדבריה׳ דדה׳
אל המהפכת יי׳ נתנך כהן תחת׳
על המהפכת ויכה פשחור את׳
אל המזוזת והגישו אדניו אל
על המזוזה
אל המצודה וישבע דוד לשאול
על המצודה וישמעו פלשתים כי משחו׳
אל המפתן וישכימו בבקר ממחרת׳
על המפתן ופקדתי על כל הדולג׳
אל הגוי למה תמותו אתה ועמך׳
על הגוי וחיה הגוי׳
אל המשפט כי יהיה ריב בין אנשים
על המשפט ולרוח משפט ליושב׳
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב
על המשקוף ועבר יי׳ לנגוף את מצרים׳
אל זרע גם זרע יעקב ודוד׳
על זרע וכי יתן מים על זרע׳
אל חלליהם ואת בלעם בן בעור הקוסם׳
על חלליהם ואת מלכי מדין הרגו׳

אל חכך ולשונך אדביק׳
על חכך אכל בני דבש כי טוב׳
אל חזאל ויאמר המלך אל חזאל׳
על חזאל גם בעצתם הלך וילך׳
אל טוב ובאו ורננו במרום ציון׳
על טוב ואפרים עגלה מלומדה
אל ימין ויקומו וילכו זיפה׳
על ימין ואען ואמר אל׳
אל יושב ואמרו אל יושב הארץ׳
על יושב ושפכתי על בית דוד׳
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים׳
על יהויקים לכן כה אמר יי׳ על יהוקים׳
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל יחזקיהו׳
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׳
אל כלי ושמרו משמרתך ומשמר׳
על כלי ומהם על כלי העבדה׳
אל לשון ועבר הגבול אל כתף׳
על לשון מרע מקשיב על שפת׳
אל לבבם והשיבו אל לבבם דדה׳
על לבבם ויתן שרי מלחמות׳
אל לכיש וחיל מלך בבל נלחמי׳
על לכיש אחר זה שלח סנחריב׳
אל לבך כי בפעם הזאת אני׳
על לבך קשרם על לבך תמיד׳
אל משמעתו מן השלשי׳ נכבד ועד׳ דשמואל׳
על משמעתו מן השלושים חנו ודה׳
אל מדינה וישלח ספרים אל כל מדינה׳
על מדינה ויקראו סופרי המלך קדמא׳
אל מקדשי עד אבוא אל מקדשי אל
על מקדשי בשנו כי שמענו חרפה׳
אל מצחו וישלח דוד את ידו אל׳
על מצחו והיה על מצח אהרן׳
אל משכן כל הקרב הקרב
על משכן ואתה הפקד את הלוים׳
אל מלאכי ויאמר מלך בני עמון׳
על מלאכי וישלח שאול מלאכים׳
אל מלאכת׳
על מלאכת ושלו׳ בן קרא בן אביסף
אל מעשה כי לא יבינו אל פעלת יי׳
על מעשה ומתניה מן הלוים הוא הבכור׳
אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה׳
על נפשי זאת פעלת שטני מאת׳
אל נכו למואב כה אמ׳ יי׳ צבאות
על נכו עלה הבית ודיבון הבמו׳
אל סיר ויצא אחד אל השדה׳
על סיר ויאמרו אליהם בני ישר׳ מי יתן׳
אל עגלה וירכיבו את ארון האלהים דשמואל׳
על עגלה וירכיבו את ארון האלהים דדה׳
אל עשה ויתנהו המלך ויהוידע אל
על עשה ויעמד ישוע בניו ואחיו וכל קריי׳ ואל׳
אל עני ואת כל אלה ידי עשתה
על עני יגזלו משוד יתום ועל עני
אל עמה ותאמר הנה שבה יבמתך

על עמה ואת פתשגן כתב הדת׳
אל פח עד יפלח חץ כבדו׳
על פח התפול צפור על פח׳
אל פחות ואבוא אל פחות עבר הנהר ואתנה׳
על פחות ואמר למלך אם על המלך טוב׳
אל פקדת ויהי בעת יביא את הארון
על פקדת לחברני חשביהו ואחיו׳
אל ציון לכן כה אמר יי׳ שבתי׳
על ציון ואני נסכתי מלכי׳
אל צפון הולך אל צפון סובב׳
על צפון ויט ידו על צפון׳
אל קולך׳
על קולך אל תתן את פיך לחטיא
אל קצות ונתת את שתי העבתת קדמא׳
על קצות ויתנו את שתי העבתות בתראה׳
אל רבקה ויאמר יעקב אל רבקה
על רבקה וישאלו אנשי המקום׳
אל שפך והוציא את כל העפר׳
על שפך מחוץ ב׳ בפסוק׳
אל תורת ושאר העם הכהני׳ הלוי׳
על תורת זאת תורת הנזיר אשר׳
אל תרהקה וישמע אל תרהקה דמלכים׳
על תרהקה דישעיה׳

אל ירושלם
י״ג וסימ׳ נמסר בסוף זכריה׳

אל הר
י״ו וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ו

אל הרי
ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ו׳ וסימן לד׳׳

אל פני
ט׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ויחזקאל סי׳ י״ו׳

אל פניו
ז׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ר ודה ב׳ סי׳ י״ט׳

אל פי
ח׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י״ז

אל המזבח
ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא

ואל המזבח
ג׳ וסימ׳

קרבן ראשית תקריבו אתם׳
הפרכת אך אל הפרכת לא יבא
משמרתך ושמרו משמרתך׳

אל האדמה
ו׳ וסימ׳

בזעת אפך תאכל לחם׳
והשיבתיך והנה אנכי עמך׳
כי אביאנו אל האדמה אשר׳
והשיבתים ואתה תשמע השמים דמלכים׳
וחברו והשבותם ואתה תשמע דדה
ואשלח אליכם את כל עבדי׳

אל בבל
ו׳ וסימ׳

הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל׳
השמיעו אל בבל רבים׳
לכן שמעו עצת יי׳׳
ויכתב ירמיהו את כל ב׳ בפסו׳
חגל השארית מן החרב׳

אל יהודה
ז׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ לה׳

אל יד
וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מח

ואל ביתו
ג׳ וסימני׳

הרצח וישב בעיר ההיא עד׳
אוריה ויקרא לו דוד ויאכל
בעשא וגם ביד יהוא בן חנני׳

אל ישראל
ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׳

לאל
י״א קמצי׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סי׳ נ״ז׳

האל
ה׳ סבירין אלה וסי׳ נמסר בסד׳ תלדות׳

אלהי
ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קמ״ר

אלהים
ל״א ר״פ וסימ׳

אלהים לא תקלל׳
אלהים אדני יי׳ כתו׳
אלהים שופט צדיק׳
אלהים באזנינו שמענו
אלהים לנו מחסה׳
אלהים בקרבה׳
אלהים בארמנותיה׳
אלהים משמים תנינא׳
אלהים שמע תפלתי׳
אלהים הרס שנימו׳
אלהים בשמך׳
אלהים דבר בקדשו וחברו׳
אלהים יי׳ עז ישועתי׳
אלהים אלי אתה׳
אלהים זנחתנו׳
אלהים יחננו׳
אלהים מושיב׳
אלהים בצאתך׳
אלהים אתה ידעת׳
אלהים להצילני׳
אלהים אל תרחק ממני
אלהים למדתני׳
אלהים בקדש דרכך׳
אלהים השיבנו׳
וחברו אלהים צבאות׳
אלהים צבאות שוב נא הבט׳
אלהים אל דמי לך׳
אלהים זדים קמו
אלהים אדני עז ישועתי יי׳ כתי׳
אלהים שיר חדש׳

והאלהים
ז׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויצא ובקהלת סי׳ ג׳ ודה א׳ סימן כ״ד׳

אלהי
ח׳ זקפין קמצין וסי׳ נמסר בסדר וירא בלק׳

ארון אלהי ישר׳
ז׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן ה׳׳

והייתי

מהם כמוכים לאות אחע מדגשים למה הרגזתני למה אבכה ארצה למה הכיתו עבדיך למה היה כאבי נצח למה אירא בימי רע וכל למה הסמוך לשאר אותיות דגש חוץ
מג׳ רפויין למה זנחת ותמאס למה שכחתני למה שמתני למפגע לך וכל למה רפי טעמו מלרע לבד מזה למה שמתני למפגע לך וכן הוא במסורת עיין בערך למה : וכל כמה
במה אות ראשונ׳ פתוחה כמשפטו : **עתה אדבר** על החטף : כל שבא א׳ סוכן מנטל קמץ כמו כבשו עבדו דרדע והמה רבים ועל כן נקרא שכן כי לא יזוז ממקומו
אבל

אבל סב״א מהיע הוא אשר יהפך לאתנח וסוף פסוק אין בו כח לבטל הקמץ והוא כמו כעלו ופעלה עבר כמו במרו אמרו כי באתנח וכו׳ ככו יהפך הסבה לקמץ גדול ויאמר אמרו סמרו כאמרה משמרת יי׳ שמרו וכל כיוצא בהם אים לא נעדר וכלם מתוגים לכני החטף להכריע בין הקמץ והחטף כעי׳ מאמרי׳ בכל למה דבגם וכן כל השמרו לכם תשמרו יאמר באתנח וסו׳ פסו׳ וכן בשם דבר׳ ידך טרך׳ אמתך ארמתך דבנך כי יאמר באתנח וס״פ ידיך טרך אבל בחרו לכם אנשים רחצו הזכו הם

והייתי להם לאלהים ג׳ וסי׳
ושכנתי בתוך בני ישראל׳
ונתתי לך ולזרעך׳
והיה משכני בתוכם׳
בית אלהים ה׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא׳
ואלהים ה׳ וסימנין נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ח׳
הוא אלהים ד׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ י׳
וביהושע סימן כ״ד ותלים סימן ק׳׳
ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בבראשית׳
יראת אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא
ובשמואל ב׳ סימן כ״ג׳
וידבר אלהים ג׳ וסימני׳ נמס׳ פ׳ נח׳
דבר אלהים ג׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳
ריש סי׳ ו׳׳
ויברך אלהים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳
בי אלהים ג׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימן מ״ו׳
אל אלהים יי׳ ג׳ וסים׳ נמסר
בתלים ריש סי׳ נ׳׳
אין אלהים ג׳ וסימנהון
עמדי ראו עתה כי אני אני הוא
גדלת על כן גדלת יי׳ אלהים׳
זולתך יי׳ אין כמוך ואין אלהים
שמע אלהים ג׳ וסי׳ נמס פרש׳ וירא
ותלים סימן ס״ו
באלהים ג׳ וסים׳ נמס׳ בתלי׳ סימן ע״ו׳
וירא אלהים כי טוב ד׳ בבראשית וסי׳ נמסר
בפרשת בראשית׳
על כל אלהים ג׳ ובתלים וסים׳ נמס׳
שם סימן צ״ה׳
בני האלהים ד׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ בראשית
חנני אלהים ג׳ וסימנין נמסר בתלי׳ ריש סי׳ נ״א
לדרש אלהים ד׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ יתרו׳
לי אלהים י״א וסים׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳
ב׳ פסוק כ״ג׳
אלהי העברים ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמות
אלהי ישראל כ״ה מיהדין וסים׳ נמסר
בפרשת משפטים׳

עם אלהים ג׳ וסים׳ נמס׳ פרש׳ ויצא׳
אלהים לישראל ג׳ וסי׳
ויאמר אלהים לישראל׳
וידעו כל הארץ כי יש׳
ויאמן ויגדל שמך דו״ה׳
עליית אלהים ג׳ וסים׳ נמסר סוף
פרשת לך לך׳
מיד האלהים ג׳ וסים׳
מי יצילנו מיד׳
ככבדה מאד יד האלהים׳
גם ביהודה היתה יד׳
וכל קהלת דכו׳
עלייה אל האלהים ג׳ וסי׳
ומשה עלה אל האלהים׳
ותעל שועתם אל האלהים׳
וחלפת משם והלאה׳
ויעש אלהים ד׳ וסים׳
ויעש אלהים את הרקיע ויבדל׳
ויעש אלהים את שני המאורות׳
ויעש אלהים את חית הארץ׳
ויעש אלהים כן בלילה ההוא
דנדעין׳
דעת אלהים ג׳ וסי׳ נמס׳ הושע סי׳ ו׳
ומשלי סימן ב׳׳
אלהיהן ה׳ וסים׳ נמסר פרש׳ כי תשא׳
אלהיהם ד׳ בתורה וסים׳
ויאמרו עבדי פרעה׳
וידעו כי אני יי׳ ב׳ בו׳
קדושים יהיו ב׳ בו׳
ואף גם זאת בהיותם׳
אלהי י״ד מיהדין וסי׳
וחרה אפי בו ביום׳
אין שלום תניא׳
ימאסם אלהי כי לא׳
אמתך אלהי עש׳
אלהי פלטני מיד׳
הסתופף בבית׳
שיתמו כגלגל׳
ועוד אני מדבר ומתפלל קום׳
זכרה לי אלהי לטובה
וחברו׳
כורו ממנו מרעים׳
כי אתה אלהי בוחן׳
פתוחות דו״ה׳
ורוח אלהים ה׳ וסים׳ נמסר בויקהל׳
ויאמר אלהים כ״ה וסימני׳
ויאמר אלהים יהי אור׳

ויאמר אלהים יהי רקיע׳
ויאמר אלהים יקוו המים׳
ויאמר אלהים תדשא הארץ׳
ויאמר אלהים יהי מארת׳
ויאמר אלהים ישרצו המים׳
ויאמר אלהים תוצא הארץ׳
ויאמר אלהים נעשה אדם׳
ויאמר אלהים הנה נתתי לכם׳
ויאמר אלהים קץ כל בשר׳
ויאמר אלהים אל נח ואל בניו׳
זאת אות הברית׳
וחברו׳
אל ירע בעיניך על הנער׳
שרי אשתך לא תקרא׳
אבל שרה אשתך יולדת׳
ואתה את בריתי תשמר׳
ויאמר אלהים במראות הלילה׳
קום עלה ביתאל ושב׳
אהיה אשר אהיה׳
אל בלעם לא תלך עמהם׳
שאל מה אתן לך׳
יען אשר שאלת דמלכים׳
ההיטב חרה לך׳
לשלמה יען אשר היתה דו״ה׳
אלהים ונחתנו ג׳ ובתלים וסים׳ נמסר
שם סים׳ ס׳
אלהי אבותם ד׳ וסים׳ נמסר
פרשת אתם נצבים׳
בית אלהא דנא ד׳ וסי׳
ועבדו בני ישראל׳
ברם בשנת חדא׳
והקרבו לחנכת׳
ולכם מהודעין׳
בבית האלהים ז׳ וסי׳
ויהי אתם׳
וגם הזהב והכסף׳
ויעמד ישוע ובניו׳
ויכל חירם׳
ויכרת כל הקהל ברית׳
וישם את פסל הסמל׳
ותעמדנה שתי התודות׳
אלהיו עמו ה׳ וסים׳ נמסר
פרשת בלק׳
אתה אלהים ה׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סוף סימן נ״ה
וסימן ס״ו׳
כי האלהים ה׳ וסי׳ נמסר בקהלת ריש
סי׳ ה׳ ושמואל א׳ סימן ו׳׳
מלאך האלהים ח׳ וסים׳ נמס׳ בשפטים סי׳
י״ג פסו׳ ה׳׳
יראה אלהים ד׳ וסים׳ נמסר פרשת וירא׳
אֱלָהִי ג׳ בטעם לעיל וסים׳ נמסר בפרש׳ וישמע
יתרו וסים׳ בלשון תרגו׳ שמא דכספא

מלקדמין׳
ויזכור אלהים ד׳ וסי׳ נמסר
בסדר נח ובסדר וירא
אלהי השמים ג׳ מיהדין וסי׳
אהי עם ומתפלל
ואתפלל אל יי׳ אלהי׳
יצליח׳
ויאמר אלהים ג׳ בטעם וסים׳
ויאמר אלהים לנח קץ כל׳
ויאמר אלהים לישראל׳
ויאמר אלהים לשלמה׳
לפני האלהים ז׳ וסימני׳ נמס׳ פ׳ נח׳
משה עבד האלהים ד׳ וסי׳
ואהרן ובניו מקטירים׳
ויתנו קול ביהודה׳
מחזיקים על אחיהם׳
וכל ישראל עברו את תורתך
לעבדת בית האלהי׳ ח׳ וסי׳
ואחיהם הלוים׳
כהנים גבורי חיל׳
מלאכת׳
כי מעמדם תנינא דפסו׳
כל אלה על ידי אביהם׳
והנה מחלקות׳
ויתנו לעבדת בית׳
ובכל מעשה אשר החל׳
ארון ברית אלהים ד׳ וסי׳
וישאלו בני ישראל׳
וישלח העם שלה׳
והנה גם צדוק׳
ובניהו ויחזיאל׳
באלהים ו״ח וסימני׳ נמסר
בתלים סימן נ״ו׳
בית אלהים ה׳ וכו׳
ויירא ויאמר מה נורא׳
והאבן הזאת אשר שמתי׳
והאיש מיכה לו בית אלהים׳
המובא ויבאו אל חלקיהו׳
אדרם אלה אזכרה׳
ושארא בית אלהים ואינון מ״ח׳
אלין מלין משמשין אלהים
ול׳ דכו׳ וסי׳
ברכו אלהים ל׳ פעלתם השמיני אשר ברכו׳
ההר אלהים ל׳ הר בשן הר גבנונים׳
מלאך אלהים ל׳ וישמע אלהים את קול הנער׳
תורת האלהים ל׳ ויכתוב יהושע את תורת

בזוי ונפתחים כי ראויים להיות בחירק לולי אות הגרון על משקל אמרו שמרו דבר זה גורם הפתח ולא הס״בא כי מנהג הוא ובאה מלה זרה והיא ומחסם מחרו בעדי אבל רחצו ובחרו שהם עבר קמוצים כמשפט כי יאמר והזכו ורחצו מכל אשר בחרו׳ אבל לא תבערו ואם תמהמו אע״פ שהסב״א מניע וגם אין דין דבגם בהם נפתחים ונראה הטעם שאע״פ מכל אחד ואחד לבד לא יבטלוהו זה וזה גורם לא יבטלוהו קמץ אבל באות ריש אף זה וזה גורם לא יבטלוהו הקמץ ולא יועילו לבטלו וכמו ויגרשו ויסרתו ויברכו ואדבר

מערכת אות א

אדבר על כי סמוס המבטל קמץ כמו אכלני חורבי יו׳ קנני׳ אסר יעצני׳ אבל עני קרבני סלחני סאין סרס קמוצים והכל הוא כפי אותיו הטעם כי מאכלני סמרני היה ראוי לומר אכלי סמרי כמו ויאכל אותי אכלו סמרו ועל כי נפתחה כפתח כי די לסנותו בסנוי אחד הבל הוא כי טעות לומר אכלי סמרי ולא מכינו דוגמתס במקרא רק במלת לא אבה יבמי׳ וגם פירם אבן עזרא כי היוד יתירה כיוד סוכני סנה וכהנה רבות והוא כמו לא אבה יבס׳ ועוד מה יאמרו במלת קנני

בני אלהים ל׳ ברן יחד כוכבי׳
כמלאך אלהים ל׳ ויאמר אכיש אל דוד׳
בכל אלהים ל׳ כי אני ידעתי כי גדול׳
בעיני אלהים ל׳ ומצא חן ושכל טוב׳
בא אלהים ל׳ ויראו פלשתי׳ כי בא׳
ברכך אלהים ל׳ על כן ברכך אלהי׳ דתהלות׳
מעשה אלהים ל׳ והלוחות מעשה אלהים׳
מלך אלהים ל׳ על גוי׳ דתהלות
משחך אלהים ל׳ אהבת צדק ותשנא רשע׳
חתת אלהים ל׳ ויסעו ויהי חתת
כשמך אלהים ל׳ כן תהלתך דתהלות׳
זימן אלהים ל׳ רוח קרי׳ הרישי׳
שמעה אלהים ל׳ אלהים קולי׳
בשם אלהים ל׳ אך הנביא אשר יזיד׳
האזינה אלהים ל׳ תפלתי ואל תתעלם׳
זבחי אלהים ל׳ רוח נשברה׳
עלה אלהים ל׳ בתרועה׳
מכתב אלהים ל׳ הוא הרות׳

חד מן ו׳ דכל חד וחד לית
דכוו׳ בליש׳ וסי׳

ומאלהים היתה תכוסת אחזיהו׳
באלהים ויהי כקרא מלך ישר׳ את הספר׳
האל יעות משפט׳
האלהים מקרוב אני נאם יי׳׳
לאלהים זבח לאלהים יחרם׳
באלהים אין כמוך באלהים׳

ויירא אלהים ט׳ בתור׳ וסי׳

את האור׳
ולמקוה המים׳
ותוצא הארץ׳
ולמשל ביום׳
את התנינם הגדלים׳
את חית הארץ׳
יום הששי׳
את הארץ והנה נשחתה׳
וא׳ בנביאים את מעשיהם׳

שאלה באלהים ז׳ וסי׳

ויאמרו לו שאל נא׳
ויקמו ויעלו בית אל׳
וישאל שאול באלהים׳
ושאול לו באלהים׳
היום החלותי לשאול׳
וישאל דוד באלהים׳
וישאל עוד דוד׳

יראה את אלהים ז׳ וסי׳ נמס׳
בפרשת מקץ׳

נחינה האלהים ז׳ וסימן נמסר
בדניאל סימן א׳

שבועה באלהים ד׳ וסימ׳

השבעה לי באלהים הנה׳
התורידני אל הגדוד׳
אשר השביעו באלהים ד״ה׳
ואריב עמם׳

אמר אלהים ו׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ בראשית׳

ארון אלהי ישראל ו׳ וסימ׳

ויראו אנשי אשדוד׳
וישלח ויאספו ג׳ בו׳
את כל סרני פלשתים׳
את ארון אלהים עקרון׳
אם משלחים אתם׳

לפני אלהים ד׳ וסימ׳ נמס׳ בתלים סי׳ כ״ו

ואלהים ה׳ וסי׳ נמס׳ סוף פרש׳ ויחי׳

לאלהי ישראל ד׳ וסימני׳
ועשיתם צלמי׳
ויקרא יעבץ׳
גם סגרו דלתות׳
הבאים

אמירה אל האלהים ט׳ וסימ׳

לו ישמעאל׳
מי אנכי׳
הנה אנכי בא אל בני׳
ויאמר בלעם
אם ישך נא׳
אל יחר אפך בי׳
חטאתי מאד׳
אמרתי למנות ד״ה ב׳ כ״א
והמלכתני׳

כאלה ג׳ וסימ׳ נמסר בירמי׳ סימן נ״א
ואיוב ריש סימן י״ו׳

ומעלה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת נח׳

ולאלה ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ נמס׳ פרש׳ שמיני
ויחזקאל סי׳ ט׳׳

לאלה ה׳ וסימ׳ נמסר
בפנחס ובמלכים א׳ סימן ב״ב ובד״ה ב׳ סימן י״ח׳

אלה הדברים ה׳ וסימ׳

ויקהל משה׳
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים׳
עשיתים ולא עזבתים׳
אשר תעשו׳

ואלה שמות ו׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר׳

וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ

ואלה שמות במ״ה אלה שמות וסימני׳
אלה שמות בני עשו אליפז׳
בני אהרן הכהנים המשחים׳
האנשים אשר שלח משה׳
האנשים אשר ינחלו׳
שמות הגבורים אשר לדוד דשמואל

ואלה שמות י״ז ר״פ בתורה
וכל נבי׳ וכתובי׳ וכו׳ סי׳ נמסר בריש ספר ואלה שמות ע״ש׳ ואלה ז׳ יחידאין וכתובים בפרשת תצוה׳

אליה ה׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן א׳ וסוף מלאכי׳

האלות ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ בפ׳ נצבים׳

אלו ד׳ וסימ׳ נמס׳ באיוב סוף סימן ה׳׳

אליהוא ד׳ חס׳ א׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סימן ל״ח

אליו ג׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ב
ויחזקאל ריש סימן מ״א׳

ואלו ג׳ וסי׳ נמסר בהושע סוף סי׳ ז׳ ואיוב סי׳ ד׳׳

אליהם י״ז מ״ל בתור׳ וסימ׳

וישלחו האנשים את ידם׳
לאיש אשר לו ערלה׳
שמעו נא החלום׳
לך ואשלחך אליהם׳
ויתנכלו אתו להמיתו׳
וירא אותם והנם זעפים׳
ויתנכר אליהם׳
כאשר כלו לאכול׳
להורות את בני ישראל׳
זה הדבר דאשר ישחט׳
ובא משה ואהרן מפני׳
לינו פה הלילה׳
החייתם כל נקבה׳
ויאמר אליהם משה אם תעשון׳
וכלות אליהם׳
ויסרו אתו׳
נביא אקים להם׳

אלהם י״ג חס׳ במלכי׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ י״ג׳

ו׳ חס׳ ביחזקא׳ וסימניהון
נמסר שם סימן י״ו׳

ו״ו חס׳ בכתו׳ וסי׳
ויבא אלהם ויערוך אלהם ב׳ בפסו׳׳

עוד שלשת ימים׳
מה אתם נועצים׳
קטני עבה ממתני אבי׳
וידבר אלהם בעצת׳
ויקבץ מלך ישראל׳
ויצא יהוידע׳
אשחק אלהם ולא׳
שמניע אלהם במעשה ב׳ בפסו׳׳

אתם קדש ליי׳׳
אתם מעלתם ויקם עזרא׳
אתם ראים׳
ויאכלו׳
מדוע אתם לנים נגד החומה׳

וב׳ חס׳ ביהושע וסימ׳

ויקרא יהושע בן נון אל׳
ויאמר אלהם יהושע׳

ודירמיה וישעיה מ״ל׳
בספרים מדויקים׳

ו׳ חס׳ בשפטים וסימני׳
נמס׳ בשפטים סימן י״ח׳

אליהן ה׳ ד׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרש׳ שמות׳

אליכם ו׳ חס׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרש׳ מקץ׳

אליועיני ה׳ וסימני׳

ובן נעריה אליועיני וחזקיה׳
ודבתריה ובני אליועני׳
ומבני פשחור אליועני
דין חס׳ י׳ תנינא׳
והכהנים בימי אליקים׳
וא׳ ואליועיני
ובני בכר׳
וא׳ ואליועיני
רצלתי ואליאל׳

אלישה ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ נח׳
ויחזקאל סימן כ״ז׳

אלין ה׳ ב׳ חס׳ וג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בדניאל ריש סימן ו׳׳

אלופי ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר פרשת וישלח וירמיה סימן י״ג וזכריה סימן י״ב׳

אלפעל ג׳ וסימ׳ ומחשים הוליד׳
ובני אלפעל עבר ומשעם׳
וישמרי ויזליאה ויובב׳

האלף ג׳ וסימ׳ נמסר פר׳ פקודי׳

אלפי ד׳ סבירי׳ אלפים וסימ׳ נמסר בפרש׳ כי תשא

לאלף דור ג׳ וסימ׳

דבר צוה לאלף דור׳
וחברו׳
ולשמרי מצותיו׳

אלף בכסף ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת וירא׳

אם

כל ספר בראשית ונזקים
ד״פ אם במ״י ואם
וסימניהון
תאכה ואם לא תאכה האשה׳
תשמעו

הנה עכני אך הכל כתן בסיני וטעמים הגלוים לנו והנראים בעינינו נבאר והנפלאים כמתין עד יבא מורה צדק ויורנו: ידי רגלי ואחרי דלוט סהוא חול ועל הסס הנכבד והנורא קמץ למען הבדיל בין הקדש ובין החול וזה הכלל סוה תיבה כמו ידיס ורגליס סהחירק תחת היוד אבל פרחיס בבתיס ודוגמתס סהחירק תחת הא״לף קמציס׳ ומלת כלאיס פתח כי חירק תחת היוד ומלת סאי על ספיים אבאר דרך אי המבטל קמץ כמו בכל בלתי לאי לבדו וכן אי באמצע קינה

קמץ כי יו״ד ראשונה במקום אל״ף וכן בית בי״ד עיט קמץ פתחין כי בכלם אין בהם יו״ד יסוד אבל מלת היית הייתו וחיית ורבית קמצים כי היו״ד יסוד אף כי מצינו הוה ארץ אותיות אהו״י מתחלפות׳ **רעיוני ועירוני** על אח״הע לבאר מקצת גבורותיו זה הכלל הברה המסתכ׳ להברת אה מחמת אח״הע בין במס דבר בין בפעלה נפתחת כי די אם תמנהו אח״הע ממדרגה אחת כמו יעל עם אחיו ויעם כי הם על משקל ויבן ויפן וכן ויחן ויחס ומה שיו״ד ויחן כחרקת

תשבעו ואם לא תשמעו אלינו להמול׳
אינך ואם אינך משלח לא נרד׳
אמר ואם אמר יאמר׳
לבנו ואם לבנו יועדנה׳
שלש ואם שלש אלה׳
אסון ואם אסון יהיה׳
שן ואם שן עבדו׳
שור ואם שור נגח הוא׳
גנב ואם גנב יגנב מעמו׳
וכל שאר אוריתא דכו׳ ר״פ ואם במ״ח אם וסימניהון׳
הדבר אם את הדבר הזה׳
עלה אם עלה קרבנו מן הבקר
כשב אם כשב הוא מקריב׳
הכהן אם הכהן המשיח יחטא׳
תודה אם על תודה יקריבנו׳
בחקתי אם בחוקתי תלכו ואת׳
רבות אם עוד רבות בשנים׳
משנת אם משנת היובל יקדיש׳
חפץ אם חפץ בנו יי׳
כמות אם כמות כל האדם׳
אתם אם אתם תבאו׳
יתן אם יתן לי בלק׳
יראו אם יראו את הארץ׳
יראו אם יראו האנשי׳ העולים׳
יראה אם יראה איש באנשים׳
תשמר אם לא תשמור לעשות׳
נדחך אם יהיה נדחך׳
שנותי אם שנותי ברק חרבי׳
כל יהושע ושפטים ר״פ ואם׳
וכל אסתר ומשלי חלוף ר״פ אם
וכל מלכים וישעיה ויחזקאל
ותלים וקהלת ר״פ אם כמ״ה וסי׳
תלך ואם תלך בדרכי׳
תמאנו ואם תמאנו ומריתם׳
נכלמו ואם נכלמו מכל׳
בא ואם בא לראות שוא׳
יתקפו ואם יתקפו האחד׳
וכל שמואל וירמיה דכו׳ ר״פ ואם כמ״ד אם וסים׳
יחטא אם יחטא איש לאיש׳
דמו אם כה יאמר אלינו׳
להלחם אם יוכל להלחם אתי׳
תיראו אם תיראו את יי׳ ועבדת
יאמר אם כה יאמר טוב שלום׳
פקד אם פקד יפקדנו׳
עונינו אם עונינו ענו׳
ימושו אם ימושו החקים׳
תשבו אם שוב תשובו׳
יסתר אם יסתר איש במסתרי׳
יצאתי אם יצאתי השדה׳
תשוב אם תשוב ישראל׳
טוב אם טוב אם רע בקול׳
גנבים אם גנבים באו לך׳
וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ אם בכ״א ואם וסמניהון׳
ילכו ואם ילכו בשבי לפני אויבי׳
יחבאו ואם יחבאו בראש הכרמל׳
משפחת ואם משפחת מצרים׳
תשובון ואם תשובון אתם׳
ינגף ואם ינגף עמך ישראל׳
זרוע ואם זרוע כאל לך׳

זכרתי ואם זכרתי ונבהלתי׳
אסורים ואם אסורים בזיקים׳
בינה ואם בינה שמעה זאת׳
איפא ואם לא איפא מי יכזיבני׳
בשלח ואם לא ישמעו׳

כל ר״פ דבקריא׳ ואם לא

במ״ח אם לא וסימן נמסר בסדר חיי ובמלאכי ריש סימן ב׳ וריש שיר השירים׳
וכל ר״פ דאיוב דכו׳ אם לא במ״ב ואם לא וסי׳
איפא ואם לא איפוא מי׳
בשלח ואם לא ישמעו בשלח׳

אם ואם

י׳ במצעות פסוק באוריתא וירמיה וסי׳
הלא אם תטיב שאת׳
הלא כל הארץ לפניך הפרד׳
ועתה אם ישכם עושים חסד׳
הגל עד הגל הזה ועדה׳
בילדכן ויאמר בילדכן את׳
ועתה אם תשא חטאתם ואם׳
והשביע אתה הכהן ואמר׳
לכן כה אמר יי׳ אם תשוב׳
וישבע המלך צדקיהו׳
פתחתיך ואני הנה פתחתיך היום׳
וכל קרי׳ דכו׳ אם ואם במ״ח אם אם וסי׳
תריבון ויאמר יואש לכל אשר׳
שמשון ויאמר להם שמשון׳
הכהן ויען הכהן את דוד׳
הארע בן שמני׳ שנה אנכי היום׳
אתי ויען אתי את המלך׳
התשבי ויען אליהו התשבי׳
מעוג ותאמר חי אלהיך אם יש׳
ונוכחה לכו נא ונוכחה יאמר׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׳
ונח ונח דניאל ואיוב בתוכה׳
החפץ אמר אליהם חי אני נאם יי׳
הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים׳
ישנו כי לא ישנו אם לא ירעו׳
והביטה ראה יי׳ והביטה למי׳
תחרישי כי אם ההרש׳
עשיתי יי׳ אלהים אם עשיתי זאת׳
יבנה שיר המעלות לשלמה׳
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי׳

ה׳ פסוק ואם ואם וסימני׳

נמסר בפ׳ בחקתי וביהושע סימן כ״ב׳

אם לא

ז׳ ס״פ וסים׳ נמסר פרשת חיי שרה׳

ג׳ פסו׳ ואם ואם וסימניהון

ואם ככה את עשה לי׳
ואם מבן ששים שנה׳
ואם לא השחוק היה לך׳

י״ב פסו׳ רישיהון

ומצעותהון אם אם וכי׳
נמסר בפרשת משפטים ותלים סימן כ״ז ואיוב סימן ו׳

אם

י״ז ר״פ בספר ואלה שמות וסימניהון׳
אם את הדבר הזה׳
אם בגפו יבא׳
אם רעה בעיני׳
אם אחרת יקח לו׳
אם יקום והתהלך בחוץ׳
אם זרחה השמש׳
אם עבד יגח השור׳
אם כפר יושת עליו׳
אם במחתרת ימצא׳
אם המצא תמצא׳
אם לא ימצא הגנב׳
אם טרף יטרף׳
אם בעליו עמו׳
אם מאן ימאן׳
אם ענה תענה׳
אם חבל תחבל׳
אם כסף תלוה׳

ו׳ ר״פ בספר ויקרא וסים׳

נמסר בסדר ויקרא׳

ח׳ פסוק לית בהון אם

ומטעין בהון וסים׳ בפר׳ חיי שרה׳

ואם לא

י״ז במצעות פסוק וסימניהון
הלא אם תטיב שאת׳
ויאמר בבל בלבו׳
ארדה נא ואראה׳
אז תנקה מאלתי׳
ועתה אם ישכם׳
ואם בבהמה הטמאה׳
שלחו מכם אחד׳
וכל פטר חמור תפדה בשה׳
ופטר חמור תפדה בשה׳
והשביע אתה הכהן׳
הוא יתחטא בו׳
והיה אם דרך גבולו׳
אם לא תשמעו ואם׳
אם טוב בעיניכם הבו שכרי׳
ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך
ואני אמרתי אגלה אזנך׳

אם

ד׳ כתו׳ ולא קרי׳ וסים׳ נמסר ברות סימן ג׳

ואם

י״ו יחידאין וסי׳ נמסר במגלה סימן ח׳׳

כי אם

כל קריאה כי אם הטעם תחת כי
והמקף כאם במ״ג אשר המקף בכי
והטעם באם וסים׳ כלשון ארמי נפק דמא כישא וביאור בסדר מסעי׳

י״ב זוגין חד אם וחד ואם

וסימניהון׳
ואם אקח אם מחוט ועד׳
אם אקח ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי לפניו׳
אם בת ונח דניאל׳
ואם בת ויאמר בילדכן׳
אם ישוב ואמרת׳
ואם ישוב הנגע׳

אם יראה איש׳
ואם יראה הכהן׳
אם יש ועתה אראה׳
ואם יש אם נביאים רם׳
אם דל ויאמר ברוכה׳
ואם דל הוא ואין ידו׳
אם בוא כי אם בוא׳
ואם בוא יבוא הכהן׳
אם בזאת יתהלל המתהלל׳
ואם בזאת לא תשמעו לי׳
אם עד החקר אלוה תמצא׳
ואם עד אלה לא תשמעו לי׳
אם בהמה אם איש׳
ואם בהמה אשר יקריבו׳
אם ליי׳ ויאמר נעמן׳
ואם ליי׳ אם יחטא׳
אם בא וידע אונן׳
ואם בא לראות שוא׳
אם אמור יאמר הנער׳
ואם אמור יאמר העבד׳

ואם יש ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן י״ד׳
אם אין ד׳ וסים׳ נמס׳ פר׳ בשלח ואיוב סוף סימן ל״ג׳
ואם אין ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן י״א׳
ואת אמו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר קדשים׳
אמו דקדים לאביו ג׳ וסים׳ נמסר בפר׳ ויגש׳
אמותם ג׳ וסימניהון

בהשתפך נפשם אל׳
ועל אמותם הילדות׳
וא׳ לאבתם יאמרו׳

אמות ו׳ ס״פ בצורת הבית וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סימן מ׳

ועשרים באמה ד׳ וסים׳

ארך היריעה׳ וחברו׳
ותאר שלשה מפה׳
מגלה עפה׳

שלשים באמה ד׳ וסימניהון

אורך היריעה׳
וחברו דעשיה׳
וקו שלשים באמה וחבריו׳

ואמינו ג׳ וסים׳ נמסר בפרשת בשלח׳
אמנה ג׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳׳
אמון ז׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ כא״כ רבת׳ אות ל׳
האמנה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בלק, ותלים סימן נ״ח׳
ואמיץ ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר באיוב ריש סימן ט׳׳
חזקו ואמצו ג׳ וסים׳ נמסר בפר׳ וילך׳
אמציה ט׳ וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״ד ועמוס סימן ז׳׳

ויאמר

יו״ד ויעט נפתחת לפי שאות עי״ן כחה גדול לפתוח מכל שאר אותיות אח״הע כאשר מבואר מכח דייקות אבל ויעף אלי אחד מן השרפים קמץ כי לא נפתחה יען אשר הוא מהסמיכים על משקל ויקם ויסב וכן ויעט בהם אבל ויעט העם אל השלל אמר אבן בנה כי הוא מן עטה מעטין אהיה כעטיה על כן היו״ד נפתחת ובכל גזרות השמים לא ימצאו רק מלה אחת נפתחת והוא ונחם על מרמה רגלי אשר הוא מן הסמים כמו שכתוב ומי יחוש חוץ ממני והכל הוא לאמר כי זה הוא מחנושי למ״ר שעל משקל הוא

מערכת אות האלף

פתח ופתהיה המלה מן ב׳ גזרות כאשר מציגו ומלתם כמו ונמלתם וכן נמל וכן עוזו עזה מן עז קומו מן קם והנה רבות כי בשביל הפתח אין לשנותו מגזרתו אם לא
מצאנו חבר מה יצא מן הכלל ואולי ע״פ המסורת אבל וינע וירח והנה התבה אות שנייה פתוחה ואולי יש להלק בין אות אחרונה הע לאות שנייה׳ לחזור לענין
הראשון וכן כל פועלת בורחת ודוגמתם פתחים כי הם על משקל פומרת אומרת וכן לדעת לטעת לקחת על משקל ללדת לשבת וכן בשם דבר טבעת קדחת צרעת גבחת

ויאמר צ״א וסימניהון׳

ויברכהו ויאמר ברוך אברם׳
כמה ויאמר אדני יי׳׳
הגר ויאמר הגר שפחת׳
מצאתי ויאמר אדני אם נא׳
האף ויגש אברהם ויאמר׳
הנה נא ויען אברהם ויאמר׳
עוד ויוסף עוד לדבר אליו׳
תדעו ויאמר אל נא אחי׳
תהרג ואבימלך לא קרב׳
הקרה נא ויאמר יי׳ אלהי אדני׳
עבד ויאמר עבד אברהם׳
אצלת ויאמ׳ הכי קרא תבנ׳ דפסו׳
נצב והנה יי׳ נצב עליו׳
מה נורא ויירא ויאמר מה נורא׳
נקבה ויאמר נקבה שכרך׳
הילדים וישא את עיניו וירא׳
הילד וישב אל אחיו ויאמר׳
אחיו וישא עיניו וירא את בנימן
אבותי ושכבתי עם אבותי׳
קחם נא ויאמר יוסף אל אביו׳
ויברך את יוסף ויאמר׳
מי שמך ויאמר מי שמך לאיש׳
וישב משה אל יי׳ ויאמר׳
וישב משה אל יי׳ ויאמר אנא׳
וירא אהרן ויבן מזבח׳
פני ויאמר פני ילכו׳
הראני ויאמר הראני נא את׳
מתנבאים וירץ הנער ויגד למשה׳
מבחוריו ויען יהושע בן נון׳
וידר ישראל נדר ליי׳׳
ויפן ויאמר הלא את אשר׳
מן ארם וישא משליו׳
קום וישא משלו׳
נאם וישא משלו׳
נאם וישא משלו׳
אוי וישא משלו׳
עמלק וירא את עמלק׳
הקיני וירא את הקיני׳
מסיני ויאמר יי׳ מסיני בא׳
ליהודה וזאת ליהודה ויאמר׳
עכן ויען עכן את יהושע׳
תמוש אל נא תמוש מזה׳
אחי ויאמר אחי בני אמי׳
יפתח וידר יפתח נדר׳
מנוח ויעתר מנוח אל יי׳׳
ויצמא מאד ויקרא אל יי׳׳
זכרני נא ויקרא שמשון אל יי׳׳
הנרצחה ויען האיש הלוי׳
כחד ויגד לו שמואל את׳
עד הנה ויקח לו שמואל אבן׳
דואג ויען דואג האדמי׳
אחימלך ויען אחימלך את׳
אתי ויען אתי את המלך׳
על אבנר ויקונן המלך על אבנר׳
רמני אדני המלך עבדי׳
אבלע ויען יואב ויאמר׳
סלעי ויאמר יי׳ סלעי׳
מי ישקני ויתאוה דוד ויאמר׳
וישבע המלך ויאמר חי יי׳׳
אין כמוך ויאמר יי׳ אלהי ישראל׳
קחו נא וילך צרפתה׳
לקחי נא ותלך לקחת ויקרא׳

כתגורר ויתפלל אל יי׳ ויאמר׳
ויתמודד על הילד שלש פעמים׳
כעלות ויהי כעלות המנחה׳
אזור ויאמרו אליו איש בעל׳
אדרת ויקח את אדרת אליהו׳
פקח נא ויתפלל אלישע ויאמר׳
וירדו אליו ויתפלל אלישע אל יי׳׳
השליש ויען השליש אשר המלך
השליש ויען השליש את איש׳
חלה ואלישע חלה את חליו׳
ויתפלל חזקיהו לפני יי׳ ויאמר׳
אנא יי׳ ויאמר אנא יי׳ זכר נא׳
מציון ויאמר יי׳ מציון ישאג׳
מהלך ויחל יונה לבוא בעיר׳
ויתפלל אל יי׳ ויאמר דיונה׳
ההדסים ויען האיש העומד בין׳
תרחם ויען מלאך יי׳ ויאמר׳
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני דה״ו
אין כמוך ויאמר יי׳ אלהי ישראל דה״ו׳
אבותינו ויאמר יי׳ אלהי ישראל׳
אסא ויקרא אסא אל יי׳׳
ארחמך ויאמר ארחמך יי׳׳
ויבן וידבר עמו ויאמר׳
ואשמע קול אדם בין אולי׳
הקוצרים ויען הנער הנצב׳
אל איוב ומלאך בא אל איוב׳
אש עוד זה מדבר וזה׳
כשדים עוד זה מדבר וזה׳
בניך עוד זה מדבר וזה׳
וכל ויען ויוסף דאיוב דכו׳
אבל הם כולם מלעיל׳

ויאמר להם כ״ב וסימ׳

ויברך אתם אלהים ויאמר להם׳
ויברך אלהים את נח ואת בניו׳
יעקב ויאמר להם יעקב אחי׳
יוסף ויאמר להם יוסף מה׳
הידעתם ויאמר להם הידעתם׳
השלום ויאמר להם השלום לו׳
תריבון וירב העם עם משה׳
שימו ויאמר להם כה אמר׳
ויקהילו משה ואהרן את׳
עברו ויאמר להם יהושע׳
נביא וישלח יי׳ איש נביא׳
גריזים ויגידו ליותם וילך׳
הזית ויאמר להם הזית׳
הכהן ויאמר להם הכהן׳
תצאו ויעמד ויקרא אל׳
תעשו ויאמר להם למה׳
בני רמון ויען דוד את רכב׳
והרכבתם את שלמה בני׳
אליהו ויאמר אליהו הנביא׳
ישעיהו ויאמר להם ישעיהו׳
וישבע להם גדליהו ולאנשיהם׳
שניהם ויאמר להם אל תיראו
דמלכים׳
ברוך ויאמר להם ברוך׳
וכל ענינא דשמשון וכל דה
ודניאל ועזרא דכו׳ וסימ׳
שמשון ודד״ע ויאמר להם
במה ויאמר אלהם וסימ׳
שלשת ויאמר אלהם עוד׳
נועצים ויאמר אלהם מה אתם׳
ויקבץ מלך ישראל את הנביאי׳

ויצא יהוידע הכהן את׳
ויקם עזרא הסופר ויאמר׳

תאמרון ט׳ וסימ׳ נמסר ריש
סדר וישלח
ומלכים פ׳ סימן י״ח׳

ויאמרו ט׳ רפין וסימ׳ נמסר
בישעיה סימן י״ד׳

ויאמר ו׳ רפין וסימ׳

השלום והצופה עומד על׳
הצילני ושאריתו לא עשה לפסלו
המרבה הלא אלה כלם עליו׳
יחרם חציו שרף במו אש׳
תשוע אז תקרא ויי׳ יענה׳
אדם ויאמר אדם אך פרי׳

אמור ו׳ ג׳ מ׳ל וג׳ חס׳ וסי׳ נמסר
ריש סדר משפטים׳
ובפרשת נשא׳

ותאמר ה׳ וסימ׳ נמסר
במגלה סימן ח׳׳

ולאמר ג׳ וסימניהון׳

ואשים דברי בפיך ובצל ידי׳
האמר לכורש רועי וכל חפצי׳
וספרים כתב לחרב׳

אמרת ג׳ רפ׳ וסי׳ נמסר בירמיה
סימן מ״ה׳

אמר ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר
בדניאל סימ׳ ג׳׳

אמר ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר
פרשת וירא׳

ויאמרו ו׳ רפ׳ בטעם גרשים וסי׳
נמסר בשמואל א׳ סימן
י״א וירמיה ריש סימן מ״ב׳

ויאמרו ג׳ רפ׳ בטעם זרקא וסי׳
נמסר פרשת ויצא
וריש נחמיה׳

ויאמר פלוני י׳ רפ׳ בטעם
זרקא וסי׳

ויאמר האדם׳
ויאמר יעקב אלהי אבי׳
ויאמר יתרו׳
ויאמר משה שש מאות׳
ויאמר משה בזאת תדעון׳
ויאמר דוד׳
ויאמר נתן׳
ויאמר נעמן׳
ויאמר חירם׳
ויאמר המן׳

אמירה בלבו ו׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת לך לך׳

י׳ פסו׳ ויקרא ויאמר

וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ז׳

ואמרת ה׳ בטעם גרשיים
וסימ׳ ביחזקאל
ריש סימן י״ז׳

ויאמרו אליהם ד׳ וסימ׳
נמסר
בפרשת וישלח׳

ויאמרו כל העם ד׳ וסימ׳
נמסר

במלכים א׳ סימ׳ א׳׳

כה תאמרו ו׳ וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳ סי׳ כ״ב

ואומר ג׳ מ״ל וגחד
ענינ׳ וסימ׳׳

אגרות יתנו לי על פחוות׳
ואומר אליהם אתם ראים הרעה
ואשיב אתם דבר׳

ואומר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח

וסי׳׳

תימן ואומר׳
וחברו דה״ה׳
ואומר לכם אין חקור׳

אמרת ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים
סימן י״ו׳

ויאמר לו ח׳ וסימ׳ גמסר
בשפטים סימן י״ג
ומשלי סימן ד׳׳

אמרים לי ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
ביחזקאל ריש
סימן כ״א ותלים סימ׳ קכ״ג׳

אמר לי ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
וירא׳

ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסי׳
בפרשת מטות
ובשפטים סימן י״ג׳

אמרתך י״ב וסימ׳ נמסר
בתלים בא״ב דבתי
אות ד׳ ובסימן קי״ט׳

לאמר ט׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן כ״ח
ובתלים סימן ק״ח׳

ואמרת ג׳ וסימ׳ נמסר
ריש מלכים׳

אמר ו׳ מלעיל וחס׳ וסי׳
נמסר בתלים סי׳ ע״ז׳

ואמרו ו׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳
סימן י״ו׳

לאמור ג׳ מלאים וסימ׳ נמסר
בפרשת ויחי וירמיה
ריש סימן י״ח׳

יאמרו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים
סימן קל״ו׳

ויאמרו לאמר ג׳ וסימ׳ נמס׳
בפר׳ בשלח׳

באמור ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
ואתחנן ותלים סי׳ מ״ב׳

יאמר ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
נח ותלים סי׳ פ״ו׳

ותאמר להם ג׳ וסימ׳ נמסר
פרשת וישב

כל דד״ע ויאמר להם במ״ה

ויאמר אליהם וכימן בד״ה ב׳ סי׳׳

אמירה לפני ה׳ וסימן
נמסר
פרשת וארא׳

ולא אמרו ד׳ וסימ׳ נמסר
ביהושע סוף סימ׳
כ״ב וירמיה סימן ב׳ ותלים סימן ק״ל׳

ואמרת אליהם ג׳ בטע׳ קדם
אזלא
בירמיה וסי׳ כל נבל ימלא יין׳

כי הם על משקל יבלת יבשת אבל ארבעה שעה רעה לחה אפשעה קמצים כי הם על משקל משמרה תפארה שעה יפה ואין אות ח״ע משנתם מן משפטם כי כן דין כל תיבה
שסופה ה״א אשר נחברת באה אה ולא באוי אוי לבד מעט מזער אניות אבה יתנו מדה וכן כל שם דבר ואות אמצעית אח״הע והנגינה לעיל פתחים כמו תואר בוחר בוהר נועם
בועז כי הם על דרך גורן קדם הרס כי הם מוים בנגינס ובאחרון וי״ו ובחטף קמץ ברבותם רק כי החטף קמץ נהפך ברבותם לאות שנייה כי יאמר תארו כעמו ואין הדין כן
בגורן

בגרין ויקרם כאשר יתרמו לפנים כי מן גורין יאמר גרנו וכן אורח נפתח על דרך מזער כי הם בר״ס בחולם ובנגינה ובאות וו״ גם אורח׳ כחלים ויש מנגני׳ אורח לעיל ואחרית חטף קמץ וסמך לדבריהם חדלו ארחות שהוא כמו אוכל שיאמר אכלם ומבעלי הה״א באמצע באו שני זרים שאינ׳ נפתחים בפתח גדול והם אהל מועד בוהן ידו אבל יואב מואב תואח יואם נקמצים כי הם על משקל עולם כוכב ולא כתבנו ממשפטם ומה שכתבתי תואח כאשר שמעתי אמנם אין פה ענינו כלל כי על אות אמצעית אהה״ע אנו

וּשל אחריו׳
הנני ממלא את כל׳
ככה אשבור׳
אשר למות למות׳

ויאמר יי׳ אלי ד׳ בטע׳ קדמ׳ אזלא בירמיה
וסימני׳ בלשון ארמי עולימא קרא צדיקא לשמואל וביאור׳ ריש ירמיה׳

ויאמר יי׳ יב׳ בטעם קדמא אזלא בספר ו
ואלה שמות וסימ׳ בסדר שמות׳

ויאמר יי׳ ד׳ בטעם זרק׳ בספר ואלה
שמות וסימניהון בסדר שמות׳

כה אמר יי׳ ט׳ בטעם גרשיי׳ ביחזקאל וסימ׳
שם סימן ל׳׳

ויאמר יי׳ ה׳ בטעם קדמא אזלא בספ׳ אלה
הדברים ר״פ וסימניהון

אמר להם לא תעלו׳
אל תצר את מואב׳
קום רד מהר מזה כי׳
הן קרבו ימיך׳
ואת הארץ אשר נשבעתי׳

ויאמר אלי י׳ בטעם זקף קטון ביחזקאל וסימני׳

צפונה שא עיניך וראה דרך׳
ראה נתתי לך את צפיעי׳
תמצא את אשר תמצא אכול׳
הראה אתה תועבות גדולות׳
בקיר חתר נא בקיר׳
הרוח ויאמ׳ אלי הנבא אל הרוח
התחייבה העצמות האלה
העצמות ויאמר אלי הנבא על
המקום אשר יבשלו שם׃

כה אמר ח׳ בטעם מאריך טרחא ביחזקאל
וסימניהון

רעה אחר רעה הנה באה׳
המון והשבתי את המון מצרים
מואב יען אמור מואב ושעיר׳
והיה ביום ההוא יעלו דברים׳
שממה בשמוח כל הארץ׳

כה אמר ד׳ בתרין זרקא ביחזקאל וסימ׳
נמסר שם סוף סימן כ״ח וסי׳ מ״ד׃

אמור להם ב׳ וסימניהון

לא תעלו׳
שובו לכם לאהליכם׃
וא׳ באמר להם עם יי׳׳

ויאמר להם ג׳ בטעם בשפטים
וסימניהון

אחודה נא לכם חידה׳
נקיתי הפעם מפלשתים׳
נקמתי אם תעשון כזאת׳

ויאמר שמואל ו׳ בטעם בספר
וסימניהון

קבצו את כל יש׳ המצפתה׳
השאלים מאתו מלך׳
תשאלבי ויי׳ סר מעליך׳
ומת קול הצאן הזה באזני
הלא אם קטן אתה בעיניך׳
כאשר שכלה נשים חרבך׳

כי כה אמר ז׳ בטעם בירמי׳ וסי׳

סרו׳ הבנים׳ מרזח׳
גלעד׳ המלך רגו׳
משפטים׳

כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסי׳ שם סי׳ ט׳׃

כה אמר ו׳ בטעמ׳ בירמיה וסי׳ נמסר סי׳ ז׳׃

כה אמר ה׳ בטע׳ בתריסר וסי׳ בזכרי׳ סוף סימן ח׳׃

כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסימניהון

ואל הכהנים׳ הנני׳
היושב׳ החכם׳
דרור׳ נתן׳

כה אמר ח׳ בטעם בירמיה וסי׳

הנה׳ עם׳
השמרו׳ בקבוק׳ רד׳
ימצא׳ תפרו׳ מעיר׳

ויאמר י״ד בטעם וסימני׳ נמסר פרשת כי תשא׳

ויאמרו ב׳ בטעם וכו׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ע״ש׃

ויאמר אלי ז׳ בטעם ביחזקאל וסימ׳ נמסר שם סוף סימן מ״ו׳

כה אמר י״ח בטעמא בירמיה וסימ׳ שם סימן י״ב׳

ואומר ד׳ כתו׳ ויאמר וסי׳ נמסר בנחמיה סימן ה׳׳

ואת האמרי ד׳ וסימניהון נמסר סוף יהושע׳

והאמת ג׳ וסימניהון נמסר בזכריה סוף סימן ח׳׳

אן

אנה כתיבין ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ קי״ו וישעיה ריש סימן ל״ח ויונה סימן ג׳׳

אנה ואנה ג׳ וסי׳ נמס׳ במלכי׳ א׳ סימן ב׳׳

ז׳ פסו׳ אית בהון ואני אני וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ג׳

ט׳ זוגין חד אני וחד ואני וסימ׳

ואני ערל וידבר משה לפני׳
אני ערל ויאמר משה׳
ואני יוצא ויאמר הידעת׳
אני יוצא כחצת הלילה׳
ואני יושב ואלי יאספו כל׳
אני יושב וידי בשנה השלישית׳
ואני אחרון כה אמר יי׳ מלך׳
אני אחרון שמע אלי יעקב
ואני אגיד לעולם אזמרה׳
אני אגיד צדקתך ואת מעשיך׳
ואני מרעיש כה אמר יי׳ צבאות׳
אני מרעיש אמר אל זרבבל׳
ואני נותרתי ושר מלכות פרס׳
אני נותרתי ויאמר אליהו אל׳
ואני נשארתי לבדי וארא את המרא׳
אני נשארתי ואמרת בלבבך מי ילד
ואני אסבל ועד זקנה אני הוא׳
ב׳ בפסוק׳

ואני מג׳ ר״פ וסימניהון

ואני הנני מביא את המבול׳
ואני בבאי מפדן מתה׳
ואני נתתי לך שכם אחד׳
ואני ידעתי כי לא יתן׳
ואני הנה נתתי אתו׳
ואני אתן את פני באיש׳
ואני אקשה את לב׳
ואני הנה לקחתי את הלוים׳
ואני הנה לקחתי את אחיכם׳
ואני אצא ועמדתי׳
ואני שלשת החצים׳
ואני יסרתי חזקתי זרועותם׳
ואני ביי׳ אצפה׳
ואני ביי׳ אעלוזה׳
ואני אהיה לה נאם יי׳׳
ואני נסכתי מלכי על׳
ואני תמיד איחל׳
ואני אשיר עזך׳
ואני בחסדך בטחתי׳
ואני בתמי אלך׳
ואני אליך בטחתי׳
ואני אמרתי בחפזי נגרזתי׳
ואני כחרש לא אשמע׳
ואני כזית רענן׳
ואני בחסדך אבא ביתך׳
ואני בער ולא אדע׳
ואני תמיד עמך׳
ואני קרבת אלהים׳
ואני כמעט נטיו׳
ואני אגיד לעולם׳
ואני עני וכואב׳
ואני אליך יי׳ שועתי׳
ואני תפלתי לך יי׳ עת׳
ואני בחלותם לבושי שק׳
ואני עני ואביון׳
ואני הייתי חרפה להם׳
ואני ידעתי גאלי חי׳
ואני הייתי מבין והנה׳
ואני דניאל נהייתי׳
ואני נשארתי לבדי׳
ואני בשנת אחת לדריוש׳
ואני יי׳ אהיה להם לאלהים׳
ואני שמעתי ולא אבין׳

אני ד׳ בטעם זקף בקהלת וסי׳ שם סוף סי׳ ב׳׳

אני הולך ד׳ וסימניהון

ואין איש מאסף׳
אני הולך אליו׳
ואני הולך על אשר אני׳ ב׳ בפסו׳׳

הנה אני ז׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן ל״ב ויחזקאל סימן ל״ז וד״ה ב׳ סי׳ ב׳׳

הן אני ד׳ וסי׳ נמסר פרש׳ וארא וישעיה סי׳ נ״ו

הלא אני ג׳ וסי׳ נמסר בישעי׳ סוף סי׳ מ״ה׳

גם אני ו׳ ר״פ וסי׳ נמס׳ בשפטים סוף סימן ב׳
וכל מצעות פסו׳ דכו׳ גם אני במ״ח וגם אני וסימ׳

וגם אני אגרע ולא תחוס ב׳ בו׳
אני הא דרכך בראש נתתי׳
לא תזני ולא תהיו׳
וגם אני שמעתי נאם יי׳ דד״ה׳

אני ואתה ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ ד׳׳

אני ועמי ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ פרשת וארא׳

באניות ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת תבא וישעיה סי׳ מ״ג׃

ואנכי ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״א ותלי׳ סימן כ״ה׳

אנכי ח׳ בטעם לעיל וסימ׳ נמס׳ בפרשת בראשית׳

מי אנכי ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ שמות׳

אנכי ידעתי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא וירמיה סימן כ״ט׳

וגם אנכי ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת וירא׳

אנכי אנכי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעי׳ סי׳ מ״ג׃

אנכי נתתי ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך׃

אנכי נתן ז׳ וסימ׳ נמס׳ בשמוא׳ א׳ סי׳ כ״ד׳

אנכי יושב ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת חיי שרה ושמואל ב׳ סימ׳ ו׳ וד״ה א׳ סי׳ י״ז׃

התאנף ג׳ וסימניהון

גם בי התאנף׳
ויי׳ התאנף בי על דבריכם׳
ובאהרן התאנף׃

ואנשים י׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימ׳ ט׳ ונחמיה סי׳ ב׳׳

באנשים ג׳ וסימ׳ נמסר באלה הדברים׃

אנשי דוד ד׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ כ״ג׃

ואנשי ד׳ ר״פ וסימ׳ נמסר פרשת לך לך ומלכים ב׳ סי׳ י״ז׃

שני האנשים ד׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ שפטים׃
על האנשים

עומדין ואמנם תמיד כפלאתי על בעל הפרחון אשר כתב בספרו לקם נחשבו תואח בערך תחת וכל בני דורנו קורין תואה ולדברי בעל הפרחון הוא בא בטוב תואח פה וכן כל יער כער סער בער תער לחץ סחל סחר להב זעם נחת וכל דוגמתם הבניה לעיל ונפתחו׳ כי הם על דרך מלך דרך ארץ ואות גרונית פותחת והם סוים ברבוי׳ ובדבקותם ובנגינתם כי כאשר יאמר ממלך מלכו ומדרך דרכו יאמר מיער יערו וכרמלו וכן כלם גם כאשר לא ישתנו מלך ארץ בדבקותם לא ישתנה כמו כן יער סער ורעיהם ולא

מערכת אות האלף

מכאן ודונתם מעתמים ברבקותם רק מהבל הבל הבלים ועקב בעקב עשו ומכלל אלה הנפתחים יצאו זהב קהל נהר נחם מחר רעב וסימן זקן נמר וחמם מלות ממש העבס נחם העמוני רחב קמת רחם אחז המלך וסימן נר' קר"א וכלם נגינתם למטה ונקמצים כי לא נפתחו יען משפטם על דרך בשר בקר חכם כי הם מוים בנגינתו ודבקותם וכרבותם כי כלם לרע ויפתחו ברבקותם כאשר תאמר מבשר בקר בשר תאמר מזהב זהב הארץ קהל עמים וכאשר מבשר בשרו בקרו כן מזהב קהל זהב.

על האנשים ה' וסימ' נמסר בסדר שמות ומלכים ב' סימן י"ח׳

ואנשיו כ"ה וסימני'

ויקם דוד וילך הוא׳
וילך דוד ואנשיו קעילה׳
ויקם דוד ואנשיו כשש׳
ודוד ואנשיו במדבר מעון
וילך שאול ואנשיו לבקש׳
ויקח שאול שלשת׳
וילך שאול מצד ההר
ב' בפסו'׳
ויבא אל גדרות הצאן על
וישבע דוד לשאול׳
וישב דוד עם אכיש׳
ויעל דוד ואנשיו׳
ודוד ואנשיו עוברים באחרונה׳
וישכם דוד הוא ואנשיו׳
ויהי כבא דוד ואנשיו צקלג
ויבא דוד ואנשיו אל העיר׳
ולכל המקומות אשר התהלך
והיה היא רוכבת על החמור׳
ואנשיו אשר עמו העלה
ואבנר ואנשיו הלכו בערבה
ויאיר להם בחברון׳
וילך המלך ואנשיו ירושלם
וישאום דוד ואנשיו׳
וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי
ורגם מלך ואנשיו
דתריסר׳

על אנשי ד' וסימ' נמסר ב בשמואל א' סי' י"ח וירמיה כוף סימן י"א׳

לאנשים ה' וסימ' נמסר ברות סימן א'׳

והאנשים ה' וסימ' בלשון ארמי רעיא דסליקו ל למשלה לרדופיא טבין לנחשתא מיתיא בהימנותא וביאורם נמסר בסדר ויגש׳

ואנשיהם ד' וסי' נמסר בירמיה סוף סימן י"ח׳

אס

ויאספו י"ב וסימ' נמסר פרשת כי תשא׳

יאסף ט' וסימן נמסר בפר' חקת התורה׳

ולא אוסיף ד' וסימ'

ולא אוסיף להכות את׳
להגיד את רגל במלכים
לחסיר את רגל יש' בד"ה׳
אחת דברתי ולא׳

אסף ג' וסימ' בלשון ארמי שמעית דרחימו כ כפנא וביאורם נמסר פרשת שפטים ויחזקאל סוף סימן ה' והושע סימ ט'׳

נאסף ג' וסימ' נמסר פ' ויחי׳

אסף ג' כתו' כן בתו' וסי' נמסר בסדר נח׳

נאספים ג' וסימניהון

ופלשתים נאספים׳
ואנשי חסד נאספים׳
ממלכות גוים נאספים׳

נאספו י"ד וסימני'

וסרני פלשתים נאספו׳
ופלשתים נאספו׳
ושאול ואיש יש'׳
ובני עמון נאספו מעריהם׳
ושרי אשר נאספו אל ירושלם מפני שישך׳
והעם לא נאספו׳
נאספו עלי נכים׳
וביום השני נאספו ראשי האבו' דעזרא׳
וביום עשרים וארבע' לחדש׳
וגם כל הדור ההוא:
עם דוד בחרפם בפלשתים׳
וחברו דד"ה הוא היה עם דוד בפס
וכל מדין׳
ועתה נאספו עליך גוים:

כל לשון אסיפה אל במ"ג

על וסי' נמסר בעמוס סימן ג'׳

האספו ו' וסימ' נמסר פרשת ויחי׳

ויאספו י' פתחין וסימ' בלשון תרגום סביא סלויא שלחו ושלחו פלישתאי גרמוי דמלכ' ולאחיהון כספא וחמרא׳ וביאורם נמסר פרשת שמות ודה"ב ב' סימן כ"ט׳

ויאסף כ' וסימ'׳

ויאסף לבן את אנשי׳
ויאסף אתם אל משמר׳
ויאסף רגליו אל המטה׳
ויאסף שבעים איש׳
ויאסף יהושע את כל׳
ויאסף סיחון דאוריתא׳
ויאסוף סיחון דשפטים׳
ויאסוף אליו את בני עמון׳
ויאסוף דוד את כל העם׳
ויוגד לדוד ויאסוף דשמואל
וחברו דד"ה׳
ויאסף שלמה רכב ופרשים
וחברו דד"ה
ויאסף אחז את כל׳
וישלח המלך ויאסוף את כל זקני
ויאסף דויד את בני אהרן ד"ה׳
את כל שרי יש' דד"ה׳
ויאסוף את שרי העיר׳
ואף כי היין בוגד׳
מגמת פניהם קדימה ויאסף׳

האסיף ב' וסימ' וחג האסיף תקופ': בצאת השנה׳

קדמ' חס' וסי' תקופת חסרה׳

ונאספו ד' וסימ' נמסר בזכריה סימ' י"ב׳

אסוף ג' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ח' ומיכה סימן ב'׳

מאסף ד' וסימ' נמסר בירמיה סימן ט'׳

ואסף ג' וסימ' נמסר בסדר חקת ובישעיה סימן י"א׳

באספך ג' וסימניהון׳

באספך את תבואת זרעך׳
באספך את מעשיך מן׳
מגרנך ומיקבך׳

ויאסף ז' ה' מלעיל וסימ' נמסר סוף פרש' חיי שרה וב' מלרע וסימ' נמסר בפרש' האזינו׳

ונאספת ג' וסימני'

ונאספת אל עמך:
אל קברותיך בשלום דמלכים
וחברו דד"ה׳

תאסף ג' וסימניהון

נקם נקמת׳
ואביה ירק ירק׳
ונטשתיך המדברה׳

ויאסרהו ג' וסי' נמסר בשפטים סימ' י"ו׳

ויאסר ג' דגשים וסימ' נמסר פרשת מקץ׳

אסתר המלכה י"ד וסימני' נמסר במגלה ריש סימן ז'

אפ

האף ג' פתחים וסימני' נמסר פרשת וירא׳

האף ג' קמצין וסימני' נמסר פרשת עקב וירמיה סימן ל"ו׳

אפיך ב' מל' וסי' נמסר בסדר בראשית:

ואף ט' ר"פ וסי' נמסר באיוב ריש סימן י"ט וסימ' ל"ו ועזרא סימן ח'׳

בחרי אף ד' וסימני'

ויצא מעם פרעה׳
וישבו למקומם בחרי אף׳
גדע בחרי אף כל׳
בחרי אף רצין וארם׳

אפפוני ד' וסימני' נמסר בשמואל ב' סי' כ"ב׳

אפוד ט' מל' וסי' נמסר בסדר תצוה׳

אפס ד' וסימני' נמסר בסדר ויגש׳

אפקה ה' וסימ'

ומערה מתימן כל ארץ הכנעני׳
וינום ובית תפוח ואפקה׳
חנים ויקבצו פלשתי' את כל מחני'
חדד ויהי לתשובת השנה ויפקד

וינוסו הנותרים אפקה׳

אפרים ד' קמצין וסימני' נמסר בהושע סימן ה':

ואפרים ה' וסימ' נמסר פרשת פנחס וירמיה סימן ל"א׳

אפרתי ג' וסימ' נמסר במלכים א' סי' י"א׳

אפרתה ה' וסימ' נמסר פרשת ויחי׳

אץ

אץ ו' ד' אץ וב' ואץ וסימניהון נמסר ביהושע סי' י"ז׳

אצל ג' ופתחין וסימניהון כי יגיע גי הרים׳
אלה בני אצל׳
וחברו׳

אוצרות י"א מל' וסי' נמסר באיוב סימן ל"ח׳

אוצרות ד' מל' דמל' וסי' נמסר בירמיה סימן נא' ע"ש׳

באוצרותי ג' חס' וסי' בפרשת האזינו ומלכים ב' סימן ד'׳

אר

והאורב ג' מל' בליש' וסי' נמסר ביהוש' סי' ח'׳

יארב ג' וסימניהון

יארב במסתר באריה
ב' בפסו'׳

כארי ד' ב' קמצין וב' פתחין וסימ' כרע שכב כארי׳
שויתי עד בקר׳
קשר גביאיה בתוכה׳
כארי ידי ורגלי׳

בקצת ספרי' מדוייקי' מצאתי כתוב כארו וקרי כארי אמנם בקצת' באומן מלין דכתיב ו' בסוף תיבו' וקרי' י' ולא מצאתיו נמנה בחשבונם וגם בחלוף המקרא דים בין מדינחאי ומערבאי ולא נמנה שם ע"כ:

אריאל ד' וסימניהון

הוא הכה את שני׳
הוי אריאל אריאל ב' בפס'
הצבאים על אריאל׳
קדמ' חס' ו'׳

בארך ג' וסימ' נמסר ביחזקאל סי' ל"א׳

ארוכה ד' ב' מל' וב' חס' וסימ' נמסר בירמיה סי' ל"ג׳

ארוכה ג' וחס' ודגשים וסימ' נמסר בשמואל ב'׳
ריש

קהלו זהבם קהלם מנחם נחם נחשת אבל כי לא על מחם מעניין יער שער וכרבותו יאמר נחמו ודבקותו לא יפתחו אבל אחד אחת אחר נפתחים והנגינה למטה וכן פחת יהודה אבל פחת שהוא לשון מצודה טעמו למעלה וכלם פתוחים וכל שתי ה ברות מלאי אה ואות אחרונה חי"ת או עין נפתחים כמו פסח פתח פגע נגע קמח בטע ונגינתם לעיל כיגם הם נוטים לדרך ארץ אך אות אע' גורמת לפותחם ובלע יצא מכללם כי טעמו מלמטה ונפתח וקבלתי טעם נכון כי בלע דינו בלע על משקל כתף

ירך אבן אם היה אומר בלע לא יביאו מה ביאו ובין אם הפועל ואתי למטעי וכן יקוד בלע פתח וטעמו למטה ומלת תטע יטע מזח מבח בברי ונפתחים על משקל ענבל עדר ומאזנים לעיל וכן כל העדותי העדתי ירלה החלותי נפתחים כי הם על משקל הקימותי הטיבותי ומפני אותה״ע נסתנו וכן כל ה״א תמוה לפני אחה״ע כמו האש תמנו האף תספה האל יעות החנס ירא איוב ההמיר גוי אלהים ורוממתו אבל האים אחד יחטא קמוץ כי הה״א אינה תמוהה ועל כן פירש ר״פי בחומם האים אחד הוא

ריש סימן ג׳ וירמיה סו׳ סי׳ כ״ט ואיוב סימן י״א׳

תאריכו ג׳ וסים׳ נמסר פ׳ האזינו׳

מן ארם ג׳ וסימניהון

מן ארם ינחני׳
מן ארם צובה ומן ארם נהרים ב׳בו׳

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר פרשת אלה פקודי׳

אל הארון ואל הארון ג׳ וסי׳

ונתת אל הארון את העדות׳
ואל הארון תתן את העדות׳
ויתן את העדות אל הארון

ארון ג׳ חס׳ וסים׳ נמסר פר׳ תצוה ע״ש׳

ארור ח׳ בטעם זקף וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ח׳

ארור ה׳ בטעם רביע׳ וסי׳ נמסר פרש׳ כי תבא׳

ארורים ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות ג׳ יהושע סי׳ ט׳׳

ארנון ג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה׳

תאר ג׳ וס׳מני׳ נמסר פרש׳ משפטים׳

ארון יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר׳ בערך אדני׳

וארון ברית יי׳ כ״ז וסי׳ נמסר בערך אדני׳

ארון אלהי ישראל ו׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ה׳

ארץ י״ד קמצים וסים׳ נמסר בישעיה סימן י״ד וכל אתנחת׳ וס״ף פסוק דכות׳ במ״ד ארץ בסגול וכי׳ נמסר בתלים סימן ל״ה

ארץ י״נ ר״פ וסים׳ נמסר בתלים סימן ס״ח׳

והארץ ח׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני׳

בארץ החיים ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סים׳ כ״ח

בארץ ח׳ וסימני׳ נמסר לך לך׳

וארץ ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כ״ו ומשלי ריש סי׳ כ״ח׳

מהארץ ה׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן י״ב ויחזקאל סימן מ״א׳

ובארץ ה׳ וסימניהון נמסר פרשת ויגש׳

פרי הארץ בליש׳ וסימניהון

והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ׳
ויראום את פרי הארץ׳
ויקחו בידם מפרי הארץ׳
ופרי הארץ לגאון ולתפארת׳

עשב הארץ ה׳ וסים׳ נמסר ריש סדר בא׳

את כל ישבי הארץ ד׳ וסים׳

והורשתם את כל ישבי׳
ולהשמיד את כל ישבי׳
הנני ממלא את כל ישבי׳
כי כלת אך נבהלת׳

את כל הארץ י״ד וסימניהון

אשר אתה רואה לך אתננה׳
ואולם חי אני׳
ואם ירחיב יי׳ אלהיך׳
ויעל משה מערבות מואב אל׳
וישלח מלך ירחו׳
כי נתן יי׳ בידינו את׳
ויענו את יהושע תניין׳
ויכה יהושע את כל הארץ׳
ויקח יהושע את כל הארץ׳
וחכרו ויקח יהוש׳ את כל הארץ ככל אשר צוה יי׳׳
ויתן יי׳ לישראל׳
כי תאמר אליו כה׳
הנני אליך הר המשחית׳
וימלא כבודו את כל הארץ׳

הארצות כל אוריתא חסרים במ״א מ״ל וכל נביאי׳ וכתו׳ דכו׳ מ״ל במ״א חס׳ וסי׳ בסד׳ מקץ

אל הארץ ד׳ וסים׳ נמסר פרש׳ לך לך׳

מלכי ארץ כ׳ וסי׳

העשרת כל מלכי ארץ
לא האמינו מלכי ארץ׳
וכל תהילות דכו׳ כל מלכי ארץ כ״מא וכל מלכי האר׳ את כבודך

על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וסי׳ נמסר פרש׳ בהעלותך׳

ואת ארצם ג׳ וסים׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ י׳ ומלכים כ׳ סימן י״ט׳

עמי הארצות ה׳ כלישני׳ וסים׳ נמס׳ בנחמיה סימן י׳׳

ממלכות הארצות ד׳ וסים׳

כל מלכותו ונבורתו והעתים׳
כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי
ויהי פחד יי׳ על כל ממלכות׳
ויהי פחד אלהים עם כל ממלכות׳

הארץ ג׳ סו׳ פסו׳ וכתריהון והארץ וסים׳ נמסר ריש פרשת בראשית׳

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסים׳ נמס׳ פרש׳ ויגש ומלכי׳ א׳ סי׳ א׳׳

ואת ארצך ה׳ וסים׳ נמסר סוף חוקת התורה׳

ואת הארץ ה׳ וסים׳ נמסר פרש׳ וישלח וירמיה סימן כ״ב׳

ובכל הארץ ה׳ וסים׳ נמסר פרש׳ מקץ ומלכי׳ א׳ סי׳ י׳

ובכל ארץ ח׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני׳

עפר ארץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב׳

חית הארץ י׳ כלישני׳ וסי׳

ויעש אלהים את חית׳ הארץ
עוף ולכל חית הארץ ולכל
ומוראכם וחתכם יהיה
נפש ואת כל נפש החיה אשר דנח ב׳ בו׳
היום הזה יסגרך יי׳ דגלית׳
ונטשתיך המדברה׳
לבז ולא יהיה עוד לבז גוים
לשוד ומחית הארץ אל תירא׳

על כל הארץ ז׳ וסימניהון

מציג הנה אנכי מציג את גזת׳
אל הגזה ויאמר גדעון אל האלהי׳
ויעש אלהים כן בלילה ההוא׳
זאת העצה היעוצה׳
ועתה אל תתלוצצו׳
ואני הנה נתתיך׳
והיה יי׳ למלך על כל הארץ׳
וכל תהלות דכו׳ על כל הארץ ב״מב על הארץ וסימניהון
ויקרא רעב על הארץ׳
כי כגבוה שמים על הארץ׳

על ארץ ט׳ וסים׳ נמסר בעמוס סימן ט׳ ובתלי׳ סי׳ פ״א

אל הארץ ד׳ בספר בראשית וסים׳

לך לך מארצך וממולדתך
תאבת ויאמר אליו העבד אולי ב׳ בפסוק׳
אנכי מת ואלהים פקד׳
וכל ואלה שמות דכו׳ אל הארץ במ״א על הארץ וסי׳
ותעל שכבת הטל׳
וכל תורת כהנים דכו׳ על הארץ במ״ג אל הארץ וסים׳
ונטעתם וכי תבאו אל הארץ׳
עומר וקצרתם את קצירה׳
ושבתה הארץ שבת ליי׳׳
וכל שאר אורית׳ ויהושע ושפטי׳ ושמואל דכו׳ אל האר׳ במ״ב על הארץ וסי׳
והאנשים אשר שלח׳
ואם לא תורישו את
כי שאל נא לימים ראשונים׳
למען ירבו ימיכם וימי׳
ואכלת ושבעת וברכת׳
לא תאכלנו על הארץ תשפכנו
רק הדם לא תאכלו על הארץ׳
רק את דמו לא תאכל על׳
כי יקרא קן צפור לפניך
לנכרי תשיך ולאחיך לא
הרכה בך והענוגה אשר
ומלאך בא אל שמואל׳
וכל מלכי׳ דכות׳ על הארץ במ״א אל הארץ וסימני׳
ואלישע דבר אל האשה׳
וכל ישעיה דכו׳ אל הארץ במ״ב על הארץ וסימני׳
ועתה המבלעדי יי׳ קדמ׳ דפסו׳
נח כי מי נח זאת לי׳
וכל ירמיה דכו׳ על הארץ במ״ב אל הארץ וסימניהון
והשיבתים כי הנה ימים באי׳ נאם׳
בעלות ויהי בעלות נבוכד נאצר
ומן רישא דיחזקאל עד והטף אל דרום דכו׳ אל הארץ במ״א על הארץ וסים׳
חרב או חרב אביא על הארץ׳
ומן והטף עד סוף סיפרא וכל שאר קרי׳ דכו׳ על הארץ במ״ג אל הארץ וסי׳
וירדו מעל כסאתם׳
ובניהם הרבית ככוכבי
יקרא אל השמים מעל׳

ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסים׳ נמס׳ פר׳ מסעי׳

ואת ארצם ד׳ וסים׳

ואת כל המלכים האלה׳
מלכי אמנם יי׳ החריבו דמלכי׳׳
וחברו דישעיה׳

ישיבה לארץ ד׳ וסימני׳

תשב ונקתה לארץ׳
כסא שבו לארץ אין כסא׳
שבעת וישבו אתו לארץ דאיוב
ידמו ישבו אתו לארץ ידמו׳

ארצה ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ נמסר פרשת נח ובמלכים א׳ סי׳ א׳׳

ארתחששת׳ מן ריש עזרא
עד אחר הדברי׳ האלה ארתחששתא כתיב ומן אחר הדברים האלה עד סוף סיפרא ארתחשכתא כתיב וכלהון ארתחששתא קרי׳ במ״א וסים׳ ארתחששתא כתב בשלם׳

י״ו זוגין מיחדין נסבין האר׳ וסימני׳

ובכל הארץ ויאמר אלהים נעשה
ואלהי הארץ ואשביעך ביי׳
ביושב הארץ ויאמר יעקב׳
כברת הארץ ויסעו מבית אל׳
הארץ כנען דבר אל בני ישראל׳
ליושבי הארץ ואתם אל תכרתו׳
הממלכו׳ הארץ ואת כל מלכי ארץ
ולעם הארץ ואני הנה נתתיך׳ ומדלות

חוטא והתימה הוא ועל כל העדה תקצוף וכלם מתוגים מבחוץ להראות כי הפתח במקום חטף המכסה אני מתוג בחוץ כי היה ראוי להיות בסב״א לולי התחברות שני סב״אין בראש תיבה אשר לא יכונו יחד והם על משקל הגוי גם צדיק היצחק פרא ונסתנו ממשפטם וכן כל אותיות בוכ״ל לפני אה״ע ואינו מבורר כמו והיו לאגמים ועלי זקן בא באגמים כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים לעבדים ולשפחות היה ראוי להיות בחירק כמו לשפחות כי אינו

מערכת אות האלף

מבורר באו זה אבים מדבר וזה לעבדים ולשפחות היה ראוי להיות בחירק כמו לשפחות לולי אות ע״ן אבל המבוררים קמוצים כמו לאבים האל בחור בארזים כי כל בכלה מבורר אף על אותיות אחרו הוא בהברת אח אך נפתחי בעבור הרגש כמו בדבר לדבר ואותיו אע״ אין דין רגש סובב בהם לכן נקמצי אבל ה״א על אע״ לעולם מבורר וקמץ ובכלה לפני ר״ים לעולם קמץ כמו ברביעי הרכוש כי אם לא היה מבורר היה ברביעי וכל הנקמצי׳ לפני החטף מתוגים מבפנים כדי להפריד בין הקמץ והחטף וכן כל

ומדלות הארץ השאיר רב טבחים דמלכים׳
עם הארץ כל העם הארץ יהיו׳
עמי הארץ בקשו את יי׳׳
אל הארץ יקרא אל השמים׳
לאפסי הארץ כלה בחמה כלה׳
לרוקע הארץ על המים׳
עממי הארץ ויבאו הבנים וירשו׳
ועמי הארץ המביאים את המקחות׳

ועל הארץ מתחת ג׳ וסימ׳

וידעת היום והשבות׳
ונשמע וימס לבבינו׳
אין כמוך אלהים בשמי׳ דמלכים׳

אש

ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסימ׳ נמסר פרשת וארא ופרשת פקודי׳
והאש ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת צו׳
אשי ט׳ כתיבן יוד וסימ׳ נמסר בסדר צו׳
וכל אשה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל׳
אשה הוא ליי׳ ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ תצוה
אשה ה׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת צו׳
וכל הנשים ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל׳
אשתך ז׳ וסימ׳ נמסר פרשת לך לך׳
והאשה ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת נשא׳
לאשה ח׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ובמלכים ב׳ סימן ח׳ ושמואל ב׳ סימן י״א׳
ואשת ו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ומשלי סי׳ כ״ו׳

לאשתו ג׳ וסימניהון

בין איש לאשתו׳
ויאמר ירבעם׳
וישאלו אנשי המקום׳

וכל הנשים ו׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סי׳ מ״ד׳
לנשים י״ד רפי׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן כ״א׳
בנשים ג׳ דגשים וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ י״ט׳

מנשים ג׳ וסימניהון

תבורך מנשים יעל׳
ב׳ בפסוק׳
כן תשכל מנשים אמך׳

שתי נשים ג׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ה׳׳

אשירה ג׳ מל בליש׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת ואתחנן ומלכים ב׳ סימן י״ז׳
אשכל ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ריש שיר השירים ופרשת לך לך׳
אשפתו ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ה׳׳
באשר ט״ו וסימ׳ נמסר בשפטי׳ סימן ה׳ פסוק כ״ז׳
ובאשר ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן ס״ו ובשפטים סימן ה׳׳
ואשר לא ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא׳

ואשר עשה ז׳ וסימניהון

לחיל מצרים׳
לכם במדבר׳
לדתן ולאבירם׳
לעינינו את האתת הגדולו׳ דיהושע
לי בית כאשר דבר׳
ויתר דברי חזקיהו׳
ויתר דברי בעשא׳

ואשר י״ב ר״פ וסימני׳ נמסר פרשת בהר סיני׳
אשר עמו י״א וסימ׳ נמס׳ בשמוא׳ א׳ סימן ט׳׳
כאשר י׳ סבירי׳ אשר וסימ׳ נמסר ביונה סוף סי׳ א׳׳
אשר ד׳ סבירי׳ כאשר וסי׳ נמסר פרשת צו׳
אשר אל ח׳ אל אשר ה׳ כתו׳ בערך אל׳
ועל אשר ד׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ ב׳ סימן י״ב וחגי סימן א׳
ובכל אשר ה׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת משפטי׳ ובפר׳ ראה׳

ולכל אשר ד׳ וסימניהון

אשר יעשה בהם׳
אשר יצא על הבית׳
ולכל אשר שלחני אליכם׳
אשר יעשה בו׳

ואשר ל״ו יחידאין וסימניהון

ואשר אתו וימח את כל היקום׳
ואשר נשבע יי׳ אלהי השמים׳
ואשר תאמרו ויאמר שכם׳
ואשר הוא אין שר בית הסוהר׳
ואשר יתן איש אשר ירקח׳
ואשר תצא זאת תורת הזב׳
ואשר ימלא וכפר הכהן׳
ואשר יגאל מן הלוים׳
ואשר חטאנו ויאמר אהרן׳
ואשר חטאתם מפני אשר קטרתם
ואשר ידבר אך הנביא׳
ואשר דברי הנביא אשר ידבר׳
ואשר עשיתם כי שמענו דרחב׳
ואשר ידעו ויעבד ישראל את יי׳׳
ואשר אעשה ויאמר שמואל׳
ואשר צויתיך ויאמר דוד׳

ואשר בעבר ויראו אנשי׳
ואשר הלך ואקרע את׳
ואשר הלכו וישתחוו לשמש׳
ואשר מלך ויתר דברי׳
ואשר השיב ויתר דברי׳
ואשר היו ביי׳ אלהי ישראל׳
ואשר היה נעשה ליום׳
ואשר שלחתי ויעד יי׳׳
ואשר עשו ולא ישעה אל המזבח׳
ואשר תבאנה ומי כמני׳
ואשר אין הוי כל צמא׳
ואשר הביא כי אם חי׳
ואשר יצאו כה אמר יי׳׳
ואשר בכל וגם כל היהודים׳
ואשר יקריבו ויען חגי׳
ואשר שכב דברי בליעל׳
ואשר המלך וילך חזקיה׳
ואשר נתנו שארית עם׳
ואשר יגרתי כי פחד פחדתי׳
ואשר נתן יביאו לבוש׳

בכל אשר י״ב בתורה וסימ׳ נמסר בריש סדר תרומה׳
אשרי הגבר ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ד וסימן קכ״ח׳
אשרו ד׳ בטעם זרקא וסימניהון בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי׳׳ וביאורם נמסר ריש תלים׳
אשורים ג׳ בתלת לישני וכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה׳
אשורה ו׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסוף חיי שרה ומלכים ב׳ סימן ט״ו׳
אשתאול ג׳ מל וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו׳

את

ואת דלית זוגין

ואת הנפש ויקח אברם׳
ואת האנשים אשר פתח׳
ואת יצחק וישכם אברהם׳
ואת הילד וישלחה וילך ותתע׳
ואת המאכלת ויקח אברהם את עצי׳
ואת מעכה ופילגשו ושמה׳
ואת העבד וישלחו את רבקה׳
ואת מדין ותלד לו׳
ואת אחיך ועל חרבך׳
ואת צאן ויהי כאשר ראה יעקב׳
ואת הצאן ויירא יעקב מאד ויצר׳
ואת אחד ויקם בלילה הוא׳
ואת לאה וישם את השפחות׳
ואת רחל ב׳ בפסוק׳
ואת יוסף ג׳ בפסוק׳
ואת המשכן תעשה עשר יריעות׳
ואת שמות ששה משמותם׳
ואת מעיל ולקחת את הבגדים׳
ואת החשן ב׳ בפסוק׳

ואת הארון את אהל׳
ואת ארון ומשחת בו׳
ואת ישראל ויאמר יי׳ אל משה׳
ואת הילדים וישא את עיניו וירא׳
ואת נשיו ויקם יעקב וישא׳
ואת שלום ויאמר לו לך נא׳
ואת רגלו ויאמר פרעה׳
ואת כסף ואת גביעי׳
ואת דינה אלה בני לאה׳
ואת שרה שמה קברו׳
ואת רבקה ב׳ בפסו׳
ואת שדי מאל אביך׳
ואת יעקב וישמע אלהים את
ואת המטה הזה תקח בידך׳
ואת לב ויאמר יי׳ אל משה בא׳
ואת עמך כי עתה שלחתי׳
ואת המעשה והזהרתה אתהם׳
ואת קול וכל העם רואים׳
ואת ההר ב׳ בפסו׳
ואת תבנית ככל אשר אני׳
ואת קלעי החצר׳
ואת עולתו והקריב׳
ואת דמה ושרף את הפרה׳
ואת ראשי ויצו להם משה׳
ואת האשה ויבא אחר איש יש׳׳
ואת פנחס וישלח אתם׳
ואת שלש את שלש׳
ואת עמודיו חמשה׳
ואת ראשו ונתח אתו׳
ואת אשמו יביא ליי׳
ואת האלף ושבע המאות
ואת הבגדים קח את אהרן׳
ואת הכיור ויז ממנו על המזבח׳
ואת הקרב ואת הכרעים׳
ואת הבשר ואת העור׳
ואת בשרו ואת הפר׳
ואת הראש ואת העולה׳
ואת חזה התנופה׳
ואת נבלתם ושקץ יהיו לכם׳
ואת אלה תשקצו מן׳
ואת הכוס ואת הינשוף׳
ואת הנתק והתגלח׳
ואת עץ את הצפור׳
ואת עון והתודו את׳
ואת ראשם אך את מטה לוי׳
ואת שורו ויקח יהושע׳
ואת חמורו ואת צאנו
ג׳ בפסוק דעכן׳
ואת התורה רק שמרו׳
ואת אבותינו כי יי׳ אלהינו׳
ואת האשרה ויהי בלילה׳
ואת אנשי ויקח גדעון׳
ואת קדשי ולא תשאו׳
ואת החסד והיה עקב תשמעון׳
ואת הקללה והיה כי יביאך׳
ואת תרומת והבאתם׳
ואת אחיו וזה דבר השמיטה׳
ואת ביתך והיה כי יאמר׳
ואת אלהיהם ואשר עשה לדתן׳
ואת קולו ותאמרו הן הראנו׳
ואת חקיו ושמעת׳
ואת האדמה השקיפה ממעון׳
ואת לבב ומל יי׳ אלהיך את׳
ואת ערפך

והדבר והדברה והכוה והברך שהוא עתיד הוא פתוחה ומתוגה מבחוץ להראות כי היא במקום שב״א לולי החטף פתח שאחריה אשר לא יחברו יחד בראש תיבה והיה ראוי להיות כמו והכתוב והשמור אבל והכוה את שופטיכם והדבר אליכם שהם עבר נקמצים ומתוגים מבפנים להפריד בין הקמץ והחטף אשר לא יאותו יחד לולי המתג ובאו על דרך והזכור את בריתי והרד להבילו ומלת והעמור עלין ואותותהו יצאה מן הכלל כי הוא עבר ונפתח ואות׳ אע״ הטעם בעבור כי כזב העמלקי ולא הרגו נהרג כאלו עתיד גם

ולכך מתי נפתח על פי המסורת והוא עבר אמנם יש לחברו עם ולבוש עמים שהוא עבר ובטבה כי ויו ולכך נפתחת במקום טב״א ושניהם שוים׳

עתה אדבר על המקף כל תיבה מה המקפת ואינה סמוכה לאותיות אה״ר בפתח כגון מה כאמר מה תאמר והטעם כי המקף מחבר שתי המלות יחד וכאלו שתיהן תיבה אחת ונמצא דגש אחר הברת מה ולכך בפתח כי דגש מבטל קמץ וראיה לדבר מזה בדרך שהוא כמו מה זה מלכם תדכאו עמי שהוא כמו מה

ואת ערפך כי אנכי ידעתי׳
ואת יריחו וישלח יהושע׳
ואת אמי והחייתם את׳
ואת פי ויקחו האנשים׳
ואת קרית ויקדישו את׳
ואת חית ותקח רצפה׳
ואת עם עני תושיע׳
ואת שלמה ואת נתן הנביא׳
ואת אולם והעמדים׳
ואת המלוא וזה דבר המס׳
ואת הרעה ויהי שטן לישראל׳
ואת שבט ויבאו רחבעם כתי׳
ואת שמו ותבא האש דמנוח׳
ואת זקניה וילך נער מאנשי׳
ואת הפסל וייטב לב הכהן׳
ואת זרוע ונדעתי דעלי׳
ואת דבר ויאמר שאול׳
ואת דברי נחמתי כי המלכתי׳
ואת יפתח וישלח יי׳ את׳
ואת אבותיכם ועתה התיצבו ואשפט׳
ואת עמלק ויאמר שאול אל שמואל
ואת חרב גלית הפלשתי נתן
ואת יהונתן והיה ביום מלחמת׳
ואת עבדו וישמע דוד׳
ואת צקלג אנחנו פשטנו׳
ואת אבשלום חלכי מאתים׳
ואת כנדיו ומפיבשת בן׳
ואת עבדך ויאמר המלך שלום׳
ואת סוסיהם ויקמו בנשף׳
ואת איזבל יאכלו הכלבים׳
ואת הבמות אשר על׳
ואת הגלולים וגם את האבת׳
ואת היהודים ויהי כחדש דמלכים׳
ואת איביו וישב יי׳ את צרי׳
ואת הכל ויקח את אוצרות בית דמלכים׳
ואת נביאי ועתה שלח קבוץ׳
ואת המצוה ומדוע לא שמרת׳
ואת העצים ותפל אש יי׳
ואת האבנים ואת המים ג׳ בפסו׳
ואת יהוא בן נמשי ב׳ בו׳
ואת פקח החל יי׳
ואת הרכב ויצא מלך אשור׳
ואת קדש בימי פקח׳
ואת הגלעד ב׳ בפס ק׳
ואת מנחת ויצוה המלך׳
ואת מוסך השבת׳
ואת בריתו וימאסו את חקיו׳
ואת אלהיהם את יי׳ היו יראים׳
ואת התעלה ויתר דברי׳
ואת כהני ויצו המלך׳
ואת הודתי ואמרת אליהם׳
ואת פניך ואת כל׳
ואת הנשים את הגברים׳
ואת בנות ד׳ בפסו׳
ואת עיניהם וזכרו פליטיכם׳
ואת תזנותיך לכן כה אמר יי׳ יחזק׳
ואת דבריו וגם הוא חכם׳
ואת כלם בזעקך׳
ואת גאון כה אמר יי׳ ככה׳
ואת הכהנים ואמרת׳
ואת הנביאי ב׳ בפסו׳
ואת האדם והכיתי את׳

ואת דרך ואל העם הזה תאמר׳
כה תגיג׳ דפסו׳
ואת עזה ואת כל הערב׳
ואת מואב את אדום׳
ואת בן ועבדו אתו הגוים׳
ואת צדקיהו מלך יהודה׳
ואת המגילה ויבאו אל המלך׳
ואת מטה כי את עול כבלו׳
ואת יכניה בן יהויקים׳
ואת ספר כה אמר יי׳
ואת הנחל ויקבצו עם רב דה׳
ואת ירושלם ועצמות הכהנים׳
ואת הדרך ב׳ בפסו׳
ואת התורה רק שמרו מאד׳
ואת רעיך אני אשיבך מלים׳
ואת איש אל תחרש את נפש׳
ואת שכע ותיטב הנערה׳
ואת כל ראשי אז יקהל׳
ואת שריו וכתאנים׳
ואת צאני חי אני נאם יי׳
ואת ידי ונתתי את׳
ואת כף ויבא אל שער׳
ואת החטאת ויאמר׳
ואת ארצי וקבצתי׳
ואת עצמותיהם ואשר אכלו שאר׳
ואת נחלתי ואת עשו שנאתי׳
ואת מוצא ועיפה פילגש׳
ואת עלמת וממטה אשר׳
ואת ענתות ב׳ בפסו׳
ואת חברון ואת מגרשיה׳
ואת המגלות ואת הסירות ואת דדה
ואת העמודים והמכנות ומכון ערי׳
ואת יואש כי כמצער׳
ואת חג ויעשו בני׳
ואת עמוד ואתה ברחמים׳
ואת החומה ויאמרו׳
ואת ברית העזובה אלוף׳
ואת הרשע אמרתי אני בלבי׳
ואת יום לקיים עליהם להיות׳
ואת כל אלה ידי עשתה׳
ואת הנשארים ואחרי כן׳

וחילופיהן מ״ר את ולית

זוגא וסימניהון׳

את שבא ויקשן ילד את׳
את בנתינו ונתנו את בנתינו׳
את מקנהו ויעקב שמע כי טמא׳
את שר וישב את שר המשקי׳
את אתתי ואני אקשה את לב׳
את הלחם ויאמר משה דצנצנת׳
את המצות ושמרתם את המצות׳
את החוי ושלחתי את הצרעה׳
את אדניו ויקם משה את המשכן׳
את החלבים וישחטו את׳
את הבהמה ואם כל בהמה טמאה׳
את מנחתו ואת האיל יעשה׳
את שש והערים אשר׳
את המשפט והיה עקב תשמעון׳
את ראשית ועתה הנה הבאתי׳
את חמור לא תראה׳
את הדבר ידבק יי׳ בך את׳
את אילון ואת מגרשיה דיהושע׳
את עבדון וממטה אש את׳

את המלכים ויהי בהוציאם את׳
את רגליכם על צוארי׳
את רגליהם ג׳ בפסו׳
את בנתיהם ויקחו את׳
את בשמת אחימעץ בנפתלי׳
את הבקר ויעזב׳
את הכיורות ויעש חירם דמלכים׳
את המגדלים לבך יהגה׳
את הסוס ויצא מלך אשור׳
את מזבחתו כתיב ואת צלמיו׳
את גדודי וישלח יי׳ בו את גדודי׳
את השמן ותבא ותגד׳
את כתי ויתוץ את בתי הקדשי׳
את נשיהם לכן תן את׳
את בניך ותשחטי דיחזקאל׳
את מלכה אמר נא לבית המרי׳
את תזנותיה ותרבה׳
את כתיהם והבאת את׳
את שלשת ואכחיד את׳
את חור ותמת עזובה׳
את הרן ועיפה פילגש׳
את יוכבד וילד מן חדש אשתו׳
את מעשיהו ויהרג זכרי׳
את מגרשיהם כי עזבו הלוים׳
את הסגנים ואריבה׳

ע״ב זוגין חד את וחד ואת

וסי׳

את שרי ויקח אברם׳
ואת שרי ויקח תרח את אברם׳
את השני ויצו גם את השני׳
ואת השני יעשה עולה׳
את חלב וקחו את אביכם׳
ואת חלב פר החטאת׳
את אם ותאמר לה בת׳
ואת אם ויגל את יהויכין׳
את המות ועתה שא חטאתי׳
ואת המות ראה נתתי לפניך׳
את רכבו ויאסר את רכבו׳
ואת רכבו ומשכתי אליך׳
את זרעכם זכר לאברהם ליצחק׳
ואת זרעכם ואני הנני מקים׳
את התכלת וכל אשה חכמת לב׳
ואת התכלת והם יקחו את הזהב׳
את תולעת וכל אשה׳
ואת תולעת והם יקחו׳
את מיתריו את קלעי החצר׳
ואת מיתריו וקלעי החצר׳
את קרשיו ויקם משה׳
ואת קרשיו את המשכן׳
את הנתחים וערכו בני אהרן׳
ואת הנתחים ואת האיל נתח׳
את המצנפת וישם את׳
ואת המצנפת שש ואת פארי׳
את איל ויקרב את איל העלה׳
ואת איל המלאים תקח ובשלת׳
את האליה ואת כל חלבו יקטיר׳
ואת האליה ויקח את החלב׳
את אבניו ונתץ את הבית׳
ואת אבניו הוצאתיה נאם יי׳
את העפר ואת הבית יקציע׳
ואת העפר ותפל אש יי׳
את זכר ואיש אשר ישכב׳

ואת זכר לא תשכב משכבי׳
את מנרת ולקחו בגד תכלת׳
ואת מנרת המאור דויקהל׳
את יריעת ונשאו את יריעת׳
ואת יריעות וכלב בן חצרון׳
את קדשיו ואיש את קדשיו׳
ואת קדשיו ויקח יהואש את׳
את משא ויאמר משה׳
ואת משא ואתה בן אדם׳
את המלקוח וחצית את המלקוח׳
ואת המלקוח ויביאו אל משה׳
את עריהם וידר ישראל נדר׳
ואת עריהם וישמע יי׳ בקול׳
את הברזל אך את הזהב׳
ואת הברזל ויהי האחד מפיל הקור׳
את עוג ויתן יי׳ אלהינו׳
ואת עוג אחרי הכתו׳
את החרי כאשר עשה לבני׳
ואת החורי בהררם שעיר׳
את גדלו וידעתם היום׳
ואת גדלו ותאמרו הן הראנו׳
את הגר ואהבתם את׳
ואת הגר עם הארץ עשקו׳
את מכות ואמר הדור האחרון׳
ואת מכות והפלא יי׳ את׳
את רחב ויבאו הנערים המרגל׳
ואת רחב הזונה ואת בית׳
את קוצי ויאמר גדעון׳
ואת קוצי ויקח את זקני העיר׳
את המגדל ויאמר גם לאנשי׳
ואת המגדל וירד יי׳ לראות׳
את גלגלתו ותשלך אשה אחת׳
ואת גלגלתו וישימו את ראשיהם׳
את נדרו ויהי מקץ דיפתח׳
ואת נדרו ויעל האיש אלקנה׳
את הטף ויפנו וילכו׳
ואת הטף את הגבורים׳
את אלקנה וברך עלי את׳
ואת אלקנה ויהרג זכרי גבור׳
את הפרות ועתה קחו לכם׳
ואת הפרות והעגלה באה׳
את ארבעת אלה ילדו להרפה׳
ואת ארבעת את שתי העגלות׳
את המסך ותקח האשה׳
ואת המסך את קלעי החצר׳
את קרקע ויבן את הבית׳
ואת קרקע הבית צפה זהב׳
את אלישע וילך משם׳
ואת אלישע ואת יהוא בן נמשי׳
את נסכו ויקטר את עלתו׳
ואת נסכו ואת האיל יעשה זבח׳
את עפרה ויוצא את האשרה׳
ואת עפרה כי רצו עבדיך׳
את רצין יען כי מאס העם הזה׳
ואת רצין וישמע אליו דמלכים׳
את רב שקה וישלח המלך את׳
ואת רב שקה וישלח דמלכים׳
את לשון והחריב יי׳ את׳
ואת לשון ויקח יהושע את׳
את בשרם והאכלתי את מוניך׳
ואת בשרם ואת פר החטאת׳
את בניה מי שמע כזאת׳
ואת בניה לא ארחם כי בני׳
את רוע

לכם אבל מה הסמוך לאה״ר קמוץ כמו מה אומר מה ראיתם מה הארץ ואפילו מ׳קפין כי אין בהם דגש ואומר אני כי אף על פי שאין ה״א מבטלת דגש במקום אחר כאשר בארתי למעלה פה הואיל והם שתי תיבות אין בו כח לבטל הקמץ גם אין הדגש שבראש תיבה כדגש בחזק כמו באמצעיתה וד׳ מה סמוכים לה״א ופתוחין על פי המסורת ואלה הם בינו ובינך מה הוא וראיתם את הארץ מה היא ומדת ימי מה היא ואדע מה היא ויאמר זאת האיפה וכל מה הסמוך לחי״ת ועי״ן נקוד בסגול ושבעה קמצים

מערכת אות האלף

על פיהם אזהרת ואלה הם מה עמדי ויקח לך ומה חטאתי כי דלקת אחרי כי מה עבדך הכלב ואמרתם על מה על כי הציר ומה חסחן אסחנא ומה עבדת כי מה חפצו וכל סא כן במוכין לח״ת וע״ן מה בר מן כ״ד מה וכל מה הבא במתג או במסרת אות שלאחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מ״ז דאחרמי׳ ודכ״ו ועזרא קמוצים :

ואבאר משפט הדבקות כל תיבה בת שתי אותיות הדבוקות ורהוטה נפתחת כמו הר סיני בת פרעה דם האשם יד יי׳ ואם אינם רהוטים לאחריהם

את רוע לכן כה אמר יי׳
ואת רוע וישמע אליאב ׳
את גלות כה אמר יי׳ אלהי ישראל
ואת גלות ככה ינהג מלך אשור ׳
את החתום ואקח את ספר המקנה
ואת החתום כה אמר יי׳ צבאות ׳
את שריה את ירושלם ואת ׳
ואת שריה אמר נא לבית ׳
את בניך ותקחי את בניך ׳
ואת בניך כי כה אמר יי׳ ׳
את תעבתיך ושמרון כחצי חטאתיך
ואת תעבתיך את זמתך ואת ׳
את האבדת אבקש ׳
ואת האבדת את הנחלו׳ לא חזקתם
את החזקה לכן כה אמר יי׳ ׳
ואת החזקה את האבדת אבקש ׳
את הנותרים ואנשי תמיד יבדילו ׳
ואת הנותרים המעט מכם המרעה ׳
את עתי ויתן שישן את בתו דה״ה
ואת עתי ואחריה דה״ה ׳
את שמי ושמע הוליד דה״ה ׳
ואת שמי ובן עזרא יתר דה״ה ׳
את מרים ובן עזרא יתר דה״ה ב׳ בו
ואת מרים אחותם ׳
את דביר את חולון דה״ה ׳
ואת דביר ואת חולון ואת דיהושע
את הבתים ויתנו לחרשי ׳
ואת הבתים ובאו הכשדים ׳
את דתי ויתנו את דתי ׳
ואת דתי המלך אינם עושים ׳
את זעקתם ויחר לי מאד בעזרא ׳
ואת זעקתם ותרא את עני ׳
את פריה הנה אנחנו ׳
ואת פריה יקוסם ויבש ׳
את הירח וככבים לממשלת ׳
ואת הירח ופן תשא עיניך ׳
את המתים ושבח אני את ׳
ואת המתים ותאמר נעמי אל רות ׳
את רם וחצרון הוליד ׳
ואת רם ובני חצרון כלב ׳
את מאמר כרת מה לעשות ׳
ואת מאמר מרדכי ואסתר ׳
את עמה לא הגידה אסתר ׳
ואת עמה אין אסתר מגדת ׳
את הטוב ויאמר אליה דאיוב ׳
ואת הטוב ראה נתתי לפניך ׳

י״א פסו׳ בחד פסו׳ את ואת

וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל ׳

את י״ו ר״פ בספר בראשית וסימנהון

את הכבש האחד תעשה ׳
את אהל מועד ואת ׳
את חג המצות תשמור ׳
את המשכן את אהלו ׳
את הארון ואת בדיו ׳
את השלחן ואת בדיו ׳
את מזבח העולה ואת מכבר ׳
את קלעי החצר את עמודיו ׳
את יתדת המשכן ואת ׳
את בגדי השרד ׳
את ארון העדות ׳
את השלחן את כל כליו ׳
את מזבח הנחשת ואת מכבר ׳
את קלעי החצר את עמדיה ׳
את המנורה הטהורה את ׳
את בגדי השרד לשרת בקדש ׳

נ״ב זוגין מן ב״ב ואת וסימנ׳

ואת לוט ויקח אברהם את שרי ׳
ואת לוט ויקח תרח את אברם ׳
ואת בריתי אקים את יצחק ׳
ואת בריתי כה אמר יי׳ אם ימדו ׳
ואת הכנעני ואת האמרי דלך לך ׳
ואת הכנעני פרעה מלך מצרים ׳
ואת בנה ותאמר לאברהם גרש ׳
ואת בנה ותקם בתוך הלילה ותקח
ואת אנשיו וישלחו את רבקה אחתם ׳
ואת אנשיו ויאמר חושי ׳
ואת שכם ואת חמור בנו הרגו ׳
ואת שכם ויקדישו את קדש בגליל
ואת ראש ויהי ביום השלישי ׳
ואת ראש ויצו דוד את ׳
ואת אפרים ויהי אחרי הדברי׳ האלה
ואת אפרים ויולד ליוסף בארץ ׳
ואת אחיכם קחו וקומו ׳
ואת אחיכם הקטן תביאו ׳
ואת אחיך ארץ מצרים לפניך ׳
ואת אחיך ואת עשרת הריצי ׳
ואת מנשה ויקח יוסף את שניה׳ את
ואת מנשה ותהי על יפתח רוח יי׳ ׳
ואת עמשא שם אבשלום ׳
ואת עמשא והשיב יי׳ את ׳
ואת משה ושם אשת עמרם ׳
ואת משה ויקח עמרם את ׳
ואת הקרשי׳ תצפה זהב ואת טבעתיהם ׳
ואת הקרשי׳ צפה זהב דמשכנא תנינא ׳
ואת בשר הפר ואת עורו ואת ׳
ואת בשר והאכלתים את בשר בניהם ׳
ואת נרותיה ואת מנרת המאור ואת
ואת נרותיה ולקחו בגד תכלת ׳
ואת מכסה ערת האילים המאדמים
ואת מכסה ב׳ בו ׳
ואת פרכת ואת מכסה ערת התחשים
ואת פרכת ואת הארן ׳
ואת לחם ואת השלחן ואת ׳
ואת לחם את השלחן ׳
ואת הכפרת ואת אהל מועד ׳
ואת הכפרת את הארן דפקודי ׳
ואת האפד ולקחת את הבגדים ׳
ואת האפד ויעלו חמשת האנשים ׳
ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת ׳
ואת פר קח את אהרן ואת אלעזר ׳
ואת שעיר החטאת דרש דרש משה ׳
ואת שעיר החטאת דואת הפר ׳
ואת דמו במקום אשר ישחטו את העלה ׳
ואת דמו ולקח הכהן מדם החטא׳
תנינא ׳
ואת הדם וישחט ויקח משה את הדם ויתן ׳
ואת הדם ויקריבו בני אהרן תנינא דפסוק ׳
ואת בנו ושור או שה אותו ואת
ואת בנו ועבדו אותו כל הגוים ׳
ואת אלעזר קח את אהרן ואת ׳
ואת אלעזר בנו קדשו דשמואל ׳
ואת האש ככל אשר שאלת מעם יי׳
ואת האש אמר אל אלעזר בן אהרן ׳
ואת יהושע ויצו להם משה את אלעזר ׳
ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמ׳
ואת האיש והוצאתם את שניה׳ אל
ואת האיש ויראם את מבוא העיר ׳
ואת הרע ראה נתתי לפניך היום
ואת הרע ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות ׳
ואת ידך אדני יי׳ אתה החלת להראות ׳
ואת ידך כי ישמעון שמעך דמלכי׳
ואת אביה ויבאו הנערי׳ המרגלים
ואת אביה ויאמרו פלשתי׳ מי עש׳
ואת עשו ואתן ליצחק את עשו ׳
ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ׳
ואת גלת ותאמר הבה לי ברכה בי ארץ ׳
ואת גלת וחברו דשפטים הבה לי ברכה ׳
ואת הירדן ומלאכים שלח גדעון ׳
ואת הירדן ב׳ בו ׳
ואת הכהן והמה לקחו את אשר עשה ׳
ואת הכהן ויאמר את אלהי אשר עשיתי ׳
ואת כלי ולקחתם את ארון יי׳ ׳
ואת כלי ומטבחת ומכון ערי הדרעזר ׳
ואת בתו ויאמר איש ישראל הראיתם ׳
ואת בתו וטמא את התפת אשר
ואת שמואל את ירבעל ואת בדן ׳
ואת שמואל ויאמר יי׳ קרא שמואל ׳
ואת בני כי ישמע המלך להציל דשמואל ׳
ואת בני ויאמ׳ לה המלך דמלכי׳
ואת נתן הנביא ובניהו ואת ׳
ואת נתן וישלח אתו המלך ׳
ואת הדבר הזה עשה הסר המלכי׳
ואת הדבר ויגד לנו יי׳ אלהינו ׳
ואת העדות ויוצא את בן המלך ׳
ואת העדות ויוציאו את בן המלך דה״ה ׳
ואת דמי אם לא את דמי ׳
ואת דמי אם רחץ יי׳ את צאת ׳
ואת ירמיהו ויצו המלך את ׳
ואת ירמיהו את הגברים ואת ׳
ואת שארית וכתאנים הרעות ׳
ואת שארית ואת כל הערב ואת ׳
ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב
ואת זרעך מארץ שבים ושב חברון
ואת דוד ועבדו את יי׳ ואת דוד ׳
ואת דוד אחר ישובו בני יי׳ דתריסר
ואת אשת אל החרים לא אכל ׳
ואת אשת והוא את כל אלה עשה
ואת כל ישבי ויהפך את הערים האל
ואת כל ישבי ואמרת אליהם זה ׳

י״א זוגין מן ב״ב בחד פסוק

חד את וחד ואת וסימני׳ ׳

את המאור ויעש אלהים את שני ׳
ואת המאור הקטן לממשלת הלילה
את יתדת המשכן ואת ׳
ואת יתדת החצר ואת ׳
את בכור כל פטר רחם לכל ׳
ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה
את ממלכת סיחון מלך חשבון ואת
ואת ממלכת עוג מלך ב׳ בפסוק ׳
את ארבעים היום ואת ׳
ואת ארבעים הלילה אשר ׳
את החצי תנו לאחת ׳
ואת החצי ב׳ בפסוק ׳
את אלילי ביום ההוא ישליך ׳
ואת אלילי זהבו אשר עשולו ׳
את מקום ויאמר אליכן אדם ׳
ואת מקום כפות ב׳ בפסוק ׳
את ידי ויאמרו השרים אל ׳
ואת ידי ב׳ בפסוק ׳

ותרין מנהון חלוף וארת

את סי׳ ׳

ואת הבמה וגם את המזבח ׳
את הבמה אשר בביתאל ׳
ואת גזת והרן הוליד את ׳
את גזז ועיפה פילגש ׳

א״ב את ולית מנהון וארת

וסימנהון ׳

את אברהם את איוב ׳
את אילות את אלהים ׳
את ביתר את בניכם ׳
את גנו את גבול ׳
את גבעון את דברי ׳
את דניאל את האלהים ׳
את השמים את החצר ׳
את המן את הרקיע ׳
את השם את השמש ׳
את השור את השירה ׳
את הנערה את הברכה ׳
את הבכרה את והב ׳
את זה את זרע ׳
את חצר את הדרך ׳
את הכמת את הכמתו
את טבעתו את ידי ׳
את ידיכם את כסא ׳
את כסאי את לבבו ׳
את מעשי את מרדכי ׳
את נחלת את כרם ׳
את את עשרת ׳
את פני את פני ׳
את פניו את פניכם ׳
את פניך את ציון ׳
את קולך את רוחו ׳
את שבך

קמצים אז שם לעולם קמצים כי אין בם דבקות : כל גם הר רהוט ופתח וכן כל על הרהוט פתח אבל הוקם על מטל השמים מעל קמצים כי אינם דבוקים וכל אל פתח וכל אך רק עד לעולם פתחין אבל בבקר יאכל עד קמץ וכל חג הסמוך לשם הקבה פתח כמו חג ליי׳ וכן כל חג הסמוך לה״א פתח כמו חג המצות ורעיו והשאר נקמצים במ״ג על פי המסורת ואלו הם חסרו חג בעבותים וחג שבועות ועשו חג מצות דעזרא ואבן עזרא תרץ על בעל המסורת אמר אשר חשב חג המצות וחג שבועות כי הם פתוחים

פתוחים במשפטו כי הם דבוקים והנוטים אך אמרו חז בעבותים היה ראוי להיות קמץ אמנם גם בו נותן טעם בפתחותו ואמר כי תחסר בו מלה אחת ובאלו כתו׳ אמרו חז עולה או חטאת או שלמי ז על כן כפתח וכזהו במקרא רבים ואלה מקבתם וחכו כיין הטוב היה ראוי לומר כיין טוב או כיין טוב כי הס״ הטוב עושהו מבורר ואם כן כ״פ כיין תהיה פתוחה כדרך כ״פ מבורר תוכן הוא כאן חסר מלה חלבון וכאלו כתיב כיין חלבון הטוב כי הוא ידוע לכל ומפורסם שהוא טוב וגם שומר מה מלילה שומר מה מליל והרי

את שמך את תורות׳
את תהום׳

את י׳ ר״פ במשנה תורה וסי׳

את	בצר במדבר׳
את	הדברים האלה׳
את	יי׳ אלהיך תירא׳

וחבירו׳

את	הברכה אשר׳
את	כל הדבר׳
את	זה תאכלו׳
את	הכוס׳
את	הנכרי תשיך׳
את	יי׳ האמרת׳

וכל ספר יהושע מן ויתנו בני ישראל ללוים עד ויתן יי׳ לישראל בין ר״פ בין באמצע פסו׳ ואת במ״כה את וסי׳

את קרית ארבע	את חברון׳
את בית שמש	את גבע׳
את גבעון	את ענתות׳
את שכם	את אלתקא׳
את גבתון	את אילון׳
את גת רמון	קדמאה׳
את תענך	את גלון׳
את קשיון	את דברת׳
את ירמות	את עין גנים׳
את משאל	את עברון׳
את חלקת	את קדש׳
את יקנעם	את קרתה׳
את דמנה	את נהלל׳

את רמות בגלעד׳

את השבון	את יעזר׳

ונמסרו גם בספר יהושע׳

את ד׳ ר״פ פסו׳ בירמיה וסימ׳ נמסר שם ס׳ כ״ה׳

י״ד פסו׳ בספר בראשית

את ואת ואת וסימניהון

ויברא	אלהים את התנינים׳
ויעש	אלהים את חית׳
ויזכר	אלהים את נח׳
מן	הארץ ההיא יצא׳
ויקח	תרח את אברהם׳
ובארבע	עשרה שנה בא׳
ויהפך	את הערים האל׳
את	עוץ בכורו׳
ויירא	יעקב מאד׳
ויקם	בלילה הוא דיבוק׳

ואהליבמה ילדה׳

ואלה	היו בני אהליבמה׳
ויקם	יעקב מבאר שבע׳
ויכלכל	יוסף את׳

ד׳ פסו׳ מיוחדין את את את

את את וסימ׳ נמסר בסדר פקודי׳

י״ב פסו׳ את את ואת ואת

וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ס׳ ג׳׳

ד׳ פסו׳ את את ואת את

ואת וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט״ו׳

ז׳ פסו׳ את את את ואת

וסי׳ נמס׳ פרשת אחרי מות ובשפטים רישםים ד׳׳

ג׳ פסו׳ את את את ואת

ואת ואת וסי׳ נמסר פר׳ ואתה תצוה׳

ו׳ פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת ואת ואת וסימני׳ נמסר פרשת וישלח׳

י״ח פסו׳ את ואת ואת את

וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳׳

י״ו פסו׳ ראית בהו את את

את את וסימניהון

ויולד	לחנוך את עירד ועירד ילד׳
ויהי	בשחת אלהים את ערי
ויצו	יוסף את עבדיו את הרפאי׳
וכסה	את עין הארץ׳
וכי יגח	שור איש׳
והבאת	את השלחן וערכת את׳
והיה	כי יחטא ואשם׳
ושרף	את הבגד או את השתי׳
ואיש	כי ישכב את אשה דוה׳
וידעתם	היום כי לא את בניכם׳
ואקח	את אביכם את אברהם מעבר׳
והכה	יי׳ את ישראל׳
הנני רב	את ריבך׳
ואקח	את מקלי׳
ויהי	לעת תשובת השנה׳
ומלך	ארם צוה את שרי הרכב׳

י״ב פסו׳ את את ואת ומלה

חדא ביניהון וסימניהון נמסר ריש משפטים׳

ז׳ פסו׳ בספר שפטים את

ואת את וסימניהון

ויקחו	את בנתיהם׳
ויהי	כשמע גדעון׳
ויאמר	זבח וצלמנע׳
ואם	אין תצא אש׳
ואבימלך	נלחם בעיר׳
ויתן	יי׳ אלהי ישראל׳
ותהי	על יפתח רוח׳

ו׳ פסו׳ את ואת את את

וסימניהון

ויקטר את	עלתו דאחד׳
ונטיתי	על ירושלם׳
כאשר	ראה יעקב׳
וקחו	את אביכם׳
זה	המקום׳
שישק	מלך מצרים דה״ה׳

ו׳ פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת ואת וס מנ׳

ותלד	לו את זמרן׳
ויקח	יהושע את כל׳

וילכד	יהודה את עזה כשפטים
ויבאו	הנערים המרגלים׳
וממטה	בנימן דה״ה׳
וממטה	נפתלי דה״ה

סימן של ואת את דסוף

ואלה פקודי נמסר שם׳

סימן פרשת כי תשא

כלהון ואת כב״א דריש פסו׳ את אהל מועד׳

סימן דפסו׳ את מזבח

הנחשת דאלה פקודי אפ״ס נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי׳

סימן של ואת דויקהל

נמסר בסוף ויקהל׳

ז׳ פסו׳ ואת את ואת וסימ׳

נמסר פרשת ויקרא וביונה׳

ט׳ פסו׳ בואלה שמות את

את ואת וסימניהון

ויקח	עמרם את יוכבד׳
ואני	אקשה את לב פרעה׳
את	קלעי החצר׳
את	המשכן את אהלו׳
את	בגדי השרד׳
ויביאו	את המשכן׳
את	השלחן את כל כליו׳
את	קלעי החצר׳
את	בגדי השרד׳

י״ט פסו׳ בספר מלכים את

את את וסימניהון

וגם	באו עבדי׳
ויקם	שמעי׳
אז	יקהל שלמה׳
על	אשר עזבו׳
ויועץ	המלך׳
וילך	וימצא את׳
את	ההר שמרון׳
את	אדרת אליהו׳
נכשל	את בני׳
ויהי	הוא מספר׳
וילך	משם׳
הוא	הכה׳
ויאמר	למלך אשור׳
ואנשי	בבל עשו׳
הוא	הסיר׳
העל	אדניך׳
ויבא	את כל הכהנים׳
ושבר	את המצבות׳
ויפן	יאשיהו וירא׳

ח׳ פסו׳ ביהושע את את

את וסימניהון

עברו	בקרב המחנה׳
ויהי	כהוציאם את׳
ויקרב	את משפחת׳
כאשר	צוה יי׳ את משה׳
כי	מאת יי׳ היתה זאת׳

על	פי יי׳ נתנו לי׳
וגבול	נתן יי׳ בינינו׳
ועתה	יראו את יי׳׳

ט״ו פסו׳ בספר שמואל את

את את וסימניהון

וישם	את נפשו בכפו

כי קשרתם כלכם׳

ואבי	ראה גם ראה׳
ויאמר	דוד לאנשיו׳
ויאמר	טוב אני אכרות׳
גם	אתמל גם שלשם׳
בכל	אשר התהלכתי׳
כי	ימלאו ימיך׳
גלית	את אזן עבדך׳
המכבד	דוד את אביך׳
ויקח	חנון את עבדי׳
והנה	קמה כל׳
לבעבור	סבב את׳
וישלח	אכשלום את׳

את ג׳ פתחי׳ בטעם וסמני׳ נמסר בתלים ריש סימ׳ מ״ז ובמשלי סימן ג׳׳

ואת ז׳ בטעם וסימני׳ נמסר פרשת מטות׳

י״ח פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת וסימניהון

וישם	את השפחות׳
ואת	צאנם ואת בקרם׳
והם	יקחו את הזהב׳
הצפור	את הצפור החיה יקח׳
ולקחו	בגד תכלת׳
וישבו	בני יש׳ את נשי מדין׳
הנה	אנחנו באים בארץ׳
בזאת	תדעון כי אל חי
ותפל	אש יי׳׳
ויצוה	המלך חלקיהו
קדם׳	דמלכי׳׳
וחכרו	דה״ה׳
ויגל	את יהויכין׳
בעת	ההיא נאם יי׳ צבאות׳
הנני	ממלא את ישבי׳
השכחתם	את רעת׳
את	ירחמאל׳
את	האבדת אבקש׳
וירדף	אביה אחרי ירבעם׳

את ג׳ לזכר וסימני׳ נמסר פרש׳ כה עלתך ויחזקאל סימן כ״ח׳

את ה׳ כתוב אתי וסימניהון נמס׳ במלכי׳ ב׳ ס׳ ד׳

אהה כ״ה ר״פ י״א מנהון בתורה ובנבי׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ ריש סימן ה׳ ויחזקאל סימן מ״ג וי״ו בתלים וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״כ׳

אתה עתה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ומלכים א׳ סימן כ״א׳

האתה זה ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת תלדות ושמואל

הוא כאלו חסר מליל יום פלוני מהשבוע וכן בליל שודד ער מואב וכן יי׳ הטוב יכפר בעד והרי הוא כאלו בעד אלה שאכלו הפסח וכן כאמר שאמרו חז כי כל חב. הראוש פתוח והמ׳ ובד קמוץ ואף על פי אשר ברבותו ידגש בקמץ בהיות מופרד להפריד בינו ובין הדבוק וכן כל שם דבר הקמוץ דוגמת בשר בריק מריק בהדבקם כפתחים כמו בשר המלואים בקר זבח דבר יי׳ מרק פגולים ומלת מסח כפתח שער החצר כפתח כי הוא דבוק ולולי דבקותו היה קמוץ ומה שאין המ״ס בסב״א כמו בשר בקו דבר הנועם כי אין

מערכת אות האלף

ואין המ״ם בו משום ועיקרו סכך כמו מרך ומכס ושבת קמץ כשהוא מופ־יד ושבת שבתון פתוח כי הוא דבוק והסו״ן אינה בטב״ת כי כל תיבה מהיא ממשקל רגש לא תשתנה ברבקותה כמו שבארתי במלות צדיק ועריץ וחסיד ונמיא וכן כל מלאך מדבר מספר קמצים וכשהן דבוקים פתחין כמו מלאך האלה״ים פתח ומלאך בא אל איוב קמץ וכן כלם ומלת המדבר הייתי לימר ע״י תמיהת הה״א מרהיט המלה כלו היא רבוקה ומקדם יי כוננו ידיך אינו דבוק וכה פתרונו המקדם שיבנה המקו׳ יכוננהו על מכו׳ והנגון

ושמואל ב׳ סי׳ ב׳ ומלכים א׳ סימן י״ח׳

ה׳ פסו׳ אית בהון ואתה

אתהוסי׳ נמסר פרשת לך לך׳

וגם אתה ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ וירא וזכריה סי׳ ג׳

כי עתה כל אוריתא ואיוב כי עתה במ״ט כי

את וסימניהון

תנה	את נשי ואת ילדי׳
העדות	כי אתה העדות בנו׳
אר יושב	ואמרו אל יושב׳
נצב	ויאמר בלעם אל מלאך יי׳ חטאתי׳
בא	כי אתה בא אל הארץ
תבוא	ויקרא משה ליהושע׳
תביא	וצו את יהושע בן נון׳
עמל	כי אתה עמל תשכח׳
תכחר	המעמך ישלמנה׳

וכל שאר קרי׳ רכו׳ ואתה במ״ב כי עתה וסימניהון

נסכלת	ויאמר שמואל אל שאול׳
קטר	ויאמר אליו האיש קטר׳
רבתה	אף כי לא אכול אכל העם
הימיני	ויאמ׳ דוד אל אבישי ואל׳
כמוני	ויאמר העם לא תצא׳
תצרי	כי חרבתיך ושממתיך
אפרים	אני ידעתי אפרים׳
אין מלך	כי עתה יאמרו אין מלך
חולי	וגוחי בת ציון כיולדה׳
וישבו	ועמד ודעה בעז יי׳
וחניתי	לביתי מצבה דזכריה׳
ויאמר	אלי דניאל איש׳

וכל קר׳ כי אתה ו׳ל וכי אתה׳

אתה דבטעם מלעיל סימ׳ כי עפר אתה ואל׳

ראובן	בכורי אתה׳
הכי	אחי אתה׳
כי	ירא אלהים אתה׳
למי	אתה ואנה׳
כי	עם קשה ערף׳
האפרתי	אתה׳
ואם	יש כי עון המיתני׳
כי	איש חיל אתה׳
אשר	חחוקתיך מקצות׳
ואי	מזה עם אתה׳
אמרים	לעץ אבי אתה׳
מחסי אתה	ביום רעה דירמיה׳
וזרעתיה	לי בארץ׳
בחסדך	זכר לי אתה׳
עזרי	ומפלטי אתה׳
צדיק אתה	ותקם את דברך׳
אתה	נורא אתה׳
ויקרא	אסא אל יי׳
גם	פעמים רבות׳

י״א יחידאין משמ׳ אתה

וסימניהון

אתה תהיה על ביתי ועל׳
אתה זה ויאמר אני׳
אתה תדבר את כל אשר׳
אתה דבר ויאמר חושה׳
אתה האיש ויאמר נתן׳
אתה קח ויאמר דוד׳
אתה אמרת ויאמר נתן׳
אתה תשמע השמים מכון דמלכי׳
אתה אל תירא עבדי יעקב׳
אתה בן אדם הגד את׳
אתה מושל בגאות הים׳

ה׳ יחידאין משמ׳ ואתה

וסימניהון

ואתה ואהרן וקחו איש׳
ואתה שמעת עם גדול׳
ואתה עשית ויאמר׳
ואתה עשה האנכי לא׳
ואתה תעשה עבדי יורידו׳
ואתה אדני המלך עיני׳
ואתה נותן עיני כל׳
ואתה לך לקץ ותנוח׳

ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וסי׳ נמס׳ בפרשת בהעלותך׳

ואתה ד׳ כטעם וסימ׳ נמס׳ בפרשת תצוה׳

ואתה ה׳ בטעם וסי׳

ואתה	תבא אל אבתיך׳
ואתה	צודה את נפשי׳
ואתה	אדני המלך לא׳
ואתה	תבקש לך גדולות׳
ואתה	כחלאים תמיד׳

אותה י״ב מ׳ל וסימ׳ נמס׳ בפרשת בלק׳

ואותה ה׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בפרשת שמיני

וביחזקאל סימן כ״ג׳

אותו כ״ר מל׳ וסימניהון

ועבדתם	אותו
ועבדו	אותו בתמים ובאמת׳
לעבוד	אותו ויאמרו עדים׳
לרשת	אותו׳
ויקח	אותו שבע מאות איש׳
ויאמר	המלך אל חזאל
רד אותו ב׳ בפסו׳	
אשר	יצק מים על׳
ונחמתי	על הטובה׳
ויקצפו	השרים תנינ׳ דפסו׳
ויעלהו	אל המרכבה׳
ולא	בחיל גדול יעשה׳
גם	אותו לאשור יובל׳
וחטאת	אותו וכפרתהו׳
ואתם	מחללים אותו׳
והפחתם	אותו׳
זכרו	תורת משה עבדי׳
ביום	הציל יי׳ אותו׳
באחז	אותו פלשתים׳
גם	אותו הכוהו׳
וירדו	אליו׳
מלשני	בסתר רעהו
יברכנו	אלהים׳

וכל יהושע ושפטים דכות׳ מ׳ל

במ״ב חס׳ וסימניהון

ויראו	אותו העם׳
אח׳ז	וכל בית אביהו׳

אותי כ״ז מלאים וסימניהון

על	אשר מעלתם בי׳
כאשר	עזבתם אותי׳
האותי	לא תיראו׳
שבתך	בתוך מרמה׳
השכל	וידוע אותי׳
גדפו	אותי׳
יען שכחת אותי ב׳ בפסו׳	
במראה	נחשת׳
נערי	מלך אשור׳
הן	גור יגור אפס׳
ואטמנה	בפרת׳
זה	גורלך מנת מדיך׳
על	אשר עזבו׳
כגבור	עריץ׳
ולא	תכעיסו אותי׳
כי	כלם ידעו אותי׳
כי	אויל עמי׳
כי	נתתם אותי׳
וזכרו	פליטכם׳
ואת מי דאגת ב׳ בפסו׳	
ואותי	יום יום ידרושון׳
אך	תראי אותי׳
פרית	אותי׳
אותי	נהג׳
כי	כלם מיראים׳
אף	לא הביאה׳

וכל יהושע ושפטי׳ דכו׳
מ׳ל במ״כ וסימניהון

בשלוח	משה עבד יי׳ אותי׳
אתם	מושחים אותי למלך׳

אתך י״ו בתורה וסימ׳ נמס׳ בפרשת שמיני׳

אותך י״ז מ׳ל וסימניהון

וארבה	אותך במאד מאד׳
ואחשך	גם אנכי אותך׳
ותלה	אותך על עץ׳
אחרי	הודיע אלהים יי׳ אותך׳
ואך	אותך ואת׳
ככל	אשר אני מראה אותך׳
ונועדתי	לך שם׳
ועתה	הניחה לי׳
הרף	ממנו ואשמידם׳
כי	קנה אקנה׳
שולח	אני אותך׳
אשר	אני שולח אותך׳
האתה	הוא אשר דברתי׳
והוצאתי	אותך ואת כל׳
ונטשתיך	המדברה׳
וכדברי	אותך׳
אותך	קויתי כל היום׳

אותך י״ו מ׳ל בלשון נקבה וסימניהון

באשר	את אשתו׳
יתן	יי׳ אותך׳

פן	נשרוף אותך׳
הנני	נשפט אותך׳
יי׳	צבאות הושע אותך׳
וכל	מאהביך שכחוך׳
ומולדותיך ביום הולדת אותך קדם׳ דסי׳	
והפשיטו	אותך׳
ורגמו	אותך באבן׳
השאטות	אותך׳
ועשיתי	אותך כאשר עשית׳
וזכרתי	אני את בריתי אותך׳
היעמד	לבך אם תחזקנה ידיך׳
והפיצותי	אותך׳
ועשו	אותך בחמה׳
ועשו	אותך בשנאה׳

אותך ד׳ לזכר וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ב׳

וכל יחזקאל דכו׳ אותך במ״ו
אותך וסימניהון

שולח	אני אותך ושל אחריו׳
וכדברי	אותך׳
להביא	אותך עליהם׳
ונטשתיך	המדברה׳
והוצאתי	אותך ואת כל׳

וכל לשון נקבה דכו׳

אותי ה׳ מ׳ל בספר ישעיה וסימניהון נמסר שם סי׳ נ״ו׳

אתיו ג׳ וסימ׳

כל	חיתו שדי אתיו׳
אם	תבעיון בעיו׳
אתיו	אקחה יין׳

התיו ג׳ וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳

מאתך ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳

ואתם ט״ל מ׳ל בתורה וסימניהון

ואין פותר אותם׳

אשר	דבר להם אביהם קדם׳
וינחם	אותם וידבר׳
וצו	אותם
וישיגו	אותם חנים׳
ותאכל	אותם׳
והנושא	אותם יכבס׳
על סל	אחד תניג׳ דפסו׳
את	הצפור החיה׳
והביאה	אותם אל הכהן׳
כי	לי בני ישראל עבדים׳
וזבחו	זבחי שלמים׳
והשיאו	אותם עון׳
למען	ידעו דרתיכם׳
ושמת	אותם שתים׳
וכסו	אותם במכסה׳
ושמו	אותם איש איש׳
מבן	שלשים שנה קדם׳ דנשא
על	פי יי׳ פקד אותם׳
וישלח	אותם׳
והניף	אותם הכהן׳
ויקריבו	אותם לפני המשכן׳
קח מאתם	

ויקח

מוכיח כיום זקף גדולה עמיד המלה וכן מוטב מודע מוסר בהפרדם יקמצו והדבקם יפתחו׳ כמו בשר המלואים פתרונו בשר של מלואי׳ דבר יי׳ דבר של יי׳ אבל תיבה שסופה ה״א וע״י דבקותה תורת יי׳ אבל מקצת כלי בית יי׳ יצאה מן הכלל ונקמצת וי״ג רבוקים וקמצים על פי המסורת ואלו הן ועשת את התבואה והרכת את שבתותיה הגלת יהודה מכת המלך

ובכל הדבקות להבירן אם תצטרך להרבות מלת של בפתרונו תתהפך לתי״ו בעלילה מועצות נפתחת כמו תהלת יי׳

מכב

מגבב פלשתים מתן אדם ירחיב לו יקר תפארת פתגם המלך כתב הדת כדת היום ואולם הכסא טהר ישראל בפתח בנפש ואבן עזרא תמה על בעל המסורת מן הארבעה
כי פריצים המה ואלה הם כי בפתח בנפש אינו דבוק ובית בנפש תוכיתו שלשה הראשונים קמוצים כמשפטם ועצת היה ראוי להיות ועצתה ולקהל המלה חסרו הה״א ושמו
קמץ תמורת חסרון הה״א וכן והרכת דינו להיות והרכתה וכן הגלת הגלתה ואותו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו שמו לפניה כאשר עשו במלת ואביטב. הסוגיית מסרת

ויקח משה אותם מעל כפיהם ׳
והוקע אותם ליי׳ ׳
צרור את המדינים ׳
ונקח את ארצם ׳
ונחרם אותם כאשר עשינו ׳
והוא ינחיל אותם את הארץ
ומשנאתו אותם הוציאם ׳
חשק יי׳ בכם ויבחר ׳
כייכרית קדם׳ דפסו׳ ודסיפרא ׳
ובגלל התועבות האלה ׳
כי הגוים האלה ׳
ושרת אותם תניג׳ דפסו׳ ׳
היום הזה יי׳ ׳
ארור אשר לא יקים ׳
ויקרא משה ליהושע ׳
ויצו משה אותם לאמר ׳
וכל יהושע דכו׳ מ׳ל במ׳ו חס׳
וסימ׳ נמסר שם סימ׳ ח׳ ׳

אותם ה׳ מ׳ל בשמו׳ וסימניהון
בכל המעשי׳ אשר עשו ׳
ותעניבה אותם ותאמרנה ׳
השכב אותם ארצה ׳
והעביר אותם במלבן ׳

אותם ט׳ מ׳ל במלכים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ג׳ ׳

ואותם ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מצורע ויחזקאל סוף סימן י׳ ׳

אתה ובניך אתך ג׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר פרשת קרח ׳

אותם י״ז חס׳ בירמיה וסים׳ נמסר בירמיה ריש סימן כ״ג ׳

אותם כ״ח חסרים ביחזקאל וסימניהון
ושרפתם אתם באש ׳
ממנו תצא אש ׳
בהפיצי אתם בגוים ב׳ בפסוק ׳
וקרעתי אתם מעל ׳
אשר יעשה אותם האדם תניג׳ ׳
בכל השאטים אתם ׳
והשיבתי אתם אל ארץ ׳
והזהרת אתם ממני ׳
ובחזקה רדיתם אתם ׳
ולא ירעו עוד תרועים ׳
ואפיץ אתם בגוים ׳
ארבה אתם כצאן ׳
ונתתי אתם עליו ׳
וקבצתי אתם מסביב ׳
וקבצתי אתם מארצות ׳
יאכל אתם באש ׳
בהעביר אתם להם ׳
ויעשה אתם חית יחית ׳
התשפוט אתם התשפט ׳
לבלתי הביא אתם ׳
את משפטי שמרו ׳
והשיבתי את ידי ואעש ׳
גם אני נשאתי את ידי להם קדם׳ דפסו׳ ׳
עשיתי אתם אסתיר פני ׳

הוא ירעה אתם ׳
והוא יהיה להם ׳
וקרב אתם אחד אל ׳

אותם ב׳ מ׳ל בתריסר וסימניהון
יזעקו אל יי׳ ולא יענה ׳
ושם אותם כסוס הודו ׳

אותם ד׳ מ׳ל בכתובי׳ וסים׳ נמסר בתלים סי׳ ט׳ ׳

אתם ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ בפרשת שמות ׳

ואתם ד׳ בטעם גרשיים וסימניהון

כל לשון ארמי קמון ישראל בטוריא וכתבן כשבתא וביאורם נמסר ביהושע סימן י״ח ׳

אתהם ה׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סימן ל״ד ודה״א סימ׳ ז׳ ׳

אתם ל״ו וסימניהון
בעצם היום הזה בא נח ׳
ויצאו אתם מאור כשדים ׳
ויערכו אתם מלחמה ׳
וידבר אתם לאמר אם ׳
ויפקד שר הטבחים קדם׳ דפסו׳ ׳
וידבר חמור אתם לאמר ׳
ויתנכר אליהם
וירא יוסף אתם את ׳
וגם הקימתי את בריתי ׳
וגם ערב רב עלה אתם ׳
השוכן אתם בתוך ׳
לא מאסתים ולא געלתים
אם לקרא לך באו ׳
כי לא ננחל אתם ׳
אלה דברי הברית ׳
ויערכו אתם איש ישראל ׳
ויבאו אל בני ראובן דיהושע ׳
ולא הכלמנו ולא פקדנו ׳
ויכל משה מדבר אתם ׳
ולא אבה ולא ברא אתם דשמו׳
על כן חזקו ממנו ואולם ׳
וילך אתם ויבא הירדנה ׳
ויכרת יי׳ אתם ברית ׳
אך לא יחשב אתם דיאשיהו דמלכים ׳
לא תחד אתם בקבורה ׳
בא כתבה על לוח ׳
וצאצאיהם לא יגעו לריק ׳
כספם וזהבם אתם ׳
אתם יפגעו נא ביי׳ צבאו׳ ׳
כוש ופוט ולוד וכל ׳
פרס כוש ופוט אתם ׳
וידעו כי אני יי׳ אלהיהם ׳
אל תקנא באנשי רעה ׳
בני אל תלך בדרך אתם ׳
וידבר אתם המלך דדניאל ׳
ויהי אתם בבית האלהי׳ דד״ה ׳

ואתכם ג׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ במדבר

מאתכם ג׳ וסים׳
קחו מאתכם תרומה ׳
החלצו מאתכם ׳
מדוע כאתם אלי ׳

ואחנה ג׳ וסים׳ נמסר פרש׳ ויצא ויחזקאל סימן י״ג ׳

אותנו ג׳ מ׳ל וסים׳ נמסר פרש׳ ואתחנן ׳

כל דסמי׳ לדבור אתו אתך

אתם דגש במ״ט אותו אותך אותם וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ודה״ב סימן י״ח ׳

אתנן ד׳ פתחי׳ וסים׳ נמסר בפר׳ תצא וביחזקאל סימן י״ו ובמיכה סימן א׳ ׳

נשלם מערכת
אות האלף בס״ד

מערכת אות
הבית

ב״ט יחידאין נסבין ב׳ בריש
תיבותא ולית להון זוגא וסימניהון

במנחה ואמרתם גם ׳
בחול ויפן כה וכה ׳
כשמע ויאמר משה בתת ׳
בשמעם שבעת ימים ׳
בארבה נטה ידך ׳
בעבור והיה בעבור כבודי ׳
במסלה ויישרנה הפרות ׳
בשלש ועתה דבר יי׳ ׳
בקרא ויגד להם מיכיהו ׳
בענקים ושם חברון לפנים ׳
בראשונים ויתנם ביד הגבעונים ׳
בטיט והיו כגבורים בושים ׳
ובברכיך ויהי בעלות המנחה ויגש ׳
ברצונו כי רגע באפו חיים ׳
כרביבים תלמיה רוה נחת ׳
בעגלי נער חית ׳
במחלקתיהם ואת התיחשם ׳
במחלקות ועל ידו ׳
במחלקותם ויעמד במשפט דוד ׳
ובהוציאם את הכסף ׳
בפעלם הן רפאים במדבר ׳
בשבטו נודע בשערים ׳
בתם קציר ׳
ובמנחת הערב קמתי ׳
ובמשפטיך ותעד בהם ׳
בכלתך מחטא ׳
בברכת ישרים תרום ׳
בלה בשרי ועורי ׳
בחלילים ויעלו כל העם ׳

י״א זוגין חד מלרע וחד
מלעי׳ נסבין ב׳ בריש תיבותא וסימני׳

בדמעות האכלתם לחם ׳
בדמעות כלו בדמעות עיני ׳
בחיין ושאר חיותא העדיו ׳
בחיין ומשך אבירים בכוחו ׳
בחרט ויאמר יי׳ אלי קח ׳
בחרט ויקח מידם ויצר ׳
במדינות ושאר היהודים ׳
במדינות איכה ישבה בדד ׳
במצולה המה ראו מעשה יי׳ ׳
במצולה ראיתי הלילה והנה ׳
בממלכה וסכסכתי מצרים ׳
בממלכה הנה עיני יי׳ אלהים ׳
בסבך יודע כמביא למעלה ׳
בסבך וישא אברהם את ׳
בסירות נשבע אדני יי׳ בקדשו ׳
בסירות ויבשלו את הפסח ׳
בנגע השמר בנגע הצרעת ׳
בנגע וראה הכהן את הנגע ׳
בשאת והובא את בדיו ׳
בשאת וראה הכהן והנה ׳
בתנור בשברי לכם מטה ׳
בתנור כל המנחה אשר ׳

ד׳ כתיבין ב׳ בריש תיבות׳
ולא קריין וסימני׳ נמס׳ במשלי סי׳ כ״ח וא׳ חלוף קרי ב׳ ולא כתי׳ והוא תחלת קציר שמואל שני כ״א בתחלת קרי ׳

ב״ט מלין נסבין ב׳ בריש
תיבו׳ ופזרין וסימניהון

בבקר וישכם אברהם בבקר ויקח לחם ׳
במקום אשר תשחט העולה ׳
במחנה וישארו שני אנשי׳ במחנה
באמה ומדתם מחוץ לעיר ׳
במדבר בערבה ׳
בשר כי מי כל בשר ׳
בשנה שלש פעמי׳ בשנה יראה ׳
בשלל וארא בשלל אדרת ׳
בראשון בארבעה עשר יום לחדש
בראשון ויעשו את הפסח ׳
בניו ואת בניו ואת בנתיו דעכן ב׳ בו ׳
בעם פוצו בעם ׳
בארצך שלש שנים רעב בארצך
בימיו עלה פרעה ׳
בשמעך ותכנע מפני יי׳ דמלכים
בשלחי את חצי הרעב ׳
בן ועמהם ׳
בו וישלח יי׳ בו את גדודי ׳
בטחת הנה בטחת לך ׳
בכל הראני יי׳ והנה שני דודאי
באה אל שמועה כי באה ׳
בה אשר יש בה הרבה ׳
בני ואתה שלמה בני דע ׳
בתורה ואת בניהם לא המית ׳
בלשכת ויקרא ברוך בספר ׳
בקיהו להימן בני הימן בקיהו ׳
ברם איתי אלהא ׳
בזבת דרכים נתות ׳
בכוסים וברכב בצבים ׳

בשביעי

למלך ודינו מסרתת למלך או מסרתה וכאשר חסרו הה״א שמו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו לפניו אך אומר אבן עזרא כי היה לו לבעל המסורת לחשב ארבע מלות אחריו
תחתיהן ואלו הן עזי וזמרת יה אף נחלת שפרה עלי אם אתן שנת לעיני והרביעי יי׳ מנת חלקי וכוסי כי כלם קמוצי׳ רק מנת חלקים פותחי׳ גם בהם נתן אבן עזרא טעם
ואמר כי בכלם יו״ד חסרה ויהיה וזמרת יה ולא כפי׳ רש״י ז״ל אשר חלק בין עזי לעזי ואו׳ כי יו״ד יתירה כי אם היה עוז טלי היה לו לומר עזי בשורק כי מצינו שורק וחטף קמץ
מתחלפין

מערכת אות הבית

מתחלפין כאש׳מצינו את כבודו זאת גדלו הללוהו כרב גדלו וכן חקך וחק בניך ואכלו את חקם וכן אף נחלת אף נחלתי וכן אם אתן את מנתי וכן יי׳מנתי וא״כ אינם דבוקין:

כתוב במסורת כל ברויי דיוסף פרויי דבלק קרויי דבלעם בזויי דמשלי כברויי דקהלת קלויי דדניאל קמצין ואחרא פתחין וזה פתרונם בר כחול הים דיוסף וכל פר ואיל דבלק ויקר דבלעם בז לרעהו דמשלי כבר היה דקהלת קל קרנא דדניאל קמצין ודבר זה פלא מה מטמעין בעל המסורת כי כלם

בשביעי בחמשה עשר יום לחדש דיחזקאל׳

א״ב מן חד וחד חד חסר ב׳

וחד נסיב ב׳ בריש תיבותא וסימניהון

אמת שכנתי על מים רבים׳
באמת כי רק עוג מלך הבשן׳
אסמיך וימלאו אסמיך שבע׳
באסמיך יצו יי׳ אתך את הברכה
אברתו כנשר יעיר קנו׳
באברתו יסך לך ותחת׳
בלע ארני פלג לשונם׳
בבלע טהור עינים מראות׳
גרזן כי תצור אל עיר ימים׳
בגרזן ואשר יבא את רעהו׳
גרון ויאמר יי׳ יען כי גבהו׳
בגרון קרא בגרון אל תחשך׳
גורלי יי׳ מנת חלקי וכוסי׳
בגורלי ויאמ׳ יהודה לשמעון אחיו
גשמהון ענה נבוכד נצר׳
בגשמהון ומתכנשין אחשדרפניא׳
הבראם זכר ונקבה בראם׳
בהבראם אלה תולדות השמים׳
הדרי נשי עמי תגרשון׳
בהדרי ויצא לך שם בגוים׳
הגיגי אמרי האזינה יי׳׳
בהגיגי חם לבי בקרבי׳
הוללים לא יתיצבו הוללים׳
בהוללים כי קנאתי בהוללים׳
הניח והיה ביום הניח יי׳ לך׳
בהניח והיה בהניח יי׳ אלהיך׳
הכינו מגן גבורהו מאדם׳
בהכינו שמים שם אני׳
הראתו ואם פשה תפשה׳
בהראתו ומי מכלכל את יום באו׳
ועצם ואמרת כלבבך כהי׳
בעצם תהפך לאכזר לי׳
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו׳
בתורתיו ולא שמעו בקול יי׳׳
וגוה להסיר אדם מעשה׳
בגוה כען אנא נבוכד נאצר משבח
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׳
בזנבו ויאמר יי׳ אל משה׳
חסר נבהל להון איש רע׳
בחסר ובכפן גלמוד׳
חלמיש ההפכי הצור אגם׳
בחלמיש שלח ידו׳
חבריך ותכאנה לך שתי אלה
בחבריך עמדי נא בחבריך׳
חייה גמלתהו טוב ולא רע׳
בחייה ואשה אל אחותה׳
חדשה והשבתי כל משושה׳
בחדשה פרא למוד מדבר׳
טלאים כרועה עדרו ירעה
בטלאים וישמע שאול את׳
ירקרק והיה הנגע׳
בירקרק אם תשכבון בין שפתים
יין אשר חלב זבחימו׳
ביין דמשק סחרתיך׳
מועדיה גם חסידה בשמים׳
במועדיה כצאן קדשים׳
נס בא את עבדיך׳

בנס כל קבל דנא׳
שום ועתה שימו נא לבבכם׳
בשום התדע בשום אלוה׳
שך לכן הנני שך את׳
בשך אלה אזכרה ואשפכה
סמכי כה אמר יי׳ ונפלו׳
בסמכי הנה אלהים יי׳ עוזר לי׳
שמחות תודיעני ארח חיים׳
בשמחות תובלנה בשמחות וגיל׳
שמחתכם וביום שמחתכם׳
בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים׳
פס בה שעתה נפקו
בפס הוא היה עם דוד בפס׳
פתחי אני ישנה ולבי ער׳
בפתחי וידעתם כי אני יי׳ בפתחי
פתחיה ואנו ואכלו פתחיה׳
בפתחיה ורעו את ארץ אשור׳
צדיה ואם בשנאה יהדפנו׳
בצדיה ואם בפתע בלא איבה
צותו אשר צוה יי׳ את משה׳
בצותו ויהי בצותו את האיש׳
קשתי את קשתי נתתי׳
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׳
קברי אשר לא מתתני מרחם׳
בקברי אבי השביעני לאמר׳
רדתו כה אמר יי׳ ביום רדתו׳
ברדתו ויהי ברדת משה מהר׳
שלכת לשפים ולחסה למערב׳
בשלכת ועוד בה עשיריה׳
שליש האכלתם לחם דמעה
בשליש מי מדד בשעלו מים׳
תתם ולא שמע אמציהו כי׳
בתתם ספם את ספי ומזוזתם׳

א״ב מן חד חד בא בריש

וסימני׳ ב״ב ב״ג ב״ד ב״ה וכו׳

באשרי ותאמר לאה באשרי׳
בבבת כי כה אמר יי׳ צבאות אחר כבוד׳
בגירות וילכו וישבו בגירות כמהן
בדמותו ויחי אדם שלשים ומאת׳
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך׳
בוערת כולם מנאפים כמו תנור
בזונו וכל הבהמה ושלל
בחלמיש שלח ידו הפך׳
בטובה וזה ימות בנפש׳
ביריעות וסרח העדף׳
בכלות ונהמת באחריתך׳
בלהטיהם ויקרא גם פרעה׳
במוהר ויאמר שמואל כה תאמרו
בנגע השמר בנגע הצרעת׳
בסירות נשבע יי׳ אלהים בקדשו
בעדר וישבו בה יהודה וכל׳
בפס הוא היה עם דוד בפס׳
בצרתה שיר המעלות אל יי׳׳
בקרב כי יעצתי האסף יאסף׳
ברע אל תאמינו ברע׳
ברביבים תלמיה רוה נחת׳
בשמור ויהי בשמור יואב׳
בתיה ואשתו היהודיה׳

י״ג זוגין חד ב״ וחד וב׳ וסימ׳

בברזל ברזל בברזל יחד׳
ובברזל ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים׳
ברשעת לא בצדקתך ובישר׳
וברשעת אל תאמר בלבבך׳
ברחמיך ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר׳
וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה
ביין דמשק סחרתך׳
וביין וישם דניאל על לבו׳
בהעלות ויהי בהעלות חיל׳
ובהעלות הענן מעל המשכן׳
בדברי ויאמר יי׳ אל משה הנה׳
ובדברי אתך אפתח את פיך׳
ברכו וביום הרביעי נקהלו׳
וברכו ויהי כי הקיפו ימי׳
ברך כי הלל רשע על׳
וברך הנה ברך לקחתי׳
ברוכה ויאמר ברוכה את ליי׳׳
וברוכה וברוך טעמך וברוכה׳
בצרה יקראני ואענהו׳
ובצרה ותבואתה מרבה׳
במזרה ואזרם במזרה בשערי הארץ׳
ובמזרה והאלפים והעירים עבדי האדמה׳
בעבדותינו ועתה כמעט רגע היתה
ובעבדותינו כי עבדים אנחנו׳
במשפטיהם ובאו עליך חצן רכב
ובמשפטיהם המלך יתאכל׳
בגזל נפש כי תחטא ומעלה׳
ובגזל אל תבטחו בעשק׳
בחנוני אשר נסוני אבתיכם׳
ובחנוני הביאו את כל המעשר׳
בתוכחות ועשיתי בם נקמות׳
ובתוכחות והיתה חרפה וגדופה
בקרבתם אחרי מות שני בני׳
ובקרבתם בבאם אל אהל מועד׳
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׳
ובקשתי ואני נתתי לך שכם׳
בשפטים ולא ישמע אליכם פרעה
ובשפטים לכן אמור לבני ישראל׳

והו׳ מן א״ב חד א׳ וחד וא׳ ואינו מלוקט כל הא״ב אמה. ע׳ אחותה וכל דרשה בחדשה ימצאנה עכ״ל המעתיק:

א״ב מן ב״ב וב׳ ברישיהון

ובאף ונלחמתי אני אתכם ביד
ובאף מקול אויב מפני עקת׳
ובאפס ברב עם הדרת מלך׳
ובאפס ועל שכלו הצליח׳
וביי׳ ואך אם טמאה ארץ׳
וביי׳ לדור שפטני יי׳׳
ובאהל ויבא לבן באהל יעקב
ובאהל ב׳ בפסו׳
ובארבע עשרה שנה בא כדר לעמר
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו
ובאדום ושאול לכד את המלוכה
ובאדום וגם כל היהודים אשר׳
ובאר כי הקיפה הזעקה׳
ובאר כי שוחה עמוקה זונה׳

ובא ואם לא תשמעו אלי׳
ובא ותאמר לו זרש אשתו׳
ובבאה הנה באה וידעו כי׳
ובבאה לפני המלך אמ׳ עם הספר
ובגדל וידעו העם כלו אפרים׳
ובגדל אל מי דמית ככה׳
ובדבר הזה אינכם מאמינים׳
ובדבר כי לא דבר ריק הוא׳
ובהגיע תר נערה ונערה
ובהגיע תר אסתר בת אביחיל׳
ובהר שמיר ויתיר ושוכה׳
ובהר כי יי׳ אלהיך מביאך׳
ובהקבץ בתולת שנית׳
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר המלך׳
ובוכה ודוד עולה במעלה׳
ובוכה ויצא ישמעאל בן נתניה׳
ובזרועך והם עמך ונחלתך׳
ובזרועך אהה אדני יי׳ הנה אתה׳
ובחיקו ולרש אין כל כי אם׳
ובחיקו כרעה עדרו ירעה׳
ובחנתים לכן כה אמר אדני יי׳ הנני צרפם׳
ובחנתים והבאתי את השלישית׳
ובחורים ויעפו נערים ויגעו׳
ובחורים אז תשמח בתולה׳
ובחשך כי בהבל בא ובחשך
ובחשך ב׳ בפסו׳
ובטל ברם עקר שרשוהי׳
ובטל ודי חזה מלכא עיר וקדיש
ובישר לא בצדקתך ובישר׳
ובישר ואתה אם תלך לפני דמ׳
ובכן ראיתי רשעים׳
ובכן לך כנוס את כל׳
ובליעל ויען כל איש רע׳
ובליעל כקוץ מונד כלהם׳
ובלכתך ושננתם לבניך׳
ובלכתך ולמדתם אתם׳
ובלבנון ואת כל ערי המסכנו׳
ובלבנון ואת בעלת ואת כל ערי
ובמקום ולפי העלות הענן׳
ובמקום אל תתהדר לפני מלך׳
ובמשה וירא ישראל את היד׳
ובמשה וידבר העם באלהי׳
ובמשב אשרי האיש אשר׳
ובמשב וירוממהו בקהל עם׳
ובמלכות ודניאל דנה הצלח׳
ובמלכות אחשורש בתחלת׳
ובמלאת ימי טהרה לבן׳
ובמלאת הימים האלה׳
ובמקנה ויביאו את מקניהם
ובמקנה ב׳ בפסו׳
ובמנרה ארבעה גביעים וחברו׳
ובמנרה ארבעה גביעים׳
ובמחלת ותקח מרים הנביאה׳
ובמחלת ויבא יפתח המצפה׳
ובמורא ויוציאנו יי׳ ממצרים׳
ובמורא ותוצא את עמך׳
ובמוראים או הנסה אלהים׳
ובמוראים׳
ובמה יודע איפא׳
ובמה ויקצפו עליו שרי פלשתי׳
ובנביא העלה יי׳ את ישראל׳
ובנבא

מספטס בקמץ לבד קלויי דדניאל שהוא דבוק כי אין מהם דבוק אם לא להטמיענו ואחרא פתחין כמו בר לבב פר בן בקר ובז שהוא לשון ב״ה שהוא מן הכפולים ודינו להפתח כמו ינס רך כאשר בארתי למעלה כבר דקהלת לא ידענא למעוטי מתי אם לא למעט מילות דוגמתו כמו לשד לבד פרת קנה שנפתחים כאשר כתבתי למעלה׳

כל ארבע לעולם פתח בין סמוך בין מופלג לבד מאתנח וסו״פ וכן זהר וכרכם. פלדש שתר דרדע וכמה שמות פתחין בלא טעם שכר ענב פחם נכר חמר ים פותחין

יש פותחין ויש קומצין ומספק נראה לקמוץ מאחר שאין מבטל   כל חטת שהוא בלשון רבה פתח ושהוא לשון עיר קמץ במה והוא ולכן ממס חמת רבה:

כל בהנת בסוף תיבה המוכחים הברית מה קמצים כמו בניך ידיך וכן אכלוה שמרוה וכן ותבקין ותהרין וכן שמנת עבית בשית כי כלם כאלו כתובים הה
בסוף המלה ואף לענין חק יהוה כאשר אבאר בעזרת האל רק אותם אשר הברית מה סקראת לפני הה״א ותי״ת וע״ן פתחין כמו מזבח זורת סומם

ובנביא ב׳ בפסו׳
ובנביאי שמרון ראיתי תפלה׳
ובנביאי ירושלם ראיתי שערוריה
ובנוי ומבני פחת מואב׳
ובנוי ובנוי ומנשה׳
ובשאת ובלכת הכרבים ילכו׳
ובשאת כתנותיכם בהעביר׳
ובעבור ויאמר משה אל העם׳
ובעבור לכן סעפי ישיבוני׳
ובערבה בהר ובשפלה דיהושע׳
ובערבה ואל המלכי׳ אשר דיהושע
ובעלות בענה בן חושי׳
ובעלות זיף וטלם ובעלות׳
ובעמך ושרץ היאר צפרדעים׳
ובעמך כי בפעם הזאת אני׳
ובפלשתי׳ ושאול לכד את המלוכ׳׳
ובפלשתי׳ ויצא וילחם תניג׳ דפסו׳
ובצאתו והיה על אהרן לשרת׳
ובצאתו והקיפו הלוים את המלך׳
ובקולו אחרי יי׳ אלהיכם תלכו׳
ובקולו ויאמר העם אל יהוש׳
ובקומה ותשקין את אביהן׳
ובקומה ותשקין גם בלילה׳
ובקומך ושננתם לבניך׳
ובקומך ולמדתם אתם׳
וברכה הראש אחיעזר ויואש׳
וברכה מונע בר יקבוהו לאם׳
וברכו ויאמר דוד אל הגבעוני׳׳
וברכו שאו ידיכם קדש׳
ובראש ושבו דמיהם בראש׳
ובראש המכונה חצי האמה׳
ובראשי וביום שמחתכם׳
ובראשי חדשיכם תקריבו׳
ובר נקי כפים ובר לבב׳
ובר ותאמר זך לקחי׳
וברכים חזקו ידים רפות׳
וברכים כושל יקימון מליך׳
וברחוב ויצאו העם ויביאו ויעשו
וברחוב ב׳ בפסו׳
וברחובותיה על כל גגות מואב׳
וברחובותיה בחוצותיו חגרו׳
וברקים ויהי ביום השלישי׳
וברקים וישלח חצים ויפיצם׳
ובריתי לכן כה אמ׳ יי׳ אלהי׳ חי אני
ובריתי לעולם אשמור לו חסדי׳
וברחמים ברגע קטן עזבתיך׳
וברחמים וארשתיך לי לעולם׳
ובשכבך ושננתם לבניך׳
ובשכבך ולמדתם אתם את׳
ובשמך ויקרא אסא אל יי׳׳
ובשמך ולא נסוג ממך תחיינו:
ובשעריך וכתבתם על מזוז׳ וחברו
ובשעריך וכתבתם על מזוז׳׳
ובשירים למה נחבאת לברח׳
ובשירים ודוד וכל ישר׳ דד״ה׳
ובשעלבי׳ ויואל האמרי לשבת׳
ובשעלבי׳ בן דקר במקץ׳
ובתפים ודוד וכל ישר׳ דשמואל׳
ובתפים ודוד וכל ישר׳ דד״ה׳

ג׳ זוגין יחידאין חד ב׳ וחד ל׳ וסימניהון

בעליהן כי יצא דבר המלכה׳
לבעליהן ונשמע פתגם המלך׳
בניהן כי נאפו ודם בידהן׳
לבניהן ויען לבן ויאמר׳
בקעם כה אמר יי׳ על דהרות הבשן׳
לבקעם אחרי הדברים והאמת׳

י״א דכתי׳ ב׳ וקרי׳ כ׳ וסימני׳

בשמעכם והיה במשך בקרן היובל׳
בעלות ויהי בעלות הכהני׳ נשאי׳
בעלות ולא אבו האנשים לשמע
בחם ויאמר למלאכים הבאים׳
בשמעו ותצלח רוח אלהים על
בשמעך ויהי בשמעך את קול דשמואל׳
ויבו ויבאו אל מחנה ישראל׳
יבלו בטוב ימיהם קדמ׳׳
באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום
וזבוד ומבני בגוי עותי וזבוד׳
זבי אחריו החזיק זבי עתלי׳׳
וחילופי׳ ג׳ כתי׳ כ׳ וקרי׳ ב׳ וסי׳
במלכן ואת העם אשר בה הוציא
ויכן את מזבח יי׳׳
יכין העז איש רשע בפניו׳

ו׳ דכתי׳ ב׳ וקרי׳ מ׳ וסימני׳

באדם ויעמדו המים הירדים׳
בעבר ואם רע בעיניכם לעבד׳
במלך ויאכרהו פרעה נכה דסוף מלכים׳
בימין ויקח יהוידע הכהן ארון׳
אבנה הלא טוב אבנה ופרפר׳
וישב דאיים את פניו לאיים
וחד חלוף מ׳ כתי׳ וקרי׳ ב׳
מעבר ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן׳

שטה הדא דמשמשת בה

בסוף תיבותא וסימניהון

ורבבה ל׳ יפל מצדך אלף׳
עזבה ל׳ ואת תזנותיה׳
בעקבה ל׳ ויהוא עשה׳
קרבה ל׳ לא שמעה בקול׳
ומריבה ל׳ מסה ומריבה על׳
להעציבה עשינו לה כונים׳
דאבה ל׳ בצוארו ילין עז׳
למעצבה הן כלכם קדחי אש׳
עקבה ל׳ מדם דתריסר׳
ורחבה ל׳ ונסבה למעלה׳
הקבה ויבא אחר איש׳
מצבה ל׳ וחניתי לביתי׳
שובבה ל׳ מדוע שובבה העיר׳
קרבה ל׳ אל נפשי גאלה׳
חובה ל׳ אשר משמאל לדמשק׳
נעזבה ל׳ וקראו להם עם׳
מארבה ל׳ כמוץ יסוער מגרן׳
נקרבה ל׳ החרישו אלי איים׳
שגבת ל׳ אשר שגבה ממנו׳

אב מן ב״ב ותרויהון בחד

פסו׳ וסימניהון

ארום הרפו ודעו כי אנכי
אדחות בימי שמגר בן ענת בימי
אגרטלי ואלה מכפרם אגרטלי׳
אדו ואצואה אתם על אדו׳
איככה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה׳
בארות ועמק השדים בארות בארות חמר׳
בפקוד כי תשא את ראש בני יש׳
בכגד והכגד כי יהיה בו נגע
בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע׳
ברא ואתה בן אדם שים דברא בראש דרך׳
בליל משא מואב כי׳
בהבנותו והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה׳
בכספיא ואצואה אתם על אדו׳
גלי קחי ריחים וטחני קמח׳
גוזז ועיפה פילגש כלב׳
גנבת ותלד לו אחות תחפנחס את גנבת׳
גלילים ושתי דלתות עצי׳
דודיך מה יפו דודיך אחתי כלה
האדום הלעיטני נא מן האדם האדם הזה׳
הערכך וחשב לו הכהן את מכסת
הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה׳
ההגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח
הלהן תשברנה עד אשר יגדלו׳
העיט צבוע נחלתי לי׳
ההררי שמא ההררי אחיאם׳
הודינו לך אלהים הודינו׳
ובאהל ויצא לבן באהל יעקב׳
ובמקנה ויביאו את מקניהם אל׳
וגבר והיה כאשר ירים משה ידו׳
והפשתה והשערה נכתה כי השערה
והגישו אדניו אל האלהים׳
והאמה והאמה מזה בעדף בארך
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה
והראש אחד יפנה דרך׳
ולשלום ויבא אוריהו אליו׳
ומזקני כה אמר יי הלוך וקנית לך בקבוק׳
ולמד ויפנו אליו עורף ולא פני׳
וילמדו ביהודה וילמדו בעם׳
ובערו ויצאו יושבי ערי ישר׳׳
ותורות ויען יחזקיהו ויאמר׳
ומאחזת הלוים ומאחזת׳
ובנביא העלה יי׳ את ישראל ממצרים׳
וללא וימים רבים לישראל׳
ותודות ויען יחזקיהו ויאמר׳
ויחזק מלך הנגב ומן שריו׳
ולאלוה מעוזים על כנו יכבד׳
ושכר רב מחולל כל׳
ומקרה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה׳
ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך

וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא
ומביאים בימי ההם ראיתי ביהודה׳
ושמותן אהלה הגדולה׳
ואטמינו ויבאו המצודעים האלה בקצה המחנה:
ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת׳
ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה׳
ונגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים׳
זמרו למלכנו זמרו׳
זוחת ובני שימון אמנון׳
חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת׳
חרבו ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון׳
חנוני חנוני אתם רעי׳
טמא שפתים ואמר אוי לי כי נדמיתי
יושת אם כפר יושת עליו ונתן
יגח או בן יגח או בת יגח׳
ידודון מלאכי צבאות ידודון
יללתה כי הקיפה הזעקה׳
ירד אז ירד שריד לאדירים׳
ירשה והיה אדום ירשה והיה׳
יתארהו חרש עצים נטה קו׳
יזה כל אשר יגע בבשרה יקדש
יצמיתם וישב עליהם את אונם׳
כויה תחת כויה פצע תחת פצע
כבאות כי שמה ישבו כבאות
כעון ונשאו עונם כעון הדורש
כעיני כעיני עבדים אל יד אדוניהם
כפורי כפורי זהב שלושים כפורי כסף׳
לעזרת אורו מרוז אמר מלאך יי׳
לבש לבש יי׳ עוז התאזר אף תכון תבל בל׳
לישע יצאת לישע עמך לישע את משיחך׳
לפרבר למערב ארבעה למסילה
לאיתיאל דברי אגור בן יקה נאם׳
למלכים אל למלכים למואל׳
לפרחות הנני אל כסתותיכנה׳
להשבע והיה אם למוד ילמדו׳
לבבתיני אחותי כלה׳
יספת לגוי יי׳ יספת׳
מני סורו מני דרך חטו׳
ממתים ידך יי׳ ממתי׳ מחלד חלקם
מדוד מה דודך מדוד היפה בנשים
מטיבי שלשה המה מטיבי לכת׳
נחמו נחמו עמי׳
נעול גן נעול אחתי כלה׳
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא
ערו זכור יי׳ לבני אדום׳
פרת בן פרת יוסף בן׳
ציצית דבר אל בני ישר׳ ואמרת׳
צבעים הלא ימצאו יחלקו שלל׳
קרבנה ותבאנה אל קרבנה ולא
קצנו צדו צעדינו מלכת ברחובותינו׳
רבתי איכה ישבה בדד העיר רבתי עם׳
רזי מכנף הארץ זמירו׳ שמענו
שקמתי חדלו פרזון בישר׳ חדלו
שמרים ליל שמרים הוא ליי׳ להוציאם׳

שארית

אלוה מתימן יבא כל מבטלי הקמץ אשר אמרנו בהתנה ובסוף פסוק תמכת המבטלים וחזר הקמץ לאיתנו לבד היוצא׳ מן הכלל המנויים במסורת ובסוף הספר אכתבם
בעזרת האל: סיימנו לבאר משפט הקמץ והפתח גדולים:
לבאר משפט הקמץ גדול והפתח גדול כן יהיה בעזרי לבאר משפט הקמץ קטן הנקר׳ צרי והפתח קטון הנקרא סגול:
שבתו הסגיח צור ישראל לקדושו לעזרי

ממכון

מערכת אות הבית

יבינו המשכילים כי כל התורה כולה כל הברת אי מלה ראויה להכתב בקמץ קטן לולי מבטליה והם יב ואלה הם : א כל פעל עבר ממשקל דבר כפר ספר ב רגם אקח אתן יסמרנו ג סבא אסמור חלבו ורונמתם ד כל הם תם בם ממום בסוף תיבה כמו ידיהם וסימן התך ה כל איך איה איכה ממום בסוף תיבה כמו ידיה וסימן כהן ו כל בבלה המברברת התלה לפני אחהע כמו החכם לעני לעשיר ז מקף כמו דבר כה וכל ובן ואת ואל הדבוקים

שארת ובתו שארה ותכן ׳

תקוננה קינה היא וקוננה ׳

תיכול ואנח שמעת עלך ׳

תדלחם והאבדתי את כל בהמתה

אב תאומים בפסו׳ וסימנ׳

אכול אכול ויאמר אלי בן אדם ׳

אבן אבן הנני יסד בציון אבן ׳

ארבעה ארבעה פנים לאחד ׳

אריאל אריאל קרית חנה דוד ׳

אחיך אחיך בן אדם אחיך ׳

אמה אמה ואלה מדות המזבח ׳

אוי אוי ויהי אחרי כל רעתך ׳

אבשלום אבשלו׳ והמלך לאט את ׳

אשיב אשיב אמר יי׳ מבשן ׳

אלי אלי למה עזבתני ׳

אל אל יסגירני אל אל עויל

אני אני דברתי אף קראתיו ׳

אבדתי אבדתי לך כנוס את כל ׳

בדרך בדרך אעברה נא בארצך ׳

כארת בארת חמר וינסו ׳

ברזל ברזל הירוע ברזל ברזל ׳

בכנור בכנור זמרו ליי׳ בכנור ׳

בערב בערב ונרותיה לבער דדה

גבהה גבהה אל תרבו תדברו ׳

גדל גדל ויהי בשר גדול גדל ׳

גבים גבים עשה הנחל הזה גבים

דרך דרך ובפתחי הלשכות ׳

הו הו בכל רחובות מספד ׳

האדם האדם הלעיטני נא ׳

הקרב הקרב כל הקרב הקרב אל ׳

הנער הנער הנביא ׳

הרועים הרועים לכן כה אמר יי׳ על הרועים ׳

התשפט התשפט בן אדם התשפט אל עיר ׳

הלוט הלוט ובלע בהר הזה פני ׳

התעוררי התעוררי קומי שבי ירושלם

הידד הידד ונאספה שמחה וגיל

הנני הנני נדרשתי ללא שאלו

הב הב בחלקי נחל חלקך ׳

המונים המונים בעמק החרוץ דיואל

הוי הוי ונסו מארץ צפון ׳

הב הב לעלוקה שתי בנות ׳

ודרך דרך והיה שם מסלול ודרך

ועשאל ועשאל ויהיו שם שלשה ׳

ועיר ועיר והימים האלה ׳

זמרו זמרו זמרו לאלהים זמרו ׳

חמרים חמרים ויצברו אתם ׳

חמשת חמשת ולקחת חמשת ׳

חלילה חלילה ויען יואב ׳

חמשים חמשים איש במערה ׳

חלמתי חלמתי שמעתי את אשר אמרו הנביאים ׳

חי חי הוא יודך כמוני ׳

חן חן מי אתה הר הגדול ׳

חנוני חנוני אתם רעי ׳

חכמת חכמת לך ולצת לבדך ׳

יעקב יעקב ויאמר הנני ׳

יהיה אמרתי לא אראה יה

יבשו יבשו כל קויך לא יבשו ׳

יצמיתם יצמיתם וישב עליה את אונם

ידרך ידרך אל ידרך הדרך ׳

ידודון ידודון מלאכי צבאות ׳

להם להם ויהי לו שלשים בנים

לנתחיה לנתחיה אוי עיר הדמי׳ סיר ׳

למעני למעני אעשה כי איך יחל ׳

לחרב לחרב ואמרת להם

לרעב לרעב ב׳ בפסו׳ ׳

לבש לבש יי׳ מלך גאות ׳

לאיתיאל לאיתיאל דברי אגור ׳

לזהב לזהב ולכסף לכסף דדה ׳

משה משה וירא יי׳ כי סר לראות

מטה מטה וקח מאתם ׳

מעלה מעלה הגר אשר בקרבך ׳

מטה מטה ב׳ בפסו׳ ׳

מזבח מזבח ויקרא על המזב׳ ׳

מעי מעי אוחילה קירות ׳

מוסד מוסד הנני יסד בציון ׳

מדינה מדינה ויקראו ספרי ׳

מלכא מלכא ענו ואמרין לנבוכד ׳

מעל מעל הלא עכן בן ׳

מנא מנא ודנא כתבא די רשים

נח נח אלה תלדות ׳

נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה ׳

נחמו נחמו עמי יאמר ׳

נחלה נחלה ונתן ארצם קדם׳ ׳

סובב סובב הלך הרוח ועל ׳

עדר עדר ויתן ביד עבדיו ׳

עשרה עשרה הכף בשקל הקדש ׳

עיר עיר תהיינה הערי׳ האלה ׳

עברו עברו בשערים פנו דרך ׳

עמי עמי וזרעתיה לי בארץ ׳

עליכם עליכ׳ יוסף יי׳ עליכ׳ דתהלות

על על כל קבל דנא ׳

ערו ערו עד היסוד בה ׳

עיני עיני על אלה אני ׳

ערימות ערימות ובני ישרא׳ ויהודה :

פרץ פרץ אלה תולדת ׳

פנחס פנחס אלעזר הוליד דדה ׳

צדק צדק תרדף למען ׳

צא צא וכה אמ׳ שמעי בקללו ׳

רע רע יאמר הקונה ׳

ראשי ראשי ויאמראל אבין ׳

שנה שנה עשר תעשר את כל

שמואל שמו׳ ויבא יי׳ ויתיצב ׳

שובו שובו אמר אליהם ׳

שעלים שעלי׳ אחזו לנו שעלים ׳

שמעו שמעו ותקרא אשה חכמה ׳

שם שם לו חק ומשפט ׳

שם שם אלה תולדות שם ׳

שם שם אשר נקרא שם שם ׳

שבת שבת ומן בני הקהתי ׳

תרח תרח ואלה תולדות תרח ׳

בא

ויבא נא וסימניהון נמסר׳ בפרשת ויקהל ׳

ויביאו לו׳ וסימניהון

לוט וישלחו האנשים ׳

ויעברו אנשים מדינים ׳

הפסים וישלחו את כתנת ׳

המחנה ויבא יוסף הביתה ׳

מקניהם ויביאו את מקניהם ׳

ויתפרקו כל העם את נזמי ׳

מטוה וכל אשה חכמת לב ׳

המשכן ויביאו את המשכן ׳

ויקב בן האשה הישראלית ׳

קרבנם ויביאו את קרבנם ׳

השבי ויביאו אל משה ׳

הזהב ויקח משה ואלעזר ׳

וימצאו מישבי יבש גלעד ׳

הנער וישחטו את הפר ׳

דגון ויקחו פלשתים את ׳

בגבעה ויבאו אנשי קרית ׳

ויציגו ויביאו את ארון יי׳ ׳

ויבקעו שלשת הגברים ׳

איש בשת ויביאו את ראש ׳

ויבקשו נערה יפה בכל ׳

חרב ויאמר המלך קחו ׳

הכהנים ויביאו הכהנים את ארון ׳

אופירה ויבאו אופירה ויקחו ׳

וישמחו כל השרים וכל דה ׳

האהל ויביאו את ארון דה ׳

ויבקעו השלשה במחנה דה ׳

הכהנים ויביאו הכהנים דה ׳

אופירה וישלח חירם דה ׳

וישבו בני ישראל מאחיה׳ ׳

ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך ׳

הקהל ויען חזקיהו ויאמר ׳

פרים ויביאו שבעה פרי׳ ׳

וישחטו הפסח בארבעה ׳

התרומה ויביאו את התרומה ׳

סכות ויצאו העם ויביאו ׳

שכל ויבואו לנו כיד : ב׳ מנהון דגש ועיין בסדר אמור ובאיוב סי׳ לג׳ ׳

ויבא יא רפין וסי׳ נמסר באיוב סי׳ כא׳ ׳

באה יא מלרע וסימניהון

ארחת וישבו לאכול לחם ׳

רחל ויאמר להם השלום לו ׳

נבל ותאמר לנעריה עברו ׳

לקבץ ואנכי מעשיהם ׳

קול שמועה הנה באה ׳

תרשיש ויקם יונה לברוח ׳

מגדל ואתה מגדל עדר ׳

תעלה ואם משפחת מצרים ׳

מחלת תוחלת ממושכה ׳

המלך ובזה הנערה באה ׳

ובבקר בערב היא באה ׳

וכל יחזקאל ומלכי׳ דכו׳ במב וסי׳

יואב והשמועה באה אל ׳

הצפירה באה הצפירה ׳

יביא יג ה׳ חסרי׳ וח׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בתלים סימן עח׳ ׳

תביא יג וסימניהון נמסר בפרשת משפטים וישעיה סים׳ נח ׳

הביא ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן א׳ ׳ וביחזקאל סימן ד׳ ׳

יבא יד סבירין יבאו וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני ׳

ויבא ח׳ קריין לישן חד וחמין לישן סגין בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ שלח לך ׳

הביא ב׳ לנקבה בליש׳ וסימניהון

המטפחת הבי המטפחת אשר ׳

הברכה ועתה הברכה הזאת ׳

ויבאו ז׳ רפין וסים׳ נמסר ביהושע ריש סימן יח ובישעיה סימן יג פסו׳ ב׳ ובירמיה סימן ג׳ ׳

ויביאהו ז׳ וסים׳ נמסר בירמיה כו׳ סי׳ כו :

יביאו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני ׳

והביאו ו׳ וסימניהו׳ נמסר בדה ב׳ סימן כט ׳

הביאו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ ׳

והביאו ד׳ וסים׳ נמסר פרשת ויקרא ׳

ובואו ד׳ וסימניהון נמסר ריש מלכים ׳

ולבוא ד׳ ומ׳ל וסימניהון נמסר ריש וילך ׳

הבאה ג׳ מלרע וסימניהון נמסר ברות סימן ד׳ ובדה א׳ ריש סימן כז ׳

הבאה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר פרש׳ וירא ואיוב סימן ב׳ ׳

מובאים ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל

ואבואה ד׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ ויצא ׳

ובא ג׳ וסימניהון

אהב וכל ישראל ויהוד׳ אהב ׳

בעשא וילך בעשא מלך ישראל

וחברו ויעל בעשא ׳

ואבא ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ חיי שרה ׳

ונבאה ב׳ וסי׳ נמסר בירמיה סים׳ ד׳ ׳

הביאה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תולדות ׳

הביאה ג׳ וסים׳ נמסר במגילה סי׳ ה׳ ודה ב׳ סימן ט׳ ׳

ויביאה ד׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ בראשית ומלכי׳ א׳ ריש סימן ג׳ ודניאל סימן ט׳ ׳

תבא יו חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובאיוב סימן א׳ : וכל משלי דכו׳ חס׳ במד מ׳ל וסים׳ נמסר בתלים באב רבתי אות ה׳ ובמשלי סוף סימן כב ׳

נבא ונבא ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישב

יבואו ג׳ מ׳ל וסים׳ בתלים סימן פו ׳

בבוא ח׳ מ׳ל וסימניהון נמסר פרשת מקץ ותלים

ח אף בלא מקף אם היא רחוקה כמו אמר כאשר ודוגמתם ט כל הברת אה וה״א בסופה ואינו דבוק כמו אעשה מעשה י אם דבר מחטופי למד פעל מהברת אי והטעם לעיל כמו ספי סבי אה דוגמת מלך ארץ המתנבים לעיל יב או אה והנגינה לעיל דוגמת שמע ספע פרח מלח יג נגינה מקדמת כמו ויסב אהל אוכל : הנה כללתים בכללם עתה אבארם בפרטם : הראשון דבר כפר ורעיו שהם למון עבר אבל בכל אחר הפעלו׳ עתיד או צווי או תואר או שם הפועל כהפך

לקמץ קטן כמו מדבר דבר אדבר בדבר לדבר וידבר יספר ואם אות אמצעית מאותיות אהח״ע כמו בן בברי כמו נאר מקדשו פחת לו נער פרעה נערת את אהיו מאן יבמי וכאשר שני אותיות אחרונות שני למד״ין פעולות יש פותחין ויש קומצין כמו מלל פלל קלל הלל וכן כל הבא באתנחתא וס״פ וגם בסגול אחר הזיקא במ״ה הבא בסגול אחר הזיקא ופתח והוא והנה החיה יי׳ אותי כאשר דבר׃

ואדבר על הדגש

כמו אפל אקח ישמרנו בעלין אבל ישמרנו הרפוי בברי ופירושו ישמור אותנו

ותלים סימן נ״ב׳

ואביא ג׳חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת וישמע יתרו׳

ולא תבוא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ד׳

ותבאהו ג׳ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סו׳ סי׳ א׳׳

בבא ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ כי תשא׳

הביאתיו ד׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ פ׳ מקץ׳

ותבאנה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמות׳

ובא י״ז ר״פ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז ובישעיה סימן מ״ז ובדניאל סימן י״א׳

הבאתם ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ חקת׳

והביאותים ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ח

הביא ד׳ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן מ״ג ובשיר השירים סי׳ ג׳׳

יובא ה׳ומ׳ל וסימ׳ נמסר פרשת צו ומלכים ב׳ ריש סימן י״ב׳

ויבוא ט״ו מ׳ל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ וביחזקאל סימן מ׳׳

ויבואו ג׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״א׳

ובבואו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״א׳

ויביאהו ז׳ מ׳ל וסימני׳ פרשת ויצא

בוא י״ד מ׳ל וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ׳ וביחזקאל סימן ל״ג׳ וכל שמואל וכתובי׳ דכו׳ מ׳ל במ״ה חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ו׳

מבוא ו׳ה׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר סו׳ פר׳ חיי שרה׳

בבאכם ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ שלח לך׳

מלין דחסרים י׳ בלישן

ביאה סימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן י״ז

יביא ט״ו ה׳ מנהון חס׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ צו ובסו׳ שיר השירים׳

ובאת ז׳ בטעם מלרע וסימ׳ נמסר פרש׳ נח׳

בואי ד׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בפרשת וירא׳

הביאי ג׳ וסימניהון

חכריה　הביאי את חכריה׳
עצה　הביאי עצה עשי׳

מרחוק　הביאי בני מרחוק׳

ובא ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׳

ביאת שם י״ב בליש׳ וסימניהון

התאנף　גם בי התאנף יי׳׳
בשילה　הבאים שם בשילה׳
נציבי　אשר שם נציבי פלשתי׳׳
הגבעתה　ויבא שם הגבעתה׳
מערה　ויבא שם אל המערה׳
עילם　לא יבא שם נדחי׳
מעט　למקדש מעט בארצות׳
למען　יספרו את כל תעבותיהם
אשר　אתם הבאים׳
ויבא　אל הגוים אשר באו׳
לא　למענכם אני עשה׳
נחלים　אשר יבא שם׳

לבוא ב׳ וסימניהון בירמיה סי׳ ל״ט ע״ש׳

לבא ט׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי׳

והבא ו׳ וסימניהון

הבית　והבא אל הבית כל ימי׳
השדרות　והבא אל השדרות יומת׳
יומת　והבא אחריה יומת דמלכי׳ וחכרו דד״ה׳
נגב　והבא דרך שער נגב׳
והבא　אל הבית יומת׳

ובבוא ד׳ב׳ חס׳ וב׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר סו׳ פר׳ כי תשא׳

ובאת ג׳ בטעם רביע וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ו׳׳

ובאו ג׳ וסימניהון

הקבצו　ובאו התנגשו׳
עושו　ובאו כל הגוים׳
האספו　הקבצו ובאו האספו׳

בא יבא ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מצורע ובחבקוק סימן ב׳׳

ובבא ג׳ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר פ׳ תצא׳

יבוא ט׳ מל׳ באוריתא

ויהושע ושפטי׳ וסי׳ נמס׳ פר׳ אחרי מו׳ וכל שאר נביאים דכו׳ מ׳ל במ״ז חס׳ וכל מלכים דכו׳ חס׳ וכל תהלים ואיוב ומשלי דכו׳ חס׳ במ״ח מ׳ל וכל שיר השירים דכו׳ מ׳ל במ״א חס׳ וכל קהלת דכו׳ חס׳ במ״א מ׳ל וכל שאר כתוב׳ מ׳ל במ״ג חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת בהעלתך׳

מבואו ד׳ג׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש מלאכי׳

ולא בא ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ג וביחזקאל סי׳ י״ד׳

בבואם כלהון חס׳ במ״ג וסימני׳ נמסר בסדר תצוה׳

והביאום ג׳ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ד וירמיה סימן ד׳

ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ נמסר ברות סימן ג׳׳

ט׳ חס׳א׳ בלשון ביאה וסי׳

מסר בירמיה סוף סימן ל״ט

הביאני ד׳ וסימ׳ נמסר פ׳ והיה עקב׳

ותבוא י׳ מ׳ל בנביאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ב וכל כתובי׳ דכו׳ מ׳ל במ״ב וסימניהון

ותבא　כמים בקרבו׳
ותבא　בלט ותגל׳

הבא ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ סוף סימן ד׳׳

תבואנו ג׳ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר במשלי סוף סימן י״א׳

באכה ו׳ כתוב כן וסימני׳ נמסר פר׳ נח ע״ש

תבואות ז׳ בליש׳ וסים׳

והיה　בתבואת׳
לפי　רב השנים׳
במספר　שנים אחר׳
וממגד　תבואת שמש׳
וישאל　המלך לאשה׳
טוב　מעט בצדקה׳
באין　אלפים אבוס בר

תבואתך ג׳ וסימניהון

בכל　תבואתך ובכל׳
תוציא　את כל מעשר תבואתך׳
ובכל　תבואתך תשרש׳

בארה ר׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויגש׳

ובאר ד׳ וסימניהון

וחצר　שועל׳
יללתה　ובאר אלים יללתה׳
תדרשו　ואל תדרשו ביתאל׳
צרה　ובאר צרה נכריה׳

בב

בבלה כ״ט וסימניהון

ונשא　הנה ימים באים׳
ויגל　את יהויכין ב׳ בפסו׳׳
החיל　ואת כל אנשי החיל׳
עמודי　ואת עמודי הנחשת׳
שלחתי　כה אמר יי׳ גאלכם׳
למגור　כי כה אמר יי׳ הנני׳
חסן　ונתתי את כל חסן׳
מושכים　ואל הכהנים ואל׳
ואם נביאים　הם ואם יש דבר׳
אשר　לא לקחם נבוכד נצר׳
יובאו　בבלה יובאו ושמה׳

ואת　יכניה בן יהויקים׳
ואלה　דברי הספר אשר שלח׳
ביד　אלעשה בן שפן׳
הגולה　כה אמר יי׳ צבאות׳
כי אמרתם　הקים לנו יי׳ נביאים׳
הגולה　ואתם שמעו דבר יי׳ כל׳
לביא　ואת עיני צדקיהו קדמא דירמיה׳
בקחתו　הדבר אשר היה אחר׳
החילים　וישמעו כל שרי׳
ויאסרהו　ואת עיני צדקיהו׳
עמודי　ואת עמודי הנחשת׳
המרי　אמר נא לבית המרי׳
והבאתי　ופרשתי את רשתי׳
וחכרו　ופרשתי עליך רשתי׳
הצבא　ויבא יי׳ עליהם את שרי׳
ולתשובת　השנה שלח׳
עליו עלה　נבוכד נצר מלך בבל׳

בבבל ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ט׳

ובבל ד׳ וסימניהון

פשחור　ואתה פשחור וכל׳
צדקיה　ובבל יוליך את צדקיה׳
תמלט　ואתה לא תמלט׳
רהב　אזכיר רהב ובבל׳

אל בבל ו׳ וסימני׳ נמסר בערך אל׳

בג

בוגדים ה׳ מ׳ל וסים׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ״ד ובחבקוק סימן א׳ ובתלי׳ סימן כ״ח

ובגדיו ד׳ וסימניהון נמסר פרש׳ ואתה תצוה ובשמו׳ ב׳ סימן א׳׳

ב בגד׳ ד׳ דגש׳ וסימניהון

סס　כבגד יאכלם סס׳
והארץ　כבגד תבלה׳
עש　כבגד יבלו עש יאכלם׳
כלבוש　כבגד יבלו כלבוש תחליפם

ואת בגדי ז׳ וסימניהון נמסר פרש׳ כי תשא׳

בד

ואת בדיו ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויקהל׳

בדד ח וסימ׳ נמסר פרשת תזריע וירמיה סי׳ מ״ט

לבדד ג׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ בלק וסו׳ מיכה׳

בודד ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן ט״ו ובהושע סימן ח׳ ותלים סי׳ ק״ב׳

לבדך ג׳ זקפי׳ וסים׳ נמסר פרש׳ וישמע יתרו ושמואל א׳ ריש סימן כ״א ונחמיה סימן ט׳׳

ויבדל

וזה החלוק לעולם בין מי שמשמש אותו למי שמשמש אותנו זה רפוי וברוי וזה דגוש ופתח לבד תיבת ממנו שלעולם דגש בין ליחיד הנסתר בין לרבים המדברים בעצמם והטעם כי חסר נון אחרת למדברים בעצמם　כמו ממכנו כי נ״ון השניה למי המשמש אותנו ונון ראשונה לתיבה מן ומכלל הדגשות יבאו ארבע מלות אלה מהמה הנה האנה וסימן אכ״לו במלה והמה הנה יש לתת טעם כי אף באות אחרונה תשאר המלה נכונה כמו אל הם הן ועל כן לא יבטל הדגש ברבוים ממשפטם הראשון אך במלת

מערכת אות הבית

במלת האזנה אין בידי טעם נכון ואין להמוה ממלות בישראל חדלו קנה וכוף קמלו לי ידמו וחלו כי זה כח האתנח ונם בהתמנה המלה במש דרכים כאשר באחרתי למע׳

ואבאר נא משפט שבא המבטל צרי כמו אסמור ורעו חלבו ערכו וזה הדבר בשב״א סוכן אבל מב״א מניע כמו כל איתן לפני חטופי פ״א פעל כאלה אסבה יסבה מדעה ידעו נקמתי כי הם מניעים באתנח וכפ כי יאמר גמה לי ואסבה ואתנו תסבו ואם לא הרעה וכן זיתך

ויבדל ג׳ וסימניהון

ויבדל אלהים בין האור׳
ויבדל בין המים אשר׳
ויבדל דוד ושרי הצבא׳

בדן ד׳ וסימניהון

וישלח יי׳ את ירובעל׳
וישם את האחד׳
עגלי זהב אשר ביתאל׳
ובני אולם בדן אלה בני׳

בה

ובה ג׳ וסים׳ נמסר פרשת חיי שרה וישעיה סי׳ ט״ו

בם חד מן ג׳ מלות המפקין ורפין וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס״ח׳

בה ב׳ סבירין בם וסימניהון

מואב ויבו בה והכות את מואב׳
ותירש יכחש בה׳

וחילופי׳ ד׳ סבי׳ בה וקריין בם וסימניהון

השמרים הם את דרך׳
תנופה ובמלחמות תנופה נלחם
מצבת אשר בשלכת מצבתכם
משלת היינו מעולם לא משלת

וד׳ סבי׳ בה וקריין בו וסימני׳ נמסר פרש׳ ואלה שמות׳

בה ג׳ קרי ליש׳ אחרי׳ וסימנ׳ הין

בם והיה כל מעבר מטה׳
בו והיה אם שמוע תשמע׳
בא אני יי׳ בעניתי לו בה׳

בהמה ג׳ וסימניהון נמסר סוף ויקרא׳

יבהלונני ג׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ג׳

בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ נח׳

בבהמה ד׳ רפין וסימניהון נמסר בפרש׳ נח וכפרשת צו׳

ולבהמה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׳

וכל בהמה ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטי׳

בו

בוני ד׳ וסימניהון

ג׳ מעי׳ שרביה׳
עזגד׳ ומן הלוים שמעיה׳
דשמעי בנו כתיב עזגד בני כתי׳

בור ג׳ כתי׳ באר וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ כ״ג

בור ב׳ חס וסי׳ כי יפתח איש בור תנייב׳ דפסו׳
עד בור ינוס׳

בורות הברות ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישב ע״ש׳

בוש ג׳ חס׳ וסימניהון

ויפצרו בו עד בש׳
ויעמד פניו וישב עד בש׳
ובש מואב מכמוש׳

בשתי ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סים׳ ל״א׳

בשתם ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סי׳ ע׳ וסי׳ ק״ט

בושו ו׳ מלאים וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל ס׳ ל״ו

ובושו ג׳ וסימניהון

שריקות ובושו עבדי פשתים׳
וקוצים זרעו חטים וקוצי׳ קצרו׳
ובושו חחוזים וחפרו׳

בז

בוזה ח׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך ויחזקאל סימן י״ז׳

לבוז ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ג׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ך׳׳

בח

יבחר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סימן ט׳׳

בחרו ג׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ בראשית וסוף ישעיה ומשלי סימן א׳׳

ובחוריהם ג׳ ב׳ מלאים וסימניהון

ובחוריהם בחרב תהרג׳
מכי חרב במלחמה׳
ויחרג׳ קדם׳ חס׳

ובחור ג׳ וסימניהון׳

ובחור אתו מכל׳
הנער כי בטרם ידע הנער׳
חמאה ודבש יאכל׳

בחורים ד׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סימן ג׳׳

בט

מבטחו ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ואיוב סימן ח׳׳

כל לשון בטיחה על במ״ו אל וסימני׳

הסיר וכי תאמרון אלי דמלכי׳
וחברו דה״ו וכי תאמר אלי׳
חזקיהו ואל יבטח אתכם דמלכי׳
וחברו דישעיה׳

אל תבטחו לכם אל׳
שוא אל יי׳ בטחתי׳
זבחו ובטחו אל יי׳׳
חחיים אל כל החיים יש בטחן׳
האורב כי בטחו אל האורב׳
אמונה בטח אל יי׳ בכל לבך׳

בוטח ב׳ מ׳ל בנביאים וכל כתובי׳ מ׳ל במ״ב וסי׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ח׳

ו״ח דגשים בתר יה״וא בלא מבטל וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ה׳׳

בבטן ג׳ וסים׳ נמסר בהושע סים׳ י״ב׳

בי

ביזו׳ נמסר בשער יו׳׳

ביארני נמסר בע״ד ארני׳

בינותינו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א׳

ג׳ פסו׳ ביני ובינך ובין וסימניהון נמסר בפרשת לך לך וד״ה ב׳ סימן י״ו׳

בן ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר ביונה ומשלי ריש סימן כ״ג וע״ש מה דאקשינן ופרכינן׳

הבין ה׳ וסימניהון כלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לכוסיא וביאורם נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ ובישעיה סימן כ״ח ותלי׳ סוף סימ׳ ל״ב ומשלי סי׳ י״ד׳

הבין ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סו׳ ס׳ כ״ח׳

ויבן ד׳ וסימניהון

וירא דוד כי עבדיו׳
ויוסף יי׳ קרא עוד׳
ויבן ויפרץ מכל בניו בד״ה׳
וידבר ויבן וידבר עמי׳

ויבן ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ט׳ וסו׳ הושע׳

ולא יבינו ג׳ וסים׳

לא ידעו ולא יבינו דישעיה׳
יתבררו ויתלבנו׳
לא ידעו ולא יבינו כחשכה׳

ולא יבין ג׳ וסימניהון

ואדם ביקר תניב׳
ויאמרו לא יראה יה ולא יבין׳
יכבדו בניו ולא ידע׳

ולא אבין ד׳ וסימניהון נמסר סו׳ דניאל

הביתה י״ח וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ג

על בית ועל בית י״ג וסים׳ נמסר פרשת במדבר סיני וכל מלכי׳ וישעיה וירמיה ותרים׳ ד׳ על בית במיא אל בית וסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן יד׳׳

על הבית ד׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ וירא׳

על ביתו ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׳

כל מלכים וישעיה על הבית במ״ד אל הבית וסימניהון

וארז אל הבית פנימה׳
פתוחות להיות עיניך פתוחות׳
ופרש כפיו אל הבית הזה׃
ובא והתפלל אל הבית׳

ואל ביתו ג׳ וסים׳ נמסר בערך אל׳׳

ועל ביתו ד׳ וסימניהון

דברת ועתה יי׳ אלהים הדבר דשמואל וחברו דד״ה׳
והנביא והכהן והעם׳
ועתה דעי וראי מה׳

אמר המעתיק קשיא לן דבפסוק ועתה דעי וראי הוא ועל כל ביתו ולא ועל ביתו וכן הוא בכל הספרים כלנו ואולי המסר׳ פליגא על הספרי׳ כלנו וכן בכמה דוכתיה עיין בהקדמתי למסרה עכ״ל׃

וכל ביתו ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳ ובשמואל ב׳ סי׳ ט״ו׳

למשפחתם ולבית אבתם ג׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא׳

ולבית י׳ וסים׳ נמסר בסדר נשא ג׳ מנהו׳ ר״פ׳

וכל בית י״ב וסים׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳׳

איש וביתו ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ כ״ו׳

ואת כל בית ט׳ וסים׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ כ״ח

ואת הבית ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מצורע ובמלכים א׳ סימן ט׳׳

בית ד׳ סבירי׳ בבית וסי׳ נמסר בפרש׳ וארא ובמלכים ב׳ סימן ב׳׳

בבית י״א מיחדין וסמניהון

בבית אביה ואסרה אסר׳
בבית שאן ויאמרו בני יוסף׳
בבית שאול ויהי בהיות ומלך׳
בבית ירבעם וספדו לו כל׳
בבית ישראל ראיתי שערוריה׳
בבית קדש ויעש בבית קדש׳
בבית יער ושלש מאות מגינים
בית הארזי׳ ויהי כאשר׳
בבית

ביתך מתך יאמר זיתך מתך ביתך אך כל הברה הבאה במקום חירק והספבה מכח אחה״רע בצ״י ואין כח ברגש לבטלו כאלה חרפו ברכו טרחו כי הם ממשקל דברו כברו אך אין הר״ים סובלת רגש ובפתחה גם לחירק וכן כל הראשו העלגו ורונ׳ תק כי הם כבדים על משקל הקני׳ מכעורי וכן כל מאום ... אף מהמון רטפים מרחות ברע מעטות כי הם על דרך מקדמי מגער מדבר שקר וכן קדמה קדמה קו ויש בלא טעם ברור וכן כל וישת וירך וירד מיעקב נקמצים ורחוים להיות כחרקים על דרך ויפן

ויבן

ובן וכן קדמה הקדמה על דרך קדמות אשר היו ראויים אך דעת התתנות לא מצאנו בלשון קדש : אחהע ואות א״ת לפניהם ואחריהם שבא נפתחות כאלה ואצטרך לערכה יחזקו מוסרותיכם יחשכו כי לולי השב״א שאחריהם תתכן אות הגרון להנקד בה׳ נקודות כמו שצריך : **ואדבר על הת״ך** **כל שתי הברות אי אי** אשר חתך ברי מגדולתו כמו ידיהם רגליהם אשר ההם במעלה והשניה באות כוכבי כפפו והטעם

בבית אלהא ואף מאני בית אלהא׳
בבית המלך והנה כל הנשים׳
בבית הבן ויאמר חרבונא׳

הזוגין חד בית וחד בבית
וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ו ובמגלת ריש סימן ה׳׳

ובית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ב׳

בבית ו׳רפין וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סימן ג׳׳

וביתו ו׳ וסימניהון נמס׳ פרשת שמות׳

בית הבית ד׳קמצי׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר לך לך

ואת ביתו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכי׳ א׳ סימן ד׳׳

הבתים ג׳ בתרי טעמי וסימניהון

הבתים אשר יאכלו אתו׳
ותתצו הבתים לבצר׳
ונשסו הבתים והנשים׳

ביתה ה׳ כתורה וסימניהון

קום לך פדנה ארם׳
ויבא האיש את האנשי׳ ביתה יוסף
ביתה פרעה ובית׳
ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף׳

בית ד׳ קמצים בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת לך לך ובמלכים א׳ סי׳ ה׳׳

ביתאל ג׳ בטעם זקף וסי׳ נמסר בפרש׳ וישלח ובמלכי׳ א׳ סוף סימ׳ י״ב׳

בביתאל ד׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן כ״ג׳

בך

בכה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ כ״ב׳

בוכה ובוכה ז׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמו׳׳

בכו ה׳ כתו׳ ו׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ל׳׳

בבבי ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש׳

ואבכה ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ט׳

כל לשון בביה על במ״ג
אל וסימ׳׳

ויבך אל קבר אבנר׳
אל שאול בכינה׳
יבכו אליך מספד מר׳

בכור ז׳ חס׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת ויגש׳

בבורו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישב׳

וכל בכור ד׳ וסימניהון

ומת כל בכור בארץ׳
וי״ו חכה כל בכור׳
וכל פטר חמור׳
ויהי כי הקשה פרעה׳

הבכור ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת מקץ׳

מבבור ב׳ חס׳ וסימניהון

וי״ו ויהי בחצי הלילה׳
הקשה ויהי כי הקשה פרעה׳

בבורי ב׳ בטעם לעיל וסימ׳ ראובן בכורי אתה׳
ואפרים בכורי הוא׳

בל

בל ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ו וירמיה ריש סימן כ״׳

המבלי ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת בשלח׳

ואבליגה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ ט׳׳

בלו ד׳ וסימ׳ נמסר סוף פר׳ תבא ותלים סימן ל״ב ונחמיה סימן ט׳׳

בלול ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה׳

המבלעדי ג׳ וסימניהון

עתה המבלעדי דמלכים׳
וחכרו דישעיה׳
המבלעדי אנשינו׳

ואת בלעם ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ מטות ויהושע סי׳ י״ג ודה״א סימ׳ ו׳׳

בלשצר סימן חלוק אתיהון תמצ׳ בדניאל פסוק ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא וכריש דניאל׳

ולבלתי ד׳ דלית להון זוגא וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י״ג׳

בם

ופסו׳ בם בם וסימן נמסר
בשפטים סוף סימן כ׳׳

במו ט׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כ״ח ואיוב סי׳ ל״ו

במותי ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בישע׳ ה סוף סימן נ״ח׳

במותיך ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״ז׳

בן

בן ג׳ רפ׳ קמצי׳ וסימניהון

בן יכבד אב ועבד׳
בן חכם מוסר אב׳
בן חכם ישמח אב׳

בן ז׳ בטע׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא ועש׳

בן ד׳ קמצי׳ במקף וסימניהון במסר בפרשת ויצא ועש׳

בניו עמו ד׳ וסימניהון

ויקח את שני בניו עמו׳
ויצא מעמך הוא׳
וישב ארנן וירא את המלאך׳
ואם לא יגאל׳

בן אשה ב׳ רפ׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳׳

ובן דסכירין ובני ובני דסכירין ובן סי׳ נמסר בראש ד״ה א׳ עש׳

ולבן ב׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויחי׳

ובני ל״ו יחידאין וסימניהון

ובני חם כוש ומצרים׳
ובני יעקב באו מן השדה׳
ובני בלהה שפחת רחל׳
ובני זלפה שפחת לאה׳
ובני לוי גרשון וקהת׳
ובני הלוי כי לא הלשכו׳ דעזרא׳
ובני יששכר תולע ופוה׳
ובני זבולון סרד ואלון׳
ובני נפתלי יחצאל׳
ובני דן חשים׳
ובני אשר ימנה וישוה׳
ובני יוסף אשר יולד׳
ובני עוזיאל מישאל׳
ובני יצהר קרח׳
ובני אליאב נמואל׳
ובני עשו ובשעיר ישבו׳
ובני עלי בני בליעל׳
ובני בליעל אמרו מה׳
ובני בקר ויענו העם אל׳
ובני חיל והוא גם בן חיל אשר׳
ובני המלך ויכתב אליהם׳
ובני הנביאים ואלישע שב הגלגלה׳
ובני הנכר הנלוים׳
ובני הנכר ועמדו זרים׳
ובני ציון גילו ושמחו ביי׳
ובני אדם מה יקר חסדך׳
ובני קטורה פלגש אברהם ד״ה׳
ובני שעיר לוטן ושובל ד״ה׳
ובני דישון בני ענה דישון ד״ה׳
ובני צרויה ואחיותיהם׳
ובני ידותון ועמהם הימן׳
ובני אפרים שותלח׳
ובני שמע יחת זינא ויעוש׳
ובני חירם אליעזר׳
ובני עליון אני אמרתי׳
ובני קני חתן משה׳

ואלה בני י״ג וסימניהון

ואלה בני רעואל נחת וזרח׳
ואלה בני רעואל בן עשו אלוף׳
ואלה בני אהליבמה אשת׳
ואלה בני שובל׳
ואלה בני צבעון׳
ואלה בני ענה׳
ואלה בני דישן חמדן׳
ואלה בני שותלח׳
ואלה בני אהרן אלעזר׳
ואלה בני בתיה בת פרעה׳
ואלה בני המדינה קדמ׳ דעזרא׳
ואלה אבי עיטם יזרעאל כתי׳
ואלה בני בנימן סלוא׳

ואת בניהם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע סימן ה׳׳

ואת בני י׳ וסי׳ נמסר ריש פרש׳ וישב ודה״א ב׳ סי׳ כ׳ כה

ואת בניו ו׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳׳
וכל אוריתא דכו׳ ואת בניו בכ״ד את בניו וסים׳ נמסר בפרשת ויהי

והבנים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳

מבני ה׳ רפ׳ בעזרא וסימ׳ שם סימן ו׳׳

על בניו ועל בניו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת ואתה תצוה׳

מן בני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מצורע
וכל ד״ה דכו׳ מן בני ומן בני במ״ז מבני ומבני וסימ׳ בד״ה א׳ סימן י״ב׳

בני פלוני ה׳ בטעם בד״ה וסימניהון

בני שם בני יצחק׳
ובני שעיר בני שובל׳
ובני דישון חמדן חשבן׳

ובבני ד׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ד׳

ובל בני ו׳ וסימניהון נמסר בפר׳ כי תשא׳

מן ריש ד״ה עד ודור זקן
רפ׳ ובני במ״ב בני וסימני׳

בני יפת גומר ומגוג׳
בני חם כוש ומצרים׳
בני שם עילם ואשור׳
בני אברהם יצחק וישמעאל׳
בני עשו אליפז רעואל׳
בני אליפז תימן׳
בני רעואל נחת זרח׳
בני שובל עלין ומנחת׳
בני ענה דישון׳
בני אצר בלהן וזעון יעקן׳
בני יהודה ער ואונן׳
בני פרץ חצרון וחמול׳
בני שלמא בית לחם׳
בני יהודה פרץ חצרון׳
בני שלה בן יהודה׳
בני שמעון נמואל׳
בני ראובן בכור ישראל׳
בנייואל שמעיה בנו גוג׳
בני ראובן וגדי׳
בני לוי גרשון קהת׳
בני לוי גרשם׳
בני מררי מחלי ומושי׳

בני

מטום אבל אחרי טהם בברי כי ההם פרט וכן ידיהם דגליהם אבל לא כהן בהן וכן שמרתם עשיתם שהן שמוש וכן שמרתן עשיתן אבל לא כותם חותם ויתחתן שהם שורש אמנם והמיתם אותו והשחתם שהתם פרט ות״ו פרטו נבלעת ברדגשו הת״ו פתחי׳ וכאו כתוב והמתתם והשחתתם ולהם נקוד שגול נראה הת״ו הוא שמוש כי חסר ת״ו אחרת והיה דינו את נס כי ת״ו א׳ נה ות נ היא שורש ובבא ה לדבים יונקת ת ז לנבוחים כמו שמרתם עשיתם ככה היא ת״ו אתם כי ת״ו השרש חסרה ומבולעת בת״ו הנבוחים על כן

מערכת אות הבית

הוא ניקוד פתח קטן כמשפט מערכת המערכה וכן בניקוד ידיכם בניכם ודוגמתן אבל המפסם ומשלימם אחריהן לבן כלם פרש וכרוין לבד מלה אחת על כי המסורת והיא קחת את אלי והברכם ׃ בניהון את ׳ ותקראנה אפרש נא דין כהן כמו אליך היה אינה שמוש כמו בניך ידידך ויסמרך אבל אינה אמת פרש וכרוי וכן היא וכלאליה עמים תעמינה פקם שמוש אבל תלמה פרש וכרוי בלאנה ולהינה ים פותחין ולהינה וים קומצים ׃

בני קהת עמינדב ׳
בני מררי מחלי ׳ בני בנו ׳
בני נפתלי יחצאל ׳
בני מנשה אשריאל ׳
בני אשר ימנה ׳
בני צופח סוח וחרנפר ׳
בני השם הגזוני ׳
בני יהודה נשאי צנה ׳
ומן ודוד זקן עד ויקהל דוד את כל שרי ר״פ בני במ״ג
ובני וסימניהון ׳
ובני שמעי תנינא ׳
ובני מושי תנינא ׳
ובני ישראל למספרם ׳
ומן ויקהל דוד עד סוף סיפ׳ דכו׳ ר״פ ובני במ״א
בני יריחו ׳

בניך ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בספ׳ דברי׳ ובשמואל א׳ סימן ל׳ ׳

בניך י״ח וסימניהון
ובאת וכנרת הדלת ׳
מהרו בניך מהרסיך ׳
והביאו בניך בחצן ׳
בניך עלפו שכבו ׳
בניך מרחוק יבאו ׳
וכל בניך למודי יי׳
ב׳ כפסו׳
לה׳ביא בניך מרחוק ׳
יבעלוך בניך ׳
ועוררתי בניך ציון
ב׳ כפסו׳
אי לזאת אסלח לך ׳
ברך בניך בקרבך ׳
ואת בניך אנכי אושיע ׳
ותקחי את בניך ׳
וכרמי בניך אשר ׳
המה בניך ובנותיך ׳

ובניך ובנתיך ג׳ וסימניהון
ויאמרו האנשים אל לוט ׳
ואת חזה התנופה ׳
לכן כה אמר יי׳ ׳

ובניהם ובנתיהם ג׳ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ל״א ׳

אל בנות ג׳ וסימניהון
הנפלים היו בארץ ׳
וישב ישראל בשטים ׳
בן אדם שים פניך ׳

בבנות ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח ׳

בנותיו ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ׳

בנתיהם ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ראה ׳

בנותיך ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר פרשת ויצא ואיוב

סוף סימן א׳ ׳

בנותינו ד׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בתלי׳ סים׳ קמ״ד ׳

ובבנותיה ד׳ כ׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסימניהון
כשבת ישראל בחשבון ׳
ב׳ כפסו׳
בגלעד בכשן ׳
ובצקלג ומדמנה ׳

ובנתיה ה׳ חס׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת חוקת ׳

נבנה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות ׳

ויבנה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח ׳

בוני ב׳ קמצים א׳ כת״ח וסימניהון
ויפסלו בוני שלמה ׳
בונה ירושלים יי׳ ׳
וא׳ ובוני חירם ׳

בונה הבונה ה׳ מלאים וסימניהון
בשמים הבונה בשמים מעליותיו ׳
בית הנה אנכי בונה בית ׳
אני והבית אשר אני בונה ׳
כי הבית אשר אני ׳
החומה על כן אתה בונה החומה ׳

הבונים ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ח ׳ ובאיוב סימן ג׳ ׳

בנימן י״ז מ״ל וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ויהושע סימן כ״א ונחמיה סוף סימן י״א ׳

ובנימן ט׳ יחידאין וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ כ׳ ׳

ואת בנימן ה׳ וסימניהון
אסון ואת בנימן אחי יוסף ׳
ורחמים ואל שדי יתן לכם ׳
המנחה ויקחו האנשי׳ את המנחה ׳
שכלתם ויאמר אליהם יעקב ׳

בניה ז׳ וסימניהון נמסר בשמוא׳ ב׳ סוף סימן כ׳ ׳

בנוי ו׳ וסימניהון
וביום הרביעי ׳
בנוי ומנשה ׳
בני בנוי שש מאות ׳
אחריו החזיק בנוי בן חנדד ׳
והלוים וישוע וחברו ׳

בס

ומבוסה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סי׳ י״ח

בע

בעולה ב׳ וסימניהון
רני עקרה לא ילדה ׳
כי לך יקרא חפצי בה ׳

בעלת בעל ב׳ וסימניהון
והיא בעלת בעל ׳
עם אשה בעלת בעל ׳

ובעלות ב׳ וסימניהון
בענא בן חושי ׳
זיף וטלם ובעלות ׳

לבעליו ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ משפטים ובקהלת סימן ה׳ ׳

בענא ג׳ כתיבן א׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ ס״ד ובנחמיה סימן ז׳ ׳

תבעתני ג׳ ופתחי׳ וסימניהון
וזאת תני בחלומות ׳
יסר מעלי שבטו ׳
כפך מעלי הרחק ׳

בץ

מה בצע ב׳ וסימניהון
כי נהרג את אחינו ׳
בדמי ברדתי אל ׳

יבצר ב׳ וסימניהון
ועתה לא יבצר מהם ׳
ולא יבצר ממך מזמה ׳

מבצרה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ ס״ג ׳

בצורות ו׳ ומשניין וסים׳
כל אלה ערי בצרת ׳
שמע ישראל אתה עובר היום ׳
אילין חס׳ דחס׳ וב׳ מלאי׳ ד׳ קדמ׳ וסימניהון
אנה אנחנו עלים אחינו ׳
וילכדו ערים בצורא ׳
וב׳ מ״ל דמ״ל וסימניהון
ואמרו הארץ הלזו ׳
בצורות יאורים בקע ׳
ושארא בצרות כתיב ׳

בק

בקע ב׳ וסימניהון
בקע משקלו ׳
בקע לגלגלת ׳

ובוקע ב׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳
בוקע עצים יסכן ׳
כמו פולח ובוקע בארץ ׳

והבקע ד׳ וסים׳ נמסר בפ׳ קרח במלכים א׳ סים׳ א׳ ומלכים ב׳ ריש סימן כ״ה ׳

נבקעו ב׳ וסימניהון
כל מעינות תהום ׳
כי נבקעו במדבר ׳

לבקר ב׳ וסימניהון
ויצוה המלך אחז ׳
מוקש אדם ילע קדש ׳
וא׳ לבקר בהיכלו ׳

ולבקר ב׳ וסימניהון
וסכיבות בית אלהים ׳
לערב ילין בכי ולבקר רנה ׳

ובבקר ו׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ומגלה סוף סימן ח׳ ׳

בבקר ג׳ ר״פ וסימניהון
בבקר תאמר מי ׳
בבקר יציץ וחלף ׳
בבקר זרע זרעך ׳

בבקר בבקר י״ג וסימניהון נבס׳ בצפניה סימן ג׳ ודה״ ב׳ סימן י״ג ׳

מהבקר ג׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל ׳

לבקרים ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ג ותלים סימן ק״א ׳

אור הבקר ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ו ׳

בבקר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״א ואיוב סימן מ׳ ׳

בקש ג׳ וסימניהון
ותאבדנה האתונות ׳
סור מרע ועשה טוב ׳
תעיתי כשה אובד ׳
וא׳ ובקש וסים׳
וסבותי אני את לבי ׳

בקשו ו׳ וסימני׳ נמסר בצפניה ריש סי׳ ב׳ ודה״א סימן י״ו ׳

ובקשתם ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ קרח ובירמיה סימן כ״ט ׳

ולבקש ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קד׳ ׳

ויבקשו ג׳ וסימניהון
ויאמר אליו הנה נא ׳

מלא

אדברה נא על משפט בלח המבוררת המלה לפני אתה״ע כמו החכם לעמיד בעבר בעפר אבל יתן בעפר חרבו איננו מבורר וקומץ וסוף הספר מוכיח שאינו מבורר באמרו כקש כדרך קטנו ולא אמר כקש חות מבוררת לפני אחה״ע ואם איננו מבורר כהפך לפתח שמבואר למע׳ וכקמץ קטן להפך כי מבורר בפתח קטן ושאינו מבורר בקמץ קטן וכן למעלה בשמות אחה״ע מבנה המלה ממשפטה נהפכת לפתח גדול ופי׳ לקמץ קטן כאשר בארתי ואין להרהר

להרהר כי כן נמסר לנו מאבותינו וכן כל הנעשוי לכם ההרוס ודוגמתן פיתחין וכן כל ה"א תמוה לפני אחה"ע הנחבר בהבות אה בפתח קטן כמו האכני הריתי החפוץ אחפוץ ההיתה זאת: כמו הבט נא וכספר לו לבד מתיבה שסופה ה"א המוקפת שהיא ברויה כמו מעשה ידינו ודוגמתן כאשר אבאר בע"ה וכן כל תיבה שסופה יו"ד אין המקף מבטל הצרי כמו עיני יי פעמי דלים וכל את המוקף בפתח ואם הוא מעמד

הנה אבאר דין מקף

מלא פניהם׳
ויכנעו עמי אשר׳

בר

ברא אלהים ג׳וסימני׳ נמסר כפר׳ בראשית׳
ברה ה׳כתו׳ה׳וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ ושיר השירים סימן ו׳׳
בברית ג׳רפין וסימ׳ נמסר ריש פרשת נצבים ושמואל א׳ סימן ד׳׳
בברית ה׳דגשין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ד׳׳
בברכו ג׳וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימן ל״ז׃
לברח ד׳ג׳מל׳ וא׳חס׳ וסימניהון
לברח בתוך הקרשים׳
למה נחבאת לברח׳
ויקם יונה מל׳׳
על כן קדמתי׳
בריחיה ד׳ג׳ מל׳ וסימניהון
הדלו גבורי ככל׳
והארץ ברחיה בעדי׳
אכר ושכר בריחה׳
בריחית עד צער׳
מברח ג׳ חס׳ בלישני׳ וסמני׳ נמס׳ כפר׳ תרומה׳
בריחם כלם חסרים ׳תניין כמ״א מל׳ וסימ׳ נמסר כפרשת תרומה׳
וברוך ז׳ וסימניהון נמסר פרשת לך לך׳
ברכו ד׳וסימני׳ נמס׳ פרשת תולדות וישעיה סוף סימן י״ט׳
ברכות ד׳וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן י׳ וסי׳ כ״ח׳
יבורך ד׳ב׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ קי״ב׳
ולברך ד׳וסימני׳ נמסר פר׳ עק׳ ודה״א סימן כ״ג׳
ברכות ו׳ה׳חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר פרשה ויחי׳
וברך ג׳וסימ׳ נמס׳ כפ׳ משפטי׳ ובשמואל א׳ סימ׳ ב׳׳
וברך ג׳וסי׳ נמסר בתלים סימן כ״ח׳
מברך ג׳וסימניהון נמס׳ פרשת בלק ותלים סי׳ קי״ג׳
תברך ג׳וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ח׳׳
ברכתי ג׳וסימניהון נמסר בפר׳ בהר סיני׳
לברך ט׳וסימניהון נמסר פר׳ בלק׳
ברך י״ב וסימניהון נמסר ס׳ פ׳ איוב׳
ברוכים ג׳א׳ה׳ס׳ו׳ב׳ מל׳ וסי׳

נמסר בשמואל א׳ סי׳ כג׳ ושמואל ב׳ סימן כ׳׳
יברכך יי׳ ד׳ יה׳דאין נמסר בפרשת נשא׳
ויברך אתם ד׳ בתורה וסימניהון
ויברך אתם אלהים׳
וחכירו׳
וזאת אשר דבר להם׳
ויברך אתם משה׳
ברכיהו ד׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן א׳׳
ברק ג׳וסימניהון
אם שנותי ברק חרבי׳
לנוגה ברק חניתך׳
ויהוד ובני ברק׳
וברק ג׳וסימ׳ נמסר באיוב סימן ד׳׳

בש

ובשר ח׳ וסימ׳ נמסר כפר׳ כי תזריע וביחזקאל סימן ל״ז ותרגום שם׳
לכל בשר ז׳וסימ׳ נמסר כפ׳ ויקח קרח׳
והבשר ג׳וסימניהון
והבשר אשר יגע ב׳כפסו׳׳
ועשית עלת׳ך תניג׳ דפ׳כו׳׳
בשרה ג׳חס׳וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח ומלכים ב׳סימן ז׳׃

בת

הבת ד׳ וסימני׳ נמסר כפרש׳ שמות וירמיה סימן מ״ט ואיכה בא״ב תניין׳
ואת בת ה׳וסימ׳ נמסר כפרש׳ שמיני ומלכי׳ א׳ ריש סימן י״א ודה״ב ב׳סימן ח׳׳

נשלם ערך

אות הבית בס״ד

מערכת אות

הגימל

ג׳ זוגין מן חד ג׳ וחד בנ׳ וסימניהון
גרזן כי תצור אל עיר
בגרזן ואשר יבא את׳
גורלי יי׳ מנת חלקי׳
בגורלי ויאמר יהודה לשמעון׳
גשמיהון ענה נבוכד נצר׳
בגשמיהון ומתכנשין׳

ה׳ זוגין מן חד ג׳ וחד וג׳ וסימניהון
גלתה ואיש כי ישכב את׳
וגלתה כי הנחיי יצא׳
גנבתי טריפה לא הבאתי׳
וגנבתי אנכי אחטנה׳
גואלי ואני ידעתי גואלי חי׳
וגואלי יהיו רצון אמרי פי׳
גזל אביו כי עשק עשק׳
וגזל אם עשק רש׳
גבוריו וישמע המלך׳
ונבוריו ויועץ עם שריו׳

גא

גאון ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ו׳
גאוה ה׳וסימניהון
אפיקי גאוה אפיקי מגינים׳
יתר על יתר עושה גאוה׳
רגל אל תבואני רגל גאוה׳
ענקתמו לכן ענקתמו׳
חטר בפי אויל חטר גאוה׃
גאול ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ בחקתי׳

גב

גבה ה׳וסימ׳ נמסר ביחזקל ריש סימן כ״ח׳
גבה ג׳וסימ׳ נמסר במשלי סימן י״ו׳
גבי ב׳א׳חס׳ ופתח וא׳ מל׳ וקמץ וסימניהון
בתחלת עלות הלקש׳
וטפסריך כגוב גובי׳
כתר׳מל׳ וקמץ׳
גבול ט׳חס׳וסימניהון נמסר בפרשת חוקה׳
גבלו ח׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרשת חיי שרה ובשפטים סימן י״א׳
על גבול ה׳וסימניהון נמסר בפרשת חקה׳
לגבלתיה ד׳וסימניהון נמסר בפרשת מסעי׳
גבולות ב׳כתי׳ גבלת עיין שנוי אתיהון בסדר מטות ותלים סי׳ ע״ד׃
גבולך ג׳מל׳ בתורה וסי׳ נמסר כפרשת וארא׳
ועד גבול ד׳וסימ׳ נמס׳ ביהושע סימן י״ג ויחזקאל סימן כ״ט׳
גבולכם נ׳ ב׳הס׳ וא׳מל׳ וסי׳
כל המקום אשר תדרך דאורייתא׳
אם רב גבולם מגבולכם׳

כל מקום דיהושע׳
גבעות עולם ג׳ וסימניהון נמסר פרשת ויחי ובסוף חבקוק׳
סימן גביעי כולהון מלאים גביעים מלאי׳ יין מל׳ ומלאים ושלשה גבעים ושלאחריו גבעים כתי׳׳
על הגבעה ג׳וסימניהון
ויקובו בני ישראל׳
ויקח דוד את שלל דו״ה׳
אלף אחד מפני
גבר ג׳וס׳מניהון נמסר בדניאל סימן כ׳׳
גבר יח׳ וסימניהון
ויחנו בעציון גבר׳
ויסעו מעציון גבר׳
מאילת ומעציון גבר׳
טלטלה גבר׳
נקבה תסובב גבר׳
כי נשברו אניות׳
הנה כי בן יבורך גבר׳
וראיתי אני דניאל׳
ויחברהו עמו לעשות ד״ת׳
והלילה אמר הורה גבר׳
הכימי אנוש ימיך׳
כי קנאה חמת גבר׳
הכר פנים במשפט׳
הלאל יסכן גבר׳
אם מעושהו יטהר גבר׳
להטות משפט גבר׳
הן כל אלה יפעל אל׳
מיי׳ מצעדי גבר׳
גברתה ד׳וסימניהון נמס׳ כפרשת לך לך ומלכים ב׳ריש סימן ה׳׳
ונבור ג׳וסימניהון
ידע נגן ונבור חיל׳
ונבור לא ימלט נפשו׳
שאו שערים ראשיכם׳
וגבורתיך ג׳בליש׳ וסי׳ נמסר ריש פרשת ואתחנן וישעיה סימן ס״ג׳
בגבורים ד׳מל׳ וסימ׳נמסר בשפטים סימן ה׳׳
גברים ז׳חס׳ וסימני׳ נמסר ביהוש׳סימן י׳ושיר השירים סימן ג׳׳
הגבורים ז׳מל׳ וסי׳ נמסר ביואל סימן ד׳ ודה״א ס׳מן י״א׳
גבור ג׳ הס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
גבורי החיל ה׳וסימניהון
ואתם תעברו חמשים׳
ויבחר יהושע שלשים׳
ויוצא מנחם את הכסף׳
והגלה את כל ירושלם׳
ומן הגדי נבדלו׳
גבורי החילים ד׳וסימניהון אלה

בנגון נקמץ במ״ג אשר הם מנגנים ופתוחים על פי המסורת ואלו הם את אחים כהר״ס את גאון יעקב כי את אשר יאהב יי יוכיח ואחד מוקף וכרי את כל גבוה יראה וכו׳ בן המוקף בפתח כמו בן יצהר בן קהת בן לוי במ״ג ואלה הם ויולד בן ששי ליעקב ולמפיבשת בן קטן והוליד בן פריץ וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב והטעם כי אינם דבוקים ואין צריך להוסיף של בפתרונם כמו בן יצהר שפתרונו בנו של יצהר ובארבעה אלה אין לומר כן אבל בן אחיטוב בפתח כרימו וכן כל בן העומד בנגון מקמץ במ״

מערכת אות הגימל

א׳ ה׳ הים הלבן מאה שנה ושחט את בן הבקר בן הישראלי ואת זכריהו בן יברכיהו זכריה בן משלמיה בן יאיר בן שמעי את בת משלם בן ברכיה והטעם שכל אלה נדומים כמו דבקות כי יצטרך להוסיף מלת של בפתרונם אך בלבן ב״ור לעולם בברי כל אלה המשמשים במקום למ״ד לעולם מוקפין ופתחין כמו אל הארץ אל משה אבל אל שהוא לשון קדם כמו אל גדול ונורא או לשון חזק כמו לאל ידי או לשון אלה כמו לאבנים האל אינן מוקפין לכך נקמצו :

ולה בני אשר ׳
ואחיהם לתלדותם משפחות ׳
ובני בלע אצבון ועזי ד״ה ׳
כל אלה בני ידיעאל ׳

גג

גגר ד׳ וסימניהון נמסר פר׳ תצוה ויחזקאל סימן מ׳

הגגה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון ׳
והיא העלתם הגגה ׳
וישכימו ויהי כעלות השער ׳
קדם׳ מל׳ ׳

גגותיהם ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
לכל הבתים אשר קטרו ׳
ואת הבתים אשר קטרו
בתר׳ מל׳ ׳

גד

גד ב פתחין וסימניהון

והמן כזרע גד הוא ׳
והוא כזרע גד לבן ׳
וא׳ העורכים לגד שלחן ׳

יגודנו ב׳ א׳ כ׳ל וא׳ חסר וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ׳

הגדוד ה׳ וסימניהון

ויקבלם דוד ויתנם בראשי ׳
המה עזרו עם דוד ׳
וימליכו ישבי ירושלם ׳
ובני הגדוד אשר השיב ׳
ארדוף אחרי הגדוד הזה ׳

וגדול ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ג׳ ודה א׳ סימן י״א ומגלה סימן ט׳ ׳

וגדל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות ׳

הגדול ח׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת נח ׳

אמר המעתיק ברוב ספרי המסרה טעות ולא איתבריר הי מניהו מן הים הגדול הוא מלא וברוב נסחי דמסרה דחזיכא הוה נמסר הים ה הגדול חד הים הגדול וגבול וחד מן הים הגדול תתאוי ובפרשת נח לא אתבריר לן הי מניהו מלא ובסד״ה אתבריר לן ע״ נוסחי דוקני דראוי למסמך עליהון דהוא הימה הגדול דיהושע עכ״ל:

מגדל ג׳ חס׳ בלישנ׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ב ׳

גדלה הגדלה ה׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר במגלה סימן ד׳ ע״ש ׳

גדולה ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת בלק ׳

גדל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב ׳

גדלת הגדלת כל אוריתא חסר דהס׳
במ״א גדלות כתיב חס׳ ו׳ קדם׳ וסי׳
והקמת לך אבנים גדולת ׳
וכל נביאים וכתובים דכו׳ גדלות כתיב במ״ב גדולת כתי׳ מלא ו״ו קדם׳ וסימניהון
ויעשו גאצות גדולת בתר׳
ואעמיד השתי תורות גדול ׳

גדולים הגדולים ו׳ כ׳ל וסי׳ נמסר ב בשפטים סימן ה׳ וירמיה סימן כ״ה ונחמיה סימן י״א ׳

גדלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ועזרא סי׳ ט׳

גדלים ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון
גדלים תעשה לך ׳
גדלים מעשה שרשרת ׳

כגדל ב׳ וסימניהון ׳
סלח נא לעון העם ׳
תבא לפניך אנקת ׳

גדל ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ותלים סימן מ״ח וסי׳ נ״ו :

גדל ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ תלדות ׳

גדליה ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ ׳

גדליהו בן אחיקם בן שפן ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ וע״ש ׳

ולגדעון ג׳ וסימניהון
חיו שבעה בנים ׳
ותקעתי בשופר ׳
ויתקעו שלש מאות ׳
וא׳ לגדעון וסי׳ ׳
ויעש אתו גדעון לאפוד ׳

גדפו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ י״ט ׳

גדר ג׳ וסי׳ באיוב סימ׳ י״ט ואיכה בא״ב ג׳ אות ג׳

גדותיו ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ו׳ ׳

גה

ויגהר ג׳ וסימניהון
ויעלח אחאב

ויעל וישכב על הילד ׳
וישב וילך ב׳ בפסו׳ ׳

גו

גוה ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בדניאל סוף סימן ד׳ ׳

גויו ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ג ׳

וגוי ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה וירמיה סימן ב׳ ׳

ובגוים ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת כי תבא ׳

בגוים ד׳ דגשים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ויחזקאל סימן ד׳ ׳

על הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיה וריש סימן מ״ו ויחזקאל סימן כ״ט ׳

על כל הגוים י׳ תבין מסימן על הגוים ׳

אל הגוים ה׳ וסי׳ נמסר בסוף ישעיה וביחזקאל סוף סימן ט״ל ׳

בכל הגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים ובשמואל א׳ סימן ח׳ ׳

לגוי עצום ג׳ וסימ׳ נמסר בישע׳ סוף סי׳ ס׳ ׳

מגוי אל גוי ג׳ וסימניהון
ויתהלכו מגוי אל גוי ׳
רעה יצאה מגוי אל גוי ׳
ויתהלכו דה״ ׳

גז

בגזר ג׳ וסימניהון
מארץ החיים ׳
מבית יי׳ ׳
נגזר עליה ׳

גח

גחזי ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ ד׳ ׳

גיחון ו׳ ג׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בבראשית ובמלכים א׳ סימן א׳ ׳

גי ט׳ כתיב י׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח וזכריה סימן י״ד ׳

בגי ג׳ חס׳ א׳ וסימניהון נמסר בפרשת וזאת הברכה ובריש מיכה ׳

גיא ב׳ פתחי׳ חד כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימני׳ כל גיא ינשא ׳
ויאמר אלי גה גבול ׳

גיהנם ג׳ וסימניהון ׳
יעלה הגבול תניג׳ דפסו׳ ׳
וירד הגבול דבנימן תנינ׳ דפסו׳ ׳
ויחנו מבאר שבע ׳

גיל ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן ט׳ ׳

לגלים ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ט׳ ׳

גלות ז׳ חס׳ וסימניהון נמסר ביהושע ס׳ ט״ו ׳

הגלגלה ו׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י׳ ושמואל ב׳ סימן י״ט ׳

לגלגלת ג׳ וסימניהון נמסר פרשת בשלח ׳

לגלגלתם ז׳ וסימניהון
שאו את ראש ׳
הקהילו אליו ׳
ויהיו בני ראובן בכור ׳
לבני שמעון ׳
ויספרו הלוים ׳
מבן שלשים ׳
ויהי מספרם ׳
אלה בני לוי לבית אבותיהם ׳

גולה ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו :

הגלה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ ׳ נמסר סוף נחום ומגלה סימן ב׳ ׳

ויגל ד׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים ׳

תגלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו וביחזקאל סימן י״ו ׳

גלות ב׳ וסימניהון
עד גלות ירושלם
עד גלות הארץ ׳

גלמוד ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף סימן ט״ו ׳ וריש סימן ל׳ ׳

גלעדה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ד ׳

מן הגלעד ב׳ וסימניהון
ולראובני ולגדי ׳
שגלשו מן הגלעד קדם׳ ׳

גם

וגם י״ג ר״פ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני ׳

גם ה׳ ר״פ באוריתא ויהושע ושפטים וסימניהון נמסר בסדר דברים ׳

וגם ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

כל הן ובברי במ״ר וסימניהון הן עם שלביא יקום הן עם לבדד הן הוא משום דרכו הן תוי שדי יענני הן זאת וכן הדין בכל תיבה בת שתי אותיות המוקפת הבינה באות ראשונה שלתיבה הסמוכה לה כגון יש לנו אב זקן מה יש לך בבית על שן סלע חקרנוה כן היא כמו שער בנפשו כן הוא וכן לתת לנו הראויות לתת לה שם הנה שנא׳ אבל אם הוא עומד בטעם או במסרת אף על פי שהוא עומד הטעם באות ראשונה בתיבה שאחריה ונקד בברי כן הן הנה שם המעורים

הסעורים וכן כל שם מסחר או אם תנוה הכניסה עלות ראשונה ימנו כן בברי כמו הן יי׳ אלהים יעזר לי לו ים ביכינו מוכיח לא כן אבי
כל שם שבמקרא בברי בין דבוק בין מופרד במ״ו וסימניהון אברם אברהם נטר קריתא דבריה בוכרא ופי׳ ויקרא אברם שם בנו ויקרא אברה׳ את שם בנו הנולד
לו על שם שמר. וגם שם העיר המונה מה שמו ומה שם בנו ויהי שם בנו הבכור יואל וכל שם ויפת בברי כל אשר כאשר לאשר בסגול כי כלם דהוניס

וגם אנכי השאלתיהו׳
וגם שאול הלך לביתו׳
וגם נצח ישראל לא ישקר׳
וגם עירא היאירי׳
וכל מלכים דכו׳ ר״פ וגם כר מ״א
גם וסימניהון׳
גם יהודה לא שמר׳
וכל ישעיה דכו׳ ר״פ גם כמ״ג וגם
וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ח׳

וגם ו׳ר״פ בירמיה וסים נ׳

וגם בכל זאת לא׳
וגם בימים ההם׳
וגם אני חשפתי שוליך׳
וגם איש היה מתנבא׳
וגם אלנתן ודליהו׳
וגם כל היהודים׳
וכל יחזקאל דכו׳ ר״פ וגם במ״ג
גם וסי׳ נמסר שם סי׳ ט״ו וסי׳ ד׳׳
וגם ה׳ר״פ בתריסר וסימני׳
וגם עתה נאם יי׳ שובו׳
וגם על העבדים׳
וגם מה אתם לי צר וצידון׳
וגם יהודה תלחם בירושלם׳
וגם חמת תגבל בה׳
וכל אני ואנכי דסיפ׳ דכו׳ וגם
אני וגם אנכי׳
וגם כ׳ר״פ בכתובים וסימניהון
נמסר ברות סימן ב׳ ודה״א
סוף סימן י״ב׳

י״ר פסוקי׳ וגם וחרין מלין
בסוף פסיק וסים׳ נמסר בפרשת
משפט וביחזקאל סימן ט״ו׳

ה׳ פסו׳ אית בהון ה׳ מלין
מן כ״ב אתין וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ג׳

וגם כל ה׳וסימניהון

על מקומו יבא בשלום׳
וגם כל הדבר אשר׳
ויחזק דוד בבגדיו׳
וגם כל האדם׳
וגם כל היהודים׳
וכל ד״ה דכו׳ וגם כל במ״א גם
כל וסימניהון
גם כל שרי הכהנים׳
וגם הוא ז׳וסימניהון נמס׳
בפרשת בלק׳

ט׳ פסו׳ גם וגם וסימניהון

גם הוא יהיה לעם׳
גם אתה שתה וגם׳
והנער שמואל הולך׳
והייתם גם אתם׳
ויאמר דוד אל אחימלך׳
גם עשת תעשה׳
ויאמר המלך אל איתי׳
גם את שאי כלימתך׳
שכנה בנתי לכנה׳

גם הם ד׳בנביאים וסימניהון
ויעשו גם הם בערמה׳
ויעלו בני יוסף גם הם׳
גם הם אתו ירדו שאולה׳
לא יסבו האופנים גם׳

גם כ׳בתר אתנח וסים׳

ויחרד יצחק חרדה׳
וירא יוסף לאפרים׳
ויתן יי׳ את חן העם׳
ואיש לא יעלה עמך׳
לא יבא ממזר בקהל׳
לא יבא עמוני ומואבי׳
ויגרש יי׳ את העמים׳
ואיש ישר׳ שבו אל בני בנימן׳
ויאמר שאול אל עבדיו׳
וימהר שאול ויפול מלא׳
אפס כי נאץ נאצות׳
אחימעץ בנפתלי׳
ויחיו הגוים האלה׳
הוי עיר הדמים׳
עוה עוה עוה׳
ותאמר רות המאביה׳
אם ישמרו בניך בריתי׳
ויקבצו כל יהודה׳
ומן פלשתים מביאים׳
וכל יהודה עמדים׳
וכל ישעיה וירמיה ותרי עשר
וקהלת ועזרא לכו גם בתר
אתנח במ״ו ט״ו וגם וסי׳
ביום ההוא יגלח׳
אף בל נטעו אף׳
ועתה אנכי נתתי׳
ובאת אתה וקראת׳
משא מלך בכל׳
ימים רבים תשבי לי׳
על כן תאבל הארץ׳
אכרית את שמות׳
את ירושלם סף רעל׳
ואם לא תשמעו ואם׳
אין זכרון לראשונים׳
וראיתי את כל מעשה׳
זה רע בכל אשר נעשה׳
כי בקול הסירים׳
כל עמל האדם לפיהו׳
זכרה לי אלהי לטובה׳

י״ב פסו׳ אית בהון גם גם
גם וסימניהון נמסר בשפטים סימן
ח׳ ובירמיה סימן י״ב׳

גמה ג׳וסימניהון נמסר
בפרשת שמות
ובישעיה סי׳ י״ו׳
גמול ו׳חס׳ בליש׳ וסים׳

קל מהרה אשיב׳
והשיבתי גמלכם׳
גמלך׳ ישוב בראשך׳
ולא כגמל עליו השיב׳
כגמל עלי אמו׳
וגמלו ישלם לו׳

על גן ג׳בליש׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳סימן כ״ח׳
בגן ז׳וסים׳ נמסר בירמיה
סימן ל״א׳
כגנב ג׳וסימניהון
בעד החלונות׳
מן גו יגורשו׳
לאור יקום רוצח

גע

ויתגעשו ג׳וסים׳ נמסר בתלים
סימן י״ח׳

גר

גר ג׳ר״פ וסים׳ נמסר בפר׳
וירא וירמיה סימן ז׳׳
גר שם ד׳וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח
וריש עזרא׳
יגרתי ד׳וסימני׳ נמסר בפרש׳
עקב ובאיוב סימן ט׳׳
יגרה ג׳ ובמשלי וסימני׳ נמסר
שם סי׳ ט״ו׳

הגרים ד׳ וסימניהון

וגם מבני התושבים׳
ולשכירך ולתושבך׳
מאפרים וממנשה׳
ולהגרים הגרים בתוככם
כגר באזרח ג׳וסימניהון
ונקב שם יי׳׳
משפט אחד יהיה לכם׳
וכל ישראל וזקניו׳
גרון ד׳ מיחדין בליש׳ וסים׳
נמסר בישעיה סימן י׳׳
בגורל ד׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר
ביהושע סי׳ כ״א׳
בגורל ה׳ רפין וסי׳ נמסר
ביהוש׳ ריש סי׳ י״ד׳
גורלות ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמס׳ בפרש׳ אחרי מו׳׳
גורל ד׳ פתחי׳ בלישניהון וסים׳
בלשון ארמי אחסנא ד׳
דבנימן צדיקא גריעא וביאורם נמס׳
בפר׳ מסעי וביהושע סימן י״ח ובתלים
סימן קכ״ו׳
גרם ג׳וסימניהון
יששכר חמור׳
בארך אפים׳
תיבש גרם׳
גרונם ג׳ בתהלי׳ וסי׳ נמסר שם
סימן קט״ו וסוף סיפר׳
גרגרתך ב׳ חס׳ דחס׳ וסים׳ נמסר
ריש משלי ע״ש׳
גרש ג׳וסימני׳ נמסר בסדר וירא
ובמשלי סימן כ״ב׳
גרשם ד׳ וסימניהון נמסר
בפר׳ שמות ובעזר׳
ריש סימן ח׳׳
גשה ג׳וסים׳ נמסר בסדר
תולדות׳

נשלם מערכת
אות הגימל בס״ר

מערכת אות
הדלת

א״ב מן חד וחד דד ד׳ וחד
ר״ש וכלהון לית דכו׳ וס מניהון

אדיקם ואשחקם כעפר דשמו׳
אריקם ואשחקם דתלים׳
בהדרי עמך נדבות ביום׳
בהררי לבני קרח מזמור שיר׳
הדאה ואת הדאה דשמות׳
והראה ואת האיה והדיה׳
הדרי נשי עמי תגרשון׳
הררי בשדה חילך וכל׳
ויעבדו ואם ישמעו ויעבדו׳
ויעברו רגע ימותו והצית׳
ודדנים ובני יון אלישה׳
ורדנים ובני יון דה״ה׳
ודיפת ובני גמר אשכנז דה״ה׳
וריפת ובני גמר דבראשית׳
וידאה הנה כנשר יעלה׳
ויראה ויתפלל אלישע׳
ודוממתי אם לא שויתי ודוממתי׳
ורוממתי בנים גדלתי ורוממתי׳
ואודך ואבואה אל מזבח׳
ואורך אשכילך ואורך׳
זדה השמיעו אל בבל׳
זרח רוחי זרה לאשתי מלעי׳
יעבד והורידו זקני העיר׳
יעבר וימד אלף נחל אשר׳
ידיח אם רחץ יי׳ את צאת׳
יריח בדי שופר יאמר האח׳
יצעדו כתמר מקשה המה
יצערו ויצא מהם תודה וקול׳
יתגודדו אי לזאת אסלח לך׳
יתגוררו ולא זעקו אלי בלבם׳
יסעדנו יי׳ יסעדנו על ערש׳
יסערנו בטרם יבינו סירתיכם
אטד׳
ישוד מדבר באפל יהלך׳
ישור כי נמצאו בעמי רשעים׳
ישודד חלק לבם עתה יאשמו׳
ישורר ורבצו בתוכם עדרים׳
במספד ביום ההוא יגדל׳
במספר ויקח אליהו שתים׳
לדוב וארו חיוא אחרי׳
לרוב כי מרדכי היהודי׳
למאד ויקברהו בקבורתיו׳
לבאור שתה עונתינו׳
לצוד ורבקה שמעת בדבר׳
לצור

בין הם מוקפים או עומדים בטעם או במסרת כמו כאשר צוה יי׳ את משה וה״א כי על כן מלת אחת נפתחת כי דומה בהברתה למלת אשר כאשר פירשתי למעלה במלת דבא
ק״ז פרת שנפתחים מפני שדומים למלת בקר זבח דבר יי׳ וכל ש״ן שבמקרא אשר סככה לו ששזפתני ואין הטעם מפני הדגש והשב״א שאחרי הש״ן כי גם במלת שהם
הרהיבוני כן הדין והטעם מפני שהוא במקום אשר וכל ש״ן אשר במקום אשר והגביהה באות שלישית לה והלאה אז תנקד בפתח גדול כמו שלמה אהיה שקמתי דבורה

מערכת אות הדלת

הטעם כי כל למון שבמקום אשר הנסגלת במתנת להספיק השם בקריאתה פאלו כלתה שם המלה והמתג והטעם לא יתחברו לעולם רק לפני אחה״ע ואל תטעבני ממלת
שהם הרהיבוני שהט״ין מעמדת במרכה החטוב כמתג אע״פ שהטפה סמוך לה כי הנוע בעבו שהמלה קטנ׳ וכן ששם עלו גם אין מלך אחר הנכון בתיבתו כמו שקמתי שלמה:
הסמוכה להי׳ הכפתחת פאשר אין המלה דבוקה כגון מחנה מעטה מקנה משנה לבד ממלת איה אריה הרבה עשר נטה

הנה נא אדברה על הברת אי

לצור וישמע שאול את׳
לתודה מזמור לתודה הריעו׳
לתורה ולתעודה אם לא׳
מרוד הסידותי מסכל שכמו׳
מרור כי טוב יום בחצריך׳
מעצר חרש ברזל מעצד׳
מעצר עיר פרוצה אין חומה׳
מצוד חמד רשע מצוד׳
מצור ואל מצור ירושלם׳
מעבידים וגם אני שמעתי׳
מעבירם אל בני דעלי׳

הדין דעלי מעבירם כתיב לדעת ה
הגה׳ אבל לא לדעת בעל המסורת
ועיין בהקדמתי ע״כ:

עודנה כתיב תכלינה עינינו׳
עורינו כתנור נכמרו׳
פטרת לא יערכנו פטדת׳
פטרת כי נתנים נתנים המה׳
פרעהו ויהגנו ויאמר פרעהו׳
פרעהו אל תעבר בו׳
פדה אלהים את ישראל׳
פרה ויאמר לו אלהים אני׳
פרה יי׳ נפש עבדיו׳
פרה פן יש בכם איש או׳
ויפדו העם אל שאול׳
ויפרו וישב ישראל בארץ׳
ציר ואיש איש מבני ישראל׳
ציר וערי מבצר הצרים׳
צרדתה בככר הירדן יצקם דה׳
צררתה ויתקעו שלש מאות׳
שחדו הכי אמרתי הבו לי׳
ושחרו אם הרגם ודרשוהו׳
תרוץ בצוארו ילין עז׳
תרוץ בלכתך לא יצר צעדך׳
תצור כי בעד אשה זונה׳
תצור כי תצור אל עיר ימים׳

ג׳ זוגין מחדין חד ד׳ וחד

וד׳ וסימניהון׳

דמה עד שיפוח היום היום׳
ודמה ברח דודי׳
דשן ונתן מטר ארצך׳
ודשן כי אביאנו אל׳
דחופים הרצים יצאו׳
ודהופים הרצים רבבי׳

ב׳ מלין כתיב ר׳ וקרי ד׳ וסי׳

אעכור כי מעולם שברתי׳
זזכור ומבני בגוי עויתי׳

דא

דאר ד׳ כתיב כן וסימניהון
נמסר ביהושע סימן י״ז
ותלים סימן פ״ג׳

דב

וידבקו ג׳ וסימניהון

וכל איש ישראל המתחבאים׳
וידבקו פלשתים את׳
וידבקו פלשתים אחרי דוד׳

דבור בלשון עם ז׳ בתור׳ וסי׳
נמסר פ׳ ואתחנן׳

דבור אתם ו׳ וסימניהון׳

וידבר חמור אתם׳
וידבר אתם לאמר׳
וידבר אתם קשות׳
ויבאו אל בני גד ואל בני׳
ויכל משה מדבר אתם׳
וידבר אתם המלך׳

דברו ד׳ ג׳ רפ׳ וא׳ מצע׳ פסוק
וסי׳ נמסר בפרשת בא

והדבר ג׳ וסימניהון

אשר יקשה מכם׳
אשר דברנו אני ואתה׳
והדבר הזה לא אוכל׳

ותדברנה ג׳ וסים׳ נמסר
בשמואל א׳
סימן ד׳ ומלכים א׳ סוף סי׳
ג׳ וירמיה סימן מ״ד׳

דבר ד׳ בטעם תביר רפ׳
בספ׳ ויקרא וסימניהון
נמסר בסדר צו׳

ובדברו ג׳ וסים׳ נמסר
בדניאל סי׳ ח׳׳

ותדבר ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל
א׳ סי׳ כ״ה׳

את כל הדברים י״ג חס׳
האלה
וסים׳ נמסר בירמיה ריש סימן ל״ו׳

וזה דבר ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן ט׳

דברי י״ג וסים׳ נמסר במלכים א׳
סימן ו׳׳

ודבר י״א וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ ריש סי׳ א׳
ונחמיה סימן ט׳׳

וזה הדבר ד׳ רפ׳ וסים׳ נמסר
פרשת תצוה
וביהושע סימן ה׳

מדבר ח׳ וסים׳ נמסר פרשת
ויצא ויחזקאל סוף
סימן א׳ וסימן מ״ג׳

ודברו ה׳ וסים׳ נמסר בתלים
סי׳ ק״ט וד״ה א׳ סו׳ סי׳ כ״ט

דבריך י״ג חס׳ וסימניהון
נמסר פרשת ויצא׳

ח׳ כתובי׳ דבריך וקריין

דברך וסימניהון׳

ויאמר מנוח אל מלאך יי׳׳
ועתה יי׳ אלהי ישראל יאמן׳
ויהי בעלות המנחה׳
והמלאך אשר הלך לקרא׳
נמצאו דברך ואכלם ב׳ בפסוק
קדמתי בנשף ואשועה׳
שרים רדפוני חנם׳

ויענו כל הקהל ויאמרו׳

בדבר הרע הזה ח׳ וסי׳
וישמע

העם את הדבר׳
וכל ישראל ישמעו ויראון׳
והוצאת את האיש ההוא׳
והנשארים ישמעו ויראו׳
ואריבה את חורי יהודה׳

המדבר ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויגש
ובדניאל סימן ח׳׳

דברו ג׳ וסימני׳ נמסר
באיוב ריש סי׳ כ״א׳

ודבריו ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ואתחנן
ובאיוב סוף סימן ל״ד׳

דוברי ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסים׳
נמסר בתלים סימן ה׳

בדבר המלך ג׳ וסימניהון
נמסר
במגילה סימן א׳׳

ודובר ה׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בתלי׳
סי׳ ט״ו ומשלי סימן י״ו

בדבר הזה ח׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סוף
סימן י״ג׳

ודברת אליו ד׳ וסים׳ נמסר
בסדר שמות
ומלכים א׳ סים׳ כ״א׳

דברתי ועשיתי ד׳ וסים׳
נמסר
ביחזקאל סוף סימן י״ז׳

אל דברי ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה
סי׳ כ״ט׳

מדבר ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן ט׳׳

דבר ב׳ פתח וסימניהון

דבר שקר העוה׳
דבר עשק וסרה׳
וכל נא דכו׳

דברו ב׳ כתיב דבריו וסימנו׳
שלח חשך ויחשך
ויקם את דבריו דדניאל׳

ותדבר ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר
בישעיה סוף סי׳ מ׳׳

בדבריכם ג׳ וסימניהון נמסר
פ׳ מקץ׳

בדבר ג׳ וסימניהון נמסר
פר׳ תולדות׳

אלה הדברים ה׳ וסימניהון
נמסר ריש
ויקהל וזכריה סימן ח׳׳

ואת הדברים ג׳ וסימנו׳

ויהי דבר יי׳ אל ירמיה׳
אחרי שרוף׳
ולבם שמו שמיר׳
ויחר לי מאד׳

את כל דבריו ב׳ וסימניהון
וידבר יפתח
כי לא תוכל הארץ להכיל׳

ולא דברתי ב׳ וסימניהון

ויאמר יי׳ אלי׳
ובנו את במות הבעל׳

על דברי י׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ז׳

הדבר ד׳ בטעם תביר
בספר ירמיה וסימניהון
שם ריש סימן ל״ה׳

הדבר ד׳ בטעם גרשיים
בירמיה וסימני׳ שם
סוף סימן נ״א

לא ידברו ב׳ וסימניהון

ואיש ברעהו יהתלו׳
והוחלתי כי לא ידברו׳

ואדברה ד׳ וסימניהון נמסר
ריש האזינו:

דברים ג׳ חס׳ כלישני׳ וסימני׳
במסר בשפטים סימן
י״ד ותלים סימן ק״ח׳

דברה ג׳ חס׳ וסימניהון
בלשון ארמי אתקבון
רברבני ברק וביאורם נמסר פר׳
וישלח ושפטים סימן ד׳׳

לדביר ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון
ומחשבון עד רמת׳
ויבן את עשרים אמה
קדם׳ חס׳

דברה ג׳ חס׳ וסים׳ נמסר
ביהושע סימן י׳׳

דג

והדגה ב׳ וסימניהון׳

אשר ביאר תמות׳
אשר ביאר מתה׳

דד

דדן ב׳ וסימניהון׳

ובני דדן היו׳
דדן רכלתך׳

דה

דהבה ג׳ כתיבין ה׳ וסים׳ נמסר
בדניאל סימן
ג׳ ובעזרא סימן ז׳׳

דו

דואג ג׳ וסימניהון׳

ושם איש מעבדי שאול׳
והוא נצב על עבדי׳
בבוא דואג האדומי ויגד׳
ושארהון דויג כתיב׳
דוד

כיטה וכל הנה במ״ה הנה כא אחרי כורו כא דלוט שנפתח על פי המסורת וכן כל פעל עתיד מחטופי למד בכל מטקלותיו בפתח כמו מעטה יעטה מגלה יגלה ימרה פיך אבל
עד ימלא שחוק פיך נקוד בצרי כי משפטו להכתב באלף ולכן ננקד כבעל האלף כי מפעל צווי בצרי כמו עטה בנה קנה צוה רבה בבאך יבאה וכל עוטה בונה קונה יש
פותחין ויש קומצין וכל הווה במשקל חזה נקמץ כמו מראה אותך ודוגמתו ויש מכריעין ואומרים תעבורנה הבאן על ידי מוכה רע רע יאמר הקונה ודוגמתן שאין המלה
רהוטה

מערכת אות הדלת

והוטה לאחריה בסגול אבל בזה ירושלם חוזה מלאך מקמצים וכן נראה וכל מעשה מקנה הדבוק מקמץ כמו מחנה פלשתים מעשה לגון מקנה באן את כל מעשה האלהים יביא במשפט בפתח ואומר אבן עזרא הטעם כי אינו דבוק וכה פתרונו כי את כל מעשה האדם האלהים יביא במשפט כל פתי הברות בל אי אי מחטופי למ״ד פעל והגעיה לעיל בפתח קטן כמו סבי ספי פרי מרי קרי אבל לוי עלי שני קיני מקמצים כי הגעיה לרע כל ויהי ויחי ותהי כמו כן נפתחים והגעיה לעיל ומלת כלי יבאה מכלל

דוד ב׳ חס׳ וסימנהון

בני עזיאל דד אהרן׳ בת אביחיל דד מרדכי׳

דודו ה׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בשפטים סוף סימן ט׳׳

דודים ד׳ חד מ׳ל וסימני׳ נמס׳ במשלי סימן ז׳

דויד ה׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״א

ויחזקאל סימן ל״ד׳ וכל תריסר ועזרא ודה״ דכו׳ מל׳׳

כדוד ג׳ וסי׳ נמסר בעמוס סימן ו׳׳

וכל ד״ה דכו׳ כדויד׳

בעיר דוד ד׳ במלכי׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ט״ו׳

ובית דוד ב׳ וסימניהון

ביום ההוא יגן י״י׳ ויאמן ויגדל שמך׳

לדוד ז׳ בטעם בתלים וסימ׳ שם סימן כ״ו וסי׳ ק״ג׳

דוד איש האלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סי׳ י״ב׳

על דוד ה׳ וסימניהון

ואלה מספרי ראשי׳ ודוד מכרבל במעיל׳ והקימתי את הכסא׳ וממנשה נפלו׳ כי לעת יום ביום באו דה״׳

כל נביאים המלך דוד כר מ״א

דוד המלך וסימ׳ ותכל דוד המלך לצאת׳ וכל כתו׳ דכו׳ דוד המלך במ״ו המלך דוד וסימניהון׳ ויהי ארון י״י בא עיר דוד׳ ויבא המלך דוד וישב׳ וישלח את הדורס׳ גם אתם הקדיש׳ ויאמר המלך דוד לארנן׳

נערי דוד ב׳ וסימניהון

ויבאו נערי דוד׳ ויהפכו נערי דוד לדרכם׳

אנשי דוד ד׳ וסימניהון

ויאמרו אנשי דוד׳ כי נשבעו אנשי דוד׳ הנה אנחנו פה ביהודה׳ מדוע גנבו אחינו׳

עבדי דוד ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״א׳

ואת דוד ב׳ וסימניהון

ועבדו את י״י׳ אחר ישובו בני׳

דוד עוד ד׳ דקדים דוד לעוד וסימניהון

ויקח דוד עוד פלגשים דשמואל׳ ומה יוסף דוד עוד דשמואל׳ דויד עוד נשים דד״ה׳ ומה יוסף דוד דד״ה׳

אמר המעתיק וברוב הספרים שלנו האי דד״ה קדים עוד לדוד ע״כ׳

דוה ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קדשי׳ ובישעיה סימן ל׳

דוי ג׳ וסימ׳ נמסר ריש ישעיה ואיכא בא״ב קדמא׳

מדוה ב׳ א׳ כתיב י׳ וסימני׳ והשיב בך את כל מדוי׳ והסיר י״י ממך כל חלי׳

דור ודר ד׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ט וסימן פ״ט

דור ודור ה׳ כתובי׳ כן מ״ל וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ קמ״ה

לדורתיכם ה׳ ס״פ וסימני׳

יין ושכר אל תשת׳ וקראתם בעצם היום׳ מראשית עריסתיכם׳ והלאה לדורותיכם׳ מחוץ לפרכת׳

די

די ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תזריע׳

דים ג׳ וסי׳ נמסר פרש׳ ויקהל וירמיה סי׳ מ״ט׳

דיבון ג׳ מ״ל וסימניהון מערער אשר על שפת׳ ודי מכבור׳ על דיבון ועל נבו׳

דישון ה׳ כתורה ג׳ מנהון בפרש׳ וישלח וסימ׳ במס׳ הפרש׳ ראה ועיין בסוף סדר וישלח׳

דך

דכא ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תצא ובישעיה סימן נ״ו׳

דכן ג׳ וסימניהון ואלו צלם חד סניא׳ חזה חוית וקרנא דכן׳ וקרנא דכן ועיינין לה׳

דכית ב׳ וסימניהון דכית בחלל רהב׳ תגלנה עצמות דכית׳

דל

דל ז׳ב פת חין וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב׳

דלל ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעיל וסי׳

דלו עיני למרום׳ מלרע׳ דלו מאנוש נעו׳ מלעיל׳

דליהו ג׳ בלישני׳ וסימן נמסר בירמיה סימן ל״ו׳

דלתות ג׳ וסימניהון

ויהי בקרא יהודי׳ ויעש חצר הכהנים׳ כאשר נשמע לסנבלט׳ וכל יחזקאל דכו׳ במ״ב דלתות וסי׳ בן אדם יען אשר אמרה׳ ועשויה אליהם אל׳

דם

וכל דם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקרא וכמ״ל כ״ב סי׳ י״ו

מרמה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׳

דמיה ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת שמיני׳

דמי ב׳ וסימניהון אל יפל דמי ארצה׳ ארץ אל תכסי דמי׳ וא׳ ודמי חבס ושארי על׳

דם הנקי ג׳ וסי׳ נמסר פרשת שפטים ומלכים ב׳ סי׳ כ״ד׳

דום ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ שמש בגבעון דום׳ האנח דם׳ דום לי״י והתחולל לו׳ מצעיתא חסר׳

דמי ג׳ וסימניהון על חומתיך ירושלם׳ ואל תתנו דמי לו׳ אלהים אל דמי לך׳

דומיה ד׳ וסימ׳ נמסר בתלים ריש סימן ס״ב׳

דן

דן ג׳ לשון משפט וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך׳

לדין ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן כ׳׳

מדונים ז׳ כתו׳ וי״ו וקרי׳ י׳ וסימ׳ נמסר במשלי סי׳ כ״א׳

כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר בתלים סימן צ״ז׳

דנאל ג׳ חס׳ יוד וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ד׳

דק

מדקרים ב׳ וסי׳ נמ׳ בירמיה סי׳ ל״ז׳

דר

ודרדר ב׳ וסימניהון וקוץ ודרדר׳ ועלה על מזבחותם׳

תדרך ה׳ וחס׳ וכימ׳ נמסר בפרשת עקב וריש יהושע׳

כדרך ב׳ וסימניהון

ואיש אין כארץ לבא׳ כדרך יום כה וכדרך׳ וא׳ וכדרך יום כה׳

ובדרך ד׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ בהעלותך׳

על דרך ה׳ וסימניהון נמסר בשפטים כימן ה׳ והושע סימן י״ג׳

וילכו דרך ג׳ וסימ׳

שלשת ימים במדבר׳ וילכו כל הלילה׳ וילכו דרך הערבה׳

הדריכוהו ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימני׳

כתרו את בנימן׳ ולא הדריכוהו בני שחץ׳ קדמ׳ חס׳

דרך הדרום ז׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימ׳ מ׳

דרך הצפון ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סים׳ מ׳

לדרך ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בירמיה סים׳ ב׳

בכל דרכיו ד׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן ח׳

דרכיו ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סים׳ י׳

דרכיך ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ כי תשא׳

ודורש ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים ובישעיה סימן ט״ז׳

דורש ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן קמ״ג׳

אדרוש ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ סי׳ כ׳

לדרש ז׳ חס׳ וכי׳ נמסר בעזרא סוף סימן ו׳ ובדברי הימים א׳ סוף סימן כ״א׳

תדרש ד׳ וסימניהון

ופן תדרש לאלהיהם׳ לא תדרוש שלומם׳ כי תבקש לעוני׳ תדרש רשעו בל תמצא׳

ודתן ואבירם ג׳ וסימניהון

ובני אליאב נמואל׳ ודתן ואבירם בני אליאב׳ ויעלו מעל משכן קרח תגיא דפסוק׳

נשלם מערכת

אות הדלת בט״ד

זה כי יקמץ והמסורת אומר כל עושה מאת״ת דת״ק פתחין ותלתין קמצין והפירוש אלה הדברים משלי ת״י עשר דברי הימים תהלות קהלת עזרא׳

ודברא על פתי הברות של אי ו כופות והגעיה לעיל פתיה ב פתוחות ורובם מתהפכים לאתנח וס״פ כמו כל פועלת אוכלת שומרת סובבת נותנת יושבת וכן כל נפעל הווה מאלה הגזרות שהזכרתי בכל המקומות כמו נרדפת מורדפת וכן יולדת וכל שם הפועל כמו לרדת לנקת לגשת וכן כל שם דבר

מערכת אות ההא

הבא מלטון מסגרית מסמרית ממלכת תפארת ובחטופי מולדת תוחלת תועלת וכן כל עורת יבלת דבשת גמלים שהם על משקל חזק וכן אחרת מעיינם וכן מלאת וכן כל שם דבר מן המלעיים מב׳ אותיות והבינה למעלה כמו מלך דרך עבד ודוגמתם ויצאו מכלל זה כל שם דבר שתחלתו מאותיות אחה״ע ואינו מתהפך באתנח וכ״פ מאו אות אחה״ע נקמצת והשניה נפתחת כמו אפר אכל אבר חלב חפץ חסן עגל ודוגמתם וכל שבט ספר כתר כמו תם ראשיהם נקמצים כי גם הם אחר ראשיהם ש״ן וכמך

מערכת אות ההא

ט׳ מלין יחידאין משמשין ה׳ריש וסיף ולית להון זוגא וסימני׳

הפתחה	ויצא אליהם לוט׳
הרה	נעמק השדים׳
הבורה	ויקחהו נישליכו׳
היארה	ניצו פרעה׳
הפרה	ברית ביני ובינך׳
החשמלה	ואראה והנה׳
הופיעה	רועה ישראל האזינה׳
המותה	יקר בעיני יי׳
הוציאה	מסגר נפשי׳

א״ב מן ב״ב ה׳ בריש תיבותא

וסימניהון׳

האם	כל הקרב הקרב אל׳
האם	אין עזרתי בי ותושיה׳
האיש	עוד האיש בית רשע׳
האיש	ואמרה האיש כמוני׳
האותי	הם בכעיסים׳
האותי	לא תראו נאם יי׳
האוסיף	ופנחס בן אלעזר׳
האוסף	ויעלו בני ישראל ויבכו׳
האזנה	ויאמר למך לנשיו׳
האזנה	נשים שאננות׳
הכלי	משברי הכלי שוא׳
הכלי	שנאתי השמרים׳
הבדלח	וזהב הארץ ההיא׳
הבדלח	והמן כזרע גד׳
הבאת	אל אוצרות שלג׳
הבאת	עד נבכי ים׳
הבאתיה	הלא שמעת למרחוק׳
הבאתיה	וחברו הלא שמעת׳
הביאתני	ויבא המלך דוד וישב׳
הביאתני	וחברו ויבא המלך דוד׳
הגגה	ויצא העלתם הגגה׳
הגגה	וישכימו ויהי כעלות׳
הגלו	וישמעו כל שרי׳
הגלו	וכל ישראל התיחסו׳
הגרנות	ויגידו לדוד לאמר׳
הגרנות	ומלאו הגרנות בר׳
הדם	ויאמר חלילה לי מיי׳
הדם	וחברו ויאמר חלילה לי מאלהי׳
הדבר	בכל אשר התהלכתי׳
הדבר	וחברו בכל אשר התהלכתי
הדפו	ואם בפתע בלא איבה׳
הדפו	מדוע נסחף אביריך׳
הדבקים	ואיש משך בקשת׳
הדבקים	וחברו ואיש משך׳
הדקות	ותבלענה השבלים׳
הדקות	וחברו ותבלענה׳
ההיטב	ויאמר יי׳ ההיטב חרה׳
ההיטב	ויאמר אלהים אל יונה׳
הובשת	ויאמר יואב אל מלך׳
הובשת	אתה בקעת מעין׳
הזמורה	ויאמר אלי בן אדם׳
הזמורה	בן אדם מה יהיה עץ׳

החדר	ויאמר אמנון אל תמר׳
החדר	מן החדר תבא סופה׳
החלות	אדני יי׳ אתה החלות׳
החלות	ויאמר המן לזרש׳
החרימם	כי מאת יי׳ היתה׳
החרימם	ויחמל שאול והעם׳
הטוח	ואם ישוב הנגע ופרח׳
הטוח	ואם בא יבא הכהן׳
הטמאה	והיה ביום ההוא אכרית׳
הטמאה	ויבאו הכהנים לפנימה׳
היד	ויאמר יי׳ אל משה היד׳
היד	ויאמר המלך היד יואב׳
הירא	את דבר יי׳ מעבדי׳
הירא	ויספו השטרים לדבר׳
הילוד	ותאמר האשה אשר בנה׳
הילוד	ויען המלך ויאמר תנו׳
היסופר	בקבר חסדך׳
היסופר	לו כי אדבר׳
היוקח	מגבור מלקוח׳
היוקח	ממנו עץ לעשות׳
הכון	לכן כה אעשה לך׳
הכון	והכן לך אתה וכל׳
הכף	ויאמרו שרי הסוכות׳
הכף	ויבאו אל אנשי סוכות׳
הלזה	ותאמר אל העבד מי׳
הלזה	ויאמרו איש אל אחיו׳
המלך	כי כה אמר יי׳ אל שלום׳
המלך	ויהי בימי אחשורש׳
המזבח	ואת המזבח נחשת׳
המזבח	ויאמר מה הציון הלז׳
המעלה	ותקטן עוד זאת בעיניך׳
המעלה	כי באחד לחדש הראשון׳
המעון	ובנית מזבח ליי׳
המעון	וזרועים ממנו יעמדו׳
המימה	ויאמר יי׳ אל משה השכם
המימה	לך אל פרעה בבקר׳
המושב	וכסף משנה קחו׳
המושב	ואם אין לאיש גואל׳
המשפתים	יששכר חמר גרם׳
המשפתים	למה ישבת בין המשפתי׳
המסות	ובבא משה לפני יי׳
המסות	וראו בני ישראל את פני׳
המשרה	כי ילד ילד לנו בן נתן׳
המשרה	לםרבה המשרה׳
המומתים	ותקח יהושבע׳
המומתים	וחברו ותקח יהושבעת׳
המוריה	ויאמר קח נא את׳
המוריה	ויחל שלמה לבנות׳
הנקל	ויהי הנקל לכתו׳
הנקל	ויאמר אלי הראית בן׳
הנראה	וירא יי׳ אל אברם׳
הנראה	ויאמר אלהים אל יעקב קום
הנראה	ויתאנף יי׳ בשלמה׳
הנראה	בשנת שלש למלכות בלשצאר׳
הנשמע	כי שאל נא לימים׳
הנשמע	ולכם הנשמע לעשות׳
הנסה	או הנסה אלהים לבא׳
הנסה	דבר אליך תלאה׳
הנחרים	הן יבשו ויכלמו כל׳
הנחרים	אך ביי׳ לי לאמר׳
הנגבה	ויסע אברם הלוך׳
הנגבה	ויעל אברם ממצרים׳

השטן	ויאמר יי׳ אל השטן׳
השטן	וחברו ויאמר יי׳ אל׳
הסבבים	מצאוני השמרים׳
הסבבים	וחברו מצאוני השומרים׳
העיני	אף לא אל ארץ׳
העיני	בשר לך אם כראות
העת	ויאמר אליו לא לבי הלך׳
העת	לכם אתם לשבת׳
העל	ויאמר אליהם רב שקה׳
העל	וישמע סנבלט׳
הפלא	לכן הנני יסף להפליא׳
הפלא	חסדיך מושיע חוסים׳
הפקד	ואתה הפקד את הלוים׳
הפקד	עליו רשע ושטן׳
הפרזי	כל אלה ערים בצורות׳
הפרזי	ועכברי זהב מספר׳
הצפירה	באה הצפירה הנה׳
הצפירה	הנה היום הנה באה׳
הצפוני	בני גד למשפחתם׳
הצפוני	ואת הצפוני ארחיק׳
הצפונה	ויבא אתי אל פתח שער
הצפונה	ואל הכתף מחוצה׳
הצבאות	ויעש את הכיור׳
הצבאות	ועלי זקן מאד׳
הקרבה	ולאחתו הבתולה׳
הקרבה	והיה העיר הקרבה׳
הקרבים	והלשכה אשר פניה׳
הקרבים	קדש מן הארץ׳
הקשה	ושפטו את העם׳
הקשה	כי אנכי ידעתי׳
הראתך	ואולם בעבור זאת׳
הראתך	ויאמר בן אדם ראה׳
הרואה	ויאמר המלך אל צדוק׳
הראה	ויאמר אלי בן אדם׳
הרבו	עלי מוהר ומתן׳
הרבו	באו ביתאל ופשעו׳
הרוגיה	כי הנה יי׳ יצא ממקומו׳
הרוגיה	כי רבים חללים הפילה׳
השמנה	ומה הארץ השמנה׳
השמנה	את האכרת אבקש׳
השנים	טובים השנים׳
השנים	ואם יתקפו האחד׳
השחוטה	את הצפור החיה׳
השחוטה	ולקח את עץ ארז׳
השלשים	ואלה שמות הגברים׳
השלשים	ורוח לבשה את׳
התקועים	ועל ידם החזיקו׳
התקועים	אחריו החזיקו׳
התקועית	ותאמר האשה התקועית אל המלך׳
התקועית	וחברו ותאמר׳
התנין	ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו
התנין	ויצאה בשער הגיא׳

א״ב מן חד חד ה׳ בריש תיבותא בתמיה וסימ׳

האל	יעות משפט׳
האלהים	מקרוב אני נאם יי׳
האלהים	ויהי כקרא מלך ישראל׳
האמת	שלחו מכם אחד׳
הבת	ויפל אברהם על׳
הבן	יקיר לי אפרים׳

הבנים	לבני עמון כה אמר׳
הבנהרים	חרה יי׳ אם בנהרים׳
הברכה	ויאמר עשו אל אביו׳
הגוי	ואבימלך לא קרב׳
הגנב	רצוח ונאוף׳
הדרכי	ואמרתם לא יתכן׳
הדרכי	ואמרו בני ישראל׳
החמיר	גוי אלהים והמה׳
החבירו	ואשקלה להם את הכסף׳
הות	על הרע כפים׳
הזכיר	ואבשלום לקח ויצב׳
החייתם	ויאמר אליהם משה׳
הטובה	ומה הארץ אשר׳
הטובים	עברו כלנה וראו׳
הינטר	לעולם אם ישמר׳
הים	אני אם תנין כי׳
הכלב	ויאמר הפלשתי׳
הלנצח	ויאמר אבנר אל יואב׳
הלמלך	עתה למה תריעו רע׳
המת	וירא דוד כי עבדיו׳
המדבר	הדור אתם ראו דבר יי׳
המערת	פריצים היה הבית הזה׳
הנמצא	ויאמר פרעה אל עבדיו׳
הסכת	וידבר משה והכהנים׳
העבד	ישראל אם יליד׳
העצב	נבזה נפוץ האיש׳
הפנין	תשאון אם לאל׳
הצאן	ובקר ישחט להם׳
הקץ	לדברי רוח׳
הראש	ויחר לאבנר מאד ע דברי איש בשת׳
השופט	כל הארץ׳
השמר	ויאמר יי׳ אל קין אי׳
השמרים	למען נסות את בני ישראל
התהלוך	כי אתה מתחרה׳
התרים	לעב קולך ושפעת׳
התשלח	ברקים וילכו׳

י״ד זוגין ב׳ ב׳ מלין ותרויהון מן ה׳ בריש תיבותא וסימניהון׳

ואלים	המאדמים׳
המים	החיים׳
המזרק	האחד׳
הבהמה	הטמאה׳
הדם	הנקי׳
האשה	הזונה׳
האשה	הנרצחה ב׳ בפסו׳
האיש	החכם׳
הלבוש	הבדים׳
המים	הרבים׳
הדברים	הטובים׳
האיש	המצרי׳
הימים	הבאים׳

ח׳ מלין נסבין ה׳ בר׳ תיבות׳ ויו״ד במצעות תיבותא וסימניהון׳

הקיף	וסבתם את העיר׳
הביא	ויתן יהונתן׳
השיב	וישאל לאשה׳
הקים	כה אמר יי׳ צבאות׳
הגיד	ויהי כשמעם׳
הכנפים	כמדעך׳
השמיד	הנה עיני אדני יי׳

ויצאו מן הכלל וכל שכל כולם קמוצים במ״ה פתוחים ע״פ המטר תעיין סימניהון בערך שכל במסר׳ רבת׳ ומלת מלך הסתנותה מרפותה כי לא תהפך באתנח וס״פ ונפתחת וגם מלת שמן את הכלל הזה וכן תבן קרב לא יפתחו ונפתחים וכל נדר בפתח במ״ה קמצין ונדר אלמנה ולנדר לא ירבה כל נדר וכל שבועת איסר כי נדר נדר עבדך דאבשלום ונדרו נדר ליי׳ ושלמו וכל אותם שהזכרתי דוגמת מלך ארץ שהפכים באתנח וס״פ ואינם מתפתנים בדבקותם כי יאמר ארץ מצרים גשם נדבות דרך הר שעיר זולתי מלת הבל שיאמר

מערכת אות ההא

מיאמר הבל הבלים וכן וחמת תנים כי כפשוטו דבוק יאמר ויכלו המיסי מן החמת וכן מגבר יאמר בדבקותו גבר תמים כל חבל נפתח וכן חבל נביאי אבל בטרס יבא חבל לה בא על דרך חסק חלב ורעיו וכל תבל שהוא לשון תדמה כמו מכין תבל בחכמת וראשו נקמץ אבל תבל עשו כלו פתוח ושרשו בלל והתיו כמו שבלול תמס והלוך אשר מרסו מסס וכן שבר כלו בפתח במ״ג אשר ראשיהם נקמצי ע״פ המסורת וסימניהון ולא נחלו על שבר יוסף ומשבר רוח תילילו חרש לאמר כלו נפתח אבל לא תקלל חרש כלו

במלאכה ו׳

הכשיר אם קהה הברזל ׳

זוגין מן ג״ג ה׳ ברישיהון

קדמ׳ ותנינא ה׳ ותלית׳ וה׳ תמצא נמס׳ במערכ׳ אות הו״ו כי שם כיתם דאינון מן א״ב מן ג״ג קדמ׳ ותניג׳ קרחי ותלית׳ נסיב וי״ו ׳

שטה מן לא״ קריין ה׳ ובל

חד וחד לית דכו׳ וסימניהון ׳

צהר תעשה לתבה ׳
בהם וכארבע עשרה שנה ׳
היי ויברכו את רבקה ויאמרו
וינהו ויהי מיום שבת הארון ׳
הומת וישמע אדניהו ׳
ההרם ביום ההוא יהיו חמש ׳
ומהיר והוכן בחסד כסא ׳
המץ יגורו כך נדחי מואב ׳
חמסים כקדח אש חמסים ׳
נח החמס קם למטה רשע ׳
חומות ופלטו פליטיהם והיו ׳
שמהו וצכי עדיו לגאון ׳
הלאת תאנים הלאת ולא תצא
הלל כי הלל רשע על תאות ׳
יהל לא תשב לנצח ולא תשכן
יהל אם אראה אור כי יהל ׳
תהל עטישתיו תהל אור ׳
הפץ עברות אפך וראה ׳
יגה גם אול׳ רשעים ידעך ׳
והללו כי מאספיו יאכלהו ׳
והללתם ואכלתם אכל ושבע ׳
הברו החצים מלאו השלטים ׳
הברו סורו סורו צאו משם ׳
הברי נלאית ברב עצתיך ׳
להכר בעת ההיא יאמר לעם ׳
הצו ובני אליאב נמואל ׳
בהצתם ורתן ב׳ בפסו׳ ׳
בהצתו את ארם נהרים ׳
חצן ובאו עליך הצן רכב ׳
ההרמונה ופרצים תצאנה אשה ׳

יו״רפ׳ משמשין ה׳ ולית

להון זוגא וסימניהון

האנשים האלה שלמים ׳
המלאך הגאל אתי ׳
הכהן המחטא אתה ׳
הקרב את קרבנו ׳
הארץ אשר הכה יי׳ ׳
הנגע במת לכל נפש ׳
האיש הרך בך ׳
הנער בא ודוד קם ׳
השיב עליך יי׳ ׳
המנחה החטאת והאשם ׳
הבית הזה אשר אתה בונה ׳
הנפש החטאת היא ׳
המלך יתאבל ׳
הסיר יי׳ משפטיך ׳
היה יי׳ כאויב ׳
הביא בכליותי ׳

ה׳ יהידאין משמשין סופי׳

ח׳ וריש ב׳ וסימניהון

נשחתה וירא אלהים ׳
נעצרה וישב אהרן ׳
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו ׳
נהרסה והנה עלה כלו קמשונים ׳

י״ד כתי׳ ה׳ בסו׳ תיבו׳ וקרי׳

ו׳ שורק וסימ׳ נמסר באיכה סוף א״ב ד׳

א״ב מן חד וחד ומן תרתין

תיבות׳ דילוג קדמ׳ לא נסיב ה׳ ותנינ׳ נסיב וסימניהון

אשרי איש הללויה אשרי ׳
אשרי האיש אשר לא הלך ׳
אנשי שם ויקומו לפני משה ׳
אנשי השם הנפילים היו בארץ ׳
אחיכם אחד אם כנים אתם ׳
אחיכם האחד ויאמר אלינו האיש ׳
אביה שדה ויהי בבאה ותסיתהו
אביה השדה וחברו דשפטי׳ ׳
אל אבן ועתה שימו נא לבבכם ׳
אל האבן והלוי׳ הורידו את ארון ׳
אל חשן ונתת אל חשן המשפט
אל החשן וישם עליו את החשן
אדמת קדש ויאמ׳ אל תקרב הלום
אדמת הקדש ונחל יי׳ את יהודה
אלהי משפט ולכן יחכה יי׳ לחננכם
אלהי המשפט הוגעתם יי׳ בדבריכם
בא אלהים וירא פלשתים כי ׳
בא האלהים ויאמ׳ משה אל העם ׳
באו אנשים ויהי בשנה השביעית
באו האנשים ויבא אלהי׳ אל בלעם
בהעצר שמי׳ ולא יהיה מטר דמלכי׳
בהעצר השמי׳ ולא יהיה דד״ה ׳
בהר קדש את כרוב ממשח ׳
בהר הקדש והיה ביום ההוא יתקע
בערי גלעד וישפט יפתח את יש׳
בערי הגלעד טפינו נשינו מקנינו
בתחתיות ארץ לא נכחד עצמי ממך
בתחתיות הארץ והמה לשואה ׳
בעל אשה אם בגפו יבא ׳
בעל האשה כי ינצו אנשים ׳
בנפש אדם יון ותוכל ומשך ׳
בנפש האדם כל הנגע במת ׳
ביד בלאכים ושלחתם אל מלך ׳
ביד המלכים ויקח צמד בקר ׳
בנות גוים בן אדם נהה על ׳
בנות הגוים קינה היא וקוננוה ׳
גבהות אדם עיני גבהות אדם ׳
גבהות האדם ושח גבהות האדם ׳
גדול כנפים ויהי נשר אחד גדול
גדול הכנפי׳ ואמרת כה אמ׳ אדני
והנשר הגדול ׳
גיא חרשים ומעונתי הוליד את
עפרה ׳
גיא החרשי׳ לד ואונו גיא ׳
גדיי עזים לך נא אל הצאן ׳
גדיי העזים ואת ערת גדיי ׳
הנה שמים כי האמנם ישב דד״ה
הנה השמים כי האמנם דמלכי׳ ׳
הארון ברית ויעמדו הכהני׳ נשאי

הארון הברית ויהי בנסוע העם
מאהליהם ׳
הכבש אחד את הכבש אח׳ דוידבר ׳
הכבש האחד את הכבש האחד
דואלה שמות ׳
וימן אלהים ויהי כזרח השמש ׳
וימן האלהים תולעת כעלות השחר
ויבן עיר וילך האיש ארץ ׳
ויבן העיר מסביב מן המלוא
ועד הסביב ׳
ונבנתה עיר כה אמר יי׳ הנני שב׳
ונבנתה העיר הנה ימים באים ׳
ונמסו הרים וחלליהם ישלכו
ופגריהם ׳
ונבכו ההרים תחתיו והעמקים
יתבקעו ׳
ויצא אחד אל השדה ללקט ׳
ויצא האחד מאתי ואמר ׳
ועץ חיים תחלת ממשכה ׳
ועץ החיים ויצמח יי׳ אלהים מן
וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך
וישלח האלהים מלאך לירושלם ׳
ושני בנים בימי׳ ההם לא יאמרו
ושני הבנים מה לכם אתם משלי׳
והיה אלהים ויאמ׳ ישרא׳ אל יוסף
והיה האלהים וקראתם בשם
אלהיכם ׳
ופר שני ולקחו פר בן בקר
ופר השני ויהי בלילה ההוא ׳
ורך לבב ויקבצו עליו אנשים
ורך הלבב ויספו השטרים לדבר
וקטרת סמי׳ ומקטירי׳ ליי׳ ׳
וקטרת הסמי׳ ופקדת אלעזר בן ׳
ודקת בשר והנה שבע פרות ׳
ודקות הבשר ותאכלנה הפרו׳ ׳
זרע קדש ועוד בה עשיריה ׳
זרע הקדש כי נשאו מבנותיהם ׳
חיל צבא ועל ידם חיל צבא ׳
חיל הצבא ויהי לתשובת השנה
חשן משפט ועשית חשן משפט ׳
חשן המשפט ונתת אל חשן ׳
יצא דבר בתחלת תחנוניך ׳
יצא הדבר ויען לבן ובתואל ׳
ידעי ים וישלח לו חורם ביד׳ ׳
ידעי הים וישלח חירם באני ׳
יום הוא ועדיך יבא למני ׳
יום ההוא יום לבנות גדריך ׳
יום כפורי׳ וכל מלאכה לא ׳
יום הכפורי׳ אך בעשור לחדש ׳
כי שמים שאו לשמים עיניכם
כי השמים ומי יעצר כח לבנות ׳
כימי שמים ושמתי לעד זרעו ׳
כימי השמים למען ירבו ימיכם ׳
לחת אבן ויתן אל משה ׳
לחת האבן ויאמר יי׳ אל משה ׳
מן בקר וירא חתן משה ׳
מן הבקר ויהי ממחרת וישב ׳
מהר גלעד הנך יפה רעיתי ׳
מהר הגלעד ועתה קרא נא באזני
מעל שמים כי גדול מעל ׳
מעל השמים הללוהו שמי השמי׳ ׳
עצי עולה וישכם אברהם בבקר
עצי העולה ויקח אברהם את עצי

עיר אלהים נהר פלגיו ישמחו ׳
עיר האלהים נכבדות מדבר בך ׳
עד חרמה ויצא האמרי הישב ׳
עד החרמה וירד העמלקי ׳
עם קדש ואשמע את האיש ׳
עם הקדש וקראו להם עם הקדש
עם אלהים ותאמר האשה ולמה
עם האלהים ויתיצבו פנות כל העם
פני פרכת וטבל הכהן את אצבעו
פני הפרכ׳ והברו וטבל הכהן ׳
פרי בטן ויחר אף יעקב ברחל
פרי הבטן הנה נחלת יי׳ בנים ׳
פיח כבשן ויאמ׳ יי׳ אל משה ואל
פיח הכבשן ויקחו את פיח ׳
קדש אלהים אם כרוב ממשח ׳
קדש האלהים עתה תנו לבבכם ׳
ראשית גוים וירא את עמלק
ראשית הגוים הוי שאננים בציון
שני גוים ויאמר יי׳ לה שני ׳
שני הגויים יען אמרך את שני ׳
שבתת שנים וכפרת לך שבע ׳
שבתת השנים שבתת שנים ב׳ בו ׳

י״ר זוגין קדמא לא נסיב ה

ותנינ׳ נסיב ה׳ בהד סגינא וסימניהון

עבתת ונתת את שתי ׳
העבתת ויתנו את שתי ׳
כבשן ויאמר יי׳ אל משה ואל ׳
הכבשן ויקחו את פיח ׳
זיפים ויעלו זיפים ׳
הזיפים ויבאו הזיפים ׳
שלום ויאמר המלך ׳
השלום ויאמר המלך ׳
מעכה ויעכר בכל שבטי יש׳ אבלה
המעכה ויבא ויצורו עליו באבלה
אדם עיני גבהות ׳
האדם ושח גבהות ׳
כפר ואקח את ספר ׳
הספר ואתן את הספר ׳
עיר ונבנתה עיר הנה ימים ׳
העיר ונבנתה העיר ליי׳ ׳
רעים לכן רעים שמעו את
דבר יי׳ ׳
הרעים לכן הרעים שמעו דבר יי׳
אל שער ושער לחצר הפנימי נגד
אל השער ושער לחצר הפנימי דרך
שמים ויגידו שמים ׳
השמים הגידו השמים ׳
אבות אלה ראשי אבות
לתלדתם ראשים דד״ה
האבות אלה ראשי האבות ללוי׳
כהן ויאמר התרשתא להם
אשר קרם׳ ׳
הכהן וחברו ויאמר התרשתא ׳
פרות שבע פרות ׳
הפרות ושבע הפרות ׳

א״ב מן חד חד מפיק ה׳

בסו׳ תיבו׳ וסימניהון

אוה כי בחר יי׳ בציון ׳
בזה לכן כה אמר יי׳ הנני נתן

גשבה

נקמץ כי הוא על משקל עור גבן אלס רק כי אין הר״ס סובלת חזק כאשר היא על משקל המדגשי׳ וכן כל ערב נפתח כלו אך ערב רב כלו נקמץ והנגינה לרע אבל או בפתני י״ו בערב ראשו נקמץ על דרך אפר חלב אשר לא נהפכו׳ באתנח וכפ וסופו פתוח כי נגינתו לעיל כי כן הדין בכל נגינה מוקדמת כאשר בארתי וכאשר אבאר בעזרת הא׳: כל שבת שהוא לשון בטלה כלו נקמץ והנגינה לרע אבל שבת אחים כלו פתוח והנגי׳ לעיל כמו שם הפועל כאשר פירשתי לעיל כל ברך שהוא לשון ברכי׳ נפתח כלו והנגינה לעיל

מערכת אות ההא

למיל אבל ברך ולא אטיבנה כלו קמוץ והמגי׳ לרע ובוצע ברך ב״כ כרין כל משקל כבר אשר עניינו ברי״ם חרס טבת ויחן בתבץ כלם נקמצי׳ וגניבת׳ לרע וסימניך חבול תיבלא ואיתבר חרס ל׳ ברמשא ואותביה בברכוהי בטבת מכלל שני הברו׳ של אי משם דבר אשר אמרתי שכלו נפתח יכאור׳ מלות אות שנית חמשת תכלת אשר חנים קמץ וחנים פתח סימן אטטה ויפן זנב ל׳ זנב וירב בבת יהודה ויפר את עמו מאד ודוגמתם שהם יוכאים כאחד נפתחי׳ שהם משקל נוסף כי ויפן כמו ויפנה וירב כמו וירבה הרב כבסני

גשמת חזה הוית באדין מן קל מליא׳
דודת מי זאת עולה מן המדבר
חשה כי השה אלוה ו כמה׳
והודעתה בן אד׳ התשפט התשפט
וגלה ותנה מנרת זהב כלה׳
והשקה את המים והיתה׳
זכורה ונתנה יי׳ אלהיך בידיך׳
חכת כי נפת תטופנה שפתי׳
טבחה טבחה טבחה מסכה׳
יבמה הנני רב את ריבך׳
כבכורה והיתה ציצת נובל׳
לחננה כי עת לחננה כי בא׳
מדה ארוכה מארץ מדה׳
מכרה אשת חיל מי ימצא׳
נצה ובגפן שלשה שריגים׳
שמחה ועתה כתבו לכם את
ענה ונתן האיש השכב עמה׳
עצה כי תצור אל עיר׳
פנה עבר בשוק אצל פנה׳
צדה ברך אברך׳
קנה כצפור נודדת מן׳
ראה אז ראה ויספרה׳
שביה והסירה את שבלת׳
תלה כה אמר יי׳ הנני שב׳

י״א זוגין מן חד חד חד

מפיק ה׳ וחד לא מפיק וסימניהון׳

מכרה אשת חיל מי ימצא׳
מכרה ויאמר יעקב מכרה׳
ושערה וראה הכהן והנה׳
ושערה ואם כהרת לבנה היא׳
לרבעה ובכל בהמה לא תתן׳
לרבעה ואשה אשר תקרב אל׳
מעונה אמרתי אך תראי׳
מעונה אלהי קדם ומתחת׳
נצה ובגפן שלשה שריגי׳
נצה כי לפני קציר כתם׳
ואתננה והיה סחרה ואתננה׳
לאתננה והיה מקץ שבעים שנה׳
רבבה הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי׳
לרבבה דרן רכלתך בבגדי׳
חילה הנה יי׳ יורישנה׳
לחילה שיתו לבכם לחילה׳
ככיבורת והיתה ציצת נובל׳
כביכורה בענבים במדבר׳
חכת כי נופת תטופנה׳
חכה ואליהוא חכה את׳
ערכה לא ידע אנוש׳
ערכה אם תוכל השיבני׳

י״ה מלין לא מפקין ה׳ בסו׳

תיבו׳ ומטעין בהון וסימניהון

ותחמרה ולא יכלה עוד הצפינו׳
הוסרה הנני ממטיר כעת מחר
עונה כי דבר יי׳ בזה׳
חלבה אשר לא הוריש את׳
עתה ומשם עבר קדמ׳
צדה ואני שלשת החצים׳
בבואה את קומי לכי לביתך׳

אנחתה חזות קשה הוגד לי׳
מוסדה והיה כל מעבר מטה׳
ורחמה אשר לא מותתני מרחם
באמה הנה כל המ׳ל עליך׳
למינה והיה יעמדו עליו דוגים׳
חלאתה לכן כה אמר אדני יי׳ אוי עיר הדמים׳
המונה וגם שם עיר המונה׳
הראשה מי אתה הר הגדול׳
משכמה כתפי משכמה תפול׳
כה לכן דבר אתם ואמרת׳

ז׳ זוגין חד נסיב ה׳ וחד כה׳

ולית להון זוגא וסימניהון נמסר במערכת אות הב׳ית כאלפא ביתא מן חד וחד חד חסר ב׳ וחד נסיב ב׳׳

ה׳ מלין יחידאין לא מפקין

ה׳ בסוף תיבות׳ וסימניהון נמסר סוף סדר וישלח׳

א״ב מן חד חד חד וא׳ וה׳ד

והא׳ ול׳ דכו׳ וסימניהון

ואחרון ואני ידעתי גאלי חי׳
והאחרון כי לא מועף לאשר׳
ואהל וחשבה ואהל וברכיה׳
והאהל ומשמרת בני גרשון׳
ואלפים צאנה ואלפים כלם׳
והאלפים והעירים עבדי האדמה׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳׳
והבקר ומראה הערב והבקר׳
וגוים ובאו עמים רבים׳
והגוים כי הגוי והממלכה׳
וגבהים אם עשק רש וגזל׳
והגבהים הנה האדון יי׳ צבאות מסעף׳
וגבה ערת נא גאון וגבה׳
והגבה והאולים אשר על פני׳
וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה
והגבוה כה אמר אדני יי׳ הסר המצנפת׳
ודל חכם בעיניו איש׳
והדל העשיר לא ירבה׳
וחרם כה אמר אדני יי׳ הסר המצנפת׳
והחרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׳
וחצר הגדולה סביב שלשה׳
והחצר וירם כבוד יי׳ מעל הכרוב
וחטים משכב וספות וכלי׳
והחטים ויאמר ארנן אל דוד׳
וחכמים אנשי לצון יפיחו׳
והחכמים כי את כל זה נתתי׳
ומלא ולנפתלי אמר׳
והמלא ובאת וסגרת הדלת׳
ומשחית עלה אריה מסבכו׳
והמשחית ותהי חרדה במחנה׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
ונגע לא תאנה אליך׳
והנגע וראה הכהן אחרי הכבס׳
ושטן הפקד עליו רשע׳

והשטן ויראני את יהושע׳
ועירים גמלים מיניקות׳
והעירים והאלפים והעירים׳
ופרה ודוב תרעינה׳
והפרה והעזים והפרה׳
וצרעת נעמן תדבק בך׳
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׳
וקדש ואשמעה אחד׳
והקדש ואחרי השבעים ששים׳
ורגלים עינים הייתי לעור׳
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו
ושיר כי בימי דוד׳
והשיר וכל הקהל משתחוי׳
ושופט ויאמר מי שמך לאיש׳
והשופט על הרע כפים׳
ותכן ועתה לכו עבדו׳
והתכן והשערי׳ והתבן לסוסי׳
ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק
והתרומה היקבע אדם אלהים׳
ותורות ועל הר סיני ירדת׳
והתורות אלה החקים והמשפטים

אלין מלין חד נסיב ה׳ וחד

זה׳ ולית להון זוגא וסימניהון׳

הטי והיה הנער אשר אמר׳
והטי שמעי בת וראי׳
הקריבה מים שאל חלב נתנה׳
והקריבה ואם נפש אחת תחטא׳
הכשבים ואם מן הצאן קרבנו׳
והכשבים הפריד יעקב׳
הוריד ויקצץ המלך אחז׳
והוריד לכן כה אמר יי׳׳
האנפה ואת החסידה׳
והאנפה והחסידה והאנפה׳
היך וירא דויד את האלהים דרה׳
והיך יוכל עבד אדני זה׳
הכו ויצו אבשלום את נעריו
והכו ולאלה אמר באזני׳
הטהרו כי מרבית העם׳
והטהרו וכה תעשה להם לטהרם
הטהרו כי הטהרו הכהנים והלוי׳
והטהרו ויאמר יעקב אל ביתו׳
הערבים והיה מהנחל תשתה׳
והעורבים מביאים לו לחם ובשר׳
הילדה ויאמר שכם אל חמור׳
והילדה ואל עמי ידו גורל׳
הגרזן היתפאר הגרזן׳
והגרזן והבית בהבנתו׳
הגה כי כל ימינו פנו׳
והגא שמעו שמוע ברגז׳
הישרה שמעו נא זאת ראשי׳
והישרה גם אנכי חלילה לי מחטא
הביט הוי משקה רעהו מספח׳
והביט טהור עינים מראות׳
הוריתיך בדרך חכמה הורתיך׳
והורתיך ועתה לך ואנכי אהיה׳
השיגה או דודו או בן דודו׳
והשיגה ואיש כי לא יהיה לו גואל
הדל ויאמר אליו בי אדני׳
והדל העשיר לא ירבה׳
המשנים ועמהם אחיהם׳

והמשנים ויחמל שאול והעם׳
הפשיט כבורו מעלי הפשיט׳
והפשיט את העלה ונתח׳
החייתם ויאמר אחי בני אמי הם׳
והחייתם את אבי ואת אמי׳
הצליחה אנא יי׳ הושיעה׳
והצליחה אנא יי׳ תהי נא אזנך׳
החזיקי מי מצור שאבי לך חזקי׳
והחזיקי קומי שאי את הנער׳

א״ב מן ב״ב וה׳ בריש

תיבותא וסימניהון

והאבן וירא והנה באר בשדה׳
והאבן חזאת אשר שמתי מצבה
והאחזו ואתנו תשבו והארץ׳
והאחזו ואך אם טמאה ארץ׳
והאכות הכנים מלקטים׳
והאכות ונפצתם איש אל אחיו׳
והאמה מזה׳
והאמה מזה ב׳ בפסו׳
והביטו והיה כצאת משה׳
והביטו ושפכתי על בית דוד׳
והבור ויקחהו וישליכו אתו׳
והבור אשר השליך שם ישמעא׳
והבאים זכר ונקבה מכל׳
והבאים והיהודים והסגני׳ מאה׳
והביאותיו ועברי כלב עקב׳
והביאותיו וחנה לא עלתה כי׳
ורביאותיך ועלית על עמי ישראל׳
והביאותיך ושובבתיך׳
והבגד כי יהיה בו נגע צרעת׳
והבגד או השתי או הערב׳
והגישו ארניו אל האלהים׳
והגישו אל הדלת ב׳ בפסו׳
והגדול על הרע כפים׳
והגדול אלה מבני גד ראשי׳
והגלגל והלך מדי שנה בשנה׳
והגלגל ואל תדרשו ביתאל׳
והדת הרצים יצאו דחופים׳
והדת הרצים רכבי הרכש
והדגה אשר ביאר תמות׳
והדגה אשר ביאר מתה׳
וההיכל ומדד ארך הבניין׳
וההיכל שערי הנהרות נפתחו׳
והורד המשכן ונסעו׳
והורד ועבר בים צרה׳
והושיע כעת מחר אשלח׳
והושיע יי׳ את אהלי יהודה׳
והושיעה וישלחו אנשי גבעון׳
והושיעה פנה אלי וחנני תנה׳
והושיעם וכי הקים יי׳ להם׳
והושיעם יי׳ אלהיהם ביום ההוא׳
והוספתי דכרתי אני עם לבי מלעי׳
והוספתי על ימיך חמש עשרה מלרע
והוספתי וגדלתי והוספתי׳
והוספתי ואני תמיד איחל׳
והחזיקה כי ינצו אנשים יחדו׳
והחזיקה בו ונשקה לו׳
והטבנו ויאמר משה לחובב׳
והטבנו והיה כי תלך עמנו׳
והיכל מיום אחד לחדש השביעי׳
והיכל

מעוניו מענים הוא כמו מרבה בווי אבל ותרב משאת בנימן ותכל כל עבודת המשכן הם עומדים בעצמם על כן חנים קמץ וחנים פתח מפני הנגינה מוקדמת כל משקל כבר אשר הפעל ע״ן שלו רי״ש כלו נקמץ כמו ברך לא אטיבנה או ברך נבות חרף עוטהו ונדרת וכן לפעמי׳ בחלף החירק נהפך לקמץ קטן כמו מחץ יבמי באר התור׳ ופעמים בה״א כמו נהלת שהוא על משקל דברת ופעמים שב״א חלף וה׳ה״א באים בחירק כמו נאר מהר כועה מהרו בניך אבל כשהע״ן של פעל רי״ש לעולם בצרי׳ מ״ס של שמוש הבאה לפני

לפני אותיות אח״הע והיא מתפתחת להיות בחירק לולי אח״הע והתפכה להברת אי תהיה בקמץ כמו מרעהו מאת מעם מהם כי הם באים על דרך מבית מכל אבל כל האותיות לא יוכלו לסבול דגש כל פעל עתיד מחטופי פ״א פעל מ״ו כמו אשב ישב ארד ירד כלם נקמצים והנגינה לרע ובבא עליהם וי״ו ומכבתם להבא או לטעבר וארד ואבב ותלד ויגד חכים קמץ וחכים פתח כי הנגינה לעיל ופותחת הברת אי שאחריה כי כן הדין בנגינה מוקדמת אך בו״דין הכשרשין אות האיתן בחירק כמו איתן יתן תיתן ואיקן׃

והיכל האמר לכורש רעי וכל׳
והך ויאמר יי׳ אל משה נטח׳
והך ואתה בן אדם הנבא והך׳
והכני הצלני נא מיד אחי׳
והכני אם יוכל להלחם׳
והלבונה ואומרה ויטהרו הלשכות
והלבונה ומהם ממנים על הכלים׳
והמתה את העם הזה׳
והמתה עתה לך והכית את עמלק
והמגדל פלל בן אוזי מנגד המקצוע
והמגדל והנתיני׳ היו יושבי׳ בעפל
והמזבח בשפך וישפך הדשן׳
והמזבח וימד את החצר ארך׳
והמוריגי׳ ויאמר ארונה אל דוד׳
והמוריגי׳ ויאמר ארנן אל דוד׳
והמואבי׳ כאשר עשו לי בני עשו׳
והמואבי׳ רפאים יחשבו גם הם׳
והנכם יי׳ אלהיכם הרבה׳
והנכם ואתם הרעתם לעשות׳
והנשיאם הביאו את אבני׳
והנשיאם וישב פנחס בן אלעזר׳
והשיאו אתם עון אשמה׳
והשיאו ואם אל עיר יאסף׳
והעל מלעי׳ ויאמר יי׳ דצפרדע׳
והעל קח את אהרן ואת׳
והערבה והירדן וגבול מכנרת׳
והערבה עד ים כנרת׳
והפשתה והשערה נכתה׳
והפשתה נבעול ב׳ בפסו׳׳
והפלה יי׳ בין מקנה׳
והפלא יי׳ את מכותך׳
והצל וישאל דוד ביי׳ לאמר׳
והצל ומאז באתי אל פרעה׳
והצעיר וישבו לפניו הבכור׳
והצעיר הקטן יהיה לאלף׳
והקול בשמע בית פרעה׳
והקול ואין העם מכירים׳
והקרוב הרחוק כדבר ימות׳
והקרוב אליו כרשנא שתר׳
והקסמי׳ והיתה ידי אל הנביאים׳
והקסמי׳ כי התרפים דברו און׳
והרגוני ויאמר אברהם כי אמרתי
והרגוני אם יעלה העם הזה׳
והרבה למען למוג לב׳
והרבה יחל ישראל אל יי׳
והרבה והוא רחום יכפר׳
והרבו אשר בשערה ישופני׳
והרה ויער אלהי ישראל דפול דה״ת
והרה הנה יחבל און והרה׳
והראש אחד יפנה דרך׳
והראש ב׳ בפסו׳׳
והשכים אבשלום ועמד׳
והשכים ויהי כי הקיפו ימי׳
והשמש וירדפו יואב ואבישי׳
והשמש וישכימו בבקר והשמש׳
והשלחן ושמת את השלחן׳
והשלחן ומשמרתם הארון׳
והשלום כה אמר יי׳ צבאות צום׳
והשלום בריתי היתה אתו׳
והשמים ויהי עד כה ועד כה׳
והשמים כי זרע השלום והגפן׳
והתודה וסמך אהרן את שתי׳
והתודה והיה כי יאשם לאחת׳

והתודו את עונם ואת עון׳
והתודו את חטאתם׳
והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם׳
והתנחלתם את הארץ בגורל׳
והתאנה הגפן הובישה׳
והתאנה העוד הזרע במגורה׳
והתורה ויאמר יי׳ אל משה עלה׳
והתורה ואת החקי׳ ואת המשפטי׳

חד מן ב״א מלין דכתי׳ בה׳

בסוף תיבותא וודייא וסימניהון׳

ואברככה הביאה לי ציד ועשה׳
ובכה ובעמך ובכל עבדיך׳
ידכה והיה לאות תכינא׳
במכה מי כמכה באלים׳
כמכה ב׳ בפסו׳׳
אתכה ותראני האתון׳
עמכה ותאמר כי אדני חי נפשך
בכה כי בכה ארוץ גדוד דשמואל
ימצאכה חי יי׳ אלהיך אם יש׳
נעצרכה ויהי בשביעית ויאמר׳
הנכה ויען השליש אשר למלך
יענוכה ודברת אליהם את כל׳
בשמכה כה אמר יי׳ צבאות יען׳
הראתכה וידבר אלי האיש׳
כחכה התרפית ביום צרה׳
תנצרכה מזמה תשמר עליך׳
לחלכה ישב במארב חצרים׳
חלכה ראית כי אתה עמל׳
כפכה אחור וקדם צרתני׳
בכה כי אליך יי׳ אדני עיני בכה
יברכוכה יודוך יי׳ כל מעשיך׳

ג׳ זוגין חד נסיב ה׳ וחד

נסיב לה׳ ולית להון זוגא וסימניהון

הניח והיה ביום הניח׳
להניח וראשית כל בכורי׳
הוללים לא יתיצבו׳
להוללי׳ אמרתי להוללים׳
הודיעך ויענך וירעיבך׳
להודיעך קושט אמרי אמת׳

י״ג חס׳ ה׳ בריש תיבותא

וקריין וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ כ״ג׳

וחילופיהון ז׳ נסבין ה׳

בריש תיבותא ולא קריין
וסימניהון

החנית ויען דוד ויאמר הנה׳
ההמון קדמאה ויען אחד מעבדיו׳
ויאמר ויקחו נא׳
המלח הוא הכה את אדום׳
הספר תנינא ותהי לכם חזות׳
הספרי׳ תנינא ותכתוב ספרים בשם
אחאב׳
הסחבות ויקח עבד מלך את
האנשים׳
הכנפים גם במדעך מלך׳

ג׳ מלין חס׳ ה׳ באמצע

תיבותא וקריין וסימניהון

ויאהבו ויהי ככלותו לדבר אל
שאול׳
לגיד וישב יהורם המלך
להתרפא׳
וכרמל עד יערה עלינו רוח׳

וחילופיהון ה׳ כתיב ה׳

במצעות תיבותא ולא קריין
וסימניהון

בהשדה ויקם המלך לילה׳
בהתפום וילכו אחריהם עד הירדן
שהתקיף מה שהיה ככר נקרא׳
בשהסכל וגם בדרך כשהסכל׳
שהשמם על הר ציון שהשמם׳

כ״ט חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳

וקריין וסימניהון

וארב ואקח את אביכם׳
הגג וישכימו ויהי כעלות׳
והם ויתנם ביד הגבעונים׳
יהי׳ כאשר היה עם׳
והית גבלת איזבל כדמן׳
וגרא הגידו האותיות לאחור׳
הב אנכי בראתי חרש׳
ירא והיה כעץ שתול׳
תעש ויאמר גדליהו בן׳
ותעגב עליהם למראה עיניהם׳
חמש ומן המדה הזאת תמוד׳
ואככד עלו ההר והבאתם עץ׳
וארבע שלשה המה נפלאו׳
נטע זממה שדה ותקחהו׳
בליל טעמה כי טוב סחרה׳
לכן שבנה כבתי לכן כי׳
ואדע ואני אמרתי אגלה׳
שת עונותינו לנגדך׳
וירא ויחי איוב אחרי זאת׳
בליל קומי רני בליל׳
הכיט זכור יי׳ מה היה לנו׳
ונשוב השיבנו יי׳ אליך׳
ואת הגדת היום את אשר׳
את הלא את סכת בעדו׳
את כי גם פעמים רבות׳
את תנינא אתה הוא יי׳ לבדך את׳
ואת ונפשי נבהלה מאד׳
ועת פתוחיה יחד בכשיל׳
עת ואמר לבלה ניאופים׳

וחילופי׳ כ׳ מלין כתיבן ה׳

בסוף תיבו׳ ולא קרי׳ וחד פלונתא
עלוהי וסימניהון

וארא בשלל אדרת שנער׳
ואבאה אתכם אל ארץ האמרי׳
אריה דוב אורב הוא לי׳
האריה ובניהו בן יהוידע דשמואל
רעה שונא טוב ואוהבי רע׳
הרעה ועשה הרעה׳
באה אומללה יולדת השבעה
באה והכה את ארץ מצרים׳
קוה ויצא עוד קוה המדה׳
וקוה ויעש את הים מוצק׳
דמלכים׳

וקוה לכן כה אמר יי׳ שבתי׳
נמצאה ואם לא השחוק היה׳
ותראה ואמר אחרי עשותה׳
האתה ונתתי את הבית הזה׳
בשילה ואת׳
יעשה ותאמר נעמי לשתי׳
אלה ואמר לה אלה מאניא׳
פקחה הטה אלהי אזנך ושמע׳
חרבה הרבה כבסני מעוני׳
ורעה רעך ורעה אביך׳
אהביה אני אהביה אהב׳
צידה פלונת׳ דרב נחמן ועתה
שא נא כליך׳

ט״ו זגין חד קרי׳ ה׳ וחד

קרי׳ ה׳ ולית דכו׳ וסימניהון נמסר בד״ה
א׳ ריש סימן ה׳

ה׳ זוגין מן ב״ב חד כתי׳ ה׳

בסוף תיבות׳ וחד כתי׳ י׳ וסימני׳ נמסר
במשלי סימן י״ט׳

ב׳ כתיבן ה׳ במצעו׳ תיבו׳

וקרי׳ כ׳ וסימניהון

מעלליהם בית דוד כה אמר׳
עליהם בוסו נודו מאד׳
ברכב רכבי עליתי דמלכים
לא קרי כף׳

זוגין דלא נסבין ה׳ בריש

תיבו׳ סימניהו נמסר בסדר תרומה׳
לחם פנים ל׳ וכו׳

ז׳ זוגין דמיין חד מיעוט הד

רבוי ונסבין ה׳ בסו׳ תיבותא סימניהון
נמסר בסדר נשא׃

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד

ה״א וכולהון לית דכוות׳
וסימניהון

אמן ויהי אמן את הדסה׳
האמן האנכי הריתי את כל העם
אשמם ואטמא אותם במתנותם׳
האשמם אלהים יפלו ממעצותיהם׳
אמר כה אמר אדני יי׳ יען אמר
מואב ושעיר׳
האמר למלך בליעל׳
אמרות והנה כל הנשים אשר
נשארו׳
האמרות שמעו הדבר הזה פרות
הבשן׳
ארורה ולאדם אמר כי שמעת׳
הארורה ויבא ויאכל וישת ויאמר
פקח נא את׳
בחר ויחר אף שאול ביהונתן׳
הבחר ויאמר יי׳ אל השטן יגער׳
גדלות ומי כעמך ישראל דה״ה׳
הגדולות יי׳ בעבור דבורך וכלבך׳
דה״ה׳
דודאים וילך ראובן בימי קציר
חטים׳

כלל של דבר שתי הברות של אי אם הנגינה לרע אי שתיהן נקמצות כמו אטב ישב ואם הנגינה לעיל הברת אי שאחריה לעולם פתוחה הראשונה פעמים פתוחה ופעמים קמוצה אם הברת ראשונה נקמצת באתנח וס״פ להברת אה אז היא פתוחה ופעמים אף בלא הפיכה כמו מלך תבן קרב טרם ואם לא תהפך ואות ראשונה מאותיות אחה״ע אז היא קמוצה כמו אפר חלב חפץ חלק אמנם יש מלות שנחברות באה אי בלא אתנח והם קמוצים ונגינתם לרע ובהדבקם יפתחו ראשיתם ואחריתם

מערכת אות ההא

ין אחריתם. כמו בנק חרד נדר מזה כי כן דינם בלא אתנח וס״פ ובהדבקם יאמר ירך יעקב אבל כתף הבית גדל נדר אבנים חבר כהנים ערל לב בגול רכולתך גם ברבותם
לא יזוז הקמץ הסמ׳ ממקומו כמו חבר חברים ערלים מה שאין כן במלת דרך ארץ עבד מלך כי יאמר דרכים או דרכו או מלכו ובפלאתי ממלת כסף וירך וערל ועול אסר
בהדבקם יאמר שכן וזקן זרים הם בהדבקם יאמר שכן זקן יותר ממלת כתף וירך וערל ועול אסר בהדבקם יאמר כתף ירך גזל עול ואומר כי בעבור כי כתף ורעיו שמות

הדודאים נתנו ריח׳
דברים וישב מימים לקחתם׳
הדברים ויצא האמרי הישב בהר׳
הפוכה אפרים בעמים הוא׳
ההפוכה ויגדל עון בת עמי׳
חלמיש ההפכי הצור אגם מים׳
החלמיש המוליכך במדבר הגדול׳
כושית ותדבר מרים ואהרן׳
הכושית במשה ב׳ כפסוק׳
בליץ אם יש עליו מלאך׳
המליץ והם לא ידעו כי שמע׳
מתה מלרע ותרא רחל כי לא ילדה
המתה ויאמר לא ארעה אתכם
משלש ויאמר אליו קחה לי׳
המשלש ואם יתקפו האחד׳
מנח רחב הקיר אשר לצלע׳
המנח ופתח הצלע למנח׳
מקטרות ויענו את ירמיהו כל׳
המקטרות ויקמו ויסירו את׳
מנאפת כן דרך אשה מנאפת׳
המנאפת האשה המנאפת׳
מתאבלים ויעבירהו עבדיו מן׳
המתאבלים שמחו את ירושלם׳
מריקים ויהי הם מריקים שקיהם׳
המריקים ויען שנית ואמר לו׳
נסוגים מדוע ראיתי המה חתים
הנסוגים ואת הנסוגים מאחרי יי׳
נקראים בלילה ההוא נדדה שנת׳
הנקראים שמעו זאת בית יעקב׳
נקדות תורי זהב נעשה לך׳
הנקדות ויכר ביום ההוא את
שיחים בין שיחים ינהקו׳
השיחים ויכלו המים מן החמת׳
ספדים על שדים ספדים׳
הספדים גם מגבוה יראו וחתחתים
פתחים ליד שערים לפי קרת׳
הפתחים וכל הפתחים והמזוזות׳
ציון ועברו העברים בארץ׳
הציון ויאמר מה הציון הלז׳
צאים ויהושע היה לבוש׳
הצאים ויען ויאמר אל העמדים
צביעים הדיר צביעים׳
הצביעים והראש אחד יפנה דרך׳
קינים ויפרש אתה לפני והיא׳
הקינים ומשפחו׳ ספרי׳ ישבו כת׳
שטר אשר אין לה קצין׳
השטר ויהי לעזיהו חיל׳
שקד ויהי דבר יי׳ אלי לאמר
השקד גם מגבוה יראו׳
שוקים דליו שוקים בפסח׳
השוקים יככה יי׳ בשחין רע על׳
שאלתיהו ותבא האשה ותאמר׳
השאלתיהו גם אנכי השאלתיהו ליי׳
תצוד כי בעד אשה זונה׳
התצוד ללביא טרף והית׳

אב מן חד חד מלעי׳ וקמץ

לפניה משמשי׳ ה׳ בסו׳ תיבו׳ וסימני׳

אכה אני אמרתי בדמי ימי׳
אשלמה ואני בקול תודה אזבחה
אגורה באהלך עולמים׳
אנוסה ויסר את אפן מרכבתיו׳

אעופה מי יתן לי אבר׳
בוערה כולם מנאפים כמו תנור
ברותה חמת ברותה סופרים׳
גתה ויקם שמעי ויחבש׳
גתימה ויברחו הבארותים׳
דתינה ויאמר האיש נסעו מזה׳
הברה ויקחוהו וישליכו אתו׳
הזעקה ותקח תמר אפר על׳
זבולה שמש עמד זבולה׳
חרבה ומשה היה רועה׳
וטהרה ואם לא תמצא ידה׳
ירשה ולנפתלי אמר נפתלי׳
כבדה ויבאו מנגב לגבעה
לחכה ותפל אש יי׳ ותאכל׳
מנוחה וירד מינוחה עטרות׳
נשחתה וירא אלהים את׳
נעצרה וישב אהרן אל משה׳
נעדרה דרשו מעל ספר יי׳׳
נעמה וירא מנוחה כי טוב׳
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו׳
נהרסה והנה עלה כולו קמשוני׳
ספרה ויהי מושבם ממשא׳
עזבה ואת תזנותיה ממצרים׳
פורתא ואת פורתא׳
פרמשתא ואת פרמשתא׳
פשוטה חרדו שאננות׳
צעירה ויעבר יורם צעירה׳
צלחה צדיק אתה יי׳ כי אריב
ציונה שאו נס ציונה׳
קרבה לא שמעה בקול׳
רעננה בלא יומו תמלא׳
שבתה למלאות דבר יי׳ בפי ירמיה׳
תבואתה וממגד ארץ ומלואה׳

אב ו׳ בריש הו

בסוף וסימניהון

ויאספהו ל׳ ותהי המלחמה׳
ויבזהו ל׳ ובני בליעל׳
ויכשהו ל׳ גוער בים׳
ויגרשהו ל׳ וילך דתהלות׳
וידקרהו ל׳ נערו וימת׳
ויהפכהו ל׳ ויבא גדעון׳
ויזבחהו ל׳ וישב מאחריו׳
ויחזקהו ל׳ במסמרים לא׳
ויחפרהו ל׳ המחכים למות׳
ויטמאהו ל׳ ויפן יאשיהו׳
ויטמנהו ל׳ ויפן כה וכה ויך את׳
ויטעהו ל׳ ויבן מגדל בתוכו׳
ויכלוהו ל׳ שפוך חמתך דירמי׳
וילבישוהו ל׳ בגדים דזכריה׳
וילמדהו ל׳ בארח משפט וילמדהו
וילכדוהו ל׳ ויבקש את אחזיהו׳
וימררוהו ל׳ ורבו וישטמהו׳
ויניפהו ל׳ תנופה לפני׳
וינתחהו ל׳ ויתנו לנו שני׳ פרים
ויסערהו ל׳ ישאהו קדים׳
ויסירהו ל׳ מלך מצרים׳
ויעבירהו ל׳ ואבנר בן נר׳
ויעבירהו ל׳ עבדיו מן המרכבה׳
ויעדהו ל׳ ויבאו שני האנשים
ויעדהו ל׳ הושיבו שנים אנשים
ויעזרהו ל׳ האלהים על׳

ויעוללהו ל׳ ויפנו וינוסו׳
ויעצימהו ל׳ ויפר את עמו׳
ויעצרהו ל׳ וימצא מלך׳
ויפעלהו ל׳ הרש ברזל׳
ויפתחהו ל׳ שלח מלך׳
ויצילהו ל׳ וישמע ראובן׳
ויצפהו ל׳ זהב טהור׳
ויקדשהו ל׳ וישחט ויקח משה׳
ויקנאהו ל׳ ויפה עשיתיו׳
ויראהו ל׳ בני הנביאים׳
וירדהו ל׳ אל כפיו׳
וירידהו ל׳ וישלח המלך׳
וישאלהו ל׳ האיש לאמר מה׳
וישחטהו ל׳ ויחטאהו כראשון׳
וישטמהו ל׳ בעלי חצים׳
וישכחהו ל׳ ולא זכר שר
וישלחהו ל׳ מעמק חברון׳
וישנאהו ל׳ אחר הדברים׳
וישקוהו ל׳ איש מצרי׳
וישיתהו ל׳ על ארץ מצרים׳
ויתירהו ל׳ שלח מלך׳

מלין דמשמשין הו בסוף

ולית להון זוגא וסימניהון

ואנוהו ל׳ זה אלי ואנוהו׳
וארוממנהו ל׳ שניה׳ בפסו׳
יכוננהו ל׳ יצרנהו כאשון׳
יצרנהו ל׳ ב׳ בפסו׳
משיתיהו ל׳ ויגדל הילד׳
ועשיתהו ל׳ לי ולבני׳
יעברנהו ל׳ האותי לא תיראו׳
אחקרהו ל׳ אב אנכי לאביוני׳
רוממתהו ל׳ מים גדלוהו׳
בוטהו ל׳ ועתה אשבור׳
ישפטהו ל׳ ואת תורתי ואת׳
ועתליהו ל׳ אם אחזיהו׳
השכירהו ל׳ כי על יי׳ הגדיל׳
והפיצהו ל׳ סביב בעתהו׳
אשביעהו ל׳ ארך ימים
ואראהו ל׳ בישועתי ב׳ בפסו׳
ילדתיה ל׳ האנכי הריתי
ומעלותיהו ל׳ פנות קדים׳
מאסתיהו ל׳ ויאמר חלילה לי׳
שקוינוהו ל׳ מצאנו ראינו׳
והגעתיהו ל׳ והסירתי את׳
והשימתיהו ל׳ ונתתי פני׳
והביאותיהו ל׳ ופרשתי עליו׳
גרשתיהו ל׳ ואתנהו ביד׳
העירותיהו ל׳ אנכי העירותי׳
בקשתיהו ל׳ פתחתי אני׳
ונטעתיהו ל׳ ולא ירגז עוד׳
והשפילהו ל׳ ראה כל גאה׳
שנאתיהו ל׳ ויאמר מלך׳
ואטמנהו ל׳ ואלך ואטמנהו׳
אכלתהו ל׳ הנה בהיותו תמים׳
ותזבחהו ל׳ ותלש ותפהו מצות

ג׳ פסו׳ מן ג׳ מלין מורדפי׳

מפקין ה׳ וסימני׳ מזוני דשבת בהכנה וביאורם׳

שארה כסותה׳
חדשה ושבתה׳

הבינה וגם חקרה׳

הא

הא ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויגש וביחזקאל סימן י״ו ובדניאל סימן ב׳׳

הב

והבל ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בראשית ובישעיה ריש סימן מ״ט׳
ותבט ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב׳
תביט ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׳
בהבליהם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינה ובמלכים א׳ סימן י״ו׳

הג

ויגד כ״ד וסימניהון

לאברהם ויהי אחרי׳
לרבקה ויגד לרבקה את׳
ללבן ויגד ללבן ביום השלישי
לתמר ויגד לתמר לאמר׳
ליהודה ויהי כמשלש חדשים׳
למלך ויגד למלך מצרים׳
ליהושע ויגד ליהושע לאמר׳
מארבים וישימו לו בעלי שכם׳
לאבימלך ויגד לאבימלך כי התקבצו׳
הכרמלה וישכם שמואל לקראת׳
לשאול ויגד לשאול לאמר הנה דוד בניות׳
קעילה ויגד לשאול כי בא דוד
גת ויגד לשאול כי ברח דוד
ברך ויגד למלך דוד לאמר׳
ויאסף ויגד לדוד ויאסף
וחבירו ויגד לדוד ויאסף
בוכה ויגד ליואב הנה המלך׳
עשתה ויגד לדוד את אשר׳
לשלמה ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו׳
כי נס יואב ויגד למלך שלמה׳
לשלמה ויגד לשלמה כי הלך שמעי׳
איכה ויאמר לכו וראו׳
דמשק ויבא אלישע דמשק׳
לבית דוד ויגד לבית דוד׳
ויגד ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ד׳
ויגידו ד׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בשמואל סי׳ כ״ה וישעיה סימן י״ט׳
ויגידו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות

דברים גמורים ואינם מנויים מאומה לפעלה ומלת שכן ורעיו נוטין קצת לפעלה על כן נסתנו ומלת ערל הסתנתה כי מצינו בהדבקו ערל לב וערל בשר גם מצאנו ערל
שפתים גם בזה אני אומר כי מלת ערל לב באה על דרך ארץ מלך עבד אסר המה מוין ומדובקין ומפוזרין ומלת ערל שפתים בהפרדם יאמ׳ ממנה ערל על דרך שכן זקן
כבד וכן יש לומר במלת כבד שיאמר כבד פה ומצאנו עם כבד עון ואולי גם בהפרדו יאמר כבד ושני מגינים המה ואל תתמה על זה כי שמות דברים באים על כמה דרכים
כאשר

כאשר ידוע בסוד הדייקנות ומלת חבר חברים הוא כמו מחבר על דרך ארץ ומה שכתוב וחובר חבר זהו בעבור הא׳ נח שנהפכת אות ראשונה לקמץ והפתח שבאות שנייה מוכיח כי אלו בא על דרך פתח ירך היה לו לינקד בקמץ קטן גם אלו כן היה לו לומר חברים׃ תיבה חי״ת או עי״ן והבינה לעיל בהברת אי תנקד בפתח קטן כמו פסח פתח קמח שלא רגע רשע

כל שתי הברות של אי אה בשם דבר ואות אחרונה של אותה תיבה זכח כי הם באים על דרך ארץ ורעיו אך אות ח׳ ועי״ן

תולדות ובמלכים ב׳ סוף סימן י״ח׳

ואגד ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ואגד לכם היום ולא׳
ואגד לך דד״ה׳

ותגיד ג׳מל׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ וישמע יתרו׳

הגד הגד ב׳וסימניהון
הגד הגד לעבדיך׳
הגד הגד לי את אשר עשיתה׳

ולא הגיד ג׳ וסימניהון
ותצלח עליו רוח׳
וירדהו אל כפיו׳
וי׳ העלים ממני׳

הגו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ט׳

הוגה ג׳ב׳ מל׳ וסימניהון בשמואל ב׳ סי׳כ׳
ובאיכה בא״ב ג׳׳

ההגריאים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ובימי שאול עשו מלחמה׳
ויעשו מלחמה עם ההגריאים׳
ויעזרו עליהם וינתנו בידם׳

הד

הדפו ב׳ וסימניהון נמסר בסדר מסעי׳

הדורם ד׳ג׳מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ואת הדורם ואת אוזל׳
וחברו דד״ה׳
וישלח את הדורם בנו׳
וישלח המלך רחבעם׳
בתר׳חס׳׳

הורד ח׳וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן כ״ב׳

להודות ליי ג׳חסרים כי טוב וסימני׳
ושאר חברורים׳
בצאת לפני החלוץ׳
ביום ההוא אז נתן דויד׳
וכ׳הודו ליי׳חס׳כי טוב וסימניהון בד״הב׳סימן כ׳׳

הו

והוא ל׳נ׳ר״פ וסימניהון
והוא יהיה פרא אדם׳
והוא עבר לפניהם׳
והוא אשה בבתוליה יקח׳
והוא שב מן הפסילים׳
והוא יצא ועבדיו באו׳
והוא מדבר עמם׳
והוא גם בן חיל׳
והוא הכה את איש מצרי׳
וחבירו דד״ה׳
והוא הכה את האיש׳
והוא הולך במדבר דרך יום׳
והוא בא ויעמד אל ארניו׳
והוא לא כן ידמה׳
והוא הפיל להם גורל׳
והוא עם בזוי ושסוי הפה׳
והוא מחולל מפשעינו׳
והוא את כל אלה עשה׳
והוא במלכים יתקלס׳
והוא יבנה את היכל יי׳׳
והוא נלחם עם מלך בבל׳
והוא הקטיר בגיא בן הנם׳
והוא יחזקיהו סתם׳
והוא העביר את בניו באש׳
והוא ישפט תבל בצדק׳
והוא כחתן יוצא׳
והוא רחום יכפר׳
והוא יפדה את ישראל׳
והוא כרקב יבלה׳
והוא לקברות יובל׳
והוא מלא בתיהם טוב׳
והוא באחד מי ישיבנו׳
והוא ישקט ומי ירשיע׳
והוא מסבות מתהפך׳
והוא מהשנא עדניא׳

ז׳ פסו׳ והוא והוא וסימני׳
נמסר בשפטים סימן י״ז ומלכים א׳ סימן י״ט והושע סימן ד׳׳

ה׳ פסו׳ הוא הוא וסימני׳
ויגד יעקב לרחל כי׳
הוא יורה הנה הוא תפוש׳
כי תאמרו הן לא ידענו׳
וביתאל לא תוסיף להנבא׳
כי הוא בן אחים יפריא׳

נ׳ פסו׳ מן ז׳מלין ג׳ מבא וג׳
מבא והוא במצע וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל״ב׳

י״א והוא ולית להון זוגא
וכל קרייא הוא וסימניהון׳
והוא אמר ואלישע ישב׳
והוא עשה גל על יי׳ דרכך׳
והוא לבדו ויאמר לא ירד׳
והוא יתן מאשר שמנה׳
והוא צוה ויאמר שלחני׳
והוא שם ויאמר המלך׳
והוא הולך דוד עולה׳
והוא הלך במדבר דרך יום׳
והוא בא ויעמד אל אדניו׳
והוא עולה ויעל משם׳
והוא יבנה את היכל יי׳׳

ח׳פסוק׳ והוא הוא וסימ׳
נמסר בד״ה ב׳סימן כ״ב׳

הוא דמטעין דסבירין היא
ה׳וסימני׳נמסר בפרשת תצוה׳

הואיל ג׳ וסימניהון נמסר בסדר דברים׳

הואל ד׳וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט׳

ויאל ז׳ה׳מל׳ וב׳חס׳וסימני׳ נמסר בסדר שמות׳

הוה ב׳וסימניהון
כי מה הוה לאדם׳
ואתה הוה להם למלך׳

הוה ב׳א׳כתי׳א׳ וסימניהון
הוה גביר לאחיך׳
כי לשלג יאמר הוא׳

תהוה ג׳כתיב ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ב׳׳

הושעיה ג׳ וסימניהון
ויגשו כל שרי׳
ויאמר עזריה בן הושעיה׳
וילך אחריהם הושעיה׳

הואה אל ד׳ בליש׳ ניהון וסימניהון
והזה אל הבית׳
אל נכח פני אהל׳
ויז מדמה אל הקיר ב׳ בו׳

הט

הטו ג׳וכל ליש׳ נמסר בשרש נטה כי שם ביתם׳

הי

היא ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר פ׳ וישב וביחזקאל סוף סימן׳

והיא ב׳וסימניהון
קינים והגא והיא׳
ותאכל הוא והיא׳

היא כל אוריתא כתבן הוא במ״א כתבן היא וסימ׳
נמסר בפרשת וישב׳
וכל קרייא דכו׳ כתיבין היא כמ״ג כתיבן הוא וקריין היא וסימניהון
אליהו ותלך ותעשה כדבר׳
תפתח כי ערוך מאתמול תפתה׳
פליל׳ כי הוא זמה והיא עון׳

ה׳כתי׳היא וקריין הוא
וחילופ׳ ג׳ כתי׳הוא וקריין היא וסימ׳ נמסר בתלים סימן ע״ג׳

סימן כל דסמיך לשבח
היא כמ״א הוא וכל דסמי׳ לאחזה היא וכו׳ וכל דסמיך למנחה היא וכו׳ עיין כל הלין שנויי בסדר תצוה׳

סימן היא והוא דתורת
כהנים מן ריש ויקרא עד ואם בהרת הוא במט׳ היא וסימניהון
פתות אותה פתים׳
ואם לא תשיג׳
והביאה אל הכהן׳
צו את אהרן׳
לא תאפה חמץ׳
דבר אל אהרן דבמקום אשר
תשחט העולה׳
כל זכר בבני קדמא׳
קחו את המנחה׳
ואכלתם אותם במקום׳
מדוע לא אכלתם׳
ואת הארנבת ב׳בפסו׳׳
לכל הבהמה אשר היא מפרסת
וכי ימות מן הבהמה׳
ומן ואם בהרת עד לא יסגירנו
היא ומן לא יסגירנו עד ובשר כי
יהיה הוא ומן ובשר עד ואיש או
אשת היא ומן ואיש או אשה עד
וכי יהיה בקרחת היא ומן כי יהיה
בקרח׳ עד כי נפש הבשר בדם בלהון
הוא במ״ו היא וסימניהון
פרחת היא׳
פחתת היא׳
צרעת ממארת היא׳
טומאתו היא׳
אשר היא ישכת עליו׳
ואשה כי יזוב זוב דמה׳
שבת שבתון היא קדמ׳ דסיפר׳
וכל ערוית היא ומן סוף סידרא
דערית׳ עד סוף סיפר׳ הוא במט׳
היא וסימניהון׳
והוא שפחה נחרפת׳
זמה היא׳
והיא תראה את׳
נלתה נדה׳
מחללת׳
היא בתרומה׳
עצרת היא׳
שבת היא׳
והאבדתי את הנפש׳
אחזתם נקבה׳
יובל היא ג׳בעניגא׳
וד׳בעניג׳קדמ׳ וכתרא היא ותרין מציעאה הוא וסימניהון כי נפש הבשר בדם היא כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וסימניהון נקבה תסובב גבר׳

סימן בעת בפעם בשנה
הבאר כלהון ההיא ולית חד מנהון ההוא׳

וחלוף הוא הלילה השער
המדבר הרעב
ההוא ולית בקריאה חד מנהון ההיא׳

ג׳ זוגין מן ב׳ב׳ בחד ענינא
קדמא היו תבנ׳ היה וסימניהון נמסר בד״ה א׳ סימן ג׳׳

הותה ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד׳ ותלים סימן קי״ד וסוף משלי׳

היה ג׳ בטעם מאריך ולעיל וסימניהון
ויבש הנחל דמלכים׳

בעבור

הופכת הפתח קטן לגדול כמו ויעשו את הפסח למצות הפתח ההפוכה כמו רגע שמה הרשע ויכאו מכלל זה תשע מזח מכח כנח ישע אף על פי שנגינתם לעיל נקמצים כי הם באים על דרך אפר חלב וריעיהם אשר לא יהפכו ובמסורת מונה ה׳ ישע פתחין ומלת בלע בקמץ קטן ובגינתה לרע ומלת שער על משקל תבל ובגינתם לרע ונקמץ׃

כל איתן שמשמש בחטופי למ״ד פעל ים לו דין נגינה מוקדמת והוא שים על הא״תן וי״ו קמוצה המשמשת נגינה מוקדמת פותחת הברת אי שאחריה׃ ללשון

מערכת אות ההא

ללשון עבר כמו והטב והרד אך אם תחטף הו״ו מהוא לשון עתיד הוא׳ כמו והרד אטב או והרד, והטב אז הכל מקמץ והנגינה לרע אבל כל ויכה והכה בכל עניין הכל נקמץ והנגינה לרע בעבור אות הא״לף אשר איננה נראית בקריאתה המסיכוה בנגינתה וכן כל א״תן המסמסת לפני חטופי למ״ד פעל כמו תפן ירב יגל כלם נקרא׳ בפתח קטן אתן יתן יתן והנגינה מוקדמת ופותחת ומלת והלא נקמצת להמשיך קריאת א״לף ולכן הנגינה למטה כמו ספי במלת ויכה אבל במלת והרא נפתחת כי הנגינה מוקדמת

בעכור האדמה דתו׳
ויח:ק הרעב בעיר׳
והיה ו׳וסימניהון נמסר
בפ׳לך לך ובשפטים
סימן י״ז׳
היה ב׳כתיבן ה׳וסימניהון

כי היה יהיה דמלכי׳
היה היה דבר יי׳ דיחזקאל׳
ויהי ד׳ בטעם גרשים בעזר׳
וסימני׳ נמסר בנחמיה
כימן ד׳
ההוה ג׳כתי׳ה׳ וסימ׳ נמסר
בדניאל סוף סימ׳ג׳
והיה ז׳כתי׳ והיה וקרי׳ והיו
וסימני׳ נמסר בפרשת
בסעי׳ וביהושע כימן ט״ו׳
היתה ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר
בישעיה סימ׳ י״ד׳
הייתה ג׳מ׳ל וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן י״א׳
היתם ב׳חסרי׳ וסימניהון
ממרים היתם׳
והיתם גם אתם גם׳

והיית ב׳וסימניהון

והיית כאשה דתקועי׳
והיית עטרת תפארת׳
להיות ח׳חסרי׳ בלישני׳
וסי׳ נמסר פ׳יתרו׳
ויהי בעת ההיא ג׳וסימני׳
נמסר
פרשת וירא׳
ויהי כ׳בטעם תביר ר״פ
וסימניהון נמסר בר״ה
ב׳סימן י״ב׳
היה ה׳כטעם לעיל
וסימניהון
כי לא היה גשם׳
כי לא היה דשא׳
ולא היה לחם לעם׳
היה איש גדול׳
דין פליג׳ ולא והיה צדק אזור׳
ויהי ד׳ בטעם ר״פ בספר
בראשי׳ וסימניהון
נמסר כפ׳ נח׳
ויהי כן ח׳ו׳מנהון בספר בראש׳
וסימניהון
ויבדל בין המים׳
ותראה היבשה׳
תדשא הארץ דשא׳
והיו למארת׳
תוצא הארץ׳
ולכל חית הארץ׳
ויהי בימי ה׳וסימנם נמסר
פרשת לך לך
וריש ירמיה׳
ויהי מקצה ה׳וסימניהון
נמסר במלכי׳
ב׳ריש סימ׳ח׳
ויהי אחרי מות ד׳וסימניהון
בלשון ארמי

אבא רע׳א שמשא ומלכה וביאורם
נמסר בסוף פרשת חיי שרה׳

ויהי אחרי הדברים האלה
ג׳וסימניהון נמסר בסדר וירא וסוף
יהושע׳
ויהי ל״ב רפי׳ וסימניהון

מבדיל ויאמר אלהים יהי רקיע׳
כנען יפת אלהים ליפת׳
כנען ברוך יי׳ אלהי שם׳
חשך נטה את ידך על׳
ברד נטה את ידך׳
חשך נטה ידך על׳
איעצך עתה שמע בקלי איעצך
מתיו יחי ראובן ואל ימות׳
כבואך אחר כן תבא גבעת
האלהים׳
ייטיב בה יעשה יי׳ ליהונתן׳
ואשימה ועתה שמע נא גם׳
כשמעך את קול הצעדה׳
ארוץ ויהי מה ארוץ׳
ארוצה ויוסף עוד אחימעץ׳
כבאח ויי׳ אמר אל אחיהו׳
כהני אחר הדבר הזה לא שב׳
לגן וידבר אחאב אל נבות׳
נא ויהי כעברם ואליהו תני׳
דפסו׳
כאזור העם הרע הזה המאנים׳
כזית ילכו יונקותיו ויהי כזית׳
כן דרשו טוב ואל רע׳
לעד שמעו עמי כלם הקשיבי
טרף הביאו את כל המעשר׳
כשמעך ויוזי כשמעך דד״ה׳
ועשת לזהב ולכסף ולנחשת׳
דברך וחמלאך אשר הלך׳
הטוב והנה אמריהו הלך׳
משגב ויהי יי׳ משגב לדל׳
משנאי יי׳ יכחשו לו׳
תשת חשך ויהי לילה׳
נעם ויהי נעם יי׳ אלהינו׳
בשכבו ויחי בשכבו וידעת׳
ביתך ויהי ביתך כבית פרץ׳
ותהי י״ד רפי׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳סימן י״ח
ובאיוב סימן י״ג׳
ויהי י״א רפין וסימני׳ נמסר
בפרש׳ תרומה׳

שהיה ג׳וסימניהון

יאמר נא ישראל׳
בקום עלינו אדם׳
וכל קהלת דכו׳ במ״ג אשר היה
וסימניהון
הגדלתי והוספתי׳
יש דבר שיאמר׳
לפני אשר היה לפני׳
לפניהם אשר היה לפניהם׳
נהיה ה׳וסימניהון נמסר
במלכים א׳סי׳א׳

ונהיה ב׳וסימניהון

ונהיה להם עד פתח׃
ונשבע להם ונהיה׳

ולא היה כ״ג וסימניהון

ולא היה מים לעדה׳
ולא היה שם מים לעם׳
ולא היה בו שער צהוב׳
וישבת המן ממחרת׳
ולא היה בהם ידים׳
וימס לבבם ולא היה בם עוד
ולא היה כיום ההוא לפניו׳
ולא היה דברי ראשון׳
ומאכל שלחנו והברו דד״ה׳
ולא היה לבבו שלם׳
דשלמה וחבירו דאבים׳
ולא היה מים למחנה׳
ולא היה דבר רע כסיר׳
ולא היה אחרי בית דוד׳
ולא היה לחם לעם הארץ׳
וחברו׳
ולא היה נודד כנף׳
ולא היה בה מטה עוז׳
ולא היה למחלי אלעזר ולא׳
ולא היה לששן בנים׳
ולא היה כבושם ההוא עוד׳
ולא היה ביום אף יי׳ פליט׳
וראיתיו מגיע אצל האיל׳
ב׳בפסוק׳
ולא יהיו ג׳וסימניהון נמסר
בפרשת תבא
ובירמיה ריש סימן י״ו׳
והיתה ג׳ בטעם בנביאים
וסימניהון
ציצת נובל צבי׳
חבל הים נות רעים׳
נבלת העם הזה למאכל׳

אמר המעתיק קא קשה לי כי והיתה חבל הים הוא נמנה בחשבון הג׳ והיתה בטעם שני גרשי׳ וכן הוא בכל הספרי׳ שלנו הדין דחבל הים בטעם שני גרשים ואולי כי הוא טעות ואיכם שא ב׳בטעם קדמא אזלא ציצת נובל ונבלת העם ומיהו על היתה דציצת נובל ודנבלת העם בכל הספרים נמסר על כל חד ג׳ בטעם במסרה קטנה עכ״ל׳

ולא יהיה ה׳ ר״פ וסימני׳

ולא יהיה למצרים מעשה׳
ולא יהיה עוד לבית ישראל׳
ולא יהיה משם עוד עול׳
ולא יהיה פליט ושריד דירמיה
לבית ישראל למבטח׳
והיתה ג׳ בטעם גרשיים
בנביאים וסימניהון
נמסר במלכי׳ב׳ סוף סימן ט׳ ובצפניה
סימן ב׳׳
ולא תהיה ד׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת
קדשים ובדניאל סימן י״א׳

היו ג׳ר״פ וסימניהון

חיו עריה לשמה ארץ ציה׳
היו שרי יהודה כמשיגי גבול׳
היו צריה לראש׳
שהיה ד׳בקהלת וסימני׳

מה שהיה הוא שיהיה׳
ושנאתי אני את כל עמלי׳
כי אינני יודע מה שיהיה׳
והסכל ירבה דברים׳
ולהיות ב׳וסימניהון

בני עתה אל תשלו׳
פתשגן הכתב להנתן׳
תהיינה י׳כתי׳ כן בתור׳ וסי׳
נמסר בפרש׳ אמור
בהיות ח׳חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר וישמע
יתרו׳
והיה ד׳בטעם גרשים ר״פ
בתורה וסימניהון
נמסר בפרשת בא׳
ותהיין ד׳כתובים כן
בליש׳ בנבי׳ וסימ׳
נמסר ביחזקאל סימן כ״ט׳
והיו ו׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳סימן ב׳
וירמיה סימן מ״ח ודה״ב׳ סימ׳ כ״ג׳
וחיה י״ג בטעם פזרין
וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ב׳ וע״ש׳
בהיותו ג׳חס׳ וסימניהון
נמסר בדברי
הימים ב׳ סימן י׳׳
וכי יהיה ד׳ ר״פ וסימניהון
נמסר בפ׳ראה
היכל יי׳ ד׳ פסו׳ דמיין
וסימניהון
היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳׳
ארץ ארץ ארץ שמעי׳
עוה עוה עוה אשימנה׳

הך

והך ב׳וסימניהון

והך את עפר הארץ׳
והך כף אל כף׳
ויכום י״א וסימניהון נמסר
בפ׳שלח לך׳
ויכה י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן כ״ב
מכותיה ג׳חס׳ וסימניהון

והיתה אדום לשמה׳
כי אנושה מכותיה׳
כל עבר על בבל׳
מכה ה׳ פתחין וסימניהון
בלשון ארמי עבראה
בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי׳
וביאורם נמסר בפרשת שמות׳
וביחזקאל

הטעם כי לא חשו להמשכת קריאת אותה א״לף כא״לף מקריאת מאומה וכן כל סס דבר על דרך ארץ מלך ורעיו וקטורת תלבושת תחבושת אשמורה שחרחורת סבולת חטת כתנות ודומיהן אהל בשת קדם אין אומר לסבר אוכל ססס דבר אבל לשון פעל נגינתם לרע ונקמצים כהן מדין חותן משה ענין פועל המה לא סס דבר על כן נגינתם לרע ונקמצים זה החלוק בין המולך מהדו ועד כוש ובין מזרעו נתן למולך ועוד יש שמות דברים נפתחות בלא טעם בלא מלח כמו בבל ומבבל גרזן כרמל ערפל יזרעאל

יחזקאל בחלום בחמים להבה בהלה אחת אחד אחיו יתברך צור ישראל וקדושו :

אתחיל משפט שמוש החולם והחטף קמץ — התערה בלה דיזה ליחיד בחולם לולי המבטלים וכם טבעה אל כמו רמו שמים בלו חנני ב׳ מלה כמו קרבן חכמה אבל אם תבא המגינה בחברת או אז נהפך לחולם כמו בהלי ורוני וכן ירוני יבוני וימדון כי זה

וביחזקאל סימן ז׳,
והבית ה׳ מלרע וסימניהון נמסר פ׳ שפטים
ושמואל א׳ סימן טו ומלכי׳ ב׳ סימן ט׳,
הכה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל וסימני׳ נמס׳ ריש פרשת פנחס
מכה ב׳ קמצי׳ חד כתיב׳ וסימניהון
מכי חרב במלחמה׳
מכה אלהים ומענה׳
והביתה ה׳ מל ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה
ריש סימן ה׳,
ובבה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י׳ וירמיה
סוף סימן מ׳,
ומכה ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ משפטים
והכיתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל וסימניהון
אם יוכל להלחם׳
ויצאתי אחריו והכיתו ב׳ בו׳
ויכה ג׳ וסימניהון
ואת מקדה לכד יהושע׳
ויתן יי׳ דלכנה
ויתן יי׳ דלכיש
יכתו ג׳ וסימניהון
מדוע ראיתי המה חתים׳
וכל פסיליה יכתו׳
מבקר לערב יכתו׳
הכינו ב׳ בלישני׳ וסימ׳
רשת הכינו לפעמי׳
והיה ביום הששי והכינו׳
וכל ד״ה דכו׳ הכינו והכינו בפ״ב הכינו והכינו וסימניהון
והכינו לבית אבותיכם׳
ושחטו הפסח והתקדשו׳
הכינו ז׳ וסימניהון
הכינו לכם צדה דיהושע׳
לכו בא הכינו עוד ודעו׳
הכינו הארבים כי גם זמם׳
הכינו לבניו מטבח׳
והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו׳
והכינו לבית אבתיכם ד״ה׳
והתקדשו והכינו לאחיכם לעשו׳ ד״ה
והוכן ג׳ וסימניהון
והוכן בחסד כסא׳
יזכר אדיריו יכשלו׳
ויאמר לבנות לה בית׳
וא׳ הוכן כי ערוך מאתמול׳
כונן ה׳ מל בלישני׳ וסימני׳
ותכונן עיר סיחון
חוי בונה עיר בדמים׳
הכון והכן לך
במיתריך תכונן על פניהם׳
ותכונן צדיק׳
נכון כ״ח וסימניהון

כי נכון הדבר מאת האלהי׳
ויאמר משה לא נכון לעשות כן
והיה נכון לבקר׳
והנה אמת נכון הדבר דעיר הנדחת׳
ותחבו דולך ויעבור׳
כשחר נכון מוצאו׳
נכון יהיה הר בית יי׳ דישעי׳
יהיה הר בית יי׳ נכון דמיכה׳
ושכתם אלי אל נכון׳
כי בא שאול אל נכון׳
ויבאו עד גרן נכון׳
ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך
וכסא דוד יהיה נכון לפני יי׳
ורוח נכון חדש בקרבי׳
ושלחו מנות לאין נכון לו׳
נכון לבי אלהים ב׳ בספרו׳
ולכם לא נכון עמו׳
כי אני לצלע נכון׳
זרעם נכון לפניהם׳
ידע כי נכון בידו יום׳
נכון למועדי רגל׳
ואיד נכון לצלעו׳
נכון כסאך מאז׳
נכון לבו בטוח ביי׳
נכון לבי אלהים אשירה׳
וכסאו יהיה נכון עד עולם בד״ה
ובית דוד עבדך נכון בד״ה׳
ממכון ג׳ וסימניהון
ממכון שבתך מן׳
והכרו ממכון שבתך ועשית׳
ממכון שבתו השגיח׳
יכוננה ג׳ וסימניהון׳
והוא יכוננה עליון׳
ועל נהרות יכוננה׳
יכוננה עד עולם סלה׳
וא׳ ויכוננה דרך קשתו׳
ובמכנה ד׳ חס׳ וסימני׳
וארבע כתפות אל׳ ב׳ בספרו׳
ועל ראש המכנה ידתיה׳
ובצקלג ובמכנה׳
ותכון ד׳ וסימניהון
ותכון מלכותו מאד׳
ותכון כל מלאכת שלמה׳
ותכון כל עבדת יי׳
ותכון העבודה ויעמדו׳

הל

הלאה ב׳ וסימניהון
ואת האש זרה הלאה׳
ויאמרו גש הלאה׳
מהלאה ב׳ וסימניהון

מהלאה למגדל עדר׳
מהלאה לדמשק׳
הלוך ד׳ מל בתורה וסימני׳ נמסר בפרש׳ נח׳
הלוך ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר סוף פ׳ ויצא׳
הלא היא ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת דברי׳
לכי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמות׳
הולך ט׳ מל בתורה וסימ׳ נמסר בפ׳ תולדות׳
הולך י״א מל בנביי׳ וסי׳
והנה אנכי הולך היום׳
אפס כי לא תהיה תפארתך׳
כי אתה הולך לקחת לך׳
ויהי הקשר אמיץ׳
תמול בואך והיום אנועך ב׳ בו׳
חנך הולך מאתי׳
ושמחת לבב בהולך׳
כי הים הולך וסוער׳
הולך למרחבי ארץ׳
וז׳ חס׳ בכתו׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ט׳,
וילכו כל העם ג׳ וסימניהון
וימליכו שם את שאול׳
איש לביתו׳
לאכל ולשתות׳
וילך ז׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה׳
ההלכת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל וסימניהון נמסר בסדר וישלח׳
הלכות ב׳ חס׳ דחס׳ וכו׳ סי׳ נמסר בסדר שמות
וילכי ב׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ז׳
ויתהלך ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בראשית׳
הליכות ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ס״ח׳
ויולך ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח וסו׳ מלכים
ולך י״א וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סימן י״ד׳
ולך ד׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ד׳,
ולכו ג׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ א׳ סימן כ״ט׳
וללכת ד׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סי׳ ל״ד׳
מוליך ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ב׳
וילך איש ב׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ שמות׳
וילך בכל דרך ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ו׳
וילכו דרך ג׳ וסימניהון

שלשת ימים במדבר׳
וילכו כל הלילה׳
וילכו דרך הערבה׳
ולא הלך ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בלק ומלכי׳ ב׳ סוף סימן ל״א׳,
ואלכה ב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא׳
ואולך ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בחקתי׳
להלך ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שמות וקהלת ריש סימן ד׳,
ויתהלך ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ט׳
ילבון ג׳ וסימניהון נמסר ביואל סימן ב׳,
יהלכון ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימ׳ פ״ט וסימ׳ ק״ד׳
הלכו ב׳ דגשי׳ וסימניהון
על הר ציון ששמם׳
ערום הלכו מבלי לבוש׳
וא׳ רפה פלטו מחרב הלכו׳
בלכתן ג׳ וסימניהון
חברות אשה אל אחותה׳
ואיש אל עבר פניו׳
על ארבעת רבעיהן תניינ׳ דפסו׳
יהלך ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן ו׳
הלכתי ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ל׳,
האלך ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמות׳
הלולים ב׳ וסימניהון
קדש הלולים ליי׳ ׃
ויעשו הלולים׳
תהלת ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן קמ״ו׳
תהלות ד׳ ג׳ מל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בישעית סימן ס״ג׳
מהלל ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ל״ח
יהולל ג׳ וסימניהון
כי העושק יהולל חכם׳
ושופטים יהולל׳
וקסמים יהולל׳
ויהללו ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ לך לך ושפטי׳ ס״ו ונחמיה סימן ח׳,
יהללוהו ב׳ בספר תלים וסימניהון
יהללוהו שמים וארץ׳
ובמושב זקנים יהללוהו׳
ויהלם ג׳ וס מניהון נמסר בפרשת תצוה׳
הלם

הכלל לעולם לא יבא חטף קמץ באות אשר המגינה בו וכן החטף מבטל חולם במה מקומות כמו לשון הופעל ואף פעל בין עתיד בין עבר כמו הפקד אתו שם מסגר כליל תקטר מרחה המבורתי הכהלה וכל בווי מן השלמים בתוספת ה״א וא״ו ופ״א הפעל שלו בהברת או היא בחטף קמץ כמו ממרה קרבה ואכלה מגידי אבל ואוכלה מגיד כי בחולם שהוא עתיד למדבר בעצמו והחולם תמיד חסרון הא׳ לף העיקר שראוי להיות ואכלה הא׳ לף האחת פ״א הפעל והשנית למדבר בעצמו וכי אם אוכלה וזרעו השלה

לכון

מערכת אות ההא

לשון הווה המה ונחשלים שרשו פגה וכן שמרני זכרני שהם כלם לשון צווי על כן מנקדים בחטף קמץ אבל אל ישם שמרך בחולם כי הוא לשון הווה כמו שומר שלנו ומלת זועפה ישראל כשתנתה והטעם כי לא יבא חטף פתח אחר חטף קמץ והיה ראוי להיות זעמה כאשר אפרים בדין אחה"ע המבטל חולם אך להקל המלה הועמד על בנין שמרה זכרה וכן מלת ותוארו מבני אדם והיה ראוי להיות ותארו על דרך אהלה וכן כתיב תארם וכן כל שם הפועל כמו שמרו באכלם אחרי אכלה כל שם דבר ושם

הלם — י״ב וחסרי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שבות

הם

והם — ט׳ ר״פ וסימניהון נמסר במשלי סימן א׳ בפסו׳ לח ובר״ה ב׳ סימן ט׳

הם — י״ב ס״פ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו׳

המה — י״ט ר״פ וסימניהון

המה וכל החיה למינה׳
המה מי מריבה אשר׳
המה עם בית מיכה׳
המה הרחיקו׳
המה מיטיבים את לבם׳
המה יבאו אל מקדשי׳
המה באו בארץ צ״פ׳
המה את ערלים ישכבו׳
המה ירדים במעלה ההר׳
המה ישאו קלם ירנו׳
המה גלו ערותה׳
המה רכליך׳
המה היו צרים ישבי׳
המה כרעו ונפלו׳
המה יניעון לאכול׳
המה ראו כן תמהו׳
המה ראו מעשי יי׳׳
המה יאבדו ואתה תעמד׳
המה היו במרדי אור׳

והמה — י׳ ר״פ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ס״ג ומיכה סוף סימ׳ ד׳

המה עשים — ה׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ ויקהל וירמיה סימן ז׳

ההמה — י״ב וסימני׳ נמסר בפרש׳ בהעלתך וירמיה סימן י״ד ונחמיה סי׳ י״ג׳

ומהם — ו׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ מ״ד׳

ולהם — ה׳ וסימניהון נמסר פ׳ נח ובנחמיה סימן ז׳׳

בהמה — ג׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תצוה

להם — ד׳ דסבירי׳ לכם וסימנ׳ נמס׳ בסדר בהעלתך

יהמיון — ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ז

והמו — ג׳ וסימניהון

ויתגעשו גליו לא יוכלו׳
והמו גליהם במים רבים׳
והמו כמו יין׳

הומיה — ג׳ כ׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן כ״ב ומשלי סימן ז׳

ותהם — ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ד׳׳

ויהמם — ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ז׳

המונה — ד׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ט׳

המונו — ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳׳

המון — ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ ד׳׳

המו — ג׳ וסימני׳ נמסר בזכריה סוף סימן ט׳ וע״ש׳

הן

הן — ח פתחין וסימניהון נמסר בפרש׳ בלק ואיוב סוף סימן ח׳ וסימן ל״א׳

והן — ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ שמות ודניאל סי׳ ג׳׳

בהן — י״ח ט״ו קמצי׳ וג׳ פת׳ וסימניהון

ויהפך אשר ישב בהן לוט׳
עבדתי תנה את נשי ואת׳
ויפצל בהן פצלות לבנות׳
יסף אשר יסף בהן׳ וחברו׳
ויקחו בני אהרן נדב׳
ותנו בהן אש ושימו׳
ותקעו בהן ונועדו׳
והצר לך בכל שעריך׳
פרש מקול פרש ורומה׳
לשמה היו לשמה׳ ב׳ בפסו׳
ציץ תנו ציץ למואב׳
חיי ולכל בהן חיי רוחי׳
הכהנים בבאם הכהנים׳
פלשתים ויבאו פלשתים וישבו בהן דשמואל׳
ג׳ בתראי פתחין׳

להן — י״ד וסימניהון נמסר בפרש׳ פנחס וביחזקאל סימן כ״ג׳

והנה — ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳׳

מהנה — ז׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ויקרא ויחזקאל סי׳ מ״ב וירמיה סי׳ ח׳׳

בהנה — ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך וירמיה סימן ה׳׳

להנה — ד׳ וסימניהון

ומתוכה דמות ארבע׳
ומתחת הרקיע כנפיהם ב׳ בפסו׳
בבאו להנה׳
וא׳ ולהנה כנפים בכנפי׳

הנה — ז׳ ר״פ בספר בראשית וסי׳ נמסר בפרש׳ וישב

הנה — כל יהושע ושפטים ר״פ הנה ב״מג והנה וסימני׳

והנה אנכי הולך היום׳
והנה ברק רודף׳
והנה איש זקן בא׳

הנה — ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

והנה ימים באים וגדעתי׳
הנה היום הזה ראו עיניך׳
הנה עתה הוא נחבא׳
הנה שם עמם שני בניהם׳

וכל מלכים ר״פ דכו׳ הנה ב״מח והנה וסימניהון נמסר ריש מלכי׳ וכל ישעיה וירמיה הנה ב״מג והנה וסימניהון

והנה זה בא רכב איש׳
והנה ששון ושמחה׳
והנה כל אנשים אשר נשארו׳

הנה — י׳ ר״פ ביחזקאל וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ח׳

וכל תריסר ר״פ הנה ב״מב והנה וסימניהון

והנה ככר עפרת׳
והנה המלאך הדבר׳

וכל דברי הימים ר״פ דכו׳ והנה ב״מג הנה וסימניהון

הנה בן נולד לך׳
הנה אנכי בונה בית׳
הנה יי׳ נגף מגפה׳

וכל שאר כתובים ר״פ הנה ב״מו והנה וסימ׳

רוח גדולה באה דאיוב׳
והנה אשה לקראתו׳
והנה עלה כלו קמשונים׳
והנה יד נגעה בי ותניעני׳
והנה כדמות בני אדם׳
והנה בועז בא מבית׳

ה׳ פסו׳ הנה והנה וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא׳

הנה — ד׳ סבירין והנה וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תשא

והנה — י״ג יחידאין וסימני׳

והנה בן ויאמר שוב אשוב׳
והנה עתה ויאמר הכי קרא׳
והנה עבדיך מכים וחטאת׳
והנה העם ויקח את׳
והנה ביתו ויבא יפתח׳
והנה דוד והיה הוא
והנה בני ויהי ככלתו לדבר׳
והנה באתי כי ידע עבדך׳
והנה אליהו ויהי עובדיהו׳
והנה אלה הנה אלה׳
והנה נתנו עליך עבותים׳
והנה עבדי ושלח לי עצי ארזים׳
והנה לחם ויפנו יהודה׳

הנה — ז׳ יחידאין וסימניהון נמסר בשפטי׳ סים׳ ז׳

י״א זוגין חד הנה וחד והנה וסימניהון

הנה עשו ויגד לרבקה׳
והנה עשו וישא יעקב עיניו׳
הנה אנשים ויאמר למלך׳
והנה אנשים עברים ויראו׳
הנה האיש ושמואל ראה׳
והנה האיש לבוש הבדים׳
הנה היא ויאמר הכהן׳
והנה היא ויהי בבקר ולאה׳
הנה יושב ויאמר המלך׳
והנה יושב וישלח אליו שר׳
הנה כה ואמר יושב האי׳
והנה כה ובשחטם את בניהם׳
הנה באו הראשונות הנה׳
והנה באו ואף כי תשלחנה׳
הנה יוצר כי הנה יוצר
והנה יוצר כה הראני יי׳׳
הנה דברי והמלאך אשר הלך דו״ח
והנה דברי אסא הראשונים׳
הנה בן ויכרת כל הקהל׳
והנה בן ויאמר אברם׳
הנה שבה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
והנה שבה ויאמר השב׳

והנה אנחנו — ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ וישב ובנחמיה סימן ה׳׳

והנה איננו — ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא יעקב׳

והנה יי׳ — ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא׳

והנה הוא — ה׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ מקץ׳

והנה כל — ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ז׳

הנה לא — ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימ׳ קנ״ב׳

הנו — ב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בלק׳

והנני — ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח׳

והנה אנכי — ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת ויצא׳

הנני — ב׳ דגשי׳ וסימניהון

ויאמר הנני בני׳
ויאמר הנני מי אתה׳

הננו — ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׳

הס

הס — ב׳ קמצי׳ וסימני׳

בכל מקום אשליך הס׳
ואמר הס כי לא להזכיר׳

הפ

ויהפך — ב׳ וסימניהון

ויהפך לבב פרעה ועבדיו׳
ויהפך לבב כל איש ישראל׳

תהפכות — ג׳ וסימניהון כי דור

העצם מן השלמי׳ כמו קרבן חכמה ערמה גפרית בלפחד ופסי ונבהה ונגלה אשכת בשמת : ומלת ממחרת באה ע״ד אשכת והיה ראוי מחרת אך עשו כמו מלת יעמד יורס כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח ובנין עתיד במשקל קל מן השלמי׳ אשר המה בחולם בהוסף עליו או כנוי ליחיד או לרבי׳ יהפך החולם לחטף קמץ כמו ישמור ישמרך יפגשך ויוצא בו בשמות דברים כמו קטרת קטרתי נחשת נחשתי כתנת כתנתי ושם דבר בג׳ אותיות קדם אכל אורך רחב יאמר אכלו ארכו קדשו רפי גם אהל תואר

תואר מעט מעניינם רק כי נהפכו ההברות כאשר יאמר אהלו תארו מפני אות הגרון אשר דינה בחטף פתח ולא יוכל לבא אחר חטף קמץ ומלת רחבו באה על עיקרה והטעם בעבור דגש שבבי״ת רחבו המבטל החטף פתח על כי הוא ממבטלים אבל אהל תואר מעט שאין אות אחרונה מאותיות בג״ד כפ״ת ואין בם הדגש ניכר אז לא יבטל החטף פתח רק במקומות מועטים ואין יבא חטף קמץ על כן נהפכו ההברות ואם בהברת או יבא ואו״או אף ברבות המלה אף לא, יזוזו החולם ממקומו כמו מועד מופת

כי דיר תהפוכות המה׳
מאיש מדבר תהפוכות׳
תהפוכות בלבו חורש און׳

כמהפכת ו׳וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ל״א׳

הפרו ד׳וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ל״א׳

הץ

והציל ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן
ד׳ וישעיה סימן ל״א׳

להצילך ג׳וסימניהון נמס׳ במשלי סי׳ ב׳׳

והצל ב׳וסימניהון נמסר בפרשת שמות׳

הצילה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וישב
ובתלים סימן כ״ב׳

ואציל ג׳ב׳ מ׳ל וסימניהון

ולא אביתי לשמע׳
ואציל אתכם מיד מצרים׳
מיד אויביכם׳

הצילני ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ז
ובתילים סימן נ״ו׳

הר

וכל הר ב׳וסימניהון

והגלעד וגבול׳
כל גיא ינשא וכל הר׳

על ההר ד׳וסימניהון נמסר בפרשת שמות
ויחזקאל סוף סימן י״א׳

אל הר יז׳וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ו׳

כהר ב׳ וסימניהון
כי כהר פרצים יקום׳
כהר ציון לא ימוט׳

ההרה י״ג וסימניהון׳

ויעתק משם ההרה מקדם׳
תספת ויהי בהוציאם אתם׳
ותנדל הנה נא מצא עבדך׳
עלה ויאמר יי׳אל משה עלה אלי
ויפנו ויעלו ההרה׳
ותהינו ותענו ותאמרו אלי׳
ותזדו ואדבר אליכם ולא׳
בעלתי ההרה לקחת לחתי
פסל בעת ההיא אמר יי׳אלי׳
ואעש ארון עצי שטים ואפסל
לכו ותאמר להם ההרה לכו׳
וילחצו האמרי את בני דן׳

אל הרי ה׳וסימ׳ נמס׳ביחזקאל ריש סי׳ו׳וסימן ל״ד׳

על ראש ההר ה׳וסי׳נמסר

במלכים ב׳סימן א׳ויחזקאל סי׳ מ״ג׳

מהררי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ו׳

והררי ג׳וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן׳

אל ההרים ב׳וסי׳נמס׳בתלים סימן קכ״ב ע״ש׳

הר ההר ו׳וסימניהון

ויסעו מקדש׳
קח את אהרן ואת׳
ויעלו אל הר ההר׳
ויעל אהרן הכהן׳
תתאו לכם הר ההר׳
מהר ההר תתאו׳

ותהר עוד ז׳וסימניהון׳ נמסר פ׳ ויצא׳

להרגך ג׳וסימ׳ נמסר סוף פר׳ תולדות׳

הרוג ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלתך

להרוג ג׳מ׳ל בליש׳ וסימניהון

והכרתי שופט מקרבה׳
עת להרוג׳
כי נמכרנו אני ועמי׳
והרוג בשנאיהם׳

והרגוני ב׳א׳מ׳ל וא׳חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ וירא׳

והרגני ג׳וסי׳נמס׳במלכים א׳סימן י״ח׳

הרוס ג׳מ׳ל בליש׳וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ י״ב׳

הרן ב׳וסימניהון׳

ואת בית נמרה׳
ובעמק בית הרן׳ וצ״ע
וכל שום בר נש דכו׳הרן במ״ב
חרן וסימניהון׃
פלגש כ״לב ב׳בפסוק׳

השגה ד׳כתו׳ס׳בליש׳וסימני׳ נמסר בפרש׳שפטים׳

וישיגם ה׳חסרי׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ
וירמיה סימן ל״ט׳

תשג ב׳ וסימניהון

אל תשג גבול עולם׳
וחברו אל תשג׳
וא׳ תשג אתה תאכל ולא׳

נשלם מערכת
אות הה״א בס״ד

מערכת אות
הוי״ו

א״ב מן חד חד ריש פסוק

נסיב וי״ו ברישיה וסי׳וכל חד׳ל דכו׳

וארא ואין איש ומאלה׳
ובחורב הקצפתם את יי׳׳
וגר זאב עם כבש
ודי חלב עזים ללחמך
והלוא עמך שם צדוק׳
וזרחה לכם יראי שמי׳
וחכיתי ליי׳המסתיר פניו׳
וטמאתם את צפוי פסילי כספך׳
ויריחו סוגרת ומסוגרת
וכתכי איש גדודים׳
וללוי אמר תומיך ואוריך׳
ומנת המלך מן רכושו׳
ונחה עליו רוח יי׳׳
וסוכה תהיה לצל יומם׳
ועמך כולם צדיקים׳
ופרה ודוב תרעינה׳
וצאני מרמס רגליכם׳
וקרבנו קערת כסף אחת׳
ורחובות העיר ימלאו׳
ושאבתם מים בששון׳
ותבואתה מרכה למלכים אשר׳

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבות׳נסבין ו׳בריש תיבותא וכל קריין לא נסבין ו׳ וסי׳

וארך אפים איש חמה יגרה מדון
וברית עולם כי אני יי׳ אהב משפט
וגבור חיל ויען אחד מהנערים
ודבר טוב דאגה בלב איש ישחנה
והר סיני עשן כולו׳
וזאת התורה אשר שם משה׳
וחיל פרעה יצא ממצרים׳
וטובת מראה ויהי אמן את הדסה׳
וירא אלהים איש היה בארץ עוץ׳
וכל אלה ובזה אלה להפר ברית
ולפני יי׳ תפלה לעני כי יעטוף
ומלך עולם ויי׳ אלהים אמת׳
ונר אלהים טרם יכבה ושמואל׳
ושר צבא ואחרי אחיתפל יהוידע
ועץ חיים תוחלת ממושכה׳
ופר חטאת תעש׳ליום על הכפורי׳
וצבא השמי׳ אתה הוא יי׳ לבדך׳
וקטרת סמים ומקטירים ליי׳עולות
ורכב ברזל ויאמרו בני יוסף
ושמן זית וקדה חמש מאות׳
ותשועת צדיקים מיי׳מעוזם בעת׳

י״ו זוגין מן חד חד מלרע

וחד מלעיל ו׳בר ישיהון וסימני׳

ומת בהר אשר אתה׳
ומת ותאמר לו אשתו עודך
ויחכם תן לחכם ויחכם עוד׳
ויחכם מכל האדם מאיתן׳
ויענם ישמע אל ויענם׳
ויענם המלך קשה ויעזב׳

וירם ויצו מלך אשור׳
וירם אלהים חץ פתאם׳
ויושיעום ותתנם ביד צריהם׳
ויושיעו ויקם יי׳שופטים׳
ויתמרמר מלך הנגב ויצא׳
ויתמרמר וראיתיו מגיע אצל׳
ויודע וידבר אל קרח׳
ויודע ויקח את זקני העיר׳
וינפש ששת ימים תעשה׳
וינפש ויבא המלך וכל העם׳
ויהללוה תנו לה מפרי ידיה׳
ויהללוה אחת היא יונתי תמתי׳
ונפתחה לאמר מתי יעבר
ונפתחה ויהי כאשר באנו אל המלון
וישג ירדף אויב נפשי
וישג לבן את יעקב
ויוכל וישמע שפטיה בן
ויוכל וישר אל מלאך ויוכל
ויצילני והנה כאשר גדלה נפשך
ויצילני ושם האחד אליעזר
ומש ועמדו רגליו ביום׳
ומש ובני ארם עוץ׳
והגה שמעו שמוע ברוגז
והגה ויפרש אתה לפני׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳׳
ובקר ערב ובקר וצהרים

י״ד זוגין חלופין מן ב״ב ר״פ

נסבין ו׳בריש תיבות׳ וכל קריא׳ לא נסבין וי״ו׳

ואנת ברה בלשצר לא השפלת
ואנת עזרא בחכמת אלהך׳
ואך את דמכם לנפשתיכם׳
ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם
ואנה לא בחכמה די איתי בי׳
ואנה שמעת עליך די תוכל׳
והן חלמא ופשרה תהחון
והן לא ידיע להוה לך מלכא
והיום ההוא לאדני יי׳צבאות׳
והיום הזה תאמרנה שרות׳
וכה תעשה להם לטהרם
וכה אמר שמעי בקללו׳
וכען העלו קדמי חכימיא
וכען הן על מלכא׳
וכאשר יענו אותו כן ירבה׳
וכאשר יאמרו אליך בני עמך׳
וטוב לא יהיה לרשע ולא׳
וטוב משניהם את אשר
ותחת כי אהב את אבותיך
ותחת הרקיע כנפיהם׳
ומכל החי מכל בשר
ומכל בני כי רבים דו״ה
וארבע בתפות אל ארבע׳
וארבע חיון רברבן סלקן
ובארבע עשרה שנה בא כדר
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה
ולמען תספר באזני בנך׳
ולמען תאריכו ימים על האדמה

א״ב מן חד וחד ו׳ בר ישי׳

וקמצי׳וכי׳

ואך אתך ואת עמך בדבר׳
ואיש לעשות כרצון איש׳
וכך

מוקם אשר הוא׳ בהם בעבור חסרון היו״ד כי היה נגזרים מחטופי פ״א פעל מי״וד ומן כוכב עולם סופר אף באמרך ומועדים מופתי כוכבי עלמים נחלאים על כן ביום קמותך הסדה ראותך עטותך כחלמים מפני הוי״ו אף כי על סם הפועל מן החלמים בחטף קמץ כאשר אמרתי למעלה כמו באכלם עומדך בחטופי למ״ד פעל לא כן הדין אם יבא בהברה והוא כאשר אמרתי׃ כל סבא מגיע לפני אות כמו עומדך מביא לפניו חטף קמץ במלת ראותך קמותך מפני הוי״ן׃

מערכת אות הויו

כל אות אחה״ע הראויה להיות בחטף פתח ואות שלפניה בחטף קמץ יהפכו התנועו׳ החטף פתח לחטף קמץ והחטף קמץ לקמץ כמו ועמד חי יחרם ראוי להיות יעמד יחרם על דרך תקטר וכן מעמד מחרבות שהיה ראוי להיות מעמד חרבות עד מסור אף כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכן תאר אהל זוהר ברבותם ליחיד יאמר אהלו תארו ולרבים על משפטם אהלים לאהליך ומלת כעמי באה על דרך תקטר ופסי כזבי ונהפכו התנועות מפני אות הגרון רק אם

ובך ויאמר העם אל משה׳
וגפן תאנה וגפן יתנו הילם׳
ורם והכהנים הלוים בני צדוק
ורל והשארתי בקרבך עם׳
ודך לשפט יתום ודך׳
ודין לפני כל ידעי דת ודין׳
והם ויחר למשה מאד ויאמר׳
והגה ויפרש אתה לפני׳
והכה ויהי עבדך עשה הנה והנה
ווים ואת האלף ושבע׳
וזרם כפץ וזרם׳
וזר הפכפך איש דרך וזר׳
וחי ותאמרו הן הראנו יי׳׳
והר ומרדכי יצא מלפני המלך
וחום עוד כל ימי הארץ׳
וטף וישמעו כל שרי פלשתים׳
ויש וילך משם וימצא׳
ויור ויאמר פתח החלון
וכה ויפן כה וכה וירא כי אין איש
ולחם ולאביו שלח כזאת עשרה
חמרים׳
ולד ותהי שרי עקרה אין לה ולד׳
ומי מי ומי ההולכים׳
ומר תיסרך רעתך ומשובותיך׳
ונבל והיה כנור ונבל תף והליל׳
ונכך חגרו וספדו׳
ונכר והכרתי לבבל נאם יי׳׳
וסוף והאזניחו נהרות דללו וחרבו׳
ועד יען אשר עשו נבלה׳
וענן יי׳ עליהם יומם׳
ועז מזמור לדוד הבו ליי׳׳
ועוז אלהים לנו מחסה׳
ועוף פצתה בהמות ועוף׳
ופרץ ובני יהודה שלה ופרץ׳
וצאה רבה צבאך׳
וצדק עשיתי משפט וצדק׳
וקם כי שבע יפל צדיק וקם׳
וקמו כי כה אמר יי׳׳
וראש ובני בנימן בלע ובכר ואשבל
ורד ולא יעצרכה הגשם׳
ורחם מאל אביך ויעזרך׳
ורק וככה יהיה נעור׳
ושוב אל תאמר לרעך׳
ושם יד ושם טוב מבנים׳
ושובו עברו ושובו משער לשער׳
ותוך אלה פיהו מלא׳

א״ב מן תרין א׳ וחד וא׳

אראה ויאמר יי׳ אל משה דבר אל
אהרן׳
אראה ויאמר אליהו חי יי׳ צבאו׳ אשר
ואראה צמאה נפשי לאלהים׳
אראך ויאמר יי׳ אל אברהם לך לך׳
אראך ואמר מה אלה אדני׳
ואראך והנה ברק רדף את סיסרא׳
אחותיך ושמרון בחצי חטאתיך׳
אחותיך וזכרת את דרכיך ונכלמת׳
ואחותיך סדום ובנותיה תשכן׳
אסתר הן גרשת אתי היום׳
אסתר אך שתים אל תעש עמדי׳
ואסתר כי לא אויב יחרפני׳
אשמעה עד מתי אראה׳

אשמעה מה ידבר האל׳
ואשמעה ויאמר אליהם משה עמדו׳
אדמוני ויצא הראשון אדמוני׳
אדמוני וישלח ויביאהו והוא אדמוני
ואדמוני ויבט הפלשתי וירא׳ את דוד
בינה אמרי האזינה יי׳׳
בינה מלעיל ואם בינה שמעה זאת
ובינה בשנת שלש לכורש׳
בונה קמץ ירושלם יי׳ נדחי ישראל׳
בוני ויפסלו בוני שלמה׳
ובוני חירם ב׳ בפסוק׳
בדבר ורבקה שומעת׳
בדבר ותעלזנה כליותי׳
ובדבר וכלי כליו רעים׳
בחסרך נחית בחסדך׳
בחסדך ואני בחסדך בטחתי׳
ובחסדך תצמית איבי והאבדת׳
בראות בעת ההיא בראות דוד
בראות ויהי לדרוש אלהים בימי׳
ובראות יי׳ כי נכנעו היה דבר יי׳׳
בטחות הן אמת חפצת בטחות׳
בטחות מי שת בטחות חכמה׳
ובטחות ישליו אהלים לשדדי׳
במעלות ויקרא ישעיה הנביא׳
קדמא דפסוק׳
במעלות הנני משיב את צל המעלות
תנינא דפסוק׳
ובמעלות אשר ארך האולם
עשרים אמה׳
במועדיכם ועשיתם אשה ליי׳ עלה
או זבח לפלא׳
במועדיכם אלה תעשו ליי׳׳
ובמועדיכם וביום שמחתכם׳
בלב שלם ואתה שלמה בני דע את
אלהי אביך׳
בלב שלם וישמחו העם על
התנדבם כי׳
ובלב שלם ויאמר אנא יי׳ זכר נא
דישעיה׳
גוה ואם לא תשמעוה בכסתרים׳
גוה כי השפילו ותאמר גוה׳
וגוה להסיר אדם מעשה׳
גבה מלושני בסתר רעהו כתיב׳
גבה תועבת יי׳ כל גבה לב׳
וגבה הנה אשור ארז בלבנון׳
דמו אם כה יאמרו אלינו׳
דמו ישבי אי סחר צידון׳
ודמו רגזו ואל תחטאו׳
דומם שבי דומם ובאי בחשך׳
דומם הוי אומר לעץ הקיצה׳
ודומם טוב ויחל ודומם׳
דמי ועתה אל יפל דמי׳
דמי ארץ אל תכסי דמי׳
ודמי חמסי ושארי על בבל׳
דמיתי הנוה והמעונגה׳
דמיתי לקאת מדבר הייתי׳
ודמיתי וכשלת היום וכשל גם׳
הכוני כל חלאי הלמוני בל׳
הכוני מצאוני השמרים תנינא׳
והכוני ויאמר יעקב אל שמעון ואל׳
הנו מן השלושים הנו נכבד דה״ה׳
הנו ויאמר יי׳ אל השטן׳
והנו ויבא אליו והנו נצב׳

הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו׳
הרנינו לאלהים עוזנו הריעו׳
והרנינו שמחו ביי׳ וגילו צדיקים׳
הלל איך נפלת משמים׳
הילל ברוש כי נפל ארז׳
והילל זעק והילל בן אדם׳
הממלאים ופקדתי על כל הדולג׳
הממלאים או עם שרים זהב להם׳
והממלאים ואתם עזבי יי׳׳
השמנה ומה הארץ השמנה היא׳
השמנה את האברת אבקש׳
והשמנה והם במלכותם ובטובך׳
וינחם ויביאה יצחק האהלה׳
וינחם ויזכר להם בריתו׳
וינחם ועתה הטיבו דרכיכם׳
וינהוהו ויתמהמה ויחזיקו׳
וינחוהו במשכר לפרש להם׳
ויניחוהו ישאהו על כתף יסבלהו׳
וידם ויאמר משה אל אהרן הוא׳
וידם השמש וירח עמד׳
וידם ישב בדד וידום׳
ויכרת ויבא יהושע בעת ההיא׳
ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב׳
ויכרת יהיו נגד יי׳ תמיד׳
ויסעו ויהי חתת אלהים׳
ויסעו אלה מסעי בני ישר׳ לצבאות׳
ויסעו ויאמר יי׳ אל משה מה תצעק
אלי דבר׳
וירב ותהי שם המלחמה נפצות׳
וירב היה אדני כאויב בלע ישראל
וירב כי יסיף על חטאתי פשע׳
וירדו כצאן לשאול שתו׳
וירדו ובנוח להם ישובו׳
וירדו ויאמר אלהים נעשה׳
ותכל להשקיתו ותאמר׳
ותכל דוד המלך לצאת אל׳
ותכל ויאמר יי׳ אל משה השב את׳
וישבת ויכל אלהים ביום׳
וישבת המן ממחרת׳
וישבת גרש לץ ויצא מדון׳
וישמרו משמרת אלהיהם׳
וישמרו למנצח אל תשחת׳
וישמרו ואם נכלמו מכל אשר׳
זמרו זמרו אלהים זמרו׳
וזמרו הריעו ליי׳ כל הארץ׳
חטאתך ויאמר משה אל אהרן קרב׳
חטאתך ויאמר דוד אל נתן חטאתי׳
וחטאתך ויגע על פי ויאמר׳
חוג היושב על חוג הארץ׳
חוג בהכינו שמים שם אני׳
וחוג עבים סתר לו ולא יראה׳
חלב ויבקת חלב׳
חלב ודי חלב עזים׳
וחלב חמאת בקר וחלב׳
טהורים וזרקתי עליכם מים׳
טהורים כי הטהרו הכהנים׳
וטהורים תועבת יי׳ מחשבות׳
ירב ויברך אתם אלהים׳
ירב ובניו ירב המשא עליו׳
וירב וייטב אלהים למילדות׳
ישדד ואפרים עגלה מלמדה׳
ישדד התקשר ריס כתלם׳
וישדד הכל היום יחרש החרש׳

יסירו ונתתי קנאתי בך׳
יסירו מצדיקי רשע עקב׳
ויסירו רגע ימותו וחצות׳
יטור הדד ותימא דבראשית׳
יטור הדד ותימא דד״ה׳
ויטור ויעשו מלחמה עם ההגראי׳
יתיצב לא אכזר כי יעירנו׳
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו
קדמא דפסוק׳
ויתיצב ויבא יי׳ ויתיצב ויקרא׳
כדרך ותאמר הבכירה אל׳
כדרך וכדרך ורוח נסע מאת יי׳
ויגז שלוים ב׳ בפסוק׳
כחלק חלק כחלק יאכלו׳
כחלק וכחלק ומי ישמע לכם לדבר
הזה ב׳ בפסוק׳
כטל והיה שארית יעקב׳
כטל חרמון שירד על׳
וכטל נהם ככפיר זעף מלך׳
כנות וישארו שני אנשים׳
כנוח והיה כנוח כפות רגלי׳
וכנוח להם ישובו לעשות רע׳
כנפש ותשלח איזבל מלאך׳
כנפש וכנפש הן כל נפשות לי
הנה כנפש ב׳ בפס״ק׳
לקח וזה הדבר אשר תעשה׳
לקח בגדו כי ערב זר קדמ׳ דכפ׳
ולקח ואתה בן אדם קח לך עץ׳
להרע הרף מאף ועזב חמה׳
להרע מחשב להרע לו בעל׳
ולהרע והיה כאשר שקדתי׳
לטוב זה הדבר אשר צוה יי׳
לבנות צלפחד׳
לטוב הכל כאשר לכל מקרה׳
ולטוב הוי אומרים לרע טוב׳
מעוננים כי הגוים האלה אשר׳
מעננים ויסף עוד געל לדבר׳
ומעוננים והכרתי כשפים מידך׳
מפיל ויהי האחד מפיל הקורה׳
מפיל אני תחנתי לפני המלך׳
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל
ומתודה׳
לטטפת וקשרתם לאות על ידך׳
לטוטפת ושמתם את דברי אלה׳
ולטוטפות והיה לאות על ידכה
ללקט ויהי ביום השביעי יצאו׳
ללקט ויאמר בעז אל רות הלא׳
וללקט דודי ירד לגנו לערוגת׳
לבקר מוקש אדם ילע קדש׳
לבקר ויצוהו המלך אחז כתיב׳
ולבקר אחת שאלתי מאת ה׳
מחללים ויעלו כל העם אחריו׳
מחללים ואתם מחללים אותו׳
ומחללים ואריבה את חורי׳
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו׳
מקדישים וכל ישר׳ בימי זרובבל׳
ומקדישים בימי נחמיה ב׳ בפסו׳
מצבות ויוציאו את מצבות׳
מצבות ושבר את מצבות׳
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס׳
מוציאים ואת כל נשיך ואת בניך׳
מוציאים גם טבותיו היו אומרים׳
ומוציאים סוסים ממצרים׳

אחר אות הגרון דגש לא יהפכו התנועות כי אז אות אחה״ע בשב״א וחטף קמץ יכול לבא לפני שב״א כמו רחבו על כן מלת יחנך בחטף קמץ כי החי״ת בשב״א בעבור הדגש שאחריה בנו״ן ואו״ת מכיון לנו דגש בנו״ן דע והבן כי בכל מקום אשר תמצא שתי שב״אין רצופין הראשון סוכן ורפי והשני דגש ומניע כמו יסבנו ירדפו וזהו טעם הקוראים בהשמה ואין לומר בהשמה כאשר בארתי ויש קוראין ואומרים בהסמה כי השי״ן דגושה וא״כ הה״א נחטפת ויכולת הבי״ת להיות בחטף קמץ ולמען ראשון נראה עיקר׳
כל הברות

כל הברת או הבלה לפעמים במקום סבא כמו ואסקלה לו יהדפנו יקבנו אסתלנו כי היה ראוי לומר ואסקלה יהדפנו יקבנו אסתלנו ואמר יהודה בן חיוג כי הם על עיקרם ומשפטם כי בלא התוספת המה בהברת או והאחרים אשר בסבא כמו ירדפם ישמרם כדי להקל המלה על כן באתנח וס״פ המה בחולם כמו את סבתותי תשמורו תעבורו כמו תעבורי ומה שכתוב לא תעבורי מזה ומורק וחירק אחים ורעים הם כמו ירון ירון טוב יטוב ומלת ילבשם הכהן השתנית׳ כי ראוי להיות

משנה ארור משנה עור ׳
משנה ישרים בדרך רע ׳
ומשנה עמו עז ותושיה לו שוגג ׳
מצח והיה על מצח אהרן ׳
מצח ובית ישראל לא יאבו ׳
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש ׳
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישראל תנינא דספרא ׳
נחלו אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר ׳
ונחלו והבאתי רעי גוי׳ וירשו את
נתצו ראיתי והנה הכרמל ׳
נתצו לפני זעמו מי יעמד ׳
ונתצו ונתתי אתך בידם והרסו ׳
מלח בען כל קבל די מלח היכלא
מלח ומה חשחן ובני תורין ׳
ומלח עד כסף ככרין מאה ועד חנטין ׳
נודע ביהודה אלהים ׳
נודע בשערים בעלה ׳
ונודע מה שהיה כבר נקרא שמו וסי׳ גברא רבא בתרעא ׳
נקלח כי כסלי מלאו נקלה ׳
נקלה טוב נקלה ועבד לו ׳
ונקלה ויאמרו עבדי שאול ׳
נלאת והיה כי נראה כי נלאה ׳
נלאת טמן עצל ידו בצלחת ׳
ונלאה גשם נדבות תניף אלהים ׳
נסח רבים אומרים מי יראנו ׳
נשא קומה יי׳ אל נשא ידך ׳
ונשא באדין דקו כחדא ׳
נשיתי אוי לי אמי כי ילדתני ׳
נשיתי ותזנח משלום נפשי ׳
ונשיתי לכן הנני ונשיתי אתכם ׳
שום תשים עליך מלך אשר ׳
שום ועתה לכן שמעו דבר יי׳ שארית יהודה ׳
ושום שכל ויבינו במקרא ׳
שמח ולזבולן אמר שמח ׳
שמח בחור בילדותיך ׳
ושמח יהי מקורך ברוך ׳
שניר צידונים יקראו לחרמון ׳
שניר אתי מלבנון כלה ׳
ושניר ובני חצי מטה מנשה ישבו בארץ ׳
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא
סורת מלרע ותאמר אליו ב׳ בפסוק ׳
וסורה ואמרת בלבבך מי ילד ׳
עמד וידם השמש וירח ׳
עמד קמץ אשרי האיש אשר ׳
ועמד ועמשא מתגולל בדם ׳
עזרנו ויקרא אסא אל יי׳ ׳
עזרנו אלהי ישענו על דבר ׳
ועזרנו וישלחו אנשי גבעון ׳
עשיתם ויאמר יי׳ אמחה את האדם
עשיתם והולכתי עורים בדרך ׳
ועשיתם דבר אליהם כה אמר ׳
פתח כי יתרו פתח ויענני ׳
פתח נשכימה לכרמים ׳
ופתח ויחף את הבית הקורות ׳
צלם נבוכד נצר מלכא ׳
צלם אנת מלכא חזה הוית ׳

וצלם באדין מלכא נבוכד נצר התמלי ׳
קרהו ויגד לו מרדכי את כל ׳
קרהו ויספר המן לזרש ׳
וקרהו ולקחתם גם את זה מעם ׳
רק ויקחו וישליכו אתו ׳
רק כי לא דבר רק הוא מכם ׳
ורק גם חצני נערתי ואמרה ׳
רעה עמך כשבסך ׳
רעה כה אמ׳ יי׳ אלהי רעה את צאן
ורעה בטח ביי׳ ועש׳ טוב שכן ארץ
ראיתיו ויצא האחד מאתי ואמר ׳
ראיתיו האמר לאביו ולאמו ׳
וראיתיו מגיע אצל האיל ׳
שאל ויאמרו שאל שאל האיש ׳
שאל ותאמר לאמר דבר ידברו ׳
ושאל ויאמר אליו שאול למה קשרתם ׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי ׳
שנותי מה אדבר ואמר לי ׳
ושנותי כי כלו ביגון חיי ׳
תראה ואם תראה עוד בבגד ׳
תראה תגל ערותך גם תראה ׳
ותראה ויאמר אלהים יקוו המים ׳
תרומם כי לבם צפנת משכל ׳
תרומם צדקה תרומם גוי ׳
ותרומם ויאמר ויעמד רוח סערה ׳
תשג אל תשג גבול עולם ׳
תשג וחבירו אל תשג גבול ׳
ותשג אתה תאכל ולא תשבע ׳
תבואי אתי מלבנון כלה ׳
תבואי ותאמר שש השערים ׳
ותבאי רבבה כצמח השדה ׳
תשם למה נמות לעיניך ׳
תשם ואמרת אל עם הארץ ׳
ותשם וידע אלמנותיו ועריהם ׳
תם וישר יצרתי בי ׳
תם לסון תמימות יצפן לישרים ׳
ותם הלא יראתך כסלתך ׳
תנין עורי עורי לבשי עוז ׳
תנין היס אני אם תנין ׳
ותנין על שחל ופתן תדרוך ׳
תחי ויחגרו שקים במתניהם ׳
תחי נפשי ותהללך ומשפטיך ׳
ותחי וידברו אליו את כל דברי יוסף ׳
תשועתי חושה לעזרתי אדני ׳
תשועתי הצילני מדמים אלהים ׳
ותשועתי קרבתי צדקתי לא תרחק ׳

וחלופיהון דלוג תרין וא׳

וחד א׳ וסי׳

ואלכה תנה את נשי ואת ילדי ׳
ואלכה ויאמר אבנר אל דוד ׳
אלכה אני אמרתי בדמי ימי ׳
ואדיריה׳ ועל ידם החזיקו התקועי׳ ׳
ואדיריה׳ שלחו צעוריהם למים ׳
אדיריהם מחזיקים על אחיהם ׳
ובמלאת ימי טהרה לבן או ׳
ובמלאת הימים האלה עשה המלך ׳
במלאת ספקו יצר לו ׳
וגדל יי׳ ארך אפים וגדול כח ׳
וגדל חנון ורחום יי׳ ארך ׳

גדל חימה נשא ענש ׳
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר ׳
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ׳
בהקבץ עמים יחדו וממלכות ׳
והכין ידעתי יי׳ כי לא לאדם ׳
והכין תקעו בתקוע והכין ׳
הכין וצוו אתם לאמר שאו לכם
ונכנה כי תאמר אדום רששנו ׳
ונכנה ואמר אליהם אתם רואים ׳
ונכנה את החומה ותקשר כל ׳
ויסלף ושחד לא תקח כי ׳
ויסלף לא תטה משפט לא תכיר ׳
ויסלף עיני יי׳ נצרו דעת ׳
ותנתן ויאמר המלך לאס׳ תר גם ׳
ותנתן ולקץ שנים יתחברו ובת מלך ׳
ותנתן ויאמר המלך להעשות כך ׳
ויושב וירעו העם כלו אפרים ׳
ויושב ישמעאל ויענם ׳
ויושב יוסף את אביו ׳
וזכדיהו והנה אמריהו כהן הראש ׳
וזבדיהו ועמהם הלוים שמעיה ׳
זכדיהו ולמשלמיהו בנים זכדיהו ׳
וחיו וזאת עשו להם וחיו ׳
וחיו ואזרעם בעמים ובמרחקים
חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה
ויתר האל מעוזי חיל ויתר ׳
ויתר עמד וימודד ארץ ׳
יתר ויואל אלוה וידכאני ׳
וישכן ויגרש את האדם ׳
וישכן ויגרש מפניהם גוים ׳
ישכן ירדף אויב נפשי ׳
וימות והושיבו שנים אנשים ׳
וימות ויאמרו אנשי העיר ל׳ יואש
ימות יחי ראובן ואל ימות ׳
וירח יי׳ את ריח הניחוח ׳
וירח ויגש וישק לו ׳
ירח ועתה ישמע נא אדני המלך
וכעת מותה ותדברנה ׳
וכעת ויהי לימים מימים ׳
כעת ועוד אני מדבר בתפילה ׳
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה ׳
ולמה חנה למה תבכי ולמה לא ׳
למה תאכלי ולמה ג׳ בפסוק ׳
ולמועדים ויאמר אלהים יהי מארת ׳
ולמועדים כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי ׳
למועדים עשה ירח למועדים ׳
ומוראכם וחתכם יהיה על ׳
ומוראכם לא יתיצב איש לפניכם ׳
מוראכם יי׳ צבאות אותו תקדישו ׳
ונבואה ויאמר איש אל רעהו לא כן
ונבואה הגידו ביהודה ובירושלם
נבואה למשכנותיו ׳
וסגרו ואספו אסיפה אסיר ׳
וסגרו וסגרו דלתים בשוק ׳
סגרו ערי הנגב סגרו ׳
וקיצץ וירקעו את פחי הזהב ׳
וקיצץ משבית מלחמות עד ׳
קיצץ יי׳ צדיק קיצץ עבות ׳
ורחצו יוקח נא מעט מים ׳
ורחצו ויאמר הנה נא אדני
רחצו פתח הזכו הסירו רע

ותעננה אותם ותאמרנה יש ׳
ותעננה הנשי׳ המשחקות ׳
תעננה חכמות שרותיה ׳

אב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

אמלא לא תהיה משכלה ׳
אמלא אערכה לפניו משפט ׳
אמלא להנחיל אהבי יש ׳
ואמלא אתו רוח אלהים ׳
אקומה ויאמ׳ אבנר אל דוד אקומה
אקומה גם עולי׳ מאסו בי אקומה ׳
אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים
ואקומה ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה נא ׳
אבל אמללה ארץ החפיר ׳
אבל תירוש אמללה גפן ׳
אבל לעגלת בית און ׳
ואבל העל זאת לא תרגז הארץ
אמנה הלא טוב אבנה ופרפר כתי׳
אמנה אתי מלבנון כלה ׳
אמנה ובכל זאת אנחנו כרתים ׳
ואמנה כי מצות המלך עליהם ׳
באבן וכי ירבן אנשים ׳
באבן ואם כאבן יד ׳
באבן ובגלחו את ראשו ׳
ובאבן ולאלוה מעוזים על כנו ׳
בזאת הביאו את כל המעשר ׳
בזאת יואב בן צרויה החל למנות
בזאת לא לכם להלחם כזאת ׳
ובזאת ויצא אל פניו יהוא ׳
בקש ותאכדנה האתונות ׳
בקש סור מרע ועשה טוב
בקש תעיתי כשה אבד ׳
ובקש סבותי אני בלבי לדעת ׳
ברכתי ויאמר הכי קרא שמו יעקב ׳
ברכתי קח נא את ברכתי ׳
ברכתי וצויתי את ברכתי ׳
וברכתי כי אצק מים על צמא ׳
גאון הנה זה היה עון סדום ׳
גאון עדה נא גאון וגבה ׳
גאון לפני שבר גאון ׳
וגאון יראת יי׳ שנאת רע ׳
גמא ולא יכלה עוד הצפינו ׳
גמא השלח בים צירים ׳
גמא היגאה גמא בלא בצה ׳
וגמא והיה השרב לאגם ׳
גיל אל תשמח ישר׳ אל גיל ׳
גיל יגיל אבי צדיק ׳
גיל השמחים אלי גיל ׳
וגיל ירעפו נאות מדבר ׳
הכה ושם איש ישראל המכה
הכה אפרים שרשם יבש ׳
הכה כעשב ויבש ׳
והכה אם במחתרת ימצא הגנב
הביאה לי ציד ועשה לי מטעמי׳ ׳
הביאה שמעו את הדבר הזה פרות
הביאה הביאה למוסר לבך ׳
והביאה ועשה לי מטעמים ׳
הביאה ויקח דוד מידה את אשר
הביאה והמלך שלמה נתן דדה ׳
הביאה ויאמר המן אף לא הביאה
והביאה וביום השמיני תקח

הטו

ילבשם על דרך ירדפם אך הוא כמו יהדפנו כי בלא תוספת יאמר יהדוף בהברת או וברבותו לא יזוז ומלת ילבשם בלא תוספת יאמר ילבש בתנועת אה גם ברבותו לא יזוז ויאמר ילבשם ומלת שמעה תפלתי נגזרה מן שמע ושמוע בין אחיהם והחירק שתחת השי״ן נגזר ממלת שמע כמו מן סלח סלחה הנער וראוי היה לומר שמעה והחטף בא במקום החולם אשר בשמע כי כן דרך החולם להפך בחטף ברבות המלה ומלת שמע ראויה להיות כווי כמו זכור שמור ברור ומלת ונקראה בשם לדברי הקוראים כן באה

מערכת אות הויו

ע״ד ונשלום כפרים בלא תוספת ה״א ובעבור התוספת נהפכה לחטף קמץ כל מקף מבטל חולם כמו ויפתר לנו ואם פלם אלה ועל כן מלת כל אם אין בו טעם בחטף קמץ כי כלם מוקפים ורהוטים אבל כל העומד בטעם ובמסרת לא הוא בחולם כל המקרא בשמי בחולם על פי המסורת אף על פי שהוא רהוט ויש שנים שהם קמוצים והוא כל עצמותי תאמרנה כל אחי רש שנאוהו וכל בשלש כך נמצא במסורת וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמץ כמו במתני את עני עמי בחרי אף כי לולי רהטה היו נקראים עני במתני בחולם

הטו סורו מני דרך הטו מני ׳
הטו אזנכם ולכו אלי ׳
הטו משכיל לאסף האזינה עמי
והטו ועתה הסירו את אלהי ויהושע
הקהל ואת כל העדה הקהל ׳
הקהל יום אשר עמדת לפני יי׳ ׳
הקהל את העם האנשים והנשים ׳
והקהל קח את המטה ׳
הופיע ויאמר יי׳ מסיני בא ׳
הופיע אל נקמות יי׳ אל ׳
הופיע מציון מכלל יופי ׳
והופיע התדע בשום אלוה ׳
הרוג אם ככה אתה עשה לי ׳
הרוג כי הרוג תהרגנו ׳
ורוג והנה ששון ושמחה ׳
והרוג ושאר היהודים אשר ׳
הקיצה הוי אמר לעץ הקיצה ׳
הקיצה עורה למה תישן ה׳ ׳
והקיצה העירה והקיצה למשפטי ׳
חרבה ואמר למלך המלך לעולם ׳
הרבה ואמר אלהם אתם ראים ׳
חרבה טוב פת חרבה ׳
וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן ׳
טמאו בני יעקב באו על החללים ׳
טמאו עוד זאת עשו לי טמאו את
בקדשי ׳
טמאו מזמור לאסף אלהים ׳
וטמאו כתתם ספם את ספי ׳
ישתחוה ויהי דוד בא עד הראש ׳
ישתחוה ויהי אחרי בוא אמציהו ׳
ישתחוה וכל עבדי המלך אשר ׳
וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחו ׳
ישבו וירדו מעל כסאותם ׳
ישבו והיה חילם למשיסה ׳
ישבו נתן הסכל במרומים ׳
וישבו ויקח עשרה אנשים מזקני ׳
יאמר על כן יאמר בספר ׳
יאמר ולציון יאמר איש ואיש ׳
יאמר כנמרוד גבור ׳
ויאמר למלך ירמיהו לאמר ׳
ידו ואל עמי ידו גורל ׳
ידו ביום עמדך מנגד ׳
ידו גם היא לגולה הלכה ׳
וידו צמתו בבור חיי ׳
ירעם כי כפרה סוררה סרר ׳
ירעם כצאן לשאול שתו ׳
ירעם גרן ויקב לא ירעם ׳
וירעם בתם לבבו ובתבונות ׳
ככפיר נהם ככפיר זעף מלך ׳
ככפיר נהם ככפיר איבת ׳
ככפיר עזב ככפיר סכו ׳
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים ׳
ללוי ושם אשת עמרם יוכבד ׳
ללוי על כן לא היה ׳
ללוי חשביה בן קמואל ׳
וללוי אמר תמיך ואריך ׳
מברך ועתה לכה נא ארה לי ׳
מברך יהי שם יי׳ מברך מעתה ׳
מברך ויאמר ערום יצתי כתי׳ ׳
ומברך ועתה הואלתי לברך דה״ה ׳
מרבים ויאמרו אל משה לאמ׳ מרבים
מרבים כי יש דברים הרבה מרבים ׳
מרבים גם בימים ההם מרבים ׳

ומרבים ויהיו בני אולם אנשים ׳
מרים כל מרים תרומת כסף ׳
מרים כבוד חכמים ינחלו ׳
מרים ארך אפים רב תבונה ׳
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי ׳
מאום חמאה ודבש יאכל ׳
מאום כי בטרם ידע הנער מאום ׳
מאום כי אם מאוס מאסתנו ׳
ומאום סחי ומאוס תשימנו ׳
מימיך ועבדתם את יי׳ אלהיכם ׳
מימיך ויאמר אליו בני ישראל ׳
מימיך טפכם נשיכם וגרך אשר ׳
ומימיך בן אדם לחמך ׳
נגש ואיש ישראל ראו כי ׳
נגש ואיש ישראל נגש ביום ׳
נגש והוא נענה ולא יפתח ׳
ונגש העם איש באחיו ׳
נדר כל נדר וכל שבעת ׳
נדר קמץ כי נדר נדר עבדך ׳
נדר ונודע יי׳ למצרים ׳
ונדר אלמנה וגרושה ׳
נשגב ואמרתם ביום ההוא הודו ׳
נשגב יי׳ כי שכן מרום מלא ציון ׳
נשגב יהללו את שם יי׳ כי ׳
ונשגב קמץ מגדל עז שם יי׳ ׳
שה זאת הבהמה אשר ׳
שה קמץ לא הבאת לי שה עלתיך ׳
שא ואמר ליה אלהא מאגיא שא
ושה זאת הבהמה אשר ׳
עדן פתח ההצילו אתם אלהי
הגוים ׳
עדן וחנרו ההצילו אתם ׳
עדן וסכרתי בריח דמשק ׳
ועדן חרן וכנה ועדן ׳
עדיך ואתה מגדל עדר ׳
עדיך שומע תפלה עדיך ׳
עדיך כי אתה תבא אליך ותלא ׳
ועדיך יום הוא ועדיך יבא למני ׳
צורם איכה ירדף אחד אלף ׳
צורם כי לא כצורנו צורם ׳
צורם ויזכרו כי אלהים צורם ׳
וצורם כצאן לשאל שתו ׳
רצון יראיו יעשה ואת שועתם ׳
רצון מלך לעבד משכיל ׳
רצון מלכים שפתי צדק ׳
ורצון וממגד ארץ ומלואה ׳
שלמיהו וישמע שפטיה בן מתן ׳
שלמיהו וישלחו כל השרים אל ברוך
שלמיהו ויצוה המלך את ירחמאל ׳
ושלמיהו עזראל ושלמיהו ׳
תמות מי מנה עפר יעקב ׳
תמות ויאמר שמשון תמות נפשי ׳
תמת בנער נפשם וחיתם ׳
ותמת ויקומו עלי בעלי הנבעה ׳
תנח טוב אשר תאחז בזה ׳
תנח אם רוח המושל ׳
תנח בבקר זרע את זרעך ׳
ותנח בגדו אצלה עד ׳
תורותיו כי יהיה להם דבר בא ׳
תורתיו ואם נכלמו מכל אשר עשו
תורתיו ויאמר אלי יי׳ בן אדם
שים לבך ׳
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ׳

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ דלוג

וסימניהון ׳

ואתנה ידעתן כי בכל ׳
ואתנה אמר אל תחי תפל ויפל ׳
ואתנה צאני כה אמר אדני יי׳ ׳
אתנה לכן כה אמר אדני יי׳ הנני
כסתותיכנה ׳
ובקשתם ויקרב אותך ואת ׳
ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ׳
ובקשתם אותי ומצאתם כי ׳
בקשתם את הנחלות לא חזקתם ׳
ובזהב ויאמר אלהם לאמר בנכסים
ובזהב וכל הנשאר מכל המקומות ׳
ובזהב בכסף ובזהב ייפהו ׳
בזהב ולאלוה מעוזים על כנו ׳
ובמלחמה או הנסה אלהים ׳
ובמלחמה ואת בית יהודה ארחם ׳
ובמלחמה ברעב פדך ממות ׳
במלחמה ועבד על כנו ׳
והוכן בחסד כסא וישב ׳
והוכן יזכור אדיריו יכשלו ׳
והוכן ויאמר אלי לבנות לה ׳
הוכן כי ערוך מאתמול תפתה ׳
וחם וילקטו אותו בבקר ׳
וחם ויאמרו לו עבדיו יבקשו ׳
וחם וגם אם ישכבו ׳
חם לבי בקרבי בהגיגי ׳
וטהר וישלח אליו אלישע ׳
וטהר ויגשו עבדיו וידברו אליו ׳
וטהר ויאחז צדיק דרכו ׳
טהר אהב טהר לב חן שפתיו ׳
ויסע משה את ישראל ׳
ויסע כצאן עמו וינהגם ׳
ויסע יתצני סביב ואלך ׳
יסע קדים בשמים ׳
ויקימו עליו גל אבנים ׳
ויקימו ואת מלך העי תלה על העץ
ויקימו להם בני דן את הפסל ׳
יקימו ובנסוע המשכן יורידו ׳
ולנטוע ורגע אדבר על גוי ׳
ולנטוע ראה הפקדתיך היום הזה
ולנטוע והיה כאשר שקדתי ׳
לנטע ואשים דברי בפיך ׳
ולגדעון ותקעתי בשופר ׳
ולגדעון ויתקעו שלשת הראשים ׳
ולגדעון חיו שבעים בנים ׳
לגדעון ויעש אתו גדעון לאפוד ׳
ולקדוש הן גוי לא תדע ׳
ולקדוש כי לי איים יקוו ׳
ולקדוש כי ליי׳ מגננו ׳
לקדוש אם תשיב משבת רגלך ׳

אב״ מנ״ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

וסימניהון ׳

אדני ויקח אדני יוסף ׳
אדני דבר האיש אדני הארץ ׳
אדני ויאמר אלינו האיש ׳
אדני ויקן את ההר שמרון ׳
ואדני כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי ׳
אחוז וממחצית בני ישראל תקח
אחוז חור כרפס ותכלת ׳
אחוז ויכתבם שמעיה בן נתנאל ׳

אחוז לאלעזר ואחוז אחוז ג׳ בפסוק׳
אחיהם לבא חמס שבעי׳ בני ירובעל
אחיהם ויואב ואבישי אחיו הרגו ׳
אחיה ויהי היום ובניו ובנתיו אוכלי׳
אחיהם עוד זה מדבר וזה בא ויאמר׳
ואחיהם והשערים שלום ועקוב
ושלמון ואחימן ׳
אחזה אני בצדק אחזה פניך ׳
אחזה בלעדי אחזה אתה הורני ׳
אחזה ואחר עורי נקפו זאת ׳
אחזה אשר אני אחזה לי ׳
ואחזה אנכי אשית לבי ׳
בטוב לולי האמנתי לראות ׳
בטוב אשרי תבחר ותקרב ׳
בטוב יברכך יי׳ מציון וראה ׳
בטוב צדיקים תעלז קריה ׳
ובטוב תחת אשר לא עבדת ׳
באדם נגע צרעת כי תהיה באדם ׳
באדם או איש אשר יגע בכל שרץ ׳
באדם אף היא כחתף תארוב ׳
באדם את כל זה ראיתי ונתון ׳
ובאדם כפשע ארץ רבים שריה ׳
הקרב ואתה הקרב אליך את אהרן
הקרב וזאת תורת המנחה הקרב ׳
הקרב וגם את אחיך מטה לוי הקרב
הקרב את מטה לוי והעמדת ׳
והקרב ויאמ׳ אל אהרן קח לך עגל ׳
השפטים ודרשו השפטים היטב ׳
השפטי׳ כי לא נעשה כפסח הזה מימי
השפטים ויאמר אל השופטים ראו
מה אתם ׳
השפטים ויהי בימי שפוט השפטיך ׳
והשפטים ועמדו שני האנשים אשר ׳
זרחה אם זרחה השמש עליו ׳
זרחה וישכימו בבקר והשמש ׳
זרחה מנזריך כארבה וטפסריך ׳
זרחה ויזעף עזיהו ובידו ׳
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ׳
זהב כל הזהב העשוי למלאכה ׳
זהב כפות זהב שתים עשרה ׳
מלאות קטורת ׳
זהב ויהי כל זהב התרומה ׳
זהב ויצף את הבית אבן יקרה ׳
וזהב הארץ ההיא טוב ׳
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישראל
בארץ קדמא׳ דפסו׳ ׳
נחלו כי בנות מנשה נחלו נחלה
דיהושע ׳
נחלו יי׳ עזי ומעזי ומנוסי ׳
נחלו פתאי׳ אולת וערומי׳ יכתירו ׳
ונחלו זכור לאברהם ליצחק
ולישראל ׳
התן כי התן בית אחאב הוא ׳
התן ותקח צפורה צר ׳
התן וירף ממנו אז אמרה ׳
התן ויאמרו פלשתים מי עשה ׳
והתן ויען אחימלך את המלך
וכלו פתח ׳
חגור הם עם האבן הגדולה
אשר בגבעון ׳
חגור ואלישע הנביא קרא לאחד ׳
חגור ויאמר לגיחזי חגור מתניך ׳
חגור חרבך על ירך גבור ׳
והגור

בר״ל הברית או אשר הנגינה בה וברבות הנגינה תרד הנגינה למטה בחטף קמץ כמו קדש חדש שיאמר קדשים חדשים כפור כפרים שבולת שבלים ומלת אהלים בקנה עם כור קוני אהיה שלם ׳ העת אספה שערי חולם ׳ גם בנעימים יפיל חלשי ׳ כי אחל חלק ששי ׳

ובאבאר דין חטף פתח גדול וחטף פתח קטן

כל אחה״ע דינו ליכתב בחטף פתח ולא בחטף לבדו יען כי אותיות אחה״ע נפתחות תמיד אין כח בלרס

בארם לבטלו כי אין החטף לבדו על כן חברו עמו הפתח כדי לפתוח מעט האות עם החטף אבל החטף עיקר על כן כל הברות אלה הבאה לפני האחהע הראוי להיות בחטף יהיה בחטף פתח כמו תעלה יעלה מהרי תמהו תנחמו וכן בראש תיבה כמו עלה חזק אמץ וטלטה מבטלין ים ומסבין אותו לחטף לבד׳

הדגש כמו כאדר יחדו לחמו יעלזו כי הלמד דגושה כדין כל שני שבאין רצוין אחר הראשון סוכן ורפי כאשר פי׳ ביחנך וכן נגינה מוקדמת מבטלת חטף פתח

וחגור סרין עשתה ותמכור׳
ינהם ויהי בשלח פרעה׳
ינחם וכי הקים יי׳ להם׳
ינחם וגם נצח ישראל לא׳
ינחם נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם׳
וינחם ועתה הטיבו דרכיכם׳
יצאו והפרתי אתך במאד מאד׳
יצאו ויאמר לו אלהים אני אל שדי׳
יצאו מהרו בניך מהרסיך׳
יצאו והנשיא בתוכם בבאם יבא
ויצאו ואת חמור ואת שכם בנו׳
כשב אם כשב הוא מקריב׳
כשב איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור׳
כשב שור או כשב או עז כי יולד׳
כשב אך בכור שור או בכור׳
וכשב דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב׳
ללחם ותרעב כל ארץ מצרים׳
ללחם ונתת על המערכת לבונה׳
ללחם הנה ימים באים נאם אדני
ללחם נדד הוא ללחם איה׳
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים׳

אב מן חד חד מן תרתין

תיבותן לא נסבין ו״ו בריש תיבותא דמטעה דלוג סי׳

ארבעים שנה בן שלשים שנה דוד במלכו׳
בגלעד בבשן וישב בגלעד בבשן׳
גם ברוך ויחרד יצחק חרדה גדולה
דורכי קשת ויהיו כבני אולם אנשים
העמק הפגרים וכל העמק הפגרים
חסד לאברהם תתן אמת ליעקב חסד
יחת זינה ובני שמעי יחת׳
נשיכם טפכם ומקניכם דיהושע׳
שמש ירח עמד זבולה׳
כבוד יי׳ אז יבקע כשחר׳
לקדוש יי׳ אם תשיב משבת׳
מעיל צדקה שוש אשיש ביי׳׳
לכה נלכה ויאמר שאול לנערו׳
מלך שרים גם כי יתנו׳
על אמתך לא לנו יי׳ לא לנו׳
עד פרחה וזה מעשה המנורה׳
עשרי לחם ואיש בא מבעל שלישה׳
פשט גדוד כרפאי לישראל ונגלה׳
צאן מרעיתי ואתן צאני צאן מרעיתי
קח כרים ויאמר בעמן האל׳
קרנים מידו ונגה כאור תהיה׳
רב להושע מי זה בא מאדום׳
שרצו בארץ ואתם פרו ורבו׳
תף חליל והיה כנור ונבל׳

אב מן חד חד ו׳ בסוף

תיבותא וסימ׳׳

אלה וכחש רצח וגנוב׳
אמרו זה חלק אדם רשע׳
אישו ויכו איש אישו׳
בנה בניתי בית זבול לך׳
בחירו ויאמר להשמידם׳
בשלמתו השב תשיב לו את׳
גרו ואצוה את שפטיכם׳

גדולתו בהראותו את עושר׳
דורו מעוצר וממשפט לקח׳
הורו פשע וכחש ביי׳׳
וחצנו שלא מלא כפו קצר׳
זממו אל תתן יי׳ מאויי רשע׳
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׳
חננ ויהי יי׳ את יוסף׳
טרפו כה אמר יי׳ אלי כאשר יהגה
יקראו בימיו תושע יהודה׳
כרתו כי חקות העמים׳
לידידיו שוא לכם משכימי׳
לחה ומשה בן מאה ועשרים׳
לרא ויאסף שאול לרא כתיב׳
מתו ויקם אברהם מעל פני מתו
מקדשו מכל מתנותיכם תרימו׳
נחרו התרעשנו כארבה׳
נפלו ואעמד עליו ואמותתהו׳
סברו אשרי שאל יעקב בעזרו׳
ערשו כי רק עוג מלך הבשן נשאר
פרתו שורו עבר ולא יגעיל׳
צדקו יי׳ חפץ למען צדקו׳
קרחו משליך קרחו כפיתים׳
קרתו ב׳ בפסוק׳
רישו ישתה וישכח רישו׳
שיתו והיה אור ישראל לאש׳
תתנו כן תעשה לשורך׳
תתו ולא אבה סיחון׳

בא זוגין חד או וחד או

וסימניהון׳

תאמר תאמר אלהים אני׳
האמור בית יעקב הקצר׳
חורי למטה שמעון שפט׳
חורי אלה בני אביחיל׳
טובם כחדק ישר ממסוכה׳
טובם הן לא בידם טובם׳
ישור על אנשים ויאמר׳
ישור כי לא נמצא בעמי׳
וכרות ומצא את לבבו׳
וכרות ומעוך ונתוק׳
למואל אל למלכים למואל׳
למואל דברי למואל מלך׳
מלאכות הכל בכתב מיד יי׳ עלי׳
במלאכות ויאמר חגי מלאך יי׳׳
ומשוח האמר אבנה לי בית׳
ומשוח ואני היום רך ומשוח׳
נצור עלה מפיץ על פניך׳
נצור אם חומה היא׳
שכר ויבא יעקב מן השדה׳
שכור למען שכור הוא׳
חליצתם ותצלח עליו רוח יי׳׳
עליצתם נקבת במטיו׳
פרש הלא פרש לרעב׳
פרוש יום חשך ואפלה יום ענן׳
צרוף נחר מפוח מאש׳
צרוף אמרות יי׳ אמרות טהורות׳
מוצאת ויסף עוד אחימעץ בן צדוק
מוצאת היא מוצאת והיא׳
מותח ולמיכל בת שאול׳
מותה ובעת מותה ותדברנה׳
מצוק ויקבצו אליו כל איש׳
מצוק השן האחד מצוק׳
מעוך ויקם דוד ויעבר הוא׳

ומעוך וכתות ונתוק׳
מכורתיך ואמרת כה אמר אדני יי׳ לירושלים׳
מכורתיך השב אל תערה׳
קבור לא תלין נבלתו על׳
קבור ויהי אחרי קברו אותו׳
צרור את המדינים׳
צרור עון אפרים׳
תגוד כה אמר יי׳ אל תבא בית מרזח
תגוד אם תשוב ישראל נאם יי׳׳

סב מלין דכתיב מוקדם

מאוחר וסימן אין מוקדם ומאוחר בתורה חסר א׳׳

הולך בתרלה דיהושע ושבעה כהנים נשאים׳
גלון ולבני גרשון ממשפחת׳
גלון ומעבר לירדן׳
והומשבי ויאמר שמשון אל הנער׳
ותראנה ויהונתן לא שמע׳
והגרזי וילך דוד ואנשיו ויפשטו׳
מבואך ידעת את אבנר׳
נפצות ותהי שם המלחמה נפוצת׳
והוצתיה ויאמר אל עבדיו ראו׳
ויקלחו ויעבר בכל שבטי ישראל׳
בעברות ראו אנכי מתמהמה׳
האורנה וישלח ידו המלאך׳
האהל ואת הסירות ואת היעים דמלכים׳
חמימותים ותקח יהושבעת דמלכים׳
ימות ואת בני המכי׳ לא דמלכי׳
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה׳
ונורנך מנעי רגלך מיחף׳
במרצותם הקשבתי ואשמע לא כן׳
שוחט חץ שוחט לשונם׳
שומע ולא שמעו אלי׳
הוידע יען אשר עשו נבלה׳
ובתרותך ויבאו וירשו אותה׳
התעתים כי התעתים בנפשתכם׳
אשויתיה חריעו עליה סביב׳
מואת דקדי׳ מדד רוח הקדי׳ בקנה
תכשלי לכן אדם לא תאכלי עוד׳
היאתון ועל פני שער היאתון׳
והאראיל שתים עשרה ארך׳
ומהאראיל והאראיל ארבע אמות׳
עיות וימת חשם וימלך דדה׳
הודיוהו ובני אליועני הודעיוהו׳
שטרי ועל הבקר הרעים בשרון׳
ושמדימות ועמהם הלוים שמעיהו׳
נטוי ואני כמעט נטוי רגלי׳
פלאיה דעת ממני נשגבה׳
וגדלותך ועזוז נוראותיך׳
כשאוה בבא כשאוה פחדכם׳
הלוך את חכמים יחכם׳
יומת שמר מצוה שמר נפשו׳
תרצנה תנה בני לבך לי ועיניך׳
ועיף התעיף בו עיניך׳
הילכות צופיה הילכות ביתה׳
ובתובנתו בכחו רגע הים׳
יבחר כי מי אשר יבחר׳
ובמלאות הימים האלה עשה׳
מומכן ויאמר מומכן לפני׳

שמלי קדמאה בני חגב בני שמלה
ומבלהים ויהי עם הארץ׳
ואוצאה אתם על אדו הראש׳
בחצתים ואעמיר מתחתיו למקום
למלוכי יונתן לשכניה׳
ידרון עפיה שפיר ואנביה׳
תוכל ואנה שמעת עליך די׳
תוכל כתבא למקרי ב׳ בפסו׳׳
לזועה ויהי קצף יי׳ על וכל ירמיה׳
והמונכה קרא מלכ׳ בחיל להעלה׳
והמונכה ואנה שמעת עליך׳
והמונכה באדין אמר בלשאצר׳
בנוית ודוד ברח וימלט׳
בנוית ובתריה ויגידו לשאול׳
בנוית וילך גם הוא הרמתה׳
נוית וילך שם אל נוית קדמא דפסוק׳

ה׳ כתיב ו׳ בסוף תיבותא

וקרינן ה׳ סי׳ נמסר ברניאל סימן ה׳׳

יב מלין דחסרי׳ ו׳ בריש

תיבותא וקרין וסי׳

בניך ותבא ותגד לאיש האלהים
תחת הנעצוץ תנינא דפסוק׳
עד ויצא השטן מאת פני יי׳׳
יולד גיל יגיל אבי צדיק כתיב׳
דור כי לא לעולם חסן׳
די חזיתא פרזלא מערב׳
לא חמל בלע יי׳ לא חמל׳
לא הנח על צוארינו נרדפנו׳
אין יתומים היינו אין אב׳
זקנים פני יי׳ חלקם׳
אינם אבותינו חטאו אינם׳
אנחנו ב׳ בפסוק׳

וחלופי יא דכתי׳ ו׳ בריש

תיבותא ולא קריין וסי׳׳

וכי ויאמר דוד מה לי ולכם׳
ומסגרתיה ויפתח על הלחות׳
וראתה ועתליה אם אחזיה דמלכי׳
ואת ויקצץ המלך אחז ואת׳
ותקעו הגידו ביהודה ובירושלים׳
ויורה ולא אמרו בלבבם נירא׳
וויציאו בעת ההוא נאם יי׳׳
וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל׳
והרשענו חטאנו והעוינו והרשענו׳
וחסד ויאמנו לשמע ולא זכרו׳
וישמח גיל יגיל אבי צדיק׳

יח חסרים ו׳ בסוף תיבות

וקרי׳ וסי׳׳

ויצוו את בני בנימן לאמר׳
ויעלה ויקח שמואל טלה חלב׳
אמר וחרש לא ימצא בכל׳
ויאמר ויזעקו אל יי׳ ויאמר חטאנו
וידבר אליו לאמ׳ אם היום דמלכי׳
יקח ומבניך אשר יצאו ממלכים
ויתנה על ידי עשי המלאכ׳ דמלכי
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה׳

יחד

כמו נסבענו אמנו שמענו ידענו ומלת האהלה יצאה מן הכלל כמו הנגינה מוקדמת ובחטף פתח וכן חירק באות שמוש לפני לשון הויה מבטל חטף פתח כמו יהיו תהיו מהיות ואם החירק באות עיקר אבל מבטל כמו נחרו מהרו והספרדים מוסיפין עוד אחר והוא כאשר אחרי אות אחהע יש יוד כמו שמעיה ידעיה והטעם לפני שהברת אות עין מוטה נוטה לחירק בעבור היוד שאחריה ואין אות נפתחת על כן נשאר חטף לבדו ועתה אשכילך ואורך דרכי חטף פתח קטן:

כל לשון אלהות חסר א״לף שלו בתחלת תיבה בחטף פתח קטן כמו אלהים אלהיך הטעם כי דין א״לף נוטה להיות קמצות להברת א״ל כי עיקרו א״ל וכן אלהים לא תקלל עיקרו אל מלשון יש לאל ידי ובבא אחר מלותיות מש״ה לפני השם לא יסורו הה״א פי׳ החטפה נקודות ממנו כמו מאלהים האלהים טי׳ אבל אחת מלותיות בוכ״ל מסמכות לפני השם אין אות ראשונה מהשם נקראת מלומה כמו ויי׳ כיי׳ ליי׳ ביי׳ וסימן בלשון אדנות ואלהות משה מפיק אלף וכלב לא

חד כי יען בטחך במעשיך ׳
זחללוה ונתתיו ביד הזרים ׳
ויעל והכינו המזבח על מכונתיו
שוי ומן בני אינשא טריד ׳
וקבל קימו וקבל היהודים ׳
חנניה אחרי החזיק חנניהו בן ׳
מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן ׳
וישתחו יעבדוך עמים וישתחו קדמא דפסוק ׳
וישתחו ויאמרו שלום לעבדך לאבינו ׳
וישתחו ואמרו על אשר עזבו דמלכים ׳

והלופי״א כתיב ויו בסוף

תיבותא ולא קרי׳ ויבאו ויבא קרי גמסר במלכים א׳ ריש סימן י״ב ׳

מ״א דכתי׳ ו׳ בסוף תיבותא

וקרי׳ י׳ וסימן גמסר בריש שמואל ׳

חד מן י״ר זוגין מן ב״ב ראשי

פסוקי׳ לא נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריא נסבין וסימניהון

עשה ירח למועדים שמש ׳
עשה יי׳ אשר זמם בצע ׳
ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף ׳
ארבעים שנה אקוט בדור ׳
הוציא עם עור ועינים יש ׳
הוציא יי׳ את צדקותינו ׳
מטה זבולן ונשיא לבני ׳
מטה עזך ישלח יי׳ מציון ׳
מני אפרים שרשם בעמלק ׳
מני שים טעם די כל מתנדב ׳
מנחתם ונסכיהם דיום רביעי ׳
מנחתם ונסכיהם דיום שמיני ׳
באשר תמותי אמות ושם ׳
באשר דבר מלך שלטון ׳
באו מלכים נלחמו אז נלחמו ׳
באו ימי הפקדה באו ימי ׳
אברם ישב בארץ כנען ׳
אברם הוא אברהם ׳
אמרו בלבם נינם יחד ׳
אמרו לכו ונכחידם מגוי ׳
נתנו את נבלת עבדיך ׳
נתנו רשעים פח לי ׳
דבר האיש אדני הארץ ׳
דבר יי׳ עליכם שארית יהודה ׳
דברתי אליך בשלותיך אמרת
דברתי אני עם לבי לאמר ׳
חיים שאל ממך נתת לו ׳
חיים וחסד עשית עמדי ׳

יב זוגין מן ג׳ג׳ ר״פ נסבין

ו׳ בריש תיבותא וכל קריא לא נסבין ו׳ וסימניהון

וברוך אל עליון אשר מגן ׳
וברוך טעמך וברוכה את ׳
וברוך שם כבודו לעולם וימלא ׳
ויקן יוסף את כל אדמת מצרי׳ ׳
ויקן את חלקת השדה ׳
ויקן את ההר שמרון ׳
וראה ועשה כתבניתם ׳

וראה אם דרך עצב בי ׳
וראה בנים לבניך ׳
ועשה לי מטעמים ׳
ועשה כרוב אחד מקצה ׳
ועשה להם מכנסי בד ׳
ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים ׳
ודברי רחבעם הראשונים ׳
ודברי שנאה סבבוני ׳
ורבים מביאים מנחה ׳
ורבים מישני אדמת עפר ׳
ורבים מהכהנים הלוים ׳
ואיך תשיב את פני פחת אחד ׳
ואיך וחברו ואיך תשיב את פני
ואיך תנחמוני הבל ׳
ויוסף הורד מצרימה ׳
ויוסף הוא השליט ׳
ויוסף בן שלשים שנה ׳
ועיני לאה רכות ׳
ועיני ישראל כבדו מזוקן ׳
ועיני רשעים תכלינה ׳
ושש שנים תזרע את ארצך ׳
ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם ׳
ושש מעלות לכסא ודה ׳
ואיה נביאכם אשר נבאו ׳
ואיה אלהיך אשר עשית לך ׳
ואיה אפוא תקותי ׳
ולמה יי׳ מביא אתנו ׳
ולמה הבאתם את קהל יי׳
ולמה העליתנו ממצרים ׳
והנביא ההוא או חלם החלום ׳
והנביא כי יפתה ודבר דבר ׳
והנביא והכהן והעם ׳

ד׳ פסוקים דאית בהון מן ד״

מלין דמיין רביעה נסיב ו׳ ותליתא קרחי סימן גמסר בסדר וישמע יתרו ותלים סימן כ״ז ׳

חד מן יט זוגין קדמא נסיב

ו׳ בעינינא ותנינא לא נסיב וסי׳

והאחד ויאמר שנים עשר עבדיך ׳
האחד שנים עשר אנחנו ׳
ושדופת והנה שבע שבלים דקות ׳
שדופות והנה שבע שבלים צנומות
ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי ׳
לא ישמע ויאמ׳ יי׳ אל משה לא ישמע
ושהם והטור הרביעי קדמא ׳
שהם והטור הרביעי תנינא ׳
וחבר שתי כתפות חברו׳ קדמא ׳
חבר כתפו׳ עשו לו חברת תנינא
ובתבונה ואמלא אתו רוח קדמאה ׳
בתבונה וימלא אתו רוח תנינא ׳
וכאשם לא תאפה חמץ חלקם ׳
כאשם כחטאת כאשם תורה ׳
ואלה שמות בני אהרון הבכור ׳
אלה שמות בני אהרון הכהנים ׳
ולא יעבד ומבן חמשים שנה ישוב ׳
לא יעבד ושרת את אחיו באהל ׳
ובתוך ועבד הלוי הוא את עבדת ׳
בתוך כי את מעשר בני ישראל ׳

ולא נשתה נעברה נא בארצך לא ׳
לא נשתה אעברה בארצך לא נטה׳
ובלק ויאמר מואב אל זקני מדין׳
בלק ויאמר בלעם אל האלהים ׳
ושבע אלה משפח׳ מנשה ופקדיהם
שבע אלה פקודי בני ישראל שש ׳
ושבעת ותהי המחצה חלק היצאי׳ ׳
שבעת ותהי מחצת העדה מן ׳
והנשים ונלכד את כל עריו בעת ׳
הנשים ונחרם אתם כאשר ׳
ואתו את יי׳ אלהיך תירא ואתו קדמ׳
אתו את יי׳ אלהיך תירא אתו תנינא
ועבדך כי ימכר לך אחיך העברי ׳
עבדך לא יקשה בעיניך ׳
וכהניהם כבשת גנב כי ימצא ׳
כהניהם על כל רעת בני ישראל ובני
ומנביא כי מקטנם ועד גדולם קדמ׳
מנביא לכן אתן את נשיהם ׳

חד מן ח׳ זוגין חלוף תנינא

נסב ו׳ בעינינא וסי׳

אמרפל ויהי בימי אמרפל מלך שנער ׳
ואמרפל את כדר לעמר ׳
שמן למאור בשמים קדמא ׳
ושמן למאור ובשמים תנינא ׳
חסר מי פתי יסור הנה חסר קדמא
וחסר מי פתי יסור הנה וחסר תניג׳
עשר ויאמר אלהים לשלמה יען אשר שאלת ׳
ועשר החכמה והמרע נתון לך ׳
יואב בני פחת מואב קדמא ׳
ויואב בני פחת מואב תנינא ׳
ששים כל הקהל כאחד קדמא ׳
וששים כל הקהל כאחד תנינא ׳
כל מפרסת פרסה דתורת כהני׳
וכל בהמה מפרכת פרסה דמשנת תורה ׳
אמר ואלה העלים מתל מלח ׳
ואמר וחברו ואלה העלים ׳

אלין מלין מל״ ו׳ ולית דכוו״

וסימניהון ׳

פותר ואין פותר אותם לפרעה ׳
חולם או אל חולם החלום ההוא
טוחן ויהי טוחן בבית האסורים ׳
בוצץ שם האחד בוצץ ׳
שורק ואנכי נטעתיך שורק ׳
כבוצר על סלסלות ׳
קולע הנני קולע ׳
פוקד הנני פוקד אל אמון מנוא
שוכב על צדך ׳
אונך עד מתי תלין בקרבך ט ׳
הורג לתת אתה ביד הורג ׳
חולש על גוים ׳
כקונה כמוכר כלוה ׳
הולם פעם ׳
חוכי אשרי כל חוכי ׳
שוחט השור מכה איש ׳
אוסף אהבתם ׳
בוקר כי בוקר אנכי ובולס שקמי׳
חורש ונגש חורש בקוצר ׳
ונוטר הוא לאיבו ׳

גוער בים ויבשהו ׳
הדולג כל הדולג על המפתן ׳
נוכל ויש בעדרו זכר ׳
חוגג המון חוגג ׳ וחוכר חבר ׳

ב״ה ר״פ חד לא נסיב ו״ו

וא׳ נסיב ו׳ וסי׳ ׳

כשמע עשו את דברי אביו ׳
וכשמע אסא את הדברים ׳
אבני שהם ואבני ׳
ואבני שהם תנינא דמשכנא ׳
עפיה שפיר ואנביה סגיא ומזון ׳
ועפיה שפיר ואנביה סגיא תנינא
בהקבץ עמים רבים באף ׳
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ׳
הים ראה וינוס הירדן תסוב ׳
והים בקעת לפניהם ויעברו ׳
סבותי אני עם לבי לדעת ׳
וסבותי אני ליאש את לבי על ׳
צידונים יקראו לחרמון שריון ׳
וצידונים ועמלק וכל בני קדם ׳
הנך יפה דודי אף נעים אף ערשינו ׳
והנך להם כשיר עגבים ׳
עמך ישב בקרבך במקום ׳
ועמך לרב עשי מלאכה ׳
השב תשיב לו את העבוט ׳
והשב לשכינינו שבעתים ׳
הגדתי לכם היום את השמים ׳
והגדתי לכם כי שפט אני ׳
זרעתם הרבה והבא מעט ׳
וזרעתם את השנה השמינית ׳
תרא אשקלון ותירא ועזה ׳
ותרא אויבתי ותכסיה בושה ׳
המזבח עץ שלש אמות ׳
והמזבח נקרע וישפך הדשן ׳
זנוח עדלם ועין רמון ׳
וזנוח ועין גנים דיהושע ׳
ארבעים שנה אקוט בדור ׳
וארבעים שנה כלכלתם במדבר ׳
נשמדו בעין דאר היו דומן ׳
ונשמדו במות און ׳
הוה לי לצור מעוז ׳
והיה נכון לבקר ועלית בבקר ׳
הכונים בחומה ונשאים בסבל ׳
והכונים איש חרבו ׳
המשלח מעינים בנחלים ׳
והמשלח את השעיר לעזאזל ׳
נוע תנוע ארץ ׳
ונוע ינועו בניו ושאלו ׳
לקצת ירחין תרי עשר ׳
ולקצת ירחין אנא נבוכד נאצר ׳
הורד שאול גאונך המית ׳
והורד המשכן ונשאו בני ׳
הביאו את כל המעשר אל ׳
והביאו את כל אחיכם הקטן אלי ׳

מ״ח מלין מיחדין חסרי׳ ו״ו

אלי לא תלך האשה ׳
פדת ושמתי פדת ׳
קומו ועברו ׳
ותרמת ׳ ויכלה ׳
עצרה לנו ׳ סורו רדו ׳
ברבים ׳ במצדה ׳

מפיק אלף ולולי המסורת מחבר גם אדנות חסר בלשון חול לאלהות ואדנות חסר בלשון קדש הייתי נותן טעם בדבר על כן ה״א האלהים בפתחות ואין להדין האלהים הקמוצים מפני הבירור כדין כל בכ״לה לפני אה״ע הקמוצים כשהם מבוררים כי אין צורך לתת אות מבוררת לפני השם כי השם מבורר הוא אך זובח לאלהים יחרם אין מכוך באלהים האלף נקוד בה׳ נקודות ואות שלפניה קמוצה להבדיל בין הקדש ובין החול כי בלשון הקדש שיאמר לאלהים באלהים בבדרי והאלף אינה נקודה ובמסורת מונה

מונה ז' ארנות אמר בוכ"ל מתמת עליהם והא"לף נקראת וסימניהון נמסר בתלים סימן ק"לז עיין שם ׳

כל שם מתחיל אלי כמו אליעזר אליאב אליהו בה' נקודות וכל שתחלתו אבי או אחי בחטף פתח גדול כמו אבידן אחירע והטעם כי דינם להיות נוטים להברת אה" אחרי אמר תחלתם אב או אח בהברת אה" ומלת אליהו יבאה מכלל המלו' אמר אלי תחלתן כי הוא בחטף פתח גדול ׳ כל אנוש ארוס אמורי אוי אמת

בשבו מהכות ׳ וססים דויעש ׳
התשעה דותהי ׳ ואמת בעירי ׳
אפפני ׳ סבני דשמואל ׳
הקם על ׳ נכר בן ארי ׳
טרים דהרמנים ׳
ויעבדם דמלכים ׳
ואנוש הוא ׳ ונשבח אל עמנו ׳
מדע לא נשא ׳ על כן בארים ׳
חלצי מואב ׳ ונפל עזר ׳
חצה דהן אראלם ׳
סבבני בכחש אפרים ׳
והכן בחסד ׳ אשר במצלה ׳
ואשב דריש פסוק ׳
כאלף ביהודה ׳
ארץ גדוד דתהלות ׳
לאיתיאל ואכל ׳
שרפה באש כסוחה ׳
חתם בצרור פשעי ׳
ירץ עלי כגבור ׳
חרצים ימיו ׳ מראיו יטל ׳
אדם עשק ברם נפש ׳
ותבז ליקהת אם ׳
מצאני השמרים תנד חיותא ׳
רחם מרמות ׳ מעף ביעף ׳
מלך אשור מבארה ׳
ומשי דכבי מרדי דר"ה ׳
ושבאל לך יי' הגדולה ׳

כ' פסו' דאית בכל חד ד'

מלין דמיין קדמא לא נסיב וי"ו וג' בתראי נסבין וי"ו וסימ'

ויוקעו את פחי הזהב ׳
וקצץ פתילים בתוך ובתוך ובתוך ובתוך ׳
מלבד שבתות יי' ומלבד ומלבד ומלבד ׳
ואקח את ראשי שבטיכם שרי ושרי ושרי ושרי ׳
לא תרצח דמשנה תורה ולא ולא ולא ׳
ולקהת משפחת העמרמי ומשפחת ומשפחת ומשפחת ׳
והרמת מכם ליי' מאת אנשי מן ומן ומן ומן ׳
ויחי למנשה בישכר ׳
ויאמר חושי אל צדוק ׳
ונתנך ביד מבקשי ׳
ודמות פניהם פני אדם ׳
ופאת קדים ׳
אם זנה אתה ישראל ׳
תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל ׳
כה אמר יי' צבאות צום הרביעי ׳
לבני גרשון דדברי הימים ׳
ומן רבותא די יהב ליה כל עממיא אומיא ולישניא הוו ׳
את הנחלות לא חזקתם ׳
עד כסף ככרין מאה ׳
ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמא ואת פאת ואת פאת ואת פאת
עומד על שני עשר בקר שלשה ושלשה ושלשה ושלשה ׳

אלין תיבותא יתירין וי"ו

והטפין קמצין וסי' ׳

אכרות ואיך אכרות ׳
לך ברית דגבעונים ׳
לשאול לו דאחימלך ׳
ולשפוך דם נקי דאביגיל ׳
קסומי נא לי באוב ׳
אשקוטה ואביטה במכוני ׳
יעבור חבי כמעט רגע עד ׳
אצורך בטרם אצורך בבטן ידעתיך
לאכול לחם דאת הנשיא נשיא דיחזקאל ׳
והובנים קרנות שן דיחזקאל ׳
לכול עונותיהם דירמיה ׳
יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו ׳
לקסום קסם דיחזקאל ׳
וג' במותי ארץ ׳
אכתוב לו רבי תורתי ׳
עבור אוסף עוד עבור לו דעמוס ׳
ארך אפים וגדול כח ׳
וגדול חסד ׳
לשאול לו לשלום ׳
תדרוש רשעו בל תמצא ׳
אשמור לו חסדי ׳
מלושני בסתר רעהו ׳
לגאול לא אוכל לגאול ׳
ואשקולה את כסף דעזרא ׳
אשדודית עמוניות דסוף עזרא ׳
ירוהגת דר"ה ׳
תוקהת שלום בן תוקהת ׳
למעול מעל גם כל שרי הכהנים סוף ד"ה ׳
יקצור און ׳
זעום ה' יפל שם ׳

ס"ב זוגין יחידאין ב' מלין

נסבי' ו' ולית זוגה וסי' ׳

ודגן ותירוש סמכתיו ׳
והצאן והבקר עלות עלי ׳
ושמעון ולוי בני לאה ׳
ויששכר וזבולן ב' בו ׳
וחצרון וכרמי בני ראובן דויגש ׳
ואני ועמי הרשעים ׳
ואהרן וחור תמכו בידיו ׳
ושהם וישפה הטור הרביעי ׳
ועלה ומנחה לא תעלו עליו ׳
והעלה והשלמים וישא אהרן את ידו ׳
ואלף ושבע וכסף פקודי העדה ׳
ושור ושה שרוע וקלוט ׳
ועבדך ואמתך אשר יהיו לך ׳
והעמלקי והכנעני יושב בעמק ׳
ואתה ואהרן וקחו איש מחתתו ׳
וחשבון ואלעלה עטרת ׳
והירדן וגבל והערבה ׳
והאותות והמופתים המסת ׳
ובאתת ובמופתי' ויוציאנו יי' ממצרים ׳
ויוסף ובנימין ואלה יעמדו ׳
ובנתיה וחצריה עקרון ׳
ומדין ועמלק וכל בני ׳
וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם ׳
ופסל ומצבה לא תעשו לכם אלילים ׳

ואיש ואשה לא יחיה דוד ׳
וישראל ויהודה ויאמר ׳
וארבעים ואחת שנה דאסא ׳
ושלשי' ואחת בן שמנה שנה יאשיהו
ודע וראה ויגש הנביא אל ׳
והגלעד ונבול הגשורי דיהושע ׳
והכהנים והנביאים ויעל המלך בית יי' דמלכים ׳
וחרב ורעב כחשו ביי' ׳
ובקר וצאן וגם הקרובים דד"ה ׳
וזבח ומנחה ובאו מערי ׳
ובאף ובחמה ונלחמתי אני אתך ׳
והשכם ושלוח לשמע על דברי ׳
ועבדך ועמך ואמרת שמע דבר יי' ׳
ונבלה וטרפה ואמר אהה ׳
וטף ונשים זקן בחור ׳
וברכב ובפרשים כי כה ׳
ואלמנה וגרושה לא יקחו להם ׳
ומשפט וצדקה כי כה דרב לכם נשיאי ישראל ׳
ואלמנה ויתום וגר ועני דזכריה ׳
והם ובניהם על השערים ׳
וששים ושש ויהי משקה ׳
ועשר ונכסים והחכמה והמדע ׳
ובנתינו ונשינו והנה נפלו ׳
וארבעי' ושלש' בני קרית ערים ׳
ושבעים ושנים בני פרעוש תנינא ׳
ושלשי' וארבע' ובני בלע ׳
וארבעים ושנים בני דליה ׳
ועשרים ושנים אנשי מכמס ׳
ועשרים ואחד בני לד חריד דנחמיה
ובניו ואחיו ויביאו לנו כיר ׳
ומנעליו ובריחיו ואת שער הישנה ׳
ושדותינו וכרמינו ועתה כבשר אחינו
ולשמר ולעשות מחזיקים ׳
ובניו ובנותיו ויהי היום ׳
ואשאלך והודיעני אזור נא כגבר קדמאה ׳
ואברהם ושרה זקנים באים ׳
והוד והדר עדה נא גאון וגבה ׳
וחסד ואמת הלא יתעו ׳
והמלך וחמן הרצים ׳
ולהרג ולאבד אשר נתן ׳
ועיר ועיר והימים האלה ׳

וחילופי' י"ו זוגין מן ב' מלין

יחידאין לא נסבין ו' ולית זוגא וסים'

בעוף בבהמה ואת כל ׳
יששכר זבולון ובנימין דא"ה שמות ריש סיפרא ׳
עין רמון ועתר ועשן ׳
עיר עיר תהיינה הערים ׳
שמיר שית חימה אין לי מי ׳
אכל שתה ערוך השלחן ׳
לכהנים ללוים וגם מהם אקח ׳
יען ביען לכן הנבא ׳
מלך שרים גם כי יתנו ׳
שמש ירח עמד זבולה ׳
משה אהרן כי העליתיך ׳
עשר נכסים ויאמר אלהי' לשלמה דד"ה
דגן ותירוש וכפרץ הדבר ׳
נשיהם בניהם ושאר העם ׳
השמים שמי אתה הוא יי' ׳

כ' זוגין מן ב"ב מלין חד

נסבין ו' וחד לא נסבין ו' ולית זוגא

שם וחם ויהי בני נח ׳
ושם וחם בעצם היום הזה ׳
יעקב ובניו ואלה שמות ׳
ויעקב ובניו ואתן לעשו ׳
קרבו וכרעיו ואת האיל ׳
וקרבו וכרעיו ירחץ במים ׳
ואלפים וארבע ונחשת התנופה ׳
ואלפים וארבע שלשים ומאה הקערה
שורו וחמורו לא תחמוד דיתרו ׳
ושורו וחמרו דמשנה תורה ׳
שמן ודבש ארץ חטה ׳
ושמן ודבש ועשרה אנשים ׳
אדמה וצבוים גפרית ומלח ׳
ואדמה וצבוים ויהי גבול ׳
לצאת ולבא ויאמר אלהם בן מאה ׳
ולצאת ולבא עודני חזק ׳
מגרנך ומיקבך חג הסכות ׳
ומגרנך ומיקבך הענק תעניק ׳
טפכם ומקניכם נשיכם ׳
וטפכם ומקניכם רק נשיכם ׳
עמון ועמלק ויאכף ׳
ועמון ועמלק גבל ועמון ׳
שאול ויהונתן והעברים ׳
ושאול ויהונתן בנו ׳
שדות וכרמים ויאמר שאול ׳
ושדות וכרמים כי כה אמר ׳
שאול ואנשיו וילך שאול ׳
ושאול ואנשיו וילך דוד ׳
רכב ובענה וילכו בני ׳
ורכב ובענה והנה באו ׳
לחם ובשר והעורבים ׳
ולחם ובשר ב' בפסוק ׳
בניהם ובני ויהיו הגוים ׳
ובניהם ובני וישבו על ׳
יצהר ודבש עד באי דמלכים ׳
ויצהר ודבש וכפרץ הדבר ׳
חתו ובשו וישביון קצריך ׳
וחתו ובשו מכוש מבטם ׳
רכב וסוס המוציא רכב ׳
ורכב וסוס מגערתך ׳
הרעב והחרב והעם אשר ׳
והרעב והחרב שתים הנה ׳
אתה ועבדיך ואמרת אליו ׳
ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם ׳
כהניהם ונביאיהם על ׳
וכהניהם ונביאים כבשת ׳
חטים ושערים ועשרה ׳
וחטים ושעורים משכב וספות ׳
שמרון ובנתיה ושבתי ׳
ושמרון ובנותיה ואחותיך ׳
המנחה והחטאת והאשם ׳
והמנחה והחטאת ויאמר ׳
קוץ ודרדר ונשמדו במות ׳
וקוץ ודרדר תצמיח ׳
חסד ורחמים הגאל משחת ׳
וחסד ורחמים כה אמר יי' ׳
פוט וכנען בני חם דד"ה ׳
ופוט וכנען בני חם דבראשית ׳
משמע ודומה דבראשית ׳
ומשמע ודומה דד"ה ׳
איה וענה בני צבעון דד"ה ׳
ואית

ואמונה בה' נקודות כל בווימן השלמים שתחלתו א"לף כמו אזור אמור אבל אלי כבתולה בחטף פתח קטן אבל אם הוא כמו שם הפעל אז הוא בחטף פתח גדול כמו ארוב רם אכל דבש הרבה ועל כי השתנתה אף מכל אותיות אחה"ע להנקד בעלילה מועטת בחטף פתח קטן כי אינה נפתחת על כן בשאר האותיות כי אם ח' וע"ן בסוף המלה פותח לפניו כמו זרע שמע זבח בהיות א"לף בסוף מלה תמצא פלא כלא ועל כן נקודת בה' נקודות נוטים קצת להברת אי כי אף שאר האותיות נקודות לגע יש בחטף

קטן ד ii5 iiii פתח

מערכת אות הואו

פתח קטן מאות אלף רגילה יותר בנקודת חטף פתח קטן כגון בתחלת התיבות שלא מצאו כן באותיו׳ אחה״ע לבד מתלת כרס חמר עגו לה שהוא בה׳ נקודות על פי המסורת
והא בזו במקומות מעטים כאשר אבאר: בל למון הויה וחיות בהיות ראשונה שלא פעליהם שהם ח׳ וה׳ גם המה בה׳ נקודות כמו היה חיה חייתם הייתם
אך בבא לשמיה׳ מאותיו יהו אותיו׳ הנוספו׳ בחירק וש״א הפעל בשבא כמו יהיה יחיה תהיה נחיה וכן וי״ו לפעמים בהיותם בחירק כמו והייתם לי

ואיה וענת דבראשית ׳
הלוים והנתינים והישבים ׳
והלוים והנתינים ואלה ראשי ׳
אסף והימן ויבדל דוד ׳
ואסף והימן והמשררים ׳
בשק ובשמים והם מביאים דד״ה ׳
ונשק ובשמים והם מביאי דמלכי׳ ׳
ליוצא ולבא ובעתים ההם ׳
וליוצא ולבא כילפני ׳
לעלה ולמלאים ויעמד חזקיה ׳
ולעלה ולמלאי׳ ושה אחד ׳
הכהנים והעם גם כל שרי ׳
והכהנים והעם ויאמר אליו ׳
בניהם ואחיהם ויעמד ישוע ׳
ובניהם ואחיהם כל אלה מבני עובד
אחי ונערי וגם אני אחי ׳
ואחי ונערי ואין אני ׳
איש שלחו ואין אני ואחי ׳
ואיש שלחו ויעמד כל העם ׳
ישוע ובניו ויקם על מעלה ׳
וישוע ובניו ואחיו ׳
נהירו וסוכלתנו איתי גבר ׳
ונהירו וסוכלתנו ושמעית ׳
דבש וחמאה אל ירא כפלגות ׳
ודבש וחמאה וצאן ושפות ׳
בריח ודלתים ואשכר עליו ׳
ובריח ודלתים ואמרת אעלה ׳
עת ומשפט כי לכל חפץ ׳
ועת ומשפט שמר מצוה ׳
הוללות וסכלות ואתנה לבי ׳
והוללו׳ וסכלות ופניתי אני לראות
שמחה וששון ובכל מדינה ׳
ושמחה וששון ליהודים ׳
האחשדרפני׳ והפחות ויקראו ספרי ׳
והאחשדרפנים והפחות וכל שרי המדינות ׳

ה׳ זוגין ב׳ מנהון נסיב ו׳
וב׳ מנהון לא נסבי׳ ו׳ וסי׳

החסידה האנפה דשמיני ׳
והחסידה והאנפה דמשנה תורה ׳
עין רמון ועתר ועשן ׳
ועין ורמון ולבאות ושלחים
דכרין אמרין כל קבל דנא ׳
ודכרין ואמרין ומה חשחן ׳
עשר נכסים ויאמ׳ אלהי׳ לשלמ׳ ׳
ועשר ונכסים איש אשר ׳
יששכר וזבולן ובנימן דאלה שמו׳ ריש ספר׳ ׳
ויששכר וזבולן בני לאה ׳

יב ר״פ מן בב מלין קדמא
נסיב וי״ו ותנינא לא נסיב וי״ו וסימני׳
נמסר בסוף סדר במדבר סיני ׳

ח׳ פסוקי׳ מסורתא מכא
ומסורתא מכא לא נסבין וי״ו וסימני׳
נמסר בזכריה סימ׳ א׳ ׳

ד׳ זוגין מן ג׳ ג׳ בענינא קדמא
לא נסיב ו׳ ותנינא ותליתא נסיב וסי׳ ׳

כי ימוך אחיך ומכר ׳
וכי ימוך אחיך ומטה ׳
וכי ימוך אחיך עמך ונמכר
שש מאות ויסעו משם ממשפחת ׳
ושש מאות איש חגורים ׳
ושש מאות ויעלו חמשת ׳
אתם עדי נאם יי׳ ׳
ואתם עדי הגדתי ואתם עדי ׳
ואתם עדי אל תפחדו ׳
עמים רבים גמר ומגוג ׳
ועמים רבים ועלית ׳
עמים רבים ובאת דמלכים ׳

ח׳ ר״פ מסורתא מכא
ומסורתא מכא ומלה באמצע סי׳
נמסר ביחזקאל סימן מ״ו ׳

ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ בחד ענינא
קדמא ו׳ תנינא י׳ וסי׳ נמסר בר״ש סדר בהעלותך ׳

ג׳ זוגין מן ג״ג בענינא קדמ׳
נסיב ו׳ ותנינא ותליתא לא נסיב ו׳ ׳

ושני טורים ויעש את ׳
שני טורים ופקעים ׳
שני טורים ואת הרמנים ׳
ואם בנוי העל אלה ׳
אם בנוי העל אלה ׳ ׳
אם בנוי העל אלה
וירא אלהים איש היה ׳
ירא אלהים ויאמר יי׳
ירא אלהים ויאמר יי׳ ׳
ואשאלך והודיעני קדמא ׳
אשאלך והודיעני תנינא ׳
אשאלך והודיעני תליתא ׳

ו׳ זוגין מן ג״ג בענינא קדמ׳
ותנינא נסיב ו׳ ותליתא לא נסיב וי״ו
וסימ׳ ביחזקאל סימן מ׳ ׳

י״ב ר״פ דמיין מן ב׳ מלין
דמיין מסורתא מכא קדמא לא נסיב
ו׳ ותנינא נסיב ו׳ וסי׳

היא מוצאת והיא ׳
הוא תהלתך והוא ׳
ככף אשם וככף ׳
שרי יהודה ושרי ׳
הרב יראתם והרב ׳
קול שוט וקול רעש ׳
לי הכסף לי הזהב ׳
לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספרא ׳
אלה ברכב ואלה בסוסים ׳
מן המלחמות ומן ׳
אשרי אנשיך ואשרי דד״ה ׳
דור הולך ודור בא ׳

ח׳ יחידאין במצע׳ פסוק
מסורתא מכא ומלה ביניהון קדמא
נסיב ו׳ ותנינא לא נסיב ו׳ וסי׳

ואנשי העיר אנשי סדום ׳
ואליך ישתחוו אליך ׳
והוא שותה הוא ויהי ׳

ורבו כמו רבו אשרקה ׳
ומגיד לקראת מגיד ׳
ויזמרו לך יזמרו ׳
ולאמר עליו לאמר וספרו׳ ׳
ויוסף דעת יוסף כי ברב ׳

חד מן לה״ פסוקי׳ דמיין
מסורתא מכא ומסורתא מכא נסבין
ו׳ ומלה ביניהון וסימני׳

ובין רועי ובין רועיך ׳
וביד אשתו וביד שתי ׳
וענו אשור וענו עבר ׳
ופגע בדבשת ופגע ׳
וחרשי עץ וחרשי אבן ׳
ואצבעות ידיו ואצבעות ׳
ואתה תשא ואתה ׳
ואפס עצור ואפס ׳
ושם תמות ושם תקבר
והשמיעו במגדול והשמיעו ׳
וכן רבים וכן נגזו ועבר ׳
ושרי שלישיו ושרי ׳
ובחשך ילך ובחשך ׳
וגשם מטר וגשם מטרות ׳
ואל תאכלו ואל תשתו ׳
ומגדל חננאל ומגדל ׳
ומן הרמנים ומן התאנים ׳
והוא לוי והוא גר ׳
ומעל אלהיכם ומעל ׳
ומזקני העם ומזקני ׳
ואין דורש ואין מבקש ׳
ושוכר כסיל ושוכר עוברים ׳
והוא מוראכם והוא ׳
ובכל חטאתיך ובכל ׳
ולו תשתחוו ולו תזבחו ׳

י״ד פסו׳ מיחדין דאית בהו
ד׳ מלין ב׳ קדמא לא נסבין וי״ו
בתראי׳ נסבין וי״ו וסימני׳

לבני ישראל ולגר ולתושב ׳
מעון כרמל וזיף ויוטא ׳
עין רמון ועתר ועשן ׳
חקיו מצותיו ומשפטיו ׳
מלכיה שריה וכהניה ונביאיה ׳
כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן ׳
לזהב לכסף ולנחשת ולברזל ׳
הקירות הספון וקירותיו ודלתותיו ׳
יחת זינא ויעוש ובריעה ׳
חרב משפט ודבר ורעב ׳
מלכותא חסנא ותקפא ׳
כרבלתהון פטשהון ׳
הארבה הילק והחסיל ׳
המה אנשיהם ובניהם ׳

יא ר״פ מיחדין מן ד׳ מלין
נסבין ו׳ ס מניהון

ומעיך וכתות ונתוק וכרות ׳
ואהכך וברכך והרבך וברך ׳
ועבדוך ורחוב והמון וקנה ׳
ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים ׳
ואלמלך ועמד ומשל ופגע ׳

ולבאות ושלחים ועין ורמון ׳
ודבש וחמאה וצאן ושפות ׳
וחשובה ואהל וברכיה ׳
וירמיה ויחיאל ויוזבד ׳
והמזמרות והמזרקות והכפות ׳
ולשמה ולקללה ולחרפות ׳

ה׳ ר״פ מן נ״ג מלין דמיין
קדמא נסיב ו׳ וב׳ בתראי לא נסבין ו׳
וסימ׳ ביחזקאל סימן מ״א ׳

יא פסוקי׳ דמיין אית בהון
ג׳ ג׳ מלין דמיין קדמ׳ ותנינא לא נסי׳
ו׳ ותליתאה נסיב ו׳ וסימ׳

שמה שמה ושמה שמה קברו את אברהם ׳
אין אין ואין אין קדוש כיי׳ ׳
אל אל ואל אל תבא בשער ׳
אתה אתה ואתה אתה הוא ה׳ לבדך ׳
הכל הכל והכל הכל הולך ׳
יש יש ויש יש הבל אשר ׳
הסנה הסנה והסנה וירא מלאך ה׳ ׳
בין בין ובין כי יפלא ממך דבר ׳
לכו לכו ולכו הוי כל צמא לכו למי׳
אל אל ואל לכן כה אמר ׳
אדמתנו אדמתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך ׳
אלה אלה ואלה הנה אלה דיחזקאל ׳

ו׳ ראשי פסו׳ מן ג״ג מלין
דמיין קדמא לא נסיב ו׳ וב׳ בתרי׳ נסיב
ו׳ וסימני׳

מן ומן ומן מן הבהמה ׳
כל וכל וכל כל ערי המשור ׳
לכל ולכל ולכל לכל האתות ׳
זה וזה וזה זה יאמר ליי׳
יתר ויתר ויתר יתר הגזם ׳
מה ומה ומה מה ברי ומה בר ׳

ח׳ פסוקי׳ אית בהון ג׳ ג׳
מלין קדמא ובתרא נסיב ו׳ ותנינא
לא נסיב ו׳ וסי׳ בשופטים סימן י״ט ׳

יב פסוקי׳ מן ג׳ ג׳ מלין קדמ׳
ובתרא לא נסיב ומציעתא נסי׳ וסי׳
נמסר בישעיה סימן מ״ט ׳ ג׳ מנהון
ר״פ אלהי ׳ עלי עשור ׳ כי יצומו ׳

י׳ ר״פ מן ג׳ ג׳ נסבין ו׳ וסימן
נמסר ביחזקאל סימ׳ ג׳ ובעובדיה ׳

ו׳ פסוקי׳ מן ד׳ ד׳ מלין ב׳
קדמאי קרחי וב׳ בתראי נסבין ו׳ וסי׳
נמסר בהושע סימ׳ י״א ׳

ו׳ זוגין מן ב׳ ב׳ בספרא
קדמא נסיב אות וחסר מלה ותניין
חסר אות ונסיב יתיר מלה וסי׳ נמסר
ביחזקאל סימן י״א ׳

א״ב מן חד חד ראשי פסו׳
נסבין ו׳ בריש תיבותא וסימני׳
וארא

אך בהיות אלף יחזרו למטעם וה אלף בפתח קטן כמו אהיה אחיה וכן בבואה לפני כל שאר תיבות אשר פ״א פעליהם אחה״ע כמו אחסה אעטה אאסוף:
בל ה״א המשמש במשקל נוסף בגזרת העלומי ע״ן ובא בסוף התיבה שמוש של כנוי והוא שאין הכנוי נוסף על מדבר בעצמו ועל נוכח וגם המלה לשון עבר ולא
לשון צווי גם היא בה״א כמו לא הביאו הביאום הקימו ודומיהן והטעם כי בלא התוספת היה בהברת אי כי יאמר הביאו הקים גם עתה הוא בחטף פתח קטן
המוטה

הנוטה קצת להברת אי׳ **אך** בהתחבר הכנוי למדבר בעצמו ולנכח ולנסתרים מן הטעם הזה על כן הוא בחטף פתח גדול כמו הטיבותיך הביאותנו הביאתם
כי בהפרד הכנוי לא יאמר בהברת אי דרך בהברת חטף פתח קטן כי יאמר הטיבותי הביאותי ועל כן הזכרתיו ולא לשון כנוי נראה לי בחטף פתח גדול
כמו הטיבותי יי׳ הקימני הביאתני והטעם כי בלא התוספת יהיה בהברת אה כי יאמר הטב הקם הבא גם עתה הוא בחטף פתח גדול ונוטה קצת להברת אה גם בבא ויו על

וארא ואין איש ומאלח׳
ובחרב הקצפתם את׳
וגר זאב עם כבש׳
ודי חלב עזים ללחמך׳
וחלא עמך שם צדוק׳
ווים ואת האלף ושבע׳
וזרחה לכם יראי שמי׳
וחכיתי ליי׳ המסתיר׳
וטמאתם את צפוי פסילי׳
ויריחו סגרת ומסגרת׳
ובחכה איש גדודים׳
וללוי אמר תומיך׳
ומנת המלך מן רכושו׳
ונחח עליו רוח יי׳׳
וסכה תהיה לצל יומם׳
ועמך כלם צדיקים׳
ופרה ודוב תרעינה׳
וצאני מרמס רגליכם׳
וקרבנו קערת כסף׳
ורחובות העיר ימלאו׳
ושאבתם מים בששון׳
ותבואתה מרבה למלכים׳

ד׳ זוגין תנינא נסיב ו׳

בענין וקדמא לא נסיב ו׳
וסימניהון

אמרפל ויהי בימי אמרפל׳
ואמרפל את כדר לעמר׳
שמן למאור בשמים קדמא׳
ושמן למאור ובשמים תנינא׳
חסר מי פתי יסור קדמא׳
והסר מי פתי יסור תנינא׳
עשר ויאמר אלהים לשלמה׳
ועשר החכמה והמדע׳

ח׳ מלין נסבין ו׳ קמצין

בתמניא אפי באלפא ביתא רבתי וסימניהון
שם בתלים באלפא ביתא רבתי אות נון׳

ח׳ פסוקי׳ דבהון ב׳ מלין

קדמא סופה יוד ותנינא סופה ו׳
וסימניהון

ה׳ להושיעני ונגנתי נגנן כל ימי חיינו
אולי יראה יי׳ בעיני תחת קללתו׳
הביאי עצה עשו פלילה׳
רני בת ציון הריעו ישראל׳
כי החרשתי בלו׳
ולא נתתי לחטא חכי לשאול באלה נפשו׳
אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו׳
ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו׳

אמר המעתיק בהרבה פסו׳ מאלו ליתא לדבריו כפי נסחת הספרים שלנו ואולי כי איני מבין כוונתו׃

כ״ה זוגין חד מלא ו׳

באמצעו׳ תיבות׳ וחד נסיב ו׳ בריש
תיבותא וחסר וסימ׳

אצבעותי לדוד ברוך יי׳׳
ואצבעתי קמתי אני׳

אותותם שאגו צרריך׳
ואתתם הלא שאלתם עברי׳
אוניות וישלח לו חורם דה״י׳
ואניות כי לי איים יקוו׳
אומרה לאל סלעי׳
ואמרה ויאמר יוסף אל׳
אחוז חור כרפס ותכלת׳
ואחז ויכתבם שמעי בן׳
גולה והגלה את כל ישראל׳
וגלה כי קשרתם כלכם תניג׳ דפסו׳
הוכה כעשב ויבש׳
והכה אם במחתרת׳
חורב ויתנצלו בני׳
ובחרב הקצפתם׳
הצעירה ויען שאול׳
והצעירה גם היא׳
זוכח שוחט השור׳
וזכח וארור נכל׳
חולת ויאמר לי המלך׳
וחלת וכי תגישון עור׳
חוכר אשר לא ישמע׳
וחכר חבר ושאל אוב׳
חציו ימאסו כמו מים׳
וחצו אל מוציאו׳
ידוע תדעו כי לא׳
וידע כי אם בזאת יתהלל׳
לאום ברוב עם הדרת מלך׳
ולאם מלאם יאמץ׳
למשול ותצא אש ממטה׳
ולמשל ביום ובלילה׳
מצורע וישכב עזיהו׳
ומצרע יחולו על ראש יואב׳
מוריד ה׳ ממית ומחיה׳
ומריד האל הנותן נקמות לי׳
נאוד ויאמר אליה׳
ונאד ויקח ישי חמור׳
נוצר תורה בן מבין׳
ונצר כי תאמר הן׳
פתאום ויורם אלהים חץ׳
ופתאם והנני שולח׳
קודש ובאו בו צוים קדמא דפסוק׳
וקדש ואשמעה אחד׳
קדמונים כה אמר יי׳ אלהים׳
וקדמונים על יומו נשמו אחרונים׳
שואג קשר נביאיה׳
ושאג פצו עלי פיהם׳
תמות ויאמר שמשון׳
ותמת מדוע באתי׳
שבועת אני פי מלך שמור׳
ושבעת ואיש את רעת׳

ה׳ זוגין בספר שמות

קדמא חסר תניינא מל׳ וסימניהון
נמסר בסדר פקודי׳

הלין שמהת גברי נסבין ו׳

באמצעות תיבותא וכל חד וחד לית
ליה זוגא וסימניהון׳

גדעוני ועל צבא מטה׳
יכוניה אשר לא לקחם׳
נמרוד וכוש ילד דה״י׳
יואשיהו בראשית ממלכת׳

עודד ועזריהו בן׳
בוני ומן הלוים שמעיה׳
הקוהלת הבל הבלים׳

והלין שמהת גברי חסר ו׳

ולית להון זוגא׳

נבית קדמאה דבראשית׳
ולצדק הכהן׳
וליאב שר הצבא׳
ארי גבר בן אורי׳
ועבר ב׳ בפסוק׳
עדא אחינדב בן עדא׳
אמנן הבכור אמנון דה״י׳
אמן שר העיר דמלכים׳
ושבאל בן גרשם׳
וירם בנו׳
אשר דבארה בנו׳
קרא משלמיהו בן קרא׳
יאש במלכו דה״י׳
עבדית העמוני תנינא׳
עזר יאזניה בן עזר׳
ומשי מחלי ומשי דה״י׳
אחשרש מס׳

וא

חד מן ב׳ זוגין מן חד חד חד מלרע
וחד מלעיל וא׳ ברישי׳

ואברכהו הכיטו אל אברהם מלרע
ואברכהו ויחרד יצחק חרדה לעיל
וארעך ועתה אם נא מצאתי׳
וארעך ויאמר יי׳ אל משה גם׳
ואח בכל עת אהב הרע׳
ואח יש אחד ואין שני׳
ואט בחבלי אדם אמשכם׳
ואט את נטשת אתי נאום׳
ואכתוב על הלחות את הדברים
ואכתוב בספר ואחתום׳
ואוכל פתי לבדי ולא אכל זר׳
ואכל ויחרד יצחק חרדה׳
ואכלה ויאמר הגישה לי ואכלה׳
ואכלת ויאמר אלי בן אדם׳
ואכלם אפגשם כדוב שכול׳
ואכלם נמצא דבריך ואכלם׳
ואכלם ועתה הניחה לי ויחר׳
ואכלם ואמחצם ולא יקומון׳
ואכה ויוחנן בן קרח אמר אל׳
ואכה ואריב עמם ואקללם׳
ואקרע אפגשם כדוב שכול׳
ואקרע את הממלכה מבית דוד׳
וארבה ואתנה בריתי ביני וביניך
וארבה ואקח את אביכם את׳
ואקחה פת לחם וסעדו לבכם׳
ואקחה ויאמר יי׳ אלי השליכהו׳
ואקוה אודך לעולם כי עשית׳
ואקוה חרפה שברה לבי׳
ואסיר כי אמר בכח ידי עשיתי׳
ואסיר ותנבהנה ותעשינה תועבה׳
ואצאה עתה חכמה ומדע׳
ואצאה בשער הגילילה׳
ואשבה ויאמר דוד אל אכיש׳
ואשבח וכשמעי את הדבר׳

ואשתחוה ועתה שא נא את חטאתי ושוב עמי׳
ואשתחוה ואקד ואשתחוה ליי׳׳
ואשאלם וארא ואין איש׳
ואשאלם ויבא חנני אחד מאחי׳
ואשתומם ואביט ואין עוזר׳
ואשתומם ואני דניאל נהייתי ונחליתי׳

אב׳ חד וא חד והא ולית

דכוו׳

ואהרן ואני ידעתי גאלי חי׳
והאחרון כי לא מועף לאשר׳
ואהל והשבה ואהל וברכיה׳
והאהל ומשמרת בני גרשון׳
ואלפים צנה ואלפים כלם׳
והאלפים והעירים עברי האדמה׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳׳
והבקר ומראה הערב והבקר׳
וגוים ובאו עמים רבים וגוים׳
והגוים כי הגוי והממלכה׳
ונבחים אם עשק רש וגזל׳
והגבהים הנה האדון יי׳ צבאות מסעף׳
ונבה עדה נא גאון וגבה׳
והגבה והאולם אשר על פני הארך׳
וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה׳
והגבוה כה אמר יי׳ אלהים הסר׳
ודל מבין חכם בעיניו איש׳
והדל העשיר לא ירבה׳
והרים כה אמר יי׳ אדני יי׳ הסר המצנפת׳
וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׳
וחצר הגדול סביב שלשה׳
והחצר וירם כבוד יי׳ מעל׳
וחטים משכב וספות וכלי יוצר׳
והחטים ויאמר ארנון אל דוד׳
וחכמים אנשי לצון יפיחו׳
והחכמים כי את כל זה נתתי׳
ומלא ולנפתלי אמר נפתלי׳
והמלא ובאת וסגרת הדלת׳
ומשכית עלה אריה מסבכו׳
והמשחית ותהי חרדה במחנה׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
ונגע לא תאנה אליך רעה׳
והנגע וראה הכהן אחרי׳
ושטן הפקד עליו רשע׳
והשטן ויראני את יהושע׳
ועירים גמלים מיניקות׳
והעירים והאלפים והעירים׳
ופרה ודוב תרעינה׳
והפרה והעזים והפרה׳
וצרעת בעכן תדבק בך׳
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׳
וקדש ואשמעה אחד קדוש׳
והקדש ואחרי השבעים׳
ורגלים עינים הייתי לעור׳
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו׳
ושיר כי בימי דוד ואסף׳
והשיר וכל הקהל משתחוים׳
ושופט

אלה המלות בהברת אי והמה בה׳ נקודות כמו והטיבך והביאך אבל בהיותה בהברת אה לפני אהח״ע אז הוא בחטף פתח גדול כמו יעטה תעטה תעלה יעלה ובבא הברת אי
שהוא בפתח קטן לפניהם אז המה בחטף פתח קטן כמו אחסה לעטה יחרץ יחרף החטיתי מעולם העלתם העביר החרים ודומיהן אבל אם אותה הברת אי אשר לפני
אהח״ע בקמץ קטן אז המה בחטף פתח גדול כמו מעטות מחטא מהמון מעשות רק לפעמים באות אות המם לפני האלף תהיה האלף בה׳ נקודות כמו האום מאלוה יברך
ירבה

מערכת אות הויו

ירבה אלוה מלאות והטעם בלא המ"ס תהיה בחמש נקודות ובל רבע מבטל פתח גדול וחטף פתח קטן כמו הקולות יחדלון יהגו ריק מאחר בקדש: סליק מספטוי חטף
פתח גדול וחטף פתח קטן ובעזרת בורא עמי ומטיהם ובעזר' אלהי והוא לאל חק יהוה: כי כל אות הבא בראש תיבה דינה להדגש
לולי אותיות אחהע"ר אשר לעולם לא יבא בהם דגש רק במקומות מעטים באלף וריש על פי המסורת והן ד' אלפין בקריאה וג

יבנו חמשבילים

ושופט ויאמר מי שמך לאיש׳
והשופט על הרע כפים להטיב׳
ותכן ועתה לכו עבדו׳
והתכן והשערים והתבן לסוסים׳
ותרומה והיה לאהרן ולבניו׳
והתרומה היקבע אדם אלהים׳
ותורות ועל הר סיני ירדת׳
והתורות אלה החקים והמשפטים

ה׳ זוגין משמשין וה׳ חד

לשון רבים וחד לשון יחיד ולית
להון זוגא וסימניהון
והרשעים כים נגרש׳
והרשע כי ישוב מכל׳
והרכים ולכן הנה אדני מעלה׳
והרכה קרית בעל היא׳
והגוים כי הגוי והממלכה׳
והגוי אשר לא יביא׳
והנשבעים ואת המשתחוים׳
והנשבע אשר המתברך׳
והבטחים הוי השאננים׳
והבטח רבים מכאבים׳

ח׳ זוגין מיחדין חד נסיב

וה ברישי׳ וחד נסיב ול׳ ולית דכו׳
וסימניהון׳
והחשך ויבא בין מחנה׳
ולחשך ויקרא אלהים לאור׳
והרשעים כים נגרש׳
ולרשעים אמרתי להוללים׳
ולמופת והיו בך לאות׳
והמופת ובא האות והמופת׳
והקדש ואחרי השבעים׳
ולקדש ושתי דלתות׳

כ״ב זוגין נסבין וי ברישי׳

ונסבין וי״ו בסופי׳ חד מלרע וחד
מלעיל וסימניהון
ויתאו חמלך יופיך כי הוא׳
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני׳
ויתמהו עמודי השמים ירופפו׳
ויתמהו וישבו לפניו הבכור׳
ויתרו שלח לך אנשים׳
ויתרו ויעלו ויתרו את הארץ׳
ויהפכו הן יעצר במים ויבשו׳
ויהפכו נערי דוד לדרכם׳
ויחיו ויאמ׳ אלי הנבא אל הרוח
ויחו והנבאתי כאשר צוני
ותבא בהם׳
ויסגו יבשו ויסגו אחור׳
ויסגו ויבגדו כאבתם׳
ויאספהו כלה בחכה העלה׳
ויאספהו ותהי המלחמה חזקה על
פלשתים׳
וינתנו ויבאו אל המלך דוד׳
וינתנו ויעזרו עליהם וינתנו׳
ויפרו הרעיפו שמים ממעל׳
ויפרו וישב ישראל בארץ׳
ויעדהו והושיבו שני אנשים׳
ויעדהו ויבאו שני האנשים׳
וישבעו יאכלו ענוים וישבעו׳
וישבעו במרעיתם וישבעו׳

וינהגו ויען כל איש רע ובליעל
וינהגו וישבו את הנשים אשר׳
וינזרו דבר אל אהרן ואל בניו
וינזרו׳
וינזרו כענבים במדבר מצאתי׳
וירעשו ראיתי את ה׳ נצב על׳
וירעשו והיה הנס מקול הפחד׳
וירכסו את החשן קדמא׳
וירכסו את החשן תנינא׳
וישמיעו ואם עמדו בסודי׳
וישמיעו ומעשיה ושמעיה ואלעזר׳
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׳
וישכנו מחוילה עד שור׳
ויבשו הן יעצר במים ויבשו׳
ויבשו אף בל נטעו אף בל׳
ויזקו ויאמ׳ מלאו ארבעה כדים
ויזקו לאנשים לאכל ויהי׳
ויציצו יהי פסת בר בארץ׳
ויציצו בפרח רשעים כמו׳
ויצאו ויאמר ה׳ אלי אם יעמד׳
ויצאו ואת חמור ואת שכם׳
ויצברו ויקבצו את כל אכל׳
ויצברו אתם חמרים חמרים׳
ויצליחו שמנו עשתו גם עברו׳
ויצליחו ויאמר יהודה נבנה׳

מ״ח מלין נסבין ו״י בריש׳

וו״ו בסופה תיבותא רפין וכל חד וחד
לית זוגא
וירדו ויאמר אלהי׳ נעשה אדם
ויסחרו האנשים האלה׳
ויעבדו ויאמרו עבדי פרעה אליו
וישאלו דבר נא באזני העם׳
ויחנו דבר אל בני ישראל׳
ויסעו ויאמר ה׳ אל משה׳
וישלחו צו את בני ישראל׳
ויפצו ויהי בנסע הארון׳
וירשו ויאמר ה׳ אל׳
ויעמדו ויהי כנוח כפות׳
וילכו וישבו אל יהושע ויאמרו
ויקבו חבו לכם שלשה
ויתהלכו ב׳ בפסוק׳
ויחגרו בני בכר דשמואל׳
וישתו ויאמר לא תכה׳
ויתנוהו על ידי עושי׳
ויאספו כל הגוים נקבצו יחדו׳
וישתחו ושאריתו לאל עשה׳
ויניחהו ישאהו על כתף׳
ויפרו תפתח ארץ׳
ויצאו עלו הסוסים׳
ויאשמו בכל משבתיכם׳
ויזעקו והשמיעו עליכם׳
וישמרו ואם נכלמו׳
ויניחו וארבעה שלחנות׳
ויכלו את הימים והיה׳
ויחרדו אחרי ה׳ ילכו׳
ויתכסו שקים האדם
ויקראו ב׳ בפסוק׳
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׳
וידברו ימיקו וידברו ברע׳
ויגועו יחנו ויגועו כשכור׳
ויבזו ינקש נושע לכל אשר׳
ויקבצו ויאמר דוד׳

ויכנעו עמי אשר נקרא דה״י
וישאהו ויהי בעת יביא
וישיבהו ב׳ בפסוק
ויעבידו ואשר ישמיעו׳
ויברכו ויאמרו הלוים׳
ויראו לפניך מראינו׳
ויתיצבו תתהפך כחומר׳
ויסירו רגע ימתו וחצות׳
וירבו שמע בני וקח׳
ויוסיפו כי בי ירבו ימיך׳
ויתלו ותאמר לו זרש׳

א״ב נסבין ויו ברישי׳ דלוג

הו בסוף וסימניהון נמסר במערכת
אות הה״א בס״ד׳

מ״ח יחידאין משמשין ול׳

ברישי תיבותא סימניהון נמסר
במערכת אות הל״מד׳

מלין דמשמשין ומ׳ ברישי׳

בא״ב ס׳ נמסר במערכת אות המ״ם

יא זוגין נסבי׳ ות בריש

תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וסים׳
ותפר עוצו עצה ותופר׳
ותופר ביום ההוא וידעו כן׳
ותרץ והארץ תעזב מהם׳
ותרץ אם ראית גנב׳
ותשמידם תרדף באף׳
ותשמידם מתים בל יחיו׳
ותמות מדוע באתי ואין׳
ותמות ויקומו עלי בעלי הגבעה
ותלהט אש לפניו תלך׳
ותלהט כי אש קדחה׳
ותלבב וישכב אמנון׳
ותלבב ותלך תמר בית׳
ותחולל אף כי תאמר לו׳
ותחולל בטרם הרים׳
ותיטב לה׳ משור פר׳
ותיטב הנערה בעיניו׳
ותתעטף אזכרה אלהים׳
ותתעטף עלי רוחי׳
ותאכלם תשיתמו כתנור׳
ותאכלם עוד זה מדבר׳
ותכונן יגמר נא רע׳
ותכונן לך את עמך׳

נשלם מערכת
אות הויו בס״ד

מערכת אות
הזין

ד׳ זוגין חד זין וחד וזין

ול׳ דכו׳ וסים׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ב

ג׳ זוגין קדמ׳ ז׳ ותנינא שן

וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳

והחלופיהון ג׳ זוגין קדמ׳

ש״ן ותנינא זין וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ ס״יא׳

כל הזוגין אלין להם התלות ב״אב
תמצא נמסר בסוף מסר׳ רבתי׳ דא
עם חלופי ושנויי דקריא׳ בס״דר׳

זא

וזאת ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר
ריש פרש׳ תרומה
ורות סימן ד׳
בזאת ג׳ וסימניהון נמסר
במלאכי סימן ג׳
לזאת ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וארא
ובישעיה סימ׳ ל׳
בזאת ד׳ בתורה
וסימניהון
בזאת תבחנו׳
אך בזאת נאות לכם׳
אך בזאת יאתו׳
בזאת יבא אהרן׳
הזאת ה׳ וסימניהון נמסר
באיוב ריש סי׳ ד׳

זב

זבדי וזבדי ג׳ וסימניהון
ויקים חבדי וזכרי׳
ועל שבכרמים׳
וחברו׳
זבדיה ט׳ וסימניהון נמסר
בד״ה א׳ סימן כ״ו׳
וזבדיהו ב׳ וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סוף ס׳ י״ט
ויזובו יזובו ד׳ מל׳ בלישנא
וסימני׳ נמסר
באיכה בא״ב ד׳ ועיין שם מה דשקלינן
וטרינן׳
מזבחי ח׳ וסימניהון נמסר
בסוף פר׳ יתרו׳
מזבחו ב׳ וסימניהון נמסר
באיכה בא״ב תנינן׳
המזבח ב׳ פתחי׳ וסים׳
ואת המזבח הנחשת׳
וימר מה הציון׳
ולמזבח ב׳ פתחי׳
וסימניהון
ויתנם יהושע בית׳
ולמזבח הקטרת׳
ולמזבח ב׳ וסימניהון
ויקם את החצר סביב׳
בין האולם ולמזבח׳

ריפ״ין וסימ׳ ויביאו את המנחה ויוסף ממוסבות׳ תכס תביאו ויביאו לכן כדי אלהינו דעזרא ושפו עצמותיו לא ראו והלה הב׳ ריפ״ין לא כרת מרך רפאות תהי לטרך מרחמי מעלה על והני שמעתי בעבור הרעימה הראשונים בן המערכה הראשונה דגלית הפלשתי שאמר דוד עליו השלום גם שאר אותיות אשר דינם להדגים בהיותם בראש תיבה אם בתיבה הסמוכה להם למעלה מהם תהיה אות אחרונה מבא מאותיות יהו״א תהיה האות הראשונה מן התיבה הבאה אחריה רפויה כמו לא תענה לא תחמוד ואחרים הרבה והטעם

והטעם כי אותיות יהו״א אינן נקראות במבטא מפתיס באחרות ואלו היו אותיות הבאות אחריהן מדגשות היה נראה כאלו אות יהו״א חברה מן המכתב בעבור אשר יהיו שתי התיבות על ידי הדגש כאלו היה תיבה אחת גם כי המה נתנו להרחות בהיותם באמצע התיבה בעבור הדגש כמו כפר דבר בלא יוד גם ספך כפר בלא וו עבור דגש וה״א במלה מזה בידך סדינו מה זה וכן מלבש תרכאון ענני דינן מה לכס ואלף מכולת לביתו כמו מאכולת במסור הברית כמו במאבורת ועל כן הרפו האותיו׳ הבאו׳ אחריהן

מזבחת ב׳ ח׳ חסרים וסימניהון
וישב — ויבן את הבמות דמנשה
ושל אחריו — ובנה מזבחת בבית יי׳
וכל אוריתא דכו׳ חס׳

מזבחותיהם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר סוף פרשת ואתחנן ושפטים סימן ב׳ ויחזקאל סימן ו׳

אל המזבח ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקרא׳

ואל המזבח ג׳ וסימני׳
קרבן — ראשית תקריבו׳
אך — אל הפרכת לא יבא׳
ואהרן — ובניו מקטירים׳

המזבחה ל״ב וסימניהון
ולקחת — את כל החלב׳
והקטרת — את כל האיל׳
ולקחת — אותם מידם׳
וקרבו — וכרעיו ירחץ במים׳
והקרב — והכרעים ירחץ במים׳
ומלק — את ראשו תב״ג דפסו׳
ושסע — אתו בכנפיו׳
והביאה — אל בני אהרן׳
והרים — הכהן מן המנחה׳
והקטירו — אתו בני ר״פ׳
והקטירו — הכהן ר״פ׳
והקטירם — הכהן ר״פ׳
ואת — כל חלבו ירים׳
ואת — כל חלבו יקטיר׳
חלבה — יסיר כאשר הוסר׳
וחכרו — כאשר יוסר׳
והביאה — אל הכהן וקמץ׳
והקטיר — אתם הכהן ר״פ׳
והקטיר — הכהן את החלב׳
ויקטר — משה המזבחה׳
וירחץ — את הקרב׳
ואת — הקרב ואת הכרעים דויקטר משה׳
ויקח — משה אתם מעל כפיהם
ואת — חלב החטאת יקטיר דאמור
וקמץ — הכהן מן המנחה דנשא׳
ואת — החלב ואת הכליות׳
וישימו — את החלבים׳
והעלה — הכהן את העלה׳
וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם
ויקבלו הכהנים את הדם דד״ה ג׳ בפסו׳
וכל דסמי׳ להקטרה דכו׳ המזבחה
במ״ג המזבח וסימניהון
והרים — ממנו בקמצו׳
ואת — העלה המציאו׳
ויקרב — את המנחה׳

ואת המזבח ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות׳

ואת מזבח ט׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ פקודי׳

זבח שלמים ו׳ בתורה וסימני׳ נבסר פ׳ ויקרא׳

לזבח ב׳ קמצי׳ וסמניהון
ויין — לנסך רביעית׳
ויאמר — שלום לזבוח ליי׳

זבלון ט׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בפרש׳ ויגש׳

הזבולני ג׳ וסימניהון
אלה — משפחת הזבולני׳
וישפט — אחריו׳
אלון הזבולני׳

זד

זדים ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן י״ג וסוף מלאכי׳

הזידו ג׳ וסימניהון
כי — ידעתי כי הזידו׳
והם — ואבתינו׳
ותעד — בהם׳

זה

וזה כ״ג ר״פ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ז׳

כזה וכזה ג׳ וסימניהון נמסר בשפטי׳ סימן י״ח ובשמואל ב׳ סי׳ י״א׳

הזה ד׳ רפין וסימניהון
בלשון ארמי אחוכון
גברא ייתי בצפרא וביאור׳
נמסר בקהלת סי׳ י״א׳

לזה ג׳ וסימני׳ נמסר בשמוא׳ א׳ סימן כ״א וקהלת סוף סימן ו׳

זה ה׳ בתרי טעמי וסימני׳ נמסר בפ׳ בראשית׳

הזה ג׳ בטעם פזרין וסימניהון
היום — הזה יסגרך׳
וידברו — אליו הילדים׳
וכאו — בשערי הבית הזה
וא׳ זה קרבן אהרן ובניו׳

בזה ח׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ וירמיה סוף סימן ה׳

זה ג׳ ר״פ בטעם וסימניהון נמסר ריש כי תשא ע״ש

זהב ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי וכד״ה ב׳ סימן ג׳

זהב שחוט ד׳ וסימניהון
מאתים — צנה זהב׳
ושלש — מאות מגנים דמלכים׳
מאתים — צנה דד״ה׳
ושלש — מאות מגנים דד״ה׳

זהב סגור ח׳ וסימניהון
ולפני — הדביר עשרים׳
ויצף — שלמה את הבית׳
ואת — המנורות חמשה
והספות — והמזמרות׳
וכל — כלי משקה דמלכים׳
והמזמרות — והמזרקות דד״ה׳
וכל — כלי משקה דד״ה׳
ואת — המנורות ונרתיהם׳

כזהב ג׳ דגשי׳ וסימניהון במלאכי סימן ג׳ ובאיוב סימן כ״ג׳

את הזהב ו׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ תצוה׳

והזהרתה ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ יתרו ויחזקאל סימן ל״ג׳

בזהר ג׳ קמצי׳ וסימניהון
כי נזהר — חיה יחיה׳
והוא — בזהר נפשו׳
והעם — לא נזהר׳

זו י״ח כתוב ה׳ וכ׳ כתוב ו׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ סימן ו׳

זך

זכה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תשא ואמור׳

זכו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט״ו׳

זכרון ג׳ חס׳ וסימניהון
ושמת — את שתי האבני׳ ב׳ בו׳
ונשא — אהרן את שמותם׳

לזכרון ח׳ מ׳ל וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימ׳ ו׳ פסוק י״ד׳

זכר ג׳ חטף קמץ וסימניהון נמסר באיכה כא״ב ג׳

זכר ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קל״ג׳

ולא זכר ג׳ וסימניהון
ולא — זכר שר המשקי׳
ולא — זכר יואש את החסד׳
ולא — זכר הדום רגליו׳

ולא זכרו ג׳ וסימניהון
ולא — זכרו בני ישראל׳
ולא — זכרו ברית אחים׳
ולא — זכרו נפלאתיך׳

זכור ה׳ ר״פ וסימניהון
אשר — עשה יי׳ אלהיך למרים
אשר — עשה לך עמלק׳
זכור — את הדבר דריש יהושע
זכור — תזכור ותשוח׳
זכור — את יום השבת׳

זכרת ב׳ כתיב זכרתי וסימניהון
יען — אשר לא זכרתי׳
ואת — כל תועבותיך׳

זכריה וזכריה ז׳ בד״ה וסימני׳ בד״ה א׳ ריש סים׳ י״ו׳

זם

זמירות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ ריש סימן כ״ג ואיוב סי׳ ל״ה׳

לדוד מזמור ז׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ כ״ד׳

מזמור לדוד ח׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ג׳

הזמורה ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ו

עזי וזמרת יה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ב׳

זמורה ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון
שש — שנים תזרע׳
ובשנה — השביעית׳
ויכרתו — משם זמרה׳
נזמרת — זר תזרענו׳

זן

זונה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳

זנח ג׳ וסימני׳ נמסר בהושע סימן ח׳

ומזון ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש׳

זעם ב׳ מלרע וסימניהון
והעם — אשר זעם׳
ומה — אזעם לא זעם יי׳

זעקת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׳

ויזעק ד׳ וסימניהון נמסר בשפטים כי׳ ד׳

ויזעקו ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בשפטי׳ ס׳ י׳

מזעקת ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ח ובמשלי סימן כ״א׳

ויזעק ג׳ וסימניהון
ורוח — יי׳ לבשה את גדעון׳
ומלאכים — שלח בכל מנשה׳
שאול — וכל העם אשר׳

הזקן ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קל״ד׳

זקן ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה׳

זקנתי ד׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא׳

זקנים ב׳ חסרים וסימניהון
כי — בן זקנים הוא לו׳
וילד — זקנים קטן׳

ובל זקני ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויחי׳

ואת זקני ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ז ומלכים ב׳ ריש י״ט׳

לאית פמאי ושמתפה לקורא לבטא במפתיו חברת אות היה״וא ולא אות היהו״א בלבד אלא אפילו הברית יהו״א בלא מכתב יהו״א האות מרפא כמו ועשית בריח הברכיך ברוך כי אין כתוב מברכי וכן ועשית ומרפה כאלו נכתבה ועל כן הרפו וירא בלק כי אין האלף נקראת מאומה אף כי תרפה הבי״ת אמנם יש כמה סבות המבטלי׳ חק יהו״א ומשפטו והמה אחד עשר ואלה הם הנגינות הנקראים מלכים דפסיק דדחיק דאתי מרחיק מפיק מקף מפיק ה״א מפיק וי״ו מפיק יו״ד גם ב״ף ותחת הבי״ת סבא ב׳ אותיות רכופות והראטוכה

והראשונה במב״א והאחר אים על מכונו בעזרת האל הראשונות הם הנגינות ט״ו מלכים ואלו הן א״ז יט״ט לס״ס רפ״ף מת״ת וסימן ישר״אל א״ז אתנח זרקא זקף יט״ט יתיב טרס טפחא לס״ס לגרמייה סגולה סלוק הוא סוף פסוק רפ״ף פזר פשטא רביע מת״ת שלשלת תביר תלשא גדולה אלה החמשה עשר מלכים בבאם בתיבה אמר אות יהוא בסופה לא ירפו אחריהם כי הנגינה מעמיד הקורא ומעכבו עד כי אות יה״וא נכבשה בשפתיו ואין צריך להרפות בעבורה והפזר והזקף שאמרנו בין פזר גדול וקטן בין

זקן בא בימים ו׳ וסימני׳ נמסר פ׳ חיי שרה ׳

זר

זורו ב׳ וחסרי׳ וסימניהון
לא זורו ולא חבשו ׳
זורו רשעים מרחם ׳
אורה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳ ׳
זורה ב׳ וחסרי׳ וסימניהון
הנה הוא זורה את גרן ׳
אשר זרה ברחת ׳
זורח ג׳ וסימניהון
וזרח משעיר למו ׳
וזרח בחשך אורך ׳
וזרח השמש ובא השמש ׳
זרחה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים ומלכים ב׳ סימן ג׳ וסוף נחום ׳
מזרחה ג׳ וסימניהון
אז יבדיל משה ׳
ואלה מלכי הארץ ׳
הנה חג י״י בשילו ׳
מזרחה השמש ב׳ וסימ׳
ואלה מלכי הארץ ׳
חג י״י בשילו ׳
וא׳ מזרחה שמש ׳
וא׳ מזרח שמש וירשו את ׳
זרוע ג׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בפרש׳ וארא ׳
זרועך ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב וביחזקאל סימן ה׳ ׳
זרועי ב׳ מ״ל בלישני׳ וסימניהון
את זרועי תאמצנו ׳
ובזרועי הנטויה ׳
וזרע ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא ובפ׳ בלק ׳
זורע ב׳ מ״ל וסימניהון
כרתו זורע מבבל ׳
וזורע עולה יקצר און ׳

נשלם מערכת
אות הזין

מערכת אות
החית

כ״א דכתיב ה׳ וקרינן ה׳ וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ ד׳ ושיר השירי׳ בראש׳

כ״ב קריין ה׳ וכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳
ויחמו הצאן אל המקלות ׳
חנו ויהי ה׳ את יוסף ׳
ותחי וידברו אליו את כל דברי יוסף ׳
חייו ויהושע בן נון וכלב ׳
חיותם ויהי כאשר תמו כל ׳
לחם יבחר אלהים חדשים אז ׳
תחו ויהי איש אחד מן ׳
והיכינו ויאמר איש אל רעהו לא כן דמצרעים ׳
והיכיתי לי״י המסתיר פניו מבית ׳
להיות ואתה בן אדם אל בני ׳
המחלל וקדשתי את שמי הגדול ׳
ויחיו ויאמר אלי הנבא אל הרוח
ויחיו ונבאתי כאשר צוני ותבא ׳
לחום וזרעתם הרבה והבא מעט
בחלה ואכחיד את שלשת הרעים ׳
האחוה ואקח את מקלי ׳
ויהרגו בני נכר יבלו ויהרגו ׳
יחולל קול ה׳ יחולל אילות ׳
אחוד אלה בני אחוד אלה הם ׳
וחין לא אחריש בדיו ׳
חסיר תקל תקלנא במאזניא ׳

אלין משמשין חח בסוף
וסימניהון
ואקחה ל׳ פת לחם וסעדו לבכם ׳
ונרחה ל׳ ירדו בגרזן לכרת ׳
ופתחח ל׳ לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו ׳
הרווחה ל׳ וירא פרעה כי היתה הרוחה ׳
הבוטחה ל׳ באצרתיה דירמיה ׳
שלחה ל׳ ובפשעיכם שלחה ׳
מבקעה ל׳ במבאי עיר מבקעה ׳
ובבטחה ל׳ כה אמ׳ ה׳ קדוש ישר׳
פתוחה ל׳ הנני מפתח פתוחה נאם ה׳ ׳
נפחה ל׳ נפשה באה שמשה ׳
פרוחה ל׳ עד ירחה עד פרחה ׳
לקחה ל׳ כי מאיש לקחה זאת
ושמחה ל׳ ומרדכי יצא ׳
ושוחה ל׳ בארץ ערבה ושוחה
פלחא ל׳ הלוחש פלחא ׳
הפרחה ל׳ לראות הפרחה הגפן
ונוכחה ל׳ לכו נא ונוכחה ׳
הנרצחה ל׳ ויען האיש הלוי ׳
המרקחה ל׳ הרבה העצים הדלק האש התם ׳
כמרקחה ל׳ ירתיח כסיר מצולה ׳
נסרחת ל׳ לאדום כה אמר ה׳ ׳
ופתחח ל׳ ולשכה ופתחה ׳

נכוחח ל׳ ולא ידעו עשו׳ נכוחה
נלקחה ל׳ ויען המבשר את איש
נשלחח ל׳ אנשים לפנינו ויחפרו לנו ׳
חמלתחח ל׳ ויאמר לאשר על המלתחח ׳
וזרחה ל׳ לכם יראי שמי שמש

י״ב זוגין מיחדין חד ח׳ וחד
וח׳ וסימניהון
חולק נטשו חבליך בל יחזקו ׳
וחלק הנה יום בא לה׳ ׳
חנני קח נא את ברכתי ׳
וחנני ויאמר בעוד הילד חי ׳
חכל׳ באדין שלכא שגיא טאב
וחכל ענה מלכא ואמ׳ הא אנא
חובר אשר לא ישמע לקול ׳
וחבר חבר ושואל אוב וידעוני
חרמש שבעה שבועו׳ תספר לך
וחרמש כי תבא בקמת רעך ׳
חוסה בין האולם ולמזבח ׳
וחוסת ואמרה ללוים אשר יהיו
חטאות כסף אשם וכסף חטאות
וחטאות כמה לי עונות וחטאות ׳
חטאה הוי מושכי העון בחבלי ׳
וחטאה נצר חסד לאלפים ׳
חשקו על זה היה דוה לבינו ׳
וחשכו ביום שיזועו שמרי הבית ׳
חניאל כן אפד לבני יוסף למטה בני מנשה ׳
וחניאל ובני עלא ארח ׳
חבר כתפות עשו לו חברות ׳
וחבר שתי כתפות חברות ׳
חזק איש את רעהו יעזרו ׳
וחזק ויאמ׳ אלי אל תירא איש

ב׳ זוגין חד ח׳ וחד לה׳ וסי׳
חרדת אדם יתן מוקש ׳
להרדת ותהי חרדה ׳
חטאה הוי משכי ׳
לחטאה והקריבו לחנכת ׳

חב

חבי ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון
נחבי בן ופסי ׳
ונחבאתם שמה ׳
חבי כמעט רגע ׳
ונחבה לא יוכל ׳
לחבל ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ג ׳
חבריך ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ד ׳
חברונה ט׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן׳
חבוש ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ ואיוב סימן מ׳ ׳

חג

חג ג׳ פתחי׳ וסימניהון
וחג שבעות תעשה לך ׳
ויעשו חג מצות דעזרא ׳
אסרו חג בעבותים ׳
וכל דסמי׳ לי״י ולאדכר׳ דכו׳ פתחי׳ ׳
חג זו׳ כתוב בשער ז׳
בחגוי ד׳ וסימניהון
שכני בחגוי סלע ׳
וחברו ׳
יונתי בחגוי הסלע ׳
חגור ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳ ׳ ותלים סימן מ״ה ובא״ב מן ד׳ א׳ וחד׳ וא׳ וסי׳ בערך הוי״ו ׳
חגורים ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא ׳

חד

הוחדה ג׳ וסימניהון נמסר ביח׳ קט׳ סימן כ״א ׳
חדה ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ט׳ ׳
ההדרה ב׳ וסימניהון
אבאה אל אשתי ׳
ותבא לאמנון אחיה ׳
ובחדש ה׳ רפ׳ וסימני׳ נמס׳ בפ׳ פנחס וסוף ירמיה ׳
להדש בערב ד׳ וסימניהון נמס׳ בפ׳ בא ׳
בחדש ז׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו ׳
חדשה י״ר וסימניהון
והקרבתם מנחה ׳
בהקריבכם מנחה חדשה ׳
כי יקח איש אשה ׳
וירכיבו את ארון ב׳ כפסו׳ ׳
ויאמר קחו לי צלוחית ׳
בורא חדשה בארץ ׳
וירכיבו את ארון דה״ח
ועתה קחו ועשו ׳
והוא חגור חדשה ׳
ויאמר להכות את דוד ׳
הנני עשה חדשה עתה ׳
כי הנני בורא שמים ׳
ורוח חדשה אתן ׳

חו

זקף גדול וקטן לא יתקיים אך יהוא כי אם במשרתים הנזכרים: והטעם כי גם הוא מפסיק בקריאתם ביניהם ואין זה לגרמיה יבאו אחריו מן הטעמים רק ארבעה בלבד והן הנה פזר טרס רביע פשטא

דפסיק

פתרונו שים פסק בין תיבת יהוא לתיבה שאחריה כמו עשו כלה על עמו בהם החמור למעלה אף כי נעשה בצורתו כי לעולם לא יבא אתנח אחר לגרמיה ולא אבל פסק לא מן המלכים ולא מן המשרתים:

הרחיק כה פתרונו שים מלך רחוק בין שתי נגינות כמו ואצירה בם הושיע לנו וצורנו שמתוך שצריך להאריך במסורת אשר כתיב יהו״ה מפני הנגינה שבה נופלת הברית המלך שגופה ה״א על תיבה שאחריה ונבלעת ברגש ואין לחוש כי אין משפט זה נוהג רק באות ה״א בלבד גם אותה ה״א אין צורך כלל בקריאתה כי אף בלא ה״א תתקיים המלך כי יוכל לומר ואביד בם והושיע לנו ועל כן במלת למה חרה לך אשר עשה גם לא נתבטל חק יהו״ה כי אין המלה מתקיימת בלא ה״א בפעל

החוי והיבוסי ז׳ וסימני׳ נמסר בפ׳
כי תשא וביהושע סי״ב:
חמות ה׳ כתוב כן בקרי׳ נסבי׳ ו״ו קדם׳ וסי׳
בלשון ארמי תקפו דמלכא חכלו
ובנה ואייטב סנבלט נפק למדבחא
וביאורם נמסר ביחזקאל סימן כ״ו
וכל ירמיה דכו׳ במ״ג מל וסי׳ בלשון
ארמי שורא דדמשק נפל וביאורם
נמסר בתלים סוף סימן נ״א׳
חומת ה׳ כתו׳ כן וסימניהון
ואת — חומת ירושלם׳
אל — חומת בכל שאו׳
הסגיר — ביד אויב׳
ואהי — שובר בחומת׳
ונתתי — להם בביתי׳
ושארהון חמות כתיב׳
חומה ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ בשלח׳
אל החומה ג׳ וסימני׳
מי — הכה את אבימלך׳
ודוד — ישב בין שני׳
ויהי — כאשר שמעו׳
חוצה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא׳
החוצה י״ו וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ב
וכו״תב׳ סימן ה׳
חצות ב׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וע״ש׳
הוצתיה ב׳ כתובים כן בלישני׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן י״א׳
חור ב׳ חס׳ וסימניהון
ויקב — חר בדלתו׳
והנה — חר אחד בקיר׳
חורם ג׳ כתיב יוד וסימניהון׳
וישמע — חירם מלך צר׳
וגם — עבדי חירם ועבדי׳
ויעש — חירם את הסירת׳
חרון ג׳ כתי׳ כן וסימניהון
עטרות — אדר על ההר׳
ותאר — הגבול ונסב׳
והראש — אחד יפנה׳
וכל ד״ה חורן כתיב במ״א
ויבן שלמה את גדר חרן כתיב׳
חושם ד׳ ב׳ מל וב׳ חס׳ וסי׳ וימלך תחתיו חושם
והברון — דד״ה׳
וימת — הושם׳
וחבירו — ודברי הימים׳
דאוריתא הס׳׳

חז

חזה ג׳ וסימניהון
חזה — ציון קרית׳
שמעת — חזה כלה׳
על — די חזה למזיה׳
חזיתה ה׳ ב׳ מל וג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳׳
חזון ב׳ ר״פ וסימניהון
חזון — ישעיהו בן אמוץ׳
חזון — עובדיה כה׳
וא׳ פלינא — חזון נחום האלקשי׳
אחזה ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ט
חזה אל ה׳ כתוב כן וסימני׳ נמסר במלכים ב׳
סימן ח׳׳
ויחזק ט׳ו וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי״ז׳
ויחזק ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סי׳ ג׳׳
חזקו ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סי״ב
חזקים ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ג׳
ואיוב סימן ל״ז׳
חזק ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ אלה הדברים׳
ויתחזק ב׳ וסימניהון
ויקם — יהורם על ממלכת אביו׳
ויתחזק — ויבן את כל החומה הפרוצה׳
וכל והתחזק דכו׳׳
ויתחזק ח׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ד
ושמואל א׳ סימן ל׳ ור״ה ב׳ ריש סי׳ א׳
ולחזק ג׳ וסימניהון
יען — הכאות לב צדיק שקר׳
ויתנו — על ידי עושי׳
והעשר — והכבוד׳
ויחזיקו ז׳ ה׳ מל וב׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בסדר וירא׳
בחזקה ד׳ וסימניהון
וירדבון — אתו בחזקה׳
והוא — לחץ את ישראל בחזקה
ואם — לא לקחתי בחזקה׳
וקראו — אל אלהים בחזקה׳
וא׳ ובחזקה רדיתם אתם׳
והחזיקה ב׳ וסימניהון
והחזיקה — במבושיו׳
החזיקה — בו ונשקה לו׳
החזיקה ו׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן י״א׳
חזקו ג׳ רפי׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ך׳׳
חזק ה׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׳
חזקיה ג׳ וסימניהון נמסר בריש צפניה
ובמשלי סוף סימן כ״ה וע״ש׳
יחזקיהו ג׳ וסימניהון נמסר ריש ישעיה ור״ה ב׳
סימן כ״ט׳
יחזקיה ב׳ ואינון מן ב׳ זוגין מן ב״ב בחד לישן
וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳
ויחזקיהו ד׳ מייחדין וסימני׳ ויקומו אנשי׳ מראשי׳
וכן — נעריה׳
לחזקיהו — מכתב׳
לחזקיה — בני אטר׳

חט

חטאו ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי״ד׳
חטאת ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נשא׳
חטאות ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״ב
חטאותיכם ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ אחרי מות וסוף יהושע סי׳ כ״ד׳
חטאת הוא ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה׳
וחטאת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תצוה׳
ויחזקאל סימן מ״ג וסימן מ״ה׳
חטאותינו ג׳ מל׳ וסימ׳
כי רבו — פשעינו׳
ותבואתה — מרבה למלכים׳
להוסיף — על חטאותינו׳
חטאתם ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח׳
חטאתם ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן
נ״ח פסוק ב׳׳
כחטאת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׳
חטאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה
סימן ט״ו׳
חטאתיו ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ט״ו׳
מחטוא ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ וירא ושמואל
א׳ סוף סימן י״ב׳
וחטאים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך׳
תלים סימן נ״א׳
חטאת ו׳ פתחי׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ תצוה
בסוף ושמואל א׳ סימן ב׳׳
חטא כחטא ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ריש
ישעיה וקהלת ריש סימן ט׳
ח׳ פסו׳ אית בהון חטייא
ועשייה וסימניהון נמסר בפרש׳ נשא
ויחזקאל סימן מ״ח׳
מחטאתו ג׳ וסימניהון
וחביא — את אשמו׳
ואת — כל חלבו יקטיר׳
ואת — השני יעשה עולה׳

חי

ויחי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ט׳
אשר הם חיים ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת ואתחנן׳
יחיה י״ח יחידאין וסימניהון
לו — ישמעאל יחיה לפניך׳
עם — אשר תמצא את אלהיך
לא — תגע בו יד כי סקול׳
אוי — מי יחיה משומו אל׳
ויענך — וירעיבך ויאכילך ב׳ בו
ואעמד — עליו ואמתתהו׳
ויהוא — עשה בעקבה׳
בנשך — נתן ותרבית לקח׳
כל — פשעיו אשר עשה׳
ובשוב — רשע מרשעתו׳
והיה — כל נפש חיה׳
ומי — גבר יחיה ולא׳
עכר — ביתו בצע בצע׳
ואמר — למלך המלך לעולם׳
הנה — עפלה לא ישרה׳
אם — יוליד איש מאה׳
כי — אם שנים הרבה יחיה׳
וכל חיה יחיה דכו׳׳
החיה ו׳ וסימניהון
ואת — רחב הזונה׳
ועתה — הנה החיה׳
ויהי — הוא מספר ב׳ בפסו׳׳
ואלישע — דבר אל האשה׳
ויאבר — גחזי אדני׳
ותחי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא וירמיה סי׳ ל״ח׳
יחיו ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳
וביחזקאל סימן כ׳ וריש
זכריה ובאיוב סימן כ״א׳
תחיה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים׳
חית הארץ י׳ בליש׳ וסי׳ נמ׳ בערך ארץ׳
יחיו ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך׳

עבר כי לא יאמר חר עם ועוד יש לומר מפני שאין משפט נגינת מלת עשה חרה היותה לעיל אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי לא״ד פעל ונגינת למעלה מפני קירוב נגינות כמו בערו ערו תעו מדבר על כן אין לה דין דרחיק אמנם מלת הבה אין לה דין דרחיק כי הנגינה לעיל כי במשפט כל עלומי ע״ן פועל אבל נחית בחברך כהלת בעוף נרפיש בחק יהו״ה ואין דין דרחיק נוהג בם כי אין המלך רחוק בם למען אשר יש שני המלכים בין המסרת לטעם שלאחריו ואם המסרת יקרב אל הטעם ואין מלך אחרי בתיבת

מערכת אות החית

בזיבת יהו״ה נס סס מנהג יהו״ה כמו וכתת שמה מים היתה תהו כי הגנן מעבבן מלכפול פתאום על אות שלאחריו ומשפט הדחיק אינו נוהג אלא באות הא׳ לבדה ולא באותיות אוי״ כמו הורדתנו בו והטעם כאשר פירשתי כי צריך להזהר פן תאבד קריאת הו״ו כי לא תתקיים המלך באתה ופעמים שהמלה שאין בה משרת כלל מדגשת לאחריה מפני שהיא בת שתי אותיות ואין המקרא יכול להאריך בה ומקפת אות שאחריה כמו מה תאמר זה בני וזהו דין המקף המבטל ואו״ת אשר הזכרתי למעלה בכלל

יחי ב׳ וכימניהון

יחי ראובן ואל ימות׳
יאכלו ענוים וישבעו׳
וכל מלך דכו׳ יחי המלך׳

חיו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר
סוף מלכים׳

תחיו ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן לה״׳

יחיה ז׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ ד׳
וישעיה סימן ז׳ ויחזקאל סימן י״ח׳

אחיה ד׳ וסימניהון נמסר
בתלים בא״ב אות ג׳
ואיוב סימן ז׳׳

בארץ החיים ג׳ וסימניהון
נמס׳ בישעית
סימן לח״׳

חיו ד׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן ג׳׳

בהייה ג׳ בליש׳ ב׳ מ׳ל
וא׳ חס׳ וסימניהון
נמסר בפרשת אחרי מות ושמואל ב׳
סי׳ י״ב ובמשלי סימן לא״׳

החייתנו ג׳ חסרי׳ בלי׳ וסי׳
נמסר בפ׳ ויגש
וביהושע סימן ב׳׳

ונחיה ג׳ וסימניהון

שלחה הנער אתי׳
ותן זרע ונחיה ולא׳
ונקחה דגן ונאכלה

וחיו ח׳ וסימניהון נמסר
בעמוס סימן ה׳׳

לחיו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נח׳

ולהחיות ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויגש
ומלכים ב׳ סימן ח׳׳

את החיים ג׳ וסימניהון

ושנאתי את החיים׳
אשר לא עזב את חסדו׳
את החיים ואת הטוב׳

חיל ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן כ״ח׳

חילו ג׳ וסימניהון נמסר
סוף חבקוק׳

חיל ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ד׳
ומלכים א׳ סימן כ״א ואיכה בא״ב תניין

חיק ד׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר במשלי סוף סי׳
ה׳ וקהלת סימן ז״׳

חירום ג׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר
במלכים א׳ סי׳ ה׳׳

חכ

חכי ג׳ וסימניהון

ולא נתתי לחטא׳

אם חכי לא יבין׳
אמת יהגה חכי׳

לחכי ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים בא״ב אות מ׳

החכילה ג׳ וסימניהון

ויעלו הזיפים אל שאול׳
ויבאו הזיפים אל שאול׳
ויחן שאול בגבעת החכילה׳

וחכם ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳
מקץ ומשלי סי׳ כ״ט׳

חכמות ד׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן מ״ט
ומשלי ריש סימן ט׳׳

חל

ואת החלב ה׳ וסימניהון
נמס׳ פ׳ תצוה

מחלב ח׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״ג׳

וחלב ג׳ וסימניהון נמסר
ריש פרשת וירא׳

חלב ב׳ וסימניהון בלשו׳ ארמי
תורין ועזין ינקת׳
וביאורם ודי חלב עזים ללחמך׳
וינקת חלב׳
וא׳ חמאת בקר וחלב׳

מחלב ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ח׳

חלילה ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ וירא ואיוב סי׳ ל״ד׳

אחל ג׳ א׳ פתח וסי׳ נמס׳ בפ׳
דברי׳ ויחזקאל סי׳ ל״ט

ויחל ט׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ נח
ובשמואל א׳ סי׳ לא׳׳

החל ד׳ ג׳ קמצי׳ וסימניהון
נמסר בפרש׳ דברים
וסוף עובדיה׳

ההלו ו׳ וסימניהון נמסר
במגלה סימן ט׳׳

יחל ה׳ ג׳ פתחי׳ וב׳ קמצי׳
וסימניהון נמסר ריש
פרש׳ מטות ותלים סימן קל״א׳

בתחלת ו׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סי׳
כ״א ומלכים ב׳ סימן י״ז ועזרא סימן ד׳
ורות סוף סי׳ א׳׳

תחלת ג׳ רפ׳ וסימניהון
נמסר ריש יהושע׳

ויחלו ג׳ וסימניהון

ויחלו מעט ממשא מלך׳
ויחלו להכות מהעם חללים׳
באחד לחדש הראשון׳

הוללתי ג׳ וסימניהון נמסר
במשלי סי׳ ח׳׳

ויחל ד׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ כי

תשא ובמלכי ב׳ סי׳ י״ג׳

אוחילה ג׳ וסימניהון נמסר
סוף מיכה׳

אוחיל ג׳ וסימניהון

חלקי יי׳ אמרה נפשי׳
זאת אשיב אל לבי׳
מה אוחיל אל יי׳ עוד׳

חלה ג׳ בטעם לעיל וסימני׳
בישעיה סימן ס״ו

חולה ה׳ וסימניהון נמסר
ריש פרשת ויחי׳

תחלאים ג׳ כתו׳ כן בליש׳
וסימניהון
את מכות הארץ ההיא׳
ממותי תחלאים ימתו׳
בתחלאים רעים׳
הרופא לכל תחלואיכי ל׳ מ׳ל׳
וחלים רעים׳
חלינו הוא נשא כן כתיב׳
ושארהון בתרין יוד״ן׳

חלות ג׳ מ׳ל וסימניהון
נמסר בפ׳ ויקרא׳

בחלום ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ט׳

וחלמא ב׳ וסימניהון

בארין עללין חרטמיא׳
ועד אהרן על קדמי׳

בחלם ב׳ חסרי׳
וסימניהון
אל אבימלך בחלם׳
אל לבן הארמי בחלם׳

חלמיש ד׳ מיחדין וסימני׳
נמס׳ בתלי׳ סי׳ קי״ד

חלונות ג׳ חסרי׳
וסימניהון
כחחלנת האלה חמשים׳
וחחלנת מכוסות׳
משגיח מן החלנת׳

חלף

אמר המעתיק כל חלופי ושנויי כל קריא וכל זוגין שאין להם התלות בא״ב וחלוף קריאה דבין מדנחאי למערבאי וסוראי וחלוף קריא׳ דבן אשר ובן נפתלי ודקדוקי הטעמים מחבר רבי אהרן בן אשר ממקום מעזיה הנקראת טבריה כלהון ח חברנוס ואסדרנא להון דהוון מ מפוזרים זעיר שם זעיר שם וקהינא בהון קנין ובררנא הסולת מתוך הסובין ופריגא ולאינא בהון טובא וחזינא לאחדא להון דוכתא בסוף הדין מסרת׳ רבת׳ דאסדרנא לפום עניות דעתין ע״ס׃

יחלף ד׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בישעיה סימן

ב׳ ובאיוב סימן ד׳׳

חליפות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר
בפ׳ ויגש וע״ש׳

חלק ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ תולדות
ויחזקאל סי׳ י״ב ומשלי סוף סימן כ״ו

חלקות ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן י״ב׳

חלקיה י״א וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן ל״ה

חלקיהו הכהן ה׳ וסימ׳

עלה אל חלקיהו׳
ויאמר חלקיהו הכהן׳
ויצו המלך את׳
וילך חלקיהו הכהן׳
ויצו המלך תגיג׳ דספר׳

חם

חם ב׳ קמצי׳
וסימניהון
זה לחמנו חם הצטיידנו׳
חם לבי בקרבי׳
וכל שום ברנש דכו׳

וחם ג׳ פתחין וסימניהון
נמסר בפ׳ בשלח וריש
מלאכי וסימניהון בלשון ארמי
מלכא ודמוך בשמשא׳

בחם ד׳ וסי׳ נמסר בריש
סדר וירא׳

חמודות סימן חלוף
אתיהון נמסר
בסדר תלדות ודניאל סימן י׳׳

חמדת ד׳ וסימניהון

ולמי כל חמדת ישראל׳
והרעשתי את כל הגוים דזכריה׳
שלח המלך נבוכד נצר ד״ה
ועל אלהי אבותיו לא יבין
דסוף דניאל׳

יחמול ד׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר
בחבקוק סוף סי׳ א׳
ואיוב סימן ו׳׳

ולא יחמל ד׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סי׳ כ״א
ומשלי סוף סי׳ ו׳ ואיוב סי׳ ו׳׳

לא אחמל ג׳ וסימניהון

וגם אני אגרע ולא תחוס׳
כי לא אחמל עוד דזכריה׳
ונפצתים איש אל אחיו דירמיה׳

חמסי ב׳ וסימניהון נמסר
פר׳ לך לך׳

חמסים ד׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן קמ״א
ומשלי סימן ד׳׳

חמרים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסי׳
נמסר פ׳ בהעלתך׳

חמורים ו׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר
בשפטים סי׳ י״ט׳

המבטלים ואף כי אמרתי אשר משפט זה אינו נוהג באותיות או״י מצאנו באות וי״ו שתה מדגשות אחריהן על פי המסורת וסימ׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין ויאמרו לא כי מלך ויאמרו לו החרם דבנידן ויאמרו לו חכמיו קומו צאו מן המקום דלוט קומו צאו מתוך עמי׃
יהו״ה והמסרת שלפניו רחוק ממנו שני מלכים או חטף ומלך כמו הוא יבנה בית הלמתי

דאתי מרחיק

זה פתרונו שהטעם באות ראשונה שאחרי
תעשה פלא כורה שבה פה והטעם לפי
מתרחק

מנתריחק הטעם כל כך מן המסורת משפטים חחברות עליו מבלולה להדגים האות המכוונת ועוד בטל חק יה״ו כשהיא במלה גדולה ותיבה שאחריה קטנ׳ ומוקפת אלא כמו ולדר שם בה לדבריה בבר רותי לסיחה במר כפתי גם באלה וגם להטעים ולומר כי אין לחוש בבטול קריאת הה״ן אלא כי באלה אלה תתקיים המלה באמרך לדרוש לדבר אפיה על כן לא מותה להם מלת עמו בי אחד ילכו בה כי באלה הוו״ן לא תקיימנה המלות ׃

מפיק הא

פתרונו מחכיתה בבקר אתה בבית ולא בפין

חמור ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי׳
חמורינו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ט׳
חמש בח קמצי׳ וסימניהון בפרש׳ תרומה׳
החמשי ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא וזכריה סימן ז׳
החמשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשים וירמיה סימן לו׳
המישתו ג׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא
ובחמשה עשר ג׳ רפ׳ וסימניהון בפרשת אמור׳
חמשיתו ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון בפרשת אמור׳
חמשים ד׳ וחסרי׳ נמסר בפרש׳ בשלח׳
החמשים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח׳
חמישית ג׳ מל׳ וסימניהון בסדר בחקתי׳
חמשים ומאתים ד׳ וסימני׳
ואתה קח לך בשמים ב׳ בפסו׳
ויקמו לפני משה׳
וקחו איש מחתתו׳

חן

ויחן ג׳ וסימניהון
ויחן בנחל גרר׳
ויחן את פני העיר׳
שם ישראל נגד ההר׳
חנה ב׳ וחס׳ וסימניהון
אל המדבר אשר הוא׳
חנה מ׳אך יי׳ סביב׳
חנות ב׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
הבה נא חנות היום׳
השכח חנות אל׳
מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרש׳ תצא
מחנות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני׳
יחנך ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויחי מקץ׳
חנון ורחום ח׳ וסים׳ נמסר בתל׳ סי׳ ק״א
רחום וחנון ג׳ וסימני׳ נמס׳ פר׳ כי תשא׳
חנוך ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסים׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה ובמשלי סי׳ כ״ב׳
חנני סימן מן ריש תלים עד א״ב רבתי חנני ומן א״ב רבתי עד סוף ספרא חייני במ״ג חנני וסימניהון שם באות ח׳
חנניהו ג׳ וסימניהון
וירד בית המלך על׳
לששה עשר לחנניהו׳
על ידי חנניהו בן׳
ותחנף ב׳ וסימניהון
והיא מקל זנותה׳
ותחנף הארץ בדמים׳
וא׳ הלא חנף תחנף הארץ׳
האמרים תחנף ותאחז בציון׳

חס

ולא תחוס ה׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ז׳
תחס ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויגש׳
מחסה ט׳ מפק בלישני׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ב׳
לחסות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ח׳
מחסי ג׳ וסימניהון
מחסי אתה ביום רעה
ואתה מחסי עז׳
שתי באדני יי׳ מחסי׳
וחסד ח׳ וסימניהון בלשון ארמי טבא דרדף חייא ונטר אסתר וביאורם נמסר בתלים סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א׳
חסדיו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ויזכר להם בריתו מל׳
כי אם הונה ורחם׳
חסידו ב׳ חסרי׳ וסימניהון
רגלי חסידו ישמר׳
ודרך חסידו ישמר׳
חסידה ג׳ וסימניהון
גם חסידה בשמים׳
חסידה ברושים ביתה׳
אם אברה חסידה ונוצה׳
ועשה חסד ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וישמע יתרו׳
חסר ד׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳
תחסר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימנירון בפרש׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובמשלי סוף סימן י״ג׳
מחסור ה׳ וסימניהון
אין שם מחסור כל דבר׳
אין מחסור כל דבר׳
כי אין מחסור ליראיו׳
נותן לרש אין מחסור׳
איש מחסור אהב שמחה׳

חף

חפו ב׳ וסימניהון
בשו הכלמו חפו ראשם׳
ופני המן חפו׳
ואדריהם שלחו׳
חפזון ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ובישעיה סימן נ״ב׳
החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ד׳
החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו ובאיוב ריש סימן כ״ב׳
להפר ג׳ וסימניהון נמסר ביהוש׳ ריש סימן ב׳
וחפרתה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ויתד תהיה לך על׳
וחפרתה לבטח תשכב׳

חץ

החצונה ג׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ב׳
חציו ה׳ וסימניהון
תחת כרכובו מלמטה׳
חציו אל מול הר גרזים׳
חציו שרף במו אש ב׳ בפסו׳
חציו שרפתי במו אש׳
ויחץ ג׳ וסימניהון
ויחץ את העם אשר אתו׳
ויחץ את הילדים על לאה׳
ויחץ את העם לשלשה ראשי׳
מחצב ג׳ וסימניהון
ולגדרים ולחצבי׳
לחרשים ולבנים ולגדרים׳
וחברו דו״ה׳
וממחצית ב׳ חס׳ וסימניהון
וממחצית בני ישראל תקח׳
ויקח משה ממחצת בני׳
בחצצון ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
הישב בחצצן תמר׳
חנם בחצצון תמר׳
בחצרות ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפ׳ מסעי
הצצרות ג׳ חס׳ דחסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך׳

חק

חקות ט׳ וסימניהון
בלבכם ולא אמרו בלבבם נירא׳
העמים כי חקות העמים הבל׳
נותן כה אמ׳ יי׳ נתן שמש לאור
בריתי אם לא את בריתי יומם ולילה׳
חמזבח ויאמר אלי בן אדם דאלה חקות׳
בית יי׳ ויאמר אלי יי׳ בן אדם שים לבך׳
ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר
וישתמר חקות עמרי וכל מעשה׳
הידעת חקות שמים׳
חקותי כל אורית׳ חסרי׳ במ״א וסימניהון נמס׳ בפרשת תלדו׳ ובירמיה סי׳ מ״ר׳
חק עולם ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ה׳
מצותי חקתי ג׳ וסמכי׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תלדות ומלכים ב׳ סימן י״ז
חקתי מצותיו משפטיו ו׳ פסו׳ מן ג׳ ג׳ מתחלפי׳ וסי׳ נמסר בסדר נצבים׳
חק ומשפט ג׳ וסים׳ נמסר בפר׳ בשלח׳
חקתי דקדים למצותי ו׳ וסימניהון
אם בחקתי תלכו׳
ואם בחקתי תמאסו׳
הבית הזה אשר אתה בונה׳
והיה אם תשמע את׳
אם חקתי יחללו׳
ואם תשובון אתם דו״ה׳
בחקות ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסים׳ נמסר פ׳ קדשי׳
חקתי דבתר משפטי ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳
חקיו דבתר מצותיו ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח׳
חק עולם י״א בלישני׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תשא׳
ואת חקתי ה׳ וסים׳ נמסר בפ׳ אם בחקתי׳

כי מה בא להרפות הלא אות הה״א נבטלת ונקראת בספתים הקורא בטוב מבל ה״א שהברתה יוצאה בקמץ אף על פי שהיא נקראת בהיטב לא תבטל חק יה״וא כמו מוצא ספתיה לנדריה והטעם שהרי הה״א האחרת נשמעת אחריה וקריאת אות הה״א אין לבטל אף על פי שלא נכתבה כאשר בועמית בדי ומברכיך ברוך׳

מפיק ו״ו

כמו חברותיו בתהלה ידיו תבואנה והטעם כמו מפיק ה״א ושנים יוצאין מן הכלל על פי המסורת ונטה עליו קו תהו וקול המון שלו בה׃

מפיק יוד

מערכת אות החית

מפיק יו"ד כמו שרי גברתי אולי תערובי גם בזה טעם המפיקים האחרים אחר שהברת יו"ד נשמעת בקול הקורא אבל אחרי גם שיני בקדש יצאו מן הכלל כי גם לענין בטול הקמץ יצא מן הכלל כי אל מי תדמיוהו וישוה ובמפיק יו"ד הבא בחולם או בשורק כמו קלוי באש גוי גדול גוי מרחוק אוי נא ויש אומרים כי כ"הג גם חק יה"וא ויש אומרים פי כל המפיקים שוים׃

שתי אותיות רצופות

ואחת הראשונה שבא והוא שתהיינה שתי האותיות אחותיות

ואת החקים ד' וסימניהון נמס' בפרש' שפטים ובמלכים ב' סוף סימן י"ז׳

חקקי ב' וסי' ניהון

גדולים חקקי לב׳
הוי החקקים חקקי און׳

חר

בחרב ח' וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן י"ז׳

בחרב ברעב ח' וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל"ח׳

הרבותיה ב' א' חס' וא' מל' וסימניהון

הרבותיה אקומם׳
כי נחם יי' ציון׳

ובחרב וברעב ב' וסימני'

ומן אז חדלנו לקטר׳
ממותי תחלאים׳

חרב י"ו בליש' וסימני' נמסר בישעיה סימן ס"א ובאיוב סוף סימן ל'׳

בחרב ג' וסי' נמסר בישעיה ריש סימן מ"ט׳

חרבה ג' וסימניהון נמסר במשלי סי' י"ז בראש

חרבה ג' וסימניהון

בנחמיה סימן ב'׳

תחרב ב' א' פתח וא' קמץ וסימניהון

מדוע נבית בשם יי'׳
לילה ויומם לא תכבה׳

יחרה ג' וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן כ'׳

חרון ג' קמצין וסימניהון נמסר ביחזקאל סי' ז'׳

בחרי אף ה' וסימני' נמסר בישעיה סי' ז' ובאיכה כא"ב תניין וכד"ה ב' סימן כ"ה׳

ויחרד ג' וסימניהון נמסר בפרשת תלדות׳

יחרם ג' וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובעזרא סימן י'׳

הרפי ג' וסים' נמסר בתלים בא"ב רבתי אות ו'׳

ונחרצה ג' וסימני' נמסר בישעיה סי' י'׳

חרוצים ג' וסימניהון

ראש עשה כף רמיה׳
מתאוה ואין נפשו עצל׳
יד חרוצים תמשול׳

חרש ג' פתחים וסימניהון בלשון ארמי עובדא׳ דקיסא פרזלא וביאורם נמסר בפר' תצוה ובישעיה סימן מ"ד׳

חרש ה' וסימניהון

מי שם פה לאדם׳
וישלח יהושע בן נון׳
לא תקלל חרש׳
כמו פתן חרש יאטם׳
ובקבקר חרש וגלל׳
ב' מנהון מלעיל׳

יחרוש ב' מל' וסימניהון

ארכיב אפרים יחרש׳
יחרוש בבקרים׳

החרש ו' וסימניהון נמסר באיוב סי' י"ג׳

חרישה ז' חסרי' בלישני' וסימניהון נמסר בפרש' וישלח ובירמיה סימן ל"ט׳

חרשים ג' וסימניהון

ונשוא פנים ויועץ וחכם׳
הוליד את עפרה ב' בפסוק׳

חש

מחשים ד' וסימניהון נמס' בשופטים סי' י"ח׳

מחשבות ג' חסרי' וסים' נמסר בפרשת ויקהל׳

יחשבו ג' וסימניהון

ולא יחשבו את האנשים׳
כי יחשבו עליו מחשבות׳
ואלי יחשבו רע׳

ויחשבה ג' וסימני' נמסר בפרשת לך לך׳ ובשמואל א' סימן א'׳

השב אל ג' בלישני' וסים' נמסר בירמיה סימן מ"ט׳

נחשבנו ג' וסימני' נמסר פרשת ויצא׳

תחשב ג' מלרע וסי' נמסר בשמואל ב' סימן ד'

וחשכה ד' מייחדין וסימניהון

והנה אימה חשכה׳
מעוף צוקה ואפלה׳
בחשכה יתהלכו׳
כחשכה כאורה׳

במחשבים ג' וסימני' נמסר בתלים סי' פ"ח׳

חשך ד' וסימניהון נמסר באיוב סימן י"ח׳

חשך ד' וסימניהון נמסר בשמואל א' סו' סי' כ"ה

וסימניהון בלשון ארמי ירדף מגו רבוני יומא בישא ועמא דמותא׳

חת

חת א' פתח וא' קמץ וסימניהון

הוביש בל חת מרודך׳
העשוי לבלי חת׳

מחתות ג' ומל' וסימניהון

קחו לכם מחתות׳
את מחתות החטאים׳
ויקח אלעזר הכהן׳

החתים ה' וסימניה' נמסר בשפטים סי' א'׳

חותם ז' חס' בליש' וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

בחותם ג' מל' וסימניהון

ושמתיך בחותם על יד׳
שימני כחותם ב' בפסוק׳

חתום ד' מל' בליש' וסימני' נמסר בישעיה ריש סימן ח'׳

החתן ד' וסימניהון נמסר בפרשת שמות ובמלכים ב' סוף סי' ח'׳

נשלם מערכת

אות החי"ת בס"ד

מערכת אות

הטי"ת

ג' זוגין חד טית וחד וטית

וסימניהון׳

טבוח למען טבוח טבח׳
וטבוח וירא יוסף אתם את בנימן
טח לא ידעו ולא יבינו כי טח
וטח ולקחו אבנים אחרות׳
טהרתי מי יאמר זכיתי את לבי׳
וטהרתי הלא טוב אבנה ופרפר

טב

טב ב' וסימניהון

וכען הן על מלכא טב׳
הוא צלמא רישיה׳

לטוב ב' דגשי' וסימניהון

לטוב בעיניהם תהיינה׳
הכל כאשר לכל׳

ומטיב ב' וסימניהון

יפה קול ומטב נגן׳
טוב אתה ומיטיב קדמ' חסר דחס'׳

וטוב ב' רפ' וסימניהון

וטוב לא יראה לרשע׳
וטוב משניהם אשר עדן׳

וטוב י"ז וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן י"ז ובמלכים א' סימן י"ז ובד"ה ב' סי' י"ז׳

טוב י"ט מל' בלישני' וסימניהון

ויקח העבד עשרה׳
וקחו את אביכם ואת׳
ועיניכם אל תחוס על כליכם׳
ולאביו שלח כזאת׳
ובתים מלאים כל טוב׳
תחת אשר לא עבדת׳
וילך הזאל לקראתו ויקח׳
תאבו אם תאבו ושמעתם׳
חסדי יי' אזכיר תהלות׳
ירונו הנה עבדי ירונו׳
ורננו ובאו ורננו במרום׳
ואפרים עגלה מלומדה׳
ועתה בנותיכם אל תתנו׳
וילכדו ערים בצורות׳
תעלוץ בטוב צדיקים׳
לולי האמנתי לראות׳
אשרי תבחר ותקרב׳
טעם טוב טעם ודעת׳
יברכך יי' מציון וראה׳

בטוב ד' וסימני' נמס' במשלי סימן י"א׳

בטוב ט' דגשי' וסימני' נמסר בישעיה סימן ז' ואיוב סימן כ"א׳

טובות ב' מל' וסימניהון

כי נכ אחיך ובית אביך׳
יבקשו למלך׳

וטוב ה' קמצי' וסים' בלשון ארמי טליא בחירא דהט ואשכח חכמתא וביאורם נמסר במלכים א' סי' י' ובשמואל א' סימן ב' ובפרשת וירא׳

והטוב ד' וסים' נמסר בפרשת ואתחנן ובמלכים ב' ריש סימן כ' ובאיכה בא"ב ג'׳

הטוב ד' רפין וסימני' נמסר בשפטי' סי' י"א ובאיוב ריש סימן י'׳

בטוב ד' רפין וסים' נמסר בפרשת בחקתי ובתלים סימן כ"ה׳

טובו ג' וסימניהון נמסר באיוב סימן כ'׳

הטיבות ג' וסימניהון

ויאמר יי' אל יהוא׳
ויאמר יי' אל דוד׳
ויאמר יי' אל דוד אבי׳

וטובים

בג"ד כפ"ת אחר הרגש והרפה ניכרין בהם יותר מבשאר אותיות כמו ויהי בבאם הלא ככרמיים ודומיהם ומלת לא תתעב יצאה מן הכלל והטעם אחרי שממוצא אחד וזמה אין כח בלשון לבטא שתיהן רפויות אם תהיה אות ראשונה מלך יתקיים חק יה"וא כמו אלו בבהילו דעזרא והוא אשה בבתוליה ואם תאמר כאשר הראשונה בשבא ובבא להרפות שתיהם למה לא הרפו הראשונה לקיים חק יה"וא וידענו השניה הנה זה הכלל של עולם שב"א דבא בראש תיבה לא ידגים אחריה כי כלם מניעין ומרפין רק במלת שתי

מתי שתים לבד ואותו הרגש בעבור מן ממלת שני שמים לזכר הראויה להיות בלשון הנקבה ובתוספת התי״ו ומשפטו להיות שנתים ובאה מלה אחת על משפט׳ והיא שנתים ימים כ״ל׃ ואמנם גם היא מכאמה רפויה במקום אחד והוא שתי עיני מפלש ת״ס והטעם כי השין דגושה כרין כל מ״ס הבאה במקום מן המדגשת אחריה וחק דגשות השי״ן מרפה התי״ו כאשר עמו במלת מקדש י״י ובמלת ולא יכלה עוד הצפינו ורפית בהט׃ **במף** ותחת הבי״ת שבא מבטלין חק יהו״ה כמו ויחנו במדבר

וטובי ג׳ וסימניהון׳
וילכו לאהליהם שמחים
וחכרו׳
ילדים אשר אין בהם׳

והיטב ט׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סוף סי׳ לג׳

ויטב נ׳ חסרים י׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בשמואל א׳ סימן
כד וסוף מלכים׳

הטוב והישר ד׳ וסי׳ נמסר
בפרשת ראה

היטיב ב׳ מל׳ וסימני׳ בירמיה
סימן ז׳

טבים הטבים ה׳ חסרים׳
וסים׳ נמסר
בפרשת תלדות ובשמואל סי׳ ד׳

הטבה ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת עקב׳

לטבה ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר סוף
פרשת ויחי׳

טבת הטבת ד׳ חסרי׳ וסי׳
נמסר
בפרשת מקץ ועש׳

בטוב ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים
סימן ׳ו ובשמואל ב׳
סימן ׳כג׳

לטבה ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סוף סימן לה וכתלים
סימן לד׳

טבעות ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה׳

טה

וטהר ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן ה׳
ואיוב סימן ׳יז׳

טהורה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נח ומלאכי
סימן א׳ ותלים סימן ׳יט׳

הטהור ה׳ חסרים וסימניהון
נמסר סוף פרש׳ שמיני

טורי ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ פקודי ובמלכי׳
א׳ ריש סימן ז׳

טח

וטח ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳
כי טח מראות עיניהם׳
ועפר אחר יקח׳

הטירות ג׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳
נמסר ביחזקאל
ריש סימן כה׳

טחרים דכתי׳ עפלים ה׳ וסי׳
נמסר בשמואל א׳
סימן ה׳

וב׳ כתי׳ טחורי׳ וקרי׳ וסי׳

העגלה וישימו את ארון י״י׳
ואלה טחורי הזהב׳

ועיין מה דפקלין ונריכין על׳ לפום
בעל המסורת דפליג אתלמוד׳ דילן
בהקדמתי למסורת דא׃

טל

ובטל ב׳ וסימניהון

ברם עקר שרשוהי׳
ודי חזא מלכא עיר וקדיש׳

יוטל ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳

כי יפול לא יוטל׳
הגם אל מראיו יוטל׳
בחיק יטל הגורל׳

וטלם ב׳ וסימניהון

וטלם ובעלות׳
ושלום וטלם׳

טלאים ב׳ וסימניהון

ברועת עדרו ירעה׳
ויפקדם בטלאים׳

טם

טמא ב׳ דגשי׳ וסימניהון

טמא יטמאנו הכהן׳
למען טמא את מקדשי׳

טמאו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר
וישלח ובתלי׳ סי׳ ׳עט׳

טמא ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת
אמור׳

תטמאו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן ד׳׳

טמא ט׳ וסימני׳ נמסר פרשת
וישלח׳

טע

טעמו ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל
א׳ סימן כ״א ובתלים
סימן ׳כד׳

מטעמים ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תלדות׳

י״ו פסו׳ בטעם פזר וגלגל וסי׳
נמסר בסוף יחזקאל
ומגלה סוף סימן ז׳ ונחמיה סימן ׳יב

ו׳ מלין בטעם שני שמות וסי׳
נמסר בסדר עקב׳

ג׳ פסו׳ אית בהון תרין מלין
בתרי טעמי וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן

ח׳ פסו׳ בטע׳ תלישא ופסקי׳
וסי׳ נמסר בשמואל א׳
סימן ׳זכ וכדה ב׳ סימן לה׳׳

כי אם ג׳ בטעם עיין בסדר
מסעי׳

ועמו ה׳ בטעם זקף גדול
וסים׳ בסדר וישלח׳

ה׳ פסו׳ בתורה שאין להם הכרע
וסי׳ בלשון ארמי אוטיבו
שבטיא ליהושע בנהורא דמשה
וביאורם נמסר בסדר וילך׳

ד׳ מלין בטעם תלישא קטנה
ואחריה אזלא כתיבא
אחת וסימני׳

ויהי כל הנופלים דיהושע׳
לא תעלו ולא תלחמו׳
ומתתיהו ואליפלהו׳
את תבנית האולים ואת בתיו׳

ד׳ שמות בטעם זרקא וסימני׳
נמסר בסדר פנחס׳

ז׳ מלין בטעם מרעימין ופסקין
נמסר בסדר צו ובישעיה
סימן ׳זג וברישׁ עמוס׳

ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳ משמש
מונחלתיכתו וסימניהון
נמסר בסדר וינש ובזכריה סוף סי׳ ׳ז
וקהלת סימן ד׳׳

י״א זונין מתחלפי׳ קדמ׳ רביע
תבינא זקף וסי׳ נמסר
בסדר צו ובחגי ריש סימן ב׳׳

י״ו זונין מתחלפי׳ בחד עניגא
בטעמ׳ חד זקיף לרום׳
וחד נחית לתהומא וסימניהון בלשון
ארמי שמואל עבד אורית׳ דוד מנהון
בתיא קטלין לרונזא משה ממלל
בגלותא וביאורם נמסר בסדר וארא
ודה א׳ ריש סימן ׳זח׳

ה׳ זונין מן כ״ב מתחלפי׳ בטעמ׳
וסי׳ בלשון ארמי אינש
במחתית׳ כרגא בגנג׳ תלתין בירישת׳
משח בידא דברבני בהוטרא וביאור׳
נמסר בסדר ויקהל׳

י״ד בטעם תרין חוטרין וסי׳
נמסר בסוף מטות
וברישׁ חבקוק ונחמיה סוף סי׳ ג׳׳

י״ה מאיילין מאריכין בין אזלא
לזרקא באורייתא
וסימניהון

ויבא יעקב מן השדה׳
ויקרא פרעה שם יוסף׳
ויקח מן הדם אשר על המזבח
ומשמן׳
ויעבירו קול במחנה׳
באשר יורם חלב הכשב׳
והעמיד הכהן את האשה׳
והשביע הכהן את האשה׳
וביום שמחתכם ובמועדיכם
ובראשי חדשיכם׳
ויאמרו אליו בני ישראל במסלה
נעלה׳
ולא נתן סיחון את ישׂ׳

כל תרומת הקדשים אשר ירימו׳
ואם החרש לה אישה׳
ובאו הר האמרי ואל כל שכניו׳
והיו לאחד מבני שבטי יש׳
כי ירחיב י״א אלהיך את גבלך׳
ואשר יבא את רעהו ביער׳
ואכל פרי בטנ׳ ופרי אדמתך׳
וסקלתם באבנים׳
וכל פסיקתא דכו׳ מאריכין
במארכא אך לא כמאילה׳

י״א בטעמ׳ לאחור פי׳ פשטא
ולפניו יתיב וסימ׳
נמס׳ בסד׳ ויקרא ובדניאל ס׳ ב׳׳

י״א פסק בטע׳ מארכא לזרקא
וסי׳ נמס׳ בסדר וארא׳

י״א בטעם לגרמיה משרת
לגריש וסימני׳ נמסר בסוף תולדות
ובחגי סימן ג׳ ובירמיה סימן ד׳׳

ו׳ מלין בטע׳ אזלא ומהפך
וסי׳ בסוף סדר בהר סיני׳

ה׳ מלין בטעם מאיילא
משרת לס״פ בתיבתו וסי׳ נמס׳ בריש
סדר אמור וביהושע סי׳ י״א׳

ו׳ זוגין מתחלפי׳ חד בדרג׳
וחד במאריך וסי׳ נמסר בסדר שמיני

ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳
הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתא
כי אם בה׳ מקומות וסי׳ נמסר בסדר
אמור וביחזקאל סימן לו׳ ובשיר
השירים סימן ו׳׳

טר

ובט״ם ג׳ וסימ׳ נמסר ריש
ירמיהו׳

טרף ב׳ קמצין
וסימניהון
והנה עלה זית טרף׳
כי הוא טרף וירפאנו׳

טורף ד׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סי׳ כ״ב ונחום
סימן ב׳ ואיוב סי׳ י״ח׳

טרף ג׳ וחסרים
וסימניהון
ויכירה ויאמר׳
ויצא האחד מאתי׳
ואם טרף יטרף׳

נשלם מערכת
אות הטית בס״ד

סמתי בפיך גם פה הטעם כאשר באר׳תי בשתי אותיות רפופות כי אותיות במ״ף מוצא אחד להם והם מוצא שפתים אין כח בלשון לבטא אותם בשפתיו שתיהם רפופות ורפויות ותחת הראשונה שבא וידמה לשומע כאלו שתיהן אות אחת אך כשתחת הבי״ת מלך ילכו בחק יהו״ה כמו כהני במות ויביאו במנחה אל ירא בפלגו׳׃ נשלם חק יהו״ה ומבטליו׃ ואלה מסרתי חק יהו״ה שאין מבטלין מאריך תלשא קטנה מונח מכרבל גרשיים ירח בן יומו מאיילה שופר עלוי מהפך דרגא אזלא תרי חוטרי׃ מערכת תם ונשלם תהלה לבורא עולם׃

מערכת אות היוד

כ״ו זוגין חד יוד וחד ויוד

וסימ׳

ירדו הנביאים נבאו בבעל ׳
וירדו ויאמר אלהים נעשה אדם
יד לכו ונשובה אל ה׳
ויד אהיה כטל לישראל יפרח ׳
יריתי ויאמר לבן ליעקב הנה ׳
וריתי ואתם תכתבו את הארץ ׳
ישרצו ויאמר אלהים ישרצו המי׳ ׳
וישרצו ובני ישראל פרו ׳
יבקש בימים ההם ובעת ׳
ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם
ידבר עמים תחתינו ׳
וידבר האל הנותן נקמות לי ׳
ידל והיה ביום ההוא ידל כבוד
וידל ישראל מאד מפני מדין ׳
ידון ויאמר ה׳ לא ידון רוחי ׳
וידון ועל ידו החזיק מלטיה ׳
יתלונן ישב בסתר עליון ׳
ויתלונן סלע ישכון ויתלונן ׳
יתגדל והתפאר הגרזן על החו׳ ב׳
ויתגדל ועשה כרצונו המלך ׳
יחטיא מכל העם הזה שבע ׳
ויחטיא יען אשר עשה מנשה ׳
ישב וחשבה ואהל וברכיהו ׳
וישב את משה ואת אהרן ׳
יגל יבול ביתו נגרות ׳
ויגל יחלץ עני בעניו ויגל ׳
יריבן וכי יריבן אנשים ׳
ויריבן ויאמר איש אפרים ׳
יוטה ואת עין ואת מגרשיה ׳
ויוטה מעון וכרמל וזיף ויוטה ׳
יתגנו ביבש קצירה תשברנה ׳
ויחנגו ויאמר פרעהו מרדת ׳
יצב בהנחל עליון גוים ׳
ויצב בית גאים יסח ה׳ ׳
יעזרך כה אמר ה׳ עשך ויצרך ׳
ויעזרך מאל אביך ויעזרך ואת ׳
יתגנב ויתגנב העם ביום ההוא ׳
ויתגנב לבוא העיר כאשר ׳ ב׳ בפסו׳
יחגו וינועו כשכור ׳
ויחגו ואחר באו משה ואהרן ׳
יחד הלילה ההוא יקחהו אופל ׳
ויחד יתרו על כל הטובה ׳
יועש ועל הזתים והשקמים ׳
ויועש ובני בכר זמירה ויועש ׳
ישארו וידעו הגוים אשר ישארו ׳
וישארו שני אנשים במחנה ׳
ישב ישלח דברו וימסם ׳
וישב וירד העיט על הפגרים ׳
יבואוני רחמיך ואחיה כי ׳
ויבאוני הסדיך ה׳ תשועתך ׳
יעטוהי כל קבל די מן קדם מלכא ׳
ויעטוהי ולהיכלה כסף ודהב די ׳

חד מן ט׳ זוגין מן חד וחד

חד י׳ וחד ו׳ בסוף תיבותא ׳

בשבתי כי נדר נדר עבדך ׳
בשבתו נודע בשערים בעלו ׳
גדלתי תרב גדלתי ותסב ׳
גדלתו בהראתו את עשר ׳
ברצתי ועוד ברצותי בבית אלהי
ברצותו כי אמר לא יסכן גבר ׳
דורי נסע ונגלה מני ׳
דורו מעצר וממשפט לקח ׳
כבדי כלו בדמעות עיני ׳
כבדו עד יפלח חץ כבדו ׳
כערכי ואתה אנוש כערכי ׳
כערכו והכסף והזהב נתן ׳
והשי שמעי בת וראי ׳
וחטו ועתה הסירו את ׳
ומכאובי כי אני לצלע נכון ׳
ומכאובו כל תפלה כל תחנה דדה
ובכיתי ישא ביום ההוא לאמר ׳
ובביתו ויכל שלמה את בית ׳

א״ב מן ב׳ ב׳ י׳ בריש תיבות׳

וסימ׳

יאר ה׳ פניו אליך ׳
יאר אלהים יחננו ויברכנו ׳
יאבד יום אולד בו ׳
יאבד והיה ביום ההוא יאבד ׳
יאסרוני ויאמר אליה אם אסר ׳
יאסרוני ויאמר אליה שמשון ׳
יבש והנה שתולה התצלח ׳
יבש הוי רועי האליל ׳
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו
יבלע היסופר לו כי אדבר ׳
יגודנו גד גדוד יגודנו ׳
יגודנו שמעתי ותרגז ׳
ידעון ויענך וירעיבך ׳
ידעון הבאבילך מן במדבר ׳
ידידות למנצח על ששנים ׳
ידידות מה ידידות משכנתיך ׳
יהיר ואף כי היין בוגד ׳
יהיר זר יהיר לץ שמו ׳
יורישנה ועבדי כלב עקב ׳
יורישנה הנה ה׳ יורישנה והכה ׳
יוצק והכהן הגדול מאחיו ׳
יוצק אשר קמטו בלא עת נהר
יזד וכי יזד איש על רעהו ׳
יזד אך הנביא אשר יזד ׳
יזה כל אשר יגע בבשרה ׳
יזה תרויהון כפסוק ׳
יחנך וישא את עיניו וירא את בנימן
יחנך כי עם בציון ישב ׳
יחי ראובן ואל ימות ׳
יחי יאכלו ענוים וישבעו

וכל המלך דכוו׳ ׳

יטמאו מזכר עד נקבה תשלחו ׳
יטמאו ויאמר אלי בן אדם את ׳
יטמאו למען לא יתעו עוד

בית ישראל מאחרי ׳

יטמאו ולא יטמאו עוד ׳
יישר בכל דרכיך דעהו והוא ׳
יישר אולת שמחה לחסר לב ׳
יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה ׳
יכרת ה׳ כל שפתי חלקות ׳
ילמדו למען אשר לא ילמדו ׳
ילמדו ולא ילמדו עוד איש את
ימות לא ימוש ספר התורה ׳
ימוש כי ההרים ימושו ׳
ימד ולא ימד חול הים דירמית
ימד והיה מספר בני ישראל ׳
ינחני וישא משלו ויאמר ׳
ינחני נפשי ישובב ינחני ׳
ינחנו ה׳ בדד ינחנו ׳
ינחנו מתן אדם ירחיב לו ׳
יסירו מצדיקי אדם עקב שחד ׳
יסירו ונתתי קנאתי בך ועשו ׳
יענה הרב דברים לא יענה ׳
יענה אטם אזנו מזעקת דל ׳
יערף כמטר לקחי ׳
יערף חלק לבם עתה יאשמו ׳
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש כי
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש או
יפו מה יפו דודיך אחותי ׳
יפו מה יפו פעמיך בנעלים
יפית אל תחמד יפיה בלבבך ׳
יפיה להביא את ושתי המלכה
יצע הורד שאול גאנך ׳
יצע ובכל מדינה ומדינה ׳
יצמ״ם יצמיתם וישב אליהם את

אונם ב׳ בפסיק ׳

יקראו ומולדתך אשר הולדת ׳
יקראו ומשה איש האלהים ׳
יקם הרגיזו גוים עמו ׳
יקם וידם השמש וירח עמד ׳
ייקנאהו בזרים בתועבות ׳
יקנאהו ויכעיסהו בבמת׳ ובפסיליה
ירב ויברך אתם אלהי׳ לאמר
ירב ובניו ורב המשא עליו כת׳
ירושה בן עשרים וחמש שנה ׳
ירושה וחברו בן עשרים דדה ׳
ירשה ירשה והיה אדום ירשה

ב׳ בפסוק ׳

ירד ירד אז ירד שריד ב׳ בפסוק ׳
ישך לא תשיך לאחיך ׳
ישך אחריתו כנחש ישך ׳
ישליו אהלים לשדדים ׳
ישליו שאלו שלום ירושלם ׳
ישנה ותקם בתוך הלילה ותקח
ישנה אני ישנה ולבי ער ׳
ישועתה ואני בקול תודה ׳
ישועתה רבים אומרים לנפשי ׳
יתארהו יתארהו חרש עצים

נטה קו ב׳ בפסיק ׳

יתיצב לא אכזר כי יעורנו ׳
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו ׳

א״ב מן חד וחד י׳ בריש

תיבותא וסימניהון ׳

יאנה לא יאנה לצדיק כל און ׳
יבואני רחמיך ואחיה ׳
יגיד גם במדעך מלך ׳
ידבר עמים תחתינו ׳
יהודה ומתניה בן מיכה ׳
יורם כאשר יורם משור ׳
יזל מים מדליו ׳
יחס על דל ואביון ׳
יטב ומה די עליך ועל אחיך ׳
ייחל והיה שארית יעקב ׳
יכנס בונה ירושלם יי׳ ׳
ילות ותהר עוד ותלד בן ותאמר

עתה הפעם ׳

ימר ולא ימכרו ממנו ולא ימר
ינוכון עוד ינובון בשיבה ׳
ישבעון תתן לחם ילקטון ׳
יענה שדי לא מצאנוהו ׳
יפרה ויצא חטר מגזע ׳
יצו ה׳ אתך את הברכה ׳
יקימך ה׳ לו לעם קדוש ׳
ירביון ובקרך וצאנך ירביון ׳
ירויון מדשן ביתך ׳
ישככון ועלי זקן מאד ׳
ישכן ירדף אויב נפשי ׳
ישקני מנשיקות פיהו ׳
יתר ויואל אלוה וידכאני ׳
יתם ועל הנחל יעלה על שפם

א״ב כתי׳ י׳ באמצע תיבות׳

וקרינן ו׳ דלוג וסים׳

אזכיר מעללי יה כי אזכרה ׳
ארינה ויבא גד אל דוד ביום ׳
בחיניו הן ארץ כשדים זה ׳
ברתיקות ויצף שלמה את הבית ׳
בכים אל תרא יין כי יתאדם ׳
בגיים למה יאמרו הגיים איה

תנינא דפסו׳ ׳

גיים ויאמר ה׳ לה שני גיים ׳
גדיתיו אלה הם אשר עברו את ׳
החריפי אל עוזי וירימות ׳
והמעינים ויבאו אלי ׳
ויישם לפניו לאכל ויאמר לא ׳
חלינו כל עדת בני ישראל על

משה ועל אהרן במדבר ׳

ויירש וישלח משה לרגל ׳
ויגים ובית תפוח ׳
ורעיתי ותאמר אל אביה יעשה לי
ויגיסו ויעמדו איש תחתיו ׳
וייחל שבעת ימים למועד ׳
וייחר וילך עמשא להזעיק ׳
ושיא סופר וצדוק דשמואל ׳
ופניאל ויפריה ופניאל בני כתי׳ ׳
וצפינך ממתים ידך ה׳ ׳
וצירם כצאן לשאול שתו ׳
וגיש לבש בשרי רימה וגוש ׳
והיתי לו שקול ישקל כעסי ׳
ובשגיב בימיו בנה חיאל בית ׳
ולשימו בנוי חנף אשלחנו ׳
וריב והוכח במכאוב על משכבו
ונצירי ויאמר נקל מהיותך ׳
ונהירא הוא גליא עמיקתא ׳
וסיפוניה אנת מלכא שמת טעם ׳
ותשיח זכר תזכור ותשיח עלי ׳
זבידה בן עשרים וחמש שנה ׳
חישה אלהים אל תרחק ממני ׳
ישיב כי נדר נדר עבדך ׳
יכין יהי שמו לעולם לפני שמש
יצפינו יגורו יצפינו המה כתי׳
ימישו עליהם גחלים באש ׳
ירימו משל בגבורתו עולם ׳
יקצירו בשרה בלילו יקצירו ׳
כמיש כי יען בטחך במעשיך ׳
לעדיא זכריה ונתנן ׳
לעזור ויאמר העם לא תצא ׳
מדין ותהי עוד המלחמה
מגדיל ישועות מלכו דשמואל ׳
מיסך ואת מיסך השבת אש׳ דמלכי׳
מיצקת ותלך מאתו ותסגר הדלת
מידע ולנחמי מידע לאישה ׳
מידעת זמרו יי׳ כי גאות עשה ׳
מיסדות וראיתי לבית גבה סביב ׳
נפיסים בני אסנא בני מעוני ׳
שימה ויען יונדב בן שמעה ׳
עינתם באותי ואסרם ואספו ׳
עליה וימת הדד ויהיו אלופי ׳
פטירים ואלה המשוררים ראשי ׳
ציף בן ציף בן אלקנא ׳
קריאי אלה קריאי העדה ׳
ראית רבות ולא תשמר ׳
ראית ברבות הטובה רבו ׳
שיט כי אמרתם כרתנו ׳
שיחת תשמע זעקה מבתיהם ׳
שב תכם ונמצאתי לכם נאם יי׳ ׳
שיבכם צאן אבדות היו עמי ׳
שביתך נביאיך חזו לך שוא ותפל
שילל על זאת אספדה ואלילה ׳
שעריריה בבית ישראל ראיתי ׳
שדין גורו לכם מפני חרב ׳
תחיל ונתתי אש במצרים חיל ׳
תמיש משיב רעה תחת טובה ׳
תמריק חבורות פצע תמריק ׳
תרים כי תפארת עזמו אתה ׳

וחלופי׳ א״ב כתיב ו׳ במצע׳

תיבותא וקרי׳ י׳ דלוג וסימני׳

אסורי ויקח אדני יוסף אתו ׳
אבוגיל ותמהר אבוגיל ותקח ׳
אנועך תמול בואך והיום ׳
אושר אני לפניך אלך והדורים
אולי ויגל את יהויכין בבלה ׳
ארוצם הנה כאריה יעלה מגאון ׳
בעוני אולי יראה יי׳ בעוני ׳
בור בהקיר בור מימיה ׳
בהלוכתם יזכר אדיריו יכשלו
ברזות ובני בריעה חבר ומלכיאל

נול

גול יגיל אבי צדיק ׳
דהוא אדין דחוס בעל טעם ׳
הרצא כל הויה אשר אתך ׳
החרסית ויצאת אל גי בן הנם ׳
הלחות כי מעלה הלחות בבכי ׳
הבצור הילל בראש כי נפל ארז ׳
המבוא ומתחת הלשכות האלה ׳
המכונים ויאמר ללוים המבונים ׳
הושר יי׳ נחני בצדקתך ׳
התעוף עיניך בו ואיננו ׳
הנתונים ואוצאה אותם על אדן ׳
הכעוסני ולא שמעתם אלי ׳
החפשות ויהי עזיהו המלך דד״ה ׳
וילונו והאנשי׳ אשר שלח משה
ושחצומה ופגע הנבול בתבור ׳
וצנוף והייתי עטרת תפארת ׳
ואלול ויאמר יי׳ אלי שקר ׳
ותרמות ב׳ בפסוק ׳
וסוס גם חסידה בשמים ׳
ואתוקיהא ומדד ארך הבנין ׳
ותולון ובני שימון אמנון ׳
ויזואל הראש אחיעזר ויואש ׳
וחכונו לבית אבותכם ׳
חוקך למה תשיב ידך וימינך ׳
יצוע ויבן על קיר הבית יצוע ׳
יעכור ולא ימכרו ממנו ׳
יעור ותהי עוד מלחמה ׳
יחואל ומן בני הימן יחואל ׳
ינוען חמה ינוען לאכל ׳
יכסומו ראש מסבי עמל ׳
יכשולו כי לא ישנו אם לא ירעו ׳
לוש וישלח איש בשת ׳
לדוגים הנני שולח לדוגים ׳
לרוב והיה כי יבאו אבתם ׳
לשור ויהי כבאם בשוב דוד ׳
לסינ בן אדם היו לי בית ישרא׳
למשוסה מי נתן למשיסה יעקב ׳
למענותם על גבי חרשו חרשים ׳
מופעת ומשפט בא אל ארץ ׳
מנוות ויברח דוד מנוות ברמה ׳
נוב בורא נוב שפתים ׳
נוכי חריף ענתות ׳
נטוות ויאמר יי׳ יען כי גבהו ׳
נפושסים בני כסי בני מעונים ׳
שום והנה קמה כל המשפחה ׳
עשוות ותמהר אביגיל ותקח ׳
עופי ויבאו אל גדליהו המצפת
ענוי שמעו זאת השאפים ׳
עפרון וירדף אביה אחרי ׳
עתורים פתשגן הכתב ׳
צעוריהם ואדיריהם שלחו ׳
צעוריה נלכרה מואב השמיעו ׳
צפועי ויאמר אלי ראה נתתי לך
קרואי ובני אליאב נמואל ׳
שושק ויהי בשנה החמשית דמלכי׳
שרוקות לשום ארצם לשמה ׳
שרותיך אמר יי׳ אם לא שרותיך ׳
שפרורו ואמרת אלהם כה ׳
ונטה שמור בני עזיאל מיכה ׳
שבותם והיה חבל לשארית ׳
שבות רצית יי׳ ארצך ׳
שלישום הלא כתבתי לך שלישום
תנואון ולמה תנואון את לב ׳
תרוב אל תרוב עם אדם ׳
תשות תשאני אל רוח תרכיבני ׳

חד מן ו׳ דכתיב י׳ בסוף

תיבותא וקרי׳ ה׳ וסי׳ ׳

העמוני וכפר העמוני והעפני ׳
כי ויאמר דוד מה לי ולכם ׳
שמעי ויחרף את ישראל ויכהו ׳
השלשי ואבישי אחי יואב ׳
ומטי וקרבתי אליכם למשפט ׳

ובמראי שמח בחור בילדותך ׳
ואי פליגא נביאיכם אשר נבאו ׳

חד מן ב׳ דכתי׳ י׳ בריש

תיבות׳ ולא קרי׳ וסי׳

יצאו גודו מתוך בבל ומארץ כשדי׳
יעמדו והיה יעמדו עליו דוגים ׳

ותרין חילוף חס׳ י׳ בריש

תיבות׳ וקרי׳ ׳

יעשה ויאמר לו חלילה לא תמות
יעבר כי אמרתם כרתנו ברית ׳

י״ב חס׳ י׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳

וסימ׳ נמסר באיוב ריש סימן ז׳ ׳
וחלופי׳ חד מן מ״ג כתיב י׳ בסוף
ולא קרי׳ וסימן נמסר בריש מלכים ׳

חד מן נ״ו חסרי׳ י׳ באמצע

תיבות׳ וקרי׳ וסי׳ בחצי ימיו יעזבנו
כולן ו״ו בסוף וקמץ לפנית

צוארו וירץ עשו לקראתו ׳
ועמודו וכן לפאת צפון בארך ׳
ענו והאיש משה ענו מאד ׳
בינו וכל העם המלחמה ׳
תוצאותו וירד ימה אל גבול ׳
מריבו יי׳ יחתו מריבו ׳
עלו ב׳ בפסוק ׳
למשפחתו ויקרב את שבט בנימין ׳
ואנשו וילך דוד ואנשו קעילה ׳
בבגדו ויחזק דוד בבגדו ׳
שמלתו ויקם דוד מהארץ ׳
רחמו ויאמר דוד אל גד דשמוא׳
משרתו ומאכל שולחנו דמלכים ׳
ברכו ויעל אחאב לאכול ולשתות
בסוסו ויבא נעמן בסוסו ׳
כפו תניגא ויעל על הילד ׳
מזבחתו דמלכי׳ ויבאו כל עם הארץ
בית הבעל ׳
צפו עורים כלם לא ידעו ׳
משלו ועתה פה מה לי נאם יי׳ ׳
אלמנתו עצמו לי אלמנתו ׳
ימו קורא דגר ולא ילד ׳
מברחו ואת כל מברחו ואת כל ׳
פארתו דגבהה על בן גבהה קומתו
עולתו ומעלות שבעה עולתו ׳
וחלונו ואלמיו ותמורו ׳
ותמורו ב׳ בפסוק ׳
בצאתו ונבאיו לא ירפאו ׳
פרזו נקבת במטיו ראש פרזו ׳
שערו ביום עמדך מנגד ׳
דרשו זה דור דרשו ׳
חצו ימאסו כמו מים ׳
חסדו ויזכר להם בריתו ׳
דברו מגיד דברו ליעקב ׳
צבאו הללוהו כל מלאכו ׳
חקו אם חרוצים ׳
בקדשו הן בקדשו לא יאמין ׳
עלומו עצמותיו מלאו עלומו ׳
וידעו מדוע משדי לא נצפנו ׳
גבורתו הן אלה קצות דרכיו ׳
בתחבולתו והוא מסיבות מתהפך ׳
ואפרוחו יעלעו דם ׳
פחדו יחפץ זנבו כמו ארז
כנפו המבינתך יאבר נץ ׳
חלצו אם לא ברכוני חלצו ׳
ילדו מי יכין לערב צידו ׳
ברגלו קורץ בעיניו מולל ברגלו ׳
בשפתו ינכר שונא ׳
ארחתו פן תאלף ארחתו ׳
ארנו אל תלשן עבד ׳
מרגלתו ותשכב מרגלתו ׳
בנותו ובימי ארתחשסתא ׳

חשאו מה יתאונן אדם חי ׳
ויתו וישנו את טעמו ׳
הסתו כי הנה הסתו ׳
שלו שאל ויבא שלו ׳
השלו ויקם העם כל היום ההוא ׳

וחלופי׳ ד׳ כתי׳ י׳ באמצע׳

תיבותא ולא קרי׳ וסי׳

וכחטאתיו דעמרי וילך בכל דרך
ירבעם ׳
רגליו דיוסף ענו בכבל רגלו ׳
דבריו דויחשיך שלח חשך ויחשיך
דבריו דדניאל ויקם את דבריו ׳
שפתיו איש בליעל כרה רעה ׳
דרכיו העז איש רשע בפניו מציאת׳
עיניו יש אחד ואין שיני ׳

ג׳ כתיב תיב׳ ולא קרי יו״ד

וסימניהון

שבעתים ויתנם ביד הגבעונים ׳
מזבחתים ועצמות כהנים שרף על
מזבחתים ׳
התעתים כי התעתים בנפשתיכם ׳

חד מן ב״ב דכתי׳ י׳ בריש

תיבותא וקרינן ו׳ וסי׳

יבאו כי הם ומקניהם יעלו ׳
יחנני ויאמר בעוד הילד חי ׳
יפצחו רנו שמים וגילי ארץ ׳
יאבדו לכן כה אמר יי׳ דמכשלי׳ ׳
ישית תנו ליי׳ אלהיכם כבוד ׳
יסורי מקוה ישראל יי׳ ׳
יחית כה אמר יי׳ הישב בעיר ׳
יחית הישב בעיר הזאת ׳
ישבי רדי מכבוד ישבי בצמא ׳
ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו ׳
יהית וחמשה ועשרים אלף ׳
וכשלו פרש מעלה ולהב חרב ׳
יצחר ובני חלאה צרת יצחר ׳
יחכה ובני שמור אחי ורוהגה ׳
יאשר יי׳ ישמרהו ויחיהו ׳
יחדל הלא מעט ימי יחדל ׳
ישית ב׳ בפסוק ׳
יבא צדיק הראשון בריבו ׳
ישאל מחרף עצל לא יחרש ׳
ירם נשא ההמון ירם לכבו ׳
ירמות ומבני בני משלם מלוך ׳
יקפאון פלוגתא דרב נחמן
והיה ביום ההוא לא יהיה אור ׳

וחלופי׳ ו׳ כתי׳ ו׳ בריש

תיבותא וקרינן י׳ וסי׳ נמסר במשלי
ריש סימן י״א ׳

כ״ד כתי׳ י׳ בסוף תיבותא

וקרינן ו׳ וסי׳ ורכה ושוה

דודי ואחריו אלעזר בן דודי ׳
במי כי תנוח יד יי׳ בהר הזה ׳
ילדתני אמרים לעץ אבי אתה ׳
תצאי אל תצאי השדה ובדרך ׳
תלכי אל תלכי ב׳ בפסוק ׳
הלילי הוביש מואב כי חתה ׳
וזעקי ב׳ בפסוק ׳
דברי תנינא כי מי עמד בסוד יי׳ ׳
תשמחי כי תשמחי כי תעלזי ׳
שוסי נחלתי ד׳ בפסוק ׳
סבבני אשורנו עתה סבבוני ׳
ושובי שובו נא אל תהי עולה ׳
ועדי ושאר דברי שלמה ׳
וישבי ויבאו אל חלקיה הכהן ׳
ושפי יכל בשרו מראי ׳
נפשי פדה נפשי מעבר ׳
וחיתי ב׳ בפסוק ׳

למלוכי יונתן לשכניה ׳
בלוהי בניה בדיה כולהי ׳
נשאי כל אלה נשאי נשים ׳

ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ דכתיב י׳

באמצעות תיבותא וקרי׳ ו׳ וסי׳

האסירים ויאחזהו פלשתים ׳
האסירים ויהי כי טוב לבם ׳
בגיים למה יאמרו הגוים איה
אלהיהם יודע בגיים ׳
גיים ויאמר יי׳ לה שני גיים ׳
הכליא וירמיה בא ויצא ׳
הכליא ויהי כשלשי׳ ושבע דירמיה
חמיטל בן עשרים ואחת שנה
צדקיהו דמלכים ׳
חמיטל וחברו בן עשרים ואחת
שנה צדקיהו דסוף ירמיה ׳
ישיב ולבני יששכר תולע ופועה
ישיב לכן עמו הלום ׳

וחלופיהון חד מן ה׳ זוגין

מן ב׳ ב׳ כתי׳ ו׳ במצעות תיבותא
וקרינן י׳ ׳

תלונו ובקר וראיתם את כבוד יי׳ ׳
תלונו לכן אתה וכל עדתך ׳
עניום וכלי כליו רעים הוא ׳
עניום כי לא לנצח ישכח אביון ׳
עולם והבאתי אל עולם תנינ׳ דפסוק
עולם ויען שכניה בן יחיאל ׳
ושלומות ואחיו לאליעזר רחביהו ׳
שלומות בני שמעי שלומות יחיאל
השלושים ואלה מספר הגברים ׳
השלושים ורוח לבשה את עמשי ׳

חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ ג׳ דכתיב

י׳ במצעו׳ תיבותא וקרינן ו׳ נמסר פ׳
וישלח

וחלופי ב׳ זוגי׳ מן ג״ג דכתי׳

ו׳ במצעות תיבותא וקרינן י׳ וסימני׳

אשוב ג׳ כתי׳ ו׳ ׳
יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת
ההיא ׳
אמאם גם זרע יעקב ודוד ׳
עילם והיה באחרית הימים ׳
ישוב ג׳ כתיב ו׳ ׳
התאמין בו כי ישוב זרעך ׳
תגמול מפרי פי איש ישבע ׳
הרע ישוב הרע לשוררי ׳

כ״ח מלין כתיב י׳ בדניאל

וסימניהון נמסר שם סימן כ׳

כ״ז מלין דכתיב י׳ בחירק

באמצעות תיבותא וסימני׳

ללין ויאמר בת מי את ׳
פניאל ויקרא יעקב שם המקום ׳
יפיל ואם שן עבדו או שן ׳
יקימו ובנסע המשכן יקימו ׳
לשניאה כי תהיין לאיש שתי נשים
וילינו והאנשים אשר שלח משה ׳
ותיקד כי אש קדחה באפי ׳
עתידות לי נקם ושלם ׳
לעביר ועברה העברה לעביר ׳
לחליק ויצא ירמיהו מירושלם ׳
גלית ואחר הדלת והמזוזה ׳
ויגיד לשום ארצם לשמה ׳
יעביר ולא ימכרו ממנו ולא ׳
וסים גם חסידה בשמים ׳
ואליעיני וצלתי ואליאל ׳
משלמית ועדיה בן ירחם ׳
ידיתון ועבד אדום ואחיהם ׳
עפרון וירדף אביה אחרי עפרון קרי׳
ויריצו ויבשלו הפסח ׳

מערכת אות היוד

מגדיל ישועות מלכו דתהילות׳
לשמיע בקול תורה ולכפר׳
שיחה רשת הכינו לפעמי׳
פתיחות חלקו מחמאות פיו׳
ימיטו מקול אויב מפני עקת׳
יקימון כושל יקימון מליך׳
ויביא עזרא הכהן את התורה׳
שבית רצית יי׳ ארצך שבת׳
שביתם והיה חבל לשארית׳

ג׳ זוגין חד י׳ וחד ל״ז ולירת
להון זוגא וסימני׳
ימא וארבע חיון רברבן׳
לימא ענה דניאל ואמר׳
יקחת לא יסור שבט׳
ליקחת עין תלעג לאב׳
ידעיך כל ידעיך בעמים׳
לידעיך משוך הסדך׳

ז׳ יתיראין נסבין י׳ בסוף
תיבותא ופתחין וסימניהון
מקדשי אך אל הפרכת׳
זרועי קרוב צדקי׳
חטאתי ראה עניי ועמלי׳
ואשמותי אלהים אתה ידעת׳
שאגותי כי לפני לחמי׳
אנחותי תבא כל רעתם׳

ד׳ יתיראין נסבין י׳ בסוף
תיבותא בחירק וסימניהון
צוררי אם גמלתי שלמי׳
לשדי כי יומם ולילה׳
אלופי ואתה אנוש כערכי׳
ומידעי ב׳ בפסוק׳

כ״ב פסוקלית בהון לא
אריך ולא זעיר פי׳ לא ו׳ ולא י׳ וסימ׳
בלשון ארמי לא תקטל עבדת דשם
יהב להון חמיס׳ בתרים׳ ותלת מלכין
בארעא דכנענאה וביאורם נמסר
בפרשת נשא׳

י׳ זוגין מן ג״ג י׳ ברישיהון
וא׳ ו׳ וסימניהון׳
יהלך במשפטי׳
יהלך צדק לפניו יהלך׳
יהלך אם יהלך איש על הגחלים
ויהלך ויהי כשמוע אחאב׳
ושאר כלהון נמסרין
כל אחר במערכתו׳

אלין מלין ל״ו דבוותיהון
ומשמשי׳ א׳ ב׳ י׳ ברישיהון ובסופיהון
וסימני׳
יאכלון לא יהיה לכהנים הלוים׳
יאספון תזרח השמש יאספון׳
יבהלון תסתיר פניך יבהלון׳
יגועון תוסף רוחם יגועון׳
ידחקון ואיש אל אחיו לא ידחקון
יהמיון כי הנה אויביך יהמיון׳
יובילון מעבר לנהרי כוש עתרי בת
יזידון וכל העם ישמעו׳
יחילון ונבהלו צירים וחבלים
יאחזון כ׳בו׳
יחלומון והיה אהרי כן אשפוך את
יחדלון הקולות יחדלון והברד׳
יטיפון לכן לא יהיה לך עוד משליך
יכלין ומצרים אדם ולא אל׳
ילקוטון תתן להם ילקוטון׳
ילמדון יום אשר עמדת לפני יי׳׳
ימלאון והשקיתי ארץ צפתך מדבך
ינובון עוד ינובון בשיבה דשנים
ורעננים׳

ישברון כלב אליך ישברון דתהלות׳
יעדרון וכל ההרים אשר במעדר
יעדרון׳
יפילון אשחק עליהם ולא יאמינו׳
יקימון כושל יקימון מליך דאיוב׳
ירבון אספרם מחול ירבון דתהלות׳
ירבין ובקרך וצאנך ירבין וכסף
וזהב ירבה לך׳
ירומון ושמתי כל הרי לדרך דישעיה
ירזמון עיניך׳
ירויון מדשן ביתיך׳
ירשיעון על כל דבר פשע על שור׳
ישתקשקון בחוצות יתהוללו הרכב׳
ישקון עגלין ישקון׳
ישכרון והאכלתי את מוניך את
בשרם׳
יתמלאון פערו עלי בפיהם בחרפה
הכו לחיי׳

מערכת אות
הי״וד

יא

יאזניה ב׳ וסימניהון
ואקח את יאזניה׳
ותשא אותי רוח׳
וא׳ ויזניה בן הושעיה׳

ויאזניהו ב׳ וסימניהון
וישמעו כל שרי החיילים׳
ושבעים איש מזקני׳
וא׳ ויזניהו ויבאו אל גדליהו׳

יאור היאור ו׳ מלאי׳ וסי׳ נמס׳
בסדר מקץ׳

נואש ד׳ וסי׳ נמסר בירמית
סימן י״ח׳

יב

יבולה ד׳ חסרי׳ את בנתינה וסי׳
נמסר ביחזקאל סימן ל״ד
ותלים סוף סימן ס״ו׳

יבול ג׳ וסימניהון
ואין יבול בגפנים׳
וישחיתו את יבול הארץ׳
יגל יבול ביתו׳

יבולה ה׳ וסימני׳ נמסר בריש
סדר בחקתי׳

יבסי היבסי ה׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ ה׳

ואת היבוסי ד׳ וסימניהון
וכנען ילד דנח׳
וחבירו דדברי הימים׳
ואת היבוסי ישבי ירושלים דיהושע׳
ואת היבוסי ישב דשפטים׳

ויבש ג׳ ב׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר
ביונה ובתלים סימן ק״ב

ויבש ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן צ׳

ויבשו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
וגם נשב בהם ויבשו׳
הכה כעשב ויבש׳
הן יעצר במים׳
מתחת שרשיו יבשו׳

הוביש ד׳ מ׳ל וסי׳ נמסר ביהושע
סוף סימן ד׳ ובריש יואל׳

יבשה ביבשה ג׳ וסי׳ נמסר
בשמואל א׳
סוף סימן ל״א׳

יבש ז׳ חסרי׳ בלישניהון וסימני׳
נמסר בסוף שופטים׳

יד

י״ד פסוקי׳ באוריתא מן ג׳ מלין
וסי׳ נמסר בפרשת תצוה׳

ידו כ״א וסימניהון נמסר בתלים
סימן י״ח וסימן קמ״ד׳

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח
ובסדר שלח לך׳

ידות ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויקהל׳

ידיו ה׳ חסרים וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא׳

ידיך י״א מלאים וסימניהון נמסר
באיוב סימן ד׳ וכל תהלות
דכותי׳ מ׳ל במה חסרים וסימני׳ נמסר
בתלים סימן ל״ב׳

ביך ח׳ וסימני׳ נמסר בעזרא
סימן ז׳׳

ידיכן ו׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בסדר
בראשית׳

וידיו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר
מצורע ואיוב סימן כ׳׳

וידו ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר
בשלח ובריש יחזקאל׳

וידו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת
תולדות׳

ויד ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר
וישב וביחזקאל סימן כ״א׳

בידיה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל
ובמשלי ריש סימן י״ד׳

אל יד ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל
ריש סימן מ״ח׳

תמצא ידך ג׳ וסי׳ נמסר בשמוא
א׳ סימ׳ כ״ה ובתלים
סימן כא ובקהלת סימן ט׳׳

וסמך ידו ד׳ חסרים את וסי׳
נמסר בסדר ויקר׳

נטיית יד י״א חסרים את וסימני׳
נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ה

שליחות יד ג׳ נסבי׳ את וסי׳ נמס׳
בסדר ואלה שמות׳

נשיאת יד ח׳ חסרי׳ את וסי׳ נמס׳
ביחזקאל סימן צ׳׳

קנייה מיד ה׳ וסימניהון
מיד בני חמור אבי
ויוסף הורד מצרימה׳
או קנה מיד עמיתך׳
ביום קנותך השדה׳
כי קניתי את כל אשר׳
ושארהון קנייה מאת׳

על ידה ג׳ וסימניהון
עזיאל בן יזרחיה׳
חשביה שר חצי פלך׳
עזור בן יחזקאל׳

ועל ידו ה׳ וסימניהון נמסר
בנחמיה סימן ג׳׳

ובידו ג׳ וסימניהון
ובידו מלא לאמר׳
ובידו מקטרת להקטיר׳
ובידו היו כלי כסף וכלי זהב דשמו׳

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר
בשלח׳

ידותון ג׳ כתי׳ ידותון וסי׳ נמסר
בתלים ריש סימן ע״ז

ידו ג׳ וסימני׳ נמסר ביואל
סימן ד׳׳

ולהודות ג׳ וסימניהון
ויתן לפני ארון יי׳׳
ויהי כאחד למחצצרים׳
ויעמד יחזקיהו׳

להודות ד׳ מ׳ל בלישני׳ וסימ׳
ויתן לפני ארון יי׳׳
חצות לילה אקום׳
הוציאה ממסגר׳
וראשי הלוים׳

הודו ה׳ ד׳ כתיב וי״ו וסימני׳
הוי אדון והוי׳
כסה שמים הודו׳
כסוס הודו׳
הודו על ארץ׳
ויהי כזית הודו׳

ידע י״ט וסימ׳ נמסר בתלים סימן
צ״ב ובקהלת סימן ט׳׳

ידעו י״ב וסי׳ נמסר בירמיה סימן
ל״א וכד״ה ב׳ סימן ו׳׳

וידעו י״א רפין וסימני׳ נמסר
בתלים סימן נ״ט׳

ידעתם ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בישעיה סי׳ מ״ח ובירמיה
בריש סי׳ ל״ג וסי׳ בלשון תרגום אתית
שמעית וקרית ובעסית׳

תדעון ד׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח
ובאיוב סוף סימן י״ט׳

ידעון ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ ג״
ובמלכי׳ א׳ סי׳ ח׳ ובמשלי ס״ם ?

וארעה ו׳ וסימניהון נמסר
בסדר מקץ׳

וידע ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן ה׳׳

ויודע ג׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר
בלק ובדברי הימים ב׳ סי׳ ב׳

הידעתם ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויצא׳

ידעת ג׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר
בסדר מטות׳

ואדע ג׳ ובטעם וסימניהון
נמסר בירמיה סי׳ ל״ב

וידעו ז׳ וסימניהון גמסר
בסדר בראשית׳

ולדעת ו׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ג׳׳

הידוע ג׳ מ׳ל וסי׳ נמס׳ בסדר
מקץ וע״ש ובירמיה
סימן י״ג׳

לא נדע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בא׳

הידעת ה׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סימן ב׳
ובדניאל סוף סימן י׳׳

להודעותני ד׳ מ׳ל בלישני׳
וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ג׳׳

ודעת ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח
וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן ל״ג ובתלים בא״ב רבתי באות
הט״ית ובקהלת סוף סימן א׳׳

ומדוע י׳ וסימ׳ נמסר בריש
סדר קרח׳

וידעת ז׳ דגושי׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן כ״ב׳

יודע י׳ מ׳ל וסימניהון
נמסר בשמואל
א׳ סימן כ״ו׳

ובדעת ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא׳

יודעים ד׳ מ׳ל
וסימניהון
ושלח לי עצי ארזים׳
כי החיים יודעים׳ ב׳ בפסוק
כי אינם יודעים לעשות רע׳

ונדעה ה׳ בקריאה וסימני׳
נמסר בישעיה סי׳
מ״א וביונה סימן ז׳ וחד פליגי ונדעה
נרדפה לדעת׳

נורע ג׳קמצי׳ סימני׳ נמסר בתלים סימן ע׳ו
וירעתן ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ג׳ג
לא ידעו ב׳ וסימניהון / אם יצאת השדה
המעתיק הרים
ולא ידעו ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן י׳א
ולא ארע ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ו
דעי ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל׳ב
ולא ידעתי ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י׳א
ולא ידע י׳א וסימניהון נמסר בויקרא
ידעו ה׳ קמצין וסימניהון כי מרעה אל רעה
כי אויל עמי אתי
הוכישו כי תועבה
והולכתי עורים
המעתיק הרים

יה

יהואש סימן מן וישמע כל הארץ
עד ויעל מעל ירושלם יהואש
ומן ויעל מעל ירושל׳ עד יקתאל יואש בֿמב יהואש וסימניהון
בשנת שלשים ושבע תנינ׳
וישב יהואש קדמאה
ומן יקתאל עד הוא כנה אילת דכו׳ יהואש בֿמא יואש
ויחי אמציהו בן
וכל קריאה דכוות יואש
יה ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ׳ר
וביהודה ה׳ וסים׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן ל׳ו
ובכל יהודה ז׳ וסימניהון ואמרת אליהם
ההמת המיתוהו חזקיה
ויקד יהושפט אפים
ויעשו הלוים וכל
ויצא לפני אסא ויאמר לו
ויעבירהו עבדיו
ולא נעשה כפסח
וכל ראשי פסוקים דכוות
אל יהודה ו׳ וס׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל׳ה
חורי יהודה ד׳ וסימניהון
בגלותו את יכניה
ואריכה את חורי
מרבים חורי יהודה אגרותיהם
וישחט מלך בבל את בני צדקיה
ואיש יהודה ו׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ב
יהודה וישבי ירושלם ח׳ וס׳
והלכו ערי יהודה
שמעו דבר יי׳
ואמרת שמעו דבר יי מלכי
ויאמר הקשיבו כל יהודה
ויקד יהושפט אפים ארצה
וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע
וישכב יחזקיהו עם אבתיו
ויתע מנשה את יהודה
ושארהון איש יהוד׳ וישבי ירושלם
ליהודה ולירושלם ד׳ וסים׳

וכי תאמרון אלי אל יי׳ דמלכים
וכי תאמר אלי דישעיה
כי עזבו הלוים
הלא הוא יחזקיהו דד״ה
ואת יהודה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש
וביחזקאל סימן כ׳א
יהודה ובירושלם ג׳ דסמיכי בקריאה
וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ כ׳ז
והיהודים ג׳ וסימניהון
כתוב בה בגוים נשמע
והיהודים והסגנים
והיהודים אשר בשושן
אל כל היהודים ג׳ וסימני׳
היושבים בארץ
וישלח ספרים אל / וחכרו
היהודיים ו׳ כתיב בן וסימני׳ נמס׳ במגלה סי׳ ח׳
יהודית ז׳ סימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י׳ח
יהוזבד ד׳ וסימניהון יהוזבד בן שמעת
ולעכר אדום בנים
ועל ידו החזיק
ושכר הרביעי
יהוחנן ד׳ וסימניהון נמס׳ בד״ה א׳ ריש סימן כ׳ו
וכל עזרא דכו׳ יהוחנן בֿמב יוחנן וסים׳ שם סימן י׳

יו

וליואב ב׳ א׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימניהון
ויזבח שור ומרי
ויען המלך שלמה ויאמ׳ לאמו
תנינ׳ מ׳ל
יואחז ד׳ וסימניהון בשנת שתים ליואש
בן יואחז המזכיר
בן שלש ועשרים שנה
וימלך מלך מצרים
יואש י׳ו וסימניהון
המלך יואש בן המלך
ותקח יהושבע תנינ׳ דפסו׳
ויתר דברי יואש קדם׳ דיהורם
ויקומו עבדיו
וישכב יהואחז עם אבותיו
ויתר דברי יואש דישר׳ קדמ׳
וירבעם ישב ב׳ בו
ואלישע חלה את חליו
שלש פעמים הכהו יואש
שתים בשנת שתים
ויעש הישר דאמציה
ויחי אמציהו קדמ׳ דפסו׳
חמש בשנת חמש עשרה לאמציה ב׳ בפסו׳
דבר ולא דבר יי׳
וכל תריסר ושפטים וד״ה דכו׳ יואש ושאר׳ יהואש
יובל ח׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני
ימים ג׳ דפ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס׳א
ליום ד׳ דגשים וסימניהון
והיו נכונים ליום
ופר חטאת תעשה
וזה אשר תעשה על
נשיא אחד ליום ב׳ בו
ואמרת להם זה האשה

באלה תעשו ליום
ויצוה המלך צדקיהו
ומאכלך אשר תאכלנו
שבעת הימים תעשה יה ליום
ושבעת ימי החג תעשה ב׳ בו
וככש בן שנתו תמים
אחת ליום כי קרוב
והיו לי אמר יי׳ ליום
למזרח הלוים ששה ב׳ בו
פתשגן הכתב להנתן / וחכרו
ביום י׳א וסימני׳
וידם השמש
ותצלה ויהי ממחרת ותצלה
אפשיטנה פן אפשיטנה ערומה
והפכתי חגיכם לאבל
ונלחם ויצא יי׳ ונלחם
סכלו כי את עול סכלו
במריבת אל תקשו לבבכם
אלף כי אלף שנים בעיניך
זנח יי׳ מזבחו
מועד תקרא כיום מועד
כרמיה ונתתי לה את כרמיה
ביום ההמה ח׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ג׳
ביום הזה ו׳ וסים׳ נמס׳ בסדר נח
מיום ימימה ה׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר בא
כהיום ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישב
ביום ג׳ דמטעין וסים׳ נמסר בקהלת סי׳ י׳ב
לארך ימים ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ׳ג
שלשה ימים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ב׳
יומים ה׳ ג׳ מ׳ל וב׳ חסר׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהעלותך
והיה ביום ה׳ וסימניהון בריש סדר כי תצא ובצפניה סימן א׳
שלשת ימים ג׳ וסימני׳
ולאתנות האבדות לך
וכל אשר לא יבא לשלשת
ויקבצו כל איש יהודה
ביום השמיני ג׳ דפ וסים׳ נמסר בסדר נשא
יום יום ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב ובמשלי סימן ח׳
בכל יום ג׳ וסימניהון ואל זועם בכל יום
עיני דאבה מני עני קראתיך
בכל יום אברכך
ויהי מימים ג׳ וסי׳ נמסר ביהושע ריש סימן כ׳ג
למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סוף סימן י׳ט
עד היום ט׳ מיחדין וסים׳ בד״ה ב׳ סימן ב׳
למן היום ז׳ וסים׳ נמסר בסדר וארא וסוף חגי
לימים ח׳ דגשין וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן כ׳ב
הימים האלה ו׳ בליש וסים׳ נמסר בזכריה סימן ח׳ ובריש אחשורש
והיה ביום ו׳ בטעם בתריסר וסימניהון
תקראי והיה ב׳ו ההו׳ נאם יי׳ תקראי
אענה את השמים והם יענו
בצהרים והבאתי את השמש
באחרית והיה באחרית הימים

שארית והיה שארית יעקב בקרב
יבשו הנביאים
ימי שני ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש ובשמואל ב׳ סי׳ י׳ט
יום אחד י׳ וסי׳ נמס׳ בסוף סדר תולדות יצחק
ועד היום הזה ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ׳א
בימים ד׳ וסי׳ נמסר בספ׳ אלה הדברי׳ ובמגלה סי׳ ט׳
ויהי בימי ה׳ וסים׳ נמסר בסדר לך לך ובריש רות ובריש אחשורש
ויהי כל ימי ג׳ וסימניהון נמס בסדר בראשית
ויהיו ימי ג׳ וס׳ בליש׳ וסים׳ ויהיו ימי אדם
ויהיו ימי תרח
ויהיו ימי יצחק
ויהי מקץ ימים ג׳ וסימניהון ויבא קין מפרי
ויובש הנחל
קום לך פרתה
בא בימים ד׳ וסימניהון ואברהם זקן
ויהושע זקן
ואתה זקנת באת
והמלך דוד זקן
עד עצם היום הזה ג׳ וסים׳ נמסר ביהושע סימן י׳
וכל ימי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסוף יהושע ובשפטים סימן ב׳
שבעת הימים ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל׳
וביום הרביעי ג׳ ראשי פסוקים וסים׳ נמסר בעזרא סימן ח׳
ביום הקהל ג׳ וסימניהון
ויחן לכם את בריתו
ויתנם יי׳ אלי
בכל אשר שאלת
יונדב ג׳ וסימניהון
ויאמרו לא נשתה יין
ונשב באהלים ונשמע ונעש
לא יכרת איש
יונתי ג׳ וסימניה׳ נמסר בשיר השירים סימן ב׳
יונתן ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ׳ ובדברי הימים א׳ ריש סימן י׳
ויוסף ט׳ וסימניהון
ויוסף הורד מצרימה
ויוסף בן שלשים שנה
ויוסף הוא השליט
הם יצאו את העיר
אנכי ארד עמך
ויהי כל נפש יצאי ירך
אלה יעמדו לברך
לבני אסף זכור ויוסף
גאלת בזרוע עמך וא׳ לשון אונופי וס׳
ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳
ליוסף ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל׳ז
יורם י׳א וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳ י׳ז

ין

כל לשון הזאה על כמ"ר אל׳ וסים׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סוף סימן ט׳ ׳

יזרעאלה ח׳ וסימניהון ׳

ויהי גבולם יזרעאלה ׳
והכסלות ושונם ׳
ויהי עד כה ועד כה ׳
וירץ לפני אליהו ׳
וירכב אליהו וילך ׳
ויבא יהוא ׳
ויכתב אליהם ספר ׳
וישימו את ראשיהם ׳

יזרעאלית ח׳ וסימניהון

וישב דוד עם אכיש ׳
ויולדו לדוד בנים ׳
ויעל שם דוד ׳
ושתי נשי דוד נשבו ׳
ואלה היו בני דוד ׳
וישב ויולדו היזרעאלת כתיב ׳
ויעלו ושתי היזרעלית כתיב ׳
ואלה היזרעאלית כתיב ׳

יח

ויהרד ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה ׳

ויחדיו ג׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ו ׳

יהלתי ה׳ וסימניהון נמסר בתלים כא׳ב רבתי באות היוד ׳

ויין י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בעמוס סימן ב׳ ובריש אחשורוש ׳

ויין ה׳ ראשי פסוקים וסימניהון נמסר בסדר שלח לך וביחזקאל סימן מ׳ו ׳

ויין י׳ג וסימניהון ׳

כרמים תטע ועבדת ׳
לחם לא אכלתם ׳
מכל אשר יצא מגפן ׳
ויין ישמח חיים ׳
ויין ישמח לבב אנוש ׳
ויין לנסך רביעית ׳
ויין לנסך שלשית ׳
ויין תקריב לנסך חצי ההין ׳
ויין לא ישתו כל כהן ׳
ויין ושכר אל תשת ׳
ויין ושכר לא שתיתי ׳
ויין וחמר מלא מסך ׳
ויין למרי נפש ׳

אמר המעתיק כך היה כתוב בכל ספרי המסר׳ דוקני וחדתי שהיו לפני כדלעיל ונתקשית טובא בהאי קימא דבעל המסורת ולא נהירא לן ולא בהיר חדא דהאי פסוק ויין ושכר אל תשת לא מצאה בכל קרי׳ אלא ההוא דכל אשר יצא מגפן היין ובעל המסורת כתב מכל אשר יצא מגפן אם כן יין ושכר אל תשת הוא פסוק אחרינא וזה ליתא בכל הספרים שלנו ואת דהוא ההוא דאוריתא ליתא דהוא יין ושכר בלא וי׳ו ואפילו אם תמצי לומר דהוא בוי׳ו לא יתיישב לקרות ויין דחסר הנסמך ותוקשה דאיכא יתיר מי׳ג ויין דהא איכא ויין מיקבי׳ השבתי דירמי׳ ויין בתים עשרים אלף דד״ה ויין וסמן דד״ה דונם הקרובים ואת דקריכן ויין

בקמץ הוי״ו ליתא דהא במסורת ממי דאיכון ז׳ דקרי׳ ויין מלעיל בקמץ הוי״ו וליתא חד מנהון מהנך ואת דחסרים וי״ו בכל הספרים שלנו בוי״ו ויין וגם לפי הענין הקריאה לא יתיישבו להקרו׳ בלא וי״ו עכ״ל ׳

ויין ושכר ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳ ׳

ויין ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ה׳ ובנחמיה סימן ה׳ ובד״ה ב׳ סימן י״א ׳

יכ

הוכח ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר קדשי׳ ובאיוב סוף סי׳ ו׳ וריש סימן ט״ו ׳

והוכח ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון

והוכח אברהם את ׳
אותה הוכחתה לעבדך ׳
ומשובותיך תוכיחוך ׳
אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ׳
המיראתך יוכיחך ׳
היא האשה אשר הכיח ׳
ב׳ חסרים ו׳ ושארה חסרי׳ ו׳ ׳

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא ושפטים סימן א׳ ובתלים סימן מ׳ ׳

יוכלו י״א וסימניהון נמסר ביהושע סימ׳ ז׳ וישעיה סוף סימן י״ו ובירמיה סוף סימן א׳ ׳

ולא יוכל ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא ׳

לא יכול ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח ובישעיה סוף סימן י״ו ׳

ולא אוכל ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א ׳

יכול ה׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך ׳

ולא יכלו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא ובמלכים ב׳ סימן ג׳ וביונה ׳

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ׳

ותוכל ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויצא ובירמיה סימן ג׳

יל

אלה תלדות ד׳ וכתיב כן וסימניהון נמסר בסדר בראשית ׳

מסורת אחרינא

מן זה ספר תלדות אדם עד תולדת יצחק תולדת כתיב במ״א תלדות אדם ומן תולדות יצחק עד סופא דספרא תלדות כתיב במ״ב תלדת כתיב חסר דחסר תלדת עשו תלדת ישמעאל וב׳ כתיב תולדות מ׳ל דמ׳ל אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ וג׳ כתיב תלדות ׳

תלדות עשו הוא אדום ׳
ושל אחריו אבי אדום ׳
אלה תלדות יעקב ׳

תלדתם ב׳ חסרים דחסרים וסי׳ נמסר בוארא

הולידו ח׳ חס׳ בליש׳ וסים׳

אם אנכי ילדתיהו ׳
ולאבן את ילדתנו ׳
אוי לי אמי כי ילדתיני ׳
ועל אבותם המולדים אתם ׳
אשר הולדו בנים ׳
אני היום ילדתיך ׳

יולדו ה׳ וסימניהון נמסר סוף סדר ויחי ׳

ויולדו ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ג׳ ובריש איוב ׳

ללדת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית ובסדר תולדות ובקהלת ריש סימן ג׳ ׳

הלדת ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ׳ל וסי׳

יום הלדת את פרעה ׳
ומולדתיך ביום הלדת ׳
ותשלכי על פני השדה ׳

הוליד י״א חסרי׳ וסימני׳ נמס׳ בפרשת פנחס ׳

ילדיו ג׳ וסימניהון

ואת אחד עשר ילדיו ׳
כי בראתו ילדיו ׳
כי ילדיו אל אל ישועו ׳

נולד ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר׳ במלכים א׳ ריש סי׳ י״ג ׳

והילדים ג׳ וסימניהון

הנה אנכי והילדים ׳
והילדים האלה ארבעתם ׳
והנשים וילדים שמחו ׳

ויולד ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית ׳

יולד ג׳ מ׳ל ודגש וסי׳ נמסר באיוב סימן ה׳ ׳

הילודים ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמס׳ ביהוש׳ סי׳ ה׳

ויולדת ג׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך ובשפטים סי׳ י״ג ׳

ים

כים ד׳ וסימניהון

והרשעים כים נגרש ׳
קשת וכידון יחזיקו ׳
וחכרנ תרויהון דירמיה ׳
כי גדול כים שברך ׳

והים ו׳ וסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ ונחמיה סימן ט׳ ׳

ועד ים ד׳ יחידאין וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים ׳

ואת הים ה׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סים׳ ז׳ ׳

בימים ה׳ דגושי׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״ב

וימה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך ׳

הימה ו׳ ביהושע וסי׳ נמסר שם סימן כ״ד ׳

על הים ב׳ ביחזקאל וסי׳ נמסר שם בסוף ספר׳ ע״ש ׳

וים ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר באיוב סימן כ״ח ׳

ינ

יניקה ה׳ מ׳ל בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא ׳

יס

יסד ד׳ וסימניהון

ובשנה הרביעית יסד ׳
בית י״י בחדש זיו ׳
ועתה שימו נא לבבכם ׳
כה אמר י״י צבאות תחזקנה ׳
מיום אחד לחדש השביעי ׳

יסוד ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויחי ׳

יסד ד׳ וסימניהון

ומה יענה מלאכי גוי ׳
הנני יסד בציון אבן אבן ׳
כולם הברורים לשערים ׳
והשתיה כדת אין אונס ׳

יסדה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ כ״ג ובתלי׳ סוף סי׳ ע״ח ׳

יוספו ד׳ כ״ב וסי׳ נמס׳ במלכי׳ א׳ סי׳ כ׳ ע״ש שינוי אתיהון ׳

ויוסף ל׳ כ״ד חסרי׳ ו׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בסדר בלק ובמלכים א׳ סוף סימן י״ו ׳

ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסים׳ נמסר בריש ואלה שמות ובמשלי סימן י״א ׳

יוסף ה׳ חכרי׳ בתוספות וסי׳ נמסר בסדר ויצא ׳

יסף י״א בלשון אוספי ג׳ מ׳ל וח׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ׳

יוסיף י״ד מ׳ל וסימניהון

ידוע תדעו כי לא ׳
ויאמר שאול כה יעשה ׳
ולעמשא תמרו ׳
וישבע המלך שלמה ׳
יוסיף י״י שנית ידו ׳
ומה יוסיף עוד דויד דה״א ׳
דבר בליעל יצוק בו ׳
לב חכם ישכיל ׳
באשר תמותי אמות ׳
כי ברב חכמה כ׳ בו ׳
פני י״י חלקם ׳
לעבר בך בליעל ׳
לערץ אנוש מן ׳

ויוספו ב׳ כתובי׳ כן חס׳ י׳ בתר מ׳ל ו׳ וסימני׳

ויחלום יוסף חלום ׳
ויאמרו לו אחיו ׳

וג׳ כתיב ויסיפו חס׳ וי״ו ומ׳ל י׳ וסימני׳

ויוסיפו דוירעצו וירצצו את בני ישראל ׳
ודעבדון בן הלל ׳
ויוסיפו עוד פלשתים דה״א ׳
וב׳ מ׳ל דמ׳ל וסימניהון ויוסיפו עוד לחטא ׳
כי בי ירבו ימיך ׳
ושאר׳ יספו כתיב חס׳ דחס׳ ׳

יוסף ה׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בישעיה סימן כ״ט ׳

יסיף י״ד כ״ב וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סוף סי׳ ג׳ גבי פרשת׳ דקינת דוד על אבנר ׳

יוסף ג׳ מ׳ל בתוספות׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא ׳

ותוסף ה׳ ג׳ מ׳ל וב׳ חסרים וסים׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כ״ג ׳

תוסף ג׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ ל״ו ׳

תסף ג׳ מלר׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית ׳

אסף ג׳ מלרע וסימניהון

ככל אשר שאלת ׳
כל רעתם בגלגל ׳
בשלחי את חצי הרעב ׳

כל אוריתא יוסף במ״ב

יוסף ואינון בחד פסוק ארבעים יכנן וכל נביאים וכתובים דכו׳ יסיף במ״ר יוסף וסי׳

עליכם יוסף יי׳ עליכם׳
ההרים יום חשך ואפלה׳
יואב ויאמר יואב אל המלך׳
וחברו ויאמר יואב יוסף יי׳ על דה״ה׳

ולא יוסיף ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ז׳

ולא אוסיף ד׳ וסים׳ נמסר באיוב ריש סימן מ׳

תוסיפון ד׳ וסים׳ נמסר בסדר וארא

ולא יסף ה׳ וסים׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל א׳ סימן ט״ו׳

ולא יספו ה׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ז׳ ובמלכים ב׳ סימן ו׳׳

ולא תוסיף ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ״ד וביחזקאל סימן ל״ו׳

והוספתי ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ׳ ובתלים סימן ע״א׳

תוסיף י״ג וסימניהון נמס׳ בפרשת בא ע״ש

תוסיפו ד׳ ב׳ מל וב׳ חסרים וסימניהון

כי אשר ראיתם׳
לא תספו על הדבר׳
לא תוסיפו הביא מנחת שוא׳
עוד תוסיפו סרה׳
ב׳ קדמאי חס׳׳

מוסר י״ב פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ ובמשלי סימן ז׳׳

ומוסר ה׳ וסימניהון נמסר בריש משלי׳

יע

יעדה ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סו׳ סימן מ״ז

למועד ז׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר משפטים׳

ויועדו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א׳

ולמועדים ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בדברי הימים ב׳ סימן ל״א׳

במועדו ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך׳

יעואל ד׳ כתיב יעואל וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סי׳ ט׳׳

יען ג׳ בטעם וסימניהון

יען אשר מלא׳
יען אשר לא שמעתם׳
יען אשר נבהת׳

יועץ ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י״א ובנחום סימן א׳׳

נועצים ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ב ובמשלי סימן י״ג׳

איעצך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו ובירמיה סימן ל״ח׳

עצות ג׳ וסימניהון

עד אנה אשית׳
כי נוי אבד עצות׳
עצות מרחוק׳

יעקוב ה׳ מל וסימני׳ נמסר בסדר בחקתי ובירמיה סימן ל׳׳

ויעקב י״ד וסימניהון

ויעקב נתן לעשו לחם׳
ויעקב איש תם יושב׳
ויעקב רעה את צאן לבן׳
ויעקב תקע את אהלו׳
ויעקב נסע סכתה ויבן׳
ויעקב קרא לו גלעד׳
ויעקב הלך לדרכו ויפגעו׳
ויעקב שמע כי טמא׳
לך ואספת כל זקני ישראל׳
ויקברו אתו עשו׳
ויעקב ובניו ירדו מצרים׳
ויחן אותם וירחמם׳
גם זרע יעקב ודוד עבדי׳
ויעקב גר בארץ חם׳

יעוש ג׳ כתיב יעיש וסימניהון

ואהליבמה ילדה׳
ואלה היו בני אהליבמה׳
ובני ידיעאל בלהן׳

יף

יפה ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן ל״א ובקהלת סוף סימן ה׳׳

מפתיר ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח׳

הופיע ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן נ׳ וסימן צ״ר׳

ויפתח חד שום גברא חד שום קרתא וחד לישן פתיחה וסימניהון

ויפתח הגלעדי היה׳
ויפתח ואשנה׳
ויפתח שפתיו עמך׳

בתראה פתח וסי׳ מאן דפתח פתח

יץ

כל ספר בראשית יצא

כמ״א יצא בצרי

והנה דבר יי׳ אליו לאמר׳

וכל שאר אוריתא דכו׳ יצא במ״ב יצא וסי׳

ויאמר משה אל אהרן דהמחתה׳
וישלח מלאכים אל בלעם׳

וכל נביאים בר מן תריסר דכוותהון יצא במ״ט יצא׳

מדלתי והיה כל אשר יצא מדלתי׳
מדלתי והיה היוצא אשר יצא׳
מפיכם ואת העם צוה יהושע׳
מגפן מכל אשר יצא מגפן׳
נא וילך משם דוד מצפה׳
רשע כאשר יאמר משל׳
עתק אל תרבו תדברו׳
ממעיך והיה כי ימלאו ימיך׳
עמך כי יצא עמך למלחמה׳
יצוא ויקצף נעמן וילך׳
פליט וישב יהורם המלך׳
יהוא ויהי ככלותו לעשות׳
ולגדרים ולחצבי האבן׳
ישבי והיה יי׳ עמו בכל אשר׳
צפע אל תשמחי פלשת׳
כגבור יי׳ כגבור יצא׳
מפי כן יהיה דברי אשר׳
כנגה למען ציון לא אחשה׳
ומשלו והיה אדירו ממנו׳

וכל תריסר וכתובים דכו׳ יצא במ״א יצא׳

חשב ממך יצא חשב על יי׳׳
כשמעך ויהי כשמעך את קול דו״ה׳
תבוסת ומאלהים היתה תבוסת׳
קום בכל הארץ יצא קום׳
מחלב יצא מחלב עינימו׳
מבטן מי יצא חקרח׳
קרן ומן האחת מהן יצא קרן׳
תהנוניך בתחלת תחנוניך יצא׳
כציץ יצא וימל׳
מגנת והמלך שב מגנת הביתן׳
ומרדכי יצא מלפני המלך׳

וכל קהלת דכוותהון יצא בר מן א׳ יצא׳

טוב אשר תאחז בזה׳

אל יצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב׳ סי׳ ט׳ ובמלכי׳ ב׳ סימ׳ י׳׳

יצא ג׳ לשון נקבה וקרי׳ לשון זכר וסימניהון נמסר בסדר וירא ובירמיה סוף סימן מ״ח׳ ובדניאל סימן ח׳׳

ויוצא י״ג חסרים וסימניהון נמסר בסדר קרח׳

ויוצא י״ב מל וסימ׳ נמסר בשופטים סימן ו׳ בפסוק וגדעון בא ובתלי׳ סימן קל״ו׳

יצאו י״ד וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ו׳

יצאו ח׳ קמצין וסים׳ נמסר ביהושע סימן ב׳׳

ויצאו ז׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר בשלח׳

ויוציאו ד׳ וסים׳ נמסר באיוב סימן ח׳׳

ויוציאו י״ב וסים׳ נמסר בסוף סדר אמור׳

יצוא ז׳ וסים׳ נמסר בסדר נוח׳

ויוציא ד׳ וסימני׳ בלשון ארמי נסב ברא דמלכ׳ אכנא בחדוא וביאורם נמס׳ בסדר ואתחנן ובתלים סימן ק״ה׳

הוציאוה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ וישב ובישעיה סימן מ״ח׳

בצאת ג׳ וסים׳ נמסר בסדר משפטים׳

ויצאהו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא׳

לצאת ג׳ וסי׳ נמס׳ בפ׳ וישמע יתרו ובסדר מסעי׳

צאו ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט׳׳

ותוצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית׳

ויצא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ב וסוף חבקוק

תוצאת ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי ע״ש׳

הוצאתיך ג׳ מל וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו׳

יוצאי ד׳ מל וסימניהון

ומזבולן יצאי צבא׳
ומאשר יוצאי צבא׳
בא השבת עם יוצאי השבת׳
ויהי לעזיהו חיל׳

הלין חסרי׳ בלישן יציאה

וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך וביחזקאל סימן כ״ח׳

יוצאים ד׳ מל וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ב׳

יוצאת ד׳ מל וסי׳ נמסר בסדר כי תבא ובעמוס סי׳ ה׳׳

ואציא ג׳ ב׳ מל וא׳ חס וסים׳

את אבתיכם ממצרים׳
אתכם מבית עבדים׳
ואוצא אש מתוכך׳

בתרא חסר יוד׳

תצאו ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ד׳׳

והוציאו ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ו׳׳

הוצא ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י׳

יצאו ד׳ וסימני׳ נמס׳ פרשת לך לך וביחזק׳ סי׳ מ״ו

יוצא ט׳ מל וסימניהון

המימה הנרת יוצא המימה תגינא דסיפרא׳
והעתרתי הנה אנכי יוצא מעמך׳
כחצות הלילה אנכי יוצא׳
ויריחו סוגרת ומסוגרת׳
השמרים ויראו השמרים איש יוצא
אוהב וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד׳
ובא המלך דוד קדמ׳ דפסו׳׳
צא ועתה קום צא ודבר׳
ברק ומן האש יוצא ברק׳

וכל כתו׳ דכו׳ מל במ״א חס׳ והוא כחתן יצא מחפתו׳

ולא תצא ו׳ וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ד ותלי׳ סי׳ מ״ד׳

ויוציאנו ג׳ ומשניין וסימני׳ נמסר בסדר חקת׳

יצאתם ד׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר בא׳

והוצא ו׳ חסרי׳ יוד בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תצא׳

ויצחק ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה׳

חד מן ס״ג בלשון יציאה

דכל חד וחד לית דכוו׳ וסימניהון

תוצא ויאמר אלהי׳ תוצא הארץ׳
הוצא כל החיה אשר אתך׳
והוצא ועתה לכה ואשלחך׳
ותצא ואם אין תצא אש׳
ואצא ואקום ואצא אל הבקעה׳
ליוצא ובעתים ההם אין שלום׳
וליוצא כי לפני הימים ההם שכר׳
כמוצא שש אנכי על אמרתיך׳
התוציא מזרות בעתו׳
ויצא ודמיתו בא ויצא בתוך העם
ממוצא כי לא ממוצא׳
שיוצא יש רעה ראיתי׳
מן מוצא ותדע ותשכל מן מו׳

ויצאתי אחריו והכתיו ׳
ויצאנו ויאמרו אליו זקני ׳
ויצאו עלו הסוסים והתהללו ׳
ויצאו ויאמר יי׳ אלי אם ׳
ויצאו ואת חמור ואת שכם ׳
ואצאה עתה חכמה ומדע תן לי ׳
ואצאה בשער הגיע לילה ׳
נצאה ומי יתן את העם הזה ׳
הוצאה מימים רבים תפקד ׳
הוציאה ממסגר נפשי להודות ׳
הוציאה לכן כה אמר יי׳ סיר ׳
הוצאתיה נאם יי׳ צבאות ׳
והוצאת מלעיל כי תשוב אל אל רוחך ׳
והוצאתי מן העמים וקבצתים ׳
והוציאהו והושיבו שני אנשים ׳
והוציאני וכלה את מדות הבית ׳
והוצאתו אתה הוא יי׳ האלהים ׳
והוציאני ואיש משך בקשת דמלכי׳
להוציאהו וישלחו ויקחו את ירמיהו
והוצאת ויאמר אליה אליהו ׳
הוציאי מלעיל וישלח מלך יריחו ׳
ובהוציאם את הכסף המובא ׳
הוציאני צרות לבבי הרחיבו ׳
כצאתי ויאמר אליו משה ׳
תוציאני מרשת זו טמנו לי ׳
תוצאות האל לנו אל למשעות ׳
ותוציאנו הרכבת אנוש לראשנו ׳
מצאתיך עתה יחררו האיין ׳
צאתך ויתר תהיה לך על ׳
צאת אם רחץ אדני את ׳
צאת וענת שערים תאמ:ה ׳
ולצאת עורני היום חזק ׳
צאינה וראינה בנות ציון ׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים ׳
מוצאת היא מוצאת והיא ׳
מוצאת ויוסף עוד אחימעץ ׳
כמוצאת אני חומה ושדי ׳
ויצאת עור אבנך ונבבת ׳
כמוצאי וחוצאת כליך ככלי ׳
מוציאו אל מוציאו ממצרים ׳
ומוציאי סוסים ממצרים ׳
מוציאם אל מוציאם ממצרים ׳
יוציאום ומהם על כלי העבדה ׳
מוצאך ידעת את אבנר בן נר ׳
מוצאות והנה כל הנשי׳ אשר נשארו
ומוצאותיו ואתה בית לחם אפרתה ׳
במוצאכם ויצו גם את השני ׳
ומוצאיו ואם נכלמו מכל ׳
מוצאיהן ודרך לפניהם כמראה ׳
מוצאיהם ויכתב משה את מצאיהם
למוצאיהם ב׳ כפסוק ׳

ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסי׳ נמס׳ בירמיה סוף סימן ל״ג
ובעמוס סימן ז׳ ובתלים סימן ק״ה ׳

ויצרך ג׳ וסימני׳ נמסר בישעית ריש סימן מ״ג ׳

יצר ד׳ חסרים וסימניהון

יצר הארץ ועושה ׳
כי בטח יצר יצרו ׳
יצר עין הלא יביט ׳
יצר עמל עלי חק ׳

והצתי אש ו׳ דסמיכי בקריאת וסי׳ נמסר בירמית סוף סימן כ״א ׳

ויקץ ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן ע״ח ׳

הקיצתי ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סימן ג׳ ׳

הקיצה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סימן מ״ד וסימן נ״ט ׳

תוקד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו ׳

ויקרא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ נמסר בדניאל סימן ה׳ ׳

מקשי ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב

ירא ד׳ וסימני׳ מלשון ארמי מלכא חכימא שגיא פיקודוהי וביאור׳ נמסר במשלי סי׳ ג׳

יראתם ג׳ וסימני׳ בלשון ארמי חרבא דמשה נורא וביאור׳ נמסר בסדר בהעלותך ׳

ונורא ו׳ וסימניהון

לא תערוץ מפניהם ׳
איום כי גדול יום יי׳ ׳
ונורא כי גדול יי׳ ומהלל דה״ת ׳
נערץ אל נערץ בסוד קדושים ׳
פדות שלח לעמו ׳
יודו שמך גדול ונורא ׳

ויראו ד׳ חסרים וסימניהון

ביום ההוא גדל יי׳ את יהושע ׳
ויראו כל ישראל מאד ׳
ויאמר והנה שני ׳
ויראו כל הגוים ׳
וכל שמואל דכו׳ במ״א
וכל איש ישראל ׳

ויראוך ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח ׳

וייראו י״ב וסימני׳ נמסר בסדר וישלח ׳

וייראו ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובסוף מיכה ׳

ייראו ג׳ וסימני׳ נמסר סוף יהושע סימן כ״ד ׳

ואירא ג׳ וסימניהון

כי ערום אנכי ׳
על כן זחלתי ואירא ׳
ואירא הרבה מאד ׳

לא תירא ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא וביחזקאל סימן ג׳ ׳

וייראו ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ״א ׳

וירדו ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר קרח ׳

ותורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה ׳

ויורד ו׳ ה׳ מנהון מ״ל וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ז׳ ׳

ירדו ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן כ״ח ׳

הורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובתלים סי׳ נ״ו ׳

נרדה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר נח ובסדר מקץ ובשמואל א׳ סימן י״ד ׳

וירד ג׳ פתחין וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב ובמשלי ריש סימן ל׳ ׳

ירידה על י״ז בליש׳ וסימני׳

העיט וירד העיט על הפגרים ׳
כרח ותרד כדה על ידיה ותשקהו
סיני וירד יי׳ על הר סיני ׳
חטל וברדת הטל על המחנה לילה ׳
הערבה והירדים על ים הערבה ׳
יוצא כי הנה יוצא ממקומו ׳
ירדת ועל הר סיני ירדת ׳
כשמן הטוב על הראש ׳
כטל חרמון שיורד על הררי ציון
מחר רדו עליהם דה״ה ׳
לרחוץ ותרד בת פרעה לרחוץ ׳
וירדתי על ההרים ׳
לשכת וירד בית המלך אל לשכת
שלשה מן השלשים ראש דה״ה ׳

ירידה שמה ג׳ וסימני׳ נמסר במקץ ׳

ירדי ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בתלים סימן קט״ו ׳

במורד ג׳ וסימניהון

הם במורד בית חורון ׳
כי במורד חורונים צרי צעקת
כמים מוגרים במורד ׳

והירדן ג׳ וסימניהון

והערבה והירדן וגבול ׳
והירדן יגבל אתו ׳
והירדן מלא על כל גדותיו ׳

הירדנה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת מסעי ובמלכים ב׳ סימן ב׳ ׳

את הירדן הזה ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וילך

ירדן ז׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״א ׳

כאן היה ראוי להיות ערך תורה מקום ירה תמצא הוא בערך תו ע״ש ׳

ויורנו ג׳ וסימני׳ נמסר במיכה ריש סימן ד׳ ׳

וירח ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ב ׳

ירחים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ובאיוב סי׳ ל״ט ׳

בירח ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ז׳ ׳

יריחו כל יהושע חסרים יוד וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה ע״ש ׳

ירוק ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר מצורע ובאיוב סימן ל״ט ׳

ירושלים ה׳ מ״ל וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ו ובד״ה ב׳ ריש סימן כ״ה ׳

ירושלימה ה׳ ד׳ מנהון חסרים וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ו ׳

ובירושלם כ״א וסימניהון

בחברון מלך דשמואל ׳
והימים אשר מלך דוד דמלכים ׳
וחברו דד״ה ׳
וישם את פסל דמנשה וחברו דד״ה
וגם את האבות ׳
והיה כי יבצע יי׳ את כל ׳
וחפרה הלבנה ובושה ׳
הגידו ביהודה ובירושלם ׳
בן אנכי אנחמכם ׳
ואם נביאים הם ׳
בגדה יהודה דמלאכי ׳
והיה כל אשר יקרא ׳
ועתה שלח לי׳ איש ׳
ויתנו קול ביהודה ׳
ויסר את אלהי הנכר דמנשה דד״ה
ולתת לנו גדר ביהודה ׳
וחצרים ישבו דעזרא ׳
צאו ההר דעזרא ׳
ובירושלם ישבו דד״ה ׳
וחברו דעזרא ׳

ולירושלם ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ו ובירמיה סימן ד׳ ׳

ירושלם ה׳ קמץ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ט ׳

אל ירושלם י״ג וסימניהון נמסר בסוף זכריה ׳

שיבה לירושלם ה׳ וסימניהון

ושבתי לירושלם ברחמים ׳
וישב יהושפט ׳
וינתץ המזבחות ׳
ואלה בני המדינה וחברו ׳

ליהודה ולירושלם ה׳ וסימ׳ נמסר בערך יהודה ׳

יהודה וירושלם ה׳ נמסר בערך יהודה ׳

ירמות ד׳ וסימניהון

ובני נכר ׳
בני ידותן גדליהו ׳
בני מושי הראשון ׳
לחמשה עשר לירמות ׳
וכל עזרא דכוות ׳

ירימות ו׳ מ״ל וסימניהון

וירימות ואליה ׳
ובני מושי ירימות ׳
האחרון ׳
להימן ידותן ׳
לנפתלי ׳
מחלת ויוזבד ׳

וירמיהו ג׳ רפ׳ וסימניהון

וירמיהו לקח מגלה אחרת ׳
וירמיהו בא ויוצא בתוך ׳
וירמיהו היה כלוא ׳

על ירמיהו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ י״ח

ירמיה ב׳ וסימניהון

משמנה הרביעי ׳
אני דניאל בינותי ׳
וכל עזרא דכו׳ ומן בראשית ממלכו׳ עד כה אמר יי׳ אל אחאב בן קוליה דכו׳ ירמיה ׳

יריעות ה׳ מ״ל וסימניהון נמסר בסדר ויקהל

וירש ז׳ חסרי׳ יוד וסימניהון ביהושע סימן י״ט ׳

וירשו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ב ׳

וירשוה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ה ׳

רש ג׳ וסימניהון נמסר בסדר דברים ׳ והורשתם

והורשתם ד׳ וסימניהון

את כל ישבי׳
את הארץ וישבתם׳
ואתם תקומו מהאורב׳
והורשתם לבניכם׳

ויש ו׳ רפ׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהעלותך
ובנחמיה סימן ד׳ בסוף׳

ישבו ד׳ וסימניהון נמסר
בריש סדר אתם
נצבים ובשמואל א׳ סימן י״ד ובמגלה
סימן י״ג׳

ישבו כ׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטים׳

וישב כ״ה מנהון קמצי׳
וסימניהון

אברם ישב בארץ כנען ולוט
ישב ב׳ בו׳
בשחת ויחי בשחת אלהים׳
גלעד בעבר הירדן שכן׳
מספר ויהי מספר הימים׳
לא יחיה ואיש ואשה לא יחיה דוד
המלך ויהי כי ישב המלך בביתו
וחכרו ויהי כאשר ישב דויד׳
על כסא וגם ישב שלמה על׳
על כסא ושלמה ישב על כסא׳
כי ששת כי ששת חדשים ישב עם
יואב׳
וירבעם וישכב יואש עם אבתיו׳
המעלה ולא אמרו איה יי׳
מדברה ולמזרח ישב עד לבא׳
מלך אלהים על גוים אלהים׳
וה׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בירמיה
סי׳ מ״ח ותלים סימן כ״ט׳

לישבי הארץ הזאת ג׳ וסי׳
נמסר
בשפטים סימן ג׳

וישבו ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר וישלח
וביחזקאל סימן ל״ג ובזכריה סימן ז׳

וישב כ״ה וסימניהון

הרכוש וישב את כל הרכוש׳
אבימלך ויקח אבימלך צאן׳
המשקים וישב את שר המשקים׳
השב ויאמר השב ידך׳
מי הים כי בא סוס פרעה׳
משח ויענו כל העם יחדו׳
דעת וישב אלהים את׳
הכסף וישב את אלף ומאה׳
אלף וישב את הכסף לאמו׳
ויונתן לא שמע בהשביע׳
לשקר ודוד אמר אך לשקר׳
צדוק וישב צדוק ואביתר׳
כצדקתי וישב יי׳ לי כצדקתי׳
בניהו ויבא בניהו אל׳
יואש וישב יושב בן יהואחז׳
שלמנאסר עליו עלה שלמנאסר׳
ישעיהו ויקרא ישעיהו הנביא
דמלכים׳
שפן ויבא שפן הסופר אל
המלך׳
נדנה וישב חרבו אל נדנה׳
המקדש וישב אתי דרך השער׳
כצדקי וישב יי׳ לי כצדקי׳
אונם וישב עליהם את אונם׳
יעתר אל אלוה וירצהו׳
מזרה רשעים מלך חכם׳

וישב ה׳ ד׳ מלעיל וא׳ מלרע
וסימניהון נמסר
בסדר ויגש׳

ונשב ג׳ בנביאי׳ ובכתו׳
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ל״ה׳

יושבות ד׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳
סימן כ״ז׳

לשבתך ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר בשלח׳

ותשב י״ב וסימניהון נמסר
בסדר וישב
ושמואל ב׳ סימן י״ג׳

ישב בחולם ה׳ בקריאת
וסימניהון
בשפטים ריש סימן ז׳

ואשב ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר עקב׳

וליושבי ג׳ וסימניהון

למען הרגיע את׳
יהיה מקור נפתח׳
לך יי׳ הצדקה׳

ישבת ז׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בסדר מצורע
ובירמיה סימן מ״ח׳

יושב י״ו מ״ל בתורה וסימ׳
בסדר ויחי׳
וא׳ מ״ל ביהושע האמורי יושב הארץ
ורכב ברזל בכל הכנעני׳
וכל שופטים חסרי׳ במ״ד
מ״ל וסימניהון נמסר בשופטים
סימן א׳׳
וח׳ מ״ל בשמואל וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״ט׳
מלכים כולהון חסרים׳
וה׳ חסרי׳ בירמיה וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ׳׳
וכל יחזקאל מ״ל במ״א
כתוך בית המרי׳
וה׳ חסרי׳ בישעיה וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן ו׳׳
וכ׳ חסרי׳ בתריסר וסימניהון
והשפלה ישב׳
ותפארת ישב ירושלם׳
וכד״ה כולהון מ״ל במ״א חסר
ויבא ויצר את רבה׳
וכ׳ מ״ל בתהלות וסימניהון
יושב בשמים ישחק׳
ואתה קדוש ישב׳
וב׳ מ״ל במשלי וסימניהון
והוא יושב לבטח׳
מלך יושב על כסא׳
וא׳ חסר באיוב וסימ׳
והוא ישב בתוך האפר׳
וא׳ חסר בעזרא וסימ׳
ואני ישב משמם עד׳
וא׳ חסר במגלת אסתר׳
ובהקבץ בתולות׳

היושב ב׳ מ״ל וסימניהון

כי כה אמר יי׳ אל המלך
היושב ב׳ בו׳
וכל יהושע ושופטי׳ וכתובי׳ דכו׳
מ״ל במ״א חס׳
ורכב ברזל בכל הכנעני׳

ואת יושבי ט׳ וסימניהון
נמסר
בשופטים סימן א׳׳

יושבי ל״ד מ״ל
וסימניהון

היבוסי יושבי ירושלם דיהושע
וילך משם אל יושבי דביר
דשפטים׳

ואת יושבי יבלעם ואת׳
ואת יושבי מגדו כ׳ בו׳
ואת יושבי קטרון׳
ואת יושבי נהלל כ׳ בו׳
ואת יושבי צידון ואת תנינא
דפסו׳

ויתפקד העם והנה אין שם׳
וישלחו שם העדה שנים׳
וימצאו מיושבי יבש גלעד׳
וישלחו מלאכים אל יושבי
קרית יערים׳
ויוציאו את עצמות מלכי׳
הנני קולע את׳
יוצר עליכם׳
והכיתי את יושבי העיר הזאת׳
אמר אל איש יהודה׳
על הארץ מרתים עלה׳
ושלמתי לבבל׳
בהכותי את כל יושבי בה׳
לא אביט אדם עוד׳
שמעו דבר יי׳ דהחיתה בימיכם׳
הנוגע בארץ ותמג׳
ותשא הארץ מפניו׳
את הכמרים׳
והלכו יושבי עיר אחת אל אחת
ובריעה ושמעה׳
ארץ פרי למלחה׳
אשרי יושבי׳
הכריתו את יושבי גת כ׳ בו׳
וימליכו יושבי ירושלם׳
בברית אלהים׳
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה׳

וישביה ו׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימ׳ מ׳
ובמיכה סו׳ סי׳ ו׳׳

משבתיכם ג׳ כ״כ וסימני׳
נמסר בריש
פרשת ויקהל׳

וכל ישבי ח׳ וסימניהון
נמסר ביהושע
סימן ז׳׳

את כל יושבי הארץ ד׳ וסמ׳
בקריא׳
וסימניהון נמסר ביהושע סוף סי׳ ט׳

ישיבה לארץ ד׳ וסימ׳ נמס׳
בישעיה סוף
סימ׳ ג׳ ובאיוב ריש סימן ג׳׳

ישיבה בית דוקא ו׳ וסימ׳
נמסר
בסדר וישב וירמיה סימן ל״ו׳

מושבך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר תולדת
ובסדר בלק ובשמואל א׳ סימן כ׳׳

מיושבי ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳
לבד מישבי הגבעה׳

ויתפקד העם׳
וימצאו מיושבי׳
קדמ׳ חסר׳

יושבים י׳ מ״ל בליש׳
וסימניהון

ואמרה לכם דשפטים׳
ואוריד כאביר יושבים׳
שם כל השרים יושבים׳
ואבא אל הגולה תני׳ דפסו׳
וזקני ישראל יושבים׳
וזקני יהודה יושבים׳
וישמחו כל קהל יהודה דד״ה
והיו שבים הראשונים דד״ה
ומלך ישראל ויהושפט דד״ה׳
והנתינים יושבים׳

ישבו ג׳ וסימניהון נמסר
בצפניה סימן א׳׳

והושבים ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר

וס׳ מנהון נמסר בירמיה סימן כ״ד׳

על יושבי ח׳ וסימניהון

ונסבו בתיהם לאחרים׳
שמעו את דברי הברית׳
ופקדתי עליו ועל׳
כה אמר יי׳ צבאות׳
כאשר נחת׳
ויעמדו בני עמון ומואב׳
כי לא אחמל עוד׳
ובמלכות אחשורש׳

וישן ג׳ ב׳ קמ׳ וא׳ פתח
וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית׳

וישנו ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן נ״א׳

שנת ה׳ בלשון שינה וס׳ מנ׳
נמסר בירמיה סימ׳ נ״א
ובתלים קל״ב ובמגלה ריש סימן ו׳׳

ישועת ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובתלים סימן י״ד׳

ישועות ז׳ מ״ל וסימ׳ נמסר
בתלים סימ׳ קי״ו׳

ישע ה׳ פתחי׳ וסימניהון
נמסר בישעיה סי׳ מ״ה׳

ישעה ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בשמואל ב׳
סימן י״ט ובתלים סימן ל״ה ובאיוב
סימן ל׳׳

הישימות ד׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן כ״ה׳

הישועה ג׳ וסימניהון נמס
בשמואל א׳ סימ׳
י״ד ובישעיה סימן י״ב׳

וישע ג׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בפרשת
בשלח ובשמואל ב׳ סימן ח׳ ובאיוב
סימן ה׳׳

נושע ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳
וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ה׳

ויושיעם ד׳ וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סוף
סימן י״ד ובתלים סימן ק״ו׳

והושע ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן י״א׳

ויושיענו ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר
וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן ד׳׳

ישר ג׳ פתחי׳ וסימניהון
בלשון ארמי פחרותא
אתיהיבת לקהלא וביאורם נמסר
בירמיה סימן כ״ז׳

ומשוים ג׳ וסימניהון

וידעתי אלהי כי אתה בוחן׳
לקחת מוסר השכל׳
אז תבין צדק ומשפט׳

מישור י׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סי׳ ך׳׳

לישרים ג׳ וסי׳ נמסר בתלי׳
ריש סימן ל״ג׳

ווישר ג׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר בלק׳

וישראל ל״ג וסימניהון

וישראל אהב את יוסף׳
וישראל עשה חיל
וישראל הוא ידע

מערכת אות היוד

אם במרד אם במעל׳
וישראל עמדים על ההר׳
ויקם המלך׳
יהודה וישראל רבים כחול׳
וישראל חנים בעין דאר׳
וישב יהודה וישראל לבטח׳
ויהי בעלות המנחה׳
שבט נחלתו יי׳ צבאות׳
בימין הושע יהודה׳
וישראל לבוזים הלא יי׳ זו׳
וישראל לגדופים׳
ועתה שמע יעקב עבדי׳
זכר אלה יעקב וישר׳ כ׳ בו׳
למען עבדי יעקב וישר׳ בחירי׳
יוצרך מבטן׳
וישראל לא יכירנו׳
וישראל לא נכחד ממני׳
וישראל ואפרים יכשלו בעונם תנינא דפסו׳
וישראל גלה יגלה מעל וחבר׳ גלה יגלה מעל׳
בני יצחק עשו וישראל דד״ה׳
שמרה זאת לעולם׳
וילכו הרצים באגרות׳
ויתר דברי אמציהו׳
ויתר דברי יחזקיהו דד״ה׳
ויתר דבריו וכל דרכיו דאחז דד״ה׳
ולא נעשה פסח דד״ה׳
וישראל לא אבה לי׳

בית ישראל ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר חקת׳

וכל ירמיה ויחזקאל דכוות׳ בית ישראל בר מן ז׳ בני ישראל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה וכל ריש תריסר עד צר וסביב הארץ דכוות׳ בני ישראל ב״מ בר בית ישראל וסימניהון

יזרעאל ויאמר יי׳ אלי קרא׳
ארחם ותהר עוד ותלד׳
סבבוני בכחש אפרים׳
שמעו ואת הכהנים והקשיבו׳

ומן צר וסביב הארץ ועד סוף ספירא דכוו׳ בית ישראל בר מן ד׳ בני ישראל וסימניהון

יציל כה אמר יי׳ כאשר׳
כושיים הלא כבני כושיים׳
וקטר מחמץ תודה׳
יולדה לכן יתנם עד עת׳

לבית ישראל ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קל״ח׳

מבית ישראל ו׳ וסימני׳

איש איש מבית ישר׳ דישחט
יאכל ואיש איש מבית ישראל וזמן הגר׳
יעלה עלה ואליהם תאמר איש איש
יקריב דבר אל אהרן ואל בניו׳
לכן דבר אתם ואמרת אליהם
וינזר כי איש איש מבית ישראל ומהגר׳

ובני ישראל ט׳ במצעות פסוק וסימני׳ נמסר בסדר פנחס ובהושע ר״ש סימן ב׳

ובישראל ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

ובכל ישראל לה׳ מצעו׳ פסו׳ וסימני׳

ורגמהו כל אנשי׳
וכל ישראל עברים בחרבה׳
ויקח יהושע את עכן בן זרח׳

כי לכד מארב את העיר׳
וינגעו יהושע וכל ישר׳ עמו׳
ויעבר יהושע דמקדה׳
וחברו ויעבור יהושע דלבנה׳
ויעבר יהושע דעגלונה׳
ויעל יהושע דעגלונה׳
וישב יהושע דדבירה׳
וישב יהושע דעל המחנה וחבר׳
וישב יהושע דאל המחנה׳
וישמע שאול דהפלשתי׳
וישמע בן שאול כי מת׳
וידעו כל העם וכל ישראל׳
וכל ישראל נסו איש לאהליו׳
והמלך וכל ישראל עמו זבחים׳
ויעש שלמה בעת ההיא׳
וכל ישראל משחקים לפני׳
כי ששת חדשי ישב שם יואב׳
ונדב וכל יש׳ צרים על גבתון
ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון׳
ויתקשר יהוא בן יהושפט׳
ויעל דוד בעלתה אל קרית יערים דד״ה׳
ויעש שלמה את החג דד״ה׳
ויהי בהכין מלכות רחבעם׳
וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם׳
ויקם אביה מעל להר צמרים׳
ויריעו איש יהודה ויהי כהריע׳
וישבו הכהנים והלוים׳
וחברו וישבו הכהנים והלוים׳
ויקם עזרא וישבע׳
והכהנים על משמרותם׳
וילך דוד וכל ישראל עמו ירושלם היא יבוס׳
ואשקולה להם את הכסף וכל ד״פ דכוות׳

על כל ישראל ד׳ וסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב

ארץ ישראל ג׳ בספר יחזקאל וסי׳

יהודה וארץ ישראל׳
במראות אלהים הביאני׳
ופאת קדים מבין׳

עדת ישראל י״א וסים׳ נמסר בסדר ויקרא׳

אל כל עדת בני ישר׳ ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׳

סימן

ומראה כבוד יי׳
יען לא האמנתם לעיני בני ישראל
אז ידבר יהושע לעיני ישראל׳
וייטב הדבר בעיני בני ישראל׳
וידבר גם אבנר בעיני ישראל׳

י״ח זוגין משמשין ישראל ולית זוגא וסימניהון

ואת ישראל ויאמר אל משה׳
ולזקני ישראל ויהי ביום השמיני׳
ושמע ישראל וידבר משה
בתוך בני ישרא׳ ועבר הלוי׳
ואת בני ישר׳ עלו אלי ועזרוני׳
ואל איש ישראל ויבאו אל׳
ואלהי ישראל ויען עלי ויאמר׳
ומלכי ישראל וילכו בחקות
ובאלהי ישראל שמעו זאת׳
בתוך בני ישראל כי לא יהיה׳
ושבטי ישראל ודבר אליהם׳
ולבני ישראל ואתה בן אדם׳
בהרי ישראל ועשיתי אתם׳
בבית ישראל ראיתי שערוריה׳

שרית ישראל כל אלה אנשי׳
וארץ ישראל יהודה וארץ׳
ואתה ישראל עבדי יעקב׳
שבטי ישראל משא דבר׳
ומלך לישראל וכנמא פתגמא חתיכונא׳

אמירה לבית ישר׳ ג׳ וסי׳

אנכי מחלל את מקדש׳
לא למענכם אני עשה׳
דרשוני וחיו׳

אמירה לבני ישר׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת ואלה שמות׳

ולישראל ז׳ וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳

את עמי את ישר׳ ו׳ וסים׳

אתה תרעה את עמי׳
וחברו דשמואל׳
בכל אשר התהלכתי׳
למן היום אשר הוצאתי׳
על כל שכני הרעים׳
ובנביאי שמרון׳

ואל בני ישר׳ תדבר לאמר ד׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא׳

דבור אל כל בני ישראל ה׳ בתורה וסימניהון

ויהי כדבר אהרן׳
ויכל משה לדבר׳
ויתאבלו העם מאד׳
אלה הדברי׳ אשר דריש ספרי׳
וילך משה וידבר׳

לא מבני ישר׳ המה ג׳ וסי׳

לא נסור אל עיר׳
והגבענים לא מבני׳
כל העם הנותר דמלכים

אל כל ישראל ד׳ וסימני׳

אלה הדברים דריש ספרא׳
ויקרא משה אל כל׳
אתם ראיתם׳
וילך משה וידבר׳
ויכל משה לדבר׳

על בני ישראל ז׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא וכריש נחמיה׳

אל ישראל ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי׳

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרי׳ לאמר וסים נמסר בסדר בשלח׳

דבר אל בני ישרא׳ ואמרת אליהם י״ג כת׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר ויקרא׳

כל יוצא צבא בישר׳ ג׳ וסים׳

תפקדו אתם לצבאתם׳
ויהיו כל פקדי ישראל׳
שאו את ראש כל׳

העם ישראל ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ן

שבטי בני ישראל ג׳ וסי׳

והיו לאחד מבני׳
והרימו לכם׳
ויעשו בן בני׳

קדוש ישראל ל״א כליש׳ וסימניהון

הוי גוי חוטא עם כבד׳
לכן כאכל קש לשון׳
ימהר יחישה מעשהו׳
ונשען על יי׳
צהלי ורני יושבת׳
ישעה האדם על עשהו׳
ויספו ענוים ביי׳ שמחה׳
לכן כה אמר יי׳ בשובה ונחת
סורו מני דרך הטו׳
הוי היורדים מצרים לעזרה׳
את מי חרפת וגדפת דמלכים׳
אל תראי תולעת יעקב׳
תזרם ורוח תשאם וסערה׳
למען יראו וידעו וישימו׳
כי אני יי׳ אלהיך קדוש׳
כה אמר יי׳ גאלכם׳
האותיות שאלוני׳
גאלנו יי׳ צבאות שמו׳
כה אמר גאלך׳
כי בעליך עשיך׳
הן גוי לא תדע תקרא׳
והלכו אליך שחוח׳
כי לי איים קוו׳
את מי חרפת דישעיה
וישמעו אל בבל רבים׳
כי לא אלמן ישראל׳
גם אני אודך בכלי נבל׳
וישכו וינכו אל׳
כי ליי׳ מגננו׳

ית

ויתום ה׳ וסים׳ נמסר בסדר משפטים׳

יתמים ד׳ חסרי׳ כליש׳ וסימניהון

והיו נשיכם אלמנות
ואת יתמיך לא ארחם׳
וזרועות יתמים ידכא׳

ויתר דכתר טעם׳ במלכים וסימניהון

רחבעם׳ נדב אבים׳
אלה׳ אחזיהו׳ יורם
עזיהו׳ יואש קדמ׳ דספר׳
מנחם׳ פקחיה׳ יותם׳
אחז׳ אמון׳ יאשיהו׳
יהויקים׳

וישר ה׳ בטע׳ במלכים וסימניהון

בעשא׳ עמרי׳ יהושפט׳
יהויקים מנשה׳

יותר ז׳ מל׳ כליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובקהלת סימן ב׳ וסי׳ ז׳

והנותר ג׳ חסרי׳ כלישנ׳ וסים׳ נמסר בפרשת בא׳

הותירה ד׳ חסרי׳ כליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בשלח׳

והותר ג׳ וסים׳ נמסר בסדר ויקהל׳

ולא נותר ה׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובנחמיה ריש סימן ז׳

הנותרות ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא ובירמיה כי ל״ד׳

נשלם מערכת
אות היוד בס״ד

מערכת

מערכת אות הכף

א״ב דלוג מן ב׳ב׳ חד מלרע וחד מלעיל נסבין כ׳ ברישיה ולית דכוו׳ וסימניהון

כאהל דורי נסע ונגלה׳
כאהל היושב על חוג הארץ׳
כארזים כנחלים נטיו כגנות׳
כארזים שוקיו עמודי שש׳
כאבק והיה כאבק דק המון׳
כאבק לכן כאכל קש לשון אש׳
כברית ויעמד את כל הנמצא׳
כברית לא כברית אשר כרתי׳
כגמול אם לא שויתי׳
כגמול ב׳ בפסוק׳
וכרקב אשת חיל עטרת בעלה׳
וכרקב ואני כעש לאפרים׳
וככפיר דמיונו כאריה׳
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים׳
כחוט השני שפתותיך׳
כחוט ותקח דלילה עבותים׳
כחתן והוא כחתן יצא מחופתו׳
כחתן שוש אשיש ביי׳
כחלב ואת כל חלבו יקטיר׳
כחלב טפש כחלב לבם׳
ככבוד ונשבת מבצר מאפרים׳
ככבוד ואקום ואצא אל הבקעה׳
כמת נשכחתי כמת מלב׳
ככת אל נא תהי כמת׳
כמופת הייתי לרבים׳
כמופת והמזבח נקרע וישפך׳
כמלונה ונותרה בת ציון כסכה׳
כמלונה נוע תנוע ארץ כשכור׳
כסוחה שרופה באש כסוחה׳
כסוחה על כן חרה אף יי׳ בעמו׳
כסופה בבא כשאוה פחדכם כתי׳
כסופה אשר חציו שנונים׳
כעורב שיתמו נדיבמו כערב׳
כערב ראשו כתם פז׳
כצר דרך קשתו כאויב׳
כצר אשר חציו שנונים׳
כרשע יהי כרשע איבי׳
כרשע חללה לך מעשות כדבר׳
כשואה בבא כשאוה פחדכם׳
כשואה ועלית כשואה תבא׳
כשושנה בין החוחים כן רעיתי׳
כשושנה אהיה כטל לישראל׳

א״ב מן חד חד פסבין כ׳ ברישי׳ ולית דכוו׳ וסימניהון

כאהבת ויאמר יי׳ אלי עוד לך אהב
כאהבם כענבים במדבר מצאתי׳
כאהלי שחורה אני ונאוה׳
כאהלים כנחלים נטיו כגנות׳
כאכל לכן כאכל קש לשון אש׳
כאכלם ויצקו לאנשים לאכול׳
כאמר ויהי כאמר יהושע׳
כאמרם ויהי כאמרם אליו יום כתי׳
כאלף ויכרתו כל העם איש שכה
כאניות היתה כאניות סוחר׳
כאפר הנתן שלג כצמר׳
כאפלה דרך רשעים כאפלה׳
כאנשים וירא געל את העם׳
כאלמנה איכה ישבה בדד׳
כאפי ונתתי את נקמתי באדום׳
כאפך לכן חי אני נאם אדני יי׳ ועשיתי׳

כאחיו ויאמר יהודה לתמר כלתו׳
כבואת ויי׳ אמר אל אחיהו׳
ככאי ועתה כבאי ל׳ עבדך אבי׳
כבקר ומצהרים יקום חלד׳
כבשרו ויאמר השב ידך אל חיקך׳
ככת ולרש אין כל כי אם׳
כגוי ואתי יום יום ידרשון׳
כגאון כי שב יי׳ את גאון יעקב׳
כגפן אשתך כגפן פוריה׳
כגבור יי׳ כגבור יצא׳
כדברי ותהי לכם חזות הכל׳
כדברם ורעו כבשים כדברם׳
כדגת והיה יעמדו עליו דוגים׳
כדמשק הלא ככרכמיש כלנו׳
כהם וימאסו את חקיו ואת׳
כהן והנה הוליד בן וירא את כל
כהמה וירמיה לקח מגלה אחרת
בהעלית לכן כה אמר אדני ה׳ הנני עליך׳
כהשפט ויהי כהשפט יהוא עם׳
כהתם ובאחרית מלכותם כהתם׳
כהתמך הוי שודד ואתה לא שדוד
כהתחברך ויתנבא אליעזר בן׳
כוסת בדרך אחתך הלכת׳
כוסם ימטר על רשעים פחים׳
כוסי תערך לפני שלחן
כושיים הלא כבני כושיים אתם לי
כזאת ולאביו שלח כזאת׳
כזהר והמשכילים יזהירו כזהר
כחיל משיב ינע ולא יבלע׳
כחיל ואתה תמנה לך חיל כחיל
כחצי ושמרון כחצי חטאתיך
כחצות ויאמר משה כה אמר ה׳
כחג ויעש ירבעם חג בחדש׳
כחסד ועתה השבעה לי באלהי׳
כחרבות והורדתיך את יורדי בור׳
כחלמו ושם אתנו נער עברי עבד
כחלקלקות לכן יהיה דרכם להם׳
כטהרת כל לבבו הכין לדרש׳
כטמאתם וכפשעיהם עשיתי׳
כידי ולא הכירו כי היו ידיו שעירות׳
כיקר כי רשעים יאבדו׳
כירושלים יפה את רעיתי כתרצה׳
כיונים עיניו כיוני׳ על אפיקי מים
כישראל ומי כעמך כישר׳ דשמואל
ככתב והקימו כהניא בפלגתהון
ככל דמו מעט ואיננו׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׳
כליל השיר יהיה לכם׳
כלא כי כאשר שתיתם על הר קדשי׳
כלחם כי אפר כלחם אכלתי׳
כלבו ושם האיש נבל ושם כתי׳
כלנה עברו כלנה וראו׳
כלנו הלא ככרכמיש כלנו׳
כלולותיך הלוך וקראת באזני ירושלים׳
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי׳
כמקום והיו בתי ירושלים ובתי׳
כמשה ולא קם נביא עוד בישר׳
כמלכו ויהי כמלכו הכה את כל׳
כמלחמה ויהפך איש ישראל׳
כמגפה וכן תהיה מגפת הסוס
כמספר אשר תעשו ככה׳
כמספרם תעשו ב׳ בפסוק׳
כמספר ויקח אליהו שתי׳ עשרה׳
כמרקחה ירתיח כסיר מצולה׳
כמזרקים ביום ההוא יהיה על מצולת הסוס
כנעריה ובת כהן כי תהיה אלמנה
כנדתה ואם נקבה תלד

כנשא כל ישבי תבל ושכני ארץ׳
כנשה אם כסף תלוה את עמי׳
כנחל צעק לבם אל ה׳׳
כספר ונמקו כל צבא השמים׳
כסיר ירתיח כסיר מצולה׳
כשמה כה אמר אדני ה׳ כשמח׳
כמשחתך לנחלת בני ישראל׳
כעמי הלא הדחתם את כהני ה׳
כעמים אל תשמח ישר׳ אל גיל׳
כעוף אפרים כעוף יתעופף כבודם׳
כעת ועוד אני מדבר בתפלה׳
כעשר וישאו להם נשים מואביו׳
כעברם ויהי כעברם ואליהו׳
כפרעה ויגש אליו יהודה׳
כפיך הן אני כפיך לאל׳
כפרה כי כפרה סוררה׳
כפשתים הוא בא עד לחי ופלשתי׳
כצרור אבן במרגמה׳
כצאתי ויאמ׳ אליו משה כצאתי
כקיר עד אנה תהותתו על׳
כקבר אשפתו כקבר פתוח׳
כקרבכם והיה כקרבכם אל המלחמה׳
כרוח קדים אפיצם לפני׳
כרצון והשתיה כדת אין אנס׳
כראש דברו דברים אלות שוא
כראשון ויקרב את קרבן העם׳
כרבם כן חטאו לי׳
כרשעו ואתנהו ביד איל גוים׳
כשבת בימי׳ ההם כשבת המלך׳
כשמך אלהים כן תהלתך׳
כשמו אל נא ישים אדני את לבו
כשמות וישב יצחק ויחפר׳
כשפר קרא בגרון אל תחשך׳
כשגגה יש רעה ראיתי תחת׳
כשיר והנך להם כשיר עגבים׳
כשעה אדין דניאל די שמיה׳
כתף ישאו כתף וכנור ישמחו
כתפת כן אעשה למקום הזה׳
כתמר מקשה המה׳
כתורת ויעמדם על עמדם׳
כתמם ותבאנה לך שתי אלה
כתהו הנותן רוזנים לאין׳
כתמר צדיק כתמר יפרח׳

ת׳ זוגין חד לשון זכר וחד לשון נקבה ד׳ בסוף תיבותא וסימני׳

יינך לך אכל בשמחה לחמך׳
יינך ויאמר אליה עלי עד מתי
חללך כי אתה אשר הכית רדפו׳
חלליך תשואות מלאה עיר הומיה
תפיך בעדן גן אלהים׳
תפיך עוד אבנך ונבנית׳
שיריך הסר מעלי המון שיריך
שיריך והשבתי המון שיריך׳ וקול כנורך׳
והאבדתיך לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך׳
והאבדתיך הוי ישבי חבל הים גוי׳
שמניך לריח שמניך טובים׳
שמניך מה יפו דודיך אחותי כלה
והאכלתיך אז תתענג על ה׳׳
והאכלתיך ולחמי אשר נתתי לך׳
בכנפיך ולקחת מהם מעט במספר
בכנפיך גם בכנפיך נמצאו דם׳

ב׳ מלין דמשמשין כה

ודייא בסוף תיבותא וסימניהון נמסר בסדר וארא ובמערכת אות הה״א׳

ט״ו זוגין חד כ׳ וחד וכ׳ ברישי׳ וסימניהון

כפר ואכלו אתם אשר כפר
וכפר בריתכם את מות׳
כתות ושברה כשבר נבל יוצרים
וכתות ומעוך וכתות ונתוק׳
ככסף אם תבקשנה ככסף׳
וככסף וישב מצרף׳
ככוחי אודנו היום חזק׳
וככוחי כאשר ב׳ בפסוק׳
כמנחת וכפר עליו הכהן על׳
וכמנחת בשביעי בחמשה׳
ככד ויאמר משה אל ה׳׳
וככד בי אדני ב׳ פסוק׳
כוסי תערך לפני שלחן׳
וכוסי ה׳ מנת חלקי וכוסי׳
כסיתי כה אמר יי׳ אלהים ביום
וכסיתי בכסותך שמי׳ והקדרתי
כסיתו תהום כלבוש כסיתו׳
וכסיתו הלא פרש לרעב לחמך
כהן ויוחנן הוליד את עזריה עזריה הוא אשר כהן בבית׳
וכהן והלבשת את אהרן את בגדי הקדש׳
כרות דברו דברים אלות שוא
וכרות ומצאת את לבבו נאמן׳
ככלה שאי סביב עיניך וראי׳
וככלה שוש אשיש בה׳׳
כשוכב והיית כשוכב בלב ים׳
וכשוכב וכשוכב בראש חבל׳
כשוב ואשיבה כל העם אליך
וכשוב דוד מהכות את הפלשתי
כרחמיך וכנוח להם ישובו׳
וכרחמיך ותתנם ביד צריהם׳

מכאובים ב׳ א׳ מל וא׳ חס׳ וסימניהון
רבים מכאובים לרשע׳
כי כל ימיו מכאובים׳
בתר׳ מל׳

מכאוב ג׳ חס׳ ברישׁ׳ וסימני׳ נמסר באיכה סי׳ א׳׳

ואכבדה ב׳ א׳ מל וא׳ חס׳ וסימניהון
בפרעה ובכל חילו׳
וארצה בו ואכבד כן כתיב׳

כבוד ב׳ חס׳ וסימניהון
את כל הכבד הזה׳
ככר מכל כלי חמדה׳

כבדו ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ג׳

כבודה ג׳ מל ודגשי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט׳

נכבד ב׳ פתח וסימניהון
למה נכבד עליך׳
וישב דוד לברך׳

כבודך ב׳ חס׳ וסימניהון
ויאמר הראני נא את׳
ויברכו שם כבדך׳

נכבדי ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ג

לא תכבה ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו וכישעיה סימן ל״ד׳

וכבס ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תזריע׳

כובס

כובס ג׳מ׳ל וסימניהון

צא נא לקראת אחז׳

דיעמד בתעלת דמלכים

וחכרו דישעיה׳

ונכבשה ג׳וסים׳ נמסר בסדר מטות׳

כבשת ג׳כליש׳וחב׳וסים׳ כבשת הצאן לבדהן

כי את שבע כבשת׳

מה הנה שבע כבשת׳

ואת הכבש ד׳וסי׳נמסר בסדר פנחס׳

כברת ג׳וסימניהון נמסר בסדר ויחי׳

כהות ב׳א׳מ׳ל וא׳חס׳ וסימניהון

בהרות כהות לבנות׳

ועיניו החלו כהות׳ בתר׳מ׳ל׳

כהה ח׳וסימניהון נמסר בסדר תזריע׳

ולכהן ג׳וסימניהון נמסר בסדר שמות׳

והכהנים והלוים ח׳ וסים׳

ויאסף את כל שרי׳

והכהנים והלוים אשר׳

וישחטו הפסח כארבעה׳

וישמח כל קהל׳

ויעל המלך בית יי׳ דל״ח׳

ולא נעשה פסח כמהו דד״ה׳

ויקמו ראשי האבות׳

וככלות אלה נגמו׳

הכהנים ג׳ר״פ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב׳

ולכהנים ה׳וסימני׳ נמסר במלכים ב׳סי׳ י״ב ובירמיה סימן ל״ג׳

הכהנים הלוים י״ג וסים׳ נמסר בפרשת שופטים׳

והכהנים הלוים ג׳וסימני׳ נמסר בסדר תבא וביחזקאל סימן מ״ד׳

על הכהנים ד׳וסימניהון

וכפר את מקדש הקדש׳

ולא סרו אל מצות המלך׳

וידרש חזקיהו׳

ויפקדו ביום ההוא׳

מהכהנים ד׳וסימניהון

ויצו מלך אשור לאמר׳

ויבא אחד מהכהנים׳

רק הכהנים היו למעט׳

ורבים מהכהנים׳

הכהן הראש ב׳וסימניהון

אהרן הכהן הראש׳

עזריהו הכהן הראש׳

וא׳כהן ראש וסימניהון בניהו בן יהוידע כהן ראש׳

לכהנו לי ג׳ וסימניהון

ואתה הקרב אליך׳

ועשו בגדי קדש׳

ועשו את בגדי אהרן׳

כהני הבמות ד׳וסים׳

ויעש ירבעם חג׳

ויקרא על המזבח׳

אך לא יעלו כהני

ויזבח את כל כהני הבמות׳

כהנים דקרים לנביאים

ג׳וסימניהון

ויעל המלך בית יי׳ דמלכים׳

דברי ירמיהו דפליגי׳

לאמר אל הכהנים׳

וכוכבים ו׳וסימניהון

חקות ירח וכוכבים׳

וככבים אספו נגהם׳

וכוכבים אשר כוננת׳

וכוכבים לממשלות בלילה׳

אם לא בריתי יומם׳

וכוכבים לא זכו בעיניו׳

בבח ד׳דגשי׳וסימניהון נמסר בתלים סי׳ כ״ט

ובחש ג׳ ב׳מלרע וסי׳ נמסר בסדר ויקרא׳

וכי ל׳ יהיראין וסימניהון

וכי בן ויגד יעקב לרחל׳

וכי יש קח נא את ברכתי׳

וכי הוא ויגידו לו לאמר׳

וכי ראה ויאמן העם׳

וכי ימכר איש את בתו׳

וכי יפל מנבלתם׳

וכי יראה הכהן את׳

וכי תעשה בן בקר׳

וכי ירבה ממך הדרך׳

וכי יבא הלוי מאחד׳

וכי היא וייראו מאד׳

וכי עשה והיה הנלכד׳

וכי עלה ויהושע וכל׳

וכי עזבנו ויזעקו בני׳

וכי יראו ויאמר המלך׳

וכי ימצא איש את׳

וכי מת והדוד שמע׳

וכי דרך ויהי בצהרים׳

וכי יברכך ויאמר לגחזי׳

וכי יאמרו אליכם דרשו׳

וכי הצילו איה אלהי׳

וכי יעלו כי יצמו׳

וכי ישא לך העם הזה׳

וכי ישמעו השרים כי דברתי׳

וכי אנחנו מקטרים׳

וכי יעשה הנשיא נדבה׳

וכי יתן מתנה מנחלתו

וכי אדבר אני שלום׳

וכי מי אני ומי עמי׳

וכי דברת ותאמר תמנא׳

וכי ד׳ר״פ במשנה תורה וסי׳נמסר בפרשת ראה

וכי י״ר ר״פ בנביאים וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ג וסימן מ״ד׃

הכי ה׳רפין וסימניהון נמסר בסדר תולדות׳

כי נ״ה בטעם בספר תהלות׳

אמ׳ המעתיק לא מלאני לבי להניח כי ראיתי בלבול גדול בנוסח המסר׳ שהיה לפני וגם היה חסר מהמכין ההוא ולא היה לי זולתו להגיה וכן בלשון המסורת שאמר כי נ״ה בטעם בתהלות היה מבולבל שמהפסוק בעצמם שהיה מביא ב״ה בטעם היו גם כ״נ בטעם ולא מלאני לבי להגיה לא מסברה ולא מהעתקות אחרות שהיו לפני מוגים כי אולי לא כן ידמה ולא כן יחשוב בעל המסרה עכ״ל׳

כי ד׳בטעם וסימניהון

כי גדול יי׳ ומהלל מאד נורא הוא׳

כי גבר עלינו חסדו ואמת יי׳׳

כי רדף אויב נפשי׳

כי יוסף על חטאתי פשע ביניגו׳

כי כ״ג בטעם פזרין וסימניהון

כי מעט אשר היה לך׳

ושחט את הכבש דמצורע׳

ומן המקדש לא יצא׳

והיתה לאהרן ולבניו׳

כי אם לפני יי׳ אלהיך׳

ולנער לא תעשה דבר׳

ואל העם תאמר התקדשו׳

כי הם ומקניהם יעלו׳

כי איש מהר אפרים׳

ואכי ראה גם ראה׳

אף לא אכל העם׳

ויאמר הכהן׳

כי כאשר נשבעתי לך׳

כי מגרעות נתן לבית׳

ויאמר נעמן ולא יתן׳

כי כאשר ירד הגשם׳

כי כאשר ידבק האזור׳

ואתה תבקש לך גדלות׳

עם עמקי שפה׳

יוצר הרים ובורא רוח׳

כי הנני מקים׳

כי גם לא ידע האדם׳

ובכל זה לא בא׳

כי ה׳בטעם ל״פ מונח לפני גריש וסימניהון נמסר בפרשת משפטים׳

הכיור ג׳מ׳ל בתורה וסים׳ נמסר בריש סדר כי תשא׳

ואת הכיור ג׳וסים׳ נמסר בסדר כי תשא

וכל ס״ח מיחדין וסימניהון

וכל שיח השדה טרם׳

וכל החיה המה וכל החיה׳

וכל העץ ויקם השדה׳

וכל אחיו וימת יוסף׳

וכל הדור ב׳ בפסוק׳

וכל מצרי׳ ויקם פרעה׳

וכל יתידותיו לכל כלי המשכן׳

וכל נעשה כל המנחה אשר׳

וכל שבועות כל נדר וכל׳

וכל תמונה לא יהיה לך דו״לה שבות

וכל חכם לב בכם יבאו׳

וכל המשכב ואם שכב ישכב׳

וכל אדם לא יהיה באהל׳

וכל הנפש אשר תעשה׳

וכל חלב כל חלב יצהר׳

וכל כליו ופקדת משמרת׳

וכל נגע ונגשו הכהנים׳

וכל יגיעך פרי אדמתך׳

וכל כסף וזהב וכלי׳

וכל במלכת וכל ערי׳

וכל גבורי ויעל יהושע׳

וכל המחנה ויגכו זבח׳

וכל בעלי ומגדל עוז׳

וכל המלאכה ויחמול שאול׳

וכל הצבא ויואב וכל׳

וכל דבר או עשיתי׳

וכל בן ותהי המלחמה׳

וכל עבדיך ויט את לבב כל איש׳

וכל ארץ בן חסד בארובות׳

וכל הערים ויתר דברי אחז׳

וכל עיר והכיתם כל עיר׳

וכל מואב שמעו כי׳

וכל מחנהו וישב אל׳

וכל ההרים אשר במישור׳

וכל מלכים וראו גוים צדקך׳

וכל משפחות שמעו דבר׳

וכל צביה והיה כחלום׳

וכל אגפיה גמר וכל׳

וכל כפיריה שבא ודדן׳

וכל עוף ראיתי והנה׳

וכל העמים ב׳ בפסוק׳

וכל ממלכות הדבר אשר׳

וכל האנשים ויאמר עזריה בן׳

וכל הגולה וכל הערב׳

וכל חומה ורעשו מפני׳

וכל אלה ובזה אלה להפר׳

וכל חרם המנחה והחטאת׳

וכל שבטי משא דבר יי׳׳

וכל שעמהם ויעזרו׳

וכל משפחתם ולשמעי׳

וכל סוס ביום ההוא׳

וכל עשי כי הנה היום׳

וכל מצותיך קרוב אתה׳

וכל רומש יהללו שמים׳

וכל משבריך עלי סמכה חמתך׳

וכל קרני רשעים אגדע׳

וכל קרבי לדוד ברכי׳

וכל הזהב והכסף ואת׳

וכל נדיב ויען חזקיהו׳

וכל די לא להו עבד׳

וכל מלאכת ללחם המערכת דעזרא

וכל הקדיש שמואל הרואה׳

וכל עממיא ולה יהב׳

וכל חיות ראיתי את האיל׳

וכל דברי ואולם שמע׳

וכל עבדי המלך אשר׳

וכל זה איננו שוה לי׳

וכל אדום בשמחתך׳

וכל פקודיכם במדבר׳

וכל הרע רבים יחלו פני נדיב׳

כל י״א מיחדין וסימניהון

כל הכשן ויהי נבולם׳

כל הברכים והשארתי בישראל׳

כל חילו וכן הדד מלך׳

כל זה נסיתי בחכמה׳

כל מוצאיהם אכלום׳

כל פקודיו מעשה ידיו אמת׳

כל הרוגיה כי רבים חללים׳

כל עריהם וממטה בנימן׳

כל מעשה כי את כל׳

כל רבים זכר יי׳ חרפת׳

כל כבודה בת מלך פנימה׳

כל נדר וכל שבועת אסר׳

כל אנחתה השבתי׳

כל גיא ינשא וכל הר׳

כל תגמולוהי עלי כוס׳

מ״ה זוגין חד כל וחד וכל וסימניהון

כל שה אעבר בכל צאנך׳

וכל שה ב׳ בפסוק׳

כל עור ואם פרח תפרח׳

וכל עור כל בגד וכל עור׳

כל דבר על כל דבר פשע׳

וכל

וכל דבר חכמת בינה ׳
כל בשרם וכה תעשה ׳
וכל בשרם וגביהם ׳
כל תרומת מכל בתנתיכם ׳
וכל תרומת וראשית כל ׳
כל בחמתם וישכו בני ׳
וכל בחמתם מקניהם ׳
כל תבואת עשר תעשר ׳
וכל תבואת וכפרץ הדבר ׳
כל מדוה והשיב בך ׳
וכל מדוי והסיר יי׳ ממך כל חלי ׳
כל ריב ונגשו הכהנים ׳
וכל ריב אשר יבא ׳
כל ארצה גפרית ומלח ׳
וכל ארצה לכן הנה ימים ׳
כל הנשיאי׳ ויאמרו כל דיהושע ׳
וכל הנשיאי׳ ויקרא אליהם משה ׳
כל גלילות זאת הארץ הנשארת ׳
וכל גלילות וגם מה אתם לי ׳
כל טמא ועתה השמרי ׳
וכל טמא צו את בני וישלחו ׳
כל מנחת למה תבעטו בזבחי ׳
וכל מנחת כהן כליל ׳
כל אנשיו וימת שאול ׳
וכל אנשיו ויאמר דוד ׳
כל הקרואי׳ ויחרדו ׳
וכל הקרואי׳ וישמע אדניהו ׳
כל מחלה רעב כי יהיה ׳
וכל מחלה והכרו דדה ׳
כל מעיני ויאמר אחאב ׳
וכל מעיני והכיתם כל ׳
כל מחנהו ויהי אחרי כן ׳
וכל מחנהו וישב אל ׳
כל משען כי הנה האדון ׳
וכל משען ב׳ בו׳
כל זקן עלה הבית ׳
וכל זקן כי כל ראש ׳
כל מעשהו והיה כי ׳
וכל מעשהו כי ישר דבר יי׳ ׳
כל ארמנתיה חיה יי׳ כאויב ׳
וכל ארמנתיה וישרפו ׳
כל לשון כי נשבעתי ׳
וכל לשון כל כלי יוצר ׳
כל גלולי כה אמר דהשפך נחשתך ׳
וכל גלולי ואבא ואראה ׳
כל לב והיה כי יאמרו ׳
וכל לב על כן כל ידים תרפינה
כל אבן בעדן גן ׳
וכל אבן ובכל כחי ׳
כל כתף בתפשם בך ׳
וכל כתף מרוטה ׳
כל רוח והיה כי יאמרו ׳
וכל רוח הוי אמר לעץ ׳
כל לבב לכן כה אמ׳ דבשאט נפש
וכל לבב על מה תכו ׳
כל אגפיו גמר וכל ׳
וכל אגפיו וכל אשר סביבותיו ׳
כל מבצריך והכרתי ערי ׳
וכל מבצריך וקאם שאון ׳
כל יתר כי אתה שלות גוים ׳
וכל יתר ויהי מספר ׳
כל הנשבע יתהלל כל ׳
וכל הנשבע זאת האלה ׳
כל שוביהם ויתן יי׳ ׳
וכל שוביהם כה אמר יי׳ ׳
כל כליהם ואת חסירות ׳
וכל כליהם אהליהם ׳
כל דרכי שמרתי פקודיך ׳
וכל דרכי ארחי ורבעי ׳
כל יום אשר חשבו רעות ׳
וכל יום ויקם העם כל ׳
כל אהביו שומר יי׳ ׳
וכל אהביו ותאמר לו זרש ׳

כל ידעי ויאמר המלך ׳
וכל ידעי נודו לו כל סביביו ׳
כל שפטי כי שרים ישרו ׳
וכל שפטי מלכי ארץ וכל לאומי׳
כל עילא אריין גבריא ׳
וכל עילא אדין סרביא ׳
כל מבין והאנשים עשים ׳
וכל מבין ויקם עזרא ׳

ואת כל בֿא יחידאין
וסימניהון
ואת כל אכלס ויקחו את כל רכוש ׳
ואת כל הככר ויהפך את הערים ׳
ואת כל אחיו ויען יצחק ׳
ואת כל עשב ויך הברד ׳
ואת כל בשרו ואת עור ׳
ואת כל שערו והיה ביום ׳
ואת כל האדם ותפתח הארץ ׳
ואת כל הרכוש ב׳ בו׳
ואת כל היקום ואשר עשה ׳
ואת כל ישראל ויהי לתשובת ׳
ואת כל עבדי ויסקל באבנים ׳
ואת כל בני ויפרץ בו אביהו ׳
ואת כל אנשי החיל ׳
ואת כל כבודו ולכן הנה ׳
ואת כל אלה ידי עשתה ׳
ואת כל יהודה כי כה אמר ׳
ואת כל אגפיו גמר וכל ׳
ואת כל היהודים אשר היו אתו ׳
ואת כל הממלכות ואת ׳
ואת כל הארץ כה תאמרו ׳
ואת כל ראשי אז יקהל דדה ׳

ולכל ט׳ יחידאין
וסימניהון
ולכל עוף ולכל חית ׳
ולכל נפש זאת תורת ׳
ולכל התורה ולא אוסיף ׳
ולכל נשיא ויאמר שלמה ׳
ולכל עמך כל תפלה כל תחנה דדה
ולכל ממלכות לסיחון מלך ׳
ולכל מלאכת ולמחלקות ׳
ולכל שרי ועלי הטה הסר ׳
ולכל מתנדב ואחרי כן ׳

ג״ פסוקים וכל כל כל ב׳
מצעות פסו׳ וא׳ ר״פ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א ׳

כלה׳ יחידאין לא נסבין ה׳
וכל קריאן נסבין ה׳ וסימניהון

כל בא מבן שלשים ׳
כל צבא וישמע דוד ׳
כל גוי ועתה אל ישיא דדה ׳
כל כלים לזהב ולכסף ׳
כל נשים ועתה נכרת ׳

ובכל י״ג יחידאין
וסימניהון
ובכל הארץ נעשה אדם ׳
ובכל הרמש ב׳ בו ׳
ובכל חיה ויברך אתם ׳
ובכל השרץ ויגוע כל ׳
ובכל אלהי ועברתי בארץ ׳
ובכל הגוים ויאמר הנה ׳
ובכל העמים כי יי׳ אלהים ׳
ובכל המחנה ויתקעו ׳
ובכל העם ותהי חרדה ׳
ובכל גבוליך במותיך חילך ׳
ובכל מקום כי ממזרח ׳
ובכל זאת אנחנו כרתים ׳
ובכל זה לא הייתי ׳
ובכל יום ויום מרדכי ׳
ובכל הערים בשבת ישראל ׳

כל קריאה חלוף בכל ׳

ה׳ פסוקים ובכל ובכל
וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ח׳

ג׳ פסוקים ובכל בכל וסי׳

ותתן תזנותיה ׳
ויכרתוהו זרים ׳
ובכל מעשה אשר החל ׳

ט׳ פסוקים כל וכל כל
וסימניהון נמסר בפרשת נשא ׳

ה׳ פסוקים וכל וכל וכל ג׳
במצעו׳ וב׳ ר״פ
וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סימן מ״ו וביחזקאל סימן לח׳ ׳

ג׳ פסוקים מן כ׳ מלין רישי׳
וכל וסימניהון
וכל שיח השדה טרם ׳
וכל בת ירשת נחלה ׳
וכל שלל דיהושע ׳

ד׳ פסוקים כל כל וכל כל
וסימניהון נמסר בסדר נח ובמלכים ב׳ סי׳ י׳ ודניאל סימן ג׳ ׳

ולכל י״ד ר״פ וסימניהון נמסר בסוף סדר ברכה

ב׳ פסו׳ וכל כל כל וכל
וסימניהון
וכל שלל הערים האלה ׳
והסבותי חגיכם לאבל ׳

ב׳ פסו׳ וכל וכל כל
וסימניהון
ויעל המלך בית יי׳ דדה ׳
כל אלה אנשי המלחמה ׳
וחד כל וכל וכל כל וסימניהון
ויבא אליו כל אחיו ׳
וחד וכל כל וכל וסימניהון
אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה ׳
וחד וכל כל וכל וכל כל וסימני׳
ואם נכלמו מכל ׳

ב׳ פסו׳ כל כל כל וכל
וסימניהון
והגלה את כל ירושלם ׳
והיה כי יאמרו אליך ׳

ב׳ ר״פ כל כל וכל
וסימניהון
כל המנחה אשר תאפה ׳
כל המשכב אשר ׳

ב׳ פסו׳ וכל וכל וכל וכל
וסימניהון
וכל בגד וכל כלי עור ׳
וכל עבדיו עבדים ׳

ה׳ סבירין כל וקרי׳ וכל
וסימניהון נמסר בסוף סדר תרומה ׳

י״א פסוקים רישא ומציעא וכל וכל וסים׳
נמסר בסדר צו ׳

ובכל אשר ה׳ וסימניהון
נמסר בסדר משפטים וראה ׳

ובכל ה סבירין בכל וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן כ״ו ׳

ו׳לכל אשר ד׳ וסימני׳ נמס׳
בערך אשר

ו׳ פסוקי׳ לכל לכל וסימני׳

ויחלק לכל העם לכל המון ׳
כל תפלה כל תחנה דמלכי׳
ויבן ויפרץ מכל בניו ׳
סומך יי׳ לכל הנפלים ׳
קרוב יי׳ לכל קראיו ׳
אין קץ לכל העם ׳

בכל ח׳ דמטעי׳ דסבירין בכל וסי׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ׳

ובכל ה׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ובשמואל ב׳ סימן ז׳ ובירמיה סוף סימן מ״ב ׳

לכל י״א דגשי׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ג

כל ד׳ סבירין וכל וסימניהון נמסר בסדר וארא ׳

י״א פסוקי׳ כל כל ומלה
חדא ביניהון
וסימניהון נמסר בשופטים סימן כ׳ פסו׳ ב׳ ובנחמיה סימן י׳

אמר המעתיק בכלהי ספרי מסר׳ אשכחנא דנמסר י׳ פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי י״א וכד בחיתנא למניינא חזינא דאינהו יתיר מן ט״ו וכ״ל דכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסו׳ אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק סוס וכל ולא בכל זולתי כל כל ומלה ב באמצע ודוק דאיכון י׳ פסוקי׳ לחוד דאית בהו כל כל באמצע ואחרא טעות דאית בהו כל וכל ובכל ככל ׃

בכל ז׳ דגשי׳ וסימניהון

והוא יהיה פרא אדם ׳
ואברהם זקן בא בימים ׳
ערוכה בכל ושמורה ׳
ויתרון ארץ בכל היא ׳
ויכלו בכל אנשים ׳
ומלכותו בכל משלה ׳
והעשר והכבוד מלפניך ׳

ובכל ה׳ ר״פ בבראשית ׳
וסימניהון
וכל שיח השדה ׳
וכל אנשי ביתו יליד בית ׳
וכל הארץ באו מצרימה ׳
וכל בית יוסף ואחיו ׳
וכל הבארות אשר חפרו ׳
וכל ספר ואלה שמות דכו׳ ר״פ וכל במ״ח וסימניהון
כל שכב עם בהמה ׳
כל אלמנה ויתום ׳
כל עמן די החצר ׳
כל העבר על הפקדים ׳
כל פטר רחם לי ׳
כל מרים תרומת כסף ׳
כל איש ואשה אשר ׳
כל הזהב העשוי ׳

וכל ה׳ ר״פ בואלה שמות וסי׳ נמסר בסדר בא ׳

כל י״ט ר״פ בויקרא
וסימניהון
כל המנחה אשר תקריב ׳
כל זכר בכהנים יאכל ׳
כל זכר

מערכת אות הכף

כל זכר בכני אהרן ׳
כל נפש אשר תאכל ׳
כל אשר יגע בבשרה ׳
כל מפרסת פרסה ׳
כל אשר אין לו סנפיר בתר׳ ׳
כל שרץ העוף קדמאה ׳
כל הולך על גחון ׳
כל ימי אשר הנגע ׳
כל המשכב ׳ וחברו ׳
כל אשר בו מום ׳ וחבירו ׳
כל איש אשר בו מום ׳
כל מלאכת עבודה ׳
כל מלאכה לא תעשו ׳
כל ימי השמה ׳
כל חרם אשר יחרם ׳
וכל ט׳ רפ׳ במדבר וסימניהון
וכל תרומה לכל ׳
וכל בקר זבח השלמים ׳
וכל ישראל אשר סביב ׳
וכל כלי פתוח אשר ׳
וכל אשר יגע על פני ׳
וכל אשר יגע בו הטמא ׳
וכל הנגע בכל אשר ׳
וכל כלי עור ׳
וכל הטף בנשים ׳
וכל בת יורשת נחלה דמטות

כל ח׳ רפ׳ במשנה תורה וסימניהון
כל אלה ערים ׳
כל ערי המשור ׳
כל המצוה אשר אנכי ׳
כל המקום אשר תדרך ׳
כל צפור טהורה ׳
כל עוף טהור תאכלו ׳
כל הבכור אשר יולד ׳
כל עצך ופרי אדמתך ׳
כל ט׳ רפ׳ בספר יהושע וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן א׳ גם בסימ׳ כ״א ׳
כל ב׳ קמצין בטעם וסימניהון נמס׳ בתלים סי׳ לה״ עש ׳
וכלם ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סוף סימן קב
כלא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן ג׳ ׳
כלו ג׳ כתיב כלה וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ח׳ עש ׳
כליל ג׳ בתורה וסימניהון
וכל מנחת כהן כליל ׳
ושרפת באש את העיר ׳
והכהן המשיח תחתיו ׳
כלך ג׳ וסימ׳ נמסר בישעית ריש סימן כ״ב ׳
ובלה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות וביחזקאל סימן מ״ב ׳
כלתה אליו ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ה ובמגילה סימן ז׳ ׳
עד כלתו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ג׳
כלהלכלה י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ י״ג ובתלים סימן ע״ר ׳
תכלה ג׳ חד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות ל׳ ׳
תכלית ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קם

ובאיוב סימן י״א ובנחמיה סימן ג׳ ׳
ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ט ׳
ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ז׳ וירמיה סוף סימן ד׳
ויכל ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר סוף סדר כי תשא ׳
אכלה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א ׳
כלי י״ח בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל ׳
ואת כליו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא
ואת הכלים ג׳ וסימני׳ נמס׳ במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ובריש דניאל ׳

כלי ז׳ מטעין דסבי׳ כלו׳ וסי׳

אצעדה איש אשר מצא כלי זהב
בשלם ובכלי הבקר בשלם ׳
כסף כל כלי זהב וכלי כסף ב׳ בו ׳
מפצו כלי מפצו בידו ׳
משחתו כלי משחתו ׳
נבל אודך בכלי נבל ׳

כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר בסוף ירמיה ׳
וכל כלי ז׳ וסימניהון נמס׳ במלכים א׳ סימן ז׳ ׳
וכל כלי ה׳ וסימניהון נמס׳ בספר שמות
כלי זהב ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות ׳
כל הכלים האלה ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה ׳

כם

כמה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב ׳
כמוה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובשמואל א׳ סי׳ כ״א ובזכריה סי׳ ה׳ ׳
כמוהם ג׳ וסימניהון
כמוהם יהיו עושיהם ׳
וחברו כמוהם יהיו עושיהם ׳
כמוך כמוהם ׳
כמנו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובשמואל ב׳ סימן י״ח ׳
נכמרו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ ׳

כן

לא כן י״ט וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ג
לכן י״ד בטעם בירמיה וסימ׳ שם סוף סימן ז׳ ׳
על כן ח׳ בטעם וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובקהלת סימן ח׳ ׳
לכן ג׳ בטעם רביע וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ז ׳
לכן כ״ב בטעם ביחזקאל בתוכך ׳ אבות ׳

חלליכם׳ דברכם׳ שוא׳
ובקעתי׳ חנפן׳ הזכרכם׳
לסיגים׳ שכחת׳ אנדיל׳
אדום׳ פלשתים׳ צור׳
זרים חרב׳ לנבוכד נצר
צמרתו׳ בריה׳ באש קנאתי
אני נשאתי׳ את ידי׳
ונגדיך לא תכשלי׳

כניהו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ב ׳
כנענים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף עובדיה ׳
לכנעני ג׳ וסימניהון
לכנעני תחשב ׳
ממזרח לכנעני ׳
וחגור נתנה לכנעני ׳
ויכנע ג׳ וסימניהון
מדין לפני בני ׳
ויכנע חזקיהו בגבה לבו ׳
ובהצר לו חלה את ׳

כס

לכסא ו׳ רפין וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כ״ב ובתלים סימן קל״ג ובנחמיה סימן ג׳ ׳
כסה ג׳ כתיב ה״א וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳ ׳
כסות ג׳ וסימניהון נמסר פרשת וירא ׳
בכסף ט״ו רפין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב ׳
וכסף וזהב ג׳ וסימניהון
וי׳ ברך את ׳
ובקרך וצאנך ירביון ׳
ולא ירבה לו נשים ׳
ואת הכסף ד׳ וסימניהון נמסר במקץ ׳
זהב וכסף ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה ׳

ד׳ קדים כספא לדהבא

וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימ׳ ב׳

בעש ד׳ כתיב ש״ין בליש׳ וסימניהון
לו שקול ישקל ׳
כי לאויל יהרג כעש ׳
ותכח מכעש עיני ׳
ותרב כעשך עמדי ׳
הכעיסן ב׳ הס׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן א׳ עש ׳

כפ

כפי בכפי ט׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן י״ג ׳
הכף ב׳ רפי׳ וסימניהון
ויאמרו שרי סכות ׳
ויבא אל אנשי סכות ׳
כפור ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון

דק ככפר על הארץ ׳
כפרי זהב שלשים דעזרא ׳
וכפר שמים מי ילדו ׳
בכפיר ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ט ׳
וכפות ד׳ וסימניהון
ולקחתם לכם ביום ׳
וילכו לקכרת ׳
ותניעני על ברכי ׳
והעלות וכפות וכלי דו״ה ׳
וכפר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שמיני ובתלים סימן ע״ט ׳
יכפר ד׳ וסימניהון נמסר פרשת מסעי ׳
לכפר עליו ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר שלח לך
כפרה את ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ׳
ולכפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך

כר

הכרבים י״ג חסרי׳ וסימ׳ נמסר בתרומה ׳
הכרמלה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו ׳
ונכרת ה׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ׳
ולא יכרת ד׳ וסימניהון
ולא יכרת כל בשר ׳
ועתה ארורים אתם ׳
ולא יכרת מעונה ׳
וגם את רות ׳
כריתות ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרשת תצא ׳
כורש ב׳ הס׳ וסימניהון
העיר י״י את ׳
כה אמר כרש ׳

כש

כשב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא ׳
כשדימה ג׳ וסימניהון
ורוח נשאתני ׳
ותרבי את תזנותך ׳
ותעגבה עליהם ׳
ואת הכשדים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף מלכים ובירמיה סימן כ״א וסימן מ״א ׳
מכשול ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון
ולפני עור לא ׳
נתתי אבחת חרב ׳
את העם הזה מכשלים ׳

כת

כת

יכתבו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ז וביחזקאל סימן י״ג ותלים סימן ס״ט ׳

כתוב ה׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ד ׳

כתבים הכתבים ה׳ חס׳ ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא ׳

כתבה ב׳ כתיב ה׳ בלישן ארמי וסימניהון

די יקרא כתבה דנא ׳
די כתבה דנא יקרון ׳
ושאר׳ כתיב א׳ ׳

בכתב ד׳ וסימניהון

הכל בכתב מיד יי׳ ׳
ויאמר חורם מלך צר ׳
אבל אגיד לך את הרשום ׳
והכינו לבית אבתיכם ׳
וא׳ ובכתב בית ישראל ׳

כתב ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל ריש סימן ז׳ ׳

מכתב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי ׳

חד מן ס״ב מלין דכתיב

מוקדם מאוחר וסימניהון נמסר במערכת אות הו״ו ׳

ט״ו מלין כתיב חדא מלה וקרי׳ תרין וסימני׳ נמסר בר״ה א׳ סימן כ״ו ׳

ז׳ פסוקים אית בהון ט״ו מלין ז׳ מכא וז׳ מכא ומצעות כתיב וקרי וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ג ׳

ה׳ כתיב תרין וקריי׳ חד וסימני׳ נמסר בר״ה ב׳ סימן ל״ד ׳

ח׳ כתבן ולא קריין וסימ׳ נמס׳ ברות סימן ג׳ ׳

י׳ קריין ולא כתבן וסימני׳ נמסר בריש אלה הדברים ׳

ג׳ תיבות׳ קדמית׳ נסבא מן תנייב׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳ ׳

וחלופי׳ ב׳ תנייב׳ נסב׳ מן קדמית׳ וסי׳ נמס׳ בעזר׳ סימ׳ ד׳ ׳

אמר המעתיק וכל אלו כתי׳ וקרי שיש לו התלות בא״ב כגון דחסר ה׳ או דכתיב יתיר ה׳ או וי״ו או יו״ד וזולתם כל אחד ואחד נמסר במערכת האות שלו בסד״ר ע״כ ׳

ה׳ זוגין מן נ״ג דכתיב חדא

מלה וקרי׳ מלה אחרי וסימניהון שית בם אמון אלה אשר

שות סת כתי׳ ויהי מבחר עמקיך
שתה סת כתי׳ שת עונותינו ׳
שית סת כתי׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם ׳
בם בה כתי׳ והיה כל מעבר מטה
כן בה כתי׳ והיה אם שמע תשמעון דירמיה ׳
בא בה כתי׳ לכן דבר אתם ואמרת ׳
אמון אמן כתי׳ אסתירה פני מהם ׳
אמון אמן כתי׳ ויאמר מלך ישראל דמלכים ׳
אומן אמן כתי׳ ויהי אומן את הדסה
אלות אלה כתי׳ יזכחו לשדים לא׳
אלהי אלה כתי׳ והעוים עשו את נבחן ׳
אל אלה כתי׳ ואמר להאלה מאניא שא ׳
אשור אשר כתי׳ בארה בנו אשר הגלת ׳
איש אשר כתי׳ והוא הכה את איש מצרי אשר מראה׳
ואשב ואשר כתי׳ ואבא אל הגולת תל אביב ׳

נשלם מערכת

אות הכ״ף בס״ד

מערכת אות

הלמ״ד

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבותא ולית דכוו׳ נסבין למ״ד ברישי׳ וסימניהון ׳

לאל השמים הודו לאל השמים ׳
לאל חי צמאה נפשי לאלהים ׳
לאחזת עולם ונתתי לך ולזרעך אחריך ׳
לאשר באהלו ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי׳ לקטו ממנו איש ׳
לאשר הוא או מכל אשר ישבע ׳
לאשר עשו ותמלא ארצו אלילים׳
לאשר הביא ישליו אהלי׳ לשדדים ׳
לאלפי ישראל ועשרה נשיאים עמו ׳
לאין מספר ועצי ארזי׳ לאין מספר
לאלה מחלקות השערים לראשי ׳
לאל נכר לא יהיה בך אל זר ׳
לאבות חמש וכנפי הכרובים ארכם׳
לאין להם וירדפם אסא והעם ׳
לארץ מצרים ופליטי חרב ישובון ׳
לבית הערבה ועלה הגבול בית חגלת
לבן קיש ויהי כל ידעו מאתמול
לבת ירושלי׳ ואתה מגדל עדר עפל
לגבול ישראל ועיניכם תראינה ואתם
לגבורי חיל כמספר ראשי האבות ׳
לדבר רע אל תט לבך לדבר רע׳
להעם הזה וידברו אליו לאמ׳ דר״ה
לו איש הולך רוח ושקר כזב ׳
לזרע אברהם הלא אתה יי׳ אלהינו הורשת ׳
לחמשים ושנים ותשלם החומה בעשרים ׳
לחם פנים ונתת על השלחן ׳
לטוב לנו ויצונו יי׳ לעשות את כל
לימין משה מוליך לימין משה ׳
ליום השבת מזמור שיר ליום ׳
ליום מועד מה תעשו ליום מועד ׳
ליהודה וישראל והנה דברי אסא הראשונים ׳
ליום השלישי והיו נכונים ליום ׳
לישבי הארץ ואתם אלת כרתו ׳
לכל הנמצא וירם יאשיהו לבני העם
לכסא כבוד ותקעתיו יתד במקום נאמן ׳
לכל העבר בקע לגלגלת מחצית
לכל כליו ועשית סירות ולדשנו
לכל איביך תמצא ידך לכל איביך
לכל הבא מלבד התיחשם לזכרי׳
לכל בן נכר כה אמר יי׳ כל בן נכר׳
לכל לראש לך יי׳ הגדולה והגבורה
ללחם המערכת ומנחת התמיד ועולת התמיד ׳
למשה איש תפלה למשה איש האלהים ׳
למאה ועשרים והלוים המשררי׳ כלם
למשכן העדות והלוים יחנו סביב ׳
למי מריבה יאסף אהרן אל עמיו ׳
למי נדה ואסף איש טהור ׳
למשיח יי׳ ויאמ׳ לאנשיו חלילה לי
למימי קדם הלא שמעת למרחק ׳
למלכי ישראל לכן תתני שלוחים על
למאני דהבא בלשאצר אמר בטעם חמרא ׳
לנגד יי׳ אין חכמה ואין תבונה׳
לנפש חיה וייצר יי׳ אלהי׳ את האדם
לשר הטבחים ושם אתנו נער עברי ׳
לעם קדוש יקימך יי׳ לו לעם ׳
לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו ׳
לפר החטאת ועשה לפר כאשר עשה
לפתח אהלו וישמע משה את העם
לפרעה נכה והכסף והזהב נתן ׳
לצור מעוז היה לי לצור מעוז ׳
לקול יי׳ אלהיך ויאמר אם שמוע תשמע ׳
לקרבן אשה שור או כשב או עז ׳
לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו ׳
לריח שמניך טובים שמן תורק ׳
לראש בית אבתם ואת שם אהרן תכתב ׳
לראשי האבת כל אלה בני ידיעאל ׳
לרוח שקר ויאמ׳ אצא והיתי ד״ה
לשממה תהיה מצרים לשממה תהיה
לשש מאות אלף בקע לגלגלת מחצית ׳
לשערי ירושלם כי חלה לטוב ישבת
לתת שממה לכן הנה ימים באים דוהשמעתי ׳

ד׳ מלין יתיר למ״ד במצעות

תיבות׳ ונמסר בדניאל סימן ה׳ ׳

אמר המעתיק קשה דהאי פסו׳ לשערי ירושלם דכי חלה לטוב דבמיכ׳ דמייתי בעל המסור׳ בהאי א״ב ברוב הספרי׳ שלנו הוא בשער בלא ל׳ ולפום ריהטא הוה מספק׳ לן אמנם נהירא לן דודאי טעות והכי קרי׳ לשער ירושלם מדקא חזינא דאיכא פסוק אחרינא דכתיב לשערי ירושלם דקבורת חמור יקבר דבירמיה דאם לאכן מאי קאמ׳ בעל המסורת א״ב מן חד חד ולית דכו׳ האיכא ב׳ אלא על כרחין טעות סופר במסורת ודלוג דכך דינו לשער י ירושלם כי חלה לטוב לשערי ירושלם קבורת חמור יקבר ואתי שפיר ודוק וגם לעיל בהאי א״ב הוה נמסר למעט׳ ידיך דתקרא ואבוי אענך דאיוב ואיכא למעשה ידיך דוהכרתי פסיליך דמיכה ומחקתי ע״כ ׳

א״ב מן חד חד לא׳ מלעיל

דלוג וסימניהון ׳

לאלהים זובח לאלהים יחרם ׳
לאנשים הנה נא לי שתי בנות ׳
לאלפים נצר חסד לאלפים ׳
לאמורי וירא בלק בן צפור ׳
לנתחים ונקרבתם בבקר לשבטיכם
לנמות ויעבד לו והכהנים ׳
לנרית הבט לברית כי מלאו׳
לדם ולא תחניפו את הארץ ׳
לדור לילה ויום לא תכבה ׳
לדור זרע יעבדנו יספר ׳
להון בכהל להון איש רע עין ׳
לזר בני אם ערבת לרעך ׳
לחרם ואחלל שרי קדש ואתנה
לחיים והיה הנשאר בציון ׳
לטהר ויראו את אלהי ישראל ׳
לטרח חדשיכם ומועדיכם ׳
לטבח ואגיד להם את יד אלהי ׳
לטבים הטיבה יי׳ לטובים ׳
ליושב ולרוח משפט ליושב ׳
לכלב ואנשי קדש תהיון לי ׳
ללת וכלתו אשת פנחס ללת ׳
למאה ולקחני עשרה אנשים ׳
למת בנים אתם ליי׳ אלהיכם ׳
לנפש צוף דבש אמרי נעם ׳
לנגע כי יפלא ממך דבר ׳
לשער הצהוב וראהו הכהן והנה פשה
לעוף וכל דם לא תאכלו ׳
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש ׳
לעולה ואל הכהף מחוצה ׳
לפתח הלא אם תטיב ׳
לפנים במים הפנים לפנים ׳
לצמיתת ואם לא יגאל עד מלאת
לקחת שחד לקחו בך למען ׳
לרע והנה שבע פרות אחרות
לרעה לב חרש מחשבת און ׳
לראש ויעמד לראש רחבעם ׳
לרבבה ולקחנו עשרה אנשים למאה ׳
לשיר ויהי בבאם בשוב דוד ׳
לשער ויאמר להם כה אמר יי׳ שימו ׳
לשלל ויאמרו דם זה החרוב ׳
לתורה וישוע ובני ושרביה ׳

וחלופיהון א״ב מן חד חד

מלרע לא׳ וסימניהון

לאיים וישב פניו לאיים כתיב ׳
לאפוד ויעש אתו גדעון לאפוד
לבהמה נותן לבהמה לחמה ׳
לבקרים ותפקדנו לבקרים ׳
לגר וכי תשיג יד גר תושב ׳
לגברים ויספרו הלוים מבן ׳
לדין כי יפלא ממך דבר ׳
להמזבח ויאמר חזקיהו להעלות ׳
להגדוד ויבדילם אמציהו להגדוד
לוינו ובכל זאת אנחנו כרתים׳
לזר גירי ביתי ואמהותי ׳
לחגא והיתה אדמת יהודה למצרים ׳
לטמא והבדלתם בין הבהמה ׳
ליסוד בחדש השלישי החלו ׳
לכרוב ועשת כרובים ותמורים ׳
ללילה יום ליום יביע אומר ׳
למחנה כי לעת יום ביום ׳
למסילה ויאמרו הנה חג יי׳ בשילה
למאור ואת הבשם ואת השמן ׳
למרום לשום שפלים למרום ׳
לנער לתת לפתאים ערמה ׳
לשבע צדיק אוכל לשבע ׳
לעד לכן חכו לי נאם יי׳ ׳
לעולות ומנת המלך מן ׳
לפר ועשה לפר כאשר עשה לפר תניינ׳ דפסו׳ ׳
לפרכת מחוץ לפרכת העדות ׳
לצדיק תן לחכם ויחכם עוד ׳
לקבצי לכן חכו לי נאם יי׳ ׳
לרד כה אמר יי׳ למשיחו ׳
לשממה ונתתי את הר שעיר ׳
לתכן יחשב לתכן כרול ׳
לתתן ודביר בתוך הבית ׳

אב מן

מערכת אות הלמד

א״ב מן ב״ב דלוג מלעיל לא

וסימניהון

לאט והמלך לאט את פניו ׳
לאט המעט ממך תנחמות אל
לאחד ויה׳ כיום הששי לקטו ׳
לאחד כמספר אשר תעשו ׳
לאלף ולקחו עשרה אנשים ׳
לאלף הקטן יהיה לאלף ׳
לאיים כעל גמולות כעל ישל״ם ׳
לאיים אחריב הרים וגבעות ׳
לאחרונה כל הפקדים למחנה דן ׳
לאחרונה אין זכרון לראשונים ׳
לבן התשיעי לחדש התשיעי ׳
לבן למנצח עלמות לבן ׳
לבהמה מצמיח חציר לבהמה ׳
לבהמה ואעבר אל שער העין ׳
לבדים לעומת המסגרת היו ׳
לברים ויצק ארבע טבעת ׳
לגוי יספת לגוי ה׳ ב׳ בפסו׳ לגוי
לגפן אסרי לגפן עירה ׳
לגפן ויאמרו העצים לגפן ׳
לזבח ויין לנסך רביעית ההין ׳
לזבח ויאמר שלום לזבוח ליי׳ ׳
לטוב זה הדבר אשר צוה יי׳ לבנות צלפחד ׳
לטוב הכל כאשר לכל מקרה אחד ׳
למנחה זאת התור׳ לעולה למנח׳
למנחה ויאמ׳ ארנן ל׳ דוד קח לך
לנשים המה גלו ערותה ׳
לנשים אל תתן לנשים חילך ׳
לעדרים עזובות עדי ערוער ׳
לעדרים ידוע תדע פני צאנך ׳
לקץ כי עוד חזון למועד ׳
לקץ ואתה לך לקץ ותנוח ׳
לרום ובלכת החיות ילכו האופנים ׳
לרום שמים לרום וארץ ׳
לשדים יזבחו לשדים ׳
לשדים ויזבחו את בניהם ואת בנותיתם ׳

וחילופיהון דלוג מן תרין

תרין מלרע לא ברישי׳ וסימניהון

לאט ויצו המלך את יואב ׳
לאט ויאמר יי׳ יען כי מאס העם הזה ׳
לדבר אל תט לבי לדבר רע ׳
לדבר בו לדבר יחכל לו ׳
לדביר ומחשבון עד רמת המצפ׳
לדביר ויבן עשרים אמה ׳
לזאת ויאמר האדם זאת הפעם
לזאת אף לזאת יחרד לבי ׳
לחשך הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע ׳
לחשך השמש יהפך לחשך ׳
למלחמה ויאמר אם לשלום ׳
למלחמה הנביאים אשר היו לפני ׳
למשנה ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך ׳
למשנה ויי׳ שב את שבות איוב ׳
לנביא וידע כל ישראל מדן ועד
לנביא ואת יהוא בן נמשי ׳
לעשיר עשק דל להרבות לו ׳
לעשיר היה צאן ובקר ׳
לקש והיה בית יעקב אש ׳
לקש לא יבריחנו בן קשת ׳
לריק ואני אמרתי לריק יגעתי ׳
לריק הקשיח בניה ללא לה ׳
לריב כיום נקם בלבי שנת ׳
לריב הן לריב ומצה תצומו ׳

לשבת ותקח שרי אשת אברם ׳
לשבת אשר נטה לשבת ער ׳

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד

לא דלוג ולית דכוו׳ וסימניהון

אביגל ואת עמשא שם אבשלום
לאביגיל ויאמר דוד לאביגיל ׳
בעליהן כי יצא דבר המלכה ׳
לבעליהן ונשמע פתגם המלך ׳
בניהן כי נאפו ודם בידיהם ׳
לבניהן ויען לבן ויאמר אל יעקב
בקעם כה אמר יי׳ על שלשה פשעי בני עמון ׳
לבקעם אחרי הדברים והאמת ׳
גני עורי צפון ובואי תימן ׳
לגני באתי לגני אחתי כלה ׳
הניח והיה כיום הניח יי׳ לך ׳
להניח וראשית כל בכורי כל ׳
הוללים לא יתיצבו הוללים ׳
להוללים אמרתי להוללים ׳
הודיעך ויענך וירעיבך ׳
להודיעך קשט אמרי אמת ׳
חרדת אדם יתן מוקש ׳
לחרדת ותהי חרדה במחנה ׳
חטאה הוי משכי העון ׳
לחטאה והקריבו לחנכת בית ׳
טבחה כי עליך הורג וכל ׳
לטבחה ואתה יי׳ ידעתני ׳
ימא וארבע חיון רברבן ׳
לימא ענא דניאל ואמר ׳
יקהת לא יסור שבט מיהודה ׳
ליקהת עין תלעג לאב ותבוז ׳
ידעיך כל ידעיך בעמים ׳
לידעך משוך חסדך לידעיך ׳
כרמו כי יבער איש שדה ׳
לכרמו אשירה נא לידידי ׳
מרבה כל הולך על גחון ׳
למרבה כתיב המשרה ולשלום ׳
משגת אם דל הוא ואין משגת ׳
למשגת אם שלש שנים רעב ׳
מועדה והשבתי כל משושה ׳
למועדה ושמרת את החוקה הזאת
מוצאיהם ויכתב משה את ׳
למוצאיהם למסעיהם על פי ב׳ בפסוק ׳
מעדנים יסר בנך ויניחך ׳
למעדנים האכלים למעדנים ׳
משיחי והקימתי לי כהן נאמן ׳
למשיחי שם אצמיח קרן לדוד ׳
פעלות כי לא יבינו ל׳ פעלות יי׳ ׳
לפעלות אדם בדבר שפתיך ׳
קחתך ותאמר לה המעט קחתך
לקחתך ויבאו עבדי דוד ל׳ אביגיל
קרבה אל נפשי גאלה ׳
לקרבה ויקרא משה אל בצלאל ׳
רויה תערוך לפני שלחן ׳
לרויה הרכבת אנוש לראשנו ׳
רבבה הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי ׳
לרבבה ודן רכלתך בבגדי חופש
שפנים עם לא עצום ׳
לשפנים הרים הגבהים ליעלים ׳
תתם ולא שמע אמציהו ׳
לתתם ויסירו העלה לתתם ד״ה ׳

חד מן יח זוגין מן חד וחד

חד מלרע וחד מלעיל ל׳ בריש תיבות׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן כ״ג ׳

אלין זוגין חד ל׳ וחד ול׳

וסימניהון

לחשך קץ שם לחשך ׳

ולחשך ויקרא אלהים לאור יום ׳
לקחת שחר לקחו בך למען ׳
ולקחת בידך עשרה לחם ונקדי׳
למסע ויאמר יי׳ אלי קום לך ׳
ולמסע עשה לך שתי חצצרת ׳
לטהור והבדלתם בין הבהמה ׳
ולטהור הכל כאשר לכל מקרה ׳
לחטאת והביא אותם אל הכהן והקריב ׳
ולחטאת זאת התור׳ לעלה למנחה
לחיות גם מעוף השמים ׳
ולחיות אתי אל עמי ׳
לחיותם ויעש להם יהושע שלום ׳
ולחיותם להציל ממות נפשם ׳
לצים אשרי האיש אשר ׳
ולצים עד מתי פתאים תאהבו פתי ׳
למעוז טוב יי׳ למעוז ביום ׳
ולמעוז ואני בשנת אחת לדריוש
להציב ויך דוד את הדרעזר ד״ה
ולהציב והיתה הפצירה פים ׳
לבנה ויקח לו יעקב מקל לבנה
ולבנה על ראשי ההרים יזבחו ועל
לדברו וימאסו בארץ חמדה ׳
ולדברו קויתי יי׳ קותה נפשי ׳
ליסד בחדש השלישי החלו ׳
וליסד ואשם דברי בפיך ׳
לשלש וצויתי את ברכתי לכם ׳
ולשלש והיתה הפצירה פים ׳
לשעירים ולא יזבחו עוד את זבחיהם ׳
ולשעירים ויעמד לו כהנים ׳
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש ׳
ולעגלים ויעמד לו כהנים לבמות ׳
ליוצא ובעתים ההם אין שלום ׳
וליוצא כי לפני הימים ההם ׳

ד׳ מלין נסבין יתיר למ״ד

וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ ג׳ וסי׳ ה׳ ׳

י״א מלין משמשין לל׳ בריש

תיבותא וסימניהון ׳

ללוט וגם ללוט ההולך ׳
ללבנת ויאמרו הנה חג ׳
ללהבת והיה אור ישראל ׳
ללשכת ואביא אתם ׳
ללבכם וכל יאמרו ׳
ללילה יום ליום יביע ׳
ללביא התצוד ללביא ׳
ללחמך ודי חלב עזים ׳
ללשם ויקראו ללשם ׳
ללכיש וילכדוה ביום ׳
ללבושך מדוע אדום ׳
ללבושך כבשים ללבושך ׳
ללענה הירוצון בסלע ׳
ללשנו מאלה נפרדו ׳

ק״ת יחידאין משמשין ול׳

וסימניהון

ולימים ויאמר אלהים יהי מארות ׳
ולמשל ביום ובלילה ׳
ולשת גם הוא יולד בן ׳
ולמך כי שבעתים יקם ׳
ולאברם היטיב בעבורה ׳
ולפיד ויהי השמש לבא ׳
ולוז ויקח לו יעקב מקל לבנה
וללאה השדה אל צאנו ׳
וללבן שתי בנות שם ׳
וליצחק זאת הארץ אשר ׳
ולהשיב כספיהם איש אל שקו ׳
ולבנימן לכלם נתן לאיש ׳
ולבנים תבן אין נתן לעבדיך ׳

ולעמך ויאמר משה לפרעה ׳
ולזכרון והיה לך לאות ׳
ולטוטפת והיה לאות על ידכה ׳
ולמצרים ויספר משה לחתנו ׳
ולהביאך הנה אנכי שולח ׳
ולאלהיהם לא תכרת ׳
ולזקני ויהי ביום השמיני ׳
ולאחתו הבתולה הקרובה ׳
ואחתו לאביו ולאמו ׳
ולחלל ואני אתן את ׳
ולחיה ולבהמתך ולחיה ׳
ולארץ ולא תחניפו ׳
ולשמש וילך ויעבד ׳
ולנערה לא תעשה דבר ׳
ולתתך עליון על כל הגוים ׳
וללוי אמר תמיך ואוריך ׳
ולזבולן אמר שמח ׳
ולנפתלי אמר נפתלי שבע ׳
ולגד אמר ברוך מרחיב ׳
ולשבט הלוי לא נתן ׳
ולצאת עודני היום ׳
ולכלב בן יפנה לא ׳
ולאיש הנה בתי ׳
ולמשפחתו ויתהלכו בארץ ׳
ולנער וגם תבן גם ׳
ולזבח ועלה האיש ההוא ׳
ולהמיתו וישלח שאול ׳
ולקראת ויבא דוד ׳
ולמשפט ויחי מהיום ׳
ולהקים לבעבור סבב ׳
ולאביגיל אשת נבל הגיד ׳
ולשכב עם אשתי דאוריה ׳
ולאנשים אשר אתו דאבנר ׳
לאישה ותאמר לנעריה ׳
ולשלום ויאמר אוריה אל דוד ׳
ולאבשלום ויהי אחר הדברים ׳
וליהונתן בן שאול ׳
ולמפיבשת בן קטן ׳
ולאמנון רע ושמו ׳
ולשנא לאהבה את שנאיך ׳
ולזעק ומה יש לי עוד צדקה ׳
ולאשה עגל מרבק ׳
ולדור ישבו דמיהם בראש ׳
ולויות ויפתח על הלחת ידתיה
ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב ׳
ולהמית ותאמר אל אליהו ׳
ולקלי ויכתב עליהם ספר שנית
ולטוב הוי האמרים לרע ׳
ולשארית כי מי דימון מלאו דם ׳
ולחסות ההלכים לרדת מצרי׳
ולדבר כי נבל נבלה ידבר ׳
ולהכות בן לריב ומצה ׳
ולקח מהם קללה דישעיה ׳
ולחום בן אדם ׳
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים ׳
ולהיטב כי אויל עמי ׳
ולרעב הנביאים אשר היו לפני ׳
ולמקום ועשיתי למקום דירמיה ׳
ולמואב על כן למואב איליל ׳
ולרשע ונתתיו ביד ׳
ולגשת ולא יגשו ׳
ולבן ואל מת אדם ׳
ולעולה ושה אחד ׳
ולקח ואתה בן אדם ׳
ולפקוד וריב לה׳ עם יהודה ׳
ולפותה גולה סוד הולך רכיל ׳
וליום ומה תעשו ׳
ולמטה ולא נשא דוד ׳
ולאחר וארעה את צאן ההרגה ׳
ולהנה ואשא את עיני ׳
ולחלות ובאו עמים רבים ׳
ולזמר טוב להודות ליי׳
ולבקר

ולבקר אחת שאלתי ׳
ולספר לשמע בקול תודה ׳
ולישרי אור זרוע לצדיק ׳
ולישרים הטיבה יי׳ לטובים ׳
ולמות יסר יסרני יה ׳
וללמדם ילדים אשר אין ׳
ולגדלם וימן להם המלך ׳
ולקבל מלכא כל שאצר ׳
ולחתום שבועים שבעים ׳
וללבן ומן המשכילים יכשלו ׳
ולנחמו וישמעו שלשת ׳
ולשון בארך אפים ׳
וליועצי מרמה בלב ׳
ולאחוז תרתי בלבי למשך ביין ׳
ולכנוס כי לאדם שטוב ׳
ולאחד גם ישכבו שנים ׳
ולהיות פתשגן הכתב ׳
ולהרג אשר נתן המלך ׳
ולמרדכי היהודי את כל תוקף ׳
ולאבדם כי המן בן ׳
ולצוות ואת פתשגן כתב הדת ׳
ולהגיד ב׳ בפסוק ׳
ולהסירן ותבואנה נערות ׳
וללקוט דודי ירד לגנו ׳
ולנעמי מודע לאישה ׳
ולכלכל והיה לך למשיב ׳
ולהפיל זרעם בגוים ׳
ולרשעים אמרתי להוללים ׳
ולעולם ראש דברך אמת ׳
וללחם המערכת ב׳ בפסוק ׳
ולנגיד כי יהודה גבר באחיו ׳
ולהכין וליעצים לרב ׳
ולזכרי פקדיו לעשותם ׳
ולהזכיר ויתן לפני ארון יי׳ ׳
ולפקח בן רמליהו ׳
ולשרתו אז אמר דויד לא לשאת ׳
ולהלחם עמו זרוע בשר ׳
ולעדור מזבולון יצאי צבא ׳
ולמשפחתו ויתהלכו אתה לשבעה ׳
ולריב וגם בירושלם ׳
ולתשובת חשנה שלח ׳
וללמוד כי עזרא הכין לבבו ׳
ולירושלים כל קבל דנא ׳
ולהתחתן הנשוב להפר ׳
וליהודים והסגנים לא ידעו אנה ׳
ולסבלט זכרון אלהי לטובה ׳
ולעולת וללחם המערכת ולעולת
ולקרבן העצים דעזרא ׳

ה׳ משמשין לה׳ ברישי׳ וסי׳

להגדוד ויבדילם אמציהו ׳
להחומת והתודה השנית ׳
להנחותם ואתה ברחמיך ׳
להעם וידברו אליו דדה ׳
להמזבח ויאמר יחזקיהו להעלות ׳

כ׳ו נסבין למ׳ ברישי׳ ולית

דכוו׳ זוגא וסימנ׳

למתי ויאמר משה ׳
למקרא עשה לך שתי ׳
למדן ויצאו כל בני ׳
למקטנם ולא ילמדו ׳
למאה ולקחו עשרה ׳
למאה והלוים המשררים ׳
למרבה המשרה ׳
למשלח וכל הערים אשר במעדר ׳
למתחת וארבע האופנים ׳
למאד ויקברוהו דדה ׳
למשרים וחכך כיין ׳
למאדם ואמרת ׳
למשעף יסוב כל הארץ ׳

למלח ועתה נגינתם ׳
למשען יקדמוני ביום ׳
למיודעי מכל צררי ׳
למזמה אשר ימרוך ׳
למוליך עמו במדבר ׳
למדת ויש אשר אמרים ׳
למשמעים ועמהם הימן וירותון חצצרות ׳
למיכיהו והמלאך אשר דדה ׳
למורשה ויצא אסא ׳
למלכיה החמשי ׳
למימין הששי ב׳ בו ׳
למאני בלשאצר אמר בטעם ׳
למושיע ויאמר אך ׳

חד מן י״ר זוגין קדמא׳ נסיב

ל׳ ותנינא לא נסיב ולית דכוו׳ דסמיכין וסימניהון

לאב המון אני הנה בריתי אתך והייתי ׳
אב המון ולא יקרא עוד שמך ׳
לכל כליו ועשית סירתיו לדשנו ׳
כל כליו ויעש את כל כלי המזבח
למשכן קרח דבר אל העדה לאמר העלו ׳
משכן קרח ויעלו מעל משכן קרח ׳
למואב ויאמר מואב ב׳ זקני מדין
מואב ויאמר בלעם ב׳ האלהים ׳
לשלחה וענשו אתה מאת כסף ׳
שלחה ונתן האיש השכב עמה ׳
למעלה ועלה הגבול דביר מעמק
מעלה ותאר מצפון ויצא עין ׳
לאפיו ויקרא אחימעץ ויאמר ׳
אפיו וישקף ארונה וירא את המלך
לשבת טוב לשבת על פנת גג קדמא
שבת טוב שבת על פנת גג ׳
לחיים אורח לחיים שומר מוסר
חיים אורח חיים למעלה משכיל
לקח בגדו כי ערב זר קדמאה ׳
קח בגדו כי ערב זר תנינא
לרוח ויאמר אצא דדה ׳
רוח ועתה הנה נתן ה׳ דדה
ולתומים ויאמר התרשתא קדמא ׳
ותומים ויאמר התרשתא תנינא ׳
למאני בלשצר אמר בטעם ׳
מאני באדין התיו מאני דהבא ׳
לראשי שמאלו תחת לראשי קדמ׳
ראשי שמאלו תחת ראשי תנינא ׳

וחלופיהון ו׳ זוגין תנינא

נסיב ל׳ בחד ענין וקדמא קרחי ולית דכוו׳ דסמיכין וסימ׳

ממעלה ונכול האמרי ממעלה ׳
מלמעלה וישב גדעון בן יואש ׳
משכב וזה הדבר אשר תעשו ׳
למשכב וימצאו מיושבי יבש ׳
קחי ויקם וילך צרפתה ׳
לקחי ותלך לקחת ויקרא ׳
שער האשפות המשררים ׳
לשער האשפות ותהלוכות לימין ׳
ימים ומעת הוסר התמיד ׳
לימים אשרי המחכה ויגיע ׳
נחלה ונתן ארצם נחלה קדמאה ׳
לנחלה ונתן ארצם לנחלה תינינא

מלין דמשמשין לם בסוף

תיבותא וסימ׳

אראלם ל׳ הן אראלם צעקו חוצה
בשלם ל׳ הבשר ויתן לעם ׳
החלם ל׳ וזה החלם לעשו׳ ועתה
כלם ל׳ אשר טפחתי ורביתי איבי

צלם ל׳ סר צלם מעליהם וה׳
קלם ל׳ אשר קלם מלך בבל באש
והמשילם ל׳ ברכים והמשכילים ׳
כפעלם ל׳ הן פראים במדבר ׳
ולגדלם ל׳ שנים שנים דדניאל דזרעונים ׳
מנלם ל׳ לא יטה לארץ מנלם ׳
ומכלם ל׳ יצילנו יי׳ דתהלות ׳
כאכלם ל׳ ויהי כאכלם מהנזיד והמה

מלין דמשמשין לה בסוף

תיבותא וסימ׳

וכשפלה ל׳ תשפל העיר ׳
תהלה ל׳ ובמלאכיו תשים תהלה
אילה ל׳ נפתלי אילה שלחה ׳
נפלה ל׳ ביד יי׳ כי רבים רחמיו
זבלה ל׳ שמש ירח עמד זבלה ׳
כבתולה ל׳ אלי כבתולה חגורת ׳
אפלה ל׳ נא ביד יי׳ כי רבים ׳
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו ׳
בכהלה ל׳ ויכל בהבל ימיהם ׳
כחולה ל׳ כיקול כחולה שמעתי ׳
להומלה ל׳ עליך ׳
הנקלה ל׳ וידברו עבדי ׳
כלה ל׳ ענן וילך כן ׳
חלה ל׳ כי חלה גם ילדה ׳
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו ׳
ואשמאילה ל׳ ואם הימין ׳
אמולה ל׳ מה אמולה לבתך ׳
ואיחלה ל׳ לאור ויבא אפל ׳
והצלה ל׳ ריוח והצלה יעמוד ליהודים ׳
הגלילה ל׳ ויקח ׳
השפלה ל׳ הגבה והגבוה השפיל ׳
ההוללה ל׳ ונשאו עליך קינה ׳
טלטלה ל׳ גבר ׳
מגוללה ל׳ ושמלה ׳
והמכשלה ל׳ תחת ׳
ומרעלה ל׳ ואשראלה ל׳ ׳
אומללה ל׳ יולדת השבעה ׳
חוללה ל׳ ידו נחש בריח ׳
ויללה ל׳ מן המשנה ׳
לכסלה ל׳ ואל ישובו ׳

מלין דמשמשין לו׳ בסוף

תיבותא וסימ׳

הואילו ל׳ ועתה הואילו פני כי ׳
הבדלו ל׳ מתוך העדה הזאת ׳
הקהילו ל׳ ואת כל העדה הקהילו
אשתוללו ל׳ אבירי לב נמו ׳
יבלו ל׳ בטוב ימיהם שנותם ׳
העלו ל׳ מסביב למשכן קרח ׳
ויתנצלו ל׳ בני ישראל את עדים ׳
בשלו ל׳ ויאמר משה אלהם ׳
ויבחלו ל׳ להביא את המן אל ׳
מלו ל׳ כרב רכלתך מלו ׳
היפלו ל׳ ואמרת אליהם ׳
בשלו ל׳ ויאמר אלהם ׳
יחולו ל׳ על ראשי יואב ׳
הבשילו ל׳ אשכלותיה ׳
וישאלו ל׳ דבר נא באזני ׳
ויכלו ל׳ השמים והארץ ׳
ויכלו ל׳ את הימים והיה ׳
ויכלו ל׳ בכל אנשים ׳
ויבלו ל׳ יחד יבאו גדודיו ׳
יחוללו ל׳ הרפאים יחוללו ׳
והללו ל׳ את יי׳ ומקבציו ׳
תאכלו ל׳ ואם תמאנו ומריתם ׳
יחלו ל׳ לא יכהה ולא ירוץ ׳
ישפלו ל׳ הנה האדון יי׳ ׳

חיכלו ל׳ ויאמר לפני אחיו דעזרא
תגאלו ל׳ חנם נמכרתם ולא ׳
תבהלו ל׳ אל תבטחו בעשק ׳
כלו ל׳ מעשיכם דבר יום ביומו ׳
כלו ל׳ תפלות דוד בן ישי ׳

לא

כל ר״פ דבראשית ולא במ׳ב לא וסימ׳

אדוני לא אדוני שמעני ׳
יסור לא יסור שבט ׳

וכל ואלה שמות ותורת כהני׳ ר״פ לא בר מן ט״ו ולא וסימניהון

יכלה ולא יכלה עוד הצפינו ׳
יכלו ולא יכלו החרטומים ׳
יכול ולא יכול משה ׳
ישמע ולא ישמע אליכם פרעה ׳
שמעו ולא שמעו אל משה ׳
תותירו ולא תותירו ממנו עד ׳
תעלה ולא תעלה במעלות על ׳
יחללו ולא יחללו את קדשי ׳
יזבחו ולא יזבחו עוד זבחיהם ׳
תחללו ולא תחללו את שם ׳
יחלל ולא יחלל זרעו בעמיו ׳
תקיא ולא תקיא הארץ אתכם ׳
תשבעו ולא תשבעו בשמי ׳
תלכו ולא תלכו בחקות הגוי ׳
תונו ולא תונו איש את ׳

וכל ר״פ דוידבר דכו׳ ולא בר מן ז׳ לא וסימ׳

ישאירו לא ישאירו ממנו ׳
אוכל לא אוכל אנכי לבדי ׳
יום לא יום אחד תאכלון ׳
כן לא כן עבדי משה ׳
איש לא איש אל ויכזב ׳
הביט לא הביט און ביעקב ׳
נשוב לא נשוב אל בתינו ׳

וכל משנה תורה ר״פ דכוו׳ לא בר מן י״ז ולא וסימ׳

אביתם ולא אביתם לעלות ׳
אבה ולא אבה סיחון ׳
תחמד ולא תחמד אשת ׳
תתחתן ולא תתחתן בם ׳
תועבה ולא תביא תועבה ׳
ידבק ולא ידבק בידך ׳
יראה ולא יראה לך ׳
תקים ולא תקים לך ׳
ירבה ולא ירבה לו ׳
ישפך ולא ישפך דם ׳
תחס ולא תחס עיניך ׳
אבה ולא אבה יי׳ אלהיך לשמוע
תסור ולא תסור מכל הדברים ׳
נתן ולא נתן יי׳ לכם לב ׳
אתכם ולא אתכם לבדכם ׳
מעבר ולא מעבר לים היא ׳
קם ולא קם נביא עוד ׳

וכל אשלמתא קדמית׳ ר״פ דכו׳ ולא במ׳ט לא ׳

יתיצב לא יתיצב איש ׳
ימוש לא ימוש ספר ׳
היה לא היה דבר מכל ׳
היתה לא היתה עיר אשר השלים׳
נותר לא נותר עוקים בארץ ׳
נפל לא נפל דבר מכל ׳
עזבתם לא עזבתם את אחיכם ׳
טוב לא טוב הדבר הזה ׳
כן לא כן הדבר כי איש ׳

וכל ישעיה ר״פ דכוו׳ לא במ׳ו ולא וסימניהון

ישעה ולא ישעה אל המזבחות ׳
תשעינה ולא תשעינה עיני ראים ׳
יהיה ולא יהיה למצרים ׳
ישיב ולא ישיב אל לבו ׳
אתי ולא אתי קראת יעקב ׳

מערכת אות הלמד

צמאו ולא צמאו בחרבות ׳
וכל ירמיה ויחזקאל ר״פ דכו׳
ולא בר מן י״ד לא וסי׳
כאלה לא כאלה חלק יעקב ׳
באלה לא באלה חלק יעקב ׳
ישוב לא ישוב אף יי׳ ׳
ישוב לא ישוב חרון אף ׳
ושבתי לא ישבתי בסוד משחקים ׳
שלחתי לא שלחתי את הנביאים ׳
תקח לא תקח לך אשה ׳
כברית לא כברית אשר ׳
דכאו לא דכאו עד היום ׳
עליתם לא עליתם בפרצות ׳
עמים לא אל עמים רבים ׳
חסה לא חסה עליך עין ׳
תעבר לא תעבר בה רגל ׳
למענכם לא למענכם אני עשה ׳
וכל תריסר ר״פ דכוו׳ לא בר מן
ג׳ ולא וסימניהון
ולא זעקו אלי בלבם ׳
ולא ידעו עשות נכוחה ׳
ולא אחד עשה ושאר ׳
וכל ד״ה ר״פ דכו׳ ולא במ״ב
לא וסימניהון
לא הניח איש לעשקם ׳
לא לכם להלחם כזאת ׳
וכל שאר כתובים ר״פ דכותהון
לא במ״ר ולא וסימניהון ׳
הסגרתני ולא הסגרתני ביד אויב ׳
נסוג ולא נסוג ממך תהיינו ׳
שמע ולא שמע עמי לקול ׳
יהיו ולא יהיו כאבתם ׳
אמרו ולא אמרו העברים ׳
נתתי ולא נתתי לחטוא חכי ׳
ערך ולא ערך אלי מלין ׳
אמר ולא אמר איה אלוה ׳
נמצא ולא נמצא נשים יפות ׳
שמעתי ולא שמעתי לקול ׳
ידע ולא ידע כי רפאים ׳
למדתי ולא למדתי חכמה ׳
שמענו ולא שמענו אל עבדך ׳
שמענו ולא שמענו בקול יי׳ אלהים

חד מן קכ״ג פסוקים דמיחדין
דאית בהון מן ב׳ ולא
ולא וסימניהון
והקמתי את בריתי אתכם ׳
נשא ולא נשא אתם הארץ ׳
יכול ולא יכול יוסף להתאפק ׳
מצות יאכל את שבעת ׳
אראנו ולא עתה אשורנו ׳
ותשובו ותבכו לפני יי׳ ׳
ובשלוח יי׳ אתכם מקדש ברנע ׳
תחמוד ולא תחמד דמ״ת ׳
יראה ולא יראה לך שאור ׳
ביומו תתן שכרו ולא ׳
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב ׳
אשה תארש ואיש אחר ׳
שורך טבוח לעיניך ׳
וכי ירדף גאל הדם ׳
וישלח ישראל מלאכים אל מלך
ארום ׳
וכעת מותה ותדברנה ׳
שלישה ויעבר בהר אפרים ׳
תכרית ולא תכרית את חסדך ׳
לרצים ויאמר המלך לרצים ׳
ואבי ראה גם ראה את ׳
והאנשים טובים לנו מאד ׳
ויקצפו עליו שרי פלשתים ׳
זקני ויקמו זקני ביתו ׳
ויתקע יואב בשופר ויעמדו ׳
ושמתי מקום לעמי ישר׳ ונטעתים
והכרו ושמתי מקום ׳
אל בני ויאמר המלך אל אבשלום

וישלח אבשלום אל יואב ׳
ויחן יי׳ אתם וירחמם ׳
והריחו ביראת יי׳ ולא למראה ׳
הוי בנים סוררים נאם יי׳ ׳
התמהמהו ותמהו השתעשעו ׳
ומצרים אדם ולא איש ׳
וקוי יי׳ יחליפו כח ׳
ראות רבות ולא תשמור ׳
מי נתן למשסה יעקב ׳
וישפך עליו חמה אפו ׳
רעה אפר לב הותל ׳
נבראו עתה נבראו ולא מאז ׳
מהר צעה להפתח ׳
נגש והוא נענה ׳
צמנו למה צמנו ולא ׳
הנני כי הנני בורא שמים ׳
תאבל על כן תאבל הארץ ׳
סכל שמעו נא זאת עם ׳
עשתכם ועתה יען עשתכם ׳
היפלו ואמרת אליהם כה ׳
עזבכם ויאמר יי׳ על עזבכם ׳
דגר קרא דגר ולא ילד ׳
כערער והיה כערער בערבה ׳
יפרסו ולא יפרסו להם על ׳
יענוכה ודברת אליהם את כל ׳
בשרירות ולא שמעו ולא הטו ׳
שמעו ולא שמעו אלי ולא הטו ׳
שמעו ולא שמעו ולא הטו ׳
ושמתי ושמתי עיני עליהם לטובה
ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו ׳
ואל תלכו אחרי אלהים אחרים ׳
ויצא מהם תודה וקול ׳
ועבדך מקץ שבע שנים תשלחו ׳
הוקם את דברי יהונדב ׳
כל יהודה לכן כה אמר יי׳ הנני מביא ׳
ואשלח אליכם את כל עבדי ׳
אם שוב תשבו בארץ הזאת ׳
פחדו ולא פחדו ולא קרעו ׳
ישבו לכן ישבו ציים את איים ׳
באמרו לרשע מות תמות ׳
תחס ולא תחס עיני ׳
וחברו ולא תחס עיני עליך ׳
המרי בן אדם בתוך בית ׳
הרעים כה אמר יי׳ הנני ׳
מטע והקמתי להם מטע ׳
ועשיתי אתם לגוי אחד ׳
ולא ישאו עצים מן השדה ׳
ורדפה את מאהביה ולא ׳
ואכלו ולא ישבעו הזנו ׳
וענה גאון ישראל בפניו ׳
ישפטו בין עמים רבים ׳
המליכו הם המליכו ולא ממני ׳
ונעו שתים שלש שנים ׳
בששכם לכן יען בששכם ׳
הלא חשך יום יי׳ ולא אור ׳
ותסג אתה תאכל ולא תשבע ׳
שועתי עד אנה יי׳ שועתי ׳
היין ואף כי היין בוגד ׳
חילם והיה חילם למשסה ׳
כאבתיכם אל תהיו כאבתיכם ׳
כאשר קראתי והיה כאשר ׳
ונערתי לכם באכל ולא ׳
יואב בן צרויה החל למנות ׳
וכל ריב אשר יבא אליכם ׳
ולא הסב יאשיהו פניו ׳
אלהי אקרא יומם ולא תענה ׳
רחום והוא רחום יכפר ׳
ובצלעי שמחו ונאספו ׳
כל זאת באתנו ולא שכחנוך ׳
פה להם ולא ידברו עינים ׳
אזנים להם ולא ישמעו ׳
ישען על ביתו ולא יעמד ׳
יעבר הן יעבר עלי ולא ׳

יהרס הן יהרס ולא יבנה ׳
יכבדו בניו ולא ידע ׳
מה ידעת ולא נדע תבין ׳
שזפתו עין שזפתו ׳
משיב יגע ולא יבלע ׳
שורו עבר ולא יגעיל ׳
שמאל בעשתו ולא אחז ׳
שגיא הן אל שגיא ולא נדע ׳
ישחק לפחת ולא יחס ׳
אחת דברתי ולא אענה ׳
מי זה מעלים עצה ׳
יקראונני אז יקראונני ׳
וראיתיו מגיע אצל האיל ׳
נשארתי ואני נשארתי לבדי ׳
ובעמדו תשבר מלכותו ׳
ולקץ שנים יתחברו ׳
ועמד על כנו נבזה ולא ׳
וישם פניו לבא בתקף ׳
והעד בהם להשיבם אל ׳
וימאנו לשמוע ולא זכרו ׳
וכראות ויצא המן ביום ׳
פתחתי אני לדודי ודודי חמק ׳

חד מן מ״ז פסוקים דאית
בהון מן ג״ג לא לא
לא דמיחדין וסימניהון
אבימלך ויאמר אבימלך לא
כמעשה ארץ מצרים אשר ׳
בהמתך את חקתי תשמרו ׳
יקרחה לא יקרחה קרחה ׳
אלילים לא תעשו לכם ׳
מיין ושכר יזיר חמץ ׳
ובתים מלאים כל טוב ׳
חפצת והיה אם לא חפצת ׳
וידעתם היום כי לא את בניכם ׳
יזבחו לשדים לא אלוה ׳
האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו
ואתן לכם ארץ אשר לא ׳
ויחגר דוד את חרבו ׳
גם ויאמר העם לא ׳
המכים ואת בני המכים לא ׳
בניהם וחברו את בניהם ׳
בחוריו על כן על בחוריו ׳
ידמה והוא לא כן ידמה ׳
ונאספה שמחה וגיל מן ׳
עמקי לא אל עמים ׳
ביבש קצירה תשברנה ׳
כי תעבר במים אתך אני ׳
שחורה ובאה עליך רעה ׳
גם לא שמעתם גם לא ׳
תחפירי אל תיראי כי לא ׳
דאגת ואת מי דאגת ׳
ומעולם לא שמעו ולא האזינו ׳
הכהנים לא אמרו איה יי׳ ׳
המנכם לכן כה אמר יי׳ יען ׳
המכר כי המכר אל הממכר ׳
כספם בחוצות ישליכו זהבם ׳
ובכתב והיתה ידי אל הנביאים ׳
על ההרים לא אכל תני׳ דספרא ׳
הונה ואיש לא הונה חבלתו ׳
הדרכי ואמרתם לא יתכן ׳
הדרכי ואמרו בני עמך לא ׳
צדקת ואתה בן אדם אמור ׳
קרא ויאמר קרא שמו לא עמי
ותפש הקשת לא יעמד ׳
לא יכלו כי לא יכלו לעשותו ׳
אשרי האיש אשר לא הלך ׳
רגל לא רגל על לשונו ׳
כספו לא נתן בנשך ׳
ישבו כי לא ישבו אם לא ׳
פני יי׳ חלקם לא יוסיף ׳
וסוף לחם חמודות ׳
וארבעים שנה כלכלתם במדבר

ט׳ פסוקים ולא ולא ולא
וסימניהון נמסר בירמיה סימן ז׳ ׳

חד מן לג׳ פסוקי׳ דמיחדי׳
מן ג׳ לא ולא ולא
ט׳ מנהון ר״פ דמיחדין וסי׳ נמס׳ באיוב
סי׳ ט״ו וכ״ד במצעות פסו׳ וסימני׳
יובל היא שנת החמשים ׳
אמר ויאמר יי׳ אלי לאמר ׳
כי אל רחום יי׳ לא ירפך ׳
גפרית ומלח שרפה כל ארצה ׳
תריעו ואת העם צוה יהושע ׳
עשקתנו ויאמרו לא עשקתנו ׳
את הצי ויאמר איש האלהים
אל המלך ׳
כי כן צוה אתי בדבר יי׳ ׳
אוכל ויאמר לא אוכל לשוב ׳
לא שמעו על אשר לא שמעו
בקול ׳
מכף רגל ועד ראש אין בו ׳
בושי צידון כי אמרים ׳
כיונק ויעל כיונק לפניו ׳
ונפצתים איש אל אחיו ׳
חללי והיו חללי יי׳ ביום ההוא ׳
ובנו את במות הבעל ׳
אזכרנו ואמרתי לא אזכרנו ׳
שקר ויאמר אלי שקר ׳
ואחריכן נאם יי׳ אתן את צדקיהו ׳
אפרע אני יי׳ דברתי באה ׳
בחמה גם אני אעשה בחמה ׳
יגבהו למען אשר לא יגבהו ׳
שארית ישראל לא יעשו עולה ׳
בזה כי לא בזה ולא שקץ ׳

ו׳ ר״פ לא לא ולא וסימני׳ נמסר
בסדר קדשים ׳

ג׳ ר״פ לא ולא לא וסימני׳ נמסר
בסוף בחקתי ׳

לא ז׳ ר״פ בספר במדבר וסימ׳
נמסר בסדר מטות ׳

ט׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא
דמיחדין וסימניהון
נמסר בישעיה סוף סימן ה׳ ׳

ח׳ פסוקי׳ לא לא לא לא וסי׳
נמסר ביחזקאל סי׳
י״ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל
לדמאה ׳

ג׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא
ולא וסימני׳ נמסר
בפרשת בהעלותך ׳

ד׳ זוגין מן ב״ב בחד עניין קדמ׳
נסיב לא ותנייא לא
נסיב לא וסימני׳
לא אדני שמעני השדה נתתי
אדני שמעני ארץ ארבע ׳
לא הפך לבן ואם בהרת לבנה ׳
הפך לבן וראהו הכהן ׳
לא עשיתם לכן כה אמ׳ יי׳ יען המנכם
עשיתם וידעתם כי אני יי׳ אשר
בחקי ׳
לא נחשב וכל כלי משקה דמלכים
נחשב וכל כלי משקה דד״ה ׳

ו׳ פסוקי׳ ולא לא ולא וסימני׳
נמסר בסוף סדר קרח

ג׳ סבירין ולא וקרין לא וסימני׳
נמסר בסדר משפטי׳

ולא קריין יחידאין וסימני׳

ולא מצאה היונה מנוח לכף ׳
ולא תכרת והיה האכל לפקדון ׳
ולא ביד ואני ידעתי ׳
ולא תוסיפון העתירה אל ׳
ולא נחם ויהי בשלח פרעה ׳
ולא תעלה

ולא תעלה במעלות על מזבחי ׳
ולא פשה וראה הכהן ׳
ולא יאכל נפש אשר ׳
ולא יגאל אך כל חרם ׳
ולא נשתה נעברה בארצך ׳
ולא יצאו וישארו שני ׳
ולא תחמד דמשנה תורה ׳
ולא תקח לא תטה משפט ׳
ולא יסור ולא ירבה לו ׳
ולא יזידון וכל העם ׳
ולא תסור מכל הדברים ׳
ולא תשימו בנים אתם ליי׳ ׳
ולא הוריש מנשה את בית שאן ׳
ולא באו וילך במדבר ׳
ולא יצילו ולא תסורו ׳
ולא מת ויאמר העם אל שאול ׳
ולא הגידה ותבא אביגיל ׳
ולא אשנה ויאמר אבישי אל דוד ׳
ולא ירד וישכב אוריה ׳
ולא שמר וצוה אליו על הדבר ׳
ולא תאבה ויאמרו אליו ׳
ולא תשמע ראות רבות ׳
ולא תעלה וימצא מלך ׳
ולא ידעתם שמעת חזה כלה ׳
ולא לנצח כי לא לעולם ׳
ולא ילכו בעת ההיא ׳
ולא תחללו את שם קדשי ׳
ולא יבאו לראות כבלע ׳
ולא אשיבנה הנה ברך לקחתי ׳
ולא יעבד ומבן חמשים ׳
ולא ראה לא הביט און ביעקב ׳
ולא תעבד ואכלת ׳
ולא ירבה לו נשים ׳
ולא שכחתי ולא אכלתי באני ממנו
ולא תגרעו ולא תוסיפו ׳
ולא שנא וכי ירדף ׳
ולא ישאירו ויחנו עליהם וישחיתו ׳
ולא אותה ויאמר יהונתן ׳
ולא נעלה אם כה יאמרו ׳
ולא חטאתי ואבי ראה ׳
ולא יחיה והכה דוד ׳
ולא עשית כאשר שמע ׳
ולא נעדר להם מן הקטן
ולא תשוב כי כן צוה אתי ׳
ולא השאיר ויאמר תפשו ׳
ולא ישים וישפך עליו ׳
ולא תדע למה צמנו ׳
ולא יעשה והיה כי תרבו ׳
ולא יספדו ומתו גדלים ׳
ולא תקום ואמרת ככה ׳
ולא מתי תשואות מלאה ׳
ולא יקחו ממך אבן ׳
ולא תראה לעיניהם על ׳
ולא יתנו למען אשר ׳
ולא תשיג ורדפה את מאהביה ׳
ולא תמצא ב׳ בו ׳
ולא אבא לא אעשה ׳
ולא ימלט ראיתי את ׳
ולא תשבע אתה תאכל ׳
ולא תוסיפו ביום ההוא ׳
ולא יועילוך אני אגיד ׳
ולא יערוב למען אשר ׳
ולא אענה הן אזעק ׳
ולא כוח פנה אל תפלת ׳
ולא נסוג ממך תחיינו ׳
ולא היו וימת אלעזר ׳
ולא עלה יואב בן צרויה החל ׳
למנות דה״ ׳
ולא תצליחו ורוח אלהים ׳
ולא נעשה פסח כמהו דה״ ׳
ולא הגרתי ואקום לילה ׳
ולא לו וישם פניו לבא ׳
ולא עבר להם לבדם ׳

ולא עת אשר קמטו ׳
ולא תמצא לא ידע אנוש ערכה ׳
ולא איתי וכל דיירי ארעא ׳
ולא כן אני ידעתי ׳
ולא לקחו ואמרת אליהם ׳
ולא היתה כרם אחתך ׳
ולא יצאו כבאם הכהנים ׳
ולא אלהים כי מישראל והוא
חרש עשהו ׳
ולא יפל כי הנה אנכי מצוה ׳
ולא ישבע אף כי היין בוגד ׳
ולא ראיתי נער הייתי ׳
ולא האמינו בכל זאת חטאו ולא ׳
ולא יזכר אמרו לכו ונכחידם מגוי
ולא לעולם לא לנצח אריב ׳
ולא הכיר דוד את ׳
ולא בחרתי מן היום ׳
ולא לך ויעמדו ׳
ולא שמעתי ויהי בדבר ׳
ולא הייתי ויהי בחדש דעזרא ׳
ולא תעמד וישם פניו ׳
ולא יפתח הן יהרס ׳
ולא יאזינו אזנים לדם ׳
ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו ׳
ולא זר אשר אני ׳
ולא ימאס הן אל כביר ׳
ולא אמצא ואולם בלב תשבו ׳
ולא יחטא כי אדם אין צדיק בארץ
ולא ימלט אין אדם ׳
ולא ימצא וראיתי ׳
ולא זה ויאמר אליהם ׳

לא מ׳ יחידאין וסימניהון

לא מצא ויקרא האדם שמות ׳
לא יעדה אם רעה בעיני ׳
לא יעבר כל ימי נזרו ׳
לא נודע כי ימצא חלל באדמה ׳
לא הורישו ואת היבוסי יושבי
ירושלם ׳
לא אפר ויעל מלאך יי׳ רהבוכי׳
לא יגש וזה דבר השמטה ׳
לא שמרתם הדבר הזה אשר אתם ׳
לא טובת דצפחת המים ׳
לא יראו ויהי בתחלת שבתם ׳
לא ירחמו וקשתות נערים ׳
לא עתה לכן כה אמר יי׳ ׳
לא האזינו ומעולם לא שמעו ׳
לא הקשיבו שמעי הארץ ׳
לא יקברו ומתו גדולים ׳
לא נזהר והצופה כי יראה ׳
לא ישאו ושפט בין הגוים ׳
לא תחיה והיה כי ינבא ׳
לא יראו תבא עד דור אבותיו ׳
לא אמות כי אחיה ׳
לא עזבתם את אחיכם ׳
לא אענה אשר אם צדקתי ׳
לא ילין בחוץ לא ילין ׳
לא פנים אם קהה הברזל ׳
לא האמין ויגידו לו לאמר ׳
לא יראו והסירתי את כפי ׳
לא משו וארון ברית יי׳ ומשה ׳
לא תיראום כי יי׳ אלהיכם ׳
לא תשלחום ויאמרו אליו ׳
לא תאכלום כל הולך על ׳
לא בחרבך ולא בקשתך ׳
לא יתחטא הוא יתחטא בו ׳
לא תשתה כרמים תטע ׳
לא ידעון המאכילך מן במדבר ׳
לא הטהרנו המעט לנו את ׳
לא מצאתה ויאמר יהודה לתמר ׳
לא מצאתיה וישב אל ׳
לא נתנו וילחצו האמרי ׳

לא חמל את הכבשה ישלם ׳
לא קרבה לא שמעה בקול ׳
לא קם וכמהו לא היה לפניו
מלך ׳
לא תחת שאו לשמים ׳
לא שתה חרש ברזל מעצד ׳
לא הדריכהו בני שחץ ׳
לא הכירוהו ויכר יוסף את ׳

הלין ס״ז זוגין חד לא וחד ולא וסימניהון

לא לך ויעמדו על עזיהו דה״
ולא לך ב׳ בפסוקא ׳
לא ידעון המאכילך מן ׳
ולא ידעון ויענך ׳
לא נראה ויען משה ׳
ולא נראה ויעש המלך ׳
לא תנאף דואלה שמות ׳
ולא תנאף דמשנה תורה ׳
לא תגנב דואלה שמות ׳
ולא תגנב דמשנה תורה ׳
לא תענה דואלה שמות ׳
ולא תענה דמ״ת ׳
לא תחמוד דואלה שמות ׳
ולא תחמוד דמ״ת ׳
לא ימשל אם רעה בעיני ׳
ולא ימשל ויאמר לחם גדעון ׳
לא תהדר ודל לא תהדר ׳
ולא תהדר לא תעשו עול ׳
לא תעשה כל המנחה ׳
ולא תעשה כי כלם מיראים ׳
לא יבדיל ושסע אתו ׳
ולא יבדיל ומלק את ראשו ׳
לא יגיד ונפש כי תחטא ׳
ולא יגיד חולק עם גנב ׳
לא תונו וכי יגור ׳
ולא תונו איש את ׳
לא תותירו ביום ההוא ׳
ולא תותירו ממנו עד ׳
לא תקצר את ספיח ׳
ולא תקצר אתה תזרע ולא ׳
לא תצלח ויאמר משה למה ׳
ולא תצלח ושניהם דמלכים ׳
לא יי׳ אם כמות כל אדם ׳
ולא יי׳ לולי כעס אויב אגור ׳
לא האמנתם יען לא האמנתם בי ׳
ולא האמנתם לו ולא שמעת׳ בקולו
לא תסורו ושמרתם לעשות את ׳
ולא תסורו כי אחרי התהו ׳
לא תביא אתנן זונה ומחיר ׳
ולא תביא תועבה אל ביתיך ׳
לא קרוב ואם לא קרוב אחיך ׳
ולא קרוב אראנו ולא עתה ׳
לא ילמדו למען אשר לא ילמדו ׳
ולא ילמדו עוד איש ׳
לא תשכח והיה בהניח יי׳ אלהיך ׳
ולא תשכח ותדר נדר ותאמר ׳
לא תסוך זתים יהיו לך בכל ׳
ולא תסוך אתה תזרע ולא ׳
לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז ׳
ולא יאבה לא ישא פני כל כפר ׳
לא ראיתיו האמר לאביו ולאמו ׳
ולא ראיתיו ויצא האחד מאתי ׳
לא תריעו ואת העם דיהושע ׳
ולא תריעו ובהקהיל את הקהל ׳
לא שלף ויבא גם הנצב אחר ׳
ולא שלף ויאמר ליתר בכורו ׳
לא נסור ויאמר אליו דפילגש ׳
ולא נסור ויקם כל העם דפילגש
לא נמיתך ויאמרו לו לאמר ׳
ולא נמיתך וכי ישמעו השרים ׳
לא בכח דגלי חסידיו ישמר ׳
ולא בכח כי אם ברוחי אמר ׳

לא ארע ויאמר שאול חטאתי ׳
ולא ארע ואל תלכו אחרי אלהים ׳
לא תאבר ויקרא אבנר ׳
ולא תאמר אם מחוט ועד שרוך ׳
לא נטה והשמועה באה ׳
ולא נטה וירדף עשה אל ׳
לא ישמח על כן על בחוריו ׳
ולא ישמח יולד כסיל ׳
לא ירחם על כן על בחוריו ׳
ולא ירחם ואחרי כן נאם ׳
לא יבנה כי שמת מעיר ׳
ולא יבנה הן יהרס ולא יבנה ׳
לא תבכה כי עם בציון ׳
ולא תבכה בן אדם הנני לוקח ׳
לא תשחית כי תצור אל ׳
ולא תשחית לא תקיפו ׳
לא יחת כי כה אמר יי׳ ׳
ולא יחת ישחק לפחד ׳
לא ילדה רני עקרה ׳
ולא ילדה ויהי איש אחד מצרעה ׳
לא יכילו כי שתים רעות עשה ׳
ולא יכילו ויי׳ אלהים אמת ׳
לא אעבור כי מעולם ׳
ולא אעבור ארחי גדר ׳
לא ייעפו פרא למוד מדבר ׳
ולא ייעפו וקויי יי׳ יחליפו ׳
לא שבה וגם בכל זאת ׳
ולא שבה ואמר אחרי עשתה ׳
לא יאספו ושחטום ׳
ולא יאספו והיו חללי ׳
לא יעבדו והיה הגוי ׳
ולא יעבדו והיה ביום ׳
לא תשתו ויאמר לא נשתה יין ׳
ולא תשתו יען בושסכם ׳
לא הפנו מקול שעטת ׳
ולא הפנו מדוע ראיתי ׳
לא הזהרת ובשוב צדיק ׳
ולא הזהרתו באמרי ׳
לא עליתם בפרצות ׳
ולא עליתם אנכי ׳
לא תשאי ולא אשמיע ׳
ולא תשאי והשבתי זמתך ממך ׳
לא תדלחם והאבדתי קדבא ׳
ולא תדלחם ב׳ ופסוקא ׳
לא ימד והיה מספר ׳
ולא ימד אשר לא יספר ׳
לא ארחם ואת בניה לא ׳
ולא ארחם ונפצתים ׳
לא חכם חבלי יולדה ׳
ולא חכם הליי׳ תגמלו ׳
לא כחיל ולא בכח כי אם ברוחי
ולא כחיל גדול ובקהל ׳
לא עבדו ושכתם וראיתם ׳
ולא עבדו והיה יי׳ עמו ׳
לא ישב אשרי האיש ׳
ולא ישב לא עבר בה איש ׳
לא אקח מביתך פר ׳
ולא אקח את כל הממלכה ׳
לא חשך איננו גדול ׳
ולא חשך ממות ׳
לא ידבק לא אשית ׳
ולא ידבק בירך מאומה ׳
לא אעלה תדבק לשוני ׳
ולא אעלה ויאמר ׳
לא יציל וספרי כתב לרוף דה״ ׳
ולא יציל רעה אפר לב הותל ׳
לא נכנע ויעש הרע דירויכין
דסוף דה״ ׳
ולא נכנע מלפני יי׳ דאכון דה״ ׳
לא ידעו ויאמרו צרינו ׳
ולא ידעו ויאמר ירבעם ׳
לא הביאו ועל ידו ׳
ולא הביאו ובני בליעל ׳

מערכת אות הלמד

לא בחכמה ואנא לא דדניאל׳
ולא בחכמה הלא נסע יתרם׳
לא יעמדו ראיתי את האיל מנגח
ולא יעמדו למען׳
לא יענה הרב דברים׳
ולא יענה אטם אזנו׳
לא תשבעו למה תרדפוני׳
ולא תשבעו בשברי לכם׳
לא חקר הן אל שגיא׳
ולא חקר ירוע כבירים׳
לא עוזר נתסו נתיבתי׳
ולא עוזר כי אמלט עני׳
לא מנעתי את לבי מכל שמחה׳
ולא מנעתי ויקרא מלך ישראל׳
לא תמלא כל עמל׳
ולא תמלא כל הדברים יגעים׳
לא יכזב עד אמונים׳
ולא יכזב כי עוד חזון׳
לא יחסר בטח בה לב בעלה׳
ולא יחסר מהר צעה׳
לא כל ואענה את זרע׳
ולא כל לא המתים יהללו יה׳

הלין מ״ט קריין לא ולית מנהון ולא וסימניהון

לא אעשה לא אחיה׳
לא אכלתי לא אירא׳
לא טוב לא טובה׳
לא ישבתי לא ישב׳
לא ישבו לא יירא׳
לא יתיצב לא יועילו׳
לא ירעיב לא ירעבו׳
לא ימוט לא יגש׳
לא יקרב לא יומת׳
לא יומתו לא יתכן׳
לא יתכנו לא יעלו׳
לא יעשה לא יצלח׳
לא נכון׳ לא יכון׳
לא לקח׳ לא נקח׳
לא נפל׳ לא נופל׳
לא נוכל׳ לא נירא׳
לא ענו׳ לא שלחתים׳
לא שמת׳ לא זכרת׳
לא תאכל לא תתנו׳
לא תלין לא תכרת׳
לא תוכל לא תעכר׳
לא תכבה׳ לא תנבא׳
לא תשמעו לא תמשך׳
לא תוסיפו׳ לא תעשינה׳
לא תגלח׳

כ״ב ולא ולית מנהון לא וסימניהון

ולא עוז׳ ולא אמת׳
ולא אבין׳ ולא אני׳
ולא יראה׳ ולא יכף׳
ולא יכפו׳ ולא ימנו׳
ולא ישמאו׳ ולא נטמאו׳
ולא נתנו׳ ולא נפקד׳
ולא רוח׳ ולא טוב׳
ולא שבתם׳ ולא שמענו׳
ולא שם׳ ולא שבט׳
ולא תטמאו׳ ולא תמותו׳
ולא תשבו׳

ט׳ זוגין מן כ״ב ולא ולית

דכות׳ בקריאה וסימניהון
ולא נתתי לא אכלתי באוני ממנו
ולא נתתי לחטא חכי׳
ולא קם נביא עוד בישראל׳
ולא קם ולא זע ממנו וימלא׳
ולא יצא ואת העם צוה יהושע׳
ולא יצא על כן תפוג תורה ולא
ולא ישא כי מות נמות׳
ולא ישא לא יצעק ולא ישא׳
ולא שמרת ויאמר יי׳ לשלמה׳
ולא שמרת ויקרא אל איש האלהים
ולא סרו מצות המלך דמלכי׳
ולא סרו וישרנה הפרות׳
ולא ראו ושמתי בהם אות ושלחתי
ולא ראו בתוך בית המרי אתה׳
ולא תראו והברית אשר כרתי׳
ולא תראו ואת החקים דשמרונה
ולא תנתן ול׳ יבטח אתכם חזקיהו
ולא תנתן והצלתיך ביום ההוא׳
ולא יאמר הנה ימים באים נאם׳
ולא יאמר לכן הנה ימים באים׳
ולא תזכרנה כי הנני בורא שמים׳
ולא תזכרן בשוב צדיק מצדקתו׳
ולא ישמע וגלתי מירושלם׳
ולא ישמע הנני אליך נאם יי׳׳
ולא יקומו ואמרת אלהם כה אמר
ולא יקמו הנשבעים באשמת׳
ולא תמות לכן כה אמר יי׳ אל׳
ולא תמות ויאמ׳ ירמיה ל׳ צדקיהו
ולא דברתי שקר הנביאים׳
ולא דברתי ובנו את׳
ולא ימיש והיה כעץ שתול ע׳
ולא ימיש הות בקרבה ולא ימיש׳
ולא ידעו אם יצאתי והנה׳
ולא ידעו המעתיק הרים ולא׳
ולא אדכר ואמרתי לא אזכרנו׳
ולא אדכר אחזת שמורות עיני׳
ולא איש לא אעשה חרון אפי׳
ולא איש ואנכי תולעת׳
ולא יבשו ואכלתם אכול׳
ולא יבשו וידעתם כי בקרב׳
ולא תעשינה והשבתי את זמתך׳
ולא תעשינה מפר מחשבת ערומים
ולא תשתחוה והכרתי פסיליך ומצבתיך׳
ולא תשתחוה לא יהיה בך אל זר ולא׳
ולא אתן והושעתי אתכם מכל׳
ולא אתן ויען יי׳ ויאמר לעמו׳
ולא אצא הרחקת מידעי ממני׳
ולא אצא גדר בעדי ולא אצא׳
ולא אנחנו דעו כי יי׳ הוא האלהים
ולא אנחנו ויגש זרבבל בן שאלתיאל׳
ולא יאמין ומשך אבירים בכחו׳
ולא יאמין ברעש ורגז יגמא ארץ׳
ולא תירא בשוט לשון תחבא׳
ולא תירא כי אז תשא פניך׳
ולא נשא אתם הארץ לשבת׳
ולא נשא דויד מכפרם דד״ה׳
ולא יקרא עוד את שמך אברם׳
ולא יקרא לכן הנה ימים באים׳
ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת׳
ולא יכלה עוד הצפינו׳
ולא יאסף ועתה שלח העז את׳
ולא יאסף ולא עשיר ישכב ולא׳
ולא יאכל ויאמר משה אל העם׳
ולא יאכל וכי יגח שור איש׳

י״ט פסוקים לא ולא לא במצעו׳ וסימ׳

ויאמר משה והן לא׳
נעברה נא בארצך׳
ויענך וירעיבך׳
רק לא ירבה לו סוסים׳
לו חפץ יי׳ להמיתנו׳
וגם נצח ישראל לא ישקר׳
כי דבר יי׳ אלי בדבר׳
כחשו ביי׳ ויאמרו לא׳
ישאהו על כתף יסבלהו׳
כי אויל עמי בנים׳
הנני על נביאי׳
אם לא יען את׳
אם לא יען היות צאני׳
האנק דום׳
והיה מספר בני ישראל׳
ראיתי את כל מעשה׳

ג׳ פסוקים

מן ט׳ מלין דאית בהון ולא ולא ותרי מלין ביניהון וסוף פסוק וסימ׳
מהר צעה להפתח׳
אלהי אקרא יומם׳
הן יעבר עלי ולא׳

לא ט״ו

קריין לו וסימניהון נמסר בסדר שמיני

לוא

לה׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בויקרא׳

בלוא

ו׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ה ובקהלת סימן י׳׳

הלוא י״ג

מ׳ל בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת שלח לך וחד פלוגתא עלה
הלוא הוא כמוס עמדי׳
וכל יהושע דכו׳ מ׳ל במ״א
הלא היא כתובה׳
וכל שפטים דכו׳ חסרי׳ ושמואל כול מ׳ל וי״ד מ׳ל במלכים וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב וירמיה כולהון מ׳ל במ״ג חס׳ וסימניהון
הלא היא הדעת אתי׳
הלא אתה יי׳ אלהינו׳
הלא ירא את יי׳׳
וישעיה כולהון מ׳ל במ״ו חסרי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י׳
ויחזקאל כול מ׳ל במ״ח חסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ב ותרי עשר כלהון חסרי׳ במ״א מ׳ל וסימ׳
הלוא חשך יום יי׳׳
וט׳ מ׳ל בכתובים וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ד ובסוף נחמיה וברות סימן כ׳׳

ללא

י״א וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן כ״ו׳

שלא

ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ג ובקהלת סימן ז׳׳

לאלו

ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ובחבקוק סימן ב׳ ובמשלי סימן כ״ו׳

נלאה

ב׳ וסימניהון
והיה כי נראה כי׳
נלאה להשיבה אל פיו׳
וא׳ בחלהך ונלאה׳

התלאה

ג׳ וסימניהון נמסר בסדר יתרו׳

בלאט

ד׳ ג׳ חסרי׳ אלף וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בשופטים סוף סימן ד׳׳

לב

ולבב

ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ז׳׳

בלבם

ט׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ד׳

בלבבו

ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת נצבים ובישעיה סימן י׳׳

בלב

ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ מ״ח

ולב

ד׳ וסימניהון׳
יי׳ צבאות בחן כליות׳
ולעדר בלא ולב לב דד״ה׳
שפת חלקות בלב ולב׳
חוקר כליות ולב׳

בלבבו

ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י׳ בתלים סימן י״ג׳

אמירה

בלב ל״ג מלי׳ וסימניהון
ויאמר יי׳ אל לבו׳
ויאמר בלבו הלכן׳
ויאמר עשו בלבו׳
כי תאמר בלבבך׳
אל תאמר בלבבך׳
ואמרת בלבבך׳
וכי תאמר בלבבך׳
ויאמר ירבעם בלבו׳
ויאמר דוד אל לבו׳
ויאמר המן בלבו׳
ושים אמריו בלבבך׳
אמרו בלבבכם על משכבכם׳
אמר בלבו בל אמוט׳
אמר בלבו שכח אל׳
אמר בלבו לא תדרוש׳
אמר נבל בלבו׳
אמר לבי בקשו פני׳
אל יאמרו בלבם׳
אמרו בלבם נינם יחד׳
אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה
אמרתי אני בלבי את הצדיק׳
אמרתי אני בלבי על דברת׳
ואמרתי אני בלבי כמקרה׳
ואתה אמרת בלבבך׳
האומרה בלבבה אני ואפסי׳
ותאמרי בלבך דישעיה׳
ואמרת בלבבך דישעיה׳
ולא אמרו בלבבם נירא׳
וכי תאמרי בלבבך׳
אומר בלבו מי יורידני׳
האומרים בלבבם׳
האומרה בלבבה דצפניה׳
ויאמרו אלופי יהודה בלבם׳

אמירה

בלבו דוקא בלבו י׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב׳

ולבך

ה׳ בקריאה וסימניהון נמסר בשפטי׳ סימן י״ו ובמשלי סימן כ״ב׳

לבבם

ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא ובתלים סימן מ״ח׳

לבב אנוש

ג׳ וסימניהון
על כן כל ידים תרפנה׳
ויין ישמח לבב אנוש ב׳ בפסוק

לבבנו

ד׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובמלכים א׳ סימן ח׳׳

בלב ים

ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובמשלי סימן ל׳׳

נתינה אל לב

ד׳ וסימני׳ נמס׳ בקהלת סוף סימן ח׳׳

אל לבו

ב׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ובריש דניאל׳

ילבט

ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י׳ ולבן

ולבן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

לבנות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן ׳ו׳

לבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

הלבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות וכישעיה סימן ס״ה׳

והלבנון ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים״

כלבנון ד׳ וסימניהון נמסר בסוף הושע וכשיר השירים סימן ח׳׳

לבשו ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בסדר ויחי׳

לבושה ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

לבוש ב׳ מל׳ בלישניהון בנביאים וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

מלבשים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ כ״ב׳

לבישה ו׳ חסרים י׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ במגלה סימן ו׳ ובדניאל׳

לה ג׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

ולה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ובדניאל סימן ז׳׳

ולהבה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בריש יואל סוף סימן א׳׳ ובישעיה ריש סי׳ מ״ג׳

להבים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

לו כ״ב וסימניהון

ישמעאל	ויאמר אברם אל האלהי׳
שמעני	וידבר אל עפרון׳
יהי	ויאמר לבן הן לו׳
ישטמנו	ויראו אחי יוסף׳
מתנו	וילנו על משה ב׳ בפסוק׳
חרב	ויאמר בלעם לאתון׳
חכמו	לו חכמו ישכילו׳
החייתם	ויאמר אחי בני אמי׳
חפץ	ותאמר לו אשתו׳
אבל	אף כי לוא אכול אכל׳
אבשלום	לאהבה את שנאיך׳
הקשבת	לו הקשבת למצותי׳
קרעת	היינו מעולם לוא׳
חיה	לו חיה ועה אעביר׳
איש	לו איש הולך רוח שקר׳
עמי	לו עמי שומע לי׳
שקול	לו שקול ישקל כעשי׳
נפשכם	גם אנכי בכם אדברה׳

וסימניהון בלשון ארמי ישמעאל מותא לבן שטימא יסופון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזוניה אתקיל אבשלום בזכותיה לא שלטא ביה חיתא בישתא גברא דשמע לא מתרגזא נפשיה ואלין דאינון ולו׳

נגרע	וירב העם עם משה׳
היא לנו	ויאמר יהושע אחה׳
שוקל	ויאמר האיש אל יואב׳

ולו ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש שמואל ובתלים סימן ז׳׳ ובד״ה ב׳ ריש סימן כ״א׳

לולא ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו׳

ונלוו ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר קרח ובירמיה סימן נ׳ ובזכריה סימן ב׳׳

לווה ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן ל״ו׳

ולוט ד׳ וסימניהון

ולוט	עמו הנגבה׳
ולוט	ישב בערי הככר׳
ולוט	ישב בשער סדום׳
ולוט	בא צערה׳

ללוי ג׳ וסימניהון נמס׳ בסד׳ פנחס׳

הלוים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳

הלוים ד׳ דקדים לכהנים וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן ל״ג ובד״ה ב׳ סימן ל׳׳

ואת הלוים ד׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סימ׳ ל״ג׳

וללוים ב׳ יחידאין וסימניהון

כי	נתן משה נחל״ה׳
ויקרא	דוד לצדוק׳

וכל לכהנים ללוים דכוו׳ במ״א לכהנים ללוים וסי׳ וגם מהם אקח לכהנים׳

מטה לוי ג׳ וסימניהון

אך	את מטה לוי׳
וגם	את אחיך מטה׳
ואת	שם אהרן תכתב׳

לולא ד׳ כתיבן כן וסימ׳ בשמוא׳ ב׳ סימן כ׳ ובסדר מקץ׳

לולי ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא ובתלים סימן צ״ד׳

לח

לח ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימני׳ נמסר בויצא׳

לוחת ה׳ כ״כ בתורה וסימ׳

בעלתי	החרת כ׳ בו׳
ואפן	וארד מן ההר׳
בעת	ההיא אמר׳
ויתן	אלי את שני׳

וב׳ כתיב לחות חס׳ ו״ו קדמ׳ וסי׳

ויגד	לכם את בריתו׳
ויהי	מקץ ארבעים יום כתר׳ דפסו׳

ושאר׳ חס׳ דחס׳׳

לוחות העדות ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׳

לוחות האבנים ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר והיה עקב׳

ולחם ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳

בלחם ד׳ דגשין וסימ׳ נמסר בפרשת חוקת התורה׳

ללחם ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר מקץ ובאיוב סימן ט״ו׳

בלחמו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור׳

לחמנו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך ובסוף מיכה׳

לחמם ו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ״ז ובהושע סי׳ ט׳ ואיוב ריש סימן ל׳׳

נלחם י״ב פתחין וסימ׳ נמסר בשופטים סימן ט׳׳

ונלחם ד׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר שמות׳

ובמלחמה ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ה׳׳

והמלחמה ג׳ וכי׳ נמס׳ בשפט׳ סימן כ׳׳

למלחמה ב׳ וסימניהון

הנביאים	אשר היו׳
ויאמר	אם לשלום׳

ונלחמה ד׳ וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל א׳ סימן י״ז׳

הנלחם ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף דברים׳

לי

ולי ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ד׳

לילה ויומם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא׳

ולילה ו׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״מ׳

ובלילה ה׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סוף סימן ח׳׳

בלילות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ב ובשיר השירים סימן ג׳׳

בלילה הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל סימן י״ט וסי׳ בלשון ארמי שתח ודבוך וקס וערק׳

בחצי הלילה ג׳ וסימניהון נמסר ברות סימן ג׳׳

בלילה ג׳ רפין וסימניהון

ויחלמו	חלום שניהם׳
ונחלמה	חלום׳
ובעמוד	אש׳

לילה ויום ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סי׳ ד׳

לך ג׳ וסימניהון

ואכלת	את כל העמים׳
שום	תשים עליך מלך׳
ולקחת	מראשית כל׳

וכל אתנח וסוף פסוק דכות׳ וסי׳ בלשון ארמי אכל מלכא בסלא׳

בכל אשר תלך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

לך י״ד זקפין באורייתא וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

לך י׳ זקפין בקריאה וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן י׳ ובדות סימן ד׳׳

לך ג׳ חסרי׳ בליש׳ הליכה וסימ׳ נמסר בסדר בלק׳

י״ד פסוקי׳ לך לך וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ובתלים סימן ס״ו׳

ולך ה׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א׳

לכה ד׳ כ״כ וסימניהון נמסר בסדר תולדות ובד״ה ב׳ סימן כ״ה׳

וילכדה ח׳ ג׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר סדר מטות וביהושע סימן ח׳ ובמלכים ב׳ סימן י״ח׳

לבישה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ח׳

ולך י״א וסימניהון

ולך	לך אל ארץ׳
אך	שמע בקולי ולך׳
החרש	שים ידך על פיך ולך׳
מלא	קרנך שמן׳
ועתה	שוב ולך בשלום׳
ולך	השב את הנער את אבשלום
ויאמר	המלך אל הזאל קח׳
ולך	רמות גלעד׳
ויאמר	האחד הואל׳
אכול	את המגלה הזאת׳
ולך	בא אל הגולה אל בני עמך

ולכן ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן א׳׳

לכן כ״ב בטעם ביחזקאל וסימניהון

בתוכך׳	אבות׳	הלליך׳
דברכם׳	שוא׳	ובקעתי׳
הגפן׳	הזכרכם׳	לסיגים׳
שכחה	אגדיל׳	אדום׳
פלשתים׳	צור׳	זרים׳
חרב	לנבוכד נאצר׳	
נריה׳	באש׳	נשאתי׳
אדם׳	אשיב׳	

לכן ג׳ בטעם ביחזקאל וסימניהון

מקדשי׳	במקום׳	ועשיתי׳

לכן י״א בטעם ביחזקאל וסימניהון

המניכם׳	השבתי׳	תמשך׳
כסתות׳	סנה׳	שובי׳
אלתי׳	גדפו׳	בדרך׳
סיר׳	פרעה׳	

לכן ט״ו בטעם בירמיה וסימניהון

אריה׳	דברכם׳	מכשולים׳
צורתם׳	מאכילם׳	
יוכלו׳	ענתות׳	הבחורים׳
שערורית׳	משלתך׳	רכב׳
יהודה׳	אשור׳	אים׳
מקורה׳		

לכן י״ד בטעם בירמיה וסימ׳ נמסר שם סוף סימן ז׳

לכן ח׳ בטעם בירמיה וישעיה ויחזקאל וסימניהון

יתן	י״י הוא לכם אות׳	
אשלח	הרועים׳	
מביא׳	תצא׳	ומקבץ׳
יען׳	החרבות׳	

לכן ה׳ בטעם בישעיה וסימניהון

נאם	האדון י״י צבאות׳
הרחיבה	שאול׳
ייליל׳	יכפר׳
יקרת	יוסיף׳
מאסכם	כפרץ׳

לכן כה אמר ג׳ בטעם בירמיה וסימניהון

הנני	שם פני בכם׳
הנני	מאכילם׳
הנני	פקד׳

ועיין בערך כן׳

מערכת אות הממ

למ

ולמה ג׳רפין וסימניהון
ולמה יי׳ מביא ׳
ולמה הבאתם את ׳
ולמה העליתנו ממצרים ׳
למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ת וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ג עֹ״ש ׳
למה ג׳ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב א׳ וסימניהון נמסר בעזרא סוף סימן ד׳ ׳
ולמה זה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תולדות ואיוב סימן כ״ו ׳
ולמה ח׳ה׳ דגשין ר״פ וג׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובסדר מטות ׳
ולמען ט׳יחידאין וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן ל״ו ׳
ו׳ פסוקי׳ למען למען וסימניהון נמסר בסדר וירא וביהושע סוף סימן ד׳ ׳

לן

תלן ב׳א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון
רק ברחוב אל תלן ׳
ובהמרותם תלן עיני ׳
ללון ז׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט ׳
ולנו ג׳ רפין וסימניהון
ויצעק איש אפרים ׳
ועתה בכל אות נפשך ׳
לך יי׳ הצדקה ׳
וא׳ ולנו מה לכם ולנו ׳

לפ

לפידים ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימניהון נמסר בנחום סימן ב׳ עֹ״ש ׳

לץ

לץ י״א וסימניהון
יסר לץ לקח לו קלון ׳
כי אפס עריץ וכלה לץ ׳
לץ תכה ופתי יערים ׳
אל תוכח לץ פן ישנאך ׳
לא יאהב לץ הוכח לו ׳
בקש לץ חכמה ואין ׳
בענש לץ חכם פתי ׳
זד יהיר לץ שמו ׳
גרש לץ ויצא מדון ׳
לץ היין הומה שכר ׳
ותועבת לאדם לץ ׳
לצון ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח ׳ ובמשלי סימן כ״ט ׳

לק

לקח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית ובישעיה סימן נ״ב ׳
לקח ח׳ וחסרים וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ד
לקחו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר האזינו ובמלכים א׳ סימן י״ז ׳
וקח י״ג וסימניהון נמסר בסדר קרח ׳
ויקחו ז׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר בא ובמלכים ב׳ סימן ז׳ ׳
ולקחת ד׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר ויצא ׳
לקוח ד׳ג׳ מ׳ל וא׳ חסר וסימניהון בלשון תרגום ספרא וספריא ענא וגלותא וביאורם נמסר בירמיה סימן ל״ב ׳
יקח ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא ובאיוב ריש סי׳ כ״ח
יקח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳ ׳
יקחו י׳ קמצין וסימניהון נמסר בריש סדר אמור ובאיוב סימן כ״ו ׳
ולקחתם ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש ׳

לקחי ג׳ וסימניהון
ויצא לוט וידבר ׳
והנה באו אל הבית ׳
צררי צדיק לקחי ׳
לקח ב׳ קמצין וסימניהון
את ברכתי לקח ׳
מעני השיב ידו ׳
וכל אתנח וסוף פסוק דכוותהון
המלקוח ד׳ מ׳ל וסימני׳
וחצית את המלקוח ׳
ויקחו את כל השלל ׳
ויביאו אל משה את ׳
ויהי המלקוח יתר ׳
וא׳ ומלקוח עריץ ׳
קחו ה׳ ר״פ וסים׳ נמסר בסדר ויקהל ובמשלי סימן ח׳
קח י״ב ר״פ וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני ובירמיה סימן מ״ג ׳

ולא יקח ג׳ וסימניהון
ולא יקח שחד ׳
ולא יקח ממך בשר ׳
ולא יקח הנשיא ׳
לקחת ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בסוף פרשת תולדות ׳
ונקחה ה׳ וסימניהון
נלכה נא עד הירדן ׳
אולי יפתה ונוכלה לו ׳
ונקחה דגן ונאכלה ׳
ונקחה דגן ברעב ׳
אלינו משילו ׳

ללקוט ב׳ וסימניהון
יצאו מן העם ללקוט ׳
אל תצאי ללקוט ׳
וא׳ וללקוט וללקוט שושנים ׳

לש

לשון כ״א י״ו מנהון קמצי׳ וסימניהון
ויאמר משה אל יי׳ ׳
את עם נועז לא ׳
בי נשבעתי יצא ׳
על מי תתענג ׳
כל כלי יוצר עליך ׳
כי לא אל עם עמקי ׳
לא אל עמים רבים ׳
לכן הנבא ואמרת יען ׳
יכרת יי׳ כל שפתי חלקות ׳
מי יתן לך ומה יוסיף ׳
בשוט לשון תחבא ׳
איש לשון בל יכון ׳
מרפא לשון עץ ׳
מות וחיים ביד לשון ׳
מוכיח אדם אחרי ׳
לשמרך מאשת רע ׳
לאדם מערכי לב ׳
כי בלעגי שפה ׳
ויאמרו לכו ונחשבה ׳
יי׳ הצילה נפשי ׳
בארך אפים יפתה ׳
לשונו ו׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ ׳
ד׳ זוגין ולש ברישי׳ מן ג״נ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סימן כ״ו ׳
ולשון ה׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ז׳ ׳

ולשונם ד׳ מ׳ל וסימני׳
ולשונם חרב חדה ׳
ולשונם לחכם דבקה ׳
ולשונם רמיה בפיהם ׳
ולשונם תהלך בארץ ׳
ולשוני ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כ״ב ובאיוב ריש סימן כ״ה ׳
לשנות ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ד ׳

נשלם מערכת אות הלמד בס״ד

מערכת אות הממ

א״ב מן ב׳ב׳ מ׳ בריש תיבות׳

וסימניהון ׳
מאחרי הוי משכימי בבקר ׳
מאחרי שוא לכם משכימי קום ׳
מבחור והכיתם כל עיר מבצר ׳
מבחור ביד מלאכיך חרפת דמלכים ׳
מגל כרתו זרע מבבל ׳
מגל שלחו מגל כי בשל ׳
מדו ולבש הכהן מדו בד ׳
מדו הם עם האבן הגדולה ׳
מהר וישמע עלי את קול הצעקה
מהר צעה להפתח ׳

מול אלה הדברים אשר ריש סיפרא ׳
מול בעת ההיא אמר יי׳ ׳
מזריע ויאמר אלהים תדשא ׳
מזריע ותוצא הארץ דשא ׳
מחים ורעו כבשים כדברם ׳
מחים עולות מחים אעלה ׳
מטות השוכבים על מטות ׳
מטות חור כרפס ותכלת ׳
מטיבי מטיבי שלשה המה מטיבי צעד ב׳ בפסוק ׳
מכהן כי עזבו הלוים את ׳
מכהן נדמו עמי מבלי דעת ׳
מלבוש והיה ביום זבח יי׳ ׳
מלבוש אם יצבר כעפר כסף ׳
ממסגר לפקח עינים עורות ׳
ממסגר הוציאה ממסגר נפשי ׳
מנית ויכם מערוער עד ׳
מנית יהודה וארץ ישראל ׳
מסע והבית בהבנתו אבן ׳
מסע משיגהו חרב כלי ׳
מענה ובשו החזים וחפרו ׳
מענה לאדם מערכי לב ׳
מפיץ עלה מפיץ על פניך ׳
מפיץ זהרב וחץ שנון ׳
מצית התעוררי התעוררי קומי ׳
ומצית ושתית אתה ומצית ׳
מקצה טרם ישכבו והנה ׳
מקצה רץ לקראת רץ ירוץ ׳
מראשיתו ויי׳ ברך אחרית איוב ׳
מראשיתו טוב אחרית דבר ׳
משחתם ומשחת אתם כאשר ׳
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו ׳
מתת לאחד מבשר ׳
מתת שמר רגלך באשר ׳

ט׳ יחידאין משמשין מ׳ ברישי׳ וסימניהון

מהר סיני ויהי ברדת משה ׳
מאהל מועד ויקרא אל משה ריש ספרא ׳
מעור בשרו וראהו הכהן ׳
משנת היובל אם משנת היובל ׳
ממדבר סיני ויסעו ׳
מערבות מואב ויעל משה ׳
מחצי המטה וישלחו ׳
משנת עשרים גם מיום ׳
משתים עשרה ואני לא אחוס ׳

חד מן כ״ב דכל חד וחד לית דכוו׳ משמשין מה ברישי׳ וסים׳

מהעוף למינהו ומן הבהמה ׳
מההר וישבו שני האנשים וירדו
מהסלע וגבול האמרי ממעלה ׳
מהשטים וישכם יהושע בבקר ׳
מהבאר ויהי אחרי לכתם ויעלו ׳
מהמערכה וירץ איש בנימן ׳
מהאנשים ויען כל איש רע ובליעל
מהמלך וידעו כל העם וכל ישרא׳
מהראש ודוד עבר מעט מהראש ׳
מהשלשים וירדו שלשה מהשלשים דשמואל ׳
מהקרקע ואולם הכסא אשר ׳
מהנחל והיה מהנחל תשתה ׳
מהבהמה ויאמר אחאב אל עובדיהו
מהים ונשתו מים מהים ׳
מהאש ונתתי את פני בהם ׳
מהחוץ ועשויה אליה׳ אל דלתות
מהלבנון ושלח לי עצי ארזים ׳
מהשמים וככלות שלמה להתפלל
מהעולם ברוך יי׳ אלהי ישראל דבתריה כאיל תערוג ׳
מהקדש

מהקדש בכאם הכהנים ולא ׳
ומהגוי כי איש איש מבית ישרא׳
ומהלים ועל הסבלים ומנצחים ׳

ח׳ זוגין מן ב̇כ̇מ׳ בריש

תיבותא וא׳ ומ׳ וסימניהון

מחללים ויעלו כל העם אחריו ׳
מחללים ואתם מחללים אתו ׳
וא׳ ומחללים ואריבה את הרי הסגנים ואמרה דעזרא ׳
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו ׳
מקדישים וכל ישראל בימי זרבבל ׳
ומקדשים ובימי נחמיה ב׳ בפסוק ׳
משגה ארור משגה עור בדרך ואמר ׳
משגה ישרים בדרך רע דמשלי ׳
ומשגה עמו עז ותושיה לו שגג ׳
מדקרים כי אם הכיתם כל חיל כשדים ׳
מדקרים שהם יזובו מדקרים מתנובות שדי ׳
ומדקרים בחוצותיה דירמיה ׳
מצבות ויוציאו את מצבות ׳
מצבות ושבר את מצבות הבעל ׳
ומצבות בפרסות סוסיו ירמוס ׳
מוציאים ואת כל נשיך דירמיה ׳
מוציאים גם טובותיו היו מוציאים ׳
ומוציאים סוסים ממצרים דירמיה ׳
ממי והקימתי את בריתי ׳
ממי והשביע אתה הכהן ׳
וממי שמעו זאת בית יעקב ׳
מצח והיה על מצח אהרן ׳
מצח ובית ישראל לא יאבו ׳
ומצח ויבנעו רביבים ומלקוש ׳

י״ח זוגין חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳

מלאו הגידו ביהודה ובירושלם
ומלאו ויאמר אליהם טמאו ׳
מלאות אשר צוית ביד עבדיך ׳
ומלאות והערים יהרסו וכל חלקה
מגרנך חג הסכות תעשה לך ׳
ומגרנך הענק תעניק לו מצאנך ׳
מרע מקשיב על שפת און ׳
ומרע על בחוריו ׳
מישע ובני כלב אחי ירחמאל ׳
ומישע מלך מואב היה נוקד ׳
מך ואם מך הוא מערכך ׳
ומך וכי תשיג יד גר ותושב ׳
מערה ויבא אל גדרות הצאן ׳
ומערה מתימן כל ארץ הכנעני ׳
מצית התעוררי התעוררי ׳
ומצית ושתית אתה ומצית ׳
מקור ביום ההוא יהיה מקור ׳
ומקור בעין נרפש ומקור ׳
מכור לא תאכלו כל נבלה לגר
ומכור והיה אם לא חפצת בה ׳
ממהר וקרבתי אליכם למשפט
וממהר ועל השנות החלום ׳
ממלכתי ויקרא אבימלך לאברהם
וממלכתי וישמע דוד מאחריכן ׳
ממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דתילים ׳
וממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דד״ה
ממשכן כי מעלו אבותינו ועשו ׳
וממשכן כי לא ישבתי בבית דד״ה ׳
ממנשה בלכתו אל צקלג נפלו עליו
וממנשה נפלו על דוד בבאו ׳
ממטר וכאור בקר יזרח שמש ׳
וממטר וסוכה תהיה לצל יומם ׳
ממשפחתם וישלחו בני דן ממשפחת׳
וממשפחתם וגם מבני התושבים ׳
וחד משפחתם ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ׳

מודע כתי׳ ולנעמי מידע לאישה ׳
ומודע אמור לחכמה אחתי את ׳

שטה חדא משמש ומ״א

וסימניהון

ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך ׳
ומאיבי מהלל אקרא יי׳ ומאיבי דשמואל ׳
ומאחרי ואנכי אמרתי איך אשיתך
ומאפל ושמעו ביום ההוא החרשים
ומאדמה כי לא יצא מעפר און
ומארצו קבצם ׳
ומאלהי למה תאמר יעקב ותדבר
ומאלה ומכחש יספרו ׳
ומאספכם אלהי ישראל ׳
ומאכל ויתן כסף לחצבים ׳
ומאלקים ומאלקים היתה תבוסת ׳
ומאצלית קראתיך ואמר ׳
ומאשר יצאי צבא לערך ׳
ומאיי אלישה ׳
ומאנשי הצילני מפועלי און ׳
ומאכלו על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו ׳
ומאכלות מתלעותיו לאכל עניים מארץ ׳
ומאשריו מבלעים דישעיה ׳
ומאישה וימתו גם שניהם מחלון וכליון ׳
ומאבל בימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם ׳
ומאכלו אשר תאכלנו במשקול
ומאריך אשר חטא עשה רע מאת
ומאהביך כל רועיך תרעה רוח ׳
ומאמר אסתר קים דברי הפרים
ומאותות השמים אל תחתו ׳
ומאשור והשיבותים אל הארץ
ומארצו ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו ׳

שטה חדא משמשת ומ״ב

בריש׳ וסימני׳

ומברכיך ל׳ יעבדוך עמי׳ ישתחוו
ומבורך ל׳ ועתה הואל וברך דד״ה
ומבלי ל׳ מזרם הרים ירטבו ׳
ומבטן ל׳ מלידה ומבטן ומהריון
ומבין ל׳ ובאחרית מלכותם ׳
ומברכתך ל׳ ועתה הואל דשמואל
ומביאי ל׳ ובאו מערי יהודה ׳
ומביאה ל׳ ולקץ שנים יתחברו ׳
ומבטח ל׳ ומברתי ערי הדדעזר ׳
ומבמות ל׳ הגיא אשר ׳
ומבקרו ל׳ ויבא הלך לאיש העשיר
ומבלעדי ל׳ כה אמר יי׳ מלך ישר׳
ומבשרך ל׳ הלא פרש לרעב לחמך ועניים מרודים ׳

שטה חדא ומ״ג בריש׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימני׳

ומגבעות ל׳ ולבני אהרן תעשה ׳
ומגבעות ל׳ כי מראש צורי׳ אראנו
ומגרת ל׳ ביתה כלי כסף וכלי זהב
ומגורל ל׳ נחלתינו יגרע דמסעי׳
ומגרש ל׳ צו את בני ישר׳ דמסעי׳
ומגרשי ל׳ הערי׳ אשר תתנו ללוי׳ ׳
ומגרשיהן ל׳ תהיין הערים האלה
ומגז ל׳ אם לא ברכוני חלציו ׳
ומגרפתם ל׳ שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי ׳
ומגדף ל׳ מקול מחרף ומגדף ׳
ומגיש ל׳ יכרת ה׳ לאיש אשר ׳
ומגער ל׳ כי מי נח זאת לי ׳

שטה חדא ומה בריש׳ וסי׳

ומהיר והוכן בחסד כסא ׳
ומהר קרוב יום יי׳ הגדול ׳
ומהלומות נכונו שפטים ׳
ומהמונם כאשר יהגה האריה ׳
ומהגר כי איש איש ׳
ומהריון אפרים כעוף יתעופף ׳
ומהלוים ועל הסבלים ׳
ומהריאל ולמעלה הקרנות ארבע ׳
ומהעזרה ל׳ הגדולה עד העזרה ׳

שטה חדא ומז ברי״ וסימ׳

ומזיח ל׳ אפיקים רפה ׳
ומזרע ל׳ המלוכה ומן הפרתמים דריש דניאל ׳
ומזרעך ל׳ לא תתן להעביר למולך
ומזמות ל׳ הן ידעתי מחשבותיכם
ומזה ל׳ מי הנדה זכבס ׳

אילין מלין דמשמשין ומח

בריש׳ וסימני׳ ׳

ומחלכהן ל׳ וישע יי׳ אל הבל ׳
ומחוקק ל׳ מבין רגליו עד ׳
ומחולת ל׳ וירא את העגל ׳
ומחשבון ל׳ עד רמת המצפה ׳
ומחי ל׳ קבלו יתן בחומותיך ׳
ומחית ל׳ לשור ולכפן תשחק ׳
ומחית ל׳ בשר חי בשאת דתזריע ׳
ומחיה ל׳ יי׳ ממית ומחיה ׳
ומחרוץ ל׳ כי טוב סחרה בסחר ׳
ומחיתך ל׳ ויאמר לו מיכה ׳
ומחדרים ל׳ מחוץ תשכל חרב ׳
ומחללים ל׳ ואריבה את הרי יהודה ׳
ומחזה ל׳ ושקופים דמלכי׳ ׳
ומהדש ל׳ לחדש שני׳ עשר הוא ׳
ומחצה ל׳ ירדה ליתד תשלחנה ׳
ומחזיק ל׳ יחולו על ראש יואב ׳
ומחיק ל׳ הארץ עד העזרה הקטנה ׳
ומחוצה ל׳ עד שער הפנימי ׳
ומחטאתם ל׳ ישובון כי תענם ׳
ומחטאתי ל׳ הרב כבסני מעוני ׳
ומחשך ל׳ ושמעו ביום ההוא החרשי׳
ומחשבתי ל׳ כי גבהו שמים מארץ

שטה חדא ומ״ב ברי׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימניהון

ומכלי ל׳ בית יי׳ הביא ׳
ומכרה ל׳ חי אני נאם יי׳ דצפניה ׳
וממכותך ל׳ ארפאך דירמיה ׳
ומכף ל׳ מלך אשור ׳
ומכולם ל׳ יצילנו יי׳ ׳
ומכביד ל׳ עליו עבטיט ׳
ומכון ל׳ לשבתך עולמים ׳
ומוכריהן ל׳ אשר קוניהן ׳
ומכוסו ל׳ ולרש אין כל ׳
ומכחכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי ׳
ומכרכר ל׳ ויהי ארון יי׳ בא ׳
ומכות ל׳ חבורות פצע תמרוק ׳
ומכתי ל׳ למה היה כאבי ׳
ומכאבי ל׳ כי אני לצלע נכון ׳
ומכאבי ל׳ כל תחנה דד״ה
ומכוש ל׳ ומפתרוס ומכוש ׳

אמר המעתיק כל זו הסטו׳ דמשמשין ומח׳ בה״ב מח׳ ועד ל׳ כולהון לקטתי׳ מספרי המסר׳ זעיר פה זעיר פה אבל היא כולה אב׳ גדולה אחת ד דמשמשת ומח׳ עד הת״ו לא הגיע לידה ממנה ביחד כי אם מל׳ ועד ת״ו ואחר לקטתי׳ סטה סטה ולא ידעתי אם חבר או לא עכ״ל ׳

מן ל״ ועד תיו ומ׳ בריש

תיבותא וסימניהון

ומלים הוכח בדבר לא יסכן ומלים
ומלתה וכל עבד איש מקנת כסף ׳
ומלתו רוח יי׳ דבר בי ׳
ולמעלה אבנים יקרות כמדות ׳
ומלט ומצא בה איש מסכן וחכם ׳
ומלטי ועת׳ לכי איעצך נא דבת שבע
ומלטוני מיד צר ומיד עריצים ׳
ומלקוח כה אמר יי׳ גם שבי גבור ׳
ומלאכיו כי היו בצען שריו ׳
ומלפנים מי הגיד מראש ונדעה ׳
ומלפני חזקו ואמצו אל תראו ואל
ומלהיהם זקני גבל וחכמיה ׳
ומלבם הלא הם יורוך ויאמרו ׳
ומלכורתו טמון בארץ חבלו ׳
ומלכותו יי׳ בשמים הכין כסאו ׳
ומלכותה אם על המלך טוב יצא ׳
דמשמשין ומ׳ בריש׳ וכו׳
וממרא בלעדי רק אש׳ אכלו הנערים
וממקנה ויעש יי׳ את הדבר הזה ׳
וממחני׳ ומחשבון עד רמת המצפה׳
וממסד כל אלה אבנים יקרות ׳
וממשפט מעצר וממשפט לקח ׳
וממעמדך והדפתיך ממצבך ׳
וממי שמעו זאת בית יעקב הנקראי׳
וממזרח ויראו ממערב את שם יי׳ ׳
וממעון ואתה הנבא עליהם את ׳
וממקום ובכן ראיתי רשעים ׳
וממקרשי זקן בחור ובתולה טף ונשי׳
וממנה הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ׳
וממועצותיה׳ ויצעקו אל ה׳ בצר ׳
וממר כעס לאביו בן כסיל ׳
וממעמקי הצילני מטיט ואל אטבע
דמשמשין ומנ׳ בריש׳ :
ומנגב ויאמרו הנה חג יי׳ בשילה
ומנת המלך מן רכושו ׳
ומניתי אתכם לחרב וכלכם ׳
ומנביא קדמה כי מקטנם ועד גדולם ׳
ומנערי ויהי כאשר צללו שערי ׳
ומנעליו תנינה ואת שער הישנה החזיקו ׳
דמשמשין ומס׳ בריש׳ :
ומסל המצות אשר לפני ה׳ ׳
ומכפוא ויבא האיש הביתה ׳
ומסגרות וזה מעשה המכונה ׳
ומסגרותיה ובראש דמכונה חצי ׳
ומסגרותיהם ופיהו מבית לכותרת ׳
ומשאת לכן יען בושסכם על דל ׳
ומשאת ועודנו לא ישוב ושבה ׳
ומשאתו כי פחד אלי איך אל ׳
ומשאת ארוחה ומשאת וישלחה
ומשאכם איכה אשא לבדי ׳
ומסכי והשבית את הכמרים ׳
ומסרפו ונשאו דדו ומסרפו ׳
ומשביע פותח את ידיך ׳
דמשמשין ומע׳ בריש׳
ומעץ הדעת טוב ורע ׳
ומעבדה וידבר משה כן אל בני ׳
ומעם בעת ההיא יובל שי ׳
ומעמים פורה דרכתי לבדי ׳
ומעין והיה ביום ההוא יטפו ׳
ומעשי ועדיה בן ירחם בן פשחור
ומעוני אם חטאתי ושמרתני ׳
ומעליו מדרכיו ישבע סוג לב ׳
ומעי דודי שלח ידו מן החור ׳
ומענה אכן חלינו הוא נשא ׳
ומעונתי הוליד את עפרה ׳
ומעונותיהם אוילים מדרך פשעם ׳
דמשמשין ומפ׳ בריש׳ ׳

מערכת אות המם

ומפל׳ לקנות בכסף דלים ואביון
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל
ומפליא ויקח מנוח את גדי העזים
ומפתח שמעו כי נגידים אדבר ׳
ומפקדיך נתנו רשעים פח לי ׳
ומפרי העץ אשר בתוך הגן ׳
ומפניך הן גרשת אתי היום ׳
ומפניהם ואתה בן אדם אל תירא ׳

דמטמטין ומצ בריש׳:

ומצאתה וכן תעשה לחמורו ׳
ומצורע יחילו על ראש יואב ׳
ומצא חן ושכל טוב ׳
ומצה הן לריב ומצה תצומו ׳
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש ׳
ומצחת נחשת על רגליך ׳
ומצבית בפרסות סוסיו ירמס ׳
ומציל משזיב ומציל עבד ׳
ומצדיקי והמשכילים יזהירו כזהר
ומצור ויאכילהו מחלב חטה ׳
ומציון ישלח עזרך מקדש ׳
ומצהרים יקום חלד תעופה ׳
ומצוה הן עד לאמים נתתיו ׳
ומצאתו דור טהור בעיניו ׳

דמטמטין ומק בריש׳

ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ׳
ומקדם מגיד מראשית אחרית ׳
ומקרני הושיעני מפי אריה ׳
ומקמי דמוציאי מאיבי ומקמי ׳
ומקים אהלי שדד וכל מתרי ׳
ומקח ועתה יהי פחד יי׳ ׳
ומקשה אשרי אדם מפחד תמיד ׳
ומקוה עשיתם בין החומתים ׳
ומקנהו הלא את סכת בעדן כתי׳
ומקבות והבית בהבנתו אבן ׳
ומקלו עמי בעצו ישאל ׳
ומקלליו כי מברכיו ירשו ארץ ׳
ומקלכם וככה תאכלו אותו ׳

דמטמטין ומר בריש׳

ומריבה ויקרא שם המקום מסה ׳
ומראה פה אל פה אדבר בו ׳
ומראש הררי קדם וממגד ׳
ומרשה וקעילה ואכזיב ׳
ומראות וכמראה המראה אשר ׳
ומרבים ויהיו בני אולם אנשים ׳
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי ׳
ומרוח מנשמת אלוה יאבדו ׳
ומרגלותיו וגויתו כתרשיש ׳
ומרשיע מצדיק רשע ומרשיע ׳
ומרשיעי בדית יחניף בחלקות ׳
ומראשית כבד את יי׳ מהונך ׳
ומרומם ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל ׳
ומרומם כען אנא נבוכד נצר משבח

דמטמטין ומש בריש׳

ומשמע ודומה ומשא ׳
ומשמן והיה ביום ההוא ידל כבוד
ומשחת זאת משחת אהרן ומשחת
ומשרתו ודבר יי׳ אל משה פנים אל פנים ׳
ומשמרו כי מאהבת יי׳ אתכם ׳
ומשחתו כעת מחר אשלח אליך ׳
ומשלל מארם וממואב ומבני עמון
ומשה אתו שם צדוק הכהן ׳
ומשוח ואנכי היום רך ומשוח ׳
ומשוח האמר אבנה לו בית ׳
ומש ובני ארם עוץ וחול דבראשי׳
ומש ועמדו רגליו ביום ההוא ׳
ומשתי כי הנה האבן אשר נתתי ׳
ומשלו והכרתי רכב מאפרים ׳
ומשלג תחטאני באזוב ׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר ׳
ומשלו והיה אדירו ממנו ׳
ומשאת אל תירא מפחד ׳
ומשרמת כי מגפן סדם גפנם ׳
ומשחית עלה אריה מסבכו ׳
ומשרתים והיו במקדשים משרתים ׳
ומשך אבירים בכחו ׳
ומשמיע כי קול מגיד מדן ׳
ומשער וגם את רות המואביה ׳
ומשירי יי׳ עזי ומגיני בו בטח לבי ׳

דמטמטין ומת בריש׳

ומתי ויאמר לי המלך והשגל ׳
ומתן הרבו עלי מאד מוהר ׳
ומתנו׳ כימים אשר נחו בהם היהודי׳
ומתהום וליוסף אמר מבורכת יי׳ ׳
ומתהומו׳ אשר הראיתני צרות כתי׳
ומתורתך אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ׳
ומתכל יהדפהו מאור אל חשך ׳
ומתוקים הנחמדים מזהב ומפז רב ׳
ומתחתיו ואמרת אליו לאמר דצמח שמו ׳

ה׳ זוגין חד נסיב מ׳ וחד

נסיב למ וסימ׳ ׳

מרכה כל הולך על׳
למרכה המשרה ולשלום ׳
משגת ואם דל הוא ׳
למשגת ואם שלש ׳
מועדה והשבתי כל׳
למועדה ושברת את החוקה ׳
מעדנים יסר בנך וינחך ׳
למעדנים האכלים למעדנים ׳
משיחי והקימתי לי ׳
למשיחי שם אצמיח קרן ׳

ז׳ זוגין מן ב׳ ב׳ חלוף מיחדין

חד מ׳ וחד מן וסימ׳ נמסר בסוף סדר שמות ׳

א׳ב׳ מן חד חד ם׳ בסוף

תיבותא וסי׳

אראלם הן אראלם צעקו ׳
בוראם ואשלחה אליו לאמר לא׳
גבורם וירץ דוד ויעמד על הפלשתי ׳
דכיים נשאו נהרות יי׳ ׳
החלם ויאמר יי׳ הן עם אחד ׳
והמם ונתנם יי׳ אלהיך לפניך ׳
זרמתם ותעגבה על פלגשיהם ׳
חלקם פני יי׳ חלקם ׳
טלם כי זרע השלום הגפן ׳
יראתם ויאמר יי׳ יען כי נגש ׳
כוסם ימטר על רשעים ׳
לאמתם אלה הם בני ישמעאל ׳
מתנם וזה לך תרומת מתנם ׳
נטעתם גם שורשו ילכו גם ׳
שפתם הבה נרדה ונבלה ׳
עשם ואגיד לך מאז בטרם ׳
פרם לא זכרו את ידויום ׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים ויהי ׳
קחם ואנכי תרגלתי לאפרים ׳
רישם הון עשיר קרית עזו ׳
שתם והכשבים הפריד יעקב ׳
תתם ולא שמע אמציהו ׳

ה׳ כתובי׳ מ׳ם בסוף תיבות׳

ולא קריין וסימ׳ נמס׳ במשלי סימן כ׳

וחלופיהון ה׳ קרי׳ ם׳ בסוף

תיבותא ולא כתי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ׳ ׳

מלין דמשמשין לם בסוף

תיבותא סימ׳ נמסר במערכת אות הלמ׳ד בכ״ר ׳

מלין דמשמשין כם

בסוף תיבותא וסימ׳

במוצאכם ל׳ ויצו גם את השני ׳
בדברכם ל׳ אליו וישמע יי׳ את ׳
לצאנאכם ל׳ והיצא מפיכם תעשו ׳
פגריכם ל׳ במדבר הזה יפלו ׳
שבותיכם ל׳ בעת ההיא אביא אתכם דסוף צפניה ׳
והזותכם ל׳ וכפר בריתכ׳ את מות
אשריכם ל׳ זרעי על כל מים ׳
מקומתיכם ל׳ וגם אני נתתי לכם ׳
מופתכם ל׳ אמר אני מפתכם ׳
מרבכם ל׳ מכל העמים ׳
לעשתכם ל׳ ארץ כארץ ׳
הזכרכם ל׳ לכן כה אמר יי׳ ׳
ובהפילכם ל׳ את הארץ בנחלה ׳
גרושתיכם ל׳ רב לכם נשיאי ישראל ׳

אלין מילין דמשמשין מ״ו

בסוף תיבותא וסימ׳

יבהלימו ל׳ אז ידבר אלימו באפו ׳
תמלאמו ל׳ נפשי אריק חרבי ׳
תורישמו ל׳ ידי ב׳ בפסוק ׳
יאכלמו ל׳ וברב גאונך תהרס ׳
יאחזימו ל׳ אז נבהלו אלופי אדום ׳
תבלעמו ל׳ נטית ימינך תבלעמו ׳
וגרשתמו ל׳ ושתי את גבולך מים ׳
תבאמו ל׳ ותטעמו בהר ב׳ בפסו׳
אילימו ל׳ אז ידבר אילימו באפו ׳
בלחומו ל׳ יהי למלא בטנו דאיוב ׳
ולשימו ל׳ מרמס דישעיה ׳
עלימו ל׳ ישפק עלימו כפימו
מוסרותימו ל׳ ננתקה את מוסרותימו
בשומו ל׳ לים חקו במים ׳

ג׳ יחידאין משמשין תם

בסוף תיבות׳ ולית להון זוגא וסי׳

והשגתם הם יצאו את העיר ׳
וקדשתם ויאמר יי׳ אל משה ׳
והודעתם רק השמר ׳
וקשרתם לאות על׳
שמעתם עתה נבראו ׳
נטעתם גם שורשו ׳
שפתם הבה נרדה ׳
תתם ולא שמע אמציה ׳
זרמתם שינה יהיו ׳
זרמתם ותעגבה על׳
יראתם ויאמר יי׳ יען ׳
לאמותם יאמרו איה דגן ׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים ׳
מנגינתם זקנים משער שבתו ׳
ושלחתם אל מלך אדום ׳
והקרבתם לפני יי׳ ׳
הדחתם לך יי׳ הצדקה ׳
וטמנתם קח בידך ׳
ראשיתם כל חלב יצהר ׳
בקרבתם וידבר יי׳ אל משה אחרי ׳
ובקרבתם בבאם אל אהל ׳
אותותם שאגו צורריך ׳
ואותותם הלא שאלתם ׳
לחיותם ויעש להם יהושע ׳
ולחיותם להציל ממות ׳
ממשפחתם וישלחו בני דן ׳
וממשפחתם וגם מבני התושבים ׳
עשיתם וברחמיך הרבים לא ׳
ועשיתם ויאמר יי׳ אל משה בלכתך
עניתם יי׳ אלהינו אתה עניתם ׳
ועניתם וידברו אליו לאמ׳ דמלכי׳
רציתם כי לא בחרבם ירשו
ורציתם וידברו אליו דד״ה ׳
כתם כי לפני קציר ׳
לאמתם אלה הם בני ישמעאל ׳
לתתם ויסירו העולה ׳
ומגדופתם שמעו אלי יודעי צדק ׳
ומחטאתם בהעצר השמים ׳
למעניתם על גבי חרשו ׳
כלותם הנני שקד ׳

מואב ה׳ חסרי׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר דברי׳ וכריש רות ׳
מאד מאד ו׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר נח ובמלכי׳ א׳ סי׳ ז׳ ׳
לרוב מאד ה׳ וסימניהון

ואכף חיל כל הגוים ׳
ויעש שלמה את כל דד״ה ׳
ותתן למלך ׳ ויאספו ׳
כי במצער אנשים ׳

במאד מאד ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך ׳
במאה ה׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ וישלח ובסוף יהושע ׳
מאת ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית ׳

ומן ובשנה השביעית עד ויקח את שרי מאיות כתי׳ ושארהון מאות כתי׳ בב״א אמו׳ כתי׳ וקרי מאות וסי׳
מרד את רוח הקדים ׳

מאוס ג׳ וסימני׳ נמס׳ בישעיה סימן ז׳ ובסוף איכה ׳

מג

נמגו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ובירמיה סי׳ מ״ט
מוגג ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בריש נחום ובתלים סימן ס״ה ובאיוב סימן ל׳ ׳
ומגדל ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ׳
מגדל עוז ג׳ וסימני׳ נמסר בשפטי׳ סימן ט׳ ובתלים סימן ס״א ובמשלי סימן י״ח ׳

מד

מדברה ח׳ ג׳ קמצי׳ וב׳ פתח וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ו ׳
המדברה י״ג וסימני׳ נמסר בסדר אחרי מות ׳
ובמדבר ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ב
מדד ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ׳ ׳
במדה ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בסדר קדושים ובד״ה ב׳ סימ׳ ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי תעבדון רחיקין אריכין ׳ תנ״ך
מדין ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י׳ ׳
מדינים דכתיב מדונים ו׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן כ״א ׳
והמדנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ׳

מה

מה כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ע״ש ׳
מה ה׳ קמצי׳ דסמיכי לח״ע וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובדניאל סימן ד׳ ׳
מה ב׳ פתחי׳ דסמיכי לח׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ׳

ומה ט׳ יחידאין קמצי׳ וט׳ פשטין וסימניהון

ומה לי ל׳ ויאמר אף אלהי׳

ומה זה ל׳ תאמרו אלי ב׳ בו׳

ומה זאת ל׳ וירדו שלשת אלפי

ומה יש לי ל׳ צדקה ולזעוק׳

ומה בצע ל׳ אמרתם שוא עבד אלהים׳

ומה יתרון ל׳ גם זה רעה חולה׳

ומה יעשה ל׳ ובכל יום ויום מרדכי׳

ומה שאלתך ל׳ וינתן לך בתר׳

וחד ומה קול הצאן באזני והלין ט׳ קמצי׳ וסימניהון

ומה אתם ל׳ מי בכם הנשאר׳

ומה אתה ל׳ המה עם בית מיכה׳

ומה יי׳ ל׳ דורש ממך כי׳

ומה אשיב ל׳ על משמרת׳

ומה די עלך ועל אחך׳

ומה אני ל׳ והסגנים לא ידעו׳

ומה אעשה ל׳ כי יקום אל׳

ומה ראו ל׳ על ככה ומה ב׳ בו׳

במה ח׳ קמצי׳ בקריאה וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב ובמיכה סימן ו׳

במה ג׳ וסימניהון נמסר

ויאמר אליו המלך׳

וחברו דדברי הימים׳

לאמר אל הכהנים׳

ה׳ פסוקים מה מה וסימ׳ נמסר בשמות

מה היא ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה׳

מהיטבאל ג׳ וסימניהון

ושם אשתו׳

וחברו דה״ה׳

ואני באתי בית שמעיה׳

מהרו ג׳ וסימניהון בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון וביאור׳ נמסר בתלים סימן קו׳ ודה״ב׳ סימן כ״ד׳

מהרו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובמגלה סימן ה׳׳

למהר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא ובד״ה א׳ סימן י״ב׳

מהיר ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא ריש סימן ז׳׳

מו

מוטות ב׳ מ״ל דמ״ל וסימניהון

מוטות עץ שברת ב׳ בפסוק׳

מטות עולכם חסר דחס׳

מוסרות ומטות כ״כ׳

מור ז׳ חסרי׳ בליש׳ וסימנ׳ נמסר בסדר תשא׳

מור ד׳ מלאי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשיר השירים סימן ד׳ ע״ש׳

מז

מזוזות ב׳ מ״ל דמ״ל וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה וע״ש שנוי אתיהון׳

מח

ומחה ד׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא׳

מחלת ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תולדות ובתלים ריש סימן נ״ג׳

מחנימה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז ובמלכים א׳ סימן ד׳׳

ומחולות ב׳ חס׳ דחס׳ וסימניהון

ותצאן כל הנשים אחריה׳

ויבא יפתח׳

במחיר ח׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י׳׳

ומחר ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישמע יתרו וביהושע סימן כ״ב ובמשלי סי׳ ג׳ ובמגלה סי׳ ה׳׳

למחר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳

וממחרת ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר צו ובשמואל ב׳ סימן י״א׳

מחתות ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בקרח׳

מחבת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר צו וביחזקאל ריש סימן ד׳׳

מט

מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן ג׳ וסימן ז׳׳

המטות ג׳ חסרים בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא׳

המט לוי ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני׳

מלמטה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׳

מטר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳

כמטר ג׳ וסימניהון

יערף כמטר׳

ויחלו כמטר לי״׳

ירד כמטר על גז׳

מי

ומי ד׳ יחידאין וסימניהון

ומי בכל ויען אחימלך׳

ומי כמוך ויאמר דוד׳

ומי אשר ואיש עמד׳

ומי הוא לא אכזב׳

מי הוא זה ג׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל׳ ובתלים סימן כ״ד׳

ומי יודע ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ב׳׳

ולמי ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳׳

ואת מי ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח בפסוק ט׳ ובאיוב ריש סימן י״ב׳

ועל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובאיוב סימן כ״ה׳

ואל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ו׳ ובאיוב ריש סימן ה׳׳

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״א׳

מים ב׳ זקפין קמצין וסימני׳ בלשון תרגום נחליא יבשין וביאור׳ נמסר בסדר והיה עקב ובתלים סימן ט״ו ובמשלי סימן ל׳׳

במים ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר מצורע׳

ובמים ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן כ״ג וביחזקאל סימן י״ו׳

כמים ג׳ רפין וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב״א ובריש מיכה׳

למים ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ב׳ ובעמוס סימן ח׳

מימי ו׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳

על פני מים ה׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ד׳

במי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר חקת׳

על מים ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע וביחזקאל ריש סימן י״ז׳

על המים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא׳

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א׳

מימיך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים׳

למינהו י״ד וסימניהון נמסר בסדר שמיני׳

למינו ד׳ בתורה וסימניהון נמסר סדר שמיני׳

מיכיהו ד׳ וסימניהון

ויהי איש אחד׳

וישמע מיכיהו בן׳

ויגד להם מיכיהו׳

מהרה מיכיהו׳

וכל מלכים ומן אלה היו את המלך עד סו׳ פיסק׳ דכוות׳ כר מן ב׳ מיכה וסימניהון

ויבא אל המלך ויאמר׳

וילך חלקיהו הכהן׳

תרויהון דד״ה׳

מיכיה ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ב ע״ש׳

מכיה ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״ב׳

מכיהו ב׳ כ״כ וסימניהון

וישמע מכיהו בן גמריהו׳

ויגד להם מכיהו׳

וא׳ חסר י׳ תניג׳ וסימ׳

ויקרא מלך ישראל׳

וא׳ מיכיה כתיב וקרי מיכה

מיכיה המורשתי׳

מיכא ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בנחמיה סימן י״א׳

מך

מבונה ד׳ חסרי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סי׳ י״א׳

מכרם ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר חקת בעמוס סימן ב׳׳

למכיר ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י׳

מל

להמל ה׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

בהמלו את בשר׳

בהמלו בשר ערלתו׳

המלו לי״׳

נמלו אתו׳

ואם לא תשמעו

מלא ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובשמואל א׳ ריש סימן י״ו ובתלים סוף סימן נ״ג׳

ומלאתי ד׳ וסימניהון נמס׳ בריש מלכים וביחזקאל ריש סימן ל״ב׳

למלאת ו׳ ד׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל ריש סימן ט׳׳

ימלא ז׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר צו ובתלים סימן כ׳׳

וימלא ט׳ דגשין וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך׳

וימלא ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י׳׳

ימלא ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ י״ג ע״ש

מלאתה ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ו׳׳

המלאה ג׳ וסימניהון

פן תקדש המלאה׳

המלאה להעמיד׳

כעצמים בבטן המלאה׳

ומלואה ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ח׳

במלאת ג׳ ב׳ חס וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כ״ה וסימ׳ מ״ו׳

מלאו ומלאו ג׳ בתור׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בא אל פרעה׳

אמלא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ובמשלי סימן ח׳ ובאיוב ריש סי׳ כ״ג

מלוא ב׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר ויקרא ע״ש׳

והמלאכה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל ובעזרא סימן י׳ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ט

עשה מלאכה ד׳ וסימני׳

והאיש ירבעם גבור׳

ועמך לרוב עשי׳

הסגנים ומנצחי׳

ירדי הים באניות׳

במלאכת ג׳ וסימניהון

שבעת יי׳ תהיה׳

אם לא ימצא הגנב׳

במלאכת החומה׳

וכל מלאכה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות׳

מלים

מערכת אות הלמד

מלים י׳כליש׳וסימניהון נמס׳
באיוב ריש סימן י״ו
מלאך ב׳פתחין וכל דסמי׳
לאדכרא כיתי׳וסימני׳
נמסר במלאכי ריש סימן ג׳
אמלטה ז׳כליש׳וסי׳ נמס׳
באיוב סוף סי׳ א׳
ימלט ח׳וסימניהון נמסר
בעמוס סוף סימן
ב׳ובאיוב סוף סימן כ״ב׳
ימלט י״ג וסימניהון בלשון
ארמי תפש לגברא
דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק
דפשט ירא באתתא הכמתא ושקרת
במיכאל וביאור נמסר במלכים א׳
סוף סימן י״ח ובירמיה סימן מ״ו׳

למלך כ״ט יחידאין בקרי׳
וסימניהון
אמרי אוי לך מואב אבדת עם
כמוש׳
ויאמר למלך יריחו לאמר׳
מקרה ואת מקרה לכר יהושע
ב׳בפסו׳
גם אותה ויתן יי׳ גם אותהביד׳
ויאספו כל בעלי שכם׳
בחמתי כי המלכתי את שאול׳
ודבר אבנר היה עם זקני ישר׳
רשמואל׳
וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך
דשמואל וחברו דד״ה׳
וכ״ע כי זה הוא סמוך למכ״תי:

והשתנית ויאמר ירבעם לאשתו׳
יהי יי׳ אלהיך ברוך דמלכי׳
וחברו דד״ה ב׳בו׳
רץ לקראת רץ ירוץ׳
לגוי ועשיתי אותם לגוי אחד׳
יובל גם אותו לאשור יובל׳
להשתחות והיה כל הנותר מכל הגוי׳
להשתחות והיה אשר לא יעלה מאת
הארץ והיה יי׳ למלך על כל הארץ
מעשי רחש לבי דבר טוב׳
משפטיך לשלמה אלהים משפטיך
האמור למלך בליעל׳
בלהות ינתק מאהלו מבטחו׳
משכח כען אנא נבוכד נצר׳
כתוב בה בגוים נשמע׳
ויבחר יי׳ אלהי ישראל בי מכל
בית אבי׳
וכ״ע כי הוא סמוך למכ״תי:

וישב שלמה על כסא יי׳׳
לתקופת ויהי לתקופת השנה׳
וכל משיחה אשור מצרים
ישראל דכות׳ ואפ״ס
אשר ברכו יי׳ צבאות וגומר׳
ומלך ה׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳א׳סימן כ״א

ממלכות ד׳וסימניהון
קרע יי׳ את ממלכות׳
ויאמר המלך ואיה׳
בראשית ממלכת יהויקים קדמאה
דסיפרא׳
קרא שמו יזרעאל וכל יהושע
דכוות׳
במלכם ג׳וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳סי׳ כ׳׳
ממלך ג׳וסימניהון

כי חטאת קסם׳
טוב ילד מסכן׳
וגם אלהיהם עם׳
והמלך דוד ג׳ וסימניהון
נמסר בריש מלכי׳
ואת מלך ד׳וסימניהון נמס׳
ביהושע סימן ח׳׳
מלכתו ג׳חס׳וסי׳ נמסר בסדר
בלק וסוף ירמיה׳
וכל מלכי ז׳וסימני׳נמסר
ביהושע ריש
סימן ח׳ובמלכים א׳סימן י׳׳
בבית המלך ג׳וסימניהון
נמסר
במגלה סימן ט׳ודה״ב׳סימן כ״ג׳
למלוך ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר
במלכים א׳סימן כ׳׳
מלביא ג׳וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳׳
ימלוך ג׳מל׳ כליש׳ וסימני׳
נמסר בשמואל א׳
סימן כ״ד ומשלי סימן ל׳׳
מזרע המלוכה ד׳וסימני׳
נמסר
בסוף מלכים וביחזקאל סימן י״ז
ובריש דניאל׳
וימלך ה׳וסימניהון נמסר
במלכים ב׳סימן כ״ג׳
ובדה״א׳ריש סימן כ״ג׳
היה במלכו ז׳וסימני׳נמסר
במלכי׳ב׳סי׳ט״ו
ממלך ד׳וחס׳וסימ׳נמסר
באיוב סימן ל״ד׳
וימלכו ה׳חס׳ בלי׳ וסימני׳
נמסר במלכים א׳
סימן י״ו׳
על מלך ט׳וסימני׳נמסר
ביחזקאל סי׳ כ״ח
ובדניאל סימן י״א׳
על המלך ח׳ וסימני׳ נמסר
בדה״ב׳ סימן כ״ג

מן

מן י״ד יחידאין משמשין ומן
ולית זוגא וסימניהון
ומן העוף מן הבהמה׳
ומן האיל ואת החלבים׳
ומן הלחם ואם יותר׳
ומן השמן יצק הכהן׳
ומן המקדש לא יצא׳
ומן הקדשים לחם אלהיו׳
ומן הבקר והרמות מכס׳
ומן כל ויצעק איש ישראל׳
ומן לשון ארמית דכותי׳
ומן העבדה והיה ביום׳
ומן מצרים וחתו ובשו׳
ומן אז חדלנו לקטר׳
ומן האש ודמות החיות׳
ומן מן המלחמות׳
ומן הערים וכשמע׳

ט״ו מן חד חד מן ולית
דכו׳וסימניהון׳
מן הטאות ויעש הרע לא סר דפקח
מן הנעריב ותקרא אל איש ה׳
מן לכיש וישלח מלך אשור דמלכי׳
מן ארץ ופליטי חרב ישובון׳
מן חרש ויולד מן חדש אשתו׳
מן אחרי ועתה כה ר אם׳לעמי דד״ה
מן גבעה שלש שנים מלך

בירושלם ושם אמו דד״ה
מן בנות בן אשה מן בנות דן׳
מן בניהם אשר נותרו אחריהם׳
מן שאול יי׳ העלית מן שאול נפש
מן נערתך ינוסון׳
מן קול רעמך ב׳בו׳
מן יד משיב ומציל׳
מן לבנון מעין גנים באר מים׳
מן בקר וירא חותן משה׳
מן הבקר ויהי ממחרת וישב משה
ד׳פסוקי׳ מן מ: ומן וסימ׳נמס׳
בסדר וארא׳ ד
המן ג׳וסימניהון נמס׳בסדר
בראשית ובסדר חקת
ובמלכים ב׳סימן ו׳׳
מן ג׳ ר״פ בתורה וסימניהון
נמסר ביחזקאל סימן מ״ה׳
וכל ד״ה ודניאל ועזרא דכות׳ ר״פ
ומן במ״י מן וסימניהון בד״ה א׳סימ׳
כ״ו וכל שאר קריאה דכות׳ ר״פ מן
במ״ה ומן וסימניהון נמס׳ ביחזקא׳
סימן מ״ה ובעזרא סימן ו׳׳
ממנו ט׳דמטעי׳ בהון וסימני׳
נמסר בסדר תרומה
ממנו ו׳סבירין ממנה וסימ׳
בלשון ארמי׳ אפריש
בעירא דיפתח ולקט בארחא
באוריתא וביאור׳ נמסר בפרשת צו׳
ממני י׳בתורה וסימניהון
נמסר בסדר בלק׳

כל תהלות ממני במ״א
ממנו וסימ׳נמסר בתהלים סימן ק״ג׳

למנות ה׳וסימניהון נמסר
בסדר לך לך
ובתלים סימן צ׳ובדברי הימים א׳
סימן כ״א׳
וימן ה׳וסימניהון נמסר
ביונה׳
המנורה ג׳מל׳ וסימניהון
נמסר בתרומה
ואת המנורה ג׳ וסי׳ נמסר
בסדר כי תשא
מנימין ג׳ב׳מל׳ וא׳חס׳
וסימניהון נמסר
בד״ה ב׳סימן ל״א ובנחמיה סימן י״ב׳
המנשי ד׳וסימ׳נמסר בסוף
פרשת כיתבא׳
שבט המנשה ב׳וסי׳נמסר
ביהושע
סימן י״ג׳
למס עובד ג׳וסימני׳נמסר
במלכי׳א׳סי׳ ט׳׳

מע

מעון ד׳וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״א׳
מעונה ג׳חסרי׳בלישניהון
וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל״ח ע״ש׳
ימעט ג׳ב׳בתורה
וסימניהון
ואם ימעט הבית׳
אל ימעט לפניך דעזרא׳
הון מהבל ימעט׳
למעט ג׳וסימניהון
על פי הגורל׳
רק הכהנים היו׳
פנה לארבה והנח׳

מעט ז׳קמצי׳וסימניהון
נמסר בסדר תבא
ובשמואל ב׳סימן י״ב ואיוב סימן
ל״ב ובריש חגי׳
מעין ה׳קמצי׳וסימ׳נמסר
בסדר שמיני ובשיר
השירים סימן ד׳׳
מעין ד׳פתחין וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סי׳
ג׳ ויהושע סימן ט״ו׳

מצ

ומצאת ג׳ וסימניהון נמסר
בנחמיה סימן ט׳׳
וימצאהו ג׳וסימניהון נמסר
במלכי׳א׳סימן י״ג׳
מצאתנו ג׳וסימניהון נמסר
בשפטים סימ׳ו׳׳
מצאה ג׳וסימניהון נמסר
בפ׳בהר סיני׳
וימצאם ג׳וסימניהון נמסר
בדניאל סוף סי׳א׳
וימצא ו׳וסימניהון נמסר
בסדר מקץ
ובמגלה ריש סימן ו׳׳
ולא ימצא ד׳וסימני׳נמסר
בסוף צפניה׳
לא מצאו ד׳וסימניהון נמסר
בירמיה ריש סימן
י״ד ובאיוב סימן ל״ב׳
בימצא ד׳ ר״פ במ״ת
וסימניהון
בקרבך באחד׳
כי ימצא חלל׳
כי ימצא איש שכב׳
כי ימצא איש גנב׳
וימצאהו ג׳ וחס׳ וסימניהון
נמסר במלכים
ב׳סימן ט׳׳
מצאהו ז׳חס׳בליש׳וסי׳נמסר
בסדר בשלח׳
ולא מצאתי ה׳ וסימני׳ נמסר
בסדר כי תצא
ובשמואל א׳סימן כ״ט ביחזקאל סוף
סימן כ״ב ובקהלת סוף סימן ז׳׳
מצרות ט׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בישעיה סי׳
ל״ג ותרגום שם׳
מצרה ה׳חס׳בליש׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל ב׳סימן ה׳׳
מצת ד׳ חס׳וסימניהון נמסר
בסדר בא׳
במצולות ג׳וסימניהון נמסר
בסדר בשלח׳
המצפתה ו׳וסימניהון
קדש את כל ישראל׳
ויקבצו המצפתה׳
וישמעו פלשתים כי׳
ויבא ירמיה אל גדליה׳
ויוחנן בן קרח בא׳
ויהי בחדש השביעי׳
מצרימה כ״ח וסימניהון נמסר
בסוף ד״ה׳
מצרים ג׳ ר״פ וסימני׳נמסר
בסוף איכה׳
ממצרים ה׳ סבירין מצרימה
וסימניהון נמסר
בפרשת ואלה שמות׳
ממצרים ב׳סבירין מארץ
מצרים וסימני׳
חם המדברי׳אל וישמע יתרו כהן׳
המצרים

המצרים ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר לך לך
וביהושע סימן כ״ד׳

ירידה מצרים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תבא
וביהושע סימן כ״ד ובישעיה ריש סי׳ ל״א׳

מק

ערך מקום הוא בערך קם ע״ש

מקניהם ד׳ חס׳ וס׳ נמסר בסדר וישלח׳

ומקלות ד׳ וסים׳ נמסר בר״ח א׳ סימן כ״ו

ומקנה ו׳ ג׳ פתחי׳ וג׳ קמ׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

מקשי ג׳ חסרי׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב׳

מר

מרבך ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ל״ח בחצי הספר׳

מריותי ג׳ וסי׳ נמסר באיכה א״ב קדמאה׳

חמורים ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקת׳

מרה ה׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בספ׳ ראה ובמלכים

מרי ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויקח קרח ובשמואל א׳ סימן ט״ו וביחזקאל סימן ב׳

תמרורים ד׳ וסימניהון נמסר בהוש׳ בסוף סי׳ י״ב

ימיר ו׳ וסימניהון נמס׳ בסדר אם בחקתי ובתלים סי׳ ט״ו

ומרים ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳

מש

ימוש ז׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח ובירמיה סימן ל״ו׳

תמוש ג׳ וסימניהון נמסר
תמוש היתד׳
אל נא תמוש מזה׳
לא תמוש רעה מביתו׳
קדם׳ תמוש כתיב תנינא תמש׳ כתיב תליתאה תמיש כתי׳

ימושו ג׳ וסימניהון
לא ימושו מפיך׳
אם ימושו החקים׳
כי ההרים ימושו׳

ואמשך ה׳ חסרים בלישנ׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה תולדות׳

משה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש יהושע ובתלים סימן צ״ט׳

ומשה ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר ואלה שמו׳

משה איש האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ד

בספר משה ג׳ וסימניהון
כי ככתוב בספר׳
ויסירו העולה לתתם׳
ביום ההוא נקרא׳

המשיח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׳

מושל י״ד מ״ל וסימני׳ נמסר במיכה סימן ה׳ ובקהלת סימן י׳ ע״ש׳

משלי ד׳ וסימניהון נמסר בריש ספר משלי׳

משפחות י״א וסימניהון נמסר בסדר צו ובתלים סימן צ״ו׳

למשפחת ג׳ חסרים בנביאים וסים׳ נמסר בסדר נח וביהושע סימן כ״א׳

ומשפחות ד׳ וסימניהון
ומשפחות קרית יערים׳
בני שלה בן יהודה׳
ומשפחות ספרים יעבץ׳
וקוץ הוליד את ענוב׳

למשפחותם ח׳ מ״ל ביהושע וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט׳

למשפחותיו ד׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני׳

משפחתם ג׳ בליש׳ וסימני׳
ומשפחתם אשר עמכם׳
וישלחו בני דן ממשפחתם׳
ולשמעי בנים ששה׳

ממשפחות האדמה ג׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש סימן ג׳

למשפחותם ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני

המשקוף ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בא׳

מת

ומתו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׳

קריבת מיתה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תולדות יצחק׳

לפני מותו ד׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת תולדות יצחק

אנכי מת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי׳

ומתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן׳

מות יומתו ג׳ וסימני׳ נמסר בקדשים׳

ויהי אחרי מות ד׳ וסים׳ בלשון ארמי אבא רעיא שמשא ומלכא וביאור׳ נמסר בסוף סדר חיי ובריש יהושע ובריש שפטים׳

ימית ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט׳

המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה ס״פ סימן כ״ו

מיתנו ד׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ובסוף ירמיה׳

ימותו כל אוריתא וירמיה חס׳ כמ״א וסי׳ נמסר באיוב סימן י״ד

במתו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

ומיתהו ה׳ מ״ל וסים׳ נמסר בפ׳ וישב ובמלכים א׳ סימן י״ג

ומיתתו ז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ד׳

מתיך ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסים׳ נמסר בסדר חיי שרה

ממיתים ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז׳

תמותו ז׳ מ״ל וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

ימותון ב׳ וסימניהון
אם כמות כל האדם׳
ושכיח כמו כן ימותון׳

וימת ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וישב ובשמואל א׳ סי׳ כ״כ ובתלים סימן ק״ה׳

חמות ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בלק ובשפטים סימן י״ז׳ ובאיוב סימן ל״ו׳

ומת ו׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר בשלח׳

כמות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח׳

במות ג׳ וסימניהון
מחוץ שכלה חרב׳
כי עזה כמות אהבה׳
והוא כמות לא ישבע׳

מתים ד׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר דברים׳

מתי מספר ה׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סימן מ״ד׳

המיתו ג׳ וסימניהו׳ נמסר בסדר ואלה שמו׳

חמתון ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב׳

מות ימות ג׳ וסימניהון
כי חי יי׳ המושיע׳
כי כאן נאצת את׳
זהראני יי׳ כי׳

להמיתו ג׳ מ״ל וסימניהון יד העדים תהיה׳
ויתנכלו אתו׳
וישמרו את הבית׳

יומת ד׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳

מתתיהו ד׳ וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ה׳

נשלם ערך המ״ם בס״ד

מערכת אות הנון

ט״ו זוגין חד כ׳ וחד וכ׳ דלית כוות׳ וסימניהון

נשאתני מפני זעמך וקצפך׳
ונשאתני ושכבתי עם אבתי׳
נרצה דבר על לב ירושלים׳
ונרצה וסמך ידו על ראש העולה
נחוהין די להוון מהקרבין ניחוחין
וניחוחין באדין מלכא נבוכד נצר
נדמה שמרון מלכה כקצף׳
ונדמה ואל מי תדמיוני ותשוו׳
נחמתני ותאמר אמצא חן בעיניך
ונחמתני עשה עמי אות לטובה׳
נפלו ונשמדו במות און׳
ונפלו ואמרת אליהם כה׳
נשמה ההי טירתם נשמה׳
ונשמה נתתי את ארץ׳
נמליך וישלח אשר על הבית׳
ונמליך נעלה ביהודה ונקיצנה׳
נסעה ויאמר נסעה ונלכה׳
ונסעת כנהר אהוא בשנים עשר
נתנוך ויהי כדברו אליו ויאמ׳ לו
ונתנוך ויאמרו לו לאמר לא כי אסור׳
נושע קמץ אין המלך נושע ברב חיל׳
ונושע גילי מאד בת ציון הריעו׳
נבל גם אני אודך בכלי נבל
ונבל והיה כנור ונבל׳
נכחה ולא ידעו עשות נכחה׳
ונכחה והסג אחור משפט׳
נסבה בן אדם יען אשר אמרה
ונסבה את ארון אלהינו אלינו׳
נכה ונכה הלך וילכד את קנת
ונכה ואת כנתיה ב׳ בפסוק׳

א״ב נון ארוכה בסוף

תיבותא ולית דכוו׳ וסימניהון

אחרין תטחן לאחר אשתי׳
אחן וחנתי את אשר אחן׳
בהיין ושאר חוותא העדיו׳
בחין ומשך אבירים בכחו׳
גבולן ותשבנה הערי׳ דשמואל
דאנין ואנת עזרא בהכמת׳
האיין עתה יהרדו האיין׳
הרצין ותשמע עתליה את קול דמלכים׳
הימין ואתה לך לקץ ותנוח׳
והמתן ויאמ׳ בילדכן את העבריות
ויהכון וילך במדבר ויסוב את׳
ובמחן ויעבר המלך הגלגלה׳
ויראון וכל העם ישמעו ויראון
זן מזוינו מלאים מפיקים׳
חטין ואתה קח לך חטין ושעורי׳
טחון ואת חטאתכם אשר עשית׳
טוחן ויאחזוהו פלשתים׳
טחון בחורים טחון נשאו׳
ירעפון עטרת שנת טובתיך׳
ירזמון ומה ירזמון עיניך׳
ימלאון והשקתי ארץ צפתך׳
ינאצון ואת עמי ינאצון׳
כארכן ורדך לפניהן כמראה׳
לבביהן והצב גלתה העלתה׳
לתתן שם את ארון׳
מלכין אל תתן לנשים חילך׳
משפטן ויקרב משה את׳
מגדון יגדל המספד׳
נון בנו יהושע בנו׳
מרוקיהן ששה הדשים בשמן׳
נחושתן ויקרא לו נחשתן׳
סגנין אדין מלכא לדניאל רבי כהלין

מערכת אות הנון

כהלין אדין עוללין כל חכימי
פרין בנו בתים ושבו׳
צירונין יען אשר עזבוני׳
ק־צין דרשו מעל ספר יי׳ וקראו
ראשן ישבו לארץ ידמו זקני בת
שוממין דרכי ציון אבלות׳
תפגעון לאסרך דשמשון
תחתיהן הליך ואמות׳
תעבדון את האלהים על ההר׳
תענון כל אלמנה ויתום׳
תרבון ושמעת ישראל ושמרת׳
תחקרון עד תבונותיכם עד׳
תחשבון מה תחשבון על יי׳
תתחמקין עד מתי תתחמקין׳
תגרעון ונתעצם את מזבחתם׳
תהיון ואנשי קדש תהיון לי׳
תלכון לא תלכו ריקם׳
תלחמון כה אמר יי׳ לא תעלו׳
תנוסון ותאמרו לו כי על סוס ננוס
תושעון בשובה ונחת תושעון׳
תשאון תשאו אם לאל׳

א׳ב מן חד וחד חד נ׳ון וחד

במ׳ס בסוף וסימניהון נמסר בסוף סדר בהר סיני׳

אל׳ין מל׳ין משמשין נ׳י וסי׳

הפרני ל׳ כי הפרני אלהים בארץ עניי׳
נשני ל׳ כי נשני אלהים את כל עמלי׳
השביעני ל׳ אבי השביעני לאמר׳
השביעני ל׳ במרורים הרוני לענה׳
פתיתני ל׳ יי׳ ואפת חזקתני ותוכל׳
הנחני ל׳ בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני׳
ותעידני ל׳ ועין ראתה ותעידני׳
ויבואני ל׳ הבריך יי׳
ויכוננוני ל׳ ידיך עשוני ויכוננוני׳
רמיתני ל׳ למה זה רמיתני ותשלח
בזיתני ל׳ ועתה לא תסור חרב מביתך׳
גמלתני ל׳ כי אתה גמלתני הרעה ואני׳
הציקתני ל׳ רוח בטני דאיוב׳
ששזפתני ל׳ השמש בני אמי נחרו בי
תמעיטני ל׳ אל באפך פן תמעיטני
שטפתני ל׳ טבעתי ביון מצולה׳
הליצוני ל׳ זדים הליצוני עד מאד׳
עודוני ל׳ חבלי רשעים עודוני׳
גרוני ל׳ יגעתי בקראי ניחר גרוני
ילדתני ל׳ ארור היום אשר ילדתני
עותוני ל׳ יבשו זדים כי שקר עותוני׳
יחמתני ל׳ הן בעון חוללתי ובחטא
נחמתני ל׳ אמצא חן בעיניך כי׳
יבואוני ל׳ רחמיך ואחיה׳
ויעבדוני ל׳ ותמאן לשלחו׳
התורידני ל׳ אל הגדוד הזה׳
ויסבני ל׳ דרך חוץ אל שער החוץ
ויעירני ל׳ כאיש אשר עיר משנתו
להבאישני ל׳ בישב הארץ בכנעני ובפרזי׳

מל׳ין דמשמשין נה בסוף

תיבותא וסימניהון׳
תרוממנה ל׳ קרנות צדיק׳
קמנה ל׳ שמענה קולי׳
אחשנה ל׳ מידי תבקשנה׳
אציתנה ל׳ חימה אין לי מי יתנני׳
יקראנה ל׳ ויאמר אליו שוב בא׳
וירדנה ל׳ ממרום שלח אש בעצמתי׳

ימהרנה ל׳ מהר ימהרנו לו׳
ייעדנה ל׳ ואם לכנו ייעדנה
וימכנה ל׳ בתוך הכו׳
תעלנה ל׳ ויאמר מלאך ה׳
תרמסנה ל׳ רגל רגלי עני׳
אשקנה אני יי׳ נוצרה לרגעים׳
תכעיסנה ל׳ ותבכה ולא תאכל׳
אחישנה ל׳ אני ה׳ בעתה אחישנה
תכלנה ל׳ מלמעלה ופתח התבה
תחתנה ל׳ ויסגר בשר תחתנה׳
תשכנה ל׳ בצל דליותיו׳
שמענה ל׳ ואתה דע לך׳
תשכנה ל׳ וידין תשכנה אונו׳

ו׳ חסרי׳ בון וקרין וסימני׳ נמס׳ במשלי סי׳ ג׳

ו׳ כתבן ג׳ ולא קרין וסימ׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן כ׳א ודה ב׳ סימן י׳א

י׳א פסוקי׳ רישי נון וסופי׳ נון וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובתלים סימן מ׳ה

נא

נאוה ד׳ וסימניהון נמסר בתהלים סימן קמ׳ז ובמשלי סימן י׳ז
נאם יי׳ ד׳ בספר יחזקאל וסימניהון
חזו שוא׳
מחזה שוא׳
ואת זמתך׳
ונתתי רוחי בכם׳
וכן שאר דספרא נאם יי׳ לאדני׳
נאם ג׳ בטעם וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ה׳
נאם ה׳ צבאות כ׳ז בערך אדני תמצאם
נאפות ג׳ וסימניהון
ושפטתיך משפטי׳
ואנשים צדיקים ב׳ בפסו׳

נב

נבית ד׳ חס׳ א׳ בלישניהון וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י׳ ובעזרא ריש סימן ה׳
והנביא ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה וביחזקאל סימן י׳ד
ונביא ז׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ט׳
בנביאים ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ י׳
נביאים ח׳ מל׳ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ׳ו
נביאים ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך
וכל הנביאים ו׳ וסימניהון
וכל הנביאים נבאים כן׳
והכרנו דדה׳
ויקבץ מלך ישראל׳
ומלך ישראל ויהושפט׳
נביא ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
ובנבאי ישראל ראיתי׳
ומתעתעים בנביאיו
ונבא לבב חכמה׳
הנביאה ה׳ וסימניהון
ותקח מרים׳

ואקרב אל הנביאה׳
וגם לנועדיה הנביאה׳
ועשיה אל חולדה הנביאה דמלכי׳ ודהרו דדה׳
ואשר המלך אל חולדה הנביאה׳

נבכד נאצר י׳ כתיבין כן חס׳ ו׳ וסימני׳
ויאמר חנניה לעיני כל העם׳
ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את
כה אמר יי׳ צבאות׳
ולמקצת הימים אשר אמר׳
ובשנת שתים למלכות ב׳ בפסו׳
וקאמין לקבל צלמא תנ׳ דפסו׳
כען אנא נבכד נאצר
ומלכא נבכד נאצר אבוך׳
יהב לנבכד נאצ׳ אבוך׳
וכל מלכים דכות׳ בנ״א מל׳ נבוכד נאצר וסימ׳
והעם הנשאר בארץ יהודה׳
ומן בראשית עד אחאב בן קוליה נבכד רצר כתי׳
וכל שאר ספר נבוכד ראצר במ״א נבוכד ראצור וסי׳
לקדר ולממלכות חצור׳
וה׳ כתי׳ נבוכד נאצר בכתובים וסימניהון
עלה נבוכ׳ נאצר מלך בבל
ומכלי בית יי׳ הביא׳
ולתשובת השנה שלח המלך׳
וגם במלך נבוכד נצר מרד׳
בשנת שלש למלכות דדניאל׳
וכל דניאל נבוכד נצר מלכא במ״ה מלכא נבוכד נצר וסימני׳ נמסר בדניאל סימן כ׳

נבוכד נצר ז׳ כתבן ומשניין ביה וסימניהון
שבעה עדנין יחלפון עליך׳
נבוכד נאצר׳ נבוכד ראצר׳
נבוכד ראצור׳ נבוכד נצר׳
נבוכד נצר׳ נבוכד נאצור׳
נבוכד נאצר׳
רישא דדניא׳ נאצר בשנת ג׳ למלכו׳ וכל ד״ה ונבי׳ דכו׳ ומן כל ירמיה ויחזקאל ראצר ומן בראשית ממלכת יהויקים תנינ׳ עד קוליה נאצר ואלה בני המדינה העולים קדמיה ראצור לקדר ולממלכות ראצור תרויהון כתי׳

נג

נגבה כ׳ט בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה ב׳ סי׳ ד׳
נגינות ג׳ מל׳ בלישניהון וסימניהון נמסר בתלים סימן ד׳
נוגע ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סוף סדר מצורע ובעמוס סימן ט׳
הנגעת ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ד׳
והנגע ג׳ וסימניהון
בכל טמא נפש׳
והנגע בנבלתם׳
והנגע בכל אשר׳
לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ו׳
וינגע ב׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך
נגע הצרעת ג׳ וסימני׳
נרפא נגע הצרעת׳

זאת התורה לכל נגע׳
השמר בנגע הצרעת׳
נגף ג׳ וסימניהון
יתנך יי׳ נגף לפני׳
אך נגף נגף הוא׳
כי נגף העם׳
גשה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדות׳
מגישים ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳
ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳
נוגש ב׳ מל׳ וסימניהון
ממנו פנה ממנו׳
ועמד על כנו׳
נגש בס׳ון ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ג ועש׳ מה דשקלינן וטרינן
נגש בש׳ון ד׳ וסימניהון
ומשה נגש אל הערפל׳
ואחר נגש יוסף׳
והנה נביא אחד נגש׳
יען כי נגש העם הזה׳
ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ד
ויגש ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות יצחק ובפרשת צו את אהרן
גושר ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ג׳

נד

נדף ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסדר אם בחקתי׳
וירד ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא יעקב ובשפטים סימן י״א
ונדריך ג׳ וסימניהון
רק קדשיך אשר׳
ונדריך אשר תדור׳
ונדריך תשלם׳
נדר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור ובישעיה סוף סימן י״ט ותרגום שם׳
נדריכם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה׳

נה

וינהג ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות׳
ונדרו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״א
נהרות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳ ובתלים סימן קל״ח
הנהרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא
ונהר ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ט
אל נהר ג׳ וסימניהון
ואבוא אל הגולה׳
ובמראה המראה׳
והיום ההוא ליי׳ אלהים׳

נו

נוה ד׳ וסימניהון

נות משלח ונעזב׳
ישים עליהם נות׳
נוה לבנות יענה׳

נז

נוזלים ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״ח׳

נח

נחנו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויהי מקץ
ובאיכה בא״ב ג׳׳

נחני ג׳ וסימניהון

ברוך נחני יי׳׳
מי יובילני עיר מצור׳
מי יובילני עיר מבצר׳

והנחתי ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כ״ב
וסימן ל״ו׳

הניחו והניחו ד׳ וסימני׳
נמסר
בשמואל א׳ סימן ו׳׳

מנחתיך ג׳ חס׳ בלי׳
וסימניהון

יזכר כל מנחתיך׳
לעולתיכם ולמנחתיכם׳
ומנחתיכם לא ארצה׳

ואת המנחה ח׳ וסימני׳
נמסר
בפרשת אלה פקודי׳

ניחוח ה׳ מ״ל בלי׳ וסימניהון
נמסר בפרשת תצוה׳

ונחנו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח׳

ונח ג׳ ר״ב וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ד׳

נחה ג׳ מלעיל וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ב׳׳

וינח ז׳ רפין וסימניהון נמסר
בפרשת בא אל פרעה
וביהושע סוף סימן כ״א׳

וינח ז׳ דגשין וסימני׳ נמסר
בפרשת ויקח קרח
ובמלכים א׳ סימן ז׳׳

וינחם ז׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן כ״ב

והנחתי ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳
ויאמר פני ילכו׳

והנחתי חמתי׳
ושאר׳ והניחתי כתיב וחד מ״ל
דמ״ל וסימ׳
הוא יהיה איש מנוחה׳
וא׳ והנחותי כתיב וסימ׳
והנחותי חמתיכם׳

וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר אמור
ובמלכים א׳ סימן י״ג׳

מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳
סימן י״ד ובישעיה סימן י״א ובזכריה
ריש סימן ח׳׳

מנחל ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר אלה הדברים
ובמלכים ב׳ סימן כ״ד׳

על נחל ג׳ וסימניהון

ואת הארץ הזאת׳
מן הירדן מזרח׳
על כן יתרה עשה׳

נחלו ד׳ וסימניהון נמסר
ביהושע ריש סימן י״ד

לנחלה ט״ו וסימניהון נמסר
בסדר קרח׳

ינחלם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ב׳

ינחלו ג׳ קמצין וסימניהון
לשמות מטות׳

איש לפי פקדיו׳
כבוד חכמים ינחלו׳

נחלתן ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת אלה מסעי׳

תנחל ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח
וסימניהון

בארצם לא תנחל׳
בנחלתך אשר תנחל׳

נחלה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר
ראה ובתלים סימן ה׳׳

נחם ונחם ו׳ פתחי׳
וסימניהון
נמסר בזכריה סימן א׳׳

ינחם ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובתלים סימן ק״י׳

וינחם ה׳ וסימניהון

וינחם יי׳ כי עשה׳
וינחם יצחק אחריו׳
וינחם יהודה ויעל על גוזזי׳
וינחם יי׳ על הרעה׳
וינחם אלהים על הרעה׳

נחמה אל ז׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳
ריש סימן י׳

נחש ג׳ וסימניהון

ויעש משה נחש׳
והכיש אל נחש׳
וכתת את נחש הנחשת׳

נחשת ד׳ בצפוי
וסימניהון

ועשית קרנותיו׳
ועשית בדים למזבח׳
ועשית בדי עצי׳
ממנו תהינה קרנתיו׳

כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר
סוף ירמיה׳

נט

נוטה ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בתלים סימן ק״ד׳

נטית יד י״ו חס׳ את וסימ׳
נמסר ביחזקאל
סימן כ״ה׳

ויטהו ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ו׳׳

ולנטוע ג׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן ל״א׳

ויטע ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נח

יוטל ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳
נמסר בתלים סימן ל״ז
ובמשלי סוף סימן י״ו ובאיוב ריש
סימן מ״א׳

יטו ה׳ בקריאה וסימני׳ נמסר
בישעיה ריש סימן נ״ד׳

ותט ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק׳

ויטו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״ו׳

ויטו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ ריש סי׳ ח׳

וינטשו ג׳ וסימניהון

וינטשו בלחי׳
וינטשו בעמק רפאים׳
ויוסיפו עוד פלשתים׳

ויטש ב׳ וחס׳ וסימניהון

ויטש אלוה עשהו׳
ויטש משכן שילו׳

ני

ניר ח׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ריש סימן ד׳

נכ

נכחו ב׳ וסימניהון

נכחו תחנו׳
כי נכחו יצא׳

נכר ב׳ א׳ מלעיל
וסימניהון

נכר אתו האלהים׳
ולא נכר שוע לפני׳

נמ

נמו ב׳ ומלרע
וסימניהון

נמו רעיך מלך אשור׳
נמו שנתם׳

נס

נסי ב׳ וסימניהון
ויקרא שמו יי׳ נסי׳
ואל עמים ארים׳

הנס ג׳ וסימניהון

והעם הנס אל׳
והיה הנס מקול׳
הנס מפני הפחד׳
בציעאה הנים כתיב׳

נכותם ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בסדר
בשלח ובמלכים א׳ ריש סימן י׳׳

ומנוס ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סוף סי׳ י״א׳

מנסת ה׳ חס׳ בלי׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת בחקתי׳

וינוסו ד׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ז׳׳

ונסו ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סימן ל״ח

ונסתם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בחקתי
ובזכריה סימן י״ד׳

נסה ו׳ ב׳ כתיב סה ור׳ כתיב
שא וסימניהון נמסר
בסדר וירא׳

ויסך ג׳ רגשין וסימניהון
ויסך עליה נסך׳

ויסך את נסכו׳
ויסך אתם ליי׳׳

ולהסך ב׳ וסימניהון

וכי אנחנו מקטרים׳
כה אמר יי׳ צבאות לאמר
אתם ונשיכם׳
וחד פליג ומי אז הדלבן׳

מסכה ב׳ יחידאין
וסימניהון

עשו להם מסכה׳
ויעשו להם מסכה׳
וכל עגל מסכה דכותי׳

בנסעם ב׳ וסימניהון נמסר
בסדר נח׳

ויסע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח׳

מסע ב׳ קמצי׳
וסימניהון

חנית מסע׳
אבן שלמה מסע׳

נע

וינעו ב׳ וחס׳ וסימניהון

וירא העם וינעו׳
וינעו אמות הספים׳

לנוע ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ט׳
ובירמיה סימן י״ד׳

וינעם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשת מטות
ובאיכה בא״ב תנינן׳

מנעורינו ג׳ ומ״ל וסימניהון
נמס׳ בסדר ויגש
ובירמיה סוף סימן ג׳׳

ואת הנערים ג׳ וסימני׳
נמסר
באיוב סימן א׳׳

מנערי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י״ח׳

מנעוריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימניהון נמסר
בסדר נח ובשמואל א׳ סימן י״ז׳

מנער ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ח
ובמשלי סימן כ״ט׳

נפ

לנפל ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך
ובירמיה סימן נ״א ובמגלה סימן ו׳׳

ויפל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר מסעי וכימ׳
בלשון ארמי אדם מית במשריתיה׳

יפול ז׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר
בד״ה א׳ סימן י״ב׳

תפול ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כ״ג׳

מערכת אות הנון

הפילה ו' חס' בליש' וסימני' נמסר בפרש' נשא

הנפלים ג' ב' חס' וא' מל' וסימניהון נמסר בסדר בראשית

יפול ג' חס' בספר משלי וסימניהון נמסר במשלי סימן י"ג

כל לשון נפילה על כמ"ז אל וסימניהון נמסר בסדר שמיני

נפש ג' בטעם ד"פ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא

נפשהחיה ד' דסמיכי וסימניהון
ויברא אלהים את האדם
בעוף ובבהמה ובכל
וכל אשר אין לו סנפיר
זאת תורת הבהמה

ונפש ג' ד"פ וסימניהון נמסר בויקרא

ונפשו ח' וסימניהון נמסר בריש סדר ויגש ובמשלי סימן כ"ג ובאיוב סוף סי' כ"ג

ואתנפש ד' וסי' נמס' בשמואל א' סימן כ"ה

נפשתם ב' חכרים וסימניהון
את מחתת האנשים
יצבו לנפשתם

וכלנפש ג' וסימניהון נמס' בסדר אחרי מות ובירמיה סימן ל"א

בנפשותיכם ב' מל' וסימניהון
השמרו בנפשותיכם
כי התעתים בנפשותיכם

נפשך ג' מטעי' וסימני' נמסר בהושע סימן ד'

ונפשי ח' וסימניהון נמסר בתלים סימן ל"ח

נצ

מצב ג' קמצי' וסימני' נמסר בסדר ויצא יעקב

מצבת ב' פתחי' וסימניהון
ויעש הרע בעיני
ויתצו את מצבת

מצבות ג' וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן מ"ג

ויתיצבו ה' וסימני' נמסר בפרשת וישמע יתרו ובסדר וילך וביהושע ריש סימן כ"ד

נצים ג' וסימניהון נמסר בסדר שמות

נצת ד' קמצין וסימני' נמסר בשמואל א' סימן ט"ו

למנצח מזמור י"ד פ' דסמיכי וסימניהון נמסר בתלים סימן ל"א

נק

ט"ו נקדות בקריאה וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני

ונקה ג' וסימניהון נמסר בסדר משפטים

ונקי ג' וסימניהון נמסר בסדר משפטי' ובאיוב סימן כ"ב

נקיון ג' בליש' וסימני' נמסר בתלים סימן ע"ג

נקים ג' חס' וסימניהון
נקים אנחנו
והיה כל אשר יצא
ושל אחריו

יקבוהו ג' וסימניהון נמסר באיוב סימן ג'

יקם ג' ב' קמץ וא' פתח וסימניהון נמסר בפרשת בראשית

ונקמתי ג' וסימני' נמסר בירמיה סימן נ"א

תקפו ד' חס' בלי' וסימניהון
לא תקפו פאת
ויסב ארון יי' דיהושע
מקפים עליהם דמלכים
ויקפו על העיר דאלישע

נר

הנרות ב' מל' וסים' נמסר בפרשת אמור

נריהו ג' וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל"ו

נש

נשוא ד' ג' חס' וא' מל' וסימניהון
נשא את ראש בני קהת
את ראש בני גרשון
כי נשא אשא לחם
נשוא ינשוא כי לא בתר מ"ל

ונשא י"ב וסימניהון נמסר בסדר תרומה

ונשא י"ז וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ובמלכים א' סימן ח' וביחזקאל סוף סימן כ"ט

נשאו י' וסימניהון נמסר בסדר מטות ובשמואל ב' סימן י"ח ובעזרא סימן ט'

נשאר ג' וסימניהון נמסר במלכי' ב' סוף ס' ב'

חשאהו ד' וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובשמואל ב' סימן ו'

נושים ג' וחס' ובעי' וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ה'

ונשא ו' חס' וסימניהון נמס' בשמואל א' סימן י"ד

ונשוא ד' ג' מל' וא' חסר וסים' נמסר במלכי' ב' ריש סימן ה' ובאיוב סימן כ"ב

לשאת כ"ד וסים' נמסר בד"ה א' ס' ט"ו בפסוק כ"ב

משאות ד' ב' מל' וסימני' נמסר בסדר מקץ

משאת ו' פתחי' וסימניהון נמסר בפרשת מקץ ובשפטים סימן כ'

תשואות ד' וסימני' נמסר באיוב ס"ס ל"ו

משאת ג' וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן ו' ובמגלה סימן ב'

למשואות ב' וסימניהון
הפלתם למשואות
הרימה פעמיך למשואות

ותשא י"ד וסימניהון נמסר במלכים ב' סימן ד' ובמגלה סימן ב'

ותשאינה ב' חד מ"ל וחד חסר וסימניהון נמס' ברות

ולא תשא ג' וסימני' נמסר בסדר וירא

ישא ה' ד"פ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ג'

ישיא ה' וסימניהון נמסר בתלים סימן פ"ט

מנשאים ג' וסי' ב' חן נמסר בירמיה ס"ס כ"ב

ושא ג' וסימניהון
ושא את מספר שמותם
עלה ראש הפסגה
ראה עניי ועמלי

שאו י"ב ד"פ וסימניה' נמסר בריש סדר פנחס ובירמיה סימן נ"א

ישאו ד' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל"ט

ישאו ו' קמצי' וסימני' נמסר ביחזקאל סימן ל"ז

למשא ג' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו ובאיוב ס"ס ז'

ולא ישאו ד' וסים' נמסר בסדר תצוה וביחזקאל סוף סימן ל"ד

משאם ה' בתורה וסי' נמסר בפרשת נשא

נשיא י' וסימניהון נמסר בסדר חיי שרה

נשיאם ד' כ"ב בתורה וסימניהון נמסר בסוף סדר לך לך

נושא כול חס' בנ"א וסימניהון
ינשק נושא לכל
וחד כתיב נשא וסימניהון
וכל אשר לו נשא
ושארהון נשה כתיב

ישך ב' קמצין וסימניהון
נשך כל דבר אשר
ואחריתו כנחש ישך

נשיתי ב' וסימניהון בירמיה סימן ט"ו

ערך נשים הוא מסר בערך לחם:

ונשל ג' וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן

נשמת ד' וסימניהון נמסר בסדר נח

נשק ג' קמצין בלי' וסימני' נמסר באיוב ס"ס כ'

בנשר ד' רפין וסימניהון נמסר בסדר האזינו ובאיוב סימן ט'

נת

לנתחיה ד' וסימניהון
ותפשיט את העולה
לנתחיה לנתחיה הוציאה ב' בפסו'
ואת העולה המציאו

נתך ג' וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ"ב

נתן כ"א ג' מנהון קמ' סימני' נמסר בד"ה ב' סימן ל"ד

ויתן י"ג רפין וסימני' נמסר במלכים א' סימן י"ד ובד"ה ב' סימן י"ח

נתינה אליך ה' וסימניהון
את העדות אשר
זנתת אל הארן
ואל הארן תתן
ונתן אליך אות או מופת
פתח פיך ואכל
בטנך תאכל ומעיך

נתן לך ג' וסימניהון נמסר בסדר עקב

ולתת ח' וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא ובירמיה סימן ל"ט

ונתון ז' וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ ובירמיה סוף סימן ל"ז

יתן ד' וסימניהון נמסר בסדר שמיני ופנחס

נתן ו' וסימני' נמסר בשפטים סימן ח'

נתנו ו' וסימני' נמסר ביחזקאל סימן ל"ה

ונתתיפני ד' וסימני' נמס' באחרי מות

נתן ד' קמצי' וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות

ונתתם ו' קמצי' וסים' נמסר במלכים א' סימן ח' ובד"ה א' סימן י"ד

נתון ה' ג' מל' וב' חסרי' וסים' נמסר בסדר פנחס

ויתנו ג' רפין וסימניהון נמסר במלכים א' סימן י"ח

ונתנה ג' וסי' נמסר בפר' ויצא ובירמיה סימן ל"ה

ויתנום ג' ב' חס' וא' מל' וסימני' נמס' בסד' אלה פקודי

נתון ד' מל' וסימניהון
ונתון אתו על
נתון תתן לו ולא ירע
ויאמרו נתון נתן
וידד יפתח
וכל כתו' דכות

ואתן ג' וסים' נמסר בירמיה סימן כ"ב

נתון ג' וסים' נמסר ובמגלה סימן ג'

נתונם ב' חס' חד וא' מל' דמל' ושאר' נתנים כת' חס' וי"ו וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני

נתצו ג' וסים' נמסר בירמיה סימן ד'

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה במ"א ואתנה וסים'
ויאמר הפלשתי אל דוד
וכל שאר נביאי' ואורי' דכות'
ואתנה במ"א וסי'
ואתנה את הלוים
וכל

וכל כתובים דכות׳ ואתנח במ״א וסים׳

שאל ממני ואתנה׳

נתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן ט״ו׳

מתנותיכם ד׳ ב׳ חסרי׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ד׳׳

מתתי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא ובמלכים א׳ סימן כ״א

לך נתתים ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ ויקח קרח׳

נתתי ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ט׳׳

ונתת כ״ט חס׳ ה׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר תרומה׳

ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ט וכד״ה ב׳ סימן כ״ד וע״ש׳

ולא יתן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

ולא נתן ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה׳

ואל תתן ג׳ וסימניהון נמסר ביואל סימן ב׳׳

הנותן ה׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויחי יעקב ובתלים סימן י״ח ע״ש׳

נותן ו׳ מל׳ וסים׳ נמסר בתהלים סימן קמ״ו ובמשלי סימן כ״ו׳

נתנו ד׳ דגשי׳ וסים׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ו׳

ה׳ מלין דכל חד וחד לית

דכות׳ דגש משמשין נה בסוף תיבות׳ וסים׳ נמסר בריש סדר תולדת נח׳

נתינה שם ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳ ובשיר השירים סימן ז׳׳

נתנו ב׳ רפ׳ וסימניהון

נתנו את נבלת׳

נתנו רשעים פח לי׳

אנכי נותן ז׳ וסים׳ נמסר בריש פרשת ראה אנכי׳

נתניהו ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א ובד״ה א׳ סימן כ״ה׳

וינתצו ג׳ וסימניהון

וינתצו את הבמות׳

וינתצו את מזבחו׳ הבעלי׳ דד״ה

את חומת ירושלם׳

נתקו ג׳ וסימניהון

נתקו כפות רגלי׳

שברו עול נתקו׳

ימי עכרו זמתי׳

ינתק ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ו וקהלת סימן ד׳׳

נשלם ערך הנו״ן בס״ד

מערכת אות הסמך

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד וס׳ וסי׳

ספף ויך לב דוד אתו אחריכן׳

וספר וכי יטהר הזב מזוכו׳

סתרי ומגני אתה אלהי אל׳

וסתרי ובני עזיאל מישאל׳

שריון צדונים יקראו לחרמון׳

ושריון וירקידם כמו עגל׳

ססמי ואלעשה הוליד את ססמי

וססמי ב׳ בפסוק׳

שמחו ויזבחו ביום ההוא זבחים

ושמחו והיה כגבור אפרים׳

מליין דחמיין שין וקריין

סמ״ך סי׳ נמסר בריש ספר הושע׳

ב׳ זוגין מיחדין חד ס׳ וחד

ש׳ וס׳ נמסר בריש שיר השירים׳

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד בס׳

בריש׳ וסימניהון

שום ועתה שימו לבבכם׳

בשום התדע בשום אלוה׳

שך לכן הנני שך את דרכך׳

בסך אלה אזכרה ואשפכה׳

סמכי כה אמר יי׳ ונפלו׳

בסמכי הנה אלהים עזר לי יי׳׳

שמחות תודיעני אורח׳

בשמחות תובלנה בשמחות וגיל׳

שמחתכם וביום שמחתכם׳

בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים׳

סב

סביב ג׳ רפ׳ וסים׳ נמסר בסוף יחזקאל׳

סבב ט׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בריש קהלת׳

סב ו׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר אלה הדברים ובשיר השירים סימן ב׳׳

סביבותיו ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ג׳

ויסבו ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ח׳

וסבב ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ז׳׳

סג

סגור ה׳ וסים׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן מ״ד ובאיוב סימן מ״א׳

תסיג ג׳ כתי׳ סמ״ך בלשון השגה וסימניהון נמסר בסדר שפטים׳

יסגרנו ד׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ כי תזריע׳

מסגרות ה׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

ועל המסגרו׳ אשר בין השלבים

וארבעת האופני׳ למתחת למסגרו׳׳

ויקצץ חמלך׳

ויחרגו ממסגרותיהם דשמואל׳

ויחרגו ממסגרותיהם דתהלות׳

סד

סדמה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

בסדום ד׳ וסי׳ נמס׳ בריש ישעיה ובצפניה סימן ב׳׳

סו

בסודם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך יו״ר׳

סוסיך ג׳ וסימניהון

דרכת בים סוסיך׳

כי תרכב על סוסיך׳

והכרתי סוסיך׳

סופא ג׳ כתי׳ א׳ וסים׳ נמסר בדניאל פס׳ ו׳׳

לסוסים אל ב׳ בליש׳ וסימניהון

ויאמר שמטוה דאיזבל׳

חרב אל סוסין׳

סח

סחרה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה ס״ף סימן כ״ג ובמשלי סימן ג׳׳

סי

סיגים ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במשלי ריש סי׳ כ״ה׳

סיחון ד׳ מל׳ בתורה וסים׳ נמסר בסדר חקת׳

הסירות סימן

כל אורית׳ הסירת חס׳ ו׳ כתי׳ ואת הסירות דמלכים ב׳ כ׳ ואת הסירת קדמ׳ דירמיה כ״ב׳

סכ

סכות ב׳ מל׳ בתורה וסימניהון׳

על כן קרא שם׳

כי בסכות הושבתי׳

וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״א וסים׳

לעשות סכת ככתוב׳

וכל הסכות דאורית׳ מל׳ במ״א חסר וסים׳

חג הסכת תעשה׳

ויסך ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרשת אלה פקודי ובאיוב סוף סימן ג׳׳

ויסכרו כל ליש׳ כתי׳ סמך במ״א כתי׳ שי״ן וסי׳

כי ישכר פי דברי שקר׳

וכל אגרא כתי׳ שי״ן במ״א

וסכרום עליהם יועצים׳

בשוכות ו׳ כתי׳ שי״ן בליש׳ וסימניהון

ושכתי כפי מעליך׳

הסר משוכתו והיה׳

הנני שך את דרכך׳

התמלא בשוכות עורו׳

וגידים תשוככני׳

ויחמס כגן שכה׳

סכו ג׳ וחד כתי׳ שי״ן וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סי׳ כ״ח ובאיכה בא״ב תנינן׳

כבותה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי׳

הסוכך ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון

את כרוב ממשח׳

ברוב רכלתך מלו תוכך׳

ימהרו חומותה והוכן הסוכך׳

סל

סלוא ג׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״א׳

הסלע ג׳ קמצי׳ וסימניהון

ויביאום לראש הסלע׳

אשרי שיאחז ונפץ את׳

ויקהילו משה ואהרן׳

סלכה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר דברים׳

ויסלף ג׳ וסימניהון

ושחד לא תקח׳

לא תטה משפט׳

ויסלף דברי צדיקים׳

סע

סער ג׳ כתיב שי״ן וסימניהון

יסערו עליו שער׳

בזרם ברד שער׳

וקדמונים אחזו שער׳

ספ

ספוד ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ י״ו ובזכריה סימן ז׳ ובקהלת סימן ג׳׳

מספד ג׳ פתחי׳ וסימניהון בלשון ארמי תמריא סמיכין לרמוניא וביאור׳ נמסר במיכה סימן א׳ ובזכריה סוף סימן י״ב׳

תספה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא אליו

ישפוך ד׳ כתיב שי״ן בליש׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ל״ד׳ ע״ש׳

יספק ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בלק׳

אל ספר ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה בריש סימן ל׳ ובנחמיה סימן ח׳׳

ויספרו ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ו ובאיוב סימן י״ב׳

ספרו ג׳ וסימניהון

ספרו נא לי׳

ספרו בגוים׳ וחברו

ומספר ח׳ וסימניהון נמסר בסדר בלק ובירמיה סימן י״א׳

סופר ב׳ מל׳ בנביאים וסימנ׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סימ׳ ח׳ וע״ש חלוק מל׳ וחס׳ בליש׳׳

יא פסוקים רישיהון וסופיהון חד

מערכת אות הסמך

חד וסימניהון נמסר בפרשת במדבר סיני ובסדר צו׳

ט׳ פסוקים רישיהון וסופי׳ מלה חדא

ריש׳ נסיב ו׳ו וסיפא לא נסיב ו׳ו וסימ׳ נמסר במלכים סוף סימן כ׳ב׳

י׳ח מלין תקון סופרים וסימניהון נמסר בריש במדבר סיני ובתלים סימן ק׳ו׳

ואין מספר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש יואל ובתלים סימן ק׳ה׳

בספר משה ג׳ וסימניהון נמסר בערך משה׳

בספר תורת משה ג׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ וסימן כ׳ג׳

סר

ויסר ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳

יסור ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן ט׳

סורה ג׳ וסימניהון

סורה אדני סורה ב׳ כו ותרויהון מלרע׳
סורה שבהפה מלעיל׳
וא׳ גולה וסורה מלרע׳

סרה ח׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ס׳ ד׳

וסרה ג׳ וסימניהון

וסרה קנאת אפרים׳
וסרה קנאתי ממך׳
וסרה מעליו רוח׳

וסרתם ג׳ וסימניהון

והקללה אם לא׳
וסרתם ועבדתם אלהים׳
כי ידעתי אחרי מותי׳

ואסירה ג׳ וסימניהון נמסר בשופטים ס׳ ט׳

ולא סר ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סימן כ׳ב׳

סרר ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

שריך סררים וחברי גנבי׳
כי כפרה סררה׳
להיות כל איש שרר׳

סוררה ג׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן ז׳

וסר מרע ה׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ס׳ נ׳ט׳

יסירו ב׳ וסימניהון

מצדיקי רשע׳
ונתתי קנאתי בך׳
וא׳ ויסירו וסימ׳
רגע ימותו וחצות׳

סת

במסתרים ג׳ רפין וסי׳ נמסר בירמיה סימן י׳ג׳

במסתרים ג׳ דגשין וסימני׳ בלשון ארמי

נברא קטל שליבא וביאור׳ נמסר בתלים סימן י׳ וסימן ס׳ד׳

מסתתר ד׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ ריש סימן כ׳ו ובתהלים סימן נ׳ד׳

בסתר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תבא׳

נסתרה ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל׳ח׳

נשלם ערך הסמך בס״ד

מערכת אות העין

ח׳ זוגין חד ע׳ וחד וע׳ ולית דכו׳ וסימניהון

ערך ויערך עליו ערך לחם׳
וערך ויאמר לו כיכה שבה׳
עינכם ולאלה אמר באזני׳
ועינכם אל תחס על כליכם׳
עדיהם כל הגוים נקבצו יחדו׳
ועדיהם יצרי פסל כלם תהו׳
עיר גילי מאד בת ציון הריעי׳
ועיר ואיש נבוב ילבב׳
עיה ואחזתם ומושבתם בית אל׳
ועיה ובני כנימן מגבע מכמש
עשה כה אמר ה׳ עשה ה׳ יוצר׳ אותה׳
ועשה כה אמר ה׳ בורא השמים׳
עשיתם וברחמיך הרבים לא׳
ועשיתם ויאמ׳ ה׳ אל משה בלכתך
עגור כסוס עגור כן אצפצף׳
ועגור גם חסידה בשמים׳

עב

עבות ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימניהון

ובעבות העגלה׳
בפר לא עבות מנונה׳
קצץ עבות רשעים׳

עבותים ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימ׳ ב׳

ועביו ג׳ וסימניהון נמסר בסוף ירמיה׳

יעבדוני ג׳ וסימניהון

עם לא ידעתי׳
וחברו דתהלות בהר קדשי׳
דתהלות מ׳ל׳

עובד ב׳ מ׳ל וסימניהון

ותקראן שמו עובד׳
וישי הוליד את עובד׳
וכל ד׳ה דכוות׳ מ׳ל בר מן א׳ חסר וסימ׳
עבד אדום׳

עבדון ג׳ וסימניהון

וישפט אחריו׳
וימת עבדון׳
אה עבדון ואת מגר׳

ולעבדו ג׳ וסימניהון

זהיה אם שמוע׳
כי אז אהפך אל׳
רק שמרו מאד ויהושע׳

ולעבודיך ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וארא ובפרשת מצות׳

ובל עבדיו ז׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ׳ב׳

עבדת ה׳ חס׳ בד״ה וסימניהון

ומשפחת בית׳
ויעמד במשפט׳
ויעמד יחזקיהו׳
והמשררים בני אסף׳
וידעו עבודתי׳
ומן דוד זקן עד דוד את כל שרי ישראל דכות׳

עבד עולם ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן מ׳

עבדיך ז׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהעלותך׳

ועבדתם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן

יעבוד ז׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ׳ו ובאחשורש סימן א׳

העבריות ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בסדר שמות׳

אעביר ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא וביחזקאל סימן י׳ר׳

אעבור ג׳ וסימניהון נמסר בתהלים סוף סימן ק׳מ׳ב׳

ויעבר ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סימן י׳ ובאיוב סימן י׳ג׳

בעברכם ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר כי תבא׳

עובר ח׳ מ׳ל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י׳ו׳

עבור ז׳ מ׳ל בלישני׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר וירא בלק׳

ג׳ מלאו׳ גבי נ׳ת בליש׳ העברה וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן ל׳ו׳

לעבור ד׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בפרשת בלק ובנחום ריש סימן ב׳

כעבור ב׳ א׳ מ׳ל וסימניהון

ויהי כעבור הצהרים׳
כעבור סופה ואין׳
וא׳ כעבור כבודי ומרים׳

ויעבר ט׳ וסימניהון נמסר בסדר נח ובמלכים א׳ סימן ט׳ו׳

עברה על ח׳ וסימניהון

ותעבר המבהה על׳
אל נא תעבר מעל עבדך׳
כי על כן עברתם על׳
ויעבר ה׳ על פניו׳
והעבר׳

ויעברם ח׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ ביהושע סימן ד׳

ועיבירו ד׳ ג׳ מ׳ל

וסימניהון

קול במחנה׳
ויעבירו את המלך׳
ויעבירו את בניהם׳
ויעבירו קול ביהודה׳
תנינן חסר׳

לבעבור ג׳ וסימניהון נמס׳ בסוף פרשת וישמע יתרו

עג

עגלת ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ס׳ ו׳

עד

י׳ר פסוקים עד ועד וסימ׳ נמסר בס׳ף פרשת אלה הדברים׳

ג׳ פסוקים אית בהון ועד עד וסימניהון

וילך למסעיו׳
ושתי את גבוליך׳
ויקם אלישיב׳

ו׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י׳ח

ה׳ זוגין חד עד וחד על וסי׳ נמסר בפרשת ויחי יעקב׳

יב זוגי׳ חד עד וחד ועד וסי׳

עד חמור אם המצא׳
ועד חמור עתה לך והכית׳
עד שה אם המצא׳
ועד שה עתה לך והכית׳
עד משפחות כל יושבי ההר דיהושע
ועד משפחות ויתנם ה׳ ביד ישראל׳
עד הם וילך רכב הסוס׳
ועד הם ואמרה להם׳
עד הצהרים וישאהו ויביאהו׳
ועד הצהרים ויקחו את הפר׳
עד ישים לא יכהה ולא ירוץ׳
ועד ישים ואל תתנו׳
עד זקנה וגם עד זקנה׳
ועד זקנה אני הוא׳
עד שערי כל אכל תתעב נפשם
ועד שערי ויקמו אנשי יש׳ יהודה׳
עד החומה ועל ידו׳
ועד החומה והתודה׳
עד מגדל ויקם אלישיב׳
ועד מגדל הגדול ב׳ בו׳
עד כלה ועשה כרצונו׳
ועד כלה והגביר ברית׳
עד עלמא ויקבלון מלכותא׳
ועד עלמא ענה דניאל׳

ועד כל ב׳ וסימניהון

ולא נעדר להם מן׳
ועד כל כלי הנבלים׳

ג׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד ועד ועד וסימניהון

עתה לך והכית׳
ויקם אנשי ישראל׳
עד כסף ככרין׳
ג׳ פסוקים

ג׳ פסוקים אית בהון ועד ועד ועד וסימניהון

ויתפשט יהונתן את ׳
ולא נעדר להם מן ׳
ויחרימו את כל ׳

לעד ב׳וסימניהון

ליום קומי לעד ׳
בישראל וביהודה ׳

עד ב׳בלישן כיזח וסימניהון

בנימן זאב יטרף ׳
אז חלק עד שלל ׳

עדותיו ה׳מפקי׳ו׳ו בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ב׳ ׳

העדות ה׳מ׳ל וסימני׳ נמסר באחרי מות ׳

ארון העדות י׳ב וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ׳

ואעידה ה׳וסימני׳ נמסר בסדר וילך ובירמיה סימן ו׳ ׳

העדתי ה׳וסימניהון נמסר בסדר עקב ׳

עדותיו ה׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימן צ׳ט ׳

ד׳ פסוקי׳ מן ד״ר אתין בא״ב
רבתי דתלים וסימני׳ שם באות ו׳ו

עדותיך ט׳ וסי׳ נמסר בתהלים בא״ב באות בית וסימ׳ פר׳ץ בן דמ״ה ׳

לערה ג׳וסימניהון נמסר בפרשת וירא ׳

הערה בהם ד׳בליש׳וסי׳ נמסר בשמואל א׳סי׳ח׳

וכל ערת ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בהעלותך ׳

עדיו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ׳

עדיו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳ ׳

עדיך ג׳וסימניהון

ואתה מגדל עדר ׳
שומע תפלה ׳
כי עתה תבא אליך ותלה ׳
וא׳ יום הוא ועדיך יבא ׳

עד י׳א בטעם מאריך וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ח׳ ׳

עדמה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וירא בלק ובתלי׳ סימן פ׳ט ׳

עדוא ג׳מ׳ל וסימניהון

ביום עשרים וארבעה ׳
והתנבי חגי ׳
אחינדב בן עדא כ״כ ׳
ושארהון עדו כתבן ׳

עדן ג׳פתחין וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳סימן י׳ט וביחזקאל סימ׳ כ״ו ובריש עמוס ׳

העדפים ג׳חס׳ו׳ו וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני ׳

נעדר ג׳ וסימניהון

שאו מרום עיניכם ׳
ולא נעדר להם מן הקטן ׳
עד אחד לא נעדר מציע׳פת׳ ׳

ותו לאסכחנא ׳

משפטו יתן לאור לא נעדר ׳

ער

עוג בבשן ד׳וסימני׳ נמסר בסדר דברים ׳

עוגות ב׳בתור׳א׳ מ׳ל וא׳חסר וסימניהון

לושי ועשי עוגות ׳
עגת מצות כי לא בתר׳ חס׳ ׳

ועוד כ״ג וסים׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ו ובדניאל סימן ט׳ ׳

עוד י׳ד חס׳ וסים׳ נמסר בפרשת נח ׳

ואין עוד ב׳וסימניהון

וידעתם כי בקרב ׳
כי החיים יודעים ׳
וכל ישעיה דכות׳ ׳

עורנו ד׳מ׳ל וסימניהון

עודנו מדבר עמם ׳
שלום לעבדך לאבינו ׳
הבשר עודנו בין ׳
ויחלטו הממנו ויאמרו ׳

והעוים ד׳וסים׳ נמסר במלכים ב׳סימן י׳ז ׳

עונן ד׳מ׳ל וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳סימן ז׳ ובתלים סימן ל׳א ובד״ה א׳ סימן כ׳א ׳

עונות ו׳מ׳ל בליש׳ וסי׳ נמסר בנחמיה ריש סימן ט׳ ׳

עונותיהם ב׳מ׳ל וסימניהון

וסלחת לעמך ׳
ויכלמו מעונותיהם ׳

עולתה ג׳וסימני׳ נמסר בתלי׳ סוף סימן צ׳ב ׳

ויעללהו ו׳חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה בא״ב תניין ׳

לעולם י׳ח וחס׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע׳ח ׳

ועד עולם י׳ב וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ ובד״ה א׳סימן כ׳ט ׳

לעולם ועד ט׳וסימניהון

יי׳ ימלוך לעולם ׳
כי כל העם ילכו איש ׳
והמשכילים יזהירו כזהר ׳
גערת גוים אבדת רשע ׳
אזכירה שמך בכל דור ודור ׳
ואשמרה תורתך תמיד ׳
תהלה לדוד ארוממך ׳
בכל יום אברכך ואהללה ׳
תהלת יי׳ ידבר פי ׳

עולם ועד ו׳וסימ׳ נמסר בתלי׳ סימן כ׳א וסימ׳ ק׳ד ׳

עד העולם ד׳וסימניהון

והעמדתיהו בביתי ובמלכותי ׳
ויברכו ויאמרו הלוי׳ ישוע וקדמיאל ׳
הושיעה את עמך וברך ׳

כטל חרמון שיורד על ׳

ומעולם ג׳וסי׳נמסר בישעיה סימן נ״ה ׳

לעולם ב׳מ׳ל בתור׳ וסימניהון

וגם בך יאמינו לעולם ׳
לא תדרוש שלומם ׳

עולמים ג׳חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בתהלי׳ סי׳ ק״לו ׳

הלעולם ג׳וסי׳נמסר בתהלים סימן פ״ח ׳

ג׳ פסוקי׳ מטעי׳ דעולם וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא

עד עולם ג׳סוף פסוק וסימני׳

כי את כל הארץ אשר אתה רואה ׳
והדבר אשר דברנו ׳
והכינתי את כסא דד״ה ׳

אמר המעתיק קשה לי דהא איכא טובא עד עולם סוף פסוק וכ״ל רחס׳ וכל זרעך דכו׳ ׃

העלם ב׳חס׳וסימניהון

גם את העלם ׳
ברוך יי׳ אלהי ישראל ׳

והעוף ג׳וסימניהון

זאת תורת הבהמה ׳
והעוף אוכל אתם ׳
והעוף ירב בארץ ׳

ובעוף ג׳וסים׳ נמסר בהושע סימן ד׳ ׳

ויעף ג׳בקרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב ׳

עורז ג׳מ׳ל וסימניהון נמסר באיוב סימן י׳ח וסי׳מ׳ ׳

עורב ד׳מ׳ל וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י׳ ׳

עז

בעוז ג׳וחס׳וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובתלי׳ סימן כא״ ׳

ועוז ד׳וסים׳ נמסר בתהלים סימן ס׳ח ׳

יעוז ג׳ב׳חס׳וא׳מ׳ל וסים׳ נמסר בתלים סימן ט׳ ׳

עוז ד׳וסימניהון נמסר בסוף חבקוק ׳

עזה ג׳בכתובי׳ וא׳ בנבי׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳סימן כ״א ׳

עזתה ב׳וסימניהון

וילד שמשון עזתה ׳
ויאזחו פלשתים ׳

עזיה ח וסימניהון

שלום בן יביש ׳
ויקשר קשר ׳
תחת בנו אוריאל בנו עזיה ׳
עזיא העשתרתי ׳
ובירושלם ישב ׳
וכולהו׳ כתב׳ ה״א במ״א כתי׳ א׳וסימני׳
עזיא העשתרתי ׳
וכל תריסר דכות׳ עזיה ׳

ויעזבוני ג׳חס׳וסימניהון נמסר בשמואל א׳סימן ח׳ ׳

עזבניך ד׳ ובחד עניג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ז ׳

עוזר ח׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל״א ובריש איכה ׳

ואין עוזר ו׳וסימניהון נמס׳ במלכים ב׳ סוף סימן י׳ד ׳

לעזור ג׳ מ׳ל וסימניהון

כי תהיה לנו מעיר ׳
לעזור להדרעזר דד״ה ׳
לעזור ולהשכיל ׳

עזרא הכהן ג׳וסימניהון

ויבא עזרא הכהן ׳
ויקם עזרא הכהן ׳
ויבדלו עזרא הכהן ׳

העזרי ג׳וסים׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ׳

עזריאל ג׳וסימניהון

ויצוה המלך את ׳
ואלה ראשי ׳
לנפתלי ירמות בן ׳

עזריהו ה׳בנביאים וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו ׳

עט

ויעט ג׳וסימניהון

ויעט העם אל השלל ׳
לברך את ארונינו ויעט בהם ׳
ויעט במעיל קנאה ׳

יעטה ד׳וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובתלים סימן ק׳ט ׳

עטר ד׳ מלין עטור סופרים וסימניהון בתהלי׳ וסי׳ ל׳ו ׳ ועיין בהקדמתי ׳

עטרות ג׳חס׳וסימני׳ נמסר במטות ׳

עי

עי ב׳כתי׳ עיר וסימניהון

ויקח כחמשת אלפים איש ׳
ויזעקו כל העם אשר ׳

מסור׳ אחריתי

וישלחם יהושע לעי ׳
וכל העם המלחמה לעי ׳
ויקח כחמשת אלפים לעיר ׳
וישימו העם את לעיר ׳

העיט ד׳ וב׳מנהון קמצין וסימניהון נמסר בסדר לך לך ׳

עינים כ׳ח וסימני׳ נמסר בזכריה כ׳ם ג׳ ׳

ועיניו ח׳ד׳ם וסימני׳ נמס׳ בשמואל א׳סי׳ג׳ ובירמיה סימן ל״ב ׳

לעיניך ח׳וסימניהון

מערכת אות העין

למה נמות לעיניך ׳
ונקלה אחיך לעיניך ׳
שורך טבוח לעיניך ׳
לא ירדנו בפרך ׳
או הנסה אלהים ׳
ולקחתי את נשיך ׳
אוכיחך ואערכה לעיניך ׳
אל תתן שינה ׳

לעיניכם ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יו

ועיניך ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן לד׳ וסימן לט׳ ׳

בעיניך ו׳ חס׳ יוד כתר׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה ׳

בעין ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳ ׳

לעיניהם כ״ר וסימני׳ נמסר בסדר חקה ׳

בעיניהם י׳ וסימני׳ נמסר בס ף פרשת מסעי ׳

עיניכם י״ג וסימניהון

ונפקחו עיניכם ׳
והנה עיניכם ראות ׳
ולא תתורו אחרי ׳
עיניכם הרואות ׳
כי עיניכם הראות ׳
והיו לטוטפות ׳
ולא תשימו קרחה ׳
ויעצם את עיניכם ׳
תראנה עיניכם ׳
שאו עיניכם למרום ׳
שאו לשמים עיניכם ׳
מחמד עיניכם ׳
שאו עיניכם וראו ׳
ולאלה אמר באזני ׳
בתר׳ עינכם כתי׳ ׳
וא׳ ועינכם אל תחוס ׳

עינו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטים ׳

ועיני י׳ סימני׳ נמסר במשלי סוף סימן כ״ה ׳

ועיניו י״א וסימניהון נמסר באיוב סימן מ״א ׳

עינם ב׳ וסימניהון

עינם בכל הארץ ׳
לא חסה עינם ׳
וא׳ ותפוח והעינם ׳

עיני ד׳ פתח באתנחתא וסימניהון ׳

אליך נשאתי את עיני ׳
כלו עיני מיחל ׳
כי הסרך לנגד עיני ׳
ולא ראו עיני ׳

עין בעין ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובישעיה סימן נ״ב ׳

ועינים ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר כי תבא ובישעיה ריש סימן מ״ג ׳

ובעיני י׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ׳

ולעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובירמיה סימן כ״ח ׳

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר כפר׳ ויצא ובישעיה

סימן כ״ה וכסוף הושע ׳

עינך בעיניך ו׳ חס׳ יוד כתר׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה ׳

עיני כ״ט וסימניהון

ואשימה עיני עליו ׳
ודמע תדמע ותרד עיני ׳
ושמתי עיני עליהם ׳
ועתה הנה פתחתיך היום ׳
וגם אני אגרע ׳
כי דרכיך עליך אתן ׳
וחברו כדרכיך עליך אתן ׳
אעשה בחמה ׳
וגם אני לא תחוס ׳
משחתם ולא עשיתי ׳
ושמתי עיני עליהם דעמוס ׳
עששה מכעש וחברו ׳
עששה מכעס ׳
איעצה עליך עיני ׳
וכאויבי ראתה ׳
עיני דאבה מני ׳
ותבט עיני בשורי ׳
את עיני מדמעה ׳
לא תשוב עיני לראות ׳
דלפה עיני מתוגה ׳
ובהמרותם תלן עיני ׳
ותכה מכעס עיני ׳
עיני ראתך ׳
על אלה אני בוכיה ב׳ בו ׳
פלגי מים תרד עיני ׳
עיני עוללה לנפשי ׳
עיני נגרה ולא ׳

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא ובאיוב סימן כ״ח ׳

לעיניו ה׳ וסימניהון נמסר בריש סדר חקת ובמלכים ב׳ סים׳ כ״ח ובירמיה סי׳ נ״ב

וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסים׳ נמסר בריש וירא ושאר׳ דנכבין את אינון ט׳ ׳

עיניך י״א וסים׳ נמסר בשיר השירים ריש סי׳ ד׳ ׳

ועין ט׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט ובאיוב סי׳ כ״ד ובעזרא סים ז״ה ׳

ואשא את עיני ב׳ וסימני׳

וארא ארבע קרנות ׳
וארא והנה איש ׳

ואשא עיני וארא׳ ג׳ וסימני׳ נמס׳ בזכריה ריש סימן ה׳ ובדניאל סימן ח׳ ׳

לעינים ד׳ כ׳ פתח וב׳ קמץ וסים׳ נמסר בסדר בראשית ובמשלי סימן י׳

על העין ב׳ וסימניהון

וימצאה מלאך ׳
ויהי כראות את הנזם ׳

עוף ח׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ג ׳

עירים ג׳ בליש׳ וסימניהון

רכבים על שלשים ב׳ בו ׳
ועירים עשרה ׳

על העיר י״ז וסי׳ נמסר בירמיה סימן לב׳ ׳

לעיר ד׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ א׳ ובד״ה ב׳ סי׳ לג׳ ׳

ערי בקלט ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי ׳

על עיר ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובעמוס סימן ד׳ ׳

העירה ט׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ס׳ ף סימן ד׳ ובעמוס סימן ד׳ ובד״ה א׳ סוף סימן י״ט ׳

מהעיר ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״ב ׳

ואת העיר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה ס ף סימן כ״ג ׳

כל ערים ג׳ וסימניהון ושלחים ׳

כל ערים עשר ומגרשיהם ׳
את חשבון ואת ׳

מהערים ג׳ וסימניהון בשופטים סימן כ׳ ׳

עריך ח׳ בליש׳ דכבו וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ח ומיכה סימן ה׳ ׳

מן הערים ג׳ וסימניהון

ויאספו בני בנימן ׳
לנוס שמה דאז יבדיל ׳
מן הערים אשר ׳

על ערי ג׳ וסימניהון

וישמע בן הדד דמלכים ׳
הזכירו לגוים הנה ׳

ואת ערי ז׳ וסימניהון נמסר בריש זכריה ובד״ה ב׳ סימן ח׳ ׳

עכ

והעכבר ב׳ וסימניהון

החלד והעכבר ׳
והשקץ והעכבר ׳

עכביש ב׳ וסימניהון

עכביש יארגו ׳
ובית עכביש מבטחו ׳

על

על י״א סבירין עד וסי׳ נמסר בסדר ויחי ׳

עלילות ד׳ ב׳ עלילת וב׳ עללות וסימניהון נמסר בפר׳ כי תצא ׳

א״ב מן חד ח״ד נסיב על וסי׳

על אברם ויהי השמש לבא ׳
על אברהם כי ידעתיו למען ׳
על ארמנות השמיעו ׳
על אחד ויאמר קח נא את בנך
על אלעזר ואת שעיר החטאת ׳
על אבימלך לבא חמס שבעים ׳
על אדניכם לא טוב הדבר הזה ׳
על אדניהו ותבא בת שבע ׳
על אדני ויהי בבקר ויצא
על אדניו ויקח ירבעם בן נבט ׳
על אלישע ויראו בני הנביאים ׳
על אחינו ויאמ׳ איש אל אחיו אבל
על אחיהם מחזיקים על ׳
על אלוה מצפון זהב יאתה ׳
על אדמת אשתך בעיר תזנה ׳
על ביתי אתה תהיה על ׳
על בניו ותצר לדוד מאד ׳
על ביתה ויהי הוא מספר ׳

על בת ספקו עליך כפים ׳
על בנה ותאמ׳ האשה אשר בנה
על נא והראש אחד יפנה
על דבר משכיל על דבר ׳
על דברי שמעי הארץ הנה ׳
על הנער אל ירע בעיניך ׳
על האיש והנביא והכהן והעם ׳
על האשה ויבא אלהי׳ אל אבימלך
על המדבר ואת החוי בהרדם ׳
על היכל לקצת ירחין תרי עשר
על הקדש וכפר על הקדש ׳
על האהל ולקח אזוב וטבל במים
על העדה יפקד יי׳ אלהי הרוחות
על הגזה הנה אנכי מציג ׳
על המעברות והאנשים רדפו ׳
על המרכבה וילך משם וימצא ׳
על המלתחה ויאמר לאשר על ׳
על הגבול וכל מואב שמעו ׳
על הערבה ויאמר אלי המים ׳
על הגדוד והמה עזרו עם דוד ׳
על החרב וירא נשא כליו דד״ה ׳
על הרים תהום כלבוש כסיתו ׳
על זקן קשפתי על עמי ׳
על חזקיה וישלח חזקיה מלך ׳
על טוב ואפרים עגלה ׳
על טבור לשלל שלל ולבז ׳
על טבת ויתקעו שלש ׳
על יצחק ויקח אברהם את עצי ׳
על יכין ותלך יד בני ישראל ׳
על יפתח ותהי על יפתח ׳
על יום שאל את נעריך ׳
על יבשה כי אצק מים על צמא ׳
על יעקב וריב ליי׳ עם יהודה ׳
על יונה ויאמרו איש אל ׳
על ירבעם ושאר דברי שלמה ׳
על יהורם ויער יי׳ על יהורם ׳
על יואב ודבר המלך חזק ׳
על ימים ואתה בחליים רבים ׳
על יומו נשמו אחרונים ׳
על ימי ימים על ימי מלך ׳
על כשדים חרב על כשדים ׳
על לאה וישא יעקב את עיניו ׳
על לשבת וירד בית המלך ׳
על מצב ובין המעברת ׳
על מצות ולבית הרכבים אמר ׳
על מואב על כן על מואב ׳
על מבואות ואמרת לצור היושבת ׳
על מחנה ושלום בן קורא בן ׳
על נשיו וילך עשו אל ישמעאל ׳
על נגב ויאמר אכיש אל פשטתם
על נבל אל נא ישי׳ אדני אל לבו
על נינוה ואני לא אחוס על ׳
על שר ויקצף פרעה על שני ׳
על עבדכם ואקחה פת לחם ׳
על עבדיו פרעה קצף על עבדיו
על עבדיך שובה יי׳ עד מתי ׳
על עבדי ויאמ׳ יי׳ אל השטן קום׳
על עכר ועשית את נרתיה ׳
על עריהם על כן הכם אריה מיער
על עצים והוציא את כל הפר ׳
על פח התפול צפור על פח ׳
על צידון זבולן לחוף ימים ׳
על צדיק תאלמנה שפתי ׳
על צאן והכשבים הפריד יעקב
על קבורתה ויצב יעקב מצבה ׳
על קבר ויצא את האשרה ׳
על רמת ויקבץ מלך ישר׳ דמלכי׳
על רוחכם והעולה על ׳
על רחבעם ויקבצו אליו אנשים ׳
על שפן ויאמר חלקיהו הכהן הגדול קדמ׳ ׳
על שמעיה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני פוקדת על תכליתם

על תכליתם כי עוד מעט מזער׳

על כל ועל כל ו׳ בספר ויקרא וסימ׳
נמסר בסדר במדבר סיני׳

על יי׳ חד מן לא״ וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳
ב׳ ודה״ב סי׳ י״ג׳

חד מן ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימניהון

ואל אדם אל נא אשא פני איש׳
ועל אדם והוא ישקיט ומי ירשיע
ואל המקדש ושלשי׳ יום ושלש׳ ימים
ועל המקדש ויביאו פרים שבעה׳
ואל איתמר וידבר משה לאהרן׳
ועל איתמר ואת שעיר החטאת׳
ואל משאו ווזאת עשו להם וחיו׳
ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם׳
ואל שרה ויהי מקצה שבע שנים׳
ועל שרה הוא מספר למלך׳
ואל ישביה ידע תדעו כי אם ממיתים
ועל ישביה הנני שלח ולקחתי׳
ואל אלהיה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
ועל אלהיה אמר יי׳ צבאות אלהי יש׳
ואל ההרים אנשי רכיל היו בך׳
ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ.
זאל עמים הנה אשא׳
ועל עמים ונשפטתי אתו׳

א״ב מן ל״ב זוגין מן ב״ב על דלוג וסימני׳

על אשה לא יהיה כלי גבר
על אשה אם נפתה לבי על׳
על אחת וכפר עליו הכהן׳
על אחת או מצא אבדה׳
על אביו ולא יפרשו להם׳
על אביו ויאמר דויד אעשה חסד דה״ה׳
על אלהים מגני על אלהים
על אלהים ישעי וכבדי׳
על ארצי ועלית על עמי יש׳
על ארצי כי גוי עלה על ארצי׳
על ארבעת וידו אדם מתחת כנפי׳
על ארבעת רבעיהם בלכתם׳
על אבשלום וידע יואב בן צרויה׳
על אבשלום ויגד ליואב הנה המלך׳
על בן והקריב על בן הבקר
על בן תהי ידך על איש׳
על גוי רגע אדבר על גוי
על גוי וחברו ורגע אדבר
על גבולם והתחלקו אתה לשבעה׳
על גבולם שמעתי חרפת מואב׳
על דברי ואת כל אלה ידי עשתה׳
על דברי ויאמר יי׳ אלי הטבת
על המטה ויגד ליעקב ויאמר׳
על המטה והמלך שב מגינת׳
על האבנים ויאמר בילדכן׳
על האבנים וארד בית היוצר׳
על המחנה וברדת הטל׳
על המחנה ורוח נסע׳
על השרים והיה ביום זבח׳
על השרים ויספר להם המן׳
על הכשדים היושב בעיר הזאת׳
על הכשדים ויאמר ירמיהו שקר
על הכלי ואם על המשכב׳
על הכלי והישב על הכלי׳
על הכנים כי יקרא קן צפור׳
על הכנים כה אמר יי׳ על הבנים׳
על יהושפט ויהי אחרי כן באו׳
על יהושפט ויתנבא אליעזר בן

על לחם והניף הכהן אתם׳
על לחם ומן בני הקהתי מן אחיהם
על מרדכי ותקרא אסתר להתך.
על מרדכי ויצא המן ביום׳
על מקומו אם את הדבר הזה תעשה
על מקומו ועוד מעט ואין רשע
על נבוכד נצר בלא מטא׳
על נבוכד נצר בה שעתה מלתא ספת׳
על עיר ולא אבה דוד להסיר דשמואל׳
על עיר וגם אנכי מנעתי מכם׳
על ערי וישמע בן הדד אל המלך דמלכים׳
על ערי הזכירו לגוים הנה
על עבדי ויען דואג האדומי׳
על עבדי ויקח דוד את שלטי דה״ה
על עבדך ועשית חסד על עבדך
על עבדך האירה פניך׳
על צר מי יעץ זאת׳
על צר ואתה בן אדם שא על
על קדוש את מי חרפת וגדפת דמלכים׳
על קדוש הוי היורדים מצרי׳ לעזרה׳
על שדי כי אז על שדי תתענג׳
על שדי אם על שדי יתענג׳
על שערי ויעמד השערים על׳
על שערי שחו רעים לפני טובים׳
על שער ויבן עזיהו בגדלים׳
על שער צוארך כמגדל השן׳

חד מן כ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסימניהון

אל פה פה אל פה אדבר בו׳
אל פה אשר צוית ביד עבדך׳
על פה יראו גוים ויבשו׳
על פה פנו אלי והשמו׳
אל גוים הנה אשא אל גוים׳
אל גוים בן אדם הנני׳
על גוים איך נפלת משמים׳
על גוים מלך אלהים על גוים׳
אל יתר וילך משה וישב׳
אל יתר ואלה דברי הספר׳
על יתר אהבו את יי׳
על יתר כי הנה הרשעים׳
אל אבותיך ואתה תבא׳
אל אבותיך הנני אוסיפך דה״ה׳
על אבותיך והותירך יי׳ אלהיך׳
על אבתיך לכן הנני אסיפך דמלכים׳
אל חמור ויאמר שכם אל׳
אל חמור וישמעו אל חמור׳
על חמור על כל דבר פשע׳
על חמור גילי מאד בת ציון׳
אל העין ולרבקה אח ושמו׳
אל העין ואבא היום׳
על העין וימצאה מלאך יי׳
על העין ויהי כראות את הנזם׳
אל הלשכות והיה הכהן בן אהרן
אל הלשכות כי אל הלשכות יביאו
על הלשכות כי באמונה המה׳
על הלשכות כי מעמדם ליד בני אהרן׳
אל לבבך וידעת היום והשבות׳
אל לבבך והיה כי יבאו עליך כל
על לבבך והיו הדברים האלה׳
על לבבך כה אמר יי׳ אלהים והיה
אל אמתך חי חי הוא יודך׳
אל אמתך כי לא שאול תודך
על אמתך לא לנו יי׳ לא לנו׳
על אמתך אשתחוה׳
אל נבוכד נצר ביד אלעשה בן שפן׳

אל נבוכד נצר וירדפו חיל כשדים׳
על נבוכד נצר בה שעתא מלתא
על נבוכד נצר בלא מטא׳

חד מן ו׳ זוגין מן ג״ג חד אל וחד על וחד ועל וסימניהון

אל הגוי למה תמותו אתה ועמך
על הגוי והיה הגוי והממלכה׳
ועל הגוי והיה כמלאת שבעים׳
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב׳
על המשקוף ועבר יי׳ לנגוף׳
ועל המשקוף ולקחו מן הדם׳
אל המשפט כי יהיה ריב בין׳
על המשפט ולרוח משפט ליושב׳
ועל המשפט על פי התורה אשר׳
אל בנימן וינחמו בני ישראל׳
על בנימן ושני אנשים שרי גדודים׳
ועל בנימן וימלכהו אל הגלעד׳
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל׳
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׳
ועל יחזקיהו ועוד דברו עבדיו על יי׳ האלהים׳
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל כן׳
על יהויקים לכן כה אמר מלך יהוד׳
ועל יהויקים מלך יהודה תאמר

חד מן י״ח פסוקים דאית בהון על על וחד מלה
במצע׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט״ו

חד מן י״ט פסוקים דאית בהון מן ג׳ חד אל ותנין ותליתא על וסימניהון

אשמים ויאמרו איש אל אחיו
בארבה ויאמר יי׳ אל משה נטה
חשך ויאמר יי׳ אל דחשך׳
חשן ונתת אל חשן המשפט
פסל ויאמר יי׳ אל משה פסל
העדות ויקח ויתן את העדות
ציצית דבר אל בני יש׳
הברכה והיה כי יביאך ונתת
והוצאתם את שניהם אל שער
הרפה ותאמר אל אביה
אתי ויאמר שמואל אל שאול למשחך׳
מאביך ויאמר דוד אל מיכל
בת שבע ותבא בת שבע אל המלך׳
וזעף ויבא אחאב אל ביתו׳
בן הדד וישמע בן הדד אל המלך
הסכן כה אמר יי׳ צבאות לך נא׳
הבקעה ואקים ואצא׳
והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת
קשבת תהינא אזנך קשבת׳

וחלופי׳ י״ד פסו׳ מיחדין דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ על ותנינ׳ ותליתא אל וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳

חד מן ז׳ פסוקי׳ דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא אל ומציע׳ על וסימניהון נמסר בסדר נח וביהושע סימן י״ח׳

וחלופי׳ ז׳ פסוקי׳ דמיחדין אית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא על ומציע׳ אל וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וסי׳ מ״ח

על העיר הד מן י״ז וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

על בית ועל בית חד מן י״ג וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני׳
וכל מלכים וישעיה וירמיה

ותרי עשר דכוות׳ על בית ועל בית במ״א אל בית ואל בית וסימניהון נמסר במלכים׳ א׳ סימן י״ד׳

על ביתו חד מן ח׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ׳

על מלך חד מן ט׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ח ודניאל סימן י״א׳

על המלך חד מן ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימ׳ כ״ג׳

על בני ישראל חד מן ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא וריש נחמיה׳

על דברי חד מן י״א וסימני׳ נמסר בתלי׳ ס׳ ז׳׳

כל על ומלה אחרת עיין בערך המלה אחרת כי שם מקומו

כל בראשית ומן ריש׳ דואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל במ״כ אל כל ואל כל וסימני׳ וכו׳ עיין כל חלופי׳ בערך אל כי שם מסרנינון בס״ד׳

ו׳ פסוקי׳ ועל ועל ומלה ביניהון וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן לח׳׳

ג׳ זוגין על דסמיכין לש״ן וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ב

על ח׳ בטע׳ מאריך וסי׳ נמסר בסדר ויקרא׳

מעל ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תולדות׳

ועליו ז׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני ובתהלים סי׳ נ״ב׳

מעליו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״א וביחזקאל סימן י״ו׳

עליהם י״ג חס׳ בתור׳ וסימניהון נמסר בויגש׳

עליהן ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובזכריה סימן י״א׳

ועלי ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח ובעזרא סוף סימן ז׳׳

ועליה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ג ובתלים סימן ז׳ ובאיוב סימן ל״א

עליהן ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא׳

והעלתם נ׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויחי׳

העלה ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״א׳

עולה ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובאיוב סוף סימן ל״ו׳

בהעלות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ ב׳ וביחזקאל סימן כ״ו׳

לעלות י״ד וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ו׳

עלית ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי:

אעלה ח׳ פשטין וסימ׳ בלשון ארמי אמר מלאכא

מערכת אות העין

לאנתתיה דארונא אריך למכסיא
קטרתא בירוש׳ וביאור נמסר בפרשת
שמות ובתלים סימן קל״ז ׳

מעלה ה׳ פתחין וסי׳ בלשון
ארמי שמואל אסיא
שיזבי נהריהון דמואביא וברק ברקין
בבבל וביאור נמסר בירמיה סימן ג׳ ׳

ויעל ז׳ רפין וסימני׳ נמסר
בסוף שמואל ׳

בעלות ח׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״א ׳

עליך ג׳ מטעין וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן כ״ח ׳

העלית ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר כי תשא
ובתלים סימן ל׳ ׳

והעלית ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר כי תבא
ובירמיה סימן ל״ח ׳

מעלי ג׳ כתיב יו״ד וסימ׳
נמסר בסדר שמיני ׳

ויעלה ג׳ רפין וסימ׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן י״ו ׳

ויעלו ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד׳ ׳

ואעלה ג׳ וסימניהון נמסר
בעמוס סוף סימן ד׳ ׳

ויעל ג׳ בטעם לעיל
וסימניהון

עמרי וכל ישראל ׳
אחאב לאכל ולשתת ׳
לקול תתו המון מים בתרא
דסיפרא ׳

העליך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא ׳

ולמעלה ב׳ וסימניהון
ומהאריאל ולמעלה ׳
ודברי דוד אחרונים ׳

לעלת ד׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
בסדר יתרו ׳

עלו ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה
סימן כ״ב ׳

להעלות י״א חס׳ בליש׳
וסימניהון

ולהעלתו מן הארץ ׳
להעלת נר תמיד ׳
ובהעלת אהרן את ׳
בהעלתך את הנרות וחברו ׳
מיום העלתי אתם ׳
בעלתי ההרה ׳
ויעזבני דשמואל ׳
עד יום העלתו ׳
בעלתך לראות ׳
ובהעלתו יסעו ׳

עלה ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בפרשת ויגש אליו
ובפרשת שלח לך ובשמואל ב׳
סימן ט״ו ׳

ולא יעלה ג׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן מ״ד ׳

עלות ח׳ וסימניהון נמסר
בסדר וישלח ׳

בעלטה ג׳ בקרי׳ ובחד עני׳
וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ב ׳

עלות ד׳ א׳ חס׳ וסימניהון
נמסר בסדר וישלח
יעקב ובשפטים ריש סימן כ׳ ׳

העליה ז׳ וסימניהון

ויצא אהוד ׳

וחוא יצא ועבדיו באו ׳
ויחילו עד כוש ׳
ויהי היום ויבא שמה ׳
ויאמר אליה תני לי ׳
ויקח אליהו את הילד ׳

לעולה ה׳ וסים׳ נמסר בסוף
פרשת נשא ובד״ה
ב׳ סוף סימן כ״ט ׳

עולת ג׳ מ״ל וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן מ״ו ׳

ואת העולה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר שמיני ׳

עולה כל אורי׳ חס׳ במ״א מ״ל
וג׳ מ״ל בשמואל
וב׳ מ״ל בישעיה וא׳ חס׳ בירמיה
וסימני׳ נמסר בסדר נשא ׳
וה׳ חס׳ ביחזקאל וסימניהון נמסר
שם סימן מ״ג ׳
וכל ד״ה חס׳ במ״ט מ״ל ׳

ואהרן ובניו מקטירים ׳
ק״ה אקנה בכסף ׳
לשפים להסה ׳
לפני משכן יי׳ ׳
ויעש כיורים עשרה ׳
ויבאו פנימה ׳
וישחטו הכרנים ׳
ובעת החל ׳
ואחר הכינו להם ׳

עלתך ג׳ כ״כ וסים׳ נמסר
בריש שמיני ׳

עלות ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בפרשת מקץ ועי״ש
שינוי אתיהון ׳

עלותיכם ב׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ו׳ ועי״ש
כל שנויי אתיהון ׳

עלתיך ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף
פרשת וישמע יתרו ׳

עלת תמיד ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת תצוה
וביחזקאל סימן מ״ו ׳

עלה ז׳ ב׳ כתיבי׳ ה״א וה׳
כתיבי׳ יו״ד ׳

ויתפרו עלה תאנה וגו׳ ׳
והנה עלה זית טרף וגו׳ ׳
והביאו עלה זית וגו׳ ׳
ועלי עץ שמן וגו׳
ועלי הדס וגו׳
ועלי עץ עבות וגו׳

עלוה ג׳ וסימניהון נמסר
בהושע סימן י׳ ׳

אעלוזה ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ס׳ ׳

עלילת ד׳ ב׳ עלילת כתיב
וב׳ עללות וסימני׳
נמסר בסדר כי תצא ׳

עלמות ד׳ וסימניהון

על עלמות שיר ׳
בתוך עלמות תופפות ׳
על כן עלמות אהבוך ׳
מנצחים ׳

העלמה ג׳ וסימניהון בלשון
ארמי עולימתא
דנפקת מתקריא אמא וילידת בר
וביאור נמסר בסדר חיי ׳

נעלם ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח
וסימניהון

הה דבר נעלם מן המלך ׳
ולא נעלם דבר ׳
יביא במשפט על כל נעלם ׳

עם

עם י״ז קמצין
וסימניהון

הן עם כלביא יקום ׳
הן עם לבדד ישכון ׳
השמע עם קול ׳
הנה עם יורד מראשי ׳
הנה עם ירדים ׳
כי לא השאיר ליהואחז ׳
ויכהו קבל עם וימיתהו ׳
ואתנך לברית עם ׳
אספו עם קבצו ׳
לכרות לו דד״ה ׳
תפלטני מריבי עם ׳
בטחו בכל עת
ישפט עניי עם ׳
רגע ימותו וחצות ׳
ברב עם הדרת מלך ׳
ודתיהם שונות מכל עם ׳
וכל אתנח וס״פ דכות׳ ׳

ועמי י״א וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ב׳ ׳

וכל עם ז׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ח׳
ובירמיה סימן ל״ד ׳

עם זו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובישעיה סימן מ״ג ׳

וכל עמו ד׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע סי׳ ח׳ ׳

ואת עמי ד׳ וסימניהון
וישלחו ויאספו ׳

וישלחו את ארון אלהים ׳
הלא ראית מה העם ׳
ואת עמי יורו בין ׳

ואת העם י״ב וסימני׳ נמסר
בסדר שלח לך ׳

ובעמך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וארא ׳

ואת כל העם ג׳ וסימניהון

ויתפש את אגג ׳
וישב ישמעאל ׳
ויזעק סיסרא את ׳

עמיך ה׳ מ״ל וסים׳ נמסר
בפרשת קדושים ׳

ואת עמו ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח ובד״ה
ב׳ סימן ל״א ׳

על העם ח׳ וסי׳ נמסר במלכים
א׳ ריש סימן י״ד ׳

על עם ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ו׳ ובמשלי סימן כ״ח ׳

אל עמי ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת
ויחי וביחזקאל סי׳ י״ג ׳

עמך ה׳ וסימני׳ נמס׳ בפרשת
נשא ובתלים סימן מ״ח
וברות סימן א׳ ׳

עמי ג׳ סבירי׳ עמים וסי׳ נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב ׳

ועם ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ג
ובעמוס סימן ג׳ ׳

עם זו ג׳ וסימניהון

עם זו קנית ׳
עם זו גאלת ׳
עם זו יצרתי לי ׳

העם ו׳ בטעם וסימניהון

ויקם העם כל היום ׳
ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו

וירם יאשיהו לבני העם צאן ׳
כי מרבית העם דעזרא ׳
ויענו בהלל ליי׳ דעזרא ׳

ועמו ח׳ בטעם וסימני׳ נמסר
בפרשת וישלח יעקב
ובעזרא סימן ח׳

עמך י״ב בתורה וסים׳ נמסר
בפרשת שפטים ׳

עמו ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י״ב ׳

ויעמד ד׳ וסימני׳ נמס׳ במלכים
ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן
ל״ד ובד״ה א׳ ריש סימן כ״א ׳

לא עמד ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן כ״ג ׳

ולעמך ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת קרח ׳

עומד ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בסדר ואלה שמות
ובשיר השירים סימן ב׳ ׳

לעמוד ג׳ מ״ל וסים׳ נמסר
במגלה סימן ח׳ ׳

עמד ב׳ קמצי׳
וסימניהון

וידם השמש ׳
אשרי האיש וא׳ ועמד ׳
ועמשא מתגולל בדם ׳

עמירה אל י״א בליש׳ וסים׳
נמסר בשמואל
א׳ סימן י״ז ׳

עמדו ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר מסעי ׳

יעמוד ג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בריש
נחום ובמגלה סי׳ ד׳ ׳

ותעמדנה ח׳ וסימניהון

אצל הפרות ׳
לפני משה ולפני ׳
והנשברת ותעמדנה ׳
אז תבאנה שתים נשים זונות
ותעמדנה שתי התודות ׳

עמידה ג׳ חס׳ בלישניהון
וסימניהון

והעמידה לפני יי׳ ׳
ותבא ברוח קדם וסיפר׳ ׳
ואעמדם על עמדם ׳
וכל ויעמדהו דכותיה ׳

עמדה ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת ויצא
ובקהלת סימן כ׳ ׳

ולא יעמוד ד׳ וסימני׳ נמסר
בדניאל סימן י״א

ולא עמד ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר
ויגש אליו ׳

עמודיה ג׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סימן ע״ה
ובאיוב סימן ט׳ ׳

עמודיו ד׳ מ״ל וסים׳ נמסר
בסדר ויקהל ׳

העמודים י״א חס׳ בליש׳ וסי׳
נמסר בסדר ויקהל

לעמודים ב׳ א׳ מ״ל וא׳
חס׳ וסים׳

והאדנים לעמדים ׳
עשת ווים לעמודים עשה דין מ״ל

עמוני ה׳ מ״ל בליש׳ וסים׳
נמסר בסדר כי תצא
ובנחמיה סוף סי׳ ב׳ ובד״ה א׳ סוף סי׳ י״א
ובשמואל א׳ ריש סימן י״א ׳

העמונים ג׳ מ״ל בליש׳
וסימניהון

ועמהם מהעמונים ׳
ויתנו העמונים מנחה ׳
געמה

נעמה העמונית׳
עמקי ג׳ וסי נמסר ביחזקאל סימן ג׳׳

ענ

וענתה ד׳חס׳בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ משפטים׳
מענה ג׳ קמצי׳ וסימ׳ בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתת׳ וביאור׳ נמסר במשלי סימן ט״ו׳
ואין עונה ה׳ וסימניהון

ויאמר אליה בואי׳
מדוע באתי ואין איש׳
ואין קול ואין עונה וחבירו
גם אני אבחר בתעלוליהם
ולא יענה ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ח׳ ובישעיה סימן מ״ו ובמיכה סימן ו׳ ובאיוב סימן י״ט׳
וענתה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא ובהושע סימן ב׳׳
לענותו ג׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ז׳
את עניו ג׳ וסימ׳ נמסר באיכה סימן א׳׳
ענתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

למען ענתך וחבירו׳
וענתך תרבני׳
ענוים ה׳כתי׳ עניים וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ט׳׳
עניים ג׳וסימ׳נמסר בישעיה סימן ג׳ ע״ש׳
לענייך ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ע״ב׳
ענן ד׳ פתחי׳ וסימ׳נמסר בסוף פרשת אלה פקודי וביחזקאל סימן ח׳׳

עפ

עפר ואפר ב׳ וסימניהון

ואנכי עפר ואפר׳
ונחמתי על עפר ואפר׳
לעפר ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת עקב׳
עפרן ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת חיי׳
עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ובזכריה סימן ה׳׳

עצ

עץ פרי ב׳ וסימניהון

עץ פרי עשה פרי׳
עץ פרי וכל ארזים׳
ובכל עץ ה׳וסימ׳נמסר במלכים ב׳ סימן ג׳וביחזקאל סימן ד׳׳
עצמים כל אורית׳ עצמים חס׳ במ״א וכל נביאים וכתובים דכות׳ מ׳ל במ״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ובעמוס סי׳ ט׳ ובדניאל סוף סימן ח׳׳
לעץ ג׳וסימנ׳נמסר בירמיה סימן ב׳ ובחבקוק סוף סימן ב׳׳

בעץ ג׳ וסימני׳נמסר באיוב סימן י״ט ובסוף סי׳ כ״ד׳
ואת עצמות ז׳ וסי׳ נמסר בירמיה ריש סימן ח׳׳
עצם אל ב׳ בליש׳ וסימ׳
ותקרבו עצמות
ונגע אל עצמו ואל׳
ושארהון על׳
עצמתי ו׳חס׳בליש׳ וסי׳ נמסר בסוף פרשת ויחי יעקב׳
עצמונה ב׳א׳מ׳ל וא׳ חס׳ וסימניהון
ויצא חצר אדר ועבר׳
ועבר עצמנה ויצא׳
דיהושע חסר׳
יעצר ג׳ וחס׳וסימ׳נמסר בשמואל א׳סימ׳ ט׳
ותעצר ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף שמואל׳

עק

עקב ג׳ וסימניהון

ואתה תשפט עקב׳
הגדיל עלי עקב׳
והוא יגוד עקב׳

ער

ערב ה׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויגש אליו ובמשלי סימן י״א׳
וממערב ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ״ג ובתלים סי׳ ק״ז׳
מערבה ג׳ וסימניהון

לחכרני חשביהו ואחיו׳
וישרם למטה מערבה׳
ואחרי כן בנה חומה׳
ובערב ד׳ וסימ׳נמסר בסדר בהעלותך וביחזקאל סימן י״ב׳
בערבות כל אורית א חס׳ במ״א מ׳ל בערבות מואב מעבר׳ וכל גבי׳דכות׳מ׳ל במ״א וישיגו את צדקיהו דירמיה׳
תערוג ג׳וסימני׳נמסר בתלי׳ ריש סימן מ״ב׳
ערבו ג׳וסימ׳נמסר במלכים ב׳ סימן י״ב׳
ויער ג׳ וסימניהון

זרובבל׳
פול יהורם׳
הערה ג׳ וסימניהון

אשה ודוה׳
כי את שארו הערה׳
העיר ה׳וסי׳נמסר בישעיה ריש סימן מ״א׳
ועיר ה׳וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ נ׳ובדניאל ריש סימן י״א׳
עורר ד׳ חס׳בליש׳וסימ׳נמסר במשלי סי׳ ו׳׳

עריסותיכם ג׳וסימניהון

ראשית עריסתיכם׳
מראשית עריסתיכם׳
וראשית עריסותיכם׳
קדמ׳ חס׳ דחס׳תני׳ ערסתיכם כתיב תלית׳מ׳ל דמ׳ל׳
ערומים ב׳מ׳ל ודגשים וב׳ רפין וסימ׳בלשון ארמי ערטילאין דגשין חכימין רפין וביאורם נמסר באיוב ריש סימן ט״ו׳
עורי עורי ד׳רסמיכי וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ב׳
יערו ג׳ב׳חס׳ וסימ׳נמסר בירמיה סימן נ׳׳
וערות ג׳וסימ׳נמסר בסדר נח׳
ערכתי ג׳וסימניהון נמסר בפרשת וירא בלק ובתלים סימן קל״ג ובאיוב סימן י״ב׳
ערכו ג׳וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן מ״א׳
ערוך ד׳וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ג׳
ערם ד׳חס׳וסימ׳נמסר בשמואל א׳סוף סימן י״ט ובאיוב סוף סימן א׳׳
יערים ג׳וחס׳וסימניהון נמסר במשלי סימן ט״ו ובסוף סימן י״ט׳
ערוער ה׳חס׳וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ל׳ ובמלכים ב׳סימן י׳׳
וערפכם ג׳וסימניהון נמסר בפרשת והיה עקב׳
תערוץ ג׳מ׳ל בליש׳וסימניהון נמסר בפרשת עקב ובאיוב סוף סימן י״ג׳

עש

עש ה׳וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ח׳׳
כעש ג׳וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ט׳
עשב הארץ ה׳וסימניהון נמסר בסדר בא׳
עושי י״ו כתיב יוד וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל׳
מעשי י״א כתיב יוד וסימני׳

קוריהם לא היו לבגד׳
ודברת משפטי אתם דריש ירמיה׳
להכעיסני במעשי ידיכם לקטר׳
תחת אשר עזבוני דד״ה׳
תמשילהו במעשה ידיך׳
כי שמחתני יי׳ בפעלך׳
המה ראו מעשי יי׳׳
גדולים מעשי יי׳׳
מעשי ידיו אמת ומשפט׳
לא אמות כי אחיה׳
יי׳ יגמר עלי׳
יעשה ל״ו וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׳
אשר עשה ו׳וסימניהון נמסר במלכים ב׳סוף סימן ט״ו׳
עושה ה׳קמצין וסימני׳נמסר בפרשת בשלח וכל אמ״ת דתקע דכו׳ב״מ כ״ב פתחין וסימ׳ במלכים ב׳ סימן ז׳׳

ולעשות ט׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳סי׳ ז׳׳
יעשן ה׳וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו ובמלכים א׳ריש סימן י״ט׳
תעשן ט״ו וסימ׳נמסר בסוף סדר מטות ובשפטים סימן ז׳׳
מעשה י׳פתחין וסימניהון נמסר בסדר מטות ובישעיה סוף סימן ג׳ ובאיוב סימן ל״ג ובד״ה ב׳סוף סימן י״ו׳
ומעשה י׳וסימניהון נמסר במלכים א׳סימן ז׳׳
בכל לשון עשיה במתג במ״ד מונח וסי׳

כל נעשה ארץ וכל יפלו׳
ומראיהם ומעשיהם׳
ויאמרו אליו מה נעשה׳
וירא האלהים את מעשיהם׳
נעשה ח׳וסימניהון נמסר בסדר צו ובמלכים ב׳סימן כ״ג׳
תעשה ז׳וסימניהון נמסר בסדר תרומה׳
מלין דלית דכות׳בליש׳ עשיה וסימ׳ נמסר בסוף איוב׳
עשה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שופטים ובתלים סימן ק״ח ובמגלה סימן כ׳׳
תעשה ד׳קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳תולדת ובירמיה סוף סימן מ׳׳
ויעשו נ׳רפין וסימ׳ נמסר בסדר ואלה שמות׳
בעשי ג׳וסימניהון נמסר בפר׳ ויקהל ובתלים סימן ל״ד׳
עשה ד׳כ״ב וסימני׳ נמסר בפר׳ ויצא ובתלים סימן ק״א׳
עשו ד׳כ״ב וסימ׳ נמסר ועיין שם בירמיה סימן כ״ב מה דאקשינן׳
ויעשה ד׳וסימניהון נמסר במלכים א׳סימן י״ו׳
ותעשה ד׳וסימניהון נמסר במלכים א׳סימן י״ז׳
ובן תעשה ה׳וסימניהון נמסר בפרשת תרומה וביחזקאל סימן מ״ח׳
נעשתה ט׳וסימניהון נמסר במלאכי סימן כ׳ ובדניאל סימן י״א׳
עשויה ה׳קשורים בבית וסימניהון נמסר במגלה סימן ו׳׳
עשה לך ז׳וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך׳
עשיתי ג׳רפ וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב אות ע׳׳
עשייה הדבר י״א חס׳את וסימני׳נמסר בסדר וארא׳
עשויה את הרע ז׳ וסימניהון

כי ימצא בקרבך׳
כי ידעתי אחרי מותי׳
וקדמ׳ ותני׳ דסמך שפטים׳
על כי עשה את הרע׳
ויתעס מנשה לעשות׳

מערכת אות העין והפא

יען אשר עשית את ׳
ואשר עשה ה׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ב׳ ׳
וכל מעשה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות ׳
עשית ה׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת בראשית
ובירמיה סי׳ ב׳ וכרות סימן ב׳ ׳
לעשות י׳ ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ ויקהל
ובנחמיה סימן י״ב ׳
המה עושים ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ח׳ ׳
מעשות ה׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בפ׳ שמיני ׳

עשיתה ח׳ מ׳ל וסימני׳

טעם טעמתי מעט ׳
וכי ימצא איש את ׳
ואתה הגדת היום ׳
ויבא יואב אל המלך דאבנר ׳
ומי יאמר מדוע עשיתה ׳
ויאמר שאול אל הקיני ׳
אשר עשיתה משנאתיך בם ׳

אילין בליש׳ עשיה ל׳ דכו׳ וסי׳

עשה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ עשה ׳
ועושה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ בורא שמים ׳
עשיתם ל׳ וברהמיך הרבים לא ׳
ועשיתם ל׳ ויאמ׳ יי׳ אל משה בלכתך
עשוהו ל׳ ופניתי אני לראו׳ חכמה
עושתי ל׳ לא נכחד עצמו ממך ׳
עשתה ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדות
ובשמואל ב׳ סימן י״ג ׳
עשהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א ׳
עושה ב׳ מ׳ל כתי׳ ה׳ וסימניהון
מה יתרון העושה ׳
עושת בעברת זדון ׳
עושי ג׳ מ׳ל כתי׳ יו״ד וסימניהון
ועל ידם חיל צבא ׳
ויתנו אותו עושי המלאכה ד״ה
ויתכו את הכסף ׳
לעשתו ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ ׳
ככה יעשה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תצא
ובמגילה סימן ו׳ ׳
ולא תעשה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ך׳ ׳
ולא תעשו ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אחרי מות ׳
ומעשהו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ג
ובשמואל א׳ סימן כ״ה ובתלי׳ סי׳ ס״ר ׳
אנכי עשה ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ב׳ ׳
ולא עשה ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ט
ובד״ה ב׳ ריש סי׳ כ״ח ׳
לעשותם ד׳ ב׳ מ׳ל וב׳ ח׳ס וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן ׳
עשן ועשן ה׳ שום קיתא וסי׳ נמסר ביהושע סי׳

י״ט ובד״ה סימן ו׳ ׳
עשוק ד׳ ב׳ מ׳ל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תבא
ובהושע סימן ח׳ ׳
העשירי ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נשא וביחזקאל ריש סי׳ כ״ט ובמגלה סי׳ ב׳ ׳
בעשור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
בעשר לחדש הזה ׳
צאנכם יעשר ׳
זיתכם וכרמכם יעשר ׳
ועשרון ה׳ ב׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה ׳
ושני עשרונים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ פנחס
מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר לך לך ׳

סימן חלוף עשירית נמסר

בסוף סדר בשלח ׳
מעשר ג׳ דגשין וסימניהון
וכל מעשר בקר ׳
כי את מעשר בני ׳
מעשר הארץ מזרע ׳
מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויקח קרח ׳
בעשתי עשר ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר דברים ובירמיה ריש סימן ל״ט ׳
שני עשר ו׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת תצוה ׳
העשרים ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא
וביחזקאל ריש סימן מ״ב ׳
עשתרות כל אורי׳ חס׳ במ״א וסימניהון
ועשתרות צאנך דברכת׳
וכל נביאי׳ וכתו׳ מ׳ל במ״א ׳
ויסירו בני ישראל ׳

עת

עת ג׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ מצורע ובריש חגי ׳
עיתה ג׳ מ׳ל בליש׳ וסים׳
וקרב לבא ׳
עיר שפכת דם ׳
בעיתה אחישנה ׳
ויהי בעת ההיא ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ׳
ובעת ההיא ה׳ וסימני׳
מושלים פלשתים
אצמיח לדוד ׳
יבאו בני ישראל המה ׳
אשוב את שבות יהודה ׳
בא חנני הראה ב׳ בו ׳
יעמד מיכאל ב׳ בפסו׳ ׳
עתה כ״ח רפ׳ וסי׳ נמסר בו״ח ב׳ סוף סימן ו׳ ׳
ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ׳
עד עתה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳ סימן י״ט ׳
עתודים ב׳ מ׳ל וסימני׳
ולזבח השלמים ׳
חמאת בקר וחלב ׳
וכל קריא׳ ב׳ ל׳ ׳
ועתודים ה׳ וסימניהון
חמאת בקר ׳

למה לי רב זבחיכם ׳
חרב ליי׳ מלאה דם ׳
ערב וכל נשיאי קדר ׳
בשר גבורים ׳
עתליה ז׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ ריש סימן י״א ׳
עתק ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ה וסימן צ״ד ׳
ויעתר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ תולדת ובשפטים סימן י״ר ׳
ויעתר ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת
ובשמואל ב׳ סימן כ״א ׳

נשלם אות העין בס״ד

מערכת אות הפ״א

ד׳ זוגין חד פ׳ וחד ופ׳ וסי׳

פתחה פיה פתחה בחכמה ׳
ופתחה והיה אם שלום תענך ׳
פרה זאת חקת התורה אשר ׳
ופרה ודוב תרעינה יחדו ׳
פשרא פתחי׳ דנה חלמא חזית אנא ׳
ופשרא פתחי׳ אדין דניא׳ רשמיה
פלטיהו ותשא אתי רוח ותבא ׳
ופלטיהו ויהי בהנבאי ופלטיהו ׳

ג׳ זוגין חד פ׳ וחד בפ׳ וסי׳

פס בה שעתא נפקו ׳
בפס הוא היה עם דוד ׳
פתחי אני ישנה ולבי ׳
בפתחי וידעתם כי אני ׳
פתחיה ואנו ואכלו פתחיה ׳
בפתחיה וראו את ארץ ׳

פא

פארי ב׳ וסימניהון

ואת פארי המגבעות ׳
פארי פשתים יהיו ׳
את פאת ב׳ וסימניהון
פאת זקנך ׳
ומדותם את פאת צפון ׳

פג

ויפגעו ב׳ וסימניהון
מלאכי אלהים ׳
את משה ואת אהרן ׳
נפגשו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ה ובמשלי סי׳ כ״ט ׳

פד

פדות ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וארא
ובתלים סימן קי״א ׳
פדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר תולדות ׳

פדית ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סוף סימן ע״א ׳

פה

פה אל פה ב׳ וסימניהון

פה אל פה אדבר ׳
פה אל פה בטמאתם ׳
פיהו כ״א וסימני׳ נמסר בריש שיר השירים ׳
ומפי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן נ״ט ׳
אל פי ח׳ וסמניהון נמסר ביהושע סימן י״ז ׳
אל פיהו ב׳ וסימניהון
טמן עצל ידו ׳
יבטח כי יגיח ירדן ׳
אל פיו ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ד ׳
ג׳ סבירין פיו וקרי׳ פני וסימניהון נמסר בראש סדר אלה מסעי ׳
פה אחד ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב ׳

פו

מפה י״א כ״כ בצורת הבית וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן מ׳ ׳
בפוך ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ובירמיה סוף סימן ד׳ ׳
פורה ב׳ חס׳ וג׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן י׳ ׳

פז

פזר ב׳ וסימניהון

כי אלהים פזר עצמות ׳
פזר נתן לאביונים ׳

פח

ופחד ב׳ וסימניהון

תפל עליהם אימתה ׳
המשל ופחד עמו ׳
ופחד ב׳ מלעיל וסי׳
לולי אלהי אבי ׳
מכל צררי הייתי ׳
פחדכם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר עקב ובמשלי סי׳ א׳ ׳
והפחות ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ח׳ ׳

פט

פטיש ב׳ וסימניהון

פטיש כל הארץ ׳
מחליק פטיש את הולם פעם ׳

פי

ופיכל ג׳ דכ״כ וסימניהון

ויאמר אבימלך ׳
ויכרתו

ויכרתו ברית בבאר ׳
ואחזת מרעהו ופיכול ׳

פל

והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וסימניהון
והפלה יי׳ בין מקנה ׳
והפלא יי׳ את מכותיך בת׳ כתי׳ א׳ ׳

הפלא ב׳ חד כתי׳ ה׳ וסימניהון
הפלה חסדיך מושיע ׳
העם הזה הפלא ופלא ׳
קדמ׳ כתיב ה׳ ׳

נפלאתי ז׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות ׳

יפלא ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא ׳

ויתפלל ג׳ רפין וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וירא ובישעיה סימן מ״ר ובתלים סימן ע״ב ׳

ותפלתו ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סימן ק״ט ודה״ב סי׳ ל״ג ׳

ופילגשו ד׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ט ׳

פלגי ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בתלים כא״ב אות פ׳ ובאיכה כא״ב ג׳ ׳

פלח ג׳ וסימניהון
ותשלך אשה פלח ׳
ויתנו לו פלח דבילה ׳
הלא אשה אחת ׳

כפלח ג׳ וסימניהון
ויצוק כפלח תחתית ׳
כפלח הרמון רקתך והכרו ׳

הפליט ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן כ״ד ׳

הפלטה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר בא ׳

פליטים ד׳ וסימניהון
נתן פניו פליטם כ״כ ׳
ושלחתי מהם פליטים ׳
כ״כ מל׳ דמל׳ ׳
פלטים מחרב הלכו ׳
כי אם פליטם ׳
בתראי פלטים כתבן ׳

פלילים ג׳ בליש׳ ב׳ חס׳ יוד קדמ׳ וא׳ חסר דחסר וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים ׳

ותפלתי ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״ו ׳

פלוני אלמני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ וכרות ריש סימן ד׳ ׳

פלצות ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״א ובתלים סימן נ״ה ובאיוב סימן כ״א ׳

הפלשתים ח׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סימן י״ז ובדה״ב ב׳ סימן כ״א ׳

שריפלשתים ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ח ׳

פלת ב׳ וסימניהון
ואון בן פלת בני ׳
פלת וזזא ׳

פן

ופן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובירמיה סימן כ״א ובמשלי סימן ל׳ ׳

פנו ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ׳ ׳

הפונה ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מ״ו ׳

פונה ג׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר נצבים וביהושע סימן ט״ו וביחזקאל סימן מ״ב ׳

ונפן ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת אלה הדברים ׳

אל תפן ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקח קרח ׳

ופניתי ד׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ב׳ ׳

פנואל ט׳ וסימניהון
ויזרח לו השמש כאשר עבר ׳
ויעל משם פנואל ב׳ בו ׳
בשובי בשלום ׳
ואת מגדל פנואל נתץ ׳
ויצא משם פנואל ׳
ופנואל אבי גדר ׳
ויבן את פנואל ׳

פנימה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני ובמלכי׳ א׳ סי׳ ו׳ ׳

פנים אל פנים ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח וביחזקאל סימן ד׳ ׳

מלפניו ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ו׳ ובדניאל סימן י״א ׳

מלפני י״ב וסימניהון נמסר בסדר אמור ׳

מלפניך י׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובירמיה סוף סימן י״ח ׳

ופניהם ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה ׳

לפני ב׳ סבירין לבני וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן ד׳ ׳

פניה י׳ וסימניהון
כי כסתה פניה ׳
והאיר אל עבר ׳
ותרא אביגיל ׳
מחה והפך על פניה ׳
בוקק הארץ ובולקה ׳
אם שוה פניה ׳
זה הלשכה אשר ׳
והלשכה אשר פניה ׳
ותקד על פניה דרות ׳
העזה פניה ׳

פניך י׳ וסימניהון
ויקח דוד מידה ׳
אנה פניך מועדות ׳
כי לא ישיב את ׳
ויתן לי את אבישג ׳
שאלי אמי כי לא אשיב ׳
עלה מפיץ על ׳
נצור מצודה ׳
וגם אני חשפתי ׳
והראיתי גוים מערך ׳

מלפניכם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב ׳

ולפני י״ז יחידאין וסימני׳ נמסר בסדר פנחס ׳

ופני ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל סי׳ י׳ ׳

ופניו ג׳ וסימניהון בריש ירמיה ׳

אל פני ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳ ויחזקאל סי׳ י״ד ׳

אל פניו ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ודה״ב ב׳ ריש סימן י״ט ׳

מאת פני ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר תולדות ובמלכים ב׳ סימן י״ו ובאיוב סימן ב׳ ׳

לפניו ולאחריו ד׳ בחד פסו׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא ׳

נתינה פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ נמסר בדניאל סימן י׳ ׳

הפנים ט׳ וסימניהון
ויתן לו הכהן ׳
כמים הפנים לפנים ׳
י״ לנו בושת הפנים ׳
ולנו בושת הפנים ׳
המה הפנים אשר ׳
ואת השלחן ועליהם לחם דד״ה
ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים דמלכים ׳
את השלחן את בדיו דויקהל ׳
את השלחן ואת כל כליו דפקודי ׳

ופני י״ז וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ד ׳

פס

הפסגה ה׳ וסימניהון
תחת אשדות ׳
והכרו תחת אשדות הפסגה ׳
ונשקפה על פני ׳
עלה ראש הפסגה ׳

פסילים ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ובדה״ב ב׳ סוף סימן ג׳ ׳

פע

אפעה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ ׳

כפעם בפעם ו׳ וסימניהון
ולא הלך כפעם ׳
אצא כפעם בפעם דשמשון ׳
וישב המלך על מושבו ׳
ויעלו בני ישראל אל בני דפלגשי ׳
ויצאו בני בנימין דפלגש ׳
ויקרא כפעם בפעם דשמואל ׳

פצ

ויפץ ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח ׳

ויפצר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ ה׳ ׳

פק

יפקד ג׳ וסימניהון
ונפקדת כי יפקד ׳
אם כמות כל האדם ׳
אם הפקד יפקד ׳

פקודים ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ובירמיה סימ׳ כ״ט ובמגלה ריש סימן ב׳ ׳

ופקדת ג׳ וסימניהון
אם כמות כל ׳
ופקדת אלעזר בן ׳
ופקדת משמרת ׳
ופקדת כל העדה ׳

ויפקדם ד׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני ׳

התפקדו ד׳ וסימניהון נמס׳ במדבר סיני ׳

פקידה אל ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בירמי׳ סי׳ ב׳

פקד יפקד ה׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר ויחי ובשמואל א׳ סימן ד׳ ׳

פקודיהם ב׳ מל׳ וסימניהון
אלה הם בני לוי ׳
ראשי האבות לפקודיהם ׳
וכל פקודי במ״א דיהידע ׳

ויפקדו ג׳ וסימניהון
ויפקדו מעבדי דוד ׳
ויפקדו השערים ׳
ויפקדו ביום ההוא ׳

סימן פקד יפקד פקד בפסר אפקד כולהון
חס׳ בב״ה וסימניהון נמסר בפרשת שמות ויחזקאל סימן כ״ג ׳

פר

ואת הפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ובשפטים סימן ו׳ ׳

פר בן בקר אחד ד׳ וסימניהון
והקרבתם על הלחם ׳
והיה אם מעיני העדה ׳
ודראש השנה ׳
ובעשור לחדש ׳

הפר האחד ג׳ וסימניהון
ויתנו לנו שנים פרים ׳
ב׳ בפסוק דאליהו ׳
בחרו לכם הפר האחד ׳

פרא ו׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר לך לך ובאיוב סימן י״א ׳

והפרתי ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך ׳

פוריה ד׳ וסימניהון
על גפן פוריה ׳
פוריה וענפה ׳
אשתך כגפן פוריה ׳
בסעיפיה פוריה ׳

בפרור ג׳ בליש׳ וסימניהון
ובשלו בפרור ׳
והכשר שם בכל ׳
והכה בכיור ׳
וב׳ כתי׳ פארור וסימ׳
כל פנים קבצו פארור ׳
ופני כלם קבצו פארור ׳

הפרזות ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ב׳ ובכנל סימן ט׳ ׳

הפרזי ג׳ וסימניהון
לבד מערי הפרזי ׳
ועד כפר הפרזי ׳
וכל הפרזי ׳

יפרח ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר קרח ותלים סי׳ ע״ב

ופרעה ג׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן ד׳ ׳

מערכת אות הפא

ויאמר פרעה ג׳כתע׳ וסימניהון
אביך ואחיך׳
הן רבים עתה׳
מי יי׳ אשר׳
פרצו ג׳וסימניהון נמסר במיכה סוף סי׳ב׳
פרעוש ב׳וסימניהון
אחר פרעוש אחד׳
לבקש את פרעוש׳
וכל שום בר נש דכו׳ פרעש׳
כפרץ ד׳וסימניהון נמס׳ בישעיהסימן ל׳
ובאיוב סימן ל׳
פרצים ה׳וסימניהון נמסר בשמואל ב׳סי׳ ה׳
פרש ג׳ב׳פתח וא׳קמץ וסי׳ בירמיה סי׳ ד׳
פרשתי ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה ריש סים׳ ס״ת ובתלים סימן קמ״ר׳
פרתה ג׳וסימניהון
קח את האזור׳
ויהי מקץ ימים׳
ואקח את האזור׳
הפרתמים ג׳ וסימניהון נמסר בריש אחשורוש׳
ופשרא י׳קמצי׳וסימני׳ נמ׳ זר בדניאל סוף סי׳ג׳

פת

פתגם ב׳א׳קמץ וסימניהון
אשר אין נעשה פתגם׳
ונשמע פתגם המלך׳
קדם׳קמץ וכל ארמי דכו׳
פתים ג׳כ״כ וסים׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות הפ׳ ובמשלי סוף סימן א׳
יפתה ד׳וסים׳ נמסר בפרשת משפטים׳
יפתה ג׳וסימני׳ נמס׳ בירמיה סי׳ ך׳ ובמשלי סי׳ כ״ה׳
ויפתח ג׳וסימניהון ביהושע סימן ט״ו וכאיוב סימן י״א׳
ופתח ח׳וסימניהון נמסר בפר׳ נח וביחזקאל סימן מ״א׳
פתוחח ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סי׳ כ״א ובנחמיה סימן ו׳
יפתח ה׳וסימניהון
השער הזה יהיה׳ ב׳בו׳
סגור יהיה לא יפתח׳
הנה בטני כיין לא׳
יסגר על איש ולא׳
פתוח ג׳ ב׳חס׳וסי׳ נמסר בפרשת ראה
נפתחו ג׳וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ל״ד ובנחום סימן ב׳
פתח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳סימן י״ג ובמשלי סימן ל״א׳
ופתחת ג׳וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳
פתח ג׳ובאיוב וסימני׳ נמסר שם סימן ל״ט׳

ה׳פסוקי׳ דמיין מן ב׳ מלין קדם׳קמץ תני׳ פת׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא רכש רכש׳

ט׳ פסוקים אית בהון ב׳ מלין ופתרו׳חד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ריש סים׳ י״ב׳

שטה הדא מן ג׳ פתחין מן חד חד ולית דכוו׳וסים׳
אדני ויאם׳הנה נא אדני סורו נא׳
יצחק ותאמ׳ שרה צחק עשה לי׳
חנן וישא עיניו וירא׳
ותמנע היתה פילגש לאליפז׳
כאזרח וכי יגור דהמול לו כל זכר׳
עשן והר סיני עשן כלו׳
בעב ויאמר ה׳אל משה הנה׳
תושב וכל זר לא יאכל קדש׳
שופר והעברת שופר תרועה׳
הצר וכי תבאו מלחמה בארצכם
נכה ויאמר ה׳אל משה הנך׳
חכמת וכל אשה חכמת לב׳
בגורל נחלתם כאשר׳
ומגורל והיו לאחד מכני׳
מוצק ושתי כתרות עשה לתת׳
וברד ברדת היער ובשפלה׳
כארפד הלא ככרכמיש כלנו׳
יבש נדף ערות על יאור על פי יאור הרויהון בפסו׳
אורט שאו נס בארץ תקעו׳
ומבצר משגב משגב חמתיך חשח השפיל ב׳ בו׳
והמם גלגל לחם יודק כי לא לנצח ב׳בו׳
שכל ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם׳
נבהל ותבוא האשה אל שאול ותרא כי׳
באנשים ודוד בן איש אפרתי׳
אחל ואת שם קדשי אודיע׳
החל וגלות החל הזה׳
חס לבי בקרבי בהגיגי תבער
חל ויען המלך ויאמר אל איש האלהים׳
חלל כי עני ואביון אנכי ולבי׳
חכם בני אם חכם לבך׳
מן ישב עולם לפני אלהים
עולל לוא אליכם כל עוברי דרך
ארנן ובן חנניה פלטיה וישעיה׳
נס נא עבדיך ימים׳
בנס כל קבל דנא מלכא׳
ודל חכם בעיניו איש׳
ודר חור כרפס ותכלת׳
ורענן אנה נבוכד נצר שליו׳
ביתן ומלאת הימים האלה׳
משל כאשר יאמר משל׳
שן וילך דוד ויקח את עצמו׳
משרת ותבא בת שבע אל המלך׳
ובישרת ויאמר שלכה אתה עשית׳
פרש משפעת סוסיו יכסך׳
נעזב ואריבה את הסגני׳
תעזב טרף נפשו באפו׳
לבער והגורלות הפלנו על קרבן׳

א״ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסים׳

אט ויהי כשמע אחאב את׳
אט באשורו אחוה רגלי׳
במעט ומן התחברות אליו׳
במעט ויאמר יהונתן אל הנער׳
גאל ויאם׳הגאל לא אוכל לגאול
גאל ואני אמרתי אגלה אזנך׳
גב ואל מדות המזבה באמות
גב ותבני לך גב׳
גבל זקני גבל וחכמיה׳
גבל ועמון ועמלק׳
הנחת עושו ובואו כל הגוים׳
הנחת וכרורים לבביה ורוחת׳
הורם ועד שר הצבא הגדול׳
הורם וקדשת את חזה התנופה׳
היצלח הנה לאש נתן לאכלה׳
היצלח וימרד בו לשלח מלאכיו
וכעס גם כל ימיו בחשך יאכל׳
וכעס רשע יראה וכעס׳
והיכל מיום אחד לחדש השביעי׳
והיכל האומר לכורש רעי וכל׳
והכני הצילני נא מיד אחי מיד׳
והכני אם יוכל להלחם אתי והכני׳
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׳
ולאחד גם אם ישכבו שנים׳
וליקר בה זמנא מנדעי יתוב עלי׳
וליקר ענה מלכא ואמ׳הלא דא חיא
והמם לחם יודק כי לא לנצח׳
והמם ונתנם ה׳ אלהיך לפניך׳
והחמנים וינתצו לפניו את מזבחות
והחמנים ולא ישעה אל המזבחות׳
חדקל ושם הנהר השלישי׳
חדקל וביום עשרים ואני הייתי׳
טח לא ידעו ולא יבינו׳
וטח ולקחו אבנים אחרות׳
ישק אתה תהיה על ביתי׳
ישק שפתים ישק משיב׳
יריבי לדוד ריבה ה׳ את יריבי׳
יריבי הקשיבה ה׳ אלי ושמע׳
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו׳
יבלע היסופר לו כי אדבר׳
ירוחם אשור לא יושיענו׳
ירוחם מכסה פשעיו לא יצליח׳
יחם פן ירדף גאל הדם אחרי׳
יחם גם אם ישכבו שנים׳
יהל לא תשב לנצח ולא תשבו׳
יהל אם אראה אור כי יהל׳
עכר אבי את הארץ׳
עכר ובני כרמי עכר עכר ישראל
כוכב ונשאתם את סכות׳
כוכב ארענו ולא עתה אשורנו׳
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי׳
כארזים כנחלים נטיו כגנות׳
כארזים שוקיו עמודי שש׳
למצד ומן הגדי נבדלו אל דויד׳
למצד ויבאו מן בני בנימין׳
לעין והנשיא אשר בתוכם׳
לעין וירד הגבול משפם׳
לישה צהלי קולך בת גלים׳
לישה וילכו חמשת האנשים׳
לבנת ויראו את ה׳ אלהי יש׳ ותחת
לבנת ואלמלך ועמעי ומישאל׳
מפנה ובינוה כברכת מים מימי׳
מפנה והנה ששה אנשים באים׳
מטע לשום לאבילי ציון לתת׳
מטע והקימותי להם מטע׳
ומישע מלך מואב היה נקד׳
מישע ובני כלב אחי ירחמאל׳
נתן וישבת את הסוסים׳
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה׳
נחר מפוח מאשתם עפרת׳ כתי׳
נחר הנה לאש נתן לאכלה׳
נחל אלה אשר נחל משה׳
נחל ואמרת לבני עמון שמעו׳
נעמת צר לי עליך אחי יהונתן׳
נעמת ממי נעמת רדה והשכבה׳
נסכלת כי ה׳ עיניו משוטטות׳
נסכלת ויאמר שמואל אל שאול
סמר מפחדך בשרי׳
סמר שאו נס בארץ׳
סלקת מסתכל הוית בקרניא׳
סלקת ועל קרניא עשר די בראשה
סיסמי ואלעשה הוליד את סיסמי׳
וסיסמי ב׳ בפסוק קדמ׳קמץ
קראני פחד קראני ורעדה׳
קראני שמעו איים אלי׳
רד הם עם יבום והיום רד׳
רד סבבוני בכחש אפרים׳
רבת אנת הוא מלכא דירבת׳
רבת ורבותך רבת ב׳ בפסוק׳
שנותי מה הדבר ואמר לי והוא׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי׳
תשם ואמרת אל הארץ׳
תשם למה נמות לעיניך׳
תקצר האנכי לאדם שיחי׳
תקצר ויאמר יי׳ אל משה היד יי׳׳
תחרב מדוע נבית כשם יי׳׳
תחרב לילה ויומם לא תכבח׳

א״ב מן ב״ב פתחין דלוג וסי׳

אשם אשם הוא אשם אשם תגיב׳
אשם והתודו את חטאתם׳
אדניך כה אמר אדניך ה׳׳
אדניך ויתאו המלך יפיך׳
בעם ויאמר לא תעבר׳
בעם אודך בקהל רב׳
בארצות ובעת קץ יתנגח עמו מלך׳
בארצות וישלח ידו בארצות ארץ מצרים׳
במצלתים אסף הראש ומשנהו׳
במצלתים ויסדו הבונים את היכל׳
ברחת ויאמ׳הגר שפחת שרי׳
ברחת מקול פרש ורמה קשת׳
גד ויקראו בית ישראל את
גד והמן כזרע גד הוא׳
גורל ויעל גורל מטה בני׳
גורל כי לא ינוח שבט הרשע׳
השע השמן לב העם הזה׳
השע ממני ואבליגה׳
ושחטו ויקרא משה משכו׳
ושחטו הפסח והתקדשו׳
ואמץ רק חזק ואמץ מאד׳
ואמץ לשלמה בנו חזק ואמץ׳
ויתחזק ויקם יהורם על ממלכת׳
ויתחזק ויבן את כל החומה׳
ויט את כל לבב איש יהודה
ויט כי עבדים אנחנו׳
חכמות שרותיה תעננה׳
חכמות נשים בנתה ביתה׳
לעינים ויאמר ה׳אל שמואל אל
לעינים ומתוק האור׳
ומרע על כן על בחוריו׳
מרע מקשיב על שפת׳
מדברה ויהי לכם הגבול לפאת
מדברה ויאמר ה׳אליו לך שוב לדרכך׳
מצבת ויעשה הרע בעיני ה׳רק׳
מצבת ויתצו את מצבת הבעל׳
נכבד וישב דוד לברך את ביתו
נכבד ויאמ׳המלך אל אבשלו׳
נושע אשריך ישראל מי כמ ך
נושע ישראל נושע בה׳׳
תשכת אז תרצה הארץ את׳
תשכת ואשלחה עליהם מלאכים
תט אל תסתר פניך ממני׳
תט אל תט לבי לדבר רע להתעולל׳

נשלם מערכת

אות הפ״א בס״ד

מערכת אות הצֿדי

ב׳זוגין חד צ׳ וחד וצ׳ וסימ׳

צרת ובני חלאה צרת ׳
וצרת לקריתים ושכמה וצרת ׳
צמרים ויקם אביה מעל להר צמרים ׳
וצמרים ובית הערבה ׳

צא

צאני ב׳וסימניהון

והכנים בני והצאן צאני ׳
עם כלבי צאני ׳
וכל יחזקאל דכו׳ בכ״א
בתוך צאנו נפוצות ׳
וצאן ד׳וסימניהון נמסר בסוף סדר בחקתי ׳
בצאן ז׳רפין וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ לד׳ ׳

צב

בצבא ד׳וסימניהון נמסר בפרשת מטות ׳
וכל צבאם ד׳וסימניהון נמסר בבראשית וכישעיה סימן מ״ח ׳
הצבאות ה׳וסימניהון

כי הנני מקים עליכם ׳
שמעו והעידו בבית יעקב ׳
יי׳ אלהי הצבאות יי׳ זכרו ׳
וי׳ יי׳ הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ׳
מן בני הראש ונו׳ לחדש הראשון ועיין מה דאקשינן ופרכינן בערך ארני ׳
הצבאים ג׳וסימני׳ נמסר בפרשת מטות ׳
בצבאתינו ג׳וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ח ׳
צבאם ז׳וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן לד׳ ׳
וכל צבאם ד׳וסימני׳ נמסר בסדר בראשית וישעיה סימן מ״ה ׳
וצבא ד׳וסימניהון נמסר בדניאל סימן ח׳ ׳
שר צבא ג׳וסימניהון׳ בשמואל ב׳ סי׳ ח׳ ׳
צבאות ג׳וסימניהון נמסר בפרשת בא ׳
לצבא נ׳א׳ דגש וסימניהון

כל הבא לצבא צבא ׳
יבא לצבא צבא ׳
לצבא על הר ציון בתר׳ דגש ׳
צבאותי ג׳חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וארא ׳
וצבי ג׳וסימניהון נמסר בפרשת ראה ׳
הצביים ג׳וסימניהון

ועשה אל קל ברגליו ׳
בני פוכרת הצביים וחברו ׳
צביה ג׳ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בדה״ב ריש סימן כ״ד ׳

צד

צדה ג׳חס׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ ׳
וצדיק י׳וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן לג׳ ובמשלי סוף סימן כ״א ׳
וצדקתו ג׳וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״א ׳
צדקות ד׳וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ג ׳
צדקת ה׳וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ח ׳
צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא ובתלי׳ סי׳ לג׳ ובמשלי ריש סימן כ״א ׳
צדקותינו ג׳וסי׳ נמסר בישעיה סימן ס״ד ובירמיה סימן נ״א ׳
צדקתך ו׳וסימניהון

לו הקשבת למצותי ׳
וצדקתך לבן מלך ׳
היודע בחשך פלאיך ׳
משוך הסדך ליודעיך ׳
וצדקתך אלהים עד מרום ׳
וצדקתך ירננו ׳
הצדיקים ו׳וסימניהון נמס׳ בפרשת וירא ׳
וצדיקים ד׳נ׳מל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסוף הושע׳
חלוף אתיהון דצדיקים ׳ תמצא נמסר בתלים סוף סימן לז׳ ׳
וצדק ד׳וסימניהון נמסר בסוף סדר כי תצא ׳
צוקצת ד׳ג׳ מל וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ח׳ ׳
יצדק ד׳וסימניהון

האנוש מאלוה יצדק ׳
ומה יצדק אנוש עם אל ׳
וכי יצדק ילוד אשה ׳
ואם יצדק מה יתן לך ׳
תצדק ג׳ קמצי׳ וא׳ פת׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ״ג ובאיוב סימן מ׳ ׳
צדקיה ו׳וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ז וסימן מ״ט ׳

צה

בצהרים י״ב וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח ׳
הצהרים ד׳ וסימניהון

את משכב הצהרים ׳
ויקחו את הפר אשר ׳
ויהי כעבר הצהרים ׳
וישב על ברכיה עד ׳

צו

צוארו ה׳וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ ׳ ובירמיה סימן כ״ז ׳
צואר ב׳חס׳ בליש׳ וסימניהון

ענק מצורוניך ׳
לא הביאו בעבדת ׳
עד צואר ג׳וסימניהון נמסר בסוף חבקוק ׳
צוהו י׳וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ט״ו ובפרשת נח ובדה״א סימן כ״ד ׳
צויתי ה׳וסימניהון נמסר בסוף פרשת צו ׳
צויתי ה׳וסימניהון בסוף פרשת צו ׳
צוה ג׳וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד׳ ובתלים סימן מ״ר ׳
צום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ח ׳
צויתה וצויתה ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ פנחס ובתלים סימן ק״כ ׳
אצוך ג׳ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסימניהון

אתה תדבר את כל ׳
ואתה תאזר מתניך ׳
והיה אם תשמע את בתר׳ רפי׳
מצות ג׳ יחידאין וסי׳ נמסר בתלים כא״ב אות ס׳ ׳
מצוך נ׳ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסימניהון

כי אם במקום אשר יבחר ׳
שמר ושמעת את כל ׳
למען תירא את יי׳ אלהיך ׳ בתרא׳ רפי ׳
מצוה אתכם י״א וסימ׳ נמסר בפרשת עקב ׳
בכל אשר צויתך ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תשא ובירמיה סימן ב׳ ׳
באשר צוה י״ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמיני ובסוף שמואל ׳
מצוך ג׳ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳ נמסר בפרשת ראה ׳
צוני כיד משה י׳ וסי׳ נמסר בסוף פרשת צו ׳
ויצו ד׳וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ׳
ואת מצותיו ג׳וסימניהון

אחרי יי׳ אלהיכם ׳
ושמרת את חקיו ׳
סוף דבר הכל נשמע ׳
מצותי חקותי ג׳וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳ ׳
צוני ה׳וסימניהון נמסר בפרשת דברים ׳
ויצום ד׳וסימניהון נמסר בפרשת וארא ׳
צווי את כל אשר ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תרומה
צוער ג׳ מל׳ וסימניהון

על כן קרא שם העיר ׳
ויעל לוט מצוער ׳
כי ירא לשבת בצוער ׳
צור י׳ מל׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ו ׳
על צור ב׳וסימניהון

מי יעץ זאת על ׳
ואתה בן אדם שא ׳
בצור ג׳וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובאיוב סימן י״ט ׳
צורם ג׳וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ׳

צח

מצחק ג׳וסימניהון

ותרא שרה את ׳
והנה יצחק מצחק ׳
כן איש דמה את רעהו ׳
לצחק ג׳וסימניהון

ראו הביא לנו ׳
אשר הבאת ׳
ויקומו לצחק בתר׳ פת׳ ומלרע
כל לשון צחוק כתיב ש״ן בס״ב כתיב צד״י וכל אוריתא דכות׳ כתיב צ׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט״ז ׳

צי

צירנים ד׳חס׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ח ׳
ציחא ג׳ וכתי׳ א׳ ב׳ מל וא׳ חסר וסימ נמסר בנחמיה סימן ז׳ ׳
צצים ד׳וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ ו׳ ׳

צל

ובלר ג׳וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן נ״א ׳
בצל ח׳וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ב וכתהלים סימן ק״ט ׳
בצל ח׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר באיוב סוף סימן י״ג ׳
בצל י״ב וסימניהון נמסר בקהלת סימן ז׳ ׳
צללו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובסוף חבקוק ובנחמיה סימן י״ג ותרגום שם ׳
הצולעה ג׳וסימניהון נמס׳ במיכה סימן ד׳ ׳
בצלם ג׳וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ובתלים סימן ל״ט ׳

צם

ויצומו ג׳וסימניהון

ויצומו ביום ההוא ׳
ויקבצו המצפתה ׳
תחת האלה דד״ה ׳
צמחה ד׳וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ז ׳

צנ

ותצנח

ותצנת ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ובשופטים סימן א׳

צע

צעקה ד׳ בנביאים וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן מ״ח ׳

יצעקו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ט ׳

ויצעקו ז׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ובתלים סימן כ״ז ׳

מצער ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳

בצעירתו ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

וישבו לפניו הבכור ׳
ומשפחתי הצערה׳

צפ

ציפה ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסים׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ל״ז ׳

ציפים ג׳ א׳ מ׳ל וב׳ חס׳ ו״ו וסימניהון נמסר בירמיה סימן ו׳

צפוי ה׳ סימניהון נמס׳ בסוף סדר ויקהל׳

צפוי נחשת ד׳ בליש׳ וסימניהון

ועשית קרנותיו ׳
ועשית בדים למזבח ׳
ועשית בדי ׳
תהיינה קרנתיו ׳

וצפונה ה׳ ג׳ מ׳ל וב׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן׳

צפנה וצפנה ח׳ בתור׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בריש פרשת ויצא ׳

לפאת צפונה ג׳ בקרי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ׳

צפנה ה׳ חס׳ בירמיה וסים׳ נמסר שם סימן ג׳ ׳

צפון ב׳ חס׳ וסימניהון

וישובו ויחנו לפני פי ׳
וירדפו מצרים אחריהם ׳

צפנתי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב רבתי סימן ב׳ ׳

צפנת ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״א ׳

צפור ט׳ מ׳ל וסימניהון

וצוה הכהן ושחט ׳
וחטא את הבית ׳
תבנית כל בהמה ׳
כל צפור טהורה ׳
כל צפור כל כנף׳
כי יקרא קן צפור ׳
וירא בלק בן צפור ׳
ויבאו אל בלעם ׳

בסורתא אחרי׳תי כל צפור דאורית׳ חס׳ במ״ב מ׳ל וסימניהון

ושחט את הצפור קדמ׳ ׳
וחטא את הבית ׳

כל צפור דנביאי מ׳ל במ״ב חס׳

וסימניהון

ויאמר בלעם אל האלהים ׳
האזינה עדי בנו ׳

וכל נביאים וכתובי׳ בין עופי בין נברי מ׳ל ׳

בצפור ג׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר במשלי ריש ס׳ כ״ו

ואת הצפור ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ׳

צץ

בציץ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ ׳

ציצת ד׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר שלח לך וביחזקאל ריש סימן ח׳ ׳

צק

יצוק ד׳ וסימניהון

וצור יצוק עמו׳ ׳
יציק נחושה גרמיו ׳
ברחץ הליכי בחימה ׳
ודבר בליעל יציק בו ׳
וא׳ ויצוק בפלח תחתית ׳

צר

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח ׳

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא ובמלכים ב׳ סימן ה׳ ׳

הצר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ובמגלה סימן ז׳ ׳

צררי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ״ד

צר לו מאד ג׳ וסימניהון

ופלשתים נלחמים ׳
נפלה נא ביד יי׳ ׳
ויאמר דוד אל גד דה״ה ׳

צרויה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ׳

הצרעה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב׳

צרעת הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני ׳

צורף ד׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה ריש סי׳ מ״א ׳

צרפתה ב׳ וסימניהון

קום לך צרפתה׳
ויקם וילך צרפתה ׳

נשלם אות

הצדי בס״ד

מערכת אות

הקוף

ה׳ זוגין משמשין חד ק׳ וחד וק׳ ולית דכו׳ וסימניהון

קשתי את קשתי נתתי בענן
וקשתי כבודי חדש עמדי ׳
קיטר וישקף על פני סדם ועמורה ׳
וקיטר אש וברד שלג וקיטר
קלוי ואם תקריב מנחת בכורי׳
וקלוי ויאכלו מעבור הארץ ׳
קטב הנה חזק ואמיץ ליי׳ כזרם
וקטב מזי רעב ולחמי רשף ׳
קובע וילבש שאול דוד מדיו׳
וקובע ובאו עליך הצן רכב׳

מלין דמשמשין קה בסוף תיבותא וסימניהון

אשרקה ל׳ להם ואקבצם ונתתי ׳
ואצעקה ל׳ קולי אל אלהי׳ ואצעק ׳
מחקה ל׳ ידה ליתד תשלחנה ׳ ומינה להלמות ׳
וארקה ל׳ כדנה תמרון להון אלהיא ׳
בוקה ל׳ ומבוקה ל׳ ומבולקה ל׳ ג׳ בפסו׳
לפוקה ל׳ ולא תהיה זאת לך לפוקה ׳
וזעקה ל׳ ותלך הלוך וזעקה ׳
וזעקה ל׳ בגוים נשמע ׳
נשקה ל׳ ואש נשקה ביעקב ׳
בדפקה ל׳ ויחנו בדפקה ׳
מדפקה ל׳ ויסעו ׳
במתקה ל׳ ויחנו במתקה ׳
ממתקה ל׳ ויסעו ׳
דבקה ל׳ ולשונם לחכם ׳
העמקה ל׳ כה אמר ה׳ אלהים ׳
לרחקה ל׳ ויאמר אלי בן אדם ׳
אשקה ל׳ אשקה נא לאבי ׳
והאנקה ל׳ והכח והלטאה ׳
בצקה ל׳ שמלתך לא בלתה מעליך ׳

קב

ויקבצו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ר״ס כ״ה ׳

הקבצו ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ח וביחזקאל סימן ט״ל ׳

קברתה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ׳

קברת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר פ׳ וישלח ׳

בקבר ג׳ דגשי׳ וסימניהון בלשון ארמי מיתיא בקברהון משתעין וביאורם נמסר בפרש׳ חקה ובתלים סימן פ״ח ׳

קברו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה ׳

קבורת מלכים דה״ה

שלמה ויקברהו בעיר דוד ׳
אביה ויקברו אותו בעיר דוד ׳
יותם ויקברו אותו בעיר דוד ׳
רחבעם ויקבר בעיר דוד ׳
אסא ויקברוהו בקבורתיו ׳
יהושפט ויקבר עם אבתיו בעיר דוד
יהורם ויקברהו בעיר דוד ׳
אחזיהו וימיתהו ויקברהו ׳
יואש ויקברהו בעיר דוד ׳
אמציה ויקברו אתו עם אבתיו בעיר יהודה ׳
עזיה ויקברו אתו עם אבותיו בשדה הקבורה ׳
אחז ויקברוהו בעיר בירושלם
יחזקיהו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד ׳
מנשה ויקברהו ביתו ׳
יאשיהו ויקבר בקברות אבותיו

אל קבר ג׳ וסימניהון

וישא המלך את קולו ׳
ותשב ותאכל לחם ותשת ׳
כי זה זה יבא לירבעם ׳

ותקבר ג׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפ׳ חקה ׳

קבור ד׳ מ׳ל בלישני׳ וסימניהון׳

במבחר קברינו ׳
לא תלין נבלתו על העץ ׳
מאין מקום לקבור ׳
סביבות ירושלם ואין קובר ׳

קד

קדמו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובנחמיה ריש סימן י״ג ׳

קדימה ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ח ׳

קדקדו ג׳ וסימניהון

וכאבשלום לא היה ׳
וי״ך את איוב בשחין ׳
ועל קדקדו חמסו ירד ׳

וקדר ג׳ וסימני׳ נמסר סוף בפרשת חיי שרה

הקדמני ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך ׳

קדשי הקדשים ד׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳

קדש קדשים הוא ו׳ וסים׳ נמסר סוף פרשת תצוה ׳

קדשיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא ׳

קדש קדשים ה׳ בנביאים ובכתובי׳ וסי׳ נמסר בפרשת תרומה ׳

למקדש ג׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה׳

נקדש ג׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בפרשת קרח ׳

קדוש י״ג חסרים וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ובפרשת נשא׳

קדוש ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סי׳ פ״ח ׳

יקדיש ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן כ׳ ׳

הקדשתי ו׳ וסימני׳ נמסר בפרשת במדבר ונ״ה ב׳ סוף סימן ז׳ ׳

הקדוש ו׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בפ׳ קרח ׳

קד שיחם

מערכת אות הקוף

קדשיהם ג׳וסימניהון

ובמצנפת בד יצנף׳
אך בכור שור או בכור׳
ואכלו אתם אשר כפר׳

התקדשו ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ג׳׳

ולקדוש ג׳וסימניהון

הן גוי לא תדע׳
כי ליי׳ מגננו ולקדוש׳
כי ליי׳ איים יקוו׳
וא׳לקדוש אם תשיב משבת׳

קה

הקהל ג׳וסימניהון נמסר בפרשת צו׳

ובל קהל ג׳וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ח׳׳

בקהל ד׳רגשים וסימניהון נמס׳סוף ספר שפטי׳

ובאיכה א״ב קדמא וסי׳ בלשון ארמי ניסק נצלי דסגין אתפקדית׳

הקחתים ג׳ וסימני׳נמסר בד״הב׳סימן ד׳

וקהת ומררי ב׳וסימניהון

ואלה שמות דוארא׳
ויהיו אלה בני לוי דוידבר׳

קו

קו ג׳כתיב קוה וסים׳נמסר במלכים א׳סימן ז׳׳

לקולם ג׳חסרים וסימני׳נמסר בפרש׳קרח ושמואל א׳סימן כ״ח׳

קלות ו׳ כתובי׳ כן וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ג

קלת ד׳כתיב כן חס׳ דהס׳ וסים׳נמסר בפ׳וארא׳

קולו ובקולו ו׳חס׳כנבי׳ וכבתו׳וסים׳ נמסר בתלים סי׳צ״ה ובדניאל סי׳ט׳׳

בקולכם ב׳חסרי׳ וסימניהון

ולא האזין אליכם׳
הנה שמעתי בקולכם׳

קול ו׳הס׳ וסימניהון נמסר בפ׳תולדות׳

קולינו ד׳ג׳מ׳ל וא׳חס׳וסי׳ נמסר בפרש׳חקת׳

שמיעה לקול י״ז פי׳הנזרה קשורה עם למ״ד וסימניהון נמסר בתלים סי׳נ״ח

אמר המעתיק חזינא שנוייא ביני נוסחי ספרי המסרה וגם בספרי המקרא הי מנייהו מן שמיעת קול קשור עם למ״ד בקצת ספרי מסרה מני י״ז ובקצת י״ח וי״ט וי״ו ואמנם ברוביהו מני י״ז הנהו דמסריכן ב בתהלות סי׳ נ״ח ומיהו תמן מסריכן י״ח והנהו דמסרי י״ז משמטי פסו׳ וישמע לקולם דויפרצו בו עבדיו ו ואכן מסרי ליה דבקצת ספרי מסר׳ מסרי׳ליה גבי הנך ותו דבכל ה הספרים שלנו הוא קשור עם למ״ד והנהו דמסרי י״ט מנו גבי הנך פסו׳ ולא שמעתי לקול מוריוקשה דבכל הספרים שלנו הוא בקול ולאוכחא כמתן לית לן רשו עכ״ל׃

נשאו קולם ד׳חס׳ את וסים׳ נמסר בשפטים סימן כ״א׳

בקול י׳וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן א׳׳

וקוץ ג׳וסי׳נמס׳בפרש׳בראשית וביחזקאל סו׳סימן כ״ח׳

קוצים ד׳ב׳ מ׳ל וב׳חסרי׳וסים׳ נמסר בישעיה סי׳ ל״ג

קט

קטן ח׳קמצי׳וסים׳ נמסר סוף פרש׳תלדות ובד״ה א׳ סימן י״ב׳

ויקטר ד׳וסימניהון נמסר בפרש׳פקודי׳

קטרת סמים ה׳בקרי׳וסי׳ נמס׳ בפרשת פקודי׳

ומקטיר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳סימן ג׳וירמיה סימן ל״ג׳

קי

קיטור ד׳מייהדין וסימני׳ נב׳קר בפרש׳וירא׳

קירותיו ד׳ב׳הס׳וב׳מ׳ל וסי׳ נמסר פ׳תצוה׳

על הקיר ג׳וסימניהון

ואבואה ואראה׳
ותוסף אל תזנותיה׳
כאשר ינוס איש׳

קל

קלו ד׳וסימניהון נמסר פר׳נח׳

וקלו ג׳וסימניהון נמסר בשמו׳ב׳סוף סימן י״ז׳

ויקלל ד׳וסימניהון נמסר בפ׳אמור׳

קללת ג׳וסימניהון כפרש׳ כי תצא ושפטי׳סי׳ט׳׳

קם

ויקם כ׳וסים׳נמסר במלכי׳ א׳סי׳י״א ובתלים סי׳מ׳׳

הקימותי ג׳וסימניהון נמסר בפרש׳נח׳

הוקם ג׳ב׳מ׳ל וא׳חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ פקודי׳ וירמיה סימן ל״ה׳

ויקימו ג׳וסימניהון

ויקימו עליו גל אבני׳׳
ואת בלך העי תלה׳
ויקימו להם בני דן את הפסל׳

יקם ג׳ וסימניהון ויאמר לה אלקנה אישה דעשי הטוב בעיניך

ויאמר ירמיהו הנביא׳
יקם סערה לדממה׳

קום ב׳חס׳וסימניהון קם קדש את העם׳
יאמר יי׳אל יהושע׳

קום ט׳רפ וסים׳ נמסר ביהושע סימן ז׳ויונה ריש סימן ג׳׳

יקומון ז׳וסימניהון נמסר בפ׳וזאת הברכה ודניאל סימן ז׳׳

והקמות ב׳חסרי׳וסימניהון לך אבני׳ גדולות
והקמת את המשכן׳

היקום ג׳וסימניהון נמסר בפרשת נח׳

קמה ח׳מלעיל וסימניהון והנה אנחנו מאלמי׳׳

ונשמע וימס לבבינו׳
ועינו קמה משיבו׳
קמה כל המשפחה׳
כי קמה על בבל דסוף ירמיה׳
וא׳וקמה בידך׳

ולא יקום ד׳וסימניהון נמסר באיוב סימן ח׳׳

יקמו ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳מטות׳

יקומו ג׳מ׳ל כתורה וסימניהון נמסר בפ׳כי תשא׳

אקומה ג׳וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳ ובשיר השירים סימן ג׳׳

והקימותי ג׳מ׳ל וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן י״ו׳

קומה ב׳מלרע וסימניהון

קומה יי׳ויפוצו אויביך׳
קומה יי׳אלהים לנוחך׳
וכל תהלות דכו׳בט״א
ואקומה בעזרתי׳

אקים ו׳וסים׳נמסר בשמו׳א׳ סימן ג׳ובסוף עמוס׳

יקם ג׳וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ח׳

והקימתי ו׳כתובי׳ כן וסים׳ נמסר בפ׳בחקתי׳

קומו ונעלה ג׳וסים נמסר בירמיה סי׳ו׳׳

קמואל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳

המקומת ג׳כתובי׳ כן וסי׳נמסר בשמואל ב׳סימן י״ז

ומקום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ס׳ותלי׳ סימן כ״ו וקהלת סי׳ג׳׳

על מקומו ב׳וסימניהון

איש על מקומו יבא׳
והתבוננת על מקומו׳

למקומו ג׳חסרי׳ וסימניהון

כל אוריתא וכל שופטים׳
וישק המלך לברזלי׳

אל מקום ט׳וסימניהון נמסר בערך אל׳

אל מקום אחד ג׳ וסימני׳ יקוו המי׳

הכל הולך אל מקום אחד׳
הלא אל מקום אחד הכל הולך׳

קומתו כל אוריתא חסרי׳ וכל קריאה מ׳ל בט״א על כן גבהה קומתו׳

בכל מקום ד׳וסי׳נמסר בסר׳ראה

כקמו ו׳ חסרים כלישני׳ וסים׳ נמסר דיש עזר׳

ויקומו ט׳מ׳ל וסימני׳ נמסר בריש סדר קרח ובשמואל א׳סימן כ״ג׳

מקום טהור ד׳וסים׳נמסר בסדר ויקרא

על מקום ג׳וסימני׳ נמסר בסדר מצורע׳

קמץ

כ״ב מלין קמצין בתר זרקא וסים׳נמסר בויקרא׳

כ״ה מלין קמצי׳וסימנהון ענה אם ענה תענה אותו

מרכה רגלים׳
לסרכה המשרה׳
מקרה לילה׳
ונעשה את הדבר הזה דגבעוני׳ דיהושע׳
הראה אל אחאב׳
תהיה אל תהיה לי למחתת
מזרח ישראל יקבצנו׳
ותקרא אתם דירמיה׳
תאכה בני אם יפתוך חטאים׳
מלוה יי׳חונן דל׳
מחסה ויעהכרד׳
מרעה עדרים׳
ומצוה נגיד ומצוה לאומים׳
תראה וכאשר תראה תעשה עם עבדך דדניאל׳
הזה עליהם מי חטאת׳
משה בעל משה ידו אשר ישה
העלה בחכה העלה׳
העברת למה העברת העביר׳
יישר והוא יישר ארחתיך׳
ילד מה ילד יום׳
כהן ולא יעשה כהן׳
ועד ואנכי היודע ועד כן כתי׳
חכל בטרם תחיל ילדה׳
פתח דבריך יאיר׳

וחלופי׳ה׳מילין דפשטין

צבחר וסימני׳נמס׳ביחזקאל סי׳ו׳׳

א״ב מן חד חד קמץ בזקפ׳

וסימניהון נבסר בריש ויקרא׳

י״ו זוגין מן ב״ב קמץ וסים׳

נמסר בריש ספר במדבר סיני ותרגם שם׳

א״ב מזרילוג חד חד מן תרין

אתי׳דלוג קמץ וסימניהון

אט ל׳קמץ באשורו אחזה רגלי׳
כל ל׳קמץ אדין מלכא כדי מלתא שמע׳
גב ל׳קמץ ותבני לך גב׳
דש ל׳קמץ וישב ארנן וירא את המלאך׳
הה ל׳קמץ בן אדם הנבא ואמרת הלילו׳
זע ל׳קמץ ויצא המן ביום ההוא שמח׳
חה ל׳קמץ ויבאו האנשים על הנשים׳
טל ל׳קמץ אני ישנה ולבי ער׳
טח ל׳קמץ לא ידעו ולא יבינו׳
יד ל׳קמץ לכו ונשובה אל יי׳׳
כף ל׳קמץ ויוצא את בן המלך דמלכים׳

לן ל׳ קמץ ותעבר המנחה על פניו ׳
מך ל׳ קמץ ואם מך הוא מערכך ׳
מן ל׳ פתח ישוב לפני אלהים ׳
מר ל׳ קמץ דרכך ומעלליך עשו אלהלך ׳
נס ל׳ פתח נא את עבדיך ׳
סג ל׳ קמץ כלו סג יחדו נאלחו ׳
שך ל׳ קמץ לכן הנני שך את דרכך בסירים ׳
פס ל׳ קמץ בה שעתה נפקו אצבען
צץ ל׳ קמץ הנה היום הנה באה ׳
קץ ל׳ קמץ כי בטרם ידע הנער ׳
קט ל׳ קמץ ולא כדרכיהן הלכת ׳
רר ל׳ קמץ וזאת תהיה טמאתו בזובו ׳
שר ל׳ קמץ שגיון לדוד אשר שר ליי׳
תו ל׳ קמץ ויאמר אליו עבור בתוך העיר׳

קן

קנו ג׳ וסימניהון נמסר בחבקוק סימן ב׳ ׳
קנך ג׳ וסימניהון נמסר ריש עובדיה ׳
קניתי ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בראשית ׳
ויקן ד׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל ׳
קנה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בהר סיני ׳
קונה ד׳ מ׳ל בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳ ובמשלי סימן כ׳ ׳
קנוא ד׳ ב׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר סוף יהושע ובריש נחום ׳
קני ד׳ כתיב י׳ וסימניהון
וששה קנים ב׳ כו ׳
וחברו דויקהל ב׳ כו ׳
בקנה ג׳ רפין וסימניהון
עלות בקנה אחד
ויישן ויחלום שנית ׳
בקנה אחד כפתר ׳
תניג׳ דמשכנ׳ תנייג׳
ויקונן ג׳ וס׳מניהון נמסר בשמואל ב׳ ס׳ א׳ ׳
קינה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ י״ט ׳
קעילה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ג ׳

קץ

ולקץ ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן י״א ׳
ואין קצה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ב׳ ׳
ועד קצה ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ואתחנן
קצוי ארץ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ו
ויהי מקצה ה׳ וסימניהון בערך ויהי ׳
אל קצה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח
וביהושע סימן י״ח ׳
ולמקצת ב׳ קמצי׳ וסימני הון ולמקצת הימים ׳
ולמקצת יבים עשרה ׳
וא׳ ומקצת כלי בית ׳
ותקצר ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ חקת ובשפטים
ובזכריה סימן י״א ׳
מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה ובירמיה סוף סי׳ כ״ח׳
קוצר ב׳ מ׳ל וסימניהון
וכעמיר מאחרי הקוצר ׳
שלא מלא כפו קוצר׳
הקוצרים ב׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר ברות ריש סימן ב׳
תקצור ג׳ מ׳ל בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני ׳
יקצור ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר במשלי סימן כ״ב
וקהלת סימן י״א ׳
יקצרו ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סי׳ ח׳ ותלי׳ סימן קכ״ו ׳
קצירו ג׳ וסימניהון
ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ׳
וכי על ימל קצירו ׳
אשר קצירו רעב יאכל ׳

קר

ויקרא ה׳ וס׳מניהון נמסר בשמואל ב׳ ס׳ י״ח ׳
ותקראנה ג׳ כתו׳ ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמיני ׳
יקרא כ״א וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ט ׳
לקראתך ד׳ וכימני נכסר בפ׳ שמות
ובמלכים ב׳ סוף סימן ה׳ ׳
וקראתם ג׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ אמור ׳

ותקרא את שמו י׳ וסימ׳

שת וידע אדם עוד את ׳
גד ותאמר לאה בגד ׳
אשר ותאמר לאה באשרי ׳
זבולן ותאמר לאה זבדני ׳
יוסף ותקרא את שמו יוסף
אונן ותהר עוד ותלד בן ׳
שלה ותסף עוד ותלד בן ׳
שמשון ותלד האשה בן ׳
שמואל ויהי לתקופת הימים
שלמה וינחם דוד את בת שבע׳
ויקרא שמו ו׳ חסרי׳ את וסימ׳ נמס׳ בפר׳ וישלח ׳

סימן כל דסמיך לותהר
ותלד ותקרא במ״ג ויקרא וסי׳
ויקרא את שמו ער ׳
ויקרא את שמו גרשם ׳
בריעה כי בריעה ע״ג ב סימן
ויקרא שמה ג׳ וסימני׳ נמסר בשפטי׳ סי׳ א׳ ׳
קראה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא ׳
קורא ו׳ וסימניהון נמסר בישעיה סו׳ סימן נ״ח ׳
קורא י׳ מ׳ל וסימניהון
עין הקורא אשר בלחי ׳
וינועו אמות הסיפים ׳
קול קורא במדבר פנו ׳
אין קורא בשמך אלהי ישר׳

עושה כימה ׳
למען ירוץ קורא בו ׳
ושלום כן קורא ׳
וקורא בן ימנה ׳
תהום אל תהום קורא ׳
ואין קורא מהם ׳
ויקרא את שם ד׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בהעלתך ׳
וקראת ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ז׳ ׳
וקרא ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ג ׳
קרוא ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ס׳ ג׳ ׳
הקריב ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תצוה ׳
הקרב ח׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קרח ומלכים א׳ סימן ד׳ ׳
קרובו ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ תשא ׳
ויקרב ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמיני וביונה ׳
קריבה י׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויקרא ועזר׳ סימן ו׳ ׳
קרובה ג׳ וסימניהון
הנה נא העיר הזאת ׳
אל תרחק ממנו כי צרה ׳
מחתה קרובה ׳
בקרובי ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ שמיני ׳
ובקרבו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳
וירמיה סימן ט׳ ומשלי סימן כ״ו ׳
בקרבי י״א וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ ׳
ויקרב י״א וסימניהון נמסר בפרש׳ בלק ׳
קרבים ג׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל
סוף סימן מ׳ ׳
ותקרבון ג׳ וסימניהון
ותקרבון ותעמדון תחת ׳
ותקרבון אלי כלכם ׳
ותקרבון אלי כל ראשי ׳
קרב ד׳ קמצין וסימניהון
ליום קרב ומלחמה ׳
הפכו ביום קרב ׳
ביום הלחמו ביום קרב ׳
עבדו קרב עם קדישין ׳
קרבן ה׳ קמצי׳ וסימניהון בלשון ארמי בר נשא
דאקרב בעירא קמי תרעא וביאורם נמסר בפרש׳ ויקרא ׳
והקריבו ג׳ ומ׳ל וסי׳ נמסר בפרשת ויקרא
וקרוב ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ד
ויחזקאל ריש סימן ל׳ ותלים סי׳ ע״ה ׳
מקרב עמו ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ אחרי מות ׳
קרובים ח׳ מ׳ל בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ג ובמגילה סימן ט׳ ׳

ד׳ פסו׳ אית בהון קרובים
ורחוקים וסימניהון
מאלהי העמים אשר ׳

ומלך ששך ישתה ׳
לך יי׳ הצדקה ולנו בשת ׳
ויכתב מרדכי את ׳
מקרב עמה ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ אחרי מות
הקרוב ה׳ חסרי׳ וסימניהון
ואם ימעט הבית ׳
כי אם לשארו הקרב ׳
ובא גואלו הקרב ׳
ונתתם את נחלתו ׳
והקרב אליו כרשנא ׳
קרדומית ג׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשפטים
סימן ט׳ ובתלים סימן ע״ד ׳
הקרחים ג׳ וסימני׳ נמסר בדה״ב׳ סימן ך׳ ׳
בקרי ד׳ וסימניהון
ואם בזאת לא תשמעו ׳
והלכתי אף אני ׳
ואף אני אלך עמם ׳
והתוודו את עונם ׳
קרנות ד׳ מלאי׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויקרא ׳

קש

והקשיבו ד׳ וסימניהון
שמעו זאת הכהנים ׳
שמעו איים אלי ׳
שמעו בנים מוסר אב ׳
ועתה בנים שמעו לי ׳
קשה הקשה ה׳ וסימני׳ נמסר סוף פרשת וילך
קשיטה ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ וישלח וסוף איוב ׳
תקשו ג׳ וסימניהון
וערפכם לא תקשו ׳
ועתה אל תקשו לבבכם ׳
אל תקשו לבבכם במריבה

נשלם ערך
הקו״ף בס״ד

מערכת אות
הרי״ש

ט׳ זוגין משמשין חד ר׳ וחד ור׳ ול׳ דכו׳ וסימניהון
רוק תעבוני רחקו מני ׳
ורוק גוי נתתי למכים ולחיי
רחק ויאמר ה׳ יען כי נגש ׳
ורחק ה׳ את האדם ורבה ׳
רוח כי אם החרש תחרישי ׳
ורוח ויתן ביד עבדיו עדר
רמיו חזה הוית עד די כרסוון ׳
ורמיו באדין גובריא אלך כפיתו
רמו ואמ׳ מלכא והיתיו גבריא
ורמו באדין מלכא אמ׳ והתיו ׳
רומי בני אפרים נשקי רומי׳
ורומה מקול פרש ור מה קשת
רציתם כי לא בחרבם ירשו ארץ
ורציתם וידברו אליו לאמ׳ דלה ׳
רותה כי רותה בשמים חרבי ׳
ורותה וירדו ראמים עמם ופרים
רפאתים ואנכי תרגלתי לאפרים
ורפאתים הנני מעלה לה ארוכה

ד׳ מלין כתיב ר׳ וקרינן
ד״לת

ד̇ לת וסים׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ לא̇׳

מ̇לין דמשמשין רה בסוף

תיבותא וסימניהון

לטהרה ואנשי תמיד יבדילו׳
ליסרה ויספתי ליסרה אתכם שבע
נגרה עיני נגרה ולא תדמה׳
סתרה ויהי עליכם׳
וטהרה ואם לא תמצא ידה די שה׳
קטורה ישימו קטורה באפיך׳
בוערה מאפה׳
נעצרה והמגפה נעצרה׳
אגורה באהלך עולמים׳
הברה והבור רק אין בו מים׳
מהרה קרוב איד מואב׳
צעירה ויעבר יורם צעירה׳
נעדרה אחת מהנה לא נעדרה׳
לחברה וארח לחברה עם פועלי׳
חפרה בושה אמכם׳
שערורה ובנביאי ירושלם׳
ומהעזרה הקטנה עד העזרה׳
אורה ליהודים היתה אורה׳
ונעברה ושמתיה ביד מוגיך׳
פרה אדומה תמימה׳
מטוהרה בן אדם אמר לה את׳
ותחמרה בחמר ובזפת ותשם
ארורה הארמה בעבורך בעצבון
דארורה ויבא ויאכל וישת׳
ופרה ורב תרעינה יחדו׳
והפרה והעזים׳
כפרה כי כפרה סררה סרר יש׳
בקרה ואין כסות בקרה׳

רא

המראה ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן י׳
לראות ג׳ מ̇ל וסימ׳ נמסר בפר׳ כי תשא׳
ראו ד׳ ב׳ כתובי׳ כן וב׳ כתובי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדות ובשמו׳ א׳ סימן א׳
במראות ד׳ ב׳ מ̇ל וב׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויגש ויחזקאל ריש סימן מ׳
להראות ד׳ מ̇ל בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תזריע ובשמואל א׳ סימן א׳ וביחזקאל סימן כ̇א׳
וירא ד׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמיני וביחזקאל סוף סי׳ יט̇׳
ולראות ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ג׳
מראיהן ד׳ כ̇כ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ובריש יחזקאל׳
ואראה ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא וכפ׳ שמות ובשמואל א׳ סימן כ׳
וראיתי י̇ב וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סימן י̇ט ודניאל סימן י̇ב ובקהלת סוף סימן ג׳
הראיתם ג׳ ודגשים וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סי׳ י׳
להראות ג׳ ומ̇ל וסימניהון נמסר בסדר דברים ובמגלה סימן א׳
לראת ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר פרשת בא אל פרעה׳
ויראו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ̇ב ובתלים סימן י̇ח׳
וראיתה ב׳ מ̇ל בתורה ונבי׳ וכל כתובים דכות׳

מ̇ל במ̇ה חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ל̇א ובמשלי סי׳ כ̇ו ובדניאל סי׳ ח׳
הראות ד׳ ב׳ מ̇ל וב׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר פ׳ ואתחנן׳
ונראה ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ תזריע ובירמיה סי׳ סימן י̇ג ובמשלי סוף סימן כ̇ז׳
ויראה ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י̇ז׳ ובמלכים ב׳ סימן ה׳
יראה י̇ג וסי׳ נמסר בפרשת בא ובתלים סימן פ̇ד׳
וראה ג׳ ר̇פ וסימניהון נמסר בפרש׳ תרומה׳
ראו ד׳ ב׳ קו̇ין וב׳ כה̇א וסימ׳ נמסר פרש׳ תולדות׳
ראוך ג׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק׳
וראהו הכהן ה׳ וסי׳ נמסר בסדר תזריע
במראה ה׳ וסימני׳ בסדר בהעלותך׳
ואראה ה׳ בספר יחזקאל וסימ׳ נמסר שם בריש סיפ׳׳
יראו ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תשא ומלכים א׳ סימן ח׳׳
וירא ג׳ רפין וסימני׳ נמסר באיכה א̇ב ג׳׳
ולא יראה ו׳ וסימניהון נמסר בתלים סוף סימן פ̇ט ובאיוב סימן כ̇ב׳
נראה ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ה׳ ובירמיה סימן מ̇ב׳
ראי ו׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך לך ואיוב סימן ז׳
בראותם ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ̇ל וסי׳ נמס׳ בפרשת בשלח
ויראו ג׳ רפין וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳׳
למראה ד׳ ב׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ̇ג
ראיה על ו׳ וסימני׳ נמסר ריש אחרי מות׳
מראינו ג׳ מ̇ל בליש׳ וסימ׳ נמסר בנחום סי׳ ג̇׳
במראה ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בהעלותך וביחזקאל סימן ח׳
ומראה ז׳ קמצי׳ וסימניהון נמס׳ סוף משפטי׳ ויחזקאל סימן י׳ ודניאל סימן א׳׳
ראוך ג׳ וסימניהון ראוך יחילו הרים׳
ראוך מים אלהים ב׳ בו׳
ירא ד׳ מנחון מלרע וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמות ובאיוב סימן ד׳׳
ולראובני ולגדי ב׳ וסימני׳
נתתי מן הגלעד׳
ולחצי שבט המנשה׳
ראמת ג׳ כתו׳ כ̇ן וסימניהון נמסר בפ׳ ואתחנן וביחזקאל סימן כ̇ח׳
רמות ז׳ וסימניהון נמסר בר̇ה ב׳ סימן כ̇ב׳
ראמות ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן כ̇ח׳
ואת ראמות ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כ׳׳
ראמים ג׳ וסימניהון

ומקרני ראמים עניתני׳
וירדו ראמים עמם׳
לבנון ושריון כמו בן ראמים׳
הראש ל̇ח וסימניהון
וערכו בני אהרן׳
ואת האיל נתח לנתחיו׳
ואת העולה המציאו׳
נתק הוא צרעת הראש׳
ויצא המשחית ממחנה׳
ויהי דוד בא עד׳
ויקח רב טבחים את דמלכי׳
וחברו דירמיה׳
כי במקום אשר יפנה׳
הראש ושער הרגלים׳
אשר יפנה הראש דיחזקאל
זקן ונשוא פנים הוא׳
כשמן הטוב על׳
על אדו הראש׳
בן אבישוע בן פנחס דעזרא
יעיאל וזכריהו׳
יואל הראש ושפם המשנה׳
הראש אחיעזר ויואש׳
עזר הראש עבדיה׳
ואחיהם שלום הראש דוהשערי׳ שלום׳
אסף הראש ומשנהו׳
בני לעדן הראש יחיאל׳
שבואל הראש׳
ויהי יחת הראש וזיזה׳
רחביה הראש׳
והנה אמריהו כהן הראש דד̇ה
ויקרא המלך ליהוידע דד̇ה׳
ויהי בעת יביא את דד̇ה׳
ויפן אליו עזריהו כהן דד̇ה׳
ויאמר אליו עזריהו הכהן׳
בני יצהר שלמית הראש׳
בני חברון יריהו הראש׳
בני עוזיאל מיכה הראש׳
רחביהו הראש׳
וללוים אבות הראש׳
לחברוני יריה הראש׳
שמרי הראש׳
מן בני פרץ הראש
וא׳ הראש כלב אנכי׳

אמר המעתיק בבחנה דמסר׳ דהות קדמי הוה נמסר הראש לב̇ וכד ד מנינא לון הוו ל̇ב וכד בחינא למכייל אשכחנא דאיכון טפי וטפי ולכן מ מסרינן לון כפום מה דאשכחנא בקריאה ואינון ל̇ח עכ̇ל:

בראש ג׳ קמצי׳ וסימניהון אז נתן דוד בראש׳
והנה עמנו בראש׳
וא׳ בראש משפט׳
ושאר׳ בראש כשבא ואינון ל̇ח
לראש כ̇ד וסימניהון
תהיינה לראש יוסף
כי משה אחד לראש׳
ונתנך יי׳ לראש׳
תבאתה לראש יוסף׳
רחם רחמתים לראש׳
מי האיש אשר יחל׳
והיית לנו לראש לכל׳
אנכי אהיה לכם׳
אותי עליכם לראש׳
תשימני לראש גוים׳
תשמרני לראש גוים׳
כי הפכתם לראש משפט
היתה לראש פנה׳
ברכות לראש צדיק׳
היו צריה לראש׳

קומי רני בלילה׳
והית לראש ולשר׳
ויעל בראשונה יואב דד̇ה ב׳ בו׳
ולחוסה מן בני מררי׳
וישימהו אביהו לראש׳
ויעמד לראש רחבעם׳
והמתנשא לכל לראש׳
ויביאם לראש הסלע׳
בראש אינון לה̇׳
מראש י̇ד וסימניהון
כי מראש צורים אראנו׳
אשכיר חצי מדם׳
ותאר הגבל מראש ההר אל מעין מי׳
הלא הגד מראש לכם׳
קורא הדורות מראש׳
מי הגיד מראש ונדעה׳
מראש הרים יצוחו׳
לא מראש בסתר דברתי׳
מראש יונקתיו׳
מראש הסלע וכלם נבקעו׳
מעולם נסכתי מראש׳
תשורי מראש אמנה ב׳ בו׳
את הכל עשה יפה בעתו׳
וראש ב׳ ומב׳ לישני וסימניהון
נרא ונעמן אחי וראש׳
זכור עניי ומרודי לענה׳
ושאר׳ וראש בשבא ואינון י̇א
ראשי ל̇ה וסימניהון
סלי חרי על ראשי׳
והעוף אוכל אותם מן הסל׳
את שבע מחלפות ראשי׳
מורה לא עלה על ראשי׳
ויאמר אל אביו ראשי ב׳ בו׳
כי שלח בן המרצח׳
מי יתן ראשי מים ועיני׳
ויקחני בציצת ראשי׳
מגן בעדי כבודי׳
דשנת בשמן ראשי׳
ועתה ירום ראשי׳
ואפרים מעוז ראשי׳
וחברו׳
עצמו משערות ראשי׳
רבו משערות ראשי׳
יהלמני צדיק חסד׳
וצדקתי לא אשא ראשי׳
אחבירה עליכם׳
ויסר עטרת׳
בהלו נרו עלי ראשי׳
וחייבתם את ראשי למלך׳
ואמרטה משער ראשי׳
צפו מים על ראשי׳
שמאלו תחת לראשי קדמאה׳
ראשם י̇ר וסימניהון נמסר בפ׳ במדבר סיני׳
בראשו י̇ד וסימני׳ נמסר סוף פ׳ ויקרא וביחזקאל סימן י̇ז׳
ראשה ד̇ וסימניהון נמסר בפ׳ ש׳ ויצא׳
וראשו ד׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת ויצא׳
ראשו ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳׳
מראשותיו ח׳ ה׳ מ̇ל וג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳
ראשיכם ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמיני ובישעיה סי׳ כ̇ט ובתלים סימן כ̇ד׳ לראשי

מערכת אות הריש

לראשי ג׳וסימניהון
אלה בני ישראל׳
וימצאו מן בני אלעזר׳
במחלקות השערים׳
ראשיהם י״ג וסימניהון נמס׳
בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ל״ב׳
לראשי ד׳ וסימני׳ נמסר ביונה
ושיר השירים סימן ב׳׳
ראשון ה׳וסימניהון נמסר
בפרשת בא׳
ובשמואל ב׳ סימן י״ט׳
הראשון אינון ס״ג׳
בראשונה ח׳ מ״ל וסי׳ נמסר
בירמיה ס״ו׳ ׳
ראשי האבות ב׳באוריתא
ובנביאים וסי׳
ויקרבו ראשי האבות׳
אלה הנחלות׳
וכל כתיבים דכו׳ ראשי האבות
בת״ו ראשי אבות וסימניהון
ובני בלע אצבון׳
אלה בני אהוד׳
את עוץ ואת׳
ראשי אבות ללוים׳
ואחיהם לתלדותם׳
ואלה המשוררים׳
הלוים בימי אלישיב׳
וראשי י׳וסימניהון
ש״א את ראש מלקוח׳
ואלה אשר נחלו׳
וישמע פנחס׳
אלה הנחלות׳
ויכתבם שמעיה בן נתנאל׳
ויפילו גם הם גורלות׳
הוא שלומית ואחיו׳
ויסבו ביהודה׳
ורבים מהכהנים׳
הלוים חשביהו׳
הראשונה ח׳וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ל״ז
ובזכריה ריש סימן ו׳׳
ראשונה י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״ח
וירמיה סימן י״ו ובמגלה סימן א׳
ובראשונה אינון כ״ב׳ ׳
כבראשונה ה׳וסימניהון
נמסר בשפטים
סימן כ׳ וירמיה סימן ל״ג׳
כראשונה ב׳וסימניהון
ואתנפל לפני יי׳
ולא תהיה כראשונה׳
כראשונים ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת כי תשא
ראשונים ה׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת בחקתי׳
הראשונים אינון כו׳׳
בראשית ה׳ ג׳מנהון ר״פ וב׳
מצעות פסוק וסימ׳
נמסר בירמיה ריש סימן כ״ח׳
וראשית ו׳וסימ׳ נמסר בפר׳
שפטים וביחזקאל
ס״פ סימן מ״ד ובדניאל סימן י״א
ראשית אינון כ״ח׳
מראשית ז׳וסימניהון נמס׳
בפרש׳ שלח לך

אמר המעתיק הסמטמו קצת מאלו הסמנים שלא היו לצורך דמיון זה הראשון ס״ב מדמסרכה ראשון ח׳ לא אתיכן למטעי למקרי הראשון ב במקו׳ ראשון וכן מדמסרכה ראשונה ו׳ כראשונה כבראשונה לא אתיכן למטעי בסימן בראשונה וכן כולם ודיוק ולזה אל יתמה המעיין כשיחסר איזה סימן כי כשיעיין היטב יראה דלא צריך ולא מידי והכוונה דלא לאיסתבוכי ולפום כן לא מסרינן כי אם מטכא לחוד לידע המכין אם יצטרך לדרשה אחריתי עכ״ל׳

בראשי ד׳וסימניהון
ובמה יתרצה זה׳
ויחי בשמעו׳
והכרו דה״ה׳
ויתנם בראשי הגדוד׳
וא׳ ובראשי חדשיכם׳
אל ראש ב׳וסימניהון
ויקחהו שדה צופים׳
ויעלה אחאב לאכול׳
וכל ראש ההר דכו׳ אל במ״ה על
ראש ההר וסימניהון בערך הר׳
ואת ראש ב׳וסימניהון
ביום השלישי יום הולדת׳
ויצו דוד את׳
אל ראשו ב׳וסימניהון
ויחרד יהיו תמים אל׳
ויצק השמן אל ראשו דיהוא׳
בראשך ג׳וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סוף סי׳ ב׳׳

רב

רב ל״ז קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן כ״ח׳
כרוב ז׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר
בתלים סימן ק״ו
ובנחמיה סימן י״ג׳
ורבים ו׳וסימניהון נמסר
במלאכי סימן ב׳
ובדניאל סימן י״ב׳
ורבה ד׳וסימניהון נמסר
בפרשת משפטים
ובישעיה סימן ו׳׳
ורב ה׳קמצי׳ וסימני׳ הרף
ממני ואשמידם׳
וענית ואמרת לפני יי׳׳
ויהי עד דבר שאול אל הכהן׳
וישלח אבשלום את׳
והית לאות ולעד׳
ירבה ה׳וסימניהון נמס׳ ריש
פרשת שמות ומשלי
סימן כ״ט׳
לרוב מאד ח׳ וסימ׳ נמס׳ בד״ה
ב׳ סימן ט׳׳
רבו ג׳קמצין וסימניהון
מעת דגנם ותירושם׳
ראה אויבי כי רבו׳
ואת בקיעי עיר דוד׳
הרוב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימני׳
נמסר בשפטים סימן
י״א ואיוב ריש סימן י״א׳
רבה מאד ה׳וסימ׳ נמס׳ סוף
פרשת בהעלותך
וביחזקאל סימן מ״ז׳
לרבים ד׳ בקריאה וב׳ ברבי׳
וסימני׳ נמסר בישעיה
סימן נ״ג בסוף ובדניאל סוף סימן ט׳
וירב ד׳וסימניהון
ויאמרו לאמר ולו גוענו׳
ויאמרו תנה לנו מים׳
ויזהר ליעקב וירב׳
ויבא שאול עד עיר׳
בריבו ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת משפטים׳
הרבות ג׳וסימניהון
למען הרבות סוס׳
אכול דבש הרבות לא׳
הרבות גנותיכם וכרמיכם׳
רבו ד׳חסרים א׳וסימניהון
משתים עשרה רבו אדם׳
ואת כלי עבדת ב׳בו׳
ורבו רבוון קדמוהי יקומון׳
רבבים ב׳כתובים כן וסי׳
וימנעו רבבים ומלקוש׳
היש בהבלי הגוים׳
רבוע ז׳וסימניהון
ועשית את המזבח׳
רבוע יהיה כפול׳
רבוע היה כפול׳
ועשית מזבח מקטר׳
ויעש את מזבח העולה׳
רבוע אל ארבעת׳
ויעש את המזבח׳
הרבעי ג׳חס׳וסימ׳ נמסר בפר׳
נשא ובד״ה א׳ סי׳ כ״ד׳
רביעית ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר
סוף יחזקאל׳
כארבע ד׳וסימ׳ נמסר בשמואל
א׳סימן כ״ב׳
לארבעתן ד׳ וסי׳ נמסר ריש
יחזקאל׳
הארבעים ג׳וסימני׳ נמסר
בפרשת וירא׳
רובץ ג׳ וחסרים וסימניהון
לפתח חטאת רבץ׳
רבץ תחת משאו׳
רבץ בין המשפתים׳
מרבק ד׳וסימניהון נמסר
סוף מלאכי׳

רג

רגז ג׳ וסימניהון נמסר באיוב
סימן ג׳׳
התרגזך ד׳וסימ׳ נמסר במלכים
ב׳סימן י״ט׳
רגלה ג׳וסימניהון
ולא מצאה היונה׳
הרכה בך והענוגה׳
ההלכות לרגלה׳
לרגליו ד׳וסימניהון נמסר
בפרשת שבות׳
רגליך ה׳חסרי׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע סוף סימן ה׳׳
רגלינו ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳
נמסר בתלים סי׳ פ״ו׳
לרגלך ב׳וסימניהון
והם תכו לרגלך׳
נאם יי׳ לאדני שב לימיני׳
רגע ג׳מ״ל וסימניהון
ישובו יבשו רגע׳
ההפוכה כמו רגע׳
ותקות רשעים כמו רגע׳
וא׳ מ״ל רע עורי רגע ומאס׳
כרגע ג׳וסימניהון
הרמו מתוך העדה׳
הבדלו מתוך העדה׳
איך היו לשמה כרגע׳
הרגיעה ג׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן מ״ט
ובמשלי סימן י״ב וע״ש מה דקהינן׳
נרדם ה׳וסימניהון
והוא נרדם ויעף׳
מגערתך אלהי יעקב׳
ואני הייתי נרדם׳
מה לך נרדם קום׳
נודם בקציר׳
וררף ג׳חסרי׳וסימניהון נמסר
בפרשת בחקתי ובישעיה
סימן א׳ וביהושע ריש סימן י״ב׳
ארדף ג׳ ב׳חס׳וסימני׳ נמסר
בפרשת בשלח
ובשמואל א׳סימן ל׳׳

רה

רהב י״ב בלישניהון וסימני׳
נמסר בישעיה סימן ל׳
ובתלים סימן פ״ט ובאיוב סימן ט׳׳
ברהטים ג׳וסימניהון
ויצג את המקלות׳
לעי כי הצאן ברהטים׳
מלך אסור ברהטים׳

רו

ורוח אלהים ד׳ נכתב בערך
אלהים׳
ורוח יי׳ ג׳וסימני׳ נכתב בערך
אדני׳
ורוחו ג׳וסימניהון׳
יי׳ שלחני ורוחו׳
ורוחו כנחל שוטף׳
ורוחו הוא קבצן׳
ברוח ג׳קמצין וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן י״ט
ובקהלת סימן ח׳׳
לרוח ג׳קמצי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש סימן ה׳
ובאיוב סוף סימן כ״ח׳
הרוחת ב׳כתיב כן חס׳ ו׳ בתרא
וסימניהון
ויפלו על פניהם ויאמרו׳
יפקד יי׳ אלהי הרוחות׳
אלה ארבע רוחות פליג׳׳
וזריתם לכל הרחות ל׳ כ״ב׳
ואת רוח ד׳וסי׳ נמסר בחגי
ס״פ סימן א׳׳
רוחם ג׳וסימ׳ נמסר בשפטים
סימן ח׳׳

רז

רזה ח׳ וסימניהון נמסר בדניאל
סימן ב׳׳

רח

לריח י״ו וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא׳
וריח ה׳וסימניהון נמסר בדניאל
סי׳ ג׳ ושיר השירים סימן ז׳׳
ריח ניחוח ד׳יחידאין בתורה
וסי׳ נמסר בפ׳ צו׳
לריח ניחוח ה׳ בתור׳ וסימני׳
ואת כל חלבה קדמ׳׳
וזרק הכהן את׳
והיה אם מעיני העדה׳
והקרבתם דבכורים׳
ועשיתם דראש השנה׳
רחוב ג׳מ״ל בקרת׳ וסי׳ נמסר
בשפטים סוף סימן י״ח
ובשמואל ב׳סימן ח׳׳
ברחוב ד׳וסימ׳ נמסר בפרשת
וירא ובשפטים סי׳ י״ט
ובישעיה סימן נ״ט ובאיוב סימן כ״ט׳
ורחל ה׳וסימני׳ נמס׳ בפרשת
ויצא׳
רחם ה׳וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ו׳
רחמה ד׳וסימניהון
וירא יי׳ כי שנואה לאה
ויזכר

ויזכר אלהים את רחל׳
וי׳ סגר בעד רחמה׳
כי יי׳ סגר רחמה׳
וא׳ ורחמה הרת עולם לא מפיק ה״׳

ארחם ג׳ וסימניהון
ורחמתי את אשר׳
ואת בניה לא ארחם׳
לא אחמל ולא אחום׳

ירחץ ה׳ א׳ קמץ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקרא׳

רחיצה בשרו ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מצורע׳

לרחצה ה׳ וסימני׳ נמסר ריש פרשת כי תשא׳

רחוקים ז׳ מ׳ל וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳׳

מרחק ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו׳

למרחק ח׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט. ובאיוב ריש סימן ל״ו׳

רכ

ירך ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שפטים׳

מרכבת ד׳ ג׳ מ׳ל וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ובמלכים ב׳ סימן כ״ג ובשיר השירים סימן ו׳׳

רכיבה ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
וירכבם על החמור׳
ירכבהו על במתי ארץ׳

והרוכלים ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סימן ג׳׳

רם

רמה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ובישעיה סימן כ״ו׳

מרומי ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר במשלי סימן ט׳

הרימתי ג׳ ומשניין באתיהון וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ט׳

הרימות ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ט׳

ורוממתי ב׳ ומב׳ לישני וסימניהון
בנים גדלתי ורוממתי׳
גדלתי ורממתי עזר דד״ה׳
ומה דמסרינן בא״ב מן ב״ב בתרי ליש׳ דמסרינן אם לא שויתי טעות׳

הרם ג׳ א׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳

מרים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקהל ובמשלי ס״ף סימן ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי כספא אשפי׳ חכימיא וראשיא׳

תרומות ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן א׳ ובמשלי ריש סימן כ״ט׳

וירם ח׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה׳

את תרומת יי׳ ה׳ בנתיב׳ וסים׳ נמסר ריש פרש׳ כי תשא׳

רומה ד׳ חסרים בלישני׳ וסי׳
אלהי אבי וארממנהו׳
תהום רממתהו׳
על כן לא תרמםם׳
גדלתי ורממתי עזר׳
וב׳ מ׳ל דמ׳ל וסים׳׳
וירוממוהו בקהל עם׳
רוממות אל בגרונם׳
ושארא מ׳ל ו׳ קדמ׳׳

ארוממך ג׳ ומ׳ל וסי׳ נמס׳ בתלי׳ סימן קט״ו׳

מרומים ד׳ ומ׳ל בלישני׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן קמ״ח ובאיוב סוף סימן ו׳׳

ורמח ד׳ וסימניהון
מגן אם יראה ורמח׳
ומן הגדי נבדלו אל דוד׳
בני יהודה נשאי צנה׳
ויהי לאסא חיל׳

ומרמה ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ל״ו׳

רמון ט׳ חסרים בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

הרומשת ג׳ וסימניהון
ויברא אלהים את התנינם׳
ויברך אתם אלהים׳
זאת תורת הבהמה׳

הרמתה ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ט׳

רן

רנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״א׳

רס

ורסן ב׳ וסימניהון
ורוחו כנחל שוטף׳
ורסן מפני שלחו׳
וא׳ במתג ורסן עדיו לבלום׳

רע

רע י״א פתחי׳ וסימניהון
ויען לבן ובתואל ויאמרו׳
ומראיהן רע כאשר׳
ויהי העם כמתאננים רע׳
לא יחליפנו ולא׳
כי רע אמר׳
על הרע כפים להטיב׳
ישיב הרע לשוררי׳
יגמר נא רע רשעים׳
אויבי אמרו רע לי׳
ואשא את היין ואתנה למלך׳
רע ירוע׳
וכל דסמי׳ לעשייה ואמיר׳ ועין ולשון ויצר דכו׳ פתחי׳ בג״ט קמצי׳ וסימני׳
ובעיני משה רע׳
ועתה שוב ולך בשלום׳
ויתעם מנשה׳
ויתע מנשה׳
וינעם במדבר׳
על כן מלא לב בני האדם׳
הוגעתם את יי׳׳
אשר חוטא עושה רע׳
וטוב משניהם אשר עדן׳
ובנוח להם דעזרא מצאתי פתח׳
וכל לרע דכו׳ קמצין במ״ר פתחין וסימניהון
כי רגליהם לרע ירוצו וחברו׳
לא יבקר בין טוב לרע׳
הוי האומרים לרע טוב׳
וכל למרע דכו׳ פתח במ״ב קמצין וסימניהון׳
ולא דבר אבשלום׳
ושניהם דמלכים׳
וכל לרע ברע קמצין להרע פתח׳

ורע ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי׳

ברע ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תשא׳

תרעו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳

להרע ו׳ פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ כ״ה׳

הרע ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ב׳

רעות ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטים ובירמיה סימן מ״ד ובתלים סימן פ״ח׳

ורעות ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת מקץ׳

עשיה את הרע ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים׳

ורעים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן ו׳׳

ורעה ט׳ ו׳ בשין וג׳ טבין וסי׳ נמסר בתלים סי׳ כ״ח׳

הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמי׳ וסימניהון נמסר פרשת וישב וירמיה סוף סימן ל״ב׳

להרע ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׳

הריעות ג׳ וסימניהון
למה הרעתה לעם׳
למה הרעותה לעבדך׳
הגם על האלמנה׳
קדמ׳ הרעתה כתיב תנינא הרעת כתיב תלית׳ הרעות כתיב׳

הרע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת שמות ומלכים ב׳ סימן כ״א׳

ויריעו ד׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ז׳ וג׳ חסרי׳ וסימניהון
ויהי כבוא ארון ברית יי׳׳
ויריעו כל העם ויאמרו יחי׳
ויקימו אנשי ישראל׳

ברעב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תבא׳

רועה ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימניהון
הנבא על רועה ישראל׳
ורועה אחד יהיה לכלם׳
הרועה בשושנים׳

רועי ה׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בזכריה סוף סימן י״א׳

רעה ג׳ בתלת ליש׳ ב׳ מלרע וא׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ובישעיה סוף סימן כ״ד ומשלי סימן כ״ה׳

תרעינה ג׳ וסימניהון
ופרה ודוב תרעינה׳
וצאני מרמס רגליכם׳
ממרעה טוב ארעה׳

ירעם ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן ד׳׳

רעה ד׳ קמצי׳ כתובי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויגש ובתלים סימן פ׳׳

רעותה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא אל פרעה ובירמיה סימן ט׳׳

רעיך ב׳ מ׳ל בנביאים וכל כתובי׳ דכו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמות ובמשלי סימן ו׳׳

רעה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן ט״ו ובמלכים א׳ סימן ד׳׳

על רעהו ה׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת משפטי׳ ובישעיה סימן ל״ד׳

רעים ה׳ וסימניהון בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם נמסר בירמיה ריש סימן ג׳ ובמשלי סוף סי׳ י״ח ובאיוב סימן י״ז׳

רעמה ג׳ כתובי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳

רעף ירעפו ג׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן ג׳׳

רפ

רפאות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל׳׳

ומרפא ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ו׳

לרפוא ב׳ מ׳ל וסימניהון
והוא לא יוכל לרפוא׳
עת להרוג ועת לרפוא׳

ירפא ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ׳׳

הרף ו׳ וסים׳ נמסר בפ׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו׳

אל תרף ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קל״ט ובמשלי סימן ד׳׳

ברפידים ב׳ מ׳ל וסימניהון
ויחנו ברפידים׳
ויסעו מרפידים׳

רפישה ג׳ כתובי׳ ש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד ובמשלי סוף סימן כ״ה׳

רץ

ארוץ ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח׳

ירצו ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי ותלים סי׳ ס״ב׳

רצונכם ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי ובדניאל סימן ח׳׳

רצון ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן י״ד׳

לרצונכם ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קדשי׳

רוצח ד׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע ריש סימן כ׳׳

רק

רוקח ב׳ מ׳ל וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תשא׳

אריק ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳

לריק ג׳ וסימניהון
ותם לריק כחם׳
וזרעתם לריק זרעכם׳
לא יגעו לריק׳
לריק יגיעה׳

רקות ג׳ בלישני׳ וסימניהון
דלות ורעות תאר׳
ותאכלנה הפרות הרקות׳
ושבע הפרות הרקות׳
וא׳ הרקות בצרי וסימניהון
ושבע השבלים הרקות׳

רקים ג׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר במלכים

מערכת אות הריש

במלכים ב׳ סימן ד׳׃

רש

ראש ג׳ כתובין כן ראש באל״ף וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״ב ובמשלי ריש סימן י׳׃

לרשע ה׳ וסימ׳ נמסר סוף מלאכי ובמשלי סי׳ ט׳

רשע י״ז פתחי׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳

ורשעים ז׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ כ׳׃

ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ד׃

ורשע ה׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ג׃

רשעתי ג׳ וסימניהון
אם רשעתי אללי לי
ולא רשעתי מאלהי׳
וחברו׳

רשף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו׃

הרשת ג׳ וסימניהון
ועשית על הרשת׳
והיתה הרשת עד חצי׳
כי חנם מזרה הרשת׳

נשלם מערכת
אות הריש בס״ד

מערכת אות
השין

ז׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסימ׳

שר שגיון לדוד אשר שר׳
ושר מעדה בגד ביום קרה׳
שפך ולא תחניפו את הארץ׳
ושפך והצרותי לאדם והלכו׳
שתי ואני קרבת אלה׳ לי טוב
ושתי את גבולך מים סוף׳
שערורה ובנביאי ירושלם ראיתי׳
ושערורה שמה ושערורה נהיתה׳
שנים צהר תעשה לתבה׳
ושנים כל הפקדי׳ למטה ראובן
שערים ויקמו אנשי ישר׳ ויהודה
ושערים ועדיתים והגדירה וגדרתים׳
שכיניו פנו וסעו לכם ובאו׳
ושכיניו כי אם חשפתי את עשו׳

ה׳ זוגין חד נסיב ש׳ וחד
הש׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל׳׃

מלין דכתי׳ ש׳ וקרינן ס׳
וסימ׳ נמסר בהושע סימן ב׳׃

ג׳ זוגין קדמא ז׳ ותניינא ש׳
סימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמא
ש׳ תיניינא ז׳ וסימניהון נמס׳ במלכים ב׳ סימן א׳׃

אילין מלין דמשמשין שת
וסימניהון

ויבשת ידיו יצרו׳
ולגשת ולא יגשו אלי לכהן׳
וארשת שפתיו בל מנעת סלה׳
ולבשת לבשתך ולבשת ערות׳
דבשת משא בהמות נגב׳
תלבשת וילבש צדקה כשרין׳
כיבשת והיה אם לא יאמינו גם׳
יבשת עד יבשת המי׳ מעל הארץ
מתקדשת וישלח דוד מלאכים׳
כבשת גנב כי ימצא׳
מרחשת ואם מנחת מרחשת קרבנך
לבשת כי מספר עריך היו אלהיך
והכשת אכלה את יגיע אבתינו׳
ודבשת מיהכה את אבימלך כן׳

אמר המעתיק כל סימני וחילופי כל קריאה תמצא נמסר לקמן אחר תשלום העתקת כל המערכות בס״ד

ש

ג׳ פסו׳ רישיהון וסופי׳
ש״ן וסימניהון נמסר פ׳ תצוה׳

ד׳ פסו׳ דכל תיבתהון אית
בהון ש״ן סי׳ נמסר בסדר פנחס׳

שא

ושא ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כ״ח׳

תשואות ד׳ וסימניהון נמסר בישעית סימן כ״ב׳

ישאג ג׳ וסימניהון
יי׳ מציון ישאג׳
ישאג על נוהו׳
כי הוא ישאג׳
וכל אתנח וס״פ דכו׳

שאל ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סו׳ סי׳ י״ט׳

שאל ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפ׳ מקץ׳

שאלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ ובישעיה ריש סי׳ ל׳ וריש סי׳ ס״ה׳

על שאול ה׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה א׳ סימן י״ב׳

וישאלהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סימן ח׳

שאולה ט׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ וישב וביחזקאל

לשאל ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בשופטי׳ סי׳ א׳ ובירמיה סימן ט״ו׳

בשאל ג׳ וסימניהון נמסר ריש משלי ובשיר השירים סימן ח׳׃

שאלתיאל ד׳ וסימניהון נמסר בריש חגי׳

ושאנן ד׳ פתחים בלישני׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳׃

השאננים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס ריש סימן ו׳ ובתהלים סי׳ קכ״ד׳

שאננות ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סו׳ סי׳ ל״ב

ולא נשאר ד׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ובדניאל סימן י׳

וכל שארית ג׳ וסימני׳ נמסר בחגי סימן א׳׃

שב

וישב כ״ה וסימ׳ נמס׳ בערך ישב אע״פ שכאן היה שייך

ישיב כ״ר וסימניהון
ישטמנו ויראו אחי יוסף
בעל הבור ישלם׳
רבות אם עוד רבות׳
מעט ואם מעט נשאר׳
ירבה רק לא ירבה לו׳
הרנינו גוים עמו׳
לאיש וי׳ ישיב לאיש׳
ככר יגמלני יי׳ כצדקתי׳
ככר יגמלני יי׳ כצדקי׳
פניך ויאמ׳ אמרי נא לשלמה׳
אל לבו ולא ישיב אל לבו׳
יונה ואיש לב יונה חבלתו׳
בנשך לא יתן ותרבית לא יקח
גזלות עני ואביון הונה׳
גזלה חבל ישיב רשע׳
במעלליו וריב ליי׳ עם יהודה׳
הכעים אפרים תמרורים׳
הרע ישיב הרע לשוררי׳
אלוה לא ישיב אפו תחתיו׳
התאמין בו כי ישיב זרעך׳
מענה רך ישיב חמה׳
מפרי פי איש ישבע טוב׳
כצינת שלג ביום קציר׳
לאיים וישם פניו לאיים׳

וישיבו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בפרשת דברים׳

ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסי׳ נמסר בתלים סימן נ״ר ואיוב סימן ל״ט ע״ש׳

וישב ט״ו וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ בלק וד״ה ב׳ סימן ל׳׃

שבו ח׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח׳

שבו ר׳ בטעם מלרע וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח ובמלכים א׳ סוף סימן ח׳׃

וישובו ח׳ רפין וסימניהון
וישבו ויחנו לפני פי החירות׳
נטה ירדך על הים׳
אולי תפל תחנתם לפני יי׳׃
וישבו לערב יהמו תניב׳
אולי ישמעו וישבו איש מדרכו
ויתכסו שקים האדם׳
ויכנעו עמי אשר נקרא׳
וישבו אל יאכל אפסו׳

ונשובה ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ״ו ובהושע ריש סימן ו׳׃

ושובה ב׳ חסרי׳ וסימני׳
אל גדליה׳
הראה אתה׳

ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי תור׳ אשתבע ונפל אריה אדבר ונחך וביאורם נמסר בפר׳ כי תבא ובירמיה סימן ח׳׃

ישב ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ בלשון ארמי אכל מסכינ׳ צפרתא בירושלם ואתנחם וביאורם נמסר בתלים סוף סימן ע״ד׳

שובה ה׳ מלרע וסימני׳ נמסר בפ׳ בהעלתך ובישעיה סימן מ״ה ובתלים סימן ו׳׃

תשב ד׳ קמצי׳ ומלרע וסי׳ נמסר בפר׳ חיי שרה ובמלכים א׳ סימן ב׳ ובתלים סימן צ׳׃

והשב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי ובתלי׳ סי׳ ע״ט׳

ולא אשוב ד׳ וסימניהון נמסר בשמוא׳ ב׳ סי׳ כ״כ

והשיבותיך ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ובמלכים ב׳ סימן י״ט ובישעיה סימן ל״ז׳

ולשוב ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״כ ובירמיה סי׳ מ״ר׳

ושוב ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ נח וריש יחזקאל׳

השיבה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ל״ה׳

ושב ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן ל״ה׳

לשבתך ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ח׳׃

תשיב י׳ וסימני׳ נמסר באיכה בא״ב ג׳׃

שבה ג׳ מלרע וסימני׳ נמסר במגלה סימן ב׳׃

שובי ג׳ מלרע וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״א ובתלי׳ סימן קי״ו׳

וישיבו י״ז חסרי׳ וג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ שלח לך

תשובו כל אורית׳ ונביאים חס׳ ב״מא מל׳ וסי׳ ואם שוב תשובו׳
וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ ב״מא
ואולם כולכם תשבו׳

להשיבה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ג

להשיבם ג׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ד׳

תשובן ג׳ בג׳ כת׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מטות׳

שוביהם ג׳ ומל׳ וסימני׳
ונתתם לפני אויב׳
ויתן אותם לרחמים׳
כשובכם על יי׳׃

שבו ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת וירא׳

תשובון ג׳ וסימניהון
כי תשובן מאחריו׳
ואם שוב תשבון אתם׳
ואם תשובון אתם׳
קדמ׳ תשובן כתי׳ תניב׳ תשבון כתי׳ תליתא מל׳ דמל׳׃

וישובו ז׳ מל׳ בנביאי׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׳

ישובו כל אורית׳ חסרי׳ כ״מא וסי׳ נמסר בפר׳ לך לך

ואשיבה ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ ריש סי׳ י״ז ובמשלי סימן כ״ז׳

ואשובה ז׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויחי ובמלאכי סימן ג׳׃

ישובון י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳׃

שובו ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״ה וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה ובאיוב סוף סימן ו׳

ובשוב ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳ וסימן ל״ג׳

ולא שב ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳ ויחזקאל סימן ל״ג׳

ולא ישבו ג׳ וסימניהון
וענה גאון ישראל בפניו׳

והם

והם במלכותם דע״רא׳
יחלמו בניהם ירבו בבר׳
אשיב ג׳ כתו׳ אשוב וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן מ״ט׳
בשיבה טובה ד׳ וסימניהון נמס׳ בשפטי׳ סוף סימן ח׳׳
שבות ו׳ כתו׳ שבית וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ב״ט׳
נשבו ה׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ א׳ סימן ל׳׳
וישבו ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות׳
ליושבי יושבי ל״ד מלאים וסימניהון נמסר בערך ישב׳
ישב ד׳ ח׳ מנהון קמצין וסי׳ בערך ישב׳
ישבו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים׳
נשבה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך׳
וישב ג׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך׳
לשבט ג׳ קמצין וסימניהון נמסר בפ׳ דברים׳
בשבט ו׳ רפין וסימניהון נמס׳ בישעיה ריש סימן י״א ובתלים סימן פ״ט ובאיכה ריש א״ב ג׳׳
שבטי בני ישראל ג׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ד׳
ושבנו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א ובמשלי ריש סימן כ״ו׳
שבנא ב׳ כתוב ה׳ וסימניהון
ויאמר אליקים בן׳
ויקראו אל המלך׳
שבע ג׳ סבירי׳ ושבע וסימני׳ ויהיו פקדיהם
למשפחותם דקהת׳ דנשא
אלה פקדי בני ישראל׳ דפינחס
ויהי כל זהב התרומה׳ דמטות
שבעתים ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳
השביעי ח׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׳
שבעות ג׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בפר׳ ראה׳
לשבע ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳
לשבעה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ל׳
ושבע ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״ג׳
שבעת הימים ח׳ וסימניהון בערך יום׳
שבועת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ משפטי׳ ופ׳ מטות׳
שבועות ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ה׳׳
וישבע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת ויחי׳
משבצות ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תצוה׳
שבר ג׳ קמצין וסימניהון בלשון ארמי נבלא דיוסף רוחא וביאורם נמסר בישעיה סימן ס״ה ובעמוס סימן ו׳׳

שבור ד׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מקץ ובישעיה ריש סימן מ״ב׳
שבת ד׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהר סיני׳
שבתותיה ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת בחקתי׳
את השבת ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ כי תשא׳
והשבתי י״ג וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סוף סימן ז׳׳

שג

נשגב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י״ב׳
ישגא ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן ח׳׳
שגל ג׳ בשכיבה וסימני׳ נמס׳ בישעיה סי׳ י״ג ובזכריה ריש סימן י״ד׳
משגע ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא׳
שגר אלפיך ד׳ וסימניהון

ארור פרי בטנך ופרי׳
ואכל פרי בהמתך׳
ואהבך וברכך והרבך׳
ברוך פרי בטנך׳

שד

שודד ז׳ מל׳ בלישניהון וסי׳ נמס׳ בישעיה ריש סימן כ״א׳
שדי ו׳ כתי׳ י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן כ״ג ובנחמיה סימן י״ב וברות סימן ד׳׳
בשדה ה׳ רפין וסימניהו׳ נמסר בפרשת חקת ובישעיה סימן ח׳ וברות סימן ב׳׳

שה

שה ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת ראה׳
ושה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים׳
השהרנים ג׳ וסימניהון
ויקח את השהרנים׳
לבד מן השהרנים׳
ביום ההוא יסיר יי׳׳

שו

שוח ג׳ וסימניהו׳ נמסר במגלה סוף סימן ה׳׳
שוכו ח׳ וסימניהון
ויאספו שכה אשר׳
לו שכה וכל ארץ׳
ואת חסר ואת שוכו׳
ואת שוכו ובנתיה׳
ואת בית צור ואת שוכו׳
ב׳ קדמ׳ שכה כתי׳ וג׳ בתר׳ שוכו כתי׳
שונמית ג׳ חסרי׳ ו׳ וסימניהון
יתן את אבישג׳
ושלאחריו׳
ויקרא אל גוחזי׳
ושוריא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ד׳
עׄשׁ חלוף אתיהון׳
ושור ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת שמיני׳

שח

שחו ב׳ וסימניהון
שחו גבעות עולם׳
שחו רעים לפני טובים׳
מי שחו׳
ישתחוה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו ובמגלה סימן ג׳׳
וישתחוו ז׳ רפין וסימניהון נמסר בצפניה סוף סימן ב׳׳
והשתחוו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא וביחזקאל סימן מ״ו׳
וישחטם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א׳
שחיטה ד׳ חסרי׳ את וסימניהון
וזאת תורת החטאת ב׳ בו׳
שוחט השור מכה׳
וישחטו הבקר׳
בשחין ג׳ וסימניהון
ויך את איוב׳
יככה יי׳ בשחין מצרים׳
יככה יי׳ בשחין רע׳
שחוק ד׳ חסרי׳ בכתובים וסימניהון נמסר בירמיה סימן ה׳׳
לשחוק ו׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ד׳
ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימני׳ נמסר בערך יצחק׳
שחר ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ח׳ ובתלים סימן ק״ח׳
וישחיתו ז׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״א׳
להשחיתה ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ נ״א׳
משחיתים ח׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וירא׳

שט

בשוטים ד׳ וסימני נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ב׳

שי

שילו ח׳ כתובי׳ שלח וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויחי׳
השילני ב׳ כתובי׳ כן וסימ׳ ומן השילני ע״יח
ושאר דברי שלמה׳
כי היתה נסבה מעם האלהים׳
השלוני כתיב׳
בן אוריה בן זכריה השלני׳
ושארהון השלוני כתיב׳

שכ

ישכבו ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא׳
משכבותם ד׳ וסימניהון נמסר במיכ׳ ריש סימן ב׳ וסוף תלים׳
שכל ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ה ובנחמיה סימן ח׳ ותרגום שם׳
שכול ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז׳
תשכל ג׳ וסימ׳ נמסר במלאכי׳ סימן ג׳ ובאיוב סי׳ כ״א׳
שכמה ו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וישב ובשפטים ריש סימן ט׳ ור״ה ב׳ ריש סימן י׳׳
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ שלח לך׳
השכים ג׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן כ״ה׳
והשכמתם ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא׳
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
וישכמו בבקר ויעלו׳
וישכמו בעלות השחר׳
וישכמו בבקר ויעלו עלות׳
וישכן ה׳ וסימניהון נמסר פ׳ משפטי׳ ואיוב סימן ט״ו׳
לשכון ג׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן פ״ח׳
וישכן כל לישניהון חסרי׳ במ״מל וסימניהון
ועל מפרציו ישכון׳
מרום וקדוש אשכון׳
תשכון לבטח וזה שמו׳
עליהם עוף השמים ישכון׳
וישכון ערים נכחדות׳
ואשכון כמלך בגדוד׳
תשכון באהלו מבלילו׳
בני עבדיך ישכונו וזרעם׳
יי׳ אמר לשכון בערפל דד״ה׳
לכן ישבו ציים את איים׳
שכני ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ברכה׳
משכני ג׳ וסימניהון נמסר סוף פרש׳ מצורע ויחזקאל סוף סימן ל״ז׳
משכנותיך ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בלק׳
אל המשכן ג׳ בלישניהון וסימניהון
ויבא את הארון׳
כל הקרב הקרב׳
יביאוני אל הר קדשך׳
ושאר על משכן׳
שכור ד׳ וסימניהון
כהתעות שכור׳
ותבא אביגיל אל נבל׳
הייתי כאיש שכור׳
ובן הדד שתה שכור׳

של

שלו ו׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ו׳׳
וישלח כ״ב וסימניהון נמסר בפרש׳ נח׳
ישלח י״ב וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח׳
וישלחו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ח׳ ובירמיה סימן ל״ח׳
וישלחם ח׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כ״ב׳ ובירמיה סימן ל״ח׳
לשלחם ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׳
תשלח ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובתלים סימן ק״ד׳
וישלחם ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובמלכים א׳ סימן ט״ו׳
שלוח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ד׳
שלה ג׳ וסימניהון
ושרי בישׂשכר עם׳
חזון עובדיה׳
כי שלח ברשת ברגליו׳

מערכת אות השין

שלחו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן א׳
כל אורית׳ נבי׳ וכתו׳ ואשלמת׳ קדמיתה שלחתי ושלחתי
במא ושלחתי וסימניהון
והבאתי עליכם חרב נקמת׳
וכל אשלמת׳ תניינ׳ דכו׳ בבב וסי׳
לא שלחתי את הנביאים והם רצו׳
תחת אשר לא שמעו אל דברי

הד מן לא׳ בחד לישן

שליחות וכל חד וחד לית דכו׳
וישלחהו ויאמר לו לך נא ראה׳
משליח כי אם אינך משלח׳
תשלחו מזכר ועד נקבה׳
תשלחום תשלחו ב׳ בפסוק׳
וישלחום ולמה תכבדו את לבבכם
שלחו וישלחו ויאספו את כל׳
שלחני ויאמ׳ שאול ל מיכל למה
משלח חלילה לי מיי׳ משלח ידי
ושלחתם הנה שם עמכם שני בניכ׳
ושלחתם אל מלך אדום ואל׳
ותשלח ויצמח ויהי לגפן סורחת
ואשלח כי לפני הימים ההם שכר
ולשלח וילכו כל העם לאכל׳
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו
שלחה כה אמר ה׳ איזה ספר׳
טלחתי ויאמר אלי דניאל איש
ושלח אך מרי יבקש רע׳
שלחהו וממנשה נפלו על דוד׳
ושלח הנתן מטר על פני ארץ׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
וישלח בא דבר אל פרעה׳
וישלחו צו את בני ישר׳ וישלחו׳
וישלחם הן יעצר במים ויבשו׳
ובשלח ה׳ אתכם מקדש ברנע׳
בשלחי כה עשו אבתיכם בשלחי
בשלח ויהי בשלח פרעה׳
התשלח ברקים וילכו׳
שלחיך פרדס רמנים׳
משלח ועפו בכתף פלשתים׳
שלוחיה ויקח יתרו חתן משה את
אשלח ט׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא׳

ג׳ מל׳ בלישן שלוח וסימ׳

נמסר בישעיה סימן י״א ובמגלה סוף סימן ג׳׳
וישלחהו ד׳ וסימניהון נמסר בפר׳ בראשית׳
שלחה ו׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ו׳
משלח ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ו
שלחני ג׳ וסימניהון שלחני כי ע״ח׳
שלחני נא כי זבח׳
שלחני ואלכה אל מקומי׳
שלוחה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח׳
והשלחתי ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בחקתי׳
את השלחן ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ כי תשא׳
ואת השלחן ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳׳
ועל שלחן ב׳ וסימניהון
ועל ישלחן הפנים יפרשו׳
ועל שלחן אחד כזב׳
ותשלך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ובשפטים סימן ט׳׳
ונשליכהו י״ג חסרי׳ י׳ בליש׳ וסימניהון
ונשלכהו באחת הברות׳
השלכהו ארצה ב׳ בו׳
ואשלכהו באש ויצא׳
ואשלך את עפרו׳
לכלב תשלכון אתו׳
ואשלכם מעל שתי ידי׳
וישלכם אל ארץ אחרת׳
וישלכהו באחר ההרים׳
וישלכם אל המערה׳
עד השלכו אותם דמלכים׳
שא השלכהו בחלקת שדה׳
וחברו שא השלכהו בחלקת כדבר יי׳׳
כי נשאתני ותשלכני׳
וכל וישלכו דכו׳ במ״ד מל׳ וסי׳
וישליכו איש מטהו׳
ואת מלך העי׳
ויפרשו את השמלה׳
ויהי הם קברים איש׳
וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״א חס׳
וישלכו את תורתך׳
וישליכהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פ׳ שמות ודניאל סימן ח׳׳
משלכת ד׳ וסימניהון ותהי נבלתו משלכת
ויראו את הנבלה׳
וימצאו את נבלתו׳
תהיה משלכת לחרב׳
שולל ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ב׳
ישלם ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן י״א׳
ואשלם ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ז׳
וישלימו ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן י׳׳
שלמה ה׳ בליש׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בפ׳ משפטים וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ״ו שמלה וסימני׳ נמסר בפר׳ עקב ע״ש׳
ישלמנה ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ אמור ובאיוב סי׳ ל״ד
ישלים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳
ומשלם ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פ׳ ואתחנן ובתלים סוף סימן ל״א׳
ותשלם ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן ד׳׳
ושלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׳
שלמות ב׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳ לא בלו שלמתיכם
וריח שלמתיך כריח׳
שלום ח׳ חס׳ וסי׳ נמ׳ פרשת וישב וביחזקאל סימן י״ג׳
שלום י׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישב ובירמיה סימן כ״ט׳
ושלום ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳׳
השלום ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ט׳׳
ולשלום ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט׳׳
שלומלך ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ו׳׳

שלום שלום ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ו׳׳
ואין שלום ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳׳
שלומך ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ לה׳ ובישעה סי׳ מ״ח׳
שלומות ג׳ וסימניהון
ליצהר שלומות ב׳ בו׳
הוא שלומות ואחיו׳
שלמה המלך ג׳ וסימניהון
ויאמר אמרי נא׳
נתנו יד תחת דה״ח׳
אשר ברח מפני׳
ושארהון המלך שלמה׳
ולשלמה ה׳ וסימניהון ויזבח שור ומריא׳
ולי אני עבודך ולצדוק׳
ולשלמה שנים עשר׳
ולשלמה בני תן לבב׳
שלח את העם ויברכו׳
שלום ז׳ חסרי׳ בכתובי׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו׳
שלומת ג׳ בלישני׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ צ״א׳
שלמיהו ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ו׳
שלופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בלק׳
שלשום ד׳ חסרי׳ בכתובי׳ וסימ׳ נמס׳ פר׳ ויצא ובשמו׳ ב׳ סימן ג׳
וכל נביאים וכתו׳ דכותהון במ״ד חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא׳
שלוש ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וביחזקאל סי׳ מ״א׳
וכל שלושה דמגלת אסתר מל׳׳
שלישת ג׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר בפרשת פנחס׳
שלישי ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בוישמע יתרו׳
השלישית ט׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שלח לך׳
בשלושה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ולו שם בשלשה חסר׳
וחברו דה״ה מל׳׳
שלשים ה׳ וסימניהון וירא יוסף לאפרים׳
לא תשתחוה וחברו דמשנה תורה׳
בצר חסר לאלפים דואלה שמו׳
וחברו במדבר׳
שלישיה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ט״ו׳
שלושים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ נשא ובמגלה סימן ד׳׳

ג׳ פסו׳ משלשים בקריאה

וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״ב׳
בשלושים איש ג׳ וס׳ מ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳׳
שלישה ב׳ חסרי׳ וסימניהון ויעבר בהר שלשה׳
ואיש בא מבעל שלשה׳

שם

ולשם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח וסו׳ צפניה׳
ואת שם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ קרח וביחזקאל סי׳ ד׳׳
כשם ד׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בראשית וביהושע סימן י״ט׳
ואלה שמות י׳ ר״פ בתורה וסימני׳ נמסר ריש במדבר סיני׳
שמות ט׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת בראשית׳
שמות ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית׳
ושם י״ג ר״פ וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ובד״ה סימן ב׳׳
ו׳ פסו׳ ושם ושם וסימניהון נמסר סוף פרשת וישלח׳
ובשמו ג׳ וסימניהון את יי׳ אלהיך תירא׳
וחברו׳
ובשמו יתהלכו׳
שמאלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳
שם ו׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי אבום אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא וביאורם נמסר בפרשת לך לך ובמשלי סי׳ ל׳׳

ד׳ נקראו שמותם עד שלא

נבראו וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן י״ג׳
ושם האחד ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו׳
ושם ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר ריש פרשת מקץ׳
שמה ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי׳
שמה י״ח סוף פסו׳ וסי׳ וידבר אל עפרון׳
השמר לך פן תשב את׳
ואם לא תאבה האשה׳
ויוסף הורד מצרימה׳
וימהר יוסף כי נכמרו׳
בבואכם אל הארץ אשר אני מביא׳
או עד׳
ואם יצוא יצא הרצח׳
וישלח יהושע בן נון׳
וילך דוד משם וימלט׳
ויהי היום ויבא שמה׳
נעשה נא עלית קיר׳
והוצאתי מיעקב זרע׳
כי כה אמר יי׳ מקץ׳
ואחמל על שם קדשי׳
בעשרים וחמש שנה לגלותינו׳
סביב שמנה עשר אלף׳
כל אשר תמצא ידך׳
וכל ספר שמות ותורת כהני׳ דכו׳ סוף פסוק שמה במ״ו סוף פסוק שם וסימ׳
עלת תמיד לדרתיכם׳
וכא אהרן אל אהל׳
אנה אנחנו עלים׳
גם בי התאנף יי׳׳
וזבחת פסח ליי׳ אלהיך׳
ושמחת לפני יי׳׳
ולקחת מראשית כל׳
שמה ו׳ ביהושע וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ב׳׳
ומשם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה ובמלכים ב׳ סוף סימן ב׳׳
ושמה ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח׳
ו׳ פסו׳ שם שמה וסימניהון נמסר

נמסר בריש פרשת ראה ׳

ה׳ פסו׳ שמה שם וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ט׳ ׳

ה׳ פסו׳ שמה שמה וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ד׳ ׳

ושם ח׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת ויצא ׳

י׳ ר״פ מלה חדא ומלרה

תניג׳ שמה וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא
ובתלים סימן קכ״ג ׳

הישמת ג׳ ומשניין בכת׳ וסימ׳
נמסר בסדר מסעי ׳

השם ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן קמ״ח ׳

תשימון ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳
משפטים ובירמיה סי׳
מ״ב ובאיוב ריש סימן י״ח ׳

שמה ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן כ״ג ׳

ושים ט׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח ׳

שימה י׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימני׳
נמסר בשמואל סי׳ ל׳ ׳

הדחה שמה ג׳ בקריאה וסי׳
נמסר בירמיה
סימן י״ו ׳

אשימך ג׳ וסימניהון
כי לגוי גדול אשימך ׳

אשימך	כצבוים ׳
שומר	לראשי אשימך ׳

שמו ד׳ וסימניהון
בעיר רוכלים שמו ׳

צפצפה	שמו ׳
שמו	ארון לביתו ׳
עדות	ביהוסף שמו ׳

וחד ושמו אצל המזבח ׳

וישימו ד׳ חסרים וסימניהון
נמסר בפרשת מקץ
וביהושע סימן י׳ ושמואל א׳ סימן
ז׳ ומלכים ב׳ סימן י״א ׳

וישם ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפרשת
נשא ובדניאל סימן י״א ׳

ואשים ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר
בפר׳ חיי שרה ובפרש׳
והיה עקב ומלכים א׳ סימן ח׳ ׳

ושמו ג׳ מלרע וסימניהון
ושמו את שמי על בני ׳

ושמו	להם ראש אחד ׳
ושמו	בדיו ׳

וא׳ שמו אתי בבור ׳

וישימו ג׳ רפין וסימניהון
נמסר במלכים א׳
סימן י״ח ובישעיה סימן מ״א ׳

לשום שמו שם ג׳ וסימני׳
נמסר
במלכים א׳ סימן י״ד ׳

לשום את שמו ג׳ וסימני׳
נמסר
במלכים א׳ סימן י״ד ׳

שמות ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ל״ו ׳

ומשמאלם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימניהון

והמים	להם חומה ׳
	וחברו ׳
ויחזיקו	ביד שמאלם בלפידים ׳

בתרא מ״ל ׳

שמונה ג׳ מ״ל וסימניהון
נמסר בשמואל
ב׳ סוף סימן ח׳ ובקהלת ריש סימן י״א ׳

שמינה ג׳ מ״ל וסימניהון
נמסר בשפטים
ריש סימן ד׳ וסוף ירמיה ויחזקאל
סימן מ׳ ׳

שמונים ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בפרשת בראשית ׳
ובשפטים סימן ד׳ ׳

ד׳ זוגין מייחדין חד שמים

וחד והשמים וסימניהון ׳

כימי שמים	ושמתי לעד זרעו
כימי השמים	למען ירבו ימיכם
	וימי בניכם ׳
בהעצר שמים	דמלכים ׳
בהעצר השמים	דד״ה ׳
הנה שמים	כי האמנם ישב דד״ה
הנה השמים	כי האמנם ישב
	אלהים דמלכים ׳
כי שמים	שאו לשמים עיניכם
כי השמים	ומי יעצור כח לבנות
מעל שמים	כי גדול מעל שמים
מעל השמים	הללוהו שמי השמ׳
ויגידו שמים ׳	
ויגידו השמים ׳	
אל שמים	כי אשא אל שמים ידי
ואל השמים ׳	

את השמים ואת הארץ ׳

י״ג וסימני׳ נמסר בחגי סימן ב׳ ובד״ה
ב׳ סימן ב׳ ׳

השמימה י״א וסימניהון
נמסר בפרשת
ואתחנן ובד״ה ב׳ סימן ו׳ ׳

שמיך ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ח׳ ׳

ושמים ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ׳ ׳

השמים ושמי השמים ג׳ וסי׳
נמסר בפרשת עקב ׳

ולהשמיד ד׳ וסימניהון
נמסר פרש׳ תבא ׳

השמדך ד׳ חסרי׳ בליש׳ השמדה
וסימניהון

ונתן	מלכיהם בידיך והאבדת
עד	השמידם אותם דיהושע
בעשא	אחאב ׳
לשמר	עזניה ׳

השמחים ג׳ וסימניהון נמס׳
בעמוס סוף סימן
ו׳ ובמשלי סימן ב׳ ׳

ולשמחה ג׳ וסימניהון נמס׳
בשפטים סימן י״ו
ובזכריה סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סי׳ ב׳

השמחה ג׳ וסימני׳ נמסר
בקהלת סימן ח׳ ׳

ישמח ז׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ד
ובקהלת סוף סימן י׳ ׳

וישמחו ה׳ רפין
וסימניהון

וישמחו	כל חוסי בך ׳
ישישו	וישמחו בך ׳
	וחברו ׳
ירננו	וישמחו חפצי ׳
ישאו	בתף ובכנור ׳

ונשמחה ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה
סוף סימן כ״ה ׳

וישמחו ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״א ׳

שמח ג׳ וסימניהון נמס׳
בתלים סימן י״ו וסימ׳
ק״ה ובד״ה א׳ סימן כ״ט ׳

שמחם ג׳ וסימניהון

כי שמחם	אלהים שמחה ׳
ויזבחו	ביום ההוא זבחים ׳
כי שמחם	יי׳ מאויביהם ׳

שמחים ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים
א׳ סוף סימן ח׳ ׳

שמלות י׳ וסימניהון נמסר
בפרשת עקב ׳

ושלמות ד׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע ס׳
ט׳ ועיין בפ׳ משפטים ׳

ושממה ד׳ וסימניהון
ושממה כמהפכת זרי׳

שכרון	ויגון תמלאי ׳
ונתתי	את הר שעיר ׳
ואת	הצפוני ארחיק ׳

והשמתי ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר
בהר סיני ׳

שוממה ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ותשב תמר ושוממה ׳

נתנני	שוממה כל היום ׳
כי רבים	בני שוממה ׳

השמה ג׳ וסימניהון
כל ימי השמה תשבת ׳

והארץ	תעזב מהם ׳
כל ימי	השמה שבתה ׳

שמן ד׳ וסימניהון
ויכו את מואב ׳

על כן	יזכה לחרמו ׳
וימצאו	מרעה שמן ׳
במרעה	טוב ארעם ׳

משמנה ג׳ וסימניהון נמסר
פרשת ויקרא ׳

ושמן ו׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ו ׳

בשמן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפר׳
תצוה ובמגלה סימן ב׳

ואת שמן ז׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תשא ׳

ישמע י׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סימן ס׳
ובאיוב ריש סימן ל״ד ׳

ישמעון ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת דברים ׳

נשמע ד׳ קמצין וסי׳ נמסר
בירמיה סימן ג׳ ׳

בשמעו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח ׳

וישמע ג׳ רפין וסימ׳ נמסר
בשפטים סימן ט׳ ׳

לא שמע ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״ד
ובמשלי ריש סימן י״ג ׳

ולא ישמע ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳
וארא ובישעיה
סימן מ״ב ׳

שמיעה על י״ב בלישני׳ וסימ׳
נמסר במלכים ב׳
סימן כ׳ ויחזקאל סימן כ״ז ׳

שמעת ד׳ וסימניהון נמסר
בריש מלכים ׳

ולא ישמעו ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת שמות ׳

ולא תשמע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳
ראה ובירמי׳ סי׳ ח׳ ׳

לא שמעתם ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ל״ד ׳

שמועה ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ י״ג ׳

שמועת ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳ סי׳
ד׳ ובדניאל סוף סימן י״א ׳

ושומע ד׳ וחסרים וסימניהון
נמסר במשלי סי׳ י״ב ׳

ושמעו ו׳ וסימני׳ נמסר בירמית
סימן כ״ו ׳

שמוע ח׳ חסרים וסימני׳ נמסר
בפרשת משפטים וג׳
מ״ל וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ג ׳

משמע ד׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
ריש קהלת ׳

לשמוע ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר
בפר׳ בחקתי ובירמיה
סימן י״א ׳

שמוע י״א חסרי׳ וסי׳ נמסר
בירמיה סוף סימן י״ט
ובדניאל סימן ט׳ ׳

ונשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ
וסי׳ נמסר בפרשת
משפטים ואחשורוש סוף סימן א׳ ׳

ונשמע ג׳ וסימניהון

ונשמע	וימס לבבנו ׳
ונשמע	בקול אבינו ׳
ונשב	באהלים ׳

תשמעון ו׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ג׳ ׳

תשמעון ב׳ קמצים
וסימניהון

כקטן	כגדול תשמעון ׳
נביא	מקרבך מאחיך ׳

שמע ד׳ וסימניהון בלשון
ארמי מכיהו צווח
מסכינא ואתכזויי וביאורם נמסר
בירמיה סימן ל״ו ובתלים סימן כ״ב ׳

שומעת ו׳ ה׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסי׳
נמסר בריש וירא
ומשלי סוף סימן ט״ו ׳

שמעו ט׳ ה׳ בפרשת נדרים
וסימן נמסר ביהושע
סוף סימן ו׳ ׳

ושמע ה׳ זקפי׳ קמצי׳ וסים׳
נמסר בפרשת בלק
ובדניאל סימן ט׳ ׳

שמעו ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר
בפרשת בשלח ׳

בשמעכם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ואתחנן ׳

שמע ה׳ קמצי׳ וסימניהון
נמסר בפרשת ויצא ׳

שמעוני ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסים׳
נמסר בפרש׳ חיי שרה ׳

שמעיהו ה׳ וסים׳ נמסר בירמיה
סוף סימן כ״ו ובד״ה
ב׳ ריש סימן י״א ׳

חד מן כ״ו בליש׳ שמיעה

דכל חד וחד לית דכוו׳ וסי׳ מ׳

שמען	ויאמר למך לנשיו ׳
שמענו	אדני נשיא ׳
שמענוה	הנה שמענוה באפרתה ׳
שמעה	יי׳ שמעה יי׳ סלחה ׳
שמעתם	עתה נבראו ולא מאז ׳
ושמעה	ונפש כי תחטא ׳
ונשמעה	ויאמר אבשלום ׳
ואשמעה	ויאמר אלהם משה עמדו
שמענה	הנה זאת חקרנוה כן היא
בשמועה	ופן ירך לבבכם ותיראו ׳
משמועה	רעה לא יירא ׳
לשמועה	ולא היתה סדום אחותך ׳
ונשמעה	ויאמרו אל משה דבר ׳
אשמע	ויהי כאשר קרא ׳
ואשמע	הקשבתי ואשמע ׳
וישמע	אז נדברו יראי יי׳ ׳

מערכת אות השין

תשמע ותתנם ביד צריהם ׳
ונשמע ויקרא ספר הברית ׳
השמע עם קול אלהים חיים ׳
למשמע והריחו ביראת ה׳
בהשמע ויהי כהשמע דבר המלך
תשמע זעקה מבתיהם ׳
ותשמע ויזבחו ביום ההוא ׳
תשמע ויאמרו אליו בני דן ׳
שמע הללוהו בצלצלי שמע ׳
שמרו ה׳קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בהעלתך
ובירמיה סימן י״ו ׳
שומר י׳מ׳ל וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז
ובמשלי סימן י׳ע״ש ׳
לשמור ח׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בשמואל ב׳
סימן י״ו ובמלכים א׳סימן י״א ׳
שמור ד׳מ׳ל כליש׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סי׳ י״א
ונשמרתם ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ואתחנן
ובמלאכי סימן ב׳ ׳
משמרתו ג׳ וסימניהון ושמרו את משמרתו ׳
ושמרת משמרתו וחקתיו ׳
כי שמרנו משמרתו ׳
שמור ג׳מ׳ל וסימניהון נמסר בפרש׳ ואתחנן ׳
תשמרון ה׳ וסימניהון
שמור תשמרון את מצות ׳
כי אם שמר תשמרון
אלה החקים והמשפטים ׳
את הברכה אשר תשמרון ׳
כל המצוה אשר אנכי ׳
שמרונה ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ י״ד

שן

שנא ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שפטים ׳
שונא ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה סימן ס״א ׳
שנא ה׳ וסימניהון נמסר בריש פ׳ שפטים ׳
ובשנת ט׳ר׳פ וסימניהון נמסר במלכים א׳
ריש סימן ט״ו ׳
שנות ג׳ בשתא וסימניהון בינו שנות דור ׳
שנות עולמים ׳
שנות ימין עליון ׳
וא׳ ושנות רשעים תקצרנה ׳
שניך ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳ ׳
שנים שנים ג׳ וסימניהון
שנים שנים באו אל נח ׳
ויבאו אל נח אל ׳
ולאספים שנים שנים ׳
אל שני ג׳ וסימניהון שתי כתפות חברו
וזה לך האות אשר ׳
הואל וקח ככרים ׳
ואת שני ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ יתרו ׳
שנינו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סו סי׳
ב׳ ובאיוב סוף סימן ט׳ ׳
שני ב׳ סבירי׳ שנית וסימני׳ אל בית הנשים שני ׳
וחנון בן צלף הששי ׳

שנמית ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳
ב׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳ ׳
משנה ו׳ קמצין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ׳
ישנא ג׳ כתיב א׳ בלישניהון וסימניהון
ישנא הכתם הטוב ׳
ועז פניו ישנא ׳
יתן לידידו שינא ׳
שנונים ג׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימן מ״ה
וסימן ק״כ ׳
ולשנינה ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תבא ׳

שע

שעיה על ג׳ בלישניהון וסימניהון
ישעה האדם על עשהו ׳
ישען על ביתו ׳
הוי היורדים מצרים ׳
שעיר ח׳ חסרים בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ׳
שעירה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח
ויהושע סימן י״ב ׳
שער ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא ׳
עשרו ג׳ וסימניהון והיה ביום השביעי
ב׳ בפסוק ׳
וכבס המטהר את ׳
השערה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תצא ׳
השוערים י׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בנחמיה
ריש סימן ה׳ ׳
שעשעי ו׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בתלים בא״ב אות י׳ ׳

שפ

שפה אל ג׳ בליש׳ וסימניהון את הים דה״ה ׳
ואלה מדות המזבח ׳
והנה אל שפת ׳
ושארהון שפה על ׳
ושפחות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך לך ׳
שופט ו׳מ׳ל וסימני׳ נמסר בעמוס סימן י״ב
ובד״ה ב׳ סוף סימן כ״ו ע״ש ׳
השופט ב׳מ׳ל וסימניהון כי ינחם יי׳ מנאקתם
והיה כמות השופט ׳
שפטים דקרים לסטרי׳ ג׳ וסימניהון
תתן לך בכל שעריך ׳
ויקרא יהושע לכל ׳
ויאסף יהושע את כל ׳
ישפוט ד׳מ׳ל בלישני׳ וסימ׳ האחד בא לגור וישפוט ׳
הלא למראה עיניו ישפוט ׳
והוא רמים ישפוט ׳
הבעד ערפל ישפוט ׳
השפטים ד׳ וסי׳ נמס׳ בפ׳ שפטי׳ ובד״ה ב׳ סימן י״ט ׳
במשפטם ח׳ וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן ו׳ ׳
משפטך ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳
סוף סימן כ׳ ובתלים סימן ל״ז ובא״ב

רבתי אות ק׳ ׳
משפטי י״ו בלישני׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל
סימן ט״ל ובתלים סימן י״ז ׳
את משפטי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל
סימן ה׳ ׳
למשפט ט״ו וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ט״ו ׳
במשפט ח׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרשת
קדושים ומשלי ריש סימן י״ח ׳
משפטו ו׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל
א׳ סוף סימן כ״ז ׳
במשפט ז׳ רפין וסימניהון נמסר בפרשת
משפטים ובמלכים ב׳ סימן י״ז ׳
נשפט ה׳ קמצין וסימניהון נמסר בישעיה ריש
סימן ט״ו ובירמיה סוף סימן ב׳ ׳
ישפה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי ׳
שפיים ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ט ׳
משפיל ג׳ וסימניהון משפיל רשעי׳ עדי ארץ
ורי הוה צבי הוה ׳
משפיל אף מרומם ׳
שפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ׳
שופר כ׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בפ׳ בהר סיני ובאיוב
סוף סימן ל״ט ׳
ושפך ג׳ ב׳ כתו׳ שין וא׳ כתיב סמ״ך וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן ד׳ ׳
שפות ג׳ וסימניהון ביחזקאל ריש סימן כ״ד ׳

שק

שק ד׳ קמצין בקריאה וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני
ובירמיה סוף סימן ו׳ ׳
ושק ג׳ וקמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן נ׳ ׳
ושקו ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא וירמיה סי׳ י״ו ותלי׳ סי׳ ס״ט ׳
והשקה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשית ׳
והשקית ד׳ ג׳ מנהון מלרע וסימניהון
והשקית את הנדה ׳
והשקית אתם יין ׳
והשקית אתו את כל הגוים ׳
והשקית ברגלך כגן ׳
בתרא מלעיל ׳
משקה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת וישב וחבקוק
סימן ב׳ ודה״ב סימן ט׳ ׳
ואשקוט י״ג מ׳ל בליש׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ג׳ ׳
שוקקה ג׳ וסימניהון והקיץ ונפשו שוקקה
כי הרויתי נפש שוקקה ׳
כי השביע נפש שוקקה ׳
תשוקתו ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית
שקול ד׳ ומ׳ל בליש׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן
ד׳ וביחזקאל סימן ד׳ ובעזר׳ סימן ח׳ ׳
במשקל ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדושי׳

ובד״ה א׳ סימן כ״ח ׳
וישקף ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה ׳
נשקפה ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳
ובד״ה א׳ סוף סימן ט״ו ׳
המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בא ׳
שקץ הם ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמיני ׳
שקוצים ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר
בנחום סימן ג׳ ׳

שר

השר ד׳ פתחין וסימניהון נמסר במיכה ריש
סימן ז׳ ובדניאל ריש סימן י״ב ׳
ועל שר ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ וישב ׳
וכל שרי ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א
ובמגלה סימן ט׳ ׳
ואת שרי ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד ׳
בשיר ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן כ״ד ׳
שיר המעלות לדוד ד׳ וסימ׳ נמסר
בתלים סימן קל״ב ׳
שיר מזמור ג׳ ובטעם וסימ׳ נמסר
בתלים סימן פ״ג ׳
שיר חדש ז׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ו ׳
שירים ד׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר
במשלי סוף סימן ד׳ וסימ׳ כ״ה ׳
שרים ח׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט ׳
אשירה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח ׳
וישר ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳
ובד״ה א׳ סימן ד׳ ׳
תשרף באש ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ תצוה
וביהושע סימן י״א ׳
שרשם ג׳ וסימניהון מני אפרים שרשם ׳
חוכה אפרים שרשם ׳
שרשם כמק יהיה ׳

שש

שש ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובתלי׳ בא״ב אות שי״ן ׳
ישיש ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובישעיה סימן ס״ב ׳
משוש ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ו ׳
ושש ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים ׳
ושש ועזים ג׳ וסימניהון ותכלת וארגמן
והברו ׳
וכל איש אשר נמצא אתו ׳
שת ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ רשת וארא וביהושע סוף סימן ו׳ ׳
ישית ו׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויגש ׳
תשיתמו ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ח

שתה

שתה ג׳ כתיב וסימני׳ נמסר בירמיה סימן מ״ט

משתיהם ג׳ וסימני׳ נמסר בדניאל ס׳ א׳

וישת ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויצא ושמואל ב׳ סימן כ״ב

שתו ד׳ מלעיל וסימני׳ נמס׳ ד בפרשת כי תשא

שיתו ג׳ ב׳ מל׳ ומלעיל וא׳ חס׳ ומלרע וסימניהון נמסר ריש פרשת בא וירמיה ס׳ ל״א

ושותים ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ל׳

לשתות ד׳ חסרי׳ כתור׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ חיי שרה

ובשתים ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ג

ואת שתי ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי וביחזקאל סימן ל״ה

נשלם מערכת אות השי״ן בס״ד

מערכת אות התי״ו

א״ב מן חד חד נסיב תת

בריש תיבותא וסימניהון

תתאו	אל תלחם את לחם
תתאבלו	אל תתאבלו ואל תאכלו
תתבלע	יהגו ויבועו כשכור
תתגודדו	בנים אתם ליי׳
תתגודרי	מה תתגודדי בת
תתהדר	אל תתהדר לפני מלך
תתורו	ולא תתורו אחרי
תתחכם	אל תהי צדיק הרבה
תתחקה	ותשם בסד רגלי
תתחרה	כי את רגלים רצתה
תתיפח	כי קול כחולה שמעתי
תתיפי	לשוא תתיפי
תתכו	כהתוך כסף בתוך כור
תתם	ומה בצע כי תתם דרכיך
תתמה	אם עשק רש וגזל
תתנו	כן תעשה לשורך וצאנך
תתנשאו	ויקהלו על משה
תתעבנו	ולא תביא תועבה
תתעינו	למה תתעינו מדרכיך
תתענג	אז תתענג על יי׳
תתעמר	והיה אם לא חפצת
תתפש	שממית בידים
תתפלא	תחדש עדיך נגדי
תתקעו	ובהקהיל את הקהל
תתראו	וירא יעקב כי יש שבר
תתמוגג	יעלו שמים ירדו
תתבר	עם נבר תתבר דשמואל
תתברר	עם נבר תתברר דתהלים
תתפל	עם עקש דשמואל
תתפתל	עם עקש תתפל דתהלות
תתנחלו	לשמות מטות אבתיכם
תתמוגגנה	והטיפו ההרים עסיס

כ״ב זוגין מייחדין חד ת׳ וחד ות׳ וסימניהון

תבהל	אל תבהל מפניו תלך
ותבהל	כי אתה תבא אליך ותלא
תער	כי אליך יי׳ אדני עיני בכה
ותער	ותמהר ותער כדה
תותר	פחז כמים אל תותר
ותותר	ויאמר לה בועז לעת
תרד	פלגי מים תרד עיני
ותרד	ואם לא תשמעוה במסתרי׳
תורידם	ואתה אלהים תורידם לבאר
ותורידם	בחבל בעד החלון
הרא	אשקלון ותירא
ותרא	איבתי ותכסה בושה
תאמנו	וראש אפרים שמרון וראש שמרון
ותאמנו	וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע
תגדל	ואל תרא ביום אחיך ביום
ותגדל	הנה נא מצא עבדך חן
תפל	ויאמ׳ המלך להמן מהר קח
ותפל	ותגדל עד צבא השמים
תשמע	זעקה מבתיהם כי
ותשמע	ויזבחו ביום ההוא זבחים
תהלך	שתו בשמים פיהם
ותהלך	ויט משה את ידו על השמי׳
תריץ	יאתיו חשמנים מני מצרים
ותרץ	ותשלך אשה
תרוץ	בלכתך לא יצר צעדך
ותרוץ	עד אשר לא ירתק חבל
תופר	גם את בריתי תופר
ותופר	ביום ההוא וידעו כן
תופע	היום ההוא יהי חשך
ותופע	ארץ עיפתה כמו אפל
תשורי	אתי מלבנון כלה
ותשורי	למלך בשמן ותרבי
תהיי	ויאמר אליה
ותהיי	ואעבר עליך ואראך
תמס	כמו שבלול תמס
ותמס	בתוכחות על עון יסרת
תעלנה	ויאמר מלאך יי׳ אל מנוח
ותעלנה	וצפיר העזים הגדיל
תעלזנה	אל תגידו בגת אל
ותעלזנה	כליותי בדבר שפתיך
תבואינה	תובלנה בשמחות וגיל
ותבואינה	התבוננו וקראו למקוננ׳
תגישון	וכי תגישון עור לזבוח
ותגישון	המנדים ליום רע
תסגר	ויאמר יי׳ אל משה ואביה
ותסגר	מרים מחוץ למחנה
תורות	והארץ חנפה תחת
ותורות	ועל הר סיני ירדת

י״א קרינן ת׳ ולא כתיבן

וסימני׳ נמסר בריש שופטים ובסוף קהלת ע״ש מה דאקשינן

וחלופיהון ז׳ כתבן ת׳ ולא

קריין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ט״ו

ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ וא׳ ות׳

ברישי׳ וסימני׳ נמסר בקהלת סימן ז׳

מלין דמשמשין ת׳ ברישי׳

ונון בסופי׳ וסימ׳ באיוב סימן ל״ב

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעיל ות׳ ברישיה וסימניהון

ותפר	עצו עצה ותופר
ותפר	ביום ההוא וידעו כן
ותרץ	הארץ את שבתותיה
ותרץ	אם ראית גנב
ותשמידם	תרדף באף ותשמידם
ותשמידם	מתים בל יחיו רפאים
ותמות	מדוע באתי ואין איש
ותמות	ויקומו עלי בעלי
ותלהט	אש לפניו תלך ותלהט
ותלהט	כי אש קדחה באפי
ותלבב	וישכב אמנון ויתחל
ותלבב	ותלך תמר בית אמנון
ותחולל	אף כי תאמר לא
ותחולל	בטרם הרים ילדו
ותיטב	ליי׳ משור פר
ותיטב	הנערה בעיניו
ותתעטף	אזכרה אלהים ואהמיה
ותתעטף	עלי רוחי
ותאכלם	תשיתמו כתנור אש
ותאכלם	עוד זה מדבר וזה בא
ותכונן	יגמר נא רע רשעים
ותכונן	לך את עמך ישראל

מלין דמשמשין תם בסוף

תיבותא ס׳ נמסר במערכת אות דמ״ם

מלין דמשמשין תו בסופי׳

וסימניהון

אתו	וירדו כל יש׳ את הפלשתים
מוראתו	והסיר את מראתו בנוצתה
סותה	ובדם ענבים סותה
בטהרתו	אשר לא תשיג ידו
צחנתו	ואת הצפוני ארחיק מעליכם
רפידתו	זהב מרכבו ארגמן תוכו
חתנתו	ביום חתנתו וביום שמחת
בהראתו	את עשר כבוד מלכותו
חתיתו	כי נתתי את חתיתו את
אמרתו	תשלח אמרתו ארץ עד
מיראתו	ולא יכול עוד להשיב
רשעתו	והיה אם בן הכות הרשע
ובגאותו	שחקים דוזאת הברכה
בכיתו	ויעברו ימי בכיתו וידבר
עותו	ראה את מעשה האלהי׳ כי
בחגורתו	אשר במתניו ובנעלו אשר
אמרתו	בצע אמרתו אשר צוה מימי
משחתו	ויקרא באזני קול גדול דיחזקאל

מלין דמשמשין תי בסוף

תיבותא וסימניהון

אגאלתי	פורה דרכתי לבדי
אריתי	מורי עם דבשי
בתורתי	הילך בתורתי אם לא
אצתי	ואני לא אצתי מרעה
התאויתי	ואני לא אצתי ב׳ בו
ספקתי	על ידך בשתי וגם נכלמתי
כצאתי	את העיר אפרוש את כפי
מלאתי	משפט צדק ילין
עניתי	טוב לי כי עניתי
עניתי	בצום נפשי ותפלתי
נעניתי	עד מאד יי׳ חייני
יקשתי	לך יוגם נלכדת דירמיה
כסיתי	כי כה אמר יי׳ אלהים
שוסיתי	כי אמר בכח ידי
נמצאתי	נדרשתי ללא שאלו
הפחתי	אם כחה אכלתי בלי כסף
קורצתי	הן אני כפיך לאל
נטמאתי	איך תאמרי לא
משכרתי	ותחלף את משכרתי
פניתי	חבית ומקום לגמלים
עותתי	דאיתי יי׳ עותתי
נשברתי	את לבם הזונה
מדשתי	ובן גרני כי
ישרתי	על כן כל פקודי כל
הסכנתי	לעשות לך כה
כליתי	פינחס בן אלעזר
פללתי	ראה פניך לא
עתי	וישלח ביד איש עתי
שעברתי	כמעט שעברתי
שמצאתי	עד שמצאתי ב׳ בפסוק
ושחכמתי	שעמלתי ושחכמתי

תא

והאנה ב׳ וסימניהון

ולמה העליתנו ממצרים

ארץ חטה ושעורה

והתאנה ב׳ וסימניהון העוד הזרע במגורה

הגפן הובישה והתאנה

תאניה ב׳ וסימניהון והציקתי לאריאל

וירב בבת יהודה

תב

תבואות ז׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף ויגש

תבואתיה ב׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳ קדש ישראל ליי׳

והתה תבואתה ללחם

תה

תהו ובהו ב׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית

בתהו ב׳ וסימניהון ויתו בתהו צדיק

בתהו ויאבדו

תהומות ד׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ע״ש ובתלים סימן ל״ג

את תהום ג׳ וסימניהון בהעלות עליך את

ביום רדתו שאולה

והנה קרא לריב

תו

תובל ד׳ פתחי׳ וסימניהון בסדר בראשית

תולעת ב׳ חס׳ וסימניהון תלעת השני קדם

כי תאכלנו התלעת

תולע ג׳ וסימניהון תולע ופוה ויוב

וזכרו

האמנים עלי תולע

תור ג׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ב׳

ותורה ה׳ וסימ׳ נמסר במיכה ס׳ ב׳ ובמשלי סימן ו׳

ובתורתו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ד

תורתך ט׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ בא״ב רבתי אות ה׳

ותורתך ה׳ וסי׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ת׳

תורותיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת יתרו

תושיה ז׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ״ח ובמשלי׳ סימן ח׳

תח

התחת ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא

ומתחת ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ז׳

תחתיות ז׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ ט״ו וביחזקאל סוף סימן כ״ו

תי

תימא ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״א

מתימן ג׳ וסימניהון אלוה מתימן יבוא

מתימן כל ארץ הנגב

ונתתיה חרבה מתימן

מערכת אות הת״ו

וכל לישניהון מ״ל במ״א
וחדרי תמן ׳

והתירוש ג׳ וסימניהון
והיא לא ידעה כי ׳
ויען יי׳ ויאמר לעמו
וכל יהודה הביאו ׳
ותירש ג׳ חסרי׳ וסימניהון
ויתן לך האלהים ׳
ודגן ותירש סמכתיו ׳
על דגן ועל תירש ועל ׳
וכל תירשך ותירשך דכוו׳ חס׳ במ״א
ואם ישתו בני נכר תירושך ׳

תב

ותבלת וארגמן ו׳ וסימ׳ נמסר
כפר׳ ויקהל׳

תל

תלוי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
כי תצא ׳

ד׳ מלי׳ אית בהון אות תלוי

וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ח ואיוב סי׳ ל״ח ושמואל ב׳ סי׳ י״ח׳

תם

חם ה׳ וחסרי׳ וסימניהון נמס׳
בפרשת בהר סיני ׳
תמימים יהיו לכם ג׳ וסימני׳
ושבעה כבשים דפסח ׳
ובעשור ׳
וביום הבכורים ׳
שבעה תמימים ג׳ וסימניהון
וראשי חדשיכם ׳
יום תרועה ׳
ביום השמיני עצרת ׳
בתמי ג׳ וסימניהון
לדוד כי אני בתמי׳
ואני בתמי אלך ׳
ואני בתמי תמכתי ׳
ותימא ח׳ כליש׳ ד׳ מ״ל וא׳ חס׳
וסימ׳ נמסר סו׳ פ׳ חיי׳
ג׳ כתי׳ תים יתירים וסימני׳
נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ כ״א ׳
מתום ד׳ וחס׳ וסי׳ נמס׳ בשופטי׳
סימן ד׳ וכתלים סימן ל״ח
כתמול ה׳ וחסרי׳ וסימ׳ נמסר פר׳
ויצא ומלכים ב׳ סימן י״ג ׳
אתמול ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל
א׳ סימן ד׳ ׳
תמם ג׳ וסימניהון
וגם יד יי׳ היתה בם ׳
ויכתב משה את ׳
וידבר משה את ׳
תמנו ג׳ וסימניהון
האם תמנו לגוע ׳
חסדי יי׳ כי לא תמנו ׳
תמנו חפש מחפש ׳
תמימים סי׳ כל בעירא חס׳ י׳
בתר׳ וכו׳ עיין בריש
משלי ׳
תימרות ג׳ מ״ל דמ״ל בלי׳ וסי׳ נמס׳
בשיר השירים סי׳ ג׳ ׳

תן

תנוך ח׳ בתורה וסי׳ נמס׳
בפרשת מצורע ׳

כתנור ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר
בהושע סימן ז׳ ׳
תנים ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וארא ׳
כתנים ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סי׳ י״ד ׳
תנין ח׳ כליש׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳
וארא ובתלים סי׳ צ״א
תנינם ג׳ כתי׳ כן וסי׳ נמסר בפר׳
בראש׳ ובתלי׳ סי׳ קמ״ט

תע

נתעב ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימ׳
נמסר באיוב סימן ט״ו ׳
יתעב ה׳ קמצי׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בפרשת עקב ובישעיה
סימן מ״ט ובתלים סימן ק״ו ׳
תעבות ט׳ כתי׳ כן בלישניהון
וסימ׳ נמסר סוף פרש׳
אחרי מות ובמלכים ב׳ ריש סימן י״ו ׳
תועבתיה ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳
נמס׳ ביחזקאל ריש
סימן כ״ב ׳
תועבותיך ג׳ חסר׳ ו׳ וסי׳ נמסר
ביחזקא׳ סי׳ ה׳ ע״ש ׳
תועבותיהם ג׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סי׳ י״ב
בתועבתיהם ג׳ כתי׳ כן וסימ׳
נמסר בעזרא
סימן ט׳ ׳
תעה ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת
וישב ובמשלי סימן כ״א ׳
מתערה ד׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כ״א ׳
תפלה ג׳ וסימני׳ קרתא דאיוב
שמרון וביאו׳ נמסר
בירמיה סימן כ״ג ׳
ותפות ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳
נמסר ביהושע סימן י״ז
ויואל סימן א׳ ׳
תפשום ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ ד׳ ׳
תקיפא ג׳ כ׳ כתי׳ א׳ וא׳ כתי׳
ה׳ סימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳ וסימ׳ ז׳ ׳

תר

התרים ג׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י׳
תרשישה ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ כ״ג ׳
סימן כל דלפני עשר תעש׳
ותירשך
ודבתריה כלהון תרשך וכלהון חס׳
בליש׳ במ״א מ״ל וסימ׳ ישתו בני נכר
תרושך אשר יגעת ׳
והתירוש ג׳ ומ״ל וסימני׳ נמסר
ביואל סימן ב׳ ׳

ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא

ומן כ״ב כפסו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל
סימן ל״ב ׳
תשיעי ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת נשא ׳

תם ונשלם

תל״ח

חלוף המקרא שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל :

יהושע

למערבאי וארא בשלל ואראה כתי׳ ׳
למדנחאי וארא כת׳ וארא קרי ׳
למע׳ ויקח בחמשת בין בית אל ׳
למד׳ בין בית און כתי׳ בית אל קרי ׳
למע׳ כ׳ פסו׳ לעיר כתיב קרי ׳
למד׳ לעיר כתיב לעי קרי ׳
למע׳ ויכם וימיתם כתיב וקרי ׳
למד׳ וימיתום כתיב וימיתם קרי
למע׳ חרם ובית ענת כתיב וקרי ׳
למד׳ חרום כתיב חרם קרי ׳
למע׳ אתה זקנתה מלא
למד׳ אתה זקנת חסר ׳
למע׳ אל קרית בעל ׳
למד׳ על קרית בעל ׳
למע׳ וגשן וחילון
למד׳ גשן כתיב וגשן קרי ׳
למע׳ אם במרד ואם במעל ׳
למד׳ אם במרד אם ׳
למע׳ ועל כל עדת ישראל ׳
למד׳ ואל כל עדת ישראל ׳
למע׳ ואביא אתכם ואביאה כתיב
למד׳ ואביא כתיב ואביאה קרי ׳

שופטים

למע׳ ואת היבוסי ישב ק׳ וכתיב
למד׳ ישב כתיב ישבי ק׳
למע׳ כדברו הדבר הזה כתי׳ וקרי
למד׳ כדברי כתיב בדברו קרי
למע׳ ופשטה על העיר
למד׳ אל העיר
למע׳ היוצא והעליתיהו קרי וכתיב ׳
למד׳ והעלותיהו כתיב ׳
למע׳ על לכה להשיבה לחשיבו כתי׳
למד׳ לחשיבו כתיב וקרי ׳
למע׳ אשר שמו אל הגבעת ׳
למד׳ על הגבעה ׳
למע׳ אל דרך המדבר
למד׳ על דרך
למע׳ כי יבא דבריך דך כתיב
למד׳ דברך כתיב וקרי ׳

שמואל

למע׳ ועיניו קמה
למד׳ קמה כתיב קמו קרי
למע׳ פן אספך עמו קרי וכתיב
למד׳ עמי כתיב עמו קרי
למע׳ כי במאה ערלות
למד׳ כי אם במאה
למע׳ והוא נצב על עבדי שאול ׳
למד׳ אל עבדי שאול
למע׳ והמלך דוד שמ׳ את כל הדברי׳
למד׳ שמע כל הדברים האלה ׳
למע׳ המשפחה על שפחתך
למד׳ אל שפחתך
למע׳ אל נא ישם אדני אל לבו
למד׳ על לבו
למע׳ לא היה לה ילד כתיב וקרי ׳
למד׳ ולד כתיב ילד קרי ׳
למע׳ ראה דבריך טובים
למד׳ דברך כתיב ׳
למע׳ היתה שומה כתיב וקרי ׳
למד׳ שימה כתיב שומה ׳

מלכים

למע׳ ואמתך ישינה מלא
למד׳ ישנה חס׳
למע׳ לכלכלך שם
למד׳ לכלכלך שמה
למע׳ וארבע כתפת אל
למד׳ כפתח על
למע׳ וישמד זמרי אל בעשא
למד׳ על בעשא
למע׳ ויקם וילך אל נפשו
למד׳ על נפשו
למע׳ תעשה מלוכה על
למד׳ תעשה מלוכה אל
למע׳ ויען אליהו וידבר ׳
למד׳ ויאמר
למע׳ והיתה נבלת איזבל
למד׳ והיית כתיב
למע׳ וישמע אל תרהקה
למד׳ על תרהקה
למע׳ ויפרץ בחומת ירושלם בשער
למד׳ משער
למע׳ ובשנת חמש מלך יהורם
למד׳ מלך יורם
למע׳ להגיד ביזרעאל
למד׳ לגיד כתיב וקרי ׳
למע׳ ויהוא לא שמר מעל חטאות
למד׳ מעל חטאת ׳
למע׳ אל סוא מלך מצרים
למד׳ סיא כתיב סוא קרי
למע׳ ומעוה ומחמת כתיב ה׳
למד׳ ומעוה כתיב א׳
למע׳ אלהי כפרוים כתיב קרי ׳
למד׳ ספרים כתיב וספרויים קרי
למע׳ התפללת אלי אל סנחריב
למד׳ על סנחריב
למע׳ אל ישיא להציל אתכם מידו ׳
למד׳ מידי כתיב
למע׳ ויבא אליקים ויגידו לו דברי
למד׳ ויגידו לו את
למע׳ אשר כל שמעה
למד׳ שמעיו כתיב וקרי
למע׳ ואת המזבחות עלית
למד׳ עלות כתיב עלית קרי ׳

ישעיה

למע׳ ועוד בה עשיריה
למד׳ עשריה חס׳
למע׳ יורדי אל אבני בור
למד׳ יורדי על אבני בור
למע׳ לקראת צמא התיו מים
למד׳ היתיו ב׳ יודין
למע׳ כסוס עגור כתיב כן וקרי ׳
למד׳ כסים עגור כתיב כסוס קרי ׳
למע׳ לא תוסיפי כתים קומי כתי׳ וקרי׳
למד׳ כתיים כתיב כתים קרי
למע׳ וישמע על תרהקא
למד׳ אל תרהקא
למע׳ יציץ ופרח ישראל
למד׳ יציץ יפרח כתיב ופרח קרי
למע׳ לצולה תרבי ונהרתיך חס׳
למד׳ ונהרותיך מלא
למע׳ יוצר הארץ ועושה מלא
למד׳ יצר הארץ הסר
למע׳ השיבו פשעים על לב
למד׳ והשיבו כתיב השיבו קרי
למע׳ כה אמר יי׳ יצרי מבטן חס׳
למד׳ יוצרי מלא
למע׳ שמעו אלי יודעי צדק מלא ׳
למד׳ ידעי צדק חס׳
למע׳ ומכאובינו סבלם
למד׳ ומכאובינו מלא
למע׳ אל יאמר בן הנכר הנלוה על יי׳
למד׳ הנלוה אל יי׳
למע׳ והביאתים אל הר קדשי ׳
למד׳ והביאותים על הר
למע׳ דרכך יגעת לא אמרתי
למד׳ לא אמרתי כתיב
למע׳ הרה עמל והולד און מלא
למד׳ והלד

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

למד' והלך און חס' ׳
למע' ונקה רוח וחרד על דברי
למד' אל דברי

ירמיה

למע' אשר אתה בוטח בהנה מלא ׳
למד' בטח בהנה חסר
למע' כרתו עצה ושפכו
למד' כרתו עצה מפיק
למע' היא העיר הפקד כלה
למד' הפקד כלו
למע' כי אני יי' עושה חסד משפט
למד' חסד ומשפט
למע' והצרותי להם למען
למד' והצירותי מלא
למע' כה אמ' יי' הנני מביא ולא אשמע
למד' ואל אשמע
למע' ויעלה נשיאים מקצה הארץ ׳
למד' מקצת ארץ
למע' ותר וסיס ועגור
למד' ותר וסוס ועגור כתיב
למע' קרחתם כאפי עליכם תוקד ׳
למד' עליכם תיקד
למע' ויהי ככלות לדבר אל כל ישר'
למד' לדבר על כל העם
למע' ולקח מהם קללה ישימך יי'
למד' כצדקיה וכאחב כתיב וקרי'
למע' שלום העיר אשר הגליתי קרי׳
למד' אשר הגולתי אשר הגליתי קרי
למע' את החתום המצוה והחקים
למד' את החתום ואת המצוה והחקים
למע' ואגידה לך גדלות ובצרות
למד' גדלות ובצורות כת' ובצרות ק'
למע' על כל דרכי בני אדם
למד' על כל דרכי בני האדם
למע' וישימו שקוציהם בבית
למד' ישימו כתיב וישימו קרי׳
למע' ויהי כקרא יהודי
למד' כקרוא כתי' כקרוא קרי
למע' ויצו נבוכד נצר על ירמיהו
למד' על ירמיהו
למע' ומאז חדלנו והסך לה נסכים ׳
למד' ולהסך לה נסכים
למע' בשנה בכתבו את הדברים
למד' בשנת כתיב בשנה קרי
למע' אשר היה על נהר פרת
למד' אל נהר פרת
למע' אם טוב ואם רע אשר אנחנו
למד' אשר אנו כתיב וקרי
למע' אמרו איכה נשבר מטה ׳
למד' איך נשבר כתיב איכה קרי ׳
למע' אל אנשי קיר חרש בחלילים
למד' כחללים תנינא דפסו' ׳
למע' הנס מפני הפחד הנים כתיב
למד' הנים כתיב וקרי
למע' כי מי כמוני ומי יעידני ק' דאדו'
למד' ומי יעודני כתיב
למע' התעום הרים שבבים כתיב
למד' שוכבים כתיב וקרי
למע' עצת יי' ומחשבתיו
למד' ומחשבותיו מלא ׳
למע' הקריות והמצרות נתפשה
למד' נתפשו כתיב
למע' השמיעו אל בבל רבים
למד' על בבל
למע' בימים ההם ובעת ההיא
למד' בימים ההמה
למע' ותצהלו כאבירים מלא
למד' כאברים חסר
למע' ומשל על משל
למד' אל משל
למע' ככל אשר עשה יהויקים
למד' כל אשר עשה

יחזקאל

למע' היא מתהלכת בין
למד' הוא מתהלכת כתיב היא קרי
למע' וגם אני אגרע קרי
למד' וגם אני אגדע כתי' אגרע קרי
למע' וכאו בה פריצים מלא
למד' וכאו בה פרצים חסר יוד' קדם'
למע' באה הצפירה מלא
למד' הצפרה חסר ומוס' רין ב' חסר
למע' חלליכם ומלאתם חוצה חלל׳
למד' ומלאתים כתיב
למע' שים פניך על בנות עמך
למד' אל בנות
למע' או דבר אשלח אל בנות הארץ
למד' על הארץ ההיא
למע' נותרה בה אשר הבאתי על ירו'
למד' אל ירושלם
למע' ומלבושך שש ומשי
למד' ששי כתיב שש קרי
למע' כפנה שרשיה עליו
למד' כנפה
למע' הנבא והך כף אל כף
למד' והך כף אל כף
למע' ותרבה את תזנותיה
למד' ותרב כתיב ותרבה קרי
למע' בעל מעון
למד' וקריתימה כתיב וקרי
למע' ותבא עד שנותיך
למד' עת שנותיך כתיב עד קרי
למע' והקריחו עליו קרחה
למד' קרחא כתיב
למע' החיים כתיב חיים קרי ׳
למד' ונתתי חתים כתיב וקרי
למע' אלונים מבשן מאיי כתים
למד' כתיים סו' פסו'
למע' ואתנהו ביד אל גוים חסר
למד' ביד אל גוים מלא
למע' ועבדי דוד מלך עליהם
למד' ועבדי דויד ביוד
למע' והנה אל פני ההיכל
למד' על פני ההיכל
למע' ונתתה על ארבע קרנותיו
למד' אל ארבע
למע' שבעת ימים יכפרו
למד' וכפרו כתיב יכפרו קרי

תרי עשר

למע' כי שב אפי ממנו
למד' ממני
למע' כי הוביש ששון מן בני אדם
למד' מן בני כתיב מבני קרי
למע' אשר מכרתם אתם שמה
למד' שמה כתיב שם קרי
למע' אם יתקע שופר ויי' לא עשה
למד' לא עשה מפיק הא
למע' איה מעון אריות מרעה הוא
למד' ומרעה היא
למע' התיטבי מנוא אמון
למד' התטיבי כתיב התיטבי קרי
למע' יזכרו אדיריו יכשלו בהליכתם ׳
למד' בהלוכתם כתיב
למע' למנצח בנגינותי
למד' בנגנותי
למע' אך תיראי אותי תקחו מוסר
למד' תקחו כתיב תקחי קרי
למע' וקי קלון על כבודך
למד' אל כבודך
למע' ועל גבר עמיתי
למד' עמיתו כתיב עמיתי קרי
למע' ועמדו רגליו ביום ההוא
למד' ועמדו ורגליו ביום ההוא

למע' ועלתה ידו על יד רעהו ׳
למד' אל יד רעהו ׳

דברי הימים

למע' איתן בן קישי ׳
למד' איתן בן קושי כת' קישי ק' ׳
למע' עד עיה ובנותיה ב' מלין ׳
למד' חדא מלה כתיב ערעיה ׳
למע' סוח וחינפר ׳
למד' סיח כתיב סוח ק' ׳
למע' ויזואל ופלט ׳
למד' ויזיאל ופלט כתיב וק' ׳
למע' וישב את המלוכה ׳
למד' את המלוכה כתיב המלוכה ק' ׳
למע' לרעות את עמי ׳
למד' את עמו כתיב עמי ק' ׳
למע' השתחוו ליי' ׳
למד' והשתחוו ׳
למע' לעשריכי לאליאתה
למד' לאליתא
למע' ויעש מזבח נחשת ׳
למד' מזבח הנחשת כו' ׳
למע' ויצא לפני אסא שמעני ׳
למד' שמעוני מלא ׳
למע' כי במעצר אנשים ׳
למד' כי במעצר אנשים ׳

תהלות

למע' והניחו יתרם לעלליהם ׳
למד' לעולליהם
למע' וגוזו ממנו כל זרע ישראל
למד' יגורו כתיב וגורו ק'
למע' יביאוני אל הר קדשך
למד' יביאוני כתיב יביאוני ק'
למע' כשמחת הס'
למד' כשמחות מלא
למע' תחת אהבתי ישטנוני
למד' ישטונני ׳
למע' בטרם יבינו סירתיכם
למד' סירתכם חס'
למע' לדוד מזמר חס'
למד' לדוד מזמור מלא
למע' אשר ימרוך
למד' אשר יאמרוך

איוב

למע' מכף רגלו עד כתיב ועד ק'
למד' ועד קדקדו כתיב עד ק'
למע' ושאף צמים חילם
למד' ישב צמים
למע' יאכל בדיו
למד' יאכל בדוי כתיב
למע' כי עתה הייתם לו ׳
למד' הייתם לא כתיב לו ק'
למע' ואולם כלם תשובו ובאו נא
למד' ובאו נא כתיב
למע' ושית על עפר בצר
למד' ישית כתיב
למע' ובתבונתו מחץ רהב
למד' ובתכונתו
למע' ישים עליו לבו
למד' ישיב אליו כתיב
למע' עד תחקרון מלין
למד' מלים
למע' ובכפי דבק מאום
למד' מאומה כתיב מום ק'
למע' לא אזכר כי יעורנו
למד' כי יעירני
למע' הודיעני מה נאמר
למד' הודיעני כתיב הודיענו ק'

משלי

למע' רדיך ירוץ בכל עת
למד' רדיך ירויך בכל עת כתיב ירוץ
למע' טוב פריי
למד' טוב פריו כתיב
למע' יש בוטה כמדקרות
למד' יש ביטה כתיב
למע' מפרי פי איש תבואת
למד' תביאת כתיב תבואת ק'
למע' סוס מוכן התשועה
למד' התשעה כתיב
למע' אח נפשע ומדונים כתיב
למד' ומדינים
למע' טוב שבת ומדונים כתי'
למד' ומדינים
למע' עד בור ינוס
למד' עד בר

רות

למע' ותאמר כל
למד' את כל אשר עשה
למע' ויען בועז כל אשר עשית
למד' את כל אשר עשית כתיב
למע' ותקם היא וכלתיה
למד' ותקם הוא וכלתיה כתיב
למע' ותבא ותעמוד מלא
למד' ותעמד חס'
למע' ותשינה קולן
למד' ותשאנה קולן
למע' ופרשת כנפך חס'
למד' כנפיך מלא
למע' ואלה תולדות פרץ
למד' ואלה תלדת

שיר השירים

למע' לססתי ברכבי פרעה
למד' לסוכתי
למע' כמו חלאים מעשה
למד' מעשי כתיב

קהלת

למע' וחבל את מעשה ידיך
למד' את מעשי כתיב
למע' מה יתרון העשה
למד' העושה מלא
למע' ושבתי אני העשוקים
למד' העשקים תרויהון חס'
למע' אל בית אבל תשתה
למד' המשתה כתיב
למע' האדם אל בית עולמו
למד' על בית עולמו
למע' כי הוא חלקך בחיים
למד' כי היא חלקך כתיב

קינות

למע' משאות שוא ומדוחים
למד' ומדוחים מלא
למע' עודינה תכלינה כתיב
למד' עודינו כתיב כן ק'
למע' בלא יוכלו יגעו
למד' בלא יכלו יגעו חס' ׳
למע' חסדי יי' רחמיו
למד' רחמו כתיב רחמיו ק'
למע' צוד צדוני כצפר חס'
למד' כצפור מלא
למע' השיבנו יי' אליך
למד' השיבנו אדני

למע' אל

חלופי קריאה

מגילה

למע׳ אל יד שעשגז
למד׳ על יד שעשגז
למע׳ כימים ההם ומרדכי אחשורש
למד׳ אחשורש
למע׳ ויקראו ספרי המלך קדמ׳
למד׳ אחשורוש מלא
למע׳ וישם המלך אחשרש
למד׳ אחשורוש מלא

דניאל

למע׳ באדין גוברי׳א אלך פטשיהון
למד׳ פטשיהן
למע׳ ויהבו גשמהון
למד׳ גשמיהון כתיב
למע׳ אדין עלית ופשרא כתיב
למד׳ ופשרה כתיב וקרי
למע׳ בשפרפרא חדא מלא
למד׳ בשפרפרא תרין מלין
למע׳ על מקדשך השמם
למד׳ אל מקדשך
למע׳ לנו בשת הפנים למלכינו
למד׳ למלכינו ולשרינו
למע׳ לך יי׳ הצדקה ביום
למד׳ כחיום הזה
למע׳ ולא תעצור כוח הזרוע
למד׳ כח הזרוע

עזרא

למע׳ אל תכס על עונם
למע׳ ואל תכס אל עונם
למע׳ והעמיד משמרות
למד׳ והעמד משמרות כתיב
למע׳ ונועדה יחדיו בכפירים
למד׳ בכפירים כתי׳ בכפירים ק׳
למע׳ ומבני הכהנים בן מיכיה
למד׳ מיכיה כתיב מיכה ק׳
למע׳ ויקדו וישתחוו
למד׳ וישתחו כתיב וישתחוו ק׳
למע׳ ואדעה כי מניות נתנה
למד׳ לא נתנה כתיב נתנו ק׳
למע׳ ועתה נכרת ברית בעצת
למד׳ בעצת כתיב בעצות ק׳

חמו הפלוגתו׳ מכל המקר׳ ממדינחאי ומערבאי

שטא חדא בל חד וחד
מלעיל ו׳ל דכוותי׳ וסימ׳

והשקית מלעי׳ ברגלך חנן הירק׳
לשרת שם את יי׳ אלהיך׳
רבה וחטאתם כי כבדה מאד׳
יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי׳
וספר מלעיל שבע׳ ימים לטהרתו
קצה מלעיל ונפשינו קצה בלחם הקלקל׳
רחוקה מלעיל ואין מציל כי רחוקה היאמצידונים׳
טובה מלעיל והית לך למשיב נפש ולכלכל׳
הוקם מלעיל נאם הגבר הוקם על׳
יסף ולא יסף עוד מלך יי׳ להראת
ושברתי ארץ כי תחטא לי׳
הרם מלעיל ויאמר הרם לך׳
צרה כי קצר המצע מהשתרע׳
קצה ותצא אש ממטה׳
ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון
שכר הנה שכר עלינו מלך ישרא׳

מרה ותצר לדוד מאד דשמואל׳
התחתונה היציע התחתונה עשרים׳
החיצונה ואת מוסך השבת׳
רעה התרועה הארץ מוט׳
וחגורת על חלצים׳
וחרה וחרה נחשתה ביחזקאל
בוקע מים לפניהם׳
יצק אשר יצק מים על ידי אליהו׳
זרה רוחי זרה לאשתי׳
צורר מים בעביו׳
למה שמתני למפגע לך׳
מונע בר יקבהו לאום
יקרה היא מפנינים׳
תחת גערה במבין׳
ותאמר העזה פניה ותאמר לו׳
ארבעה הם קטני ארץ׳
חומה לו סביב׳
בצע בצע כל ארחות יי׳
הכו הכי אמרתי הכו לי׳
אחז שמאל בעשותו ולא אחז׳
שמע הללוהו בצלצלי׳
הרשע ומקום הצדק שמה׳

והלוף שטה חד מלרע וכל קריאה לעיל

שטה מן כ״ג כל חד וחד
לית דכו׳ וכל מלה אחרי מן ליש׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן לב׳

שטה מן י״ו דכל חד וחד
לית דכו׳ וכל חד ספר דכוו׳ וסימני׳

למלאכה וראה את הנגע ביום׳
וכל יחזקאל דכוו׳
חנשים וכל הטף בנשים׳
וכל שיר השירים דכו׳
ואת עשרת חריצי החלב האלה׳
וכל אסתר דכוו׳
התפקדו ובני ישראל התפקדו וכלכלו׳
וכל וידבר דכוו׳
וצבא תחדש עדיך נגדי
וכל דניאל דכוו׳
ורעה ועבדי דוד מלך עליהם׳
וכל משלי דכוו׳
ירעה כצאן לשאול שתו מות׳
וכל תרי עשר דכוו׳
ויאסרהו ויבא יי׳ עליהם את שרי׳ דד״ה׳
וכל שפטים דכוו׳
לא ימות אל תמנע מנער מוסר
וכל יחזקאל דכוו׳
ותקע וירא כי לא יכול לו׳
וכל יחזקאל דכוו׳
תהלת יי׳ ידבר פי ויברך׳
וכל ירמיה דכוו׳
מזוזת ותקם חנה אחרי אכלה׳
וכל יחזקאל דכוו׳
לצבי ביום ההוא יהיה צמח יי׳
וכל שיר השירים דכו׳
ועדותיו שמר תשמרון את׳
וכל תהלות דכוו׳
לפני אלהים ויחר אף אלהים בעזא דד״ה׳
וכל תהלות דכוו׳
השיבנו יי׳ אליך ונשובה כתיב׳
וכל תהלות דכוו׳

נשלמו החילופין שבין מערבאי ומדנחאי

שטה מן כ״א דכל חד וחד לית בספ׳ בותיה וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד וסי׳

ויולדו אלה תולדת בני נח׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן חד ויולדו׳ כי תהיין לאיש
שתי נשים׃ ורם לבבך ושכחת את׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד מלעיל ורם
על כל גאה ורם ועל כל׃ בסתר כי יסיתך אחיך בן אמך׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר
מן א׳ קמץ בסתר כי אתה עשית בסתר׃ ומגרשיהם כי היו בני יוסף שני
מטות׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מגרשיהן׳ כל הערים אשר תתנו׃
אחיך ויסף עוד אבנר לאמר אל עשאל׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ לאחיך
ולשרה אמר הנה נתתי׃ משיח הרי בגלבע אל טל ואל מטר׳ וכל קריא׳ דכוו׳
בר מן א׳ משיח׃ רוח אפינו משיח יי׳׃ מקנה על ההרים אשא בכי ונהי
וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ למקנה לאברהם למקנה לעיני׃ ומים ואמרת כה
אמ׳ המלך דמלכי׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל ומים למען יחסרו לחם ומי׳׃
חפני מקץ שבע שנים תשלחו׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ חפשים הלא זה צום
אבחרהו׃ על הרעה ושב הגוי ההוא מרעתו׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ל הרעה
וישלח ידו המלאך ירושלם׃ מזבחותיהם וידעתם כי אני יי׳ בהיות׳ וכל קריאה
דכוו׳ בר מן א׳ מזבחתיהם חטאת יהודה כתובה׃ תקראו ביום ההוא נאם יי׳
צבאות תקראו׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תקראי ואכבי אמר איך אשיתך׃
ויכו כבוכד נצר מלך בבל׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ ויכוה ויכוהו המלך אחז כתי׳׃
זכרו תורת משה עבדי וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרו זכרו אבד מני ארץ׃
וימחו כי ימתקו וינחם׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ וימחו ישאו בתוף וכנור׳
תערך לפני שלחן נגד׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תערג גם בהמות שדה תערג
אליך׃ זכרון אין זכרון לראשונים׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרון דבר אל
בני ישראל לאמר בחדש השביעי׃ בחכמה כיום אדם שעמלו בחכמה׳
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל בד״ה והנה מחלקות הכהנים׃
וחוטא ומובא אני מר ממות׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ והחוטא לא יהיה שם
עוד עול׃ שמרה נפשי ערותיך׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ שמרה
יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל׃ ישי תארך כלו תפילות דוד בן ישי׳
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ בעת ההיא יובל שי׃

שטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסי׳

הכרמה וירא יי׳ אל אברהם ויאמר׳ וכל קריאה חלוף הכרמה׃ חירה ויהי
בעת ההיא וירד יהודה׃ וכל קריא׳ חלוף חירם׃ ואשלחה ואשלחה את העם׳
וכל קריאה חלוף ואשלחה לאליעזר׃ פרשי כנפים והיו הכרבים פרשי
כנפים׃ וכל קריאה חלוף פרשים כנפים׃ ואמה וחצי האמה ארך הקרש׳
וכל קריאה חלוף אמה וחצי האמה׃ מראה וראה הכהן והנה׳ וכל קרי׳
חלוף מראה׃ וכי יגור אתכם גר׳ וכל קריאה חלוף וכי יגור אתך׃
ויסעו מפוכן ויחנו באובות׳ וכל קריאה חלוף פוכן׃ ונכן ונסע משכה
תורה׳ וכל קריאה חלוף ויפן ויסע׃ ותקרבון ותעמדון תחת ההר׳ וכל
קריאה חלוף ותקרבו ותעמדו׃ אלה העדות החקים׃ וכל קרי׳ חלוף אלה
העדות׃ מן המערה ועשו כן ויוציאו׳ וכל קריאה חלוף מהמערה׃
יחל קמץ והוא יחל להושיע׳ וכל קריאה חלוף יחל פתח׃ כבשה נ לרש
אין כל כי אם׳ וכל קריאה חלוף נקבה מן הצאן כשבה׃ כבה ויבא דוד
כבה אל׳ וכל קריאה חלוף כבה׃ בית שן אשר גנבו אתם מרחוב׳ וכל
קריאת חלוף בית שאן׃ ויושיבום כאשר בא יעקב מצרים׃ וכל קרי׳ חלוף
ויושבם׃ אתי רגם ויאמר המלך אל אתי הגתי׳ וכל קרי׳ חלוף איתי רפה׃
מבחור והכיתם כל עיר מבחור׳ וכל קרי׳ חלוף מבחר׃ כבנה כי לא נבנה
בית לשם׳ וכל קריאה חלוף כבנה׃ כליתי ואני אמרתי לריק יגעתי׃ ובל
קריאה חלוף כליתי׃ וקויתי וחכיתי ליי׳ המסתיר׳ וכל קרי׳ חלוף קויתי׃
אוריהו ויוציאו את אוריהו ממצב׳ וכל קריאה חלוף אוריה׃ האח לפניו
מבערת׳ וכל קריאה חלוף האח האח׃ על לבי ולא עלתה על לבי׳ וכל קרי׳
חלוף אל לבי׃ הסריונות אסרו הסוסים ועלו׳ וכל קרי׳ חלוף הסריונות
לנביא יחזקאל מלעיל׳ וכל קריאה חלוף לנביא מלרע׃ לחול מלרע בין
קדש לחול׳ וכל קריאה חלוף לחול מלעיל נהר כבר על נהר כבר׳ וכל
קריאה חלוף על נהר פרת׃ שנים עשר יחזקיה׳ וכל קריא׳ חלוף יחזקיהו׃
רחמה ותגמל את לא רחמה׳ וכל קריאה חלוף רחם׃ דברי הימים חורם
דרמשק׳ וכל קריאה חירם דרמשק׃ תהלות אזמרה ולשמך אזמרה׳
וכל קריאה חלוף ולשמך אזמר׃ תהילות בית אהרן בטחו ביי׳׃ וכל קרי׳
חלוף בני אהרן׃ תהלות אמן ואמן וברוך שם כבודו לעולם׳ וכל קריאה
חלוף אמן ואמן׃ איוב ריש התקשר ריש בתלם עבתו׳ וכל קרי׳ חלוף ראש׃
ולא נדע מה ירעת ולא נדע׳ וכל קריאה חלוף לא נדע׃ משלי שלמה
בן דוד׳ וכל קריאה חלוף דברי שלמה׃ לצדיק מלרע תן לחכם ויחכם עוד
הודע לצדיק׳ וכל קריאה חלוף לצדיק מלעיל׃ יקרה את כלם׳ וכל קרי׳
חלוף יקרה׃ חולה ים רעה חולה׳ וכל קריאה חלוף חולה׃ עדת קמץ
לא עדת בהון׳ וכל קריאה פתח עדת יי׳׃ קל קמץ קל מן שמיא נפל׃
וכל קריאה חלוף קל פתח׃ כבר פתח כבר אכם היה׃ וכל קריאה קמץ
ויאמר לה המלך׃ באצבעות פתח וישלח ידו באצבעות׳ וכל קרי׳ באצבעות קמץ׃
עזרא יויקים יויריב יודע יוצדק ישוע׳ וכל קרי׳ יהויקים יהויריב יהוידע יהוצדק
יהושע׃ שיר השירים הראיני השמיעיני׳ וכל קריאה חלוף הראיני השמיעני׃
רות תדבקין׳ וכל קריאה חלוף תדבקין׃ קינות רבתי בגוים׳ וכל קרי׳
חלוף רבת׃ אסתר ועשרים ומאה׳ וכל קריאה חלוף מאה ועשרים׃
לחדש מלרע לחדש שנים עשר׳ וכל קריאה חלוף לחדש מלעיל׃

שטה מן ל' דכל חד וחד לית דכוו' חלוף וסימניהון

מכתון מבת הוא הדבר אשר דבר יי' · וכל קריאה חלוף מבת מכתון ׃
אשה ליי' הוא והקטרת את כל החלב · וכל קריאה אשה הוא ליי' ׃
לאלות חמשים ויעש ללאות חמשים · וכל קריאה חלוף חמשים ללאות ׃
בבהמה ובעוף והבדלתם בין הבהמה · וכל קריאה חלוף בעוף ובבהמה ·
לאמו ולאביו כי אם לשארו · וכל קריאה חלוף לאביו ולאמו · אמו ואביו
איש אמו ואביו וכל קריאה חלוף אביו ואמו ׃ הישר והטוב ועשית הישר
והטוב · וכל קריאה חלוף הטוב והישר · משפט צדק שפטים ושטרים ·
וכל קריאה חלוף צדק ומשפט · בתמים ובאמת ועתה יראו את יי' · וכל קריא' חלוף
באמת ובתמים · המלך אדני ועתה אשר באתי · וכל קריאה חלוף אדני המלך ·
הקם ליי' מזבח ויבאו אל דוד ביום · וכל קריאה חלוף הקם מזבח ·
שקלים חמשים ויאמר המלך אל ארונה · וכל קריאה חלוף חמשים שקלים ·
לחרבה לשמה ונתך חמתי ואפי · וכל קריאה חלוף לשמה ולחרפה ·
קדים רוח כי הוא בין אחים · וכל קריאה חלוף רוח קדים ·
כירחי קדם מי יתנני כירחי קדם · וכל קריאה חלוף כימי קדם ·
אבן ועץ ועמך לרב עשי מלאכה · וכל קריאה חלוף עץ ואבן ׃
להודות ולהלל ולעמד בבקר בבקר · וכל קריאה חלוף להלל להודות ·
ראה עתה כי יי' בחר בך דה"י · וכל קריאה חלוף עתה ראה · אל אל יסגירני
אל אל עויל · וכל קריאה חלוף אל אל ׃ רבם וחמאה אל ירא בפלגות · וכל
קריאה חלוף חמאה ודבש · בזהב ובכסף ולאלוה מעזים וכל קרי' חלוף בכסף
ובזהב · לכליון ומחלון ויאמר בעז לזקנים · וכל קרי' חלוף מחלון וכליון ·
רבים עמים זכר יי' חרפת עבדיך · וכל קריאה חלוף עמים רבים ·
שנים שלש ויתן להם המלך דבר · וכל קריאה חלוף שלש שנים ·
והארץ ככבשה ויקהלו כל עדת בני ישראל · וכל קריאה חלוף נכבשה הארץ ·
ושה ושור ויחנו עליהם וישחיתו · וכל קריאה חלוף ושור ושה ׃ וראו ודעו
מכל המחבאים · וכל קריאה חלוף ודעו וראו · ובני שלמה והיה כשכב אדני ·
וכל קרי' חלוף שלמה בני · ופרו ורבו והרבתי עליכם אדם · וכל קרי' חלוף
ורבו ופרו ׃ ואמות שלש כי עשה שלמה כיור דה"י ׃ וכל קרי' חלוף שלש אמות ·
אחד לעלה ואחד לחטאת ואם לא תמצא · וכל קרי' חלוף אחד לחטאת ואחד
לעלה · ורחץ במים את בשרו כתנת בד קדש · וכל קריאה חלוף ורחץ את
בשרו במים · אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת · וכל קריאה חלוף
את הכסף ואת הזהב · בין השמים ובין הארץ ויקרא אבשלום · וכל קריאה
חלוף בין הארץ ובין השמים · אל ישעיהו הנביא בן אמוץ וישלח את אליקים
אשר על הבית · וכל קריאה חלוף אל ישעיהו בן אמוץ הנביא ·
ביד נטויה ובזרוע חזקה ובלחמתי אני · וכל קרי' חלוף ביד חזקה ובזרוע נטויה ·
בני יהודה ובני ישראל ונקבצו בני יהודה · וכל קרי' חלוף בני ישראל ובני יהודה ׃
כמה רחבה וכמה ארכה ואמר אנה אתה הולך · וכל קריאה חלוף כמה ארכה
וכמה רחבה · חקת עולם בכל מושבתיכם לדרתיכם ויקראתם בעצם · וכל
קריאה חלוף לדרתיכם בכל מושבתיכם ׃

חד מן ב' זוגין מן ג' אית בהון מן ו' מלין הכנעני החתי האמרי
הפרזי החוי והיבוסי י"ד פסוקים דמיחדין כולהון כ' פסוקים ·

וארד להציל מיד מצרים · ואמר אעלה אתכם מעני מצרים · ישראל
ובני ישראל ישבו בקרב · הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ'
כתמ"פום ׃ תחרימם כי החרם תחרימם · המלכים ויהי כשמע כל המלכים ·
בהר ובשפלה ובערבה · החתי האמרי הכנעני והפרזי והחוי והיבוסי וסימ'
תמכפ"ום ׃ כל העם דמלכים כל העם הנותר מן · האמרי החתי הפרזי החוי
והיבוסי וסי' מתפ"ום ׃ כל העם דדה"י כל העם הנותר מן · החתי והאמרי והפרזי
והחוי והיבוסי וסימ' תמפ"ום · מלאך ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי · הכנעני
האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי וסימ' כמתפו"ם ׃ מלאכי כי ילך מלאכי
לפניך · האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי וסי' מתפכ"ום · הצרעה
ושלחתי את הצרעה · החוי את הכנעני ואת החתי וסימ' וכ"ת · עמלק יושב
בארץ הנגב · והחתי והיבוסי והאמרי ישב בהר והכנעני וסימ' תס"מך ׃ ונשל
כי יביאך יי' אלהיך אל הארץ · החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי
והיבוסי וסימ' תגמכפ"ום ׃ בזאת תדעון ויאמר יהושע בזאת ׃ הכנעני החתי
החוי הפרזי הגרגשי האמרי והיבוסי וסימ' כתופגמס · שמר לך את אשר אנכי ·
האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ' מכתפוס · ממזרח הכנעני
ממזרח ומים · והאמרי והחתי והפרזי והיבוסי בהר והחוי וסימ' כמת"פסו ·
כתועבותיהם וככלות אלה נגשו אלי השרים · לכנעני החתי הפרזי היבוסי
העמוני המואבי המצרי והאמרי וסימ' כתפסע"אמ · ותצאת את לבבו נאמן
לפניך · הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי וסימ' כתמפ"סג ׃

וסימ' אילו דנסבין וי"ו

וארד · ואמר · שמר לך · ונשל · הא כדקמאי ובתריהון וי"ו פי' כקדמאי דמלא
קדמ' ותנייתא לא נסבין וי"ו ובתרא נסבין · ובני ישרא' ישבו בקרב הכנעני החתי
והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי ׃ ויקהל דוד את כל שרי ישראל · שרי שרי
ושרי ושרי ושרי ושרי · ימעט ועתה אלהינו האל הגדול והגבור · למלכינו
לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו ולכל · התורה זאת התורה · לעלה למנחה
ולחטאת ולאשם ולמלאים ולזבח · ע"כ · תחרימם כי החרם תחרימם ·
החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי · ואפ"ם · בנערינו · ויאמר משה ·
בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרינו · זנתה כי זנתה אמם
הורשה · לאחי ומימי כתרי ופשתי שמני ושקויי · ואפ"ם מזבח את מזבח
הנחשת את ואת את ואת את הכיור ואת כנו · המלכים ויהי כשמע
כל המלכים החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי · ואפ"ם הזהב אך את
הזהב את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת ·
בהר ובשפלה ובערבה · החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי ·
ואפ"ם דן יוסף ובנימין נפתלי גד ואשר · כל העם דמלכים כל העם הנותר
מן האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי · ואפ"ם הויה הנה יד יי' הויה ׃ בסוסים
בחמרי' בגמלים בבקר ובצאן · וממחצית בני ישרא' תקח אחד אחז · מן החמשים
מן האדם מן הבקר מן החמורים ומן הצאן · ובפ"ם אעברה נא ואראה את הארץ
הטובה · הירדן ההר הטוב הזה והלבנן · האדנים כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהי'
האדנים האל הגדול הגבור והנורא · כל העם דה"י כל העם הנותר מן · החתי
והאמרי והפריזי והחוי והיבוסי · ובפ"ם ממנים ומהם ממנים על הכלים · הסלת
והיין והשמן והלבנה והבשמים · הגדלה לך יי' הגדולה · הגדלה והגבורה
והתפארת והנצח וההוד · מלאך ושלחתי לפניך מלאך · הכנעני האמרי
והחתי והפריזי החוי והיבוסי · ובפ"ם הקללה ואלה יעמדו על הקללה ראובן
גד ואשר וזבולן דן ונפתלי · קלעי את קלעי החצר · את עמודיה ואת
אדניה ואת המסך את מיתרי' ואת כל כלי עבדתם · מלאכי כי ילך מלאכי
לפניך · האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי · ונפ"ם ערן ועל ידו ערן
ומנימין וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו · הפקדתיך ראה הפקדתיך היום
לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע · ואל מת אדם לא יבא לטמאה
לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות · ע"כ · יביאך והיה כי יביאך יי' אל הארץ
הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי · ואפ"ם ויעלו מבני ישראל ומן
הכהנים והלוים והשערים והנתינים ׃ הצרעה ושלחתי את הצרעה את החוי
את הכנעני ואת החתי · ואפ"ם וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן
את סדם ואת עמרה ויסב את כל הרכוש וגם · את לוט את הנשים ואת העם ·
ואפ"ם ורחץ את בשרו במים · את בגדיו את עלתו ואת עלת · המטה
קח את המטה והקהל את העדה את העדה ואת בעירם · הקהילו אלי את כל
זקני שבטיכם · את הדברים האלה · את השמים ואת הארץ · ויעשו בני
ישראל את הרע בעיני יי' · את יי' אלהיהם את הבעלים ואת האשרות ׃
ע"כ ׃ עמלק ישב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי ישב בהר והכנעני
כלהון וי"ו ׃

אילין כ' פסו' מלה קדמ' לא נסיב וי"ו ושאר' כולהון נסבין וסי'

תדעון ויאמר יהושע בזאת תדעון · את הכנעני ואת החתי ואת החוי
ואת הפרזי ואת הגרגשי ׃ השפחות וישם את השפחות · את השפחות
ואת ילדיהן ואת לאה ואת רחל ואת יוסף ׃ צאנם ואת צאנם ואת בקרם ואת
חמריהם ואת אשר ואת אשר ׃ יקחו והם יקחו את הזהב ואת תכלת ואת
הארגמן ואת תולעת השני ואת השש ׃ ולקחו בגד תכלת וכסו · את מנרת
ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת ׃ הספר את הספר החיה יקח
אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב · וישבו בני ישראל את נשי
מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם ׃ תקות הנה
אנחנו באים בארץ · את תקות ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת ׃
בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם · את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי
ואת הגרגשי והאמרי והיבוסי ׃ ותפל אש יי' ותאכל ׃ את העלה ואת העצים
את האבן ואת העפר ואת ׃ חלקיה ויצו המלך דמלכים · את חלקיה
ואת אחיקם ואת עכבור ואת שפן ואת ׃ יויכין ויגל את יויכין בבלה ·
ואת אם ואת נשי ואת סריסיו ואת ׃ עצמות בעת ההיא נאם יי' ויוציאו · את
עצמה ואת עצמו ואת עצמות ואת ׃ מתלא ואמרת אלהם כה
אמר ה' · את כל יושבי ואת המלכים ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל יושבי ׃
רעות השכחתם את רעות ואת רעות ועת רעות ואת רעות ואת ׃ ויצו המלך
תנינא דמלכים · וחברו דירמיה ויצוה המלך את ירחמאל · וגם את האבות
ואת הידענים · הנחלות את הנחלות לא חזקתם ׃ האברת את האברת
אבקם · ואת הנדחת ואת החולה ואת השמנה ואת החזקה ׃ הירדן
ותעברו את הירדן ותבאו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי
והיבוסי · ובפ"ם שקדתי והיה כאשר שקדתי לנתש ולנתץ ולהרס ולהאביד
ולהרע לבנות ולנטע ׃ אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים ׃
כתעבתיהם וככלות אלה נגשו אלי · החתי היבוסי העמני המאבי המצרי
והאמרי · ובפ"ם הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח · ושאר העם
הכהנים הלוים השערים המשררים והנתינים · ומצאת את לבבו נאמן לפניך
הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי · ובפ"ם וכר הוליד את קיש את
שאול את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת · הבגדים לקחת את
הבגדים את הבגדים את אהרן את הכתנת ואת מעיל ואת האפוד ואת החשן ·

שער הנגינות

אלה הם שמות המלכים והמשרתים אתנחתא · זרקא · זקף בין גדול בין
קטן · יתיב · טפחא · טרס · והוא גרים והוא הדין לגרשים · לגרמיה פסטא · פזר
בין גדול בין קטן והגדול הוא קרני פרה · רביע · תביר · תליסא גדולה · שלשלת
סגולה · סוף פסוק · וסימני ראשי שמותם אז"ן יט"ט לפ"ף רת"ת שס"ס · ואלה
המשרתים מונח · מכרבל · תליסא קטנה · מהפך · מארכא · עלוי · אזלא דרגא ·
מאילא · והיא דומה לטפחא אע"פ שמונח ועלוי דומין זה לזה אותן הבאי' לפני א"ז
נקראין עלוי לפני שאר מלכים מונח וים קוראין העלוי שופר יש' או שפר הולך ·
לעולם

שער הנגינות

לעולם לא יבאו שני אתנחתות בפסוק אחד ולא ימרתנה כי אם עלוי חוץ מ״א מקומות שימרתנה מאילה על פי המסורת והיא דומה לטפחא וסי׳ נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סי״ג ודה״ב ס״כ ע״ס ׃ ופעמים שימרתנה שני שופרות מונח ועלוי׃ הזקף גדול אין לו משרת׃ זקף קטן אם יש לו משרת אחד והתיבה אשר בה המשרת נגינתה בראשה אז יהיה המשרת מכרבל כגון רגע אדבר ואם אין הנגינה בראשה אז יהיה משרתו עלוי כגון ולא כחדו טפכם נשיכם ואם שנים משרתים אע״פ שאין הנגינה באות הראשון מ״מ הוא מכרבל והשני עלוי כגון אשר כפר בהם וגם אין לו כי אם משרת אחד לף אם הוא באות ראשון אם תיבה הקודמת לאותו משרת משרם מוקפת לו ש הוא עלוי כי אז נראה כתיבה אחת ונראה שאין הנגינה בראש כמו בכל ארץ מצרים ואם הזקף בלא משרת יבא לפניו מקל בתיבתו לתיקון הנגינה או בתיבה שלפניו אם היא מוקפת לו שאז הוא כתיבה אחת כגון והכהן והכנכרי אבני שהם׃

זרקא אם יש לה משרת אחד הוא מונח שהוא עלוי במ״י ויצאים מן הכלל שהם במרכא וסימ׳ לכן אמר לבני ישראל׃ כי תשא את ראש בני ישראל׃ בכל אשר התהלכתי וחברו׃ ויזבח שור ומריא וצאן׃ וחברו׃ וחצי שבט מנשה׃ ויבאו בבעל פרצים׃ נשכה מפני פריך׃ קנה נגד היושבים׃ ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עלוי כגון ששת ימים תעבד מי שם פה לאדם. ואם אינו באות ראשון הוא אזלא כגון ויאמר משה לפרעה העדותי בכם היום ואם יש לה ג׳ משרתים אז הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי עלוי כגון. ואם ביום שמוע אישה ואם יש פסיק בין משרת לזרקא אתו המשרת מירכא כגון ועלה הגבול דבירה או יש מאילא בין אזלא לזרקא בלא פסיק ואם ב״א מקומות בחומש והא לך לשון המסורת י״א מאילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך טעם׃ כל אילו במאילא וכל פסיקתא דכותהון מאריכין במארכא אך לא במאילא. אך כי הניגון שוה במ״ב פסק ועלוי׃ וסימ׳ ויאמר אליהם ראובן הנה חרדת אלינו זה נמצא בספר אספתיא אחר ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסימ׳ ליאמר בנין יבאו בנות שלו לאוברות ולתרומות ואם יש לזרקא משרתים יותר מג׳ האמורים תלישא קטנה אזלא ועילוי כל אשר לפני התלישא הם עלוי׳׃ זרקא לעולם אחריה סגולתא במ״א כה אמר יי׳ למשיחו לכורש׃ יתיב קריאתו כקריאת פשטא ובמקום פשטא הוא אמנם אם הנגינה בראש נקרא יתיב והוא כמו מהפך אך קטן הוא ממנו ונקוד חוץ מן הנקודה לצד ימין כגון אלה בני בלהה ואם אין הנגינה נקראת בראש תיבה הוא מהפך כגון וידבר אלהים אל משה וגם אף אם הנגינה בראש תיבה ותיבה שלפניה מוקפת לה הוא מהפך כי הינו חשוב כבראש תיבה שא כמו באמצע כי שתי תיבות כשהן מוקפות אינם חשובות כשנים רק כאחת כאשר פירשתיו בדין מכרבל כגון כי לא באו לגבול מואב ונקוט האי כללא בידך למהפך ולדרגא ולמרכא אם יש להם משרת והוא בראש תיבה הוא מונח כגון כי לא ילדה ליעקב דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים ואם אינו מונח הוא אזלא כגון אשר דבר משה כפתולי אלהים נפתלתי אחד עשר יום וכן אף אם הוא בראש תיבה אם תיבה שלפניו מוקפת לו עוד הוא אזלא כי הכל כתיבה אחת ואם כן אינו בראש תיבה כגון אל נא תהי מריבה׃ ואחר היתיב לא תבא לעולם פשטא רק ב״א מקומות וסי׳ נמסר בויקרא וביחזקאל סימן ב׳ ׃ טרם הוא גרש ויש שמשהו עד ה׳ משרתים ואם אין לו כי אם משרת אחד והוא באות ראשונה הוא מונח כגון הן הנה הן הראנו כי הביאנו וכן לגרשים כי תשא כי הנה הנה יושבת הארץ ואם אינו באות ראשונה הוא אזלא כמו ויקח קרח ואם המשרת בתיבת הגרש כמו כן הוא אזלא כמו ושמנו׃ והסירותי את לב האבן והביאותים ואם יש לטרש הברה אחת אחרין בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא גרש במקל אחד כמו שפירשתי הן הנה כי הביאנו אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא גרשים בשתי מקלות כגון כי תשא וישמע יתרו אמנם אם המשרת אזלא אינו רק במקל אחד ואפילו בהברה אחרונה הוא כגון ויגש אליו והסירותי את לב האבן ואם ימרתוהו שנים לטרש הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה אזלא לפני טרש כגון ויקחו אליך פרה אדומה ואם יש יותר משרתים כל אותם שהם לפני תלישא קטנה הם מונחים כמו ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת שריו ואת עצמות הכהנים׃ טפחא היא טרחא ולא ימרתנה לעולם כי אם מארכה רק ב״ר מקומות ימרתנה דרגא עם ב׳ מרכות והם תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסוף מטות וברים חבקוק ובנחמיה סוף סימן ג׳׃ טפחא נוטה לצד ימין ומארכא לשמאל וסימ׳ וימינו טפחה שמים ולא ימרתנה מרכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסי׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן לו״ ובשיר השירים סימן ו׳ ׃ משפט כי לא כל ג׳ תיבות שהראשונה כי והשנייה לא ובשלישית טפחא אם אות ראשונה מתיבת הטפחא נקראת במלך תהיה תיבת כי במרכא ותיבת לא מוקפת לתיבת הטפחא כגון כי לא באתם עד עתה כי לא כסב ויוצא מן הכלל כי לא תעבר את הירדן ואם יש חטף באות ראשונה של טפחא תיבת כי תהיה מוקפת לתיבת לא ותיבת לא תעמד כגון כי לא דרשנוהו׃ לגרמיה ימרתוהו עד ב׳ משרתים כגון המלט אמלט אל ארץ פלשתים׃ פזר קטן כל משרתיו מונחים׃ פזר גדול שהוא קרני פרה לעולם ימרתנו גלגל שהוא ירח בן יומו וימרתוהו עד ו׳ משרתים בב׳ מקומות לבד מן הגלגל הסמוך לו׃ ובמסורת יש י״ו בטעם פזר גדול וגלגל וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל ומגלה סוף סימן ז׳ ונחמיה סימן י״ג׃ פשטא כך משפטה אם ימרתנה משרת אחד ואין בין משרת לפשטא לא מלך ולא חטף בראש התיבה משרתו מרכא כגון היתה תהו אבל אם יש מלך אחד או חטף אחד אז ימרתנה מהפך כמו ויהי השמש לבא זה שתי ואם ימרתוה שני אם הראשון באות ראשון של תיבה הו׳ מונח והשני כמשפטו המפורש מרכא או מהפך כגון כי לא ילדה ליעקב אבל אם אינו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו מהפך או מרכא כגון אחד עשר יום ואם ימרתנה ג׳ משרתים הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי כמשפטו ואם יש לה יותר כל שלפני התלישא קטנה מונחים הם׃ רביע אם יש לו משרת אחד הוא מונח ואם יש לו שנים הראשון דרגא והשני מונח כגון שתי כתפות חברות כי על אפי ועל חמתי ואם יש לו יותר הראשון מונח והשני דרגא והשלישי מונח כגון גם בן ואח אין לו ובה׳ מקומות ימרתנו מונח בתיבתו וסימ׳ בויגש ובזכריה סוף סימן ז׳׃ תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת לתביר ב׳ מלכים או חטף בראש תיבה ומלך המשרת הוא דרגא כגון אהרן הכהן ושני קרסים שהחטף בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אבל נגינת גם אם יש ביניהם מלך וחטף בראש תיבה המשרת דרגא כמו המטיר על סדום וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רצופים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו ביום זבחכם אבל אם אין ביניהם כי אם מלך אחד או מלך וחטף מובלע אז המשרת מרכא כמו ההר הטוב כי עזבו כי לא קדמו דסוף עזרא במ״ג מקומות יוצאין מכלל זה שהמשרת דרגא אף על פי שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימ׳ ואברהם היו יהיה המקריב את דם השלמים לו תהיה ב׳בו וכי יגוף שור איש וכל אשר אין לו דמשנה תורה וישלחם יהושע ונו׳ בין בית אל וקאם שאין עתה ירע לנו כשר שלמן ואיש מסך בקשת רד״ה הפך ירך דמלכים כי לא יכלו לעשות וכל אשר תמצא ידך ועיין בפרשת שמיני׳ וכל פסק בדרגא רכוו׳ כגון המל ימל ואפילו אין בין המשרת לתביר לא מלך ולא חטף כמו כן הוא דרגא כמו אחשורש מש ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף כגול הרי הם נחשבים כמלך ומשרת דרגא כגון אשר קנה יעקב כתן אלהים ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון צרי לפני חטף המניע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג אז יהיה המשרת מרכא במקום המתג בתיבת התביר כגון יבאו שמרים ירך ישתרגו אבל אם הוא חטף פתח אין משרתו מרכא בתיבתו במ״ג וסימ׳ לכם הנבא ואמרת אל תלחמו וירדם יחזקיהו על הכהנים ואם ימרתוהו שנים אם המשרת ראשון באות ראשון הוא מונח והשני כמשפטו המפורש כגון עיר שופכת דם בקרבה ואם אינו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו כגון ואיש איש בית אבותיו ואם ימרתו שלשה הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה תבא אזלא והשלישי כמשפטו ואם יותר כל אותם שלפני התלישא קטנה הם מונחים׃ תלישא גדולה כל משרתיה מונחים וימרתוה עד ו׳ מונחים כמו ועל הכחל ויעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל דבסוף יחזקאל׃ שלשלת אין לה משרת׃ סגולתא תבא לעולם אחר זרקא וכל משרתיה מונחים׃ סוף פסוק לא ימרתוהו לעולם רק מרכא ובה׳ מקומות ימרתוהו מאילא בתיבתו וסימ׳ נמסר ברים אמור וביהושע סימן י״א׃ ומונח משרת לז׳ טעמים ובה׳ מקומות משרת לתיבתו וסימ׳ נמסר בפרשת ויגש ובזכריה סוף סימן ז׳׃ כל תביר אחריו טפחא במ״א ארץ מאפיליה׃ כל טפחא יש אחריה סלוק או אתנחתא׃ ואחר יתיב לעולם בא זקף קטן׃

הנגינות נקראות במקום שראוי להאריך בנגון בתיבה אף על פי שאינו נכנקדות באותו אות כגון פשטא וזרקא ותלישא קטנה שהם לעולם בסוף תיבה אף על פי כן נקראות באות שהיה דינם להיות בתיבה אילו היו נגינות אחרות וכן תלישא גדולה לעולם בראש תיבה אע״פ כן נקראות באות שהיה דין הנגינה בו להיות אילו היתה נגינה אחרת ויש נקדני׳ שעושין ב׳ תלישות וב׳ זרקות אחת בסוף תיבה ואחת במקום שהיה ראוי לנגן בעבו׳ בני אדם שאינם יודעים באיזה מקום ראוי לנגן כגון ויאמר וזרקו וכל פשטא עושים ב׳ פעמים אחת בסוף תיבה ואחת במקום שראוי לנגן כגון ויבאו אלה וכן סגולתא׃

ברוך השם אשר לא עזב חסדו מאתנו וזכנו לסיים הספר הנורא הזה עם ביאוריו׃ ואני החתום כמתנכל באתי׃ בהיותי ממונה על המלאכה׃
לסדר ולתקן המעוות דבר יום ביומו כפי המנהג מבעלי המלאכה האמת׃ וכפי יד יי׳ הטובה עלי׃ ואכתוב כשא מרום עינינו׃ ונרים אל שמים ידינו׃ ונבקש מהבורא יתעלה לסיים את אשר בלבבנו בלי שטן ופגע רע׃ נאם הגבר העוסק על המלאכה ,קורנליאו אדל קינ״ד לבית הלוי׃

אמר אליהו הלוי הזמר · ונתחדש שם המלאכה · כי צריך להוסיף מחול על הקדש · הוחל הספר ומתי נשלם ·

אחרי ראותי כי הספר הזה פעם שנית נגמר · עשיתי גם אני ככה · כגון לכתוב הפרט באיזה שנה ובאיזה חדש · וכן אתחיל בשם אל עולם ·

אצל זמן הודו הראה צבי עדיו
לא קם בישראל אבן באומות קם
יושב בפרהסיא היום באנווירשה
הנו ערל בשר אך לא ערל לבב
ודאי חסיד האמות הוא ובעולם
הנה מצאנוהו פתאום באיש מוצא
למד לשונינו ובדת אלהינו
ועד בביתו לצ־ מאים למי תורה
יעץ להדפיס ה־ עשרים וארבעה
אצל פני מקרא תרגום בתפארה
שלם במסורת סביב מסודרת
כלו מבואר במ־ פרשים ומתחלפים
נוהגים במנהגם רש״י ובן עזרא
זוקק ונחקק מ־ ספר אשר אלי־
יתיר וכל חסיר הנע בבברתו
הוגה דפוס כל יום עוד על ידי אמן
מה טוב ומה נעים ספר כמו זה עם
דינו ומשפטו יש לו בבמותו
קום דו״ד וקחהו כי אין כרומיהו
דיך בעולמך אם זה לבד עמך
קץ ה־מלאכה בו קרוב פרטו ב־
אבן בוויניציאה קריה אשר אין לה
מאל יהי רצון לפדות עניי צאן
צמח צבי יצמח או כל אנוש יצוה
קם איש הדר הדור זיוו וגם יופיו :
אקרא לך בשמו אומר לך איו :
סוחר ודניאל בומבירג בכנויו :
להגות בתורת אל חפצו ומאויו :
הבא יהי לו או חלק שכר פריו :
לו א־חריואוש · שורו וגם שיו :
הדפיס ספרים עד אין קץ ולא דיו :
מעין ספריו איש דולה מלא כליו :
פעם שניה בו יגדל ברוב כויו :
הוא כ־ערוגת ה־ בושם עלי לחיו :
דומה לאיש על י־ רך י־חגור תליו :
ומב־ארים היטב סתרו וגלויו :
הרד״ק והר״לבג בפשט עלי בוריו :
יהו מדקדק ה־ כינו והוא היו :
שבוש וכל טעות כתש במו עליו :
נודע בישראל לוי וקורני״ליו :
מכתב מפואר גם מבחה כייר ודיו :
רחבו וגם ארכו שוים אלי עביו :
גם כל חפצים לא ישוו אלי שויו :
תתן חצי דמך תשאיר לך חציו :
חדש אשר נקרא תשרי ואטוב״וריו :
דומה ברבת עם ובגוי כמו גויו :
כל איש יהי חיצון מש־עבוד עניו :
אצל זמן הודו הראה צבי עדיו :

ויוסף אליהו עוד משלו וירם את קולו ·

תמו חרוזי שיר עשרים וארבעה
אדם ישלש את היום ויקרא בו
תורה תהא אז לו נקנית בכפל על
בו יהיה תלמיד חכם מקושט כ־
יזכה ראות בנין מקדש והכהנים
ערך לכל ספר בחצי זהב רינוס
ופרט אשר נשלם קרוב שנות עולם
ולמ־נין נוצרים אלף וגם חמש

שני השירים הביא

אל מהלל ספר עשרים וארבעה :
שעות שמונה מן עשרים וארבעה :
מעלות כהנה של עשרים וארבעה :
כלה בקישוטים עשרים וארבעה :
עומדים במשמרות עשרים וארבעה :
סך כל חצאיהם עשרים וארבעה :
היה בתשרי יום עשרים וארבעה :
מאות ופעמיים עשרים וארבעה :

אליה בחור לוי